De graaf van Richemont werde na de overwinninge van Richard den III. tot koning van Engelande gekroont, onder den name van Henrick den VII.

GESCHIEDENIS
VAN
ENGELANDT, SCHOTLANDT
EN
IERLANDT,

Met een kort begrip der aanmerkelykſte zaken, in andere Ryken en Staten voorgevallen.

HENRIK DE VII.

IK hebbe voorgenomen de Geſchiedenis van Engelandt te beſchryven, eene der doorluchtigſte heerſchappyen van de wereldt. Indien men acht geeft op haren ouderdom, is 'er gene, de welke haar den voorrang kan betwiſten. Zy bloeide al wanneer de *Ceſars* het gemeenebeſt van Rome onder hunne macht bragten. Het koninkryk van Vrankryk, dat van Spanje, en de weder-oprechting van het keizerryk in Duitſchlandt hebben haar begin niet genomen dan verſcheide eeuwen na haar. Als men den luiſter der Engelſche vorſten en de dapperheit dezer volkeren gade ſlaat, zal men bevinden, dat zy zich altoos hebben berucht gemaakt te water en te lande in de oude en in de nieuwe wereldt. Europa en Aſië zyn vervult met de overwinningen, door deze heerſchappye behaalt; twee van hare koningen * hebben de Franſche kroon aan de hare gehecht, en hare opvolgers † hebben zich beroemt ſchattingen van de zelve ontfangen te hebben.

Ik onderneem derhalven een zwaarwigtig werk, doordien het zelve oneindig vele zaken behelſt, gedurende zo vele eeuwen gebeurt niet alleen in dit befaamde eilandt, het welk by de ouden bekend was onder den name van *Albion*, en onder dien van *Britannië* ‡, en het welk wy tegenwoordig kennen onder dien van *Engelandt* ‖, maar ook in de meeſte van de andere ryken der wereldt. Ik meen dit werk ook, zo veel als in myn vermogen is, met alle zorge en naauwkeurigheit uit te voeren; en indien my Godt de genade doedt van het gelukkig te voleindigen, en dat het de goedkeuring van het gemeen wégdrage, zal ik my voor myne moeite en arbeidt wel beloont achten. Boven al, hoe natuurlyk de begeerte tot eere ook zyn mag, beooge ik de zelve nochtans minder dan de liefde tot de waarheit. Het is aan deze dat ik my eeniglyk zal binden, en aan welke ik voorgenomen hebbe alle menſchelyke overwegingen

† *Eduard de IV en Henrik de VII. Zie Mezeray, Comines, Bacon en Herbert.*

‡ Schotlandt was onder deze namen ook begrepen.

‖ Sedert de verovering der Saxen, een befaamd volk, het welk een groot gedeelte van Duitſchlandt tuſſchen den Rhyn en de Elve bezat,

* *Henrik de V. en Henrik de VI.*

en langs de Oostzee. Die genen, die men Angel-Saxen noemde, bezaten Pomeranie. Het is van hen dat Engelandt zynen naam gekregen heeft.

gen op te offeren, de welke anders de meeste schryveren doen vervallen tot eene eenzydigheit, een geschiedenisschryver onwaardig. Ik zal deze Geschiedenis beginnen met de regering van *Henrik* den VII, het hoofdt van die tak, de welke nog tegenwoordig op den troon zit, en ik zal de zelve vervolgen tot aan de grote omwentelingen in onzen tydt. Ik mene daar na op te klimmen tot aan *Wilhelm* den Veroveraar, den stamvader der Normandische vorsten, benevens van die van Anjou †, de welke de Engelsche heerschappy tot zulk een hogen top van grootheit gebragt hebben. Misschien dar ik wel opklimme tot de tyden van *Julius Cesar*, wanneer de zelve een gedeelte van Engelandt voor het Roomsche gebiedt vermeesterde, het welk de beroemde *Julius Agricola* ten einde bragt, met het te onder te brengen onder de regering van *Vespasianus*, onder die van *Titus*, en onder die van *Domitianus*. Daar op zal ik eene beknopte beschryving geven van de Britannische koningen, welke de Romeinen in dit eilandt vonden, en van de Saxen, de welke zich sedert gevestigt hebben op de puinhopen der oorspronkelyke vorsten, zo wel als op die der Roomsche landvoogden: doch de welke op hun beurt zyn gedwongen geweest den troon den Noormannen in te ruimen.

† Die van het huis van Anjou kwamen alleen tot de kroon door het huwelyk van *Godefroi*, grave van Anjou, met *Mathilde*, dochter en erfgename van *Henrik* den I, afgedaalt van *Wilhelm* den Veroveraar, en den laatsten van zyne zonen, uit welk huwelyk *Henrik* de II was.

De veldslag van Boswart *, voorgevallen in den jare 1485, bragt geen minder veranderingen in Engelandt dan de Pharsalische eertyds deedt te Rome. De stam van Jork, die het koninkryk op dien van Lancaster hernomen hadt, nam met *Richard* den III een einde, de welke onder de doden op het slagveldt gevonden wierdt; en deze dwingelandt, die zyne neven de kroon ontrukt hadt, nevens het leven, verloor op den zelven dag en het leven en de kroon. Dus beklom de tak van Lancaster, de welke onder de regering van *Eduard* den IV geheel scheen uitgeroeit te zyn, wederom den troon in den persoon des overwinnaars van *Richard* den III, de welke met zyne overwinning den tytel van graaf van Richemond varen liet, om dien van koning aan te nemen, onder den naam van *Henrik* den VII.

1485.
* in het graafschap Leicester.

Afkomst van *Henrik* den VII.

Deze verheffing is eene van de allerverwonderlykste, die 'er ooit is voorgevallen. De geboorte van *Henrik* zou hem niet tot het ryk hebben doen komen, en zyne ballingschap scheen hem ten eenemale daar buiten te sluiten, indien hem de Voorzienigheit tegen alle verwachtinge daar toe niet geroepen hadde. Hy was de zoon van *Edmund Tudor*, grave van Richemond, de welke dat graafschap bezat door de gunst van *Henrik* den VI, zynde door zyne geboorte niet dan de zoon van een edelman uit het vorstendom van Walles, genaamt *Tider-Owen*. Doch deze geboorte was evenwel doorluchtig. Namentlyk, de Tiders of Tudors gaven voor, dat zy de eerste edelen waren van het koninkryk van Walles, en afgedaalt van de oude koningen der Bretagners ‡, de welke den scepter van Albion gezwaait hadden eer dat de Saxen zich daar van meesters hadden gemaakt: anders wierdt de staat van den vader verheven door die van de moeder, *Catharina* van Vrankryk, weduwe van *Henrik* den V, die in haar twede huwelyk getrouwt was met *Tider-Owen*, en welke moeder was van *Henrik* den VI, van welken *Edmund* by gevolg de eer hadt een broeder te zyn ‡. Dit aanzienlyke bloedverwantschap deedt hem eene voordeelige party vinden, doordien hy trouwde met *Margareta*, dochter van *Johannes*, hertog van Somerseth †, erfgenaam van het huis van Lancaster. Maar vele prinssen van dat huis waren 'er toen nog in het leven, de welke aan *Henrik*, uit dit huwelyk gesproten, de kroon zouden hebben kunnen betwisten, ten ware de zelve gesneuvelt waren in de veldslagen, de welke onder de regering van *Henrik* den VI, den laatsten der koningen uit het huis van Lancaster, en onder die van *Eduard* den IV, den eersten van dat van Jork (a), waren voorgevallen. Deze oorlogen waren zo bloedig, dat men negen geregelde veldslagen telt, en tachtig prinssen van den bloede, de welke daar in sneuvelden. De jonkheit van *Henrik* bevrydde hem van deze gevaren: doch hy was daarom niet te gelukkiger. De ballingschap moest hem doen ontwyken de heimelyke lagen van *Eduard* den IV, en de wreedheit van *Richard* den III, zodanig, dat men met waarheit kan zeggen, dat noch zyne geboorte, noch de gesteldheit van zaken hem minder schenen te beloven dan de Engelsche kroon.

1485.

Johan de Gand, hertog van Lancaster.

(a) sedert de herstelling van de oudste tak van de andere. *Philip. Comin. Polyd. Virgil.*

Richard was reets op den troon gevestigt door de doodt van zyne neven, door de verbanning der groten uit het koninkryk, en door de mildadigheden, welke hy aan het volk bewees. Hy hadt reets in zyne belangen den gunsteling van den hertog van Bretagne, die zynen meester volslagen beheerschte, by welken *Henrik*, graaf van Richemond, eene schuilplaats gezocht hadt: hy hoopte ook daar in te trekken den jongen koning van Vrankryk †, en zyn voordeel te doen met de verwarringen van zyn hof. Hy beloofde zich alreets de hereeniging der partyen, van welke hy het meest in zyn koninkryk te vrezen hadt, met zyne nicht, dochter van *Eduard* den IV, en zuster van de twee jonge prinssen, welke hy hadt doen sterven, te trouwen; wanneer de graaf van Richemond, vertrekkende van de Franssche kusten alleenlyk met twee duizend man ‡, en een klein getal van schepen, te Mylford, in het prinsdom van Walles aankwam ‡. De beschryving van deze landing, de optocht van dit kleine leger, die van het leger van *Richard*, het welk hy ontmoette, en het bloedig gevecht, tusschen hen voorgevallen, behoren tot de geschiedenisse van den overweldiger (*usurpateur*): ik moet hier niet spreken dan van de gelukkige gevolgen, welke deze overwinning hadde, door den grave van Richemond behaalt op zynen vyandt.

† *Karel* den VIII.

‡ Anderen zeggen vier duizend.

‡ op den 7 Augusty des jaars 1485.

Het was, gelyk ik reets gezegt hebbe, deze overwinning, die hem de kroon deedt machtig worden. Hy wierdt inderdaadt op het slagveldt gekroont door *Wilhelm Stanley*, broeder van zynen schoonvader *, de welke de kroon van *Richard* onder zynen buit vindende, de zelve opnam, en de zelve op het hoofdt van den overwinnaar zette, terwyl het geroep van het leger van *Lang leve de koning* de lucht vervulde: toejuichingen, overeenkomende met die der Romeinsche legioenen, wanneer de zelve na het verslaan hunner vyanden aan hunnen veldheer den heerlyken tytel van gebieder (*Imperator*) gaven.

* *Thomas Stanley* was getrouwt met de moeder van *Henrik* den VII, weduwe van den grave van Richemond.

Henrik was toen in den bloei zyner jaren, namentlyk in het acht en twintigste van zynen ouderdom, van eene tedere gestalte, maar lang en welgemaakt. Hy was byna rond van aangezicht, hadt blaauwe oogen, grote trekken, een bezette zwier, maar was daar by al te ernstig en niet levendig genoeg, het welk hem bezwaarlyk maakte om uit te schilderen. Het is daarom dat men gene afbeeldsels van hem ziet dan die hem ongelyk zouden doen; maar hy herstelde door de zachtzinnigheit van zynen ommegang, en de aanminnigheden van zyne levenswyze het gebrek van zyn wezen. Hy drukte zich niet alleen wel uit in

Afbeeldsel van *Henrik* den VII.

Polyd. Virgil. Bacon. Speed.

‡ Broeder van de moeder.

† die in een regte lyn afstamde van *Cadwallador*, den laatsten van deze koningen.

Universitäts- und Landesbibliothek Düsseldorf

1485. in zyne tale, maar hy ſprak ook op eene bevallige wyze de Franſche en de Latynſche talen, en ſchoon zyne hertstocht niet tot minnaryen ſtrekte, liet hy echter niet na van zich daar op te verſtaan, als blykt uit de onderrechtinge, welke hy aan zyne afgezanten gaf, wanneer hy dacht met de koninginne van Napels te trouwen, van welke hy hen belaſtte alle de trekken en bevalligheden gade te ſlaan, gelyk men zal zien op het einde van zyne regering. Hy hadt meerder zucht tot de zaken van zynen Staat dan voor de vermakelykheden; alhoewel hy geen vyandt was van ſteekſpelen, baalen en vermommingen: maar men zag zeer wel, dat hy de zelve bywoonde meer uit beleefdheit dan uit neiging. Hy was ſtandvaſtig en onvertzaagt in zyne ondernemingen, onverſchrokken in gevaren, en zich daar van met meerder ſtoutmoedigheit ontſlaande, dan hy bekwaamheit hadt om de zelve voor te komen. Voor het overige was hy een groot ſtaatkundige, en, ſedert hy tot de koninklyke waardigheit was gekomen, het Parlement over alle grote zaken doende vergaderen, doch zich door niemandt latende beſtieren, en nemende de beſluiten naar zyn eigen zin, was hy altydt gelukkig genoeg om het door de twee Huizen te doen goed keuren. Hy verbaaſde door zyne ſtoutheit de groten, de welke eene opſchudding wilden maken, en won andere door zyne weldaden. De yver, welken hy betuigde in het handhaven der wetten, deedt hem de liefde des volks verkrygen, ſchoon de zucht, welke hy hadt tot rykdommen, hem des zelfs morren veroorzaakte. Hy gaf by beurten tekenen van zachtzinnigheit en van ſtrengheit, als of hy het volk hadt willen doen verbaaſt zyn door de vreze der ſtrafoeffeningen, en in vervolg het zelve geruſt ſtellen door de daden van zachtmoedigheit. Hy liet zyne dapperheit blyken in verſcheide veldſlagen, byna altydt zyne legers zelf gebiedende. Hy ſtelde zich doorgaans aan het hoofdt van de achterhoede, uit uitgelezene ſoldaten beſtaande, met welke hy onvertzaagt den vyandt aangreep, en niet dan de laatſte uit het gevecht week, na dat hy de overwinning verzekert hadt. Hy gaf ook zyn mistrouwen te kennen door de keure van deze poſt, in welke hy acht nam op de bewegingen der twee legers, en het zyne noodzaakte zich van zynen plicht te kwyten, het zy door de hope van een ontwyfelbaren byſtandt, of door de vreze van eene onvermydelyke ſtraffe. Voor het overige hebben zyne ballingſchap en tegenſpoeden veel eerder gedient om zyne deugt aan te kweken, dan om zynen moedt ter neder te werpen; en men geeft hem dit heerlyk getuigenis, dat hy geleert hadde zich zelf te overwinnen, eerder dan te leren zyne vyanden te overweldigen.

Dusdanig was *Henrik* de VII, de herſtelder van het huis van Lancaſter. Het is dat gene, het welk *Henrik* de VI, de laatſte van dat huis, hem voorzegt hadt gedurende de moeilykheden, welke de beroertens van zynen Staat hem veroorzaakten, wanneer hy, ziende den jongen *Henrik*, die toen nog maar een kindt was, zeide: *Deze zal te eeniger tydt het ryk geruſt bezitten, het welk ons tegenwoordig het huis van Jork betwiſt.*

De daadt van Mylord *Stanley* beveſtigde deze voorzegging: ook hadt de zelve niet mishaagt. Nochtans wilde hy zich daar van niet bedienen; en hoewel hy niet moeielyk was, dat de ſoldaten door hunne toejuichingen de verklaring van het Parlement waren te voor gekomen, vreeſde hy echter, dat de tytel van Veroveraar onaangenaam was aan het volk. Hy kende den aardt der Engelſchen, de welke een afgryzen hebben van eene vrywillige macht, die de overwinnaar in ſtaat is om te oeffenen, en hy hadt het voorbeeldt van *Wilhelm* den I, die veel eer de kroon wilde behouden uit krachte van de uiterſte wille van koning *Eduard* dan door zyne veroveringen. Dus was hy, zonder afſtandt te doen van het recht, het welk zyne overwinning hem gegeven hadt op het ryk, bedacht om zich ſterk te maken door eernamen, die beter naar den zin van het volk waren. Daar waren 'er nog twee overig, die van het huis van Lancaſter, met welken zyne moeder hem voorzag, aan hem alle hare rechten afſtaande, en die van het huis van Jork, welke *Elizabeth*, dochter van *Eduard* den IV, en eenige erfgenaam van dit geſlacht, tot hem moeſt doen overgaan. Zyn huwelyk met deze princeſſe was door de party, die zich dacht te bevryden van de dwingelandy van *Richard*, aangemerkt geweeſt als het eenige middel om de *Rode* en *Witte Roze* te vereenigen, de twee noodſchikkelyke zinſpreuken der huizen van Lancaſter en van Jork, en door deze verbindtenis hunnen onverzoenlyken haat te doen eindigen. De onderhandeling daar van was begonnen door de heimelyke behandelingen van *Atorton*, die naderhandt geweeſt is aartsbiſſchop van Kantelberg. *Richard* de III hadt hem doen gevangen nemen, en aan den hertog van Bukkingham te bewaren gegeven; maar hy haalde den hertog over tot de party van den grave van Richemond. Men ziet in de geſchiedeniſſe van *Richard*, hoedanig die geheime handel ontdekt zynde het den hertog het leven koſtte, *Morton* zich gelukkig hebbende gered. Dit belette niet de andere heeren, die het zelve belang hadden, het verdrag te ſluiten met den grave van Richemond, die in de hoven van Vrankryk en Engelandt omzwierf, ontvluchtende de vervolging van den dwingelandt. Zy kwamen wegens het huwelyk met den anderen overeen, en hy gaf hen zyn woordt om het te voltrekken, indien hy de overwinning en het koninkryk behaalde op hunnen gemenen vyandt. De voorwaarde door de uitkomſt zynde bewaarheidt, was hy verplicht zyne beloſte na te komen. Twee zaken nochtans maakten hem verlegen; zyn afkeer van het huis van Jork, en de vrees, die hy hadde, dat het volk, het welk dit huis zeer toegedaan was, door den luiſter der regering van *Eduard* den IV, het recht niet wilde vaſt knopen aan het koningdom. Deze afkeer was zodanig, dat hem de zelve volgde tot op het bruiloſts-bedde: want zynde met de princeſſe *Elizabeth* getrouwt, was het veel eerder eene beleefdheit dan eene waarachtige liefde, welke hy haar betoonde, kunnende de haat, welken hy het huis, waar uit zy geſproten was, toedroeg, niet overwonnen worden door de aanlokkelykheden van eene zo ſchone princeſſe. Zyne vrees was anderszins niet ongegrond: want indien hy de koninginne overleefde, zonder kinderen by haar verwekt te hebben, was het een dekmantel voor de aanhangers van de Jorkſche party, om hunne eiſchen weder levendig te maken; en indien hy by haar kinderen hadt, duchtte hy, dat zy te eeniger tydt zouden voorwenden groter recht dan hy tot de kroon te hebben, en dat zy zo lang geen gedult zouden hebben, dat zyne doodt hen in het bezit daar van ſtelde. Eindelyk, hy wenſchte met drift om het huis van Lancaſter den troon weder te doen beklimmen; zo dat hy, om aan zyne genegenheit te voldoen, zo wel als om zich van zyne ongeruſtheit te ontſlaan, den tytel van koning aannam, in hoedanigheit als prins van het

1485.

De Rechten van *Henrik* den VII op de kroon van Engelandt.

Aanmerkingen van *Henrik* den VII wegens zyn huwelyk met de princeſſe *Elizabeth*, dochter van *Eduard* den IV.

Zyn afkeer voor de tak van Jork, en zyne genegenheit voor die van Lancaſter.

1485. het huis van Lancaſter, met een voornemen om zich niet te bedienen van het recht van de princeſſe *Elizabeth*, en van dat van hare overwinſt, als van twee pilaren der krone, welke hare geboorte hem hadt verkregen. Ondertuſſchen om aan het volk te doen weten, welke zyne mening was, liet hy voor zyn vertrek van Leiceſter uit het kaſteel van Scherif-hutton, in de provincie van Jork, de princes halen, de welke koning *Richard* daar in hadt opgeſloten, en liet haar naar Londen by de koninginne weduwe, hare moeder, die nog leefde, brengen. Deze daadt was aangenaam aan het volk, wiens hert hy aldus door haar won, in plaats dat zyne overwinning bekwamer was geweeſt om zich te doen vrezen dan om zich van het volk te doen beminnen.

Hy betoonde ook zyne heuſchheit omtrent het lyk van koning *Richard*, en gaf uitdrukkelyken laſt aangaande des zelfs lykſtatie; het zy dat een gevoelen van Godvrucht hem dezen natuurlyken plicht hadt ingeboezemt, het zy dat hy daar toe aangezet wierdt door eene beweging van eere, die den overwinnaar aanporde om zorge te dragen voor de lykſtatie van den overwonnen. Maar de verbittering van het volk was dusdanig, dat men het lyk heimelyk moeſt begraven, om het voor des zelfs woede niet bloot te ſtellen; een onthaal, een moordenaar van zyne neven, en van den onnoſelen *Heurik* den VI, wiens ombrenger hy ook geweeſt was, waardig.

Heurik, drie weken vertoeft hebbende in het graafſchap Leiceſter, om zyne maatregelen te nemen aangaande den toeſtandt zyner zaken, en om Godt te danken voor zyne overwinninge, vertrok eindelyk om zyne intrede te Londen te doen op den 2 Auguſtus. Hy verkoor dezen dag, zynde een Zaturdag, dewyl hy op den zelven den veldſlag hadt gewonnen, en met dat vooroordeel ingenomen was, dat de zelve voor hem gelukkiger was dan andere dagen.

Zyne intrede te Londen.

De hoofdſchout (Maire) in zyn feeſtgewaadt, aan het hoofdt der Sherifs en Aldermans, en van zyne burgers, in benden geſchaart, en heerlyk uitgedoſcht, ontfing hem te Shore-ditch. De koning deedt zyne intrede, gevolgt van een groot getal edelen en Lords. Zyne toeruſting geleek weinig naar die van een overwinnaar: hy zat in een rosbaar, wiens deuren geſloten waren, en deedt geen het minſte teken of bewys van opperhoofdigheit voor uit dragen; als of hy door deze gematigdheit wilde de veroordelen het gedrag van *Stanley*, die den dag van zyne kroning verhaaſt hadt. Mogelyk geloofde hy ook, dat deze wyze, van zich aan het volk niet te laten zien, bekwamer was om het zelve een ontzag voor hem in te boezemen. Wat 'er van zy, zynde dus de ſtraten van Londen doorgetrokken, klom hy uit zyne rosbaar aan de St. Paulus-kerke, in welke hy vervolgens het *Te Deum* liet zingen, terwyl men de ſtandaarden plantte, in den veldſlag gewonnen, om gedenktekenen te zyn van zyne Godvrucht, zo wel als bewyzen van zyne dapperheit en overwinningen. De plegtigheit geëindigt zynde, ging hy naar de verblyfplaats, welke men voor hem hadt toebereid in het paleis van den biſſchop.

Bacon.

Het was daar, dat hy in tegenwoordigheit van zynen Raadt, en van meer andere perſonen van aanzien, welke hy daar beriep, verwachtende de zamenkomſt van het Parlement, vernieuwde de verzekeringen, welke hy gegeven hadt van met de princeſſe *Elizabeth* te zullen trouwen. Echter was zyne mening niet om dit huwelyk te voltrekken voor de plegtigheit van zyne kroninge, en de verklaring van het Parlement wegens zyne komſte tot de kroon; willende in deze twee grote plegtigheden alleen zyn, om den muitzieken te ontnemen het voorwendſel van te kunnen zeggen, dat men acht genomen hadde op de rechten der princeſſe, aan welke hy van zyn kant wel deel wilde geven van de kroon, maar de zelve geenzins van haar ontfangen. Nochtans vondt hy zich verplicht het volk te verzekeren, dat hy zyn woordt zou houden, om te beletten de gevolgen van een gerucht, het welk in Londen verſpreid was, dat hy zich hadt ingelaten met de erfgename van Bretagne te trouwen. Dit gerucht was zelf al ter ooren van de princeſſe gekomen, de welke zich niet hadt kunnen bedwingen van daar over bedroeft te zyn, ziende zich naby om weder in de gevangeniſſe te geraken op het oogenblik, dat zy hoopte den troon te beklimmen. Het is waar, dat 'er ten tyde, dat *Henrik* eene ſchuilplaats zocht by den hertog van Bretagne, over en weder aangaande dat huwelyk geſproken was. De hertog geloofde, dat het hem voordeelig zyn zou, tot ſchoonzoon te hebben den grave van Richemond, indien hy koning wierdt van Engelandt; en *Heurik* verwierp deze vermaagſchapping niet, de welke niets, dan dat doorluchtig was, behelſde, en dat den hertog van Bretagne in zyne belangen hieldt. Doch de zaken waren ſedert van gedaante verandert. *Henrik* was verplicht geworden te vertrekken uit het hof van dien vorſt, alwaar gene zekerheit meer voor hem was, en met de Engelſche afgezanten eene meer onverbrekelyke verbindtenis te ſluiten. De betuigingen, welke hy dan vernieuwde in de vergadering, van welke wy boven geſproken hebben, eindigden het morren van het volk, en benamen de princeſſe hare vreze.

Zyne ſtaatkunde wegens zyn huwelyk.

Alles ſchikte zich derhalven tot de plegtigheit van de kroninge, de welke vaſt geſtelt was op den laatſten October, en de vergadering van het Parlement beroepen tegen den zevenden November, wanneer 'er eene vreemde ziekte ontſtondt, welke de openbare blydſchap in droefheit veranderde, en de ſchrik, nevens de doodt, bragt binnen de ſtadt Londen en geheel Engelandt. Zy wierdt veroorzaakt door een kwaadaardigen damp, de welke, zonder zich op te houden in de aderen noch in de vochtige delen, regt naar het hert liep. De verbaaſde natuur ſpande tegen dezen vyandt, die haar op zulk eene verbazende wyze aantaſte, hare krachten in, die de zelve geheel in water zette. Dus begon de ziekte door zweten, het welk niet eindigde dan door de doodt of de genezing van den kranken. Stierf hy niet binnen de vier en twintig uuren, dan was hy behouden; en het kwaadt zyne krachten binnen dien tydt, dien het nooit overſtapte, hebbende verloren, week het voor de goedheit van het geſtel, het welk des zelfs kracht hadt kunnen doorſtaan. Weinig menſchen ontſnapten het terſtondt: twee zaken, hoewel tegenſtrydige, waren haar te gelyk dodelyk: achteloosheit, en al te grote zorgvuldigheit. Men moeſt wachten zonder zich te verroeren op zyn bedde, of in zyne klederen, volgens den ſtaat, waar in men zich bevondt, tot dat de natuur, die verraſt was, zich wederom kende, zonder haar te overladen noch met hulpmiddelen, noch met voedſel; zich niet te veel noch te weinig te dekken; zich, als het mogelyk was, te onthouden van eeten en drinken; het zweet te onderhouden, zonder het naar buiten te jagen door eene overdadige hette, noch te ſtremmen door de minſte koude. Dit is het, dat de ondervinding leerde, en dat men gelukkelyk naderhandt

Bacon. Polyd. Virgil.

Beſchryving van de Engelſche zweetziekte.

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

1485. derhandt in het werk ſtelde. Men heeft nooit van diergelyk eene landziekte gehoort: doch men heeft naderhandt de zelve meer gevoelt, en men heeft 'er de zelve voorzorge toe gebruikt, met het zelve gevolg. Het is zeer waarſchynlyk, dat dit vergift geboren was in de middelſte luchtſtreek door kwaadaardige dampen, welke de lucht, die men inademt, bederven. Twee zaken deden dit geloven, te weten de algemeenheit van het zelve, doordien het zich over geheel Engelandt, byna op een en den zelven dag, verſpreidde, en de korte duur daar van. Het begon op den 21 September, en hieldt, na een oneindig getal van menſchen hebbende doen omkomen, eensklaps op omtrent het einde van October. Eenigen voorſpelden eene kwade regering, omdat de zelve met een dodelyk zweet begon; en anderen ontzagen zich in het vervolg niet te zeggen, dat de zelve niet alleen het zweten van het volk hadt voorzegt, maar ook het al te dikwils geplengde bloedt: anderen, dat het voorzegt hadt oorlogen en zamenzweringen, de welke het leven des konings in laſtige bezigheden en gedurige onruſtigheden gehouden hadden.

De lucht wederom gezuivert zynde bragt de gezondheit en eene nieuwe blydſchap voort, en men veranderde niet omtrent den dag der kroninge, noch omtrent dien van het openen van het Parlement. Twee dagen voor de eerſtgemelde plegtigheit maakte de koning twaalf ridders baanderheeren, aldus genaamt van de banier, of de ſtandaardt, welke men ontwondt aan het hoofdt van het leger, wanneer zy met die orde vereert wierden. Eertyds weken zy niet dan voor de ridders van de kouſſebandt; maar zy vervielen allengskens, en wierden eindelyk vernietigt door het gezag van de ridders baronets*. De koning maakte ook eenen hertog en twee graven. De hertog was *Caſpar*, graaf van Pembroke, zyn oom, welken hy verhief tot hertog van Bedfort. De twee graven waren Mylord *Stanley*, zyn ſchoonvader, welken hy graaf van Derby maakte, en *Eduard Courtenay*, welken hy tot grave van Devon verklaarde.

Orde van de ridders baanderheeren.

* Ingeſtelt door *Jakob* den I.

Henrik de VII ſtelt aan eene bende van vyftig helebaardiers, om hem tot lyfwachten te dienen.

Eindelyk wierdt *Henrik* op den laatſten October met een koninklyke pracht te Weſtmunſter gekroont. Het was op dezen dag dat hy eene bende hellebaardiers maakte, om hem voor eene lyfwacht te dienen, onder een kapitein of hoofdman, die over hen geboodt; als of hy van te voren gevoelt hadde door het gewigt der krone, welke men op zyn hoofdt zette, alle de tegenſpoeden, welke hem de zelve zoude berokkenen. Van te veren hadden de koningen van Engelandt rondom hun perſoon niet dan hunne huisgenoten, welke hen dienden: maar deze koning, het zy dat hy mistrouwender was, of voor meerder gevaren bloot geſtelt dan zyne voorzaten, voerde het gebruik der lyfwachten in, het welk in Vrankryk al verſcheide eeuwen herwaarts in gebruik was geweeſt†.

† Te 'weten onder *Philippus Auguſtus*.

Zamenkomſt van het Parlement.

Acht dagen daarna vergaderde het Parlement te Weſtmunſter, het oude paleis der Engelſche koningen, in het welke *Wilhelm* de Roſſe ‡ over zes honderd jaren hadt laten bouwen een zaal van twee honderd en zeventig voeten lang, en vier en zeventig voeten breed; en men ziet in het leven van dezen koning, dat hy voornemens was de zelve nog meer te vergroten, niettegenſtaande dat de zelve het grootſte gebouw is der wereldt. Het eerſte Parlement, dat daar in vergaderde, wierdt gehouden onder de regering van *Eduard* den I ‡. Het is daarom dat de Bils, welke men daaar maakt, de wetten van Weſtmunſter genaamt worden.

Baron. Speed. Polyd. Virg.

‡ Anderen zeggen, dat het was *Richard* de II.

‡ in het jaar 1278.

Drie zaken hadden den koning genoodzaakt om het beroepen van het Parlement ſterk aan te dringen: I. Om zyn recht tot de krone aldaar te doen goedkeuren. Het is niet, om dat de kroon van Engelandt niet erffelyk is; maar deze plegtigheit is noodzakelyk om te doen zien, dat die geen, die den troon beklimt, volgens de wetten en gewoontens van het koninkryk wettiglyk opvolgt. II. Om aldaar te doen vernietigen alle de vonniſſen, tegen die van zyne zyde uitgewezen onder de voorgaande regeringen, en om de zelve in hunne goederen, waardigheden en eere te herſtellen. III. Om aldaar te doen afkondigen eene vergiffenis ten voordeele van de genen, die door de rampzalige tyden, of door hunne ligtvaardigheit zich nog ingewikkelt vonden in de partyſchappen der wederſpannigen, van welke de koning echter wilde uitgezondert hebben de hoofden of aanvoerders van die partyſchappen, zynde zyne onverzoenelyke vyanden.

Op wat wyze hy zyn recht tot de krone doedt vaſt ſtellen door het Parlement.

Ten aanzien van de eerſte zake ſtondt de koning toe, dat het Parlement zyn recht vaſt ſtelde, zonder de hoedanigheit te onderzoeken; een onnut en gevaarlyk onderzoek, op het welke alle de zwarigheit viel, wiens knoop hy liever wilde doorhakken, dan den zelven ontſtrikken. Hy maakte daar van een ontwerp, het welk het Parlement goed keurde, en tot eene acte liet maken. De zelve was ontworpen in algemene bewoordingen, waar by ieder zyne rekening vondt. Het Parlement verklaarde, dat de opvolging van de kroon bewaart was en verdedigt in den perſoon van koning *Henrik* den VII; woorden, de welke zouden kunnen verſtaan worden van het erfrecht, dat hem zyne geboorte gaf, daar hy mogelyk werk aan zou gehad hebben om door de twee Kamers te doen goedkeuren; of van de dadelyke en geruſte bezitting, in welke hy was, het welk hem door niemandt betwiſt wierdt. Voor het overige bekommerde hy zich niet om de kroon voor anderen dan voor zyne kinderen te verzekeren, latende de rechten der zydelingſche erfgenamen onbeſlift. Dusdanig beveſtigde hy zynen troon, behoudende de gemoederen, aan het huis van Jork verknocht; en maar alleenlyk eiſchende de opvolging voor zyne kinderen, ſcheen hy eenige hope over te laten aan de begunſtigers van de *Witte Roze*, wel verre van te zyn de verderver van een huis, het welk by het volk zo bemind was.

En herſtellen die gene, die gebannen waren onder de voorgaande regering.

Het twede artykel ging zonder verſchil by het Hogerhuis door, het welk alle de bedienden des konings herſtelde, die onder de voorgaande regering gebannen waren, en hen ontheſte van de vonniſſen, welke hun yver en getrouwigheit hen berokkent hadden; maar in het Lagerhuis wierdt de zelve betwiſt. Dit Huis wilde eene bepaling maken ten aanzien van die genen, welke meenden zitting te hebben onder de afgezondenen, niettegenſtaande hunne verbanning onder *Richard* den III, de welke zy zeiden vernietigt te zyn door een geſchrift van herſtelling. Zy vertoonden, dat lieden, die gevonniſt waren, ſchoon onrechtmatig, gene leden van het Parlement konden zyn; dat men hun proces moeſt weder overzien, en hen volgens de wetten eerſt wederom herſtellen. De koning wierdt door deze redenen geraakt, en wenſchte, dat het Parlement eene Committé aanſtelde, die in de kamer van den Exequer byeen kwam; alwaar de zaak rypelyk zynde onderzocht doorging, vol-

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

1485. gens de tegenkanting van het Lagerhuis. Men belaſtte aan de afgezanten, die onder het getal der gebannenen waren, zich naar hunne huizen te begeven, zo lange, tot dat men tot hunne herſtellinge zou komen op eene behoorlyke wyze. Dit geding gaf oorzaak aan de rechters om deze vrage mede te betwiſten ten aanzien van den koning, die zelf gebannen was: doch eenparig kwamen zy daar in overeen, dat de koninklyke waardigheit niet toeliet te twyffelen aan de onſchuldt van den gene, die daar mede bekleed is, en dat de kroon, geſtelt op het hoofdt van *Henrik* den VII, met volkomen recht vernietigde alle de veroordeelingen van den grave van Richemond. Ondertuſſchen gelaſtten zy, dat men in de blafferts zou uitſchrappen al het gene men daar in tegen de eere en het gezag des konings vinden zou.

Het Parlement verooordeelt de hootden van de party der regering van *Richard* den III, die weigerden te gehoorzamen.

Het Parlement ging vervolgens voort tot het veroordeelen van de hoofden der wederſpannigen, welke het tot vyanden van het volk en van den Staat verklaarde. Het ſtelde aan het hoofdt *Richard*, hertog van Gloceſter, die het koninkryk onrechtmatig hadt bezeten onder den naam van *Richard* den III, en veroordeelde hem, als ware hy nog in levenden lyve. Men zette op de zelve lyſt den hertog van Nortfolk*, ſchoon geſneuvelt in den veldſlag; den grave van Surrey, zynen zoon; den vicomte of ondergraaf *Lovel*; de Lords *Ferrers*, *Louch*, *Ratcliff*, *Catesby*, en vele anderen, die nog aan het hoofdt der muitelingen waren: maar het vonnis van hunne verbanninge was gematigt door bepalingen, in welke men zag doorſtralen de bezadigdheit van het Parlement, en de verdraagzaamheit des konings, die hun berouw ſcheen af te wachten. Velen ook onder hen erkenden hunnen misſlag, en bewezen in het vervolg aan den koning en aan den Staat dienſten van grote aangelegenheit.

* *Jan Howard*, heitog van Nortfolk.

Henrik de VII ſtaat eene algemene vergiffenis, toe door recht van zyne koninklyke macht, zonder het te zenden aan het Parlement.

Wegens de algemene vergiffenis, welke de koning vergunde aan alle de anderen, na dat hy te voren wel over het zelve zich bedacht hadt, vondt hy het een recht der opperhoofdigheit te zyn, het welk hy naar zyn eigen hoofdt moeſt oeffenen, volgens de volmaaktheit van zyne koninklyke zachtmoedigheit, om daar van alle de erkentenis tot zich te trekken; dermaten, dat hy zyne openbrieven deedt opmaken gedurende de zittingen van het Parlement, op dat de afgezondenen der gemeentens daar van het gerucht zouden verſpreiden by hunne te rug komſt in de provinciën. Hy beloofde vergiffenis van al het voorgevallene aan die genen, die weder tot hunnen plicht keerden, en die aan hem den eedt van getrouwigheit afleidden. De meeſten namen de vergiffenis, welke men hen aanboodt, aan, en die genen, die zich binnen de vryplaatſen begeven hadden, alwaar het niet vryſtondt de ſchuldigen te vervolgen, wilden veel liever hunne zekerheit zoeken in de zachtmoedigheit van den vorſt, dan in deze droevige ſchuilplaatſen. De anderen, welke niet in hunne wederſpannigheit volhardden, dan uit aanmerking van de ſtraffen, onderwierpen zich zo haaſt als zy hunne vergiffenis verzekert zagen.

Eer dat het Parlement ſcheidde maakte het zelve eenige willekeuren rakende de vreemde koopwaren, welke men gedurende de burgerlyke oorlogen met de Engelſche hadt gelyk geſtelt. Het herriep dit voorrecht, verklaarde het zelve nietig, en ſtrydig tegen de wetten.

Vervolgens maakte de koning in het volle Parlement Mylord *Chandos* graaf van Bath, en vereerde *Gilles* van Aubeney, en *Robert Willoughby* met den tytel van Lord, †; een tytel, die niet kan gevoert worden dan by de Pairs van het ryk. Hy liet ook *Eduard Staffort*, oudſten zoon van den hertog van Bukkingham, in zyne goederen en waardigheden, erkennende in den perſoon van den zone de dienſten, welke hy van den vader ontfangen hadt, die roemruchtig op een ſchavot zyn hoofdt verloren hadt ‡ om hem de kroon te verzekeren. Niets het Parlement meer noodzakende om vergadert te blyven, ſcheidde het zelve in eene volmaakte eenigheit met den koning, en eene onderlinge voldoening.

† of baron.

‡ Zie boven fol. 3.

Zie daar op wat wyze de koning door zyne bekwaamheit de koninklyke waardigheit wiſt te beveſtigen, zonder de zelve afhankelyk te maken van zyn huwelyk met de princeſſe *Elizabeth*, de welke zelf niet eens in de ſtaatſchriften genoemt was. Hy bevondt zich dermaten aan zyn Parlement verplicht, dat, ſchoon hy geldt van noden hadt, hy echter geloofde, dat het niet gevoegelyk was daar om te vragen in eene diergelyke omſtandigheit. Weinige dagen daar na zondt hy den groot-ſchatbewaarder tot den hoofdſchout van Londen, om van de ſtadt zes duizend marken zilvers te lenen, hem vertonende, dat het was om den marquis van Dorſet en den ridder *Jan Bourchier* te ontſlaan, als zynde borgen geweeſt voor het geldt, dat men hem te Parys geleent hadde tot de onderneming op Engelandt. Hy kon niet meer dan twee duizend verwerven, en bezorgde het overige uit zyn eigen inkomen.

Hy maakte ter zelver tydt *Jan Morton*, biſſchop van Ely, en *Richard Fox*, biſſchop van Exeter, Raden van zynen geheimen Raadt. Beide hadden hem gedurende zyne ballingſchap wel gedient; in het byzonder *Morton*, die den hertog van Bukkingham voor hem won. Zy waren niet minder bekwaam dan getrouw, waakzaam, hem toegedaan, geheim, en, om kort te gaan, waardig het vertrouwen, dat hy op hen ſtelde. Hy maakte kort daar na * den eerſten aartsbiſſchop van Kantelberg, en gaf aan den tweeden vervolgens de bisdommen van Bath, en Wels, of Welles, van Durham, en van Wincheſter. Hy maakte hem ook geheim zegelbewaarder, die de vyfde amptenaar is van het ryk, en wiens aanzien byna gelyk is met dat van den kancelier, doordien des lands handveſten en beſcheiden, de gunſtbrieven, en vergiffenis-verleningen door zyne handen gaan, eer dat de zelve aan het groot zegel worden aangeboden. Hy hadt vermaak de geeſtelyken, in welke hy eene bekwaamheit vondt, aldus te bevorderen; het zy, dat hy geloofde, dat de erkentenis hen zou verplichten, tot zynen dienſt te beſteden een gedeelte der grote inkomſten, welke zy van zyne mildadigheit hadden; het zy hy, met hen dikwils te verplaatſen van het eene bisdom in het andere, zyne ſchatkiſt verrykte, vermenigvuldigende de jaarlykſche inkomſten (Annaten) der geeſtelyke ampten, hem toebehorende.

* Na de doodt van *Bourchier*.

Henrik de VII bevordert de geeſtelyken, en waarom.

Eindelyk verſcheen de dag, tot het voltrekken van zyn huwelyk met de princeſſe *Elizabeth* vaſt geſtelt: een dag zo gewenſcht door het volk, en om de zelve reden door den koning verſchoven, uit vreze, welke hy hadt, dat men hem niet achten zou dan om dat hy de man was van de koninginne. Men kan de vreugt niet uitdrukken, welke de Engelſchen betoonden over dit huwelyk: het was voor hen een dag van zegepraal, overtreffende de pracht, welke zy hadden doen blyken by de intrede van den koning, en by zyne kroninge. Maar hy gevoelde zynen haat we-

1486, den 8. Jan. *Bacon.* Zyn huwelyk met de princeſſe *Elizabeth*, en de vreemde ongeruſtheit, welke hy hadt.

1486. weder wakker worden tegen het huis van Jork, naar mate dat het volk door zyne toejuichingen betuigde de liefde, welke het dat huis toedroeg. De nayver wegens de opperhoofdigheit is verschrikkelyk. Hy trouwde met eene jonge princesse, die nog gene twintig jaren oud was, schoon, welgemaakt, van een aangenamen geest, van eene beminnelyke zachtzinnigheit, en die hem ten huwelyk-gifte aanbragt alle de rechten van het huis van Jork, dat zo veel bloedt aan dat van Lancaster gekost hadde. Alle deze beweegredenen moesten, zo het schynt, hem verplichten om met haar de kroon en zyn hert te delen: doch de gemelykheit, welke hy hadt over de uitstekende toegenegenheit, die het volk deze princesse toedroeg, was de reden, dat hy aan haar noch in zyn hert, noch op den troon gaf het gene zy daar in behoorde te hebben.

Dit feest, het welk hem niet behaagde, kon hem niet doen ledig blyven. In het midden van deze vermakelykheden dacht hy niet dan om de rust te herstellen in alle de provincien. Hy twyffelde wel, dat de rust, die men genoot, niet langdurig zyn zou, en dat het geval voor hem, onder bedriegelyke aanblikken van helder weder, verburg stormbuien, die niet verre af waren. Hy voorzag de zelve voornamentlyk van de zyde van het Noorden, alwaar hy wist dat de volkeren niet alleen, gelyk overal, het huis van Jork toegedaan waren, maar ook de gedachtenisse van koning *Richard*, de welke in het overige van Engelandt verfoeit was. Hy begaf zich dan naar dien kant, en kwam het Paaschfeest te Lincoln doorbrengen, alwaar hy zynen Godsdienst verrichtte. Hy kreeg daar tyding, dat de vicomte of ondergraaf *Lovel*, *Humphrey*, en *Thomas Stafford*, drie voorname hoofden van de party, uit hunne vryplaatsen vertrokken waren, waar in zy zich opgesloten hadden na de doodt van *Richard*, zonder dat men wist naar welken kant zy de wyk genomen hadden. Hy ontzette zich weinig over deze tyding, en zich hebbende op weg begeven vervolgde hy zynen tocht. Te Jork aangekomen zynde verstondt hy, dat *Lovel* met een groot leger het veldt hieldt, en dat *Stafford* getrokken was in de provincie van Worchester, waar van hy de hoofdstadt, gelegen aan de Saverne, belegerde. Hy dacht toen ernstiger op middelen om deze bewegingen te stuiten. Hy verachtte de zelve nochtans, als beklagelyke overblyfselen van eene zamenrotting, welke haar aanzien en krachten verloren hadt in den veldslag van Boswart: dermaten, dat hy minder beducht was voor de wapenen, dan hy vreesde, dat het volk, het welk hy gedurig wantrouwde, tegen hem zou wenden die gene, welke hy het zelve in handen gaf tegen de muitelingen. Nochtans bragt hy krygsvolk op de been, en zondt drie duizend mannen, onder het bevel van den hertog van Bedfort, tegen den vicomte *Lovel*. Dit krygsvolk was niet zeer geoeffend in de wapenen; doch de ervarenheit van den bevelhebber vergoedde alles, en aan de andere zyde hoopte de koning zyne vyanden te verstrooien, zonder den degen eens te trekken. Het was zyne gewoonte de vrede aan te bieden eer hy tot vechten kwam. Hy gaf dan den hertog van Bedfort last om eene algemene vergiffenis te doen afkondigen aan alle de genen, die de wapenen wilden nederleggen, zo haast als hy in het gezicht der vyanden zou gekomen zyn. Het gebeurde zo als hy voorzien hadt; want de herauten, het leger der wederspannigen genadert zynde, kondigden de vergiffenis af, en *Lovel* was zodanig bevreest van door de zynen verraden te worden, dat hy naar de provincie Lancaster vluchtte, alwaar zich eenigen tydt hebbende verborgen gehouden hy eindelyk lyfberging zocht in Vlaanderen by de hertoginne *Margareta* *, weduwe van den laatsten hertog van Burgundie. Zyn leger, zich zonder hoofdt ziende, nam de vergiffenis aan, en onderwierp zich aan den hertog van Bedfort. De twee *Stafforts*, zynde te weten gekomen wat *Lovel* gebeurt was, hadden geen meerder stoutmoedigheit dan hy, noch meerder vertrouwen op hunne benden. Zy verlieten hun leger en hunne voornemens, en de belegering van Worchester opbrekende, veroverden zy eene vryplaats in een dorp, genaamt Colnham, digt by Abington †: doch de voorrechtbrieven in den Raadt des konings onderzocht zynde, vondt men de zelve voor hen niet krachtig genoeg. Dus wierdt *Humphrey*, die de oudste was, te Tyburn onthalst; en den jongsten vergaf de koning eene misdaadt, in welke hy geloofde dat hy ingewikkelt geworden was minder door een wederspannigen aardt, dan door het voorbeeldt van zynen broeder, die bejaarder was dan hy. Misschien ook dat hy aan deze twee misdadigen heeft willen doen gevoelen onderscheidene uitwerkingen van zyne strengheit en van zyne zachtmoedigheit, ten einde hy deedt zien, dat hy wist te straffen en te vergeven. Zie daar, hoedanig dit vuur, wiens vonken al over het gansche koninkryk vlogen, byna zo haast geblusscht was als ontsloken, en hoedanig de koning, de bewegingen der wederspannigen hebbende gedempt, zonder bloedt dan van eenen hunner hoofden te plengen, de gehoorzaamheit tegen hem in de provincien van het Noorden wederom herstelde, en zegepralende binnen Londen te rug keerde.

1486.

* *Margareta van Jork.*

† In het graafschap van Berk aan de Theems.

Opstandt van de hoofden der party, en hunne nederlaag.

In de volgende maandt September beviel de koningin gelukkelyk van haar eerste kindt. Het was een prins, aan wien de koning den naam gaf van *Artus*, een beruchte naam onder de aloude Bretonsche koningen, waar van hy zeer blyde was dat men geloofde, dat hy afstamde.

De rust, de welke door de overwinning des konings herstelt was, wierdt wel haast daar na door een vreemd voorval gestoort. Een nieuw hoofdt, van zich zelve verachtelyk, maar dien het geluk, waar van hy een gewrogt was, gevreest maakte, deedt geheel Engelandt daveren, trok Ierlandt aan zyne zyde, en onderstondt den koning te onttronen, en zich te doen kronen te Londen, nadat hy zulks te Dublin reets hadt laten doen. Wie zou het geloven, byaldien alle de schryvers van dien tydt deze geschiedenis niet verhaalden met alle hare omstandigheden? Deze gevaarlyke vyandt, de welke naar de eere en snelheit van een veroveraar haakte, was, niet dan de zoon van een bakker. Dat gene, het welk de zaak nog ongelooflyker maakte, was dat hy naauwlyks vyftien jaren bereikt hadt, zynde daarenboven zonder ondervinding en zonder deugt, al zo wel als zonder eene hoge geboorte: maar schoon, van een bevallig wezen, en van eene aangename en verheven zwier, meer overeenkomende met de geboorte, welke hy zich zelve wilde geven, dan met die, van welke hy inderdaadt zynen oorspronk hadt. Hy was van Oxford, en genoemt *Lambert Simnel*. Een priester van de zelve stadt, genaamt *Richard Simons* †, nam hem in zyne vriendschap aan, en op het goed geluk van dezen jongman ontwierp hy een voornemen, het stoutste en kluchtigste, dat iemandt in den zin kon komen. De yveraars voor het huis van Jork deden toen ter tydt alom geruchten

1487. 1488.

Zonderling voorval van den valschen *Eduard*, die *Henrik* den VII de kroon betwist.

Polyd. Virg. Bacon. Speed.

† of, volgens anderen, *Simondi.*

1487. 1488. ruchten lopen, de welke ſtrekten om het volk tegen den koning te doen opſtaan. Eenigen zeiden, dat het twede van *Eduards* kinderen de wreedheit van zynen oom *Richard* ontſnapt was, en dat men hem wel haaſt zou zien opdagen: anderen, dat de koning, de wreedheit van *Richard* volgende, den zoon van den hertog van Clarençon, welken hy in den Tour gevangen hieldt, hadt willen doen ombrengen; doch dat deze jonge vorſt op eene wonderdadige wyze gered was. Op deze vertellingen, waar mede hy zag dat het volk betovert was, nam hy voor, eerſt voor den dag te brengen *Simnel*, als de zoon van *Eduard* den IV, welkers leven de hemel geſpaart hadde: maar vernemende, dat deze taal minder ſmakelyk was dan de andere, vondt hy het beter geraden aan te nemen den naam van dezen zone van den hertog van Clarençon, die inderdaadt altydt gevangen bleef. Men ziet in het leven van *Eduard* den IV, hoedanig wat te voorbarig deze koning den hertog van Clarençon, zynen broeder, hadt doen ſterven, die zich in een vat met malveſei hadt laten ſteken, volgens de vryheit, die men hem hadt gegeven, om de wyze van ſterven zelf te verkiezen. De hertog hadt een zoon, genaamt *Eduard*, aan wien men gegeven hadt den toenaam van *Plantagenet* †, welken gemeenlyk die van het huis van Jork aannamen, om te vernieuwen de geheugeniſſe der hertogen van Anjou, van welke de koningen van Engelandt afſtamden ſedert *Henrik* den II. *Eduard* de IV ſpaarde zynen neef in het leven, en herſtelde hem in een gedeelte der goederen van zynen vader: doch tot de waardigheit van hertog wilde hy hem niet verheffen, gevende hem alleenlyk den tytel van graaf van Warwyk. *Richard* de III, de welke vreeſde, dat hy hem de kroon mogt betwiſten, ſloot hem, zo jong als hy was, binnen de ſterkte van Sheres-hutton ‡ op, van waar koning *Henrik* de VII by zyne komſt tot de kroon hem liet overbrengen in den Tour te Londen. Dus was deze ongelukkige prins opgevoed in eene droevige eenzaamheit, of veel eer in eene gedurige gevangeniſſe, zonder naauwlyks te weten wie hy was: en nochtans door een wonderbaar uitwerkſel van de Voorzienigheit wierdt hy de ſchrik van die genen van welke hy de kaatsbal geweeſt was. Doch alles wel ingezien zynde was dit eene volduring van zyn kwaad geluk, zich nagebootſt te zien door een ongeacht menſch, een misbruiker van zynen naam en van zyne waardigheit.

† of *Plantageneta*, of *Plantegeneſt*.

‡ of Scheriffe-hutton.

Dusdanig was hy, van wien de prieſter *Simons* de rol deedt ſpelen door zynen leerling. Hy ontmoette echter grote zwarigheden, en de uitſlag van de onderneming ſcheen zeer twyffelachtig te zyn. Het is waar, dat de vooringenomenheit en de yver des volks, dat ligt gelooft het geen het wenſcht, en dat zonder reden wil het gene, het welk het wil, aan dit bedrog voordeelig waren: maar *Simnel* was van een oneindig getal menſchen bekend, welker oogen hy menigmalen tot zich getrokken hadt door de bevalligheden van zyne zwier, en door de ſchoonheit van zyn aangezicht. Daar ſtondt dan te vrezen, of het bedrog niet wel ontdekt zou worden, indien het ſtuk geſpeelt wierdt op het toneel van Engelandt. Het was daarom, dat de doortrapte prieſter geraden vondt de vertoonplaats over te brengen in Ierlandt, een landt, geheel het huis van Jork toegedaan, en waar van hy niet twyffelde dat de landzaten, al zo ligtgelovig als woeſt, geloof zouden geven aan een zo aangenamen verleider. Daarenboven waren zy de party van de *Witte Roze* gedurig blyven aankleven, om dat *Henrik* de VII, bezet met de zorgen om Engelandt te bevredigen, verzuimde zyne krachten in dat eilandt over te brengen, alwaar hy geloofde meerder tydt te zullen vinden de zelve te doen derwaarts overgaan, om het onder zyne gehoorzaamheit te brengen. 1487. 1488.

Henrik de VII verdenkt de koninginne weduwe deel te hebben aan dezen handel, en verzekert zich van haar perſoon.

Alles wel ingezien zynde, is het niet mogelyk te geloven, dat een enkel geeſtelyk perſoon zou hebben kunnen in zyn hooft diergelyk een aanſlag ſmeden. Het was daarom dat de koning, daar van verwittigt zynde, de koningin weduwe terſtondt verdacht hieldt daar aan deel te hebben. Hy kende haren geeſt en hare ſtaatzucht, en hy herdacht, dat zy door hare geheime ſtreken veel toegebragt hadde tot zyne herſtelling, in het voornemen om zich te wreken over *Richard* den III, den moordenaar van hare kinderen. Hy wiſt daarenboven, dat zy hem niet beminde, zynde vergramd daar over, dat hy geen deel in de regering gaf aan de koninginne, hare dochter; dermaten, dat in overleg komende, dat zy tegen hem den zelven geheimen handel kon in het werk ſtellen, van welken zy zich eertyds tot zyn voordeel bedient hadt, hy vreeſde, dat zy het huis van Jork wederom wilde herſtellen, zettende den grave van Warwyk op den troon. In de bezorgtheit voor een zodanig voornemen, van het welke de geſchiedenisſchryvers zeggen dat hy bewyzen hadde, welke hy raadzaam oordeelde achter te houden, verzekerde hy zich van de perſoon der koninginne weduwe, en vergaderde zynen Raadt, om de gevoegelykſte middelen te beramen tot het verydelen van den toeleg der zamengezworenen. Men beſloot daar drie zaken: I. Dat de koningin weduwe opgeſloten zou worden in het klooſter te Bermondſey. II. Dat men *Eduard*, graaf van Warwyk, uit den Tour zou halen, en dat men hem door de ſtadt zou leiden, om het volk uit de dwaling te brengen, en het zelve te overtuigen van de onderſteking van den valſchen *Eduard* door de tegenwoordigheit van den rechten. III. Dat men eene algemene vergiffenis voor alle de ſchuldigen zou afkondigen, zonder eenige bepaling.

Doodt der koninginne weduwe.

Deze drie artykelen wierden aanſtonts uitgevoert. De koningin weduwe wierdt opgeſloten in het klooſter te Bermondſey *, alwaar zy weinig dagen daar na ſtierf, en te Windſor begraven wierdt by den koning *Eduard*, haren gemaal. Zy was de dochter van *Richard Woodwel*, grave van Riviere †, en weduwe van den ridder *Grey*. Hare verdienſten wonnen voor haar het hert van *Eduard* den IV, die met haar trouwde, niettegenſtaande de ongelykheit van haren ſtaat, de tegenkantingen van de koninginne moeder, en de vertogen der voornaamſte groten van het ryk: doch deze verheffing koſtte haar alle de ruſt van haar leven. Met *Eduard* de kroon delende, wierdt zy ook deelgenoot van zyne ongelukken; en voor hoe vele ongelukken is zy niet na zyne doodt bloot geſtelt geweeſt? Zy zag twee van hare zonen door den dwingelandt vermoorden, en om een diergelyk lot te ontgaan was zy genoodzaakt zich in eene ſchuilplaats op te ſluiten. Het is waar, dat zy daar uit gehaalt wierdt door *Henrik* den VII, de welke met hare dochter trouwde: maar zyne onverduldigheit of zyne ſtaatzucht deedt hem verliezen de vrucht van dit zwagerſchap. Zy zag zich in een klooſter geworpen, wanneer zy mogelyk dacht te regeren, en zy verkreeg hare waardigheit niet wederom dan na hare doodt, wanneer zy begraven wierdt by

* in de provincie van Surrey.

† of van Rivers.

1487. 1488. by den koning, haren gemaal. Men moet hier niet vergeten te zeggen, dat zy by het leven van den koning *Eduard* een der collegien ſtichtte in de hogeſchole van Cambridge, het welk tot hare gedachteniſſe den naam van het collegie der koninginne genaamt wordt. Laat ons nu tot onze Geſchiedenis wederkeren.

Volgens het twede beſluit, in des konings Raadt genomen, deedt men *Eduard*, grave van Warwyk, uit den Tour komen; men voerde hem door de ſtraten van Londen, en men geleidde hem met grote pracht naar de St. Pauluskerke, daar de nieuwsgierigheit de ganſche ſtadt hadde doen byeen komen. Men gaf eindelyk aan een iegelyk, die hem kende, vryheit om hem aan te ſpreken, op dat zy overtuigt zynde van de waarheit, des te bekwamer zouden zyn om anderen daar van te overreden. Menſchen, by welke de reden plaats hadt, gaven zich op dit betoog over; maar niets kon die genen overtuigen, die niet wilden uit de dwaling gebragt zyn.

Men deedt ook de algemene vergiffenis afkondigen, en de koning wachtte nog eenigen tydt zonder zich te ontruſten, waar heen de wederſpannigheit zich wenden wilde, en hoedanig het gevolg zyn zou van de middelen, welke hy kwam te gebruiken om den voortgang daar van te ſluiten.

De valſche *Eduard* ſteekt over naar Ierlandt, alwaar hy zich doedt kronen. *Polyd. Virg. Bacon. Speed.*

Ondertuſſchen maakte de valſche *Eduard* ongelooflyke voortgangen in Ierlandt. Hy was derwaarts getogen met zynen meeſter, den prieſter *Simons*, zonder geldt, zonder manſchap, en zonder verzekert te zyn van eenige heimelyke verſtandhouding, de een en de ander zich overgevende aan het geluk, en zich alles belovende van den aardt der Ieren. Zy waren niet bedrogen. *Thomas Fitz-Gerard* †, graaf van Kildare, een der grootſte heeren van Ierlandt, die menigwerf den waarachtigen *Eduard* gezien hadt, zeide, *Simnel* ziende, dat het de prins *Eduard* zelf was: het zy dat hy zich al willens verblindde; het zy hy verblind was door het ſtatig wezen van dezen bedrieger, of dat, zonder den grondt der zake te doorvorſchen, hy dacht zyn voordeel met deze omwenteling te doen. Wat 'er van zy, hy verzekerde daar den gehelen adel van, dien de Staten van het koninkryk afgezonden hadden met hem; en alle, naar zyn voorbeeldt en op zyn woordt, begroetten *Simnel*, gelyk als of hy de zoon van den hertog van Clarence geweeſt was. Zy beſloten echter de zaak geheim te houden, zo lang tot dat zy de gemoederen van het volk te voren ondertaſt hadden. Zy waren niet lang in deze verwachting. Het volk, nog ligtgeloviger en driftiger dan zy, kwam in menigte om dezen ondergeſtoken vorſt te ontfangen, en hebbende hem plegtiglyk naar Dublin bygeleid, riepen zy hem voor koning uit, den tydt verwachtende dat de zaken gereed zouden zyn tot zyne kroninge. Zy wierden niet wederhouden noch door het vonnis, dat *Eduard* de IV hadt doen afkondigen tegen den hertog van Clarence, overtuigt van de misdaadt van hoog verraadt, het welk zynen zoon onbekwaam maakte tot de ryks-opvolginge, noch door het recht van de koninginne *Elizabeth*, die, als dochter van *Eduard* den IV, den grave van Warwyk uitſloot, die niet dan de neef was. Ten aanzien van de eerſte zwarigheit zeiden zy, dat *Henrik* zelf hun gedrag billykte; hy, die zo wel gebannen was als zyn vader, en door *Richard* den III, en door *Eduard* den IV; en die echter zich op den troon gezet hadde, zonder zich te bekommeren van zich te voren wederom te laten heradelen. Ten aanzien van het recht der koninginne *Elizabeth* gaven zy voor, dat zy daar van vervallen was, met den vyandt te trouwen van haar vaderlyk huis en van den Staat. Zy maakten nog minder werk van de vertoning, welke *Henrik* aan het volk van Londen gedaan hadt, voor den dag halende, zeiden zy, eene ſchim, die men de gedaante des graven van Warwyk deedt aannemen, en dezen afgodt latende brengen binnen de hoofdkerk van de ſtadt, om door deze plegtigheit meer geloof aan het bedrog by te zetten: doch dat het ligt was deze kunſtgreep te ontdekken door het vertonen van zulk een zo rypelyk overleiden toeſtel. Eene vreemde vooringenomenheit, welke genoeg doedt zien den weinigen ſtaat, welken men maken moet op het gevoelen der volkeren, die, door hunne ligtgelovigheit bedrogen, of door hunne kwaadaardigheit, de leugen ſtellen in de plaats van de waarheit, en de waarheit in de plaats van de leugen.

† of *Fitz-Girald.*

1487. 1488.

Daar was niemandt dan de aartsbiſſchop van Armach, de biſſchop van Cloger, de huizen van *Butler*, en van *St. Laurens* *, en de ſtadt Waterford, die weigerden den bedrieger te erkennen. *Mac-Mahon* †, een van de hoofden der wederſpannigen, nam uit deze verwarringen gelegenheit om zich wederſpannig te tonen; en hebbende zich in het veldt begeven verbrandde hy acht en twintig dorpen. Deze hoofden waren zo veel als kleine winterkoningjes en geringe dwingelanden. Zy namen ook den naam van koning aan, voor de verovering van *Henrik* den II. Zy hielden naderhandt op dezen tytel te voeren; het zy dat zy zich ſchaamden den zelven nog aan te nemen na hunne nederlage, of dat zulks hen niet meer vryſtondt. Zy trachtten echter daar van de macht te bewaren onder den naam van hertog, of hoofden van de Ierſche ſtammen, over welke zy eene vrye regering oeffenden.

Hiſt. d' Irland: door *Cox* en den ridder *Varre.*

* Graven van Ormond.

† Dit woordt *Mac* betekent *zoon.*

Voor het overige, de nieuwe koning ſpeelde zeer aardig zyne rol. Het was een wonder te zien den zoon van een bakker, in den ouderdom ven vyfhien jaren, den toon en gebaarden te nemen van een oppervorſt, als meeſter te ſpreken, en den koning te verbeelden, als ware hy in het purper geboren. Schoon hy gene andere onderrechtingen hadde dan die van een prieſter, hieldt hy zyne waardigheit echter ſtaande zo lang als hy gelukkig was, zonder dat hem ontſchoot eenig woordt, noch eenige daadt, die naar de laagheit van zyne waarachtige geboorte geleek, en die onwaardig was de gene, de welke hy te onrechte bezat. Hy vaardigde, met toeſtemming van de Staten van het koninkryk, afgezanten naar Engelandt af aan de yveraars voor het huis van Jork, maar heimelyk, en als in een vyandig landt: doch in het openbaar naar Vlaanderen by de hertoginne weduwe van Burgundië, welke hy wiſt dat de party toegedaan was. De eene en de andere kweten zich van hunnen laſt met goeden uitſlag. De eerſten kregen in hunne belangen *Jan van Poole*, graaf van Lincoln, zoon van den hertog van Suffolk, en van de oudſte zuſter van *Eduard* den IV. Deze heer ſtak ſpoedig naar Vlaanderen over, en wierdt gevolgt door den vicomte *Lovel*, de welke verſtandhouding onderhieldt met *Thomas Broughton*, een edelman, wonderlyk afgerecht om een aanhang te maken, en van vermogen, welken hy liet in de provincie van Lancaſter. De afgezanten, die naar Vlaanderen geſchikt waren, hadden ook een gunſtig gehoor by de hertoginne weduwe van Burgundië, en verkregen aldaar een aanzienlyken onderſtandt. Het was niet dat de graaf van Lincoln en de hertogin van Burgundië bedrogen waren, even

Hoedanigheden van den valſchen *Eduard.*

Hy vaardigt gezanten af aan de hertoginne van Burgundië, en waarom.

1487. 1488. even als de andere; zy wiſten het gehele bedrog, maar zy hadden redenen om het te ondersteunen. De graaf van Lincoln hadt eiſchen op de kroon, niet alleen door zyne geboorte, maar ook door den afſtandt van *Richard* den III, die, willende, naar men zegt, het gehele huis van *Eduard* den IV onterven, van voornemen was om den zoon van den hertog van Suffolk tot de opvolginge te benoemen. *Henrik* de VII was niet onkundig geweest van het voornemen van *Richard*, maar hy vergenoegde zich acht te slaan op het beleidt van den grave van Lincoln; het zy, dat hy het volk niet wilde vertoornen door de gevangeniſſe van dezen jongen heer, het zy dat hy een soort van tweespalt wilde maken in het huis van Jork, met te stellen den zoon van de zuster tegen den zone van den broeder. Ondertusschen zag de graaf van Lincoln wel, dat hy niets te hopen hadt, indien *Henrik*, op den troon blyvende, tydt hadt om den zelven voor zyn huis te verzekeren. Het was daarom, dat hy niet eens zich bedacht, om zich voor de party te verklaren, de welke hy geheel gemaakt zag om hem te onttronen, staat makende om zelf te plukken de vruchten der overwinninge, indien de wapenen van den verleider een goeden uitslag hadden, het bedrog ontdekkende, en de stemmen des volks tot zich trekkende.

Beschryving der hertoginne van Burgundië.

Wat de hertoginne van Burgundië betreft, de zelve was de jongste zuster van *Eduard* den IV, en weduwe van den laatsten hertog van Burgundië, *Karel* den Stouten, die haar in zyn derde huwelyk getrouwt hadde. Zy hadt nooit kinderen gehad; maar zy hadt een byzondere zorge gedragen voor de opvoeding van die gene, welke *Maximiliaan* gehad hadde by de eenige dochter van dezen hertog, gesproten uit het eerste huwelyk; en daar door hadt zy den geest der Vlamingen en Burgundiërs gewonnen. Zy was daarenboven vermogende door de rykdommen, welke zy geërft hadt na de doodt van haren man, en door de grote landen, welke zy bezat voor hare weduw-gifte. Voor het overige wierdt zy niet aangezet door de hope om in Engelandt te regeren, maar door de drift om daar het huis van Jork den troon wederom te zien beklimmen, uit welk huis zy gesproten was, en van den troon te doen afklimmen dat van Lancaster, het welk zy dodelyk haatte. Dus bragten de haat en de staatzucht, twee geweldige gemoedsdriften, voornamentlyk in het herte van eene heerschzuchtige vrouwe, haar tot alle de zamenspanningen, die tegen den koning gemaakt wierden. Zy beschuldigde hem zelf met den moordt van *Richard* den III, zonder te denken, dat deze dwingelandt zelf was de moordenaar van zyne neven, en dat hy in een gevecht gesneuvelt was. Hare onrechtmatigheit bragt haar nog verder, hatende, na het huwelyk, hare nichte, en haar niet kunnende vergeven, dat zy den verderver van haar huis getrouwt hadde.

Men heeft zich dan niet te verwonderen, dat zy, zich in deze gesteldheit bevindende, geen goed onthaal deedt aan de Ierſche afgezanten, en dat zy niet met blydschap ontfing den grave van Lincoln en den marquis *Lovel*. Het was op het goedvinden van deze twee laatsten, dat zy besloot twee duizend Hoogduitsche soldaten, genomen van het oud Burgundisch krygsvolk, naar Ierlandt te laten overschepen, onder het bevel van een ervaren kapitein, *Marten Zwart*. Deze bystandt was spoedig gereed, en begaf zich te scheep in de havens van Vlaanderen met de twee Engelsche heeren, aan welke de hertogin van Burgundië het voornaamste bevel hadt opgedragen. Zy was met den grave van Lincoln overeengekomen, dat byaldien de onderneming slaagde, hy den valschen *Eduard* zou verjagen, en den rechten op den troon zetten: doch deze graaf hadt, gelyk ik gezegt hebbe, andere oogmerken, en misleidde de hertoginne. Doch zy wierden alle beide bedrogen in hunne verwachtinge; de dapperheit en het goede recht van *Henrik* zegepraalden over hunne krygsbenden zo wel als over hunne geheime behandelingen. 1487. 1488.

Kroning van den verdichten *Eduard*.

De hulpbenden te Dublin ontscheept zynde, hieldt men raadt over de maatregelen, welke men te houden hadde. De eerste zaak, welke besloten wierdt, was de kroning van den ondergestoken *Eduard*. Die plegtigheit geschiedde in de hoofdstadt met alle mogelyke statie. Hy wierdt voor de twede maal uitgeroepen voor koning van Engelandt, zo wel als van Ierlandt*. De Ieren, zich verheugende, dat zy aan de Engelschen een koning gegeven hadden, vergenoegden zich niet met de gewone plegtigheden: nadat hy gekroont was namen hem de soldaten op, en droegen hem op hunne schouderen in zegepraal om. Men overleide daar na, welk het meest dienstig was, of zich in Ierlandt te bevestigen, of naar Engelandt over te gaan. Het scheen roekeloos, machtige vyanden in hun eigen landt te bezoeken, en die hunnen koning aan hun hoofdt hadden. Aan den anderen kant verbeeldde men zich, dat men grote verstandhouding hadt in het Noorden van Engelandt, en dat men niet wachtte dan naar de aanlanding van het leger om zyne benden zich met het zelve te doen vereenigen. Voeg daar by het verlangen der besoldelingen, begerig naar den buit, welken zy hoopten in een zo ryk en vermogend koninkryk te maken. Men moest hen vergenoegen, om dat zy in zulk soort van oorlogen eerder gebieden dan gehoorzamen. Dus wierdt het besluit genomen van in Engelandt te landen, en men vervaardigde alle zaken tot deze onderneminge.

* Ierlandt is eigentlyk tot een koninkryk opgerecht onder *Henrik* den VIII.

Henrik de VII bezoekt de provincien, die hem verdacht zyn;

Terwyl de muitelingen alle hunne krachten byeen vergaderden, dacht de koning, van alle hunne zygangen verwittigt, om hen te verdeelen. Ten dien einde stelde hy wervingen aan, en tot algemene onderkrygshoofden van het leger, het welk hy in persoon wilde gebieden, den hertog van Bedford, en den grave van Oxford. Hy deedt hen echter gedurende den winter niet optrekken, zynde verzekert, dat de vyandt in zulk een jaargety geen inscheping zou wagen: doch hy bezocht de landschappen, die aan hem verdacht waren, trok door dat van Nortfolk, en door Suffolk, en hieldt standt te St. Edmondbury, eene kleine stadt van de laatstgemelde provincie. Men bragt daar by hem den marquis van Dorseth†, welken men beschuldigde van verstandhouding met de vyanden. Hy was onlangs van Parys wedergekomen, alwaar hy den koning als waarborg gedient hadde; nochtans zondt hy hem gevangen naar den Tour van Londen, om niets na te laten, dat hy moest doen tot zyne veiligheit, en tot die van den Staat, van voornemen zynde hem eerlang in vryheit te stellen, indien hy hem onschuldig bevondt, en om hem deze ongunst te vergoeden. Van St. Edmondbury kwam de koning te Norwich, de hoofdstadt van de provincie van Nortfolk, alwaar hy het Paaschfeest hieldt. In het vervolg ging hy naar Walsingham, bezocht de Lieve Vrouwen-kerk, befaamd wegens de wonderwerken, welke men zeide dat daar gedaan wierden; en als of hy geen

† of Dorcester.

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

1487. 1488. geen ander voornemen gehad hadde dan deze bedevaart, keerde hy door het graafschap van Cambridge wederom naar Londen.

Landing van den valschen *Eduard* in de provincie van Lancaster.

Kort na zyne te rug komst binnen de gemelde stadt bragt men hem de tyding van de landinge der wederspannelingen in de provincie van Lancaster, alwaar *Broughton* zich by hen gevoegt hadt met de Engelschen, welke hy aan zyne zyde hadt overgehaalt. Het Ierische leger bestondt uit krygsvolk van het platte landt, volk voor het meeste gedeelte kwalyk geoeffent en kwalyk gewapend, en uit twee duizend Hoogduitschers, welke de hertogin van Burgundië hen toegezonden hadt, in welke de kracht van hun leger bestondt. Dit leger hadt aan zyn hoofdt den gewaanden koning *Eduard*, ondersteunt door den grave van Kildare †, een Ier, door den grave van Lincoln, den vicomte *Lovel*, door *Broughton*, een Engelschman, en door den kolonel *Zwart*, een Hoogduitscher. De geschiedenisschryvers geven ons het getal van deze benden niet op, noch in welke order, en in hoe vele liniën zy optrokken. Daar is echter grote waarschynlykheit om daar van te oordeelen uit de wyze, op welke zich alle de opperbevelhebbers bevonden in het gevecht, dat zy niet dan een flagorder (*corps de bataille*) hadden. Voor het overige onderhieldt dit leger in zynen optocht eene goede krygstucht. De gewaande *Eduard*, ondersteunt met den raadt der Engelsche Lords, die hem verselden, trachtte zich in te dringen in de genegenheit des volks, verbiedende alle soorten van vyandelykheden, en verbeeldende de tederheit eens goeden konings, geraakt door medelyden, van zyn volk bloot gestelt te zien voor de rampen van den oorlog. Deze kunstgreep diende hem echter nergens toe, niet meerder dan de aanzoekingen van den grave van Lincoln, en van *Lovel*; en niemandt beweegde zich ten hunnen voordeele. Twee zaken voornamentlyk hielden de Engelschen binnen hunnen plicht, voor eerst de vreze, welke zy hadden voor de macht des konings, die zy wel wisten dat in aantocht was, en ten twede de haat, welken zy den Ieren toedroegen en den Duitschers, welker vaandelen zy weigerden te volgen. De graaf van Lincoln, verwondert van zo veel koelheit te vinden in eene provincie, welke hy geloofde geheel den huize van Jork toegedaan te zyn, verloor des niettegenstaande den moedt niet, en in plaats van te rug te trekken deedt hy het besluit nemen van regt op den koning aan te trekken, die op hen aannaderde om hen slag te leveren. De twee legers dus het een het ander opzoekende, leedt het niet lange, of zy ontmoetten malkander.

† *Thomas Fitz-Gerard*, broeder van den grave van Kildare, volgens eenigen.

Henrik de VII trekt aan het hoofdt van zyn leger den gewaanden *Eduard* te gemoet.

De koning, kondschap gekregen hebbende, welken weg de muitelingen hielden, hadt zich gestelt aan het hoofdt van zyn leger, versekt zynde van den hertog van Bedfort * en den grave van Oxford †, zyne algemene plaatshouders (*Lieutenants generaux*). Zynde te Coventri gekomen, zondt hy zyne verspieders voor uit, die eenige gevangenen medebragten, uit welke hy verstondt, dat de vyanden spoedt maakten om hem slag te leveren. Hy trok van zyn kant voort; en om het voornemen te verydelen, het welk de graaf van Lincoln hadt, om zich van Newarke, in de provincie van Nottingham, aan de rivier de Trente, te verzekeren, kwam hy daar de eerste. Hy maakte daar geen halte, doende zyn leger nog drie mylen voorttrekken, in eene bekwame legerplaats, alwaar hy den nacht doorbragt. De graaf van Lincoln, die de ziel was van de party der oproerigen, ziende, dat hy zynen slag gemist hadt, bragt het leger in een dorp, genaamt Sto-

* Oom des konings.

† *Jan Vere.*

ke, zo naby des konings leger, dat al hadt men den slag willen myden, 'er geen middel meer was om zich daar van te konnen ontslaan. Het was ook het voornemen niet noch van den eenen, noch van den anderen. De graaf van Lincoln wenschte den dag te zien, de welke dit grote verschil moest eindigen, door de overwinninge van eene der twee partyen; en de koning hadt eenige dagen te voren in zynen krygsraadt het zelve besluit genomen. Zyn leger was sedert nog vermeerdert met zes duizend man, die de groten van het ryk van de eene, en de gemeentens van de andere zyde op hunne kosten hadden geworven; en deze prins haakte niet dan naar het gevecht. De twee legers trokken dan des anderen daags morgens uit hunne legerplaatsen, stelden zich in slagorder, en de koning plaatste zich aan het hoofdt van zyne voorhoede, daar hy zyne dapperste soldaten geplaatst hadde. Hy hoopte den vyandt met deze uitgelezene manschap te slaan, zonder dat zich de andere daar mede vermengen zouden, en om niet omeingelt te worden liet hy de vleugels versterken door zyne beste ruitery. De leuze gegeven zynde, en de trompetten tot den aanval geblazen hebbende, begon men van weêrzyden zich te bewegen met eene gelyke woede. De koning, zyne voorhoede gebiedende, stiet op den grave van Lincoln en de andere Engelschen, ondersteunt door de Hoogduitschers, onder het bevel van hunnen dapperen kolonel. De aanval was scherp, en de overwinning langer dan drie uuren twyffelachtig. De koning, aangenoopt door de bewegingen van wraak en eere, deedt buitengewone pogingen; maar hy vondt in den persoon van den grave van Lincoln een veel gevaarlyker tegenstrever dan in dien van den gewaanden *Eduard*, die niet dan eene schaduwe was in deze gelegenheit. Voor het overige vochten de vicomte *Lovel*, *Broughton*, de graaf van Kildare en de kolonel *Zwart* met eene ongemene dapperheit, verdubbelt wordende door de wanhoop van vergiffenis te erlangen, welke hen in de noodzakelykheit stelde om te overwinnen, of te sneuvelen. Zy hadden geen geluk genoeg om te overwinnen, maar dapperheit genoeg om met de wapenen in de handt te sterven. Hunne doodt liet geen hinderpaal voor de overwinninge over, en de ruitery door de Ieren, die zich aanboden half naakt en zonder wapenen, doorborende, deedt onder de zelve eene vreesselyke slagting. Het was toen geen vechten meer, maar een moorden, en de vlucht van den gewaanden *Eduard* voleindigde de nederlaag der wederspannigen. Meer dan vier duizend waren in de panne gehakt: doch de doodt der hoofden voleindigde de overwinning. In het tegendeel, omdat van de zyde van des konings leger geen persoon van aanzien sneuvelde, telde men de doden niet, hoewel die echter die van de andere zyde gelyk waren. De opgeworpen *Eduard* wierdt gevangen, met zynen meester *Richard Simons*, en beide tot den koning gebragt. Hy betoonde zyne zachtmoedigheit met hen het leven te schenken: doch hy verwees den priester tot eene eeuwige gevangenisse, en vergenoegde zich den bedrieger tot zynen eersten staat te doen wederkeren. Alle de verandering, welke hy maakte, was, dat hy van den zone van eenen bakker een keukenjonge maakte. Dit was eene staatkundige streek: hy wilde, dat het volk zich schamen zou over zyne dwaasheit, ziende den gene het spit draaien, welken het de kroon van Ierlandt hadt op het hoofdt gezet, en welken het ook die van Engelandt wilde doen dragen, en dat aan het zelve tot eene

1487. 1488.

Gevecht der twee legers.

Nederlaag van het leger der muitelingen.

Het onthaal dat de koning doedt aan den valschen *Eduard*.

1487. 1488. gevoelige les zou verſtrekken, van in het toekomende wyzer, en niet zo ligtgelovig te zyn.

Maar wat is inderdaadt al de glanſch der kronen, met welke de lukgodin met zo veel verachting ſpeelt, en welke zy ſtelt, als het haar behaagt, op het hoofdt van een man zonder naam en zonder deugdt? Eenige jaren daar na maakte de koning van dezen ellendigen eenen van zyne valkeniers, de ſpot ſtekende met zyne ſtaatzucht door zulke verachte bedieningen.

Polyd. Virgil. Baron. Men verzekert, dat de koning alles deedt, wat hy kon, om het leven te redden van den grave van Lincoln, en dat hy zeer nadrukkelyke bevelen aan de hoofden van zyn leger gezonden hadt om hem te ſparen. Het geen hem dit beſluit deedt nemen was de gedachten, welke hem in den zin kwam, dat hy door middel van dezen grave, hem vleiende met de zelve hope, welke *Richard* de III hem gegeven hadt, ontdekken zou alle de geheime handelingen der zamengezworenen, en om te weten de namen der genen, die der zelver party omhelſt hadden. Doch de zelve reden, die hem verplichtte zorg te dragen voor het leven van dezen grave, was de oorzaak van zyne doodt. De Engelſchen waren bekommert, dat hy zyn leven zou zoeken te ſparen ten koſte van dat der genen, die aanhangers waren van het huis van Jork, waar van men zelfs een groot gedeelte hadt in het leger des konings; dermaten, dat zy de bevelen achterhielden, welke men hen bragt, en hem doodden, zich verontſchuldigende, dat deze doodt in de hette van het gevecht gebeurt was. De vicomte *Lovel* verdronk in de rivier de Trent. Maar naderhandt liep 'er een gerucht, dat hy zich in eene ſpelonk verborgen hadt, alwaar hy het overige van zyn leven zou hebben doorgebragt.

Na de overwinninge kwam de koning te Lincoln, alwaar hy het *Te Deum* liet zingen, en gedurende drie dagen deedt hy plegtige dankzeggingen aan Godt wegens de goede uitkomſt, welke hy aan zyne wapenen hadt gegeven. Hy zondt ook een groot getal ſtandaarden, op de vyanden verovert, naar de kerke van O. L. Vrouwe van Walſingham, om zich te kwyten van de belofte, welke hy voor den veldſlag gedaan hadde.

De koning ſtraft de aanhangers van den opſtandt.

In het vervolg begaf hy zich op weg naar de provincie van Jork, en andere landſchappen van het Noorden, waar van hy wel wiſt dat het meeſte volk en groten in de party waren van de *Witte Roze*. Hy zette eenigen gevangen, en benoemde rechters om den ſchuldigen hun vonnis op te maken. Men beſchuldigde hen van te hebben uitgeſtrooit de nederlaag en de vlucht des konings, zelfs voor het gevecht, en daar door te hebben belet, dat de welmenenden zich niet by hem gevoegt hadden. Deze beſchuldiging redde meerder, dan zy deedt omkomen. De groten, welke men het tot misdaadt rekende niet te zyn opgekomen om te dienen uit hoofde van hunne leengoederen, die hen verplichtten in zulke gelegenheden zich by het leger te laten vinden, verdedigden zich op het gerucht, dat men overal verſpreid hadt, dat de koning den ſlag verloren hadt, en dat men niet wiſt, naar welken kant hy geweken was. De koning wiſt wel, dat het een dekmantel was: maar hy wilde liever veinzen, hunne verontſchuldiging aannemende, dan hunne misdaadt navorſchen, om hen daar over te ſtraffen; zyne gewoonte het zynde te verbergen, zo veel het hem doenlyk was, al het gene tot zyn nadeel ſtrekken kon. Voor het overige deden de gevolmachtigden weinig menſchen ſterven; maar zy veroordeelden een groot getal in zware geldboetens, volgens de geheime bevelen, welke zy daar van ontfangen hadden. Het was dus, dat deze vorſt zich ſchadeloos ſtelde wegens de oorlogskoſten op de goederen der wederſpannigen, zonder bloedt te plengen, en dat hy aan de eene zyde hen onmachtig maakte om te morren, hen tam makende, terwyl hy zich aan den anderen kant in ſtaat ſtelde om altydt machten by de handt te hebben, om hen te benaauwen, door de geldſommen, welke hy trok uit de boetens der alderſchuldigſten. 1487. 1488.

Vertrouwen van *Henrik* den VII.

Het was toen ook, dat hy, ziende zyne vyanden of verſtrooit, of ter neder geworpen, weder tradt tot eene vertrouwendheit, welke hem natuurlyk was, het zy door de grootheit van zyne moedigheit, het zy dat hy niet gaarne zich bekommerde over het toekomende. Hy geloofde, of ten minſte hy nam genoegen in zich te verbeelden, dat deze zamenzwering, welke hy gelukkiglyk vernietigde, vervult hadt alle de ongelukken, door dat dodelyk zweet voorſpelt, het welk hadt doen ſneuvelen zo een groot getal van menſchen in het eerſte jaar van zyne regering. Hy bekende, dat de bewegingen van Ierlandt en Engelandt hem hadden doen zweten, en dat hy op het punt hadt geſtaan van daar in te vergaan; doch de zelve zynde te boven gekomen, hoopte hy voortaan eene beſtendige ruſt te genieten.

Kroning der koninginne.

Om de zelve eindelyk te verzekeren beſloot hy de koningin te doen kronen. Het was inderdaadt het middel om te vergenoegen die genen, die, ſchoon niet kwalyk gezind zynde, echter niet nalieten te morren over het onrecht, het welk zy meenden dat hy deedt aan de verdienſten en aan de geboorte van deze vorſtinne zo wel, als aan het bloedt van *Eduard* den IV, voor het welke zy altydt achting gehad hadden. Aan de andere zyde ontnam hy daar door den wederſpannigen een voorwendſel, die hem trachtten hatelyk te maken door de verachting, welke zy hem nagaven dat hy voor de koninginne hadt. Hy ſtelde deze plegtigheit onmiddelyk uit tot na die van zyne intrede te Londen. Hy verrichtte die op eene zegepralende wyze, en men hoorde gedurende twee gehele dagen niet dan toejuichingen op de ſtraten, en dankzeggingen in de kerken, alwaar het *Te Deum*, dat de koning te Lincoln hadt doen zingen, herhaalt wierdt, de pracht overeenkomende met de majeſteit van den vorſt, met de aanzienlykheit der overwinninge, en met de heerlykheit van Londen. Des anderen daags wierdt de koningin te Weſtmunſter gekroont, te weten op den 25 November, het derde jaar der regeringe van *Henrik*, en het twede van hun huwelyk. Dit feeſt was niet min praehtig dan het eerſte. Het hadt zelf dit vooruit, dat de blydſchap des volks, welke gedurende de twee dagen van de intrede des konings niet anders geweeſt was dan eene uitwerking van hunne gehoorzaamheit, in deze der kroninge van de koninginne eene oprechte betuiging was van hunne toegenegenheit. Op den zelven dag ſtelde de koning, de onſchuldt van den marquis van Dorſeth ondervonden hebbende, den zelven in vryheit, en met eenen wederom in zyne eere en waardigheden.

Gezantſchap des konings aan den paus.

Weinige dagen daar na vaardigde *Henrik* een gezantſchap af aan den paus*, om hem kennis te geven van zyne overwinninge, en van de kroninge der koninginne. Hy hadt voorheen de zelve zaak gedaan by zyne komſte tot de koninklyke waardigheit, ten einde om met den paus te onderhouden een verbondt, het welk hy noodwendig

* *Innocentius* den VIII.

1487. 1488. wendig oordeelde, om tot zich te trekken de eerbiedt der geeſtelykheit van zyn ryk, en om zich daar door by het volk meer bemind te maken, op het welke het voorbeeldt der geeſtelykheit een verwonderlyk vermogen heeft, voornamentlyk in een tydt van wederſpannigheit. De paus gaf gehoor aan den afgezant, in tegenwoordigheit der kardinalen, die verbaaſt ſtonden over de heerlyke eernamen, welke hy den koning en de koninginne gaf. Mogelyk dat zy zelf daar over zouden gebelgt geweeſt zyn, indien de afgezant de nydigheit wegens het geven dezer eernamen niet vermindert hadt door die gene, welke hy in het vervolg aan den paus gaf, zynde oneindig heerlyker. Zodanig was de doorſlependheit, of de vleiery van den Engelſchen redenaar. De geſchiedenisſchryvers verhalen ons niet waar in deze uitdrukkingen beſtonden, noch of hy de zelve voorſtelde uit eigen beweging, dan of de koning hem zulks belaſt hadt, gelyk ganſch niet, onwaarſchynlyk is: want de ſtaatkunde des konings verplichtte hem aldus te handelen, om de afſchaffing te erlangen, ten minſte de vermindering, der vryplaatſen, welke den wederſpannigen tot ſchuilplaatſen verſtrekten. Niemandt dorſt hen daar vervolgen, doordien deze vryplaatſen onder de beſcherminge waren der kerke; en alhoewel dit een misſlag was, allengskens in het koninkryk ingeſlopen, vreeſde echter de koning daar aan te tornen, zonder de goedkeuring van den paus. De zelve was verbaaſt van zich zo overheerlyk te horen noemen; en verlieft op eene zo vleiende redenvoering ſtondt hy den afgezant toe alles, wat hy van hem verzocht. Dus wierden de vryplaatſen afgeſchaft, of aan verraders ten onbruike gemaakt, door de toelating, welke de paus den koning gaf, om hen door zyne oppaſſers aldaar te doen in acht nemen: dermaten, dat zy daar ſterven moeſten, gelyk als in eene gevangenis, of wilden zy eens daar uit gaan, gevangen wierden, en volgens de wetten geſtraft. Door de zelve bulle ontnam de paus de voorrechten der vryplaats aan die genen, die heimelyk daar waren uitgeweken om eene misdaadt te begaan. Hy ſtondt ook den ſchuldeiſcheren van den vluchtenden toe, des zelfs goederen in beſlag te nemen, de welke te voren niet minder bevryd waren van der zelver vervolg dan de perſoon zelf; zo buitenſporig waren de voorrechten der vryplaatſen.

Zie daar op wat wyze de eerſte jaren der regeringe van *Henrik* den VII doorſchoten, zynde hy alleen daar op gezet om maatregelen te nemen tegen de rechten der koninginne, en tegen de genegenheden, welke het volk betuigde voor het huis van Jork, waar uit zy geſproten was. Dit was het eenig oogmerk van het Parlement, het welk hy beriep, eer hy met haar trouwde, en de eenige bezigheit, welke hy zich gaf ſedert hy met haar getrouwt was. Dit was ook de oorſprong der oorlogen en wederſpannigheden, welke zyn koninkryk ontruſten. Ongelukkig wantrouwen, het verſtandt des konings zeer onwaardig, zo wel als zyne dapperheit. Zyne laatſte overwinning eindelyk zyne ongeruſtheden hebbende vermindert, droeg hy zorg voor zyne eere, en wy gaan hem vervolgens zien met meer naarſtigheit ſchikken het binnenſte van zynen Staat, en om in vreemde koninkryken de vreze van zyne wapenen, en de begeerte tot zyne vriendſchap over te brengen.

Wantrouwen des konings.

Schotlandt lag byna altydt met Engelandt overhoop. Hunne nabuurſchap veroorzaakte dezen tweeſpalt, het zy door den nayver der twee opperheeren, het zy door den tegenſtrydigen aardt der twee volkeren. Vrankryk leide aan de andere zyde zeer daar op toe om dit misverſtandt te voeden, en om Schotlandt in zyne belangen te trekken, voornamentlyk wanneer het vreeſde voor eene landinge der Engelſchen op zyne kuſten. Dit hadden de Schotten gedaan ten tyde van *Eduard* den IV, met welken zy in oorlog waren, hebbende *Jakob* den III, koning van Schotlandt, genoodzaakt eene afwending te maken in Engelandt tot zyn voordeel. Sedert de doodt van *Eduard*, en die van *Richard*, was 'er veel eerder geweeſt eene opſchorting van wapenen, veroorzaakt door de burgerlyke oorlogen, welke Schotlandt verwoeſtten, dan eene verzoening tuſſchen de twee koninkryken. *Henrik*, wetende van welke aangelegenheit het voor hem was om met dezen nabuur in vrede te leven, de eenigſte mededinger, welken hy hadt in een eilandt, het welk hen beide afſcheidde van het overige der wereldt, zondt gezanten aan den koning *Jakob* *, om tuſſchen de beide ryken een eeuwigdurende vrede te ſluiten. Dit was het middel om zich te verzekeren van de provincien van het Noorden, die zo gereed niet zyn zouden om opſchudding te maken, wanneer zy geen hulp meer van Schotlandt te verwachten hadden, en van zich in ſtaat te ſtellen om over zee veroveringen te maken, wannear hy niet meer behoefde te vrezen, dat Vrankryk hem beroertens binnens lands zou verwekken. De afgezanten vonden den Schotſchen koning zeer wel tot de vrede genegen, maar buiten ſtaat om die te ſluiten: de opſtandt van zynen adel, welken hy vertoornt hadt door verbanningen, en door onrechtvaardige ſtrafoeffeningen, hadt hem het beſte gedeelte van zyn koninkryk ontrooft. Tot vermeerdering van ongelukken zag hy zynen eenigſten zoon † aan het hoofdt der muitelingen, die hem hunnen bevelhebber maakten; om te tonen, zeiden zy, dat zy niets dan de dwingelandy wilden tegen gaan, zonder de rechten van den wettigen opperheer aan te raken. De ongelukkige koning vreeſde de Schotten nog onverzoenlyker te maken, indien hy zonder hunne kenniſſe eene vrede maakte, welke zy niet nalaten zouden af te keuren; zo door den haat, welken zy den Engelſchen toedroegen, als om hun oproer achting by te zetten, zyn beleidt uitkrytende. Doch in plaats van een vrede-verbondt ſloot hy een ſtilſtandt voor zeven jaren, welken hy beloofde te vernieuwen, als de bepaalde tydt zou zyn verſtreken. Het zelve duurde langer dan zyn leven; en zyn navolger vernieuwde niet alleen het beſtandt, maar maakte nog daarenboven een verbondt met *Henrik*, het welk eindelyk de twee kronen voor altydt heeft vereenigt, gelyk wy in het vervolg zien zullen.

1488. 1489. 1490. 1491.

Leſley. Polyd. Virgil. Bacon. Speed.

Henrik tracht den koning van Schotlandt in zyn belang te trekken.

* *Jakob* den III.

† Hy was maar 16 jaren oud.

Nadat *Henrik* de vrede in zyn eilandt hadt verzekert, was hy bedacht om het gezag van Engelandt over zee te verdedigen. Vrankryk, Spanje, en het huis van Ooſtenryk waren de drie mogendheden, aldernaaſt zyne Staten gelegen, en ter zelver tydt de alderaanmerkelykſte der Chriſtenheit. Vrankryk was het meeſt geducht wegens zyne nabuurſchap, wegens zyne rykdommen, wegens zyne wapenen, en de veroveringen, welke het gemaakt hadde onder de laatſte koningen van Normandië, Anjou, en Guienne, welke het de Engelſchen gedwongen hadt te verlaten, na eene bezitting van meer dan drie honderd jaren; by het welk *Lodewyk* de XI Artois en Burgundië voegde, van welke hy de erfgenaam van *Karel* den Stouten ontbloot hadt. Het

Schets van het Franſche hof.

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

1488. geen nog meerder onruſt aan *Henrik* baarde, was,
1489. dat het ſcheen, als hadde *Karel* de VIII, opvol-
1490. ger van *Lodewyk* den XI, voorgenomen zich van
1491. Bretagne meeſter te maken. Deze aan zee gelegen provincie was beheerſcht door hertogen, welke daar van eene eenvoudige hulde deden aan de kroon van Vrankryk; maar die voor het overige de opperſte gebieders waren in hunnen ſtaat. Zy was zeer benyd van de twee naburige koninkryken: de koning van Vrankryk merkte het aan als een landt, geheel en al hem welvoegende, het welk hem belette zyne landpalen tot aan de zee uit te breiden; en die van Engelandt dacht, dat het niet lag langs eene zee, zo naby zyn eilandt, dan om te eeniger tydt daar aan gehecht te worden. Doch deze nayver hadt tot nog toe de veiligheit der inwoonderen van Bretagne gemaakt, altydt gereed den byſtandt te verzoeken van eene der twee machten, tegen den inval van de andere.

Staat van het Spaanſche hof.

Spanje belangende, dat was te verre van Engelandt afgelegen om het zelve nayver te doen hebben: doch het lag naby genoeg aan Vrankryk, om daar van eene aanmerkelyke afwending te verhopen tegen het laatſte: zodanig, dat *Henrik* geloofde verplicht te zyn, het zelve te ontzien. *Ferdinand* en *Izabelle* regeerden toen in Spanje, hebbende door hun huwelyk de koninkryken van Arragon en Caſtilië vereenigt, en zich door deze vereeniging in ſtaat geſtelt om op de Moren te herwinnen het landt, dat deze op de Viſigotthen verovert hadden ſedert den tydt van zeven honderd jaren. Alle beide waren zy grote ſtaatkundigen, en alle beide maakten zy uiterlyk werk van eene doorſtralende Godvrucht, waar door zy den toenaam van *Aller-Katholykſte* verkregen: maar in den grondt alles overbrengende aan hunne ſtaatzucht, het middelpunt van alle hunne bedryven. Gelyk zy leefden in eene eeuwe, in welke men weinig werk van het woordt van eere maakte, hadden zy de ſtokregels daar van ingenomen; hun woordt niet houdende, dan in zo verre het zelve met hunne belangen overeen kwam. Dit is, het geen een ſchryver van dien tydt * daar van zegt in eene lofreden van *Ferdinand*. *Hy bezat*, zegt hy, *alle de deugden van een groot vorſt, en zyne vyanden zelf konden niets vinden op hem te zeggen dan het niet houden van zyn woordt*. Men hadt geen zo machtig huis gezien in Europa, noch dat zich in zulk een korten tydt verheven hadt. Men ziet niet alleen geheel Spanje, voorheen in vele oppermachten verdeelt, onder de regering van *Ferdinand* en van *Izabelle* hereenigt; maar zelf daarenboven de gehele nieuwe wereldt onder hunne mogendheit gebragt; als of deze niet bekwaam was geweeſt de zelve te bepalen. Het was onder hun gelukkig beleidt, en met hunne ſchepen, dat *Chriſtoffel Columbus*, een Genuees, de ontdekking deedt van dat halfrondt, tegen het onze aangekant, het welk men naderhandt Amerika genoemt heeft; en paus *Alexander* de VI, van geboorte een Aragonees, gaf hen daar van het leen, uit krachte van de ingebeelde macht, welke de Roomſche pauzen voorwenden op de koninkryken der wereldt te hebben. Doch dit hoogmoedig huis zag zyne verwachtingen eensſlags verydelt door de doodt van Don *Jan*, prins van Caſtilië †, alle zyne Staten overgaan in een ander geſlacht, en zynen naam zich verliezen in dien van Ooſtenryk. Dit ongeluk was het zelve nog niet overgekomen, wanneer *Henrik* bedacht was verbonden te maken, om zich te ſtellen tegen de macht der Franſchen. Het was zelf nog niet tot deze grote verheffinge, van welke ik kome te ſpreken, gekomen, maar dreef derwaarts met volle zeilen.

Afbeelding van *Ferdinand* en *Izabelle*.

* *Guicciardyn.*

Phil. de Comin. Bacon. Mezeray.

† Eenige zoon van *Ferdinand* en *Izabelle*.

Aanbelangende het huis van Ooſtenryk, des zelfs macht beſtondt in den keizer *Frederik* den III, een vorſt, welkers verafgelegenheit het verbondt niet zeer aanmerkelyk maakte, behalven dat hy zelf verachtelyk was door zyne kargheit; en in *Maximiliaan*, zynen zone, Roomſch koning, welke hem wel haaſt in het keizerryk opvolgde. Deze was getrouwt geweeſt met de eenige dochter van den laatſten hertog van Burgundië, van welke hy toen weduwenaar was, maar hy hadt een zoon gehad, genoemt *Philips*, en eene dochter, genaamt *Margareta*. De zoon was aartshertog van Ooſtenryk, en trouwde met *Johanna* van Caſtilië, dochter van *Ferdinand* en *Izabelle*, by welke hy hadt *Karel* den V, erfgenaam wegens zyne moeder van de koninkryken van Spanje, en wegens zyne grootmoeder, van Burgundië en van de Nederlanden, welke hare nakomelingſchap voor een gedeelte tegenwoordig nog bezit, en waar van de zelve voor een gedeelte ontbloot is door de omwentelingen, aan welke alle de heerſchappyen der wereldt onderworpen zyn. De zuſter van *Philips* trouwde met den prins Don *Jan*, broeder van de princeſſe *Johanna*, en welke zy van de koninkryken van Spanje hadt uitgeſloten, indien zy niet voor haar, zonder kinderen gehad te hebben, was geſtorven. Hy hadt echter de princeſſe, zyne gemalin, gelaten zes maanden zwanger; maar de droefheit, welke zy hadt over de doodt van dezen vorſt, deedt haar van een dood kindt bevallen. Gelyk als of de zuſter onderling verſtandt gehad hadde met den broeder, om hem te ſtellen in het bezit der ſtaten van *Ferdinand* en *Izabelle*. Ik hebbe het dienſtig geoordeelt deze uitkomſten naar vervolg te verhalen, om dat zy natuurlyker wyze aan malkander verknocht zyn: alhoewel de meeſte toen ter tydt nog niet gebeurt waren, en eenige zelfs niet gebeurden dan langen tydt daar na. Voor het overige hadt *Maximiliaan* gene zonderlinge macht. Hy was nog niet tot het keizerryk gekomen, en ſchoon hy Roomſch koning was, muntte hy uiterlyk niet zeer uit, zynde voorts zo behoeftig, dat hy naauwlyks zo veel hadt om zyne verteering goed te maken, de welke nochtans zeer middelmatig was; welk gebrek van geldt wel voornamentlyk door zyne ongemene mildadigheit wierdt veroorzaakt. Daarenboven deden hem de Vlamingen in dezen tydt grote moeilykheit aan, het welk zo verre ging, dat zy hem zelf binnen de ſtadt Brugge in een oproer in verzekering namen, en byna vier gehele maanden gevangen hielden, nadat zy eenige zyner voornaamſte ſtaatsdienaren het hoofdt voor de voet hadden gelegt, en andere in de gevangeniſſe geworpen. Het ſcheelde zelfs weinig, of zy zouden hem aan den koning van Vrankryk hebben overgelevert: doch de bedreigingen van den keizer *Frederik* en der Ryksvorſten, en de ban, waar mede zy door den paus gedreigt wierden, bragten eindelyk zo veel te wege, dat *Maximiliaan* wederom in vryheit wierdt geſtelt, doch na alvorens belooft, en met een eedt beveſtigt te hebben, van alle deze geledene ongelyken te zullen vergeten, tot verzachtinge van de welke hem de Vlamingen eene ſomme van vyftig duizend guldens zouden betalen. *Maximiliaan* vertrok hier op naar den keizer *Frederik*, zynen vader, en vertrouwde de beſtiering van den jongen prins, zynen zone, zo wel als die van zyne ſtaten, aan *Albert*, hertog van Saxen, die daar omtrent meerder beleidt hadt dan hy.

Afbeeldſel van *Maximiliaan* van Ooſtenryk, Roomſch koning, en naderhandt keizer.

Comines.

Hare Annales Brabantiæ.

Dusdanig was *Maximiliaan*: maar ondertuſſchen

1488.
1489.
1490.
1491.

1488. 1489. 1490. 1491.

schen merkte *Henrik* hem aan als een vorst, aan welken zyne gemalin schone staten hadt nagelaten, en ryke steden; die een groten koophandel hadt met Engelandt, sterke plaatsen, en bekwame zeehavens tot den overtocht der Engelschen, het zy om Calais te ondersteunen, byaldien de Franschen het zelve aantastten, het zy om zelf in Vrankryk te komen, indien men den oorlog derwaarts wilde overbrengen. Van de andere zyde wist *Henrik*, dat *Maximiliaan* dacht om met de erfgename van Bretagne te trouwen: dus zag hy hem als een hinderpaal aan tegen de staatzucht van Vrankryk, het welk die provincie wilde bemachtigen, en welke hy tegen deze machtige alleenheersching dacht te beschermen. Hy voorzag wel, dat byaldien *Maximiliaan* hertog wierdt van Bretagne, hy verplicht zou zyn, om zich daar in te handhaven, en zyn bondgenootschap te zoeken; en dat Vrankryk wegens zulk een gevaarlyken nabuur niet in staat zou zyn om iets tegen Engelandt te ondernemen.

Afbeeldsel van *Karel* den VIII, met eene beschryving van den oorlog, welken hy den hertog van Bretagne aandeedt.

Philipp. Commin. Mezeray. Bacon.

Bretagne was als toen verdeelt in verscheide partyschappen; en tot vervullinge van zyn ongeluk hadt het ontfangen de misnoegden uit Vrankryk, het welk het zelve de wapenen van *Karel* den VIII hadt op den hals gehaalt. Deze vorst, van eene zwakke gesteldheit, en naauwlyks uit de kindschheit getreden zynde, wierdt opgebragt door de hertoginne van Beaujeu, door *Lodewyk* den XI daar toe verkoren, en by des zelfs uiterste wille benoemt om zyne bestierster te zyn: eene waardige zuster van zulk een broeder, de aldergeveinste en wraakzuchtigste van alle vorsten. *Henrik* hadt wel gewilt, dat de zaken naar genoegen van *Maximiliaan* gegaan waren, zonder zich noch voor, noch tegen hem te verklaren, en zonder zich te mengen in den oorlog tusschen Vrankryk en Bretagne. Behalven dat hy genegenheit hadt voor de gelukkige gevolgen, die niets aan het geval bloot stellen, en die geen bloedt kosten, was hy nog ingewikkelt in de tegenwoordige tyds-omstandigheit, door de beweegredenen van eere en erkentenis, welke hem beletten zyde te kiezen. Hy hadt by beurten by die van Bretagne, en by de Franschen eene schuilplaats gevonden ten tyde van zyne ballingschap. De hertog van Bretagne hadt zelfs, als boven reets gezegt is, het voornemen gehad om hem met zyne dochter te doen trouwen; maar de trouwloze *Landais*, zyn gunsteling, het geldt getrokken hebbende van *Richard* den III, die het hoofdt hebbende van *Richard* den III, die het hoofdt van den prins op prys hadt gestelt, ontvluchtte het in Vrankryk, en kwam de vyfde te Angers. Hy was door het volk, het welk *Richard* hem hadt nagezonden, zo digt op de hielen gevolgt, dat zy een uur na hem kwamen aan de overtocht, welke Bretagne van Anjou afscheidt. *Karel* de VIII ontfing hem te Langeais, alwaar hy was, en eenigen tydt daar na stondt hy hem, op den raadt van zyne bestierster, toe, de hulp, waar van ik gesproken hebbe, met welke hy naar Engelandt overstak. Hy was dan verplicht en aan den koning, en aan den hertog; en hoewel de verradery van *Landais* hem scheen te ontslaan van de verplichtingen, welke hy aan dezen laatsten hadt, zo rekende hy aan den meester niet toe de personelyke daadt van zynen staatsdienaar, behalven dat hy niet kon toestaan het verlies van Bretagne.

Gezanten van *Karel* den VIII te Londen.

Polyd. Virgil. Bacon.

Zie daar den staat, in welken zich *Henrik* bevondt over de verscheide aanmerkingen, welke hem de naburige vorsten deden maken, welker verbonden hy zoeken moest, of hunnen aanwasch vrezen, wanneer de gezanten van *Karel* te Londen kwamen, en aanstonts gehoor erlangden. Hunne aanspraak bestondt niet dan in plichtplegingen, en in verzekeringen van toegenegenheit van de zyde des konings, hunnen meester: doch zy hadden veel synder oogmerken, welke zy, volgens hunne belastinge, verborgen hielden. Zy zeiden dan, dat hun meester zich verheugde over de overwinningen, welke de koning kwam te behalen op zyne wederspannige onderdanen, en dat zy hem deel gaven aan die van hunnen meester over den Roomsch koning. *Karel* hadt inderdaadt van *Maximiliaan* weder hernomen de stadt van Terouane, welke deze laatste overrompelt hadt een jaar te voren, en niet vergenoegt met deze plaats verovert te hebben hadt hy zich ook van St. Omer meester gemaakt. Zy eindigden met een verzoek, het welk zy aan *Henrik* deden, om hunnen meester by te springen in een oorlog, welken hy verplicht was den wederspannelingen aan te doen, van welke de hertog van Orleans, zyn aldernaaste bloedverwant, zich tot hoofdt hadt gestelt, en die eenig onderstandt gevonden hadden by den hertog van Bretagne. Zy maakten hem behendiglyk wys, en als in het voorbygaan, dat de koning geen voornemen hadt op de staten van den hertog. Maar echter bragten zy *Henrik* weder te binnen de onderscheide wyzen, waar van Vrankryk en Bretagne zich bedient hadden ten zynen opzichte; zynde de laatstgenoemde, om zo te spreken, op het punt geweest om hem aan zynen vyandt over te leveren, en hebbende de ander hem in het tegendeel bystandt beschikt, om over den zelven te zegepralen. Voor het overige lieten zy het aan zyne vrye keure om zich voor hunnen meester te verklaren, of onzydig te blyven. Hun voornemen was *Henrik* te misleiden. Het was daarom, dat in de onderhandelingen, welke zy in het vervolg met hem hadden, en met die van zynen Raadt, zy behendiglyk het gerucht lieten lopen, dat hun meester ernstig bedacht was om zyn huwelyk met *Margaretha*, dochter van *Maximiliaan*, te voltrekken. Doch het was om *Henrik* te beletten geloof te geven aan de geruchten, die zich begonden te verspreiden van het huwelyk van *Karel* met de erfprincesse van Bretagne; hoewel deze jonge vorst toen daar minder om dacht dan zyne hovelingen.

Antwoordt van *Henrik* den VII aan de afgezanten.

Henrik, die den afgezanten gehoor hadt gegeven in tegenwoordigheit van zynen Raadt, beantwoordde hunne hoflykheit (compliment) met hoflykheit, den koning van Vrankryk geluk wenschende met zyne nieuwe veroveringen. Hy voegde daar by, zeer verheugt te zyn, dat hy hem vondt in de gesteldheit om met hem eene goede vrede te onderhouden; dat hy van zyn kant altydt daar toe ter halver weg komen zou, en dat het niet van noden was, dat men hem voor oogen stelde de goede diensten, welke hy van Vrankryk ontfangen hadt, waar aan hy al zyn leven zou gedenken. Dat hy voor het overige ook verplichting hadt aan den hertog van Bretagne, en dat hy niet wilde, dat de erkentenis tegen den eenen hem ondankbaar zou maken tegen den anderen; maar dat hy bedacht was geweest om aan beiden in den zelven tydt te voldoen; dat hy deswegen geen onbeweeglyk toeziender wilde zyn van een oorlog, de welke aan den eenen of den anderen dodelyk zou kunnen zyn; dat hy veel minder zyde zou kiezen: maar dat hy zou trachten een scheidsman te zyn van hunne verschillen. Hy voegde daar eindelyk by, dat hy in het kort hen een afgezant zou doen volgen, die zyne gedachten voor hunnen meester zou open leggen, en die, byaldien de zelve ingang vonden, terstondt zou vertrekken naar den hertog van

1488. van Bretagne, om hem zyns meesters bemiddeling aan te bieden. Hy liet blyken, als of hy geen argwaan hadt opgevat omtrent de voornemens van *Karel* op Bretagne: doch hy was al te snedig om de zelve niet te hebben doorgrond. Men moet nochtans bekennen, dat hy geen wakkerheit genoeg hadt, en dat hy, berustende by al zulke syne aanmerkingen, verkeerdelyk redeneerde over de onmogelykheit, welke hy geloofde dat Vrankryk zou vinden in zyne voornemens, terwyl het de zelve ter uitvoer zou brengen. Twee zaken, van welke hy kwalyk onderrecht was, deden hem in het net vallen. De eerste was de mening, welke hy hadt, dat *Karel* den eersten prins van den bloede, en den vermoedelyken erfgenaam van zyne kroon, niet zou tot strengheit aanzetten, en dat alzo de oorlog van Bretagne gene gevaarlyke gevolgen zou hebben. Hy dacht voor het twede, dat de zaak *Maximiliaan* meer van naby betreffende dan hem, deze vorst tyds genoeg komen zou om zyne erfenis te verdedigen: hem aanmerkende als den toekomenden bruidegom van de vermoedelyke erfgename van dit hertogdom. Hy vertrouwde zich ook op de machten van Spanje, met welke hy verwachtte dat *Ferdinand Maximiliaan* zou bystaan. Doch hy wierdt bedrogen in alle zyne gissingen. Het is daar omtrent aldus gelegen, dat juist de beste staatkunde niet altydt daar in bestaat, dat men met het meeste verstandt redeneert, maar daar in, dat de zelve uitgevoert wordt met de meeste vaardigheit. Het is waar, dat byaldien men *Karel* den VIII wel geraden hadt, hy den eersten prins van den bloede den oorlog met zo veel strengheit niet zou aangedaan hebben; een prins daarenboven begaaft met alle soorten van deugden. Maar deze jonge koning liet zich misleiden door de driften van zyne opziensters, de hertoginne van Beaujeu, de welke den hertog van Orleans dodelyk haatte. Deze vrouw, gelyk aan *Lodewyk* den XI, haren broeder, droeg haren ganschen Raadt in haar hoofdt, en *Henrik* bedroog zich met staat te maken op den Raadt des konings. Ten opzichte van *Maximiliaan* kende hy des zelfs onvermogen niet; deze vorst bewoog zich niet dan langzaam, en zyne krachten dienden niet dan om hem zyne zwakheit te doen kennen. *Ferdinand* belangende, deze dacht niet dan op zyne eigene grootheit, zonder zich te bemoejen met het geluk van anderen. Wel verre dan ook om met Vrankryk overhoop te geraken, leide hy daar op toe om des zelfs staatsdienaars te winnen, op dat hy Cerdagne en het Roussillon zou kunnen wederom erlangen, gelyk hy kort daar na deedt.

1489. aan te bieden. Hy liet blyken, als of hy geen argwaan hadt opgevat omtrent de voornemens van *Karel* op Bretagne: doch hy was al te snedig om de zelve niet te hebben doorgrond. Men moet nochtans bekennen, dat hy geen wakkerheit genoeg hadt, en dat hy, berustende by al zulke syne aanmerkingen, verkeerdelyk redeneerde over de onmogelykheit, welke hy geloofde dat Vrankryk zou vinden in zyne voornemens, terwyl het de zelve ter uitvoer zou brengen. Twee zaken, van welke hy kwalyk onderrecht was, deden hem in het net vallen. De eerste was de mening, welke hy hadt, dat *Karel* den eersten prins van den bloede, en den vermoedelyken erfgenaam van zyne kroon, niet zou tot strengheit aanzetten, en dat alzo de oorlog van Bretagne gene gevaarlyke gevolgen zou hebben. Hy dacht voor het twede, dat de zaak *Maximiliaan* meer van naby betreffende dan hem, deze vorst tyds genoeg komen zou om zyne erfenis te verdedigen: hem aanmerkende als den toekomenden bruidegom van de vermoedelyke erfgename van dit hertogdom. Hy vertrouwde zich ook op de machten van Spanje, met welke hy verwachtte dat *Ferdinand Maximiliaan* zou bystaan. Doch hy wierdt bedrogen in alle zyne gissingen. Het is daar omtrent aldus gelegen, dat juist de beste staatkunde niet altydt daar in bestaat, dat men met het meeste verstandt redeneert, maar daar in, dat de zelve uitgevoert wordt met de meeste vaardigheit. Het is waar, dat byaldien men *Karel* den VIII wel geraden hadt, hy den eersten prins van den bloede den oorlog met zo veel strengheit niet zou aangedaan hebben; een prins daarenboven begaaft met alle soorten van deugden. Maar deze jonge koning liet zich misleiden door de driften van zyne opziensters, de hertoginne van Beaujeu, de welke den hertog van Orleans dodelyk haatte. Deze vrouw, gelyk aan *Lodewyk* den XI, haren broeder, droeg haren ganschen Raadt in haar hoofdt, en *Henrik* bedroog zich met staat te maken op den Raadt des konings. Ten opzichte van *Maximiliaan* kende hy des zelfs onvermogen niet; deze vorst bewoog zich niet dan langzaam, en zyne krachten dienden niet dan om hem zyne zwakheit te doen kennen. *Ferdinand* belangende, deze dacht niet dan op zyne eigene grootheit, zonder zich te bemoejen met het geluk van anderen. Wel verre dan ook om met Vrankryk overhoop te geraken, leide hy daar op toe om des zelfs staatsdienaars te winnen, op dat hy Cerdagne en het Roussillon zou kunnen wederom erlangen, gelyk hy kort daar na deedt.

1490. argwaan hadt opgevat omtrent de voornemens

1491. van *Karel* op Bretagne: doch hy was al te snedig

Hy vindt zich in zyne staatkunde bedrogen.

Mezeray.

Afgezanten van *Henrik* by *Karel* den VIII.

Polyd. Virg. Bacon.

Ondertusschen benoemde *Henrik* tot zynen afgezant by den koning van Vrankryk en den hertog van Bretagne *Christoffel Urswich*, deken van zyne kapelle. Het was zyne gewoonte, gelyk reets aangemerkt is, van zich te bedienen van geestelyken byna in alle zyne zaken, en hy geloofde, dat in deze, in welke gehandelt wierdt om de vrede onder de Christen vorsten te wege te brengen, hy niet beter doen kon, dan, om hen van zyne zyde daar toe te vermanen, een kerkelyk persoon te verkiezen, die uit de natuur van zyn beroep een gezant des vredes zyn moet. Het hof van Vrankryk, het welk zyne maatregels genomen hadt, was al te geslepen, om aan *Urswich* niet te herhalen de zelve verzekeringen, welke des zelfs afgezanten aan *Henrik* gedaan hadden, en om door de eerbewyzingen, de welke het den staatsbedienden aandeedt, niet te betonen de achting, welke het hadt voor de bemiddeling van der zelver meester. Daar ontbrak dan niet meer aan dan om den hertog van Bretagne daar in te doen bewilligen. Dit was het gene Vrankryk wel wist dat de Engelschen zou mislukken, en waar van het alle zyne voordeelen hoopte te zullen trekken. Doch zyne oogmerken en verwachtingen ontveinzende, stondt het toe, dat *Urswich* henen reisde om den hertog van Bretagne te gaan vinden. Hy wierdt daar geheel anders ontfangen dan hy gedacht hadt. De hertog, een vorst van een zwakken geest, en die zich altydt hadt laten bestieren, was onlangs verplicht geweest om aan de rechtmatige gramschap van den adel en het gemene volk op te offeren zynen gunsteling *Landais*, den alderbaldadigsten en trouwloosten van alle menschen. Hy was de zoon van een kleermaker uit de stadt Vitri, bekwaam, stout, en die zich meester van den geest des hertogs gemaakt hebbende den Staat naar zyne zinnelykheit bestierde, stellende zyne nabestaanden in de alderaanzienlykste ampten, en den adel met eene verwonderlyke hoogmoedigheit behandelende. Hy genoot dezen voorspoedt gedurende den tydt van vyftien jaren: maar eindelyk de gemeente van Nantes zynde oproerig geworden op het aanhitzen van den adel, kwam den hertog met eene grote menigte vinden, die alzo genoodzaakt wierdt *Landais* te stellen in handen van zynen kancelier, om voor te komen, dat hy in zyne tegenwoordigheit niet in stukken gehouwen wierdt. Hy badt den kancelier, *Landais* dus tegen zyn zin overgevende, zorg voor des zelfs leven te dragen, en zeide, dat hy hem vergiffenis zou verlenen, van welke misdaadt hy ook overtuigt mogt worden. Men liet niet na zyn rechtsgeding op te maken. Hy wierdt schuldig geoordeelt aan oneindige knevelaryen en moorden, en niettegenstaande de genegenheit van den hertog tegen hem wierdt hy opgehangen. Dus was de galg de laatste trap van zyne opgeblazenheit. Eene schone les voor die genen, de welke het geluk verheft, gelyk hem, om beter der zelver gunsten te gebruiken. De hertog, niet meer zynde onder het bestier van dezen onwaardigen staatsdienaar, liet zich bestieren door den hertog van Orleans, een gematigt prins, en die nochtans een scherp antwoordt gaf op de redenvoering van den afgezant. Misschien dat hy dus deedt om de Bretagners te believen; en mogelyk wilde hy ook, den koning van Engelandt een steek gevende, hem doen gevoelen, dat hy geen tydt moest verzuimen, en dat het, zonder zich te laten misleiden door bedriegelyke handelingen, dienstig was, dat hy Bretagne te hulpe kwam, indien hy het zelve wilde behouden. Wat 'er van zy, hy antwoordde in den name des hertogs en der Staten: „ Dat hy zich verwonderde, dat „ *Henrik*, vergetende de schuilplaats, welke hy „ gevonden hadt by den hertog, en het belang, „ dat hy hadt wegens Bretagne, zich ophieldt „ met vruchteloze behandelingen in het werk te „ stellen, in plaats van hem te komen helpen. „ Dat men handelen moest om veldslagen te le„ veren, en niet om verbonden te maken, en dat „ men den koning verzocht eene machtige vloot „ met goede benden te zenden, veel eer dan een „ afgezant met onnutte vertogen.

1488. tonen de achting, welke het hadt voor de be- 1488.
1489. middeling van der zelver meester. Daar ontbrak 1489.
1490. dan niet meer aan dan om den hertog van Bre- 1490.
1491. tagne daar in te doen bewilligen. Dit was het 1491.
gene Vrankryk wel wist dat de Engelschen zou mislukken, en waar van het alle zyne voordeelen hoopte te zullen trekken. Doch zyne oogmerken en verwachtingen ontveinzende, stondt het toe, dat *Urswich* henen reisde om den hertog van Bretagne te gaan vinden. Hy wierdt daar geheel anders ontfangen dan hy gedacht hadt. De hertog, een vorst van een zwakken geest, en die zich altydt hadt laten bestieren, was onlangs verplicht geweest om aan de rechtmatige gramschap van den adel en het gemene volk op te offeren zynen gunsteling *Landais*, den alderbaldadigsten en trouwloosten van alle menschen. Hy was de zoon van een kleermaker uit de stadt Vitri, bekwaam, stout, en die zich meester van den geest des hertogs gemaakt hebbende den Staat naar zyne zinnelykheit bestierde, stellende zyne nabestaanden in de alderaanzienlykste ampten, en den adel met eene verwonderlyke hoogmoedigheit behandelende. Hy genoot dezen voorspoedt gedurende den tydt van vyftien jaren: maar eindelyk de gemeente van Nantes zynde oproerig geworden op het aanhitzen van den adel, kwam den hertog met eene grote menigte vinden, die alzo genoodzaakt wierdt *Landais* te stellen in handen van zynen kancelier, om voor te komen, dat hy in zyne tegenwoordigheit niet in stukken gehouwen wierdt. Hy badt den kancelier, *Landais* dus tegen zyn zin overgevende, zorg voor des zelfs leven te dragen, en zeide, dat hy hem vergiffenis zou verlenen, van welke misdaadt hy ook overtuigt mogt worden. Men liet niet na zyn rechtsgeding op te maken. Hy wierdt schuldig geoordeelt aan oneindige knevelaryen en moorden, en niettegenstaande de genegenheit van den hertog tegen hem wierdt hy opgehangen. Dus was de galg de laatste trap van zyne opgeblazenheit. Eene schone les voor die genen, de welke het geluk verheft, gelyk hem, om beter der zelver gunsten te gebruiken. De hertog, niet meer zynde onder het bestier van dezen onwaardigen staatsdienaar, liet zich bestieren door den hertog van Orleans, een gematigt prins, en die nochtans een scherp antwoordt gaf op de redenvoering van den afgezant. Misschien dat hy dus deedt om de Bretagners te believen; en mogelyk wilde hy ook, den koning van Engelandt een steek gevende, hem doen gevoelen, dat hy geen tydt moest verzuimen, en dat het, zonder zich te laten misleiden door bedriegelyke handelingen, dienstig was, dat hy Bretagne te hulpe kwam, indien hy het zelve wilde behouden. Wat 'er van zy, hy antwoordde in den name des hertogs en der Staten: „ Dat hy zich verwonderde, dat „ *Henrik*, vergetende de schuilplaats, welke hy „ gevonden hadt by den hertog, en het belang, „ dat hy hadt wegens Bretagne, zich ophieldt „ met vruchteloze behandelingen in het werk te „ stellen, in plaats van hem te komen helpen. „ Dat men handelen moest om veldslagen te le„ veren, en niet om verbonden te maken, en dat „ men den koning verzocht eene machtige vloot „ met goede benden te zenden, veel eer dan een „ afgezant met onnutte vertogen.

Zy gaan vervolgens naar den hertog van Bretagne.

Afbeeldsel van den hertog.

Opgeblazenheit van zynen gunsteling, en des zelfs straffe.

Mezeray.

Antwoordt van den hertog van Orleans uit den name van den hertog van Bretagne aan de Engelsche afgezanten.

Polyd. Virgil. Bacon.

De afgezant was niet voldaan met dit antwoordt: maar het Fransche hof, door het welke hy te rug keerde, wist daar mede zeer wel zyn voordeel te doen. Het betuigde hem, dat het daar over niet verwondert was, kennende de zwakheit van den hertog van Bretagne, en den we-

Het Fransche hof misleidt het Engelsche.

1488. 1489. 1490. 1491.

wederſpannigen aardt, welke den hertog van Orleans bezielde, dat hy nochtans niet moeſt aarſſelen, en dat, zo lange zyn meeſter volhardde zyne aanradingen te werk te ſtellen, de koning van Vrankryk van zyne zyde zyn leger zou doen naderen, om de zelve van meerder uitwerkinge te doen zyn. Dit was het voorwendſel, het welk Vrankryk gebruikte: men liet den gezant met ſchone woorden weder vertrekken, en men liet de krygsbenden naar de grenzen van Bretagne afzakken.

Voortſpoedt van *Karel* den VIII. *Polyd. Virg. Bacon. Mezeray.*

Men heeft gene gelukkiger, noch ſnelder krygstochten gezien dan die van *Karel*. De aldergrootſte zwarigheden verdwenen, zo haaſt als hy voor den dag kwam. Jong, zwak, van weinig aanzien, en van een middelmatig verſtandt, zegepraalde hy over alle zyne vyanden. In een oogenblik vernietigde hy de zamenzweringen, welke men tegen hem maakte, verſchrikte door zyne tegenwoordigheit zyne wederſpannige provincien, bedroog de omzichtigheit van een koning, ſnediger dan hy, en onder den dekmantel van de misnoegde Bretagners by te ſtaan maakte hy zich meeſter van hun landt. Hunne verdeeldheit hadt hem den ingang in Bretagne gemakkelyk gemaakt: want ſedert *Landais* den adel en het volk onderdrukt hadt, maakten zy een verbondt met *Karel*, welke hen beloofde vier honderd ſpeerruiters, of lanciers, en vier duizend voetknechten. Zy begeerden niet meer te hebben; maar hy deedt drie maal zo veel voorttrekken; en om eindelyk zyne ondernemingen te ſtremmen, was 'er eene zamenzwering geſmeed om hem op te ligten. Men zegt, dat de hertog van Orleans de aanlegger daar van was, en dat hy geen ander voornemen hadt dan om hem te trekken uit de handen van de hertoginne van Beaujeu, zyne beſtierſter. Hoe het zy, de zamenzwering wierdt ontdekt, en *Philippus van Commines*, die zo bekwame ſtaatsdienaar van *Lodewyk* den XI, en beroemd ſchryver der bekende Gedenkſchriften *, wierdt overtuigt daar aan deel gehad te hebben. Men zette hem in de yzere kaauw, waar van hy aardig ſpreekt in zyne gemelde Gedenkſchriften, „ dat verſcheiden, die ten tyde van *Lodewyk* „ den XI daar in waren opgeſloten geweeſt, den „ uitvinder daar van vervloekt hadden, en dat „ hy hem op zyn beurt vervloekte, na dat hy „ het hadt beproeft, zynde in de zelve gedurende den tydt van acht maanden gevangen gehouden". Ten tyde van de zamenzwering ſtondt geheel Guienne op, en de hertog van Orleans trok volk byeen om de oproerigen te ondersteunen: doch deze onderneming ſlaagde hem niet beter dan de andere. Alle de plaatſen gaven zich over op het gezicht des konings, de welke niets vindende, dat hem tegenſtondt, te Laval aankwam, na den tocht in Guienne, en zyne benden door vier byzondere wegen in Bretagne liet trekken. De hertog, verbaaſt zynde, week in het hert van het landt, en de benden des konings namen weg Ploërmel, Vannes, en Dinant, en legerden zich vervolgens voor Nantes, eene grote en ſchone ſtadt, gelegen in opper-Bretagne, aan de Loire en Ardres. Een zeker ſchryver † noemt deze ſtadt het oog van Bretagne; en inderdaadt is zy ook de rykſte ſtadt, en de alderaanmerkelykſte door hare ſterkte en door haren koophandel, zo wel als door hare ſchone gelegenheit.

* *Memoires.*

Veroveringen van *Karel* den VIII in Bretagne.

† *D'Argentré.*

Karel de VIII houdt *Henrik* op.

Ondertuſſchen trachtte *Karel* geduriglyk *Henrik* op te houden door ſtaatsbrieven, welke hy naar Engelandt zondt, waar in hy betuigde de vrede te wenſchen, en dat hy den koning tot middelaar aanſtelde over de voorwaarden der vrede. Om hem nog meer te misleiden zondt hy aan hem ondertekende blanken papiers, als hadde hy hem volſlagen meeſter gemaakt van zyne belangen. Hy voegde by zyne brieven een nieuw gezantſchap, en zondt *d'Aubigny*, een man van geboorte (a) en verdienſten, de welke zich eenigen tydt daarna zo beroemd heeft gemaakt in de twee beruchte ondernemingen op Napels onder dezen koning en onder zynen opvolger. Om de beleefdheden van Vrankryk te beantwoorden, en om beter des zelfs beleidt gade te ſlaan, zondt *Henrik* derwaarts drie afgezanten, van welke *Urſwich*, die ſedert eenigen tydt dit ampt hadt bekleed, een was: de abt *d'Abigton* en *Tunſtal* waren de twee anderen.

Ter zelver tydt beriep *Henrik* het Parlement, om aan het zelve te vertonen het geen in Bretagne omging. Hy oordeelde het niet dienſtig zich in perſoon daar by te laten vinden. *Morton*, aartsbiſſchop van Kantelberg en kanceliér van Engelandt, opende het zelve in zynen name. Hy vertoonde eerſtelyk „ het gevaar, waar in Bretagne zich bevondt door den oorlog, welken de „ Franſchen het zelve aandeden; een oorlog, „ waar in Engelandt ſcheen belang te hebben „ door zyn verbondt, en door zyne nabuurſchap „ met dat hertogdom, en het welk ook de oor- „ zaak was van het beroepen van het Parlement". Hy verhaalde aan den anderen kant de redenen, welke Vrankryk aanhaalde om zyne wapenen te rechtvaardigen, latende over aan het Parlement de zelve te onderzoeken. Hy voegde daar by, „ dat de koning zich gelykelyk verplicht vondt „ aan Vrankryk en aan Bretagne, van welke hy na „ malkander onderſtandt ontfangen hadt ten tyde van zyne ballingſchap: doch dat alle deze „ verplichtingen verdwenen, wanneer hy daar „ tegen ſtelde het gene hy aan zyn volk verſchuldigt was. Dat de koning derhalven wenſchte, dat zy een beſluit namen, overeenkomende „ met het gemenebeſt, zonder acht te geven op „ zyn byzonder belang. Dat het hem alleenlyk „ mogt vry ſtaan, dat in gevalle zy het geraden „ vonden de wapenen op te vatten, te mogen „ blyven by de benoeminge van een oorlog, tot „ hulpe ondernomen, welke niet ten doele hadt „ dan de verdediging eenes bondgenoots". De kancelier ſtelde hen in het vervolg voor oogen den ſtaat van hun eilandt, en dien der twee naburige Staten, aan de overzyde van de zee gelegen, „ welke het hadt aan weêrzyden: Vlaanderen „ aan de eene zyde, en Bretagne aan de andere". Hy voegde daar by, „ dat Vlaanderen verknocht „ was aan het huis van Ooſtenryk, en dat Bre- „ tagne gereed ſtondt om eene der landſchappen „ van Vrankryk te worden. Dat byaldien En- „ gelandt zich eenmaal ingeſloten vondt tuſſchen „ twee zulke machtige vyanden, het niet alleen „ voor Calais te vrezen hadde, het welk het zelve over zee nog overig was, maar ook voor „ de vryheit van de zee zelve, het eenige bolwerk van hun eilandt". Hy beſloot zyne redenvoering met hen te vermanen „ om zich „ niet te laten bedriegen door bewegingen van „ ſtaatzucht, en naar gene te luiſteren dan naar „ de zulke, de welke ſtrekten tot het grootſte „ nut van de natie; hen verzekerende, dat de koning zich ſchikken zou naar hunne beſluiten.

Henrik de VII beroep het Parlement over den oorlog, welken Vrankryk den hertog van Bretagne aandeedt.

Vertoog van den kancelier aan het Parlement.

Hy ſtondt een oogenblik ſtil, en hervatte zyne redenvoering op het onderwerp der zaken, de welke of

C den

(a). Hy ſtamde af van *Jan Stuart*, aan wien *Karel* de VII de heerlykheit van d'Aubigny in Berry hadt gegeven, nevens het ampt van konneſtabel.

1488. 1489. 1490. 1491.

den burgerſtaat des koninkryks betroffen, of de inkomſten des konings. Ten aanzien van het eerſte maande hy hen aan *goede wetten te maken, die de koopmanſchap en rechtsoeffening zouden doen bloejen, verbeterende de misſlagen, die daar in waren ingeſlopen.* Ten aanzien van het twede vertoonde hy hen, *dat de koffers des konings ledig, terwyl de hunne vol waren; dat de koning niet voorhadt om hen te benyden een overvloedt, welken hy hen beſchikt hadt door zyne zorgen, en door zyne overwinningen: maar dat zy ook aan hunnen kant denken moeſten, om aan hem te bezorgen onderſtanden, gevenaart naar een tydt van verwarringe en van oorlog, het welk hy van hunne genegenheit tegemoet zag.* Hy vergeleek de mildadigheden des volks by de dampen, welke de aarde opzendt naar de lucht; en het gebruik, dat de vorſt daar van maakt, by de wolken, die in de lucht uit deze dampen worden te zamen getrokken, om daar mede het aardrykte verfriſſchen.

Wy merken in de redenvoering van den kanceliér aan, dat hy den koning noemt *uwe Genade*, die van *Majeſteit* niet eer in gebruik zynde dan onder *Henrik* den VIII. De geſchiedenisſchryver *, die ons deze redenvoering opgeeft, geeft te kennen, dat het de ſtaatkunde van *Henrik* geweeſt is. Hy hadt den kanceliér aanbevolen om het punt van den oorlog zo behendiglyk te behandelen, dat hy het Parlement den zelven deedt wenſchen, zonder nochtans den koning in te wikkelen dien aan Vrankryk te verklaren.

* *Baten.*

Het Parlement verklaart zich voor den oorlog tegen Vrankryk.

Het Parlement voelde zynen haat opgewekt tegen Vrankryk door de redenvoering van den kanceliér: doch niets trof het zelve meerder dan de ſchade, welke het voor Engelandt te gemoet zag, byaldien men leedt, dat Vrankryk zich van Bretagne meeſter maakte. Zy beelden zich in reets te zien alle de havenen van dat hertogdom voor de Engelſchen geſloten, en dat van daar niet zouden afſteken dan zeerovers, om hen te beſchadigen. Het beſluit wierdt dan genomen om Bretagne te hulp te komen met machten, in ſtaat zynde om de Franſchen van daar te dryven. Dit beſluit wierdt aan den koning gebragt door afgezanten uit de twee Huizen, de welke gelaſt waren hem te bidden om ſpoedig te treden tot onderſtandt van den hertog van Bretagne met een machtig leger, tot onderhoudt van het welke het Parlement hem genoegzame onderſtand-gelden zou inwilligen. De koning, een gunſtig antwoordt gegeven hebbende op de aanſpraak der afgezondenen, deedt het Parlement terſtondt aanzoeken tot het ligten der onderſtand-gelden, en de uitvinding daar van geſchiedde met eene blydſchap, die natuurlyk was aan deze natie, telkens als men maar ſprak om Vrankryk te beoorlogen. De koning nochtans geloofde niet, dat men te ſchielyk moeſt te werk gaan. Hy was met dat hof in onderhandeling, en hy zondt zyne afgezanten derwaarts. Hy vondt dan raadzaam, eer dat hy Vrankryk den oorlog verklaarde, het zelve te doen weten het beſluit van het Parlement, ten einde zich het zelve haaſtte zyne legers uit Bretagne te trekken, of dat hy zich bereidde eerlang die van Engelandt daar in te doen trekken.

De graaf van Riviere ſteekt over tot hulp van den hertog van Bretagne.

* of Rivers.

Ondertuſſchen verzocht *Woodvel*, graaf van Riviere *, oom der koninginne, verlof van den koning om met zyne benden naar Bretagne over te ſteken. De koning vondt het niet goed, en deedt hem daar over een ſcherp verwyt voor de gehele wereldt; maar men zegt, dat hy in het geheim hem betuigde, dat hy daar niet moeielyk over zyn zou. Het is ten minſte zeker, dat de graaf gekomen zynde op het eilandt Wigt, daar hy gouverneur van was, zich inſcheepte met vyf honderd man, en in Bretagne aanlandde, alwaar hy zich voegde by het leger van den hertog. Het hof van Vrankryk, dit zynde te weten gekomen, was daar over zo vertoornt, dat het weinig ſcheelde, of de Engelſche afgezanten waren in ſtukken gekapt door de jonge heeren, welken het vuur naar het hoofdt geſlagen was op het verhaal van dit nieuws, het welk men in des konings Raadt als eene trouwloosheit doorſtreek. De verſtandigſte zetten deze oplopendheit ter neder, en droegen zorge voor het recht der volkeren, ſtellende de afgezanten onder de beſcherminge des konings. Aan de andere zyde zondt *Henrik* een afgezant om zich te rechtvaardigen wegens de daadt van den grave van Riviere, welke hy niet goed keurde. Zyn afgezant vertoonde, dat 'er gene waarſchynlykheit was, dat zyn meeſter daar in zou hebben bewilligt, omdat, hadde hy een voornemen gehad om benden naar Bretagne te doen overſteken, hy niet een zo klein getal zou gezonden hebben, onbekwaam om de Bretagners te helpen, en waar door hy zich echter den haat van Vrankryk zou over den hals halen. *Karel* betuigde voldaan te zyn, het zy hy zulks inderdaadt was, of dat hy zich ſchaamde om daar een geſchil over te maken met den koning van Engelandt in een tydt, wanneer hy hem zelf eene veel aanmerkelyker pots ſpeelde.

De graaf van Dunois verplicht de Franſchen het beleg van Nantes op te breken.

* Baſtaardt van Orleans.

Voor het overige was deze byſtandt niet bekwaam geweeſt om het beleg van Nantes te doen opbreken; maar de graaf van Dunois *, verknocht aan de party van den hertog van Orleans door zyne genegenheit en door zyne geboorte, zich aan het hoofdt van het landvolk geſtelt hebbende, ten getale van zeſtig duizend man, vondt middel om byſtandt in de plaats te werpen, en noodzaakte de Franſchen het beleg op te breken. Deze voorſpoedt wierdt gevolgt van eenige andere voortgangen, de welke die van Bretagne weder moedt deden grypen, en welke aan *Henrik* weder nieuwe hope gaven om Vrankryk tot een vergelyk te brengen. De maarſchalk van Rieux, met den hertog van Bretagne weder verzoent zynde, wiens zyde hy verlaten hadt, loverde hem Ancenis, eene aanmerkelyke plaats door hare gelegenheit aan de Loire; en zich ſtellende aan het hoofdt van zyne legers, hernam hy Vannes, geholpen door de Engelſche benden van den grave van Riviere. Doch deze gelukkige uitkomſten waren van geen langen duur. Twee maanden daar na begaf de maarſchalk *Trimouille*, die het Franſche leger geboodt, zich te velde, hernam Ancenis, dat hy ſlechtte, belegerde en won Fougeres, en St. Aubin de Courmier, op de grenzen van Normandië, tuſſchen Dol en Avranches. De Bretagners dwongen den maarſchalk van Rieux hen te brengen voor deze twee plaatſen, welke zy wilden hernemen. *Trimouille* kwam hen tegen, en ſloeg hen digt by Oranje, tuſſchen Rennes en St. Aubin. De ſlag was bloedig voor beide de partyen. De Franſchen verloren daar meer dan twee duizend man, en *Jakob Galiot*, eenen van hunne beſte krygsoverſten. Doch de Bretagners leden daar eene veel aanmerkelyker nederlaag. Zes duizend van de hunnen wierden gedood; de hertog van Orleans, en de prins van Oranje †, die afgeklommen waren om aan het hoofdt van hun krygsvolk te vechten, wierden gevangen genomen, en de graaf van Riviere wierdt onder de doden gevonden. Dus bleef de overwinning geheel aan *Trimouille*. De prins van Oranje wierdt haaſt wederom op vrye voeten geſtelt, omdat hy getrouwt was met de zuſter van den gemaal der hertoginne van Beaujeu, welke

Veldſlag van St. Aubin door de Bretagners verloren.

† *Johannes* van Chalon, prins van Oranje.

1488. welke hem tot zyne party overtrok, en hem aan-
1489. ſtelde tot ſtedehouder des konings in Bretagne:
1490. maar de hertog van Orleans wierdt opgeſloten in
1491. het kaſteel van Luſignan, en van daar gebragt op den toren te Bourges.

Bacon. Dit gevecht viel voor ten tyde dat de afgezant van *Heurik*, welke aan *Karel* het beſluit van het Parlement van Engelandt bragt, in Vrankryk aankwam. Hy geloofde, dat deze krygsverrechtingen de gedaante der zaken veranderende, hy met zynen laſt te laat zou komen, en begaf zich derhalven weder te rug. De andere afgezanten, welke hem vooruit gegaan waren, keerden ook wederom, geen hope meer ziende tot eene goede uitkomſt van hunne onderhandelingen.

Wy zullen niet ſpreken van de veroveringen van *Karel* na deze overwinninge, welke hem meeſter maakte van Bretagne, noch van de verbonden, welke hy maakte met eenige der voornaamſte heeren van het landt, en met den hertog zelve. Deze omſtandigheden behoren tot de geſchiedeniſſe van Vrankryk, en het is die van Engelandt welke wy hier beſchryven: wy hervatten derhalven het vervolg.

Henrik de VII zendt een leger tot hulp van den hertog van Bretagne. *Polyd. Virgil. Bacon.*

Henrik, verſtaan hebbende den veldſlag van St. Aubin, zag den misſlag wel, welken hy begaan hadt. Hy trachtte den zelven te verbeteren, latende zich niet misleiden door de kunſtgrepen van Vrankryk, en deedt met 'er haaſt acht duizend man inſchepen, onder het bevel van Mylord *Brooke*, om naar Bretagne over te ſteken. Deze benden kwamen aldaar gelukkig aan, en beurden den verſlagen moedt der Bretagners weder op. *Brooke* trok regt op den vyandt aan, kwam zich naby hem legeren, en boodt hem het gevecht gedurende vele dagen aan. De Franſchen wilden niets wagen; en vergenoegt met hun voordeel dachten zy maar om het te bewaren, zich in hunne legerplaats ſterk makende. Zy kenden den inborſt der Engelſchen, en vreeſden zich bloot te ſtellen voor een volk, welkers vurigheit in een gevecht bezwaarlyk is tegen te ſtaan: maar zy hoopten hen af te matten door gedurige ſchermutſelingen met hunne ligte ruitery, en hen moedeloos te maken door deze wyze van oorlogen, welke de Engelſchen niet gewoon waren. In het eerſt leden zy inderdaadt veel; maar na dat hunne boogſchutters deze wyze van vechten gewaar wierden, verachtten zy de zelve, en verſloegen vele vyanden in verſcheide ſchermutſelingen.

Doodt des hertogs van Bretagne, en voordeelen, welke Vrankryk daar van hadt.

In het midden van alle deze verwarringen ſtierf de hertog van Bretagne, overladen met jaren, en overſtolpt van zyne ongelukken, te Nantes door een val van zyn paardt. Zyne doodt vermeerderde de oneenigheit onder zyne onderdanen. Elk was bedacht om zyn verdrag te maken, en de Engelſchen, gene veiligheit meer voor zich ziende onder deze verdeeldheden, gingen wederom ſcheep, en kwamen in Engelandt te rug vyf maanden na dat zy daar uit vertrokken waren. Hunne wederkomſt deedt het volk morren, dat aan des konings zammelen het verlies van Bretagne toeſchreef. Hy hadt werk om zich daar over te verdedigen. Eene al te fyne ſtaatkunde hadt hem verkeerde maatregelen doen nemen; of veel eer het geluk van Vrankryk hadt gezegepraalt over al het vooruit-zien van dezen vorſt.

Opſtandt der provincien Jork en Durham. *Polyd. Virg.*

Zyn verdriet vermeerderde door den oproer der provincien Jork en Durham. De inwoners beklaagden zich over de hardigheit der regering, en over het hoofdgeldt, het welk het laatſte Parlement hadt ingewilligt om de onkoſten van den oorlog van Bretagne te helpen goed maken. Zy bragten hunne klagten in by den grave van Northumberlandt, hunnen gouverneur, de welke daar van kennis gaf aan den koning. Hy kreeg tot antwoordt, dat de ſchatting moeſt betaalt worden, en dat hy zich hadt te doen gehoorzamen. Het volk, verſtendigt van het beſluit van het hof, nam de wapenen op, maakte zich meeſter van het huis van den landvoogdt, en doode hem. Deze razende gemeente ſtelde daar op den ridder *Egremont* aan hun hoofdt, een oproerig en onvertzaagt man, de welke uit hen een zeker getal verkoos, uit welke hy een leger maakte, waar mede hy dreigde naar Londen te trekken, en den koning te onttronen. Op het gerucht van dezen oproer trok *Henrik*, die het gevaar nooit minder vreeſde dan wanneer hy het zelve boven zyn hoofdt zag, naar de provincie van Jork (a), trok op de oproerigen aan, en verſchrikte hen dermaten door zyne vlugheit, dat zy de vlucht namen eerder dan zy aan den ſtrydt kwamen. Hun hoofdt * hadt het geluk van zich te bergen in Vlaanderen by de hertoginne van Burgundië, altydt de beſchermſter der vyanden van *Henrik*. De wederſpannelingen wierden vervolgens geſtraft, en de koning, willende een voorbeeldt ſtellen, deedt alle die genen ſterven, die overtuigt wierden de wapenen te hebben opgevat. Hy deedt in het vervolg het heffen der belaſtingen zynen voortgang hebben, waar van hy de zorge opdroeg aan den ridder *Tunſtal*, en keerde daar op weder naar Londen.

* *Egremont.*

Polyd. Virg. Bacon. Leſley. Gevolg van de wederſpannigheit der Schotten tegen hunnen prins, met zyne ongelukkige doodt.

Eene andere, veel dodelyker, beweging geſchiedde ter zelver tydt in Schotlandt. Wy hebben boven geſproken van eene party, welke zich hadt opgeworpen tegen *Jakob* den III, en welke den zoon van dezen koning aan hun hoofdt geplaatſt hadde. Het kwaadt dagelyks toenemende, wilde deze ongelukkige vader, die zich de zwakſte vondt, en die ook anders niet dan met afgryzen kon denken aan een gevecht, in het welke hy zou moeten plengen het bloedt van zynen zone, of dat zyn zoon het zyne zou ſtorten, veel liever vergeten het geen hy aan zyne waardigheit verſchuldigt, dan het geen hy aan de natuur verplicht was, en zondt tot de wederſpannigen, om hen de vrede af te vragen. Hy zondt ter zelver tydt afgezanten aan de koningen van Engelandt en Vrankryk, als mede aan den paus, ten einde om de twee eerſten te verplichten om middelaars te zyn in eene zake, welke die van alle de oppermachten ſcheen te zyn, en om van den paus te verkrygen de hulp, welke de zelve hem zou kunnen verſchaffen door zyne vermaningen en beſtraffingen. Alle deze gezantſchappen waren vruchteloos. De wederſpannigen antwoordden trotſchelyk, dat zy de wapenen niet zouden nederleggen, voor dat hy van de koninklyke waardigheit afſtondt; en *Karel*, nevens *Henrik*, belemmert met hunne eigene zaken, vergenoegden zich met zyn noodlot te beklagen. Wat den paus belangt, de zelve zondt een gezant †: doch die kwam te laat. Eindelyk, de wederſpannigen dwongen hem tot het gevecht, en hy beſloot daar toe, ziende dat hy geen hope van uitkomſt hadt dan in de doodt, welke hem van alle zyne ellenden zou bevryden, of in de overwinning, welke zyne vyanden tot reden zou brengen. De graaf van Douglas, welken hy hadt gebannen, wierdt aangezocht om zich tegen hem te verklaren: doch hy weigerde zulks te doen, den mui-

† *Nuncius.*

(a) *Bacon* zegt, dat hy eerſt den grave van Surrey derwaarts zondt, die de oproerigen verdelgde.

1488. 1489. 1490. 1491.

muitelingen vermanende, dat zy wederom tot hunnen plicht wilden keren. Deze vertogen wierden niet verhoort: alles was gereed tot den veldslag, en niets kon daar van het besluit opschorten. Het gevecht wierdt hardnekkig betwist, en deze ongelukkige vâder hadt het misnoegen eenige uuren lang te zien zyne onderdanen, en zynen zoon aan hun hoofdt vergieten het bloedt niet alleen der Schotten, welke hem getrouw gebleven waren, maar zelfs zyn eigen leven aantasten. Hy ontzag het zelve, van droefheit en verontwaardiging tot aan de ziele geraakt, zo weinig, dat hy al vechtende gedood wierdt (a), als een gemeen soldaat, niettegenstaande de bevelen, welke de zoon, zo men zegt, gegeven hadt om dit ongeluk voor te komen. Terstondt verklaarde zich de overwinning voor de andere zyde, die den zoon opnamen, en hem op het slagveldt voor koning uitriepen. Dus kwam *Jakob* de IV tot de kroon, eene vreemde trap om op den troon van zynen vader te klimmen. Zie daar hoedanig zich de Schotten wreekten ten koste van het leven hunnes konings, en hoedanig zy geloofden, dat zy aan hunne getrouwigheit voldeden, zettende de kroon op het hoofdt van zynen zone. Een dodelyk schouwspel van den haat van een vergramd volk, en het noodlot van een vorst, die de geduldt van zyn volk ten einde hadt gebragt.

Henrik de VII ondersteunt *Maximiliaan* in zyn aanzoek naar de erfgename van Bretagne tegen *Karel* den VIII. *Bacon.*

Ondertusschen was *Henrik* bedacht om de zaken van Bretagne te herstellen. Hy geloofde, dat daar toe geen beter middel was dan met *Maximiliaan* zyn huwelyk met de princesse te doen verhaasten, welke zich erfgename zag door de doodt van den hertog, haren vader, en bygevolg in staat om een man te kiezen. Zy vaardigde dan twee van hare Raadsheeren af naar dezen prins, om hem te vertonen, dat het tydt was om zyn voornemen uit te voeren: doch zy vonden hem in een beklagelyk gebrek van alle dingen; zonder benden, en zonder geldt. Het was weinig tyds na de onwaardige behandeling, welke die van Brugge hem hadden aangedaan: hy was dermaten neêrslagtig, dat byaldien de afgezondenen van *Henrik* hem geen moedt in het lyf hadden gesproken, hy zou geheel Vlaanderen hebben laten verwoesten door den maarschalk *Desquerdes* *, bevelhebber over Pikardië, zonder zich daar tegen te stellen. Deze maarschalk hadt Dixmuiden belegert, eene kleine stadt in Vlaanderen op de Iperlee, drie mylen van Nieuwpoort, en stondt nog naar groter overwinningen. Hy voorzag niet, dat de Engelschen de plaats zouden te hulp komen: maar *Henrik*, die de zelve aanmerkte als eene beschansling, die Calais beschermde, en die aan de andere kant niet wilde dat *Maximiliaan* ook nog dezen slag kreeg, die bekwaam was om de hertoginne van Bretagne een tegenzin te doen krygen, deedt den Lord *Morley* overstieken met duizend Engelschen, om zich in de stadt te werpen. Hy belastte ook aan *d'Aubeney* (b), stadvoogdt van Calais, daar zo vele benden by te voegen, als hy zou kunnen zamenbrengen. Deze twee algemene legerhoofden kwamen *Maximiliaan* vinden, vertoonden hem hunnen last, en vermaanden hem goeden moedt te hebben. *D'Aubeney* trok drie duizend man uit de bezettingen van Calais, Ham en Guines: zo dat hun leger zich sterk bevondt twee duizend Engelschen, by welke *Maximiliaan* voegde eenige benden Hoogduitschers. Met dezen kleinen hoop welgemoedigt volk ondernamen *d'Aubeney* en *Morley* de belegering van Dixmuiden te doen opbreken. Zy trokken zo heimelyk voort, dat zy binnen de plaats ontfangen wierden, zonder dat de beleggers daar iets van wisten. Zy trokken dwars daar door heen, zonder zich op te houden, en deden een verwoeden inval in het leger der vyanden. Gelyk zy rouwelyk aanvielen op het volk, dat hen niet verwachtte, en die gene goede wacht hielden, zo vonden zy weinig tegenstandt. De beleggers verloren in deze nederlage acht duizend man, met het legertuig en geschut, het welk *d'Aubeney* naar Nieuwpoort deedt brengen, en daar op als overwinnaar weder naar Calais te rug keerde. Het kostte den Engelschen maar honderd man, de welke dit verlies voor eene kleine zaak gerekent zouden hebben, ten ware hun veldoverste *Morley* zich niet onder de doden bevonden hadt. *Desquerdes* bergde zich binnen Iperen, en om zyn verlies goed te maken, ondernam hy de belegering van Nieuwpoort, aan de Noordzee gelegen, aan de rivier Iperlee. Hy tastte de plaats met geweldt aan, en na eenige dagen dat de loopgravens geopent waren deedt hy een storm doen met zo veel heftigheit, dat hy zich meester maakte van den hoogsten toren, op welken hy het Fransche vaandel liet planten. Hy geloofde zich reets meester van de stadt te zyn, en hy verwachtte, dat de belegerden zouden verzoeken om wegens de overgave te handelen, wanneer hy de Engelsche vloot zag opkomen, die de haven inzeilde, en het onderstandt ontscheepte, het welk zy medebragt. Het was zo aanmerkelyk niet, als *Desquerdes* wel dacht; maar deze onvoorziene aankomst hem in herdenken brengende den ongelukkigen dag van Dixmuiden, vreesde hy voor een diergelyk ongeluk, en hy trok met groten haast van de stadt af. Het was niet, zonder van verwoedheit op zyne tanden te knarssen, te zien, dat hem twee malen de overwinning was uit de handen gerukt. Hy was zodanig een vyandt der Engelschen, dat hy niet alleen met blydschap uitvoerde de bevelen, welke hy van het Fransche hof ontfing, om hen den oorlog aan te doen, maar dat hy de zelve menigmalen te voren kwam, en ze doorgaans te buiten ging. Men kan zynen haat niet beter uitdrukken dan door zyne eigene woorden. Hy was gewoon te zeggen, *dat hy liever zeven jaren wilde in de helle zyn dan de Engelschen van Calais niet verjaagt te hebben.*

Bacon.

Henrik dus de zaken van *Maximiliaan* in Vlaanderen hebbende herstelt beurde zynen moedt weder op, en deze prins voelde zyne hope tot het huwelyk met de hertoginne van Bretagne weder levend worden. Hy zondt derwaars den grave van Nassau, om den geest der princesse te schikken ter zyner gunste, en, ware het mogelyk, om het huwelyk te sluiten in zynen naam, hem ten dien einde voorziende met eene volmacht, in diergelyke gevallen vereischt wordende. De graaf van Nassau vondt het hof van Bretagne geheel verdeelt wegens het huwelyk van de princesse, Vrankryk, het welk zyn voordeel deedt met deze verschillen, zyne overoveringen geduriglyk voortzettende, en zich meester makende van de beste plaatsen, de eene na de andere. De maarschalk van Rieux, aan wien de hertog van Bre-

De Engelschen verplichten de Franschen de belegering van Dixmuiden op te breken;

als mede die van Nieuwpoort.

De graaf van Nassau bewerkt het huwelyk van de erfgename van Bretagne voor *Maximiliaan.*

* of *Descordes.*

(a) Anderen zeggen, dat hy afgemaakt is op eene molen, waar in hy geweken was, door Mylord *Gray*, *Robert Sterling*, en *Andries Berkraich*, een priester.

(b) Het is de zelve, welken hy met den eernaam van Mylord hadt vereert, en met vele eerampten begiftigt. Hy stamde af van een oud geslacht, het welk naar Engelandt overkwam met *Wilhem* den Veroveraar, en welken de Engelsche schryver noemt *de Albini*, en *de Albani*. Dit geslacht is uitgestorven. Zie *Willem Dooysdal* in zyn verhaal van het Baronschap van Engelandt.

Universitäts- und Landesbibliothek Düsseldorf

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

1488. 1489. 1490. 1491.

Bretagne by uiterſte wille het opzicht over de princeſſe hadt toebetrouwt, wilde haar doen trouwen met den heere *d'Albret*. De graaf van Dunois, aan wien zyne dapperheit en ondervinding veel gezag gaf onder de Bretagners en op den geeſt der princeſſe, hadt wel gewilt, dat zy trouwde met den hertog van Orleans; en anderen hielden de zyde van *Maximiliaan*. De heer *d'Albret* was van eene der doorluchtigſte en oudſte huizen van Vrankryk, al bekend in de XII eeuwe, het welk groot-kamerlingen, en konneſtabels aan Vrankryk hadt uitgelevert, en het welk koningen gaf aan Navarre: maar het hadt noch luiſter, noch macht genoeg voor zulk eene grote party: daarenboven hadt hy de genegenheit niet van de princeſſe, welke zich in het openbaar tegen hem verklaarde. Dus bleven 'er niet overig dan de hertog van Orleans, en *Maximiliaan*. Het ſcheen, dat zy meer genegenheit hadt voor den eerſten, volgende den grave van Dunois, die haar geleidde naar Rennes, met een getal krygsbenden, bekwaam om haar te beſchermen zo tegen de Franſchen, als tegen den maarſchalk van Rieux, die naar Nantes geweken was. Zy liet zich echter naderhandt in met den grave van Naſſau, gezant van *Maximiliaan*. Doch een vierde deedt zich onverwacht op, de welke hen alle den voet dwars zette.

Karel hadt zich nog niet verklaart, en *Margareta*, de dochter van *Maximiliaan*, was altydt opgevoed aan het Franſche hof, verwachtende niet dan den ouderdom, tot trouwen bekwaam, om met den koning te huwelyken. Het was een huwelyk, beſloten tuſſchen *Maximiliaan* en *Lodewyk* den XI, waar over *Eduard* de IV van hertzeer geſtorven was, ziende zich door *Lodewyk* bedrogen, die hem belooſt hadt zyne dochter met den Dauphin te doen trouwen. *Margareta*, niet dan een kindt zynde, was gezonden in Vrankryk, op hope, welke haar vader hadt om haar koningin te zien, en hy dacht toen niet, dat zy eene medevryſter zou hebben in de perſoon van de hertoginne van Bretagne, noch dat hy zelf een medeminnaar zou vinden in den perſoon van *Karel*, welke hy als zynen ſchoonzoon aanzag. Het ſcheen anderszins door het innemen van de ſteden, van welke *Karel* zich meeſter maakte, dat hy veel eerder dacht om Bretagne aan zyne kroon te hechten door eene overwinning, dan door een huwelyk. Het was ook het oogmerk van de hertoginne van Beaujeu, die bedacht was om daar van te ontleden het graafſchap van Nantes, van het welke zy reets der leenheffing verzekert was: doch de verſtandigſten en beſt-gezinden van den Raadt des konings vertoonden hem dagelyks, dat een huwelyk met de erfgename van Bretagne hem voordeeliger zou zyn dan een inval in der zelver Staten. Het hof van Vrankryk, zich in deze geſteldheit van zaken bevindende, kwam met dat van Bretagne wegens de ſcheidsmannen overeen. Het aanmerkelykſte is, dat de koning van Vrankryk *Maximiliaan* aannam, welken de hertogin van Bretagne tot haren ſcheidsman verkoos, en den hertog van Bourbon benoemde tot den zynen.

Hy trouwt met haar in den name van *Maximiliaan*. *Bacon. Mezeray.*

Het was door deze onderhandelingen, dat de graaf van Naſſau zo wel de belangen van *Maximiliaan* behandelde, dat hy het huwelyk met de hertoginne ſloot. Om den knoop nog digter toe te trekken hadt hy verlof gegeven tot eene plegtigheit, weinig toen in gebruik, en die het denkbeeldt gaf van een voltrokken huwelyk. De graaf, die met haar in den name van den Roomſch koning trouwde, leide een bloot been in het bedde van de getrouwde, in tegenwoordigheit der groten van Bretagne van beide de kunnen, welke men verkoos om daar van getuigen te zyn.

Deze zaak wierdt zo geheim behandelt, dat Vrankryk daar niets van wiſt: doch de onachtzaamheit van *Maximiliaan* deedt hem alle de vruchten daar van verliezen. Hy haaſtte zich niet, om in perſoon te komen voltrekken zulk een voordeelig huwelyk met eene van de alderſchoonſte princeſſen der werelde. *Karel*, hebbende eindelyk de lucht gekregen van het gene, dat 'er was omgegaan, verbrak het middelaarſchap, in het welk hy met Bretagne was overeengekomen, en vatte de wapenen weder op. Dus zag zich de hertogin berent binnen Rennes, te vergeefs hulp van *Maximiliaan* verwachtende. Zy verwachtte het ook van Engelandt: doch Vrankryk wiſt nog eens *Henrik* om den tuin te leiden, aan hem afgezanten met nieuwe voorſlagen zendende gedurende dat het zelve zyne voornemens uitvoerde.

De onachtzaamheit van *Maximiliaan* doedt hem verliezen de vruchten van dit huwelyk.

Karel hadt tot dat gezantſchap verkoren twee perſonen van doorluchtige geboorte, de heeren van Luxemburg en van Marignan, en *Robert Gaguin*, prioor of generaal van de orde der Tritariſſen, een zeer geleerd man, die het woordt voerde. *Henrik*, het niet geraden vindende om hen zelf gehoor te geven, zondt hen naar zynen Raadt. Zynde ingeleid ſprak de kerkvoodt aldus:

Nieuw gezantſchap van *Karel* den VIII, om *Henrik* den VII te misleiden.

Redenvoering der gezanten.

MYLORDS; *De koning, onze meeſter, de machtigſte vorſt, die ſedert Karel den Groten geregeert heeft, heeft het voor zich niet onwaardig geoordeelt afgezanten te zenden aan den koning van Engelandt, om hem de vrede af te vragen. De onderneming, welke hy gedaan heeft voor de eere van Vrankryk, en voor het geluk van de Chriſtenheit, verplicht hem te zoeken de verbonden der vorſten, zyne naburen, en byzonder die van uwen koning. Maar eer wy uwl. ſpreken van het voornemen, het welk Godt hem in het hert gegeven heeft, is het noodzakelyk uwl. te zeggen, welke de toegenegenheit is, welke hy den koning, uwen meeſter, toedraagt, zodanig, dat de zelve niet kan vergeleken worden dan by die gene, welke gyl. u zelve toedraagt. Hy dankt Godt daar over, dat hy op den troon van Engelandt heeft doen klimmen een vorſt, welken hy in zyn hof heeft opgenomen ten tyde, wanneer hy vervolgt was, en wiens deugdt, welke hem bekend is, hem inſtaat voor de zekerheit van het verbondt, het welk hy met hem wil aangaan. Twee zaken zouden miſſchien deze van belang zynde vereeniging kunnen dwarsbomen: de bewegingen van Vlaanderen, en die van Bretagne, alwaar de twee koningen zyn verplicht geweeſt om in te trekken; de onze om te beſchermen de rechten van opperhoofdigheit, welke hy heeft op deze twee Staten; de uwe, om zyne bondgenoten te hulpe te komen. Maar ten aanzien van Vlaanderen, dat is eene beſloten zaak. Wat Bretagne betreft, gyl. weet, myne Heeren, dat de koning, onze meeſter, daar in getrokken is met den olyftak in de handt, en niet met een voornemen om daar laauweren te plukken. Hy heeft altydt den koning, uwen meeſter, ſcheidsman der vrede gemaakt, en gelyk hy nog in de zelve gevoelens is, hoopt hy, dat van dezen kant, niet meerder dan van den anderen, eenige vermindering hunner oude vriendſchap ooit komen zal. Daar is nog overig uwl. te ſpreken wegens de onderneming, welke onze koning voorgenomen heeft, voor het welzyn van de gehele Chriſtenheit. Het is eenigen tydt geleden, dat* Bajazeth, *Turkſche Sultan, aan hem een plegtig gezantſchap afvaardigde, om uit zyne handen te halen den prins* Zizim, *zynen broeder, hem in verwiſſeling aanbiedende grote voordeelen. De koning verachtte zulks, en*

1488. 1489. 1490. 1491.

zondt dezen Ottomanniſchen prins aan den paus, die hem gebeden hadt dit pandt te betrouwen onder de bewaringe van de ridders van Rhodus*. Hy heeft naderhandt beſloten, in navolginge van zyne voorzaten, de wapenen tegen deze ongelovigen te voeren, en met hem den prins Zizim, die van de Turken bemint is, mede te leiden, om hem te ſtellen tegen Bajazeth, die van de zelve gehaat is, bezorgende alzo in het keizerryk der Ottomannen eene verdeeldheit, gunſtig voor de Chriſten wapenen. Hy gelooft, dat de koning, uw meeſter, navolgende van zyne zyde den yver, welken zyne voorzaten betoont hebben voor deze heilige oorlogen, zyne Godvruchtigheit goed zal keuren, en dat hy de zelve met alle zyne macht zal begunſtigen. In dit vertrouwen wil hy Uwl. wel onderrechten van alle zyne bedryven. Zyn voornemen is te beginnen met de verovering van het koninkryk van Napels, dat een baſtaardt van Arragon † te onrecht op het bloedt van Vrankryk verovert heeft. Hy kan deze overweldiging niet dulden, zonder nadeel te doen aan zyne eere, en zonder zich bloot te ſtellen voor de verwytingen van zyn volk. Behalven dat deze overwinſt hem dienen zal gelyk als voor eene brug, om naar Griekenlandt over te gaan, het welk van het Napelſche koninkryk niet afgezondert is dan door eene zeer naauwe ſtraat. In dezer voegen hoopt hy eerlang een gemakkelyken ingang te zullen hebben, de welke hem leiden zal tot voor de poorten van Conſtantinopel. Zie daar, MYLORDS, het onderwerp van ons gezantſchap. Ik eindige met eene aanmerking, welke de zaak van Bretagne betreft. De koning, onze meeſter, kan niet vergeten de verraſſing, welke de Roomſch koning gebruikt heeft, met de jonge hertogin te verplichten om een huwelyks-verdrag te onderteekenen. Dit verbondt is nietig, volgens de weſten van het koninkryk van Vrankryk, welke niet toelaten, dat eene erfgename van een Staat, die daar van afhangt, trouwt zonder toeſtemminge van den koning, haren opperheer. Dus is dan de koning voornemens dit verbondt te doen verbreken, met alle de plegtigheden, welke zouden kunnen worden gevolgt, en de princeſſe in ſtaat te ſtellen om te trouwen met wien het haar zal gelieven, nemende te voren in de goedkeuring van den koning, haren opperheer.

* Naderhandt ridders van Maltha.

† Ferdinand baſtaardt van Alphonſus, koning van Arragon.

De Raadt, gehoort hebbende de voorſtellen der afgezanten, badt hen goed te vinden daar van aan den koning berecht te geven, om hen vervolgens wederom des zelfs antwoordt te doen weten. De koning begreep wel haaſt het fyne van deze aanſpraak. Hy zag wel, dat Bretagne verloren was, en dat *Karel* daar van was verzekert: maar hy merkte het voornemen van de verovering van Napels aan als een middel, het welk Bretagne zou kunnen behouden by wyze van gelykſtelling ‡; dat is te zeggen, dat met Vrankryk te dreigen, om te doen herleven de rechten, welke hy hadt op vele van zyne provinciën, nog veel beter gegrond dan die, welke *Karel* voorgaf te hebben op het koninkryk van Napels, hy hem mogelyk zou verplichten om van Bretagne afſtandt te doen, op dat hy door deze afwending niet gedwarsboomt wierdt in zynen krygstocht naar Italië. Volgens dit beſluit den Raadt, eenige dagen na de aanſpraak der gezanten, vergadert hebbende, gaf hy door den mondt van den kancelier dit antwoordt:

‡ Recompenſation.

Antwoordt van den kancelier van Engelandt.

HEEREN GEZANTEN; *De koning, aan wien ik verſlag gedaan hebbe van uwl. welſprekende redenvoering, heeft my bevolen uwl. te zeggen, dat het onnodig was hem te herinneren het gebeugen van den byſtandt, welken hy in Vrankryk gevonden heeft by den koning, uwl. meeſter, met welken hy altydt gereed zyn zal eene oprechte vriendſchap te onderhouden. Ten aanzien van de zaken van Bretagne, hy begrypt niet, hoe dat de koning van Vrankryk kan zeggen, dat hy niet dan vreedzame middelen heeft in het werk geſtelt om die te eindigen, om dat het zeker is, dat ten nadeele der handeliagen, met welke hy het hof ophieldt, hy zich meeſter gemaakt heeft van het hertogdom met openbaar geweldt. Ten aanzien van Vlaanderen, de koning, onze meeſter, verwondert zich, dat de uwe zyne beſcherming heeft willen toeſtaan aan wederſpannigen, die de wapenen hebben opgenomen te en hunnen wettigen opperheer, en dat hy zulks noemt zyn recht van opperhoofdigheit te gebruiken op een Staat, die afhangt van zyne kroone. Dat de vorſten nooit burgerlyke oorlogen moeten begunſtigen. Engelandt heeft zulks niet gedaan in de laatſte Schotſche onluſten, en het voorbeeldt van Vrankryk is zo gevaarlyk, als het nieuw is. Voor het overige, zo haaſt als gyl. zult ophouden Vlaanderen te beroeren, en dat gyl. uwe legers uit Bretagne zult hebben laten trekken, zal de koning, onze meeſter, zich niet ſtellen tegen de wettige eiſchen, welke de uwe kan hebben aangaande het huwelyk van de princeſſe. Hy wenſcht alleenlyk, dat zy de vryheit mag hebben om een man te kiezen, en dat men haar niet dwinge een meeſter te nemen. Aangaande de onderneminge, welke uw koning gemaakt heeft tegen de ongelovigen, de onze pryſt die niet alleenlyk, hy wil zelf daar van de eer deelen met hem, gelyk ook het gevaar, als zynen goeden broeder en getrouwen bondgenoot. Wat van het innemen van het koninkryk van Napels zyn mogt, de koning heeft my gelaſt uwl. te zeggen, vertrouwendheit voor vertrouwendheit aan uwl. gevende, dat gyl. hem gewaarſchuwt hebt van zyne belangen, hem onderrechtende van de uwe. Hy heeft inderdaadt op Normandie, Anjou en Guienne rechten, al zo wel gegrond als gyl. hebt op het ryk van Napels: dermaten, dat hyaldien, om redenen van Staat, uwl. meeſter zich verplicht voelt deze weder te heroveren, de onze de zelve heeft om in te trekken in het bezit van gene. Hy heeft zelfs wettige eiſchen op het ganſche koninkryk van Vrankryk, doordien zyne voorzaten voor koningen zyn uitgeroepen te Parys, het welk nog geen jaar geleden is.*

Dusdanig was des kanceliers antwoordt. De afgezanten waren daar van ontzet, en zeiden moediglyk, dat de koning hun meeſter een degen droeg, bekwaam om zyne kroon te verdedigen, en alle de landſchappen, daar toe behorende, van welke hy nimmermeer de minſte ontlediging dulden zou. Dat zy voor het overige hem verſlag zouden doen van het antwoordt, op hunne voorſtellen gedaan. Men trachtte naderhandt hen zich ſliptelyk te doen verklaren over het huwelyk van de erfgename van Bretagne, hen afvragende, of de koning hun meeſter zou wezen buiten het getal der mededingers. Hun antwoordt was, dat hunne laſtbrieven daar niets van bevatten, het welk wel deedt zien, dat het Franſche hof aan dit huwelyk niet dacht. Dat eindelyk daar over gene berechten hebbende, zy geen zeker antwoordt geven konden. De koning deedt hen zeggen, dat hy gezanten zou zenden om te weten de waarachtige gevoelens van hunnen meeſter, en ook om de zyne te zeggen. De heeren van Luxemburg en van Margnan namen weinige dagen daar na hun gehoor van affcheidt: doch de prioor bleef onder het gevolg des konings. De graaf van Ormond, en de prioor van de Chriſt-kerke in het aartsbisdom van Kantelberg † wierden benoemt om in gezantſchap te gaan naar koning *Karel*, en volgden zyne afgezanten zeer kort. Zy kwamen op dien tydt, wanneer deze koning *Maximiliaan* kwam den

Vertrek der gezanten, kwalyk vergenoegt over het Engelſche hof.

† Thomas Goldenſton.

voet

1488. voet te ligten, trouwende met de erfgename van
1489. Bretagne.
1490. *Karel* was jong, de princeſſe ſchoon, en de
1491. groten van het Franſche hof, de welke dit huwelyk wenſchten, hadden geen werk om den koning liefde tegen haar in te boezemen door het afbeeldſel, daar zy vermaak in namen hem meeſter te maken van eene zo aanlokkelyke princeſſe. Tot nog toe hadt deze vorſt niet gedacht dan om het huwelyk te breken van *Maximiliaan*, zonder zyne gedachten verder te voeren; de ſhaatzucht alleen hadt hem ingeblazen het gene hy gedaan hadt: doch hy gevoelde eensſlags alle de hoedanigheden van een minnaar. Hy loopt naar Bourges, zonder daar van iets te zeggen aan de hertoginne van Beaujeu, en ſtelt den hertog van Orleans in vryheit, hem biddende om hem te dienen in zyne liefde. Hy wiſt ook, dat deze princeſſe alle de moedigheit hadde, welke een zo edel bloedt, als het hare, gemeenlyk ingeeft, en dat zy hem niet zou kunnen vergeven den bloedigen oorlog, welken hy haar hadt aangedaan. Voeg daar by hare verbintenis met *Maximiliaan*, met welken zy op eene zo plegtige wyze getrouwt was. *Karel* zag wel, dat hy van noden hadt alle de behendigheit van die genen, welke het meeſte gezag hadden by deze princeſſe, om zulke grote zwarigheden te boven te komen. Hy ſmeekte dan den hertog van Orleans tot zyn voordeel te beſteden de goedwilligheit, welke zy voor hem hadt, hem verzekerende van eene eeuwige erkenteniſſe. Welk eene offerhande voor dezen vorſt! Hy gevoelde mogelyk geen minder liefde dan de koning, en hy was miſſchien met de princeſſe getrouwt, indien zyne gevangenis hem niet van haar hadt weggenomen in een tydt, waar in hy zulk eene grote hope hadt. Hy offerde nochtans zich zelf goedwilliglyk op, en diende den koning met goed gevolg. Hy moeſt voet voor voet gaan, allengskens ontwapenen het misnoegen van eene verſtoorde princeſſe, en haar ontnemen alle hare zwarigheden. Wegens het laatſte artykel deedt men haar met Godgeleerden ſpreken, die haar vergenoegden; waar by men vertellingjes voegde aangaande het gedrag van *Maximiliaan*, welke niet zonder uitwerking waren. Men zeide, dat zulk een koel minnaar niet verdiende bruidegom te zyn; dat hy zich vergenoegt zou hebben met haar getrouwt te zyn door een gevolmachtigde, zonder zich verwaardigt te hebben eene dagreize te doen, om in perſoon zyn geluk te volmaken; dat het voor hem genoeg was de plegtigheit van den trouw, en dat het voor een anderen, veel waardiger, was de zelve te voltoojen. Aan den anderen kant vertoonde de hertog van Orleans aan de princeſſe, dat de ongelyken, welke zy geloofde te hebben ontfangen, voordeelig zouden vergolden worden door het huwelyk, het welk men haar voorſtelde; dat zy vergeten moeſt het geen de ſtaatzucht den koning tegen haar hadt doen in het werk ſtellen, en niet denken dan aan dat gene, het welk zyne liefde hem deedt doen tot haar voordeel, haar verheffende op den voornaamſten troon van het Chriſten ryk. Eindelyk gaf zy zich over: doch het was niet zonder te zuchten, het zy door een overſchot van fierheit, welke niet dan met moeite week, het zy met zich te beklagen over *Maximiliaan*, die haar verlaten hadt. Dus trouwde *Karel* met de erfgename van Bretagne, na haar den oorlog te hebben aangedaan, zynde van haren vyandt haar minnaar en haar gemaal geworden; en *Maximiliaan*, die met haar reets getrouwt was, verloor daar het bezit van door zyne onachtzaamheit.

Genegenheit van *Karel* den VIII voor de hertoginne van Bretagne.

Baton. Mezeray.

De hertog van Orleans is zyn mededinnaar; maar de zelve doedt hem eene offerhande van zyne genegenheit.

Zyn beleidt om voor hem het hert van de jonge hertoginne te winnen.

Ik zal niet ſpreken van de voorwaarden van dit huwelyk, noch van de voorzorgen, welke de jonge princeſſe te vergeefs nam voor de vryheit van hare ſtaten, niet meer dan van het geluk, het welk de hertog van Orleans hadt van met haar te trouwen na de doodt van *Karel*. Het is voor de Franſche geſchiedenisſchryvers daar van het verhaal te doen. Het is ondienſtig in eene Geſchiedeniſſe van Engelandt te weten, dat de hertogin van Bretagne eene jonger zuſter hadt, welke ſtierf zonder getrouwt te zyn geweeſt. Ik kome dan weder tot *Maximiliaan*.

1488. 1489. 1490. 1491.

Daar is nooit eene verwondering geweeſt zo als de zyne. Zyne natuurlyke koelheit en zyne behoefligheit hadden hem belet naar Bretagne over te gaan, kunnende daar niet komen dan met eene uitruſting, met zyne waardigheit overeenkomende; en twee zaken verzekerden hem tegen den Franſchen koning. Hy merkte hem van de eene zyde aan als zynen ſchoonzoon, door de verbintenis, in welke de koning was om te trouwen met de princeſſe *Margareta*, zyne dochter; en aan de andere zyde merkte hy zich zelf aan, als den man van de erfgename van Bretagne, door de plegtigheit, welke de graaf van Naſſau gevoegt hadt by zyn huwelyks-verbandt. Hy kon dan niet denken, dat *Karel* zyne vrouwe zou verlaten, om met die van zynen ſchoonvader te trouwen. Ten minſte dus ſprak hy daar van, wanneer hy het huwelyk des konings verſtondt, in bittere woorden tegen *Karel* uitbarſtende; daar by voegende eenige vervloekingen tegen een huwelyk, zo ſtrydig, naar hy zeide, met de Goddelyke en menſchelyke wetten, wenſchende, dat daar uit geen nakomelingſchap mogt voortkomen. Hy vermaakte zich, zegt men, in het vervolg, wanneer hy zag de kinderen in de wiege ſterven, daar de koningin van beviel, en geloofde, dat het eene uitwerking was van zyne verwenſchingen.

Verwondering en verontwaardiging van *Maximiliaan*.

Baton. Mezeray.

Men moeſt nochtans de princeſſe *Margareta* wederom zenden. Zy was gebragt naar het Franſche hof ſedert het jaar 1483, zynde nog maar een kindt, en verlooft aan den Dauphin, die niet meer dan twaalf jaren oud was. Zynde koning geworden, en willende met de erfgename van Bretagne trouwen, vondt hy door de onderrechtinge der Godgeleerden van zyn koninkryk, dat de beloften, gedaan gedurende de minderjarigheit der twee partyen, niets verplichtende in hadden. Dus wierdt zy weder gebragt naar het hof van *Maximiliaan*, na een verblyf van negen jaren in dat van Vrankryk, en eenige jaren daar na trouwde zy, gelyk ik gezegt hebbe, met den prins van Caſtilië.

Karel de VIII zendt aan hem te rug de princeſſe *Margareta*, zyne dochter.

Maximiliaan, over alle deze beledigingen vergramd, vaardigde afgezanten af aan den koning van Engelandt, om hem aan te zetten tot wraakneminge tegen hunnen gemenen vyandt. Het was in den tydt, dat de afgezanten van *Henrik* uit het hof van Vrankryk te rug kwamen, daar zy hadden gelooft, ſedert des konings trouwen, met eere niet te kunnen blyven. *Henrik* beval aan *Gaguin*, die aan zyn hof gebleven was, te vertrekken, en deze prioor hadt de ſtoutheit om, vertrekkende, ſchimpvaarzen tegen den koning uit te ſtrooien, de welke daar over gene andere wraak nam, dan om daar op door andere vaarzen te antwoorden.

Gematigtheit van *Henrik* den VII.

Vrankryks gedrag, waar door hy zich beſpot zag, ging hem ter herte, en *Maximiliaan* hem dringende zyne wapenen by de zyne te voegen, hadt hy gene zwarigheit daar toe te beſluiten: doch hy wilde vooraf het goedvinden van zyn

1492.

Par-

1492. Parlement hebben, het welk hy te Londen beriep. Hy deedt daar van de opening, met zyn koninklyk gewaadt bekleed, en ſprak in dezer voegen: 1492.

Hy beroept zyn Parlement, en moedigt het door zyne aanſpraak aan om Vrankryk te beoorlogen. *Bacon.*

MYLORDS en EDELLIEDEN; *Wanneer ik maar den oorlog voerde door myne luitenants in Bretagne, hebbe ik uwl. niet doen myne mening weten dan door den mondt van mynen kanceliер. Ik bereide my tegenwoordig om naar Vrankryk over te ſteken, om daar in perſoon myne legers te gebieden. Ik heb het dienſtig geoordeelt om daar van uwl. zelf te komen onderrechten. Dit is geen oorlog, welken de eere of de billykheit ons verplicht te ondernemen ten byſtande van onze bondgenoten; het is een oorlog van noodzakelykheit, dien wy verplicht zyn te voeren, om ons eigen erfgoedt weder te krygen. De Franſche koning werpt de ganſche Chriſtenheit overhoop: niet te vrede met ten onrechte te bezitten een koninkryk, dat hem niet toebehoort, is hy nog bedacht om aan te taſten de ſtaten zyner naburen. Hy komt Bretagne op te ſlokken; hy heeft Vlaanderen ontroert, en tegenwoordig dreigt hy Italië. Hy heeft zelfs ons bedrogen, wanneer hy zich noemde onzen bondgenoot, door eene ſchandelyke veinzery; en de beledigingе voegende by de beſpotting heeft hy zich van onze naburen meeſter gemaakt, terwyl hy ons door zyne kunſtgrepen de handen bondt. Zyn vader kocht van de koningen, myne voorzaten, de vrede, en hy, ons de ſchatting zyner voorvaderen weigerende te betalen, ſchynt ons nog te dreigen. Dat wy hem doen berouw hebben: dat wy ten minſte hem verplichten voor de Engelſche krone te hebben de zelve eerbiedigheit, welke zyn vader daar voor hadde. Ondertuſſchen, wel verre van ons te verwonderen over zyne ſtaatzucht, laten wy dat tot ons voordeel keren. Dat wy ons niet beklagen over het verlies van de ſchattingen, welke dit koninkryk ons nog onlangs betaalt heeft. Laat ons denken, dat het zelve ons toebehoort; dat een van zyne koningen * zich onzen gevangen gezien heeft, en dat twee van de onze † gezeten hebben op zynen troon. Wy hebben alle onze bondgenoten nog niet verloren: het huis van Burgundie komt maar over te gaan in dat van Ooſtenryk, veel machtiger dan het eerſte, en meerder dan dat, op Vrankryk verſtoort. Het is waar, Bretagne komt ten prooie te worden van deze ſtaatzuchtige landaardt; maar zy zal daar meer vyanden dan onderdanen vinden. Spanje eiſcht niets meer dan zich by ons te voegen, om te vernederen den hoogmoedt van eene macht, die haar argwaan geeft; en de paus, die niet gaarne de Franſchen in Italië ziet, zal den zegen ſpreken over onze wapenen, die hen beletten zullen daar in te trekken. Na dit alles, wat hebben wy met een tweeden van noden? Zyn wy tot nog toe niet alleen geweeſt in Vrankryk den oorlog aan te doen, en zyn wy niet altydt daar overwinnaars uit geraakt? Hebben wy vergeten de veldſlagen van Poitiers, van Crecy, en van Azincourt, alwaar wy met weinige benden over onze vyanden hebben gezegepraalt? Wy hebben geen minder dapperheit dan onze voorvaderen hadden; maar onze verdeeldheit is ons nadeelig geweeſt. Godt zy gedankt, die my de overwinning gegeven heeft over de weder ſpannelingen, en die de ruſt in myn koninkryk heeft herſtelt; ik hebbe reden de eenigheit van myn volk te hopen. Dat zo 'er nog eenig onruſtig bloedt, en de openbare ruſte vyandig mogt zyn, het rechtmatig is, dat het zelve verloren gaa, of dat het zich zuivere in vreemde oorlogen, het waarachtige hulpmiddel tegen de burgerlyke. Aangaande de geldmiddelen, nodig om eene zo grote onderneming uit te voeren, daar van laat ik aan uwl. de zorge bevolen; my vergenoegende uwl. te vertonen, dat die genen, die hope hebben op het meeſte gedeelte van den buidt, het meeſt moeten toebrengen tot de onkoſten, op dat alzo het arme volk het minſt daar mede belaſt worde. Voor het overige is het niet dan eene lening, welke wy nemen van onze onderdanen, van welke zy wel haaſt vergoeding hebben zullen door den buit, welken wy op onze vyanden zullen behaalen, behaagt het Godt onze wapenen te zegenen.*

* De koning *Johannes.*

† *Henrik* de V en *Henrik* de VI.

Het gehele Parlement, des konings aanſpraak hebbende toegejuicht, verzekerde hem, da hem geen geldt ontbreken zou tot zulk een rechtmatigen en noodzakelyken oorlog. Om eene genoegzame geldſomme te hebben, en die ligt kon gevonden worden, vernieuwde het Parlement het middel, gevonden door *Eduard* den IV, onder den naam van eene vrywillige gifte, of van *goedwilligheit*, en vernietigt door *Richard* den III. Deze ſchatting was eene taxe, waar op een ieder zich ſchatte naar mate van zyne inkomſten: eene vrywillige taxe in ſchyn, byaldien men aanmerkt den naam, daar aan gegeven, maar die inderdaadt gevordert wierdt met den zelven dwang als de andere. *Eduard*, die daar van de uitvinder was, zonder het Parlement daar over te hebben geraadpleegt, ondervondt daar door het verminderen van de liefde, welke het volk hem toedroeg; en *Richard* de III wilde zich het zelve toegedaan maken door deze ſchatting te vernietigen. Het Parlement, het welke de zelve onder *Henrik* weder hadt ingevoert, ontnam hem door deze gemene volks manier den haat, welken een eigenmachtig gezag daar aan gehecht hadt. De ſtadt Londen, voor haar deel, bragt tien duizend ponden ſterlings op, voor dien tydt eene aanzienlyke ſomme; zy, die zes duizend daarvan geweigert hadt aan den koning in het eerſte jaar zyner regeringe. Zo veel verſchillen van den anderen de ſchattingen, welke het volk zich zelve oplegt, by die, welke men van het zelve vordert, het welk zy als een ondraaglyk jok aanmerken. De koning betuigde zyne erkentenis aan de ſtadt, latende zich in de openbare huizen der kooplieden, de welke zo veel zyn als paleizen, vinden, makende zich een lidt van hunne genootſchappen, en, daar komende, zyne plaats nemende in hoedanigheit als hoofdt, of meeſter, dan eens van den eenen, dan eens van den anderen. De invordering dezer ſchatting geſchiedde ook in de provincien zonder moeite. De kanceliер *Morton* hadt aan de gevolmachtigden * geleert eene tweeledige bewysreden †, van welke zy zich met vrucht bedienden. Zy zeiden tegen de gierigaards, dat hunne koffers vol zynde van het geldt, dat zy byeen verzamelt hadden, zy verplicht waren daar mede het vaderlandt byſtandt te doen in den tegenwoordigen toeſtandt; en aan die genen, die met pracht leefden, dat zy de taxe van hunne goedwilligheit moeſten evenaren naar de overdaadt, welke zy aan hunne tafelen, huisſieraden, enz. beſteedden.

Schatting van eene vrywillige gift, of van goedwilligheit, hatelyk aan de Engelſchen.

* Commiſſariſſen.

† *Dilemma*

De koning was ondertuſſchen bezig met zyne gedachten, welke hem den oorlog, dien hy voornemens was Vrankryk aan te doen, inboezemden. Hoedanig hy ook tot nadeel van dit volk mogt geſproken hebben, zo kende hy nochtans des zelfs krachten. Hy merkte dat machtige ryk aan, te zamen geſtelt uit verſcheide landſchappen, doch vereenigt door hunne gelegenheit zo wel als door hunne genegenheden: gene vyanden meerder van binnen hebbende, de wet ſtellende aan die van buiten, en op nieuw aangewaſſchen door de vereeniging met Bretagne. Hy merkte in het tegendeel het huis van Ooſtenryk en Spanje aan als zwakke bondgenoten: *Maximiliaan* on-

Aanmerkingen van den koning over den oorlog tegen Vrankryk.

1492. onvermogende, en *Ferdinand* kwalyk gezind. Hy besloot echter den een en den anderen te dienen, zo veel hy zou kunnen doen; en om *Maximiliaan* aan te moedigen om de invallen der Franschen te stuiten, deedt hy hem door zyne afgezanten verzekeren, dat hy eerlang eene krachtige afwending zou maken aan de zyde van Pikardie.

Hy staat *Maximiliaan* by.

Hy ontfing in dezen tydt afgezanten van den hertog van Saxen, aan wien *Maximiliaan* de bestiering van Vlaanderen hadt toevertrouwt. Deze hertog verwittigde hem, dat hy zynen bystandt nodig hadt tegen de zeeroveryen van *Ravestein*, een wederspannigen onderdaan, zeide hy, en ontrouwen dienaar, de welke Zeelandt en Brabandt verwoestte. Hy voegde daar by, dat hy gelukkig genoeg geweest was om op hem Brugge en Damme weder te winnen, en dien hy te lande binnen Sluis belegert hieldt, maar dat hy om schepen benodigt was, om hem ook te water te belegeren, biddende den koning van Engelandt hem eene vloot ten dien einde toe te zenden. *Henrik* zondt hem aanstonts *Eduard Poyning*, een befaamd kapitein, met twaalf oorlogschepen, voorzien met krygsvolk en oorlogstuig. *Poyning* verscheen voor de plaats, zette zyne soldaten aan landt, met een gedeelte van het geschut, en ging ten anker leggen. Twee kasteelen verdedigden de stadt van den zeekant. De Engelschen bevochten de zelve gedurende twintig dagen, en maakten zich eindelyk daar van by verdrag meester, ter zelver tydt, dat de stadt met den hertog van Saxen een verdrag maakte. *Poyning*, in Vlaanderen niet meer te doen hebbende, keerde weder naar Engelandt.

Gezanten van *Ferdinand* en *Izabelle* na de verovering van het koninkryk van Grenade. *Bacon. Mezeray.*

Ter zelver tydt kwamen te Londen aan de afgezanten van *Ferdinand* en *Izabelle*, medebrengende het nieuws der inneminge van Grenade uit de handen der Moren, en van de gehele verovering van alle de plaatsen, welke de ongelovigen sedert zo vele eeuwen hadden bezeten. Het koninkryk van Grenade was het laatste op hen hernomen, gelyk het ook het alderrykste en machtigste was, welke zy daar hadden. De geschichtschryvers dier tyden verhalen zeer vele seldzame dingen en aardigheden van die van Grenade, en men kan zich niets prachtigers verbeelden dan hunne waterleidingen en openbare gebouwen. Hunne verdeeldheit bragt veel toe tot hun verderf. De oorlog duurde acht jaren na malkander, sedert dat de zelve begonnen was door *Ferdinand* en *Izabelle*, en de hoofdstadt † hieldt acht maanden de belegering uit. *Boabdil*, de laatste der Moorsche koningen, gaf de zelve by verdrag over, en vertrok naar Afrika met het overschot van dit volk, het welk weigerde belydenis te doen van het Christendom. Weinige of gene omhelsden het zelve oprechtelyk, maar velen veinsden zulks, en Spanje heeft veel moeite gehad zich van het Mahometaansdom te zuiveren. De brieven, welke *Ferdinand* en *Izabelle* aan den koning schreven, bestonden in uitdrukkingen, meer snorkeryen dan Godvrucht behelzende. Onder voorwendsel van hunne Godvruchtigheit te kennen te geven spraken zy heerlyk van het kruis, dat zy hadden doen planten op den hoogsten toren van de stadt. Zy voegden 'er by, dat zy daar hunne koninklyke intrede niet hadden willen doen eerder dan dat een heraut van de hoogte der muren hadt uitgeroepen de huldiging, welke zy daar van deden aan Godt, aan de H. Maagdt, aan den Apostel *Jacobus*, en aan paus *Innocentius* den VIII, door welker hulpe zy erkenden de overwinst daar van verkregen te hebben. Zy waren ook zeer zorgvuldig geweest om eene prachtige beschryving

† Grenade.

te maken van zeven honderd Christen slaven, verlost door de inneminge van de stadt, daar zy uitgetrokken waren om hunne verlossers te bedanken. Zy haalden zelf den plegtigen omgang van deze martelaren (dus noemden zy de zelve) aan, komende uit de stadt naar het leger, al zingende dankliederen voor hunne vrymakinge; daar by voegende, dat zy gewacht hadden uit het leger te gaan, voor dat deze Godsdienstigheit geëindigt was. Een ydele ophef van hovaardigheit veel eer dan eene Godsdienstigheit. 1492.

Henrik de VII doedt daar over het *Te Deum* zingen.

De koning wilde het verbondt met *Ferdinand* en *Izabelle* bewaren, het eenige tegenwigt, dat hy aan de overzyde der zee hadt tegen de macht der Franschen. Hy beval dan zynen kancelier, den aartsbisschop van Kantelberg, welken de paus sedert met den kardinaalshoedt hadt vereert, in de S. Paulus-kerke een plegtigen dankdag te houden, overeenkomende met de voortreffelykheit van dien, welken men te Grenade gevierd hadt. Hy zondt ten dien einde brieven van uitschryvinge aan de prelaten en aan den adel, aan den opperschout en de Aldermans, welke zich alle met grote pracht naar de kerke zouden begeven. De nieuwe kardinaal, zyn plaats genomen hebbende op de alderverhevenste zitplaats van het koor, deedt eene welsprekende redenvoering aan de vergadering, welke omlaag op de trappen zat, by gelegenheit van zulk eene grote plegtigheit. Hy vertoonde hen in uitdrukkingen, geschikt naar die, van welke *Ferdinand* en *Izabelle* zich bedient hadden, de aangelegenheit van de overwinst, zodanig, dat hunne eer die van de gehele Christenheit wierdt. Hy voegde daar by, dat alle de Christen kerken dan verplicht waren Godt de zelve dankbaarheit te bewyzen, welke de overwinnaars gedaan hadden in hunne koninkryken; en dat het daarom was, dat zy zich buiten gewoonte vonden te zamen geroepen. Hy deedt vervolgens het *Te Deum* opheffen, de gehele vergadering een omgang in de kerke doende. Deze plegtigheit wierdt van eene andere gevolgt. De koning deedt in zyn paleis van Richemond vieren het feest van S. *Jakob*, beschermheilig van Spanje. Hy kondigde steek-en renspelen af, de welke de gehele maandt van May met grote heerlykheit duurden. Doch deze vertoningen eindigden ongelukkiglyk door de doodt van den ridder *Parker*, die gedood wierdt door den wapen-heraut, met wien hy verschil hadt gekregen.

Behoeftigheit van *Maximiliaan.*

De afgezanten ondertusschen, welke *Henrik* aan den Roomsch koning hadt afgezonden, hadden dezen vorst van vele noodzakelykheden ontbloot gevonden, zonder manschap, zonder geldt, zonder wapenen, en van wien hy byna niets te verwachten hadt. Zy vergeleken hem by een vogel, wiens vlerken men gekort hadde, om de behoeftigheit aan de zyde van het huis van Oostenryk te verbeelden, waar van de keizer, zyn vader, alle de inkomsten verteerde, en zyne onmacht aan de zyde van het Burgundische huis, de hertogin weduwe genietende een gedeelte der inkomsten, en de andere zynde uitgeput door de oorlogen, of onder de handen der wederspannigen. Zy schreven aan den koning in deze bewoordingen, verwachtende zyne bevelen tot hunne te rug roepinge. *Henrik* was daar over niet ontzet: hy belastte hen by *Maximiliaan* te vertoeven, hem kennis te geven van alle dingen, en geheim te houden het gene zy hem geschreven hadden aangaande de behoeftigheit van dezen vorst.

Henrik de VII vertrekt naar Vrankryk met een schoon leger.

Het leger, dat naar Vrankryk zou overschepen, was eindelyk gereed, en begaf zich naar Lon-

1493. den, langs verſcheide wegen, onder de kolonellen, den marquis van Dorſet, de graven van Arondel, van Derby, Shrewsbury, Suffolk, Devon, Kent, en Eſſex. Zy waren vergeſelſchapt met een groot getal baronnen, ridders, en edelen, onder welke uitmuntte *Richard Thomas* uit het landt van Walles, berucht door zyne dapperheit en door die van zyne bende. De koning benoemde tot zyne twee algemene ſtedehouders den hertog van Bedford, en den grave van Oxford, volſtandig in de keure, de welke hy gemaakt hadt in het begin zyner regeringe. Hy bevondt door de monſtering der benden, dat zy beliepen op vyf en twintig duizend man te voet, en zestien honderd te paarde: dermaten, dat hy hoop hadt om zich grote gevolgen te beloven van een zo ſchoon leger, het welk zynen koning aan het hoofdt hadt. Maar het volk, ziende het jaargety te ver verlopen, maakte daar van geen voordeelige gedachten, en zeide, men zag wel, dat de oorlog niet langdurig zyn zou, om dat men den zelven zo laat begon. De koning zeide, dat daar niet aan gelegen was, in wat voor een tydt van het jaar men den zelven begon, om dat hy zyne voornemens niet bepaalt hadt binnen eenen veldtocht, en dat hy Calais hadt, om zyne benden te laten overwinteren. Het leger vertrok van Greenwich op den 9 September, en kwam de zee langs trekkende te Sandwich, alwaar het zich den 6 October inſcheepte. De vloot landde op den zelven dag te Calais, en kwam gelukkiglyk binnen de haven, alwaar zy hare benden ontſcheepte.

Polyd. Virgil. Bacon.

Vrankryk, ongeruſt over deze landinge, nam toevlucht tot zyne gewone kunſtgrepen, om den voortgang te beletten. Het belaſtte den bevelhebber van Pikardië, *Desquerdes* *, voorſlagen van vrede te doen, en *Henrik* vondt, daar komende, een edelman, die hem een brief gaf, welken *Desquerdes* aan hem hadt geſchreven. Hy was een vyandt der Engelſchen, maar voor het overige een man van verdienſten en hoge afkomſt, dapper in het gevecht, oprecht in onderhandelingen, en *Henrik*, die zyne deugdt kende, maakte ernſtige overwegingen over den brief; doch de zaak hieldt hy geheim. Hy was gekomen met dat voornemen om Vrankryk den oorlog aan te doen, aan het hoofdt van een ſchoon leger; en byaldien zyne bondgenoten hem in deze onderneminge hadden willen onderſteunen, gelyk zy belooft hadden, hy hadt naar de voorſlagen van vrede niet geluiſtert. Zo haaſt als hy aangekomen was verſtendigde hy *Maximiliaan* van het beſluit, het welk hy genomen hadt om Boulogne te belegeren, hem nodigende om zyne benden by de zyne te voegen. Zyne afgezanten bragten hem beſcheidt, dat *Maximiliaan* zich verblydde over zyne aankomſt; dat hy ten uiterſte verbittert was over de twee laatſte beledigingen, welke hy van *Karel* ontfangen hadt, den ſchaker van zyne vrouwe, en den verlater van zyne dochter, en dat hy niet dan naar wraak haakte; maar zy voegden daar by, dat hy geen geldt hadt, noch volk, om den oorlog te voeren. Dit was eene oorzaak van misnoegen voor den koning, dat ten minſte op zyne aankomſt *Maximiliaan* eene ſterke poging doen zou, door den keizer, zynen vader, en door *Ferdinand* onderſteunt, en dat zy van hunnen kant Vrankryk zouden veroveren, terwyl dat van den zynen hy zich een weg zou openen door Pikardië, door het veroveren van Boulogne. Hy verſtondt ter zelver tydt, dat wel verre dat *Ferdinand* denken zou om *Maximiliaan* by te ſpringen, hy zyn vergelyk met Vrankryk maakte.

* of *Desserdes.*

Onvermogen van *Maximiliaan.*

Bacon. Meteray.

Henrik hadt 'er altydt voor gevreeſt. Hy wiſt van welk een gevolg het voor *Ferdinand* was Cerdaigne en het Rouſſillon weder in te loſſen, het welk zyn vader, de koning *Johannes*, voor drie honderd duizend ryksdaalders verpand hadt; en hem waren niet onbekend de onderhandelingen, welke deze bekwame ſtaatkundige in het werk ſtelde by den koning, en zynen Raadt, om daar in te ſlagen. Twee Minnebroeders, de een biechtvader van den koning, en de ander van de hertoginne van Beaujeu, de welke altydt veel gezag hadt, deden deze twee graafſchappen aan *Ferdinand* wedergeven, het zy door beweegredenen, of door eene ſchroomachtigheit van gemoedt*. Zy zeiden, dat *Lodewyk* de XI, ſtervende, deze wedergeving bevolen hadt; dat byaldien zulks niet gedaan wierdt, zyne ziele oneindig lyden zou, en dat zyne ſtraffen niet zouden eindigen, indien men zyn gewiſſe niet ontlaſt zou hebben. *Ferdinand* gaf ook deze drie honderd duizend ryksdaalders niet wederom, welke zyn vader ontfangen hadt: zo wel was hy van deze twee monniken gedient. Veel ligt ook, dat Vrankryk wel in zyn ſchik was met *Ferdinand* daar door van het bondgenootſchap af te trekken, in het welke hy heimelyk getreden was, en ter zelver tydt meerder begeerte aan *Henrik* te geven om de voordeelige voorwaarden aan te nemen, welke hy hem deedt aanbieden. Ten minſte is het zeker, dat de afſtandt van *Ferdinand*, gevoegt by de onmacht van *Maximiliaan*, *Henrik* verplichtten in onderhandeling te komen met *Desquerdes*, benoemende daar toe *d'Aubeney*, gezaghebber te Calais, en den biſſchop van Exceeſter.

1493. *Ferdinand* verdraagt met Vrankryk, en loſt het Rouſſillon.

* Men ſchryft deſt uitſlag van deze onderhandelinge toe aan broeder *Johannes van Mauleon.*

Hy veranderde nochtans niet omtrent het beſluit der belegering van Boulogne, en op den 19 October verſcheen het leger voor die ſtadt. De zelve is gelegen aan den mondt van de Liane, en niet meer dan drie mylen van de befaamde haven Iccius, alwaar oudtyds *Julius Cesar* zyne inſchepingen deedt op Engelandt, naby Calais, en aan welkers verovering bygevolg zeer veel gelegen was. Dit beleg geſchiedde gedurende eene maandt met grote dapperheit; doch de plaats was voorzien met eene goede bezetting, en alle ſoorten van oorlogsgereedſchappen. Echter hadden de belegeraars dermaten hunne werken voortgezet, dat zy gereed waren tot een algemenen ſtorm. De belegerden bereidden zich van hunnen kant den zelven af te wachten. De uitkomſt ſcheen onzeker, en het verlies van een gedeelte des legers onvermydelyk. Men kon zich niet dan eene bloedige overwinning beloven, en indien men afgeſlagen wierdt, zag men zich genoodzaakt met ſchande de belegering op te breken.

Bacon. Speed. Mezeray.

Belegering van Boulogne door het Engelſche leger.

Terwyl men in deze verwarring was bragt een poſtloper het verdrag, geſloten tuſſchen de afgezanten des konings en den maarſchalk *Desquerdes*. Het bragt onder zyne voornaamſte artykelen mede, dat *Karel* aan *Henrik* zou betalen zeven honderd en veertig duizend dukaten voor de tegenwoordige oorlogs onkoſten, en vyf en twintig duizend ryksdaalders alle jaren, om hem ſchadeloos te houden wegens het verlies van Bretagne; zonder dat *Henrik* afſtandt deedt van zyne eiſchen op Vrankryk: zo dat het minder eene vrede was dan eene opſchorting van vyandelykheden. De koning maakte het verdrag bekend aan de voornaamſte heeren, de welke hem verſelden, aan welke Vrankryk middel gevonden hadt om ook eergiften aan te bieden, naar het voorbeeldt van *Lodewyk* den XI, den aanlegger van eene diergelyke onderhandelinge.

Vredeverdrag, geſloten door de afgezonden van *Henrik* met den maarſchalk *Desquerdes.*

Bacon.

Engelſche groten door Franſch geldt gewonnen.

De

1493. De zaak in den Raadt overwogen zynde, wierdt 'er befloten, dat men het beleg zou opbreken: misschien dat het Fransche geldt reets zyne kracht hadt gedaan. Alle waren zy van gevoelen, dat men de schadelooshouding, de welke Vrankryk aanboodt voor eene enkele opschorting van wapenen, moest aannemen; tot welke, zeiden zy, het jaargetyde, als te verre verlopen zynde, hen verplicht hadt in weinige dagen, ten minste eerder dan een storm te wagen, het welk niemandt toestemde. Men zeide zelf, om dit verdrag een glimp te geven, dat men niets heerlykers doen kon; dat Vrankryk zich afhankelyk zou erkennen van de Engelsche kroon, en dat het daar aan betalen zou vyf en twintig duizend ryksdaalders aan schatting. De Franschen spraken op eene andere wyze, noemende het eene eergift, het geen de anderen schatting noemden. Wat 'er van zy, zy betaalden dezen last niet alleen gedurende de regering van *Henrik* den VII, maar nog gedurende die van zynen opvolger. In het kort, alles wel overwogen zynde waren de Engelschen niet vergenoegt over de koopmanschap van den koning; dus noemden zy zyn verdrag met Vrankryk. Zy zeiden, dat hy uitgevoert hadde het woordt, dat hy hen gegeven hadt in het laatste Parlement van zich schadeloos te houden van de kosten des oorlogs op de vyanden; maar dat hy ter zelver tydt hadt doen zien, dat hy het geldt meerder dan zyne eere beminde. Dus is het, dat het volk zich de vryheit aanmatigt om over de daden van hunnen oppervorst oordeel te stryken. De koning, die deze morringen voorzien hadt, hadt zorge gedragen om met zyn eigen handt aan den hoofdschout * en de Aldermans te schryven, ten einde die tot zyne belangen te brengen. Hy vermaande hen het volk te vertonen het voordeel, het welk het zelve uit zulk een verdrag zou trekken, dat het bloedt en het geldt der burgeren sparen zou. De ontlasting der accynzen is altydt aangenaam: dus hadden dan de magistraatspersonen van Londen geen werk, de burgers te doen treden in aanmerkingen, met hunne belangen overeenkomende.

Opbreking van het beleg.

Bacon.

Zie *Mylord Herbert* in zyne Geschiedenis van Engelandt onder *Henrik* den VIII.

Het Engelsche volk mort daar over.

* Maire.

Vrankryk was ondertusschen verheugt, de verlossing van Boulogne verkregen te hebben; en de Engelschen bevredigt, niet nadenkende tot welk een prys. *Henrik* geloofde aan zyne zyde een voordeelig verdrag gemaakt te hebben; en zekerlyk in de omstandigheit, in welke hy zich bevondt, zou hy, met anders te doen, veel gewaagt hebben. Hy hadt niets van *Maximiliaan* te hopen, *Ferdinand* hadt hem verlaten, en de gehele Fransche macht stondt gereed om hem op het lyf te vallen, in een tydt, in welken zy tegen hem konden wenden alle de machten, welke zy tegen Italië geschikt hadden. Hy hadt nochtans eene veel sterker beweegreden dan deze, welke hem verplichtte de vrede toe te stemmen. Eene nieuwe zamenzwering wierdt gesmeed aan het hof der hertoginne van Burgundië, de uitwerkster en beschermster van alle wederspannigheden, die het ryk en dezen vorst ontrusten. De kennis, welke hy daar van hadt, deedt hem het besluit nemen, een einde van een buitenlandschen oorlog te maken, om spoedigly tot een binnenlandschen toe te schieten, om den zelven te blusschen. Dus dan, na het door zyne afgezondenen gesloten verbondt te hebben bekrachtigt, geleidde hy zyn leger wederom naar Calais, alwaar hy een korten tydt vertoefde, en, hebbende zich met zyne benden ingescheept, gelukkiglyk binnen de havenen van Engelandt landde, van waar hy te Westmunster kwam op den 17 December.

Beweegredenen, die *Henrik* aanleiding gaven vrede te maken.

Wederkomst des konings te Londen.

De vrees, welke hy gehad hadt wegens de zamenzwering, waar van de koning van Vrankryk hem kennis liet geven, om hem te noodzaken een vergelyk met hem te maken, was geen schielyke schrik: wy gaan wel haast daar van de lange en moeilyke gevolgen zien. Maar men moet van te voren ophalen dat gene, het welk in de twee Parlementen omging, waar van ik het verhaal niet opgegeven hebbe, volgens de order van den tydt, om den draadt der Vlaamsche oorlogen en die van Bretagne niet af te breken. 1493.

1492. Het was in het eerste van deze Parlementen, dat, op het vertoog, het welk de kancelier daar van deedt, men het gezag der vier voornaamste hoven van Engelandt vaststelde, welke nog tegenwoordig bestaan: dat van des konings Bank; dat der gemene Pleidojen; dat der Geldmiddelen, of den Exequer; en dat van de Kancelary. Zy waren vast gestelt door de oude gewoonte van het koninkryk, veel eer dan door eenige wet, en van tydt tot tydt waren der zelver vaststellingen aangenomen door besluiten van het Parlement. Dat gene, het welk de geschiedenis van dien tydt ons daar van verhaalt, doedt ons zien, dat hunne rechten geregelt waren gelyk de zelve byna heden ten dage zyn. Het hof van des konings Bank, het welk zynen oorsprong heeft van de bank, op welke de koning gezeten was, wanneer hy oudtyds daar in voorzat, nam kennis van de zaken van de krone, en der misdaden tegen den staat: dat der gemene Pleidojen oordeelde over de verschillen tusschen partyen: dat der Geldmiddelen (Exequer) hadt het bewindt over des lands penningen, en deedt zich rekening doen door de pachters van de inkomsten der krone, wegens het heffen der onderstandgelden, en de betalinge der boetens: dat van de Kancelary, gelyk aan dat der Romeinsche opperschouten, verzachtte de strengheit van het recht, en matigde door een vonnis van billykheit de al te grote strengheit der wet. De zelve geschiedenis leert ons insgelyks, dat de opperste Raadt des konings tot zich beriep de grote zaken, waar van de behandeling van gevolg was voor de openbare ruste. Deze Raadt was in twee delen verdeelt, welker een, over halsstraffelyke zaken oordeelende, vergaderde in de gesternde kamer † te Westmunster, alwaar ook gehouden wierden de andere hoven, waar van ik spreke: het ander vergaderde in de witte kamer, of te Withal. Het is tegenwoordig het paleis der Engelsche koningen, de welke zich van de heerlyke gebouwen bedient hebben, en van de prachtige sieraden, welke onder de volgende regering aldaar heeft doen maken een hovaardig gunsteling *, die het eerste aldaar zelf huisvestte.

Beschryving der vier voorname hoven in Engelandt.

Bacon Staat van Engelands door Chamberlain.

† *Chambres étoilés.*

* De kardinaal *Wolsey.*

De Raadt welke te Westmunster vergaderde, bestondt niet dan uit vier soorten van personen, den kancelier, de pairs van het ryk, de kerkvoogden, of prelaten, en de opperrechters, welke men uit andere gerechtshoven beriep. Hy nam ook geen kennis dan van vier soorten van zaken, van geweldpleging, van bedriegery, van valsche koop (a), en bewegingen, die tot oproer strekten.

Van de vaststelling der gerechtshoven ging men over tot de vaststelling der wetten. De eerste betrof de misdaadt van echtbreuk. Dus noemde men alle hoofdmisdaden van het twede soort, en beneden die van gekwetste hoogheit. Men begreep onder dit twede soort de zamenzweringen, tegen het leven van de Raadsheeren des konings

(a). Dit soort van misdaadt behelst alle bedriegeryen, welke gepleegt worden in de verkopingen van landeryen en andere ontilbare goederen door een verkoper van geen goed geloof.

1492. nings geſmeed; en ſchoon de zelve niet waren uitgevoert, ſtelde men echter, dat de enkele wille der zamengezworenen met de doodt zou geſtraft worden, ſchoon de zelve niet was uitgevoert. De reden was, dat de doodt der Raadsheeren van den koning dikwils oorzaak geweeſt was van die van den koning zelve, en dat dit een middel was om daar toe te komen. Doch de geſchiedenis verhaalt ons, dat deze wet het werk des kanceliers was, een heerſchzuchtig man, en die zyn leven wilde beveiligen tegen de aanſlagen zyner vyanden, welke hy aan het hof hadt. Men kan niet zeggen, of hy daar door in zyne veiligheit voorzien heeft: doch het is zeker, dat hy zich gehaat maakte by het volk, het welk zich beklaagde over deze nieuwigheit, als over eene inbreuk, gemaakt in de oude wetten, en in de vryheit van de natie. Men ziet in de geſchiedenis van *Eduard* den VI, in het geval van de beſchuldiging des hertogs van Sommerſeth, dat deze wet geen plaats hadt tegen de beſchuldigden, die Pairs waren van het koninkryk, en die ook door de wet zyn uitgezondert.

Wetten gemaakt door het Parlement. *Extem.*

Men maakte in het vervolg eene wet tegen de ſchakers, de welke de ſtraffe hunner misdaadt zochten te ontgaan, onder voorwendſel van toeſtemminge, die zy zouden verkregen hebben ſedert de ſchakinge. Het Parlement beval, dat, zonder daar acht op te nemen, men hun geding zou opmaken, als aan waarachtige ſchakers, en dat zy met de doodt zouden geſtraft worden

Men maakte vervolgens eene andere wet tegen de moordenaars, en men ſtondt toe aan de lieden des konings, herroepende eene tegenſtrydige wet, om de ſchuldigen te vervolgen in welken tydt het ook was *, zonder nadeel van het recht der bloedverwanten van den dode, en der beſchuldiging, welke zy van hunnen kant z kunnen maken. Men maakte ook eene wet tegen de geeſtelykheit, welke de toegevendheit der kerkwetten misbruikte. Het Parlement veroordeelde de genen, die in het toekomende zouden overtuigt worden van eene hoofdmisdaadt, om in de handt met een gloejend yzer gebrandmerkt te worden: eene ſchande, die de doodt evenaarde, welke zy verdient hadden, maar waar van het voorrecht hen uitzonderde.

* Te voren konden zy het niet doen dan een jaar na den doodſlag.

Men maakte eene andere wet, om te beteugelen de ontrouwe en de baldadigheit der handelaars, en men ſtelde vaſt, dat die genen, die ſchuldig bevonden wierden, hunne ampten zouden verliezen, buiten hope van ooit daar in te kunnen herſtelt worden.

Deze wetten, welke ſtrekten om in te tomen de begeerlykheit en ongeregeldheit der menſchen in een tydt, waar in de zelve in vele gelegenheden was uitgeſpat, waren van een groot gebruik niet alleen onder deze, maar ook onder de volgende regeringen.

Men maakte daarna wetten tegen den woeker, altydt veroordeelt, en altydt geleden; by welke men voegde eenige andere wetten van minder belang.

De koning wierdt verplicht het Parlement op te ſchorten, ter oorzake der beroertens, welke in de Noordſche landſchappen voorvielen, waar van ik de uitkomſten verhaalt hebbe: maar hy vergaderde het zelve weinig tyds daar na wederom. Hy vermaande hen voort te gaan met wetten te maken, die de ongeregeldheden, welke de ongebondenheit der oorlogen hadt ingevoert, zouden verbeteren, en de welke aan de regering eene zodanige goede gedaante zouden geven, dat men, benevens de vrede, den koophandel en den overvloedt wederom zou zien bloejen. 1492.

De eerſte zaak, welke het Parlement deedt, was de ruſt der huisgezinnen te verzekeren, door hen vaſt te ſtellen in de bezittinge van hunne erven. Het maakte ten dien einde eene wet, welke de eigenaars beſchermde in hunne grondgoederen, verbiedende hen daar in te onruſten na eene vredige bezittinge van vyf jaren. Daar waren gene dan de minderjarige, getrouwde vrouwen, en andere perſonen, onbekwaam om te handelen, die van deze rechten uitgeſloten waren. Het was eigentlyk gene nieuwe wet; maar men vernieuwde eene, die gemaakt was ten tyde van *Eduard* den III, en die buiten gebruik was geraakt. Het Parlement nam het niet eens in beraadt; en de koning zeide, dat hy, gezien hebbende in zyn perſoon te zyn geëindigt de geſchillen van twee huisgezinnen, die om het koninkryk gedurende eene eeuwe onder elkander hadden getwiſt, verheugt was, dat hy zyne onderdanen deedt genieten de zelve ruſt, verdedigende elk huisgezin in de goederen, waar van het zich in de bezittinge bevondt.

De wet van *clameo* ten voordeele der bezitters, of eigenaars.

Het was ook op deze onderrechtingen, dat het Parlement een beſluit afkondigde aangaande de bouw-en weilanden, voordeeliger dan het in het eerſt ſcheen. Het was een gewoonte, ſedert langen tydt in het ryk ingevoert, dat alle landeryen, welke de eigenaars genoodzaakt waren braak te laten leggen, by gebrek van volk om de zelve te bebouwen, geſloten waren, en tot weilanden gemaakt. Het was aldus dat de landheeren deden. Zy leefden van de inkomſten dezer landen, welke zy verhuurden aan de geringſte landlieden; veel eer hunne ſlaven dan hunne vaſallen, welke zich niet dan met veehoeden, en niet met den landbouw, bemoeiden.

Berucht beſluit wegens de zaai-en weilanden.

Ondertuſſchen leedt de Staat daar by, om dat het getal der landbouwers daar door verminderde. De koning verloor daar by goede onderdanen, en de parochie goede gevers; zonder dat men zyne ſchade verhalen kon op de herders, de welke niet dan hutjes hadden, en welker dienſtbare ſtaat hen bevrydde van ſchattingen te geven. Men hadt geen meerder uitzicht op de grote heeren, wier hoedanigheit hen van onderſtanden bevrydde, of daar van veel minder dan de werklieden betaalden. De koning, om dezen misſlag te verbeteren, maakte het ontwerp van eene wet, welke het Parlement goedkeurde. Hy raakte niet aan het recht om te mogen weiden, het welk het gebruik hadt ingevoert; maar hy belaſtte, dat alle de genen, die eene landhoeve van twintig akkers bewerkten, gehandhaaft zouden worden in de bezittinge van dien grondt, zonder dat men daar van het wezen zou kunnen veranderen: en dat men daarenboven daar zou byvoegen een zeker gedeelte landeryen, toereikende tot onder houdt van hun huisgezin. Dus zag men allengskens de weilanden verminderen; de landeryen kregen hun vorig gebruik, en de karſpels wierden weder bevolkt met inwoonders, die der zelver grondt bebouwden. De koning hadt niet alleen deze mening, hy hadt nog eene andere, welke het Parlement niet doorgrondde. Hy zag het veldt aan als de kweekſchool van zyne beſte ſoldaten. Hy zeide, dat hy van daar zyn voetvolk haalde, waar in hy de kracht van zyn leger deedt beſtaan, en dat hy ten dien einde van noden hadt, dat het landt ryk was, op dat de landman op zyn gemak hem kon bezorgen ſterke en ſtoutmoedige ſoldaten, niets bekwamer zynde om den moedt ter neder te

1492. te ſlaan dan de armoede. Het is daarom, voegde hy daar by, dat Vrankryk en Italië verplicht zyn zich te bedienen van Zwitſers en landsknechten*, om dat hunne boeren, die ellendig zyn, hen niet dan ſlecht voetvolk kunnen verſchaffen.

* *Landsknechts*, zynde Hoog-Duitſche voetknechten, met een lans of ſpies gewapend.

Het Parlement droeg ook zorg voor de ſcheepvaart. Namentlyk, om de zelve bloejender te maken beval het, dat alleen Engelſche ſchepen zouden gebruikt worden om de wynen uit Guienne en Languedok te doen komen, zonder dat het den vreemden zou vry ſtaan de zelve in te brengen. De oude willekeuren gelaſtten het tegendeel, hebbende den overvloedt in het oog, welke de vryheit, die zy den vreemdelingen lieten, in de Engelſche havenen inbragt. Doch het Parlement wilde liever acht nemen op de ſcheepvaart, en op de menigte der ſchepen, de welke de Engelſchen, door hun belang aangeport, zouden verplicht zyn te laten bouwen.

Wat de vrede-rechters voor overheden zyn.

Behalven de vier eerſte rechtbanken, waar van het Parlement het gezag vernieuwde in het begin der zittingen, hadt men nog, gelyk men tegenwoordig nog heeft, rechters geſtelt in de provinciën, in welke zy zich onthielden. Deze rechters, welke men vrede-rechters noemt, lieten zich nu en dan omkopen, of verzuimden recht te doen. Het Parlement belaſtte hen, hun ampt getrouwelyk en naar gewiſſe waar te nemen, en gaf den genen, die klagten tegen hen zouden hebben, verlof om de zelve tegen hen in te brengen, het zy voor andere rechters ten tyde hunner zittingen, of plegtige vergaderingen; het zy voor den kanceliet; het zy zich by den koning zelf aangevende. Het Parlement voegde daar by, dat dit bevel zou afgelezen worden vier malen in het jaar, by de opening van elke zittinge, ten einde het zou dienen tot een prikkel aan den yver der eene, en een breidel aan de begeerlykheit der andere party. Dit was het middel om het recht te doen regeren, het welk beter gehandhaaft wordt door de oprechtheit der magiſtraatsperſonen dan door de wysheit der wetten.

Uitvoer van goudt verboden.

Men maakte ook wetten, om te verbeteren de misbruiken, die ingeſlopen waren in het gebruik der munten, zo Engelſche, als vreemde, en men verboodt het vervoeren van goudt buiten het ryk. Het was in een tydt, dat dit metaal ſeldzamer was dan tegenwoordig, de goudmynen van Peru nog niet geoopent zynde.

Men ſtelde vaſt den prys op de lakenen, om aan de eene zyde de dievery der werklieden te beletten, en aan de andere om hunnen yver op te wekken.

Daar waren weinig keuren gemaakt in het twede Parlement. Het was, om zo te ſpreken, een oorlogs-Parlement, het welk niet vergadert wierdt dan om aan Vrankryk den oorlog te verklaren. Men maakte daar in gene beſluiten dan tegen vagabonden en overlopers; en indien men iets aangaande de maten en de gewigten voorſtelde, waren het niet dan bevelen van weinig belang.

Bacon.

Ik hebbe geoordeelt verplicht te zyn deze wetten alhier te melden, welke de geſchiedenisſchryvers ons leren het werk van den koning geweeſt te zyn, veel eerder dan van de twee Parlementen, onder welke zy voor den dag kwamen. De zelve zyn ook een der alderſchoonſte bedryven in zyn leven, ons *Henrik* den VII vertonende als een groten wetgever, wordende vergeleken by *Eduard* den I. Dus maakte de yver, welken hy voor de gerechtigheit hadt, hem by zyn volk bemint, en pryswaardig by de nakomelingſchap. 1492.

Een twede bedrieger, die zich noemt de zoon van *Eduard* den IV.

Naauwlyks was *Henrik* wederom gekomen van zyne reize van Boulogne, of de verradery, waar van hy verwittigt was, begon uit te barſten. Een twede bedrieger, gelyk aan dien *Simnel*, van welken wy boven geſproken hebben, kwam 'er voor den dag, gaf zich voor eenen der zonen van *Eduard* uit, en deedt zich, door een al zo ſtout bedrog, als dat van den eerſten, doch veel beter beleid, voor eenen der zonen van *Eduard* den IV doorgaan. De valſche *Neroos*, de welke na zyne doodt dezen keizer nabootſten, met een voornemen om zich meeſter van het keizerryk te maken, zyn niet zo aanmerkelyk als deze twee bedriegers, de welke op het punt waren van zich de Engelſche kroon te zien dragen. De oproer, welken de eerſte maakten, ging niet tot Rome toe, en wierdt geſmoort in zyne geboorte, maar deze gingen voort tot voor de poorten van Londen. Deze dwongen zelf den koning met hen in veldſlagen te komen, welke hem de kroon niet verzekerden, dan na dat de overwinning eenigen tydt gehelt hadt naar de zyde der bedriegers. *Tacitus.*

Hy begeeft zich tot de hertoginne van Burgundië, de welke zorg voort zyne onderwyzing draagt.

De gevallen van den tweden zyn niet minder ſeldzaam dan die van den eerſten. Hy is geweeſt, gelyk de ander, een kreatuur, het welk de hertogin van Burgundië wilde op den troon plaatſen, om haren vyandt † daar van te bonzen. Doch de eerſte was niet onderwezen geweeſt dan door een prieſter; de twede was gefatzoeneert door de eigene handen der hertoginne, dat is te zeggen, door de leſſen, welke zy hem alle dagen gaf in haar geheim vertrek langer dan een geheel jaar. Deze vrouw, toeleggende op het verderf van koning *Henrik* de VII, en welke men de *Juno* ‡ van dezen vorſt noemde, liet zich niet afſchrikken door het droevig lot van *Simnel*. Zy zag met vermaak de ligtgelovigheit van het volk, en des zelfs genegenheit voor het huis van Jork, en geloofde, dat met een der zonen van *Eduard* weder te doen herleven zy nog meer yveraars trekken zou voor dezen ondergeſtoken prins, welken zy niet gewonnen hadt aan den valſchen grave van Warwyk: maar zy wilde veel groter voorzorge gebruiken. Voor eerſt hadt zy dan in alle naburige hoven volk omgekocht, het welk verzekerde, dat men wel haaſt dezen jongen vorſt zou zien verſchynen, die, naar zy zeiden, genoodzaakt was geweeſt *onbekend* om te zwerven in verſcheide hoven van Europa, om zich te verbergen voor de wreedheit van zynen oom *Richard*, en naderhandt voor de ſtaatzucht van *Henrik* den VII, die hem van de kroon beroofde. Het was eindelyk om de gemoederen, vooringenomen door deze vertellingen, te bewegen om gemakkelyker aan te nemen den gene, welken zy wilde verkiezen om hem den Engelſchen aan te bieden, onder den naam van *Richard*, hertog van Jork, de twede zoon van *Eduard* den IV. De zelve uitgezondenen hadden laſt, ter zelver tydt te ondertaſten alle de onderdanen, welke zy bekwaam zouden geloven om zulk eene grote rol te ſpelen, en aan haar daar van getrouwe berechten toe te zenden, ten einde zy eene goede keur zou kunnen doen.

† *Henrik* den VII.

‡ Zyne vervolgſters gelyk *Juno* was die van *Eneas*.

Onder alle de genen, van welke men het afbeeldſel maakte, was 'er niemandt, die de hertoginne tot haar voornemen dienſtiger ſcheen dan een jongman, waar over *Eduard* als gevader by den doop hadt geſtaan, en die ſtout genoeg was om te zeggen, dat hy des zelfs zoon was.

Eenigen zeiden, dat hy het inderdaadt was,

1494. 1495. 1496. 1497. 1498.

en dat zyne moeder van hem bezwangert wierdt ten tyde, wanneer zy met den koning verkeerde, een welluſtig vorſt, die, haar naar zynen zin gevonden hebbende, haar bemint hadde, en dikwils by haar kwam om haar te zien, ongeacht de laagheit van hare geboorte. De minnaryen van *Eduard* waren inderdaadt zeer algemeen; en mag men eenen der geſchiedſchryvers * van dien tydt geloven, zo was het door het gezag der vrouwen van Londen, welke hy bemint hadt, dat hy den troon wederom beklom, waar van de graaf van Warwyk hem geſtoten hadt: een ſeldzaam voorbeeldt, byaldien het zo is, en gevaarlyk om na te volgen, van een prins, welken de welluſt herſtelt heeft, tegen duizend andere, welke de zelve heeft doen omkomen. Wat 'er van zy, deze jongeling hadt hoedanigheden uit de nature, de welke genoegzaam beantwoordden de geboorte, welke hy zich toeëigende, en waar van zyne moeder hem het geloof hadt ingeblazen, het zy waar, of valſch; hebbende liever, dat hy ging voor baſtaard van een koning dan voor een wettigen zone van een armen burger van Doornik. Dit was de ſtadt, van waar de man van deze vrouwe geboortig was. Het was een bekeerde Jode, kwalyk genoeg van de goederen des geluks voorzien, die zich noemde *Jan Osbeck* †: doch de liefde, welke de koning voor zyne vrouwe hadt, voorzag hem om te kunnen beſtaan. Zy waren overgeſtoken naar Engelandt eenigen tydt na de herſtellinge van *Eduard*, welke op deze vrouwe verliefde, en gevader was van het kindt, waar van zy het zelve jaar beviel. Na *Eduards* doodt keerden zy weder naar hunne geboorteplaats, hunnen zoon met zich nemende, welken zy te Antwerpen by eenen hunner vrienden bragten. *Eduard* hadt hem in den doop den naam van *Petter* ‡ doen geven, waar van de Vlamingen een verklein-naam, *Peterke*, maakten, en om het te verkorten noemde men hem *Perkin*; een naam, welke hem nog na zyne kindſchheit bybleef, en onder welken hy meer bekend was dan onder dien van zyn geſlacht ‡. Gelyk hy van een levendigen en aangenamen aardt was, dus ging hy door geheel Vlaanderen van ſtadt tot ſtadt, zich in de talen volmakende, welke het meeſt in aanzien waren, en voornamentlyk in de Engelſche, welke men zyne moedertaal noemen kon, en welke hy zeer wel ſprak. Hy was voor het overige ſchoon, blond, en van eene brave geſtalte; hy hadt blaauwe oogen, een arends-neus, blank vel, welgeſchikte aanzichts-trekken, en daar by veel zachtheit en deftigheit in zyn gelaat. Met een woordt, hy geleek zeer wel naar koning *Eduard*, die een van de ſchoonſte prinſſen van zynen tydt was, en zyne tegenwoordigheit alleen beveſtigde het bedrog der hertoginne van Burgundië.

De ware geboorte en hoedanigheden van den bedrieger.

* *Philip. Comin.*

† of *Jan Orbeck.*

l. Pieter.

‡ *Polyd. Virgilius* noemt hem ook *Varbeck*, in plaats van *Orbeck*, dat de naam van den vader was.

Dusdanig was *Perkin*. De hertogin ſtelde hem haar voornemen voor, en zonder zich daar over te ontzetten bereidde hy zich om het zelve uit te voeren, als ware hy inderdaadt geweeſt die gene, welken men wenſchte dat hy zou nabootzen. Hy was toen niet ouder dan zestien jaren, overeenkomende met den ouderdom, welken de rechte hertog van Jork gehad zou hebben, indien hy nog in het leven was geweeſt. De hertogin hieldt hem ſedert in haar paleis, zonder toe te laten, dat andere dan zy, of hare vertrouwelingen, met hem ſpraken. Zy ontweek dus het ongeluk, waar in *Simnel* gevallen was, om dat hy zich ſtrax in den beginne aan duizend menſchen hadt doen zien, aan welke het ligt viel hem te kennen, wanneer hy een veel hoger ſtaat wilde nabootzen. Het was in deze zamenſpraken, welke zy met hem hadt, dat zy voltooide hem te geven die aangenaamheit en die hoogachting, de welke, naar zy zeide, de prinſſen van zyn huis aangeboren waren. Zy ſchikte zyn gelaat, zyn wezen en zyne ſtem met zo veel kunſt, dat alle de genen, die het geſlacht van koning *Eduard* gekent hadden, hem voor eenen zyner kinderen zouden hebben aangezien, het zy met hem te horen ſpreken, het zy alleen maar met hem te zien gaan. Zy onderrechtte hem in den grondt van de gevallen van dezen prins, en van het gene het aldergeheimſte was geweeſt in zyn leven en geſlacht; van zyne vrouwe, van zyne broederen, van zyne zuſteren, en van zyn ganſche geſlacht; zo veel echter als een kindt weten kon: want hy hadt niet meer dan zes jaren ten tyde van zyne vlucht buiten het hof en het koninkryk van Engelandt. Voor alle dingen drukte zy hem in het gemoedt de droevige uitkomſten, welke volgden op de doodt van *Eduard* den IV; de gevangenis van zyne twee zonen binnen den Tour te Londen, na dat hun oom *Richard* by verraſſinge den jongſten getrokken hadt uit de vryplaats, waar in de koningin, zyne moeder, hem hadt geborgen; het vermoorden van den oudſten, en de verdichte verloſſing van den tweden, wiens rolle hy ſpelen moeſt. Gelyk dit laatſte artykel de ontknoping was van het gehele ſtuk, dus maakte zy daar van het verhaal op eene verwonderlyke wyze, en deedt de zelve *Perkin* zo veelmalen herhalen, dat hy zelf ſcheen daar van overtuigt te zyn. Zy wilde hebben, dat hy haar deze vertelling zou verhalen, gelyk hy de zelve te eeniger tydt anderen vertellen zou. Dus verhaalde de gewaande hertog van Jork aan haar met droefheit, op welk eene wyze zyn oudſte broeder was vermoord door den gene, welken zyn onbarmhertige oom met deze bloedige bevelen belaſt hadt; en nemende een min droevigen toon aan, verhefte hy in het vervolg de wonderen der Voorzienigheit, de welke hem uitgezondert hadde van de zelve bevelen, die zynen broeder mede moeſten doen omkomen. Hy voegde daar by, dat de moordenaar, te rug gehouden door den ſchrik van zynen eerſten manſlag, geen moedt gehad hadde om den tweden te volbrengen, en dat hy, geraakt door medelyden wegens zyne jonkheit, of door achting voor het bloedt van zynen vorſt, hem in vryheit geſtelt hadde, hem het geheim aanbevelende, het welk voor hen beide van gelyke aangelegenheit was. Dat hy het aldus ontſnapt was, en dat hy ſedert hadt omgezworven in de overzeeſche koninkryken, alwaar hy, zonder zich bekend te maken, vryplaatſen hadt gezocht tegen de wreedheit van zynen oom, en naderhandt tegen de geweldenaryen van den grave van Richemond, den vervolger van het huis van Jork.

1494. 1495. 1496. 1497. 1498.

Leſſen, welke hem de hertogin van Burgundië geeft.

Wanneer de hertogin van Burgundië geloofde, dat haar leerling wel onderrecht was, vondt zy dienſtig, eer dat zy hem in de hoven bragt, alwaar het nodig was dat hy zyn perſonadie ſpeelde, hem te zenden naar dat van Portugal, onder het geleide van eene Engelſche mevrouwe *, op welke zy veel vertrouwen hadt, en van eenen harer alderbekwaamſte Raadsheeren. Zy beval hen, alle zyne daden en alle zyne woorden gade te ſlaan, om haar daar van een getrouw verhaal te doen; en niet te rug te komen, voor al eer zy hen opontboodt. Deze reize duurde een jaar lang, en het was in dezen tydt, dat aan Vrankryk de oorlog door *Henrik* verklaart zynde, hy zich vaardig maakte om over zee te ſteken. De hertogin ge-

Zy doedt hem overgaan naar Portugal.

Polyd. Virg. Bacon.

* Men noemde haar *Brampton.*

1494. 1495. 1496. 1497. 1498.

geloofde toen, dat de gelegenheit gunſtig was om den gewaanden hertog van Jork in Engelandt te ontfangen, en om hem daar te doen inkomen zo haaſt als de koning van daar zou vertrokken zyn. Met dit voornemen herriep zy hem uit Portugal, voldaan over het beleidt, dat hy daar hadt gehouden, volgens de berichten, welke zy daar van hadt ontfangen. Zynde by de hertoginne aangekomen wierdt het beſluit genomen, in Ierlandt veel eerder dan in Engelandt te landen, en daar weder op te wekken de genegenheit der oude aanhangers van het huis van Jork. Maar op dat 'er aan den kant van de hertoginne van Burgundië niets verdacht zou zyn, waarom haar de Ieren zouden kunnen wantrouwen, ter zake van het deel, het welk zy genomen hadt in de zake van den grave van Warwyk, die haar bedrogen hadt, wierdt vaſt geſtelt, dat de gewaande hertog van Jork zou overſteken met weinig volk op een koopvaardyſchip, als ware hy niet dan een gemeen man geweeſt. Men kwam ook overeen, dat men geland zynde, hy zich vergenoegen zou met zich te laten zien met klederen, bekwaam om de nieuwsgierigheit van het volk op te wekken, en het rondom zyn perſoon te trekken. Men twyffelde niet, of zyn goed gelaat zou het zelve overreden, dat hy was de hertog van Jork, welken zy dagelyks te gemoet zagen, op de tydingen, welke de uitgezondenen der hertoginne van Burgundië daar van uitſtrooiden, en die zich niet dorſt openbaren uit vreze voor bedrog. De zaak viel inderdaadt uit gelyk men gehoopt hadde. Het vaartuig zeilde naar Ierlandt, en landde aan te Kork, in het landſchap Mounſter *, aan den mondt van de rivier van Savaven†. Naauwlyks hadt deze gewaande prins voet aan landt gezet, of hy zag zich omringt van eene bende Ieren, die met eerbiedt tot hem toetredende hem namen de eene voor den hertog van Clarence, de andere voor den zone van *Richard* den III, en nog anderen voor den tweden zone van *Eduard*, voor welken hy wilde doorgaan. Hy veinſde echter, uit vreze van bekend te worden, pogende den vreemdeling te maken, en aanbiedende plegtiglyk te zweren, dat hy die gene niet was, voor welken men hem aanzag: doch zyne valſche vrees verſterkte het volk in des zelfs meninge. Zyn bevallige zwier overreedde hen voorts ten vollen, dermaten, dat men van alle kanten hoorde uitgalmen: *Lang leve de hertog van Jork!* en zyne hofhouding was in een oogenblik volmaakt. Toen zich als gedwongen ziende verklaarde hy, dat hy waarlyk die ongelukkige prins was, die ſedert zo vele jaren door de wereldt hadt omgezworven, welke zich in hunne handen kwam ſtellen. De toejuichingen wierden verdubbelt; het volk verzekerde hem van zyne getrouwigheit, en erkende hem voor zynen wettigen opperheer. Hy ſchreef aanſtonts aan de graven van Deſmond en van Kildare, om hen kennis te geven van zyne gelukkige aankomſte, hen vermanende zich by hem te voegen, en krygsmachten aan te brengen, bekwaam om de wederſpannigen te onderwerpen.

Zy roept hem te rug, en laat hem naar Ierlandt gaan, onder den name van hertog van Jork.

* of Momonia.

† Dabrone, of Davrone.

Zyne aankomſt in Ierlandt, en zyne behendigheit in zyn bedrog.

Hy wordt erkent voor den waren hertog van Jork.

Gedurende dit in Ierlandt gebeurde werkte de hertogin van Burgundië van den anderen kant om den koning van Vrankryk aan zyne zyde over te halen. Zy zondt ten dien einde aan den zelven *Steven Frion*, die met den koning van Engelandt, wiens geheimſchryver hy was, naar Calais was overgegaan. Zy hadt hem door goede geldſommen gewonnen, en wetende, dat hy een man van bekwaamheit was om een aanhang te maken, hadt zy hem gezonden aan koning *Karel*, om aan hem te vertonen, dat hy nooit beter gelegenheit zou vinden om zich over *Henrik* te wreken; dat hy niet anders te doen hadt, dan den hertog van Jork te erkennen, gelyk geheel Ierlandt reets gedaan hadt, en hem zyne hulpe toe te ſtaan, tegen hunnen gemenen vyandt. *Frion* liet niet na, niet alleen de genegenheit der Ieren te doen gelden, maar ook die der Engelſchen, gereed om een prins te ontfangen, welken zy ſedert zo langen tydt verwacht hadden. Hy voegde daar by, dat met weinige benden, welke hy dezen prins geven zou, hy *Henrik* van den troon zou ſchoppen, en zich een getrouwer bondgenoot maken van den gene, welken hy daar op zou herſtellen. De voorſlagen van *Frion* wierden gehoort. *Karel*, vergramt over den oorlog, dien *Henrik* hem aandeedt, welke toen in aantocht was tot het beleg van Boulogne, of denkende zyn voordeel te doen met den perſoon van dezen hertog van Jork, hoedanig hy ook zyn mogt, was verheugt over het middel, het welk zich aanboodt om hem in zyne macht te hebben. Hy zondt derhalven afgezanten aan hem naar Ierlandt, welke hem van zynentwegen geluk wenſchten over zyne gelukkige komſt in een gedeelte zyner ſtaten, hem erkennende voor den rechten hertog van Jork, en hem biddende in Vrankryk te komen ontfangen de eerbewyzingen, welke de koning, hun meeſter, voornemens was hem aan te doen, en den bystandt, welken hy hem wilde toeſtaan tegen den overweldiger * van zyne kroon. De gewaande hertog van Jork was verlekkert op de plichtplegingen der afgezanten: hy ging met hen ſcheep, nemende zyn afſcheidt van de Ieren, welken hy de getrouwheit aanbeval, hen verzekerende van eene ſpoedige wederkomſt met de benden, welke hem de koning van Vrankryk beloofde, en welke hy zelf ging halen.

De valſche hertog van Jork vertrekt naar het Franſchehof; alwaar hy als ſouverein wordt ontfangen. *Polyd. Virg. Bacon.*

* Uſurpateur.

Hy wierdt in Vrankryk ontfangen met alle eerbewyzingen, welke men ſouvereine vorſten gewoon is te bewyzen, en als of hy de waarachtige erfgenaam van de Engelſche krone geweeſt was. Men liet voor hem een paleis met huisſieraden ſtofferen; men gaf hem eene voortreffelyke toeruſting; en ten hoogſten bewyze van zyne waardigheit voorzag men hem met eene bende lyfwachten, van welke de Lord *Congreſal* de hoofdman was. De hovelingen, om den koning te behagen, bewezen hem insgelyks grote eerbiedigheit: maar dit alles deedt hy niet dan door een grondregel van ſtaatkunde, om in den Engelſchen koning nayver te verwekken, en het was niets anders, gelyk men zal zien, dan een kluchtſpel. Daar waren echter Engelſchen van rang, de welke, bedrogen door deze ſchynbaarheden, zich naar het Franſche hof begaven by den gewaanden hertog van Jork. *Georg Nevil*, *Jan Taylor*, en meer dan honderd anderen, waren onder de zelve. Dit duurde niet langer dan zo veel tyds als Vrankryk beſteedde om zyn verdrag met *Henrik* te maken, dat is te zeggen omtrent zes weken. Het wiſt hem vreze aan te jagen door dezen gewaanden prins, en hem te doen begrypen, dat het van het zelve afhing den zelven te verhogen, of te vernederen. Dit was de geheime reden, welke *Henrik* aanzette om het verbondt te tekenen, meer dan alle andere, die in het licht gebragt wierden. Vrankryk van zynen kant offerde aan zyne belangen op den gene, welken het voor prins erkent hadde, en welken het aan zyn hof op zyne trouwe hadt doen komen.

Dit hof bedient zich daar van om zyn verdrag te maken met *Henrik* den VII.

De hertogin van Burgundië haalt den koning van Vrankryk over tot de zyde van den bedrieger.

De gewaande hertog van Jork hadt verlof om zich naar Vlaanderen te begeven by de hertoginne van Burgundië, die te vergeefs hevig uitvoer tegen

Hy keert weder uit Vrankryk naar Vlaanderen.

1494. 1495. 1496. 1497. 1498.

tegen de trouwloosheit, van welke zy Vrankryk beschuldigde, en zy was ernstelyk bedacht om dezen tegenspoedt te herstellen.

Zy volhardde in hare kunstenaryen, den voorgewenden hertog van Jork ontfangende, welken zy bericht deedt geven van haar voornemen, als of zy hem nooit gezien hadt. Zy deedt ondertusschen de voornaamste groten van haar hof vergaderen, om het gehoor by te wonen, het welk, zeide zy, van haar verzocht een jonge onbekende, die zich de zoon van den koning *Eduard* noemde.

Kunstgreep van de hertoginne van Burgundië.

De valsche prins, ingeleid zynde, leidde met zeer veel bevalligheit zyne plichtpleging af, haar biddende hem te willen opnemen in hare beschermінge, nademaal hy de eer hadt van te zyn van haar bloedverwantschap. Hebbende opgehouden te spreken, en blyvende overeind staan, blootshoofds, zeide de hertogin tegen hem voor de gehele vergadering: „ Dat het waar was, dat „ men overlang hadt gemeen gemaakt de verlossing van haren neef *Richard*, hertog van Jork, „ de twede der zonen van den koning *Eduard*, „ haren broeder: doch al zo zeer, als zy wensch„ te, dat deze tyding waarachtig was, zy zo „ grote oorzaak hadt om de zelve te onderzoe„ ken, om daar in niet bedrogen te worden, ge„ lyk zy, eenige jaren geleden, geweest was om„ trent den valschen grave van Warwyk: *Zodat*, voegde zy daar by, *eer dat ik u gelove, het nodig is, dat gy op alle myne vragen antwoordt.* Zy ondervraagde hem vervolgens over het leven en de doodt van den koning *Eduard*, over het getal zyner kinderen, over zyne maagschap, en over zyne verbindtenissen; over het beleidt, dat *Richard* de III gehouden hadt na zyne doodt om de kroon te bemachtigen. *Wat deedt gy toen*, vervolgde zy, *om u te bevryden voor zyne wreedheit, of welke waren de zorgen, welke men by de handt nam om u te behouden? Hebt gy geen broeder; of byaldien gy hem hebt, op wat wyze hebt gy beter kunnen ontsnappen dan hy?*

Snedigheit van den gewaanden hertog van Jork.

De gewaande hertog van Jork, de welke duizend malen herhaalt hadt de antwoorden, welke de hertogin van Burgundië hem op alle deze vragen hadt doen geven in haar geheim vertrek, antwoordde daar op zonder stamelen, met eene netheit, waar aan niets ontbrak; en gelyk hy onderrecht was om bewegingen by zyne vertellingen te voegen, zo sprak hy op eene zielroerende wyze van de zorgen, welke de koningin, zyne moeder, genomen hadt om hem te bergen in eene vryplaats, en van het geweldt, het welk zy zich hadt aangedaan, leverende hem aan den aartsbisschop van Kantelberg en aan den hertog van Bukkingham over (a), die haar bedrogen hadden, of die zelf bedrogen waren geweest door den geweldenaar; dermaten, dat men op het horen van dit verhaal werk hadt zyne tranen in te houden. Hy breidde zich niet min beweeglyk uit over de doodt van zynen oudsten broeder, welken, zeide hy, hy voor zyne oogen hadt zien ombrengen, en over het gesprek, dat de moordenaar met hem vervolgens hieldt, wanneer hy, in plaats van hem den hals af te snyden, gelyk hy zynen broeder gedaan hadt, zeide: *Berg u, arme prins, ik hebbe een afgryzen van het gene, dat ik gedaan hebbe, en niettegenstaande alle de razernyen des konings, waar voor ik my bloot stelle, ik kan zyn bevel niet uitvoeren. Hoe jong als gy zyt, denk, dat het om uw en myn leven te doen is, uwen naam en uwe gevallen voor de gehele werelt te verbergen, terwyl de verderver van uw huis zal in het leven zyn. Het was in dezer voegen dat de bevelhebber van den Tour my aansprak*, vervolgde deze bedrieger, *en my een slecht kleedt gegeven hebbende, liet by my des nachts uit, my overlatende, zeide hy, aan myn geluk. Zie daar, hoedanig ik my uit Landen bergde, en allengskens uit Engelandt. Alhoewel ik naauwlyks zes jaren hadt* (a) *maakte dit bloedig schouwspel zulk een krachtigen indruk op mynen geest, dat ik het zelve gedurig voor oogen hadde; dermaten, dat ik niet van noden hadt den raadt, welken men my gaf, om my aan niemandt te ontdekken. Ik hebbe de zelve voorzorge gedragen na de doodt van* Richard, *ziende den troon, de welke my toebehoorde, bekleed door den grave van Richemond; tot dat ik overgegaan zynde naar Ierlandt, met een voornemen om de gemoederen te ondertasten van een volk, dat ik wist de gedachten sse van wylen den koning, mynen vader, te zyn toegedaan, ik van hen erkent ben, zonder my te hebben willen bekend maken, en gedwongen geweest hen de waarheit te ontdekken. Vrankryk heeft my vervolgens ook erkent, en aan my afgezanten gezonden, welke my tot in zyn hof hebben doen overgaan: maar het heeft my lafhartig opgeoffert aan de vrede, welke het gemaakt heeft met den grave van Richemond.*

Terwyl de bedrieger in dezer voegen sprak, scheen het dat de hertogin werk hadt hare blydschap en tederheit te beteugelen. Echter veinsde zy het tegen deze eerste bewegingen te volduren, en de vermeende hertog van Jork zyne reden geëindigt hebbende, zeide zy: *Deze verlating van Vrankryk is u niet voordeelig, en het is een bewys van de vervalsching, welke het erkent heeft. Indien dit zo is*, hernam hy koeltjes, doch met eene deftigheit, bekwaam om de alderongelovigsten wat wys te maken, *zo verwondere ik my, dat zy my niet overgelevert hebben aan den grave van Richemond, de welke zeer gaarne voor myn hoofdt zou gegeven hebben al het geldt, dat hy van Vrankryk ontfangt. Indien ik niet dan een valsche prins was geweest, Vrankryk was niet verplicht geweest my zyn woordt te houden. Men is aan een bedrieger niets verschuldigt; en het zou eene goede voorwending geweest zyn om my aan mynen vyandt over te leveren, makende de vrede ten koste van myn leven, zonder aan zyne geldmiddelen te raken.*

De hertogin van Burgundië, als toen tonende, dat zy overtuigt was; *Ik kan*, zeide zy, *zo vele bewyzen niet tegenstaan. Ik erken u voor den hertog van Jork, mynen neef, het hoofdt van de* Witte Roze, *aan welke de kroon van Engelandt toebehoort.* Zy deedt hem ter zelver tydt by zich neder zitten, en alle, die van de vergadering waren, kwamen hem van hunne eerbiedigheit verzekeren. De hertogin liet voor hem gereed maken de alderstraatste vertrekken van haar paleis, en zyne hofhouding wierdt geschikt als die van een groot vorst: schildwachten voor zyne deur; trawanten rondom zyn persoon; niet uitgaande ten zy door dertig hellebardiers voorgegaan, met hunne livereien, half rood en blaauw, verdeelt, welke de koleuren waren van het huis van Jork.

De hertogin onthaalt hem als den waren zoon van *Eduard* den IV.

Hoewel het gene ik hier verhale ongelooflyk schynt, zo doe ik echter hier niet dan slechts uitschryven de schryvers, de welke ons zeggen, dat de betovering zodanig was, dat de bedrieger zich zelve wys maakte, dat de waarachtige

(a) Daar zyn schryvers, de welke geen gewag maken dan van den aartsbisschop van Kantelberg, welke toen de kardinaal *Burchier* was, die *Morton* opvolgde in het aartsbisdom.

(a) Dit viel voor in den jare 1484, en het was in den jare 1495 dat deze bedrieger deze redenvoering deedt.

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

1494. tige hertog van Jork was, en dat de hertogin van
1495. Burgundie menigmalen zelf niet wist, wat zy daar
1496. van zou geloven. Dus is het, dat men van het
1497. genoegen, het welk men neemt om eene leugen
1498. uit te venten, ongevoelig overstapt tot de zotheit om de zelve te gelóven. Ondertusschen verspreidde zich het gerucht van deze nieuw-mare overal, en de zelve vondt overal ingang, byzonderlyk in Ierlandt en Engelandt. De misnoegden geloofden het, of gelieten zich het te geloven: die genen, die nieuwigheden beminden, juichten deze tyding toe, en de ligtgelovigheit van anderen deedt dit verdichtsel als eene waarheit aannemen, aan welke zy in den gemoede verplicht waren te geloven.

Vele Engelschen en geheel Ierlandt verklaren zich voor hem.

Deze geruchten wierden verselt van een veel gevaarlyker gemor. Het volk, tot zyne vorige klagten wederkerende, zeide, dat het eene rechtvaardige straffe was over de verachting, welke de koning hadt voor de koninginne, zyne gemalinne, aan welke hy geen deel in de regering hadt gegeven, de welke hy nochtans niet dan uit krachte van het recht dezer princesse bezat, en dat de Hemel, die rechtmatig is, aan den broeder wilde wedergeven eene kroon, welke de koning weigerde met de zuster te delen. *Henrik* was dezer nasprake niet onbewust, noch het gene, dat aan het hof der hertoginne van Burgundie omging, en hy stelde zyne staatkunde te werk om alle deze geheime handelingen te breken, zonder zich ergens in te wikkelen, ware het mogelyk, in een burgerlyken oorlog. Terwyl hy met deze bekommernissen benart was verstondt hy, dat verscheide groten overhelden om den bedriegers te begunstigen, en dat *Clifford* en *Barklay* uit aller name naar Vlaanderen waren overgestoken, om in den grondt zich van de waarheit dezer zake te laten onderrechten. Hy verstondt wel haast daar na, dat deze afgezondenen zich hadden laten betoveren, gelyk de anderen, en dat *Clifford* geschreven hadt aan zyne vrienden, dat hy zonder moeite den hertog van Jork erkent hadde, en dat men geenzins moest twyffelen, dat hy de zelve niet was.

Het beleidt van *Henrik* den VII om het bedrog te ontdekken.

Dit vergrootte terstondt de moeielykheit des konings: doch gelyk deze vorst een diepzinnig verstandt hadt, gelootde hy, na alles wel overlegt te hebben, dat hy daar uit een groot voordeel zou kunnen trekken. Hy was wel overtuigt van het bedrog: dus konden alle de navorschingen, welke men op alle plaatsen deedt, hem niet dan voordeelig zyn, behoudens dat zy naauwkeurig waren. Hy leide zich daar op toe, om zich de zelve zelfs te doen geven door personen, die niet verdacht zouden kunnen zyn aan zyne eigene vyanden, om hen dus van het bedrog te overtuigen, en hen te verplichten weder tot zich zelve te komen. Daarenboven beeldde hy zich in, dat, *Clifford* en *Barklay* doende tot zyne party wederkeren, het welk hem niet ondoenlyk scheen, hy van hen leren zou de namen der andere zamengezworenen, en zich van hunne personen kunnen verzekeren, indien zy niet wilden, in navolginge der twee afgezanten, van gevoelen veranderen, en weder tot hunnen plicht keren. Hy slaagde in zyn voornemen. Hy ontdekte het geheim door zyne naspeuringen, en hy herwon *Clifford*, welke het bedrog erkende. *Barklay*, hoewel wat later, keerde ook van zyne dwalinge te rug.

Hy dringt door tot in het geheim vertrek van de hertoginne van Burgundie.

Het wederkeren van *Clifford* tot de zyde des konings hadt de uitwerking, welke de zelve daar van verwacht hadt, gelyk wy in het vervolg zullen zien, en de hertogin van Burgundie was daar door niet weinig verschrikt: doch zy wierdt het nog meer door de berichten, welke zy wist dat de koning hadt weten te krygen tot uit haar kabinet. Deze vorst, die door eene overmaat van wantrouwen, aan welke de staatkundigen onderhevig zyn, gene van zyne raadslagen aan zyne staatsdienaren openbaarde, hadt verspieders in Vlaanderen, de welke, veinzende het huis van Jork ten eenemale toegedaan te zyn, zich inwikkelden in de vertrouwendheit van den valschen *Eduard*, en van de hertoginne van Burgundie. Zy misleidden door hunnen valschen yver de allergetrouwste dienaren der hertoginne, kochten de anderen door geldt om, wonnen hunne biechtvaders en hunne kapellanen, en deden zich onderrechten van het gehele bedrog, tot de minste omstandigheit toe. Ten einde deze uitgezondenen aan het Vlaamsche hof zouden doorgaan voor menschen, die zich opofferden aan de party van den valschen *Eduard*, handelde hen de koning als overlopers, en volgens de gewoonte van dien tydt deedt hy hen alle zondagen in de S. Paulus-kerke in den ban, gelyk als verraders, en vyanden van zyn persoon en staten. 1494. 1495. 1496. 1497. 1498. Bacon.

Deze uitgezondenen geven hem nette berichten van het bedrog.

Het was door deze behendigheit dat hy eene nette beschryving kreeg van den persoon des bedriegers, van zynen name, vrienden, gevallen, en van alle de verbindtenissen, welke hy gemaakt hadt met de hertoginne van Burgundie, zodanig als ik die boven verhaalt hebbe. By deze onderrechtingen voegde hy nog andere, namentlyk deze, welke hy deedt beleggen wegens den moordt der twee zonen van *Eduard*. Maar terwyl 'er van de vier personen, welke *Richard* tot deze wrede daadt gebruikt hadt, niet meer dan twee in het leven waren, en dat men verschillende getuigenissen van hen hadt, die de zaak twyffelachtig zouden kunnen maken voor een volk, dat van te voren vooringenomen was, zo nam hy voor dit onderzoek onaangeroerd te laten, en zich niet te bedienen dan van die gene, welke hem uit Vlaanderen waren toegekomen, het hem genoeg zynde bekend te maken, dat de gewaande hertog van Jork niet was dan de zoon van een Jode van Doornik. Voor het overige hieldt hy het daar voor, dat het beter was deze waarheden zuchtbaar te maken door menschen, die niet schynen zouden daar belang by te hebben, dan de zelve in druk uit te geven, waar van het volk niet zou nalaten een mistrouwen op te vatten, en die voorts den zelven indruk niet zouden kunnen geven.

De valsche hertog van Jork was de zoon van een Jode te Doornik.

Henrik vaardigt gezanten af aan den aartshertog *Philips* van Oostenryk.

Hy vergenoegde zich niet met zyne onderdanen uit den dut te helpen, hy wilde ook *Philips*, aartshertog van Oostenryk, te recht brengen, en vrezende, dat hy mogt misleid worden door de kunstenaryen van de hertoginne van Burgundie, zondt hy aan hem afgezanten, om hem van de waarheit te onderrechten. *Maximiliaan*, des zelfs vader, zynde naar Duitschlandt vertrokken by den keizer *Frederik*, hadt hem in Nederlandt gelaten, het vaderlyk erfgoedt van *Maria* van Burgundie, zyne moeder, van welke hy het zelve geërft hadde; en om dat hy niet meer dan zestien jaren oud was, hadden de Staten van de Nederlanden hem een Raadt gegeven, om hem gedurende zyne minderjarigheit te ondersteunen. Het was voor dezen Raadt, waar in de aartshertog voorzat, dat *Poyning* en *Warham*, afgezanten des konings, ingeleid zynde, de laatste aldus sprak:

Vertoog der afgezanten tegen den bedrieger, en

MYNE HEEREN, *het goedt verstandt, dat 'er altydt geweest is tusschen het koninkryk van Engelandt en deze provincien, heeft den koning onzen mee-*

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

1494. 1495. 1496. 1497. 1498.

*meester verplicht ons aan uwe Heerlykheden * af te zenden, om dusdanige maatregelen met u te nemen, die de zelve kunnen onscheidbaar maken. Daar zyn al te veel redenen, welke uwl. verplichten de goede mening van den koning te beantwoorden, om te vreezen, dat gyl. u zoudt laten misleiden door de streken zyner vyanden. Het belang der twee volkeren is om vereenigt te blyven. Daar in vinden zy hun voordeel en veiligheit. Dit zyn twee volkeren, die het een het ander niet missen kunnen. Het schynt, dat de Hemel daar een huwelyk van gemaakt heeft, en dat onder hen niet zyn moet alleen eene betrekking van bondgenoot tot bondgenoot, maar een verbandt, al zo naauw als tusschen man en vrouw. Nochtans de koning, die in deze maatschappy de plaats van man bekleedt, beklaagt zich over de verleiders, die zyne vrouw van hem aftrekken, en hy heeft ons belast de zelve te noemen, op dat gyl. daar order op stellen zoudt. Daar is eene landstreek in de provincien, die aan uwe Heerlykheden gehoorzamen, alwaar zich van tydt tot tydt opdoen zamenzweringen tegen zyn persoon en tegen de rust van zyn koninkryk. Het is van daar dat van daan kwam sedert eenige jaren die gene, welke aan haar hoofdt stelde den zoon van een bakker, welken zy verandert hadt in den zone des hertogs van Clarence; en het is uit dien zelven oordt dat men hedendaags ziet te voorschyn komen een anderen rampzalige, de zoon van een Jode te Doornik, welken zyne navolgers hebben doen verlaten den naam van* Perkin, *om hem te geven dien van* Richard, *hertog van Jork, de twede zoon van den overleden koning* Eduard. *Uwe Heerlykheden zyn al te voorzichtig, om zich te late misleiden door de beuseltaal, ten dien einde uitgestrooit. Het bedrog van* Simnel, *die tegenwoordig nog is onder de valkeniers des konings, is een zeker voorteken van dat van* Perkin. *Van den anderen kant weten uwe Heerlykheden het droevig noodlot van den hertog van Jork en van zynen oudsten broeder. Indien die genen, die hem tegenwoordig doen herleven, daar in overeenkomen, dat de oudste onthalst is in zyne gevangenisse, waar in zy beide opgesloten waren, door welke betovering willen zy ons dan wys maken, dat dejongste ontkwam de wreedheit van zynen oom, en van den beul, van welken hy zich bediende? Is het, om dat de moordenaar van den eenen de verlosser wilde zyn van den anderen? Is het geweest het medelyden, dat hem wederhieldt? Is het gemoedt van zulke booswigten daar bekwaam toe? en hoe kan men geloven, dat deze beul edelmoedig genoeg is geweest om het leven van een kindt te sparen ten koste van het zyne, het welk afhing van de gehele uitvoeringe van zyne belastinge? Daar in kan geen verdeeling plaats hebben. Hy heeft hen beide behouden, of hy heeft hen beide gedood; en men kan het niet eens wezen aangaande de doodt des eenen, of men is verplicht overeen te komen omtrent de doodt van den anderen. Ook heeft de koning daar onwedersprekelyke bewyzen van: doch dit is het niet, waar mede ik my ophoude. Wy hebben voornamentlyk bevel om uwl. aan te tonen den geheimen handel, van welken men zich bedient heeft om den zoon van een Jode te vereeren met den eername van den zone des konings. De wysheit van mynen meester heeft deze gehele verborgendheit ontdekt, en niets ontbreekt 'er aan de overtuiging van het bedrog. Het is de onverzoenlyke haat van eene vrouwe, de welke dit alles gedaan heeft. De hertoginne weduwe van Burgundie, eene gezworene vyandin van het huis van Lancaster, heeft het voornemen gesmeed om den koning, mynen meester, van den troon te sloten, welken nochtans nevens hem het huis van Jork moet bekleeden in de persoon der koninginne, de welke daar van de erfgenaam is. Het is dan het bloedt van* Eduard *niet, dat haar lief is: indien dit zo was, zou zy gerustelyk hare dochter zien regeren. Zy is het zelf, die gebieden wil, of door hare nakomelingschap, of door hare kunstenaryen. De natuur heeft haar kinderen geweigert; hare kunstenary geeft haar de zelve. Zie daar een tweden van haar maaksel. Voor het overige zyn hare vruchten vreemde gewrogten. De kinderen, welke de natuur voortbrengt in den schoot hunner moeders, komen in de wereldt in den tydt van negen maanden: deze, welke haar eigenbaat uit haar kabinet voortbrengt, komen niet voor den dag dan na verloop van vyftien jaren. Ook worden zy met den degen aan de zyde geboren. Men stelt de zelve aan het hoofdt der legers, en zy dreigen koningen van den troon te bonzen. De koning, myn meester, is overtuigt, myne Heeren, dat gyl. afkeurt deze verfoeielyke onderstekingen, welke niet alleen een onrechten erfgenaam willen geven aan een huis, maar ook een gewaanden prins aan een koninkryk: die het bloedt der koningen willen doen vergaan, om dat der slaven te doen heerschen. Vrankryk heeft* Perkin *uit zyne staten verdreven, na dat het des zelfs bedrog gemerkt heeft. De koning, myn meester, myne Heeren, heeft reden te geloven, dat gyl. dit voorbeeldt zult navolgen, met welke hy een veel ouder en beter gegrond verbondt heeft dan met dezen ouden vyandt, nieuwelyks verzoent. Dit is het gene, dat wy uwl. van zynent wegen komen afvragen: het is ook onder deze voorwaarden, dat wy bevel hebben uwl. zyne vriendschap aan te bieden, en uwl. te verzekeren van zynen bystandt, en al het vermogen van zyn koninkryk in alle gelegenheden.*

* *Seigneuries.*

tegen de hertoginne van Burgundië.

Antwoordt van den Raadt des aartshertogs.

Dus sprak *Warham*. De Raadt, de zake eenigen tydt in overweginge genomen hebbende, antwoordde: dat de aartshertog wegens de vriendschap, die hy den koning toedroeg, geen bystandt zou verlenen aan den gewaanden hertog van Jork, en dat hy in het tegendeel aan den koning in alle voorvallen zou geven blyken van zyne toegenegenheit. Dat hy voor het overige geen antwoordt kon geven aangaande de handelingen van de hertoginne weduwe, welke meestaresse was in hare eigene landen, alwaar niemandt recht hadt om haar iets te bevelen.

Na dat de afgezanten weder te rug waren gekomen, en den koning van hunne verrechtingen verslag hadden gedaan, was de zelve niet voldaan over het antwoordt van den Raadt van Vlaanderen, het welk hy voor een uitvlucht opnam, wel wetende, dat de vorstinnen weduwen de oppermacht niet oeffenen, welke verblyft of aan den prins, of aan de Staten. Hy geloofde dan, dat het zyne eere raakte, en die van het volk, te dulden, dat de Vlamingen zyne verzoeken in den windt sloegen in eene zake van die aangelegenheit, waar over gehandelt wierdt, en dat hy hen door vreze moest noodzaken te doen, het geen zy niet gedaan hadden door bewegingen van eerbiedt, noch uit aanmerkinge van het verbondt. Om daar in te slagen besloot hy zynen resident te huis te roepen, alle de onderdanen des aartshertogs buiten het ryk te bannen, en allen koophandel met hen te breken. De verklaring daar van wierdt schielyk afgekondigt: doch de zelve deedt de uitwerking niet, welke hy daar van verwacht hadde. De Vlamingen verschrikten 'er minder voor, dan zy 'er over verstoort waren, en deden van hunne zyde een diergelyk verbodt afkondigen tegen de Engelschen. Zie daar dan twee machtige volkeren, die altoos goede vrienden waren geweest, en die met malkander overhoop raakten over het verschil van een ellendige. Dus is het, dat grote omwentelingen, die in de staten gebeuren, dikwils zeer kluchtige beginselen hebben.

De koning verklaart den Vlamingen den oorlog.

De

1494. 1495. 1496. 1497. 1498.

De koning, willende de beroertens voorkomen, welke het verraadt in zyn koninkryk ſtondt te verwekken, deedt de voornaamſte hoofden der eedverwanten gevangen nemen, onderrecht zynde door zyne verſpieders van de verſtandhoudinge, welke zy onderhielden met de hertoginne van Burgundie. De Lord *Fitz-Water*, *Simon Monfort*, *Thomas Thwaites*, *Willem d' Aubigney*, *Robert Ratklif*, *Thomas Cbreeſſenor*, en *Thomas Aſtword* waren van dit getal. Men arbeidde aan hun geding, en zy wierden alle overtuigt van verſtandhoudinge met *Perkin*, en van de misdaadt van hoog verraadt. *Monfort*, *Ratklif*, en *d' Aubigney* * wierden terſtondt onthoofd. *Fitz-Water* wierdt gevoert naar Calais; men weet niet waarom, en of de koning hem vergiffenis verleende, of niet. Hoe het zy, zyne ongeduldt, of zyne wanhoop, hem zyne vlucht doende onderſtaan, zyne bewaarders omkopende, wierdt hy ontdekt en onthoofd. De overige der veroordeelden ſtelde men vry, en ook vele anderen, die naderhandt overtuigt wierden, onder welke geeſtelyken waren, en onder hen twee Dominikaner monniken, en *Willem Wortlei*, deken van de St. Paulus-kerke, aan welken men de gunſt bewees van hunne beſchuldigingen niet ruchtbaar te maken. De koning, die hen vergiffenis gaf, wilde ook met eenen de eer van den Godsdienſt bewaren.

Hy doedt vele heeren gevangen nemen, ſchuldig of verdacht aan de zamenzwering.

* *Baten.* ſchryft dan eens *d' Aubeney*, dan *d' Aubigney*, en dan *d' Aubigny*, en men weet niet, of dit onderſcheide geſlachten zyn, dan of deze was van het zelve huis als Mylord *Gilles d' Aubeney*, ſtadvoogdt van Calais.

1495.

Men hadt eene uitſpanning in deze droevige bezigheden door de plegtigheit, welke geſchiedde ter eere van den prins *Henrik*, tweeden zone des konings, die hertog van Jork wierdt gemaakt, in den ouderdom van drie jaren. Dit feeſt duurde eenige dagen, gedurende de welke verſcheide ridders door den koning gemaakt wierden, gelyk men in diergelyke plegtigheden gewoon is. Dit waren de ridders, welke men noemt ridders van het Badt, of Bath, om dat zy zich in den beginne des avonds of nachts te voren, eer zy tot ridders geſlagen wierden, baadden: eene gewoonte allengskens in onbruik gekomen; doch is de orde in wezen gebleven, en men maakt de zelve nog tegenwoordig met grote plegtigheit (a). Het teken der orde is een rood lint om den arm.

De koning maakt verſcheide ridders van het Badt.

Speed. Chamberlain.

Na deze vermakelykheden ging de koning de dagen van het Kerſfeeſt te Weſtmunſter doorbrengen, van waar hy zich begaf naar den Tour te Londen. Het was om aldaar te ontfangen *Clifford*, welken hy nog niet gezien hadt, ten minſte in het openbaar, ſedert zyne wederkomſt uit Vlaanderen, en om te hebben een dekmantel om derwaarts te doen komen de heeren, welke *Clifford* zou beſchuldigen als medeplichtigen. Twee dagen daarna vergaderde hy aldaar zynen Raadt, beſtaande uit uitgelezene perſonen, in welke hy het meeſte vertrouwen ſtelde. In deze vergadering, in welke de koning voorzat, wierp *Clifford*, ingebragt zynde, zich voor zyne voeten, en ſmeekte hem om vergiffeniſſe van zyne misdaadt, als of hy hem nog geen vergiffenis verleent hadde, en dat dit de eerſte maal was, dat hy den koning gezien hadt, met welken hy echter reets te voren geheime zamenſpraken hadt gehouden. De koning zeide, dat hy hem vergiffenis gaf, doch onder voorwaarde, dat hy hem de ſchuldigen zou openbaren, zonder iemandt te ontzien. *Clifford*, als toen zyne ſtemme verheffende, zeide, dat hy een zekere proef ging geven van zyne erkenteniſſe en van zyne getrouwigheit, door het gevaar, waar aan hy zich bloot ſtelde, beſchuldigende Mylord *Stanley*, grootkamerling, als den voornaamſten der eedverwanten. 1495.

Op het horen van den name van *Stanley* ſcheen de koning ontſtelt, als of hem de zaak nieuw voorkwam, en of die te voren met *Clifford* niet was afgeſproken. Het is waar, dat het gezicht alleen van den grootkamerling bekwaam was deze ontroering te verwekken, zich hem ter zelver tydt vertonende als een onderdaan, die zyne vriendſchap verdient hadde door grote dienſten, en als een verrader, die zich zyne gramſchap waardig maakte door de allerſchandelykſte misdaadt. Twee zulke verſchillende voorwerpen zouden hem wel eene ontroering hebben kunnen geven. Na dat hy weder bedaart was, vermaande hy *Clifford* niets voor te dragen, waar van hy gene overtuigende bewyzen kon bybrengen. Hy zeide tegen hem, dat hy den kamerling niet kon onttrekken aan de ſtrengheit der wetten, indien hy ſchuldig was: maar dat hy wel op zyne hoede zou zyn van hem niet te beſchuldigen, indien hy niets hadt om zyne misdaadt te bewyzen. *Clifford* boodt zich daar op aan deze beſchuldiging te beveſtigen met de allerverſchrikkelykſte eeden, de zelve ten koſte van zyn leven ſtaande te houden, en de bewyzen daar van voor den dag te brengen. Op eene zo plegtige en nette verklaring beval de koning, de zaak met zynen Raadt overwogen hebbende, dat *Stanley* zou gevangen blyven, en des anderen daags voegde men hem eenige rechters toe, welke zyne beſchuldiging zouden onderzoeken. Men heeft niet geweten, welke de byzondere punten geweeſt zyn, waar van hy overtuigt was. Eenigen zeiden, dat het was, om dat hy in een mondgeſprek met *Clifford* zou gezegt hebben, dat indien hy geweten hadt, dat *Perkin* de waarachtige hertog van Jork geweeſt was, hy tegen dezen prins niet zou hebben willen ſtryden. Hy kon niets halsſtraffelyker zeggen, om dat hy daar door omſtiet het recht van het huis van Lancaſter, waar van de koning zo nayverig was, en dat hy den voorrang gaf aan dat van Jork. Ook was 'er de koning tot in zyne ziele door geraakt, en deze taal trof hem gevoeliger, wanneer men hem daar van het verhaal deedt, dan of hy *Stanley* op een dag van het gevecht gezien hadt de wapenen tegen hem gebruiken. Anderen zeggen, dat hy zich aan *Perkin* hadt verbonden, hem zyne handtekening en geldt zendende.

Mylord *Stanley* van verraadt beſchuldigt door *Clifford*.

Verſcheide bewegingen des konings op het verhaal van deze beſchuldiging.

Stanley was niet onſchuldig, hoedanig ook zyne misdaadt zyn mogt, hebbende het zelf in zyne eerſte ondervraging aan de rechters bekent, zonder zich te bekommeren om daar tegen verontſchuldigingen te zoeken: het zy, dat hy geloofde, dat de bekentenis, welke hy daar van deedt, goedwillig gedaan zynde, vergiffenis verdiende, of dat hy, opgeblazen door de grootheit zyner dienſten, geloofde boven het bereik der wetten te zyn. Wat 'er van zy, hy wierdt ſchuldig verklaart aan hoog verraadt, en veroordeelt. Daar waren zes gehele weken tuſſchen den dag van zyne gevangeniſſe en dien van zyn vonnis verlopen; een tydt, welken de koning gaf aan de voorſpraak van den broeder des beſchuldigden, die zyn ſchoonvader was, en aan zyne eigene gemoeds-bewegingen. Deze waren geweldig. De geſchiedſchryvers verbeelden ons de zelve niet dan zeer verward, om dat deze vertoning byna geheel geſpeelt wierdt in het herte des konings: echter vertonen zy ons tuſſchen beide de voornaamſte bewegingen. Het was in dezen tuſſchentydt,

(a) Deze ridderorde wierdt ingeſteld door *Henrik* den IV in den jare 1399, op den dag zyner kroninge, en zes en veertig ridders door hem gemaakt. Doch na verloop van tydt is 'er dikwils verandering omtrent het getal dezer ridders, hunne aanſtellinge en rang voorgevallen.

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

1495. waar in hy van het leven of van de doodt van *Stanley* uitſpraak moeſt doen, dat hy zich te binnen bragt alle des zelfs grote daden. Hy maakte eene levendige beſchryving van den veldſlag van Boswart, en van het gene *Stanley* daar in tot zyn voordeel en dienſt gedaan hadt. Hy verbeeldde zich dezen dapperen man als tot zynen byſtandt komende toeſchieten aan het hoofdt van drie duizend man; die zyne vyanden, reets de overhandt hebbende, onder zyne voeten trapte; die hem uit hunne handen trok, en die zyn leven en ryk redde. Hy zag hem vervolgens hem de kroon op het hoofdt zetten, welke hy na het gevecht in de tent van *Richard* gevonden hadt, naar zich trekkende door deze daadt de toeſtemming van het volk en van het Parlement, en den knoop doorhakkende van alle verſchillen, welke men over de ryks-opvolginge gemaakt hadt. Daar na eensklaps overgaande tot het denkbeeldt van de misdaadt, waar mede hy beſchuldigt was, zag hy hem aan de zyde van den bedrieger, aan het hoofdt der zamengezworenen, beraadſlagende voornemens tegen zyn leven, en zyne kroon. En in welken tydt? Wanneer hy hem door zyne weldaden hadt opgehoopt, tot zynen geheimen Raadt toegelaten, en verëert met het ampt van grootkamerling, om hem hoe langer hoe meerder aan zyn perſoon en vertrouwendheit te verbinden. Hy was gelykelyk bezwaart, een man te ſtraffen, die aan hem zulke grote dienſten bewezen hadt, en ongeſtraft te laten een verrader, die de ondankbaarheit paarde met de ontrouwe. De koning was van aardt ſtreng; nochtans regelde zyne ſtaatkunde zyne ſtrengheit en zyne zachtmoedigheit. Het was dan niet zyn aardt, die de weegſchaal overhaalde. Hy maakte eene aanmerking, dat de ſtraffeloosheit de zamengezworenen ſtouter zou maken, en dat in het tegendeel de doodt van hun hoofdt den ſchrik in de party zou brengen: des wilde hy liever een voorbeeldt geven van rechtvaardigheit, dan een voorbeeldt van zachtmoedigheit, en gaf den ſchuldigen over aan de ſtrengheit der wetten. Miſſchien hadt hy beter gedaan op eene andere wyze daar van te oordeelen: doch alles wel ingezien zynde, zyn de koningen meeſters van hunne gunſtbewyzen, en wanneer zy de ſchuldigen ſtraffen, vindt men niets daar tegen te zeggen. Het paſt den onderdanen getrouw te blyven, om de gramſchap van hunnen koning te ontgaan, de welke is als het gebrul van een leeuw.

De koning vergelykt de dienſten van *Stanley* tegen zyn verraadt.

Zyne ſtaatkunde veel eer dan zyne ſtrengheit verplichten hem om hem te doen ſterven.

Stanley wierdt onthoofd, volgens het vonnis der rechters, welke hem veroordeelden. Niettegenſtaande dat deze uitſpraak rechtmatig was, waren 'er echter wyze lieden, welke der zelver ſtrengheit laakten. Daar waren 'er zelfs, die den koning beſchuldigden beweegredenen daar toe gehad te hebben, min eerlyk dan die van de gerechtigheit en de openbare veiligheit. Zy zeiden, dat de grote verdienſten van *Stanley* een nayver in hem verwekt hadden, en zyne grote dienſten eene beſchaamdheit: dat de vorſten gene deugdt beminnen, die hunne vergeldingen te boven gaat. Zy voegen daar by, dat hy is verleid geweeſt door de verbeurdmakinge van de goederen des beſchuldigden, den allerrykſten onderdaan van het koninkryk. Hy liet inderdaadt na drie duizend ponden ſterlings aan inkomen in landeryen en andere vaſte goederen; een buitengemeen inkomen in dien tydt, en men vondt op zyn ſlot van Holt veertig duizend marken zilvers aan gereed geldt. Alle de geſchiedſchryvers komen echter daar in overeen, dat *Stanley* de doodt verdient hadde. Zyn ampt van grootkamerling wierdt gegeven aan *Gilles* Mylord *d'Aubeney*, een man van grote bekwaamheit, van eene beproefde dapperheit, en wiens goedaardigheit en gematigtheit een nieuwen luiſter gaven aan zyne oorlogsdaden. 1495.

Stanley wordt onthoofd. *Bacon.*

Voor het overige hadt de doodt van *Stanley* de gevolgen, welke de koning verwacht hadde. De zamengezworenen waren daar door zo verſlagen als door een donderſlag: de hertogin van Burgundië en de bedrieger beklaagden hem, als de ſpil, op welke hunne verſtandhouding in Engelandt draaide, en de Engelſchen, die in Vlaanderen waren, niet meer wetende by wien zy toevlucht zouden vinden, ſcheidden zich af van de Vlamingen en Ieren; zo dat de een den anderen wantrouwende, zy zich verſpreidden, elk zich bergende daar hy zekerheit meende te vinden.

De doodt van *Stanley* verſchrikt de eedverwanten, en verſtroost de zelve.

In den zelven tydt, als de verwarring onder de zamengezworenen kwam, ſcheelde het weinig of de beroertens waren wederom in Engelandt begonnen, op eene beſchuldiging, welke men inbragt tegen die genen, welke voorgaven, dat het huis van Jork meerder recht tot de krone hadt dan dat van Lancaſter: woorden, welke men als oproerig aanmerkte, maar die men liever ongemerkt hadt moeten laten doorgaan, dan dat men de zelve zou opvatten door eene naſpeuringe, die naar een geloofsonderzoek zweemde. De uitwerking daar van was verderffelyk; de ſchrik drong door tot in het paleis des konings; niemandt geloofde zich veilig, en niemandt, denkende een aanbrenger aan zyne ooren te hebben, gereed om hem te beklappen, dorſt 'erſpreken, uit vreze, dat men aan zyne woorden een verkeerden draai of uitlegging zou geven. Selden zag men twee menſchen by malkander: de eenzaamheit regeerde overal, en daar ſtondt te vrezen, dat het volk, het welk geen luſt heeft om gekwelt te worden, oproerig wierdt. De zaak hadt nochtans een beter uitkomſt. Daar waren alleen eenige weinige oproerigen, die geſtraft wierden, om dat zy ſchimpſchriften gevoegt hadden by hunne woorden. Het is bezwaarlyk deze doorſtrykingen te beletten, waar op de gemene man van alle tyden is vernibbelt geweeſt. Hy gelooft, dat het, kwalyk ſprekende van den vorſt en van zynen Raadt, zyne vryheit wederom krygt, of dat het zich ten minſte wreekt op die genen, welke het beſchuldigt van hen te hebben onderdrukt. De Romeinen, de voorzichtigſte wetgevers der wereldt, vergenoegden zich de daden te ſtraffen, en lieten de woorden voor het volk ſtraffeloos. *Auguſtus* bewaarde langen tydt deze gematigdheit: doch op het aanzoeken van *Tiberius* maakte hy wetten, die het maken van ſchimpſchriften onder het getal ſtelden der misdaden van gekwetſte hoogheit: wetten, van welke *Tiberius* in het vervolg van zyne komſte tot het ryk een al te groot handhaver of uitvoerder was; waar van de Geſchiedenis hem verwytingen doedt, zo wel als zyne opvolgers. *Tacitus.*

Het ſtaat aan ons niet iets daar omtrent te beſlechten; elke eeuw en elk landt heeft zyne gewoontens, en gelyk de ſchimpſchriften altoos een kwaad beginſel hebben, zo zyn de genen, die deswegen geſtraft worden, niet zeer te beklagen; vooral, byaldien zy daar op uit zyn om het volk door hunne ſteekſchriften tot wederſpannigheit op te rokkenen, gelyk die, van welke wy hier komen te ſpreken, waar van alleen maar vyf met hunne hoofden betaalden voor alle de anderen.

Na het ſtillen van alle deze bewegingen dacht de

1495. de koning om Ierlandt weder tot zynen plicht te
1496. brengen; waar toe hy, volgens zyne gewoonte,
1497. veel eer behendigheit gebruikte dan geweldt. Hy
1498. verkoor ten dien einde twee gevolmachtigden van twee byzondere ſtaten, volgens de verſchillende bedieningen, tot welke hy hen ſchikte, namentlyk den prioor van Lanthony, welken hy kanceliер van Ierlandt maakte, en *Poyning*, welken hy daar van tot maarſchalk verklaarde. Hy gaf aan hen beide de waardigheit van zyne algemene ſtedehouders in de burgerlyke zaken, en onderwierp alles aan hunne rechtbank, zonder daar van den grave van Kildare uit te zonderen, die het ampt bekleedde van groot-afgezant*. Zy vertrokken uit Engelandt met eene vloot, die weinig manſchap ophadde, en komende te landen aan dat gedeelte van het eilandt, het welk in gehoorzaamheit gebleven was, wierden zy ontfangen met de eerbewyzingen, welke men aan hunne ampten, van welke zy bezit namen, verſchuldigt was.

* *Grand Deputi.*

Poyning trekt door Ierlandt om de aanhangers der twee bedriegers te kaſtyden.

Weinig dagen daar na trok *Poyning* met een vliegend leger naar de allerwoeſte plaatſen van het eilandt, alwaar de wederſpannigen hunne huizen en ſchuilplaatſen hadden. Het was in dit gedeelte van het koninkryk, dat de aanhangers van *Perkin* woonden, die het te voren van *Simnel* geweeſt waren; grote yveraars voor de *Witte Roze*, en bygevolg vyanden van het huis van Lancaſter: voor het overige woeſte menſchen, opgevoed in hunne boſſchen en moeraſſen, en die van alle tyden af gelyk geweeſt zyn aan de woeſtheit van het landt, het welk zy bewonen, en aan de dikheit van de lucht, welke zy inademen. Gelyk zy toen nog geen opperhoofdt hadden, waren zy maar bedacht zich bedekt te houden binnen hunne verſchanſſingen, ſtellende hunne meiren en boſſchen tegen des konings benden. *Poyning* kon inderdaadt hen daar niet dwingen, en over zynen optocht kwalyk te vrede ontlaſtte hy zynen toorn op den grave van Kildare, welken hy beſchuldigde over verſtandhouding met de wederſpannigen: het zy dat hy daar van eenige blyken hadt, geſterkt door het vermoeden, het welk het voorbeeldt van zynen broeder hem tegen dezen Mylord gaf, in den veldſlag van Stokefield geſneuvelt, het zy dat de moeilykheit, van in zynen veldtocht kwalyk geſlaagt te hebben, in hem meer achterdocht veroorzaakte. Hy geloofde zyn hof by den koning te zullen maken met den grave aan den zelven te zenden, en ontſchuldigde zich over den kwaden uitſlag, welken hy gehad hadde wegens dit gewaande verraadt: maar *Kildare* verdedigde zich zo wel, dat hy vry geſproken, en weder naar zyne landvoogdy gezonden wierdt. Hy wierdt zelfs vereert met de ridderorde van de kouſſebandt, tot vergeldinge van zyne dienſten.

Hy beſchuldigt den grave van Kildare, die zich rechtvaardigt.

Zie *Herbert* in het leven van *Henrik* den VIII. Zaken van Ierlandt. *Cox. Varre.*

Dit tuſſchen beide komende voorval in deze Geſchiedenis verplicht my het gevolg der zaken van Ierlandt hoger op te halen, alzo ik van de zelve niets gezegt hebbe ſedert de nederlage van den eerſten bedrieger†. De koning hadt vergiffenis verleent aan de bloedverwanten van die genen, die in den veldſlag geſneuvelt waren; zo dat het huis van Kildare zyne goederen en waardigheden bewaart hadt; en *Henrik* vondt niet raadzaam krygsvolk naar dat eilandt te zenden, uit vreze, dat het meer ondienſt mogt doen aan de Engelſche volkplantingen dan aan de ingeborene Ieren. Hy zocht de laatſten liever door zachtheit te winnen. Het was daarom, dat hy den ridder *Richard Edgkomb* derwaarts deedt overgaan met vyf honderd man, om hem tot geleide te dienen veel eerder dan om iets te ondernemen. Ook hadt hy den Ieren niet dan aangename bevelen bekend te maken: eene algemene vergiffenis, en eene gehele herſtelling in alle hunne goederen. De oudſte van het huis van Kildare was de eerſte met zich te onderwerpen, en ook de eerſte, die vereert wierdt met de kentekenen der koninklyke goedwilligheit, door een gouden keten, welken de ridder *Edgkomb* hem omhing, na dat hy hem vry geſproken hadt van de verbanninge, de welke de wederſpannigen zich over den hals hadden gehaalt. Die van Kingſale hadden reets den eedt van *Allegeance* (a) afgelegt; en die van Waterfordt waren bedankt voor de getrouwigheit, in welke zy volhard waren. Een groot getal baronnen, grote heeren en kerkvoogden erkenden hunnen misſlag, en leidden den zelven eedt af als de graaf van Kildare in de hoofdkerke van Dublin. De aartsbiſſchop was onder het getal der wederherſtelden, en na die plegtigheit onthaalde hen de afgezant zeer deftig.

† in den jare 1487.

De koning verleent eene algemene vergiffenis.

1488.

Onderwerping van het huis van Kildare.

Het wordt gevolgt van alle anderen, die bevryd zyn van de verbanninge

1489.

In het volgende jaar ontboodt de koning, hebbende tyding gekregen van eenige nieuwe aanſlagen, *Kildare* en de voornaamſte heeren in Engelandt, om zich van hunne perſonen te verzekeren. Zy kwamen daar, en verydelden door hunne tegenwoordigheit het kwaad vermoeden, het welk men van hunne getrouwheit hadt. *Henrik* onthaalde hen prachtig in zyn paleis te Greenwich: doch hy wilde hen gedurende de maaltydt beſtraffen, en liet hen onder de keukenjongens zien den zelven *Simnel*, welken zy voor koning erkent hadden. Hy hadt hen reets hunne ligtvaardigheit verweten: want wanneer zy hem om vergiffenis verzochten zeide hy: *Het was tydt, dat ik kwam om uwe dwaasheit te beteugelen: anders zoudt gy alle de aapen, welke men in uw eilandt ontſcheept hadt, gaan kronen.* Hy zondt hen eenigen tydt daar na, met geſchenken beladen, wederom te rug. Hy gaf aan eenen onder hen alleen * drie honderd ſtukken goudt, en deelde de geſchenken uit aan anderen naar evenredigheit van hunne verdienſten, of van hunne waardigheit.

De koning verzekert zich van de meeſte groten.

Hy verwyt hen hunne ligtvaardigheit.

* aan den Lord *Hoath*;

De graaf van Delmond † behaalde in het zelve jaar twee aanmerkelyke overwinningen: de eene op *Morough-o-Karol*, de andere op *Mac-Teig-Carty*. Deze twee hoofden ſneuvelden op het ſlagveldt.

† *Mauritius Burkag.*

1491.
1492.

Men hadt in het vervolg eenigen tydt ruſt. De verdeeldheden begonden wederom in den jare 1491 tuſſchen het huis van *O-Neal* en dat van *O-Donel*, van wegens de eiſchen, welke het eerſte hadt op het laatſte, dat daar in weigerde te bewilligen. Hun verſchil eindigde niet dan door bloedige gevechten en door de doodt van *d'O-Neal*, die vermoord wierdt door zynen broeder *Henrik*. De moordenaar deelde het graafſchap Tyron met een derden broeder, genaamt *Daniel*, die hem zyn deel overdroeg in het jaar 1497. Ondertuſſchen leefde *O-Donel* zeer geruſt, en ſtierf zeer oud. Hy liet een zoon na, die van hem het prinsdom Tirconel erfde. De oude verſchillen tuſſchen de huizen *Butler van Ormond* en dat van *Kildare* namen ook in dit jaar wederom een begin, en eindigden niet voor dat het eerſte het andere hadt vernielt, gelyk wy in het vervolg zullen zien.

Aanhouding der geſchillen van die van *d'O-Donel*, en van die van *d'O-Neal*.

Het voorval van *Perkin* gaf den misnoegden nieuwe voorwendſelen van opſtandt. De graaf

(a) Een eedt, welken de Engelſchen aan den koning, uit hoofde van zyne opperhoofdigheit in het wereldlyke, doen, tot onderſcheidinge van dien aangaande zyne opperhoofdigheit in het geeſtelyke, gezegt *Supremazie*.

1494. van Kildare was beſchuldigt daar aan deel te hebben, en kwam te Londen om zich te verdedigen. Hy kon geen zekerder blyken van zyne onſchuldt geven. Doch het gezag van den hertog van Ormondt, zynen vyandt, dreef in den Raadt boven, en deedt hem naar den Tour brengen. Dit was de ſtaat, waar in *Poyning* Ierlandt gevonden hadt. Ik hebbe de gemelykheit verhaalt, welke hy gehad hadt over het kwaad gevolg van zyne wapenen, waar van hy zich gewroken hadt op den grave van Kildare. Het was in gevolge van zynen raadt, dat de graaf verplicht was ten hove te komen, en dat hy gevangen wierdt. Hy wierdt een jaar daarna geſlaakt, en ſchadeloos geſtelt wegens dit ongelyk door de eere, welke de koning hem aandeedt, hem herſtellende in de beſtiering over Ierlandt.

1495.

1496.

1497.

Haat van den hertog van Ormond tegen den grave van Kildare.

Zamenroeping van het Parlement van Ierlandt.

Poyning was gelukkiger in de burgerlyke bedieningen dan in die van den oorlog. Hy beriep het Parlement te Drogheda, alwaar hy vele wetten van aangelegenheit deedt doorgaan, om de gemene ruſt in het algemeen te verzekeren, en in het byzonder die der Engelſche volkplantingen. De voornaamſte der zelven zyn: I die, welke de vryplaatſen vernietigt, in welke zich de verraders en moordenaars begaven, tot verachting der wetten, en tot nadeel van de gemene zekerheit. Men hadt voornamentlyk de oproerigen in het oog, die zich hadden doen onderſcheiden in den opſtandt der twee bedriegers, en die in het vervolg binnen de vryplaatſen gevlucht waren. Zy wierden verplicht daar uit te gaan om geſtraft te worden, gelyk zy verdient hadden. II. De twede wet verboodt den bloedverwanten zich met den moordenaar wegens den moordt van hunnen nabeſtaande te verdragen, noch zich op hem te wreken, en wilde, dat de beſchuldigde in rechten zou vervolgt worden. Dus belette zy aan de eene zyde de ſtraffeloosheit der misdaden, door de laſhertigheit of medeplichtigheit der genen, die uit hoofde van het bloedverwantſchap verplicht waren den moordt te wreken; en aan de andere zyde betoomde zy de moorden, deze wraak bepalende binnen de grenzen van het openbare recht. III. Door de derde wet was het verboden vrede te maken, of oorlog, zonder toeſtemminge van den gezaghebber, te voeren; het welk ons doedt zien, hoe verre de hoofden der party hun gezag gebragt hadden, doordien zulk eene wet van noden was om het zelve in te binden. Zy deden hun uiterſte beſt om het zelve te handhaven, zelfs nog na het verbodt, ten minſte zo lang het hen mogelyk was. IV. De vierde wet vernietigde de namen der zamenzweringe. Zy maakt gewag van twee der voornaamſten, *Crom-Abo*, en *Butler-Abo*, welker eerſte betekent de navolgers van Kildare, en de andere die van Butler van Ormond. Het is zo, dat van alle tyden af het volk de denkbeelden van zyne razerny en oproerigheit gehecht heeft aan belagchelyke woorden: doch die ondertuſſchen bekwaam zyn om koninkryken in brandt te zetten, indien de tomeloosheit niet gebreidelt wierdt. V. Door de vyfde wet wierdt een moordt voorbedachtelyk geſtelt onder het getal der misdaden van hoog verraadt, omdat de wegen en de koophandel daar door wierden beveiligt.

Wetten, die *Poyning* aldaar doedt doorgaan.

Wet die Ierlandt onderwerpt aan de regering van Engelandt, genaamt *de wet van Poyning*.

Doch de alleraanzienlykſte wetten waren die gene, welke Ierlandt aan Engelandt onderwierpen. Dit was beſloten door eene der inſtellingen van het Parlement van Drogheda, de welke behelſde, dat alle beſluiten der Engelſche Parlementen, het gemenebeſt belangende, ook in Ierlandt zouden uitgevoert worden. Daar was nog eene andere, klaarder of uitdrukkelyker dan de eerſte, en die eene veel groter meeſterachtigheit aan deze eerſte krone gaf. Zy verboodt den Ieren het Parlement te vergaderen dan door toelatinge des konings by des zelfs openbrieven, onder de berechten van den groot-afgezant * en van den Raadt, de welke zouden behelzen niet alleen de beweegredenen van het vergaderen, maar ook de beſluiten, welke hy voornemens was te laten goedkeuren. De wet voegde daar by, dat deze beſluiten van geen kracht zouden zyn zonder de goedkeuringe des konings, en vernietigde alle de beſluiten, die genomen zouden zyn in vergaderingen, ontbloot van de achtbaarheit of het gezag van den vorſt. Men noemt de zelve, nog tegenwoordig *de wet van Poyning*, berucht onder de volgende regeringen, doordien de opvolgers van *Heurik* den VII de zelve by beurten of hebben gehandhaaft, of vernietigt, naar dat hunne verſchillende belangen zulks vereiſchten. Twee zaken regelden voornamentlyk het gebruik, dat men daar van maakte; te weten de oppermacht, of het verval der Engelſche volkplantingen, en de verſcheide omwentelingen van den Hervormden Godsdienſt. De Engelſchen en de Gereformeerden verwaarloosden de waarneming dezer wet, wanneer zy de ſterkſten waren: maar zy deden de zelve gelden zo haaſt als de inboorlingen de overhandt hadden, gebruikende de zelve als dan, om zo te ſpreken, tot eene borſtwering tegen hunne verdrukkinge.

1494. 1495. 1496. 1497.

* *Grand Depati.*

Het zelve Parlement keurde nog andere beſluiten goed. I. Het ſtondt aan den koning toe onderſtandgelden op de bebouwde landen. II. Het herſtelde de ridders van Maltha in het bezit van hunne goederen, welke hen waren afgenomen †. III. Het veroordeelde den grave van Kildare, die echter naderhandt ontſlagen is door den koning. Voor het overige verzekerde *Poyning* zo wel de ruſt van den ſtaat door de wysheit zyner wetten, en door de waakzaamheit van zyne bevelen, dat hy de wederſpannigen in toom hieldt, of in eene gedurige vreze, en hen belette zich te bewegen; dermaten, dat wanneer *Perkin* aldaar voor de twede maal aanlandde, niemandt zich by hem voegde, gelyk wy haaſt zien zullen. *Heurik* erkende deze dienſten van *Poyning* met dankbaarheit, en hem hebbende te huis ontboden maakte hy hem ridder van de kouſſebandt.

Andere wetten.

† Zy wierden naderhandt daar van weder beroofd onder *Henrik* den VIII in het jaar 1541.

De Geſchiedenis merkt aan, dat het in dezen tydt was, dat de koning meerder dan ooit te voren de onmatige drift liet blyken, welke hy tot het geldt hadt. Zyne koffers waren vol; Vrankryk betaalde hem zeer grote geldſommen; zyne onderzaten hadden hem grote onderſtandgelden beſchaft, en de verbeurd-verklaring van *Stanleys* goederen hadt hem ongemene rykdommen aangebragt. Dit alles was echter niet bekwaam om hem te verzadigen. Hy bekrachtigde wederom de penale wetten, welke hy vaſt geſtelt hadt in het begin zyner regeringe, en vulde in de zelve nieuwe geldboetens, welke de rechters of ſchouten gelaſt wierden de ſchuldigen op te leggen, mogelyk met recht, maar meeſt door bewegingen van gierigheit, die daarom de veroordeelingen hatelyk maakten. Hy maakte geen zwarigheit om zelfs een verdrag aan te gaan met de genen, welke tot het betalen van eene zekere geldboete veroordeelt waren, een gedeelte van de ſomme hen kwydſcheldende, om des te eerder van het overige betaalt te worden. Zo een verdrag maakte hy met *Willem Capel*, Alderman van Londen, aan wien hy kwydſcholdt het derde deel van zyne

Gierigheit des konings, en middelen, welke hy gebruikt om geldt te hebben.

Bacon.

1494. ne boete, welke twee duizend, zeven honderd
1495. ponden ſterlings bedroeg, wordende hem de twee
1496. andere derde deelen betaalt. Men beſchuldigt
1497. den kardinaal *Morton*, zynen kancelier, en *Bray*, eenen van zyne Raadsheeren, de grootſte aanraders van het vaſtſtellen dezer boetens geweeſt te zyn, en van het verbeurd-verklaren der goederen, het welk onder zyne regeringe in zwang ging: doch *Empſon* en *Dudley*, welke hen in hunne ampten opvolgden, deden hem zulks daar na beklagen, doordien de zelve gene maatregels namen in hunne knevelaryen, in plaats dat *Morton* en *Bray* het ligten der ſchattingen zo ligt maakten, en zo verdragelyk als het mogelyk was. De Engelſchen deden aan *Morton* en aan *Bray* in het vervolg recht, byzonder aan den eerſtgenoemden: maar voor *Empſon* en *Dudley* hadden zy een afſchrik. Voor het overige, de haat, welken zy dezen ſtaatdienaren toedroegen, ontlaſtte den koning niet van den laſter hunner afknevelingen, en de allergematigſte beriſpers hebben tot de nakomelingen doen overgaan de verwytingen, welke zyne onderdanen hem daar over deden. Eene ſchone les voor de vorſten, nayverig van hunne achting, die geloven moeten, dat men hen na hunne doodt niet zal ſparen, en dat het, om de achting der toekomende eeuwen te erlangen, nodig is die van de hunne te verdienen.

Hy gaat den grave van Stanley zien.

De ſtraffe van *Chambellan*, waar van wy boven geſproken hebben, verminderde niets van de genegenheit, welke de koning den grave van Stanley, zynen broeder, toedroeg. Deze Lord was de ſchoonvader van den koning, die hem den volgenden ſomer te Latham ging zien. Hy bragt vele dagen door om zich met hem te vermaken, en met zyne moeder, die met *Stanley* getrouwt was, trachtende hen te doen vergeten de doodt van den kamerling, welken hy, als hy zeide, niet geſtraft hadt dan met zich zelve het uiterſte geweldt aan te doen; waar by hy voegde, dat hy zich door zyne verradery zyne en hunne vriendſchap hebbende onwaardig gemaakt, zy te zamen daar van voor altydt de geheugenis verliezen moeſten.

1495. Vervolg der geſchiedeniſſe van den verleider *Perkin*, die den tytel aannam van hertog van Jork. *Polyd. Virg. Bacon.*

Het is nodig tot *Perkin* weder te keren, welken wy in Vlaanderen gelaten hebben, verbaaſt over de doodt van *Stanley*, en de verſtroojing van alle Engelſchen van zyne party. Deze wanorder zo goed, als het hem doenlyk was, weder herſtelt hebbende, wilde hy iets ondernemen, het welk aan zyne wapenen achting kon geven, zyne benden doen beſtaan, en ter zelver tydt de yveraars van het huis van Jork verplichten zich voor hem te verklaren. Zyn voornemen was, door goedvinden van zynen Raadt, eene landing in Engelandt te doen. *Frion*, van welken wy boven reets geſproken hebben, was de voornaamſte aanrader van deze zake. De koning was toen te Latham, in het Noorden van Engelandt. *Frion* beeldde zich in, dat het gemakkelyk was gedurende zyn afwezen voet aan landt te zetten in de provincie van Kent, alwaar zy grote verſtandhouding hadden; dat hunne aankomſt moedt zou geven aan hunne voorſtanders, en dat het ver afzyn van den koning de anderen zou beletten zich tegen de onderneminge aan te kanten: zodanig, dat hy zich verſterkt vindende door de eene, welke zich by hem zouden voegen, zonder te worden verhindert door de anderen, die niet uit hunne huizen zouden durven komen, zy wel haaſt de gehele provincie onder hunne macht zouden brengen. Dit gevoelen ſcheen niet ongegrond te zyn: de koning hadt inderdaadt niet gedacht op zulk een inval, wanneer hy zyne reize naar Latham aannam, zo dat hy gene bevelen hadt gegeven om dit te verhinderen, gelovende niet, dat *Perkin* in ſtaat zou zyn om het te ondernemen. Ondertuſſchen viel het geheel anders uit dan *Frion* verwacht hadde, en het geluk, den koning gunſtig zynde, keerde tot zyn voordeel den misſlag, welken hy begaan hadt met zich te verwyderen van eene provincie, voor de invallen der vyanden bloot geſtelt. Het volk hadt eene zo grote gedachten van de wysheit van dezen vorſt, dat het voor eene krygslift aanzag het gene, het welk waarlyk eene onvoorzichtigheit was. Het geloofde, dat de koning niet naar het Noorden was geweken, dan om den vyandt derwaarts te lokken, om hem op het lyf te vallen, zo haaſt als hy des zelfs landing zou verſtaan hebben; en dat hy geheime bevelen hadt gelaten aan die genen, die hem getrouw waren, om de andere te doden. Dus wanneer *Perkin* met zyne vloot verſcheen, vondt hy het volk zo niet geſtelt, als hy gehoopt hadde, en gelyk het waarſchynlyk zou hebben moeten zyn. 1495. *Bacon.*

Hy verſchynt op de kuſten van Kent, en zet zyne benden aan landt. *Polyd. Virg. Bacon.*

Ondertuſſchen hadt hy zich ingeſcheept met verflechte benden, beſtaande uit landlopers, rovers en deugnieten, de welke geloofden, dat men hen vervoerde om te gaan ſtropen, veel eer dan om te vechten. Hy liet terſtondt het anker vallen, zo haaſt als hy het landt genadert was. Eer hy zyne benden ontſcheepte vergenoegde hy zich eenige compagniën aan landt te zetten, welker bevelhebbers laſt hadden om de inwoonders te vermanen, den gewaanden hertog van Jork te ontfangen, en hunne machten by de zyne te voegen. Doch die van Kent, den moedt latende vallen op het gezicht van de kwade geſtalte der ſoldaten, en voor het overige niet eenen Engelſchman daar onder ziende, deden hen geen zonderling onthaal aan. Voeg hier by, dat zy vreeſden, gelyk gezegt is, om zich omringt te vinden door de konings-gezinden, en door den koning zelve, die niet zou dralen, volgens hunne meninge, om te komen toeſchieten: zo dat, wel verre van zich met de vyanden te vereenigen, zy zich naar hunne dorpen begaven, van voornemen zynde om zich daar te verſterken, indien men hen kwam te beſtoken. De adel, die getrouw was, onderrecht zynde van de geſteldheit en de meninge der landlieden, kwam hen vinden, ſchaarde hen in zekere benden, en zich aan hun hoofdt ſtellende deden zy de vyanden te rug keren naar die plaats, daar de vloot lag, nodigende de overigen door vele herhaalde tekenen voet aan landt te zetten. Zy deden ondertuſſchen de ontſcheepte benden geen het minſte kwaadt, ten einde zy tot een lokaas zouden dienen aan de anderen. Het ſcheelde weinig of de vyanden waren in het net gevallen. *Perkin*, door de zynen bedrogen, wilde, dat men onder zeil zou gaan, en dat men zou landen: doch *Frion*, voorzichtiger dan hy, en die de manieren der Engelſchen kende, kantte zich daar tegen. Hy vertoonde hem, „ dat byaldien die van Kent wel genegen
„ waren geweeſt, men hen met gehele hopen
„ op het ſtrandt zou gezien hebben zo haaſt als
„ de vloot in hun gezicht was gekomen; dat zy
„ met grote toejuichingen zouden ontfangen heb-
„ ben de ſoldaten, die men hadt ontſcheept, en
„ dat elk den zynen nemende, hem tot zynent
„ zou gebragt hebben. Dat het hem een zeer kwaad
„ gevoelen gaf, dat zy zo ſchielyk waren te rug
„ geweken, om twee dagen daar na in veel gro-
„ ter getale en in beter order weder te komen.
„ Dat dit de aardt niet was van een volk, dat
„ nergens naar wacht dan naar een hoofdt om
„ zich voor hem te verklaren, en dat men noch
„ drift,

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

1495. „ drift, noch ſpoedt zag. Eindelyk, dat hy „ een kwaad vermoeden hadt van die krygsben- „ den, zo wel geſchaart, gelykende beter naar „ benden, die zich gereed maakten om hen „ in ſtukken te hakken, dan naar een volk, dat „ gekomen was om hen te ontfangen, om zich ver- „ volgens by hen te voegen.

Zyne benden worden geſlagen.

Perkin gedroeg zich aan den raadt van *Frion*, beſloten hebbende nog eenige dagen te wachten, om het waarachtige voornemen der Engelſchen te ontdekken. Doch deze, ziende, dat de vyanden de liſt gemerkt hadden, trokken op tegen de benden, welke men ontſcheept hadt, en omcingelden de zelve eer zy weder by hunne ſchepen konden komen, verſloegen de zelve voor het grootſte gedeelte, en namen de overigen gevangen. Zy wierden als koppels paarden met touwen aan malkander gebonden, en dus naar Londen gevoert.

De koning, dezen inval vernomen hebbende, vloog daar naar toe, om 'er in te voorzien: doch op het twede bericht, dat hy ontfing, dat alles verſtrooit was, vergenoegde hy zich den ridder *Guilford* naar die provincie te zenden. *Guilford* deedt de inwoonders te zamen komen, prees hunne getrouwigheit, en beloofde hen grote vergeldingen van wegens den koning, vooral aan die genen, die hunnen yver hadden doen blyken met meerder ernſt dan de anderen. De koning ſtelde na zyne wederkomſt een voorbeeldt aan de gevangenen, en wilde, dat men de zelve zou ophangen, hen handelende niet als krygsgevangenen, maar als ſtruikrovers, het welk wierdt uitgevoert; en op dat de ſchrik daar van zich door het gehele koninkryk zou verſpreiden geſchiedde de uitvoering dezer ſtraffe op verſcheide plaatſen, namentlyk te Londen, in de provincie van Kent, in die van Suſſex, en Nortfolk, werwaarts deze ellendigen gebragt wierden, en aan galgen opgehangen, welke men liet oprechten op de duinen, langs de zeekuſt. *Perkin* keerde met zyne vloot te rug by de hertoginne van Burgundie, met welke hy zich over een zo kwaden uitſlag zocht te vertrooſten verwachtende een gunſtiger tydt en een beter lot.

De koning doedt de gevangenen ophangen.

Guichardin Traité ſur les Memoires de Commines.

Ondertuſſchen was paus *Alexander* de VI den koning ſterk aan om te treden in het verbondt, waar over de Venetianen en de hertog van Milanen in onderhandeling waren, om de Franſchen uit het koninkryk van Napels te verdryven. Deze paus was uit het huis *Borgia* (a), volgens eenigen van Valencië geboortig, en volgens anderen uit het koninkryk van Aragon; een man zonder trouwe, zonder Godsdienſt, van eene onbepaalde ſtaatzucht, en onverzadelyke gierigheit: anders bekwaam, van eenen levendigen geeſt, van een groot verſtandt, en van eene verwonderlyke vaardigheit in de allergewigtigſte zaken; een groot vriendt van *Bajazeth*, Turkſch keizer *, met welken hy eene zeer naauwe verbindtenis onderhieldt, hebbende by hem zynen afgezant †, voorzien met onderrechtingen, vol van loftuitingen en tedere uitdrukkingen omtrent dezen Sultan, die hem van zyn kant zeer toegenegene brieven ſchreef. Men heeft nog deze onderrechtingen en deze brieven, uit een van de welke men ziet, dat de paus een kardinaal ‡ maakte op de

Afbeeldſel van paus *Alexander* den VI.

* de twede van dien naam.

† Nuncius.

‡ *Nikolaas Libo, of Cibo.*

benoeminge van dezen Mahometaanſchen vorſt. De misdaadt maakte hunne verbindtenis; de paus zich van *Bajazeth* bedienende om den oorlog aan te doen aan de Chriſten vorſten, die hem dreigden zyne verkiezing te doen vernietigen, en *Bajazeth* zich van den paus bedienende om zynen broeder *Zizim* te doen omkomen, de welke hem den troon betwiſtte, en zyne toevlucht tot de Chriſten vorſten hadt genomen (a). Het was ook op zyne bede, dat de paus dezen Ottomanniſchen vorſt met vergift om hals bragt, eer hy den zelven aan den koning van Vrankryk overgaf, die zich van hem wilde bedienen in het voornemen, dat hy hadt om naar Griekenlandt over te ſteken, na de verovering van het koninkryk van Napels, *Bajazeth* hem belooft hebbende drie maal honderd duizend dukaten (b) tot eene beloninge van dit verfoeielyke ſchelmſtuk. De overwinningen der Franſchen hadden dezen paus zeer ongeruſt gemaakt, die liever gewilt hadt (dus zeide hy) hen zien komen met het kryt in de handt, om de herberg te tekenen, dan met den degen, om zich den weg te banen; daar door te kennen gevende de verbazende ſnelheit, met welke *Karel* het koninkryk van Napels hadt vermeeſtert binnen den tydt van vyftien dagen, na dat hy in het doortrekken alle de prinſſen van Italie hadt verplicht hem hulde te doen. Hy verzocht dan onder de handt, het zelve niet in het openbaar durvende doen, de daar by belang hebbende vorſten, zich tot dezen inval onderling te vereenigen, om van den troon te bonzen eene mogendheit, die hen wetten kwam ſtellen; en hy verplichtte *Henrik* in het verbondt te treden, waar van de hertog van Milanen en de Venetianen de voornaamſte aanleggers waren. Men zegt, dat *Alexander* de VI zich daar door wreekte over de beledigingen, welke hy geleden hadt van *Karel* den VIII, wiens gezant hem uitgemaakt hadt voor een moordenaar en ketter, en gedreigt hem van de pauſſelyke waardigheit te doen beroven*. Wat *Sforzia* belangt, het was op de aanzockinge van dezen hertog, een zeer godloos man, dat de Franſchen in Italie gekomen waren. Niets belette *Henrik* te treden in een verbindtenis, gemaakt om Vrankryk klein te maken, en het verbondt, het welk hy met *Karel* gemaakt hadde aangaande het opſlaan der belegeringe van Boulogne, liet hem in eene volkome vryheit. Het zelve wierdt dan getekent door den paus, door den Roomſch koning, door den koning van Engelandt, door den koning van Spanje, door de Venetianen, en door den hertog van Milaan. Men ziet uit de orde der ondertekening, dat de koning van Engelandt dien van Spanje voorgaat (c). Deze laatſte hadt aan *Karel* belooft, hem in zyne overwinningen niet te zullen beletten, en het was daarom dat hy de graafſchappen van Cerdaigne en het Rouſſillon wederkreeg. Doch hy haalde zyn woordt in, onder voorgeven, dat de Franſchen het keizerryk van Italië zouden innemen, en zyn afgezant verſcheurde het ver-

Bacon. Mézeray.

* *Traité de l'Ambaſſadeur par Wicquefort.*

Verbondt tegen Vrankryk.

(a) Hy was genoemt *Roderik Borgia* eer hy paus wierdt. De naam van zynen vader was *Godefroi Lenzoli*: doch *Adrianus* veranderde den zelven voor dat hy tot de pauſſelyke waardigheit kwam, en nam dien van zyne moeder *Borgia*, met der zelver geſlachtswapen, aan. Zy was eene zuſter van paus *Calixtus* den III, uit het huis *Borgia*.

(a) Hy hadt eerſt zyne toevlucht genomen tot den grootmeeſter van Rhodus, die hem na eenigen tydt aan den koning van Vrankryk, en deze vervolgens aan paus *Innocentius* den VIII, op welken paus *Alexander* de VI was gevolgt, naar Rome zondt.

(b) Anderen zeggen, twee maal honderd duizend ryksdaalders. *Bajazeth* zondt den paus daarenboven eenige zo genaamde heilige overblyfſelen, als onder anderen den tok van *Chriſtus* zonder naadt, en het yzer van de lans, daar zyne zyde mede doorſtoken was.

(c) Paus *Julius* de II gaf deezen voorrang aan *Henrik* den VII boven *Ferdinand*; en de kerkvergaderingen van Conſtants en van Baſel hadden het aldus voorheen uitgeſproken ten voordeele der Engelſche koningen.

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

1495. verbondt, tuſſchen de twee koningen gemaakt, in tegenwoordigheit van *Karel* zelve.

Doodt van de hertoginne van Jork, moeder van *Eduard* den IV. *Bacon.*

In dit zelve jaar ſtierf *Cecilia*, hertogin van Jork, moeder van *Eduard* den IV, zynde zeer oud, en wierdt begraven te Fodringham by haren man. Nooit hadt eene princes in haar huis groter eere gezien, noch groter ſchande. Zy overleefde het een en het ander; en het gene, het welk de treurdichter *Hekuba* doedt zeggen na de doodt van *Priamus* en *Hector*, voegt haar beter dan deze Trojaanſche vrouwe. Zy heeft vier van hare nakomelingen zien regeren, *Eduard* den IV, en *Richard* den III, hare twee zonen: *Eduard* den V, en *Elizabeth*, gemalin van *Henrik*, haren kleinzone, en kleindochter: maar zy zag ook een gelyk getal ſneuvelen, die de een den anderen om het leven bragten. *Eduard* de IV deedt zynen broeder, den hertog van Clarence, ſterven; *Richard* liet zyne neven vermoorden, zonen van zynen broeder *Eduard*, en wierdt eindelyk zelf gedood in den veldſlag van Boswarth, welken *Henrik* op hen won.

Zamenroeping van het Parlement, en wetten door het zelve gemaakt. *Bacon.*

In het zelve jaar vergaderde de koning het Parlement. De eerſte wet, welke door het zelve gemaakt wierdt, betrof de zekerheit des konings, en die van zyne legers. Door deze wet keurde het Parlement goed alle oorlogen, die gevoert waren, of in het toekomende gevoert mogten worden, om de rechten des konings te verdedigen, zonder dat het zou toegelaten zyn den aardt dezer oorlogen te onderzoeken, noch de zelve ooit aan iemandt tot eene misdaadt toe te rekenen, verbrekende en vernietigende in het tegendeel alle de beſluiten, die naderhandt daar omtrent zouden mogen gemaakt worden. Doch deze wet gaf veel eer blyken van de genegenheit van het Parlement voor den koning, dan van des zelfs voorzichtigheit: want het Parlement, het welk zit, kan niet bepalen de macht van het naaſtvolgende Parlement, noch des zelfs beſluiten herroepen. Het toekomende is immers niet in de macht der menſchen, als de welke niet onveranderlyk kunnen maken dat gene, het welk door zyne natuur, en door de wiſſelvalligheden der tyden de verandering onderworpen is.

Vervolgens maakte het Parlement eene wet, door welke den genen, die zich zelf vrywillig geſchat hadden om te voldoen aan de ſchattinge van *goedwilligheit* *, bevolen wierdt de zelve noodzakelyk te komen betalen. Men zegt, dat die genen, die reets betaalt hadden, niet kunnende verdragen, dat de anderen, die deze ſchatting niet hadden opgebragt, met hen den gek ſcheerden, het maken van deze wet veroorzaakten.

* *Bienveillance.*

Men maakte nog eene andere, de welke toeſtondt om zich door beroep te voorzien van het vonnis der gezworenen, of aangeſtelde rechters, naar de provincien gezonden, welker uitſpraken te voren oppermachtig en onwederroepelyk waren. Deze macht verbleef echter aan hen ten aanzien der halsſtraffelyke zaken, en der burgerlyke beneden de veertig ponden ſterlings.

Men maakte ook wetten tegen de ondankbaarheit der vrouwen, die de inkomſten vervreemdden, welke zy door de mildadigheit harer mannen bezaten, tot nadeel der erfgenamen van de zyde des teſtament-makers, tot wien zy moeſten wederkeren, en aan wien ook het Parlement daar van de bezitting verzekerde. Het vergunde hen zelfs die weder te eiſchen by het leven der geeffters, die het aan vreemden niet hadden kunnen overdoen, en die door deze overdragt zich van haar recht zelf vervallen zagen.

Men voorzag door eene andere wet in de on-

1495. macht der armen, wier behoeftigheit hen onvermogende maakte om hunne zaken in rechten te vervolgen, en men ontſloeg hen van de onkoſten der advokaten, procureurs, en griffiers; welke men verwees zich te belaſten met de afdoeninge hunner zaken, zonder iets daar voor te nemen. 1495.

De hertoginne van Burgundië verzoekt *Karel* den VIII en *Maximiliaan* de zyde van den gewaanden hertog van Jork te kiezen. *Polyd. Virgil. Bacon.*

Ondertuſſchen ſliep de gewaande hertog van Jork in Vlaanderen niet, en wachtte alleen eene gunſtige gelegenheit af om onder zeil te gaan. De hertogin van Burgundië geloofde de zelve gevonden te hebben, wanneer zy wiſt, dat *Henrik* in het verbondt der Italiaanſche prinſſen getreden was, niet twyffelende aan het misnoegen des Franſchen konings, waar van hy voornemens was zich te bedienen. Zy ſchreef hem daar over, hem vermanende zich te wreken over deze nieuwe belediging, welke hem hun gemene vyandt aandeedt, en om weder te keren tot de belangen van den hertog van Jork. Zy zocht ook den Roomſch koning aan, om de zyde van den aartshertog, zynen zone, te kiezen, en van zyne onderdanen, welke *Henrik* als vyanden gehandelt hadde, verbiedende allen omgang met hen. Zy won deze twee vorſten, en zy bediende zich van hun gezag om den gewaanden hertog van Jork den koning van Schotlandt aan te bevelen.

De gewaande hertog van Jork ſteekt naar Ierlandt over.

Deze maatregelen genomen zynde, wierdt dienſtig geoordeelt naar Ierlandt over te ſteken, daar men wiſt dat de aanhangers van de *Witte Roze* het ſtaande hielden, niet hebbende kunnen overwonnen worden door de Engelſchen, en van waar men gemakkelyk naar Schotlandt kon overgaan, als men het zou goed vinden. Alles was terſtondt tot de inſchepinge gereed, en de vloot met een voorſpoedigen windt vertrokken zynde kwam gelukkig binnen de havenen, in welke de wederſpannigen meeſters waren. Doch *Perkin* vondt aldaar gene grote hulpmiddelen: want ſchoon *Poyning* de wederſpannigen niet ten eenemale hadt kunnen t'onderbrengen, die zich in ontoegankelyke plaatſen verſcholen hadden, hadt hy hen nochtans tot een erbarmelyken ſtaat gebragt, hen ontnemende alle gemeenſchap met de ſteden, en hen beſloten houdende binnen hunne meiren en boſſchen. Voorts hadt hy goede maatregelen genomen met het Parlement, het welk hy hadt doen vergaderen, en overal goede order geſtelt om te beletten, dat wie van de kwalyk-gezinden het ook wezen mogt in het overige van het ryk niet zouden kunnen opſtaan. Dus kon *Perkin* geen ſtaat maken dan op woeſte menſchen, die als beeſten binnen hunne holen beſloten waren, en die hem geen genegenheit noch dapperheit konden betonen, dan in gelukkige uitkomſten: voorts zonder wapenen, zonder krygstucht, en ontbloot van alle dingen. Hy geloofde dan, en zyn Raadt was van het zelve gevoelen, dat het niet raadzaam was, zich met zulke benden in het open veldt te wagen, noch te trekken in andere geweſten van het eilandt, welke in gehoorzaamheit vreedzaam woonden; zo dat men een beſluit nam om naar Schotlandt over te gaan.

Hy gaat over naar Schotlandt. *Leſley, Polyd. Virg. Bacon.*

Dit beſluit wierdt ſtrax in het werk geſtelt, en alles ingeſcheept zynde ligtte men het anker. De overtocht is niet lang, en men draalde vervolgens niet aan landt te ſtappen. De koning van Schotlandt was reets gereed door de aanbevelingen van *Maximiliaan* en *Karel* om *Perkin* te ontfangen, als of hy waarlyk de hertog van Jork was: hy ontfing hem ook als zodanig. Zynde derhalven van zyne aankomſt verſtendigt, zondt hy hem zyne edellieden te gemoet, die hem ter kamer inleidden, alwaar hy hem zelf verwachtte, verſelt van den voornaamſten adel van het koninkryk.

Hy wordt van den koning wel ontfangen.

1495. De gewaande hertog van Jork tradt vooruit met eene edele vrymoedigheit, en zich naby den koning bevindende boog hy zich om hem te groeten, hem omhelzende: daarna eenige schreden achteruit doende sprak hy in dezer voegen, zyne stem verheffende, om van iedereen gehoort te worden:

Zyne stoute en beweeglyke aanspraak aan den zelven.

Zeer hoge en zeer machtige vorst, en gy Mylords, die den koning verselt, Gyl. ziet voor u een jongeling, door zyne geboorte geschikt tot de bezittinge van een vry groot koninkryk, maar dien de fortuin, die 'er hare kaatsbal van maakt, sedert twaalf jaren gedreven heeft van plaats tot plaats, en van de eene ellende gebragt tot de andere. Zodanig is de vertoning, welke het haar behaagt te geven aan het bloedt van de Plantageneten, *het welk zy niet heeft kunnen storten door de handt der beulen. De koningin myne moeder bergde my uit de wiege binnen eene vryplaats: ik ging van eene vryplaats over in eene gevangenisse, en uit de gevangenisse in de handen van een moordenaar, van welke de zelve Voorzienigheit, die oudtyds den jongen prins* Joas *wist te onttrekken aan de wreedheit van* Athalia, *heeft behaagt my te bevryden. Sedert dien tydt hebbe ik gedwaalt van koninkryk tot koninkryk, en schoon ik de zoon van een groten koning ben, hebbe ik nochtans geen duim breed lands, daar ik my op kan te rust leggen. Schotlandt is Engelandt al te naby gelegen om niet te weten het droevig noodlot van* Eduard *den IV, al zo ongelukkig in zyne nakomelingen, als luisterryk in zyne regeringe, en de wreedheit van zynen onrechtvaardigen broeder* Richard, *dig zich den weg wilde banen tot den troon door den moordt zyner neven. Hy deedt inderdaadt den oudsten sterven na eene korte regeringe van eenige maanden: maar de uitvoerder van zyne bevelen, het zy door eene knaginge van gewissе, het zy door andere bewegingen, welke de Hemel hem inboezemde, spaarde het leven van den tweden. Ik ben deze ongelukkige prins, die gekomen ben uit den Tour en uit de stadt Londen op den zelven dag, en weinig tyds daar na uit Engelandt. Ik hebbe my moeten schuil houden gedurende de regering van* Richard. *Door zyne doodt is het toneel niet, en de dwingelandt alleen van name verandert.* Henrik Tider *, niet te vrede met hertog van Richemond te zyn, heeft den troon der Engelsche koningen willen beklimmen, doende den flam der* Plantageneten *ondergaan. Geweten hebbende, dat ik nog leefde, heeft hy myn hoofdt op prys gestelt. Hy heeft ongemene geldsommen aan den Franschen koning gegeven om my te verlaten: hy heeft zynen onderdanen allen koophandel met de Vlamingen verboden, om dat deze laatste my niet hebben willen overgeven aan zyne dienaren: en hy braakt duizend lasteringen uit tegen de hertoginne van Burgundië, myne moeye, om dat sedert een jaar, dat ik my hebbe doen kennen, zy my in haar hof heeft gehuisvest; als of myne bloedvrienden zelf verplicht waren om my aan zynen haat op te offeren. Ziende, dat hy my van het leven niet kon beroven, heeft hy my voor een bedrieger uitgemaakt. Hy heeft* Clifford *omgekocht, die, onder voorwendsel van de goede party te dienen, die hy naar Vlaanderen gezonden hadt, den geweldenaar voor verspieder gedient heeft; en op de berechten van dezen verrader heeft hy valschelyk my toegedicht eene geboorte en ontmoetingen, al zo belagchelyk als valsch. Doch hy heeft Mylord* Stanley *niet kunnen winnen. Alle de genegenheit, welke deze heer hem toedroeg, aan wien hy de nederlaag en de doodt van* Richard *verschuldigt was, verdween op het verhaal, dat hy hem deedt van myne ongelukken, en voor de verzekeringen, welke men gaf, dat ik nog in het leven was. Hy betuigde, dat hy den grave van Richemond niet dienen zou tegen den zone van den koning* Eduard, *en dit edelmoedig woordt kostte hem het leven, hebbende hy liever willen sterven dan het weder te rug halen. Ik ben verzekert, dat dit hof zich niet heeft laten verleiden door de indrukkingen van mynen vyandt, gelyk het aan den anderen kant onbekwaam is zich te laten bevreest maken door zyne bedreigingen. Ik spreke tegen een edelmoedigen en dapperen vorst, en ik ben verzekert, dat hy zyne bescherming niet zal weigeren aan een ongelukkigen en vervolgden prins. Het is de eerste maal niet, dat de koningen van Engelandt bystandt gevonden hebben by die van Schotlandt, en ik hope, dappere vorst, dat gy my de gene zult toestaan, die ik van u kome te verzoeken. Dus zult gy de eer genieten van het huis van Jork op den troon herstelt te hebben, en gy zult van my ontfangen alle de betuigingen van genegenheit niet alleen van een goeden broeder, en een getrouwen bondgenoot, maar ook van een dankbaren prins, de welke U als zynen verlosser zal aanmerken.* 1495.

* of *Tudor.*

De koning van Schotlandt was deze vorst, welken de adel van het ryk boven zynen vader verheft hadde, en die opperbevelhebber was geweest van het wederspannig leger in dien veldslag, waar in deze ongelukkige vader was gesneuvelt. Hy was een jong vorst, levendig, vurig, in de burgerlyke oorlogen opgekweekt, en onder de edellieden, vyanden van *Heurik* den VII, om dat hy hunnen opstandt hadt veroordeelt; daarenboven vooringenomen door de aanpryzingen van den koning van Vrankryk en den Roomsch koning: zo dat men zich niet behoeft te verwonderen, dat eene zodanige redenvoering, uitgesproken met eene levendigheit, gepaart met eene verwonderlyke bevalligheit, een krachtigen indruk op zynen geest maakte. Hy antwoordde met weinig woorden den gewaanden hertog van Jork, dat hy hem welkom was, en dat hy zich niet zou beklagen, dat hy zich in zyne handen gestelt hadde. Van dat oogenblik af handelde hy hem als een prins, en als den wettigen erfgenaam der Engelsche krone. Hy hadt by zich verstandige personen, die het bedrog wel merkten, en die hem trachtten te bewegen om zich in den grondt beter van de waarheit dien aangaande te laten onderrechten. Zy vertoonden hem, dat de zaken, die de gewaande hertog van Jork hadt voortgebragt, verdienden wel overwogen te worden, en dat zy van dien aardt waren om niet gelooft te worden, dan op welgegronde bewyzen, zynde van zich zelve weinig waarschynlyk. Doch hy nam geen acht op hunne vertogen, het zy dat het goed gelaat en het grootsch wezen des bedriegers hem geheel en al hadden ingenomen, het zy hy in zyn schik was een voorwendsel te hebben, hem ondersteunende, om den koning van Engelandt, welken hy niet beminde, te beoorlogen. Daar is nochtans grote waarschynlykheit, dat hy het ter goeder trouwe geloofde, doordien hy hem weinige dagen daar na deedt trouwen met *Catharina Gourden*, dochter des grave van Huntley, en eene nabestaande van den koning zelve: pryswaardig voor het overige door hare deugdt zo wel als door hare geboorte, en de schoonste vrouwspersoon van Schotlandt. Zie daar dan *Perkin*, den zoon van een ellendigen Jode, verheven tot de eere der koninklyke vermaagschapping, en bezitter van de beminnelykste vrouwe van het koninkryk. Eene vreemde uitkomst, welke noch de een noch de andere verdiende; zynde het bedrog van den man niet waardig zodanige eere, noch de deugdt van de vrouwe zodanige schande.

Afbeeldsel van *Jakob* den VIII. *Polyd. Virg. Bacon.*

Hy erkent den bedrieger voor den waren hertog van Jork.

Hy geeft hem de dochter van den grave van Huntley, zyne bloedverwante, ten huwelyk.

Na de huwelyksplegtigheit, en de gewone vermakelykheden, in diergelyke voorvallen gebruikelyk, begaf hy zich om den koning van Engelandt te beoorlogen,

Hy staat hem by om den koning van Engelandt te

1495. kelyk, dacht men op ernſtiger zaken. De koning van Schotlandt was een liefhebber van oorlogen, en brandde van begeerte om de zelve den koning van Engelandt aan te doen. De valſche hertog van Jork van zyn kant toonde de zelve onverduldigheit. Men verhaaſtte dan de toebereidſelen tot den veldtocht. De koning wilde, dat de oorlog zou gevoert worden op den name van den hertog van Jork; en deze ondergeſtoken prins deedt eene verklaring uitgeven om zyne wapenen te billyken, en zyne oogmerken bekend te maken. De Engelſche geſchiedenisſchryver *, die de zelve in het licht heeft gegeven, getuigt, dat de zelve oorſpronkelyk is, wiens handſchrift met zorge bewaart wordt †; en de trotſchheit, met welke de bedrieger zich verklaart, verplicht ons de zelve hier geheel in te laſſchen.

* *Bacon.*

† in de boekzaal van den ridder *Cotton.*

Hy begint *met Godt de ſchuldige eere te bewyzen, als den ſcheidsman der koningen, die de zelve van den troon doedt afſtappen, en den zelven wederom beklimmen als het hem behaagt. Hy dankt hem van wegens de hope, welke hy hem geeft van in zyn ryk weder te keren, ſtellende hem aan het hoofdt van een leger, bekwaam om het zelve te herwinnen: en hy betuigt, dat hy het op niemandt gemunt heeft dan den onrechtmatigen bezitter* ‡, *hebbende voor het volk van Engelandt, zyne waarde onderdanen, niet dan de tederheit van een goeden prins.* Hy verzekert hen, *dat hy hun bloedt ſparen zal en hunne goederen, zo veel hem doenlyk zal zyn, hen vermanende van hunne zyde te beantwoorden zyne goede oogmerken, en in hem te erkennen den tweden zone van* Eduard, *dien koning, wiens geheugen hen zo dierbaar was.* Hy voegt daar by, *dat hy kwam wreken zyne en ook hunne ongelyken, hen verloſſen van het ſchandelyke juk der* Tidors, *en hen wederbrengen onder de gehoorzaamheit hunner wettige vorſten; dat de dwingelandy van* Richard *verdragelyker geweeſt was dan die van den tweden dwingelandt; dat men den eerſten niets kon verwyten dan zyne wreedheit: zynde voor het overige een prins met alle koninklyke hoedanigheden begaaft, welgezind ten beſte zyner onderdanen, en yverig voor de eere des volks; dat, in plaats de ander in zyne aderen niets voelde dan het bloedt der* Tidors, *by gene andere bewegingen hadt dan die overeenkwamen met de middelmatigheit van zyne geboorte: zonder liefde voor zyn volk, zonder begeertens naar roem, alleen bezig om maar zyne koffers met geldt te vullen door de boetens en verbeurdmakingen: tot hondgenoten gene andere hebbende dan vorſten, die zyne vriendſchap kochten: gene Parlementen beroepende dan om geldt te hebben, en geen oorlog verklarende dan om de vrede te verkopen. Dat het bloedt van* Stanley, *van* Montfort, *van* Ratklif, *van* d'Aubigny † *en van* Stafford *zo wel geſtort was om te voldoen aan zyne gierigheit, als om zyne dwingelandy te verzekeren. Dat hy lieden van aanzien niet kon verdragen, waar van de vryſteden vol gepropt waren, en dat hy nog gevangen hieldt den grave van Warwyk, zoon des hertogs van Clarence, zonder hem van eenige misdaadt te kunnen overtuigen: terwyl hy tot zyne vertrouwendheit en tot de eerſte ampten bevorderde eenen* Fox, *eenen* Smith, *eenen* Bray, *eenen* Olivier King, *eenen* David Owen, *eenen* Riſeley, *eenen* Tuberville, *eenen* Tiler, *eenen* Chomley, *eenen* Empſon, *eenen* Hobart, *eenen* Cut, *eenen* Garth, *en eenen* Wiat, *menſchen van het ſchuim des volks, en eerloze werktuigen zyner gierigheit. Dat hy hem rekenſchap kwam doen geven van zyne moorden en verbanningen, van de tienden, welke hy gewelddiger wyze naar zich hadt genomen, van de geldboetens, welke hy hadt afgeperſt, en eindelyk van alle de ſchattingen, welke hy hadt geheven, inzonderheit van die hatelyke taxe van goedwilligheit* *, *welke hy met zo veel ſtrengheit hadt doen inworderen. Dat, gelyk als hy de wapenen niet hadt opgevat door een geeſt van wraakgierigheit, hy kwyd ſcholdt alle beledigingen, tot heden gedaan aan zyn perſoon en zyne waardigheit, het zy door onkunde, of anderszins; behoudens dat men zich aan hem kwam onderwerpen, als aan den wettigen erfgenaam der krone, verlatende de zyde van den geweldenaar. Voor het overige, dat hy de wapenen niet zou nederleggen vooraleer hy den dwingelandt geſtraft hadt; aan de kerke hare rechten wedergegeven; den adel in zyne voorrechten herſtelt, en het volk in zyne vryheden; voor dat hy zou hebben doen wedergeven de openbare geſchriften en vrydommen, welke men de ſteden hadt ontnomen; en voor dat hy eindelyk herſtelt zou hebben het koninkryk in den luiſter, in welken het was ten tyde van zyns vaders regeringe.* Hy vermaande vervolgens de Engelſchen om hem den dwingelandt over te geven, om te ſparen het bloedt, het welk in een oorlog geſtort zou moeten worden, en hy ſtelde des zelfs hoofdt op prys. Hy eindigde met betuigingen aangaande de zuiverheit der inzichten van den koning der Schotten, zynen geliefden neef, de welke, zeide hy, de wapenen niet hadt opgevat, dan door eene beweginge van medelyden voor een uitgeſchudden prins, zonder te hebben eenig voornemen op Engelandt; en dat hy weder naar huis zou keren, zo haaſt als de oorlog maar geëindigt was, zonder iets anders weg te dragen dan de eere van het huis van Jork op den troon te hebben herſtelt.

* Bienveillance.

‡ *Uſurpateur.*

† of *Aubeny.*

Schrittelyke verdediging van den gewaanden hertog van Jork tegen *Henrik* den VII, welken hy handelt als een onwettigen bezitter van den Engelſchen troon.

Ondertuſſchen trok het leger dieper in de provincie van Northumberlandt, alwaar de gewaande hertog van Jork affchriften van zyn openbaar geſchrift deedt uitſtroojen, waar van hy 'er ook eenige naar de andere provincien zondt. Doch deze plegtige verklaring deedt de uitwerking niet, welke men van de zelve gehoopt hadt. Het volk bleef ſtil, en niemandt kwam zich by het leger voegen, het welk zich hadt nedergeſlagen eenige dagen zonder eenige vyandelykheit te ondernemen, verwachtende een opſtandt der inwoonderen op het gezicht van hunnen gewaanden vorſt: het zy dat deze geruſtheit kwam van de zorgen, welke de koning genomen hadt om zyne onderdanen te onderrechten van het verhaal wegens *Perkin*; het zy door afkeer, welken de Engelſchen hebben voor vreemdelingen, ſtellende de Schotten toen onder dat getal, en zelfs hen houdende voor hunne dodelyke vyanden. Dus tradt de koning van Schotlandt, verſelt van *Perkin*, zynde moeielyk gene bewegingen te zien geſchieden ten voordeele van dezen ondergeſtoken prins, in de provincie als vyandt, en ſtroopte het gehele landt af. Dit was al het voordeel, het welk hy van dezen optocht hadt, hebbende zyne benden afgebragt, met buit beladen, in zyn koninkryk, op de tyding, welke hy kreeg, dat *Henrik* zyn leger afzondt, om hem aan te taſten. De vrees noodzaakte hem niet te deinzen; maar ziende zyne ſoldaten belemmert met hun legertuig, vreesde hy met reden, dat zy liever zouden willen het al vluchtende wegdragen, dan het verliezen met den vyandt het hoofdt te bieden. Men zegt, dat *Perkin* zeer ten ontyde by deze gelegenheit den zachtzinnigen koning wilde maken, en zynde den koning van Schotlandt komen vinden, zeide hy tegen hem: *Dat de kroon hem zo waardig niet was, dat hy de zelve wilde kopen ten koſte van het behoudt van zyn volk, en dat hy liever wilde zyn zonder koninkryk, dan 'er een bezitten, het welk door zyne eigene wapenen verwoeſt was.* Schone woorden, indien de zelve gekomen waren uit den

Optocht van het Schotſche leger naar Engelandt; *Polyd. Virg. Bacon.*

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

1495. mondt van een waarachtigen vorst, en niet uit dien van een bedrieger. De koning van Schotlandt, gemelyk over den kwaden uitslag van den veldtocht, en beginnende uit de dwalinge te geraken door het gedrag van die van Northumberlandt, streek over deze valsche edelmoedigheit het oordeel, dat hy daar over geven moest. *Ik verwondere my*, zeide hy tegen hem, *over de genegenheit, welke gy betoont tegen een volk, het welk u de zelve zo weinig betoont heeft: ondankbare onderdanen zyn eerder bekwaam den toorn van hunnen wettigen prins te vermeerderen dan zyn medelyden.*

1496. *Polyd. Virg. Bacon.* De aftocht der Schotten gaf veel blydschap aan *Henrik*, die den zelven aanmerkte als de laatste poging van den verleider, wiens onmacht hy begon te verachten. Hy was bevreest voor de vermaagschapping, welke de koning van Schotlandt met dezen bedrieger hadt aangegaan door het huwelyk van zyne bloedverwante: doch hy geloofde, dat hy daar van wel haast berouw zou hebben, indien hy de zelve niet reets hadt. Aan den anderen kant ziende, dat de provincien in het Noorden binnen hare gehoorzaamheit bleven, vreesde hy weinig voor een oorlog met Schotlandt. Deze geschapenheit van zaken bewoog hem te luisteren naar de vertogen, welke zyne onderdanen hem gedurig deden, en naar die van den aartshertog, aangaande het verbodt van den koophandel, even nadeelig aan den eenen en aan den anderen. Hy zou tot dat uiterste niet gekomen zyn dan om de Vlamingen te verplichten *Perkin* te verlaten; maar het weinig werk, dat men van dezen bedrieger begon te maken, en de tydingen, welke *Henrik* daar van kreeg, namentlyk dat hy al zo kwalyk te boek stondt in de staten van den aartshertog als in Engelandt, deden hem besluiten tot de bevestiging der oude verbonden. Hy merkte aan, dat de voorspoedt en overvloedt van het volk de zyne was, en dat het onmogelyk was hen dezen overvloedt zonder den koophandel te bezorgen, waar uit men, als uit een ryke myn, haalt schatten, die duurzaam zyn. Hy benoemde dan tot gevolmachtigden den bisschop *Richard Fox*, welken hy geheim-zegelbewaarder gemaakt hadt, den ondergraaf * *Jan Welles*, *Jan Kendal*, prioor van S. Jan van Jeruzalem in Engelandt, *Willem Warham*, *Christoffel Urswik* en *Jan Risley*, gevende hen volmacht om over deze zake te handelen met de afgezondenen van den aartshertog, van welke *Philips*, heer van Beuvres, gouverneur van Artois en admiraal, en *Paulus van Baanst*, voorzitter † van Vlaanderen, de voornaamsten waren.

* Vicomte.

† President.

Verdrag van koophandel gesloten tusschen de Engelschen en Vlamingen.

De gevolmachtigden vergaderden te Londen, en als of zy het zelve voornemen hadden en de zelve begeerte, om het goed verstandt tusschen de beide volkeren herstelt te zien, kwamen zy wel haast overeen over de voorwaarden van het verdrag. De voornaamste der zelven behelsden: „ Dat 'er „ voortaan eene oprechte vriendschap en duurzame vrede zou zyn tusschen den koning van Engelandt aan de eene, en den aartshertog van Oostenryk aan de andere zyde, tusschen hunne opvolgers en erfgenamen, onderdanen, enz. „ Dat geen der twee gemelde vorsten iets tegen „ den anderen, het zy met raadt, of daadt, zou „ mogen ondernemen; Dat zy geen van beide „ in hunne ryken, landen en havenen eenige „ verblyfplaats zouden mogen vergunnen aan de „ oproerigen en vluchtelingen van den een of den „ anderen, noch den zelven, buiten hun gebiedt „ zich bevindende, eenige hulp of onderstandt „ toebrengen; Dat, byaldien het mogt gebeuren, „ dat een der twee vorsten den anderen door brie- 1496.
„ ven, of anderszins, waarschouwde, dat zulke *Acta Publ.*
„ oproerigen naar zyn landt gevlucht waren, en *Tom. XII,*
„ zich daar in onthielden, de zelve zal verplicht *fol.* 579-591.
„ zyn, hen het zelve te verbieden, en binnen den
„ tydt van vyftien dagen doen ruimen, of, na
„ verloop van dien, geweldiger middelen by de
„ handt vatten: in het byzonder verplichtte zich
„ de aartshertog *Philippus* in eene afzonderlyke
„ voorwaarde, dat de hertoginne weduwe van
„ Burgundië geen schuilplaats zou toestaan aan
„ de wederspannigen van den koning van Enge-
„ landt in de landen, steden en plaatsen, die zy, het zy
„ als een huwelyksgift, of onder eenigen anderen
„ name, hoe de zelve ook zyn mogt, bezat, of
„ bestierde; en dat hy haar, indien zy hier tegen
„ mogt doen of handelen, van alle die landen,
„ steden en plaatsen zou beroven; Dat de koop-
„ handel tusschen de onderdanen van den koning
„ en den aartshertog in het vervolg zou gedreven
„ worden in alle veiligheit, als voor het verbodt,
„ daar omtrent gedaan, geschied was, met de
„ gewone voorrechten voor de kooplieden,
„ schippers, enz. in alle de steden en havenen,
„ onder de gehoorzaamheit van deze twee vor-
„ sten behorende; Dat zo dikwils het mogt ge-
„ beuren, dat een schip, een van beider onderda-
„ nen toekomende, op de kusten en omtrent de
„ havenen van den eenen of den anderen dezer
„ twee vorsten kwam te verongelukken, of te
„ stranden, de geborgene goederen echter geen-
„ zins zullen prys en verbeurd zyn, schoon 'er
„ muis noch man van zo een schip in leven was
„ gebleven, maar door den schout en het gerecht
„ van zo eene plaats, daar het ongeval gebeurt,
„ in bewaringe genomen worden, en daar een
„ jaar en dag, van den dag, op welken het ge-
„ schied is, af te rekenen, onder blyven, en dat
„ die goederen, indien zich der zelver rechte ei-
„ genaars binnen den gezegden tydt met echte
„ bewyzen aangaven, aan hen, mits redelyker
„ wyze betalende de onkosten, tot berginge dier
„ goederen gedaan, zullen wedergegeven wor-
„ den". By deze voorwaarden wierden nog eenige andere, van minder belang, gevoegt, tot bevestiginge en zekerheit van den koophandel voor de onderdanen der beide vorsten; en dit verdrag wierdt gesloten den 24 February des jaars 1496. De Nederlanders noemden het zelve *het groot verdrag van koophandel*, ten dele om dat het zelve daar omtrent wydlopiger was dan eenig voorgaande, ten dele in tegenstellinge van een ander, het welk naderhandt, omtrent het einde der regeringe van *Henrik* den VII, gemaakt wierdt, aan het welke men den naam gaf van het *kwaad verdrag*. Voor het overige, schoon *Perkin* in dit verdrag juist niet by name genoemt was, en schoon hy voor geen wederspannige van den koning van Engelandt kon gehouden worden, om dat hy geen onderdaan van den zelven was, verstrooide en vernietigde echter de verbanning, in het zelve vast gestelt, zynen aanhang, trekkende alle de Engelschen en andere onderdanen van den koning van hem af, alzo zich de zelve nu niet meer naar Vlaanderen dorsten begeven, doordien zy daar niet meer veilig waren.

Voornaamste voorwaarden van dat verdrag. *Acta Publica. Tom. XII, fol.* 578-591.

Omtrent dezen tydt sloeg een Venetiaan den koning eene scheepvaart naar Oost-Indië voor, nog zekerder en gemakkelyker dan die, welke *Christoffel Columbus* sedert eenige jaren gevonden hadt. Zyn naam was *Johannes Cabot*, en men gaf hem den bynaam van *Nauclerus* * ter oorzake van zyne bekwaamheit in het stuurmanschap. Hy hadt zich in Engelandt nedergezet, en woonde

* Een Grieksch woordt (Ναύκληρος) betekenende een stuurman.

1496. te Briſtol. Men zegt op eene zekere plaats * van hem, dat hy door zyne kenniſſe van den hemelskloot ontdekt hadt, dat de ſtreek van het Zuiden, dien *Columbus* genomen hadt, rondom den aardkloot zeilende, de rechte ſtreek niet was; en dat men Noord-Noord-Weſt opſtevenende veel ſchielyker en gemakkelyker in Amerika kon komen, van waar men vervolgens tot in Ooſt-Indië zou komen door de doorvaarten, die de twee halfronden moeſten zamenvoegen. Zyn ontwerp gemaakt hebbende, vervolgt de zelve ſchryver, komt hy den koning vinden, aan wien hy voorſtelde, dat indien hem de zelve eenige ſchepen wilde geven, hy geloofde zyn voornemen onder zyne beſcherminge gelukkig te zullen uitvoeren. De koning liet drie koopvaardyſchepen uitruſten, op welke hy ſcheep ging in het begin van de lente dezes jaars (a). Zyne mening was gedurig Noord-Noord-Weſt te zeilen, tot dat hy op de hoogte van Catay zou gekomen zyn, dat eenigen voor Groot-Tartaryë nemen, en anderen voor het Noorder gedeelte van China. Doch gemerkt hebbende, dat hy Noordwaarts afgedreven was, en van het Noorden naar het Weſten, eene ſtreek geheel aanlopende tegen de gene, die hy meende te houden, keerde hy te rug naar de middellyn, en wierdt vervolgens naar een eilandt gevoert, het welk de Spanjaarden naderhandt Florida genoemt hebben; van waar hy na een kort verblyf, en in geen ſtaat zynde om verder te zeilen, om dat hem levensmiddelen ontbraken, weder in Engelandt te rug kwam: zo dat, volgens dit verhaal, de Engelſchen de eerſte zouden geweeſt zyn, die Florida ontdekt hebben, waar op zy dan bygevolg meerder recht zouden hebben dan de Spanjaarden.

* Zie *Hieron. Benzoni America.* Andere geſchiedſchryvers gewagen niet van zulk een tocht van *Columbus* naar Ooſt-Indië.

Ontwerp van *Johannes Cabot*, een Venetiaan, zich ter woon in Engelandt begeven hebbende, om langs een anderen weg naar de nieuwe wereldt te zeilen.

Die geen, die ons dit verhaal mededeelt, voegt 'er by, dat *Cabot* by zyne te rug komſt Engelandt vol beroertens vondt, welke hem verplichtten naar Spanje over te gaan. Hy verſtaat waarſchynlyk door deze beroertens den opſtandt van *Perkin*, waar van wy geſproken hebben, en de onluſten, welke in het volgende jaar gebeurt zyn, gelyk wy hier na zullen verhalen. *Ferdinand* en *Izabelle*, aan welke deze Venetiaan zynen dienſt aanboodt, ontfingen hem met blydſchap. Zy gaven hem ſchepen, met welke hy ten twede male onderſtondt naar Indië te zeilen, langs den weg, welken hy zich zelf hadt afgebakent. Hy wierdt op dezen tocht naar Braſilië gedreven, en tot aan het landt van la Plata. Dus wordt het door dezen ſchryver verhaalt. Maar de Engelſche geſchiedſchryver † zegt, dat *Cabot* Amerika zocht, en niet Ooſt-Indië; en dat hy op de hoogte van 67 graden breedte het landt van Labrador ‡ ontdekte, komende vervolgens weder te rug in Engelandt, voldaan wegens zynen tocht, om dat hy de zeën en landen van het andere halfrondt ontdekt hadt. Hy was van voornemen op zynen tweden tocht verder op te ſtevenen, en dit ryke wereldsdeel den koning van Engelandt te onderwerpen. Hy hieldt inderdaadt eene ſtreek, ſtrydig tegen die, welke *Columbus* gehouden hadt langs de Kanariſche en Azoriſche eilanden, van waar hy gedreven was naar het Zuid-Weſten van Amerika. *Cabot* in het tegendeel wilde het Noorden daar van veel eerder ontdekken, en hy bedroog zich niet. Hy deedt den koning verſtaan, dat een twede tocht hem daar van meeſter zou maken; hy ſtondt in voor den goeden uitſlag; en *Henrik*, vervoert door deze aangename verbeeldingen, welke hem een gedeelte der rykdommen van de nieuwe wereldt beloofden, was van gedachten dezen Venetiaan weder derwaarts te zenden, wanneer *Chriſtoffel Columbus* hem den dienſt van zynen broeder * aanboodt. De naam van *Columbus* was zo berucht, dat de koning niet eens in twyffel was over de keur, welke hy te doen hadt tuſſchen dezen en *Cabot*, maar *Columbus* terſtondt den anderen voortrok. De zelve ging dan ſcheep om naar Engelandt over te ſteken: doch hy wierdt van de zeerovers genomen, welke hem eerſt twee jaren daar na los lieten.

Bacon.

‡ of Labrador.

Wat *Henrik* den VII de verovering der nieuwe wereldt deedt miſſen.

(a). De openbrief, waar by de koning aan *Cabot* en zyne drie zonen het ontdekken van nieuwe landen onder de Engelſche vlag toeſtaat, wordt gevonden in de *Acta Publica Tom.* XII, *fol.* 595, 596. In den zelven wordt gezegt, dat zy zulks met vyf ſchepen, doch op hunne eigene koſten, zouden mogen doen, en dat zy aan den koning een vyfde deel van den winſt zouden opbrengen.

1496.

* *Bartholomeus Columbus.*

Gedurende dezen tuſſchentydt veroverde *Chriſtoffel* zelf voor Spanje dat gedeelte van Amerika, het welk zyn broeder moeſt veroveren voor Engelandt. Hy ontdekte het eilandt, aan het welke hy den naam van Florida gaf, ter oorzake om dat hy het zelve op beloken Paaſchen (a) ontdekte, welken naam van Florida het nog tegenwoordig heeft. In het vervolg ontdekte hy Kuba, dat meer dan honderd mylen heeft in de lengte, en meer dan zeſtig in de breedte, in de golf van Mexico; het eilandt Hispaniola, dat men anders S. Domingo noemt, ten Ooſten van het eerſte gelegen †, en het ganſche landt, dat zich uitſtrekt over de landëngte van Panama. Daar is het dat op de eene zyde legt de ſtadt van den zelven name aan de Zuidzee, en aan de andere zyde die van Nombre de Dios aan het Mer du Nord, of veel eer aan de golf van Mexico. Deze landëngte nu zynde voorby gevaren, de welke is tuſſchen de Noord-en Zuidzee, komt men uit Noord-Amerika, alwaar het koninkryk Mexico is, om te komen in Caſtella del Oro (b), aldus genoemt wegens dat dierbare metaal, het welk men aldaar in overvloedt vondt.

Ontdekkingen en veroveringen van *Chriſtoffel Columbus* in de nieuwe wereldt voor *Ferdinand*,

† Hy hadt deze eilanden ontdekt in de jaren 1492 en 1493. Hy drong dieper door in het jaar 1498.

Op zodanige wyze geraakte Spanje in het bezit van de ſchatten der nieuwe wereldt (c), die de koophandel ſedert in de onze gebragt heeft; en het is dusdanig dat de Voorzienigheit, de welke over de heerſchappyen het beſchik voert, de verwachtingen van den koning van Engelandt deedt mislukken, en hem niet toeliet dit ryke geweſt te bemachtigen, het welk zy voor een anderen vorſt geſchikt hadde. Waarſchynlyk heeft men ter oorzake van de goud-en zilvermynen, die in Amerika zyn, aan dit vaſte landt den naam van Weſt-Indië gegeven, met betrekking van des zelfs rykdommen met die van Ooſt-Indië. Mogelyk geſchiedde het ook ter oorzake van de voortgangen, welke de Portugezen ter zelver tydt in het Ooſter gedeelte van ons halfrondt maakten, het welk de Spanjaarden deden in het andere werelddeel, het welk ten Weſten van ons is. Voor het overige weet ik niet, of Engelandt dezen overwinſt Spanje benyden moet: want alles wel ingezien zynde, zo heeft nieuw-Spanje het oude woeſt gemaakt, en om Mexico van inwoonderen te voorzien heeft men Caſtilië en Arragon moeten ontvolken. Voorts hebben de mynen van deze wereldt de Spanjaarden het bebouwen van hunne landen doen ver-

Aanmerking over de verovering der Spanjaarden in Amerika.

(a). *Pâques fleuris.* Anderen zeggen, dat *Jan Ponce*, uit het koninkryk Leon, Florida ontdekte.

(b). Dat is: het Goude Caſtilië, tegenwoordig genoemt Terra Firma, of het Vaſte Landt. Het legt in Zuid-Amerika.

(c). Dit geſchiedde wel meeſt eerſt in den jare 1519 door de verovering van Mexico door *Cortes*, en die van Peru in den jare 1524 door *Almagro*.

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

1496. waarlozen, als mede de zorg van den koophandel; de twee allerzekerſte bronnen tot den overvloedt van een ſtaat. De mynen worden uitgegraven, maar landen, die men zorge draagt te onderhouden, en een koophandel, wel in acht genomen, leveren geduriglyk nieuwe inzamelingen en nieuwe rykdommen uit, zonder dat de vruchtbaarheit van het eene jaar die van het twede vermindert. Laat ons nu dendraadt onzer geſchiedeniſſen weder opvatten.

1497. In den volgenden winter beriep de koning een *Polyd. Virgil. Bacon.* Parlement. Hy vertoonde in het zelve op eene zeer levendige wyze „ den inval, dien de Schot-
Redenvoering van *Henrik* den VII tegen het Parlement, om het zelve aan te zetten tot den oorlog met Schotlandt. „ ten in de provincie van Northumberlandt ge-
„ daan hadden, in een tydt, in welken de twee
„ volkeren in vrede waren. Dat zy deze provincie,
„ vindende de zelve geheel open en buiten ſtaat
„ van tegenweer te bieden, te vuur en te zwaardt
„ verwoeſt hadden, en in de zelve onmenſche-
„ lykheden gepleegt, beter ſtruikrovers dan ſol-
„ daten voegende. Dat de koning van Schot-
„ landt, niet te vrede met zyne waardigheit ont-
„ eert te hebben, zich vermaagſchappende met
„ een vagabondt en bedrieger, met welken hy zyne
„ nicht hadt doen trouwen, zich nog zodanig
„ vernederde om des zelfs luitenant te zyn; *Per-*
„ *kin* zich noemende het hoofdt van deze trouw-
„ loze onderneminge. Dat zyne eer en die van
„ het volk daar belang by hadt om diergelyke
„ invallen te beletten, en dat men zyne ſchade
„ op de Schotten moeſt verhalen, om die van
„ Northumberlandt ſchadeloos te ſtellen.

De koning zocht de gemoederen te bewegen, en het Parlement te verplichten den oorlog tegen Schotlandt te verklaren, om met eenen aanmerkelyke geldſommen te verkrygen. Dit was zyn rechte oogmerk: zich weinig over *Perkin* bekommerende, ſedert dat hy het bedrog ontdekt hadde, en het zelve den Engelſchen open geſtelt, welke niet meer dachten om zich te bewegen. Aan de andere zyde ontnam het verdrag, met den aartshertog geſloten, dezen bedrieger de ſchuilplaats, welke hy te voren in Vlaanderen hadt; en de onverwachte aftocht der Schotten na hunne plunderinge op de grenzen van eene provincie deedt wel zien, dat zy geen voornemen hadden zich in een langen oorlog in te wikkelen. Hy hadt dan weinig ongeruſtheit van dien kant, maar zyne heerſchende hertstocht zynde om ſchatten byeen te verzamelen, vergaderde hy geen Parlement, dan om het tot het doen heffen van ſchattingen te bewegen.

Hy verkreeg het geen hy begeerde; het Parlement verklaarde den oorlog aan Schotlandt, en ſtondt hem, tot de onkoſten van dezen veldtocht, toe zes en twintig duizend ponden ſterlings. De Engelſchen merkten ondertuſſchen zyn voornemen wel, en zeiden, dat het met de oorlogsverklaringen van *Henrik* gelegen was als met die mynen, welker bovenſte niet was dan yzer, maar die in haren boezem beſloten ryke goud-en zilveraderen: daar door te kennen gevende, dat zyne verklaringen niet dienden dan tot voorwendſelen, om het geldt van het volk te doen overbrengen in de ſchatkiſt des konings.

Die van Cornwall ſtaan op ter oorzake der ſchattingen. Men hadt altydt eenig ongeval by het invorderen van deze ſchattingen, en nooit geſchiedde zulks zonder beroertens te verwekken. Die van de provincie van Cornwall, een landſchap, gelegen tuſſchen de Engelſche en Ierſche zee, konden niet verdragen, dat men eene ſchatting uitſchreef om eene zo ligte reden: *Het betrof niet*, zeiden zy, *dan een uitloop, gedaan op de grenzen van eene provincie, uit welke de vyanden geweken waren zo haaſt als men zich in ſtaat hadt geſtelt om op hen aan te trekken. Dat 'er geen ſchade was gedaan dan in de huizen van eenige heeren, die men geplundert hadt; en dat 'er niets te doen was dan de rovers te vervolgen, die met den buit op de vlucht waren. Dat dit niet waardig was om zich daar over te ontzetten, noch om deswegen ſchattingen uit te ſchryven om een leger op de been te brengen. Dat men ook wel zag, dat het niet anders was dan een voorwendſel, het welk de kwade raadslieden des konings namen om geldt te hebben. Dat deze laffertige ſtaatsdienaars onderhielden de liefde, welke hy tot de rykdommen hadt, om dat zy zich eerſt daar wel van voorzagen, hebbende voor zich het beſte deel van het inkomen dezer belaſtingen, welke men in de provincien ophaalde. Dat de Engelſchen, een vry volk, het welk door wetten beſtiert wierdt, en niet door eene onbepaalde macht, eene zodanige onderdrukking niet moeſten dulden. Dat, hen aangaande, zy beſloten hadden zich daar tegen aan te zetten, willende liever als vrye lieden dan als ſlaven ſterven.* 1497.

Dus was het zeggen van die van Cornwall, ſterke en ſtoute menſchen, en welker opſtandt des te gevaarlyker was, om dat zy een arbeidzaam leven gewoon waren in eene onvruchtbare provincie, en zelfs eenige van hen om te wonen onder de aarde in hunne tin-mynen. Dus waren gene moeielykheden bekwaam hen te doen aarzelen, en hun moedt, by de hardigheit van hunnen aardt gevoegt, kon hen tot goede krygslieden maken. Zy benoemden tot hunne hoofden een ſmidt, genaamt *Michiël Joſeph*, welken men gemeenlyk noemde *Black-ſmith*, of *de ſmidt*, en een voorſpraak *, genaamt *Thomas Flammok*. De eerſte, ſtout in het ſpreken, was het niet minder in de uitvoering, voor het overige ſtaatzuchtig, en eerlievend, niettegenſtaande de laagheit van zyne geboorte: de twede zich ingedrongen hebbende in den geeſt des volks door den yver, welken hy in zyne redenen uitdrukte voor de onderhoudinge der wetten, en voor de verdediginge van de vryheit. Hy vertoonde het volk aangaande deze laatſte ſchattinge, *Dat 'er geen ſchyn was, dat de zelve door het Parlement zou zyn toegeſtaan, om dat 'er geen noodzakelykheit was, ja zelf geen voorwendſel om de zelve te bevelen. Dat de voorgewende oorlog van Schotlandt niets anders was dan een vuur van ſtroo, zo ſchielyk uitgebluſcht als aangeſtoken; en dat het belagchelyk was legers te ligten tegen een vyandt, die eensklaps was verdwenen.* Hy verzekerde hem derhalven, *dat zy met recht de wapenen konden opvatten, om hunne vryheden te beſchermen, en dat het beter was zyne huidt te bewaren dan zich te laten villen. Dat zy nochtans matigheit moeſten gebruiken, de geheiligde perſoon van den koning ſparen, en recht verzoeken over zyne kwade raadslieden, met name den aartsbiſſchop van Kantelberg en* Bray, *de ſtichters van al dit kwaadt*: daar hy tot beſluit nog byvoegde, *dat zy ook moeſten zorge dragen om hunne medeburgers geen ſchade toe te brengen, en alle hunne verontwaardiging tegen de inmaanders te tonen.* Gewone verzachtingen in den mondt der wederſpannigen.

Gevolg der wederſpannigheit der inwoonders van Cornwall.

* Advokaat.

Bacon.

Het volk, bewogen door de redenen van *Flammok* en die van den ſmidt, die met geen minder yver ſprak, nam de wapenen op, hopende de andere provincien in hunne belangen te trekken, welke zy zeiden de party der vryheit te wezen. Ondertuſſchen hadden deze boeren gene andere wapenen dan kwade bogen, en kwade pylen, of zeiſſens, en ander gereedſchap van hun handwerk. Voor het overige waren hunne bevelhebbers een voorſpraak en een yzerſmidt, die geen meer ervarenheit hadden dan zy. Doch deze twee aanvoerders verzekerden

Universitäts- und Landesbibliothek Düsseldorf

1497. zekerden hen, dat zy wel haast een welgeoeffend voorganger zouden vinden en van eene uitstekende hoedanigheit; dat de adel niet zou nalaten zich voor zo eene rechtmatige zake te verklaren; en dat zy in zekerheit konden trekken van den eenen kant van het koninkryk naar den anderen, om dat, alles wel ingezien zynde, zy niets deden dan voor den dienst des konings, onafscheidelyk van het gemenebest.

Hun welgeschikte optocht door het midden van de andere provincien. *Polyd. Virg. Bacon.*

In deze order en in deze hope trokken zy uit hunne provincie, dwars door die van Devon, en traden daar in boven Taunton, eene kleine stadt aan de rivier de Tone, in Sommersetb. Zy pleegden geen de minste geweldenary op hunnen tocht, en namen niets zonder te betalen. Te Taunton vonden zy eenen van des konings gemachtigden, die de onderstandgelden invorderde met die strengheit, dat slag van volk eigen; zy vielen op hem aan, en doodden hem. Daar van daan trokken zy naar Wels *, alwaar zy den Lord *Audley* ontmoetten, met wien hunne hoofden verstandhouding hadden. Hy was een man van eene aanzienlyke geboorte, die geest hadt en dapperheit, maar onrustig, oplopend, en altydt vaardig om zich te stellen aan het hoofdt des volks, zoekende uit te munten, en in zyn verderf lopende. De muitelingen verklaarden hem tot hunnen gezaghebber met grote toejuichingen, blyde zich voorzien te zien van een hoofdt van zulk een aanzien. *Audley* geleidde hen van Wels naar Salisbury, en van Salisbury † naar Winchester ‡. Van daar wilde dit dwaze volk, dat zyne aanvoerders geleidde, in plaats van zich door de zelve te laten geleiden, dat *Audley* het zou brengen naar de provincie van Kent, welke zich altydt den koning getrouw hadt getoont, zich verbeeldende, dat zich der zelver inwoonders zouden by hen voegen, zo haast als zy zouden verschynen. Het was een belagchelyk voornemen, gegrond op het zeggen van *Flammok*, die hen hadt wys gemaakt, dat deze provincie, de welke nog nooit verovert was, meer voor hare vryheden yverde dan eenige andere, en dat zy aldus niet zou nalaten te ondersteunen eene party, die nergens toe geschikt was dan tot verdediging van de vryheit.

* in het graafschap van Sommersetb.

† in het graafschap Wilt.

‡ in het graafschap Hantshire.

Zy waren in hunne meninge bedrogen. Zynde de provincie ingetrokken kwam niemandt by hen, elk bleef gerust tot zynent. Aan de andere zyde hadt de graaf van Kent, en de Lords *Abergavenney* en *Cobham*, ondersteunt door den adel van het landt, zulke goede bevelen gegeven, dat de oproerigen niets konden ondernemen, het welk de drift van velen verflaaude, die wegliepen, en weder naar huis keerden. Doch de anderen aarzelden daarom niet, en schenen hunne koenheit te vermeerderen, ziende hunne hope vermindert. Zy zeiden ook de een tegen den anderen, dat zy minder reden hadden zich te ontrusten voor het niet bewegen van die van Kent, dan zich aan te moedigen door de vreze, welke zy in des konings leger gebragt hadden, het welk hen van het Westen van Engelandt hadt doen komen tot aan het Oosten, zonder hen den doortocht te betwisten: dermaten, dat zy besloten hunnen tocht te vervorderen, en zich tusschen Greenwich en Eltham kwamen legeren. Zy geloofden toen, dat hunne hope eerlang zou vervult worden; dreigende den koning slag te leveren, of, byaldien hy het ontweek, Londen in te nemen, als of daar toe anders niet behoorde dan het zelve maar te naderen.

Zy legeren zich in den omtrek van Greenwich.

Voorzichtigheit van *Henrik* den VII.

Ondertusschen bleef de koning niet onbeweeglyk. Wel is waar, dat hy niet vloog, gelyk hy in de eerste jaren van zyne regeringe deedt, van het Zuiden naar het Noorden, om de weder spannigheit in hare geboorte te smoren; het zy dat de ouderdom hem wat lomer hadt gemaakt, of dat hy omzichtiger geworden was. Hy herhaalde dikwils in zynen geest de oude gelykenis der Indianen van het leer, het welk zich verheft aan den eenen kant, wanneer men het drukt aan den anderen, en dat men niet gelyk kan houden dan met het in het midden te houden. Deze aanmerking versterkte hem in het voornemen van het middelpunt des ryks niet te verlaten, zich van de hoofdstadt verwyderende: dermaten, dat hy niet dan in het uiterste daar toe kwam. Hy verliet daarom niet de zorgen der regeringe: hy was van alles onderrecht wat 'er omging, en deedt zich nette berichten geven, naar welke hy zyne maatregelen kon nemen. Dus was het, dat hy, verstendigt van de bedryven der wederspannelingen, de welke geen geweldt pleegden, en van de getrouwigheit der provincien, die in haren plicht gebleven waren, geloofde, dat het niet noodzakelyk was zyne benden te laten voorttrekken; dat zyne onderdanen niet onderdrukt wordende, zy ook geen hulpe van noden hadden; en hoe meer het leger der wederspannigen voortging zonder iets te doen, hoe veel te meer het van zyne brandigheit en fierheit zou verliezen. Hy vreesde in den beginne, dat zy zich zouden voegen by de Schotten; maar ziende hen recht op Londen aantrekken was hy verblyd, zich van de overwinninge verzekert houdende. Alzo hy wervingen gedaan hadt tot den Schotschen oorlog, waren zyne benden wel haast voltallig. Hebbende dan verstaan, dat de vyanden te Blak-heath op een heuvel gelegert waren, van waar zy de stadt Londen konden ontdekken, en die schone vallei, welke de zelve omcingelt, liet hy zyn leger voortgaan, verdeelt in drie hopen. Over den eersten hadt de graaf van Oxford het bevel, ondersteunt door de graven van Essex en Suffolk. De zelve bestondt uit ruitery en voetvolk, en geleidde het geschut. Deze hoop hadt bevel den berg, door de vyanden bezet, te omringen, alle de toegangen daar van te bemachtigen, aldaar het kanon te planten, en niets open te laten dan de opening, die naar de stadt loopt, om, zeide de koning, deze dolle lieden in te sluiten, even als wilde beesten, gevangen in de jagtnetten. De twede hoop wierdt aangevoert door Mylord *d'Aubeney*. De hertog van Bedford zou over den zelven waarschynlyk het bevel gehad hebben, indien hy in het leven was geweest: want de koning veranderde zyne krygsoversten niet, maar hy was in den voorleden jare overleden (a). *D'Aubeney* was hem opgevolgt, een der grootste oorlogshelden van dien tydt. Hy was het ook, die de grootste krachten moest aanwenden, hebbende bevel op den vyandt aan te trekken, en hem van voren aan te tasten door de opening, die men naar de zyde van de stadt hadt vry gelaten. Dus scheen de uitslag van dit gevecht van zyne dapperheit en ondervindinge af te hangen. De koning, zyne gemene gewoonte volgende, geboodt den derden hoop, die eene hinderlage was, en die geheel uit uitgelezene manschap bestondt, gereed om door alles heen te dringen, om de zynen te helpen, de gelederen der vyanden te breken, en zich van de overwinninge te verzekeren. Hy beveiligde ook de

Hy trekt in persoon op tegen de wederspannigen.

Schone gestaltheit van zyn leger.

(a). *Bacon* zegt, dat hy gevaarlyk krank was, en dat hy kort daar na overleedt.

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

1497. de ſtadt Londen met deze benden, in ſlagorder geſchaart in de vlakte van St. Joris, en geplaatſt tuſſchen het leger der wederſpanneling n en de ſtadt. De ſchrik vervulde aanſtonts de zelve, wanneer de burgers uit hunne venſteren en van de hoogte hunner torens het vyandelyk leger op den berg zagen nedergeſlagen, en dat in zyne legerplaats opgeſloten veel talryker ſcheen dan dat des konings, waar van men niet dan een gedeelte zag. Deze ſchrik vermeerderde door de ontydige vreze van duizend menſchen, die, van den eenen en den anderen kant vluchtende, eene verbaaſtheit in de ſtadt bragten, met welke zy zelf bevangen waren, en duizend valſche vertellingen uitſtrooiden aangaande de macht en verrechtingen der wederſpannigen. Doch de hoofdſchout*, nevens de Sheriffs, ſtelden het ontſtelde volk geruſt, het zelve doende begrypen, dat 'er niets te vrezen was, om dat op die wyze, op welke de koning zyn leger geſchaart hadt, de vyanden noodwendig drie veldſlagen † zouden moeten winnen, eer zy te Londen konden komen. Dus van de vreze tot de verzekerdheit overgaande twyffelden zy zelf niet aan de overwinninge.

* Maire.

† tegen drie ligchamen van het leger, door den koning in ſlagorder geſtelt.

Het leger in deze order voorttrekkende bleef eenige dagen leggen regt tegen over de wederſpannigen, gedurende dat de graaf van Oxford, den berg rondom trekkende, met zyne benden eene halve maan maakte, die hen alle doortochten belette. Eindelyk beſloot de koning op den twee en twintigſten Juny, welke een Zaturdag was, een dag, gelyk ik reets hebbe aangemerkt, welken de koning geloofde gelukkig voor hem te zyn, het gevecht te wagen; maar willende de vyanden verraſſen, deedt hy een gerucht loopen, dat hy het gevecht tot den volgenden Dingsdag zou uitſtellen. Het was zelfs al over den middag, dat men nog geen ſchyn van het houden van een veldſlag zag, wanneer eensklaps de bevelen gegeven zynde, de ruitery zich in ſlagorder ſtelde, en het voetvolk zich onder zyne vaandelen ſchikte. De trompetten bliezen terſtondt den aanval, en *d'Aubeney* liet zyne benden regt op den berg aan trekken. Hy ontmoette eene voorwacht, die eenigen tydt ſtandt hieldt; maar doordien zy niet ſterk genoeg was, wierdt zy overmand, en gedwongen de vlucht te nemen. Zy wierdt ontfangen door de voorhoede, die een genoegzaam voordeelige poſt bezet hadt, om dat men de zelve moeſt naderen langs een naauwen weg, en over eene brug trekken, waar van zich de vyanden hadden meeſter gemaakt. *D'Aubeney* deedt een zo verwoeden aanval, dat men zich van de brug ten eerſte meeſter maakte, en dat men de voorhoede in wanorder bragt. Twee zaken hielpen daar toe, en waren oorzaak van de nederlage der vyanden, te weten de zwakheit van hunne voorhoede, van welke de middeltocht te ver af was, en de verwardheit, in welke zy hen vonden door de overrompeling, welke de koning beſtoken hadt, op dezen dag niet minder dan een veldſlag verwachtende. Ondertuſſchen naderde het grootſte gedeelte des legers, en de veldheer *Audley* trachtte het in eene goede order te brengen, door zyne woorden en door zyn voorbeeldt hen moedt inſprekende. *Flammok* en de ſmidt liepen insgelyks door de gelederen, vermanende de wederſpannigen te ſtryden voor hunne vryheit, welke zy niet moeſten verliezen, zeiden zy, dan met hun leven. Toen begon het gevecht hard te worden, en de overwinning ſcheen zelf twyffelachtig gedurende eenige ogenblikken. *D'Aubeney*, hebbende zich onder de vyanden met te veel vurigheit vermengt, wierdt gevangen, en zyne gevangenis zou het leger in verwarringe gebragt hebben, indien hy niet haaſtelyk door de zynen was verloſt geweeſt. De Engelſchen, door dit kleine ongeval vergramt, ſchenen daar door verwoeder, en de vyanden in het tegendeel, zich ziende dit voordeel uit de handen gerukt, wierden min driftig en meer blohertig. Aldus de eene party altydt flaauwer, en de andere met meerder yver vechtende, wierdt de overwinning niet lang betwiſt. Den hoofden der wederſpannigen zelf ontbrak het aan dapperheit, en in plaats van met den degen in de vuiſt te ſterven, gelyk zy de hunnen vermaant hadden, lieten zy zich gevangen nemen, om, veel ſchandelyker, op een ſchavot te ſterven.

1497.

Goed beleidt des konings om de vyanden te verraſſen.

Nederlaag der wederſpannigen.

Zodanig was de uitkomſt van den ſlag, waar van de eer niet minder behoort aan het ſchone beleidt des konings dan aan de dapperheit van *d'Aubeney*. Maar toch welk eene eer? Het is waar, dat hy door zynen moedt en door zyn goed beleidt zegepraalde over zyne wederſpannige onderdanen; maar hy hadt hen door zyne gierigheit wederſpannig gemaakt. Eene vreemde zaak, dat de dapperheit der grote mannen menigmaal het meeſt bezig is om de ongevallen te herſtellen, welke hunne hertstochten hen berokkent hebben. Dus was het dat de liefde, welke deze vorſt hadt tot de rykdommen, en de haat, welken hy het huis van Jork toedroeg, de twee bronaderen waren van alle de oorlogen, die zyne regering ontruſtten. Hy verloor in dezen veldſlag niet meer dan drie honderd mannen, waar van het grootſte gedeelte geſneuvelt was door de pylen der vyanden, welke eene elle lang waren, maar weinige door het zwaardt omkwamen. Daar bleven twee duizend van de wederſpannigen van zeſtien duizend, die zy ſterk waren. De overigen wierden gevangen genomen, niemandt het hebbende kunnen ontkomen, om dat de graaf van Oxford, die den berg omringde, hen den doortocht belette.

Aanmerking over dezen opſtandt.

De koning maakt verſcheide ridders.

De koning maakte, om deze daadt groter luiſter by te zetten, verſcheide ridders baanderheeren, eenige in het veldt van Blak-heath, alwaar zyne bevelhebbers gevochten hadden, en de andere in de vlakte van St. Joris, alwaar hy zich met zyne achterhoede hadt gelegert gehad. Deze waren inderdaadt ridders, hunnen eertytel waardig, en door hunne daden, en door hunne aanſtellinge, gedaan, naar de oude wyze, aan het hoofdt der benden, met een ontwonden vaandel. Hy beloonde daarenboven hunne dapperheit met de giſte, welke hy hen deedt van den buit der overwonnenen, en zelfs van alle de gevangenen, aan welke hy het leven ſchonk, hun losgeldt aan deze ridders toewyzende: maar de drie hoofden deedt hy ſtraffen. *Audley* wierdt uit Newgate naar den Tour gebragt, gekleed met een papieren reisrok, op welken zyne wapenen het onderſte boven geſchildert ſtonden, alwaar hem het hoofdt wierdt afgeſlagen. De koning wilde de twee anderen doen ſtraffen in de provincie van Cornwall: doch vrezende voor een nieuwen opſtandt op de tyding, die hy kreeg, dat het volk zich daar toe bereidde, liet hy hen te Tyburn rechten, alwaar zy gehangen wierden en gevierendeelt. Men zegt, dat *Blak-ſmith* zich vermaakte op de kar, op welke hy naar de galg wierdt gevoert, een doodt verdient te hebben, die, naar hy zeide, zynen naam onſterflyk zou maken: eene heldhaftige beweging, indien de zelve niet was voortgekomen uit eene verachte ziele, en die om zyne muitery ſtierf. Doch het valſche denkbeeldt van vryheit, waar

Hy doedt de hoofden der wederſpannigen ſtraffen.

Polyd. Virg. Bacon.

Stoutmoedige daadt van eenen der hoofden der wederſpannigen.

1497. waar door hy zich hadt laten innemen, bekleedde by hem de plaats van dapperheit.

De koning handelt de wederſpannigen, die in hunne huizen gebleven waren, veel ſtrenger dan de anderen.

Men verwonderde zich voor het overige over twee zeer verſchillende daden des konings, namentlyk in het ſtraffen der wederſpannigen, in den veldſlag gevangen, en in het ſtraffen der genen, welke hy in de provincie liet gevangen nemen. Het koſtte van de eerſtgemelden maar het leven van drie der voornaamſten, en deedt van de laatſtgemelden honderd en vyftig het leven verliezen. Mogelyk dat hy die genen, die in den ſtrydt geſneuvelt waren, voor zo vele ſlagoffers rekende; mogelyk dat hy ook acht nam op het beleidt dezer wederſpannigen, die gene vyandelykheit op hunnen tocht bedreven hadden; en mogelyk ook dat hy onderſcheidt maakte tuſſchen deze ellendigen, die zich door hunne woede lieten voortſlepen, en dat volk, dat eene zamenzwering ſmeedde in koelen bloede en met een vrolyk hert.

Inval des konings van Schotlandt in Engelandt van weinig vrucht.

De koning van Schotlandt, de tyding ontfangen hebbende van den opſtandt van die van Cornwall, nam deze gelegenheit waar om een tweden inval te doen in de provincien van het Noorden. Hy ſtelde zich aan het hoofdt van zyn leger, trok in de provincie van Durham, en latende een gedeelte van zyne benden om het uit te plunderen kwam hy met het overige zich legeren voor de veſting Norham. *Henrik* hadt het beſtier van die plaats opgedragen aan *Fox*, die de zelve met volk en krygsbehoeftens voorzien hadt; maar vrezende, dat hy het vyandelyk leger niet lang zou kunnen wederſtaan, vaardigde hy een renbode af aan den grave van Surrey, om hem te verplichten te komen om de plaats te ontzetten. *Surrey* was van de belegering verwittigt geweeſt, en verzamelde de benden in de provincie van Jork. Hebbende derhalven brieven van *Fox* ontfangen verhaaſtte hy de wervingen, en ziende zich verſterkt door eene menigte groten, en een groot getal edellieden, begaf hy zich te velde, van voornemen zynde om met den vyandt handgemeen te worden. Hy was niet meer dan twee kleine dagreizen van daar, wanneer de koning van Schotlandt, reets moedeloos door den tegenſtandt der belegerden, welken hy groter vondt dan hy gedacht hadt, en verſtaan hebbende, dat de benden tot het ontzet in aantocht waren, de zelve niet wilde afwachten, en met groten ſpoedt naar zyn koninkryk te rug week. De graaf van Surrey, niet vergenoegt het beleg te hebben doen opbreken, volgde het vyandelyk leger, dat niet eens dorſt omzien; en het niet hebbende kunnende achterhalen kwam hy zich voor het kaſteel van Aton, gelegen tuſſchen Berwyk en Edenburg, legeren. Hy lag daar niet lang voor, zonder het te vermeeſteren; maar dit was al de vrucht, welke hy van dezen veldtocht hadt. Het kwade weêr overviel hem ſchielyk, het welk de wegen onbruikbaar maakte, en hem noodzaakte den veldtocht te ſtaken. Dus rechtten de twee legers niet veel uit; dat van den koning van Schotlandt belegerde eene ſterkte, zonder de zelve te kunnen veroveren; en dat van den grave van Surrey week achteruit, na dat het een ſlecht kaſteel hadt ingenomen. Het voordeel nochtans bleef geheel aan het laatſte, het welk de vyanden verjoeg, en daarenboven zich nog meeſter maakte van eene hunner plaatſen. Ondertuſſchen zondt de koning van Vrankryk gezanten aan *Henrik*. Zy kwamen verlenging verzoeken van de betaling, welke *Karel* verplicht was te doen volgens het verdrag van Boulogne; zynde daarenboven noch met andere onderrechtingen over het onderwerp der grenzen belaſt. Doch dit was maar een voorwendſel. Het oogmerk van *Karel* was zich met *Henrik* te verzoenen, en zich te ontſlaan van het verbondt, het welk hy met de Italiaanſche vorſten hadt, waar omtrent niets beſloten was. 1497.

Gezanten des Franſchen konings te Londen.

Ter zelver tydt kwam 'er een afgezant * van het hof van Spanje, wiens onderhandeling van meerder aangelegenheit was. Hy was van wegens *Ferdinand* en *Izabelle* belaſt te handelen over een huwelyk tuſſchen *Catharina*, hunne vierde dochter, met den prins *Artur*, oudſten zone van *Henrik*, en daar na uit Engelandt naar Schotlandt over te gaan, om de vrede tuſſchen de twee koningen te bemiddelen. Zyne belaſting zo aangaande het een als het ander was *Henrik* zeer aangenaam. Wy zullen eerlang zien, hoedanig het huwelyk geſloten is tuſſchen de Infante en *Artur*, wy moeten eerſt zien wat 'er gebeurde in de vredehandeling met den koning van Schotlandt.

* *Halat.* Andere afgezanten van wegens *Ferdinand* en *Izabelle*. *Polyd. Virg. Bacon. Lesley.*

Een van beſ trekt naar Schotlandt, met toeſtemming van *Henrik*, om over de vrede met den koning van Schotlandt te handelen;

Henrik zeide tegen den afgezant, dat hy hem ten dien einde de keur gaf, en dat hy gene redelyke voorwaarden zou hebben, die hy niet zou aannemen, om eene zo gewenſchte vrede te erlangen, behoudens dat de koning van Schotlandt *Perkin* aan hem overgaf. Dus vertrok de afgezant van Londen, en begaf zich naar Edenburg, alwaar hy van den koning zeer wel wierdt ontfangen. Hy was verſcheide malen met hem in onderhandeling, in welke hy hem deedt begrypen het voordeel, dat hy genieten zou van eene zo goede nabuurſchap en eene goede eenigheit met Engelandt, een einde makende van de oude vyandſchappen tuſſchen die twee volkeren. Hy voegde daar by, dat *Ferdinand* en *Izabelle*, aan welke hy door bloedverwantſchap zo wel verbonden was, als door de verbonden, tuſſchen de twee kronen gemaakt, hem bevolen hadden hem daar toe aan te zetten, na eerſt de meninge des konings van Engelandt verſtaan te hebben; dat hy dezen laatſten gevonden hadt in eene geſteldheit, van welke men alles hopen moeſt, en dat hy hem bezwoer om van zyne zyde zulks te beantwoorden. Hy herhaalde eindelyk zo veelmalen zynen laſt, en wiſt hem de voordeelen, welke hy van deze vrede trekken zou, zo wel te vertonen, dat hy hem deedt waggelen; dermaten, dat hy toeſtemde om gevolmachtigden te benoemen, om over de voorwaarden van de zelve te handelen, byaldien *Henrik* ook van zyne zyde gevolmachtigden wilde zenden.

Zwarigheden ontſlaan in het maken van de vrede ter oorzake van *Perkin*.

De afgezant gaf daar terſtondt kennis van aan *Henrik*, en deze vorſt zondt ten eerſte den biſſchop *Fox* naar Schotlandt, die zich by den afgezant voegde, verzoekende om de twede gevolmachtigde te zyn. Zy vergaderden dan met die van den Schotſchen koning: doch na verſcheide byeenkomſten vondt men nog zo vele zwarigheden, die het ſluiten van de vrede beletten, dat men de onderhandeling moeſt afbreken. De voornaamſte betrof het artykel van *Perkin*, welken de koning niet kon beſluiten op te offeren. Hy ſtelde zich voor oogen *het woordt, dat hy hem gegeven hadt, de vermaagſchapping, welke hy met hem hadt aangegaan door het huwelyk van zyne bloedverwante; en dat zy eindelyk, noch de een noch de ander, gene wettige rechters waren omtrent zyne eiſchen, noch omtrent zyne geboorte. Dat men nochtans daar mede moeſt beginnen, eer dat men hem kon veroordeelen, en eer hy hem by gevolg met eere kon verlaten.* *Fox* ſtelde hem eene zamenkomſt voor te Nieuw-kaſteel * met den koning, zynen meeſter, om de zwarigheden weg te nemen, zynde

* Newcaſtle.

Universitäts- und Landesbibliothek Düsseldorf

1497. zynde wel verzekert, zeide hy, dat de twee koningen van malkander niet zouden ſcheiden, voor dat zy de vrede getekent hadden. Doch de koning van Schotlandt, verſtoort over deze voorſtelling, antwoordde hem, dat hy naar de aanbiedingen van vrede, welke men deedt, wel wilde luiſteren; maar dat hy niet van meninge was die buiten zyne ſtaten te gaan beedelen. *Fox* echter wilde niet wederkeren zonder iets gedaan te hebben. De koning, zyn meeſter, hadt aan hem geſchreven, alle zyne behendigheit in het werk te ſtellen om deze zaak ten einde te brengen; en de afgezant van *Ferdinand* en *Izabelle* hadt geen minder yver dan *Fox* om de zelve te doen gelukken. Deze twee bekwame en verſtandige mannen, ziende, dat het niet doenlyk was eene vrede te ſluiten, uit krachte van de welke de koning van Schotlandt de zyde van *Perkin* moeſt verlaten, het welk hy uitdrukkelyk gezegt hadt niet te zullen doen, beſloten een beſtandt voor te ſtellen, volgens het welke de zaken in den ſtaat zouden blyven, in welken zy toen waren, zonder iets te beſlechten. Het zelve wierdt ook voor den tydt van zeven jaren gemaakt, beginnende met den laatſten September dezes jaars 1497, op welken het zelve door wederzyds gevolmachtigden, ten overſtaan van den Spaanſchen afgezant *Ayala*, als middelaar, getekent was. De voornaamſte voorwaarde van dit beſtandt was, „ dat deze „ twee vorſten gedurende dit beſtandt malkander „ niet zouden ontruſten, noch toeſtaan, dat een „ van hen door hunne onderdanen, of door ie„ mandt anders, wie het ook zyn mogt, ont„ ruſt wierdt". Voor het overige wierden alle andere zaken en verſchillen, over welke men niet hadt kunnen overeenkomen, verbleven aan den koning *Ferdinand* en de koninginne *Izabelle*; welke, en andere voorwaarden, van minder belang, getekent zynde, de gevolmachtigden ſcheidden, en naar huis keerden. Het ſcheen wel uiterlyk, dat deze verrechtingen van weinig nut waren: doch deze twee ſtaatkundigen oordeelden 'er geheel anders van (a). Zy geloofden, dat dit de eerſte ſlap was, door den koning van Schotlandt gedaan, die hem zou graag maken om verder te gaan, en een verbindtenis doen aangaan om zich van *Perkin* te ontſlaan, achter wiens bedrog zy gemerkt hadden dat hy gekomen was.

Men komt wegens een beſtandt overeen. *Acta Publica Tom. XII, fol.* 673 *&c.*

Zy bedrogen zich ook niet. Naauwlyks waren zy uit Engelandt wedergekomen, of de koning van Schotlandt beſloot *Perkin* zyn affcheidt te geven. Hy nam echter nog maatregelen met hem; en zonder aan zyne geboorte te raken nam hy tot voorwendſel den bloedigen oorlog, welken hy in zyn koninkryk zou verwekken, indien hy hem langer duldde. Hebbende hem dan op een zekeren dag in zyn geheim vertrek doen komen ſprak hy hem aldus aan: *Ik hebbe u in myne ſtaten ontfangen, wanneer Vrankryk, om zyne vrede met den koning van Engelandt te maken, u verlaten hadt, en wanneer gy zelf uit Ierlandt gevlucht waart. Ik hebbe u gedurende twee gebele jaren beſchermt tegen de macht van uwen vyandt. Ik hebbe u geleid aan het hoofdt van een leger op de grenzen van een koninkryk, waar van gy voorgaft dat u de opvolging toekwam, en ik hebbe myn eigen perſoon gewaagt om u daar in te herſtellen. Eindelyk, ik hebbe u myn woordt gehouden, en gy behoeft u, myns* 1497.

De koning van Schotlandt geeft aan den gewaanden hertog van Jork zyn affcheidt.

bedunkens, niet te beklagen, dat gy u in myne handen geſtelt hebt. Doch het is met de koningen niet gelyk met den gemenen man: deze kan altydt doen wat hem welgevalt, om dat hy alleen maar belang heeft in het gene dat hy doedt: de koningen in het tegendeel trokken den gehelen ſtaat met zich, aan welken zy onafſcheidelyk verknocht zyn, en zy kunnen niets doen, dat hen hinderlyk zyn zou, zonder te verzuimen de geheiligde verbindteniſſen van het koningſchap. Wel is waar, de oppermacht maakt hen onafhankelyk; maar zy hangen af van die Oppermacht, welke hen wetten voorſchryft, de welke zy niet durven ſchenden. De voornaamſte der zelven is het welzyn des volks, dat voor hun eigen welzyn gaat. Daar is derhalven geen middel op, indien gy hier langer vertoeft, zo trek ik myn koninkryk in een bloedigen oorlog; en om dien te ontgaan is het noodzakelyk, dat gy vertrekt. Ik wil u echter niet verlaten, gelyk Vrankryk gedaan heeft, u zonder hulpe latende dwalen, en van alle zaken ontbloot. Breng hier alle de genen, die u willen volgen; neem uwe vrouw en al dat u toebehoort, en verkies eene verblyfplaats waar het u zal believen, ik zal u ſchepen geven om u in alle zekerheit derwaarts te geleiden.

Wys en ſtoutmoedig antwoordt van *Perkin*, die naar Ierlandt overſteekt.

De gewaande hertog van Jork betoonde zich ſtandvallig in deze gelegenheit, bekwaam om het ſtoutmoedigſte hert te doen waggelen, en zonder noch te veel verſlagenheit, noch te veel verontwaardiging te doen blyken antwoordde hy den koning, *dat hy wel zag, dat zyn kwaad geluk nog niet vermoeid was in hem te vervolgen. Dat hy niets kon antwoorden op het gene de koning tegen hem hadt gezeyt, de volſtrekte meeſter zyner weldaden. Dat hy zich altydt zou in gedachten brengen de gene, welke hy hadt ontfangen, om nooit van hem dan met eerbiedt te ſpreken; en dat hy de ophouding daar van niet zou toerekenen dan aan zyn ongeluk, en aan het vermogen, dat de geeſt van den grave van Richemond hadt op den zynen. Dat hy voor het overige geen wykplaats zag dan in Ierlandt; dat hy met zyne huisvrouwe zich daar heen zou begeven, de welke miſſchien onder deze wilden eene beſcherming zou vinden, welke zyne ongelukken hem beletten in zyn vaderlandt en by zyne nabeſtaanden te hebben.* Eenige dagen daar na ſcheepte hy zich in op de ſchepen, welke de koning hem bezorgt hadt, en landde in Ierlandt aan; zyne huisvrouw met zich voerende, de welke hem volgde met eene ſtandvaſtigheit, een anderen gemaal waardig. 1495.

Bewegingen in Ierlandt. 1496. Daar waren weinige zaken van aangelegenheit in Ierlandt voorgevallen ſedert de herroepinge van *Poyning*, dien de biſſchop van Bangor was opgevolgt. Men hadt daar alleenlyk eenige ontmoetingen onder die van *O-Donels* zyde en het volk van *O-Konor* naby Slego. *Clan-Rickard*, die in de belangen van den eerſten was, deedt ook eenige ſtroperyen in de landen van den anderen. *Cox. Varre.*

Hoedanig de graaf van Kildare in vryheit geſteit wierdt.

De graaf van Kildare verkreeg in het zelve jaar zyne vryheit op eene zeer eerlyke, doch zeer ſeldzame wyze. De koning, die eene verwonderlyke doordringendheit bezat, oordeelde van zyne onſchuldt door de eenvoudigheit, welke hy in zyne antwoorden gebruikte, en door de liſtigheit, welke zyne wederpartyen deden blyken in hunne beſchuldigingen. Dus gunſtelyk zynde vooringenomen kwam hy hem op een dag in zyne gevangeniſſe zien. Hy zeide tegen hem, dat byaldien hy zich niet bekwaam genoeg vondt om zich tegen zyne beſchuldigers te verdedigen, hy maar een raadsman hadt te verzoeken, en dat hy hem zo eenen zou toeſtaan, als hy zou verkiezen. *Terwyl gy my, Sire, deze gunſt toeſtaat,* antwoordde de graaf van Kildare, *zal ik den beſ-*

Geſprek, dat hy hadt met den koning.

ten

(a). *Polydorus Virgilius (Hiſt. Angl. lib. XXVI)* zegt, doch zonder grondt, als uit de voorwaarden van het beſtandt te zien is, dat in het zelve bedongen was, dat de koning van Schotlandt *Perkin* terſtondt uit zyn landt zou doen vertrekken; en anderen verhalen met geen meer zekerheit, dat deze gewaande prins Schotlandt eerſt hadt moeten ruimen, eer het beſtandt geſloten was, en naar Ierlandt overſteken met het ſchip, het welk hem de koning ten dien einde gegeven hadt.

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

1495. 1496. *ten in uw koninkryk kiezen. En wie is die?* hernam de koning? *Uwe Majeſteit zelf*, hervatte de graaf, *zal myn raadsman en rechter zyn.* De koning begon te lagchen en ging heen, hem doende geloven, dat hy alles te hopen hadt. Weinige dagen daar na wierdt zyne zaak bepleit in des konings tegenwoordigheit. De beſchuldigers ſtonden byzonder ſterk op den hovaardigen en onhandelbaren inborſt van *Kildare*, zodanig, zeiden zy, dat ganſch Ierlandt niet bekwaam was hem te beſtieren. Deze woorden, welke zy met drift uitſpraken, gelyk of zy hadden moeten dienen tot een grondſlag ter veroordeelinge van den beſchuldigden, waren in het tegendeel oorzaak van zyne vryſprekinge. De koning, de zelve herhalende, gaf daar een draai aan, die de beſchuldigers verbaaſde. *Terwyl Ierlandt*, zeide hy, *den grave van Kildare niet kan regeren, zo oordeel ik daar uit, dat de graaf van Kildare Ierlandt wel zal weten te regeren.* Het was niet alleen een aardig zeggen, waar in zich de koning vermaakte; daar was ook veel oordeel in deze aanmerkinge, en het was niet dan na dat hy het wel overdacht hadt, dat hy zich in dezer voegen uitdrukte. De uitvoering volgde op het woordt. Dus was de graaf van Kildare de verplichting van zyne herſtelling verſchuldigt aan een aardig zeggen, of veel eerder aan den goeden draai, welken deze vorſt daar aan gaf. Doch om van de ſtaatkunde niets te verzuimen behieldt *Henrik* den zoon van den grave by zich, ten waarborge der getrouwigheit van zynen vader. *Kildare* begaf zich ondertuſſchen naar zyne landvoogdy, en zyn beleidt ſtelde de verwachting des konings geenzins te leur. Na dat hy van zyn ampt naar gewoonte in de hoofdkerk van Dublin bezit hadt genomen, trok hy naar den kant van Limerik tegen *Thomond o-Brian*, en verſcheide andere hoofden der wederſpannigen, ſlechtte hunne kaſteelen, en kwam weder te Dublin. Na zyne te rug komſt deedt hy eene groter zaak, en van meer nuttigheit voor den ſtaat. Hy verzoende zich met den aartsbiſſchop van Armach, en zyne andere vyanden, offerende aldus de beledigingen, hem aangedaan, op aan de ruſt van den ſtaat, en anderen door een zo ſchoon voorbeeldt verplichtende om allen hunnen haat en gramſchap te laten varen. Het was ook op zyne aanhoudingen dat de koning den grave van Desmond, den biſſchoppen van Kork en Waterfordt, en den inwoonderen van het landſchap Mounſter, welke zich voor *Perkin* verklaart hadden, vergiffenis verleende. De zachtmoedigheit van den vorſt op deze wyze voltoojende het geen de edelmoedigheit van den landvoogdt begonnen hadt, was 'er groter eendragt en ruſt in het koninkryk dan men daar in ſedert langen tydt gezien hadt. De biſſchop van Bangor wierdt naar Engelandt herroepen, en *Walter Fitz-Simon*, aartsbiſſchop van Dublin, wierdt kancelier van Ierlandt gemaakt. Men verhaalt van dezen kerkvoogdt een ſtaaltie van oprechtheit, het welk de Geſchiedenis voor de nakomelingen heeft willen bewaren. Een befaamd redenaar hebbende voor den koning eene redenvoering met zeer veel welſprekendheit gedaan, vroeg deze vorſt aan *Walter*, die de aanſpraak gehoort hadt, wat 'er hem van dacht. *Ik vind 'er maar een gebrek in*, antwoordde deze kerkvoogdt, *dat is, dat de pluimſtrykery daar in gebeerſcht heeft van het begin tot het einde toe.* De koning hernam daar op: *In waarheit, ik heb 'er de zelve gedachten van als gy. Maar wat is ſeldzamer, of zulke hovelingen, die rond uit de borſt ſpreken, of zulke vorſten, de welke die vryheit beminnen.*

De koning bedient zich om hem vry te ſpreken van redenen, van welke zyne vyanden zich zouden bedient hebben om hem te verderven.

Herſtelling van den grave in zyne beſtiering over Ierlandt.

1496. 1497.

Hy verzoent zich met den aartsbiſſchop van Armach.

De koning verleent den oproerigen vergiffenis.

Openhertig zeggen van den aartsbiſſchop van Dublin aangaande eene redenvoering, voor den koning gedaan.

Zedigheit des konings.

De ruſt en de gerechtigheit bloeiden als nu in Ierlandt. Het hoofdt van het huis van *Thomond* * geſtorven zynde, wierdt de erfſenis opgedragen aan zynen broeder door de keure van het volk van dat geweſt, volgens de wetten van het landt; en men zag gene beroertens in het koninkryk, noch van de eene, noch van de andere zyde, gedurende eenigen tydt. Dit byzondere landrecht wierdt genaamt *Taniſtry*, of *Taniſtria*, eene uitdrukking, welke een vermoedelyken erfgenaam betekent, of een tweden bezitter. Volgens de zelve wierdt de bezitting aan den oudſten en den verſtandigſten toegewezen, zonder acht te ſlaan op het naverwantſchap; zo dat het eigentlyk de wet was van den ſterkſten, het welk dikwils bloedige oorlogen onder de geſlachten veroorzaakte. Om die reden is de zelve afgeſchaft onder de regering van *Jakob* den I †. In zodanigen ſtaat waren de zaken, wanneer *Perkin* met zyn huisgezin te Kork aankwam.

1496. 1497.

* *Conor Mac-Trelagh o-Brian.*

Inhoudt van de wet *Taniſtria.*

† Den eerſten van Engelandt, en den zesden van Schotlandt.

1498.

Hy was daar niet lange geweeſt zonder te bemerken, dat 'er voor hem by de Ieren niets te hopen was, doordien de allervoornaamſten der zelven of in de party des konings waren, of zodanig van naby wierden gade geſlagen, dat zy hem geen onderſtandt konden doen: zo dat hy niet kon hopen dan op eenig ruigt van volk, ſlecht gewapend, zonder dapperheit, en zich verſchuilende in moeraſſen, of achter hunne beſchanſſingen. Terwyl hy in die verlegenheit was, zonden die van Cornwall afgezanten aan hem, om hem te bidden naar hunne provincie te willen overkomen, alwaar hy al het volk gereed zou vinden om onder zyne bevelen op te trekken waar heen hy hen wilde leiden. Hy raadpleegde over deze voorſtellingen zynen Raadt, beſtaande uit een koopman in zyde, genaamt *Herne*, die wegens zyne ſchulden gevlucht was, een kledermaker, genaamt *Skelton*, en een beamptſchryver ‡, ‡ Notaris? genoemt *Aſtley*. *Frion* was eenige dagen te voren vertrokken. Deze drie menſchen, door hunne hertstochten gedreven, zonder oordeel, zonder ondervindinge, en zonder bekwaamheit, ſpeelden echter voor ſtaatkundigen. Zy vertoonden hem, dat hy en die van Cornwall beide zich voorheen bedrogen hadden; hy, met zich vertrouwt te hebben op de Schotten, onverzoenlyke vyanden der Engelſchen; zy, om dat zy de provincie van Kent waren ingetrokken, al te digt by Londen, en verdedigt door *Henriks* benden. Dat men deze twee misſlagen moeſt verbeteren, zich voegen by die van Cornwall, en zich meeſter maken van de naburige ſteden, het welk zou kunnen geſchieden voor dat de vyandt, die zich niet dan langzaam bewoog, in ſtaat zou zyn om zich tegen hunne overwinningen te ſtellen. De gewaande hertog van Jork ſtemde dezen raadt toe; en gelovende, dat de ſchikgodin zich met hem bevredigt hadt, dacht hy niet dan om het uit te voeren.

Die van Cornwall zenden afgezanten aan *Perkin.*

Men hadt in de haven niet dan vier ſlechte ſchepen, en omtrent honderd en veertig ſoldaten. Echter ondernam *Perkin* met zulk eene vloot naar Engelandt over te ſteken, om dat koninkryk te bemachtigen. Het is niet te denken, dat men in de Geſchiedeniſſen voorbeelden vindt van zulk eene ſtoutheit; en de Romanſchryvers zouden werk hebben om ons dolende ridders aan te wyzen, die zulk eene gevaarlyke onderneming beſtaan hebben. Dit is nochtans geen verdichtſel, hoewel het 'er naar zweemt; het is een van die gebeurteniſſen, die waarachtig zyn, zonder waarſchynlyk te wezen: een wonder, het welk de nakomelingſchap moeite zal hebben om te geloven,

Met welke ſtourmoedigheit hy onderneemt in Engelandt te landen.

Universitäts- und Landesbibliothek Düsseldorf

1498. ven. *Perkin*, in den ouderdom van twintig jaren, door geen vorst ondersteunt, onlangs verlaten van den koning van Schotlandt, zyn laatste steun, en gedwongen Ierlandt te ruimen, alwaar hy geen zekerheit vondt; zonder hoge geboorte, zonder luister, zonder hope, zonder middelen van opkomst, en zonder soldaten, gaat naar Engelandt over, landt te White-Sand, komt te Bodman, eene kleine stadt van Cornwall, en het vaderlandt van *Blak-smith*. Daar niet te vrede met den tytel van hertog van Jork neemt hy dien van koning aan, onder den naam van *Richard* den IV. Hy spreekt tegen de Engelschen niet dan van vryheit, en belooft hen goude bergen. Het volk van de andere zyde verzekert hem van zyne getrouwheit, legt den eedt aan hem af, en vindt zich binnen weinig uuren tyds ten getale van drie duizend mannen, alle van voornemen om te sterven voor hunne vryheit en voor zyne herstellinge. Eene vreemde razerny van het volk! Om gene ligte schattingen te betalen stelt het zich bloot voor de woede des oorlogs, en aan de zwaarste straffen, den wederspannelingen onvermydelyk. Eene waarschouwing met eenen voor de vorsten, de welke geen volk moeten tergen, het welk bezwaarlyk wederom tot gehoorzaamheit is te brengen, wanneer het eenmaal heeft uitgespat.

Die van Cornwall ontfangen hem.

Hy neemt den tytel aan van koning, en den naam van *Richard* den IV.

De valsche koning *Richard* zynen Raadt beroepen hebbende, wierdt in den zelven besloten, dat men zich van eenige goede stadt meester zou maken, die men ter plunderinge aan het leger zou overgeven, om het zelve aan te moedigen, en die ook zou dienen tot eene wykplaats en tot zekerheit. Excester * scheen hen daar toe het bekwaamst voor alle andere.

* aan rivier de Ex.

Hy belegert Excester.

De oproerigen verschenen voor de stadt omtrent het einde van de maandt September ten getale van zeven duizend mannen, slecht gewapend, en slecht voorzien van zaken, tot eene belegeringe nodig, zonder order, zonder krygstucht, zonder grof geschut: doch hunne woede vervulde alles. Zy wonnen terstondt den voet van de muren, en hebbende geen stormgereedschap om de zelve ter neder te vellen, na te vergeefs getracht te hebben de poorten door het beuken met koevoeten en yzere staven open te breken, zetten zy 'er ladders aan, om de muren te beklimmen. Maar de belegerden dreven hen met grote dapperheit te rug. Echter lieten de bespringers den moedt niet zakken, maar staken het vuur in eene van de poorten, om zich een ingang te maken dwars door dezen brandt, zo haast als de vlammen zouden toelaten de zelve te naderen. De burgers, zonder te verschrikken, keerden de kunst tegen de uitvinders, en het vuur niet kunnende uitblusschen, maakten zy een ander daar tegen aan, het welk zy aanstaken eenige tusschenwydte van de poort af, latende het zelve branden, na de poort wel gesloten te hebben. Onder de begunstiging van dit vuur, dat de vyanden ophieldt, werkten zy aan hunne verschanssingen, en om bolwerken op te werpen van aarde, om hen voor poort en muur te dienen. Dus wierden de vyanden genoodzaakt dezen aanval te staken, nadat zy twee honderd mannen in den zelven verloren hadden.

De koning zendt onderstandt. *Polyd. Virgil. Bacon.*

De bedrieger breekt het beleg op.

Die van Excester hadden ondertusschen middel gevonden om een bode aan den koning af te zenden, om hem om bystandt te verzoeken, hem van hunne getrouwigheit verzekerende. De koning vaardigde aanstonts Mylord *d'Aubeney* af met goede benden, welken hy beloofde van naby te volgen met het overige des legers. Hy voegde daar by, dat hy verheugt zou zyn dezen koning der rovers en galgebrokken te zien, onlangs op zyne kusten aangeland, en dat hy niet dralen zou aan hem een bezoek te komen afleggen, waar naar hy langen tydt gewenscht hadde om zich daar van te kwyten. Doch de gewaande koning *Richard* wachtte hem niet af, maar brak op de tyding, welke hy kreeg, dat het ontzet in aantocht was, de belegering op, en begaf zich naar Taunton. 1498.

Daar was het dat hy begon te vernemen, dat het geluk met hem den spot dreef. Zyn leger verliep, en deze menschen, zo vol yver, en die gezworen hadden hunnen laatsten druppel bloeds voor hem te zullen vergieten, dorsten zelfs den vyandt niet eens afwachten. Zy waren tot de belegering van Excester toegelopen in hope van buit: doch de belegering opgebroken zynde, dachten zy nergens om dan om elk weder naar huis te keren. Deze gewaande prins derhalven zyn volk tot drie of vier duizend verminderd ziende, op welke hy geen meerder vertrouwen kon stellen dan op de anderen, begreep hy wel, dat dit het laatste bedryf was van het toneelstuk, het welk zyne gevallen zou eindigen, en de herssenschim van zyn valsch koningschap doen verdwynen. Hy was dan nergens op bedacht dan om zyn leven te bergen. Deze begeerte, zo eigen aan alle menschen, is nog sterker by die genen, die maar eene schaduwe van deugdt hebben: grootmoedig in schyn, zo lange de staatzucht hen verblindt, of dat het geluk hen ondersteunt; maar inderdaadt lafhertig, zo haast als zy zich alleen, en aan zich zelve overgelaten, bevinden. De rampzalige *Perkin* dan, die den tytel van koning aannam, opgeblazen door de toejuichingen van eenig ruigt van volk, en wiens geest vervult was met de bezittinge van het koninkryk van Engelandt, gevleit door de beloften van de hertoginne van Burgandië, en door de betovering des volks, zag zich zo haast niet in het naauw, of hy, om daar uit te geraken, stondt van alle zyne grote ondernemingen af. Hy hadt stoutheit genoeg om een prins te verbeelden; maar hy hadt geen dapperheit genoeg om als koning te sterven. Hy bergde zich met zestig van de zynen binnen eene vrystadt en in eene plaats, genaamt Bowley te New-forest, alwaar hy geloofde dat men hem zyne dagen zou laten eindigen, zynde de voorrechten der vrysteden toen zeer groot en onschendbaar. De koning, die dit al vermoed hadt, en die hem, het kostte wat het wilde, in handen wilde hebben, hadt het opbreken van het beleg van Excester zo haast niet vernomen, als mede het verlopen der wederspannigen, of hy zondt vyf honderd paarden af om *Perkin* te vervolgen, hen voor alle dingen bevel gevende te beletten, dat hy geen vryplaats kon winnen: doch hy kwam 'er eer dan zy. Al wat zy doen konden was de vryplaats te omcingelen, en goede wacht te houden, volgens de toelatinge, welke de koning verkregen hadt van paus *Innocentius* den VIII om zo te mogen doen, verwachtende nader bevelen des konings, aan wien zy daar van verslag deden. 1498.

Zyn leger verloopt.

Hy denkt niet dan om zyn leven te bergen.

Hy ontvlucht in eene vrystadt.

De koning komt te Excester. *Bacon.*

De zelve was toen te Excester. Hy was daar met grote toejuichingen ontfangen, en hadt van zyn kant aan de inwoonders betuigt het genoegen, het welk hy hadt wegens hunne getrouwigheit. Hy wilde hen eene aanmerkelyk gedachtenis laten, vereerende zynen degen aan den schout van de stadt, belastende, dat hy den zelven op alle plegtige feestdagen voor zich zou laten dragen, als een doorluchtig kenteken der getrouwigheit

1498. trouwigheit der inwoonderen, en van des konings erkenteniſſe. De tyding van de vlucht van *Perkin* tot zyne ooren gekomen zynde, vergaderde hy zynen Raadt, wiens goeddunken hy daar omtrent wilde innemen. De Raadt was in drie meningen verdeelt. De eerſte oordeelden, dat 'er voor zodanige bedriegers gene vryplaatſen waren, en dat in allen gevalle de noodzakelykheit om *Perkin* te doen ſterven zyne doodt verſchonelyk maakte, om daar van door den paus vrygeſproken te worden. Anderen, van een geheel tegenſtrydig gevoelen, wilden niet, dat men met het hof van Rome over eene zo geringe zake in onmin zou geraken, om dat zich de koning van den bedrieger kon verzekeren, houdende de vryſtadt door zyne ſoldaten ingeſloten. Men hadt eene derde overweging van die genen, die den koning rieden *Perkin* van daar te laten halen, doch zonder hem geweldt aan te doen, en hem in het leven behoudende. Zy vertoonden hem, dat 'er geen beter middel was om het volk uit den dut te brengen dan hen dezen bedrieger levendig te doen zien, en haalden het voorbeeldt van *Simnel* aan. De koning ſchikte zich naar dit gevoelen.

Bedenkingen den koning opgegeven wegens de vryplaats, waar in zich *Perkin* hadt begeven.

Hy wil de vryplaats niet ſchenden, en biedt *Perkin* het leven aan.

Hy boodt *Perkin* het leven aan, indien hy zich in zyne handen wilde ſtellen. Deze nam die aanbieding aan, en men voerde hem naar Londen. Men liet hem langs de ſtraten leiden, onder het verwarde geſchreeuw van het volk, het welk hem mogelyk met vele toejuichingen zou ontfangen hebben, indien hy gelukkiger was geweeſt. De koning ſchepte vermaak in deze vertoning, en om zyne oogen daar mede te verzadigen ſtelde hy zich aan de venſters van eene kamer, van waar hy deze gehele vertoning zag, kunnende niet genoeg beſchouwen een menſch, wiens goed gelaat zo langen tydt zo vele menſchen hadt misleid. In dezen ſtaat, en met duizenden van ſcheltwoorden begroet, wierdt hy naar Weſtmunſter gebragt. Men verplichtte hem om daar zelf te verklaren het gene men reets van zyne voorvallen wiſt, en hy beveſtigde daar de waarheit van door een net verhaal, het welk gedrukt wierdt, en door het gehele koninkryk verkocht.

Men geleidt dezen bedrieger naar Londen.

Hy bekent zyn bedrog.

De koning benoemde ook Mylord *Darcy* en andere gevolmachtigden om alle perſonen te ondervragen, die verdacht waren deel aan de laatſte bewegingen of verſtandhouding met *Perkin* gehad te hebben. Men ſpaarde het leven der ſchuldigen, doch niet hunne beurzen. Zy wierden in geldboetens verwezen, welke zy gewillig betaalden om hun leven te kopen; een middel, langen tydt door den koning in gebruik gebragt om zyne geldmiddelen te vergroten. Nochtans bebewees hy genade aan alle de wederſpannigen, welke zich by de belegering van Exceſter bevonden hadden, hebbende meer medelyden met de dwaasheit van deze ellendigen dan gramſchap, en geen bloedt vergietende dan door noodzakelykheit, wanneer de ruſt van den ſtaat, of zyne veiligheit hem daar toe verplichtten.

Zachtmoedigheit des konings ten aanzien der aanhangers van *Perkin*.

Voor dat hy zich naar Exceſter begaf hadt hy de huisvrouw van *Perkin* laten halen, welke haar man te St. Michiel, in de provincie van Cornwall, hadt gelaten, gevende bevel, dat men haar zou handelen naar hare waardigheit, en niet volgens den ſtaat van haren onwaardigen man. Hy zelf ontfing haar met veel beleefdheit; verwonderde zich over hare ſchoonheit, en men zegt zelfs, dat hy door de zelve geraakt was: doch hy verwonderde zich nog meer over hare deugdt, wanneer zy betuigde, dat zy haren man in zyne ellenden wilde verſellen met de zelve ſtandvaſtigheit, met welke zy hem op den troon hadt gevolgt.

Hy handelt de vrouw van *Perkin* zeer beleeft, over welker ſchoonheit en deugdt hy zich verwondert. *Bacon.*

Hy verplichtte haar nochtans de aanbiedingen aan te nemen, welke hy haar deedt van een vertrek by de koninginne, het welk zy aannam Zy bekoorde het gehele hof door hare verdienſten, en men zeide, haar aanziende, dat zy door hare blankheit en levendigheit van verwe waardig was den eernaam van de *Witte Roze*, welke de gewaande hertog van Jork haar niet hadt kunnen geven, hoewel de hertogin van Burgundië de zelve aan dezen bedrieger gegeven hadde. Zodanige eerbiedt en achting hadt men voor haar gedurende het overige van haar leven, zonder dat de koning, dien zy overleefde, daar over nayver opvatte, wetende, dat het eene verheffing was van hare ſchoonheit, en gene benaming van ſtaatzucht. 1498.

Lof deezer vrouwe.

Wy zullen het verhaal van *Perkin* vervolgen tot aan zyne doodt, de welke voorviel een jaar na dat hy naar Weſtmunſter in ballingſchap gezonden was, en daar na de andere zaken verhalen, welke in dezen tuſſchentydt gebeurt zyn, om den draadt van deze geſchiedenis niet wederom af te breken, het welk reets meer dan eens geſchied is, om dat de Lezer waarſchynlyk onverduldig zal zyn om het einde daar van te zien. Men liet *Perkin* de vryheit om te gaan wandelen, en zelfs om op het landt te gaan, zyne bewaarders hem geduriglyk waarnemende, en niet toelatende grote ſprongen te doen. Hy wierdt verdrietig over zyne eenzaamheit, en het zy dat hy brieven gekregen hadt van de hertoginne van Burgundië, die wanhopig was over het ongeluk, hem overgekomen, het zy dat hy alleen door de begeerte naar de vryheit wierdt aangezet, hy vondt op zekeren dag middel om zich uit het gezicht van zyne bewaarders weg te pakken en het te ontvluchten. Hy was reets zeer verre, zich naar de zeekuſten begevende, wanneer zy het ontdekten. Zy liepen hem achter na, de een van de eene, de ander van de andere zyde, om hem niet te miſſen. Deze ongelukkige, hen ziende aankomen, draaide geheel kort om naar het klooſter van Bethlehem, het welk men ook noemde de Priory van Schyne *, en niet verre van daar gelegen was; en zich aan den klooſtervoogdt bekend makende badt hy hem zyn leven te willen behouden. Het was een Carthuizer klooſter, dat het recht van vryplaats hadt, en de prioor was een man van een ſtreng leven, welken men gemeenlyk den heiligen man noemde. Hy ontfing *Perkin* met veel beleefdheit: doch om de gramſchap van den koning daar door niet te verwekken ging hy zich voor des zelfs voeten werpen, en genade voor dezen rampzalige verzoeken. Vele van des konings gevolg zeiden recht uit, dat men een menſch behoorde te doen ſterven, wiens vlucht zyn kwaden wil toonde, en die door deze ontkoming vervallen was van het recht der vryplaats, volgens de inſtellinge van *Innocentius* den VIII. Doch de koning oordeelde, dat het hem onwaardig zou zyn gramſchap te betonen tegen zulk een verachtelyk menſch, en zeide tegen den klooſtervoogdt, dat hy aan hem het leven van *Perkin* ſchonk. Hy wierdt dan weder naar Weſtmunſter gebragt; men deedt hem yzere boeiens aan de benen, en men ſtelde hem een gehelen dag op een ſchavot ten toon, het welk men voor de zaal van het paleis hadt opgeſlagen, ten ſpot voor de voorbygangers. Men bragt hem vervolgens weder naar den Tour, verplichtende hem zyne bedriegery te openbaren, en in de ſtraat Cheapſide op te lezen de bekentenis, welke hy hadt afgelegt voor de benoemde rechters de eerſte maal, als hy zich in

1498.

Perkin naar Weſtmunſter in ballingſchap gezonden.

Polyd. Virg. Bacon.

1499.

Hy zoekt te ontvluchten,

En bergt zich in eene vryplaats.

* of van Scheen.

De koning ſchenkt hem het leven, maar zendt hem naar den Tour.

1499. in de handen des konings hadt komen begeven.

Men beschuldigt den koning hem een strik te hebben gespannen.

Daar zyn 'er geweest, die den koning beschuldigden, dezen ongelukkigen een strik te hebben gespannen, zyne bewaarders ingevende om zyne vlucht gemakkelyk te maken, ten einde hy een voorwendsel hadt om hem daar over te straffen. Maar twee zaken rechtvaardigen hem deswegen: voor eerst de wyk van *Perkin* naar eene vryplaats, waar in de bewaarders niet zouden toegestaan hebben dat hy zich begeven hadt, indien het van hunne zyde niet dan uit jok was geweest; en de vergiffenis, welke de koning hem daar na verleende.

Ongelukkig noodlot van den grave van Warwyk, en waarom men hem by *Perkin* plaatst.

In den Tour, waar in hy opgesloten was, bevondt zich ook sedert eenige jaren de jonge graaf van Warwyk, ongelukkige zoon van een ongelukkigen vader. Wy hebben boven in het verhaal van den opstandt van *Simnel* aangetekent, op welke wyze de koning dezen jongen prins uit den Tour hadt laten komen, om hem aan het volk te vertonen, om het uit de dwaling te brengen wegens de bedriegeryen van dezen deugniet, de welke voorgaf, dat hy de waarachtige graaf van Warwyk was. De twede bedrieger gaat hem voor een vry dodelyker gevaar bloot stellen, en doedt hem met zich omkomen, willende zich, door middel van hem, redden, als of deze arme prins niet geleeft hadt dan om de kaatsbal der bedriegers te zyn, het ongelukkig voorwendsel der zamenzweringe van den eersten, en de ongelukkige medgesel van de doodt des tweden. De omgang, welken hy met *Perkin* hadt gehad, was zyn ongeluk, de welke hem gemakkelyk wys maakte alles wat hy wilde, zynde hy een zeer ligtgelovig prins, als een wild mensch opgevoed; die naauwlyks aanzag de genen, die hem te eeten bragten, en die geen omgang met de wereldt hadt. Een twede ongeluk kwam by het eerste, en baande den weg tot zyn verderf. Een Augustyner monnik van Suffolk † bragt een jongman, genaamt *Raoul Wilford* ‡, zoon van een schoenmaker, daar toe, dat hy den naam van grave van Warwyk aannam, hem belovende zyn bedrog te ondersteunen, en hem daar in te doen gelukken. Aanstonts verspreidde zich het gerucht van de verlossinge van den grave, en de monnik predikte het in het openbaar, vermanende het volk dezen ondergestoken prins te erkennen: doch weinig menschen geloofden het, en men maakte zich wel haast meester van den monnik en van zynen leerling. De laatste wierdt opgehangen, en de eerste binnen vier muren opgesloten.

† Hy wierdt genaamt *Patrick*.
‡ of *Walford*.

Een ander bedrieger komt 'er voor den dag, die zich de graaf van Warwyk noemt, en die door een monnik is voor den dag gebragt.

Hy wordt opgehangen, en de monnik in het klooster gesloten.

Ondertusschen was dit eene nieuwe ongerustheit voor den koning, die by zich zelve zeide, dat 'er voor hem geen veiligheit was, zo lang als 'er iemandt uit het huis van Jork overig was, op wien het volk het oog zou werpen. Wanneer men hem dan berecht gaf van de zamenspanninge, welke de graaf van Warwyk met *Perkin* gemaakt hadde om het te ontvluchten, geloofde hy, dat hy zich van dit voorwerp van nayver moest ontslaan, hen beide in een vonnis betrekkende. Men zeide zelfs, dat hy het geval van den Augustyner monnik hadt bestoken, om het vonnis, dat hy overdacht, daar door min hatelyk te maken, en dat de zamenzwering tusschen *Perkin* en den grave van Warwyk ook zyn werk was, hebbende het zelf doen voorstellen door de wakers, welke hy hen gegeven hadt. En zekerlyk, het voorval van den monnik en van zynen leerling schynt niet zeer natuurlyk; daar het volk by voegde, dat het niet straffen van den monnik een onwraakbaar bewys was, dat men zyne daadt hadt goedgekeurt. Evenwel is het zeker, dat de voorrechten der geestelyken in dien tydt zo groot waren, dat de straffchuldigsten vry waren met eene eeuwige gevangenisse, of met een brandmerk met een gloeiend yzer, waar van ik de willekeur boven verhaalt hebbe. Doch deze gevangenis van *Perkin* in den Tour, en de omgang, welken men hem bezorgde met den grave van Warwyk, hebben iets, dat meer verdacht is. Wat 'er van zy, de geschiedschryver verhaalt, dat de wachters, ten getale van vier, welker namen hy bewaart heeft, namentlyk *Strangwaies*, *Blewet*, *Astwood*, en *Longvoger*, met *Perkin* aanspanden om den bevelhebber van den Tour, genaamt *Digby*, om hals te brengen, de sleutels te nemen, en by nacht zamen te ontvluchten, behoudens dat *Perkin* den grave van Warwyk daar toe kon overhalen; het zy dat zy niemandt wilden achterlaten, die hen zou kunnen ontdekken, of, gelyk zy zeiden, volgens het gene men naderhandt wist, dat zy hunne beloning en hun geluk stelden in dezen jongen prins, by welken zy niet twyffelden dat zich het volk aanstonts zou voegen, zo haast als hy maar voor den dag zou komen. Men hadt geen grote moeite om zyne toestemming te verkrygen. Hoe eenvoudig ook zyne gevangenis was, was zy hem nochtans onaangenaam, en daarenboven hadt men hem zo dikwils met de doodt gedreigt, zo dat hy ligtelyk bewilligde in een voornemen, tot behoudenisse van zyn leven en zyne vryheit ontworpen. Dus was alles tot de uitvoeringe gereed, en men wachtte niet dan naar den nacht, wanneer de zamenzwering ontdekt wierdt. Men smeet de bewaarders in de boeien, men sloot *Perkin* en den grave van Warwyk op, en men maakte het proces van den eerstgenoemden op. Hy wierdt verklaart en overtuigt van verscheide verraderyen sedert zyne aankomst in het koninkryk, en veroordeelt om opgehangen te worden, het welk te Tiburn wierdt uitgevoert.

Bacon.

Zamenzwering om *Perkin* en den grave van Warwyk te verlossen.

De zelve wordt ontdekt, en *Perkin* veroordeelt om gehangen te worden.

Dusdanig was het einde van dit beruchte hoofdt der party, die den prins hadt nagebootst, en den tytel van koning aangenomen. Het geluk ondersteunde langen tydt zyne dwaasheit en de ligtgeloviheit van het volk, veinzende hem op den troon te willen zetten; maar het lachte op het laatst met het een en het ander, hem ziende tot de galge verheven. Men deedt de vier wachters ook sterven. De schout van de stadt Kork, en zyn zoon, grote yveraars voor *Perkin*, hielden hem in de straffe gesellschap, en wierden nevens hem opgehangen.

Aanmerking over de voortzichtigheit des konings, om alle de listige handelingen van *Perkin* te verydelen.

Voor het overige hadt de koning alle zyne voorzichtigheit van noden, om zo gelukkiglyk ten einde te brengen eene zaak van zo veel belang en tederheit. De valsche prins hadt ten zynen voordeele de liefde des volks. Ierlandt hadt zich verklaart, een gedeelte van Engelandt hadt zulks mede gedaan, en het overige scheen geheel gereed om deze beweging te volgen. De hertogin van Burgundië ondersteunde den bedrieger openlyk; de aartshertog en zyne onderdanen begunstigden hem mede onbedektelyk; Vrankryk hadt hem erkent voor den waarachtigen zone van *Eduard* den IV, en de koning van Schotlandt hadt hem zyne nicht ten huwelyk gegeven. Daar was niet nodiger dan de waakzaamheit van *Henrik* om alle deze zwarigheden uit den weg te ruimen. De eerste trek van zyne behendigheit bleek in het verdrag, dat hy met Vrankryk maakte, het welk *Perkin* verliet. Hy deedt ook als een groot staatkundige, wanneer hy den Nederlanderen allen handel met de Engelschen verboodt;

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

1499. boodt; het was het middel om de eerſten afkeer te doen hebben van eene party, zo nadeelig aan hunne ware belangen, en hen te bewegen om hem te verlaten, gelyk zy deden, zo haaſt als zy het bedrog ontdekt hadden. Doch het allervoornaamſte waren de onderrechtingen, welke hy van het hof van Vlaanderen kreeg door zyne verſpieders, die het gehele geheim ontdekten. Wanneer hy daar van ten vollen onderrecht was, gaf hy 'er ook anderen kennis van, en hielp zo zyne onderdanen, als de vreemdelingen uit den droom. Vrankryk, de aartshertog en de koning van Schotlandt erkenden hunne dwaling, en de gehele wereldt verliet een bedrieger, die hen vyf jaren in die verblindheit gehouden hadde. Dus was het dat *Henrik* door zyne gaauwigheit een bedrog ontdekte, dat bezwaarlyker was om zonneklaar te doen zien, dan om het met geweldt tegen te gaan, en dat hy zonder zeer weinig bloedt te ſtorten de voornemens van zyne vyanden vernietigde, en eindelyk den valſchen prins deedt vergaan, die hem zocht te onttronen.

Staatkunde van *Henrik* ten opzichte van de hertoginne van Burgundië.

Men moet nog een ander ſtaaltie van zyne ſtaatkunde aanmerken ten aanzien van de hertoginne van Burgundië. Hy wilde niet, dat men van haar gewag zou maken in de onderzoekingen van *Perkin* en zyne medeplichtigen, hopende door deze beleefdheit haar neder te zetten, en zo hy haren haat niet kon verwinnen, ten minſte daar van de uitwerkſelen te beletten. Wy zullen in het vervolg zien, dat hy in zyne hope niet is bedrogen geweeſt.

Hy doedt het rechtsgeding van den grave van Warwyk opmaken;

Na de ſtrafoeffeninge aan *Perkin* ging men tot het rechtsgeding van den grave van Warwyk. De graaf van Oxford, groot-opperrechter, was voorzitter in deze zake. Daar was zwarigheit in hem te veroordeelen: men kon hem tot geen misdaadt toerekenen, dat hy ontkomen was, om dat hy om geen misdaadt was gevangen geweeſt: maar men beſchuldigde hem, dat hy met *Perkin* hadt zamengeſpannen tegen het leven van den koning, en men zeide, dat hy het met de zamengezworenen eens was. Het was om deze reden dat hy veroordeelt, en vervolgens onthoofd wierdt. Aldus ſtierf *Eduard*, graaf van Warwyk, de laatſte der prinſſen van den ſtam der *Plantageneten* *, die met zo veel luiſter ſedert *Henrik* den II gebloeit hadde. Men kan niet zeggen, waarom, noch *Henrik* de II, noch iemandt zyner zonen, hebbende gedragen den toenaam van *Plantagenet*, die gegeven was aan *Godefroy*, grave van Anjou, den vader van *Henrik*, hunne opvolgers den zelven hebben willen dragen, ten minſte die van de tak van Jork, die zonder tegenſpreken de oudſte was.

Den welken het hoofdt wordt afgeſlagen.

Polyd. Virg. Bacon.

* Daar waren nog vrouwen van dit huis, en van hare nakomelingen.

Het volk mort openlyk over deze ſtrafoeffeninge.

Het volk morde openlyk over deze ſtrafoeffeninge; en inderdaadt het was bezwaarlyk zich niet ontroert te voelen, ziende het edelſte bloedt van Engelandt door de handen van den beul ſtorten. *Wat heeft*, zeide men, *deze onſchuldige prins, die van zyne wieg af is gevangen geweeſt, gedaan? Wat voor eene misdaadt kan hy hebben bedreven in zulk eene onmacht om die uit te voeren? Is het niet klaarblykelyk, dat hy niet ſterft dan door de noodſchikkelykheit van zyn huis en door den nayver des konings?* Miſſchien ook dat hy de ſtraffe droeg van al het bloedt, dat zyne voorouderen onmenſchelyker wyze geplengt hadden, ten minſte dus redeneren 'er de Engelſche geſchiedſchryvers o-

† *Speed*, enz. ver †. Doch het ſtaat aan ons niet de beſluiten der Voorzienigheit na te vorſchen, de welke zo wel het noodlot der prinſſen, als dat van andere menſchen, naar haar welgevallen ſchikt. Voor het overige kan ik niet ſtilzwygende voorbygaan eene daadt, de welke een ander ſchryver ‡ verhaalt, zeggende, dat *Henrik* is aangezet geweeſt, om dezen onnoſelen prins te doen ſterven, door de aanzoeken van *Albert* en *Izabelle*, die door brieven, welke zy aan hem ſchreven over het onderwerp van het huwelyk van hunne dochter *Catharina* met den prins *Artur*, hem tot deze wreedheit aanzetten. Het waren inderdaadt vorſten, die alles aan hunne ſtaatzucht opofferden, en die daar door de kroon wilden verzekeren voor hunne dochter en erfgenamen. De koning toonde de brieven, welke zy in dezen zin aan hem geſchreven hadden, en in de zelve uitdrukkingen, als of hy zich op hen hadt willen ontlaſten van den haat eener zo hatelyke zake. De geſchiedſchryver voegt 'er, ten blyke van de waarheit, by, dat *Catharina* zelf, ſprekende van hare echtſcheidinge met *Henrik*, met welken zy na de doodt van *Artur* trouwde, nu en dan zeide, *dat zy daar in den vinger Gods zag, die haar ſtrafte over het onſchuldig bloedt, dat haar eerſte huwelyk hadt doen vergieten*, verſtaande dat van den grave van Warwyk, welken *Henrik* de VII hadt doen ſterven, volgens de wrede raadgevingen van *Ferdinand* en *Izabelle*. Men zegt zelfs, dat de kancelier van Caſtilië by het uitvoeren der ſtraffe hadt willen tegenwoordig zyn, ten einde hy zyne meeſters daar verzekering van kon geven.

1499.

‡ De Vader *d'Orleans* zegt de zelve zaken in zyne Geſchiedenis van de Engelſche beroertens.

De koning verontſchuldigt zich deswegen met de aanzoekingen van *Ferdinand* en *Izabelle*; wier brieven hy ten dien einde vertoont.

M. le Grand dans l'Hiſt. du Divorce.

1498.

Een jaar voor deze uitvoeringe zondt paus *Alexander* aan den koning den gewyden degen ‡, hem vermanende dien te gebruiken tegen de Franſchen, tot beſcherminge van Italië, en hem begroetende over dat hy in het verbondt getreden was met de zamenverbondene prinſſen. Het was op deze wyze dat de ſtedehouder van *Jezus Chriſtus*, die eene naauwe vriendſchap met den Turk onderhieldt, de wapenen zegende, welke hy aan een Chriſten vorſt zondt, om daar mede het bloedt der Chriſtenen te vergieten. Zyn gezant § wierdt met veel plegtigheit ontfangen. Hy deedt zyne intrede door het midden der burgery, in de wapenen zynde, in gelederen geſchaart, verſiert met hunne livereien, en hebbende den hoofdſchout voor aan, verſelt van de Aldermans, alle in treffelyke gewaden. Des anderen daags begaf zich de koning in een plegtigen ommegang naar de St. Paulus-kerke, verſelt van de kerkvoogden, groten en de voornaamſte bedienden van het hof, doende het gewyde zwaardt voor zich dragen. Hebbende zyne plaats genomen op het koor, deedt de aartsbiſſchop van Kantelberg eene heerlyke aanſpraak wegens de plegtigheit van deze zake, verheffende met opgeſmukte woorden het geſchenk van den paus, en verhalende eenige daden des konings, de welke, zeide hy, den opperprieſter verplicht hadden om hem onder alle de prinſſen der Chriſtenheit te verkiezen, om aan hem den beſcherm-degen van de Chriſtenheit te betrouwen.

‡ De ſchryvers voegen 'er ook den gewyden hoedt by.

§ Nuncius.

Aankomſt van den gezant van paus *Alexander* den VI te Londen.

Polyd. Virgil. Bacon.

Daar gebeurde in dat zelve jaar, eenigen tydt na het beſtandt, het welk den afgezant van Spanje en *Fox* zo veel werk gaf om te ſluiten, een voorval, het welk de twee koninkryken haaſt wederom in een oorlog zou ingewikkelt hebben. Eenige jonge Schotſche edellieden waren uit hoofde van het gemaakte beſtandt te Norham gekomen, gelegen op de grenzen van Schotlandt *, en wierden daar door andere Engelſche edellieden, die de eer van hun landt wilden ophouden, onthaalt. Zy kwamen op een anderen tydt daar nog eens wandelen, en het zy met opzet, of door onverdachtheit, naderden zy het kaſteel, waar mede die plaats voorzien is, beſchouwende de werken met meerder naauwkeurigheit dan de nay-

Nieuwe onluſten tuſſchen Schotlandt en Engelandt.

Leſley. Polyd. Virg. Bacon.

* in de provincie van Northumberlandt, aan een riviertje, het welk de twee koninkryken van malkander ſcheidt.

1498. nayver der twee volkeren wel kon verdragen. De bezetting van het kasteel wierdt daar door geraakt, en hen nemende voor verraders, of voor kwalyk-gezinde menschen, belaste zy hen zich weg te pakken. Wel verre van te gehoorzamen antwoordden de Schotten op eene schampere wyze. Van woorden kwam men tot slagen. De Engelschen, zich de sterkste vindende, mishandelden de Schotten, waar van 'er vele gekwetst, en eenige gedood wierden. Die het ontvlucht waren, zynde in Schotlandt wedergekeert, maakten het kwaadt nog veel erger dan het was. De vaders, aangezet door de doodt of de wonden hunner zonen, bragten daar over hunne klagten in by den koning, en verzochten hem, daar wraak over te nemen. De koning, een weinig te driftig, nam deel in hun misnoegen. Hy zondt een gezant aan den koning van Engelandt, om van hem vergoeding van dit ongelyk te eischen, en, ingeval van weigering, hem den oorlog te verklaren.

Wys antwoordt van *Henrik* den VII op de uitdaging van den koning der Schotten.

Henrik antwoordde den zelven, *dat de zaak van Norham voorgevallen was, zonder dat hy iets daar van geweten hadt en tegen zynen wille. Dat hy daar van kennis zou nemen: en dat, byaldien zyne krygsbezetting schuldt hadt, hy niet zou nalaten hen te straffen, staande nergens meer acht op dan op de onderhoudinge van het bestandt.* Een zo voorzichtig antwoordt moest den koning der Schotten voldaan hebben: maar zyn ontstuimige aardt kon geen uitstel verdragen, en hy dreigde het bestandt te zullen breken. *Fox*, die daar van in zyn bisdom van Durham, alwaar hy was, tyding kreeg, schreef hem zeer onderdanige brieven, hem vertonende aan den eenen kant, dat het zyne eere betrof het verdrag, dat hy met de gevolmachtigden van den Engelschen vorst gesloten hadt, na te komen, en hem van den anderen kant verzekerende van eene spoedige en gehele voldoeninge over het gene te Norham was voorgevallen. Deze brieven zetten hem ter neder. Hy liet den bisschop weten, dat hy voldaan was over het gene hy hem geschreven hadt, en dat, byaldien hy zich op de grenzen wilde vervoegen, hy niet vreemd zou wezen aldaar een mondgesprek met hem te houden, het welk misschien niet alleen dit verschil zou byleggen, maar zelfs eene goede vrede tusschen de twee kronen bevestigen. De bisschop schreef naar het hof, en reisde ondertusschen naar de Schotsche grenzen, alwaar hy de bevelen afwachtte, welke *Henrik* niet vertoefde hem toe te zenden. De koning van Schotlandt ontfing den bisschop te Melrosse, eene oude abdy van de geestelyken der Cistercienzer orde, aan den ingang van de provincie van Northumberlandt. De eerste byeenkomsten liepen ten einde met de zaak van Norham. Doch de koning, *Fox* op een zekeren dag hebbende alleen genomen, zeide tegen den zelven, *dat hy hem te onderhouden hadt over veel gewigtiger zaken.*

De koning van Schotlandt doedt aanzoek om de princesse van Engelandt.

Dat deze twist kon afgedaan worden zonder het bestandt aan te raken: doch dat het bestandt alleen geen genoegzaam vaste handt was om de twee ryken te vereenigen. Dat hy bedacht was op 'een knoop, veel min te ontstrikken. Dat was een huwelyk met de princesse Margareta, *oudste dochter van den koning van Engelandt. Dat hy dezen voorslag zelf deedt, doordien hy niet wilde gedwarsboomt zyn door die van zyn hof, die zich nog verbit voelden door den ouden haat tusschen de twee volkeren. Dat hy zich aan hem ontdekte, als aan den bekwaamsten staatsdienaar van den koning van Engelandt, en die ook de meeste macht op zynen geest hadt, hem verzekerende van eene vergeldinge, geëvenaart naar den dienst, welken hy hem zou bewyzen in het behandelen eener zake, zo teder en zo gewigtig.* 1498.

De bisschop hadt last om den koning van Schotlandt alle voldoening te geven, welke hy zou eischen; maar hy geloofde, dat dit nieuwe voorstel boven zyne macht was, en hy beloofde hem niets anders, dan dat hy daar van aan den koning zynen meester verslag zou doen. Aldus afscheidt van hem nemende kwam hy te Londen, en gaf van de onderhandelingen, welke hy te Melrosse gehad hadde, rekenschap, en welke geëindigt waren door den voorslag, welken de koning van Schotlandt hem gedaan hadt wegens zyn huwelyk met de princesse *Margareta. Henrik* hadt geen groter genegenheit voor den oorlog, en zocht de vrede, het kostte wat het wilde, behoudens dat het belang zyner eere en dat zyner krone bewaart wierdt. Hy nam dan een besluit, aan den koning van Schotlandt toe te slaan het geen hy begeerde: doch de bisschop nam de vryheit hem te vertonen, *dat hy zo schielyk niet moest te werk gaan; dat het genoeg was hem hope te geven, en dat eene zodanige vermaagschapping wel verdiende, dat hy daar eenigen tydt naar haakte, voor dat hy de zelve verkreeg. Dat dit uitstel nergens toe zou dienen dan om hem des te vuriger te maken, en dat men middelerwyl tydt zou hebben om zyne gevoelens en zyne voornemens te doorgronden. Dat de vrede en het huwelyk twee verbonden waren, die men van malkander moest onderscheiden, en hem te verstaan geven, dat men oordeelen zou van de genegenheit, welke hy hadt voor het eene, door de gemakkelykheit, welke hy tot de uitvoering van het andere zou tonen.* De koning volgde een zo voorzichtig overleg, en zondt den bisschop te rug met eene volmacht om de vrede te sluiten. De zelve wierdt ook den 12 July te Sterling * getekent, en vervolgens in de twee koninkryken afgekondigt, met eene wederzydsche blydschap der twee volkeren. Het huwelyk, van het welke zy de vrucht was, geschiedde echter niet eer dan drie jaren daar na; en om in het toekomende de gelegenheit tot diergelyke twisten met die van Norham of anderen voor te komen, vondt men geraden in het vredensverdrag te laten invloeien een artykel, het welk den Schotten verboodt in Engelandt te komen, en den Engelschen in Schotlandt, zonder een vrygeleide, door den koning ondertekent. Dit verbodt scheen kwalyk van pas te zyn om de vriendschap en den koophandel tusschen de twee volkeren te herstellen; doch de twee koningen oordeelden deze voorzorge noodwendig in den beginne van een verbondt, dat op een maal niet in staat was hun misvertrouwen en haat weg te nemen.

Henrik de VII slaat dit aanzoek toe.

Staatkunde van den bisschop van Durham omtrent dit aanzoek.

1499. *Acta Publ. Tom. XII. fol.* 722 *&c.*

* eene stadt van de provincie van dien name in het Zuider gedeelte van Schotlandt, aan de rivier de Forth gelegen.

1498. De koningin was in den voorgaanden jare van een derden zone in het kraambedde gekomen, die *Edmond* genoemt wierdt, en die maar eenige weinige dagen leefde. *Karel* de VIII, koning van Vrankryk, stierf ook in dit jaar, en de tyding daar van aan het Engelsche hof gekomen zynde deedt men voor hem een plegtigen lykdienst. Kort voor den uitgang des gemelden jaars gebeurde 'er ook een ongeluk, het welk den koning zeer ter herte ging. Te weten het koninklyk paleis te Shene, tusschen Londen en Kingston aan den Teems gelegen, brandde zeer onvoorziens en in zeer weinig uuren af, met al den kostelyken huisraat, waar mede het zelve voorzien was. *Henrik* heeft het zelve naderhandt wederom doen opbouwen, en den naam der stadt sedert in Richemond of Richmond verandert, welken zy nog tegenwoordig draagt. Hy heeft ook aldaar,

gelyk

1498. gelyk mede te voren zyne gemalin, den geeſt gegeven. Dit alles gebeurde eer dan de doodt van *Perkin*. Wy gaan den draadt onzer Geſchiedeniſſe weder opvatten.

1500. In het vyftiende jaar der regering van *Henrik* verwoeſtte de peſt de ſtadt Londen, en verſpreidde zich byna door het gehele koninkryk, het welk den koning noodzaakte, na dikwils van verblyfplaats verandert te hebben, eindelyk met de koninginne naar Calais over te ſteken. Hy was ook wel in zyn ſchik eene gelegenheit te hebben om zich met den aartshertog te onderhouden, de welke van zyne komſte verwittigt zynde een gezant zondt om hem te begroeten, hem geluk wenſchende met zyne gelukkige overkomſte, en hem verzekerende, dat hy in perſoon hem zyne gedienſtigheit zou komen afleggen, zo haaſt als hy den tydt zou weten, dat hem zulks gelegen kwam; het welk hy aan den koning niet deedt weten, dan op dat hy verkiezen zou eene plaats, tot hunne zamenkomſt bekwaam, buiten de ſteden en beſlotene plaatſen. Hy vertoonde hem, dat hy op gene andere wyze hadt willen ſpreken met den koning van Vrankryk; en alhoewel, zeide hy, dat hy veel onderſcheidt maakte tuſſchen dezen vorſt en den koning van Engelandt, vreeſde hy, dat byaldien hy met hem op eene andere wyze handelde dan met den eerſten, men zich in diergelyke gelegenheit zou willen van dit voorbeeldt bedienen, en het zelve in het toekomende opvolgen. De koning deedt een heerlyk onthaal aan de afgezanten van den aartshertog, en benoemde tot de plaats der byeenkomſte de kerk van S. Pieter, de welke buiten Calais ſtaat, verontſchuldigende of ontveinzende het wantrouwen van hunnen meeſter. Zo haaſt als de afgezanten wederkwamen, begaf zich de aartshertog met hen op weg, om zich ter beſtemder plaatſe te laten vinden, hebbende den prioor van S. Jan (a) aan zyne regter, en zynen geheimſchryver van ſtaat aan zyne linker handt. De koning, die uit de ſtadt gegaan was, hem ziende aankomen, reedt eenige treden voorby de kerke om hem te ontfangen, alle beide te paardt zittende. De aartshertog ſprong vaardig van het zyne af, en den koning naderende boodt hy zich aan om den ſtygbeugel te houden: doch de zelve wilde zulks niet toeſtaan, en zynde afgeklommen omhelſde hy den aartshertog met veel genegenheit. Zy gingen daar op in de kerke, en namen plaats op de ſtoelen, welke men voor hen gezet hadde. De onderhandeling duurde langen tydt. Zy ging geheel door in onderlinge betuigingen van vriendſchap, en om middelen te zoeken om tuſſchen hen en hunne nakomelingen een duurzaam bondgenootſchap vaſt te ſtellen. Die gene, de welke daar toe bekwaamſt waren, zo zy meenden, waren een dubbeld huwelyk hunner kinderen. Dus beſloten zy dat van den hertog van Jork, de twede van des konings zonen, met de dochter van den aartshertog, en dat van den zone des aartshertogs met *Maria*, de twede dochter (b) van *Henrik*, de oudſte aan den koning van Schotlandt verlooft zynde. Maar het waren nog kinderen in de wiege, omtrent welker noodlot de Hemel eene andere beſchikking hadt gemaakt; en de omkering der zaken hebbende in het vervolg de belangen der twee vorſten verandert, is geen een dezer huwelyken voltrokken. Zo onzeker is het toekomende, en buiten het bereik der menſchelyke macht, hoe groot de zelve ook zyn mag. Gedurende dit onderling geſprek noemde de aartshertog den koning veelmalen zynen voorſtander *, zynen vader, en zynen beſchermer: eernamen van eerbiedt en van liefde; en zich zelf verwytende de gunſt, de welke hy te voren den bedrieger *Perkin* bewezen hadt, deedt hy aan den koning daar over duizend verontſchuldigingen. Deze prins was van natuur goedaardig, en ſprak volgens zyn hert, maar daarenboven was hy onderrecht door *Maximiliaan*, zynen vader, en door *Ferdinand*, zynen ſchoonvader, zich van deze beleefdheit te bedienen. De nayver, welken zy wegens Vrankryk hadden, verplichtte hen de vriendſchap des konings van Engelandt te zoeken, en om alles in het werk te ſtellen om hem aan hunne zyde te verbinden. Zie daar hoedanig de byeenkomſt van den koning en den aartshertog afliep, van beiden gelykelyk gewilt, en waar over zy beide ook zyn vergenoegt geweeſt: doch dit was alle de vrucht, welke zy daar van hadden. Het gevolg beantwoordde hunne verwachtingen zo kwalyk, dat de koning van Vrankryk † met de princeſſe *Maria* van Engelandt trouwde.

1500.

De peſt verplicht den koning naar Calais over te ſteken.

De aartshertog *Philips* zendt gezanten om hem te begroeten.

Zamenkomſt der twee vorſten, en wat daar voorviel.

* Patroon.

† *Lodewyk* de XII.

Henrik te Calais wedergekomen zynde wierdt aldaar begroet door de afgezanten van *Lodewyk* den XII, koning van Vrankryk, ryksopvolger van *Karel* den VIII, de welke hem de tyding bragten van de veroveringe, welke hun meeſter van het hertogdom van Milaan gedaan hadt. Zyne voortgangen waren niet min ſnel in het Milanees, dan die van zynen voorzaat in het koninkryk van Napels geweeſt waren: ook waren zy niet duurzamer, en de Franſchen beproefden in deze twee voorvallen, dat de Italiaanſche overwinningen hen altydt dodelyk zyn, en nimmermeer voordeelig.

Mezeray, *Bacon*.

De afgezanten van *Lodewyk* den XII, koning van Vrankryk, komen dien van Engelandt begroeten.

Henrik gaf aan den hoofdſchout en de Aldermans van Londen bericht van zyne zamenſpraak met den aartshertog, en van het gezantſchap van *Lodewyk* den XII. Hy was gewoon alzo te doen, de genegenheit des volks behalende door de eere, welke hy aan des zelfs overheden bewees. Nochtans kon hy zich nooit zo zeer doen beminnen als *Eduard* de IV gedaan hadt: doch hem wierdt meer eerbiedt en beter gehoorzaamheit bewezen.

In het zelve jaar ſtierf *Morton*, aartsbiſſchop van Kantelberg, kancelier van Engelandt en kardinaal, vereërt met de hoogſte waardigheden van het ryk en de kerke. Daar zyn weinig menſchen, welker leven wiſſelvalliger is geweeſt, en meerder aan ombuitelingen onderhevig. Eer dat *Eduard* de IV op den troon klom, was hy het huis van Lancaſter toegedaan, zynde nog maar biſſchop van Ely. Hy zag zich ingewikkelt in den val van dit huis, wiens belang hy tot het einde toe onderſteunde. Zyn geluk wierdt bevordert door de achtinge, welke *Eduard* voor hem hadt: doch na de doodt van dezen vorſt hieldt *Richard* hem verdacht, en liet hem in de bewaringe van den hertog van Bukkingham. *Morton* veranderde het gemoedt van den hertog, en hem wederbrengende tot de belangen van het huis van Lancaſter, waar uit hy geſproten was ‡, verplichtte hy hem, om tegen *Richard* aan te ſpannen, om den graaf van Richemond op den troon te zetten. Het koſtte den hertog het leven, die gevangen wierdt. *Morton* bergde zich in Vlaanderen, en ging van daar naar Rome over. Zyne ballingſchap verhefte hem tot den kardinaalshoedt, met welken hy ſedert vereërt wierdt ‡. De graaf van Ri-

Bacon. Speed. Doodt en lof van *Morton*, aartsbiſſchop van Kantelberg, en kancelier van Engelandt.

‡ door zyne huisvrouwe; want zyn geſlacht was Stafford.

‡ dit gebeurde in den jare 1497.

(a). *Fuller* zegt, dat de prioor van St. Jan den tytel voerde van eerſten baron van Engelandt.

(b). Zy was de derde; maar de twede was geſtorven.

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

1500. Richemond koning geworden zynde, herriep hem in Engelandt, en maakte hem aartsbiſſchop van Kantelberg en kancelier. Hy vereerde hem met zyne vertrouwendheit, en van alle de ſhaatsdienaren is hy de eenigſte geweeſt, aan welken hy zyne geheimen geoopenbaart heeft. De haat, welken *Morton* het huis van Jork toedroeg, bragt zeer veel toe om hem van den koning te doen beminnen. Hy zou gaarne gewilt hebben, dat deze vorſt op hem geſchoven hadt den haat, met welken zyne regering door de hardigheit, met welke hy dit huis behandelde, beklad wierdt: maar *Henrik* heeft nooit minder willen veinzen dan in deze gelegenheit. Mogelyk maakte hy daar door een veel groter getal vyanden; mogelyk maakte hy hen ook door deze vryborſtigheit meer bevreeſt, waar in zyne ſtoutmoedigheit niet minder uitblonk dan zyn hertstocht. Men beſchuldigde *Morton* des konings gierigheit gevoed te hebben, al zo veel als des zelfs afkeer van het Jorkſche huis. Anderen in het tegendeel geven hem dit getuigenis, dat indien hy zyne achting niet in de waagſchaal ſtelde, om zich aan te kanten tegen de drift, welke zyn meeſter tot de rykdommen hadt, hy ten minſte zyne behendigheit toonde om de zelve te matigen. Voor het overige pryzen alle de geſchiedſchryvers zyn doordringend verſtandt, en zyne ſchranderheit, en tot een veel groter lof ſchryven zy hem toe de eer der wedervereeniging van de twee koninklyke takken door den raadt, welken hy aan den hertog van Bukkingham gaf, wiens doodt de uitkomſt niet belette.

1501. *Polyd. Virg. Bacon. Mezeray.*

In het volgende jaar kwam *Caſpar Pons*, een Spanjaardt, in Engelandt, als afgezant van den paus. Zyn gezantſchap was een gevolg van het jubelfeeſt, het welk de paus uitſchreef, na dat hy het te Rome hadt laten vieren, aan de Chriſten vorſten, bedienende zich van deze gelukkige omſtandigheit om hen zamen te doen aanſpannen tot eene algemene vrede onder zich, en om met alle hunne krachten de Turken te beoorlogen. Het was die zelve paus, die van te voren eene naauwe vereeniging onderhieldt met *Bajazeth:* doch de vreze, die hy hadt over den inval, dien de ongelovigen gedaan hadden in Frioul, ten voordeele van *Lodewyk*, hertog van Milaan, tegen de Venetianen, en hunne veroveringen in het Peloponnees, was de oorzaak van deze kruisvaart. Veel ligt ook dat het niet was dan een voorwendſel om geldt van de Chriſten koninkryken te trekken, aan welke hy zyne aflaten duur koop uitventte. *Polydorus Virgilius*, de ſchryver van de Geſchiedenis van Engelandt, welke hy binnen het koninkryk zamenſtelde gedurende dat men daar bezig was met het heffen van den St. Pieters-penning (a), heeft zich niet kunnen onthouden aan te merken, dat deze paus niet alleen de belangen der kerke in het oog hadt in de ſommen, die hy voor zyne bullen eiſchte, maar dat hy daarenboven dacht om zyn byzonder voordeel, biedende den koning van Engelandt aan het zelve met hem te zullen delen. Wat 'er van zy, de pauſſelyke afgezant, zynde ter gehoor ingeleid, gaf den koning te kennen, *dat de paus, op het goeddunken van de heilige vergadering*, van voornemen was zich met alle de vorſten van de Chriſtenheit te verzoenen, en zich met hen te vereenigen tegen hunnen gemenen vyandt. Dat het ontwerp van dezen heiligen oorlog reets was gemaakt, en dat men de ongelovigen moeſt aantaſten door drie verſcheide wegen te gelyk. Dat de koningen van Hungarie, van Polen en van Bohemen in Thracie zouden vallen; die van Vrankryk en Spanje in Griekenlandt, terwyl de paus, verſelt door den koning van Engelandt, de Venetianen, en de andere prinſſen van Italie, de Middelandſche zee met hunne ſchepen bedekkende, regt aan op Conſtantinopel zou los gaan.* Hy eindigde door vertogen over het gebrek aan geldt, dat de paus hadt, om te voorzien in de onkoſten van deze onderneminge, en door de toeſtemminge, welke hy van den koning verzocht, om van zyne volkeren te heffen dat gene, het welk hunne Godvruchtigheit hen gewilligly zou doen geven, om te verkrygen de vrucht der aflaten, welke de paus hen hadt verleent by het openen van het jubeljaar.

* Sacro Collegio.

Aankomſt van den afgezant van den paus ter oorzake van het jubeljaar en van de kruisvaart.

1501.

De koning, die het hof van Rome in den grondt kende, antwoordde den pauſſelyken gezant, *dat hy de eerſte zou zyn om zynen yver te toonen voor de verdediging van de Chriſtenheit; maar dat het met zyne machten zo niet gelegen was als met die der andere koninkryken. Dat die beſtonden in ſchepen, waar van de uitrusting en krygstoerusting veel tydt vereiſchte, en dat aan de andere zyde zyne ſchepen bekwamer waren op den Oceaan dan in de Middelandſche zee, alwaar de galeien van een veel groter dienſt waren. Dat hy echter alle hulp aanboodt, en dat hy alles zou toebrengen, dat men van hem zou kunnen verwachten, radende den paus eenen dezer twee koningen te verkiezen, het zy van Vrankryk, of van Spanje, om hem op zyne vloot te vergeſelſchappen. Dat hy daar door voor zyne veiligheit zou verzekeren, en daarenboven beletten den nayver, welken de medeſtreving der twee oppervorſten nooit nalaat te verwekken. Dat byaldien de een noch de ander dit ampt wilde aannemen, hy zyne Heiligheit niet zou verlaten, en dat hy zyne ſchepen zou voegen by zyne galeien, hem voor gidze dienende en voorganger in eene zo Godsdienſtige onderneminge: maar dat hy hem eene plaats van zekerheit moeſt aanwyzen, met eene bekwame haven in Italie voor zyne vloot en voor zyne benden. Dat hy eindelyk in alle voorvallen zou tonen, dat 'er geen vorſt was, die meer genegenheit dan hy hadt voor den heiligen ſtoel in het algemeen, en voor den paus, die den zelven bezat, in het byzonder; gevende voor het overige zyne toeſtemming tot de weldadigheden des volks voor den prys der aflaten.*

Bacon. Voorzichtig antwoordt des konings.

De pauſſelyke afgezant deedt dan zyne inzamelingen door zyne gevolmachtigden, en keerde wederom naar Rome, zeer voldaan over het antwoordt des konings, en nog meer over het geldt, het welk hy voor zyne bullen medebragt. Met dit ligten der penningen nam de onderhandeling van den paus ook een einde, en het voornemen van de gewaande kruisvaart verdween in rook. Daar zyn geſchiedenisſchryvers, die geloven, dat de koning zyn deel kreeg van deze inzameling: maar andere ſpreken hem daar van vry. Wat 'er van zy, de redenwiſſeling, welke hy met den pauſſelyken gezant gehad hadde, verſpreidde zich overal. De ridders van Rhodus * verwonderden zich daar over, en in een algemeen kapittel, het welk zy kort daar na hielden, verkoren zy hem tot beſchermheer van hunne orde, de welke als toen in haren vollen luiſter was. Een doorluchtig bewys der achtinge voor dezen vorſt.

* Thans de ridders van Maltha.

De ridders van Rhodus verkiezen *Henrik* den VII tot beſchermheer hunner orde.

Men zegt, dat hy ook blyken van zynen yver voor het Katholyke gelove wilde geven door het bekeeren van een zogenoemden ketter in de ſtadt Kantelberg, na eene lange twiſtreden, welke hy met hem gehad hadde: doch indien het waar is, het branden.

De koning bekeert een ketter, en doodt hem daar na ver-

[a] Deze beſtondt in een pondt ſterlings, het welk elk huisgezin alle jaar moeſt betalen, volgens het gene de koning *Etelulphus* hadt vaſt geſtelt in den jare 855, of, volgens anderen, de koning *Ina* in den jare 626. De zelve is naderhandt vergroot door koning *Johannes* in het jaar 1213.

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

1501. het geen men daar van verhaalt, behandelde hy dezen ellendigen met eene verſchrikkelyke wreedheit. Men zegt, dat hy een prieſter was, ingenomen door het gevoelen der Wiklefiten, en na dat hy hem het zelve hadt doen afzweren, wilde hy, dat men hem zou verbranden. Een man en eene vrouw, die de zelve gevoelens beleden, wierden in het zelve jaar veroordeelt tot de zelve ſtraffe op de plaats van Smithfieldt. Een ander wierdt te Norwich gerecht eenige jaren daar na *. Dus rook de regering van dezen vorſt naar de woede van het geloofsonderzoek. Het zelve deedt zich daar na op eene veel ſchrikkelyker wyze gevoelen onder de regeringen van *Henrik* den VIII en van *Maria*. *Henrik* de VII beminde minder het bloedt dan het geldt, en het was voornamentlyk met geldboetens, waar mede hy die genen ſtraffte, die men voor Lollaards en Wiklefiten uitmaakte.

Fuller, Fox, Bacon.

* in den jare 1507.

1497. 1498. 1499. Gedurende dat deze dingen in Engelandt voorvielen was alles in Ierlandt in ruſt, en de koning bemoeide zich niet eens met eenige kleine oproeren, welke de graaf van Kildare dempte zo haaſt als de zelve een begin namen. De doodt van *Perkin* verdoofde de dapperheit zyner aanhangeren; en byaldien eenige nog het hoofdt opbeurden, wierden zy wel haaſt beteugelt. De ſtadt Waterford hadt hare getrouwigheit ongeſchonden bewaart, en aan dezen bedrieger het inkomen belet de laatſte maal dat hy daar voet aan landt wilde zetten. Om daar van de geheugenis te bewaren deedt zy een gedenkpenning ſlaan, op welken zy was afgebeeld, rondom met deze woorden: *Intacta manet Waterfordia*, dat is: *Waterford blyft onſchendbaar*. Het was zodanig niet met de ſteden Kork en Kingſale gelegen. Wy hebben de ſtraffe gezien van den ſchout van de eerſte dezer plaatſen. De graaf van Kildare geloofde, dat dit niet genoeg was om de burgery in hunnen plicht te houden, en met eenig krygsvolk naar dien kant trekkende, leide hy daar bezetting in. Van daar ging hy naar Kingſale, daar hy het zelve deedt. Hy was kort te voren getrokken in de provincie van Ulſter, tot onderſtandt van *Tirlagh O-Neal*, hadt Dungannon ingenomen, en alle de vyanden van dezen Ierſchen heer genoodzaakt zich weder onder zyne gehoorzaamheit te begeven. *Tirlagh-O-Neal* was een neef van dien *Henrik*, de welke eenige jaren te voren zynen broeder vermoord hadt. Hy wierdt op zyn beurt omgebragt door *Tirlagh*, die de doodt van zynen oom wreekte ten koſte van het leven van een anderen: of veel eer *Tirlagh*, onderwezen door het voorbeeldt van *Henrik*, om zyn eigen bloedt aan zyne ſtaatkunde op te offeren, maakte geen zwarigheit zynen oom het leven te benemen, om zich zelf te ſtellen in het bezit zyner goederen.

Ierlandt is in ruſt. *Cox, Farre.*

Getrouwheit van die van Waterford.

Oprochten des graves van Kildare.

1499. In den jare 1499 deedt de landvoogdt een inval in de provincie van Connaugt †, alwaar vele hoofden der ſtammen zich ter neder ſloegen. Hy verſloeg de zelve, maakte zich meeſter van hunne ſterktens, en bragt hen weder tot gehoorzaamheit. Men zag in dat zelve jaar een bloedig verſchil tuſſchen *O-Brian*, hoofdt van het huis van *Thomondt*, en den ridder *Butler*. Het zelve eindigde niet dan door een veldſlag, welken men hen moeſt toeſtaan, volgens de gewoonte van dien tydt. *Butler* verloor den zelven, en de heer van Kilkenny, die zich ſouverein noemde, wierdt in den zelven gedood.

Hy onderwerpt de wederſpannigen van Connaugt.

† of Connacie.

Doodt van den ridder, *Butler.*

De landvoogdt beſteedde alle zyne zorgen niet aan den oorlog. Hy deedt gedurende drie jaren tyds drie Parlementen vergaderen, in welke hy liet bekrachtigen de wetten van dat van Droghe-

da. Hy deedt daarenboven nog eenige nieuwe maken, om het gezag des konings meer en meer te beveſtigen, en verplichtte die van het landt zich te voegen naar de regeringe van Engelandt. Onder deze wetten waren 'er twee, die verdienen om verhaalt te worden: de eene verboodt de afgezondenen in het Parlement niet dan met lange tabbaarden zich te laten vinden; en de andere gelaſtte de edelen zich van ſadels te bedienen, wanneer zy te paarde zaten. Deze verordening doedt zien, hoe woeſt dit volk was eer de omgang met de Engelſchen het zelve beſchaafd maakte. Voor het overige waren hunne paarden de beſte, die men toen in Europa hadt. Ook waren zy zeer hoog van prys, en hunne Geſchiedenis maakt gewag van eenen hunner groten, die voor *Richard* den II, koning van Engelandt, veehtende, een paardt bereedt, het welk hy voor vier honderd oſſen gekocht hadde. Voor het overige ſchikten zy zich zeer wel ten ſtryde op, zynde gewapend met harnaſſen, die zeer fraai gemaakt waren, dragende goude halsſieraden, en hebbende de vingers beladen met ringen van dat metaal.

1499. Wet nopens de kledinge der afgezondenen in het Parlement van Ierlandt.

Wet wegens de uitruſtinge van den adel.

Buitengewone prys voor een paardt.

In het volgende jaar viel 'er niets van belang voor. De graaf van Kildare trok in de provincie van Ulſter, bemachtigde de veſting Kinard, en gaf daar van het beſtier, benevens dat van het landſchap, aan *Tirlagh O-Neal*, zynen neef. De ſtadt Kork wierdt in het zelve jaar herſtelt in hare voorrechten: doch de zelve wierdt beſmet door ſchrikkelyke moorden, de welke den bloeddorſtigen aardt harer inwoonderen te kennen gaven. *David Barry*, die aldaar aartsdiaken was, vermoordde de Mylord *William Barry*, zynen broeder. De moordenaar bleef niet ongeſtraft. Een ander van het geſlacht doodde den aartsdiaken, en de graaf van Desmond ſtrekte de wraak zelf uit tot over het dode ligchaam, het welk hy wederom liet opgraven en verbranden. De ſtadt Galway wierdt ongelukkiglyk omtrent het einde van dit jaar in de aſſche gelegt. Vervolgens regende het zes maanden zonder ophouden: zo dat deze brandt daar door gevolgt wierdt door een ſoort van watervloedt.

1500.

Schrikkelyke moorden.

Brandt; gevolgt door een ſoort van watervloedt.

De Ierſche gebeurteniſſen van het jaar 1501 zyn weinig aanmerkelyker dan die van het voorgaande jaar, alleenlyk gebeurden 'er eenige wanorders in de provincien van Ulſter en Connaugt. Het kaſteel van Slego wierdt ingenomen door eenen *O-Connor*, en de provincie van Ulſter bebloed door eenige moorden. Daar gebeurden ook zaken en gevechten naby Armach tuſſchen de partyen van *O-Neal* en die der Ierſche Schotten. De laatſten wierden daar geſlagen, en verloren vier hoofdmannen, zonder het gemeen te rekenen. Men heeft nog eene ſpotachtige beſchryving van deze ſtadt, op de zelve in dezen tydt gemaakt door haren aartsbiſſchop *, van dezen inhoudt:

1501. Beroertens in de provincien Ulſter en Connaugt.

* Hy wierdt genaamt *Octavianus de Palatio*, en was een Florentyn.

Beſchryving der inwoonderen van Armach.

Civitas Armachana
Civitas vana:
Absque bonis moribus:
Mulieres nudæ:
Carnes crudæ:
Paupertas in ædibus.

Dat is:

„ De ſtadt van Armach
„ Is vol ydel gedrach:
„ De driften daar de wet houwen:
„ Naakt byna gaan daar de vrouwen:
„ Half rauw wordt 'er het vleeſch gegeten:
„ Het volk is daar zeer arm gezeten.

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

1501. De Ierſche Jaarboeken verhalen geen aanmerkelyk voorval in de twee volgende jaren. Zy geven ons alleenlyk te verſtaan, dat de graaf van Kildare naar Engelandt overging, zonder daar van de oorzaak te zeggen. Waarſchynlyk was het op het bevel des konings, en met zyne bewilliging, doordien hy kort daarna weder derwaarts gezonden wierdt, met den zelven tytel van Lord afgezant (a), gelyk men in dien tydt den beſtierder van dit eilandt noemde. Men gaf hem te voren den naam van Mylord luitenant *, en daar na heeft men hem dien van onderkoning gegeven. Het was de graaf van Kildare, die den naam van Lord afgezant behieldt, tot dat de zelve verandert is in dien van onderkoning, na dat Ierlandt tot een koninkryk was verheven. Ondertuſſchen neem ik den tydt te baat, en bediene my onverſchillig van de eernamen van onderkoning, van landvoogdt, ſtedehouder, en van groot-of Lord afgezant.

De graaf van Kildare ſteekt naar Engelandt over.

* of ſtedehouder.

Verſcheide namen gegeven aan de beſtierders van Ierlandt.

Wy zullen nu tot de geſchiedeniſſen van Engelandt wederkeren. De koning geloofde alle verſchillen met het huis van Jork uitgedooft te hebben in het bloedt des grave van Warwyk: doch het ſcheelde weinig, of hy zou de zelve weder hebben zien geboren worden in den perſoon *Polus*, grave van Suffolk. De zelve was de zoon van *Elizabeth*, zuſter van *Eduard* den IV, en by den koning in geen verdacht zynde voerde hy een geruſt leven. Dit wierdt geſtoort door het ongeluk, dat hy hadt om in haaſtigheit iemandt, die hem beledigt, maar echter daarom eene zodanige ſtraffe niet verdient hadt, te doorſteken. De koning verleende hem vergiffenis, behoudens echter, dat de zaak door de rechters behoorlyk zou onderzocht, en vervolgens met de vergiffeniſſe te boek gebragt worden: het zy dat hy daar door den goeden naam van den grave wilde beſmetten, of dat hy voornemens was onwederſprekelyk te maken, dat hem vergiffenis was verleent, doende hem vryſpreken naar alle de wyzen, in zulke omſtandigheden gebruikelyk. Den grave kwam dit eenigzins verdacht voor, en zich daar op niet durvende vertrouwen ontweek hy by de hertoginne van Burgundië, zyne nichte. Deze vlucht, en de wykplaats, door den grave genomen, deden den koning mocielykheit aan. Hy ontveinſde het echter, en gebruikte niet dan zachtheit en vermaningen, welke hy aan den grave liet doen door perſonen, die hy aan hem zondt, ten einde om hem te verplichten om weder te keren, hem verzekerende van zyne goedgunſtigheit. Het was by deze gelegenheit dat de koning de vrucht plukte van het voorzichtig beleidt, dat hy gehouden hadt by de ondervragingen van *Perkin*, ſparende den goeden naam van de hertoginne van Burgundië. Deze vrouw, hoedanig eene vyandinne zy ook van den koning was, was echter door eene zo edelmoedige behandeling aangedaan; en wanneer de graaf van Suffolk haar bekend maakte, dat men hem weder ten hove riep, ſtelde zy zich niet alleen daar niet tegen, maar deedt hem zelfs begrypen, dat hy zich moeſt laten bewegen. Dus keerde de graaf weder naar Londen, en de koning hieldt hem zyn woordt.

Ongeval van *Polus*, grave van Suffolk. *Polyd. Virg. Bacon.*

Hy begeeft zich by de hertoginne van Burgundië.

De zelve vermaant hem naar Engelandt weder te keren, en des konings vergiffenis aan te nemen.

Het huwelyk van de princeſſe van Spanje met den prins *Artur* was geſloten door de ſtaatsdienaren der twee koningen; en deze princeſſe kwam eindelyk aan het Engelſche hof in de maandt van October, het zeventiende jaar der regeringe van *Henrik*. Zy tradt te Pleimouth aan landt, van waar zy met grote pracht naar Londen geleid wierdt, en op den veertienden November wierdt de trouw in de St. Paulus-kerke met grote plegtigheit voltrokken. Zy waren beide zeer jong: *Catharina* was evenwel de oudſte, gaande in haar achttiende jaar, en de prins in zyn zestiende. Men was zeven jaren bezig geweeſt om de voorwaarden van dit huwelyksverdrag te ſchikken. De diepe ſtaatkunde van *Ferdinand* en van *Izabelle* deedt hen langzaam voortgaan, en *Henrik* gebruikte in deze zake mede zyne gewone omzichtigheit. Elk nam acht op de byzondere bewegingen, welke als toen Europa ontruſtten, en daar *Ferdinand* en *Henrik* een aanmerkelyk deel in hadden. *Ferdinand* wilde voornamentlyk het einde zien der Engelſche zamenzweringen: doch beide zochten zy hun voordeel in dit verbondt; en wanneer zy nu de zelve meenden gevonden te hebben, wierdt het verdrag daar omtrent geſloten. De huwelyksgift der princeſſe van Spanje beſtondt in twee honderd duizend goude dukaten *, te betalen de helft tien dagen na de voltrekking van het huwelyk, en de andere helft binnen den tydt van twee jaren. Haar weduwegoedt wierdt geregelt op eenderde deel van het prinsdom Walles, van het hertogdom Cornwall, en van het graafſchap Cheſter, om gedurende haar leven te genieten, byaldien de prins kwam te ſterven voor dat hy koning wierdt; en indien hy tot de kroon kwam, wierdt 'er vaſt geſtelt, dat zy hem overlevende voor haar weduwegoedt zou hebben al het gene eene koningin van Engelandt kan eiſchen, zonder dat het gene haar in het verdrag was toegelegt in dit geval plaats zou hebben tot haar nadeel.

Huwelyk van den prins *Artur* met *Catharina* van Arragon.

* *Burnet* in zyne Geſchiedeniſſe der Hervorminge. *Acta. Publ. Tom. XII. fol.* 780-783.

1501.

Men zag gedurende verſcheide dagen niet dan vermakelykheden en allerhande vertoningen. Men zag overal niet dan cyfferletters, dan zinſpreuken, praalbogen, en tafereelen. Een der ſeldzaamſte was het gene, waar in men den hemelskloot verbeeldde met alle de ſterren, onder welke op eene verhevene wyze verſcheen die, de welke men *Arcturus* † noemt, onder de gedaante van den jongen prins, wiens naam eene zinſpeling was op dit geſternte, en die, de welke men noemt *Heſperus*, onder de gedaante van de infante van Spanje, welker geboortelandt, het welk ook Heſperië genaamt wordt, betrekking heeft op den naam van dat geſternte. Voor het overige wierdt de jonggetrouwde niet kwalyk door een ſterre afgemaalt, welke men zegt te zyn de dochter van den Dageraadt, en die gene, welke den dag beſluit, en den zelven opent. De koning *Alphonſus*, een der voorvaderen van de princeſſe, die een groot ſterrekundige geweeſt was, was geplaatſt in een hoek van het tafereel, juiſt van paſſe om zyne aanmerkingen te maken over de ontmoeting van deze twee geſternten, en om daar voordeelige voorzeggingen uit te maken. Maar wat deze ſchildery ook mogt beloven, de verwachting daar van is van korten duur, en de uitkomſt niet te voorſpoedig geweeſt. De prins ſtierf in het volgende jaar, en de princeſſe overleefde hem niet dan om vele onheilen te zien gebeuren onder de volgende regering.

Vertoningen ter eere van het huwelyk. *Bacon.*

† Een der Noorder ſterren.

1502.

Het graf van den prins *Artur* is al te naby zyn bruiloftsbedde, om van het eene tot het andere hier niet over te gaan. Ook levert ons de geſchiedenis gene andere voorvallen in dezen tuſſchentydt uit, de welke verdienen om aangetekent te worden. Hy ſtierf te Ludlouw, in het prinsdom van Walles ‡, alwaar hy zyne verblyfplaats hieldt, den 5 April, in de vyfde maandt na de voltrekkinge van zyn huwelyk, dat miſſchien aan zyne jonkheit dodelyk is geweeſt, indien het waar

Doodt van den prins *Artur.*

‡ of, volgens eenigen, op de grenzen van dat prinsdom.

(a) *Lord Deputi.* Herbert zegt, dat de hertog van Jork ſtedehouder van het ryk, en de graaf van Kildare de ſtedehouder van den hertog was.

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

1502. waar is, dat hy het zelve voltrokken heeft. Daar zyn 'er, die het ontkennen; maar anderen bevestigen zulks. Het is een geschil, het welk wy hier niet zullen onderzoeken; maar den Lezer daar omtrent tot de regeringe van *Henrik* den VIII wyzen. Men kan niet zeggen, wat deze prins voor goede of kwade hoedanigheden zou gehad hebben, indien hy aan de regeringe gekomen was. Hy was al te jong om zich te hebben doen kennen; en de koning gaf zo weinig luister aan de opvoedinge van zyne kinderen, dat men ter naauwernoodt weet, dat zy in de wereldt geweest zyn, wel verre van der zelver verdiensten of gebreken te kennen. Men weet echter, dat hy in de goede letteren onderwezen was, en geleerder dan die van zynen ouderdom en van zynen staat gemeenlyk zyn.

Acta. Publ. Tom. XIII, fol. 11.

Ruim derdehalve maanden (a) na zyne doodt wierdt *Henrik*, zyn twede broeder, die den naam droeg van hertog van Jork, by een openbrief van den koning, zynen vader, van den 22 Juny, prins van Walles gemaakt, de gewoneliyke tytel van den vermoedelyken erfgenaam der Engelsche krone. De koning wenschte daarna, dat deze jonge prins zou trouwen met de weduwe van zynen oudsten broeder. Hy bevrydde zich daar door niet alleen van het uitkeren der huwelyksgifte van deze princesse, maar ook van het weduwegoedt, het welk hy haar, volgens het bovenverhaalde verdrag, uit de inkomsten van het vorstendom Walles, het hertogdom Cornwall, en het graafschap Chester moest betalen, en ten anderen bewaarde hy een verzekerd pandt van het verdrag met Spanje, dat hy geloofde hem voordeelig te zyn. *Ferdinand* en *Isabelle*, die daar over geraadpleegt wierden, gaven ook met blydschap hunne bewilliging daar toe, en om de zwarigheit ten opzichte van het geestelyke weg te nemen verzocht en verkreeg men eene vrylating * van paus *Julius* den II, waar van de bulle te Rome den 26 December getekent was. Schoon nu de prins niet meer dan twaalf jaren oud was, deedt men hem echter het huwelyksverbondt ondertekenen met de weduwe van *Artur*. Eenigen zeggen, dat dit niet was zonder tegenstandt van den jongen prins †, en men ziet nog de betuiging, welke hy tegen dit huwelyk deedt, wanneer hy zyn veertiende jaar bereikt hadt, de welke hy tekende onder de handen van *Fox*, als toen bisschop van Winchester ‡. Doch, gelyk de Engelsche geschiedenisschryver daar by voegt, de Voorzienigheit vervulde hare besluiten, en baande daar door den weg tot grote zaken, de welke wy onder de regeringe van dezen prins zien zullen.

Henrik, broeder van *Artur*, en de oudste door zyne doodt geworden, trouwt met des zelfs weduwe.

1503.

*Dispensatie. *Acta. Publ. Tom. XIII, fol. 89.*

† *Bacon.*

Hy betuigt tegen dit huwelyk.

‡ *Burnet* in zyne Geschied. der Hervorm. *Le Grand. Herbert. Bacon.*

De tydt der verwarringen was vooby; Engelandt zag nu niet anders dan verbonden en huwelyken. Dat van den koning van Schotlandt met de princesse *Margareta* was eindelyk ook gesloten den 24 January des voorleden jaars 1502*, drie jaren na dat de Schotsche vorst zelf het voorstel daar van aan den bisschop van Durham gedaan hadt. Een zyner groten trouwde vervolgens met haar in zynen name op den 25 January dezes jaars 1503 in de St. Paulus-kerke. De stadt Londen toonde daar over hare blydschap met het luiden der klokken, het aansteken van vreugdevuren, en verlichtingen. Het scheen, dat niet alleen de koning, maar ook het volk eene goede gedachten hadt van het geluk, het welk dit huwelyk hen moest aanbrengen, t'eeniger tydt voor eeuwig uitdovende den haat der twee volkeren door de vereeniging der twee koninkryken. De koning geleidde zelf de jonge koningin, zyne dochter, tot aan Collerton *, een kasteel in de provincie van Northumberlandt, alwaar hy haar liet in handen van den grave van dien naam. Deze heer geleidde haar verder met een talryk gevolg van Engelsche groten, zo heeren als mevrouwen, welke haar hof uitmaakten, tot aan Dalketh †, alwaar de koning, haar bruidegom, haar met ongeduldt verwachtte, en van waar hy haar des anderen daags naar Edenburg geleidde.

1503.

* of Colli-Weston.

† in het Zuider gedeelte van Schotlandt, in de provincie Lothiana, eene myle van Edenburg ten Noord-Oosten.

Huwelyk van de princesse *Margareta* van Engelandt met den koning van Schotlandt.

**Acta. Publ. Tom. XII, fol. 702. Polyd. Virg. Lesley, Bacon.*

Henrik gaf aan de princesse, zyne dochter, ten huwelyksgave tien duizend ponden sterlings, in drie jaren te betalen, en de koning van Schotlandt verzekerde haar voor haar weduwegoedt ⸸ een jaarlyksch inkomen van twee duizend ponden. Men zegt, dat *Henrik* zynen Raadt hebbende geraadpleegt wegens dit huwelyk, een van de vergadering de vryheit nam om hem te vertonen, dat daar in gevaar stak voor de natie, en dat het strekte om aan Schotlandt een recht van heerschappy over Engelandt te geven, ingeval het manlyk oir van *Henrik* kwam te ontbreken: doch de koning antwoordde hem terstondt, dat deze vrees ydel was; dat zy wel gegrond zou zyn, indien de vrage geweest was van een diergelyk huwelyk met Vrankryk; maar dat men niet moest twyffelen, dat byaldien het de Voorzienigheit behaagde, dat zyne kroon t'eeniger tydt zou overgaan tot de nakomelingen van zyne dochter, de koning van Schotlandt zyn voorrecht omtrent Engelandt niet zou bewaren, volgens de natuurlyke order, de welke wil, dat de minder voor den meerder moet wyken. De redenering des konings was eene godspraak, die naderhandt vervult is, wanneer de koningen van Schotlandt, erfgenamen van het Engelsche ryk geworden zynde, aldaar hunnen koninklyken setel geplaatst hebben.

⸸ *Douaire.*

Ongerustheit van den Engelschen Raadt over dit huwelyk.

Bacon.

Redenering des konings met meerder oordeel.

Een onverwacht ongeval stoorde de vermakelykheden van het hof, en de droefheit volgt meerendeels op de blydschap. Daar waren, als boven gezegt is, nog geen vyf maanden verlopen tusschen het huwelyk van den prins *Artur* en zyne doodt. Nog minder tydt was 'er tusschen het huwelyk van de princesse van Engelandt tot de doodt van de koninginne, hare moeder. Zy stierf den 11 February in de kraam van eene dochter, welke haar niet lang overleefde, en wierdt begraven in de voortreffelyke kapelle van Westmunster, de welke de koning, haar gemaal, hadt doen bouwen. Men verwondert zich nog tegenwoordig over dat schone werk, en byzonder over de grafstede van louter koper, het welk voor een recht meesterstuk doorgaat.

Doodt der koninginne van Engelandt.

Zy was voor de eerste maal, nog maar een kindt zynde, verlooft geweest aan *Karel*, toen Dauphin van Vrankryk; en de koning *Eduard*, haar vader, stierf, zegt men, van mocielykheit, om dat hy zich misleid zag door *Lodewyk* den XI, vader van *Karel*, die naderhandt dezen jongen prins ten huwelyk beloofde aan de princesse *Margareta*, dochter van *Maximiliaan*. Haar oom *Richard*, met haar willende trouwen, om zich te vestigen op den troon, welken hy ten onrechte bezat, bragt zyne gemalinne vergift by, om tot dit bloedschandig huwelyk te geraken. Maar deze princesse hadt daar van een afgryzen, en de doodt van den dwingelandt bevrydde haar daar van. Zy trouwde eindelyk met *Henrik* den VII, en vereenigde door dit huwelyk de *Rode* met de *Witte Roze*, welker verdeeldheden Engelandt zo dodelyk geweest waren. Zy hadt den ouderdom van zeven en dertig jaren bereikt, van welke zy 'er achttien met den koning,

Verscheide gevallen van haar leven.

Commines. Polyd. Virg. Bacon.

(a) *Bacon* stelt dit verscheide maanden later, en verschuift het tot in February des volgenden jaars 1503.

1503. haren gemaal, hadt doorgebragt, die voor deze beminnelyke vorſtinne die tederheit niet hadt, welke zy verdiende. Doch hare deugdt belette haar daar over klagtig te zyn, en het volk ſcheen gevoeliger over de ſtrafheit, welke de koning voor haar hadt, dan zy zelf was. Hare geboorte was doorluchtig; haar huwelyk was het niet minder; hare nakomelingſchap was nog luiſterryker: doch zy zelf was niet gelukkig dan door hare deugdt.

Haar lof.

In het zelve jaar ſtierf de ridder *Bray*, een van de Raadsheeren des konings, den welken hy het meeſt beminde, een oud hoveling, in zyne redenen kwanſuis eene eerlyke vryborſtigheit gebruikende, maar inderdaadt een ſlaaf, en van al te grote toegevendheit voor alle des konings begeertens. Ook wierdt hem meer dan *Morton* het uitſchryven der zware belaſtingen te laſt gelegt, hoewel men zegt, dat hy de zelve nu en dan trachtte te matigen.

De gierigheit van *Henrik* veroorzaakt nieuwe onluſten in het koninkryk. *Bacon.*

Ondertuſſchen kon de koning de ruſt niet lange genieten, welke hy zyn koninkryk bezorgt hadt. Alles was van binnen en van buiten bevredigt; de koophandel bloeide; het volk was gelukkig, en die hun geluk maakte zou ook het zyne hebben kunnen maken. Zyne ongelukkige genegenheit tot de rykdommen beroerde zyne geruſtheit en die zyner onderdanen. Twee onbarmhertige bloedzuigers, *Empſon* en *Dudley*, van welke wy boven reets geſproken hebben, waren de raadslieden en werktuigen van zyne vrekheit; zynde de laatſtgenoemde van een doorluchtig geſlacht, welſprekende, een man van verſtandt, en daarom te gevaarlyker, en *Empſon*, de eerſtgenoemde, de zoon van een zevemaker, doch nog ſtouter dan *Dudley*; voor het overige beide zonder eer, zonder gewiſſe, en bekwaam tot het gene, daar de koning hen toe gebruikte. Van Rechtsgeleerden verheſte hen de koning tot het ampt van Raadsheeren van zynen geheimen Raadt, en verdeelde hen wel haaſt in de provincien in hoedanigheit van bewindhebbers van zyne goederen en inkomſten, om de onrechte bezitters te noodzaken tot het wedergeven der landeryen, en anderen tot het betalen der achterſtallige renten; waar by hy de macht voegde om de pœmale wetten ſtriktelyk te doen onderhouden, en de overtredersder zelven volgens der zelver ſtrengheit te veroordeelen.

Gelyk nu de macht dezer twee mannen onbepaalt was, dus was hunne gierigheit onverzadelyk. Onder ſchyn derhalven van gerechtigheit, waar mede zy zich dekten, bedreven zy oneindig veel knevelaryen, gevangen zettende de genen, die hunne verklikkers aanbragten, voor dat zy eenig onderzoek naar de zake zelf gedaan hadden, en latende hen in de gevangeniſſe omkomen, ten minſte zo zy zich niet met grote geldſommen vry kochten. Zy veroordeelden al wie zy wilden, tegen alle recht en reden aan, op eene enkelde ondervraging, welke zy deden beleggen naar hunne zinlykheit, zonder bewyzen, zonder getuigen, en zonder de gewone rechters der provincien daar by te roepen, die echter by hunne vonniſſen moeſten tegenwoordig zyn.

Hunne onrechtvaardigheden.

* Acten.

Zy begingen voornamentlyk twee dingen: het eerſte was valſche geſchriften * te verdichten, waar door de landeryen der wettige eigenaars onmiddelyk van de kroon geheven te zyn verklaart wierden; het welk hen macht gaf de zelve naar zich te nemen, het zy dat de zelve ledig waren door de doodt van den laatſten bezitter, door den koning in het bezit geſtelt, of door de minderjarigheit van zynen erfgenaam. Men hadt goed aan te tonen de tytels, om den vrydom der landen te rechtvaardigen; zy namen daar geen acht op; en harrewarden met die genen, die, uit hunne kindſchheit tredende, de bewyzen van hunne meerderjarigheit bybragten: zo dat men tot de bezitting van zyn eigen grondt niet weder kon geraken dan met onmatige laſten te betalen. De twede knevelary, op welke zy zich toeleiden, beſtondt in het ter uitvoeringe brengen der pœnale wetten, zo oude als nieuwe, afgeſchafte, of niet; het zy dat zy den overtreders eene ſtraffe opleiden, het zy de zelve niet dan bedreigingen vervatten, om het volk in toom te houden door de vreze voor de ſtraffe; beſlaande te gelyk in boete die genen, welke zy ſchuldig vonden aan het niet waarnemen van de eene of van de andere. Zy namen geen acht noch op verdienſten, noch op aanzien; en niemandt ontkwam hun onderzoek, zynde van het beleidt van iedereen onderrecht door hunne beëedigde bedienaars en onderzoekers, die hen overal verſelden. 1503.

Bacon.

De Geſchiedenis levert ons een byzonder ſeldzaam voorbeeldt uit van de ſtrengheit hunner rechtbank. De koning bezocht op een tydt den grave van Oxford, een der grootſte heeren van het koninkryk, en die hem zeer grote dienſten hadt gedaan zo in oorlog, als in vrede, op zyn kaſteel of landhuis van Henningham, de gewone verblyfplaats van den grave, en wierdt van den zelven zeer deftig onthaalt. Op den dag van des konings vertrek liet de graaf alle zyne bedienden in reien ſtellen, gekleed in hunne livereien, om zynen gaſt eere te bewyzen, die door deze reien heen ging, verſelt van zyne trawanten. De koning toonde hier over verbaaſt te zyn, en zich tot den grave wendende ſprak hy den zelven aldus aan: *Mylord, ik heb veel van uwe koſtelykheden en heuſchheit horen ſpreken: maar ik ondervinde nu, dat het gene ik tegenwoordig zie alles overtreft, dat men my daar van gezegt heeft. Al dit volk, het welk ik hier voor en rondom my zie, zyn, naar het ſchynt, uwe gewone bedienden en huisgenoten.* De graaf antwoordde: „ Ik heb door- „ gaans zulk een groot getal niet by my; maar „ om dat ik wiſt, dat uwe Majeſteit * my met „ zyn bezoek wilde vereeren, heb ik hen ontbo- „ den om uwe Majeſteit te dienen ". *Ik ben u waarlyk zeer verplicht, Mylord*, hernam de koning daar op, *maar ik kan niet verdragen, dat men myne wetten zodanig in myne tegenwoordigheit overtreedt. Myn algemene zaakbezorger † zal van mynent wegen met u ſpreken.* Naauwlyks was hy ook vertrokken, of de graaf wierdt door des konings zaakbezorger voor aangeſtelde rechters gedagvaard, om dat hy de wet overtreden hadt, welke het getal der huisbedienden bepaalt, als mede dat der vreemdelingen, die men in zynen dienſt mogt hebben. Dit geſchiedde niet uit kortswyl: het koſtte den grave dertig duizend kronen *, en dit nog by wyze van een vergelyk. Men kan uit deze behandeling, aan eenen der eerſte heeren van het hof gedaan, en in eene dusdanige gelegenheit, afnemen het gene aan anderen gedaan is. Ook morde de adel en het volk opentlyk, en het ſcheelde zeer weinig, dat het niet tot een algemenen opſtandt in het gehele ryk kwam.

Seldzaam voorval van den grave van Oxford, en de hatelyke gierigheit van *Henrik* den VII.

* In het oorſpronkelyke ſtaat *uwe Genade.*

† *Procurreur generaal.*

* *Ecus.*

De graaf van Suffolk, misnoegt over het hof, en met ſchulden beladen, nam dezen tydt waar om voor de twede maal naar Vlaanderen over te gaan, met zich nemende zynen oudſten broeder, zonder nochtans iets anders voor te wenden dan dat hy van voornemen was naar vremde hoven te reizen: doch het is zeker, dat hy de uitkomſt van het misnoegen afwachtte, het welk de knevelaryen van *Dudley* en *Empſon* veroorzaakten, ge-

Polyd. Virg. Bacon.

Twede vertrek van den grave van Suffolk naar Vlaanderen.

1503. gelovende, dat zy van een algemenen opſtandt zouden gevolgt worden, en dat de oproerigen een hoofdt van noden hebbende de oogen op hem zouden ſlaan. Dit mislukte hem echter. Het geluk en de waakzaamheit des konings waren zodanig, dat hy alle deze zwarigheden te boven kwam, de muitelingen ſtrafte, en de boeten liet invorderen, zonder iets daar van te verminderen.

Daar was by den grave een zekere *Robert Curſon*, die zich misnoegt van den koning hadt weggebegeven, om dat hem de zelve het bevelhebberſchap van Hammes hadt ontnomen, een kaſteel behorende onder Calais. De koning liet *Curſon*, volgens zyne gewoonte in diergelyke gelegenheden, den pols voelen, hem zyne herſtelling doende wederhopen, byaldien hy hem de geheimen van den grave wilde ontdekken, die hem in zyne vertrouwendheit hadt aangenomen. Waar toe is eene laſſe ziel niet bekwaam, als de zelve door geſchenken wordt aangezocht? *Curſon* beloofde alles, en zyn woordt houdende zondt hy aan den koning eene lyſt van de namen der heeren, die met *Suffolk* verſtandhouding hadden. Op deze berichten nam men gevangen *Willem Courtenay*, graaf van Devonshire, ſchoonbroeder des konings, om dat hy met *Catharina*, eene der dochteren van *Eduard* den IV, getrouwt was; *William van Pole*, broeder des grave van Suffolk, en de ridders *Jakob Tyrrel*, en *John Windham*. Men nam ook gevangen Mylord *Abergavennie*, en *Thomas Greene*, doch deze twee laatſten wierden weinig tyds daar na ontſlagen. De graaf van Devonshire, die nergens aan ſchuldig was, behalven dat hem het volk zeer genegen was, bleef in den Tour gevangen zo lang als de koning leefde: *William van Pole* hieldt hem geſelſchap, hebbende echter een weinig meerder vryheit: *Tyrrel* en *Windham* wierden onthoofd. De doodſtraf van *Tyrrel* gaf eene verwonderlyke blydſchap aan het volk, het welk Godt dankte over de wraak, welke hy nam wegens het onſchuldig bloedt van *Eduard* den V, en van zynen jongen broeder, de welke deze eerloze moordenaar van kant hadt geholpen, op het bevel van hunnen oom *Richard*.

De koning doedt verſcheide groten gevangen nemen, bloedverwanten of vrienden van den grave van Suffolk.

Hy doedt eenige ſterven.

De graaf van Suffolk wiſt niets van het verraadt, dat *Curſon* hem gebrouwen hadt, en de koning, om de zaak geheim te houden, liet hen naaſt malkander ſtellen in den ban, welken hy liet afkondigen in de S. Paulus-kerke tegen deze met name, en tegen alle medeſtanders, aanhangers en verbergers van den grave in het algemeen. Weinig tyds daar na kwam *Curſon*, alles wetende wat hy hadt willen weten, en zyne hulp niet meer nodig zynde, in Engelandt, alwaar hy al zo gehaat was van het volk, als gelief kooſt van den koning, die hem met weldaden ophoopte.

1504. *Polyd. Virg. Bacon.* De graaf van Suffolk wykt by den aartshertog.

De graaf van Suffolk, niet wetende waar heen, als zynde ontbloot van de hulpe zyner vrienden, die of gedood, of gevangen waren, en hebbende niets te hopen van de hertoginne van Burgundië, tegenwoordig ganſch koel tegen eene party, welke zy te voren zo zeer bemint hadde, nam affcheidt van haar, en week uit haar hof. Hy zworf eenigen tydt in Vrankryk en in Duiſchlandt om, en ging eindelyk over naar den aartshertog *Philips*, koning van Caſtilië geworden door de doodt van *Izabelle*, zyne ſchoonmoeder.

Beroeping van het Parlement, en wetten door het zelve gemaakt.

In dit jaar vergaderde de koning zyn Parlement. Zyn vermogen heeft nooit meer doorgeblonken dan in de verkiezinge, die gedaan wierdt van *Dudley*, nieuwlyks wedergekeert van eene bezendinge, welke hem aan de gehele wereldt hatelyk gemaakt hadt, tot ſpreker van het Lagerhuis. Een ander bewys van zyn vermogen, en van de zorge, welke de Parlementen namen voor zyne zekerheit, en voor zyne belangen, was dat alle de genen, die geen onderſtandt hadden toegebragt in de oorlogen, door hem tegen de wederſpannigen gevoert, of die het leger zonder affcheidt verlaten hadden, van alle de goederen der krone berooft wierden, welke zy genoten, het zy of in jaarlykſche inkomſten van landeryen, of ook van ampten, wordende de brieven vernietigt, welke hen daar van gegeven waren. 1564.

In het vervolg maakte men vele andere wetten. Men verboodt den invoer der goederen, van zyde gemaakt, het zy kouſſen, linten, kanten, haairbanden, of ander diergelyk geweefſel. Maar het verbodt ſtrekte zich niet uit tot zyde ſtoffen aan gehele ſtukken, die men toen in Engelandt nog niet kon maken. Deze wet was gegrond op deze voorzichtige aanmerking, dat de overdaadt deze verfierſelen hadt uitgevonden, en dat het veel voordeeliger was de zelve buiten een landt te weren, dan daar eene redery van te maken, welke men wel haaſt te Londen zou opgerecht hebben, door de vaardigheit, welke de Engelſchen hebben om dit ſoort van werken na te maken. Daarenboven, byaldien zo eene redery zich daar vaſt zette, moeſt men beletten, dat de zelve niet wierdt benadeelt door diergelyke koopmanſchappen, uit vremde landen ingevoert wordende. Men matigde in het vervolg de voorrechten, aan zekere maatſchappyen en ſteden toegeſtaan, die deze vryheden tot een dekmantel van wederſpannigheit gebruikt hadden. Men bragt 'er deze matiging by, dat de brieven van vrydommen geen kracht zouden hebben, zonder dat het zegel van den kancelier daar aan hing, nevens dat van den groot-ſchatbewaarder en van de twee voornaamſte rechters, of ten minſte van drie dezer vier; of van de twee vrederechters, zittinge hebbende, ten aanzien van de gemeenſchappen, welke zich zouden bevinden in hun rechtsgebiedt.

Men zette ook alle de oude geldſpeecien af, onder voorwendſel, dat de zelve te veel beſnoeit, of afgeknipt, en vermindert waren; maar alleen om de nieuwe munt, welke men vervolgens ſloeg, in zwang te brengen.

De landlopers bande men buiten het koninkryk. Men roeide alle ligtvaardige huizen uit, doorgaans de ſchuilplaatſen van dat ſoort van volk, en van alle de lichtmiſſen van het landt. Men verboodt dobbelhuizen, kroegen, en andere huizen van dat ſoort, de byeenkomſten in de welke nooit vry zyn van misdaden, en dikwils uitſpatten tot gevaarlyke zamenzweringen. Daar is ook in waarheit niet meer dan een voetſtap te doen van de ongebondenheit tot de wederſpannigheit, en drie deelen van een oproerig leger beſtaan uit volk, verzopen in ſchulden, in welke het ſpelen of de kroegen hen gedompelt hebben. Men maakte ook wetten tegen de overdaadt en de menigte der huisbedienden, de koning zelf in deze bepaling tredende, en niet gaarne ziende de pracht in de huizen van byzondere lieden, als bleek uit het geval met den grave van Oxford.

Schatting van goedwilligheit vernieuwt door den koning.

Het Parlement ſcheidde, na aan den koning een onderſtandt zo van de wereldlyken, als van de geeſtelyken, toegeſtaan te hebben. Dit belette niet, dat de koning voor het einde van het jaar vernieuwde de ſchatting van eene vrywillige gifte, of van goedwilligheit *, waar van niemandt vry was. De ſtadt Londen deedt eenige dagen daar na aan hem een geſchenk van 15000 marken voor de beveſtiging van hare voorrechten; en de andere ſteden gaven naar evenredigheit, om de zelve gunſt van den koning te erlangen. Hy deedt aan den

* *Benevolences.*

1504. den anderen kant een ongelooflyken winst met het afzetten van het oude geldt, en met het slaan van
Bacon. het nieuwe, volgens de uitvindinge van *Empson* en *Dudley*, twee vermaarde knevelaars. Hy hadt ook zware sommen getrokken van de boeten, welke deze inmaanders der zelven deden betalen in de provincien; en het was niet lang geleden, dat hy twee maal honderd duizend goude dukaten ontfangen hadt wegens de huwelyksgift van de infante van Spanje, zyne schoondochter. Dus kan men zeggen, dat 'er sedert eenige jaren een goude regen voor *Henrik* gevallen was, die niet alleen zyne koffers hadt opgevult, maar die zelfs zyn huis daar van hadt doen overstromen. Nochtans was hy niet vergenoegt, schoon hy niet dan eenen zoon hadt, aan wien hy een groot koninkryk naliet, en schoon hy nog maar eene dochter hadt uit te huwelyken. Voor het overige was hy een verstandig vorst, bekwaam, dapper, en yverzuchtig over zyne eere: doch dit laatste maakte hem geldgierig! Hy wilde niet alleen, dat zyn zoon een groot koning zou zyn, maar ook de rykste prins van Europa. Eene zeer kwalyk gegronde ydelheit! Men heeft byna altydt gezien, dat schatten, met zo vele zorge door een vader byeen verzamelt, niet anders gedient hebben dan tot stoffe voor de verkwistinge van den zone, die zich armer bevonden heeft na de zelve doorgebragt te hebben, dan dat hy zich geen bezitter gezien hadt van zo vele rykdommen. Dit is het gene wy in het vervolg zien zullen in den persoon van *Henrik* den VIII, die alle deze schatten erfde.

Onverzadelyke geldzucht van *Henrik* den VII.

Doodt van *Izabelle*, koninginne van Castilië.

Izabelle, koningin van Castilië, stierf, gelyk boven is aangeroert, in dit jaar. De zelve is eene der grootste vorstinnen geweest, die ooit in de wereldt geweest zyn, en daar by ook eene der allerstaatzuchtigste. Zy wilde, trouwende met *Ferdinand*, koning van Arragon, haren koninklyken staat, te weten dien van Castilië, bewaren, en bedong in het huwelyksverdrag, dat haar naam te gelyk met dien van haren gemaal in alle de opentlyke schriften van hunne regeringe zou gestelt worden. Zy vergenoegde zich niet met daar van de tytels te delen, zy nam ook deel in het vermogen, en liet niet dan het kleinste gedeelte aan haren man overig. Om die reden is het dat de Franschen aan *Ferdinand* den naam gaven van *Jean Gipon*, willende daar mede te kennen geven, dat hy den rok droeg, en dat de koningin de broek aan hadt, dat is te zeggen, dat zy de bazin of de meestereſſe was.

Mezeray.

Gevolgen van hare doodt.

De doodt dezer vorstinne bragt het grootste gedeelte van Europa in beweging. *Ferdinand*, haar gemaal, de aartshertog *Philips*, *Maximiliaan*, en de koningen van Vrankryk en Engelandt waren de gene, welke de grootste bewegingen maakten. De koningin hadt by uiterste wille de bestiering van Castilië gelaten aan *Ferdinand*: de aartshertog was daar over misnoegt, en gaf voor, zich daar van in het bezit te zullen stellen door recht van *Johanna* van Castilië, zyne huisvrouwe, dochter van *Ferdinand* en *Izabelle*. *Maximiliaan* ondersteunde den aartshertog, zynen zone. Vrankryk was beducht voor de aanwassche hoogheit van den aartshertog, en zyne vereeniging met *Henrik*. De koning van Engelandt in het tegendeel, die de wispelturigheit van *Maximiliaan* kende, nevens den geveinsden aardt van *Ferdinand*, de jonkheit van *Philips*, en de zygangen van Vrankryk, wist niet wien te betrouwen, en vreesde, dat zy zich alle tegen hem mogten verbinden. Deze ongerustheit veroorzaakte in hem eene begeerte om zich te verzekeren van eenen over zee gelegen staat, welke hem van deze vorsten zou doen eerbieden, en die hem zou handhaven in de heerlyke hoedanigheit van scheidsman van Europa. Het koninkryk van Napels scheen hem dienstig tot dit oogmerk. Daar waren verscheide, die daar naar stonden. *Ferdinand* was daar toe het meest gerechtigt; de koning van Vrankryk betwistte hem nochtans de bezitting daar van, en de weduwe van den jongen *Ferdinand* hadt ook daar op hare rechten. Deze *Ferdinand* was de zoon van *Alphonsus*, zoon van een anderen *Ferdinand*, den eersten van dien naam, bastaardt van *Alphonsus*, koning van Arragon, die hem in het bezit hadt gestelt van het koninkryk van Napels. De jonge *Ferdinand* was op zyn beurt daar in opgevolgt na de doodt van zynen vader en grootvader. Hy was zonder kinderen gestorven, zo wel als zyn oom *Frederik*, die na hem geregeert hadt. De weduwe van *Ferdinand* genoot dan haar weduwegoedt, en kon een ingang geven in het koninkryk aan den gene, met welken zy zou komen te trouwen. *Henrik* hadde gedachten op dit huwelyk, en geloofde, dat hy ten minste dit koninkryk zou kunnen doen in zyne handen overgeven, tot dat de rechten der verscheide mededingers zouden afgedaan zyn. Hy zondt dan drie afgezanten aan deze princesse, *François Marsin*, *Jakob Bray-Brooke*, en *John Stile*, welke hy voorzag met aardige en verliefde schriften, volgens het gene de geschiedenisschryver daar van zegt, en die hem zouden hebben kunnen verdacht houden van eertyds een minnehandel met deze princesse gehad te hebben, indien men niet van het tegendeel verzekert was. Hy belastte hen acht te nemen op hare schoonheit, aangezichtstrekken, gestalte, ouderdom, aardt, genegenheden, manieren, en eindelyk op al het gene dat eene vrouw beminnelyk maakt, gelyk ik verhaalt hebbe in het begin dezer Geschiedenissen. Men zegt, dat zy inderdaadt zeer schoon was, zynde nog niet ouder dan zeven en twintig jaren.

1504.

Henrik de VII is bedacht op een huwelyk met de weduwe van den koning van Napels.

Bacon.

Hy zendt afgezanten aan haar onder andere voorwendselen.

Henrik verboodt zyne afgezanten zich ergens over in te laten, tot dat hy onderrecht was van den staat des koninkryks, en van de macht, welke de jonge koningin daar hadt; hen bevelende daar van naauwkeurige kennis te nemen, om hem by hunne wederkomst daar van een getrouw verslag te doen. Men moest deze behandeling voor *Ferdinand* verborgen houden; en gelyk het niet wel mogelyk was, dat hy de reize der afgezanten niet weten zou, wilde men geen geheim daar van maken. Men belastte hen over Spanje weder te keren, en hunne bezending naar Napels te bewimpelen met brieven en plichtplegingen, met welke de princesse *Catharina* hen belast hadde, voor de koninginne, hare bloedverwante †, ter oorzake van de doodt van den prins *Artur*, haren eersten man, en van haar twede huwelyk met den prins *Henrik*. Ten aanzien van het Spaansche hof hadden zy last het beleidt van *Ferdinand* gade te slaan, en de gesteldheit van het Castiliaansche volk. Het was de waarachtige oorzaak van hunne bezending: maar zy verschenen in hoedanigheit van afgezanten, de welke een verbindtenis kwamen sluiten tusschen de twee koningen tegen de vorsten, die hen zouden willen dwarsbomen in de tegenwoordige gesteldheit van zaken. Zy kweten zich van de eene en van de andere belasting met zeer vele naauwkeurigheit. Zy gaven na hunne te rug komst den koning te verstaan, dat het gansche koninkryk van Napels in de macht was van *Ferdinand*, die in alle vaste plaatsen bezetting hadt leggen, en dat de jonge ko-

† *Mezeray* zegt, dat zy was de zuster van *Ferdinand*, koning van Arragon.

1504. koningin voor hare bruidsgifte niet hadt dan inkomſten en goederen op het platte landt. Dus hieldt de koning op den minnaar te ſpelen, en dacht niet meer aan het huwelyk. Ten aanzien van het Caſtiliaanſche hof zeiden zy, gemerkt te hebben, dat *Ferdinand* het ryk beheerſchte in hoedanigheit van beſtierder * van de princeſſe *Johanna*, zyne dochter, huisvrouw van den aartshertog, de wettige oppervorſtinne, uit welker name en dien van den beſtierder gedaan wierden alle zaken, zonder van den aartshertog gewag te maken; dat *Ferdinand* voor het overige ſcheen verzekert te zyn van de genegenheit der Caſtilianen, hebbende den tytel van koning van Caſtilië niet laten varen dan om onder een naam, het volk aangenamer, te regeren. Zy voegden daar by, dat zy echter gemerkt hadden, dat het hert van het volk hing naar de zyde van *Philips*, en dat zy niet twyffelden, of zy zouden zich, zo haaſt als hy de princeſſe, zyne gemalinne, en hunne wettige ryksvoogdeſſe, by hen bragt, voor hem verklaren; zynde aan de andere zyde misnoegt over de laſten, met welke *Ferdinand* hen bezwaarde, en hem niet dan met tegenzin gehoorzamende. De afgezanten wiſten niet, dat de koning op zich toepaſte al het geen zy van *Ferdinand* zeiden. De ſchattingen, die hy zyne onderdanen mede zo dikwils hadt opgelegt, de rechten van het huis van Jork, gevallen op zyne kinderen, deden hem vrezen, t'eeniger tydt in Engelandt het zelve zien gebeuren, waar mede de koning van Arragon door de Caſtilianen gedreigt wierdt.

Op het verhaal der afgezanten ſlaat *Henrik* van zyn gedaan verzoek af.

* *Adminiſtrateur.*

Hy ontveinſde nochtans zyne ongeruſtheit; en zich bedienende van de onderrechtingen zyner afgezanten, beſloot hy de verbonden met den aartshertog te onderhouden, zonder zich van *Ferdinand* te ontſlaan; het oog te houden op het gedrag van Vrankryk, het welk het allerongeruſt ſcheen, en het meeſte belang te hebben by de veranderinge, welke de doodt van de koninginne *Izabelle* veroorzaakte in de zaken van Europa.

1505. *Ferdinand* trouwt met *Germaine van Foix*, en vermaagſchapt zich op nieuw met den Franſchen koning. *Lodewyk* de XII beeckt met den aartshertog, en *Henrik* de VII vereenigt zich weder met den laatſten.

In deze geſteldheit van zaken verbondt zich *Ferdinand* wederom ſterker dan ooit te voren met Vrankryk, ten huwelyk nemende † *Germaine van Foix*, nicht van den koning, geſproten uit het huwelyk van zyne zuſter met *Johannes van Foix*, ondergraaf van Narbonne. *Lodewyk* de XII ſtondt ten voordeele van dit huwelyk aan *Ferdinand* af het deel, het welk hy voorgaf te hebben op het koninkryk van Napels, onder beding van wedergevinge, byaldien *Ferdinand* voor deze princeſſe, zonder kinderen by haar verwekt te hebben, kwam te overlyden. Weinig tyds daar na verbrak Vrankryk den knoop, die het zelve aan den aartshertog vaſt maakte, verplichtende *Lodewyk* den XII zyne dochter ten huwelyk te geven aan *François van Valois*, zynen vermoedelyken erfgenaam. Zy was te voren ‡ verlooft geweeſt aan *Karel*, zoon van den aartshertog, het welk beveſtigt was door een nader verdrag, gemaakt ‡ tuſſchen den koning van Vrankryk, den aartshertog, en den keizer *Maximiliaan*. In dat verdrag hadt de aartshertog overtreden de verbindteniſſen, welke hy met den koning van Engelandt hadt aangegaan ten tyde hunner zamenkomſte in de voorſtadt van Calais; en Vrankryk overtradt ten eenemale het verbondt, het welk het met den aartshertog gemaakt hadde. Het gaat zo met de woorden der vorſten, indien de zelve niet terſtondt ter uitvoeringe gebragt worden, namentlyk, dat zy de veranderinge onderworpen zyn naar dat de zaken veranderen, en dat hun belang, het welk het grote beweegradt is, het welk hen doedt omgaan, hen nu naar deze, dan naar eene andere zyde overhaalt. De gezegde twee gevallen deden *Henrik* beſluiten zich met den aartshertog te vereenigen, die hy geloofde dat op den een en den anderen vergramt was, en het verdrag van Calais, nopens het huwelyk van *Karel* met de Engelſche princeſſe, nader te beveſtigen. 1505.

† *Jan van Enguerra*, monnik van St. Bernard, en geloofsonderzocker van Catalonië, bewerkte dit huwelyk.

‡ den 10 Auguſtus des jaars 1501.

‡ in de maandt November daar aan volgende.

Het geluk was hem in deze omſtandigheit zo gunſtig, dat het hem den aartshertog toezondt, zonder dat hy den zelven verwachtte, en wanneer deze prins zelf het minſt dacht om deze reize te doen. Hy was in eene der Nederlandſche havenen ſcheep gegaan den 10 January, met de koninginne van Caſtilië, zyne bruidt, om bezit te nemen van het ryk, niettegenſtaande de uiterſte wille van *Izabelle*, en de ſtaatkundige ſtreken van *Ferdinand*, die alles in het werk ſtelde om zich in des zelfs bezit te handhaven. Om hem te verraſſchen hadt de aartshertog een onbekwaam jaargety waargenomen om zich op zee te begeven: doch hy wierdt zelf verraſcht door een ſchrikkelyken ſtorm, welke hem op de Engelſche kuſten ſmeet, van waar hy, langen tydt gevaar hebbende gelopen om ſchipbreuk te lyden, gedreven wierdt in de haven van Weymouth, in de provincie van Dorſet. De aartshertog hadt gaarne onbekend willen blyven, en, na dat hy zich verfriſcht hadt, zyne reize vervolgen; doch zulks was hem onmogelyk. Men wiſt terſtondt wie hy was, en de koning zondt den grave van Arondel om hem van zynent wegen te begroeten, hem verzoekende met de koninginne, zyne bruidt, zich van de ongemakken der zee te Windſor te komen uitruſten, alwaar hy hen ging verwachten. Dus bragt de graaf, die hen was gaan verwelkomen, hen met zich, verſelt van eene bende van drie honderd paarden, welke hy met zich hadt genomen, wordende de koninginne in een draagſtoel gedragen, en doende kleine dagreizen. 1506.

Een onweder dryft den aartshertog op de kuſten van Engelandt.

De koning ging hen te gemoet, om hen te verwelkomen; en de aartshertog, het woordt nemende terwyl hy hem begroette, zeide: *Ik heb zwarigheit gemaakt in eene van uwe beſlotene ſteden by onze zamenkomſt te Calais te komen; en om my te ſtraffen heeft my het onweder aan uwe kuſten geworpen.* De koning antwoordde: *Als de herten open zyn, moet men gene geſlotene muren vrezen. Gy zult 'er niet onveiliger zyn, noch hier minder geëert worden, dan in uw eigen landt.* Deze woorden eindigende bragt de koning den aartshertog in zyn geheim vertrek. Den koning lagen twee zaken op het herte, het te rug roepen van den grave van Suffolk, die naar den aartshertog geweken was, en het huwelyk van de princeſſe zyne dochter met den prins *Karel*. De eerſte ontruſte hem nog meer dan de laatſte. Op een zekeren dag dan den aartshertog by de handt genomen hebbende bragt hy hem in een kamer, daar zy alleen waren, en ſprak hem aldus aan: *Myn Heer, myne kuſten zyn u gunſtig geweeſt: ik bidde u, dat ik geen ſchipbreuk lyde op de uwe;* en alzo hem de aartshertog hier op verzocht zich nader te willen verklaren, voegde hy daar by, „ dat „ de aartshertog eene wykplaats hadt vergunt aan „ den grave van Suffolk; dat de zelve een weder„ ſpannig onderdaan was, en dat hy hem badt den „ zelven hem wederom in handen te ſtellen." Over dit ſtuk waren zy langen tydt in verſchil. *Het is waar*, zeide eindelyk de aartshertog, *ik kan hem aan u lieden overleveren; maar ik moet het niet doen, zo van wegens myne eer, als van de uwe. De myne laat my niet toe myn gegeven woordt te breken: de uwe wil niet, dat gy misbruikt de macht, welke het geluk u boven my gegeven heeft. Daar vat ik u,* hernam de koning, *het is eene gedane zaak:*

Onthaal, het welk de koning hen aandoedt.

Hy verplicht den aartshertog door kracht van redenen, om den grave van Suffolk weder in zyne handen te leveren.

1506. *ik neem alle oneer daar van op my; en zie dan uwe eer gedekt.* De aartshertog vondt zich verlegen, en na een weinig daar over gemeimert te hebben hernam hy: *Zweer my dan op uwe eere, dat gy hem niet aan het leven zult komen. Ik zwere het u*, zeide de koning, hem omhelzende. Zy kwamen in het vervolg overeen, dat de aartshertog een edelman zou afzenden aan den hertog, om hem tot zyne wederkomst aan te manen, en om zich te rechtvaardigen over het gene, dat hy aan den koning belooft hadt, hem daar by van de behoudenisse van zyn leven verzekerende. De koning voegde daar een afgezant van zyne zyde by, de welke de belofte, door hem aan den aartshertog gedaan, bevestigde, van den grave vergiffenis te zullen schenken. Dus wierdt de graaf van Suffolk weder naar Londen geleid door de twee afgezondenen, en op het bevel des konings naar den Tour gebragt.

Nieuwe vereeniging dezer twee vorsten.

Voor zyne komst zag men niet dan balen en andere vrolykheden, om den aartshertog en de koninginne, zyne bruidt, te vermaken, zynde door den koning van Windsor naar Londen geleid, alwaar de pracht veel groter zynde, de vermakelykheden ook meerder luister hadden. Deze twee vorsten traden in eene nieuwe vereeniging, de aartshertog ontfangende de ridderorde van de kousseband, en gevende die van het gulde vlies aan den prinse van Walles. De gevangenis van den grave van Suffolk maakte een einde van deze vermakelykheden, en de aartshertog, die daar over niet vergenoegt was, nam zyn afscheidt. Men vernieuwde nochtans de verbonden: maar daar wierdt niet gesproken van het huwelyk van de princesse *Maria* met den prins *Karel*, wordende deze zaak tot een anderen tydt uitgestelt; gelyk dit huwelyk ook daar na is gesloten, maar niet voltrokken. Het verdrag wegens den koophandel, het welk men het *groot verdrag* noemde, wierdt bevestigt, maar met eenige veranderinge ten nadeele der Nederlanders, wordende onder anderen het artykel, uit krachte van het welke het den Nederlanderen vry stondt omtrent de kusten van Engelandt te visschen, in het tegenwoordige verdrag uitgelaten, het welk getekent wierdt den 8 May dezes jaars 1506. De Nederlanders noemden dit verdrag om die reden het *kwaad verdrag*, in tegenstelling van het eerste. Dit gedaan zynde gingen de aartshertog en de koningin scheep, en maakten zeil naar Spanje.

Acta. Publ. Tom. XIII, *fol.* 142 *&c.*

De aartshertog *Philips* steekt over naar Spanje.

† Men gaf hem den toenaam van de Schone.

De Castilianen ontfingen hen met eene buitengemene blydschap. *Philips* was een welgemaakt prins†, en die behalven zyn goed gelaat zeer mild was, het welk hem zo zeer deedt beminnen, als *Maximiliaan*, zyn vader, zich door zyne gierigheit hadt doen verachten. Daarenboven bragt hy zyne bruidt mede, de wettige koningin van Castilië. De bestierder verloor derhalven al zyn gezag, zyn ampt een einde nemende door de tegenwoordigheit van de gene, in welker name hy het zelve hadt bekleed. Het was dan nodig, dat *Ferdinand* vertrok, en dat hy zich met zyne nieuwe bruidt naar het koninkryk Napels begaf. Zyn schoonzoon voegde 'er dat der Indiën by: eene mildadigheit, des te edelmoediger, om dat zyn schoonvader alles gedaan hadt, wat hem mogelyk was, om hem Castilië te ontnemen. *Ferdinand* erkende eene zo grote edelmoedigheit niet naar behoren, indien het waar is, gelyk eenigen zeggen, dat hy dezen jongen vorst vergift liet bybrengen, om weder tot het bezit van deze krone te gelangen.

De koning wil *Henrik* den VI, zynen voorman moeders zyde gesproten was; en niet vergenoegt met den luister, welken hy het zelve opzaat, voor deze wereldt byzette, wilde hy het zelfs in de heilig doen andere doen heerschen, zoekende *Henrik* den VI, verklaren. den laatsten vorst uit dat geslacht, die door *Eduard* den IV van den troon was geschopt, en door *Richard* den III vermoord, tot een heilig te doen verklaren. Hy bewees ook deze eer aan dezen vorst in erkenteniſſe van de voorzegginge van zyne toekomende koninklyke waardigheit, gelyk wy in den beginne dezer Geschiedenisse verhaalt hebben. Hy deedt ten dien einde zyn verzoek by paus *Julius* den II, en men begon de onderzoekingen, in diergelyke voorvallen gebruikelyk. Men deedt 'er vervolgens verslag van aan de volle vergadering der kardinalen; zo dat het waarschynlyk was, dat het Roomsche hof aan den koning de heilig-verklaring * van een prins zou toestaan, wiens goed leven en droevige doodt hem deze eere schenen waardig te maken. Doch men moest te voren de gierigheit van den paus voldoen: hy eischte zeer veel, en de koning was niet mild. De paus, vertoornt over dat men met hem dong, en aan de andere zyde de achting van den H. stoel willende handhaven door daden van een groten naam, stelde die heilig-verklaring te loor door eene lagcherny. Hy zeide, dat hy uit de gedane onderzoekingen meer eenvoudigheit dan heiligheit in het leven van *Henrik* den VI vondt, en dat hy derhalven vreesde, de *Heiligen* ondienst te zullen doen, met onder hen een man te plaatsen, dien men een trap lager moest stellen, te weten onder de *Onnoselen*†.

* Kanonisatie. *Bacon. Mezeray.*

† of *Zaligen*; maar in de tweede beteekenisse.

Het huwelyk van *Ferdinand* met de zuster van den Franschen koning veroorzaakte eene geduurige ongerustheit in *Henrik*. Hy zocht eene andere verbindtenis daar tegen aan te gaan, en hebbende gezien, dat die met de koninginne van Napels daar niet toe bekwaam was, dacht hy om de hertoginne weduwe van Savoie te verzoeken†. Men zegt, dat hy daar van een voorslag reets hadt gedaan aan den aartshertog, wanneer het onweder den zelven verplichtte in Engelandt binnen te lopen. De hertogin was zyne zuster, en bygevolg was het huwelyk zeer bekwaam om eene naauwe verbindtenis te maken tusschen hem en den koning, tegen Vrankryk en tegen *Ferdinand*. Voorts was ze eene princesse, zeer beroemd wegens haar verstandt en hare deugdt. De aartshertog hadt zyne toestemming op het aanzoek des konings gegeven: hy verkreeg ook die van de hertoginne, door de behandeling van *Thomas Wolsey*, zynen kapellaan, wiens naam zo berucht is geweest onder *Henrik* den VIII. Evenwel hadt dit huwelyk geen meerder voortgang dan dat met de koninginne van Napels. De doodt van den aartshertog, gedurende deze onderhandelinge voorgevallen, belette mogelyk de voltrekking van het zelve. Aan den anderen kant, alzo het de staatkunde was, en niet de min, die den koning dus deden te werk gaan, haastte hy zich niet, gedurig lettende op het gedrag van Vrankryk en van *Ferdinand*, zo wel als op dat van *Maximiliaan*, en denkende minder om eene vrouw te nemen, dan om deze vorsten te verdeelen, om te beletten, dat zy zich tegen hem verbonden. Dus waren de huwelyks-voorwaarden wel gesloten, maar nog niet ondertekend. De gestadige onpasselykheden des konings beletten hem zulks. De zelve begonnen met overvallen van de jicht, op welke eene zinking op de borst volgde, waar van hy tot drie verscheide malen in een jaar afgryselyk wierdt aangetast. Een zo geweldige kwaal geleidde hem veel eer naar het graf dan naar de hu-

1507. *Henrik* doedt aanzoek op de hertoginne van Savoie.

† weduwe; in het eerste huwelyk, van den prins van Castilië.

Ziekte des konings.

1508. huwelyks-koets: zo dat hy *Wolsey* weder te rug roepende, nergens meer om dacht, dan om zich tot sterven te bereiden, zonder echter de zorgen voor de regering van zyn koninkryk te laten varen, noch die voor zyn huis.

Zyne Godvrucht. *Bacon.*

Zyne voornaamste gedachten waren echter op de Godvrucht. Hy gaf grote aalmoezen, waar aan, zegt de geschiedschryver, zyne schatten beter besteed waren, dan zy zouden zyn besteed geweest tot de heilig-verklaringe van *Henrik* den VI. Hy deedt op vrye voeten stellen alle arme gevangenen, die over schulden gevat waren, beneden de veertig schellingen. Hy stichtte vele geestelyke gebouwen, en in het volgende jaar, dat het laatste was van zyn leven, voltooide hy het stichten van een gasthuis, het welk van het paleis van Savoie, gebouwt onder de regeringe van koning *Henrik* den III, gemaakt wierdt, nevens het huis der geestelyken, die zorg moesten dragen voor de armen, en het innemen der pelgrims, die 'er kwamen om het graf van S. *Thomas* van Kantelberg te bezoeken.

Leedwezen, dat hy toont over de geldafpersingen van *Empson* en *Dudley*, die daar mede spotten.

Daarenboven betuigde hy groot leedwezen over de knevelaryen van *Empson* en *Dudley*. Doch deze twee deugnieten zeiden, dat de ziel des konings en zyne geldkas zamen geen gemeenschap hadden. Dat zyn biechtvader zorg voor zyne ziele kon dragen; maar dat hen de zelve niet moest beletten voor zyne geldmiddelen te zorgen. Deze godloze woorden wierden door de daadt gevolgt. Zy maakten het rechtsgeding op van *William Capel*, welken zy van ontrouwe beschuldigden gedurende dat hy zyn ampt van hoofdschout hadt bekleed; en schoon zy hem geen andere misdaadt te last konden leggen, dan van zyne schuldenaars ontfangen te hebben stukken van valsch alloi, zonder onderzoek gedaan te hebben naar de munters van dit valsche geldt, om de zelve naar de strengheit der wetten te straffen, lieten zy echter niet na hem te veroordeelen in eene boete van twee duizend ponden sterlings. Het is de zelve *Capel*, die eenige jaren te voren aan den koning by verdrag betaalt hadt eene somme van zestien honderd ponden. Gelyk hy een trotsch man en zeer verbittert was over de knevelaryen, de welke hy geleden hadt, en door die gene, welke hy anderen zag lyden, zeide hy stoutmoedig tegen de aangestelde rechters, dat hy geen een duit van de boete zou geven, in welke zy hem hadden verwezen. Zy zonden hem hier op gevangen naar den Tour, alwaar hy bleef tot de doodt des konings. Zy vervolgden ook den schout * *Knesworth*, die van zyn ampt wierdt afgezet, en zyne twee rechters†, die het afkochten voor veertien honderd ponden sterlings. *Hawis*, een Alderman, wierdt in de gevangenisse gebragt, en stierf aldaar voor dat zyn geding was uitgewezen. *Laurens Aismer*, die hoofdschout van Londen was geweest, en zyne twee rechters §, wierden verwezen om twee duizend ponden sterlings op te brengen. De schout weigerde zulks te betalen, en wierdt naar den Tour gezonden, daar hy onder de volgende regering eerst uit geraakte, en het genoegen hadt van te zien, dat *Empson* in zyne plaats daar in wierdt gezet. Zodanig vervolgde de zelve met *Dudley* zyne knevelaryen, lagchende over des konings knagingen daar omtrent: doch hunne straffe was niet verre, doordien de uitvoering daar van voor zynen opvolger bewaart was.

Zy gaan met hunne knevelaryen voort.

* Maire.
† Sheriffs.
§ Sheriffs.

Bacon. De koning sluit het huwelyk van zyne dochter *Maria*

De doodt des konings naderde. Hy wilde zyn leven eindigen door eene merkwaardige daadt, en de allerheerlykste, naar hy zeide, van zyne regering. Dit was het huwelyks-verbondt van zyne dochter *Maria* met *Karel*, prins van Castilië, zo beroemd in het vervolg onder den naam van keizer *Karel* den V. Dit verbondt was twee malen gesloten geweest, en twee malen verbroken. Men zegt, dat *Ferdinand*, de grootvader van moeders zyde van den jongen prins, dit verbreken hadt veroorzaakt door de vreze, welke hy hadt, dat *Henrik*, in hoedanigheit van schoonvader voor hem gaande, de regering van Castilië mogt aannemen gedurende de minderjarigheit van zynen schoonzone*. Dit verdrag wierdt eindelyk den 21 December gesloten door de zorgen van *Fox*, bisschop van Winchester, zullende *Maria* ten bruidschat medegegeven worden twee maal honderd en vyftig duizend goude kronen. Doch dit huwelyk hadt dit maal geen meer voortgang dan de twee eerste malen; maar ondertusschen verblydde zich de koning, de zaak voor zeker houdende, daar over, als over het grootste voordeel, het welk zyn huis en het gehele koninkryk kon overkomen, noemende dit verbondt, en dat van den koning van Schotlandt, een koperen muur, die alle de ondernemingen zyner vyanden zou verydelen; en hy bevestigde dit verdrag op zyn kasteel te Richemond, daar hy krank lag, zendende met eenen bevelen aan den hoofdschout van Londen, om het volk aan te manen van opentlyk te laten blyken, hoedanig het zelve deel nam aan zyne blydschap.

1508. met *Karel*, prins van Castilië.

Acta Publ. Tom. XIII, fol. 239 *etc.*

* De aartshertog *Philips*, vadet van *Karel*, was overleden in September des jaars 1506.

1503.

Cox. Varrei.

Hy hadt ook nog het geluk van die van Ierlandt in rust te zien. De graaf van Kildare hadt de regering van dat landt zodanig bevestigt, als de zelve sedert langen tydt niet geweest was; en door zyne dapperheit tot gehoorzaamheit gebragt die genen, die zich daar toe door zyn voorbeeldt niet hadden willen begeven. Hy was niet langer dan drie maanden in Engelandt geweest. Zo haast als hy weder te rug was gekeert onderwierp hy de wederspannigen in de provincie van Ulster, die op nieuw waren opgestaan; nam de sterkte Bellefast in, en liet de zelve slechten: ook leide hy bezetting binnen Carrikfergus. Zyne nyverheit was hem in dien tydt diensliger dan zyne dapperheit. Zo haast als hy tyding kreeg van een opstandt, liep hy daar naar toe, en viel op de wederspannigen, voor dat zy benden verzamelt hadden, die in staat waren om hem tegen te gaan. Voor het overige deedt hy zyn voordeel met de tweedragt, de welke onder hen was; het zy dat de een den anderen wantrouwende, zy zwarigheit maakten om hunne machten byeen te voegen, of dat de woestheit, in welke zy leefden, hen niet toeliet onderlinge gemeenzaamheit te hebben. Hun verlies leerde hen echter hunnen plicht. Zy merkten hun groot getal aan, vry aanzienlyker dan dat der koningsgezinden, en de misslagen, welke zy begaan hadden, met zich de een voor, de ander na aan den vyandt over te geven. Zy besloten dan van beleidt te veranderen, en een eedgenootschap † te maken, machtig genoeg om hunne oude vryheit weder te erlangen. De voornaamsten daar van waren *Ulrich Burk*, hoofdt van het huis van Clanricard, *Tirlagh O-Brian*, hoofdt van dat van Thomond, en *Melrony O-Carol*. Vele andere edelen van minder staat traden ook in dit verbondt. Wanneer het zelve gesloten was namen zy volk aan, en begaven zich te velde met een der schoonste legers, welke men ooit in dat landt gezien hadt. De graaf van Kildare verydelde hunne onderlinge verbindtenis, en sluimerde daar niet op. Hy voegde by de benden van den koning alle de gene, de welke de welmenende heeren hem beschikken konden, en verzocht hen in persoon te komen aan het hoofdt der manschap, welke zy tot zyne hulpe

Ondernemingen van den grave van Kildare na zyne wederkomst uit Engelandt.

1504. Eedgenootschap der Ierschе heeren.

† Ligue.

Hun leger.

1504. hulpe zouden toebrengen. Hy wierdt gehoorzaamt. De Lords *Bermanſtown*, *Slane*, *Delvin*, en vele anderen; de hoofdſchout van Dublin, *O-Donel*, *O-Reyley*, en de biſſchop van Ardart † voegden zich by hem met hunne leenmannen *, een zeer aanzienlyk ligchaam uitmakende. Zy wierden nog verſterkt door de edelen van het landt, en door de burgery van Drogheda §: zo dat de onderkoning zich niet alleen in ſtaat bevondt om de wederſpannigen tegenſtandt te bieden, maar zelfs om hen te gaan opzoeken, en hen ſlag te leveren. De zelve wierdt gehouden den 17 Auguſty in de provincie van Connaugt ‡, en was voor de wederſpannigen zeer bloedig. Zy verloren daar vier duizend mannen, volgens eenigen, en negen duizend, volgens anderen, behalven de gevangenen, onder welke zich twee zonen van *Bark* bevonden, den voornaamſten der hoofden. Het gene daar omtrent verwonderlyk was, en dat voor een Roman zou doorgaan, byaldien de Ierſche Jaarboeken de waarheit daar van niet getuigden, is, dat deze ſlag niet alleen geen eenen Engelſchman het leven koſtte, maar dat 'er zelfs geen een gekwetſt wierdt. Voor het overige was de overwinning aanmerkenswaardig wegens den ſchrik, welken zy onder den gehelen aanhang bragt. Het eedgenootſchap wierdt verbroken; daar verſcheen geen leger meer in het veldt; Galway *, het welk de wederſpannigen hadt begunſtigt, verliet hen, en opende zyne poorten voor het leger des konings. De gehele provincie onderwierp zich vervolgens; men verwoeſtte de landen der voornaamſte hoofden, en de graaf van Kildare herzamelde zyne benden, zynde met buit overladen. Wanneer hy te Dublin was wedergekomen, wilde hy, dat over een zo gelukkigen tocht opentlyke blydſchap en vreugde zou gepleegt worden ten koſte van zyne mildheit, en vereerde zyn volk ten dien einde dertig vaten met wyn. Hy wierdt zelf beloont wegens dezen aanmerkelyken dienſt, welken hy aan den ſtaat gedaan hadt, en het was by deze gelegenheit, dat de koning aan hem de ridderorde van de kouſſebandt zondt.

† in het landſchap Mounſter.

* Vazallen.

§ in het landſchap Leinſter, aan de rivier de Bayne.

‡ of Connacië.

De graaf van Kildare ſlaat hen.

* in het graafſchap Galway, of Galloway, in de provincie Connaugt.

Vreugde bedryven over deze overwinninge.

De koning zendt hem de ridderorde van de kouſſebandt.

Alle de andere jaren, tot aan de doodt van *Henrik* den VII, zyn niet aanmerkelyk door eenig voorval, het welk verdient aangehaalt te worden. Ierlandt genoot toen de ruſt, welke de dapperheit en het voorzichtig beleidt van den onderkoning aan het zelve bezorgt hadt. Al het aanmerkelyke, het welke in de Jaarboeken voorkomt, is gebeurt in het jaar 1505, zynde een zware hongersnoodt, in welken *Walter Fitz-Simon*, aartsbiſſchop van Dublin, en *John Allen*, deken van St. Patricius, zich door hunne mildadigheden deden uitmunten. Deze laatſte maakte eene jaarlykſche inkomſte aan het St. Kevins-gaſthuis te Dublin, en de aartsbiſſchop gaf 'er den grondt toe. Het jaar 1506 was ongelukkig door de doodt van *John Payne*, biſſchop van Meath, een kerkvoogdt van eene uitmuntende Godvruchtigheit; en door het verbranden van de ſtadt Trime, eene der grootſte van het landſchap *. In het jaar 1508 wierdt 'er een Parlement te Dublin gehouden, het welk een onderſtandt aan den koning toeſtondt van acht guldens voor ieder ſtuk lands van zeſtig akkers bouwlandt, zo van de landeryen der geeſtelyken, als van die van anderen. Eindelyk vindt men op het jaar 1509, het laatſte der regeringe van *Henrik* den VII, niets aangetekent, dan eenige uitlopen, door den onderkoning in het landſchap van Ulſter gedaan; minder om daar des konings gezag te verzekeren, het welk gene wederſtrevers meer vondt, dan om de landen van die der *O-Neals*, aan welke hy vermaagſchapt was, te doen aangroeien. Hy hernam voor hen eenige kaſteelen op die van de tegenparty, welke hy verplichtte zekeren *O-Neal* in vryheit te ſtellen, welken zy gevangen hielden.

1505.
1506.
1507.
1508.
1509.

Liefdadigheden van den aartsbiſſchop van Dublin gedurende den hongersnoodt.

* Eaſt-Meath.

1509.

Zodanig was de regering van den grave van Kildare in Ierlandt gedurende de dertien jaren dat *Henrik* leefde, na dat hem de zelve in de waardigheit van onderkoning herſtelt hadt. Men weet niet, wat men daar in het meeſt moet verwonderen, of de voorzichtigheit van den vorſt, die zulk een goeden onderdaan wiſt te bewaren, zonder zich door des zelfs vyanden tegen hem te laten innemen, of de deugdt van den grave van Kildare, die door zulke grote dienſten de weldaden van zynen vorſt erkende. Wat 'er van zy, de landvoogdt maakte zynen naam zo ontzagchelyk voor de wederſpannigen, dat zy alle weder tot gehoorzaamheit keerden; het zy door bewegingen van vreze wegens zyne fierheit, of van verwondering over zyne dapperheit. Hy ſtelde eene goede order door het gehele eilandt; hy beriep verſcheide Parlementen, om de wetten te verzekeren, en hy deedt ſterktens bouwen op de grenzen der verdachte landſchappen. Dus verzekerde hy de gemene ruſt door de handhaving der gerechtigheit, en het oeffenen van recht door de middelen, welke hy tegen de moordenaars en ſtruikrovers in het werk ſtelde. Het was geen kleine voldoening voor den koning, de welke zich aan zyn einde vindende, verblyd was den Ierſchen ſtaat zo wel als het Engelſche ryk geruſtelyk aan zynen navolger na te laten.

Grote dienſten van den grave van Kildare.

Henrik leefde nog ettelyke maanden, welke hy in Godsdienſtigheit doorbragt. Hy vergaf alle overtredingen, tegen de pœnale wetten bedreven, en alle misdaden, begaan tegen zyn perſoon, of tegen zyn gezag: doch hy wilde niet, dat de ſtraatſchenders, noch moordenaars in deze algemene vergiffenis zouden begrepen zyn, om dat hy, volgens zyne woorden, de beledigingen vergaf, tegen hem zelf begaan, en niet die, tegen anderen bedreven, waar over hy geen macht hadt. Hy gelaſte ook de wedergeving der gelden, welke zyne amptenaars ten onrechte hadden geëiſcht. Hy zou wel gedaan hebben de zelve zelf wederom te geven, in plaats van, gelyk hy deedt, achttien maal honderd duizend ponden ſterlings * na te laten aan zynen opvolger, die de zelve liever te koſt leide aan onnutte verkwiſtingen dan aan het ontlaſten van het volk. Hy ſtierf den 22 April des jaars 1509, het vier en twintigſte zyner regering, en het twee en vyftigſte van zynen ouderdom, en wierdt te Weſtmunſter bygezet in eene heerlyke kopere graftede †, die hy zelf hadt laten maken. Hy ſtierf in het midden van zynen luiſter: doch alles wel ingezien zynde ſtierf hy zeer tydig voor zyne eere en voor zyn geluk. Het volk was de hardigheit zyner regeringe moede, en de jonge prins trok in den ouderdom van achttien jaren de oogen van de gehele wereldt naar zich: zo dat het te vrezen ſtopdt, dat de Engelſchen, vergramt over de afperſſingen hunner bloedzuigers, hem van den troon zouden ſtoten, om zynen zoon in zyne plaats te ſtellen (a). Doch de doodt van *Henrik* bevrydde hem van eene zo droevige omwenteling.

Polyd. Virg. Bacon.

Godvrucht en zachtmoedigheit van den koning betoont voor zyne doodt.

* meer dan drie en twintig millioenen.

† *Leland* noemt het een werelds wonder. *Bacon.*

Hy hadt van zyn huwelyk met de koninginne

(a) De zelve zou in dat geval het recht zyner moeder, erfgename van het huis van Jork, hebben kunnen voorwenden, en daar door den rampzaligen twiſt tuſſchen dit huis en dat van Lancaſter, of van *de Witte* en *Rode Roze*, welken zyn vader geëindigt hadt, weder begonnen hebben.

Universitäts- und Landesbibliothek Düsseldorf

1509. ne *Elizabeth* drie zonen en vier dochteren. De oudſte der zonen, genoemt *Arthur*, en de jongſte, *Edmond* geheten, ſtierven voor hem, de eerſte in den ouderdom van zeventien, en de laatſte in dien van vyf jaren. De twede zoon, *Henrik*, was zyn opvolger. De oudſte dochter, *Margaretha*, trouwde met den koning van Schotlandt; de twede en de jongſte ſtierven in de wiege, en de derde, *Maria*, die verlooft was aan den prins van Caſtilië, trouwde naderhandt met *Lodewyk* den XII, koning van Vrankryk, en in haar twede huwelyk met *Brandon*, hertog van Suffolk.

Zyne kinderen.

Polyd. Virg. Bacon.

Dusdanig was het einde van *Henrik* den VII, een der verſtandigſte en der dapperſte vorſten der wereldt, en, zo hy gewilt hadt, een der gelukkigſte. Uit de ballingſchap ſteeg hy op den troon, zonder ander bloedt te ſtorten dan dat van den geweldenaar *. Hy vernietigde den twiſt tuſſchen het huis van Jork en dat van Lancaſter, en vereenigde de zelve wederom door een voordeelig huwelyk. Hy regeerde met eene volſlage macht, doch op by het volk gemene wyzen; gene oorlogen voerende, en gene onderſtandgelden opſtellende, dan door de goedkeuringe van het Parlement. Hy beriep verſcheide, verbrak geen een, en veſtigde zyn gezag door hunne beſluiten berer dan door zynen degen. Hy was kuiſch, matig, een vyandt van de welluſten, mogelyk meer door zyne geſteldheit * dan door zyne deugdt. Voorts was hy een beminnaar van eene goede order en van recht, veel meer tot de vrede dan tot den oorlog genegen, voornamentlyk in het laatſt van zyn leven. Ook was hy gewoon te zeggen, dat *Jezus Chriſtus* gekomen was om een koninkryk van vrede op te rechten, en dat de Chriſten vorſten het zelve niet moeſten ſchenden door te oorlogen. Doch by zulke grote deugden hadt hy ook grove misſlagen. Hy betoonde de koninginne, zyne gemalinne, eene ongevoeligheit, de welke men hem niet wel kan vergeven, en voor de gravinne van Richemond, zyne moeder, meer achting dan tederheit, geen deel gevende van het koninklyk gezag noch aan de eene, noch aan de andere, hoewel hy die aan beide dank moeſt weten. Hy was al te nayverig omtrent zyne macht, byna aan niemandt zich vertrouwende, en de gehele wereldt mistrouwende: ſtaatzuchtig, wraakgierig, geldzuchtig. Mylord *Stanley* offerde hy op aan zyne wraak, en den ongelukkigen grave van Warwyk aan zynen nayver; ſchoon de laattſe naar allen ſchyn onſchuldig was, en ſchoon hy aan den eerſten de overwinning hy Boswarth, en mogelyk zelf het leven, verſchuldigt was. Zo waarachtig is het, dat 'er geen ryk bezwaarlyker te beſtieren is dan dat van het hert, en dat het veel ſeldzamer zou zyn een vorſt meeſter te zien van zyne hertstochten dan van de gehele wereldt. Maar alles wel ingezien zynde overtroffen zyne deugden echter zyne misſlagen, en in plaats van eenige voorbeelden van ſtrengheit, welke hy geloofde te moeten doen tot zyne veiligheit, gaf hy 'er duizend van zachtmoedigheit Voor het overige, indien het opleggen van zo menigvuldige ſchattingen zyne onderdanen deedt zuchten, zo maakte hen daarentegen de vrede, welke zy genoten, gelukkig. Alles was van binnen en van buiten het ryk in ruſt, behalven eenige wederſpannigen, die echter mede bedwongen wierden, zo haaſt als zy het hoofdt opſtaken. De koophandel bloeide mede; de wetten wierden gehoorzaamt, en men kan van eene eeuwe, de welke onder zulk eene heerſchappy verloopt, het tegendeel zeggen van dat beeldt, het welk de koning van Babel in den droom zag: namentlyk dat het hoofdt en het lyf waren van yzer, koper en leem, doch de armen en benen, dat is te zeggen de jaren der regeringe van *Henrik* den VII, van goudt en zilver. Inderdaadt, wat zag men toch anders onder de regeringe van *Henrik* den IV, onder die van *Henrik* den V, van *Henrik* den VI, van *Eduard* den IV, en van *Richard* den III dan huiſſelyke onluſten, of buitenlandſche oorlogen? De zelve waren wel heerlyk voor het volk onder de regeringe van *Henrik* den V; maar ten alleruiterſte dodelyk voor hen onder die van zyne navolgers. De verſchrikkelyke gevechten tuſſchen die van *de Witte* en *Rode Roze*, vielen in dat tydbeſtek voor; en Engelandt zag veelmalen zyne velden overſtroomt door het bloedt zyner burgeren, en door dat zyner vorſten. De komſt van *Henrik* den VII op den troon maakte een einde van deze ellenden, die de vrede herſtelde, van welke men ſedert meer dan eene eeuw geen genot hadt gehad. Het koninkryk was derhalven onder hem gelukkig; en dit is ook de reden geweeſt, waarom men aan dezen vorſt den heerlyken naam van den *Salomon der Engelſchen* heeft gegeven.

1509.

Lof van *Henrik* den VII.

*Uſurpateur.

Zyne goede en kwade hoedanigheden.

* Temperament.

GESCHIEDENIS VAN ENGELANDT, SCHOTLANDT EN IERLANDT,

Met een kort begrip der aanmerkelykſte zaken, in andere Ryken en Staten voorgevallen.

HENRIK DE VIII.

1509. *Henrik* de VIII volgt *Henrik* den VII op.

NA de doodt van *Henrik* den VII kwam zyn zoon, van den zelven naam, namentlyk *Henrik* de VIII, tot de kroon. Alle de genen, die dezen naam gedragen hadden voor hem, hadden den zelven berucht gemaakt, het zy door eenige uitſtekende deugden, het zy door buitengewone voorvallen, gedurende hunne regeringe gebeurt. *Henrik* de I regeerde met zeer veel luiſter. De regering van *Henrik* den II, die de ſtamvader was der *Plantageneten*, is eene der doorluchtigſte, die 'er ooit geweeſt is. *Henrik* de III verjoeg de Franſchen uit Engelandt, en bewaarde Guienne. *Henrik* de IV was het hoofdt van het huis van Lancaſter. *Henrik* de V en *Henrik* de VI waren beide uitgeroepen voor koningen van Vrankryk binnen Parys. *Henrik* de VII vereenigde wederom de twee ſtammen van Jork en van Lancaſter, de welke den koninklyken ſtam der Plantageneten verdeelt hadden: te weten, zyne moeder ſtamde af uit het laatſtgenoemde huis, en hy was getrouwt met eene princeſſe uit het eerſtgemelde. Doch indien hy uit dat huwelyk gene nakomelingſchap hadt nagelaten, zou deze vereeniging niet langer geduurt hebben dan zyne regering, onder welke zy niet eens ter degen geveſtigt was, en men heeft na zyne doodt nieuwe verdeeldheden en nieuwe oorlogen in het koninkryk gezien. De geboorte van *Henrik* den VIII en zyne komſt tot de kroon maakten voor altoos een einde van den haat en de verſchillen tuſſchen de twee huizen. De regering van dezen vorſt was niet alleen daar door zeer aanmerkelyk; maar onder de zelve gebeurden ook zo vele ſeldzame zaken, dat onze tegenwoordige eeuw daar nog over verbaaſt is, terwyl zy de ſchrik van de hare geweeſt zyn. Zyn geheel leven behelſt iets ongemeens. De achttien eerſte jaren der regeringe van *Henrik* waren vreedzaam en luiſterryk: maar het overige van de zelve is vreeſſelyk geſchokt door veranderingen, welke in zyn huis en ſtaten voorvielen. Hy verſtiet twee zyner vrouwen, en deedt twee andere door beuls handen het hoofdt afſlaan. Hy was langen tydt zo ſterk verknocht aan het Roomſche hof, dat hy door den paus wierdt aangemerkt als een der pylaren van den H. ſtoel, en van den zelven den tytel van Beſchermer des Geloofs ontfing: doch hy wierdt naderhandt een onverzoenelyk vyandt van het Roomſche hof. Echter was hy den Proteſtanten deswegen niet gunſtiger. Hy deedt gelykelyk ſterven die genen, de welke met al te veel drift de zyde van den paus aankleefden, tegen zyn gezag aan, en die genen, de welke al te openlyk hunne gevoelens uitten, ten voordeele der Hervorminge. 1509. Schets der regeringe van *Henrik* den VIII.

Hy betoonde zich niet ſtandvaſtiger ten opzichte van zyne gunſtelingen, als hy was ten aanzien van zyne vrouwen. *Wolſey*, die alles op zynen geeſt vermogt, en die de koninklyke waardigheit nevens hem ſcheen te bekleeden, zag zich eensklaps uit zyne gunſt geworpen, en verplicht om zyn voorſpoedig geluk vaarwel te zeggen, het welk hy niet kon verlaten, zonder kort daar na ook zyn leven te verliezen. *Cromwel*, die zyne plaats kwam vervullen in *Henriks* genegenheit, gevoelde op zyn beurt der zelver ongeſtadigheit en wreedheit, en verloor zyn hoofdt op een ſchavot. Met een woordt, deze vorſt ſcheen te willen uitroeien dat gene, het welk hy te voren verheven hadt. Nochtans hadt hy grote hoedanigheden, en indien zyne driften de gaven der nature niet verdorven hadden, zou hy met zeer veel luiſter geregeert hebben. Hy was welgemaakt van ligchaam, vertoonde eene grote deftigheit, bezat eene zonderlinge bekwaamheit zo tot ſtaatszaken, als tot de wetenſchappen, en den oorlog; hy was dapper, gaauw van beraadt, grootmoedig, en zyn hof een der deftigſte van Europa. Zyn afbeelding en gedrag.

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

HENRI VIII.
Adr. Brandes Werff pinx.
G. Valck Sculpsit.

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

1509. ropa. In het tegendeel bedurven zyne al te grote genegenheit tot de welluſten, en de al te grote gedachten, welke hy van zich zelve hadt, en door de loftuitingen der vorſten, welke zyne vriendſchap zochten, gekoeſſert wierden, alle de gemelde goede hoedanigheden, en deden hem geduriglyk van het eene uiterſte tot het andere vervallen. Dit maakt, dat zyn leven moeielyker is om te beſchryven dan dat van eenig ander vorſt. De ſtrydigheit zyner genegenheden heeft die der ſchryvers veroorzaakt, de welke, byna nergens in overeenkomende dan in hem te laken, zeer verdeelt zyn aangaande de omſtandigheden der omwentelingen, tot welke hy gelegenheit heeft gegeven, ſchilderende de zelve af met verwen, geſchikt naar de zyde, welke zy nemen. Het is een klip, voor welke wy ons zullen wachten: ten minſte zullen wy alle onze krachten inſpannen om de waarheit te onderſcheiden van de dwaling der vooroordeelen, en wy zullen ter goeder trouwe de zaken verhalen, zo als die ons toeſchynen, na dat wy zelf het eerſt na een oprecht onderzoek daar van zullen overtuigt zyn, en bevryd van alle driften. Dit kwaadt moet nooit in eene Geſchiedenis voorkomen: want der zelver oogmerk is minder om te behagen dan om te onderwyzen. Zy behaagt altydt, wanneer zy getrouw is. Ten minſte is zy nuttig, en indien zy niet zoekt te behagen, om dat deze behaaglykheit de eenvoudigheit van haar verhaal onwaardig is, doedt zy zich nochtans achten door de liefde, welke zy toont tot de waarheit, de welke door haar bewaart wordt.

Mildheit van *Henrik*, tot verkwiſtens toe, al zo nadeelig aan den ſtaat dan de gierigheit van *Henrik* den VII.

HENRIK de VIII bevondt zich in het achttiende jaar van zynen ouderdom wanneer hy zynen vader opvolgde. Zyne jeugt en goed gelaat trokken de liefde zyner onderdanen tot hem. Hy volmaakte deze genegenheit, met hen door zyne milddadigheden ten eenemale in te nemen, de welke zo aangenaam waren aan den adel en het volk, als de gierigheit van *Henrik* den VII hen onverdragelyk was geweeſt. Maar mogelyk verdienen de verkwiſtingen van den zone niet meer lof dan de knevelaryen van den vader. Deze laatſte hadt ten minſte een ſchat van vele millioenen nagelaten, niet alleen dienſtig om de eere van zyn huis langen tydt op te houden, maar om zelfs ook vloten en legers te onderhouden, bekwaam om den roem van de natie te handhaven; in plaats dat de zoon, de ſchatten van zynen vader verkwiſtende, gelyk in minder dan drie jaren tyds geſchiedde, zich verplicht vondt van het Parlement nieuwe onderſtandgelden te verzoeken, en, om zyne koffers te vullen, middelen te verzinnen, de welke niet min hatelyk waren dan die, door zyne voorzaten gebruikt, gelyk wy in het vervolg zien zullen. Nochtans is het zeker, dat zich dit kwaadt niet aanſtonts liet zien, maar dat het koninkryk in het tegendeel eene grote verligting gevoelde door de mildheit, welke de nieuwe koning bewees uit de rykdommen, die *Henrik* de VII hadt byeen verzamelt. Het goudt en het zilver wierdt gemeender, en men zag den koophandel recht bloeien, waar door de onderdanen wederom verrykt wierden.

Zyn Raadt. Zie de Geſchiedenis van *Henrik* den VIII door *Herbert*.

De koning ſtelde, op den raadt van de gravinne van Richemond, zyne grootmoeder, een Raadt aan van elf perſonen, de verſtandigſte en ervarenſte van zyn ryk, om hem met hunnen raadt te ondersteunen, wanneer hy den zelven meende nodig te hebben tot de beſtieringe zyner ſtaten. Zy hadden alle met veel vrucht gedient in den Raadt van den overleden koning, en zy hadden zich reets zo wel door hunne bekwaamheit, als door hunne bezadigtheit, pryswaardig gemaakt. De voornaamſte waren *Warham*, aartsbiſſchop van Kantelberg en kancelier; *Fox*, biſſchop van Wincheſter en geheim-zegelbewaarder; *Howard* graaf van Surrey, groot-ſchatmeeſter, en *Talbot*, graaf van Schrewsbury. Zo lange hy nu de raadgevingen van deze mannen, als mede die van de gravinne van Richemond, zyne grootmoeder, eene bekwame en deugtzame vrouw, gehoor gaf, was zyne regering zonder misſlagen, en indien hy zulke getrouwe en zo ervarene leidslieden langer gevolgt hadt, zou zyn leven vry geregelder, en zyne regering veel gelukkiger geweeſt zyn.

Hy draagt zorge voor de begravenisſe van den overleden koning, zynen vader, en begeeft zich naar den Tour te Londen.

De eerſte dagen wierden beſteed tot de lykſtatie van zynen vader; en ten einde de toejuichingen der onderdanen hen niet zouden beletten de gedachtenis van den overleden behoorlyk te vereeren met een rouw, overeenkomende met de deftigheit van een zo groten vorſt, begaf hy zich met zynen Raadt naar den Tour te Londen, en bleef daar eenige maanden*. Hy deedt dit echter niet voor dat hy de nodige beſtelling tot de lykſtatie gegeven hadt, in welke hy zyne Godvrucht en pracht deedt uitblinken. Het lyk van *Henrik* den VII wierdt dan gebragt in de kapelle, en in de grafſtede, die hy zelf te Weſtmunſter hadt laten maken, tot zyne en zyner nakomelingen begraafplaatſe. *Henrik* de VIII liet het werk nog meerder verſieren door bekwame werklieden, die het eerſt na verloop van tien jaren voltooiden.

* volgende de gewoonte der Engelſche koningen de welke op deze wyze bezit nemen van hun koninkryk.

Het vertrek van den koning naar den Tour gedurende de eerſte rouwdagen hadt nog een ander inzicht. Hy hadt deze eenzame ruſtplaats gekozen, om daar nevens zynen Raadt te arbeiden aan een ontwerp van eene rechtmatige regering, de welke zyn gezag zou beveſtigen, en die ter zelver tydt aan het volk aangenaam zou zyn. Men nam daar een beſluit om hem voldoening te geven wegens de klagten, welke hy deedt tegen *Empſon* en *Dudley*, de twee wrede werktuigen der gierigheit van *Henrik* den VII, en welker knevelaryen en geweldplegingen wy in het leven van dien vorſt verhaalt hebben. De koning wilde, dat de gerechtelyke acte daar van zou afgekondigt worden, en de twee volgende artykelen van aangelegenheit behelzen; namentlyk: het eerſte was eene bekrachtiging van de vergiffenis, welke zyn vader aan zyne vyanden, en alle ongelukkige ſtraffchuldigen verleent hadt; en het twede was de vergunning, welke hy gaf aan alle de genen, die onder de voorgaande regering onrechtmatig onderdrukt waren, om daar over hunne klagten in te brengen, met belofte van hen ſchadeloos te houden wegens het ongelyk, dat men hen gedaan hadde.

Men maakt het rechtsgeding op van *Empſon* en *Dudley*.

De gewone tydt van den rouw geëindigt zynde verſcheen de koning in het openbaar, en liet deze verklaring onder de toejuichingen van het volk, afkondigen, het welk grote hope opvatte van eene regering, zo gelukkig door zachtmoedigheit en gerechtigheit begonnen. Doch niets was het zelve aangenamer dan het gevangennemen van *Empſon* en *Dudley*, die naar den Tour gebragt wierden, nevens de genen, van welke zy zich in hunne knevelaryen bedient hadden. Een oneindig getal verzoek-en klagtſchriften kwamen wel haaſt tegen deze knevelaars voor den dag, de welke geſtelt wierden in handen van gevolmachtigden, door den koning benoemt om aan hun rechtsgeding te arbeiden. Deze lieten de beſchuldigden voor zich verſchynen, en hunne beſchuldigingen hen zynde voorgelezen, ſprak *Empſon* met zodanig eene ſtoutheit, als hy zou hebben kun-

1509. kunnen doen, indien hy onſchuldig was geweeſt, of indien over het welzyn van den ſtaat was geraadpleegt, en niet over de ſtraffe van twee ſchelmen. Hy ſpraak namentlyk in dezer voegen:

Stoute redenvoering van *Empſon* tegen de gevolmachtigden.

MYNE HEEREN, *Twee zaken zyn gewoon aandacht te verwekken in die genen, tot welke wy ſpreken, te weten de aangelegenheit van de zake, de welke het onderwerp is van ons geſprek, en der zelver nieuwigheit. Deze twee zaken komen in die zake voor, welke men tegenwoordig tegen ons ſtaande houdt, en in de verdediging, van welke wy verplicht zyn ons te bedienen. Wy hopen derhalven, dat gyl. ons gunſtig gehoor zult verleenen. Maar de zaak wel overdenkende, wat voordeel kunnen wy daar van verwachten? De vervolging, welke men ons aandoedt, is al te geweldig, om te geloven, dat men geraakt zal worden door onze redenen. Aan wien toch anders zal men openleggen de redenen, de welke ons rechtvaardigen? Wy zien niet aan het hoofdt onzer rechters den gene, die het meeſte belang heeft om daar kennis van te nemen: de koning weigert te verſchynen by eene zake, waar in zyn gezag gevaar loopt, en wy kunnen ons niet vleien met een beroep op dezen hoogſten rechter, om dat onze vyanden hem hebben voor-ingenomen. In plaats van dat gene te ondersteunen, het welk de overleden koning ons heeft bevolen te doen, en wel ten beſte van zyn koninkryk, geeft hy ons ten prooi aan den haat van het volk, het welk ons verderf niet wil, dan om dat wy onzen meeſter trouwelyk gedient hebben. En na dit alles, wat wil dit onrechtvaardig volk hebben? Heeft het zelf niet in het Parlement gemaakt de wetten, op welke onze gedane rechtsplegingen gegrond zyn? Is 'er eenig kwaad in, zo ſteekt het in de wet, welke het zelf gemaakt heeft, en niet in de uitvoering der zelve, alzo wy de zelve niet dan door des zelfs gezag hebben opgevolgt. Waarom herriep het niet de pœnale wetten, tot welke het in het Parlement de gehele natie verplicht heeft, indien het de zelve al te ſtraf vondt? Maar zo lang als de zelve in ſtaat geweeſt zyn, hoe kan het den gevolmachtigden tot eene misdaadt toegerekent worden, als benoemt om de waarneming daar van te bezorgen? Wat voor eene zekerheit, Myne Heeren, zou 'er zyn voor den ſtaat en voor de gemeente, indien men zulk eene ongeregeldheit de deur opende? volgens welke het den misnoegden zou vry ſtaan zich aan te kanten tegen de bedienaars van den vorſt en van het volk, en zich over de hardigheit van de wet te wreken op de getrouwe dienaren, die anders niet doen dan te dringen op de gehoorzaamheit aan de zelve? Wie zou voortaan de uitvoering der openbare bevelen willen op zich nemen, indien men ſtraffchuldig wierdt door eene zodanige bedieninge? en welk eene wanorder zou men niet in dit koninkryk invoeren, byaldien de wetten, om zich te doen gehoorzamen, niets hadden dan het geklank der woorden, zonder ondersteunt te zyn door de ſtraffe tegen de overtreders? Heeft men ooit horen ſpreken van een landt, waar in de ſchenders der wetten, ten beſte voor den ſtaat gemaakt, ongeſtraft blyven, en alwaar men in het tegendeel ſtraft die genen, die hunnen yver betoonen in het gehoorzamen dezer inzettingen? Of gelooft gy lieden niet, dat byaldien 'er ergens in de wereldt zo eene dwaze regering was, dat zulk een ſtaat niet wel haaſt het onderſte boven zou gekeert worden? Dit is het nochtans, Myne Heeren, dat men thans in Engelandt vaſt ſtelt, door den rechtshandel, welken men tegen ons heeft begonnen, ons dreigende met eene ſchandelyke doodt, om dat wy getrouwigheit en yver in de uitvoeringe van onze bevelen getoont hebben tegen de genen, die de pœnale wetten hebben overtreden. Wat moet men dan niet vreezen van een volk, het welk tot zulk eene onrechtvaardigheit vervalt? Doch Godt beboede ons, dat wy wenſchen zouden doen tot des zelfs verderf. Gy, myn medgezel, en ik, laten wy veel liever omkomen, als dit volk maar behouden blyve. Zelfs wenſchen wy, dat het onthaal, het welk men ons aandoedt, voor de gehele wereldt onbekend blyve, uit vreze, dat de vremdelingen een onnadeelig oordeel daar over mogen ſtryken, en dat zy luſt zouden mogen krygen om de wapenen tegen ons ongelukkig vaderlandt op te vatten.* 1509.

De voorzitter der aangeſtelde rechters antwoordde hen, dat hy de zelve vryheit hadt gebruikt in het trotſche verhaal, het welk hy gedaan hadt, als in de uitvoeringe van zyn ampt, waar van hy overtuigt was de palen te hebben te buiten gegaan door een oneindig getal van afperſſingen, tegen de meninge van den overleden koning, en ten verderve van het arme volk.

Hoofdpunten der beſchuldiging tegen *Empſon* en *Dudley*.

De voornaamſte beſchuldigingen van *Empſon* en *Dudley* waren eerſtelyk: dat zy de wettige eigenaars van hunne goederen gevangen hadden gezet, onder valſche voorwendingen van geweldige bezittinge, zonder hunne verdediging te hebben willen aanhoren, en dat zy de zelve niet hadden ontſlagen, voor dat zy hen gedwongen hadden, met hen tot zekeren prys overeen te komen, om in de bezittinge hunner goederen gehandhaaft te worden. II. Dat zy den genen, die landen van de kroon te leen bezaten, onmatelyke ſommen hadden afgeperſt, en veel meer dan het leen waardig was. III. Dat zy niet hadden willen ontſlaan de in beſlag genomene goederen, onder voorwendſel van minderjarigheit, ſchoon de eigenaar den ouderdom hadt bereikt, door de wetten vaſt geſtelt, tot dat hy zich van hunne kwellingen hadt vry gekocht, hen betalende het geen zy eiſchten. IV. Dat zy de bekrachtiging der gunſtbrieven belet hadden, ten minſte tot dat die genen, die der zelver affchriften verzochten, aan hen hadden overgelaten de helft der inkomſten van de zelve gedurende twee jaren. V. Dat zy het rechtsgebiedt * van vele rechtbanken onrechtmatig gebruikt hadden gedurende hunnen laſt †.

* Jurisdictie.

† Commiſſie.

Men neemt de bedienden gevangen, de welke zy gebruikt hadden.

Op deze beſchuldigingen wierden zy naar den Tour gebragt, daar men ook gevangen zette de genen, van welke zy zich gedurende den tydt van hun bewindt of verzorgerſchap bedient hadden: want zodanig kan men hunnen laſt noemen, doordien zy den zelven waarnamen op de wyze van de Romeinſche verzorgers ‡ in de wingeweſten van het keizerryk. Eenige dezer minder bedienden wierden in de Pillory gezet, en velen ſtierven van ziekte, of van hertzeer, in de gevangeniſſe. Ondertuſſchen maakte men van langzamerhandt het geding op der twee hoofden. Het ſcheen zelfs, dat de koning genegen was hen te redden. Mogelyk hadden hem eenige van zyne Raden vertoont, dat het gevaarlyk was aan de wraakzucht van het volk op te offeren twee menſchen, die des zelfs haat niet op zich hadden gehaalt, dan om dat zy den koning al te wel gedient hadden. Doch eenigen van meerder oordeel gaven hem te verſtaan, dat het veel gevaarlyker was het volk de voldoening te weigeren, welke het zelve eiſchte; dat de onrechtvaardigheden dezer twee bloedzuigers zyne lankmoedigheit hadden uitgeput, en dat het volk gereed hadt geſtaan om oproerig te worden by het leven zelfs des konings, die hen beſchermde: dermaten, dat byaldien zyne doodt in dien tydt niet was voorgevallen, het op het tipje hadt geſtaan om tot een opſtandt uit te barſten; dat het volk alleen was bevredigt door de doodt van *Henrik* den VII, in hope, dat zyn opvolger zou luiſteren naar de klagten zyner onderdanen,

‡ *Procuratoren.*

De koning is in twyffel, of hy hen genade wil bewyzen, of hen recht doen.

1509. danen, en dat hy, veroordelende de geweldenaryen van *Empſon* en *Dudley*, een voorbeeldt zou ſtellen, het welk aan huns gelyken leren zou zich van des konings macht niet te bedienen om het volk te kwellen. Dit gevoelen haalde over. De koning liet de twee ſchuldigen over aan de ſtrengheit der wetten, en de aangeſtelde rechters verklaarden hen ſchuldig aan hoog-verraadt, en aan onbehoorlyke geld-afperſſingen, by hunne uitſpraak, gedaan in de maandt October dezes jaars 1509 (a). De misdaadt van hoog-verraadt, welke het eerſte punt was hunner beſchuldiging, ſcheen niet zeer waarſchynlyk. Het is nochtans zeker, dat tegen hen wierdt ingebragt, dat zy gedurende de ziekte van den overleden koning, en zelf op den dag van zyne doodt, de wapenen hadden doen opnemen door die van hunne party; waar uit men beſloot, dat hun voornemen was geweeſt zich van den perſoon van den nieuwen koning meeſter te maken, om zich in hun gezag te handhaven; of zo zy zulks niet konden voltbrengen, om een opſtandt binnen Londen te verwekken, en het gehele ryk in wanorder te brengen: doch dit is niet al te waarſchynelyk. Zy hadden geen manſchap om eene zodanige onderneming uit te voeren, en de haat, welken het volk hen toedroeg, liet hen niets van het zelve verwachten in den oproer, welken zy zouden verwekken: zo dat men reden heeft te geloven, dat byaldien zy eenige hunner vrienden hebben doen wapenen, het veel eer geweeſt is om hun leven te verzekeren, dan toe te leggen op dat van een anderen. Maar zy hadden zich door hunne geweldenaryen zo ontzagchelyk gemaakt, dat men ligtelyk geloofde, dat zy aan zulk een aanſlag ſchuldig waren. Wat 'er van zy, de uitvoering van dit vonnis wierdt opgeſchort: het zy ter gunſte van de ſchuldigen, het zy door redenen van ſtaat, tot aan het naaſte Parlement, het

1510. welk in de maandt January des volgenden jaars wierdt gehouden; waar in het geding door de twee Huizen onderzocht zynde het vonnis der aangeſtelde rechters wierdt bekrachtigt. Echter ſtelde men de uitvoering van de ſtraffe uit, welke het volk met ongeduldt verwachtte. Het is niet onwaarſchynlyk, dat de koning, overhellende naar den kant van zachtmoedigheit, hoopte, dat de tydt de gemoederen tot bedaren zou brengen, en dat men allengskens de gevoeligheit van het geledene zou uitwiſſchen, indien men het voorwerp wegruimde, het welk dat veroorzaakte. Hy nam dan voor, *Empſon* en *Dudley* altydt gevangen te houden, tot dat hy hen vergiffenis zou kunnen verlenen, zonder zyn gezag daar aan te wagen: doch hy was 'er geen meeſter van. De tydt bevredigde geenzins het volk, al te vergramt om te vergeten de ongelyken, welke het geleden hadt. Het beklaagde zich; het morde; het vergaderde by hopen op de ſtraten, en eiſchte, met bedreigingen, de hoofden der twee ſchelmen, de welke het Parlement veroordeelt hadt. De koning wierdt dan genoodzaakt op ſtaande voet een bevel te tekenen, om de uitvoering zonder uitſtel te doen; waar op de twee misdadigen op den 18 van Auguſtus des gezegden jaars 1510 onthoofd wierden (a). Dus is het dat die genen, de welke een kwaad gebruik maken van de macht, welke een vorſt hen toevertrouwt,

Het recht haalt over.

Zy worden veroordeelt.

De koning wil hen behouden.

Hy wordt genoodzaakt hen te verlaten.

(a) Het vonnis over *Dudley* was reets den 16 July te Londen gevelt; maar dat over *Empſon* wierdt den 14 October te Northampton uitgeſproken.

(b) Zy moeſten opgehangen zyn geworden, als ſchuldig aan hoog-verraadt: doch de koning veranderde deze doodſtraffe.

deswegen zich den haat des volks over den hals halen, die hen eindelyk dodelyk is: eene waardige vergelding hunner knevelaryen. Doch alles wel ingezien zynde, deze voorbeelden van de wraak des volks, waar van de Gedenkſchriften vol zyn, zyn niet krachtig genoeg om ten breidel te dienen aan de begeerlykheit der geldzuchtige ſtaatbedienaars, welke de oppervorſten te werk ſtellen. Het ſtaat dan aan den vorſt acht te nemen, dat die genen, aan welke zy de handhaving van recht en gerechtigheit toebetrouwen, nevens het beſtier hunner geldmiddelen, onkreukbaar zyn; en dat zy onophoudelyk het belang van den vorſt voegen by het welvaren van den ſtaat. 1510

Het was reets meer dan een jaar voor het voorverhaalde dat de koning te Londen * gekroont was met alle gewoonelyke plegtigheden. Maar de eerſte zaak, over welke men in zynen Raadt, na zyne kroninge, handelde, was zyn huwelyk. Het was ook de allergewigtigſte. Wy hebben onder de voorgaande regering het huwelyksverdrag van dezen prins met *Catharina* van Arragon, weduwe van zynen broeder *Artur*, bygebragt, en de betuiging, welke deze jonge vorſt hadt gedaan tegen zyne ondertekening, zeggende, dat men hem daar toe hadt gedwongen, in een ouderdom, die zulks vernietigde, als hebbende nog gene twaalf jaren bereikt. Men handelde dan om te weten, of ter oorzake van deze betuiging hy zich kon ontſlaan van de verbindtenis, dan of hy in het tegendeel een huwelyk zou voltooien, daar hy een zo groten tegenzin in hadt. Deze vrage over en weder onderzocht, en de zwarigheden overwogen zynde, verklaarde de Raadt zich voor het huwelyk. Men overwoog deze zaak minder aan de zyde van den *Godsdienſt*, dan aan die der ſtaatkunde †. Men geloofde, dat de vergunning van paus *Julius* den II genoeg was om de zwarigheden des konings weg te ruimen, en men was alleenlyk daar over uit, om de redenen te wikken, die hem verplichtten zich met Vrankryk te vermaagſchappen, indien hy het verdrag, met *Ferdinand* gemaakt, brak, hem *Catharina* van Arragon, zyne dochter, weder te rug zendende, of met Spanje vereenigt te blyven, als mede met de Nederlanden en het keizerryk, met deze princeſſe trouwende. Het verbondt met Vrankryk ſcheen moeielyk, om niet te zeggen onmogelyk, ter oorzake van den nayver der twee volkeren, de welke nog vermeerderde door den overwinſt van het hertogdom van Bretagne, door Vrankryk onder de voorgaande regering verkregen. Voor het overige lieten de eiſchen, welke Engelandt op deze kroon hadt, niet toe met de zelve te handelen, doordien men zulks niet kon doen zonder daar van af te ſtaan, of ten minſte zonder de zelve te verminderen. Het was anders gelegen met *Ferdinand* en *Maximiliaan*. Engelandt hadt met hen niets te ſchaffen, en wel verre, dat de nabuurſchap der Nederlanden het zelve zou verdacht zyn, gelyk die van Vrankryk, zag men in het tegendeel de zelve aan als eene ſterke reden, de welke den koning moeſt verplichten om eene goede vriendſchap met *Maximiliaan* te onderhouden. Men vertoonde de ſchade, welke men geleden hadt door de vredebreuk, welke *Henrik* de VII genoodzaakt geweeſt was te doen met den aartshertog *Philips*, en de zorge, welke hy gehad hadt om de vrede weder aan te knopen, zonder welke het even moeielyk is voor de Engelſchen en voor de Nederlanders om hunnen koophandel te doen beſtaan: waar by men voegde

* in May des jaars 1509.

1509. De Raadt des konings onderzoekt zyn huwelyk met de weduwe van zynen broeder.

† De Vadel *Orleans* zegt in de Geſchiedenis der omwentelingen van Engelandt, dat de reden van ſtaat het overhaalde.

1509. voor eene beslechtende bewysreden, dat de verheffing van het huis van Oostenryk, hoe ontzigchelyk die ook scheen door de vereeniging van vele staten, niet alleen in Europa, maar ook zelfs in de nieuwe wereldt, niet te vrezen was. Dat de macht van dat huis verdeelt was tusschen *Ferdinand*, die Spanje regeerde in den naam van *Karel*, zynen kleinzone, en *Maximiliaan*, die verplicht geweest was de hertoginne van Savoie, zyne zuster, te roepen tot de bestiering der Nederlanden, om dat de zorgen van het keizerryk hem in Duitschlandt hielden. Dat deze onderscheide landen voor het overige zo verre van malkander gelegen waren, dat zy naauwlyks elkander konden te hulp komen. Dat *Maximiliaan* in gedurige ongerustheit was over de Nederlanden, bloot gestelt voor de aanvallen der Fransche staatzucht, en dat hy geen zekerheit zou vinden dan in eene naauwe en oprechte vebindtenisse met Engelandt; en eindelyk, dat dit huis de eenigste mogendheit was, die men over zee kon stellen tegen de voornemens, welke Vrankryk op Calais zou kunnen hebben. Men maakte ook gewag van de schade, welke zich de koning zou doen van twee maal honderd duizend goude kronen, die hy verplicht zou zyn wederom te geven voor den bruidschat der infante, indien hy haar weder te rug zondt. Men prees ook de deugdt en den aangenamen aardt dezer princesse, en men zeide, dat het moeielyk zyn zou eene andere te vinden, die haar gelyk was. Alle deze redenen by malkander genomen bragten den Raadt niet alleen daar toe, om zich te verklaren ten voordeele van dit huwelyk; maar de koning betuigde zelf, dat hy het wenschte, al zo zeer door zyne genegenheit, en de achting, welke hy hadt voor eene zo volmaakte princesse, als voor het welzyn van zynen staat. Anderen * zeiden in het tegendeel, dat zy hem niet behaagde, en dat men hem eene lastige eega gaf, voor welke hy gene genegenheit ter wereldt hadt. Wat 'er van zy, hy trouwde met haar omtrent zes weken na de doodt van *Henrik* den VII: doch na dat *Catharina* alvorens by eene acte, getekent te Greenwich den 7 Juny dezes jaars 1509, plegtiglyk hadt verklaart, dat de voorgemelde bruidschat van twee † maal honderd duizend goude kronen geheel en ten eenemale haren gemaal, den koning van Engelandt, zou toebehoren, en dat hy den zelven, als zyn eigen goedt, voor altoos zou behouden, zonder dat zy, of de koning *Ferdinand* van Arragon, haar vader, of de koningin van Castilië, *Johanna*, hare zuster, of wie het eindelyk ook zyn mogt, het minste recht zullen hebben om de gezegde somme, of een gedeelte daar van, ooit wederom te vorderen, het zy van den koning zelf, of van zyne erfgenamen, of onderdanen, onder welk een voorwendsel het ook zou mogen wezen. Deze gedane afstandt wierdt twee dagen daar na door den grave van Fuensalida, afgezant van den koning *Ferdinand* aan het Engelsche hof, door twee diergelyke openbare acten, in den name van den koning *Ferdinand* en de koninginne *Johanna*, bekrachtigt; het huwelyk vervolgens voltrokken, en *Catharina* weinige dagen daar na, te weten den 24 Juny, tot koninginne gekroont.

Men besluit voor de deugdelykheit van het huwelyk.

* de Vader Orleans.

Acta. Publ. Tom. XIII, fol. 251 *&c.*

† *Ecus d'or.*

Ibid. fol. 253, 254 *&c.*

De doodt der gravinne van Richemond, grootmoeder des konings.

De doodt der gravinne van Richemond stoorde de blydschap des konings en die van het volk. Zy stierf den 29 Juny, opgehoopt van jaren en eere, na dat zy het huis van Lancaster, van het welke zy erfgenaam was, den troon wederom hadt zien beklimmen. Alle de rechten van dat huis vereenigden zich in haar persoon: doch zy vondt 'er meer roem in, de zelve eerst aan haren zone, en daarna aan haren zoonszone af te staan, dan zich zelf daar mede te voorzien. Een seldzaam voorbeeldt van matigheit in eene vrouwe, die, kunnende koningin van Engelandt zyn, zich vergenoegde met de hoedanigheit van gravinne van Richemond. Het is waar, dat zy by deze hoedanigheit voegde die van moeder en grootmoeder des konings, welke zy stelde boven die van koninginne. Hare bekwaamheit hadt niet minder toegebragt tot de verheffinge van *Henrik* den VII dan de dapperheit van dezen prins; en haar verstandt was zodanig, dat zy zonder spyt verdroeg de weinige erkentenis, welke hy haar gedurende zyne regeringe daar voor betoonde. Zy hadt voor haren kleinzone de zelve tederheit, welke zy gehad hadt voor haren zone; want niet te vrede met hem haren troon in te ruimen, deedt zy zo veel als zy kon om hem daar op te vestigen door de lessen, welke zy hem gaf, en door de zorge, welke zy nam om voor hem uit te kiezen staatbedienden van eene beproefde bekwaamheit en genegenheit. 1509.

Verwarringen in den Raadt door de verschillen der staatsdienaars.

De koning bemerkte ook wel haast het verlies, dat hy door hare doodt geleden hadt. Weinige dagen daar na kwam 'er eene verdeeldheit in den Raadt door den nayver, die uitblonk tusschen twee van des zelfs leden, te weten den bisschop van Winchester, en den groot-schatmeester. De gravin van Richemond, aan welker verkiezinge zy hunne bevordering verschuldigt waren, hieldt hen in toom zo door het gezag, het welk haar ouderdom haar byzette, als door hare hoedanigheit van grootmoeder des konings. Zy raakten na hare doodt zamen overhoop, en verdeelden den geheelen Raadt, die zich voor den eenen of voor den anderen verklaarde, volgens de byzondere neigingen, of de byzondere oogmerken, die elk zich voorstelde. Het waren twee mannen van verdiensten, en die aan den overleden koning grote diensten gedaan hadden. *Fox*, bisschop van Winchester, was gebruikt in de allergewigtigste onderhandelingen, en hadt zich altydt daar in zeer wel gekweten. Hy was deswegen beloont door *Henrik* den VII, die hem vereerde met het ampt van geheim-zegelbewaarder. *Thomas Howard*, graaf van Surrey, was een zoon van den hertog van Nortfolk, die gesneuvelt was in den veldslag van Boswarth met *Richard* den III, wiens party hy volgde, en die onder het getal der gebannenen, schoon dood zynde, gestelt wierdt door het Parlement, dat *Henrik* de VII beriep om zyn recht tot de krone te bekrachtigen. De graaf van Surrey wierdt ook gebannen, en eenigen tydt daar na gevangen gezet: doch de koning vergaf hem daar na, en maakte hem groot-schatmeester omtrent het einde zyner regeringe. *Henrik* de VIII, hem in het bezit van dit ampt vindende, was misschien kwistachtiger dan hy zou geweest zyn, indien hy een staatsdienaar hadt gehad, die wat minder inschikkelyk, en wat meer spaarzaam was. *Surrey*, niets voorhebbende dan om te voldoen aan de genegenheden van zyne meesters, hadt de zelve toegevendheit voor de verkwistingen van den zone, als hy gehad hadde voor de gierigheit van den vader: zo dat de ongemeen grote schatten, welke de laatste koning gedurende vele jaren hadt byeen geschraapt, dagelyks verminderden door het kwaad gebruik van zynen nazaat.

De bisschop van Winchester verweet deze verkwistingen aan den groot-schatbewaarder, en nam daar door, het zy uit een waarachtigen yver voor het best van den staat, het zy uit een byzonder misnoegen tegen den grave van Sur-

1509. Sutrey, welken hy niet beminde, gelegenheit om zyn beleidt te beriſpen; het welk zo verre ging, dat dit misverſtandt den Raadt in twee partyen verdeelde, van welke de teſaurier en de biſſchop als de twee hooſden waren.

Zy kwamen nochtans overeen omtrent het doen van zekere onkoſten, tot veiligheit van den perſoon des konings. Te weten, de overleden koning, zyn vader, hadt tot zyne veiligheit eene lyfwacht van vyftig hellebardiers opgerecht. Zy waren van gevoelen, dat men die moeſt veranderen in vyftig gewapende ruiters, ieder der zelven verſelt van een hellebardier met eene halve piek, en een dienaar, gewapent met een degen, alle beide te paardt zo wel als de ruiters*. Hunne liverei zou koſtelyk zyn, met goude en zilvere kanten bezet, en de dekkleden van de paarden van het zelve optooiſel. Maar het zy om den haat des volks te ontwyken, of om zo vele onkoſten niet te doen, dit voorſtel wierdt niet uitgevoert.

*Gendarme.

1510. Den 21 January van het volgende jaar beriep de koning het Parlement, minder uit noodzakelykheit dan uit ſtaatkunde. Zyn voornemen was om een aangenaam denkbeeldt te geven van zyne regeringe, door de byeenroeping van eene vergadering, de welke het volk in het vermogen ſtelde om te vorderen herſtelling van de misbruiken, welke het zeide ingeſlopen te zyn in de voorgaande regeringe. In dit Parlement was het dat *Empſon* en *Dudley* voor de twede maal wierden veroordeelt, beveſtigende het vonnis der aangeſtelde rechters, de welke de koning de eerſte maal benoemt hadt om aan hun geding te arbeiden, gelyk boven in het brede verhaalt is. Hy wierdt over deze rechtspleging, welke hy uit eigen beweging hadt laten doen, door de twee Huizen bedankt: zo dat hy de eere hadt een vonnis uitgeſproken te hebben, zo zeer door het volk gewenſcht: het Parlement, het welk niet zou nagelaten hebben de ſtraffe daar over te oeffenen, hadt alleenlyk de voldoening van die goed te keuren.

1510. De koning Beroept het Parlement.

Het Parlement vernietigt en verbetert de bevelen van *Henrik* den VII, welker ſtrengheit het volk deedt morren. Men vernietigde twee der zelven, de welke men al te ſtreng vondt, en men gaf aan de andere eene uitlegging en redelyke bepalingen. Die, welke de uitvoering der pœnale wetten betrof, was onder dit getal. *Empſon* en *Dudley* hadden die oneindig uitgeſtrekt; maar men bepaalde de zelve tot de laatſte drie jaren, zonder ze verder te laten trekken. Men overzag ook op nieuw eenige onderzoekingen, welke zy gedaan hadden om eenige landeryen te doen overgaan tot des konings eigendom; en de pleitgedingen onvolmaakt bevonden zynde, verbrak men de vonniſſen, die zy ten voordeele daar van gegeven hadden. Dus ſcheen het, dat de koning het volk zyne rechten wedergaf, terwyl hy de zyne ſcheen ten beſte te geven. Doch hy won daar meer door dan hy toegaf: hy zette palen aan zyn gezag; maar het volk zette gene aan de genegenheit, welke het voor hem opvatte. Hadt hy deze gematigtheit weten te bewaren, hy zou altydt het vermaak van zyne onderdanen geweeſt zyn, in plaats dat hy, van beleidt veranderende, des zelfs ſchrik wierdt: doch dit viel zo ſchielyk niet voor.

Schone hoedanigheden van *Henrik* den VIII.

Zulke goede beginſelen gaven grote verwachtinge. Men zag een koning, jong, welgemaakt; die liefde toonde voor zyn volk; in wien men een verheven verſtandt, en een heldenmoedt ontdekte: aan den anderen kant een koning, aan wien zyn vader overvloedige ſchatten hadt nagelaten, om talryke legers op de been te houden: en inderdaadt wat kan men zich niet van alle deze voordeelen beloven? Het was ook toen, dat Engelandt zich beloofde, Vrankryk wederom af te nemen alle de ryke landſchappen, welke het zelve deze kroon hadt ontweldigt, ter oorzake van de innerlyke verdeeldheden, en onder de minderjarigheit van hare koningen. De faam, die zich vermaakt grote zaken ruchtbaar te maken, en die de zelve nog meer vergroot met die te verhalen, verſpreidde overal een uitmuntend gerucht van de deugden des konings, van zyne rykdommen, en van de verwonderlyke eendragt, welke 'er was tuſſchen hem en zyne onderdanen. Alle de mogendheden van Europa merkten hem aan als een nieuw opkomend geſternte, wiens invloeden voordeelig zyn moeſten aan de eene, en dodelyk aan de andere: dermaten, dat 'er geen vorſt was, die zich niet benoeide om zyne vriendſchap te zoeken.

1510.

Zo haaſt als de paus de komſt van *Henrik* tot de krone gehoort hadt, zondt hy hem eene goude roze (a), de welke hem door den aartsbiſſchop van Kantelberg wierdt behandigt; een geſchenk, het welk de Roomſche pauzen gewoon zyn aan de vorſten te doen, of hen daar door te misleiden. *Burnet Hiſt. de la Reform. & Recueils.*

De koningen van Vrankryk, van Schotlandt en van Denemarken waren de eerſte, die aan hem hunne afgezanten zonden; het zy, om dat zy zyne naaſte naburen waren, het zy, om dat zy daar een nader belang by hadden, en het welk aanmerkelyker was dan dat van anderen, om zich met hem te verbinden: ten minſte wat de twee eerſtgemelden betreft: want Denemarken hadt daar by geen belang dan ten aanzien van den koophandel, waar omtrent des zelfs afgezant alles verkreeg, wat hy verzocht, doende de koning een bevel herroepen, onder de voorgaande regering gegeven, het welk voor dat Noordſche koninkryk niet voordeelig was. Doch Vrankryk wenſchte de verbonden wederom te vernieuwen, welke het zelve met *Henrik* den VII gemaakt hadt, en de vrede zodanig te beveſtigen, dat het van de Engelſchen niets te vrezen hadde, terwyl het met zyne ondernemingen in Italië belemmert was. Dit was ook de reden, waarom het by zyne beleefdheden voegde eene plegtige belofte van wel haaſt te voldoen het overige van de zeven honderd en vyf en veertig duizend kronen †, welke *Karel* de VIII verplicht was aan *Henrik* den VII te betalen volgens het verdrag van den jare 1492 ‡. Men ſloot vervolgens * een nieuw vredensverdrag tuſſchen deze twee kronen, het welk zou duren, tot dat een dezer twee vorſten, *Lodewyk* de XII, of *Henrik* de VIII, kwam te overlyden. Doch het zelve was van korten duur.

Alle de naburige koningen laten *Henrik* geluk wenſchen over zyne komſte tot de kroon.

† *Bacon* zegt, zeven honderd vyf en veertig duizend dukaten.

‡ 1493 volgens *Bacon*: doch de Franſche geſchiedſchryver *P. Daniel* ſtelt ook het jaar 1492.

* den 23 Maart.

De afgezanten van Schotlandt verzochten ook, na dat zy den koning over zyne komſte tot de krone hadden geluk gewenſcht, de beveſtiging van het laatſte verdrag van vrede: doch zy hadden bevel om zo veel als het doenlyk was naar de voornemens der Engelſchen te vorſchen, en zich vereenigt te houden met Vrankryk, met het welke *Jakob* de IV, niettegenſtaande hy de ſchoonzoon van *Henrik* den VII was, altydt eene naauwer verbindtenis hadt onderhouden dan met Engelandt.

(a) De brief van paus *Julius* den II behelſde, dat die roze was gewyd met de H. olie, en met een welriekend wierook.

1511. *Ferdinand*, liet den koning wegens zyne komſte tot de regeringe, en wegens zyn huwelyk met de princeſſe, zyne dochter, eerſt begroeten in het volgende jaar (a). De koningin was reets van een prins bevallen. Hy kwam den 1 January ter wereldt, en de koning kon geen nieuwejaarsgift ontfangen, die hem aangenamer was. Doch deze blydſchap was van korten duur, alzo deze jonge prins omtrent den uitgang van de volgende maandt February kwam te overlyden.

Henrik doedt den koning van Arragon byſtandt tegen de Moren.

In dezen tydt was het dat de gezanten van den koning van Arragon aankwamen. Na de eerſte plichtplegingen in den name van hunnen meeſter gedaan, en des zelfs blydſchap betuigt te hebben over dat de zelve op den troon van Engelandt zag een vorſt, met welken hy zulk een naauw verbondt hadt, verzochten zy hem *Ferdinand* te hulp te willen komen in den oorlog, welken hy in Afrika tegen de Moren voerde. *Henrik* ſtondt hun verzoek toe, en zondt vyftien honderd boogſchutters (b) naar Spanje, onder het bevel van Mylord *Darcy*. Doch *Ferdinand*, door den paus aangezocht in Italië over te komen, om hem tegen de Franſche wapenen te beſchermen, liet zyne onderneming op Afrika varen, en zondt de Engelſchen, over zyne milddadigheit vergenoegt, weder te rug.

En de landvoogdeſſe der Nederlanden tegen den hertog van Gelderlandt.

De hertogin van Savoie beſtierde de Nederlanden, onder het gezag van *Maximiliaan*, en in den name van den jongen prins *Karel*, door de doodt van zynen vader *Philips* aartshertog geworden. De zelve zondt ook afgezanten om den koning geluk te wenſchen over zyne komſte tot den troon, en om hem om byſtandt te verzoecken tegen den hertog van Gelderlandt, die de Nederlanden met die benden verwoeſtte, de welke de koningen van Vrankryk en Schotlandt hem beſchikten. De koning liet aanſtonts vyftien honderd man inſcheepen, over welke hy by een openbrief van den 22 Juny het opperbevel opdroeg aan *Eduard Poyning*, een der beroemdſte krygshelden van zynen tydt. Hy voerde echter weinig van belang uit, hy ontſcheepte zyne benden wel, en geleidde de zelve in eene goede order tot de landvoogdeſſe, de welke hun voornemen en moedt prees: maar alzo zy by dezen onderſtandt geen leger kon voegen, bekwaam tot eene gwigtige onderneminge, was zy genoodzaakt *Poyning* zyn affcheidt te geven, de welke de Engelſchen weder naar huis geleidde. Hy verloor echter op dezen tocht nog honderd man, die door ziekte ſtierven, en in de ſtropingen, welke de vyanden gedurende den veldtocht gedaan hadden.

Acta Publ. Tom. XIII, fol. 302.

1512. De paus zendt een afgezant aan *Henrik*.

In het volgende jaar zondt de paus een afgezant * aan den koning, om hem te verzoeken van zich by hem te voegen, te gelyk met *Ferdinand*, tegen *Lodewyk* den XII, welken zy uit Italië wilden verdryven. Deze verſcheide gezantſchappen, en de tegenſtrydige belangen dezer

* Nuncius.

(a) Daar was echter al den 24 May des voorgaanden jaars 1510 een verweerend verbondt tuſſchen *Henrik* en *Ferdinand* geſloten door *Lodewyk Carroz* van Villaragud, afgezant van den laatſtgenoemden vorſt aan het Engelſche hof. In het zelve beloofden deze twee vorſten malkander met alle hunne macht te onderſteunen, byaldien een van hen vyandelyk wierdt aangetaſt, de beſpringer mogt zyn wie hy wilde. Dit laatſte hadt de ſtaatkundige *Ferdinand* voorbedachtelyk in het verdrag laten invloeien, om het koninkryk Napels voor zich te verzekeren, en den koning van Vrankryk het hooſdt te beter te kunnen bieden, als den Lezer uit het vervolg dezer geſchiedeniſſen blyken zal. Zie het voorgemelde verdrag in de *Acta Publ. Tom. XIII, fol.* 281-286.

(b) In den brief, in welken *Ferdinand* zynen ſchoonzone, den koning *Henrik*, voor dezen onderſtandt, als mede voor den goeden raadt, welken hem de zelve hadt gegeven, van zich zelf niet in den oorlog te wagen, bedankt, wordt maar van duizend man geſproken. Zie dezen brief in de *Acta Publ. Tom. XIII, fol.* 297.

vorſten, de welke *Henrik* den VIII als den ſcheidsman van Europa aanmerkten, verplicht ons eene korte beſchryving te maken van den ſtaat, in welken zich alle deze mogendheden bevonden, welker ſtaatzucht den eenen wapende tegen den anderen. 1512.

Wy hebben in de geſchiedeniſſe van *Henrik* den VII van het verdrag geſproken, het welk *Lodewyk* de XII met *Ferdinand* aanging, aan wien hy onder zekere voorwaarden inruimde zyn deel in het koninkryk van Napels, ten voordeele van het huwelyk van *Germaine van Foix*, nicht van *Lodewyk*, met welke *Ferdinand* trouwde. Dit gedeelte, daar *Lodewyk* afſtandt van deedt, beſtondt in de ſtadt Napels, nevens het onderhorige landt, het landſchap Labour en Abruzzo, volgens de verdeeling van dat koninkryk, welke deze twee vorſten vyf jaren te voren onder zich gemaakt hadden. Deze verdeeling hadt, in plaats van de vrede te verzekeren, den oorlog verwekt, welken de Spanjaarden begonnen, ter oorzake van het verſchil, het welk zy hadden over de grensſcheidingen van Abruzzo. De zelve bekwam hen kwalyk. Zy wierden uit Capitanata, als mede uit geheel Apulië en Calabrie verdreven. Doch *Gonzales*, hun veldheer, omzichtig te werk gaande, ſtuitte de driftige voortgangen der Franſchen, en herſtelde de zaken van *Ferdinand*. Men hadt een nieuw verdrag geſloten in den jare 1503, het welk medebragt, dat de verdeeling, tuſſchen de twee koningen gemaakt, zou uitgevoert worden. *Gonzales* weigerde zich daar aan te houden, byaldien hy 'er geen uitdrukkelyk bevel tot hadt van *Ferdinand*. Dus wierdt de oorlog hervat, en het geluk veranderde van party. *D'Aubigny* wierdt geſlagen digt by Seminara in Calabrie, en ontweek naar Angitola *. Deze nederlaag wierdt gevolgt van eene andere, nog dodelyker dan de eerſte. De hertog van Nevers, willende *Gonzales* beletten zich by het overwinnend leger te voegen, verſloeg hem digt by Cerignola in Capitanata, en verloor met den ſlag het leven. *D'Aubigny* wierdt daar op terſtondt binnen Angitola belegert, en genoodzaakt zich by verdrag over te geven. Daar bleven echter nog aanzienlyke plaatſen overig aan Vrankryk, de welke den markgraaf van Mantua ſtelden in de plaats van *Tremouille*, ter oorzake der ziekte van dezen laatſten. De nieuwe veldheer was niet gelukkig. *Gonzales* floot hem in binnen Gajetta, daar hy by verdrag met al het krygsvolk uit trok. De zaken van Vrankryk waren byna in dezen ſtaat, wanneer het verdrag tuſſchen *Ferdinand* en *Lodewyk* den XII in den jare 1505 gemaakt wierdt. Doch het zelve wierdt niet beter waargenomen dan dat, aangaande der verdeelinge getroffen; en om de waarheit te zeggen, *Ferdinand* zocht Vrankryk alleen te misleiden. Hy wilde zich meeſter maken niet alleen van het koninkryk van Napels, maar daarenboven van het Milanees, het koſtte wat het wilde, en de Franſchen uit Italië verdryven. 1505.

Oorlog in Italië tuſſchen *Ferdinand* en *Lodewyk* den XII. *Mezeray.*

* Deze twee plaatſen zyn naby de Toskaanſche of Thyrreniſche zee gelegen.

Hy gebruikte ten dien einde liſt en geweldt. Hy verzocht den paus en *Maximiliaan* om met hem aan te ſpannen; en deze drie vorſten waren altydt gereed zich tegen Vrankryk te vereenigen. *Lodewyk* de XII was daar wel niet onkundig van; maar hy liet zich echter misleiden door de kunſtenaryen van den Spanjaardt. Ten nadeele van zyn waar belang maakte hy een verbondt met hem, en met de twee anderen, tegen de Venetianen, op welke hy de beruchte overwinning van Ghiera-d'Adda † behaalde. Al hun voetvolk wierdt daar in de panne gehakt, en hun veldheer *Alviano* gevangen genomen, na een oog in het gevecht ver-

† in Milanen.

1510. verloren te hebben. Dus wierden zy genoodzaakt alle de plaatſen te verlaten, welke zy op de bondgenoten verovert hadden, en naar hun eigen landt te vluchten, werwaarts *Maximiliaan* hen wilde volgen: maar de paus kwam tuſſchen beide, en bragt *Ferdinand* in zyne belangen door de leenheffing van het koninkryk van Napels, het welk deze vorſt liever van den paus wilde hebben, dan door den afſtandt van *Lodewyk* den XII.

1511. In dezen ſtaat bevondt zich Vrankryk, wanneer koning *Ferdinand* zyne afgezanten naar Engelandt zondt. De zelve vergenoegden zich toen den koning in te prenten het belang, het welk hy hadt, om eene gedurige vrede met Spanje te onderhouden: maar wanneer de paus zynen afgezant zondt, om *Henrik* in zyne party in te wikkelen, koos *Ferdinand* geheel en al zyne zyde, en het momaangezicht aflichtende, tradt hy in het eedgenootſchap *, het welk de paus wilde maken tegen *Lodewyk* den XII. Zyn voornemen was om de Engelſchen in Vrankryk te trekken, om deze gelegenheit waar te nemen om in Navarre te vallen, gelyk wy wel haaſt zullen verhalen.

* *Ligue.*

Mezeray. Herbert. Thuanus. Vyandelykheden tuſſchen paus *Julius* den II en koning *Lodewyk* den XII.

Wy komen weder tot den paus. Het was *Julius* de II, wiens driften tot razerny toe gingen. Hy was een vriendt van Vrankryk geweeſt in den beginne van zyn pausſchap; doch deze vriendſchap was in een onverzoenlyken haat verandert. Hy deedt *Lodewyk* den XII in den ban, en de zelve verklaarde hem van zyn kant den oorlog. Hy liet een gedenkpenning ſlaan, op welkers eene zyde men deze woorden las: *Ik zal den naam van Babel verdelgen* *, door Babel verſtaande de ſtadt Rome, den ſtoel van *Julius* den II, of ook de hovaardy van dezen paus, zyn verblyf te Rome houdende. Maar de koningin, zyne gemalin, eene zeer Godvruchtige vorſtin, en die eene grote macht hadt op het gemoedt van haren gemaal, bevredigde zyne gramſchap, het welk eindelyk eene ongelukkige uitkomſt gaf aan zyne wapenen. De paus riep niet alleen de Chriſtenen, maar zelfs de Turken, tot zyne hulp; en de byſtandt der laatſten maakte, dat hy van de Franſchen verloſt wierdt, de welke hem binnen Boulogne belegert hielden. Hy ging in perſoon aan het hooſdt van zyne legers, in den ouderdom van twee en zeventig jaren, en ondernam in het felſte van den winter de belegering van Miranda. De ſneeuw en de vorſt konden hem daar van niet afhouden; hy bezichtigde zelf alle de werken; hy ſchikte de batteryen, en hy vertrok niet voor dat de ſtadt zich hadt overgegeven. Ondertuſſchen kregen *Lodewyk* de XII en *Maximiliaan* negen kardinalen aan de handt, de welke eene algemene kerkvergadering te Piza tegen den 1 September uitſchreven en lieten afkondigen. Om dezen ſlag te breken, die dodelyk voor hem zou kunnen geweeſt zyn, ſchreef *Julius* eene andere kerkvergadering uit te Rome, in het paleis van Lateraan, tegen den 19 Auguſtus, verklarende nietig de beroeping van die van Piza. Hy was van *Ferdinand* en van de Venetianen verzekert, en hy vreeſde *Maximiliaan* weinig, wiens langzaamheit hy kende, nevens zyne zwakheit; niet twyffelende, of de vrede tuſſchen hem en Vrankryk zou wel haaſt gebroken worden. Dusdanig was *Julius* de II, en dusdanig was de haat, welken hy Vrankryk toedroeg, en het welk de reden was van het gezantſchap, het welk hy aan *Henrik* zondt. Men zegt, dat het ſchip, waar op zich de pauſſelyke gezant bevondt, beladen was met de allerſmakelykſte Italiaanſche wynen, met hammen en ſpeceryen, om onder de voornaamſte hovelingen uit te delen.

* *Verdam Babyloni nomen,*

Geweldige en oorlogzuchtige aardt van *Julius* den II.

Mezeray.

Wat *Maximiliaan* betreft, de zelve was een vyandt van Vrankryk wegens verſcheide verongelykingen, door hem van het zelve geleden, en hy was met het zelve alleen bevredigt door de noodzakelykheit van zyne zaken. Hy was ook kwalyk te vrede op *Ferdinand*, die ſedert de doodt van zynen ſchoonzone, den aartshertog *Philips*, het beſtier van Caſtilië wederom hadt aangevaard, in den name van *Karel*, zynen kleinzone, zonder den keizer daar deel aan te geven, de grootvader van dezen jongen prins van vaders zyde. De Venetianen hadden hem ook beledigt, hem belet hebbende Italië in te trekken, met de valei van Trente te bezetten; en hun veldoverſte *Alviano* hadt een gedeelte van zyn leger verſlagen. Om *Ferdinand* derhalven tot reden te brengen, en zich over de Venetianen te wreken, verbondt hy zich met *Lodewyk* den XII, latende aan zyne dochter, de hertoginne van Savoie, de zorg van het beſtier der Nederlanden. Het was ter oorzake van deze provincien, dat hy verplicht was de vriendſchap met den Engelſchen koning te onderhouden; en dit was ook de reden, welke de landvoogdeſſe verplichtte om afgezanten naar Londen af te vaardigen.

1511. *Maximiliaan*, kwalyk te vrede op *Ferdinand*, en zelfs op Vrankryk, zoekt het verbondt van den koning van Engelandt.

Wy hebben den aardt van *Jakob* den IV, koning van Schotlandt, boven vertoont, de welke by *Henrik* zyn hof maakte, gelyk de anderen. Hy was een vorſt zodanig de zyde van Vrankryk toegedaan, dat zyn huwelyk met de princeſſe van Engelandt hem daar van niet hadt kunnen aftrekken: zo dat men van hem, wat men ook deedt, niets kon verwachten dan met betrekking op die mogendheit, en volgens de bewegingen, de welke hem de zelve ingaf.

Jakob de IV, koning van Schotlandt, de zyde van Vrankryk toegedaan.

Wy zouden hier van de Venetianen niet ſpreken, alzo de zelve weinig of geen gemeenſchap met Engelandt hadden, indien het niet was, dat zy eene grote rol ſpeelden in het bondgenootſchap, in het welke deze kroon zich tegen Vrankryk begaf. Zy hadden zich ontzagchelyk gemaakt voor de Turken, en zelf de Chriſten vorſten: dermaten, dat de paus, de keizer, *Ferdinand*, en *Lodewyk* de XII zich tegen hen verbonden; en het was in dezen tydt, dat zy den veldſlag van Ghiera-d'Adda, van welken boven geſproken is, verloren. Doch hunne zaken weder herſtelt hebbende door den dapperen tegenſtandt, welken zy binnen Padua boden, welke belegering de keizer genoodzaakt was op te breken, en zich met den paus weder verzoent hebbende, bewezen zy hem grote dienſten, zo wel als geheel Italië, na de verovering van Ravenna, het welk de Franſchen uitplunderden. Het waren deze en *Ferdinand*, die daar van den voortgang ſtuitten. Weinige dagen daar na verlieten de Franſchen het Milanees, en die van Genua, hun juk afgeworpen hebbende, verkoren een hertog, de welke was *Janus Fregoſe*. In deze omſtandigheit van zaken was het, dat de afgezant van den paus naar Engelandt overſtak.

1508.
1509. Oorlog der Venetianen in Italië.
1510.
1511.

Julius hadt twee jaren te voren den koning ſterk gedrongen om zich by hem te voegen, en by de andere zamenverbondenen tegen *Lodewyk* den XII, hem het opperbevel opdragende, nevens den tytel van hooſdt des eedgenootſchaps * van Italië. Doch *Henrik*, het niet raadzaam vindende zich in een oorlog met Vrankryk in te wikkelen in het eerſte jaar zyne regeringe, vergenoegde zich naar Rome te zenden *Chriſtoffel Bambridge*, aartsbiſſchop van Jork, om zyne zaken aan het pauſſelyke hof waar te nemen. Deze aartsbiſſchop diende den paus met vrucht, hebbende

Herbert. Mezeray.

* *Ligue.*

Universitäts- und Landesbibliothek Düsseldorf

1511. door zyne brieven en door zyne raadgevingen veel toegebragt om den koning over te halen ten voordeele van het bondgenootſchap. Hy verkreeg ook tot vergeldinge den kardinaalshoedt. *Henrik* was dan welgezind wanneer de pauſſelyke afgezant by hem aankwam. Hy wilde den zelven echter geen zeker antwoordt geven, ten zy hy met zynen Raadt daar over geſproken hadt. Hy deedt den zelven dan byeen komen, en hebbende de genen, die den zelven uitmaakten, hunne gedachten daar over afgevraagt, wierdt daar langen tydt over gehandelt. De eene waren van gevoelen, men moeſt zich met den paus, en met de Italiaanſche vorſten vereenigen tegen *Lodewyk* den XII; en anderen oordeelden, dat het onvoorzichtig was, zich tegen een machtigen vorſt in een verbondt in te laten, wiens vriendſchap men veel eer behoorde te bewaren, dan des zelfs ſtaatzucht op te hitzen. Die voor het eerſte gevoelen waren vertoonden, *dat zich nooit ſchoner gelegenheit zou aanbieden om het recht wederom te doen gelden, het welk Engelandt op Vrankryk hadt. Dat de oorlog, welken men het zelve zou verklaren, voor beweegredenen zou hebben de beſcherming van den H. ſtoel, en de verdediging van den paus, door* Lodewyk *den XII vervolgt; dat zulke rechtvaardige wapenen zekerlyk een gelukkig gevolg moeſten hebben; dat men zich alles van des Hemels zegen moeſt beloven, en dat men ook veel van de twede oorzaken te hopen hadt. Dat* Ferdinand *en de Venetianen reeds in het eedgenootſchap getreden waren; dat 'er reden was te geloven, dat* Maximiliaan, *zyn waarachtig belang erkennende, zich ontſlaan zou van het verbondt, dat hy ſedert weinig tyds met Vrankryk gemaakt hadde, daar hy geen genegenheit voor hadt, en aan de andere zyde, dat dat koninkryk vol misnoegden was, welke zich zouden voegen by de eerſte benden, die men op des zelfs kuſten zou werpen;* by het welke zy nog voegden, *dat de overleden koning zyne ſchatkiſt hadt vol gelaten; en dat hyaldien het geldt, het welk daar in was, niet mogt toereiken, men alleen een Parlement hadt te beroepen; dat de Engelſchen altydt met genoegen geldt byzetten tot de oorlogs-onkoſten, als 'er geſproken wierdt om Vrankryk den zelven aan te doen, en dat de koning op hunnen goeden wil ſtaat kon maken; dat voor het overige de onderneming, hoe gewigtig zy ook was, zeer weinig zwarigheit ſcheen te hebben; dat* Lodewyk *de XII de krachten van zyn koninkryk hadt uitgeput gedurende zo vele jaren, als hy den oorlog in Italie hadt gevoert; dat hy daar verſcheide veldſlagen hadt verloren, en dat hem zyne overwinningen zelf dodelyk geweeſt waren, hebbende de zelve niet kunnen behalen, zonder zyne grootſte veldoverſten en zyn beſte krygsvolk daar by te verliezen: dermaten, dat 'er niet meer aan hapende dan moedt te hebben om het koninkryk in te trekken, dat men ontbloot zou vinden van manſchap, bekwaam om de voortgangen van het Engelſche leger te ſtuiten; dat hyaldien* Lodewyk *de XII alle de benden, welke hy in Italie hadt, te rug riep, om zich te ſtellen tegen de overwinningen der Engelſchen, ten minſte de koning de eer zou hebben van den paus nevens des zelfs bondgenoten van de Franſche heerſchappy verloſt, en den H. ſtoel in zynen luiſter herſtelt te hebben.*

1512. *Henrik* de VIII ſtelt zynen Raadt voor het verbondt, waar in de paus hem wil doen treden.

Redenvoering van die genen, die voor het verbondt ſtemden.

Redenen der genen, die het den koning wilden afraden.

Die genen in het tegendeel, de welke van een ander gevoelen waren, zeiden, *dat men zich niet ligtelyk moeſt inwikkelen in een oorlog tegen Vrankryk, en dat alle redenen, voor en tegen, wel verdienden overwogen te worden; dat het recht van Engelandt op dat koninkryk wel onbetwiſtbaar was, voral op de erfprovincien; dat de gelegenheit, om de zelve wederom te krygen, tegenwoordig gunſtig was; en dat hen vele omſtandigheden tot deze verovering ſchenen te nodigen: maar dat men aan den anderen kant moeſt denken, dat men te doen hadt met een machtigen vyandt, en wien te vertoornen gevaarlyk was, ten minſte als men van geen goeden uitſlag verzekert was; dat die genen, die de onderneming gemakkelyk oordeelden, eene vergelyking moeſten maken van den ſtaat, waar in zich de twee koninkryken in de voorgaande eeuwen bevonden hadden, met dien, waar in zy tegenwoordig waren, om uit het gene in dien tydt gebeurt is te oordeelen van het gene men in dezen tydt doen kan; dat Engelandt als toen in het bezit was van Guienne, Anjou, Touraine en Normandie, de ſchoonſte en de rykſte provincien van Vrankryk; dat Bretagne en Burgundië daarenboven in dien tydt hunne eige heeren hadden, alteos vrienden van de Engelſche kroon, om zich te beveiligen tegen de invallen van anderen.* Zy voegden daar by, *dat naardien men toen niets op Vrankryk hadt kunnen winnen, wat men dan nu voor overwinningen zou behalen?* En hier op vervolgden zy hunne redenvoering aldus: *Is het om dat wy nu ſterker zyn, dan wy toen waren, na dat wy zulke grote en uitgeſtrekte landen en zo vele aanmerkelyke plaatſen verloren hebben? Wy hebben, wel is waar, op de Franſchen zo vele overwinningen behaalt, als wy hen veldſlagen gelevert hebben; maar wat hebben wy daar voor voordeel van gehad? Daar is geen roemruchtiger regering voor Engelandt geweeſt dan die van* Eduard *den III, maar ook geen ellendiger tydt. Indien iemandt aan de waarheit dezer zaken twyfſelt, die leze onze Jaarboeken na: men zal daar in vinden, dat de ſchatkiſt uitgeput was, en dat het volk met belaſtingen gedrukt wierdt. Voor het overige is het nu de tydt niet meer, dat wy met twaalf of vyftien duizend mannen vyftig en zeſtig duizend verſloegen. Men voert den oorlog nu op eene andere wyze, en deze wapenen, welker gebruik ons eigen was, deze bogen, van welke zich de Engelſchen toen met zo veel behendigheit bedienden, worden de voor de beſte boogſchutters der werelt gehouden, zyn onbruikbaar geworden door het ſchietgeweer, waar van men zich althans bedient, en die gemeen zyn aan alle volkeren. Laten wy dan,* vervolgden zy, *deze ontwerpen der overwinningen in Vrankryk laten varen. Onze gelegenheit in het midden van de zee ſchynt ons zulks te verbieden. Engelandt is ſchoon genoeg, om zich daar mede te vergenoegen. Doch indien wy 'er echter nieuwe ſtaten willen bywoegen, moet zulks geſchieden door middelen, welke de Voorzienigheit ons aanbiedt, dat is te zeggen door de ſcheepvaart. Men heeft ſedert eenige jaren een ander vaſt landt ontdekt dan dit, van waar men dagelyks zeer grote ſchatten haalt. Spanje en Portugal kunnen het alles niet bezitten, daar is genoeg voor hen en voor ons, hoe onverzadelyk ook hunne begeerlykheit zyn mag. Wil men den Godsdienſt in den oorlog tegen Vrankryk in aanmerkinge nemen, ten opzichte van den paus, welken* Lodewyk *de XII wil onderdrukken, men zal zulks van ry meer belang vinden omtrent de vermeeſteringe van de nieuwe wereldt, en om beter redenen. Het is niet zo zeker, dat den Hemel het pauſſchap van* Julius *den II behaagt, de kerkvergadering van Piza wil zyne verkiezing vernietigen; zo dat zy ten minſte betwiſtbaar * is. Doch daar is geen twyffel aan, of de bekeering der afgodendienaren in Amerika is eene onderneming ten uiterſte godvruchtig. Zy volgt noodwendig op de vervoering van het landt; en by gevolg vorderen het belang en de Godsdienſt, dat, indien wy ons groot willen maken, het van dien kant zy, die zeker is en wettig, en niet door een oorlog, de welke mogelyk niet rechtmatig, en wiens uitkomſt ten minſte onzeker is.*

1512.

* Problematique.

Dit gevoelen was onderſchraagt door krachtige en voorzichtige aanmerkingen; maar des niettegenſtaande

Het gevoelen der eerſtgemelden

1512. wordt gesteld voor het twede.

genstaande ging dat der eerstgemelden door. De begeerte tot eere won het op de redenen der staatkunde in het hert van een jongen koning, die zyne wapenen wilde doen uitmunten door aanmerkelyke daden. Hy vleide zich met de eere om den paus te herstellen, en op Vrankryk wederom te winnen de voordeelen, welke de tegenspoeden van *Henrik* den VI en de razerny der burgerlyke oorlogen Engelandt hadden doen verliezen. Hy deedt de tusschenkomst van *Ferdinand* in deze omstandigheit van zaken gelden, en wilde, dat *Maximiliaan* niet lang zou wachten zonder zyde te kiezen. Dit gebeurde ook inderdaadt alzo: doch behalven dit alles wikkelde de hope van bystandt, welken hy zich beloofde, hem minder in dezen oorlog in dan zyne staatzucht. De paus hadt een besluit doen doorgaan in de vergadering, welke hy te Rome belegt hadt, volgens het welke hy op hem overdroeg den heerlyken eernaam van *Allerchristelyk* *, welken hy den koning van Vrankryk ontnam. Deze jonge vorst liet zich door deze dingen bekoren, en geloofde daar door een onsterfelyken roem te verkrygen. Voor het overige kon hy dezen oorlog ondernemen, zonder het verdrag te overtreden, het welk hy met Vrankryk hadt gesloten, om dat hy bedongen hadt, dat het zelve van geen waarde zou zyn, ingevalle *Lodewyk* den paus aantastte.

Herbert. Mezeray.

* Hy gaf hem ook de voorzitting voor *Ferdinand.*

Hebbende derhalven een besluit genomen zondt hy een afgezant † aan *Lodewyk* den XII, om hem aan te manen zich met den paus te bevredigen, en de kerkvergadering van Piza te laten varen. Doch het zy dat *Lodewyk* reets onderrecht was, dat hy, wat hy ook mogt doen, geen vrede te verwachten hadt noch met *Henrik*, noch met *Ferdinand*; het zy dat hy geloofde, dat het zyne eere raakte eene kerkvergadering te verlaten, welker uitschryving hy verzocht hadt, immers hy nam geen acht op de vertogen van den Engelschen vorst, en men bereidde zich van alle kanten tot den oorlog.

† *John Joung*, requestmeester.

De koning beroept het Parlement.

Om den zelven nu met toestemminge van zyn volk te voeren, en om genoegzame geldmiddelen tot het voeren van den zelven te hebben, beriep de koning het Parlement. Hy vertoonde aan het zelve de rechten, welke hy op Vrankryk hadt, en de gelegenheit, welke zich aanboodt om het oude erfgoedt wederom te erlangen. De twee Kamers stemden het voornemen des konings toe, en bewilligden hem de nodige onderstandgelden tot de onkosten van zyne legers te water en te lande. Ook zorgde men aanstonts met yver voor het aannemen van volk, en het uitrusten van schepen. Anders viel 'er niets aanmerkelyks in dit Parlement voor, behalven dat 'er eenige ordonnantiën wierden gemaakt rakende de genen, welke het bestier van de verbeurdverklaarde goederen hadden, en aangaande de pachters, om de nog overige misslagen te verbeteren, door *Empson* en *Dudley* in het bestier van de goederen der krone ingevoert. Men maakte ook eenige ordonnantiën rakende het oorlogsvolk. Men vernietigde het gebruik der boogschutters; men stelde zekere beloningen voor die genen, die den koning in zyne oorlogen over zee zouden verstellen, als mede straffen tegen de bevelhebbers, die hunne benden niet voltallig zouden hebben, of die de besoldinge hunner soldaten zouden achterhouden. Men maakte 'er andere tegen de soldaten, die den dienst zouden verlaten, zonder hun afscheidt te hebben ontfangen.

Hy doedt den zoon

De koning, zyne begeerte betuigt hebbende om den zoon van *Dudley* herstelt te zien in de eere en goederen vanzyn huis, niettegen staande de veroordeeling van des zelfs vader, deedt het Parlement het gene hy wenschte. Wy hebben boven in het leven van *Henrik* den VII gezegt, dat *Dudley* van eene doorluchtige geboorte was, daarenboven een man van verstandt, maar die zich door zyne driften liet vervoeren tot eene al te grote toegevendheit aan de gierigheit van *Henrik* den VII, en door den omgang met *Empson*, wiens medgesel hy was geweest in het bestieren van des konings goederen. Zyne straffe onteerde zyn geslacht; maar het geluk van zynen zone herstelde zulks. *Henrik* de VIII droeg aan hem de waardigheit van zeevoogdt * op; hy wierdt daarenboven hertog van Northumberlandt gemaakt onder *Eduard* den VI, en hy verhefte zyn huis zo zeer, als de ongelukken, of de misdaden, van zynen vader het zelve vernedert hadden. Hy bragt het echter naderhandt weder te gronde door zyne staatzucht, en wy zullen hem beneden † op een schavot zien sterven, gelyk boven zynen vader, nog straffchuldiger dan de zelve, en veel meer van het volk gehaat.

1512. van *Dudley* herstellen in de waardigheden van zyn huis, en geeft hem het ampt van admiraal.

* Admiraal.

† in het begin der regeringe van *Maria.*

De koning, zyne oorlogs-toerustingen in een goeden staat ziende, zyne wervingen gedaan, en zyne schepen toegerust hebbende, zondt een heraut naar Vrankryk, de welke aan *Lodewyk* den XII den oorlog verklaarde; en kort daar na verstondt hy, dat *Maximiliaan* zich van den zelven hadt gescheiden, gelyk hy wel voorzien hadt. Het voornemen des konings was geweest zyne benden te Calais te ontschepen, en van dien kant Vrankryk aan te tasten, geholpen door de Vlamingen, en door de afwending, die *Ferdinand* zou maken naar den kant van Fontarabië. Doch de Spanjaardt hadt andere oogmerken, en zonder dat de koning het gewaar wierdt verplichtte hy hem zyne vloot te zenden in de havens van Spanje, naby Guienne gelegen, om daar, zeide hy, zyne machten by de zelve te voegen, om zich vervolgens in deze provincie te werpen. De koning, die niets wist van de ontwerpen, welke *Ferdinand* gesmeed hadt, als te zamen strydig tegen die gene, welke hy zich voorstelde om uit te voeren, viel in den strik, en gelovende een landschap te gaan veroveren, door hulpe van den Spanjaardt, hielp hy dezen doortrapten prins alleen een koninkryk winnen, zonder van zyne zyde daar van eenig voordeel te trekken.

Zendt een heraut naar Vrankryk, die 'er den oorlog verklaart.

Herbert. Mezeray.

Streek van *Ferdinand.*

Om deze staatkunde van *Ferdinand* te begrypen moet men weten, dat het koninkryk van Navarre den koningen van Arragon, des zelfs naburen, sedert langen tydt in het oog hadt gestoken, voornamentlyk opper-Navarre, van het welke Pampelona de hoofdstadt is, en dat, zo wel als Arragon, gelegen is aan den voet van het Pyreneesche gebergte. Eer dat *Henrik* de IV, die het geërft hadt van zyne moeder *Johanna d'Albret*, het zelve met de kroon van Vrankryk vereenigde, hadt het altydt zyne byzondere koningen gehad. *Johannes d'Albret* was daar van in de bezitting uit hoofde van *Catharina* van Foix, zyne gemalinne, wanneer *Ferdinand* een voornemen hadt om zich van dat koninkryk meester te maken. Vyftig jaren te voren hadt *Johannes* van Arragon, zyn vader, het zelve zynen eigen zone willen ontnemen, gesproten uit zyn eerste huwelyk met *Blanche*, dochter van *Karel* den Edelen, koning van Navarre, en die ook den naam van *Karel* droeg, gelyk zyn grootvader. Deze eerste twist verdeelde de huizen van Grammondt en van Beaumondt, de twee machtigste van het koninkryk: eene verdeeldheit, die in het vervolg veel heeft toegebragt tot het verlies van Navarre, en den inval van *Ferdinand* daar in gemakkelyk gemaakt.

Zyn beleidt om zich in het bezit van Navarre te stellen.

Hy

1512. Hy hadt geen recht op dezen ſtaat, noch zelfs geen dekmantel om zich daar van meeſter te maken. Doch deze ſtaatzuchtige vorſt kreunde zich weinig daar aan, op wat voor eene wyze het geſchiedde, als hy zich maar in het bezit daar van kon ſtellen. Al van overlang hadt hy 'er gelegenheit toe gezocht. De verſtandhouding, welke hy onderhieldt door middel van de zamenſpanninge van *Beaumondt*, waar van de graaf van Lerins, zyn neef van moeders zyde, het hoofdt was, en de zwakheit van *Johannes d' Albret*, die toen regeerde, gaven 'er hem grote hope toe: zo dat hy maar een bekwamen tydt afwachtte om zyn voornemen uit te voeren, en eene ſchynbare reden om het te bewimpelen. Hy vondt geen bekwamer dan den oorlog, aan *Lodewyk* den XII verklaart tot beſcherminge van den H. ſtoel, die den zelven om deze reden den *heiligen oorlog* noemde. De paus hadt *Lodewyk* in den ban gedaan, nevens zyne aanhangers. De koning van Navarre was in een verbondt met *Lodewyk*; en dit was genoeg voor *Ferdinand* om hem in den ban in te ſluiten, en dus het opnemen der wapenen tegen een vorſt te verdedigen, die in den ban was, en om de verovering van zyn ryk te billyken, het welk de kerkelyke verbanningen bloot ſtelden voor den eerſten, die het innam. Hy hieldt echter zyn beſluit geheim; en gelyk hy de kunſt van veinzen beter verſtondt dan eenig vorſt ter wereldt, zo bedroog hy te gelyk en den koning van Engelandt, wiens krygsmacht hy naar dien kant trok, en den koning van Navarre, welken hy onderdrukte, eer dan zich de zelve in ſtaat kon ſtellen om zich te verdedigen.

Hy doedt den koning van Navarre begrypen in de verbanning van dien van Vrankryk, en bedient zich van dezen dekmantel om Navarre te vermeeſteren.

Dusdanig was het ontwerp van *Ferdinand*. De ſtaatkunde hadt het zelve eerder doen beramen dan de rechtvaardigheit: maar gelyk het wel belegt was, dus beantwoordde de uitkomſt de maatregelen, tot de uitvoeringe genomen. De koning, door de kunſtenaryen van den Spanjaardt misleid, deedt zyne vloot in de havenen van Guipuſcoa inlopen. Hy geloofde, dat men van daar door Fontarabië zou trekken in Guienne, en *Ferdinand* in het tegendeel dacht zich een weg te banen door Navarre, of veel eer om zich van Navarre meeſter te maken, onder voorgeven van een doortocht, om welken hy zou doen verzoeken. Het was hem om het even, of *Johannes d' Albret* zyn verzoek weigerde, dan of hy hem het zelve toeſtondt, hebbende voorgenomen zich willens of onwillens meeſter van het koninkryk te maken, zo haaſt als de Engelſche benden zouden aangekomen zyn.

De Engelſche vloot landt in Guipuſcoa.

De zelve ontſcheepten in het begin van Juny, en wierden zeer wel ontfangen, en met alle ſoorten van ververſſchingen vereert door het bevel van *Ferdinand*, die hen liet verzekeren, dat de hertog van Alba, zyn opperbevelhebber, zich eerſtdaags by hen zou voegen, met een leger, beſtaande uit duizend geharnaſchte ruiters, vyftien honderd ligte paarden, en zes duizend voetknechten. Dat van Engelandt beſtondt uit tien duizend uitgelezene mannen, behalven een groot getal ridders en edelen, die als vrywilligers dienden. Het wierdt aangevoert door *Thomas Grey*, marquis van Dorſet, die verſelt was door Mylord *Howard**, den grave van Surrey, zynen zoon, den Mylord *Broke*, Mylord *Willoughby*, Mylord *Ferrers*, en van meer andere groten, van welke eenige, of hunne vaders, door *Henrik* den VII gebannen waren.

* *Thomas Howard*, hertog van Nortfolk.

Het Engelſch leger aan landt gezet.

Van tien duizend mannen, uit welke het Engelſche voetvolk beſtondt, waren 'er vyf duizend boogſchutters, die nevens hunne bogen en pylen hellebaarden hadden, waar van zy zich zeer voordeelig in een gevecht bedienden. Zy plantten de zelve in de aarde, terwyl zy hunne pylen afſchoten, en wanneer zy de zelve hadden afgeſchoten, namen zy hunne hellebaarden, en wierpen zich met geweldt in de vyanden, verbrekende en doorborende hunne legerbenden met eene woede, die men niet kon wederſtaan. 1512. *Herbert.*

Na dat zich het leger eenige dagen ververſcht hadt, deedt *Ferdinand* den marquis van Dorſet aanzeggen, dat men zich, eer men in Vrankryk trok, moeſt verzekeren van den koning van Navarre, latende zulk een gevaarlyken vyandt noch achter den rugge, noch aan de zyde, Guienne intrekkende, zonder verplicht te zyn zyde te kiezen.

Zy zonden dan zo wel de een als de ander gezanten aan den koning van Navarre. Die van den koning van Engelandt gaf hem te verſtaan, *dat 'er tuſſchen den koning van Engelandt en dien van Navarre eene goede verſtandhouding geweeſt was gedurende al den tydt, dat de eerſte in het bezit van Guienne geweeſt was; dat de koning, zyn meeſter, dat oude erfdeel van zyne voorouderen wederom kwam eiſchen, en dat hy den koning van Navarre verzocht met hem in het zelve verbondt te treden, het welk hunne voorzaten onderling hadden gehad; dat zich de koning van Navarre bygevolg dan niet moeſt ſtellen tegen de wederneminge van zyne erffelyke landen; en dat hy in het tegendeel in zyne belangen moeſt treden, en de verbonden met Vrankryk laten varen; dat men voor het overige voorhadt den H. ſtoel by te ſpringen, doende* Lodewyk *den XII den oorlog aan, die des zelfs vervolger was, en dat de koning van Navarre niet wel kon weigeren in deze heilige vereeniging te treden, zonder in den kerkelyken ban te vervallen. Ferdinand* vermaande den koning van Navarre van zyne zyde zich te verklaren, hem dreigende, ingeval van weigering, in Bearn te vallen, het welk een leen van Vrankryk was, tegen het welke hy bygevolg recht hadt de wapenen te gebruiken. Maar de koning van Navarre antwoordde den afgezanten, *dat al het geen hy doen kon in eene zo hagchelyke omſtandigheit van zaken, was, oneen zydig te blyven, dat 'er een gelyk gevaar voor hem in ſtak in de eene of de andere zyde te kiezen, zynde Bearn open voor de Franſche wapenen, en Navarre voor die van Spanje; dat by ondertuſſchen uitſtel verzocht voor vier maanden, om de mening der Staten van zyn koninkryk te weten. Ferdinand* was over dit antwoordt niet voldaan, het welk, naar hy zeide, niets anders was dan eene verſchoning om tydt te winnen; en hebbende den Engelſchen bevelhebber geraden, dezen prins te verplichten om hem eenige plaatſen tot zyne zekerheit in te ruimen, wierden op nieuw gezanten aan hem gezonden, om een net antwoordt daar omtrent te hebben. *Ferdinand* eiſchte de kaſteelen d'Eſtelle, Maja, en St. Jan; maar de koning van Navarre wilde niet dan Viana geven: zo dat het verbondt tuſſchen hen gebroken wierdt.

Gedurende deze onderhandelingen trokken eenige Engelſche benden, willende hunne dapperheit tonen, over de rivier Bidaſſoa, de welke Guipuſcoa en Guienne van malkander ſcheidt, met een voornemen om de Franſchen tot een gevecht te brengen. Het ſcheelde weinig, of zy waren omcingelt geweeſt, en om hen te redden was de marquis van Dorſet genoodzaakt het overige van het leger over de rivier te doen trekken, om hen te hulp te komen. Deze onderneming deedt hem zien, dat het hem onmogelyk zou zyn de vurigheit van zyne ſoldaten langer op te houden, zon-

1512. zonder de zelve werk te geven; behalven dat het jaargety reets begon te verlopen, en dat het tydt was den veldtocht te beginnen, indien men iets van belang wilde uitvoeren. Hy zondt dan aan *Ferdinand* om hem te vertonen, dat zy met die ydele onderhandelingen met den koning van Navarre niet dan tydt verkwistten, welken zy nuttiger konden besteden met hunne legers in Guienne te brengen; dat deze uitvluchten Vrankryk in staat zouden stellen om zyne krachten te verzamelen, en dat het stondt te vrezen, zo zy langer wachtten, dat zy de doortochten bezet zouden vinden. Dat hy hem derhalven verzocht, zich hoe eer hoe liever by de Engelschen te voegen, om het verdrag, het welk tusschen hem en zynen meester gemaakt was, ter uitvoeringe te brengen. Doch *Ferdinand* antwoordde, dat het volstrekt nodig was, dat hy zich voor alle dingen eerst van Navarre verzekerde. Ter zelver tydt deedt hy Pampelona door den hertog van Alba belegeren, terwyl hy van den anderen kant *Johannes d'Albret* door voorslagen van vrede om den tuin leidde. Hy hieldt ook aan zeer by den marquis van Dorset, om hem te overreden Navarre te naderen. Hy vertoonde hem, dat de weg van Fontarabie naar Bajonne onbruikbaar was; dat het eene engte was, die de zee hadt aan de eene zyde, en aan de andere de ontoegankelyke gebergtens van Navarre en van Bearn: dermaten, dat indien hy de belegering van deze plaats ondernam, zonder den koning van Navarre te voren de handen gebonden te hebben, deze vorst niet zou nalaten, hem zo ten ontyde bezet ziende, zich voor Vrankryk te verklaren, en van het gebergte op hem te komen aanvallen. Maar alle deze redenen van *Ferdinand* konden den Engelschen veldheer niet doen waggelen, die geen bevel hadt om den koning van Navarre te beoorlogen; en *Ferdinand* van zyne zyde niet van besluit willende veranderen, deedt de belegering van Pampelona met kracht voortzetten, waar van zich de hertog van Alba ook meester maakte, na dat de loopgravens drie dagen waren geoopent geweest. Daar zyn 'er, die zeggen, dat deze stadt door *Pompejus* gesticht is. Het was de hoofdstadt der oude Gasconjers, van welke *Karel* de Grote de zelve veroverde. Zy wierdt de hoofdstadt van Navarre sedert het zelve tot een koninkryk wierdt gemaakt in het begin van de IX eeuwe.

De Engelschen willen in Guienne trekken.

Ferdinand houdt hem in Navarre.

Gelyk *Ferdinand* het misnoegen wel voorzien hadt, het welk het hof van Engelandt zou opvatten over eene zodanige onderneminge, zo weinig met hun verdrag overeenkomende, zondt hy gezanten derwaarts, die de noodzakelykheit daar van aantoonden. Zy waren ook gelast den koning te verzoeken om nieuwe bevelen te zenden aan den grave van Dorset, om hem te verplichten, zyne benden by die van Spanje te voegen, om de herneming van Navarre te voleindigen. De zelve verklaarden zelfs, dat hun meester zich daar in wilde vestigen door het recht, het welk hy daar op hadt voor dat van het huis van Albret.

Ondertusschen hieldt deze geveinsde vorst gestadig by den koning van Navarre aan om zich voor het heilige verbondt te verklaren, hem te verstaan gevende, dat hy zich van Pampelona niet hadt meester gemaakt, dan om zynen tocht en inval in Vrankryk te beveiligen. Hy zocht hem wel in Bearn, werwaarts hy geweken was, in slaap te wiegen, en hem daar te verrasschen, gelyk hy in Navarre gedaan hadt; maar Vrankryk hadt daar zorg voor gedragen. *Lodewyk* de XII beval aan den hertog van Longueville, landvoogdt van Guienne, Bearn te naderen met een leger, bekwaam om zich tegen den vyandt aan te kanten. De bisschop van Camora, afgezant van *Ferdinand*, en *Stile*, afgezant van den marquis van Dorset, vielen in zyne handen op hunne te rug reize naar het hof van Bearne. Hy handelde den Spaanschen afgezant strengelyk, en hieldt hem vast: doch hy deedt *Stile* geen geweldt aan, en liet hem gaan. Het Franssche leger maakte zich meester van Bearne, gelyk dat van Spanje van Navarre gedaan hadt; en *Johannes d'Albret*, zo wel van zyne vrienden, als van zyne vyanden misleid, vluchtte naar Vrankryk. Dit was hem door de koninginne, zyne gemalinne, eene vorstin zo dapper, als hy laf hertig was, voorzegt, wanneer zy, hem willende verplichten zich in Pampelona tot het uiterste toe te verweeren, en hem daar toe niet kunnende bewegen, tegen hem zeide: *Gy verlaat een koninkryk, waar in gy nimmer zult wederkeren, en gy zult uw leven lang* Johannes d'Albret *blyven.* En inderdaadt hy was een prins van klein verstandt, van weinig moedt, en van een zo lagen geest, dat hy zich met de geringsten van zyne onderdanen gemeen maakte, dansende en op de fluit spelende midden op de straat.

1512.

Kleinhertigheit van *Johannes d'Albret*, koning van Navarre.

Kloekmoedigheit van de koninginne, zyne gemalinne.

Zie daar hoe Navarre door de kleinmoedigheit van dezen prins, en de loosheit van zynen vyandt in de macht van den Spanjaardt geraakte. De hertog van Alba deedt den inwoonderen den eedt van getrouwigheit afleggen; het welk zy in het eerst wel weigerden te doen, maar eindelyk moesten gehoorzamen. Een Spaansch schryver * zegt, dat *Ferdinand* op Navarre gebeten was, *met recht of onrecht, om dat het Spanje een neus aan draaide, en hem van gramschap op de tanden deedt knarssen.* Maar om den inval een glimp te geven bragt hy de pausselyke bulle voor den dag, door welke *Johannes d'Albret* in den ban wierdt gedaan, als een voorstander van de kerkvergaderinge van Piza, en een bondgenoot van *Lodewyk* den XII, waar door zyn koninkryk wierdt gegeven aan den gene, die het zelve wilde veroveren.

De hertog van Alba maakt zich meester van Navarre voor *Ferdinand*.

* *Nebrisse.*

Mezeray.

Maar Vrankryk, aan het welke Navarre door recht van opvolginge toekwam, gaf voor, dat deze bulle, gedagtekent zynde na de inneminge van Pampelona, deze verovering niet kon rechtvaardigen, en dat de paus voor het overige geen recht hadt op de landen * der koningen. Maar dit is eene zaak, die deze twee kronen zamen moeten beslechten.

* Domeinen.

Ferdinand, zich dus van Pampelona hebbende meester gemaakt, zondt den maarschalk van Aquilera aan den marquis van Dorset, om hem te onderrechten, dat hy zyn leger het gebergte zou doen overtrekken, hem verzoekende zich by hem te voegen voor St. Jan de Pié de Port *, het welk hy besloten hadt te belegeren, en van waar zy vervolgens in Guienne zouden trekken. De Engelsche veldheer, die de kunstenaryen van *Ferdinand* kende, niets anders voorhebbende dan de inneming der staten van den koning van Navarre, en die wist, dat deze plaats zo wel den weg naar Bearn als naar Guienne opende, haastte zich niet met voort te trekken, voor dat hy eerst beter van het waarachtige oogmerk van den Spanjaardt onderrecht was. *Ferdinand* klaagde daar over; en gelyk zyn afgezant aan het hof van Engelandt een bevel voor dezen veldheer hadt ontfangen om *Ferdinand* in alle zyne ondernemingen de handt te bieden, moest hy gehoorzamen, en het leger doen voorttrekken: doch vindende de doortochten bezet, en de wegen onbruikbaar, kon de vereeniging niet geschieden. De winter naderde ondertusschen, en het

Ferdinand wil gedurig het Engelsche leger in Navarre houden.

* in neder-Navarre, aan de rivier de Neve.

1512. weêr vergunde niet langer om het veldt te houden. *Ferdinand* boodt toen aan om in Guienne te
M. Herbert. komen, om zich by den koning van Engelandt te verontſchuldigen, doende hem zien, dat het aan hem niet hadt geſtaan, dat hun verdrag niet volkomentlyk was uitgevoert geweeſt. Hy was vergenoegt dat hy den pausen Italië bevryd hadt van de wapenen van *Lodewyk* den XII, die gene benden hadt kunnen brengen over het gebergte, om dat hy belemmert was met de beſcherminge van zyn eigen koninkryk tegen de invallen van Engelandt en van Spanje. Hy hadt echter nog groter blydſchap, van dat hy zich van deze omſtandigheit des tyds hadt weten te bedienen om zich van Navarre meeſter te maken; en verblyd wegens dezen overwinſt was hy alleen bedacht om zich daar van te verzekeren. Hy wiſt wel, dat hy ten dien einde de hulp van Engelandt volſtrekt nodig hadt, zich niet ſterk genoeg bevindende om Vrankryk te weder ſtaan, indien het hem met alle zyne macht kwam beſtoken. Hy zondt derhalven zynen afgezant aan het Engelſche hof dagelyks nieuwe onderrechtingen, om zyn beleidt te doen goedkeuren, en de aanbiedingen, welke hy onlangs gedaan hadt, om zyne benden naar Guienne te doen voorttrekken.

Hy tracht zyne redenen te doen goedkeuren door den koning van Engelandt.

Hy belaſtte hem vooral te verwerven, dat het Engelſche leger in Biscaje overwinterde. *Martin d' Ampies*, dus was de naam van den afgezant, gebruikte alle zyne bekwaamheit om de goede meninge van zynen meeſter te doen gelden, verhalende ten voordeele van het bondgenootſchap den inval in Navarre, waar van zyn meeſter echter alleen al het voordeel hadt. Het voornaamſte was het wederkeren der benden te beletten. Hy gaf te verſtaan, dat zy van noden waren om eene verovering te verzekeren, de welke den bondgenoten den weg opende; en dat zy op de grenzen van den vyandt ſtaande in ſtaat zouden zyn om in Guienne te trekken met het openen van den veldtocht. De koning zondt dan bevel aan den marquis van Dorſet om te blyven; en deze veldheer van hertzeer ziek geworden zynde, om dat hy zag, dat het Engelſche hof minder geloof gafaan zyne redenen, dan aan de kunſtenaryen van *Ferdinand*, wierdt Mylord *Howard* in zyne plaats tot veldheer aangeſtelt, welken men eene aanzienlyke verſterking van volk belootde, onder het bevel van Mylord *Herbert*, kamerling. In de brieven, welke de marquis van Dorſet aan hethof hadt geſchreven, gaf hy te verſtaan, dat het leger van dag tot dag door ziektens verminderde, veroorzaakt door de warmte van de lucht, en door de hette der wynen van het landt, daar de Engelſchen buitenſporig van dronken: zo dat 'er meer dan drie duizend man van waren weg geſmolten; dat de Franſchen aan den anderen kant Bajonne verſterkten, waar in zy eene bezetting gelegt hadden, die des zelfs verovering zeer bezwaarlyk zou maken. Deze berechten verplichtten den koning nieuwe werwingen te doen: doch het krygsvolk ging niet naar Guienne over. Het leger, over het welke Mylord *Howard* het bevel hadt aangevaard, wierdt oproerig, wanneer het hoorde, dat men het in een vremd landt wilde doen overwinteren: zo dat de veldheeren genoodzaakt waren het zelve weder naar Engelandt te voeren, alwaar zy op het einde van November aanlandden. Zy wierden van den koning kwalyk ontfangen, die den marquis van Dorſet beſtrafte over dat hy den ganſchen tydt van den veldtocht hadt doorgebragt zonder iets te ondernemen. Doch deze veldheer rechtvaardigde zich, de ſchuldt op *Ferdinand* ſchuivende, die de Engelſchen naar den kant van Guienne alleen getrokken hadt, om zyn voornemen gemakkelyker te maken, dat hy ſedert langen tydt gehad hadde om Navarre te vermeeſteren.

Ferdinand bereikt zyn oogmerk.

Weder-komſt der gelſchen in hun landt.

1512.

Na het vertrek der Engelſchen verzamelde *Lodewyk* de XII zyne benden, over welke hy het bevel gaf aan den hertog van Longueville, en aan *Karel* van Bourbon, met laſt om in Navarre te trekken, en Pampelona weder te bemachtigen. De koning van Navarre wilde van de party zyn, en in perſoon optrekken tot eene onderneminge, by welke hy het meeſte belang hadt. Het leger beſtondt uit vyf en twintig duizend mannen, onder welke zes duizend landsknechten waren, de welke *Richard van Pole* geboodt, die den tytel aannam van hertog van Suffolk, hoewel hy de oudſte niet was van dat huis. Het was in den winter, omtrent het einde van de maandt December, een zeer onbekwaam jaargetyde tot eene zodanige onderneminge: maar men gelooſde den vyandt te verraſſchen, en hem zyne nieuwe overwinſt te ontnemen, voor dat hy tydt hadt om 'er zich in te beveſtigen. Het ſcheelde weinig, of het voornemen der Franſchen was gelukt. De koning van Navarre, aan het hooft van zeven duizend man te voet, en van drie honderd, te paarde, vertrok van Salvaterra *, en zynen weg nemende door de valeie van Roncevaux, maakte hy zich gereed om het Pyreneeſche gebergte over te trekken, om Pampelona te naderen, en den eenigſten doortocht te ſluiten, door welken de Spanjaarden levensmiddelen in hunne legerplaats konden brengen. Zy hadden de zelve overgebragt naar S. Jan de Pié de Port, zynde aan den anderen kant van Navarre, volgens het bericht, dat de hertog van Alba aan den marquis van Dorſet daar van hadt gegeven voor zyn vertrek, met een voornemen om of in Guienne te trekken, gelyk hy den Engelſchen verzekerde of in Bearn, het welk vry waarſchynlyker was. Deze afgezonde hoop zich derhalven ter neder ſlaande tuſſchen Pampelona en het leger van den hertog van Alba, terwyl het overige van het leger de plaats beſchoot, meenden de Franſchen de ſtadt te vermeeſteren, en het Spaanſche leger te doen vergaan door gebrek van leeftocht. Maar de voorzichtigheit van den hertog van Alba redde hem uit deze verlegenheit: want onderrecht zynde van den optocht der Franſchen, veranderde hy van legerplaats, latende alleenlyk duizend man, nevens het geſchut, voor Pié de Port, en wierp zich, zekere bekende wegen doorgetrokken zynde, in Pampelona, eer de vyanden het zelve genadert waren. Zy taſtten de ſtadt te vergeefs aan. De dappere tegenweer van den Spaanſchen veldheer, en het kwade weêr, dat hunne werken vernielde, en den krygsknecht den moedt deedt zakken, verplichtten hen de belegering op te breken. Zy wilden zich op hunnen te rug tocht wreken op St. Sebaſtiaan: doch zy waren daar niet gelukkiger. *Ferdinand* bleef in de bezitting van Pampelona en van opper-Navarre, waar van hy zich verzekerde door de voorzichtigheit en ſnelheit van den hertog van Alba, gelyk hy het zelve door des zelfs dapperheit verovert hadt; en om zich daar van nog beter te verzekeren, nam hy zyne toevlucht tot zyne gewone ſtaatkunde. Hy gebruikte *Maximiliaan* by *Lodewyk* den XII, en deze twee vorſten bewerkten heimelyk het huwelyk van *Karel*, kleinzone van *Maximiliaan*, met *Renata*, twede dochter van *Lodewyk*. *Ferdinand*, de oom van *Karel* van moeders zyde, verkreeg door dit huwelyksverdrag een beſtandt, door het welke hy in het bezit der veroverde plaat-

1512.

Mezeray. *M. Herbert.*

De koning van Navarre, door den koning van Vrankryk bygeſtaan, tracht Navarre te herwinnen.

* of Salvatierra.

Belegering van Pampelona.

M. Herbert. *Mezeray.*

1512. plaatſen gelaten wierdt. Dit was het, dat hy begeerde; doch om den koning van Engelandt niet te vertoornen, deedt hy aan hem weten, dat hy het beſtandt niet zou onderhouden.

Gaauwigheit van *Ferdinand* om zich in zyne verovering te handhaven.

Schoon de Engelſche benden, welke men naar de kuſten van Guienne gezonden hadt, niets uitvoerden door het gedrag van *Ferdinand*, die weigerde de zyne by de hunne te voegen, gelukte het hunne ſchepen echter beter op de Bretanniſche zee. *Eduard Howard* *, die den marquis van Dorſet te Fontarabië bragt, hadt de Bretanniſche zee doorgekruiſt met een ſmaldeel † ſchepen, eer men de manſchap hadt ingeſcheept, om de zee te zuiveren van de Franſche vrybuiters, die hen in hunnen tocht hadden kunnen beletten. Doordien hy nu gene ſchepen op zee ontmoette, beving hem de luſt om eene landing te doen in Bretagne; en zynde vervolgens dieper dan drie mylen landwaarts ingedrongen, verbrandde hy verſcheide dorpen en burgten, en bragt zyn volk, met buit beladen, te rug naar de ſchepen, welke in een inham voor anker lagen, en hem daar verwachtten. Zynde weder onder zeil gegaan, en zich naby eene plaats vindende, genoemt Conquet, zette hy voor de twede maal voet aan landt met een gedeelte van zyne benden. Hy hadt aldaar eene onderhandeling met de Franſchen, de welke op zyn woordt aan boordt kwamen, en die in zyn ſchip zeer wel ontfangen wierden. Zy beklaagden zich over de brandſtichtingen, die hy in hunne nabuurſchap gepleegt hadt, en zeiden, dat de Engelſchen met minder wreedheit den oorlog hadden moeten voeren. Dat deze brandſtichtingen en verwoeſtingen, die tegen het arme volk gepleegt wierden, veel eer het werk waren van moordenaars en zeerovers, dan van bevelhebbers en ſoldaten van een machtigen vorſt, die niets anders dan het behalen van eere beoogde. *Howard* antwoordde, dat hy daar niet gekomen was om hunnen raadt in te nemen, maar om aan de bevelen van zynen meeſter te voldoen; dat hy als een dapper edelman handelde, die de eer van zyn vaderlandt ondersteunde, en die den ſchrik van des zelfs wapenen overbragt tot de vyanden; dat men zyne dapperheit niet door daden van lankmoedigheit, maar door bloedige ondernemingen betoonde, en zich daar door ontzagchelyk maakte. De onderhandeling eindigde met een goed onthaal, het welk de zeevoogdt den Franſchen aan boordt aandeedt, waar na hy hen te rug zondt, al zo voldaan over zyn goed onthaal, als verbaaſt over zyne koenheit; en hy kwam vervolgens met zyne ſchepen binnen de Engelſche zeehavens te rug. Hy vertrok kort daar na wederom van daar, om het krygsvolk over te voeren, het welk zich op de Spaanſche kuſten by dat van *Ferdinand* zou voegen.

Mezeray.

De Engelſche vloot doedt eene landing in Bretagne.

M. Herbert.

* de twede zoon van Mylord *Howard*, hertog van Nortfolk.

† Esquader.

M. Herbert, Mezeray.

Ondertuſſchen ruſtten de Franſchen, vergramd over de verwoeſtinge, welke *Howard* in Bretagne aanrechtte, een groot getal ſchepen uit, met een voornemen om zich daar over te wreken. *Henrik*, daar de lucht van gekregen hebbende, verſterkte zyne vloot, de welke twintig grote ſchepen ſterk was, daar by voegende vyf en twintig andere, welke hy in twee ſmaldeelen verdeelde. Het eerſte ſtondt onder het bevel van *Thomas Knevet*, zynen groot-ſtalmeeſter; en het andere onder dat van *Jan Carrew*. De laatſte ging op het ſchip, genaamt de Souverein, en *Knevet* was op dat, genaamt de Regent. *Brandon* en *Guilfort*, twee der welgemaaktſte en dapperſte mannen van het hof, hadden zich ook op de vloot begeven, met zeſtig muskettiers van des konings lyfwacht, mannen van een goed gelaat en ſchone ligchaamsgeſtalte. De Franſche vloot was negen en dertig ſchepen ſterk, onder het bevel van *Primauguet*, welken de Engelſche geſchiedſchryvers *Pieter Morgan* noemen, een der ſtoutſte zeehelden van zynen tydt. De twee vloten ontmoetten malkander op de hoogte van Breſt, en wierden handgemeen met eene gelyke woede. De Engelſchen hadden de overhandt door het groot getal hunner ſchepen; doch die der Franſchen waren groter, en beter van ſoldaten en geſchut voorzien. Het gevecht was echter bloedig, en byaldien men de Franſche geſchiedenisſchryvers gelooft, zou hunne vloot de zege behaalt hebben, byaldien de Engelſchen niet den brandt in het admiraalſchip hadden geſtoken. Dit ſchip, de *Cordeliere* genaamt, was gebouwt door laſt van de koninginne, die daar de onkoſten van hadt gedragen. Het was een der ſchoonſte ſchepen, welke men ooit gezien hadt; en *Primauguet*, die 'er op was, een der ervarenſte en der dapperſte zeehelden van zynen tydt. Het is zeker, dat dit ſchip en dat, genoemt de *Regent*, het allergrootſte van de Engelſche vloot, tegen malkander ſtieten, en dat zy beide verbrand wierden; doch men weet niet, of dit by geval is toegekomen, dan of het Franſche admiraalſchip verbrand is door het vuur, het welk de Engelſchen daar in wierpen. De Franſche geſchiedenisſchryvers, die het laatſt gemelde verhaal daar van doen, voegen 'er by, dat *Primauguet*, zyn ſchip in den brandt ziende, zich in de boot hadt kunnen bergen: doch dat hy liever wilde ſterven, na zich te voren gewroken te hebben, dan het verlies van zyn ſchip overleven; dat hy ten dien einde de zyde, aan welke het brandde, naar den windt hadt doen keren, en dat hy het in deze verſchrikkelyke geſtalte op den Engelſchman aanzette, dien hy ook aan boordt klampte: en dat hy dus het genoegen hadt van het ſchoonſte ſchip der Engelſchen met het zyne te zien vergaan.

1512.

Zeegevecht tuſſchen de Engelſche en Franſche vloot.

Wat 'er van zy, de ſchade van weêrkanten was aanmerkelyk door het verlies van twee ſchepen, door de doodt van twee zeevoogden, en door de manſchap, die 'er op was, ten getale van twee duizend mannen, die of door de vlammen verteert wierden, of verdronken, zich willende bergen. Eenige Franſchen waren nochtans gelukkig genoeg om het ſtrandt te winnen. Men kan na dit alles zeggen, dat de overwinning aan de zyde der Engelſchen was, die het admiraalſchip der vyanden verbrandden, en die de zelve weder in hunne havens dreven, in welke zy bezet wierden, zonder dat zy 'er dorſten uit komen. De koning van Engelandt herſtelde de ſchade van het ſchip, dat verbrand was, hebbende een ander, nog veel groter, doen timmeren. *Jakob* de IV hadt 'er een doen bouwen in Schotlandt eenige jaren te voren, het welk voor een wonderſtuk ten opzichte van zyne grootte gehouden wierdt, en het welk nochtans zeer wel zeilde. De koningen van Engelandt en van Vrankryk trachtten te vergeefs het na te volgen. Hunne ſcheeps-timmerlieden konden de zelve hoogte en de zelve breedte aan hunne ſchepen wel geven; maar zy konden de zelve niet bekwaam maken om naar het roer te luiſteren.

Het verlies was aan weêrzyden aanmerkelyk.

Henrik zag wel, dat de oorlog tuſſchen Engelandt en Vrankryk begonnen was op eene wyze, om niet haaſt geëindigt te worden. Hy bereidde zich derhalven om den zelven in perſoon te voeren, en met een goed leger over zee te ſteken. Doch om eene zo gewigtige onderneming niet

Herbert.

1512. aan te vaarden, zonder dat hy van te voren wiſt, wat hy van zyne bondgenoten of te vrezen, of te hopen hadt, zondt hy zyne afgezanten om hunne meninge te voren te ondertaſten, en verder maatregelen met hen te beramen. De koning van Schotlandt was de geen, welken hy het meeſt wantrouwde. Sedert de komſte van *Henrik* tot de krone, en de vernieuwinge der verbonden tuſſchen de twee koningen, was 'er een gevecht voorgevallen tuſſchen den Engelſchen zeevoogdt * en een beruchten Schotſchen zeerover, genaamt *Breton*, waar over de koning van Schotlandt zeer te onvrede was. *Breton*, of, volgens anderen, *Barton*, hadt verlofbrieven gekregen van *Jakob* den IV om op de Portugezen te mogen kruiſſen, die zynen vader gedood, en des zelfs ſchip genomen hadden. Deze brieven behelſden inzonderheit deze voorwaarde, dat hy gene zeerovery zou plegen: doch zyn gedrag was geheel anders. Hy hadt zyne verlofbrieven zo haaſt niet ontfangen, of hy taſtte verſcheide Engelſche ſchepen aan, en plunderde de zelve, onder voorgeven, dat zy door Portugeeſche kooplieden bevracht waren. De Engelſchen, daar over klagtig gevallen zynde, vondt de koning goed, den admiraal te doen zee kiezen. Zyn broeder vergeſelſchapte hem, een ander ſchip gebiedende. Zy ontmoetten den zeerover met een gelyk getal ſchepen, doch veel kleinder dan de hunne. De aanval was zeer hevig; en deze ſtoute rover, zynde dodelyk gewond, zo dat hy zyn volk niet langer ten ſtrydt kon aanvoeren, liet zich zyne haubois † brengen, op welke hy ſpeelde om de zynen aan te moedigen, tot dat hem de adem nevens het leven begaf. Zyne doodt maakte de verovering der twee ſchepen gemakkelyk; de admiraal bragt de zelve in Engelandt op, en boodt het volk den koning aan. Zy wierpen zich aan zyne voeten, en hy verleende hen vergiffenis, latende hen naar huis gaan. Drie weken daarna kwamen afgezanten van den koning van Schotlandt, de welke voldoening van deze daadt eiſchten, die zy zeiden eene inbreuk te zyn in het vredeverdrag. De koning antwoordde hen, dat zyne ſchepen op zeeſchuimers hadden jagt gemaakt, en niet op de Schotten; dat *Breton* zynen laſtbrief misbruikt hadt, berovende zyne onderdanen, en dat hy rechtmatig over zyne roveryen geſtraft was; dat hy hoopte, dat de koning van Schotlandt dit in aanmerkinge zou nemen, en dat hy niet zou willen breken het verbondt, dat 'er onder hen was, om de doodt van een zeerover te wreken. De afgezanten keerden met dit antwoordt te rug, waar mede hun meeſter niet voldaan was, niet dan naar gelegenheit wachtende om zich daar over gevoelig te tonen.

* *Edoard Howard.*

† of zyne fluit.

Breton, een ſtout rover, in het gevecht gedood.

Henrik de VIII tracht den koning van Schotlandt te verplichten zich met hem te vereenigen of oneenzydigteblyven.

Hy was in deze geſteldheit wanneer de koning van Engelandt den deken van Windſor aan hem zondt, om zyne meninge te verſtaan wegens den oorlog tegen Vrankryk. Hy was zeer verdacht by *Henrik*, en de tyding, welke hy gekregen hadt, dat deze vorſt een leger op de been hadt gebragt, vermeerderde zyn kwaad vermoeden, als wetende de verſtandhouding, die 'er was tuſſchen hem en *Lodewyk* den XII. De gezant opende zynen laſt, biddende den koning van Schotlandt zich te verklaren op eene wyze, de welke geen twyffeling of ongeruſtheit aan zynen meeſter zou overlaten, en overeenkomende met het verbondt, dat onder hen was. Hy voegde daar by, dat hy iets moeſt doen uit aanmerking van een huwelyk, dat hy voorheen met zo veel ernſt gezocht hadt, en dat hy, zynde getrouwt met eene dochter uit het koninklyke Engelſche huis, belang hadt om de eere van deze kroon te bevorderen, en der zelver zaken voor te ſtaan. De koning antwoordde, dat hy wel wiſt het gene hy aan dit verbondt verſchuldigt was; maar dat hy ook niet minder gehouden was aan dat gene, het welk hy met Vrankryk gemaakt hadt, het alleroudſte en het alleronſchendbaarſte, dat 'er ooit geweeſt was tuſſchen de twee kronen. Dat bygevolg al het geen hy, om den eenen en den anderen genoegen te geven, kon doen, was oneenzydig te blyven. *Henrik* verzocht niet meer; hy wilde maar alleenlyk daar van verzekert zyn door een bewys, het welk de koning van Schotlandt niet zou kunnen ontkennen. Het was om die reden, dat de afgezant hem badt om in geſchrift, door zyn eigen handt ondertekent, te beveſtigen het woordt, het welk hy aan hem hadt gegeven, van oneenzydig te zullen blyven. Doch hy antwoordde daar op, dat deze byzonderheit verdacht zou zyn aan den koning van Vrankryk, aan wien hy geen kwaad vermoeden wilde geven; en hier mede vaardigde hy den afgezant af. 1512.

Jakob de IV belooft oneenzydig te blyven.

Het verſlag, het welk de zelve daar van deedt na zyne wederkomſt, verſterkte *Henrik* in zyne achterdocht. Hy twyffelde niet, of daar was een heimelyk verbondt tuſſchen Schotlandt en *Lodewyk* den XII, en men wiſt inderdaadt eenigen tydt daarna, dat het zelve getekent was. De voornaamſte voorwaarde van het zelve was:

Maar maakt, tegen zyn gegeven woordt, een verbondt met den koning van Vrankryk tegen dien van Engelandt.

„ Dat gelyk de koningen van Engelandt van alle
„ tyden her den ondergang der koninkryken van
„ Vrankryk en van Schotlandt gezocht hadden,
„ deze twee kronen zich vereenigden tegen *Hen-*
„ *rik* den VIII, hunnen gemenen vyandt". Vervolgens kwamen de twee koningen overeen: „ I.
„ Dat zo menigmalen de Engelſche koningen
„ de wapenen zouden opvatten tegen Schotlandt,
„ de koning van Vrankryk in Engelandt zou val-
„ len; en dat die van Schotlandt de zelve afwen-
„ ding zou maken ten voordeele van Vrankryk,
„ wanneer de zelve wierdt aangetaſt door de En-
„ gelſchen. II. Dat geen der twee koningen
„ zou dulden, dat hunne onderdanen den ko-
„ ning van Engelandt tegen elkander zouden die-
„ nen. III. Dat zy noch vrede met de Engel-
„ ſchen zouden maken, noch een beſtandt met
„ hen aangaan, dan met bewilliging van den ee-
„ nen en den anderen. IV. Dat indien *Lodewyk*
„ zonder kinderen kwam te ſterven, en dat 'er
„ twiſt wegens zynen opvolger mogt ontſtaan,
„ de koning van Schotlandt gene zyde zou kie-
„ zen, maar dat hy de vriendt zou zyn van den
„ gene, die voor koning zou erkent zyn, en
„ dat hy hem zou beſchermen tegen de andere
„ party, indien de koning van Engelandt zich
„ voor de zelve verklaarde. De koning van
„ Vrankryk verbondt zich tot de zelve verdedi-
„ ging omtrent den opvolger van den koning
„ van Schotlandt in een diergelyk geval. V. Dat
„ de paus verzocht zou worden om de waarbor-
„ ge * van dit verbondt te zyn; dat zy zich on-
„ derwierpen aan het oordeel der kerke, zonder
„ dat de paus eenen van hen twee, die dit ver-
„ bondt zou overtreden, van zyn gegeven woordt
„ zou kunnen ontſlaan.

* *Guarandeur.*

Dit verbondt ruchtbaar geworden zynde, beſloot *Henrik* een leger te zenden in de provincie van Jork, en in de andere, op de grenzen leggende, landſchappen, onder het bevel van den grave van Surrey †. Hy voorzag, dat de Schotten een inval zouden doen, wanneer hy over zee zou getrokken zyn, en hy wilde zyn koninkryk voor hunne aanvallen niet bloot geſtelt laten.

† Mylord *Howard*, naderhandt hertog van Suffolk.

Ter-

1512. Terwyl hy de grenzen van Engelandt verzekerde, handelde hy ter zelver tydt met *Maximiliaan* en met *Ferdinand*, om hen te verplichten hunne krachten by de zyne te voegen, wanneer hy in Vrankryk zou landen. *Maximiliaan* was nieuwelyks met den paus verzoent, die heimelyk in zyne belangen getreden was tegen de Venetianen, de welke *Maximiliaan* wilde dwingen om Vicenza aan hem af te ſtaan. De keizer van zynen kant hadt de kerkvergadering van Piza afgekeurt, en die van Lateraan erkent. Deze handel, die hem van Vrankryk vervreemde, deedt hem luiſteren naar de voorſlagen van den koning van Engelandt; tot welke hy anderszins genegen was door de aanzoekingen van den paus, en door de geheime berichten van *Ferdinand*. Deze ſlimme vorſt misleidde door een dubbeld verdrag Vrankryk en Engelandt, en niet anders beoogende dan de bewaring van zyne nieuwe overwinningen, verzekerde hy *Lodewyk* den XII, dat hy geen groter neiging hadt, dan om het verbondt te onderhouden, het welk hy met hem gemaakt hadt, en dat hy hem met alle zyne machten zou byſtaan in zyne ondernemingen op Italië. Dit deedt hy om den koning in die zaken zo diep in te wikkelen, dat hy buiten ſtaat zou zyn om hem in Navarre te ontruſten. Ter zelver tydt liet hy *Maximiliaan* waarſchouwen, dat hy de gelegenheit niet moeſt laten voorby gaan, die zich nu aanboodt door de landinge der Engelſchen, om Vrankryk te verzwakken aan den kant der Nederlanden, en dat hy zyne benden by die van den koning van Engelandt moeſt voegen, hem aanbiedende den hertog van Alba, een ervaren krygsman, om de zelve te gebieden. En aldus *Lodewyk* den XII ook van dien kant bezig houdende, ſcheen het hem toe, dat hy niets meer te vrezen hadt.

Dubbelhertigheit van *Ferdinand*.

Oorzaken der omwentelingen, welke men zag in de meeſte ſtaten van Europa. *Mezeray.*

Daar is gene eeuw geweeſt, in welke men zo vele omwentelingen gezien heeft, en van welke de oorzaken ons beter bekend geweeſt zyn, dan deze. Het grootſte gedeelte der ſtaatwiſſelingen hebben zo duiſtere beginſelen, dat men die, by gebrek om ze te kunnen doorgronden, aan het geval toeſchryft: doch men ontdekt gemakkelyk den oorſprong van alle de veranderingen, in de XVI eeuwe voorgevallen. De aardt en de verſchillende eigenſchappen der vorſten, die in de zelve regeerden, hebben de zelve alle veroorzaakt. Italië is ſtrax daar van het toneel geweeſt. De Franſchen en de Spaanjaarden hebben by beurten des zelfs landſchappen onder zich verdeelt. *Maximiliaan*, de paus, en de Venetianen hebben ook getracht zich daar in groter te maken, nemende dan de eene, dan de andere zyde aan: zo dat het koninkryk van Napels, nevens de ſtaten van Milanen en Genua, overgegaan zyn van de Spanjaarden tot de Franſchen, en van de Franſchen tot de Spanjaarden: droevige voorwerpen van de ſtaatzucht dezer twee mogendheden, welker verandering anderen telkens mede ſleepte. De Franſchen hadden zich nog niet verhaalt van het verlies, dat zy geleden hadden van het Milanees, na de doodt van *Gaſto van Foix*, hunnen veldheer, geſneuvelt in den ſlag van Ravenna; en dit verlies was gevolgt van dat van Genua. Milaan was wedergekomen onder de macht van *Sforce*, welken de Zwitſers herſtelden, en Genua was gekomen onder de beſtiering der Fregozen. Het gehele koninkryk van Napels was gebleven aan *Ferdinand*. *Maximiliaan* hadt *Lodewyk* den XII verlaten; en de kerkvergadering van Piza hadt zich binnen Lyons geborgen, terwyl dat die van Lateraan, een nieuw gezag krygende door de keizerlyke beſcherminge, die de zelve erkent hadt, de verbanningen van *Julius* den II, tegen het koninkryk van Vrankryk uitgeſproken, beveſtigde. De vermetelheit der Franſchen, de hovaardy van den paus, en de gaauwigheit der Venetianen hadden alle deze bewegingen veroorzaakt. 1512.

Het verbondt met *Henrik* den VIII gezocht door alle de prinſſen van over de zee.

Henrik de VIII, gevleit om ſtrydt door alle deze prinſſen, tradt in hun verſchil, en de zyde van den paus kiezende bragt hy den oorlog over in Vrankryk, om Italië van den zelven te bevryden. Doch in het vervolg hadt hy geen dodelyker vyandt dan den paus, en Engelandt ondervondt op zyn beurt omwentelingen, nog verwonderlyker dan die van Italië. Het wierdt dikwils met bloedt geverwt door de woede van zynen koning, in plaats dat Italië alleen verwoeſt was door de ſtaatzucht der vremde vorſten.

Herbert. Mezeray.

Henrik beroept zyn Parlement ter oorzake van den oorlog tegen Vrankryk.

De kwade uitſlag van den tocht naar Guienne deedt *Heurik* den moedt niet zakken. Hy verzekerde zich van den keizer en van den paus, en beſloot Vrankryk van een anderen kant aan te taſten. Hy geloofde, dat men in Pikardië gemakkelyker zou kunnen landen, en dat zyn leger zich daar met meer zekerheit kon nederſlaan, hebbende Calais tot eene wykplaats. Maar eer hy zich tot deze onderneminge inſcheepte beriep hy zyn Parlement. In het zelve wierdt beſloten, dat men den koning met allen nodigen voorraadt zou byſtaan tot den oorlog, dien hy in Vrankryk ſtondt te voeren, en dat men hem genoegzame geldmiddelen zou aanwyzen tot de onkoſten van zyne vloot en van zyn leger, zo wel als tot onderhoudt en verbetering der kaſteelen en ſterktens, die de kuſten dekten. Het Parlement bewilligde, om hem dit te beſchaffen, een hoofdgeldt, naar mate der goederen en perſonen. Een hertog wierdt geſchat op tien marken *; een graaf op vyf ponden ſterlings; een Lord op vier; een ridder naar evenredigheit. Het hoofdgeldt van het volk wierdt geſchikt naar hunne goederen. De genen, die acht honderd ponden ſterlings ryk waren, en daar boven, betaalden vier marken †; de genen, die minder hadden, behoudens dat zy veertig ſchellingen ‡ hadden aan inkomſten of beſoldinge, gaven twaalf ſtuivers; en anderen, die nog van geringer ſtaat waren, betaalden vier ſtuivers, waar van niemandt vry was van vyftien jaren en daar boven.

* 80 ponden;
† 32 ponden;
‡ 24 ponden;

Het Parlement bindt de buitenſporige voorrechten der geeſtelykheit in, die zich tegen het Parlement aankant.

Het Parlement, welke alle de kerkelyken, die overtuigt zouden zyn van roof en moordt, vervallen waren van de voorrechten, die men aan de geeſtelykheit vergunt hadde. Deze wet maakte groot gerucht; de geeſtelykheit was daar over verſtoort, en in het volgende jaar ‖ wierdt zy vernietigt. De abt van Winchelcomb, een zeer oplopend man, was niet vergenoegt met dit voordeel, en twee jaren daar na §, gedurende de zittingen van een ander Parlement, predikte hy opentlyk, dat die genen, die de wet hadden goedgekeurt, welke de voorrechten der kerkelyken beſnoeide, in den kerkelyken ban moeſten gedaan worden; en dat het geheiligde perſonen waren, over welke de overheit gene macht hadt. Het Parlement, het welk toen vergadert was, was daar over verſtoort, en deedt deswegen zyne klagten aan den koning, hem verzoekende de ſtoutheit der geeſtelyken te beteugelen. De koning wilde de redenen van de eenen en van de anderen horen. De leeraar † *Standiſh*, gardiaan van het klooſter der Minnebroeders, en naderhandt biſſchop van St. Aſaph, die ook eerſte voorſpraak des konings was in de geeſtelyke gerechtshoven, vertoonde, dat het algemene voor-

‖ 1513.
§ in den jare 1515.

Het verſchil wordt verhandelt in des konings tegenwoordigheit.

Redenvoering van *Standiſh* voor het Parlement.

† Doctor.

1512. voordeel, het welk bovenal in aanmerkinge moeſt komen, niet toeliet, dat, onder wat voorwendſel het ook zou mogen wezen, de kerkelyken zich de wetten konden onttrekken; dat dit zou ſtrekken om eene vreemde verwarring en eene gevaarlyke vryheit in te voeren, ten nadeele niet alleen van de grondwetten van het ryk, maar zelfs van de Goddelyke wetten en kerkgeboden, die de geeſtelyke perſonen onderworpen hadden aan de wereldlyke vierſchare, wanneer 'er gehandelt wierdt over eene misdaadt, bedreven tegen den ſtaat, of tegen de burgerlyke maatſchappye.

Redenvoering van den abt van Winchelcomb ten voordeele der geeſtelykheit.

De abt van Winchelcomb antwoordde, dat eene kerkelyke wet daar tegen was, en dat die genen, die de geeſtelyken onderwierpen aan wereldlyke rechtbanken, de zelve benadeelden, en eene doodzonde begingen. *Standiſh* hernam, dat deze wet in Engelandt niet was aangenomen, alwaar zy dan bygevolg geen kracht hadt, en dat de overheit altydt haar recht over de geeſtelyken hadt gehandhaaft omtrent halsſtraffelyke misdaden. Men wiſſelde daar over nog vele woorden over en weder, en de abt van Winchelcomb vergat geenzins deze woorden aan te halen: *Raak myne gezalfden niet aan*, de zelve aan *Jezus Chriſtus* toeſchryvende; waar op *Standiſh* antwoordde, dat *David*, die de zelve hadt uitgeſproken duizend jaren voor J. CHRISTUS, in genen dele aan de overheden gedacht hadt; en dat het een verbodt was, het welk Godt den bozen van dien tydt aankondigde door den mondt van dezen Propheet. Deze twiſtreden liep zonder gevolg ten einde. Men verzocht den abt, dat hy zyn zeggen zou herroepen: maar hy weigerde zulks te doen, en de zittingen van het Parlement gingen voorby in onnutte twiſtredenen.

Seldzaam voorbeeldt van gierigheit van een dorp-paap.

Mr. Rapust. Fox. Fuller.

Weinig tyds daarna veroorzaakte een voorval, dat in het graafſchap van Middelſex gebeurde, nog groter moeielykheit. Een gierige dorp-paap vervolgde een inwoonder van zyn karſpel, genaamt *Richard Hunne*, om betaling te hebben van het recht, dat hy eiſchte voor de begravinge van een kindt van vyf weken. De vader riep hem voor de overheit; en de vergramde prieſter deedt hem een rechtsgeding aan, hem van kettery beſchuldigende. Al het gene men tot bewys daar van kon bybrengen, was, dat men in zyn huis eene overzetting van den Bybel door *Wiklef* (a) gevonden hadt. De kerkelyke rechters lieten niet na hem gevangen te zetten, en eenige dagen daarna vondt men hem in de kamer zyner gevangeniſſe opgehangen. Men verſpreidde, dat hy zich zelf hadt verhangen: doch na gedane onderzoekinge bleek het duidelyk, dat men hem verworgt hadt, en dat deze moordt door de bedienden van het kerkelyk gerechtshof begaan was. De biſſchop bleef echter niet in gebreke de beſchuldiging van kettery tegen den doden te vervolgen. Hy wierdt veroordeelt, en zyn ligchaam verbrand. Het volk was daar over zeer verſtoord, en kreeg ſedert dien tydt een geweldigen afkeer tegen de geeſtelyken. Dit waren gewenſchte voorſpellingen van de aanſtaande hervorminge, welke wel haaſt daar na volgde.

Nieuwe twiſt over zekere rechten, wederzyds geëiſcht door het Parlement en door de geeſtelykheit.

Het Parlement, dat toen vergadert was, herſtelde de kinderen van *Hunne* in hunne eere en in hunne goederen, en wilde den moordenaren een rechtsgeding aandoen. De biſſchop ſtelde zich daar tegen; en om eene afwending te maken taſtte hy *Standiſh* aan, welken hy nam voor den ſtichter van het geding, dat men den geeſtelyken rechter * aandeedt, en liet hem voor de kerkelyke rechtbank als een ketter aanklagen. De zwaarſte beſchuldiging, welke men tegen hem inbragt, was, dat hy de voorrechten der kerkelyken hadt betwiſt, en de zelve aan de overheit onderworpen; daar men byvoegde den weinigen eerbiedt, welken hy voor de geeſtelyke rechten hadt, en voor de pauſſelyke inzettingen. Doctor *Veiſey*, als toen deken van de kapel, en die naderhandt biſſchop van Exceſter is geworden, een der gevolmachtigden, verdedigde het recht van *Standiſh*, en deedt zien, dat de beſluiten van het Roomſche hof, de welke de geeſtelykheit uitſloten van het wereldlyk rechtsgebiedt, geen plaats hadden in een ſtaat, in welken zy niet waren aangenomen, en dat de zelve voor het overige ſtrydig waren tegen de wetten van het koninkryk en het gemenebeſt, het middelpunt aller wetten. Ingevolge van dit gevoelen gaven de aangeſtelde rechters hunne vonniſſen ten voordeele van *Standiſh*, en gelaſten, dat zyne beſchuldigers zouden vervolgt worden uit krachte van de wet *præmunire*. De vergadering ſcheidde; doch weinig tyds daar na kregen de grote heeren, zo wereldlyke, als geeſtelyke, en de leden van het Lagerhuis, bevel om zich op het kaſteel Baynard te laten vinden. *Wolſey*, die onlangs vereêrt was met den kardinaalshoedt, wierp zich op zyne knien voor den koning, en betuigde, dat de geeſtelykheit de rechten van de krone niet wilde kwetzen, maar dat zy vry was door de Goddelyke wetten van de wereldlyke rechtbank. De aartsbiſſchop van Kantelberg voegde daar by, dat men, om dit voorrecht te verdedigen, verſcheide heilige kerkvaderen de marteldoodt hadt zien ondergaan. *En men heeft heilige koningen gezien*, antwoordde *Fineux*, voorzitter van het gerecht, *de geeſtelyken van hunne koninkryken onderwerpen aan de wereldlyke rechtbanken, en heilige kerkvaders de zelve gehoorzamen, het welk zy niet zouden gedaan hebben, indien de Goddelyke wetten daar tegen geſtreden hadden.* De koning, toen het woordt nemende, zeide: *Door den wille en de genade van Godt zyn wy koning van Engelandt, en naar het voorbeeldt van onze voorzaten, die nooit iemandt, dan Godt, boven zich erkent hebben, zyn wy voornemens de rechten van onze krone te verdedigen, zo wel in deze, als in andere voorvallen. Voor het overige*, voegde hy 'er by, *weten wy wel, dat gy heeren geeſtelyken ſtraffeloos onze wetten ſchendt, en dat gy. aan uwe inzettingen breder uitleggingen geeft, dan gy. behoorde te doen: maar weet, dat wy ons daar aan niet zullen kreunen, dan voor zo verre onze voorzaten dat gedaan hebben.*

De koning beſlist het ten voordeele van de krone, en ſpreekt ſtout tegen de geeſtelyken.

De aartsbiſſchop van Kantelberg badt den koning, de uitſpraak van deze zake op te ſchorten zo lang, tot dat daar over aan den paus was geſchreven: doch de koning antwoordde hem niets. Men vervolgde den geeſtelyken rechter voor des konings rechtbank. Maar na eenige malen daar over gepleit te hebben wierdt de uitſpraak tot een anderen tydt uitgeſtelt. Hy week naar Exceſter, en kwam niet weder te Londen: het zy dat hy het volk vreeſde; het zy dat hy zich over den moordt van *Hunne* ſchaamde. Op deze wyze handhaafde de koning zyn gezag, verdedigende dat van de overheit tegen de ondernemingen der geeſtelyken. Het Roomſche hof mengde zich niet in dezen twiſt; het zy door ſtaatkunde, het zy het daar van niets wiſt. Wy zullen in het vervolg zien, hoe de koning, met het zelve overhoop geraakt zynde, zich ook van des zelfs juk bevrydde. Wy moeten den

(a) In handſchrift: want de zelve zyn, zo veel men weet, nooit gedrukt; maar men vindt 'er in Engelandt nog vele afſchriften van.

* Official.

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

1513. den draadt onzer Geſchiedeniſſe weder opvatten.

In dezen ſtaat waren de zaken, gelyk wy de zelve verhaalt hebben, en men bereidde zich om Vrankryk den oorlog aan te doen, wanneer *Julius* de II kwam te ſterven *. Een Italiaanſch ſchryver † zegt, dat hy een zeer goed prins, maar een kwaad paus is geweeſt; en een Franſch geſchiedſchryver ‡, die het nog anders opgeeft, zegt, dat zyne driften eerder een Turkſchen Sultan dan een algemenen vader der Chriſtenheit paſſen. Zyne doodt ſtrekte daar van tot een bewys, zynde veroorzaakt door ſpyt, welken hy hadt, van dat hy de Venetianen niet hadt kunnen doen treden in het eedgenootſchap, ter oorzake van de eiſchen, die de keizer op hen hadt, het welk hy niet kon vereffenen. Hy gevoelde ook gedurende zyne ziekte de knagingen van zyn gewiſſe, wanneer hy uitriep: *Behaagde het Godt, dat ik nooit paus was geweeſt, of dat ik tegen de ongelovigen de wapenen hadde gebruikt, welke ik tegen de Chriſtenen gewend hebbe.* De doodt van dezen paus ſtremde eenigen tydt de voornemens des Engelſchen konings, en hieldt geheel Europa in onzekerheit wegens de verwachtinge van een nieuwen paus. Men was zeer verwondert over de verkiezinge van *Johannes van Medicis* ‖, die niet ouder was dan zes en dertig jaren, en die den naam aannam van *Leo* den X. De kuiperyen der jonge kardinalen verheften hem tot deze hoge waardigheit, kwalyk te vrede zynde over de bejaarden, die de zelve zeer ſlecht hadden bekleed. *Leo* de X verbergde in den beginne zyne waarachtige gevoelens, en ſchoon hy niet beter tegen Vrankryk genegen was dan zyn voorzaat, deedt hy het zelve echter uiterlyk minder afkeer blyken. Doch hy erinnerde zich den veldſlag van Ravenna, in welken hy van de Franſchen was gevangen genomen, zynde een jaar daar na paus geworden, en op den zelven dag, op welken het voorgemelde gebeurt was: zo dat de dag van zyne verheffinge hem in geheugen bragt dien van zyne gevangeniſſe. Voor het overige een Italiaan zynde was hy niet zeer genegen om de heerſchappy te verdragen van de genen, die aan gene zyde van het gebergte woonden. Hy hervatte dan wel haaſt het verbondt, het welk *Julius* ontworpen hadt, om de Franſchen uit Italië te dryven, hen van alle kanten benaauwende. Hy hieldt aan by den koning van Engelandt, om zyne onderneming werkitellig te maken, en boodt hem eene nieuwe verbindteniſſe aan, in welke *Maximiliaan* en *Ferdinand* mede zouden treden. De koning zocht niets liever, en de afgezanten van deze vorſten, te Mechelen byeen gekomen, kregen laſt om het verbondt te ſluiten, gelyk op den 5 April geſchiedde. De voornaamſte voorwaarden van het zelve waren: „ I. Dat „ de paus, de keizer, de koning van Engelandt „ en de koning van Arragon Vrankryk binnen „ den tydt van twee maanden den oorlog zouden „ aandoen, en het zelve op vier verſcheide plaatſen te gelyk aantaſten, de paus door Provence en het Dauphiné; de keizer van een anderen kant, als hy beſt zou goedvinden, doch „ buiten Italië; Engelandt door Guienne en „ Normandië, of door Pikardië, en de koning „ van Arragon door Bearn of Languedok. II. „ Dat de paus alle de genen, die tegen dit verbondt waren, zou in den ban doen. III. Dat „ de koning van Engelandt aan den keizer zou „ geven honderd duizend goude kronen tot de „ oorlogs onkoſten, welke ſomme den zelven in „ drie reizen zou betaalt worden, te weten vyf „ en dertig duizend kronen terſtondt, zo haaſt „ als hy Vrankryk den oorlog zou verklaart hebben, het welk ieder der zamenverbondene vorſten binnen den tydt van dertig dagen na het „ tekenen van dit verbondt zou moeten doen; „ voorts eene gelyke ſomme van vyf en dertig „ duizend, wanneer de oorlog begonnen was, en de „ overige dertig duizend drie maanden na het „ begin van den zelven. 1513.

Maximiliaan wilde niet, dat de Nederlanden in dit verbondt zouden begrepen zyn, om dat de aartshertog *Karel*, zyn kleinzoon, daar heer van was, en om dat deze jonge vorſt geſtelt was onder de beſcherminge van *Lodewyk* den XII door de uiterſte wille van zynen vader, den aartshertog *Philips*. Dit was eene wyze ſtaatkunde van den aartshertog geweest, de welke daar door belette, dat de koning Vrankryk, gelyk hy vreeſde, een inval mogt doen in de Nederlanden gedurende de minderjarigheit van den prins van Caſtilië, zynen zone. *Lodewyk* de XII gaf hem tot beſtierder *Chievres van Croy*, een heer van grote verdienſten, en die van hem maakte, zegt de Franſche geſchiedſchryver, een prins, al te bekwaam ten opzichte van het belang van Vrankryk. Ondertuſſchen deedt de afgezant van Engelandt * aan het Spaanſche hof den koning, zynen meeſter, weten, dat *Ferdinand* geen voornemen hadt om den oorlog te verklaren. *Henrik* liet hem honderd duizend kronen aanbieden, indien hy zyne krachten wilde voegen by de zyne naar den kant van Guienne, en nog veel aanmerkelyker ſommen na het veroveren van dat landſchap. Hy nam daarenboven aan, zes duizend man Spaanſche benden te onderhouden, en zes ſtuivers daags aan ieder ſoldaat te geven. Maar *Ferdinand* verwierp alle die aanbiedingen onder verſcheide voorwendſelen, radende echter den koning een inval te doen in Guienne veel eer dan op eene andere plaats. Hy verzekerde hem, dat hy zich daar zo haaſt niet zou laten zien, of de inwoonders zouden hem voor hunnen vorſt erkennen, hebbende, naar hy voorgaf, gemerkt, dat zy altydt hunne oude vorſten toegedaan waren. De afgezant, van *Henrik* zag wel dat dit eene uitvlucht was, en drong hem om het verdrag te onderteekenen, tuſſchen zyne en die der andere bondgenoten gevolmachtigden te Mechelen geſloten, het welk, volgens de uitdrukkelyke voorwaarden van het verdrag, door den paus en den koning *Ferdinand* binnen den tydt van twee maanden, en door den keizer en den koning van Engelandt binnen den tydt van een maandt moeſt geſchieden. Doch *Ferdinand* weigerde het zelve, en keurde het doen zyner afgezanten af, het nog geen tydt vindende om een ſtilſtandt te breken, de welke hem in de geruſte bezitting van Navarre liet.

Ter gelegenheit van dit beſtandt dacht *Lodewyk* de XII het hertogdom van Milanen weder te winnen, en zondt een leger van zeſtien duizend ligte paarden derwaarts, onder het bevel van *Tremouille*. De Venetianen, die met den keizer overhoop lagen, met welken, gelyk gezegt is, *Julius* de II hen niet hadt kunnen bevredigen, voegden hun leger by het zyne. Het wierdt aangevoert door den veldheer *Alviano*, welken de Franſchen gevangen hadden genomen in den veldſlag van Ghiera-d'Adda, en dien zy onlangs in vryheit hadden geſtelt. Het ging met dezen inval der Franſchen in Italië gelyk met de gene, welke zy te voren gedaan hadden. Hunne veroveringen gingen als een blixem voort, en niets boodt hen tegenſtandt. Alle de plaatſen van het Milanees openden voor *Tremouille* hare poorten, en Como, nevens Novara, ſtuitten alleen hunnen voortgang door de dapperheit der Zwitſers, die zich

* den 21 February.

† *Guicciardyn.*

‡ *Mezeray.*

‖ op den 11 Maart.

Verkiezing van *Leo* den X.

De zelve maakt een verbondt tegen Vrankryk. *Atta Publ. Tom. XIII, fol.* 358 *&c.*

Maximiliaan wil niet, dat de Nederlanden in het verbondt zullen begrepen worden.

Mezeray.

* *Stile.*

Ferdinand bedient zich van zyne gewone liſten.

Atta. Publ. Tom. XIII, fol. 361, 362.

Oorlog van Italië, waar in Vrankryk in het begin gelukkige voortgangen maakt, doch die van geen duur zyn.

1513. zich met *François Sforce* in de laatſte plaats wierpen. De voorſpoedt van Vrankryk was nog groter: de zeemacht was Genua genadert, en de Adornen, die de zyde van de Franſche kroon hielden, aan den anderen kant verſchenen zynde met een klein leger van vier duizend mannen, wierden in de ſtadt gelaten, verjoegen de Fregozen, en bragten deze ſtadt aldus onder de macht der Franſchen, het welk omtrent het einde van de maandt Juny gebeurde. Men verkoos hier op *Anthonius Adorne* om de ſtadt te beſtieren in den name van *Lodewyk* den XII: doch deze voorſpoedt der Franſchen duurde niet lang, en zy bewaarden deze nieuwe overwinſt niet beter dan zy alle voorgaande gedaan hadden. *Tremouille* hadt Novara belegert, en reets een breſch in den muur gemaakt, wanneer hy tyding ontfing, dat de Zwitſers in aantocht waren om het te ontzetten. Hy brak de belegering op, om tegen hen op te trekken. Het Franſche paardevolk, het welk *Trivulce* geboodt, was gedurende den nacht op eene moeraſſige plaats gelegert, waar uit het zich niet kon redden om het voetvolk by te ſpringen, wanneer het wierdt aangetaſt. Dit gebeurde des anderen daags morgens. Het zag zich omringt door de Zwitſers, die den belegerden te hulpe kwamen, en door die genen, die des nachts uit Novara getrokken waren, en wierdt in ſtukken gehouwen. *Tremouille* wierdt daar by gekwetſt, en week naar Vercelli, en van daar naar Suza. Op deze nederlage volgde het verlies van alle de ſteden, die wederkeerden onder de gehoorzaamheit van *Sforce*. De zelve verandering gebeurde te Genua: die ſtadt verliet de zyde der Franſchen, en begaf zich weder onder de regeringe der Fregozen. Het is waar, dat de Adornen de eer hadden van gewilliglyk de beſtiering van het gemenebeſt het volk weder in handen te geven, het welk by hun vertrek tranen ſtortte, en hunne wederkomſt wenſchte. *Octavianus Fregoze*, broeder van *Janus*, wierdt hertog gemaakt, onder de beſcherminge van den onderkoning van Napels. Op deze wyze wiſt *Ferdinand* zyn voordeel te doen met alle de tegenſpoeden van *Lodewyk* den XII, en dat de vrede, welke hy met hem onderhieldt, hem niet belette zyne macht te beveſtigen ten nadeele van zynen bondgenoot.

Mezeray. M. Herbert.

De Engelſche vloot komt op de kuſten van Bretagne.

De gelegenheit ſcheen den koning van Engelandt en den keizer gunſtig om Vrankryk aan te grypen, de laatſte voorgenomen hebbende daar in te trekken, door hulp van de Zwitſers, door Burgundië, en de koning *Henrik* door Pikardië. Voor dat *Henrik* zich ſcheep begaf, zondt hy zyne vloot op de kuſten van Bretagne, om die der Franſchen op te zoeken, en de zelve te bevechten, byaldien zich de gelegenheit daar toe aanboodt, om dus in het vervolg de zee open te hebben. De zeevoogdt *Howard* † hadt het bevel over de Engelſche vloot, beſtaande uit twee en veertig grote ſchepen en verſcheide barken. Zy kwam voor Breſt ten anker in het gezicht der Franſche ſchepen, die binnen de haven gedekt lagen, en onder de werken, welke men langs de zee hadt opgeworpen, om de toegangen derwaarts te beveiligen. Zy verwachtten de galeien, welke uit de Straat moeſten komen, en dorſten voor der zelver aankomſt niet in zee ſteken, zich niet ſterk genoeg vindende om de Engelſchen het hoofdt te bieden. De Franſche zeevoogdt hadt zelf een beſluit genomen om de vier en twintig ſchepen met vuurwerken te vullen, en de zelve voor den windt en vloedt op de Engelſche ſchepen te laten aflopen, byaldien hem de zelve zouden willen aantaſten. Ten minſte men beſloot zulks uit de toebereidſelen, welke men hen zag maken. *Howard*, die geloofde, dat het eene wanhopige daadt was, en de nederlaag der vyanden zeker, vaardigde eene bark af aan den koning, om hem daar van kennis te geven, en om hem te nodigen om zich op de vloot te begeven, op dat hy de eer mogt hebben van de overwinninge, welke hy voor zeker hieldt. Doch de Raadt des konings keurde dit gevoelen af, en vondt niet raadzaam den perſoon des konings bloot te ſtellen in eene gelegenheit, veel hagchelyker dan de zelve den zeevoogdt toeſcheen. Men vermaande hem zelfs om zyne vloot niet te wagen, met in den ſtrik te vallen, welken de Franſchen hem geſpannen hadden.

† *Eduard.*

1513.

De moeielykheit, welke de Engelſche zeevoogdt daar over hadt, deedt hem dodelyke beſluiten nemen. Hy deedt zyne ſloepen vyftien honderd man aan landt zetten, om het landt te verwoeſten: doch het landvolk op de been gekomen zynde, ten getale van tien duizend mannen, moeſt hy weder ſcheep gaan. Hy deedt vervolgens eene andere landing een weinig van Breſt af, brandende en verwoeſtende het platte landt: doch de galeien, welke de Franſchen verwachtten, eindelyk in de haven van Conqueſt aangekomen zynde, ten getale van zes, beſloot de Franſche zeevoogdt de Engelſchen te gaan bevechten. Zy wierden aangevoert door den ridder *Pregent* *, prioor van Rhodes, een welgeoeffent en dapper zeeoverſte. *Howard*, die niet meer dan twee galeien hadt, nam nog vier ſchepen, die zich van riemen en zeilen bedienden, om alzo het getal der Franſche galeien gelyk te zyn. Hy ſtelde op deze vier galeien de ridders *Cheſney*, *Wallop*, *Sterborne*, en *Sidney*, en overgaande op eene van zyne galeien, gaf hy het bevel van de andere aan Mylord *Ferrers*.

* of *Prejan.*

Zeegevecht tuſſchen de Engelſche en Franſche ſchepen.

Pregent lag in een inham tuſſchen twee rotſen, wiens toegangen verdedigt wierden door platboomde ſchepen, bezet met geſchut. Deze voorzorge maakte den Engelſchen zeevoogdt geenzins verſchrikt. Zyne dapperheit, aangemoedigt door het misnoegen, dat hy gehad hadde, deedt hem een ſtoute daadt doen, doch die hem het leven koſtte. Hy moedigde het ſcheepsvolk aan om zich van zynen plicht te kwyten, en kwam door krachtig roeien aan boordt van de galei, daar *Pregent* op was. Hy liet de zelve aanklampen, en wierp 'er zich in met den degen in de vuiſt, gevolgt door zeventien van de zynen, alle lieden van hoge geboorte. De Franſchen hakten aanſtonts de kabels aan ſtukken, die de twee galeien aaneen hechtten. Anderen zeggen, dat die van de Engelſche galei de zelve van een maakten, verſchrikt zynde door het geſchut, dat men van de platboomde ſchuiten op hen loſte, en dat zy, niet denkende dan om zich te bergen, geen acht ſloegen op het gene hunnen zeevoogdt wedervaren was. Hy hadt onder den voet geworpen de eerſten, die hy op de Franſche galei ontmoet hadt, bygeſtaan door de zeventien brave mannen, die hem gevolgt waren: maar hy wierdt overmand door het groot getal, en gedood door een ſlag met een enterbyl. Die genen, die hem volgden, ondergingen het zelve lot, of bleven gevangen. De andere galei dook af met de vier vaartuigen, zonder ſchade geleden te hebben. Wanneer men zag, dat hy binnen zyn ſcheepsboordt ontbrak, zondt men drie bevelhebbers aan *Pregent*, om te weten waar hy gebleven was. De zelve gaf ten antwoordt, dat hy niet geloofde, dat hun zeevoogdt een van die wanhopigen geweeſt was, die

Doodt van den Engelſchen zeevoogdt.

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

VOLSEY.
Tout plein sous mon maistre, ou se vit misérable,
Mis du mien de mon sé rendit dependant:
Helas! que me servit ce fatal ascendant,
Qu'a faire de ma chute un exemple effroyable.
Adr. vander Werff pinx.
P. à Gunst sculpsit.

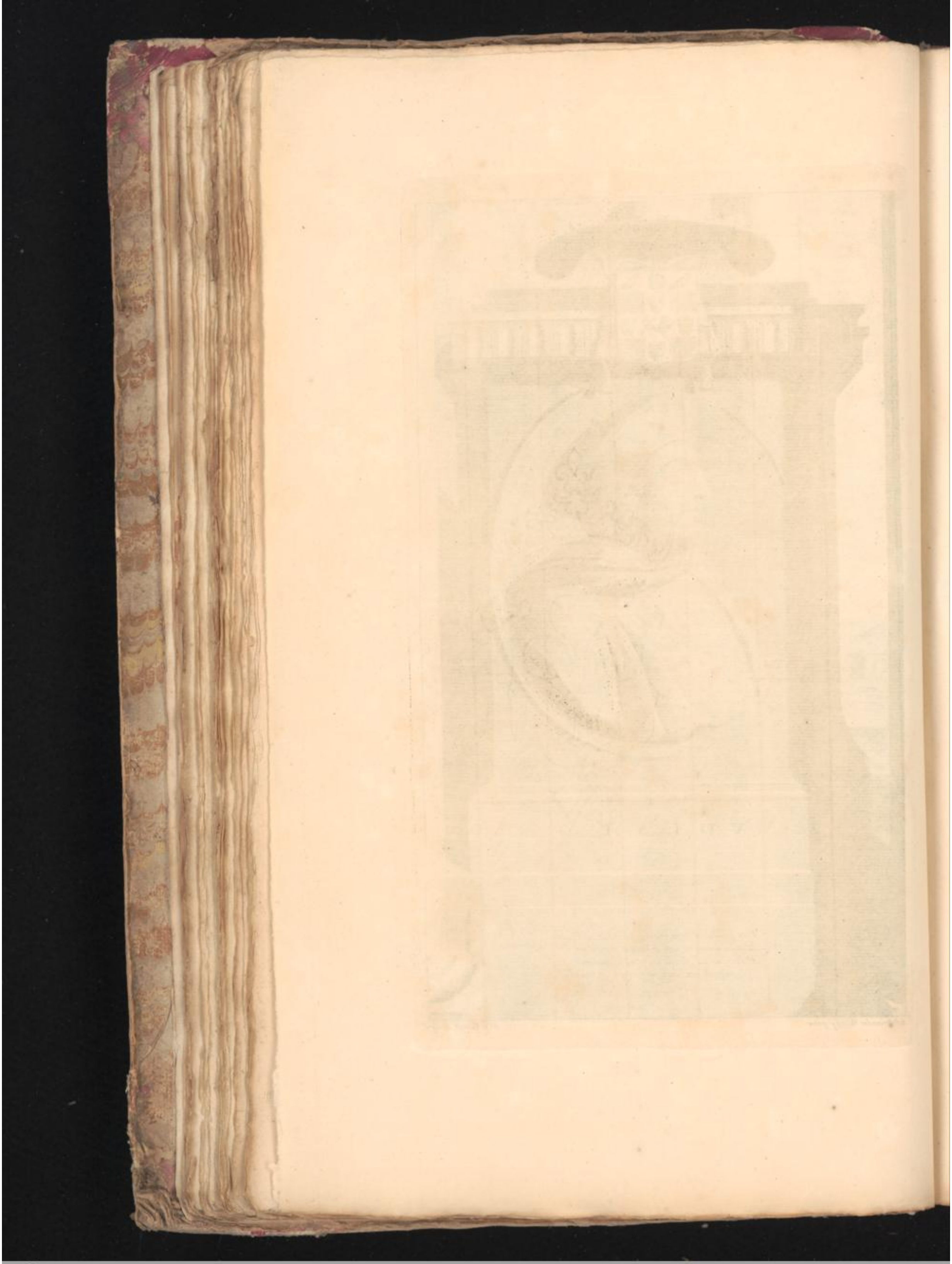

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

1513. die hem aangeklampt hadden, en wier reukeloosheit hen dodelyk geweeit was.

Herbert. Mezeray. Zie daar, hoedanig de onderneming der Engelſchen afliep. Zy gaf den Franſchen moedt: doch zy deedt dien der Engelſchen niet verflappen. *Pregent* deedt eene landing op de kuſten van de provincie van Suſſex, alwaar hy afgewezen wierdt, en weinig tyds daar na ſneuvelde hy in eene andere landinge: zo dat zyne doodt, kort op die van *Howard* gevolgt, des zelfs verlies vergoedde Het admiraalſchap van den laatſtgenoemden wierdt gegeven aan *Thomas Howard*, zynen oudſten broeder.

Landing der Franſchen in de provincie van Suſſex.

Doodt van hunnen zeevoogdt.

Tot nog toe hadt men gene galeien op zee gezien; en men zou te voren niet gelooft hebben, dat deze platboomde vaartuigen, en welker boordt waterpas is, op eene zo ongeſtuime zee zouden hebben kunnen zeilen. Maar men bemerkte, dat zy by ſtil weder zeer nuttig waren, en dat zy zeer goeden dienſt deden. Men bemerkte, dat zy door middel van hare riemen met ſnelheit wierden voortgedreven, en dat in het tegendeel de ſchepen, die zich niet dan door behulp van hunne zeilen kunnen bewegen, onnut zyn, als 'er geen windt is. Waarſchynlyk heeft dit in de laatſte jaren aan Vrankryk reden gegeven, om des zelfs galeien uit de Straat voor de twede maal te doen komen: doch men weet niet, dat zy iets aanmerkelyks ondernomen hebben; en men zegt zelfs, dat zy in de havens zyn opgeſloten als ſchepen, van welke men geen gebruik op den Oceaan kan maken.

Galeien voor de eerſte maal op den Oceaan.

M. Herbert. De nieuwe zeevoogdt, zyne openbrieven ontfangen hebbende, nevens de bevelen van het hof, deedt een groot getal ſchepen toetakelen om de Franſchen te overtreffen, en om den overtocht des konings op de kuſten van Pikardië te verzekeren. De koning liet ook de toebereidſelen voor zyn leger verhaaſten, en men zag van alle kanten krygsbenden naar de kuſten afzakken, alwaar zy moeſten ingeſcheept worden. Maar men was wel verwondert, als men hoorde, dat *Wolſey* de voorraad-bezorger van de zelve was.

Deze man, die tot nog toe ten hove byna onbekend was geweeſt, kwam daar voortaan de eerſte plaats bekleeden. Wy zullen eens zien, op hoedanig eene wyze hy zeer ſchielyk de hoogſte eertrap beklom, als geen ſtaatsdienaar voor noch na hem gedaan heeft. Zelfs menen wy verplicht te zyn, eene beſchryving van zulk een buitengemeen geval te moeten maken, en van de middelen, de welke dezen man tot zulk een hogen ſtaat deden opklimmen. Ten dien einde is het nodig, dat wy voor eerſt ſpreken van zynen weldoender *Fox*, biſſchop van Winchefter, van welken wy reets boven gewag gemaakt hebben.

Wy hebben gezegt, dat deze biſſchop, een der voornaamſten van den Raadt des konings, overhoop was geraakt met den grave van Surrey, groot-ſchatbewaarder, den welken hy beſchuldigde de geldmiddelen te verkwiſten. Dit misverſtandt vermeerderde dagelyks door den nayver, dien *Fox* opvatte over de gunſt-bewyzen aan den groot-ſchatmeeſter, die zyne grootheit vondt in de vermindering der ſchatten van zynen meeſter, de welke door hem behandelt wierden. De biſſchop, die kwade huishouding niet kunnende verdragen, gelykelyk aangenoopt door den yver tot het gemeenebeſt, en door zyn eigen belang, verweet zulks op een zekeren tydt in den vollen Raadt aan den grave van Surrey *. Hy beſchuldigde hem, dat hy in minder dan drie jaren tyds verſpilt hadt vyf en twintig millioenen, welke de overleden koning in zyne ſchatkiſt hadt nagelaten. Hy voegde daar by, dat hy zich niet kon ontſchuldigen van wegens eene behandeling, zo nadeelig voor den koning en den ſtaat, door de gehoorzaamheit, welke hy aan de bevelen van zynen meeſter bewezen hadt: *Dat hy verplicht was de aangelegenheit en noodzakelykheit daar van te onderzoeken, en dat, wanneer hy zag, dat deze bevelen niet ſtrekten ten dienſte van den vorſt, noch ten voordeele van zyn koninkryk, hy zo vaardig niet moeſt zyn om daar aan te gehoorzamen. Dat hy het zich ten minſte meer dan eens moeſt laten belaſten, en aan den koning vertonen, hoe veel daar aan gelegen is zyne inkomſten te ſparen, welke de koning, zyn vader, met zo veel moeite hadt byeen verzamelt, en die ook het geluk en de veiligheit van zyne regeringe verzaakten. Dat men wel zag, dat de groot-ſchatmeeſter veel meer zorge droeg voor zyn eigen belang, dan voor dat van zynen meeſter, en dat hy alleen bedacht was geweeſt om gunſtelingen te maken, ten koſte van de koninklyke ſchatkiſt, de welke hy hadt uitgeput.* De ſchatbewaarder antwoordde daar op kortelyk, *dat het verdriet, of de ſpyt van den biſſchop hem aldus deedt ſpreken; dat, wat hem betrof, by zyne bevelen van den koning hadt ontfangen, en dat men het hem als geen misdaadt kon toerekenen de zelve gehoorzaamt te hebben.* De koning, van dezen twiſt onderrecht zynde, gebruikte zyn gezag om de gemoederen dezer twee ſtaatsdienaren te bevredigen: maar ſchoon hy hen kon beletten om voor de twede maal aan het krakkeelen te komen, kon hy echter uit hun herte een zo diep ingewortelden haat niet uitrocien.

1513.

Fox, biſſchop van Winchefter, beſchuldigt den grave van Surrey, broeder van Mylord *Howard*, over de verkwiſting der geldmiddelen.

De waardigheit van zeevoogdt vervolgens aan de twee zonen van den groot-ſchatmeeſter † gegeven zynde, verwekte zulks op nieuw nayver in den biſſchop, de welke, ziende, dat de aanhang van zynen vyandt dagelyks ſterker wierdt, ook bedacht was om zich een ſteun te bezorgen, bekwaam om hem te dragen, en zelfs zynen mededinger onder den voet te werpen. Het was om deze reden dat hy zyne oogen op *Wolſey* wierp. Hy kende des zelfs verſtandt en bekwaamheit, welke hy hadt begonnen te laten uitblinken onder de voorgaande regeringe; en hy wiſt wel, dat hy in het ampt, het welk hy hadt by den koning, hem kon inboezemen zodanige gedachten, als hy zou willen. Inderdaadt, hem dienende als voorlezer en uitlegger der boeken over de ſchoolſche Godgeleerdheit, in welke deze vorſt een zonderling vermaak ſcheepte, en zynde daarenboven des zelfs grootaalmoezenier, hadt hy by den zelven een toegang, welken anderen niet hadden. Dies was het hem gemakkelyk gelukkige oogenblikken en den tydt waar te nemen om den eenen te dienen, en den anderen nadeel toe te voegen.

† aan *Eduard* en aan *Thomas*, na de doodt van *Eduard*.

Afbeeldſel van *Wolſey*. *Herbert. Polyd. Virg. Cavendiſh*

Wolſey was een man van geringe afkomſt, de zoon van een vleeſchhouwer; maar van een gemakkelyken imborſt en zeer toegevende aan alle de begeertens van zynen meeſter. Terwyl hy den zelven van den eenen kant onderwees in de wetenſchappen, vermaakte hy hem aan den anderen door kortswylige dingen, door ſpelen, en door toneelſtukken; en niet te vrede met hem bezig te houden met geoorloofde vermakelykheden, gaf hy hem wel eens aanleiding tot ongeoorloofde. Ten dien einde hadt hy van zyn huis eene plaats der welluſten gemaakt. Het zelve was als een klein paleis, aan de ongebondenheit toegewyd, waar in hy den koning menigmalen bragt, die nog jong en gevoelig zynde door hem bedurven wierdt, om hem bekwamer te maken

* Mylord *Howard*, groot-theſaurier.

1513. om aan zyne ingevingen gehoor te geven. Hy verzuimde niet, om in het midden der spelen en vermakelykheden nu en dan den ernstigen en staatkundigen te maken. Hy onderhieldt *Heurik* menigmalen met staatszaken, en hy vertoonde hem, dat 'er niets zwaarder en lastiger was dan eene koninklyke kroon. Doch dit geschiedde minder om hem aan te zetten de regering wel waar te nemen, dan om hem te verplichten zich daar van te ontlasten op de zorgen van een gunsteling. Gelyk hy nu door de zelve aanlokselen gewonnen hadt de jonge heeren, die rondom den persoon des konings waren, zo hielpen deze jonge hovelingen zyn voornemen, en hunne goedkeuring maakte, dat zyne redenen by den koning volkomen ingang vonden, en des zelfs toestemming verkregen. Maar wanneer de bisschop van Wincheſter hem verklaart hadt, dat hy hem wilde dienst doen, en hem ten top van geluk verheffen, gaf *Wolsey* zich aan des zelfs staatzucht ten eenemale over, en geloofde, dat hy alles kon ondernemen. Het was toen, dat hy onder de Godgeleerde lessen, welke hy aan den koning gaf, ziende, dat deze vorst daar in behagen hadt, de stoutheit nam van hem te zeggen, dat terwyl hy vermaak schepte in deze oefeningen, hy zich daar mede bezig houdende de zorgen der regeringe op hem kon laten staan, waar van hy aan hem goede rekenschap zou geven. Hy voegde daar by, dat hy de regering wel haast op een anderen voet zou zien dan zy nu was, indien hy zich van hem wilde bedienen. Hy boezemde hem tusschen beide behendiglyk een wantrouwen en nayver in, onafscheidelyk van den koninklyken staat, het niet mogelyk zynde, zeide hy, dat een vorst, die alles door zich zelve doedt, niet bloot zou gestelt zyn voor den haat van de eenen, en voor de staatzucht van de anderen. Eindelyk gebruikte hy de bewegingen van hope en vreze, de welke als de twee deuren zyn van het menschelyk herte, zo wel, dat hy dat des konings opende en toesloot, naar het hem behaagde. Hy deedt den zelven vrezen zaken, van welke hy hem wilde vervreemden, en vleide zyne gemoedsdriften, welker neiging en sterke drift hy kende, hem eene spoedige voldoening bezorgende. Dus blies hy hem, onder voorwendsel van inschikkelykheit voor de gevoelens van dezen jongen vorst, allengskens in een afkeer van de staatszaken; zo dat hy niets meer zocht, dan zich daar van op zyne staatsdienaren te ontlasten. Dit was het uiterste, waar toe *Wolsey* hem zocht te brengen. Gelyk nu deze man eene onbepaalde staatzucht bezat, dus dacht hy ten minste niet anders, dan het middelpunt van het koninklyk gezag te zyn, en de volslagen bestierder van alle de begeertens van den vorst. Hy wilt hem dan te vertonen, dat in het voornemen, het welk hy hadt om getrouwe en hem toegenegene staatsdienaren te verkiezen, op welke hy de bestiering van zyn koninkryk zou kunnen doen berusten, het te vrezen stondt, dat de meerderheit der zelven zamenspanningen mogt veroorzaken, en zyne rust storen, in plaats van de zelve te beveiligen; dat een genoeg was tot zulk eene gewigtige bedieninge, behoudens dat hy genoegzame verdiensten bezat, en dat men van zyne genegenheit ontwyffelbare bewyzen hadt. Zeer stout was de redenvoering, welke hy daar omtrent aan den koning deedt.

Zyne staatzuchtige en stoute redenvoering, om den koning aan te zetten, om hem ontslasten staatsdienaar te maken.

Sire, zeide hy op een zekeren dag, by gelegenheit dat de Raadt wegens verscheide zaken zeer van gevoelen verschilde, *de ongerustheit van uwe Majesteit gaat my zeer ter herte. Het valt moeielyk van zo vele tegenstrydige gevoelens een te verkiezen, en het is onmogelyk de zelve alle te volgen. Ik heb al lang deze verwarring te gemoet gezien, en my bevlytigt om een middel uit te vinden, waar door de rust van uwe Majesteit bezorgt, en uwe macht volkomen verzekert wierdt. Indien ik my niet bedriege, Sire, heb ik dat gevonden, en indien uwe Majesteit daar in niet toestemt, hope ik ten minste, dat de zelve mynen yver niet zal mispryzen. Om oprecht te zyn moet men vry zyn, en ik moet voor uwe Majesteit niets verbergen, wanneer 'er wordt gehandelt om voor u een ontwerp te maken, het welk het geluk en de zekerheit van zyne regeringe moet vervoorzaken. Sire, het is niet mogelyk, dat uwe Majesteit in den grondt kan weten de zaken, wanneer de zelve daar van niet anders onderrecht wordt, dan door het berecht, dat men hem daar van in zynen Raadt geeft, noch dat hy in staat zy de nodige maatregelen te nemen, en die met zyne eere overeenkomen, of met het best van zyne onderdanen, in de verwarring van verscheide gevoelens, gelyk het doorgaans gebeurt. Het komt ook met uwe waardigheit niet overeen, U te laten vinden by twistredenen, die de een zo onzeker zyn als de andere. De achtbaarheit van den vorst verplicht hem een ander beleidt te houden, en nooit zich aan een anderen over te geven. Ik wil niet, Sire, dat uwe geheime Raadt afgeschaft worde, noch U alleen belasten met de moeielykheit der regeringe, zo dat gy de zaken niet dan door uwe oogen zien zoudt, zonder U daar over te gedragen aan bekwame en getrouwe staatsdienaren. Deze last is te zwaar, en wie zou dien eenigen tydt kunnen dragen, zonder daar van overstolpt te worden? Maar ik wenschte, dat uwe Majesteit een kleinen Raadt uitkoos van vier personen, de bekwaamste, en welmenendste van uw koninkryk: dat uwe Majesteit aan den zelven gaf de bestiering der voornaamste zaken van den staat; en dat deze staatsdienaars u in den grondt onderrechtten van de zelve, eer men die voorstelde in den vollen Raadt, om aldaar overwogen te worden. Daar uit zouden twee zaken ontstaan, beide voor uwe Majesteit voordeelig. De eerste, dat uwe Majesteit, van de gesteldheit der zaken onderrecht zynde, met gemak daar van zou kunnen oordeelen, overwegende de gevoelens van de eene en de andere, zonder daar mede overladen te zyn. De twede, dat de zaken, voorgesteit zynde door welmenende staatsdienaars, en die de zelve reets van te voren over en weder overwogen hadden, men gene besluiten zou nemen, dan met uwe begeertens en met uwe waarachtige belangen overeenkomende. Doch dit is het nog niet al. Deze vier personen, hoe welmenende zy ook zyn mogen, kunnen nog verdeelt zyn. Daar wordt niet dan een gunsteling vereischt, om uwe Majesteit in eene volkomene rust te stellen. Het is nodig, dat uwe Majesteit iemandt verkiest, aan welken de zelve het ganssche geheim der regeringe aanbetrouwt, en door welken de zelve kan weten de gevoelens van alle de andere staatsdienaren, van hunne oogmerken en van hun beleidt onderrecht worden, en hen doen weten het gene uwe Majesteit oorbaar zal vinden hen van zyne voornemens en welbehagen te doen weten. Op deze wyze zal uwe Majesteit een volstrekt vermogen behouden, het welk Gy aan zo vele personen niet kunt gemeen maken, zonder het zelve te krenken. Het is byna met het gezag der koningen als met den loop eener riviere gelegen: byaldien men den oorsprong eener riviere verdeelt, en de zelve door verscheide waterleidingen doedt lopen, put men de zelve uit, en doedt de rivier verdrogen. In het tegendeel moet men alle de beeken, zo veel men kan, derwaarts heenen leiden, op dat de stroom groter worde. Dus moet zich ook de oppermacht niet uitbreiden over verscheide onderwerpen, maar besloten zynde in een hoofdt moet zy*

1513.

1513. *zy tot zich trekken alle andere hoofden van den ſtaat. Daarenboven is de aanſtelling van een gunſteling het eenigſte middel om te verkrygen twee voordeelen van een gelyk belang, en dat onmogelyk is anders te bewaren, te weten: het geheim, dat de ziel is van de regeringe, en de afdoening der zaken, dat het geluk des volks uitmaakt. Het gene door zo vele handen gaat, kan niet lang verholen blyven, noch ſpoedig afgedaan worden. Gy zult nog een anderen byſtandt vinden, die niet minder aanzienlyk is door de behandeling van uwen gunſteling. Hy zal het doel zyn voor alle de pylen van den nydt, welke eene volſtrekte oppermacht altoos verſelt, en hy zal beladen blyven met den haat over ongelukkige uitkomſten, welke men altydt niet beletten kan, en die het volk u anders zal verwyten, als het niemandt vindt, op wien het de ſchuldt daar van ſchuive. Eindelyk, de verheffing eens gunſtelings vergelyke ik by den top der pronknaalden*, op welke men de beelden der vorſten ſtelt. Alle de grootheit van den ſtaatsdienaar ſtrekt alleen om de Majeſteit van den meeſter te doen uitſchitteren, die hem daar mede bekleed heeft, en die alles op zyne zorgen laat beruſten. Voor het overige behoeft uwe Majeſteit niet te vrezen om anderen daar door nayverig te maken. De groten van uw koninkryk zyn alleen beducht om hun gezag te bewaren over hunne leenmannen, zonder zich met de regeringe te bemoeien; en uwe Raden bepalen zich tot de waarneminge van hun ampt. Zou ik nu na dit alles, Sire, voortgaande met tegen uwe Majeſteit te ſpreken met die vryheit, welke my de zelve vergunt, durven zeggen, dat uwe Majeſteit niemandt ooit zal vinden, die meerder toegedaanheit aan uwen wille, of meerder oplettendheit op alle zaken zal betonen, dan my, indien uwe Majeſteit my gelieft te vereeren met eene bedieninge, de welke zo wel eene onſchendbare getrouwigheit vereiſcht, als eene onvermoeide naarſtigheit?*

* Pyramiden.

Wolſey verkrygt het geen hy verzocht heeft. *M. Herbert.*

Dit geſprek deedt terſtondt die uitwerking, welke *Wolſey* zich daar van belooft hadt. De koning, wiens geeſt hy te voren hadt ingenomen, maakte hem zynen eerſten ſtaatsdienaar, en ſtelde alle zaken van gewigt in zyne handen. Men zag dezen gunſteling in korten tydt verheven tot eene zodanige macht, dat hy over de ganſche regering het beſchik hadt. Zyn huis wierdt terſtondt vervult met geſchenken van de grootſten van het koninkryk, de welke door deze mildheden zyne vriendſchap zochten te verkrygen, en zyn voorſpoedig lot trok naar zich een groot getal hovelingen, de welke geloofden, dat 'er geen beter middel ter bevordering was, dan zich aan hem te verbinden. *Karel Brandon*, ſedert hertog van Suffolk, was onder dat getal. Hy was een edelman, wiens goede geſtalte en behendigheit in de wedlopen en tournooiſpelen hem by den koning zo bemind hadden gemaakt, dat hy niet alleen verheven wierdt tot de waardigheit van ondergraaf † van Ryſſel, maar zelfs in de maagſchap des konings aangenomen. Echter oordeelde de zelve zyne bevordering niet zeker, indien hy niet door *Wolſey* onderſteunt wierdt. Zodanig hadt zich deze laatſte door de gaauwigheit, die hy bezat, van den geeſt zyns meeſters weten meeſter te maken, alleen daar op toeleggende om des zelfs bevelen te doen uitvoeren, zonder noch der zelver aardt, noch der zelver aangelegenheit en zwarigheden te onderzoeken. Aan den anderen kant, gelyk hy hem eene afkerigheit hadt ingeboezemt tegen al het gene zyne vermaken hinderlyk kon zyn, en eene trotſchheit tegen de genen, die zich tegen zynen wille ſtelden, belette hy hem zich in den Raadt te laten vinden, om zyne vermakelykheden niets te onttrek-

† Vicomte.

ken, of zich door vertogen eenige moeielykheit te laten aandoen. Dus beſtierde de gunſteling, onder voorwendſel van zynen meeſter te ontlaſten, den ſtaat met een volſtrekt oppergezag. Wy zullen in het vervolg zien, hoe lang de ongemene gunſt van dezen tweeden *Haman* duurde, gelyk hem eenige ſchryvers noemen *: een naam, zeer wel overeenkomende met den top der pronknaalden, by welke hy zyne verheffing vergeleken hadt.

* De Vadet *Orleans* in zyne geſchiedenis der ſtaatveranderingen in Engelandt.

Alles tot den overtocht van het leger naar Vrankryk gereed zynde, overwoog men in den Raadt met ernſt het gevaar, aan het welke de koning zyn perſoon en zyn koninkryk bloot ſtelde door deze overzeeſche onderneminge. Eenigen wilden, dat hy den oorlog zou voeren door zyne veldheeren; anderen in het tegendeel hielden ſtaande, dat het zyne eere te na was, zyn leger zelf niet te gebieden: behalven dat hy zich een geheel anderen uitſlag kon beloven van zyne voornemens, welker uitvoering zyne tegenwoordigheit gemakkelyk zou maken, dan van die gene, de welke alleen op het gezag zyner opperbevelhebberen ſteunden. De eerſten zeiden, *dat de Voorzienigheit den koning nog zeer jong den troon hebbende doen beklimmen, hy zyne kroon zo ligt niet moeſt wagen, noch de ruſt van zyne onderdanen, zich aan het blinde geluk overgevende, het welk de koningen niet meer dan den minſten der onderdanen ſpaart; dat hy derhalven in zyne ſtaten moeſt blyven, om daar de vrede en den overvloedt te handhaven, en dat hy het aan welgeoeffende veldheeren moeſt overlaten om de legers te gebieden, welke hy over zee wilde zenden; dat hy gene kinderen hadt om hem op te volgen, en dat de voorzichtigheit niet toeliet, dat hy zich van zyn koninkryk verwyderde, zonder daar van de opvolging te verzekeren door de geboorte van een opvolger; dat het waar was, dat de koningin van Schotlandt, zyne zuſter, een onwederſprekelyk recht hadt tot de ryks-opvolginge; maar dat haar de zelve echter kon betwiſt worden door de aanhangers van het huis van Jork, die zich veel ligt bedienen zouden van den haat, welken men den Schotten toedroeg, om te begunſtigen* Edmond van Pole, *grave van Suffolk, geſproten uit eene zuſter van* Eduard *den IV; dat dus alles het vertrek des konings afkeurde; dat zyn leven dierbaar was aan zyn volk; en dat hy het voor geen gevaarlyker omſtandigheit kon bloot ſtellen.*

Redenvoering van die genen, welke het willen beletten.

De anderen antwoordden daar op in het tegendeel, *dat de vrees, welke men zich zelf maakte wegens den voorgewenden eiſch van den grave van Suffolk, en der aanhangeren van het huis van Jork, of geheel weggenomen, of hereenigt in de nakomelingſchap van* Henrik *den VII, ydel was en eene herſſenſchim; dat voor het overige, wel verre dat des konings jonkheit eene reden was om zynen tocht naar Vrankryk te beletten, het in dezen ouderdom was geweeſt, dat* Alexander, *dat* Auguſtus, *en dat zo vele keizers en koningen, in de Geſchiedeniſſe zo befaamd, hunne veroveringen begonnen hadden; dat men daar van, zonder buiten Engelandt te gaan, doorluchte voorbeelden hadt in vele van des zelfs vorſten, en dat de koning zyne kroon nooit beter zou verzekeren, dan met den ſchrik te brengen onder zyne vyanden aan het hoofdt zyner legers; dat de roem, welken hy door zyne dapperheit zou verkrygen, hem van vremden zou doen vrezen, en van zyne onderdanen eerbieden; dat het wel waar was, dat in deze onderneminge gevaar ſtak: maar dat dit gevaar de onderneming heerlyker maakte, en dat een vorſt geen onſterffelyker roem kan behalen dan door gevaren, onafſcheidelyk van grote ondernemingen; dat men zich in deze gelegenheit aan de Voorzienigheit moeſt overgeven,*

Antwoordt der anderen, die van een ander gevoelen zyn.

1513. *en ſtoutmoediglyk treden in het veníperk der helden.*

Mogelyk was dit laatſte gevoelen nog niet gevolgt, hoe grote drift de koning ook betoonde tot deze onderneminge, ten ware de brieven, welke hy van *Maximiliaan* ontfing, hem al de zwarigheit, welke de genen, die hem daar van wilden afraden, maakten, hadden doen te boven komen. De keizer verzocht hem, om zich, zonder tydverzuim, naar Pikardië te begeven, alwaar hy zich met zyn leger by hem zou komen voegen, niet met een voornemen om het bewindt met hem te delen, maar om in perſoon als een beſoldeling onder zyne vaandelen te vechten. Hy voegde by deze zo vleiende onderdanigheit de vermaningen van den paus, en den optocht der Zwitſers, gereed om in Burgundië te trekken.

De koning volgt het laatſte gevoelen.

Alle deze aanmerkingen ſleepten *Henrik* mede. Hy was niet langer meeſter over een gevoelen van eere, het welk alle de redenen van ſtaatkunde doedt zwygen: doch het koſtte den grave van Suffolk het leven, van welken men het geraden vondt dat hy zich ontſloeg, uit vreze, dat hy eenige verwarringen by des konings afzyn in het ryk mogt veroorzaken. Deze ongelukkige graaf was, als boven verhaalt is, gevangen naar den Tour gezonden, op het bevel van *Henrik* den VII, aan welken hem de aartshertog *Philips*, tot wien hy gevlucht was, hadt overgelevert.

Pole, graaf van Suffolk, onthoofd.

Hy wierdt onthoofd, zonder dat men hem eene misdaadt aanwees. Mogelyk wiſt men geen andere dan die van zyne geboorte en van zyne dapperheit: een heer, wel is waar, al te onruſtig, en al te zeer tot oproer genegen gedurende de verwarringen van de voorgaande regeringen: doch welken *Henrik* de VII echter, hoe kwaad van vermoeden en hoe wreed hy ook was, niets anders dan de gevangenis meende verdient te hebben. Maar zyn navolger offerde hem aan zyn wantrouwen op, meer door ſtrengheit dan rechtvaardigheit, door deze daadt betonende, dat hy 'er weinig werk van maakte het doorluchtigſte bloedt te ſtorten. Men zegt, om hem te verontſchuldigen, dat de graaf van Suffolk overtuigt was heimelyke verſtandhouding met *Richard van Pole*, zynen oudſten broeder, gehad te hebben, die overgegaan was in Franſchen dienſt, en die zich bevondt in de belegering van Terouane, van welke wy nu gaan ſpreken, het bevel voerende over eene bende van zes duizend mannen.

Inſcheping der Engelſche benden.

* *Mezeray.*

M. Herbert.

Men begon eindelyk de benden in te ſchepen. Indien men den Franſchen geſchiedenisſchryver * gelooft, beſtonden de zelve in vyf duizend paarden en veertig duizend man te voet. De Engelſche ſchryvers, die de zelve zo talryk niet maken, zeggen, dat zy op drie verſcheide malen wierden ingeſcheept. De eerſte inſcheping geſchiedde in de maandt May, namentlyk van acht duizend man, behalven de ruitery en de edellieden, die als vrywilligers dienden. *Georg Talbot*, graaf van Shrewsbury, grootmeeſter van de klederkamer des konings, was algemeen bevelhebber daar over. De voornaamſte onder-bevelhebbers waren *Thomas Stanley*, graaf van Derby, de Lord prioor der ridderorde van St. Jan †, de Lords *Fitz-water*, *Haſtings*, *Cobham*, en *Rice ap Thomas* ‡. Deze laatſte hadt het bevel over de ligte paarden. Zy kwamen omtrent het midden van May te Calais aan, en wierden gevolgt door een ander ligchaam van zes duizend man, onder het bevel van Mylord *Herbert*, kamerling. Hy hadt by zich de graven van Northumberlandt, van Kent, en van Wiltshire, de Lords *Audley*, en *de la Ware*, de vryheeren van Carrew, en van Curſon, nevens vele ridders en edellieden. Deze benden ontſcheepten te Calais vyftien dagen na de andere. Zy verwachtten alle te zamen de koninklyke bevelen, en hebbende de zelve ontfangen vertrokken zy op den 17 Juny in ſlagorder, nemende den weg naar Terouane. Deze ſtadt is in Artois gelegen, en was van ouds de hoofdſtadt der inwoonderen van Belgiſch Gaule, welke de Romeinen *Morini* noemden.

†Deze prioor voerde den tytel van eerſte baron van Engelandt.

‡ of *Rys ap Thomas.*

1513.

Belegering van Terouane door de Engelſchen.

De Engelſchen kwamen voor de plaats op den vyfden dag van hunnen tocht, en begonnen de belegering, doende hunne tenten ſpannen, en werkende aan de beſchanſſinge van hunne legerplaats. De ſtadt was wel verſterkt, en met eene brede gracht omringt; de muren en bolwerken in een goeden ſtaat, en wel van geſchut voorzien, de welke geduriglyk op de belegeraars wierden losgebrand. De vryheer van Carrew * wierdt in den eerſten nacht dood geſchoten in de tent van Mylord *Herbert*, en zo digt by dezen veldheer, dat eenige Franſchen ſchryven, dat de zelve kogel hen beide dood ter aarde wierp. De ſtadt was ook met eene goede bezettinge van twee duizend landsknechten, en twee honderd en vyftig piekeniers voorzien, onder het bevel van *François van Teligny* en *Antony van Crequi*, heer van Pontdormi. Aan de andere zyde vervaardigde men van alle kanten een machtig leger om de plaats te hulp te komen, onder het opperbevel van de hertogen van Longueville en van Paliſſe. De hertog van Gelder moeſt het zelve verſterken met tien duizend man, en *Richard van Pole*, hertog van Suffolk, met zes duizend. De koning van Vrankryk, zich in perſoon daar by niet kunnende laten vinden ter oorzake van het voeteuvel, hadt zich in eene rosbaar naar Amiens doen dragen, het welk niet verder dan een dag van het leger gelegen was.

* of Carow.

Acta. Publ. Tom. XIII, fol. 370.

De koning van Engelandt was zelf nog niet overgekomen. Hy maakte eerſt eene verordening, hoedanig het ryk gedurende zyne afwezenheit zou beſtiert worden, gevende by eene volmacht van den 11 Juny de regering daar van over aan de koninginne *Catharina*, zyne gemalinne; waarna hy ſcheep ging met het overige van het leger, beſtaande uit negen duizend ſoldaten, en drie duizend ſchansgravers, nevens veel geſchut, reistuig, en krygs-en mond-behoeftens, zamen ingeſcheept in vier honderd ſchepen. Hy landde op den laatſten Juny te Calais aan, alwaar hy begroet wierdt door de afgezanten van den keizer, van de hertoginne van Savoie, beſtierſter der Nederlanden, en van den hertog van Brunswyk. *Wolſey*, zyn eerſte ſtaatsdienaar en gunſteling, verſelde hem; en wy zullen hem naderhandt den koning overal zien volgen, en zich tot ſcheidsman maken van vrede en van oorlog. Hy was te voren in dienſt geweeſt van den gemachtigden tot het betalen der bezettinge van Terouane; en gelyk hy veel verſtandt hadt, zo hadt hy op alles naauwkeurig acht genomen, waar van hy een ontwerp overgaf.

Komſt des konings te Calais.

Hy komt in het leger.

De koning vertrok den 2 July van Calais naar het leger. *Karel Brandon*, een ander gunſteling van hem, welken hy kort te voren ondergraaf van Ryſſel hadt gemaakt, en die met hem was overgekomen, geleidde de voorhoede van het leger, hebbende tot luitenant generaal den grave van Eſſex. De koning was in de middeltocht, hebbende op de vleugels geſtelt den hertog van Buckingham ter regter, aan het hoofdt van zes honderd uitgelezene mannen; en *Poyning* aan de linker handt, met een gelyk getal brave manſchap. *Henrik Guilford* droeg den ſtandaardt. De achterhoede

1513. hoede wierdt geleid door *William Compton*. Het gevolg van den biſſchop van Wincheſter, en van zynen vriendt *Wolſey*, ten getale van meer dan acht honderd menſchen, maakten het grootſte gedeelte daar van uit. Het geſchut was tuſſchen beide in geplaatſt, en men verwonderde zich onder het zelve voornamentlyk over twaalf ſlukken geſchut van eene buitengemene grootte, de welke de koning zyne twaalf Apoſtelen noemde. *Anthony Oughtred* en *Jan Nevil* volgden in den ſtaart met vier honderd man, met lanciën gewapent. Naauwlyks waren zy op den Franſchen bodem getreden naby Ardres, of zy kregen tyding van den optocht der vyanden. Het was hunne ganſche ruitery, de welke *Bajard* en *Pienne* geboden. Zy hadden een groot voordeel op het leger des konings, byna geheel uit voetvolk beſtaande, en dat zich in een open veldt bevondt, zonder door eenige verſchanſſinge gedekt te zyn. *Bajard* wilde hen ook aantaſten; maar *Pienne*, die het opperbevel hadt, dorſt het niet wagen: en *Rice ap Thomas* *, die uit de legerplaats voor Terouane vertrokken was met vyf honderd paarden, en zich by het leger hadt gevoegt, trok ſtoutmoedig op de vyanden aan, gevolgt van den grave van Eſſex, en van *Guilford*, met twee honderd boogſchutters te paardt. De Franſchen, hen ziende aankomen, deinſden te rug. Zy ontnamen hen echter twee ſtukken geſchut, van welke de Engelſchen wel haaſt een wederom namen. Dus keerde de koning weder in zyn leger op den 4 Auguſtus, ten ſpyt der vyanden, die zeiden, dat de Engelſche voetknechten voor hen gevlucht waren. Hy liet vervolgens eene tent voor zich opſlaan, de welke zeer koſtelyk was, en geheel van goudt blinkte. Men liet by zyne aankomſt eene myn ſpringen, om eene breſch in den muur te maken; doch de Franſchen hadden eene tegenmyn gegraven, die de uitwerking daar van belette: zo dat de belegeraars, een aanval gedaan hebbende, afgeſlagen wierden, en het verlies was byna gelyk aan de eene en de andere zyde.

* uit het prinsdom van Walles.

Inval der Zwitſers door Burgundië in Vrankryk. *Mezeray.*

Ondertuſſchen waren de Zwitſers, die door den keizer opgemaakt waren, en de welke zich ſedert den veldſlag van Novara onverwinnelyk gelooſden, door Burgundië in Vrankryk getrokken, en hadden zich voor Dyon * nedergeſlagen, met een leger van twee en twintig duizend man. De keizer hadt 'er den adel uit het Franche Comté, en eenig Hoogduitſch paardevolk bygevoegt, onder het bevel van *Ulrich*, hertog van Wurtemberg. *Tremouille* was binnen de plaats, de welke hy zes weken lang verdedigde: doch geen ontzet te gemoet ziende, en vrezende, dat zo de zelve ſtormenderhandt verovert wierdt, het overwinnend leger tot voor de poorten van Parys zou rukken, vondt hy geraden een verdrag aan te gaan. Hy boodt den Zwitſers derhalven eene grote ſomme gelds aan, het welk hen verblindde; namentlyk hy beloofde hen van des konings wegens zes maal honderd duizend kronen, waar van hy hen ten eerſte twintig duizend zou betalen; en om te voldoen aan het ſtuk van eere, dat hen de wapenen hadt doen opnemen, beloofde hy ook, dat de koning afſtandt zou doen van de kerkvergadering van Piza, en van het hertogdom van Milaan, waar van zy zich beſchermheeren gemaakt hadden. Hy gaf zes gyſelaars, twee edellieden en vier burgers, tot beveſtiging van dit verdrag, tot dat de koning het zelve zou bekrachtigt hebben. Maar de zelve geweigert hebbende zulks te doen, ſtonden de Zwitſers in beraadt om hen alle te doen onthoofden: doch hunne gierigheit wederhieldt hen, en de vrees van zes maal honderd duizend kronen te verliezen ſpaarde de waarborgen van het verdrag in het leven. Daar zyn ſchryvers, die zeggen *, dat deze gyſelaars ontkwamen, en dat de Zwitſers, daar over als razende zynde, die van Geneve dwongen hen den voorzitter van Grenoble, afgezant van Vrankryk, over te leveren, den welken zy op de pynbank bragten. Wat 'er van zy, *François* de I naderhandt tot de kroon gekomen zynde, beveſtigde het verdrag, dat *Lodewyk* de XII niet hadt willen goedkeuren.

* *Wicquefort* in zyn boek van de Afgezanten.

Zy belegeren Dyon.

* of Dijon.

De voorzichtigheit van *Tremouille* bewaarde Dyon, en geheel Burgundië, en het was eene ſtaatkundige ſtreek, de Zwitſers aldus wederom te zenden in den tydt dat de Engelſchen zich meeſter maakten van Terouane. De keizer was in het Engelſche leger gekomen met weinig benden, en volgens den brief, welken hy daar over aan den koning geſchreven hadt, was hy op ſoldy geſtelt, en hadt betaling genoten, die men op honderd ryksdaalders des daags geſchikt hadt. Dus kon *Henrik* de VIII roemen, dat hy den keizer tot eenen van zyne hoofdmannen hadt, en het Engelſche leger evenaarde daar omtrent den roem der Romeinen, de welke van ouds koningen onder de bevelhebbers hunner hulpbenden getelt hadden. Doch dit was ook al het voordeel, het welk de koning daar van trok. Hy liet voor den keizer eene prachtige tent van goud laken opſlaan, en gedurende de twee dagen, die *Maximiliaan* in het leger bleef, onthaalde hy hem treffelyk. Wanneer hy vertrok, kreeg men tyding, dat de Franſche hulpbenden naderden naar den kant van de Lye †. Deze ſtreek was door de belegeraars niet bezet, en de vyanden onderſtonden daar door in de ſtadt te geraken. De koning deedt in der yl vyf bruggen over de rivier ſlaan, over welke hy met zyn ganſche leger trok, en met den keizer, die hem op den voet gevolgt was, om zich by het gevecht te laten vinden. Naauwlyks was het leger de Lye overgetrokken, of men kreeg de tyding, dat zich de vyanden in ſlagorder geſtelt hadden. De koning vaardigde aanſtonts een gedeelte van het leger af met tien ſtukken geſchut, en liet de zelve tot op eene hoogte naderen, waar van zy zich meeſter maakte, eer dan de vyanden daar gekomen waren. De hertog van Longueville was hun opperhoofdt; *la Paliſſe* hadt na hem het voornaamſte bevel, en alle krygshoofden van aanzien, die in Vrankryk waren, wilden by eene zo gewigtige onderneminge tegenwoordig zyn. De beroemde *Bajard*, *la Fajette*, *Clermont van Anjou*, en *Buſſi van Amboiſe* waren onder dit getal. De hertog van Gelder en *Richard van Pole* waren ook in het leger gekomen met hunne benden. De veldſlag viel voor op den 16 Auguſtus naby Guinegate. De Franſchen, die meer paardevolk dan voetvolk hadden, deden terſtondt de eerſte krygshopen ‡ te rug wyken, die zy in den weg vonden. Doch zy waren wel verwondert, zich door het geſchut te zien begroet, het welk de koning van pas hadt laten planten op de hoogte, van welke wy boven geſproken hebben, gelegen op den doorgang der twee legers, en bezet door de Engelſchen, die van den heuvel afkwamen, en een geſchreeuw van blydſchap maakten, als of zy van de overwinninge verzekert waren. Inderdaadt, de zelve wierdt hen niet lang betwiſt. De vyanden, die niets minder dan dezen aanval verwachtten, wierden met een zodanigen ſchrik bevangen, dat zy de vlucht namen, brengende de zelve verbaaſtheit in het overige des legers,

† of Lys, of Lis.

De koning trekt over de Lys, om de Franſchen te bevechten.

‡ *Bataillens.*

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

1513. waar door eene grote wanorder wierdt veroorzaakt. Te vergeefsch was het, dat de opperhoofden hen zo met woorden, als door hun voorbeeldt zochten aan te moedigen; niets was bekwaam de vluchtenden wederom te herstellen. De hertog van Longueville, de marquis van Rothelin, *Bajard*, *la Fajette*, *Clermont*, en *Bussi van Amboise* wierden gevangen. *Palisse* en *Imbrecour* kwamen terstont overeen wegens hun losgeldt, en wierden in vryheit gestelt. Anderen zeggen, dat zy middel vonden om het te ontvluchten. Om de waarheit te zeggen, het was veel eerder eene verstroojing der vyanden dan een veldslag. Ook noemde men dezen veldslag *de nederlaag der sporen* *, doordien zich de Franschen daar meer van bedient hadden dan van hunne degens. De koning en de keizer wenschten elkander om strydt op het slagveldt geluk, en deden het *Te Deum* zingen, de keizer by deze plegtigheit het rode kruis dragende, zynde dat van Engelandt †.

Nederlaag der Franschen.

* *La Journée des éperons.*

† Het kruis van St. *Joris.*

De leeftocht, welken de Franschen in de belegerde stadt wilden werpen, hadt geen beter geluk. De Engelschen tastten het geleide aan tusschen Guisnes en Terouane, en *du Plessis*, die 'er het bevel over hadt, kwam te sneuvelen. Vyftien dagen daar na, te weten den 22 Augustus, was *Crequi* gedwongen een verdrag wegens de overgave te maken. De koning stondt hem billyke voorwaarden toe. Hy trok gewapend uit de stadt, met al zyne pakadie, en de bezetting in eene goede order, met slaande trommelen en vliegende vaandelen. Al het geschut bleef in de plaats. De koning, verselt van den keizer, die hem altydt den voorrang gaf, deedt 'er zyne intrede op den 24 Augustus.

Overgave van Terouane.

M. Herbert. De billykheit vereischte, dat eene stadt, welker verovering den koning zo veel gekost hadt, en daarenboven de eerste verovering des konings was, behoorde bewaart te worden, als een doorluchtig gedenkteken van zyne dapperheit, en een gelukkig voorteken voor zyne wapenen. Het gebeurde echter anders. De keizer hieldt zo lange by den koning en zynen Raadt aan, tot dat hy verkreeg, dat deze stadt, die zyne grenzen nadeelig was, om dat men uit de zelve gedurige stropingen deedt, niettegenstaande het verdrag van overgave, ontmanteit en verbrand wierdt. Men spaarde alleen de kloosters en kerken. Dit was de beloning, welke *Maximiliaan* verkreeg voor zyne bewezene onderdanigheit, en dat hy besolding van den koning van Engelandt getrokken hadt. De zelve plukte dus de eere, maar hy alle de vruchten van deze overwinninge. De stadt wierdt naderhandt door de Franschen herbouwt, en ten twede male tot den grondt afgebroken in den jare 1553, wanneer *Karel* de V de zelve innam, zonder zelfs de kerken te sparen.

De koning doedt de muren slechten, op het verzoek des keizers.

Henrik onderneemt de belegering van Doornik, op het aanhouden van *Maximiliaan.* Het was ook op het verzoek van den keizer, dat de koning de belegering van Doornik ondernam. Deze stadt, eene der fraaiste van Vlaanderen, en aan de Schelde gelegen, bragt die van Rysel, de gewone verblyfplaats der bestiersters van de Nederlanden, van welke zy maar vyf mylen aflegt, altoos veel nadeel toe; en *Maximiliaan* zag de zelve liever in de macht der Engelschen, dan in die der Franschen, doordien hy de nabuurschap van de eersten zo niet te duchten hadt als die van de laatsten. Hy maakte dan, dat *Henrik* zyne wapenen weder naar dien kant wendde, om den veldtocht met de veroveringe van die stadt te besluiten. De maatregelen ten dien einde genomen zynde deedt men het leger voorttrekken. Gedurende den tocht wierdt de koning door de hertoginne van Savoie genodigt om zich eenige dagen te Rysel te komen verfrischen. 1513.

Hy ging derwaarts, en bragt daar drie dagen door met spelen, dansen en maaltyden. Hy hadt alle dagen voortreffelyke gerechten, wordende des avonds een blyspel voor hem vertoont, waar op een baal volgde; en de hertogin liet by deze gelegenheit al de pracht en statie van een zwierig hof blyken. Doch niets beviel den koning meer dan de hofstoet, die om haar was. Onder den zelven bevonden zich in eene welgeregelde order vele mevrouwen van rang en aanzien, voor het grootste gedeelte schoon en welgemaakt, en alle aangenaam en geestig. De koning, nog jong zynde, was 'er van aangedaan, en hadt werk eene zo vermakelyke plaats te kunnen verlaten. Hy moest, om zulks te doen, aan zyne eere gedenken, de welke hy in een zo vermakelyk hof scheen vergeten te hebben. Hy nam eindelyk afscheidt van de hertoginne, en van alle de mevrouwen, om zich naar zyn leger te begeven, het welk niet verre van daar lag, en hem afwachtte. Naauwlyks was hy buiten de stadspoorte, of daar kwam een zo dikke mist op, dat men ter naauwernoodt zien kon. De koning verdwaalde, en die van zyn gevolg verloren hem uit het gezicht, zonder dat zy hem konden wedervinden. Gelyk hy nu niet wist, welken weg hy moest nemen, zo ontmoette hy gelukkiglyk een voetelaar, die uit het leger kwam. Hy liet zich door den zelven naar het leger leiden, en zyne tegenwoordigheit stilde de ongerustheit, waar in die van zyn gevolg, die voor hem aangekomen waren, het gehele leger gebragt hadden. Hy zette vervolgens zynen tocht voort, en vertoonde zich voor Doornik. Hy liet de stadt van den bevelhebber opeischen; en alzo de zelve weigerde zich over te geven, moest de belegering op de gewone wyze ondernomen worden. De koning nam zyne wyk aan de Noordzyde, de graaf van Shrewsbury aan het Zuiden, en Mylord *Herbert* aan het Westen. Men wierp terstondt de batteryen op, en men begon de muren te beschieten.

De hertogin van Savoie onthaalt den koning te Rysel.

Ondertusschen kwam 'er een postloper * aan, welken de graaf van Surrey †, die een leger op de grenzen van Schotlandt geboodt, aan den koning hadt afgevaardigt. De zelve bragt de tydding van den veldslag, welken hy op de Schotten bevochten hadt, in welke de koning onder de doden gebleven was. De graaf van Surrey zondt den koning des zelfs wapenrok, als een doorluchtigen buit, en een zeker bewys van zyne overwinninge. De ongelukkige koning *Jakob* de IV, bewogen door de aanzoekingen van Vrankryk, en door den haat der twee volkeren, welken zyn huwelyk met de princesse van Engelandt niet hadt kunnen uitdoven, hadt een heraut gezonden voor Therouane, om den koning van Engelandt den oorlog aan te kondigen. Vrankryk meende daar door eene afwending te maken: doch de koning, zonder zich daar over te verwonderen, antwoordde den heraut, dat hy voor zyn vertrek zeer goede bevelen tot de beschermінge van zyn ryk gegeven hadt; dat de graaf van Surrey des zelfs grenzen met een leger bewaarde, en dat hy hoopte, dat Godt, een wreker van geschondene verbonden, hem zou bevryden voor de aanslagen van een vorst en een bondgenoot, die hem onrechtvaardig aantastte, verbrekende zoplegtig gemaakte verbonden. Hy deedt vervolgens zyne brieven tot antwoordt op deze verklaringe van oorlog vervaardigen. *Lyon*, Schotsch wapenkoning, hadt hem de verklaring aangeboden, bekleed met zynen wapenrok, en den

M. Herbert. *Lesley.*

* *Courier.*

† Mylord *Howard.*

Overwinning behaalt op de Schotten, met de doodt van *Jakob* den IV.

Gar-

1513. *Garter* †, eerſte wapenkoning van Engelandt, hadt hem binnen geleid. Doch eer *Lyon* weder by den koning, zynen meeſter, was gekomen, om hem het antwoordt te brengen, was de veldſlag gehouden op den berg Floddon.

† Aldus genaamt van de ridderorde van de kouſſebandt (*Jarretiere*), om dat die voornamentlyk gebruikt wordt in zaken, de welke de plegtigheden van deze orde betreffen.

Jakob de IV, de doodt van den zeeſchuimer *Andries Breton* willende wreken, wiens voorvallen boven verhaalt zyn, of een aanmerkelyken dienſt aan *Lodewyk* den XII doen, bediende zich van *Henriks* afweezen om met een aanzienlyk leger in Engelandt te vallen. Het zelve beſtondt uit zeſtig duizend man; en daar zyn zelfs ſchryvers, die het zelve op honderd duizend man begroten; en de koning van Schotlandt hadt 'er in perſoon het bevel over. De oorlog op de voorverhaalde wyze verklaart zynde, trok de Schotſche koning het landt in, en belegerde de ſterkte Norham, welke hy in weinig dagen innam. De graaf van Surrey, daar van verwittigt zynde, begaf zich op weg met zyn leger, het welk maar zes en twintig duizend man ſterk was. Hy vaardigde ter zelver tydt den zeevoogdt, zynen zone *, af langs de kuſten, hem bevel gevende om de beſte ſoldaten, welke hy zou vinden, tot hem te brengen, en zich by hem te voegen naby Alnewich †, in het landſchap Northumberlandt. Deze jonge heer verloor geen tydt, en bragt duizend brave mannen by zynen vader, die de zelve by zyn leger voegde.

* *Thomas Heward.*

† of Annwich, aan de Alne.

Met deze verſterking, aanmerkelyker door de dapperheit der Engelſchen, dan door hun getal, trok de graaf van Surrey regt op den vyandt aan, met een voornemen om hem ſlag te leveren. De grote menigte der Schotten verbaaſde hem niet; en hunne ſtroperyen verplichtten hem, om met hen aan den dans te raken, zyne manſchap niet kunnende doen beſtaan in een landt, het welk zy bedurven hadden. Hy kon echter zo ſchielyk niet handgemeen worden, als hy wel gewilt hadt. Hy vondt den koning uit de vlakte opgebroken, en gelegert op een heuvel, alwaar hy zich wel verſchanſt hadt, zyne linien uitſtrekkende tot aan den voet van den berg Cheviot, die zyn leger dekte. Daar was geen kans om hem op eene zo voordeelige plaats tot een ſlag te noodzaken. De graaf van Surrey prikkelde hem aan door de eere, om hem tot het gevecht te trekken. Hy zondt zynen heraut aan hem, genaamt *Rougecroix* (a), met een trompetter, en een uitdaagbrief, volgens de gewoonte van dien tydt. De uitdaagbrief behelde, *dat, naardien de koning van Schotlandt gewapenderhandt in Engelandt was gevallen, tegen de verbonden, tuſſchen hem met den koning van Engelandt gemaakt, de graaf van Surrey, veldoverſte van den laatſtgenoemden, hem daar over wilde ſtraffen; en dat hy hem tot het gevecht uitdaagde tegen den volgenden vrydag.* De uitdaagbrief was getekent op zaturdag den 4 September. De heraut hadt ook bevel van den zeevoogdt om den koning in het byzonder te zeggen, *dat hy zich vinden zou in het leger van den koning, zynen vader, om ſtaande te houden, dat de rover* Breton *rechtvaardig gedood was; en dat hy den zelven naar de andere wereldt zou doen volgen alle de Schotten, die hy zou ontmoeten, van voornemen zynde om niemandt dan den koning alleen te ſparen.*

Geſteldheit der twee legers, dat van Schotlandt en dat van Engelandt.

De graaf van Surrey zendt een heraut aan den koning van Schotlandt, om hem tot een veldſlag uit te dagen.

De heraut wierdt wel ontfangen. De koning van Schotlandt, een dapper vorſt, en die de eer beminde, verzekerde, *dat hy de begeerte van zynen meeſter zou voldoen zo haaſt als hy van Edenburg zou te rug gekomen zyn, werwaarts de zaken van zyn ryk hem riepen; dat hy het afdoen der zelve zou verhaaſten, en dat hy tydig genoeg weder te rug zou komen tegen dien dag, welken de graaf van Surrey hem noemde; zynde al zo, en zelfs onverduldiger naar het gevecht dan hy.* Hy gaf den heraut ook een brief voor zynen meeſter mede, behelzende het antwoordt op den uitdaagbrief. De zelve luidde aldus:

1513. Antwoordt des konings van Schotlandt.

Het komt niet te pas, dat gy ons verwyt geen woordt gehouden te hebben. Het verbondt, dat wy met uwen koning hadden, verplichtte ons van weêrzyden; maar doordien hy het zelve het eerſt heeft gebroken, zonder zorge te dragen voor de vergoedinge, welke wy geëiſcht hebben wegens de doodt onzer onderdanen, zyn wy bevoegt geweeſt om met recht daar over wraak te nemen aan het hoofdt onzer legers. Het is om die reden dat wy in Engelandt gekomen zyn, als in een vyandig landt, niet door bedrog, noch verraſſing, maar na dat wy u den oorleg verklaart hebben.

Brief des konings van Schotlandt aan den grave van Surrey.

Drie dagen daarna naderde de graaf van Surrey op drie mylen na aan de legerplaats der vyanden, en zondt den heraut te rug aan den koning. Hy nodigde hem af te komen in de vlakte van Milfieldt, indien hy een veldſlag wilde leveren, en buiten de verſchanſſinge te komen. Doch uit des konings antwoordt verſtaan hebbende, dat hy geen genegenheit hadt om zyne poſt te verlaten, bediende hy zich van deze krygsliſt om hem daar toe te noodzaken. Hy veranderde van legerplaats, en deedt zyn volk zorgvuldig voorttrekken, om de plaatſen te bezetten, waar uit de vyanden hun toevoer kregen. De koning, deze beweging gezien hebbende, brak van zyn kant ook op, doende zyne beſchanſſingen in den brandt ſteken, en onder begunſtiging van den rook, die zynen tocht bedekte, nam hy een draai om den berg, en zette zich vervolgens op des zelfs top ter neder, makende zich aldus meeſter van het veldt ter regter en ter linker zyde. Ondertuſſchen naderde de graaf van Surrey, zynde genoodzaakt geweeſt een langen omtrek te nemen om de vyanden te ontwyken, onaangezien de poelen en moeraſſen, welke hy dikmaals moeſt overtrekken. Hy kwam eindelyk aan de zyde van den berg, welken hy ook voornemens was te bezetten, om te beletten, dat de vyanden lyftocht konden halen uit de velden, daar onder gelegen. Maar hy wierdt toen gewaar, dat hem de koning voorgekomen was. Hy ontzette zich daar over evenwel niet; maar ziende, dat de plaats, daar de zelve zich gelegert hadt, ongemakkelyk om te genaken was, vermaande hy zyne ſoldaten daar tegen op te klimmen, en echter hunne gelederen te houden. Zyne twee zonen * geleidden de voorhoede, welke hy volgde met de middeltocht. *Stanley* hadt de achterhoede. Daar was nog eene hinderlage van paardevolk, over welke Mylord *Dacres* het bevel hadt. De koning, ziende de Engelſchen in eene onvoordeelige plaats gelegert, gaf het teken tot den ſtrydt, en ſtellende zich aan het hoofdt van zyn leger vermaande hy de Schotten met weinig woorden aan hunne oude dapperheit te willen gedenken. Hy zeide tegen hen: *dat de tydt gekomen was om hunne ongelyken te wreken, en de eere van het volk te herſtellen; hen van de overwinninge verzekerende, indien zy zyn voorbeeldt maar wilden volgen.* Deze woorden eindigende deedt hy allarm blazen. De graven van Lenox en Argile, die den regter vleu-

* *Thomas* en *Edmond.*

Beſchryving van den veldſlag.

(a) Hy was alleen een volgknecht (*Pour ſuivant*). Daar waren wapenkoningen (*Rex armorum*), herauten, en volgknechten. Men hadt drie wapenkoningen, *Garter*, *Clarence*, en *Norrey*; zes herauten: *York*, *Richemond*, *Sommerſet*, *Lancaſter*, *Windſor* en *Cheſter*: en vier volgknechten, welker een *Rougecroix* genoemt was, ter oorzake van het rode kruis, dat hy droeg. De drie anderen waren genoemt *Portcullis*, *Blewmantle* en *Rougedragon*.

1513. vleugel van zyne voorhoede geboden, bragten den linker van dien der Engelſchen in wanorder; en indien Mylord *Dacres* niet was toegeſchoten met zyne achterhoede, ten byſtandt van Mylord *Howard* *, was hy geſlagen geweeſt: doch hy ontzette hem, en hervatte het gevecht. Zyn broeder, die den anderen vleugel geboodt, was gelukkiger, en deedt de vyanden wyken, hoe zeer de graven van Crawford en Mont-roſe zulks ook zochten te beletten. De koning en de graaf van Surrey vochten aan het hooſdt van hunne middel-benden, in ſlagorder ſtaande ‡, met een gelyken moedt. *Stanley* wierp zich in de achterhoede der Schotten met zulk eene verwoedheit, dat hy hen van de hoogte van den berg dreef; en hen in de vlakte doende ſtil ſtaan, maakte hy het gebruik hunner pylen onnut, de ſchoot byna zonder vrucht zynde, ten minſte indien zy niet het onderſte boven afgeſchoten wierden. Na dat hy hen aldus in wanorder hadt gebragt, verbrak hy hunne gelederen, en daar door wierdt de overwinning veroorzaakt. De koning, die zulks gewaar wierdt, deedt eene ongelooflyke moeite om door de middeltocht der Engelſchen heen te dringen, en de zynen te hulp te komen. Hy wierp zich met den degen in de vuiſt in de ruiterbenden * van den grave van Surrey, en zynde tot aan den ſtandaard-drager doorgedrongen, hadt hy den zelven den ſtandaardt ontwrongen, indien *Howard* en *Stanley*, die te rug kwamen van het verſlaan der achterhoede, niet waren toegeſchoten om den zelven te beſchermen. Mylord *Dacres* wierp zich van zyn kant met zyne ruitery op het Schotſche voetvolk, om hunne gelederen ten eenemale te breken. De vyanden, de nederlaag van hunne voor-en achterhoede bemerkende, verloren den moedt niet; en aangemoedigt door het voorbeeldt van hunnen koning, en trachtende hem te redden, ſtelden zy zich in een kring, van alle kanten den Engelſchen het aangezicht toekerende. Daar geſchiedde eene grote ſlagting: de Schotten vochten als wanhopigen, en de koning, zyn leven niet ontziende, na dat hy daden hadt gedaan, die eene eeuwige gedachtenis verdienen, zeeg neder, met vele wonden doorboort zynde. Hy wierdt vertrapt door de hoeven der paarden, zo dat men werk hadt hem te bekennen, wanneer men na den ſlag de doden bezichtigde. Daar zyn 'er zelfs, die zeggen, dat het die geen was, die zynen ſtandaardt droeg, en welken men *Elphiſton* † noemt, welken men voor hem hadt genomen, en dat deze vorſt zich hadt geborgen; maar dat hy van de zynen gedood was in den overtocht over de rivier de Twede. Anderen wilden niet geloven, dat hy dood was, en lieten zich door bedriegers misleiden, die uitſtrooiden, dat hy zich te Kelſe geborgen hadt. Zy voegden daar by, dat hy naderhandt het heilige graf was gaan bezoeken, voorgenomen hebbende om aldaar het overige van zyn leven in boetvaardigheit door te brengen. Het volk geloofde dit verdichtſel, en de geſchichtſchryver §, die het verhaalt, meer dan vyftig jaren na dat het gebeurt was, zegt, dat men den koning nog in leven geloofde te zyn in zyne kluizenaars-woninge. Nooit is 'er een veldſlag gelevert, die bloediger of gedenkwaardiger is. De overwinning wierdt langer dan drie uuren betwilt, en de twee legers deden eene gelyke dapperheit blyken. Het geluk, of het goed recht, verklaarde zich ten voordeele der Engelſchen. De Schotten nochtans zeggen, dat hun verlies veroorzaakt was door de laſhertigheit, of door het verraadt, van eenige der hunnen, de welke aanſchouwers bleven van het gevecht, zonder zich daar in te mengen. 1513.

* de oudſte der twee zonen van den grave van Surrey.

‡ *Corps de bataille.*

Dapperheit des Schotſchen konings.

* *Esquadrons.*

Zyne doodt.

† *Leſley* noemt hem *Bonhardi.*

De Schotten wilden niet geloven, dat hun koning gedood was.

§ *Leſley.*

Wat 'er van zy, het ſchynt, dat *Henriks* verwenſchingen hare uitwerking hadden. Ten minſte het is zeker, dat de Engelſchen daar eene volkome overwinning behaalden. Meer dan acht duizend Schotten wierden in het gevecht gedood, onder welke men telt den aartsbiſſchop van St. Andrews, natuurlyken zoon des konings, twee biſſchoppen, twee abten, twaalf graven, en zeventien vryheeren. Het getal der gevangenen was even zo groot als dat der doden; en, het gene aanmerkelykſt is, de koning van Schotlandt verloor in dezen veldſlag het leven, of door de wapenen der Engelſchen, of door het ſtaal zyner eigene onderdanen, die hem het ongeluk dezer nederlage te laſt leiden. Men zegt, dat hem de zelve voorzegt was op eene wyze, bekwaam om hem daar van af te ſchrikken, indien onze noodſchikkingen niet onvermydelyk waren. Namentlyk weinig dagen voor den ſlag verſcheen hem een eerwaardig gryzaardt, gekleed met een langen paarſchen rok, en riedt hem den veldſlag af. Hy vertoonde hem het gevaar, waar aan hy zich bloot ſtelde, en hy voegde daar by, dat byaldien hy zyne waarſchouwing in den windt ſloeg, hy in den ſlag zou ſneuvelen. Dit gezegt hebbende verdween hy onder het volk, en de koning liet te vergeefſch overal naar hem zoeken. Deze omſtandigheit zou als eene ingebeelde herſienſchim kunnen aangemerkt worden, indien verſcheide geloofwaardige perſonen niet verzekerden getuigen daar van geweeſt te zyn. Wat 'er van zy, deze waarſchouwing, het zy waarachtig, of verdicht, kon des konings verlies niet wederhouden. *Buchanan.* *Baker.*

Henrik hoorde de tyding van deze overwinninge met zeer veel bezadigtheit. Hy verwonderde zich over de Goddelyke wrake tegen de verbrekers van verbonden, in zynen name bezworen, en de noodſchikking der veldſlagen, in welke de vorſten zo wel als de gemenen omkomen. Hy verheugde zich echter wegens eene overwinninge, de welke de vrede van zyn ryk verzekerde, en de welke Schotlandt ter zyner beſcheidenheit ſtelde. Hy deedt des anderen daags het *Te Deum* daar over zingen; en de biſſchop van Rocheſter deedt by deze plegtigheit eene kerkreden, ter zake dienende. De zelve kwam byna ten eenemale daar op uit, om aan te tonen, hoe zeer de vorſten verplicht zyn om de verbonden, welke zy eens gemaakt hebben, te onderhouden, en hoedanig Godt wraak neemt over de genen, die de zelve ſchenden, misbruikende zynen heiligen name, welken zy daar over tot getuige nemen. *M. Herbert.* Gematigtheit van *Henrik* den VIII op de tyding van deze overwinninge.

Deze plegtigheit was nauwlyks geëindigt, of de bevelhebber van Doornik handelde van overgave, en leverde die ſtadt, uit name des Franſchen konings, over in handen van dien van Engelandt. De kwade uitſlag, welken de Franſche wapenen toen van alle kanten hadden, hadt den bevelhebber den moedt doen verliezen, zo wel als den inwoonderen en de bezettinge, zo dat zy den byſtandt niet afwachtten, welken men voor hen geſchikt hadt. De voorwaarden van het verdrag behelſden: „ Dat de inwoonders den eedt van „ getrouwigheit zouden doen aan den koning „ van Engelandt, en Engelſche bezetting inne„ men; dat zy alle hunne voorrechten en vryhe„ den zouden behouden; en dat zy hem, den „ tydt van tien jaren lang, alle jaar vier maal hon„ derd duizend kronen zouden betalen". De koning deedt zyne zegepralende intrede in de ſtadt Verdrag van overgave der ſtadt Doornik. *Acta. Publ. Tom. XIII. fol.* 377, 378.

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

1513. 1513.

stadt op den 24 September, en stelde *Poyning* tot stadvoogdt of bevelhebber in de zelve aan. Met deze verovering wierdt de veldtocht besloten, zynde het jaargety te verre verlopen om eene andere belegering te ondernemen, en men sprak niet dan van verversschingen, en het krygsvolk de winterlegeringen te doen betrekken.

Wolsey verpicht den koning door zyn byzonder belang deze plaats te bewaren, in plaats van die te ontmantelen.

Voor het overige vondt men vreemd, dat de koning, die Therouane hadt laten slechten, wiens bewaring van zulk eene aangelegenheit en zo gemakkelyk was, ter oorzake van de nabyheit aan Calais, een voornemen hadt genomen om Doornik te bewaren, dat midden in Vlaanderen lag. *Wolsey* was daar de oorzaak van. Hy hadt zo groot een vermogen op den geest van zynen meester, dat deze vorst alles naar zynen zindeedr, zonder de beweegredenen te onderzoeken, de welke menigmalen niets anders ten oogmerk hebben dan het belang van den gunsteling. Doornik was de zitplaats van een bisschop; de stoel stondt ledig, doordien de bisschop *Lodewyk Guillard* zich den koning van Engelandt nog niet was komen onderwerpen, en *Wolsey* twyffelde niet, of de koning zou hem daar op plaatsen, indien hy het verzocht. Het was met dit oogmerk, dat hy hem raadde om de muren van de stadt weder te herstellen, en de zelve daarenboven met een kasteel te versterken. Hy prikkelde hem aan door den roem zyner overwinninge, en door de zorge van zynen luister, die zich zou vereeuwigen, naar hy zeide, door een zo doorluchtig gedenkteken. Hy vertoonde hem, dat hy was verplicht geweest te voldoen aan het wantrouwen van den keizer door de ontmanteling van Therouane; maar dat *Maximiliaan* zo een kwaad oog op Doornik niet hebbende, hy hem het-zelve gerustelyk zou laten bezitten; dat deze plaats een gedenkteken van zyne overwinningen was, het welk zynen naam al zo betaamd zou maken als dien van *Cesar*, die grote loftuitingen geeft aan de oude inwoonders van deze stadt *. De koning, door deze beweegredenen van staatzucht gestreelt, deedt wat zyn gunsteling wilde, en stelde hem wel haast daar na in het bezit van dat bisdom.

* In zyne Gedenkschriften.

M. Herbert.

De koning onthaalt de hertoginne van Savoie te Doornik.

De veldtocht geëindigt zynde verdeelde men de benden in de winterlegeringen, en men dacht alleen om zich te vermaken. De koning, willende op zyn beurt de hertoginne van Savoie onthalen, badt haar met hare tegenwoordigheit te vereeren eene stadt, de welke zich aan zyne gehoorzaamheit hadt onderworpen, en verzekerde haar, dat het genoegen, van haar aldaar te zien, het grootste vermaak zou zyn, het welk zyne overwinning hem zou kunnen verschaffen. Deze princesse, noch jong en uitnemend schoon zynde, kwam daar niet alleen, maar nam derwaarts met zich haren neef *Karel*, prins van Castilië, die naderhandt keizer wierdt †. Daar was tusschen dezen jongen prins en *Maria*, zuster des konings, een huwelyk gesloten ‡ door den aartshertog uit name van zynen zone, en door *Henrik* den VII van wegens de princesse, zyne dochter. De bestierster der Nederlanden, dezen prins met zich brengende, vernieuwde door hare tegenwoordigheit de gedachtenis van dit huwelyk, wiens voltrekking de overleden koning, *Henrik* de VII, zo zeer gewenscht hadt. Zy gaf 'er ook nieuwe hope toe, en de koning beloofde de princesse, zyne zuster, in den volgenden veldtocht mede te brengen.

† onder den name van *Karel* den V.

‡ Zie fol. 67.

Men sprak nog van een ander huwelyk. *Karel Brandon*, ondergraaf van Ryssel, en naderhandt hertog van Suffolk, de welgemaaktste en de beminnelykste man van het Engelsche hof, was in het gevolg des konings, die hem byna nooit verliet. Hy was zyn twede gunsteling, en mogelyk hadt hy meer genegenheit voor hem dan voor *Wolsey*; maar deze laatste was hem noodzakelyker. De een was slechts bekwaam voor zyne vermakelykheden, en de andere diende hem zo in zyne vermaken, als in zyne staatszaken. Wat 'er van zy, *Brandon* was te Doornik, en verscheen by alle de feesten en vermakelykheden, welke de koning, om de hertoginne te vereeren, aanrechtte, met eene bevalligheit, welke niemandt hem kon nadoen. Voornamentlyk betoonde hy in de ringspelen en in de tournooispelen eene vaardigheit, welke hem van alle anderen onderscheidde. De hertogin van Savoie was niet ongevoelig voor zo vele verdiensten, en de koning zynen gunsteling ondersteunende, scheelde het weinig, of hy was met deze princesse getrouwt. Maar hy was geschikt tot eene andere, nog veel heerlyker, verbindtenisse.

1513.

Aangenaamheit en minaryen van Mylord *Brandon*.

De hertogin van Savoje is van hem niet ongevoelig.

De keizer kwam den koning ook zien, en bragt met zich verscheide mevrouwen van zyn hof. Eene zo doorluchtige en uitnemende vergadering gaf gelegenheit tot het tournooispel, het welk de koning deedt afkondigen. Hy stelde een dag aan alle de ridders, die eene lancie wilden breken ter liefde des vrouwentimmers, en stelde zich met *Brandon*, welken hy tot zynen medehelper * nam, tot houder † van het tournooi. Vele ridders vertoonden zich op den bestemden dag, en iedereen liet daar zyne vaardigheit blyken: maar de twee houders van het tournooi behaalden den prys. Na deze vermakelykheden was de koning op zyne te rug reize bedacht. Hy gaf te voren last om eene sterkte te bouwen, waar over hy aan *Poyning* het opzicht gaf.

Maximiliaan komt te Doornik.

* *Second.* † *Tehant.*

De koning komt voor de twede maal te Ryssel.

Van Doornik kwam het hof te Ryssel, alwaar de hertogin van Savoie den koning nog eens wenschte te zien. Zy liet toen, het geen al het voorgaande overtrof, op de grote markt der stadt eene heerlyke zaal oprechten, bevloert met zwarte stenen, naar marmer gelykende. Men klom daar op langs verscheide trappen van de zelve stenen, en op deze ruime zaal, met zeer kostelyken huisraat opgeschikt, bragt men den ganschen nacht met dansen en andere vermakelykheden over. Een oneindig getal van waschkaarssen maakte den middernacht tot een helderen dag; het licht der zelven zette de schoonheit des vrouwentimmers nog groter glansch by, en de zwarte vloer diende om des zelfs blankheit te verheffen.

Pracht der hertoginne van Savoie.

De geschiedenisschryvers zeggen, dat de keizer en de hertogin den koning niet alleen zochten te vermaken, maar dat zy ook daar door, op den raadt van *Ferdinand*, den geest van dezen jongen vorst trachtten te winnen, die niet minder gevoelig was voor de vermakelykheden dan voor de eere. *Ferdinand* was van voornemen om een nieuw verbondt met hem tegen Vrankryk aan te gaan, en hy geloofde, dat indien zyne afgezanten hem met vermakelykheden bezet vonden, zy een gunstiger gehoor by hem zouden vinden, en spoediger hun oogmerk bereiken. De uitkomst beantwoordde ook de verwachtingen van *Ferdinand*.

De afgezanten van *Ferdinand* komen den koning te Ryssel vinden.

Petrus d'Orrea, *Johannes de la Nuca*, en *Gabriël d'Orti*, zyne afgezanten, kwamen te Ryssel in het begin van October; en het verdrag wierdt op den 17 der zelve maandt getekent. Het zelve was gesloten tusschen de twee koningen en den keizer, die aan den paus, aan den aartshertog, aan den hertog van Milaan, aan de Zwitsers en de Florentynen de vryheit gaven om mede daar in te treden. Het behelsde, dat *Ferdinand* een inval in Guienne zou doen aan den kant van Na-

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

1513. varre met veertien duizend vyf honderd man te voet, en vyftien honderd te paarde, alle zyn eigen volk, en het welk hy op zyne eigene koſten zou onderhouden, behalven zes duizend Hoogduitſchers, die door den kronen van Engelandt zouden betaalt worden. Dat deze laatſte alle maanden twintig duizend kronen zou opbrengen; en dat de oorlog op zynen naam zou gevoert worden tot herwinninge van zyne ſtaten in Guienne. Dat van den anderen kant deze vorſt, door den keizer ondersteunt, in Normandië en Pikardië zou trekken met zeſtien duizend man te voet, en vier duizend te paarde, Engelſch krygsvolk; en dat hy geen vrede zou maken dan met toeſtemminge van alle de bondgenoten. Het verdrag wierdt getekent door den biſſchop van Winchelter, en door den marquis van Dorſet uit den name van *Henrik*; door den heere van Berges, en door *Gerard van Pleine*, voorzitter van den hofraadt, uit name des keizers; en door de drie voorgemelde afgezanten van *Ferdinand* (a). De koning vertrok kort daar op * van Ryſſel, hebbende afſcheidt genomen van de hertoginne en van de mevrouwen, zeer vergenoegt over de heuſche onthalinge, welke men hem daar hadt aangedaan. De zelve waren het niet minder over zyne deftigheit, en over zyne geheel koninklyke manieren.

Nieuw verdrag tuſſchen *Henrik* en *Ferdinand* tegen Vrankryk.

* den 17 October.

M. Herbert. Wederkomſt des konings te Calais, alwaar hy verſcheide ridders maakt.

Hy kwam binnen twee dagen te Calais, aan het hoofdt van zyn leger. Hy maakte daar verſcheide ridders baanderheeren, de welke, gelyk elders gezegt is, toen de voornaamſte waren na de ridders van de kouſſebandt. *Thomas Cornwal*, vryheer van Burford, *Thomas Leigton*, *Thomas Blount*, en *Henrik Sachevereil* waren onder dit getal. Hy maakte enkelyk tot ridders *John Maynwaring*, *John South*, *John Digby*, en eenige anderen. Het waren deze ridders *, welke men van ouds Bacheliers noemde, of goude ridders, ter oorzake van de goude ſporen, welke zy mogten dragen, en welke men aan hunne voeten deedt op den dag van hunne aanſtellinge. Deze ridderorde wierdt alleen aan lieden van den degen gegeven, en die zich de zelve door hunne verdienſten waardig hadden gemaakt; maar men heeft de zelve naderhandt ook gegeven aan lieden van den tabbaardt. De plegtigheit daar van geſchiedt zonder veel toeſtel; de ridder valt op zyne kniën, en de koning raakt hem zachties aan met den bloten degen. Hy voegde daar van ouds deze woorden by: *Zyt ridder in Gods name* en daar na deze: *Nader, ridder*. De koning bleef eenige weinige dagen te Calais, de welke hy beſteedde om de nodige bevelen te geven tot de bewaringe van Doornik. Hy ging vervolgens ſcheep, en kwam den 24 October te Richemond aan, alwaar de koningin hem met ongeduldt verwachtte.

Wat de ridders Bacheliers waren.

* *Etat d'Angl. par Chamberlain. Inſtitut. de l'Ordre de la Jarret. par Ashmole.*

1513.

De eerſte zorg, welke hy droeg, was die tot de begraveniſſe van den koning van Schotlandt. Na dat hy het ligchaam op eene koninklyke wyze hadt doen balzemen, deedt hy het naar Nieuwkaſteel *, en van daar naar Shene, in de provincie van Surrey, brengen. Hy vondt zich wegens des zelfs begravinge verlegen, om dat deze koning begrepen was in den ban, welken de paus hadt uitgeſproken tegen den koning van Vrankryk, nevens welken hy de kerkvergadering van Piza aanhing. Men moeſt naar Rome zenden om de vergunning ten dien einde te erlangen; en de paus ſtondt dezelve niet toe dan alleen op de bede van den koning van Engelandt, en onder voorwaarde, dat hy vervullen zou de boete, welke hem de biſſchop van Londen zou opleggen. De brief was getekent den 29 November dezes jaars 1513. Een vreemd voorbeeldt van de heerſchzucht en ſtrengheit der pauzen, die hun gewaand gezag tot in het graf toe uitſtrekten, en aan den anderen kant van de laſhertigheit der koningen, die zich onderwierpen aan een juk, dat zo hatelyk is. De vrylating van Rome gekomen zynde, deedt de koning het lyk naar Londen brengen in de kerk van S. Paulus, alwaar het in een heerlyk graf wierdt bygezet. *Henrik* wilde daar door veel eer zyne achting voor de waardigheit van dezen vorſt tonen en voor hunne vermaagſchappinge, dan aan de ongelyken gedenken, welke hy van hem geleden hadt *.

Henrik draagt zorg voor de begraveniſſe van den koning van Schotlandt, zynen vyandt: de paus in het tegendeel kant zich daar tegen aan.

* of Newcaſtle.

Alla Publ. Tom. XIII. fol. 385.

*De biſſchop van Hereford, doot *Godwin* in het Engelſch overgezet, verhaalt de zaak anders.

De komſt des konings te Londen geſchiedde in een ſoort van zegepraal. Hy kwam daar te rug, beladen met eere, na een korten en gelukkigen veldtocht. In minder dan drie maanden tyds hadt hy twee aanzienlyke plaatſen verovert, een roemruchtigen veldſlag gewonnen, en de hoofden der vyanden gevangen genomen, welke hy met zich voerde, om zyne overwinning groter luiſter by te zetten. Voeg daar by de nederlaag der Schotten, in welke zeſtig duizend van de zelve door zes en twintig duizend Engelſchen verſlagen, acht duizend gedood, en zeer velen gevangen waren, zynde zelf hun koning onder de doden gevonden; en ſchoon *Henrik* zich by dezen tweden veldſlag niet bevond, wierdt de zelve ten minſte door zynen plaatshouder † onder zyne beſcherminge gelevert; en het oude Rome zou aan hem de zegepraal hebben toegeſtaan. Engelandt hadt ſedert langen tydt niets heerlyker gezien. Het volk van Londen, hem insgelyks geluk wenſchende over zulke heldendaden, ontfing den koning onder duizend toejuichingen. De zamenroeping van het Parlement, dat kort daar na vergaderde, was het volk niet min aangenaam, het welk een zegepralenden koning zag handhaven de rechten en vryheden van de natie, en, gelyk een Roomſch burgermeeſter, den Raadt vergaderen, na over zyne vyanden gezegepraalt te hebben.

† Luitenant.

M. Herbert.

Het Parlement nam, op het verzoek van den koning, kennis van zyne overwinningen, en maakte eene verordening, door welke het goed vertrouwen in den koophandel, en de deugdelykheit der overeenkomſten, waar in de ziel eener maatſchappye beſtaat, tuſſchen zyne nieuwe onderdanen en de oude wierdt verzekert. Het beval, dat de verbandſchriften ‡, door de Engelſchen en door die van Doornik gemaakt, van gelyke waarde zouden zyn,

‡ Obligatiën.

Alla Publ. Tom. XIII, fol. 380 *&c.*

(a) Dit verdrag wordt in de *Acta publica* niet gevonden; maar wel, dat de koning zelf een tekende op den 15 October, van dezen inhoudt: „ I Dat *Henrik* eene genoegzame bezetting in Doornik zou laten, om het zelve tegen Vrankryk te verdedigen. II. Dat de keizer „ *Maximiliaan* gedurende den aanſtaanden winter, ten byſtandt „ der bezettinge van Doornik, ter verdediginge van het onderhorige landt, en tot veiligheit van de ſtaten des aartshertogs, in „ Artois, Henegouwen, en de aangrenzende oorden, in de „ wapenen zou houden een leger van vier duizend ruiters en zes „ duizend voetknechten. III. Dat de koning van Engelandt den „ zelvendaar voor zou betalen de ſomme van twee maal honderd „ duizend kronen; te weten in de maanden van November „ en December des jaars 1513, en in de vier eerſte van den „ volgenden jare, telkens dertig duizend, en in de maandt „ van May de overige twintig duizend. IV Dat *Henrik* „ voor den 1 May des jaars 1514 met een leger in „ Guienne, Pikardië, of Normandië, en de keizer insgelyks „ met een legerin een ander landſchap van Vrankryk zou vallen. V „ Dat de keizer, de aartshertog *Karel*, de aartshertogin *Margareta*, en de koning van Engelandt, met zyne gemalinne „ *Catharina* en zuſter *Maria*, tegen den 15 May des laatſtgemelden jaars te Calais zouden komen, om het huwelyk tuſſchen den aartshertog en de princeſſe *Maria* te voltrekken. VI. Dat alle te voren gemaakte verbonden tuſſchen de gemelde vorſten door het tegenwoordige verdrag geen verandering zouden onderworpen zyn dan „ alleen in de voorwaarden, tegen dit laatſte ſtrydende. En „ VII, dat dit verdrag door den keizer *Maximiliaan* binnen „ een maandt zou bekrachtigt (geratificeert) worden.

1513. zyn, en dat die van het overwonnen landt en de geborene Engelſchen het zelve voorrecht* zouden hebben de een op des anders goederen.

*Hypotheque.

Dit Parlement herſtelde *Margareta*, dochter van den hertog van Clarence, en zuſter van den ongelukkigen grave van Warwyk, in de eere en goederen van haar huis, van welke zy berooft was door de verbeurdverklaringe der goederen van haren broeder, welken *Henrik* de VII hadt doen ſterven op eene wyze, als boven in de geſchiedeniſſe van dien vorſt verhaalt is.

Het ſcheelde weinig, of de ſtadt Londen was ontruſt in een tydt, in welken zy gene andere redenen dan van blydſchap hadt. Namentlyk, het was een oud gebruik, dat de jonge lieden van deze ſtadt op de feeſtdagen gingen wandelen in de dorpen Islington, Hookſton, en Shoreditch, of dat zy zich vermaakten met wedlopen, of met andere oeffeningen, welke men op zulke tyden onderneemt. De boeren, benadeelt wordende door de ſchade, welke men op hunne akkers deedt, namen een beſluit om de zelve met ligte palen te omtuinen. De handwerksjongens van Londen, dit wetende, maakten een ſoort van aanhang om de zelve omver te halen; en de ſtraten langs lopende in gekken-klederen, met een ſchop in de eene, en eene ſpade in de andere handt, verzochten zy elkeen hen te volgen. Zy kregen wel haaſt een groot gevolg van gemeen volk en naar de plaats, daar de palen gezet waren, toelopende, haalden zy de zelve in korten tydt onder de voet. Deze oploop zou verder gegaan zyn, alzo die van de dorpen, zich daar door beledigt vindende, zich van hunnen kant gereed maakten om in de wapenen te komen, byaldien de koning met zyn gezag daar niet tuſſchen beide was gekomen. Hy gelaſte den opperſchout der ſtadt, alles weder in ruſt te brengen, na dat hy hem ſcherpelyk hadt doorgehaalt wegens zyne onachtzaamheit, die tot zulk een gevaarlyken moedwil hadt aanleiding gegeven.

Oproer der leerjongens van Londen tegen de naburige boeren.

Gedurende dat Engelandt zich met de eere zyner overwinningen vermaakte, dacht Vrankryk, op het welke het de zelve hadt behaalt, om den loop der zelven te ſtuiten. *Lodewyk* de XII, door ouderdom en ziekte afgeſlooft, zag met hertzeer zyn koninkryk open voor de wapenen der Engelſchen, der Spanjaarden en des keizers, nieuwelings tegen hem met malkander verbonden, en zich geduriglyk bloot geſtelt voor de verbanningen van den paus, ter oorzake van de kerkvergadering van Piza, welke hy nog niet hadt verlaten. Aan den anderen kant hadt hy zyne beſte krygshoofden verloren, de welke of gedood of gevangen waren in den ſlag van Guinegate, en zyne gedurige onpaſſelykheden lieten hem niet toe zich aan het hoofdt zyner legers te ſtellen, om de zelve het gezag en den moedt, welke in eene zodanige omſtandigheit vereiſcht wierdt, te geven. Hy moeſt dan zyne toevlucht tot de onderhandelingen nemen, en de zelve zodanig tot zyn voordeel doen dienen, dat men, hope gevende aan de eenen, en wantrouwen en vreze in de anderen veroorzakende, hun verbondt verbrak. De paus was de eerſte, met welken *Lodewyk* de XII zich trachtte te verzoenen, en van de andere party af te trekken. Hy liet dan de kerkvergadering van Piza varen, en zondt zyne afgezanten naar die van Lateraan, om zyne onderwerping bekend te maken. Zy vertoonden vervolgens aan den paus het gevaar, in het welk zich de Chriſtenheit bevondt door het eedgenootſchap *, het welk men tegen hunnen meeſter maakte, die zich tegen zynen wille verplicht zag om zich van den byſtandt, welken hem de Turkſche keizer hadt aangeboden, tegen zyne vyanden te bedienen. Deze vooraf gedane vertogen en onderwerping deden hunne uitwerking. De paus hadt een ſchrik voor de Turkſche wapenen, alzo de zelve hunne galeien konden zenden tot aan den mondt van den Tyber, zynde geholpen door den koning van Vrankryk, en verzekert van zyne havenen in de Middelandſche zee. Hy beloofde aan de afgezanten, dat hy de zamenverbondene vorſten tot de vrede zou aanmanen, en de zelve te zamen vereenigen tegen den Turk, den gemenen vyandt van het Chriſtendom.

Lodewyk de XII verzoent zich met den paus.

* Ligue.

Zeker Italiaanſch ſchryver * zegt, dat de paus vreeſde, dat *Ferdinand* en *Maximiliaan* hun voordeel zouden doen met den oorlog tuſſchen Vrankryk en Engelandt, wanneer de zelve eens in volle vlamme was uitgeborſten. Dat hy hunne heerſchappy in Italië vry meer vreeſde dan die der Franſchen; en dat hy bedacht was om deze twee mogendheden in evenwigt te houden, ten einde, de een dienende tot een tegenwigt aan den anderen, het hertogdom van Milaan geruſt zou kunnen blyven in de macht der Zwitſers. Dat deze paus voor het overige den naam wilde hebben van de vrede tuſſchen Vrankryk en Engelandt herſtelt te hebben. Dat hy dezen oorlog niet dan zeer nadeelig voor Italië hieldt; en dat hy, naar zyn zeggen, wel niet wiſt, of hem de vrede voordeelig zou zyn, doch dat hy ten minſte de eer zou hebben van die bezorgt te hebben. In deze gedachten, voegt 'er die ſchryver by, bediende hy zich van *Wolſey*, die, om de genegenheit van den paus te winnen, den geeſt zyns meeſters naar de vrede deedt overhellen.

* Guicciardyn.

Ondertuſſchen liet *Lodewyk* de XII, om in *Maximiliaan* de zelve ongeruſtheit te verwekken, welke hy aan den paus hadt gegeven, hem vertonen, dat 'er tuſſchen hem en de Ottomanniſche Porte niet dan Hungarië was; dat de toen regerende Sultan een ſtaatzuchtig en wreed vorſt was, van wien hy alles te vrezen hadt, en dat Hungarië een zwak bolwerk was tegen een zo ontzagchelyken vyandt. Inderdaadt *Selim*, de I van dien naam, verdedigde zich door den ſchrik zyner wapenen op een troon, op welken hy door vadermoordt geſtegen was. Hy hadt den Sultan *Bajazeth*, zynen vader, met vergift doen ombrengen, en zyne broeders en neven doen doorſteken, of verwurgen. Voorts hadt hy grote ryken in het Ooſten bemachtigt, en hy maakte toebereidſelen te water en te lande om Europa aan te taſten. De keizer vreeſde voor de aannaderingen van zulk een gevaarlyken nabuur, en dacht niet dan om hem te verwyderen; en het oor lenende aan de vereeniging, welke de paus wilde maken tegen dezen vyandt, ontdeedt hy zich gemakkelyk van die, in welke hy tegen Vrankryk getreden was. Voeg hier by, dat hy wegens zekere zaken, tuſſchen hem en *Henrik* in hunne laatſte byeenkomſte voorgevallen, misnoegt was, hoewel hy zyne moeielykheit verborgen hadt. Wel is waar, dat het niet dan beuſelingen, de eere naauwlyks rakende, waren; maar de nayver der vorſten maakt hen de minſte beledigingen onverdragelyk. Voor het overige won *Lodewyk* de XII hem, met hem in te willigen de eiſchen, welke hy hadt op eenige landeryen van het hertogdom van Burgundië.

Mezeray. M. Herbert. Thuanus.

Selim de I, Sultan der Turken, maakt zich ontzagchelyk.

Lodewyk de XII wint *Maximiliaan*.

Ten aanzien van *Ferdinand*, hy beloofde den zelven geruſt te laten in het nieuwe koninkryk van Navarre, en niets in Italië te ondernemen. Voor dezen prys kreeg hy wat hy wilde, en *Ferdinand* vernieuwde het beſtandt voor een jaar. Hy begeerde

1514. Als mede *Ferdinand*.

1514. geerde echter, dat het verbondt geheim zou blyven: doch *Lodewyk* de XII hadt 'er belang by, dat de koning van Engelandt het wiſt. Hy liet 'er den zelven dan heimelyk van verwittigen door de afgezanten, welke hy aan dien vorſt gezonden hadt, om over het losgeldt van den hertog van Longueville, en over dat van andere gevangenen te handelen. Deze afgezanten deden hem begrypen, dat wanneer het den koning, hunnen meeſter, zou behagen, de gedachten aangaande het herwinnen van Navarre en van het hertogdom van Milaan te laten varen, hy *Ferdinand* terſtondt aan zyne zyde zou trekken, of ten minſte beletten hem ſchade toe te brengen. Zy voegden daar by, dat hy wel kon bemerken, dat de hertogin van Savoie gene wervingen deedt, noch eenige toebereidſelen ten oorlog tegen Vrankryk maakte, om dat *Ferdinand* haar onderrecht hadt van het beſtandt, het welk hy kwam te ſluiten. Zy vertoonden hem ook een brief, welken men onderſchept hadt, door dezen vorſt aan den keizer geſchreven. In den zelven zocht hy hem het verdrag met Engelandt af te raden, hem voorts vermanende, niet te denken dan aan het veroveren van het Milanees, voegende ten dien einde zyne machten by die, welke *Ferdinand* beloofde van zyn kant te doen werken. Dat het Milanees verovert zynde, hun kleinzoon *Ferdinand*, jongſte broeder van den aartshertog *Karel*, de hulde daar van zou ontfangen. Dat zich *Maximiliaan* vervolgens tot paus zou laten verkiezen, volgens de genegenheit, welke hy daar toe hadt, ſtaande het keizerryk af aan den jongen *Ferdinand*, na alvorens zyne heerſchappy in Italië geveſtigt te hebben op zodanig eene wyze, als hy hem in dezen brief aanwees.

Guicciardyn.

Rouw van *Lodewyk* den XII over de doodt van *Anna* van Bretagne, zyne gemalinne.

De zelve afgezanten hadden ook laſt, dat wanneer zy *Henrik* aan het waggelen zouden zien, en over den keizer en *Ferdinand* misnoegt, hem eene vaſter verbindtenis met hunnen meeſter, dan met die twee vorſten, voor te ſtellen, door middel van een huwelyk van *Maria* van Engelandt, zyne zuſter, met *Lodewyk* den XII, die ſedert korten tydt weduwenaar was, alzo de koningin *Anna* van Bretagne, zyne gemalin, den 9 January was overleden. *Lodewyk* was over die doodt zodanig geraakt geweeſt, dat hy alle de vermakelykheden van het hof ſcheen verlaten te hebben, zodanig, dat men in het zelve noch muzyk hoorde, noch blyſpelen zag vertonen. Hy nam daar den rouw over aan, en was langen tydt zonder in het openbaar te verſchynen. Zy was ook eene vorſtin van zonderlinge verdienſten: ſchoon, welgemaakt, bevallig en edelmoedig. Zy hadt eene verheve ziel, een aangenamen geeſt, en was met een woordt eene der uitmuntendſte princeſſen der wereldt. Alleen was zy ongemakkelyk in eene zake, te weten dat zy uit eene al te naauwgezette Godsdienſtigheit dikwils den koning, haren gemaal, moeielyk viel over de zaken van Italië, en dat zy hem in het midden zyner overwinnigen menigmaal ſtuitte, om den paus niet te vertoornen. Doch deze vorſt, haar tederlyk beminnende, en ook tederlyk van haar bemint wordende, zeide, dat men veel moeſt verdragen van eene gemalinne, die hare eere en haren man lief hadt. De koning eindelyk zyne droetheit matigende, luiſterde naar de voorſtellingen, die men hem deedt van het belang, dat hy hadt om weder te trouwen, om een erfgenaam uit zynen bloede na te laten. Het denkbeeldt, het welk men hem van *Maria* van Engelandt gaf, die inderdaadt eene der ſchoonſte princeſſen der wereldt was, gaf hem verder aandoeninge; en hy vondt goed, dat zyne afgezanten aan dat hof daar over ſpraken. Gelyk hy niet dan dochteren uit zyn eerſte huwelyk *gehad hadde, was de party, welke de afgezanten voorſloegen, voordeelig voor de princeſſe van Engelandt. De erfgenaam was nog niet geboren; hy kon uit dit huwelyk voortkomen: zo dat, ingevolge van dien, de koningin haren man overlevende, het welk wegens hare grote jeugt zeer waarſchynlyk was, zy hope hadt tot de regeringe van het koninkryk gedurende de minderjarigheit van haren zone. Zy voegden daar by, dat 'er in het huwelyk van deze princeſſe met den aartshertog *Karel*, daar men van geſproken hadt, veel minder voordeel voor haar was; dat hy te jong voor haar, en nog gene veertien jaren oud was, en dat het niet billyk zou zyn, dat zy in eene onzekere verwachtinge haar leven ſlytende de bezitting van eene zo ſchone krone, als Vrankryk haar aanboodt, zou verliezen. Maar van de al te grote jonkheit van den prins van Caſtilië ſprekende zeiden zy echter niet, dat de ouderdom van den koning, hunnen meeſter, reets hoog geſtegen zynde, veel minder overeenkwam met dien van eene princeſſe van zeventien jaren. De hertog van Longueville, een der krygsgevangenen, een prins zo bekwaam als dapper, hielp de afgezanten; en hebbende door zyn verſtandt en door zyne geboorte veel macht op den geeſt van *Henrik*, gebruikte hy de zelve zeer nuttelyk ten dienſte van den koning, zynen meeſter. Hy deedt dien van Engelandt dan op een tydt aan de eene zyde de weinige zekerheit begrypen, welke hy in het verbondt met *Maximiliaan* en *Ferdinand* zou vinden, en aan de andere zyde de voordeelen, welke hy zou behalen door het huwelyk van zyne zuſter met *Lodewyk* den XII: dermaten, dat hy, het gemoedt van den jongen vorſt eerſt verbittert hebbende door hem voor oogen te ſtellen het bedrog dezer twee bondgenoten, die hun verdrag met Vrankryk hadden gemaakt ten nadeele van hun onderling verbondt, hem allengskens tot de gedachten bragt om de vrede en het huwelyk met Vrankryk te ſluiten.

1514.

*Men rekent niet dat met de dochter van *Lodewyk* den XI, welk echtverbondt hy liet vernietigen.

Henrik gaf van deze geheime onderhandelinge terſtondt kennis aan zynen gunſteling *Wolſey* door een brief van zyn eigen handt, uit welken inzonderheit blykt, dat *Henrik* het meeſt op de honderd duizend kronen gezet was, welke *Lodewyk* jaarlykſch aan hem voor zyn recht op de Franſche kroon moeſt betalen, den hertog van Longueville duidelyk te kennen gevende, dat 'er zonder dat geen vrede te hopen was.

Acta Publ. Tom. XIII, fol. 403, 404.

Mezeray.

Hy denkt om een huwelyk met de princeſſe *Maria* van Engelandt.

De gemelde hertog onderrechtte zynen meeſter ondertuſſchen terſtondt van het gene 'er tuſſchen hem en den koning van Engelandt gebeurt was; en deze vatte daar uit grote hope op, dat de vredehandeling tuſſchen hem en den zelven zou gelukken, en zyn aanzoek, om de princeſſe *Maria*, des konings zuſter, ten huwelyk te erlangen, eene gewenſchte uitkomſt hebben. Doch daar waren twee zaken, welke grote zwarigheit veroorzaakten. De eene raakte de wedergeving van Doornik, daar *Lodewyk* de XII zeer hard op ſtondt, en daar *Henrik* niet wel toe kon beſluiten, waarſchynlyk minder om zyn eigen belang, dan uit aanmerkinge van zynen gunſteling *Wolſey*, die daar een vet bisdom by zou verliezen; en de andere betrof de honderd duizend kronen, welke de koning van Vrankryk, als boven gezegt is, verplicht was dien van Engelandt jaarlykſch voor des zelfs eiſchen op de Franſche kroon te betalen. Hier by kwam nog eene derde zwarigheit, namentlyk *Henrik* begeerde, dat *Richard van Pole*, hertog van Suffolk, zyn onderdaan, die naar Vrank-

1514. Vrankryk was gevlucht, aan hem zou overgelevert worden (a). Doch alle deze zwarigheden wierden eindelyk uit den weg geruimt, en de twee koningen ſtonden wederzyds van hunne eiſchen af. *Lodewyk* de XII wilde zyn Parlement evenwel daar over eerſt raadplegen, in het welke beſloten wierdt, dat de koning Doornik zou laten varen, om de vrede met Engelandt te ſluiten. De Italiaanſche ſchryver, boven aangehaalt, verhaalt aangaande deze zake, dat de paus, vrezende, dat het wedergeven van Doornik een hinderpaal van
* Nuncius. de vrede zou zyn, zynen afgezant * naar Vrankryk zondt, om het ſluiten van de zelve aan te dringen. Hy voegt daar by, dat de zelve de noodzakelykheit daar van deedt zien, de welke by den koning meer moeſt gelden dan de aangelegenheit van de plaats; en dat het te vergeefſch was, dat de afgezant van *Ferdinand* hem den oorlog trachtte aan te raden, waar van zyn meeſter zich wilde bedienen om het Milanees machtig te worden, zo haaſt als hy den koning van Vrankryk in verlegenheit zou zien over de landinge der Engelſchen in zyn ryk.

Ten aanzien van *Richard van Pole* deedt de hertog van Longueville *Henrik* begrypen, dat de eer van zynen meeſter niet lyden kon, dat hy een heer zou overleveren, die eene vryplaats in zyn hof gezocht hadde: doch *Lodewyk* was verplicht hem van het zelve te doen vertrekken. Hy zondt hem dan naar Mets, daar hy hem een jaarlykſch inkomen van twee duizend kronen aanwees. Hy kwam te rug in Vrankryk wanneer de oorlog tuſſchen de twee koningen weder begon, en kwam eindelyk te ſneuvelen in den beruchten veldſlag van Pavië, welken de Franſchen
† in den jare 1525. tegen den keizer verloren †. Betreffende de derde der gemelde zwarigheden, te weten de honderd duizend kronen, welke *Lodewyk* den koning van Engelandt jaarlykſch moeſt betalen, daar omtrent wierdt een middel uitgevonden om den koning te vrede te ſtellen, wordende dien aangaande een byzonder verdrag gemaakt, wiens inhoudt wy zullen aantekenen, na dat wy alvorens van de twee andere verbonden, tuſſchen deze twee kronen gemaakt, het een van vrede en vriendſchap, en het ander aangaande het huwelyk tuſſchen *Lodewyk* en de princeſſe *Maria*, zullen geſproken
Acta Publ. Tom. XIII, fol. 413 &c. hebben. De gevolmachtigden tot het ſluiten der gemelde verbonden waren van de zyde des Franſchen konings de bovengemelde hertog van Longueville, *Lodewyk van Orleans*, voorts *Johannes*
† of *de Salua.* *de Selve* *, eerſte voorzitter in het Parlement van Normandië, en *Thomas Bobier*, baron van St. Ciergue, en kamerling van den koning; en van de zyde des konings van Engelandt *Thomas*, hertog van Nortfolk, grootſchatmeeſter en maarſchalk van Engelandt, *Thomas Wolſey*, biſſchop van Lincoln, enz. en *Richard*, biſſchop van Wilton en geheim-zegelbewaarder des konings. Alle drie verbonden wierden den 7 Auguſtus geInhoudt van het eerſte verbondt. ſloten. De voornaamſte voorwaarden van het eerſte der zelven, namentlyk dat van vrede en vriendſchap, waren: „ Dat de vrede en goede „ vriendſchap tuſſchen de twee koningen zou du„ ren en ongekrenkt onderhouden worden zo „ lang tot dat een van hen beide kwam te ſter„ ven, en een jaar na des zelfs doodt; en dat „ de opvolger van den eerſt-ſtervenden den ande„ ren dezer twee koningen des zelfs doodt bin„ nen het jaar zou laten weten, om vorders te „ handelen, of men het tegenwoordig ge„ maakte verdrag wilde verlengen, dan een nieuw „ aangaan. Dat de koophandel zou herſtelt wor„ den, en dat alle belaitingen, door eenen der „ twee koningen ſedert den tydt van twee en „ vyftig jaren herwaarts den onderdanen of koop„ lieden van den anderen opgelegt, gedurende „ deze vrede zullen afgeſchaft en vernietigt wor„ den. Dat indien 'er door eenen dezer twee „ vorſten, hunne bondgenoten, of onderdanen „ iets mogt ondernomen worden; tegen deze „ vrede ſtrydende, de zelve deswegen nochtans „ niet zal gebroken worden; maar dat zich de „ beledigde party zal vergenoegen met vergoe„ ding van ſchade, of van het gebeurde, te ont„ fangen. Dat geen der twee vorſten, noch ie„ mandt hunner onderdanen, eenige ſchuilplaats „ zou verlenen aan de wederſpannigen van den „ anderen, noch de zelve met raadt en daadt on„ derſteunen. Dat de twee koningen, tot ver„ dediging van hun perſoon, ryken en ſtaten, „ malkander getrouwelyk zullen byſtaan, te we„ ten de koning van Engelandt dien van Vrank„ ryk in dit geval te lande met tien duizend man te „ voet, of een kleiner getal, naar des zelfs be„ geerte, of ter zee met vyf duizend man, ne„ vens de nodige ſchepen en andere krygsbehoef„ tens; doch alles op koſten van den vorſt, de„ zen onderſtandt verzoekende. In het tegen„ deel zal de koning van Vrankryk dien van Enge„ landt in zulk een geval te lande te hulp komen met „ twaalf honderd man te voet, en tot tien dui„ zend te paardt, of ter zee met vyf duizend „ man, de nodige ſchepen en krygsbehoeftens; „ maar op koſten van den Engelſchen vorſt. Dat „ de koning van Engelandt dien van Vrankryk „ tot herwinninge der landen, ſteden, enz. den „ zelven door andere mogendheden ontnomen, „ met vyf duizend man te lande, of te water „ met de daar toe nodige ſchepen; en de koning „ van Vrankryk dien van Engelandt, ten zelven „ einde, met zeſtien honderd voetknechten, en „ tot een getal van tien duizend paarden, te lan„ de, maar met vyf duizend man en de nodige „ ſchepen, enz. ter zee, zal te hulpe komen: „ doch onder voorwaarde, dat de koſten, „ ten dien einde aangewend, door den gene, die „ den onderſtandt komt te verzoeken, zullen „ voldaan worden. Dat byaldien een dezer twee „ koningen, ter oorzake van dit verbondt, door „ eene andere mogendheit vyandelyk mogt aan„ getaſt worden, en dat de zelve op zyne eere „ en koninklyk woordt den anderen verzekert, „ alleen om die reden aangetaſt te zyn, de „ twee koningen malkander, op hunne eigene „ koſten, met zes duizend man, en alle andere „ naodwendigheden, zullen byſpringen; ook geen „ vrede maken, dan met toeſtemminge van weêr„ zyden. Dat de vrienden en bondgenoten der „ beide koningen in dit verbondt mede zullen „ begrepen zyn. Dat de vryheden der Engel„ ſche kooplieden te Bourdeaux, door den ko„ ning zelf, of zyne voorzaten aan hen verleent, „ op nieuw zullen herſtelt en beveſtigt worden. „ Dat dit vrede-verbondt door de beide koningen „ binnen den tydt van vyftien dagen, en vervol„ gens ook van de zyde des Engelſchen konings „ door het Parlement, en van die des Franſchen „ door de Staten zynes koninkryks zal bekrach„ tigt * worden. En eindelyk, dat zo wel de * Geratifi„ een, als de ander, binnen den tydt van een jaar ceert. „ den paus om een banvonnis zal doen verzoe„ ken tegen den gene van hen twee, die dit „ verbondt zal komen te overtreden.

Het twede verbondt, rakende het huwelyk van

(a) De Franſche geſchiedenisſchryvers maken nog van eene vierde zwarigheit gewag, te weten, dat de Engelſche vorſt wilde, dat de ſtadt Boulogne aan hem zou afgeſtaan worden; welken eiſch hy echter ook liet varen.

1514. van koning *Lodewyk* den XII met de princeſſe *Maria*, zuſter des konings van Engelandt, behelſde: „ Dat het zelve binnen den tydt van „ tien dagen na het tekenen van dit verbondt „ door gemachtigden van den koning van Vrank- „ ryk, en door woorden van den tegenwoordigen „ tydt *, zal voltrokken worden. Dat de ko- „ ning van Engelandt zyne zuſter binnen twee „ maanden, met alle ſieraden, koſtelykhe- „ den, enz. nevens een gevolg, zo eene princeſ- „ ſe voegende, op zyne eigene koſten, naar Ab- †in Pikardie, „ beville † zal laten brengen, alwaar de koning „ *Lodewyk* vier dagen daar na met haar zal trou- „ wen. Dat *Maria* den koning ten bruidſchat „ zal mede brengen vier maal honderd duizend „ kronen; de helft van welke ſomme zal gere- „ kent worden voor de edelgeſteentens en klei- „ nodiën dezer princeſſe; en dat de koning, inge- „ val van weder-uitkeringe, niet zal gehouden „ zyn meer dan de gemelde kleinodiën, op twee „ maal honded duizend kronen gerekent, weder „ over te geven: maar dat, betreffende de andere „ helft, namentlyk van twee maal honderd dui- „ zend kronen, de koning van Engelandt dien ‡ Quitancie. „ van Vrankryk een ontlaſtingbrief ‡ van eene „ gelyke ſomme zal ter handt ſtellen, tot afkor- „ tinge van het een millioen kronen, tot wiens „ betalinge zich *Lodewyk* door een afzonderlyk „ verdrag (hier na volgende) op zekere tyden ‡ Douaire. „ verplicht hadt. Dat het weduwegoedt ‡ der „ koninginne, den koning, haren aanſtaanden „ gemaal, overlevende, zodanig zou zyn, als „ men gewoon was aan de koninginnen van „ Vrankryk te geven, en even als *Lodewyk* de „ XII zyne eerſte gemalinne *Anna* van Bretagne „ hadt aangewezen. Dat dit weduwegoedt aan „ haar gedurende haar leven zal betaalt worden, „ het zy ze zich in Vrankryk, of in Engelandt, „ of elders, bevinde; als mede, dat aan haar „ alle edelgeſteentens en andere zaken, welke de „ weduwen der koningen van Vrankryk gewoon „ zyn te behouden, zullen overgelevert worden. „ Eindelyk, dat dit verbondt door de twee ko- „ ningen binnen den tydt van veertig dagen zal „ bekrachtigt worden.

Voorwaarden van het twede verbondt. *Acta Publ. Tom. XIII, fol.* 423 *&c.* * *Per verba de præſenti.*

Derde verdrag aangaande het betalen van een millioen kronen. *Acta Publ. Tom. XIII, fol.* 428 *&c.*

In het derde verdrag, rakende het betalen van een millioen kronen door *Lodewyk* den XII aan koning *Henrik* den VIII van Engelandt, des zelfs erfgenamen of opvolgers, erkende de eerſtgemelde, „ Dat *Karel* de VIII, zyn voorzaat, in het „ verdrag, te Eſtaples tuſſchen hem en koning „ *Henrik* den VII van Engelandt in den jare 1492 „ gemaakt, belooft hadt, den zelven, of zyne „ opvolgers en erfgenamen, de ſomme van ze- „ ven honderd en vyf en veertig duizend kronen „ te betalen; welker achterſtallen *Lodewyk* de „ XII by zyne komſte tot de krone in den jare „ 1498, als mede in den jare 1510, na het over- „ lyden van *Henrik* den VII, en het opvolgen van „ *Henrik* den VIII op den Engelſchen troon, zich „ verplicht hadt te voldoen. Daarenboven, dat „ *Karel*, hertog van Orleans, zyn vader, en wiens „ wettige erfgenaam en opvolger hy was, door „ een verbandſchrift van zyn eigen hadt, getekent „ den 7 Maart des jaars 1441, om zekere re- „ denen, in het gezegde verbandſchrift nader uit- „ gedrukt, zich en zyne erfgenamen hadt verplicht „ eene zekere ſomme, in het verbandſchrift ge- „ meld, aan *Margareta van Sommerſeth*, of hare erf- „ genamen, te betalen, waar toe *Henrik* de VIII, „ als haar kleinzoon, uit dien hoofde gerechtigt „ was. Dat deze twee geldſommen nog niet „ betaalt zynde, koning *Lodewyk* de XII derhal- „ ven aannam, den koning van Engelandt, *Hen-* 1514. „ *rik* den VIII, of des zelfs erfgenamen en op- „ volgers, een millioen, of tien maal honderd „ duizend kronen, te betalen, zo tot voldoeninge „ der achterſtallen van de twee voorgemelde geld- „ ſommen, als tot betuiginge van zyne gene- „ genheit tegen den koning van Engelandt, en „ tot meerder verzekeringe van hunne onderlin- „ ge vriendſchap. Het gezegde millioen kronen „ moeſt op zekere tyden te Calais betaalt worden, „ telkens vyftig duizend guldens van zes tot zes „ maanden, tot dat de gehele ſomme was afgedaan. Na het tekenen van deze verbonden wierden de hertog van Longueville en de andere krygsgevangenen in vryheit geſtelt. De gemelde hertog trouwde daar op met de princeſſe *Maria*, in den name van den koning van Vrankryk, zynen meeſter; en indien men den Italiaanſchen geſchiedſchryver † mag geloven, wilde *Henrik* niet, dat de afgezant van *Ferdinand* by de plegtigheden van den ondertrouw zou tegenwoordig zyn, alzo hy over de trouwloosheit van zynen meeſter zeer gevoelig was; maar nademaal de princeſſe *Maria*, als boven verhaalt is, met den aartshertog *Karel* plegtelyk ondertrouwt was, verklaarde zy eenige dagen voor het tekenen van haar huwelyks-verbondt met *Lodewyk*, te weten op den laatſten dag van de maandt July, voor een beamptſchryver * en eenige getuigen, dat zy genoodzaakt was, het huwelyk, tuſſchen haar en den aartshertog geſloten, te verbreken, voor eerſt, om dat men was overeen gekomen, dat de gemelde prins een gevolmachtigden naar Engelandt zou zenden, zo haaſt als hy zyn veertiende jaar zou bereikt hebben, om met *Maria* in zynen name te trouwen; en ten twede, dat hy in perſoon voor den 15 May te Calais zou komen, om het huwelyk te voltrekken: doch dat hy aan geen van beide voldaan hadt.

†*Guicciardyn.*

De ondertrouw tuſſchen den aartshertog *Karel* en de princeſſe *Maria* plegtelyk vernietigt. *Acta Publ. Tom. XIII, fol.* 409 *&c.* * Notaris.

Men beſteedde vervolgens eenigen tydt tot de toebereidſelen der reize van de nieuwe koninginne van Vrankryk; en alles daar toe gereed zynde ging zy den 3 October ſcheep, na dat zy van den koning, haren broeder, afſcheidt hadt genomen. De zelve gaf haar over aan het beleidt van den grave van Surrey, welken hy onlangs vereert hadt met de waardigheit van hertog van Nortfolk, tot welke zyn vader door koning *Richard* den III mede verheven was, en aan *Brandon*, dien hy hertog van Suffolk gemaakt hadt. De geſchiedenisſchryvers zeggen, dat deze laatſte op de koninginne verlieft, en dat hy van haar ook niet gehaat was. Zy zeggen zelfs, dat hy met haar in dien tydt zou getrouwt hebben, gelyk hy naderhandt met haar trouwde, byaldien zich de koning toen daar niet tegen aan hadt gekant.

Maria van Engelandt komt over in Vrankryk. *M. Herbert. Du Cheſne. Mezeray.*

Het onthaal, dat men haar aandoedt.

Zy landde gelukkiglyk te Boulogne, verſelt van twee Engelſche hertogen, en verſcheide Mylords, de welke een talryken en heerlyken trein maakten. Zy wierdt daar uit name van den koning van Vrankryk ontfangen door den hertog van Valois, grave van Angoulême, vermoedelyken erfgenaam van de kroon, door de hertogen van Alençon en van Bourbon, door de graven van Vendôme, van S. Paul, en van Guize, en door eene menigte andere grote heeren. De ganſche adel van de provincie kwam ook aldaar zyne gehoorzaamheit aan haar afleggen, en geleidde haar vervolgens met een heerlyken toeſtel naar Abbeville, alwaar de koning haar verwachtte. Van hare aannaderinge verwittigt zynde ging hy haar uit de ſtadt te gemoet, en trouwde des volgenden daags, zynde de 9 October, met haar. Hy geleidde haar vervolgens naar Parys, van waar hy haar bragt naar St. Denys om gekroont

te

1514. te worden. Die plegtigheit geſchiedde op den 5 November, in de tegenwoordigheit van het Franſche hof, en der Engelſche heeren, de welke *Heurik* benoemt hadt om daar by tegenwoordig te zyn. *François*, hertog van Valois en graaf van Angoulême, de welke kort daar na in het ryk volgde op *Lodewyk* den XII, hieldt de kroon boven het hoofdt der jonge koninginne, aan welke hy deze eere bewees al zo veel uit genegenheit, als uit plicht, hebbende zyn hert niet kunnen beſchermen tegen zulk eene aanlokkelyke ſchoonheit. Des anderen daags deedt de koningin hare plegtige intrede binnen Parys, in welke ſtadt men allen overdaadt en alle bedenkelyke pracht zag uitblinken.

Kroning der koninginne.

Intrede der nieuwe koninginne te Parys.

M. Herbert. Heerlyk tournooiſpel gedurende drie dagen.

Deze plegtigheden wierden gevolgt van een tournooiſpel, van het welke de hertog van Valois het ontwerp te Abbeville gemaakt hadt, alwaar hy, met toeſtemminge des konings, hadt doen afkondigen, dat het zelve te Parys zou geoopent worden in de maandt van November door hem en negen van zyne medemakkers, en gehouden tegen elkeen te voet of te paarde. Men deedt ten dien einde eene grote renbaan maken, met eene balie rondom de zelve, gaande van het kaſteel van de halsgerechtskamer * tot aan de ſtraat van St. Anthony; en eene zegeboog, aan welke vier ſchilden gehecht waren, de welke aantoonden de vier verſcheide wyzen van het gevecht, tot welke de houders van het tournooi elkeen uitdaagden. Het eerſte gevecht geſchiedde door ſpeerridders, de welke vochten, de een zich onder den anderen mengende; het twede met lanciën; het derde te voet met eene halve piek en een degen, en het vierde ook te voet, met eene piek en een zwaardt, de twee ridders zich bedienende in de twee laatſte gevechten van een ſchildt, om zich daar mede te beſchermen. In het eerſte gevecht moeſt men het goude ſchildt aanraken, in het twede het zilvere; en in de twee andere het zwarte en het donkergele.

* *Chateau des Tournelles.*

De wetten van het gevecht waren: I. Dat die genen, die zich daar toe aanboden, door een edelman hun ſchildt, met hunne wapens, moeſten doen brengen drie dagen voor het tournooiſpel, om door de opzienders of officiers der wapenen aangetekent te worden volgens hunnen rang en wapenſchilden, die zy zouden hebben. II. Dat de ridders, die uit den zadel wierden geworpen, buiten den rang zouden geſtelt worden, en hun paardt en wapenen laten aan den officier, die hen op de lyſt zou gezet hebben. III. Dat die geen, die, te voet vechtende, op den grondt zou zyn geworpen, ook voor overwonnen zou gehouden worden, en zyne wapenen overgeven aan den officier. De aanvallers, die zich aanboden, waren de hertog van Suffolk, de marquis van Dorſet, en zyne vier broederen, Mylord *Pinton*, *Eduard Nevil*, *Gilles Capel* en *Thomas Cheſney* *, tien aanvallers tegen een gelyk getal ſtryders. Vele andere boden zich in het vervolg aan, en verkregen van den koning vryheit om zich tegen over malkander in gelederen te ſtellen. De geſchiedenisſchryvers tellen tot drie honderd en vyf ſtryders alleen op.

* of *Chaine.*

Herbert.

De ſteekſpelen duurden drie dagen na den anderen. Men hadt ſtellagien opgerecht, en zitplaatſen in bedekte kamertjes, waar uit de aanſchouwers gemakkelyk zien konden wat 'er omging. De koning en de koningin vereerden dit feeſt met hunne tegenwoordigheit, het welk de dapperheit der ſtrydelingen nog vermeerderde; voornamentlyk de tegenwoordigheit der jonge koninginne, welker ſchoonheit den luiſter van alle de hofjufferen verdoofde. De hertog van Valois van de eene zyde, en de hertog van Suffolk aan de andere, die op haar verlieft waren, ſchoon zy hunne hertstocht verbergden, ſtelden alle hunne krachten en vaardigheit te werk, meer om haar te behagen, dan om de toejuichingen der andere toezienders te verdienen. Zo lang als men niet dan wedlopen deedt, en dat men niet dan lanciën brak, was het tournooiſpel zeer aangenaam om aan te zien; maar wanneer men malkander nader kwam met het zwaardt in de vuiſt, of om malkander met knodzen en pieken te ſlaan, wierdt het bloedt der gekwetſten een voorwerp van medelyden en affchrik, het welk het vermaak van dit ſchouwſpel zeer verminderde. De hertog van Suffolk en de marquis van Dorſet waren de rouwſte aanvallers, voornamentlyk de eerſte, die ſterk van ligchaam was, en die wonderen deedt in de ſteekſpelen en wedlopen; hoedanigheden, waar door hy zich in de gunſt van den koning, zynen meeſter, hadt ingedrongen, die gaarne in perſoon diergelyke oefeningen bywoonde. Vele der ſtryders wierden gekwetſt door de pieken en zwaarden der twee aanvallers, en buiten het gevecht gebragt, en zelfs ſtierven eenige aan hunne wonden: zodanig, dat men kon zeggen, dat de eer der overwinninge in het tournooiſpel aan de Engelſchen bleef, en dat de hertog van Suffolk onder hen de eerſte plaats hadt, en voor alle anderen een groten roem behaalde. De hertog van Valois deedt van zyne zyde veel aangenaamheit en dapperheit blyken, zo wel als zyne makkers, welke hy nochtans door zyne vaardigheit te boven ſtreefde, gelyk hy hen door zyne geboorte overtrof. Doch zo wel hy, als de hertog van Suffolk ſtelden hunne eer alleen in de goedkeuring der koninginne, die aan den eenen en den anderen zynen verdienden lof gaf.

1514. De hertog van Valois, en de hertog van Suffolk worden op de zelve verlieft.

Schoonheit der koninginne.

Zy hadden tot nog toe niet gemerkt, dat zy medevryers van malkander waren: maar het geen op dit feeſt voorviel gaf hen daar eenige waarſchynlyke vermoedens van. De hertog van Valois wierdt ſedert nog daar over aangeſproken door *Geuſier Boiſy*, en den voorzitter *du Prat*, en gewaarſchouwt, zich van zyne drift te ontdoen. Zy vertoonden hem het gevaar, dat hy liep, byaldien zyne of *Suffolks* liefde beantwoord wierdt. Dat hy de vermoedelyke erfgenaam was van de krone, en dat hy door diergelyke ondernemingen zulk eene ſchone hope tot de krone niet moeſt omver ſtoten. Deze wyze vertogen genazen hem, en deden hem den hertog van Suffolk dus van naby gade ſlaan, dat hy de koningin niet kon zien, dan in zulk een tydt, wanneer haar de gehele wereldt zag.

Mezeray. Wyze raadt van *du Prat* om den hertog van Valois deze min uit het hoofdt te praten.

De vermakelykheden van het hof wierden met het tournooiſpel niet geëindigt; de zelve duurden zes gehele weken. Gaſtmalen, ſpelen en balen volgden op eene vertoninge, de welke affchuwelyker was geweeſt, en bygevolg minder aangenaam. De koning gevoelde zyne krachten vernieuwen in het midden dezer geneugtens, en vervoert van liefde voor zyne jonge gemalinne, in welke hy dagelyks nieuwe aanloklykheden ontdekte, beloofde hy zich lange jaren de bezitting van een goedt, het welk hem het leven koſtte. Het zelve duurde niet langer dan de vermakelykheden wegens zyn huwelyk. Hy ſtierf den 1 January, terwyl hy zich vaardig maakte om met een machtig leger over het gebergte te trekken. Het is om die reden wel ter ſnede, dat een ſchryver gezegt heeft, dat hy zich even als de pelikaan hadt opgeoffert voor zyne jongen. Het verbondt, dat hy met den koning van Engelandt gemaakt hadt, verzekerde zyn ryk van binnen, en niets vrezende van

Herbert. Mezeray. Nieuwe vermakelykheden na die van het tournooiſpel.

1515. Doodt van *Lodewyk* den XII.

1515. van *Ferdinand*, noch van *Maximiliaan*, zo lang als de Engelſchen niet aan hunne zyde waren, hernam hy zyne voornemens op Italië. Hy hadt zelfs de hoop opgevat om een navolger te zien. In deze oogmerken verwyderde hy den hertog van Valois, zynen vermoedelyken erfgenaam, van het hof, en hadt berouw van hem, uitgehuwt te hebben aan de princeſſe *Claude*, zyne dochter, erfgename van moeders wegen van het hertogdom van Bretagne. Zyne moeielykheit viel ook op den voorzitter *du Prat*, die een der voornaamſte aanraders van dit huwelyk geweeſt was, en hy viel in zyne ongunſt. Doch het vertrek van den hertog van Valois en de ongunſt van *du Prat* waren van geen langen duur: de doodt van *Lodewyk* den XII deedt den eerſten den troon beklimmen, en zyne verheffing verhief *du Prat* tot het kancelierſchap.

Zyn lof.

Wy laten aan de Franſche geſchiedenisſchryvers de beſchryving der deugden des overleden konings over, welken zy den lof geven van dapper, rechtvaardig, zachtmoedig, en den eernaam van vader des volks, om te ſpreken van het lot, het welk de jonge koningin, zyne weduwe, hadt. Dit is het gene, waar toe ons verhaal ons verplicht, om dat zy zuſter van *Henrik* zynde, en daarenboven wedergekeert in Engelandt, alwaar zy hare gevallen met haar leven eindigde, hare geſchiedenis onafſcheidelyk is van die van dezen vorſt. Maar het is vooraf dienſtig, dat wy het vervolg opvatten van dat gene, het welk in Schotlandt voorviel ſedert de doodt van *Jakob* den IV, na vooraf met een woordt of twee van de verheffinge van *Wolſey* tot aartsbiſſchop van Jork geſproken te hebben.

1514. *Acta Publ. Tom. XIII, fol. 404.*

De kardinaal *Bambridge*, aartsbiſſchop van Jork, was den 14 July te Rome overleden, en de kardinaal *Julius de Medicis*, die naderhandt paus is geweeſt, onder den name van *Clemens* den VII, maakte den koning bekend, dat hy by den paus hadt uitgewerkt, dat 'er geen nieuwe aartsbiſſchop, dan naar den zin des konings, zou aangeſtelt worden. De koning verzocht daar op dit aanzienlyke aartsbiſdom voor zynen gunſteling *Wolſey*, welk verzoek hem terſtondt wierdt toegeſtaan, en *Wolſey* tot aartsbiſſchop van Jork benoemt.

Staat van Schotlandt na de doodt van *Jakob* den IV. *Du Chesne, Mezeray. Herbert. Lesley.*

Wy komen nu tot de zaken van Schotlandt, *Jakob* de IV liet niet dan een zoon na, die maar twee jaren oud was, en hadt by zyne uiterſte wille de koningin tot voogdeſſe en beſtierſter van het ryk benoemt, zo lang zy weduw bleef. De Staten van het koninkryk vergadert zynde, erkenden den jongen prins voor hunnen koning, onder den name van *Jakob* den V, en beveſtigden het regentſchap der koninginne, onder de voorwaarde, in de uiterſte wille uitgedrukt, namentlyk dat de koningin geen twede huwelyk zou aangaan. Zy wilden haar gezag ook matigen, en gaven aan haar een Raadt, beſtaande uit *Jakob Beton*, aartsbiſſchop van Glascow en kancelier, de graven van Huntley, van Angus, en van Aran, zonder toeſtemminge van welke zy niets zou kunnen doen. De Schotten zeggen, dat dit de eerſte maal was, dat zy de koninklyke waardigheit door eene vrouwe zagen bekleeden.

De Staten geven de regering over aan de koninginne weduwe.

De omſtandigheit van zaken deedt ook zeer veel om haar deze waardigheit te doen erlangen. De Schotten waren onthutſt door de nederlage, welke zy geleden hadden, en vreeſden, dat by aldien de Engelſchen hunne overwinning wilden voortzetten, zy zich met der haaſt meeſter van het koninkryk zouden maken. Zy geloofden, dat 'er, om hunne voortgangen te ſtuiten, geen beter middel was, dan de regering over te geven aan de koninginne *Margareta*, de welke te gelyk de moeder zynde van hunnen koning, en de zuſter van dien van Engelandt, het vermogen zou gebruiken, het welk het recht van het bloedverwantſchap haar zou geven op den geeſt hares broeders, om de kroon voor haren zone te bewaren. 1514.

Zy zendt afgezanten aan den koning *Henrik*, haren broeder, om hem om vrede te verzoeken.

Dit was ook de eerſte zorge der beſtierſter. Zo haaſt als het Parlement haar gezag erkent hadt, zondt zy afgezanten aan den koning, haren broeder, om hem om vrede te verzoeken. Zy vertoonden hem, dat het tot zyne eere ſtrekte geen weduwe noch wees te onderdrukken, die hem zo na in den bloede beſtonden; een koninkryk te ſparen, dat zynen neef toekwam, en over het welk zyne zuſter het beſtier hadt. De koning gaf den afgezanten tot antwoordt, *Dat hy zich van zyne overwinninge zou hebben kunnen vergenoegen tegen vyanden, die hem zo onrechtvaardig hadden aangetaſt: doch dat hy zich vergenoegde met de ſtraffe, die Godt daar over genomen hadt. Dat hy den oorlog niet hadt ondernomen, noch het verbondt verbroken. Dat de ſtaatzucht hem niet zou vervoeren om anderen van hunne ruſt te beroven, en dat hy alleen bedacht was om rechtmatig en met roem te regeren. Dat hy daarom gewilliglyk, op het verzoek der koninginne, zyne zuſter, de verzochte vrede toeſtondt; maar dat hy echter gereed was den oorlog wederom te beginnen, zo haaſt als de Schotten hem kwamen aan te taſten.*

Henrik ſlaat het verzoek der koninginne toe.

Schotlandt genoot niet lang de vruchten der vrede. Het bevrydde zich van een buitenlandſchen oorlog door de gematigtheit van *Henrik*; die zich van des zelfs wanorders niet wilde bedienen, en de minderjarigheit van des zelfs koning: doch het kon zich niet bevryden van een inlandſchen oorlog, de welke door het twede huwelyk der koninginne verwekt wierdt. Deze vorſtin, al te ſchielyk vergetende het gene zy aan de gedachteniſſe van den overleden koning verſchuldigt was, ging zes maanden na zyne doodt een twede huwelyk aan met *Archembaud van Douglas*, grave van Angus, eenen der eerſten van het koninkryk (a) zo door zyne geboorte, als door zyne verdienſten: doch echter beneden het bloedt der koningen van Engelandt en van Schotlandt, waar uit zy geſproten, en aan welke zy vermaagſchapt zyn. Dit huwelyk deedt het ganſche koninkryk morren, het welk zich in twee partyen verdeelde. De eerſte was die van den grave van Douglas, de welke zich trachtte te verzekeren in het regentſchap, toegeſtaan aan de koninginne, met welke hy kwam te trouwen. De twede, die *Humes*, grootkamerling, tot hoofdt hadt, gaf voor, dat het regentſchap door het twede huwelyk der koninginne geëindigt was, en wilde, dat het Parlement zou vergaderen om een nieuwen beſtierder te verkiezen, volgens de wetten van den ſtaat. *Humes** was niet minder in achting dan *Douglas*, en hy hadt het beſtier der provincien met hem gedeelt, onder het gezag der beſtierſter. Aan den anderen kant wierdt zyne party geſtyft door de wetten, en zelfs door de uiterſte wille van den overleden koning. Hy ſprak dan vrymoedig, en vertoonde: *Dat Schotlandt wel gewilt hadt, ten voordeele van de uiterſte wille des konings, voor dit maal afſtaan van het recht, het welk het hadt om een beſtierder te benoemen, en ook aan zyne gewoonte van de vrouwen buiten dit zwaarwigtig ampt te ſluiten. Dat deze toegevendheit het zelve kwalyk was bekomen, en dat het voorbeeldt der koninginne, de welke geen jaar in haren wedu-*

De koninginne weduwe hertrouwt met Mylord *Douglas.*

* of *Home.*

(a) De graven van Douglas zyn de eerſte vryheeren in Schotlandt, en hebben de eer van de kroon voor den koning te dragen by het vergaderen der Staten van dat ryk.

1515. *weduwelyken ſtaat hadt kunnen blyven, hen deedt zien, hoe gevaarlyk het is, de regering te ſtellen in de handen van eene vrouwe, om dat de drift van de zelve haar in zo kort een tydt hadt doen verliezen de zorge voor het volk en voor haren eigen zone. Dat zy derhalven hunne oude rechten wederom zouden opvolgen, en dat zy voortaan, zonder de voorzichtige gewoonte hunner voorvaderen te laten varen, het beſtier van het koninkryk zouden vertrouwen aan heeren, welke zy het bekwaamſt daar toe zouden vinden. Dat zo zy in het eene voldaan hadden aan den wille des konings, beveſtigende het regentſchap der koninginne, zy ook in het andere aan hem behoorden te gehoorzamen, te weten in haar daar van wederom te ontbloten, om dat zo wel het een als het ander in des zelfs uiterſte wille was uitgedrukt. Dat de eerſte gehoorzaambeit hunne voorrechten hadt verminderd; maar, dat de twede hen daar in zou herſtellen. Dat het, voor het overige, gevaarlyk was, de regering langer aan den grave van Douglas te laten; dat het belang des konings en dat van den ſtaat zich daar tegen aan kantten, en dat men alles te vrezen hadt van een man, die met de weduwe van zynen oppervorſt getrouwt was, wanneer men ter naauwernoodt zyne lykſtatie hadt verricht.*

Redenen der aanhangers van den grave van Douglas en der koninginne.

Die by den grave van Douglas hun hof maakten zeiden in het tegendeel: *Dat de voornaamſte zorg der Schotten zyn moeſt met Engelandt vrede te onderhouden. Dat men die niet kon bewaren dan zich aan de koninginne verknocht te houden, die de zelve bezorgt hadt, en voor welke de koning, haar broeder, altydt de zaak zou opnemen. Dat zy haar derhalven de regering niet konden ontnemen, zonder zich een oorlog, die voor hen dodelyk zou zyn, over den hals te halen. Dat de koningin, met den grave van Douglas trouwende, niets gedaan hadt, dan zich de regering waardiger te maken, doordien het Parlement gene andere keur hadt kunnen doen, indien het een beſtierder hadt moeten benoemen. Dat het zelve hem al voorheen de beſtiering van het grootſte gedeelte van Schotlandt hadt toebetrouwt; en dat zyn huwelyk, het welk hem verhief tot de eere om des konings ſtiefvader te zyn, zynen ſtaat niet minder voordeelig moeſt maken, dan de zelve voor deze vermaagſchappinge geweeſt was. Dat men hem zeer ten ontyde by den koning en by den ſtaat wilde verdacht maken. Dat hy, een Schotſchman zynde, wiſt, wat hy aan zyn vaderlandt en aan het bloedt zyner opperheeren verſchuldigt was; en dat eindelyk de Godvruchtigheit van eene moeder, en de liefde, welke zy heeft voor haren zone, goede waarborgen waren voor de zekerheit des konings, en voor alle de rechten van de krone.*

Deze redenen zouden het hebben overgehaalt boven de andere, ten ware *Humes*, die vreeſde, dat de graaf van Douglas hem zyne beſtiering zou ontnemen, zo haaſt als hy zich in het regentſchap beveſtigt zag, niet hadt voorgeſtelt *Johannes Stuart*, hertog van Albanië, een prins uit koninklyken bloede geſproten, en eigen neef van den jongen koning, om de voogdy over hem te hebben en de beſtiering van het ryk. Dit recht ſcheen hem inderdaadt toe te komen uit hoofde van zyn bloedverwantſchap, byaldien de moeder, nader dan hy, hem daar van niet hadt uitgeſloten. Om dit nu ten nadeele der koninginne te doen gelden, deden die van zyne zyde de bemiddeling van Vrankryk tuſſchen beide komen: doch in het heimelyk, om dat de verbonden tuſſchen *Lodewyk* den XII en *Henrik* den VIII naauwlyks geſloten waren. Deze bemiddeling was nochtans zo krachtig, dat de party van *Humes* boven dreef boven die van den grave van Douglas. Het Parlement van Schotlandt benoemde derhalven den hertog van Albanië tot regent, en zondt afgezanten aan hem naar Vrankryk, om hem de tyding daar van te brengen. Doch de vrees, welke het Franſche hof hadt, om den koning van Engelandt te zullen verſtoren, deedt hem zyne reize uitſtellen, en hy ging eerſt na de doodt van *Lodewyk* den XII over naar Schotlandt.

1515. Het Parlement van Schotlandt geeft de regering over aan *Johannes Stuart*, hertog van Albanie.

François de I, hertog van Valois en graaf van Angoulême, was, gelyk wy gezegt hebben, *Lodewyk* den XII opgevolgt. Zy ſtamden beide af van *Lodewyk*, hertog van Orleans, die vermoord was door *Johannes*, hertog van Burgundië. Hy liet twee zonen na, *Karel*, die na hem hertog was van Orleans, en *Johannes*, graaf van Angoulême. *Lodewyk* de XII was geſproten uit den eerſten, wiens nakomelingſchap eindigde in den perſoon van dezen koning; en *François* van den tweden. Hy nam onder zyne eernamen dien van koning van Vrankryk en van hertog van Milanen. Dit hertogdom behoorde hem volgens een dubbeld recht, namentlyk voor eerſt als erfgenaam van *Valentina*, dochter van *Galeas*, hertog van Milanen, en gemalin van *Lodewyk*, hertog van Orleans, zyne overgrootmoeder; en ten twede uit hoofde van het verdrag van Kameryk †, volgens het welke *Maximiliaan* verplicht was het leen van dit hertogdom te geven aan *Lodewyk* den XII en aan *François van Valois*, grave van Angoulême, zynen vermoedelyken erfgenaam. Doch *Sforția* was daar van in de bezitting, en de Zwitſers, die hem geholpen hadden om het te veroveren, hielpen hem nog om zich daar in te verdedigen. De nieuwe koning moeſt zich derhalven in ſtaat ſtellen om den oorlog in Italië te voeren, indien hy deze erffenis van het huis van Orleans wilde wederkrygen. Aan den anderen kant was *Maximiliaan*, die hem het leen daar van belooft hadt, van gedachten om het zich zelve aan te matigen, en *Ferdinand* verzocht hem daarenboven op eene wyze, als boven verhaalt is.

Recht van *François* den I op het hertogdom van Milanen. *M. Herbert. Mezeray.*

† geſloten in den jare 1508.

Indien zich *Henrik* by zo vele vyanden hadt gevoegt, zo zou *François*, nieuwelyks tot de kroon gekomen, niet eens hebben durven denken op de verovering van Milanen. Hy vondt zich derhalven verplicht het verbondt met Engelandt te onderhouden, vernieuwende de voorwaarden van het zelve, gemaakt met *Lodewyk* den XII, zynen voorzaat. Hier toe gebruikte hy *Wolſey*, die alles op het gemoedt van zynen meeſter vermogt, en door wiens handen de zaken moeſten gaan, indien zy een gelukkigen uitſlag zouden hebben. Daar is geen vorſt geweeſt, met wien *Henrik* de VIII naauwer vereeniging gehad heeft dan met *François* den I, ſchoon 'er nu en dan haperingen tuſſchen beide waren. Doch de wederverzoening volgde telkens de ſcheuring van naby. *Henrik* hadt geen groter vriendt in de zake van zyne echtſcheidinge met de koninginne *Catharina*, de moeielykſte van zyne regeringe. Deze koning verklaarde zich opentlyk voor hem, en deedt zyne afgezanten te Rome tot zyn voordeel werken, gelyk wy in het vervolg zien zullen. Deze twee vorſten kwamen ook in vele dingen met malkander overeen. Zy waren omtrent even oud; *Henrik* was in zyn vyf en twintigſte, en *François* in zyn een en twintigſte jaar getreden; alle beide welgemaakt, behendig in de tournooiſpelen en oorlogsoeffeningen, waar in zy groot behagen hadden; zeer prachtig in hunne verteeringen; by uitnemendheit mildadig, en verkwiſtachtig in hunne dertelheden. Beide hielden zy geleerde lieden in waarde, en waren zelf de geleerdſte en de welſprekendſte prinſſen van hunne eeuwe. Beide bemin-

Thuanus. M. Herbert. Mezeray.

Vereeniging tuſſchen *François* den I en *Henrik* den VIII.

1515. den zy de eere; doch de drift, welke zy hadden tot de vrouwen, was nu en dan ſchadelyk aan hunne achtinge en ook aan hunne belangen. Eindelyk, beide klommen zy op den troon in den bloei hunner jeugt, met eene majeſteit en hoedanigheden, de welke de liefde hunner onderdanen en de achting van andere volkeren naar zich trokken. Doch de vleiery hunner hovelingen, en de loftuitingen der naburige vorſten gaven aan beide eene al te grote inbeelding van zich zelve, welke alle hunne goede hoedanigheden verduiſterde. Zy waren ook malkander gelyk omtrent de langdurigheit hunner regeringe, de welke in een en het zelve jaar eindigde. *Henrik*, als de oudſte, ſtierf eerder, en *François* een maandt daar na, als of hy hem niet hadt willen overleven.

Mezeray. Tóuanni.

Zo haaſt als *François* de I te Rheims gezalft was, en het volk gedurende eenige dagen met wedlopen en tournooiſpelen vermaakt hadt, dacht hy aan de verbonden met Engelandt en de Nederlanden. Uit krachte van het eerſtgemelde, door zynen voorzaat met *Henrik* den VIII aangegaan, en boven aangehaalt, was hy verplicht, *Henrik*, als *Lodewyk* overleeft hebbende, des zelfs doodt binnen het jaar bekend te laten maken, om te weten, of men het gemaakte verbondt wilde vernieuwen. Hy gaf derhalven omtrent het midden van de maandt Maart laſt aan zynen afgezant te Londen, om het overlyden van *Lodewyk* den XII aan *Henrik* bekend te maken, en het verbondt, nevens het verbandſchrift aangaande de betalinge van het millioen kronen te vernieuwen; gelyk op den 5 April geſchiedde. *François* zondt ook afgezanten aan den aartshertog *Karel*; *Henrik* wachtte van zyn kant niet om den hertog van Suffolk aan *François* te zenden, en de aartshertog vaardigde den grave van Naſſau aan hem af, beide gunſtelingen der twee vorſten. *Henrik* kon de bedriegeryen van *Ferdinand* niet vergeten; en de aartshertog was ook niet zeer over zynen grootvader vergenoegt, die niet ſprak van hem Caſtilië weder te geven: zodanig, dat de een en de ander beſloten zich met den koning van Vrankryk te verbinden tegen een zo ſtaatzuchtigen en ongetrouwen vorſt.

Acta Publica Tom. XIII, fol. 476 &c. Verbondt tuſſchen Vrankryk en Engelandt vernieuwt.

Men kan de achting, welke Vrankryk voor het verbondt met Engelandt hadt, niet beter verbeelden dan door den gedenkpennig, welken *François* de I tot des zelfs gedachteniſſe liet ſlaan. Men zag op den zelven eene vrouw, verbeeldende de vrede, zittende op een ſtoel, gemaakt van twee hoornen van overvloedt, en houdende een palmtak in de linker handt, met deze woorden in den randt: *Sancitâ pace cum Henrico Britanniæ Rege quies publica ſtabilita.* Dat is te zeggen: *Door de vrede, met Henrik, koning van Engelandt, gemaakt, is de gemene ruſt verzekert.* Onderaan ſtonden deze twee woorden: *Ubertas temporum*; dat is: *De overvloedt der tyden:* even als of de overvloedt en de vrede van Europa van dit verbondt hadden afgehangen.

Achting, welke Vrankryk hadt voor het verbondt met Engelandt.

De geſchiedenisſchryvers verhalen, dat de twee afgezanten meeſtereſſen hadden aan het Franſche hof, en dat hunne minnaryen hen niet minder bezig hielden dan hun laſt. Zy waren daar omtrent echter niet minder gelukkig. De graaf van Naſſau trouwde met de erfdochter van Oranje; en het was in dezen tydt, dat het vorſtendom van dezen name in het huis van Naſſau wierdt overgebragt, van het welke het meer luiſter heeft ontfangen dan het zelve aangebragt. Den hertog van Suffolk aanbelangende, de welke zyne liefde voor *Maria* van Engelandt bewaart hadde, de zelve zag zyne hope herleven, ziende haar weduwe van *Lodewyk* den XII, en deze princes gevoelde van haren kant voor dezen minnaar de zelve tederheit, welke zy voor hem hadt gehad voor dat zy met den koning trouwde. Hare hoedanigheit van koningin was een kleine hinderpaal voor het geluk van *Suffolk*, wiens verdienſten meer by haar golden dan eene kroon. *Henrik* hadt dezen afgezant bevolen te ondertaſten van welk een voornemen zy was, te weten om naar Engelandt weder te keren, of om aan het hof van Vrankryk haar verblyf te houden. Hy hadt ook aan haar geſchreven, en haar verzocht, dat zy zich toch in geen twede huwelyk wilde inlaten zonder zyne kenniſſe. De vrees om den koning, haren broeder, te mishagen, maakte haar verlegen; en *Suffolk* haar op zekeren dag zynde komen zien, wanneer zy gelykelyk beſtreden wierdt door de overwegingen van haren plicht en van liefde, deedt zy aan hem eene verklaring, waar in hare fierheit minder uitblonk dan hare zwakheit. *Indien gy u*, zeide zy tegen hem, *binnen vier dagen niet in ſtaat ſtelt om met my te trouwen, zo denkt 'er nooit weder om.* Haar minnaar wiſt dezen tydt, van welken zyn geluk afhing, zo wel te gebruiken, dat hy, hebbende de toeſtemming daar toe verkregen van den koning van Vrankryk, na dat hy aan dien van Engelandt hadt geſchreven, om des zelfs toeſtemming mede te verkrygen, heimelyk met deze koninginne trouwde, de zuſter van zynen meeſter, en de weduwe van een groten koning, in den bloei van hare jeugt, en van eene onvergelykelyke ſchoonheit. Daar zyn weinig diergelyke voorbeelden: maar, het geen het geluk van *Suffolk* nog vermeerderde, was, dat eene zo ſtoute daadt hem de genegenheit van zynen meeſter niet deedt verliezen. De koningin hertogin, zynde de naam, welken deze princeſſe zich na haar twede huwelyk liet geven, deedt aan haren broeder weten wat 'er was voorgevallen; en al de ſchuldt daar van op zich nemende badt zy hem, dat hy zyne verontwaardiging op haar alleen zou doen vallen, en het aan *Suffolk* vergeven. Deze hertog ſchreef van zyn kant daar over aan *Wolſey*, die den koning inboezemde, dat het voordeeliger voor hem was, dat zyne zuſter met een getrouwen onderdaan, en die aan zynen dienſt geheel en al was overgegeven, getrouwt was, dan met een vremden prins, dikwils kwalyk tegen hem gezind. Dus keerde de koningin hertogin weder naar Engelandt met haren nieuwen man, en beide wierden van den koning wel ontfangen, die wilde, dat hun huwelyk plegtelyk te Greenwich, alwaar zy ontſcheepten, zou geviert worden.

Henrik ſtemt het huwelyk toe.

De graaf van Naſſau trouwt met de erfdochter van Oranje. *M. Herbert. Du Cheſne. Mezeray.*

Het ſcheen, dat 'er iets noodſchikkelyks was in het huwelyk der twee princeſſen van Engelandt. Weduwen van twee koningen zynde trouwen zy in een het zelve jaar met twee van hare onderdanen. De koningin hertogin bragt met zich de ryke kleinodiën, ter waarde van twee maal honderd duizend kronen, zynde de helft van het gene aan haar ten bruidſchat gegeven was, en het welk zy by het overlyden van den koning wederom moeſt ontfangen, volgens de voorwaarden van haar huwelyks-verdrag, boven aangehaalt. Hare weduwegift was geregelt met *François* den I op zeſtig duizend kronen jaarlykſch. Onder de juweelen, welke zy uit Vrankryk bragt, was een diamant van grote waarde, de welke de Napelſche ſpiegel genoemt wierdt. Daar was eenige twiſt over dit edelgeſteente, het welk de Raadt niet wilde dat zy zou medenemen, zeggende, dat het een juweel van de kroon was, het welk niet vervoert kon worden: doch *François* de I wilde de weduwe van *Lodewyk* den XII niet

Een juweel van eene grote waarde, het welk de koningin *Maria* behoudt van haar eerſte huwelyk.

1515. niet ontnemen een diamant, welken deze koning haar gegeven hadt, als een onderpandt van zyne liefde.

De geschiedenisschryvers verhalen, dat de koningin *Maria* by hare wederkomst in Engelandt met zich wederom bragt alle de genen, die haar naar Vrankryk gevolgt waren, uitgenomen *Anna van Boulen* *, welke de koningin van Vrankryk haar badt by haar te willen laten. Het moet zyn, dat deze juffer, hoe jong zy ook was, niet ouder kunnende zyn dan acht jaren †, reets vele bevalligheden bezat, door dien eene koningin zo grote achting voor haar hadt. Men zal haar door deze hare verdienſten, opgekweekt aan het Fransche hof, hier na den troon van Engelandt zien beklimmen door een huwelyk met den koning, het welk toen geheel Europa in verwondering zette en verdeelde, en waar over men nog tegenwoordig van gedachten verschilt, zynde dit huwelyk van de eenen veroordeelt, en van de anderen goedgekeurt.

* of *Bouleyn*, of *Bolyn*.

† Zy was geboren, volgens *Camden*, in den jare 1507.

M. Herbert. Vierde Parlement, door *Henrik* den VIII beroepen.

Het Parlement wierdt in het het zelve jaar gehouden. Het was het vierde, het welk *Henrik* hadt beroepen in de zes jaren, die hy geregeert hadt. Wy zullen het zelve weinig meer zien vergaderen gedurende den tydt dat *Wolsey* aan het roer zat: want deze, hebbende zyn gezag eens verzekert, was alleen bedacht om deze vergaderingen te beletten, als zeer nadeelig zynde voor de genen, die hun gezag misbruiken. Dit Parlement maakte verscheide ordonnantiën rakende de klederen, de wapenen, de lakenen, de handwerken, den uitvoer van wolle, de welke verboden wierdt, ten minste byaldien zy niet bewerkt was, en eenige andere ordonnantiën om de kuiperyen der afgezondenen van het Lagerhuis te beletten. Het maakte ook eene krygs-ordinantie, door de welke de dienst der boogschutters bevestigt wierdt, wordende hunne bogen en pylen gestelt boven de roers, waar van men zich toen bediende: de musketten waren toen nog niet in gebruik. Men ziet uit de schryvers van dien tydt, dat zy hunne boogschutters wapenden met hellebaarden, met welke, na dat zy hunne pylen hadden afgeschoten, zy een verwoeden aanval deden op hunne vyanden. Men achtte de piekeniers † niet zo veel, en men stak de zulke alleen uit het gemene volk onder dat krygsvolk, dat van minder achting was dan het ander. Het Parlement, op den 5 February begonnen te vergaderen, scheidde na eenige zittingen tot den 12 November. Op dien dag vervolgens weder vergadert zynde maakte het eenige verordeningen aangaande den landbouw en de weilanden, door welke die van het Parlement, gehouden door *Henrik* den VII, wierden bevestigt, de welke beletten, dat men de landhoeven in wei-en moeslanden veranderde. Het zelve vernieuwde ook de wet van het zelve Parlement, door welke den vremdelingen verboden wierdt het inbrengen van de Fransche wynen, wordende zulks alleen den Engelschen toegestaan, om de zelve aldus tot de scheepvaart te meerder aan te moedigen, en om een groter getal schepen aan te bouwen. Eindelyk bepaalde men den tydt, binnen welken de aanspraken, de verzoekschriften, en de beschuldigingen van byzondere personen, van welken aardt de zelve ook waren, moesten opgemaakt worden, en na welken tydt de zelve zouden getekent zyn.

† of soldaten, met zwyn-spriet en gewapent.

Het was omtrent dezen tydt dat *Poyning*, aan wien de koning het bestier van Doornik hadt toevertrouwt, verzocht weder te huis geroepen te worden. Men zondt Mylord *Montjoye* in zyne plaats. De sterkte, die men daar gebouwt hadt, hadt de Franschen nayverig gemaakt; en mogelyk dat zy liever gewilt hadden, dat de vrede gebroken wierdt, dan te dulden, dat de Engelschen zich op de grenzen van hun koninkryk zodanig versterkten, indien zy niet gehoopt hadden, de zelve deze plaats eerlang te doen wedergeven door toedoen van *Wolsey*. *François* de I vleide zyne staatzucht met den kardinaalshoedt, hem belovende, hem den zelven door zyn gezag by den paus te doen erlangen, op voorwaarde, dat hy van zyn kant by zynen meester gebruikte dat gezag en die macht, die hy op des zelfs geest hadt, om Doornik weder aan hem te doen afstaan. *Henrik* hadt hem, als boven gezegt, is het aartsbisdom van Jork beschikt; maar van eene onbepaalde staatzucht, en van eene onverzadelyke gierigheit, zynde, was hy daar mede nog niet vergenoegt. Hy kon niets boven zich verdragen; de kardinaalshoedt was als toen zyne heftigste begeerte: maar hy reikhalsde zelfs wel haast naar de pauselyke driedubbelde kroon.

1515.

Wolsey kardinaal gemaakt op de aanpryzing van *François* den I.

De koning van Vrankryk hieldt hem zyn woordt, en de paus maakte *Wolsey* op des zelfs aanbevelinge kardinaal, met den tytel van St. Cecilia over den Tyber †. *Wolsey* was niet ondankbaar; en wy zullen hem, op zyn beurt, zyn woordt zien houden aan *François* den I, en Doornik aan hem doen overgeven. Om ondertusschen zyne nieuwe waardigheit groter luister by te zetten voegde hy by het aartsbisdom van Jork het bisdom van Bath en Wels. Eenigen voegen daar by die van Worchester en van Hereford ‡. Hy verruilde naderhandt het bisdom van Bath voor dat van Durham; en dit laatste voor dat van Winchester †. Hy voegde by deze bisdommen de abdy van St. Alban, over welke hy het bestier aannam, en het overgrote voordeel, dat hy trok van de begevingen der kerkelyke ampten, over welke de koning hem de bestelling gaf: zo dat eenigen * zeggen, dat zyne inkomsten met die van de kroon gelyk waren, zo zy de zelve niet overtroffen. Zyne opgeblazenheit maakte hem zelf aan *Fox* onverdragelyk, hoe groot een weldoender hy ook van hem was, en aan *Warham*, den kancelier. Zy onttrokken zich beide ook uit den Raadt, en zeiden tegen den koning, dat zy niet konden verdragen, dat zich een onderdaan boven zynen meester verhief; waar op de koning zich vergenoegde te antwoorden, dat hy voortaan bevelen zou geven, die zyne onderdanen in gehoorzaamheit zouden houden, en dat hy zou doen blyken, dat 'er niemandt dan hy was, die recht hadt om te gebieden. Doch niets stremde het geluk van *Wolsey*. Om zyne hovaardy te voldoen moest *Warham* hem zelfs de zegels overgeven. Dus bekleed zo wel met het eerste ampt van de kroon, het welk hem de voorzitting gaf in de burgerlyke zaken, als met het purper, dat hem aan het hoofdt stelde van de geestelykheit, liet hy in alle zyne bedryven eene onverdragelyke trotschheit blyken, en in zyn geheel gedrag eene verbazende overdaadt. Hy was de eerste kerkelyke, die in zyne klederen goudt en zyde deedt werken. Hy verscheen nooit in het openbaar, of een groot heer droeg hem in statie zynen kardinaalshoedt voor, als of de zelve, naar het zeggen van de geschiedschryvers †, de kas met de overblyfselen van den eenen of den anderen Heilige verbeeldde. Voor hem ging een oversten wachtmeester, de welke een morgenster droeg; de kruisdrager volgde den zelven; *Wolsey* kwam daar na onder een ryk verhemelte, wiens zilvere pylaren vast gehouden wierden door vier edellieden. Acht hon-

† in September dezes jaars 1515.

‡ Men zegt, dat hy die huurde.

† in het jaar 1528.

* *Fuller.*

Wolsey doedt *Warham* de waardigheit van kancelier aan hem overgeven.

Zyne pracht.

† *Herbert. Polyd. Virg.*

1515 derd huisbedienden, onder welke perſonen waren van den eerſten rang, waren in zynen dienſt, en als hy een reisie deedt, hadt hy een koninklyken ſleep ‡

‡ Zie het Leven van den kardinaal *Wolſey*, geſchreven door een onbekend Engelſchman.

Het vertrek van *Warham* en van *Fox* ſtrekten alleen om dezen kardinaal vermogender te maken. Zyn gezag wierdt noch aan door het afzyn van den hertog van Nortfolk, groot-ſchatmeeſter, en van *Brandon*, hertog van Suffolk, de eenigſte mededingers, welke hy hadt in des konings toegenegenheit. De eerſte, de ſchatkiſt ziende uitgeput, en dat hy geen geldt meer kon beſchikken tot de verkwiſtingen van zynen meeſter, verzocht zyn afſcheidt, onder voorwendſel van eenigen tydt op zyn landhuis te gaan doorbrengen; en de ander, in geen ſtaat zynde om weder te geven het geldt, dat *Henrik* hem geleent hadt om zyne reize naar Vrankryk voort te zetten, en vrezende, dat men hem daar over zou aanſpreken, week ook van het hof: zo dat *Wolſey* eene volſlage vryheit van alles hadt, en zich eene heerſchappy, nog veel volſtrekter dan voorheen, aanmatigde. Het ſcheen, dat hy den koning betovert hadt. Deze vorſt was niet in ſtaat om zich tegen zyne voornemens aan te kanten, noch zyne vleiende redeneringen te wederſtaan, welke zaken hy ook mogt voorgenomen hebben, om zich daar door niet te laten voorinnemen. Deze kerkvoogdt maakte en verbrak alle verbonden naar zyn welbehagen: ook hadden de vorſten, die hem beledigden, den koning tot vyandt, al ſtreedt het tegen de allerplegtigſte verbonden.

Zyn vermogen op het gemoedt des konings.

M. Herbert.

Dit wierden de koning van Vrankryk en de keizer ieder op hun beurt gewaar, en de eerſtgenoemde nog in dit zelve jaar. Namentlyk, om dat hy aan *Wolſey* geweigert hadt de voldoening, welke de zelve van hem verzocht ter zake van het bisdom van Doornik, zag hy eensklaps verbreken het verdrag, nieuwelings tuſſchen deze twee kronen geſloten. *Henrik* hadt het bisdom van Doornik gegeven aan zynen gunſteling: doch hy moeſt eene vergelding uitkeren aan den gene, dien de koning van Vrankryk daar mede hadt begiftigt. *Wolſey* wilde, dat de laatſte den laſt van die vergeldinge zou op zich nemen, ten einde hy in de vreedzame bezitting bleef van de inkomſten, welke de oude biſſchop van het zelve hem betwiſtte. Men hadt hem daar omtrent eene belofte gedaan; maar men kwam de zelve niet na, en de eerſte bezitter van dit bisdom hadt van den paus tot zyn voordeel eene bulle verkregen. *Wolſey*, vergramt van zich misleid te zien door den koning van Vrankryk, verliet des zelfs zyde, en verbondt zich heimelyk met den keizer. Het was in dezen tydt dat *François* de I, zynde in Italië getrokken, het hertogdom van Milaan veroverde; en dat de hertog van Albanië, naar Schotlandt overgeſtoken zynde, zyn gezag daar vaſt ſtelde op den ondergang des grave van Douglas en van de koninginne *Margareta*. *Wolſey* wiſt dezen tydt zo wel waar te nemen, om in zynen meeſter een nayver te verwekken, door hem de grootheit der Franſchen in Italië voor oogen te ſtellen, als mede den hoon, de welke hem door het verwekken van den Schotſchen oorlog, welken hy hen te laſt leide, wierdt aangedaan, dat *Henrik* zich naar de zyde van *Maximiliaan* keerde.

Guicciard. Mezeray. M. Herbert. M. Varillas.

Maar voor dat wy van het tuſſchen hen gemaakte verbondt ſpreken, moeten wy de bewegingen in Italië en Schotlandt verhalen, waar door het zelve wierdt veroorzaakt. *François* de I, de hoedanigheden bezittende, welke wy boven in hem hebben aangemerkt, jong, dapper, eerzuchtig, en vindende de toebereidſelen, welke *Lodewyk* de XII gemaakt hadt tot het weder-innemen van het Milanees verre gevordert, dacht niet dan om de uitvoeringe van dit oogmerk. Hy geloofde, dat hy zyne regering niet roemruchtiger kon maken dan door eene zo aanzienlyke onderneminge, en de eernaam van overwinnaar ſtreelde zyne ſtaatzucht ongemeen. Zo haaſt dan, als hy zag, dat hy zich verzekert hadt van den koning van Engelandt en van den aartshertog, gaf hy zyne bevelen tot den optocht van het leger. Het zelve beſtondt uit twee duizend en vyf honderd pieкeniers, en veertig duizend man ander voetvolk, behalven drie duizend ſchansgravers, die zorge droegen voor het geſchut, en een oneindig getal zoetelaars en voorraad-verzorgers. De koning was verſelt van zeven prinſſen van den bloede, en en een ongelooflyk getal grote heeren. Hy hadt in zyn leger de grootſte krygsmannen van dien tydt. *Trivulce*, *la Paliſſe*, *Montmorency*, *Bajard*, *d'Aubigny*, en *Petrus van Navarre* waren de voornaamſten. Deze laatſte was gevangen geweeſt in den veldſlag van Ravenna, zynde op de ſoldy van *Ferdinand*, en op twintig duizend Franſche guldens losgeldt geſtelt. Verdrietig over zyne gevangeniſſe en vergramt over de gierigheit van *Ferdinand*, die deze ſomme weigerde te betalen, gaf hy zich over aan *François* den I, die de zelve betaalde aan den marquis van Rotelin, aan welken *Lodewyk* de XII het zelve geſchonken hadt. Dus verbondt hy *Petrus van Navarre* aan zynen dienſt, gevende hem aanzienlyke bedieningen en goede jaargelden. 1515.

François de I trekt in Italië, aan het hooſdt van zyn leger

Dit leger van *François* was in drie hopen verdeelt. De konneſtabel van Bourbon geleidde de voortocht, de koning was aan het hooſdt van het middelleger, en de hertog van Alençon voerde de achterhoede aan. De allergrootſte zwarigheit was by den overtocht over het Alpiſche gebergte, waar van de Zwiſers de toegangen bezet hadden, hebbende den berg Cenis en dien van Genevre ingenomen, de welke daar van als twee poorten zyn. Daar was nog een derde doortocht tuſſchen de bygelegene Alpen en de aan zee leggende, om in het markgraafſchap van Saluzzo te komen: doch de verſchrikkelyke rotſen, waar mede het omzet is, maakten den zelven zeer moeielyk; en aan den anderen kant ſcheen het onmogelyk het geſchut over de toppen dezer rotſen te kunnen brengen. Het was echter langs dien weg, welken *Trivulce*, dien men vooraf hadt gezonden met een afgezonderden hoop en eenig geſchut, onderſtondt over te trekken, en inderdaadt overtrok. Hy deedt het geſchut en de wagens met kracht naar boven hyſſen, en deze zware ſtukken van rots tot rots ſlepen over ſteiltens, welke men zonder ſchrik niet kon aanſchouwen. Hy verraſchte zelfs *Proſper Colonna*, veldheer van het leger van *Ferdinand*, zo als hy zich aan tafel wilde zetten, en nam hem gevangen. De koning deedt *Trivulce* zich by het overige van zyn leger voegen, en trok voort tot op eene myle na aan Milaan, geduriglyk door de Zwitſers van ter zyde gevolgt. Men trachtte hen door geldt te winnen, en eenigen luiſterden ook naar de voorſlagen van vrede, welke men hen deedt. Doch de kardinaal van Sion (a), afgezant van den paus, die zich met *Ferdinand* tegen de Franſchen verbonden hadt, moedigde hen door zyne driftige redenen aan om tot ſtervens toe

(a) Hy was een edelman uit Valais, of het Walliſerlandt, genaamt *Matthaeus Sheyner*, en was door *Julius* den II kardinaal gemaakt.

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

1515. toe te vechten. Hy zou echter niets hebben kunnen winnen, ten ware de hoofdman *Roſt*, burgermeeſter van Zurich, niet was aangekomen, met zes duizend Zwitſers, over welke de Cantons hem het gebiedt gegeven hadden. Deze voegde zyne vermaningen by die van den pauſſelyken afgezant, en de Zwitſers, door dezen onderſtandt moedt gevat hebbende, beſloten ſlag te leveren, niettegenſtaande zy gebrek hadden aan geſchut en ruitery, en vry minder in getal waren dan het Franſche leger.

Slag van Marignan. Het zelve was gelegert in een dorp, geheten Marignan, het welk deze veldſlag beroemd heeft gemaakt, en verwachtte niet minder dan een gevecht. Men begon het zelve op den 12 September. De kardinaal, die zyne openbrieven hadt van veldheer, getekent door den paus en den keizer, ſtelde zich aan hun hoofdt in zyn prieſterlyk gewaadt, met den roden hoedt op zyn hoofdt, de ſoldaten met woorden, vol van vuur, aanſprekende. De koning ſtelde zich ook aan het hoofdt van zyn leger, aangedaan met een azuurverwigen wapenrok, bezaait met goude leliën, en hebbende op zyn helmet eene roos van karbonkelſtenen, de welke een overheerlyken glanſch van zich gaven. De Zwitſers braken door de voorſte ruiterbenden; en indien de koning met eenige uitgelezene benden niet was toegeſchoten, zou zulks een groten ſchrik, en zelfs de nederlaag, veroorzaakt hebben. Het gevecht dus weder hervat Nederlaag der Zwitſers. zynde duurde tot vier uuren in den nacht, met evengelyke vurigheit van weêrzyden. Mogelyk is 'er nooit verwoeder noch hardnekkiger gevecht voorgevallen: ook zeide *Trivulce*, dat 'er van twintig, by welke hy zich bevonden hadt, geen een veldſlag was geweeſt, die dezen gelyk was; dat de andere maar een kinderſpel geweeſt waren in vergelykinge met dezen, die een Reuzenſtrydt kon genoemt worden. De twee legers bragten den nacht over in grote ongeruſtheit. De koning hadt geen ander bedt dan een roôpaardt van het geſchut, en hy kon niets anders krygen om zynen dorſt te leſſchen dan modderig water, met bloedt gemengt, het welk hem een ſoldaat in zyn ſtormhoedt bragt. De kardinaal van Sion bergde zich binnen Milaan, na het gevecht al zo veel ſchrik tonende, als hy van te voren woede hadt doen blyken. Des anderen daags 's morgens hervatten de Zwitſers het gevecht nog met meerder dapperheit dan den vorigen dag: doch zy wierden door het Franſche geſchut zeer kwalyk begroet, dat men gedurende den nacht wel van pas geplant hadde. Dit was nochtans niet het gene, het welk de overwinning te wege bragt.

Alviano, opperbevelhebber der Venetianen, die zich by den koning van Vrankryk gevoegt hadde, zynde van den veldſlag onderrecht, kwam 'er by met zyne ruitery, en deedt de Zwitſers tot den aftocht beſluiten. Zy deden dit echter niet als lieden, die vluchtten, maar voet voor voet, en vechtens-wyze, kerende van tydt tot tydt den vyanden het aangezicht toe, die zich onder hen met hunne ſpieſſen niet dorſten begeven. De Zwitſers verloren veertien duizend man, dood geſchoten of door het kanon, of geſneuvelt door de pylen en ſchichten der vyanden. Van de zyde der Franſchen bleven 'er vier duizend, onder welke zich bevonden de hertog van Chatelleraut, broeder van den konneſtabel, de prins van Talmont, eenige zoon van *Lodewyk van Tremouille*, *Buſſy van Amboiſe*, de graaf van Sancerre, *Imbercourt*, en andere perſonen van aanzien. De Dapperheit van *François* den I. koning kreeg zelf twintig ſlagen, welke op zyn harnas te zien waren. Ter gedachteniſſe van dezen beroemden dag wilde deze vorſt, niet ouder zynde dan een en twintig jaren, en opgetogen door de eere, welke hy kwam te behalen, op het ſlagveldt ridder gemaakt zyn. Hy ont- Die riddet geſlagen wordt door *Bajard*. fing den ridderſlag en het blote zwaardt van den beroemden *Bajard*, aan wien niemandt deze eer misgunde. Deze overwinning beſchikte hem het Milanees en de vrede met de Zwitſers.

Hy deedt zyne intrede binnen Milaan als een over- Zyne intrede binnen Milaan. winnaar, en de hertog *Sforzia* ſtelde zich in zyne handen. De Zwitſers maakten vervolgens ook hun verdrag met hem. De koning ſtondt aan de Cantons toe eene ſomme van zes maal honderd duizend kronen, welke *Tremouille* hen voor Dyon belooft hadt, en verplichtte zich hen te geven drie maal honderd duizend andere, mits hem overgevende de plaatſen, welke zy in het hertogdom van Milaan hadden. De paus van zyn kant verzoende zich met *François* den I, en hunne byeenkomſt geſchiedde te Bologne. De koning bewees hem daar zyne onderdanigheit door zynen kanceHy verzoent zich met den paus, en herroept de zogenoemde *Sanctio Pragmatica*. * in het jaar 1438. lier, die zich voor de voeten van den paus wierp, terwyl de koning overeind bleef ſtaan en gedekt was. Hy herriep als toen de geeſtelyke wet, *Sanctio Pragmatica* genoemt, die gemaakt was onder de regering van *Karel* den VII*, om de rechten der Gallikaanſche kerke te verdedigen, en het Concordaat wierdt gemaakt, het welk naderhandt zo veel moeite heeft gekoſt om in het ryk aangenomen te worden, om dat het, naar men zeide, nadeelig was aan de kerke en aan den ſtaat, en dat 'er voor een weinig loot en parkement jaarlykſch millioenen naar Rome moeſten gaan.

M. Vavillas. Guichard. M. Herb. Mezeray. Terwyl *François* met de verovering van het Milanees bezig was, ontſcheepte *Emar van Prie*, dien de koning met een ſmaldeel ſchepen naar den kant van Genua hadt gezonden, vier duizend man. *Octavianus Fregoze*, ontruſt over des konings overwinningen, omhelſde zyne zyde, en leverde het kaſteeltie van Genua aan de Franſchen over. Voor dezen prys behieldt hy het beſtier van die ſtadt. De Genuezen leenden hunne benden aan *van Prie*, de welke zonder veel tegenſtandt Aleſſandria, Tortoſa, en al dat over den Po gelegen was wegnam. De koning, over deze gelukkige uitſlagen voldaan, keerde weder naar Vrankryk, en liet voor landvoogdt van het Milanees den konneſtabel van Bourbon, met tien duizend man, na het overige van zyn volk afgedankt te hebben; tonende door zodanig eene ſchielyke te rug komſt, dat hy beter in ſtaat was plaatſen te veroveren, dan de zelve te bewaren.

Vrankryk, het welk deze voortgangen niet gedaan hadt dan uit hoofde van het verdrag van bondgenootſchap *, met Engelandt geſloten, kwam * *Traité d'alliance.* het zelve niet ter goeder trouwe na. Wy hebben den hertog van Albanië te Parys gelaten, alwaar de Schotſche afgezanten hem kwamen het nieuws brengen van zyne benoeminge tot het regentſchap, en van waar hy niet hadt durven vertrekken om bezit daar van te nemen. Hy kon deze reize niet met vrucht doen, zonder de hulp van den koning van Vrankryk, ter oorzake van den aanhang van den grave van Douglas en der koninginne, welke hem tegen was, en men wilde hem dezen byſtandt zo ſchielyk niet toeſtaan, uit vreze van den koning van Engelandt te vertoornen. Doch wanneer het Franſche hof geloofde, dat het de Engelſchen door een vredeverdrag hadt in ſlaap gewiegt, liet het den hertog van Albanië vertrek- De hertog van Albanië, door Vrankryk bygeſtaan, gaat ken, en ſtondt hem onder de handt by met geldt, volk en ſchepen. Hy wierdt in Schotlandt wel ontfangen, en het Parlement gaf hem den tytel

1515. gaat over naar Schotlandt, om daar de regering aan te vaarden.

en de macht van onderkoning, tot de meerderjarigheit van den jongen vorst. Maar zynde aan het hof van Vrankryk opgevoed, hadt hy geen kennis van de manieren en de taal van het landt, het welk hy kwam regeren: zo dat hy verplicht was, de bestiering der zaken te bevelen aan menschen, die inboorlingen waren, op welke hy het meest vertrouwde.

* Hy was graaf van Bothwel.

Mylord *Hepburne* * was een der voornaamsten, een zeer verstandig man, die den aardt des volks kende, en die de gevoelens der groten doorgrondde. Hy vertoonde aan den onderkoning, dat hy niemandt moest vervolgen van die genen, die zich tegen zyn regentschap hadden aangekant, uitgenomen de hoofden van de party. Dat hy door dit beleidt tot hunnen plicht zou wederbrengen die genen, welke zich door zyne vyanden hadden laten misleiden, en dat het genoeg was de verdeeldheit te verstrooien, en de aanleggers daar van te straffen. Hy noemde vervolgens *Douglas*, *Humes*, en *Forman*, als de gevaarlykste. De eerste hadt tot zyn voordeel de genegenheit van het volk, en den naam van den man der koninginne, een ontzagchelyke naam in Schotlandt, en nog geachter in Engelandt, door den bystandt, welken de koning kon geven aan zyne zuster. *Humes* † hadt veel gezag door zyne heimelyke handelingen, een vyandt van *Douglas*, maar weinig den hertog van Albanië toegenegen, en bekwaam een derden aanhang te maken. *Forman* ‡ was niet verdacht dan door zyne grote rykdommen, en de onderkoning verachtte dezen laatsten. *Douglas* dorst hy niet laten vatten, en dacht niet dan om zich van *Humes* te verzekeren. Deze hadt 'er de lucht van, en verzoende zich met *Douglas*. Hy vertoonde hem, dat de hertog van Albanië niet beter gezind was dan zyn vader, de welke de kroon hadt willen ontnemen aan *Jakob* den IV, en dat 'er geen heul was voor den jongen koning, en voor die genen, die hem getrouw gebleven waren, dan by den koning van Engelandt. *Douglas*, door deze redenen ingenomen, stelde zich in staat om den gegeven raadt te volgen, wanneer de onderkoning, daar van onderrecht zynde, dezen jongen prins, en de koningin, zyne moeder, naar het kasteel van Sterling * liet brengen, en hen daar bewaren. *Douglas* vondt middel om de koningin op te lichten, met welke hy de vlucht nam naar Engelandt, en bleef, op het bevel van *Henrik*, in het landschap van Northumberlandt, op de Schotsche grenzen. *Humes* ontkwam het ook met hen; maar zich hebbende laten misleiden door de beloften van den onderkoning, keerde hy wel haast weder naar Schotlandt, alwaar hy en zyn broeder onthoofd wierden. Men beschuldigde *Humes* wegens de doodt des konings, gebleven in den veldslag van Floddon; en schoon deze beschuldiging niet bewezen wierdt, was zy echter eene der voornaamste tot zyne veroordeeling †. *Douglas*, die ook door den onderkoning tot wederkomen verzocht was, en door het Parlement, verontschuldigde zich wegens het zwanger- zyn der koninginne, zyne gemalinne, die ook inderdaadt kort daar na van eene dochter in de kraam beviel.

† of *Home*, Mylord en graaf.

‡ Hy was bisschop van Murray.

* Dit kasteel was geschikt tot bewaringe van de prinsen van Schotlandt gedurende hunne minderjarigheit.

Douglas ontvlucht met de koninginne naar Engelandt.

† *Lesley* zegt, dat hy veroordeelt wierdt wegens zyne knevelaryen.

Mezeray. Herbert.

De zaken van Italië en van Schotlandt waren nog zo verre niet gevordert, wanneer *Maximiliaan* den koning van Engelandt zocht in zyne belangen te trekken. De koning van Vrankryk hadt reets den doortocht over de Alpen bemachtigt; de hertog van Albanië was in Schotlandt getrokken, en alles schikte zich tot de uitkomst, welke wy nu zullen verhalen. De keizer, die niet kon verdragen, dat de Franschen zich van Milaan zouden meester maken, daar hy zelf het oog op hadt, hadt een verbondt gemaakt met *Ferdinand*: doch deze laatste dacht, naar zyne gewoonte, niet dan om de wapenen van *François* den I van Navarre te verwyderen. Hy droeg dan wel zorge om de zelve niet derwaarts te lokken, voerende den oorlog in de omleggende landschappen, gelyk hy zich daar toe verplicht hadt door het verdrag, dat hy met *Maximiliaan* hadt aangegaan. Dus hadt de keizer geen toevlucht dan tot *Henrik*. Hy zondt aan den zelven een afgezant, om zyne hulp te verzoeken tegen den inval der Franschen, welker al te grote macht hy zeide dat verdacht moest zyn aan alle de vorsten van Europa, en wel meer aan den koning van Engelandt dan aan iemandt anders. Hy hadt zynen afgezant ook gelast den kardinaal *Wolsey* te gaan zien, die men wist dat op Vrankryk misnoegt was, en aan hem beloften te doen, die hem zouden kunnen winnen. 1515.

Maximiliaan verzoekt *Henrik*, zich met hem te verbinden tegen *François* den I.

Deze zaak was zeer teder; *Henrik* hadt vrede met Vrankryk, en de trouw der verbonden bondt hem de handen. Aan de eene zyde was het gevaarlyk, zulk een machtigen vyandt te vertoornen; en aan den anderen kant stak 'er geen minder gevaar in, zyne macht te laten aangroeien; en men hadt alles te vrezen van een jongen koning, wiens staatzucht hem hadt doen naar Italië trekken met een talryk leger, byaldien men zich niet by tyds tegen zyne voortgangen stelde. Hier by kwamen de onlusten, welke hy in Schotlandt verwekt hadt, aldaar den hertog van Albanië te hulp komende. *Henrik*, zich verlegen vindende, wilde niets besluiten dan met goedvinden van zynen Raadt, in welken hy wilde dat zich zouden laten vinden *Warham*, *Fox*, de hertog van Nortfolk, en anderen, die zich afwezende gehouden hadden om redenen, boven bygebragt. In deze plegtige vergadering de zwarigheit voorgestelt hebbende, waar in hy zich bevondt in met Vrankryk te breken, of des zelfs overwinningen in Italië en geheime handelingen in Schotlandt met goede oogen aan te zien, sprak *Wolsey*, die het eerst stemde, in dezer voegen:

Redenvoering van *Wolsey*, om den koning te verplichten zich met *Ferdinand* te verbinden.

Byaldien Vrankryk, vergenoegt over den goeden uitslag, welken des zelfs wapenen in Italië gehad hebben, dit koninkryk niet dreigde, ik zou niet van gevoelen zyn, dat de nayver over zyne veroveringen den koning zou verplichten naar de voorstellingen van Maximiliaan *te luisteren. Ik wil niet herhalen het hordenken van zynen ouden haat: de zelve is uitgewischt door onze laatste verbonden. Maar wat moet men oordeelen van de ongelyken, de welke wy sedert ontfangen hebben? Wat moet men denken van de beschermingе, gegeven aan* Richard van Pole, *een verrader, naar Vrankryk gevlucht, alwaar hy aanmerkelyke jaargelden trekt? van het onrecht, het welk de Franschen de koninginne* Maria *hebben aangedaan, de welke zy een gedeelte van hare juweelen onthouden hebben? Wat moet men eindelyk denken van den bystandt, welken zy den hertog van Albanië hebben toegestaan om naar Schotlandt over te gaan, waar uit hy de koningin* Margareta *wil verjagen, en alwaar hy vervolgt die genen, de welke hy gelooft te zyn in de belangen van deze krone. Is het dus dat Vrankryk zyne verbonden onderhoudt? en moeten wy geloven, dat het welgezind is omtrent een koninkryk, wiens vyanden het zo stoutelyk begunstigt, en de princessen zo onwaardiglyk handelt? Indien wy ongevoelig zyn over deze beledigingen, zullen wy ook onvoorzichtig genoeg zyn om te dulden den aanwasch van een volk, het welk Italië zo haast niet zal hebben ondergebragt, of het zal denken om ons uit*

1515. *uit Calais te verdryven; of te beſchroomd om door de verbonden wederhouden te worden, de welke Vrankryk het eerſt met zoveel trotſchheit overtreedt? Voor het overige ben ik niet van gevoelen, dat wy ons in een openbaren oorlog moeten inlaten: wy kunnen het bloedt der Engelſchen ſparen, en* Maximiliaan *byſpringen Vrankryk ſtaat den hertog van Albanie wel by. Laten wy hem met de zelve ſtaatkunde betalen. Het gelooft, dat het aan het zelve, zich bedekt houdende, vry ſtaat volk en geldt te lenen aan onze vyanden. Laten wy hem met gelyke munt betalen, en onder de handt aan den keizer beſchaffen den byſtandt, dien hy van noden heeft.*

Alle de geeſtelyke heeren zyn van *Wolſeys* gevoelen.

De redenvoering van *Wolſey* wierdt door alle de biſſchoppen, die zich in den Raadt bevonden, goedgekeurt. Die van Durham voornamentlyk gaf hem grote loffpraken. De vleiery der geeſtelyken kwam niet alleen voort uit de eerbiedt, welke zy voor den kardinaal hadden; maar zy wierden ook daar toe aangezet door den paus, die, niettegenſtaande zyne verzoening met *François* den I, zyn beſt deedt om het Milanees te bewaren. Doch de wereldlyke heeren waren niet van dat gevoelen, en een van hen ſprak op zyn beurt aldus:

De wereldlyke heeren zyn van een tegenſtrydig gevoelen, en redenvoering van eenen onder hen.

SIRE, zeide hy, zich tot den koning wendende, *de raadt, welken men aan uwe Majeſteit geeft, om het vredeverbondt te breken, het welk men met Vrankryk gemaakt heeft, ſchynt my zeer vreemd in den mondt van eenen der geeſtelyken. Heeft men geen groter eerbiedt voor de trouwe der verbonden, en ſpot men dus met de heiligheit der eeden, waar door de zelve bekrachtigt zyn? Byaldien een der zamenverbondenen meent reden te hebben om zich over den anderen te beklagen, hy kan zulks doen: maar het voegt, dat dit openlyk geſchiedde; en indien men hem dan weigert het recht, dat hy eiſcht, is hy bevoegt om den oorlog te verklaren. Indien nu iemandt anders doedt, zyn voorbeeldt moet niet gevolgt worden ten koſte van het algemeen vertrouwen. Zonder dat kunnen de ſtaten niet beſtaan; en men kan de zelve niet vernietigen, zonder het menſchelyk geſlacht te verderven. Alles wel ingezien zynde zo kan men tegen Vrankryk niets inbrengen, dat het zelve overtugt de verbonden gebroken te hebben, welke uwe Majeſteit daar mede geſloten heeft. Het heeft* Richard van Pole *ontfangen als een rampzaligen, die eene ſchuilplaats zocht, en niet als een verrader, die tegen zyn vaderlandt kwaad brouwde. Ten aanzien van de koninginne* Maria, *zy heeft een verdrag gemaakt met den koning van Vrankryk, het welk haar dekt; en belangende de koninginne* Margareta, *zy moet haar ongeluk alleen aan de wiſpelturigheit der Schotten toeſchryven. Voor het overige, waarom zou uwe Majeſteit zyn volk en zyn geldt geven aan den keizer, om hem het hertogdom van Milaan te helpen herwinnen, in plaats van de koninginne, zyne zuſter, by te ſtaan, om haar in de regering van Schotlandt te herſtellen? Uwe Majeſteit heeft een geheel ander belang by de regering van dat koninkryk, dan by dat van het Milanees; en Vrankryk zelf geeft daar eene ſchone gelegenheit toe, om zyn gezag daar te veſtigen. De byſtandt, welken het geeft aan den hertog van Albanie, is een rechtmatig voorwendſel voor uwe Majeſteit, om de koninginne zuſter van uwe Majeſteit een veel groter te geven, om hare rechten te onderſteunen en te handhaven. Dus zal uwe Majeſteit, zonder de verbonden te overtreden, onderdrukken de kwade voornemens van zynen bondgenoot. Men zal hem vreemde en onzekere overwinningen zien najagen; en ondertuſſchen zal uwe Majeſteit zyn gezag beveſtigen in een naburig koninkryk, uit het welke uwe Majeſteit groter recht heeft om de Franſchen te verjagen dan uit Genua en Milaan.*

1515.

Een gevoelen, ſteunende op zulke wyze redenen, moeſt, naar het ſcheen, boven dat van *Wolſey* geſteld worden: maar, gelyk gezegt is, het vermogen, dat deze kardinaal hadt op den geeſt des konings, was machtiger, en alle de vertogen van zynen Raadt konden de zelve niet omver ſtoten. Hy zeide echter, dat hy een middelweg tuſſchen de twee gevoelens zou houden, en dat hy, zonder Vrankryk een openbaren oorlog aan te doen, zou trachten des zelfs ſtaatzuchtige voornemens te ſtremmen; maar het duurde niet lang, of hy ſloot een verdrag met *Maximiliaan*, waar in de paus en *Ferdinand* mede traden. Eer het zo verre kwam beloofde hy aan den afgezant, welken *Maximiliaan* aan hem hadt gezonden om hem de belangen van den hertog *Sfortia* aan te bevelen, een aanmerkelyken onderſtandt: zelfs deedt hy hem eene grote ſomme gelds geven, en hem nog groter wiſſels verwachten. Hy gaf ook volmacht aan dezen afgezant, zynde een Engelſchman, en geweeſt in dienſt van den overleden kardinaal *Bambridge*, om in zynen naam een verdrag te maken met den keizer, en den hertog *Sfortia*, onder beding, dat het hertogdom van Milaan weder hernomen zynde, deze laatſte daar van hulde zou doen aan de kroon van Engelandt, en aan de zelve eene jaarlykſche ſchatting betalen. *Wolſey* vergat zich zelf niet, maar bedong voor zich een inkomen van tien duizend dukaten, het welk de hertog *Sfortia* jaarlykſch aan hem zou betalen, van den dag af te rekenen, dat hy in het hertogdom van Milaan zou herſtelt zyn. Doch dit verdrag was van geen uitwerking: de paus bevredigde zich met *François* den I, aan welken hy beloofde te zullen overgeven Parma en Placenza, en de Zwitſers bevredigden zich met Vrankryk, niettegenſtaande de vertogen van den Engelſchen gezant. Voor het overige, de wiſſelbrieven uit Engelandt al te lang achterblyvende, vondt *Maximiliaan*, altydt behoeftig, zich in geen ſtaat om den oorlog te voeren, of in Italië te komen.

Dekoning kieſt een middelweg tuſſchen, deze twee gevoelens. *M Herbert, Guicciard.*

Acta. Publ. Tom. XIII, fol. 525.

De behoeftigheit van *Maximiliaan* doedt deze overeenkomſten mislukken.

Terwyl dit gebeurde kwam de koning *Ferdinand* te overlyden. Deze vorſt hadt gedurende zyn leven zyne eige ruſt en die van anderen geſtoort door zyne ſtaatzucht en geheime handelingen. Zyne doodt maakte een einde van zyne ongeruſtheden, doch niet van die van Europa, welke hy verwekt hadt; zynde een zeer ſtaatzuchtig en geveinſt vorſt, die Godt en menſchen wilde bedriegen. Hy verdiende door zyne gemaakte Godsdienſtigheit den eernaam van *de Katholyke*, welken hy zynen nazaten heeft nagelaten, en door eene niet al te Chriſtelyke ſtaatkunde de eere, welke hem de ſchryvers van zyn landt toeëigenen, van *verſtandig in de kunſt om te regeren.* Hy maakte zich meeſter van Caſtilië na de doodt van zyne gemalinne, de koninginne *Izabelle*, tot nadeel van den aartshertog *Philips*, zynen ſchoonzoon. Deze jonge vorſt wierdt derwaarts geroepen door zyne onderdanen: doch hy leefde niet lang; en eenigen zeggen, dat zyn ſchoonvader hem vergift hadt doen bybrengen. Het is ten minſte zeker, dat *Ferdinand* de regering voor de twede maal met geweldt aanvaardde, de welke den aartshertog *Karel*, zynen kleinzone, toebehoorde. Hy ſtookte alle de Chriſten vorſten de een op tegen den anderen, en maakte gene verbonden, dan om hen te misleiden, handelende menigmalen met de twee partyen, en nooit ander oogmerk hebbende dan zyn eigen belang, zonder zich te bemoeien met dat van zynen bondgenoot;

1516.

Doodt van *Ferdinand.* Zyn aardt en neigingen. *M. Herbert, Mezeray. M. Varill.*

1516. noot; gereed dien te verlaten, als hy 'er zyn voordeel by vondt, en alleen daar op toeleggende om zyne kunstenaryen te doen gelukken. Hy verbondt zich met Vrankryk, om *Maximiliaan* te beletten hem in den weg te zyn omtrent de bestieringe van Castilië; en met Engelandt, om zich van Vrankryk te doen aanzoeken. Hy verliet in het vervolg het verbondt met de Engelschen, om Cerdagne en het Roussillon uit de handen der Franschen te rukken. Hy kwam overeen met *Henrik* den VIII om Navarre met geweldt in te nemen; en hy verliet zyne zyde, om daar door te verkrygen, dat Vrankryk hem in het bezit zyner overwinninge zou laten. Nayverig over den aanwasch der Franschen maakte hy verbonden tegen de zelve met den paus, den keizer en den koning van Engelandt; en hunne wapenen vrezende maakte hy met hen geheel andere verbonden. Hy trok hen naar Italië, en verdreef hen daar na wederom uit het zelve, naar het zyne byzondere staatkundige belangen vereischten. De rechten van het bloedt, de trouw der verbonden, de knagingen van onrechtvaardigheit, of van wreedheit hielden hem nooit te rug. Om de kroon van Engelandt voor zyne dochter *Catharina* te verzekeren deedt hy het bloedt van den grave van Warwyk vergieten; en om die van Castilië te bezitten wapende hy Vrankryk tegen zyne eigene kinderen *. Maar na dit alles was hy een van de grootste vorsten van zynen tydt. Hy was in het bezit van de koninkryken van Aragon en van Castilië in Europa, en van dat der Indiën in Amerika. Hy was gelukkig in alle zyne ondernemingen, welke hy alle ten einde bragt zonder vele onkosten, en byna zonder den degen te trekken. Indien men de oorlogen van Grenade uitzondert, door welke zyne staten en zyne inkomsten wierden vermeerdert, bragt hy gene grote legers te velde. Voor het overige was hy spaarzaam, een vyandt van overdaadt en verkwisting, prachtig alleen in schyn, en in grote plegtigheden: zo dat men zich verbeeldde, na zyne doodt ongemene schatten in zyne koffers te zullen vinden; doch men vondt naauwlyks zo veel om de onkosten van zyne begravenisse goed te maken.

* Den aartshertog *Philips*, die met zyne dochter getrouwt was, en den aartshertog *Karel*, zynen kleinzoon.

Zyne uiterste wille.

By zyne uiterste wille stelde hy zyne dochter, de weduwe van den aartshertog *Philips*, tot zyne erfgename aan. Deze princes hadt haar verstandt verloren door de droetheit, welke zy hadt betoont over de doodt van haren gemaal; en de aartshertog *Karel*, haar zoon, was niet ouder dan zestien jaren. Om die reden hadt *Ferdinand* den bisschop van Saragossa, zynen natuurlyken zoon, benoemt om Aragon te bestieren, en den kardinaal *Ximenes*, aartsbisschop van Toledo, om Castilië te regeren. Eenigen hebben gezegt, dat hy in het eerst dacht om *Ferdinand*, jonger broeder van den aartshertog *Karel*, tot zynen erfgenaam aan te stellen. Dit is zeker, dat hy meer genegenheit voor *Ferdinand* betoonde, het zy om dat hy zynen naam droeg, het zy om dat hy in Spanje geboren was, in plaats dat *Karel* aan het Vlaamsche hof was ter wereldt gekomen en opgevoed. Hy liet hem echter niet na dan landen, gelegen in de koninkryken van den oudsten, en die van den zelven afhingen. Hy hadt gene kinderen uit *Germaine van Foix*, zyne twede gemalinne; doch om dat zy de zelve wenschte te hebben zegt men dat zy hem een drank ingaf, om hem te verhitten, doch dat de zelve zyne doodt veroorzaakte.

Oorzaak van zyne doodt.

Johannes d' Albret en *Catharina van Foix* overleefden *Ferdinand* niet lang, die hen van hun koninkryk berooft hadt. Zy lieten tot navolger hunnen zoon *Henrik*, die den tytel aannam van koning van Navarre. Een weinig voor hunne doodt was de zoon van den maarschalk van Navarre met een leger in het koninkryk getrokken: doch hy wierdt verslagen door *Vilalva*, Spaansch veldheer, in de valeie van Roncal. De overwinnaar wreekte zich na zyne overwinnige over de genegenheit, de welke de inwoonders getoont hadden op de aannaderinge van den Navarreeschen veldheer, door de verwoesting, welke hy het gehele landt doot liet doen. Het was ook op zynen raadt, dat het Spaansche hof alle sleden en kasteelen liet slechten. Men spaarde niet dan Pampelona en twee andere plaatsen. Men ziet nog ten huidigen dage van Saragossa af, tot Pampelona toe, niet dan eene dorre heide. Ten minste vindt men niet dan de enkele stadt Tudella, eene aangename stadt, in het midden dezer wilderniste. Men zegt, dat *Vilalva* uitzinnig stierf eenigen tydt na deze verwoestinge: eene schrikkelyke doodt, doch zulk een wreedaardt waardig. 1516. Doodt der koningen en der koninginne van Navarre.

De doodt van *Ferdinand* maakte van den eenen kandt levendig de eischen van *Maximiliaan*, oom van moeders zyde van de prinsen *Karel* en *Ferdinand*, zo wel op de Nederlanden, als op Castilië en Aragon, ter oorzake van de minderjarigheit dezer jonge prinsen. Aan den anderen kant verwekte deze doodt een wantrouwen in den aartshertog *Karel*. Deze laatste was naar Spanje geroepen, om aldaar de beroertens te stillen, door de groten van het ryk verwekt. De zelve misbruikten zyn afwezen en zyne minderjarigheit, en matigden zich vryheden aan, de welke *Ximenes* niet kon verdragen, en die hy niet in staat was om te dempen, zynde anders inderdaadt een bekwaam staatsdienaar, van een levendigen geest, een doordringend oordeel, en eene onverzettelyke standvastigheit. Doch de laagheit van zyne geboorte deedt hem verachten, en zyne schone hoedanigheden dienden niet dan om den haat der groten tegen hem te vermeerderen. Beroertens in Spanje.

Engelandt en Vrankryk zagen malkander aan in eene voor den jongen prins *Karel* zo hagchelyke gesteldheit, en dachten, volgens hunne gewoonte, daar hun voordeel mede te doen, of ten minste te beletten, dat eene der twee kronen zich daar van bediende ten nadeele van de andere. Deze gelykheit der belangen en tegenstrevers gaf plaats aan de verbonden, die 'er gemaakt waren, het eene tusschen den koning van Vrankryk en den Katholyken koning, gelyk men den aartshertog na de doodt van *Ferdinand* noemde, en het andere tusschen den zelven Katholyken koning, dien van Engelandt, en *Maximiliaan*. Doch daar kwam tusschen beide de inval van de zyde des keizers in het Milanees, zo dat de zaken op het punt stonden om van gedaante te veranderen.

Namentlyk, *Maximiliaan* was in het Milanees getrokken met een leger van twintig duizend Zwitsers, van tien duizend Hoogduitsche voetknechten, en van vyf duizend paarden. De kardinaal van Sion, Vrankryks geslagen vyandt, bevondt zich in dit leger. De keizer was over de rivier de Adde gegaan, hadt het landt tusschen deze rivier en den Po afgelopen, en de voorsteden van Milaan in brandt gestoken: zo dat de Franschen, verschrikt zynde, hem de stadt zouden overgegeven hebben, indien hy de zelve met geweldt hadt aangetast: doch hunne langzaamheit herstelde hen wederom. In het tegendeel verplichtte hunne dappere tegenweer hen de belege- Inval van *Maximiliaan* in het Milanees.

1516. legering op te breken. Ook vreesde hy van de Zwitsers verraden te worden, welker Cantons, wegens hem en Vrankryk verdeelt, aan den konnestabel van Bourbon twaalf duizend man gezonden hadden. Hy kwam dan wederom over de Adda, en drie weken daar na week hy tot in het hert van Duitschlandt. Drie duizend man van zyne benden, zo Hoogduitschers, als Spanjaarden, verliepen, en gingen het leger van den konnestabel versterken.

De langzaamheit en het gebrek van *Maximiliaan* beletten hem voortgangen te maken in Italië. *M. Herbert. Mezeray. Guicciardyn.*

Het gebrek van geldt deedt veel tot deze wanorder. De penningen, welke *Maximiliaan* uit Engelandt te gemoet zag, kwamen niet, en de Zwitsers wilden betaalt zyn. Hy wierdt echter zeer verhaast met te vertrekken; en indien hy nog maar vier dagen gewacht hadt, zouden de Franschen zelf vertrokken zyn. Zy waren niet meer van de Zwitsers verzekert, die binnen Milaan waren, dan de keizer verzekert was van die genen, die zich in zyn leger bevonden. Voor het overige waren zy niet beter in staat om hunne krygsbenden te betalen dan *Maximiliaan* de zyne. Maar deze vorst wist niet wat 'er by de vyanden omging; en, dat meer is, hy geloofde, dat hy van de Zwitsers alles te vrezen hadt, aloude vyanden van de huizen van Oostenryk en van Burgundië.

Zyn aftocht gaf gelegenheit aan de Franschen om Bresse en Verona te belegeren. Zy namen de eerste stadt in; maar waren genoodzaakt de twede te verlaten. Deze tegenstandt vergrootte de hope van *Maximiliaan*, die gemakkelyk van het eene uiterste tot het andere overstapte; grote ontwerpen makende op kleine voordeelen, en met de zelve ligtvaardigheit de zelve wederom verlatende. Hervattende derhalven zyne voornemens op Italië, was hy alleen bedacht om de Franschen van daar te verdryven, het kostte wat het wilde. Hy geloofde daar in niet te kunnen slagen dan met den koning van Engelandt aan zyne zyde te trekken. Om hem daar toe over te halen zondt hy den kardinaal van Sion aan hem, dien hy last gaf met dezen vorst een verbondt, veel naauwer dan alle de voorgaande, te sluiten. De voorwaarden daar van waren zo voordeelig, dat het bezwaarlyk viel, zich daar door niet te laten innemen.

Hy doedt aan *Henrik* den VIII zyn voornemen bekend maken van het keizerryk aan hem af te staan. *M. Herbert.*

De kardinaal van Sion was gelast den koning het keizerryk aan te bieden, tot wiens voordeel *Maximiliaan* beloofde daar van af te staan. Deze aanbieding wierdt verselt van eene nette opening van dat gene, het welk de een en de ander moest waarnemen om de verkiezing van den koning te doen gelukken. *Maximiliaan* verzocht hem deswegen over zee te komen, en te Calais aan te landen, van waar hy zynen weg dwars door de Nederlanden heen nemende zich zou begeven naar Trier. De keizer verzekerde hem van zyn kant, dat hy niet zou nalaten zich daar te laten vinden, nevens de keurvorsten; dat hy aldaar in hunne tegenwoordigheit het keizerryk aan den koning van Engelandt zou afstaan, en dat men aanstonts zou voortgaan met hem in het bezit daar van te stellen. Dat de koning vervolgens, met een klein leger, door Duitschlandt reizende, zou komen te Chur, aldaar het meir van Como oversteken, en in dat gedeelte van het Milanees vallen, het welk de Franschen nog niet verovert hadden; dat *Maximiliaan* zich by hem zou komen voegen, en dat zy te zamen zouden trekken naar Rome, alwaar de paus de keizerlyke kroon zou zetten op het hoofdt des konings; dat de nieuwe keizer na deze plegtigheit vrede zou kunnen maken, of oorlog voeren, naar dat hy de Franschen tot het een of het ander zou geschikt vinden, en hy zou oordeelen meest met zyne belangen overeen te komen, nevens de vryheit van Italië en de eere van het keizerryk. Ter verzekering van dezen afstandt boodt *Maximiliaan* den keizer aan, hem te huldigen tot hertog van Milaan voor dat hy uit Engelandt vertrok. De afgezant vertoonde hem ook de gevolgen, welke hy te hopen hadt van zyne voornemens, wanneer de zelve door de machten van het keizerryk zouden ondersteunt zyn, als mede door het gezag van den paus, en begunstigt door alle Christen vorsten, in welke de macht der Franschen een nayver hadt verwekt. 1516.

Hy biedt tot verzekering van dezen afstandt aan hem te beleenen met het hertogdom van Milaan.

De koning wierdt verblind door denglansch dezer aanbiedingen, door welke hem niet alleen het Duitsche keizerryk, maar ook het Fransche ryk wierdt belooft, welk laatste zyne voorzaten bezeten hadden, of ten minste het wederom erlangen van Guienne, Anjou, en Normandië, hun oud erfgoedt. Nochtans vertrouwde hy *Maximiliaan* niet veel: hy hadt meer dan eens des zelfs wispelturigheit beproeft, en de zaken kwamen hem zeer onwaarschynlyk voor, te weten dat *Maximiliaan*, kinderen hebbende, aan welke het natuurlyker was dat hy het ryk bezorgde dan aan een vremden vorst, aan hem zyne kroon zou overdragen. Om derhalven van den eenen kant een wakend oog te houden op zulke grote verwachtingen, en om zich van de andere zyde niet onvoorzichtelyk in zulk een hagchelyk verdrag in te laten, zondt hy *Wingfieldt* aan *Maximiliaan*, om uit zynen mondt te horen de bevestiging der voorstellingen, welke de kardinaal hem van zyne zyde gedaan hadt. In dit geval beloofde de koning hem een vaardigen onderstandt van geldt, zich verontschuldigende, dat de betaling der geldsommen, welke hy aangenomen hadt hem aan te doen, zo lang vertraagt was door de nalatigheit van de banquiers te Genua. Hy verzocht hem echter hunne zaken geheim te houden, en de uitvoering der zelven uit te stellen tot dat de Franschen zouden genoodzaakt zyn Italië te verlaten. *Maximiliaan* was dit maal niet oprechter dan anders; hy hadt niets in het oog dan om den koning in een oorlog over zee in te wikkelen, door middel van den welken hy het hertogdom van Milaan zou herwinnen, en waar door hy het geldt, waar om hy benodigt was, zou erlangen. Deze behoeftigheit deedt hem van de Italianen noemen *Pocchi denari*, en was hem niet minder nadeelig dan zyne ongestadigheit en langzaamheit.

Ondertusschen drong hy zeer op de uitvoering van het verdrag, als of het hem aangaande de overdragt van het keizerryk rechte ernst was. Hy verzocht den koning, zich te Calais te laten vinden, en ziende, dat de zelve deze reize onder verscheide voorwendselen uitstelde, boodt hy aan over zee te komen en zich naar Londen te begeven. Om hem die moeite te besparen zondt de koning den grave van Worchester, en Doctor *Tonstal* naar Vlaanderen, om zyne voornemens te onderzoeken. Hoe geveinst hy ook was, ontdekten de Engelsche afgezanten echter de geheime onderhandelingen, welke hy met het Fransche hof hadt, en gaven daar van aan den koning kennis. Zy onderrechtten hem ook van de veranderingen, welke zy dagelyks in de voorstellingen van den keizer gewaar wierden. Dan wilde hy eens het keizerryk aan den koning afstaan, en de waardigheit van Roomsch koning voor zich zelve en zyne erfgenamen behouden: op een anderen tydt wilde hy zich van het keizerryk

Wankelmoedigheit van *Maximiliaan*.

Hy biedt *Henrik* den tytel van Roomsch koning aan.

1516. zerryk ontſlaan ten voordeele van den aartshertog *Karel*, zynen kleinzoon, en alleen aan *Henrik* den tytel van Roomſch koning geven. By deze onzekerheit van de zyde des keizers voegden zy die, welke men vondt in den uitſlag van de zake, de welke niet ſtondt aan zynen afſtandt, maar aan de ſtemming der keurvorſten. Zy zeiden, dat de keizerlyke troon zou ledig ſtaan, zo haaſt als *Maximiliaan* afſtandt zou gedaan hebben, zonder dat hy een navolger vermogt te kiezen, en dat het van de keurvorſten afhing tot het keizerryk te benoemen zodanigen prins, als hen behaagde. Zy vertoonden voor het overige aan den koning, dat hy de keizerlyke kroon niet kon aannemen, zonder de koninklyke te benadeelen, welke hy zou verplicht zyn de eerſte te onderwerpen. De koning zag derhalven wel, dat *Maximiliaan* niets anders voorhadt dan hem op te ligten om geldt te hebben, en riep zyne afgezanten te rug.

Hy laat zyn voornemen omtrent Italië varen, en maakt een verdrag met den koning van Vrankryk. *M. Herb. Mezeray.*

Dus liet de keizer, zich berooft ziende van de hope om den koning van Engelandt in Italië te lokken, zyn voornemen varen van het zelve te veroveren. In het tegendeel nam hy toen de voorwaarden aan van het eerſte verdrag, van het welke boven geſproken is, geſloten tuſſchen den koning van Vrankryk en den Katholyken koning, en een twede, gemaakt met den zelven Katholyken koning en dien van Engelandt. Het eerſte was op den 16 Auguſty te Nojon in Pikardië geſloten, en behelſde onder anderen, „ Dat *Maxi-* „ *miliaan* aan de Venetianen Verona zou weder- „ geven, indien hy in de vrede wilde begrepen „ zyn; en dat hy in des zelfs plaats zou ontfan- „ gen twee maal honderd duizend kronen". Hy nam het geldt aan, en gaf de plaats weder over. Door het zelve verdrag verplichtte zich *Karel* „ Navarre wederom te geven aan *Henrik van* „ *Albret*, en te trouwen met de princeſſe *Loui-* „ *ze*, dochter van *François* den I, die uit hoofde „ van dit huwelyk afſtondt van hare eiſchen op „ het koninkryk van Napels; ten aanzien van „ het welke *Karel* zich verplichtte alle jaren te „ betalen eene ſomme van honderd duizend kronen.

Acta Publ. Tom. XIII, fol. 556 &c.

Het twede verdrag wierdt den 29 October daar aan volgende te Londen geſloten. De voornaamſte inhoudt van het zelve was, „ Dat „ de keizer, de koning van Engelandt, en die „ van Spanje malkander ten allen tyden zouden „ te hulp komen tot verdediging van hunne ſta- „ ten; dat alle andere vorſten, mogendheden en ge- „ menebeſten de vryheit hadden om mede in het „ zelve te treden, en dat de paus, indien hy, ge- „ lyk men hoopte, zich by hen voegde, het „ hoofdt van dit verbondt zou zyn; dat de Zwit- „ ſers mede in dit verbondt zouden begrepen zyn, „ onder voorwaarde, dat zy het zelve aannamen „ en beveſtigden, en dat zy alsdan een zeker vaſt „ inkomen, waar over men met hen zou hande- „ len, zouden trekken.

Vrankryk hadt zich ter zelver tydt, gelyk gezegt is, met den paus bevredigt, en geheel Europa ſcheen in ruſt te zyn, wanneer het zelve met eene gehele verwoeſtinge gedreigt wierdt door de wapenen der Turken, en door eene zake, de welke de gehele Chriſtenheit verdeelde. De ſtaatzucht van den Sultan aan de eene, en de gierigheit van den paus, nevens de verdorvenheit van het Chriſtendom, aan de andere zyde, waren de oorzaken van deze wanorders en verdeeldheit.

M. Herbert. Mezeray. du Chaſne. Gaillard. Leunclavius.

Wy hebben boven reets gezegt, dat deze Sultan, *Selim* genaamt, op den troon was geklommen door den moordt van zynen vader *Bajazeth*, en dien van alle zyne broederen. Hy hadt de Janitzaren voorheen door zyne mildadigheit ingenomen. Het was door hunne hulp dat hy zich van het keizerryk verzekerde, en dat hy, volgens eenigen, in het gevecht zynen oudſten broeder doodde, die hem het zelve betwiſtte, of dat hy hem hebbende doen gevangen nemen deedt verwurgen, volgens anderen. Zyn wantrouwen en zyne wreedheit verplichtten hem in het vervolg te doen omkomen alle prinſſen, die van het bloedt der Ottomannen in het Serrail waren. Hy ſtondt zelfs eenigen tydt in beraadt wegens het leven van *Solyman*, zynen eenigen zone, en byna gereed om hem te doen verwurgen. Maar het noodlot van dezen jongen prins ſpaarde hem. Voor het overige was *Selim* niet min dapper dan wreed, en zyne overwinningen evenaren die der grootſte vorſten van het Ottomanniſche keizerryk. Hy wendde eerſt zyne wapenen ten Ooſten en ten Zuiden tegen zyne geloofsgenoten. Hy bragt deze wilde volkeren, die men Aladulen noemt, onder het juk, de welke de bergen van Armenië * bewonen, tuſſchen Karamanië en den Euphraat. Hy ging in Perſië over, verſloeg het leger van den Soft, belegerde en veroverde zyne hoofdſtadt; en zonder de muiteryen van zyne ſoldaten, en het gebrek aan lyftocht, het welk hem dwong te rug te trekken, zou hy meeſter van dat keizerryk geworden zyn.

1516. Wreedheit van *Selim* den II, Sultan der Turken.

Zyne veroveringen.

* de Anti-Taurus genoemt,

Weder te Conſtantinopel aangekomen zynde deedt hy de aanleggers des oproers ſtraffen, en maakte nieuwe toebereidſelen, als of hy voornemens was wederom naar Perſië te keren. Doch wanneer alles vaardig was, deedt hy zyne benden trekken tegen den Sultan der Mammelukken, de welke Syrië en Egypten onder eene heerſchappy vereenigt hadden. Dit ryk bloeide ſedert den tydt van drie honderd jaren, tot ſchande van andere prinſſen, die toelieten, dat het bloedt van ſlaven, waar uit deze vorſten geſproten waren, en welke macht dagelykſch toenam, zo lang regeerde. Deze Sultans waren niet erffelyk, maar verkiesbaar door de meerderheit van ſtemmen des krygsvolks, waar uit zy gekozen wierden. Het beſtondt niet dan uit Mammelukken, dat is te zeggen, Chriſten kinderen, in hunne tederſte jaren door de rovers van dit volk weggevoert, en aan den Sultan verkocht, die hen aan zyn hof deedt opvoeden. Door deze opvoeding gewenden zy zich tot den Godsdienſt en de wapenen der geborene Mammelukken, en zy genoten ook de zelve rechten. Dit krygsvolk beſtondt alleen uit zeſtien of achttien duizend man, maar alle zo wel geoeffent, en zo dapper, dat 'er geen leger was, hoe talryk ook, het welk zy niet dorſten aantaſten. Zy hadden Egypten bemachtigt; Syrië daar by gevoegt; en om deze volkeren met zo weinig manſchap in den teugel te houden, hadden zy hen hunne wapenen en paarden ontnomen, hen in gedurige bezigheit en ſlaverny houdende, waar door hunne dapperheit wierdt ter neder geworpen. Hunne laatſte Sultans hadden ook de Arabieren ondergebragt, en vele overwinningen op de Turken behaalt, zonder van de zelve ooit verſlagen te zyn.

Ondergang van het ryk der Mammelukken.

Tegen deze ontzagchelyke vyanden wendde *Selim* zyne wapenen na zyne wederkomſt van den tocht in Perſië. Hy zegepraalde over de zelve, en bemachtigde hunne heerſchappy na twee veldſlagen. In den eerſten doodde hy den Sultan, die toen regeerde, en zynen navolger in den twe- den. Het ganſche geſlacht der Mammelukken was in deze veldſlagen geſneuvelt, op welke de inneming van Cairo volgde, en die van alle de plaatſen van Egypten en van Syrië. Opgeblazen door zo vele overwinningen wilde *Selim* den oorlog overbrengen in het Weſten, om den roem

Hy doodt den Sultan in den veldſlag.

1516. roem van *Alexander* en *Cesar*, naar zyn zeggen, te evenaren, wiens geschiedenissen hy zich liet voorlezen. Men wilt niet, of hy, in navolginge van *Mahometh* den II, zynen grootvader, het eilandt Rhodus of Italië wilde aandoen. Men herinnerde zich, dat *Mahometh* te gelyk dit eilandt en de stadt Otranto in Kalabrië hadt belegert. De Bassa, die Rhodus belegerde, was genoodzaakt geweest het beleg op te breken; maar het leger, dat aan de kusten van Kalabrië was aan landt gegaan, nam de stadt Otranto stormenderhandt in, en de Christenen herwonnen de zelve eerst na de doodt van dezen Sultan. Men vreesde derhalven, dat zyn kleinzoon, nog staatzuchtiger dan hy, zyn voorbeeldt zou volgen. Men was zelfs bekommert, dat hy een ander leger naar Hungarië zou doen trekken, om de Christenheit op vele plaatsen te gelyk aan te tasten.

De paus, vrezende, dat *Selim* de Christenheit zou aantasten, nodigt de Christen vorsten tot eene kruisvaart.

De vrees, welke de paus daar over hadt, verplichtte hem alle Christen vorsten tot eene kruisvaart te nodigen, waar van hy het ontwerp gemaakt hadt. De keizer zou zich met het Hoogduitsche, Hungarische en Poolsche krygsvolk op den Donauw inschepen, om in Bosnië * te landen; van waar hy naar Thracië zou trekken, en Constantinopel naderen. De koning van Vrankryk zou zich met de krygsmacht van zyn ryk, met die der Venetianen, der Italiaansche vorsten, en der Zwitsers te Brindisi † inschepen, om in Albanië ‡ te landen, waar van de overvaart zeer kort is, en door Griekenlandt trekken, door Christenen bewoond, gereed om een opstandt te verwekken. De koningen van Engelandt, van Portugal en van Spanje zouden van Carthagena en andere Spaansche zeehavens vertrekken, van waar zy zouden komen te Gallipoli, om zich meester te maken van de Dardanellen, en zich voor Constantinopel ter neder slaan aan den zeekant, te gelyk als het leger des keizers aan den kant van Thracië zou verschynen. De vloot van den paus, bestaande uit honderd schepen, die van Ancona zouden vertrekken, zou zich te Gallipoli by de andere zeemacht voegen.

Ontwerp der kruisvaart.

* het oude Mysië.

† In het Napelische landschap Terra d'Otranto, aan de golf van Venetië.

‡ het oude Macedonië.

Waarom dit ontwerp niet gelukte. *Guicciardyn.*

Dit grote voornemen gelukte niet. De schrysvers brengen daar van verscheide redenen by. Eerstelyk zeggen zy, dat de paus daar in meer verwaandheit dan oprechtheit betoonde. Voorts zeggen zy, dat de geest der menschen aldus gestelt is, dat het gene den zelven in den eersten opslag heeft verschrikt, hem allengskens of ververachtelyk, of onverschillig wordt: zo dat zy menigmalen het voornemen laten varen, dat zy genomen hadden, van zich met alle hunne macht daar tegen aan te zetten; het zy dat zy zich belemmert of wederhouden gevoelen door de vreze voor den uitslag, of dat zy de onkosten ontzien. Zy voegen daar by, dat een oorlog, zo verre van de handt zynde, alleen de genen betreft, die, om dat zy nader by den vyandt zyn, kunnen aangedaan worden door het gevaar, dat hen dreigt, of aangemoedigt door de hope der overwinninge; dat zy inderdaadt alleen het voordeel daar van zouden trekken, schoon de onkosten algemeen zouden zyn voor alle de bondgenoten. Het was daarenboven eene grote zwarigheit, zo vele verscheide en van malkander verschillende volkeren tot een voornemen te bewegen. De doodt van *Selim*, die eenigen tydt daar na voorviel, verbrak een bondgenootschap ten eenemale, het welk nergens anders toe gemaakt was, dan om zich te stellen tegen een zo machtigen vyandt. Elk wilde liever zyne wapenen en geldmiddelen besteden tot zyne byzondere oogmerken, dan ten beste van de gehele Christenheit. Daar was nog eene andere reden, die de kruisvaart zou belet hebben, te weten de verdeeling, die de verschillen over den Godsdienst kort daar na zouden verwekt hebben, tot welke het misbruik der aflaten, waar van deze kruisvaart het voorwendsel was, en het ergerlyke leven der geestelyken gelegenheit gaven. 1516.

Leo de X zendt zyne aflaatkramers naar alle de staten van het Christendom, om de zelve aldaar te verkopen. *Guicciard. Thuanus. Mezeray.*

Leo de X, gene rykdommen genoeg vindende in de Apostolische schatkist, om zynen hoogmoedt en zyne overdadigheit te voldoen, geloofde, dat 'er geen zekerder noch gemakkelyker middel was om zulks byeen te rapen, dan de uitdeeling der aflaten. De kardinaal *Pucci*, een man, die iets dorst bestaan, versterkte hem in dit gevoelen, en de kruisvaart diende hem, gelyk gezegt is, tot een dekmantel van dezen schandelyken handel. Hy liet de afkondiging van een jubeljaar vooraf gaan, het welk van eene menigte van aflaten verselt was, en wel zo buitensporig, als geen zyner voorzaten ooit hadt toegestaan. Deze aflaatkramers, verspreid door gansch Europa, gingen de zelve in alle steden, op het platte landt, en, om kort te gaan, overal uitventen. Zy hadden zelfs opene winkels, in welke men zich van de zelve kwam voorzien, mits betalende den prys, welken de paus daar toe gestelt hadt, volgens de hoedanigheit der zonden, van welke men vergiffenis verlangde. Deze Bulledragers hadden predikers by zich, die in hunne sermoenen de uitmuntendheit en noodwendigheit der aflaten hoog opveisselden en krachtig aanprezen. Zy zeiden, dat de genen, die de zelve kochten, daar door niet alleen vergeving hunner misdaden en het eeuwige leven erlangden; maar nog daarenboven de macht om de zielen hunner bloedverwanten van de straffen des vagevuurs te verlossen. Ondertusschen bragten deze deugnieten, die dezen schandelyken handel dreven, dag en nacht door in bordeelen, daar zy het geldt verzopen en verspeelden, het welk zy het ligtgelovige volk afknevelden. Daar was geen landt, daar deze ergerlyke zaak gemeender was dan in Duitschlandt, en daar was het ook dat men zich tegen een zo schrikkelyk misbruik met den grootsten yver aankantte.

Schandelyk gedrag deze aflaatkramers.

Staupitz, overste der Augustynen, deedt daar over zyne klagten by den aartsbisschop van Ments. De Augustynen waren benadeelt door den last, welken men den Jakobynen gegeven hadt om de aflaten te prediken, en gaven voor, dat dit een voorrecht was, aan hunne orde verknocht, de welke dit recht altydt bezeten hadt: maar de Jakobynen waren hen dit maal voorgekomen, mogelyk door het gezag van den kardinaal *Cajetanus*, pausselyke gezant * in Duitschlandt, die van hunne orde was. Dus deedt de spyt daar over den Augustynen met hevigheit spreken. *Staupitz* vertoonde de schandelykheit der aflaatkramers en predikers, en badt den aartsbisschop, daar ten spoedigste in te voorzien. Deze kerkvoogdt, die de Jakobynen begunstigde, wees *Staupitz* van de handt: maar *Frederik*, hertog van Saxen, ondersteunde hem. Zyne waardigheit van keurvorst was verselt van ongemene verdiensten, de welke zyne achtbaarheit nog meer verhieven. De schryvers geven hem den lof van een uitstekend en Godvruchtig vorst te zyn geweest, waar by men na zyne doodt dien van verstandig gevoegt heeft. De Augustynen, zulk een beschermer vindende, stonden tegen deze bedelmonniken op, en tegen de Jakobynen, die hen beschermden.

Staupitz, generaal der Augustynen, brengt daar over zyne klagten in by den aartsbisschop van Ments.

* Legaat.

De aartsbisschop wyst *Staupitz* af, en ondersteunt de Jakobynen, die de aflaten prediken.

Daar was alstoen onder de Augustynen een monnik, genaamt *Martyn Luther*, geboortig van Eisleben in het graafschap Mansfeldt, oud omtrent vier en dertig jaren, waar van de geschiedenisschryvers

Afbeeldtsel van *Luther*, een Augustyner, vermeerdert de

1516. nisschryvers het volgende afbeeldsel gemaakt hebben. Hy was een man van een levendigen geest, van een gelukkig geheugen, van een doordringend oordeel, en van eene onvermoeide naarstigheit; vaardig om iets op te stellen, yverig in redentwisten, en van eene verwonderlyke aangenaamheit in het prediken, zich met veel welsprekendheit en beschaafdheit uitdrukkende, inzonderheit in zyne moedertaal. Men zegt nog van hem aangaande de kracht, met welke hy zyne redenvoeringen uitsprak, het gene men eertyds zeide van *Pericles*, dat het zo vele blixemen en draaiwinden waren, die uit zynen mondt voortkwamen, dat is te zeggen, dat hy zyne toehoorders door de kracht zyner welsprekendheit verbaasde. Voor het overige was hy oplopend en stout. Doch aangaande de vrygeestery, met welke men hem beschuldigde, de zelve is alleen verzonnen ter oorzake van zyn huwelyk met eene geestelyke dochter*, die, gelyk hy, het klooster verlaten hadt. Eene hatelyke zaak voor die van de gemeenschap, de welke hy verliet, maar toegelaten door de lere, welke hy verkondigde: hoewel hy mogelyk beter zou gedaan hebben, indien hy den raadt van *Melanchthon* was gevolgt, die hem zulks trachtte af te raden. Indien *Luther* een vrygeest was geweest, zo zou de keurvorst van Saxen, een zeer prysselyk vorst wegens zyne Godvrucht en voorzichtigheit, hem niet zyne vriendschap niet vereert hebben, gelyk hy gedaan heeft, zo wel als vele andere Duitsche vorsten. De achting, de welke de graven van Mansfeldt voor hem hadden, by welke hy stierf †, bezig zynde met de verdeeling van hunne staten te maken, waar van zy hem tot scheidsman benoemt hadden; de liefde, welke hem deze heeren toedroegen, en alle inwoners van het graafschap van Mansfeldt na zyne doodt, wenschende zyn ligchaam te hebben, en de aanhoudingen van den keurvorst van Saxen, om het zelve naar Wittenberg te laten brengen, alwaar hy het statelyk liet begraven; dit alles, zeggen wy, bewyst ten minste, dat zo vele vorsten en volkeren, de welke *Luther* beter moesten kennen, als zynde onder hen geboren en opgevoed, dan vremden, hem geenzins als een mensch van een kwaad gedrag aanmerken. Aan dezen *Luther* zegt men droeg de bovengemelde *Staupitz* den last op om de orde der Augustynen tegen die der Jakobynen te verdedigen, en zich tegen de aflaatkramers aan te kanten. Hy begon met tegen hen te prediken. Van het prediken kwam men tot redenkavelen, eerst over het misbruik der aflaten, en daar na over zommige leerstukken, die onderzocht wierden. Dus ging men over van de kerkelyke tucht tot de lere, en van het een artykel van de zelve tot het andere: de geesten wierden verhit, en *Luther* ontdekte dagelykséh nieuwe dwalingen. De kardinaal *Cajetanus*, gezant van den paus te Augsburg, ontboodt hem voor zich ‡. Verschenen zynde, maar van geen wangevoelen kunnende overtuigt worden, liet men hem wederom van Augsburg vertrekken (a). De paus deedt hem vervolgens in den ban ‡, en *Luther* deedt van zyn kant de paussélyke bulle en andere paussélyke besluiten op eene openbare plaats buiten Wittenberg verbranden. Zie daar kortelyk den oorspronk der kerk-hervorminge in Duitschlandt niet lange na het begin der XVI eeuwe.

party op van zyne orde. *Sleidanus, Thuanus, enz.*

* *Catharina van Bohre* genoemt, uit een adelyk geslacht gesproten,

† den 18 February des jaars 1546.

1517. Hy predikt tegen het misbruik der aflaten.

‡ in den jare 1518. Hy wordt gedagvaard door den kardinaal *Cajetanus*, en door den paus in den ban gedaan, wiens bullen hy doedt verbranden. ‡ in den jare 1520.

Omtrent den zelven tydt begon *Zwinglius* de hervorming in Zwitserlandt te prediken, op de zelve wyze als *Luther* in Duitschlandt deedt, ten minste wat de aflaten, den paus, de aanroeping der Heiligen, en het vagevuur betrof, welke leerstukken zy beide veroordeelden. *Kalvyn* volgde op *Zwinglius* *, en deze twee laatsten maakten in Zwitserlandt en in Vrankryk de zelve voortgangen, als *Luther* in Duitschlandt. De navolgers van *Luther* namen in het vervolg den naam van Protestanten aan, om dat zy op een ryksdag te Spiers † tegen het besluit der Roomsch-Katholyken, tot hun nadeel gemaakt, protesteerden; en de genen, de welke de gevoelens van *Zwinglius* en *Kalvyn* volgden, noemden zich Hervormden. In weinig tyds maakten beide groten voortgang, en zagen vele volkeren de hervorming omhelzen. Wy zullen de omwentelingen, daar door veroorzaakt, op hare plaats zien. Voor het overige leren ons de zelve geschiedschryvers, dat het volk langen tydt voor *Luther* klaagde over de verdorvendheit der geestelyken, en over het onverdragelyke juk, waar mede zy de Christenen hoe langer hoe meer bezwaarden door hun geestelyk en dwingelandisch gezag. Zy beschuldigden hen, in de kerk te hebben ingevoert de misbruiken, die in de zelve waren, door bewegingen van baat-en staatzucht; zy morden over hunne overdadigheit; de ondernemingen en de wanbedryven van het Roomsche hof waren hen alle zeer hatelyk, en de affchrik, welken zy voor de gebreken der geestelyken hadden, bragt hen tot het verachten eener lere, door zodanige dienaars gepredikt wordende.

* *Zwinglius* stierf in den jare 1532.

† gehouden in den jare 1529.

De goede letteren begonden toen wederom te bloeien; men wierdt belust zich daar in te oeffenen. De kerkelyken alleen volhardden in hunne onwetenheit, en strekten tot een onderwerp der bespottinge en der schimpdichten van dien tydt: zo dat men zich niet moet verwonderen over de voortgangen, welke *Luther* en *Zwinglius* maakten, de welke niet spraken dan van hervorminge in de lere en in de zeden; eene hervorming, door de volkeren zo zeer gewenscht, en die zy niet hadden kunnen erlangen noch door middel van algemene kerkvergaderingen, noch door de vertogen hunner vorsten: middelen, alle tot nog toe vruchteloos.

Mezeray. Thuanus.

De zelve schryvers voegen 'er by, dat deze nieuwe lere, de welke zo vele menschen in een zo korten tydt omhelsden, de zelve was als die der oude Waldenzen, die het Pausdom en de Roomsche kerk in vele zaken en leerstukken tegenspraken en veroordeelden. Zy zeiden, dat ze de Hoer van Babel was, van welke de Openbaring gewag maakt; dat de monnikenorde een vuilniskolk van den Godsdienst was, en dat der zelver beloften veel eer aanleiding gaven tot ongebondenheit dan tot Godvrucht; dat de bygelovige plegtigheden van deze kerke, de aanbidding der Heiligen, het vagevuur, het bidden voor de doden, enz. leerstukken waren, de welke de Duivel in de laatste eeuwen van het Christendom hadt verzonnen. Deze schryvers zeggen ook, dat de gevoelens der Waldenzen sedert de XII eeuwe verspreid waren door het Narbonneesche Gaule, en door de valeien van Piemont; dat de zelve lere door *Valdo* ‖ zelf gebragt was in het Belgische Gaule en in Pikardië, het welk een gedeelte daar van uitmaakt; dat hy van daar was doorgedrongen tot in Duitschlandt, en eindelyk tot in Bohemen, alwaar hy een groot getal leerlingen maakte. Men geeft hen om die reden ook den naam van Pikards. Dat *Valdo* tot reisgenoot hadt eenen *Arnaud*, die in Languedok de zelve vrucht deedt, die *Valdo* deedt in Duitschlandt

Thuanus. De lere der Hervormden komt overeen met die der oude Waldenzen, of Vaudoizen.

Oorspronk der Waldenzen.

‖ *Petrus Waldus*, volgens anderen.

[a] Hy hadt zich met een keizerlyken vrygelei-brief voorzien eer hy derwaarts ging.

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

landt en in Bohemen; dat de bloedige vervolgingen, welke de pauzen tegen hen hadden aangerecht, hen niet hadden kunnen uitroeien, en dat 'er gedurig een opſtondt, die hunne gezindheit herſtelde. Dat de zelve na den ondergang der Albigenzen wederom was opgebeurt door *Johannes Wiclef* in Engelandt, en naderhandt door de prediking van *Jan Hus* en *Hieronymus van Praag* in Bohemen. Dat men eindelyk deze lere, wanneer men de zelve door de gepleegde vervolgingen tegen de Wiklefiten en Huſſiten ten eenemale meende onderdrukt en uitgeroeit te hebben, in *Luther* hadt zien herboren worden en in zyne navolgers, by welke zich de overgeblevene Waldenzen gevoegt hadden, verſtrooit op zo vele onderſcheide plaatſen. Een hedendaagſch ſchryver * zegt, dat de zelve lere langen tydt voor *Valdo* omhelſt is geweeſt door de inwoonders der valeien van Piëmont, aan welke deze valeien den naam van Vaudoïzen, of Waldenzen, gegeven hadden vele eeuwen voor dat *Valdo* in de wereldt kwam. Wat 'er van zy, de Chriſtenheit, door de verſchillen over den Godsdienſt verdeelt, zou niet in ſtaat geweeſt zyn om zich te ſtellen tegen de wapenen van *Selim*, ten ware de doodt van dezen Sultan haar daar van verloſt hadt. Wel verre van het Ottomanniſche keizerryk te vernielen leide men daar op toe om zich onderling te verderven door de wreedheit der doodſtraffen, welke die genen, die voorgaven rechtzinnig te zyn, anderen deden ondergaan, en door de woede der burgerlyke oorlogen. Droevige uitkomſten, maar waar van het nog geen tydt is om te ſpreken; en dat wy het verhaal daar van hebben begonnen, is alleen geſchied, om dat wy ons verplicht vinden eene ſchets te geven van den oorſpronk en de beweegredenen der Hervorminge, de welke in het vervolg grotelyks deel zal hebben in deze Geſchiedenis. Wy vatten het vervolg daar van weder op.

* *Leger* in zyne Geſchiedenis der Waldenzen.

De inwoonders der valeien van Piëmont zeggen, dat hunne lere zeer oud is.

1516. *Herbert.* De twee koninginnen weduwen van Vrankryk en Schotlandt bevinden zich aan het hof van *Henrik* den VIII, hunnen broeder.

Wy hebben de koningin *Margareta* gelaten in de provincie van Northumberlandt, alwaar zy van eene dochter beviel. Na dat zy uit het kraambedde was opgeſtaan kwam zy te Londen, en wierdt zeer wel van den koning ontfangen. Zy vondt de koningin *Maria*, hare zuſter, aan het hof, en zy betoonden malkander over en weder grote vriendelykheden. Het is ſeldzaam, prinſſen en princeſſen van een koninklyk huis, na dat zy eens van malkander zyn geſcheiden geweeſt door verbindteniſſen, die hen elders vervoeren, wederom in een hof byeen te zien, het welk aan hen de geboorte gegeven heeft. Men zag dit in dezen tydt te Londen, alwaar de twee zuſteren des konings, zynde getrouwt geweeſt de eene met den koning van Schotlandt, en de andere met dien van Vrankryk, elkander ontmoetten, zynde weduwen geworden in een en het zelve jaar. De koning vondt dit voorval zo ſeldzaam, dat hy wilde, dat het zelve, op de aankomſte der koninginne *Margareta*, door wedlopen en renſpelen zou geviert worden. Hy zelf was een der uitdagers, en wierp door een ſpeerſteek ter neder den ridder *William Kingſton*, nevens zyn paardt.

Geboorte van de princeſſe *Maria*.

Deze vermakelykheden, die eenige dagen duurden, wierden verſelt van alle andere, welke de blydſchap veroorzaakt in een prachtig hof, het welk eene heerlyke vrede geniet. Deze blydſchap wierdt nog vermeerdert door de geboorte van eene princeſſe, waar van de koningin *Catharina* bevallen was op den 18 February, en die *Maria* genaamt wierdt.

Men moet hier niet vergeten te ſpreken van het onderzoek, het welk de kardinaal *Wolſey* in dezen tydt deedt naar het gedrag der genen, die de geldmiddelen behandelt hadden in de laatſte oorlogen. Eenigen kwamen dit onderzoek voor door grote geſchenken, en anderen door hunne bekwaamheden: doch de meeſten wierden verwezen in geldboetens, en veroordeelt om het gene zy onrechtmatig zoek hadden gebragt weder te geven. Bovenal wierden die genen geſtraft, die overtuigt wierden van meineedigheit en ontrouwe. Eenigen koſtte het hunne hoofden en hunne goederen. Deze kerkvoogdt deedt ook byzondere gerechtshoven oprechten ten voordeele van het arme volk tegen de onderdrukkingen der groten. Men kwam terſtondt met gehele hopen van alle kanten toelopen; maar men kreeg wel haaſt een tegenzin in de langwyligheit der pleithandelingen, en deze vierſcharen wierden eindelyk verlaten: zo dat men wederkeerde tot de gewone rechtsplegingen. Men moet *Wolſey* dezen lof geven, dat hy de order en het recht beminde. Ontſnapten het de ſchuldigen, het geſchiedde om dat zy hunne partyen bevredigt hadden; anders wierden de genen, die eens aangeklaagt waren, volgens de ſtrengheit der wetten geſtraft. 1516.

De kardinaal *Wolſey* ſtaat de gerechtigheit yverig voor.

De Engelſche ſchryvers zeggen, dat paus *Leo* den koning aan boordt was om de bekwaamſte ſterrekundigen van zyn koninkryk naar Italië te zenden, om tegenwoordig te zyn by de hervorminge van den almanak, welke hy deedt maken in de kerkvergadering van Lateraan: doch dat deze verandering in Engelandt niet wierdt goedgekeurt. Men keurde niet meerder goed de aflaatbrieven, van welke boven geſproken is; en indien men zich daar niet zo krachtig tegen de zelve aankantte als in Duitſchlandt, was men 'er echter zeer over te onvrede. Zelfs waren 'er menſchen genoeg, die de ſtoutheit hadden van te zeggen, dat de zelve met de gewoonte der eerſte kerke niet overeenkwamen, de welke alleen kerkelyke ſtraffen vergeven, maar geenzins zonden, tegen Godt begaan. Eenigen van de zodanigen bevonden zich in de vergadering der geeſtelykheit, en ſpraken in dezer voegen: *M. Herbert.*

De Engelſchen weigeren de verandering van den almanak door den paus, en de bullen der aflaten aan te nemen.

Het ſtaat alleen aan Godt de zonden te vergeven. Dit is eene der eerſte waarheden van den Godsdienſt. Neem de vrees voor zyne oordeelen weg; gy zult de menſchen in eene dodelyke geruſtheit brengen. Ondertuſſchen wordt deze vreze weggenomen, als men, om vergeving van zonden te erlangen, maar een gezetten prys aan de Roomſche kancelary heeft te betalen. De bedreigingen van de helle en de vermaningen tot bekeeringe zullen ydel worden door de aflaten, welke de menſchen voor geldt daar van bevryden. Daar legt zelfs niet meer aangelegen in Jeſus Chriſtus *te geloven. Waarlyk, myne Heeren, op deze wyze worden de zonden vermeerdert, in plaats van vermindert. Op deze wyze worden niet alleen de banden van den Godsdienſt, maar daarenboven die van de burgerlyke maatſchappy, verbroken, door uit de zelve te verbannen de vrees voor de ſtraffen, de welke op de misdaden moeten volgen; of door te doen geloven, dat men zich daar van zo goed koop kan vry kopen. Het is immers beter, de menſchen te laten in de vreze, die hen de zonde geeft, dan hen een voorwendſel te verſchaffen om in de zelve te blyven volharden door de verzekering eener ſtraffeloosheit, welke zy met weinig geldt kunnen afkopen.* Men zegt niet, of deze redenvoering is tegengeſproken, noch welk een beſluit de vergadering daar omtrent heeft genomen. Ondertuſſchen is het waarſchynlyk, dat zy gene genomen heeft, en dat elk bleef in de vryheit van daar omtrent te geloven het geen hy wilde. Redenvoering van een geeſtelyken tegen de aflaten.

1516. In het zelve jaar zetten de winkelknechts, of leerjongens, en de gemene burgers te Londen de gehele ſtadt in oproer. Zy wilden de vremde kooplieden te lyf, welke zy beſchuldigden van hen allen koophandel en neéring te onttrekken. Een geeſtelyke, genaamt *Bele*, aangezet door een ouden klederkoper, genaamt *Jan Lincoln*, predikte zeer hevig over dit onderwerp, misbruikende plaatſen uit de H. Schrifture, welke hy naar zyne zinnelykheit verklaarde, om den opſtandt te ſtyven. De hoofdſchout deedt aan alle burgers een verbodt van hunne leerjongens en knechts niet te laten uitgaan voor zeven uuren des morgens en na negen uuren des avonds. Het was toen in het einde van April. Het is eene gewoonte in Engelandt, meer dan elders, om zich op Maydag te vermaken, en des avonds te voren de vrolykheit te beginnen, de welke den gehelen nacht duurt. Twee leerjongens zich op dezen dag op de ſtraat bevindende na negen uuren, wilde een Alderman hen vaſt houden. Zy, voorgevende, dat de plegtigheit van den dag hen vryheit gaf om den gehelen nacht door te wandelen, ſchreeuwden tegen het geweldt, dat men hen aandeedt, als of men het recht der volkeren daar door hadt geſchonden. Op hun geſchreeuw wierden de winkels open gedaan, en eene grote menigte van knechts en leerjongens, die rondom hen vergaderden, dwongen den Alderman te vluchten. Niet te vrede met deze twee muitemakers verloſt te hebben, liepen zy naar de gevangenhuizen, in welke de genen bewaart wierden, die te voren over diergelyke baldadigheden gevat waren, braken de deuren open, en ſtelden hen in vryheit, zonder dat de hoofdſchout of de ſchepenen * zulks konden beletten. Verſcheide huizen wierden vervolgens geplundert; eenige der vremde kooplieden, die men het meeſt haatte, gedood; andere geſlagen en weggejaagt; hun geldt gerooft; hunne tilbare goederen of verbroken, of weggedragen. *Wolſey*, die wel wiſt, dat het volk hem niet beminde, was zeer bevreeſt, en liet zyn huis bebolwerken. De beſtierder van den Tour deedt het grof geſchut op dit geſpuis los branden; en de wanorder eindigde niet voor dat hun haat voldaan was. Zy gingen toen elk naar huis omtrent drie uuren des morgens: doch zo als zy meenden in hunne huizen te ſtappen vielen zy in handen van de ſtads ſoldaten, en van alle de bedienden van het hof, de welke men ten dien einde gewapent hadt. Men maakte zich ook meeſter van *Bele* en van *Lincoln*, die men naar den Tour bragt; en men nam nog meer anderen gevangen. Drie dagen daar na kwamen de hertog van Nortfolk, en de graaf van Surrey, zyn zoon, in de ſtadt, aan het hoofdt van dertien honderd gewapende krygslieden, en den hoofdſchout by den kop vattende bragten zy hem voor de vierſchaar, welke men geſpannen hadt om over de ſchuldigen te oordeelen. Zy hielden hem aan hunne zyde, en deden de ſoldaten in ryën ſtaan langs de ſtraten. Het geding was wel haaſt opgemaakt, en die genen, die overtuigt wierden, wierden aanſtonts geſtraft. Deze vertoning bragt een ſchrik onder de burgers; maar het geen de hertog van Nortfolk zeide boezemde hen eene verontwaardiging voor hem in. Te weten, terwyl men een prieſter deedt ſterven, overtuigt van een hoofdt des opſtands geweeſt te zyn, zeide de hertog: *Behaagde het Godt, dat ik maar eens de burgers van Londen zo tot mynen wille mogt hebben.* Mogelyk is het eene laſtering, door zyne vyanden verzonnen om hem gehaat te maken. Wat 'er van zy, het volk geloofde het, en vergaf het hem nimmermeer. De ſchuldigen wierden veroordeelt, en geſtraft volgens de ſtrengheit der wet van *Henrik* den V, die onder de ſchuldigen aan hoogverraadt ſtelde de verſtoorders der gemene ruſte *, hoewel deze wet is herroepen onder *Henrik* den VI. Echter bewees men den meeſten genade. Van twee honderd en acht en zeventig gevangenen wierdt niemandt dan *Lincoln* en twee of drie van de ſchuldigſten gehangen en gevierendeelt. Men deedt nog zes anderen ſterven, welke men hier en daar in de ſtraten, daar men ten dien einde galgen hadt opgerecht, ophing, zonder hen te vierendelen. Om eindelyk voor de anderen vergiffenis te verkrygen, als mede voor de gehele ſtadt, die den oproer ſcheen geſtyft te hebben, boden zich de griffier en de Aldermans voor het hof aan in rouwgewaden, verzoekende den koning hen gehoor te verlenen. Wanneer zy binnen gelaten waren wierpen zy zich voor des zelfs voeten, en verzochten hem om vergiffenis. Hy deedt hen eene ſcherpe beſtraffing, en zondt hen naar zynen kancelier om de vergiffenis aan te tekenen. Eenige dagen daar na ging de koning op zynen troon zitten in het paleis van Weſtmunſter, omringt van alle de groten en voornaamſte bedienden van zyn koninkryk, onder welke ook was de Lord Maire. Alle de gevangenen, die men in het leven hadt geſpaart, verſchenen daar voor hem in het hembdt, met een ſtrop om den hals, zich voor zyne voeten werpende, en hem om vergiffenis ſmekende.

1516.

Oproer door de leerjongens te Londen verwekt.

* Sheriffs.

Straffe daar over geoefent.

Wreedheit van den hertog van Nortfolk.

* Of ſchenders der beſtanden en vrygeleiden.

Straffen der genen, die meeſt ſchuldig waren.

De anderen bidden den koning om barmhertigheit, naakt in het hembdt, en met den ſtrop om den hals.

De koning zeide, dat hy hen de zelve verleende, en deedt alle de galgen afbreken, die men in de ſtraten hadt opgerecht: eene daadt, aangenamer aan het volk dan de vergiffenis zelf, gelyk hen deze tekenen van ſchande onverdragelyker waren dan de doodt zelf.

Deze beroertens waren naauwlyks geſtilt, of het koninkryk wierdt door een ander vry dodelyker ramp bezocht. De ongelukkige zweetziekte, die zo vele menſchen onder de regering van *Henrik* den VII hadt weggeſleept, deedt zich voor de twede maal op, en was niet minder algemeen, noch minder gevaarlyk, dan de eerſte. Mylord *Clinton*, Mylord *Grey*, en vele andere heeren van rang, ſtierven daar van. De velden wierden woeſt, en de ſteden ontvolkt, hebbende eenige een derde gedeelte harer inwoonderen verloren, en andere de helft. De koning ging dan eens naar Oxford, en dan eens naar Weſtmunſter, na dat de ziekte min of meer woedde in de eene of in de andere plaats. Zy hieldt eindelyk eensklaps op, gelyk de eerſte maal, en de ſteden waren wel haaſt weder bevolkt.

Engelſche zweetziekte. *M. Herbert.*

1517. Sedert de doodt van *Ferdinand* was alles, gelyk boven gezegt is, in ruſt geweeſt; en zo 'er al eenige onluſten in eenige oorden van Europa ontſtonden, hadden zy echter weinig betrekking of gemeenſchap met onze Geſchiedenis. De koning van Denemarken was in oorlog met dien van Zweden. Vrankryk zondt hem twee duizend man te hulp, onder het beleidt van *Gaſton van Brezé-Foucarmont*. Zy ſloegen de Zweden in een ſchermutſeling; maar zy wierden in een twede gevecht geſlagen, en die het ontvluchtten kwamen in grote wanorder weder in Vrankryk. *François Maria van Revere* hadt de wapenen opgevat tegen den paus, om zyn hertogdom van Urbino weder te hebben. De koning van Vrankryk ſtondt den laatſten by, aan welken hy zondt *Thomas van Foix Leſcun* †, broeder van *Lautrek*, de welke het leger in Italië geboodt, en zich, met den byſtandt van den paus, in dat hertogdom verdedigde; en ſchoon

† of *Leſcut.*

1517. schoon zich *Henrik* met dezen oorlog niet wilde bemoeien, hefte de kardinaal *Wolsey* nochtans de tienden van de Engelsche geestelykheit in den name van den paus, tot het voeren van den zelven.

Atla Publ. Tom. XIII, fol. 592.

De verbonden, welke de zamenvereenigde vorsten beletten malkander te beoorlogen, beletten niet de geheime handelingen van Vrankryk, om Doornik uit de handen van den koning van Engelandt te trekken. Het zelve nam ten dien einde zyne toevlucht tot *Wolsey*, en kennende des zelfs zwakheit, wist het hem aan de zyde zyner heblust zo wel te vatten, dat het hem geheel en al won. Hy schreef dat hof zelfs voor, wat het in deze gelegenheit te doen hadt, en hoe het de brieven moest schryven, welke hy aan den koning zynen meester zou vertonen. Hy stelde het zelve voor, dat daar toe noodzakelyk was, dat de zelve in beleefde bewoordingen begrepen waren, die de fierheit des konings konden strelen; en zo doende verzekerde hy, dat hy de middelaar in deze zake zyn zou. Dit wierdt in het werk gestelt. By de brieven was een zeer kunstig stuk werks van zilver en verguld gevoegt, gemaakt naar het voorbeeldt, dat *Wolsey* zelf daar van gegeven hadt. Op zekeren dag, dat de koning hem was komen zien, gelyk hy dikwils deedt, was dit vergulde zilverwerk het eerste, dat hem in de oogen viel, voorbedachtelyk daar geplaatst om zyne nieuwsgierigheit op te wekken. Hy tradt 'er naar toe, gelyk *Wolsey* wel voorzien hadt, en als deze hem het zelve met ernst zag bekyken zeide hy: *Sire, dit stuk werks komt uit Vrankryk met dezen brief.* Hy boodt den koning ter zelver tydt den brief aan, welken men hem gezonden hadt, naar het voorschrift, door hem zelf daar van opgegeven. Doch hy liet hem niet zien den gene, die de beloften behelsde, die Vrankryk hem deedt voor de wedergevinge van Doornik. De koning nam den brief, en las den zelven. *Wolsey* als toen aan zyn wezen bemerkende, dat het lezen van den brief hem wel geviel, *Ik zou*, vervolgde hy, *noch dezen brief, noch dit geschenk ontfangen hebben, indien ik het zelve uwe Majesteit niet wilde aanbieden. Het staat aan U om met dit kleinoodt te doen, wat U behaagt, en my te bevelen, wat ik zal antwoorden op de voorstellingen, welke de koning van Vrankryk U doedt. Dat het zich niet terstondt by uwe Majesteit heeft aangegeven, is een bewys van de oprechtheit van des zelfs meningen. Het moet zyn, dat zyne genegenheit zodanig is, als het die vertoont, om aan een dienaar van uwe Majesteit in zulke nederige bewoordingen te schryven.* Hy voegde daar vervolgens by, dat de koning niets te hopen hadt van *Maximiliaan*, wiens laatste aanbiedingen hy hadt verworpen, en wiens zwakheit en ongestadigheit hy kende.

1518. Behendigheit van *Wolsey* om den koning te verplichten Doornik aan de Franschen weder te geven.

De koning wierdt daar door verstrikt, en stondt aan *Wolsey* toe wegens de wedergave van de plaats te handelen, zynde het niet rechtmatig, gelyk hy zeide, dat hy minder vertrouwen in zynen staatsdienaar dan Vrankryk stelde. De kardinaal liet dit terstondt aan het Fransche hof weten, van waar hem nieuwe geschenken en nieuwe brieven gezonden wierden. De zelve waren in het Latyn geschreven, en de kardinaal wierdt in de zelve vereert met de eernamen van *Myn Heer*, en *Vader*; uitdrukkingen, de welke de eerbiedt van den gene, die schreef, te kennen gaven, en aan den anderen kant de meerderheit van den anderen. Dus maakte de koning van Vrankryk, om zyne oogmerken te beryken, geen zwarigheit, zyn hof by dezen staatsdienaar te maken, wiens hoogmoedt hy kende. De zelve was zo hoog gerezen, dat hy in de bevelen, welke hy gaf, zich bediende van deze woorden: *De koning en ik willen*, delende dus de koninklyke waardigheit met zynen meester. Hy maakte de brieven van Vrankryk aan *Henrik* bekend, die wilde, dat de zaak in den vollen Raadt zou gebragt worden. De kardinaal, die kancelier was, en die al het gezag aan zich hadt getrokken, begeerde niets anders. Hy vertoonde in het brede, *Dat de koning door zyne overwinningen in Vrankryk een groten roem hadt behaalt; maar dat hy 'er voor het overige geen voordeel van trok; dat de zelve in het tegendeel zyne schatten dagelyks uitputten; dat hy Terouane aan een ondankbaren vorst hadt wedergegeven, die daar voor geen erkentenis betoont hadde, en dat hy binnen Doornik onderhieldt kwalyk-gezinde onderdanen, altoos gereed om op te staan. Dat hy, om de zelve in toom te houden, een kasteel hadt moeten bouwen, en eene bezetting onderhouden, die hem meer dan twaalf duizend ponden Sterlings alle jaren kostte, behalven de onkosten voor mond-en krygsbehoeftenis. Dat men zich ondertusschen te vergeefsch opat door de bewaring van eene plaats, gelegen tusschen twee naburen, zonder welker vriendschap, of ten minste van een van beide, het onmogelyk was de zelve te bewaren. Dat ze van Calais verre was afgelegen, en dat men ze niet te hulp kon komen, byaldien ze wierdt aangetast, dan midden door des vyands landt. Dat men derhalven, om zich in deze overwonnen plaats te verdedigen, vele andere veroveringen moest doen. Dat het waar was, dat men tegenwoordig met Vrankryk en met de Nederlanden in vrede was, maar dat men niet wist hoe lang de zelve zou duren. Dat het een kwade verzekerdheit was van de bewaringe eener plaatse, de vriendschap van een prins te hebben, in wiens staten de zelve gelegen is, altoos meer genegen om zich daar van meester te maken dan de zelve te beschermen. Dat het derhalven beter was, zich een roem te verwerven, en een aanmerkelyk voordeel te behalen met die wederom te geven, dan de zelve te bewaren ten koste van zo veel gelds en van zo vele zorgen, die alle daar na vruchteloos zouden zyn. Dat Vrankryk niet alleen zou vergeten de schade, welke het door het innemen van deze plaats door de Engelschen geleden hadt; maar dat het zelve zich daarenboven verplicht zou vinden door de wedergevinge, welke men daar van doen zou. Dat zich de keizer voor het overige niet met reden daar over zou kunnen beklagen, als geen recht op deze stadt hebbende, de welke natuurlyker wyze tot haren ouden meester zou wederkeren. Dat het hem genoeg moest zyn, zyn voordeel gedaan te hebben met de eerste verovering des konings, de welke Terouane aan zynen wille hadt opgeoffert; zonder de mildadigheit te benyden, de welke men aan Vrankryk zou bewyzen van de twede. Dat dit het eenigste middel was om deze twee vorsten te vergenoegen, houdende dus de balans tusschen den eenen en den anderen, en zich te zamen te vereenigen tegen den Turk, die hen alle sedert zo langen tydt gedreigt hadt.*

1518.

De koning van Vrankryk hadt dezen kardinaal gewonnen door zyne geschenken en vleieryen. *Mezeray. Herbert.*

De Raadt, onkundig van de geheime handelingen, welke *Wolsey* met Vrankryk hadt, keurde zyne redenen goed. De bisschop van Durham, die op *Fox* gevolgt was in het ampt van geheimzegelbewaarder, was de eerste om zyne meninge te volgen, de zelve goedkeurende, het welk door alle de anderen gevolgt wierdt. Dus wierdt *Wolsey* op nieuw gelast de voorwaarden aangaande deze overgave met Vrankryk op te stellen.

De zaak gaat naar zyn gevoelen door. in de maandt van Maart.

Ondertusschen ging Vrankryk, zyn voordeel doende met dit gevoelen van den kardinaal *Wolsey*, voort in het bewyzen van vele liefkozingen, om

1518. om den geeſt van *Henrik* te winnen. Om die reden verkoos hem *François* de I om gevader te zyn over zynen tweden zone, welken de koningin in dit jaar ter wereldt bragt. De koning gaf aan den zelven zynen naam; en dit was de prins, die naderhandt tot de krone van Vrankryk kwam onder den name van *Henrik* den II.

Henrik de VIII ſtaat als gevader over een jonggeboren prins van Vrankryk, naderhandt koning *Henrik* de II

Deze plegtigheit wierdt gevolgt door afgezanten, de welke *François* de I naar Londen zondt; namentlyk *Bonnivet*, admiraal van Vrankryk, *Poncher*, biſſchop van Parys, en *Villeroi*, geheimſchryver van ſtaat. Zy ſpraken in hunne openbare gehoorgeving in het brede van den oorlog, met welken de Chriſtenheit gedreigt wierdt door den Turk, en van het verbondt, het welk de paus wenſchte dat de Chriſten vorſten wilden maken tegen dezen algemenen vyandt, van de zyde van hunnen meeſter aanbiedende, met den koning van Engelandt in dat verbondt te treden. Maar zy hadden geheime onderrechtingen aangaande de zake van Doornik, en dit was de ware reden van hun gezantſchap. Alzo nu *Wolſey* alle de zwarigheden hadt uit den weg geruimt, wierdt het verdrag daar omtrent zonder moeite geſloten: doch men maakte nog eenige andere, en onder anderen een aangaande een huwelyk tuſſchen den Dauphin en de princeſſe van Engelandt, hoewel de eerſte niet meer dan een, en de laatſtgemelde maar twee jaren oud was. Wy zullen deze verbonden hier na malkander laten volgen, zynde op den 14 October door de wederzydſche gevolmachtigden getekent.

M.r Herbert. Du Cheſne. Mezeray.

Afgezanten van *François* den I aan *Henrik* den VIII belaſt met verſcheide voorſlagen.

M. Herbert. Alta. Publ. Tom. XIII, fol. 611 &c.

Inhoudt van het eerſte verdrag.

Het eerſte verdrag raakte de wedergeving van Doornik aan den koning van Vrankryk, met al „ het gene onder die ſtadt behoorde; waar voor de „ zelve aan dien van Engelandt zou betalen de „ ſomme van zes maal honderd duizend kronen, „ en daarenboven nog vyftig duizend guldens, „ Doornikſch geldt, de welke de inwoonders „ dier ſtadt *Henrik* ſchuldig waren. Maar van „ deze geldſommen zou de bruidſchat van de „ Franſche princeſſe afgetrokken, en het overige vervolgens door den Franſchen vorſt „ op de navolgende wyze betaalt worden, te weten vyftig duizend guldens by het overleveren van de ſtadt, en voorts alle zes maanden „ vyf en twintig duizend guldens, tot dat de „ gehele ſomme voldaan was". Voorts wierdt onder anderen bedongen, „ Dat de Engelſche bezetting met zich zou nemen al het geſchut, alle wapenen, en allen krygs-voorraadt, door „ hen in de plaats gebragt.

Van het twede.

Het twede verdrag behelſde de voorwaarden van een huwelyk tuſſchen den Dauphin van Vrankryk en de princeſſe *Maria* van Engelandt, welker voornaamſte waren: „ Dat dit „ huwelyk zou voltrokken worden wanneer de „ Dauphin den ouderdom van veertien jaren zou „ bereikt hebben; verplichtende zich beide de „ koningen eene ſomme van vyf maal honderd „ duizend kronen te betalen, indien de ſchuldt „ van het niet voltrekken van dit huwelyk een „ van beide kon te laſte gelegt worden; dat de „ koning *Henrik* zyne dochter een bruidſchat „ van drie maal honderd en drie en dertig duizend kronen zou medegeven, waar van de „ helft zou betaalt worden op den dag van het „ voltrekken van het huwelyk, en de andere „ helft een jaar daar na; dat de ondertrouw binnen den tydt van vier maanden zou voltrokken „ worden; dat het weduwegoedt der princeſſe „ zodanig zou zyn, als men de koninginnen weduwen van Vrankryk gewoon is te geven, en „ wel met name als dat van *Anna* van Bretagne, „ en dat van *Maria* van Engelandt; maar dat, 1518.
„ byaldien de Dauphin kwam te ſterven voor het „ voltrekken van het huwelyk, zyn broeder in „ zyne plaats zou treden, en verplicht zyn het „ zelve te volbrengen; dat in het tegendeel, ingevalle de princeſſe *Maria* kwam te overlyden voor dat zy met den Dauphin getrouwt „ was, en gene zuſter mogt hebben om hare plaats „ te vervullen, de andere verbonden nochtans, „ tuſſchen de twee koningen gemaakt, ſtandt „ zouden houden.

Inhoudt van het derde.

Het derde verdrag, tuſſchen deze twee kronen gemaakt, ſtrekte alleen om de twee voorgaande van duur en onverbrekelyk te doen zyn; ten welken einde in het zelve zorge wierdt gedragen, dat byaldien 'er in het vervolg van de eene of de andere zyde iets mogt gedaan worden, tegen de tegenwoordig gemaakte verbonden ſtrydende, de beledigde party eene ſpoedige voldoening kon gegeven worden.

Het vierde verdrag.

By het vierde verdrag was men overeengekomen, dat de twee vorſten, *Henrik* en *François*, eerlang een byeenkomſt en mondgeſprek zouden houden, waar toe eene plaats op de grenzen van Pikardië, tuſſchen Ardres en Guisnes, beraamt wierdt; welke zamenkomſt ook op de gezegde plaatſe in den jare 1520 is gehouden, als wy hier na zullen zien.

De princes *Maria* met den Dauphin ondertrouwt. *M. Herbert. Du Cheſne. Mezeray.*

Acht dagen na het tekenen dezer verbonden wierdt de princes *Maria* met eenen der Franſche gevolmachtigden, den Dauphin verbeeldende, plegtig ondertrouwt, het welk met eene koninklyke pracht in de S. Paulus-kerke te Londen verrecht wierdt. De graaf van Worcheſter en de biſſchop van Eli vertrokken kort daar na, met een gevolg, gelyk aan dat van *Bonnivet* en van *Poncher*, afgezanten van Vrankryk. Zy waren gelaſt de beveſtiging der verbonden uit te wiſſelen, tegenwoordig te zyn by de plegtigheit van den ondertrouw en den tydt en de wyze van de inruiminge van Doornik vaſt te ſtellen. De ondertrouw geſchiedde te Parys, in de tegenwoordigheit der afgezanten, met de zelve pracht, als het te Londen geſchied was. De koning van Vrankryk ſpaarde niets om de blydſchap, welke hy over deze vermaagſchappinge hadt, te betonen. Zyn gehele hof was buitengemeenkoſtelyk opgeſchikt, op den dag van dit feeſt; hy deedt den afgezanten een overheerlyk onthaal aan, en men zag eenige dagen achtereen niet dan maaltyden, balen, en openbare vertoningen.

1519.

De maarſchalk van Chatillon neemt bezit van Doornik.

Men tradt in de maandt van February des volgenden jaars tot het inruimen van Doornik aan de Franſchen. De ſtadvoogdt trok 'er uit met de bezetting, het geſchut, en de mond-en krygsbehoeftens, welke in de plaats waren, volgens de voorwaarden van het verdrag; en de maarſchalk van Châtillon nam daar bezit van in den name van zynen koning. Hy wilde in de zelve trekken met ontwondene vaandelen; maar de graaf van Worcheſter zeide, dat hy niet zou toeſtaan, dat hy als overwinnaar zou trekken in eene plaats, in welker bezit de koning, zyn meeſter, alleen wierdt geſtelt uit eene zuivere genegenheit van den koning van Engelandt: zo dat de maarſchalk verplicht was zyne vaandelen te doen opvouwen. Daar zyn ſchryvers, die zeggen, dat men, behalven de zes maal honderd duizend kronen, by het verdrag belooft, nog vier maal honderd duizend guldens betaalde voor de onkoſten van het kaſteel, het welk 'er de koning van Engelandt hadt doen bouwen ſedert hy de ſtadt veroverd hadt. *Wolſey* wierdt niet vergeten. Behalven de vereeringen, welke *François* de I aan hem geden

Vrankryk beloont *Wolſey*.

1519. daan hadt (a), wierdt hem door de gevolmachtigden des konings van Vrankryk een handschrift ter handt gestelt van een jaarlykisch inkomen van twaalf duizend guldens, waar van boven gewag is gemaakt, tot vergeldinge voor het bisdom van Doornik, het welk hy aan den voorgaanden bisschop, *Lodewyk Guillard*, weder overliet. Men deelde ook giften uit aan de voornaamste heeren van het Engelsche hof, volgens de gewoonte, welke *Lodewyk* de XI hadt ingevoert. Zie daar, hoe Doornik, het welk door de dapperheit der Engelschen verovert was, door de list der Franschen en door de ongetrouwigheit van Engelands kancelier wederom in handen van zynen eersten meester kwam. Vrankryk was daar over ook zo voldaan, dat het een gedenkpenning liet slaan ter vereeuwiginge van de blydschap, welke het daar over hadt. Men zag op dezen penning de vrede zittende verbeeld, in de regter handt eene flambaauw houdende, met welke deze godin den brandt stak in een stapel van wapenen opgerecht; en men las deze woorden in den randt: *De vrede herstelt door de herstelling van Doornik.* De Fransche geschiedschryvers zeggen, dat deze stadt altydt de zyde van Vrankryk is toegedaan geweest, en dat zy voor meer dan vyf honderd jaren van het zelve heeft afgehangen. Voor het overige is 'er byna geen andere voorwaarde van de gemaakte verbonden nagekomen, gelyk wy in het vervolg zien zullen.

Henrik de VIII bedingt de herstelling van de koninginne, zyne zuster, en van den grave van Douglas in de regering van Schotlandt.

Henrik vergat de belangen van de koninginne *Margareta*, zyne zuster, niet. Daar was een afzonderlyk en geheim verdrag tusschen *Henrik* en *François*, behelzende, dat *Jakob* de V, koning van Schotlandt, in het verbondt zou begrepen zyn; dat de koningin, zyne moeder, en de graaf van Douglas zouden herstelt worden, en dat de hertog van Albanië zich met de regering niet zou bemoeien, en in Vrankryk blyven. Dit wierdt nagekomen: de eerste kwamen in Schotlandt te rug, en de hertog van Albanië stak weder over naar Vrankryk.

Aankomst van den pausselyken afgezant *Campeggio* in eene slechte gedaante en staat.

Terwyl de Engelsche afgezanten buitengewone eerbewyzingen ontfingen aan het hof van Vrankryk, leidde *Wolsey* te Londen den pausselyken afgezant *Campeggio* om den tuin. Ondervoorgeven van hem by den koning, zynen meester, dienst te doen, ligtte hy hem den voet by den paus. Deze afgezant was van Rome gekomen met een armelyken stoet; met weinig paarden, zonder gevolg van soldaten, met zeer weinig knechts, en zynde, dat meer is, van eene slechte gedaante, en slordig gekleed. *Wolsey* hadt hem eenige stukken rood laken gezonden, om hem te kleden. Hy hadt hem ook by nacht twaalf muilezels met kostelyke dekkleden, en met koffers beladen, gezonden, alleen voor het oog, of om de uiterlyke vertoning. Men hadt dit *Campeggio* toegezonden ter plaatse, daar hy dezen onderstandt onbekend * verwachtte, eer hy zyne intrede deedt. Hy deedt de zelve vervolgens met meer pracht dan hy zonder dat niet zou gedaan hebben, maar te gelyk met meerder schande. Eenige koffers, het onderste boven geraakt zynde, raakten al vallende open, en men zag, dat zy ledig waren. Men dacht het zelve van alle de andere: dus schoor het volk de gek met de belagchelyke grootschheit van den pausselyken gezant.

* *Incognito.*

Zyn last betreft eene kruisvaart.

Zyn last raakte niet alleen den Turkschen oorlog, en het houden van eene kruisvaart, van wel-

(a) De schryver van de *Critique de l'hist. de la Reform. d'Anglet.* onder den naam van *Anthony Harmer*, zegt, dat *Wolsey* weigerde honderd duizend kronen, welke de Katholyke koning hem aanboodt, om het kasteel te doen slechten.

ke wy boven gewag hebben gemaakt; maar hy was ook gelast, van de geestelykheit de tienden van hunne inkomsten te eischen. Hy hadt ook last om de kloosters te bezoeken, en die te hervormen, te gelyk met den kardinaal *Wolsey*. Wat de tienden belangt, men deedt hem op de eerste voorstelling, welke hy daar van deedt, weten, dat zyn eisch niet aangenaam was, en dat de gansche geestelykheit den zelven eenparig verwierp. Aangaande het bezoeken der kloosters, *Wolsey*, die geen metgesel wilde hebben, zondt *Jan Clarke*, Doctor in de Godgeleerdheit, naar Rome, uit name van den koning en uit den zynen, om van den paus eene bulle te verkrygen, in welke hem alleen volmacht van deze zake gegeven wierdt. Hy verkreeg de zelve, nevens den eernaam van pausselyken afgezant *, en *Campeggio* wierdt weder opontboden.

1519.

Hy hadt ook eene bulle om de kloosters met *Wolsey* te bezoeken.

Wolsey laat zich door eene andere bulle daar toe alleen benoemen.

* *Legatus à latere.*

Deze twede bulle gaf hem over de overige geestelyken het zelve gezag, welke de eerste hem maar alleen over de kloosters gegeven hadt. Eene zodanig uitgestrekte macht bragt hem van den eenen kant in den haat der geestelyken, en zynen hoogmoedt van den anderen kant tot grote buitensporigheden. De bischoppen verdroegen met ongeduldt een gezag, het welk het hunne vernietigde, en de andere geestelyken waren vergramd over de strenge behandelinge van *Wolsey* omtrent hen. Hy ontzag hen inderdaadt ook niet, het zy door den yver, welken hy waarlyk hadt voor de goede tucht; een yver nochtans door zyne schraapachtigheit bedurven; het zy door een staatzuchtigen geest. Zy wierden door de onderzoekingen, welke hy liet doen naar hunne zeden, zodanig zwart geschildert, dat hen deswegen een zeer bitsch verwyt door den paus gedaan wierdt. Men vindt het zelve onder de openbare handelingen en staats-schriften van Engelandt, en de geestelyken worden daar in uitgeschildert als menschen geheel en al bedurven, en overgegeven in een verkeerden zin.

De nieuwe waardigheit van afgezant van den paus, welke *Wolsey* erlangt, vermeerdert zyne trotschheit.

De hoogmoedt van *Wolsey*, nu met eene nieuwe waardigheit, namentlyk van des paus afgezant, voorzien, was onverdragelyk. Hy verhief zich wel haast boven alle kerkelyke personen en ordonnantiën, en hy wilde, dat men aan hem de zelve eer zou bewyzen, als aan den paus. De abten en bischoppen dienden hem niet langer by het doen der Misse; maar graven en hertogen boden hem het water en het servet aan. Niet vergenoegt met een kruis, dat hy te voren voor zich liet dragen, voegde hy daar nog een twede by, en verkoor twee priesters van eene buitengewone ligchaamsgestalte om de zelve voor hem te dragen: als of een kruis, naar het zeggen der genen, die met zyne opgeblazenheit spotten, niet genoeg was geweest om zyne zonden te verzoenen. Hy rechtte verscheide gerechtshoven op, welke hy de rechtbanken van den pausselyken afgezant liet noemen. Daar wierden oneindige diefstallen gepleegt; en men kocht de straffe daar van weder met geldt af. Alle zaken van gewisse † wierden daar geoordeelt; en onder voorwensel, dat men zyne Godvruchtigheit in de uiterste willen moest betonen, wierden de uitvoerders ‡ der zelven deze rechtspleging te onderwerpen. De afgezant ‡ deedt daarenboven alle kloosterlingen voor zich verschynen, van welke orde zy ook mogten wezen. Zy wierpen zich voor zyne voeten, ontfangende zyne bestraffingen met zodanige verootmoediging, en zy ontkwamen de kastyding niet dan op kosten hunner beurzen. Aan den anderen kant hadt deze kardinaal de begeving van alle ker-

† Conscientie.

‡ Executeurs.

‡ Legat.

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

1519. kerkelyke ampten aan zich getrokken, de welke hy aan zyne kreaturen gaf. De aartsbisschop van Kantelberg bragt daar over zyne klagten in by den koning, en verwittigde hem van alle de ondernemingen van dezen nieuwen pausselyken gezant, en van zyne zo bisschoppelyke als wereldlyke rechtsvorderingen: doch de koning zondt hem weder tot des paauzen gezant zelve. Men bragt nochtans andere beschuldigingen tegen hem in, en tegen zyne aangestelde rechters, de welke den koning eindelyk noodzaakten hem daar over te berispen: zo dat hy daar na wat omzichtiger wierdt; doch in den grondt was hy altydt de zelve.

1517. 1518. *M. Herbert.* *Karel* gaat over naar Spanje, om aldaar de onlusten, over de regering ontstaan, te dempen.

Wy hebben boven gewag gemaakt van eene reize, welke de Katholyke koning verplicht was naar Spanje te doen, om de onlusten te stillen, de welke de staatzucht der groten en de strengheit van den kardinaal *Ximenes* aldaar verwekt hadden. Wy moeten dit verhaal nu vervolgen en ten einde brengen. Vrankryk liet hem den doortocht door zyne landen aanbieden, met alle verzekerdheit, welke hy zou kunnen wenschen. *Karel* antwoordde aan de afgezanten, dat hy de reize ter zee zou doen, en dat hy door de staten van geen vremden vorst zou trekken, ten minste indien hy zich niet genoodzaakt zou vinden, de Engelsche zeehavens aan te doen. Hy ging derhalven scheep op het einde van Augustus, en kwam in Spanje in het begin van September. Hy vondt de zaken aldaar in een nog veel erger staat, dan men hem geschreven hadt; de groten tot opstandt openbaarlyk genegen, ten minste byaldien men *Ximenes* de bestiering der zaken niet ontnam, en eene zamenzwering gemaakt om de kroon te zetten op het hoofdt van zynen broeder *Ferdinand*. Om de daadt daar van voor te komen ontnam hy hen dezen jongen prins, van wien zy, om zo te spreken, een afgodt maakten, om dat hy onder hen was opgevoed, en zondt hem naar Vlaanderen. Ondertusschen vondt hy zich zeer verlegen. De nayver over het opperste gezag, de welke hem niet toeliet toe te geven, vereischte, dat hy zou ondersteunen een staatsdienaar, die hem getrouw was: maar aan den anderen kant was de zelve het voorwerp, het welk misnoegden verwekte, en hy kon de zelve niet bevredigen, dan met *Ximenes* van het hof te verwyderen. De doodt van dezen kardinaal verloste hem uit deze verlegenheit. Men zegt, dat hy vergeven wierdt: doch men verzekert het niet; en nog veel minder, of de haat zyner vyanden, dan de staatkunde des konings hem vergift heeft doen bybrengen. Hy was een monnik geweest van St. *Franciscus* orde: maar zyne verdiensten deden hem het aartsbisdom van Toledo, den kardinaalshoedt en de bestiering van Spanje verkrygen. Hy toonde zich aller dezer bedieningen waardig. Hy bragt de Moren van Grenade, die opgestaan waren, onder, en veroverde Oran op die van Afrika. De oorlog belette hem niet zyne zorg voor de geleerdheit, en men is aan hem verschuldigt de druk van den Bybel in vier talen *, de welke den naam van de stadt † draagt, daar hy aan dit werk liet arbeiden, in het collegie, het welk hy aldaar hadt doen oprechten.

Doodt van den kardinaal *Ximenes*, die men zegt vergeven te zyn.

* in het Hebreeusch, Chaldeeusch, Griekisch en Latyn.

† *Biblia Complutens.*

De koning vergaderde de Staten van Castilië en van Leon, om den eedt van getrouwigheit aan hen af te leggen. Daar waren in den beginne grote twisten. De Staten weigerden den eedt te doen, ten zy de koning alvorens hadt gezworen, dat hy de wetten van het ryk zou bewaren, en hen in alle hunne voorrechten beschermen.

1518. Eedt van getrouwheit door den Katholyken koning en

Al wat men van hen kon verkrygen was, dat zy aanboden, met den koning op den zelven tydt den eedt af te leggen. Men won eindelyk eenigen, welke de eerste den eedt afleiden: de overige Staten en de koning leiden in het vervolg alle te gelyk den eedt af. 1518. De Staten over en weder gedaan.

Op deze plegtigheit volgde een heerlyk tournoispel. Zestig ridders traden in de renplaats met lanciën, de welke, in plaats van yzer, diamanten hadden, afzonderlyk geslepen tot zulk een heerlyk gevecht. Het zelve was des niettegenstaande vry scherp. Dertig stelden zich aan het eene eindt van de renplaats, en dertig aan het andere; van waar af rennende op het geklank der trompetten ontmoetten zy malkander met zo veel kracht, dat 'er zeer velen op den grondt wierden geworpen, en twaalf paarden gedood. Dit was nog niets in vergelyking van een tweden aanval, in welken zeven houders * dood op de plaats nedervielen, en waar in de koning, die niet meer dan achttien jaren oud was, drie lanciën brak, met eene kracht en eene vaardigheit boven zyne jaren. Uit Castilië kwam *Karel* in Arragon, alwaar men de zelve plegtigheden verrechtte. Hy verstondt aldaar, dat *Cheredin Barbaroſſa* in het koninkryk van Algiers gevolgt was op zynen broeder *Horuk* †. Deze twee broeders maakten zich berucht door hunnen voorspoedt en door hunne dapperheit. Zy waren zonen van een afvallig Christen ‡ uit het eilandt Metelino, van eene lage geboorte en zeer arm. Dit belette niet, dat de kinderen niet staatzuchtig en dapper waren. Nog zeer jong zynde begaven zy zich tot kapen, en schuimden de zee beide op een en het zelve roofschip, waar in hunne gehele zeemacht bestondt, als mede alle hunne rykdommen. Zy verrykten zich met dit ambacht, en wierden in korten tydt de befaamdste zeerovers van Barbaryë, hebbende verscheide schepen, wel toegerust, en geldt in overvloedt. Twee broeders twisten toen om het koninkryk van Algiers. Zy veinsden den eenen te helpen, en onder dit voorwendsel bemachtigden zy de stadt en het koninkryk. Hoe grote rovers zy waren, bleven zy altydt eendragtig: de staatzucht verdeelde hen niet na deze overwinst. Schoon zy daar toe even veel recht hadden, ruimde de jongste echter den troon in aan zynen oudsten broeder. Hy hielp hem zelfs Circelle en Bugie innemen, en het koninkryk van Tremisen veroveren. Doch *Horuk* in een gevecht gedood zynde, dat de Spanjaarden hen leverden, de welke den koning van Tremisen wilden herstellen, nam zyn broeder *Cheredin* den tytel van koning aan. *Karel*, gelovende zyn voordeel te zullen doen met de doodt van *Horuk*, zondt een bevel aan Don *Hugo de Monkada*, onderkoning van Sicilië, om zich met eene vloot voor Algiers te vertonen, het welk hem niet gelukte. Doch deze zaak behoort niet tot ons onderwerp.

Heerlyk tournooispel, in het welke *Karel* drie lanciën breekt.

* *Tenans.*

Cheredin Barbaroſſa, koning van Algiers; zyne gevallen, en die van zynen broeder *Horuk*.

† *Barbaroſſa.*

‡ *Renegat.*

Mezeray. Herbert.

Wonderlyke eendragt der zeer twee broederen.

1519. De doodt des keizers verplichtte *Karel*, zynen kleinzoon, die nog in Spanje was, aan de keurvorsten te schryven, om hen zyne belangen aan te bevelen. Men moest een nieuw hoofdt voor het keizerryk verkiezen, en deze jonge vorst haakte daar naar. *Maximiliaan* hadt voor zyne doodt een Rykdag te Regensburg beroepen, om daar een besluit te doen nemen aangaande de verkiezing van eenen zyner twee kleinzonen tot Roomsch koning, zich zelve, naar hy zeide, niet langer in staat bevindende om het keizerryk te bestieren, dat hy gereed was over te geven aan den gene, dien zy zouden willen verkiezen. Hy liet deze verkiezing aan hunnen wille

Doodt van *Maximiliaan*, en kuipery van *Karel* om hem in het keizerryk op te volgen.

CHARLES-QUINT
Adr. Vander Werff pinx.
P. à Gunst Sculps.

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

1519. wille over: doch hy toonde zyne meeſte genegenheit voor *Ferdinand*. Het was mogelyk eene ſtaatkundige ſtreek. Hy dorſt hen *Karel* niet voorſlaan, een vorſt al te machtig door de ryken, welke hy geërft hadt; en hy geloofde, dat zy ligter zouden beſluiten tot het verkiezen van des zelfs broeder, wiens veel geringer macht hen minder achterdocht zou geven. Miſſchien ook dat hy ter goeder trouwe handelde, en dat hy geloofde, dat het zo wel veel zekerder, als veel heerlyker voor zyn huis was, te zien de twee takken regeren, dan wanneer de oudſte maar alleen op den troon zat. Wat 'er van zy, voor dat hy zulk een gewigtig werk kon ten einde brengen ſtierf hy te Linz in Ooſtenryk op den 22 * January, oud zynde drie en zeſtig jaren.

* of 12, naar de O. S.

Hoedanigheden van *Maximiliaan*.

Hy was tot Roomſch koning gekoren by het leven van zynen vader, den keizer *Frederik*. Hy volgde hem op in het keizerryk; doch hy liet zich niet kronen, het zy, dat hy zich vergenoegde, dat dit eens gedaan was, wanneer hy nog maar Roomſch koning was, het zy dat zyne natuurlyke traagheit hem niet toeliet eene reize te doen naar Italië, om de keizerlyke kroon uit handen van den paus te ontfangen. Eenigen zeggen ook, dat hy het verzuimt heeft, in het voornemen, dat hy hadt om zich keizer van Conſtantinopel te doen verklaren. *Frederik*, zyn vader, hadt hem kwalyk opgebragt: doch hy zocht door den omgang met geleerden, die hy, als het zyne zaken toelieten, meeſtentyds by zich hadt, de gebreken zyner opvoedinge te verbeteren, waar in hy gelukkig vorderde. Hy was zeer Godsdienſtig, tot bygelovigheit toe, en ongemeen goedaardig, tot beriſpens toe. Voorts was hy vry onſtandvaſtig, waar door hy zich veelmalen liet misleiden en benadeelen door de kunſtenaryen van zyne vyanden, of door de baldadigheit van zyne eigene onderdanen. Hy hadt te doen met ſlimme vorſten, welker kaatsbal hy veeltyds geweeſt is. Hy ondernam menigmalen grote zaken; maar liet de zelve ook ligt ſteken, zynde juiſt niet te gelukkig zo in onderhandelingen van vrede, waar in hy veeltyds misleid wierdt, als in zyne krygsondernemingen. Maar hy was zo veel te gelukkiger in zyne nakomelingſchap, die met luiſter na hem regeerde over het beſte gedeelte van Europa. Men moet zyne liefde voor de dichtkunde hier niet vergeten. Hy beſteedde, daar toe vele van zyne ledige uuren, en wel met zo veel vrucht, dat hy de geſchiedenis van zynen vader en van zich zelf in Hoogduitſche vaarzen heeft zamengeſtelt, welk werk de Spaanſche ſchryvers zeer pryzen (a). Hy hadt de ridderorde van de Kouſſebandt aangenomen; en zyne doodt te Londen bekend gemaakt zynde, deedt men over hem eene heerlyke lykſtatie in de St. Paulus-kerke, waar by alle de ridders van de orde met den koning tegenwoordig waren.

Deze doodt deedt alle de vorſten van Europa zich bewegen, de welke belang namen in de verkiezinge van zynen opvolger, het zy door de hope, welke zy hadden om daar toe verkoren te worden, het zy door vreze van het keizerryk te zien in de handen van een al te vermogenden vorſt. De koningen van Vrankryk en van Spanje waren van het getal der eerſten: de paus, de prinſſen van Italië, en die van Duitſchlandt van dat der tweden. De koning van Engelandt hadt

(a) Zy noemen dit gedicht: *Puerto de la honta*. Hy heeft, behalven dit werk, nog eenige andere, zo in het Latyn, als in het Hoogduitſch, geſchreven, de welke in de boekzaal van Wenen bewaart worden.

noch vreze noch hope. De gelegenheit van zyn koninkryk en de dapperheit zyner onderdanen beveiligde hem tegen alle de machten van het keizerryk, wie daar ook het hoofdt van mogt zyn. Aan den anderen kant wel vergenoegt met zulke ſchone ſtaten, dacht hy niet om de zelve te verlaten, om de keizerlyke macht te gaan aanvaarden, gelyk hy niet lang geleden tegen *Maximiliaan* gezegt hadde. Hy wierdt echter van den eenen en van den anderen aangezocht, boven al van den paus, die den koning van Vrankryk haatte, en die niet beter gezint was tegen dien van Spanje. Hy liet *Heurik* verzekeren van de ſtemmen der geeſtelyke keurvorſten, byaldien hy voorhadt zich tot keizer te doen verkiezen: maar hy hieldt zich ſtil. Dus was het meeſte verſchil tuſſchen *François* en *Karel*. 1519.

De paus verzekert *Henrik* den VIII van de ſtemmen der geeſtelyke keurvorſten, indien hy zich wildoen verkiezen.

De eerſte ſtelde de rykdommen en de krachten van zyn koninkryk voor, het keizerryk zeer naby gelegen, om het te hulp te komen, en zelfs machtig genoeg om den oorlog te voeren tot voor de poorten van Conſtantinopel. Hy boodt aan in perſoon derwaarts te trekken, zo haaſt als hy zou verkoren zyn, aan het hoofdt van een leger van vyftig duizend man te voet en van twintig duizend ruiters. Hy vertoonde ook de achting, die men moeſt hebben voor het bloedt zynet voorvaderen, die het keizerryk van Duitſchlandt geſticht hadden. Hy geloofde eindelyk, dat de roem, dien hy in Italie behaalt hadt, en zyn ouderdom, ryper en tot de regering bekwamer dan die van zynen mededinger, hem den voorrang gaven voor den zelven.

Karel en *François* de I twiſten om de keizerlyke kroon.

Waar *François* de I op ſteunde.

Aan de andere zyde vertrouwde *Karel* op de grote vermaagſchappingen, welke hy hadt in Duitſchlandt, op de geboorte en de opvoeding, welke hy onder deze volkeren hadt gekregen, een krachtig voordeel voor hem; voorts op de grote landeryen, welke hy in het keizerryk hadt, en op de dienſten van zynen grootvader en overgrootvader, die na malkander den keizerlyken ſcepter gevoert hadden. De afgezanten van deze twee vorſten deden deze redenen by de keurvorſten gelden †. Hunne meeſters ondertuſſchen betuigden de een tegen den anderen, door den mondt der zelve afgezanten, dat zy den uitſlag van den Ryksdag zouden afwachten, zonder de verkiezing te benadeelen, de welke men op den zelven zou doen; zich aanmerkende als twee medevryers, die eene zelve meeſtereſſe oppaſſen, en die hun geluk van hare verkiezinge verwachten.

Hopeningen van *Karel*.

† Die van Trier onderſteunde de redenen van *François* den I, en die van Mentz die van *Karel* den V.

De keurvorſten waren toen te Frankfort aan den Main vergadert. Zy bevonden zich ten getale van zeven, volgens hunne oude inſtellinge; drie geeſtelyke en vier wereldlyke. De geeſtelyke waren de aartsbiſſchop van Mentz, aartskancelier van het Duiſche Ryk, die de Standen beroept, en zyne ſtem geeft voor de anderen; de aartsbiſſchop van Keulen, aartskancelier van Italië en Sicilië, die den keizer zalft, en die van Trier, aartskancelier van Gaule, of Gallië, en het koninkryk Arelat, die hem de handen oplegt. De wereldlyke zyn: de Paltsgraaf aan den Rhyn, grootmeeſter of opper-hofmeeſter van het keizerlyk paleis, die den keizer eene wereldkloot aanbiedt; de markgraaf van Brandenburg, aartskamerling, die hem een ring aan den vinger ſteekt; de hertog van Saxen, aartsmaarſchalk, die het zwaardt aan hem geeft, en de koning van Bohemen, die voorheen alleen den tytel van hertog voerde, aartsſchenker, die hem de kroon van *Karel* den Groten op het hoofdt zet. Na den oorlog des keizers met keurvorſt *Frederik* den V van de Palts, die zich tot koning van Bohemen hadt laten kronen, heeft men een achtſten keurvorſt gemaakt,

Vergadering der keurvorſten. *Thuanus. Mezeray.*

1519. maakt, waar door het huis van de Palts in twee takken is gedeelt (a). Voor het overige, men weet niet recht den oorſpronk der keurvorſten. Eenigen brengen den zelven tot *Otto* den III in het jaar 997; anderen tot *Frederik* den II, die in het jaar 1250 ſtierf, en eindelyk anderen tot de tyden van *Rudolph van Habsburg*, hoofdt van het Ooſtenrykſche huis, in den jare 1280.

Oorſpronk der keurvorſten.

De keurvorſten vonden zich zeer verlegen met twee zulke machtige mededingers. De macht van den eenen was verdacht, en de gevoeligheit van den anderen ſcheen hen onvermydelyk. Zy zouden dan gaarne beide hebben uitgeſloten, en den keurvorſt van Saxen hebben verkoren. Deze vorſt was het waardig: maar gelyk hy meer verſtandt bezat dan ſtaatzucht, deedt hy hen van gevoelen veranderen. Hy wiſt wel, dat de opperbevelhebber der krygsbenden van *Karel* met zyn leger omtrent Frankfort gelegert was, houdende de keurvorſten als belegert, en die niet zou nalaten hem gevangen te nemen, zo haaſt als hy van zyne verkiezinge zou verwittigt zyn; dat men hem dan van kuipery zou beſchuldigen, en mogelyk wel het leven benemen: zo dat hy liever wilde afzien van een troon, op eene gevaarlyke ſteilte ſtaande, dan den zelven beklimmen, om den zelven te eeniger tydt met meer gevaar dan eere wederom te verlaten. Dit beſluit genomen hebbende deedt hy eene welſprekende redenvoering aan de vergadering, en raadde hen den koning van Spanje te verkiezen. Hy geloofde, dat deze vorſt het hem niet alleen dank zou weten, het keizerryk te hebben geweigert, maar hem daarenboven de bezitting daar van bezorgt te hebben. Zyne verklaring haalde ook inderdaadt de anderen over. De keurvorſten van Trier en van Brandenburg waren den koning van Vrankryk genegen: doch zy voegden zich by het gevoelen van den hertog van Saxen. De aanhang van *Karel* dus geen tegenſtandt meer vindende, wierdt deze vorſt tot keizer verkoren op den 12 July, en te Aken gekroont op den 3 October daar aan volgende, onder den naam van *Karel* den V. Hy liet Ooſtenryk aan zynen broeder *Ferdinand* over, nevens het erfgoedt van *Maximiliaan*, en hy behieldt de koninkryken van Spanje, van Napels, van Sicilië en de Nieuwe wereldt, met de Nederlanden.

De keurvorſt van Saxen tot keizer voorgeſlagen.

Verkiezing van *Karel* tot keizer.

M. Herbert. Mezeray.

Deze verkiezing behaagde *François* den I ganſch niet. Welke betuigingen hy ook mogt gedaan hebben van de zelve in waarde te zullen houden, indien het zo kwam te gebeuren, zonder nayver deswegen op te vatten, kon hy echter zyn misnoegen niet ontveinzen. Hy beklaagde zich over de onrechtmatigheit der keurvorſten, de welke, naar hy zeide, hem een jongen prins hadden voorgetrokken, een vremdeling in ſtaatszaken en in het gebieden van legers, en de welke hem door het verkopen van hunne ſtemmen deden verliezen een keizerryk, dat hem wegens zyne ondervindinge en zyne dapperheit van rechtswegen toekwam. Hy zocht zyn trooſt by den koning van Engelandt, en deedt hem het houden der beraamde zamenkomſt herinneren. Om de zelve te verhaaſten zondt hy nieuwe geſchenken aan *Wolſey*, den welken hy in zyne brieven den eernaam gaf van broeder en neef. Hy deedt het zelve aan de koninginne *Maria*, zuſter des konings. Hy liet eindelyk niets achterwege om eene vriendſchap te verkrygen, welke hy geloofde nodig te hebben tegen een vyandt, die verſchei-

Klagten van *François* den I tegen de keurvorſten.

Hy zoekt de vriendſchap van den koning van Engelandt, en doedt nieuwe geſchenken aan *Wolſey*.

de koninkryken kwam te voegen by alle de machten van het keizerryk. *Thomas Boulen* was toen afgezant aan het hof van Vrankryk, in de plaats van *Wingfield*, die te rug was geroepen. Men ziet uit eenen der brieven van den eerſten het werk, dat de koning van Vrankryk gemaakt hadt van een degen, welken deze afgezant hem hadt aangeboden van wegens den koning, zynen meeſter. *Om deswegen zyne erkentenis aan uwe Majeſteit te tonen*, voegde *Boulen* daar by, na dat hy geſproken hadt van de dankbetuigingen van *François* den I, *wil hy aan uwe Majeſteit zenden twee harnaſſchen, zo wel gemaakt, en zo ligt, dat men de zelve kan dragen, zonder daar door belet te zyn.* Het was dus dat deze vorſten, naar het voorbeeldt der oude helden, elkander hunne genegenheit betoonden door heldhaftige geſchenken. 1519.

M. Herbert.

Ondertuſſchen verheugde zich *Karel*, de tyding van zyne verkiezinge tot keizer te Barcelona ontfangen hebbende, daar aanſtonds over, als over eene zaak, welke hy zo vuriglyk gewenſcht hadt. Maar vervolgens de gevaren overwegende, voor welke hem deze laſtige waardigheit bloot ſtelde, was hy daar over verbaaſt. Hy zag zich gedreigt met een verſchrikkelyken oorlog door den Turk; zyne Spaanſche koninkryken verward door de onluſten der geeſtelyken, die den Godsdienſt ſedert vier maanden hadden doen ophouden, om dat men van hen de tienden der inkomſten vorderde, en de onderdanen op het punt van op te ſtaan, onder voorgeven, dat men hunne voorrechten beſnoeide. Aan den anderen kant drong Vrankryk hem aan, het verdrag van Nojon werkſtellig te maken, het welk hem verplichtte tot het wedergeven van Navarre. By zyne weigering dreigde het hem van alle kanten aan te taſten, in Navarre, in het Milanees, en in de koninkryken van Napels en Sicilië. De tyding, welke hy in dezen tydt ontfing van de verovering van Mexiko, matigde zyne ongeruſtheit.

Gevoelens van *Karel*, wanneer hy zyne verkiezing verſtondt.

1520.

Deze ontdekking geſchiedde dertig jaren na die van Florida, alwaar *Chriſtoffel Columbus* begonnen hadt de Spaanſche heerſchappy te veſtigen onder de regering van *Ferdinand* en *Izabelle*. *Ferdinand Cortes*, in den jare 1518 uit Spanje naar de nieuwe wereldt vertrekkende, drong daar door tot in Mexiko, het grootſte en ſchoonſte koninkryk van Noord-Amerika. Hy veroverde het zelve in minder dan drie jaren tyds, en maakte zich meeſter van de hoofdſtadt, de welke den naam geeft aan het gehele koninkryk, in den jare 1521. Dit geſchiedde echter niet dan na eene lange belegering, in welke hem zyn geſchut zeer wel diende. De Mexikanen, by welken het buskruidt onbekend was, geloofden, dat 'er iets bovennatuurlyks ſtak in het vuurgeven van de verſchrikkelyke borſtweringen der Spanjaarden, en namen *Cortes* voor een godt, die zynen donder tegen hunne muren wierp. De ſtadt wierdt den 13 Auguſtus ingenomen, geplundert en verbrand. Het prachtig paleis der Mexikaanſche koningen, het welk men *Tepar* noemde, wierdt in de aſſche gelegt met meer dan de helft van de huizen. De Spanjaarden pleegden aldaar tegen de inwoonders ongelooflyke wreedheden, en gedroegen zich veel eer als Duivels dan als Chriſtenen, gelyk de ſchryvers daar van ſpreken, die ons het verhaal daar van opgeven. Dus ging dit ryk te gronde, wiens laatſte koning *Montezuma* genoemt was, en dus wierdt Mexiko overheerſcht, het welk ſedert den naam van Nieuw-Spanje kreeg, bewarende nochtans den zynen. *Karel* geloofde, dat hy een groten onderſtandt zou hebben van het goudt en zilver, dat

Verovering van Mexiko door *Ferdinand Cortes*, een Spanjaardt.

Wreedheden der Spanjaarden tegen de Mexikanen.

(a) Men heeft 'er in den jare 1692 een negenden bygevoegt, zynde de keurvorſt van Brunswyk-Lunenburg.

1520. dat hem zou toegebragt worden uit een landt, waar in der zelver mynen zyn; dat hy genoegzame geldmiddelen zou hebben om nieuwe legers daar voor te ligten, om 'er verſtandhouding door te onderhouden in vremde hoven, en 'er zich overal aanhangers door te maken. Zodanige uitwerking heeft dit gevaarlyk metaal van alle tyden af gehad; en deze vorſt verwaarloofde niet in het vervolg daar van de voordeelen te trekken, welke hy zich daar van hadt belooft.

In May des jaars 1520. *M. Herbert.*

Zyne verkiezing riep hem naar Duitſchlandt; maar wetende, van welk eene aangelegenheit het voor hem was den koning van Engelandt te vriendt te hebben, ontſcheepte hy te Douvres op den 25 May, verſelt van verſcheide groten van Spanje, de welke hunne vrouwen met zich bragten, waar van de meeſte zeer ſchoon waren. Het was in dien tydt, dat zich de koning vaardig maakte om over zee te gaan. Hy was reets te Kantelberg gekomen, alwaar hy gedurende de Pinxterdagen zynen Godsdienſt wilde plegen. Verwittigt zynde van de onverwachte aankomſt van den keizer, zondt hy aan hem den kardinaal *Wolſey*, die de poſt nam, en op den zelven dag te Douvres aankwam. De koning, die hem volgde, kwam daar aan des anderen daags. Zy bewezen elkander grote beleefdheden. *Karel* hadt zyn inzicht. Hy wilde de zamenkomſt der twee koningen, te weten van Engelandt en van Vrankryk, waar van boven is geſproken, verydelen: zo dat de eerſte zaak, daar men in deze byeenkomſt van ſprak, deze zamenkomſt betrof, en de ſteekſpelen, welke deze twee vorſten hadden doen afkondigen in de meeſte hoven van Europa.

Hunne ontmoeting.

Steekſpelen afgekondigt tuſſchen Ardres en Guisnes, uit name der koningen van Vrankryk en Engelandt.

Een wapenkoning was in Engelandt gekomen van wegens den koning van Vrankryk, om af te kondigen, dat in het begin van Juny de twee koningen, *François* en *Henrik*, zich zouden laten vinden in het veldt tuſſchen Ardres en Guisnes, elk met zeven houders * van zyne zyde, om tegen elkeen te ſtryden, behoudens dat het edellieden waren, het zy met de lancie, het zy met het zwaardt. *Clarence* hadt eene diergelyke afkondiging gedaan in Vrankryk van wegens den koning van Engelandt. Andere wapenkoningen waren gegaan naar verſcheide hoven van Europa, de zelve uitdaging doende, voornamentlyk in de ſtaten van den keizer, in de Nederlanden, in Burgundië, in Duitſchlandt, van wegens *Henrik*, en in Spanje en Italië van wegens *François*. Dus geloofde *Karel*, dat het op hem gemunt was, en dat hy het was, dien de koning van Vrankryk zocht, als op hem vertoornt wegens zyne verkiezinge tot keizer. Hy wilde dan dezen ſlag gaarne breken, als mede alle de verbindteniſſen, welke zyn mededinger met den koning van Engelandt hadt gemaakt. Gelyk hy nu van het vermogen van *Wolſey* niet onkundig was, dus trachtte hy den zelven door zyne mildadigheit te winnen. Hy koeſterde daarenboven zyne opgeblazenheit, doende hem het pauſchap hopen in het eerſte Conclave, dat men zou houden, na de doodt van den tegenwoordigen paus, die nochtans al zo jong was als *Wolſey*. Dit was een aanlokſel, door het welke zich de ſtaatzuchtige kardinaal liet vangen. Hy merkte naderhandt het bedrog daar van, en wreekte zich op zyn beurt daar over. De zaken waren toen op een anderen voet. *Karel* was willens alles in het werk te ſtellen, om den koning van Engelandt te beletten zyne krachten te voegen by die van Vrankryk.

* *Tenant.*

Karel en *François* ver-

Hy voorzag een afgryſſelyken oorlog tuſſchen zich en koning *François* den I, die de verkiezing, door de keurvorſten gedaan, niet kon vergeten. Zy hadden beide grote eiſchen, die moeielyk waren in der minne by te leggen. Aan den anderen kant bliezen de genen, die het meeſte deel in hunne vertrouwendheit hadden, het vuur aan, in plaats van het uit te doven. *François* eiſchte, dat *Karel*, volgens het verdrag van Nojon, Navarre aan die van *Albret* zou wedergeven, en dat hy hem zou betalen het geldt van zyne dochter, de welke by het zelve verdrag aan *Karel* verlooft was. Dit beſtondt in een jaarlykſch inkomen van honderdt duizend kronen, welke hy aannam te betalen tot onderhoudt van de hofhoudinge dezer jonge princeſſe, zo lang tot dat zy in ſtaat zou zyn om met hem getrouwt te worden. Op zyne weigering dreigde de koning van Vrankryk weder voor den dag te halen zyne eiſchen en die van zyne voorzaten op het ryk van Napels. *Karel* eiſchte van zyn kant, dat *François* hem zou overlaten de hertogdommen van Burgundië en van Milaan. Hy vorderde het laattſte wederom, als een leen van het ryk, waar van hy zeide dat *Maximiliaan* de beleening gegeven hadt aan *Lodewyk* den XII, alleen in de verwachtinge, dat *Karel*, zyn kleinzoon, zou trouwen met de dochter van dezen koning, en het hertogdom van Milaan ten huwelyksgift ontfangen. Hy voegde daar by, dat *François* de I hem deze bruidt hadt ontrooft, en *Lodewyk* den XII gedwongen hem tot ſchoonzone aan te nemen, ten nadeele van het woordt, dat hy aan *Maximiliaan* hadt gegeven. Dat hy daar door van de beleninge verſteken was, doordien deze keizer hem de zelve niet hadt toegeſtaan dan onder eene voorwaarde, de welke *Lodewyk* de XII en *François* de I overtreden hadden. Aangaande het hertogdom van Burgundië, dat hy het zelve wedereiſchte als erfgenaam van zyne grootmoeder, die de dochter en erfgename was geweeſt van *Karel* den Stouten, laatſten hertog van dat huis. *Bonnivet*, hofmeeſter van het huis van den koning van Vrankryk, aan de eene, de graaf van Naſſauw en de biſſchop van Luik ter andere zyde, moedigden deze twee vorſten aan om hunne eiſchen met den degen ſtaande te houden. Zy waren beide jong en ſtaatzuchtig, en hunne vertrouwelingen hadden geen werk om hen ten oorlog aan te zetten. De keizer was 'er toe genegen, zynde in Engelandt gekomen om den koning te winnen. Men behoeft zich derhalven niet te verwonderen over alle de beloften, welke hy aan *Wolſey* deedt, om hem te verplichten zynen meeſter af te trekken van het voornemen, het welk hy hadt om het tournooiſpel en de zamenſpraak met *François* te houden. Maar de zaak was te ver gekomen om de zelve te laten ſteken, en de koning wilde zyn woordt niet breken. Ondertuſſchen verzekerde hy den keizer, dat 'er in deze zamenkomſt niets zou gedaan worden, dat hem ten nadeele zou ſtrekken. De keizer benoemde hem van zyn kant tot bemiddelaar van de verſchillen tuſſchen hem en den koning van Vrankryk, en ſtondt toe, dat hy zich mogt verklaren tegen den gene van hen twee, die zyne bemiddeling zou weigeren. Hy waagde niets. *Wolſey* gaf hem kennis van het geen 'er in den Raadt des konings, van welken hy het hoofdt was, omging. Aan de andere zyde vereiſchte de ſtaatkunde, dat Engelandt dezen vorſt begunſtigde tegen zynen mededinger. De gelegenheit van Vrankryk maakte des zelfs nabuurſchap gevaarlyk, en de ſtaten van den keizer, ver van

1520. nieuwen hunne onderlinge eiſchen. *M. Herbert. Mezeray.*

1520. malkander afgelegen, veroorzaakten veel minder der nayver.

De koning geleidde den keizer naar Kantelberg, alwaar de koningin weduwe van Vrankryk was, die te voren aan hem was verlooft geweeſt. Deze omſtandigheit, gevoegt by den roem eener princeſſe, welker ſchoonheit zo vermaard was, maakte *Karel* nieuwsgierig, en verplichtte hem, meer dan alle andere zaken, om zich naar Kantelberg te begeven. Dus vermogt de liefde meer dan de ſtaatzucht, en het genoegen, dat hy zich gaf om eene van de ſchoonſte princeſſen der wereldt te zien, de welke hem wel was toegeſchikt geweeſt, maar die echter zyne vrouw niet wierdt, deedt hem eene reize uitſtellen, die hem tot de bezitting van het keizerryk bragt. Hy vondt de koningin *Maria* nog bevalliger dan hy gelooft hadt, en zyne ontſteltenis, haar ontmoetende, was zodanig, dat hy naauwlyks wiſt wat hy zeide. Na de avondmaaltyd wierdt 'er een bal gehouden: doch hy was zo ontroert, dat hy niet in ſtaat was om te danſſen. Hy hadt gedurig de oogen op de princeſſe geveſtigt, en hy kon zich niet verzadigen met haar aan te ſchouwen. Mogelyk dat hy zich toen zyn noodlot beklaagde, het welk hem hadt belet met eene zo beminnelyke princeſſe te trouwen, of dat hy moeielyk was, dat de belangen van zyne eere hem dwongen zo ſchielyk het gezicht daar van voor altydt te verliezen. Inderdaadt, hy vertrok vier dagen daar na, hebbende aan het Engelſche hof vereeringen gedaan van het goudt, het welk hem uit de nieuwe wereldt was toegebragt. Hy kwam op den zelven dag te Sandwich, alwaar de koning hem kwam verſellen, en zynde terſtondt ingeſcheept landde hy des anderen daags in Vlaanderen aan. Op den zelven dag, dat hy zich inſcheepte, kwam de koning met de koninginnen en het gehele hof te Douvres, van waar hy naar Calais overſtak. Zy gingen alle op den 4 Juny naar Guisnes, om alle dingen tot de onderlinge byeenkomſte te ſchikken.

Karel verlieft op de koninginne *Maria*, weduwe van Vrankryk.

Hy heeft moeite haar te verlaten.

Hy gaat ſcheep te Sandwich, en komt aan in Vlaanderen.

M. Herbert.

Onderlinge byeenkomſt der twee koningen van Vrankryk en Engelandt tuſſchen Ardres en Guisnes.

De kardinaal *Wolſey* hadt daar omtrent de volgende voorwaarden vaſt geſtelt: I. Dat ten aanzien van de onkoſten, welke de koning van Engelandt deedt, en het gevaar, aan het welke hy zich bloot ſtelde met over zee te gaan, de onderhandeling niet zou geſchieden op eene onzydige plaats, maar op den grondt van *Henrik*, tuſſchen Ardres en Guisnes, welker eerſte plaats behoort onder het gebiedt van Vrankryk, en de andere onder dat van Engelandt, in eene vlakte, onder het gebiedt van de laatſte behorende. II. Dat *Henrik* zich derwaarts zou begeven op den dag, op welken zy waren overeengekomen, komende van Guisnes, en dat de koning van Vrankryk hem aldaar zou komen vinden, komende van Ardres: zo dat zy malkander op de beſtemde plaats op eenen tydt zouden ontmoeten. III. Dat *Henrik* des anderen daags zou gaan bezoeken de koninginne van Vrankryk en de gravinne van Angoulême, moeder des konings, te Ardres; en dat *François* een diergelyk bezoek zou komen afleggen by de koninginne *Catharina* en de koninginne *Maria* te Guisnes.

M. Herbert.

Acta. Publ. Tom. XIII. fol. 719.

Op den 5 Juny kwam de kardinaal *Wolſey* den koning van Vrankryk vinden, en beraamde met hem eenige voorwaarden, betreffende het huwelyk tuſſchen den Dauphin en de princeſſe van Engelandt, zynde niet al te duidelyk in het voorgaande verdrag uitgedrukt. Zy kwamen overeen, „ Dat *François*, behalven het gene hy „ aan *Henrik* volgens het laatſtgeſloten verdrag „ ſchuldig was te betalen, den zelven alle jaren „ zou betalen honderd duizend guldens Doornikſch geldt, niet alleen zo lang tot dat het „ huwelyk tuſſchen den Dauphin en de princeſſe „ van Engelandt zou voltrokken zyn, maar zelfs „ gedurende het leven van *Henrik*; dat byaldien „ de Dauphin door dit huwelyk t'eeniger tydt „ op den troon van Engelandt mogt geraken, de „ gemelde ſomme van honderd duizend guldens „ jaarlykſch aan de princeſſe *Maria*, en aan hare erfgenamen voor eeuwig door Vrankryk zou „ betaalt worden; maar dat deze betaling zou „ ophouden, indien 'er eene ſcheiding kwam in het „ huwelyk". Men kwam ook overeen, „ Dat „ de verſchillen, die 'er tuſſchen de kronen van „ Engelandt en van Schotlandt waren, zouden „ worden afgedaan door de tuſſchenkomſte van „ *Louize van Savoie*, moeder van *François*, en „ van den kardinaal *Wolſey*". Dit verdrag wierdt geſloten den 6 Juny, en de dag der zamenkomſte tegen den volgenden dag vaſtgeſtelt. 1520.

Deze zamenkomſt geſchiedde met eene koninklyke pracht. Het teken van het vertrek geſchiedde door een kanonſchoot. Terſtondt begaven zich de twee koningen, vertrekkende de een van Ardres, en de ander van Guisnes, op weg, met hunnen gehelen ſtoet. Maar daar ontſtondt ook ſtrax eenige wanorder. Mylord *Abergavenny* kwam den koning van Engelandt zeggen, dat de Franſchen, overtredende de gelykheit van manſchap, waar omtrent men was overeengekomen, eens zo ſterk waren als de Engelſchen. Zo haaſt als men deze klagten aan den koning van Vrankryk bragt, deedt hy halte houden. *Henrik* deedt het zelve; maar de graaf van Shrewsbury zeide tegen hem, dat 'er geen gevaar was, en dat de Franſchen meer bevreeſt waren dan de Engelſchen. Hy vervolgde dan zynen weg, en de koning van Vrankryk naderde ook van zyn kant. *Henrik*, een van de welgemaakſte vorſten van zynen tydt, reedt voor aan het hoofdt van zyn gevolg, zeer wel zittende op een Spaanſch paardt, het welk hy met vele aardigheit mende. *François*, op een diergelyk paardt gezeten, deedt ook zyne goede geſtalte zien en zyne zwier, aan het hoofdt van de zynen. De hertog van Bourbon, konneſtabel, droeg het blote zwaardt voor hem, en de grootſtalmeeſter reedt achter hem. *Henrik*, dat gemerkt hebbende, deedt den marquis van Dorſet toetreden, die den ſtandaardt van Engelandt droeg, om hem tegen den konneſtabel te ſtellen. Voortgaande in deze order onder het geklank der trompetten kwamen zy op de plaats, tot de byeenkomſt beſtemt, alwaar zy elkander, te paardt zittende, omhelſden. Zy klommen vervolgens af, en traden in een prachtig gebouw, het welk de koning van Engelandt hadt doen opſlaan in het midden van de vlakte. Het was een vierkant, bevattende vier vertrekken, elk van drie honderd en acht en twintig voeten. Het gehele gebouw was van hout zamengevoegt, en zo net gewerkt, dat men het zelve in weinig tyds kon opſlaan en afbreken. Het was uit Engelandt gebragt, daar twee duizend werklieden verſcheide maanden lang daar aan gewerkt hadden. De kardinaal *Wolſey* hadt daar van, volgens zynen verwaanden geeſt, het ontwerp gemaakt; en de koning, die in alles, het geen maar ongemeen was, zin hadt, hadt het zelve in aller haaſt doen maken. Zo haaſt als het hof te Guisnes was aangekomen deedt men dit gebouw opſlaan, waar over men verbaaſt was, het zelve eensklaps te zien opryzen in het midden der vlakte. Men kan zich niets van een beter uitvindinge

Beſchryving van de zamenkomſt der twee koningen.

1520. ge verbeelden. De pylaren waren gemormert, en de vakken tuſſchen de zelve geheel van glas, zo dat de dag van alle kanten daar door ſcheen; en deze verlichting was zeer verwonderlyk. Het binnenſte was behangen met tapyten van een hogen prys. Het ſchilder-en beeldwerk blonk daar in om ſtrydt uit, en men twyffelde of het niet veel eer een paleis was, door toverkunſt opgebouwt, dan een werk van menſchen handen. Boven de poort van dit paleis was een wildeman geſchildert, met zyn boog en pylen, hebbende ten zinſpreuk deze woorden: *Dien ik verſelle is meeſter*. Deze woorden hadden betrekking op het onderhoudt, het welk *Henrik* hadt gehad met den keizer, wanneer deze laatſte hem tot middelaar gemaakt hadt van zyne verſchillen met den koning van Vrankryk.

De dag der byeenkomſte wierdt doorgebragt in onderlinge plichtplegingen. De twee koningen ſpraken eenigen tydt alleen zamen, en lieten het byzondere beſtier hunner zaken voorts over aan hunne ſtaatsdienaren, waar na men de renplaats en zitplaatſen ging aftekenen tot het houden der ſteekſpelen en tournoien. De graaf van Worceſter van den eenen kant, en de maarſchalk van Chatillon van den anderen, hadden daar het opzicht over. Voor het veldt of de renplaats tekende men af eene ruimte van drie honderd roeden lang, en honderd en zes roeden breed, daar de twee legermeeſters een ſtaketſel om deden maken, met zitplaatſen aan weêrkanten, in overdekte kamertjes, tot gemak der aanſchouwers. Men droeg ook zorg voor de veiligheit der aanwezenden, doende het veldt door een gelyk getal van ruiters van de twee natiën bezetten, en men verboodt de bezettingen der nabygelegene plaatſen op levensſtraffe te naderen. Eindelyk bezorgde men den toevoer van levensmiddelen en van ververſchingen, welke men benodigt was gedurende dit feeſt, het welk meer dan vyf dagen duurde.

Men tekent het veldt af tot de ſteekſpelen.

Men hadt ſedert langen tydt geen ſchoonder ſchouwſpel gezien. De twee koningen, die zich tot houders van het tournooi geſtelt hadden, bevonden zich daar in perſoon. Men hadt 'er twee bomen kunſtig geplant, een witten doornboom voor den koning van Engelandt, en een frambozeboom voor dien van Vrankryk. Men hadt 'er eene tafel aan vaſt gemaakt, op welke de voorwaarden van het ſteekſpel geſchreven ſtonden, en aan welke de ſchilden der twee koningen hongen, nevens die der medehelpers, welke zy verkoren hadden. De hertog van Suffolk, de marquis van Dorſet, *William Kinſton*, *Richard Jerningham*, *Gillis Capel*, *Nikolaas Carrew* en *Anthony Knewet* ſtonden den koning van Engelandt by. De medehelpers van dien van Vrankryk waren de hertog van Vendôme, de graaf van St. Pol, *Montmorenci*, *Brion*, *St. Meſme*, en twee anderen. Men zag vervolgens van alle plaatſen ridders en edelen aankomen, die, volgens de wetten van het tournooiſpel, hunne wapens en namen aan de opzienders der wapenen opgaven, die de zelve vervolgens aantekenden.

De twee koningen ſtellen zich tot houders van het tournooiſpel.

Op den dag, wanneer het ſtrydperk geoopent wierdt, traden 'er de twee koningen in, gevolgt van hunne medehelpers, met ryke wapenrokken en heerlyke livereien bekleed. Het verhaal van deze ridderſpelen, de welke eenige dagen achtereen duurden, zou den Lezer buiten twyffel vervelen. Men zal hier derhalven maar zeggen, dat *François* en *Henrik* daar in uitmunten. De laatſte overwon twee beſpringers *, die tegen hem

Opening van het ſtrydperk.

* *Granville en Fleurange.*

opkwamen, en brak verſcheide lanciën met den koning van Vrankryk, zonder dat men kon zien, wie van hen beide het meeſte voordeel de een op den anderen behaalde. De koninginnen, omringt door de mevrouwen van haar hof, deelden de pryzen aan de overwinnaars uit. Men zag in het ſtrydperk en op de zitplaatſen niet dan verrukkende voorwerpen. Het goudt en de edelgeſteentens blonken van alle kanten uit, en de twee natiën hadden niets geſpaart om daar met luiſter te verſchynen. Om die reden wierdt het veldt, in het welke men deze zamenkomſt hieldt, *het gouden laken veldt* genoemt; en een zeker ſchryver † zegt, dat velen hunne molens, hunne velden, en hunne lenen aan hun lyf hadden, om dat zy de zelve verkocht hadden, om deze onkoſten goed te maken. Men was in de zitplaatſen opgetogen over de ſchoonheit des vrouwentimmers, de welke zy door hunnen heerlyken opſchik getracht hadden nog meer te verheffen, en in de vechtplaats wierdt men aangedaan door de goede geſtalte der ridders en de rykheit hunner wapenen. Doch de majeſteit der twee koningen bekoorde al de wereldt. Beide in den bloei van hunne jaren, doorluchtig door hunne overwinningen deden zy in alle dingen eene aangenaamheit en eene vaardigheit blyken, welke de anderen niet konden navolgen. Eene vertonig, veel ſchoonder dan die der Olympiſche ſpelen, waar van het oude Griekenlandt zo veel werks maakte, maar de welke *Alexander* zo weinig achtte, en dezen overwinnaar waardig, die niet wilde ſtryden dan tegen koningen.

1520.

Daden der twee koningen.

Pracht, der ſtryders en aanſchouwers, het welk deze plaats doedt noemen het *gouden laken veldt*.

† *Du Bellay.*

Op deze plegtigheit volgden meer andere vermakelykheden en balen. De koning van Engelandt onthaalde de eerſte dien van Vrankryk, met zyn ganſche hof; en deze laatſte onthaalde hem op zyn beurt, benevens het gehele Engelſche hof. Hy deedt ten dien einde eene prachtige tent ſpannen van zeſtig voeten in het vierkant, van binnen overdekt met goud laken, en behangen met blaauw fluweel, doorzaait met geborduurde goude leliën. Zy was omringt van vier andere tenten, veel kleinder, op de vier hoeken, vaſt gemaakt met goude en zyde koorden. Doch naauwlyks was deze prachtige tent voltooit, of een ſtormwindt en geweldig onweêr ſmeet de zelve op den grondt; als of de Hemel den korten duur van een verbondt hadt willen voorſpellen, wiens gronden met meerder uitwendige vertoning dan vaſtigheit gelegt waren. Men ſloeg vaardiglyk eene andere tent op, maar niet zo koſtelyk als de eerſte, hoewel de maaltydt, welke vervolgens in de zelve gehouden wierdt, zo prachtig en zo uitſtekend was, als men de zelve zou kunnen verbeelden. Na de maaltydt vermomde zich de koning van Engelandt, met de koninginne *Maria*, zyne zuſter, en kwam te Ardres op het baal, het welk de koningin van Vrankryk gaf; en die van Vrankryk verſcheen ter zelver tydt op dat, het welk de koningin van Engelandt te Guisnes hieldt.

De twee koningen onthalen malkander.

De prachtige tent van den Franſchen koning doot een ſtorm op den grondt geworpen.

Wy moeten niet vergeten van de Godsdienſtigheden te ſpreken, welke men in deze vermakelyke verblyfplaats pleegde. Te weten, de kardinaal *Wolſey* ſpeelde voor paus, en deelde aflaten uit van wegens het jubeljaar aan de koningen en de koninginnen, de welke op dien dag zamen aten, de twee koningen in eene kamer, en de twee koninginnen in eene andere. Eindelyk namen zy affcheidt van malkander op den 24 Juny, en ſcheidden na vele omhelzingen en tekenen van onderlinge genegenheit. Nochtans zegt een ſchryver *, dat zy niet al te vriendelyk van malkander gingen, en dat de koning van Vrankryk mis-

* *Polyd Virgilius.*

1520. misnoegt was op de Engelſchen, om dat zy zyne beleefdheden niet wel beantwoord hadden; maar dat die van Engelandt veinſde, zulks niet verſtaan te hebben. Dit zeggen is mogelyk gegrond op de weigering van *Henrik*, om te horen naar de voorſlagen, welke de koning van Vrankryk tuſſchen in hadt laten vloeien wegens het wedergeven van Calais. Hy boodt ten dien einde grote geldſommen aan; en dit was eene der voornaamſte redenen geweeſt, waar om dit mondgeſprek beraamt was, en meer dan om maatregelen tegen den keizer te nemen. Hy hadt *Wolſey* door grote geſchenken gewonnen; en deze kardinaal deedt al wat hy kon om hem dezen aanmerkelyken dienſt te doen. Hy dorſt echter de zaak den koning niet voorſlaan, zo vele zwarigheden vondt hy in de zelve, en hy vreeſde zynen meeſter een voorſtel te doen, het welk hem by den zelven kon verdacht maken. Calais wierdt inderdaadt aangemerkt als eene der havenen van het kanaal, het welk Vrankryk van Engelandt ſcheidt, en Douvres als de twede: zo dat men meeſter van deze twee plaatſen zynde, het zelve ook was van de zee, de welke daar door voor de Engelſchen wierdt verzekert, maar voor andere volkeren of geſloten, of geoopent, voornamentlyk voor de Franſchen en de Nederlanders.

De twee koningen ſcheiden zeer vergenoegt van malkander.

Wolſey, gewonnen door den koning van Vrankryk, tracht *Henrik* tot de wedergave van Calais te bewegen. *M. Herbert.*

Ondertuſſchen liet *Wolſey* by alle gelegenheit niet na, doch als of het zonder erg geſchiedde, voor te geven, dat Calais Engelandt zeer veel koſtte. *Wat voordeel ſteekt 'er in*, zeide hy, *eene plaats te bezitten, welke de zee van ons vaderlandt afſcheidt? Zy dient nergens toe, dan om de geldmiddelen van den koning uit te putten, en ik wenſchte wel, dat men de zelve met eere aan Vrankryk kon wedergeven, dat in der zelver plaats zo veel geldt zal geven, als men daar voor zal eiſchen.* Deze redenen vonden geen gehoor; en zo het waar is, dat zich de koning van Vrankryk met de wedergeving van Calais gevleit hadt, hadt hy weinig reden om over deze zamenkomſt vergenoegt te zyn. De zelve was derhalven noch voor den eenen noch voor den anderen der twee koningen van vrucht. Het huwelyk van den Dauphin met de princeſſe *Maria* was het al, dat men daar beraamde, volgens de Engelſche ſchryvers †: doch dit huwelyk wierdt niet voltrokken.

† *Mezeray* zegt, dat 'er ook een verbondt gemaakt wierdt tegen den keizer.

De koning van Engelandt ging eenige dagen daar na den keizer zien, die zich te Grevelingen bevondt. De koning van Vrankryk was moeielyk over dit bezoek, gelovende, dat in het zelve een verbondt tuſſchen hen was geſloten, ſtrydende tegen die, tuſſchem hen en *Henrik* in de vlakte tuſſchen Ardres en Guisnes gemaakt. Ondertuſſchen was het voor *Henrik* bezwaarlyk, zich van deze beleefdheit te ontdoen. Hy was door den keizer genodigt, en de welvoegelykheit vereiſchte, dat hy hem, langs zyne grenzen reizende, wederom ging bezoeken, gelyk deze vorſt, van Barcelona komende, te Kantelberg gedaan hadt. De keizer ging hem buiten de ſtadt te gemoet, en zy begaven zich vervolgens in de zelve, onder het gedonder van het geſchut en het geſchal der trompetten. *Karel* bewees den koning alle eer, en deedt hem zo goed een onthaal aan, als hem in die plaats mogelyk was. *Margareta*, hertogin van Savoie, beſtierſter der Nederlanden, de welke den koning gezien hadt wanneer hy Doornik en Terouane vermeeſterde, was ook te Grevelingen, en men bragt zich van weêrzyden met genoegen te binnen de vermakelykheden van Doornik en van Ryſſel. Maar doordien Grevelingen eene al te kleine ſtadt was om twee zulke grote vorſten met hunne hofhoudinge te huisveſten, bleef de koning daar niet langer dan eenen dag, en badt den keizer en de hertoginne van Savoie te Calais te komen, daar zy met meer gemak zouden wezen. Zy lieten zich overreden, en de koning onthaalde hen aldaar prachtiglyk. Men voegde alle bedenkelyke vermakelykheden by de heerlykheit. De balen volgden na de maaltyden: een groot getal fraai vermomden kwamen in de zaal, daar het gehele hof in order geſchikt was: het goudt en de edelgeſteentens glinſterden op de klederen, en duizend kaarſſen vermeerderden dezen verwonderlyken glanſch. Men bragt aldus den nacht onder een aangenaam muzyk door, het welk de ooren ſtreelde, terwyl de oogen moeſten verlieft worden op al het gene zy zagen. Deze vermakelykheden duurden drie dagen. De keizer wilde vertrekken na den vierden nacht; en doordien de koning een aangenaam geweldt gebruikte om hem op te houden, liep 'er een gerucht onder de Nederlanders, dat men hem in verzekering hieldt: doch zy wierden wel haaſt uit den dut geholpen. De koning vertrok van Calais met den keizer, en geleidde hem een ſtuk weegs. Zy ſcheiden niet dan na malkander verſcheide malen omhelſt te hebben. De koning deedt een geſchenk aan den keizer van een zeer ſchoon paardt, met een zeer koſtelyk tuig.

1520.

De keizer komt *Henrik* weder te Calais bezoeken.

De afgezant van Vrankryk *, die te Calais was, hadt in den name van den koning, zynen meeſter, voorgeſtelt een driedubbeld verbondt tuſſchen *Karel* en de twee koningen. Het was om de oorzaken van eene byeenkomſt te doorgronden, de welke het hof van Vrankryk ongeruſtheit hadt gebaart, of om de voornemens van den keizer te breken, met voor te komen een verdrag, het welk dit hof vreeſde dat met den koning van Engelandt mogt geſloten worden. Doch *Karel* verwierp deze voorſtelling, zeggende, dat 'er gene nieuwe verbonden nodig waren, en dat die gene, die men reets gemaakt hadt, voor dat hy keizer was geworden, krachtig genoeg waren. Vrankryk hieldt dit antwoordt voor eene uitdaging, en geloofde, dat 'er eene overeenkomſt tuſſchen deze twee vorſten geſloten was ten nadeele van die, de welke hy met *Henrik* hadt aangegaan. Het verbeeldde zich, dat deze laatſte zich met den keizer hadt verbonden, en dat zich *Karel*, ter verzekering van hunne vereeniging, hadt verplicht om te trouwen met de princeſſe *Maria*, de welke aan den Dauphin verlooft was. Men ſprak echter toen niets van dit huwelyk. De koning, gene zaken meer hebbende, die hem te Calais konden ophouden, ſtak weder over naar Engelandt, alwaar hy op het einde van July aanlandde.

* de heer *de la Roche*,

Weder-komſt des konings in Engelandt.

Zyne reize was niet naar den zin van het hof geweeſt. Verſcheide groten, die de onkoſten voorzagen, welke zy doen moeſten, hadden daar over hun misnoegen getoont. Mylord *Stafford*, hertog van Buckingham, hadt daar van opentlyker geſproken dan iemandt anders. Hy was trotſch en gierig: voor het overige gaf hem zyn ampt van grootkonneſtabel een groot gezag. Hy beſchuldigde *Wolſey* de aanlegger van deze zaken te zyn; en de moeielykheit, welke hy hadt van zich verplicht te zien, zyn geldt aan ydele dingen te beſteden, liet hem niet toe maatregelen tegen dezen kardinaal te nemen. Op een dag, dat zy alle vergadert waren, om maatregelen te nemen aangaande de wyze, die men zou houden op eene reize, van welke zy zich niet konden ontſlaan, en op welke de koning wilde, dat zy alle met luiſter zouden verſchynen, zeide hy: *Ik verwondere my, Mylords, over onze geduldt, of veel meer over onze laſhertigheit. Men noodzaakt*

1521. *M. Herbert, Du Chesne.*

ons

1521. *ons onze beurzen uit te ſchudden, om te voldoen aan de verwaandheit van een gunſteling. Het is de koning niet, die dit van ons vordert, het is* Wolſey. *Waarom zyn wy ſlaven van zulk een ſtaatsdienaar, die geboren is om ons te dienen?* Deze taal wierdt den kardinaal weder overgebragt. Hy ontveinſde zyn misnoegen daar over, om dat hy toen nog geen gelegenheit hadt om zich te wreken: doch in zyn gemoedt behieldt hy een levendig gevoelen daar van, voorgenomen hebbende alles in het werk te ſtellen om zulk een machtigen en openbaren vyandt te verderven. Hy ſtelde zyne wraak niet uit dan tot zyne te rug komſte van zyne reize, gedurende de welke hy alle middelen ten dien einde klaar maakte. De zelve waren zo wel overlegt, dat hy zyn voornemen bereikte, en dat hy den hertog van Buckingham het hoofdt deedt verliezen.

Redenvoering van *Stafford*, hertog van Buckingham, tegen *Wolſey*.

Misnoegen van *Wolſey* daar over, het welk den hertog zyn hoofdt koſt.

Deze Mylord ſtamde af, volgens eenigen, van *Eduard* den III van moeders zyde, welke den naam van *Anna Plantagenet* * voerde. Hy roemde op deze vermaagſchapping; en aan de andere zyde hadt hy grote inkomſten, de welke aan den eenen kant dienden om hem trotſcher te maken, en die hem aan den anderen kant den haat en de achterdocht van het hof berokkenden. Hy verſterkte dezen argwaan zelf door zyne redenen, welke hy met meerder ydelheit dan kwaadaardigheit voerde, wanneer hy den adeldom van zyn geſlacht verhief, en des zelfs oorſpronk afleidde van het bloedt der *Plantageneten*. Tot dus verre echter kon men hem niet dan van onbedachtzaamheit beſchuldigen: maar de kardinaal vondt middel om hem tot een misdadigen van ſtaat te maken. Hy dorſt echter geen beſchuldiging tegen hem opmaken, voor dat de graven van Northumberlandt en van Surrey van de handt waren gezonden, de een ſchoonvader, en de ander ſchoonbroeder van *Stafford*. Ten dien einde wiſt hy den eerſtgenoemden in rechtsgedingen in te wikkelen, en beſchikte den grave van Surrey eene aanzienlyke bediening, om een voorwendſel te hebben om hem van het hof te verwyderen. Hy voorzag hem met het onderkoningſchap van Ierlandt, het welk door den grave van Kildare bekleed was, hebbende dezen laatſten doen gevangen zetten, en beſchuldigen van heimelyke verſtandhoudinge met de vyanden van den ſtaat.

* Zy was de dochter van *Thomas van Woodſtok*, hertog van Glocester, broeder van *Eduard* den III.

Zyne kunſtenaryen om dezen hertog te doen omkomen.

Na dat hy deze voorzorgen genomen hadt, won hy *Knevet*, die in dienſt by *Stafford*, en opziender van de landeryen geweeſt was, de welke deze Lord bezat in de provincie van Kent. Hy zou vermoord geweeſt zyn van wegens zyne gepleegde knevelaryen, indien zyn meeſter hem niet in zyne beſcherminge hadt genomen. Hy gaf hem echter zyn affcheidt; en deze ongelukkige, omgekocht door de beloften van den kardinaal, diende hem tot een werktuig om een meeſter te verraden, die zyn geluk hadt gemaakt, en aan wien hy nog onlangs zyn leven verſchuldigt was. Zo noodſchikkelyk was het voor het geſlacht der *Staffords* om te komen door toedoen of door de misdaadt der genen, welke het gered hadt *. *Knevet* bekrachtigde zyn zeggen met de vertrouwendheit, welke de hertog van Buckingham met hem hadt onderhouden, en met de getuigeniſſen van *Hopkins* en *Gilbert*, en van het hof. De eerſte was een monnik van de priory van Heuton in het landſchap Sommerſet, die voor propheet ſpeelde, en zich bemoeide met toekomende zaken te voorzeggen. *Knevet* verhaalde, dat *Stafford* hem gezegt hadt, dat hy begeerde op te volgen op den troon van Engelandt, byaldien *Henrik* de VIII zonder kinderen kwam te overlyden; dat hy met deze dwaze verbeelding zwanger gaande, den monnik hadt doen raadplegen over de uitkomſt, welke hy zich daar van hadt te beloven, en dat de monnik hadt geantwoord, dat hy alles te hopen hadt; dat hy maar zyn beſt zou doen om de genegenheit van het volk te winnen; dat de hertog, zelf hebbende willen horen eene zo voordeelige voorzegging uit den mondt van *Hopkins*, hem in zyne priory was gaan vinden, en dat deze bedrieger hem op nieuw daar van hadt verzekert, zich beroemende, deze zaak by openbaring te weten. *Knevet* voegde daar by, dat *Stafford* daar van kennis hadt gegeven aan *Nevil*, grave van Weſtmorlandt, zynen zwager, en aan Mylord *Abergavenni*, dreigende dezen laatſten, hem den degen te zullen doen trekken, indien hy daar van met iemandt ſprak. De geſchiedſchryvers voegen daar by, dat men in de papieren van het geding eene verklaring vondt, welke *Stafford* hadt gedaan aan *Lovel*, beſtierder van den Tour, op den dag, dat hy daar in gebragt wierdt. Hy bekende, dat hy met *Hopkins* hadt geſproken; maar dat het geweeſt was in den biechtſtoel, waar in die monnik hem eene voorzegging hadt gedaan van den Franſchen oorlog, en dien van Schotlandt; eene voorzegging, de welke door de uitkomſt was bewaarheid; ook hadt hy hem gezegt, dat het te vrezen ſtondt, dat de koning gene nakomelingſchap zou hebben, om dat hy niet voldaan hadt aan het gene koning *Henrik* de VII, zyn vader, in zyne uiterſte wille hem belaſt hadt weder te geven; dat eindelyk *Hopkins* hem in eene andere woordenwiſſeling voorzegt hadt, dat 'er uit zynen bloede een ſtam van doorluchtige mannen zou geboren worden; dat die monnik ſedert deze voorzeggingen hem om eenig geldt hadt doen verzoeken, om 'er eene waterleiding voor in zyn klooſter te doen maken, alzo hy niets meer overig hadt van de tien ponden ſterlings, met welke hy hem beſchonken hadt. *Stafford* voegde onderaan deze verklaring daar by, dat hy nooit andere onderhandelingen met *Hopkins* hadt gehad, en riep *de la Cour*, zynen kapellaan, tot getuige van eenige dingen.

Hy koopt de oude huisgenoten van den hertog om.
M. Herbert.

* Zie het leven van *Henrik* den VII, hoe dat *Morton* oorzaak was van het verderf van den hertog van Buckingham, die hem redde.

Ondertuſſchen, wanneer men hem de beſchuldigingen, tegen hem ingebragt, voorlas, en wanneer men hem de verklaring, welke men voorgaf van zyne handt te zyn, liet zien, ſtelde hy zich opentlyk tegen die valſche verklaringe, en betuigde, dat hy de ſchryver daar van niet was, en dat dit een loze kunſtgreep zyner vyanden was om hem te verderven. Hy verzocht vervolgens, dat men voor den dag zou brengen de getuigen, die tegen hem verklaarden; en gelyk hy welſprekende was, deedt hy eene zeer nadrukkelyke redenvoering om zyne onſchuldt aan te tonen: doch de getuigen hunne verklaringen hebbende ſtaande gehouden, in zyne tegenwoordigheit verhoort zynde, wierdt hy geoordeelt ſchuldig te zyn aan hoogverraadt door de Pairs, die hem voor rechters gegeven waren, ten getale van een en twintig, namentlyk, een hertog, een marquis, zeven graven, en twaalf baronnen. De hertog van Nortfolk, opperrechter, de welke voorzitter was van deze aangeſtelde rechters, kon hem het vonnis zonder tranen niet voorlezen.

De hertog maakt grote bewegingen over de valſche beſchuldigingen, tegen hem ingebragt, en betuigt zyne onſchuldt.

Hy wordt door de Pairs veroordeelt.

Stafford, het zelve aangehoort hebbende, zeide: *Gy hebt my veroordeelt, Mylord, en gy hebt my voor een verrader verklaart; maar ik ben het nooit geweeſt*; en zich daar op naar de anderen kerende vervolgde hy: *Ik wenſch u lieden, Mylords, daar over* zyn vonnis niets

Zyn zeggen tegen de Pairs na het voorlezen van

1521. *niets kwaads; Godt, die ons alle zal oordeelen, weet myne onſchuldt, en het onrecht, dat gy lieden my aandoedt: maar ik bidde hem, dat hy u lieden myne doodt vergeve, gelyk ik zelf u lieden die vergeve. Ik beklage my niet, over den koning, van wien ik meer gunſten heb genoten, dan ik verdiende. Ik weet, hoe groot zyne zachtmoedigheit is. Maar hoe kan ik hem daar om ſmeken, zo ik onſchuldig ben? en hoe kan ik het leven van hem verzoeken, zo hy my ſchuldig gelooft? Het ſtaat aan u lieden, Mylords, en alle myne vrienden om voor my te ſpreken, die even gereed ben om te leven en om te ſterven, behoudens dat het zy zonder ſchande.*

Men deedt hem aanſtonts den Tour afklimmen op een ſchavot, dat men hadt opgerecht: Al de gunſt, welke hy verkreeg, was, dat men hem kwam zeggen, dat de koning, het vonnis verzachtende, volgens het welke hy wierdt veroordeelt om de ſtraffe der verraders te ondergaan, hem alleenlyk hadt veroordeelt om onthoofd te worden. Op deze wyze ſtierf de hertog van Buckingham, ongelukkiger dan ſchuldig. Zyne doodt deedt het volk morren, en maakte den kardinaal by het zelve nog hatelyker: zodanig, dat men hem niet anders noemde dan ſlagers-en beuls-zoon, voegende dus zyne lage geboorte by zyne ſchrikkelyke wreedheit. Men gelooft, dat byaldien *Stafford* den koning door zyne vrienden voor zich om genade hadt doen verzoeken voor dat hy veroordeelt was, hy vergiffenis zou verkregen hebben, nergens aan ſchuldig ſchynende dan aan onbedachtzaamheit en verwaandheit: maar hy verzuimde de zorg voor zyn leven, met zich zelve het eerſt te beſchuldigen door de weinige moeite, die hy deedt om zich te rechtvaardigen. Hy vergenoegde zich brieven van vertroofting te ſchryven aan de hertoginne, zyne gemalinne, en aan Mylord *Stafford*, zynen zoon, hen tot lydzaamheit en getrouwigheit vermanende. Eenigen tydt daar na wierdt Mylord *Abergavenni* in de gevangenis geworpen: doch de genegenheit, de welke de koning voor hem hadt, deedt hem weder daar uit komen. *Hopkins*, wiens valſch getuigenis den hertog van Buckingham hadt doen omkomen, zette daar over zodanig een hertzeer, dat hy daar van ſtierf, na dat hy openbare blyken van berouw daar over gegeven hadt. Het ampt van groot-konneſtabel, met het welke de hertog van Buckingham bekleed was, nam met hem een einde. Men oordeelde, dat deze waardigheit een al te groot gezag gaf aan een onderdaan, en de koning vondt geraden de zelve te vernietigen. Men heeft de zelve weder zien herboren worden onder *Karel* den II, en de hertog van Northumberlandt wierdt daar mede vereert: doch dit was alleen by de zalvinge des konings, en maar voor die plegtigheit.

Hy wordt onthoofd.

Het ampt van groot-konneſtabel neemt een einde met hem.

Daar was by des konings wederkomſte een geſchil gerezen over de wei-en bouwlanden, waar van wy in de geſchiedeniſſe van *Henrik* den VII geſproken hebben. De groten hadden vele landhoeven tot weilanden doen maken, en lieten de zelve door hun vee afëeten. Dus wierden niet alleen de koninklyke inkomſten vermindert door het verlies, dat men leedt by werklieden; maar daar ſproot nog een veel groter kwaadt uit voor het volk wegens de dierte van de kudden en de wollen, waar mede niemandt zich meer bemoeide dan de huisgenoten der groten. Om dit misbruik te verbeteren vernieuwde men de ordonnantie van *Henrik* den VII, en men vertrouwde de uitvoering daar van aan de vrederechters.

Men vernieuwt de ordonnantie van *Henrik* den VII wegens de weianden.

M. Herbert.

De koning wierdt nu niet meer gemoeit noch met ſtaatszaken, noch met den oorlog, en zyn koninkryk genoot van binnen en van buiten eene diepe vrede. In dezen ledigen tydt kwamen hem in gedachten de leeroeffeningen van zyne jeugt. Hy hadt zich overgegeven aan het lezen der Scholaſtyke Godgeleerden, onder welke hy byzonder *Thomas Aquinas* in achting hieldt. *Wolſey*, die wegens zyne genegenheit voor dien leeraar den naam van Thomiſt verkregen hadt, hadt des konings geeſt daar toe opgeleid ten tyde wanneer hy des zelfs onderwyzer was; en deze vorſt wilde zich weder in geheugen brengen de kennis eener Godgeleerdheit, welke de eenigſte was, die men alstoen kende. Het was in den tydt dat *Luther*, met de hervorminge grote voortgangen in Duitſchlandt maakte. Op allerhande wyzen gedreigt door den kardinaal *Cajetanus*; in den ban gedaan door paus *Leo* den X, en zyn afbeeldſel te Rome verbrand, hadt hy zich beroepen op eene toekomende algemene kerkvergadering; doch echter zonder geheel met den paus te breken. De doodt van *Maximiliaan* deedt de vervolgingen der vyanden van *Luther* ſtaken, en verdubbelde zynen moedt en yver. De beroemde *Eraſmus* ſchreef aan hem *, dat byaldien hy zyne drift wilde matigen, hy in de Nederlanden en in Engelandt navolgers zou vinden: maar dat hy de voorzichtigheit van *Jeſus Chriſtus* en die der Apoſtelen moeſt navolgen, de welke de lere van het Euangelium onder figuurlyke redenvoeringen † hadden voorgeſtelt; dat hy den paus niet perſoonlyk moeſt aantaſten, maar het Pausdom, en niets doen noch door toorn, noch door haat, noch door ſtaatzucht. *Zwinglius* en *Melanchthon* ſtonden op, gelyk boven gezegt is, in den zelven tydt, de eerſte te Zurich, en de ander in de nabuurſchap van *Luther*, dien hy tot een krachtigen byſtandt verſtrekte. Hy was een man, al zo gematigt, als *Luther* oplopende was; voor het overige geleerd, en van zodanig een aanzien, dat *François* de I aan hem ſchreef, om hem te verplichten in Vrankryk te komen, en een middel uit te vinden om de onluſten over den Godsdienſt te ſtillen. De kardinaal *Sadolet* ſchreef ook aan hem, om hem kennis te geven van zyne bevordering tot het kardinaalſchap, en badt hem, dat noch de ver-afgelegenheit der plaatſe, noch de verſchillendheit van hunnen Godsdienſt iets van hunne vriendſchap mogt verminderen. Aldus ondersteunt wordende taſtte *Luther* het vagevuur aan, het misbruik der aflaten, het buitenſporig gezag van den paus, den beeldendienſt, den ongehuwden ſtaat der prieſteren, en eenige andere leerſtukken van den Roomſchen Godsdienſt. Het was ook in dezen tydt dat de twiſtreden te Leipzich gehouden wierdt, waar van wy boven geſproken hebben. *Karelſtadt* * en *Luther* waren van de eene zyde, en *Eccius* aan het hoofdt der tegenpartyders. *Eccius* wilde, dat men zou beginnen met de achtbaarheit van den paus; *Luther* in het tegendeel wilde, volgende het gevoelen van *Eraſmus*, dat men zou redentwiſten over de lere, zonder zich te bemoeien noch met den perſoon, noch met de achtbaarheit van den paus, om zich door zulk een twiſt niet hatelyk te maken. Ondertuſſchen duurde deze twiſtreden eenigen tydt (a), en ieder party ſchreef zich de overwinning toe.

1518. 1519.

De koning houdt zich bezig met het lezen der Scholaſtyke Godgeleerden.

*Zie de Brieven van *Eraſmus*. *Thuanus*. *Eraſmus* ſchryft aan *Luther*.

† Allegoriën.

* Aldus genoemt van zyne geboorteſtadt. Zyn rechte naam was *Andreas Bodenſtein*.

Openbare redenſtrydt te Leipzich gehouden tuſſchen *Luther* en een Roomſch-Katholyken Godgeleerde. *M. Herbert.*

Luther ſchreef naderhandt aan den paus: *Dat hy zich van zyne rechtbank op eene algemene kerkvergadering niet hadt beroepen door haat, welken hy hem toedroeg; dat hy in het tegendeel Godt dagelyks voor hem hadt; dat hy wel bekende, dat de uitdrukkingen, welke hy tegen het misbruik der aflaten gebruikt*

1520.

* Brief van *Luther* aan den paus.

(a) De zelve duurde byna eene gehele maandt.

Universitäts- und Landesbibliothek Düsseldorf

1520. *bruikt hadt, zeer vinnig waren, maar dat hy het tegen zyne Heiligheit perſoonelyk niet gemunt hadt; dat het hem ſpeet, dezen paus te zien in een hof, het welk zo verdorven was, als dat van Rome, het welk men niet anders dan Babel en Sodom kon noemen; dat hy hem aanmerkte onder een zodanig verdorven volk als een lam onder wolven, en dat hy hem beklaagde om dat hy 'er zyne verblyfplaats zo lange gehad hadt; dat hy beter zou doen deze hoge waardigheit te verlaten, die hem aan zulke grote gevaren bloot ſtelde, dan de zelve te behouden ten koſte van zyne zaligheit; dat hy, met hem dezen raadt te geven, navolgde den yver van den H.* Bernardus, *die zo een gegeven hadt aan den paus* Eugenius, *in een tydt, wanneer Rome minder ongebonden was.* Hy eindigde met hem zyn boek van de Chriſtelyke Vryheit aan te pryzen.

M. Herbert. Beweegredenen van dezen briet.

Daar is gene waarſchynlykheit, dat *Luther* zich zou ingebeeld hebben, den paus te overreden om Rome te verlaten. Hy was zo eenvoudig niet om te geloven, dat deze woorden zo krachtig zouden zyn om den paus van zynen troon te doen klimmen, of dat *Leo* de X, zo ſtaatzuchtig als hy was, door eene tederheit van gewiſſe afſtandt zou willen doen van den troſchen tytel van Hoofdt der Kerke: het diende alleen om het Roomſche hof zyne ondeugden en buitenſporigheden op eene bekwame wyze voor te werpen en te doen zien. Ook hebben de kardinalen zynen brief aldus uitgelegt. Men merkte den zelven aan als een ſchimp-en hekelſchrift, het welk alleen diende om zyne veroordeeling zwaarder te maken. Nochtans wilden eenigen, dat men daar in met meerder omzichtigheit moeſt hebben te werk gegaan, en zelfs, dat men voor alle dingen de misbruiken moeſt verbeteren, die tot klagten en kwaadſpreking aanleiding gaven. Zy vertoonden, *Dat eene der aanſtotelykſte was het gezag, het welk men zich hadt aangematigt over de wereldlyke vorſten; dat die genen zelf, die de leer der Roomſche kerke bleven aankleven, deze macht niet konden verdragen, en dat het ſtondt te vreezen, dat zy, na getracht te hebben dit juk af te werpen in de kerkvergadering van Piza, het oor zouden lenen aan een verleider, die hen het middel leerde om zich daar van te bevryden; dat dit gene goede reden was om* Luther *te verderven, te zeggen, dat hy een gevaarlyk menſch was; dat men hem tot het niterſte noodzakende, daar door nog gevoeliger en verwoeder zou maken, en dat de achting, welke zyne welſprekendheit hem gaf, gevoegt by de tegenwoordige geſteldheit der gemoederen, alles in rep en roer zou zetten, en dat het beter was geweeſt zyne fierheit te vleien, en hem met eere en kerkelyke voordeelen te hebben gepaait.* Deze ſtaatkunde was niet van den ſmaak der genen, wier opgeblazen geeſt zich niet kon overgeven tot eene zodanige inſchikkelykheit. Dus wierdt *Luther* op nieuw in den ban gedaan, en zyne boeken ten vure gedoemt. Dit was, gelyk boven gezegt is, om zich te wreken over dat hy de pauſſelyke bulle en beſluiten buiten Wittenberg hadt doen verbranden, beroepende zich van de bulle, die hem veroordeelde, op eene algemene kerkvergadering.

Gematigtheit van eenige der kardinalen.

Strengheit der anderen.

Karel te Aken gekroont. *Sleidanus. M. Herbert. Mezeray. Thuanus.*

Karel, Duitſchlandt in deze verwarringe vindende, wilde niet aanſtonts geweldt gebruiken. Hy dacht eerſt om zich te doen kronen, het welk te Aken op den 9 October met de gewoonelyke plegtigheden verrecht wierdt. Hy vondt vervolgens goed een Ryksdag te beleggen, op welken men zou onderzoeken de lere van *Luther*, en, na hem gehoort te hebben, maatregelen te nemen, overeenkomende met de vrede der kerke en de majeſteit des keizerryks. Hy wilde den paus ook begunſtigen, uit erkenteniſſe van de belening van het koninkryk van Napels, de welke hy van dezen paus hadt ontfangen. Om eindelyk aan alle deze ontwerpen te voldoen beſtemde hy een Ryksdag tegen Louwmaandt te Worms, eene ſtadt van den Neder-Palts, gelegen aan den Rhyn. *Luther* wierdt daar ontboden, en verſcheen 'er met een vrygeleide, het welk hy van den keizer ontfangen hadt. Hy verdedigde zyne lere met yver; men hoorde hem, zonder daar tuſſchen in te vallen; en de vergadering, na hem hebbende doen buiten ſtaan, zyne redenen overwogen hebbende, deedt hem weder binnen komen, om haar beſluit aan te horen. Eerſtelyk vermaande men hem zyne gevoelens te verlaten en te herroepen, en het kleedt van zyne orde weder aan te nemen. Maar hebbende geweigert zulks te doen, gaf de keizer hem nog een en twintig dagen tydt om eene veilige verblyfplaats te zoeken, en liet hem vervolgens vertrekken: doch bande hem kort daar na uit het keizerryk. De keizer hadt, door een al te grote haaſtigheit, zyne boeken reets ten vure gedoemt, zynde dit vonnis door hem reets te voren uitgeſproken te Keulen, om den paus te behagen. Hy wilde des niet tegenſtaande, dat *Luther* het voorrecht van het vrygeleide zou genieten, het welk hy hem hadt toegeſtaan voor het verſchynen op den Ryksdag te Worms. Dit was misſchien eene ſtaatkunde, om niet te vertoornen de vorſten, die *Luther* toegedaan waren; zo dat de zelve uit de vergadering ging en uit de ſtadt: doch hy verliet Duitſchlandt niet. De keurvorſt van Saxen, zyn grootſte voorſtander, liet hem onderwegen oplichten, en op zyn kaſteel Wartburg brengen (a), alwaar hy eenigen tydt ſchuil was, tot dat hem de nieuwigheden, door *Karelſtadt* omtrent de wyze van hervormen ondernomen, en andere redenen, noodzaakten om weder naar Wittenberg te keren.

1521. Hy dagvaardt *Luther* op den Ryksdag te Worms.

Hy hadt reets de boeken van dezen hervormer ten vure gedoemt.

Hy doedt *Luther* zich bedienen van het vrygeleide, dat hy hem hadt toegeſtaan.

De keurvorſt van Saxen laat hem naar zyn kaſteel Wartburg brengen.

Terwyl de keizer *Luther* verbande, wilde de koning van Engelandt des zelfs lere ſchriftelyk wederleggen. Hy geloofde, de kennis, welke hy van de Scholaſtyke Godgeleerdheit hadt, niet beter te kunnen beſteeden. Aan de andere zyde was hy vergramt over de verachtelyke bewoordingen, welke hy in de boeken van *Luther* tegen *Thomas Aquinas*, van wien hy een afgodt maakte, gevonden hadt: zo dat hy meende verplicht te zyn deze ongelyken te wreken. Hy dacht daar door ook de genegenheit van den paus te winnen, en een onſterffelyken naam onder zyne geloofsgenoten na te laten. Deze beweegredenen deden hem een boek opſtellen, het welk hy noemde: *Verhandeling over de zeven Sakramenten*, in het welk hy het leerſtuk wegens het getal dezer bondzegelen, door *Luther* beſtreden, verdedigde. Hy verdedigde ook het leerſtuk van de aflaten, van des pauzen oppergezag (b), en van andere ſtukken, de welke toen het onderwerp der verſchillen waren. *Klark*, deken van *Windſor*, afgezant van *Henrik* aan het hof van Rome, boodt een afſchrift van dit boekje den paus aan, in den name van *Henrik*. Dit geſchiedde met grote plegtigheit. Hy verzocht een buitengewoon gehoor, het welk hem wierdt toegeſtaan. Hy verſcheen in de volle vergadering, doende voor zich dragen het boek van den koning, zynen

Henrik de VIII ſchryft tegen de boeken van *Luther*.

Zyn afgezant te Rome biedt zyn boek den paus aan.

(a) Niet verre van Eiſenach op een hogen berg gelegen. Hy onthieldt zich daar in ridderlyk gewaadt, en onder den name van jonker George; ſchreef 'er verſcheide boeken, en noemde deze eenzame verblyfplaats zyn Patmos.

(b) Tot wederlegging van *Luthers* boek tegen den paus, genaamt de Babyloniſche Gevangenis.

1521. meester, voortreffelyk ingebonden. Hy naderde den paus, en kuste des zelfs voeten: doch de paus boodt hem zyne wang aan, en ontfing het boek met eene ongemene blydschap. De afgezant deedt ook eene welsprekende en vleiende redenvoering aan den paus, in welke hy zeide, dat hy door den koning, zynen meester, gelast was, dit boek voor de voeten van zyne Heiligheit neder te leggen, en het zelve zyn oordeel ten eenemale te onderwerpen. De paus verzekerde hem van zyne erkenteniſſe, en van die van het Heilige Genootschap *. Hy voegde daar by, dat hy alle de Christen vorsten deel zou geven aan dat boek, aan welke hy den koning tot een voorbeeldt, het welk zy geduriglyk moesten voor oogen hebben, zou voorstellen. Hy stelde hem gelyk met S. *Augustinus* en S. *Hieronymus*, en besloot zyne lofspraken met eene vermaning, aan de kardinalen, om op een eernaam te denken, welken men moest geven aan een vorst, die niet alleen zyne wapenen, maar ook zyne penne besteedde ter verdediging der kerke. Men vergaderde derhalven des volgenden daags; en na dat eenigen hadden voorgestelt hem den tytel van Beschermer der Roomsche of der Apostolische kerke, en anderen, om hem dien van Apostolischen, of Rechtzinnigen koning te geven, kwam men gezamentlyk overeen omtrent dien van *Beschermer des Geloofs*, welken eenigen te voren hadden voorgeslagen. Deze eernaam wierdt hem dan met eenparige toestemminge gegeven, en de bulle daar van terstondt opgemaakt onder het lode zegel. Het oorspronkelyke dezer bulle wordt bewaart onder de oude papieren * van Engelandt †. De Engelsche geschiedschryver zegt ook, dat hy het oorspronkelyke van het boek des konings in de Vatikaansche boekzaal gezien heeft, het welk men daar met vele zorge bewaarde. Men kan de achting, welke de paus voor het zelve hadt, niet beter uitdrukken dan door de bulle zelf, de welke aldus luidde:

* Sacro Collegio.

Hy geeft aan den koning den tytel van Beschermer des Geloofs. *M. Herbert.*

* *Archiven.*

† Men kan 'er een afschrift van zien in het *XIII Deel* van de *Acta Publica*, uitgegeven door den Hre. *Rymer.*

Bulle van *Leo* den X om den koning te bedanken.

Leo, *bisschop, dienaar Gods, aan onzen zeer geliefden zone in Christus*, Henrik, *koning van Engelandt, Beschermer des Geloofs, genade en ryken zegen. Gelyk het de Goddelyke Voorzienigheit behaagt heeft ons, niettegenstaande onze onwaardigheit, te verheffen tot de bestiering der algemene kerke, zo bevlytigen wy ons met alle onze macht om den aanwasch van het Roomsch-Katholyke gelove te bevorderen, buiten het welke niemandt kan zalig worden. Het is daarom, dat wy, op allerhande wyze begunstigen de genen onder de gelovigen, die zich bevlytigen tot des zelfs verdediging tegen de aanvallen van hare vyanden, of om de zelve te rechtvaardigen tegen hunne lasteringen. Maar wy moeten voornamentlyk onder hare beschermers eeren de zodanigen, die de koninklyke kroon dragen, en wier koninklyke waardigheit een nieuwen glansch geeft aan de waarheit. Dit is van alle tyden de gewoonte der Roomsche pauzen, onze voorzaten, geweest. Zy hebben aan de Katholyke vorsten bewezen die achting, de welke zy aan hunne Godvruchtigheit verschuldigt waren, volgens de hoedanigheit hunner diensten, en de omstandigheit des tyds, vooral ten aanzien van die genen, de welke het hen toevertrouwde pandt des geloofs niet alleen bewaart hebben, vast verknocht blyvende aan de Roomsche kerke, zonder dat de stormbuien, verwekt door de ketters, hen daar van hebben kunnen afscheiden: maar die als welgeborene kinderen, en dappere kampvechters, ook tydelyke en geestelyke wapenen gebruikt hebben tegen de woede der scheurmakers, opgestaan tegen hunne moeder. Wy kunnen derhalven, onze voorgangers navolgende, niet genoeg roemen den yver van uwe Majesteit, noch genoegzame loftuitingen vinden, waardig het onsterffelyk werk, het welk Gy hebt ondernomen en uitgevoert, tot onze beschermінge en tot die van den H. Stoel, op welken het Godt behaagt heeft ons te plaatsen. Wy willen Uwl. betuigen eene erkentenis, overeenkomende met een zo aanmerkelyken dienst, om Uwl. daar door aan te moedigen, uwe zorgen nog verder te besteden om de wolven te houden uit de schaapskooie van den Heilandt; om door het tydelyke zwaardt, dat Godt in uwe handen gegeven heeft, af te houwen de verrotte leden, die het verborgen * ligchaam van JESUS CHRISTUS besmetten, en om de zonderlinge gaven, met welke uwe koninklyke ziel verrykt is, te besteden tot bevestinge van de Godvrucht der gelovigen, geschud door de twisten der nieuwgezinden. In waarheit, het is ons onmogelyk de blydschap uit te drukken, welke wy gevoelden, wanneer onze zeer beminde zoon* Johannes Clark, *afgezant van uwe Majesteit aan ons hof, ons in den vollen kerkenraadt § aanboodt het uitnemende boek, dat Gy gemaakt hebt ter beschermінge des geloofs. Wy hebben ons daar omtrent verwondert over uwe naauwkeurigheit, over uwe Godvruchtigheit, over uwen yver, welken gy in alles doedt uitblinken om de Katholyke waarheden te doen standt houden, en om te verstrooien alle de dwalingen, de welke de kerk heeft veroordeelt in de voorledene eeuwen, en welke* Luther *in deze tegenwoordige eeuwe vernieuwt heest: zo dat wy, dit boek onderzocht hebbende, niet alleen onze goedkeuring daar op gegeven hebben, maar het daarenboven waardig hebben geoordeelt om door het gansche Christendom verspreid te worden, als een kostelyk en heilzaam tegengift voor de ziele tegen het vergift der ketterye. Wy zyn ook zeer aangedaan geweest over de verzekeringen, welke uwe Majesteit ons gegeven heeft door den mondt van uwen afgezant, van de wapenen op te vatten, zo haast als wy het zouden verzoeken, tegen alle de begunstigers dezer aartsketterye, en wel met den zelven yver, met welken Gy de zelve hadt opgenomen tegen den aartsketter zelve. Wy hebben Godt gedankt, die in uwe Majesteit zulk een heilig vuur heeft ontstoken, en die in des zelfs ziele heeft ingeprent eene iere, geheel bevochtigt met den daauw zyner genade. Het is van hem dat alle volmaakte gaven nederdalen, en hy is het, die uwe Majesteit eene Goddelyke welsprekendheit heeft gegeven, om dit nieuwe hoofdt van eene gezindheit beschaamd te maken, de welke de oude dwalingen der Waldenzen en Bohemers weder voor den dag heeft willen halen. Wy stellen het voorbeeldt van uwe Majesteit allen Christen vorsten voor, op dat zy, zulk een edel voorbeeldt volgende, mogen toeschieten tot handhavinge der Euangelische waarheden, zo dikwils als zy de zelve noodt zien lyden. Maar om van onze zyde niets te verzuimen van het gene wy aan de Godvruchtige en wyze zorgen, door uwe Majesteit zo nuttelyk besteed tot de beschermінge van het gelove, verschuldigt zyn, zo willen wy U onderscheiden van de andere oppermachten der Christenheit door een doorluchtigen tytel, om met een te dienen tot een eeuwig gedenkteken van onzen yver en van onze erkenteniſſe. Derhalven hebben Wy, de waarachtige opvolger van den H.* Petrus, *welken* JESUS CRISTUS, *ten hemel varende, gestelt heeft tot zynen stedehouder hier op aarde, en aan welken hy de zorg over zyne kerke heeft toevertrouwt; Wy, zittende op den H. stoel, van welken alle waardigheden en alle eertytelen afdalen, die de naspooring der menschen verdienen; na onze broederen, de kardinalen der H. Roomsche kerke, en verscheide andere kerkvoogden van dit eerwaardige hof, door ons buitengewoonlyk byeen geroepen, daar over geraadpleegt te hebben, met hunne eenparige toestemminge voorgenomen aan Uwl. te geven den heerlyken eer-*

* *Mystique.*

§ *Consistorio.*

1521. eernaam van Beschermer des Geloofs. *Wy bekleden Uwl. dan daar mede door deze bulle, en bevelen aan alle Christenen, die zich tot uwe Majesteit zullen wenden, dezen eernaam onmiddelyk te laten volgen na die van koning. Wy kunnen geen eernaam vinden, meerder met de eere, welke uwe Majesteit zich verkregen heeft, overeenkomende, en welke uwe Majesteit zich zal herinneren zo menigmalen als Gy den zelven zult horen noemen. Voor het overige zyn wy verzekert, dat, wel verre van Uwl. daar door te verhoovaardigen, Gy in het tegendeel, volgens uwe gewone wysheit, nederiger zult worden, en in het gelove standvaftiger; dat gy de eere daar van zult wedergeven aan Godt, den oorspronk en uitdeelder van alle deze goederen, en dat Gy hem zult dank zeggen voor de genade, welke hy U doedt, om aan uwe nakomelingen te kunnen nalaten een zo heerlyk gedenkteken van uwe Godvrucht. Het zal ook voor hen een krachtige prikkel zyn om hen te verplichten uwe voetstappen na te volgen, om zulk een schoonen naam te erven, de welke niet kan gedragen worden dan door de erfgenamen van uwe deugden. Wy schudden ook met volle handen onze zegeningen uit over de koninginne, uwe gemalinne, en over uwe gehele nakomelingschap; en wy smeken den Allerhoogsten, door wien de koningen regeren, die hunne herten in zyne handt houdt, en die de zelve bestiert zo wel als hunne kronen, U te versterken in het heilige voornemen, het welk hy in uw herte heeft gegeven; uwe Godvrucht hoe langer hoe meer te vermeerderen, en de zelve uitmuntende te maken in de gehele wereldt. Wy bidden hem voorts, onze goedkeuring te bevestigen door de zyne, en door de genade, welke hy over uwe Majesteit zal uitstorten, op dat Gy altoos den eernaam moogt waardig zyn, met welken wy U vereëren. Wy bidden hem eindelyk, dat hy, na U gekroont te hebben gedurende den loop van dit vergankelyk leven met eene heerlykheit, de welke met het zelve vergaat, U deelachtig te maken die der onsterffelykheit, welke Hy zelf bezit. Gegeven te Rome den* 11 *October in het jaar der menschwordinge van onzen Heere* 1521, *het negende van ons Pausschap.* Deze bulle is getekent van den paus, van de drie kardinalen, die de zelve hebben vervaardigt, en van vier en twintig andere.

Op deze wyze weten de pauzen de genen te strelen, de welke mede werken tot de vaststellinge van hunne grootheit: doch zy zyn niet min yverig die genen te straffen, die de zelve verachten. Dit is het gene de koning zelf tien jaren daar na beproefde door de verbanningen van *Clemens* den VII, opvolger van *Leo*, en van het zelve huis, gelyk wy zien zullen, wanneer wy aan den tydt dezer beruchte gebeurtenissen zullen gekomen zyn. Voor het overige gaf de gansche geestelykheit, in navolging van den paus, grote loftuitingen aan dit boek van den koning. De eenen vergeleken dezen vorst by *Salomon*; anderen by de doorluchtigste keizers van het Christen ryk; en dit was gedurende den tydt van vele maanden de stoffe van een oneindig getal van lofredenen.

1522. *Luther* beantwoordt dit geschrift met al te grote bitzigheit.

Doch *Luther* hadt het zelve gevoelen niet van dit werk: want hy beantwoordde het zelve in den volgenden jare op eene vry stekelachtige wyze, zonder de eerbiedt tegen den koning te bewaren, het welk zelfs zyne beste vrienden tegen de borst was.

1521. *M. Herbert Mezeray.*

Schoon nu alles in Engelandt in rust en vrede was, was het nochtans zo niet in Vrankryk en Duitschlandt. De nayver der vorsten, die deze staten regeerden, vermeerderde dagelyks, en alle dagen deden zich nieuwe redenen of voorwerpen van moeielykheit tusschen hen op. Alleen belette het gezag van den koning van Engelandt, dat hun onderlinge haat tot gene dadelykheden uitborst. 1521.

François hadt met hem een verbondt gemaakt, en *Karel* hadt hem tot middelaar genomen in de verschillen, de welke hy met dien vorst hadt. Zy dorsten dan beide de wapenen niet opvatten, uit vreze van hem te vertoornen, en elk trachtte hem in zyne belangen te trekken, eer dat het tot een openbaren oorlog kwam. De gemoederen waren echter al te verhit, om langen tydt in deze onzekerheit te blyven. *Henrik is middelaar tusschen Karel en François den I.*

Vrankryk drong den keizer aan om hem hulde te doen wegens Vlaanderen en Artois, het welk lenen waren van zyne kroon. De keizer antwoordde: *Dat hy door zyne komste tot het keizerryk deze staten verheven hadt tot eene waardigheit, die hen van eene zodanige afhankelykheit bevryddde, door het gezag, het welk de keizerlyke kroon hadt boven die van* François *den I.* Vrankryk bragt daar tegen in: *Dat de waardigheit der personen niet veranderde het wezen der landen, welke aan hen verbleven door verschillende rechten. Dat voorts de tytel van koning doorluchtiger was dan die van keizer. Dat de eerste alleen van Godt afhing, en de ander ook van de verkiezing der keurvorsten. Dat uit deze overweginge de Staten van het koninkryk in de voorledene eeuwen van gevoelen waren geweest, dat* Robert, *broeder van koning* Lodewyk *den Heiligen, het keizerryk, dat men hem aanboodt, moest niet aannemen; en dat zy hem vertoonden, dat hy zich moest vergenoegen met de hoedanigheit van broeder van zulk een groten koning. Dat men ook niet zag, dat sedert dien tydt, tot op* François *den I, een prins van Vranscben bloede het keizerdom verzocht hadt.* Dit waren de redenen van dat hof. Redenen des keizers om zich te ontslaan van de leenverheffinge van Vlaanderen aan Vrankryk.

Behalven de leenheffing van Vlaanderen en Artois, welke *François* de I vorderde, was hy van mening, zich te verdedigen in de bezitting van Burgundië, als een mannelyk leen, met het welke koning *Johannes* zynen broeder *Philips* den Stouten niet beleent hadt, dan onder verbandt van wederkering tot de kroon by gebrek van een mannelyk oir van zyne linie. *Karel* gaf in het tegendeel voor, dat het hem toebehoorde als van het erfgoedt van zyne grootmoeder, waar van de nooit afgebroke opvolging zyner voorouderen hem de opvolging verzekert hadt. Eindelyk, de koning van Vrankryk eischte, dat *Karel* Navarre zou wedergeven aan *Henrik d'Albret*, gelyk hy zich daar toe verplicht hadt door het verdrag van Nojon; en om hem daar toe te dwingen ligtte hy benden. De verschillen wierden nog heviger door de oprokkeningen hunner gunstelingen, en door de onrechtmatigheden, waar over zy wederzyds klaagden, dat de een ontfangen hadt van den anderen. *Karel* beschuldigde den koning, hem de erfgename van Bretagne * ontschaakt te hebben, de welke aan hem verlooft was: en *François* verweet dezen vorst, dat hy hem door zyne kunstenaryen het keizerryk hadt ontfutzelt. Oorzaken van den oorlog tusschen den keizer en den koning van Vrankryk.

* De dochter van *Lodewyk* den XII en van *Anna van Bretagne.*

Het toneel des oorlogs wierdt in Navarre geopent. De opstandt van Arragon en Castilië deden den koning van Vrankryk besluiten zyne wapenen naar dien kant te wenden. De inwoonders dezer twee koninkryken, misnoegt over de regeringe, en verbittert door den afstandt van *Karel*, die hen verliet, om zyn verblyf in Duitschlandt te gaan houden, stonden ter zelver tydt op, en maakten een verbondt tot hunne onderlinge verdediging, het welk zy *Santta junta*, of het heilige verbondt, noemden, doordien de geestelyken daar de hoofden van waren, en voorgaven, dat men de vrydommen van de kerke schondt door de schattingen, welke men van hen eischte. Het De oorlog begint in Navarre. *M. Herbert. Sandoval.* Beroertens in Spanje.

1521. was daarom, dat de biſſchop van Zamora zich ſtelde aan het hooſdt van een leger, met vier honderd prieſters, uit welke zyne lyfwacht beſtondt. Het volk van zyn kant beklaagde zich, dat de koning buiten Spanje bragt het goudt, dat hem uit de Indiën gebragt wierdt. Zy zeiden, *Dat hy hen verliet, en dat hy hen vremdelingen gaf om hen te regeren, het welk ſtrydig was tegen de wetten van het koninkryk. Dat hy na de doodt van den kardinaal* Ximenes, *die hen op eene dwingelandiſche wyze beſtiert hadt, het onderkoningſchap gegeven hadt aan* Wilhelm van Croy*, *heere van Chievres, die een Nederlander was, en dat deze onderkoning aan zynen broeder hadt gegeven het aartsbisdom van Toledo, het allerrykſte geeſtelyk ampt niet alleen van Spanje, maar zelfs van Europa. Dat hyaldien men daar in niet by tyds voorzag, deze vremdelingen zich meeſters zouden maken van de ampten en inkomſten van Caſtilië en Arragon, de welke niet gegeven mogten worden dan aan geborene Spanjaarden.* Zy voegden daar by, *dat men nooit voordeeliger gelegenheit zou kunnen vinden om zyne vryheit weder te krygen, welke men wilde onderdrukken. Dat de koning afwezend was, hen verlaten hebbende, om in Duitſchlandt te regeren. Dat door deze verlating de tronen van Caſtilië en van Arragon ledig waren, en dat zy onder zich een voorwerp hadden, waardig om den zelven te vervullen.*

* Die zyn beſtierder geweeſt was.

Het volk ſlaat voor, een anderen koning dan *Karel* te verkiezen.

Deze was *Ferdinand*, zoon van *Frederik*, laatſten koning van Napels, die in Vrankryk was geſtorven, en de welke, gelyk elders * gezegt is, afſtamde van een baſtaardt van Arragon. Zy ſtelden hem voor te trouwen met *Johanna*, moeder van *Karel*, en weduwe van den aartshertog *Philips*. De zelve hadt haar verſtandt zodanig verloren, dat men was genoodzaakt geweeſt haar in een kaſteel op te ſluiten, waar in zy tegen de muren opklauterde als een kat. Zy hadden zich van haar meeſter gemaakt, en gaven voor, haar ten huwelyk te geven aan *Ferdinand*, op dat hy daar door een goed recht zou hebben op de twee koninkryken, het zy uit krachte van zich zelf, het zy uit hoofde van deze princeſſe. De grootſte ſteden traden in dit verbondt, en namen volk aan. De voornaamſte hoofden van het zelve waren *Jan van Padilla* (a), *Anthony van Akunna*, biſſchop van Zamora ‡, en *Diego Brava*. Men noemde ook *Johannes Bilboa*, zoon van een Jode, die zich de prins *Don Johannes* noemde, de eenige zoon van *Ferdinand* en *Izabelle*, de welke ſedert eenige jaren overleden was. *Donna Maria van Pachieco*, de welke de oproerigen hunne heldinne noemden, toonde nog meer dapperheit of razerny dan haar man. De oproer was begonnen voor het vertrek van *Karel* den V, met oogmerk om hem in Spanje te doen vertoeven: maar hy ging des niet tegenſtaande ſcheep, hebbende tot beſtierder van het ryk gelaten den kardinaal *Adrianus*, die naderhandt paus wierdt †. De opſtandt nam overhandt door zyne afwezenheit; maar de onderkoningen van Caſtilië en van Arragon gingen de roervinken te keer, en na zich meeſter gemaakt te hebben van de meeſte der oproerige ſteden, verſtrooiden zy de zelve ten eenemale na het leveren van een veldſlag, in welken hunne hoofden of gedood, of gevangen wierden. *Padilla* wierdt het hoofdt afgeſlagen; zyne vrouw bergde zich in Portugal; de biſſchop van Zamora wierdt opgeſloten in het kaſteel van Simancas*, en vier jaren daar na opgehangen, om dat hy den bevelhebber van het zelve vermoord hadt. *Johannes Bilboa* was te voren met de doodt geſtraft, en zyn ligchaam gevierendeelt. Op deze wyze eindigde deze opſtandt †.

* in het leven van *Henrik* den VII.

Johanna, moeder van *Karel*, hadt haar verſtandt verloren.

‡ eene ſtadt in het koninkryk van Leon.

† onder den naam van *Adrianus* den VI.

* in het koninkryk van Leon.

(a) Daar is 'er een geweeſt van den zelven naam, maar met den voornaam van *Laurens*, die aartsdiaken van Malaga en geſchiedenisſchryver van *Karel* den V is geweeſt.

Vrankryk wilde zich van deze verdeeldheden bedienen, doch liet zyne benden te laat voortrekken; en wanneer zy in Navarre kwamen, waren de oproerigen reets afgemaakt. Zy maakten des niettegenſtaande aanmerkelyke voortgangen. *Andreas van Foix*, heer van Eſparre, broeder van den vermaarden *Lautrek*, hadt 'er het bevel over. In vyftien dagen veroverde hy Navarre wederom. Hy vondt geen tegenſtandt dan te Pampelona, het kaſteel van welke ſtadt hy eenige dagen deedt beſchieten, en het welk zich eindelyk by verdrag overgaf.

Hy was begonnen in 't jaar 1519, en duurde tot in den jare 1522.

Nederlaag der wederſpannigen.

Lautrek heeft Navarre.

Het was in deze belegering dat *Ignatius Lojola* van Ognis, uit het landſchap Guipuſcoa, uit een adelyk geſlacht, toen niet ouder dan twintig jaren, door een kanonkogel in zyne dye gekwetſt wierdt in het verdedigen van de ſtadt. Hy bleef daar van kreupel zyn ganſche leven lang; en hebbende zich naar huis begeven, nam hy voor zich in den geeſtelyken ſtaat te begeven. Hy was naderhandt de inſteller van eene orde, de welke zich door de gehele wereldt genoeg heeft doen kennen, onder den naam van de maatſchappy van Jeſus, of de zamening * der Jeſuiten.

Lojola gekwetſt in de belegering van Pampelona.

* Societeit.

Indien de Franſche veldheer voordeel hadt weten te doen met zyne overwinningen, en zich daar in te beveſtigen, zo zou Vrankryk op Spanje weder een koninkryk verovert hebben, het welk het zelve nog in bezit hadt. Maar hy beging twee misſlagen, de welke hem de vrucht zyner overwinningen deden verliezen; namentlyk hy dankte een gedeelte van zyn leger af, en echter trok hy in de landen van Caſtilië, en belegerde Logrogno ‡. De bevelhebbers van *Karel* kwamen hem opzoeken, en leverden hem ſlag. Hy verloor den zelven; en dit verlies wierdt gevolgt van dat van Navarre, het welk wederkeerde onder de gehoorzaamheit der Spanjaarden al zo ſpoedig, als het zich de zelve onttrokken hadt.

‡ aan de rivier den Ebro.

Lautrek verjaagt uit Caſtilië en Navarre.

De keizer beklaagde zich ondertuſſchen, dat de koning van Vrankryk het verdrag van Nojon geſchonden hadt, en eiſchte daar recht over van den koning van Engelandt. *Philibert van Chalon*, prins van Oranje, zette hem nog meer aan om zich te wreken over de Milanezen. Aan den anderen kant ſtookte *Wilhelm*, hertog van Gelder, een gezworen vyandt van *Karel*, den koning van Vrankryk tegen hem op. Deze laatſte zeide, dat de keizer het eerſt het verdrag overtreden hadt, in gebreke blyvende om te betalen de penningen, welke hy belooft hadt tot onderhoudt van de princeſſe van Vrankryk, met welke hy zou trouwen. Hy voegde daar by, dat zyne ſtaatdienaars kwalyk van hem geſproken hadden op de Ryksdagen en in de Duitſche hoven.

Karel beklaagt zich aan den koning van Engelandt wegens de bondbreuk van *Francois* den I, die zich verdedigt.

De koning van Engelandt beweegde zich niet gedurende alle deze verſchillen, en bleef geheel oneenzydig. Eenige nieuwe onluſten noodzaakten hem echter om zich als ſcheidsman te gedragen. Zie hier welke de reden was. De heeren van Chimay en van Emery * hadden twiſt over een kaſteel †, gelegen in het Ardennerwoudt, op den grondt van het hertogdom van Luxemburg. Het geding daar over wierdt uitgeſproken door de vorſten van het hertogdom van Bouillon, de welke daar rechters over waren, ten voordeele van *Chimay*. *Emery* beriep zich op een hoger rechtbank, en trok zyne zaak voor de kancelary van Brabandt en den keizerlyken Raadt. *Robbert van der Mark* *, toen heer van Sedan en hertog van Bouil-

Herbert. Mezeray. Henrik blyft oneenzydig.

* of *Emerin.*
† genaamt Hiergei.

1521. Bouillon, zag dit aan als eene inbreuk in zyn oppergezag. Hy was met den koning van Vrankryk overhoop geraakt, en hadt de zyde des keizers gekozen. Maar door dit ongelyk wierdt hy met den eerſten verzoent, om zich op den anderen te wreken. Hy kwam den koning te Remorentin vinden, daar de zelve nog zyne kamer hieldt van wegens eene wonde, welke hy aan het hoofdt hadt ontfangen door een ſtuk hout, waar mede men hem by ongeluk, onder eenige jonge heeren zyn vermaak nemende, op Drie-koningen-dag hadt getroffen. Men moeſt hem het haair afſcheren; en gelyk hy een zeer ſchoon voorhoofdt hadt, kreeg hy zin om in het toekomende kort haair te dragen en een langen baardt: eene gewoonte, genomen van de Zwitſers en Italianen, en die in Vrankryk langer dan eene eeuwe heeft geduurt.

* Men noemde hem doorgaans het wildzwyn van Ardennes.

Waarom *François* de I het hoofdhaair kort droeg en een langen baardt.

De hertog van Bouillon wikkelt *François* den I in zyn verſchil in met den keizer.

De hertog van Bouillon wierdt zo ſtout door de verzekeringen, welke de koning hem gegeven hadt, dat hy, alles naar den letter opvattende, de ſtoutheit hadt van den keizer uit te dagen, de welke toen op den Ryksdag te Worms was, en om hem een uitdaagbrief te zenden, als of hy den zelven gelyk was. De keizer lachte daar mede, en maakte zich ondertuſſchen vaardig ten oorlog, welken hy onvermydelyk zag met Vrankryk.

Hy daagt den keizer uit.

De keizer veracht de uitdaging van den hertog.

Hy vernam inderdaadt weinig tyds daar na, dat *Fleuranges*, oudſte zoon van den hertog van Bouillon, met drie duizend man te voet en vyf honderd te paarde Vireton hadt belegert, eene kleine plaats in het hertogdom van Luxemburg. Dit opvatten der wapenen deedt den koning van Engelandt zich ook bewegen. De tyding daar van gekregen hebbende zondt hy een afgezant aan *françois* den I, welken hy aanmerkte als de onruſt, de welke den hertog van Bouillon deedt bewegen, om hem te verzoeken de vyandelykheden te ſtaken, en *Fleuranges* te verplichten met zyne benden te rug te trekken, het welk ook terſtondt wierdt uitgevoert. De keizer was ondertuſſchen daar mede niet vergenoegt; hy beklaagde zich hooglyk by den Franſchen koning, en wilde, dat die van Engelandt, uit hoofde van zyn vermogen als middelaar, hem zou veroordeelen als een verbreker van het verbondt, het welk zy alle drie zamen hadden aangegaan. *Henrik*, de zaak onderzocht hebbende, deedt uitſpraak, volgens de meninge van den keizer, en de koning van Vrankryk, overtuigt van de billykheit van het vonnis, of zyne moedelykheit daar over opkroppende, nam zyne toevlucht tot verontſchuldigingen. *Henrik* was daar over voldaan: doch de keizer kon de ſtoutheit niet vergeten, die *Robbert van der Mark*, zyn achterleenman, en wiens voorouderen eertyds bedienden van het huis van Burgundië geweeſt waren, gehad hadde. Hy zondt *Henrik*, graaf van Naſſau, met een leger, die zyn landt verwoeſtte, en eenige plaatſen innam, van welke hy een gedeelte der bezettingen voor de ſchietgaten der muren liet ophangen. Na deze wraak bewilligde de keizer in een ſtilſtandt van wapenen voor zes weken.

Nieuwe klagten door den keizer by den koning van Engelandt, als ſcheidsman, tegen dien van Vrankryk ingebragt.

Henrik ſtrykt een vonnis tegen *François* den I.

Ondertuſſchen verzekerde zich de heer van Liques, onder voorwendſel van een verſchil, het welk hy hadt met den kardinaal van Bourbon van de ſtadt S. Amand, waar van deze laatſte abt was, en belegerde Mortain, welke plaats hy zeide dat hem toebehoorde. De plaatsvoogdt vondt zich verplicht zich by verdrag over te geven. Deze twee kleine ſteden waren van Doornik afhankelyk, dat ter zelver tydt belegert was door den beſtierder van Vlaanderen: zo dat het weder tot een oorlog uitborſt, wanneer men des zelfs vlamme meende uitgebluſcht te hebben. De koning van Engelandt kwam 'er nogmaals met zyne bemiddeling tuſſchen beide: maar doordien hy zich niet naar Calais kon begeven, en om dat hy het dienſtig oordeelde over zee een vergelyk te treffen, op de grenzen van de twee daar by belang hebbende vorſten, ſtelde hy den kardinaal *Wolſey* in zyne plaats.

1521. De vyandelykheden duren in Vlaanderen.

Vrankryk was bewuſt van de verbindtenis van dezen ſtaatsdienaar met den keizer, die hem met de hope van het pausſchap vleide. Hy ſchreef zelfs nooit aan hem dan met zyn eigen handt, en eindigde zyne brieven met deze ſtrelende woorden: *uw zoon en neef*. Het Franſche hof zou hem derhalven liefſt niet tot middelaar gehad hebben: doch om de vyandſchap van den meeſter niet te behalen moeſt men de bemiddeling van den gunſteling aannemen. *Wolſey* kwam op den 2 Auguſty te Calais, werwaarts de koning van Vrankryk en de keizer hunne afgezanten zonden. *Anthony du Prat*, kancelier, *Johannes van Silve*, eerſte voorzitter in het Parlement van Parys, en *Jakob Chabane* van Paliſſe, maarſchalk van Vrankryk, begaven zich derwaarts van wegens den eerſten, met een gevolg van vier honderd paarden. De keizer zondt derwaarts *Gatinare*, zynen kancelier, den Heer van Berges, en eenige anderen. De paus zondt daar ook zynen afgezant, den biſſchop van Askoli, doch heimelyk, en veel meer als een verſpieder dan als een zaakbezorger*, doordien hy geloofde, dat deze byeenkomſt minder ſtrekte om tuſſchen de ſtrydende vorſten eene vrede te bewerken, dan om de ware oogmerken van den eenen en den anderen te leren kennen.

De kardinaal *Wolſey* bekleed met de waardigheit van middelaar, om de verſchillen van den keizer met den koning van Vrankryk te vereffenen.

* Agent.

Men kwam echter byeen, en elk deedt zyne voorſtellingen in de tegenwoordigheit van *Wolſey*, die met een drievoudigen laſt door den koning, zynen meeſter, voorzien was; namentlyk vooreerſt van des zelfs algemeen plaatshouder, en bemiddelaar der verſchillen tuſſchen den keizer en den Franſchen koning te zyn; ten twede, om een nieuw verdrag in zynen name met den laatſtgemelden vorſt aan te gaan; en ten derde, om een verbondt tuſſchen Engelandt, den paus, den keizer, den koning van Vrankryk, en eenige andere mogendheit te ſluiten. De afgezanten van den keizer begonnen met het wedereiſchen van Burgundië, en het vernietigen van de hulde, welke de keizer wegens Artois en Vlaanderen aan de Franſche krone moeſt doen. Die van den Franſchen vorſt weigerden het een en het ander, en eiſchten, dat de keizer Navarre aan *Henrik van Albret* zou wedergeven, en dat hy zou betalen de honderd duizend kronen, welke hy volgens het verdrag van Nojon verplicht was jaarlykſch te betalen, zo van wegens het huwelyk van de princeſſe van Vrankryk, dochter des konings, de welke aan *Karel* verlooft was, als uit aanmerking van den afſtandt, welken de koning van Vrankryk hem deedt van het koninkryk van Napels. De afgezanten des keizers gaven ten antwoordt, dat de minderjarigheit van *Karel* ten tyde van het ſluiten van dit verdrag hem vryheit gaf

Acta Publ. Tom. XIII. fol. 748 *etc.*

Wederzydſche eiſchen van *Karel* den V en *François* den I.

1521. gaf om het zelve na te komen, of niet; eene kwade reden in den mondt van oppervorſten: want anders zyn de Rechtsgeleerde wetten, anders die van de openbare trouwe, en de zekerheit der verbonden. De zelve afgezanten zeiden ten aanzien van het Napelſche koninkryk, dat de keizer daar een onbetwiſtbaar recht op hadt uit hoofde van zyne moeder, de koninginne *Johanna*, dochter en erfgename van *Ferdinand*, en dat het zo veel zou zyn als daar van af te ſtaan, byaldien hy de honderd duizend kronen, welke Vrankryk eiſchte, betaalde. Wat Navarre betrof, zy beloofden uit name van den keizer het zelve weder te geven, zo haaſt als de koning van Vrankryk van zyn kant den keizer het hertogdom van Burgundië weder zou ingeruimt hebben. Men bragt ook op het tapyt de wederzydſche eiſchen op het hertogdom van Milaan; een verſchil, bekwamer om de gemoederen aan het giſten te brengen, dan tot vrede te bewegen. Men ſprak op nieuw van het verbreken van het verdrag van Nojon, het welk de keizerlyke afgezanten den Franſchen te laſt leiden, ter oorzake van den byſtandt, welken zy kort daar na gegeven hadden aan den hertog van Gelder, een oud vyandt van het huis van Burgundië. Men ſprak ook op nieuw van de hulde der Nederlanden, waar van de keizer wilde ontſlagen zyn, en de kancelier *du Prat* zeide, dat dit gene ſtoffe van verbonden en onderhandelingen was, maar van verzoek-en ſmeekſchriften; dat men zich ten dien einde by den koning moeſt aangeven, die van zyn opperſte recht kon afſtaan, indien hy zulks geraden vondt. Eindelyk, de zamenkomſt liep met onnutte twiſtingen ten einde, en men kwam in gene zake overeen: zo dat het aan den kardinaal *Wolſey* bezwaarlyk zou geweeſt zyn, de gemoederen, zo zeer van malkander verwydert, tot bedaren te brengen, en een vergelyk uit te werken. Dit was ook zyne mening niet. De keizer, die niets anders zocht dan den koning van Engelandt in zyne belangen te brengen, om Vrankryk den oorlog aan te doen, hadt aan dezen kardinaal, door den mondt zyner afgezanten, vernieuwt de belotten van het aanſtaande pauſchap, daar deze ſtaatzuchtige kerkvoogdt mede ingenomen was. Hy dacht dan niet dan om dien vorſt te begunſtigen, die hem zulk eene grote hope deedt hebben, en om des zelfs vyandt in het ongelyk te ſtellen; waar toe hy daarenboven nog wierdt aangezet door den gezant * van den paus, de welke *François* den I niet beminde. Dus maakte men zich in een tydt, waar in men veinſde van vrede te handelen, van alle kanten gereed ten oorlog. De koning van Vrankryk hadt zich van deze tyds gelegenheit bedient, om den hertog van Albanië naar Schotlandt te doen overſteken, om aldaar verwyderingen te verwekken, die de Engelſchen binnen hun eilandt werk zouden geven, en hen beletten zynen vyandt byſtandt te doen. De keizer van zyn kant hadt den grave van Naſſau met een leger aan de overzyde van de Maze gezonden.

Wolſey laat zich innemen door de hope, welke de keizer hem geeft tot het pauſchap.

* *Nuntius.*

Inneming van Mouſon. Belegering van Mazieres. September 1521.

De veldheer belegerde en veroverde Mouſon, het welk *Montmorency* op ſlechte voorwaarden overgaf. Hy belegerde vervolgens Mazieres, in welke plaats zich de konneſtabel geworpen hadt, met het gene hy van de bezetting van Mouſon hadt kunnen bergen. De plaats wierdt met geweldt aangetaſt. *Naſſau* belegerde de zelve aan den eenen kant van de overzyde van de Maas, en *Sickingen* aan den anderen kant, van die rivier. De ſtadt wierdt zeer hevig beſchoten, en de geſchiedeniſchryvers zeggen, dat men zich in dit beleg voor de eerſte maal van bomben bediende; eene uitvinding, welke uit de helle ſchynt voortgekomen te zyn, en beter duivels dan menſchen te voegen. De belegerden verdedigden zich met eene gelyke dapperheit; en de beroemde ridder *Bajard*, beſtierder van de plaats, begroette de belegeraars met vuurpylen en brandende pikkranſſen, kokend olie, en andere vuurwerken. Hy voegde ook de liſt by de dapperheit. Hy deedt een brief zonder naam lopen in het leger van *Sickingen*, in welken ſtondt, dat de graaf van Naſſau hem niet geplaatſt hadt aan de overzyde van de rivier, dan om hem van kant te helpen. *Sickingen* geloofde zulks, en door het kwade verſtandt, dat 'er ſedert tuſſchen die twee bevelhebbers ontſtondt, wierdt men genoodzaakt het beleg op te breken.

1521. Uitvinding der bomben.

De koning van Vrankryk begaf zich mede te velde met eene grote krygsmacht. Hy herwon Mouſon, verbrandde Bapaume, veroverde Landrecy en Bouchain, en trok over de Schelde, met een voornemen om den keizer ſlag te leveren. De zelve hadt zich binnen Valencyn geworpen met een leger van dertig duizend mannen: maar gelovende dat der Franſchen ſterker, week hy te rug, onder begunſtiging van een zwaren miſt. Hy liep gevaar om in zynen aftocht geſlagen te worden, zonder de verdeeldheit, welke onder de vyanden kwam, ter oorzake van het misnoegen des konneſtabels, vergramd over dat men het bevel van de voorhoede gegeven hadt aan den hertog van Alençon, ſchoonbroeder des konings. Anderen zeggen, dat de maarſchalk van Châtillon vertoonde, dat men moeſt wachten, tot dat de achterhoede en de middeltocht de Schelde overgetrokken waren, eer dat men zich in een gevecht behoorde in te laten, waar by de koning tegenwoordig was, uit vreze om den perſoon van den zelven al te veel bloot te ſtellen.

De keizer en de koning van Vrankryk bevinden zich aan het hooſdt hunner legers. *M. Herbert. Mezeray. M. Varillas.*

Wolſey, nieuwe bevelen van den koning, zynen meeſter, hebbende ontfangen, die geloofde, dat deze vyandelykheden zyne bemiddeling ten nadeele en tot oneere ſtrekten, zondt afgezanten aan den keizer en den koning van Vrankryk, om hen tot eene wapenſchorting te verplichten. De Lord van St. *Jan* en *Thomas Boulen* gingen naar den eerſten, die zich in het leger voor Doornik begeven hadt; de graaf van Worcheſter en de biſſchop van Eli naar den tweden, die in de nabuurſchap lag van Kameryk. Deze afgezanten verkregen, dat de een en de ander zyne benden zou doen te rug trekken, en dat *Wolſey* daarenboven zou ſchryven aan den koning van Engelandt, om zyne gevoelens te weten, om 'er vervolgens zyn oordeel over te vellen. Doch de verovering van Fontarabië, waar van de keizer in dien tydt, dat men over dezen ſtilſtandt handelde, de tyding kreeg, deedt de onderhandeling afbreken, en alle hope tot de vrede verdwynen.

M. Herbert. Mezeray. Wapenſchorting.

Belegering van Fontarabië.

De koning van Vrankryk hadt den admiraal *van Bonnivet* in Guienne gezonden met een leger, om Navarre weder te veroveren. *Bonnivet*, veinzende recht op Pampelona aan te trekken, draaide kort om naar St. Jan de Luz, trok over de rivier Bidaſſoa, en ſloeg zich neder voor Fontarabië. Deze plaats, tuſſchen bergen gelegen, aan den mondt van de rivier, was de ſleutel van de provincie Guipuſcoa, en die van Spanje aan dien kant. Zy boodt weinig tegenſtandt, en gaf zich over op den 8 October. De keizer weigerde het verdrag goed te keuren, byaldien men hem Fontarabie niet weder inruimde. Zodanig waren de beginſelen van een oorlog, de welke acht en dertig jaren duurde tuſſchen twee vorſten

1521. ten en hunne opvolgers, met eene woede, door welke verſcheide ſtaten van den eenen en van den anderen verwoeſt wierden. Het ſcheelde zelfs weinig, of Vrankryk was daar door te gronde gegaan, na de nederlage en gevangeniſſe van zynen koning. De overwinning, welke de keizer als toen behaalde, gaf hem grote voordeelen; doch zy koſtte hem veel bloeds; en, indien men de Spaanſche ſchryvers mag geloven, verloren meer dan vyf maal honderd duizend menſchen in deze oorlogen het leven. Wy zullen in het vervolg alle deze uitkomſten zien, voor zo verre zy eenige betrekking hebben met de Geſchiedeniſſe van Engelandt. Voor het overige worden alle deze ongelukken door de Franſche ſchryvers toegeſchreven aan de hoofdigheit van een ſtaatzuchtigen gunſteling *, niet willende toeſtaan de wedergeving van Fontarabië, om dat hy de verovering daar van aanmerkte als een gedenkteken van zyne dapperheit. Zo veel is 'er den vorſten aan gelegen, de driften hunner ſtaatsdienaren te kennen, om de ware belangen van hunnen ſtaat van de valſche te onderſcheiden, en hunne raadſlagen niet op te volgen, dan na de zelve met de belangen van het gemenebeſt overeenkomende bevonden te hebben.

* De Admiraal *Bonnivet.*

M. Herbert. Mezeray. Vergelyking van *Solyman* met *Karel* den V.

Ondertuſſchen wierdt Europa gedreigt door de wapenen der Turken. Daar waren twee jaren verlopen, dat *Solyman* zynen vader *Selim* was opgevolgt, zynde tot Sultan der Turken uitgeroepen niet alleen in het zelve jaar, maar ook op den zelven dag, op welken *Karel* tot keizer van Duitſchlandt was verkoren. Men merkte ook aan, dat deze laatſte de elfde Chriſten keizer was, te rekenen van *Albert*, hertog van Ooſtenryk, het hoofdt van zyn huis, die verkoren was in den jare 1298; en dat *Solyman* de elfde Sultan was, te rekenen van *Ottoman*, den grondlegger van het Turkſche keizerdom: als of het noodlot dezer twee vorſten onder een geſternte was. Maar het bleek in het vervolg, dat zy alleen geboren waren om malkander het oprechten eener opperheerſchappye * te beletten. *Solyman* was niet zo wreed als *Selim*; doch hy was niet minder ſtaatzuchtig. In het eerſte jaar zyner heerſchappye wendde hy zyne wapenen naar den kant van Syrië tegen een zekeren *Gazelle*, die het keizerryk der Mammelukken trachtte te herſtellen, het welk *Selim* vernietigt hadt. Hy leverde hem ſlag naby Damaſcus, en verſloeg hem; en zyn gehele aanhang, alleen uit allerhande byeen geraapt volk beſtaande, en zich nu zonder hooſdt bevindende, wierdt verſtrooit, of onderwierp zich aan den overwinnaar. *Solyman*, in Syrië niet meer te doen hebbende, kwam te Conſtantinopel te rug. Hy wiſt, dat zyn vader voornemens was geweeſt den oorlog in Europa over te brengen, en dat hy ten dien einde alle de noodwendige voorraadsbehoeften hadt verzamelt. Het geldt, de mondkoſt, de oorlogsnoodwendigheden, alles was vaardig tot deze onderneminge, en het leger, overwinnende uit Syrië wederkerende, zocht niets dan om te ſlaan. *Solyman* liet het den weg nemen naar Belgrado, eene ſterke plaats, gelegen aan den zamenvloedt van de Sauw en den Donauw, en de ſleutel van Hungarië. De Hoogduitſchers noemen het Weiſſenburg, dat in hunne tale uitdrukt des zelfs ouden naam *Alba Græca*. Het legt in dat gedeelte van Hungarië, dat men Raſcië noemt, en eenigen nemen het voor het aloude *Taurunum*. *Amurath* de II en *Mahometh* de II belegerden het te vergeeffch, de eerſte in den jare 1442, en de twee in den jare 1456. *Solyman* was gelukkiger, en de verwarringen in het gemelde koninkryk maakten deze verovering nog gemakkelyker. *Lodewyk*, zoon van *Ladiſlaus*, was tot koning gekroont geweeſt na de doodt van zynen vader *; maar hy vondt Hungarië door vele verdeeldheden verſcheurt, welke hy wegens zyne jeugt onmachtig was weg te nemen. De Sultan, zich van deze verdeeldheden bedienende, belegerde Belgrado, en maakte zich daar van meeſter, zo wel door de laſherrigheit en het kwaad verſtandt der belegerden, als door de dapperheit zyner benden.

* Zy waren van het geſlacht van *Jagello.*

Inneming van Belgrado.

De verovering van deze aangelegene plaats opende hem den doortocht in Hungarië, van waar hy kon doordringen in Duitſchlandt, en zelfs tot in Italië. De paus en de keizer waren daar over ongeruſt. Hunne afgezanten vertoonden des zelfs gevolgen aan *Wolſey*, en drongen hem aan om een verbondt te ſluiten, dat hen te zamen in ſtaat kon ſtellen om alle hunne krachten tegen dezen gemenen vyandt in het werk te ſtellen. Ter zelver tydt kwamen 'er afgezanten van den koning van Hungarië, de welke zich naar Calais begaven, op de tyding, die men hadt van de vergadering, welke 'er gehouden wierdt tot de bewerking der vrede. Zy voegden hunne aanzoekingen by die der pauſſelyke afgezanten en des keizers, en *Wolſey*, die hunne redenen goedkeurde, nam het voornemen om naar Brugge te gaan, alwaar de keizer was, om met den zelven een mondgeſprek te houden. Hy ſchreef te voren aan den koning, zynen meeſter, de welke aan hem vollen laſt gaf om te doen al het gene hy in deze gelegenheit oorbaar zou vinden. De keizer betoonde hem grote eerbewyzingen, kwam hem eene halve myle te gemoet; en ontfing hem in de ſtadt, als of hy de koning van Engelandt zelf was. Zy kwamen te zamen overeen, dat ingevalle men zich niet zou kunnen vereenigen met *François* den I, het welk onmogelyk ſcheen, men een driedubbeld verbondt zou maken tuſſchen den paus, den keizer en den koning van Engelandt tegen Vrankryk. Hunne reden was, dat men Vrankryk kleinder moeſt maken, voor dat men den oorlog tegen de ongelovigen begon, uit vreze, dat hen het zelve anders mogt aantaſten in den tydt, dat zy met den Turk doende waren. De reize van *Wolſey* duurde dertien dagen, na verloop van welken tydt hy te Calais wederkeerde, alwaar de Franſche afgezanten hem verwachtten, zeer ongeruſt zynde over eene zo langè zamenſpraak. Hy zeide hen niet wat 'er omgegaan was; maar ontveinzende de weinige hoop, die hy hadt van vrede tuſſchen den keizer en den koning, hunnen meeſter, en daarenboven met meerder zorge voor hen bedekkende het driedubbelde verbondt, ging hy voort met aan een vergelyk, tot wegneminge van hunne verſchillen, te arbeiden.

De keizer betoont *Wolſey* grote eerbewyzingen.

In dezen tydt was het dat de nieuwe onluſten ontſtonden, van welke wy boven geſproken hebben: de inneming van Mouſón aan den eenen kant, met de belegering van Doornik, het welk de keizer ſedert onder zyne gehoorzaamheit bragt; het verlies van Fontarabie aan den anderen, het welk hem de koning van Vrankryk ontweldigde, en het welk de verzoening dezer twee vorſten onmogelyk maakte. *Wolſey*, aangeport door de beweegreden, welke wy boven verhaalt hebben, deedt eindelyk uitſpraak in hoedanigheit van ſcheidsman, of middelaar, in welke hy aan *François* den I toeſchreef de verbreking der verbonden, en hem verantwoordelyk maakte wegens alle de onheilen van den oorlog. Dit was een voorloper van het driedubbeld verbondt,

Wolſey doedt eene uitſpraak ten nadeele van *Francois* den I.

1521. het welk daar op voor den dag kwam, doch het welk van te voren reets ontworpen was.

November 1521.

Het zelve behelsde: *I. Dat het onmogelyk zynde, zich aan te kanten tegen de ondernemingen van den Turk, voor dat men Vrankryk hadt vernedert, het welk anderen wetten wilde stellen, de paus, de keizer en de koning van Engelandt zich te zamen verbonden tot beschermingе hunner staten, zo wel die gene, welke zy reets bezaten, als die, welke zy nog zouden vermeesteren. II. Dat de keizer verplicht zynde om in het naaskomende voorjaar naar Spanje over te gaan, om daar volk en geldt te ligten, en om de onlusten in zyne ryken te dempen, de koning van Engelandt hem zou verschaffen een geleide van schepen om in alle zekerheit het Kanaal door te zeilen. Dat hy de zelve zou voorzien met alle nodige mond- en krygsbehoeftens, en dat hy op dit smaldeel * schepen zou plaatsen drie duizend soldaten, behalven de matrozen. Dat zo de koning in Vrankryk wilde wezen, de keizer hem een diergelyk geleide zou geven. III. Dat de bondgenoten in de maandt van Maart des jaars 1523 den oorlog tegen Vrankryk zouden verklaren, en dat hunne benden zich te velde zouden begeven in de daar op volgende maandt van May. Dat de paus in Italië zo de geestelyke als de wereldlyke wapenen zou gebruiken. Dat de keizer met tien duizend paarden en dertig duizend voetknechten zich op de Spaansche grenzen zou laten vinden, en allen handel tusschen Vrankryk en de Nederlanden beletten. Dat de koning van Engelandt met even zo veel krygsvolk over zee zou komen, en zich by het keizerlyke leger voegen; en dat, indien 'er by geval een veldslag wierdt gelevert gedurende zynen tocht, de bevelhebbers der plaatsen van den keizer verplicht zouden zyn hen te hulp te komen. IV. Dat zy, om den overtocht hunner benden te verzekeren, de een en de ander in de maandt van Maart des jaars 1523 eene vloot in zee zouden brengen, die in het Kanaal zou kruissen, en op de kusten stropen, om Vrankryk in eene gedurige bezigheit te houden. Dat geen der zamen verbondene mogendheden zyne schepen in de havenen zou doen wederkeren, zonder gemene toestemminge van allen, en dat zy aanstonts zouden herstellen de schade, die 'er zou kunnen veroorzaakt worden door het kwade weêr, of door een zeeslag, om zich aanstonts weder in zee te kunnen begeven. V. Dat byaldien alle hoop van vrede met Vrankryk voor het einde van de maandt November zou verloren zyn, en dat die kroon hare vyandelykheden weder begon, de keizer in dat geval zyne reize naar Spanje zou verhaasten. Dat de koning van Engelandt, om hem derwaarts te geleiden, klaar zou houden het geleide, waar toe hy zich verplicht hadt. Dat Henrik op zyne aankomst in Engelandt Vrankryk den oorlog zou verklaren, en dat zyne vloot, Karel in Spanje gebragt hebbende, in het Kanaal zou komen kruissen, terwyl de legers der bondgenoten* François te lande zouden aantasten, gelyk men overeen was gekomen. VI. Dat, om hunne wapenen te begunstigen, de paus den koning van Vrankryk in den ban zou doen, zo haast als de oorlog zou verklaart zyn, en des zelfs onderdanen van hunnen eedt van getrouwheit ontslaan, verzoekende om bystandt aan den keizer en den koning van Engelandt tegen dezen vyandt der kerke. VII. Dat deze twee vorsten den paus en het huis de Medicis in hunne beschermingе zouden nemen, in weêrwil van allen. Dat de paus van zyn kant zou bebertigen de belangen van den keizer en van den koning tegen alle hunne vyanden, met welke hy geen verstandhouding zou mogen hebben. VIII. Dat de Zwitsers door den keizeren den koning in dit bondgenootschap zouden worden toegelaten; het zy de zelve daar in wilden treden, of zich onzydig houden. IX. Dat deze twee vorsten zich onderling verbonden om de ketters te vervolgen, die gevoelens hadden, strydig tegen het Roomsch-Katholyke gelove, of die zouden onderstaan het gezag van den H. stoel te beledigen. Dat zy in alle plaatsen, die zy op Vrankryk zouden winnen, zouden vast stellen de zelve onderwerping aan de Apostolische rechtbank, en dat zy zich zouden verbinden de zelve te doen waarnemen door alle de volkeren onder hunne gehoorzaambeit. X. Dat zy, Vrankryk kleiner gemaakt hebbende, hunne wapenen zouden wenden tegen den Turk. XI. Dat zy met niemandt eenig verdrag zouden maken dan met toestemminge van allen. XII. Dat niettegenstaande de keizer belooft hadt met de princesse van Vrankryk te trouwen, en de koning van Engelandt zich hadt verbonden om de princesse, zyne dochter, aan den Dauphin ten huwelyk te geven, deze twee huwelyken echter geen voortgang zouden hebben; maar dat de keizer, ten beste van de Christenheit, zou trouwen met de princesse van Engelandt, en dat de paus, wegens hun naamaagschap, hen vergunning** daar toe zou geven. XIII. Dat men alle deze overeenkomsten geheim zou houden, tot dat het tydt zou wezen om de zelve ruchtbaar te maken. XIV. Dat de bondgenoten dit verdrag binnen drie maanden zouden bevestigen. XV. Dat de andere verbonden, gemaakt tusschen den keizer en den koning van Engelandt, voor zo verre de zelve niet strydig waren met het tegenwoordige, zouden onderhouden worden.*

1521.

Inhoudt van het dubbeld verbondt tusschen den paus, den keizer, en den koning van Engelandt.

* Esquader.

** Dispensatie.

Deze voorwaarden kwamen eerst in den volgenden jare te voorschyn onder die van een nieuw verbondt, het welk te Londen gesloten wierdt tusschen *Karel* en *Henrik*, en in het welk deze wierden ingelascht.

Verovering van Doornik door den keizer.

Dit verbondt wierdt getekent den 24 November, na het innemen van Fontarabie door de Franschen, en voor de verovering van Doornik door den keizer, die zich daar van eerst meester maakte op den 1 December daar aan volgende, na eene belegering van zes maanden. *François* de I was die stadt met zyn leger genadert, met een voornemen om de zelve te ontzetten; maar de overstroming der wateren, welke toen gebeurde, maakte de wegen onbruikbaar, en noodzaakte hem zyne benden in Pikardie te verzamelen. Hy deedt zulks aan *Champroux*, die daar bestierder van was, weten, en beval hem zyn vergelyk te maken zo eerlyk hy maar kon. Dus wierdt de stadt in de handen des keizers overgegeven.

M. Herb. Wolsey hadt het zegel van het ryk met zich genomen op zyne reize over zee.

Weinig tyds na het tekenen van het gemelde verbondt keerde de kardinaal weder naar Engelandt. De geschiedenisschryvers merken aan, dat hy het zegel van het ryk met zich hadt genomen; dat zulks het afdoen van vele aangelegene zaken vertraagde, en onder anderen het ampt der Sherifs, in dat jaar benoemt zynde, opschorte. Dit was ook ten tyde van zyne ongunst** eene der voornaamste bezwaarnissen, welke men tegen hem inbragt. Hy vreesde echter in dezen tydt niets minder. Hy kwam weder te Londen als in zegepraal, en hy bragt mede voor den koning de bulle, die hem vereerde met den heerlyken tytel van *Verdediger des geloofs*. De paus hadt den zelven aan dezen kerkvoogdt gezonden, met een brevet, door het welke hy in zyn ampt van pausselyken gezant wederom voor twee jaren wierdt bevestigt. De koning ontfing hem ook met nieuwe tekenen van gunste, en begiftigde hem met de abdy van St. Alban, om hem te belonen voor de dienften, welke hy hem in zyne onderhandelingen gedaan hadt. De keizer gaf hem van zyn kant hope tot het aartsbisdom van Tole-

De koning geeft hem de abdy van St. Alban.

** Disgrace.

1521. Toledo, en volgens eenigen * wees hy hem een groot jaargeldt aan uit de inkomſten van dit ryk kerkelyk ampt, verwachtende de leen-opdragt †, die hem belooft was.

* Zie de *Critique* van *Hacmer.*

† *Investiture.*

De oorlog in Italië houdt aan tuſſchen *Karel* den V en *Franciis* den I. *M. Herbert. Mezeray.*

De oorlog tuſſchen den keizer en den koning van Vrankryk wierdt voortgezet. De zelve was nog nadeeliger aan den laatſten in Italië, dan hy in zyn koninkryk geweeſt was. *Lautrek*, die de Franſche benden geboodt over het gebergte, te Parys gekomen zynde, ging het leger der bondgenoten in het Milanees. *Ferrand d'Avalos*, marquis van Peskara, geboodt de keizerlyke ruitery; *Proſper Colonna* die van den paus; *Frederik van Gonzaga*, marquis van Mantua, ſtandaarddrager der kerke, was opperveldheer * van het leger. De paus nam tot een voorwendſel van de vredebreuk door Vrankryk de vyandelykheit, van *Leſcun* †, broeder van *Lautrek*, gepleegt. Hy hadt getracht Reggio te overrompelen, en deze ſtadt was onder de beſcherming van de kerke. Daar was nietsmeer van noden voor den paus, die anders niet zocht dan een voorwendſel om in het eedgenootſchap ‡ te treden. Dus liep men van ale kanten tot de wapenen. Vrankryk zondt *Lautrek* ſpoedig af. Hy kwam tyds genoeg om zynen broeder te ontzetten, welken de bondgenoten binnen Parma bezet hadden, het welk zy belegert hielden. Hy noodzaakte hen de belegering op te breken, en voor hem te wyken: doch zy een onderſtandt van tien duizend Zwitſers hebbende ontfangen, welke de kardinaal van Sion hen toevoerde, verdreven hem op hun beurt: zo dat hy genoodzaakt was zich binnen Milaan te beſluiten. De ſtadt wierdt ingenomen, doch het kaſteel hieldt het. *Lautrek* leide daar eene ſterke bezetting in, met de nodige behoeftens om eene belegering uit te ſtaan, en week met het overige van zyn leger in het gebiedt der Venetianen, de welke in het verbondt met den koning van Vrankryk gebleven waren. De legerhoofden van den paus en den keizer, zich van de verwarring der Franſchen bedienende, hernamen Cremona, Parma, Pavië, met alle de kleine rondom leggende plaatſen. De paus hadt zo veel blydſchap over deze gelukkige voortgangen, dat hy vier dagen daar na aan de koortze ſtierf. Men geloofde nochtans, dat hy vergeven was: doch men zegt niet door wien §, of waarom. Zyne doodt was aangenaam aan Vrankryk, het welk hem voor de oorzaak van den oorlog hieldt, en hem beſchuldigde, dat hy geldt beſchafte tot onderhoudt van het krygsvolk. De zelve was nog aangenamer voor den kardinaal *Wolſey*. Hy voelde toen alle zyne hope weder herleven, en beeldde zich in, dat hem het pauſchap, hem door den keizer belooft, niet kon ontgaan. Maar zyne blydſchap, als mede die van Vrankryk, waren van korten duur.

* *Generaliſſimus.*

† of *Leſcut.*

‡ *Ligue.*

De ſtadt Milaan door de keizerſchen ingenomen.

De Franſchen verjaagt uit Cremona, Parma, en Pavië.

Doodt van paus *Leo* den X in December 1621.

§ *M. Varillas* zegt, dat het geſchiedde door zynen hofmeeſter, genaamt *Maleſpina.*

January 1522. Zo haaſt als deze kardinaal de doodt van *Leo* den X vernomen hadt, zondt hy, met toeſtemminge van den koning, zynen meeſter, Doctor *Pace*, deken van de St. Paulus-kerke, naar Rome, en een renbode aan den keizer, met zeer nadrukkelyke brieven, om hem aan te zetten, tot zyn voordeel te werken, volgens de belofte, welke hy hem daar van gedaan hadt. Hy vertoonde hem, „ Dat de tydt nu gekomen was om de op-
„ rechtheit van zyne genegenheit te doen bly-
„ ken. Dat hy niet twyffelde aan het woordt
„ van zulk een groten vorſt; maar dat men geen
„ oogenblik moeſt verzuimen. Dat 'er de eer
„ van hen beide aan gelegen lag, zo wel als het
„ belang van de ganſche Chriſtenheit. Dat de
„ verkiezing van een onwaardig voorwerp de
„ kerk zou ontëeren. Dat de keizer zyn gezag 1522.
„ in Italië niet beter kon verzekeren, dan zyne
„ tuſſchenkomſt in het Conclave te doen gelden;
„ het eenige middel om de ſchandelyke kuipery-
„ en der kardinalen te doen ophouden, en het
„ aloude gezag der keizeren in de benoeminge
„ der pauzen te herſtellen. *Byaldien ik nu mogt verkoren worden*, voegde deze kardinaal daar by, *zal ik het U dank weten; en wat hebt gy niet van myne erkenteniſſe te verwachten? Heb ik U niet door de verbonden van Calais en van Brugge doen zien wat ik in ſtaat was tot uwen dienſt te doen? Indien ik nu in zulk eene tedere geſteldheit van tydt, en in welke ik niet in handen hadt de macht, welke het Pauſchap my zou geven, Vrankryk niet ontzien hebbe, wat zal ik niet doen, wanneer ik door middel van U my op den H. ſtoel zal verheven zien? Ik zal dan immers geen minder vermogen dan tegenwoordig hebben op den geeſt van den koning van Engelandt. Indien gy hem dan aanmerkt als den ſcheidsman van Europa, zo moet gy niet twyffelen aan den goeden uitſlag van uwe voornemens. Hy zal zich altydt naar myne raadgevingen ſchikken; en by gevolg zal hy altydt de waagſchaal naar uwen kant doen overhellen. Voor het overige denke uwe keizerlyke Majeſteit niet, dat myne waardigheit my van tale zou doen veranderen. Myn belang zou my dan niet minder dan myne erkentenis verplichten om my een vorſt te doen aankleven, die alleen bekwaam is om de vrede in Italië te onderhouden, het welk de wapenen van Vrankryk altydt zullen ontruſten.*

Redenen van den zaakbezorger van *Wolſey* by de kardinalen, om zynen meeſter te doen verkiezen.

De deken van St. Paulus was ook belaſt den kardinalen te vertonen, dat zy geen keure, voor de kerk voordeeliger, konden doen, dan met den kardinaal *Wolſey* tot paus te verkiezen: *Om dat de zelve een ervaren hoofdt nodig hadt om haar in zulke zware dagen te beſtieren, en die aan de andere zyde van partyſchap niet verdacht was; dat zy dit hoofdt niet moeſten zoeken noch in de party van den koning van Vrankryk, noch in die van den keizer; dat Italië hen zulk een paus niet meer kon geven, om dat 'er, benevens de oneenzydigheit, eene ontzagelykheit wierdt vereiſcht om zich te doen gehoorzamen; dat deze hoedanigheden by niemandt gevonden wierden dan in den perſoon van den kardinaal* Wolſey; *dat zyne geboorte hem onafhankelyk maakte van de twee huizen van Vrankryk en van Ooſtenryk, van welke Italië het meeſt te vrezen hadt, en dat by ten zynen bevele hadt de machten van den koning, zynen meeſter, van welken het meer te hopen hadt; dat deze vorſt hem zou onderſteunen ter beſchermінge en vergrotinge van den H. ſtoel, aan welken by ſedert korten tydt zulke ſchone bewyzen gegeven hadt van zyne Godvrucht.* De deken van St. Paulus moeſt daarenboven aan de kardinalen, die van den Franſchen aanhang waren, vertonen, dat zy geen voordeeliger verkiezing voor deze krone konden doen, door dien de kardinaal *Wolſey* een vremdeling zynde, het hem weinig zou ſchelen, wiens party in Italië zou boven dryven, of die van den koning zynen meeſter, of die van den keizer. Dit was ook het gene, daar hy zorge voor droeg om aan het Franſche hof, daar hy zyne vrienden hadt, te doen voorgeven.

De keizer dringt niet aan op de verkiezinge van *Wolſey.*

Maar alle deze kuiperyen ſlaagden niet. De keizer kende *Wolſeys* hoogmoedt, en wachtte zich wel van hem een vermogen te bezorgen, om het welke hy hem in alle opzichten te vrezen hadt. Hy maakte derhalven gene bewegingen ten voordeele van dezen kardinaal: daarenboven was de verkiezing geſchied eer de deken van St. Paulus aankwam. Zy viel op eenen, op welken niemandt gedacht hadt. Dit was de kardinaal *Adrianus*, biſſchop van Tortoſa,

1522. en de zesde paus van den name van *Adrianus* *.

* Want hy wilde, paus geworden zynde, zynen naam niet veranderen.

Hy was genaamt *Adriaan Florisz.* zoon van een burger te Utrecht, en geboren in den jare 1459. Zyn vader liet hem eerst te Zwol en naderhandt te Leuven studeren. Hy verkreeg vervolgens eene parochie in Hollandt; wierdt daar op te Leuven Doctor, en kort daar na kannunnik van St. Pieter en onderkancelier der gemelde hogeschole gemaakt. Eindelyk wierdt hy door den keizer *Maximiliaan* tot leermeester van den aartshertog *Karel* aangestelt. Deze jonge prins, toen in Nederlandt zyn verblyf houdende, zondt hem in gezantschap naar Madrid aan *Ferdinand*, die hem met het bisdom van Tortosa beschonk. *Karel* vervolgens keizer geworden zynde vertrouwde hem de regering van geheel Spanje, na dat hy hem den kardinaalshoedt bezorgt hadt. Hy kreeg de tyding van zyne verkiezinge tot het pausschap in eene stadt van Biskaie, genaamt Vittoria, alwaar hy doende was om middelen te beramen tot het herwinnen van Fontarabië. Men zegt, dat hy op de voorstelling van den kardinaal *Cajetanus* verkoren wierdt, zonder dat iemandt der kardinalen, aan welke hy, om dat hy nooit te Rome geweest was, geheel onbekend was, eens op hem dacht. Men voegt daar by, dat zy zelf verwondert waren, wanneer zy, de verwarringen van Italië en van geheel Europa aanmerkende, hunne gedachten lieten gaan over de verkiezing, welke zy gedaan hadden, zynde de nieuw-verkoren namentlyk een man, wiens naam zy ter naauwernoodt kenden; dat zy, gene andere verontschuldiging voor dezen buitensporigen handel kunnende vinden, zich behielpen met te zeggen, dat zy daar toe aangedreven waren door eene inwendige beweging, en deze verkiezing aldus geschied door eene Goddelyke ingevinge, of inblazinge van den H. Geest. Maar waarschynlyk hebben alle kardinalen de aanpryzing van den keizer doen gelden, hen gedaan door den kardinaal *Cajetanus*, die pausselyk afgezant in Duitschlandt geweest was, hebbende deze vorst hen belooft *Sfortia* weder in het bezit van het hertogdom van Milaan te herstellen, het welk hy kort daar na deedt. Aan den anderen kant wisten zy, dat deze Nederlandsche kardinaal een vreedzaam man was; en dat, byaldien zy gene grote zaken van zyne regering te hopen hadden, zy ook ten minste niets behoefden te vrezen.

Verkiezing van paus *Adrianus* den VI; zyne geboorte, en verscheide ampten voor zyn pausschap. *Guicciardyn. Mezeray. M. Herbert.*

Dit geschiedde buiten twyffel op de aanpryzing van den keizer.

Zie daar hoedanig de keizer den spot dreef met de staatzucht van *Wolsey*. Hy verontschuldigde zich echter daar over by hem, en betuigde, dat hy geen deel hadt gehad aan de verkiezinge van den bisschop van Tortosa; en hy maakte hem zelfs wys, dat hy tot zyn voordeel geschreven hadt. Men vondt inderdaadt in eene opneming van stemmen negen voor hem; twaalf in eene andere, en negentien in eene derde: zo dat hy de helft der stemmen hadt, zynde niet meer dan negen en dertig kardinalen, hem onder dit getal begrypende. De keizer verzekerde hem ook, dat hy zorg voor hem zou dragen, zo haast als het pausschap weder open kwam te vallen. Hier door wierdt *Wolsey* voor de twede maal misleid en gewonnen; maar hy genoot niet lang de vrucht en het vermaak van deze ydelheit. Ondertusschen kwam de nieuwe paus te Rome, zo weinig zich verhaastende, dat hy daar eerst omtrent het einde van den zomer aankwam, hoewel hy reets den 9 January verkoren was.

Wolsey, eens door den keizer misleid, laat zich voor de twede maal om den tuin leiden.

Voor zyne verkiezinge trachtten de Franschen weder te winnen het geen zy door het verbondt van *Leo* den X met den keizer verloren hadden. Zy waren nog meester van het kasteel van Milaan, van de steden Placense *, Novara en Alessandria; en de stadt Genua erkende nog hunne opperhoofdigheit. Zy geloofden, dat het openstaan van den H. stoel hen zou gunstig zyn, en dat zy weinig tegenstandt in de plaatsen van den Kerkelyken Staat zouden vinden, door dien de bevelhebbers, onzeker aangaande de hoedanigheden van den toekomenden paus, zich niet veel aan zyne belangen zouden laten gelegen leggen. In deze verwachtinge belegerden zy Parma, de oude hoofdstadt van het hertogdom van den zelven name, gelegen tusschen het Milanees, de staten van Modena en van Genua, groot en schoon, maar kwalyk versterkt. *François Guicciardyn*, gevolmachtigde † van den H. stoel, was daar bevelhebber van. Hy was een geleerd man, genoeg bekend door de fraaie Geschiedenis, welke hy ons heeft nagelaten van de Italiaansche oorlogen van dien tydt. De Franschen geloofden niet, dat een man, opgekweekt in de vrede, en die zyn gansche leven met de letteroeffeningen en het schryven van boeken hadt doorgebragt, bekwaam zou zyn om krygsvolk te gebieden, noch dat hy eene belegering zou durven doorstaan. Zy bedrogen zich. Een wys man kent overal zynen plicht in; en de oeffening der goede letteren kan zeer wel met de dapperheit gepaart gaan, en vermindert de zelve geenzins. Dit bewaarheidde *Guicciardyn* door zyn voorbeeldt. De stadt was met eene kleine bezettinge voorzien; en de inwoonders, verbaast zynde, wilden zich aan den vyandt overgeven, zo haast als de zelve maar voor de stadt kwam; maar *Guicciardyn* sprak hen met zo veel nadruk aan, dat zy beloofden het eenige dagen uit te houden, in hope van ontzet te worden. Doch het geschut eene breesch geschoten hebbende, en ziende de Franschen zich ten aanval bereiden, kwamen zy hem in menigte vermanen, dat het tydt was om van verdrag te spreken. *Het is geen tydt meer*, antwoordde hy hen met een toon, harder dan hy anders gewoon was. *Tot nog toe heb ik u gebeden om uwen plicht waar te nemen, uit eene vreze, die ik hadt, dat de hoop van een eerlyk verdrag uwlieden uw vaderlandt zou doen verraden: maar tegenwoordig, tot wanhoop gebragt zynde, vergenoege ik my uwl. de schandelykheit daar van voor oogen te stellen. De vyandt is aan den voet der muren, die uwl. op genade of ongenade wil vermeesteren. Wilt gyl. dan liever offerhanden zyn van de ongebondenheit des krygsknechts dan my op de breesche volgen, werwaarts ik henen spoede om uwe goederen, uwe vryheit, en de eer uwer vrouwen en dochteren te verdedigen, welke laatste men zal schenden in uwe tegenwoordigheit?* Hier op riepen zy alle overluid, dat zy hem wilden volgen. *Gaan wy dan*, zeide hy tegen hen, *edelmoedige burgers; en met dit voornemen verzekere ik u lieden van de overwinninge.* De aanval duurde vier uuren, en de stadvoogdt moedigde de belegerden zo wel aan door zyne woorden en door zyn voorbeeldt, dat zy den vyandt afloegen. De Franschen verloren daar drie honderd mannen by, en braken de belegering op. Dit was al het gene zy deden gedurende het openstaan van den H. stoel; het zy dat de schaamte over den uitslag der zake, door hen niet verwacht, hen de dapperheit deedt ontzinken, het zy dat zy gebrek hadden aan volk en geldt, om andere ondernemingen te onderstaan. Het keizerlyk leger van zyn kant deedt geen aanmerkelyke beweging, en vergenoegde zich met het kasteel van Milaan belegert te houden. Doch de andere vorsten van Italië hernamen de plaatsen, de welke *Leo* X hen ont-

1522. * of Piacenza. *M. Herb. Mezeray.*

Belegering van Parma door de Franschen.

† Commissaris.

De stadt wordt verdedigt door *Guicciardyn*, die daar gezaghebber van was.

Zyne dapperheit en zyne welsprekendheit.

Opbreking der belegering.

1522. ontnomen hadt. De hertogen van Ferrara en Urbino keerden weder in hunne ſtaten, zonder dat de zamening * der kardinalen dacht hen zulks te beletten.

* *College.*

Mezeray. M. Herbert.

Na de verkiezing van den nieuwen paus, die, als boven gezegt is, zynen ouden naam van *Adrianus* behieldt, begaven zich de legers te velde. *Lautrek* was verſterkt geworden door eene werving van twaalf duizend Zwitſers, en met eene macht van drie duizend mannen, de welke de kardinaal *Julius de Medicis* hem toezondt, vergramd over dat hy zich van het pausſchap verſteken zag, naar het welke hy gehaakt hadde. Gelyk hy nu de oorzaak daar van toeſchreef aan het gezag van den keizer, wiens gunſteling *Adrianus* was, verliet hy des zelfs zyde, en nam die van den koning van Vrankryk aan. Dusdanig is het, dat onze gemoedsdriften over ons beleidt den meeſter ſpelen, het welk naar de reden en de billykheit behoorde ingericht te zyn. De ſtaatzucht van *Leo* den X hadt den keizer ingewikkelt om Vrankryk te beoorlogen, en die van zynen bloedvriendt verbondt hem aan Vrankryk tegen den keizer.

De kardinaal *de Medicis* kiest de zyde van Vrankryk.

Lautrek, zich aan het hoofdt ziende van zulk een ſchoon leger, ſloeg zich neder voor Milaan, binnen welke ſtadt zich *Colonna* bevondt. Hy geloofde de plaats weg te nemen, wiens muren ſedert hare laatſte belegering nog niet ter degehertſtelt waren: doch op de tyding, welke hy ontfing, dat de hertog *Sforzia*, van Trente vertrokken zynde met acht duizend Hoogduitſchers, zich te Plàcenſe by den markgrave van Mantua hadt gevoegt, brak hy op, en vatte poſt te Caſſino, om *Sforzia* den doortocht te beletten, die den markgrave van Mantua naar Pavië wilde geleiden. Hy kreeg daar kennis van den tocht zyns broeders *Leſcun*, die hem kwam vinden, na eenige benden te Genua ontſcheept te hebben. Hy zondt hem een gedeelte van zyn leger te gemoet, het welk by Novara by hem kwam. Dit is de hoofdſtadt van eene kleine landſtreek van den zelven name *, gebouwt op eene hoogte, of aan een heuvel, het welk hare gelegenheit aanmerkelyk maakt. *Philips Tourniel* hadt daar binnen het gebiedt; een wreedaardt, en bekwamer om onder wilde dieren te leven dan onder redelyke menſchen, indien men anders moge geloven het geen men van zyne wreedheit verhaalt. Men zegt, dat hy de levers der Franſche edellieden, die in zyne handen vielen, opat; dat hy den buik der zwangere vrouwen opende, en dat hy den zelven voor een kribbe voor zyne paarden gebruikte, om 'er de haver uit te eeten. De ſtadt wierdt ingenomen, en dit ſchrikdier opgehangen, met de beulen, van welke hy zich hadt bedient ter uitvoeringe zyner wreedheden. Doch deze beweging van het Franſche leger gaf gelegenheit aan *Sforzia* om door te trekken. Hy nam een omweg, die hem de ontmoeting van *Lautrek* deedt myden, en wierp zich in Milaan. Hy wierdt daar met toejuichinge van het volk ontfangen, het welk zeer op de Franſchen gebeten en het huis van *Sforzia* zeer toegedaan was. Het kaſteel gaf zich eenigen tydt daar na by verdrag over.

* *Novarois* of het Novareeſche.

Wreedheit van een Spaanſch bevelhebber.

M. Herbert. Mezeray. May 1522.

Lautrek, hebbende zynen ſlag gemiſt, bragt de belegering voor Pavië. *Colonna* begaf zich toen met zyn leger uit Milanen; en trekkende tot ontzet van Pavië wierp hy 'er duizend man in, de welke de legerplaats der belegeraars vermeeſterden, en zich een weg baanden met den degen in de vuiſt. *Lautrek*, den onderſtandt niet hebbende kunnen beletten, brak het beleg op, en zakte af naar Marignan. *Colonna* ſloeg zyn leger digt by het zyne neder, omtrent eene myle van Milaan, en verſterkte zich op eene pachthoeve, welke men Bicoque noemde. *Lautrek* wilde hem daar belegert houden, en hem den toevoer van levensmiddelen afſnyden; maar de Zwitſers, die het beſte gedeelte van zyn leger uitmaakten, dwongen hem om te vechten, hem dreigende te rug te trekken, indien men hen niet aan den vyandt bragt. Men moeſt dan handgemeen worden. Men deedt zulks op drie verſcheide plaatſen met weinig voordeel. *Colonna* hadt zyn leger zo wel verſchanſt, dat het onmogelyk was hem te dwingen. De Zwitſers verloren in hunnen aanval drie duizend mannen, en weken met zo veel verwarring te rug, als zy roekeloosheit gehad hadden om zich in het gevecht in te wikkelen. Zy trokken weder over de Adda, en hadden wegens deze nederlage den moedt zodanig laten zakken, dat zy langen tydt daar na niets deden, hunne eerſte dapperheit waardig. Doch zy wierden daar door handelbaarder. *Lautrek*, door de Zwitſers verlaten, was genoodzaakt zich naar Vrankryk te begeven, om een byſtandt van tien duizend man te verhaaſten, welken men hem hadt doen hopen, en dien men hem niet toezondt. Hy liet zynen broeder met het overſchot van het leger tot verſterking van de plaatſen, die het nog met de Franſchen hielden: maar *Colonna*, zyne overwinning vervolgende, verplichtte hem de zelve te verlaten. Dus verloren de Franſchen het ganſche Milanees.

1522.

Veldſlag van Bicoque, alwaar de Zwitſers verſlagen wierden.

Dit verlies wierdt gevolgt van dat van Genua. *Colonna* kwam voor die ſtadt met zyn overwinnend leger, nam de zelve ſtormenderhandt in, en *Octavianus Fregoze* gevangen. Hy ſtierf in zyne gevangenis, en *Adorne* wierdt in de regering herſtelt. Deze twee geſlachten ſloten malkander beurt om beurt uit; en zynde malkander gedurig vyandig, waren zy altydt verdeelt omtrent de twee kronen: zo dat de een zo haaſt niet de party der Franſchen hadt gekozen, of de ander omhelſde aanſtonts die van Spanje

De Franſchen verjaagt uit het Milanees.

Inneming van Genua door het keizerlyke leger.

De geſlachten der *Fregozen* en *Adornen* tegen malkander aangekant.

Vrankryk zocht zich wegens dezen kwaden uitſlag op zynen veldheer, welken het gebrek hadt doen lyden aan geldt en krygsvolk, en op zynen opperbewindhebber * over de geldmiddelen te wreken. *Lautrek* geraakte in ongunſt, en *Johannes de Beaulne Semblancay*, opperbewindhebber over de geldmiddelen, wierdt opgehangen. De Franſche geſchiedenisſchryvers, hem rechtvaardigende, ſchryven zyne doodt toe aan de moeder des konings, die hem beſchuldigde, eene ſomme van drie maal honderd duizend † kronen, geſchikt tot de betalinge van het leger, onnut verkwiſt te hebben, als mede aan de gierigheit van den kancelier *Du Prat*, nydig over de rykdommen zo wel als over het gezag van dezen wyzen gryzaardt.

* *Intendant.*

Lautrek in ongunſt, en ſtraffe van *Semblancay.*

† De Vadet *Daniel* ſpreekt in zyne Geſchiedenis van Vrankryk van viet maal honderd duizend kronen.

De wapenen des keizers waren niet minder gelukkig in Navarre dan in Italië. De veſting Maja, de welke men voor onverwinnelyk hieldt, en de eenige plaats, welke *Henrik van Albret* daar nog overig hadt, wierdt belegert en ingenomen door den grave van Miranda, onderkoning van Navarre, en door *Lodewyk van Beaumont*, grave van Lerins. Doch het is tydt om tot de Engelſche zaken weder te keren.

Mezeray. Maja, eene ſterkte van Navarre, ingenomen door de wapenen van *Karel* den V

Vrankryk was niet onbewuſt van het geheime verdrag, het welk de kardinaal te Brugge met den keizer hadt aangegaan; maar het ontveinſde zyne gevoeligheit daar over, en ging voort met aan dien ſtaatsdienaar brieven te ſchryven; al zo vleien-

M. Herbert. Leſley. Vrankryk gaat voort met zyne vleiryen omtrent *Wolſey.*

1522. vleiende als te voren. Maar ter zelver tydt verwekte het Engelandt aan alle kanten nieuwe onluſten. Het hadt den hertog van Albanië naar Schotlandt doen wederkeren, alwaar het eene party ondersteunde, die zich op nieuw ten zynen voordeele hadt opgeworpen, en te gevaarlyker, om dat niet alleen het volk en de edelen zich voor hem verklaarden, maar de koningin *Margareta* zelf. Deze princes was vergramt op den grave van Douglas, haren man, welken zy beſchuldigde haar verlaten te hebben in de laatſte onluſten van den jare 1516; zo dat zy zich, naar zy zeide, niet dan met grote moeite en gevaar gered hadde. Dit was het minſte, het welk haar verſtoorde. De liefde, welke de graaf van Douglas hadt opgevat voor eene jonge Schotſche mevrouwe, hadt haar minnenydig gemaakt; en deze razende hertstocht hadt haar het voornemen ingegeven om haar huwelyk te doen vernietigen. Om die reden begunſtigde zy het te rug roepen van den hertog van Albanië, en deedt den koning, haren zoon, nog maar een kindt zynde, daar in bewilligen, nevens het meeſte gedeelte des volks en van den adel. Zy hadt den koning van Engelandt, haren broeder, daar niet over geraadpleegt, wel wetende, dat hy haar voornemen zou afkeuren, en dat hy niet zou dulden, dat de hertog van Albanië, zynde zodanig aan Vrankryk overgegeven, in Schotlandt zyn eerſte gezag zou hernemen. Doch zy, nergens op bedacht dan om zich te wreken, zonder zich te erinneren, aan welk gevaar zy hare eer en ſtaat bloot ſtelde, hadt heimelyk den byſtandt van Vrankryk verzocht. Dit hof, verheugt over eene zo ſchone gelegenheit, welke zich aanboodt om de twee koninkryken van Groot-Britannië te verdeelen, hadt haar alles belooft.

De koningin *Margareta* minnenydig over den grave van Douglas.

Om zich te wreken ſlaat zy toe het herroepen van den hertog van Albanië, en verzoekt den byſtandt van Vrankryk.

Zy verzoekt hare echtſcheiding te Rome.

De hertog van Albanië in Schotlandt aangekomen zynde, nam zy door zynen raadt het voornemen om naar Rome te zenden, om hare echtſcheiding te verzoeken. Zy beriep zich op een gerucht, het welk 'er was geweeſt, dat de koning *Jacobus* de IV, haar man, niet gedood was in den veldſlag van Flodden-fieldt, en dat men hem drie jaren daar na gezien hadt: zo dat haar huwelyk met *Douglas*, geſchied zynde in het eerſte jaar van de gewaande doodt des konings, niet wettig kon zyn. Het was een valſch gerucht; doch het volk, het welk zulke uitſtroonſelen bemint, gaf daar ligtelyk geloof aan, en de koningin behoefde zich niet te ſchamen, zich te ontſlaan van een overſpeelder, om zich te wreken over de ongetrouwigheit, ze zy waar, of valſch, van den grave van Douglas, haren man*. Zy kon echter op dezen tydt haar voornemen niet uitvoeren, om dat zich de koning van Engelandt daar tegen kantte: doch zy herhaalde in het vervolg haar verzoek, en kwam toen de zaak te boven, gelyk wy op zyn plaats zeggen zullen.

Valſch gerucht, dat *Jacobus* de IV niet geſneuvelt was in den veldſlag.

* *Leſley* zegt, dat zy tot een voorwendſel van hare echtſcheidinge nam de verbindtenis van *Douglas* met de dochter van den grave van Bothwel.

De hertog van Albanië, zyn gezag in Schotlandt herſtelt hebbende, verbande den grave van Douglas, nevens zynen broeder, en wees hen naar Vrankryk in ballingſchap te vertrekken. Vervolgens deedt hy het Parlement vergaderen. De koning van Engelandt zondt een heraut aan hem, om den hertog te gelaſten uit het ryk te vertrekken; en, in geval hy niet gehoorzaamde, hem den oorlog aan te zeggen. Deze laſt en deze uitdaging zagen op het wederkeren van den hertog in Schotlandt, tegen het verdrag, met Vrankryk gemaakt, volgens het welke hem zulks verboden was, hebbende zich het zelve verbonden, den grave van Douglas niet te ontruſten; waar by men voegde het vermoeden, het welk hy gaf, van naar het koninkryk te ſtaan door een huwelyk met de koninginne *Margareta*, wiens echtſcheiding met den grave van Douglas hy trachtte uit te werken. De heraut kweet zich van zynen laſt, en de hertog antwoordde: *Dat men zyne wederkomſt in Schotlandt hem tot gene misdaadt kon toerekenen, doordien hy derwaarts was geroepen door het gehele volk; dat hy derhalven van gedachten was eene zo wettige roeping te verdedigen tegen alle de machten, die hem de zelve zouden willen betwiſten; dat het vermoeden des konings van Engelandt, als wilde hy de Schotſche kroon onwettiglyk veroveren, kwalyk gegrond was; dat hy veel liever een geruſt en ſtil leven wilde leiden, als hy deedt in Vrankryk, dan eene koninklyke kroon dragen, welke de ganſche ruſt van zyn leven zou onderdrukken en beletten. Dat het wel waar was, dat hy naar Rome hadt gezonden om de echtſcheiding van de koninginne* Margareta *met* Douglas *te bewerken, waarom hem de eerſtgenoemde verzocht hadt; maar dat hy geenzins gedachten hadt van met haar te trouwen, ſchoon hy de echtſcheiding hadt verkregen; het welk daarenboven onmogelyk was, om dat hy getrouwt was, en dat hy geen ſcheiding met zyne vrouwe zocht.* De heraut hadt ook brieven aan het Parlement, in welke de koning het zelve vermaande den hertog van Albanië af te zetten, en den grave van Douglas in het regentſchap te beveſtigen. Maar het Parlement gaf ten antwoordt, dat het den hertog van Albanië herroepen hadt om zorge te dragen voor de regering, en dat het alle de krachten van het koninkryk zou beſteden om hem te beſchermen. De koning hadt ook geſchreven aan de koninginne, zyne zuſter, om haar op andere gedachten te brengen, verbittert over de nadeelige redenen, welke men van haar en den hertog van Albanië hadt uitgeſtrooit. Zy betoonde hem daar omtrent hare gevoeligheit door hare brieven; en om zich te rechtvaardigen zeide zy, dat zy geen toevlucht genomen hadt tot den hertog van Albanië, dan uit gebrek van beſcherminge, welke de koning, haar broeder, haar hadt geweigert; dat hy zich, wel verre van haar by te ſtaan tegen den grave van Douglas, aankantte tegen de wettige middelen, welke zy gebruikte voor zyne zekerheit en voor zyne wraak tegen een ondankbaren onderdaan en ongetrouwen echtgenoot.

1522.

Het Parlement van Schotlandt onderſteunt den hertog.

Antwoordt van de koninginne *Margareta* op de brieven van den koning, haren broeder.

De antwoorden, de welke de heraut aan den koning te rug bragt, deden hem zien, dat hy niet moeſt hopen, dat Schotlandt het verbondt met Vrankryk zou verlaten. Hy maakte zich derhalven gereed om aan het zelve den oorlog te verklaren. Mylord *Dakres*, die de Weſt-kuſten bewaarde, trok in Schotlandt met een hoop van vier honderd paarden, en kondigde den oorlog af tegen den eerſten Maart, ten minſte byaldien men niet beveſtigde en voldeedt aan het verdrag, het welk den hertog van Albanië van de regering uitſloot. Aan den anderen kant deedt de hertog, ziende, dat hy zou aangetaſt worden, de benden naar de grenzen trekken, zonder ander voornemen te hebben, dan om zich verwerende te houden. Hy wilde niets wagen, uit vreze, dat de jonge vorſt, eens kennis van zaken krygende, hem zou doen verantwoorden de verwoeſtingen, welke de oorlog gemeenlyk naar zich ſleept. Daarenboven bemerkte hy, dat Vrankryk vyanden genoeg hadt om het binnens lands werk te geven, zonder nieuwe onluſten over zee te zoeken: zo dat hy van het zelve ten zynen voordeele geen

February 1522. *M. Herbert.* *Henrik* verklaart Schotlandt den oorlog.

1522. geen afwydering hadt te verwachten door landingen op de kuften van Engelandt.

In July. De twee legers in het veldt. * *Lieutenant general.*

Ondertuſſchen trok Mylord *Dakres*, den veldtocht beginnende, op het einde van July in Schotlandt, en verbrandde eenige dorpen. De graaf van Shrewsbury, algemeen ſtedehouder * in het Noorden van Engelandt, hadt bevel zich by hem te voegen, en kwam hem vinden. De hertog van Albanië was genadert tot omtrent Carlile, gelegen op de grenzen der beide koninkryken, aan die ſtreek, alwaar oudtyds de muur was, de welke de Picten van de Bretons van malkander ſcheidde. Hy week te rug op de aannadering van het Engelſche leger; en de koningin *Margareta* bewerkte een mondgeſprek tuſſchen hem en *Dakres*. Zy konden nergens in overeenkomen dan over een ſtilſtandt van weinige dagen, gedurende den welken beraamt wierdt, dat de Schotten hunne afgezanten zouden zenden aan den koning van Engelandt, om hem de vrede af te vragen. De afgezanten begaven zich naar Londen; maar doordien zy gelaſt waren om te verzoeken, dat Vrankryk in het verdrag mogt begrepen zyn, en dat *Henrik* zulks niet wilde toeſtaan, keerden zy te rug, zonder iets te hebben uitgevoert: alleenlyk wierdt de ſtilſtandt verlengt. De hertog van Albanië vreesde toen, in het volgende voorjaar verraſcht te worden. Hy vertrouwde niet op den adel van het ryk, dien hy wankelende vondt, en niet genegen om de wapenen tegen de Engelſchen op te vatten: zo dat hy naar Vrankryk keerde om van daar byſtandt te halen. Wy zullen haaſt zien, welk een gevolg zulks hadt. *Beton* wierdt dit jaar verplaatſt van het aartsbisdom van Glasgow tot dat van St. Andrews.

September. Stilſtandt van wapenen.

De hertog van Albanië ſteekt over naar Vrankryk.

Oproeren in Ierlandt, en aardt dezer volkeren.

Vrankryk, niet vergenoegt dit onweder verwekt te hebben, ſtookte daarenboven aan de verdeeldheden in Ierlandt. De voornaamſte hoofden van de party waren de *O-Neals* en de *O-Carrels*, doorluchtige geſlachten van de oude Ieren, en van welke wy veelmalen melding gemaakt hebben in de Geſchiedeniſſe van *Henrik* den VII; maar wy hebben vergeten te zeggen, dat deze letter *O*, in het begin van den naam, by hen een teken is van waardigheit, de welke alleen aan grote huizen gegeven wordt, onder welke deze twee van de aanmerkelykſte waren. Voor het overige waren alle deze grote heeren zeer woeſt, gelyk wy gezien hebben, zo wel als hunne leenmannen, over welke zy een volſtrekt gebiedt oeffenden; en dit is eene der redenen, de welke hen altydt de Engelſche regering, veel gematigder dan de hunne, hoeft doen haten. De graaf van Surrey bedwong hen dermaten, dat zy niet meer in het open veldt dorſten verſchynen. Hy deedt in het vervolg het Parlement vergaderen, welkers zittingen duurden van de maandt Juny tot aan het einde van Maart *. Oudertuſſchen riep hem de koning, die hem van noden hadt om de Engelſche vloot te gebieden, over welke hy zeevoogdt was, te rug; en deze heer, na Ierlandt wyſſelyk beſtiert te hebben, vertrok van daar met de liefde der volkeren wegens zyne deugdt. De koning was niet minder vergenoegt over zyn verſtandt en dapperheit, en ontfing hem met buitengewone vriendelykheit. Dit doedt ons zien, dat een bekwaam ſtaatsdienaar zynen vorſt met vrucht kan dienen, en zich met eenen by het volk aangenaam maken. Mylord *Butler* wierdt in zyne plaats derwaarts gezonden.

1520. 1521. * of van May, volgen *Cox.*

Cox. Ware. *Surrey* was *Kildare* opgevolgt, die naar den Tour gezonden was door de liſten van den kardinaal *Wolſey*. Deze ſtaatsdienaar hadt een dubbeld oogmerk; namentlyk, hy wilde den eerſten van de handt hebben, en de regering van Ierlandt aan den anderen ontnemen. *Kildare* was de zoon van den gene, van wien wy zo dikwils gewag hebben gemaakt in het leven van *Henrik* den VII. De vader ſtierf in het waarnemen van zyn ampt, in het welk hy door *Henrik* den VIII beveſtigt was, en zyn zoon wierdt met de regering voorzien. Wy hebben niets verhaalt van het gene in Ierlandt was omgegaan ſedert de komſte van dezen vorſt tot de kroon, om den draadt der zaken niet af te breken, van welke wy geſproken hebben; maar doordien de gelegenheit zich aanbiedt om van de zaken van dit eilandt te handelen, gaan wy het verhaal daar van weder opvatten ter plaatſe, daar wy de zelve gelaten hebben met de regering van *Henrik* den VII.

1509. Afbeeldſel van *Kildare*; den vader.

De achting, de welke de graaf van *Kildare* zich onder de Ierlanders verkregen hadt, verplichtte *Henrik* den VIII om hem het beſtier over de zelve te laten. Men kende zynen aardt, ruw en ten hove kwalyk voegende, maar trotſch en onvertzaagt, zodanig als hy wezen moeſt om zulk een vreemd, ydel, ontſtandvaſtig en onruſtig volk te temmen; wiens vrees gemeenlyk zonder grondt, en hope zonder reden is; het welk een valſch gerucht ter neder ſlaat, of verheft, na dat het hen voor- of nadeelig is. Om die reden hadt men het volgende ſpreekwoordt van hen: *Wy geloven alles wat ons vleit.* Deze ongeſtadigheit komt buiten twyffel van den aardt dezer volkeren, de welke niet verbetert is door de opvoeding. Aan de andere zyde wordt de zelve onderhouden door de geeſtelykheit en den adel, de welke hun voordeel daar mede weten te doen; het zy om hen onder het juk te houden, of hen tot oproer tegen den koning aan te zetten. Om deze veranderlykheit aan het ſtaan te helpen moet men hen voorſtellen voorwerpen, die hen verbazen, als: eene heldhaftige dapperheit, eene onvermoeide naarſtigheit, gelukkige gevechten, grote ondernemingen, en bloedige overwinningen. Wanneer deze denkbeelden hunnen geeſt getroffen hebben, veroorzaken de zelve in hen verwondering en ontzag; en dit zyn de bewegende oorzaken hunner gehoorzaamheit, de welke niet langer duurt dan hunne vreze. Dusdanig is de ſchildery, welke hunne eigene geſchiedſchryvers van hen maken: zo dat *Henrik* de VIII niet beter kon doen, dan hen te laten onder de roede van den grave van Kildare, om hen de luſt van op te ſtaan te benemen. Hy ging dus alleen niet te werk ten aanzien van den opperbeſtierder; hy merkte het zelve aan omtrent alle de andere amptenaren, en vernieuwde of verlengde der zelver aanſtelling. Zy betoonden hunne erkentenis daar over door alle tekenen van blydſchap, en wel door de allerplegtigſte, welke men in diergelyke gelegenheit zou kunnen doen blyken. De landvoogdt, verſelt van den hoofdſchout, de Aldermans, en voornaamſte burgers van Dublin, deedt *Henrik* den VIII uitroepen voor koning van Engelandt en van Vrankryk, en heer van Ierlandt, onder de toejuichingen van het volk. Men brandde vervolgens vreugdevuren; men luidde de klokken en brandde het grof en klein geſchut los, zo wel ſoldaten, als burgers, geſchaart onder hunne vaandelen.

Zinſpreuk der Ieren.

Middelen om hunne wulpſchtigheit te temmen.

Uitroeping van *Henrik* den VIII.

In het volgende jaar begaf zich de landvoogdt in het veldt, aan het hoofdt van de benden, welke hy geligt hadt in de graaſchappen van Dublin, van Louth, van Meath en van Kildare, en wierdt door Mylord *Tirkonnel* * verſterkt. Hy trok met zyne benden in het landt van den grave van Desmond, wiens voornemen hy ontdekt hadt, te we-

1510. * *Hugh O-Donel.*

1510. weten, dat hy hem wilde voorkomen. Hy ontnam hem verſcheide kaſteelen, en voerde zyn leger, met buit beladen, te rug in het graafſchap van Limerik. De oudſte zoon van den grave van Desmond verwachtte hem aldaar by een doortocht, welken hy bezet hieldt, hebbende by zich den grave van Thomond † en Mylord *Burk*. Het gevecht was ſcherp en twyffelachtig. Het legertuig belemmerde de ſoldaten van *Kildare*. Om dezen rampzaligen buit te bewaren verloren zy den veldſlag, en met den zelven alles, in plaats dat zy, van met den buit, die hen belette te vechten, te verlaten, den zelven met de overwinninge zouden hebben wedergekregen. De nacht ſcheidde de twee legers, en des anderen daags morgens trok de graaf van Kildare te rug in zulk eene goede order, dat de vyanden hem niet dorſten volgen. Op deze wyze eindigde deze veldtocht.

† *Tirlagh O-Brian.*

Veldſlag tuſſchen des konings leger en dat der wederſpannigen.

1511. Het jaar 1511 was geruſt, en de landvoogdt
1512. was alleen bedacht op toebereidſelen tot het naaſtkomende jaar. Die van Ulſter, altydt oproerig, en welke men niet kon verplichten om de gemaakte verbonden na te komen, hadden de ſterkte Bellefaſt herbouwt, en dachten op nieuwe opſtanden. De graaf van Kildare won hen den loef af. Hy trok in het landſchap, aan het hoofdt van een ſchoon leger, ſlechtte de veſting voor de twede maal, en liet overal dodelyke tekenen van zynen inval achter door de brandſtichtingen en plunderingen, welke hy aan zyne benden toeliet.

De graaf van Kildare ſloopt de veſting Belfaſt.

1512. Daar was in dat jaar een twiſt, die veel geruchts maakte, tuſſchen den landvoogdt en den grave van Ormond. Men moet dezen laatſten niet nemen, gelyk eenige geſchiedenisſchryvers doen, voor den grave van Ormond, de welke verkeerde aan het hof van *Henrik* den VIII tot aan het jaar 1515 met zeer veel roem, en de welke *Thomas Butler* genaamt was. Die, van welken wy hier ſpreken, wierdt genaamt *Jakob Butler*, en was de natuurlyke zoon van *Jan Butler*, grave van Ormond, oudſte broeder van *Thomas*. Hy was grootſchatbewaarder van Ierlandt gemaakt onder de regeringe van *Henrik* den VII *, en in dien tydt wierdt de haat tuſſchen het huis van *Butler* en dat van *Kildare* vernieuwt, gelyk wy boven gezegt hebben. De zelve was al zeer oud, zynde begonnen met de verdeeldheden der twee koninklyke takken van Jork en Lancaſter. Die van *Fitz-Gerald* volgden den eerſten, en die van *Butler* den tweden. De rang, welken deze twee huizen in den ſtaat hielden, hieldt hun vermogen in evenwigt; doch deze gelykheit diende alleen om hunnen haat te verdubbelen, en zy ſtelden van weêrzyden alles in het werk om malkander te verderven. *Jakob*, graaf van Ormond, was verbaaſt de beſtiering van Ierlandt te zien in handen van den grave van Kildare, na de komſte van *Henrik* den VII, vyandt van het huis van Jork en alle des zelfs aanhangeren, op den troon. Hy verburg echter zyn misnoegen. Gelyk hy nu zo geveinſt was, als de ander openhertig, trachtte hy hem in ſlaap te wiegen door gemaakte beleefdheden, wanneer hy zich genoodzaakt zag hem boven zich te erkennen, en hem niet durvende aantaſten in eene zo hoge bedieninge. Het ſcheelde weinig of zyn verraadt zou gelukt hebben. Hy bragt hem in de kerk van St. Patricius te Dublin, onder voorgeven van een mondgeſprek, het welk hem de landvoogdt vergunt hadde. Deze laatſte kwam daar ter goeder trouwe, en begaf zich derwaarts zonder lyfwachten: doch de ander, een aanſlag tegen hem geſmeed hebbende, kwam daar met een talryk gevolg van ſoldaten; en zonder den twiſt, welken deze benden kregen met de burgery, liep *Kildare* gevaar om door de zelve afgemaakt te worden. Die van Dublin, zich van dit volk meeſter gemaakt hebbende, traden daar op in de kerk om den grave van Ormond te zoeken, die zich bergde in het huis der kanunniken, en de deur achter zich toeſloot. Deze vlucht zou voor hem echter van weinig vrucht geweeſt zyn, byaldien de graaf van Kildare hem niet in zyne beſcherminge hadt genomen. Het mistrouwen van *Butler* bleek nog in dit geval: want wanneer *Kildare* zyne handt verzocht te hebben, ten teken van verzoeninge, weigerde hy de zelve buiten het venſterluik te ſteken, uit vreze, dat men de zelve zou afhouwen. De landvoogdt, ſtoutmoediger, ſtak hem de zyne toe, en verzekerde hem, dat hem niets kwaads zou geſchieden. De deuren wierden toen geoopent; en elkander omhelſt hebbende verzoenden zy zich met malkander, immers in ſchyn; want in den grondt bleef de oude haat in hunne gemoederen. De zelve vermeerderde zelfs in dat van *Butler* door de begeerte om zich te wreken over het ongelyk, het welk hy geloofde ontfangen te hebben; en in dat van *Kildare*, door den achterdocht, dat 'er een ſtrik lag, welken zyn vyandt hem geſpannen hadt. De landvoogdt overleefde deze daadt niet lang. Hy hadt grote toeruſtingen tegen het aankomende jaar gemaakt: doch hy wierdt ziek in het begin van den veldtocht, en ſtierf op den 3 September. Zyn lyk wierdt begraven in de hoofdkerke te Dublin, aan welke hy aanmerkelyke inkomſten vereert hadt. Zyn zoon volgde hem op, erfgenaam van zynen naam en van zyne dapperheit.

Edelmoedigheit van den grave van Kildare.

Hunne verzoening.

Doodt van *Kildare*.

1513. Zyn zoon is zyn opvolger.

1514. Hy gaf daar wel haaſt blyken van door het verſlaan der twee hoofden van de misnoegden, welke hy de een na den anderen verraſchte Hy vervolgde *O-More* in het graafſchap van Leix, overweldigde hem in zyne boſſchen, waar in hy zich beſchanſt hadt, en verſloeg hem met alle die van zyne party. In het vervolg trok hy op tegen *O-Reyley*, bemachtigde des zelfs kaſteel Cavan, en leverde hem ſlag, waar in de wederſpannige gedood wierdt. Het overſchot van zyn leger bergde zich in ontoegankelyke ſterktens, en de landvoogdt, al het rondom gelegen landt verbrand hebbende, bragt zyne benden weder te Dublin.

Het volgende jaar was geruſt, en de 1515.
landvoogdt beriep het Parlement. In dit jaar overleedt *Thomas Butler*, graaf van Ormond, die aan het Engelſche hof was. Hy liet tot erfgenaam na den ridder *Pieter Butler*, zynen neef, die den naam aannam van grave van Ormond: doch deze *Jakob Butler*, van welken wy hier melding maken, betwiſtte hem de erfopvolging; en ſchoon hy een baſtaardt was, maakte hy zich echter meeſter van de goederen, die in Ierlandt waren. *Pieter Butler* was daar ook, getrouwt met de zuſter van den grave van Kildare. Deze mevrouw was zwanger, en begeerde wyn te drinken. Zy waren tot zulk een uiterſte gebragt door de onderdrukkinge van hunnen mededinger, die zich geſtelt hadt in de bezitting van alle de goederen van den overleden grave van Ormond, dat zy gene middelen hadden om den zelven te kopen. Ondertuſſchen zeide de man tegen zyne vrouwe, dat zy eerlang zou voldaan zyn; en te paardt ſtygende, gevolgt van zes ruiters, ging hy zynen mededinger opzoeken. Hy vondt hem onderwegen, taſtte hem aan, en ſtak hem het rapier dwars door het lyf. Dit geſchiedde eerſt in den jare 1518, hoewel 'er geſchiedſchryvers zyn, de welke zeggen, dat het was in den jare 1497.

Twiſt wegens de haatenſchap van den grave van Ormond tuſſchen *Jakob Butler*, een baſtaard zoon, en *Pieter Butler*;

Pieter Butler doodt zynen mededinger,

Voor

Oorſprong der vyandſchap tuſſchen die van *Butler* en van *Kildare*.

Jakob Butler, graaf van Ormond, vernieuwt dezen haat.

Zyne trouwloosheit.

* in het jaar 1492.

Voor het overige hadt deze moordt gene gevolgen, en *Pieter Butler* genoot ſedert de nalatenſchap van den grave van Ormond zonder eenig tegenſpreken.

1516. Overwinning van den grave van Kildare.

De nieuwe landvoogdt vervolgde zyne gelukkige ondernemingen. Hy behaalde de overwinning op *Shane O-Toole*, een befaamd muitemaker, doodde hem met zyne eige handt, en zondt zyn hoofdt aan den hoofdſchout van Londen. Vervolgens trok hy op tegen *Ely O-Carol*, ondernam de belegering van des zelfs kaſteel, en veroverde het na een beleg van acht dagen. Van daar dwars door het landt henen trekkende kwam hy, gelyk een ſtroom, Clonmel belegeren, het welk weinig tegenweer boodt, en zich by verdrag overgaf. Deze voortgangen ontzetten de Ieren des te meer, om dat zy het geheel anders verwacht hadden, betrouwende op eene voorzegginge, welke hen verzekerde, dat de inboorlingen van het landt in dezen jare over de Engelſchen zouden zegepralen (a); waar omtrent de Jaarboek-ſchryvers aanmerken, dat dit bygelovig volk zich dikwils heeft ingewikkelt in veldſlagen, welke hen dodelyk geweeſt zyn, zonder daar toe door andere beweegredenen aangezet te zyn, dan door de bedriegelyke voorzeggingen, welke men ging uitſtrooien.

1517. Gevolg van deze voorgangen.

De volgende veldtocht was niet minder voordeelig voor des konings wapenen. De graaf van Kildare ging in het landſchap Ulſter; nam Lekale en Dundrum in; verſloeg *Fyleny-Mac-Genis*, die de Engelſche volkplantingen verwoeſtte, en nam hem gevangen. Hy verdierf vervolgens de ganſche landſtreek van Tiron, en beroofde en verbrandde al het gene de wederſpannigen daar in bezaten. De ſtadt Dublin meende hem hier in na te volgen: want terwyl hy bezig was met deze verrechtingen, lichtte zy een aantal ſoldaten, en zondt die in de naburige landſtreken, om aldaar de Ieren te verdryven, die haren koophandel ſtremden, zo wel als het bebouwen harer landeryen. Deze benden onderhielden eene ſlechte krygstucht, hadden geen goed opperhoofdt, en wierden op de eerſte ontmoeting door de vyanden verſlagen. De burgers van Dublin ondervonden daar door, dat het de ſoldaten niet zyn, die de veldſlagen winnen, en dat een leger zonder hoofdt zo veel is als een ligchaam zonder ziele. Dus diende deze nederlaag om de overwinningen des grave van Kildare te vergroten, en deedt zien, hoe nodig men hem wegens zyne dapperheit hadt.

Nederlaag van het krygsvolk van Dublin.

1519. 1520. Liſten van den grave van Ormond om *Kildare* te verderven.

Terwyl de wapenen des konings door zyn beleidt heerlyke voortgangen maakten, werkten zyne benyders, waar van de graaf van Ormond het hoofdt was, om hem te verderven. Zy beſchuldigden hem, dat hy alle de rykdommen van het koninkryk in zyne handen hieldt, of in die van zyne aanhangers, om daar mede de verſtandhouding met de wederſpannigen te onderhouden, onder ſchyn van de overwinningen, welke zy hem lieten behalen, om het hof te bedriegen. Deze beſchuldigingen wierden in den beginne verworpen: doch zy vonden eindelyk een voorſtander in den perſoon van den kardinaal *Wolſey*, het zy door een oprechten yver voor den koning, of ter oorzake van de begeerte, welke hy hadt om den grave van Surrey naar Ierlandt te zenden, om hem van het hof te verwyderen: zo dat hy, om zich van die gelegenheit te bedienen, den grave van Kildare verplichtte in Engelandt te blyven, om zich te rechtvaardigen, en overreedde den koning om den grave van Surrey in zyn plaats te ſtellen. De overwinningen van den eerſten ſpraken voor hem: maar *Wolſey*, die volſlagen meeſter was geworden van den geeſt zynes konings, deedt dezen vorſt verſtaan, dat men bloeds genoeg vergoten hadt om de oproerigen te verzwakken. Hy voegde daar by, dat men door de zachtigheit en door de ſtaatkunde van den grave van Surrey zou volkomen tooien dat gene, het welk de dapperheit en de fierheit van den grave van Kildare zo gelukkig begonnen hadt; en de gemoederen der Ieren winnen, na hunne wederſpannigheit betoomt te hebben. Hy vertoonde daarenboven, dat het gevaarlyk was, den vyandt door een langdurigen oorlog den krygshandel te leren; dat het wel waar was, dat de Ieren daar by veel meer volk dan de Engelſchen verloren hadden, maar dat zy ook veel talryker waren om andere in de plaats der doden te ſtellen; eindelyk, dat deze laatſten van hunne hoofden niet anders wierden aangemerkt als wilde beeſten, die zy onbeſchroomd voor alle gevaar bloot ſtelden, in plaats dat het bloedt der Engelſchen dierbaar was aan den koning; dat hy het echter kon ſparen, ten minſte met een landvoogdt naar Ierlandt te zenden, die een gematigder beleidt hieldt dan de graaf van Kildare. Deze redenen haalden den koning over, en hier door gebeurde het, dat de graaf van Surrey naar Ierlandt overging in hoedanigheit van landvoogdt. De graaf van Kildare trouwde ondertuſſchen met *Elizabeth Gray*, dochter van den marquis van Dorſet, zonder zich te ſtoren aan de kwaadwilligheit van *Wolſey*, die zich echter in het vervolg daar over zeer wel wiſt te wreken.

1519. 1520. *Wolſey* ondерſteunt den grave van Ormond. Redenen, van welke hy zich bedient om den koning te verplichten *Kildare* te rug te roepen.

Huwelyk van *Kildare*.

1520. 1521. Verrechtingen van den grave van Surrey, opvolger van *Kildare*.

De nieuwe landvoogdt vernam by zyne aankomſt in Ierlandt de toebereidſelen, welke de wederſpannigen maakten, waar van de voornaamſte hoofden waren de *O-Neals* en de *O-Carols*. Hy onderwierp aanſtonts *O-Neal*: doch den anderen overwon hy eerſt op het einde van het volgende jaar. De eerſte badt om des vorſten genade, zonder tot het gevecht te komen, het welk hy ontweek: de andere, machtiger, en aan zyne zyde hebbende de *O-Mores* en de *O-Connors*, gaf hem meer moeite. Daar viel een bloedige ſlag voor in de nabuurſchap van Leix, en een gedeelte van des konings leger nam de vlucht: doch de dapperheit van *Patrik Fitz-Simon* herſtelde het gevecht, en deedt de Engelſchen de overwinning behalen. De graaf van Surrey behaalde eene twede eenige dagen daar na, de welke *O-Carol* noodzaakte om het voorbeeldt van *O-Neal* te volgen. Beide verkregen zy vergiffenis; doch met dit onderſcheidt, dat de koning zich niet alleen vergenoegde met *O-Neal* genade te bewyzen, maar hem daarenboven een gouden keten zondt, om hem te belonen voor zyne vaardige onderwerpinge, en om anderen aan te moedigen om zyn voorbeeldt te volgen. *O-Carol* ſchoof de ſchuldt van zyne wederſpannigheit op de beloften van den grave van Kildare, die hem, naar hy zeide, in de zelve hadt ingewikkelt. De graaf van Surrey ſchreef daar over aan het hof, en op zynen raadt wierdt de graaf van Kildare, die reets verdacht was, in hechteniſſe genomen, wordende in den Tour gezet. De Jaarboeken van Schotlandt maken nog gewag van eene andere onderneminge des landvoogds, welke kwalyk gelukte door de trouwloosheit van *O-Donel*. *Surrey* ſchreef vervolgens aan den koning, om hem te vertonen, dat de zekerſte en de allerkortſte

(a) Men vindt de zelve in een boek, genaamt: *De ſalute populi*, onder den naam van *Pandarus Hibernie*.

Universitäts- und Landesbibliothek Düsseldorf

1520. kortſte weg om ten einde van zo vele opſtanden
1521. te geraken, welke de een uit den anderen ſchenen geboren te worden, was, Ierlandt van alle kanten te gelyk aan te taſten. Hy voegde daar by, dat men te vergeefſch hoopte, het door eene kleine krygsmacht onder te brengen, het welk nu tegen den eenen, en dan tegen den anderen optrok; dat die genen, die men overwonnen hadt, tydt hadden om zich weder te verzamelen, terwyl men de wapenen keerde tegen die genen, die van nieuw opſtonden, en dat men op die wyze daar nooit een einde van zou hebben; dat de oorlog niet kon geëindigt worden, dan door eene gehele verovering, en met een leger, dat bekwaam was om overal de doodt of de ſchrik mede te brengen. Hy wierdt in het zelve jaar weder opontboden, om redenen, welke wy hebben aangehaalt, en hy vertrok, meer beklaagt dan ooit iemandt zyner voorzaten: want behalven de gezegde redenen maakte hy zich vele vrienden en aanhangers door het ſchenken van de ridderorde aan verſcheide perſonen. Hy hadt by zyne aankomſt in Ierlandt geſchreven aan den kardinaal *Wolſey*, dat deze macht aan zynen laſtbrief ontbrekende hy genoodzaakt was een groot getal brave heden onbeloont te laten, de welke hun leven edelmoedig waagden. *Wolſey* onderrechtte daar den koning van, de welke eene volmacht deedt opſtellen, zodanig als de graaf van Surrey die wenſchte. Hy beval hem tegen de eerſte bevorderingen * *O-Neal* aan, en *Surrey* volgde zyne bevelen op.

Wyze raadt van *Surrey* om Ierlandt te vermeeſteren.

* Promotie.

1522. Zodanig was de regering van dezen Mylord; en zodanig waren de opſtanden, de welke gedurig in Ierlandt voorvielen ſedert de regering van *Henrik* den VII. *Butler*, graaf van Ormond, volgde den grave van Surrey op. Hy bekleedde dit ampt niet lang, en deedt gene grote daden; het zy uit gebrek van volk, gelyk hy zich daar over aan *Wolſey* beklaagde, hem aanrâdende een ſmaldeel ſchepen in het Kanaal te laten kruiſſen tuſſchen Schotlandt en Ierlandt; het zy dat hy de bekwaamheit van *Surrey*, noch die van *Kildare* bezat. Men zegt, dat *Wolſey* minder zag op zyne verdienſten, wanneer hy hem deze landvoogdy bezorgde, dan op den haat, welken *Butler* den grave van Kildare toedroeg. Deze laatſte bleef altydt gevangen; en de kardinaal, die hem wilde verderven, geloofde niet beter te kunnen doen dan het onderkoningſchap, het welk aan de *Fitz-Geralds* erffelyk ſcheen, te ſtellen in de handen der vyanden van dit huis. Het geviel nochtans anders; en het gene hy aanmerkte als den ondergang van den grave van Kildare, was des zelfs behoudenis. Het ontbrak den hertog van Ormond, gelyk gezegt is, of aan bekwaamheit, of aan krygsvolk: zo dat hy niets durvende ondernemen, zich vergenoegde met de bewegingen der Ieren gade te ſlaan. Gelukkig voor hem en voor de Engelſche volkplantingen wapenden zy zich de een tegen den anderen, en hunne onderlinge woede voerde uit het geen de landvoogdt niet in ſtaat was te ondernemen. De inval geſchiedde in het graafſchap van Tyrkonel, het welk *O-Neal* verwoeſtte door zyne ſtroperyen en brandſtichtingen. Hy taſtte voornamentlyk aan het kaſteel van Ballyshanon, en vernielde het tot den grondt. *O-Donel* betaalde hem eerlang met gelyke munt. Hy wierp zich in het graafſchap van Tyron, en veroorzaakte aldaar de zelve ſchade, de welke *O-Neal* deedt in dat van Tyrkonel.

De graaf van Ormond volgt den grave van Surrey op in de regering van Ierlandt.

In het zelve jaar kwam 'er aan het hof van Engelandt een afgezant van wegens *Mac-Gil-Patrik* †, een van de hoofden der party, de welke zich als opperhoofden gedroegen, zelfs om te handelen als koningen, gelyk men kan beſluiten uit de redenen van dezen afgezant. *Gil-Patrik* beklaagde zich over den landvoogdt, zonder dat hy de reden daar van zeide: doch de Geſchiedenis heeft de klagte bewaart, welke zyn afgezant kwam doen. Zy is van eene byzondere vinding, en gelykt beter naar eene uitdaging dan naar de klagte van een onderdaan. Deze afgezant, of veel eer deze heraut, tradt in de kerk, in welke de koning de Miſſe hoorde; en hem ſtoutelyk naderende, zonder eerbiedt te hebben noch voor de heiligheit der plaatſe, noch voor de majeſteit van den vorſt; *Sta op*, zeide hy tegen *Henrik* den VIII, *myn meeſter* Gil-Patrik *heeft my tot u gezonden, om u te zeggen, dat hyaldien gy uwen groot-afgezant* *, *die hem beeft beledigt, niet ſtraft, hy het op u zal verhalen, en u den oorlog aandoen.* Men weet het antwoordt des koning niet, noch welk een gevolg deze bedreiging hadt. Het antwoordt zal buiten twyffel de wysheit van zulk een groten vorſt waardig geweeſt zyn, de welke de baldadigheit van een barbaar verachtte; en de bedreiging moet geen gevolg gehad hebben, doordien de Geſchiedenis daar van niets gewaagt.

† Hoofdt van het geſlacht van *Kappar Oſſery.*

Uitdaging van een hoofdt der wederſpannigen aan den koning gedaan.

* *Grand Depuis.*

1523. De graaf van Kildare, die in den Tour gezet was, wierdt in vryheit geſtelt, en naar Ierlandt gezonden: doch ampteloos. Zyne dapperheit liet hem niet toe ledig te blyven. Hy verzocht van den landvoogdt toelating om een inval in de nabuurſchap van Leix te doen. De zelve verkregen hebbende trok hy daar in, verſelt van den hoofdſchout van Dublin, en de manſchap van de ſtadt, verbrandde eenige dorpen, en dwong de wederſpannigen de vlucht te nemen. Doch hy verviel kort daar na in eene hinderlage, waar uit hy moeite hadt te geraken. Het koſtte het leven van vele zyner ſoldaten, en hy bergde de overigen alleen door een voorzichtigen aftocht. Wy komen nu weder tot de Engelſche zaken.

Herſtelling van den grave van Kildare.

1522. Behalven de heimelyke handelingen, welke Vrankryk in Ierlandt en Schotlandt onderhieldt, pleegden zyne zeerovers grote kaperyen, welke den koophandel onveilig maakten, en plunderden veelmalen de koopvaardyſchepen der Engelſche kooplieden, onder verſcheide voorwendſelen, of onder vremde vlaggen. De koning van Engelandt eiſchte deswegen voldoening; maar die van Vrankryk, de welke onder de handt deze roveryen begunſtigde, nam 'er weinig acht op om hem die te geven. Hy dorſt nochtans zich niet verklaren. Vergramd over het verbondt, geſloten tuſſchen *Henrik* en den keizer; aan den anderen kant onzeker wegens de gevolgen, welke de bewegingen van Ierlandt en van Schotlandt hebben zouden, bevondt hy zich tuſſchen de begeerte om zich te wreken, en de vreze om zich in een moeielyken oorlog in te laten.

Franſche zeerovers.

Henrik ging daar in opentlyker te werk, en riep zyne onderdanen, welke zich wegens den koophandel of de letteroeffeningen in Vrankryk onthielden, te rug. Dus kwamen de Engelſche kooplieden en ſtudenten te huis. *Anna Boulen*, welke de koningin *Maria* met zich hadt genomen, wanneer zy met *Lodewyk* den XII trouwde, en welke zy by de koninginne *Claudia*, gemalinne van *François* den I, gelaten hadt, wanneer zy wederkeerde naar Engelandt, nam ook affcheidt van den koning, en kwam weder te Londen. Dit geſchiedde, zegt de Franſche geſchiedenisſchryver *, tot groot misnoegen van den koning, de welke haar niet alleen deel hadt gegeven van zyne

M. Herbert. Mezeray.

Henrik de VIII roept zyne onderdaen te rug uit Vrankryk.

Anna van Boulen komt weder in Engelandt.

* *Mezeray.*

1512. ne genegenheit, maar ook van zyne geheimen. Maar dit is niet waarschynlyk, doordien zy, geboren zynde in den jare 1507 *, toen niet ouder kan geweest zyn dan vyftien jaren; en dat, byaldien zy al den ouderdom heeft gehad om liefde te verwekken, zy ten minste al te jong moet geweest zyn om vertrouwendheit te hebben in zaken, die den staat betreffen. Voor het overige, alle deze vertellingen komen daar in overeen, dat zy by de koninginne *Claudia* bleef tot aan hare doodt, de welke voorviel in de maandt July des jaars 1524, en dat zy vervolgens tradt in dienst van de hertoginne van Alençon. Men weet niet, of zy in Engelandt wederkeerde in het jaar 1525, gelyk eenigen, of in het jaar 1526, gelyk anderen willen. Het is deze *Anna Boulen*, zo berucht door de liefdehandelingen van *Henrik* den VIII, en door de echtscheiding van de koninginne *Catharina*, waar van wy in het vervolg zullen spreken.

* *Camden.*

M. Burnet. M. le Grand.

Henrik klaagde ook door den mondt van den afgezant over den bystandt, welken Vrankryk gegeven hadt aan den hertog van Albanië. Hy voegde daar by, dat dit hof vruchteloos zyne gevoelens wilde verbergen, sprekende, volgens zyne gewoonte, op deze, en doende op eene andere wyze; dat hy het wederzenden van den hertog van Albanië naar Schotlandt opnam voor eene vredebreuk, en voor eene verkrachtinge van den eedt, door den koning van Vrankryk gedaan, om de voorwaarden van het verdrag getrouwelyk na te komen, welker eene, de wederkomst van den hertog van Albanië in Schotlandt verbiedende, eene der voornaamsten was. *François* de I beschuldigde *Henrik* van zyn kant, dat het verbondt het eerst door den Engelschen koning verbroken was; dat deze vorst het eerst een tegenstrydig verbondt met den keizer hadt gemaakt, en dat hy hem uittartte om het verdrag, dat *Wolsey* te Brugge met *Karel* den V hadt gemaakt, te laten zien.

M. Herbert. Onderlinge klagten, welke *Henrik* en *François* de I de een doen over den anderen.

Hy deedt ter zelver tydt aanhouden alle de wynen, welke de Engelschen in Vrankryk gekocht hadden, en voornamentlyk te Bourdeaux: eene onderneming, des te onrechtmatiger, om dat niet alleen der zelver prys betaalt was, maar zelfs ook de rechten. *Henrik* deedt van zyne zyde aanslaan alle de goederen, de welke, Franschen of Schotten toebehorende, in zyn ryk gevonden wierden, en gaf bevel aan den onderzeevoogdt † om in het Kanaal te gaan kruisten, met eene vloot, die in staat was om de zeevaart voor de Engelschen te beveiligen. Hy hadt ook last om op de Franche schepen jagt te maken, en de zelve te nemen. Voorts deedt *Henrik*, om dat Vrankryk niet betaalde het gene het hem schuldig was wegens de achterstallen van de gelden, door de oude en nieuwe verbonden toegestaan, de wachten verdubbelen, welke men aan de gyselaars gegeven hadt, en welken zo veel vryheit niet meer dan voorheen wierdt gelaten, maar echter altydt met de zelve beleefdheit behandelt. Ten aanzien van de afvordering, welke de koning van Vrankryk hem hadt laten doen, om zich te verklaren wegens zyn verbondt met den keizer, zondt hy hem zyne verklaring door Clarence, zynen heraut, de welke hem de zelve van zynentwegen aanboodt, gekleed in zyn wapenrok, met de gewoonlyke plegtigheden. De zelve hieldt in, dat nademaal *François* de I door verscheide zaken overtreden hadt de vredensverbonden, tusschen hen gemaakt, de koning van Engelandt zich voegde by den keizer om hem den oorlog aan te doen. Men maakte zich derhalven

† *William Fitz-William*

van weêrzyden daar toe gereed, en ieder riep zyne afgezanten te rug. Engelandt leedt in dezen tydt een aanmerkelyk verlies door de doodt van Mylord *Brooke*, van *Eduard Poyning*, en eenige andere oorlogshelden. Zy stierven, volgens eenigen, aan eene kwaadaardige koortse, en volgens anderen aan eene langzaam vergift, het welk men hen op eene maaltydt gegeven hadt, welke zy deden te Ardres, ten tyde van het mondgesprek der twee koningen in het goud laken veldt. 1522.

De kardinaal *Wolsey* hadt van den predikstoel in het begin van het jaar in de St. Paulus-kerke doen afkondigen, dat hy in de aanstaande Vasten elkeen vryheit gaf om te eeten eieren, boter en kaas, zonder iets voor die vrylating te betalen. Hy deedt zulks uit krachte van zyn ampt van pausselyk afgezant, waar door hy de eerbiedt en de genegenheit van het volk meende tot zich te trekken. Doch men stak den spot met zyne verwaandheit. Men onderhieldt de oude gewoonte, en de vryheit, welke hy den Engelschen zo mildadig aanboodt, kon hem met de zelve niet verzoenen, om dat hen zyne hovaardy onverdragelyk was. Hy troostte zich met het vermogen, het welk hy altydt hadt op het gemoedt des konings, en met het gezag, het welk hy zich verkregen hadt aan de buitenlandsche hoven. De keizer hadt zyn verdrag wederom met hem gemaakt sedert de verkiezinge van paus *Adrianus*, en *Wolsey* was alleen bedacht om het verdrag van Brugge ter uitvoeringe te brengen. Hy hadt aan dezen vorst vertoont in de zamenkomst, welke hy toen met hem gehad hadde, dat het, om het gemoedt van den koninklyken van Engelandt ten eenemale te winnen, nodig was eene twede reize te doen naar Londen, en dat hy de ridderorde van de kousebandt te Windsor kwam ontfangen in den tydt, wanneer de koning zich daar bevondt met het gansche ligchaam der ridders, waar van hy het hoofdt was. Dat deze vorst, die de pracht beminde, verheugt zou zyn over een zodanig teken van achtinge en vriendschap; en dat hy van zyn kant niet zou nalaten by den koning, zynen meester, te doen gelden de eere, welke zulk een groot vorst, als de keizer is, hem aandeedt, om zo verre te komen, en door het midden van zo vele gevaren, om by deze plegtigheit tegenwoordig te zyn.

Het volk weigert de toelating, welke *Wolsey* in de Vasten hadt toegestaan.

M. Herbert. Karel de V. besluit naar Engelandt over te steken.

De tegenwoordigheit der keizers was noodzakelyk in Spanje, alwaar de onluften voortgingen. Hy nam dezen tydt waar om naar Engelandt over te gaan, met een voornemen om de laatste handt te leggen aan het verbondt van Brugge, en zyn huwelyk te sluiten met de princesse *Maria*, om dus met Engelandt een naauwer en vaster verbondt te hebben, dan men nog ooit tusschen deze twee kronen gehad hadde. Dit was het middel om Vrankryk te vernederen, daar hy het meest op toeleide. Hy wilde zich op S. Jorisdag te Windsor laten vinden: doch zyne zaken lieten hem niet toe Duitschlandt zo schielyk te verlaten, en hy kwam 'er eerst op het einde van May aan. Doordien hy nu kennis van zyne reize gegeven hadt aan het Engelsche hof, zondt de koning den marquis van Dorset hem te Calais te gemoet, om hem te verwelkomen, en hem tot Douvers toe te geleiden. Hy vondt aldaar den kardinaal *Wolsey*, die hem kwam ontfangen by het uittreden uit het schip, en die hem in den name des konings verzekerde, dat hy den zelven zeer welkom was. De koning kwam in persoon des anderen daags, en geleidde hem naar Greenwich, alwaar de koningin, zyne moeie, hem

Hy komt te Calais.

Steekt over naar Douvers.

met

1522. met ongeduldt verwachtte, en met eene uitnemende blydſchap ontfing. Na aldaar eenige dagen uitgeruit te hebben gingen zy te zamen naar Londen, gevolgt van den voornaamſten adel des ryks. Zy wierden aldaar ontfangen met de gewoonlyke plegtigheden, wordende de keizer van den koning naar het paleis geleid, het welk hy voor hem hadt doen vervaardigen*. Men kan zich de blydſchap van het hof niet genoegzaam verbeelden, noch die van het volk. De zelve blonk uit in de ring-en ſteekſpelen, de welke verſcheide dagen duurden; in de balen, maaltyden, en in alle andere tekenen van eene openbare vreugde. Des kardinaals verwaandheit deedt zich hier ook zien. Hy bediende de Miſſe als paus in S. Paulus-kerke op Pinxterdag, en deedt zich het water en het ſervet brengen door markgraven en hertogen. Maar de plegtigheit te Windſor overtrof alles, wanneer de keizer, hebbende de ridderorde van de Kouſſebandt ontfangen, zyne zitting daar kwam nemen met den koning, die aan hem de eerſte plaats gaf, en met de ridders, gekleed in hunne plegtgewaden. Zy waren alle gekleed met een rok en mantel van blaauw fluweel (a), met het ordensteken van fyn goudt, doorvlochten met rozen, in rood geëmailleert, waar in men zag een kouſſebandt, geëmailleert in blaauw, met de zinſpreuk in goude letteren, en droegen hunne blaauwe kouſſebandt met een goude geſp op de linker kuit. Die van den keizer en van den koning waren met goudt gedekt, en verrykt met edelgeſteentens, welker getal men tot vier honderd en twaalf, zo grote als kleine, bragt, in het rond gezet rondom elke letter van de zinſpreuk. Volgens het allergemeenſte gevoelen is deze ridderorde ingeſtelt door *Eduard* den III‡, dien oorlogshaftigen vorſt, die een koning van Vrankryk †, en een van Schotlandt * onder zyne gevangenen zag. Maar voor een verdichtſel houdt men, dat hare zinſpreuk: *Die kwaadt denkt vaar kwaadt in het hert* §, genomen zou zyn van de minnaryen van dezen vorſt met de gravinne van Salisbury, en men zegt, dat de zelve alleen van den ſtichter is gekozen om de goede mening daar door te kennen te geven, welke hy hadt door de inſtelling van eene orde, de welke die genen, die daar in aangenomen wierden, verplichtte om zich onafſcheidelyk vereenigt te houden. Voor het overige weet men, dat hy voor beſchermheer dezer orde nam S. *George* van Cappadocië, waar van de wapenen, zynde een kruis met een kouſſebandt, van alle de ridders gedragen worden op hunne kamizolen, beneden de linker ſchouder. Men zal de verandering, die men daar in maakte, zien onder *Eduard* den VI. Met de zelve pracht begaven zich de keizer en de koning, gevolgt van alle de ridders der orde, naar de St. Joriskapel, alwaar de kardinaal *Wolſey* de Miſſe bediende, en alwaar deze twee vorſten het Nachtmaal ontfingen. Vervolgens boodt men hen het Euangelieboek aan; en beide daar op de handt leggende bezwoeren zy het verdrag, het welk zy zamen gemaakt hadden, en aan het welke hunne zegels gehangen, en het met eige handt ondertekent hadden. De koning tekende met eige handt, en zegelde met zyn zegel het oorſpronkelyke, dat de keizer mede nam; en de keizer deedt het zelve aan dat, het welk de koning bewaarde. De inleiding van dit verbondt behelſde: „ Dat de „ oorlog, welken de koning van Vrankryk den „ keizer aandeedt, dezen laatſten hadt genood-

Zyne aankomſt te Londen.

* Het was de oude verblyfplaats der Engelſche koningen, genaamt Bridwell, maar die de koning hadt laten opſchikken.

Verwaandheit van den kardinaal *Wolſey*.

Pracht der ridders van de Kouſſebandt.

Oorſpronk dezer orde.

‡ In het jaar 1350.

† den koning *Johannes*.

* den koning *David*.

§ *Honni ſoit qui mal y penſe.*

De keizer en de koning bezweren het verbondt, het welk zy zamen hadden aangegaan. *M. Herbert.*

Beweegredenen van het verbondt.

„ zaakt zich by den koning van Engelandt te vervoegen, zynde waarborge * van de vrede, gefloten in den jare 1518, en dat hy, in gevolge van dit verdrag, van hem hadt gevordert zich te verklaren tegen den overtreder van het zelve. Dat de koning, om zich van zynen plicht als middelaar te kwyten, den kardinaal van Jork hadt gezonden naar Calais, met eene volmacht om daar zyne plaats te bekleeden, en de zaak als ſcheidsman te behandelen. Dat beide de partyen daar hunne afgezanten hadden gezonden, en dat de kardinaal duidelyk gezien hadt, dat de vrede door den koning van Vrankryk gebroken was, die *Robert van der Mark* in het Luxemburgſche hadt doen opſtaan; den oorlog laten voeren door zyne bevelhebberen in Navarre, en alle de ſtaten van den keizer ontruſt. Dat de koning daar van nog meer verzekert was door de eige brieven, welke de koning van Vrankryk hem daar over hadt geſchreven. Dat deze koning aan den anderen kant niet beter handelde met den koning van Engelandt zelve dan met den keizer. Dat hy den hertog van Albanië wederom naar Schotlandt hadt gezonden, tegen het laatſtgemaakte verdrag aan. Dat hy niet betaalde de penningen, welke hy hem ſchuldig was; en eindelyk, dat hy zyne kapers toeliet den Engelſchen koophandel te ontruſten. Dat, om deze redenen en om eene duurzame vrede vaſt te ſtellen tuſſchen den keizer en den koning van Engelandt, tegen den koning van Vrankryk, den verbreker der verbonden, gemaakt met den eenen en den anderen, deze twee vorſten omtrent de volgende voorwaarden waren overeengekomen †:

1522.

* *Guarandeur.*

† Men noemde dit verdrag het verdrag van Windſor.

Voorwaarden van het zelve.

„ I. Dat de keizer zou trouwen met de princeſſe *Maria* van Engelandt, wanneer zy den ouderdom, daar toe bekwaam, zou bereikt hebben. Dat hy dezen tydt afwachtende, daar omtrent gene andere verkiezing zou mogen doen; en dat, zo haaſt als zy haar twaalfde jaar zou bereikt hebben, hy een gevolmachtigde zou zenden om met haar in zynen name te trouwen, gelyk zy ten zelven einde eenen van haar kant aan den keizer zou zenden. II. Dat de koning van Engelandt haar aan geen anderen zou toezeggen. III. Dat zo haaſt als het tegenwoordig verbondt zou gemeen gemaakt zyn, zy te zamen hunne afgezanten zouden zenden aan den paus, om toelating te hebben, ter oorzake van hun verwantſchap. IV. Dat de princes vier maanden na den ondertrouw met des keizers gevolmachtigde naar Brugge zou geleid worden, indien de keizer in Vlaanderen was; of naar Bilbao, zo hy zich in Spanje onthieldt, met een gevolg en toerusting, overeenkomende met haren ſtaat, op koſte van den koning van Engelandt; en dat zy vier maanden na hare overkomſte plegtiglyk met den keizer zou getrouwt worden. V. Dat de koning haar ten huwelyk zal mede geven vier maal honderd duizend kronen, waar van de helft op den trouwdag zal betaalt worden, en de andere helft een jaar daar na: van welke twede betalinge zal worden afgekort het gene, dat de keizer en *Maximiliaan*, zyn grootvader, aan den koning ſchuldig zyn. Dat, als den koning een zoon wierdt geboren, hy belooft het huwelyksgoedt der princeſſe, zyne dochter, te vergroten tot een millioen kronen. Dat de keizer van zyn kant aan de princeſſe tot weduwegoedt toeſtaat een jaarlykſch inkomen van vyftig duizend kronen, welke hy aanwyſt op alle

(a) De koningin *Elizabeth* veranderde de blaauwe in purper verwe; doch *Karel* de I herſtelde de oude gewoonte.

1522. „ alle de plaatſen, ſteden en landen, die hem „ toebehoren, zo wel in de Nederlanden, als „ in Spanje. Dat byaldien *Maria* eerſt, zonder kin„ deren na te laten, komt te ſterven, de keizer „ alle hare edelgeſteentens zal behouden. VI. „ Dat de keizer en de koning zich wederzyds „ verbinden tot nakominge van dit tegenwoordig „ verdrag, op eene boete van vier maal honderd „ duizend kronen, welke die geen, die oorzaak „ zal zyn van de verbrekinge des huwelyks, aan „ den anderen zal betalen. Dat eindelyk de twee „ vorſten, om het tegenwoordige verbondt te „ verzekeren, vernieuwen de verbindtenis, wel„ ke de kardinaal *Wolſey* te Brugge hadt ge„ ſloten, hier in met malkander overeenko„ mende:

„ I. Dat alle hunne voorgaande verbonden „ ſtandt zullen houden. II. Dat zy een aantaſ„ tend en verwerend verbondt zamen aan„ gaan tegen elkeen, zonder eenige uitzon„ deringe, zo dat zy malkander over en weder met „ alle hunne krachten zullen byſtaan tegen hun„ ne gemene vyanden, wie de zelve ook mogen „ zyn. III. Dat de koning den keizer zal by„ ſpringen zo menigmalen, als hy naar Spanje „ zal overſteken, met eene vloot, bemant met „ drie duizend ſoldaten; en dat de keizer den ko„ ning met even zo eene vloot zal byſtaan, wan„ neer de zelve naar Calais wil overſteken, of „ naar andere havenen, om Vrankryk te beoor„ logen. IV. Dat ieder der twee vorſten, om „ weder te krygen de ſtaten, welke Vrankryk „ hen onthoudt, zich te velde zal begeven tegen „ den 1 May des jaars 1524. Dat de keizer aan „ het hoofdt van twee duizend paarden en der„ tig duizend voetknechten door Guienne zal „ trekken, en dat de koning van Engelandt, met „ een gelyk getal van benden, te Calais ontſche„ pende, een inval in Pikardië zal doen, of elders, „ daar hy het oorbaar zal vinden. V. Dat zy „ ieder in zee zullen brengen eene vloot, en op „ elke vloot drie duizend ſoldaten, om geza„ mentlyk, of elk byzonder, iets te ondernemen, „ zo als de zeevoogden der twee vloten het oor„ baarſt zullen vinden. Dat deze zeevoogden „ niets zonder malkanders kenniſſe zullen „ doen, en niet in hunne havenen wederke„ ren, dan na het daar over eerſt met „ malkander eens geworden te zyn. VI. Dat „ geen der twee vorſten eenige onderhandeling „ tot het maken van een beſtandt, of van wapen„ ſchortinge, met den vyandt zal aangaan dan met „ beider toeſtemminge. VII. Dat het krygs„ volk van den eenen en van den anderen een „ vryen doortocht zal hebben door de landen „ en ſteden, onder hunne gehoorzaamheit ſtaan„ de. VIII. Dat de koning op de grenzen van „ Calais zal onderhouden twee duizend mannen, „ en de keizer een gelyk getal op die van Artois, „ om de ſtroperyen der Franſchen te beletten, „ en om de zelve te kunnen doen in hunne lan„ den. IX. Dat de keizer zal opontbieden alle „ Hoogduitſchers, in Franſchen dienſt zynde, „ onder bedreiging van, dit bevel niet gehoor„ zamende, als wederſpannigen gehandelt, en hun„ ne goederen verbeurd verklaart te zullen wor„ den. Dat hy den hertog van Lotharingen zal „ kennis geven om eene diergelyke afkondiging „ te doen ten aanzien van zyne onderdanen, met „ byvoeginge, dat hy, zulks weigerende, ge„ houden zal worden voor vyandt der bondge„ noten. X. Dat de plaatſen, die men verove„ ren zal, binen een maandt weder overgegeven „ zullen worden aan den gene, die aantoont daar „ een wettig recht op te hebben; en dat, om 1522.
„ alle dubbelzinnigheit weg te nemen omtrent „ hunne wederzydſche eiſchen, de zelve voor de „ maandt van May des jaars 1524 zullen geregelt „ zyn. XI. Dat byaldien de koning van Enge„ landt een oorlog wilde voeren in Schotlandt, „ of in Ierlandt, en de keizer in het hertogdom „ van Gelder, of in Vrieslandt; of indien zy „ van die kanten mogten beſprongen worden, „ zy verplicht zullen zyn malkander met den no„ digen byſtandt te hulp te komen. XII. Dat „ de een geen verdrag zal maken noch met Vrank„ ryk, noch met eenig ander vorſt, wie hy „ ook zy, dan met toeſtemminge van den ande„ ren. XIII. Dat zy den kardinaal *Wolſey*, ge„ zant * van den H. ſtoel, zullen erkennen voor * Legaat.
„ ſcheidsman van de verſchillen, de welke zou„ den kunnen ontſtaan wegens dit tegenwoordige „ verdrag, en dat zy hem macht gaven om in „ den ban te doen den gene, die des zelfs voor„ waarden zou overtreden. XIV. Dat byaldien „ de princes *Maria* mogt komen te ſterven eer „ het geſloten huwelyk kon voltrokken worden, „ en de koning een zoon, en de keizer eene doch„ ter mogten hebben, bekwaam om te kunnen „ trouwen, of anders de keizer een zoon, en de „ koning eene dochter, deze prins en deze prin„ ceſſe zamen zullen trouwen, om te onderhou„ den het verbondt, tuſſchen de twee kronen ge„ maakt. XV. Dat men van dit verdrag geen „ kennis zal geven aan Vrankryk, voor dat „ men het zelve ter uitvoeringe zal brengen. „ XVI. Dat men in het tegendeel daar van zal „ verwittigen den paus, en den zelven een tydt „ van drie maanden geven, om daar in te treden. „ Dat men het zelve zal doen aan de Venetianen, „ indien de zelve het verbondt met Vrankryk „ wilden verlaten. Dat men daar in ook zal aan„ nemen de Zwitſers, het zy de zelve afſtonden „ van de verbonden, door hen gemaakt met den „ koning van Vrankryk, het zy de zelve onzy„ dig bleven. Dat geen prins noch mogendheit, „ vyandt van eenen der twee bondgenoten, in „ dit verdrag zal begrepen zyn, en dat men van „ weêrzyden zyne bondgenoten zal opgeven ".

Na deze voorwaarden gaf de keizer den koning van Engelandt ook eene ſchriftelyke belofte van den zelven te zullen betalen al het gene Vrankryk hem ſchuldig was, ingevalle het zelve, uit hoofde van dit verbondt, de verder betaling mogt weigeren. De ondertekening was begrepen in deze woorden: *Dit tegenwoordig verbondt is bezworen in tegenwoordigheit van* Thomas, *kardinaal van Jork, en kancelier van Engelandt; van den grave van Gattinare en van* Petrus van Mota, *biſſchop van Palence* *; *van* Johannes Allemandt; *van* Thomas, *biſſchop van Durham, geheimzegelbewaarder; van* Tonſtal, *Rechtsgeleerde, benoemd tot het bisdom van Londen, en onderkancelier van Engelandt.* * In het koninkryk Leon.

De kardinaal *Wolſey*, altydt op zyn eigen voordeel bedacht, vergat zich zelf by deze gelegenheit ook niet, maar ontfing van den keizer een handſchrift, by het welke zich de zelve verplichtte, hem jaarlykſch te betalen de twaalf duizend guldens, welke hy van den koning van Vrankryk trok voor het bisdom van Doornik, waar van hy door het verdrag, tuſſchen Engelandt en Vrankryk geſloten in den jare 1518, afſtandt hadt gedaan ten voordeele van den ouden biſſchop, gelyk wy boven verhaalt hebben. De keizer hadt hem daarenboven reets eenigen tydt te voren een ander handſchrift ter handt geſtelt, in het welke hy aannam hem een jaarlykſch inkomen van twee duizend vyf honderd *Acta Publ. Tom. XIII, fol. 769, 770.*

1522. dukaten te betalen, ter tydt toe, dat hy hem eene gelyke fomme op eenige openvallende geeſtelyke geſtichten in Spanje zou kunnen aanwyzen.

M. Herbert. Henrik de VIII leent geldt en ſchepen aan *Karel* den V, die naar Spanje overſteekt.

De koning leende aan *Karel* den V het geldt, waar om hy hem verzocht om de onkoſten van zyne reize goed te maken. Vervolgens nam deze vorſt zyn afſcheidt van den koning, de welke hem tot Wincheſter begeleidde, van waar hy te Southampton goeden windt afwachtte om naar Spanje zeil te gaan. Hy bevondt zich in eene vloot van honderd en tachtig zeilen, onder het bevel van den Engelſchen zeevoogdt. Men voegde daar de Venetiaanſche galeien by, welke toen in de Engelſche havenen lagen. Deze twee vorſten waren daar omtrent met malkander overeengekomen, zich deswegen by den Raadt verontſchuldigende door de noodzakelykheit, die 'er was geweeſt voor den keizer tot zyne reize, en belovende de zelve in een goeden ſtaat weder te geven, het welk zy ook kort daar na deden.

Mezeray. Die van Burgundië en het Franſche Comté maken een verdrag van onzydigheit, met toeſtemminge van den keizer en koning van Vrankryk.

Hoewel de oorlogsvuur tuſſchen den keizer en den koning van Vrankryk hoe langer hoe meer ontvonkte, lieten hunne onderdanen van het hertogdom en van het graafſchap van Burgundië niet na een onderling verbondt te maken, aan het welke zy den naam van onzydig gaven. De Zwitſers hadden het zelve bemiddelt, en de twee vorſten bekrachtigden het zelve, ten voordeele en tot het gemene beſt van beider onderdanen. Het verbondt behelſde, dat die van het graafſchap den keizer niet zouden byſtaan met volk, maar hem alleen den doortocht vergunnen, om den oorlog in Vrankryk te voeren. Dat van den anderen kant die van het hertogdom den koning tegen die van het graafſchap niet zouden dienen. Dat de kwaaddoenders van den eenen Staat niet ontfangen zouden worden in den anderen, maar aanſtonts overgegeven worden, zo haaſt als zy opgeeiſcht wierden. Dit verbondt heeft langen tydt hier na geduurt, en het wierdt eerſt verbroken door de oorlogen, welke omtrent het einde der voorgaande eeuwe tuſſchen Vrankryk en Spanje gevoert wierden. De inval, welken Vrankryk toen in dat graafſchap heeft gedaan, heeft het zelve zeer bedorven.

Om allen nayver voor te komen, welke gemeenlyk tuſſchen twee opperbevelhebberen ontſtaat, die eene gelyke macht hebben, voornamentlyk als zy twee byzondere volkeren gebieden, ſtondt de keizer toe, dat de graaf van Surrey *, zeevoogdt over de Engelſche vloot, het ook over de zyne zou zyn. De volmacht, welke hy hem ten dien einde gaf, was in deze woorden vervat:

* oudſte zoon van den hertog van Nortfolk.

Volmacht door *Karel* den V aan den Engelſchen zeevoogdt gegeven, aan welken hy wil dat de Spaanſche bevelhebbers zullen gehoorzamen.

Karel *de V, door Gods genade verkoren Roomſch keizer, altydt vermeerderaar, koning van Duitſchlandt, van Spanje, der twee Sicilien, van Jeruzalem, van Hungarie, Dalmatië, Kroatië, enz. aartshertog van Ooſtenryk, hertog van Burgundië en Brabandt, graaf van Habsburg, Vlaanderen en van Tirol, enz. enz. enz. Naardien de allerdoorluchtigſte en vermogendſte vorſt* Henrik *de VIII, koning van Engelandt en Vrankryk, onze zeer beminde broeder, oom en bondgenoot, borge van de vredensverbonden, welke wy gemaakt hebben met den koning* François, *verplicht is geweeſt hem den oorlog te verklaren, als aan een overtreder der zelven, en zich by ons heeft gevoegt tegen dezen gemenen vyandt, zo hebben wy dienſtig geoordeelt te zyn, onze legers een hoofdt aan te bevelen, gelyk onze perſonen eenen zelven geeſt en een zelve belang hebben. Het is daarom, dat wy, willende in zee zenden eene vloot, gelyk met die van onzen zeer geliefden oom, den koning van Engelandt, wy geen anderen algemenen oppergezaghebber hebben willen verkiezen dan den zynen, den grave van Survey, onzen zeer geliefden zone, ridder der orde van de Kouſſebandt, zeevoogdt van Engelandt, Walles, Ierlandt, Normandië en Guienne; waar toe wy bewogen zyn niet alleen door redenen van voorzichtigheit, en om den nayver te beletten, die 'er tuſſchen twee zeevoogden zou kunnen ontſtaan; maar ook door de kenniſſe, welke wy hebben van de ervarenheit en van de dapperheit van dien braven zeeheldt, aan wien wy nog groter bedieningen zouden opdragen. Wy verklaren dan door dezes, dat wy willen, dat alle bevelhebbers, en anderen, die op onze ſchepen zyn, van welken ſtaat zy ook mogen wezen, hem zullen gehoorzamen. Ook geven wy hem het vermogen om te ſtraffen of beloningen uit te delen naar de verdienſten van iedereen; den eertytel van ridder op te dragen, of eenig ander eerteken, naar hy oorbaar zal vinden, aan die genen, de welke hunne dapperheit zullen betonen; en in het tegendeel te ſtraffen die genen, die zich van hunnen plicht niet naar behoren zullen kwyten. Voor het overige vertrouwen wy op de zorgen van zulk een ervaren oppergezaghebber, overtuigt zynde, dat hy niets zal ondernemen, dan het gene ten beſte van de gemene zake, en ten luiſter van onze waardigheit zal verſtrekken. Het is daarom, dat wy wel uitdrukkelyk bevelen aan alle die genen, die een ampt op onze vloot en in onze zeemacht bekleeden, vryheeren en edellieden, kapiteinen en luitenants, ſoldaten en matrozen, den grave van Surrey voor admiraal en algemeen hoofdt te erkennen, hem in alle gelegenheden by te ſtaan, en hem te gehoorzamen in alles, dat hy hen zal bevelen, op verbeurte van geſtraft te worden als wederſpannigen tegen de bevelen van hunnen opperbevelhebber en de onze. Ter verzekering van welk alles wy dit met onze handt hebben ondertekent, en daar ons zegel aan doen hangen. Gegeven te Londen den 8 Juny in het jaar 1522, het derde onzer keizerlyke regeringe, en het zevende der andere.* Deze brieven waren, behalven den keizer, getekent door zynen geheimſchryver van ſtaat. 1522.

Landingen der Engelſchen in Normandië en Bretagne.

De graaf van Surrey aan den keizer willende betonen, dat hy waardig was de eer, welke hy hem bewees, vertrok op den 13 Juny met twee vloten uit de Engelſche zeehavens, en kwam ten anker op de kuſten van Normandië, regt tegen over Cherbourgh. Hy deedt daar eenige benden ontſchepen, trok landwaarts in, alwaar hy het landt verwoeſtte, doch de geeſtelyke gebouwen verſchonende, en kwam weder te Portlandt, na de vyanden een ſchrik aangejaagt te hebben. Weinige dagen daar na ging hy weder onder zeil, en kwam landen digt by Morlais in Bretagne. Hy zette zyn leger aan landt, het welk beſtondt uit zeven duizend mannen, en trok regt op de ſtadt aan. Op dit oogenblik vloog een kanonkogel, uit de ſchepen geſchoten, het zy by geval, het zy door de kunſt van den konſtapel, zo gelukkig, dat hy de klinkdeur vermorſelde. De Engelſchen wierpen zich aanſtonts door deze opening in de plaats. Die de eerſte indrongen openden de poorten aan de anderen. De ſtadt wierdt geplundert, en, de brandt daar in geſtoken zynde, weder verlaten, gaande de Engelſchen weder ſcheep met een ryken buit. De Franſche vloot, ſterk zeventig ſchepen, bleef aan de kuſten leggen, durvende zich niet van daar begeven. De graaf van Surrey ging hen opzoeken, en ſtak vele van hunne ſchepen in brandt. De zorg van het overige

Juny.

July.

1522. rige liet hy zynen onderzeevoogdt over, met welken hy de vloot verdeelde. Hy vereerde met de ridderlyke waardigheit de genen, die zich in deze laatſte onderneminge hadden doen uitmunten, en kwam met eere beladen te Sauthampton te rug, alwaar de keizer hem verwachtte om naar Spanje over te ſteken. *Surrey* geleidde hem derwaarts, en hy landde aldaar aan den 16 July.

Mezeray.

Karel de V ſtilt de beroerten van Caſtilië.

** Santa Junta. Zie boven.*

De tegenwoordigheit van dezen vorſt vernietigde wel haaſt het overſchot van de het zogenoemde heilige verbondt*. Hy ſtrafte de genen, die hy het ſchuldigſt vondt, verleende vergiffenis aan anderen, en deelde vergeldingen uit aan de genen, die hem wel gedient hadden. Hy vergat *Ferdinand* van Arragon niet, de welke de kronen van Arragon en Caſtilië geweigert hadt, welke de zamenverbondenen hem hadden aangeboden, nevens het huwelyk van de koninginne moeder des keizers. Hy bewees hem duizend beleefdheden, en hem inderdaadt eene koninginne waardig oordelende, bezorgde hy hem het huwelyk van *Germaine van Foix*, weduwe van koning *Ferdinand*, zynen grootvader.

Mezeray. M. Herbert.

De beroerten van Caſtilië geſtilt zynde, deedt de keizer zyn leger trekken naar den kant van Fontarabië, het welk hy belegerde; doch genoodzaakt was weinige dagen daar na daar voor weder op te breken. Het allergrootſte geweldt moeſt men doen naar de zyde der Nederlanden. De keizer hadt den grave van Buren, die landvoogdt van de zelve was, bevolen een aanzienlyk leger byeen te brengen, om met de Engelſchen te gelyk te werken; en de graaf van Surrey hadt bevel om op zyne wederkomſt uit Spanje de Engelſche benden derwaarts, en over de zelve het gebiedt te voeren. Voor deze onderneminge gebeurden 'er verſcheide ſchermutſelingen tuſſchen de bezettingen der grensſteden: die van Calais en van Guines van den eenen kant tegen die van Ardres en van Boulogne aan den anderen. Men verhaalt, dat in een dezer ſchermutſelingen eene party van drie honderd paarden van de bezettinge van Ardres, zich in eene hinderlage gelegt hebbende digt by Guines, een hoop afzondt tot aan de ſtormpalen toe. Acht boogſchutters kwamen uit, en ſtelden zich tegen deze ſtropers voor eenigen tydt. Men zondt vervolgens nog twaalf gewapende edellieden om hen te ondersteunen. De vyanden vielen toen uit hunne hinderlage, en wierpen zich op de Engelſchen: doch deze, hoe ongelyk ook in getal, mengden zich met geweldt onder de Franſchen, van welke zy eenige doodden, en een groot getal kwetſten: zo dat zy de zelve op de vlucht ſloegen, en hen dwongen zich naar Ardres te begeven, na zeer vele van de hunnen verloren te hebben.

M. Herbert. Henrik de VIII maakt eene opteling der inwoonderen en goederen van zyn koninkryk.

** Commiſſariſſen.*

De koning wilde verzekert zyn wegens de machten van zyn koninkryk voor dat hy wervingen liet doen. Hy deedt ten dien einde eene algemene monſtering van alle zyne onderdanen, zo wel in de ſteden, als op het platte landt. Hy belaſtte, dat alle jonge lieden van zeſtien jaren, en daar boven, zich met hunne wapenen zouden laten vinden op die plaatſen, die hen door zyne gevolmachtigden * zouden worden aangewezen; dat zy aldaar zouden opgeven hunne namen, de plaats hunner woninge, den naam van hunnen landheer, dien van hunnen dorppriester, de verklaring van zyne goederen, en van die der andere geeſtelyken; voorts het getal der vremdelingen, die onder hen waren, nevens den ſtaat der goederen, welke zy bezaten, waar van door deze gevolmachtigden eene nette lyſt zou gemaakt worden. Dit wierdt uitgevoert, en de koning zag met genoegen, dat zyn koninkryk ryker was en meer bevolkt, dan het ſedert vele eeuwen geweeſt was. Deze omſchryving diende hem om een genoegzaam middel op te maken tot onderhoudt van zyne land-en zeemacht. Hy nam eerſt eene ſomme van twintig duizend ponden ſterlings te leen op van de ſtadt Londen, en voorts nog verſcheide andere ſommen van vele byzondere lieden, wier rykdommen hy wiſt, aan welke hy zyne ſchuldbrieven * gaf, met het geheim zegel bezegelt. Wanneer dit nu nog niet toereikte om de onkoſten van den oorlog goed te maken, eiſchte hy een onderſtandt van een tiende van de inkomſten der wereldlyken, en een vierde van die der geeſtelyken, alleen voor een jaar; verwachtende de zitting van het Parlement, het welk hy, naar hy zeide, voornemens was in het volgende jaar te beroepen. Deze ſchatting veroorzaakte eenige morring: doch de zelve wierdt eindelyk ingevordert, op de vrywillige ſchatting der geveren, die zich zelf op prys ſtelden.

1522.

* *Obligations.*

Schatting gelegt op het volk en de geeſtelyken.

De geldmiddelen dusverzekert zynde, verhaaſtte de koning het zenden der benden, welke hy voornemens was te voegen by het leger van den keizer, het welk de graaf van Buren in Vlaanderen geboodt. Hy liet de zelve inſchepen, onder het bevel van den grave van Surrey †, onlangs uit Spanje wedergekomen. Zy landden gelukkiglyk; en de ontſcheping gedaan zynde, voegden de twee legers zich byeen tuſſchen Ardres en St. Omer. Zy plunderden en verbrandden alle de dorpen, en legerden zich voor Heſdin. Zy maakten te zamen vyf en dertig duizend mannen uit: doch daar was in de plaats eene ſterke bezetting, en de heer van Biez, ſtadvoogdt van de zelve, was een der dapperſte krygsmannen van zynen tydt. Voor het overige was het jaargetyde al ver verlopen. Het was in het begin van een natten herfſt; en de gedurige regen, in een kleiachtig en moeraſſig landt, verhinderde den ſoldaat geweldig: zo dat 'er eene ziekte in het leger kwam. Men maakte zich echter meeſter van de ſtadt, doch het kaſteel hieldt het uit; en terwyl het leger dagelyks afnam, was men genoodzaakt het beleg daar van op te breken. De opperbevelhebbers trokken met hun leger naar den kant van Dourlens, het welk zy innamen, en het welk zy met de rondom leggende dorpen verbrandden. Na deze verrechtingen, de welke van geen groot belang waren, ſcheidden de legers van een, het niet langer in het veldt kunnende houden. De graaf van Buren liet zyne manſchap de winterkwartieren betrekken in de Vlaamſche ſteden; en de graaf van Surrey, na nog eenige kleine plaatsies verbrand te hebben, uit welke men op de grenzen van Calais ſtroopte, ſcheepte zich met zyn leger wederom in, en keerde naar Engelandt. Ter zelver tydt zondt de koning *Thomas Boulen* en *Richard Samſon* in gezantſchap aan den keizer, die gedurig in Spanje was. Het was om maatregelen te beramen tot den aanſtaanden veldtocht.

20 Auguſty. *M. Herbert.* Inſcheping der Engelſche benden.

† *Mezeray.* zegt, dat het de hertog van Suffolk was.

Gedurende dat de Chriſten vorſten malkander beoorloogden, viel *Solyman*, zich van deze gunſtige gelegenheit bedienende, aan op de ridders van Rhodus. Deze Sultan, yverig voor zynen godsdienſt, bezorgde met al zyne macht des zelfs voortgang. Hy hadt Belgrado op den koning van Hungarie gewonnen, om zich den doortocht over den Donauw te openen, om Europa te verwoeſten. Hy beſloot, Rhodus in het volgende jaar te belegeren, om de Chriſtenen uit Aſië te verdryven, en om voor zyne vloten de vaart in de Middelandſche zee te verzekeren. Men zegt, dat

Solyman belegert Rhodus. *Thuanus. Mezeray. M. Herbert.*

Universitäts- und Landesbibliothek Düsseldorf

1522. dat *Selim* voor zyne doodt hem vermaand hadde den hoon te wreken, de welke zynen grootvader, *Mahometh* den II, was aangedaan, wiens leger, door zynen Vizier beſtiert, geſlagen was door de ridders van S. Jan, en gedwongen dat eilandt te verlaten, na voor de, hoofdſtadt twee duizend mannen verloren te hebben. *Selim* hadt voorgenomen, dezen hoon zelf te wreken: doch de doodt hem verraſcht hebbende in het midden zyner toebereidſelen tot deze onderneminge, liet hy de uitvoering daar van aan *Solyman* over. Deze laatſte kweet zich daar van met des te meer eere voor de Turken, als ſchaamte voor de Chriſtenen, wier verdeeldheden de overwinningen dezer ongelovigen begunſtigden. Hunne vloot kwam ankeren voor Rhodus den 24 Juny, op den dag van den H. *Johannes*, beſchermheer * der ridders; een dag, door de Turken met voorbedacht gekozen, om met te meer fierheit op de Chriſtenen, welke zy kwamen aantaſten, aan te vallen. *Solyman* kwam eerſt een maandt daar na met het overige van het leger aan.

* Patroon.

Uitkomſt der belegering van Rhodus.

De belegering van deze ſtadt duurde tot Kersdag. Zy wierdt door de Turken voortgezet met alle woede van eene woeſte en dappere natie, opgevoed in den haat tegen het Chriſtendom; inzonderheit onverzoenelyke vyanden van de ridders van Rhodus, en hunnen keizer aan het hoofdt hebbende. De ridders verweerden zich met de zelve dapperheit: maar de doodt, de ziektens, de kwetzuren, de vermoeidheit putten eindelyk hunne krachten uit, en verminderden dagelyks hun getal: doch des niettegenſtaande was niets bekwaam hunnen moedt ter neder te vellen, en indien zy niet waren verraden geworden door eenen der hunnen, mogelyk hadden zy gezegepraalt over alle de razerny en alle de kracht van een leger van twee maal honderd duizend mannen. *Solyman*, wanhopig om dat hy een tegenſtandt vondt, die alle zyne aanvallen vruchteloos maakte, en vrezende, dat de winter zyn leger ten eenemale zou doen wegſmelten, wilde de belegering opbreken, wanneer hy onderrecht wierdt, zyne batteryen te veranderen, en de plaats aan te taſten aan een kant, die men niet hadt kunnen verſterken. Dit berecht wierdt hem gegeven door den kancelier van de orde, *Andries d'Amarat*, een Portugees, vertoornt over dat *Philips van Villiers van l'Iſle Adam*, van de Franſche natie, voor hem geſtelt was in het ampt van grootmeeſter. Een ſchrikkelyk voorbeeldt van nayver en van ſtaatzucht, de welke niet luiſtert noch naar de reden van de nature, noch naar die van gewiſſe en van eere. Een Joodſch geneesmeeſter was de overbrenger van dit berecht. Het verraadt wierdt ontdekt, en *Amarat* wierdt onthoofd op den 30 October: doch het kwaadt lag 'er toe; de Turken hadden zich van het berecht bedient, en zich meeſter gemaakt van alle de buitenwerken. De belegering duurde echter nog twee maanden. Mogelyk dat de vyanden genoodzaakt zouden geweeſt zyn af te wyken, ten ware den belegerden geen buskruidt hadt ontbroken. Daarenboven waren alle de werklieden en ſchansgravers of dood, of zieltogende. De ridders zelf, met alle hunne dapperheit gebragt tot een klein getal, hadden geen hope dan in eene doodt, overeenkomende met hunne belofte, en met de achtinge, welke zy zich verkregen hadden. Niettegenſtaande dezen ſlechten ſtaat der belegerden boodt *Solyman* hen goede voorwaarden aan, indien zy zich wilden overgeven. Hy ſtondt hen toe uit te trekken met al het gene zy zouden kunnen mede nemen, en hunne galeien en ſchepen wegvoeren, die in de haven waren. Op deze wyze wilde deze Sultan, meer geraakt door hunne dapperheit dan door de doodt van veertig duizend menſchen, welke hy in deze belegering verloren hadt, liever zyne achting voor hunnen moedt betonen, dan aan zyne wraak voldoen; en hy maakte daar door zyne overwinning doorluchtig, zo wel onder de Chriſtenen, als onder de Turken.

Verraadt van den kancelier der ridderorde.

Verdrag van overgave der ſtadt.

1522.

De ridders vertrekken naar Kandië.

Hy deedt 'er zyne intrede op Kersdag, en kwam heiliglyk na het verdrag, dat hy hen hadt toegeſtaan. De ridders vertrokken met hunnen grootmeeſter naar Kandië, alwaar zy het overige van den winter bleven. Van daar gingen zy over naar Sicilië; van waar zy naar Rome gingen, en zich eindelyk op het eilandt Maltha nederzetten, het welk hen de keizer, op het verzoek van den paus, vereerde, en alwaar zy nog tegenwoordig hunne oude achting verdedigen. Zy hadden het eilandt Rhodus twee honderd en veertien jaren bezeten door de verovering, welke zy daar van op de Saracenen gedaan hadden op den 15 Auguſty van het jaar 1309, onder het beleidt van *Foulques van Villaret*, hunnen grootmeeſter, die een Franſchman was: zo dat dit eilandt, verovert door de dapperheit van een Franſch legerhoofdt, verloren wierdt, niettegenſtaande de manhaftige verdediging, onder een opperhoofdt van de zelve natie. Dit eilandt is een der vermakelykſte en allerberoemdſte van klein-Aſië, om welke reden het den naam van Rhodes *, of Rhodus, verdient heeft, als of het onder alle de eilanden het voornaamſte was, gelyk de roos de voornaamſte is van alle de bloemen. Het was ook daarom, dat de Heidenen het aan de zonne hadden toegewyd, ter eere van welke zy aan den mondt der haven opgerecht hadden het befaamde kopere zonnebeeldt †, van zeventig ellebogen ‡ hoog, het welk een der zeven wonderen der wereldt was, en het werk van *Chares*, leerling van *Lyſippus*. Dit eilandt, vyftig mylen in zyne rondte begrypende, behoort tot het oude Karië. Het heeft Conſtantinopel ten Noorden, van waar het meer dan twee honderd mylen afgelegen is, en Egypten ten Zuiden, aan het welke het nader legt, zynde daar van alleen door eene kleine overvaart der zee afgeſcheiden. Het heeft veel van zynen luiſter verloren ſedert de Turken daar meeſters van geweeſt zyn.

En daar na naar Maltha.

Beſchryving van het eilandt Rhodus.

* Een Griekſch woordt, dat eene roze betekent.

† *Coloſſus.*

‡ eene maat van anderhalve voet.

Het verlies van Rhodus maakte paus *Adrianus* verbaaſt, en deedt hem de Chriſten vorſten aanmoedigen om zich zamen te vereenigen tegen *Solyman*, voor dat hy dieper in Europa indrong. Doch de koning van Vrankryk nergens in willende bewilligen dan in een zeer korten ſtilſtandt van wapenen, deden de vermaningen van den paus geen uitwerking. Hy was daar vertoornt over, en werkte zo veel uit, dat hy de Venetianen van het verbondt met *François* den I aftrok, die aldus beſtreden wierdt door ganſch Italië, gevoegt by den keizer en den koning van Engelandt. Hy liet des niettegenſtaande zyne gedachten gaan op het herwinnen van het Milanees, daar hy den admiraal *Bonnivet* met een leger naar toe zondt. Hy was voornemens zelf met zyne grootſte krygsmacht derwaarts te trekken; maar hy wierdt tegengehouden door de ongeruſtheit, welke de zamenzwering van den konneſtabel van Bourbon hem gaf, de welke in dezen tydt ontdekt wierdt.

Mezeray. M. Herbert.

De paus trekt de Venetianen af van het verbondt met *François* den I.

Sedert langen tydt hadt de konneſtabel overhoop gelegen met de hertoginne (a) van Angoulême,

(a) Het graafſchap van Angoulême was tot een hertogdom verheven by de komſte van *François* den I tot de kroon.

1522. De onluſten van den konneſtabel van Bourbon en de hertoginne van Angoulême, moeder van *François* den I, nadeelig aan Vrankryk.

goulême, moeder des konings, die hem zeer haatte, maar men zeide om dat zy zich door hem niet hadt kunnen doen beminnen. Eenigen zeggen, dat de koning hem hadt voorgeſlagen met haar te trouwen, en dat hy, gebelgt over zyne weigering, verſelt met eenige beledigende woorden rakende de eere zyner moeder, hy hem een kinnebaksſlag hadt gegeven; het welk echter niet zeer waarſchynlyk is: doch het is zeker, dat de hertogin zich door den konneſtabel veracht ziende, voor wien zy liefde hadt opgevat, deze liefde in razerny veranderde, en zynde trotſch en wraakzuchtig, zy geen ruſt hadt voor dat zy hem tot eene wanhoop hadt gebragt, welke Vrankryk duur te ſtaan kwam. Zy veroorzaakte, dat men den hertog van Alençon boven hem ſtelde in het bevel over het leger, waar van zy de voorhoede aan dezen laatſten deedt geven, ten nadeele van het recht, aan het ampt van konneſtabel verknocht. Daarenboven was zy de oorzaak, dat men hem niet toezondt het onderſtandt, het welk hy benodigt was, wanneer hy het bevel hadt over de legers in Italië; en zy bragt zyn gedult ten einde, hem berokkenende een pleitgeding wegens het hertogdom van Bourbon. Zy eiſchte dit hertogdom, als erfgename van *Suſanna*, dochter van *Petrus*, hertog van Burgundië, de welke gevolgt was op *Karel*, zynen vader, die eene zuſter hadt, genaamt *Margareta*, hertogin van Savoie, en moeder van de hertoginne van Angoulême. De konneſtabel in het tegendeel wendde voor, dat het hertogdom van Bourbon een mannelyk leen was, het welk hem toekwam als erfgenaam van het huis van Bourbon, voor zodanig erkent door het huwelyksverdrag met *Suſanna*, het welk koning *Lodewyk* de XII hadt ondertekent, nevens alle de prinſſen van den bloede; van de andere zyde voorzien met alle de rechten van de overledene princeſſe, zyne gemalinne, door haar aan hem overgedragen. De Franſche geſchiedenisſchryvers zeggen, dat de eiſchen van den konneſtabel wel gegrond waren, maar dat het gezag der hertoginne, en de onrechtvaardigheit van den kancelier, die zich aan haar ten eenemaal hadt overgegeven, het boven het goede recht overhaalden.

Wanhoop van den konneſtabel, die met den keizer een verdrag aangaat.

Wat 'er van zy, de konneſtabel, die al zyn goedt verloor, zyn geding verliezende, liet zich overreden door *Adriaan van Beaurein van Croy*, van wegens den keizer, en door den ridder *Knigt*, van wegens den koning van Engelandt, van zich te werpen in de armen hunner meeſters, om zich te wreken over alle de onwaardigheden, welke men hem hadt aangedaan. *Johannes Rouſſel*, als een koopman verkleed, kwam uit Vlaanderen te Parys, afgezonden door deze twee ſtaatsbedienaren, en het verdrag wierdt eindelyk geſloten; de koning van Engelandt, gelovende zulks te mogen doen naar het voorbeeldt van den koning van Vrankryk, die de wederſpannigheit van *Richard van Poole* en andere Engelſche vluchtelingen onderſteunde. Het verbondt behelſde: „ I. Dat „ de konneſtabel zou trouwen met *Eleonora*, zuſ„ ter van den keizer, en weduwe van *Emanuel*, „ koning van Portugal. II. Dat het koninkryk „ van Vrankryk zou worden verdeelt, en dat de „ konneſtabel daar een gedeelte van zou hebben, „ zo haaſt als *François* de I zou onttroont zyn. „ Dat hy dan geſtelt zou worden in het bezit van „ Provence, waar van *Renatus*, hertog van „ Lotharingen, het recht hadt afgeſtaan, „ het welk hy daar op hadt, aan de moeder van „ *Suſanna*, die het van haar kant by uiterſte wil„ le hadt overgedragen aan den konneſtabel, „ haren man. III. Dat de keizer zou hebben „ Burgundië (a) en Artois, nevens het geruſte be„ zit van het hertogdom van Milaan, en de ko„ ning van Engelandt Normandië en Gui„ enne.

May 1523.

Zyn verdrag met *Karel* den V.

1523.

François de I, zynde onderrecht van dezen handel door *d' Argouges* en *Matignon*, kwam den konneſtabel zien, die toen te Moulins was, de hoofdſtadt van het Bourbonneeſche, om hem daar over aan te ſpreken: doch hy kon hem niet verplichten de zamenzwering te ontdekken. Hy veinſde echter voldaan te zyn, en verliet hem, doende wachters by hem blyven, om zich van zyn perſoon te verzekeren. Anderen zeggen, dat hy hem belaſtte, hem naar Lion te volgen, hebbende hem niet durven vaſt houden, om dat hy het volk en den adel vreeſde, de welke den konneſtabel zeer beminden: maar dat hy zich, in plaats van te gehoorzamen, hadt begeven naar een zyner landgoederen *, alwaar zyne ſchatten waren. Dat hy het van daar by nacht ontſnapt was, op het bericht, dat hy hadt, dat de koning vier duizend mannen afzondt om hem te vangen. Alle komen zy daar in overeen, dat hy het ontvluchtte, na zich vermomt te hebben, niemandt met zich medenemende dan alleen zynen ſtalmeeſter, genaamt *Pomperan*; dat hy het Franſche Comté doorreiſde, en van daar in Duitſchlandt, en voorts te Trente kwam, zich eindelyk naar Genua begevende, om te ſpreken met die genen, welke de keizer daar gezonden hadt. Wy zullen eerlang de uitkomſt van deze zamenzweringe in Italie zien, alwaar de zelve dodelyk is geweeſt aan den koning van Vrankryk en aan den konneſtabel zelve.

François de I tracht hem weder te winnen. *Mezeray.*

Vlucht van den konneſtabel.

* te Chanteller.

Ondertuſſchen vervaardigde zich alles in Duitſchlandt en in Engelandt om Vrankryk te beoorlogen. Daar wierdt in Duitſchlandt een Ryksdag gehouden te Neurenberg, onder het beleidt van *Ferdinand*, de welke op den zelven voorzat in den name van keizer *Karel* den V, zynen broeder. Hy trachtte daar beſluiten tegen den Turk te doen nemen, op dat de keizer zyne benden, de welke hy in Vlaanderen hadt, in Spanje en in Italië tegen Vrankryk zou kunnen gebruiken, terwyl dat Duitſchlandt hem eene genoegzame krygsmacht zou beſchikken om zich te ſtellen tegen de ongelovigen. De koning van Engelandt beriep van zyn kant het Parlement, om van het zelve te verkrygen een onderſtandt, geëvenaart naar de onkoſten des oorlogs, welken hy met den keizer ondernam, om aldus de oude rechten van zyne krone op Guienne en op Normandië te handhaven.

Sleidanus M. Herbert. Mezeray.

Beroeping van een Rykadag te Neurenberg.

De Ryksſtanden waren nog meer gemoeit met de zaken van den Godsdienſt dan met die van den oorlog. De paus zondt aan zynen afgezant volmacht, om aldaar de verbanning van *Luther*, en van die genen, die hem aanhingen, te bevorderen. Hy voegde daar by, dat hy voornemens was alle misbruiken te verbeteren, die in de Roomſche kerke ingeſlopen waren, zelfs tot den H. ſtoel toe, en de welke tot alle deze zaken aanleiding gegeven hadden. Eene zo openhertige verklaring behaagde den kardinalen niet. Zy vermeerderde in het tegendeel den yver der hervormers, de welke reets vorſten aan hun hoofdt hadden: zo dat zy den Ryksſtanden eene lyſt van een groot getal dwalingen aanboden, welke zy tot het getal van honderd deden opklimmen. Het

(a) *M. Varillas* zegt, dat Burgundië in een koninkryk moeſt verandert worden, en aan den konneſtabel worden ingeruimt met de provinciën van Beaujolois, Foret, Auvergne, het Bourbonneeſche en la Marche.

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

1523. is daarom, dat zy de zelve noemden de honderd dwalingen, of de honderd bezwaarniſſen †, welke zy wilden afgedaan hebben.

† *Centum gravamina.*

De Proteſtanten geven een geſchrift over van de honderd bezwaarpunten, of misbruiken, van welke zy verbetering vorderen.

De zeven eerſte betroffen het onthouden van vleeſch, en verbodt van het huwelyk, in gevallen, van welke de Goddelyke wet gene melding maakte: uitgevondene leerſtukken, zeiden zy, om plaats te geven aan de toelatingen, met welke de paus en zyne bedienden zich verrykten. In deze zeven artykelen begrepen zy ook den aflaatkraam, tonende de gevaarlyke gevolgen, die daar uit ontſtonden, en het kwaad gebruik, het welk het Roomſche hof van dit geldt maakte; daar zy byvoegden de bygelovige ſermoenen der monniken, die de zelve van karſpel tot karſpel te koop veilden, en die aan de genen, die eene S. *Valentina*, of eenen S. *Huibert* eerbiedigheit bewezen, beloofden de bevryding van hunne kwalen, behoudens dat zy beloften en offerhanden deden aan de zogenoemde heilige overblyfſelen van die ſinten en ſintinnen. De andere ſtukken behelſden de macht, door den paus, door zyne afgezanten, en door alle andere geeſtelyken zich aangematigt niet alleen in het rechtsgebiedt der overheden; maar ook aangaande de begevinge der kerkelyke ampten. Zy beſchuldigden hen, zich die macht aangematigt te hebben ten nadeele der overheden, en de kerkelyke ampten gegeven te hebben aan onwaardige perſonen, die geen zorg droegen noch voor de herſtellinge der tucht, noch voor de onderwyzinge van het volk. Zy deden de zelve klagt ten aanzien der kanunnikdyen. Zy morden ook over de afkneveling van het eerſte jaar inkomen der geeſtelyke ampten *, en andere ſchattingen van het hof van Rome. Voorts gingen zy over tot de ergerniſſe, welke het ſchandelyk leven der prieſteren gaf, de welke zich den wereldlyken arm onttrokken hadden. Zy klaagden over het misbruik der verbanningen, en over dat der menigvuldige feeſtdagen. Zy beklaagden zich ook over de geweldige middelen, met welke de ridders der Duitſche orde verſcheide goederen aan zich trokken, onder welke waren, die wereldlyken toebehoorden. Zy ſchilderden de gierigheit der biſſchoppen naar het leven af, die de kerkelyke waardigheden verkochten; waar door wierdt veroorzaakt, dat de dorppriesters de Sakramenten voor geldt uitdeelden. Zy kantten zich tegen het dopen der klokken, om die zelve reden, te weten om geldt te maken, gedaan wordende; tegen de feeſtdagen der nieuw-verklaarde Heiligen; tegen de omkoping der geeſtelyke rechters; tegen hunne geweldadige bezittingen, afperſſingen, onrechtmatigheden, enz. Zy vertoonden de ſchandelyke vryheit, welke de biſſchoppen den monniken en wereldlyken toeſtonden, om byzitten te houden; de knevelaryen hunner officialen, en de bedriegeryen hunner pleitbezorgers en voorſpraken. Zy beklaagden zich over de ſtrengheit, welke de geeſtelyken gebruikten tegen de geringe lieden ten platten lande in het ophalen van hunne jaargelden en hunne tienden; de gierigheit der dorppriesters, die hunne onderpapen aanzetten om Simonie met de heilige dingen te plegen, om te hebben waar van zy leefden, en de ongebondenheit der prieſters, die zich, even als wereldlyken, lieten vinden op balen, en zich vermomden. Zy klaagden verder, dat de biechtvaders de kinderen van de nalatenſchap hunner vaderen beroofden, doende zich in de uiterſte willen tot erfgenamen aanſtellen; over de hovaardy en welluſt der bedelmonniken, die ſedert korten tydt drie kardinaalshoeden aan de algemene overſten hunner orde beſchikt hadden. Zy veroordeelden insgelyks de macht, welke zich de afgezanten van den paus aanmatigden, niet alleen om onechte kinderen te wettigen, maar zelfs om deze macht mede te delen aan de vorſten, die de zelve in het werk ſtelden, ten nadeele van de ruſt der geſlachten. Zy eindigden met te vertonen, dat deze klagten reets gedaan waren op den Ryksdag te Worms, alwaar de keizer was tegenwoordig geweeſt: doch dat men geen hulpmiddel daar tegen hadt uitgevonden; het welk hen verplichtte om de zelve nu te herhalen, en zich by den paus zelve aan te geven, ten einde zyne Heiligheit werken mogt tot de verbetering van zo vele misbruiken. Dat 'er nog veel meer andere, niet min onverdragelyk dan de opgetelde, waren; maar dat zy hoopten, dat de verbetering van deze den weg zou banen tot de verbetering van de andere. Dat dit verzoek gedaan wierdt door alle de wereldlyken, van die genen af, die de hoogſte waardigheden bezaten, tot aan den geringſten onder het volk, alzo allen daar belang by hadden. Zy betuigden vervolgens, dat byaldien men deze misbruiken niet ſpoedig hervormde, zy zelf daar in zouden voorzien door krachtige en wettige middelen. Zy deden deze punten drukken; en *Luther*, daar door ſtouter wordende, zette de begonne hervorming met yver voort, zo in de uiterlyke plegtigheden van den kerkdienſt, als in de artykelen van het gelove. 1523.

* Annaten.

Terwyl *Ferdinand* met deze verſchillen op den Ryksdag te Neurenberg belemmert was liet de koning van Engelandt zyn Parlement vergaderen. Het kwam te Londen byeen in het Dominikaner klooſter; en de eerſte zaak, die men daar in voorſtelde, was een onderſtandt, het welk de koning benodigt was om te onderhouden het verbondt, dat hy met den keizer gemaakt hadt. De kardinaal *Wolſey* hadt hem geraden met de geeſtelykheit te beginnen, om dat hy hoopte daar door gemakkelyker tot zyn oogmerk te komen dan by het volk. *Warham*, aartsbiſſchop van Kantelberg, beriep de zelve dan op het bevel des konings: doch de kardinaal verplichtte den koning zyn bevel te herroepen, en met toeſtemminge van dezen vorſt vernietigde hy de zamenkomſt, uit krachte van zyn vermogen als pauſſelyk afgezant. Hy zondt vervolgens laſt aan den biſſchop van Londen om de geeſtelykheit te doen vergaderen te Weſtmunſter. Hy begaf zich derwaarts op den dag, tot de vergadering beraamt, en opende de zelve. Hy vertoonde *de verplichtingen, welke de Engelſche kerk hadt aan de wakkerheit en de Godvrucht van den koning. Dat hy door zyne wakkerheit den heiligen ſtoel hadt verdedigt tegen de onderdrukkinge der Franſchen, en door zyne Godvrucht geſtreden voor de leerſtukken des geloofs tegen de nieuwigheden van* Luther. Vervolgens zeide hy, *Dat de koning wegens zyn verbondt met den keizer noodzakelyk met geldt moeſt ondersteunt worden, hebbende hy het zelve alleen aangegaan om Engelandt te bevryden van een inval, met welken Vrankryk het zelve dreigde.* Hy vervolgde, *Dat de koning in deze gelegenheit byzondere blyken verhoopte van de genegenheit der geeſtelyken van zyn koninkryk; en dat, gelyk de voorſpoedt der zelven groter was onder zyne regeringe dan onder eenige voorgaande, hy ook geloofde, dat zy meer voor hem zouden doen, dan hunne voorzaten gedaan hadden voor zyne voorouderen.* Hy beſloot met van hen te eiſchen een half jaar inkomen van hunne goederen. Dit wierdt tegengeſproken, en de gehele geeſtelykheit ſcheen daar zeer over te onvrede. Doch de vrees, welke oorzaak was geweeſt van het afwezen van eenigen, veroorzaakte daar-

April 1523. *M. Herbert. M. Burnet Hiſtorie der Reformatie.*

Beroeping der geeſtelykheit in Engelandt.

Redenvoering van den kardinaal *Wolſey* by de opening der vergadering

Zyn eiſch van eene ſchattinge op de geeſtelykheit wordt bewiſt.

Adr.ⁿ van der Werff pinx. P. a Gunst Sculps.

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

1523. daarenboven nog het ſtilzwygen van anderen. Daar was niemandt dan *Fox*, biſſchop van Wincheſter, en *Fiſher*, biſſchop van Rocheſter, die ſpraken. De eerſte haatte den kardinaal van wegens zyne ondankbaarheit, en de twede ter oorzake van zyne onrechtvaardigheden. Zy ſtelden zich derhalven beide met ernſt tegen een eiſch, de welke, naar zy zeiden, de kerkelyken in den grondt zou helpen. Nochtans kwam het gezag van *Wolſey* het te boven. Hy telde tot zyn voordeel de ſtemmen der afwezenden en dier genen, die niet ſpraken; en het beſluit wierdt gemaakt volgens het verzoek, dat hy gedaan hadt. Men verplichtte alle de Engelſche inboorlingen te betalen een half jaar inkomen van hunne geeſtelyke ampten, en de vremdelingen een geheel jaar. De betaling zo van de eenen als van de anderen moeſt gedaan worden binnen vyf jaren. *Polydorus Virgilius*, biſſchop van Worcheſter, *Petrus Carmelita*, *Eraſmus*, en eenige andere geleerden, ſchoon vremdelingen, wierden met de geborene Engelſchen gelyk geſtelt; als of de vrye wetenſchappen, en de genen, die de kennis der zelven bezaten, het burgerrecht van alle de geweſten der wereldt hadden.

Hy haalt het over boven de meerderheit der ſtemmen.

Beroeping van het Parlement.

Na dit beſluit der geeſtelykheit beriep de koning ook het Parlement. De kardinaal *Wolſey* begaf zich by de opening van het Lagerhuis in het zelve, en deedt aan de leden eene aanſpraak, byna gelyk aan die, welke hy gedaan hadt aan de vergadering der geeſtelykheit. Hy vertoonde hen de noodzakelykheit, in welke de koning zich hadt bevonden om zich met den keizer te vereenigen tegen den koning van Vrankryk, een ſchender, naar hy zeide, van een verbondt, het welk plegtiglyk was bezworen geweeſt, en om hem door dit verbondt te verplichten tot het onderhouden der tractaten, om eene algemene vrede tuſſchen alle de Chriſten vorſten te onderhouden. Hy trachtte hen aan te zetten door de verſmaadheit, welke deze ſtaatzuchtige vorſt hen aandeedt, weigerende te betalen het geldt, het welk hy belooft hadt voor de wederomgevinge van Doornik, en andere laſten, welke hy aan de Engelſche kroon ſchuldig was. Hy beſteedde eindelyk alle zyne welſprekendheit, om in hunne gemoederen te doen ontſteken een haat en nayver, en om daar in te verwekken of een gevoelen der ongelyken, of de begeerte tot eere. Hy eindigde zyne reden met te zeggen, *Dat de koning niets hadt kunnen doen, meer overeenkomende met zyne eigene waardigheit en met den roem der Engelſchen, dan zich met den keizer te verbinden tegen een trotſchen en machtigen vyandt, die ganſch Europa dreigde. Dat dit het waarachtige middel was om hem te vernederen; maar dat hy, ter uitvoeringe van eene zo grote onderneminge, legers en vloten van noden hadt, en daar toe vereiſcht wierdt eene geldſomme van acht maal honderd duizend ponden Sterlings om de zelve te onderhouden. Dat de zelve niet kon uitgevonden worden dan door eene ſchattinge van het vyfde van alle hunne goederen, i' 'n vier jaren te betalen. Dat de geeſtelykheit ten dien einde reets toegeſtaan hadt de betaling van een half jaar harer inkomſten; en dat hy wel verzekert was, dat zy geen minder yver voor het gemene beſt hadden dan de kerkelyken, doordien het belang van hunnen koophandel hen daar over nayveriger behoorde te maken.* Hy ging, deze aanſpraak gedaan hebbende uit de vergadering, en liet de zorg van het overige aan den ſpreker van het Huis over. Deze was *Thomas Morus*, wiens bekwaamheit begon uit te blinken, en zyne genegenheit ten dienſte des konings, van welken hy vervolgens ondervondt en des zelfs erkentenis, zo lang als hy hem in alles gehoorzaamde, en de wraak, wanneer hy zich ongehoorzaam betoonde.

Reedenvoering van *Wolſey* aan het Lagerhuis.

Thomas Morus, ſpreker van het Lagerhuis.

1523.

Hy hadt moeite om den eiſch der ſchattinge van den vyfden penning te doen doorgaan. Hy hervatte de voorſtelling daar van des volgenden daags, en voegde zyne redenen by die van den kardinaal: doch de leden van het Parlement hadden ook de hunne om het te beletten. Zy vertoonden, *Dat de rykdommen van het koninkryk beſtonden zo wel in landeryen en in vee, als in geldt, en in de gedurige verwiſſeling van het een met het ander. Dat de landhuurders, door deze ſchattinge uitgeput, niet zouden kunnen betalen den prys hunner landhoeven, noch de vazallen hunne honderden aan de eigenaars en meeſters dan in koorn en beeſten. Dat de ſtedelingen dan geen koophandel konden dryven by gebrek van geldt; en dat het koninkryk, zo doende, van langzamerhandt in verval zou geraken.*

Antwoordt van *Morus*.

De ſpreker antwoordde, „ Dat de ſchatting, „ die men vorderde, het koninkryk geenzins zou „ uitputten, noch het omzetten van het geldt „ beletten. Dat men het niet wegvoerde in „ vremde landen; dat het alleen van de eene „ handt in de andere overging, en dat het niet „ alleen bleef onder het zelve volk, maar daar„ enboven in de zelve huisgezinnen. Dat het „ niets anders was dan het gene men dagelykſch „ in den gemenen koophandel deedt, in welken „ de verkoper het geldt ontfing, en de koper het „ betaalde. Dat men eene ſchatting welke beſteed wierdt om de eere des volks op te hou„ den, en het welzyn der burgeren te bevorde„ ren, veel gewilliger moeſt betalen dan den prys „ der granen of der koopmanſchappen, welke men „ koopt tot onderhoudt, of voor zyn gemak. „ Dat die genen, die het geldt voor hunne koop„ manſchappen ontfingen, het zelve geruſtelyk „ in hunne huizen verwachtten, zonder zich te „ bemoeien met de bewaringe van het vaderlandt; „ in plaats dat die genen, aan welke men de „ ſchatting moeſt betalen, die men van hen vor„ derde, de betaling moeſten zoeken onder „ duizenden van gevaren, en ten koſte van hun „ bloedt, om de ruſt der anderen te verzekeren". *Belangende het gene gy my tegenwerpt*, vervolgde hy, *dat deze belaſting de armen zal uitputten, die minder geldt dan vee hebben, het is uw lieden gemakkelyk daar in te voorzien, met de zelve in het gebeel de ryken te doen dragen. Het is rechtmatig, dat deze laatſten, hebbende het voornaamſte belang by den oorlog, welken men voert voor de beſcherminge van een koninkryk, waar in zy hunne heerlykheden hebben, alle des zelfs onkoſten dragen. Al de eer zal ook op hen komen. Maar indien gy lieden zult willen, dat de armen ook daar toe betalen, vindt dan niet langer vreemd het ongemak, dat zy door deze ſchattinge lyden, alzo het zelve weder vergolden zal worden door de grote voordeelen, van voor uwlieden blootshoofds te zien verdragen alle de ſtrengheden van de koude voor eene middelmatige ſoldy. Doedt, Myne Heeren, weder herleven deze gelukkige tyden, in welke de burgers zich verdeelden in twee ordens, de welke zich onderling de handt boden. De eenen bearbeidde het landt, terwyl de anderen de wapenen opnamen, om hen te verdedigen. Byaldien de wet van het gemenebeſt waargenomen wierdt, gelyk het behoort, men zou nooit pryswaardiger zyn dan door de dienſten, welke men den vaderlande bewyſt; en wat voordeel ſteekt 'er in burgers te hebben, ryker dan andere, indien zy weigeren hunne goederen te beſteeden tot het gemene welwezen? Ik zal nu ook antwoorden op de klagte, welke gyl. gedaan hebt wegens het geldt, dat men buiten het ko-*

1523. *rinkryk zal voeren, dat daar door zal blyven, zo als gyl. zegt, uitgeput. Is het mogelyk, dat men, den oorlog in Vrankryk voerende, het zelve daar door zal verrykeren? Is dat zo, verwacht dan, dat het zelve den oorlog in uwl. landt zal overbrengen. Doch Godt geve niet, dat uwlieden eene zo dodelyke ondervinding van hunnen inval moge hebben. Geeft veel liever met blydschap een matig gedeelte uwer inkomsten, en rekent het u tot eene eere, iets toe te brengen tot onderschraginge van de waardigheit der natie. Alles ten kwaadste genomen, alle de schade, welke gyl. daar door zult lyden, is, dat gyl. met rust zult eeten het vleesch uwer kudden, en dat gy met hunne wolle zult bekleed zyn, indien uwe pachtlieden de zelve niet langer kunnen verkopen; terwyl de soldaten voor een geringen loon de ruste van uwe huisgezinnen en uwe vryheit zullen verzekeren. Doch ontrust uwl. niet over de vermindering van het geldt. Het voorbeeldt en de ondervinding van alle eeuwen moet uwl. verzekeren. Hoe meer een staat zich beweegt, hoe levendiger het des zelfs koophandel maakt. De koopman, die de uitrusting van den soldaat en van de vloot heeft bezorgt, koopt de granen en wollen van den landman; en in deze gedurige beweging bestaat de omloop van het geldt, het welk den overvloedt daar van beschaft, wel verre van dat gyl. daar van eene duurte zoudt te vrezen hebben. Voor het overige zult gyl. niet alleen deel hebben aan de openbare gerustheit, de welke onze soldaten gaan verzekeren, maar ook aan de eere, welke zy voor het gansche koninkryk gaan behalen, en aan het voordeel, het welk hen te beurt zal vallen van den buit, welken zy op de vyanden zullen behalen.*

Het Huis hier over raadt gepleegt hebbende, maakte na vele twistingen drie soorten of classen van opbrengers, naar mate van hunne goederen, welker hoogste niet hoger dan tot twee stuivers van de gulden geschat wierden. Doordien nu deze schatting niet overeenkwam met die gene, welke de kardinaal *Wolsey* geëischt hadt, was hy daar mede niet vergenoegt; en zynde voor de twede maal in het Lagerhuis verschenen, zeide hy, dat hy de redenen van hunne weigering wenschte te weten. Men antwoordde hem, dat het de gewoonte van het Huis niet was te raadplegen of te redeneren voor de getuigen. Hy vertrok met dit antwoordt, het welk zyne onvoorzichtigheit hem hadt op den hals gehaalt, en wiens bitzigheit hy moest ontveinzen. Ondertusschen, eenigen de zaak hebbende doen in overleg nemen, stondt het Huis eindelyk drie stuivers van de gulden toe, in vier jaren te betalen. Dit was al het geen hy kon verkrygen.

Wolsey eischt van het Huis der gemeente de redenen van hunne weigering.

Zy willen hem geen antwoordt geven.

Wetten gemaakt in het Parlement.

Men maakte in het zelve Parlement verscheide ordonnantiën rakende de voorrechten, den kooplieden toegestaan, en de Engelsche werklieden, ten nadeele der vremdelingen. Men droeg ook zorge voor de zekerheit der laatstgenoemden, ten einde zy, zich houdende binnen de palen, welke men hen voorschreef, niet zouden kunnen onderdrukt worden door de kwaadaardigheit of door den haat van de natie. Men beval, dat de Engelschen, in vremde koninkryken woonachtig, alwaar zy den eedt van getrouwigheit hadden afgelegt, zouden verliezen de voorrechten, den ingeborenen Engelschen toegestaan. Dat de Engelsche Consul, of de afgezant des konings, aan de kancelary zou opgeven de namen der kooplieden, die aan hun vaderlandt wilden verbonden blyven, op dat de opzichters over de tollen hen deden genieten de rechten van inboorlingschap; en dat die genen, die in het koninkryk te rug kwamen, het volkomen recht en alle de voorrechten van de natie wederom zouden genieten.

1523. Aanstelling van eene berachte vergadering van geneesheeren.

Men rechtte in dit zelve Parlement op een genootschap van geneesheeren, van het welke de beroemde Doctor *Linaker*, geneesheer des konings, de stichter was. Men hadt te voren een huis, het welk voor een school diende, en in het welke men de geneeskunde onderwees; en van dit huis maakte het Parlement een kweekschool*. De koning verleende aan de zelve by openbrieven verscheide voorrechten, de welke zyne navolgers sedert hebben bevestigt en vermeerdert. De maatschappy kreeg in het jaar 1652 een ander plaats op het einde van de Amen-straat, alwaar zy hare vergadering overbragt, na dat Doctor *Harrey* daar een prachtig huis hadt doen bouwen, en met eene fraaie boekery voorzien, nevens eene grote kamer, tot de vergaderplaats der Doctoren. Hy maakte al zyn goedt aan het genootschap, en stelde eene zekere somme vast voor de onkosten van de redenvoering en van de maaltydt, welke hy wilde dat alle jaren zou gehouden worden, ter eere der weldoenders van het genootschap. Dit gebouw wierdt in de asschе gelegt door den brandt van den jare 1666. De maatschappy deedt een ander opbouwen, zeer schoon, in Warwik-lane. Dit genootschap heeft een voorzitter, vier opzienders, en twaalf andere leden. Uit deze twaalf wordt de voorzitter gekoren, die alle jaren vernieuwt wordt. Onder de zelve zyn lieden van staat en van grote bekwaamheit, niet alleen uitmuntende in de kennisse der geneeskunde, maar daarenboven in die der scheikunde, waar van de allerfraaiste uitvindingen in Engelandt geschieden voor eenige plaats der wereldt. Wy hebben ter oorzake van de vermaardheit dezer heerlyke instellinge geoordeelt dezen kleinen uitstap te moeten doen.

* Collegie. *Chamberlain.*

Het Parlement maakte nog andere ordonnantiën. Het verboodt het gebruik der bogen en vuurroers aan die genen, die gene honderd ponden Sterlings aan inkomsten hadden. Het bepaalde de hoedanigheit der goude en zilvere geldstukken; verboodt den muntmeesters van minder gewigt te slaan dan door de wet was vast gestelt, en verklaarde voor ongangbaar alle stukken van minder stoffe.

Het stondt voorts toe, dat die genen, de welke den koning werkelyk in den oorlog dienden, hunne goederen mogten verkopen, zonder aan de wetten onderworpen te zyn, welke den anderen onderdanen van het koninkryk zyn voorgeschreven.

Het zelve herstelde ook *Henrik Stafford*, zoon van den hertog van Buckingham, in de goederen en waardigheden van zynen vader.

Het maakte daarenboven eene wet, door welke den koning macht wierdt gegeven, om door zyne openbrieven alle de vonnissen te vernietigen, uitgewezen tegen die genen, die overtuigt zouden worden van hoogverraadt, en om de erfgenamen te herstellen in de goederen van den veroordeelden, volgens zyn welgevallen.

M. Herbert. *Henrik de VIII zendt afgezanten naar Spanje.*

Terwyl het Parlement vergadert was zondt de koning den ridder *Thomas Boulen*, grootschatbewaarder, en *Richard Samson*, zynen kapellaan, in gezantschap naar Spanje aan den keizer. Zy waren gelast den koning te verontschuldigen over dat hy zo schielyk niet over zee kon komen, ter oorzake van de bezigheit, welke hem de zaken van Schotlandt gaven, en om onderzoek te doen aangaande zekere geruchten, welke 'er liepen van een vergelyk van den keizer met den koning van Vrankryk. De onlusten in Schotlandt begonden op nieuw, en de hertog van Albanië, die in Vrankryk hulp was gaan zoeken, bereidde zich tot

1523. tot zyne wederkomſte. Op de tyding, welke de koning daar van kreeg, was hy verplicht dit gezantſchap aan den keizer af te vaardigen. Hy deedt ter zelver tydt vertrekken den grave van Surrey, zeevoogdt, en die het beſtier hadt over de grenzen van het koninkryk. Hy gelaſte hem, zyne benden te voegen by die van den marquis van Dorceſter, die het bevel hadt over de benden, die naar het Ooſten van Schotlandt zouden trekken, en by die van Mylord *Dacres*, die het opzicht hadt over het leger, het welk zich naar het Weſten van dit koninkryk ſtont te begeven, om alzo met alle hunne krachten in het koninkryk in te dringen. Deze drie veldoverſten voerden des konings bevelen uit, en in goede order voorttrekkende ſloegen zy zich voor Jedworth neder, het welk zy innamen. Van daar deden zy uitlopen door het koninkryk, zonder echter een ander voornemen te hebben, dan om de Schotten te noodzaken weder te keren tot het verbondt met de Engelſchen, en dat van Vrankryk te verlaten.

Inval der Engelſchen in Schotlandt.

Ondertuſſchen verhaaſtte de hertog van Albanië zyne wederkomſt. De koning, die hem zulks wilde beletten, zondt den onder-zeevoogdt *Fitz-William* met eene vloot van zes en dertig ſchepen om op de Franſche kuſten te kruiſſen, terwyl *Pointz* met een ander ſmaldeel ſchepen de Weſter-zee zou beveiligen. De onder-zeevoogdt zeil gemaakt hebbende, ontdekte twaalf Franſche ſchepen, die hunnen weg naar Schotlandt namen. Op de zelve waren de aartsbiſſchop van Glaskow, en verſcheide andere lieden van rang, de welke de hertog van Albanië hadt vooruit gezonden. Hy maakte daar jagt op, en hen gedwongen hebbende wederom binnen hunne havenen te lopen, liet hy een ſmaldeel, om den doortocht te ſluiten, en kwam met het overige der vloot te Treport, eene kleine ſtadt, gelegen aan den mondt van de Breſle, eene myl van zee, en toen ter tydt wel verſterkt. Binnen de zelve was eene bezetting van drie duizend mannen, en de Engelſchen waren op ver na zo ſterk niet. De onder-admiraal ontſcheepte zyne benden, welke de Franſchen in hunne werken aantaſtten, uit welke zy hen ſloegen, hun geſchut veroverden, en hen dwongen zich binnen de ſtadt te beſluiten. De onder-zeevoogdt hadt geen volk genoeg om de belegering daar van te ondernemen; zo dat hy, het vuur in de voorſteden geſtoken hebbende, en in de ſchepen, die binnen de haven lagen, weder zeil maakte, en weder in zee ſtak met het kanon, dat hy op de vyanden verovert hadt.

Onderneming der Engelſche vloot op de Franſche kuſten.

M. Herbert. Leſley.

De hertog van Albanië, de zee door de Engelſchen bezet ziende, en wetende de ſtipte bevelen, welke men van alle kanten gegeven hadt om hem op te lichten, deedt een gerucht lopen, dat hy niet voornemens was in dit jaar Vrankryk te verlaten. Hy beveſtigde dit met zo vele waarſchynlyke omſtandigheden, dat de koning daar door misleid wierdt, en zyne vloot te rug riep. Doch naauwlyks was de zelve in de havenen; of de hertog van Albanië begaf zich naar Breſt, van waar hy de Weſtkuſt van Engelandt langs zeilende, aan het eilandt Aran kwam landen, voerende met zich *Richard van Poole*, en drie duizend Franſche ſoldaten. Hy wierdt met eene buitengewone blydſchap van het volk ontfangen: doch de adel was in tween verdeelt, de eenen de zyde houdende der Engelſchen, en de anderen die der Franſchen.

Wederkomſt van den hertog van Albanië in Schotlandt.

De adel van Schotlandt verdeelt tuſſchen Vrankryk en Engelandt.

Redenen der voorſtanders van Engelandt.

De eerſten bragten by de overeenkomſt der twee natiën in zeden, tale en gewoontens, levende voorts onder eene luchtſtreek, en in een zelve eilandt, afgeſcheiden van alle de andere volkeren der wereldt; daar zy byvoegden de macht der Engelſche kroon, meeſtereſſe van de zee, en die hen eerder kon benadeelen dan de Franſchen, welker landingen ze zou kunnen beletten, als de zelve tot hunne hulpe wilden komen. Zy vertoonden aan de andere zyde het aanzoek, het welk de Engelſchen deden om hun verbindtenis, en vertoonden de brieven, welke de koning hen geſchreven hadt, in welke hy voorſloeg het huwelyk van de princeſſe, zyne dochter, met den jongen koning van Schotlandt, zynen neve, niettegenſtaande zyne verbindteniſſe met den keizer, over welken, zeiden zy, hy niet vergenoegt was. 1523.

Redenen der voorſtanders van Vrankryk.

De anderen, door de Franſche geſchenken omgekocht, of gelovende hun voordeel te doen met de beroerten, zeiden, dat men de aanbiedingen der Engelſchen zo ligt niet moeſt geloven; dat Schotlandt zo zeer niet behoefde te roemen op hun laatſte verbondt, en dat, zo lang als Engelandt door den kardinaal *Wolſey*, den kwaadaardigſten en ſtaatzuchtigſten van alle menſchen, zou beſtiert worden, 'er geene vaſtigheit zou zyn aan de verbindteniſſen met deze krone. Dat men al te menigmalen gelegenheit hadt gegeven tot het verbreken van een verbondt, gemaakt tuſſchen twee volkeren, malkander zo naby gelegen, en dat de ondervinding, de welke de Schotten van dit verbondt gehad hadden, hen moeſt verplichten een getrouwer bondgenoot te zoeken, die hen zou kunnen byſtaan tegen de invallen van zulk een gevaarlyken nabuur. Dat zy niet van noden hadden, deswegen nieuwe verbonden te maken; dat zy met Vrankryk een zeer vaſt en oud verbondt hadden, en dat die kroon geen minder genegenheit dan macht hadt om hen te hulpe te komen.

Het volk onderſteunt de laatſten.

De laatſte party wierdt door het volk ondersteunt, en hieldt, boven de andere, ſtandt. Derhalven belaſtte het Parlement, het welk gehouden wierdt zo haaſt als de hertog van Albanië aangekomen was, dat men een machtig leger zou op de been brengen, om de regering te beſchermen tegen de ondernemingen der Engelſchen. Het zelve was terſtondt op de been, en de hertog, zich op weg begeven hebbende, trok over de Twede, welke de twee koninkryken van een ſcheidt, over eene houte brug, digt by de abdy van Mel-Roſſe *, met een voornemen om in Engelandt te trekken. Doch verſtaan hebbende, dat het leger oproerig begon te worden, vondt hy geraden weder te rug over de rivier te trekken, en belegerde het kaſteel van Werke, het welk de graaf van Surrey onlangs hadt laten verſterken, om de Schotten in toom te houden. Hy deedt batteryen opwerpen; en breſſche geſchoten hebbende liep men ſtorm. Doch de belegeraars wierden afgeſlagen, en trokken af, na veel volks verloren te hebben, meeſt Franſchen. Deze kwade uitſlag deedt den hertog van Albanië aarſelen, en aan de andere zyde de tocht van den grave van Surrey, die tot hulp van de plaats kwam, hem vrezen om in zyne legerplaats omcingelt te worden. Hy brak dan de belegering op, en ondernam niet meer in het overige van het jaar. Weinig tyds daar na bewerkte de koningin *Margareta* een ſtilſtandt, de welke een einde maakte van de Schotſche onluſten. Wy zullen eerlang den hertog van Albanië voor de twede maal naar Vrankryk zien overſteken, waar na hy niet wederom kwam.

Onderneming van den hertog van Albanië aan het hoofdt des legers.

* Eene abdy op de grenzen van Northumberlandt.

Ierlandt was niet minder geſchud geweeſt dan Schotlandt, en Vrankryk, altydt toeleggende om Engelandt werk te verſchaffen, dat het zelve zou beletten zyne legers over zee te zenden, hadt

M. Herbert.

1523. de wederſpannigheit aangeſtookt van den grave van Desmond, en een verbondt met hem gemaakt. Doch zyne benden ergens anders van noden hebbende, kon het hem den onderſtandt niet beſchikken, dien het hem belooft hadt. Het zocht naderhandt daar andere verdeeldheden te zaaien, welke wy op haar beurt zien zullen.

Juny.

Johannes. M. Herbert.

Terwyl dit gebeurde kwam *Chriſtiaan* de II, koning van Denemarken, in Engelandt, nevens de koninginne, zyne gemalinne, zuſter des keizers, en nicht van de koninginne van Engelandt. Hy vluchtte, verſchrikt door de affchuwelykheit zyner misdaden nog meer dan door den opſtandt zyner onderdanen, op de tydinge, welke hy kreeg, dat de hertog van Holſtein tegen hem optrok aan het hoofdt van een leger, het welk niet dan om wraak riep. Hy was eerſt in Zeelandt geland, van waar hy ſpoedig naar Engelandt overſtak. Zyne gevallen zyn al te ongemeen om niet kortelyk verhaalt te worden. Hy was *Johannes* opgevolgt, zoon van *Chriſtiaan* den I van dien name uit het huis der graven van Oldenburg. *Chriſtiaan* was op den troon geklommen door de uitroejing van den koninklyken ſtam, en door de aanpryzinge van zynen oom *Adolph* van Holſtein, de welke de kroon weigerende, die de Staten des ryks hem aanboden, de zelve zynen neve bezorgde. Deze prins wierdt daarenboven kort daar na geroepen tot de kroon van Zweden, door afſtandt van *Karel Kanut*, welken zyne onderdanen verjoegen, en door het gezag van *Johannes Benedictus*, aartsbiſſchop van Upſal; en dit is de oorſpronk van het recht, het welk de koningen van Denemarken voorgeven te hebben op de Zweedſche krone. *Chriſtiaan* de I handhaafde de zelve gedurende zyn leven; doch zyn zoon *Johannes* wierdt van de Zweedſche berooft, verſlagen zynde in verſcheide gevechten, en gedwongen naar Denemarken te wyken, alwaar hy kort daar na ſtierf. *Chriſtiaan* de II volgde hem op, gelyk, twee jaren te voren, *Steno Sture* in het koninkryk van Zweden was opgevolgt. Deze twee jonge prinſſen hadden zeer verſchillende hoedanigheden. *Steno* was dapper en edelmoedig: *Chriſtiaan* wreed en trouwloos. De eerſte dacht niet dan om het koninkryk met gerechtigheit te regeren, dat hy van zynen vader geerft hadt, en waar in hy door de Staten van het ryk beveſtigt was: de ander gebruikte allerhande middelen, rechtmatige, of niet, om weder te keren in een koninkryk, het welk zyn grootvader bezeten hadt, en dat zyn vader genoodzaakt was geweeſt aan den vader van *Steno* over te laten. Terſtondt trok hy in Zweden, op de tyding, welke hy hadt, dat de koning overhoop lag met zynen adel, en geleidende een groot leger, beſtaande uit Saxen, Vriezen, Schotten en Franſchen, kwam hy Stokholm belegeren. *Steno*, de verdeeldheden van zyn koninkryk hebbende geſtilt, kwam tot byſtandt van de ſtadt aantrekken, en bragt zynen vyandt tot de noodzakelykheit om af te trekken. Doch hy kon zulks niet dan ter zee doen, en een tegenſtrydige windt, de welke drie maanden duurde, maakte, dat het onmogelyk was voor zyne vloot om onder zeil te gaan. Ondertuſſchen ontbrak het hem aan levensmiddelen, en indien *Steno* gewilt hadt, was het hem gemakkelyk geweeſt hem met zyn gehele leger van honger te hebben doen vergaan, zonder iets te wagen: doch hy was te edelmoedig. Hy bediende zich niet alleen niet van het recht, dat de billykheit hem zo wel als de oorlog gaf op een vyandt, de welke hem onrechtvaardig kwam aantaſten; hy handelde hem zelfs als een vriendt en bondgenoot; zondt hem ververſſchingen, en ſtondt hem toe weder in alle veiligheit naar zyn landt te keren. Eene heldendaadt, byna zonder voorbeeldt in de Geſchiedeniſſe: doch daar *Chriſtiaan* zich zeer over verontwaardigt toonde. Vier jaren daar na wilde hy *Steno* overvallen, onder voorgeven van eene zamenkomſte, en ligtte in Denemarken de afgezanten op, welke deze vorſt aan hem gezonden hadt, zonder zich te bekommeren over het recht der volkeren, noch de openbare trouwe, welke hy ſtraffeloos ſchondt. Hy gebruikte in het zelve jaar eene nog ſchrikkelyker trouwloosheit. *Steno* ſtierf aan eene wonde, die hy kreeg in een veldſlag, welken de Denen hem leverden, en zyne doodt deedt voor de twede maal de Zweedſche kroon overgaan op het hoofdt der Deenſche koningen. *Chriſtiaan* wierdt te Stokholm gekroont: maar vrezende, dat de zonen van *Steno* t'eeniger tydt het koninkryk van hunnen vader zouden willen hernemen, en dat de Staten berouw zouden hebben van zyne verkiezinge, deedt hy deze jonge prinſſen op een gaſtmaal, waar op hy hen hadt genodigt, van kant helpen, met vier en negentig heeren, die hem het meeſt verdacht waren. Hy liet vervolgens hunne lyken op de ſtraat werpen, alwaar hy wilde dat zy drie dagen zouden blyven leggen. Met deze wreedheit niet te vrede beval hy, dat men het ligchaam van *Steno* weder zou opgraven; dat men het zelve zou brengen by de andere, en dat men die te zamen zou verbranden. Op eene zo verfoeielyke wyze beloonde hy in den zone de edelmoedigheit van den vader, zynen weldoender. Hy verklaarde de goederen der vermoordde heeren verbeurd, en beroofde daar van hunne weduwen en kinderen. Zulke onmenſchelyke wreedheden konden niet lang ongeſtraft blyven. De Zweden, berouw hebbende van dezen dwingelandt op den troon geplaatſt te hebben, ſtonden tegen hem op, een leger van dertig duizend mannen op de been brengende, en trokken regt op Stokholm aan. *Chriſtiaan* nam de vlucht naar Denemarken. Hy vondt daar geen meerder zekerheit. De Denen, een affchrik hebbende voor zyne wreedheit, wilden hem niet erkennen, en verkoren *Frederik*, vorſt van Holſtein, zynen oom, tot koning. Verſchrikt over deze veranderingen, en nog meer over de knagingen van zyn gewiſſe, ging hy ſcheep met de koninginne *Izabelle*, zyne gemalinne, en kwam, gelyk wy gezegt hebben, hulp zoeken by den koning van Engelandt. Hy bleef daar drie weken, na verloop van welke hy met ryke geſchenken naar Vlaanderen keerde, en met grote beloften, welke de koning hem deedt, om hem zyn koninkryk te helpen weder winnen: doch de zelve wierden niet ter uitvoeringe gebragt. Sedert zwurf hy van hof tot hof, en ſtierf eindelyk in zyne ballingſchap. Hy verloor dus, hebbende de jonge prinſſen de kroon van hunnen vader willen ontroven, de gene, welke zyn vader hem hadt nagelaten; en Godt wilde, dat hy dit verlies zou overleven, om een voorbeeldt te wezen van zyne rechtvaardigheit omtrent de koningen, die hunne macht misbruiken. Wy zullen nu tot onze Geſchiedeniſſe wederkeren.

1523.

Gevallen van *Chriſtiaan* den II, koning van Denemarken.

Trouwloosheit van *Chriſtiaan* den II.

Hy wordt te Stokholm gekroont.

Chriſtiaan wordt verjaagt uit Zweden.

Hy vlucht naar Engelandt.

Hy zwerft van hof tot hof.

De benden, die de koning van Engelandt geworven hadt, om by die van den keizer te voegen aan den kant van Vlaanderen, wierden ingeſcheept, onder het bevel van den hertog van Suffolk *, die daar veldoverſte van was, en van de Lords *Montagu*, *Herbert*, *Ferres*, *Sands*, *Berkley* en *Powis*, veldmaarſchalken en kolonellen. Zy beſtonden uit zes honderd piekeniers, twee honderd

Auguſtus. *M. Herbert. Mezeray.*

* *Mezeray* zegt van Nordfolk.

Zyne afkomſt.

Chriſtiaan de I wordt geroepen tot de Zweedſche kroon.

Zyn zoon *Johannes* wordt daar van berooft.

Steno Sture, koning van Zweden.

Zyne deugden.

Chriſtiaan de II, koning van Denemarken.

Zyne gebreken.

Zyn inval in Zweden.

Edelmoedigheit van *Steno*.

1523. derd boogschutters te paardt, drie duizend schutters te voet, en vyf duizend ligtgewapende soldaten. Vele ridders en edellieden begaven zich ook derwaarts, om als vrywilligen te dienen; en dit leger zette voet aan landt te Calais, alwaar de hertog van Suffolk de zelve versterkte met achttien honderd mannen, welke hy uit de bezettingen trok. Hy begaf zich terstondt op weg, en schoon hy zo weinig volk hadt, maakte hy geen zwarigheit Pikardie in te trekken, welkers grenzen hy verwoestte, en nam verscheide kleine plaatsen in, die in zynen weg lagen. *Egmondt*, graaf van Buren, veldheer van het keizerlyke leger, kwam zich by hem voegen met een ligchaam van twintig duizend mannen: maar het jaargety was zo ver verlopen, dat 'er weinig of geen hope was om iets van belang te ondernemen. *Suffolk* wilde, dat men Boulogne * zou belegeren; maar de graaf van Buren, hebbende hem den staat van de plaats vertoont, alzo de vestingwerken en de bezetting de verovering der zelve onmogelyk maakten, trokken zy naar den kant van de Somme, en wilden de zelve by Bray, eene kleine stadt gelegen tusschen Amiens en Peronne, overtrekken. *Pontdormi*, van het oude huis van Crequi, was daar stadvoogdt van, een zo dapper soldaat, dat hy daar door den bynaam van den Stouten hadt verkregen (a). De plaats wierdt zo geweldig aangetast, dat de breesch gemaakt zynde, en *Pontdormi* zich niet sterk genoeg bevindende om den storm af te wachten, de zelve verliet, na ze eerst in brandt gestoken te hebben. Hy trok over de Somme, en liet de brug vervolgens achter zich afbreken; maar de Engelsche legerhoofden deden spoedig eene andere over de rivier slaan, en hem hebbende nagejaagt, doodden zy vele van zyne soldaten, en kwamen weder te Bray. Zy vonden het door het vuur verteert, zonder iets te kunnen bergen dan eenige stukvaten met wyn, welke men in de kelders geborgen hadt, en het welk eene aangename verversching was voor het leger.

Ontscheping der Engelsche benden te Calais.

De keizerschen voegen zich by de Engelschen, en doen uitlopen in Pikardie.

24 September.

* *Mezeray* zegt Terouane.

Hy hieldt zich niet lang op in de puinhopen van deze stadt, in de assche leggende; en de Somme overtrekkende sloeg hy zich neder voor Roye, na dat hy de kasteelen hadt verovert, welke hy op zynen tocht ontmoette. De stadt boodt geen tegenweer, en gaf zich over op de eerste opeisching. Men zondt derwaarts een Engelsch kolonel † met vier honderd mannen, die 'er bezit van nam. Het leger dus zynen weg vervolgende naderde aan Montdidier, aan een berg gelegen, naby eene kleine rivier, welke zich met de Auregne vereenigt, en zich vervolgens in de Somme werpt. *Pontdormi* hadt zich met eenige ruiterbenden aan een doortocht geplaatst, van waar hy het zag aankomen, zonder daar van ontdekt te worden. Zyn voornemen was de Engelschen te overvallen; en het scheelde weinig, of het was hem gelukt. Hy viel op een groot gedeelte van de ruitery, het welk van het overige leger was afgezondert, en deedt het zelve te rug wyken. Hy was daar meester van gebleven, ten ware de voorhoede was voortgetrokken, om het volk, het welk begon te wyken, te ondersteunen. *Pontdormi* moest toen op zyn beurt te rug deinzen. Hy hadt een paardt onder zich verloren, en zynde op een ander geklommen, dacht hy nergens anders om dan om achter uit te wyken. Hy deedt zulks gelukkiglyk door de dapperheit van

Zy nemen Roye in.

† *Richard Cornwal.*

(a) *Mezeray* zegt, dat hy stadvoogdt van Hesdin was, en dat het leger hem niet dorst aantasten.

Berniculles * en van *Canaples* †, die de Engelschen lang genoeg ophielden om zynen tocht te dekken, en om hem in veiligheit te stellen met het overige van zyn volk. Het kostte de vryheit aan deze twee bevelhebbers, en aan die genen, welke zy aanvoerden. Het overwinnend leger stelde zich voor Montdidier, waar van *Roche-baron* stadvoogdt was, hebbende onder zich eene bezetting van twaalf honderd mannen. De plaats wierdt berent; en hebbende gene buitenwerken, bevondt men zich terstondt aan den voet van de muren. Het geschut, eene opening in de zelve gemaakt hebbende, wyd genoeg om storm te lopen, maakte de stadvoogdt een verdrag, en gaf de plaats over. De hertog van Suffolk en de graaf van Buren bepaalden hunne veroveringen hier niet, en de rivier de Oise overgaande, kwamen zy op tien mylen na aan Parys, daar zy den schrik in bragten. De hertog van Vendôme, die zich met goed paardevolk daar binnen hadt geworpen, hadt werk om de burgery te doen moedt scheppen; en byaldien de winter, tot geluk der Franschen, het voeder niet hadt verdorven, en eene ziekte in het leger gebragt, zouden zy daar zo goed koop niet zyn afgekomen. Zy hadden 'er dan alleen de schrik van, vrezende, dat men de stadt zou verbranden en uitplunderen, en het misnoegen, dat hen de verwoesting gaf, welke het leger rondom hadt aangerecht. De legerhoofden, het veldt dus niet langer kunnende houden, waren genoodzaakt af te trekken.

* zynen broeder.

† zynen neef

Zy maken zich meester van Montdidier.

De hertog van Suffolk, die genoodzaakt was geweest het geschut te Valencyn achter te laten, doordien het kwade weêr de wegen bedorven hadt, kwam met het overige van zyn leger te Calais; misnoegt over den landvoogdt der Nederlanden, de welke alle de onkosten niet alleen van het Engelsche leger, maar ook die van het keizerlyke, den koning van Engelandt hadt doen dragen. Het was niet waarschynlyk, dat de Franschen, door alle deze tegenspoeden verslagen, en voor de Engelschen niet hebbende durven te voorschyn komen, zich in het begin van den winter zouden te velde begeven. Zy deden dit nochtans zo haast als zy hoorden, dat de twee legers zich te rug hadden begeven, en hernamen de meeste plaatsen, de welke zy verloren hadden. De koning van Engelandt, daar van de tyding ontfangen hebbende, zo als hy een onderstandt van zes duizend mannen deedt inschepen, welken hy den hertog van Suffolk wilde toezenden, onder het bevel van Mylord *Moutjoye*, was daar moeielyk over, en wierdt vergramd op den hertog, om dat hy zo kwalyk gezorgt hadt voor de bewaringe der veroverde plaatsen. *Suffolk* vondt niet geraden in Engelandt weder te keren in eene voor hem zo netelige tyds gelegenheit, en bragt den winter te Calais over, zich door zyne brieven by den koning verontschuldigende, die hem echter beminde, hoe groot een misnoegen hy ook hadt, van de vrucht van den gedanen veldtocht verloren te hebben. Maar de graaf, zich behendiglyk bedienende van het vermogen, dat hy op des konings gemoedt hadt, herstelde zich daar beter in dan ooit.

De Franschen hernemen hunne plaatsen.

In den tydt, dat de Engelschen naar Vlaanderen overstaken, trok de admiraal *Bonnivet*, het leger in Italië gebiedende, in het Milanees; en de konnestabel van Bourbon, vertoornt over het onthaal, het welk men hem in Vrankryk aandeedt, begat zich by den keizer, op eene wyze als wy boven verhaalt hebben. *François* was verbaast geweest over de landinge der Engelschen, welke hy meende belemmert te zyn in hun eigen landt

M. Herbert. Mezeray.

1523. landt met de beroerten, welke hy hen in Schotlandt en in Ierlandt verwekt hadde, en hieldt zich op te Lyons. Hy dorſt *Bonnivet* niet volgen, die vooruit getrokken was met het grootſte gedeelte van het leger, in het welke zich de bloem des adels van het ryk bevondt, tot zo lange hy het voornemen der vyanden zou geweten hebben. Hy was verbaaſt eensklaps in Vrankryk te zien vallen drie legers; te weten dat gene, waar van wy boven geſproken hebben, naar den kant van Pikardië; een twede in Champagne, en een derde, het welk de belegering voor Fontarabië kwam nederſlaan. Hy verliet echter zyn eerſte voornemen niet om over het gebergte te trekken; maar hy wachtte, voor dat hy verder ging, den uitſlag der drie legers af, en deedt het rechtsgeding van den konneſtabel en van zyne aanhangers opmaken. Deze heer, een prins van den bloede van Vrankryk, wierdt ſchuldig verklaart aan de misdaadt van gekwetſte hoogheit, berooft van alle zyne ampten en waardigheden, zyne goederen verbeurd verklaart, en zyn wapen, dat voor zyn paleis hing, met ſaffraan geel gemaakt, een teken van oneere. Zeven of acht perſonen van rang, verdacht van zynen aanhang te zyn, wierden gevat. *St. Vallier* was onder dat getal; en reets op het ſchavot zynde verkreeg hy lyfsgenade, ten koſte, zegt men, van zyn dochters eere, welke toen niet meer dan veertien jaren oud was, en waar op de koning verlieft was geworden. Het was die *Diana*, zo berucht onder de volgende regeringe door hare minnaryen met *Henrik* den II.

François de I doedt het rechtsgeding opmaken van den konneſtabel vanBourbon.

Diana van Poitiers redt het leven van *St. Vallier*, haren vader.

Wy hebben de verrechtingen van het leger, het welk in Pikardië trok, onder het beleidt van den hertog van Suffolk en den grave van Buren, gezien. Dat, het welk verſcheen op de grenzen van Champagne, maakte aldaar gene voortgangen, en wierdt tegengehouden door den grave van Guize*, die daar landvoogdt van was. Doch het leger, het welk in Guienne trok, was gelukkiger. Het wierdt in het eerſt voor Bajonne afgewezen, het welk het belegert hadde. Het taſtte het zelve gedurende vier dagen aan, en ziende den dapperen tegenſtandt der belegerden, aan welke *Lautrek*, die zich daar binnen geworpen hadt, door zyne tegenwoordigheit moedt gaf, trok het naar Fontarabië, het welk het eer meende te zullen vermeeſteren. Het bedroog zich niet. Zy hadden het zelve te voren byna een jaar belegert gehouden, en het beleg niet opgebroken dan na dat 'er een onderſtandt van menſchen en lyftocht was binnen gekomen door de dapperheit en onder het geleide van *la Palice*. Men trok 'er vervolgens, op het bevel van het hof, uit den heere *van Lude*, die vryheit kreeg om daar uit te gaan, en ſtelde *Franget* in des zelfs plaats. De Spanjaarden, van deze veranderinge verwittigt, het zy dat zy *Franget* hadden omgekocht, het zy dat zy hem kenden voor een man van weinig dapperheit, kwamen op nieuw de ſtadt belegeren, na de belegering van Bajonne te hebben opgebroken. *Franget* gaf de ſtadt op den eerſten aanval over. Men maakte deswegen aan het Franſche hof zyn geding op, en hy wierdt wegens zyne laſhertigheit ontadelt op een ſchavot binnen de ſtadt Lyons: zyne blohertigheit, zegt de Franſche geſchiedenisſchryver, de doodt niet waardig zynde, maar de eerloos-verklaring.

* *Claudius*, grave van Guize. Dit graafſchap wierdt tot een hertogdom verheven in het jaar 1527.

Belegering van Fontarabië door de Spanjaarden, die zich daar van meeſter maken.

Laſhertigheit van den ſtadvoogdt hoedanig geſtraft.

M. Herbert, Guicciardyn, Mezeray.

Dit verlies was van kleine aangelegenheit voor Vrankryk, in vergelyking van het gene het in den volgenden jare in Italië leedt. Dit begon door de heimelyke handelingen van den keizer, en wierdt voltrokken door zyne wapenen. De zelve trok eindelyk de Venetianen af van het verbondt met deze krone, van welke hy hen tot nog toe niet hadt kunnen afſcheiden, en maakte met hen een verbondt, als mede met de andere Staten van Italië, in het welke de paus mede wilde treden. Men liet een plaats open voor den koning van Engelandt, om daar in aangenomen te worden, als het hem zou gelieven. De Raadt van Venetië hadt omtrent deze vereeniging alles in aanmerkinge genomen, het geen zulke gaauwe ſtaatkundigen kunnen doen. Zy wilden zo wel den keizer als den koning van Vrankryk uit Italië verjaagt hebben; de heerſchappy van den eenen hen niet minder hatelyk zynde dan die van den anderen: maar zy waren daar toe niet machtig genoeg. Zy waren alleen in ſtaat om 'er eene der twee kronen te doen heerſchen, of veel eer om der zelver macht daar in evenwigt te houden, om aldus de vryheit van Italië te bewaren, indien zy zich zelf daar van niet konden meeſter maken. Om die reden was het, dat zy by beurten de zyde van Vrankryk aannamen en die van het huis van Ooſtenryk, na dat zy zagen, dat de een zich boven den anderen verheffende, hen met ſlaverny dreigde, of zich tegen hunnen aanwaſch aankantte. Toen ter tydt waren zy in de belangen van Vrankryk: doch de begeerte, welke zy hadden om het hertogdom van Milaan wederom te zien in de handen der *Sforzen*, van welke zy niets te vrezen hadden, deedt hen het verbondt met deze kroon verlaten, welke zich gereed maakte om hen daarvan te beroven. Twee Raadsheeren ſpraken by deze gelegenheit met veel welſprekendheit, wanneer de afgezanten van den paus en den keizer hen kwamen aanzoeken om met hen in een verbondt te treden.

1523.

De Venetianen gelyklyk nayverig over de macht van den keizer en over die van den koning van Vrankryk.

Andreas Gritti bragt krachtige redenen by om het den Raadt af te raden, zich beroepende op het goed gelove der verbonden, welke zy met Vrankryk gemaakt hadden, en op de zekerheit, welke zy daar in vonden. *Cornelli* † toonde in het tegendeel, *Dat zy zich niet moeſten binden aan ydele zwarigheden van den Godsdienſt; dat de ſtaatkunde geen onſchendbaarder verplichting kende dan die van het gemene beſt; en dat Vrankryk nooit was tegengehouden noch door hunne onderlinge verbonden, noch door hunne beloften, als het zyne rekening gevonden hadt in de zelve te verbreken. Dat 'er voor het overige niets billyker was dan de herſtelling van* Sfortia *in zyne ſtaten, noch niets ter zelver tydt meer overeenkomende met het belang van hun gemenebeſt. Dat deze herſtelling het oogmerk was van het verbondt, het welk men hen voorſtelde; en dat 'er, de rechtvaardigheit zich dus met de nuttigheit paarende, geen reden van twyffeling meer overbleef. Dat de keizer zo wel als de paus het recht van* Sfortia *begunſtigden; dat Vrankryk in het tegendeel zyn hertogdom wilde bemachtigen; en dat zy zich derhalven by de eerſten moeſten voegen tegen den anderen.* Deze twee Raadsheeren hadden een groot gezag, en *Gritti* wierdt in het zelve jaar tot Doge verkoren. De Raadt, die even zo veel achting voor den eenen hadt als voor den anderen, hadt moeite om by deze verſchillendheit van gevoelens een beſluit te nemen. Eindelyk vondt 'er de Republyk evenwel meer zekerheit in om het Milanees te ſtellen in handen van een vorſt, die hen geen nayver kon geven: zo dat zy zich, volgens de meninge van *Cornelli*, voegde by die genen, de welke tot de herſtellinge van *Sfortia* werkten, en het verbondt van een vorſt verliet, die al te machtig was om hem tot nabuur te hebben.

† of, volgens eenigen, *Cornaro.*

Redenvoering van een Venetiaanſch Raadsheer, om eene verbindtenis tegen Vrankryk ſmakelyk te maken.

De Raadt volgt zyn gevoelen.

Voor dat de bondgenoten zich in ſtaat hadden ge-

1523. *Bonnivet*, Fransch veldheer, maakt zich meester van een gedeelte van het Milanees. *M. Herbert. Mezeray.*

gestelt om iets te kunnen ondernemen, maakte zich *Bonnivet*, die in het Milanees was getrokken met het puik der Fransche benden, meester van het zelve tot aan de rivier de Tesin, zonder tegenstandt ontmoet te hebben. *Prosper Colonna* vertoonde zich op den oever van deze rivier, om hem den overtocht over de zelve te betwisten: doch eene ondiepte gevonden hebbende, verscheen hy onverwacht aan den anderen kant, tot grote verbaastheit van *Colonna*, die zich op de vlucht begaf zo haast als hy zag, dat *Bonnivet* de rivier was overgetrokken: zo dat, byaldien *Bonnivet* hem hadt vervolgt, in plaats van zich, gelyk hy deedt, te Pavie op te houden, hy zich van Milaan zou meester gemaakt hebben, alzo de inwoonders de belegering niet zouden hebben willen ondergaan. Doch doordien hy zich van die gelegenheit niet hadt weten te bedienen, keerde hem het geluk den nek toe, en hy hadt sedert zo goede gelegenheit niet weder. Ondertusschen gaf zyn dralen gelegenheit aan *Colonna* om die van Milaan weder moedt te doen grypen, en de stadt in staat te stellen om eene belegering uit te staan.

Hy belegert Milaan.

Bonnivet verscheen vervolgens voor de plaats met zyn leger, gelovende zich daar van meester te zullen kunnen maken met de zelve gemakkelykheit, met welke hy zyne andere veroveringen gedaan hadt. Maar zyn gelukstydt was voorby. Die van Milaan waren van hunnen schrik weder bekomen, en hy vondt lieden, die voorgenomen hadden zich dapper te verweren. Men moest dan de belegering ondernemen naar de gewone wyze. Ondertusschen naderde de winter; de pest kwam in zyn leger, en hy was genoodzaakt op te breken. Hy begaf zich naar Biagras, zes mylen van Milaan gelegen. Hy bleef daar by de twee maanden, verwachtende de hulpbenden der Zwitsers en der Grisons.

Hy breekt de belegering op.

De laatste, ten getale van zes duizend man, begaven zich op weg: doch de doortochten hebbende gesloten gevonden, keerden zy weder naar huis, zonder bedacht te zyn om zich de zelve te openen. De Zwitsers, ten getale van acht duizend man, naderden tot Sesia, eene kleine rivier, die tusschen Piemont en het Milanees henen loopt. Zy dorsten de zelve echter niet overtrekken, doordien de keizerlyke benden, onder aanvoeringe van den konnestabel van Bourbon, het leger der bondgenoten versterkt hadden, het welk hen aan de andere zyde verwachtte.

Vlucht van *Bonnivet*, door den konnestabel gevolgt.

Bonnivet, van Verceil en Biagras verjaagt, vluchtte voor dit leger, veel sterker dan het zyne, en begaf zich naar de zyde van Turin. Doordien hy zag, dat de Zwitsers weigerden de rivier over te trekken, om zich by hem te voegen, vondt hy eene ondiepte, door welke hy trok, en zich by hem voegde. De konnestabel van Bourbon, die hem in den staart volgde, trok, de zelve kort achter hem over, blyde zynde voor hem te zien vluchten eenen zyner grootste vyanden. Zyne gevoeligheit tegen Vrankryk in het algemeen, en tegen den admiraal in het byzonder, moedigde hem op eene byzondere wyze aan. Hy stortte met ongestuimigheit op de Fransche, boorde door hunne ruiterbenden, en zocht *Bonnivet*, om hem aan zyne wraak op te offeren: doch de zelve ontsnapte hem, en kwam vry met eene kwetsuur aan den arm. Hy liet de zorg van den aftocht over aan *Vendenesse*, broeder van *la Palisse*, en aan *Bajard*; en zich in eene rosbaar latende dragen kwam hy te Turin, terwyl deze twee dappere mannen zyne vlucht beveiligden ten koste van hun bloedt en van hun leven. Alle beide wierden zy daar gekwetst door twee musketschoten.

Het was, gelyk de geschiedschryvers zeggen, de eerste maal, dat men deze musketten gezien hadt, van eene zodanige zwaartte, dat twee mannen die moesten dragen (a). *Vendenesse* hierf terstondt: *Bajard* leefde nog eenige uuren; en deze grote krygsman *, zich niet langer kunnende op houden noch te paardt, noch te voet, deedt zich tegen een boom aanzetten, het aangezicht naar den vyandt gekeert, als of hy hem stervende nog uitdaagde. De konnestabel, hem in dezen staat ziende, naderde hem, prees zyne dapperheit, en beklaagde zyn noodlot. *Bajard* antwoordde hem, dat alzo hy voor zyn vaderlandt stierf, zyne doodt niet moest beklaagt worden; maar dat hy hem zelf beklaagde, hem ziende gewapend tegen Vrankryk, aan het welke hy eene zo doorluchtige geboorte verschuldigt was, en van het welke hy zo tederlyk bemint wierdt. Alleen de achterhoede stondt den aanval door; het overige van het leger bergde zich met *Bonnivet*, latende het geschut en het legertuig achter. De Zwitsers keerden te rug naar hun landt door de valleie van Aosta, en de Fransche naar hun landt door Turin. Deze overwinning deedt de laatsten verliezen het gehele hertogdom van Milaan, het welk de bondgenoten onder zich verdeelden. Het kasteel van Novara gaf zich over aan *Sfortia*; Lodi aan den hertog van Urbino, en Alessandria della Paglia aan *Ferdinand d'Avalos*, marquis van Pescaire, eenen der keizerlyke veldoversten.

1523. Musketten van eene vervaarlyke grootte. Edelmoedige doodt van *Bajard*.

* Hy was van het gedaagde van *du Terrail* in het Dauphiné.

Het gehele Milanees door de Fransche verloren.

Zodanig was de uitkomst van deze ondernemingе, de welke *François* den I echter zyn eerste voornemen, om naar Italië over te gaan, in genen dele deedt veranderen. Doch eer men de byzonderheden van deze onderneminge verhaalt, in welke de koning van Engelandt zich na malkander voor en tegen den keizer in een verbondt inliet, moet men de verandering zien, de welke de doodt van den paus *Adrianus* in de zaken bragt. Deze was niet alleen aanmerkelyk in Italië, maar ook in het overige van Europa: byzonderlyk in Duitschlandt, in Vrankryk en in Engelandt. Hy stierf den 14 September, en eenigen zeggen, dat hy vergeven was. *Wolsey*, die daar van de tyding kreeg binnen vyftien dagen, gevoelde alle zyne staatzucht weder wakker worden, en geloofde, dat de keizer, die hem van noden hadt, hem eindelyk nu zyn woordt zou houden: zo dat hy niet twyffelde, of hy zou tot paus verkoren worden. Het geviel echter ganschen anders. Hy was op een zyner landhuizen, van waar hy twee brieven aan den koning zondt aangaande deze zake. In den eenen verzocht hy hem om hem met al zyn vermogen te ondersteunen in de verkiezinge tot het pausschap, byaldien hy hem daar toe waardig oordeelde; en in den tweden badt hy hem, daar over met eige handt te schryven aan den keizer, om hem te verplichten zyne belofte na te komen. Maar alle zyne moeite was onnut. Hy verstondt na verloop van twee maanden, dat de kardinaal *Julius de Medicis*, neef van *Leo* den X, doch een bastaardt, verkoren was door de kuiperyen, welke men in het Conclave gebruikt. De zelve nam den naam aan van *Clemens* den VII; en onder zyn pausschap gebeurde die grote zaak, te weten de echtscheiding van *Henrik* den VIII; en hy was het, die dezen vorst in den ban deedt, aan welken hy zyne vryheit schuldig was, gelyk wy in het vervolg zien zullen.

September.

Doodt van paus *Adrianus* den VI. *M. Herbert.*

Nieuwe kuiperyen van *Wolsey* wegens het pausschap.

Julius de Medicis, tot paus verkoren, neemt den naam aan van *Clemens* den VII.

X *Wol-*

(a) Men noemde de zelve *Arquebuses à croc*, en men loste ze leggende op forketstokken, en zynde met rondesteenen geladen.

1523.

Wolsey ontveinsde het misnoegen, het welk hem deze verkiezing gaf, in plaats dat hy het zelve hadt doen blyken na de verkiezinge van *Adrianus*. Hy betoonde uiterlyk geen moeielykheit tegen den keizer, die mogelyk ook niets daar toe gedaan hadt; maar hy verburg zyne gevoeligheit in zyn hert, en deedt de zelve uitbarsten zo haast als zich de gelegenheit daar toe aanboodt, vergramt zynde, zich twee malen door hem bespot te zien. Ten aanzien van den nieuw-verkoren paus dacht *Wolsey* nergens anders om, dan om by den zelven de achting te bewaren, welke hy onder de twee laatste gehad hadde. Hy schreef een derden brief aan den koning, zynen meester, om zyn genoegen over deze verkiezinge te betuigen. Hy schreef de oorzaak dezer verkiezinge aan zyn afwezen en aan de beroerten van Italië toe, de welke, naar hy zeide, een paus vereischten, aangenaam aan die van den landaardt door zyne geboorte, en door zynen staat, gelyk die geen was, welken men verkoren hadt. Om die reden riedt hy den koning, ten spoedigste een afgezant aan hem te zenden, om hem de kinderlyke gehoorzaamheit te bewyzen, die men aan den vader der Christenheit verschuldigt was, en hem met eenen aan te zoeken om zich by de bondgenoten te voegen tegen den koning van Vrankryk, dien men wist dat deze paus niet beminde. Hy badt hem ook goed te vinden, dat hy by deze afgezanten een gezant van zynent wegen voegde. De koning deedt al wat hy wenschte. Hy zondt *Johannes Clark*, onlangs voorzien met het bisdom van Bath, *Richard Pace*, geheimschryver van staat, en *Thomas Annibal*, requestmeester, in hoedanigheit van afgezanten aan den nieuwen paus. *Wolsey* belastte in het geheim aan *Pace*, de verlenging van zyn ampt van pausselyk afgezant uit te werken, en het weinig voordeel, dat daar van kwam, zynde jaarlyksch, naar hy zeide, gene duizend dukaten, te vertonen. Dit geschiedde om den paus te bewegen tot het vergroten van zyn gezag; en om hem daar toe te verplichten, deedt hy hem door den mondt van zynen afgezant eene erkentenis beloven, gevenaart naar zyne weldaden. *Clemens* stondt hem toe het gene hy verzocht. Hy deedt nog meer, niet vergenoegt hem te bevestigen in het ampt van pausselyk afgezant voor vyf jaren, gelyk zyn voorzaat *Adrianus* gedaan hadt, voorzag hy hem daar mede voor zyn gehele leven, het welk nog nooit geschied was, en hem mogelyk alleen gebeurt is (a).

Wolsey ontveinst zyn misnoegen tegen den keizer.

Afgezanten van *Henrik* den VIII aan den nieuwen paus.

Waardigheit van pausselyken afgezant aan *Wolsey* toegestaan voor zyn gansche leven.

Dit was eene vertroosting voor den kardinaal. Hy merkte zich zelf aan als een tweden paus, alzo hy het pausschap met *Clemens* scheen te delen, in Engelandt de zelve macht oeffenende, de welke de zelve in Italië hadt. Hy liet voornamentlyk zyne macht blyken in het bezoeken en hervormen der kloosters; meer van de geestelyken gevreest dan bemind, gelyk wy gezien hebben in het ligten van den onderstandt, waar voor hy hen de helft hunner inkomsten deedt opbrengen. Hy beminde hen van zyn kant ook niet; maar inzonderheit haatte hy de monniken, welke hy niet alleen aanmerkte als leeglopers, die den staat tot last strekten, maar daarenboven als ongebondene, die de kerk onteerden. Dit deedt hem in den jare 1519 de bulle verkrygen, de welke hem macht gaf om de kloosters te doorzoeken, en de misbruiken te hervormen, welke daar in gepleegt wierden. Deze macht strekte alleen voor een jaar. *Clemens* de VII verlengde de zelve voor zyn leven, al zo wel als de waardigheit van pausselyk afgezant; en *Wolsey* strekte die macht zo verre uit, als of hy zelf paus was.

Hy haat de monniken.

Hy vondt nochtans tegenstandt in het bezoeken van het klooster der Franciskaner monniken, en hy dorst hen niet tot het uiterste laten komen, om dat de paus, achting voor deze orde hebbende, hem hadt doen aanzeggen, hen van de anderen te onderscheiden. Zyn voornemen was, een gedeelte der kloosters te vernietigen, en de zelve in bisdommen te veranderen, in Kathedrale kerken, en in Collegiën. De zelve waren zodanig aangegroeit onder de regering van *Edgar* *, dat zich de kloosterlingen byna meester over de gehele geestelykheit gemaakt hadden. De voornaamste geestelyke ampten waren in hunne handen; zy bezaten het aartsbisdom van Kantelberg en de bisdommen van Winchester en van Worchester. Men ziet eene bulle van dezen koning, stichter van de priory van Worchester, welke behelst, dat hy reets zeven en veertig kloosters gesticht hadde, en dat hy zeide daar nog drie te zullen byvoegen, op dat men 'er, naar hy zeide, zo vele zou hebben als 'er jaren waren tusschen twee jubeljaren†.

Hy bedient het ampt van pausselyken afgezant met al te veel trotschheit.

Burnet in zyne *Geschiedenis der Hervorminge.*

M. Herbert.

* in het jaar 960.

† De zelve wierden gevierd van 50 tot 50 jaren. Overdaadt der monniken.

De overvloedt en de ledigheit bragten de wellust en de dertelheit in deze geestelyke woningen; en de onwetenheit regeerde onder de geestelykheit zo wel als de verdorvendheit. De goede letteren begonnen ondertusschen wederom te bloeien, de geleerden voeren dapper uit tegen de monniken, de welke zulk een kwaad gebruik maakten van de geestelyke inkomsten, welke men aan hen alleen hadt gegeven om het volk te onderwyzen: *Erasmus* en *Vives* spaarden hen niet, en hunne redenen maakten een sterken indruk op de gemoederen. Aan de andere zyde beminde de koning de wetenschappen, en de kardinaal, zich schikkende naar de genegenheden zyns meesters, was bedacht op het oprichten van kweekscholen. De heerlyke eernaam van beschermer der wetenschappen, welken hy hoopte te verdienen door zyne zorgen, deedt hem een zo nuttig voornemen ondernemen. Om daar toe te geraken was de vernietiging der kloosters noodzakelyk, om der zelver inkomsten te besteden tot onderhouding dezer kweekscholen. Men haalde diergelyke voorbeelden aan, en men zeide, dat men de natuur niet veranderde van deze goederen, van den beginne geschikt tot Godsdienstige zaken. Dat het alleen eene voordeelige verandering was voor den staat en voor de kerke, van eene onnodige stichtinge eene zeer noodzakelyke te maken. Doch men hadt de toelating van den paus van noden en de toestemming des konings. De kardinaal bediende zich van verscheide redenen om hen beide tot zyne gedachten te brengen. Aan den paus vertoonde hy het gevaar, waar in zich de Roomsche kerk bevondt door de onwetenheit der geestelyken, en door de bekwaamheit der nieuwgezinden. *Dat het volk door het gemak der drukkunst de heilige Schrift in zyne tale in handen kreeg, welke de nieuwgezinden deden overzetten en verkopen, nevens de gebede-en andere Godvruchtige boeken, de welke den dienst en de geheimen van den ouden Godsdienst omverre zouden werpen, indien men daar in niet trachtte te voorzien. Dat het volk, ingenomen met de Godsdienst-plegingе in eene tale, welke het verstondt, een walg hadt van de Latynsche tale, en van de Misse zelf. Dat het in de voorgaande eeuwen wel een groot geheim geweest was de heilige verborgendheden te bedekken; dat niets*

Erasmus en *Vives* spaarden hen niet.

Wolsey ondersteunt de kloosters te verminderen.

Zyne redenen by den paus, om des zelfs toelating daar toe te verkrygen.

(a) Hy was niet lang te voren ook tot het bisdom van Durham verheven, een der vetste bisdommen van Engelandt, in plaats van dat van Bath en Wells, waar van hy zich gaarne hadt willen ontdoen. De openbrief van zyne aanstellinge is gedagteken den 24 Maart dezes jaars 1523, en staat in de *Acta Publica Tom.* XIII, *fol.* 783.

1523. *niets den geeſtelyken meerder eerbiedigheit toebragt, noch meer ontzag aan den Godsdienſt; maar dit kleedt zynde afgelicht, en de Lutherſchen alle gronden van den heiligen dienſt hebbende ontdekt, men niets meer verborgen kon houden. Dat het te wenſchen was, dat men de drukkunſt hadt kunnen vernietigen: maar dat zulks niet doenlyk zynde, men boeken ſtellen moeſt tegen boeken, en onderwys tegen onderwys. Dat men dat van de geeſtelykheit, zo onwetende zynde, niet te wachten hadt, en nog minder van de monniken dan van de anderen. Dat men dan van elders hulpe moeſt zoeken, om dat de gevoelens van* Luther, *en nog meer die van* Zwinglius, *dagelykſch meer ingang vonden in Engelandt. Dat by geen ander hulpmiddel daar tegen wiſt, dan het oprechten van kweekſcholen, in welke men de jeugt zou onderwyzen in de wetenſchappen, en in eene nette kenniſſe van de Godgeleerdheit, om daar uit te halen leeraars, bekwaam om het volk te onderwyzen, en den ketteren den mondt te ſtoppen. Dat daar toe vereiſcht wierden inkomſten, welke de koning niet kon vinden in zyne ſtaten, uitgeput door de oorlogen; maar dat het gemakkelyk was, de zelve te vinden in de vernietiging van vele klooſters, welker ongemeen groot getal het koninkryk tot een laſt was, en de kerke onnut. Dat men in het tegendeel een aanmerkelyk voordeel uit deze vernietiging zou trekken, de inkomſten van deze klooſters beſtedende tot het ſtichten van kweekſcholen, welke zouden uitleveren goede Godgeleerden en bekwame predikers: een zeker middel om de Roomſche kerk in hare oude achtinge en in haren ouden luiſter te herſtellen.* Hy voegde daar by, *Dat by voornemens was, twee zulke kweekſcholen op te rechten, de eene te Oxford, en de andere te Ipswich.*

Beweegredenen, welke hy gebruikt om den koning daar toe te bewegen.

Hy gebruikte by den koning beweegredenen van een ander ſoort. Hy verborg voor hem de ſtaatkunde van de kerkelyke regeringe, en vertoonde hem niets anders dan de bewaring van het gelove, waar van de paus hem tot beſchermer benoemt hadt; want wat men ook van dezen kerkvoogdt zeggen mag, hy was altydt voor de belangen van den ſtoel van Rome, op welken hy hoopte nog t'eeniger tydt te zullen zitten. Hy vertoonde dan aan den koning, *Dat by niets voordeeliger doen kon voor de uitbreidinge des geloofs, van het welke by beſchermer was, dan openbare ſcholen te ſtichten, en tot zulk een Godvruchtig gebruik te beſteden de inkomſten van eenige klooſters, welke men zou vernietigen. Dat by daar door zou verkrygen den zegen van den Hemel, en dankbaarheit van zyn volk.*

1524. De Ryksdag te Neurenberg dringt aan op eene algemene kerkvergadering in Duitſchlandt.

Gedurende deze zaken nam de Ryksvergadering te Neurenberg een beſluit, het welk den paus verlegen maakte. Hy hadt zynen gezant derwaarts gezonden, namentlyk den kardinaal *Campeggio* *, om zich te beklagen over het laſterlyk geſchrift (gelyk hy het noemde) dat de honderd bezwaarniſſen der Duitſchers bevatte, van welke boven geſproken is; en om te eiſchen de uitvoering van het gene op den Ryksdag te Worms tegen *Luther* en tegen zyne aanhangers was vaſtgeſtelt. De keizer hadt ook met den zelven laſt zyne afgezanten derwaarts gezonden, om den paus te behagen, welken hy in zyne belangen wilde houden tegen Vrankryk. De Ryksdag beantwoordde hunne voornemens niet. Men vergenoegde zich met eene algemene kerkvergadering in Duitſchlandt te verzoeken, en een ſtilzwygen aan partyen op te leggen tot den tydt van die vergadering, zynde niets anders bekwaam om de gemoederen tot bedaren te brengen, verbittert over de geweldige middelen, tegen hen gebruikt. De paus, over dit beſluit misnoegt, beklaagde zich daar over by den koning van Engelandt; en om hem hoe langer hoe meer aan zyne belangen te verbinden zondt hy aan hem eene goude roze, en eene nieuwe bulle, beveſtigende in de zelve den tytel van *Beſchermer des geloofs*, aan welke hy een goud zegel deedt hangen. *Thomas Annibal*, een der afgezanten van den koning, bragt de zelve aan hem over, zynde hem door den paus toevertrouwt wanneer hy zyn afſcheidsgehoor nam. Ook ontfing de kardinaal *Wolſey* van den paus de bulle, welke hy van hem verzocht hadde, en de koning gaf 'er zonder moeite zyne toeſtemming toe. In de zelve wierdt den kardinaal de macht gegeven om een zeker klooſter binnen de ſtadt Oxford te vernietigen, en op des zelfs grondt een kweekſchool te laten oprechten, beſtedende de inkomſten en goederen van het zelve tot onderhoudt dezer nieuwe ſchole. Maar alzo deze goederen niet toereiktem om alle onkoſten goed te maken, vernietigde de kardinaal, met toeſtemminge zo van den koning, als van den paus, welke laatſte hem ten dien einde met nieuwe bullen voorzag, nog eenige andere klooſteren, wordende de Franciskanen nu niet uitgezondert, om der zelver inkomſten tot het ſtichten en onderhouden der kweekſcholen te Oxford en Ipswich te beſteden. *Wolſey* was in de laatſtgemelde plaats, hoofdſtadt van de provincie van Suffolk, geboren; en dit was de reden, waarom hy de zelve voor anderen daar mede begunſtigde (a).

1524. *Acta Publ. Tom. XIV. fol.* 21 *&c.* Goude roze gezonden door den paus aan *Henrik* den VIII. *Wolſey* vernietigt eenige klooſters. *Ibid. fol.* 13, 15, 18 *en* 23.

Men gaf aan de gezegde twee kweekſcholen terſtondt den naam des kardinaals. Doch naderhandt wierdt de eerſte genaamt *des konings ſchool**, en naderhandt het *Chriſtus-ſchool* †, welken naam zy heeft behouden. Het is een der achttien collegiën van de Oxfordſche hogeſchole, de vermaardſte van Engelandt, en mogelyk van ganſch Europa. Zy beroemt zich, die van Parys hare geboorte gegeven te hebben, hoewel deze laatſte den eerſten rang verkregen heeft; en te zyn de twede der vier voornaamſte hogeſcholen van Europa, van welke zich die van Parys de eerſte noemt: Bologne in Italië is de derde, en Salamanka in Spanje de vierde. De hogeſchool van Oxford is zo doorluchtig, dat haar kancelier altoos is een der eerſte heeren van het koninkryk. Ze heeft ook een grootmeeſter van het huis, die altydt een perſoon is van den eerſten rang; een onderkancelier, een openbaren ſpreker, een bewaarder der oude papieren en handveſten ‡, en een geheimſchryver. Onder deze zes eerſte amptenaars ſtaan nog vele bedienden van de hogeſchole, onder welke zes deurwaarders ‡ zyn, welker drie zilver-vergulde ſtaven dragen, en de drie andere zilvere. De ſtudenten genieten aldaar vele voorrechten. Men onderwyſt 'er in alle ſoorten der vrye wetenſchappen met veel zorge en order. De vergaderplaatſen zyn treffelyk; de boekery is uitmuntende, en eene der beſte van geheel Europa. De hoogleeraren genieten aldaar grote jaargelden, en dragen alle in plegtige voor-

Chamberlain in zynen *Staat van Engelandt.*

* of Collegie. Beſchryving der hogeſchole van Oxford.

† of *Chriſt-Church.*

‡ *Archivarius.*

‡ Pedellen.

(a) Wy moeten den Lezer waarſchouwen, dat dit alles niet voor de maanden Auguſty en September gebeurde, om dat hy anders uit eenige zaken, hier na volgende, en vroeger geſchied, als mede uit den zamenhang dezer gebeurteniſſen met die van den voorleden jare, door den Hre. *de Larrey* gemaakt, zou beſluiten, dat die zaken later waren voorgevallen. Dat voorts de nieuwe paus, *Clemens* de VII, den tytel van *Henrik* den VIII, van *Beſchermer des geloofs*, beveſtigende, en den kardinaal *Wolſey* zo groot een gezag verlenende, als boven gezegt is, dit inzonderheit deedt om het Engelſche hof aan zyne zyde te trekken, en zich van het zelve te verzekeren, alzo hy wegens den oorlog met Vrankryk in grote verlegenheit was, niet wetende, hoe zich daar omtrent beſt te gedragen.

1524. vallen scharlake tabberden. Doch deze afwyding verleidt ons te verre. Wy komen weder tot het collegie, het welk de kardinaal oprechtte, en het welk alleen kan doen oordeelen van de grootheit der hogeschole door het getal der hoogleeraren, zynde 186, aan alle de welke de kardinaal inkomsten gaf, genoegzaam om met luister daar van te leven. *Lodewyk Johannes Vives*, een der geleerdste mannen van zynen tydt, geboren te Valentia in Spanje, wierdt van Leuven derwaarts beroepen tot hoogleeraar in de welsprekendheit. Hy heeft Uitleggingen nagelaten over de *Stadt Gods* van S. *Augustyn*, en vele andere werken. De kweekschool te Ipswich, als gezegt is de geboorteplaats van den kardinaal, wiens naam ze behouden heeft, was zo aanmerkelyk niet, en der zelver instelling was alleen geschied om de jeugt te onderwyzen tot zo verre, dat de zelve bekwaam zou zyn om naar de hogeschole over te gaan.

Christ-Collegie opgerecht door *Wolsey*.
Lof van *Vives*.
M. Herbert.

M. Herbert. Krakers, wat voor lieden dat waren.

Terwyl deze stichtingen in Engelandt geschieden begonnen de vyandlykheden wederom op de grenzen van Schotlandt, en over zee. Men hadt onder de bezettinge van Calais eene bende deugnieten, welke men Krakers noemde, dat is te zeggen sielten, tegen welke niets bestaan kon. Zy wierden eindelyk omcingelt door den grave van Danmartin, die aan het hoofdt van acht honderd paarden en van vyftien honderd voetknechten dezen hoop overviel, veel minder in getal dan zy. Zy waren alleen honderd en vyf en zeventig voetknechten sterk, en hadden niet meer dan twintig paarden. Deze ongelykheit van getal belette hen echter niet zich te verdedigen, en de overwinning een geruimen tydt twyffelachtig te maken. Zy wilden geen lyfsgenade hebben, en men moest hen alle doden, tot den laatsten man toe. Men zag geen minder vyandelykheden op de grenzen van Schotlandt, alwaar men van weêrkanten de wapenen wederom hadt opgevat, na dat de stilstandt geëindigt was. Aan den anderen kant was de koning bedacht op eene nieuwe krygsrustinge, om de zelve tegen Vrankryk te zenden. Hy hadt, om alle deze onkosten goed te maken, nodig, dat men hem verschoot den onderstandt, welken hem het Parlement hadt toegestaan, en dat men hem in een jaar betaalde het geen in vier jaren moest betaalt worden.

Hunne dapperheit.

De paus hadt van den beginne af ondernomen de Christen vorsten te vereenigen tegen den Turk. Hy kon dit niet te standt brengen ter oorzake van de verscheidenheit hunner belangen, welke hen onderscheide oogmerken gaven, en de koning van Engelandt maakte een nieuw verdrag met den keizer. Het zelve behelsde, dat de konnestabel van Bourbon in Vrankryk zou trekken met het leger uit Italië, en dat de koning van Engelandt hem tot deze onderneminge maandelyks honderd duizend kronen zou verschaffen, van den eersten July af tot den laatsten December. Dat hem de bestierder der Nederlanden het nodige geschut zou bezorgen, en vier duizend man te voet. Dat de keizer met zyne Spanjaarden een inval in Guienne zou doen. Dat men de Italiaansche prinsen zou aanmoedigen om de onkosten van dezen oorlog op te helpen dragen. Dat de hertog van Bourbon in alle zyne landen en heerlykheden zou herstelt worden, welke hy, nevens Provence, onafhankelyk zou bezitten, onder den tytel van het koninkryk van Arles; maar dat hy den koning van Engelandt voor koning van Vrankryk zou erkennen. Eenigen zeggen, dat hy deze laatste voorwaarde verwierp; en anderen verzekeren, dat hy de zelve aannam. Voor het overige behelsde dit verdrag gene andere voorwaarden dan die in den voorgaanden jare door de afgezanten van *Karel* en *Henrik* met den konnestabel gesloten waren: doch de paus en de Venetianen weigerden iets tot het voeren van dezen oorlog op te brengen. 1524.

Nieuw verdrag tusschen *Karel* den V en *Henrik* den VIII tegen *François* den I gesloten.
Acta Publ. Tom. XIII, fol. 794.

Men belooft het koninkryk van Arles aan den konnestabel van Bourbon.
M. Herbert. Mezeray. Guicciard. M. Varill.

Vervolgens trok de konnestabel in Provence met dertien duizend man te voet en drie duizend te paarde in het begin van July, doende voor zich uitroepen: *Vryheit! vryheit!* Terstondt kwam zich een groot getal misnoegden, zo van het volk, als van den adel, waar van het ryk altydt vol was geweest, by hem voegen. De konnestabel, door dezen hoop versterkt, maakte zich meester van den toren van Toulon, van de stadt Aix, en van eenige andere plaatsen. Zyn voornemen was Lyons door, en vervolgens in Berry te trekken, alwaar hy gelooste, dat de gansche adel, van welken hy zeer bemind wierdt, zich by hem zou voegen. Dit voornemen kon hy niet werkstellig maken. Men verhaalt daar van vele redenen. De vloot van den keizer, die langs de kusten van Provence heen zeilde, met den voorraadt, welken het leger van noden hadt, was overvallen door die van Vrankryk, en in des zelfs havenen opgebragt. Aan de andere zyde haasten zich de keizer en de koning van Engelandt niet om het geldt over te zenden, dat zy belooft hadden, door het wantrouwen, dat de een hadt op den anderen, en op den konnestabel van Bourbon zelve. Zy vreesden, dat hy alles voor zich zou bewaren, of dat hy aan niemandt van hen beide deel van zyne veroveringen zou geven dan aan den gene, welken hy wilde begunstigen. Maar de voornaamste reden was de begeerte, welke de keizer hadt, dat *Bourbon* Marseille zou belegeren. Hy was dan daar toe genoodzaakt, en de uitkomst was niet gelukkig.

Inval van den konnestabel in Provence.

Rance van Ceri en *Philips Chabot-Brian* waren daar in getrokken met eene bezetting van drie duizend mannen, voornemens zich wel te verweren. Het leger van den konnestabel in het tegendeel raakte aan het muiten by gebrek van betaling, hoewel de koning van Engelandt twintig duizend ponden Sterlings hadt overgemaakt, het welk niet genoeg was voor alle de noodwendigheden van het leger. De keizer van zyn kant zondt noch volk, noch voorraadt. Voeg hier by den misslag, welken de konnestabel hadt begaan van zich van Avignon niet verzekert te hebben. De Franschen, die dit merkten, wisten zich daar van te bedienen; en *la Palisse*, welken de koning van Vrankryk zondt tot ontzet van Marseille, maakte zich daar van meester, en lachte om den vyandt, dat hy zich van een post van zodanige aangelegenheit niet hadt verzekert. Hy verwachtte daar den koning, die in persoon aankwam met het overige van het leger, met een voornemen een slag met den konnestabel te wagen, en den zelven gewonnen hebbende, het voornemen werkstellig te maken, dat hy hadt om naar Italië over te gaan. De konnestabel, van zynen optocht, en van de vereeniging der beide legers, die op hem aan kwamen, verwittigt zynde, brak de belegering op, deedt zyn groot geschut inschepen, en trok te lande te rug in eene zeer goede order, hebbende zich niet durven op de vloot begeven, doordien *Andreas Doria*, de welke die van den koning geboodt, sterker was dan de zyne, en hem op den doortocht verwachtte.

M. Herbert. Mezeray. Hy belegert Marseille.

Hy breekt de belegering op.

De prins van Orange, die deze vloot voor die van den keizer nam, begaf zich met zyne brigantyn midden in de zelve, en wierdt gevangen.

De prins van Orange gevangen.

Dit goed gevolg moedigde den koning van Vrank-

1524. Vrankryk aan; en hoewel het jaargety zeer ver gevordert was, wilde hy zyn voornemen echter uitvoeren, en deedt zyn leger trekken tegen dat van den konneſtabel. Te vergeeſſch vertoonden hem zyne ſtaatsdienaren, dat hy door zyn afwezen het koninkryk nog niet moeſt laten bloot geſtelt voor de landingen der Engelſchen en de ſtroperyen der Vlamingen; noch zyn perſoon wagen in een vyandig landt in het begin van den winter. Men nam ook voor een kwaad voorteken van zynen tocht den rouw, welken hy droeg over de koninginne, zyne gemalinne, geſtorven omtrent het einde der maandt July; als of hy tegenwoordig niet dan tegenſpoedt zou hebben. Maar niets kon hem van dit noodſchikkelyk vertrek afſchrikken, werwaarts zyn noodlot hem trok, tegen alle de regelen der voorzichtigheit. Hy wilde zelfs de gravinne van Angoulême, zyne moeder, niet afwachten, de welke met grote dagreizen aankwam om hem het zelve af te raden; en aan haar de regering overlatende, om haar te bevredigen, vertrok hy ſpoedig voor dat zy was aangekomen: zo dat het ſcheen, als of hy bekommert was, dat het vermogen, het welk zy op zyn gemoedt hadt, hem zyn kwaad geluk zou ontrukt hebben.

15 October. *François* de I gaat over naar Italië.

Hy volgt den konneſtabel van Bourbon op de hielen.

Hy volgde den hertog van Bourbon van naby, en was hem, om zo te ſpreken, op de hielen. De waakzaamheit was hen beide even noodzakelyk. *Bourbon* zag zyn verlies onvermydelyk, indien hy genoodzaakt wierdt om te vechten; en de koning verzekerde zich van de overwinninge, als hy maar aan den vyandt kon komen. Dus haaſtte zich elk, aangedreven door vreze, of aangemoedigt door hope. *Bourbon* begaf zich naar Parma, van waar hy binnen Milaan geraakte. *Karel van Lanoy*, onderkoning van Napels, kwam hem daar vinden met een afgezonderden hoop uit het keizerlyke leger, waar van hy het overige, beſtaande uit twaalf duizend Spanjaarden en zes duizend Hoogduitſche voetknechten, naar Pavië hadt gezonden. Doch de voorhoede van den koning van Vrankryk verſcheen, en de inwoonders van Milaan niet genegen zynde om eene belegering te verduren, keerden de onderkoning en de konneſtabel weder naar Lodi. De koning bemachtigde Milaan, alwaar hy la *Trimouille* liet met zes duizend mannen; en, in plaats van den konneſtabel altydt te vervolgen, beſloot hy de belegering van Pavië. Zyne veldheeren waren niet van dat gevoelen; en die genen, de welke hem den tocht hadden afgeraden, wilden toen, dat hy zynen weg zou vervolgen, tot zo lange hy het leger, dat voor hem vluchtte, zou achterhaalt hebben. Maar hy verwierp dezen raadt, voor welken hy dien van *Bonnivet* ſtelde, die aantoonde, dat men achter zich gene ſtadt, als Pavië was, moeſt laten. Dus deedt hem zyn ongeluk eene belegering ondernemen, de welke alle zyne hopeningen moeſt omver werpen, en hem in de handen van den keizer leveren.

François bemachtigt Milaan.

Hy belegert Pavië.

M. Herbert. Mezeray. November. De bondgenoten van den keizer verlaten hem in den noodt.

Het ſcheen nochtans, dat de zaken eene geheel andere uitkomſt moeſten gehad hebben: de zaken van Italië ſtonden voordeelig voor de Franſchen, en het keizerlyk leger was niet ſterk genoeg om hen ſlag te leveren, noch om Pavië te ontzetten. De paus hieldt zich onzydig; en wel verre van den keizer by te ſtaan maakte hy onder de handt een verbondt met den koning van Vrankryk. De Venetianen waren niet beter gezind, en beginnende argwaan op te vatten over het beleidt van *Karel*, die *Sforția* in het hertogdom van Milaan niet herſtelde, hadden zy berouw over het verbondt, dat zy met hem gemaakt hadden. De Florentynen gaven hem niet dan goede woorden, en de koning van Engelandt, kwalyk te vrede den oorlog uit Vrankryk in Italië overgebragt te zien, het welk de keizer alleen gedaan hadt om de vruchten daar van alleen te genieten, haaſtte zich niet zeer om het geldt over te zenden, dat hy belooft hadt. Hy eiſchte in het tegendeel, dat *Karel* hem zou betalen de honderd en drie en dertig duizend kronen, waar toe hy zich jaarlykſch door de voorgaande verbonden verplicht hadt, om hem ſchadeloos te houden van eene gelyke ſomme, welke hy van Vrankryk zou ontfangen hebben, indien hy niet met deze krone hadt gebroken. Aan den anderen kant onthieldt zich de onderkoning van Napels naby Lodi, niet durvende in het veldt blyven, in het gezicht van een leger, veel ſterker dan het zyne, en de konneſtabel was naar Duitſchlandt gereiſt, om daar nieuwe wervingen te doen, en nog niet te rug gekomen.

1524.

De keizer was toen in Spanje ziek aan de koorts, en de paus liet hem een ſtilſtandt van wapenen voorſlaan door zynen afgezant, aan wien de beſtierſter van Vrankryk een doortocht gaf door Provence en Languedok. Hy bewilligde daar in, bekommert over de belegering van Pavië, zo wel als over het beleidt der Engelſchen en der Venetianen. Doch de koning van Vrankryk, die de verovering van het Milanees, gelyk gezegt is, voor onfeilbaar hieldt, wilde daar niet naar luiſteren. De paus twyffelde 'er zelf niet aan; waarom hy, gelyk mede gezegt is, in het heimelyk met dezen vorſt handelde, wiens tegenwoordigheit de achting of het ontzag voor zyn leger vermeerderde; daarenboven aanzienlyk door het getal zyner benden, en de dapperheit van der zelver bevelhebbers. Het beſtondt uit vyftien duizend gewapende mannen, en veertien duizend Zwitſers; uit zes duizend landsknechten, en tien duizend zo Franſchen, als Italianen, behalven een groot getal vrywillige edellieden. Het hadt tot onder-krygsoverſten * den koning van Navarre, de hertogen van Alençon, van Longueville, en van Lotharingen, de graven van St. Pol en van Vaudemond, de maarſchalken van Foix † en van Montmorenci, den admiraal *Bonnivet*, *Chabannes*, *Fleuranges* ‡, den vidame § van Chartres, *Buſſi van Amboiſe*, en vele anderen, alle aanzienelyk door eene doorluchtige geboorte en onvergelykelyke dapperheit. Men moet by de zelve nog voegen *Richard van Poole*, die zich altydt in Franſchen dienſt bevondt in aangelegene voorvallen, en den hertog van Albanië, die uitdrukkelyk uit Schotlandt was gekomen om zyne dapperheit in deze onderneminge te doen blyken, na dat hy zich, voor zyn vertrek, van den adel des ryks verzekert hadt ‖. Het Franſche leger hadt eindelyk aan zyn hoofdt een koning, in den bloei zyner jaren, en die niet dan naar het gevecht haakte.

1524.

* *Lieutenants Generaux.*

† *Leſtun*, of *Leſcut.*

‡ van het huis van der Mark.

§ krygsoverſte over des biſſchops benden.

‖ *Leſley* zegt niet, dat de adel hem iets belooft hadt; maar *M. Herbert* verzekert zulks.

Zodanig was de geſteldheit der Franſchen en der keizerſchen; en om daar uit aangaande het gevolg te oordeelen, was 'er niemandt, die niet zou gelooft hebben, dat het geluk by de eerſten zou gebleven zyn. Maar het al te groot gevoelen, dat zy zelf daar van hadden, verblindde hen; en de koning beging nieuwe misſlagen, de welke zyn verlies en ongeluk veroorzaakten. Hy zonderde tien duizend en zes honderd man van zyn leger af, welke hy zondt naar het koninkryk van Napels, onder het beleidt van den hertog van Albanië, en vier duizend man, welke hy naar Savona deedt trekken, onder het bevel van den marquis van Saluzzo, om die van

Afzonderingen der benden ten onryde gedaan.

1525. Genua te beoorlogen: als of deze ſtaatzuchtige vorſt met de veroveringe van het ganſche Milanees by wintertydt niet te vrede was, maar het koninkryk van Napels en den ſtaat van Genua mede wilde onderbrengen. Maar dikwils verlieſt men, al te veel willende bezitten, alles, en zulke ongemene voornemens hebben ſelden eene gelukkige uitkomſt.

Beſchryving van Pavië. Hy ſloeg zich voor Pavië neder met het overige van zyn leger. Deze ſtadt is gelegen aan de rivier de Teſin, in een landſchap, aan het welke * *Pavefano.* zy den naam geeft *, en van het welke zy niet alleen de ſleutel is, maar ook van geheel Lombardië. Zy is opgebouwt door de oude Gaulen omtrent 200 jaren na de bouwinge van Rome. Zy is verwoeſt door *Attila* en door *Odoacer*, en ſedert door de Longobarden weder herbouwt, welke haar tot de hoofdſtadt van hunne overwinningen maakten. Zy wierdt verovert door *Karel* den Groten, en onderworpen aan de koningen van Italië tot op *Otthe* den I in den jare 951. In vervolg van tydt heeft zy vele wiſſelvalligheden moeten ondergaan. De *Viſcontis*, heeren van Milaan, onderwierpen haar aan hunnen ſtaat; en de koning van Vrankryk belegerde deze ſtadt, als de hoofdſtadt van een hertogdom, dat hy voorgaf hem toe te behoren.

Hy deedt aan de liniën en batteryen werken, en men opende vervolgens de loopgravens: doch het ging niet te ſpoedig voort. *Anthony de Leva* (a), een ervaren krygsman, was binnen de ſtadt met eene ſterke bezettinge, die zware uitvallen deedt. In het tegendeel waren de aanvallen noch zo wakker, noch zo veelvuldig, als het † *Commiſſaires.* behoorde te zyn, om dat de bezorgers † van het leger zo ſlechte bevelen gegeven hadden, dat 'er dikwils buskruidt ontbrak. Dus verliepen 'er twee maanden, zonder dat men iets gevordert was.

De konneſtabel van Bourbon verpandt zyne edelgeſteenten aan den hertog van Savoie, om zyne benden daar van te betalen. Ondertuſſchen kwam de konneſtabel te rug met een onderſtandt van tien duizend man te voet, de welke *Fronsberg* geboodt, door den zelven op zyn bevel in Duitſchlandt geworven, en van duizend paarden, welke hy in het Franche-Comté zelf gelicht hadt. Deze wervingen waren gedaan van de penningen des hertogs van Savoie, aan welken de konneſtabel alle zyne edelgeſteenten verpand hadt. Hy voegde deze benden by het keizerlyke leger, het welk digt by Lodi ſtondt, en het welk zich door dezen onderſtandt over de dertig duizend man ſterk bevondt. Terwyl het keizerlyke leger dus ſterker wierdt, verminderde dat der Franſchen zeer door de uitvallen der belegerden, en door het verlies, het welk zy leden in twee ſtormen, die kwalyk uitvielen. Aan de andere zyde wierden de nieuwgeworvene benden, de welke dit leger verwachtte, geſlagen of verſtrooit. Twee duizend man, die van den kant van Genua kwamen, wierden in ſtukken gehakt; drie duizend Italianen, de welke *Johannes van Medicis* aanvoerde, verliepen, na dat hun opperbevelhebber gekwetſt was; en zes duizend Griſons, die op weg waren, keerden weder naar huis op de tyding, welke zy kregen, dat een keizerlyk hoofdman Chiavenne verraſcht hadde. Dit is eene kleine ſtadt, met een kaſteel, aan de rivier Meira, digt by het meir van Como, aan den ingang van het landt der Griſons, aan welke het tot een bolwerk verſtrekt. Hier by kwam nog een ander verlies, namentlyk van het kaſteel van St. Angelo, tuſſchen Pavië en Milaan gelegen, waar van de bewaring aan een Italiaan *toevertrouwt was, die het zelve aan de vyanden overgaf, het zy by gebrek van moedt, of van getrouwheit. Deze poſt was van de uiterſte aangelegenheit, en ſneedt des konings leger den toevoer van lyftocht af; zo dat 'er weinig waanſchynlykheit was om in eene legerplaats te blyven, waar in men de ſchaarsheit van levensmiddelen wel haaſt te vrezen hadt. Ten toppunt van ongeluk vernielde de Teſin, zeer ſchielyk overlopende, de dyken en werken der belegeraars. Deze rivier verdeelt zich in twee armen, welker eene aan den voet der muren van Pavië henen loopt, en niet waadbaar is: ook heeft de ſtadt aan die zyde gene andere verſchanſſingen. De Franſchen onderſtonden dit water af te tappen, of elders heen te doen lopen. Zy maakten ten dien einde dyken aan de eene zyde, om het water op te houden, en grachten aan de andere zyde, om het te doen afloopen: doch daar viel een zo zware regen, dat de zelve de Teſin ongemeen deedt opzwellen; zo dat deze rivier, buiten de oevers lopende, alle de werken der Franſchen verdurf. De legerhoofden rieden den koning toen ſterk aan de belegering op te breken. Daar was niemandt dan *Bonnivet*, die zich daar tegen ſtelde. Hy was het, die de zelve hadt doen ondernemen, tegen het gevoelen der anderen; en hy was het, die daarenboven hardnekkig ſtaande hieldt, dat men de zelve moeſt vervolgen, tegen alle waarſchynlykheden van eene voordeelige uitkomſt. De koning, die zynen raadt de eerſte maal gevolgt hadt, geloofde hem ook dit maal tot zyn ongeluk; het zy door eene noodſchikkelykheit, tegen welke alle menſchelyke voorzichtigheit niet op kan, het zy door eene zwakheit, van welke de meeſte vorſten niet vry zyn, om zich door hunne gunſtelingen te laten regeren. Men zegt ook, dat des konings hoogmoedt zich in deze gelegenheit voegde by dien van zynen ſtaatsdienaar. *Bonnivet*, die ingeſtaan hadt wegens den uitſlag der belegering, wilde der zelver kwaden uitſlag niet voor zyne rekening hebben; en de koning hadt aan eene mevrouwe, op welke hy verſlingert was, belooft, tegen Maart wederom te Lion te komen als overwinnaar der keizerſchen en meeſter van het Milanees†. Hy ſchaamde zich dan overwonnen wederom te komen, en hy kon niet beſluiten voor zyne beminde te verſchynen in een ſtaat, zo weinig overeenkomende met eene zegepraal, van welke hy haar verzekert hadt. Belagchelyke en ſchaamachtige beginſelen van de allergrootſte omwentelingen, welke Vrankryk vervolgens zyn overgekomen, door een minnehandel en de trotſchheit eenes gunſtelings.*

1525.

* *Pyrrhus van Ganza.*

De werken der Franſchen verdorven door de overſtroominge van de Teſin.

Bonnivet dringt ſterk aan om in de belegering van Pavië te volharden, tegen het gevoelen der andere legerhoofden, die de zelve wilden opbreken.

† *M. Varillas* zegt, dat *Bonnivet* den koning hadt overgehaalt om naar Italië te gaan door de beſchryving van de ſchone *Clarice van Milaan*, welker bezitting hy aan hem belooft hadt, zynde zelf daar op verlieft.

De keizerſchen hadden het Franſche leger niet durven aantaſten, noch het zelve in zyne verſchanſſingen beſpringen; zy trachtten alleenlyk een onderſtandt in de plaats te werpen. Maar te weten zynde gekomen alle de tegenſpoeden, welke het Franſche leger in dezen jare geleden hadt, beſloten zy het zelve ſlag te leveren. Daar was nog eene andere reden, welke hen daar toe verplichtte, te weten de muiteryen hunner ſoldaten, gereed om opſtandt te verwekken by gebrek van betaling. De paus, wetende wat 'er in het keizerlyke leger omging, hadt den koning daar van kennis gegeven, hem vermanende geen gevecht te beginnen, en zich noch vyftien dagen in zyne legerplaats op te houden. Hy verzekerde hem, dat hunne benden in dien tydt zouden verlopen, by gebrek van geldt en leeftocht.

(a) Hy was een man van eene lage geboorte, maar door zyne verdienſten en door zyne dapperheit van gemeen ſoldaat opgeklommen tot de waardigheit van kolonel over het ligtgewapend paardevolk.

Universitäts- und Landesbibliothek Düsseldorf

1525. tocht. Daar kwamen ook van alle kanten tydingen aan den koning om hem den veldflag af te raden. Men vertelde hem, dat de ſterrekundigen hem een dodelyken uitflag daar van voorſpelden, en dat menſchen, die voor heiligen doorgingen, en voor aangeblazen door den geeſt Gods, het zelve voorzeiden. Maar niets was bekwaam om hem van dit dodelyke beſluit af te trekken.

François de I wil de genen niet volgen, die hem den veldflag afraden.

De legerhoofden van den keizer, zoekende de wanorder voor te komen, welke onder hunne benden begon te komen, en om hun voordeel te doen met die der vyanden, kwamen hun leger nederſlaan op twaalf honderd ſchreden na aan dat van den koning. De muren van het perk van Pavie ſcheidden hen van een, en dienden tot een ringmuur voor de Franſche liniën. Het kaſteel van Mirabel * lag in het midden, alwaar de koning zyne wyk hadt. Zy hadden den nacht tuſſchen den 23 en 24 February, zynde St. Matthias- en de geboortedag des keizers, verkoren, het zy het geval zulks wilde, het zy de opperhoofden van het leger dezen dag verkoren hadden als een dag van een goed voorteken. Zy gingen uit het perk gedurende den nacht, wierpen zeſtig roeden van den muur omverre, en trokken recht aan op het kaſteel, alwaar zy met het krieken van den dag aankwamen. De marquis *de Gaſt* hadt het bevel over de voorhoede, de marquis *Peſcaire* de middeltocht, en *Lodewyk van Bourbon* de achterhoede. De koning, die hun voornemen ontdekt hadt, hadt zich tot den ſtrydt vervaardigt, en *Jakob Galiot van Acier* †, opperopziender over het geſchut, hadt het kanon geplaatſt op eene zyde, die zeer ongelegen was voor de vyanden. Zy merkten zulks niet gedurende den nacht, om dat het geſchut vruchteloze ſchoten deedt; doch de dag gekomen zynde deedt men geen eenen ſchoot, die niet trof, en men zag in de lucht niet dan armen, benen en hoofden, afgeſchoten door dit wrede en woedende werktuig, uit het welke men onophoudelyk vuur gaf. Het keizerlyk leger kon zyne gelederen niet houden, en niet tegenſtaande de vertogen der opperhoofden nam het de vlucht, om eene valei te winnen, in welke het voor het geſchut gedekt was. Men kwam ter zelver tydt den koning zeggen, dat een van zyne onderkrygsoverſten ‡ een groot deel der Spanjaarden hadt afgemaakt, en vier ſtukken geſchut verovert. Zulke gelukkige beginſelen deden hem van de uitkomſt des veldflags eene goede verwachting hebben; en toen buiten zyne verſchanſſingen komende ſtelde hy zyn leger in flagorder, en deedt den aanval blazen. Dit was het dat de vyanden wenſchten. Het Franſche leger trok voort in drie reien: *Chabanes* geleidde de voorhoede, de koning de middeltocht, en de hertog van Alençon de achterhoede. Dat der vyanden, dat mede in drie hopen of ligchamen verdeelt was, was veel talryker; en aan den anderen kant twyſtelden zy niet, of de ſtadvoogdt, uit de ſtadt trekkende, zou de Franſchen van achteren aangrypen, als men handgemeen zou geworden zyn. Dit gebeurde ook inderdaadt. Ondertuſſchen trok de koning aan het hoofdt eener ruiterbende, beſtaande uit het puik van den Franſchen adel, hebbende een krygshoop Zwitſers aan de regter, en eene bende landsknechten, of Hoogduitſch voetvolk, aan de linker zyde. Hy zat op een ſchoon paardt, hebbende eene ryke maliekolder aan, met goudt geborduurt, en een witte pluim op zynen ſtormhoedt; en gelyk hy een vorſt was van een goed gelaat en van eene ſchone geſtalte, dus verhieven dit ſtrydbaar gewaadt en deze krygshaftige vurigheit, welke zich in zyn aangezicht vertoonde, zyne majeſteit te meerder. Hy trok door de gelederen henen, vermanende de zynen tot den ſtrydt: *Spitsbroeders*, zeide hy tegen hen, *zie daar den dag, naar welken wy zo lange verlangt hebben. Sedert dat wy Italië zyn ingetrokken hebben de vyanden niet gedaan dan voor ons vluchten. Zy willen ons by nacht overrompelen, om dat zy ons gezicht by dag niet verdragen kunnen. Maar zy hebben hunne onderneming niet kunnen uitvoeren gedurende de duiſterniſſe, en zo haaſt als zy verſtrooit geweeſt zyn is hun eerſte ſchrik wedergekomen. Een van myne onderbevelhebbers heeft reets een gedeelte afgemaakt, en de overige vluchten naar de valeie. Laten wy voltrekken, ſpitsbroeders, eene overwinning, welke onze voorhoede zo heerlyk begonnen heeft; en laat ons om ſtrydt vechten wie het meeſt waardig is, of gy lieden een zodanigen koning, die zyn perſoon waagt voor uw welzyn; of ik zodanige onderdanen en zodanige krygslieden, die hun leven voor myne eere opzetten.* 1525.

Zyne aanſpraak aan het krygsvolk.

Deze aanſpraak eindigende ſloot hy het gezicht van zyn helmet, en viel met zo grote verwoedheit aan op het vyandelyke leger, dat hy de keizerlyke ruitery, over welke *Ferdinand van Caſtriot* (a) het bevel voerde, deedt wyken, en den zelven met eige handt doodde. Doch de busſchieters, welke men tuſſchen deze ruitery geſchaart hadde, brandden op een maal te gelyk los, het welk den hevigen aanval der Franſchen ſtuitte. Van den anderen kant moedigden *Lanoy* en de marquis van Peſcaire de Spanjaarden aan met omtrent deze woorden: *Het is deze dag, mannen, dat het geluk van den keizer u lieden moet doen zegepralen over de ſlaatzucht der Franſchen. Wy hebben den geboortedag van onzen vorſt tot den flag verkoren, als een dag, die ons moet gelukkig zyn, en ongelukkig aan de vyanden. Beantwoordt zulk een gelukkig voorteken door uwe dapperheit. Ontzet u lieden niet, in het vyandelyke leger hunnen koning te zien, die het zelve gebiedt: gy lieden gaat onder de gelukkige voortekenen van uwen keizer; en gy lieden moet met vertrouwendheit zyne vaandelen en uwe gezaghebbers volgen. De tegenwoordigheit des konings van Vrankryk zal nergens toe dienen dan om uwe overwinning doorluchtiger te maken, en zyne nederlaag zal u lieden meeſter maken van den ryken buit, welken gyl. in zyne legerplaats zult vinden. Voor het overige denkt, dat 'er voor u lieden geen behoudenis is dan in het verſlaan van uwe vyanden, om dat deze vorſt in zyn leger heeft doen afkondigen, dat men uwl. geen lyfsgenade zal geven. Toont, dat gyl. van dien aardt niet zyt om hen daar om te ſmeeken, en dat hy meerder uwe edelmoedigheit van noden heeft, dan gyl. vreze hebt voor zyne bedreigingen.*

Aanſpraak der Spaanſche opperbevelhebbers aan hun leger.

De geſchiedſchryver, die ons deze aanſpraak mededeelt, zegt ook, dat de marquis van Pescaire de zelve gemaakt, en, om zyne ſoldaten tegen de Franſchen aan te moedigen, dit wreed bevel verzonnen hadt, van alle Spanjaarden over de kling te laten ſpringen. Deze redenvoering deedt hare uitwerking: zy ontſtak in de gemoederen der ſoldaten eene gramſchap, welke hunne dapperheit verdubbelde, en ſedert wierdt het gevecht verwoeder en bloediger. De konneſtabel van Bourbon, die over een der vleugels van de achterhoede het bevel hadt, wordende de andere door *Lanoy* geboden, voegde zyne gevoeligheit

M. Herbert.

Het gevecht is verwoed.

Hoedanig de keizerlyke legerhoofden zich ſchikken om flag te leveren.

* een luſthuis, dat de *Viſconti* hadden laten bouwen, om daar het vermaak van de jagt te komen nemen.

Order van het keizerlyke leger.

† *St. Varillas* noemt hem *Galli*- of *de Genouillac.*

‡ *Philips van Chabot.*

Order van het Franſche Eger.

Beſchryving van *François* den I, aan het hoofdt van zyn leger.

(a) Hy was de laatſte van den ſtamme der *Scanderbegs.*

1525. voeligheit en zyne dapperheit by die der Spaanſche legerhoofden. Ter zelver tydt trok *Anthony de Leva* uit de ſtadt, aan het hoofdt van zyne bezettinge, en taſtte de vyanden van achteren aan. De overwinning wierdt eenigen tydt betwiſt, en byaldien de Zwitſers niet geweken waren, hadt zy zich miſſchien voor de Franſchen verklaart. Alle de geſchiedenisſchryvers verhalen, dat de koning daar verwonderlyke daden deedt, en dat het ligchaam der grote heeren en edelen, de welke aan zyne zyde ſtreden, mede doorluchtige proeven gaf van zyne dapperheit en genegenheit tegen zynen vorſt. Doch de hertog van Alençon, die de Zwitſers met vier honderd man dekte, aan het hoofdt der achterhoede, welke hy geboodt, wierdt door een ſchielyken ſchrik bevangen, welke hem de vlucht deedt nemen met alle zyne ruiterbenden. De Zwitſers, zich bloot geſtelt ziende, wierden verbaaſt, en deze anders zo vermaarde krygslieden, en op welke de koning den meeſten ſtaat maakte, verlieten hem laſhertiglyk in het midden van het gevecht. Het Hoogduitſche voetvolk, van het welke hy juiſt geen grote gedachten hadt, kweet zich zeer wel van zynen plicht. De nederlaag der Zwitſers verſchrikte hen niet, en ſchoon zy van alle kanten omcingelt waren, kon men hunne gelederen echter niet breken dan met hen in ſtukken te kappen. Hunne nederlaag veroorzaakte die des konings. Hy vocht onvermoeid aan het hoofdt van zyne edellieden, en wierdt zelfs meer dan eens handgemeen met de dapperſten der vyanden. Men noemt onder anderen *Johannes Dandelot*, een edelman uit het Franche-Comté, beroemd wegens zyne grote kracht en zyne reuzen-geſtalte. Het zy hy den koning kende, en door het verſlaan van een zo doorluchtigen vyandt meende uit te munten; het zy de dappere daden, de welke hy hem zag verrechten, hem nayver verwekten; immers hy baande zich een weg door de genen, die rondom den koning waren, en naderde den zelven zo digt by, dat zy zamen, met den degen in de handt, handgemeen wierden. De koning verontwaardigde zich dusdanigen vyandt niet, en deze tweeſtrydt duurde eenigen tydt. Het voordeel bleef aan de zyde des konings, die den marquis zodanigen houw in het aangezicht toebragt, dat het bloedt tappelings daar uit lopende hem verplichtte te rug te deinzen. Men zegt, dat deze vorſt eenige jaren daar na in een tapytwerk in de Louvre deze daadt deedt verbeelden. Ondertuſſchen zetten de keizerſchen hunne overwinning voort. De achterhoede was te rug geweken, en de vlucht van den hertog van Alençon hadt de zelve in wanorder gebragt. De voorhoede was overmant door het grote getal; *Chabanes*, die de zelve aanvoerde, was geſneuvelt, en zyne doodt wierdt gevolgt van die van byna alle onder zyn bevel geſtaan hebbende benden. De Zwitſers hadden de middeltocht des legers verlaten; de landsknechten waren in de pan gehakt: daar bleef niet over dan eene handt vol edellieden, die zich rondom den koning geſchaart hadden. De zelve bevondt zich gewond met twee ſteken, de eene in het aangezicht, en de andere in de dyë, en lag op de aarde, met het eene been onder zyn paardt, het welk onder hem was dood geſchoten. In dezen ſtaat was hy genoodzaakt zyn leven te verdedigen tegen *Diego d'Avila*, een Spanjaardt, *Johannes d'Urbieta*, een Biskajer, en tegen meer anderen. *D'Avila*, aan wien hy zich eindelyk bekend maakte, nam zynen degen, geheel rood van het bloedt der verſlagene vyanden, en zyn yzere handſchoen, tot een

Dapperheit van *François* den I.

Schielyke ſchrik van den hertog van Alençon.

Nederlaag van het Franſche leger.

De koning verdedigt dappermoedig zyne vryheit.

Geeft zich over aan d' *Avila*.

1525. pandt, dat hy zich aan den keizer overgaf. Men hielp hem vervolgens opſtaan: doch de ſoldaten daar op toeſchietende was *d'Avila* geen meeſter meer van hem. Zy ontnamen den koning zyn halsſieraadt van St. Michiël, en over hem met malkander twiſtende, hadden zy hem liever gedood dan overgegeven, ten ware *Pomperant* * daar over was toegekomen, en hem uit hunne handen hadt gerukt. Deze was een Franſch edelman van een doorluchtig huis en van grote verdienſten, hebbende zich in den dienſt van den konneſtabel begeven, en bekledende eene der eerſte bedieningen in des zelfs leger. De ſoldaten zich daar op uit den weg begevende, wanneer zy hem zagen aankomen, wierp hy zich voor des konings voeten, en kuſte des zelfs handt: doch deze vorſt deedt hem opſtaan, en zeide tegen hem, dat hy altydt achting voor hem hadt gehad. Daar was terſtondt een grote toevloedt van Spanjaarden rondom een gevangen van zulk eene aangelegenheit, en alle baden zy hem om zynen ſtormhoedt af te ligten; dit was zo haaſt niet gedaan, of het volk trok 'er den vederboſch af: anderen, nog baldadiger, ſneden zynen wapenrok aan ſtukken, en deelden de lappen onder zich. Hy zag dit aan zonder zich te ontzetten, en ſchertzende met de eigenzinnigheit van het geluk onderſchraagde hy zyne waardigheit door zynen heldenmoedt.

1525.

En daar na aan *Pomperant*.

* Anderen zeggen, dat het *la Motte Desnoyers* was.

Zyne ſtandvaſtigheit.

De eerſte der veldheeren, die vervolgens by den koning kwamen, was de marquis van Peſcaire, die gevolgt wierdt van *de Gaſt* en van den konneſtabel. Deze laatſte, met den degen, nog ganſch bebloed, in de handt, hadt het gezicht van zyn helmet nedergeſlagen. De koning vroeg wie hy was, en hem hebbende horen noemen tradt hy eenige ſchreden te rug. De marquis van Peſcaire, die het merkte, deedt het den konneſtabel verſtaan, die hem aanſtonts zynen degen overgaf; en hebbende zyn helmet afgeligt wierp hy zich voor de voeten des konings, en verzocht hem met zeer veel eerbiedigheit om zyne handt te mogen kuſſen. De koning weigerde het, en de konneſtabel, hem aanziende met de tranen in de oogen, zeide: *Sire, indien gy my hadt willen geloven, gy zoudt in dezen ſtaat niet zyn, en gy zoudt het bloedt van den gebelen adel van uw koninkryk geſpaart hebben, het welk op dezen dodelyken dag vergoten is. Gedult*, antwoordde de koning, zyne oogen naar den hemel heffende, *het geluk heeft my bedrogen.* De onderkoning van Napels (a) kwam aan gedurende dit onderhoudt, en de koning zeide, dat hy zich aan hem overgaf, hem verzoekende om hem als een gevangen van den keizer in bewaring te nemen. De onderkoning antwoordde hem, dat hy hem aldus aannam, en hebbende hem eene diepe eerbiedigheit betoont, kuſte hy onderdaniglyk des konings handt. Hy deedt hem vervolgens een paardt brengen, en men geleidde hem naar het kaſteel Piſigithone, gebouwt aan de rivier de Adda. Men vertrouwde de bewaring van zyn perſoon toe aan *Alarcon*, een Spaanſch heer van aanzien, en van den keizer zeer hoog geſchat. De koning van Navarre wierdt gevangen gevoert naar het kaſteel van Pavië, waar uit hy middel vondt by nacht te ontvluchten, door middel van touw-ladders, terwyl zyn edelknaap, die zyn plaats op het bedde genomen hadt, de wachten bedroog †, die het eerſt des anderen daags gewaar wierden. De andere gevangenen wier-

Hy kan het gezicht van den konneſtabel van Bourbon niet verdragen.

Schoone woorden van den konneſtabel.

Wys antwoordt van den koning.

De onderkoning van Napels neemt hem aan als een krygsgevangen van den keizer.

De koning van Navarre ontſnapt uit zyne gevangeniſſe.

† Men zegt, dat de juiſt van den edelknaap hem in het leven ſpaarde.

(a) *Karel van Lanoy.* De koning hadt naar hem doen zoeken, en wilde zich aan niemandt anders overgeven.

1525. nen wierden in verſcheide gevangeniſſen gebragt.

Eerbewyzingen, die de keizerlyke legerhoofden den koning betoonen.

De keizerlyke veldheeren, onder welke de konneſtabel was, vonden zich by des konings avondmaaltydt, en boden hem aan zich te waſſchen, voor dat hy aan tafel ging zitten. De onderkoning droeg het bekken, *du Gaſt* het lampet, en de konneſtabel den handdoek. De koning betoonde hen zyne erkentenis, hen biddende, zich by hem aan tafel te zetten. Hy bewees den konneſtabel toen grote beleefdheden, en liet hem geen teken van misnoegen blyken over zyne wederſpannigheit. Hy ſpeelde zelfs met hem na den eeten, als mede met *Lanoy* en *du Gaſt*, vertonende de zelve bezadigtheit, welke hy zou hebben doen blyken, indien hy hun overwinnaar geweeſt was, en niet hun gevangen. Hy beloonde *Pomperant*, die hem uit de handen der ſoldaten gered hadt, en herſtelde hem in zyne eere en goederen. *Pomperant* was hem naderhandt ook zo getrouw, dat hy van droefheit ſtierf wegens den kwaden uitſlag der zaken van Italië, en over het ſchandelyke verdrag van Averſa.

Zyne geruſtheit.

Zyne erkentenis aan *Pomperant*.

Voor het overige was het verlies der Franſchen zeer aanmerkelyk. Meer dan acht duizend man waren op het ſlagveldt geſneuvelt, onder welke verſcheide prinſſen, grote heeren en edellieden van aanzien, als mede maarſchalken en onderkrygsoverſten, getelt wierden. *François*, hertog van Lotharingen, *Lodewyk van Trimouille*, de maarſchalken van *Chabanes* en van *Foix*, *Buſſi van Amboiſe van Chaument*, en vele anderen, wierden op het ſlagveldt gedood, of ſtierven kort daar na aan hunne wonden. *Richard van Poole*, welken men in Vrankryk den hertog van Suffolk noemde, vondt zich ook onder de doden. De koning van Navarre, de graaf van St. Paul, de maarſchalk van Montmorenci, de marquis van Saluces, Fleuranges, de vidame van Chartres, en vele anderen, bleven krygsgevangenen, nevens verſcheide minder officieren en gemene ſoldaten. De konneſtabel bewaarde gene andere, dan die hun losgeldt betalen konden, en zondt de anderen te rug: doch zy kwamen byna alle onderweeg om van ellende. *Clement Marot*, zo bekend door zyne gedichten, de welke het Franſche hof in dien tydt ongemeen vermaakten, bevondt zich ook in den ſtrydt. Hy wierdt aan den arm gekwetſt en gevangen genomen, verdedigende het leven van den koning, zynen meeſter, wiens kamerdienaar hy was. Hy heeft dit zelf aangetekent in een zyner dichtſtukken, het welk in zyne werken gevonden wordt.

Verlies door de Franſchen geleden in den veldſlag.

De admiraal *Bonnivet*, de ongelukkige oorzaak van dezen oorlog en van de ballingſchap des konneſtabels, boette zynen misſlag met zyne doodt. Hy wilde liever in het gevecht ſneuvelen, dan in de handen zyner vyanden vallen. De hertog van Alençon ſtierf ook korten tydt daar na te Lion, alwaar hy zich geborgen hadt, van ſpyt en ſchaamte over zyne zo ſchandelyke vlucht. Men moet ook onder de doden van den eerſten rang ſtellen den hertog van Longueville, die gedood was in eenen der twee aanvallen, welke men gedaan hadt voor den veldſlag. Doch deze verliezen, hoewel zeer groot, waren niet te vergelyken by de gevangeniſſe des konings. Dit veroorzaakte hem het meeſte hertzeer, en ſtelde zyn koninkryk in eene grote droefheit. Wy zullen haaſt de edelmoedigheit des konings van Engelandt zien, die zich met hem verzoende in den tydt van zynen tegenſpoedt, en aan welken *François* de grootſte verplichting hadt van zyne loslatinge.

Zodanig was het einde van de onderneminge des konings in Italië. Zyne begeerte om zich op den konneſtabel te wreken, die zich derwaarts begeven hadt, gevoegt by die om het hertogdom van Milaan te heroveren, zette hem daar toe aan; en alle de vertogen van zynen Raadt konden hem daar van niet aftrekken. Deze overwinning verzekerde het Milanees voor *Karel* den V en voor zyne nakomelingen; en alle de pogingen, welke de Franſchen na dien tydt gedaan hebben om het zelve te hernemen, zyn onnut geweeſt. Hunne eiſchen waren begonnen met *Lodewyk* den XII. Zy leverden deswegen vyf befaamde veldſlagen, in welke zy beurteling het goed en het kwaad geluk beproefden. Zy wonnen den veldſlag van Ghierra d'Adda in den jare 1509, en dien van Marignan in den jare 1515. Zy verloren dien van Novara in den jare 1512, en dien van Bikoque in den jare 1522. De vyfde was die van Pavië, dodelyker voor hen dan de twee laatſte, en welkers verlies de voordeelen der twee eerſten niet kan ophalen. 1525.

Oorſprong van de eiſchen der Franſchen op het hertogdom van Milaan.

Daar is nooit een landſchap geweeſt, het welk yveriger begeert is dan het Milanees: ook is het zelve het beſte en het ſchoonſte van geheel Italië. De ſtadt Milaan alleen, zynde des zelfs hoofdſtadt, is veertig malen belegert geweeſt, en twee en twintig malen ingenomen. Zy is eene der grootſte ſteden van Europa. Zy heeft meer dan tien Italiaanſche mylen in haren omtrek, en hare gelegenheit is zeer aangenaam. Zy legt niet aan grote rivieren, maar men heeft twee kanalen derwaarts geleid, het eene uit de Teſin, en het andere uit de Adda, de welke haar al het gemak van deze twee rivieren toebrengen. Zy is beroemd door hare prachtige kerken, waar onder de Domkerk van S. *Ambroſius*, haren gewezen biſſchop, inzonderheit uitmunt; voorts door de graffteden van den keizer *Lodewyk*, en van *Pipin*, koning van Italië, beide zonen van *Karel* den Groten, en door de paleizen der *Borromeën*, der *Visconti*, der *Sforzen*, der *Trivulcen*, der *Marini*, en verſcheide andere. Zy is gebouwt door de Gaulen omtrent het einde van de twede eeuwe na Romens bouwinge *. *Marcellus* veroverde de zelve van de volkeren, de Inſubriërs genoemt, in den jare 532 na de gemelde ſtichtinge. Ten tyde van het verval van het Roomſche keizerryk is zy bloot geſtelt geweeſt voor de ſtroperyen der Gotthen en der Hunnen. De Longobarden maakten zich daar meeſter van, zo wel als van het gehele hertogdom †, aan het welke zy hunnen naam gaven. *Karel* de Grote ontnam hen de zelve, en hechtte ze aan het koninkryk van Italië ‡, het welk hy afhankelyk van het keizerryk maakte. Sedert heeft ze verſcheide wiſſelvalligheden moeten ondergaan, en is meer dan eens tegen de keizeren opgeſtaan.

Verſcheide omwentelingen in het Milanees.

Niemandt is ligt onbekend het onthaal, het welk *Frederik* de I die van Milaan ‡ aandeedt, om hen te ſtraffen over de baldadigheit, welke zy gepleegt hadden, zettende de keizerin op eene eſelinne, met het hoofdt naar den ſtaart gekeert, en leidende haar dus door de ſtraten; en hoedanig hy, na hen gekaſtyd te hebben, hunne ſtadt tot den grondt toe ſloopte (a). Sedert wierdt zy herbouwt in het jaar 1171, onder het pauſchap van *Alexander* den III, die haar in zyne beſcherminge nam, en in vervolg van tydt van verſcheide heeren geregeert. De *Visconti* waren de voornaamſten,

* namentlyk in den jare 170.

† in den jare 570.

‡ in het jaar 774. *Mezeray.*

‡ in het jaar 1162 wierdt de baldadigheit der Milanezen geſtraft door den keizer *Frederik* den I.

[a] Eenige ſchryvers voegen hier by, dat alle gevangenen, die hun leven wilden behouden, het fondament van den eſel, of de eſelinne, waar op zy de keizerin gezet hadden, hebben moeten kuſſen.

1525. naamſten, op welke de *Sforcen* volgden. Een, genaamt *François*, een baſtaardt van dezen huize, was de eerſte hertog van Milaan *, een ſoldaat van fortuin, maar een groot krygsman. Dit oppergezag eindigde door eenen van het zelve geſlacht, en van den zelven name †; en *Karel* de V hechtte dit hertogdom zo vaſt aan de ſtaten van het Ooſtenrykſche huis, dat het ſedert daar van niet is afgezondert geweeſt.

* in het jaar 1464.

† in het jaar 1535.

1524. *M. Herbert. Lesley.* De hertog van Albanië verlaat Schotlandt zeer onvoorzichtig.

Voor dat wy zien wat 'er na den veldſlag van Pavië voorviel, moeten wy het vervolg der Schotſche en Engelſche zaken hervatten. De hertog van Albanië hadt Schotlandt niet verlaten, ten zy hy gelooft hadde zulks veiliglyk te zullen kunnen doen. Hy betrouwde zich niet alleen op de beloften van het volk en van den adel, hy was ook nog onderrecht van eene onderhandeling, welke Vrankryk hadt aangevangen met den kardinaal *Wolſey*, door den geheimen handel van *Johannes Joachin* ‡, heere van Vaux, een Genuees, en afgezant aan het hof van Engelandt van wegens de regente van Vrankryk. De hertog twyffelde niet, of men zou voor zyne belangen zorg dragen, byaldien 'er tuſſchen de twee koningen een verbondt getroffen wierdt, en dat hy, van den eenen ondersteunt, en den anderen niet meer tot vyandt hebbende, niet beveſtigt zou worden in zyn onderkoningſchap. De onderhandeling van de regente kon zo geheim niet blyven, of de paus en de keizer wierden daar van verwittigt. Dit deedt den eerſten beſluiten, zyn verdrag met Vrankryk te maken, en maakte den anderen koelder omtrent den koning van Engelandt na den veldſlag van Pavië. Wat den hertog van Albanië betreft, de zelve was bedrogen in de hope, welke hy van deze onderhandelinge hadt opgevat, zo wel als in het vertrouwen, dat hy geſtelt hadt op de beloften der Schotten.

‡ of *Giacchini.*

De adel houdt zyn woordt niet.

Naauwlyks was hy vertrokken, of de adel, vergetende den eedt, welken hy aan hem gedaan hadt, was bedacht om den jongen koning te Edenburg te doen komen, en hem meerderjarig te verklaren. Deze verandering wierdt veroorzaakt door de genegenheit, welke zy hadden tot de vrede met Engelandt. Zy wiſten wel, dat *Henrik* nergens naar zou willen luiſteren, zo lang het gezag bleef in handen van den hertog van Albanië. Zy beſloten dan, hem het zelve te ontnemen, den jongen koning van zyne voogdy bevrydende. De koningin, gelovende te zullen regeren door de macht, welke zy op haren zone zou hebben, ondersteunde deze party, en ſchreef daar over aan den koning van Engelandt, haren broeder. *Henrik* wenſchte niets anders dan zynen neef door haar middel op den troon te zien, zo dat hy de koningin, zyne zuſter, gunſtiglyk antwoordde, en den grave van Surrey ‖ aan haar zondt, om haar van zynen goeden wille te verzekeren. Deze heer was hertog van Nortfolk, en grootſchatbewaarder van Engelandt geworden door de doodt van zynen vader, wiens verdienſten hem van de gehele wereldt deden beklagen. De koningin, zich dus verſterkt vindende, vaardigde de graven van Aran en van Lenox af, de welke den jongen koning uit de provincie van Sterlin haalden, alwaar de hertog van Albanië bevolen hadt dat hy tot zyne wederkomſte blyven zou, en bragten hem te Edenburg.

‖ *Thomas Howard.*

De jonge koning van Schotlandt vaardt de regering aan.

Hy ſteeg aanſtonts op den troon, wanneer de adel en het volk den eedt van getrouwheit aan hem kwamen afleggen, en de vergadering, de welke tot deze grote plegtigheit beroepen was, vernietigde het onderkoningſchap van den hertog van Albanië, en verklaarde zyn gezag geëindigt door de in bezit-neminge van den jongen vorſt van zynen troon. Zy waren echter niet alle van dat gevoelen. De biſſchoppen van St. Andries en van Aberdeen bragten daar tegen in zyne minderjarigheit, en de belofte, welke zy aan den hertog gedaan hadden, van gedurende zyn afweezen geen nieuwigheit in te voeren, en deden eene betuiging ** tegen deze bezitneminge. Men verzekerde zich van hunne perſonen, en men gaf hen bewaarders: doch zy wierden kort daar na in vryheit geſtelt. *Henrik* zondt aanſtonts afgezanten aan den nieuwen koning; en men deedt ter zelver tydt afkondigen een ſtilſtandt van wapenen en van alle vyandelykheden tuſſchen de twee kronen, verwachtende, dat de vrede zou gefloten zyn geworden door de afgezanten, de welke de koning van Schotlandt ten dien einde naar Engelandt moeſt zenden. *Henrik* boodt daarenboven aan, tot zekerheit van den koning, zynen neve, te onderhouden eene lyfwacht van twee honderd man, zo lang tot dat zyn gezag volkomen zou beveſtigt zyn. Doch dit onderling verſtandt tuſſchen de twee koninkryken kreeg eenige verandering door de onverwachte wederkomſt van den grave van Douglas.

1524.

Twee biſſchoppen ſtellen zich daar tegen.

** Proteſtatie.

Wederkomſt van den grave van Douglas in Schotlandt.

Deze heer, welken de hertog van Albanië naar Vrankryk in ballingſchap hadt gezonden, alwaar hy gevangen gehouden wierdt, vondt middel om met zynen broeder te ontvluchten, en naar Engelandt over te komen. *Henrik*, die hem begunſtigde, was genegen hem te herſtellen; doch de koningin, die zich geheel en al van hem ontſlagen hadt, ſchreef aan den koning, haren broeder, om hem daar van af te houden, hem vertonende, dat dit een middel was om het gehele koninkryk in de war te brengen. Zy was toen meer dan ooit bedacht om haar huwelyk met hem te breken. De goede geſtalte van *Henrik Stuart*, met welken zy kort daar na trouwde, hadt haar hert getroffen; en deze nieuwe drift maakte haar den hertog van Douglas nog hatelyker. Zy hieldt de zelve nochtans geheim; doch de zelve was daar door des te heviger. De graaf van Aran onderhieldt haar in deze gevoelens, en ſtelde zich met al zyn vermogen tegen de herſtellinge van *Douglas*. *Henrik* wiſt wel, dat de graaf van Aran een loontrekker was van Vrankryk. Hy beſloot derhalven de wederkomſt van *Douglas* in Schotlandt te begunſtigen, hoewel de koningin hem verzocht hadt zulks te beletten.

Mihnedrift der koningime *Maria* voor *Henrik Stuart*,

Verdrag tuſſchen den koning van Engelandt en den grave van Douglas gemaakt.

Hy nam alleenlyk van hem deze verzekeringen: „ I. Dat hy in het koninkryk ontfangen zynde „ het gezag des nieuwen konings zou handhaven „ tegen de kwade aanſlagen van den hertog van „ Albanië en zyner aanhangeren. II. Dat hy de „ vriendſchap der koninginne zou zoeken met al„ le tekenen van eerbiedigheit, en dat hy alle „ mogelyke middelen zou aanwenden om zich „ met haar te verzoenen. III. Dat hy in onder„ linge gemeenzaamheit zou leven met den gra„ ve van Aran, zo lang als deze laatſte den jon„ gen koning, zynen meeſter, getrouw zou zyn, en „ dat hy geen omgang met Vrankryk zou heb„ ben; in het tegendeel, indien de zelve zyne ge„ heime handelingen met die kroon wilde aan de „ handt houden, de koning van Engelandt den „ grave van Douglas beloofde tegen dezen vy„ andt by te ſtaan, die ook de zyne zou wezen". Onder deze voorwaarden bezorgde hy hem het onderſtandt, het welk hy van noden hadt, en *Douglas* kwam in Schotlandt, alwaar hy zich eenigen tydt ſtil hieldt. De koningin weigerde hem te zien, en was zo vergramt over dit gedrag

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

IAQUES V.
Adr.s vander Werff pinx.
P.r a Gunst Sculpſ.

1525. drag van den koning, haren broeder, dat zy op het punt ſtondt van zyne afgezanten te doen valt houden.

Nieuw verbondt voorgeſteld tuſſchen den koning van Engelandt en dien van Schotlandt.

De jonge koning van Schotlandt hadt onderruſſchen de regering aangevaard, en willende zich onſchendbaar aan den koning van Engelandt, zynen oom, verbinden, zondt hy hem afgezanten om de princeſſe, zyne dochter, ten huwelyk te verzoeken. Hunne voorſtellingen wierden aangenomen onder deze twee voorwaarden: „I. Dat de „ Schotten afſtandt zouden doen van het verbondt, „ het welk zy met Vrankryk hadden, en dat zy „ een ander verbondt zouden maken met de kroon „ van Engelandt. II. Dat de jonge koning zich „ naar Londen zou begeven by de princeſſe, met „ welke hy wilde trouwen, en dat hy daar zou „ blyven tot zo lang het huwelyk zou voltrok„ken zyn". Terwyl nu de Schotſche afgezanten geen uitvoerige volmacht genoeg hadden om deze voorwaarden te tekenen, keerden zy te rug naar Edenburg, van waar zy wederóm bragten de brieven van de koninginne, nevens eene verklaring van den ganſchen Schotſchen adel. Alle ſtemden zy toe om afſtandt te doen van het verbondt met Vrankryk, en zich te vereenigen met den koning van Engelandt, behoudens dat hy van zyn kant verbrak het verdrag, dat hy met den keizer gemaakt hadt aangaande het huwelyk van de princeſſe *Maria*, op dat zy daar door volkomentlyk zouden verzekert zyn, dat hy haar zou geven aan hunnen koning, zynen neve. Deze zwarigheit belette het ſluiten van het verdrag, doordien de koning niet wilde breken met den keizer, zen zy hy meer dan tot nog toe verlicht was aangaande den achterdocht, welken men hem gegeven hadt, en om dat hy niet wezentlyk wiſt zyne gevoelens omtrent dat huwelyk. Dus wierdt er alleen een ſtilſtandt gemaakt voor drie jaren en een half, en de Schotſche afgezanten keerden, na het zelve getekent te hebben, weder naar huis.

Waarom het zelve niet geſloten wierdt.

In April 1525. *M. Herbert.*

De keizer, die de lucht gekregen hadt van deze onderhandeling, was daar ongeruſt over, en zondt *Adolph van Burgundie*, heer van Buren, beſtierder van Vlaanderen, met den voorzitter van Mechelen, in gezantſchap aan den koning. Zy hadden laſt om de princeſſe *Maria* te verzoeken om haar tot den keizer te brengen, die haar voor keizerinne wilde doen uitroepen, en tot beſtierſter der Nederlanden aanſtellen. Dit verzoek wierdt gedaan op deze twee voorwaarden: I. Dat de koning de beloofde ſomme van den bruidſchat terſtondt zou geven; en II. Dat hy zich zou verbinden in den volgenden jare in perſoon met een machtig leger in Vrankryk over te komen. Voor dat de koning den afgezanten zyne mening hadt doen bekend maken, kreeg hy de tyding van den ſlag van Pavie, de welke grote veranderingen bragt in de gemoederen dezer twee vorſten en in de zaken van geheel Europa.

Gezantſchap van den keizer aan Henrik den VIII, om de princeſſe *Maria* te verzoeken.

Maart 1525. *M. Herbert. Mezeray.*

De keizer kreeg daar de tyding van te Madrid, alwaar hy krank was aan de derdendaagſche koorts. Hy hoorde de zelve met eene ongemene bezadigtheit aan, en verdoofde, of ontveinſde zyne blydſchap daar over; en in plaats van zich te verheugen over eene zo grote overwinninge, beklaagde hy het ongeluk van zynen vyandt. *Wat is 'er weinig zekerheit*, zeide hy, *in den ſtaat der vorſten, en hoe weinig is 'er toe van noden om alle hunne grootheit ter neder te ploffen? Waarom zou ik een behagen ſcheppen*, vervolgde hy, *in het ongeluk van een vorſt, die myn gevangen is geworden? Myn ſtaat is niet beter dan de zyne. Hy is in de macht van de wachters, welke men hem gege-*

Gemoedigtheit des keizers op de tyding van den veldſlag van Pavie, en het gevangennemen van Franciis den I.

II Deel.

ven heeft, en ik ben in de handen der geneesmeeſteren, aan welke ik myn leven heb toevertrouwt. Hy noch ik kunnen uit deze kamer gaan. Al het onderſcheidt beſtaat daar in, dat hy zyne vryheit, en dat ik myne gezondheit verloren hebbe. Is dit onderſcheidt nu zo groot, dat ik my veel gelukkiger zou achten dan hem? Hy voegde daar nog by: *Dat een Chriſten vorſt zich niet behoorde te verheugen over zyne overwinningen, dan wanneer hy de zelve op de ongelovigen behaalde; en dat hy zich meeſt bedroeven over het Chriſten bloedt, dat hy genoodzaakt geweeſt was te ſtorten, wel verre van te zegepralen over hunne nederlage.* Hy verboodt ook alle openbare vreugdetekenen, en wilde niet, dat men het geſchut zou loſſen, noch vreugdevuren aanſteken. Hy beval echter openbare omgangen, doch om Godt te bidden om de vrede en eendragt der Chriſten vorſten tegen den Turk. Hy zeide, dat de hoop, welke hy daar toe hadt, de eenigſte blydſchap was, welke hy gevoelde over eene overwinninge, de welke zou wegnemen alle de zwarigheden en beletſelen, welke Vrankryk tot nog toe tegen dit bondgenootſchap hadt ingebragt. Byaldien hy altydt deze gelykheit des gemoeds bewaart hadde, hy was daar door gelukkiger geweeſt, dan door de voorſpoedige gevolgen zyner wapenen: doch wy zullen eerlang zien, dat de zelve niet lang beſtaan kan tegen het goed geluk, de noodſchikkelyke klip voor de deugden der allergrootſte mannen.

1525.

De koning van Engelandt kreeg byna op den zelven tydt twee renboden, den eenen van wegens den onderkoning van Napels, en den anderen van wegens de beſtierſter der Nederlanden, twaalf dagen na het gevecht. De zelve waren afgezonden om hem van de overwinninge des keizers en het gevangennemen van den koning van Vrankryk kennis te geven. Hy deedt zynen Raadt vergaderen, in welken beſloten wierdt, dat hy, als een goed bondgenoot, moeſt laten blyken het aandeel, het welk hy nam aan eene zo gewigtige tyding, en dit wel op zo nadrukkelyk eene wyze, als hem mogelyk was. Hy gaf ook terſtondt bevel om het *Te Deum* te laten zingen in de St. Paulus-kerke, alwaar hy tegenwoordig was met zynen gehelen hofſtoet, zynde deſtig uitgedoſcht. Hy was echter over deze overwinninge niet al te zeer verblyd: hy voorzag wel, dat de keizer al het voordeel daar van zou trekken, zonder hem daar deel aan te geven, en dat hy daar door hoogmoediger zou worden.

Henrik de VIII doedt daar over het *Te Deum* zingen.

Om dit uit te vorſchen zondt hy afgezanten aan hem. Zy hadden laſt om hem geluk te wenſchen over de verovering van het Milanees, en om hem vervolgens te vertonen, *Dat hy, na de vruchten geplukt te hebben van het verbondt, het welk hy gemaakt hadt met den koning van Engelandt tegen Vrankryk, by verplicht was om zynen bondgenoot te helpen tot de wedererlangінge zyner ſtaten tegen de zelve kroon. Dat het voordeel evengelyk moeſt wezen daar de onkoſten gelyk waren. Dat de konneſtabel van Bourbon den oorlog in Provence voor den keizer niet hadt begonnen, dan met het geldt, het welk hy van Engelandt getrokken hadt, en dat de koning, die hem ſchepen hadt beſchikt, als mede geldmiddelen en manſchap tot dezen oorlog, tot nog toe daar geen voordeel van getrokken hadt. Dat hy den keizer niet benydde om den voorſpoedt, welken hy in Italie gehad hadde, maar dat hy hem verzocht, volgens de voorwaarden van hun verbondt zyne krygsmacht te voegen by de zyne, tot de wedervervovering van Guienne en van Normandie. Dat hy daar toe dubbeld verplicht was; voor eerſt om te voldoen aan hun onderling verdrag; en ten tweede*

Hy laat den keizer vragen naar zyn aandeel aan deze overwinninge.

1525. *om zyn eigen belang, doordien hy, trouwende met de erfgename van Engelandt, t'eeniger tydt zou bezitten de flaten, welke de koning tegenwoordig wederom wilde hebben. Dat het, om de vereeniging, welke zy zamen gemaakt hadden, te beveſtigen, en om den koning te verzekeren van de oprechtigheit zyner meninge, van noden was den koning van Vrankryk ter bewaringe te geven in handen van die geuen, de welke hem de princeſſe* Maria *overgeven zouden. Dat dit een onderling pandt zou wezen van eene onverbrekelyke verbindteniſſe. Dat de keizer aan de andere zyde niet kon weigeren, den gevangen aan den koning over te geven, om dat het eene uitdrukkelyke voorwaarde van hun verdrag was, waar toe zy zich onderling hadden verplicht, om over te geven de onrechtmatige bezitters *, welke zich onder de gevangenen bevonden. Dat de koning van Vrankryk van dat ſoort was, alzo hy geweldadiglyk bezat het oude erfgoedt der koningen van Engelandt. Dat hy derhalven aan hem moeſt worden overgelevert, hoe zeer het den keizer ook tegen de borſt mogt zyn, indien hy niet wilde ſchenden de kracht van een verbondt, het welk hy met een plegtigen eedt geſtaaft hadt.* Deze onderrechtingen wierden den afgezanten niet gegeven, dan na dat de koning die aan zynen Raadt hadt medegedeelt, door welken de zelve wierden goed gekeurt. Eenigen nochtans geloofden, dat men te veel eiſchte, en dat dit een voorwendſel zou zyn voor den keizer om hem niets toe te ſtaan: doch alle kwamen zy daar in overeen, dat de koning in dat geval recht zou hebben om zich zelve voldoening te geven door andere wegen, miſſchien meer overeenkomende met zyn waarachtig belangen, en met de vrede van het Chriſten ryk. Men vervaardigde dan het vertoog †, en men ſtelde het zelve ter handt aan *Tonſtal*, biſſchop van Londen, en geheim-zegelbewaarder, en aan den ridder *Wingfieldt*, de welke zich tot dit gezantſchaap inſcheepten.

*Uſurpateurs.

† Memorie.

M. Herbert. De keizer verwerpt de eiſchen van *Henrik* den VIII.

De keizer wilde hunne voorſtellingen niet horen, voorgenomen hebbende, zyne overwinningen, daar mogt van komen wat 'er van wilde, met niemandt te delen, en meeſter te blyven van zynen gevangen. Dit hadt men al voorzien. De afgezanten boden hem een mondgeſprek aan met den koning, hunnen meeſter, en waren op een middel bedacht, het welk de twee partyen zou kunnen vergenoegen, de princeſſe van Engelandt in handen van den keizer willende geven, onder voorwaarden, bekwaam om den koning geruſt te ſtellen. Zy ſchreven hem daar over, op dat hy, van de gedachten des keizers onderrecht zynde, aan hen zyne mening liet weten.

M. Herbert. Mezeray.

De koning zag wel uit de brieven van zyne afgezanten, dat hy zich niet bedrogen hadt in de gedachten, welke hy hadt gehad aangaande de overwinninge van Pavië, en dat de keizer geen gelyken, noch geen medegenoot langer zou willen hebben in zyne voornemens. Aan de andere zyde was *Henrik* ook al te trotſch om zich te onderwerpen. Hy was tot nog toe aangezien geweeſt als de ſcheidsman van Europa; *Karel* zelf hadt hem dezen naam gegeven: hy nam voor zich daar in te verdedigen, en palen te ſtellen aan de ſtaatzucht van dezen jongen overwinnaar. Hy beſloot dan, zich te gedragen als middelaar tot de algemene vrede onder alle de Chriſten vorſten, en zich vyandt te verklaren van den gene, die zyne bemiddeling niet zou willen aannemen. Dit beſluit zag op den keizer, aan wien zyne overwinning den weg baande tot de algemene heerſchappyë ‡. Behalven het belang, dat *Henrik* hadt hem zulks te beletten, wierdt hy daar toe aangezet door twee tegenſtrydige beweegredenen, doch de welke te gelyk een indruk maakten op zynen geeſt. Hy was met medelyden aangedaan over de gevangeniſſe van den koning van Vrankryk, en met gramſchap over de verontwaardiging en over de ſmaadheden, welke zyne onderdanen van de Vlamingen ontfangen hadden, die den Engelſchen kooplieden buitengewone tollen deden betalen, tegen de verbonden, tuſſchen de twee volkeren gemaakt. De koning hadt daar over geklaagt aan de gouvernante: doch hy hadt geen voldoening daar van gekregen, al zo min als van het geldt, het welk hy aan den keizer geleent hadt, en het welk hy wederom eiſchte. Men betaalde hem niet dan met goede woorden, en zocht niet dan uitvluchten. Deze wyze van doen vergramde hem: terwyl in het tegendeel de onderdanigheden van de beſtierſter van Vrankryk hem tot medelyden bewogen.

Spyt, welken *Henrik* daar over toont.

‡ Monarchie.

1525.

De hertogin van Angoulême beroept de Staten.

Deze princeſſe, gevoelig getroffen over de gevangeniſſe van den koning, haren zone, vreesde voor een algemenen opſtandt in het koninkryk (a). Zy hadt de Staten van het zelve binnen Lion beroepen, en hadt van hen de beveſtiging van hare macht verkregen veel eer door de gematigtheit van den hertog van Vendôme, dan door de ſtemmen van het volk en van den adel, die de beſtiering des ryks aan dezen prins wilden opdragen. Doch hy was de eerſte om het recht van de regente te erkennen, en hy verplichtte de anderen zyn voorbeeldt te volgen. Zy gaf terſtondt laſt tot het doen van nieuwe wervingen, en om weder te huis te roepen de benden, de welke nog in Italië waren, aan de zyde van Napels en Genua. Dus kwam de hertog van Albanië weder te Marſeille te rug met zyn klein leger, over het welke hy het bevel hadt gehad in het koninkryk van Napels. Hy was na den veldſlag van Pavië geweken in de landen van den Kerkelyken Staat. *Andreas Doria*, oppergebieder over de Franſche, galeien kwam hem daar innemen, ſcheepte hem in met alle zyne benden, en bragt hem weder te Marſeille. Doch de regente geloofde niet, dat 'er ſpoediger en zekerder onderſtandt te verwachten was dan van den koning van Engelandt.

Zy zoekt de vriendſchap van den koning van Engelandt.

Men moeſt hem ten dien einde met Vrankryk verzoenen. Zy deêdt hem dan door haren afgezant vertonen, *Dat het zyne eere te na ging een ongelukkigen vorſt, en die niet in ſtaat was zich te verdedigen, nog meer te onderdrukken. Dat hy te edelmoedig was om zich van zulk een voordeel te bedienen. Dat het hem mogelyk niet zwaar zou vallen te onderdrukken jonge prinſſen, wier droefheit en kindſchheit hen onbekwaam maakten zich tegen zyne wapenen te ſtellen: doch dat zy niet geloofde, dat hy de zelve zou willen gebruiken tegen kinderen, die hem niet hadden beledigt, noch tegen een gevangen koning. Dat hy een onſterffelyken roem zou verkrygen, indien hy, kunnende de verdelger van Vrankryk zyn, liever des zelfs herſteller wilde worden.*

De koning, die eene grote en edelmoedige ziel hadt, vondt zich zeer aangedaan door zo vleiende woorden; en eenige nieuwe berechten deden hem daar omtrent een vaſt beſluit nemen. Zyne afgezanten gaven hem kennis van het voornemen, dat de keizer hadt om met de princeſſe van Portugal te trouwen. Daar door wierdt het verbondt geſchonden, het welk hy met *Henrik* gemaakt hadt, en des zelfs magſchap veracht. Aan den anderen kant vermaande hem de paus af te ſtaan van zyne eiſchen op Vrankryk, en om zich alleen daar op

(a) *François* hadt haar van zyn ongeval zelf kennis gegeven met deze weinige woorden: *Mevrouw, alles is verloren, behalven de eer.*

1525. op toe te leggen om de Chriſten vorſten te vereenigen tegen den Turk, de welke Europa met een inval dreigde, aan de zyde van Duitſchlandt door de verovering van Belgrado, en van de zyde van Italië door het vermeeſteren van Rhodus.

Beweegredenen, de welke *Henrik* den VIII verplichten weder te treden in een verbondt met *François* den I.

Terwyl hy waggelde door zo vele beweegredenen, de welke ten voordeele van den koning van Vrankryk ſpraken, kwam hem in de gedachten hunne byeenkomſt op het goud laken veldt, de tekenen van genegenheit, welke zy malkander bewezen hadden, zyn goed gelaat, en zyne vaardigheit in de ſteekſpelen. Hy bragt zich te binnen de grote daden van dezen vorſt in den veldſlag van Marignan; en eindelyk verbeeldde hy zich hem ſtrydende voor Pavië te zien met eene verwonderlyke dapperheit. Door alle deze denkbeelden bewogen gevoelde hy in zyn hert niet dan liefde voor de deugden van dezen ongelukkigen vorſt, en medelyden over zyn ongeluk: zo dat hy voornam met ernſt te arbeiden tot des zelfs verloſſinge. Hy wierdt hier toe daarenboven aangezet door den kardinaal *Wolſey*, gewonnen door den afgezant der regente van Vrankryk, en aangedreven door zyne eigene gevoeligheit, welke hem noodzaakte zich by deze gelegenheit te wreken over alle de dingen, waar omtrent hy door den keizer misleid was. *Wolſey* was op nieuw geraakt door een brief, welken deze vorſt aan hem geſchreven hadt, verſchillende in bewoordingen zeer veel van de vorige. Hy hadt de zelve doorgaans met eige handt geſchreven, en eindigde de zelve, gelyk boven gezegt is, met deze vleiende ondertekening: *uw zoon Karel*. De laatſte was geſchreven door zynen geheimſchryver, en ſlechts ondertekent: *Karel*; eene gevoelige beledigung voor dezen ſlaatzuchtigen ſtaatsdienaar, de welke niet kon verdragen, dat de keizer, die zich, om zo te ſpreken, te voren voor hem vernedert hadt (a), hem nu zo hoogmoedig behandelde. De koning was insgelyks gebelgt over het antwoordt, dat *Karel* gaf op een brief, kort na de gevangenneminge van den koning *François*. Hy wenſchte hem daar geluk over, en vroeg hem, wat hy van zyn kant te doen hadt tot volmakinge van hun verbondt, om den koning van Vrankryk te verplichten den eenen en den anderen voldoening te geven omtrent hunne wederzydſche eiſchen. *Wees maar geruſt*, antwoordde hem deze vorſt, *ik heb het hart in myne netten; men behoeft nergens op te denken dan om de huidt te delen*. Hy begreep daar uit, dat de keizer hem wilde om den tuin leiden, en dat, byaldien hy hem liet begaan, de verdeeling, van welke hy ſprak, die van den leeuw zou zyn. Het viel dezen gunſteling dan gemakkelyk hem wys te maken wat hy wilde wegens de ſtoutheit van dezen jongen overwinnaar, wiens geluk hem verblindde, en die, in plaats van ſmeker, die hy nog niet lang geleden geweeſt was, tegenwoordig een geheel ander liedt zong en den meeſter ſpeelde. Eenigen zeggen, dat het in dezen tydt was, dat de regente *Anna Boulyn* naar Engelandt deedt overgaan, om hare aanloklykheden te beſteden ten voordeele van Vrankryk. Men ſprak echter eerſt een jaar daar na van de liefde, welke zy den koning hadt ingeboezemt.

M. Herbert. Mezeray. Mr. Burnet in zyne *Hiſt. der Reformatie. M. le Grand* in zyn *Antwoordt aan Burnet.*

Gevoeligheit van *Wolſey* tegen *Karel* den V.

Antwoordt van *Karel* den V aan *Henrik* den VIII.

M. Le Grand.

Wat 'er van zy, *Henrik* wilde zich niet verhaaſten. Hy ſchreef aan den keizer ten voordeele van den gevangen koning, en verwachtte de uitwerking van zynen brief en van de onderhandeling zyner afgezanten. Hy verwachtte dit te vergeefich. De bezadigtheit, de welke de keizer hadt doen blyken op de eerſte tyding van zyne overwinninge, verdween byna eensklaps; het zy de zelve niet oprecht was geweeſt, het zy dat het denkbeeldt der grootheit van zyne overwinninge hem der zelver ydelheit hadt doen vergeten, over welke hy echter aanſtonts zulke wyze aanmerkingen gemaakt hadde. Hy gaf geen antwoordt noch op den brief des konings van Engelandt, noch op dien, welken de koning van Vrankryk hem ter zelver tydt ſchreef. Die van den laatſten was vervat in uitdrukkingen, de welke niet min ſtandvaſtigheit vertoonden dan onderwerping. Hy begon met verontſchuldigingen van hem niet eerder te hebben kunnen ſchryven, om dat zyn bewaarder hem daar toe geen verlof hadt willen geven. Hy vleide vervolgens zynen overwinnaar, *en vondt*, naar hy zeide, *veel vertrooſting in de overweginge, dat hy was de gevangen van een edelmoedigen vorſt, die van hem niets zou eiſchen, dat boven zyne macht was, of nadeelig aan zyne eere. Dat hy hoopte, dat hy zou aannemen de billyke aanbiedingen, welke men deedt voor zyne vryheit; en dat hy geen genoegen zou ſcheppen om hem in de gevangeniſſe te zien kwynen, door eene onwaardige ſtaatzucht om een koning in zyne boeiens te houden. Eindelyk, dat het voor hem veel heerlyker en veel voordeeliger zou zyn in vryheit te ſtellen een vorſt, welken hy daar door tot eene eeuwige erkenteniſſe zou verplichten, dan zich te beroven van de vruchten zyner overwinninge, hem van hertzeer doende ſterven.* Alle de prinſſen van Italië ſpraken ook voor de loslatinge des konings: doch de tydt was nog niet gekomen.

Brief door *François* den I uit zyne gevangeniſſe geſchreven aan den keizer.

De keizer vergeet zyne eerſte gemaatigtheit.

De Raadt des keizers is van gevoelen het losgeldt des konings te ſtellen op zo hogen prys, als men zou kunnen.

De keizer vergaderde zynen Raadt op de aanhoudingen, welke men hem van alle kanten deedt, en over de maatregelen, de welke hy zou nemen in zulk een tedere omſtandigheit. Aan den eenen kant hadt hy grote voordeelen te hopen, en aan den anderen vreeſde hy voor den nayver van ganſch Europa. Zyn Raadt was van gevoelen, dat hy het losgeldt van zynen gevangen moeſt ſtellen op den hoogſten prys, tot welken hy het zelve kon doen klimmen; en dat hy, zynde meeſter van zyn eigen geluk, niets moeſt vergeten om de zelve ſtandvaſtig en heerlyk te maken: *Dat 'er geen ander middel toe was, dan eene heerſchappy te verkleinen, de welke eene ſchaduwe gaf aan de zyne. Dat men moeſt hernemen het gene*, Lodewyk *de XI* Karel *den Stouten ontnomen hadt; zich bevryden van de hulde, welke hy hem van de Nederlanden moeſt doen, en het koninkryk verdeelen tuſſchen* François *den I en den hertog van Bourbon, op dat de ſtaten van den laatſten dienden tot een bolwerk voor die van het huis van Ooſtenryk tegen de ſtaatzucht van den eerſten.* Daar was niemandt dan de biſſchop van Oſſima *, biechtvader van *Karel*, de welke wilde, dat deze vorſt, edelmoediger zyn geluk gebruikende, den koning in vryheit zou ſtellen, zonder van hem ander losgeldt te eiſchen dan dat gene, het welk hy zich zelve zou opleggen. Hy vertoonde, *Dat 'er meer grootmoedigheit en meer zekerheit was in zo eene behandeling dan in die van eene al te ver getrokkene ſtrengheit, de welke den keizer zou beroven van de eere van een grootmoedigen*

* of van Oſma.

De biechtvader des keizers is van een edelmoediger gevoelen;

[a] Men ziet dit onder anderen uit een brief van dezen vorſt aan den kardinaal, in welken hy onder andere vleiende uitdrukkingen zegt: *want UE. weet, dat ik al myn vertrouwen ten eenemale op U ſtelle.* enz. Zyn gedrag tegen *Henrik* zelf was tegenwoordig ook geheel anders dan te voren; en in plaats dat hy te voren met eige handt aan hem ſchreef, en zich tekende: *Uw zoon en neef Karel*, ſchreef zyn geheimſchryver in het vervolg altydt de brieven, en hy ondertekende de zelve ſlechts met zynen name, *Karel*. Zie het XIII Deel van de *Acta Publica*.

1525. *overwinnaar, en aan de andere zyde tegen hem alle de andere mogendheden doen opſtaan.* Zyn gevoelen wierdt niet gevolgt. De keizer hadt zyn beſluit genomen, en hebbende zich door zyn goed geluk laten omzetten, hadt hy voorgenomen Vrankryk te brengen tot een ſtaat, die het zelve onbekwaam maakte om iets in Italië te vorderen, noch zich tegen zyne verheffinge te kanten.

De keizer volgt het eene gevoelen.

Op dit ontwerp zondt hy aan den koning den grave van Reux *, met de voorwaarden, welke hy hem zou voorſtellen om te ondertekenen ter erlanginge van zyne vryheit. In de eerſte wierdt hem een verbondt voorgeſtelt, in het welke de keizer wilde dat hy nevens hem tradt tegen den Turk. De twede betrof een huwelyk van den Dauphin met de princeſſe van Portugal. De derde raakte de wedergeving van Burgundië, het welk de keizer eiſchte, met Terouane, Heſdin en alle de plaatſen, welke de koning in Artois verovert hadt. De vierde was aangaande de herſtelling van den konneſtabel van Bourbon in alle zyne goederen, met de inruiminge van Provence, het welk tot een koninkryk zou verheven worden. De andere voorwaarden behelſden zaken van minder gewigt.

* Anderen zeggen van Buren, zoon van den grave van Reux.

Voorwaarden, den koning door den keizer voorgeſtelt.

Edelmoedig antwoordt des konings.

De koning, de zelve gelezen hebbende, antwoordde den grave van Reux ſtoutmoediglyk: *Dat het niet nodig was geweeſt eene zo verre reize te doen, om hem zulke onbillyke voorwaarden te brengen. Dat zyn ligchaam gevangen was, maar dat zyne ziel en zyne dapperheit vry waren, en dat hy nooit iets zou doen, een koning onwaardig. Dat de fortuin, hoe wreed ook tegenwoordig tegen hem, tot nog toe niets van zyn koninkryk hadt afgeſcheurt; en dat hy zo laf niet was om het zelf te doen.* De Spaanſche geſchiedſchryver † zegt, dat hy den degen trok om dien in zyne borſt te ſtoten, uitroepende: *Een koning van Vrankryk moet zodanige onwaardigheden niet overleven!* Hy voegt daar by, dat *Alarçon*, die zich in zyne kamer bevondt, zich op den degen wierp, en hem den zelven uit de handt wronk.

† *Sandoval.*

Ondertuſſchen werkte de regente met haren gehelen Raadt om den keizer te bewegen. Zy ſtelde ten dien einde *Monkade*, zeevoogdt van de keizerlyke vloot, in vryheit, en den prins van Orange, welken *Andreas Doria* gevangen hadt genomen, zonder ander losgeldt te eiſchen dan de erkentenis, welke hunne deugdt hen moeſt inblazen, en welke de keizer zelf daar voor moeſt hebben. Zy deedt vervolgens eenige voorwaarden beramen, welke zy den koning wilde laten aanbieden te tekenen, en de zelve te doen goedkeuren door alle de Staten des ryks, de welke verbeteren zouden dat gene, het welk buitenſporig was in die gene, de welke de keizer hadt voorgeſlagen. Zy belaſtte daar mede de twee gevangenen, onlangs door haar ontſlagen, welke zy deedt volgen door den aartsbiſſchop van Embrun en door *Philips Chabot*, heere van Brion, hare afgezanten. De eerſte behelſde, dat de koning zou trouwen met de zuſter van den keizer, weduwe van den koning van Portugal, niet tegenſtaande de beloſte, welke de keizer gedaan hadt aan *Bourbon* om haar aan hem ten huwelyk te geven, en dat de Dauphin zou trouwen met de Infante, dochter dezer koninginne. De twede voorwaarde was, dat het hertogdom van Burgundië de koninginne ten huwelyk zou worden medegegeven, en tot erfgoedt aan de kinderen, de welke uit haar mogten geboren worden. De derde, dat de koning afſtandt zou doen van alle zyne eiſchen op het Milanees, den ſtaat van Genua, en het koninkryk van Napels. De vierde, dat hy zou vernietigen de huldiging, welke men wegens Vlaanderen verplicht was te doen aan de kroon van Vrankryk. De vyfde, dat hy Heſdin en Doornik zou wedergeven. De zesde, dat hy zyne dochter * zou geven aan den hertog van Bourbon, hem herſtellende in zyne goederen, waardigheden en inkomſten. Daar waren nog andere voorwaarden, by de welke zich de koning verbondt aan den keizer eene ſomme gelds te betalen voor de ſteden, gelegen aan de rivier de Somme, zynde het oude erfgoedt van *Karel* den Stouten; tegenwoordig te zyn by de kroninge des keizers, wanneer hy ten dien einde naar Italië zou komen, en hem derwaarts doen geleiden door zyne galeien; en met hem overſteken naar Griekenlandt, of in Afrika, wanneer hy de ongelovigen zou gaan beoorlogen.

1525.

* *Mezeray* zegt zyne ſchoonzuſter.

By deze voorwaarden was gevoegt een twede brief van den koning en nog een ander van de regente. *Monkade*, die den koning in zyne gevangeniſſe gezien hadt, naar Spanje kerende, bragt de zelve over, zo wel als de voorwaarden, om de zelve den keizer aan te bieden. Hy kweet zich zeer wel van zynen laſt; maar noch hy, noch de prins van Orange konden iets veranderen in het beſluit, het welk *Karel* genomen hadt. Hy merkte Burgundië aan als het erfgoedt van zyne voorouderen, en wilde daar omtrent van geen vergelyk horen. Dit was de ſteen des aanſtoots, de welke alle de onderhandelingen onnut maakte. Men zou te vergeeſſch onderſtaan hebben een middel omtrent het overige uit te vinden, doordien het onmogelyk was de twee partyen over dit hoofdpunt te doen overeenkomen.

De keizer is onbeweeglyk.

De keizer was altydt te Madrid geweeſt. Hy vertrok van daar, en kwam te Toledo, alwaar hy de ſtaten van Caſtilië beriep. Hy hoorde daar het verzoek, het welk zy hem deden, om hem met de princeſſe van Portugal te doen trouwen, die een ouderdom hadt, bekwaam om kinderen voort te brengen, veel eer dan de princeſſe van Engelandt, de welke nog al te jong was.

Hy is bedacht op een huwelyk met de Infante van Portugal.

Gedurende deze onderhandelingen vonden de graven van St. Paul en van Vaudemond, nevens den marquis van Saluces middel om zich in vryheit te ſtellen. Zy maakten hunne wachters dronken, en terwyl zy ſliepen, verſmoort in hunne dronkenſchap, openden deze drie gevangenen de deuren, en namen de vlucht in het landt van den Kerkelyken Staat. Zy vertoefden daar, en ſmeedden allerhande aanſlagen om den koning uit zyne gevangeniſſe te verloſſen. Het ſcheelde weinig of het hadt hen gelukt. De onderkoning van Napels was daar ongeruſt over, en om zich van een zo gevaarlyk pandt te ontſlaan, riedt hy den koning aan te verzoecken, dat men hem naar Spanje zou overvoeren. Hy voegde daar by, dat hy den keizer daar zou zien, en dat hy meer zou uitwerken door een mondgeſprek met den zelven, dan door alle de onderhandelingen zyner afgezanten. Hy boodt hem zyne goede dienſten aan tot deze overvoeringe. Hy verzocht den koning naar Vrankryk te ſchryven, om de verzekeringen, welke de onderkoning wegens deze reize wilde hebben, te erlangen. De koning bemerkte het rechte oogmerk van den onderkoning niet, en wenſchende den keizer te zien nam hy het voorſtel van den zelven aan, en deedt het gene de hy wenſchte, om zyne reize te verzekeren. Doch hy ontdekte wel haaſt, dat hy misleid was. Hy wierdt niet beleeſder in Spanje gehandelt dan in Italië: men brugt

De onderkoning van Napels misleidt Franſoys den I.

Men voert den koning over uit Italië naar Spanje.

1525. bragt hem in bewaring op het kasteel van Ma-
Guicciardyn. drid, in het hert van Spanje, verre van de zee en van de grenzen afgelegen, en zonder hope van eenig onderstandt. Men gaf hem, wel is waar, de vryheit om te wandelen, doch altydt van lyfwachten omringt. De keizer weigerde hem voor eerst te bezoeken en te zien: zo dat hy eenigen tydt na zyne aankomste aldaar ziek wierdt. Zyne ziekte gevaarlyk wordende, vreesde *Karel* alle voordeelen te verliezen, byaldien hem de doodt zynen gevangen ontrukte. Deze vrees verplichtte hem om hem te gaan bezoeken, en om hem goede hope te geven; een goed geneesmiddel om hem tot zyne vorige gezondheit te herstellen. Zyn kancelier * riedt het hem af, ten minste om hem zo schielyk in vryheit te stellen. Hy vertoonde hem, dat het zyne eere te na was, dezen vorst met eene valsche hope te vleien, of hem uit baatzucht te bezoeken, waar van het doelwit zou zyn niet de genezing van zynen gevangen, maar om des zelfs losgeldt niet te verliezen. Dit gevoelen was edelmoedig: doch de keizer volgde het niet. Hy tradt in de kamer van den koning, naderde des zelfs bedt, en omhelsde hem. *Myn Heer*, zeide de koning tegen hem, *gy komt uwen gevangen bezoeken. Neen zeker*, antwoordde de keizer, *ik kom mynen waarden broeder en vriendt zien om hem in vryheit te stellen. Ik zeg het nog eens*, hervatte de keizer, *gy zyt vry, myn lieve broeder, myn waarde vriendt.* Hy raadde hem vervolgens zorg te dragen voor zyne gezondheit, hem verzekerende, dat zyne zaken een goeden uitslag zouden hebben. Hy gaf hem den volgenden dag een twede bezoek, en keerde daar op weder naar Toledo. Het viel uit gelyk hy voorzien hadt. De hoop der vryheit, de welke hy aan den koning hadt gegeven, deedt eene zo vaardige uitwerking op des zelfs geest, als de nederslagtigheit wegens zyne gevangenisse op zyn ligchaam gedaan hadt; zo dat de blydschap daar over wel haast door de genezinge gevolgt wierdt.

Hy wordt ziek, en de keizer komt hem zien.

* *Gattinara.*

Edelmoedige raadt van *Gattinara.*

Hy verkreeg eene nieuwe vertroosting door de aankomst van de hertoginne, zyne zuster, weduwe van den hertog van Alençon. De keizer bragt haar zelf by hem, en zy volgde hem enige dagen daar aan naar Toledo. Zy handelde vervolgens met hem over het herstellen der vrede en over de vryheit des konings, en drong boven al aan op het huwelyk van den koning met de koninginne van Portugal. *Karel* antwoordde haar, dat hy zyn woordt gegeven hadt aan den hertog van Bourbon, en dat hy het zelve niet kon herroepen dan met zyne toestemminge; dat de koning daar omtrent met hem zou overeenkomen, en den konnestabel eene andere party bezorgen; en dat hy dan het huwelyk, het welk de hertogin van Alençon hem voorstelde, zou helpen bevorderen. Maar sprekende van eene andere party voor den konnestabel dacht hy op de hertoginne van Alençon zelve. Zy gingen vervolgens over tot des keizers eisch aangaande de herstellinge van Burgundië, waar over zy het niet konden eens worden. Dus nam de hertogin afscheidt van den keizer, en verkreeg verlof om nog eens den koning, haren broeder, te gaan zien, voor dat zy naar Vrankryk te rug keerde. Men zegt, dat de konnestabel haar hadt bemint, en dat hy zyne oude genegenheit weder voelende boven komen, gewillig afstondt van het huwelyk met de koninginne van Portugal.

De hertogin van Alençon komt de vryheit van den koning haren broeder verzoeken.
M. Herbert.

Gelyk de vrouwen doorgaans listiger zyn dan de mannen, dus overleide de hertogin by zich een middel ter verloffinge van den koning, het welk gelukt zou hebben, indien de aanslag niet door eenen der medeplichtigen ontdekt was. Onder de slaven, welke men aan dezen vorst, om hem te dienen, gegeven hadt, was een Neger, die hout en kolen aanbragt. De hertogin stelde hem voor de klederen des konings te nemen, hem het aangezicht zwart te maken, en hem dus verkleed uit de gevangenisse te doen gaan, als of hy de Moor was. Men moest, om dezen aanslag te doen gelukken, niet alleen dezen slaaf, maar ook den kamerdienaar en den hofmeester in zyne belangen hebben. Dit wierdt gedaan door het geldt van de hertoginne. Alles was derhalven gereed ter uitvoeringe van dit voornemen, wanneer het zelve by ongeluk ontdekt wierdt. *Roche-Pot*, een Fransch edelman, die by den koning was, handelde by zeker voorval den kamerdienaar kwalyk; en deze ontdekte, om zich te wreken, den gehelen aanslag. De keizer, zegt men, kon kwalyk geloven, dat zich de koning door een bedrog zou hebben willen in vryheit stellen; als of het een gevangen niet eigen was zyne wachters, als hy kan, te bedriegen, en hen te ontglippen. Deze kwade uitslag wierp des konings moedt niet ter neder, maar hy liet den keizer door den maarschalk van Montmorenci zeggen, dat, hoe hard ook zyne gevangenis zyn mogt, hy echter nooit in de wedergevinge van Burgundië zou bewilligen; en dat 'er aangaande het overige zo veel verschil niet was tusschen de voorslagen van den eenen en de aanbiedingen van den anderen, dat men het daar over niet zou kunnen eens worden.

1525. de welke niet gelukt

Terwyl deze twee vorsten onder elkander twistten, maakten die van Italië zamen een verbondt tegen den keizer. Zyne macht maakte hen nayverig, en zy zagen wel, dat hy, indien hy zyne banden vast maakte door eene voordeelige vrede met Vrankryk, hy in Italië de zelve macht zou willen oeffenen als in Duitschlandt. Voornamentlyk waren zy daar over vergramt, dat hy, tegen zyn gegeven woordt, *Sforce* niet herstelde in het hertogdom van Milaan. Dus maakten de paus, de Venetianen en de andere kleine Italiaansche prinssen, hunne vryheit willende bewaren, zamen een verbondt, in het welke zy den koning van Engelandt nodigden te treden. Men zegt, dat *Pescaire* zelf in dit verbondt tradt: doch zyne dubbelde trouwloosheit kwam wel haast aan den dag, wanneer hy het ganssche geheim aan den keizer ontdekte, en *Sforce* van zyne beste plaatsen beroofde, in stede van hem daar in te bevestigen.

Verbondt der Italiaansche prinssen tegen den keizer.

M. Varillas.

Aan den anderen kant deedt de regente den koning van Engelandt gedurig aanzoeken om zich met Vrankryk te verbinden. Hy maakte daar zwarigheit over, tot zo lange, dat hy een zeker antwoordt van den keizer zou ontfangen hebben op de nieuwe voorstellingen, welke hy hem door zyne afgezanten hadt laten doen. Dit was om in Vrankryk te trekken, elk met een leger van dertig duizend man, op gemene kosten, en het zelve te veroveren, en volgens hun eerst gemaakte verdrag onder malkander te verdeelen; tot bevestiginge van het welke hy daarenboven eischte, dat de keizer zou trouwen met de princesse van Engelandt. Deze twee voorslagen wierden verworpen, en de koning geloofde toen, dat hy zich ontslaan kon van het verbondt met een vorst, die hem geen woordt hieldt, en die nergens op dacht dan om zich zelf groot te maken.

Mezeray.

De keizer verwerpt de nieuwe voorslagen van den koning van Engelandt.

Hy benoemde derhalven eenige gevolmachtigden, om met die van de regente van Vrankryk in onderhandeling te treden, de welke een drievoudig verdrag zamen opstelden, en het zelve den 30 Au-

Zy onderstaat zyne verloffing door eene loze streek,

Drievoudig verdrag getekent tusschen de gez

1525. 30 Auguſty tekenden. Het eerſte behelſde een verwerend en aantaſtend verbondt, en beveſtigde dat gene, het welk in den jare 1518 te Londen tuſſchen deze twee koningen geſloten was, en vernieuwt by hunne zamenkomſt in het goud laken veldt in den jare 1520. Hunne wederzydſche bondgenoten wierden in dit verdrag begrepen, behalven de genen, die ſedert het laatſtgemelde verbondt van den jare 1518 eenige ſtaten of plaatſen van eenen dezer twee vorſten verovert hadden, het welk op den keizer zag, die zich van het hertogdom van Milaan hadt meeſter gemaakt. Ook beloofde de koning *Henrik* in eene afzonderlyke voorwaarde, op alle wyze zyn beſt te zullen doen om den koning *François* zyne vryheit en ſlaking te bezorgen. Het twede verdrag raakte de betaling der verſcheide geldſommen, welke de koning van Vrankryk dien van Engelandt, volgens hunne overeenkomſten in de jaren 1515, 1518 en 1520 *, ſchuldig was, tot afdoening van welke ſchulden de regente, in den name van haren zone, den koning *François*, zich verbondt, den koning *Henrik*, of zyne nazaten en opvolgers, te betalen eene ſomme van twee milioenen goude kronen, de welke op zekere termynen zouden betaalt worden, te weten 47368 kronen binnen veertig dagen na de tekeninge van dit verdrag; eene gelyke ſomme op den volgenden 1 November, en vervolgens even zo veel van zes tot zes maanden, tot dat de gehele ſomme van de twee milioenen was afbetaalt. Men hadt van de zyde van *Henrik* niet alleen uitdrukkelyk bedongen, dat byaldien hy mogt komen te overlyden voor dat hem de gehele ſomme was afbetaalt, de achterſtallen aan zyne erfgenamen en opvolgers zouden goed gedaan en betaalt worden; maar men kwam daarenboven nog overeen, dat, ingevalle *Henrik* den tydt der volkome afbetalinge † mogt overleven, hy jaarlykſch van het Franſche hof nog zou genieten eene ſomme van honderd duizend kronen: doch dit laatſte zou niet langer duren dan het leven van *Henrik*, en met zyne doodt eindigen. Tot borgen van dit alles wierden den koning van Engelandt gegeven de kardinaal van Bourbon, de hertogen van Vendôme, Longueville en van Montmorenci, de graven van S. Paul, van Maulevrier en van Brienne, de heeren van Lautrek en van Brezé, nevens de ſteden van Parys, Lion, Orleans, Toulouze, Amiens, Bourdeaux, Tours en Rheims. By het derde verdrag nam de regente aan en verplichtte zich, de koninginne weduwe van Vrankryk, zuſter van den koning *Henrik*, te zullen doen betalen alle achterſtallen van haar weduwegoedt, tot dezen tydt toe, en vervolgens zorge te dragen, dat het zelve in het toekomende op de vaſtgeſtelde termynen vaardig betaalt wierdt. Men kwam in een afzonderlyk verdrag nog overeen, dat de koning van Schotlandt onder de bondgenoten des konings van Vrankryk niet zou gerekent worden, ten zy zich zyne onderdanen, de Schotten, tot den aanſtaanden 25 December ſtil hielden, en gene de minſte vyandelykheden tegen de Engelſchen pleegden. En in nog een ander verdrag wierdt bedongen, dat het Franſche hof op generlei wyze, het zy opentlyk, of onder de handt en met oogluikinge, zou dulden, dat de hertog van Albanië gedurende de minderjarigheit van *Jakob* den V naar Schotlandt overging. De gevolmachtigden, door welke deze voorwaarden wierden geſloten en getekent, waren van de zyde des konings van Engelandt de kardinaal *Wolſey*, de hertog van Nortfolk, de marquis van Exceſter, de graaf van Worceſter, de biſſchop van Ely, en *Thomas Morus*, en van de zyde der regente van Vrankryk *Brinon*, eerſte voorzitter in het Parlement van Rouaan, en *Jan Joachim* heer van Vaux. Het verbondt wierdt afgekondigt den 8 September, en in de volgende maandt door de regente bezworen, gelyk uitdrukkelyk in het twede verdrag bedongen was, in de tegenwoordigheit van *Taylor* en *Fitz-William*, door den koning van Engelandt ten dien einde naar Vrankryk gezonden. Ook wierdt het zelve beveſtigt door de Parlementen van Parys, Toulouze en Bourdeaux; en de bovengemelde heeren en ſteden ondertekenden de borgtocht. De kardinaal *Wolſey* ontfing een afzonderlyk verbandſchrift van de regente, ondertekent den 18 November, by het welke zich de zelve verbondt, hem voor eerſt te doen betalen de achterſtallen van zyn jaarlykſch inkomen wegens het bisdom van Doornik, bedragende ſedert vier en een half jaar, dat men hem het zelve ſchuldig was, 29793 goude kronen, en ten twede, wegens verſcheide andere zeer gewigtige redenen, nog honderd duizend goude kronen; welke penningen, te zamen eene ſomme van 121898 kronen uitmakende, hem in zeven jaren en twee termynen zouden betaalt worden. De koning *François* was zeer verblyd, wanneer hy in zyne gevangeniſſe de tyding van het ſluiten van dit verbondt met Engelandt ontfing, en ondertekende, tot des zelfs beveſtiging, het zelve vervolgens met eige handt op den 27 December.

1525.

volmachtigden van *Henrik* den VIII en die van de regente van Vrankryk. *Acta Publ. Tom. XIV, fol. 48. etc.*

* Zie fol. 106, 120 en 326.

† De zelve geſchiedde in veertig termynen en binnen twintig jaren.

Acta Publ. Tom. XIV, fol. 100.

Wy moeten hier niet ſtilzwygende voorbygaan, dat de koning *Henrik* zo edelmoedig was, en geen vergoeding vorderde wegens de onkoſten, die hy gedaan hadt om den keizer by te ſtaan, welken hy daar over niet kon aanſpreken, om dat hy het verbondt met den zelven verlaten hadt. Hy betuigde ook aan de Franſche afgezanten, dat hy niet zou toelaten, dat men eenig gedeelte van het koninkryk zou afſcheuren tot losgeldt voor den koning, of om te voldoen aan de ſtaatzucht van den hertog van Bourbon.

Mezeray. Edelmoedigheit van *Henrik* den VIII.

In het zelve jaar zondt *Henrik* afgezanten naar Denemarken, om de Standen te bewegen tot het herroepen van hunnen koning *Chriſtiaan*; of, byaldien zulks geen ingang vondt, om hen te bewegen ten minſte eenen van zyne zonen in zyne plaats op den troon te ſtellen. Doch de Standen weigerden volſtrekt het eerſte, en vertoonden, dat zy het twede niet konden toeſtemmen, zonder hun leven bloot te ſtellen aan het believen van den zone, die zynen vader of zou navolgen, of wreken.

M. Herbert. Hy doedt aanzoek by de Denen tot herſtellinge van *Chriſtiaan* den II.

Men hadt in dit jaar eenige wanorders in Engelandt ter oorzake der belaſtingen, de welke de koning op het volk leide, en der hervormingе, welke de kardinaal deedt in de klooſters. Men gaf hem de ſchuldt zo van het een als van het ander, doordien hy de voornaamſte oorzaak van het uitſchryven dezer belaſtingen geweeſt was, zo wel als van het vernietigen der klooſters. Daar waren ook grote bewegingen ten aanzien van den Godsdienſt in de meeſte ſtaten van Europa. Wy zyn verplicht deze zaken kortelyk op haar beurt te verhalen, eer wy overgaan tot het gevolg, het welk het verbondt tuſſchen Vrankryk en Engelandt gehad heeft.

Murmureringen der Engelſchen tegen *Wolſey*.

De geldmangel des konings, door zyn verbondt met den keizer veroorzaakt, hadt hem genoodzaakt nieuwe ſchattingen van zyne onderdanen te vorderen. Hy liet de zorg daar van over aan den kardinaal *Wolſey*, de welke hem hadt verzekert, dat hy nooit ergens gebrek aan zou hebben, zo lang als

JEANNE GRAY.
Adr.n vander Werff pinx.
Vermeulen Sculpt.

1525. als hy het bewindt van zaken zou hebben. Doch een vorst, die de bestiering van zynen staat op zynen gunsteling laat berusten, heeft vroeg of laat berouw over zyne onachtzaamheit. Het volk kon het hem in langen tydt niet vergeven, dat hy zyn gezag overgaf, noch dulden, dat hy hun goedt en leven stelde in de handen van zyne staatdienaren, zonder daar over klagten te doen, die veelmalen met een opstandt eindigen. Dit gebeurde te Londen en in de andere landschappen, door den afkeer, welken men voor den kardinaal hadt zo wel als voor de zware schattingen. De gemachtigden, welke hy tot deze invorderinge gebruikte, hadden last het zesde deel van de goederen der wereldlyken te vorderen, en het vierde van die der geestelyken. Het volk stondt op, en zeide, dat deze afpersing boven hun vermogen was, en tegen de wetten streedt; *Dat zy uitgeput waren door alle de voorgaande belastingen, en dat zy sedert vyftien jaren, dat de koning op den troon hadt gezeten, vyf en twintig nieuwe schattingen betaalt hadden. Dat zy wel verzekert waren, dat deze laatste eene uitvinding was van den kardinaal, die voor den koning de armoede des volks verborgen hieldt.* Deze eerste beweging wierdt bevredigt door de voorzichtigheit en goedheit des konings, die de wervingen deedt staken, na dat hy van den staat zyner onderdanen onderrecht was, en van de rechtmatigheit hunner klagten. Hy liet het dan aan hunne bescheidenheit over om te geven het gene zy wilden. Dit was de goedwillige schatting * te vernieuwen, de welke zo veel geruchts onder de voorgaande regeringen gemaakt hadt. Die van Londen begonnen weder te morren, en zeiden, *Dat men hen niet ontlaste, en dat men de zelve schatting onder eene andere benaminge invorderde; dat de naam van goedwilligheit zelf, zo algemeen in schyn, verbierg de allerhatelykste schatting, welke men ooit van het volk geëischt hadt; dat de zelve eindelyk vernietigt was geweest door eene wet, uitdrukkelyk gemaakt van* Richard *den III.* De gevolmachtigden antwoordden, *Dat het edict van goedwilligheit gemaakt was door* Eduard *den* IV, *wettig koning, en wiens regering doorluchtig geweest was; in plaats dat de herroeping van het zelve geschied was door* Richard *den* III, *een verfoeielyken dwingelandt, en die zich van de kroon niet dan ten koste van het bloedt zyner neven hadt meester gemaakt; dat hy, om zich in zyne onrechtvaardige bezitting te verdedigen, getracht hadt het volk door giften te winnen; dat dit de beweegreden was, die hem hadt aangenoopt om te herroepen het gebodt van* Eduard *den IV. Dat het dusdanig met den koning niet gelegen was; dat hy een wettig en volslagen gezag oeffende, het welk hy uit de geboorte hadt, en dat hy niet gehouden was, om zich daar in te bevestigen, iets van de rechten zyner krone af te staan.* Ondertusschen ontboodt de kardinaal den hoofdschout en de Aldermans, met welke deze zaak wierdt afgedaan.

Klagten der Engelschen over de regering.

* *Bienveillance.*

M. Herbert.

Zy verwekte meer geruchts in de landschappen, alwaar het volk de wapenen opnam. Het gezag der hertogen van Nortfolk en Suffolk verplichtte het de zelve weder neder te leggen, zynde daar toe door zachte, en niet door geweldige middelen bewogen. Men maakte zich echter meester van de hoofden, welke men gevangen te Londen bragt. De koning gaf toen ook preuven van zyne zachtmoedigheit en billykheit. Hy deedt zynen Raadt vergaderen, in welken hy vertoonde, *Dat hy kwalyk was onderrecht geweest, wanneer hy een nieuw onderstandt van zyne onderdanen verzocht hadt, welker ellende hy niet hadt geweten; dat hy voornemens was de heffing daar van te doen staken, en hen te vergeven eene weigering, welke hy aan hunne onmacht toeschreef, en niet aan hunne wederspannigheit.* De kardinaal deedt eene lange redenvoering om het gene hy gedaan hadt goed te maken, en om de rechtmatigheit en de noodzakelykheit daar van te doen blyken: doch de koning bleef vast by zyn eerste besluit. Dus ontboodt men des anderen daags de gevangenen in de Gesternde kamer*. Men deedt hen scherpe verwytingen wegens hunne wederspannigheit, en men maakte hen vervolgens de vergiffenis bekend, de welke de koning hen toestondt, doch borg voor hun goed gedrag in het toekomende stellende. Zy zeiden zulks niet te kunnen doen; waar op de kancelier en de hertog van Nortfolk antwoordden, dat zy zich tot borgen stelden voor hunne gehoorzaamheit. Dus eindigde de oproer. De zelve was ontstaan door de gierigheit des kardinaals, die deswegen meer dan ooit gehaat wierdt. Hy wierdt vernietigt door de gematigtheit des konings, dien het volk deswegen tot den hemel verhiet.

* *Chambre Estoillée.*

Hy vergeeft den genen, die opgestaan waren, hunne misdaadt.

Het hervormen der abdyen en kloosters maakte den kardinaal niet minder gehaat dan het ligten der schattingen. Hy oeffende het ampt van pausselyk gezant met een volstrekt gezag, vernietigende een groot getal kloosters, welker inkomsten hy tot andere gebruiken besteedde. Het gene tot het oprechten der kweekscholen, gasthuizen, en andere diergelyke huizen, ten dienste van ellendigen, of tot onderwys van het volk, besteed wierdt, behaalde hem de loftuitingen van eerlyke lieden. Doch men merkte, dat hy het grootste gedeelte van deze gewyde inkomsten tot zyn byzonder voordeel gebruikte, om dat hy, onder voorwendsel van de overdaadt der monniken te besnoeien, alleen bedacht was om de zyne te vergroten. Daar gebeurde in een van deze geestelyke huizen, welke hy hadt vernietigt, een zonderling voorval. Eene bende van vermomde mannen kwam de kanunniken, welke men hadt weggejaagt, bespringen, en bragt de zelve wederom in hun klooster, hen belovende, dat zy altydt, zo haast als zy de klok zouden horen kleppen, tot hunne hulpe zouden komen toelopen, indien men hen overlast zou willen aandoen. Wie deze waaghalzen ook mogen geweest zyn, zy kweten zich kwalyk van hunne belofte. Des konings Raadt, van deze onderneminge verstendigt, zondt rechters, die het rechtsgeding der kanunniken opmaakten, hen dwongen voor de twede maal de abdy te verlaten, en hen zware boeten opleiden.

Het vernietigen der kloosters maakt *Wolsey* gehaat by de geestelyken.

Ondertusschen bragt zich de kardinaal door zyn gedrag hoe langer hoe meer in den haat niet alleen van de geestelyken, maar ook van het volk, het welk niet kon verdragen, dat een man, zonder goederen geboren, schatten vergaderde, de welke die van den koning evenaarden; en dat zyn kapellaan, dien men *Jan Allen* noemde, niet uitging dan met een vorstelyken stoet, gaande met pracht van klooster tot klooster, om de bevelen van zynen meester uit te voeren. Deze klagten kwamen eindelyk voor den koning, die het eigentlyke gedrag van *Wolsey* niet wist. Hy was daar over verzet, en toonde zich daar over moeielyk. De kardinaal, daar van verwittigt zynde, schreef aan hem zeer onderdanige brieven, in welke hy hem badt hem te willen vergeven de misslagen, de welke hy zonder voorbedachtheit begaan hadt, en verzekerde hem van de oprechtigheit zyner oogmerken. Hy voegde daar by, *Dat hy gene bloedverwanten hadt, welke hy wilde verryken; dat alle zyne goederen kwamen*

Zyn gedrag doedt hem haten van het volk.

De koning vertoont zich tegen den kardinaal.

Henrik staat af van de schatting, welke hy hadt willen doen heffen.

1525. *Wolsey* vernedert zich voor den koning en schryft aan hem.

van den koning, zynen meester, en zynen weldoender, en dat zy tot den zelven zouden wederkeren, gelyk de rivieren wederkeren tot de zee, van welke zy voortkomen. Dat dit ook zyne begeerte was, en dat hy hem by zyne uiterste wille tot zynen erfgenaam zou benoemen. Hy verwachtte het antwoordt van den koning met zo veel ongerustheit, dat hy daar ziek van wierdt. Het zelve was zodanig, als hy kon wenschen. De koning schreef een langen brief aan hem met eige handt. Men kan de genegenheit, welke hy dezen gunsteling toedroeg, niet beter kennen dan door dezen brief. Hy schynt hem daar in minder zyne misslagen te vergeven, dan hem zelf om vergiffenis verzoeken; en hy geeft hem alleen eenige zachte berispingen, om hem vervolgens tekenen te geven van eene buitengemene achtinge.

M. Herbert. Vleiend antwoordt van den koning aan den kardinaal.

Ik verwondere my, zegt hy, *dat gy de zaak van* Wilton *zo ter herte genomen hebt, dat gy daar over ziek geworden zyt. Uwe misdaadt was zo groot niet, dat zy u moest ontrusten, en ten andere wist gy, dat ik 'er meester van was. Verzeker u, Mylord, van myne oprechte genegenheit. Ik heb met vermaak gelezen de betuigingen, welke gy my geeft van de uwe: ook hen ik blyde, dat gy myne betuigingen hebt ontfangen met die liefde en onderwerpinge, welke gy my schuldig zyt. De vriendschap hadt my de zelve ingegeven, en niet de haat; en indien gy my meerder zoudt beledigt hebben, gelyk gy niet gedaan hebt, zoudt gy my in eene gestaldheit gevonden hebben om u het zelve te vergeven. Voor het overige verwekken de geruchten aangaande het vernietigen der kloosters, welker inkomsten gy gebruikt om kweekscholen te bouwen en te onderhouden, my eenige ongerustheit. Ik weet niet, of dat gene, het welk gy doedt, gebruikelyk is. Uw goede naam is my lief, en ik zou mooielyk zyn, dat gy iets zoudt doen, het welk met recht zou kunnen gelaakt worden. Men moet, zo veel men kan, de goedkeuring van de gehele wereldt zien te verkrygen. Ondertusschen heeft men van uw beleidt zeer verschillende gevoelens, en men laakt u ten minste al zo veel als men u pryst. Men zegt, dat het onderhouden der kweekscholen een treffelyk werk is; maar men voegt daar by, dat het alleen tot een dekmantel dient van de plundering, welke in het hervormen der kloosters gepleegt wordt. De tedere genegenheit, welke ik voor u hebbe, doodt my deel nemen aan deze verwytingen, en verplicht my u daar van te verwittigen. Het geldt, het welk gy zegt van eenige kloosters wegens het recht der bezoekinge van het voorledene, waar van zy zich toen bevryd hadden, ontfangen te hebben, maakt my daarenboven ongerust. Is dit in den gewisse billyk? Indien deze kloosterlingen wel leven, waarom van hen geldt geëischt? en indien zy kwalyk leven, is het niet een vervloekt geldt? Indien uwe macht van pauselyk afgezant uw voor het menschelyke recht dekt; zy bevrydt u niet voor het Goddelyke. Neem, Mylord, deze waarschouwing niet kwalyk op, doordien de zelve voortkomt uit den grondt van myne vriendschap. Ik twyffele ook niet, of gy zult in het vervolg omzichtiger zyn, en dat uwe wysheit en uwe Godvrucht ons reden zullen geven om tot uwe eere te zingen:* „ De Cherubynen, de Seraphynen, en de enge- „ len, nevens alle geesten, vermelden uwen lof". *Ik eindige dezen brief, en verzoeke u den zelven ten goede op te nemen, en te geloven, dat 'er in myn hert geen de minste vonk is van haat of moeielykheit. Draag u wel, en wees niet ongerust. Deze brief moet u weder gerust stellen, doordien de zelve geschreven is met de eige handt van uwen koning, die u bemint, en die uw vriendt is.* Zy was ondertekent: HENRIK, DE KONING.

De vleiery zou niet verder hebben kunnen gaan, en het schynt, dat deze vorst wegens de vriendschap, welke hy zynen gunsteling toedroeg, door den zelven als betovert was. *Wolsey* beantwoordde de zelve met eene blinde onderwerpinge aan den wille van zynen meester, die niet wilde tegengesproken zyn, en betoonde hem daarenboven zyne mildadigheit. Hy hadt onlangs aan den Teems gebouwt het paleis van Hamptoncourt, een van de prachtigste gebouwen, welke men hadt in Engelandt. Hy vereerde het zelve in dezen jare aan den koning, die hem daar voor weder vereerde zyn huis te Richemondt, om het zelve te gebruiken gedurende zyn leven. 1525.

Om over te gaan tot de zaken van den Godsdienst, de zelve waren in dit jaar aanmerkelyk, en byna algemeen. De lere van *Luther* hadt den voorrang in Duitschlandt, en die van *Zwinglius* in Zwitserlandt, van waar zich de zelve verbreidde door de Nederlanden en in Vrankryk. Een groot getal van souveraine huizen in het Duitsche keizerryk omhelsde de hervorming van *Luther*. De voornaamste waren die van Saxen, van Brandenburg, van Luneburg, van Hessen, Anhalt, Pomeren, van Wurtemberg en van Mansfeldt. De keurvorst van Keulen, schoon een geestelyk vorst, was 'er ook van verdacht, en wierdt daar na zelfs afgezet. Vele keizerlyke Ryksstéden namen de zelve mede aan. *Frederik* de I, koning van Denemarken, deedt het zelve. *Albert* van Brandenburg, grootmeester van de Duitsche ridderorde, volgde zyn voorbeeldt, en trouwde met des zelfs zuster. Hy maakte Pruissen tot een erfhertogdom aan zyn geslacht door den koning van Polen, den welken hy hulde daar van deedt. *Gustavus* de I, koning van Zweden, volgde hem wel haast daar in na. *Thuanus.* Voortgangen van den Hervormden Godsdienst.

Die van Zurich omhelsden in het zelve jaar de lere van *Zwinglius*, de welke door een plegtig besluit van de regeringe dier stadt wierdt vastgestelt in de maandt van April dezes jaars. Die van Bern volgden hen twee jaren daar na, en de Cantons van Basel en Schafhauzen vertoefden niet lang het zelve te doen. Die van Zurich omhelzen de Hervorming, en worden van de andere Cantons gevolgt.

In dit zelve jaar stondt ook in Duitschlandt, op de grenzen van Thuringen, op zekere *Thomas Muntzer*, hoofdt der Wederdopers, zo wel een vyandt der Roomsch-Katholyken als der Hervormden. Deze bedrieger beroemde zich eene ingeving te hebben van den H. Geest, om een nieuw koninkryk voor *Jesus Christus* op te rechten door het zwaardt van *Gideon*, dat Godt, naar hy zeide, hem hadt in handen gegeven. Voor het overige voerde hy eene gemeenschap van goederen in, en verboodt het geven van schattingen: buitensporige en verderffelyke grondregelen, doch de welke zo vele navolgers vinden, als 'er ellendigen zyn, of vrygeesten. Maar om zyne ongerymde lere wat te verzachten bedacht hy eene grote gestrengheit in zyne zedelere: hy beval ernstig de gebeden, het vasten, en andere strenge Godsdienstigheden. Het geringe volkie liet zich door dezen bedrieger verleiden, en hy hadt binnen korten tydt over de honderd duizend navolgers: doch meest boeren, zonder ervarenheit, zonder krygstucht, en zonder geldmiddelen. De naburige vorsten namen volk aan om hen uit te roeien; en de landgraaf van Hessen versloeg een hoop van acht duizend man by Frankenhauzen ** in Thuringen. met weinig wederstandt. Deze rampzaligen hadden zich laten innemen door de verzekering, welke *Muntzer* hen hadt gegeven van een wonderdadigen bystandt; en zy verwachtten den zelven met Psalmen te zingen, geen zorg dragende om zich te verweeren: zo dat het gemakkelyk *Sleidanus. Thuanus. H. Herbert. Mezeray.* Opstandt in Wederdoperis.

was

1525. was hen te verſlaan. Byna alle ſneuvelden op de plaats, terwyl hun hoofdt zich bergde met zynen makker *Phifer* *. Doch men vervolgde hen, en hen hebbende gevat ſloeg men hen het hoofdt af. Men zal in het vervolg nog meer van deze gezindheit horen, en in de ſtadt Munſter nog verwonderlyker en droeviger gevallen zien gebeuren.

* Een gewezen monnik.

M. Herbert. M. Burnet in zyne *Geſchiedenis der Hervorminge. Sleidanus.*

De leer der Hervormers drong ook door in Engelandt. Wy hebben gezien, dat de koning de zelve beſtreedt door een boek, waar door hy den eernaam van *Beſchermer des Geloofs* verdiende, en dat *Luther* het zelve op eene wat te harde wyze beantwoordde. Hy hadt daar berouw van, en hy ſchreef in dit jaar een verdedigſchrift aan den koning, om te verontſchuldigen de al te harde uitdrukkingen, welke hem ontvallen waren. Voor het overige betuigde hy zyne eerbiedt voor de koninklyke waardigheit, en zyne achting, welke hy in het byzonder hadt voor de verdienſten van zulk een groten vorſt. Hy voegde daar by, dat hy gereed was daar over zyne gevoelens wereldkundig te maken door een werk, dat hy zou in het licht geven, indien de koning zulks wenſchte, tot eene groter voldoeninge. Hy hadt voor den kardinaal *Wolſey* de zelve achting niet. Hy ſchreef hem al dat gene toe, het welk hy in het boek des konings veroordeelde, en zeide, dat de zelve des konings naam gebruikt hadt, om meer gezag aan een werk te geven, het welk hy zeide dat de kardinaal hadt opgeſtelt. Hy ſcholdt hem voor een gevaarlyk menſch, eene peſt van den Staat, een ontuchtigen, voor welken en zyns gelyken hy niet dan verontwaardiging kon hebben.

Verdedigſchrift van *Luther* aan *Henrik* den VIII.

Het kon niet miſſen, of de koning moeſt zich zelf daar door beledigt oordeelen, krachtig ingenomen met zyn werk, het welk *Luther* zo uitkreet, en met zynen gunſteling, welken de zelve zodanig uitmaakte. Deze brief wierdt derhalven kwalyk ontfangen. De koning gaf daar op een antwoordt, in welken zyne gramſchap overal uitblonk. Hy noemde *Luther* hoogmoedig, ongeſtadig, en verweet hem zyn huwelyk met eene geeſtelyke dochter, genaamt, als boven gezegt is, *Catharina van Boren*: een huwelyk, het welk de Roomſche kerk voor eene bloedſchande hieldt. Dit antwoordt wierdt gedrukt, en aan den paus gezonden, die den koning wegens zynen yver met grote lofredenen ophoopte. *Luther* in het tegendeel wierdt daar over vergramt, en taſtte *Chriſtiern*, onttroonden koning van Denemarken, ook daar over in ſchriften aan. Deze vorſt hadt hem geraden een onderdanigen brief aan *Henrik* te ſchryven, doende hem hopen, dat dit het rechte middel zou zyn om dien koning te winnen, en hem door deze eerbiedigheit, welke zyne trotſchheit eiſchte, te verplichten om de Hervorming te omhelzen. Doch *Luther* kon daar niet toe beſluiten; en aan de andere zyde kleefde de koning den ouden Godsdienſt al te zeer aan, om den zelven te verlaten.

Antwoordt des konings.

Vele van zyne onderdanen in het tegendeel kregen ſmaak in de Hervorminge. Gelyk de zelve nu overeenkwam met de lere, welke *Wiclef* 150 jaren te voren in Engelandt geleeraart hadt, en om dat 'er altydt Wiclefiten in verſcheide oorden van dit koninkryk overgebleven waren, moet men zich niet verwonderen, dat de Hervorming van *Luther* daar gemakkelyk ingang vondt. Men heeft onder de regering van *Henrik* den VII gezien, dat deze vorſt een ketter bekeerde te Kantelberg,

en dat hy de hardnekkigen in geldboetens beſloeg. Hy deedt ook eenigen ſterven: doch hy kwam ſelden tot dat uiterſte, en vergenoegde zich met geldboetens. *Henrik* de VIII was geſtrenger. Sedert het jaar 1511, twee jaren voor zyne komſte tot den kroon, maakten de biſſchoppen het rechtsgeding der genen op, welke men van kettery beſchuldigde. Daar waren velen, welke hunne gevoelens afzwoeren in de handen van *Warham*, aartsbiſſchop van Kantelberg, en die met het geven van boete vry raakten, dragende op hunne klederen een wapen met een brandenden takkebosch, ten teken dat zy die verdient hadden. Eenigen echter verſchoonde men niet, maar verbrandde hen, niettegenſtaande hunne herroepinge *.

1525.

* *Fox* noemt *Ekkels, Bonner, Pope* en *Peck.*

Lutber ſedert in Duitſchlandt opgeſtaan zynde wierden zyne boeken in Engelandt gebragt, en aanſtonts in de landtale overgezet. Men las de zelve met genoegen, en dit gaf den biſſchoppen op nieuw werk om hunne pleidooien te hervatten tegen de Lollards, Wiclefiten en Lutherſchen, de welke zich toen als tot een ligchaam vereenigden. *Longland*, biſſchop van Linkoln, toonde zich het hevigſt, en men zag in zyn bisdom niet dan afzweringen doen, of de genen ſtraffen, die zulks weigerden te doen. Het was genoeg om iemandt van kettery te beſchuldigen, in zyn huis in de gemene tale te zien leren de tien Geboden, het Onze Vader, en het Gelove. Zes mannen en eene vrouw wierden alleen op deze beſchuldiging met de doodt geſtraft in het graaſſchap Warwik, te Coventri, in het jaar 1519: doch niettegenſtaande deze geſtrengheit deden zeer velen in de jaren 1525 en 1526 openbare belydenis van den Hervormden Godsdienſt. *William Tindal*, die het Nieuwe Teſtament in het Engelſch hadt overgezet, maakte ook verſcheide boeken, welke men te Londen en in de provinciën verkocht. *Thomas Morus*, naderhandt kancelier, een vyandt van de monniken, maar nog groter vyandt van de Hervorminge, wederleide de zelve met veel bitterheit. De onderzoekingen der rechters waren nog veel ſtrenger, en men ſpaarde vuur noch ſtaal tegen de ſchuldigen. Maar onaangezien deze geſtrengheit hielden de Hervormden vergaderingen te Oxford, Cambridge, en zelfs te Londen, in het gezicht van het hof. Men deedt het zelve in Vrankryk en in de Nederlanden, niettegenſtaande de zelve ſtrengheden. Men verbrandde deswegen te Metz *Jan de Clerk* *, van de ſtadt Meaux, en twee Auguſtyner monniken te Bruſſel. *Briſſonnet*, biſſchop van Meaux, hadt in den beginne de Hervorming begunſtigt; maar de vrees, welke hy hadt wegens de bedreigingen, hem door andere biſſchoppen gedaan, deedt hem tot hunne gemeenſchap wederkeren.

Straffen der Hervormden in Engelandt,

En in Vrankryk.

* in het jaar 1523. *Mezeray.*

De keizer, die nog in Spanje was, onderrecht zynde van de verdeeldheden, welke de verſchillen over den Godsdienſt in zyne ſtaten veroorzaakten, zondt een ſchriftelyken laſt derwaarts, gedagtekent te Sevilië, om een Ryksdag te Spiers te beroepen. Hy verklaarde zyn wille te zyn, dat men voor eerſt het edict van Worms zou opvolgen. De vorſten en Ryksſteden, welke de Hervorming begunſtigden, deden vertogen daar tegen. Zy verzochten den keizer, een nationaal ſynode in Duitſchlandt te beroepen, doordien 'er weinig hoop of waarſchynlykheit was, dat de paus eene algemene kerkvergadering zou uitſchryven, doordien hy met den zelven overhoop lag, en het edict van Worms in te trekken, welkers uitvoe-

Maart 1526. *M. Herbert, Sleidan.*

1525. ring ganſch Duitſchlandt in het harnas zou brengen. Men maakte derhalven op dezen Ryksdag, op welken *Ferdinand* uit name van den keizer voorzat, een beſluit, dat het houden van eene kerkvergadering, het zy eene algemene, of eene byzondere voor een volk, noodzakelyk was, en dat 'er zo eene, met goedvinden des keizers, welken men zou verzoeken om ze te beroepen, binnen een jaar zou gehouden worden. Dat zich ondertuſſchen elkeen ten aanzien van den Godsdienſt zou gedragen als een goed vaderlander, zonder de ruſt van het ryk te ſtoren; en dat de vorſten en keizerlyke Ryksſteden zorge zouden dragen, om hunne onderdanen en burgers te houden in die gehoorzaamheit, de welke zy aan Godt en aan den keizer verſchuldigt waren. De zaken van Italië, en de oorlog, welken de keizer den paus aandeedt, hielpen daarenboven veel tot den aanwaſch der Lutherſchen. Deze oorlog was een gevolg van de overwinninge van Pavie, en van het voornemen van *Karel* den' V om geheel Italië onder zyne gehoorzaamheit te brengen.

Beſluit van den Ryksdag te Spiers ten voordeele der Proteſtanten genomen.

Mezeray. M. Herbert. De marquis van Peſcaire beſchuldigde *François Sforce* van geheime verſtandhoudinge met den paus en de Venetianen, de welke zich tegen den keizer verbonden hadden. Men zag dit voor een kunſtgreep aan van *Peſcaire*, een liſtig en trouwloos man, om een voorwendſel te hebben om *Sforce* van het hertogdom van Milaan te beroven. De keizer hadt zich verbonden, hem het leen daar van te zullen geven, en op deze voorwaarde hadt hy de Venetianen afgetrokken van het verbondt met den koning van Vrankryk, gelyk wy boven gezegt hebben. Hy hadt dit ook in geſchrift doen ſtellen; doch deze papieren waren in handen van *Lanoy*, onderkoning van Napels, tot het eindigen van den oorlog in Italië. Men geloofde dan niet, dat de keizer voornemens geweeſt was om dezen hertog te herſtellen in een hertogdom, het welk hy kwam te veroveren door de nederlage der Franſchen, en door het gevangen-nemen van hunnen koning. Het Milanees ſtondt hem al te wel aan, en hy hadt de bezitting daar van met al te grote drift gezocht, om de zelve aan een anderen over te laten. De belofte, die hy aan de Venetianen gedaan hadt, om het zelve aan zyne oude hertogen weder te geven, was alleen een lokaas geweeſt om hen in zyne party te trekken. Hy toonde nu genoegzaam, dat dit zyne mening niet was, leggende Spaanſche bezettingen in de beſte plaatſen. De prinſſen van Italië merkten toen, dat hy hen misleid hadt, en dat zy zich van den eenen meeſter hebbende willen bevryden, een veel gevaarlyker gekregen hadden. Zy verbonden zich dan tegen hem, en trachtten *Peſcaire* te winnen, hem aanbiedende, hem koning van Napels te zullen maken. Hy veinſde zulks toe te ſtemmen; doch het was alleen om den ganſchen handel te ontdekken, gelyk hy deedt, en den keizer van alles onderrechtte. Hy verdichtte ter zelver tydt een geheimen handel van *Sforce* met de eedgenoten, op dat de keizer een voorwendſel zou hebben om hem geen woordt te houden. De hertog betuigde daar tegen zyne onſchuldt, en *Peſcaire* kon niet dan vermoedens, zonder bewys, tegen hem inbrengen. Hy gaf nochtans voor, dat dit genoeg was, ten minſte indien hy niet, tot verzekering van zyne getrouwheit, aan hem Milaan en Cremona overgaf. De hertog, die wel zag waar *Peſcaire* heen wilde, en dat hy, met hem deze plaatſen over te geven, met eenen van zyn hertogdom afſtondt, kon daar toe niet beſluiten.

Voorwendſel om *Sforce* niet te herſtellen in het hertogdom van Milaan.

Sforce betuigt zyne onſchuldt.

Op zyne weigering ondernam *Peſcaire* de belegering van het kaſteel van Milaan, binnen het welke de hertog zich beſloten hadt. Hy wierdt van dezen vyandt verloſt, die aan eene ziekte overleedt weinige dagen daar na: doch de hertog van Bourbon volgde hem op, aan wien de keizer de hulde van het hertogdom gegeven hadt, waar toe hy voorgaf dat zich *Sforce* onwaardig hadt gemaakt. 1525.

De keizer geeft het leen van het Milanees aan den hertog van Bourbon.

Op het einde van dit jaar floot de keizer, gedrongen door de ſtaten van Caſtilië, zyn huwelyk met de princeſſe van Portugal, zyne nichte (a): doch het zelve wierdt eerſt voltrokken den 2 January daar aan volgende. Hy liet deswegen by den koning van Engelandt zyne verontſchuldiging doen, zich beroepende op de ſterke aanhoudingen van de ſtaatsvergadering * te Toledo, en de al te grote jonkheit van de princeſſe van Engelandt voorwendende. De koning vondt de verontſchuldigingen van den keizer redelyk; en ten andere was hy eerſt getreden in een verbondt, het welk hem niet toeliet te hopen hem tot ſchoonzone te hebben. Hy ſtemde derhalven de verbreking der trouwbelofte toe. Kort daar aan riep hy zyne gezanten te huis uit Spanje, en *Karel* de zyne uit Engelandt. Dit was het begin van hun misverſtandt, het welk ſedert gedurig toenam wegens nieuwe beledigingen (b), en het welk niet dan door hunne doodt eindigde. November.

M. Herbert. Mezeray.

* *Junta.*

Misverſtandt tuſſchen den keizer en den koning van Engelandt.

Daar zyn 'er, die zeggen, dat de keizer twyffelde aan de echte geboorte van de princeſſe van Engelandt, als geboren uit een huwelyk, het welk velen bloedſchandig geloofden, en dat dit eene der redenen was, de welke de ſtaatsvergadering van Toledo hem vertoonde, om hem daar van af te trekken. Anderen ontkennen dit, en noemen het eene laſtering en een verdichtſel.

M. Herbert. M. le Grand.

Verovering van Peru door de kerſchen.

Wy zullen de geſchiedenis van dit jaar eindigen met een verhaal van de veroveringe van Peru, de welke op die van het Milanees en het gevangen-nemen van den koning van Vrankryk volgde. Dus kan men zeggen, dat *Karel* in een jaar den doorluchtigſten en den allerrykſten buit van de oude en van de nieuwe wereldt verkreeg. *Pizarro* en *Almagre*, twee Spaanſche kapiteins, mannen van geringe geboorte, maar van eene buitengemene ſtoutheit en van eene overzadelyke gierigheit, landden in Peru in het jaar 1524, beveſtigden zich daar in den volgenden jare 1525, en overwonnen het geheel in negen jaren tyds, meer door wreedheit dan door dapperheit. Dit landt, dat zich uitſtrekt over de duizend mylen van het Zuiden naar het Noorden, en dat men, de Straat van Magellanus doorgezeilt zynde, ontdekt, paalt aan de Zuidzee ten Weſten, en ten Ooſten aan hoge bergen. De Spanjaarden noemen de zelve *las Cordilleras* en *los Andes*, en men ziet de bergen gedurig met ſneeuw bedekt, zynde eene zeer koude luchtſtreek. Hier was het beſaamde keizerryk der *Inkas* *, het welk ſedert zes honderd jaren in wezen was geweeſt.

Hieronym. Benzon Hiſt. des Incas. M. Herbert.

* of *Yncas.*

Atabaliba regeerde toen aldaar, en hadt zynen koninklyken ſetel te Cuſco; een afgodendienaar met alle zyne onderdanen, biddende de zonne aan, hoewel zy behalven deze zichtbare god-

(a) De moeder dezer princeſſe, en *Johanna*, de moeder van *Karel* den V, waren zuſters. Zy waren dan zuſters kinderen, en de princeſſe van Portugal dus de eige nicht van *Karel* den V.

(b) Zy verbonden zich wel naderhandt nog eens tegen Vrankryk; doch het verbondt duurde niet lang.

1525. godheit een Opperwezen erkenden, het welk zy *Pachakamak* noemden. Voor het overige beſchaaft, van een zachtzinnigen aardt, en niet misgedeelt van verſtandt. Daar zyn 'er, die zeggen, dat *Atabaliba* niet was van den ſtamme der *Inkas*, * *Uſurpateur.* maar een geweldenaar*. Wat 'er van zy, *Pizarro* en *Almagre* drongen voet voor voet door in het landt, en hadden in den jare 1533 dit koninkryk geheel vermeeſtert, na dat zy dezen Indiaanſchen vorſt in handen hadden gekregen door eene aanmerkelyke trouwloosheit. Namentlyk, zy waren de ſtadt Peru in ſlagorder genadert, wanneer zy hem gewaar wierden, van eene wandeling komende. Hy was omringt van vyf en twintig duizend mannen, naar de wyze van het landt gewapend met boog en pylen; wierdt gedragen in een Palankyn †, en was gekleed op eene wyze, die, ſchoon gekkelyk, echter zeer voortreffelyk was. Zyn kleedt beſtondt uit eene menigte vederen van verſcheide verwen, maar van een zo helderen glanſch, dat de zelve het gezicht verdoofde. Een zware goude keten hing om zynen hals tot op de borſt; hy droeg verſcheide ryke armbanden, van de zelve ſtofle, en hadt een tullebandt op het hoofdt van ongemeen fyne wolle, en van purperverwe. Zyn gang hadt iets zeer verhevens in zyne langzaamheit. Zo als hy de ſtadt ſtondt in te treden zondt *Pizarro* een Dominikaner monnik ‡ aan hem, onder voorwendſel van eene onderhandeling van vrede. De Indiaanſche koning ſtondt ſtil, en de monnik naderde hem, houdende een kruis in de eene, en zyn getyboek in de andere handt. Hy vermaande *Atabaliba* om zich tot den Chriſtelyken Godsdienſt te bekeeren, hem het crucifix aanbiedende, het welk hy in handen hadt, en het gezag van den paus te erkennen, den welken *Jeſus Chriſtus* zynen ſtedehouder hier op aarde gelaten hadt. De Indiaan, verbaaſt van een gekruiſten Godt te horen ſpreken, vroeg naar de bewyzen van een Godsdienſt, de welke hem zo vreemd voorkwam. De monnik antwoordde, dat hy de zelve zou vinden in zyn getyboek, het welk hy hem met eenen aanboodt. Deze vorſt nam het aan, en doorbladerde het; doch niets daar van kunnende begrypen, zeide hy: *Dit boek zegt my geen woordt*, en wierp het ter aarde. Dit was het dat de monnik zocht. Hy ſchreeuwde, dat het Euangelie ontheiligt was, en eiſchte daar over van *Pizarro* wraak, die deze klucht aanzag, en die de zelve door den monnik liet ſpelen. Terſtondt deedt de Spanjaardt, die reets zyn geſchut tegen de Indianen hadt doen planten, en alleen naar het met den Dominikaan beſtemde teken wachtte, het zelve op de Wilden los branden, by welke het gebruik van het geſchut onbekend was. Dit gebalder en de uitwerking dezer verſchrikkelyke werktuigen verbaaſde hen zodanig, dat zy alle de vlucht namen, verlatende hunnen koning, welken de Spanjaarden gevangen wegleidden. Hy boodt voor zyn losgeldt zo veel goudt en zilver aan, als 'er vereiſcht wierdt om de kamer, waar in hy geplaatſt was, van boven tot beneden aan te vullen. Die aanbieding wierdt aangenomen, en van zyn kant nagekomen: doch *Pizarro* hieldt hem geen woordt. Hy verdichtte valſche beſchuldigingen tegen dezen Indiaanſchen vorſt, en deedt hem onmenſchelyker wyze verworgen, na hem te voren hebbende laten dopen, voegende aldus de heiligſchennis by de wreedheit: als of het in zyne macht was aan hem het eeuwige leven te geven, in vergeldinge van het tydelyke, het welk hy hem ontnam. De Spanjaarden roofden en plunderden vervolgens alles, en verkregen onnoemelyke ſchatten uit de tempelen, welke zy opgepropt vonden met beelden van louter goudt, en uit de graffteden, in welke deze volkeren hunne ſchatten met zich deden begraven. Op deze wyze kwam dit ryke keizerryk in de macht van Spanje, het welk het tegenwoordig nog bezit. Het heeft zeer ryke goud-en zilvermynen, inzonderheit omtrent Potoſi, la Plata, en S. Jan del'Oro. Daar zyn ook ſchone en grote ſteden, waar van Lima de voornaamſte is, hebbende prachtige paleizen voor hare onderkoningen. De Spanjaarden hadden begonnen de nieuwe wereldt te ontdekken onder de regering van *Ferdinand* en *Izabelle*, en zy vermeeſterden de zelve in weinig jaren onder die van *Karel* den V, hunnen kleinzone. 1525.

† Rosbaar door menſchen gedragen.

Pracht des konings van Peru.

‡ Hy was genoemt Broeder *de la Verte Valle.*

Bedrog van een Spaanſchen monnik.

Wreedheit der Spanjaarden.

Beſchryving van Peru.

Dit halfrondt, het welk men Amerika noemt, deelt zich in twee halfeilanden, welke de landengte van Panama * van malkander ſcheidt. *Chriſtoffel Columbus* ontdekte het in den jare 1492: doch *Americus Veſputius*, die Braſilië ontdekte in den jare 1498, onder het gezag des konings van Portugal, heeft de eere gehad om aan het zelve zynen naam na te laten. Het Noorder gedeelte, in het welke Mexiko legt, wierdt verovert in den jare 1521, en het Zuider gedeelte, waar in Peru gelegen is, voor een gedeelte in het jaar 1523, en het andere in den jare 1525. Voor het overige bleven de wreedheden van *Pizarro* en *Almagre* niet ongeſtraft. De Goddelyke gerechtigheit wapende den eenen tegen den anderen. Zy konden zich niet verſtaan over het delen van den buit, en bragten malkander om den hals met hunne broeders en hunne kinderen. Daar bleef een derde broeder van *Pizarro* overig, dien de keizer naderhandt wegens zyne misdaden, en voor die van zyne broeders, met welke hy hadt aangeſpannen, het hoofdt voor de voeten liet leggen. Wy hebben deze gebeurteniſſen kortelyk na vervolg willen verhalen, ſchoon het laatſtgemelde eerſt eenige jaren daar na gebeurt is.

Beſchryving van Amerika.

* *Iſthmus Panamitus.*

Goddelyke ſtraffe over de Spaanſche hoofden.

Het jaar 1526 nam een aanvang met de huwelyksplegtigheden van den keizer en de princeſſe van Portugal, met welke hy den 2 January trouwde (a). Hy was daar na bedacht om met Vrankryk een verdrag te ſluiten, om de vruchten van de overwinninge van Pavië te plukken. Hy zag wel, dat de gevangenis des konings hem geen voordeel aanbragt, en dat met des zelfs doodt alle zyne verwachtingen in een oogenblik zouden verdwynen. Hy was dan van gedachten om zich van des zelfs losgeldt te bedienen, en daar alle mogelyke verzekering van te nemen: doch men diende geen tydt te verliezen. Ganſch Italië was tegen hem gewapent; de koning van Engelandt hadt hem verlaten, om zich met Vrankryk te verbinden; in het Milanees was alles gereed om op te ſtaan; *Peſcaire* was dood, en zyne benden verliepen by gebrek van betalinge en van bevelhebber; het keizerryk was in verwarringe door de verſchillen over den Godsdienſt; de Turk dreigde hem aan de zyde van Hungarië, en *Barbaroſſa*, koning van Algiers, ſtondt gereed om zich in het koninkryk van Napels te werpen. Alle deze aanmerkingen deden hem eindelyk luiſteren naar de voorſlagen, welke 1526. *Guicciard. M. Herbert. Mezeray.*

(a) Zy was geboren uit het twede huwelyk van *Emanuel*, koning van Portugal, met *Maria*, dochter van *Ferdinand* den V, koning van Caſtilië, die de zuſter was van *Izabelle*, met welke *Emanuel* in zyn eerſte huwelyk getrouwt was. Hy trouwde ten derde male met *Eleonora*, zuſter van *Karel* den V, die na zyn overlyden hertrouwde met *François* den I, koning van Vrankryk.

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

1526. hem *François van Tournon*, aartsbisschop van Ambrun, *Gabriel van Grammont*, bisschop van Tarbes*, en *Johannes de Selves*, eerste voorzitter van het Parlement van Parys, deden. Zy boden aan Burgundië weder te geven. Dit was al wat de keizer eischte; maar men wilde het zelve niet overgeven voor dat de koning in vryheit was gestelt, en men boodt ondertusschen de twee prinsen, zyne zonen, tot gyselaars aan. Daar was nog eene zwarigheit. Dit was het woordt, het welk *Karel* de V gegeven hadt aan den hertog van Bourbon, om hem met de koninginne van Portugal, zyne zuster, te doen trouwen. De koning verzocht de zelve voor zich, en de keizer wenschte zelf, dat dit huwelyk voortging. Het zelve zou niet alleen hun verbondt verzekeren, maar ook voordeelig zyn voor de koninginne, zyne zuster. Doch de konnestabel hadt geweigert af te staan van de hope, de welke *Karel* hem daar omtrent gegeven hadt, en deze laatste wilde zyn woordt niet herroepen, het welk hy aan *Bourbon* gegeven hadt. Om die reden, te weten om hem daar toe te verplichten, was het, dat hy hem met het hertogdom van Milaan, het welk hy *Sforce* hadt ontnomen, beleende. Doch het geen dit aanzienlyke leen niet kon uitwerken, deedt, naar men verzekert, de hertogin van Alençon op het gemoedt van den konnestabel. Maar men moest nog de toestemming der koninginne van Portugal hebben. De zelve was niet moeielyk om te verkrygen. Deze princesse bedacht zich niet lang om den koning den voorrang te geven, vooral voor een prins, die, hoe groot hy ook was, echter geen de minste achting in Spanje hadt.

* Zy wierden naderhandt beide kardinalen.

Affschrik der Castilianen voor den konnestabel van Bourbon.

De Castilianen merkten hem aan als een verrader van zyn vaderlandt, en konden hem niet vergeven eene wederspannigheit, van welke zy nochtans het voordeel trokken. Hunne afkerigheit voor hem ging zo verre, dat hy naauwlyks te Madrid herberging kon vinden, wanneer hy derwaarts ging. De keizer moest ten dien einde zyn gezag gebruiken by eenen der groten † van het ryk, en den zelven verzoeken dezen prins een verblyf te geven: doch hy kreeg dit antwoordt: *Uwe Majesteit kan met myn huis naar zyn welgevallen handelen. Alleen bidde ik Uwe Majesteit aan te merken, dat het, na dat 'er een verrader, als* Bourbon *is, in zal gehuisvest hebben, nodig zal zyn, dat ik het verlate, en dat 'er geen eerlyk man in Castilië is, die het zal willen bewonen, byaldien het eens besmet is door het verblyf van zulk een gast.* Dus zyn de verraders zelfs verachtelyk in een landt, het welk hunne verradery nut is geweest.

† Grandet.

Stoute taal van een groten van Spanje tegen den keizer aangaande den konnestabel.

Guicciard. M. Herbert. Mezeray.

Na dat de keizer een vast besluit van den konnestabel en van de koninginne van Portugal ontfangen hadt, vergaderde hy zynen Raadt, wiens gevoelen hy wilde weten, voor dat hy de aanbiedingen van Vrankryk, en de gyselaars, welke het zelve hem aanboodt, aannam. *Karel van Lanoy*, onderkoning van Napels, en *Gattinara*, kancelier des keizers, verschilden daar omtrent van gevoelen. De eerste wilde, dat men de aanbiedingen en de gyselaars zou aannemen. Hy gaf voor reden, *Dat men zich moest haasten om vrede met Vrankryk te maken, eer dat het eedgenootschap zyne krachten hadt verzamelt. Dat dit het middel was om het zelve te vernietigen, en dat de keizer als dan in alle zekerheit de wanorders in het keizerryk kon dempen, en zo wel den Turk tegengaan, als de kaperyen der zeerovers verhinderen. Dat hy om die reden van gevoelen was, dat men den koning in vryheit moest stellen, en dat men zyne twee zonen moest aannemen, welke hy tot gyselaars van het verdrag aanboodt.* De kancelier zeide in het egendeel: *Dat 'er veel minder gevaar was den koning van Vrankryk gevangen te houden, dan hem de vryheit te geven. Dat zyne slaking, wel verre van het eedgenootschap te verbreken, alleen zou dienen om het te bevestigen; nsardien het zelve zo zeer niet gemaakt was om hem uit de gevangenisse te verlossen, als om den keizer uit Italië te verdryven. Dat men gedurende des konings gevangenisse dingen zou kunnen ondernemen en uitvoeren, de welke hy zekerlyk zou dwarsbomen als hy vry was. Dat men derhalven alleen moest denken om de overwinning te voltooien, verzwakkende de kinderen des gevangen, in plaats van de zelve tot gyselaars aan te nemen, en stellende de zelve, zo wel als hunnen vader, buiten staat om het huis van Oostenryk schade toe te voegen. Dat de keizer in Italië moest komen, om zyn gezag aldaar te herstellen, voor dat hy zulk een gevaarlyken vyandt in vryheit stelde. Dat het buiten twyffel was, dat zich de koning, zo hanst als hy zich in vryheit zou zien, de wapenen zou opvatten, om zich over zyn verlies te wreken, zonder door de beloften, door hem in zyne gevangenisse gedaan, wederhouden te worden, om dat hy zou oordeelen niet verplicht te zyn om de zelve na te komen. Dat men eindelyk wel kou denken, dat indien deze vorst, nog gevangen zynde, uitstel zocht om Burgundië weder te geven, hy zulks nooit zou toestaan, als hy in vryheit was. Dat men hier te vergeefsch op antwoordde, dat de gyselaars tot verzekering van zyne beloften zouden dienen. Dat hy, de wapenen in de handt genomen hebbende, zou geloven in staat te zyn om zich en van zyn woordt, en van zyne borgtocht te bevryden. Dat voor het overige de staatzucht veel sterker zou zyn in het gemoedt van dezen oorlogzuchtigen vorst, dan de liefde tegen zyne kinderen, en dat hy veel eerder zou luisteren naar de bewegingen zyner eere, dan naar die van de natuur.* Hy voegde daar by, *Dat het te veel was, alles te gelyk te ondernemen, namentlyk de herneming van Burgundië en van het hertogdom van Milaan. Dat men kiezen moest, en niet alles te gelyk aangrypen, uit vreze van, het een en het ander willende hebben, het alle beide te verliezen. Dat men in deze keur niet lange moest waggelen. Dat het veel zekerder en veel rechtmatiger was de vriendschap van den paus en van de Italiaansche prinsen te bewaren, den hertog* Sforce *in het Milanees herstellende, en vervolgens zyn best te doen tot de herwinninge van Burgundië; dan Burgundië te verlaten met den koning van Vrankryk in vryheit te stellen, om de veroveringen in Italië te beschermen ten koste van de vriendschap van den paus en der Venetianen. Dat het Milanees een staat was, op welken de keizer geen recht hadt, dan het gene het geweldt hem gaf, in plaats dat Burgundië het erfgoedt was zyner voorouderen. Dat hy deswegen het hertogdom van Milaan niet kon behouden, zonder van staatzucht beschuldigt te worden, doch dat het hernemen van Burgundie wettig was.*

1526. Raadt van Gattinara, strydig tegen dien van den onderkoning.

Gevoelen van *Lanoy*, onderkoning van Napels, aangaande de vryheit van *Francis* den I.

Hier na vertoonde *Hernando de Vega*, dat zich de koning te Madrid al te wel bevondt, en dat men hem in een ongemakkelyker gevangenis moest overbrengen, om hem tot het gene men wilde hebben te noodzaken: doch de kancelier antwoordde, dat zo eene daadt onwaardig was voor den keizer; dat men hem in het tegendeel altydt wel moest handelen, het zy ten aanzien zyner gevangenisse, het zy ten opzichte van zyne verlossinge. Dat men, hem vry latende, niets van hem moest eischen, en de erkentenis daar van aan zyne eerlykheit overlaten; maar indien men hem gevangen hieldt,

Twede gestrenge raadt van *Hernando de Vega.*

Edelmoedig gevoelen van *Gattinara* daartegen.

1526. hieldt, moest men hem in zyne gevangeniſſe alle bedenkelyke beleefdheit doen en gemak geven. Dit was byna het zelve, dat hy tegen den keizer zeide, wanneer hy den koning in zyne ziekte was wezen bezoeken: een wys en te gelyk edelmoedig gevoelen, het welk genoegzaam leert kennen den imborſt des gene, die het zelve hadt. Hy was een man van eene lage geboorte, en van een geſlacht uit Piëmont, het welk naauwlyks bekend was: doch hy was doorſult in ſtaatszaken, en hadt den ſtaat eenige jaren lang krachtig ondersteunt: een groot ſtaatkundige, niettegenſtaande hy overal regt toe ging langs wegen, te gelyk zeker en edelmoedig.

De keizer ſtelde nochtans het gevoelen van den onderkoning voor dat van *Gattinara*. Hy wilde aan geheel Europa betonen de genegenheit, welke hy tot eene algemene vrede hadt, en hy meende daar toe niet te zullen komen dan met eene byzondere vrede met Vrankryk te beginnen. Gelyk men nu ligtelyk tot eene zake kan beſluiten, daar men naar wenſcht, verbeeldde hy zich, dat hem de koning Burgundië zou wedergeven, wanneer hy de toeſtemming der Staten van zyn koninkryk zou verkregen hebben, gelyk zyne afgezanten hem verzekerden, en dat des zelfs twee zonen, de welke hy tot gyſelaars zou geven, eene genoegzame verzekering waren voor het nakomen zyner beloften: zo dat het verdrag den 14 January * te Madrid getekent wierdt. De voorwaarden van dit verdrag, ten getale van vier en veertig, behelſden: I. Dat 'er eene eeuwigdurende vrede zou zyn tuſſchen de twee vorſten en hunne onderdanen. II. Dat de koophandel zou herſtelt worden in alle hunne ſtaten op den voet der oude verbonden, en dat men op gemene koſten zou opzoeken de zeerovers, de welke de ſcheepvaart benadeelden. III. Dat het hertogdom van Burgundië met alle zyne rechten en toebehoren aan den keizer zou worden wedergegeven zes weken na de wederkomſt des konings in Vrankryk, onaangezien alle tegenkantingen zyner Parlementen, den inhoudt der Saliſche Wet, of eenige andere reden, welke daar tegen mogt ſtryden. IV. Dat gelyk de koning hadt te kennen gegeven, dat het, om deze wedergave werkſtellig te maken, nodig was, dat hy in zyn koninkryk wederkeerde, men door dit tegenwoordig verdrag overeenkwam, dat hy op den 10 Maart te Fontarabië zou gebragt worden; dat zich de Dauphin en de hertog van Orleans, zyn broeder, ter zelver tydt zouden bevinden aan de andere zyde van de rivier, of, in plaats van den hertog van Orleans, de hertog van Vendôme, nevens elf heeren, over welke men was overeen gekomen †; en dat de uitwiſſeling des konings tegen de gyſelaars terſtondt zou geſchieden. Dat de keizer, een maandt na dat de koning aan den zelven de toeſtemming zyner Parlementen van zyn koninkryk zou bezorgt hebben, de gyſelaars zou te rug zenden, en dat ter zelver tydt de hertog van Angoulême, derde zoon des konings, aan het hof van den keizer zou komen. Dat byaldien de koning de toeſtemming der Staten binnen den gezetten tydt niet kon erlangen, hy beloofde weder te Madrid te komen, en zich weder in zyne gevangeniſſe te ſtellen. V. Dat de koning voor zich en zyne navolgers afſtandt deedt van alle eiſchen op de ſtaten, de welke *Karel* bezat, met name op het koninkryk van Napels, op de ſtaten van Milaan, van Genua en van Aſti, en hare afhankelykheden, waar van de tytels aan den keizer zouden overgelevert worden. Dat de koning afſtondt van de hulde van Vlaanderen, en van alle andere plaatſen, de welke in handen van den keizer waren, of op de welke hy eenig recht van opperhoofdigheit zou kunnen vorderen. Dat de keizer in het tegendeel afſtondt van zyne eiſchen op Peronne, Montdidier, Boulogne, Guines, Ponthieu, en de ſteden aan de rivier de Somme, uitgenomen Mâcon, Auxerre en Bar aan de Seyne; en ten aanzien van de landen, ſteden en heerlykheden, de welke niet genoemt waren, dat een iegelyk die zou bezitten als voor den oorlog. VI. Dat 'er een aantaſtend en verwerend verbondt zou zyn tuſſchen de twee vorſten, om zich onderling by te ſtaan, ingevalle zy door hunne vyanden aangetaſt wierden, met vyf honderd ruiters en tien duizend voetknechten. VII. Dat de koning met *Eleonora*, koninginne weduwe van Portugal, zou trouwen. VIII. Dat zy twee maal honderd duizend kronen ten huwelyk zou hebben. IX. Dat de keizer ten voordeele van deze vermaagſchapping, en wegens de vriendſchap, welke hy hadt voor de koninginne, zyne zuſter, aan haar en de mannelyke kinderen, die uit haar huwelyk ſpruiten zouden, afſtondt de ſteden Mâcon, Auxerre, en Bar aan de Seyne. X. Dat zy voor haar aandeel afſtandt zou doen van alle eiſchen op de goederen en erfſeniſſen van *Maximiliaan*, haren grootvader, van den aartshertog *Philips*, haren vader, en van de koninginne *Johanna*, hare moeder, blyvende het zelve alleen ten voordeele van de zydelingſche erfgenamen, ingeval de keizer, of *Ferdinand*, zyn broeder, zonder kinderen kwamen te ſterven. XI. Dat de koning aan deze princeſſe zou geven voor 50000 ryksdaalders aan juwelen voor haar en hare erfgenamen. XII. Dat byaldien hy kinderen uit dit huwelyk verwekte, het oudſte beleent zou worden met het hertogdom van Alençon, het welk hy zou bezitten, nevens de ſteden, welke de keizer aan zyne zuſter zou geven, en dat de andere kinderen zouden bedeelt worden volgens de waardigheit hunner geboorte. XIII. Dat ingevalle de koning de eerſte ſtierf, de koningin, zyne weduwe, jaarlykſch zeſtig duizend Franſche guldens voor haar weduwegoedt zou hebben. XIV. Dat zy in dit geval vryheit zou hebben zich naar Spanje, Vlaanderen, of naar Burgundië, te begeven, naar zy het goedvondt, en hare juwelen en andere tilbare goederen met zich te nemen. Dat de Dauphin en de Staten des ryks dit huwelyksverdrag zouden beveſtigen, tot zekerheit van het zelve. XV. Dat de Dauphin zou trouwen met de princeſſe *Maria*, twede dochter der koninginne, geſproten uit haar huwelyk met den koning van Portugal (a), wanneer zy een huwbaren ouderdom zou bereikt hebben. XVI. Dat zy ten dien einde, zo haaſt als zy twaalf jaren oud zou geworden zyn, in Vrankryk zou gebragt worden. XVII. Dat de koning al zyn gezag zou gebruiken by *Henrik van Albret*, zyne broeders en zuſters, om hen te verplichten afſtandt te doen van het koninkryk van Navarre; dat hy ook den hertog van Gelder niet zou byſtaan, en dat hy in het tegendeel, na de doodt van dezen hertog, den keizer te hulp zou komen met drie honderd paarden en vier duizend voetknechten, om het hertogdom van Gelderlandt en het graafſchap Zutphen te bemachtigen. XVIII. Dat hy geen byſtandt zou doen noch aan *Ulrich*, hertog van Wurtemberg, noch aan *Rob-*

1526.

* *Mezeray* zegt den 13 February: doch te onrecht, als uit de *Acta Publ. Tom. XIV, fol.* 308, blykt.

Voorwaarden van het verdrag aangaande de ſlakinge van *François* den I.

† De hertog van Albanië, van St. Paul, Guiſe, Lautrek, Laval, Saluces, Rieux, de ſeneſchal van Normandië, de maarſchalk van Montmorency, Brion, Aubigny.

Twede geſtrenge raadt van *Hernando de Vega*.

Edelmoedig gevoelen van *Gattinara* daartegen.

(a) De keizer was getrouwt met *Elizabeth*, of *Izabelle*, dochter van de koninginne *Maria*, twede gemalinne van *Emanuel*.

1526. *Robbert van der Mark*, tegen den keizer, welken hy in het tegendeel allen byſtandt, welken hy tegen hen zou van noden hebben, zou doen; en dat hy zich daarentegen niet zou bemoeien met de zaken van Italië ten voordeele van eenigen ſtaat of prins, wie hy ook was. XIX. Dat wanneer de keizer het zelve zou doorreizen, om de keizerlyke kroon op zyn hoofdt te doen zetten, de koning aan hem zou zenden twaalf galeien en vier grote ſchepen, met alle noodwendigheden, de welke op de Middelandſche zee zouden kruiſſen drie maanden lang; en dat hy, in plaats van een leger te lande, het welk hy tot die zelve reize belooft hadt, aan den keizer zou geven twee maal honderd duizend kronen. XX. Dat de koning den keizer zou vry houden van de belofte, de welke hy aan *Henrik*, koning van Engelandt, gedaan hadt, by het verdrag van Windſor van den jare 1522, volgens het welke hy borg was gebleven voor de honderd en drie en dertig duizend kronen, welke Vrankryk verplicht was jaarlykſch aan *Henrik* te betalen. XXI. Dat nademaal dit tegenwoordig verbondt eene algemene verbindtenis van alle de Chriſten vorſten tegen den Turk bedoelde, zy den paus zouden verzoeken de overige mogendheden te bewegen van zich by hen te voegen, en een kruistocht voor drie jaren af te kondigen. Dat byaldien het nodig was, dat de keizer en de koning zich in perſoon by dezen oorlog bevonden, zy hunne machten zouden voegen by die der ridders van Maltha en der Genuezen, om te zamen maar een leger uit te maken; en byaldien de oorlog zo gewigtig niet was, dat hunne tegenwoordigheit daar by vereiſcht wierdt, dat de keizer een opperbevelhebber zou benoemen over de zamengevoegde benden. XXII. Dat de hertog van Bourbon zou herſtelt worden in de hertogdommen van Bourbon, Auvergne, en Chatelleraut, in zyn graafſchap van Clermont, en in het algemeen in alle zyne goederen. Dat die genen, de welke in zynen dienſt waren, van gelyken in hunne goederen zouden herſtelt worden. Dat deze prins nochtans niet zou verplicht zyn zich in Vrankryk op te houden, maar dat hy 'er alleen zyne opzienders zal mogen hebben. Dat de eiſchen, welke hy op Provence hadt, geſtelt zouden worden aan het oordeel van ſcheidslieden, en dat hy in keizerlyken dienſt zou kunnen blyven, zonder daar nadeel om te lyden in zyne rechten, noch vermindering in zyne inkomſten. XXIII. Dat alle de gevangenen van wederzyden op den 15 February zouden ontſlagen worden. XXIV. Dat men vergiffenis zou verlenen aan de wederſpannigen en gevluchten, die binnen zes maanden in de ſtaten en onder de gehoorzaamheit van hunnen wettigen opperheer wederkeerden. XXV. Dat alle kerkvoogden, geeſtelyken en andere perſonen zouden wederkeren tot het waarnemen van hunne kerkelyke ampten en bedieningen, en dat al het gene daar omtrent gedurende den oorlog gedaan was zou vernietigt worden. XXVI. Dat men wegens de klagten, door den Raadt van Burgos aan het hof van Caſtilië gedaan over het benadeelen der voorrechten, welke de hertogen van Bretagne hen hebben toegeſtaan, men rechters zou benoemen, die hunne oude brieven zouden nazien, om hen de zelve te doen genieten als voor den oorlog. XXVII. Dat die van Catalonië, het Rouſſillon, Cerdagne, en van andere plaatſen van het koninkryk van Arragon, met alle veiligheit hun laken zouden kunnen zenden naar Vrankryk, ter zee, of te lande, mits betalende de gewonelyke tollen. De dertien volgende voorwaarden betroffen de wedergevingen, door den keizer bedongen, en door den koning van Vrankryk belooft, ten voordeele van *Margareta*, hertoginne van Savoie; van de koninginne *Germana van Foix*, weduwe van het laatſte huwelyk van *Ferdinand* van Arragon, en voorheen van *Lodewyk* den XII; en *Philibert van Chalon*, prinſſe van Orange; van *Philips van Croy*; van den prins van Chimay, van het zelve huis; van *Henrik*, grave van Naſſau; van den heere *van Buren*, admiraal van Vlaanderen; van *Karel van Pompet*, aan wien men wederom ter handt zou ſtellen het gene hy genoodzaakt geweeſt was te betalen voor losgeldt van zyne kinderen, de welke te Parys ſtudeerden, alzo het zelve ſtreedt tegen de voorrechten der hogeſchole; van *Willem Vergi*; van de heeren van Gaure, en anderen; van den marquis van Saluces; van den biſſchop van Grats, en van den heere van Luz. By de XLI voorwaarde wierdt aan alle de Chriſten vorſten vryheit gegeven om binnen zes maanden in dit verbondt te treden. De drie laatſte betroffen de bekrachtiging van het verdrag, de plegtige eeden, tot nakominge van de eene en van de andere zyde geëiſcht, en de wyze der gewone afkondiginge van het zelve. Het was getekent door *François Karel van Lanoy*, *Don Hugo de Monkada François*, aartsbiſſchop van Embrun, *Johannes de Selves*, en *Chabot*. 1526.

Mezeray.

Maar *Gattinara*, kancelier des keizers, de welke dit verdrag hadt afgeraden, weigerde het zelve te tekenen, en betuigde, dat hy het ampt, het welk de keizer hem hadt toevertrouwt, niet wilde misbruiken tot nadeel van zynen meeſter zelve. Hy voorzag wel, dat de koning van Vrankryk, hoedanige beloften hy ook mogt doen van Burgundië over te geven, de zelve echter niet zou nakomen; en dat de keizer aldus wegens dit verbondt niet dan een eeuwigen oorlog met Vrankryk zou hebben, en door alle andere vorſten van Europa of wegens zyne ſtrengheit gelaakt, of wegens zyne ligtgelovigheit beſpot worden.

Gattinara weigert het verdrag van Madrid te tekenen.

M. Herbert.

Tot meerder beveſtiginge van het verbondt bediende de aartsbiſſchop van Embrun de Miſſe; en de koning, tot den altaar naderende, na dat de dienſt geëindigt was, leide zyne regter handt op het Euangelieboek, het welk hem de aartsbiſſchop aanboodt, en zwoer, nooit en op generhande wyze een der voorwaarden van het verdrag te zullen ſchenden. De zelve eedt wierdt gedaan door *Lanoy*, door *Don Hugo de Monkada*, en door den geheimſchryver des keizers. Deze vondt niet dienſtig den zelven zelf af te leggen, om dat de zaken niet gelyk waren, en alle verpligting kwam van de zyde des konings. Dit gedaan zynde leide de koning een tweeden eedt af in handen van *Lanoy*, zwerende, dat byaldien hy de voorwaarden van het verdrag niet kon nakomen, hy binnen zes maanden zich weder zou komen gevangen geven. *Lanoy* en *Monkada* gingen teriſtondt daar aan naar Toledo, alwaar de keizer was, aan wien zy verſlag deden van hunne verrechtingen. De keizer was daar over voldaan, en benoemde *Jakob Perenot*, heer van Granvelle, om naar Bajonne te gaan. Hy was de zoon van een ſlotemaker van Beſançon, maar een bekwaam man, en die naderhandt kancelier wierdt. Hy was de vader van den beruchten kardinaal van Granvelle, den voornaamſten ſtaatsdienaar van koning *Philips* den II van Spanje. De bezending van *Perenot* betrof den eedt, welken hy te Bajonne van den koning moeſt ontfangen, wanneer die op vrye voeten zou zyn, om te beveſtigen die gene,

Het verdrag bezworen door den koning en de afgezanten van den keizer.

François de I zweert te zullen wederkomen, indien hy het verdrag niet kan nakomen.

Wat *Perenot* voor een man was.

de

1526. de welke hy in zyne gevangeniſſe gedaan hadt. Om meerder luiſter aan zynen afgezant te geven vereerde hem de keizer met de ridderorde van het gulde vlies.

M. Herbert. Huwelyk van *François* den I met *Eleonora* van Oostenryk, zuſter des keizers.

Weinige dagen na dit verdrag, het welk men noemde het *verdrag* of de *eendragtigheit van Madrid**, een naam, welken de uitkomſt niet beantwoordde, ſloot *Lanoy*, uit krachte van de volmacht, welke hy hadt, het huwelyk van de koninginne *Eleonora* met den koning. De ondertrouw geſchiedde den zelven dag, na dat de koning, door den keizer verſelt, aan deze princeſſe een bezoek hadt afgelegt. Men hieldt toen op hem als een gevangen te handelen. De keizer, die van Toledo te Madrid gekomen was, kwam hem zien, en zy gaven malkander alle mogelyke tekenen van eene waarachtige verzoeninge en van eene oprechte vriendſchap. Zy hadden vervolgens verſcheide onderhandelingen over hunne zaken, zy ſpyzigden met malkander, en men zag hen vele malen zeer openhertig en gemeenzaam tegen elkander, het welk hunne onderlinge blydſchap te kennen gaf. De keizer gaf hem de eere tot zynent, en ſedert altydt den koning de handt. Doch hy vondt het niet dienſtig, dat *François* de I zyn huwelyk met de koninginne van Portugal voltrok voor dat hy aan de voorwaarden van het verdrag zou voldaan hebben; het zy hy geloofde, dat dit eene beweegreden zou zyn om hem te verplichten zyne beloften na te komen; het zy dat hy, *François* weigerende aan het beloofde te voldoen, in ſtaat zou zyn om zyne zuſter ook aan zynen vyandt te weigeren. De Spaanſche geſchiedſchryver † verhaalt, dat de keizer, eer zy van malkander ſcheidden, des konings ware mening uit zyn eigen mondt wenſchte te weten; dat hy hem ten dien einde vroeg, of hy zich wel de voorwaarden van hun verdrag erinnerde? dat de koning hem antwoordde: *Ik erinnere my de zelve zeer wel*, en dat hy de voornaamſte der zelven herhaalde; dat de keizer als toen vervolgde: *Zult gy de zelve ook ter goeder trouwe nakomen?* waar op de koning van ja antwoordde, daar by voegende, dat 'er in zyn koninkryk geen een menſch was, ſtout genoeg om hem een anderen raadt te geven; maar dat men hem ook van de andere zyde zo een raadt te vergeeſſch zou geven. *Niets is bekwaam*, vervolgde hy, zich naar den keizer kerende, *om my te beletten myn woordt niet naar te komen, en ik ſta u toe my te houden voor een eerlozen of voor een booswigt, indien ik niet houde dat gene, dat ik u belooft hebbe. Ik van myn kant*, hernam de keizer, *ſta toe, dat gy van my de zelve gevoelens hebt, hyaldien ik u de vryheit niet wedergeve.* Na meer andere redenen van beleefdheit en onderlinge genegenheit omhelſden zy malkander, en namen afſcheidt. De keizer keerde weder naar Toledo, en de koning maakte zich gereed om uit Madrid te vertrekken, om weder naar Vrankryk te keren.

* *La Concorde de Madrid.*

Gemeenzaamheden tuſſchen *Karel* den V en *François* den I. *M. Herbert.*

† *Sandoval.*

Zwarigheden over de uitwiſſelinge van den koning en de gyſelaars. Voorzorge genomen door de Spanjaarden.

Daar deden zich vervolgens eenige zwarigheden op wegens de veiligheit van de reize, en de plegtigheden van de uitwiſſelinge des konings tegen de gyſelaars, de welke zyne plaats kwamen vervullen. Gelyk 'er nu geen volk is, dat meer aan uiterlykheden gebonden is, dan de Spanjaarden, was men eenige dagen bezig om daar omtrent overeen te komen. Eindelyk ſtelde men vaſt: I. Dat tien dagen, voor dat de uitwiſſeling geſchiedde, en tien dagen daar na, geen krygsvolk zou naderen tot de plaats, daar de uitwiſſeling zou geſchieden. II. Dat de edellieden van des konings huis, komende uit Vrankryk, niet zouden reizen voorby Bajonne, voor dat de koning te St. Jan de Luz was aangekomen. III. Dat 'er niet meer dan duizend man in de ſterkſte bezettingen der grensſteden zyn zouden. IV. Dat op den dag, wanneer de uitwiſſeling zou geſchieden, noch man, noch vrouw de plaats zou naderen, alwaar de zelve ſtondt gedaan te worden. V. Dat de keizer zes dagen te voren twaalf perſonen zal zenden over de rivier Bidaſſoa, aan de zyde van Vrankryk, en de regente een gelyk getal aan de andere zyde van de zelve rivier, naar den kant van Spanje, om te bezien de plaatſen, en om te bevelen dat gene, het welk zy oorbaar zullen oordeelen. Dat om der zelver bevelen uit te voeren vier mannen zich op den oever zullen bevinden, zo van de eene als van de andere zyde, die zich zullen gereed houden om uit te voeren al het gene de twaalf gevolmachtigden hen zullen bevelen. VI. Dat 'er op de rivier gene barken of ligte vaartuigen zyn zullen, behalven de twee, die geſchikt zullen zyn voor de overvaart van den koning aan de eene, en van die der gyſelaars aan de andere zyde. Dat 'er op die rivier noch ſchepen, noch galeien voor den dag zullen komen, van Fontarabië af, tot vyf mylen boven en beneden deze plaats. In het midden der rivier bouwde men eene houte brug, ſteunende op ankers. Dit was de eigentlyke plaats, daar de uitwiſſeling moeſt geſchieden; en alwaar de zelve ook gedaan wierdt op den 18 Maart, in plaats van den 10, gelyk men was overeengekomen, naardien men acht dagen was bezig geweeſt om de toebereidſelen te vervaardigen.

1526.

De uitwiſſeling geſchiedt.

De koning vervoegde zich aan den eenen kant, en de gyſelaars aan den anderen. De eerſte kwam in eene ſchuit, geroeit door twintig Spaanſche roeiers, en verſelt door twaalf heeren van het hof des keizers, onder welke *Lanoy* en *Alarçon* waren. De gyſelaars waren in een diergelyke ſchuit, voortgedreven door een gelyk getal van Franſche roeiers, en verſelt van twaalf heeren van het hof van Vrankryk. Zynde gekomen op de twee einden van de brug, ſprong de koning daar op, gevolgt van *Lanoy*; en de twee prinſſen, welker oudſte niet meer dan acht jaren oud was, kwamen daar ook op den zelven tydt, geleid door *Lautrek*, en door de mevrouwen van *Briſſak* en *Chauvigny*, hunne beſtierſters. Hier op geſchiedde de uitwiſſeling, na dat de koning de twee jonge prinſſen, zyne zonen, de welke hem de handen kwamen kuſſen, tederlyk omhelſt hadt. Na het uittreden uit de ſchuit zynde op den Franſchen bodem geſtapt, bragt men hem een Turkſch paardt, op het welke hy ging zitten; en het zy hy eenige verraſſching vreeſde, het zy hy ingenomen was door blydſchap van zich wederom in zyn koninkryk te bevinden, hy reedt op een vollen galop tot aan St. Jan de Luz, roepende: *Ik ben de koning! Ik ben de koning!* Des anderen daags kwam hy te Bajonne, alwaar de hertogin van Angoulême, zyne moeder, hem verwachtte, met de voornaamſte mevrouwen van het hof. Men zegt, dat het niet zonder reden was, dat hy dezen ſpoedt maakte, en dat 'er des anderen daags na zyn vertrek van Fontarabië brieven van den keizer gekomen waren, om hem aldaar tot nader bevel te houden. Onder de mevrouwen, welke de regente tot hare hofhoudinge genomen hadt, vondt hy eene zo ſchoon, dat hy op de zelve verſlingerde zo haaſt als hy haar maar gezien hadt. Het was *Anna van Piſſeleu* ** op welke hy zo verliefde, of veel eer, welker ſlaaf hy wierdt het overige van zyn leven; als of hy uit de eene ſlaverny in de andere wilde overgaan.

** Zy was van het huis van *Heilly*, uit Pikardie.

1526. Drie jaren daar na trouwde zy met den grave van Ponthievre, die hertog van Eſtampes wierdt.

Blydſchap door *Henrik* den VIII betoont over de verloſſinge van *François* den I.

Wy hebben, naar het voorbeeldt van den Engelſchen geſchiedſchryver, nodig geoordeelt alle de byzonderheden van zulk een aanmerkelyk voorval, als dat van de gevangeniſſe des konings van Vrankryk en van zyne verloſſinge is, te verhalen. Het is minder een uitſtap van de Geſchiedeniſſe, welke wy ſchryven, dan eene der aanmerkelykſte ſtukken van de zelve. De koning van Engelandt nam in het eene en het andere te veel deel, dan dat wy de omſtandigheden daar van zouden verzwygen. Het verbondt, het welk hy met den keizer maakte, deedt dezen laatſten een oorlog, die dodelyk voor Vrankryk was, ondernemen; en door zyne verzoeninge met Vrankryk wierdt de verloſſing des konings verhaaſt, hebbende de zelve naderhandt meer dan eenige andere zaak toegebragt tot de vaſtſtellinge zyner zaken. *Henrik* hadt zyne afgezanten in Spanje, zo wel als in Vrankryk, de welke met die van de regente de vrylating des konings aandreven, wanneer hy gevangen was. Hy betoonde vervolgens de blydſchap, welke hy hadt over zyne wederkomſt, zo haaſt als hy daar van verſtendigt was, en zondt een buitengewonen afgezant *, om hem daar over geluk te wenſchen. Aan de andere zyde betoonde hem de koning van Vrankryk eene waarachtige erkentenis, afgezanten aan hem zendende. Zy deden verſlag aan den koning van Engelandt van het gene te Madrid was voorgevallen, en verklaarden in den name van den koning, hunnen meeſter, dat hy aan hem zyne vryheit verſchuldigt was. Sedert was 'er ook eene naauwe vereeniging tuſſchen deze twee vorſten: in het tegendeel hadden zy een haat tegen den keizer, de welke hoe langer hoe meer toenam. De echtſcheiding van *Henrik* met de koninginne *Catharina*, waar van wy wel haaſt zullen ſpreken, deedt daar veel toe: gelyk de wederkomſt des konings van Vrankryk in zyn ryk ook niet weinig toebragt tot deze echtſcheidinge.

* *Thomas Cheynay*, of *Chaine.*

M. Herbert. Voor het overige drongen *Lanoy* en *Alarçon*, die den koning tot Bajonne begeleid hadden, hem te vergeeffich, volgens de bevelen, welke zy deswegen van den keizer ontfangen hadden, om het verdrag van Madrid te beveſtigen. Hy ſtelde dit uit tot zyne aankomſt te Parys. Zy volgden hem derwaarts, en zich toen in eene volkome vryheit ziende verklaarde hy, *Dat de beloften, de welke hy in zyne gevangeniſſe gedaan hadt, nietig waren; dat de keizer wreedheit gepleegt hadde in hem zo ſtreng te handelen, gelyk hy gedaan hadt; dat een leenman zynen heer niet dwingen kon hem kwyd te ſchelden de hulde, welke hy hem ſchuldig was; en dat eindelyk de wetten van het koninkryk aan de koningen van Vrankryk verboden een ſtuk van de kroon te vervreemden: dat hy echter zyne Staten zou byeen roepen, volgens de belofte, de welke hy daar van gedaan hadt, en dat hy zich zou ſchikken naar hunne beſluiten.*

François de I weigert het verdrag na te komen, en geeft daar redenen van.

Hy beriep de zelve vervolgens te Cognak, op de grenzen van Xantoinge, alwaar zich de afgezanten des keizers bevonden. Het beſluit, dat daar genomen wierdt, kwam overeen met de verklaring, welke de koning gedaan hadt. De Staten van Burgundië deden eene betuiging † tegen het gene hunne afgezanten in het verdrag van Madrid belooft hadden, en hielden ſtaande, dat de koning het vermogen niet hadt om hen een anderen meeſter te geven. Dus weigerden zy van heer te veranderen, niettegenſtaande de redenen, de welke de koning bybragt om hen daar toe te verplichten. Het was om te voldoen aan zyn gegeven woordt; want in den grondt zou hy zeer moeielyk geweeſt zyn, indien men zyn verzoek hadt toegeſtaan, en hy hadt zich deswegen reets opentlyk verklaart. Dus gebeurde het gene *Gattinara* voorzien hadt, en de keizer, die zich door zyne al te grote begeerlykheit bedrogen zag, knarſte te vergeeffch van ſpyt en ſchaamte op zyne tanden wanneer hy dit verſtondt. Al wat hy in dezen tydt doen kon, was de koningin van Portugal te beletten naar Vrankryk over te gaan, om haar huwelyk met den koning te voltrekken, die zich daar ook weinig aan liet gelegen zyn. Zyn hert was elders verbonden, en de zuſter van zynen vyandt hadt zo grote aanlokkelykheden niet van hem te kunnen vermaken. Hy zondt de afgezanten des keizers te rug, na hen het beſluit der Staten bekend gemaakt, en hen eene ſomme gelds aangeboden te hebben, om zich vry te kopen van de wedergevinge van Burgundië. *Lanoy* hadt wel gewilt door Italië wederkeren: doch de koning wilde hem zulks niet toeſtaan; zo dat hy genoodzaakt was den regten weg naar Spanje in te ſlaan.

Hy zendt de afgezanten des keizers met deze weigering te rug.

De keizer was in geen kleine ongeruſtheit. Hy zag geheel Italië, met Engelandt, tegen hem in het harnaſch, en zynen gevangen, die hem ontſnapt was, in ſtaat om hem met alle zyne krachten, en met die van de zamenverbondene vorſten, den oorlog aan te doen. Hy deedt het gene hy kon om dit bondgenootſchap te verbreken, het welk de afgezanten van den koning van Engelandt by den paus gemaakt hadden. Dit niet hebbende kunnen volbrengen zondt hy den hertog van Bourbon met zyne galeien naar het Milanees. In dezen tydt was het eerſt, volgens eenigen, dat hy hem de belening van dat hertogdom gaf. *Mezeray.*

M. Herbert. Mezeray. Eindelyk wierdt het verbondt, tuſſchen den paus en de Italiaanſche prinſſen ontworpen, getekent, en kwam in het licht. Men noemde het zelve het *Heilige verbondt* *, en het *Clementynſche*, om dat paus *Clemens* de VII daar het hoofdt van was, en om dat het de vereeniging der Chriſten vorſten ten oogmerk hadt. De vryheit van Italië was daar de grondſlag van; en men zag in het zelve op de herſtelling van *Sforce*, en bygevolg op den ondergang der overwinningen van den keizer. De Venetianen, *Sforce* en de Florentynen waren de bondgenoten, met den koning van Vrankryk onlangs uit zyne gevangeniſſe ontſlagen. Hy hadt 'er het voornaamſte belang by, en hy ſchoot ook het meeſte geldt op tot de onkoſten der wervingen, welke noodzakelyk moeſten gedaan worden, om de voornemens der bondgenoten uit te voeren. Het was ook daarom, dat het verbondt, het welk reets in Italië ontworpen was geweeſt door de gezanten van den koning van Engelandt, en tuſſchen de mogendheden over het Alpiſche gebergte geſloten, nu voor de twede maal wierdt beveſtigt door hunne afgezanten te Cognak, alwaar de koning van Vrankryk eene vergadering van de Staten van zyn koninkryk hieldt. Het zelve kreeg ook eigentlyk op dezen tydt zyne laatſte gedaante, in welke het aan het licht kwam. De zamenverbondenen verklaarden zich niet opentlyk tegen den keizer; zy lieten in het tegendeel plaats voor hem open om in dit verdrag te kunnen treden, byaldien hy daar genegenheit toe hadt. Zy deden het zelve omtrent den koning van Engelandt, welken zy den beſchermer van het Heilige verbondt noemden, en omtrent alle de andere prinſſen van

22 May 1526. Verbondt gemaakt tegen den keizer.

* *La ſainte Ligue.*

† *Proteſtatien.*

1526. van Europa. De voorwaarden van dit verbondt waren:

Voorwaarden van het verbondt, waar van de koning van Engelandt de beschermer genaamt wordt.

I. Dat 'er een aantastend en verwerend verbondt zou zyn tusschen de bondgenoten, voornamentlyk ten opzichte van den paus, welken zy aannamen te beschermen tegen alle zyne vyanden. II. Dat men voor den keizer plaats zou open laten om mede te treden in dit verbondt, indien hy wilde, zo wel als voor den koning van Engelandt, die als des zelfs beschermer zou worden aangemerkt, voor den aartshertog van Oostenryk, en in het algemeen voor alle koningen en prinsen der Christenheit. Doch men schreef den keizer deze voorwaarden voor: aan den koning van Vrankryk weder over te geven zyne twee zonen, welke hy als gyselaars hadt, en zich met een redelyk losgeldt te vergenoegen; het hertogdom van Milaan aan den hertog *Sforce* weder te geven, en alle de zaken in Italiê te herstellen op den voet, op welken zy waren voor den laatsten oorlog; om geen ander gevolg mede te brengen, wanneer hy derwaarts zou komen om zich te laten kronen, dan omtrent het welke hy te voren met den paus en de bondgenoten zou overeengekomen zyn; en binnen drie maanden te betalen aan den koning van Engelandt alle de geldsommen, welke hy den zelven schuldig was, volgens hunne laatste overeenkomsten. III. Dat het leger der bondgenoten zou bestaan uit dertig duizend man te voet, drie duizend ligte paarden, en twee duizend en vyf honderd wapenknechten, nevens het geschut en den nodigen voorraadt; dat de paus voor zyn aandeel zou geven acht honderd gewapende mannen, zeven honderd ligte paarden, en acht duizend man te voet; de Venetianen acht honderd gewapende mannen, duizend ligte paarden, en vier duizend musketiers. De koning van Vrankryk moest het overige leveren, en elf duizend kronen * alle maanden tot betaling der benden. Behalven dat moest hy nog hebben een machtig leger op de grenzen van Italiê, om de toegangen te bewaren. IV. Dat byaldien de keizer weigerde de twee Fransche prinsen in vryheit te stellen op de eerste aanmaning, welke hem zou gedaan worden, de bondgenoten hem den oorlog zouden aanzeggen, en den koning beschikken tien duizend man te voet, duizend gewapenden, en duizend ligte paarden, geworven en onderhouden op hunne kosten. V. Dat zy, behalven deze ligting, in Italiê zouden hebben tien duizend man te voet, en twee duizend te paarde, om zich by het Fransche leger te voegen. VI. Dat de zeemacht der bondgenoten zou bestaan uit acht en twintig galeien, waar van de koning van Vrankryk twaalf zou beschikken, de paus drie, en de Venetianen de overige. VII. Dat de koning van Vrankryk ten voordeele van dit verbondt zou afstaan van alle de eischen, welke hy hadt op het hertogdom van Milaan, waar van *Sforce* in de bezitting zou gestelt worden, betalende aan den koning tot vergoeding jaarlyksch vyf honderd duizend dukaten: doch het graafschap Asti zou in handen van den laatstgemelden blyven, als zynde een vaderlyk erfgoedt van den huize van Orleans. VIII. Dat al het gene in den laatsten oorlog verovert was zou moeten worden wederom gegeven, en dat die genen, de welke van hunne goederen berooft waren geweest, in het bezit der zelven zouden herstelt worden. IX. Dat de koning eene princesse van den bloede van Vrankryk zal doen trouwen met den hertog van Milaan, en dat hy hem de bescherming der Zwitsers zal bezorgen. X. Dat de bondgenoten zorge zouden dragen voor den staat van Genua, en dat zy *Anthony Adorne* zouden beschermen, byaldien hy in het verbondt wilde treden, of zodanige wyze van regering, als van hen zou worden goedgekeurt, ten beste van de gemene zake, het recht van opperhoofdigheit nochtans blyvende aan den koning van Vrankryk, gelyk het zyne voorsaten gehad hadden. XI. Dat byaldien de keizer weigerde aan te nemen de voorwaarden, welke men hem by de twede voorwaarde voorschreef, de bondgenoten zouden beginnen vyandelyk tegen hem te handelen, het koninkryk Napels aantastende *; en byaldien zy het veroverden, dat het aan den paus zou worden wedergegeven, als zynde een leen van de kerke, betalende nochtans aan den koning van Vrankryk, tot vergoeding van zyne eischen, vyf en zestig duizend goude kronen alle jaren. XII. Dat de bondgenoten den koning van Engelandt tot hunnen beschermer verkoren hadden, in erkenteniss der goede diensten, de welke hy aan alle Christen vorsten van Europa hadt bewezen, welken hy getracht hadt eene algemene vrede te bezorgen. Dat zy hem, om een heerlyk bewys te geven van de achtinge van een vorst, zo yverig voor het beste van de kerke, en meer dan iemandt bekwaam om hunne vereeniging te ondersteunen, aanboden een hertogdom, of een prinsdom, ter zyner keure, in het koninkryk van Napels, na dat zy het zouden verovert hebben, van dertig duizend dukaten ten minste aan inkomen waardig. Dat zy hem ook aanboden andere staten in Italiê, ter waarde van tien duizend dukaten aan renten, voor den kardinaal *Wolsey*, om zyne aangewende moeite te belonen.

1526.

* Anderen zeggen veertig duizend.

* Daar zyn 'er, die zeggen, dat men deze voorwaarde en de volgende geheim hieldt.

De koning van Engelandt, onderrecht zynde door zyne afgezanten, welke hy in Vrankryk hadt, en door die van Vrankryk, de welke by hem hun verblyf hadden, van een verdrag, van het welke hy als beschermer benoemt was, deedt zynen Raadt vergaderen, om te weten, wat hy in zulk een geval te doen hadt. Daar in wierdt besloten, dat hy den eernaam van middelaar moest houden; dat hy, in plaats van als deelgenoot in het verbondt te treden, zich moest gedragen als scheidsman, en dat hy aldus de meester van Europa zou blyven.

Zyn Raadt is van gevoelen, dat hy den eernaam van middelaar moet handhaven.

Ondertusschen voer de keizer uit tegen de ondankbaarheit van den paus, de verbreking van zyn woordt door den Franschen koning, en de ligtvaardigheit der Venetianen. Hy zeide, *Dat de eerste kwalyk erkende de verplichtingen, welke hy aan hem hadt, eerstelyk wegens het kardinaalschap, en daar na wegens het pausschap, welke waardigheden hy hem beide hadt bezorgt, niettegenstaande zyne slechte geboorte* †. Eindelyk beklaagde hy zich zeer daar over, dat hy de schending van het verdrag van Madrid hadt toegestemt, en den koning van Vrankryk van zynen eedt ontslagen. Hy noemde dezen laatsten *een meineedige, die een verbondt schondt, het welk hy plegtiglyk bezworen hadt*, en de Venetianen *ongetrouwe bondgenoten, die een verbondt braken, het welk zy onlangs met hem gemaakt hadden.* Hy was echter meester over zyne gramschap, of hy ontveinsde de zelve, en leide zich toe om de zamenverbondenen weder te winnen, of om de zelve om den tuin te leiden. Hy gaf den koning van Vrankryk ook valsche hopeningen van hem zyne zonen weder te geven; hy gaf goede woorden aan den paus, en aan den hertog van Milaan, die zich lieten in slaap wiegen, en hy belette den eenen en den anderen met ernst te zorgen voor de toebereidselen tot den oorlog. Daar was

M. Herbert. Mezeray. Sleidan.

Klagten van den keizer tegen den paus, de Venetianen, en den koning van Vrankryk.

† Hy was een baastaardt.

Hy hieldt hen alle te zamen op.

1526. niemandt dan de Venetianen, die hunne benden gereed hadden in het begin van den veldtocht; maar de hertog van Urbino, hun veldheer, vyandt van het huis der *Medicis*, offerde de belangen van den Raadt en het gemenebest op aan zyne byzondere gevoeligheit. Hy wreekte zich op den paus, het hoofdt van dat geslacht, ten nadeele van den staat, de welke aan hem hare legers betrouwt hadt, en kreunde zich weinig daar aan de voornemens der bondgenoten in rook te doen verdwynen, als hy maar kon bederven die genen van een huis, het welk hy haatte.

Wraakzuchtig gemoedt van den hertog van Urbino.

Mezeray.

Deswegen zonden de Franschen hunne benden te laat; de paus en *Sforce* dachten niet om de hunne te ligten, en de Venetianen stelden hun leger in de handen van een veldheer, die hen verriedt. De Fransche benden kwamen eerst op het einde van September in Italië, en de galeien van Marseille voegden zich op den bestemden tydt niet by die van *Andreas Doria*, om den hertog van Bourbon te beletten naar Genua over te gaan, alwaar hy voet aan landt zette. Van daar trok hy naar Milaan, en belegerde *Sforce* binnen het kasteel. De hertog van Urbino, aangedreven door den paus, vertoonde zich voor de plaats, als of hy der zelver belegering wilde doen opbreken: doch hy dorst het niet bestaan, en week by nacht af. *Sforce* was derhalven gedwongen zich over te geven op de genade van zynen mededinger. Hy hadt alleen de vryheit zich by den keizer te mogen begeven, om zyn beleidt of te rechtvaardigen, of te ontschuldigen, en behieldt voor zich eene middelmatige * inkomste op een schoon en groot hertogdom, het welk hy aan den hertog van Bourbon inruimde.

Hy doedt de Venetianen, welker leger hy geboodt, verraden.

* van dertig duizend kronen.

De hertog van Urbino, ziende zich door de Fransche benden versterkt, de welke eindelyk aankwamen, aangevoert door den markgrave van Saluces, zou Milaan hebben kunnen heroveren; maar hy wilde niets doen. Hy weigerde daarenboven om *Andreas Doria* te geven de manschap, welke hy eischte, om Genua te vermeesteren, waar van hy verzekerde hem meester te zullen maken. Aan de andere zyde wierdt de paus binnen Rome zeer benaauwt door de *Colonnaas*, welke de keizer hadt opgemaakt. Hy bergde zich op het kasteel St. Angelo †, en wierdt genoodzaakt een verdrag te maken. Hy moest het verbondt afzweren voor vier maanden, en beloven zyne benden weder te huis te roepen. Vyf weken daar na berouwde hem een verdrag, dat men hem met den degen in de vuist hadt afgedwongen, deedt de *Colonnaas* in den ban, en beroofde den kardinaal *Pompeo*, hun hoofdt, van zyne geestelyke waardigheit, de welke, naar men zeide, hadt voorgenomen hem te doden, en zich tot paus te verheffen. Ondertusschen bragt *Lanoy*, uit Spanje wederkomende, de benden naar Napels, en de zaken van den keizer schenen van alle kanten in eene voordeelige gesteldheit te zyn. De koning van Vrankryk, die gerust was op het verbondt, hadt afgezanten gezonden naar Grenade, alwaar *Karel* toen was, om hem te zeggen, dat de Staten van zyn koninkryk in den afstandt van Burgundië niet hebbende willen bewilligen, hy twee milioenen kronen aanboodt voor zyn losgeldt, en voor de vryheit der gyselaars. Hy boodt ook aan het huwelyk met de koninginne van Portugal te voltrekken. De afgezanten der bondgenoten, en byzonderlyk die van den koning van Engelandt, voegden zich by de afgezanten van Vrankryk. Zy vergenoegden zich niet der zelver voorstellingen te ondersteunen; zy drongen daarenboven den keizer zyne benden uit Italië te rug te trekken, *Sforce* in zyn hertogdom te herstellen, zyne eischen op het koninkryk van Napels te laten varen, en aan den koning van Engelandt te betalen het gene hy hem schuldig was; en op zyne weigering verklaarden de bondgenoten hem den oorlog.

† of Engelenburg.

De paus gedwongen een verdrag te maken.

October.

Hy heeft daar berouw van, en doedt de *Colonnaas* in den ban.

Aanbiedingen van *François* den I aan *Karel* den V. *M. Herbert.*

1526.

De zelve worden van den keizer verworpen.

Zyn antwoordt was ten aanzien van den koning van Vrankryk, dat hy onverschoonlyk was wegens het breken van zyn woordt, en dat het besluit der Staten van zyn koninkryk, de welke niets zeiden dan dat gene, het welk hy hen inboezemde, alleen een valsch voorgeven was, onbekwaam om de verbreking van zyn woordt te verontschuldigen. Dat hy de gyselaars niet zou te rug zenden, en dat hy de koningin van Portugal, zyne zuster, niet zou zenden aan een vorst, die het gelaat van een vyandt hadt aangenomen, en niet dat van een bruidegom. Dat hy voor het overige met *Sforce* zou handelen als een opperheer met zynen leenman doen moet; dat hy hem zou straffen, gelyk hy verdient hadt, en dat hy voorts zyne rechten op het koninkryk van Napels wilde handhaven. Dat hy zyne legers in Italië zo lang zou houden, als het hem zou behagen. Dat hy eindelyk hoopte, dat hy, met hulpe van zyne getrouwe onderdanen, sterk genoeg zou zyn om zich tegen alle zyne vyanden te verweeren; en dat hy den koning van Engelandt met Fransch geldt wilde betalen.

Henrik, die zich tot nog toe als scheidsman hadt gedragen, zag wel, dat hy genoodzaakt zou zyn de wapenen op te nemen. Hy droeg dan zorge voor zyne geldmiddelen, zonder welke hy den oorlog niet met vrucht kon voeren. Hy drong aan op de betaling der schattingen: doch het volk uitgeput zynde, was het nodig, dat hy arbeidde om het geldt weder in het koninkryk te doen komen, dat 'er was uit geraakt, en dat 'er nog dagelyksch uitging, en het welk de schaarsheit daar van veroorzaakte. De schraapachtigheit van zommige kooplieden was daar de oorzaak van. De Nederlanders, doorslepender dan de Engelschen, stelden het Engelsch goudt op een zeer hogen prys, en verhoogden des niettegenstaande hunne koopmanschappen naar evenmatigheit; en de laatsten, gelovende een groten winst te doen, bragten al het goudt uit het ryk naar de Nederlanden over, van waar zy niets wederom bragten dan wolle en anderen voorraadt. Aan de andere zyde, wanneer zy hunne geladene schepen naar Nederlandt afzonden, betaalde men hen niet dan met wisselbrieven op de kooplieden te Londen. Dus wierdt het goudt en zilver buiten het ryk, en 'er niet weder ingebragt. Daarenboven deden de Engelschen, door hunne gierigheit bedrogen, dat voordeel niet, het welk zy geloofden te doen met de waardering van het geldt, doordien de Nederlanders deze schade goed maakten door het op hoger prys stellen van hunne koopmanschappen. Om deze dingen voor te komen vondt de koning goed, met goedkeuring van zynen Raadt, den prys op het goudt in Engelandt te verhogen. Dit was het middel om den uitvoer daar van te beletten, en zelfs om het gene, het welk daar was uit gevoert, weder in het ryk te doen brengen. Dit wierdt in het werk gestelt, en men verhoogde de waarde van eene once goudt tot 44 schellingen*. Men verhoogde het zelve naderhandt, omtrent het einde der regering van *Henrik* den VIII, tot 48, en men heeft het in het vervolg nog al meer verhoogt.

M. Herbert.

Middel van *Henrik* den VIII genomen, om den uitvoer van goudt en zilver buiten het koninkryk te beletten.

* Een schelling is 11 stuivers.

Ondertusschen bediende zich de koning van Vrankryk van alle voorkomende gelegenheden, die hem maar eenigzins voordeelig schenen, om zyne

François de I beschuldigt van den Turk in

1526. zyne kinderen uit de handen des keizers te bevryden. Men beſchuldigt hem, dat hy den Turk in Hungarie geroepen heeft, om naar den kant van Duitſchlandt eene afwending te maken, om *Karel* den V daar door vervaard te maken, en om hem te noodzaken zyne gyſelaars weder over te geven, nemende daar voor het geldt, het welk men hem aanboodt. De koning meende, dat hy het zelve nodig zou hebben om zyne benden naar dien kant te laten trekken; en indien hy dezen oorlog niet verwekte, gelyk de Spaanſche geſchiedſchryvers hem daar van beſchuldigen, wierdt hy ten minſte door eene andere omſtandigheit overgehaalt, de welke hy dienſtig oordeelde om zyne voorſlagen te doen gelukken.

Hungarie geroepen te hebben.

M. Herbert. Mezeray. Veldſlag van Mohatſch dodelyk voor den koning van Hungarië.

De ongelukkige *Lodewyk*, koning van Hungarië, hadt reets het geluk van *Solyman* beproeft, die hem Belgrado hadt ontnomen. Ondertuſſchen trok hy hem echter voor de twede maal in zyn koninkryk, brekende de vrede. Hy wierdt deswegen geſtraft, en verloor met den veldſlag het leven. De zelve viel voor den 20 Auguſty in de vlakte van Mohatſch, digt by eene kleine ſtadt van dezen name, gelegen aan den Donauw en aan den Drauw. *Solyman*, aan het hoofdt van honderd en vyftig duizend mannen, trok in Hungarië. *Lodewyk*, die niet meer hadt dan veertig duizend * trok hem ſtoutmoediglyk te gemoet, en wierdt geſlagen. De onvoorzichtigheit van *Paulus Tomarbaus*, veldheer over zyn leger, verplichtte hem tot dat gevecht. Deze man hadt eerſtelyk de wapenen gedragen; naderhandt hadt hy de prieſterorde aangenomen, en was Kordelier geworden. Hy wierdt eenigen tydt daar na verheven tot het aartsbisdom van Colocza †, eene ſtadt in neder-Hungarië, aan den Donauw. Zo geeſtelyk als hy ook was geloofde hy echter bevoegt te zyn om zyn eerſte handwerk wederom aan te vatten, dragende de wapenen tegen de ongelovigen; en door een kwalyk verzonnen yver deedt hy te gronde gaan een jong vorſt, zonder ondervindinge, die hem tot zyn ongeluk voor raadsman hadt gebruikt. *Lodewyk*, zich uit den ſlag bergende, verdronk in de naby gelegene moeraſſen. De ganſche bloem van zynen adel wierdt in de pan gehakt (a). De Turken verwoeſtten vervolgens het platte landt, en maakten over de twee honderd duizend menſchen af. Dit was alleen een begin van de verwoeſtingen van dat ongelukkig koninkryk. Het wierdt naderhandt een bloedig toneel des oorlogs, al zo zeer geſchokt door de verdeeldheden zyner prinſſen, als de wapenen der ongelovigen. *Solyman* maakte zich drie jaren daar na ‡ meeſter van Buda, en naderhandt nog eens voor de twede maal in het jaar 1541. Men zegt, dat hy, als toen in het paleis komende, alwaar hy de ſchilderyen zag van den ongelukkigen *Lodewyk* en van de koninginne, zyne gemalinne, zich van tranen niet kon onthouden, en dat hy beklaagde het noodlot van een jongen vorſt, kwalyk beraden, en welken de groten van zyn koninkryk van den troon in het graf geholpen hadden. Hy voegde daar by, dat hy in Hungarië getrokken was, alleen om hen te ſtraffen, en niet om dezen vorſt van het koninkryk zyner voorouderen te beroven. Dat zyn oogmerk in het tegendeel was geweeſt hem daar in te beveſtigen, en dat het hem ſpeet, dat hy het verlies zyner ſtaten niet overleeft hadde, om een voorbeeldt te zyn van de edelmoedigheit der Ottomanniſche vorſten, gelyk hy 'er een was van hunne dapperheit. Eene heldhaftige beweging des gemoeds, gelyk aan die van *Alexander* den Groten en van *Ceſar*, na de doodt van *Darius* en van *Pompejus*, zo zy de zelve niet overtreft. *Ferdinand*, broeder des keizers, deedt zich tot koning van Hungarië verkiezen, uit hoofde van het recht zyner gemalinne, zuſter van *Lodewyk*, die van zyn kant getrouwt was met de zuſter van *Ferdinand*, en van *Karel*. Maar *Johannes Sepuſius*, Woiwode van Zevenbergen, maakte door zyne kuiperyen, dat hy tot koning wierdt uitgeroepen; maar door *Ferdinand* naderhandt * in een veldſlag geheel verſlagen zynde, nam hy zyne toevlucht tot den Turkſchen keizer, en boodt den zelven eene jaarlykſche ſchatting aan, indien hy hem tegen den keizer en des zelfs broeder, zynen mededinger, wilde byſpringen, en hem op den Hungariſchen troon helpen.

* in den jare 1528.

De koning van Vrankryk geloofde dan, dat de verdeeldheden van Hungarië den keizer naar Duitſchlandt zouden roepen, en dat hy ten zynen opzichte handelbaarder zyn zou. Hy zondt derhalven den aartsbiſſchop van Bourdeaux aan hem, en liet hem door den zelven nogmaals eene ſomme gelds voor zyne loſſinge aanbieden, in plaats van de wedergeving van Burgundië. De afgezant verzekerde hem, indien hy deze aanbieding wilde aannemen, van de vriendſchap zyns meeſters, den koning, en dat hy hem met alle zyne krachten zou byſtaan tegen den Turk. De afgezant van den paus, en de gezanten van Venetië, die nog aan het hof van den keizer waren, voegden zich by den aartsbiſſchop van Bourdeaux: doch zy vonden *Karel* onbuigzaam. Hy antwoordde trotſchelyk aan den afgezant, dat byaldien zyn meeſter zyne kinderen wilde wederom hebben, hy zich als gevangen moeſt komen overgeven, volgens zyne belofte, en zynen eedt, waar van de Staten van zyn koninkryk hem niet konden ontheffen, gelyk zy gedaan hadden omtrent de wedergevinge van Burgundië; dat hy de goede trouwe van eenen zyner voorzaten † hadt behoren te volgen, de welke gehoort hebbende, dat de hertog van Anjou, zyn twede zoon, en een der gyſelaars, welke hy aan den Engelſchen vorſt gegeven hadt, uit Engelandt ontkomen was, derwaarts overging, om de eere van dezen jongen prins op te houden, en liever aldaar wilde ſterven dan zyn woordt breken. De Spaanſche geſchiedſchryver voegt daar by, dat hy den afgezant ter zyde nemende hem belaſtte zynen meeſter te zeggen, dat hy door het ſchenden van het verdrag van Madrid laſhertig en boosaardiglyk hadt gehandelt; en dat hy, indien hy zulks wilde ontkennen, gereed was om het in zyn aangezicht ſtaande te houden. Deze uitdaging bleef van den koning niet onbeantwoord.

M. Herbert François de I herhaalt zyne aanbiedingen aan den keizer.

† De koning *Johannes.*

M. Herberts Uitdaging des keizers.

Ondertuſſchen wilde de koning zyn gedrag verdedigen by alle de vorſten van Europa, en deedt ten dien einde een verweerſchrift gemeen maken, het welk door zynen kancelier was opgeſtelt. Hy begon met eene wederbeſchuldiging. Den keizer verweet hy, het verdrag van Nojon ‡ geſloten in 1516. geſchonden te hebben, weigerende te betalen de ſomme, tot welke hy zich verbonden hadt door de overgave van het koninkryk van Napels, en om Navarre aan zynen wettigen prins wederom te geven. Hy voegde daar by, dat de oorlog, welken de keizer den koning hadt aangedaan om

Verweerſchrift van *François* den I.

‡ geſloten in den jare 1516.

Fier antwoordt van *Karel* den V.

1526. *Hungarië* geroepen te hebben.

M. Herbert. Mezeray. Veldſlag van Mohatſch dodelyk voor den koning van Hungarië.

* Anderen begroten het Turkſche leger op 200000, en het Hungariſche maar op 25000 man.

† of Colocz. *Mezeray* plaatſt het in opper-Hungarië.

‡ in den jare 1529. Buda ingenomen door *Solyman.*

Edelmoedig medelyden van den Sultan.

(a) *Tomerbaus* ſneuvelde ook in dezen veldſlag, welken hy zeer onvoorzichtiglyk hadt aangeraden, niettegenſtaande het Turkſche leger drie maal ſterker was dan dat der Chriſtenen; en men verhaalt, dat wanneer men zyn hoofdt, van het dode ligchaam hadt afgehakt, aan *Solyman*, vertoonde, de zelve om die reden zou gezegt hebben, dat hy wegens zyne vermetelheit dus rechtvaardiglyk geſtraft was. *Vanel Hiſt. des Turcs.*

1526. het hertogdom van Milaan, onrechtmatig was, doordien de keizer *Maximiliaan*, grootvader van *Karel*, het leen daar van gegeven hadt aan de prinsen van den stamme van Orleans; dat hy nog iets hatelyker hadt gedaan, begunstigende de wederspannigheit van den hertog van Bourbon tegen zynen opperheer, en in hem aan te zetten tot den inval in Provence Dat hy om dezen wederspannigen onderdaan te vervolgen, en het keizerlyke leger te verjagen, genoodzaakt was geweest de belegering van Marseille op te breken, en dat hy gevangen was geworden. Men zeide, dat des konings ongeluk den overwinnaar geen recht op den zelven gaf; dat de koning eene betuiging hadt gedaan tegen het geweldt, het welk men hem aandeedt, en dat hy verklaart hadde, in tegenwoordigheit van zyne bewaarders, dat hy niet van meninge was onrechtmatige, noch onmogelyke zaken, die men van hem eischte, te volbrengen; dat het wel waar was, dat de zaken van zyn ryk hem verplichtende derwaarts te keren, hy zyne vryheit hadt verzocht, en dat hy de zelve niet hebbende kunnen verkrygen dan op onredelyke voorwaarden, en die hy niet in staat was na te komen, hy zich genoodzaakt hadt gevonden de zelve aan te nemen: doch dat men het niet nakomen der zelven aan de strengheit des keizers moest toeschryven, de welke des zelfs redelyke aanbiedingen niet hadt willen aannemen; en niet aan het gebrek van het woordt des konings, die niet gehouden was aan eene voorwaarde te voldoen, de welke de Staten van zyn koninkryk geweigert hadden toe te stemmen; dat hy ten opzichte van de belofte, welke hy gedaan hadt om zich weder gevangen te stellen, zynen Raadt en den adel van zyn koninkryk hadt geraadpleegt, om niets te doen, dat nadeelig zou kunnen zyn of aan zyne waardigheit, of aan zyn goed gelove; dat zy hem alle eendragtiglyk geantwoord hadden, dat de voorwaarden, welke door eene hoger macht wierden voorgeschreven, en de vryheit van een verdrag wegnamen, niet verplichtten; aan de andere zyde, indien 'er onschendbare eeden zyn, het die gene waren, de welke hy gedaan hadt by zyne zalvinge, van gene goederen der krone te zullen vervremden: eeden, daarenboven gesterkt door de plegtige weigering zyner onderdanen van Burgundie om van meester te veranderen; dat zyne staking om die reden alleen een werk van de Voorzienigheit was, de welke niet hadt gewilt, dat zyne vryheit zou onderdrukt blyven onder onbillyke voorwaarden, welke men van hem gevordert hadt; dat deze onrechtmatigheit den keizer niet kon onbekend zyn, om dat hy wel wist, dat de allergrootste verplichting der opperheeren was die gene, welke hen verbondt om de rechten hunner krone te bewaren, en dat hy niet minder onkundig was, dat de Staten van een koninkryk nooit zouden toestaan, dat een koning daar een groot landschap van zou vervremden; dat hem eindelyk niemandt kon beschuldigen zyn woordt geschonden te hebben, doordien hy gyselaars tot stavinge van het verbondt gegeven hadt; een bewys, dat hy het zelve wilde nakomen. Men voegt 'er by, dat de keizer wel wist, dat Burgundie weder gehecht was aan de kroon van Vrankryk al van over de twee honderd jaren *; dat het zelve bygevolg volgens de Salische wet niet kon vervremd, noch aan de dochteren overgedragen worden; en dat derhalven de keizer, die geen ander recht daar toe voortbragt dan dat van zyne grootmoeder †, daar geen wettig recht op hadt. Eindelyk, dat den koning omtrent het stuk van eere of goed gelove niets kon verweten worden, doordien hy den keizer hadt aangeboden een losgeldt in gerede penningen, en even zo veel waardig als de provincie, van welke hy afstandt zou moeten doen, en welke afstandt buiten zyne macht was. Dat hy daar door getoont hadt de begeerte, welke hy hadt om de gyselaars, die hem zo lief waren, te bevryden, en zyn uiterste best te doen tot het bewerken van de algemene vrede van Europa. Dat hy derhalven alle de Christen vorsten tot getuigen riep van het onrecht, dat men hem aandeedt. Dat hy verzekert was, dat zy zyn gedrag zouden goedkeuren, als overeenkomende met de hoedanigheden van zyne waardigheit, en dat zy zouden veroordeelen de begeerlykheit van den keizer, die hem in een staat bragt van niet te kunnen voldoen aan zyne staatzucht. 1526.

De koning zondt afdrukken van dit vertoog aan alle de hoven van Europa, en voornamentlyk aan die van Duitschlandt, en aan andere staten van den keizer. Deze laatste erkende toen den verstandigen raadt van eenen zyner voornaamste staatsdienaren *, om den koning gevangen te houden tot dat hy Vrankryk en Italië zou vermeestert hebben, of om hem in vryheit te stellen, zonder iets te eischen: doch daar was nu geen hulpmiddel meer voor. Hy deedt van zyn kant een geheel strydig vertoog wereldkundig maken, om zyne eischen te rechtvaardigen, en om de tegenwerpingen van Vrankryk te wederleggen. Het zelve was niet min scherp dan dat des konings; en wy zullen haast zien, dat deze twee vorsten van woorden en twistredenen tot daden en bloedige gevechten kwamen. * *Gattinara.*

François de I zag wel, dat hy de vryheit zyner kinderen niet moest hopen, dan door middel van wapenen. Hy was dan bedacht om zo vele vrienden te maken, als hy kon, tegen zulk een vermogenden vyandt. Hy hadt voornamentlyk zyne toevlucht tot den koning van Engelandt genomen, en zondt aan hem afgezanten, om hem een nader verbondt, dan de voorgaande, aan te bieden. Het zelve wierdt gesloten op den 8 Augusty. Deze twee vorsten verbonden zich om geen verdrag met den keizer te maken dan gezamentlyk; de koning van Vrankryk tot verlossinge van zyne kinderen, en die van Engelandt tot betalinge der sommen, welke de keizer aan hem schuldig was. Voor het overige was dit geen aantastend verbondt, en men kwam alleen overeen, dat byaldien een van beide den keizer den oorlog aandeedt, de ander onzydig zou blyven. Dit verbondt wierdt bewerkt door den heere van Vaux, en door *Brinon*, voorzitter in het Parlement van Rouaan, afgezanten van Vrankryk. Zy waren in die hoedanigheit aan het Engelsche hof geweest sedert de maandt April, en hadden een openbaar gehoor by den koning, in tegenwoordigheit der afgezanten van den paus en van die der Venetianen en Florentynen. *Henrik*, gezeten op zynen troon, en bekleed met zyne koninklyke klederen, hoorde de redenvoering aan, welke zy aan hem deden in het Latyn met veel welsprekendheit. In de zelve wierdt zeer breed opgehaalt de edelmoedigheit, welke deze vorst gehad hadde, om Vrankryk niet te drukken gedurende de gevangenisse van zynen koning, niettegenstaande hy toen met die krone in oorlog was. Zy betuigden, dat hun meester eene zo grote heldendeugdt nooit zou vergeten, alzo *Henrik* de eer, om een ongelukkigen prins te sparen, gestelt hadt boven die van zyne staten in te nemen; en dat hy zyne erkentenis zou schikken naar de grootheit van eene zo ongemene wel- *M. Herbert.* Nieuw verbondt tusschen *François* den I en *Henrik* den VIII.

* in het jaar 1361 door den koning *Jehannes.*

† de dochter van *Karel* den Stouten, vrouwe van *Maximiliaan.*

1526. weldaadt. De koning antwoordde daar op in de zelve tale door den mondt van *Thomas Morus*, de welke zich uitdrukte met zo veel kracht, als vaardigheit. Hy eindigde zyne redenvoering met aan de afgezanten te vertonen de verplichting, in welke de koning, hun meester, was, om gedurende zyn ganſche leven door eene oprechte vriendſchap te erkennen de edelmoedigheit, welker waarde hem bekend was, en van welke hy eene zo grote ondervinding hadt.

Edelmoedigheit van *Henrik* tegen de weduwe van den koning van Hungarië.

Henrik hadt eene edelmoedige ziel; en het zy door de beginſelen van de deugdt, het zy door bewegingen van eere, hy nam belang in de ongevallen der ongelukkige vorſten, en trachtte de zelve te verzachten. De weduwe van den koning van Hungarië, de welke, gelyk boven gezegt is, in den veldſlag van Mohatſch geſneuvelt was, hadt trooſt en byſtandt van noden. Zy was de nicht van de koninginne van Engelandt, en de koning kweet zich van dat gene, het welk hy aan deze maagſchap verſchuldigt was, zo wel als aan die der ſtaatkunde, de welke alle de vorſten vereenigt door gemene knopen der koninklyke waardigheit. Hy zondt haar een afgezant, om haar te beklagen over het verlies, het welk zy geleden hadt, en om haar te verzekeren van zynen byſtandt in zulk eene droevige omſtandigheit. Hy verſelde deze plichtplegingen met eene aanzienlyke geldſomme, waar mede hy haar beſchonk, ſchoon hy zelf geldt gebrek hadt. Doch de behoeftigheit der koninginne van Hungarië ſcheen hem dringender te zyn dan de zyne; en hy deedt zyn belang wyken voor het medelyden, dat hy hadt over het ongeluk van deze princeſſe, zynde uit hare ſtaten verjaagt. De zelve afgezant was ook gelaſt naar de hoven van Duitſchlandt te gaan, en den vorſten allen byſtandt te beloven, welken zy van noden hadden tegen den Turk, die hen dreigde.

M. Herbert.

January 1727.

De keizer zendt een afgezant aan den koning van Engelandt.

In het begin van het volgende jaar zondt de keizer *Don Hugo van Mendoza* naar Engelandt. Het was om tegenwoordig te zyn by het vredesverdrag, het welk de koning wenſchte te maken tuſſchen de Chriſten vorſten. Hy hadt ten dien einde een afgezant naar Spanje gezonden in het einde van het voorgaande jaar, om den keizer te verzekeren, dat hy zich van het Italiaanſche verbondt ontdoen zou, indien hy wilde luiſteren naar de bemiddeling, welke hy hem aanboodt. *Karel* zondt aanſtonts onderrechtingen aan zynen afgezant te Londen: doch hebbende naderhandt het gewigt der zake in aanmerkinge genomen, vondt hy geraden *Mendoza* derwaarts te zenden, in hoedanigheit van buitengewonen afgezant.

De zaken waren nog niet geſchikt tot een vergelyk, bekwaam om Europa de vrede te verſchaffen, en men voorzag wel, dat het ſluiten daar van ſlepende zou gehouden worden. Men bragt, de uitkomſt daar van afwachtende, eene zaak op de baan rakende den koophandel van Ooſt-Indië, waar over een verſchil was tuſſchen de kronen van Spanje en van Portugal, en de keizer ſtelde de uitſpraak daar van aan den koning van Engelandt. Sedert den jare 1493 hadt paus *Alexander* de VI Ooſt-en Weſt-Indië verdeelt tuſſchen de koningen van Spanje en van Portugal, onder welker beſcherminge de ontdekking daar van geſchied was. Het verſchil, het welk deze twee vorſten over deze nieuwe wingeweſten gehad hadden, hadt hen hunne toevlucht tot den paus doen nemen. Deze laatſte was blyde eene gelegenheit van dezen aardt gevonden te hebben om zyne rechtbank te verheffen boven die der wereldlyke vorſten, en velde vonnis als meeſter der wereldt. Hy wees den koning van Spanje toe de landen, eilanden en vaſte kuſten, ontdekt, en als nog te ontdekken van de andere zyde van eene lyn, de welke getrokken zou worden van den Zuid-tot den Noord-Pool, afgelegen van de eilanden van Cabo Verde *, welke men de Açores (a) noemt, honderd mylen Weſt-en Zuidwaarts, en het gene tegen het Ooſten was aan den koning van Portugal. Dus behoorde Ooſt-Indië aan den laatſten, en Weſt-Indië, of de Nieuwe Wereldt, aan den eerſten. Deze verdeeling was genoeg om de ſtaatzucht der twee vorſten te voldoen, welke zich daar door meeſter zagen van eene der allerrykſte gedeelten van het vaſte landt langs de kuſten van Afrika en Aſië, en van het gehele andere halfrondt. Doch de gierigheit der menſchen is onverzadelyk. De Molukſche eilanden, zo beroemd door de ſpeceryen, welke zy voortbrengen, en welke zy aan de gehele wereldt mededelen, wierden door beide geeiſcht, niettegenſtaande des pauzen verdeeling. Het is zeker, dat zy door hunne gelegenheit tot Ooſt-Indië behoren, om dat zy in Aſië leggen, onder den Middellyn, ten Ooſten van het eilandt Borneo. Maar *Karel* de V eiſchte de zelve, om dat zy ontdekt waren door *Magellanus*, die onder de Spaanſche vlagge ter zee voer. Hy was een Portugees, en om dat de koning van Portugal, naar men zegt, zyne ſoldy niet hadt willen verhogen met een ryksdaalder ter maandt, ging hy uit zynen dienſt, en begaf zich by *Karel* den V in den jare 1519. Hy vertrok in het zelve jaar van Sevilië met vyf ſchepen, welke de keizer voor hem liet uitruſten; en naar de Zuidzee zeilende ontdekte hy de Molukſche eilanden in den jare 1520. Dit was het zelve jaar, dat hy die beruchte Straat doorzeilde, tot dien tydt toe onbekend, en aan welke hy zynen naam gegeven heeft. Volgens eenigen is hy op deze reize vergeven, en volgens anderen is hy gedood ſtrydende op het eilandt Matan, het welk een der Philippynſche eilanden is.

* of het Groen Voorgebergte.

De Molukſche eilanden geëiſcht zo wel door *Karel* den V, als den koning van Portugal.

Zy wierden ontdekt door *Magellanus*,

Wat 'er van zy, de koning van Portugal, de welke het nadeel vreeſde, dat hy van deze veroveringen zou kunnen lyden, hadt den keizer aangeboden twee milioenen dukaten, om hem de bezitting daar van in te ruimen. Het was *Emanuël*, zyn ſchoonbroeder, een prins zo voorſpoedig door alle de ontdekkingen, welke men gedaan hadt gedurende zyne regeringe, dat hy deswegen den eernaam van den Gelukkigen verdiende, en dat men den tydt, in welken hy leefde, de Goude Eeuw noemde. Hy was geſtorven in den jare 1521, en dit geding was nog niet beſlecht. De keizer wilde zich liever gedragen aan het oordeel van den koning van Engelandt, dan de aanbieding van dien van Portugal aannemen. Men geloofde, dat dit minder geſchiedde in hope van eene aanmerkelyker ſomme te trekken, dan met voornemen om den Engelſchen begeerte te verwekken om dezen koophandel te dwarsbomen, terwyl Spanje den zynen in Amerika beveſtigde. Mogelyk heeft hy ook daar door den Engelſchen koning willen om den tuin leiden, en door deze geveinſde vertrouwendheit het bondgenootſchap van Vrankryk met de Italiaanſche vorſten verbreken. Men weet eindelyk niet, welke de rechte beweegreden was; en de geſchiedſchryver, die dit verhaalt, zegt ons, dat hy niet heeft kunnen vinden,

Geluk van *Emanuel*, koning van Portugal.

M. Herbert.

Verdeeling van Ooſt-en Weſt-Indië tuſſchen de koningen van Spanje en Portugal.

M. Herbert. Mezeray.

(a) Aldaar nemen de Portugeeſche en Spaanſche ſchepen de hoogte, het zy om te zeilen naar Amerika, of naar Ooſt-Indië,

1527. den, wat deze onderhandeling voor een uitslag gehad heeft: doch indien het oogmerk des keizers was de Engelschen belang te doen hebben in den koophandel der Molukſche eilanden, slaagde hy daar in niet kwalyk, doordien zy en de Hollanders de zelve nog heden den Portugezen betwisten, die nochtans de beste plaatsen in de zelve bezitten.

M. Herbert. Tot nog hadt de Engelsche vorst de hoedanigheit van middelaar bewaart. Hy hadt door de bekwaamheit van zyne staatdienaren acht genomen op het verbondt der Italiaansche prinssen, zonder daar in te treden, en hy hadt een verdrag gemaakt met Vrankryk, het welk niet verbrak de verbindtenis, welke hy hadt met den keizer, zich alleenlyk verwerender wyze gedragende. Hy zag zich eindelyk genoodzaakt zich tegen hem te verklaren. Zyn voornemen was geweest om alle Christen vorsten te vereenigen, om den Turk te beoorlogen, en hen daar toe willens of door geweldt te noodzaken. Dit voornemen viel op den keizer. Sedert de overwinninge van Pavie was de zelve maar alleen bedacht om overwinsten te maken. Alle de aanzoeken der Engelsche afgezanten hadden hem niet kunnen brengen tot een vergelyk noch met Vrankryk, noch met de prinssen van Italië. Hy hadt den hertog van Milaan uit zyne staten verjaagt, den paus gedwongen het verbondt te verlaten, na zyne vryheit en leven gedreigt te hebben, en gaf voor te heerschen over alle de mogendheden van Europa. *Henrik* was al te trotsch om dat te verdragen. Hy wankelde in het eerst wegens de keure, welke hy maken zou van een verbondt met de vorsten van Italië, of eene verbindtenisse met Vrankryk. Hy ging eindelyk tot de laatste zyde over. Deze scheen hem de zekerste, en best overeen te komen met de belangen van zyn koninkryk, het welk zo grote betrekking niet hadt met deze vorsten aan de overzyde van het Alpische gebergte dan met de Fransche krone.

Henrik de VIII gedwongen zich tegen den keizer te verklaren.

Hy zendt zyne afgezanten aan *François* den I.

Na dat hy dit besluit genomen hadt zondt hy den bisschop van Bath, en *Fitz-William*, als afgezanten aan *François* den I. Zy hadden last met hem een verbondt te sluiten tegen den keizer, tot dat hy de twee Fransche prinssen, welke hy in zyne bewaring hadt, zou hebben wedergegeven, en zyne benden uit Italië getrokken. Tot verzekering van deze vereeniging hadden de afgezanten last hem een huwelyk van de princesse van Engelandt met den koning voor te stellen, by mangel van de koninginne van Portugal, welke *Karel* by zich behieldt, onder voorwendsel van het niet nakomen van het verdrag van Madrid. Zulke voorstellingen konden niet dan zeer aangenaam zyn aan den koning van Vrankryk, de welke niets meer ter herte nam dan de vryheit zyner kinderen, en de wraak over de onwaardigheden, welke de keizer hem hadt aangedaan. Hy nam de zelve dan met blydschap aan, en verzocht het afbeeldsel der princesse, de welke nog gene elf jaren oud was. Men zondt hem het zelve, en de Engelsche afgezanten werkten met ernst om dit huwelyk te doen gelukken. *François* de I gaf 'er zyne toestemming toe, dat men hem de princesse toezondt: doch de koning van Engelandt kon daar toe niet besluiten, ter oorzake van de grote jonkheit van zyne dochter.

Zy stellen hem voor het huwelyk met de princesse van Engelandt.

Hy neemt de aanbieding aan.

Hy zendt zyne afgezanten naar Londen, de welke het verbondt sluiten, nevens

Om eindelyk zulk eene gewigtige zaak ten einde te brengen zondt de koning van Vrankryk een plegtig gezantschap aan dien van Engelandt. De bisschop van Tarbe, de vicomte van Turenne, en *Anthony le Visle*, voorzitter in het Parlement van Parys, waren deze gezanten; en door hunne zorge en vlyt, nevens die van den heere van Vaux, die, als boven gezegt is, reets aan het Engelsche hof was, wierden de drie volgende verbonden gesloten (a). Het eerste behelsde: I. Dat de twee koningen afgezanten zouden zenden aan den keizer, om hem aan te manen de twee Fransche prinssen in vryheit te stellen, mits daar voor in gelde een rantzoen ontfangende, en te betalen de gelddommen, welke hy den koning van Engelandt schuldig was. II. Dat byaldien de keizer de aanbiedingen van den koning van Vrankryk verwierp, of naliet daar op te antwoorden, de afgezanten als dan hun gehoor van afscheidt zouden nemen twintig dagen na hunne aankomste; en dat de twee koningen hem vervolgens door hunne herauten den oorlog zouden verklaren, in dier voegen, als zy by het twede verdrag zouden overeenkomen. III. Dat de koning van Vrankryk, of de hertog van Orleans, zyn zoon, met de princesse van Engelandt zou trouwen, en dat men het daar omtrent eens zou worden over en weder in een mondgesprek tusschen de twee koningen, dat te Calais zou gehouden worden. Dat zy, na wegens het huwelyk overeen gekomen te zyn, zouden verplicht zyn gelykelyk den keizer den oorlog aan te doen: doch dat de koning van Vrankryk de onkosten zou opbrengen, en dat hy daarenboven aan dien van Engelandt, om hem schadeloos te houden, jaarlykseh zou betalen vyftien duizend kronen. Zy kwamen ook overeen, dat ingevalle het huwelyk niet voltrokken wierdt, en dit beletsel kwam van den kant des konings van Engelandt, die van Vrankryk niet verplicht zou zyn om de onkosten van den oorlog te vergoeden, noch het jaargeldt van vyftien duizend kronen te betalen; maar indien het kwam van de zyde van den koning van Vrankryk, dat hy dan het gemelde jaargeldt dubbeld zou betalen.

1527. de twee andere, die daar op betrekkelyk waren. *M. Herbert.*

Het twede verdrag behelsde: Dat aanstonts na de te rug komst hunner afgezanten, ingevalle de keizer de aanbiedingen van den koning van Vrankryk weigerde, men zou verbieden eenigen omgang te hebben met de onderdanen van den keizer, doch toestaande een uittel van veertig dagen na de afkondiginge, om de goederen van den eenen en den anderen te vervoeren. Dat men, om den keizer te beoorlogen, de Nederlanden zou aantasten met een leger van dertig duizend mannen te voet, en vyftien honderd gewapenden, op zyn Fransch uitgerust, benevens de krygs-en mond-behoeften, tot zulk een leger behorende. Dat de koning van Vrankryk voor zyn aandeel zou verschaffen de vyftien honderd mannen voetvolk, en de koning van Engelandt het overige. Dat zy ook eene vloot in zee zouden hebben, om op de Vlamingen te kruisten, en hunnen koophandel te verderven, de welke zy zouden bemannen met vyftien duizend soldaten, behalven de matrozen; van welke de koning van Vrankryk tien duizend zou leveren, en die van Engelandt vyf duizend. Dat zy in de steden Abbeville en Calais jaarmarkten zouden oprechten, en de zelve met voorrechten voorzien, om de kooplieden, die naar de Nederlandsche jaarmarkten reisden, derwaarts te lokken. Dat zy de Portugeesche schepen zouden beletten, die uit Indië te rug kwamen, in Vlaamsche havenen binnen te lopen, hen de hare aanbiedende, met alle de ver-

Voorwaarden van het twede verdrag.

(a) De twee eerste wierden den 30 April, en het laatste, den 23 May dezes jaars 1527 getekent; en wy hebben hier uit de *Acta Publica* (*Tom. XIV. fol.* 105 *&c.*) veranderd en bygevoegt het gene, waar in *Herbert*, door den Hre. *de Larrey* gevolgt, van het oorspronkelyke dezer drie verbonden verschilde.

1527. ververſchingen; welke zy nodig hadden; en ingeval de koning van Portugal zich voor den keizer zou verklaren, dat hy voor vyandt zou gehouden worden der twee koningen; dat men op zyne ſchepen jagt zou maken, en dat de zelve prys zouden verklaart worden. Dat de twee koningen noch oorlog zouden voeren, noch vrede maken, dan met wederzydſche toeſtemminge van den eenen en den anderen. Dat men open plaats zou laten voor den hertog *Sforce* en voor de Venetianen, om in het tegenwoordige verbondt te treden, onder deze voorwaarde, dat zy den keizer in Italië zouden beoorlogen zo lange als de twee koningen het zelve zouden doen in Vlaanderen. Dat de koning van Vrankryk *Henrik van Albret*, koning van Navarre, zou aanporren, den hertog van Gelder en *Robbert van der Mark*, heere van Sedan, om zich by hen te voegen tegen hunnen gemenen vyandt. Dat zy zouden byſtaan den grave *Sepuſius*, woiwode van Zevenbergen, in den eiſch, welken hy hadt op het koninkryk van Hungarië, tegen *Ferdinand*, broeder des keizers, ingeval de laatſte zich tegen hen voor *Karel* den V mogt verklaren, en dat de graaf *Sepuſius* geen toevlucht tot den Turk zou genomen hebben. Dat zy afgezanten zouden zenden aan alle de hoven van Duitſchlandt, om der zelver vorſten aan te zetten om de wapenen voor den keizer niet op te nemen, en om in het tegendeel zich te vereenigen met de twee koningen, de welke geen ander oogmerk hadden dan de vrede van Europa. Dat deze afgezanten hen zouden vertonen, dat de al te grote macht van het huis van Ooſtenryk zo wel voor den eenen als voor den anderen gevaarlyk was, en dat zy den keizer moeſten dwingen zich met zyne ſtaten te vergenoegen, zonder met geweldt die van een anderen te bemachtigen.

Voorwaarden van het derde verdrag.

By het derde verdrag verklaarden de twee koningen, dat hunne mening was zich te vereenigen door een onverbrekelyk verbindtenis; dat 'er derhalven tuſſchen hen en hunne nakomelingen voor eeuwig zyn zou eene onſchendbare vrede, eene oprechte vriendſchap, eene volmaakte vereeniging, en een zo vaſt en naauw verbondt, dat niets bekwaam zou zyn het zelve te verbreken, en dat het zou duren tot aan het einde der wereldt. Door deze en andere diergelyke uitdrukkingen betoonden zy de begeerte, welke zy tot dit verbondt hadden. Zy voegden daar by, dat de eeden, welke zy deden om alle des zelfs voorwaarden na te komen, niet minder heilig noch minder verplichtende zouden zyn ten aanzien hunner nakomelingen, dan die, de welke zy by hunne kroninge afgelegt hadden, tot handhavinge der grondwetten van den ſtaat. Eindelyk, om geen zaadt van verwarringe na hunne doodt achter te laten, deedt *Henrik* afſtandt, voor zich en voor zyne erfgenamen, van alle rechten en eiſchen, welke hy op het koninkryk van Vrankryk, en in het algemeen op al het gene koning *François* de I tegenwoordig bezat, mogt hebben, leggende zynen erfgenamen daar omtrent een eeuwig ſtilzwygen op. Maar tot vergeldinge van dezen afſtandt verplichtte zich de koning *François*, voor zich en voor zyne erfgenamen, na de doodt van *Henrik* aan des zelfs erfgenamen voor eeuwig te betalen jaarlykſche inkomſte van vyftig duizend kronen alle jaren, in twee termynen te betalen, te weten op den 1 May en op den 1 November; welke betaling zou beginnen op den eerſten der gezegde twee termynen, na de doodt van *Henrik* volgende: doch onder deze uitdrukkelyke voorwaarde, dat byaldien de twee milioenen, welke *François* de I by het verdrag van den 30 Auguſty des jaars 1525 zich verbonden hadt te betalen, nog niet ten eenemale voldaan waren, wanneer *Henrik* kwam te ſterven, het overige aan des zelfs erfgenamen, op de in het zelve verdrag bepaalde tyden, zou betaalt worden; welk verdrag voor het overige in alle delen en voorwaarden onverbrekelyk zou onderhouden worden. Om voorts de tegenwerping weg te nemen, welke men in vervolg van tydt zou kunnen maken, namentlyk, dat geen vorſt een verbindtenis kan maken voor zyne opvolgers, of zich voor de zelve kan verbinden, wierdt vaſtgeſtelt, dat het tegenwoordige verdrag door de Staten van beide de koninkryken zou beveſtigt, en het zelve voor eene eeuwige en onſchendbare wet gehouden worden. Hier op hadden de Franſche afgezanten hun afſcheids-gehoor, en keerden vervolgens naar hun koninkryk, voldaan over de beleefdheden van den koning, en over de geſchenken, met welke hy hen begiftigde. Daar was echter eenig verſchil ten aanzien van het huwelyk van de princeſſe van Engelandt, wiens wettigheit de biſſchop van Tarbe in twyffel trok, doordien hy het huwelyk van den koning met zyns broeders weduwe aanzag als bloedſchandig. Doch het duurde niet lang, of men kwam omtrent het eerſte ook overeen; maar ſedert begon *Henrik* aan de wettigheit van zyn huwelyk te twyffelen; en dit was de eerſte grondoorzaak van zyne echtſcheidinge, waar van wy wel haaſt zullen ſpreken. Eenigen † willen, dat dit veel eer geſchied en door *Wolſey* aangeſtookt is, om zich te wreken over *Karel* den V, die hem zo dikwils misleid hadt. Zy zeggen, dat deze kardinaal de eerſte vermoedens in het hert des konings deedt brengen door *Longland*, biſſchop van Linkoln, zynen biechtvader, een eenvoudig en zorgvuldig man, die zich geloofde in gewiſſe verplicht te zyn den koning te waarſchouwen, dat zyn huwelyk met de weduwe van de prinſſe *Artur*, zynen broeder, de gehele wereldt ergerde, en dat hy het zelve door bekwame Godgeleerden moeſt doen onderzoeken. Dat deze reden indruk gaf op het gemoedt van dezen vorſt, en dat de kardinaal, die dit merkte, voltooide het geen *Longland* begonnen hadt, *Henrik* aanmanende om zyn huwelyk te verbreken, en te trouwen met de weduwe ‡ van den hertog van Alençon, weduwe van *François* den I. Maar voor dat wy de uitkomſt van deze beruchte zake verhalen, moeten wy zien hoedanig een gevolg het verbondt der twee koningen hadt, en den draadt der zaken van Italië weder opvatten.

1527.

M. Herbert. l'Hiſt. du Schiſme d'Angl. par Sanderus, de la Tradition de Maurein.

† *M. le Grand.*

Oorſprunk der vermoedens van *Henrik* den VIII over zyn huwelyk.

‡ *Margaretha* hertoginne van Alençon.

De twee koningen ſtaan af van hunne wederzydſche eiſchen.

De paus, in vryheit geſtelt zynde op de wyze, hier boven verhaalt, ſchreef aan den koning van Engelandt, om zich te beklagen over de onwaardigheden, welke hy geleden hadt van *Monkada*, veldheer des keizers en de *Colonnaas*. Hy verzocht vervolgens den byſtandt van dezen vorſt, om de ongelyken, hem aangedaan, te kunnen wreken, en om den heiligen ſtoel te verdedigen tegen de aanſlagen van zyne vyanden. Hy voegde daar by, dat het verdrag, het welk hy met *Monkada* gemaakt hadt, nietig en van gener waarde was, en dat men hem gedwongen hadt het zelve te tekenen met den degen op de borſt; dat hy zich daarom niet verplicht geloofde om het te houden, en dat, byaldien de koning zich ten oorlog wilde toeruſten over eene zo rechtmatige zake, hy het zelve aanſtonts zou breken. *Henrik* zondt hem dertig duizend dukaten, en deedt hem verzekering doen van een veel groter onderſtandt. De paus, zich door zodanige beloften verſterkt ziende, ligtte het momaangezicht af, ontboodt

Mezeray. M. Herbert.

De paus geeft voor niet gehouden te zyn aan het verdrag, met den veldheere des keizers gemaakt.

1527. den kardinaal *Colonna* om te Rome voor hem te verſchynen, en dreigde hem met den ban, byaldien hy weigerde te gehoorzamen. De kardinaal aan de andere zyde, bygeſtaan door den keizer, dreigde den paus met eene algemene kerkvergadering, in welke hy voorgaf hem te zullen doen afzetten, als ſchuldig aan het verkopen van geeſtelyke ampten *.

* Simonie.

M. Herbert. Mezeray.

Ondertuſſchen hadt de keizer zo veel ongeruſtheit over de verbonden, welke hy wiſt dat de twee koningen tegen hem gemaakt hadden, dat hy den bondgenoten in Italië aanboodt een ſtilſtandt voor tien maanden. Doch terwyl de renboden daar over heen en weder naar Rome, naar Venetië, en naar Vrankryk gingen, verſtondt hy, dat zyne ſcheepsmacht in Italië gekomen was, en dat *Georg*, vryheer van Frons-

† Hy was de zelve *Frondsberg*, die in den veldſlag van Pavie over de Hoogduitſchers het bevel hadt gehad.

berg †, uit Zwaben, van den Lutherſchen Godsdienſt, een man van eene ongemeen grote geſtalte, en van eene dapperheit, geëvenaart naar de krachten van zyn ligchaam, hem een onderſtandt van veertien duizend landskechten, door hem op zyne eige koſten geworven, hadt aangebragt, met welke hy in het Milanees was getrokken. Weder moedt geſchept hebbende door zulke goede tydingen verbrak hy het verdrag, en ſprak niet meer van een beſtandt. De paus van zyn kant verzocht den koning van Vrankryk om onderſtandt, en deze zondt hem galeien en benden, onder het bevel van den grave van Vaudemont en van *Rance van Cery*. Zy gingen te Marſeille ſcheep, en traden in het koninkryk van Napels aan landt. De paus was met den koning overeengekomen deze afwending te maken; en deze twee opperbevelhebbers taſtten de plaatſen te water en te lande aan. *Cery* liep met zyne vloot de kuſten af, en de graaf van Vaudemont vertoonde zich met een leger van tien duizend mannen, na eerſt eenige ſteden van minder belang belegert en verovert te hebben, voor de poorten van Napels. Hy was begeert door het meeſte gedeelte der inwoonderen, de welke in hem het bloedt hunner oude koningen, uit den huize van Anjou, erkenden. Hy was ook de zoon van *Renatus*, hertog van Lotharingen, en van *Jolante*, dochter van *Renatus van Anjou*, koning van Napels en van Sicilië. Daarenboven hadt de paus hem het leen van dit koninkryk * gegeven, om hem daar door te meerder te beveſtigen, en voor hem de genegenheit des volks te winnen.

Vereeniging der krygsmachten van den paus en den koning van Vrankryk.

Genegenheit der Napolitanen voor het huis van Anjou.

* Het was volgens het verbondt van 22 May 1526.

Doch noch de koning van Vrankryk, noch de paus, zorgden naar behoren voor het onderhoudt hunner legers. De ongeſtadigheit en de gierigheit van *Clemens* aan de eene, en de onachtzaamheit des konings aan de andere zyde waren daar de oorzaak van. De krygsmacht te lande wierdt verſtrooit by gebrek van lyftocht, en die ter zee was genoodzaakt af te wyken by gebrek van voorraadt. Men verliet zelfs de overwinningen, welke men reets gedaan hadt, op het oogenblik, dat de ſtadt Napels hare poorten zou geoopent hebben om de Franſchen in te laten, belettende de vreze, welke men hadt over het nieuw aangekomen onderſtandt uit Spanje, zich van dit voordeel te bedienen. Aldus deedt de fortuin des keizers de voornemens der bondgenoten wederom mislukken. De paus was daar zodanig over verbaaſt, dat hy een beſtandt voor acht maanden ſloot met *Lanoy*, onderkoning van Napels. Hy betaalde zeſtig duizend dukaten wegens de onkoſten van het keizerlyke leger, en men bedong van weêrkanten, dat men de krygsbenden zou afdanken; dat die der bondgenoten zouden vertrekken uit het koninkryk van Napels, en die van

Kwaad beleidt der twee legers.

Geluk van *Karel* den V.

Nieuw verdrag van den paus met den keizer.

den keizer uit de landen van Florence en den Kerkelyken Staat. Maar de paus hadt wel haaſt berouw over het maken van een verdrag, het welk hem en zyne bondgenoten ontwapende, en het welk hem bloot ſtelde voor de aanvallen zyner vyanden. Hy was dan bedacht om zynen misſlag te herſtellen, en maakte veertien kardinalen, van welke hy drie maal honderd duizend kronen trok, voor welke penningen hy een nieuw leger wilde op de been brengen: maar de hertog van Bourbon kwam hem voor.

1527. Hy heeft daar berouw van.

Deze veldheer, zonder zich te bekommeren over het beſtandt, het welk *Lanoy*, van wien hy niet afhing, met den paus gemaakt hadt, trok naar Rome met een machtig leger. De paus meende, dat de benden van den koning van Vrankryk, die in het Milanees waren, hem zouden beletten daar uit te trekken; maar *Bourbon*, daar niet langer kunnende beſtaan, en de ſoldaten gereed ziende om te muiten, by gebrek van lyftocht en geldt, nam voor hen naar een anderen kant te geleiden. Hebbende dan *Anthony de Leva* te Milaan gelaten met een ligchaam van acht duizend mannen, trok hy over den Po, zonder dat hy uitdrukkelyk wiſt naar welken kant hy het wenden moeſt. Men zegt, dat hy met den koning van Vrankryk verzoent was, en dat hy voornemens was zich van het koninkryk van Napels meeſter te maken zo haaſt als hy het geldt zou ontfangen hebben, het welk hy uit Vrankryk verwachtte tot betaling zyner benden. Hy was over den keizer kwalyk te vrede, om dat hem de zelve niet dan met eene ydele hope paaide, in plaats van hem zodanig te bevorderen, als hy hem belooft hadt; en hy kon den hoogmoedt der Spanjaarden niet langer verdragen, doordien hem de zelve niet dan met verachtinge behandelden. Het viel Vrankryk derhalven niet moeielyk dezen trotſchen geeſt te winnen, verbittert over zynen ſlechten ſtaat en over de verachting van het hof van Spanje tegen hem. Van de andere zyde was de koning van Vrankryk niet voldaan over den paus, en zag wel, dat hy geen ſtaat kon maken op zulk een wankelbaren geeſt, al zo weinig als op alle de andere Italiaanſche bondgenoten: zo dat hy zich zeer ligt liet overreden door de vrienden, die de hertog van Bourbon in het koninkryk hadt, om vergiffenis aan dezen prins te verlenen, en hem wederom in het ryk te rug te roepen. Men voegt 'er by, dat deze verzoening ſterk gevordert was gedurende des konings gevangeniſſe, zynde geraakt geweeſt door de tranen, de welke *Bourbon* ſtortte na den veldſlag van Pavië, wanneer hy hem gevangen hadt gezien. Men zegt, dat de gevoeligheit, welke deze hertog hadt getoont over het ongeluk van zynen vorſt, den zelven zyne wederſpannigheit deedt vergeten; dat hy hem daar van liet verzekeren, en dat *Bourbon* van zyn kant beloofde, door zyne goede dienſten zynen misſlag te verbeteren. Dat hy deze belofte beveſtigde met een brief, welken hy aan den koning ſchreef, vertrekkende van Milaan om naar Napels te gaan, met een voornemen om zyn woordt te volbrengen. *Napels*, zeide hy in dezen brief aan den koning, *zal u tekenen geven van myn berouw.* Wat 'er van zy, om het weglopen en den opſtandt zyner benden te ontwyken was hy genoodzaakt hen de plundering van Florence of van Rome te beloven. Dus was de verovering en de plundering van deze laatſte ſtadt minder een werk van dezen veldheer, dan de uitwerking van de wederſpannigheit zyns legers. De hertog van Urbino, veldheer der Venetianen, bragt daar ook veel toe. Hy was misnoegt

Mezeray. M. Herbert.

Verzoening van den konneſtabel van Bourbon met *Franjois* den I, en voornemen op Napels.

1527. noegt over de Florentynen, de welke hem Monfeltro, een klein landſchap en ſtedeke in het hertogdom van Urbino, afhankelyk van zyn hertogdom, onthielden. Hy was niet meer voldaan over den paus, die aan zyne nicht den eernaam van hertoginne van Urbino liet geven: zo dat hy, om zich van den eenen en den anderen te wreken, ſchoon ten nadeele van zynen plicht, aan *Bourbon* beloofde, zynen tocht niet te zullen beletten. Hy hieldt hem woordt. *Bourbon* trok in Romanie, van waar hy overging in Toskane; en hebbende Florence niet durven aantaſten, om dat het zelve door het leger der bondgenoten bezet was, trok hy naar Rome. De verbaaſtheit van den paus was ongemeen groot: hy badt *Rance van Cery*, welken hy by zich geroepen hadt, zorge voor de ſtadt te dragen, en ſpoedig volk te werven. Met 'er haaſt bragt deze veldheer vyf of zes duizend mannen byeen, zo als hy de zelve maar vondt, meeſt lakeien of ſtalknechts van de kardinalen, en meer bekwaam om den ſchrik in eene belegerde ſtadt te vergroten, dan om de zelve te doen moedt grypen. Den 5 May zondt *Bourbon*, die zyn leger in eene vlakte of weide hadt nedergeſlagen, aan *Clemens* om een doortocht midden door Rome te verzoeken. De paus weigerde zulks; en daar op liet *Bourbon* des anderen daags zyn leger optrekken, gevende bevel om op de ſtadt aan te vallen. Men zette aanſtonts ſtormladders aan, en de ſoldaat, gretig op roof, verhaaſtte zich om zich meeſter van de ſtadt te maken. *Rance van Cery* deedt zyn beſt om het te beletten. Twee malen zagen zich de belegeraars op de hoogte der muren, maar wierden ook beide malen afgeſlagen. Maar in den derden aanval wierdt de ſtadt overweldigt. *Bourbon*, die zich zelf onvertzaagt in eene breſſche begeven hadt, welke in den muur van den burg van St. Pieter gemaakt was, wierdt met een musketkogel dood geſchoten. De prins van Orange, die hem volgde, bedekte zyn ligchaam met zynen mantel, en zyne doodt ſtil houdende deedt hy den ſtorm vervolgen. De ſtadt wierdt met den degen in de vuiſt vermeeſtert, en de ſoldaat des avonds daar binnen komende over den brug van den Tyber, maakte eene vreeſſelyke ſlagting onder de inwoonders, en verzadigde zich met bloedt en roof verſcheide dagen achtereen. Dus ſtierf de hertog van Bourbon, vervloekt van den paus en van de Italianen; gelaſtert van de Spanjaarden; verdacht aan zyn vaderlandt: doch echter, na dit alles, meer ongelukkig dan ſchuldig; tot wanhoop gebragt door de zynen, en kwalyk gehandelt door vremden. Men verdacht den keizer zyne doodt verhaaſt te hebben. Deze giſſing is echter zonder bewys; doch men verzekert ten minſte, dat hy daar over niet aangedaan of bedroeft was; het zy hy de lucht hadt van de geheime handelingen van dezen prins in Vrankryk; het zy hy zich ſchaamde de dienſten, welke hy van hem genoten hadt, onbeloont te hebben gelaten, en ook geen voornemen hebbende om hem deswegen vergelding te geven. De Romeinen merkten deze doodt aan als eene daadt van den Hemel, en als eene uitwerking van den ban van den paus, en die van Milaan als eene wraak wegens het bedrog, het welk *Bourbon* tegen hen gepleegt hadt. Men zegt, dat hy, eene zeer zware ſchatting van hen geëiſcht hebbende, zwoer, dat deze de laatſte zou zyn, welke hy zou eiſchen, daar by voegende, dat hy vergaan mogt in den eerſten veldtocht, welken hy zou doen, byaldien hy zyn woordt niet hieldt. Hy brak het zelve evenwel, en dwong hen kort daar na eene nieuwe ſchatting te betalen. De verwenſching, welke hy tegen zich zelve gedaan hadt, hadt hare uitwerking, en hy verloor in het zelve jaar zyn leven in de eerſte ontmoetinge, waar in hy zich bevondt. 1527.

De plundering van Rome duurde twee gehele maanden. Deze grote ſtadt was vol rykdommen, en de beſoldeling wilde daar niet uit gaan, ten zy hy alles verdorven hadt. Niets ontglipte zyne hebluſt, noch zyne wreedheit. Het leger beſtondt uit Spanjaarden en Hoogduitſchers; Roomſchen en Lutherſchen: doch men maakte daar omtrent geen onderſcheidt in het plunderen, ten zy men wilde zeggen, dat de Spanjaarden groter kerkſchending bedreven dan de anderen. De prins van Orange, hun opperbevelhebber, kon hen niet in toom houden, en in hunne eerſte woede deden zy meer dan vyf duizend menſchen over de kling ſpringen. Zy geleidden de kerkvoogden langs de ſtraten, bekleed met hunne plegtgewaden, en achterwaarts op eſels zittende, onder het gejuich van het krygsvolk. Zy deden zelfs eenigen op de pynbank ſterven; en hunne wreedheit zelf over de doden uitſtrekkende groeven zy het ligchaam van paus *Julius* den II weder op, om het van den ring te beroven. Zy hadden geen meer eerbiedigheit voor de gewyde plaatſen dan voor de geeſtelyke perſonen; zy ſpaarden al zo weinig de kerken, als de paleizen der kardinalen; en dit was de vyfde of de zesde maal, dat deze roemruchtige ſtadt, welke zich de meeſtereſſe der wereldt noemde, geplundert wierdt. Zy wierdt ingenomen door de Gaulen, onder het bevel van der zelver legerhoofdt *Brennus* in het 364 jaar na hare bouwinge. *Alarik*, koning der Gotthen, deedt het zelve, en verwoeſtte haar in den jare na Chriſtus 410. Zy moeſt het zelve lot ondergaan door het beleidt van *Genſerik*, koning der Wandalen, in den jare 455; door dat van *Odoacer*, koning der Herulen, in den jare 467; door dat van *Totila*, koning der Gotthen, in den jare 546; en eindelyk door het leger van *Karel* den V, Roomſch keizer, in den jare 1527. Maar dit krygsvolk, hoe goed Roomſch-Katholyk ook, ging de Gotthen en Wandalen in geldzucht en wreedheit verre te boven. Aldus heeft Rome, het welk over zo vele volkeren heeft gezegepraalt, op zyn beurt het zelve lot, als de zelve, moeten ondergaan. Nochtans is het telkens terſtondt weder bevolkten, altoos groot en prachtig geweeſt.

Plundering van Rome.

Wreedheit der Spanjaarden.

Men haalt het lyk van paus *Julius* den II weder uit het graf.

Hoe vele malen Rome is ingenomen geweeſt.

De paus hadt de vlucht genomen op het kaſteel Engelenburg *. De prins van Orange, zynde opperhoofdt van het keizerlyke leger gebleven door de doodt van *Bourbon*, hieldt hem daar in belegert, en dwong hem van overgave te ſpreken. Hy noodzaakte hem vier maal honderd duizend dukaten voor de onkoſten van het leger te betalen; als mede om het kaſteel Engelenburg, Oſtia, Civita-Vecchia, Parma, Placenza en Modena over te geven. De ſtadvoogden hadden moeds genoeg om deze ſteden niet over te geven: doch de bondgenoten hadden minder getrouwheit, en dachten nergens anders om dan om zich van deze ſteden, die hen zeer wel aanſtonden, meeſter te maken. Voor het overige taſtte eene beſmettelyke ziekte dit onbendige leger aan, het welk zich met zyne roveryen en ongebondenheden niet kon verzadigen, en rukte meer dan twee derdedelen van het zelve weg. Dus zag Rome zich niet alleen verloſt, maar het hadt daarenboven de vertroofting van zich over zyne vyanden gewroken te zien.

De paus genoodzaakt een verdrag te maken.

* St. Angelo.

De keizer ontveinſde zyne blydſchap wanneer hy de tyding van deze onderneminge ontfing: hy toonde zelfs uiterlyk zyn misnoegen daar

Beleidt van den keizer, die zyne blydſchap over de

Rome ſtormenderhandt ingenomen door den hertog van Bourbon.

Hy wordt in den ſtorm gedood.

Verſchillende gevoelens der genen, die hem pryzen, en der genen, die hem laken.

M. Herbert.

Oordeelen over zyne doodt.

1527. daar over, en beval plegtige ommegangen door geheel Spanje, ter verloſſinge van den paus, te doen; als of hy hem door een enkelen brief niet hadt kunnen in vryheit ſtellen. Wel is waar, hy ſchreef daar over aan den onderkoning van Napels, en gaf hem ten dien einde openbaren laſt; maar in het heimelyk gaf hy geheel ſtrydige bevelen.

neminge van Rome ontveinſt.

M. Herbert. Auguſty.

Terwyl *Clemens* gevangen was ſchreef de keizer aan de meeſte Chriſten vorſten van Europa om deze daadt te rechtvaardigen, of om de zelve te verontſchuldigen. Voornamentlyk wendde hy zeer grote moeite aan om den koning van Engelandt op zyne zyde te brengen. Hy ſchreef hem een brief van Valladolid, daar hy toen was, op de wyze van een verdedigſchrift, over het gene by de inneminge van Rome was voorgevallen. Hy begon met een verhaal van het gebeurde, en voegde vervolgens daar by, dat hy deze onderneming niet hadt kunnen beletten, om dat de zelve zonder zyn weten geſchied was, en zonder dat hy daar deel aan hadt. Hy vervolgde met te zeggen, dat hy hoopte, dat Godt, die goed verwekt uit het kwaad zelf, deze omwenteling zou doen gedyen ten voordeele van het Chriſtendom. Hy eindigde met den koning, zynen geliefden oom en beminden broeder, om goeden raadt te verzoeken in deze tydsgeſteldheit, en om hem by te ſtaan in den oorlog, welken hy voornemens was tegen de ongelovigen te voeren, ten koſte van zyn bloedt, het welk hy met vreugde zou ſtorten ter eere van den Chriſtelyken naam. Aan de andere zyde ſchreef hy aan zyne veldoverſten zeer dubbelzinnige brieven. Hy beval hen den paus in vryheit te ſtellen: doch hy belaſtte hen met eenen wel zorge te dragen, dat zy den zelven, in plaats van hem tot zynen vriendt te maken, niet tegen hem als een gevaarlyken vyandt verwekten. De overſte * der Franciſkanen, *Angeli*, bragt deze bevelen aan hen over, door welke *Karel* voorhadt de vorſten om den tuin te leiden, de welke zich aan de vryheit van den paus lieten gelegen leggen. De prins van Oranje en *Alarçon*, aan welke deze brieven geſchreven waren, ontcyfferden dit raadſel. Zy geloofden, dat men den paus, in plaats van hem in vryheit te ſtellen, van zyne ſchatten en veſtingen moeſt beroven, om hem van den keizer te doen afhangen, hem ontnemende de middelen om zich te wreken. Zy deden ook aldus. Zy eiſchten van hem ongemene geldſommen en zyne beſte ſteden, om het verbondt te verzekeren. Zy wilden hem daarenboven uit Rome trekken, en naar Gajette zenden, eene ſtadt in het koninkryk van Napels, niettegenſtaande de peſt in die geweſten zeer woedde. *Lanoy* ſtierf 'er aan, en de keizer gaf het onderkoningſchap aan *Monkada*. Deze was geen vriendt van *Clemens*: zo dat de paus van hem niet beter wierdt gehandelt dan van zynen voorzaat. Zyne vrienden deden nochtans door hun ſmeken zo veel, dat hy te Rome zou blyven: doch hy was verplicht Engelenburg aan *Monkada* in te ruimen. Hy deedt eene betuiging in de tegenwoordigheit der kardinalen, de welke zich als toen by hem bevonden. Hy ſchreef daar ook over aan den koning van Engelandt, en verzocht des zelfs byſtandt. Dertien kardinalen hadden dezen zynen brief ondertekent, de welke naar Londen gebragt wierdt door *Gregorius Caſſali*, te Londen van zyn gezantſchap naar Rome te rug komende.

Hy verontſchuldigt zich deswegen by de Chriſten vorſten.

Twyffelachtige bevelen des keizers om den paus in vryheit te ſtellen.

* *General.*

Zyne veldheeren begrypen de mening daar van.

De paus verzoekt de hulpe van den koning van Engelandt.

De afgezanten van *Henrik* by den keizer deden toen hun uiterſte beſt om de vryheit der Franſche prinſſen te bewerken. Hunne aanhoudingen hadden zo veel krucht, dat *Karel* beloofde af te ſtaan van zynen eiſch op het hertogdom van Burgundië, het welk tot nog toe de eenigſte hinderpaal, om welke de vrede niet hadt kunnen getroffen worden, geweeſt was. Hy voegde daar by, dat hy in des zelfs plaats aannam de twee milioenen kronen, welke hy zeide dat de koning van Vrankryk in het begin zyner gevangeniſſe hadt aangeboden aan *Lanoy*, onderkoning van Napels. Deze onderhandeling was afgebroken door het gevangen nemen van den paus. De koning van Engelandt was vergramd over de ſtrengheit, met welke de keizer den ouden vader handelde, en verwaardigde zich niet te antwoorden op een brief, welken hy van hem hadt ontfangen. Hy merkte den zelven aan als een kunſtgreep van dezen geveinſden vorſt, die anderen met ſchone woorden wilde ophouden, terwyl hy zyne ſtaatzuchtige voornemens zocht uit te voeren. Hy verbeeldde zich, dat de zelve, Rome vernielt, en geheel Italië onder het juk gebragt hebbende, bedacht zou zyn op de algemene heerſchappye. Om hem nu te beletten daar toe te geraken, leide zich *Henrik* met ernſt daar op toe om de knopen van het verbondt, het welk hy met den koning van Vrankryk gemaakt hadt, hoe langer hoe meer toe te halen, om aldus te vernederen eene mogendheit, de welke zich van dag tot dag voor geheel Europa ontzagchelyk maakte.

1527.

Henrik, verooroet over de ſtaatzaken van den keizer, verbindt zich op het naauwſt met den koning van Vrankryk.

M. Herbert.

Gedurende deze onderhandelingen zondt *Ferdinand*, die den tytel van koning van Hungarië voerde, afgezanten aan *Henrik*, om des zelfs byſtandt tegen den Turk te verzoeken. De graaf *Sepucius*, de welke, als boven gezegt is, *Ferdinand* de kroon betwiſtte, hadt ook afgezanten aan hem gezonden, om een verbondt met hem te maken tegen zynen mededinger, broeder van *Karel*, met welken hy wel wiſt dat *Henrik* haaſt zou overhoop raken. Men gaf dezen laatſten geen ander antwoordt dan in algemene bewoordingen: doch *Thomas Morus* gaf den anderen te verſtaan, dat de zaken van Europa in eene geſteldheit waren, de welke niet toeliet, dat men buiten het koninkryk noch geldt, noch manſchap zondt; dat men genoodzaakt was altydt ter zee eene vloot, en te lande een leger gereed te hebben, om zich te verweeren tegen den inval van een vorſt, de welke aanſlagen ſmeedde tegen de vryheit van de gehele wereldt. Dat *Karel* deze vorſt was, de broeder van *Ferdinand*, die bygevolg niet vreemd moeſt vinden, dat de koning hem weigerde den byſtandt, om welken hy hem verzocht. Dat hy deze weigering moeſt wyten aan de hardigheit van zynen broeder *Karel*, die de bemiddeling des konings van Engelandt niet hadt willen aannemen, noch de aanbiedingen ontfangen, welke die van Vrankryk hem deedt om vrede te hebben. Dus namen de afgezanten van *Ferdinand* hun gehoor van afſcheidt, zonder iets van het Engelſche hof te hebben kunnen verkrygen.

Hy weigert aan *Ferdinand*, koning van Hungarië, den byſtandt, welken de zelve van hem verzocht hadt.

Het gevaar, in het welke de paus en Italië waren, deedt het beſluit der twee koningen veranderen. In plaats van den oorlog in Vlaanderen te voeren vonden zy geraden den zelven in Italië over te brengen. De zamenverbondenen waren niet in ſtaat om de macht van den keizer tegen te ſtaan, byaldien men hen verliet. Daar wierdt dan beſloten hen te onderſteunen. *François* beloofde over het Alpiſche gebergte te trekken met een leger van dertig duizend mannen te voet, en duizend gewapende ruiters, om het zogenoemde Clementynſche verdrag te verdedigen, zich voegende by de Venetianen en de andere bondgenoten. *Henrik* nam aan te leveren twee en dertig duizend goude kro-

nen

1527. nen des maands, tot betaling der benden. Zy kwamen ook overeen, dat dit geldt zou afgekort worden van dat gene, het welk de koning van Vrankryk aan *Henrik* ſchuldig was, den welken dit zou verſtrekken in plaats van de tien duizend mannen, welke hy by het laatſte verdrag hadt aangenomen te beſchikken. De ridder *Thomas Boulen*, onlangs verheven tot ondergraaf * van Rochefort, Mylord *Brown*, en de biſſchop van Bath, afgezanten van Engelandt aan het hof van Vrankryk, waren gelaſt tegenwoordig te zyn by den eedt, welken de koning zou afleggen tot nakominge van dit nieuwe verdrag.

* *Vicomte.*

Henrik zendt een heraut aan *Karel*, om hem den oorlog aan te zeggen.

Ter zelver tydt zondt *Henrik* den ridder *Points* aan den keizer naar Spanje, om hem den oorlog aan te zeggen. Clarence, wapenkoning, verſelde den afgezant, om de afkondiging van den zelven te doen op de gewone wyze. Hun laſt behelſde, zich by den keizer te vervoegen, en van den zelven voor den koning, hunnen meeſter, volgens hun gemaakt verdrag, te eiſchen des zelfs aandeel aan de veroveringen, welke de keizer gedaan hadt in Italië; om hem rekening te doen van de helft van den buit, en aan hem te zenden eenen der twee prinſſen van Vrankryk, welke hy in bewaringe hadt. Op zyne weigering hadden zy bevel om hem den oorlog te verklaren. Zy kweten zich van hunnen laſt. De keizer hoorde hen met bezadigtheit aan, en antwoordde met veel ſtatigheit,

Wys antwoordt van *Karel* den V.

dat hunne voorſtellingen van al te grote aangelegenheit waren om daar op aanſtouts een vaſt antwoordt te geven; dat hy een uitſtel van eenige verzocht om zich daar over te beraden; dat hy hen daar op een antwoordt zou geven, het welk aan de eene zyde zou overeenkomen met de genegenheit, welke hy altydt voor den koning, hunnen meeſter, gehad hadde, en aan de andere zyde met de rechtmatige verontwaardiging, welke hy tegen den koning van Vrankryk hadde wegens des zelfs trouwloosheit, als hebbende het verdrag geſchonden, het welk hy met hem gemaakt en bezworen hadt; dat hy derwegen aan den koning van Engelandt zou ſchryven, en hem zyne oprechte mening bekend maken.

Henrik, daar van door zyne afgezanten ſchriftelyk onderrecht, nam dit antwoordt op als eene uitdaging, en zag wel, dat de keizer niets zocht dan tydt te winnen.

M. Herbert. M. Burnet. M. le Grand. Mezeray. Thuanus.

Zie de *Geſchiedenis van de Scheuringe der kerke van Engelandt* door *Sanderus.*

Ondertuſſchen drong de paus gedurig aan door zyne zaakbezorgers *, welke hy in Engelandt hadt, om zyne vryheit uit te werken. *Henrik* wierdt derhalven te rade den kardinaal *Wolſey* naar Vrankryk te zenden, om maatregelen te nemen, zo als men allergevoeglykſt kon, tot het gemene welzyn zo wel van den paus, als van de gehele kerke. Dit was de inhoudt van den brief, welken *Henrik* daar over ſchreef aan den kardinaal *Cibo*, in welken hy hem verzekerde, dat hy gereed was zyn leven te wagen, om te wreken het ongelyk, JESUS CHRISTUS en zyne kerke aangedaan, in den perſoon van den paus, en dat hy den kardinaal *Wolſey* ten dien einde naar Vrankryk zondt. Hy hadt echter daarenboven laſt, om de middelen tot het voeren van den oorlog tegen den keizer te beramen, en het huwelyk van de princeſſe van Wales, gelyk men de princes *Maria* noemde, met den hertog van Orleans vaſt te ſtellen. Hy hadt nog een anderen laſt; doch die wat geheimer was. Het was die aangaande het huwelyk van *Henrik*, eenigen zeggen met de hertoginne van Alençon, en anderen met mevrouwe *Renata*, dochter van *Lodewyk* den XII, en ſtiefzuſter van *François* den I.

* Agenten.

Afbeeldſel van de hertoginne van Alençon.

Het is zeker, dat *Wolſey*, hebbende het voornemen des konings gezien van zyn huwelyk te breken, hem de hertogin van Alençon om te trouwen heeft voorgeſlagen, en men zegt, dat de ridder *Boulen* hem haar afbeeldſel by zyne te rug komſt van zyn gezantſchap heeft medegebragt. Zy was, als gezegt is, de ſtiefzuſter van *François* den I, en weduwe van den hertog van Alençon, de welke na den veldſlag van Pavie ſtierf. Schoon de bloem van hare jeugt was overgegaan, als zynde toen byna vyf en dertig jaren oud, was zy echter nog zeer ſchoon. Zy hadt geen minder verſtandt dan ſchoonheit. De koning, die haar tederlyk beminde, noemde haar *zyn liefie*. Hy wierdt ook van haar tederlyk bemint, als blykt uit de reize, welke zy deedt naar Spanje om hem zyne vryheit te bezorgen. Men heeft ook werken van haar maakſel in rym en onrym. Een der voornaamſte is in vaarzen, en heeft tot opſchrift: *de Parel der Paarlen* *. Ook noemde men haar in het graffchrift, het welk men op haar maakte, de tiende Zangodin, en de vierde Bevalligheit (a).

1527.

* *La Marguerite des Marguerites.*

Wolſey, die den keizer alle zyne gevoeligheit wilde betonen, geloofde, dat hy zulks met geen meerder gerucht, noch te gelyk met meer zekerheit, kon doen dan door de echtſcheidinge van den koning met de koninginne *Catharina*. Hy dacht, dat de belediging, aan de moeie gedaan wordende, op den neef zou vallen; en hy moeſt niet vrezen, dat de keizer zich zou wreken over eene diergelyke ſtreek na een zo onwaardigen handel. Men zegt ook, dat hy aangezet was om deze echtſcheiding den koning aan te raden door den ſpyt, welken hy tegen de koninginne hadt opgevat over de verwytingen, welke zy hem gedaan hadt wegens zyne overdaadt en ydele verwaandheit. Inderdaadt, zy was eene verſtandige vorſtin; en gelyk zy zelf, hoe groot eene koningin zy ook was, zeer ingetogen leefde, kon zy niet verdragen, dat een kerkvoogdt, die ten voorbeelde van matigheit moeſt dienen, een zo buitenſporig en welluſtig leven lydde. Deze ſtaatzuchtige was derhalven bedacht om zich op eenen tydt te wreken over de misleidingen van den neef en de verwytingen van de moeie. Maar uit vreze, dat die gene, welke de plaats van *Catharina* kwam innemen, hem niet gunſtiger mogt zyn dan zy, wilde hy die zelf opzoeken. Hy vondt dan goed dit in Vrankryk te doen. Hy geloofde deze kroon daar door te verplichten, by welke hy een ſteun zocht tegen den haat des keizers. Aan de andere zyde beeldde hy zich in, dat de verdienſten van de hertoginne van Alençon eene krachtige beweegreden zouden zyn om den koning gemakkelyk over te halen tot het verbreken van zyn huwelyk met *Catharina*.

Wolſey wreekt zich op den keizer.

Zyne gevoeligheit tegen de koninginne *Catharina* in het byzonder.

Lof deſer princeſſe

Hy wil de hertoginne van Alençon doen trouwen met *Henrik* den VIII.

Ondertuſſchen, indien hy deze gedachten gehad heeft, gelyk die genen † zeggen, die hem de aanmerkingen doen maken, welke wy verhaalt hebben, is het ten minſte zeker, dat hy niet kon belaſt geweeſt zyn met de voorſtellinge van het huwelyk van deze princeſſe, wanneer hy naar Vrankryk overſtak. Zy was toen onlangs hertrouwt geweeſt met *Henrik van Albret*, koning van Navarre, en de bruiloft was gehouden eer dat het hof van *François* den I iets wiſt van het voornemen des konings van Engelandt. Het moet dan zyn, dat de onderhandeling van *Wolſey* betrof het huwelyk van den koning, zynen meeſter, met *Renata* van Vrankryk (b).

† *Thuanus. Sanderus. Mezeray.*

Wat 'er van zy, hy vertrok uit Engelandt

(a) *Muſarum decima, & Charitum quarta, inclyta Regum & Sanor & Conjux Margarita illa jacet.*

(b) Zie den brief des biſſchops van Bajonne van den 20 Auguſty des jaars 1528 in het *Kort Begrip* van den Heere *le Grand.*

Universitäts- und Landesbibliothek Düsseldorf

1527. Treffelyk gezantſchap van *Wolſey* naar Vrankryk.

vergeſelſchapt van *Tonſtal*, biſſchop van Londen, en van *William Sands*, de welke ook den tytel van afgezanten hadden. Doch *Wolſey* wiſt alleen het ganſche geheim van het gezantſchap, en behieldt daar van voor zich alle de eere. Hy nam met zich, om het zelve te doen gelukken, naar het zeggen van eenigen, drie maal honderd duizend kronen, en, volgens dat van anderen, meer dan drie milioenen Franſche guldens. Hy ging ſcheep, ingenomen met grote hopeningen: doch te Calais aankomende vondt hy daar bevelen, ſtrydig met die, welke hem de koning by zyn vertrek gegeven hadt, ten aanzien van zyn huwelyk. Ten minſte dus verzekeren eenige geſchiedenisſchryvers. Wy moeten de redenen van deze verandering verhalen zo als zy ons de zelve opgeven.

Sanderus. Thuanus. Mezeray.

* *Boulevn*, of Boleyn.

Anna van Boulen * hadt in den koning ſedert hare wederkomſte uit Vrankryk een minnevuur ontſtoken. *Wolſey* was niet onkundig van deze genegenheit des konings: doch hy geloofde niet, dat de zelve zo verre zou gaan. Ondertuſſchen, gelyk hy de driften van dezen vorſt kende, wilde hy hem voorzichtiglyk inwikkelen in het aanzoek van een perſoon, door hare geboorte en verdienſten bekwaam om zyn herte te winnen. Men zegt, dat *Anna van Boulen* hem niet mogt lyden, en dat hy vergenoegder zou geweeſt zyn, indien *Catharina* hare plaats hadt behouden, dan de zelve door deze medevryſter te zien innemen. Dit was dan eene der redenen om den koning te verplichten tot het aanzoeken van eene princeſſe van het Franſche hof. De geſtrengheit van *Catharina* mishaagde hem; en hy vreeſde niet minder voor de trotſchheit van *Anna van Boulen*, de welke hy hadt vertoornt, haar belet hebbende te trouwen met den zone en erfgenaam van het huis van Northumberlandt.

Anna Boulen haat den kardinaal, en waarom.

Hy hadt haar huwelyk met den zone van den hertog van Northumberlandt, welken zy beminde, belet.

Mylord *Percey*, eenige zoon van den grave van Northumberlandt, hadt deze juffer trouwbeloften gegeven, en het huwelyk zou voltrokken geweeſt zyn, indien de koning den kardinaal niet hadt verzocht het zelve te beletten. *Wolſey* ontboodt dezen jongen heer, en deedt hem grote verwytingen, van dat hy zich verbondt tot het aanzoek van een perſoon, welker geboorte minder was dan de zyne. Hy eindigde zyn geſprek met een verbodt, het welk hy hem deedt in den name des konings, van deze dochter niet meer te zien. Doch *Percey* antwoordde als een minnaar, die het gene hy bemint boven alle dingen ſtelt. Hy verhief de geboorte van *Anna van Boulen*, en hy badt den kardinaal de gunſt des konings voor hem te verwerven in eene zake, in welke hy zich reets al te ver hadt ingelaten door eere en genegenheit, om de zelve te laten ſteken. De kardinaal, over zyne ſtandvaſtigheit, welke hy niet verwacht hadt, vergramt, dreigde hem, van hem door zynen vader te zullen doen onterven. Hy liet den zelven terſtondt roepen; en de vader zyne bedreigingen gevoegt hebbende by die van den kardinaal, wierdt *Percey* genoodzaakt te gehoorzamen. Hy trouwde kort daar na met de dochter van den grave van Schrewsbury. Men zegt dan, dat *Anna van Boulen* deswegen tegen den kardinaal eene zo levendige gevoeligheit opvatte, dat zy hem zulks nimmermeer vergeven heeft. Nochtans komt dit niet overeen met de brieven, welke zy aan hem ſchreef eenigen tydt na het verbreken dezer verbindteniſſe, met een ſtyl, de welke niets minder dan haat of gramſchap te kennen geeft. Wat 'er van zy, die genen, de welke zeggen, dat *Henrik* de bevelen herroepen hadt, welke hy wegens het bovengemelde huwelyk aan den kardinaal *Wolſey* gegeven hadt, zeggen ook, dat de liefde van dezen vorſt voor *Anna van Boulen* de oorzaak daar van was. Deze perſoon heeft in het vervolg al te veel deel in deze Geſchiedeniſſe, dan dat wy van de zelve geen afbeelding zouden maken, voor dat wy overgaan tot de uitkomſt welke de onderhandeling van *Wolſey* in Vrankryk gehad heeft. Wy vinden ons daar toe verplicht door het gene wy hier komen te zeggen wegens de gemoedsdriften des konings, en wy kunnen de beſchryving van haar, die de zelve heeft doen geboren worden, op geen plaats beter inlaſſchen dan op deze tegenwoordige.

1527.

M. Herbert. Polyd. Virgil. Sanderus. Mezeray. M. Burnet. M. le Grand. Afbeeldſel van *Anna van Boulen.*

De ſchryvers ſpreken van haar verſcheidentlyk, volgens hunne verſchillende vooroordeelen. Hare vyanden, niet te vrede met hare kuiſchheit aan te taſten, en hare geboorte te ſchenden, willen haar daarenboven van den roem harer ſchoonheit beroven. Zy vernederen, zo veel als zy kunnen, het geſlacht, uit het welke zy geſproten was: zelfs ſtellen zy hare wettelykheit in twyffel, en willen doen geloven, dat zy geen dochter was van *Thomas van Boulen*, maar van den koning, die des zelfs vrouwe verleid hadt. Dit geſchiedt buiten twyffel met een voornemen om dezen vorſt hatelyk te maken; om den afkeer van des zelfs echtſcheidinge te vergroten door den affchrik van een bloedge ſchandig huwelyk met zyne eige dochter; en om *Elizabeth*, de welke uit dit huwelyk ſproot, op het lelykſt uit te ſchilderen. Daarenboven beſchryven zy haar als eene onkuiſche, die zich in den ouderdom van veertien jaren liet verleiden door den hofmeeſter en den aalmoezenier van haren vader. Zy zeggen, dat zy van daar naar Vrankryk overging, alwaar zy haar lyf ten beſte gaf aan een jong heer, die haar onderhieldt. Dat zy zich noch van anderen liet gebruiken, met zo weinig ſchaamte, dat men haar *het Engelſche paardt* * noemde. Dat zy ſedert door *François* den I geliefkooſt wierdt, en dat men haar toen den naam gaf van *de muileſelinne des konings*. Dat zy in Engelandt wedergekomen zynde zich meeſter maakte van het hert van *Henrik*, veinzende eene levenswyze, geheel ſtrydig met haar eerſte gedrag; dat zy eene ingetogenheit liet blyken, de welke den vorſt verleidde, en die, door deze geveinſde deugdt bedrogen, voor haar zulk eene achting kreeg, dat hy voornam met haar te trouwen. Aangaande hare ſchoonheit, zy verminderen de zelve niet alleen, maar maken eene zeer walgelyke ſchildery van haar. Zy zeggen, dat zy zes vingeren hadt aan de regterhandt, eene lelyke boventandt, en een gezwel aan de keel, het welk zy trachtte te bedekken met haar halsdoek omhoog te ſchuiven. Dit is de afbeelding, welke *Sanderus* van haar maakt, door den haat, welken hy tegen de Hervorminge hadt en tegen de koninginne *Anna*, die de zelve begunſtigde: een haat, de welke, volgens eenigen, hem den naam van martelaar verwierf, en, volgens anderen, van wederſpanneling, zynde geſtorven in Ierlandt in den jare 1583 onder die van deze natie, de welke de wapenen tegen de koninginne hadden opgevat. Zyn verhaal is al te eenzydig, en de zaken, welke hy voordraagt, ontbreken bewyzen, volgens de Roomſche ſchryvers zelve †. Het is ook, volgens de Proteſtantſche ſchryvers, eene enkel verzierde geſchiedenis. Wy zullen nu verhalen het geen by den eenen en den anderen voor zeker gehouden wordt.

* *Hapuenis d' Angleterre.*

† *Le Grand. Le P. Orleans Hiſt. des Revolut. d'Anglet.*

Anna van Boulen was de dochter van den ridder *Thomas Boulen*, wiens vader, de ridder *Godefroi van Boulen* geweeſt was hoofdſchout van Londen, en getrouwt met eene der dochteren van

Hare afkomſt.

My-

1527. Mylord *Haſtings*. Die van *Boulen* hadden zich altydt vermaagſchapt met de doorluchtigſte huizen van Engelandt, en een van hen was getrouwt met eene erfgename van den grave van Wiltshire en Ormond. Dit was de afkomſt van *Anna van Boulen* van vaders zyde. Die van moeders zyde was nog edelder; namentlyk, zy was de dochter van den hertog van Nortfolk, en de zuſter van den hertog van den zelven name. Zy was niet meer dan zeven jaren oud wanneer zy naar Vrankryk overging met de koninginne *Margareta*, de welke met *Lodewyk* den XII trouwde. Hier uit blykt van zelf, dat zy niet verleid kan geweeſt zyn door de huisgenoten van haren vader. Zy wierdt, hoe jong zy ook was, zo hoog geacht aan dat hof, dat, na de doodt des konings, de nieuwe koningin van Vrankryk, gemalin van *François* den I, haar by zich hieldt. Deze princeſſe eenige jaren daar na overleden zynde, ging *Anna van Boulen* over in dienſt van de hertoginne van Alençon, en eenigen zeggen, dat zy aldaar eenigen indruk kreeg van de lere van *Luther*, waar in hare meeſtereſſe behagen hadt. Daar zyn 'er, die verzekeren, dat zy wederkeerde in Vrankryk in den jare 1525; maar anderen verſchuiven hare te rug komſt in Engelandt tot den jare 1527. Voor het overige ſchryft geen een ſchryver haar toe, een ongebonden leven gelyd te hebben. In waarheit, hoe is het waarſchynlyk, dat twee koninginnen van Vrankryk, zo verſtandig, als die waren, de welke zy diende, en eene vorſtin van zo grote verdienſten, als de hertogin van Alençon, eene dochter van een ongebonden leven by zich zouden geleden hebben? Wel is waar, dat zeker geſchiedſchryver verhaalt, dat *François* de I haar zonder misnoegen niet kon zien vertrekken, om dat hy haar beminde, en om dat hy alle zyne geheimen aan haar vertrouwt hadde. Wy hebben, boven van deze omſtandigheit gewag makende, aangetoont, dat de zelve niet zeer waarſchynlyk is. Maar dit zo zynde zou het eerder een bewys zyn van eene eerlyke toegenegenheit dan van eene ſchandelyke drift. Men vertrouwt zyne geheimen aan gene eerloze menſchen. Eindelyk is haar gedrag aan het Engelſche hof ſedert hare wederkomſt een onwraakbaar bewys van haren deugtzamen aardt. De koning kon van haar niets verwerven voor dat hy met haar trouwde; en de koningin *Catharina*, die zo veel reden hadt om haar kwaadt te willen, heeft nooit iets tegen hare eere ingebragt. In het tegendeel ontzag zy den kardinaal *Wolſey* niet, die zy geloofde dat de aanlegger van hare echtſcheidinge was. Waarom zou zy dan hare medevryſter ontzien hebben, de welke haar van den troon en uit het huwelyksbedde ſtiet?

M. Burnet. M. Herbert. Le Grand.

Hare reize naar het Franſche hof.

Hare onderwyzing in den Proteſtantſchen Godsdienſt.

Haar voortzichtig gedrag in Vrankryk.

Mezeray.

Bewys der eerlyke liefde van *François* den I voor haar.

Hare deugdt van de koninginne *Catharina* erkent.

Verſchillende gevoelens over hare ſchoonheit.

Belangende de ſchoonheit van *Anna van Boulen*, men kan daar van niet beter oordeelen dan uit de liefde, welke zy in twee grote vorſten ontſtak; indien men ook Vrankryks koning onder hare minnaars moet ſtellen. Men ſtoft op die van *Helena* † door het getal en de hoedanigheit der genen, welke zy verlieft hadt gemaakt, niettegenſtaande de onheilen, waar van zy de oorzaak geweeſt was. Ons voornemen is geenzins eene diergelyke loffpraak voor *Anna van Boulen* op te ſtellen: wy verhalen de zaken maar eenvoudig als een geſchiedſchryver. Voor het overige kan het wel wezen, dat zy, volgens het getuigenis der genen, die hare verdienſten trachten te verminderen, niet is geweeſt eene van die onberiſpelyke ſchoonheden, in welke men geen misſtal vindt: maar zy hadt, volgens eenigen, grote bevalligheden. Zy was bruin, en van eene fraaie geſtalte. Zy hadt een langwerpig aangezicht; was blank van verwe; hadt een ſchonen mondt; zy was zeer net, en gaf aan hare kledinge en aan hare gebaarden een zwier, waar door men ingenomen wierdt, en die men haar niet kon nadoen.

† Lofgedicht van *Iſocrates* op *Helena*.

1527. *Le Grand. Sanderus.*

Om zich een rechtmatig denkbeeldt van eene zo roemruchtige perſonadie te maken door het goede en kwade, dat men daar van verhaalt heeft, moet men zich gedragen aan de beſchryvinge, de welke een ſchryver * daar van maakt, de welke niet kan verdacht zyn noch aan de eenen, noch aan de anderen, doordien hy een ooggetuige is geweeſt van de zaken, welke hy voordraagt. Hy begint met hare geboorte, zo als wy de zelve verhaalt hebben. Hy ſpreekt vervolgens van de ſchoonheit van haar ligchaam, en van die van haren geeſt. Hy zegt, dat hare bloedverwanten van haar, van hare kindſchheit af, zo goede gedachten hadden, dat zy beſloten voor hare opvoedinge byzondere zorge te dragen; dat zy ten dien einde de beſte zang-en dansmeeſters, die men in Engelandt hadt, ontboden: oeffeningen, door welke men jonge menſchen, van zulk eene edele afkomſt, begint bekwaam te maken dat zy daar in zodanig uitmuntte, dat zy, het zy zy danſte, het zy zy zong, en op ſpeeltuigen ſpeelde, de gehele wereldt in verrukkinge bragt; dat het overeenkomend geluidt van hare ſtemme met dat van de luite, op welke zy ſpeelde, eene zamenparing † van verſcheide ſtemmen en luiten te gelyk ſcheen te zyn. Dat zy in het danſſen een zo heerlyken zwier hadt, en dat hare treden zo evenredig waren, dat zy altydt zeer van pas ſtil ſtondt, of voortging, en dat zy in het ſtil ſtaan, en weder bewegen eene onnavolgelyke aardigheit hadt. Eindelyk, voegt 'er deze ſchryver by, het ſcheen, dat alle de aanminnelykheden der wereldt zich in haar perſoon vereenigt hadden. Hy gaat voorts over tot het verhaal van de reize, welke zy naar Vrankryk deedt in het gevolg van de koninginne *Margareta*, en ſpreekt verder van haar verblyf by de twee koninginnen en by de hertoginne van Alençon. Hy voegt 'er by, dat zy, in Engelandt te rug gekomen zynde, in dienſt ging van de koninginne *Catharina*. Hy verhaalt vervolgens de liefde van Mylord *Percey* tegen haar, en de ongeruſtheden des konings daar over, voor wiens hertstocht *Anna van Boulen* voornemens was te ſtellen het huwelyk met dezen jongen heere. Hy eindigt zyn verhaal met de droefheit te vertonen, welke zy hadt het zelve afgebroken te zien, en met de gevoeligheit, welke zy daar over tegen den kardinaal opvatte, over wien zy zich in het vervolg wreekte.

Verhaal van een onverdacht ſchryver daar omtrent.

* *Cavendiſh*, die geweeſt is in dienſt van *Wolſey*.

† *Concert.*

Het is tydt om het verhaal aangaande het gezantſchap van dezen kerkvoogdt te hervatten. Of *Anna van Boulen* hem het zelve bezorgde, met voornemen om hem nadeel toe te brengen, door hem van het hof te verwyderen, dan of hy zelf daar om aanzoek heeft gedaan, in hope van daar door een groter luiſter te erlangen, is eene zaak, die men niet kan verzekeren. Wat 'er van zy, nooit wierdt een ſtaatsdienaar meer eer bewezen dan hem aan het Franſche hof, zodanig, dat het zelve gene groter eerbewyzingen aan den koning van Engelandt zelve hadt kunnen doen. Zyn laſt hieldt in, van Calais te reizen naar Amiens, alwaar zich het gehele hof zou laten vinden. Hy wierdt te Calais bezocht door den ſtadvoogdt van Boulogne †, in den name van den koning, zynen meeſter. Hy vertrok van daar, wordende

M. Herbert. Mezeray. La vie du Cardinal de Volſey.

† den maarſchalk van Biez.

1527. de door twaalf honderd edellieden verſelt. De voornaamſte der zelven waren gekleed in zwart fluweel, en droegen goude ketens om hunnen hals, gaande drie aan drie in verſcheide benden. Zy wierden gevolgt door edellieden van een minder rang, alle bedienden van den kardinaal, met bovenrokken van oranjeverwig fluweel, op welke deze twee letteren: T. en C. geborduurt waren, welker een zynen naam, en de ander zyne waardigheit betekende *. Na hen volgden de karoſſen, met de muileſels en de handpaarden, welker dekkleden waren van karmozyn fluweel, en de ſtygbeugels van koper verguld. Vervolgens kwam *Wolſey*, voorgegaan door zyne twee kruisdragers, en door de edellieden, die zynen kardinaalshoedt droegen, leggende op een roodſcharlaken kuſſen met goud geborduurt. Het overige van de ſleep ſloot dezen ſtoet, de welke byna een myl in zyne uitgeſtrektheit beſloeg. Met zodanige pracht voorttrekkende wierdt hy op de grenzen ontfangen door den kardinaal van Lotharingen. *Brion* hadt bevel hem te geleiden met het puik van den adel van Pikardië, en eene bende van duizend paarden, onder voorwendſel, dat de wegen door de bezettingen der naby gelegene Vlaamſche ſteden onveilig waren. Hy trok door Montreuil, en kwam vervolgens te Abbeville. Hy vertoefde daar eenige dagen op de brieven, welke hy van den koning van Vrankryk ontfing, die hem verzekerde, dat hy zich naar Amiens zou vervoegen, zo haaſt als hy eenige zaken zou beſtelt hebben, die hem bezig hielden†. Gedurende zyn verblyf aldaar ſtelde hy verſcheide perſonen in vryheit, uit krachte van het vermogen, het welk het hof van Vrankryk hem daar toe gaf. In dezen tydt ontfing de koning van Engelandt de berechten van den biſſchop van Worceſter, en *Eduard Lee*, zyne afgezanten by den keizer, aangaande de vryheit der Franſche prinſſen, die de keizer tot gyſelaars hadt, en aangaande de verloſſinge van den paus, welken de keizer naar Spanje wilde doen komen.

Prachtig gevolg van *Wolſey*.

* *Thomas Cardinaal.*

M. Herbert.

† Het was het verbeurdverklaren der landen van den hertog van Bourbon.

Juny. De afgezanten vertoonden, dat het van een gevaarlyk gevolg was toe te ſtaan, dat de paus derwaarts gebragt wierdt; dat zich de keizer daar door meeſter van het pausſchap zou maken, verplichttende den paus zulk een groot getal Spaanſche kardinalen te maken, dat hunne party in het Conclave meeſter zou zyn, om zodanig een voorwerp te verkiezen, als het *Karel* den V zou behagen, en dat hy daarenboven zich meeſter zou maken van het erfdeel ‡ der kerke zo haaſt als de paus buiten Italië zou zyn. Dat 'er geen ander middel was om zulks te beletten, dan met *Andreas Doria* in de Middelandſche zee te laten kruiſſen, om dus te verraſſchen de galeien, welke den H. vader naar Spanje zouden voeren. *Henrik* kreeg ter zelver tydt brieven van den paus, overeenkomende met die der afgezanten. Hy badt den koning te verhaaſten den byſtandt, welken hy hem belooft hadt, en zyne machten te voegen by die, de welke *Lautrek* in Italië geboodt van wegens den koning van Vrankryk, om te beletten, dat de keizer hem naar Spanje liet overbrengen. Men verwittigde hem door andere brieven van het voornemen, het welk de keizer hadt, om twiſt te zaaien tuſſchen hem en *François* den I. Daarenboven ontfing hy een renbode uit Spanje, de welke hem van wegens *Karel* den V den voorſlag deedt, dat zich de zelve te Perpignan zou laten vinden, indien mevrouw *Louize* * en hy zich derwaarts wilden vervoegen, om de handt te ſlaan aan het bevorderen van een verdrag, het welk hy, naar hy zeide, verzekert was dat men ten einde zou brengen. Een ander poſtloper bragt hem weinig dagen daar na andere brieven, in welke hem de keizer eene aanbieding deedt om het huwelyk van de princeſſe van Portugal met den hertog van Richemond, natuurlyken zone van *Henrik*, te bevorderen, en haar het hertogdom van Milaan ten huwelyk mede te geven. Hy dacht den koning van Engelandt daar door te winnen, die dezen jongen prins beminde, door hem by zyne meeſtereſſe, *Elizabeth Blount*, verwekt. *Henrik* merkte deze kunſtgreep. Hy wilde den keizer op zyn beurt om den tuin leiden. Hy ſchreef dan aan zyne afgezanten met hem in onderhandeling te treden. Hy belaſtte hen insgelyks te ſtuiten de geruchten, de welke men in Spanje hadt uitgeſtrooit wegens zyne echtſcheidinge met de koninginne, en de zelve te ſchuiven op de vertellingen van den biſſchop van Tarbe, waar van wy elders gewag hebben gemaakt. Het was om te beletten, dat *Karel* hem in deze grote zake zou dwarsbomen. Ten aanzien van de brieven, welke *Henrik* ontfing van Rome, rakende de zaken van Italië, daar van zullen wy op haar beurt ſpreken. Men moet eerſt zien, wat de onderhandeling van *Wolſey* aan het Franſche hof voor een uitſlag hadt.

1527. July. Aanbiedingen van den keizer om den koning van Engelandt te winnen, en hem op te houden.

Henrik doet zulks op zyn beurt om den keizer om den tuin te leiden.

De koning, zich naar Amiens vervoegt hebbende, benevens mevrouwe *Louize*, zyne moeder, en de nieuwe koninginne van Navarre, zyne zuſter, verwittigde daar van den kardinaal, de welke met het zelve geleide van Abbeville vertrok, het welk hem derwaarts gebragt hadt. Zo haaſt als de koning hoorde, dat hy aannaderde, trok hy hem eene halve myl buiten de ſtadt te gemoet; en zo haaſt als zy malkander in het ooge kregen, liepen zy de een naar den anderen toe, en omhelſden elkander. Zy gebruikten beide de uiterſte beleefdheden, latende de koning *François* tuſſchen beide met ſtrelende woorden invloeien de verplichting, welke hy aan den koning van Engelandt hadt, wegens het verkrygen van zyne vryheit. Zich daar mede onderhoudende traden zy in de ſtadt, de koning aan de regter, en de kardinaal aan de linker handt, en gingen tot aan het huis, het welk men voor dezen kerkvoogdt tot zyn verblyf hadt toebereid. Hy hadt des anderen daags openbaar gehoor. Hy deedt zyne voorſtellingen, welker eerſte betrof het huwelyk van de princeſſe van Walles, het zy met den koning van Vrankryk, het zy met den hertog van Orleans, zynen zone. De twede raakte de vryheit der Franſche prinſſen, en het maken van vrede met den keizer, of voeren van oorlog tegen den zelven. De derde betrof de verloſſing van den paus. Het was voornamentlyk om die reden dat *Wolſey* uit de koninklyke ſchatkiſt hadt medegenomen drie milioenen Franſche guldens. Hy ſtelde ook eene twede zamenkomſt tuſſchen de twee koningen voor, even gelyk die van het goud laken veldt: doch de koning van Vrankryk verontſchuldigde zich daar omtrent wegens het betalen van het losgeldt zyner zonen, het welk zyne ſchatkiſt uitputte. De Engelſche geſchiedenisſchryver zegt niet, dat de kardinaal een huwelyk voorſloeg tuſſchen *Henrik* en *Renata* van Vrankryk. De geen, die daar van melding maakt, zegt, dat het Franſche hof zodanigen voorſlag niet eens wilde aanhoren, om dat dat huwelyk aan den Engelſchman een recht zou geven op het hertogdom van Bretagne (a). Wat

Wolſey hadt drie milioenen guldens medegenomen.

M. Herbert. Voorſtelling van een huwelyk tuſſchen *Renata* van Vrankryk met *Henrik* den VIII.

Augusty. *M. Herbert. Le Grand. François* del trekt eene halve myl buiten Amiens den kardinaal te gemoet.

* hertogin van Angoulême.

‡ *Patrimonium.*

(a) Zy was de dochter van de hertoginne van Bretagne, geſproten uit haar huwelyk met *Lodewyk* den XII.

1527. Wat 'er van zy, de andere voorwaarden, over welke de kardinaal last hadt te handelen, vonden geen zwarigheit, en twaalf dagen na dat hy gehoor hadt gehad wierdt het verdrag gesloten en getekent.

Voorwaarden van het huwelyk des hertogs van Orleans met de princesse van Engelandt.

Men kwam overeen, dat de hertog van Orleans zou trouwen met de princesse *Maria*. Voorts bepaalde men noch de huwelyksgave, welke zy hem moest aanbrengen, noch de weduwegift, welke men haar moest toewyzen, noch den tydt, wanneer het huwelyk zou voltrokken worden. Mèn bedong in het tegendeel, I. dat byaldien het zelve geen voortgang hadt, het zy door de doodt van den hertog, of van de princesse, het zy door het believen der twee koningen, hunne vriendschap des niettegenstaande zou blyven duren, en de verbonden van de jaren 1525 en 1526 zouden in standt blyven en onderhouden worden. II. Dat de zamenkomst der twee koningen tot een bekwamer tydt zou uitgestelt worden. III. Dat *Henrik* tot de onkosten van den oorlog in Italie zou betalen voor de voorleden maandt Juny twintig duizend kronen; voor de verstreken maandt July dertig duizend kronen, en voor ieder der daar op volgende maanden Augusty, September en October twee en dertig duizend: doch onder voorwaarde, dat men de laatstgemelde somme zou verminderen naar mate dat de Engelsche gevolmachtigen * zouden bevinden dat 'er minder troepen in het Fransche leger waren, als men hadt vast gestelt; dat deze onderstandt van geldt met den laatsten October zou ophouden; en zelfs vroeger, indien de vrede met den keizer binnen de gezegde drie maanden getroffen wierdt, namentlyk met den dag, op welken dit geschiedde IV. Dat de twee koningen, zo lange als zy de vrede, door hen bezworen, onderhielden, van den anderen niet zouden kunnen weder eischen het geldt, het welk tot het voeren van den oorlog gebruikt was. V. Dat *Henrik*, wat voor eene vrede 'er ook tusschen *François* den I en *Karel* den V gemaakt wierdt, geen waarborge * van de zelve zou zyn, ten minste indien hy niet daar toe door *François* den I verzocht wierdt, en de vrede anders niet kon gemaakt worden. VI. Dat deze voorwaarde nochtans in genen dele nadeelig zou zyn aan de verbonden, tusschen *Henrik* en *François* gemaakt. VII. Dat de laatstgenoemde zou kunnen trouwen met *Eleonora*, zuster van *Karel* den V, zonder dat zulks eenig nadeel zou kunnen doen aan de zelve verbonden, al zo weinig als de voorgemelde voorwaarde. VIII. Dat, ingeval men van den keizer kon verkrygen de heritelling van *François Sforce* in het hertogdom van Milaan, de jaarlykse inkomsten der twee koningen van wegens dat hertogdom zouden blyven duren, volgens het eedgenootschap * met de prinsen van Italie gemaakt. IX. Dat de koning van Vrankryk, zo haast als de oorlog tegen den keizer zou zyn begonnen, ingevalle hy de aanbiedingen der twee koningen weigerde aan te nemen, zekere steden van zyn koninkryk zou aanwyzen, in welke de Engelsche kooplieden zouden genieten de zelve rechten en voordeelen, welke zy in de Nederlandsche provincien genoten, en van welke zy door den oorlog met den keizer zouden berooft worden. X. Dat byaldien de paus door den keizer, de welke hem gevangen hieldt, zou genoodzaakt worden om eene algemene kerkvergadering te beroepen, de twee koningen hunne geestelykheit zouden verplichten eene betuiging tegen deze beroepinge, als onwettig, te doen.

Acta Publ. Tom. XIV, fol. 203 etc.

* *Commissaires.*

* *Garant.*

* *Ligue.*

XI. Dat alle bevelen, bullen, brieven en brevetten, vervaardigt gedurende de gevangenisse van den paus, het zy ten nadeele der twee koningen, van het gezantschap des kardinaals van Jork, of anderszins, van gene kracht zouden zyn, en niet aangenomen worden; dat men der zelver uitvoering zou beletten, en dat men de brengers daar van in de twee koninkryken zou straffen. XII. Dat de kardinaal van Jork gedurende de gevangenisse van den paus, met het goedvinden van den koning, de geestelykheit van Engelandt zou kunnen vergaderen; en dat alle besluiten, aangaande kerkelyke zaken door hem en de voornaamste leden der geestelykheit genomen, stiptelyk zouden nagekomen worden; dat de Gallikaansche kerk mede bestiert zou worden door hare kerkvoogden, onder het gezag van den koning van Vrankryk, en dat der zelver besluiten van de zelve kracht zouden zyn. XIII. Dat men eindelyk den paus zou verzocken eene bulle op te stellen, waar by de kardinaal *Wolsey* tot zynen algemenen stedehouder in alle de landen van den koning van Engelandt wierdt aangestelt.

1527.

Bulle geëischt van den paus om den kardinaal *Wolsey* te verklaren zynen algemenen stedehouder in Engelandt.

Dit was zo veel als een twede pausschap op te rechten. Het was ook de oorspronk van de verandering, welke men kort daar na in Engelandt zag, wanneer zich *Henrik* voor het hoofdt der Engelsche kerke deedt erkennen: zo dat de kardinaal, die nergens op dacht dan om zyn gezag te bevestigen, zonder zyn weten de grondvesten leide van dat des konings, die zich aldus van het juk der pauzen bevrydde. Men zegt, dat *Wolsey* de twee laatstgemelde voorwaarden in het verbondt * niet deedt inlasschen dan na dat hy daar omtrent met de Fransche kardinalen was overeengekomen, die zich by de zamenkomst lieten vinden. Anderen leggen hem te laste, door zyne kuiperyen eene bulle verkregen te hebben, by welke zyn gezantschap † niet alleen wierdt uitgestrekt over Engelandt, maar ook over Duitschlandt en Vrankryk; en zelfs van onderstaan te hebben, eene scheuring in de Roomsche kerke te maken, zich latende paus noemen aan deze zyde van het gebergte. Ten minste is het zeker, dat hy tegen den koning van Vrankryk sprak van het voornemen, het welk hy hadt, van zich te doen noemen algemeen stedehouder van den paus, en dat hy met des konings bewilliging daar over aan den zelven schreef. Hy verzocht den koning om zelf te schryven; doch deze vorst zou mocielyk geweest zyn, dat een Engelsch kerkvoogdt zo veel gezag zou hebben gekregen in zyn koninkryk; en zo hy het hem al belooft heeft, heeft hy hem echter daar in geen woordt gehouden.

* *Het zelve wierdt den 18 Augusty getekent. Guicciard. Le Grand. Hist. des divorces.*

† *Legaatschap.*

Het Fransche hof bragt de gehele maandt van Augustus te Amiens door. Men was zodanig niet met staatzaken belemmert, of men gebruikte een gedeelte van den dag tot vermakelykheit. Movrouw de moeder des konings hadt met zich gebragt de schoonste mevrouwen van het koninkryk, en men vondt toen dagelyksch by haar een stoet van zeer bevallige hofjuffers. De nieuwe koningin van Navarre muntte onder de zelve het meest uit door haar verstandt en door hare schoonheit, zo wel als door hare zwier. De kardinaal was by alle de vermakelykheden van het hof tegenwoordig. Hy at alle middagen met den koning. De baalen volgden op de maaltyden, en alle namiddagen, tot middernacht, wierden doorgebragt met allerhande vrolykheden, als spelen, dansen, en het vertonen van blyspelen. Men vertrok van Amiens op den 2 September, en

M. Herbert. M. le Grand. Pracht van het Fransche hof om den kardinaal *Wolsey* te onthalen.

1527. en men begaf zich naar Compiegne, alwaar men nieuwe pracht en nieuwe vermakelykheden vondt. Het was aldaar, naar men zegt, dat de kardinaal sprak van het huwelyk van den koning, zynen meester, met mevrouwe *Renata*; maar als van een geheim, van het welke hy niets ontdekte dan aan de hertoginne van Angoulême; dat hy aan haar in vertrouwendheit sprak van de echtscheidinge, welke *Henrik* besloten hadt, en van de gelegenheit, welke zich aanboodt om de twee kronen nog naauwer te verbinden, dan zy tot nog toe waren, doende dezen voorst trouwen met eene princesse van Vrankryk: doch dat deze opening niet gelukte om redenen, welke wy reets verhaalt hebben; zo dat deze kerkvoogdt niet zou nagelaten hebben den grondt te peilen, niettegenstaande het verbodt, het welk hy deswegen hadt by zyne overkomste te Calais, in hope van den koning, zynen meester, in het huwelyk te zullen doen toestemmen, byaldien de voorslag daar van gunstiglyk was aangenomen.

M. Herbert. Hy nam eindelyk afscheidt van den koning op den 16 Augusty, voldaan over de beleefdheden en geschenken, de welke hy van hem ontfing. Men deedt hem gelyke eerbewyzingen by zyn vertrek, als op zyne aankomst. De koning geleidde hem tot op de zelve plaats, alwaar hy hem was gaan ontfangen, verselt van den koning van Navarre, van pausselyken afgezant, en van de allergrootste heeren van het koninkryk. Hy begaf zich naar Calais, alwaar hy een jaarmarkt aanstelde tot geryf van den koophandel. Weinige dagen daar na ging hy scheep, en landde aan in Engelandt op den laatsten September. Hy wierdt van *Henrik* ontfangen met de zelve toegenegenheit, welke hem de zelve altydt betoont hadt. Dus merkte men niet, dat *Anna van Boulen* tot zynen ondergang gewerkt hadde; het welk twyfelachtig maakt het gene, dat eenigen gezegt hebben van zyn gezantschap, als of het zelve door deze jonkvrouwe was belegt geweest, om hem te verwyderen van de tegenwoordigheit des konings.

M. Herbert. Mezeray. Het hof van Vrankryk wilde dat van Engelandt navolgen in de pracht van hare afgezanten. *Anna van Montmorenci*, grootmeester en maarschalk van Vrankryk, *Johannes du Bellay*, bisschop van Bajonne, *Johannes Brinon*, voorzitter te Rouaan, en de heer van Humieres volgden kort op den kardinaal. Zy kwamen te Londen op den 20 October met een prachtig gevolg. Een groot getal Fransche heeren waren van den stoet, nevens een geleide van zes honderd paarden. De koning kwam hen te gemoet, nevens den kardinaal *Wolsey*. Men deedt hen de zelve eer aan, welke men te Amiens aan dezen kerkvoogdt bewezen hadt, en men huisvestte hen in het bisschoppelyk paleis. Zy kwamen in hoedanigheit van buitengewone afgezanten, tot de uitwisseling van het verdrag; en de maarschalk van Montmorenci, hoofdt des gezantschaps, bragt aan *Henrik* de ridderorde van St. *Michiel*. Na hunne openbare gehoorgeving bragt hen de koning te Greenwich, alwaar hy hen gedurende verscheide dagen voortreffelyk onthaalde. Men hieldt tournoien en blyspelen, en prachtige balen. De princes van Wallis, nog geen veertien jaren oud, verscheen by deze vermakelykheden met eene bevalligheit, de welke aan de gehele wereldt voldeedt. Na de te rug komst van dit feest ontfing de koning de ridderorde van St. *Michiel*, op den zelven dag, als *François* de I die van de kousebandt ontfing. *Henrik* hadt de zelve gezonden door den burggraaf van Ryssel †, *Carew*, opperstalmeester, *Anthony Bown* en *Wriothesley*, zyne vier afgezanten, om te evenaren het getal der genen van het Fransche hof: voor het overige alle vier ridders van de zelve orde. Doch *Wriothesley* was daarenboven eerste wapenkoning. Deze plegtigheit geschiedde op St. Martensdag, zo als men ziet uit den brief, welken de koning van Engelandt met zyne eige handt schreef aan dien van Vrankryk. De uitwisseling van het verdrag geschiedde op den zelven dag; en om te tonen de achting, welke *Henrik* daar voor hadt, deedt hy daar een goud zegel aan hangen.

1527. † *Arthur Plantagenet*, natuurlyke zoon van *Eduard* den IV.

* den 11 November des jaars 1527.

M. le Grand. M. Herbert. De Schryver van het Leven van den kardinaal *Wolsey*.

Wolsey onthaalt de afgezanten van Vrankryk zeer prachtig.

De kardinaal *Wolsey* onthaalde de afgezanten voor hun vertrek in zyn paleis te Richemond mede met eene zo uitnemende pracht en heerlykheit, dat hy daar in zelfs den koning, zynen meester, overtrof. Een zeer groot getal voorraad-bezorgers en koks waren te werk gestelt om de maaltydt te bereiden, waar aan niets ontbrak zo omtrent den overvloedt der spyzen en lekkernyen, als aangaande de pracht. Alle de kamers waren kostelyk behangen. Men zag tegen de soldering en het beschot niet dan schilderyen en beeldwerk, gemaakt van de beste meesters van Europa. Het goudt en hemelsblaauw blonk van alle kanten; het huisraadt en de goude en zyde tapyten verdonkerden het gezicht; de tafels waren beladen met goud en zilver vaatwerk, en naar welken kant men ook de oogen wendde zag men niets anders dan onwaardeerlyke kostelykheden. Drie honderd ledekanten, van de zelve uitstekendheit als het overige, waren 'er voor de gasten gespreid. De huisbedienden waren al zo prachtig gekleed, als het huis opgeschikt, en al het overige was zo aardig en zo geestig uitgevonden, als het immer mogelyk was. Een oneindig getal van hoogrode kristalle kandelaars stondt in de kamers. Een verlokkend muzyk wierdt gedurende de maaltydt gehoort, het welk met trompetten-geklank begonnen wierdt. Men zette geen schotel op tafel, op welke niet eene welverzonne zinspreuk gevonden wierdt; en meer dan honderd kwamen 'er voor den dag by het twede gerecht, over welker uitvindig de afgezanten zich niet genoeg konden verwonderen. Na de maaltydt bragt men hen in hunne kamers, alwaar zy op de tafels vonden kostelyke vaten, vervult met uitgelezene toegemaakte dranken. Elke kamer hadt hare byzondere versiering, van de andere verschillende; echter alle even heerlyk, en by uitnemendheit kostelyk.

Heerlyk onthaal der afgezanten van *François* den I te Londen.

Karel de V matigt zyne eischen tegen *François* den I.

De verbonden der twee koningen, gevolgt van zo vele prachtigheden, maakten te veel geruchts, om door *Karel* den V niet geweten te worden. Hy was daar ongerust over, en stelde alles in het werk om de uitvoering daar van te beletten. Hy was als toen te Palenza, alwaar hy nieuwe voorstellingen deedt aan de afgezanten, de welke by hem waren van wegens de twee koningen, en andere prinsen. Hy stondt toe, dat men in het verdrag van Madid uitschrapte het artykel rakende de wedergeving van Burgundie, behoudende alleenlyk voor zich de rechten, welke hy daar op kon voorwenden. Hy boodt aan, de gyselaars wederom te geven, mits ontfangende voor hun losgeldt twee millioenen kronen, op welke somme hy wel wilde laten afkorten het gene de koning van Vrankryk betalen moest aan dien van Engelandt voor het jaargeldt, waar van de keizer aangenomen hadt den laatsten schadeloos te houden. Hy eischte alleenlyk, dat men Ge-

nua

1527. nua wederom aan hem zou overgeven, en de plaatſen, welke Vrankryk nog bezat in het Milanees, eer hy de gyſelaars in vryheit ſtelde. Ten aanzien van den hertog van Milaan boodt hy aan overeen te komen wegens ſcheidsmannen, om te oordeelen over de klagten, welke hy tegen dien hertog te maken hadt. Dat byaldien hy den zelven niet ſchuldig vondt, hy hem in zyn hertogdom zou herſtellen, en het leen daar van aan hem geven: doch byaldien zy anders oordeelden, dat hy dan zyn recht als heer zou oeffenen, en dat hy van het leen beſtelling zou doen naar zyn welgevallen. Daarenboven verſtondt hy, dat het verdrag van Madrid zou worden uitgevoert, op eenige voorwaarden na, van weinig belang, over welke de twee partyen gemakkelyk elkander zouden verſtaan. Deze voorwaarden kwamen de afgezanten van Vrankryk zelve redelyk voor: zy verontſchuldigden zich alleenlyk op het gebrek van volmacht, waar omtrent zy een hulpmiddel zeiden te zullen verſchaffen, ſpoedig een renbode afvaardigende, die zekerlyk zou weder te rug komen met eene belaſting *, met alle vereiſchte omſtandigheden voorzien. Men wierdt toen gewaar, dat de voorſlagen van den keizer maar een kunſtgreep waren om de twee koningen en hunne bondgenoten te misleiden. Eer dat de volmacht, welke de Franſche afgezanten verwachtten, zou kunnen komen, trachtte hy deze twee vorſten te verdeelen. Hy ſtelde ten dien einde de middelen in het werk, van welke hy zich voorheen zeer nuttelyk hadt bedient. Dit was de bemiddeling van den kardinaal *Wolſey*, welken hy weder zocht te winnen door grote beloften. Doch het was geen tydt meer. Deze kerkvoogdt was te dikwils misleid, om zich te betrouwen op de aanbiedingen, welke men hem deedt; en zonder te ſpreken van het pausſchap, waar mede de keizer hem twee malen verlokt hadt, kon hy hem niet vergeven het gebrek van zyn woordt wegens het aartsbisdom van Toledo *, het welk hy hem belooft hadt, en dat hy aan een anderen hadt gegeven.

* *Commiſſie.*

* Zie boven het jaargeldt, aan *Wolſey* toegewezen op de inkomſten van dat aartsbisdom.

Ondertuſſchen kwam de renbode, welken de afgezanten afgeſchikt hadden, weder uit Vrankryk. De keizer was van Palenza te Burgos gekomen, werwaarts de afgezanten der vremde vorſten hem gevolgt waren. De volmacht, welke de poſtloper medebragt, raakte minder het antwoordt op de nieuwe aanbiedingen van *Karel* den V, de welke men wel wiſt dat maar zouden dienen om tydt te verkwiſten, dan een bevel om hem den oorlog te verklaren door eene plegtige verklaring. De zaak was overleid tuſſchen de afgezanten der twee koningen; en volgens de belaſtingen van het hof van Vrankryk begonnen zy met het antwoordt, dat de afgezant van dat hof deedt op de voorſtellingen van den keizer.

Karel de V matigt zyne eiſchen tegen *François* den I.

Eiſchen van den afgezant van *François* den I aan den keizer.

Hy eiſchte voor eerſt, dat *François Sforția* in zyn hertogdom zou herſtelt worden, en dat men daar na over ſcheidslieden, of middelaars, zou overeenkomen, om te oordeelen over de klagten, welke men tegen hem inbragt, en de zelve te vereffenen. Ten twede, dat de keizer de gyſelaars zou wedergeven, voor dat de koning van Vrankryk zou wederom gegeven hebben de plaatſen, welke hy bezat in den Staat van Genua, en in het Milanees: om dat *François* de I, ter verzekering van deze wedergave, in pandt zou geven drie maal honderd duizend dukaten in handen van den koning van Engelandt. Op deze voorwaarden boodt de afgezant aan het verdrag te ondertekenen, achtervolgens de voorſtellingen, te Palenza gedaan. *Karel* antwoordde, dat hy eene bekrachtiging van dat verdrag verwachtte, en geen vernieuwing; dat hy daar in niets begeerde te veranderen dan de borgſtelling * van de wedergevingen, wederzyds geëiſcht. Dat hy dan aanboodt, zelfs drie maal honderd duizend dukaten over te geven in handen van den koning van Engelandt, tot verzekering van zyn woordt van de gyſelaars te zulle weder overgeven, zo haaſt als de koning van Vrankryk zyne legers uit Italië zou hebben getrokken, en de plaatſen overgelevert, welke hy daar in bezit hadt. Zy bleven daar by, zonder iets van de eene of de andere zyde te willen toegeven.

1527. Antwoordt van den keizer.

* *Garantie.*

Weinige dagen daar na gaf de afgezant van Engelandt zyne vertogen over, volgens de maatregelen, met den Franſchen afgezant en hem genomen. Hy eiſchte voor eerſt, dat *Karel* aan den koning, zynen meeſter, zonder uitſtel, zou wedergeven al het geldt, het welk hy hem geleent hadt. Ten twede, dat hy aan hem zou betalen vyf maal honderd duizend kronen voor de boete, in welke hy gevallen was, volgens hun verdrag, geen woordt houdende omtrent het trouwen met de princeſſe *Maria*. Ten derde, dat hy zou betalen de ſomme, tot welke hy zich vier jaren te voren verplicht hadt, tot vergoedinge van het verlies, het welk *Henrik* geleden hadt door den oorlog, welken hy aan Vrankryk verklaart hadde; en ten vierde, dat hy den paus in vryheit zou ſtellen, met eene gehele vergoeding van de ſchade, welke zyne legers te Rome en in andere plaatſen van den Kerkelyken Staat gedaan hadden.

Eiſchen van den afgezant van *Henrik* den VIII.

Het antwoordt van den keizer was, dat hy zich verwonderde, hoe de koning van Engelandt zo ſtreng kon handelen; dat hy niet ontkende, geldt van hem te leen opgenomen te hebben, en dat hy ook bereid was hem voldoening te geven, hem het gemaakte ſchriftelyk verdrag † weder ter handt ſtellende. Dat hy, belangende het huwelyk van de princeſſe van Engelandt, daar van ontſlagen was door redenen, voor welke hy verplicht was geweeſt te wyken, en dat hy een afgezant naar Londen zou zenden om zyn gedrag te rechtvaardigen, zo wel als om den koning te voldoen aangaande het gene hy, rakende het jaargeldt, aan Vrankryk belooft hadde. Eindelyk, dat hy, betreffende de verloſſing van den paus, het verzoek des konings van Engelandt reets was voorgekomen. Dit was de waarheit; maar de wapenen van Vrankryk hadden hem daar toe genoodzaakt. Men moet hier de goede gevolgen daar van verhalen.

Antwoordt van den keizer.

† *Contract.*

Lautrek, tot algemenen veldheer benoemt over de legers der bondgenoten, was uit Vrankryk, en over de Alpen getrokken in het begin van de maandt Auguſty. De koningen van Vrankryk en van Engelandt, nevens het gemenebeſt van Venetië, droegen alle de onkoſten van deze onderneming. *Henrik* moeſt alle maanden betalen zestig duizend goude angelotten * tot ſoldy der benden, welke de andere leveren moeſten. *Andreas Doria*, algemeen bevelhebber over de galeien van Vrankryk, hadt bevel de vloot gereed te houden, om op eenen tydt elk van zyn kant te werk te gaan; de laatſtgemelden op de landen en ſtaten van Genua, en de anderen in het Milanees. *Doria*, een Genuees van geboorte, maar ſedert langen tydt in Franſchen dienſt, en een der grootſte zeehelden van de wereldt, vertrok met veertien galeien; en zeilende langs de kuſt van Genua, bragt hy zo grote ſchrik in de Spaanſche ſchepen, dat geen een dorſt voor den dag komen. Dus belette

M. Herbert. Mezeray.

* zynde zes en twintig duizend kronen.

Onderneming van *Andreas Doria*, bevelhebber over de Franſche galeien.

Universitäts- und Landesbibliothek Düsseldorf

1527. lette hy, toevoer van noodzakelykheden in de hoofdſtadt te komen, de welke daar door wel haaſt gebrek aan leeftocht kreeg. *Doria* verwittigde daar *Lautrek* van, de welke *Ceſar Fregoze* aan hem zondt met twee duizend mannen. Deze verſterking gekregen hebbende liepen *Fregoze* en hy het platte landt af; ſneden het koorn af; bedorven de vruchten, en namen het vee weg, tot zes mylen in het rondt. Zy verſloegen daarenboven eene party van zes honderd mannen, die uit de plaats gegaan waren, zo dat zy, gebrek hebbende aan lyftocht en volk, genoodzaakt was zich aan de twee legerhoofden over te geven, die ook hare burgers waren. *Trivulce* nam het beſtier daar van aan in den name des konings.

Fregoze voegt zich by hem.

Ter zelver tydt maakte zich *Lautrek* meeſter van Aleſſandria, van Biagras, en van Novara, en kwam zich voor Pavie vertonen. Hy belegerde het aan de zyde van het kaſteel, en de Venetianen aan den anderen kant. De ſtadt wierdt acht dagen hevig beſchoten, zonder dat *Anthony de Leva*, ſtadvoogdt van Milaan, tot het ontzet dorſt opkomen. De breſch gemaakt zynde liep men ſtorm. De zelve wierdt in den beginne afgeſlagen; maar een twede aanval door *Lautrek* bevolen zynde, wierdt de ſtadt met den degen in de vuiſt ingenomen. *Lautrek* gaf de zelve den ſoldaat ten prooi over, om te wreken de ſmaadt, welke de koning, zyn meeſter, voor deze plaats drie jaren te voren gekregen hadt. Hy hadt 'er mogelyk meer eer van gehad, indien hy de zelve geſpaart hadde. Milaan vreeſde ook op zyn beurt de prooi van den overwinnaar te worden. Des zelfs inneming zou inderdaadt de overwinninge vergroot hebben, ten ware de nayver der Venetianen het niet belet hadde. Hy hadt de zelve voornemens op het ryk van Napels, als op het hertogdom van Milaan, en zyne bevelen lagen om het eene aan te taſten, na het andere vermeeſtert te hebben. Maar hy voorzag, dat byaldien hy *Sforzia* in het hertogdom herſtelde, gelyk hy door het verbondt des eedgenootſchaps daar toe verplicht was, de Venetianen niet meer denken zouden om hem by te ſtaan tot het innemen van het koninkryk van Napels. Hy vreeſde in het tegendeel, of zy hem niet wel zouden dwarsbomen. Hy wiſt wel, dat zy geen meer genegenheit hadden voor de Franſche dan voor de Spaanſche heerſchappy; en dat zy alleen bedacht waren om de eene en de andere uit Italië te verdryven. Hy vondt dan geraden deze plaats in haaren tegenwoordigen ſtaat te laten, om hen in ongeruſtheit te houden, en om hen daar door te verplichten, aan hem de hulpe te verſchaffen, welke hy nodig zou hebben tot andere overwinſten, indien zy hebben wilden, dat hy ze in het vervolg bevrydde van de keizerlyke bezettingen, volbrengende die van Milaan. Van den anderen kant deedt hem de paus verzoeken de kerk te hulp te komen, en de zelve van de verdrukkinge des keizers te verloſſen. Dit was een goed voorwendſel om zyn leger naar dezen kant te doen trekken. Doch de beſtierder van Milaan zag hem zo haaſt niet vertrokken, of hy begaf zich te veldt, en hernam Biagras. *Lautrek* zondt *Petrus van Novara* met zes duizend mannen, die zich wederom meeſter maakte van deze plaats, van welke hy *Sforzia* in de bezitting ſtelde. Na deze verrechtinge vervolgde het leger zynen optocht, en ontmoette den hertog van Ferrara en en den marquis van Mantua, de welke de zyde des keizers verlieten, om die van Vrankryk te omhelzen. Zodanig is de ſtaat der zwakſten: zy zyn genoodzaakt de overheerſchende party te volgen, dikwils tegen hun eigen belang, of tegen hun zin. Dit deedt als toen de hertog van Ferrara, die geen vriendt van den paus was, en die zich echter genoodzaakt vondt te treden in de party van die genen, de welke annaderden tot zyne verdediging. Hy hadt geen reden om naderhandt daar berouw van te hebben. Zyn zoon trouwde in dat zelve jaar met *Renata* van Vrankryk, en eene zo heerlyke vermaagſchapping verbondt hem aan deze kroon, van welke hy zich naderhandt niet weder afzonderde.

1527.

Genua geeft zich over aan de Franſchen.

Pavië door de Franſchen ingenomen en geplundert.

De hertog van Ferrara treedt in een verbondt met Vrankryk.

De hertog van Ferrara vermaagſchapt zich met Vrankryk.

Indien de overwinningen van *Lautrek* ongeruſtheit gaven aan den keizer, de paus hadt 'er geen minder. Hy vondt zich in eene moeielyke geſteldheit, gereed om overgegeven te worden of door de bevelen van den keizer, die hem met ſchone woorden ophieldt, of door de wapenen der Franſchen, de welke tot zyne hulpe aankwamen. Hy vreeſde van de eene zyde, dat byaldien hy den tocht van *Lautrek* belette, hy de katsbal van *Karel* den V zou worden, en dat hy altydt gevangen zou blyven: aan de andere zyde vreeſde hy krygsbenden in den Kerkelyken Staat te trekken, en daar het toneel des oorlogs van te maken. Dus onzeker welke zyde te kiezen, verzocht hy den Franſchen veldheer dan eens te naderen, en dan badt hy hem weder af te trekken; tot het welke zyne aangeborene veranderlykheit ook veel toebragt. *Lautrek*, wegens deze onzekerheit verſtoort, beſloot zynen tocht te vervolgen, welk een bevel, daar tegen ſtrydig, hy ook mogt krygen. De keizer, daar van verwittigt zynde, zag wel, dat hy geen middel meer hadt om de loslating van den paus langer uit te ſtellen, alzo de Franſchen kwamen om den zelven door de wapenen in vryheit te ſtellen. Hy wilde dan liever de eer daar van hebben, of ten minſten daar voordeel van trekken. Hy zondt zyne bevelen aan *Monkada*, die hem de vryheit voorſtelde op deze voorwaarden: „ I. Dat hy „ zich niet zou aankanten tegen de eiſchen des „ keizers op het Milanees, noch op het ryk van „ Napels. II. Dat hy hem zou toeſtaan, de „ tienden op de kerkelyke goederen van zyne ko„ ninkryken, zo van Napels, als van Spanje, te hef„ ſen. III. Dat Oſtia en Civita Vecchia in handen „ des keizers zouden blyven, tot verzekering „ van het verdrag, en dat daarenboven de paus „ hem zou overgeven Caſtellane en het ka„ ſteel van Forli *, waar van hy verzekering „ zou geven voor zyn vertrek. IV. Dat hy zou „ betalen drie maal honderd duizend dukaten „ voor de betaling der benden, zo Hoogduitſche, als Spaanſche, een gedeelte aanſtonts, „ en het overige binnen drie maanden". Doch de paus, die eenig bedrog vreeſde, ontvluchtte des nachts voor den dag, op welken hy het verdrag moeſt tekenen; en als een koopman verkleed week hy naar Monteſiaſcone, eene ſtadt op een ongenaakbaren berg gelegen, van waar hy Orvieto won. De kardinalen, welke hy tot gyſelaars gegeven hadt, wierden gevangen gezet †. Hy moeſt, om hen te loſſen, betalen de drie maal honderd duizend dukaten, waar over men het volgens het verdrag was overeengekomen. Om daar aan te voldoen was hy gedwongen voor geldt nieuwe kardinalen te maken, het welk diende om het losgeldt der oude te betalen. Hy moeſt ook toeſtaan het heffen der tienden van de kerkelyke goederen in de ſtaten van den keizer, en in het by-

1527.

Wantrouwende en onſtandvaſtige aart van *Clemens* den VII.

Voorwaarden van den keizer geeiſcht tot vryloting van den paus.

* in het hertogdom van Urbino.

Hy vlucht naar Orvieto.

† *Caſt* en *Orſ* ni.

Hy is genoodzaakt aan den keiſer te betalen het losgeldt der gyſelaars.

1527. byzonder in die van het koninkryk van Napels, waar van de ontfangſt meer dan zes maal honderd duizend kronen beliep. Men zegt, dat de paus zyne ontkoming verſchuldigt was aan den kardinaal *Colonna*, die nochtans zyn vyandt was. Voor het overige bevondt hy zich in eene plaats, welke niet in ſtaat was eene belegering uit te houden, als zynde zonder volk, zonder geldt, en van alle dingen berooft: doch hy vondt de zekerheit en den overvloedt in zyne vryheit. Weinige maanden daar na wierdt hy door den keizer zelve weder herſtelt in al den luiſter zyner vorige waardigheit. Voor dat zulks geſchiedde ſchreef hy van Orviëto aan den kardinaal *Wolſey*, om hem kennis te geven van de wyze, op welke hy uit de gevangeniſſe geraakt was. Hy erkende hem voor een der voornaamſte werktuigen van zyne verloſſinge, en badt hem, om hem in het vervolg de genegenheit van den koning, zynen meeſter, te bezorgen, aan wiens beſcherming hy zyn noodlot aanbeval, als mede het noodlot der kerke. De koning betoonde zyne blydſchap daar over door het plegtig doen zingen van den gewonen lofzang * in de St. Paulus-kerke, en door het doen ontſteken van vreugdevuren, het welk met veel plegtigheit geſchiedde. Dit was de tydt, in welken de afgezanten van Engelandt, Vrankryk, Venetië, en van den hertog *Sforzia* gelegenheit vonden hun afſcheidt van den keizer te nemen. Dit was zo haaſt niet geſchied, of de herauten verklaarden hem den oorlog. De byzonderheden van deze aankondiging zyn al te ſeldzaam om de zelve achter te houden.

Guicciardin. M. Herbert.

Hy neemt zyne toevlucht tot den koning van Engelandt.

December. * *Het Te Deum.*

1528. Zy geſchiedde te Burgos op den 22 van Louwmaandt. De twee wapenkoningen, van Vrankryk * en van Engelandt †, wierden ter gehoor ingelaten, gekleed met hunne wapenrokken. Het was een mantel, met hermynsvellen gevoedert, welke alleen tot aan den middel kwam, met korte vleugels, als de vleugels der engelen. De keizer zat op een heerlyken troon, gekleed in zyn keizerlyk gewaadt, en hebbende beneden zich de groten § van Spanje, en zyne ſtaatsdienaars. De wapenkoningen naderden, en zich tot drie malen toe voor hem gebogen hebbende, nam die van Engelandt het woordt, en zeide: *Sire, naardien volgens de bevelen der Roomſche keizeren, uwe voorzaten, en van alle vorſten, de perſoon der herauten altoos onſchendbaar is geweeſt, zo ſtellen wy ons voor uwe geheiligde Majeſteit, om aan U te verklaren de mening der koningen, onze meeſters, de welke ons hebben afgezonden. Doch eer wy ons van onzen laſt kwyten, beroepen wy ons op het gezag en de kracht dezer bevelen, tot dezen dag toe heiliglyk onderhouden, en wy verwachten zulks van de rechtvaardigheit van uwe Majeſteit. Wy verzoeken dan vrygeleide gedurende ons verblyf in uwe ſtaten, en uwe beſcherming voor ons in het wederkeren met alle veiligheit in die van onze meeſters.* De keizer gaf ten antwoordt, dat hy hen het een en het ander toeſtondt. Toen opende de Franſche heraut de verklaring van oorlog des konings van Vrankryk, en las daar uit deze woorden op: *Karel, Roomſch keizer. Doordien gy niet hebt willen aannemen de redelyke aanbiedingen, welke de koning van Vrankryk aan U gedaan heeft, om vrede te hebben; om dat gy geweigert hebt aan den koning van Engelandt te betalen het geldt, dat gy hem ſchuldig zyt; den paus in vryheit te ſtellen, en Italie in ruſt te laten: zo heeft de koning, myn meeſter, my bevolen u te zeggen, dat, tot zyn groot misnoegen, zo wel als van den koning van Engelandt, zynen lieven broeder, zy U beide houden voor hunnen vyandt; dat gy van den eenen en den anderen in het toekomende niets te verwachten hebt dan vyandelykheden, gelyk men gewoon is in een openbaren oorlog te doen; tot dat gy aan den koning, mynen meeſter, zult hebben wedergegeven zyne kinderen; aan den koning van Engelandt het geldt, dat gy aan hem ſchuldig zyt; aan den paus zyne vryheit, en aan geheel Europa de ruſt, de welke gy beroert hebt. De twee koningen ſtaan ondertuſſchen aan uwe onderdanen, die zich in hunne koninkryken bevinden, den tydt van veertig dagen toe, om gedurende den zelven daar uit te vertrekken, en eiſchen van U de zelve vryheit voor de hunne, die zich in de landen, onder uwe gehoorzaambeit ſtaande, bevinden.* Deze verklaring was getekent den 11 November des voorleden jaars 1527, en ondertekent *GUIENNE, wapenkoning.*

1528. January. *M. Herbert.* * *Guienne.* † *Clarence.*

§ *Grandes.*

Verklaring van oorlog, gedaan aan den keizer door de herauten van Vrankryk en Engelandt.

De keizer antwoordde aan den heraut: „ Dat „ hy zich verwonderde, dat de koning, zyn „ meeſter, zo haaſt vergeten hadt de eeden, de „ welke hy aan hem gedaan hadde; dat hy de „ vryheit alleen genoot met zyn believen, en dat „ hy altydt zyn gevangen was. Dat hy zyne „ achting niet moeſt trachten weder te erlangen „ door eene meineedigheit, en dat hy maar twee „ wegen hadt in te ſlaan, byaldien hy zyne eer „ beminde. Dit was, te voldoen aan zyne beloften, of weder te keren in de gevangeniſſe. „ Dat deze ydele plegtigheit hem voor het overige zeer onnodig voorkwam; dat de koning „ zich daar van in de voorgaande oorlogen, welke hy hem hadt aangedaan, niet bedient hadt; „ en dat het hem eindelyk kwalyk voegde, „ hem uit te dagen, na dat hy zich doof hadt „ gehouden op de uitdaging, de welke men aan „ hem zelve eerſt gedaan hadt ". *Dat hy zich herinnere*, dus vervolgde de keizer, *dat ik al over twee jaren aan* Calvimont, *voorzitter te Grenoble (a), toen zynen afgezant by my, aangeboden hebbe, om onze verſchillen door een tweegevecht te beſlechten, om voor te komen het bloedſtorten van vele duizenden van menſchen, die miſſchien door dezen twiſt zouden omkomen. Daar is meer opgeblazenheit dan dapperheit in de uitdaging, welke hy my heden doedt. Ten aanzien van de gevangeniſſe van den paus; dit is een voorwendſel, het welk gy neemt*, vervolgde hy, zich naar den heraut kerende, *en niemandt heeft zulks meer dan ik ter herte genomen. Het is een ongeluk, dat ik niet heb kunnen voorzien, noch bygevolg beletten: doch gy bent niet onkundig, dat hy ſedert giſteren in vryheit is, volgens den uitdrukkelyken laſt, welken ik daar van gegeven hebbe. Ten aanzien der zonen van uwen meeſter, hoe kan hy zich beklagen, dat ik de zelve zonder recht houde, doordien hy zelf my die tot gyſelaars heeft toegezonden; en dat het van hem afhangt de zelve wederom te halen. Dat hy aan het verdrag van Madrid voldoe; of dat hy aanneme de gelyke waarde, de welke ik hem heb aangeboden, afſtaande van de ſtrengheit van myn recht: dan zal hy zyne gyſelaars wederom hebben. Belangende het artykel, rakende den koning van Engelandt, mynen geliefden oom * ; ik kan niet geloven, dat hy, byaldien hy zich in den grondt aan-*

Antwoordt van den keizer aan den heraut van *Francis* den I.

(a) *Wikkefort* zegt, dat het de voorzitter was van Bourdeaux, en laakt hem, aan den koning daar van niets gezegt te hebben.

* *Henrik* was getrouwt met de moeie van *Karel.*

Universitäts- und Landesbibliothek Düsseldorf

1528. *gaande deze zake hadt laten onderrechten, my eene zodanige verklaring zou gedaan hebben. Ik weet wel, dat ik zyn ſchuldenaar ben, en ik ben gereed hem te betalen. Deswegen hope ik, dat hy zyn vooroordeel zal laten varen, en dat hy, naardien ik hem van myne vriendſchap verzekere, my de zyne ook zal bewyzen. En ſchoon het anders was, ben ik ten minſte onſchuldig aan den oorlog, welken hy my wil aandoen; en de wapenen opvattende om my te beſchermen, bidde ik Godt, in het toekomende geen meer gelegenheit te mogen hebben van my over hem te wreken, dan hy tegenwoordig heeft om my aan te taſten.* De Engelſche heraut wierdt vervolgens gehoort van wegens den koning van Engelandt. Hy las de verklaring niet op; maar ſprak, zich tot den keizer kerende, aldus: *Sire, de koning, myn opperheer en meeſter, aanmerkende de noodzakelykheit, die 'er is, dat alle de Chriſten vorſten zich vereenigen, om zich te ſtellen tegen de invallen der Turken, de welke zich meeſter maken van Rhodes en van Belgrado, de twee bolwerken van de Chriſtenheit, heeft geoordeelt, dat eene zo heilige verbindtenis niet kon geſloten worden dan door eene algemene vrede. Hy heeft de zelve niet minder nodig geoordeelt om te verdrukken de ketters, de welke van alle kanten tegen de kerke opkomen. Ondertuſſchen verſtaat hy met leedwezen, dat uwe wapenen de ſtadt Rome hebben verwoeſt, en den heiligen Vader, nevens vele kardinalen, gevangen genomen; dat uwe Majeſteit van de zelve onbetamelyke losgelden vordert; de kerken berooft; de gewyde dingen ontheiligt, en de geeſtelyke huizen te vuur en te zwaardt verwoeſt. Eindelyk, dat hemel en aarde is vergiftigt door deze baldadigheden, de welke de geeſſelroede Gods gehaalt hebben over hen zelve, en de zelve ook op ons zullen halen, indien gy in alle deze wanorders niet voorziet. De fontein dezer rampen is de oorlog, welken men ſedert eenigen tydt ontſtoken ziet tuſſchen uwe Majeſteit en den Allerchriſtelykſten koning. Myn meeſter wenſcht den zelven te eindigen. Hy heeft U, Sire, billyke voorwaarden door zyne afgezanten laten voorſtellen: gy moet de zelve niet afſlaan, indien gy de vrede begeert. Gy zult de genegenheit der andere vorſten niet verkrygen, indien gy de fortuin misbruikt, aan welker verandering zy wel weten dat niemandt der vorſten niet onderworpen is, en gy zo wel als anderen. Het is daarom, dat zy alle deel nemen aan de rampen van den koning van Vrankryk, en dat zy uwe eiſchen onredelyk oordeelen. Daarenboven is de koning, myn meeſter, den H. ſtoel al te zeer toegedaan, om zich niet te laten gebruiken tot de verloſſinge van den paus, welken gy gevangen houdt. Hy heeft ook geldt van noden, en hy wenſcht, dat gy aan hem wedergeeft dat gene, het welk hy U in uwe verlegenheit heeft opgeſchoten. Alle deze aanmerkingen, Sire, verplichten hem een beſluit te nemen, het welk een einde maakt aan alle de uitſtellen, door welke men tot nog toe de voorſtellingen zyner afgezanten heeft te leur geſtelt. Het is om die reden dat hy my heeft afgezonden, om U te verklaren, dat byaldien de beweegredenen van gerechtigheit en het gemene beſt geen macht genoeg hebben, om U te verplichten te voldoen aan alle zyne eiſchen, zo zal hy zich verbinden met den Allerchriſtelykſten koning en de andere vorſten van Europa, om U door geweldt van wapenen daar toe te dwingen. Deze twee vorſten hebben zich ten dien einde zamen vereenigt, en verzoeken U eens voor al, de voorwaarden der vrede aan te nemen, welke zy U hebben aangeboden. Byaldien gy zulks weigert, verklaren zy U, hoewel met groot ongenoegen, dat zy U houden voor hunnen vyandt; dat zy U verklaren den oorlog te water en te lande, en dat zy U uitdagen met alle de machten van hunne koninkryken.* Hy boodt het zelve uitſtel van veertig dagen aan, het welk de eerſte wapenkoning hadt voorgeſlagen, om wederzyds de onderdanen van den keizer en die van den koning, zynen meeſter, te herroepen. Na dat hy zyne reden geëindigt hadt, boodt hy den keizer deze verklaring ſchriftelyk aan, met zyne handt ondertekent, te weten *CLARENCE, wapenkoning.* Het antwoordt, het welk de keizer daar op gaf, was ten naaſte by het zelve, het welk hy gegeven hadt aan den heraut des konings van Vrankryk. 1528.

Redenvoering van den wapenkoning van *Henrik* den VIII, die *Karel* den oorlog verklaart.

Na de gehoorgeving deedt hy den heraut des konings van Vrankryk by zich komen; en hem in het byzonder nemende, zeide hy tegen hem: „ Dat hy uit de verklaring, welke hy hem ge„ daan hadt, wel zag, dat de koning, zyn „ meeſter, niet geweten hadt eene zaak, de „ welke hy nochtans zynen afgezanten belaſt „ hadde aan hem van zynent wegen bekend te „ maken, zynde hy toen te Grenade; dat hy o„ vertuigt was door de goede gedachten, de „ welke hy van dezen vorſt hadt, dat byaldien „ men hem daar van hadt onderrecht gehad, hy „ daar op eene andere wyze op zou geant„ woord hebben". *Dat hy dan wete,* dus vervolgde hy, *en daar door lere, dat ik myn woordt beter heb gehouden, het welk ik hem te Madrid gegeven hebbe, dan hy my het zyne heeft gehouden. Dit is het gene, dat ik u bidde niet te willen nalaten hem van mynent wegen te zeggen.* De heraut beloofde hem zulks: doch men weet niet, wat de keizer gezegt hadt tegen de Franſche afgezanten te Grenade. Hy deedt vervolgens zyn antwoordt opſtellen op de verklaringen der twee koningen. De geheimſchryver van Staat ontboodt hen in zyn vertrek, alwaar hy hen het zelve voorlas. Het antwoordt, het welk aan den koning van Vrankryk gegeven wierdt, was byna zodanig, als de keizer aan den heraut mondeling gedaan hadt. Belangende den koning van Engelandt, de keizer antwoordde: *Dat hy de oorzaak niet was, noch van de voortgangen van den Turk, noch van de gevangeniſſe van den paus. Dat de koning van Engelandt zich zonder recht beklaagde over zyne geſtrengheit ten aanzien van den koning van Vrankryk, doordien hy, eer dan het iemandt verzocht hadde, afſtandt hadt gedaan van de aanbiedingen, welke de laatſte zelf gedaan hadde aan den onderkoning van Napels eenige dagen na den veldſlag van Pavië. Dat hy daar na alle de redelykſte middelen gezocht hadde om vrede met hem te hebben; maar dat hy de zelve alle hadt geweigert. Dat, belangende de verloſſing van den paus, zulks eene gedane zaak was; dat hy vry was, en ook geheel Italië. Dat hy aan den koning getoont hadde door de brieven, de welke hy aan hem hadt geſchreven, het ongenoegen, dat hy gehad hadde over het innemen van Rome, en dat hy hem hadt afgevraagt zynen raadt en zynen byſtandt omtrent het gene, het welk hy, in dien droevigen toeſtandt, ten beſte voor het Chriſtendom doen kon. Dat hy hem ondertuſſchen niet hadt geantwoord; een bewys, dat hy veel eer gelegenheit tot verſchil met hem zocht, dan de vrylating van den paus.*

Byzonder geſprek van *Karel* den V met den heraut van *François* den I.

De keizer doedt zyn antwoordt geven op de verklaringen der twee herauten.

1528. *paus. Dat hy beter, dan hy deedt, hadt beboren te bewaren den heerlyken eernaam van Beſchermer des Geloofs, en niet beſchermen een vorſt, die het zyne ſchondt, tot ſmaadt van den Godsdienſt, de welke wil, dat men zyn woordt onſchendbaar houde, zo wel aan zyne vyanden, als aan zyne boudgenoten. Dat hy, rakende het artykel van het geleende geldt, dat zou betaalt hebben, byal dien* Henriks *afgezanten met eene behoorlyke volmacht, om het te ontfangen, waren voorzien geweeſt. Dat, ten aanzien van de belofte, welke hy gedaan hadt, van hem ſchadeloos te houden wegens de jaargelden van Vrankryk, dit eene zaak was, welke de middelaars moeſten regelen, waar omtrent hy aanboodt eene overeenkomſt te maken, doordien ſedert deze belofte zaken waren voorgevallen, welke zyne ontlaſting moeſten uitwerken. Dat aangaande de boete, bedongen ingeval van het niet trouwen met de princeſſe van Engelandt, hy vele redenen hadt om zich desweegen te verontſchuldigen, namentlyk:* I. *Om dat de bedingen in zulke gevallen volgens geeſtelyke en wereldlyke wetten op zware ſtraffe verboden waren.* II. *Dat de koning zich niet kon beroepen op het artykel van het verdrag van Windſor, ten zy hy was nagekomen dat gene, het welk hy van zyne zyde verplicht was na te komen, dat hy echter niet gedaan hadt.* III. *Dat hy, voor dat hy tot een ander huwelyk getreden was, aan den koning hadt te kennen gegeven de aanbodingen, welke zyne onderdanen hy hem gedaan hadden op de vergadering der Staten te Toledo, en dat hy hem gebeden hadt, hem de princeſſe van Engelandt toe te zenden, ten einde hare tegenwoordigheit een einde maakte aan hunne klagten. Dat de koning liever hadt willen beſluiten tot dit huwelyk, dan de princeſſe, zyne dochter, aan hem zenden. Dat men daarenboven wel wiſt, dat hy daar van het verbondt bewerkt hadde met den koning van Schotlandt, eer dan de keizer met de princeſſe van Portugal getrouwt wat. Dat Vrankryk, wat meer was, tegen het verdrag van Windſor, zyne afgezanten hadt gehad aan het hof van Engelandt, en dat, in plaats van dit verdrag werkſtellig te maken, door het welke zy zich verbonden hadden geen vrede met deze kroon te maken, of zy zouden alle hunne rechten hebben wedergekregen,* Henrik *maatregels genomen hadde met hunnen gemeen vyandt, recht daar tegen ſtrydende. Dat eindelyk, om tot dingen te komen, geheel tegen hunne verbindtenis aanlopende, hy tegen het recht der volkeren geopent hadt de pakketten, welke de keizer zondt aan zyne afgezanten, en dat men zelfs nog bedreigingen hadt gedaan wanneer hy daar over voldoening hadt gevordert. Dat het dit was, het geen den koning van Vrankryk zo ſtout hadt gemaakt om te ſchenden de verbonden, welke hy gemaakt hadde, welker nakoming de ruſt van ganſch Europa zou bezorgt hebben. Dat hy zich deswegen niet genoeg kon verwonderen over de voorwendſelen, van welke zich de koning van Engelandt bediende om hem den oorlog aan te zeggen.* Hy voegde daar by, *dat hy niet minder verwondert was over de geruchten, die zich overal verſpreidden, dat* Henrik *zyn huwelyk wilde verbreken met de koninginne, zyne gemalinne, wegens ydele beſchroomdheden, waar omtrent de vrylating der pauzen niet kon gegeven worden. Dat hy hem dan met eene baſtaard dochter hadt willen doen trouwen, hem aanbiedende eene princeſſe, geſproten uit een huwelyk, dat hy zelf als bloedſchandig aanmerkte. Dat hy niet kon geloven een zodanig bericht van een vorſt, die eene verheve en edelmoedige ziel hadt; of byaldien hem zodanige gedachten in den zin waren gekomen, dat hy de zelve toeſchreef aan het onrechtmatig gevoelen van den kardinaal* Wolſey, *zynen dodelyken vyandt. Dat hy nog de brieven hadt, welke deze ſtaatzuchtige kerkvoogdt hem geſchreven hadt, om hem te verplichten een leger te zenden in Italië, om de kardinalen te dwingen, hem tot het pauſſchap te verheffen. Dat hy niet hadt willen voldoen aan een verzoek, zo nadeelig aan zyne glorie, en aan de eere van den H. ſtoel, en dat hy zich daar door den haat van dezen man, die onwaardiglyk zyn ampt en de gunſt zynes meeſters gebruikte, over den hals hadt gehaalt. Dat hy de ſtoutheit hadt van hem te dreigen, dat hy hem zo vele moeielykheden zou verwekken, dat hy zich in eene gehele eeuw daar uit niet zou weten te redden, en dat hy hem zou doen berouw hebben, van zyne verkiezing niet onderſchraagt te hebben, al zou het den koning, zynen meeſter, de kroon en het leven koſten. Dat hy derhalven aan de raadgevingen van een zo kwaadaardig man toeſchreef al het gene, het welk de koning van Engelandt hem door zynen heraut hadt laten aankondigen. Dat hy hem badt, zulks in aanmerkinge te nemen, en niet blindelings te volgen de gevoelens van een driftigen ſtaatsdienaar, de welke niets anders zocht dan om zynen hoogmoedt te voldoen, ten koſte van de eere en het geluk van zynen meeſter.*

1528. Hy ſchuift de vrede-breuk des konings van Engelandt op de hovaardy van den kardinaal *Wolſey.*

Na dat de geheimſchryver van ſtaat deze brieven hadt opgelezen, gaf hy de zelve aan de twee wapenkoningen over, nevens het vrygeleide, het welk zy verzocht hadden; en hebbende van den keizer afſcheidt genomen vertrokken zy van Burgos.

Dus bragt de heraut van Engelandt aan den koning, zynen meeſter, niet dan een papier, vervult met ydele redenen, of doorſtrykingen, in plaats van geldt, dat de keizer hem ſchuldig was, en van dankbaarheit, welke hy met reden verwachtte. Deze koning verachtte deze beledigingen, vergenoegt over het getuigeniſſe, het welk hem zyn gewiſſe gaf. Hy hadt altydt de hoedanigheit van ſcheidsman tuſſchen den keizer en den koning van Vrankryk ſtaande gehouden; en byaldien hy daar van hadt afgeſtaan, was zulks geſchied, om dat de ſtaatzucht des eerſten hem daar toe gedwongen hadt. Hy antwoordde dan op de klagten van den keizer, *Dat men hem te onpas als eene misdaadt toerekende beleefdheit gehad te hebben voor de afgezanten, de welke de regentinne van Vrankryk hem hadt toegezonden, en behoort te hebben de voorſlagen, de welke het hof van Schotlandt hem gedaan hadde aangaande het huwelyk van de princeſſe, zyne dochter, in een tydt, in welken de keizer de verachting getoont hadt, welke hy voor de zelve hadt. Dat hy gelooft hadde, dat hy, naar zyn voorbeeldt, de vryheit kon nemen om te denken op andere gelegenheden, en dat vervolgens dit alles dezen vorſt niet bevryde van den laſter, van zyne beloften geſchonden te hebben, noch van de ſtraffen, welke hy zich daar over op den hals hadt gehaalt. Dat, ten aanzien van het verwyt, het welk de keizer hem deedt van het openen zyner pakketten, hy bevel aan zynen zaakbezorger * in Spanje hadt gegeven, hem te verontſchuldigen over den misſlag, die geſchied was. Dat het waar was, dat een vremdeling de wacht te Louden op een onbehoorlyk uur hebbende willen dwingen, men hem vaſt hadt gehouden, en dat men hem zyne brieven ontnomen hadt, die men aan den kardinaal hadt gebragt. Dat zy waren geopent geworden, en dat men gevonden hadt eenen, welken de afgezant des keizers, onlangs ver-*

trok-

Byzonder geſprek van *Karel* den V met den heraut van *Franſis* den I.

De keizer doedt zyn antwoordt geven op de verklaringen der twee herauten.

1528. Bedreigingen, welke *Wolſey* gedaan hadde aan den kleinet.

Henrik de VIII verſacht de ongelyken des keizers, en ontſchuldigt zich wegens des zelfs verwyten.

* *Agent.*

1528. *trokken, zonder affcheidt te hebben genomen, ſchreef aan dien gene, die aan het hof van Engelandt gebleven was. Dat het de misſlag van dezen afgezant was, geen vrygeleide verzocht te hebben voor zynen bode, aan wien men het zelve niet zou hebben geweigert, om langs de ſtraten te gaan alle uuren als het hem luſtte, zonder onderzocht te worden; maar dat hy de zaken hadde willen doen op een aangematigt gezag, en zonder kenniſſe des konings; dat hy zich daarom niet moeſt beklagen over het voorval van zynen bode. Dat voor het overige de uitvluchten, van welke hy zich bediende om zyne ſchulden niet te betalen, andere vorſten leerde geen woordt te houden, en te ſpotten met de allerplegtigſte beloften.*

M. Herbert. Mezeray. Haat van *Wolſey* tegen den keizer.

De kardinaal toonde meerder verontwaardiging. Hy liet onder des konings gezag eene plegtige zamenkomſt beroepen van de heeren van het ryk, en van de voornaamſte overheden, welke in de Geſternde Kamer geſchiedde. Hy leide daar open de verbonden, tuſſchen deze twee vorſten gemaakt; het gedrag van den eenen, en dat van den anderen, en de noodzakelykheit, in welke zich de koning van Engelandt bevondt om hem den oorlog te verklaren. Dit diende niet zo zeer om het gedrag des konings te doen goedkeuren, als wel om het zyne te rechtvaardigen, en om zich ter zelver tydt te wreken over den keizer, welken hy affchilderde als een dwingelandt, vyandt van Godt en menſchen.

M. le Graal. De afgezanten van Vrankryk en die van den grave *Sepuſius*, verkoren koning van Hungarië, maakten ter zelver tydt een ontwerp om de verkiezing van den keizer te doen vernietigen. De kardinaal keurde het zelve aanſtonts goed: doch hy verwierp het in het vervolg, en men ſprak daar niet meer van.

Hy doedt des zelfs afgezant gevangen zetten, om zich te wreken over dat de keizer dien van Engelandt hadt doen vaſt zetten.

De Engelſche kooplieden waren misnoegt over een oorlog, de welke hunnen koophandel nadeelig was. Zy vonden niet, waar mede zy de ſchade konden vergoeden wegens den Spaanſchen en Nederlandſchen handel in alle de middelen, welke men hen voorſtelde, en zy zeiden, dat men zonder reden met den keizer brak, doordien hy den paus in vryheit hadt geſtelt. De kardinaal liet zich daar door niet gezeggen. Hy deedt niet alleen in beſlag nemen alle de goederen der onderdanen van den keizer; maar hy liet zelfs *Don Hugo van Mendoza*, des zelfs afgezant, in verzekering nemen. Het is waar, dat dit geſchiedde by wyze van wedervergeldinge, en op de tyding, dat de keizer even zo de afgezanten van Vrankryk en van Engelandt gehandelt hadde, als mede die van Venetië en van Florence, de welke hy, onder eene goede bewaringe, vyftien mylen van het hof hadt gebannen. De koning van Vrankryk hadt zich gewroken op *Granvelle Perenot*, afgezant van *Karel*, welken hy hadt doen gevangen zetten; en de kardinaal, om hem na te volgen, deedt den koning, zynen meeſter, goedvinden, zich van *Mendoza* te verzekeren. Dit gedrag des keizers ſcheen het recht der volkeren te beledigen, en hy erkende zulks zelve, wanneer hy weinige dagen daar na de afgezanten volkomen in vryheit ſtelde. De koninge van Vrankryk en van Engelandt ontſloegen ook de zyne. Voor dat de eerſte zyn affcheidt nam van *Granvelle*, liet hy hem voor zich komen, om het antwoordt te horen op het beſcheidt, het welk de keizer gedaan hadt op zyne verklaringe van oorlog. Om deze zaak meerder luiſter te geven deedt hy een troon opſlaan in de grote zaal van het paleis, op welken gezeten zynde, gekleed met zyne koninklyke kleederen, en omringt van zyne prinſſen, in tegenwoordigheit van alle de afgezanten aan zyn hof, ontboodt hy die van den keizer. Hy begon met zich te verontſchuldigen over dat hy gedwongen geweeſt was om hem vaſt te houden, tot verzekering van den afgezant, welken hy in Spanje hadt, en leide den keizer te laſt de verkrachting van het openbaar vertrouwen. Hy antwoordde vervolgens op al het gene, dat *Karel* de V aan zynen heraut gezegt hadde, en boven al ſchreeuwde hy zeer over het voorgewende uitdagen van dezen vorſt. Hy betuigde, dat de voorzitter van Grenoble, zyn afgezant aan het keizerlyke hof, hem nooit daar van hadt verwittigt; dat hy het met blydſchap zou hebben aangenomen, byaldien hy daar kennis van hadt gehad, gelyk hy het zelve tegenwoordig aannam by geſchrifte, met zyne handt ondertekent, het welk hy aan *Granvelle* wilde geven. Doch deze ſtaatsdienaar zich verontſchuldigt hebbende het aan te nemen, onder voorwendig, dat hy weder te huis geroepen, en dat zyne bediening geëindigt was, belaſtte de koning den geheimſchryver van ſtaat * het op te lezen, en belaſtte daar mede zynen wapenkoning †, welken hy weder naar Spanje zondt, in het geſelſchap van den afgezant.

1528. hem in vryheit ſtellende.

* *Robert.*
† *Guienne.*

Daar gebeurde *Mendoza* nog een ander voorval. Iemandt zeide tegen hem, wanneer hy in vryheit herſtelt was, dat de Engelſche heraut den keizer den oorlog niet hadt verklaart dan op aanzoek van Vrankryk; dat de koning, zyn meeſter, hem zulks hadt afgeraden, en dat op zyne te rug komſt te Calais het volk was opgeſtaan, en hem gedood hadde. Hy geloofde het, en ſchreef het aan den keizer. De poſtloper trok door Bajonne, alwaar de ſtadvoogdt zich meeſter maakte van de maal met brieven, en den brief ontcyfferde. Gedurende dezen tuſſchentydt kwam *Clarence* veilig en gezond aan, kerende weder naar Engelandt. De ſtadvoogdt toonde hem den brief, en gaf 'er hem een afſchrift van. Deze heraut was daar over verbaaſt. Hoe valſch ook de tyding van zyne doodt was, echter was de oorzaak, aan welke men de zelve toeſchreef, niet zonder grondt. Het was waar, dat hy niet gemachtigt was geweeſt tot dat gene, dat hy in Spanje gedaan hadde, dan door brieven van den kardinaal. Hy vreeſde dan, dat het gene, het welk men geſchreven hadt van de gramſchap des konings, en van de verontwaardiging des volks, waar bevonden mogt worden, en dat hy het zelve op zich zou doen vallen, gelyk in dezen brief gedreigt wierdt, indien hy over Calais trok. Om nu dit ongeluk voor te komen, ging hy naar Boulogne, alwaar hy een vaartuig nam, dat hem te Rye bragt, van waar hy den koning ging vinden, zynde te Hamptoncourt. Hy ſtelde zich voor den zelven, zonder den kardinaal te voren gezien te hebben; hy deedt hem een net verhaal van zynen laſt, en hy voegde by de byzonderheden, welke wy daar van gezegt hebben, eene omſtandigheit, welke nog niet verhaalt is. Dit was een goude keten, ter waarde van zeven honderd dukaten, de welke de keizer hem by zyn vertrek gegeven hadt. Hy deedt hem vervolgens zien drie brieven, welke de kardinaal aan hem geſchreven hadt, rakende de verklaringe van den oorlog, welke hy moeſt doen. Hy voegde daar by den brief, welken hy, te Bajonne komende, aldaar gevonden hadt, waar

De koning van Vrankryk handelt mede aldus.

Statelyke wyze, op welke *François* de I aan den afgezant van *Karel* den V gehoor geeft,

De keizer hadt in Engelandt den oorlog niet verklaart dan op het bevel van *Wolſey*.

1528. mende, waar over hy, gelyk hy zeide, ontruft geweeſt was, om dat hy vreeſde den koning mishaagt te hebben, door bevelen werkſtellig te maken, de welke niet onmiddelyk van hem gekomen waren; maar dat hy den kardinaal niet hadt durven ongehoorzaam zyn. Men zegt, dat de koning zeer verwondert was op het lezen van deze brieven over het gezag, het welk deze kerkvoogd zich aanmatigde, en dat hy hem by zich ontboden hebbende, hem zyne ſtaatzucht verweet, de welke zo groot was, dat hy, niet te vrede zynde met den paus na te bootzen, daarenboven nog voor koning wilde ſpelen. *Wolſey* verootmoedigde zich voor zynen verſtoorden meeſter, en verkreeg van hem vergiffenis. Men voegt daar echter by, dat de koning de zelve genegenheit niet meer voor hem hadt als te voren, en dat zyn gezag ſedert van dag tot dag verminderde. Doch men kan dit verhaal bezwaarlyk overeenbrengen met de zaken, welke na dit geval gebeurt zyn, en die wy nu zullen beſchouwen, alzo daar uit blykt, dat de kardinaal nog eenige jaren by zynen meeſter in zo eene blakende gunſt heeft geſtaan als ooit te voren.

M. Herbert. M. le Grand, in zyne verzameling der bewyzen aangaande de echtſcheidinge.

De Engelſche kooplieden morden, gelyk wy gezegt hebben, over een oorlog, de welke hunnen koophandel met de Nederlanden afbrak. De Vlamingen van hunne zyde waren niet minder misnoegt. De eerſten waren niet in hun ſchik met het gene men te Calais en te Abbeville wilde oprechten, en de tweden vreeſden, dat dit den koophandel van Antwerpen zou benadeelen. Men zocht dan een middelweg, de welke, ſchoon het oorlog wierdt, echter de belangen van beide de volkeren kon beveiligen. Dit was het gevoelen van den kardinaal niet, die de zaken tot het uiterſte bragt. Hy liet deze fierheit den Engelſchen kooplieden gevoelen, die eene verbindtenis gemaakt hadden om het verkopen van de wolle op de Londenſche markt te beletten. Het was om de boeren te noodzaken wederom naar huis te keren, zonder het hunne verkocht te hebben, en dat zy by hunne te huis komſt de rondom wonende landlieden tot morren en opſtandt zouden brengen, alzo de zelve niet zouden nalaten den ondergang van den koophandel aan de rampen van den oorlog toe te ſchryven. De kardinaal, kennis hebbende van deze ſtreek, deedt de voormaamſte kooplieden voor zich komen. Hy vergenoegde zich met hen aan te zien, en met weinige woorden tegen hen te zeggen, „ Dat het hem genoeg was hen te kennen, en „ dat hy wel wiſt waar de Tour was". Zy wierden daar over zo verſchrikt, dat zy hem vervolgens alle te zamen om vergiffenis gingen ſmeken; en op den naaſten marktdag wierdt al de wolle verkocht. Ondertuſſchen behandelde het hof de Vlamingen, die zich te Londen bevonden, zeer eerlyk, en beſchikte hen de zaken, welke zy benodigt waren, om gemakkelyk wederom tot hunnent te kunnen komen, wanneer zy wilden vertrekken. Men hadt de zelve achting voor de Spanjaarden niet, en men wilde hen niet toeſtaan te vertrekken, dan na dat men zou weten, op wat voor eene wyze de Engelſchen in Spanje gehandelt waren. De landvoogdeſſe der Nederlanden hadt voor de Engelſche kooplieden, die in Vlaanderen woonachtig waren, de zelve beleefdheit, de welke men te Londen gehad hadde voor de Vlamingen. Het is waar, dat zy hen niet toeſtondt hunne goederen te vervoeren, voor dat zy de bevelen van den keizer deswegen gekregen hadt: doch zy verzekerde hen, dat zy niets zouden verliezen, en zy hieldt haar woordt. Zy deedt meer; vrezende voor een opſtandt des volks, dat niet beſtaan kon, indien men het zelve van den Engelſchen koophandel beroofde, zondt zy een renbode aan den keizer, om des zelfs toeſtemming te verkrygen tot het bewerken van een verdrag met de Engelſchen, het welk de zeevaart tuſſchen de kooplieden onbelemmert zou laten. Volmacht daar toe gekregen hebbende, zondt zy den provooſt van Caſſel naar Londen. Hy wierdt ter gehoor ingelaten, en *Don Hugo van Mendoza* verſelde hem derwaarts. Deze laatſte was het ook, die terſtondt het woordt voerde.

1528. Zy zendt een gezant aan *Henrik* den VIII, om den vryen koophandel te bewerken. *M. Herbert.*

Sire, zeide hy, *de keizer, myn meeſter, heeft van zyne tedere jeugt af zo vele blyken gekregen van de genegenheit van uwe Majeſteit tegen hem, dat hy niet heeft kunnen geloven, dat uwe Majeſteit zynen heraut zou belaſt hebben, hem in uwen name den oorlog te verklaren, ten minſte byaldien hy de verzekering daar van uit uwen eigen mondt niet hadt ontfangen. Het is daarom, Sire, dat wy laſt hebben uwe Majeſteit te verzoeken, ons des zelfs rechte meninge te doen weten. Wy hopen, dat de zelve overeenkomende zal zyn met de zuivere begeerte, welke de keizer heeft om met uwe Majeſteit een eeuwigdurend verbondt te onderhouden.* De koning zweeg eenigen tydt ſtil. Hy was verlegen aan den eenen kant door de vriendſchap, welke hy voor den keizer hadt, en die door deze aanſpraak wederom wierdt vernieuwt, en aan den anderen kant door eene verbindteniſſe, daar geheel tegen overgeſtelt, welke hy met den koning van Vrankryk kwam aan te gaan. Na een kort beraadt antwoordde hy: *Ik verheuge my niet over den oorlog, en ik vrees den zelven niet meer. Ik heb, Godt dank! een koninkryk, het welk my geldt en manſchap verſchaft, om den zelven met eere te voeren. Dus heb ik geen vrees van dien kant; maar ik bekenne u, dat uwe aanſpraak my ontzet. Ik heb voor den keizer, uwen meeſter, al de achting, welke een zo groot vorſt verdient, en ik doe my zelven geweldt aan, met hem in onmin rakende. Ondertuſſchen, terwyl ik u myn hert moet openbaren, kan ik niet verdragen, dat hy een koninkryk uitput, op het welke ik recht hebbe. De prins, die 'er thans de kroon van draagt, is myn bondgenoot, en daarenboven betaalt hy my eene ſchatting, de welke ik wil bewaren. Het raakt dan myn belang en myne eere te beletten, dat de keizerlyke wapenen een zo ſchoon ryk niet verwoeſten, welkers inkomſten een gedeelte van de myne uitmaken.* De provooſt van Caſſel, als toen het woordt opvattende, zeide: *Sire, ik hope, dat uwe Majeſteit ten minſte in dezen oorlog niet betrekken zal de Nederlandſche provinciën, en dat zich uwe Majeſteit zal gelieven te herinneren de ſtandvaſte vriendſchap, die 'er altydt geweeſt is tuſſchen de koningen, uwe voorzaten, en de hertogen van Burgundie, onze eerſte meeſters. Dit verbondt is al te oud, en beeft in het hert der twee volkeren al te diepe wortelen geſchoten, om zo ſchielyk verbroken te worden. Wy weten wel, Sire, dat een vorſt, zo machtig en zo grootmoedig als Gy zyt, minder den oorlog vreeſt, dan hy den zelven wenſcht, maar wy weten ook, dat wy alles moeten hopen van de vriendſchap, welke gy ons altydt betoont hebt. De keizer, onze meeſter, de welke aan U de keur geeft van de vrede of van den oorlog, beeft aan ons de vryheit gegeven, zelfs na dat Gy U daar omtrent zult verklaart hebben, om voor ons in het byzonder te handelen. Hy wil wel, dat wy, bewarende de getrouwheit, welke wy aan hem verſchuldigt zyn, zorge dragen om ook te bewaren de oude vriendſchap,*

1528. Antwoordt van *Henrik* den VIII.

1528. Waarom hy den Franſchen koning onderſteunt.

1528. Redenvoering van den afgezant der landvoogdeſſe.

1528. *schap, de welke sedert een zo langen tydt uw koninkryk vereenigt met onze landschappen: zo dat, Sire, byaldien gy den oorlog kiest, ik gelast ben U te bidden om ons de vrede toe te staan, en ons te onderscheiden van de andere staten van zyne keizerlyke Majesteit; en byaldien gy de vrede verkiest, heb ik bevel U daar voor zeer eerbiediglyk te bedanken uit den name van onze landzaten; U hunnen dienst aan te bieden, en U van hunne erkentenisse te verzekeren.* Mendoza voegde daar nog by: *De keizer, myn meester, hadt zich gevleit, Sire, dat uwe Majesteit aan hem den voorrang in des zelfs vriendschap zou geven boven den koning van Vrankryk. Uwlieder koninklyke huizen zyn van alle tyden her zamen vereenigt geweest, in plaats dat de kroon van Vrankryk altydt geweest is vyandin van die van Engelandt. Het is alleen uit noodt dat Fran*çois *de I uwe vriendschap zoekt. De keizer en des zelfs voorzaten hebben de zelve onschendbaar onderhouden gedurende den allergrootsten voorspoedt hunner koninkryken.* Henrik wierdt geraakt door het gene hem deze afgezanten zeiden. Hy gaf aan *Mendoza* te kennen, dat hy geen afkeer van de vrede hadt, noch haat tegen den keizer, en hy stondt den Nederlandschen afgezant een bestandt toe voor acht maanden, het welk op den 8 Juny gesloten wierdt. Dit was tegen het gevoelen van den kardinaal en tegen de geheime onderhandelingen van den Franschen afgezant *du Bellay*, bisschop van Bajonne. Het grootste gedeelte van den Raadt, wiens gevoelen de koning innam, stemde ten voordeele van het bestandt, overeenkomende met de begeerte des volks; en de koning was ook van dat gevoelen. Het zelve wierdt dan gesloten, als gezegt is, en Vrankryk, dat het niet hadt kunnen beletten, wilde ook daar in begrepen zyn.

Vleiende woorden van den afgezant.

Acta Publ. Tom. XIV, fol. 288.

M. Herbert. Mr. le Grand. Mezeray.

Henrik de VIII staat aan den afgezant van de landvoogdesse een stilstandt van wapenen toe.

Gedurende deze onderhandeling vertrok de Fransche heraut * ter oorzake van de belasting, van welke wy boven gesproken hebben. Op de Spaansche grenzen gekomen zynde, verzocht hy een vrygeleide, het welk de keizer hem toestondt, en hem tot meerder zekerheit deedt verzellen door een edelman, *Montalvo* genoemt, de welke hem geleidde naar Monson, in het koninkryk van Arragon, alwaar het hof was. Hy wierdt 'er met de gewonelyke plegtigheit ter gehoor toegelaten. De keizer zat op zynen troon, omringt van de kerkvoogden en groten * van het koninkryk, de welke de kamer vervulden. De heraut, omhangen met zynen wapenrok, naderde den troon, boog zich vyf malen zeer diep, en na de laatste buiging op zyne knieën vallende sprak hy in dezer voegen:

M. Herbert.

* *Guïenne.*

M. Herbert.

* *Grandes.*

De Fransche heraut ter gehoor toegelaten by den keizer.

Sire, ik bidt uwe Majesteit, dat het U volgens uw onschendbaar woordt, waar van ik reets ondervinding heb gehad, behage my toe te staan de vryheit om myn ampt te verrechten, en daar na een vrygeleide, om veilig naar Vrankryk weder te keren. De keizer antwoordde: *Wapenkoning, verrecht uwen plicht; ik sta u myne bescherming toe.* De heraut, zich toen opbeurende, volbragt zynen last in deze woorden:

Sire, de koning, myn meester, geweten hebbende het gene, het welk gy my belast hadt hem te zeggen, en dat gene, het welk gy voor en na zyne uitdaginge tot zyne oneere hebt uitgestrooit, wil zich daar omtrent rechtvaardigen voor de gehele wereldt. Dit is het gene, dat gy zien zult in dit geschrift, het welk hy my gelast heeft aan U over te leveren. De keizer antwoordde: „ Dat de koning van Vrankryk, „ zynde altydt als zyn gevangen gerekent, niet „ aannemelyk was in hem een uitdaagbrief * te „ zenden: doch dat hy, om een einde van de „ verwoestingen des oorlogs te maken, hem „ herstelde in de vryheit, welke hy verloren „ hadt, ten einde de twist onder hen mogt „ eindigen". Hy belastte vervolgens zynen geheimschryver het geschrift aan te nemen, en het zelve op te lezen. Het zelve behelsde deze woorden: 1528.

Uitdaging door hem gedaan.

* *Cartel.*

Wy François, *door Gods genade koning van Vrankryk, heer van Genua, enz. enz. aan U,* Karel, *door de zelve genade verkoren Roomsch keizer, koning van Spanje, enz. enz. Wy hebben verstaan uit de antwoorden, de welke gy voorheen gedaan hebt aan onzen heraut, en door de woorden, de welke gy tegen onze afgezanten gesproken hebt, dat gy ons hebt beschuldigt, omtrent U aan ons woordt in gebreke te zyn gebleven. Gelyk wy nu niets meer ter herten nemen dan om onze eer te verdedigen tegen eene zo beledigende verwyting, hebben wy U dezen uitdaagbrief toegezonden, om U te zeggen, dat de beloften, de welke men in de gevangenisse doedt, niet verplichtende zyn; dat gy het ons deswegen met reden tot geen misdaadt kunt toerekenen, de gene niet nagekomen te zyn, welke gy ons hebt afgedwongen, misbruikende de macht, de welke het geluk aan U gegeven hadde. Wy ontkennen ten eenemale waar te zyn, dat wy door het wederkrygen van onze vryheit, gedurende onze gevangenisse, of daar na, eenige daadt gedaan hebben, de welke een edelman van eere niet behoort te doen. Verzeker ons de strydplaats, en wy zullen 'er de wapenen komen brengen. Dit is het eenige antwoordt, dat wy van uwe zyde ontfangen willen, betuigende * tegen alle andere, de welke gy zoudt kunnen doen, de welke wy niet zullen aanhoren. Byaldien gy onze uitdaging niet aanneemt, is onze eer gewroken, en de gy zult de schande dragen, de welke gy ons zocht aan te doen.*

* *Protesteerende.*

De heraut keerde te rug met het vrygeleide van den keizer, en wierdt gevolgt door des zelfs wapenkoning *, by zich hebbende het antwoordt, het welk hy gaf op de uitdaging van den koning van Vrankryk. Deze laatste ging niet verder dan tot Fontarabië, van waar hy een trompetter zondt aan den stadvoogdt van Bajonne om een vrygeleide te hebben. Het duurde langer dan zes weken eer hy het kon erlangen, en hy moest den eenen renbode na de anderen zenden naar Spanje en naar Vrankryk, wegens de zwarigheden, de welke dit laatste hof maakte, willende, dat zich de heraut zou verklaren aangaande zyne boodschap, en dat hy de zelve zou bepalen om de vechtplaats te verzekeren, gelyk de koning in zyne uitdaging geëischt hadt. Eindelyk kreeg de stadvoogdt bevel den wapenkoning te geven alle verzekering, welke hy zou van noden hebben. De zelve vertrok dan van Fontarabië op de brieven van den stadvoogdt, en begaf zich naar Bajonne, van waar hy te Estampes kwam. Hy was verplicht aldaar nieuwe bevelen van het hof af te wachten, tot de wederkomste van den koning, die het vermaak van de jagt was gaan nemen in de nabuurschap van Parys. Hy kwam van de zelve wederom na verloop van acht dagen, en de wapenkoning kreeg de vryheit om 'er zyne intrede te doen. Hy wilde de zelve doen met zynen maliekolder, wat men hem ook zeide, dat men hem

Jung. De keizer vaardigt zynen wapenkoning met zyn antwoordt af.

* *Bergone.*

Den [illegible] Augusty.

Zonderlinge intrede van dezen heraut te Parys.

1528. hem voor een sinte Klaas zou aanzien, en dat men werk zou hebben hem te bevryden voor de bespottinge van het gemene volk. Dit alles was niet bekwaam hem zulks te beletten. Men moest hem eene wacht toevoegen om het graauw te verjagen hy reedt dwars door de stadt, en in zyn plegtgewaadt. Des anderen daags wierdt hy ter gehoor ingelaten. De koning zat op zynen troon; de prinsen van den bloede bevonden zich aan den voet van den zelven, ter regter en ter slinker zyde, en de groten van zyn hof, met een groot getal kerkvoogden, waren by deze plegtigheit tegenwoordig, tot welke hen de koning verzocht hadde. De afgezanten van Engelandt bevonden zich ook aldaar, en de koning, die de blaauwe koussebandt aan den linker arm hadt, zeide met eene harde stem, zich naar hen kerende, dat hy zich niet beter van pas kon opschikken met het teken van eene zo doorluchtige ridderorde, dan by eene plegtigheit, alwaar men handelde om te verdedigen de eer der Fransche ridderschap. De heraut, zyne eerbewyzingen afgelegt hebbende, begon zyne redenvoering, wanneer de koning, hem in zyne reden vallende, zeide: *Wapenkoning, weet gy den inhoudt van de uitdaging uwes meesters? brengt gy my de zekerheit van de vechtplaats, volgens het verzoek, dat ik daar van gedaan hebbe aan den keizer, uwen meester?* De heraut antwoordde, *Sire, gy zult voldaan zyn: byaldien het U zal gelieven te dulden, dat ik my van mynen last kwyte, aan U bekend makende het geen de keizer my bevolen heeft U te doen verstaan.* De koning, die wist, dat hy gelast was eene beledigende aanspraak te doen, antwoordde hem, „ Dat hy hem geen gehoor zou „ geven dan alleen op het noemen van het kamp„ veldt in den name van den keizer, om daar zamen een tweegevecht aan te gaan „. De heraut hernam: *Sire, des keizers geheiligde Majesteit*; maar de koning viel hem voor de twede maal in de reden, en zeide: *Zwyg, heraut, ik heb niets met u te doen, maar wel met den keizer, uwen meester. Laat my zien, wat hy zegt van de strydplaats, en dan zal ik u toestaan te zeggen alles, wat gy begeert. Ik hoor u anders niet.* De heraut hieldt aan op de bevelen, de welke hy van zynen meester hadt, en wilde zyne uitdaging oplezen; doch de koning, zich schielyk op zynen troon opheffende, antwoordde: *Hoe, laat uw meester zich voorstaan om wetten in myn koninkryk te maken?* De heraut antwoordde, „ Dat de keizer niet „ eischte dan het geen billyk was „; en de maarschalk van Montmoreni, den koning hier opgenadert zynde, luisterde hem iets in het oor. Men weet niet wat het was; maar men hoorde den koning overluid uitroepen: *Neen, neen, ik zal niet toelaten, dat hy spreekt, voor dat hy my het kampveldt genoemt heeft.* Dus mislukte het den keizer, het genoegen te hebben van den koning *François* een tegenverwyt te doen, en zyn heraut was genoodzaakt van des zelfs hof te vertrekken, zonder te hebben kunnen daar doen afkondigen de beledigende uitdaging, met welke hy belast was. Hy deedt eene betuiging * tegen het geweldt, het welk men hem aandeedt, en zeide, henen gaande, dat men den keizer zynen meester niet kon beletten om de afschriften van den uitdaagbrief te doen verspreiden door alle de steden van Europa.

Het gehoor, het welk de koning hem geeft.

Hy wil de aanspraak van den heraut niet aanhoren.

De wapenkoning doedt eene betuiging tegen het geweldt, het welk men hem aandoedt.

* *Protest.*

Inhoudt van den uitdaagbrief.

In den zelven vroeg de keizer aan den koning van Vrankryk, „ op wat wyze hy zich kon ver„ ontschuldigen wegens het niet nakomen van

1528. „ het woordt, dat hy hem gegeven hadt, van „ zich weder gevangen te zullen komen stellen, „ ingevalle hy niet nakwam de voorwaarden van „ het verdrag van Madrid. „ Hy zeide, " Dat de „ koning zich te vergeetlich verontschuldigde „ wegens zyne gevangenisse, doordien hy na de „ ondertekening van het verdrag uit eige bewe„ ging verklaart hadt, dat hy voor *lasbertig* en „ voor *godloos* mogt gehouden worden, indien „ hy het niet nakwam". *Indien gy het my durft weigeren*, voegde de keizer daar by, *ben ik gereed om het U staande te houden in een byzonder gevecht; maar als gy het toestemt, waar over beklaagt gy U dan, doordien ik niets gedaan heb, dan uwe eigene woorden te herhalen? Voor het overige wil ik U de strydplaats wel noemen: de zelve zal zyn op de rivier, de welke loopt tusschen Fontarabie en Andaie. Deze plaats moet U niet verdacht zyn. Het is de zelve, daar gy in vryheit gestelt hent, en daar de uitwisseling met uwe kinderen is geschied. Wy zullen daar beide even veel, hoewel zeer verschillende, redenen vinden, om ons tot het gevecht aan te moedigen. U zal daar te binnen komen uwe gevangenis, en ik zal my myne overwinning erinneren. Wy zullen de plaats van weêrzyden laten beziehtigen, door een gelyk getal edellieden, de welke omtrent de allerbekwaamste plaats zullen overeenkomen, als mede over de wapenen, en zelfs over den dag, op dat ons niets belette. Wy zullen ons daar bevinden op den bestemden tydt, en wy zullen onze verschillen aldaar beslechten. Ik geve aan U veertig dagen tydt tot antwoordt, en byaldien ik in dien tydt het zelve niet ontfange, betuige ik tegen U, dat gy de schande zult dragen van uw woordt niet gehouden te hebben, en de oorzaak van een rampzaligen oorlog zyn.*

1528.

Zodanig waren de uitdagingen van deze twee grote vorsten, meer twee dolende ridders betamende, dan twee oppervorsten van de schoonste koninkryken der wereldt. Men moet zeggen, om hen te ontschuldigen, dat het een overblyfsel van de gewoontens der oude ridders was, waar mede oudtyds zo wel de koningen, als anderen, ingenomen waren, en die op geen heerlyker wyze konden eindigen, dan door een zo beroemd geval. Voor het overige moet hun voorbeeldt in geen gevolg worden getrokken, om de tweegevechten van byzondere personen te rechtvaardigen. De opperheeren hebben rechten, welke hunne onderdanen niet hebben; en ten anderen begaan zy misslagen, welke men niet moet opvolgen. Men kan niet ontkennen, dat deze daadt niet berispelyk was: de koningen moeten niet dan aan het hoofdt hunner legers, en niet in een besloten veldt, stryden, doordien zy niet hunne eigene ongelyken, maar die van den Staat, moeten wreken; en de onderdanen moeten hun bloedt storten in deze veldslagen, en niet in eene beemde, doordien zy daar van rekenschap moeten doen aan den vorst en aan het vaderlandt.

Aanmerking over deze verschillende uitdagingen.

Alles wel ingezien zynde billykte men de verontschuldiging niet, welke de koning van Vrankryk inbragt wegens zyne gevangenisse, om zich te ontslaan van het nakomen van zyn woordt. Men zeide, dat byaldien eene diergelyke reden plaats hadt, men dan géne krygsgevangenen meer behoefde te maken, en dat de overwinnaar, willende niet verstoken zyn van de vrucht zyner overwinninge, zyne gevangenen, in plaats van het losgeldt, het leven zou benemen; dat de oorlog dus doende alleen een slagtbank zou zyn, en dat de

M. Herbert, de verontschuldigingen van *François* den I, om het verdrag van Madrid niet na te komen, worden niet goedgekeurt.

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

1528. de overwinnaars, hunne overwinningen niet kunnende door de verbonden zeker maken, alles te vuur en te zwaardt zouden verdelgen; dat de oorlog zyne wetten hadt, gelyk de vrede de hare; dat de overwinnaar op zynen gevangen een wettig recht verkreeg; dat deze ſtokregel in alle tyden en van alle volkeren der wereldt geweeſt was, en dat men den zelven niet kon overtreden, zonder het recht der volkeren te ſchenden. Aan de andere zyde geloofde deze vorſt gerechtvaardigt te zyn door de onmogelykheit, welke hy gevonden hadt in de uitvoeringe van het verdrag van Madrid, en door de zwarigheden, welke de Staten van zyn koninkryk daar tegen gemaakt hadden, zo wel als tegen zyne wederkeringe naar Spanje. Hy zeide, dat hy niet minder aan zyn volk verſchuldigt was dan aan den keizer; en dat, zo de overwinnaar de vrucht zyner overwinninge wilde genieten, hy den overwonnen moeſt opleggen voorwaarden, welke deze laatſte ter uitvoeringe zou kunnen brengen.

Hy tracht de zelve te doen gelden.

Wat 'er van zy, de keizer, na de te rug komſt van zynen heraut vernomen hebbende, dat men zyne uitdaging geweigert hadt aan te nemen, vergaderde zynen Raadt van State, en zynen Raadt van oorlog, om hun gevoelen te weten aangaande eene zake, waar in zyne eer in de waagſchaal ſtondt. Zy waren alle van een gevoelen. Zy zeiden, dat het door de weigering, welke de koning van Vrankryk gedaan hadt om de uitdaging aan te nemen, eene gedane zaak was, en dat de keizer voldaan hadt aan het gene, het welk hy aan zyne eere verſchuldigt was, zo wel als aan zyne rechtvaardiging voor alle de vorſten der wereldt. Dit was de uitkomſt van het beruchte tweegevecht dezer twee koningen, zonder dat men ter zake kwam; niet by gebrek van moedt, van welke zy beide doorluchtige proeven gegeven hadden; maar door de zwarigheden over de wyze om het uit te voeren, waar omtrent zy niet konden overeenkomen.

Oordeel van den Raadt des keizers over de laatſte daadt van des zelfs heraut.

Ondertuſſchen ging de oorlog in Italië gedurig zynen gang. De paus, volgens zyne gewone onſtandvaſtigheit, wiſt niet welk een beſluit hy zou nemen. Dan wilde hy eens met *Lautrek* zich weder verbinden; en dan wederom voor Toskane, zyn vaderlandt, vrezende, en voor het koninkryk van Napels, op het welke hy zyne eiſchen hadt, was hy alleen bedacht om de Franſchen en de keizerſchen uit Italië te trekken door middel van eene algemene vrede. *Lautrek*, die den aardt van dezen paus kende, lette zeer weinig op alle de zaken, die hy hem van Orvïeto liet weten. Hy was, gelyk wy boven gezegt hebben, naar Rome opgetrokken, om hem te halen uit de gevangeniſſe der keizerſchen: doch op de tyding, welke hy van zyne ontkominge gekregen hadt, hadt hy zyn leger naar den kant van Napels doen trekken, met voornemen om dit koninkryk te overwinnen. Mogelyk hadt hy dit ter uitvoeringe gebragt, indien hy de hoofdſtadt was gaan belegeren gedurende den ellendigen ſtaat, waar in zich het keizerlyke leger bevondt, van het welke twee derde-delen geſtorven waren van de peſt na de verovering van Rome; eene waardige ſtraf wegens hunne wreedheden en hunne ongeregeldheden. Hy vervolgde het overſchot met lange dagreizen naar Napels, om hen voor te komen, en boodt hen den ſlag aan, welken zy niet wilden aannemen: doch hy was niet zorgvuldig genoeg om hen te beletten zich in de ſtadt te werpen. Hy beging nog een tweden misſlag: in plaats van zich voor de poorten te ſtellen, de welke de inwoonders hem zouden geopent hebben, zonder dat het keizerlyke leger iets daar tegen zou ondernomen hebben in den ſchrik, in welken het was, hieldt hy zich op met het innemen van plaatſen van weinig belang. De Napolitanen begeerden niets anders dan het Franſche leger maar te zien, om de ſtadt aan het zelve over te geven, misnoegt zynde over de Spaanſche regering, en tot opſtandt door een geeſt tot nieuwigheit genegen. Ten anderen was 'er een misverſtandt tuſſchen de bevelhebbers. *Monkada* en alle Spanjaarden waren zo grote vyanden van den prinſſe van Oranje, die het bevel hadt over de benden, de welke van Rome kwamen, dat zy, wanneer hy voor de poorten van Napels verſcheen, eenigen tydt in beraadt ſtonden, of zy hem wilden ontfangen, of niet. De kwade fortuin van *Lautrek* dwarsboomde deze overwinning, en deedt hem kort daar na zelf vergaan.

1528.

M. Herbert. Mezeray. Misſlagen van *Lautrek*, Franſch veldheer in Italië.

Hy ſloeg zich neder voor Melfi *, eene ſchone en grote ſtadt, gelegen aan de Molpa in Baſilikata. De manſchap, welke men daar in hadt gelegt, was niet bekwaam om het te verdedigen, en het wantrouwen, het welk de inwoonders op de Spaanſche bezetting hadden, leide de laatſte handt aan hun verderf. Dus wierdt de ſtadt ſtormenderhandt ingenomen en geplundert. De prins van Melfi, zyne gemalin en kinderen wierden gevangen. Andere kleine plaatſen gaven zich vervolgens over, en bragten de ſleutels den overwinnaar te gemoet voor dat hy de zelve belegerde. Eindelyk beſloot *Lautrek* Napels te belegeren, de hoofdſtadt niet alleen van de provincie, welke men noemt het landt van Lavour *, zynde het oude Kampanië, maar ook van het gehele koninkryk, aan het welke zy haren naam heeft gegeven. Zy verkreeg den zelven van *Auguſtus*, die het *Neapolis* noemde, dat is te zeggen de nieuwe ſtadt, zynde van ouds *Parthenope* geheten. Zy is gelegen aan de Toskaanſche zee. *Lautrek* wiſt, dat 'er eene ſterke bezetting in de ſtadt lag, en de beſte bevelhebbers, welke de keizer hadt. Hy wilde derhalven het beleg te lande niet ondernemen, ten ware hy met eene vloot voorzien was om de haven te ſluiten, en om te beletten, dat 'er eenige leeftocht binnen kwam. Hy ſchreef ten dien einde aan *Andreas Doria*, die zyn vriendt was. Deze bevelhebber over de Franſche galeien zondt 'er hem zeſtien, waar van 'er acht den koning toebehoorden, en de andere aan *Doria* zelve. Zyn broeder *Philippyn* geboodt de zelve alle te zamen. Deze vloot kwam ten anker in het gezicht van Napels, en nam, aldaar aankomende, drie ſchepen met koren geladen, de welke zochten in de haven te komen. Ter zelver tydt belegerde *Lautrek*, hebbende tot nog toe niets gedaan dan de ſtadt rondom in te ſluiten, de zelve naar behoren. Deze belegering en deze gehele oorlog behoort niet minder tot de geſchiedeniſſe van Engelandt dan tot die van Vrankryk, doordien de zelve gevoert wierdt uit krachte van de verbindtenis der twee koningen, en dat 'er ook in het leger benden waren van deze twee volkeren. De ridders *Jerningham* en *Carrew*, de welke over een gedeelte der ruitery geboden, worden onder andere Engelſche bevelhebbers genoemt als door hunne dapperheit uitmuntende. Wy hebben deze zaken dan niet durven verzwygen, om dat zo wel de Engelſche, als de Franſche geſchiedeniſſchryvers de zelve verhalen.*

Hy neemt Melfi in.

* of Melphen.

* *Terra di Lavora.*

Beſchryving van de ſtadt Napels.

Doria belegert de zelve te waſſer.

Mon-

1528. *Monkada*, onderkoning van Sicilië, was met zyne galeien de belegerden te hulp gekomen. Hy besloot de Franschen aan te tasten eer dat zy versterkt zouden zyn door het smaldeel * der Venetianen, het welk men alle uuren verwachtte. Hy zette op de vloot duizend uitgelezene bus-schieters, behalven de gewone benden; en hebbende de vlag doen waaien, ging hy op het admiraals-schip aan boordt, het welk van de andere gevolgt wierdt, en zeilde met kracht van roeien tegen de vyanden. Zy ligtten aanstonds het anker, en kwamen hem te gemoet met de zelve dapperheit. De strydt was bloedig, en *Monkada* verloor daar het leven, met meer dan twaalf honderd van zyne beste soldaten. De marquis van Gast, *Ascanius Colonna*, en andere krygsoversten van aanzien, wierden daar gevangen. Dus behaalde *Philippyn Doria* eene volkome overwinning. Zy was echter den overwinnaars dodelyker dan den overwonnenen. De doodt van *Monkada* deedt ophouden den nayver, de welke onder de keizerlyke benden was, door den haat, welken deze veldheer den prinse van Oranje toedroeg, en het goed gevolg dezer onderneminge van *Philippyn* bragt in het tegendeel een misverstandt tusschen *Lautrek* en hem. Het gaf zelfs aanleiding tot de verandering van *Andreas Doria*, zynen broeder, die kort daar na aan de zyde van den keizer overging. *Philippyn* begat zich na den slag naar Surrento, om aldaar zyne galeien te laten kalfateren. *Lautrek* zondt om hem af te eischen de gevangenen, als een buit, toebehorende aan den koning van Vrankryk, onder wiens vlaggen, en met wiens schepen de zeeslag gewonnen was. *Philippyn* was daar over onvoldaan, en om dit verzoek van de handt te wyzen antwoordde hy, dat hy niet anders zynde dan stedehouder van zynen broeder, niets doen kon dan op des zelfs bevel. De twee opperbevelhebbers dus malkander mistrouwende, nam *Philippyn*, om zich voor de gevoeligheit van *Lautrek* te dekken, een voornemen om den dienst van Vrankryk te verlaten. Hy openbaarde zich deswegen aan de Spaansche bevelhebbers, de welke zyne gevangenen waren, en zy deden hem zulke grote beloningen verhopen, dat zy hem geheel wonnen. Hy wilde echter het gevoelen van zynen broeder *Andreas Doria* eerst weten, voor dat hy iets besloot. Deze veldheer bevondt zich in de zelve gesteldheit door bewegingen van moeielykheit en misnoegen over het Fransche hof, byna van den zelven aardt zynde: als of de fortuin van den keizer deze voorvallen belegt hadde, de welke strekten om des zelfs macht meer en meer te vestigen.

Andreas Doria lag overhoop met *Rance van Ceri*, ter zelver tydt dat zyn broeder *Philippyn* zich verwart hadde met *Lautrek*. Zy hadden te zamen, *Ceri* en hy, eene landing gedaan in Sardinië; het leger van den onderkoning op de vlucht gedreven; Saffari, de grootste stadt van het eilandt, ingenomen en geplundert: doch de nayver maakte hen vyanden, en *Ceri*, van het hof ondersteunt, vondt middel om *Doria* gemelyk te maken. Deze laatste wendde voor, dat men aan hem moest betalen het losgeldt van den prinse van Oranje, welken hy te Marseille hadt gevangen genomen; en daarenboven nam hy ter herte om zyn vaderlandt de vryheit weder te geven. Hy wenschte, dat Vrankryk Savona den Genuëzen wedergave, en hy boodt den koning daar toe aan twee maal honderd duizend kronen; een seldzaam voorbeeldt van edelmoedige toegenegenheit van een goeden burger. Des konings Raadt, in welken zyne voorstelling gebragt wierdt, verwierp de zelve als buitensporig, en de kancelier *du Prat* behandelde hem als een hovaardigen en zinneloozen. Het gevoelen, dat hy daar van hadt, gevoegt by het onrecht, het welk men hem deedt ten aanzien van het losgeldt van den prinse van Oranje, deedt hem het oor lenen aan de aanbiedingen, welke hem die prins liet doen van wegens den keizer. Het was om dezen tydt dat *Philippyn* hem naar zyn gevoelen vroeg aangaande het verdrag, dat hy met de keizerschen stondt te maken: zo dat de twee broeders den dienst van Vrankryk verlieten, het welk den eenen wilde beroven van den buit, welken hy kwam te verkrygen, en het welk met beledigingen betaalde de grote diensten van den anderen. De keizer wist zyn voordeel te doen met deze twee misslagen, en *Andreas Doria* was hem in het vervolg een grote bystandt tegen *Barbarossa*. Vrankryk het overlopen van *Doria* voorziende, hadt *Barbesieux*, van het huis van *Rochefoucaut*, gezonden om hem vast te houden. Het hadt aan dezen laatsten gegeven den tytel van admiraal in de zeën van de Levant, en het gebiedt over vyftien galeien, op welke men zes duizend mannen hadt ingescheept tot de belegering van Napels. Doch *Doria* zich van Savona naar Genua begeven hebbende, dorst men hem geen geweldt aandoen, en de zaak ging by onderhandeling over. Hy beloofde aan *Barbesieux*, die hem kwam vinden, dat hy de galeien van den koning zou wederom geven, en vertrok naar Portofino, twintig mylen van Genua gelegen. Hy voltrok aldaar zyn verbondt met den keizer, de welke aan hem het gebiedt gaf over zyne zeemacht.

Lautrek zette de belegering van Napels met meer dapperheit dan voorspoedt voort, wanneer *Barbesieux*, hebbende *Doria* te Genua gelaten, acht honderd mannen in het leger ontscheepte. Zy wierden bestiert door den beroemden *Pieter van Navarre*, die de eerste het gebruik der mynen aantoonde, borende onder de muren, en de ledige plaats met buskruidt opvullende. Een zo zwak onderstandt was niet bekwaam om het leger te herstellen, waar van het meeste gedeelte vergaan was door arbeidt en ziekte. De hoofden zelf wierden daar door aangetast, de graf van Vaudemont, en *Karel*, bastaard broeder des konings van Navarre, waren dood. *Jerningham* en *Carrew*, de twee Engelsche bevelhebbers, van welke wy boven gesproken hebben, waren mede door de zelve ziekte weggerukt; en *Lautrek* hieldt zich alleen staande door zynen moedt, of door zyne halsterrigheit. Hy wilde geenzins naar Capua afzakken, gelyk zyne onderbevelhebbers hem rieden, doordien hy gezworen hadt Napels te veroveren, of zyn leven voor de plaats te laten. Hy volvoerde zynen eedt, en stierf op den 16 Augusty, vier maanden na het begin der belegering: een groot veldheer, maar al te styfhoofdig. De Spanjaarden namen zyn ligchaam op, dat men op het zandt hadt nedergelegt, en de hertog van Sessa deedt hem eene grafstede bouwen. De marquis van Saluzzo nam het gebiedt over het leger aan, en volduurde de belegering nog eenige dagen. Hy wierdt genoodzaakt de zelve op te breken, door den ellendigen staat zyner benden, vernielt door ziekte en gebrek aan lyftocht. Hy wilde zich naar Capua begeven: doch de vyanden zich daar van hebbende meester gemaakt, vertrok hy naar Averso, hebbende op zynen tocht een gedeelte van zyne benden verloren, en zyne beste on-

1528. De Raadt van Vrankryk verweipt de voorstelling met verachting.

Doria ontslaat zich van den Franschen dienst.

Hy vertrekt van Savona.

Hy maakt zyne vrede met den keizer.

Eerste gebruik der mynen.

Doodt van *Lautrek*.

Opbreking van de belegering van Napels.

1528. onderbevelhebbers, onder welke *Pieter van Navarre* (a) was. Deze ſtadt, gelegen tuſſchen Capua en Napels, in de vruchtbaarſte landſtreek van de wereldt, was ſlecht verſterkt. Hy wierdt wel haaſt daar in belegert, gekwetſt zynde door de ſchoot van een metalen ſlangſtuk aan de knie, en genoodzaakt van overgave te handelen. De bezetting trok 'er uit: doch hy bleef gevangen, met de opperbevelhebbers en de ondergebieders. De prins van Melfi, welke de zyde van Vrankryk gekozen hadt, en *Pauce van Ceri* beſchermden Barletto en eenige andere zeeplaatſen. Al het overige moeſt men aan de keizerſchen overlaten.

Gedurende deze zaken worf de hertog van Brunswyk ten dienſte van den keizer twaalf duizend voetknechten en zes honderd ruiters, met welke hy in het Milanees trok, en zich voegde by *Anthony de Leva*, de welke Pavië en Biagras kwam te herwinnen. Zy belegerden te zamen Lodi, eene ſtadt dus genaamt naar een Italiaanſch woordt, het welk *lof* betekent, dat niet uitdrukt dan een gedeelte van haren rechten naam. Zy wierdt genaamt Lof van *Pompejus* *, doordien *Pompejus Strabo*, vader van *Pompejus* den Groten, aldaar eene volkplanting hadt gebragt: doch hare grondlegging is zy verſchuldigt aan de Bojaren, een der Gauliſche volkeren. De graaf van St. Pol kwam de plaats te hulp met een leger Zwitſers en Franſchen, en dwong den hertog van Brunswyk de belegering op te breken. Het leger van den hertog verliep naderhandt by gebrek van betaling, en trok weder naar Duitſchlandt.

Beſchryving van Lodi.

* *Lous Pompeji.*

Andreas Doria, onlangs aan de zyde des keizers overgegaan, naderde Genua met zyne galeien; en hebbende alleenlyk zes honderd mannen aan landt gezet, maakte hy zich meeſter van de ſtadt, de welke *Trivulce* by verdrag aan hem overgaf. De Franſche vloot week terſtondt naar Savona, en *Doria* verkreeg door zyne dapperheit de eer, van de vryheit aan zyn vaderlandt te hebben wedergegeven, waar van hy eertyds eene verdienſte hadt willen maken aan de kroon van Vrankryk. Het was by deze gelegenheit, dat hy een proef van zyne deugdt gaf, waardig het aloude Rome.

M. Herbert. Mezeray.

Doria maakt zich meeſter van Genua.

Hy kon zich opperheer van Genua gemaakt hebben; doch hy vondt iets heerlykers daar in, aan het zelve zyne vryheit weder te geven, dan het te bezitten op eene geweldadige wyze. Hy veſtigde daar de regeringswyze, van welke het zelve zich nog tegenwoordig bedient; en zo lang het zelve ſtaat, zal het eene zo ongemene weldaadt indachtig zyn. Dus zich onthoudende van de opperhoofdigheit over zyn vaderlandt, verkreeg hy zich eene eer, veel duurzamer en zekerder, dan byaldien hy zich daar meeſter van hadt willen maken. De wiſſelvalligheit der tyden vermag niets op eene zo ſchone daadt, de welke ten anderen gelykelyk behaagt aan de burgers, en pryſſelyk is voor de vremdelingen; in plaats dat die van een geweldenaar voor duizend gevaren en toevallen, bekwaam om de zelve het onderſte boven te werpen, is bloot geſtelt; vervloekt van zyne landgenoten, en veroordeelt of benyd van zyne naburen. Het gemenebeſt, om hem daar over zyn dankbaarheit te betuigen, richtte hem ter eere een ſtandbeeldt op, met de heerlyke loſtpraken van vader des vaderlands, en van herſteller der vryheit.

Hy wil die ſtadt liver hare vryheit wedergeven, dan zich daar opperheer van maken.

M. Varillas.

(a) *Varillas* zegt, dat hy wierdt gevangen genomen, en in de gevangeniſſe verwurgt, op het bevel van den Raadt van Madrid.

Het wordt tydt om den draadt der zaken van Schotlandt en Ierlandt weder op te vatten, ten einde de zaken, die overeenkomſt of betrekking hebben met die van Engelandt, in de zelve op hare order geſtelt worden, en dat men vervolgens zien kan dat gene, het welk in deze drie koninkryken is voorgevallen. Wy hebben die van Schotlandt gelaten by het verhaal van de twee voornaame partyen, de welke beurt om beurt zich den jongen koning ontroofden, wiens minderjarigheit beide misbruikten, om tot hunne oogmerken te komen. De graaf van Douglas was hoofdt van eene dezer partyen, en de koningin *Margareta* hadt zich geſtelt aan het hoofdt van de andere. Zy was hertrouwt met *Henrik Stuart*, na dat zy te Rome haar huwelyk met den grave van Douglas hadt doen verbreken (a). De koning van Engelandt, haar broeder, was daar over niet geraadpleegt, en deze princeſſe, die zich met al te grote verblindheit aan hare drift hadt overgegeven, vergat alle de aanmerkingen van welvoegelykheit en van ſtaatkunde, wanneer het 'er op aan kwam zich te voldoen. Weduwe van een koning van Schotlandt zynde, was zy in haar rouwjaar getrouwt met eenen van hare onderdanen, zonder zich te bekommeren over het gene zy aan hare waardigheit verſchuldigt was, en aan de gedachteniſſe van den overleden koning, haren gemaal. Uit de zelve ligtvaardigheit hadt zy een tegenzin gekregen in dezen tweeden man, wiens huwelyksſcheiding zy by het Roomſche hof bekuipt hadde, en een derden getrouwt, wel van een doorluchtig bloedt, doch zonder geldt en zonder ampten. De jonge koning maakte hem eenigen tydt daar na grootmeeſter van het geſchut.

1526. 1527. 1528. *M. Herbert. Lesley.*

Margareta, koningin van Schotlandt, hertrouwt met *Henrik Stuart.*

Ligtvaardigheit dezer princeſſe.

Na dat deze vorſtin hare minnedrift voldaan hadt, zocht zy middel om hare ſtaatzucht ook te vergenoegen, hernemende het gezag van den grave van Douglas, die zich toen ter tydt de machtigſte bevondt in het koninkryk. Hy hieldt den jongen koning in de plaatſen, van welke de bevelhebbers ten zynen believe waren, en deedt hem verſelſchappen van lyfſchutters, door hem aangenomen: zo dat hy den Staat regeerde onder het voorgewende gezag van den prins, die niet anders deedt dan zynen naam daar toe te lenen. De nieuwe gemaal der koninginne nam krygsbenden aan; en hebbende zich gevoegt by den grave van Lenox, die altydt in de belangen dezer princeſſe gebleven was, begaven zy zich te velde, met een voornemen om den koning uit de handen van *Douglas* te trekken. Doch deze laatſte ontmoette hen; leverde hen ſlag by Lithgou *, en verſloeg hen. De graaf van Lenox wierdt in het gevecht gedood, en *Stuart* nam met het overſchot van zyn leger de vlucht. Ondertuſſchen vondt de koning middel om het des nachts te ontkomen, en zich te bergen op het kaſteel van Sterling, gelegen in de provincie van den zelven naam, aan de Forth. Hy kwam van daar te Edenburg, en zich in vryheit ziende nam hy het beſluit van het Parlement te beroepen, en *Douglas* de beſtiering te ontnemen. Doch wetende, dat hy ondersteunt wierdt door den koning van Engelandt, wilde hy niets doen dan met kenniſſe van dezen vorſt. Hy zondt hem dan een afgezant, met eenen brief, in welken hy hem onderrechtte van de misſlagen, welke de graaf begaan hadt gedurende de twee jaren van zyne bediening. Hy beſchuldigde hem, dat hy

Gezag van den grave van Douglas.

Zyne overwinning tegen *Henrik Stuart.*

* of Lithque, elf mylen van Edenburg gelegen.

De jonge koning ontrekt zich uit zyne handen, en beroept een Parlement.

(a) *Lesley* zegt, dat het vernietigt is by vonniſſe van den aartsbiſſchop van St. André.

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

1527. Hy beschuldigt *Douglas*.

hy hem hadt gevangen gehouden, hem wachters toevoegende, de welke, onder den dekmantel van hem te vergeselschappen, hem zodanig omcingelde, dat hy nergens heen kon gaan, noch komen, dan daar het *Douglas* beliefde, noch spreken dan met menschen, die des zelfs kreaturen waren. Hy beschuldigde hem mede, naar zyn leven gestaan te hebben. Hy gaf hem vervolgens te kennen het voornemen, het welk hy hadt, om zyn Parlement te vergaderen, en *Douglas* voor het zelve te ontbieden, om aldaar rekenschap van zyn doen te geven. Na dat de jonge koning dit gedaan, en daar door de genegenheit van den koning van Engelandt, zynen oom, verkregen hadt, beriep hy het Parlement tegen den 4 September te Edenburg.

Douglas hadt geen voornemen aldaar te verschynen. Hy wist wel, dat de aanhang van *Stuart* en van de koninginne *Margareta*, die tot hun voordeel het gezag hadden van den koning, en zynen naam, het boven de zyne zou overhalen, en dat het Parlement, hun believen opvolgende, hem niet alleen van zyn gezag, maar zelfs van zyn leven, zou beroven. Hy hieldt zich dan op zyne hoede met een hoop uitgelezene benden, verwachtende eene gunstige gelegenheit om een aanslag van aangelegenheit uit te voeren, waar door hy zyn gezag zou kunnen herstellen. Hy meende, dat zich de zelve aanboodt door het afzyn des konings, de welke wegens het schone saizoen van het jaar voor zo lange van Edenburg vertrokken was, tot dat het Parlement zou geopent worden. *Douglas* ondernam zich meester van deze hoofdstadt te maken, waar door hy het gansche koninkryk in zyne macht zou krygen. Aan de andere zyde was dit het middel om het Parlement te verstrooien. Hy begaf zich dan op weg om een zo stout voornemen uit te voeren: doch *Robert Maxwel* was hem voorgekomen. De koning, die eene verrassching gevreest hadt, hadt aan dezen laatsten bevel gegeven om de stadt, gedurende zyn afwezen, te verzekeren, en *Maxwel* was met goede krygsbenden in de zelve getrokken. Dus was *Douglas* genoodzaakt achter uit te deinzen, en zich naar een zyner kasteelen te begeven, eene halve dagreize van Edenburg gelegen, om des te gemakkelyker bericht te kunnen hebben van het geen 'er in het Parlement omging. Het zelve begon volgens de uitschryving, welke de koning daar van gedaan hadt. *Douglas*, zyn broeder *Georg*, zyn oom, en *Alexander Drummond*, zyn waarde vriendt, wierden in het zelve veroordeelt, en hunne goederen verbeurt verklaart, met verbodt aan iederéen van hen eene schuilplaats te geven, op levens straffe. Een ander broeder van *Douglas*, *Willem* genaamt, en abt van Holy-rood, wierdt daar over ziek van misnoegen, en stierf kort daar na. Die geen, die hem opvolgde, verkreeg de abdy door eene slinksche streek, die hem gelukte. Namentlyk, de gevaarlyke ziekte van den abt verstaan hebbende, wedde hy met den koning om eene grote somme gelds, dat hy hem de eerste openvallende abdy niet zou geven. Hoe jong de koning ook was, twyffelde hy echter aan dit kunstje: doch hy hadt geldt van noden, en de behoeftigheit deedt hem de weddenschap aangaan. De abt stierf, en de koning, om de wedding te winnen, gaf, of verloor de abdy. Ondertusschen beroofde *Douglas*, tot wanhoop gebragt zynde, de koopmanschappen en levensmiddelen, de welke men naar Edenburg voerde, en verwoestte het platte landt; het zy om zich te wreken over het Parlement, het zy om zyne benden te doen bestaan, het zy om een hongersnoodt in de stadt te veroorzaken. Het gebeurde ter zelver tydt, dat een schip, uit Indie komende, schipbreuk leedt op de nabygelegene kusten aan het kasteel van Douglas. Hy spoedde zich derwaarts, en deedt van daar wegvoeren de ryke koopmanschappen, met welke het geladen was. Op den bodem van het schip bleven nog verscheide pakken kaneel leggen, op welke men geen acht sloeg, doordien men toen niet wist wat het was; en de inwoonders van het landt, de soldaten te gemoet lopende, om hun deel van den buit te verzamelen, maakten zo weinig werk van deze kostelyke specery, welke zy niet kenden, dat zy zich in hunne huizen daar by warmden, als of het gemeen hout was.

1527. Schipbreuk van een Oost-Indisch schip, geladen met kaneel.

Voor het overige wierdt de aanhang van *Douglas* dagelykscb sterker. Alle de genen, die op de regering kwalyk te vrede waren, of die niet anders zochten dan te roven en te plunderen, voegden zich by hem: zo dat de koning oordeelde, dat men zich van hem moest zien te verzekeren, en zyne sterkte slechten. Doch het was zo gemakkelyk niet, zich meester te maken van eene plaats, die wel versterkt was, en door eene goede manschap, aan haar hoofdt een ervaren overste hebbende, die voor zyn leven vocht, verdedigt wierdt. Men deedt het geschut aanvoeren, en men belegerde het behoorlyker wyze; men deedt daar op verscheide aanvallen; maar wierdt telkens afgeslagen: zo dat men genoodzaakt was de belegering op te breken. De koning van Engelandt, belang hebbende by deze bewegingen door het recht van bloedverwantschap, het welk hy met den jongen koning hadt, en door de vriendschap, welke hy *Douglas* toedroeg, zondt afgezanten om dit verschil te beslissen. De zelve konden de partyen tot geen volslagen vergelyk brengen; maar men kwam overeen over een bestandt. Het zelve wierdt gesloten voor vyf jaren: doch de voorwaarden daar van wierden naderhandt slecht onderhouden: zo dat de graaf van Douglas genoodzaakt was, om zich in zekerheit te stellen, naar Engelandt te vluchten. De koning ontfing hem wel, en wees hem een jaargeldt toe, met zynen staat overeenkomende, tot dat hy zyne herstelling kon bekomen; het welk niet geschiedde dan na de doodt van *Jacobus* den V. *Drummond*, de getrouwste vriendt van den grave, en die het meest aan zyne party verknocht was geweest, wierdt door den jongen koning aan zyne zyde overgehaalt, de welke hem met weldaden overhoopte, om hem van de vriendschap van *Douglas* af te trekken.

Des konings leger is genoodzaakt de belegering van het kasteel des graven van Douglas op te breken.

De twee partyen maken een bestandt door bemiddeling van *Henrik* den *VIII.*

Daar was ook tweespalt tusschen de voornaamste heeren van Ierlandt. De vyandschap tusschen de graven van Kildare en van Ormond was onverzoenlyk. *Gerald-Fitz-Gerald*, graaf van Kildare, was door *Henrik* den VII benoemt tot algemeen afgezonden * van Ierlandt sedert den jare 1495, en tot medehelper, of geleidsman, gegeven aan *Henrik*, hertog van Jork †, toen niet meer dan vier jaren oud, en door den koning tot zynen algemenen stedehouder over dit eilandt aangesteld. *Kildare* gaf blyken van zyne getrouwheit en dapperheit, waar door hy in het vervolg de ridderorde van de kousse bandt verwurf, en hy stierf in de achting zynes meesters, gelyk wy boven gezien hebben. Wy hebben ook gezien, dat zyn zoon hem in zyne waardigheit opvolg-

Vyandschap tusschen de geslachten van *Kildare* en *Ormond*.

* *Deputé general.*

† naderhandt koning *Henrik* de VIII.

1526. 1527. 1528. *M. Hertbert. Lesley.*

Margareta, koningin van Schotlandt, hertrouwt met *Henrik Stuart.*

Ligtvaardigheit dezer princesse.

Gezag van den grave van Douglas.

Zyne overwinning tegen *Henrik Stuart.*

* of Litheue, elf mylen van Edenburg gelegen.

De jonge koning ontrekt zich uit zyne handen, en beroept een Parlement.

Hy neemt de vlucht, en wordt door het Parlement verbannen.

Loosheit van den abt van Holy-rood.

1528. volgde, en mede in de gunst van zynen meester stondt, gelyk de vader; maar dat hy gedwarsboomt wierdt door die van het huis van *Ormond*, en voornamentlyk door *Butler*, grave van Ossery, zynen doodvyandt, schoon hy dezen laatsten zyne zuster hadt ten huwelyk gegeven, en hem geholpen tot het wederkrygen van het graafschap van Ormond, het welk een bastaardt van dat geslacht te onrecht bezat. Maar dit bloedverwantschap, noch de gezegde diensten konden niet wederom vereenigen twee huizen, zo op elkander gebeten door de verdeeldheit der takken van Jork en Lankaster. Zo onverwinnelyk is de haat der partyschappen. Die van den huize van *Ormond* hadden zich voor den tak van Lankaster verklaart, en die van het huis van *Kildare* voor den tak van Jork. De oudste † van dit laatste huis was gedood in den veldslag van Stokfieldt, strydende tegen *Henrik* den VII: doch de vader van dezen, van welken wy hier spreken, verzoende hem weder met dezen vorst, die hem vereerde met de waardigheden, van welke wy spreken.

M. Herbert.

† Anderen zeggen de jongste.

Cox. Varre.

De byzonderheden der eerste verdediging van den grave van Kildare gezien hebbende zullen wy ook die der twede zien, waar van de Geschiedenis opgeeft al het geen daar omtrent aanmerkenswaardig in Ierlandt is voorgevallen tot den jare 1527.

De vyandschap tusschen de graven van Ormond en van Kildare ontsteekt op nieuw.

1524. De afkerigheit was al te zeer ingewortelt in de huizen van *Kildare* en van *Ormond*, om niet haast weder te ontsteken, op het gezicht der twee hoofden, en door hunne wederzydsche nydigheit. Het ampt, het welk de graaf van Ormond in den jare 1522 bekleedde, was den grave van Kildare ontnomen: doch dit duurde niet lang. Deze laatste wierdt in het volgende jaar wederom gezonden, en scheen niet wedergekomen te zyn, dan om den anderen de regering, welke *Kildare* ten eenemale aan zich hadt getrokken, hoewel de naam daar van nog aan den grave van Ormond bleef, wederom te ontnemen. Meer was 'er niet van noden om hunne oude vyandschap wederom op te wekken. Hunne gemene vrienden, of liever hunne vleiers, hielpen de zelve in lichte vlam uitbarsten. Hunne verdeeldheit begon door den twist, welken *Jakob Fitz-Gerald*, nabestaande des graven van Kildare, kreeg met *Robert Talbot*, gunsteling van den grave van Ormond.

Deze laatste wierdt door den anderen gedood. De graaf van Ormond nam dezen doodslag voor een moordt op, met den grave van Kildare besloten, en klaagde hem deswegen by den koning aan, als over eene hoofdmisdaadt. Zyne beschuldiging viel tot zyne eige schande uit, en strekte tot eere van zynen vyandt. De koning benoemde eenige rechters in deze zake, de welke den beschuldigde, na gedaan onderzoek, vryspraken; en de marquis van Dorset, met wiens dochter hy getrouwt was, nam deze gelegenheit waar om zynen schoonzoon te herstellen, en den grave van Ormond daar van te versteken. Echter genoot hy nog een jaar de inkomsten, maar zonder te raken aan de ligtingen van het geldt, welke gedaan wierden tot onderhoudt der krygsbenden †. Hy stak eenigen tydt daar na naar Engelandt over. Hy bragt daar *Jakob Fitz-Gerald* even als een misdadige, dien men naar de straffe sleept, ter oorzake van den moordt van *Talbot*. De kardinaal *Wolsey*, vyandt van den grave van Kildare, was verheugt over de onwaardigheit, een bloedvriendt van dezen Lord aangedaan, en trachtte hem medeplichtig aan den moordt te maken. Zyne geheime handelingen hadden nochtans de uitkomst niet, welke hy daar van verwacht hadt. De vrienden van den grave werkten met zo veel nut voor hem, dat hy van de beschuldiging ontheft wierdt, niettegenstaande alle de bewegingen, door dezen wraakgierigen staatsdienaar daar tegen gemaakt. De uitgezondenen, welke hy in Ierlandt hadt, bespiedden ondertusschen gedurig het gedrag van *Kildare*, in de regering herstelt zynde, en verdacht van verstandhoudinge met den grave van Desmond, schreven zy daar over aan den kardinaal.

† Men noemde deze schatting *Coyn en Livery.*

1524

Vryspeeking van *Kildare.*

De graaf van Desmond was inderdaadt onder de byzondere vrienden van *Kildare*, en daarenboven genoegzaam zyn bloedverwant. De eerste wierdt beschuldigt over eene zamenzwering met den koning van Vrankryk; en het verdrag, daar omtrent met dien koning gemaakt *, vindt men onder de gedenkschriften van een schryver van die natie †. De zelve hadt echter geen gevolg, doordien Vrankryk de handen elders vol werk hadt, en om dat de vrede ten anderen weinig tyds daar na tusschen de twee kronen gemaakt wierdt. Ondertusschen kreeg *Kildare* bevel van het hof om zich van *Desmond* te verzekeren, en stelde zich in staat om zynen last uit te voeren. Ten minste, hy maakte den schyn: want men beschuldigde hem, den gene, dien men vervolgde, gewaarschuwt, en zich niet op den tocht begeven te hebben dan na dat de zelve reets ontkomen was. Men zegt zelfs, dat men een jaar daar na onderschept heeft brieven, welke hy aan hem hadt geschreven, om te Ossery eene zamenkomst met hem te beramen, werwaarts hy beloofde zich te begeven, en dat deze brieven gezonden waren aan den kardinaal, do welke *Kildare* aan des konings Raadt als een verrader aanklaagde. De haat van den grave van Ormond voegde zich by dien van *Wolsey*, en beide te zamen arbeidden om hunnen gemenen vyandt te boderven, die verplicht was, voor de twede maal zyn eer en leven te komen verdedigen.

* in den jare 1523.
† *Du Tillet.*

Men ziet in de Geschiedenis van Ierlandt de hevige aanspraak des kardinaals, wanneer de graaf van Kildare voor de Pairs verscheen, op de beschuldigingen, tegen hem ingebragt, als mede de verantwoording van den beschuldigden, de welke niet minder levendig is, noch minder stoutmoedig. *Wolsey* rekende hem zyn verwantschap met den grave van Desmond tot eene misdaadt toe, zo wel als de genegenheit, welke hy voor den zelven hadt; waar by hy voegde, dat hy in een geheim verstandt met dezen wederspanneling hadt geleeft, het welk hy wilde bewyzen met zyne brieven en zamenspraken. Daarenboven zeide hy, dat zich *Kildare* in zyn ampt niet als landvoogdt, maar als koning, hadt gedragen. Hy gaf hem ook, om hem te beschimpen, den tytel van koning, en beschuldigde hem zo een zwier na te bootzen, en dat het te vrezen stondt, dat hy zich de koninklyke macht met den tydt zou aangematigt hebben.

Misdaden, met welke *Wolsey* hem beschuldigt.

1525. 1526. 1527.

De graaf van Kildare ontkende noch zyn verwantschap met den grave van Desmond, noch hunne onderlinge vriendschap; maar hy betuigde, dat zulks geen het minste nadeel aan den koning kon toebrengen, de welke hem liever was dan alle verbindtenissen en alle vriendschap der wereldt. Wat aangaat de brieven en zamenspraken, welke men hem verweet, hy vroeg, waar de eerste waren, en welke getuigen men hadt van de twede zake? Waarom die brieven, als men

Verdediging van *Kildare.*

de

1527. de zelve hadt, niet vertoont wierden; en als men de zelve niet hadt, waar op dan het verwyt, het welk men hem daar van deedt, gegrond was? Wie het hadt aangebragt, dat hy een mondgesprek met den grave van Desmondt, sedert des zelfs misdaadt, gehouden hadt? en byaldien niemandt iets zekers getuigde, waarom men hem dan daar mede beschuldigde? Vervolgens op de smaadheden van *Wolsey* komende, *Waar in*, zeide hy tegen hem, *Mylord, doedt gy de koninklyke waardigheit best aan, naar welke gy my beschuldigt dat ik hake? Indien het is in de vreze voor Godt, in de gehoorzaambeit, aan den vorst verschuldigt, in de genegenheit tot het algemene best, of wel in de getrouwe onderdanen te beschermen; in de oproerigen te straffen; in de wetten te gehoorzamen; zyne hertstochten te bedwingen: zo bekenne ik aan u, dat ik staatzucht genoeg heb om naar eene zodanige heerschappy te staan: doch indien gy in het tegendeel daar door verstaat eene zamenrotting tegen den vorst, eene verstandhouding met des zelfs vyanden, eene omkeering der wetten, doe ik van ganscher herten afstandt van zulk een koninklyke waardigheit. Ik verwondere my met eenen, Mylord, dat een zo wys staatsdienaar een zo schonen naam aan zulke hatelyke misdaden geeft. Ik wilde wel*, vervolgde hy, *myn koningdom met het uwe slechts voor een maandt verwisselt hebben. In een zodanigen korten tusschentydt zou ik meer voordeel plukken van uwen overvloedt, dan my twee jaren kunnen geven alle de inkomsten van myn arm graafschap. Geloof my, Mylord, vergenoeg u ryk genoeg te zyn, en misbandel niet die genen, die den zelven overvloedt niet bezitten: doch die met hunnen middelbaren staat te vrede zyn. Ik brenge de nachten door in eene slechte hutte, terwyl gy in een paleis slaapt, op bedden, zo zacht, als prachtig. Des daags verschynt gy in het openbaar onder een ryk verhemelte: ik heb geen ander dan het hemelsche gewelf. Ik drink uit gemene vaten het water uit myne regenbak; en u dient men toe uitgezochte wynen in goude drinkschalen. Ik beklim niet dan woeste en brieschende paarden, zodanige als men hebben moet tot den veldslag; en gy bedient u van Spaansche paardties, die op den tel gaan. Eindelyk, gy doedt u eerbiedigheit bewyzen, die byna tot aanbiddens toe gaat, en de onderdanen des konings werpen zich voor u neder, terwyl onze woeste Ieren tegen my opstaan, en dat ik voor myne voeten deze wederspannigen niet zie, dan wanneer myn zwaardt de zelve heeft ter neder gevelt.*

Zyn gesprek tot *Wolsey.*

Men zegt niet, dat den koning deze zamenspraak ter ooren kwam. Nochtans is het zeer waarschynlyk, dat hy daar van niet onkundig is geweest, doordien de zelve gehad heeft de zelve uitwerking, welke het gesprek gehad hadde, het welk tegen hem gevoert wierdt door den grave van Kildare ten tyde zyner eerste ongunst. De koning deedt hem ontslaan; herstelde hem in zyne waardigheden, en deedt, gelyk gezegt is, eene scherpe bestraffing aan *Wolsey*. De marquis van Dorset, schoonvader van *Kildare*, en vele andere Lords, nevens eenige bisschoppen en eenige ridders, stelden zich by den koning tot borgen van zyne getrouwigheit: doch niets kon zyn dodelyk noodlot beletten. Wy zullen hem in het vervolg ongelukkiglyk zien omkomen, veel eer door de kwaadaardigheit zyner vyanden, dan door zyne misdaden.

Kildare door den koning ontslagen.

1527. In den volgenden jare wierdt Mylord *Butler* graaf van Ossery gemaakt, en deedt den tytel van graaf van Ormondt over aan den Ridder *Thomas Boulen*, die daar mede voorzien wierdt, zo wel als met dien van graaf van Wiltshire. Op deze wyze wierden de onlusten van Ierlandt en van Schotlandt bevredigt. Daar deden zich in Engelandt veel meer en aanmerkelyker op: maar de voorzichtigheit en goedaardigheit des konings stilde de gene, van welke wy hier komen te spreken; zyn gemoedsdrift en zyn ongeluk verwekten de andere, de welke niet eindigden dan met zyn leven. 1527. *Herbert. LeGrand. Mezeray. Burnet.*

Tot hier toe is de regering van *Henrik* voorspoedig geweest. Alles is tot zyn geluk en tot zynen roem uitgevallen. Wy hebben de grootste vorsten van Europa by hem hun hof zien maken. Hy was, om zo te spreken, de scheidsman hunner kronen: ten minste hy stelde palen aan hunne staatzucht, en hieldt hen veelmalen staande midden in hunnen loop, uit vreze, welke zy hadden van hem te mishagen, door hunne overwinningen te ver te trekken. Ten anderen was hy bemind van zyne onderdanen, en de achting en eerbiedigheit, welke zy voor hem hadden, was ongemeen. Hy hadt in de Parlementen al het vermogen, en in de kerk verkreeg hy een gezag, het welk zyne voorzaten nooit gehad hadden. Geldt ontbrak hem niet; men stondt hem gewillig de onderstandgelden, welke hy eischte, toe; en byaldien men de zelve nu en dan matigde, hadt de kardinaal *Wolsey* andere bronaderen, welke zyne schatten niet lieten opdrogen. Eindelyk, de vrede bloeide zo binnen zyn koninkryk, als in zyn huis. Hy hadt langen tydt met de koninginne, zyne echtgenoot, in eene genoegzaam zoete vereeniging geleeft. Hy hadt eenige minneryen in zyne jeugdt gehad; maar weinig, en zeer ligt overgaande. Men sprak niet meer dan van die van *Elizabeth Blount*, dochter van den ridder *Jan Blount*, en weduwe van den ridder *Gilbert Talboth*, by welke hy eenen zoon hadt †, welken hy tederlyk beminde, en dien hy hertog van *Richemond* maakte. Men noemde hem eerst *Henrik Fitz - Koning* *. Na verloop van eenige jaren wierdt hy gemaakt graaf van Nottingham, hertog van Richemond en van Sommerset op eenen zelven dag, en de koning hadt zelfs voorgenomen hem te stellen in den rang der erfopvolgers na zyne andere kinderen. De doodt van den jongen prins belette hem zulks. Nochtans wierdt hy uitgetrouwt aan de dochter van den hertog van Nortfolk: doch hy kreeg gene kinderen by de zelve, en stierf kort daar na. Men zegt, dat *Henrik* voornemens geweest was om hem met eene princesse van Vrankryk te doen trouwen; en de keizer sloeg hem voor, gelyk wy boven gezegt hebben, hem te geven eene van zyn maagschap, misschien om *Henrik* daar door weder te winnen, de welke genegen was zynen natuurlyken zoon voort te zetten. Eenigen hebben zelfs gezegt, dat wanneer hy met Vrankryk het verdrag sloot, volgens het welke de hertog van Orleans de princesse van Engelandt moest trouwen, zyne mening was, de opvolging te verzekeren voor den hertog van Richemond, en deze princesse daar buiten te sluiten, wel wetende, dat de Engelschen nooit zouden besluiten, het juk der Fransche heerschappye te ondergaan. Wat 'er van zy, de hertog van Richemond stierf al te vroeg ‡, om langen tydt de genegenheit van *Henrik* te stremmen, de welke wenschte een erfgenaam te hebben van zynen name en en van zyne staten. 1528. Schets van de eerste jaren der regering van *Henrik* den VIII tot aan zyne echtscheidinge.

† in den jare 1519. * *Henry Fitz-King.* De hertog van Richemond natuurlyke zoon des konings.

Huwelyk van dezen hertog.

Zyne doodt.

‡ in het jaar 1536.

1528. De begeerte, de welke deze vorst daar toe hadt, was oorzaak van eene onvoorziene ontstelteniſſe, de welke eene verwarring bragt in het koninklyke huis, alwaar de zelve omwentelingen veroorzaakte, de welke niet minder dodelyk waren voor de ruſt des konings, dan voor die der koninginne. Dus dan gaan wy nu zien een veel groter getal treurgevallen dan aangename uitkomſten. Doch het volſtrekt gezag van den vorſt zal zich altydt ſtaande houden, en wy zullen hem met eenige vrywillige macht zien regeren gedurende de verwarringen van zyn huis en van zyn koninkryk. Zyne echtſcheiding met de koninginne *Catharina* was de oorzaak van alle deze vreemde omwentelingen. De keizer vondt zich daar in gemengt door de belangen van Staat en van geſlacht, als neef der koninginne; de koning van Vrankryk door het voornemen van misverſtandt te onderhouden tuſſchen *Karel* den V en *Henrik*, en de paus door bewegingen van ſtaatkunde, of van gevoeligheit, verblyd aan de eene zyde, gelegenheit te vinden om zich over den keizer te wreken, en vrezende aan de andere zyde zynen haat te behalen, nevens de verachting der vyanden van den H. ſtoel. De Godsdienſt hadt ook merkelyk deel aan alle deze bewegingen. De Roomſche en de Hervormde waren onder de regering van *Henrik* even gelyk de twee kinderen in den buik van de huisvrouwe des aartsvaders *Izaak*†: zy ſtieten malkander met een onverzoenlyken haat, doch met ongelyke krachten; de eerſte bewaarde zyn recht van eerſtgeboorte, het welk hy verloor onder de regering van *Eduard*, en het welk hy wederkreeg onder die van *Maria*. Deze verandering duurde tot de regering van *Elizabeth*, welke den Hervormden Godsdienſt deedt zegepralen, de welke nog tegenwoordig de heerſchende is, niet alleen in Engelandt, maar ook in Schotlandt en Ierlandt, onder den naam van den Engelſchen of Anglikaanſchen Godsdienſt. Wy zullen alle deze veranderingen op haar beurt zien, en komen nu weder tot de grote zaak der echtſcheidinge, de welke begon uit te barſten in het jaar, tot het welke wy gekomen zyn.

De echtſcheiding van *Henrik* den VIII veroorzaakt vele omwentelingen.

† *Rebekka.*

Oorſprong der echtſcheidinge.

De geſchiedſchryvers zyn het niet eens wegens den tydt, in welken *Henrik* dit voornemen ontwierp. Daar zyn 'er, die verzekeren, dat het was van den jare 1525 *, en dat de liefde, welke hy hadt opgevat voor *Anna van Boulen*, welke zy in dezen jare uit Vrankryk doen te rug komen, daar de oorzaak van geweeſt is. Anderen † zeggen, dat het niet voor den jare 1527 was, en dat het komt van de zwarigheden des gewiſſe, welke de biſſchop van Tarbe, afgezant van Vrankryk, in zyn gemoedt hadt doen geboren worden het jaar te voren. De eenen en de anderen komen daar in overeen, dat het niet was dan op het einde van het jaar 1527, dat de koning openbare blyken gaf van de twyffelingen, die hy hadt over de wettigheit van zyn huwelyk, en van zyne begeerte, om zich daar omtrent te verligten, of veel eerder om het zelve te doen vernietigen. Het zy door walging voor de koninginne, en door de liefde, welke hy hadt tot *Anna van Boulen*, volgens de eerſten; het zy door het afgryzen van eene bloedſchande, en door de begeerte om een zoon te hebben, die hem te eeniger tydt zou kunnen opvolgen, volgens de anderen. Zy komen daar in nog overeen, dat de kardinaal *Wolſey* veel deel heeft gehad aan deze uitkomſte, en dat hy wilde, dat de koning zou trouwen met eene princeſſe van den bloede van Vrankryk, om zich te wreken over de beledigingen, de welke hy geloofde van den keizer geleden te hebben †. Hun allergrootſte verſchil is over de rechtmatigheit, of onrechtmatigheit der beweegredenen tot de echtſcheidinge, en over de echtſcheidinge zelve. De eenen merken de zelve aan als eene regelmatige daadt, de welke de tederheit des gemoeds den koning inſtortte, en de welke gaan moeſt door alle de regelen van het allernaauwkeurigſte recht; de anderen in het tegendeel als eene daadt, voortkomende van een geeſt van ongebondenheit, en de welke niet bekrachtigt wierdt dan door onwettige en met geldt omgekochte rechters, of bevreeſt gemaakt door het koninklyk gezag. Ons voornemen is niet eene twiſtreden te beginnen met ſchryvers, zo tegenſtrydig. Wy geloven, dat eenigen onder hen, zo van de eene als van de andere zyde, de zaken verhalen met die liefde, de welke zy hebben tot de waarheit: doch anderen volgen blindelings hunne drift, en volgens de vooroordelen, in welke zy zyn, vellen zy ſtoutelyk oordeel over dat gene, dat het allertwyffelachtigſt is.

1528. Het deel, dat de kardinaal *Wolſey* daar in gehad heeft.

† Zie den Vader *Orleans.*

Verſchillendheit der gevoelens omtrent deze daadt van *Henrik* den VIII.

Van wederzyden is men het eens, dat de koning ſedert eenige jaren niet meer voor de koninginne de zelve genegenheit hadt als van te voren: doch waar van daan zyne koelheit kwam, en welke de waarachtige redenen daar van geweeſt zyn, de welke hem eindelyk verplicht hebben om zyne echtſcheiding te vervolgen, dit is een geheim, dat men niet kan ontdekken, en dat men niet dan by giffing kan weten. Waarom wil men dan een geheim weten, het welk in het binnenſte van zyn hert bleef? Indien men oordeelt van het zelve door dat gene, het welk uiterlyk ſcheen, is de zaak ten minſte twyffelachtig, en daar zyn zo vele, en miſſchien meer redenen voor die genen, de welke dezen vorſt doen te werk gaan volgens de bewegingen van gewiſſe, dan voor die genen, die deze daadt toeſchryven aan de bewegingen van eene ongeregelde liefde. Wat 'er van zy, men moet omzichtig zyn in een vonnis, dat men geeft over de inzichten van anderen, voornamentlyk, wanneer de vrage is over die der oppervorſten, aan welke men boven de rechtvaardigheit, welke men aan de gehele wereldt verſchuldigt is, nog een diep ontzag behoort te hebben. Daar is ook voor de geſchiedenis van Engelandt weinig aan gelegen, of deze echtſcheiding wettig is geweeſt, of onwettig: noch die gene, de welke uit het eerſte huwelyk geſproten zyn, noch die gene, die uit de volgende huwelyken zyn voortgekomen, zitten niet meer op den troon ſedert meer dan eene eeuwe. Het is de nakomelingſchap van *Henrik* den VII, de welke regeert, en niet die van *Henrik* den VIII, de welke in den perſoon van *Elizabeth* is geëindigt. Zo hebben dan de koningen van Groot-Britannië geen belang by dit verſchil. Daarenboven behoort dit punt van recht niet tot de geſchiedeniſſe: een geſchiedſchryver moet de daden onderſcheiden, om daar van een getrouw verhaal te doen; de God- en Rechtsgeleerden moeten van het overige oordeelen. Dit zyn ook de palen, de welke wy ons voorſtellen, in een ſtandvaſtig voornemen om niets by te brengen, waar van wy gene goede getuigeniſſen hebben.

Men moet niet too kelooſ oordeelen over de oogmerken.

Ca-

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

1528.
Het deel, dat de kardinaal *Wolsey* daar in gehad heeft.
† Zie den Vader *Orleans.*
Verschillendheit der gevoelens omtrent deze daadt van *Henrik* den VIII.
Men moet niet te kelijcx oordelen om de oorsmetten.
Ca-

CATHERINE D'ARRAGON.
Mes parens m'ont destiné, bien plaisir que mon choix.
Me firent avec raison épouser les deux frères:
A mon Second hymen les lois furent contraires.
Mais le cœur de Henri le fit plus que les loix.
Adr. Vander Werff pinx.
Vermeulen Sculpt.

1528. Verhaal van de twee huwelyken van *Catharina* met twee broeders.

Catharina, eene der dochteren van *Ferdinand* en van *Izabelle*, was, gelyk wy in het verhaal van de voorgaande regeringe hebben aangemerkt, eene zo aanzienlyke party, dat *Henrik* de VII de zelve niet wilde verliezen na de doodt van *Arthur*, zynen oudſten zone, wiens vrouw zy was. Hy verkreeg dan eene vrylating van paus *Julius* den II om haar te doen trouwen met *Henrik*, toen hertog van Jork, jongſten broeder van *Arthur*, en die naderhandt koning is geweeſt onder den naam van *Henrik* den VIII. Hy verplichtte dezen jongen prins, die nog geen twaalf jaren oud was, het huwelyksverbondt te tekenen; doch het zelve wierdt niet voltrokken dan na de doodt van *Henrik* den VII. Wy hebben elders * de betuiging verhaalt, de welke de jonge *Henrik* deedt tegen zyne ondertekening. Wat daar van de waarachtige beweegreden geweeſt hebbe, het zy ſtaatkundige van vaders zyde om *Ferdinand* bevreeſt te maken, en om een groter huwelyksgoedt te trekken, gelyk eenigen willen; het zy eene afkerigheit, of gemoeds-twyffel van de zyde van den zone, gelyk anderen zeggen, daar is niet aan gelegen: de tegenbetuiging is ontwyffelbaar. Wy hebben ook gewag gemaakt van den twiſt, welken men hadt in het begin der regering van *Henrik* den VIII tuſſchen die genen, die van gevoelen waren, dat men zyn huwelyk zou voltrekken, als wettig, uit krachte van de bulle van den paus, en die gene, de welke het afrieden, doordien zy het als ongeoorlooft aanmerkten, niettegenſtaande de verleende vrylating. *Varham*, aartsbiſſchop van Kantelberg, was aan het hoofdt der laatſten: echter haalde het ander gevoelen het over, en zes weken na zyne komſte tot de kroon trouwde de koning plegtelyk met de weduwe van zynen broeder. Anderhalve jaren daar na † beviel de koningin van een zoon, die niet langer dan zeven weken leefde. Zy beviel van een tweden zone in November des jaars 1514, de welke in de zelve maandt en in het zelve jaar ſtierf. Eindelyk bragt zy de princeſſe *Maria* ter wereldt op den 19 van Sprokkelmaandt des jaars 1516; en ſedert heeft zy gene kinderen meer gehad. Om die reden gaf de koning aan zyne dochter den eernaam van princeſſe van Walles, een tytel, eigen aan den erfgenaam van de kroon, en zondt haar, om hare hofhouding te hebben, naar Ludlow, op de grenzen van dat prinsdom. Wy zullen hier niet ophalen de verſcheide oogmerken, welke hy hadt wegens het huwelyk dezer princeſſe: dit is eene zaak, de welke wy reets verhaalt hebben. Zy wierdt in het vervolg verlooft aan den koning van Schotlandt, aan den keizer, aan den dauphin van Vrankryk, en aan den hertog van Orleans, wanneer die geen, met welken zy moeſt trouwen, nog niet geboren was ‡. Om weder te komen tot de koninginne, alle de geſchiedenisſchryvers komen overeen aangaande hare verdienſten, en aangaande hare deugdt. Men zegt, dat zy van alle de dochters van *Ferdinand* en *Izabelle* die gene was, de welke het meeſt naar hare moeder geleek; eene verſtandige en kloekmoedige princes, gelyk wy hebben aangemerkt in de geſchiedeniſſe van *Henrik* den VII. Nochtans hadt zy minder ſtaatzucht dan *Izabelle*. Voor het overige beminde zy den arbeidt en een afgezonderd leven, en droeg zeer veel zorg voor haar huis: voor het overige was zy zeer zachtzinnig, en zocht den koning haren gemaal by uitnemendheit te believen. *Henrik* de VIII hadt derhalven altydt achting voor haar, zelfs toen, wanneer hy bedacht was om hun huwelyk te doen ontbinden, en daar na nog gedurende al den tydt, welken zy leefde. 1528.

Hare verdienſten konden haar ongeluk echter niet beletten, of verhoeden, en de kennis, welke de koning daar van hadt, veranderde geenzins zyn voornemen wegens de echtſcheidinge, wanneer hy de zelve eens beſloten hadt. Indien men geloof mag geven aan de verklaringe, welke hy zelf daar van deedt †, begonnen zyne angſtvalligheden in den jare 1524; en ſedert dien tydt leefde hy met haar niet meer als een man met zyne vrouwe doedt. De biſſchop van Tarbes vermeerderde zyne twyffeling *; *Longland*, zyn biechtvader, verſterkte hem daar in; de kardinaal *Wolſey* leide de laatſte handt daar aan om hem daar in te verſterken. Het was ook aan dezen laatſten dat de koningin haar ongeval toeſchreef. Zy deedt hem in het vervolg daar bittere verwytingen over, en zy ſchoof de kwaadaardigheit van dezen kerkvoogdt tegen haar op de beſtraffingen, de welke zy hem over zyne trotſchheit en ongeregeldheden gedaan hadde. De koning begon de zaak met de gevoelens der Godgeleerden van zyn koninkryk, en in het byzonder van *Fox*, zynen aalmoezenier, en van *Richard Pace*, deken van de St. Paulus-kerk te Londen, daar over te horen. De zwarigheden ontſtonden door de plaats van *Leviticus* §, welke verbiedt met zyns broeders vrouwe te trouwen; en uit de plaats van *Deuteronomium* †, de welke zulks toeſtaat, en welke het zelfs beveelt, wanneer de verſtorven broeder gene kinderen hadt nagelaten. Die genen, de welke voor de duchtigheit van dit huwelyk waren, gaven voor, dat de eerſte plaats door de twede herroepen was, en dat het alleen eene ceremoniële wet was, van welke de paus hadt kunnen ontſlag geven, gelyk hy door zyne bulle gedaan hadt. De anderen zeiden in het tegendeel, dat de plaats van *Deuteronomium* een zonderling geval was, en dat de zelve geen plaats hadt gehad, dan gedurende dat de Joden in Paleſtina waren; in plaats dat de andere een zedelyk * gebodt was voor alle tyden, en voor alle volkeren, het zy eerſt Joden, het zy Chriſtenen in het vervolg. Zy beſloten daar uit, dat de bulle van paus *Julius* den II nietig was, doordien de paus, volgens *Thomas Aquinas* en andere leeraars, niemandt van het natuurlyke recht kan ontſlaan, noch van de Goddelyke bevelen, maar alleen van de inſtellingen der kerke. *Pace* was van gevoelen, men zou *Robert Vakfeldt*, hoogleeraar in de Hebreuſche tale, daar over raadplegen, de welke ten voordeele der echtſcheidinge antwoordde. Naderhandt was 'er eene vergadering van kerkvoogden belegt door *Warham*, aartsbiſſchop van Kantelberg. *Wolſey* hadt hem voor zyn laatſte gezantſchap naar Vrankryk, waar van wy alle omſtandigheden boven verhaalt hebben, verzocht, om den geeſt der koninginne te bereiden tot de echtſcheidinge, of ten minſte haar te verplichten om toe te ſtaan, dat deze vrage door de leeraars van het koninkryk onderzocht wierdt: als of hy haar door deze vertrouwendheit wilde inwinnen, en zich by haar rechtvaardigen, ingeval de koning van gevoelen veranderde. De aartsbiſſchop van Kantelberg, die alstoen in de party was van die genen, die de echtſcheiding voorſtonden, verzamelde de gevoelens der biſſchoppen, met de zyne overeenkomende. Daar was niemandt dan *Fiſcher*, biſ- 1528.

* in het leven van *Henrik* den VII.

† in. April 1511.

Geboorte van de princeſſe *Maria*.

‡ *Philips* de II, koning van Spanje.

Lof van de koninginne *Catharina*.

† Zie *Burnet* in zyne Verzamelingen.

* Zie de redenvoering, welke *Sanderus* hem doedt houden in zyne Geſchiedenis van de ſcheuringen van Engelandt.

Zy legt haar ongeluk *Wolſey* te laſt.

De koning raadpleegt de Godgeleerden van zyn koninkryk over de wettigheit van zyn huwelyk.

§ XVIII Hoofdſtuk, vs. 16.

† XXV Hoofdſtuk, vs. 5.

Verſchillendheit der gevoelens.

Redenen, de genen, die der zelver duchtigheit erkenden.

Le Grand. Burnet

* *Moraal.* Vergadering der kerkvoogden om het te beſliſſen.

1528. bisschop van Rochester, de welke van een tegenstrydig gevoelen was. *Henrik*, het zy hy zyne ongerustheit voelde vermeerderen door het antwoordt der leeraren en kerkvoogden, het zy hy daar door genoegzaam bekrachtigt oordeelde, de vernietiging van een huwelyk te eischen, van het welke hy een walg hadt, bedwong zich toen niet meer, en nam voor naar Rome te zenden, om van den paus de zo zeer gewenschte vernietiging te verkrygen. Men zegt, dat hy, by de aanmerkingen van zyne rustе, of voldoening, voegde die van het geluk zyner onderdanen en der rustе van zyn koninkryk. Hy oordeelde, dat zyn huwelyk zou hebben kunnen betwist worden, en dat alzo het recht der opvolginge twyffelachtig zou worden voor de dochter, de welke daar uit geboren was; dat, byaldien zy met den hertog van Orleans trouwde, de koning van Schotlandt haar de Engelsche kroon zou kunnen betwisten, door de Engelschen geholpen, de welke niet zouden kunnen besluiten om onder de heerschappy van Vrankryk te leven, en die verheugt zouden zyn een zodanig voorwendsel te hebben om zich daar van te bevryden. Dat byaldien zy in het tegendeel met een anderen prins trouwde, de Franschen alsdan den koning van Schotlandt zouden ondersteunen, die na haar het allernaaste recht tot het koninkryk hadt. Dat hy deze gevaren voorkwam, en dat hy met eenen zyn gemoedt gerust stelde, doende zyn huwelyk verbreken, om eene gemalin te kiezen, by de welke hy erfgenamen zou verwekken, welker geboorte wettig zou zyn, en hunne rechten onbetwistbaar. Hy voorzag wel, dat hy door den keizer daar in zou gedwarsboomt worden, en dat deze vorst zyne moeie niet zou verlaten, maar hy merkte te gelyk aan, dat *Karel* de V aan alle kanten werk hadt, en dat zyne fortuin, met goede en kwade uitkomsten doormengt, niet zeer ontzagchelyk was. Hy hadt over Vrankryk gezegepraalt in den veldslag van Pavië; hy hadt den koning van dat ryk gevangen genomen, en hieldt des zelfs prinssen nog als gyselaars; de paus van Rome, door hem gevangen genomen, was ter zyner believing; Italië erkende zyne macht, of stelde zich daar zwakkelyk tegen; zyn broeder was gekroont tot koning van Hungarië; eindelyk, het scheen, dat gansch Europa zich onder zyne heerschappy zou begeven. Maar aan de andere zyde zag deze vorst zyn geslacht voor droevige ongelukken bloot gestelt. Zyne moeder was zinneloos †. De koning van Denemarken, met eene van zyne zusters getrouwt zynde, was uit zyne staten verdreven; *Lodewyk*, koning van Hungarië, zyn schoonbroeder, hadt het leven in den veldslag van Mohats verloren; *Ferdinand*, die hem was opgevolgt, vondt in den persoon van den grave *Sepusius* een gevaarlyken mededinger, door den Turk ondersteunt, die hem Hungarië, en zelfs Duischlandt, dreigde te ontnemen: de hervorming van *Luther* veroorzaakte hem nog meer ongerustheit dan *Solyman*, door de verdeeldheden, welke de zelve in het keizerryk verwekte. Eindelyk, zyne overwinningen gaven gelegenheit tot een eedgenootschap tusschen den koning van Vrankryk, den paus, en de prinssen van Italië, by welke *Henrik* nog kwam, alle gereed om hem gezamentlyk op het lyf te vallen. Hy hadt dan reden om te geloven, dat *Karel* de V, hebbende ten minste zo vele redenen van ongerustheit, als hy kon hebben van vertrouwendheit, zich niet ligtelyk zou inlaten om hem den oorlog aan te doen over een enkel punt van eere, en over het belang van eene bloedverwante. Doch niets gaf den koning meer moedt dan de bystandt, welken hy in deze zake verhoopte van *Clemens* den *VII*, vyandt van den keizer, de welke hem gevangen hieldt, in plaats dat deze paus zyne verlossing verwachtte van de Engelsche kroon. 1528.

Het was voornamentlyk in dat vertrouwen, dat hy *Cassali* en den leeraar *Knigt* aan den paus afzondt. De laatste was geheimschryver van Staat, en *Cassali* bekleedde de bediening van afgezant te Rome, en hy hadt nog twee broeders, welke *Henrik* te Venetië en aan de andere hoven van Italië gebruikte. *Cassali* en *Knigt* hadden bevel om eene bulle te bezorgen, welke den koning aangestelde rechters zou geven, nevens de macht om eene uitspraak te doen over de echtscheidinge, na dat men de nodige onderrechtingen aangaande deze zake, om licht en opening van de zelve te krygen, zou opgemaakt hebben. De vergunning * van paus *Julius* den II maakte al dezen omslag. Men kon dezelve niet onwettig verklaren, zonder het gezag van den heiligen stoel te benadeelen. Dit was eene klip, welke hy moest myden, om des pauzen onfeilbaarheit niet bloot te stellen voor de aanvallen der Luthers-gezinden. Men nam dan zyne toevlucht tot den misslag van de daadt, om de vrage aangaande het recht te bewaren. Men veronderstelde, dat *Julius* met drie zaken was verrascht geweest: voor eerst wegens de vrage, de welke men hem deedt toekomen door den jongen hertog van Jork *, welken men zeide onbekwaam te zyn om de zedelyke aanmerkingen te maken, op welke zyn verzoekschrift gebouwt was, als nog gene twaalf jaren oud zynde; ten twede, wegens de beweegreden van dit verzoekschrift, dat hy voorwendde de noodzakelykheit, welke hy hadt om te onderhouden de vrede met *Ferdinand* en *Izabelle*: eene beweegreden van staatkunde, waar van, gelyk men 'er byvoegde, hy niet hadt kunnen onderrecht zyn in een zo jongen ouderdom; ten derde, om dat men bybragt, dat men anderszins de vrede met Spanje niet kon bewaren, het welk zekerlyk valsch was. Men voegde daar by de betuiging, door den jongen prins gedaan, van zich te stellen tegen het huwelyks-verdrag, zo haast als hy maar meerderjarig zou geworden zyn: eene betuiging, de welke zou vernietigen de vragen, welke men in zynen name hadt gedaan gedurende zyne minderjarigheit. Men geloofde, dat de handeling van des konings zaakbezorgers * den keizer onbekend zou blyven, en dat men, voor dat hy het te weten kwam, van den paus zou verkregen hebben wat men begeerde. Doch de koningin, die daar achter was gekomen, het zy door de redenen van *Warham*, het zy van elders, hadt dezen vorst daar van verwittigt, de welke den kardinaal *Angelo*, overste der Kordeliers, naar Rome hadt afgezonden. Het was onder voorwendsel van te werken tot vrylatinge van den paus: doch deze kardinaal verkreeg zyn woordt, van aangaande de echtscheidinge geen uitspraak te doen zonder kennisse van den keizer. 1528.

De Engelsche afgezanten konden geen gehoor verwerven by *Clemens* den *VII*, die nog gevangen zat: maar zy vonden middel om aan hem te schryven; en deze paus wees hen naar den kardinaal der Vier Kronen †, met bevel om de brieven van den kardinaal *Wolsey* aan den zelven over te geven. De paus deedt hen vervolgens ver-

Staat, waar in zich *Karel* de V als toen bevondt.

† *Johanna* van Castilië, weduwe van den aartshertog.

Aanmerking van *Henrik* over dezen staat.

Henrik de VIII bewerkt de vernietiging van zyn huwelyk aan het Roomsche hof.

Beweegredenen tot deze verbreking.

Burnet. LeGrand.

Afgezanten van *Henrik* te Rome.

* Dispensatie.

Der zelver onderrechtingen om de echtscheiding te erlangen.

* naderhandt koning, onder den naam van *Henrik* den VIII.

* *Agusten.*

Zy worden gedwarsboomt door de zaakbezorgers van den keizer.

* Der Quatre Couronnés.

1528. verzekering geven, dat hy den koning zou gunstig zyn. Dit was strydig tegen het gene hy aan den overste der Kordeliers belooft hadt. Het overige van de onderhandeling geschiedde naderhandt te Orviëto, werwaarts *Clemens* zich met de vlucht begeven hadt.

De paus verzekert den koning, hem gunstig te zullen zyn, hebbende het tegendeel belooft aan den zakbezorger van den keizer.

De brieven, welke *Wolsey* aan *Cassali* geschreven hadt, met inzicht, dat deze afgezant de zelve den paus zou laten zien, waren ongemeen nadrukkelyk. Hy begint met *Cassali* grote dingen te beloven, byaldien hy zich wel in deze zake kweet, alzo men die zelve zyne zorge hadt toevertrouwt. Hy vervolgt met hem te vertonen de ongerustheit, waar in de koning was. Hy zegt, dat *Henrik* de koningin niet langer kunnende aanmerken als zyne wettige gemalin, sedert hy door zyne eigene verlichtinge overtuigt was, en door die der leeraren van zyn koninkryk, dat hun huwelyk strydig was tegen de Goddelyke wetten, deze vorst dag noch nacht rust hadt. Dat hy de doodt zyner kinderen aanzag als een rechtvaardig oordeel Gods; en dat hy, om té ontwyken, dat deze vloek langer duurde, zyne toevlucht nam tot den heiligen stoel. De kardinaal bidt den paus vervolgens dit huwelyk te laten onderzoeken; acht te nemen op de dienssten, de welke de koning hem bewezen hadde, en middelen te zoeken om hem van de koninginne te scheiden, ten einde hy vryheit moge hebben om eene andere gemalin te zoeken; de welke hem een wettigen erfgenaam zou kunnen geven. Hy belastte *Cassali*, den paus te onderrechten, aangaande de omstandigheden, welke de echtscheiding noodzakelyk maken; hem de knagingen van een teder gewisse, en het kwaadt, het welk eene erfopvolging, die betwist wordt, na zich sleept, voor oogen te stellen. Hy belastte hem ook, den paus voor te houden beweegredenen van erkenteniss en van belang; hem van des konings yver voor zyne verlossinge te verzekeren, en van den zynen in het byzonder, en wel zodanig, gelyk deze kerkvoogdt zeide, dat 'er niemandt kon zyn, die zyne behoudenis met groter yver zocht. Hy beval hem, den paus den tegenwoordigen toestandt van de Christenheit te vertonen, en voornamentlyk dien van Italië, de welke hem meer dan al het overige betrof; hem te doen begrypen, van welk eene aangelegenheit het voor hem was zich te verbinden aan den koning van Engelandt door een dienst, de welke hem altydt zou verplichten de belangen van den H. stoel te ondersteunen, en om de gelegenheit niet te verliezen, welke zich thans aanboodt, den koning toestaande de bulle, welke hy wenschte. Hy zondt aan *Cassali* deze bulle geheel vervaardigt, zeggende, dat 'er niets aan ontbrak dan des paus zen ondertekening, voor welken, gelyk hy zeide, het veel heerlyker zou zyn, de zelve te tekenen uit eige beweginge, dan na daar over de vergadering der kardinalen geraadpleegt te hebben. Hy voegde daar by eene macht, om zich te doen geven het vermogen van te onderzoeken de vrage aangaande het huwelyk, en de zelve af te doen met die personen, de welke hy oorbaar zou vinden by zich te nemen. Dus eigende zich *Wolsey* toe al het gezag van deze zake, en maakte zich scheidsman over het noodlot van zynen meester. Hy voegde daar nog eenige andere vertogen by, welke van den paus ook moesten ondertekent worden. Het einde van zynen brief was als des zelfs begin, namentlyk, hy beval *Cassali* den heiligen Vader te verzekeren, dat byaldien hy de begeerte des konings voldeedt, deze vorst alles in het werk zou stellen om hem te verlossen, en ten dien einde noch moeite, noch kosten ontzien; dat hy den H. stoel zou herstellen in het zelve gezag, waar in de zelve voor dezen geweest was; dat hy zyne legers en zyne vloten gereed hadt, om zich in de Nederlanden te werpen, om den keizer te water en te lande te beoorlogen, en om hem zodanig te vernederen, als hy thans verhoogt was.

Brieven van *Wolsey* rakende de echtscheidinge.

Hy wil den paus overhaken door beweegredenen van eigen belang.

Hy zendt aan den afgezant een voorschrift van de bulle, rakende de echtscheidinge.

De kardinaal voorzag wel, dat de paus in vryheit zou zyn, wanneer het pak met brieven te Rome aan kwam. Hy belastte derhalven aan *Cassali* in zo een geval, dat hy geen acht moest geven op het woordt van den keizer; dat de ondernemingen van dezen vorst alleen gestrekt hadden om het gezag der pauzen te verminderen, en dat hy zyn woordt al te dikwils hadt geschonden, om zich op zyne beloften te betrouwen. Hy voegde by de aanmerkingen van zynen brief eene overweging, welke hy vergeten hadt, namentlyk, dat de paus, zonder dat de koning daar deel aan hadt, ontslag hadt gegeven aan den keizer van den eedt, welken hy gedaan hadt van met de princesse van Walles te trouwen; dat de paus dan wel met meer reden aan den koning, zo yverig voor zynen dienst, kon toestaan het ontslag, het welk hy verzocht, zonder den keizer daar van te verwittigen. Hy neemt ook de zwarigheden weg, welke zich zouden kunnen opdoen in het opstellen van het bevelschrift, het welk hy wenscht dat de paus aan hem overmake. Hy belast *Cassali* alle deze hinderpalen weg te ruimen; en dat hy, zo hy des niettegenstaande den paus daar omtrent onbeweeglyk zag, hem in zyne plaats voor te stellen *Staphilei*, deken van de Rota, de welke toen in Engelandt was, van wien de kardinaal verzekert was. Van daar kwam hy weder op de onderhandeling van den paus met het heilige genootschap *, het welk hy *Cassali* belastte te beletten; en byaldien hy daar in niet slagen kon, beval hy hem de kardinalen te gaan zien; hen aan te tonen de nietigheit van de bulle van *Julius* den II, en de redenen, op welke men de echtscheiding vestigde; de zelve door zyne redenen over te halen, en hen door geschenken te winnen. Men zondt hem ten dien einde een wissel van honderd duizend dukaten op de bank van Venetië, met belofte van hem te betalen de onkosten, welke hy boven deze somme mogt maken.

* *Sacro Collegio.*

Hy voegt de geschenken by de redenen.

De paus zich te Orviëto geborgen hebbende, gingen *Knigt* en *Cassali* hem daar vinden, om hem geluk te wenschen over zyne verlossinge, en om de bulle te bewerken, welke *Wolsey* in zynen brief verzocht. Wy hebben elders aangetoont, hoedanig de imborst was van *Clemens* den *VII*; vreesachtig, wantrouwend, zonder besluit; veinzende beschroomd en een eerlyk man te zyn: maar altydt strevende om zyne oogmerken te bereiken. Hy vreesde den keizer, wiens krygsvolk, het welk Rome kwam verwoesten, en hem hadt gevangen genomen, hem meer verschrikten, dan de beloften van den koning van Engelandt hem verzekerdheit gaven. Hy merkte ondertusschen den eersten aan als zynen vyandt, en den anderen als een vorst, die hem wel genegen was; maar hy wilde zich wyselyk gedragen tusschen deze twee mogendheden, of veel eer hen beide om den tuin leiden: zo dat hy, zonder den eenen te vertoornen, de genegenheit en gunst

Aardt van den paus.

Hy vreest den keizer.

1528. van den anderen zou kunnen bewaren. Het was de ſtaatkunde, welke hy raadpleegde, en niet de Godsdienſt, gelyk wy zien zullen in het gehele gevolg, het welk deze grote zaak hadt. Al van overlang hadden de pauzen zo gehandelt. Hun voornaamſte doelwit was hunne huizen groot te maken; het gezag van den H. ſtoel, welken zy bekleedden, te onderſchragen; den vorſt te houden in een evenwigt van macht, de welke de hare geen nadeel kon toebrengen, en zich te verzekeren van het genot der kerkelyke goederen. *Clemens* volgde zyne voorzaten, en zyn gehele gedrag kwam overeen met eene voorzichtigheit, geſchikt veel eer naar zyne belangen, dan naar die van den koning van Engelandt.

Zyne ſtaatkunde in het byzonder, en die der pauzen in het algemeen.

M. Herbert. M. Burnet. Hy badt voor eerſt *Knigt* en *Caſſali* de zaak niet te verhaaſten, en trachtte de zelve ſlepende te houden. Hy zag, dat deze vertraging kwalyk wierdt genomen; en om zich uit zyne verlegenheit te redden beloofde hy de bulle, de welke men eiſchte; doch onder beding, dat zich de koning daar van niet zou bedienen, dan na dat het keizerlyke leger uit Italië zou verjaagt zyn. Vervolgens krachtig aangezocht om de zelve te doen vervaardigen, nam hy zyne toevlucht tot gebeden, tot zuchtingen, en tot tranen. Hy betuigde aan de zaakbezorgers van den koning, dat al wierdt hy gedreigt met zyn uiterſte verderf, hy echter in het gemoedt van den koning, noch in dat van den kardinaal niet zou willen gehouden worden voor een ondankbaren; dat hy hen ondertuſſchen betuigde, geen geding aan te vangen uit krachte van de bulle, welke hy hen toeſtondt, dan na verloop van eenigen tydt, en wanneer 'er voor hem geen gevaar meer was. Dat het ten dien einde nodig was, dat *Lautrek* met zyne benden Orviëto naderde, en dat hy vervolgens van hem eiſchte aangeſtelde rechters, om het huwelyk van *Henrik* te onderzoeken; dat dit het middel was om den keizer den mondt te ſtoppen, en hem daar omtrent voor opſpraak te beſparen; dat hy alsdan zo eene bulle en een bevelſchrift zou verlenen, als men eiſchte, zynde gedagtekent van dien tydt af; en dat hy ondertuſſchen, ter verzekering van zyn woordt, eene diergelyke by voorraadt gaf, de welke men weder kon verbreken, wanneer de andere voor den dag kwam. Hy gaf ook inderdaadt zo eene bulle: doch om ze krachteloos te maken dagtekende hy de zelve in den tydt, dat hy nog gevangen was geweeſt: zo dat de Raadt des konings niet geraden vondt zich daar van te bedienen. De ſtaatkunde wilde, dat de paus dus handelde. De keizerſchen waren meeſter van het veldt, en *Lautrek*, blyvende in het gebiedt van Bologne, hadt zyne redenen om niet te naderen naar den kant van Orviëto. De kardinaal van de Vier Kronen, de welke deze bulle hadt afgevaardigt, kreeg tot beloning van dezen eerſten dienſt eene vereering van vier duizend kronen. Men beloofde hem eene veel aanzienlyker erkentenis, wanneer de zaak zou voltooit zyn.

Zie den brief van *Knigt* in de Verzamelingen van *Burnet*.

Hy belooft de bulle aan den koning.

De dagtekening dezer bulle maakt de zelve onnut.

Vergelding, door den koning aan den kardinaal van de Vier Kronen gedaan.

Eenige dagen daar na hadt de paus eene zamenſpraak met *Caſſali*, in welke hy hem te kennen gaf, dat het beſte middel, om den koning van de zake af te helpen, was, dat hy in zyn koninkryk een vonnis liet geven, het welk zyn huwelyk vernietigde, en kort daar na te hertrouwen, dat de koningin niet in gebreke zou blyven, daar over hare klagten te doen aan den H. ſtoel: maar dat het gemakkelyker zou zyn het vonnis te bekrachtigen, en het huwelyk te beveſtigen, dan het geding te eindigen, het welk hy wegens de echtſcheiding kwam te beginnen. Dat 'er zo vele omſtandigheden * by het afdoen van een rechtshandel aan het Roomſche hof waargenomen wierden, dat men naauwlyks daar het einde van kon zien. „Daar, in plaats dat „het vonnis eens gevelt, en de koning hertrouwt „zynde, ons gene redenen zullen ontbreken, „(zeide de paus) om eene gedane zaak te be„krachtigen; en wy zullen ten dien einde zoda„nig een kardinaal afzenden, als de koning zal „verkiezen". Hy belaſtte *Caſſali* evenwel den koning van zynent wegen dezen raadt niet te geven, maar alleen als uit den name der kardinalen *Simonetta* en van de Vier Kronen †. *Caſſali* gaf van deze gehele zamenſpraak kennis aan den koning, zynen meeſter, gelyk men ziet uit den brief, welken hy daar over aan hem ſchreef.

1528. en den brief van *Caſſali* van den 13 January dezes jaars.

De paus raadt den zaakbezorger des konings, over zyne echtſcheiding te doen oordeelen door de kerkvoogden van zyn koninkryk, en aanſtonts te hertrouwen.

* *Formaliteiten.*

† *Lorenzo Puzzi.*

Het gevoelen van den paus kwam overeen met de gedachten van *Henrik*, en met het voornemen, het welk hy genomen hadt na de wederkomſte van den biſſchop van Bath, welken hy in gezantſchap naar het hof van Vrankryk hadt gezonden. Het zelve hadt gedient om het gevoelen van *Franſois* den I en van des zelfs Raadt over drie zaken te weten, namentlyk: Of hem de paus met volkomen recht, en door zyn gezag, alleen niet eene bulle zou kunnen geven, door welke zyn huwelyk wierdt vernietigt, byaldien de koningin zich zou beroepen van het vonnis der Engelſche kerkvoogden. II. Of men deze princeſſe geen genegenheit zou kunnen inboezemen, om geeſtelyk te worden; en *III*. Wat de koning, byaldien zy zulks weigerde, in gewiſſe zou kunnen doen. Men zegt niet, hoedanig het antwoordt was, het welk de biſſchop van Bath uit Vrankryk te rug bragt: doch by zyne wederkomſt zeide de koning, dat hy een vaſt beſluit genomen hadt; dat hy voornemens was over de echtſcheiding te laten oordeelen door de kerkvoogden van zyn koninkryk, en vervolgens eene andere gemalin te nemen. De biſſchop vertoonde hem, dat de koningin zich van het vonnis op een hoger rechtbank beroepen zou. *Henrik* antwoordde hem, dat hy achttien jaren wel met haar hadt geleeft; en dat hy 'er nog wel vier of vyf met haar leven zou. Dat hy aan den anderen kant niet geloofde, dat zy zich zou beroepen van een vonnis, het welk hy voornemens was te laten geven door den aartsbiſſchop van Kantelberg, door de biſſchoppen van Rocheſter, van Ely, en van Londen, voor welke zy achting hadt, en eindelyk, dat dit de weg was, welken hy wilde houden. Men zegt, dat hy daar van kennis gaf aan *Karel* den *V*, en dat hy niet van beſluit veranderde, dan na dat de paus in vryheit was geſtelt. Dat hy alstoen geloofde, dat het beter was zich by hem aan te geven, op dat het pauſſelyk gezag de tegenkantingen der daar hy belang hebbende partyen mogt beletten.

De koning neemt een vaſt beſluit daar omtrent.

Waarom hy van gevoelen veranderdt.

Dit beſluit genomen zynde, deedt men *Stapbilei* naar Orviëto, daar de paus was, vertrekken, en kort daar na deedt men hem volgen door *Stephanus Gardiner*, en door *Eduard Fox*. Zy hadden bevel om gezamender handt aan de zake te arbeiden, en den paus geen ruſt te geven, voor dat hy hen hadt toegeſtaan de bulle, welke zy van hem verzochten. *Stapbilei*, deken van de Rota, was wonderlyk afgerecht in de zaken van het hof van Rome: daarenboven ſcheen hy overtuigt te zyn van de rechtmatigheit der echtſcheidinge, het zy door een onzydig oordeel, het

Nieuwe afgeranten van *Henrik* den *VIII* by den paus.

1528. het zy door believing voor den koning, het zy door vooringenomenheit tegen den keizer, welken hy niet beminde. *Stephanus Gardiner* was als toen geheimschryver der bevelen van den kardinaal *Wolsey*, en wierdt voor een ervaren man in het geestelyke recht gehouden. Daarenboven was hy van een levendigen geest, indringende, buigzaam, en tot alles bekwaam. Naderhandt wierdt hy bisschop van Wincheſter, en speelde vreemde rollen in het einde dezer regering, en onder die van *Eduard* en van *Maria*. *Fox* (a), als toen grootaalmoezenier, hadt den naam van een der eerste Godgeleerden van het koninkryk te zyn. Hy is naderhandt geweest bisschop van Hereford.

Men zegt, dat het *Staphilei* was, die aan den paus het ontwerp bragt, waar van wy op eene andere plaats gesproken hebben, door *Wolsey* opgemaakt met den koning van Vrankryk, zo wel als met den koning zynen meester, om zich te doen benoemen tot algemenen stedehouder van den H. stoel. Dit ontwerp behelsde, dat, om de belangen van de kerk te ondersteunen, *Clemens*, volgens de gedachten van de koningen van Vrankryk en van Engelandt, moest doen treden door de kardinalen, de welke niet gevangen waren, tot de verkiezinge van een algemenen stedehouder van den H. stoel; dat die geen, de welke met dit ampt zou bekleed zyn, door de twee koningen geholpen zynde, door zyne voorzichtigheit en door zyne dapperheit zou herstellen het gezag der pauzen, het welk *Karel* de V onder de voet hadt getreden, en den paus volkomen in vryheit stellen. *Clemens* zag dit voorstel aan als een toeleg van *Wolsey* op zyn pausschap. Hy giste wel, dat deze staatzuchtige kerkvoogdt zich zelve betekende door de hoedanigheden, de welke hy aan dezen algemenen stedehouder toekende, wiens verkiezing hy bewerkte; en hy oordeelde, dat hy, niet te vrede met zich door zyne kuiperyen de eerste maal, dat de stoel zou open vallen, zich tot paus te doen verkiezen, voornemens was hem den voet te ligten, schoon hy nog in het leven was. Dit diende niet voor de zaken van zynen meester.

De paus vertoornt over het verzoek van de bulle van algemenen stedehouder voor den kardinaal *Wolsey*.

* *Protonotaris.*

Stephilei was aangekomen voor *Fox* en *Gardiner*. Men deedt deze twee laatsten niet vertrekken, voor dat de beamptschryver * *Gambara* van wegens *Knigt* te Londen was gekomen, zynde met de eerste bulle, waar van wy boven gesproken hebben, belast geweest. De koning was daar niet vergenoegt over; en ziende de slechte oprechtigheit, of de vreze, van den paus, hadt hy gezegt, dat byaldien de paus altydt vervaart was voor de wapenen voor den keizer, hy andere middelen moest zoeken om zich te voldoen. Hy ontveinsde echter zyn misnoegen; en de twee afgezanten, de welke men na *Staphilei* deedt vertrekken, bragten zeer toegenegene brieven van den koning mede, als mede zeer onderdanige van den kardinaal *Wolsey*. Men belastte *Casali* ook, zich in zyne aanzoeken te gedragen met zo veel ingetogenheit, dat hy geen reden van klagten aan den paus gaf; en van hem te verkrygen, dat hy by den kardinaal *Wolsey* een anderen afgezant voegde, die in Engelandt zou komen, om gezamentlyk voorzitters te zyn in de rechtspleging over de echtscheidinge. Men stelde daar toe den kardinaal *Laurens Campeggio* voor,

Herbert. LeGrand. Burnet.

Aanzoek van den koning om van den paus te verkrygen de benoeming van twee gezanten, om over de

(a) Men moet hem niet nemen voor *Richard Fox*, bisschop van Wincheſter.

die door den koning met het bisdom van Salisbury was begiftigt, en binnen Rome een schoon paleis bezat, mede door de mildadigheit van *Henrik* gebouwt, om de woonplaats der Engelsche afgezanten te zyn. De koning bedankte in een brief den paus voor het goede besceheidt, dat hy aan hem door zynen afgezant hadt gegeven, en badt hem, spoedelyk te volvoeren het geen hy begonnen hadt, om zyn gewisse gerust te stellen. Hy verzekerde met eenen de kardinalen van zyne erkenteniſſe voor den dienst, dien zy hem bewezen hadden, en die gene, welke hy in het vervolg zou hebben voor hunnen yver, hem verzoekende, de uitspraak van zyn geding te verhaasten. Doch de brief van den kardinaal is van eene byzondere schryfaardt. *Heilige Vader*, zegt hy, *ik werp my neder voor uwe voeten; ik bezweer u, byaldien gy my aanziet als een Christen; en byaldien gy my aanmerkt als een kardinaal; indien ik deze uitmuntende waardigheit niet onwaardig ben; indien ik niet ondankbaar ben geweest aan uwe weldaden; indien ik eenigen dienst aan den H. stoel heb bewezen; indien ik getracht hebbe niets te doen tegen de gerechtigheit; indien, eindelyk, de belangen van myne welvaart u kunnen aandoening geven; ik bezwere u, zeg ik, acht te slaan op myn nederigſte verzoek. Ik betuige dan voor uwe Heiligheit, dat byaldien het voornemen van den koning my onrechtmatig toeschoen, ik my veel eer zou bevlytigen, het zelve te beletten, dan u het zelve aan te bevelen: maar ik vreze, dat byaldien uwe Heiligheit, bevreest voor den keizer, aan den koning, mynen meester, weigert eene gunst, de welke de gehele wereldt gelooft gegrond te zyn op de Goddelyke en menschelyke rechten, hy, te zamen met de andere Christen vorsten, een besluit zal nemen, bekwaam om het gezag van den H. stoel te verminderen.*

1528. echtscheidinge vonnis uit te spreken.

Zeer dringende brief, van *Wolsey* aan den paus om de echtscheiding te verwerven.

De koning gaf last aan *Casali* om by den kardinaal van de Vier Kronen, over wien hy wel te vrede was, te vernemen, wat hem het best zou behagen, of tapytwerken, of paarden, of een servies van goudt en zilver. Hy belastte hem ook den zelven te verzekeren, dat hy, om zynent wille, eene koninklyke mildadigheit zou laten blyken tot het opbouwen van de St. Pieterskerk in het Vatikaan; een werk, het welk de paus en het ganssche genootschap der kardinalen ter herte nam, en deze kardinaal meer dan alle de anderen.

Aanbiedingen des koninga aan den kardinaal van de Vier Kronen. Zie in de *Verzamelingen* van *Burnet* den brief van den kardinaal *Wolsey* aan *Casali*.

Dat gene, het welk de zaakbezorgers van den koning te verhandelen hadden, raakte de vervaardiging van eene nieuwe bulle, veel breder dan de eerste, waar van *Gardiner* en *Fox* een ontwerp hadden medegebragt. Men bragt de redenen voor den dag, die de vrylating van *Julius* den II vernietigden. Men zeide, dat eene zodanige bevryding strydig was tegen de Goddelyke wet, ten minste wanneer de zelve op geen genoegzaam voldoenende bewyzen gevestigt was. Dit was eene verzachting voor dat gene, het welk men kwam te zeggen tegen de deugdelykheit van de bulle. Men deedt vervolgens aan den paus zeggen, dat om den koning van Engelandt te belonen voor de diensten, de welke hy aan den H. stoel bewezen hadt, en om voor te komen de ongelukken, met welke zyn koninkryk gedreigt wierdt, door de tegenwerpingen, de welke men tegen zyn huwelyk maakte, zynde zodanig, dat de zelve de opvolging in het ryk twyffelachtig maakten, hy zodanig een kardinaal

Nietigheit van de vernieting van het huwelyk van *Henrik* en *Catharina* door paus *Julius* den II.

Wat men van *Clemens* den VII eischte.

1528. naal hadt afgezonden, wiens naam men niet uitdrukte, tot zynen gemachtigde in deze zake. Dat hy aan den zelven de macht gaf, daar over te oordeelen met den kardinaal van Jork, of alleen de vrylating van *Julius* den II te vernietigen, byaldien zy bevonden, dat de zelve door overyling en op eene valsche verklaring verkregen was, en om de partyen toe te staan weder te trouwen, zonder dat dit twede huwelyk zou kunnen nadeel lyden door beroepingen, of tegenbetuigingen van eene der partyen. De paus verklaarde daarenboven, dat hy deze twee kardinalen tot zyne stedehouders aanstelde, met eene volslage macht, dat hy zich verplichtte hun vonnis te bevestigen; en dat hy hen ook de macht gaf om wettig te verklaren de kinderen van het eerste bedde, byaldien zy daar redenen voor vonden. Men deedt dezen paus ook zeggen, dat hy zich ontdeedt van het vermogen om zyne bulle te herroepen, en de rechtsvordering van de zelve te stremmen. Dat hy wilde, dat zyne afgezanten het geding zouden vervolgen, wat 'er ook van komen mogt; en dat alle de brieven van herroeping, of opschorting, welke men van hem, door hem gedurig daar over laftig te vallen, zou kunnen bekomen, van geen kracht zouden zyn.

François de I voegt zyne aanzoeken by die van *Henrik*. *M. Herbert. M. Burnet. De Vader Orleans in zyne Geschiedenis der emheeringen van Engelandt.*

Men kan uit deze onderrechting kortelyk zeggen, dat de koning als toen nog het voornemen niet hadt om de princes *Maria* van de erfopvolginge uit te sluiten, of ten minste, dat hy zulks ontveinsde, doordien hy zorg droeg om deze princesse te wettigen. Naderhandt veranderde hy van gedachten: doch het was na dat hy door de gedrag der koninginne verbittert was geworden. De koning van Vrankryk voegde het aanzoek van zyne afgezanten by die der Engelsche staatsdienaars, en hy zelf schreef in nadrukkelyke bewoordingen aan den paus. De kardinaal *Wolsey* schreef aan hem mede een tweden brief. Hy liet hem weten, *Dat hy aan den koning voor hem zyn woordt hadt gegeven; dat 'er geen middel meer was om de echtscheiding uit te stellen; dat de koning, zyn meester, aangenoopt door de knagingen van zyn gewisse, en afkerig geworden door de ongeneestyke zwakheden, welke de koningin gekregen hadt, haar niet meer wilde naderen; dat byaldien de paus hardnekkig bleef, men genoodzaakt zou zyn elders hulpmiddelen te zoeken; en dat, wat hem belangde, hy zo weinig gevaar zag, om den vorst toe te staan het geen hy verzocht, dat hy alles, wat daar van kon komen, op de rekening van zyne eige ziel nam.*

Twede brief van *Wolsey*.

Burnet. LeGrand. Herbert.

Eindelyk benoemde de paus, op de aanhoudingen van *Gardiner* en van *Fox*, ondersteunt door *Cassali* en *Staphilei*, in de volle vergadering der kardinalen, den kardinaal *Laurens Campeggio* tot zynen gezant * in Engelandt, gevende hem macht, om met den kardinaal van Jork uitspraak te doen over de duchtigheit van het huwelyk, aangegaan tusschen *Henrik* en *Catharina*, waar van hy eene bulle deedt vervaardigen, zodanig, als de koning de zelve wenschte (a). Hy gaf ook eene belofte, met zyne handt ondertekent, by welke hy zich verbondt om het vonnis der twee afgezanten te bevestigen, en verplichtte zich van hen niet te zullen herroepen, en noch de zaak, noch hunne rechtsvordering slepende te houden; ten minste, indien men geloven mag het afschrift, het welk de Engelsche geschiedenisschry-

De paus benoemt de kardinalen *Campeggio* en *Wolsey* om over de echtscheidinge te oordeelen.

* *Legatus à Latere.*

Hy neemt aan hun gewyfde goed te keuren.

(a) Zie deze bulle, getekent te Orviëto den 6 Juny dezes jaars 1528, in de *Verzamelingen* van den Here *Burnet*, I Deel, en in het XIV Stuk van de *Acta Publica*, fol. 237.

ver * daar van aanhaalt, en het welk hem waarschynlyk toescheen, hoewel hy niet met zekerheit kon spreken van het oorspronkelyke, het welk, gelyk hy zegt, bleef in handen van den pausselyken afgezant, zo wel als de bulle. *Campeggio* hadt zich wel van dusdanigen last willen ontslaan, de welke hem noodwendig bloot stelde voor de gramschap des keizers, of voor den haat van den koning van Engelandt. Hy verontschuldigde zich, dat hy te zeer met de jicht gekwelt was; maar men gaf daar geen acht op. Hy stelde nochtans zyn vertrek uit zo lang als hy kon: de aanbiedingen, welke de Engelsche staatsdienaars hem deden van paarden, geldt en reistuig, deden hem zyn vertrek niet verhaasten. Men zeide derhalven recht uit tegen hem, dat byaldien hy niet spoedig vertrok, de koning zich zou verbeelden, dat hy zyne zyde verlaten hadt, en die van den keizer aangenomen. Men voegde daar by, dat zo hy de eer der kerke voor eenige andere zaak stelde, en de verwachting van eene aanzienlyke beloning niet wilde verliezen, hy geen oogenblik diende te verzuimen. Deze redenen bewogen hem; hy begaf zich op weg: doch hy kwam niet voor de maandt van October in Engelandt. Hy bragt met zich des pauzen brief. Daar zyn 'er, die voorwenden, dat die geen, welken men ziet by de Engelsche schryvers, niet de zelve is, en dat deze laatste niet dan een affschrift is van den gene, welken de paus ondertekende gedurende zyne gevangenisse; dat men ondertusschen den zelven dagtekende van Orviëto, en dat men zeide, dat hy gegeven was op den 17 December des jaars 1527.

1528. * *Burnet.*

Campeggio wil zich gaarne ontschuldigen van dezen last.

Hy begeeft zich op weg.

Gardiner kwam te rug met den afgezant. Hy stondt, gelyk wy boven gezegt hebben, in de gunst van den koning van Engelandt, en was echter niet verdacht by *Karel* den V, die zich voor de koninginne, zyne moeie, verklaarde. In het tegendeel hadt hy altydt aan zyne belangen verbonden geschenen in de verschillen, de welke deze vorst met Vrankryk gehad hadde, en deze laatste kroon hadt gewilt, dat men een anderen benoemde. Het was daarom, dat de bisschop van Bajonne trachtte hem by *Wolsey* verdacht te maken. Het was ook niet zonder reden. De paus droeg zich altydt gematigt tusschen den koning van Engelandt en den keizer. De laatstgenoemde zocht hem met de wedergeving van Cervia en Ravenna, en met de belofte van de oogmerken van het Mediceesche huis te zullen begunstigen, aan zyne zyde te trekken. Hy benoemde dan een afgezant, de welke hem niet onaangenaam kon zyn. Hy deedt meer, volgens het zeggen van zekeren schryver *, die aan de voorstanders der koninginne niet verdacht kan zyn, te weten, het was door zyn bedryf, dat deze afgezant zyn vertrek zo veel hy kon vertraagde; en dat, wanneer hy genoodzaakt was te vertrekken, de paus hem voornamentlyk beval, krachtdadiglyk te werken aan de wederverzoeninge van den koning met de koninginne, en dat hy aan de andere zyde, byaldien hy daar in niet kon slagen, geen oordeel zou vellen ten voordeele der echtscheidinge, ten zy hy hem te voren daar over hadt geraadpleegt. *En dit zy*, voegde de paus daar by, *het alleraangelegenste geheim van uwen last.* Dus was de bulle wel tot voordeel van den koning; maar daar waren geheime bevelen, de welke de rechten bewaarden van de koninginne en van den keizer; waar uit men kan oordeelen, of het de geest was van den Godsdienst, of die

Campeggio verbonden aan de belangen van den keizer.

Keizer *Karel* de V leidt den paus om den tan.

* *Sandorus.*

Geheime bevelen van den paus aan

1528. die der ſtaatkunde, de welke den paus zo een gedrag inboezemde. Daar is weinig aan gelegen, of deze gezant een welgeſchikt leven lydde, dan of hy tot ſpelen en de vrouwen genegen was; of de zoon, welken hy medebragt, een baſtaardt was, dan of hy hem hadt uit een wettig huwelyk, voor dat hy den geeſtelyken ſtaat omhelſt hadde. Dit is waar, dat hy een bekwaam man was, zynde langs verſcheide trappen tot het kardinaalſchap opgeklommen; dat hy geweeſt was ſtadvoogdt van Parma en Piacenza, en dat hy alstoen het gezantſchap van Rome hadt. Hy is naderhandt geweeſt pauſſelyk afgezant in Duitſchlandt, en hy was voorzitter in de algemene kerkvergadering van Trente. Maar na dit alles komen zyne yverigſte voorſtanders † daar in overeen, dat hy baatzuchtig was; dat men ten zynen huize ſpeelde, en dat hy zyn beſt deedt om het geluk van dezen zone te bevorderen, die voor een baſtaardt wordt gehouden door die genen ‡, die den vader afmalen als een man, die door zyne ongebondenheit al de wereldt ergerde.

Campeggio, ſtrydig met de bulle. Afbeeldſel van *Campeggio*.

† *Le Grand.*

‡ *Burnet.*

Engelſche zweetziekte.

Voor dat hy in Engelandt aanlandde, woedde in het meeſte gedeelte van des zelfs provincien eene algemene landziekte. Zy was van den zelven aardt als die, de welke zich voor de eerſte maal in dit koninkryk opdeedt in het begin der regeringe van *Henrik* den VII, en die men de Engelſche zweetziekte noemde. Zy ſleepte zeer veel volk weg, en baarde eene grote ontſteltenis. De Franſche afgezant *de Bellay*, biſſchop van Bajonne *, die door deze ziekte, naar men zegt, gelyk anderen, wierdt aangetaſt, voegt 'er by, dat meer dan honderd duizend menſchen hunnen uiterſte-wille gemaakt hadden. Alle de genen echter, die daar van aangetaſt wierden, ſtierven niet. Hy zelf ontkwam het niet alleen, maar hy zegt, dat van veertig duizend, die te Londen daar van ziek waren, niet meer dan twee duizend ſtierven. Hy verhaalt ook, dat deze beſmettelyke ziekte, gelyk aan die van den jare 1486, genezen wierdt met zich in de ruſt te houden, en dat de minſte koude de zelve dodelyk maakte. Het huis des konings was 'er niet van bevryd, en twee van zyne kamerlingen ſtierven daar van. Nochtans vertrok hy uit Londen, alwaar de ziekte begon, eerſt een maandt daar na. Hy biechtte alle dagen, en nam op alle heilige dagen het Avondmaal. Dus boezemt de vrees voor de doodt eene Godvrucht, het zy waar, of gemaakt, in. *Anna Boulein* was toen by haren vader in het landſchap van Kent, alwaar deze zweetziekte heviger was dan in eenige andere provincie. Ze ſpaarde deze meeſtereſſe des konings niet; haar vader en zy waren daar dodelyk ziek aan; maar beide wierden weder herſtelt. Weinig tyds daar na kwam *Anna Boulein* weder aan het hof §. De koning hieldt zyne liefde niet meer geheim; en ondertuſſchen gaf de koningin, van welke hy nog niet geſcheiden was, geen kwaad gezicht meer aan deze hare medevryſter, en heeft 'er nooit klagten over gedaan: een onwederſprekelyk bewys van de wysheit van deze juffer, zo wel als van de zachtzinnigheit der koninginne.

* *Zie zyne brieven in de Verzameling van le Grand.*

§ *Zie den brief van den biſſchop van Bajonne van den 9 December.*

De koningin handelt *Anna Boulein* beleefdelyk.

Het was in dien tydt, dat men openbare vertogen zag, niet alleen aangaande de minnaryen des konings, maar ook van het voornemen, dat hy hadt genomen van met *Anna Boulein* te trouwen, en dat het alleen op dien voet was, dat zy zyne liefde beantwoordde. Twee

1528. brieven, welke zy ſchreef aan den kardinaal *Wolſey*, waar van oorſpronkelyke bewaart zyn, laten ons niet toe daar aan te twyffelen. Zy zyn al te ſeldzaam om in onze Geſchiedeniſſe niet ingelaſcht te worden. De naam van *Anna Boulein* is zo vermaard, en de hertstocht, welke de koning voor haar hadt, zo ongemeen, dat men by zich eene ſterke genegenheit gevoelt om alle de byzonderheden daar van te weten. Boven al bemint men dat gene, het welk oorſpronkelyk is, en deze brieven zyn zo wydlopig niet, dat zy den Lezer zouden vervelen. Men zal uit den ſtyl zien, in welken zy geſchreven zyn, hoedanig byna en het gemoedt, en het verſtandt van deze jonkvrouwe waren. Ten anderen zal men daar uit zien de weinige waarſchynlykheit, welke men heeft, dat zy een onverzoenlyken haat tegen den kardinaal *Wolſey* hadt opgevat twee jaren te voren, ter oorzake van het verbreken van haar huwelyk met den erfgenaam van het huis van Northumberlandt: zo dat deze ſchryvers zekerlyk hebben misgetaſt, die deze daadt verhalen, zo wel als in het gene, dat zy daar by voegen, van het voornemen, alstoen door den koning en zyne meeſtereſſe genomen, om dezen kerkvoogdt te bederven. Zy verdient veel eer dan een ander gelooft te worden. Laat ons haar dan zelf horen ſpreken.

1528. *zamelingen.* De koning neemt een beſluit van met haar te trouwen.

Brief van deze meeſtereſſe des konings aan den kardinaal *Wolſey* aangaande de liefde van dezen vorſt.

Mylord, zegt zy in den eerſten van hare brieven, *ik bidt u zeer eerbiedig om vergiffenis, dat ik zo ſtout ben van door een eenvoudigen en kwalyk geſchreven brief u in uwe bezigheden te ſtoren. Het is eene uitwerking van de blydſchap, met welke ik verſtaan hebbe dat gy eene volkome gezondheit geniet. Ik zal nooit ophouden in myne gebeden Godt te ſmeeken, dat hy u in een zo gelukkigen ſtaat wil bewaren; en ik zal daar door trachten my te kwyten van een gedeelte der verplichtingen, de welke ik aan u hebbe. Ik weet, welk eene moeite gy voor my genomen hebt, en dat gy u om die reden dag noch nacht ruſt hebt gegeven. Ook beſtaat, myn Heer, al de vergelding, welke ik u voor zo vele goedheden kan geven, alleen in u te beminnen, meer dan eenig menſch ter wereldt na den koning. Gelyk nu myn gedrag tot nog toe deze verzekeringen niet heeft tegengeſproken, zo belove ik my, dat het zelve in het toekomende deze betuigingen niet onwaar zal maken. Ik vleie my zelve daarenboven, dat gy daar van overtuigt zyt. Voor het overige, Mylord, ben ik onverduldig van u eenig berecht aangaande den pauſſelyken gezant te horen: want ik verzekere my, dat het zelve goed zal zyn, byaldien de zaken van u komen. Ik weet, dat gy daar over zo wel ongeruſt zyt als ik, en dat gy, ware het mogelyk, daar over nog ongeruſter zoudt zyn. Doch men moet de uitkomſt afwachten, en niet ophouden te hopen. Ik ben, myn Heer, met alle bedenkelyke eerbiedigheit, uwe zeer nederige dienareſſe, ANNA VAN BOULEN.*

In dezen brief ſtondt een naſchrift * van des konings eige handt, zynde in deze woorden begrepen: *Die gene, die tegenwoordig aan u ſchryft, laat my geen ruſt, ten zy ik eenige regels voege by haren brief. Doch ſchoon gy hier maar eenige weinige woorden van my zult vinden, zo gelieft de zelve echter ten goede te nemen. Wy wenſchen u beide te zien, en wy verheugen ons daar over, dat gy de woede der peſt gelukkig ontkomen zyt. Ik twyffele niet,*

* *Apoſtille.*

1528. *of der zelver kwaadaardigheit zal over zyn, voornamentlyk voor die genen, die matig leven, gelyk ik weet dat gy doedt. Wy zyn moeielyk, dat wy nog niet horen, dat de afgezant van den paus in Vrankryk is aangekomen. Doch wy hopen wel haaſt door uwe zorge en naarſtigheit uit die verlegenheit te geraken, geholpen zynde door Gods zegen. Dit is al het gene, dat ik u voor tegenwoordig te zeggen hebbe. Ik voege daar by, dat ik u toewenſche zo veel voorſpoedt en gezondheit, als zy u kan wenſchen, de welke u dezen brief ſchryft.* Onder ſtondt: *uw goede koning en vriendt*, HENRIK.

Wy kunnen niet voorby eenige aanmerkingen te maken over de bewoordingen van dezen brief, en des zelfs naſchrift. Het is, dat zy niet rieken naar de ongebondenheit eener misdadige hertstocht. Noch de koning, noch zyne meeſtereſſe, bedienen zich van die uitdrukkingen, de welke de verdorvendheit van het hert te kennen geven, des zelfs vleeſchelyke gevoeligheit ontdekkende. Nochtans ſchreven zy in het driftigſte hunner liefde, en in de onverduldigheit om daar van de vervulling te zien: doch door wettige middelen. *Men moet wachten*, zegt de meeſtereſſe, *en niet ophouden te hopen. Wy zyn moeielyk, dat des pauzen afgezant nog niet gekomen is*, zegt de koning: *doch wy hopen wel haaſt uit die verlegenheit te geraken door uwe zorge, geholpen door Gods zegen.* Men roept de Goddelyke hulp niet aan tot onkuiſche minnaryen. *Anna Boulein* drukt zich uit met de zelve zuiverheit in haren tweden brief. De zelve luidt aldus:

Twede brief van *Anna Boulein* over het zelve onderwerp.

Mylord, ik heb aan u de uiterſte verplichting wegens de eere, de welke gy my hebt aangedaan, latende my tyding van u toekomen, en zendende aan my een zo ſchoon en zo ryk geſchenk, als ik van u ontfangen hebbe. Hoe grote verplichting ik heb voor uwe goedheden, kan ik de zelve niet genoeg voortzetten, en daarenboven zou ik, zonder u, my niet weten te bedienen van dat gene, het welk gy voor my doedt. Van alle voldoening, de welke ik tot nog toe ontfangen hebbe, ben ik u een gedeelte verſchuldigt; en daar door vinde ik my verplicht u te beminnen meer dan eenig menſch ter wereldt, behalven den koning. Ik bidt u te willen geloven, dat niets bekwaam zal zyn om my ten dezen opzichte van gevoelen te doen veranderen, en dat, zo lang als ik zal leven, ik zal trachten u dienſt te doen, geevenaart naar uwe weldaden. Wat belangt de gevaren en de verwarringen, in welke de beſmettelyke ziekte u geworpen heeft, ik danke Godt daar voor, dat hy bewaart heeft de twee perſonen, voor welker bewaring ik zo vele wenſchen gedaan hebbe, namentlyk den koning en u. Voor het overige twyffel ik niet, of gy beide zyt beſpaart tot grote voornemens, by Godt alleen bekend. Ik verlange vuriglyk om de aankomſt van den pauſſelyken gezant te verſtaan: want indien het den Heere behaagt, dat deze zaak afgedaan worde, bidt ik hem in myne gebeden om een ſpoedig beſluit. Het is alsdan, Mylord, indien myne hope my niet bedriegt, dat ik my in ſtaat zal zien, om te erkennen de ongemene moeite, welke gy u om mynent wille aandoedt. Tot dien tydt toe verzoek ik u mynen goeden wille voor de werken te nemen, in plaats van het vermogen, dat ik niet zou weten te verkrygen, dan door u. Ik volharde in Godt voor uwen voorſpoedt te bidden, en om u te bewaren in dezen ſtaat van grootheit, in welken gy tegenwoordig zyt; en ik ben, Mylord, met alle mogelyke erkenteniſſe, uwe zeer nederige en zeer gehoorzame dienareſſe, ANNA VAN BOULEN.

Het is onmogelyk de twee brieven overeen te brengen met den haat van *Anna van Boulen* tegen dezen kardinaal, noch met de ongunſt van dezen ſtaatsdienaar. Zyne gunſt ſchitterde daar in veel groter door dan ooit; en byaldien des konings meeſtereſſe zelf toevlucht tot de zelve nam, is het zeker, dat zy der zelver vermogen kende, of dat zyn ze gezag wreeſde. Echter ziet men uit de brieven van den Franſchen afgezant, den biſſchop van Bajonne, dat de kardinaal moeielyk was des konings minnedrift te zien, doordien hy hem met eene Franſche princeſſe wilde doen trouwen; doch hy verburg zyn misnoegen. De afgezant zegt daarenboven, dat 'er een gerucht liep, dat *Wolſey*, hebbende de vryheit genomen, den koning daar over aan te ſpreken, de zelve hem daar over kwalyk hadt bejegent. Hy voegt daar by, dat deze kerkvoogdt hem geſproken hadt van den afkeer, welken hy tegen het hofleven begon te krygen, en van het voornemen, het welk hy hadt, om zich daar van te ontdoen, zo haaſt als hy den koning met *Anna van Boulen* zou getrouwt zien. Dat hy voorzag, zegt de afgezant, dat dit huwelyk zynen ondergang zou bevorderen. Het is wel waarſchynlyk, dat *Wolſey*, die getracht hadt den koning elders te verbinden, inderdaadt niet wel te vrede was, te zien, dat deze drift, welke hy in het eerſt voor eene minnary opnam, in een huwelyk zou veranderen: doch hy hadt zyn misnoegen verborgen. Hy kende den geeſt zynes meeſters, zynde de yverzuchtigſte vorſt van de wereldt, en wiens gramſchap verſchrikkelyk was. Ten anderen wiſt hy wel, dat de liefde onder alle gemoedsbewegingen die gene is, de welke het allerminſte tegenſpreken kan velen. Dus was 'er dan geen veiligheit voor hem geweeſt het geluk eener meeſtereſſe te dwarsbomen, die over het herte des konings hadt getriomfeert. Het was om die reden, dat hy, wel verre van zich daar tegen aan te kanten, gelyk wy gezien hebben, met drift by den paus aan de echtſcheidinge van *Henrik* en *Catharina* arbeidde.

1528. Zie de *Verzameling van le Grand, Burnet.*

Gevoelens van *Wolſey* wegens de gemoedsdrift des konings voor *Anna van Boulen.*

De afgezant van *Anna van Boulen* en van *Henrik* met zo veel ongeduldt verwacht, kwam eindelyk te Londen. Hy wierdt aldaar ontfangen met eerbewyzingen, met zyne bedieninge overeenkomende, en ter gehoor ingeleid by den koning met de gewone plegtigheden. In de pluimſtrykende aanſpraak, welke hy aan dezen vorſt deedt, gaf hy hem den heerlyken tytel van verloſſer van den paus en van de ſtadt Rome. Hy verzekerde hem, dat zyne Heiligheit daar over alle mogelyke erkentenis hadt, en dat hy voor hem doen zou in alle gelegenheden, voornamentlyk in de zake der echtſcheidinge, alles, wat een goede zoon kon verwachten van een mildadigen en toegenegen vader. Des anderen daags hadt hy gehoor by de koninginne. Het was om haar aan te raden, den geeſtelyken ſtaat aan te nemen, en de wereldt te verlaten, op dat men in het vervolg zou kunnen voortgaan tot het vonnis der echtſcheidinge met meer eere voor haar, dan wanneer men daar toe zou treden na haar vertrek. Doch hy vondt haar daar toe niet genegen: in het tegendeel ſcheen zy meer genoegen aan het hof te hebben, dan zy ooit te voren gehad hadde. Zy bevondt zich by alle grote feeſten; zy was by alle vermakelykheden tegenwoordig; zy was altoos tegenwoordig op de baalen; zelfs geliet zy zich voor het volk te verſchynen met eene blygeeſtigheit, de welke haar anders niet

Herbert. Burnet. LeGrand.

Aankomſt van Campeggio te Londen.

Algemene verzekeringen, welke hy geeft aan den koning.

Hy wil de koninginne aanraden om het geeſtelyk kleedt aan te nemen.

Levenswyze der koninginne gedurende de oogmer-

1528. ken des konings.

niet eigen was; minder met voornemen om aan den koning te behagen, dan om hem te beſchimpen. Dit was de uitlegging, welke velen gaven aan eene blygeeſtigheit, de welke haar niet aangeboren was, en die ten anderen zo weinig overeenkwam met den ſtaat, in welken zy zich thans bevondt. Men zeide, dat zy beter zou gedaan hebben Godt te bidden, haar eene gelukkige uitkomſt te geven van de allergewigtigſte zake van haar leven. Men beſchuldigde haar ook deel gehad te hebben aan de murmureringen van het volk, en aan eene zamenzwering tegen den perſoon des konings en van den kardinaal. Ten minſte verdacht men haar daar in, en men dreigde haar, dat men haar niet zou ſparen, byaldien zy ſchuldig wierdt bevonden. Waarſchynlyk was het een kwalyk gegronde achterdocht. Wat 'er van zy, zy betoonde zeer veel verachting voor de bedreigingen, de welke men haar deedt; en wel verre van daar bevreeſt over te zyn, deedt zy des te meer koenheit blyken. Zy nam zeer kwalyk op de plichtpleging van den pauſſelyken gezant, en gaf hem ten antwoordt, dat zy nooit zou toeſtaan de vernietiging van een huwelyk, het welk de kerk hadt goedgekeurt; dat zy tena nderen niet voor hare rechters zou erkennen, perſonen, zo eenzydig, als hy en *Wolſey*. Anderen zeggen*, dat zy zediglyk antwoordde, dat zy van zich zelve niet kon ſchikken zonder het goedvinden van hare neven. Dit was de keizer, en zyn broeder *Ferdinand*. De gezant ſchreef 'er over aan den paus, van wien hy antwoordt verwachtte eer hy verder ging. Het duurde vier maanden voor dat het zelve kwam, of liever, het kwam nooit, en de zaak bleef altydt dralende; tot dat eindelyk de koning, deze uitſtellen niet langer kunnende vedragen, *Campeggio* in zyne belangen bragt, en de zittingen een aanvang deedt nemen.

Men beſchuldigt haar deel gehad te hebben in eene zamenzwering, en men dreigt haar.

Zy veracht de bedreigingen.

Zy weigert hare toeſtemming te geven tot de echtſcheidinge, en wraakt de pauſſelyke gezanten.

* *Burnet.* *Campeggio* ſchryft daar over aan den paus.

Voor dat men daar toe kwam, gebeurden 'er zeer vele kuiperyen * van de ſtaatsdienaars van den keizer, en die van den koning by den paus; als mede van den paus, zeer in het naauw wegens deze twee vorſten. De een misleidde den anderen, en dacht nergens anders op dan op zyne eigene belangen. *Campeggio* hadt *Henrik* volgens zynen laſt aangezocht om zich met de koninginne weder te vereenigen. Deze vorſt hadt zulks zeer kwalyk genomen, en hadt zich beklaagt, dat de paus, in plaats van hem een afgezant te zenden om zyn huwelyk te vernietigen, hem eenen hadt toegezonden, om het te beveſtigen. Om hem te bevredigen moeſt hem *Campeggio* laten zien de bulle, de welke hem de macht gaf om wegens de echtſcheidinge uitſpraak te doen: doch hy weigerde zich daar van te ontdoen, zelfs niet voor een oogenblik. De koning, over zyne weigeringe en uitſtellen misnoegt, liet daar over aan den paus door zyne afgezanten klagen. *Caſſali* deedt zulks met hevigheit. Hy vertoonde aan *Clemens*, dat byaldien hy weigerde *Henrik* voldoening te geven, hy voor altydt en dezen koning verliezen zou, en des zelfs koninkryk. Dat de koning, wanhopig gemaakt zynde, met den H. ſtoel zou breken; dat de kettery, onder begunſtiging van deze verdeeldheit, in Engelandt zich zou veſtigen, en dat het moeielyk zou zyn, de zelve als dan weder uit te roeien. Hy voegde daar vervolgens by, dat een weinig toegevendheit voor dezen vorſt alles zou behouden. Dat men hem maar de bulle moeſt laten lezen, en die van zynen Raadt, verſtandige mannen, en wier beſcheidenheit niet verdacht was. De paus antwoordde daar ſtrax met fierheit op. Hy zeide, dat *Campeggio* zynen laſt opvolgde, met te weigeren de bulle te laten zien; dat hy zulks niet hadt gedaan dan op de betuiging van *Wolſey*, dat de zelve niet zou gezien worden dan van hem en zynen meeſter; dat hy *Campeggio* bevolen hadt de zelve te verbranden, na ze aan *Henrik* en aan zyne ſtaatsdienaars vertoont te hebben, en dat hy berouw hadt van hem de zelve gegeven te hebben. Maar na eene korte aanmerking over de bedreigingen, de welke de gezant daar tuſſchen in mengde in zyne klagten, ſprak hy met meerder gematigtheit. Hy zeide, dat hy zyn gegeven woordt zou nakomen, van het vonnis der pauſſelyke gezanten te bekrachtigen. Hy voegde daar by, dat het alleen aan hen ſtondt over de zake te oordelen, en dat hy de oorzaak niet was van de langwyligheit van *Campeggio*. Hy ſprak de waarheit niet: hy hadt hem by zyn vertrek bevolen, het geding ſlepende te houden, en hy vernieuwde dit bevel in zyne volgende brieven. Voor het overige wilde hy het zien van de bulle niet toeſtaan. *Caſſali* ontdekte het geheim daar van. *Clemens* was alstoen in onderhandeling met den keizer om Cervia en Ravenna weder te krygen, welke plaatſen de Venetianen hem onthielden. *Caſſali* beloofde hem, dat de koning van Engelandt hen verplichten zou om deze twee plaatſen weder te geven. Dit konden paus niet verzetten, de welke ten aanzien van de bulle niets toegaf. Men weet wat de zelve behelſde: doch men wilde hem de handen binden, zich meeſter makende van het geeſtelyke rechtboek. Hy was al te behendig om zich te laten bedotten. Hy verbondt zich tot niet met al, wanneer hy beloofde het vonnis zyner gezanten te bekrachtigen, doordien hy wel wiſt, dat zy geen beſlechtend vonnis zouden geven. Doch hy wilde niet toeſtaan, dat zy iets van de bulle zouden toegeven, doordien hy zich niet wilde in krakeel ſteken noch met den koning, noch met den keizer (a.)

1528. over zyne klagte aan den paus. De paus keurt de daadt van zynen gezant goed.

Hy belooft aan des konings zaakbezorger geſtandt te zullen doen het woordt, dat hy gegeven hadt, om de echtſcheiding goed te keuren.

Waarom hy het zien van de bulle niet wil toeſtaan.

De laatſtgemelde brieven van de koninginne ontfangen hebbende, de welke hem onderrechtten van de rechtspleging, welke men tegen haar te werk ſtelde, en de welke hem om zyne beſcherming verzocht, was hy verheugt over de gelegenheit, welke zich aanboodt om den koning te belemmeren. Hy verſterkte de koningin in haar beſluit van geen geeſtelyk perſoon te worden; hy beloofde haar by te ſtaan met zyn gezag by den paus en het genootſchap der kardinalen, en met zyne legers tegen den koning. Hy deedt met eenen bekwame mannen in de geeſtelyke rechtsgeleerdheit raadplegen over de nietigheit, welke men bybragt tegen de bulle van *Julius* den II. Men zag alstoen een brevet voor den dag komen, gehaalt uit de gedenkboeken van het hof van Madrid, het zy waar, of verdicht: want deze zaak is zeer betwiſt tuſſchen de daar by belang hebbende partyen. De zelve is gedagtekent den 26 December des jaars 1503, en verhelpt de misſlagen van de vrylatinge*, naar de pleitbezorgers der koninginne voorgaven. De anderen gaven het tegendeel voor. Men hadt daar in niet gebruikt, als in de vrygevinge, dat het huwelyk

De keizer verzekert de koninginne van zynen byſtandt.

Redenen voor en tegen de vrylatinge van *Julius* den II

* *Dispenſatie.*

(a) *Varillas* zegt, dat de bulle het huwelyk vernietigde, en dat *Campeggio* den koning moeſt verzekeren, dat hy de zelve zou afkondigen voor zyn vertrek, welk oordeel ook de aangeſtelde rechters mogten geven voor of tegen de echtſcheidinge.

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

1528. van *Catharina* met den prins *Arthur* misschien voltrokken was geweest. Men hadt dienstig gevonden het woordt van *misschien* daar uit te laten, om weg te nemen alle voorwendsel van tegenwerpingen, die 'er zouden kunnen gemaakt worden uit de voltrekking van het huwelyk tegen de bulle. Maar des konings pleitbezorgers ontwierpen eene andere tegen dit brevet, en zeiden, dat de voltrekking zeker zynde, deze daadt de nietigheit van de loslating wegnam, de welke in zo een geval niet kon toegestaan worden, ten nadeele zo wel van het Goddelyke, als van het natuurlyke recht.

De inwoners van Londen nemen de party van de koninginne aan.

De inwoners van Londen hadden tot nog toe geen belang genomen in de zake aangaande de echtscheidinge; maar de zelve begonnen zich nu te bewegen. De waardigheit van vorst dekt den zelven niet voor berispingen. Het is onmogelyk den menschen de vryheit te benemen om over de daden van een anderen te oordeelen, zonder die van den vorst uit te zonderen, boven al, wanneer zy geraakt worden door medelyden, of verontwaardiging. Deze twee bewegingen deden zich op in de Engelschen; de deugdt eener ongelukkige koninginne, de welke men van den troon en de huwelyks koets wilde stoten, bragt hen tot medelyden: de genegenheit des konings voor eene omwaardige minnaresse, gelyk men zeide, die hare meestaresse des zelfs hert en de kroon ontroofde, verwekte hunne gramschap. Daar waren zelfs grote heeren, de welke dit misnoegen aanstookten, het zy door de zelve beweegredenen, het zy dat zy daar toe door den keizer ingewonnen waren. *Wolsey*, die de kracht dezer party wilde ontdekken, klaagde daar op zekeren dag over voor een groot getal edellieden, en zeide, dat de keizer zich beroemt hadt, den koning uit des zelfs staten te zullen verdryven door zyne eigene onderdanen. Iemandt van hen antwoordde, dat dit woordt aan *Karel* den V over de honderd duizend menschen gekost hadde. *Wolsey* wilde niet meer weten; hy verwittigde daar den koning van, die geraden vondt een algemenen opstandt voor te komen. Hy deedt dan den hoofdschout van Londen en de voornaamste magistraatspersonen ontbieden. Hy zeide tegen hen in tegenwoordigheit zyner Raadsheeren en hovelingen, dat hy gewaarschouwt was van de murmureringen van zyn volk; *Dat hy wel voor een oogenblik van den troon wilde afstappen, om aan zyne onderdanen rekenschap van zyn gedrag te geven; dat hy de knagingen van zyn gewisse niet hadt kunnen tegenstaan wegens een huwelyk, dat hy geloofde tegen de Goddelyke wetten strydig te zyn. Dat hy van den pays rechters verkregen hadt, die door hunne uitspraak zynen geest gerust stelden, van te voorzien in de rust van zyn volk, en de erfopvolging van zyn koninkryk te verzekeren; dat hy echter voor de koninginne altyd zou hebben al de achting en al de genegenheit, de welke hare deugdt verdienden; dat hy voor het overige geloofde, dat zyne onderdanen voor het vonnis der pausselyke gezanten de zelve onderwerping zouden betonen, welke hy zelf voorgenomen hadt daar voor te hebben, en dat, kortom, indien iemandt zo stout was om van deze zake te spreken ten nadeele van de eerbiedt, welke men hem schuldig was, hy wel zou doen weten, dat hy meester was, en dat geen hoofdt zo schoon was, of hy kon het doen vliegen.*

Stoutmoedig, maar onvoorzichtig antwoordt van eenen der hovelingen des konings.

Manhaftige aanspraak van *Henrik* den VIII aan den hoofdschout van Londen. *LeGrand.*

M. Herbert. De koning bleef daar niet by: om alle voorwendsels van misnoegen weg te nemen deedt hy aan het volk, of aan zyne eigene zekerheit, eene offerhande van zyne liefde. Hy verzondt *Anna van Boulen* van het hof; hy gaf haar zelfs afscheidt op eene zo onheusche wyze, dat deze trotsche meesteresse betuigde, dat zy nimmermeer zou wederkomen: zelfs wanneer de vrees des konings vervolgens verdwenen was, en de liefde haar gebiedt in zyn herte weder innam, wilde hy haar weder herroepen: doch zy weigerde te gehoorzamen. Haar vader moest ten dien einde vermaningen en bedreigingen gebruiken: zy luisterde evenwel noch naar bevelen, noch naar de gebeden des konings, den welken zy handelde als een minnaar, die haar beledigt hadt; en door deze strengheit, het zy waar, of gemaakt, deedt zy hem gevoelen, dat het hem onmogelyk was haar te verlaten, zonder zich zelve te bederven: zo dat deze afwezendheit alleen diende om hem nog meer in liefde te ontsteken.

1528. Hy verzendt *Anna Boulein* van het hof.

Fierheit van deze juffer.

Henrik is verliefder dan ooit.

Aangenoopt door zyne hertstocht, en geen langer uitstel kunnende velen, zondt hy nieuwe zaakbezorgers naar Rome. Deze waren de ridder *François Brian*, en *François van Vannes*. Zy waren onder anderen gelast van den paus te verzoeken, ingevalle het vonnis der echtscheidinge hem te veel moeite gaf, den koning toe te laten twee gemalinnen te hebben, volgens de gewoonte, door de oude wet toegestaan. Men ziet uit een brief van *Cassali*, te Rome geschreven aan den koning op den 18 September des jaars 1530, dat de paus hem zelf naderhandt dit middel voorstelde: doch *Henrik* was toen niet genegen om het aan te nemen. Zyne twee afgezanten waren ook gelast bedreigingen te voegen by de verzoeken, en den paus te doen verstaan, dat byaldien hy zich naar de zyde van den keizer liet overhalen, de koning zich wel met zyn gehele koninkryk den Roomschen stoel kon onttrekken, en ten voorbeelde dienen aan andere vorsten, om het zelve te doen. Men boodt hem, om zich tegen den keizer te verzekeren, eene lyfwacht van twee duizend man aan, en men stelde hem een mondgesprek met *Karel* den V, *François* den I en *Henrik* voor. Hy keurde geen dezer middelen goed, voorgenomen hebbende zich zelf te beschutten, en van niemandt willende afhangen. Hy vreesde ten anderen, dat de Lutherschen mogten triomferen, byaldien hy de bulle van *Julius* den II vernietigde. Eindelyk dreigde hem de keizer met eene algemene kerkvergadering, de welke altydt de schrik der pauzen is geweest, wanneer 'er by hunne verkiezinge, of in hun beleidt iets ongeregelds was, om dat zy bevreest waren, dat men een toeleg op hunne macht maakte. Verschrikt door zo vele redenen van vreze, volhardde hy by zyn eerste besluit van alles aan den koning te beloven, op dat hy hem niet kwyd raakte, en niets voor hem te doen, op dat hy den keizer niet mog vertoornen. Hy zondt nochtans *Campana* naar Engelandt; doch het was alleen om den koning op te houden. Hier mede eindigde het jaar 1528. Byaldien *Henrik* zyne ware belangen geweten hadt, hy zou zyne schatten, gelyk hy deedt, met ydele bezendingen niet verkwist hebben, noch om het Roomsche hof te winnen; hy zou de zelve in het tegendeel nuttiger besteed hebben om volk te werven, en den keizer een zo moeielyken oorlog aan te doen, dat hy niet in staat zou geweest zyn de zelve te dwarsbomen, door de vreze, welke hy den paus deedt hebben. Men moet bekennen, zyne liefde verblindde hem. Van scheidsman van vrede en oorlog, gelyk hy te voren

M. Herbert. *M. Burnet.*

Hy verdubbelt zyne aanzoeken aan het Roomsche hof.

Zyne zaakbezorgers mengen bedreigingen onder de beloften.

De paus neemt het besluit om de vryating van *Julius* den II te verdedigen.

Ondertusschen houdt hy den koning op.

Aanmerkingen over het gedrag van *Henrik* den VIII.

ren was, zag men hem zich verootmoedigen voor den Roomschen bisschop, en afbeedelen de aanzoekingen van den koning van Vrankryk: zodat hy verloor de vrucht, welke hy te verwachten hadt van een roem, de welke hem boven de allergrootste vorsten van Europa zou verheven hebben.

1529. In het begin van het volgende jaar kwamen *Brian* en *Vannes* in Italië, en *Campana* in Engelandt aan. Deze laatste hadt een geheim bevel, de bulle van den paus in te trekken, terwyl hy den koning in het openbaar zou verzekeren van de goede meningen des heiligen Vaders. Men geloofde hem, en men herriep *Knigt. Gardiner*, die met *Campeggio* weder overgekomen was, wierdt in des zelfs plaats gezonden, na dat hy vereert was met den tytel van Raadsheer van Staat. Op zyne aankomste wierdt de paus ziek, en men wanhoopte aan zyne herstellinge. *Wolsey* kreeg toen nieuwe hope tot het pausschap, en de koning ondersteunde de zelve met al zyn gezag. De onderrechtingen, welke hy dien aangaande aan zyne afgezanten zondt, zyn zonderling. De zelve geven ons een net denkbeeldt van de verkiezinge der pauzen; zo dat wy verplicht zyn, ons hier een weinig mede op te houden.

Zie Burnet en zyne Verzamelingen.

Ziekte van den paus.

Hoop van Wolsey tot de pausselyke waardigheit.

Zyne kuiperyen deswegen.

De *Colonnaas* en de andere kardinalen van de keizerlyke party namen hunne maatregelen tot de verkiezing van een nieuwen paus. De kardinaal van Mantua trachtte de zelve te verbreken, en *Farneze* voegde zich by dezen laatsten. Het Spaansche leger, dat in het koninkryk van Napels was, maakte hen vervaard: doch zy namen een besluit, dat byaldien het nader aantrok, uit Rome te vertrekken, en zich naar eene verzekerde plaats te begeven, na zich ontslagen te hebben van de bulle, de welke wil, dat de verkiezing ter zelver plaatse moet geschieden, alwaar de laatste paus overleden is. Verscheide kardinalen spraken toen voor *Wolsey*, voor welken hun genootschap eene ongemene achting gekregen hadt. *Gardiner* kwam in dezen tydt aan, beladen met brieven van dezen kerkvoogdt, wiens vertrouweling hy was, als mede met die van den koning. *Wolsey* belastte hem, gene zorgen, noch beloften, noch geschenken te sparen; op de gegenheit van ieder een acht te geven; de eenen te winnen met geldt; de anderen te overreden door drangredenen van het gemene best; en hen alle te doen begrypen, dat het welvaren van Italië daar aan gelegen lag, dat zy een onderwerp verkoren, het welk zou ondersteunt worden door al de macht van den koning van Engelandt. Deze vorst verzekerde het H. genootschap daar van van zynen kant, hen den kardinaal van Jork aanpryzende. Hy voegde by deze aanbiedingen die van Vrankryk, en hy gaf voor, dat niet alleen het belang der twee koninkryken, maar daarenboven dat van de gehele kerk hen moest verplichten tot eene zo rechtmatige verkiezinge. Hy hadt in zyne brieven een lyst van alle de kardinalen, ten getale van negen en dertig, nevens een byschrift †, ter zyde ieder naam, van het gene, het welk men te vrezen, of te hopen hadt van de eenen en de anderen. Men wilde, dat de afgezanten terstondt in het werk zouden stellen de beweegredenen van verstandt en het gemene nut: *Maar*, voegde de koning daar by, *de aardt der menschen zodanig zynde, dat zy veelmalen minder werken door de reden, dan door eigenbaat, zo moet men beloven geestelyke ampten, geldsommen, beloningen. Het is ter zelver tydt nodig*, dus vervolgde deze vorst, *dat de kardinalen van onze zyde een eedgespan* * *maken, om alle andere onderworpen uit te sluiten. Hebt ook volk, dat uit en in het Conclave ga, en dat zich de ridder* Cassali *met deze belasting bemoeie. Byaldien nu de party des keizers boven dryft, zo doedt betuigingen daar tegen uit name van den koning van Vrankryk en ook van ons, ten einde alle de kardinalen van onzen kant vertrekken. Biedt van onzent wegen aan het Conclave drie duizend mannen aan, en verzekert het zelve, dat het Fransche leger zich op weg zal begeven op de minste beweging, welke het zal zien dat het keizerlyke leger maakt. Verzekert ook mede het H. genootschap, dat de kardinaal van Jork zo haast niet zal verkoren zyn, of hy zal vertrekken, om zyn hof te Rome te gaan houden. Haalt den kardinaal van Medicis over in onze belangen, met hem onze bescherming te beloven; doedt in het tegendeel de Florentynen weten, dat wy hen bystandt zullen geven om de* Medicis *uit hunne stadt te verjagen. Neemt acht op de Fransche kardinalen, en draagt zorge, dat zy gene inzichten hebben, tegen de onze strydig. Byaldien* Wolsey *niet kan verkoren worden, en men* Campeggio *voorslaat, stelt u daar niet tegen.* Men hadt 'er deze laatste woorden bygevoegt om dezen afgezant te winnen, en men bleef niet in gebreke de zelve aan hem te laten zien.

† *Apostille.*

Last, welken hy zynen gezanten toezendt.

1529. * *Ligue.*

Weinig tyds daar na kreeg men tyding, dat zich de paus beter bevondt; zo dat alle deze bevelen opgeschort bleven: doch een ander posiloper des zelfs weder-instorting hebbende geboodschapt, stelde *Wolsey* zyne kuiperyen op nieuw in het werk. Ondertusschen wierdt de paus tot zyne vorige gezondheit herstelt, en overleefde zelfs den gene, die hem wilde opvolgen. Hy zag niet alleen dezen staatzuchtigen sterven, die naar de pausselyke kroon dong, door redenen, welke wy verhaalt hebben; maar hy zag ook zyne verwaandheit gestraft door zyns konings ongenade, in welke hy viel, en door eene doodt, meer door droefheit veroorzaakt, dan natuurlyk. Dit is de laatste stap van de staatzucht van *Wolsey*, en wy zullen zien, dat zyne fortuin hem eensklaps gaat begeven. Laat ons wederkeren tot de zittingen der twee pausselyke gezanten, vergadert om te oordelen over de zake der echtscheidinge.

Herstelling van den paus.

De opening daar van geschiedde te Londen op den 31 May, in de grote zale der Dominikanen, de welke men doorgaans de kamer van van het Parlement noemde, om dat het Parlement nu en dan daar in vergaderde. De koning wilde, dat *Gardiner* daar by zou tegenwoordig zyn, kennende zyne bekwaamheit, en gelovende, dat hy aan zyne zyde was. Hy wierdt dan van Rome herroepen, zo wel als de ridder *Brian*. Hun afscheidt van den paus nemende verweten zy hem, dat hy de betuiging hadt aangenomen, de welke de keizer gedaan hadt in den name van de koninginne, zyne moeie, tegen de uitspraak der pausselyke gezanten, welke hy verwierp: van den eenen, om dat hy een vyandt was van de koninginne, en staatsdienaar van *Henrik*, en den anderen, om dat hy een loontrekker was van dezen vorst, van wien hy het bisdom van Salisbury hadt ontfangen. Het zou voor den paus bezwaarlyk geweest zyn anders te handelen. Hy zag de zaken der Franschen in Italië in een slechten staat, en de keizer, die daar alles vermogt, gaf hem weder Ostia en Civita Vecchia; belofde hem Cervia en Ravenna te doen wedergeven, en verzekerde hem de heerschappy van het huis der *Medicis* te Florence te bevestigen. Hy was

M. Herbert. M. Burnet. M. Le Grand.

Henrik de VIII ondersteunt hem met al zyn vermogen.

1529. al te ſtaatzuchtig en te groot een ſtaatkundige, om zodanige voordeelige aanbiedingen niet aan te nemen. Hy maakte derhalven weinig werk van de klagten en bedreigingen der Engelſche ſtaatsdienaars, de welke by de verwyting, welke zy hem deden, al het gene voegden, dat zy oordeelden bekwaam te zyn om hem te bewegen, of vervaard te maken. Hy was niet meer geraakt door den brief, welken zyne twee gezanten aan hem en de ganſche vergadering der kardinalen ſchreven, ter zelver tydt wanneer de koning *Gardiner* en *Brian* wederom te huis riep. De gezanten zeiden, „Dat zy te vergeeſſch getracht hadden de twee „partyen te verzoenen; dat de koningin aan hen „vertoont hadt het brevet van den jare 1503; dat „zy redenen hadden om te geloven, dat het zelve valſch was: maar dat het boven hun gezag „was, uitſpraak te doen over de wettigheit eener „pauſſelyke bulle, en over het gezag der pauzen; „dat het derhalven allerzekerſt was de zaak naar „Rome te trekken; dat de koning daar in zou „toeſtemmen, zich verzekerende van een gunſtig „vonnis; dat zy het ook geraden vonden, dat „de paus de koninginne vermaande het geeſtelyk „gewaadt aan te trekken; dat dit de knoop der „zwarigheit zou los maken; dat zy voor het o„verige zonder medelyden niet konden zien de „knagingen en het verdriet van den koning; dat „hy by het belang van zyn gewiſſe nog gevoegt „hadt dat van den Staat; dat het daarom niet billyk „was de uitſpraak over deze zake langer uit te „ſtellen; dat des konings vyanden hem beſchul„digden de echtſcheiding te vervolgen door een af„keer voor de koninginne, en door liefde voor ee„ne andere; dat de koningin wel waarlyk van een „ongemakkelyken imborſt was, en buiten hope „om kinderen voor te brengen: maar dat 'er, na „dat hy zyne ganſche jeugdt met haar hadt over„gebragt, geen waarſchynlykheit was, dat hy „zich zou bloot ſtellen voor zo vele moeielykhe„den en zo vele gevaren door ligtvaardigheit en „vrygeeſtery; en dat zy andere bewegingen in „zyn hert gevonden hadden, namentlyk de vre„ze Gods, en de eerbiedigheit voor zyne bevelen". „Zy voegden daarby, dat hy zo veel on„derdanigheit hadt voor den H. ſtoel, dat hy „niet geluiſtert hadt naar die genen, die hom „wilden verplichten zich uit de moeielykheden „te redden, zonder de beſluiten daar van te ver„wachten". *Het is alhier de plaats niet*, zeiden zy tegen den paus, *zich te binden aan de ſtrengheit der wetten; en terwyl de ziel en de kracht der kerkelyke inſtellingen * op uwe Heiligheit ruſten, is het billyk, dat in voorvallen, waar in het recht twyffelachtig is, en waar in men groot gevaar loopt, Gy den tomviert aan de ſtrengheit van de inzettingen der kerke.* Zy eindigden met de murmureringen en bedreigingen van de Engelſche groten en van het volk, de welke zich beklaagden over de naauwgezetheit van een paus, die zwarigheit maakte te herroepen de bulle van zynen voorzaat, daar andere pauzen zonder angſtvalligheit des gemoeds de wetten van Godt zelve hadden durven veranderen, wanneer zy zulks aan hun belang dienſtig gevonden hadden. Hoe krachtig ook dit vertoog was, deedt het den paus echter geenzins van voornemen veranderen. Dus deedt de koning, van dien kant geen hoop meer hebbende, de zaak door des pauzen gezanten onder handen nemen.

Zy kwamen dan byeen uit krachte van de order, onder het groot zegel getekent den 31 May, waar by hen wierdt toegeſtaan, den laſt, hen van den paus gegeven, uit te voeren, wordende aldus aangeſtelt tot rechters over een koning en eene koninginne, de doorluchtigſte van Europa. Toen zag de eerſtgemelde, de welke tot nog toe de ſcheidsman van het noodlot der andere oppervorſten was geweeſt, dat de ruſt van zyn leven afhing van het oordeel dezer twee geeſtelyken, en de laatſte, de dochter des konings van Caſtilië en van Arragon, moeie van den Roomſchen keizer, en vermaagſchapt aan alle de kronen van Europa, was genoodzaakt voor hen te betwiſten het echte bedt en den troon, van welken men haar wilde verjagen. Deze rechtbank is al te berucht door de hoedanigheit der partyen, de welke daar verſchenen, om daar van geen beſchryving te maken, en de zaak, de welke aldaar bepleit is geworden, is van al te veel belang om de zelve over te ſlaan. Wy zyn echter niet van voornemen de zelve te verhalen noch als een rechts-, noch als een Godgeleerde, maar als een geſchiedenisſchryver, de welke aan het gemeen verſchuldigt is een getrouw verhaal van eene zo beroemde zake. Zodanig heeft het den Engelſchen geſchiedſchryvers toegeſchenen, de welke geoordeelt hebben, dat men daar van eene gelykenis kon maken met het grote feeſt der eeuwſpelen van het aloude Rome, en tot geheel Europa zeggen dat gene, het welk eertyds de openbare uitroeper zeide tegen het Romeinſche volk: *Komt en ziet het gene gy nooit gezien hebt, en het geen gy nooit zult weder zien.*

Het was, gelyk wy gezegt hebben, op den laatſten dag van May, dat de pauſſelyke gezanten hunne rechtbank openden, om uitſpraak te doen over het noodlot van twee oppermogendheden. Om hen te helpen in een vonnis van een zo groot belang benoemden zy *Longlandt*, biſſchop van Linkoln, en biechtvader des konings; *Jan Clark*, biſſchop van Bath, *Jan Iſlep*, abt van Weſtmunſter, en *Jan Taylor*, meeſter der rollen. Men deedt in de eerſte zitting niets anders, dan de volmacht van de kancelary te lezen, de welke gebragt wierdt door den biſſchop van Linkoln, en geſtelt in handen van den geheimſchryver der pauſſelyke gezanten, om de zelve voor te lezen. Hy deedt zulks overluid. De gezanten namenze vervolgens in hunne handen, en verklaarden, dat zy den inhoudt daar van zouden werkſtellig maken. Dit gedaan zynde deedt men de drie geheimſchryvers, die men verkoren hadt, den eedt afleggen; en men dagvaardde den koningen de koningin tegen den 18 van de naaſtvolgende maandt, tot op welken dag de zittingen wierden uitgeſtelt.

De rechters dan op den 18 Juny wederom vergadert zynde, gaven de bedienaars, welke zy belaſt hadden, de dagvaarding te doen, verſlag van hunne gedane boodſchap. De koning hadt tot zyne voorſpraken en zaakbezorgers aangeſtelt *Richard Samſon*, deken van zyne kapelle, en *Jan Bell*, leeraar in het geeſtelyke † recht. De koningin hadt voor de hare gekoozen *Wilhelm Warham*, aartsbiſſchop van Kantelberg, *Nikolaas Weſt*, biſſchop van Ely, *Jan Fiſher*, biſſchop van Rocheſter, en *Henrik Standiſh*, biſſchop van St. Azaf *. *Samſon* en *Bell* verſchenen voor den koning; de koningin boodt zich in perſoon aan; deedt eene betuiging ‡ tegen des pauzen gezanten; en zeide, dat zy hen niet voor hare rechters erkende; dat de zaak naar Rome getrokken was, en dat zy een behoorlyken tydt eiſchte om de zelve te bewyzen. De gezanten ſtonden haar drie dagen toe, en verſcho-

Brief der twee pauſſelyke gezanten aan den paus, om hem te verplichten de echtſcheiding toe te ſtemmen.

De paus wordt daar door niet geraakt.

Herbert. Burnet. Fuller. LeGrand.

Acta Publ. Tom. XIV, fol. 295.

Beſchryving van de vierſchaar der twee gezanten en hunne zittingen.

Wat 'er verrecht wierdt in de eerſte zittinge.

Twede zitting. De koning verſchynt door zyne pleitbezorgers.

† of kanonyke.

* Of Aſaph.

De koningin verſchynt in perſoon, en keurt de gezanten van den paus af.

‡ *Proteſtatie.*

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

1529. schoven hunne zittingen tot op den 21 van deze maandt.

Derde zitting. Deze grote dag gekomen zynde, en de pausselyke gezanten, verselt van de aangestelde rechters, welke zy verkoren hadden, ieder zyne plaats genomen hebbende, deedt *Campeggio* eene lange redenvoering aangaande de redenen, de welke *Wolsey* en hem verplichtten om op een zo doorluchtigen rechterstoel te klimmen, die met eenen zo ontzagchelyk was door de waardigheit van den paus, wiens persoon zy verbeeldden, door die des konings en der koninginne, over welke aldaar moest geoordeelt, en door de zwaarwigtigheit van de zake, de welke aldaar moest beslecht worden; dat zy, te weten hy en zyn amptgenoot, voor het overige voor Godt betuigden, dat zy rechtmatig zouden oordeelen, zonder gunst, noch vooringenomenheit. Men riep vervolgens den koning en de koningin. De koning antwoordde: *Hier ben ik.* Terstondt stondt de koningin op; en in plaats van zich naar de gezanten van den paus te keren ging zy zich voor de voeten van den koning, haren gemaal, nederwerpen, en zeide op de allerbeweeglykste wyze der wereldt tegen hem: *Ik bezwere u, myn Heer, medelyden met my te hebben, eene arme vrouw, eene vremdeling, die myne eigene verlichting niet durve volgen, noch my vertrouwen op voorspraken, de welke uwe onderdanen zyn. Die genen, de welke onze rechters willen zyn, zyn my nog meer verdacht: zy hangen van U af door hunne geboorte, of door uwe weldaden: en waar zyn toch rechters op aarde te vinden tegen U? Myn rechter is in den hemel. Hy is het, dien ik tot getuige neme van myne getrouwigheit, believendheit, en toegenegenheit, de welke ik staande myn huwelyk van twintig jaren gehad heb voor een echtgenoot, de welke my altydt liever is geweest dan myn leven. Ik weet niet, waar in ik U heb kunnen beledigen. Gy weet, en ik neme uw gewisse tot getuige, dat gy my maagdt gevonden hebt. Indien ik de waarheit niet spreke, sta ik toe, dat gy my over eerloosheit straft: maar zo ik de waarheit spreke, waar komt dan uwe bekommering van daan? Onze bloedverwanten, verstandige vorsten, hebben uw huwelyk doen onderzoeken voor dat het zelve gesloten wierdt; en zo vele bekwame personen, als by hen waren, hebben de nietigheit niet gemerkt, de welke men sedert eenige jaren voorwendt daar in gevonden te hebben. Wat my belangt, ik weet niet, op welken grondt men het kan in twyffel trekken. Onze ouders hebben het gewenscht; de paus heeft het bekrachtigt; uw geheime Raadt heeft het zelve toegestemt, en gy hebt het niet voltrokken, dan na dat gy daar over de bewegingen van uw herte hebt geraadpleegt, en de godspraken van uwen staat. Voor het overige houde ik my altydt aan myne weigering. Voorspraken en rechters, alles is my hier verdacht; alles hangt van U af; en welke vryheit zouden die genen, de welke goede inzichten zouden mogen hebben om my te verdedigen, kunnen nemen voor hunnen en mynen oppervorst, de welke wil, dat men my veroordeele? Kom weder tot U zelven, myn Heer; geef my weder dat hert, het welk gy my ontnomen hebt; of byaldien gy daar toe nog niet gestelt zyt, sta my een tydt toe, in welken ik tyding uit Spanje hebben kan, en verschoon my om te antwoorden, tot dat ik de zelve zal hebben ontfangen. Byaldien gy my deze gunst weigert; gy zyt meester; doedt wat U zal behagen: ik zal my laten veroordeelen zonder my te verdedigen, en zelfs zonder my te beklagen.* Deze laatste woorden eindigende stondt zy op, maakte voor den koning eene diepe eerbewyzing, en vertrok. De gezanten deden haar wederom roepen: doch zy verwaardigde hen niet het hoofdt om te draaien, noch een woordt te antwoorden; en sedert verscheen zy niet weder voor hen.

1529. Zy gaat weg, en weigert verder te verschynen.

Redenvoering van *Campeggio.*

De koning verschynt.

De koningin verschynt mode, en werpt zich neder voor des konings voeten.

Redenvoering, de welke zy tot hem doedt.

De koning geeft haar grote loftuitingen.

De koning scheen geheel geraakt over het gene zy tegen hem gezegt hadt, en verklaarde, dat hy over haar gedrag geenzins kon klagen; dat hy voor hare deugdt al de achting hadt, welke zy verdiende, en dat hy vergenoegt zou zyn het overige van zyne dagen met haar door te brengen, byaldien de knagingen van zyn gewisse hem zulks niet beletten. Hebbende opgehouden met spreken, zeide *Wolsey*, dat men hem hadt beschuldigt, oorzaak geweest te zyn van de echtscheidinge, en den koning den eersten achterdocht aangaande de duchtigheit van zyn huwelyk ingeboezemt te hebben; dat hy hem derhalven verzocht, aan de vergadering te verklaren, wat daar van was. De koning antwoordde: „Dat de „bisschop van Tarbes, gezant van Vrankryk, hem „daar van het eerst gesproken hadt; dat *Wolsey* „in het tegendeel hem altydt de echtscheiding „hadt afgeraden: maar dat hy zyne gemoeds„bezwaarnis aan *Longlandt*, zynen biechtvader, „ontdekt hebbende, de zelve deze zwarigheit „groter hadt gemaakt. Dat hy eindelyk den bis„schop van Kantelberg gebeden hadt daar over „met andere kerkvoogden van zyn koninkryk te „raadplegen, de welke zyn huwelyk hadden ver„oordeelt, en de echtscheiding toegestemt". De aartsbisschop van Kantelberg bevestigde het geen de koning gezegt hadt: doch *Fisher*, bisschop van Rochester, ontkende het oordeel ondertekent te hebben, daar men echter zyne ondertekening en zyn zegel daar onder vondt. Het is zeker, en de aartsbisschop van Kantelberg, die de gevoelens der bisschoppen hadt opgezamelt, stemt het toe, dat *Fisher* niet getekent hadt, en dat men een anderen in zyne plaatse hadt doen tekenen. Op hoedanige wyze dit geschied zy, en of hy zulks heeft toegestemt, of niet, weet men niet. *Warham* hieldt staande, dat het de eige handt van *Fisher* was; maar die bisschop ontkende het. De waarheit daar van is niet aan den dag gekomen, om dat de ontbreking van eene ondertekening de kracht van die der anderen niet verhindert (a). Op deze wyze eindigde de zitting van den 21 Juny: de pausselyke gezanten stelden de volgende uit tot den 25 der zelve maandt.

Hy rechtvaardigt *Wolsey.*

In dezen tusschentydt vonden zy dienstlig aan de koninginne een bezoek te geven, om haar, was het mogelyk, te bewegen tot de scheiding hare toestemming te geven. De koning keurde hun voornemen goed. Zy gingen dan by haar, en vonden haar met hare staatjuffers werken. Terwyl *Wolsey*, die het woordt voerde, zyn gesprek in het Latyn hadt begonnen, verzocht zy hem Engelsch te spreken. Hy deedt het; maar hem by zyne eerste plichtplegingen in de rede vallende zeide zy: *Ik zie wel, dat gy hier komt om met my te spreken over zaken, die boven myn verstandt zyn. Zie daar*, dus vervolgde zy, hem een strengetie garen tonende, dat om haren hals hing, *waar toe ik bekwaam ben, en het geen al myne*

Bezoek door de gezanten van den paus aan de koninginne gegeven.

Verstandige reden, welke zy aan hen doedt.

(a) *Le Grand* zegt, dat deze verklaring der bisschoppen valsch is, en *Burnet* en *Cavendish* houden het tegendeel staande.

1529. *myne bezigheit is. Ik werkte met myne ſtaatdochters, wanneer gy binnen zyt gekomen; ik heb geen anderen Raadt dan den haren, en hare eenvoudigheit laat niet toe, om van haar het antwoordt te verſtaan, het welk ik aan u moet geven. Laten wy in myn kabinet gaan: ik zal u antwoorden, zo goed als ik kan.* *Wolſey* gaf haar de handt; en zo haaſt als zy daar binnen gekomen waren, bezwoer hy haar toch inſchikkelykheit voor den koning te hebben, de echtſcheiding toe te ſtemmen, en niet af te wachten het einde van een twiſtgeding, welkers uitſlag haar niet voordeelig kon zyn. *Ik weet niet*, hernam de koningin, *wie den koning, mynen gemaal, zodanige onderrechtingen gegeven heeft. Ik bekenne u, Heer kardinaal, dat ik u de ſchuldt daar van geve. Ik heb uwe hovaardy niet kunnen verdragen; ik heb uwe ongeregeldheit veroordeelt, en de keizer, myn neef, heeft u niet paus gemaakt. Zie daar de bronaders van zyn ongeluk. Om u over den keizer en over my te wreken, hebt gy gebeel Europa tegen hem verbonden, en my wilt gy de eer met de kroon ontnemen. Godt zal uw en myn rechter zyn.* Vervolgens keerde zy zich, zonder naar *Wolſeys* verdediging te willen luiſteren, naar *Campeggio*, welken zy met veel beleefdheit bejegende. Doch zy bleef vaſt by de betuiging, de welke zy gedaan hadt, om noch den eenen noch den anderen voor haren rechter te erkennen.

Zy begint *Wolſey* kwalyk.

Maar *Campeggio* beleefdelyk.

Zy vergaderden, des niettegenſtaande, wederom op den 25 Juny. Zy hadden gelaſt, de koningin tegen dien dag te doen ontbieden, en haar kennis te geven, dat zy, ſchoon zy niet verſcheen, gevonniſt zou worden. Maar zy zondt, in plaats van te verſchynen, haar beroep*, ondertekent boven en onder elke bladzyde, zodanig als men het nog heden ziet. Zy wraakte de plaas, de rechters, en hare eige voorſpraken: niet kunnende, zeide zy, zich op de laatſten vertrouwen, die benoemt waren door bevel des konings, en die haar gene getrouwe raadgevingen dorſten geven tegen hunnen opperheer. Vervolgens beriep zy zich op den paus, en haalde vele plaatſen aan uit het geeſtelyke * recht, om hare weigering, en hare beroeping te bekrachtigen. Het geſchrift daar van wierdt gelezen, en de koningin niet verſchynende, verklaarde men haar verwezen by nalating.

Vierde zitting. *Acta Publ. Tom. XIV, fol. 299 etc.*

* *Apel.*

De koningin zendt hare weigering, welke wordt opgelezen, en zy als eene hartnekkige verwezen.

* *Kanonyle.*

De pauſſelyke afgezanten ſtelden vervolgens een ontwerp van het geding op, het welk zy amptshalven moeſten aanſtellen, om dat de aangeklaagde weigerde te verſchynen, en zich te verdedigen. Zy beſloten het zelve in deze volgende artykels: I. Dat de prins *Arthur* en de koning broeders waren. II. Dat de eerſte met *Catharina* was getrouwt geweeſt, en zyn huwelyk voltrokken hadt. III. Dat na zyne doodt de koning met des zelfs weduwe getrouwt was uit krachte eener toelatinge* van den paus. IV. Dat zulk ſoort van huwelyken verboden was door alle Goddelyke en menſchelyke wetten. V. Dat op de vertogen, die daar over aan den paus gedaan waren, hy de twee kardinalen benoemt hadt, om over den aardt van dit bloedverwantſchap te oordeelen. Het artykel, waar op men het meeſt aandrong van de zyde des konings, was, dat het huwelyk van den prins *Arthur* was voltrokken geweeſt. De navorſching van eene daadt, de welke men voor uitgewezen hieldt, deedt eenige al te vrye dingen voor den dag brengen. De biſſchop van Rochester was daar over geraakt: de kardinaal *Wolſey* nam zyne naauwgezetheit euvel op, en zeide, dat het nodig was alle de omſtandigheden van eene zo aangelegene zake op te helderen: zo dat deze twee kerkvoogden op malkander vertoornt geworden zynde, men werk hadt om hen weder te bevredigen.

1529.

* *Diſpenſatie.*

De zittingen wierden den 5 July weder begonnen. Men bragt dien dag door met het lezen van de bulle en van het brevet van *Julius* den II. Des konings voorſpraken ontdekten daar in zes nietigheden: doch de pauſſelyke afgezanten vonden niet dienſtig over dit nieuwe geſchil uitſpraak te doen. Zy vergaderden vervolgens weder op den 12 en 14 July; maar zonder iets van belang te verrechten.

Vyfde zitting.

Zesde en zevende zitting.

Ondertuſſchen tradt men tot de beſcheiden, en men ondervraagde zeven en dertig getuigen. Wy zullen de verklaringen niet verhalen. De zelve liepen voornamentlyk uit op de voltrekking van het huwelyk van *Arthur*. De burggraaf van Fitz-Water, die naderhandt graaf van Suſſex wierdt, getuigde, dat de prins, des morgens opſtaande, drinken hadt geëiſcht; dat hy, door iemandt † gevraagt zynde, wat hy dan dien nacht gedaan hadt, om des morgens zo vroeg dorſt te hebben, hadt geantwoord, dat hy de Spaanſche reis hadt afgelegt. De hertog van Nortfolk verzekerde, dat hy de zelve vrage hadt horen doen, en den prins het zelve antwoordt geven. De ridder *Willoughby* verklaarde, dat hy die gene was, van wien de prins te drinken hadt gevraagt, en dat hy dikwils herhaalt hadt, dat 'er niets uitnemender was dan eene vrouw te hebben. De andere getuigen ſpraken van deze omſtandigheit volgens horen zeggen. Deze en andere verklaringen wierden gelezen in de zittinge van den 17 July, en de zaak wierdt tot den 21 uitgeſtelt. Men las op dien dag de betuiging, de welke de koning tegen dit huwelyk gedaan hadt, nog maar hertog van Jork zynde, op den 27 Juny des jaars 1505.

Men treedt tot de beſcheiden.

* *Vitemte.*

Verklaring der getuigen.

† *Mauritz van St. John*, of *Jan.*

Achtſte zitting.

Men vergaderde twee dagen daar na wederom. Men verbeeldde zich toen, dat de pauſſelyke gezanten uitſpraak zouden doen, en dat zy een beſlechtend vonnis zouden geven ten voordeele des konings, doordien de getuigeniſſen, de welke van den prins *Arthur* ſpraken, overtuigende ſchenen. Nooit was eenige vergadering te Londen talryker, en nooit heeft ook eene zaake de nieuwsgierigheit der Engelſchen meer verdient. De koning, meer dan iemandt belang hebbende in een vonnis, van het welke de ruſt van zyn leven afhing, begaf zich in eene naaſtgelegene kamer, om getuige te zyn van het gene, het welk 'er zou omgaan. De gehele wereldt was wel verwondert, wanneer *Campeggio* de zaak tot Octobor verſchoof. Om dit gedrag te billyken haalde hy aan, dat zy niets doen zouden, *Wolſey*, en hy, dan als leden van het heilige genootſchap, wiens regels zy bygevolg moeſten opvolgen; dat de vergadering der kardinalen alstoen ſtilſtondt, het welk duurde tot de maandt van Octobor toe, en dat hen derhalven de handen gebonden waren. Hy voegde daar by, dat dit zyn zeggen, op de trouw van een goed kardinaal, waarachtig was. Het was nochtans een kunſtgreep van den paus, met zynen gezant afgeſproken. *Catharina* hadt aan hare neven * geſchreven, dat zy veel eer wilde omkomen dan de ſcheiding toeſtemmen; dat zy in Engelandt geen recht verwachtte, en dat zy hen badt, zy wilden toch haar beroep doen ontfangen, verkrygende van den paus de wederroeping van *Wolſey* en van

Negende zitting.

Campeggio ſleit het vonnis uit tot de maandt van October.

Redenen, welke hy daar van geeft.

* *Karel den V en Ferdinand.*

Cam-

1529. *Campeggio.* Deze laatſte gaf van zynen kant van alles aan den paus kennis, en deedt hem weten, dat hy volſtrektelyk de zaak voor zich moeſt beroepen. Hy hadt gedurende den loop van het geding den koning gunſtig geſchenen, om zyn ſpel te beter te bedekken, het zy dat hy betovert was door de geneuchten van het hof, of dat hy grote vergeldingen daar van verwachtte voor zynen zone. Doch hy hadt altydt het hert gekeert naar den kant des keizers, zynen ouden meeſter; en ten anderen ſtondt hy naar de achting van een vroom en gemoedelyk man te zyn. Hy vreeſde, dat het medelyden, het welk men zou hebben met het ongeluk eener koninginne, doorluchtig door hare geboorte en door hare deugdt, het vonnis, dat men tegen haar zou vellen, niet deedt aanzien als een partydige daadt, en door gunſt geſchied, zyn ampt onwaardig zo wel, als de achting, welke hy wilde verkrygen.

Kunſtgreep van *Campeggio.*

Zyne genegenheit tot den keizer.

Hy bewaart zyne achting.

Ondertuſſchen hielden de ſtaatsdienaars, de welke *Karel* te Rome hadt, ſterk aan tot de beroeping van het geding. De keizer betuigde, dat hy liever al zyne koninkryken wilde verliezen, dan zyne moeie een hoon zien aandoen, de welke hem zelve zou treffen, en badt den paus de volmacht zyner gezanten in te trekken. Hy voegde by zyne betuigingen den ſchrik zyner wapenen. Eindelyk, de paus, die wel zag, dat de beloften van Vrankryk en van Engelandt hem niet holpen uit de verdrukking, in welke hy zich bevondt, en dat de Florentynen tot voor de poorten van Rome ſtroopten, nam een beſluit, volſtrektelyk tot voordeel van *Karel*, en bygevolg ook van *Catharina.* Hy zeide zelfs, dat hy zich liever wilde bloot ſtellen om door den keizer gehandelt te worden niet alleen als een geringe aalmoezenier, gelyk men hem reets verweten hadt, maar daarenboven als een ſtalknecht, dan dulden de ongebondenheit der Florentynen, zyne oproerige onderdanen. Hy hieldt echter de zake altydt ſlepende, willende zich niet bloot ſtellen, ten ware hy eerſt zyn verdrag met *Karel* den V hadt gemaakt. Aldus benaauwt van de eenen en de anderen, de welke hem geen adem lieten ſchepen, behandelde hy de Engelſchen beleefdelyk, welke hy voornemens was te misleiden, en begunſtigde in der daadt de keizerſchen. De eerſten, dit gemerkt hebbende, wilden den paus met eene kerkvergadering dreigen, naar het voorbeeldt van den keizer: doch zy hadden, gelyk deze, geen leger in Italië; en ten anderen zeide men, dat de koning van Engelandt dat zelve recht niet hadt om eene algemene kerkvergadering te beroepen. Ook diende deze bedreiging nergens toe, dan om den paus te vergrammen, zonder hem vreze aan te jagen. Eindelyk zyn verdrag met den keizer gemaakt hebbende, dacht hy met ernſt om den laſt zyner gezanten te herroepen, willende, dat dit geſchiedde voor dat het verdrag wereldkundig was geworden, om dat men hem anders zou hebben kunnen verwyten, dat de herroeping eene der voorwaarden was van zyne verzoeninge. Hy maakte dit dan aan de Engelſche ſtaatsdienaars bekend op den 9 July. Op deze verklaring deden zy hem zware verwytingen en bedreigingen. Hy wierdt daar over zo wel van droefheit als van vreze aangedaan, en liet zich onder tranen en zuchten deze worden ontvallen: *Weê my! ik zie niet dan al te wel, hoe vele ongelukken my boven het hoofdt hangen; maar ik bevinde my tuſſchen den hamer en het aambeeldt. Ik kan niet voldoen aan uwen meeſter, zonder ontwyffelbaar een zwaar onweder over my te halen,* 1529. *en, dat nog beklagelyker is, zonder Gods kerk voor het zelve gevaar bloot te ſtellen.* Hy voegde na eenige tuſſchenpozinge daar by: *Ik zou voor den koning nog meer willen doen dan ik belooft hebbe, maar wat middel is'er om den keizer te weigeren het geen hy eiſcht? Zyne krygsbenden zyn rondom deze ſtadt, en hy kan my niet alleen dwingen om hem recht te doen, hy kan zelfs naar zyn welbehagen ſchikken en over my, en over alles, wat my toekomt.* De paus tekende op den 15 July de herroeping, en zyn verdrag met den keizer wierdt op den 18 afgekondigt. Ware hy beter onderſteunt geweeſt, hy zou zulks niet gedaan hebben, hatende *Karel* den V zodanig, dat hy zyne onttroning met goede oogen zou aangezien hebben, om den hertog van Saxen, of den landgrave van Heſſen, in zyne plaats tot keizer te verkiezen, hoe goed Lutherſch zy ook waren *.

Hy herroept den laſt zyner gezanten.

Zyn haat tegen *Karel* den V.

*Zie den brief van den biſſchop van Bajonne van den 12 January des jaars 1529 in de *Verzamelinge* van *le Grand.*

Zie daar dat gene, het welk *Campeggio* noodzaakte om zich van alle de uitſtellen, welke wy aangemerkt hebben, te bedienen. Van ſtap tot ſtap volgde hy het hof van Rome; en wanneer hy van de gedachten van den paus verzekert was, deedt hy de zaak mislukken door het uitſtellen der zake tot de maandt van October, zonder zich te bekommeren over de gramſchap des konings, de welke hy zich gereed maakte te verdragen. Deze vorſt nochtans ontveinſde zyne gevoeligheit, het zy door gematigtheit, het zy door verbaaſtheit, waar in hy zich bevondt, over de uitſpraak van den pauſſelyken gezant. De hertogen van Suffolk en van Nortfolk handelden zo niet. Zy gingen in de gehoorzaal, en wilden de afgezanten verplichten vonnis te geven: doch *Campeggio* droeg wel zorg om niet van voornemen te veranderen. Hy zeide tegen hen, dat byaldien zy al, zyn amptgenoot en hy, de zelve gaven, zy den koning toch niets zou helpen, om dat de zelve van gene waarde was, ter oorzake van den ruſttydt *: doch hy belooſde hen wonderen tegen October. *Suffolk* zwoer toen, dat het ſpreekwoordt waarachtig was, *Dat geen kardinaal ooit in Engelandt goed hadt gedaan.* *Campeggio* antwoordde, dat hy niet onkundig was van het gevaar, waar in hy was: doch dat zyn gewiſſe en zyne zaligheit hem dierbaarder waren dan zyn leven. *Wolſey* ſprak fierder. *Mylord*, zeide hy tegen *Suffolk*, met een meeſterachtige ſtemme, *ik heb de eer om een lidt te zyn van het H. genootſchap* †, *en hoe groot een hertog gy zyt, bent gy echter, dat gy uw hoofdt nog op uwe ſchouderen draagt, aan my verplicht* (a). *Wy hebben u niet beledigt, noch myn broeder, noch ik, en wy nemen beide het welwezen van het koninkryk en de ruſt des konings meer ter herte dan gy, of iemandt ter wereldt. Wy hebben onzen plicht gedaan, en niemandt dan een kwalykmenende kan daar wat op te zeggen vinden. Dus, Mylord, beledigt niemandt, en indien gy niet kunt ſpreken als een verſtandig man, zwyg dan, en ſpaar uwe vrienden. Ik heb nooit zo veel gezegt.*

*Herbert. LeGrand. Burnet. * Vakantie.*

Harde woorden van den hertog van Suffolk tegen de twee gezanten van den paus.

Heftig antwoordt van *Wolſey.*

† *Sacro Collegio.*

Hoe grote ſtoutheit *Wolſey* ook betoonde omtrent den hertog van Suffolk, hy was echter niet zonder ongeruſtheit. De gramſchap van dezen hertog was de voorbode van die des konings. Hy kende den aardt van dezen vorſt, blyvende by zyne gevoelens, een ſlaaf van zyne driften, volſtrekt

Ongeruſtheit van dezen kardinaal over de wraak des konings en zyner meeſteresſe.

(a) Hy verſtaat daar door den dienſt, welken hy hem gedaan hadt, wanneer hy met de koninginne weduwe van Vrankryk trouwde.

Hy verſtaakt zyn verdrag met den keizer.

Zie *Burnet* en zyne *Verzamelinge.*

Hy betoont echter zyne droefheit aan de afgezanten des konings.

De keizer houdt aan by den paus om het geding te beroepen.

Gevoeligheidt van den paus tegen de Florentynen.

Hy veracht de bedreigingen van des konings ſtaatsdienaars.

1529. ſtrekt in zyne begeertens, en geweldig, tot razerny toe. Hy twyffelde niet, of hy was gevoelig over een uitſtel, het welk het afdoen verlengde van eene zake, waar van de minſte uitſtellen hem verdriet gegeven hadden. De kardinaal hadt daar over menigmalen verwytingen moeten horen. Wat hadt hy dan niet te vrezen van een ſlag, door hem gedaan; weinig van den koning verwacht, en zo ſtrydig tegen deze zyne verwachting? Hy verbeeldde zich ter zelver tydt de vergenoeging, de welke zyne vyanden zouden hebben, met eene zodanige gelegenheit te vinden om hem te kunnen benadeelen. Hy vreeſde boven al de gevoeligheit van eene vertoornde meeſtereſſe, de welke hem zo een ſtreek niet zou vergeven. Terwyl dan de ſtaatzucht zyn hert aan de eene zyde prangde, bragt de vrees aan den anderen kant daar in de allerdroevigſte bewegingen voort. Doch de koning toonde in deze zake eene beſcheidenheit, waar toe men hem niet bekwaam geloofde. Hy verdoofde of ontveinſde zyne droefheit. Hy deedt zelfs aan *Wolſey* daar over geen de minſte klagte; en om zynen moeielyken aardt te verbergen, of te verdryven, deedt hy een reisie van vermaak.

Gemaktigtheit van *Henrik.*

Korten tydt daar na kwam 'er een bode, die de twee gezanten van den paus overbragt de herroeping hunner macht, benevens eene dagvaarding om den koning en de koninginne te Rome te doen verſchynen, waar henen de paus het geding betrok. De koning, kennis daar van gekregen hebbende, wilde niet toelaten, dat men de dagvaarding zou openbaar maken, noch dat het gezag der pauſſelyke gezanten zou vernietigt worden, uit krachte van des pauzen brevet. Hy ſchreef aan *Wolſey*, dat hy dezen toeleg geenzins zou toeſtemmen, welken het Roomſche hof wilde doen op zyn koninklyk gezag, noch dat men aan zyne onderdanen zou hebben wys te maken, dat de paus recht hadt, om hem voor zich te doen verſchynen, hem trekkende buiten zyn koninkryk. De verzachting, welke men daar in vondt, was, dat de pauſſelyke gezanten zouden verklaren, dat de tydt van hunne belaſting * verſtreken was. Niet alleen hadt men voor hem deze eerbiedigheit in zyn koninkryk; maar de paus trachtte daarenboven hem neder te zetten, of om den tuin te leiden, door een brief van den 29 Auguſty. Hy verklaart daar in, dat zyn oogmerk niet is geweeſt, den koning te beledigen, en dat, byaldien men door den gewonen ſtyl van de Apoſtoliſche kancelery in de brevetten gebruikt hadt bedreigende ſtraffen, hy de zelve herriep en veroordeelde. Dat hy niet voor hadt dreigementen te gebruiken tegen een vorſt, voor welken hy zo veel genegenheit hadt, noch tegen den zelven de kerkelyke tucht in het werk te ſtellen.

De koning wil niet dulden, dat de pauſſelyke gezanten zullen herroepen worden door de bulle van den paus.

* *Commiſſie.*

De paus tracht hem neder te zetten.

Herbert. Burnet. LeGrand.

De twee kardinalen, dus berooft van de hoedanigheit van pauſſelyke gezanten, gingen den koning vinden, de welke te Grafton was. Hy ontfing hen beide zeer wel: hy hadt zelfs geheime mondgeſprekken met *Wolſey*, en was verſcheide uuren met hem alleen: zodanig, dat deze kerkvoogdt zeer vergenoegt weder naar Londen keerde. Het geen zyn gemoedt verder geruſt ſtelde, was, dat hy in zyn geluk geen verandering vondt, en dat de hovelingen hem de zelve eerbewyzingen deden, als naar gewoonte. Noch de hertog van Suffolk, tot wien hy zo meeſterachtig geſproken hadt; noch de ridder *Thomas van Boulen*, onlangs gemaakt burggraaf * van Rocheford, vader van de gene, welker gevoeligheit hy vreeſde; noch vele andere groten, die hem niet beminden, toonden hem noch in hunne redenen, noch in hun gelaat, iets, het geen hem zyne ongunſt zou hebben kunnen aankondigen. Daar zyn 'er zelfs †, die zeggen, dat *Anna van Boulen* nayver opvatte over de goede bejegening, de welke de koning dezen kerkvoogdt aandeedt, en dat zy zich door toorn zo ver liet vervoeren, van tegen hem te zeggen, dat byaldien de hertogen van Suffolk, of van Nortfolk, of de burggraaf van Rocheford, haar vader, zo veel, als hy, gedaan hadden, het hen het leven zou gekoſt hebben; dat de koning zich vergenoegde met haar te antwoorden, dat hy wel wiſt, dat zy den kardinaal haatte; en dat hy zich voorts het overige van den dag met haar hadt onderhouden. Anderen ‡ ſluiten *Anna van Boulen* van deze zamenkomſt uit. Alle nochtans komen zy daar in overeen, dat zy weder ten hove kwam na de betrekking van het rechtsgeding voor den Roomſchen ſtoel, de koning oordelende niet langer aan de uiterlykheden gebonden te zyn, doordien hy van de pauſſelyke gezanten niet meer te hopen hadt.

1529.

† *Le Grand.*

‡ *Burnet.*

Wederkomſt van *Anna van Boulen* aan het hof.

Zy was altydt afwezend geweeſt, ſedert dat *Henrik*, om de murmureringen van het volk te ſtillen, haar verzonden hadt, gelyk wy boven gezegt hebben, op eene wyze, vry wat te hard voor eene meeſtereſſe. Wy hebben ook gezegt, dat hy genoodzaakt was geweeſt zyn vaderlyk gezag te gebruiken om haar weder te rug te roepen, na zulks op het verzoek van haren koning geweigert te hebben. Het ging met dit afzyn, gelyk het doorgaans gaat met dat van eene meeſtereſſe, op welke men dodelyk verlieft is. *Henrik* vondt nieuwe aanlokſelen in den perſoon van *Anna van Boulen*, en deze drift nam zyn hert zodanig in, dat hy daar door de zorg voor zyne glorie vergat. Hy dacht nergens anders op dan om zyne liefde te voldoen, en overleide hy zich duizend middelen, om zyn huwelyk met de koninginne te verbreken, op dat hy met zyne onderdaan kon trouwen. Deze hooghertige ziel hadt alle andere aanbiedingen verworpen. De hoedanigheit van meeſtereſſe van een groten koning hadt over haar herte niet kunnen zegepralen; het was nodig, om haar te bezitten, dat hy haar bruidegom moeſt worden. *Henrik* wendde zich dan aan alle kanten, om uit de verlegenheit te raken, in welke de beroeping van den paus hem gebragt hadt. Hy ſtelde zich dikwils voor, nieuwe rechters van hem te verzoeken; en veeltyds nam hy een geheel ander beſluit, en wilde volſtrektelyk met het hof van Rome breken. Hy hadt zelfs de gedachten van zich met den keizer weder te verzoenen, byaldien deze vorſt zyne moeie wilde doen bewilligen om het geeſtelyke kleedt aan te nemen. Doch overal vondt hy onoverkomelyke zwarigheden. Op den paus kon hy zich niet vertrouwen, en hy vreeſde een opſtandt in zyn koninkryk, byaldien hy des zelfs juk afwierp, het welk het volk aanmerkte als een heilig juk.

Zy weigert des konings liefde te begunſtigen anders dan door het huwelyk.

Verlegenheit, waar in zich de koning bevindt, om zyne echtſcheiding te doen uitſpreken.

Ten aanzien van den keizer zag hy nog minder waarſchynlykheit tot hunne verzoeninge. *Karel* hadt zich al te openbaar ten voordeele van zyne bloedvriendinne verklaart, om hare beſcherming te laten varen.

Hoedanigheit hy daar uit geraakt.

Terwyl hy dan niet wiſt, welk een beſluit te nemen,

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

1529. nemen, zeide men hem, dat 'er te Waltham, alwaar hy alstoen was, wederkerende van Grafton, een zeer bekwaam leeraar was, de welke een kort en verzekerd middel wist om zyn huwelyk te doen vernietigen. Dit middel was zich aan te geven aan de voornaamste hogescholen, en aan de verstandigste Godgeleerden van Europa; hen de vrage voor te stellen, en hunne uitspraken te verzamelen: want, zeide deze leeraar, de gehele zwarigheit komt daar alleen op uit, of het huwelyk des konings strydig is tegen het Goddelyke recht, óf niet? Het Roomsche hof doedt niet anders, dan rondom dit punt heen gaan, het welk het niet wil doorgronden, uit vreze om zyn gezag te benadeelen: doch de hogescholen en de Godgeleerden zullen het beslechten; en byaldien zy het huwelyk onwettig vinden, zullen zy ontwyffelbaar hunne gevoelens geven tegen de vrygevinge van *Julius* den II, de welke een bloedschandig huwelyk niet wettig kan maken. *Gardiner* en *Fox* waren die genen, de welke dezen leeraar in dezer voegen hadden horen redeneren, en die daar van verslag deden aan den koning. Zy lieten niet na de bekwaamheit van dezen man te pryzen, en een zo rechtmatig betoog te bekrachtigen. De koning van zyn kant droeg ook wel zorg van een zo dienstig hulpmiddel te verwerpen. Deze vorst was doordringend van verstandt: hy was zelfs bedreven in de schoolsche Godgeleerdheit, en ten anderen gingen de twee staatsbedienden, de welke hem dit zeiden, voor grote kenners van het geestelyke recht door: met een woordt, des konings hertstocht vondt zich door zulk eene ontdekking gevleit. Hy oordeelde dan, gelyk zy, dat 'er zeer veel verstandt in dit gevoelen was, en dat dit inderdaadt de weg was, welken hy moest inslaan. Men voegt daar by, dat hy in de blydschap, welke hy daar over hadt, uitriep, dat hy eindelyk *de zog by het oor hadt*. Terstondt belastte hy, dat men een man zou gaan zoeken, die hem toescheen dat Godt hem gezonden hadt, om zynen geest en zyn 'gewisse geruste stellen.

Fuller. Herbert. Burnet. LeGrand.

Wy moeten niet vergeten te zeggen, wie die gene was, de welke zich door een zo buitengewoon voorval deedt kennen. Hy noemde zich *Cranmer* *, en volgens eenigen was hy niet alleen een edelman, maar zelfs van een ouden adeldom, oorspronkelyk uit Normandië, van waar zyne voorzaten in Engelandt gekomen waren in het gevolg van *Willem* den Veroveraar. Hy was een lidt geweest van de Christ-vergadering te Cambridge: doch hy hadt zyne plaats verloren, doordien hy getrouwt was. Zyne vrouw gestorven zynde begaf hy zich weder in het zelve *, en was in groot aanzien onder de geletterden, en onder het volk. Men zeide nochtans, dat hy noch begunstigt, noch toegejuicht wierdt, en dat hy een hoogleeraarsampt geweigert hadt in het collegie van Oxford, het welk de kardinaal *Wolsey* gesticht hadt. Hy was alstoen te Waltham, werwaarts hy vertrokken was, sedert de besmettelyke ziekte, waar van wy boven gesproken hebben; en daar hadden *Fox* en *Gardiner* het onderhoudt met hem, waar van zy den koning verslag deden. Dus was het dat *Cranmer* aan het hof kwam, alwaar hy wel haast de achting en de genegenheit van *Henrik* verkreeg. Het is nog geen tydt om hem afzonderlyker te doen kennen: wy moeten eerst het verhaal der echtscheiding voleindigen. De zelve heeft misschien reets veel te lang geduurt: echter zyn wy nog niet ten einde gekomen. Om daar van te eerder het einde te zien,

* of *Cranmer*. Afbeelding van *Cranmer*.

* Hy trouwde seder; met eene twede vrouwe in den jare 1532.

zullen wy alle zaken, die tusschen beide voorkomen, daar laten, als de ongunst van *Wolsey*, het vergelyk van den keizer met den paus en den koning van Vrankryk, de beroeping der Parlementen van Engelandt, en wy zullen het verhaal daar van hervatten, wanneer wy de beschryving van deze beruchte zake zullen geëindigt hebben. 1529.

Campeggio, den koning hebbende misleid en den paus wel gedient, nam zyn afscheidsgehoor, en vertrok in het begin van October, met geschenken beladen; als of *Henrik* dezen kerkvoogdt nog wilde ontzien. Hy kwam te Douvres, met gedachten om zich daar in te schepen, en naar Vrankryk over te steken; maar hy vondt gene vaartuigen tot zynen overtocht. Weinige dagen daar na kwamen de onderzoekers, de welke zyne koffers deden openen, onaangezien hy klaagde, dat men het recht der volkeren schondt, en de eerbiedt, welke men aan zyne waardigheit verschuldigt was. Het voorwendsel van dit doorzoeken was, dat men hem beschuldigde de schatten van *Wolsey* te vervoeren: maar het gene men inderdaadt zocht, was de vrylating en het brevet van den paus. Men zeide ook, dat men geloofde in zyne reiskoffers te vinden de minnebrieven van den koning en van *Anna van Boulen*, de welke men vermoedde dat *Wolsey* verstoken hadt, en de zelve aan *Campeggio* gegeven. Doch de gezant hadt uit voorzorge in alles voorzien. Hy hadt zyne geheime papieren met zynen zone vooruit gezonden; en men ziet als nog te Rome in de boekery van het Vatikaan deze minnebrieven, zynde daar in door den kardinaal by zyne aankomste te Rome, als seldzame handschriften, gebragt, indien het gene ondergestokene schriften zyn, gelyk zeker schryver * gelooft.

Smaadheit *Campeggio* met bewilliging des konings aangedaan.

Hy hadt de minnebrieven van *Henrik* den VIII en van *Anna van Boulen* mede genomen.

Een beroemd Engelsch schryver †, de welke Italië in den jare 1700 heeft bezichtigt, en de allermerkwaardigste byzonderheden van dat landt aangetekent, deelt ons eenen dezer minnebrieven van den verliefden *Henrik* aan zyne waarde *Anna van Boulen* mede, door hem te Rome uit het gemelde handschrift van het Vatikaan overgeschreven, en te aardig om hier geen plaats te vinden. De zelve luidt aldus: *De reden, die ik tegenwoordig heb om aan u te schryven, is om te vernemen naar den staat van uwe gezondheit en welvaren, waar over ik, in zekeren opzichte, al zo verheugt zal zyn, als over myn eigen, Godt biddende, dat hy ons binnen korten tydt weder wil vereenigen: want ik verzekre u, dat ik ongeneen daar naar verlange. Ik hope dan, dat 'er niet veel tyds zal verlopen zonder dat het gebeurt; en ziende myn Lief afwezend, heb ik niet minder kunnen doen dan aan haar eenig vleesch te zenden, voorspellende, dat het in het kort zal gebeuren, dat zy het myne zal hebben, het welk ik wel wilde, zo het Godt behaagde, dat zy nu terstondt hadt. Aangaande de moeder van uwe zuster, ik heb Mylord* Walther Welsh *gelast, aan Mylord* Manwring *myne gedachten daar omtrent te schryven, en ik twyffele niet, of hy zal zo wreed niet kunnen zyn om haar te verlaten: want inderdaadt, men zegge wat men wil, zyne eer heeft 'er te veel belang by om zyne natuurlyke dochter uit deze hare uiterste ellende niet te verlossen. Zie daar alles, wat ik u voor tegenwoordig te schryven hebbe, uitgenomen, dat ik wel wenschte, dat wy op een sluiten by malkander konden komen, om eenen nacht zamen door te brengen. Geschreven met de handt van*

* *Fuller.*

† *Addisson Remarques sur divers Endroits de l'Italie pag.* 229, 230.

Uwen HENRIK.

1529. De ſchryver, die ons dezen brief mededeelt, voegt daar by, dat het oorſpronkelyke van den zelven aan alle Engelſchen, die het Vatikaan te Rome komen bezichtigen, vertoont wordt. Wy zullen nu weder tot den pauſſelyken gezant *Campeggio* keren.

Men vondt by den zelven niets van het gene men zocht. *Campeggio* maakte een groot geſchreeuw over dit geweldt, en hy wilde niet vertrekken voor dat hy voldoening hadt ontfangen zo wel over eene zo onwaardige behandeling, als over de ſchandelyke vertellingen, de welke het volk van hem gedaan hadt. De koning liet hem zeggen, dat hy niet kon inſtaan voor de vryheit, welke het gemene volk nam, noch daar van meeſter zyn; dat het, ten aanzien der onderzoekers, eene mistaſting was; dat de kardinaal voor het overige, door zyne mildadigheit het bisdom van Salisbury bezittende, zyn onderdaan was, en eindelyk, dat hy geen pauſſelyk gezant meer was, doordien zyn laſt geëindigt was. Dus was *Campeggio* genoodzaakt ſcheep te gaan, en naar Vrankryk over te ſteken, om van daar zynen weg naar Italië te vervorderen.

Herbert. Burnet. LeGrand.

De koning beſloten hebbende den weg, hem door *Cranmer* aangewezen, te volgen, begon met de bevelen, welke hy aan dezen leeraar gaf, het onderzoek, op eene wyze, dat de zelve geheel en al zou wel overwogen zyn, wanneer men het zelve naar de hogeſcholen verzondt, en dat men niet alleen van de zwarigheden zou onderrecht zyn, maar ook van de redenen om de zelve te beſlechten ten voordeele der echtſcheidinge. Hy gehoorzaamde, en zyn boek kwam in het licht in het begin van den jare 1530. De koning zondt ter zelver tydt naar Duitſchlandt, Vrankryk, en naar andere hoven van Europa verſcheide perſonen, om de akademien, en de geleerdſte mannen van die landen raadt te plegen. Hy verzocht ook de twee hogeſcholen van Oxford en van Cambridge hare gevoelens daar over te geven, blyde zynde, dat die van zyn koninkryk hem de allereerſte onderrechtingen gaven aangaande dat gene, het welk zy geloofden dat hy in gewiſſe gehouden was te doen. *Longlandt* zondt hy naar Oxford. *Gardiner* en *Fox* naar Cambridge.

Geſchrift van *Cranmer* tegen de wettigheit van het huwelyk van *Henrik* VIII met *Catharina*.

1530. De hogeſchole van Oxford geeft vonnis ten voordeele der echtſcheidinge.

De hogeſchool van Oxford gaf de eerſte haar beſluit. Zy hadt bevolen, in eene vergadering van den 4 April, dat de vrage zou onderzocht worden door drie en dertig uit het ligchaam der Godgeleerden. Het was door het gevoelen dezer aangeſtelde rechters, dat de zelve haar beſluit gaf op den 8 der zelve maandt. Het zelve behelſde, dat iemandt, die met zyne ſchoonzuſter trouwt, tegen het natuurlyk en tegen het Goddelyk recht zondigde. De voorſtanders van *Catharina* zeiden, dat deze uitſpraak afgedwongen was door kuiperyen en door geweldt; de anderen gaven voor, dat deze ſtelling valſch was. Wat 'er van zy, het geſchrift wierdt door drie en dertig Godgeleerden ondertekent, en met het openbare zegel bezegelt.

Die van Cambridge doedt het zelve.

De hogeſchool van Cambridge vondt zich in het eerſt verdeelt. In het vervolg benoemde zy negen en twintig aangeſtelde rechters, die de zaak zouden uitſpreken. Hun gevoelen was, dat des konings huwelyk ſtrydig was tegen het Goddelyk recht. De ſchryvers ſpreken verſcheidentlyk van dit beſluit, zo wel als van het andere. Zeker was, dat 'er geen minder verſchil was tuſſchen de hoogleeraars van Cambridge, dan tuſſchen die van Oxford, en dat eindelyk, welke de beweegreden daar toe ook mag geweeſt zyn, het beſluit van deze laatſten den koning niet min gunſtig is geweeſt dan dat der eerſten. Het is zelfs zekerder dan dat der eerſten, het welk eenigen in twyffel trekken. Men verwondert zich, dat een vorſt van eene zo volſtrekte macht, als *Henrik* was, meer tegenſporteling gevonden heeft in de hogeſcholen van zyn eigen koninkryk, dan hy in vremde landen vondt. Eenigen ſchryven der zelver oorzaak toe aan de afkerigheit, welke het meeſte gedeelte der bedienden dezer twee hogeſcholen voor de hervorminge van *Luther* hadt, welke zy geloofden dat *Cranmer* aankleefde, die de echtſcheiding begunſtigde, en *Anna van Boulen* zelf, welke men wilde doen op den troon klimmen. Men zeide inderdaadt, gelyk wy reets hebben aangemerkt, dat zy daar van een denkbeeldt gekregen hadt by de hertoginne van Alençon, gedurende haar verblyf in Vrankryk by deze princeſſe. Zy wilden dan beletten, dat de nieuwe gevoelens geen ſtandt zouden grypen onder beguniſtiging eener koninginne, die daar van belydenis deedt; doch alle menſchelyke voorzorge is onnut tegen de beſluiten der Voorzienigheit.

1530.

Fuller. Herbert. Burnet. LeGrand.

De Italiaanſche Godgeleerden waren van het zelve gevoelen, als die van Engelandt. *Crouke*, onderwyzer van den hertog van Richemond, behandelde deze zake aan gene zyde van het gebergte. Hy ging te werk als een gemeen man, die zonder bediening reiſt, en ſtelde de twiſtvrage voor, zonder de daar by belang hebbende partyen te noemen. Hy bragt de zelve tot deze twee artykels: „ I. Of de wetten van het boek *Leviticus*, rakende de trappen van bloedverwantſchap, verplichtende waren voor de Chriſtenen? „ II. Of de vergunning * van den paus van eenige kracht was tegen het Goddelyke recht? " De eerſte onderzoeking geſchiedde te Venetië, alwaar het meeſte gedeelte der leeraars zich verklaarde voor de echtſcheidinge. Het was ook aldaar, dat hy van de Joden zelf hoorde de uitlegging, de welke zy gaven van de twee plaatſen van *Leviticus* en *Deuteronomium*, de welke malkander ſchynen tegen te ſpreken. Hunne Rabbynen loſten de zwarigheit op, de eerſte betrekkende tot alle tyden en tot alle volkeren der wereldt, en de twede alleen tot de Joden, die in Paleſtina geleeft hadden. Ondertuſſchen wilde de Raadt van Venetië, welkers ſtaatkunde het oog houdt op alles, wat 'er omgaat, niet dulden, dat in hunnen Staat zou gehouden worden eene vergadering van leeraars, volgens het verzoek, dat *Crouke* hen deedt: zo dat hy zich moeſt houden by de gevoelens van byzondere, de welke hy hadt doen ondertekenen door de ervarenſte Godgeleerden, de welke men hadt onder de Dominikanen, de Serviten, en andere geeſtelyke ordensbroederen. Men heeft de brieven van *Crouke* nog, die hy aan den koning ſchreef, en waar in hy meldt, dat hy niets belooft hadt aan de leeraars, die getekent hadden, en dat hy echter nog niet eenen gezien hadt, die zich tegen de echtſcheidinge hadt aangekant.

Zie de *Verzameling van gedenkſchriften*, door *Burnet*, in welke de brieven van *Crouke* gevonden worden, als mede *Acta Publ. Tom. XIV, fol.* 390 *etc.*

* *Dispenſe.*

De Italiaanſche Godgeleerden zyn van de zelve gevoelens.

Van Venetië reiſde hy naar Padua, naar Bologne, en naar andere ſteden van Italië, en kwam eindelyk te Rome. Hy vondt aldaar *Cranmer*, welken de graaf van Wiltshire (a) (dezen tytel voerde de vader van *Anna van Boulen*) met zich derwaarts hadt genomen. *Henrik* hadt dezen grave

(a) Hy was gemaakt graaf van Wiltshire en van Ormond: doch deze laatſte waardigheit wierdt aan het huis van *Butler* wedergegeven onder *Eduard* den VI.

1530. grave als afgezant gezonden aan den paus en den keizer, die toen in Italië was, met *Stockesley*, biſſchop van Londen, ſedert de bevordering van *Tonſtal* tot het bisdom van Durham. De afgezanten hadden *Cranmer* met zich genomen, om te verdedigen het boek, het welk hy gemaakt hadt ten voordeele der echtſcheidinge. Doch de paus wilde het ſtrydveldt niet verzekeren voor de ſtryders, noch eene twiſtreden goedkeuren, in welke men het gezag van den H. ſtoel betwiſtte. Ondertuſſchen gink *Crouke* voort met de Italiaanſche leeraars te laten tekenen. Hy vondt 'er een zo groot getal, dat hy aan den koning een honderdtal papieren toezondt, gevult met hunne ondertekeningen. Eindelyk onderſchreven de twee befaamde hogeſcholen van Padua en Bologne de twee voorſtellingen van *Crouke*, en bepaalden, dat het geen in *Leviticus* gelaſt wierdt een gedeelte uitmaakte van het natuurlyke en van het Goddelyke recht; dat het zelve derhalven altoos zyne kracht behieldt. Dat het zich te gelyk uitſtrekte en over de ongelovigen, en over de Chriſtenen; dat de paus het zelve niet kon ontbinden, en dat de huwelyken, daar tegen ſtrydende, geenzins duchtig waren. Alle de geeſtelyken van de orde van St. *Franciſcus*, de Minderbroeders, de Conventualen, de Dominikanen en de geeſtelyke rechtsgeleerden deden de zelve uitſpraak. Te Milaan volgden een wybiſſchop en zestien Godgeleerden het zelve voorbeeldt. Men zegt ook, dat te Vicenza negen Godgeleerden eene diergelyke ſchriftelyke verklaring ondertekenden: doch dat de pauſſelyke gezant de zelve hadt weggeſtoken. Doch dit is zo zeker niet als het overige.

De keizer weigert de aanbiedingen des konings, en wil de koninginne *Catharina* niet verlaten.

Men moet niet vergeten de aanbieding, de welke de graf van Wiltshire aan den keizer deedt, uit name van den koning, zynen meeſter, van hem de huwelyksgift van *Catharina* weder te geven, en daarenboven nog drie honderd duizend kronen, byaldien hy de zyde van zyne moeie wilde verlaten. Doch deze vorſt, die den gezant reets met veel fierheit hadt behandelt, verwierp deze voorſtelling met verachting. Hy dwarsboomde, zo veel als by kon, de zaak bezorgers van *Henrik*, en maakte de leeraars, welke zy raadpleegden, vervaard. Het was by deze gelegenheit, dat hy, dreigende *Omnibonus*, een geleerd Dominikaan, die ten voordeele der echtſcheidinge geantwoord hadt, tegen hem zeide, dat hy ſtellingen voor den dag bragt, die bekwaam waren om de meeſte vorſten van Europa tot baſtaarden te maken. De keizer ſprak als een vorſt, en zeide de waarheit: doch de Dominikaan antwoordde hem, dat hy de zaken aanmerkte als een Godgeleerde, en niet als een ſtaatkundige. Hy ſprak ook de waarheit.

Antwoordt van den klooſterling.

Gevoelens der Godgeleerden van Ferrara.

Men geeft voor, dat de gemeenſchap * der Godgeleerden van Ferrara ook een beſluit gaften voordeele der echtſcheidinge, en dat die van het geeſtelyke recht, in eene vergadering van twee en zeventig rechtsgeleerden, van het zelve gevoelen waren. Men geeft gene bewyzen van deze twee zaken, en wy ſtellen de zelve hier voor zo als des konings zaakbezorgers de zelve hebben overgeſchreven.

* *Facultät.*

Wederzydſche klagten der twee partyen wegens de omkoping

Voor het overige, men ſchreeuwde van weêrkanten over zamenrottingen, en over omkoping van ſtemmen. De keizerſchen verweten aan *Henrik*, dat hy de leeraars door grote geldſommen hadt omgekocht. Die het met *Henrik* hielden deden de zelve klagten tegen den keizer, die, gelyk zy zeiden zo vele geeſtelyke rechtsgeleerden en Godkundigen, als hy kon vinden, hadt omgekocht, de welke het huwelyk der koninginne wilden verdedigen. Zy voegden daar by, dat hy aan den monnik *Felix* eene kerkelyke inkoniſto van vyf honderd dukaten jaarlykſch hadt gegeven, en eene van zes honderd kronen aan een anderen monnik, voor dat hy een gunſtig antwoordt hadt gegeven, en om hen te verplichten tegen de echtſcheiding te ſchryven; dat hy duizend dukaten hadt gegeven aan den overſte * der Minderbroeders te Venetië, om hem aan zyne zyde over te halen; maar dat deze geeſtelyke de zelve niet hadt willen aannemen; eindelyk, dat hy noch dreigementen, noch geſchenken ſpaarde. Men zeide in het tegendeel, dat des konings zaakbezorgers zich vergenoegden met de betaling te doen aan de geeſtelyke rechtsgeleerden wegens hunne gevoelens, volgens gewoonte, van een ryksdaalder voor ieder, en voor elke ondertekening; eene al te geringe ſomme om die genen om te kopen, de welke hun gevoelen gaven. De brieven van *Crouke* bewyzen inderdaadt deze waarheit. Alles wel ingezien zynde moet men niet twyffelen, of de ſtaatsdienaars des konings van de eene zyde, en die des keizers van de andere, hebben alle hunne zorgen en al hun aanzien in het werk geſtelt, om voor zich de ſtemmen der leeraars te verkrygen.

1530. der ſtemmen.

* *Provinciaal.*

François de I was zo krachtig voor *Henrik* den VIII ingenomen, dat hy toeſtondt, dat *du Bellay*, broeder des biſſchops van Bajonne, en de biſſchop van Bajonne zelf, uit Engelandt weder in Vrankryk kwamen, om aldaar de uitſpraken der hogeſcholen te bevorderen. *Du Bellay* bragt aan *François* den I te rug een ontlaſtbrief * van vyf honderd duizend kronen op de achterſtallen van het jaargeldt, tot welke *Karel* de V zich verplicht hadt by *Henrik* door het verdrag van Windſor van den jare 1522, en van welke *François* de I belooft hadt den keizer te bevryden door het verdrag van Madrid van den jare 1526. Hy bragt daarenboven mede eene leliebloem van diamanten, gewaardeert op vyftig duizend kronen, welke de aartshertog *Philips*, die de zelve geërft hadt uit het huis van Burgundië, aan *Henrik* den VII verpand hadde voor eene diergelyke ſomme. *Henrik* de VIII deedt dit geſchenk aan den hertog van Orleans, de welke met de princeſſe *Maria* ſtondt te trouwen. Eindelyk verzekerde *du Bellay* koning *François* den I, dat *Henrik* hem zou lenen vier maal honderd duizend kronen, om hem te helpen betalen het losgeldt zyner prinſſen. Alle deze mildadigheden verplichtten den koning van Vrankryk de zyde van dien van Engelandt te kiezen tegen *Karel* den V, die ten anderen niet minder zyn vyandt was dan van *Henrik* zelve. Men zag echter niet, dat *François* de I by deze gelegenheit iets anders deedt, dan de hogeſchole van Parys aan te bevelen, dat zy toch naar gemoede wilde oordeelen, en volgens hare verlichtinge, op de voorſtellingen, over welke de koning van Engelandt haar raadvroeg.

Herbert. Burnet. LeGrand. François de I voegt zyne aanzoeken by die van *Henrik* den VIII.

* *Quietancia.*

Erkentenis door dezen laatſten daar voor betoont.

De leeraars van de Sorbonne waren zeer verdeelt daar omtrent, en de zaak wierdt gedurende verſcheide vergaderingen betwiſt. De voornaamſte ſtryders waren van de eene zyde meeſter *Gervaas*, die de echtſcheiding voorſtondt, en van de andere de leeraar *Beda*, de welke daar geheel tegen was. *Du Bellay* bevondt zich by het openen hunner vergadering †, de welke gehouden wierdt in de kerk der Mathurynen te

De Sorbonne is verdeelt wegens de vrage over de echtſcheidinge.

† op den 8 Juny.

1530. Parys. Hy verklaarde aan hen, dat de koning noch *Henrik*, noch *Karel* zocht te begunſtigen; dat hy aan de leeraars eene volſlage vryheit overliet om naar gemoede te ſtemmen; dat hy alleenlyk wenſchte, dat zy geruſt konden ſtellen dat van een vorſt, wiens vriendt hy was. Men kon met geen meer bezadigtheit ſpreken. Hy hadt geen minder ingetogenheit gehad in het beſcheidt, het welk hy aan *Beda* gaf. De ze leeraar betuigde tegen de partyſchap, met welke hy den koning, zynen meeſter, beſchuldigde, eene eenzydigheit, de welke die genen, gelyk deze leeraar zeide, in verlegenheit bragt, welker oordeel men bekuipte. *Du Bellay* vergenoegde zich met te antwoorden, dat het genootſchap * Godt vergenoegende, den koning voldoen zou, en dat het niemandt zou mishagen. Eindelyk, na veel twiſtens over en weder, maakte de Sorbonne haar beſluit op, zynde ten voordele van de echtſcheiding, en verklaarde het huwelyk ongeoorlooft en ſtrydig tegen het Goddelyk recht, waar van de paus geen vrygeving hadt kunnen toeſtaan. Dit beſluit, dat men nog heden † ziet in zyne oorſpronkelyke form, is van den 2 July. Daar zyn 'er nochtans, de welke het betwiſten, doordien daar in geen melding wordt gemaakt van de twiſten, van welke wy geſproken hebben. Zy komen met eenen overeen wegens een voorgaande beſluit, gegeven in de maandt van Juny by meerderheit van ſtemmen, waar van zich drie en vyftig verklaart hadden voor de echtſcheidinge, en alleen vyf en veertig voor het huwelyk. Dus liep dan het gehele geding maar uit op den tydt en op de wyze, doordien men in den grondt over de waarheit van het bezegelde vonnis overeenkwam. Het genootſchap van het geeſtelyke recht * van de zelve ſtadt Parys hadt een diergelyk beſluit ontworpen op den 25 May; de hogeſchool van Orleans ſedert de maandt van April; de twee genootſchappen in de rechten te Angers op den 7 May; het genootſchap der Godgeleerden te Bourges op den 10 Juny. De ganſche hogeſchool van Toulouze deedt het zelve op den 1 October †. Wy zullen hier het oordeel van het Godgeleerde genootſchap van Angers, ſtrydig tegen de twee genootſchappen in de rechten, niet verzwygen; byaldien het zodanig is, als het verhaalt wordt ‡, is het de eenigſte vergadering, die zich voor dat huwelyk verklaart heeft.

LeGrand.

**Faculteit.*

Zy vonnist ten voordeele van *Henrik* den VIII.

** La Faculté de Droit Canon.*

Alle de hogeſchólen van Vrankryk doen het zelve.

† Zie de *Verzameling* van *Burnet*, *I Deel*, *pag.* 103 *enz.*

‡ *Le Grand* in zyne *Verzamelinge.*

Deze beruchte vrage wierdt niet alleen voorgeſtelt aan de Roomſchgezinde leeraars; men ging ook daar over te rade met de hervormers in Zwitſerlandt en in Duitſchlandt. Deze laatſte waren zo wel van verſchillende gevoelens, als de anderen. *Oecolampadius*, *Zwinglius* en *Kalvyn* verklaarden zich voor de echtſcheidinge. *Melanchthon* ſtelde voor de toeſtemming om twee vrouwen te mogen hebben, maar keurde het misbruik daar van af; *Oſiander* in het tegendeel ſcheen zulks toe te ſtemmen. Byna alle de andere Lutherſche Godgeleerden verklaarden zich eenpariglyk tegen het huwelyk, en tegen de echtſcheidinge *. Zy vonden wel redenen om het huwelyk tegen te ſpreken; maar zy oordeelden niet, dat 'er, het zelve eens geſloten zynde, genoegzaam krachtige redenen zouden kunnen zyn om het weder te vernietigen. Het zy dat de vrees, welke zy voor den keizer hadden, hen in dezer voegen verplichtte te ſpreken, het zy dat zy geloofden, dat de koning minder dus te werk ging door de bewegingen van zyn ge-

Fuller.
Herbert.
Burnet.
LeGrand.

Gevoelens der Hervormden in Zwitſerlandt en der Proteſtanten in Duitſchlandt.

**Zie hun gevoelen in de Verzameling van*

wiſſe, dan door eene niet al te eerlyke hertstocht. De vyanden der Lutherſchen † geven hen zelve dit getuigenis; en het geſchil ter zyde zettende, kan men hen den lof niet weigeren, welken zy in dezen opzichte verdienen. De ſtaatkunde wilde, dat zy eenige inſchikkelykheit hadden voor den koning van Engelandt, en voor zyne geliefde, de welke men vermoedde Lutherſch te zyn: doch zy wilden echter liever oprecht te werk gaan, ſchoon het was ten voordeele van een vorſt, die hen niet genegen was. Laat ons eenige der voornaamſte redenen aanhalen, op welke ieder der twee partyen zyn gevoelen veſtigde.

1530. *Burnet*, *I Deel*, *pag.* 109.

† *Cochlaus.*

Die genen, de welke zich voor *Henrik* verklaarden, grondveſtten hun gevoelen op de plaats van *Leviticus* *. Zy zeiden, dat de wet van *Mozes* ten dezen opzichte geen nieuwe wet was, alleenlyk voor het Joodſche volk gemaakt, maar alleen eene vernieuwing van het natuurlyke recht, het welk alle menſchen der wereldt verplichtte. Dat byaldien het anders geweeſt was, de Kananiten en andere Heidenen geen zonde zouden begaan hebben door het niet waarnemen van deze wetten, die voor hen niet gemaakt waren. Zy veſtigden het gezag van het Oude Teſtament daar omtrent door dat van het Nieuwe, en aan de woorden van den H. *Johannes* den Doper tot *Herodes* †: *Het is u niet geoorlooft te hebben de huisvrouw uwes broeders.* Van de H. Schrift gingen zy over tot de kerkvergaderingen. Zy haalden aan dat van Neoceſarea, dat in den ban deedt alle, die met hunne ſchoonzuſter zouden trouwen, en alle vrouwen, die twee broeders na malkander in huwelyk hadden; voorts de kerkvergadering, gehouden onder *Gregorius* den II, de welke een diergelyk beſluit hadt gemaakt *; dat van Agde, het welk onder de verbodene graden begreep die van een ſchoonbroeder en eene ſchoonzuſter, en de twede kerkvergadering van Toledo, de welke de zelve zaak bepaalt hadde †.

Redenen der voorſtanders van de echtſcheidinge.

* XVIII, 20.

† *Matth. XIV*, 4.

* Het twede beſluit, het vyfdehoofdſtuk.

† Het 6r beſluit, het vyfde hoofdſtuk.

By het gezag der kerkvergaderingen voegden zy dat der Grieckſche en Latynſche oudvaders. Onder den rang der eerſten ſtelden zy *Origenes* *, S. *Chryſoſtomus* †, en voornamentlyk S. *Baſilius* ‡. Zy haalden onder de Latynſche aan *Tertullianus*, S. *Ambroſius* §, S. *Hieronymus* ¶, en S. *Auguſtinus* *. Zy zeiden, dat de Vaders en leeraars der laatſte eeuwen de zelve gevoelens gehad hadden, getuige de vermaning, de welke *Anſelmus* † doedt aan de Chriſtenen, tot welke hy ſpreekt, om niet te trouwen dan in verre graden: getuige daarenboven het antwoordt van *Ives van Chartres*, raadgevraagt over het huwelyk van een koning, die met zyne ſchoonzuſter wilde trouwen ‡. *Ives* antwoordde, dat deze vorſt in den ban moeſt blyven, byaldien hy met haar trouwde, zo lang, tot dat hy zich van zyne vrouwe zou hebben afgeſcheiden.

* Over *Leviticus XX.*

† LXXII Leerreden over *Matth. XXII.*

‡ In zynen brief aan *Diod.*

§ VIII boek, 66 brief.

¶ Tegen *Helvidius.*

Zy bekrachtigden deze uitſpraken door die der pauzen; zy deden gelden het antwoordt van *Gregorius* den Groten, de eerſte paus, die over deze vrage uitſpraak gedaan hadde, en die, om raadt gevraagt zynde door den monnik *Auguſtyn*, den Apoſtel van Engelandt, over zo eene zwarigheit hadt geantwoord, dat een huwelyk, het welk iemandt aanging met de weduwe van zynen broeder, ongeoorlooft was; en dat, byaldien een der nieuwbekeerden zich in zo een verbindteniſſe bevondt, hy hem moeſt vermanen zich van hunne vrouwen te onthouden. Zy haalden drie andere

* In de 64 vrage over *Levit.* en elders.

‡ over *Levit. XVIII.*

‖ In den 24 brief.

pauzen

1530. pauzen aan, namentlyk *Calixtus* *, *Zacharias* †, en *Innocentius* den III ‡, die verklaart hadden, dat de wet van *Mozes* eeuwigdurend was.

Daar op kwamen de schoolgeleerden in eene grote menigte op. Men helderde voornamentlyk op deze woorden van *Thomas van Aquinas*, dat de instellingen van de kerk beneden den paus zynde, hy daar omtrent eene vrylating kon geven : doch dat de Goddelyke wetten boven hem zynde, hy het gezag der zelve niet kon verminderen ; en die van *Johannes van Turrecremata*, Spaansch kardinaal, van eene groote geleerdheit *. Deze laatste verhaalt, dat de Dauphin van Vrankryk § willende trouwen met de zuster van zyne overledene gemalinne, paus *Eugenius*, by welken hy zich aangaf om de toestemming daar toe te verkrygen, hem het onderzoek der vrage weder te rug zondt, en dat hy vonniste, dat de paus zulks niet kon toestaan. Hy voegt daar by, dat indien eenig paus voorheen eene diergelyke vrylating gegeven hadt, het zy dat hy den aandt van de zake niet mogt gekent hebben, of dat hy zich mogt hebben laten overhalen, men het niet moest navolgen, en dat de kerk zich schikte naar wetten, en niet naar voorbeelden. Deze getuigenissen veroordeelden derhalven het huwelyk van *Henrik* met *Catharina*, en de vrylating van *Julius* den II.

Men wederleide daarenboven de duchtigheit van deze vrylatinge door de getuigenissen van S. *Cyrillus*, van S. *Basilius*, van S. *Ambrosius*, van S. *Bernardus*, en van de pauzen *Urbanus*, *Marcellus* en *Innocentius*, de welke alle vast stelden, dat de kerk geen vrylating kon geven van het Goddelyke recht. Men gaf zelfs voor, dat de macht, om van de kerkelyke wetten te ontbinden, nieuw was. Men haalde daar omtrent aan de pauzen *Zosimus*, *Damasus*, *Leo* en *Hilarius*, de welke erkent hadden, dat zy de instellingen van de kerk niet konden veranderen, noch handelen tegen de lere, noch tegen het gebruik der oudvaderen.

Redenen der tegengestelde party.

Die genen, de welke van de tegengestelde party waren, hadden ook hunne redenen gehaalt uit de H. Schriftuur, de kerkvergaderingen, de oudvaders en leeraars der kerke, de pauzen, en de bestendige gewoonte, gelyk zy zeiden, van alle eeuwen.

Ten aanzien der H. Schrifture stelden zy de eene plaats tegen de andere : het XXV hoofdstuk van *Deuteronomium* tegen het XVIII en het XX van *Leviticus*. Zy besloten daar uit, dat het verbodt, in dezen gegeven, niet raakte het Goddelyke, noch het natuurlyke, maar het staatkundige en het burgerlyke recht. Zy zeiden, dat het een algemeen verbodt was, het welk zyne uitzondering ontfangen hadt door het bevel van *Deuteronomium*, het welk daar van bevrydt in gevallen, in dit gebodt uitgedrukt ; dat het huwelyk van *Henrik* met zyns broeders weduwe stiptelyk zo een geval was. Zy antwoordden op de berisping, door *Johannes* den Doper gedaan aan *Herodes*, dat *Philippus*, de broeder van dezen laatsten, nog in het leven was, wanneer zyn broeder zyne vrouw ten huwelyk nam, en dat het dit was, het geen de bloedschande uitmaakte.

Zy haalden aan onder de kerkvergaderingen, welke zy voorgaven hen gunstig te zyn, die van Elberis, die, hoe streng ook in hare besluiten, niet hadt vernietigt het huwelyk van die genen, die met hunne schoonzuster getrouwt waren, en niet dan eene boete daar op hadt gestelt, daar in bestaande om zich van het Avondmaal gedurende eenigen tydt te onthouden. 1530.

Een ontkennend bewys bragten zy by uit de stilzwygendheit der kerkvaders, de welke leefden wanneer *Honorius* trouwde met de twee zusters *Maria* en *Thermantia*, dochters van *Stilico*. Dat dit nochtans gebeurt was in de goude eeuwe der kerke, in welke *Chrysostomus*, *Epiphanius*, *Theophilus*, *Cyrillus* en *Augustinus* bloeiden. Zy gaven ook voor, dat S. *Augustinus* het verbodt van *Leviticus* gestelt hadt plaats te hebben in twee gevallen, namentlyk, wanneer de broeder trouwde met de huisvrouwe van zynen nog levenden broeder, of wanneer hy kinderen hadt nagelaten *. En hier op zeiden zy, dat *Henrik* zich in geen dezer twee omstandigheden bevondt.

* In de LXI vrage over *Levitius*.

Zy haalden aan de vrylatingen, door de pauzen toegestaan voor zulke huwelyken, onder anderen die van *Innocentius* den III aan de volkeren van Lyflandt, niet lang geleden tot het Christen gelove bekeert.

Men beschuldigt hen, ook te hebben staande gehouden, dat de pauzen in zekere gevallen eene vrylating konden geven van het Goddelyke recht, gelyk in beloften en eeden ; dat paus *Martinus* de V aldus bevestigt hadt het huwelyk van iemandt, de welke met zyne eige zuster getrouwt was ; een vonnis, het welk S. *Antoninus* van Florence niet hadt toegestemt noch afgekeurt, en waar omtrent hy den menschen een stilzwygen hadt opgelegt, latende de uitspraak daar over aan Godt. Eenigen † nochtans geven voor, dat deze geschiedenis kwalyk verhaalt is door den schryver, die daar van melding maakt, en zeggen, dat noch *Martinus* de V, noch S. *Antonyn* zulke gevoelens gehad hebben.

† *Le Grand.*

Eindelyk hielden de voorstanders van *Catharina* staande, dat de vrylating der trappen van bloedverwantschap van een bestendig gebruik was ; dat men hadt toegestaan aan *Emanuël*, koning van Portugal, de vryheit om te trouwen met *Maria*, zuster van *Izabelle*, zyne eerste huisvrouwe ; dat ten anderen de door *Julius* den II aan *Henrik* gegeve vrylating in zekeren opzichte zo voordeelig was, dat hy onder de oude wet verplicht zou geweest zyn, met *Catharina*, weduwe van den prins *Arthur*, zynen broeder, te trouwen, of dat hy ontëert zou zyn geweest.

Herbert. Burnet. LeGrand. Des koonings raadt ondersteunt de party der voorstanders van de echtscheidinge.

Wy menen ons in geen twistgeding in te laten noch met de eene, noch met de andere party ; maar ons vergenoegende met de zaken te verhalen, laten wy aan iedereen de vryheit van gevoelen over deze vrage. De koning gaf de uitspraken, van de leeraars en hogescholen tot zyn voordeel gedaan, en door hem byeen verzamelt, aan zynen Raadt en aan de drie Staten van zyn koninkryk over. Hy pleegde daar over vervolgens raadt met de voornaamste leden, verwachtende de beroeping van een Parlement. Alle waren zy van gevoelen, dat de bygebragte plaatsen genoegzaam waren om zyn huwelyk te verbreken. Zy kwamen ook daar in overeen, dat dit vonnis kon gegeven worden door de geestelykheit van Engelandt, zonder meerder tydt te verliezen aan het pauselyk hof, het welk den koning zocht op te houden, en niet om hem voldoening te geven. Men wilde echter niet zo schielyk met den paus breken, en men wilde den huwelyksbandt van *Henrik* en *Catharina*, waar voor het volk zo grote achting hadt, liever los maken dan in stukken scheuren. Men vondt dan geraden den

1530. * *Ademars Gall. Epist.* ‡ In de 30 vrage, het 3 hoofdstuk. † *De prof. cap. cum in Juventutem.* * Hy stierf in den jare 1468. § Die naderhandt koning was, onder den naam van *Lodewyk* den XI, toen hy weduwenaar was van *Margareta* van Schotlandt.

1530. den H. Vader nog eens te verzoeken, om ſpoedigiyk, en zonder omwegen, over de echtſcheidinge te oordeelen, voor welke alle Godgeleerden en geeſtelyke rechtsgeleerden ſtemden; of ſtaat te maken op het verlies van een groot koninkryk. Dit beſluit genomen zynde, werkte men aan den brief, welken men aan den paus wilde zenden. De zelve wierdt vervolgens gebragt aan de heeren, aan de kerkvoogden, en aan eenige leden der gemeentens. Zy ondertekenden den zelven alle met blydſchap, en verzegelden hem met hun zegel. Men verzondt dezen brief daar op terſtondt, en men verwachtte het antwoordt op den zelven voor dat het Parlement wierdt gehouden, het welk tegen den 21 October beſchreven wierdt.

Ter zelver tydt, dat de koning zyne maatregels nam tegen het hof van Rome, was hy ook bedacht om die te nemen binnen zyn koninkryk, tot verbrekinge van den aanhang der koninginne en van den kardinaal *Wolſey*. Hy verdacht dezen laatſten van heimelyke verſtandhoudinge met den paus, en ſtelde ſedert de part, welke hy hem met *Campeggio* geſpeelt hadde, geen vertrouwen meer in hem. Hy deedt dan eene verklaring gereed maken, door welke hy verboodt aan alle perſonen, van wat ſtaat of hoedanigheit zy ook waren, met den pauſſelyken ſtoel eenig verbindtenis te hebben, ſtrydig tegen zyn koninklyk gezag: van Rome te doen komen, noch aldaar te verzoeken, brieven, nadeelig aan het opperſte recht van den vorſt, of aan alle andere voorrechten van zyne kroon, of die zyne wettige voornemens zouden kunnen verhinderen. Hy dreigde met zyne ongunſt die genen, de welke zyn bevel zouden ongehoorzaam zyn, en dat de overtreders van dit bevel de gevangenis en andere lyfsſtraffen zouden te wachten hebben.

De koning verzoektaan zyne onderdanen verbintenisſen te hebben met het Roomſche hof, ten nadeele van zyn koninklyk gezag.

De brief, welken de leden van het Parlement, nu verſpreid door de provinciën, aan den paus ſchreven, behelſt geen minder ſtandvaſtigheit dan onderdanigheit. Alle des zelfs uitdrukkingen zyn wel gewogen, en men ziet wel, dat het minder geſchiedt door noodzakelykheit, dan door een overſchot van welvoeglykheit, of van eerbiedigheit, dat men toevlucht nam tot den H. ſtoel. Men eiſchte een ſpoedig hulpmiddel voor de verlegenheit des konings, en men verklaarde, dat byaldien daar in niet ſpoedig voorzien wierdt, men niet meer over de zee zou zoeken een hulpmiddel, het welk men in het koninkryk zelve kon vinden.

Brief der leden van het Parlement aan den paus. *Herbert. Burnet. LeGrand.*

Zeer heilige Vader, zeggen zy, *na met eene diepe onderdanigheit de voeten van uwe Heiligheit, dien wy een lang en gelukkig pauſſchap toewenſchen, gekuſt te hebben, nemen wy de vryheit u onze zeer nederige vertogen voor te dragen. Wy zien met ſmerte de ongeruſtheit van onzen vorſt, den doorluchtigſten koning van Engelandt, Vrankryk en Ierlandt, beſchermer des geloofs, ter oorzake van zyn huwelyk, het welk hy voor onwettig houdt en tegen het Goddelyk recht ſtrydende. Hy heeft den byſtandt van uwe Heiligheit verzocht, om hem uit een voor hem zo bedroefden ſtaat, en waar van de gevolgen voor zyn gehele koninkryk zo gevaarlyk zyn, te trekken. Wy hebben dit hulpmiddel, zo gewenſcht en zo noodzakelyk, zo wel als hy reets lange verwacht: maar tot nog toe is zyne verwachting en de onze vruchteloos geweeſt. Wy kunnen onze klagten nu niet langer ontveinzen. De verlegenheit des konings is al te dringende, en wy hebben daar te veel belang by om langer ſtil te zwygen. Het is ons hoofdt, het is de ziel van onzen Staat, de welke lydt. Hoe zouden dan de leden ongevoelig zyn? Dat het ons dan vryſta ons te beklagen over de langwyligheit, welke men bybrengt tot de genezinge onzer kwalen. De zaak ſprak, naar het ſcheen, van zelve. Zy is is nog meer opgeheldert door de uitſpraken der leeraars, die daar over geraadpleegt zyn, niet alleen in dit koninkryk, maar ook in Vrankryk, en zelfs in Italië. Men oordeelde na dit alles, dat uwe Heiligheit uit eige beweginge, en zonder dat het nodig was u daar toe aan te manen, den koning recht zou gedaan hebben; dat door uwen mondt uitſpraak zou gedaan zyn, de welke de gevoelens der kerkleeraren beveſtigde, en men hadt niet gedacht, u daarom eerſt te moeten verzoeken; voornamentlyk, als men aanmerkt, dat 'er gehandelt wordt over het welzyn van een koning en van een koninkryk, waar aan uwe Heiligheit zo zeer verbonden is, en waar van gy zo uitnemende tekenen van toegenegenheit hebt ontfangen. Maar nademaal noch de rechtvaardigheit der zake, noch de erkentenis der genotene weldaden, noch ook de gedurige aanzoekingen van den beſten vorſt der weireldt hebben kunnen verkrygen den byſtandt, welken een zoon van zulke verdienſten recht heeft te verwachten van de Godvruchtigheit eens goeden vaders, zyn wy genoodzaakt toe te treden, overwonnen door onze droefheit, zynde als zo vele monden, door welke geheel Engelandt u zyne gevoeligheit daar over te kennen geeft. Welk eene ſchande, of welk een ongeluk voor ons! De doorluchtſte mannen, welke de kerk en de ſchool in Europa heeft, hebben reets tot ons voordeel uitſprake gedaan. De Godgeleerden, de geeſtelyke rechtsgeleerden, en de hogeſcholen bieden ons hunne wapenen, namentlyk hunne redenen en hunne pennen aan, om onze zaak te verdedigen; en des niettegenſtaande blyft de H. ſtoel onbeweeglyk: de H. ſtoel, zeggen wy, de welke zyne ruſt aan den koning verſchuldigt is, wil die van dezen vorſt niet bevorderen. De koning heeft den zelven verloſt van de woede eens machtigen vyands, de welke hem wilde verderven. Hy heeft den zelven onderſteunt door zyne wapenen; hy heeft hem verdedigt door zyne penne: en deze Apoſtoliſche ſtoel verwaardigt zich niet eens, ten voordeele van zynen weldoender te ſpreken. Deze vorſt, die den zelven in zynen luiſter weder herſtelt heeft, is de eenige, de welke zyne genegenheit niet ondervindt. Wy weten niet, wat men op zulke rechtmatige klagten kan antwoorden. Ondertuſſchen is het gevaar naby; de opvolging van het koninkryk is twyffelachtig, en deze gevaarlyke toeſtandt van zaken brengt ons weder in gedachten die oorlogen tuſſchen de* rode *en* witte Roze, *de welke Engelandt zo veel bloeds gekoſt hebben. Wy hebben een vorſt, voorzien met alle deugden, de welke men in een ſouverein zoekt. Hy is tot de kroon geroepen door een onbetwiſtbaar recht, het welk een einde heeft gemaakt van alle partyſchappen, de welke het koninkryk zo lange geſlingert hebben, en onze ruſt zou verzekert zyn, indien wy een prins zagen voor den dag komen, die erfgenaam van het zelve wierdt. Maar een onwettig huwelyk verhindert zulks. Dat uwe Heiligheit dan dezen hinderpaal uit den weg ruime, en dat zy verbreke deze dodelyke verplichting, de welke zich aankant tegen het geluk des konings, en tegen onze verwachtinge. Indien uwe Heiligheit ons nu niet wil horen; indien de vader zyne kinderen verlaat, zullen de kinderen, aldus verlaten, geloven daar door gerechtigt te zyn om zelf in hunne veiligheit te voorzien. Wy bidden uwe Heiligheit derhalven, ons niet tot dat uiterſte te brengen, maar zonder langer uitſtel aan de dringende, begeertens des konings te voldoen, en door uw hoogſte oordeel te beveſtigen zo vele uitſpraken der*

1530.

1530. *der leeraars, de welke de echtſcheiding niet alleen wettig, maar zelfs noodzakelyk, hebben geoordeelt. Het zyn kinderen, die zulks verzoeken; het zyn onderdanige kinderen: zou het belang van hunnen vader hen niet aan hen hert raken? Het belang des konings is dat van ieder van ons; de orderlinge genegenheit tuſſchen het hoofdt en de leden is al te groot, dan dat het een door de wonde van het andere niet zou lyden. Het zal op de zelve wyze toegaan met de genezinge; de zelve zal ons allen gemeen zyn. Uwe Heiligheit kan de zelve met een woordt doen: wy durven zelfs zeggen, dat zy het moet doen. Byaldien uwe Heiligheit uu onverbiddelyk blyft, zullen wy buiten twyffel ongelukkiger zyn: doch alles veel ingezien zynde, daar is nog raadt tegen ons kwaadt. Het is waar, de gewelddigſte hulpmiddelen zyn pynelyk: echter is een zieke altydt verblyd over zyne genezinge, hoe duur hem de zelve ook te ſtaan kome; en als hy zelfs anders niet zou doen, dan van den eenen bedroefden ſtaat over te gaan tot den anderen, vindt hy echter verligting in deze verwiſſeling van kwalen. Maar voor dat wy zo ver komen bidden wy nogmaals uwe Heiligheit, in den name van den gene, wiens ſtedehouder gy u hier op aarde noemt, dat het u behage met uw Apoſtoliſch gezag te beveſtigen de uitſpraak van zo vele bekwame en Godvruchtige Godgeleerden, ter eere van Godt, tot voldoening des konings, en ten dienſte van zyn ganſche koninkryk. Wy bidden den gene, die de waarheit zelf is, uwe Heiligheit zodanig aan te blazen, dat wy van u mogen verkrygen het recht, het welk wy van u verzoeken, en dat wy het verdriet niet mogen hebben van het zelve elders te zoeken.* Deze brief was ondertekent door den kardinaal *Wolſey* en den aartsbiſſchop van Kantelberg, voorts door twee hertogen, twee marquizen, dertien graven, vyf biſſchoppen, vyf en twintig baronnen, twee en twintig abten, en elf ridders. Deze laatſten namen de hoedanigheit van leeraars in het Parlement. Het antwoordt van den paus was dusdanig:

Antwoordt van den paus.

Eerwaarde broeders en geliefde zonen, wy wenſchen UL. dat UL. heil en Apoſtoliſche zegen vermenigvuldigt worde. Wy hebben in uwen brief van den 13 July zo harde uitdrukkingen gevonden, dat wy ons niet zouden hebben kunnen bedwingen UL. onze gevoeligheit daar over te betuigen, indien wy de zelve niet toeſchreven aan den overmaat uwer toegenegenheit voor onzen zeer geliefden zone in Jeſus Chriſtus, den koning, uwen wettigen opperheer. Wy willen daar op antwoorden met een bezadigden geeſt; UL. doen kennen de onrechtvaardigheit uwer klagten, en ons rechtvaardigen over de verwytingen, welke gyl. ons doedt. Wy hebben van den koning, uwen meeſter, ontfangen alle de goede dienſten, welke gyl. optelt, en wy bekennen nog meer dan gyl. zegt. Het gehengen daar van zal ons lief zyn zo lang als wy zullen leven, en wy zullen het zelve tot onze navolgers overbrengen om voor eeuwig geroemt te zyn. Wy bekennen zelfs, dat de verplichtingen, welke wy aan hem hebben, het zy in betrekking op den H. ſtool, welken wy bekleden, het zy ten aanzien van onzen perſoon in het byzonder, zodanig zyn, dat wy onze erkentenis nooit de zelve zullen kunnen doen evenaren. Het is door dusdanige gevoelens dat wy onze dankbaarheit betuigen. Ten aanzien van het recht, het welk wy, volgens uwe beſchuldiging, u zouden hebben geweigert in het geding, het welk by tegenzyn huwelyk met de koninginne Catharina *begonnen heeft, wy verdienen zo weinig den laſter, met welken gy ons belaadt, als deze princeſſe, en die genen, die haar verdedigen, ons beſchuldigen van eenzydigheit. En inderdaadt, hoewel wy verplicht waren de waagſchaal in evenwigt te houden, hebben wy de zelve dikwils doen overhellen naar de zyde des konings, door een uitwerkſel van onze genegenheit, die de overhandt nam over de ſtrengheit van onzen plicht. Dat het ons vryſta albier op ons beurt te verhalen dat gene, het welk wy in deze zake ten zynen voordeele gedaan hebben. Is het niet al drie jaren, dat wy benoemt hebben de kardinalen van Jork en* Campeggio *tot onze gezanten, en dat wy hen bekleed hebben met de wodige macht om dit verſchil te eindigen? Wy oordeelden, door eene zodanige benoeming aan de begeerte van den koning voldaan te hebben. Wy ſtonden hem rechters toe, die hem aangenam waren, en het geding wierdt behandelt aan de deure van zyn paleis. Wanneer de koningin, welke eene zodanige rechtspleging verdacht voorkwam, eene beroeping deedt aan onzen ſtoel, hebben wy daar op aanſtonts geen recht gedaan, hoewel wy miſſchien daar toe verplicht waren: doch ons gedragende veel eerder als ſcheidsman, dan als rechter, hebben wy de zaak ſlepende gehouden, onder voorgeven, dat de zelve in de volle vergadering der kardinalen moeſt afgedaan worden, in verwachting van een vergelyk tuſſchen de partyen: zelfs na dat wy het H. genootſchap hadden geraadpleegt, hebben wy nog uitgeſtelt ons beſluit te geven. Eindelyk zyn wy verplicht geweeſt om uitſpraak te doen door de eenparige ſtemming van alle onze broeders, de kardinalen van de H. Roomſche kerke, om de koninginne aan te nemen als eene, die zich op een hoger rechtbank beroept, en het geding hoger te trekken. Dit was eene rechtvaardigheit, de welke wy haar niet konden weigeren. Ons beleidt moet onberiſpelyk zyn ten aanzien van alle Chriſtenen, voornamentlyk ten aanzien van koninklyke perſonen, de welke de oogen van de ganſche wereldt naar zich trekken. Indien 'er ſedert de beroeping niets gedaan is; dat is onze ſchuldt niet, maar die des konings. Hy heeft niemandt gezonden om zyne zaak te verdedigen; en wy kunnen over de zelve niet oordeelen zonder zyne redenen te horen, en zonder de ſtukken te zien van het geding. Het is van dit onderzoek, en niet van onze genegenheit, dat het oordeel afhangt. Gy verwyt ons te onrecht de langwyligheit daar van. De afgezanten van den koning hebben ons zelf om het uitſtel daar van verzocht, wanneer wy te Bologne waren; en wy hebben hen de zelve toegeſtaan, niettegenſtaande de tegenſtrydige aanzoeken der zaakbezorgers van de koninginne. Wy zien dan niet, waar in gyl. ons kunt laſteren: ten minſte, byaldien gy niet in acht neemt, dat de weldaden van den koning, welke gy ons voor oogen ſtelt, de beweegredenen zyn moeten van onze uitſprake. Dit is het gene, dat gy ons in gedachten bragt, zeggende, dat wy uit onze eige beweginge hadden behoren te beveſtigen de uitſpraak der hogeſcholen, de welke de koning heeft geraadpleegt. Hier is het, dat niet alleen uwe voorzichtigheit, maar zelfs uwe ſchaamte, u begeeft. Hoe, wilt gy, dat wy een vonnis geven, het welk de koningin met zo veel drift betwiſt, en tegen het welke zy ſtelt de ergernis van het ganſche Chriſtendom? een huwelyk van vele jaren, het recht, verkregen voor eene princeſſe, die daar uit geſproten is, eindelyk, eene menigte van getuigeniſſen, en eene ſchare van leeraars, die de uwe gelyk is? Wy heb-*

1530. *hebben nog geen zyde gekozen, en wy zullen ook gene kiezen dan die rechtmatig is, gereed zynde om de eene en de andere te horen: voorgenomen hebbende geen vonnis te ſtryken, het welk niet overeenkome met de gewigtigheit der zake, met de verwachting van het ganſche Chriſtendom, en met de toeſtemming der nakomelingſchap. Anders, hoe zouden wy ons beſluit hebben kunnen gronden op de getuigeniſſen van uwe leeraars en van uwe hogeſcholen? Zy zyn niet dan by toeval in onze handen gekomen, zonder dat iemandt ons de zelve heeft aangeboden van wegens den koning, en wy hebben daar in niet dan geheel eenvoudige bepalingen gevonden, de welke niet ondersteunt waren noch door het gezag der kerkelyke wetten, noch door die van de H. Schriftuur *. Te willen, dat wy wegens de vriendſchap, welke wy den koning toedragen, zullen oordeelen zonder kenniſſe van de zake (ik beroepe my op uw verſtandt) zou dat billyk zyn? Wy weten, wat wy aan den koning verſchuldigt zyn; maar wy zyn meer verplicht aan den gene, door wien de koningen regeren. Voor het overige, het ſtaat aan den vader te overleggen, wat zynen kinderen nut en dienſtig is. Wat zou den koning eene onregelmatige en voorbarige uitſpraak helpen? Zy zou zyn gewiſſe en het onze in benaauwdheit brengen, en wy zouden ons beide voor het gehele Chriſtendom hatelyk maken. Dit gevaar zelf, met het welke gy zegt dat uw koninkryk gedreigt is door de twiſten, welke deze rechtzaak daar in veroorzaakt, verplicht ons een veel groter voorzorge te gebruiken. Wy willen het zelve niet van boven neder ſtorten in de rampen, welke gy vreeſt, door een vonnis, tegen de rechtvaardigheit uitgeſproken. Wat aangaat de mannelyke kinderen, welke gyl. den koning toewenſcht; behaagde het Godt, dat hy mogt nalaten, prinſſen van zyn bloedt, die niet alleen erfgenamen mogten zyn van zynen naam, maar ook van zyne deugden, en dat men op alle de Chriſten tronen gene andere koningen zag dan de uwe is! Doch dit zyn geſchenken van den Hemel, en wy zyn Godt niet, om uwen vorſt zodanig een krooſt te geven. Betreffende uwe bedreigingen, wy vergeven de zelve aan uwe onverduldigheit, uechter vermanende uit bewegingen van eene vaderlyke toegenegenheit, de zelve voortaan te ſparen. Uwe voorzichtigheit en uwe Godvrucht doen ons hopen, dat gy niet dan wyze beſluiten zult nemen. Kortom, als een zieke onverduldig wordt, en als hy toevlucht neemt tot gevaarlyke hulpmiddelen, dan heeft de geneesmeeſter geen ſchuldt aan zyne doodt. Wy weigeren niet de middelen, de welke wy kunnen geven, zonder des konings welzyn in gevaar te ſtellen, en wy kunnen zeggen, ten aanzien van deze grote zake: Wie is 'er, die lydt, dat wy niet nog meer lyden? Wie is 'er, die geergert wordt, dat wy niet daar over branden? Wy ſpreken tot u, zeer geliefde zoon, als een vader tegen zyne kinderen, die hy tederlyk bemint.*

* Varillas zegt, dat de paus zyne goedkeuring gegeven hadt aan deze bepalingen. Zie zyne Geſchiedenis van François den I.

Ten aanzien van den koning, wy kunnen niet geloven, dat hy heeft goedgekeurt den brief, welken gyl. aan ons hebt geſchreven. Hy heeft ons nooit iets gevergt, dat nadeelig zou zyn aan de eere van den H. ſtoel. Zou hy zich dan tegenwoordig willen voldoen ten koſte van onze achting? Wy zullen, zo veel als ons mogelyk is, verhaaſten de uitvoering eener zake, de welke geen meerder ongeruſtheit geeft aan den koning en aan de koninginne dan aan ons zelven. Wy bidden alleenlyk den koning, zyne weldaden niet op een zo hogen prys te zetten; by gelove, dat wy de zelve zouden moeten voldoen ten koſte van onze eere en van ons gewiſſe. Geeft aan de zelve alle andere achting, welke u zal behagen: wy zullen daar van niets verminderen, en gy hebt van ons te verwachten al het gene, dat de gerechtigheit en het ampt, welkers waardigheit wy ondersteunen, ons in eene diergelyke gelegenheit toelaten te doen. 1530.

De brief is gedagtekent den 27 September dezes jaars 1530.

Ongeruſtheit van den paus, die zich tracht behoorlyk te gedragen tuſſchen den keizer en den koning.

Men ziet uit deze wel overleide uitdrukkingen de inzichten, de welke de paus hadt voor den koning en het koninkryk van Engelandt, welke hy vreeſde te verliezen; en zonder twyffel, byaldien hy de zelve hadt kunnen bewaren voor allen anderen prys, behalven ten koſte van de vriendſchap des keizers, hy zou het gedaan hebben: doch hy vreeſde daar by dezen laatſten te onvriendt te maken, en het verdrag, het welk hy met hem kwam aan te gaan, liet niet toe, dat hy zich verdeelde. Niets was eindelyk bekwaam te ſtremmen die grote verandering, welke zich te voren bereidde in het overzeeſche koninkryk. Noch de brief der leden van het Parlement, noch het antwoordt van den paus, noch de uitſpraken der leeraars voor of tegen de echtſcheidinge bragten eenige verandering in dit beruchte verſchil. Iedereen bleef in die vooringenomenheit, in welke hy was, niet alleen in afgelegene koninkryken, maar zelfs in Engelandt. Byna het ganſche mannelyk geſlacht in dat ryk koos de zyde des konings, en byna het ganſche vrouwelyke die der koninginne: zo dat men eene zamenzwering, welk eene men miſſchien nog nooit gezien hadt; ſexe tegen ſexe; mannen tegen vrouwen, gereed om daar over te vechten. De koningin wilde van haren kant niet luiſteren naar de voorſlagen, de welke men haar voorſtelde. Niets was bekwaam haar te doen wankelen; zo gebeden, als vertogen waren beide vruchteloos. Men hadt gaarne gewilt, dat zy de uitſpraak van het vonnis geſtelt hadt aan het oordeel van vier Engelſche kerkvoogden, of van vier wereldlyken van de zelve natie. Zy oordeelde, dat het voor haar niet veilig was ſcheidslieden te nemen, de welke afhingen van den koning, haren echtgenoot, en hun vaderlandt. Dus alle wegen van vergelyk gemiſt zynde, hadt men zyne hope alleen op het Parlement.

De mannen en vrouwen verdeelen zich in Engelandt, de eerſten voor den koning, de laatſten voor de koninginne! De koningin wil naar geen middel tot vergelyk horen.

Het zelve moeſt vergaderen op den 21 October: doch de opening geſchiedde eerſt in de maandt van January daar aan volgende. Wy zullen niet ſpreken van het gene daar voorviel ten aanzien der geeſtelykheit, en van het rechtsgebiedt, het welk de koning begon zich over de geeſtelyken aan te matigen; wy zullen thans alleen, gelyk wy boven gezegt hebben, verhalen de zaak van de echtſcheidinge. De paus hadt een brevet gegeven, het welk hy in verſcheide ſteden van Vlaanderen hadt doen aanplakken, door het welke hy verboodt aan den aartsbiſſchop van Kantelberg en aan alle kerkvoogden, of andere rechters, kennis te nemen van dit verſchil: doch men maakte daar in Engelandt geen werk van. De koning maakte aan het Hogerhuis bekend de vonniſſen der leeraren en der hogeſcholen, die tot zyn voordeel uitgeſproken waren, benevens een groot getal boeken, welke men geſchreven hadt om zyne twiſtzake te ondersteunen. Vervolgens ging de kancelier *Thomas Morus*, verſelt van twaalf grote heeren, ten dele geeſtelyken, ten dele wereldlyken, het Lagerhuis vinden, en boodt het zelve deze papieren aan. De ridder *Brian Tuke* las overluid de beſluiten der hogeſcholen, January 1531. *Herbert.*

1531. len, de zelve uit het Latyn in het Engelsch overzettende. Dit gedaan zynde boodt men aan alle de boeken, de welke over deze zo aangelegene vrage geschreven waren. Daar waren 'er over de honderd, welker schryvers uitheemschen waren: doch men wilde geen lezen. De kancelier badt den afgezondenen van het Huis, by hunne te huis komst in de landschappen het volk kennis te geven van de redenen, de welke den koning noodzaakten zyn huwelyk te doen verbreken; redenen, gegrond op de beginselen van gewissie, en niet op bewegingen van eene misdadige hertstocht, gelyk zyne vyanden verspreidden. Het Parlement scheidde korten tydt daar na, na alvorens de besluiten der hogescholen te hebben goedgekeurt.

Het Parlement keurt voor goed de besluiten der hogescholen ten voordeele der echtscheidinge.

Men hieldt ook eene vergadering van geestelyken, de welke betuigde, dat zy overtuigt waren van de rechtmatigheit der echtscheidinge. De koning eischte toen niets meer. Hy wilde te voren ondertasten de gevoelens van eene party, welke de paus hem zou hebben kunnen tegenwerpen; en ondertusschen deedt hy te Rome door zyne staatsbedienden, die daar gebleven waren, nieuwe aanzoeken, geholpen door de afgezanten van Vrankryk.

François de I beguastigt de zaak van *Henrik* den VIII.

Eenigen zeggen, dat *François* de I, een vorst van een verliefden aardt, daar eere in stelde met de zaak van *Henrik* in zo een geval te ondersteunen, doordien hy des zelfs echtscheiding aanmerkte als eene minnedrift, welke hy hadt voor *Anna van Boulen*. Buiten twyffel beschuldigt men dezen koning, van welken men anderszins met zo vele loftuitingen spreekt, daar mede te onrecht. Gansch andere beweegredenen, dan die der minneziekte, verplichtten hem den koning van Engelandt de behulpzame handt te bieden ter bereikinge van zyn oogmerk, namentlyk zyne erkentenis voor de goede diensten, welke hy van hem ontfangen hadt, en zyn eigen belang, hebbende beide den keizer te vyandt. Dus, om zich van de eene zyde te kwyten van dat gene, het welk hy aan zynen bondgenoot verschuldigt was, en van de andere om zich zelven te voldoen, zondt hy twee afgezanten na malkander naar het hof van Rome, den hertog van Albanië en den kardinaal van Grammont. Men riep den eersten te rug, zynde onaangenaam aan *Clemens* en aan *Henrik*. Deze laatste hadt hem altydt aangemerkt als zynen vyandt ten tyde van den oorlog, welken hy met Vrankryk voerde; en men zegt, dat hy zyn hoofdt hadt doen op prys stellen in den veldslag van Pavië, in welken de hertog streedt voor deze kroon. De kardinaal van Grammont was in des zelfs plaats gezonden, en bezorgde, zo als hy best kon, de belangen van *Henrik*, te gelyk met den leeraar *Benet*, zynde die gene, voor wien de paus onder de Engelsche staatsdienaars de meeste achting hadt. Zy kwamen met den H. Vader overeen, dat *Henrik* iemandt zou zenden, die zyne verontschuldiging deswegen maakte, en dat *Clemens* den zelven zou ontfangen. Doch met de zaak der echtscheidinge stondt het thans zodanig, dat 'er geen vergelyk meer kon gemaakt worden.

Hy zendt afgezanten naar Rome om daar de belangen van dezen vorst aan te bevelen.

Herbert. Zie den brief van den kardinaal van Grammont van de maandt Augusty 1530 in de *Verzameling* van *le Grand.*

Fuller. Herbert. Burnet. LeGrand. Mocielykheit des konings.

De koning hadt nieuwe krachten ingespannen om de koninginne daar toe te bewegen. Hy wenschte ten dien einde, dat zy haar beroep weder introk; en de ongerustheit, welke hy daar over hadt, was zodanig, dat hy daar van in eene diepe droefgeestigheit verviel, nalatende alle vermakelykheden, en niet anders dán de eenzaamheit en het mymeren beminnende. Men openbaarde aan de koninginne den staat des konings, om haar door medelyden te treffen, by aldien men haar niet door redenen kon overhalen. Maar zy bleef onverzettelyk. *Ik bidde Godt*, zeide zy tegen die genen, de welke haar daar over aanspraken, *dat hy den koning weder rust wil geven: doch ik kan niet besluiten van myn huwelyk met hem afstandt te doen. Ik ben zyne wettige en echte vrouw, en daar is niets dan een vonnis van den paus, dat my beletten kan het al myn leven te zyn.* Deze woorden aan den koning weder overgebragt zynde, wilde hy haar niet langer zien, gelyk hy te voren nu en dan deedt, en belastte haar, zich naar zo een oordt van het koninkryk te begeven, als zy zou verkiezen. Zy gehoorzaamde; doch zeide, „ Dat naar welke plaats hy haar ook in ballingschap mogt zenden, zy nochtans altydt zyne „ vrouw zou blyven ". Hun afscheidt geschiedde te Windsor op den 14 July, en nooit hebben zy daar na malkander weder gezien. De koningin vertrok eerst naar More, daar na naar Eltamstreed*, en eindelyk naar Ampthil, in het landschap van Bedfort. Men zou niet anders denken, of deze vorstin, vergramt over deze laatste beledigingh, deedt daar over hare klagten aan den paus, en dat zy *Anna van Boulen* niet spaarde: doch men heeft geen gedenkschrift of vertoog van haar tegen deze medevryster, en de schryvers, die zich het meest tegen haar verklaart hebben, zeggen niet, dat de koningin ooit kwalyk van haar heeft gesproken: doch men zag korten tydt daar na een brevet van den paus van de maandt January des jaars 1532, in het welke hy *Henrik* aanmaant zyne meesteresse weg te zenden, en zyne gemalin weder by zich te nemen. Zie hier zyne woorden:

1531.

Onverzettelykheit der koninginne.

Henrik wil haar niet langer zien.

Hunne scheiding.

* of Etamtreed.

1532.

Wy zyn verbaast over een gerucht, dat zich van alle kanten verspreidt, en het welk tot ons is gekomen, dat gy sedert eenigen tydt van uw hof verzonden hebt de doorluchtige koningin, Catharina, *uwe echtgenote, met welke gy, niettegenstaande uw geschil, tot nog toe geleeft hebt in eene heilige verbindtenisse. Wy wenschen wegens uwe eer, en door de liefde, de welke wy u toedragen, dat dit eene valsche mare zyn mag. Men zegt, dat deze vorstin ondersteek gedaan is door eene onwaardige medeminnaresse, welke men den naam geeft van* Anna van Boulen, *en welke men zegt dat gy in hare plaats hebt gestelt. Eene zaak, zo strydig tegen uwen plicht, zo ergerlyk voor de kerke, en zo tegenstrydig tegen de vrede van uw koninklyk huis, bedroeft ons ten hoogste. Wy twyffelen niet, of gy zult, eene zodanige verwoerdheit hebbende laten varen, zelf veroordeelen eene drift, zo onwaardig aan uwe eere, en zo rampzalig voor uwe rust. Een vorst, zo rechtmatig en zo Godsdienstig, als gy altydt geweest zyt, kan niet lang blyven in een staat, met zyne Godvrucht zo weinig overeenkomende. Gy hebt de eer der kerke verdedigt door uwe wapenen en door uwe penne: wilt gy de zelve nu vertreden door uwe daden; haar gezag verachten, en spotten met der zelver bevelen? Gy zyt de scheidsman geweest van de gehele Christenheit, en de middelaar tusschen alle de vorsten; en wilt gy nu uw eigen huis in verwarring brengen? Wy spreken tot u als een vader, eer dat wy ons als rechter gedragen. Het is een plicht, welken uwe diensten en onze erkentenis van ons vorderen. Verschaf geen gelegenheit aan de Katholyken om zich te bedroeven, noch oorzaak van triomf aan de ketters. Geef geen zo gevaarlyk voorbeeldt aan het Christendom. Alles, wat de vorsten doen, wordt nagevolgt. Zynde boven anderen verheven, trekken*

1532. Brevet van den paus, die den koning aanmaant *Anna van Boulen* weg te zenden, en de koninginne te herroepen.

1532. *zy tot zich de oogen van de gehele wereldt; en het zy, dat zy goed, of dat zy kwaad doen, men wil hen navolgen. Een Chriſten vorſt moet voor het openbare welwezen zorg dragen. Zyne eer hangt'er aan, het zelve te bevorderen. Aan de andere zyde moet gy recht doen aan de verdienſten der koninginne; de dochter van een groten koning, mocie van een keizer, moeder van eene princeſſe, de welke de dierbare vrucht is uwer onderlinge genegenheit, en de welke daar van het onſchendbare pandt moet zyn. Moet zy na een huwelyk van twintig jaren eene echtſcheiding verwachten, tot erkenteniſſe van hare zorgen en van hare deugdt? Roep deze princeſſe weder terug; verjaag hare medevryſter; verdonker niet door eene enkele daadt de eer van vele jaren, de welke uwe Godvrucht u verkregen heeft. Doe den keizer niet aan de allergevoeligſte droefheit, welke gy hem kunt doen, en ſtel eindelyk de Chriſtenheit niet bloot voor den inval de Turken.* Karel *en* Ferdinand *kunnen de zelve niet beſchermen, hyaldien zy genoodzaakt zyn u den oorlog aan te doen. Merk aan, van hoe vele rampen gy de oorzaak zult worden, zo gy ten minſte niet van gevoelen verandert. Aan de andere zyde, wy zouden, hoewel tegen onzen zin, ons van onzen plicht moeten kwyten, hyaldien onze vermaningen onnut zyn: mocielyke hulpmiddelen, doch gelyenaart naar de grootte van het kwaadt.* De paus eindigde dit brevet, zeggende, dat hy zynen afgezant belaſtte dezen te verſellen met eene veel breder onderrechtinge.

Herbert. Burnet. le Grand.

Men weet niet, wat de koning daar op ten antwoordt gaf; maar het is zeker, dat hy niet van voornemen veranderde. Men ziet een ander brevet van den paus, ſedert geſchreven, aangaande de zwarigheden, over welke de koning zich beklaagde dat hy altydt bekommert was. Deze paus verzekerde hem, dat hy in ruſt kon leven, zonder eenige twyffeling te hebben over de duchtigheit van zyn huwelyk. *Henrik* antwoordde op dit brevet, en belaſtte den leeraar *Benet* het zelve aan te bieden. Hy zeide: *Dat zy beide nalatig geweeſt waren, de paus en hy; dat zyne ligtgelovigheit hem hadt doen geruſt wezen op de belofte van een ydelen byſtandt, met welken men hem vruchteloos hadt geſtreelt, en dat de paus zich hadt laten verleiden door den kwaden raadt van menſchen, de welke zyn oor hadden. Dat het dat volk was, op het welke men moeſt werpen de dwalingen, welke men in de brevetten zag, zo wel tegen het Goddelyke recht, als tegen de burgerlyke wetten. Dat het ondertuſſchen onverantwoordelyk was, zich dus te laten beheerſchen. Dat het niet was zich te gedragen als een ſtadhouder van JESUS CHRISTUS. Dat zyne gangen waren verſelt geweeſt van ſlinkſche ſtreken en ongeſtadigheit. Dat hy aanſtonts rechters hadt geſtelt om de zaak te onderzoeken, met belofte van de zelve niet te rug te roepen, en dat hy de zelve echter daar na weder hadt te rug geroepen. Dat of zyne belofte trouwloos was geweeſt, of de verbreking van de zelve ligtvaardiglyk geſchied. Byaldien nu het eerſte waar was, waar dan goed geloof op aarde te vinden, doordien de algemene vader der Chriſtenen daar in faalde. Was het twede waar, welke ſtaat dan te maken op een man, die op zulk een tydt ontkende het geen hy op een anderen gedaan hadt?* De koning voegde daar by, *Dat hy bezig was met zyn gewiſſe geruſt te ſtellen, terwyl de paus nergens dan met zyne eigene belangen bezet was. Hy zeide daarenboven, dat men nu niet meer op den ſtoel van S. Pieter zag deze kennis, over welke men zich verwondert hadt in die genen, de welke weleer daar op gezeten hadden. Dat* Clemens *zelf bekent hadde, dat hy van noden hadt onderwezen te worden in de geeſtelyke wetten, en de achtbaarheit, met welke de echtſcheiding wierdt ſtaande gehouden; in plaats dat de hogeſcholen van Engelandt, Frankryk en Italië de vraag hadden beſlecht door de kenniſſe, welke zy hadden van de H. Schrifture en van de oudheit. Hy vertoonde gevolgelyk zyne gehoorzaambeit aan den H. ſtoel, aan welken hy geheel overgegeven was geweeſt, zo lang als hy oordeelde dat zyn gewiſſe niet gekwetſt wierdt. Hy betuigde, dat hy zich zelven een ſtilzwygen zou opgelegt hebben ten aanzien van de onrechtmatigheit, welke hy daar van hadt ontfangen, hyaldien hy niet gevreeſt hadt aanſtoot te geven aan die genen, de welke zyn huwelyk vervoordeelden, en de waarheit te benadeelen, de welke hem dit antwoordt ontrukte. Dat hy niet geloofde, dat de paus zou kunnen afkeuren eene vryheit, de welke zodanige beweegredenen hadt, en door de welke hy niet voorhadt hem te beledigen, aan hem zyne waarachtige gevoelens verklarende. Dat alles wel overwogen zynde, de H. ſtoel ook zyne palen hadt, en dat hy zich wel zou weten te beveiligen voor des zelfs onwettiglyk aangematigt gezag. Dat voor zo verre de paus zich wilde gedragen aan de uitſpraken der hogeſcholen en leeraars, de welke als zo vele monden waren, door welke de kerk zich reeds verklaart hadt, hy zyn vonnis met eerbiedt zou ontfangen; maar hyaldien hy een tegenſtrydig antwoordt zou willen geven, dat hy zich van hem zou afſcheuren, en boven het gezag van eenen alleen ſtellen dat van een oneindig getal Godgeleerden en kerkelyke rechtsgeleerden. Dat hy hem dan vermaande zynen plicht te doen, hyaldien hy wilde, dat men verbleve in de gehoorzaambeit, welke hy voorgaf dat men aan hem ſchuldig was.* 1532.

Het Parlement vergaderde wederom in het begin des jaars, en de koning verſchoof het zelve weinige dagen daar na tot de maandt van April. Wy zullen de redenen daar van op eene andere plaats verhalen. Het zelve vergaderde vervolgens, en maakte eene inſtelling, zeer nadeelig voor het hof van Rome, waar van wy mede op eene andere plaats zullen ſpreken, alzo wy ons haaſten om het verhaal van de zake, rakende de echtſcheidinge, af te doen.

De koning is misnoegt over de vrypoſtigheit der afgezanten van het Lagerhuis, de welke zyne echtſcheiding laken.

De koning was niet wel te vrede over de vrymoedigheit, de welke een zekere *Temſe*, een der afgezondenen uit het Lagerhuis, in dit Parlement gebruikte, alzo hy de ongemakken aantoonde, de welke uit deze echtſcheidinge zouden kunnen ſpruiten: ook was hy misnoegt over de toegevendheit, welke het Lagerhuis voor eene diergelyke taal gehad hadde. Hy ontboodt *Thomas Audley*, ſpreker van het Huis, en betoonde hem zyn misnoegen. Hy zeide tegen hem, dat hy zich verwonderde, dat het Huis der gemeente in twyffel trok de nietigheit van een huwelyk, veroordeelt door alle de Godgeleerden van Europa. Dat hy in den ouderdom van een en veertig jaren genoegzaam meeſter van zyne driften was, om van de zelve niet beheerſcht te worden. Dat men derhalven moeſt geloven, dat hy in deze zake niet zou te werk gaan, dan door de beginſelen van gewiſſe: doch dat hy voor het overige niet goed vondt, dat het Huis zich hadt ingelaten in eene verhandeling, de welke van des zelfs rechtsgebiedt niet was. Dit misverſtandt, het welk begon tuſſchen den koning en de leden van de gemeente, nevens de peſt, de welke in dezen tydt de ſtadt Londen aantaſtte, noodzaakten het Parlement te ſcheiden. Men las alvorens den eedt, welken de koning eiſchte van de biſſchoppen, ſtrydig

De verwytingen, welke hy deswegen aan hunnen ſpreker doedt.

1532. dig met dien, welken de paus van hem vorderde. Wy zullen dit op zyn plaats zien. In de voorgaande zittingen hadt men de verbanningen vernietigt, welke de paus zou willen uitblixemen tegen den koning, of des zelfs onderdanen.

De paus dagvaardt den koning.

De paus, onderrecht van het gene, het welk in Engelandt omging, zag toen wel, dat hem dat ryk zou ontglippen. Hy nam echter voor zyn gezag ſtaande te houden tot het uiterſte toe. Hy dagvaardde den koning om te antwoorden op de beroeping van *Catharina*, en wilde hem daar door te kennen geven, dat hy eene macht hadt boven alle de uitſpraken der hogeſcholen en leeraars, welke deze vorſt hadt geraadpleegt. *Henrik* vergenoegde zich met iemandt te zenden, om te verzoeken de verzending van het geding, het welk hy voorgaf dat men buiten zyn koninkryk tot een hoger rechtbank niet hadt kunnen betrekken. Het was de ridder *Karnes*, de welke met dezen laſt voorzien wierdt. Men voegde hem by den meeſter *Bonner*, een man, yverig voor den dienſt des konings, doordien hy naar kerkelyke eerampten haakte, en beide bekwaam om den paus en de kardinalen te dreigen, gelyk men wilde dat zy doen zouden. Zy kwamen volgens eenigen te Rome in February, of, volgens anderen, in Maart, belaſt met vele brieven van den koning van Vrankryk en de kardinalen van Lotharingen en van Grammont. Zy hadden gehoor by den paus, de welke hen in het byzonder wilde horen. De afgezanten van den keizer hadden te voren gehoor gehad, en hadden, hoewel te vergeeſſch, getracht, den paus te overreden om noch afgezant, noch verontſchuldiger te ontfangen van wegens den koning van Engelandt. Ondertuſſchen ging de paus, onzeker welk een beſluit te nemen, alzo hy noch de redenen der eenen, noch die der anderen goedkeurde, in de vergadering der kardinalen, alwaar, na eenigen tydt met hen in onderhandeling geweeſt te zyn, de ceremoniemeeſter de afgezanten en voorſpraken der partyen, die in de voorkamer gebleven waren, deedt binnen komen. *Sigiſmundus Dondolo* ſprak de eerſte voor den koning van Engelandt, en vertoonde, dat Rome voor dezen vorſt gene veilige plaats zynde, hy een ontſchuldiger gezonden hadt, de welke verzocht gehoort te worden. *Don Pedro van Arragon* ſprak vervolgens voor de koninginne. Hy verweet den afgezanten en voorſpraken des konings, dat zy niets dan bedriegelyke redenen voor den dag bragten. Men kwam ook van den eenen en anderen kant tot ſmaadredenen, en de paus, hen niet hebbende kunnen beteugelen, belaſtte hen te vertrekken. Hy ging zelf weg met de kardinalen, zeer kwalyk te vrede over het weinig ontzag, dat men voor hem en voor het H. genootſchap der kardinalen gehad hadde. Men was in de volgende vergadering niet gematigder: de zelve voorſpraken ſpraken daar met de zelve vervoerdheit, en men ſcheidde al zo kwalyk daar van voldaan, als van de eerſte. Deze zaak wierdt vyf maanden ſlepende gehouden, en het Roomſche volk ging, naar men zegt, naar de verhoorplaats, gelyk men gaat om een blyſpel aan te horen. Het geding wierdt verſchoven tot November. Het was om den koning te verplichten, eene volmacht te zenden aan zynen verontſchuldiger, om de zaak ten voornaamſte te verdedigen. De paus en de kardinalen deden hem verzekeren, dat byaldien hy dezen ſtap deedt, zy gevolmachtigden zouden benoemen om in Engelandt de bewyſſtukken te komen opmaken; maar dat het beſlechtend vonnis niet dan te Rome kon gegeven worden. Aan den anderen kant lieten hem zyne afgezanten weten, dat byaldien 'er uitſpraak over zyne zaak wierdt gedaan, hy buiten twyffel de zelve zou verliezen. Men hadt nochtans den kardinaal van Ravenna gewonnen door eene belofte van zes duizend dukaten: doch de zelve hadt in de vergadering der kardinalen geen groot aanzien; en byaldien men moet geloven het gene men van hem zegt, was hy een man, door zyne ongeregeldheden verdorven. Men voegt daar by, dat paus *Paulus* de *III*, die op *Clemens* volgde, zyn rechtsgeding deedt opmaken; dat deze kardinaal vele baſtaard kinderen hadt, en dat een van de zelve om zyne ſchelmſtukken was opgehangen. Behalven dezen kerkvoogdt hadt men ook gewonnen de kardinalen van Ancona en *du Mont*, zo als eenigen zeggen, de welke willen, dat deze laatſte naderhandt tot het pauſſchap verheven is, onder den naam van *Julius* den *III*. Doch anderen betwiſten deze twee zaken. Zy geven voor, dat de kardinaal van Ancona geheel en al op des keizers zyde was, en dat de kardinaal *du Mont*, die toen leefde, een oom was van den kardinaal van den zelven name, die naderhandt tot paus is verkoren, en niet deze paus zelf. Wat 'er van zy, de party des keizers was altydt de ſterkſte, en men twyffelde te Rome niet, of de koningin *Catharina* zou hare twiſtzaak winnen.

Herbert. Burnet. LeGrand.

De afgezanten van *Henrik* hebben gehoor by den paus.

De zaak wordt bepleit in de volle vergadering der kardinalen.

De advokaat des konings ſpreekt eerſt.

Don Pedro van Arragon antwoordt voor de koninginne.

De paus gaat verſtoord henen.

De zaak wordt vyf maanden ſlepende gehouden.

Men zet den koning aan om zyne zaak in den grondt te verdedigen.

Zyne afgezanten laten hem weten, niets te doen. *LeGrand.*

Eenige kardinalen door

Terwyl deze zaken gebeurden kwam de koning van Engelandt te Calais, om een mondgeſprek te houden met dien van Vrankryk. *Anna van Boulen*, onlangs bekleed met de waardigheit van marquizinne van Pembroke, vondt zich by deze zamenkomſt, ten verzoeke van *François* den I, aan *Henrik* gedaan, van haar mede te brengen. Hy hadt dit gedaan op een brief *, welken de biſſchop van Bajonne, zyn afgezant, aan hem van Londen geſchreven hadt, dat dit het middel was om den koning van Engelandt te verplichten; en om des te meer aan dezen prins te behagen, deedt hy aan zyne meeſtereſſe een geſchenk van een edelgeſteente, ter waarde van vyftien duizend kronen. De twee koningen waren gedurig by elkander, en men zag niet dan gaſtmalen en vermakelykheden. Men kon niets koſtelyker zien dan de vertrekken, welke *Henrik* voor den Franſchen koning hadt doen vervaardigen. Al het huisraadt van de zelve was uitmuntend; de behangſels der ſtoelen, de tapyten, en de kamerbehangſels waren van goud laken, doorwerkt met paarlen, en men diſchte den koning telkens op in honderd en zeventig goude ſchotelen. Men hieldt een baal, op welken de twee koningen danſten. De marquizin van Pembroke kwam daar vermomt en zeer aardig gekleed, en verſelt van vele Engelſche mevrouwen, alle buitengemeen opgetooit tot zulk een prachtig feeſt. Na deze vrolykheit verkregen *Anna* van Montmorenci, grootmeeſter en maarſchalk van Vrankryk, de welke naderhandt konneſtabel wierdt, en *Philips* van Chabot, heer van Brion, zeevoogdt, de ridderorde van de kouſſebandt, de koning van Vrankryk zich by de plegtigheit bevindende. Weinige dagen daar na gaf de laatſtgemelde aan de hertogen van Nortfolk en van Suffolk te Boulogne † de ridderorde van St. Michiël, de welke als toen die was van de koningen van Vrankryk. Voor dat deze twee prinſſen van een ſcheidden, beveſtigden zy hunne laatſte verbonden; en, wat meer is, zy ſloten een bondgenootſchap tegen den

1532. den koning gewonnen. *Burnet.*

De party des keizers dryft boven. *Burnet. LeGrand.*

Mondgeſprek tuſſchen *François* den I en *Henrik* den *VIII*.

* Zie den brief van den biſſchop van Bajonne van den 21 July in de Verzamelinge van *le Grand*.

Geſchenk van *François* den I, gedaan aan *Anna van Boulen*.

Prachtigheit van *Henrik* den VIII by het ontfangen van *François* den I.

Hy geeft de ridderorde van de kouſſebandt aan twee Franſche heeren.

François de I, geeft die van St. Michiël aan twee Engelſche Lords.

Zy beveſtigen hunne verbonden.

† *Gedenkſchriften van Langey van Bellay*, de welke zegt, dat de eerſte zamenkomſt geſchiedde te Boulogne, en vervolgens te Calais.

1532. den Turk, volgens het welke zy een leger moeften byeen hebben van vyf en zeftig duizend mannen te voet, en vyftien duizend te paardt. Het was veel eer om den keizer onruft te veroorzaken, dan met voornemen om inderdaadt *Solyman* aan te taften. Beide klaagden zy over den paus, en echter kwamen zy overeen, tuffchen hem en den koning van Engelandt eene zamenfpraak te bewerken, in welke het gefchil, dat deze laatfte hadt met het Roomfche hof, zou kunnen geëindigt worden, benevens het geding der echtfcheidinge. *François* de I beloofde deswegen de kardinalen van Grammont en Tournon naar Italië te zullen zenden. De twee koningen namen vervolgens afcheidt, na dat de een den anderen ryke gefchenken gedaan hadt.

De afgezanten van *François* den I vertrekken naar Rome.

François de I hieldt zyn woordt, en des zelfs afgezanten vertrokken fpoedig naar Rome. De voornaamfte reden van hun gezantfchap was, om van den paus te verkrygen een vonnis, dat gunftig zyn zou aan den koning van Engelandt. Maar ter zelver tydt waren zy gelaft zich te beklagen van wegens den koning, hunnen meefter, over de onderwindingen van dezen paus op de fouvereinen, welke hy uit hunne ftaten voor zich dorft dagvaarden, even als of zy maar gemene perfonen waren. Deze onderhandeling hadt geen gevolg.

Herbert. Burnet. LeGrand. Memoires du Bellay. *Henrik* de VIII te Rome by verftek veroordeelt.

Eer dat de kardinalen aangekomen waren, was *Henrik* by verftek gevonnift, na dat hy twee malen was gedagvaard, niettegenftaande de betuigingen, door *Karnes* tegen deze twee dagvaardingen gedaan. De koning ontfing de tyding daar van zonder zich daar over te vertoornen. Hy zondt nieuwe onderrechtingen aan den meefter *Benet*, benevens de befluiten der hogefcholen, en volhardde met het verzenden van de zake naar Engelandt te eifchen. Hy ftelde voor, de uitfpraak daar van te ftellen aan den aartsbifchop van Kantelberg, de welke by zich zou nemen twee bifchoppen, of twee andere kerkelyken, die niet verdacht waren. Zyn voorflag wierdt verworpen. *Benet* deedt een tweden, en eindelyk een derden. By den tweden boodt hy aan overeen te komen omtrent vier gevolmachtigden, welker een zou benoemt worden door den koning, de twede door de koninginne en den keizer, en de derde door den koning van Vrankryk, zullende de aartsbifchop van Kantelberg de vierde zyn. Hy eifchte by het derde voorftel, dat het vonnis over de echtfcheiding in Engelandt zou worden uitgefproken, en dat, in geval van beroeping van de koninginne, zy genoodzaakt zou zyn zich te gedragen aan het oordeel der drie fcheidslieden, welker eene een Engelfchman, en de andere een Franfchman zou zyn, maar de derde door den paus benoemt worden. Alle deze voorflagen wierden verworpen. De paus deedt van zynent wegen een ander voorftel, te weten om gevolmachtigden te zenden naar Kameryk. De koning verwierp het zelve op zyn beurt. Hy fchreef in het vervolg aan *Henrik*, en boodt hem aan, een pauffelyken gezant te benoemen, en twee deurwaarders van het Roomfche hof, om het geding op te maken op eene onzydige plaats, over welke men na de opftelling der orders zou overeenkomen. De koning zondt hem zyn antwoordt door den ridder *Eliot*. Hy weigerde deze opening, en gaf telkens voor, dat hy moeft geoordeelt worden in zyn landt en door de kerkelyken van zyn koninkryk. Hy ftondt echter toe, dat het vonnis door den paus zou bekrachtigt worden. Deze onderhandeling hadt de zelve uitkomft als de andere. Eindelyk, het huwelyk van den koning met *Anna van Boulen* was het laatfte bedryf van dit toneelftuk. Dat geene, het welk in het vervolg gebeurde, was niet dan eene machteloze gevoeligheit aan de zyde van den paus, de welke zyne verachte achtbaarheit wilde wreken, en een meefterftuk van den koning, die zyn huwelyk door zyn Parlement en zyne geeftelykheit deedt beveftigen. 1532.

Gematigtheit des konings, en voorflagen, welke hy aan den paus doedt, om deze zaak ten einde te brengen. *Acta Publ. Tom. XIV, fol. 416 & 420.*

Zy worden alle verworpen.

De koning, trouwt met *Anna van Boulen. Herbert. Burnet. LeGrand.*

Het zelve wierdt geviert op den 14 November volgens eenigen, of op den 25 January des volgenden jaars, volgens anderen. *Roeland Lee*, naderhandt biffchop van Coventry en Lichtfield, diende in deze plegtigheit. De hertog van Nortfolk, de graaf van Ormond en van Wiltshire, vader van de bruidt, hare moeder, haar broeder, en de leeraar *Cranmer* ftonden daar over als getuigen. De koning oordeelde, dat de verklaringen der hogefcholen en der leeraars, de welke zyn huwelyk met *Catharina* van Arragon nietig en onwettig verklaart hadden, genoeg waren om tot een twede over te gaan, zonder dat het nodig was, dat hy het eerfte liet verbreken. Men zegt evenwel, dat hy *Lee* verzekert hadde, dat zyne zaak te Rome gewonnen was, en dat de paus zyne toeftemming hadt gegeven om te hertrouwen; dat *Lee* wenfchte zulks te zien; maar dat de koning hem gezegt hadde, dat hy zich op zyn woordt moeft vertrouwen. Wat 'er van zy, de nieuwe koningin fcheen eenigen tydt daar na bezwangert. Het was, volgens eenigen, die haar gunftig waren, een getuigenis van de eerlykheit zyner genegenheit, van welke men gene te vroeg rype vruchten gezien hadt: doch, naar het zeggen van anderen, was deze zwangerheit te vroeg gekomen. Dit kon nochtans niet wezen, byaldien zy trouwde op den 14 November, volgens het gemene gevoelen, doordien zy niet beviel dan op den 7 September des volgenden jaars. Daar zou zelfs geen grondt van laftering voor hare vyanden geweeft zyn, fchoon haar huwelyk op den 25 January ware gezegent geweeft, doordien 'er altydt meer dan zeven maanden en een halve tot op den dag van hare verloffinge zouden verftreken zyn: een tydt al zo natuurlyk als die van negen maanden. Ten aanzien eener andere proeve, welke men haalt uit eene verklaring, te Lunenburg gedrukt voor de koninginne *Catharina*, in welke men de eer van hare medevryfter aantaft, dit is een fchimpfchrift, dat geen geloof waardig is.

Verfcheide gevoelens over de zwangerheit der nieuwe koninginne.

Henrik liet de voltrekking van zyn huwelyk weten aan *François* den I, en zondt ten dien einde aan hem den burggrave van Rocheford, broeder der nieuwe koninginne. Volgens eenigen * wierdt deze afgezant kwalyk ontfangen van den Franfchen koning, die over de daadt van *Henrik* niet wel te vrede was. Anderen † zeggen in het tegendeel, dat *François* de I dezen vorft by hunne laatfte zamenkomft geraden hadt met *Anna van Boulen* te trouwen. De wys, op welke *François* de I zich te Calais gedroeg omtrent deze minnareffe van *Henrik*, en het gefchenk, het welk hy aan haar deedt van het gefprek, waar van wy boven gefproken hebben, ftelt de aanhaling der laatften waarfchynlyker dan die der anderen. Ten minfte is het zeker, dat byaldien de koning van Vrankryk het huwelyk niet aanraadde, hy niet alleen het zelve voorzien hadde, maar nog daarenboven door zyn gedrag goedgekeurt. 1533.

* *Le Grand.*

† *Burnet.*

Het Parlement veroordeelt de beroepingen naar het hof van Rome.

Kort daar na vergaderde het Parlement. Men veroordeelde daar in de beroepingen, gebragt naar het hof van Rome, rakende het ftuk der echtfchei-

Adr.ⁿ vander Werff pinx.

Vermeulen Sculpsit.

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

Adr.ⁿ vander Werff pinx. *P.ˢ a Gunst Sculps.*

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

1533. scheidinge, en men beval, dat het onderrecht, nevens het vonnis, in het koninkryk zouden vervolgt worden, niettegenstaande die beroepingen. Dit was goed te keuren dat gene, het welk de koning gedaan hadt. De vergadering der geestelykheit verklaarde zich nog opentlyker over dit stuk. De zelve bestondt, even als het Parlement, uit twee Huizen, het Hoger en het Lager. De bisschoppen, de abten en de prioors maakten het eerste; de afgezondenen der kerkelyken van den laagsten rang hadt zitting in het andere, in het welke eenigen † ook nog plaatsen de dekens en de aartsdiakenen, welke anderen plaatsen by de bisschoppen. Daar bevonden zich twee honderd en zestien personen in het Hogerhuis, en alleen drie en twintig in het Lagerhuis. *Cranmer*, onlangs begiftigt met het aartsbisdom van Kantelberg, zat in de vergadering voor.

† *La Critique de Burnet.*

Cranmer volgt hem in het aartsbisdom van Kantelberg.

Hy was gevolgt op *Warham*, die gestorven was op den 23 Augusty des voorgaanden jaars, beklaagt van alle eerlyke lieden, voornamentlyk de geleerden, welker beschermer hy was. Men beschuldigt hem nochtans, dat hy de vervolgers der hervorminge heeft begunstigt. Voor het overige was hy een groot staatsdienaar; een bekwaam hoveling, doch zonder lafhertigheit, hebbende nooit willen buigen voor de trotschheit van *Wolsey*; ervaren in de wetten, zo wel als in de goede letteren, en een der eerste mannen van Engelandt. *Cranmer*, die hem opvolgde, hadt nog meer verdiensten, byaldien men de Protestanten gelooft: oprecht in zyne raadgevingen, standvastig in zyne besluiten, voorzichtig in zyn gedrag; vol oordeel, doorziende, verstandig; voor het overige zonder staatzucht en zonder gierigheit; zo dat hy vluchtte voor de waardigheit, welke men hem wilde geven. Hy was als toen in Duitschlandt, alwaar hy, gehoort hebbende, dat de koning hem tot het aartsbisdom benoemt hadt, hem schreef om hem te bidden van besluit te veranderen, en verlangde zyne wederkomst zo veel hy kon, om hem te verplichten zyn oog op een ander voorwerp te vestigen. Doch dit beleidt diende niet dan om den koning in zyn eerste besluit te versterken; verlieft op de zedigheit van een man, de welke eene waardigheit afsloeg, welke anderen met drift zouden hebben bekuipt, of ten minste met buitenmatige blydschap aangenomen. Byaldien men in het tegendeel zyne vyanden gelooft, was hy een bloodaardt, geveinst, zonder Godsdienst, die het aartsbisdom gekregen hadt op de voorspraak van *Anna van Boulen*, zynde geweest kapellaan van haren vader. Zyn leven en doodt zullen ons doen zien, of hy den lof van de eenen, of den laster der anderen verdient. In January dezes jaars verzocht men van den paus de bullen voor *Cranmer* tot het aartsbisdom van Kantelberg. Het Parlement hadt eene keuze gedaan, de welke verboodt, diergelyke openbrieven van het Roomsche hof te verzoeken: doch de koning, den paus nog willende by des zelfs achtinge bewaren, wilde wel daar in toegeven. Zy wierden dan toegestaan, en daar waren 'er elf. De eerste was tegen den koning gericht, ter oorzake van de benoeming, welke hy gedaan hadt. De twede verklaarde *Cranmer* tot aartsbisschop. De derde ontsloeg hem van alle kerkelyke bestraffingen. De vierde was gericht tot de onderhorige bisschoppen; de vyfde aan den deken en het Kapittel van Kantelberg; de zesde aan de gansche geestelykheit van de provincie; de zevende aan het volk; de achtste aan de vazallen van het aartsbisdom. De negende belastte de zalving en den eedt van dezen kerkvoogdt. By de tiende zondt hem de paus het *Pallium*, of den mantel (a); en in de laatste belastte hy den aartsbisschop van Jork en den bisschop van Londen, hem daarmede te omhangen. Zo vele bullen, zo vele geldsommen. Zy kostten echter niet meer dan negen honderd dukaten: de paus scholdt hem kwyd het eerste jaar inkomen. Hy wist veel ligt wel, dat hy het zelve te vergeefsch zou gevordert hebben. Wat 'er van zy, *Cranmer* wierdt ingewyd op den 13 January door de bisschoppen van Linkoln, van Excester en van St. Asaph. De zwarigheit was over den eedt, welken hy aan den paus moest doen. Daar zyn geschiedenisschryvers, die zeggen, dat dit de voornaamste reden was van den tegenzin, welken *Cranmer* betuigt hadt tegen het aartsbisdom, niet kunnende besluiten een eedt te doen tegen zyn gewisse, doordien hy was in de gevoelens der hervorminge. Om zich uit deze verlegenheit te redden, deedt hy op den raadt der geestelyke rechtsgeleerden en Casuisten, welke hy daar over raadpleegde, eene plegtige betuiging te Westmunster in de St. Stevens-kapelle, in handen der lecraars van het geestelyke recht, welke zich daar bevonden. Hy stondt af door deze betuiging van alle de bepalingen van den pausselyken eedt, strydig tegen het besluit, dat hy genomen hadt van te werken tot verbetering der misbruiken, volgens zyn gewisse. Hy herhaalde zulks overluid voor de bisschoppen, voor welke hy den eedt afleide. Dit beleidt is niet van de gehele wereldt goedgekeurt, en men moet bekennen, dat men daar in niet zag doorblinken eene oprechtigheit een zuiver Christendom waardig. Nochtans kan men niet zeggen, dat *Cranmer* zyne gevoelens ontveinsde, doordien hy zich daar over verklaarde aan de bisschoppen zelve, die hem moesten inwyden. Wy komen nu weder tot de uitspraak van deze vergadering, in welke *Cranmer* voorzat. Van alle de stemmen, ten getale van 239, waren 'er 217, de welke het huwelyk des konings met *Catharina* veroordeelden, de welke de weduwe was van des zelfs broeder *Arthur*: de anderen gingen weg, zonder hunne stem te geven. Dus ontbrak 'er, na dat de kerk van Engelandt haar gevoelen hadt verklaart over het huwelyk, niet meer dan een vonnis, dat het zelve vernietigde.

Doodt van *Warham* en zyn lof.

Cranmer bidt den koning een anderen te benoemen.

Afbeeldsel, het welk de vyanden van *Cranmer* maken van dezen kerkvoogdt.

De paus zendt de bullen aan *Cranmer.*

Betuiging van *Cranmer* tegen den eedt, welken men van hem vordert volgens het oude kerkgebruik.

De vergadering der geestelyken veroordeelt het huwelyk van den koning met de weduwe van zynen broeder, en stemt de echtscheiding toe.

Nieuwe pogingen by de koninginne *Catharina* om haar aan te zetten de handt te lenen aan de echtscheidinge *Zy* is onverzettelyk.

Voor dat men daar toe kwam deedt men nieuwe pogingen by de koninginne *Catharina*, om haar te verplichten, van haar beroep tot een hoger rechtbank af te staan. Men deedt haar zien, dat zy vruchteloos volhardde in het verdedigen van een huwelyk, afgekeurt door geheel Europa, en nu op nieuw door de Engelsche kerk. Men boodt haar aan, dat men haar haren bruidschat zou wedergeven, nevens den tytel van princesse weduwe van Walles, de welke de geweze gemalinne van den prins *Arthur* toekwam. Men won daar niet meer mede dan te voren. Niets was bekwaam om haar hare beroeping op eene hoger vierschare te doen herroepen. Men moest dan tot de vernietiging van het huwelyk komen volgens de gewone manie-

(a) Deze mantel is gemaakt van de wolle van twee lammeren, welke men op St. Agnieten-dag wydt met grote plegtigheit; en de paus is gewoon voor dezen mantel te nemen 30000 goude kronen *Sleidanus.*

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

1533. manieren. De koning en de koningin wierden gedagvaard voor den aartsbiſſchop van Kantelberg tegen den 20 May te Dunſtabel, eene kleine ſtadt in de provincie van Bedfort, digt by Ampthil, alwaar *Catharina* zich ophieldt. Hy was vergeſelſchapt van de biſſchoppen van Londen, van Wincheſter en van Linkoln, behalven vele andere Godgeleerden en geeſtelyke rechtsgeleerden. De koning verſcheen daar door een pleitbezorger, en de koningin wierdt daar, na dat zy 'er drie malen, maar te vergeefſch, was gedagvaard, veroordeelt. Men onderzoeht de verklaringen der getuigen, de uitſpraken der hogeſcholen, en de gevoelens der leeraren; de bekenteniſſen der vergadering van de geeſtelykheit, en alle de andere ſtukken van het geding. De aartsbiſſchop ſprak vervolgens het vonnis uit, met toeſtemming der kerkvoogden en leeraars, welke daar tegenwoordig waren, namentlyk: *Dat het huwelyk van* Henrik *een huwelyk was van daadt, maar niet van recht, en dat het van den beginne af nietig was geweeſt*. By deze uitſpraak nam *Cranmer* de hoedanigheit aan van afgezant van den H. ſtoel; het zy dat deze tytel gehecht was aan het primaatſchap (a), of dat men den zelven gebruikte om het vonnis meer gezag by te zetten. Voor het overige ſchynt het, dat het hof aanſtonts dit vonnis onnut oordeelde, doordien de koning verzuimt hadt het te verkrygen, eer dat hy met *Anna van Boulen* trouwde. Hy zag als toen *François* den I, zynen bondgenoot, in eene volmaakte verſtandhoudinge met den paus, en hy geloofde, door het middel van den eerſten, van den anderen de bekrachtiging van zyn huwelyk te erlangen. De paus hadt zelf aan hem het middel voorgeſtelt in het begin van het geding: doch de zaken waren ſedert van gedaante verandert. De koning, hebbende als toen ondervonden, dat hy van het Roomſche hof niets te hopen hadt, veranderde van gedachten; deedt door zyne kerkvoogden het vonnis uitſpreken, van het welke wy hier gewagen. Vyf dagen daar na * beveſtigde *Cranmer* het huwelyk van *Henrik* met *Anna van Boulen*, de welke plegtelyk gekroont wierdt op den 1 Juny.

Vergadering der geeſtelyken om de echtſcheiding te vonniſſen.

Zie dit vonnis, uitgeſproken den 23 May des jaars 1533 in de Verzamelinge van *Burnet* I Deel, pag. 138.

Vonnis der echtſcheidinge uitgeſproken door *Cranmer*.

Het huwelyk van *Anna van Boulen* door deezen aartsbiſſchop beveſtigt *den 8. May. *LeGrand.*

Zy was te water van Greenwich te Londen gekomen in eene geſchilderde bark, verſiert met vele wimpels, en van honderd andere gevolgt, welke niet minder fraai waren. De meeſte waren vervult met lieden van aanzien, en bedienden van des konings huis: op andere bevonden zich trompetters, paukers, en andere zang- en ſpeelkundigen. In deze prachtige toeruſting tradt zy aan landt aan den Tour te Londen, alwaar zy van den koning onder het losbranden van het geſchut ontfangen wierdt. Den anderen dag ruſtte zy uit, en den volgenden dag, zynde zaturdag, ging zy naar het paleis van Whithal, gekleed als eene koningin, en in eene rosbaar gedragen, bekleed met wit ſatyn, en geheel open. Vooruit verſcheen eene bende Franſche kooplieden te paardt, in violet fluweel gekleed, behalven de mouwen, de welke van de koleur als het kleedt der koninginne was. Hunne paarden waren bekleed met violet taffetaf, met een wit kruis. De rosbaar wierdt voorgegaan door twee ſtalmeeſters, met bonetten, met hermyn gevoert. Ter zyde van de koninginne gingen de hertog van Suffolk, en Mylord *William*, broeder van den hertog van Nortfolk, de eerſte waarnemende het ampt van konneſtabel, en de twede dat van grootmaarſchalk. Twee benden mevrouwen, elke van twaalf, kwamen daar op. De eerſte, in goud laken gekleed, hadden aan haar hoofdt de oude hertogin van Nortfolk en de gravin van Wiltshire, moeder der koninginne: de andere waren gekleed in karmozyn rood fluweel, en alle zaten zy op ſchone paarden, met ryke tuigen bedekt. Drie vergulde wagens met juffrouwen volgden, en na deze wagens reden twintig of dertig andere, gekleed in zwart fluweel, te paardt. De afgezanten van Vrankryk en Venetië volgden daar na; de eerſte verſelt van den aartsbiſſchop van Kantelberg, en de twede van den grootkancelier. Deze gehele ſtoet wierdt geſloten door een getal van drie honderd edellieden. Men hadt in de ſtraten, door welke de koningin moeſt trekken, opgerecht zegebogen, met opſchriften ter eere van zulk een ſchoon feeſt; en van tuſſchenwydte tot tuſſchenwydte liepen fonteinen van wyn. Den volgenden dag, zynde zondag, ging de nieuwgetrouwde te voet over zeer koſtelyk laken, waar mede men de ſtraten beſpreid hadt, naar de kerk, alwaar zy gekroont wierdt. Eene heerlyke maaltydt volgde op deze plegtigheit. *Anna* wierdt daar als koningin gedient. Het feeſt eindigde met een tournooiſpel, het welk des anderen daags gehouden wierdt. Twee benden, elke van acht ridders, waar van de eerſte wierdt aangevoert door den hertog van Nortfolk, en de twede door Mylord *Carew*, grootſtalmeeſter, braken hunne ſperen met zeer veel vaardigheit.

Hare prachtige kroning.

1533.

De koningin *Maria*, weduwe van Vrankryk, en in haar twede huwelyk hertogin van Suffolk, ſtierf in dezen tydt. Haar ligchaam wierdt gevoert naar Edmondbury, alwaar zy wierdt begraven. Hare ſchoonheit hadt haar verheven op den troon van Vrankryk, met welkers koning zy trouwde: doch haar hert was verbonden aan *Karel Brandon*, hertog van Suffolk, met welken zy naderhandt trouwde, ſtellende het genoegen, van haar leven door te brengen met een perſoon, welken zy beminde, boven de ſtaatzucht en den ydelen eernaam van koninginne weduwe. Zy behieldt echter dien tytel, welken zy voegde by dien van hertoginne. Zy hadt gene kinderen gehad by *Lodewyk* den XII; maar uit haar twede huwelyk liet zy na twee dochters, welke *Henrik* by uiterſte wille benoemt hadt om op te volgen tot de kroon van Engelandt, ten nadeele van het geſlacht der *Stuarts*. Deze uiterſte wille was niet duchtig, en hadt geen kracht, gelyk wy in het vervolg zullen zien, zo wel als de droevige uitkomſt van *Johannes Gray*, uit de oudſte dezer twee dochteren geboren, de welke niet op den troon klom, dan om met des te meer luiſter op het ſtraftoneel te verſchynen.

Herbert. Dood der koninginne *Maria*, hertogin van Suffolk, en haar lof.

Het huwelyk en de kroning van *Anna van Boulen* hebben ons een weinig doen afwyken van ons onderwerp, indien het eene afweiding is, en indien in het tegendeel deze uitkomſt zich niet ingewikkelt vondt in de zake der echtſcheidinge op eene wyze, om daar van niet te kunnen afgetrokken worden. Wy zullen het verhaal daar van nu hervatten.

Kinderen, welke zy hadt uit haar huwelyk met den hertog van Suffolk *Herbert. Burnet. LeGrand.*

De koning wilde zyn gedrag verdedigen by alle de vorſten van Europa, en zondt aan hen zyne afgezanten. Ter zelver tydt belaſtte hy Mylord *Montjoye* de koninginne *Catharina* te gaan

Henrik zendt een Lord aan de koninginne *Catharina* om haar te verplichten afſtandt te doen van de waardigheit van koninginne.

(a) *Harmer* zegt in zyn *Critique de l'Hiſt. de la Reformation*, dat de tytel van pauſſelyk gezant behoorde aan de aartsbiſſchoppen van Kantelberg ſedert den jare 1200.

1533. gaan vinden, en haar by wege van zachtigheit, of door bedreigingen, te dwingen, om zich aan zynen wille te onderwerpen, zich vergenoegende met den eernaam van princesse van Walles, en overlatende dien van koninginne aan eene andere bruidt. Men vertoonde haar, dat niet alleen hare ruft daar belang by hadt, om dusdanig te werk te gaan; maar daarenboven de gelukstaat harer dochter, welke de koning zou verklaren ongerechtigt om hem op te volgen, byaldien zy weigerde hem te gehoorzamen. Zy antwoordde, dat zy tot haren laatsten snik zou behouden de hoedanigheit van koninginne en gemalin des konings. *Montjoye*, als toen eene pen nemende, schreef hunne zamenspraak op, welke hy haar vervolgens liet lezen. Zy keurde het goed, alleen uitwisschende den naam van princesse, welken deze Mylord haar gaf, en met hare handt dien van koningin in de plaats stellende. Zy bewaarde voor zich dezen tytel zo lang als zy leefde, en al het vermogen van *Henrik* kon haar daar van niet beroven. Zy nam niemandt in haren dienst, die haar niet behandelde volgens hare eerste waardigheit, en men verwonderde zich niet minder over hare kloekmoedigheit, welke al haar ongeluk niet kon ter neder werpen, dan men de strengheit des konings lasterde, de welke niet wilde dulden, dat zy de schade over hare ongunste vergoedde met deze ydele vertroosting.

Het antwoordt, het welk zy gaf.

Henrik zendt zyne afgezanten aan den keizer, om de noodzakelykheit zyner echtscheidinge te verdedigen.

Ondertusschen gingen de afgezanten van *Henrik* aan alle hoven, en deden verantwoording voor den koning, hunnen meester. Die gene, welke aan *Karel* den V gezonden waren, deden voor hem eene lange redenvoering over de beweegredenen van gewisse, de welke reden tot de echtscheidinge gegeven hadden. Zy voegden daar by, dat de koning wenschte de vriendschap zyner keizerlyke Majesteit te bewaren, en dat hy hem van de zyne verzekerde. De keizer antwoordde den afgezanten, dat hy denken zou op het gene hem zou te doen staan. Dit was zo veel als hem den oorlog verklaren, of ten minste hem daar mede te dreigen. Belangende den koning van Vrankryk, hy beminde *Henrik*, maar toen wierdt 'er een verbondt tusschen hem en den paus bewerkt, het welk hem ingetogener maakte. Nochtans bleef hy altydt standvastig in de belangen van den koning van Engelandt. Deze laatste hadt hem kennis gegeven van zyn huwelyk zo haast als de zaak gedaan was, en hem verzocht, hem te helpen om daar toe van den paus de bevestiging te erlangen, wanneer het tydt zou zyn, hem biddende, de zaak voor dien tydt geheim te houden.

Antwoordt des keizers.

Mezeray

Clemens de VII vernietigt het vonnis van *Cranmer*, en dreigt den koning in den ban te doen. *Herbert. Burnet. LeGrand.*

Ten aanzien van *Clemens*, hy vergenoegde zich, het vonnis van den aartsbisschop van Kanterberg te vernietigen, en den koning met den ban te dreigen, byaldien hy geen berouw toonde, en de zaken op den ouden voet herstelde. Men gaf hem tydt daar toe tot de maandt van September, en het brevet van den paus wierdt te Duinkerken aangeplakt. *Henrik*, die geen gemeenschap langer met Rome wilde hebben, zondt een voortreffelyk gezantschap aan den koning van Vrankryk, om hem te bidden de onderhandeling te Marseille af te breken, waar over *François* de I met den paus was overeengekomen: doch deze vorst wilde zyn woordt niet herroepen. In het tegendeel, op zyn aanraden zondt hy zelfs *Gardiner* * en den ridder *Brian* naar Marseille, om zich by de onderhandelinge in hoedanigheit van afgezanten te laten vinden.

* op den 7 van herfstmaandt.

Thuanus. Goodman. Geboorte van *Elizabeth.*

Gedurende deze onderhandelingen beviel de nieuwe koningin van eene dochter, de welke *Elizabeth* genaamt wierdt. Wy zullen haar in het vervolg op den troon zien klimmen, en langer en gelukkiger regeren dan een harer voorzaten. *Henrik* wilde, dat zy den naam zou voeren van princesse van Walles, welken hy voorheen aan de princesse *Maria* hadt doen geven: een naam, eigen aan den vermoedelyken erfgenaam van de krone, en welke het voorteken was der koninklyke heerschappy van de eene en van de andere. Men kan ook zeggen, dat die van *Elizabeth* door de Engelschen is voorzegt geweest, wanneer zy een praalboog oprechtten ter eere van hare geboorte, op welken zekere vaatzen (a) gegraveert waren, gericht aan de koninginne *Anna van Boulen*, de welke te kennen gaven, dat de koningin *Anna*, de liefde des konings en des volks, de goude eeuw zou wederbrengen.

1533.

Blydschap der Engelschen daar over.

De zamenkomst van den koning van Vrankryk en van den paus geschiedde te Marseille in de volgende maandt van October. De paus kwam aldaar in eene der galeien des konings, de welke hem van Piza waren komen afhalen. Eenige dagen van te voren hadt *Jan Stuart*, hertog van Albanië, derwaarts geleid *Catharina de Medicis*, de welke de hoedanigheit nam van hertoginne van Urbino, nicht van den paus en van de hertoginne van Albanië. De paus deedt zyne intrede op den 10 October, en de koning des anderen daags. De bruiloft van *Henrik*, hertog van Orleans, zynen tweden zoon, wierdt gehouden op den 27 met *Catharina de Medicis*. Dit was de reden van deze zamenkomst. De paus en de koning bragten vele dagen te zamen door, gehuisvest in twee huizen regt tegen over den anderen, en zamengevoegt door eene houte galdery. Wy zullen de prachtigheit der bruilosten niet verhalen, noch de andere kostbaarheden dezer reize; het zelve behoort niet tot ons bestek. Echter kunnen wy niet voorby te zeggen, dat by deze tyds gelegenheit *Odet* van Coligni kardinaal wierdt gemaakt. Ten aanzien van de zake des konings van Engelandt, die aldaar zyne afgezanten hadt, de zelve verzondt de paus aan de vergadering der kardinalen. Hy beloofde echter aan *François* den I in een geheim artykel aan *Henrik* voldoening te geven, en buiten het oordeelen over het twistgeding te sluiten de kardinalen van den keizerlyken aanhang. Maar de beroepingen, de welke *Bonner* deedt, die ook naar Marseille gezonden was, van de vonnissen van den paus tot eene aanstaande kerkvergadering, verbitterden den paus dermaten, dat hy dezen zaakbezorger dreigde, hem in een ketel met gesmolten loot te zullen laten werpen, of hem levendig te doen verbranden (b). Aan den anderen kant was hy dermaten vertoornt over den handel van den koning van Engelandt, dat hy *François* den I bezwoer om hem te verlaten, hem daar voor aanbiedende, aan hem door den keizer Milaan te doen wedergeven; doch deze vorst weigerde het. Men voegt daar by, dat hy den paus badt, aan *Henrik* te vergeven het geen zyne drift hem hadt doen begaan, zonder dat hy iets van den paus zou hebben kunnen verwerven, de welke vertrok op den 22 November om weder te keren naar Rome, thans meer verstoort op den koning van Engelandt dan ooit.

Memoires du Bellay.

Zamenkomst van *Clemens* den VII en *François* den I.

De paus belooft voldoening aan *Henrik* te geven.

Hy dreigt naderhandt den zelfs afgezant wreedelyk te doen sterven.

(a) *Regina Anna paris Regis de sanguine natam;*
Et parus populis aurea secla tuis.

(b) Zie *Burnet*, die deze zaak aanhaalt, door hem getrokken uit het boek, genoemt *Anti-Sanderus*, gedrukt in den jare 1573.

1533. *Herbert. Burnet. LeGrand. Mezeray. François* de I zendt den bisschop van Parys naar Rome, om den paus weder te winnen.

Het welk de onderhandeling afbreekt.

Ondertusschen nam *François* de I voor, nieuwe krachten in te spannen, om twee zo geweldig tegen den anderen verbitterde gemoederen zamen te verzoenen. Hy zondt ten dien einde een afgezant aan alle beide. Dit was *Jan du Bellay*, bisschop van Parys, de welke eerst naar Londen ging, alwaar hy de onderrechtingen des konings kreeg, en zich van daar naar Rome begaf. Hy beleide de zaak met zo veel bekwaamheit, dat men geloofde den koning van Engelandt wel haast met den paus verzoent te zien, wanneer de zaken eensklaps tot een andere uiterste gebragt wierden. De kardinalen van de keizerlyke zyde drongen aan op het vonnis; het uitstel, aan den koning toegestaan, liep ten einde, en de renbode, welken men uit Engelandt te gemoet zag, was nog niet aangekomen. De bisschop van Parys verzocht, dat, na dat men het einde van het geding nu zes jaren lang hadt afgewacht, men ten minste nog zes dagen geduldt wilde hebben. Hy zeide, dat hy verzekert was, dat de renbode binnen dien tydt zou aankomen, en dat hy zich tot zulk een kort uitstel zou bepalen. Men antwoordde hem, dat dit niet dan eene uitdaging van *Henrik* was, de welke veinsde, als of hy nog eenige eerbiedigheit voor den paus hadt, terwyl hy lasterschriften tegen hem liet verspreiden. Voor dat *du Bellay* uit Engelandt vertrok, hadt hy *Henrik* doen beloven van zich niet af te zonderen van de gemeenschap der Roomsche kerke, behoudens dat de paus zou uitstellen den ban, met welken hy hem gedreigt hadt. Deze kerkvoogdt, te Rome komende, verzekerde daar den paus van, van wien hy een nieuw uitstel verkreeg, die gene, welke aan *Henrik* gegeven waren, verlopen zynde. *Du Bellay* zondt vaardiglyk een renbode naar Engelandt, om daar van kennis te geven, met order om wederom te komen op een gezetten tydt, ten einde om den vastgestelden dag niet te laten verlopen, van welken hy wel wist dat de keizersgezinden niet zouden nalaten zich te bedienen. Het was deze renbode, welken de bisschop van Parys verwachtte, en wiens aankomst de ongemakkelykheit der wegen vertraagt hadt. Ondertusschen was 'er tyding gekomen, dat *Henrik* te Londen tegen den paus en de kardinalen een schimpschrift hadt doen maken. De yveraars voor den keizer, hun voordeel met dit nieuws doende, en met de vertoeving van den postbode, deden den paus geloven, dat de koning van Engelandt zyn gezag met voeten tradt, en dat men den H. stoel met ydele woorden om den tuin leidde, terwyl men den zelven met dadelyke onwaardigheden verongelykte. *Clemens* vatte vuur op dit vertoog; en zich door zyne gramschap latende vervoeren, deedt hy met zo veel haastigheit stemmen, dat deze zaak, de welke vele gehoorgevingen vereischte, in eene eenige wierdt uitgesproken. Het huwelyk van *Henrik* en *Catharina* wierdt duchtig verklaart, en deze vorst veroordeelt haar weder te nemen, op straffe van den ban.

De paus veroordeelt *Henrik* de koninginne *Catharina* weder te nemen, op straffe van den ban.

De renbode komt twee dagen daar na van Londen, de onderwerping des konings medebrengende.

Twee dagen daar na kwam de renbode, met brieven van gehoorzaamheit van wegens *Henrik*, en nieuwe aanzoeken wegens *François* den I. Het was geen tydt meer. Zie daar, hoe de schielykheit van den paus hem voor altoos den koning en het koninkryk van Engelandt ontrukte; of veel eer, dus is het, dat de Voorzienigheit, de welke hare oogmerken hadt, strydig tegen de inzichten dezer vorsten, alle hunne geheime handelingen verydelde, om haar werk uit te voeren (a). Alles wel ingezien zynde, dit voorbeeldt leert aan alle de genen, die het gezag in handen hebben, altydt op hunne hoede te zyn tegen hunne hertstochten. Een enige slag van gramschap, verwekt door den spyt over een hekelschrift, het zy waar, of verdicht, geeft den paus den blixem in de handen, die den zelven onvoorzichtig afschiet op een groot koninkryk, waar van hy onnoemelyke inkomsten trok. Hy raadpleegde zyne staatkunde niet, voor dat hy zyne gevoeligheit uitvoerde: hy ging 'er naderhandt vruchteloos mede te rade, wanneer hy het kwaadt wilde herstellen, het geen hy zich zelven hadt aangedaan, willende zich over anderen wreken. Dit zo dodelyk vonnis voor het hof van Rome, en gevolgt van zo vele droevige onwentelingen in Engelandt, wierdt gegeven op den 23 May des jaars 1534. De paus hadt berouw, dat hy zo schielyk geweest was; en volgende den voorslag, welken de gematigde kardinalen aan hem deden, stelde hy het vonnis aan een nieuw onderzoek in de volgende kardinaals-vergadering. Doch des keizers aanhang won het voor de twede maal, en het eerste vonnis wierdt daar in bekrachtigt. De bisschop van Parys kwam weder in Vrankryk, en hebbende op weg ontmoet den ridder *Karnes*, afgezant van *Henrik*, de welke den renbode op de hielen volgde, welken men naar Rome hadt gezonden, bragt hy hem met zich te rug. Wy zullen wel haast zien, hoedanig des konings gevoeligheit was, wanneer hy een zo yselyk vonnis hadt vernomen. 1533.

1534. Hy heeft 'er berouw over, en stelt de zaak weder aan een nieuw onderzoek.

Zodanig was het einde van het allerberuchtste twistgeding, dat 'er ooit in de werelt geweest is. De koning en de koningin waren daar van de partyen: de koning van Vrankryk van de eene zyde, en de keizer met den Roomsch koning van de andere waren de rechtsvorderaars: de andere vorsten van Europa waren toezienders: de kerk en de hogeschool gaven hare berichten en gewysden. Twee vierscharen, tegen den anderen aangekant, wierden 'er gespannen, om daar over te oordeelen, de eene te Rome, de andere in Engelandt; en volgens de verschillende beweegredenen, de welke hen deden te werk gaan, spraken zy zeer tegenstrydige vonnissen uit. Het vooroordeel was voor Rome; Engelandt hadt de uitkomst voor zich. Daar is eene rechtbank boven de eene en de andere, de welke t'eenigen dage het zelve zal uitwyzen.

Wy kunnen niet achterhouden de klagten en de aanmerkingen, welke men van weêrzyden deedt over deze twee, tegen malkander strydende, vonnissen. *Welk eene vreemde ongebondenheit*, zeiden de voorstanders van de verstote koninginne, *een vorst te zien, die zyne echtgenote verlaat na een twintig jarig huwelyk, en waar uit hy kinderen heeft, om met eene andere te trouwen; met de zelve te trouwen voor dat het eerste huwelyk vernietigt is geweest; het zelve te doen vernietigen toen de slag al gegeven was door ouwettige rechters, door eenen* Cranmer, *die zich te voren zo openlyk voor de echtscheiding verklaart heeft, en die daar van de voornaamste aanstoker is, door de gevaarlyke onderrechtingen, welke hy gegeven heeft, om zich aan de leeraars en aan de hogescholen te gedragen: welk eene onderneming eindelyk tegen den H. stoel, welkers gezag*

Klagten der voorstanders van de koninginne tegen de echtscheidinge.

(a) De Vader *Orleans* zegt in zyn Verhaal van de omkeeringen in Engelandt, dat men daar van gene andere reden weet te geven dan de ondoorgrondelyke diepte der Goddelyke oordeelen.

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

1534. Antwoordt der voorſtanders van den koning.

zag men met voeten trapt. Men antwoordde ten voordeele van den koning: *Dat het duren van zyn huwelyk het niet wettig kon maken, byaldien het bloedſchandig was, en dat hy aan zyne zaligheit meer ſchuldig was dan aan de belangen van de princeſſe, zyne dochter. Dat dit huwelyk nietig zynde, door eene nietigheit, de welke de kracht daar van belet hadt, het geen verbindering aan een ander zyn kon, dat wettig was: behalven dat zich de kerk door hare leeraars verklaart hadde, wiens uitſpraken het gemoedt des konings geruſt ſtelden, en genoegzaam waren om zyn doen te bekrachtigen, zonder dat 'er van noden was een vonnis, het welk niet dan eene onnodige wyze van rechtspleging was. Dat hy het echter, om niets over te ſlaan, verkregen hadt; niet om te herſtellen een gebrek, dat maar ingebeeld was: maar op dat dit nieuwe recht, hy het eerſte gevoegt, het des te onbetwiſtbaarder maakte. Dat de kerkvoogden van Engelandt het zelve op eene wettige wyze beſlecht hadden, als natuurlyke rechters der partyen; en dat, wegens* Cranmer, *men onderſcheiden moeſt dat gene, het welk hy gedaan hadt in een tydt, en het gene hy gedaan hadt in een anderen, by zeer verſcheide inzichten. Dat wanneer hy wegens de echtſcheiding geraadvraagt wierdt, hy niet bekleed was geweeſt met de waardigheit van aartsbiſſchop en rechter, gelyk hy naderhandt geweeſt was, en dat de paus zelf niet naliet om alle dagen opperſte rechter te zyn in zaken, over welke hy geoordeelt hadt als een Godgeleerde, of geeſtelyk rechtsgeleerde, voor dat hy paus was.* Ten aanzien van den Roomſchen ſtoel zeide men, *Dat de koning zo veel ingeſchikt hadt voor den zelven, als hy hadt kunnen doen, en dat het niet dan op het uiterſte geweeſt was, dat hy tot eene hondbreuk met den zelven gekomen was, waar van de ſchuldt moeſt gelegt worden op de eenzydigheit van den paus. Dat, alles wel ingezien zynde, het door een valſch vooroordeel was, dat men aan den Roomſchen biſſchop een gezag toeëigende, dat hy met geweldt naar zich genomen hadt, en dat de geeſtelykheit van elk koninkryk recht hadt om over de kerkelyke zaken van dat koninkryk te handelen.* Daar waren 'er ook, die het beleidt van den paus lasterden, over dat hy te langzaam geweeſt was, en al te veranderlyk in het begin, maar al te haaſtig en te oplopende in het einde. Voor het overige weinig ſtaatkundig, van niet aan een zo aanmerkelyk belang, als dat was, om zich te behouden de gehoorzaamheit van een groot koninkryk te hebben opgeoffert eene ydele ſtaatzucht van onfeilbaarheit, welke hy vreeſde te verliezen, wanneer hy de bulle van *Julius* den II vernietigde. Anderen in het tegendeel hielden ſtaande, dat hy gedaan hadt als een groot ſtaatkundige; dat hy geen ander middel hadt om zich te verzoenen met den keizer, welken hy meer vreeſde dan alle de andere vorſten van Europa; en om aan de Lutherſchen te benemen een onwederſprekelyk bewys, het welk hy hen anders zou aan de handt gegeven hebben, de bulle vernietigende, tegen de grote twiſtvrage van de onfeilbaarheit der pauzen; het zekerſte bolwerk van den H. ſtoel. Nochtans is het waar, dat het de ſtaatzucht was van het hof van Rome, de welke den koning van Engelandt noodzaakte des zelfs juk af te werpen. Dit kan men oordeelen uit de aankleving, de welke *Henrik* altydt gehad hadde voor den ouden Godsdienſt. Nooit hadt hy met den paus, dien hy krachtig aankleefde, gebroken, byaldien hem de zelve daar toe niet hadt gedwongen door eene behandeling, de welke de fierheit van dezen vorſt niet kon verdragen.

Eenigen veroordeelen het gedrag van den paus.

Anderen keuren het goed.

Thuanus.

Allen lasteren de ſchielykheit des konings in zyn tweede huwelyk.

Allen komen echter daar in overeen, dat de

koning zyn huwelyk verhaaſt hadt: zelfs die genen, die de echtſcheiding goedkeurden, laſterden hem daar over, dat hy zyn eerſten huwelyksbandt niet hadt doen ontbinden voor dat hy met eene andere vrouw trouwde. Men voegde daar by, dat hy beter hadt gedaan, geen vonnis te laten geven, na dat dit huwelyk voltrokken was, dan zo lang gewacht te hebben. Allen beklaagden zy insgelyks de koninginne *Catharina*, eene princeſſe van eene doorluchtige geboorte, en van eene voorbeeldige deugdt, de welke, zonder het verdient te hebben, zich zo onwaardiglyk onteert zag. Doch zy hadt zelf Gods vinger in hare echtſcheidinge erkent. Zy ſchreef het de wraak toe over het onnoſel bloedt, het welk *Ferdinand* en *Izabelle Henrik* den VII hadden doen ſtorten, wanneer zy van hem eiſchten het hoofdt van den grave van Warwyk, ter verzekering van het recht harer dochter tot de kroon van Engelandt. Velen vonden ook daar tegen te zeggen, dat zy ontkende de voltrekking van haar huwelyk met den prins *Arthur*, waar van men al te krachtige bewyzen hadt om daar aan te twyffelen. Voor het overige, de gehele wereldt verontſchuldigde haar over de krachten, welke zy hadt ingeſpannen om zich de hoedanigheit van koninginne te bewaren. *Anna van Boulen* hadt een zo groot getal aanklevers niet; het zy door de nydigheit, welke een doorblinkend geluk altoos verſelt, het zy, doordien men haar verdacht hieldt het Lutherdom te begunſtigen. Doch de koning was onbewuſt, of verachtte de praatjes van het volk, vergenoegt over eene deugdt, die tegen alle andere aanbiedingen de proef hadt uitgeſtaan, als die van een huwelyk, plegtiglyk geſloten. Hy ontdekte dagelykſch nieuwe aanlokkykheden in een perſoon, de welke inderdaadt zeer beminnelyk was, en hy gevoelde zyne liefde door de bezitting dagelykſch vermeerderen. Maar laat ons weder te rug keren, en de uitkomſt der andere zaken zien, welke in Engelandt zyn voorgevallen, als mede in de overzeeſche koninkryken, waar van wy het verhaal opgeſchort hebben.

1534. Men beklaagde de koninginne *Catharina*.

Het oordeel, dat zy velt over hare echtſcheidinge.

Baron. Burnet. De Vader *Orleans.*

Anna van Boulen heeft meer benyders dan medeſtanders.

Des konings liefde vermeerdert dagelykſch.

Wy hebben den kardinaal *Wolſey* gelaten op de te rug reize van het bezoek, het welk hy aan den koning gaf in geſelſchap van den kardinaal *Campeggio*, in hope om zyns meeſters gunſt te behouden, niettegenſtaande de afgunſt zyner benyders, en de gevoeligheit van *Anna van Boulen*. Hy bleef niet lang in dezen ſtaat. De tydt van zyn bederf was gekomen, en volgens alle waarſchynlykheit waren de beleefdheden des konings de laatſte beweging eener toegenegenheit, de welke ten einde liep. Zo als hy zich aanboodt om op de vergadering van St. Michiël te gaan voorzitten, in hoedanigheit van groot kanceliер, kwamen de hertogen van Nortfolk en van Suffolk hem van wegens den koning het zegel weder afeiſchen *. Hy wilde zich in het eerſt daar van niet ontſlaan, en deedt de opene brieven gelden, welke de koning hem daar van gedurende zyn leven gegeven hadt. De afgezanten keerden met dit antwoordt te rug: doch op een twede bevel, het welk zy hem des anderen daags van des konings handt bragten, gehoorzaamde hy. Het zegel wierdt opgedragen aan *Warham*, aartsbiſſchop van Kantelberg, die het voorheen gehad hadt. Het ſcheen, dat de Lukgodin berouw hadt over het onrecht, het welk zy hem gedaan hadt, en dat zy hem eene bediening wilde weder ter handt ſtellen, de welke zy hem ontnomen hadt om ze aan *Wolſey* te geven. Maar *Warham* deedt in ze te weigeren zo veel gematigtheit doorſtralen, als hy getoont hadt in den tydt als hy

1529. *Herbert. Burnet. LeGrand.*

Ongunſt van *Wolſey*.

De koning eiſcht hem het zegel af.

Acta II. Tom. XIV. fol. 349.

* den 17. October.

1529. daar van berooft wierdt: het zy dat zyn ouderdom hem de zaken walgelyk maakte, het zy dat hy moeilykheden voorzag, in welke hy zich vreesde in te wikkelen. Wat 'er van zy, hy badt den koning om hem te verschonen van eene bediening, voortaan voor hem te lastig.

Hy geeft het zelve aan *Thomas Morus*.

Thomas Morus wierdt daar mede bekleed. Hy was zulks waardig door zyne buitengemene verdiensten: een bekwaam, geleerd en eerlyk man; verachtende de rykdommen, en, wat nog meer aan zyne verheffinge toebragt, een vyandt van den kardinaal, welken men wilde verderven.

Deze laatste kreeg kort daar na bevel om zyn paleis van Jork te verlaten, het welk men tegenwoordig Whithal noemt, en de gewone verblyfplaats is der koningen van Engelandt.

Lyst van de ryke huissieraden van het paleis van *Wolsey*.

De lyst, welke hy liet maken van de huissieraden van dit prachtig huis, eer hy het zelve verliet, geeft ons een groot denkbeeldt van de pracht en overdadigheit van dezen gunsteling. Alle de kamers waren ongemeen prachtig opgeschikt. De kamerbehangsels waren of van goud laken, of van zilver moor, of tapyten met geschilderde landschappen, of van uitgelezen naaldewerk. De stoelen en de tafels waren geëvenaart naar de fraaiigheit der tapyten, en men zag in de voornaamste kamers tafels van louter goudt, voorzien met overvloedt van goud, zilver en zilver-verguld vaatwerk. Meer dan duizend stukken ryke stoffen lagen in order op de tafels, alle gereed tot de versiering der vertrekken, wanneer zulks moest geschieden, of als men de zelve moest veranderen naar de verscheidenheit der jaargetyden.

M. Herbert.

Hy laat last aan zynen hofbezorger, alle deze rykdommen aan den koning over te geven.

De kardinaal vertrouwde de bewaring van alle deze rykdommen by zyn vertrek aan *William Gaskonje*, zynen schatmeester, met bevel van de zelve te stellen in handen van den koning, zo haast als hy de zelve zou eischen. Dit was aan hem weder ter handt stellen alle deze schatten, welke hy bezat, of onmiddelyk van des zelfs mildadigheit, of gunste, de welke de mildadigheit der andere vorsten verwekt hadt tegen een staatsdienaar, welken zy dus van zynen meester bemint zagen.

LeGrand. Zie zyne *Verzameling.*

Voor het overige, men hadt werk te geloven, dat de koning daar toe zou kunnen komen om een gunsteling te doen omkomen, welken hy zo zeer bemint hadt. De Fransche afgezant * aan het Engelsche hof geloofde dit zelf niet. Op dezen voet schreef hy, en gaf te verstaan, dat men zich moest haasten om hem in zyne ongunst goede diensten te doen, ten einde hy zulks indachtig ware wanneer hy weder zou herstelt zyn, niet twyffelende, zeiden zy, aan zyne herroeping ten hove. Nochtans viel het anders uit: doch hy hadt op het gemoedt des konings zodanig een vermogen, dat deze vorst deswegen lang in beraadt stondt, en dat hy hem beurt om beurt tekenen gaf van zyne genegenheit en van zyne verontwaardiging.

* *Du Bellay.*

Men twyffelt, of de koning zou kunnen besluiten een zo machtigen gunsteling te doen omkomen.

Herbert. Burnet. LeGrand.

De algemene rechtsvorderaar † ontboodt hem voor des konings rechtbank, eene vierschaar, dus genaamt, en beschuldigde hem te hebben overtreden de wet, gemaakt onder de regering van *Richard* den II ‡. Door deze wet was het verboden eenige bullen of geestelyke prebenden van het Roomsche hof te ontfangen, noch des zelfs gezag te erkennen in het geestelyke bestier van het koninkryk. Dus veroordeelde men al in dien tydt de onrechtvaardige bezitneminge * van den paus, de welke in deze wet maar

† *Procureur general.*

‡ Hy begon te regeren in het jaar 1377. *Herbert.*

* *Usurpations.*

eenvoudig bisschop van Rome genoemt wierdt. 1529.
Men zeide dan, dat *Wolsey* deze wet op veelderhande wyzen overtreden hadt; dat hy van den paus gekregen hadt zyne bullen van pausselyk gezant; dat hy die macht geoeffent hadt ten nadeele van het koninklyk gezag; dat hy zich te onrecht hadt aangematigt het wereldlyke rechtsgebiedt, zo wel als het geestelyke, en van vele geestelyke ampten geschikt met een zo onbepaald, als onwettig gezag. Men zondt gevolmachtigden † aan hem, de welke hem in het byzonder ondervroegen over alle de beschuldigingen, welke men tegen hem inbragt. Hy bekende bullen wegens de hoedanigheit van pausselyk afgezant ontfangen, doch de zelve niet aangenomen te hebben dan met toelatinge en ten dienste des konings, wiens belang hy voornamentlyk hadt beoogt. Dat, ten aanzien van de andere dingen, met welke men hem beschuldigde, men hem zyne papieren hadt ontnomen, onder welke de stukken, zyne onschuldt aantonende, gevonden wierden. Dat hy evenwel met zynen meester niet wilde twisten, en dat, byaldien de koning hem schuldig bevondt, hy zich onderwierp aan alle de straffen, welke hy hem wilde opleggen. De rechters verklaarden, dat hy overtuigt was van de wet overtreden te hebben; en vervolgens spraken zy het vonnis uit, namentlyk, dat hy vervallen was van de bescherming des konings; dat zyne goederen verbeurt waren, en dat het toegelaten was hem te mogen vatten.

Men maakt zyn rechtsgeding op.

† *Commissarissen Herbert. Burnet. LeGrand.*

Zyne verantwoording.

Vonnis tegen hem uitgesproken, het welk zyne goederen verbeurd verklaart.

Terstondt nam de koning bezit van het heerlyke paleis van Whithal, alwaar hy en zyne nakomelingen hunne verblyfplaats gevestigt hebben. Alle de ryke huissieraden van dit paleis gingen ook over in handen des konings. Echter was het verderf van dezen gunsteling nog niet geheel by zynen meester besloten. De koning verleende hem op nieuw zyne bescherming den 17 November; deedt brieven van vergiffenis voor hem opmaken; herstelde hem in zyn aartsbisdom van Jork, en in het bisdom van Winchester; gaf hem voor honderd duizend guldens aan zilverwerk en aan huisraadt wederom, en zondt hem eindelyk nieuwe panden van zyne genegenheit. *Norreys* ging hem vinden van zynent wegen, en bragt hem zynen ring. *Wolsey* verstondt het geheim daar van. De koning was met hem ten tyde zyner gunste overeengekomen, dat wanneer hy dezen ring zien zou, hy verzekert kon zyn van zyne goedkeuringe, en van de aanhoudinge zyner goede gunste, niettegenstaande het tegenspreken zyner benyders. *Norreys* ontmoette hem op den weg van Ashur, werwaarts hy henen ging, doordien hy daar verbannen was. Zo haast als hy den ring gewaar wierdt, welken deze afgezonden hem zien liet, klom hy van het paardt, en viel neder op den grondt om den zelven te onfangen, tonende door eene zo buitengewone daadt meer slaafachtige onderdanigheit dan eerbiedigheit. Hy vereerde aan *Norreys* een goude keten, moedelyk zynde niets by zich te hebben, het welk waardig was om den koning aan te bieden. Echter, na daar op gedacht te hebben, zondt hy hem een hofnar, welken hy om zyne koddige kwinkslagen byzonderlyk beminde; en badt *Norreys*, van zynent wegen den zelven den koning aan te bieden. *Anna van Boulen* hadt ook aan den kardinaal geschreven, om hem van hare genegenheit te verzekeren. Ondertusschen was dit alles niet dan een spel van de fortuin, de welke hem verliet. Wanneer hy te Ashur gekomen was, vondt hy daar noch huisraadt, noch levensmiddelen; en zonder den onderstandt van den bis-

De koning neemt bezit van zyn paleis van Whithal.

Doedt zyne vergiffenisbrieven opmaken, en herstelt hem in het grootste gedeelte van zyne goederen.

Acta Publ. Tom. XIV. fol. 351.

Hy zendt hem zynen ring, om hem van zyne gunst te verzekeren.

Slaafachtige nederigheit van *Wolsey*.

Universitäts- und Landesbibliothek Düsseldorf

1529. biſſchop van Carlile zou hy aan de noodzakelykſte dingen gebrek gehad hebben, wel verre van 'er behagelyke te vinden. Hy werkte aanſtonts aan zyne herſtelling. Hy gebruikte ten dien einde de vrienden, welke hy in den tydt zyner gunſte gemaakt hadt, en ſchreef hen zyne herroeping ten hove te bezorgen, of ten minſte om eene zachter behandeling voor hem te verwerven, dan die gene, welke men hem aandeedt. Niemandt betoonde hem in zyne ongunſt meer goede dienſten dan *Thomas Cromwel*, een oud huisbediende van dezen kerkvoogdt. Doch de tegenſtreving van *Anna van Boulen*, de welke de wederkomſt van *Wolſey* vreesde, verbrak alle de maatregels, en de meeſtereſſe won het op den gunſteling. De kardinaal alstoen ziende, dat hy niets meer te hopen hadt, nam een beſluit, met zynen kwaden gelukſtaat overeenkomende. Hy dankte het grootſte gedeelte zyner huisgenoten af, en onder anderen *Cromwel*, welken hy niet wilde, gelyk hy zeide, in zyn ongeluk betrekken. Hy omhelſde hem by het ſcheiden, en hunne ſcheiding geſchiedde niet zonder tranen. *Cromwel* betoonde hem in het vervolg blyken van zyne getrouwheit, en byaldien hy zyn verderf niet kon beletten, ten minſte vertraagde hy het zelve, en keerde den eerſten ſteek af, welken het Parlement hem wilde toebrengen. Hy deedt nog meer: hy beſchafte uit zyne beurs de penningen om te betalen die genen, welke *Wolſey* afdankte. Dus diende niet alleen deze edelmoedige huisgenoot zynen meeſter in een tydt, wanneer hy gene beloningen meer van hem te hopen hadt, maar betaalde zelfs nog zyne ſchulden.

De koning blyft daar by, en verlaat hem op nieuw.

Edelmoedigheit van *Cromwel* ten aanzien van *Wolſey*.

Herbert. Burnet. LeGrand.

Het Parlement vergaderde op den 3 November te Londen, van waar het naar Weſtmunſter wierdt overgebragt. Het ſcheen, dat het alleen byeen geroepen was, om dezen ontzagchelyken gunſteling te bederven. De Pairs, ten getale van zeventien, aan welker hoofdt was *Thomas Morus*, de nieuwe kancelier, maakten een verzoekſchrift tegen hem op, het welk zes en veertig artykels behelſde. Zy begonnen met aan den koning te vertonen de voorrechten zyner krone, de welke van niemandt dan van Godt afhankelyk was, en op welke de pauzen geen recht hebben. Zy voegden daar by, dat het koninkryk het Roomſche juk ſedert twee honderd jaren (a) van zynen hals hadt geſchud, en dat het toen zyne oude vryheit hadt wedergekregen; maar dat de kardinaal *Wolſey*, hebbende zich pauſſelyk gezant gemaakt, het zelve wederom hadt willen doen treden in deze onwettige en dwingelandiſche afhankelykheit. Dit was de voornaamſte beſchuldiging, welke men tegen hem inbragt, en op welke hy veroordeelt wierdt door het Hogerhuis, als een overtreder van de wet *Præmunire*, waar van wy in het vervolg zullen ſpreken. Het zelve vonnis was reets tegen hem uitgeſproken in de vierſchaar van des konings rechtbank: doch de koning hadt aan hem brieven van vergiffenis gezonden, gelyk wy boven gezien hebben. De heeren gingen voort, hem beſchuldigende te hebben geſchonden de allerheiligſte rechten der opperheerſchappye; verbonden op zyn eigen gezag gemaakt te hebben, zonder daar van kennis te geven aan den koning, en de zelve met het ryks zegel verzegelt te hebben. Vervolgens kwamen zy op zyne trotſchheit, door welke hy zich zynen meeſter gelyk ſtelde, en met hem deel nam aan alle verrechtingen, in welke men deze hovaardige uitdrukkingen vondt: *De koning en ik willen het alzo.* Zy zeiden, dat hy met den zelven hoogmoedt den afgezanten gehoor gaf, eer dan zy het by den koning gehad hadden, en dat de begeertens van den vorſt ongedaan bleven, ten minſte zo hy daar toe zyne toeſtemming niet gave. Dat hy zelfs veelmalen bevelen gegeven hadt, geheel ſtrydig tegen die des konings. Dat hy zich zelfs zodanig meeſter hadt gemaakt van alle gezag, dat hy in den Raadt medebragt de beſluiten, geheel opgemaakt, zonder anderen de vryheit te laten van zyn gevoelen te zeggen; of byaldien men de zelve nam, zeide hy: *Ik wedt 'er myn hoofdt onder, dat dit nooit gebeuren zal op de wyze, op welke men het voorſtelt.* Dat hy door zodanige meeſterachtigheit de allerzekerſte bewyzen onder den voet ſmeet, en dus aan de gehele wereldt den mondt ſloot, zo men een of twee uitzondert, die de ſtoutheit hadden om hem te keer te gaan. Dat hy op de munt, welke men ſedert weinig tyds te Jork hadt doen ſlaan, zyne wapens hadt doen zetten, met den kardinaalshoedt ter zyde het wapen van Engelandt; een ongehoord beſtaan, en van het welke men nog geen voorbeeldt gezien hadt. Dat hy zyne knechts tot grote heeren hadt gemaakt, terwyl hy des konings onderdanen tot den bedelzak bragt. Dat hy de geeſtelyke huizen niet hadt vernietigt, dan om der zelver inkomſten te plunderen. Dat hy door deze kerkrovery zich verrykt hadt, en door duizend andere knevelaryen, niet vergenoegt met zyne kerkelyke inkomſten en hoge bedieningen, met het aartsbisdom van Jork, het bisdom van Winchester, de abdy van St. Albans, zynen laſtbrief van pauſſelyk afgezant, zyn ampt van kancelier: daar men nog by moeſt voegen de jaargelden, de welke hy van het hof trok, de wedden van Vrankryk, en veel meer andere dingen. Dat hy de deur opende voor de Lutherſche kettery, en dat hy de biſſchoppen belette de zelve te keer te gaan. Eindelyk, dat zyne ſtaatzucht en zyne gierigheit noch achting gehad hadden voor de groten, noch medelyden voor de armen, en dat hy het gehele koninkryk arm hadt gemaakt, of onderdrukt. Daar was nog een artykel, het welk men werk zal hebben te geloven, en het welke ons de ſchaamte zou doen achterhouden, byaldien ons des zelfs ſeldzaamheit niet verplichtte om hier mede aan te halen. Men beſchuldigde den kardinaal, dat hy in den Raadt kwam, geheel beſmet met die ſchandelyke ziekte, welke men overwint door de gemeenſchap met ontuchtige vrouwlieden; dat hy in dien ſtaat getracht hadt digt by den koning te komen, om hem in het oor te luiſteren, en hem dit vergift door zynen verdurven adem aan te zetten. Het is geheel onwaarſchynlyk, dat *Wolſey* deze gedachten zou gehad hebben. Maar wanneer een gunſteling in ongenade valt, verziert men van hem zo vele ſchelmſtukken, als men hem valſche loftuitingen gegeven heeft ten tyde van zynen voorſpoedt.

1529.

Beſchuldiging aan het Parlement gebragt tegen *Wolſey*, behelzende 46 ſtukken.

De beſchuldiging vondt by het Hogerhuis toeſtemming, en *Wolſey* wierdt aldaar eenparig veroordeelt: doch de medeſtemming van het Lagerhuis wierdt 'er vereiſcht. Men bragt dan voor het zelve de acte der heeren van het Hogerhuis. Het was by deze gelegenheit dat de genegenheit van *Cromwel* en zyn yver voor zynen meeſter uitblonken. Hy was een der leden van dat Huis, en by-

Hy wordt door het Hogerhuis veroordeelt.

Cromwel verdedigt hem in het Lagerhuis, en behoudt hem.

(a) Het was eigentlyk ſedert den jare 1393, het zeſtiende jaar der regering van *Richard* den II.

1529. byaldien hy zich tegen dezen gerechtshandel niet hadt aangekant, het was met den kardinaal gedaan geweest. Maar hy ondernam des zelfs verdediging met zo veel kloekmoedigheit, dat hy de gemoederen der vergadering omkeerde, gereed zynde om hem aan den haat des volks en aan de verbittering der groten op te offeren. Dus bleef de zaak ſteken, en de gemeentens weigerden hunne toeſtemming te geven. Deze edelmoedige ſtoutheit verſchafte *Gromwel* zeer veel aanzien. De vyanden van *Wolſey* zelve konden niet nalaten de zelve te pryzen; en het was daar door dat hy begon in gunſt te geraken. De koning kreeg zo veel achting voor hem, dat hy hem in het vervolg langs verſcheide trappen verhieftot de waardigheit van zynen eerſten ſtaatsdienaar. Zie daar hoe de edelmoedigheit van *Cromwel* beloont wierdt. Behalven de eer, welke hy hadt van zynen plicht gedaan te hebben, die alleen van een genoegzamen prys is om daar over voldaan te zyn, verdiende hy daarenboven de goedkeuring van het hof, en het leedt niet lang of hy wierdt door het zelve met weldaden overhoopt.

De koning krygt eene byzondere achting voor *Cromwel*.

Herb. Burnet. Le Grand

Het ſcheen, dat de koning ten aanzien van *Wolſey* het daar by wilde laten blyven, en dat het hem genoeg was hem vernedert te hebben. Hy was dan zeer blyde, dat het Parlement tot andere zaken overging, de welke hem niet minder ter herte gingen: het was de hervorming der geeſtelykheit van zyn koninkryk. Hy volgde hier in na *Eduard* den I, *Eduard* den III, en *Richard* den II, en zyne voorzaten, welker wyze inzettingen men nog tegenwoordig in Engelandt opvolgt. Men beklaagde zich over de knevelaryen der geeſtelyken; men regelde der zelver rechten, overeenkomende met de wet, gemaakt in het een en dertigſte jaar der regering van *Eduard* den III; men belaſtte vervolgens, dat de aartsbiſſchoppen, de hertogen, de marquizen en de graven niet dan een zeker getal kapellanen zouden hebben, volgens hunnen ſtaat, en dat deze kapellanen niet meer dan twee kerkelyke ampten zouden kunnen bezitten, zorg dragende voor de ziele; dat die genen, die van hun geeſtelyk ampt konden beſtaan, gene landgoederen in het toekomende zouden mogen hebben. Hoewel 'er niets op deze keuren te zeggen viel, maakte *Fiſher*, biſſchop van Rocheſter, daar een groot gerucht over. Hy zeide, dat hy gemerkt hadt, dat men de kerkelyken wilde aantaſten, en dat hy vreeſde, dat zulks inderdaadt gene nieuwe gevoelens waren. Hy dreigde zelfs het Parlement met de ongelukken, die Bohemen overſtolpt hadden, ten tyde van *Jan Hus*, door de langdurige oorlogen, welke de Godsdienſt aldaar verwekt hadt, en de welke meer dan een millioen menſchen hadt doen ſneuvelen. Als toen deedt een der leden van het Lagerhuis, aan welken men de reden van dezen biſſchop verhaalde, de volgende redenvoering:

Het Parlement maakt wetten om te verbeteren de misbruiken der geeſtelykheit.

Fiſher, biſſchop van Rocheſter, vertoont zich daar over, en taſt daar over de vernieuwers aan, tegen welke hy zich aankant.

M. Herbert.

Stoute redenvoering van eenen der afgezanten wegens de leerſtukken, welke men van nieuwigheit verdenkt.

Wat, zullen wy, zullen wy worden, myne Heeren in het midden van de aanzoeken, welke ons doen aan de eene zyde die genen, de welke voorwenden ons het ware Euangelie te verkondigen, het welk voor ons ſedert vele eeuwen is verborgen gehouden, en der bedreigingen, de welke ons die gene doen, de welke ons een onvermydelyk verderf voorzeggen, byaldien wy deze nieuwe aankondigers gehoor geven? Elk zegt, dat hy van de ware kerk is. Zal het ons niet vryſtaan daar van te oordeelen; om dat wy leken zyn, moet ons geloof blind zyn, en dat het afhangt van dat eenes anderen. Dat het my vryſta, myne Heeren, myn gevoelen te zeggen, zonder voornemen te hebben daar van voor anderen eene wet te maken, of iemandt te beledigen.

Daar is in het ganſche beloop van het menſchelyke leven maar een midden te houden tuſſchen twee uiterſten, die het zelve omvangen, als twee klippen, de welke men moet myden. Dit midden en deze uiterſten ontmoeten elkander op den weg der zaligheit, zo wel als op dien van de burgerlyke maatſchappy. De Schepper doedt den menſch geboren worden als een vry burger van dit grote heel-al. Hy wil, dat hy zich bediene van het vermogen, het welk hy hem gegeven heeft, om te kiezen tuſſchen goedt en kwaadt, om zich te onderrechten van de middelen, de welke hem tot de gelukzaligheit brengen, en om niet te beruſten dan op beſtierders, welker zekerheit hy kent. Een oneindig getal dezer beſtierders verdeelen thans het Chriſtendom. De eenen houden zich binnen de palen der lere harer karſpels, zonder de zelve te onderzoeken: anderen vorſchen deze lere na, en verdeelen zich in vele takken, volgens de verſcheide denkbeelden, welke zy zich vormen van de ſtukken des geloofs. Moeten wy ons houden aan dat gene, het welk de eerſten daar van verwardelyk zeggen, zonder dat het ons toegelaten zy te treden in het byzondere der anderen? Wat zullen wy aan ons gewiſſe antwoorden, om zich geruſt te ſtellen tegen de bedreigingen, de welke aan haar doen de kerken, afgezondert van die gene, alwaar zy hare eerſte onderrechtingen ontfangen heeft? Elk beroemt zich te hebben den ſleutel van het koninkryk der Hemelen, met uitſluiting der anderen. Zou het mogelyk zyn, dat Godt, die het ganſche menſchelyk geſlacht uit eenen bloede gemaakt heeft, dus het grootſte gedeelte der menſchen zou verlaten, over welke hy de gemene vader is? Dit kan ik niet geloven; noch dat men verplicht is zyn geloof te regelen naar dat van zynen karſpel-prieſter, zonder dat het gevoorlooft zy de waarheden van den Godsdienſt te doorgronden. De kennis van een anderen kan myn geloof niet beveſtigen. Aan de andere zyde beken ik, dat'er grote zwarigheden zyn in een naauwkeuriger onderzoek. Hoe vele verſchillen moet men niet horen, eer dat men daar omtrent verlicht wordt? Wat eiſcht zulk een onderzoek niet al belezenheit en koſten? Hoe vele lerhande talen moet men niet verſtaan; hoe vele ſchryvers doorbladeren; hoe vele eeuwen doorlopen, hoe vele geloofsbelydeniſſen onderzoeken; hoe vele verſcheide uitleggingen tegen malkander vergelyken; hoe vele tegenſtrydigheden overeenbrengen; hoe vele landen bezien; hoe vele gevaren doorſtaan? Ons gebele leven zal niet zyn dan een gedurige bedevaart, zonder dat wy dikwils aan het einde van de loopbaan den waren weg zullen vinden, die ten hemel leidt. Wat moet men dan doen? Zullen wy de onderwyzingen van onze leeraars ontfangen op hun woordt, dat zy aangeblazen zyn door Gods geeſt, om dat zulks zyn kan; of zullen wy hen verwerpen, om dat zulks wel niet kan wezen? Aan den eenen kant is het onmogelyk in den grondt te onderzoeken alle de byzondere belydeniſſen, om net te weten, welke met het Euangelie het beſt overeenſtemt; aan den anderen kant zou het godloos zyn de zelve alle te verwerpen, om zonder Godsdienſt te leven. Daar is tuſſchen deze twee uiterſten een rechtmatig midden. De grondwaarheden hebben taſtelyke betogen voor alle de genen, die yver hebben voor hunne zaligheit. Dat een iegelyk den byſtandt van Godt afſmeke; dat hy vervolgens ter goeder trouwe zich toelegge op de navorſching der waarheit; en hy zal de zelve ontwyfelbaar vinden. Hy behoeft daar toe niet, dat hy zich late leiden door zyn byzonder gevoelen, het welk hem in kettery kon werpen; maar onderzoekende de verſchilpunten, moet hy gelooven, dat die gene rechtzinnig zyn, de welke in het algemeen en het meeſt van ouds in de kerk gelooft zyn; die de meeſte betrek-

1529.

1529. *trekking hebben op de kenniſſe, welke hy in zyn herte geſchreven vindt, en de welke het meeſt overeenkomt met de aloude wetten, welke Godt van alle tyden den menſchen geoopenbaart heeft. Het is onmogelyk, dat men zich bedriege, opvolgende de indrukſelen van de wysheit en de goedheit Gods, uitgeſtort over de gehele natuur. Langs deze trappen klimt men op tot de eeuwige voorzienigheit, en langs de zelve trappen afklimmende daalt men binnen zich zelve. Dus is het dat Godt zich mededeelt, en dat het ſchepſel zynen Schepper aantreft. Voor het overige, niemandt verſchrikke zich wegens de afdwalingen, welke op deze ſtreek te doen gevaarlyk is. Daar is een licht, het welk ons veiliglyk daar op geleidt, hyaldien wy het willen volgen. Daar toe is niet van noden, dat wy ons oordeel vaarwel zeggen, om ons over te geven aan wegwyzers, welker getrouwheit wy niet kennen, noch vermogendheit. Hunne vermaningen gelyken naar die van een menſch, die ons zou willen overreden om de klaarheit van de zonne te laten varen, om ons te doen verlichten door een flambauw. Men moet dan de wetenſchappen en de openbaringen, op welke zy zich beroemen, vergelyken met de algemene kenniſſe, welke de meeſter der nature in onze herten gelegt heeft. De zaak van onze zaligheit is gewigtig genoeg om ons in dit onderzoek in te laten. Wanneer wy zullen ondervonden hebben, dat hunne leer overeenſtemt met dit onfeilbaar beginſel, het welk nimmermeer aan de eeuwige waarheden ontbreekt, ik wil zeggen eene volle zekerheit van het gevoelen, het welk het gewiſſe hen niet kan weigeren; laat ons dan deze getrouwe leidslieden volgen, zonder te vrezen van te zullen ſtruikelen. Laten wy ter zyde ſtellen dat gene, het welk niet wezentlyk is: laten wy ons beſt doen om te geloven en te oeffenen dat gene, het welk alle menſchen erkennen, om waardig te zyn hunne eerbiedigheit en gelove. Zodanige zyn, by voorbeeldt, deze grote voorwerpen: een goed leven, de liefdadigheit, het vertrouwen op Godt, en de liefde, welke wy hem ſchuldig zyn. Op deze hoofdwaarheden ſteunen alle kerkzeden, de Sakramenten, en alle boeken, welke men kan ſchryven om den Chriſtelyken Godsdienſt of te verdedigen, of te leren. Dit is het gene, waar toe alle de zoenofferhanden, alle de reinigingen, en alle de opofferingen, welke men geoeffent heeft, of welke men nog oeffent in de wereldt, betrekking hebben. Dit alles geleidt ons tot eene waarachtige boetvaardigheit, zonder welke'er geen zaligheit is. Dit alles leert ons, dat 'er is eene eeuwige gerechtigheit, de welke de onboetvaardige zondaars ſtraft, en die de Godzaligen beloont in dit leven, en na hunne doodt. Zie daar, volgens myn gevoelen, het gelove, dat ons zalig maakt. Ten minſte is het onmogelyk, dat het ons niet zou bewaren voor goddeloosheit en ongodiſtery, en dat het ons niet zou inſtorten een dienſt, Gode aangenaam, ons overredende aangaande de noodzakelykheit van een beter leven. Om kort te gaan, ik zeg, dat de Godsdienſt beſtaat in de ſtandvaſtige oeffening van de deugdt; of, hyaldien wy daar van door onze broosheit vervallen zyn, in eene oprechte boetvaardigheit, en niet in vergiffenisſen door geldt gekocht, welke geen kracht hebben. Deze leer behoudt de vrede en eendragt onder de Chriſtenen, de welke zich ſchamen zouden, twiſten te hebben over artykelen van minder belang, terwyl zy over de grondſtellige * overeenkomen. Voor het overige, deze beginſelen ſlaiten niet uit het geloof der andere verborgendheden, de welke iets toebrengen tot de eere Gods. Laat ons alleen zorge dragen, niemandt ergernis te geven. Dus zal de overeenkomſt, welke wy met malkander zullen hebben in de voornaamſte waarheden van den Godsdienſt, ons zamenvoegen door heilige banden, welke de overleveringen, geſchreven, of niet geſchreven, niet machtig zullen zyn te verbreken. Laat ons dan deze algemene kenniſſe volgen, de welke ons zulk een rechtmatig denkbeeldt geeft van den Chriſtelyken Godsdienſt. Zy zullen ons niet verhinderen te geloven het gene, dat ons elders getrouwelyk door het gezag der kerke zal geleeraart zyn. Maar van welken oordt dat de leeraars komen, van het Ooſten, of van het Weſten, van het Zuiden, of het Noorden, het zy de biſſchop van Rocheſter, het zy* Luther, Zwinglius, Eraſmus, of Melanchthon, zy hebben geen gezag over den geeſt der gelovigen. Het is op dezen grondſlag dat ik vaſtſtelle, dat de zelve ſteunt, en het is deze grondregel, de welke het gehele gebouw van het Chriſtendom onderſchraagt.*

* Fundamentele.

1529.

Dus ſprak deze afgezonden. Eenigen ſchepten geen genoegen in dit opſtel, en wilden, dat het gelove de algemene keniſſe overtrof, welke hy, als zaligmakende, hadt vaſtgeſtelt. Anderen zeiden in het tegendeel, dat zonder dit beginſel de wysheit der Voorzienigheit kwalyk zou kunnen overeengebragt worden met de zaligheit der menſchen. Nochtans kwamen zy alle overeen omtrent de noodzakelykheit der hervorminge, en de zwarigheit, die 'er was om de zelve in te voeren; dat de zelve dus veel eer gewenſcht wierdt, dan 'er hope toe was; dat het kwaadt, het welk zich in den Godsdienſt bevondt, wel geleek naar dien kanker, welken de geneesmeeſters verbieden aan te raken, om dat de genezing gevaarlyker is dan de wonde zelf.

Verſchillendheit der gevoelens over dit geſpreek.

Doch doordien het Huis zich beledigt vondt door de redenvoering van den biſſchop van Rocheſter, bragt het zyne klagten aan den koning door den mondt van zynen ſpreker, verſelt van dertig afgezondenen. *Fiſcher* vondt eene verſchoning, en paſte toe op de Bohemers al het gene hy hatelyk hadt gezegt. Het Huis der gemeente moeſt zich met zyne uitlegginge vergenoegen: ondertuſſchen kuipte deze biſſchop met zynen aanhang in het Hogerhuis, om te beletten, dat de wetten doorgingen. De koning was genoodzaakt zich daar mede te bemoeien. Hy deedt daar over zyne gedachten weten aan de heeren, de welke als toen met de afgezondenen der gemeentens te zamen ſpanden. Dus gingen de wetten door. De koning was in zyn ſchik, het hof van Rome daar door te vernederen, en het zelve te doen ondervinden, dat hy in zyn koninkryk al zo wel wierdt gehoorzaamt ten aanzien der kerkelyke, als ten aanzien der wereldlyke zaken: zo dat, als het de geeſtelykheit eens zou luſten te muiten, op het aanzoek van den paus, hy met byſtandt van zyn Parlement wel zou weten hen tot hunnen plicht te doen wederkeren.

Hiſtert. Burnet. Le Grand.

Het Huis doedt zyne klagten aan den koning tegen *Fiſcher*.

Daar ging nog eene andere wet door ter gunſte des konings. Men deedt hem eene algemene kwydſchelding van alle zyne ſchulden, die zeer groot waren. Eenigen ſtelden zich daar tegen, vertonende de beſmettelyke ziekten, de welke het koninkryk verwoeſt hadden. Zy vroegen ook, waar de overwinſten waren, welke de koning gemaakt hadt, waarenboven hy nog grote geldſommen te leen hadt opgenomen. Doch de anderen deden daar tegen gelden de ruſt van den Staat, welke hy hadt verzekert door het ontzag voor zyne vloten en voor zyne legers. Zy zeiden, dat hy, om de zelve te onderhouden, veel

De wetten gaan door, in weerwil van deze kerkvoogdt.

Het Parlement ontlaſt den koning van alle zyne ſchulden.

1529. veel zorge en vele koſten hadt moeten beſteden, en dat hy echter van zyn volk ſedert zeven jaren niets genoten hadt. Het Parlement, door deze aanmerkingen bewogen, verklaarde van gener waarde de ſchuldbrieven, welke de koning gegeven hadt, en bevrydde hem van alle achtervolgingen, welke zyne ſchuldeiſchers tegen hem zouden kunnen doen. Miſſchien dat de ſtaatkunde al zo veel deel hadt tot deze wet, als de goede wille, welke men hadt voor den vorſt. Het Parlement overdacht, dat dit het reehte middel was om de leningen te verhinderen, doordien men geen zekerheit hebbende met zyn geldt aan den koning te lenen, niemandt hem meer zou willen lenen, het welk zou beletten het aanmemen van volk, het welk men deedt, zonder bewilligiug van het Parlement. Wat 'er van zy, de koning was over deze wet voldaan, en ſtondt aan het volk toe eene algemene vergiffenis voor alle ſoorten van misdaden, behoudens de alleraſſchuwelykſte. Men zonderde ook uit die genen, de welke ſchonden de wet, gemaakt ten tyde van *Richard* den II tegen de onrechtmatige bezitnemingen der kerkelyken. Dit was om de geeſtelykheit altydt in onderdanigheit te houden. De koning verſchoof vervolgens het Parlement tot de maandt van April: doch het vergaderde eerſt in January des volgenden jaars.

Herbert. Burnet. Le Grand. De Vader *Orleani.*

De tyding, welke *Wolſey* ontfing van het gene *Cromwel* voor hem gedaan hadt, en van de toeſtemming, welke de koning aan zulk eene edelmoedige daadt gegeven hadt, was niet bekwaam hem wegens zyne ballingſchap te vertrooſten. Men hadt gelooft, dat de paus, belang nemende in het ongeluk van den kardinaal, zich wat zou matigen ten aanzien van dezen kerkvoogdt. *Wolſey* hadt dit zelf gehoopt: doch hy bedroog zich. Hy wierdt van den keizer gehaat, welken de paus niet wilde te onvriendt maken, en van den paus zelve niet bemint, die zich erinnerde alle de zygangen van dezen gevaarlyken mededinger, die hem meer dan eens van het pausſchap hadt willen uitſluiten. Het is waar, dat *Clemens* zonder verantwoordiging niet kon horen, dat het purper van de kerk met zo veel verſmaadheit zou gehandelt worden in den perſoon van eenen zyner kardinalen, doch was niet mocielyk over de perſonele ongunſte van *Wolſey*. Dit was het, het welk deze laatſte eindelyk gewaar wierdt, wanneer hy zag, dat de paus, wel ver van voor hem te ſpreken, gene inzichten hadt voor den koning, die dezen vorſt zouden kunnen verplichten om hem gunſtig te zyn. Al het gene de wanhoop het allerneérſlagtigſte heeft kwam alstoen in het gemoedt van dezen man opborrelen, al zo verſlagen in tegenſpoedt, als buitenſporig en opgeblazen in zynen gelukſtaat. Hy zag zyn verderf onvermydelyk, en het denkbeeldt, het welk hy zich daar van maakte, was zo levendig, dat hy gevaarlyk krank wierdt. De geneesheeren geloofden, dat hy ſterven zou; en de koning, hebbende de tyding daar van gekregen, was 'er niet ongevoelig over. De vriendſchap, welke hy voor dezen gunſteling hadt opgevat, hadt al te diepe wortelen geſchoten, om daar zo haaſt uitgetrokken te worden. Hy liet hem niet alleen van zynent wegen plichtbetuigingen doen, benevens nieuwe verzekeringen van zyne genegenheit: hy wilde ook, dat *Anna van Boulen* aan hem blyken zou geven van de hare. Zy deedt zo, en zondt aan *Wolſey* een robyn, op welken des konings beeldtenis gegraveert was. Dit edelgeſteente was een geſchenk van *Wolſey* zelve, dat het voorheen aan den koning geſchonken hadt. De bode, welken *Anna van Boulen* daar mede beladen hadt, verſelde dit teken harer goedgunſtigheit met eene zeer verplichtende redenvoering, en verzekerde hem, dat de koning en zy hem alles vergeven hadden. De koning deedt nog meer: hy zondt aan hem brieven van vergiffenis over de beſchuldigingen, welke men tegen hem hadt ingebragt, en vergunde hem van lucht te veranderen, en te gaan naar Richemondt, een huis, het welk hy aan dezen ſtaatsdienaar gegeven hadt by verwiſſeling voor Hamptoncour. By deze gunſt voegde hy aanmerkelyke vereeringen, zo in gemunt geldt, als in zilver vaatwerk, in tapyten en huisſieraden, zo veel hy voor zyne kamers en zyne kapelle van noden hadt. Eene zo grote verandering in den geeſt des meeſters veroorzaakte geen minder in dien van den dienaar. De goedheit des konings bragt niet alleen de gezondheit van den kardinaal te wege; zy deedt ook zyne hope herboren worden. Hy verbeeldde zich, dat hy voor zyn paleis van Whithal kwyd geſcholden zou zyn, en dat hy zou wederkeren in zyne voorgaande gunſte. Doch naauwlyks was hy te Richemondt aangekomen, of hy kreeg bevel van het hof om zich naar zyn aartsbisdom van Jork te begeven.

1529. *Anna van Boulen* zendt hem een geſchenk.

De koning zendt hem brieven van vergiffenis, en vergunt hem te gaan naar zyn huis van Richemondt.

De genegenheit, welke de koning hem betoonde, maakte zyne vyanden verlegen. Zy kenden het vermogen, het welk hy op den geeſt van zynen meeſter hadt, en zy twyffelden niet of hy zou, indien hy het geluk hadt van hem eens te naderen, alle de kwade indrukſelen, die men den zelven van hem gegeven hadt, verydelen. Zy kantten zich dan tegen de te rug komſt van dezen ſtaatzuchtigen aan, uit vreze dat hy mogt weder te rug komen, verbittert over zyne ballingſchap, en zy de ſlagtoffers van zyne wederwraak mogten worden. De vrees, welke zy deswegen hadden, verplichtte hen aan den koning te vertonen, dat het volk *Wolſeys* hoofdt eiſchte; dat het aldus niet vergenoegt zou zyn, dat men hem alleenlyk de rechtbank van het Parlement hadt onttrokken, maar dat men hem nog in al zynen luiſter herſtelde. Dat men aldus uitleide de toelating des konings om zich te begeven naar Richemondt, een koninklyk huis, naby Londen, van waar hy hem moeſt verwyderen, byaldien men het morren van het volk wilde doen ophouden. Het was op deze vertogen dat de koning hem beval, zich naar zyn aartsbisdom te begeven.

Op zyne aankomſt krygt hy andere bevelen om zich naar zyn aartsbisdom van Jork te begeven.

Men deedt alstoen eene nieuwe verdeeling van zyne goederen, de welke uitgedeelt wierden onder zyne vyanden. Men ontzag zelfs niet zyne ſtichtingen te Oxford en Ipswich. Niets trof hem gevoeliger dan het verderven dezer twee kweekſcholen *. Hy ſchreef daar over aan den koning op zyne knien, en met de tranen in de oogen, gelyk hy zich uitdrukt in zynen brief, hem biddende te ſparen deze twee gedenktekenen, welke hy minder aan zyne eere dan aan die van zynen vorſt hadt toegewyd. Hy zondt den brief aan *Cromwel*, en bezwoer hem al zyn gezag in te ſpannen tot behoudenis dezer openbare ſcholen. Doch *Cromwel* liet hem weten, dat hy niets hadt kunnen uitwerken, en dat de koning voorgenomen hadt deze ſtichtingen te vernietigen, om de zelve mogelyk naderhandt weder te herſtellen onder zynen name. Dit deedt hy ook inderdaadt. De ſchone kweekſchool van Oxford, welke deze kerkvoogdt aanzag als een werk, het welk zynen naam onſterffelyk zou maken, wierdt door den

De paus is in zyn ſchik over de ongunſt van *Wolſey.*

De kardinaal wordt krank van hertzeer.

De vriendſchap des konings wordt weder wakker, en hy laat hem verzekeren van zyne toegenegenheit.

Deze laatſte bevelen waren gegeven op de vertogen zyner vyanden, de welke voor zyne wederkomſt vreesden.

1530. Men doedt eene nieuwe verdeeling van zyne goederen.

* *Collegium.*

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

1530. den deken en de kanunniken geſtelt in handen des konings, en deze vorſt rechtte de zelve kort daar na wederom van nieuw op. Dus was *Wolſey* verſteken van de eere, welke hy hoopte te plukken van zyne weldadigheit. Laat ons dezen ongelukkigen gunſteling volgen op de laatſte ſtreken van zyne ballingſchap, en laat ons in de ſchildery zyner ſchipbreuke zien, hoe droevig de overblyfſelen zyn van een uitſchitterenden voorſpoedt, welke de hovaardy verheft, wanneer zy door de deugdt niet ondersteunt wordt.

Hy vertrok van Richemondt, gehoorzamende aan de bevelen van zynen meeſter, in het begin van de week voor Paaſchen, en nam den weg naar Jork. Hy kwam aldaar niet aan voor de maandt van November, ſchikkende zyne reize volgens zyne vreze, of hopeninge. De Godsdienſtigheit, het zy valſche, of opreechte, vermengde zich ook in dit laatſte bedryf van zyn leven. Voor dat hy vertrok week hy voor eenigen tydt in het klooſter der Karthuizers te Richemondt, alwaar hy eenigen tydt doorbragt, gekleed met een haairen kleedt, en in de ſtrengheit van eenen, die boete deedt. Hy nam daar, zegt men, Godvruchtige voornemens, en betuigde, zo veel als hem doenlyk was, te herſtellen al het kwaadt, dat hy gedaan hadt. Eene vremde geſteldheit van het menſchelyk herte, hebbende van noden, dat tegenſpoedt het ter neder werpe, om wys te worden. Hy bragt het Paaſchfeeſt door te Peterburg, in het landſchap van Northampton, gezettelyk tegenwoordig zynde by alle de dienſten der geeſtelyken van die plaats: hy kleedde vyftig armelieden, en overal, daar hy doortrok, deelde hy grote aalmoezen uit. Zyn optocht hadt nog eenige gelykheit met zyn eerſte geluk, al zo wel als met zyne ydele verwaandheit. Honderd en zestig paarden geleidden hem, en twee en zeventig wagens voerden zyn reistuig. Al te prachtige overblyfſels zyner gunſte, en welke hy met al te veel praal deedt volgen, om te geloven, dat hy aan de zelve het afſcheidt hadt gegeven. Op het laatſte van September kwam hy te Cawood, niet meer dan zes of zeven mylen van Jork gelegen. Alle de kanunniken kwamen hem aldaar vinden; en vergetende alle de ſchone voornemens, welke hy genomen hadt om de wereldt vaarwel te zeggen, kwam hy met hen overeen wegens de inhaling, welke zy hem moeſten doen in zyne aartsbiſſchoplyke ſtadt, met eene plegtigheit, meer overeenkomende met zynen voorgaanden voorſpoedt, dan met den ſtaat, in welken hy zich thans bevondt; waar uit men kan zien, welk een vonnis men moet ſtryken over zyn geſtreng leven en over zyne Godsdienſtigheit. Zyne vyanden, die altydt het oog op zyn gedrag hadden, maakten deze plegtigheit by den koning verdacht. Zy beſchuldigden hem, dat hy zamenrottingen maakte, en vertoonden, dat hy, om zyne trotſchheit te ſtyven, noodzakelyk, tot zelfs in zyne ballingſchap, moeſt ondersteunt worden van den paus, of van den keizer; dat het tydt was hem voor te komen, en dat 'er gevaar in ſtak in hem zyne macht te laten veſtigen in het Noorden van het koninkryk, na hem uit Londen te hebben gebannen. De koning gaf dan bevel aan *Walther*, edelman van de kamer, en aan den grave van Northumberlandt, om hem vaſt te houden. Dit wierdt zo geheim gehouden, dat *Wolſey* boven aan de trap den graaf verwelkomde, gelyk eenen zyner vrienden, die hem kwam bezocken. Doch zy waren zo haaſt niet in de kamer gekomen, of de graaf luiſterde hem in het oor, dat hy hem in verzekering kwam nemen in den name des konings. De kardinaal ontzette terſtondt: doch weder bedarende zeide hy tegen den grave van Northumberlandt, dat hy zynen laſt begeerde te zien, betuigende, dat hy niet zou gehoorzamen, ten minſte byaldien hy den zelven niet gezien hadt. Hy voegde daar by, dat hy een lidt van het H. genootſchap *der kardinalen zynde, aan het rechtsgebiedt van den koning niet onderworpen was, noch aan dat van eenig vorſt in de wereldt. *Walther* tradt ter zelver tydt binnen, hebbende den lyfarts van den kardinaal mede gevangen genomen, en *Wolſey* wilde zich liever aan hem gevangen geven, dan aan den grave van Northumberlandt. Hy was toornig over de daadt van dezen laatſten, de welke zyn huisgenoot geweeſt was ten tyde, wanneer deze ſtaatzuchtige kerkvoogdt zich liet bedienen door de groten van het koninkryk. Hy deedt hem daar verwytingen over, en wierp zyne ongenade op *Anna van Boulen*. Het was die Mylord *Percey*, graaf van Northumberlandt geworden door de doodt van zynen vader, van wien de kardinaal het huwelyk verbroken hadt, dat hy gereed ſtondt te ſluiten met de meeſtereſſe des konings. Dus wreekte hy de belediging van zyne minnareſſe en de zyne; en zonder dat het de koning wiſt, verplichtten hem zyne meeſtereſſe en zyn medevryer zynen gunſteling aan hen op te offeren. Op deze wyze ſpreken 'er eenigen van: doch anderen zeggen, dat de graaf van Northumberlandt zich met veel zachtigheit verklaarde; dat hy den kardinaal betuigde, het minſte deel niet te hebben aan de beſluiten, welke men tegen hem genomen hadt, en dat hy maar enkelyk uitvoerde de bevelen van het hof. Men zegt, dat voor de komſte van den grave van Northumberlandt, terwyl de kardinaal aan tafel zat, men hem kwam zeggen, dat een der kruiſſen, welke men gewoon was voor hem henen te dragen, gevallen was op het hoofdt van den leeraar *Bonnet*, en dat het zelve hem gekwetſt hadt tot bloedens toe; dat dit voorval *Wolſey* zodanig ontzette, dat hy van tafel opſtondt, zeggende, dat dit een voorteken van zyne doodt was. Hy deedt vervolgens eene lange redenvoering over de omſtandigheden van dit toeval, met meer bygelovigheit dan verſtandt; gelyk alle ydele voorſpellingen zyn, welke men uit diergelyke dingen trekt. Het was hem niet moeielyk te voorzien den laatſten ſlag, welke hem moeſt ter neder velken. Ten anderen hadt hy al ſedert langen tydt zynen geeſt niet dan met deze droevige denkbeelden vervult. Geen wonder dan, dat hy de allergevalligſte dingen daar op betrekkelyk maakte, en dat de zaak zo uitviel, gelyk hy voorzegt, of veel eer gevreeſt hadde *.

Wat 'er van zy, zo traag als de kardinaal te voren geweeſt was om zich van Londen te verwyderen, even zo traag was hy thans om derwaarts te naderen, vrezende voor des konings tegenwoordigheit meer dan hy de zelve ooit gewenſcht hadt. Weinig tyds daar na kwam *Kingſton*, hoofdman van de lyfwachten, en ſtedehouder † in den Tour, gevolgt van twintig lyftrawanten, byna alle geweeſt zynde in dienſt van den kardinaal: als of de fortuin vermaak ſchepte, tot zyn verderf niet te gebruiken dan zulke, van welke zy zich bedient hadt om zyne grootheit te doen uitſchitteren. Hy was ziek geworden in het boſch van Scheffeldt, in het huis van den grave van Shreuwsbury, in wiens handen de graaf

1350.

Hy verlekt zich in het kloofter der Karthuizers van Richemondt.

Hy eiſcht, dat men hem te Jork plegtig zal inhalen.

Zyne vyanden maken deze plegtigheit verdacht by den koning.

Hy zendt bevel om hem vaſt te houden.

* Sacra Collegia.

* Zie het Leven van den kardinaal Wolſey.

† Luitenant.

Hy wordt ziek zo als men hem naar Londen bragt.

Universitäts- und Landesbibliothek Düsseldorf

1530. graaf van Northumberlandt laft hadt hem te ftellen. Zy hadden hem beide vertrooft zo veel als zy konden: doch hy was bezweken onder het gewigt zyner droefheit. *Kingfton*, hem in dien ftaat vindende, naderde zyn bedde, en buigende eene knie ter aarde, om hem met meer eerbiedigheit te groeten, verzekerde hy hem, dat de koning niet dan goede gedachten voor hem hadt, en dat hy hem nog beminde. *Wolfey* fcheen weinig geraakt over deze nieuwe boodfchap: het zy, dat hy'er geen geloof aan floeg, het zy hy zich naby zyn einde voelde. Nochtans deedt hy eene fterke poging op zyne zwakheit, en begaf zich weder op weg, in voornemen om de abdy van Leiceſter te krygen. Hy kwam daar, en begaf zich te bedde, van het welke hy wel wift dat hy niet weder zou opftaan. Hy kwynde daar in nog eenige dagen, en ftierf eindelyk met meerder ftandvaftigheit dan men verwachtte van een man, door welluft verdorven, en door ftaatzucht te gronde gegaan. Terwyl zyn laatfte uur naderde, wilde *Kingfton* hem nog vleien met nieuwe verzekeringen van de genegenheit van den koning. Doch de kardinaal, hem in de reden vallende, zeide:

Hy bezwykt onder zyaen tegenfpoedt

Schone aanfpraak, die hy doodt aan *Kingfton*.

Indien ik Godt gedient hadt met den zelven yver, met welken ik den koning gedient hebbe, hy zou my niet verlaten hebben in de laatfte jaren van myn leven, gelyk ik van dezen vorft verlaten ben, welken ik meer dan hem beminde. Godt ftraft my met reden over zulk eene misdadige keure. Verzeker hem nochtans, bidt ik u, dat ik hem altydt getrouw ben geweeft, en dat ik fterve in de zelve toegenegenheit, welke ik hem gedurende myn leven heb bewezen. Ik betuige hem, dat hy zich herinnere de blyken, welke ik hem daar van gegeven hebbe gedurende den ganfchen tydt van myne bedieninge, voornamentlyk in de zake zyner echtfcheidinge met de koninginne Catharina. *Het is miffchien de oorzaak van myne vampen; doch myne onfchuldt verftrekt my tot troofte. Daar omtrent, gelyk in al het overige, heb ik getracht den koning niet te beledigen. Hem te voldoen is het eenigfte doelwit van alle myne daden geweeft. Echter heb ik hem altydt niet kunnen voldoen. Hy eifcht menigmalen onmogelyke zaken, of die zyne eere nadeelig zyn. Deze vorft heeft eene verheve ziel, maar hy is zo meefterachtig, dat hy liever de helft van zyn koninkryk zou willen verliezen, dan een befluit laten varen, het welk hy eenmaal genomen heeft. Ik betuige u dan, dat ik menigmalen drie uuren lang voor hem op myne knien heb gelegen, om hem te bewegen van gevoelen te veranderen, zonder daar mede iets gewonnen te hebben. Indien gy dan t'eeniger tydt tot des zelfs geheimen Raadt mogt toegelaten worden,* vervolgde hy, *Kingfton* aanziende, *gelyk uwe verdienften my doen verwachten, neem acht om gene raadgevingen te doen dan de zulke, die in alle tyden en in alle opzichten heilzaam zyn: want wanneer de koning eens een befluit heeft genomen, is het onmogelyk hem daar van af te brengen, welk eene onwenteling van zaken 'er ook kon gebeuren.* Hy toonde vervolgens het gevaar, dat 'er was, dat zich het Lutherdom in Engelandt zou veftigen. Hy zeide, dat hy den koning moeft aanzetten, zich daar tegen aan te kanten, door de vreze van het dodelyk voorbeeldt der Bohemers; en terwyl hy zich op deze redenvoering wat wilde uitbreiden, begaf hem de fpraak. Hy ftierf weinig tyds daar na.

Hy is niet meer gevoelig van de blyken der genegenheit van zynen vorft.

Zyne doodt en begraving.

Zyn ligchaam wierdt begraven des morgens voor den dag in de abdy van Leiceſter, zonder veel plegtigheit. Hy hadt zyne begraafplaats op eene andere plaats verkoren, alwaar hy eene heerlyke grafftede van marmer hadt doen maken door een bekwaam beeldhouwer van Florence *, die daar aan hadt begonnen te werken in den jare 1524, en die het niet voltooit hadt dan in den jare 1529. Hy hadt hem vyf duizend dukaten gegeven, alleen om het te verhaaften, behalven het werkloon, waar over hy met hem was overeen gekomen. Men zegt, dat de grafftede van *Henrik* den VII daar geen gelyk by hadde. Hy hadt in het vervolg ondernomen eene prachtige graftombe te laten maken te Windfor voor *Henrik* den VIII, en hadt de zelve reets begonnen: maar zyne doodt was oorzaak, dat zyn voornemen onvoltooit bleef. *Henrik* deedt het naderhandt volbrengen, en wierdt daar in begraven. Op deze wyze fpeelde de fortuin met *Wolfey*. Niet vergenoegt hem te ontnemen alle de gunften, met welke ze hem gedurende zyn leven hadt opgehoopt, belette ze hem nog den verwaanden te fpelen, na zyne doodt, in de koftelyke grafftede, welke hy voor zich hadt doen oprechten.

1530. * Men noemde hem *Benedictus*.

Zyne deugden en gebreken.

Dit was het einde van een zo ongemeen man. Meefter zynde van een koning, die zich zelf noemde den meefter der andere vorften van Europa, kon hy niet overwonnen worden dan door eene meefterefſe, welke hy wilde beletten op den troon te klimmen. Men kan niet ontkennen, dat hy grote gaven der nature gehad heeft. Het zou anders onmogelyk geweeft zyn zo langen tydt eene zo verheve plaats bekleeden, en zo benyd als de zyne. Hy regeerde niet alleen Engelandt, maar zelfs geheel Europa gedurende vele jaren. Ondertuffchen wierdt hy zelf beheerfcht door zyne ftaatzucht. Alle de geeftelyke en wereldlyke machten, de paus, de keizer, de koning van Vrankryk, maakten by hem hun hof: zyne verwaandheit bragt hem daar over in haat en verachting. Hy nam by beurten aan dan eens de zyde van *Karel* den V en die van *François* den I, naar hy meende, dat zy hem dienft konden doen om tot het pausfchap te geraken; en om met den ftoel van Rome niet overhoop te raken, maakte hy zich zynen meefter te onvriendt in de zake der echtfcheidinge. Doch hy was de maakgek van zyne eige ftaatzucht. *Karel* de V verklaarde zich zynen vyandt: *François* de I maakte geen beweging tot zynen voordeele, en de paus, aan wien hy zich in deze zake hadt opgeoffert, liet hem over aan de gevoeligheit van zynen meefter. Hy vergaderde verbaafde fchatten, alleen met voornemen om zich vrienden in het Conklave te maken, en de ftemmen der kardinalen te winnen. Twee malen zag hy zyne hope mislukken, en was genoodzaakt voor zyn fterven deze fchatten zynen vorft wederom te geven, zonder daar van de vruchten genoten te hebben, welke hy zich hadt voorgeftelt. Zo waarachtig is het, dat alle de grootfchheden, welke de opgeblazenheit verheft, niet anders zyn dan een fchynfchoon, het welk als rook verdwynt. Hy was gierig, welluftig, wraakzuchtig, en de hovaardigfte van de wereldt. Maar hy hadt ook zyne deugden. Hy was een groot ftaatsman, en vaardig in het uitvinden van hulpmiddelen, de welke een onverduldigen vorft, die eene ongemene ftaatzucht bezat, kon voldoen; hy was ftandvaftig in deze middelen ter uitvoeringe te brengen; ftout zo lang hy de macht in handen hadt, en kon door zyne dapperheit de allergrootfte zwarigheden te boven komen. Hy was ook zo wel prachtig, als gierig. Indien hy vele kloofters vernietigde, en zich aldus met de inkomften van eenige verrykte; hy gebruikte andere om 'er kweekfcholen en gafthuizen van te ftichten. Hy verminderde het getal der monni-

ken;

1530. ken; maar hy vermeerderde dat der geleerden; en het geen hy de eenen om hunne ledigheit ontnam, gaf hy aan de anderen wegens hunne arbeidzaamheit. Hy was zelf bedreven in de geleerdheit van die eeuwe, waar van de schoolsche het voornaamste deel uitmaakte, en hy hadt de eer van zo wel de onderwyzer, als de gunsteling des konings te zyn. Voor het overige was hy niet behebt met het aan de hoven zo gemene gebrek, wy willen zeggen de leugen en de geveinstheit. Hy veranderde dikwils van party, naar hy zich daar toe genoodzaakt vondt door de gesteldheit der zaken; maar hy nam het momaangezicht af, en brak opentlyk met den eenen in den tydt, dat hy zich inliet met den anderen: het zy, dat hy zyne maatregels zo wel nam, dat hy wegens dit gedrag niet te vrezen hadt; het zy hy hier in zyne genegenheit opvolgde. Men weet niet, waar over men zich meest moet verwonderen, of over zyne duistere geboorte, of over zyne doodt als balling, dan over den luister van zyn leven. De zoon zynde van een vleeschhouwer kwam hy tot zulk een hogen staat, dat 'er graven en marquizen onder zyne huisgenoten waren. Eerste staatdienaar van een groten koning, aartsbisschop en kardinaal, even zeer van het volk en de geestelykheit ontzien, omringt met alle deze grootheit stierf hy in zyne ballingschap, en zyne doodt maakte geen meer gerucht dan zyne geboorte gedaan hadt. Naauwlyks weet men waar zyn graf is.

Gevoelen over zyn leven en doodt.

Men kan niet zeggen hoedanig de gevoelens der Engelschen waren op de tyding, de welke men te Londen kreeg van zyn einde, het welk iets droevigs in hadt. Door zyne hovaardy en gierigheit hadt hy zich den haat des volks over den hals gehaalt: doch zyn ongeluk stremde de vervloekingen, indien het geen medelyden verwekte. Alles wel ingezien zynde was hy het zelve niet onwaardig, en byaldien hy geen deugdt genoeg bezat om zich te doen beklagen, hadt hy ook gene zo grote misdaden bedreven, om niet te verdienen deswegen beklaagt te worden. Hy heeft daarenboven deze eer gehad, dat zo lang als hy geleeft heeft, de koning of gematigder, of gelukkiger is geweest dan na zyne doodt: zo dat het ten minste twyffelachtig is, of hy Engelandt goed, of kwaad heeft gedaan. Mogelyk hebben wy ons meer dan naar behoren uitgebreid over het droevig einde van den kardinaal *Wolsey*: doch zyne geschiedenis is zo berucht, en hy heeft eene zo grote rol gespeelt op het toneel van Europa, dat men misschien niet moeielyk zal zyn alle de byzonderheden van zyn leven en doodt te weten. Voor het overige hebben de schryvers van hem zo verscheidentlyk gesproken, volgens het vooroordeel, waar in zy waren, dat wy het dienstig geoordeelt hebben het goede en het kwade daar van te verhalen, zonder vergroting, of eenzydigheit. Laat ons nu tot ons onderwerp wederkeren.

De koning, zyn ryk in rust, en zyne onderdanen welmenende ziende, vestigde zyne oogen op de andere staten van Europa, om maatregelen te nemen, met zyne ware belangen overeenkomende. Hy zag, dat alle verdeeldheden hadden opgehouden, en dat op de Fransche en Italiaansche oorlogen eindelyk eene grote rust gevolgt was. De keizer en de paus waren weder zamen verzoent door de vrede van Barcelona, en Vrankryk maakte een einde van zyne verschillen met den eerstgenoemden door de vrede van Kameryk. Het gevolg van ons verhaal verplicht ons daar van iets te zeggen. Het koninkryk van Engelandt, welkers Geschiedenis wy beschryven, heeft al te veel belang gehad in het krakeel dezer twee vorsten, dat wy geen melding zouden maken van de byzonderheden hunner overeenkomste. Ten anderen, de koning van Engelandt zich ook daar in begrepen vindende, zo behoort het verhaal van het vredesverdrag niet minder tot deze Geschiedenisse dan tot die van Vrankryk of Spanje. Doch vooraf moet men zien de gesteldheit der zaken, de welke *François* den I en *Karel* den V verplichtten hunne verschillen te eindigen.

1530.

1529. *Herbert. Mezeray.*

De paus wenschte hertelyk twee dingen, te weten de verwydering der keizerlyke legers buiten Italië, en de herstelling van de *Medicis* te Florence. Dit was de reden, waarom hy zich tegen den keizer verbonden hadt, en dat hy zich aan den koning van Engelandt zo gunstig getoont hadt in de zake der echtscheidinge. Maar ondervonden hebbende, dat alle de krachten van het eedgenootschap hem zyn oogmerk niet konden doen bereiken, veranderde hy van gedrag en van genegenheit. Sedert de ongelukkige belegering van Napels, welke de Franschen genoodzaakt waren geweest op te breken *, hadden zich de keizerschen meester gemaakt van dat koninkryk, zo wel als van het hertogdom van Milaan. Het is waar, dat de hertog van Urbino Pavië, in het Milanees, herovert hadt: doch de graaf van St. Pol, die het Franse leger geboodt, was verrascht door *Anthony de Leva* te Landriano, vyf mylen van Milaan; zyn leger wierdt op de vlucht geslagen, of in de pan gehakt, en hy gevangen genomen. Sedert was 'er een stilstandt van wapenen door eene stilzwygende toestemming van de eenen en de anderen: als of de overwinnaar, met zyne voordeelen te vrede, vreesde de fortuin te vertoornen, met zyne overwinningen verder voort te zetten; of dat de overwonnen, door hunne ongelukken verslagen, niets meer dan rust zochten. Inderdaadt, de keizer, hebbende verkregen het geen hy zocht, namentlyk meester te zyn van Napels en Milaan, en van het lot van den paus en de Italiaansche vorsten, dacht nergens op dan om goede grondvesten te geven aan eene macht, die zo benyd was, om zyne wapenen tegen den Turk te keren. Aan den anderen kant, de paus, verdrietig over zyne gevangenisse en zyne ballingschap, zocht geen oorlog meer. Eindelyk, de koning van Vrankryk, nergens meer op bedacht dan om zyne prinsen wederom te lossen, begeerde de vrede.

Juny en July 1529. Gesteldheit, waar in zich de keizer, de paus en de koning van Vrankryk bevonden tot de vrede. * in Augusty des jaars 1528.

De zelve wierdt eerstelyk gesloten tusschen den paus en den keizer op den 29 Juny te Barcelona. Het was een Napolitaan *, die de zelve bewerkte. De voorwaarden van de zelve behelsden: *I.* Dat 'er eene eeuwigdurende vrede zou zyn tusschen deze twee vorsten. *II.* Dat de legers des keizers den vryen doortocht zouden hebben naar het ryk van Napels door de landen van den paus. *III.* Dat de keizer de princesse *Margareta*, zyne natuurlyke dochter, ten huwelyk zou geven aan *Alexander* van Medicis †, en dat hy hem zou belenen met den Staat van Florence, onder den tytel van hertog. *IV.* Dat de steden van Cervia, Ravenna, Modena en Rheggio door toedoen van den keizer aan den H. stoel zouden wedergegeven worden. *V* Dat de paus eene bulle zou doen vervaardigen, door de welke hy het koninkryk van Napels aan *Karel* den V inruimde, alleenlyk maar de hulde daar van voor zich behoudende, met de jaarlykse erkentenisse van eene witte telle. Hy gaf hem ook de macht de benoeming te doen over de vier en twintig hoofdkerken, waar over men verschil hadt. *VI.* Dat de paus

* *Anthony Musstelor. Varillas* zegt, dat hy bisschop van Pistoja was.

Voorwaarden van het vredesverdrag, gemaakt tusschen den paus en den keizer.

† bastaardt van *Laurens* den II van Medicis, en echter hoofdt van het huis.

1529. paus zyn geestelyk gezag zou behouden in des zelfs gehele gebiedt. *VII.* Dat 'er tusschen hen een mondgetprek zou gehouden worden in Italië. *VIII.* Dat de keizer den paus zou bystaan tegen den hertog van Ferrara. *IX.* Dat hy *François Sforze*, hertog van Milaan, recht zou doen, en dat hy met hem zou overeenkomen wegens scheidslieden, om hunne wederzydsche verschillen te vereffenen. *X.* Dat hy en zyn broeder *Ferdinand* zich by den paus zouden voegen, om de Lutherschen weder tot den schoot der Roomsche kerke te brengen, het zy by wege van zachtigheit, het zy door de wapenen en door lyfstraffen. Men is van gedachten, dat 'er nog geheime voorwaarden waren, rakende het rechtsgeding, het welk de koning van Engelandt alstoen vervolgde, om zyn huwelyk te doen vernietigen; en wy hebben gezien, dat het inderdaadt in dien tydt was, dat *Clemens* voornam het naar Rome te beroepen. De paus stondt daarenboven aan den keizer toe het vierde deel van de kerkelyke inkomsten in zyne landen, en in die van den aartshertog *Ferdinand*, om de zelve te gebruiken tot den oorlog tegen de ongelovigen. Op deze wyze verzoende zich deze paus, meer gevoelig over de beledigingen van zyn geslacht, dan over de gene, welke hem in het byzonder waren aangedaan, met den keizer, die hem in bocien hadt gehouden, om zich over de Florentynen te wreken, die gedurende zyne gevangenisse de *Medicis* verjaagt hadden; of liever, dus was het, dat hy zich noch van den eenen, noch van den anderen kunnende wreken, met den machtigsten vrede maakte, om in vervolg den zwaksten onder te brengen. Voor het overige bemoeide hy zich weinig met de Italiaansche bondgenoten, niet meer dan met den koning van Engelandt, en werkte maar enkelyk voor zich en zyn geslacht. Zodanig is de zekerheit der staatkundige verbindtenissen: het eigen belang doedt hen heden besluiten het geen het zelve morgen zal doen verbreken.

De begeerte, welke de keizer hadt om naar Rome te gaan, om daar gekroont te worden, deedt den paus een zeer voordeelig verdrag verkrygen. De vrees, welke hy hadt van een burgerlyken oorlog in Duitschlandt, door den Godsdienst verdeelt, en van een inval der Turken in Hungarië, verhaastte het verdrag van Kameryk met Vrankryk. Men begon straxna het sluiten van dat van Barcelona daar aan te arbeiden. De hertogin van Angoulême, moeder van *François* den I, en de hertogin van Savoje, landvoogdesse van de Nederlanden, moeie van den keizer, begaven zich naar Kameryk in de maandt van July. Zy sloten aldaar de vrede op den 5 Augusty, in tegenwoordigheit der afgezanten van den paus, des konings van Engelandt, en der Venetianen: een doorluchtig werk van deze princessen, het welk den roem der twee vorsten, welke zy verzoenden, evenaart, indien het den zelven niet overtreft. Ten minste is het zeker, dat byaldien de dapperheit der laatsten iets roemruchtiger heeft, de vrede, welke deze princessen bewerkten, voordeeliger was en aangenamer.

Vrédes verdrag gesloten tusschen den keizer en den koning van Vrankryk.

In den eersten opslag schynt het vremd, dat de keizer en de koning van Vrankryk twee vrouwen tot zulk een groot werk gebruikten: bekwamer, zegt men, om een huwelyk te sluiten, dan om de verschillen van twee vorsten weg te nemen, die onder zich krakeelden over het gebiedt van Europa. Zy hadden echter grote redenen om zodanig te werk te gaan. Zy vreesden voor eerst, dat hunne staatdienaars, die ook deel aan hunne gevoeligheit hadden, by de zamenkomste zouden verschynen met een gemoedt vol twistzucht en bitterheit, het welk hen zou beletten met elkander overeen te komen. Zy vonden dan geen beter middel, dan zich te gedragen aan de onderhandeling der twee princessen. Zy kenden der zelver bekwaamheit; zy waren van hare genegenheit verzekert, en zy hoopten, dat de zachtigheit, hare sexe aangeboren, haar zou doen overeenkomen wegens een vergelyk, het welk de al te fiere, of al te strenge geest hunner staatsdienaren hen niet zou toelaten noch voor te slaan van den eenen, noch aan te nemen van den anderen kant. Voor het overige geloofden zy, dat zy niets waagden met het bezoeken van eene zo zonderlinge bemiddeling: en byaldien de zelve niet gelukte, kon men het weder hervatten door den gewonen weg van afgezanten en gevolmachtigden. Doch zy wilden eerst het geluk, of de bekwaamheit der twee vrouwen beproeven, en zien, of zy geen vaster verbondt, dan tot nog toe geweest waren die gene, welke zo vele bekwame mannen meer dan eens hadden gemaakt, en die echter altydt verbroken waren, zouden kunnen sluiten. In den beginne was 'er eenige twist over de plaatsen en de order, over welke doorgaans deze sexe zeer nayverig is. Echter wierdt dat wel haast geregelt. De hertogin van Angoulême stelde in het vervolg voor, als eene eerste zaak, nodig tot het vergelyk, dat het haar mogt vrystaan, van harentwegen een afgezant te zenden naar Spanje, om de Fransche prinsen te zien, en haar daar van tyding te brengen. Haar voorstel wierdt toegestaan.

1529. voorstel hadden, om zich van twee vrouwen als middelaressen te bedienen.

Terstondt dan vaardigde zy een renbode af, de welke de twee jonge prinsen in een staat vondt, weinig met hunne geboorte overeenkomende. Zy waren gehuisvest op het kasteel van Pedrazza * in een zeer naar en morsig vertrek. Ter naauwer noodt hadden zy in hunne kamer bedden om op te leggen, en stoelen om op te gaan zitten. Daar was noch kamerbehangsel, noch huisraadt; het zy tot sieraadt, het zy tot gemak. Men droeg geen meer zorge voor hunne opvoedinge. Alle hunne oeffeningen, zo wel als hunne vermakelykheden, waren het spelen met kleine hondties, of beeldekens van wasch te maken; voor het overige als wilde kinderen levende, vergetende het geen zy zelf waren, en hunne moedertaal: zo dat zy een tolk van noden hadden om den Franschen afgezant te verstaan. De hertogin van Angoulême hadt aan hen zeer nette klederen gezonden: doch de bevelhebber van het kasteel † verstondt niet, dat zy de zelve zouden aantrekken. Hy vreesde, zo als de afgezant verhaalde, voor tovery, en dat zy, zo haast als zy daar mede bekleed waren, door de lucht mogten weggevoert worden tot binnen Parys. Mogelyk was dit een praatje van den gezant, zich op deze wyze uitdrukkende aangaande de zorgvuldigheit, welke de kastelein hadt, van niet te dulden, dat men hen iets zou doen aanraken, ten zy hy daar van het eerst de proef hadt genomen. Wat 'er van zy, het bericht, dat de afgezant daar van, by zyne wederkomst, deedt, verwekte zo veel medelyden in de hertoginne van Angoulême, dat zy zich haastte de vrede te sluiten. Men behoeft niet te twyffelen, of het onthaal, het welk men deze jonge prinsen aandeedt, geschiedde met oogmerk om mededogendheit daar door te veroorzaken, ten einde

*Pedrazza de la Sierra, in oud-Castilië.

Armhertige opvoeding der twee jonge prinsen van Vrankryk in Spanje, alwaar zy als gyselaars waren.

†De marquis van Verlanga.

Hun kastelein wil niet toestaan, dat men hen de klederen geeve, welke aan hen uit Vrankryk gezonden wierden.

Herbert. Mezeray. Beweegredenen, welke deze twee

1529. de om een spoediger en voordeeliger losgeldt van hen te trekken.

Ondertusschen hadden de twee bemiddelaarsters verscheide byeenkomsten: doch de hertogin van Savoje daar op blyvende staan van zich te houden aan het verdrag van Madrid, vorderde men in lange niets. De hertogin van Angoulême zeide, dat zy alleen waren zamengekomen om eene verzachting of middelmaat uit te vinden omtrent dat verdrag, waar van de uitvoering onmogelyk was. De bisschop van Durham en *Thomas Morus*, afgezanten van Engelandt, trachtten hen te vereenigen, volgens de bevelen, de welke zy deswegen van den koning, hunnen meester, ontfangen hadden. Hy hoopte daar door *François* den I te winnen om zyne echtscheiding te begunstigen, en *Karel* den V om het te dulden. Doch deze twee vorsten, met hunne eige zaken bezet, dachten niet veel om *Henrik* te voldoen. Aangaande zyne afgezanten, de zelve waren de hertoginne van Savoje verdacht: dus bevorderde hunne behandeling het sluiten van het verdrag niet. *Salviati*, pausselyk gezant, werkte met meerder vrucht. Echter was men op het oogenblik om alles afgebroken te zien, en de hertogin van Angoulême hadt reets bevel tot zyn vertrek gegeven, wanneer 'er een postloper uit Spanje kwam, met eene nieuwe volmacht voor de bemiddelaarster, om wegens het verdrag van Madrid zo veel toe te geven, als zy zou geraden vinden. Men ging daar op alle de voorwaarden van het zelve onderzoeken, en men kwam eindelyk overeen, dat Burgundië aan den koning van Vrankryk zou blyven, en dat de keizer zyne rechten op dat hertogdom zou behouden, om daar over in het vervolg in der minne te handelen.

Zwarigheden over het verdrag.

Men komt de zelve eindelyk te boven.

Men komt wegens de artykelen overeen.

Het losgeldt van *François* den I wierdt gestelt op twee millioenen goude kronen, in twee termynen te betalen: behalven vyf maal honderd duizend goude kronen, welke hy zou betalen aan den koning van Engelandt. Men voegde daar nog by vyftig duizend kronen, welke men hem verplichtte te betalen, om wederom te lossen de leliebloem, welke *Philips* de Goede, hertog van Burgundië, voorzaat van *Karel* den V, eertyds verpand hadt. Wy hebben van dit kleinodie elders gezegt, dat *Henrik* de VIII het zelve den hertog van Orleans vereerde. Dit was byna de eenige verandering, welke men maakte in het verdrag van Madrid. Men vergenoegde zich vervolgens de andere voorwaarden van het zelve te herhalen en te vernieuwen. Onder de zelve was die van het huwelyk van *François* den I met *Eleonora*, weduwe van den koning van Portugal, en zuster van *Karel* den V. De koning van Engelandt was in het verdrag begrepen, niet alleen als een der voornaamste bondgenoten, maar ook als een der voornaamste bemiddelaars. Men bevatte daar ook in de Florentynen en de Venetianen: doch op eene wyze, dat hun Staat afhankelyk zou zyn van het welbehagen van den keizer. Zie daar, hoe de kleine Staten altydt bloot gestelt zyn voor de staatzucht der meer vermogenden; en dat zy derhalven zorge moeten dragen van gene oorlogen te verwekken, de welke niet gevoert worden, en dikwils niet eindigen dan op hunne kosten. By het zelve verdrag tradt de graaf van Ponthiëvre weder in de goederen van *Renatus* van Bretagne, zynen vader, en wierdt hertog van Estampes gemaakt, trouwende met de meesteresse des konings *.

* *Anna van Pisseleu.*

Doodt van de hertoginne van Angoulême, en haar lof.

De hertogin van Angoulême overleefde niet langer dan een jaar het verdrag, dat haar zo veel eer verkregen hadt, als de andere daden van haar leven haar haat verwekt hadden onder het volk en aan het hof. Zy stierf den 22 September des jaars 1531: eene princesse, welke al de zwakheden hadt van hare kunne: de liefde, de wraak, en ydelheit. Doch zy bezat eene hoedanigheit, de welke verdient, dat men hare gebreken wat over het hoofdt zie. Zy was eene goede moeder, en de koning, haar zoon, was aan haar niet alleen zyne geboorte, maar ook zyne vryheit verschuldigt, doordien het voornamentlyk door hare zorge was, dat hy uit de gevangenisse geraakte. *Margareta*, hertogin van Savoje, de twede bemiddelaarster van de vrede, was gestorven een jaar te voren, in de maandt van November.

Doodt der hertoginne van Savoje.

Haar lof.

Men moet haar niet onthouden den lof, welken alle de geschiedenisschryvers aan haar geven. Zy was verlooft geweest aan *Karel*, Dauphin van Vrankryk, die haar te rug hadt gezonden wanneer zy niet ouder was dan twaalf jaren, om te trouwen met de erfgename van Bretagne. Naderhandt, te weten in den jare 1497, trouwde zy met *Don Jan*, infant van Spanje. Zy wierdt weduwe in het zelve jaar, en trouwde in het jaar 1501 den hertog van Savoje, die haar ten twede maal weduwe liet na een huwelyk van drie jaren. Het was waarschynlyk ter oorzake van deze drie voorvallen, dat zy deze woorden voor hare zinspreuk nam: *Gelukkig*, *Ongelukkig*, *Een-sterk* *. Zy was eene welgemaakte princesse, aangenaam, geestig, en die in rym en onrym schreef. Wanneer zy naar Spanje reisde, om haar huwelyk te voltrekken met den infant, hadt zy haast schipbreuk geleden, en niet gelovende, dat zy het ontkomen zou, maakte zy haar grafschrift in deze twee vaarzen:

* *Fortune, Infortune, Fortune.* Deze zinspreuk wordt verscheidentlyk door de schryvers uit gelegt.

Ci gît Margot, *noble (a) Demoiselle,*
Deux fois mariée, & morte pucelle.

Dat is:

„ Hier legt een eed'le vrouw, *Margo*, die in haar leven
„ Tot twee maal is getrouwt, en echter maagdt gebleven (b).

Zy verstondt door deze twee mannen den Dauphin van Vrankryk en den infant van Spanje. Men verhaalt nog een aardig zeggen, het welk zy gedaan zou hebben tegen den hofmeester, welke haar diende, wanneer haar *Karel* de VIII aan *Maximiliaan* te rug zondt. Deze hofbediende beklaagde zich over de wynen van dat jaar, welke van wegens den menigvuldigen regen, de welke in dat jaar gevallen was, al te maal zuur waren: *Dat is*, zeide zy, *om dat de eeden van dit jaar niet gedocht hebben.* Zy maakte eene zinspeling op de ranken * van den wynstok, en op de eeden † van het woordt, dat men haar niet gehouden hadt aan het hof van

* in het Fransch *Sarmens.*

† *Sermens* in de zelve tale.

(a) Anderen schryven *la gentil*, dat is te zeggen *de schone*, in plaats van *noble* (edele), en het twede vaars aldus:

Qu'a deux maris, & encore est pucelle.

Dat is:

„ Die maagdt bleef, en nochtans twee mannen heeft „ gehad.

(b) Anders:

„ Hier legt *Margô*, een eed'le vrouw,
„ Twee maal verbonden door den trouw,
„ Die niets heeft van de min verworven:
„ Want ze is, helaas! nog maagdt gestorven.

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

1529. Vrankryk. Na de doodt van *Philibert* den II, hertog van Savoje, bygenaamt de Schone, met welken zy, gelyk wy gezegt hebben, in haar twede huwelyk getrouwt was, riep haar de aartshertog *Philips*, haar broeder, tot de bestiering der Nederlanden. Zy gedroeg zich aldaar met eene verwonderlyke voorzichtigheit, de Nederlanden in vrede houdende in het midden der oorlogen, de welke de andere staten van *Karel* den V beroerden. Zy deedt nog meer: zy bezorgde de zelve vrede aan Spanje, aan het keizerryk, en zelfs aan geheel Europa, door de vrede van Kameryk: al zo heerlyk voor haar, als nuttig voor de twee vorsten, welke zy weder vereenigde. Voor hare doodt gebeurden twee grote water vloeden, de eene in Italië * door het overlopen van den Tyber, en de andere in Nederlandt † door het geweldt van de zee, de welke door de dyken heen brak, en een groot deel lands onder water zette. De keizer gaf de regering der Nederlanden aan zyne zuster, weduwe van den ongelukkigen koning van Hungarië.

* op den 8 October 1530.
† op den 5 November des zelven jaars.

Nieuw verbondt tusschen de Engelschen en de Vlamingen.

Daar wierdt een ander verdrag gemaakt ter zelver tydt en op de zelve plaats, tusschen de Engelschen en de Vlamingen. De afgezanten van *Henrik* handelden met de regentinne. Het was alleen eene vernieuwing der oude verbonden van wegens den koophandel; zo dat het onnodig is de artykelen daar van te verhalen. Men voegde alleenlyk daar by het verbodt om te drukken, of te verkopen een Luthersch boek binnen de staten der twee prinssen, aan welke zich beide verbonden de handt te houden.

Sandoval. De Italiaansche vorsten klagen aan den koning wegens het verbondt, het welk hy kwam te sluiten met den keizer.

Om weder te komen tot het verbondt van Kameryk, zo haast als *François* de I daar van de tyding vernomen hadt, ging hy een bezoek aflegen by de landvoogdesse der Nederlanden, en verzekerde haar, dat hy naauwkeurig alle des zelfs voorwaarden zou nakomen. De Spaansche schryvers zeggen nochtans, dat hy zyn woordt niet hieldt, dan zo langen tydt, als de afgezanten der Italiaansche prinssen van noden hadden om te Parys te komen. Deze vorsten, byaldien men deze schryvers mag geloven, verbaast over eene vrede, welke hunne staten bloot stelde voor den inval des keizers, zonden aan den koning om vertogen te doen wegens de verbindtenis, in welke hy getreden was met hen door eene plegtige vereeniging, en wegens het gevaar, waar in hy geheel Italië wierp, brekende een verbondt, zo nuttig en rechtmatig. De koning deedt hen de noodzakelykheit zien, welke hem daar toe verplicht hadde, hebbende geen ander middel om zyne kinderen te verlossen. Ondertusschen verzekerde hy hen, dat hy de zelve zo haast niet by zich zou hebben, of hy zou het verdrag te leur stellen, en dat hy hen in het vervolg nieuwe kentekenen zou geven van zyne koninklyke bescherminge.

François de I verzekert hen van hen niet te zullen verlaten.

Edelmoedigheit van *Eleonora*, toekomende bruidt van *François* den I.

De koningin weduwe van Portugal, te weten gekomen zynde, dat haar huwelyk met *François* den I door het Kamerykſche verdrag op nieuw bevestigt was, wilde aan dezen vorst blyken geven van hare genegenheit voor dat zy met hem getrouwt was. Zy deedt by de keizerinne aanzoek om van den keizer meerder vryheit te verwerven, niet alleen voor de twee prinssen van Vrankryk, verwachtende hunne volkome vryheit, maar ook voor alle de Franschen, de welke in Spanje gevangen waren. Zy verkreeg het een en het ander. Haar huwelyk geschiedde niet dan in het jaar daar aan.

Het huwelyk wordt voltrokken.

Het zelve wierdt voltrokken te Verin, eene abdy van dochters in de hei van Bourdeaux, digt by den berg Marsan, op de zelve plaats, alwaar de koning, haar bruidegom, haar ontfing, haar te gemoet komende, en de twee prinssen, zyne zonen, welke zy met zich uit Spanje bragt. 1529.

De verlossing was geschied te Andaje, byna op de zelve wyze, en op de zelve plaats, alwaar zy verwisselt waren geweest tegen den koning, hunnen vader, vier jaren van te voren. De maarschalk van Montmorenci begaf zich op de eene zyde van de rivier, met twaalf honderd duizend kronen, voor de eerste betaling der twee millioenen kronen, toegestaan voor het losgeldt des konings, en men bragt de twee prinssen aan de andere zyde, met de koninginne *Eleonora*. Zy tradt met hen in de zelve schuit, welke hen bragt op den bodem van Vrankryk, terwyl de dienaars des keizers daarentegen het geldt ontfingen, met het welke zy weder naar Spanje keerden. *Eleonora*, oud omtrent dertig jaren, was noch aanvallig, noch schoon: daarenboven was zy de zuster van *Karel* den V, welken *François* de I altydt aanzag als een mededinger zyner eere, en wel als zo een gelukkigen mededinger, die hem overwonnen hadt. Dit was het middel niet om beminnelyk te schynen in de oogen van dezen koning, anders gewoon aan een der beschaafdste der hoven van Europa. Ook zegt men, dat zy nooit van hem is bemint geweest. Doch om echter niet zonder achting te zyn, trok zy tot zich de genegenheit en het hert van den maarschalk van Montmorenici, de welke als toen over den koning en het koninkryk heerschte.

Verlossing der prinssen van Vrankryk.

Zy is niet bemind van den koning.

Zy maakt zich den maarschalk, van Montmorenci ten minnaar.

De keizer was te Barcelona, alwaar hy het sluiten van het Kameryſche verdrag afwachte. Zo haast als hy de tyding daar van vernomen hadt ging hy scheep, en tradt te Genua aan landt op den 12 Augusty met eene vloot, op welke hy tien duizend soldaten hadt. Men tekent aan, dat het op dezen tocht was, dat hy begon kort haair te dragen, welke hy van te voren altydt lang hadt gedragen. Eenigen zeggen, dat hy dit deedt om zich te kwyten van eene gelofte, welke hy gedaan hadt: anderen verzekeren met veel meer waarschynlykheit, dat het was ter oorzake van schele hoofdpyn, welke kwaal hy onderworpen was. *Felix* van Wirtemberg trok ter zelver tydt te landt in het Milanees, met een leger, het welk alle de prinssen van Italië deedt beven, en de paus begaf zich in het midden van November naar Bologne, om aldaar den keizer te ontfangen. Hy zondt echter eenige kardinalen naar Genua, om hem van zynentwegen te begroeten, en ook uit name van het H. genootschap der kardinalen.

Herbert. Mezeray. Augusty 1529.

De keizer komt te Genua.

Waarom hy kort haair begon te dragen.

Karel de V tradt in de stadt, aan het hoofdt eener bende van acht honderd paarden, en wierdt door den Raadt met diepe eerbewyzingen ontfangen. Hy merkte echter aan het gelaat, aan de redenen, en aan alle manieren der Genuëzen, dat zyne komst hen minder blydschap dan schrik gaf. Hy vondt zulks niet kwaad. Het ontzag, met vreze vermengt, heeft niets beledigende; en deze vorst was niet moeielyk te zien de volkeren over zyne tegenwoordigheit verwondert. Hy hieldt geen lang verblyf te Genua, maar zynen weg vervolgende begaf hy zich naar Bologne. Toen hy de landen van den Kerkelyken Staat naderde, kwamen hem drie kardinalen op de grenzen te gemoet. Zy deden aldaar aan hem nieuwe plichtbetoningen en boden hem aan het ceremoniëel, het welk zy met zich gebragt hadden. Het was om te tonen het standvaste gebruik van den eedt, welken de keizers altydt hadden afgelegt, voor dat zy den voet zetten op den bodem van den Kerkelyken Staat, van niets te onderne-

Des zelfs intrede te Genua.

Eedt door de pausen van de keizers gevordert.

men

1529. men op het erfgoedt der kerke. Zy vorderden van hem den zelven eedt, en hy leide den zelven af, met deze uitzondering, dat het was zonder nadeel te doen aan zyne keizerlyke rechten. Men geloofde, dat hy alstoch in het oog hadt Parma in Plaisance, welke hy voorgaf van ouds van het hertogdom van Milaan afhankelyk geweest te zyn, en dat in het tegendeel de paus de zelve aanzag als twee steden van het gebiedt van den Kerkelyken Staat. Zyn voornemen was, na de keizerlyke kroon ontfangen te hebben, zyne krachten te voegen by het leger, dat *Anthony de Leva* geboodt tegen de Venetianen, om dat gemenebest te overvallen; het eenigste, dat bekwaam was zich tegen zyne macht, den hertog *Sfortia*, en het overige van Italië te verdedigen: doch de tyding, welke hy kreeg van den inval van *Solyman* in Hungarië, wederhieldt hem plotzeling. Hy herstelde zelfs *Sfortia* in het hertogdom van Milaan, op het verzoek der andere prinssen, en in aanmerking van het huwelyk van dezen hertog met de princesse van Denemarken, nicht van den keizer. De plegtigheit geschiedde echter niet dan vier jaren daar na, ter oorzake van de grote jeugt van de princesse. De overige staten, op welke *Karel* de V eischen hadt, kochten zich vry door grote geldsommen, welke hy van noden hadt voor den oorlog tegen den Turk. De Venetianen gaven hem ook weder de plaatsen, welke zy verovert hadden in het koninkryk van Napels, en verplichtten zich daarenboven aan den paus weder te geven de steden van den Kerkelyken Staat, de welke zy bezaten.

De keizer herstelt *Sfortia* in het hertogdom van Milaan.

De Venetianen geven hem wederom de plaatsen, welke zy verovert hadden in het koninkryk van Napels.

Daar was niemandt dan de Florentynen, de welke hunne vryheit verloren, en de welke overgingen onder de gehoorzaamheit der *Medicis*, na dat hunne hoofdstadt eene belegering van elf maanden hadt uitgestaan. Het was nochtans eene der voorwaarden van het verdrag van Barcelona, dat de paus niets zou vermogen te veranderen in de vrye volksregering der Florentynen: doch dit artykel leide hy uit zo als het hem behaagde. De keizer, die daar de waarborg van was, bekommerde zich daar niet over. In het tegendeel, hy leende hem zyne krygsbenden om Florence te brengen onder het juk van eenen harer burgeren, die zich ook daar van meester maakte, en wiens nakomelingschap nog hedendaags aldaar regeert. *Chalon*, prins van Oranje, de welke over de benden des keizers in de belegering van de plaats het bevel voerde, wierdt aldaar gedood, en die van Florence, vechtende voor de vryheit, welke brave lieden boven het leven schatten, verdedigden zich tot het uiterste. Daar was niets dan de honger, welke hen kon verplichten om van verdrag te handelen. Zy waren zelfs van voornemen om zich van honger te laten vernielen, byaldien *Malatesta*, een der tien opperbevelhebbers, aan welken zy de bestiering van hunnen Staat gedurende dezen oorlog in handen gegeven hadden, hen ten laatste niet overreed hadde om zich aan den keizer over te geven. Zy wilden zich liever onderwerpen aan de bescheidenheit van dezen vorst, dan vallen in handen van den paus, hoe goed een Florentyn hy ook mogt zyn, doordien zy zynen wraakzuchtigen aardt kenden. Hy hadt het niet ontveinst: in het tegendeel, hy hadt doen afkondigen, dat zyn voornemen was alle de vyanden der *Medicis* strengelyk te straffen, en in den ganschen Staat van Florence maar eene stadt te sparen, welke diegene was, die aan hem zyne geboorte gegeven hadt. De keizerschen, menschelyker danhy, spaarden alle de plaatsen, die zich by verdrag hadden overgegeven, en dit verdrag wierdt nog gemaakt door

Belegering van Florence door de *Medicis*.

Zy geven zich over aan den keizer op den raadt van eenen hunner bevelhebbers.

Wraakgierige aardt van *Clemens* den *VI*.

den raadt van *Malatesta*, om deze steden alzo te beveiligen voor de wraak van den paus. De Florentynen namen aan by het verdrag te betalen zachtig duizend dukaten voor de onkosten van het keizerlyke leger, en *Alexander* van Medicis te ontfangen voor hunnen wettigen overheer, in hoedanigheit als hertog. Hy was het, de welke trouwen moest met de natuurlyke dochter van *Karel* den V (a). 1530.

Alexander van Medicis, heitog van Florence.

In het jaar van te voren hadt zich de keizer door den paus laten kronen volgens het besluit, dat hy daar omtrent hadt genomen, wanneer hy van Barcelona vertrok. Hy was daarom te Bologne gekomen, alwaar hy aankwam op den 5 November. Zyne intrede was heerlyk. Alle jonge lieden van de stadt, gekleed in het nieuw, naar de koleuren des keizers, trokken uit hem te gemoet, en plaatsten zich aan zyne stygbeugels, om hem voor voetknechten te dienen. Hy kwam binnen met deze menigte lakkeien, en door zyn leger gevolgt, het welk *Anthony de Leva* geboodt, als zyn algemene stedehouder*. Deze dappere krygsman kwam zelf vervolgens, gedragen op de schouders van soldaten, wegens hunne voordeelige gestalte en door hun goed gelaat onderscheiden van de anderen: het zy dat zyn voeteuvel hem niet toeliet zich van een rytuig te bedienen, het zy hy deze verkiezing deedt uit ydele eerzucht. De keizer, dus versiert, klom af aan de kerkdeur, alwaar de paus hem verwachtte. Deze laatste, bekleed met zyne paussélyke gewaden, zat op een prachtigen troon, welken men hadt opgerecht in het midden van een schouwburg, welken men langs verscheide trappen beklom. Hy hadt zyne paussélyke muts, of drie dubbelde kroon, op het hoofdt, en men zag aan weêrzyden van zynen troon op zitbanken, die lager waren, eene lange ry kardinalen, bekleed met hunne tabbaarden van purper fluweel. De keizer, de trappen, welke aan den troon waren, opgeklommen zynde, naderde hem, en viel op zyne knien; kuste de voeten van den paus, daar na des zelfs handt, en vervolgens boodt hem zyne Heiligheit de wang aan. Daar zyn 'er, die zeggen, dat deze paus, willende, hem zyne achting betonen, zynen voet te rug trok, en dat de keizer daar op zyne wang kuste. Eene ongelooflyke menigte van aanschouwers zag met aandacht deze grote plegtigheit aan. Zy hadden de oogen sterk op den keizer en op den paus gevestigt. De eerste, in den bloei van zyne jaren, zynde niet ouder dan 29 jaren, vondt zich in deze jeugt, in welke de schoonheit en majesteit eene zo aangename zamenvoeging maken, wanneer zy elkander ontmoetten. Hy matigde ook den luister van de eene hoedanigheit door de zoetigheit van de andere. Men merkte daarenboven aan de buitengewone dikte van zyne onderste lip, het welk hy hadt van den huize van Burgundië, en dat men nog tegenwoordig opmerkt in de meeste vorsten, uit dit doorluchtig huis gesproten. De paus, hoe oud hy ook was, liet niet na eene goede gedaante te hebben, en de vreugde, de welk hem bezat, ontstak in zyne oogen een zeker vuur, het welk de aangenaamheit en de moedigheit van zyne jeugt vermeerderde. Men merkte aan, dat hy en zyne kardinalen lange baarden droegen, de welke hen gaven, gelyk men zeide, het gelaat van legerhoofden.

Novembert 1529. Intrede des keizers te Bologne.

* Luitenant Generaal. Fierheit van *Anthony de Leva*.

De paus zit op een prachtigen troon.

De keizer valt, den troon naderende, op zyne knie.

Afbeeldsel van den keizer.

Afbeeldsel van den paus.

De kroning van den keizer geschiedde niet op deze eerste zamenkomst. De zelve wierdt verschoven tot op den 24 February; een dag daarom

(a) Zy trouwde naderhandt met *Octavio Farnese*, kleinzoon van *Paulus* den III, in den jare 1537.

1530. om uitdrukkelyk gekoren, om dat de zelve de geboortedag was van dezen vorst, en ter zelver tydt die van den befaamden slag van Pavië. Hy wilde dan, dat deze zelve dag daarenboven nog zyne zalving zou verheerlyken, welke hy als eene twede zegepraal aanmerkte. De plegtigheit daar van was overtreffelyk, en geschiedde in de zelve kerk, alwaar de keizer den paus was komen begroeten. De Geschiedenis is zorgvuldig geweest om daar van twee zeer merkwaardige omstandigheden te verhalen. De eerste is, dat de paus zelf daar den dienst verrechte in het Griekisch en in het Latyn; de twede was, dat *Karel* de V aanstonts verscheen in het kleedt van een kanunnik van Ste. Maria van den Toren *te Rome. Vervolgens nam hy het geestelyk kleedt van diaken, en eindelyk trok hy zyn keizerlyk gewaadt weder aan (a). Het was in dit laatste gewaadt dat hy gezalft wierdt. Men bragt eerst de yzere kroon, de welke die is der koningen van Lombardië, welke de keizers van ouds ontfingen te Milaan, en vervolgens de goude kroon, zynde die van den Roomsch keizer. Men leide de eerste weder in de kapelle van den paus, welke de andere zette op het hoofdt van den keizer; en deze plegtigheit geschiedde met alle bedenkelyke pracht. De vertoning daar van was zo veel te seldzamer, om dat 'er sedert *Frederik* den III, zynen overgrootvader, die gekroont wierdt in den jare 1442, gene keizers geweest waren, die zich naar Italië hadden begeven om zich daar te laten kronen. Het was ingevolg van deze plegtigheit, dat de keizer den hertog *Sfortia* herstelde in het hertogdom van Milaan, hoewel het verdrag deswegen te voren gemaakt was. De kasteelen van Milaan en Cremona namen echter keizerlyke bezetting in, tot meerder zekerheit. Alle de andere plaatsen van het Milanees wierden ontledigt, en de krygsbenden trokken in Toskanen, alwaar zy Florence belegerden, zo als wy verhaalt hebben.

Prachtigheit der kroning van den keizer.

Plegtigheit der kroninge.

*Ste. Maria de la Tour.

Maart. *Herbert. Mezeray.* De keizer verheft het marquizaatschap van Mantua tot een hertogdom.

De keizer bleef na zyne kroning niet lang in Italië. Hy verhiefhet marquizaatschap van Mantua tot een hertogdom, ten voordeele van *Frederik* van Gonzaga, en begaf zich den 22 Maart weder op weg naar Duitschlandt. De verwarringen in den Godsdienst, en de bedreigingen van den Turk riepen hem weder derwaarts. Men moet iets van deze verdeeldheden en van deze oorlogen zeggen, de welke voorvielen gedurende het geding der echtscheidinge, om onze Geschiedenis niet onvolmaakt te laten.

Solyman was in Hungarië getrokken in het begin van September van den jare 1529, aan het hoofdt van twee maal honderd duizend mannen. Ten voorwendsel nam hy den bystandt, welken hy gaf aan den grave *Johannes Sepusius*, die tot koning verkoren was door een gedeelte der Staten, gelyk wy boven gezegt hebben, en dat de Sultan, aan wien hy zich cynsbaar hadt gemaakt, hem te Buda wilde doen kronen. Inderdaadt zette hy hem de kroon op het hoofdt. Doch *Sepusius* hadt daar minder voordeel van dan de Grote Heer, die voor zich behieldt het grootste gedeelte der overwinningen, welke hy maakte op den naam van dezen genaamden koning, en bewaarde de hulde en schatting over de andere. De steden Vyfkerken, Stoel-Weissenburg †, alwaar de grafsteden der koningen zyn, Buda, Strigonie en Altenburg ondergingen insgelyks het juk der Otthomannen. Wenen zag zich belegert

† of Gran.

door eene verschrikkelyke krygsmacht, de welke in Hungarië niets gevonden hadt, dat haar zou durven wederstaan. Maar deze stadt was geschikt om te zyn de noodschikkelyke klip voor de Turksche macht. De trotschheit van *Solyman* leedt schipbreuk op de zelve, en na een beleg van een maandt, het welk hem meer dan zestig duizend man kostte, was hy genoodzaakt schandelyk zich te rug te begeven, door den hongersnoodt, welke in zyn leger ontstondt, en door den gedurigen regen, de welke de soldaten vernielde. *Philips*, Paltsgraaf, die het bevel hadt over de oude Hoogduitsche benden, hadt de eer Wenen te verdedigen, en deze stadt niet alleen te behouden, maar daarenboven nog geheel Duitschlandt, het welk beefde op de aanmaderinge van een zo gevreesden overwinnaar. De Sultan bergde zich te Constantinopel, van gramschap op zyne tanden knarssende, van de stadt niet te hebben kunnen vermeesteren, en dreigende om wel haast met een nog veel talryker leger weder te komen. *Karel* de V was toen in Italië, alwaar de ongerustheit, welke hy opvatte wegens de overwinningen van *Solyman*, en de belegering van Wenen, hem gematigder en omzichtiger maakte. Dit was het geen het verdrag verhaastte, het welk hy maakte met den hertog *Sfortia* en de zamenverbondene prinssen. De tyding, welke hy kreeg van het opbreken der belegering, liet hem wel toe naar Bologne te gaan, om zich daar te doen kronen: doch hy dorst zich niet inlaten in een oorlog, de welke hem in Italië zou verlegen gemaakt hebben, tegen alle deze mogendheden, welke zamen in een vetbondt tegen hem getreden waren, door de vreze, welke hy hadt voor *Solymans* wederkomste. Hy hieldt inderdaadt zyn woordt, en kwam na verloop van drie jaren weder, met een leger van drie maal honderd duizend man.

1530. Belegering van Wenen door *Solyman*.

Hy is genoodzaakt de zelve op te breken.

Karel de V hadt dan wel van pas door een verdrag alle de Italiaansche oorlogen geëindigt. Zyne tegenwoordigheit was in Duitschlandt noodzakelyk, om te vereenigen de vorsten en staten des keizerryks, door den Godsdienst verdeelt, ten einde om de zamengevoegde krachten te stellen tegen eene zo geduchte macht. De aartsbisschop van Ments en de prins *Lodewyk*, Paltsgraaf, bragten veel toe tot de vereenigingder Protestanten, de welke den keizer beloofden den onderstandt, welken hy van noden hadt. Zeven vorsten van het Ryk en drie en twintig steden, van den Lutherschen Godsdienst, verzekerden hem van hunnen bystandt en hunne diensten by deze gelegenheit. Hy bevondt zich daar door in staat om op de been te brengen een leger van negentig duizend man te voet, en dertig duizend te paardt, de allerschoonste benden, welke men ooit gezien hadt. Hy stelde zich aan hun hoofdt, met voornemen om *Solyman* de eer van den veldtocht te betwisten, en hem wederom naar Constantinopel te jagen.

De Protestanten beloven den keizer by te staan tegen den Turk.

1532.

Eer dat wy van de uitkomst dezer onderneming spreken, moet men iets zeggen van de prachtige uitrusting van den Otthomannischen keizer. Hy maakte voor zyn persoon daar van de allerschoonste vertoning. Zyn lang gewaadt, op zyn Turksch, was van karmozyn rood fluweel, met goudt geborduurt. De schede en greep van zyn zabel en ponjaardt waren bezet met diamanten van een onwaardeerlyken, prys en de ganssche uitrusting van zyn paardt was daar mede bedekt. Hy was omringt van zyne bassaas, onder welke voornamentlyk uitblonk de Groot-Vizier *Ibrahim*, zyn gunsteling, en het ganssche gevolg van het hof wierdt begroot

Herbert. Heerlykeuitrusting van *Solyman*.

tot

(a) De paus wilde hem daar door te verstaan geven, dat het door toedoen van de kerk was, dat hy tot het keizerryk kwam.

1532. tot over de twaalf duizend menſchen. Voor hem trokken vier duizend Spahis, die den Turkſchen ſtandaardt droegen. Zy wierden gevolgt van vier duizend Janitzaren, de welke de lyfwachters waren van den Sultan, van vier honderd ſlaven te paardt, met ryke liveryen, en meer dan vyftig wagens, in een gedeelte van de welke de allerſchoonſte Sultaninnen van het Seraille waren: de tenten en de ſchatten van den Groten Heer waren in de andere. Men verwonderde zich onder de Sultaninnen over eene jonge Macedoniſche, welker ſchoonheit die van alle de anderen verdoofde. De Turken gaven haar den naam van *Eſpanziel*, dat miſſchien een bedorven naam is van dien van *Izabelle*, welken deze doorluchtige ſlavin van hare ouders gekregen hadt. Vier duizend Spahis dienden tot geleide van deze wagens. Twee honderd handpaarden, rykelyk opgetooid, volgden achter na. Honderd edelknapen en duizend knechts kwamen vervolgens. Niets evenaarde den rykdom van de kledinge dezer voornaamſte edelknapen, de welke ook de voornaamſte bedieningen van het Seraille hebben. De liveryen van de knechts te voet waren niet minder ſchoon, en alle deze laatſte droegen op hunnen tullebandt een boſch pluimen van verſcheide verwen. Deze tocht wierdt beſloten door eene toeruſting voor de jagt, welke de bedienaars van de jagt geleidden benevens de honden, en de vogels, om den Sultan te vermaken.

Solyman verſcheen op het einde van den ſomer met deze verſchrikkelyke krygsmacht van drie maal honderd duizend ſtrydbare mannen, en doende het geſchut en den voorraadt op den Donauw inſchepen, kwam hy te landt met zyne benden te Buda. Men geloofde, dat hy van daar naar Wenen zou trekken, om zich te wreken over den hoon, welken hy daar voor geleden hadt, gelyk hy den ſtadvoogdt hadt laten dreigen. Maar latende den Donauw aan de regterhandt, wendde hy zich naar de linker, en kwam de belegering nederſlaan voor Guntz, een ſlecht ſteedtje, wiens naam naauwlyks bekend is. Het is gelegen in Neder-Hungarë, op de grenzen van Ooſtenryk en Stiermarken, aan eene kleine rivier, waar van het den naam draagt, of aan welke het den zynen geeft. Naauwlyks was het met muren omringt, die op verſcheide plaatſen dreigden in te ſtorten. De bezetting was zeer middelmatig, naar mate van eene zodanige plaats, de welke men nooit zou gelooft hebben eene beroemde belegering waardig te zyn. Zy hadt tot ſtadvoogdt een edelen Venetiaan, genaamt *Nikolaas Juriſſitii* (a), aan wien de ſoldaten gegeven hadden den naam van *Nicoliſſa*; een naam, welke hem beroemder maakte door zyne dapperheit, dan die van zyn geſlacht was, hoewel het zelve van een ouden adel was. Deze dappere man verſchrikte niet een zo talryk leger voor zyne poorten te zien, en nam voor de plaats te verdedigen, hoe kwalyk verſterkt de zelve ook was. Hy deedt door zyne kloekmoedige tegenweer zien, dat noch de regelmatigheit der veſtingwerken, noch het getal der bezettelingen de plaatſen onoverwinnelyk maken, maar de ſtandvaſtigheit der genen, die daar in gebieden. Na een beleg van verſcheide dagen was *Solyman* genoodzaakt af te trekken. Alles, wat hy verwerven kon, was, dat, om zyne eer te bewaren, hem wierdt toegeſtaan, twee overſten te zenden, om den Ottomanniſchen ſtandaardt op de muren der ſtadt te planten, als of hy meeſter van de zelve was geweeſt. Deze ſtandaardt was van purper, met witte ſtrepen, en met Arabiſche cyfferletters. De twee bevelhebbers, welke hy zondt, plantten de zelve, volgens het verdrag, met zeer veel plegtigheit, en tot verſcheide malen den naam van Godt herhalende. Na het verrechten van deze ydele daadt brak hy op, en de ſtandaardt bleef in handen der belegerden: zo datze, in plaats van te zyn een gedenkteken der overwinninge van den Sultan, het was dat van zyne nederlage. Dus is het, dat de menſch een ſpeelpop wordt van zyne trotſchheit, en dat de zegetekenen, welke hy zich oprecht, om zyne ſchande te bedekken, dikwils niet dienen dan om de zelve te verbreiden.

Hy belegert Guntz.

Ydelheit van den Sultan.

Het leger der Chriſtenen alstoen genadert zynde, geloofde men, dat 'er een veldſlag zou voorvallen. De eer der twee keizers ſcheen hen daar toe aan te porren, en naar welke zyde de overwinning zou overhellen, zou de zelve beſlecht hebben het noodlot der twee keizerryken. Noch de eene, noch de andere dorſten zulk een zwaren ſlag wagen. Men hadt alleenlyk eenige ſchermutſelingen tuſſchen de afgezonderde benden, die elkander te gemoet kwamen, en de veldtocht ging met ſchermutſelingen door. *Solyman* deinſde de eerſte af; *Karel* de V kort daar na, zonder ander voordeel behaalt te hebben, dan het leger der Ottomannen te hebben opgehouden, ſchoon het veel talryker was dan het zyne. Het ſchynt zelfs, dat hy iets meer zou hebben kunnen gedaan hebben, en dat, na dat de Sultan den Donauw weder overgetrokken was, het hem niet mocielyk zou gevallen hebben om den koning *Johannes* uit Hungarië te verdryven. Men zegt, dat *Ibrahim* Baſſa, een verloogchend Chriſten*, maar die zynen Godsdienſt in zyn herte bewaart hadt, oorzaak was, dat *Solyman* voor Guntz miſtaſte, en dat hy ſchandelyk aftrok, zonder iets gedaan te hebben. De Sultan hadt een volkomen vertrouwen op dezen vizier, en deze gunſteling hadt hem raadſlagen gegeven, de welke zyn leger deden omkomen.

De twee legers ſtaan in elkanders gezicht, zonder handgemeen te durven worden: *Mezeray.*

* *Renegaat. Ibrahim* Baſſa een verloogchend Chriſten begunſtigt de Chriſten vorſten. *Herbert. Mezeray.*

De veldtocht geëindigt zynde keerde de keizer weder naar Spanje. Hy trok door Bologne, alwaar hy den paus voor de twede maal zag; maar hy ſcheidde van hem kwalyk vergenoegt, hoewel hy zyn misnoegen verburg. Het was in dien tydt, dat 'er gehandelt wierdt over het huwelyk van de nicht van *Clemens* met den tweeden prins van Vrankryk. *Karel* de V kon niet geloven, dat zich *François* de I zo ver zou willen vernederen tot eene zo ongelyke vermaagſchapping; maar de bewerkers van het zelve aan hem hunne volmacht getoont hebbende, was hy mocielyk over dat verdrag, en den paus ſchielyk verlatende, kwam hy zich te Genua inſchepen in het begin van February, van waar hy naar Spanje overſtak. Hy hadt by den paus ſterk aangedrongen om eene algemene kerkvergadering te beroepen, om te voldoen aan de beloften, welke hy den Proteſtanten op den Ryksdag te Neurenburg gedaan hadt: doch deze paus ſtelde dit te leur door eene verontſchuldiging, zeggende, dat hy daar over met de andere Chriſten vorſten moeſt ſpreken. Hy hadt ook aanzoek gedaan om den koning van Engelandt in den ban te doen; en de paus hadt hem belooft, hem daar omtrent te voldoen. Wy hebben gezien, dat hy niet dan al te naauw gezet was om zyne belofte na te komen.

De keizer komt ten twede maal te Bologne, en ſcheidt zich, kwalyk te vrede van den paus.

Hy gaat naar Spanje over.

Gedurende deze twede zamenkomſt van den paus met den keizer te Bologne kwam 'er een Por-

Hy beſeft de belegering op.

(a) *Sagredo* noemt hem *Turkſch*, en zegt, dat hy uit Dalmatië was.

Gewaande afgetant

1532. Portugees, met de waardigheit van afgezant van den koning van Ethiopie, welken men doorgaans *Paap* of *Priester Jan* noemt. Deze gewaande afgezant, gelyk men naderhandt hoorde, zeide, van den Moorschen vorst aan den paus gezonden te zyn. Hy was voorzien met des zelfs geloofsbrieven, uit het Chaldeeusch overgezet in het Italiaansch en in het Portugeesch, en met een goud krucifix, het welk zyn meester aan den paus vereerde. De prins, die hem zondt, was *David* genaamt, en zeide, dat hy afstamde van de koninginne *Kandace*, van welke de H. Schrift melding maakt. De reden van het gezantschap was een verbondt, het welk hy den paus voorsloeg tegen den Turk. Hy beloofde hem aan te tasten van den kant van Egypten, byaldien de paus de Westersche vorsten kon vereenigen, en hen verplichten, van hunne zyde den algemenen vyandt met al hunne macht aan te tasten. De Ethiopiër badt den paus, aan hem te zenden goede handwerkslieden, en onder anderen twee duizend roermakers, doordien hy de zelve in zyn landt van noden hadt. Door middel van dit bondgenootschap, zeide hy, zouden de Christenen uit de handen der ongelovigen het Heilige Landt wederkrygen, en tot besluit boodt hy aan zyne gehoorzaamheit aan den H. Vader, als den waarachtigen opvolger van den H. *Petrus*. Doch een Italiaan, *Augustinus Augustini*, die voorheen geweest was in dienst van den kardinaal *Wolsey*, en die zich alstoen te Rome bevondt, schreef aan *Cromwel*, dat het eene kunstenary was, tusschen den paus en den koning van Portugal bestoken, dat door dit gezantschap, dat deze laatste gelyk hy zeide, bestelt hadt, hy zich een aanzien wilde maken by de andere vorsten van Europa, en daar door dwarsbomen hunnen nieuwen koophandel op de Molukssche eilanden, hen doende bevreest zyn voor het onderstandt, dat hy zou vinden aan het hof van Ethiopië. Dat aan de andere zyde de paus wel verblyd was, zyn gezag op te vyselen, geschud door de scheuringen der gevoelens in Engelandt en in Duitschlandt, een ydele pronk * van de onderwerping van een zo machtigen prins makende, die aan hem afgezanten zondt van de uiterste einden van Afrika.

Van den Priester Jan aan den paus.

Den zelfs geschenken.

Oorzaak van zyn gezantschap.

Eischen, welke hy doedt aan den paus.

Hy biedt aan de gehoorzaamheit van den koning, zynen meester.

Het bedrog van dit voorgewende gezantschap ontdekt.

*Parade.

Voor dat wy het verhaal eindigen van den oorlog, welken de Turken den keizer aandeden, moeten wy verhalen de daden en stroperyen van *Chairadin Barbarossa*, koning van Algiers. Wy hebben reets gesproken van de geboorte en het geluk van dezen befaamden Korzaar. Gelyk het koninkryk van Algiers leenroerig is van de Porte, dus volgde *Barbarossa* de bewegingen, welke *Solyman* hem intgaf. Derhalven, wanneer deze Sultan de staten van *Karel* den V te lande aantastte, tastte *Barbarossa* de zeeplaatsen aan met de galeien van den Groten Heer. Hy hadt by zich twee andere doorluchte zeerovers, de eene, gelyk hy, *Chairadin* genaamt *, en de andere genaamt *Sinan*. Deze drie zeeschuimers hielden de Middelandsche zee onder hunne heerschappy, en belemmerden dermaten den koophandel der Spanjaarden, dat geen vaartuig van die natie dorst voor den dag komen. *Barbarossa* vergenoegde zich niet met deze zeeroveryen: hy belegerde daarenboven en veroverde Pennon de Velez, eene stadt den keizer toebehorende, gelegen aan de andere zyde van de Straat van Gibraltar, in eene der zee-provinciën van het koninkryk Fez. Hy gaf voor in het vervolg zich meester van de zee te zullen maken, van de Straat af, tot Sicilië toe, en beletten de gemeenschap van dat eilandt met Spanje. *Karel* de V gaf bevel aan *Andreas Doria* zich in zee te begeven met de keizerlyke galeien, en de uitlopen dezer zeerovers te beletten: doch *Andreas Doria* was niet gelukkig op dezen tocht. Het was nodig, dat de keizer zelf naar Afrika overstak, en dat hy daar de Korzaren zelf in hunne sterkten ging aantasten, gelyk wy in het vervolg zien zullen. Wy komen nu tot de zaken van den Godsdienst, waar van de voornaamste bewegingen in Hoogduitschlandt voorvielen, en zich ook in Engelandt ontdekten.

Stroperyen van den zeeschuimer Barbarossa.

* Men hadt hem den toenaam van *Caca-Diabolo* gegeven.

Hy verovert Pennon de Velez.

1532. Gedurende het langdurig verblyf van den keizer in Spanje en in Italië verspreidde zich de hervorming van *Luther* in alle de landen van het keizerryk, en hun aanhang maakte zich sterk genoeg om het tegen hunne tegenstrevers uit te harden. *Ferdinand*, welken *Karel* de V tot zyn stedehouder hadt aangestelt, hadt geen macht genoeg om zich aan te kanten tegen zo vele vorsten en vrye Ryksteden, de welke dezen Godsdienst omhelsden. Hy hadt goed hen te doen veroordeelen op de Ryksdagen, en verbannen die genen, de welke daar belydenis van deden; het volk, zo wel als hunne vorsten en magistraten, wierden daar door yveriger; en in weêrwil van alle de keizerlyke bevelen verlieten zy den Roomschen Godsdienst, om over te gaan tot de gemeenschap der Protestanten. Zy verkregen dezen naam in het jaar voor de wederkomste des keizers, ter oorzake van de tegenbetuiging, de welke zy deden tegen de besluiten der Ryksdagen van Regensburg en Spiers †, welke hen de oeffening van hunnen Godsdienst onder scherpe straffe verboden. Zy deden eene betuiging tegen deze besluiten, en beriepen zich op eene algemene kerkvergadering, of eene van vele volkeren. In het volgende jaar ‡ boden zy den keizer hunne geloofsbelydenis aan op den Ryksdag te Augsburg. Het is hierom, dat de zelve den naam gekregen heeft van de Augsburgsche geloofsbelydenis. *Johannes*, hertog van Saxen, broeder van den keurvorst, boodt de zelve aan. Hy was ondersteunt door den keurvorst zelve, door *Georg*, markgrave van Brandenburg, door de vorsten van Luneburg, van Hessen, van Anhalt, en Pomeren, door *Ulrich* van Wurtenberg, en door *Albert*, grave van Mansfeldt. *Lodewyk*, keurvorst van de Palts, en *Joachim* van Brandenburg, mede keurvorst, hadden de belydenis niet ondertekent, doch volgden de zelve evenwel. Men kwam in deze vergadering overeen wegens het beroepen eener algemene kerkvergadering, om te eindigen de verschillen der twee Godsdiensten, en de keizer leende de handt daar toe (a). Men hadt te voren eene zamenspraak voorgestelt tusschen drie Roomschgezinde Godgeleerden en drie Protestantsche. *Eccius* was aan het hoofdt der eersten, en *Melanchthon* aan het hoofdt der tweden. De bisschop van Augsburg en de hertog van Brunswyk moesten daar in voorzitten van den kant der Roomschen, de hertog van Saxen en de markgraaf van Brandenburg van de zyde der Lutherschen. Doch deze vergadering wierd niet byeen geroepen ter oorzake van het wantrouwen, het welk de een opvatte tegen den anderen. Eenigen tydt daar na wierp de keizer den Protestanten tegen de ver-

De Protestanten vermeerderen in Duitschlandt. *Sleidanus. Thuanus. Herbert. Mezeray.*

Oorspronk van den naam van Protestanten † gehouden in den jare 1529.

‡ in den jare 1530. Zy bieden de belydenis van hun gelove aan op den Ryksdag te Augsburg, daar zy den naam van gekregen heeft.

(a) *Sleidanus* zegt, dat het de keurvorst van Saxen was, bygestaan van den markgrave van Brandenburg en den hertog van Luneburg, die de geloofsbelydenis aanboodt, en dat de Ryksdag scheidde, zonder dat men eenig besluit nam, dan om de oeffening van den Protestantschen Godsdienst te verbieden.

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

1532. verſchillendheit hunner gevoelens aangaande het bondzegel des Avondmaals. Hy verweet hen, dat de eenen volgende het gevoelen van *Luther*, de anderen dat van *Zwinglius*, zy zich zelven onder malkander verdeelden, en dat hy daarom geen middel wiſt om hen de oeffening van hunnen Godsdienſt toe te ſtaan, tot dat zy hunne eigene verſchillen zouden hebben geëindigt. Zy benoemden daar toe van weêrzyden *Bucerus*, en belaſten hem beide het artykel van het Avondmaal vaſt te ſtellen op eene wyze, dat zyn opſtel een einde maakte van het verſchil. De zaak wierdt ſterk voortgezet: doch de zelve wierdt insgelyks afgebroken door den zelven geeſt van wantrouw en nayver, de welke nooit nalaat, by diergelyke voorvallen ten hinderpaal tuſſchen te komen.

Bucerus benoemt door de Zwinglianen en Lutherſchen om een eenparig opſtel te maken over het artykel van het H. Avondmaal. 1530.

Om weder te keren tot den Ryksdag van Augsburg, het voornemen van *Karel* den V was niet alleen de Staten van het keizerryk weder te vereenigen, om daar van te verkrygen den byſtandt, welken hy van noden hadt tegen den Turk; hy wilde ook daarenboven den paus vreze aanjagen, op dat hy hem zyn woordt zou houden wegens de echtſcheiding van de koninginne *Catharina*, zyne mocie, waar van het twiſtgeding nog niet was uitgeſproken. Inderdaadt, de paus, voor eene algemene kerkvergadering beducht, was daar over zo ontzet, dat hy ſchreef aan de koningen van Vrankryk en van Engelandt, dat hy doen zou alles, wat zy wenſchten, behoudens dat zy zich ſtelden tegen deze zamenroeping. Wy hebben gezien, welk een gevolg de bedreiging des keizers gehad heeft, en welk eene zekerheit 'er was in de belofte van den paus, die niet dacht dan dezen laatſten te voldoen ten nadeele van de belangen en aanzoeken der twee anderen. De paus was de eenigſte niet, die ongeruſt was over het beſluit van den Ryksdag te Augsburg. Het grootſte gedeelte der Roomſchgezinden waren ook voor hunnen Godsdienſt bezorgt; en zynde in November vergadert maakten zy een eedverbondt om den zelven te beſchermen (a). De Proteſtanten van hunne zyde maakten ook een, om den hunnen te beſchermen, omtrent het einde van de volgende maandt.

De paus bevreeſt voor de algemene kerkvergadering;

En over den Ryksdag van Augsburg.

Het zelve wierdt voor vyftig jaren geſloten te Smalkalden, eene kleine ſtadt onder de gehoorzaamheit van den landgrave van Heſſen-Caſſel, op de grenzen van Thuringen. Vele keizerlyke ſteden traden in dit eedverbondt: Straasburg, Neurenberg en Ulm waren de voornaamſte; Conſtants, Reutelingen, Winsheim, Memmingen, Lindau en Kempten waren de overige.

Smalkaldiſch verbondt.

In January 1531.

Weinige dagen daar na wierdt *Ferdinand*, die reets koning van Hungarië en Bohemen was, tot Roomſch koning verkoren, door het gezag van den keizer, zynen broeder. De Proteſtanten, de welke hem altydt voor vyandt gehouden hadden, namen daar argwaan uit (b), en vereenigden zich met de koningen van Vrankryk en Engelandt. Zy ſchreven aan deze twee vorſten, om hen te vertonen het gevaar, in het welke zich geheel Europa bevondt door de verkiezing van *Ferdinand*, de welke het keizerryk erfelyk maakte aan het Ooſtenrykſche huis, en om hen te verzoeken zich by hen te voegen, ten einde om *Karel* den V te verplichten tot het beroepen eener kerkvergadering, zodanig als zy de zelve eiſchten:

Ferdinand tot Rooms koning verkoren. *Sleidan. Varillas. Memoires du Bellay. Herbert.*

De Proteſtanten, ontzet wegens deze keur, verzoeken de beſcherming der

II Deel.

(a) *Sleidanus* zegt, dat het de paus zelf was, die het beſluit maakte, het welk gelezen wierdt op den vollen Ryksdag, op het einde van November.

(b) De hertogen van Beieren, door Vrankryk gewonnen, laakten insgelyks deze verkiezing, ſtrydig tegen de Gulde Bulle.

maar zulks verwachtende, vorderde hy van hen onderſtandt van volk en geldt tegen den Turk. Zy antwoordden, dat men hunne ſtaten eer moeſt beveiligen tegen de vyanden van hunnen Godsdienſt dan hen verplichten hunne plaatſen van krygsvolg te ontbloten door het leveren van de manſchap, de welke men van hen eiſchte. Het leedt niet lang, of zy kregen antwoordt van de twee koningen. Die van Vrankryk verzekerde hen, met hen te zullen aanſpannen in den eiſch, welken zy deden van eene algemene kerkvergadering, en verzocht zo een plaats tot de byeenkomſt te verkiezen, die veilig voor iedereen zou zyn. Die van Engelandt deedt hen weten, dat hy blyde zou zyn, als men een middel kon uitvinden om de verſchillen weg te nemen, den welke de verdeeldheit der gevoelens in Duitſchlandt verwekt hadden, behoudens dat men de ouden Godsdienſt bewaarde. Ten aanzien der beroeping eener algemene kerkvergadering, zyne gevoelens waren de zelve met die van *François* den I. Men voegt daar by, dat hy aan de zamenverbondenen beloofde vyftig duizend kronen alle maanden tot de onkoſten van den oorlog, byaldien zy zouden genoodzaakt worden den keizer den zelven aan te doen, en dat de koning van Vrankryk onder bewaring zou geven * honderd duizend, tot verzekering van zyn woordt, het welk hy hen gaf van hen by te ſtaan.

1531. koningen van Engelandt en Vrankryk.

* in handen van den hertog van Beieren, de welke *Langey*, afgezant van *François* den I, bevel hadt daar uit te nemen in den jare 1536 Zie des zelfs Gedenkſchriften.

Ter zelver tydt zondt *Karel* de V een afgezant naar Vrankryk, om van den koning te eiſchen de hulpbenden, ſchepen en het geldt, de welke *François* de I by hunne laatſte tractaten aangenomen hadt te beſchikken. De koning antwoordde aan des zelfs afgezant, dat zyn meeſter te vrede moeſt zyn met de twee millioenen kronen, de welke hy niet lang geleden van hem getrokken hadt; dat hy ten anderen geen koopman noch bankier was, om het leger te betalen; dat hy een Chriſten vorſt was, en dat hy deel wilde hebben aan de zwarigheden van den oorlog tegen den gemenen vyandt van het Chriſtendom. Hy voegde daar by, dat het jaargety te ver verlopen was, dan dat hy dit jaar zyne krygsbenden in Hungarië zou kunnen zenden: doch dat hy in het volgende jaar zou gereed zyn om naar Italië af te zakken met een leger van vyftig duizend man, om den aanval der Turken aan dien kant te beletten, ter wyl de keizer Duitſchlandt zou beſchermen naar de zyde van den Donauw. Dat voor het overige alle zyne ſchepen gebruikt waren om de kuſten van zyn koninkryk te beſchermen tegen de zeerovers. Hoewel *Karel* de V geen ſtaat maakte op des konings aanbiedingen, liet hy echter niet na op den Ryksdag daar van verſlag te doen; meer om hem by de Duitſchers hatelyk te maken, door de weigering, welke hy deedt van hulp naar Duitſchlandt te zenden, dan om te doen gelden die, welke hy aanboodt om ze in Italië te doen trekken.

Herbert.

Gedurende deze zaken bewerkte de koning van Vrankryk met dien van Engelandt het verdrag, waar van wy boven geſproken hebben, om beide den Turk te beoorlogen, zonder den keizer; en het was ook in dien tydt, dat hy van *Henrik* verkreeg het geldt, het welk hy zondt aan de Smalkaldiſche bondgenoten. Doch in het volgende jaar hieldt *Karel* de V een Ryksdag te Regensburg, op welken zich de gemoederen bevredigden, en de Proteſtanten hielpen de anderen de onkoſten dragen van de keizerlyke legers, welke men tegen *Solyman* moeſt werven, waar van wy het gevolg komen te zien. De keurvorſt van de Palts, en die van Brandenburg (a), ſterk aan den

De Proteſtanten verzoenen zich met den keizer.

(a) *Sleidanus* noemt dien van Mentz in plaats van dien van Brandenburg.

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

1531. keizer verbonden, hoe goed Proteſtantſch zy ook waren, bezorgden deze hereeniging, de welke de behoudenis was van het keizerryk. Zodanig waren in Duitſchlandt de bewegingen over den Godsdienſt in den tydt, in welken wy ons thans in deze Geſchiedenſſe bevinden. De ſtatkunde hadt daar in meer deel dan de Godsdienſt. Niet alleen ondersteunden Vrankryk en Engelandt de bondgenoten; de paus zelf zou goedgekeurt hebben de verkiezing van eenen der Proteſtantſche vorſten, om het keizerryk *Karel* den V ‡ te ontnemen: zo zeer haatte, of vreesde hy dezen vorſt. Laat ons nu de omkeeringen gaan zien, welke de zelve Godsdienſt in Engelandt verwekte.

‡ Zie boven den brief van den biſſchop van Bajonne van den 12 January.

De koning hadt geſchreven aan den keurvorſt van Saxen ter gelegenheit van de echtſcheidinge, om hem in zyne belangen te brengen: hy wenſchte hem ter zelver tydt geluk wegens de dapperheit, met welke deze Proteſtantſche prins het juk van Rome hadt afgeworpen (a). Ondertuſſchen is het zeker, dat *Henrik* altydt zeer yverig was voor den Roomſchen Godsdienſt, en dat hy zich maar alleenlyk aankantte tegen de ſtaatzucht der pauzen. Aan den anderen kant was het ook het misnoegen, dat hy hadt tegen *Clemeus* den VII, het welk hem dus deedt ſpreken. Hoe groot een vyandt hy ook van den paus was, hy was nog erger van de Hervormden, de welke hy op het einde zyner regering wredelyk met vuur en zwaardt liet afmaken. Ondertuſſchen was het zyn verſchil met Rome, het welk de hervorming in Engelandt bragt. Zyne gevoeligheit deedt hem het gezag van den paus vernietigen in zyn koninkryk, en de paus daar geen gezag meer hebbende, verviel 'er het pausdom niet lang daar na. Wy zullen dan de verwarringen, welke de Godsdienſt veroorzaakte, en die gene, de welke de kerkelyke opperhoofdigheit verwekte, aanmerken als eene zelve uitkomſt, om van beide maar een verhaal te maken. Het is inderdaadt niet dan eene omwenteling, op welke de menſchen verſcheide inzichten gehad hebben, maar de welke eene oorzaak, wyzer dan zy, beſtierde tot een zelve einde.

1532. *Herbert.* *Henrik* groter vyandt der Hervormden dan van den paus.

Herbert, Burnet. De eerſte ſtap, welken de koning deedt, om zich der pauſſelyke heerſchappy te onttrekken, was zich van de geeſtelykheit te ontdoen. In dit voornemen vernieuwde het Parlement, het welk het daar omtrent met hem eens was, de oude wetten van het koninkryk, de welke verboden de verleende afſchriften van het hof van Rome. Wy hebben gezien, dat de overtreding dezer wetten *Wolſey* hadt doen veroordeelen voor de vierſchaar van des konings bank. Gelyk het grootſte gedeelte der geeſtelyken diergelyke misdaden begaan hadt, waren zy ook aan de zelve ſtraffen onderworpen. Het was daarom dat de ganſche geeſtelykheit voor de zelve vierſchaar wierdt vervolgt. Zy hadden goed te zeggen, dat hun misſlag op eene algemene dwaling gegrond was; men antwoordde hen, dat de onkunde der wetten niemandt verontſchuldigde, en dat zy hadden behoren geweten te hebben, dat men eene wet hadt, genaamt *Præmunire*, de welke hen deze gemeenſchap met het Roomſche hof verboodt. Dus vonnisten de rechters, dat zy alle ſchuldig waren, en vervallen van des konings beſcherming. Het was om te geraken tot het oogmerk, het welk *Henrik* hadt, te weten om de geeſtelykheit te doen een walg krygen van de aankleving, welke zy hadt voor den Roomſchen ſtoel, en hen te winnen door de vergiffenisſe, welke hy aan allen toeſtondt, onder dit beding, van in het toekomende de wetten op te volgen.

1531. De wet *Præmunire* herſtelt.

1531.

Maar tot beter opheldering dezer verwarringen moet men weten, welke deze wet was, welke men *Præmunire* noemde, zo berucht niet alleen by deze gelegenheit en onder deze regering, maar nog tegenwoordig, en telkens, wanneer 'er gehandelt wordt aangaande het ſchenden der grondwetten van het koninkryk, waar van de zelve als de grondſlag is. De zelve is vaſtgeſtelt in het zestiende jaar der regering van *Richard* den II, op het einde der veertiende eeuwe *. Zie hier de oorzaak daar van. De koningen van Engelandt hadden ſedert langen tydt genoten een volſtrekt oppergezag, zo over de burgerlyke, als over de geeſtelyke regering van het koninkryk. Zy rechtten bisdommen op; begaven de geeſtelyke ampten; beriepen de geeſtelykheit, zonder dat zich de pauzen daar mede bemoeiden. Maar de pauzen matigden zich allengskens te onrecht het vergeven der kerkelyke ampten aan, nevens de kennis der kerkelyke zaken, by beroep op een hoger rechtbank, en de macht om afgezanten te zenden, die hun rechtsgebiedt oeffenden, ten nadeele van dat der koningen. Men beklaagde zich over deze ondernemingen onder *Eduard* den I, en men maakte in het vyf en twintigſte jaar van zyne regering † eene wet, de welke deze misbruiken verboodt; maar doordien de zelve geen boete opleide, bleef ze vruchteloos. Men maakte dan nog eene andere onder *Eduard* den III ‡. Men verklaarde die genen, die onderſtaan zouden de rechten der voorſtanders en der gewone rechthebbers over geeſtelyke ampten te ontruſten, uit krachte der begevingen van het Roomſche hof, te zyn vervallen van het recht, dat zy zelf zouden mogen kunnen voorwenden, het zy over het geeſtelyke, het zy over het wereldlyke der betwiſt wordende ampten, verwees hen in de boete, en tot de gevangeniſſe. Men breidde de zelve ſtraf twee jaren daar na uit over de *Voorſtanders* ⊥, die de Engelſchen zouden doen verſchynen voor de vremde rechtbanken der gevolmachtigden van den Roomſchen ſtoel. Deze wetten wierden elf jaren daar na beveſtigt, in het eerſte jaar der regering van *Richard* den II *. Men ging nog verder: in het zevende jaar maakte men eene nieuwe wet, die den vremdelingen verboodt geeſtelyke ampten te mogen hebben in Engelandt, zonder bewilliging des konings, die van zyn kant beloofde de zelve niet te geven. Dit was de deur ſluiten voor alle begevingen van het Roomſche hof. Door eene andere wet belaſtte het Parlement, dat de twiſtgedingen, die 'er mogten opkomen ter zake van de benoemingen, door de gewone gerechtshoven zouden worden geoordeelt, zonder dat het zou vryſtaan zich daar van buiten het koninkryk te beroepen. De paus, die door deze wet zyn gezag vermindert vondt, deedt de biſſchoppen in den ban, die de zelve ter uitvoering zouden willen brengen. Het Parlement beweegde zich daar over. De koning vergaderde de Pairs van het koninkryk, en zy verklaarden, dat zy zyne zyde zouden kiezen tegen het Roomſche hof. De kerkelyken alleen wilden niets voor, noch tegen ſpreken. Het Parlement raadleegde in het vervolg over deze grote zaak, en a daar over ernſtige aanmerkingen gemaakt te hebben ſtelde het vaſt, dat die genen, de welke tot den paus zouden toevlucht nemen, het zy wegens banvonniſſen, het zy wegens bullen van over-

Welke deze wet was.

Zy is vaſtgeſtelt onder *Richard* den II.

* Hy begon te regeren in den jare 1377.

† Hy klom op den troon in den jare 1274.

‡ Hy wierdt gekroont in den jare 1327.

⊥ *Proviſeurs.* Men noemde alzo de genen, welke de bullen haalden van den paus.

* in den jare 1377.

(a) Deze keurvorſt ſtierf in het zelve jaar, in het begin van de maandt van Auguſty. Zyn zoon, van den zelven naam als hy, volgde hem op

1531. overbrenging van geeſtelyke ampten, het zy eindelyk wegens eenige andere vervaardiging, welke zy zyn mogt, ſtrydig tegen de rechten van de kroon, zouden geſtraft worden met de gevangeniſſe, en met verbeurdverklaring hunner goederen. Dusdanig was de oorſpronk van de wet *Præmunire*, door dien de inzetting, van welke zy haren naam heeft ontleent, begint met deze uitdrukkinge *Præmunire facies* (a).

Verandering voorgevallen onder *Henrik* den IV † Hy volgde op *Richard* den II den 29 September 1399 * *Præciſen.*

Daar was verandering onder *Henrik* den IV † doordien hy kentekenen wilde geven van zyne erkenteniſſe aan de biſſchoppen, de welke zyne gewelddadige bezitting begunſtigt hadden. Nochtans maakte het Parlement verſcheide wetten om de inzetting van *Richard* den II wederom vaſt te ſtellen. Men vernietigde de bullen, verkregen door de Ciſterciënzer monniken, welke hen onthefte van de tienden. Men herriep de toeſtemming, welke, de koning gegeven hadt, om brieven van bezitneminge * van kerkelyke ampten, door het Roomſche hof verleent, op te volgen; en men verklaarde de verkiezingen vry, zonder dat het noch den paus, noch den koning zou vryſtaan de zelve te verbreken. Onder *Henrik* den V † herſtelde men de zaken op den ouden voet, en men belaſtte, dat de wetten zouden uitgevoert worden, zonder acht te nemen op de vergiffenis, de welke *Henrik* de IV aan de overtreders hadt toegeſtaan. Paus *Martinus* de V zondt blixemende brevetten, en trachte de wet *Præmunire* te herroepen, zich beroepende op de zwakheit des konings, die, gelyk hy zeide, niet dan een kindt was. Het Parlement, dat vergadert was in January des jaars 1427, hoorde de redenvoering by wyze eener kerkreden, welke de aartsbiſſchop van Kantelberg uitſprak. Hy nam tot zynen text deze woorden: *Geef den keizer dat des keizers is, en Gode dat Godes is*, en ſprak ſterk voor de macht der pauzen, welke hy zeide van Goddelyk recht te zyn. Ondertuſſchen herriep het Parlement de wet niet; het bragt'er zelfs gene matiging in. Doch deze wet beſtondt niet dan op het papier, en het Roomſche hof hernam zyn gezag. De paus, die misnoegt was geweeſt over de eerſte zygangen van *Chicheley*, aartsbiſſchop van Kantelberg, hadt den zelven ontbloot van zyn ampt van pauſſelyk afgezant: voldaan over de redenvoering, welke deze kerkvoogdt naderhandt voor het Parlement gedaan hadt, herſtelde hy hem daar in, en *Chicheley* bediende het zelve, de wet overtredende. Men hadt in het vervolg verſcheide pauſſelyke gezanten, die hun ampt waarnamen, zonder daar in geſtoort te worden, tot zo lange *Wolſey* was veroordeelt in de boete, by de wet vaſtgeſtelt (b). De zelve ſtraf kwam op de andere geeſtelyken, aan de zelve verbrekinge ſchuldig: doch de koning vergenoegde zich met eene ligte boete, over welke hy met hen overeenkwam, of welke zy zich zelf opleiden, of met de belofte, welke zy aan hem deden, van in het toekomende de wetten te gehoorzamen.

† Hy volgde op *Henrik* den IV, zynen vader, in den jare 1411.

Paus *Martinus* de V zendt bullen tegen de wet *Præmunire.*

Het Parlement verdedigt de zelve.

Herbert. Burnet. le Grand.

Het was dan in dien tydt, dat men aan den koning de hoedanigheit gaf van *oppermachtig hoofdt en beſchermer der kerk en kerkelyken van Engelandt*. Het is aanmerkelyk, dat deze tytel aan hem door de geeſtelykheit wierdt opgedragen. De zelve was alstoen in de provincie van Kantelberg vergadert. *Warham*, die als aartsbiſſchop voorzat *, deedt het voorſtel, zeggende tegen de afgezondenen, dat men hun ſtilzwygen voor eene toeſtemming zou aannemen: *Wy alle zwygen.* Eenigen nochtans waren van gevoelen, dat men deze bepaling daar by zou voegen: *Zo veel als het de Goddelyke wet toelaat*; en het was onder dit beding, dat de acte ondertekent wierdt. De geeſtelykheit van de provincie van Jork bragt daar omtrent groter zwarigheit in. Zy deedt aan den koning vertonen, dat zy hem geen eernaam kon geven, de welke alleen *JESUS CHRISTUS* toekwam. *Henrik*, daar over vergramt, antwoordde, dat men deze woorden niet naar den letter moeſt nemen, en dat de geeſtelyken van Kantelberg daar van den rechten zin gevonden hadden. Die van Jork zagen zich dan genoodzaakt de zelve te volgen.

1531. Eentytel van hoofdt der kerke gegeven aan den koning van Engelandt door des zelfs geeſtelykheit.

* Hy ſtierf in den jare 1532.

Zie daar dan *Henrik* den VIII verklaart tot opperhoofdt der kerken van zyn koninkryk in eene kerkelyke vergadering, beſtaande uit haren aartsbiſſchop, acht biſſchoppen, twee en vyftig abten, of prioors, de welke het Hogerhuis der geeſtelyken uitmaakten, en van hare kerkelyke afgezanten van een minder rang, uit welke het Lagerhuis beſtondt. Men bemerkte, dat de kardinaal *Polus*, die alstoen maar deken van Exceſter was, zitting hadt onder de afgezanten; en terwyl men niet ziet, dat hy zich tegen dit beſluit heeft aangekant, moet men geloven, dat hy zyne ſtem even als de anderen daar toe heeft gegeven. Naderhandt veranderde hy weder van ſtem en taal. Zo waarachtig is het, dat het meeſte gedeelte der menſchen niet ſpreekt dan naar de vooringenomenheit, tot welke hunne driften hen vervoeren. De afgezanten der kerkvergadering van Kantelberg boden den koning aan een geſchenk van dertien honderd duizend ponden *, het welk hy aannam, om ontſlagen te zyn van de inbreuken, welke zy gemaakt hadden tegen de wet van *Richard* den II. Die van Jork baden hem, zich te vergenoegen met vyf en twintig duizend piſtolen. Hy gaf brieven van kwydſchelding aan de eenen en de anderen. Het Parlement bekrachtigde des konings vergiffenis. Hy hadt aan de afgezondenen der gemeenten, die in de zelve misdaadt ingewikkelt mogten zyn, het geweigert, om dat de wet zo wel was voor de wereldlyken, die de ondernemingen van het hof van Rome begunſtigden, als voor de geeſtelyken, de welke zich daar van bedienden: zo dat deze afgezanten in eene grote ongeruſtheit waren. Voor dat het Parlement ſcheidde, liet de koning hen verzekeren, dat hy hen ook ontſloeg, gelyk de anderen. Dus verkreeg hy de toejuichingen van het volk en van de geeſtelykheit, en men verwonderde zich over de moedigheit, met welke hy zyn gezag hadt onderſchraagt in eene zo tedere zake, zonder zich over zyne ſtrengheit te beklagen, welke hy wiſt te matigen door de gunſten, welke hy hadt toegeſtaan.

Aanmerkelyke ſommen, gegeven door de geeſtelykheit van Kantelberg en Jork, om ontſlagen te zyn van de overtredinge der wet *Præmunire.*

* *Livres.*

Voor dat hy deze grote zaak ondernam, hadt hy zynen Raadt vergadert, welkers gevoelen hy wilde weten. Men was daar over verdeelt, en een van de genen, de welke van gevoelen waren, dat men met Rome niet moeſt breken, ſprak in dezer voegen:

De koning eiſcht het gevoelen van zynen Raadt over het breken met Rome.

Sire, het beſluit, dat uwe Majeſteit komt te nemen, is van het uiterſte gevolg. Het komt hier op aan te weten, of gy het geeſtelyke beſtier

(a) Eenigen zeggen, dat men moet leezen: *Premonere.* Zie *Joh. Cowel Inſtitut. Juris Angl.*

(b) De Franſche ſchryver van de Oordeelkundige Aanmerkingen over de Geſchiedenis der Hervorminge, onder den name van *Antoony Harmer*, ontkent, dat 'er een pauſſelyk gezant is geweeſt ſedert de wet *Præmunire*, tot aan *Wolſey* toe, en zegt, dat de aartsbiſſchop van Kantelberg geboren pauſſelyk gezant was van het jaar 1200, en niet afgezonden door den paus.

Redenvoering

1531. der genen, die hem zulks afraden. *Herbert.*

van uw koninkryk zo wel zult waarnemen, als het wereldlyke: dan of gy, latende aan den paus de zorg over de kerk, u zult vergenoegen met het beſtier, het welk Godt u gegeven heeft over uwe onderdanen. Ik ben, Sire, een Engelſchman, en een onderdaan van uwe Majeſteit: dus dryven myne genegenheit en myn plicht my u te wenſchen de hoogſte trap van vermogen, tot welke het u mogelyk is te ſteigeren. Maar ik bekenne, dat de eerbiedt, welke ik voor de oude regeringswyze heb, my voor eene nieuwe doedt beangſt zyn. Alle veranderingen zyn gevaarlyk, voornamentlyk in het ſtuk van den Godsdienſt. Daar is geen Staat, de welke geen hoofdt van noden heeft. Een ligchaam zonder hoofdt zou te gelyk wandrogtig zyn en verachtelyk. De Godsdienſt is een ligchaam, en wel het edelſte, het welk het geheel-al heeft. Het heeft dan een hoofdt van noden, dat het zelve beſtiert en beſchermt. De banden, de welke het zelve aan dit hoofdt vaſt maken, zyn daarenboven de allerheiligſte en onſchendbaarſte der wereldt. Zy hebben zelfs hare betrekking op de burgerlyke regering, de welke niet gelukkig kan zyn, byaldien de kerkelyke in verwarring is, of in onderdrukking. Tot nog toe heeft de gehele wereldt gelooft, dat de paus dit hoofdt was. Hy is de gemene vader der Chriſtenen, en deze moet de ſcheidsman zyn van alle hunne verſchillen. Ontneem de kerk dit hoofdt, zy zal voortaan niet zyn dan een ligchaam zonder ziele, dat zyne achting zal verliezen. Wat zal dan van de majeſteit van den Godsdienſt worden? Wie zal de ongelyken wreken, welke men de zelve aandoedt? Wie zal de menſchen in toom houden door de vreze der Goddelyke oordeelen, doende de zelve vallen op de hoofden der ſchuldigen in dit leven, en de zelve nog uitbreidende na hunne doodt, tot in de eeuwigheit? Dat het my geoorlooft zy het aan uwe Majeſteit te zeggen. Laat, Sire, deze verſchrikkelyke rechtbank voor den H. ſtoel, en vergenoeg u met de macht van het zwaardt, tot welke de Voorzienigheit u verheven heeft over het tydelyke van uw koninkryk. Wie zal de bedieningen van deze hoogſte overheit over alle de Chriſtenen waarnemen, indien gy het gezag daar van niet langer wilt dulden? Wie zal de wreedheit dezer ſtrenge wetten matigen, welke de zondaars van noden hebben, en welke zy nochtans niet kunnen nakomen, byaldien men geen toegevendheit gebruikt, de zelve matigende? Wie zal de heilige ordens doen geven, de Sakramenten bedienen, vergiffenis, vrylatingen en aflaten verleenen; en eindelyk zorge dragen voor de verborgendheden van den Godsdienſt, wanneer die geen, die daar het hoofdt en de uitdeelder van is, zou zyn afgeſneden? Wie zal daarenboven de bewaarder zyn van de eeden der vorſten, en wie zal de macht hebben, de verbrekers der verbonden te ſtraffen met de blixemen van den han? Voor my, ik begryp niet, dat zonder zodanig een hoofdt de Chriſten wereldt zou kunnen beſtaan, ten minſte by eene algemene en ſtandvaſte vrede tuſſchen alle de ſtaten, welke de zelve uitmaken; of by eene zo groote matigheit tuſſchen alle de vorſten, dat de een niets zou willen ondernemen op den anderen. Een denkbeeldt, voorwaar, zeer ſchoon, maar volſtrekt verziert. Dat byaldien het hof van Rome de kancelary is van het gemeneheſt der Chriſtenheit, gelyk het zelve inderdaadt is, waar zal men zich aangeven om verklaring te hebben over de wetten, de welke het gewiſſe raken, byaldien men deze eenige en algemene rechtbank vernietigt? Is het niet den Godsdienſt werpen in eene verwarring en in eene beerſcheloosheit? Om te eindigen waar mede ik heb begonnen, ik wenſch u, Sire, als mynen koning en opperheer, alle bedenkelyke grootheit en geluk. Doch Gode behage het niet, dat ik u toewenſche eene macht, de welke eene wanorder in uw koninkryk zou brengen, en u betrekken den haat der andere Chriſten vorſten. Een van de genen, de welke van een ander gevoelen waren, alstoen het woordt nemende, zeide:

1531.

Redenvoering van die genen, die van een tegenſtrydig gevoelen waren.

Sire, byaldien die gene, die geſproken heeft voor my, het verſchil te recht ter neder hadt geſtelt, het zou niet nodig zyn hem te antwoorden. Daar is geen zwarigheit dan om dat men de daadt kwalyk opvat, en dat men kwade beginſelen ſtellende, men daar uit kwade gevolgen trekt. Het is zeker, dat het geeſtelyk beſtier een hoofdt van noden heeft, zo wel als het wereldlyke. Dit is onbetwiſtelyk. Doch byaldien deze dubbele macht twee hoofden van noden heeft, of byaldien de zelve zich niet beter onder een alleen vereenigde, dit is de zaak, die in verſchil is, en waar over men zich verdeelt. Voor my, ik verklare my voor dit eenige hoofdt, het welk den eenen en anderen ſtaat kan regeren. Welke vremde verdeeldheit, wanneer deze macht verdeelt zynde, de wereldlyke overheit eene zaak beveelt, en de geeſtelyke eene andere. Als dan zyn de onderdanen in onzekerheit, aan welke van deze twee oppermachten zy zullen gehoorzamen, of dat men, party kiezende, aan de eene zyde eene ſcheuring make, of dat 'er wederſpannigheit is aan de andere. Dit is het ook, dat men zo vele malen gezien heeft in de verſchillen tuſſchen de pauzen en de keizers, en dit is het geen Engelandt zelf heden beproeft. De regering dan van eenen te kiezen zynde, is 'er niet meer te doen dan te weten, of deze macht moet geſtelt worden in handen van den paus, of in handen van den koning. Wat den eerſten betreft, hy heeft noch tytel, noch opvolging, noch bezetting, de welke hem een zodanig recht geven. Wat zou de Staat worden onder de handen van een Godgeleerde, die om den zelven te regeren niets zou hebben dan de kerkelyke inzettingen? Voeg daar by, dat de paus van Engelandt te ver af is, om kennis te nemen van de misbruiken uwer geeſtelykheit, en al te ſtyfhoofdig om de zelve te verbeteren. De honderd bezwaarpunten, op den Ryksdag in Duitſchlandt onlangs overgegeven, onderrechten ons genoegzaam van het gene men van zulk een ſtoel te verwachten heeft, en wy weten ook, dat 'er voor de partyen niets verderffelyker is dan de beroepingen, welke men buiten het koninkryk doedt aan het hof van Rome. Daar blyft dan overig, dat het de vorſt is, die deze dubbele regering oeffent. Inderdaadt, des zelfs inzalving heeft niet minder iets van het geeſtelyke dan van het wereldlyke. Hy draagt den degen om de beſtiering van de kerk te verzekeren, om hare ruſt te verdedigen, of om te wreken de ongelyken, welke men de zelve aandoedt. De ſchoonſte bediening van zyn koningſchap beſtaat in het bewaren van de ruſt van den Godsdienſt, welke die van den Staat maakt. Wanneer eene zodanige macht heerſcht, doedt de gehele wereldt zynen plicht, en de ziel van het hoofdt krachtdadig invloeiende op des zelfs leden, beantwoorden de leden door hare werkinge de invloeden van het hoofdt. Ik wil daarom niet, dat de koning zich menge in de kerkelyke bedieningen: doch het komt ook den paus niet meer toe zich in te wikkelen in de zaken van vremde koninkryken. De kerkvoogden geven daar bevelen, en byaldien zy daar in nalatig zyn, weet de vorſt wel zyne wetten te doen gehoorzamen. Men be-

hoeft

1531. *hoeft geen toevlucht te nemen tot eene andere macht dan de zyne, noch zich een algemeenen opperheerscher maken in de kerk. Elke Staat heeft zynen geest en verstandt, die hem bestiert, gelyk elk ligchaam in de natuur zyne bewegingen en indrukselen ontfangt van eene macht, aan welke het onderworpen is. Ten aanzien van de andere zwarigheden, op welke men aangedrongen heeft, vinde ik niets, dat my belet. Wat voordeel kan men zich beloven van het gezag van den paus, den welken men maakt den wreker der geschonde verbonden? of waar een paus te vinden, redelyk genoeg om onpartydig te zyn? Men dringt aan op zyne hoedanigheit van algemenen vader; maar met hem de blixemen in handen te geven, om de zelve af te schieten op alle de koninkryken van het Christendom, is hem dezen fraaien naam ontnemen, en hem den vyandt maken veel eer dan den vader van het Christendom. Hy zal nimmermeer dezen laatsten eertytel waardig zyn, dan wanneer hy de vorsten, welke Godt gestelt heeft, zal laten regeren, zonder hen te ontrusten noch ten aanzien van het geestelyke, noch ten opzichte van het wereldlyke. Elk koninkryk heeft zyne wetten, zyne kerkvoogden en zyne magistraten. Aan de andere zyde zegge my eens iemandt, of hy, zich gedragende, als scheidsman der verschillen, de welke in de Christenheit zyn, bekwaam zou zyn de zelve te eindigen. Dat men voor het overige my niet tegenwerpe, dat men zich niet kan los maken van zyne heerschappy, zonder den Godsdienst ongelyk aan te doen. Het is niet op dezen grondt, dat de zelve onderschraagt is; het is in het hert van den menschdat de zelve huisvest: het is daar, alwaar Godt de eeuwige waarheden der zaligheit schryft, de welke de ziel zyn van den Godsdienst, ik will zeggen van de Godvruchtigheit en de oeffening der Evangelie-wetten. Voor het overige, daar legt weinig aan gelegen, te weten, hoe ver de macht van den H. stoel zich uitstrekt. Moet de zelve dan zonder palen zyn, en staat het den vorsten niet vry des zelfs ondernemingen te verhinderen, of de misbruiken van het hof van Rome te weten? Byaldien door achteloosheit, of door de staatzucht der pauzen, de geestelykheit onrechtmatige bezittingen maakt, of dat de zelve dwalingen verspreidt, nadeelig aan de zaligheit, staat het dan niet aan de oppervorsten om zich daar tegen te stellen? Het zwaardt, het welk zy dragen, geeft aan den Godsdienst een nieuwen luister, en maakt den zelven eerwaardiger. Laat ons niet vreezen, dat de vorsten hunne macht zouden misbruiken by deze gelegenheit. Zy hebben 'er het grootste belang by om het zelve te matigen, om dat het welzyn van hunne regering daar van afhangt. Eindelyk kan deze vrees geen hinder toebrengen aan hunne wettige macht. Zo de zelve is van ondernemende vorsten, is het niet van staatzuchtige pauzen? Dit zyn personele gebreken, de welke niets vast stellen; of byaldien men iets moet besluiten, zo is het, dat de ondernemingen der pauzen veel gevaarlyker zyn dan die der vorsten. Ik zeg dan, dat aan u, Sire, de hoogste macht staat om de bestiering van de kerk in uwe koninkryken te regelen, zo wel als de burgerlyke regering. Het komt hier niet aan op het vaststellen van geloofsstukken; men heeft maar te bewaren de gene, die vastgestelt zyn; en welk ander gezag, dan dit van den oppervorst, heeft dit recht en deze macht? Laten wy voor den paus hebben de achting, welke de Christenen altydt zorgvuldig aan den H. stoel, welken hy bekleedt, bewezen hebben; ik keur dit goed. Laat hy de opperkerkvoogdt zyn van de Christen biffchoppen; ik stel my daar niet tegen: maar wat de kerkelyke operhoofdigheit betreft, ik zeg nog eens, dat de zelve alleen aan den persoon van den vorst vast is. Wanneer de paus met de geestelykheit van uw koninkryk, onder uw gezag vergadert, wegens de besluiten, welke zy zouden nemen tot bewaring van het oude gelove, eenen lyn trok, ben ik verzekert, dat wy zyne besluiten met eerbiedigheit zouden ontfangen: maar alzo hy zich will maken tot het hoofdt van alle kerkelyke zaken, en geweldiglyk bezitten een gezag, het welk hem niet toekomt, moet men hem niet meer erkennen. Dus staat het aan uwe Majesteit uwe rechten staande te houden, en zich door de geestelyken van uw koninkryk te doen bewyzen die volstrekte gehoorzaambeit, welke zy alleen aan u schuldig zyn. Uwe onderdanen nemen geen acht om iets uit te vinden tegen eene zo wettige macht, en het staat niet aan vremde vorsten zich te bemoeien met de regering van uwe staten.*

1531.

De koning volgt het laatste gevoelen.

Zodanig waren de redenen, welke men van weêrkanten in des konings Raadt bybragt. De-ze vorst, vindende het laatste gevoelen of beter gegrond, of met zyne neiging beter overeenkomende, bepaalde zich het zelve te volgen, gelyk wy hebben begonnen te zien, en gelyk wy in het vervolg nog meer zullen gewaar worden.

Wetten in het Parlement gemaakt.

Het Parlement, dat in dezen tydt vergadert was, scheen niets in het oog te hebben dan de belangen en de voldoening des konings. Wy hebben de goedkeuring verhaalt, welke het gegeven hadt aan des zelfs echtscheidinge: het keurde in het vervolg goed de gunsten, welke deze vorst den kerkelyken hadt toegestaan; het stemde eindelyk met hem mede tot ondersteuning van zyn gezag tegen de ondernemingen van het hof van Rome. Dit gedaan zynde bestreedde het zyne overige zittingen om wetten te maken voor het gemene best. De eerste behelsde den uitvoer van wolle buiten het koninkryk. Dit vervoeren wierdt verboden, als mede daar van te kopen in de acht en twintig provinciën, ten minste zo het niet was om de zelve te verwerken. Deze wet, de welke reets eenigen tydt was opgevolgt, was zo wel nadeelig, als voordeelig. Dit was de reden, waarom men de zelve niet vernieuwde dan voor tien jaren.

Herbert.

Men beinoeide ook de knevelaryen der meesters en handwerks-bazen, doordien de zelve grote sommen gelds vorderden van de leerjongens: zo dat de gemene man, onmachtig om dat geldt op te brengen, zich in de verlegenheit bevondt van hunne kinderen geen goed ambacht te kunnen laten leren. Het Parlement voorzag in dit misbruik.

Door eene andere wet stelde het vast een Tarif en zekere komptoiren voor de rechten, geschikt tot het onderhouden van bruggen en dyken, welke men te voren opstelde zonder regel, en zonder daar van rekening te doen.

Het verboodt den uitvoer van Engelsche paarden overzee, behalven de gene, die nodig waren voor de bezetting van Calais.

Het ontnam den vremdelingen zekere voorrechten welke zy verkregen hadden, en belastte, dat zy zouden betalen de oude schattingen, vastgestelt door de wetten van het koninkryk. Het deedt daar van een Tarif opmaken, waar van het de zorge beval in de provinciën aan de schouten en baljuwen der steden. Doch ten aanzien van Londen vondt men geraden, daar mede te belasten den kancelier, den grootschatbewaarder, den voorzitter van den Raadt, den geheim zegelbewaarder, den grootmeester van het huis des konings, en de twee hoofden van het gerecht *. Het Parlement handelde in dezer voegen, om te beletten de misbruiken der schepenen †.

* Men noemde dus de voorzitters der hoven.

† *Sheriffs.*

Het

1531. Het maakte nog eene andere wet tegen de goede-gelukzeggers; die bedriegers, de welke onder den naam van Egyptenaars * de wereldt doorkruiſſen, en de ligtgelovigheit der eenvoudigen misbruiken, welken zy hun geldt, voor valſche waarzeggingen, ontſtelen.

*of Heidenen.

Het bevrydde van ſtraffen, by de wet de welke de vremdelingen uitſloot van het meeſterſchap in eenig handwerk, vaſtgeſtelt, bakkers, bierbrouwers, heelmeeſters en beamptſchryvers †.

† Notariſſen.

Het beſnoeide de voorrechten der vryplaatſen, welke men misbruikte. De zelve zyn eindelyk geheel weggenomen, wanneer men gezien heeft, dat zy nergens anders toe dienden, dan tot vryplaatſen voor booswichten, of voor oproerigen.

Verfoeielyke daadt van den kok des biſſchops van Rocheſter, en des zelfs ſtraffe.

Dit gedaan zynde ſcheidde het Parlement. Het veroordeelde te voren den kok van den biſſchop van Rocheſter. Deze ellendige, genoemt *Richard Rouze*, hadt vergift gedaan in de vleeſchzop, klaar gemaakt voor het geſelſchap tot het middagmaal. Zeventien perſonen van het huis wierden daar van zeer krank, en een der opzienders van de keuken ſtierf 'er van. Men weet de reden niet, welke dezen rampzaligen tot zulk eene verfoeielyke daadt hadt aangezet. Ten minſte de ſlukken van het hoofdgeding maken daar geen melding van, en de ſchryvers van dezen tydt verzwygen de zelve mede. *Sanderus* beſchuldigt *Anna van Boulen*, van dezen kok te hebben omgekocht, om den biſſchop van Rocheſter, welken zy haatte, te doen ſterven. Maar alles ſtrydt tegen dit zeggen, het welk door gene bewyzen onderſchraagt is, noch zelfs door eenige betrekking. Men maakte zyn vonnis op, en hy wierdt veroordeelt om levendig gekookt te worden: eene verſchrikkelyke ſtraf, maar waardig eene gruweldaadt, die nog verſchrikkelyker was. Het vonnis wierdt uitgevoert op eene plaats binnen Londen, genaamt Smithfield.

De geeſtelykheit van de provincie van Kantelberg wilde de prieſters doen mede opbrengen, gelyk ook de andere geeſtelyken van lager rang, tot de taxe van dertien honderd duizend ponden, welke zy den koning hadt toegeſtaan. Men beleide ten dien einde eene vergadering te Londen in de St. Paulus-kerk, waar in men niet dan een klein getal prieſters liet komen, volgende de vertogen van den biſſchop, de welke voorzag de tegenſporreling der geeſtelyken: doch deze voorzorg was vruchteloos. Men overweldigde de deuren van de zale, en die genen, de welke de zelve bewaarden, wierden geſlagen en verjaagt. De biſſchop van Londen deedt eene aanſpraak, om te verkrygen de ſchattingen, welke men eiſchte. Hy won niets. De prieſters gaven hem ten antwoordt, dat zy niets te doen hadden noch aan het hof van Rome, noch aan dat van den pauſſelyken gezant; dat zy de wetten niet overtreden hadden; dat men de grote kerk-beampten moeſt aandoen, die de zelve verbroken hadden, om de ſtraffe te doen dragen, en de taxe te laten betalen. De biſſchop kwam tot bedreigingen. Van dreigen kwam men tot ſlagen; en deze kerkvoogdt vondt zich genoodzaakt de vergadering te laten ſcheiden, om een veel groter oproer voor te komen. Hy gaf hen zynen zegen, hen afſcheidt gevende, en beloofde geen verder navorſching omtrent deze zake te zullen doen. Hy hieldt zyn woordt niet, en eenige dagen daar na deedt de kancelier vyftien van deze prieſters en vyf andere perſonen gevangen nemen. Men weet niet, welke ſtraffe zy ondergingen, noch of zyne geeſtelyken hun deel van de ſchatting betaalden. 1531.

Twiſt tuſſchen de kerkvoogden en geeſtelyken van minder rang.

Ondertuſſchen vergaderde het Parlement in den beginne van het jaar 1532, en het Lagerhuis bragt verſcheide klagten in tegen de geeſtelykheit. Eene der voornaamſte was, dat de biſſchoppen de onderdanen des konings voor hunne rechtbanken ontboden over het ſtuk van kettery; dat zy het geding van geloofsonderzoek opmaakten, zonder dat 'er een aanklager was; dat zy hen vonniſten om eene plegtige afzwering te doen, of, by weigering, om levendig verbrand te worden, en dat zy hen zelfs niet toeſtonden om zich te verantwoorden. Deze klagten hadden geen gevolg, doordien het Parlement kort daar na wierdt opgeſchort. De onluſten der twee Kamers waren daar de oorzaak van. Eenige rechten kwamen den koning en de grote heeren toe, welke zy heften op hunne onderdanen en leenmannen, wanneer de zelve minderjarig bleven, of wanneer zy trouwden, of dat zy meerderjarig wierden. De meeſten ſchikten van hunne goederen op eene wyze, dat zy deze koninklyke en heerſchappelyke rechten deden verloren gaan. Om de zelve te behouden maakte men in het Hogerhuis een ontwerp van een beſluit, het welk aan het Lagerhuis gebragt wierdt. Het zelve weigerde de goedkeuring, en beklaagde zich van zyne zyde over de geweldenaryen der geeſtelykheit, biddende den koning een Parlement te verbreken, het welk zich voor deze geeſtelyken verklaarde, ingenomen tegen de gemene vryheit. Deze vorſt ſtelde den afgezanten voor eene matiging, om de wetten te verzachten aangaande het rechte der voogdy, des huwelyks, en der meerderjarigen. Hy vermaande hen ter zelver tydt tot matiging ten aanzien der klagten, welke zy deden tegen hunne biſſchoppen, en eiſchte hen tydt af om de zaak te onderzoeken, ten einde om de misſlagen te verbeteren. Men wierdt van weêrkanten verbittert, en de koning ſtelde de zittingen uit tot de maandt van April. 1532. *Hierbert. le Grand.*

Het Lagerhuis beklaagt zich aan den koning over de geweldenaryen van de geeſtelykheit.

Voor dat het Parlement ſcheidde, maakte het wetten van aangelegenheit om de ondernemingen der geeſtelyken te beteugelen. Door de eerſte ontnam het alle gemene geeſtelyken het voorrecht om zich te beroepen voor de biſſchoppen, en onderwierp de zelve aan de gewone rechtvordering. Door de twede ſtelde het buiten de geoorloofde gevallen den doodſlag en het verraadt, en verklaarde, dat de geeſtelyken, die daar mede beſchuldigt wierden, verplicht zouden zyn te antwoorden voor des konings bank, onaangezien alle voorrechten, welke zy zouden kunnen inbrengen.

Wetten van het Parlement tegen de ondernemingen der geeſtelyken.

Het maakte in het vervolg wetten ten voordeele der zeeſteden, of leggende aan baarbare ſtromen. Het droeg zorg voor de kaden, dyken, en voor al dat gene, het welk iets toebragt tot het gemak der havens.

Het Parlement vergaderde wederom in April, volgens de opſchorſſinge, en het was alstoen, dat het begon den doodſteek te geven aan het gezag van den paus. Men beklaagde zich over de knevelaryen van het Roomſche hof, het welk verbaasdeſommen trok van het koninkryk voor de eerſte jaars inkomſten † der geeſtelyke ampten; voor de opene brieven der zelve, voor de *mantels* *, voor de bullen, en voor een oneindig getal diergelyke dingen. Men begrootte het geen naar Rome gezonden was ſedert het twede jaar der regeringe van *Henrik* den VII over de twee milliоenen, alleen maar voor de eerſte jaars inkomſten, en men zeide, dat het koninkryk, byaldien men daar

Het Parlement vernietigt de Annaten voor den paus.

† *Annaten.*

* *Pallia.*

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

1532. daar geen order in ftelde, zou uitgeput worden; dat vele kerkvoogden zeer bejaard zynde, de koning zyne maatregels moeft nemen, om te beletten, dat men geen geldt meer naar Rome zondt, om nieuwe brieven te bekomen; dat men den paus gemakkelyk kon miffen, en hem met recht weigeren de betaling der eerfte jaars inkomften. Dat dit recht geen plaats hadt dan wanneer 'er geldt moeft opgebragt worden om de ongelovigen den oorlog aan te doen; dat het in den beginne daar toe gefchikt was, maar dat de pauzen in het vervolg het voor zich zelven gehouden hadden; dat byaldien men voor den Roomfchen biffchop nog eenige inzichten hadt, men hem moeft aanbieden het twintigfte deel der geeftelyke inkomften: maar byaldien hy het weigerde, dat de inwyding der nieuwe prelaten kon gefchieden door de biffchoppen en door den aartsbiffchop; dat de zelve door dezen laatften zouden worden ingewyd, en dat hy het gedaan zou worden door twee biffchoppen; dat deze inzegening niet minder duchtig zou zyn, dan of het de paus zou gelaft hebben. Het Parlement deedt het befluit opmaken volgens deze goedkeuring: doch het liet den koning de vryheit, om zich met den paus te bevredigen, zo als hy het dienftig zou vinden. In het zelve befluit was een artykel, het welk de verbanningen vernietigde, welke het Roomfche hof tegen den koning, of tegen des zelfs onderdanen zou mogen uitblixemen, en het welk beval, dat men den Goddelyken dienft niet zou nalaten. Het befluit wierdt van de twee Kamers goedgekeurt. De koning gaf daar insgelyks zyne toeftemming toe: doch men maakte het niet gemeen dan in de maandt van July des volgenden jaars. De peft, welke de ftadt Londen aantaftte, maakte een einde van de zittingen van het Parlement. Terwyl het zelve nog vergadert was, zondt de koning om den fpreker van het Lagerhuis, en zeide tegen hem, dat de kerkvoogden een eedt deden aan den paus, de welke niet overeenkwam met den eedt van getrouwheit, welken zy, verplicht waren aan hem te doen, als aan hunnen wettigen opperheer; dat het noodzakelyk was, dat een van beide wierdt vernietigt, en dat hy het Lagerhuis verzocht, deze zaak te onderzoeken, en op zyne belangen te denken. Ter zelver tydt ftelde hy de twee eeden in handen van den fpreker, de welke de zelve aan het Huis overbragt. Het zelve beval, dat zy zouden gelezen worden. De eedt, welken de kerkvoogden deden aan den paus, was begrepen in deze woorden:

Eedt, welken zy afleiden aan den paus. *Canoniquement.

*Ik N. N. biffchop, of abt van *** zel in het toekomende getrouw en gehoorzaam zyn aan St. Pieter, aan de H. Roomfche kerk, aan myn heer den paus, en aan zyne navolgers, wettelyk* verkoren. Ik zal met raadt noch daadt hen het leven, noch leden doen verliezen, en ik zal niet toeftaan, dat men hen vange, noch dat men hen ongelyk of geweldt aandoe, op welk eene wyze het ook zou mogen wezen. Ik zal aan niemandt de geheimen, welke my mondeling, fchriftelyk, of door een bode, worden medegedeelt, openbaren. Ik zal de opperhoofdigheit van Rome, de inftellingen of regelen der oude kerkvaders, en de koninklyke rechten van St. Pieter verdedigen, onderfteunen en handhaven. Ik zal aan de gezanten van den H. ftoel, by hunne aankomfte en vertrek, bewyzen de eer, welke hen toekomt. Ik zal de rechten en handveften van de Roomfche kerk doen befchermen, bewaren en uitbreiden. Ik zal nooit treden in eenig voornemen, in eenigen raadt, in eenig verdrag, waar in iets tot haar nadeel ontworpen is. Ik zal my in het tegendeel,* met al myn vermogen daar tegen aan kanten, en daar van aan den paus, of die genen, die hem daar van bericht kunnen geven, verwittigen. Ik zal alle beftaiten*, inzettingen†, fchikkingen§, begevingen, opene brieven, en alle andere Apoftolifche bevelen onderhouden, en doen onderhouden. Ik zal alle fcheurmakers, ketters, en alle de genen, die wederfpannig zullen zyn tegen onzen H. Vader, of tegen zyne navolgers, te keer gaan, en ik zal de zelve met al myne macht vervolgen. Als ik in eene kerkvergadering geroepen worde, zal ik my derwaarts vervoegen; immers byaldien 'er geen wettige verhindering is. Ik zal alle jaren in perfoon, of door een gevolmachtigde, den dorpel der heilige Apoftelen bezoeken. Ik zal myne bezittingen niet vervreemden, noch verkopen, dan met toeftemminge van den paus. Zo waarlyk helpe my Godt en zyne heilige Euangeliften.

1532. * Decreten. † Conftitutien § Difpenfatien.

Eedt, welken zy deden aan den koning. *Clanfulen. †Sententien. §Conceffien.

De eedt aan den koning wierdt aldus uitgefproken:

*Ik N. N. biffchop van *** fta af in het geheel en in het openbaar van alle bedingen*, woorden, vonniffen†, en vergunningen§, welke ik heb, of namaals van den paus hebben zal ter zake van het bisdom van *** de welke op eenigerhande wyze, aan uwe Majeftelt, uwe erfgenamen en opvolgers, uwe waardigheit, uwe rechten, en uwe koninklyke macht, nadeelig mogten geweeft zyn, of in het toekomende nadeelig zouden kunnen zyn. Ik zwere daarenboven, dat ik u, myn heer, en de koningen, uwe nazaten, wegens leven en leden getrouw en gehoorzaam zal zyn; dat ik u meer, dan eenig ander menfch, zal eerbieden; dat ik voor u en voor de uwen, tot de doodt toe, tegen iedereen zal ftryden; dat ik u met al myn vermogen in alle zaken zal byftaan, en dat ik uwe voornemens geheim zal houden; erkennende, dat ik aan u alleen myn bisdom verfchuldigt ben, u biddende, my de inkomften daar van te willen wedergeven, belovende gelyk hier voor, dat ik myn leven lang een getrouw en gehoorzaam onderzaat van u en uwe navolgers zal zyn, en dat ik my getrouwelyk zal kwyten van alle de dienften, welke ik u zal kunnen fchuldig zyn, ter zake van deze wederherftellinge. Alzo helpe my Godt en alle de Heiligen.*

Inderdaadt niets is ftrydiger tegen malkander dan deze twee eeden. Dus zou het Lagerhuis niet nagelaten hebben het eerfte te verwerpen na de gewone lezing, byaldien de peft de zittingen van het Parlement niet hadt doen afbreken.

May. *Morus* ftaat goedwillig af van het ampt van kancelier, en waarom.

Twee dagen daar na ontdeedt zich de kancelier *Thomas Morus* gewilliglyk van het groot zegel. Hy hadt voorheen meermalen zyn affcheidt verzocht, zonder het te hebben kunnen verkrygen. Hy bragt zyne ongezondheit by: doch dit was een voorwendfel; twee andere redenen verplichtten hem zulk een groot ampt neder te leggen. Hy zag voor eerft, dat de koning verplicht was, opentlyk met den paus te breken; en dit kon hy niet goedkeuren. Hy veroordeelde de geweldenaryen van het hof van Rome; maar hy wilde niet, dat men zich van het zelve zou affcheiden. Aan de andere zyde was hy gehaat by het geflacht van *Anna van Boulen*, welker vader alleen een voorwendfel zocht om hem te verderven, en het gezag van de dochter maakte hem bezorgt, dat hy het hoekje niet te boven zou komen. *Morus* was dan bedacht om het hof te verlaten, en zich den haat der gunftelingen te onttrekken. Zyne verdienften hadden hem tot kancelier verheven, zonder daar om gekuipt te hebben. Hy hadt dit ampt bedient zonder ftaatzucht, en hy leide het zelve neder met genoegen. Hy kon echter zyn noodlot niet ontwyken. Byaldien men geloven mag het geen men verhaalt van het onderhoudt, het

Herbert.

1532. het welk hy hadt met zyne huisvrouwe en zyne dochter des anderen daags na zyn afscheidt, moet men bekennen, dat hy eene grote kleinachting voor de goederen van het geluk hadt; maar het schynt, dat hy ter zelver tydt geen achtbaarheit genoeg hadt. Na dat hy het zegel hadt overgegeven, vertrok hy met zyn huisgezin van Londen, zonder aan het zelve iets te hebben gezegt, en kwam op een landgoedt, dat hy te Chelsey hadt. Des anderen daags ging hy in de Misse, en de Godsdienst begonnen zynde, kwam hy by den stoel van zyne vrouwe, tegen haar zeggende: *Mevrouw, myn heer is vertrokken.* Dit was het geen de pagie gewoon was deze mevrouw te komen zeggen eer zy uit de kerk ging. Zy, de kwinkslagen van haren man kennende, zodanig, dat hy menigmalen vergat wat hy aan de waardigheit van zyn ampt schuldig was, om het genoegen te hebben van snakeryen te zeggen, geloofde dat het eene van zyne gewone snakeryen was, en ontstelde zich daar niet over. Doch *Morus* deedt haar zien, dat hy het zegel niet meer hadt, en vertelde haar vervolgens wat hy gedaan hadt. Zy gaf zich over aan al het gene, dat de droefheit en staatzucht bekwaam zyn in te geven eene vrouwe, welke men van alle hare grootheit ontbloot. *Morus* riep zyne dochter, en zeide tegen haar, gedurig al kortswylende, dat zy zou gaan zien, of de klederen van hare moeder haar knelden, om zo te schreeuwen, als zy deedt. Hy voegde daar nog andere loopjes by, welke misschien waren naar den smaak van die eeuwe, maar nu mogelyk zo smakelyk niet zouden zyn. Weinig tyds daar na dankte hy zyne huisgenoten af, en gaf hen brieven van voorschryvens aan de nieuwe meesters, welke zy gingen dienen. Hy hadt een maakgek, volgens de gewoonte van dien tydt *, welken hy vereerde aan den hoofdschout van Londen, zo lang als hy in dienst zou zyn, en aan des zelfs opvolgers na hem: als of hy daar door wilde te kennen geven de achting, welke hy voor dezen magistraatspersoon hadt. Hebbende zich dus van zyn gevolg ontlast, nam hy voor als een gemeen man te leven op een landgoedt, het welk hy hadt van vier of vyf honderd kronen inkomsten; „ En by aldien dit „ niet genoeg is, zeide hy tegen zyne dochter, „ zullen wy aan de deuren *wees gegroet koninginne* „ gaan zingen om een aalmoes te hebben„. Hy zeide deze woorden al lagchende, en met een gelaat, het welk den spot steekt met de ydelheit der wereldt: doch wy weten niet, of zy wel pasten aan de waardigheit van zulk een groten man. Voor het overige kortswylde hy niet altydt: zyne aardigheit was eene uitwerking van zynen aardt, en een gevolg der gerustheit van zynen geest: doch deze gerustheit was hy schuldig aan zyne deugdt en zyne wysbegeerte. Hy bemoeide zich voornamentlyk met de oeffening der zedekunde. Hy stelde daar over uitmuntende verhandelingen op, welke hy aan *Erasmus* en aan *Warham* ten geschenk gaf, en hy heeft zyne kinderen de zelve nagelaten: doch zyn voorbeeldt was de krachtigste lesse, welke hy hen kon geven.

Levenswyze van *Morus*.

Zyn vrolyke inbosst.

Zyne deugden.

*In dien tydt was 'er byna geen groot heer, die geen hofnar hadt.

Leefde hy zonder luister in zyne afgezonderdheit, hy leefde ook zonder onrust, tot dat de fortuin, op hem gebeten wegens zyne deugdt, hem kwam vervolgen; als of zy zich over de verachting, welke hy voor haar hadt, wilde wreken. De ridder *Thomas Audley* wierdt in zyne plaats gestelt; een bekwaam man, en ervaren in de wetten, maar niet zo oprecht als zyn voorzaat.

De ridder *Audley* volgt hem op in het ampt van kanceliers.

Het verval van het pausselyk gezag in Engelandt, het welk *Morus* voorzien hadt, wierdt dagelyksch groter, en in ieder vergadering van het Parlement wierdt het zelve bestormt. In de zamenkomst, welke geschiedde op den 4 February dezes jaars, besloot men, dat het koninkryk van Engelandt onafhankelyk was van alle vremde macht, niet alleen ten aanzien van het wereldlyke, maar ook ten opzichte van het geestelyke, welke beide afhingen van een en zelven oppervorst. Men vernieuwde vervolgens de wetten van *Eduard* den I, van *Eduard* den III en van *Richard* den II. Men beval, dat in het vervolg alle zaken zouden gevonnist worden in het koninkryk voor de gewone rechtbanken. Dat men geen inzicht zou hebben voor de beroepingen van het hof van Rome, noch voor de bullen der pauzen, strekkende om de uitvoering van de vonnissen der rechters van het koninkryk te beletten. Dat de kerkelyken, die hier tegen zouden komen te doen, gestraft zouden worden met eene geldboete en eene gevangenisse. Dat die genen, die stout genoeg zouden zyn om van het Roomsche hof bestraffingen * en beroepingen † te laten komen, onderworpen zouden zyn aan de straffen, in de wet *Præmunire* vastgestelt. Dat eindelyk de kerkelyke zaken, rakende de uiterstewillen, huwelyken, tienden, enz. op de eerste rechtsvordering zouden geoordeelt worden door den bisschop of des zelfs rechter, en door den aartsbisschop voor het hoogste recht. Dat de zaken, waar in de koning belang hadt, geoordeelt zouden worden door het Hogerhuis der geestelyken, zonder beroeping. Dit viel voor in den tydt als dit Hogerhuis der geestelykheit, hebbende aan haar hoofdt *Cranmer*, aartsbisschop van Kantelberg, het huwelyk van den koning met de koninginne *Catharina* nietig en bloedschandig verklaarde.

1533. *Herbert. Burnet.* Het Parlement verklaart het koninkryk vry en ontbonden van het rechtsgebiedt van den paus.

* *Censures.*
† *Evocations.*

Henrik nochtans gedroeg zich omtrent den paus nog al voorzichtelyk, en wy hebben boven gezien, dat hy sedert aan hem afgezanten zondt by de zamenkomste van *Clemens* en *François* den I te Marseille; dat in het vervolg de bisschop van Parys te Londen kwam van wegens den koning van Vrankryk, en dat hy van Londen naar Rome reisde, voorzien met de onderrechtingen * der twee koningen, om een vergelyk te bewerken. Eindelyk hebben wy gezien, dat deze verzoening alleen wierdt verhindert door eene verachtering van twee dagen, of veel eer door de overyling van den paus, de welke weigerde dit korte uitstel af te wachten, binnen het welke de postloper uit Engelandt aankwam. Hy bragt mede de onderwerping van den koning, zodanig als Rome de zelve eischte. *Henrik* onderwierp zich aan het oordeel van den H. stoel, alleenlyk zekere kardinalen afkeurende, die hem verdacht waren. Hy nam den voorslag van den paus, van in de stadt Kameryk het geding op te maken, aan, en hy stondt toe, de bewyzen daar toe te beschikken. Het al te trotsche vonnis van den Roomschen paus wierp het voorstel dezer hereeniging omverre, en *Henrik*, vergramd, van zich dus behandelt te zien, nam een besluit om volstrektelyk met hem te breken, van het welke hy nooit veranderde.

* *Instructien. Mezeray.*

Herbert. Burnet. le Grand.

1534. De geestelyken predicken, op het bevel van den koning, tegen de macht van den paus.

Gelyk hy zich daar toe ter dege bereid hadt, hadt hy zyn Parlement beroepen, het welk vergadert was op den 15 January. Het was eenigslyk om de regering van het koninkryk vast te stellen, in die voegen, dat de pauzen daar geen het minste deel aan konden hebben, noch de algemene rust door hunne banvonnissen zouden kunnen storen. Ten dien einde wierdt 'er, gedurende de zit-

Universitäts- und Landesbibliothek Düsseldorf

1534. zittingen, alle zondagen in St. Paulus-kerke eene predikatie gedaan wierdt, om het volk te onderrechten, dat de paus in Engelandt geen macht hadt.* Men voegde daar vervolgens by, dat het aan het Parlement ſtondt wetten te maken, om de ruſt van den Staat te beſchermen, en dat het van het belang des volks was, zo wel als van des zelfs plicht, zich daar aan te onderwerpen. Dit gaf miſſchien gelegenheit tot de verwytingen, welke de kardinalen van de zyde des keizers deden aan de Engelſche afgezanten, dat hun koning ſchimpſchriften maakte tegen den paus, en mogelyk was dit de reden, waarom de paus het uitſpreken van het vonnis verhaaſtte, gelyk wy boven verhaalt hebben. Wy zien ook uit een brief van den hertog van Nortfolk, dat men opentlyk predikte, dat de macht van den paus niets anders was dan eene geweldige aanmatiging*, en dat zich des zelfs gezag moeſt bepalen binnen Italië. Dat de pauzen om hunne verkiezing wettig te doen zyn, de toeſtemming der vorſten, en niet de vorſten die van den paus van noden hadden. Dat al de macht van den Roomſchen ſtoel kwam van de verblindheit der koningen en keizers, die zulks ſchandelyk verdragen hadden. Deze, hertog, anders zeer goed Roomſchgezind, voegde daar by, dat byaldien de koning toeſtondt aan het Parlement daar in te voorzien, de paus, zo voor zich, als voor zyne navolgers, zou verliezen niet alleen de gehoorzaamheit van het ganſche koninkryk, maar ook dat alles, wat van zyn gezag afhangt, voor altydt zou gehaat en veracht worden. De uitkomſt heeft deze voorzegging beveſtigt. Voor het overige leert ons deze brief, dat de grote heeren en de gemeenten daarenboven meer genegenheit hadden om het juk der pauzen af te werpen, dan de koning zelf. Dat het al vier jaren geleden was, dat men zich daar toe bereidde door ſchriften en gedurige twiſtredenen, en dat, wanneer zy eens zouden begrepen hebben den ſtaat des geſchils, zy zich zouden willen bevryden van eene vremde macht, welke zy nu niet anders aanzagen dan eene dwingelandy. Het is daarom, dat wy in alle de Parlementen hen hebben zien een ſtap doen voor de vryheit, welke zy geloofden verloren te hebben, en welke zy wenſchten weder te bekomen. Deze ging nog veel verder, dan alle de andere.

Zie de *Verzameling van le Grand*, No. 66.

Brief van den hertog van Nortfolk tegen deze macht.

*Uſurpation.

Aan het hoofdt dezer wetten was die, de welke de Engelſchen ontſloeg van hunne onderwerping aan den Roomſchen ſtoel. Dit was ook de grondſlag van dat gene, het welk hy voornemens was vaſt te ſtellen. Het ontwerp daar van wierdt gemaakt door de Kamer der gemeenten, en gezonden aan het Hogerhuis. Het wierdt twee malen gelezen, en aan aangeſtelde rechters verzonden. Vyf dagen daar na deden zy daar van verſlag. Men las het zelve nog twee malen, en toen gaf men het de kracht van eene wet, zonder dat 'er zich iemandt tegen aan kantte. Het Hogerhuis voegde daar eenige bepalingen by, welke de gemeenten goedkeurden, en de koning gaf daar zyne toeſtemming toe.

Herbert. Burnet. le Grand.

Wet, welke de Engelſchen ontſlaat van hunne onderwerping aan den Roomſchen ſtoel.

Andere wet, verbiedende bullen en opene brieven tot ampten van het Roomſche hof.

Deze grondt gelegt zynde, onderzocht het Parlement de knevelaryen van het Roomſche hof, en de macht van des zelfs vrygevingen*. Aangaande het laatſtgemelde ſtelde het vaſt, dat het aan den koning en het Parlement ſtondt te oordeelen, of men van de wetten zou vrylaten, of de zelve affchaffen; en op het eerſte verboodt hy iets aan de Apoſtoliſche kamer te betalen, en van daar te laten komen bullen, of openbrieven tot kerkelyke ampten; verboden, die gegrond waren op de macht des konings, welken de ganſche geeſtelykheit erkent hadt voor het opperſte hoofdt der kerken van zyn koninkryk. Daar door belette het Parlement den uitvoer van geldt, en ontzenuwde het pauſſelyk vermogen. 1534.

*Diſpenſation.

Vervolgens onderzocht het den aardt der vrygevingen, en keurde alleenlyk goed die gene, de welke niet ſtreden tegen de Goddelyke wet; en belaſtte daar omtrent, dat men zich zou vervoegen by eenen der twee aartsbiſſchoppen, die de zelve zouden geven onder het zegel hunner bisdommen. Het matigde nochtans de macht dezer aartsbiſſchoppen, aan welke het beval geen vrylating te geven in buitengewone gevallen, zonder daar over alvorens met den koning en zynen Raadt geraadpleegt te hebben. Hy voegde daar by een ſoort van een formulier en geldtax, voor de vervaardiging dezer vrygevingen. Dus maakte zich het Parlement meeſter van alle gezag.

Andere wet wegens de vrygevingen.

Het beveſtigde de vryheden, toegeſtaan aan verſcheide klooſters door de Roomſche biſſchoppen. Dit ſtrekte om uit den weg te ruimen alle voorwendſels van beroerten en ergerniſſe, en alles onder gehoorzaamheit te brengen.

Het Parlement beveſtigt de vrydommen der klooſters.

Het verklaarde, dat de koning het recht zou hebben om zekere abten te beveſtigen, die te voren hunne beveſtiging van den paus ontfingen, en dat de bezoekingen der geeſtelyke huizen zouden geſchieden door afgezondenen van den vorſt, uit krachte van de bevelen, opgeſtelt onder het groot zegel. Dit geſchiedde, op dat 'er in het koninkryk geen voetſtap zou overblyven van de macht, welke de pauzen daar in geoeffent hadden.

Het geeft aan den koning de macht om de abdyen te beveſtigen.

Het bekrachtigde echter alle ſoorten van verleningen, van Rome gehaalt voor den 12 Maart dezes lopenden jaars, behoudens dat de zelve niet ſtrydig waren tegen de wetten. Door deze matiging bewaarde hy zyn gezag, en droeg zorge voor de rechten van andere byzondere perſonen.

Eindelyk gaf het aan den koning en aan des zelfs Raadt volſlage macht om de voorrechten en aflaten van het Roomſche hof te onderzoeken, en de misbruiken van het zelve te verbeteren. Om deze wet krachtiger te maken onderwierp het de overtreders aan de ſtraffen, vaſtgeſtelt by de wet van *Richard* den II. Dit was een dodelyke ſlag voor het Roomſche hof, waar door des zelfs voorſtanders en de monniken verbaaſt wierden.

Het wyſt hem toe alle de macht, welke de paus oeffende in het ryk.

Om echter alle murmureringen voor te komen, en te doen zien, dat het Parlement, zo wel als de koning, niet dan goede oogmerken hadden voor den Godsdienſt, voegde men deze verklaring daar by: dat de koning, noch zyne onderdanen voorhadden, zich van de ware Chriſtelyke kerke af te zonderen, noch verandering te maken in de geloofsartykels, door de Katholyke kerk aangenomen, of in andere zaken, aangetekent in het woordt Gods als ter zaligheit nodig.

Het Parlement verklaart, dat de koning, noch zyne onderdanen niets willen veranderen in het oude gelove.

In het zelve Parlement herriep men eenige al te ſtrenge wetten, tegen de ketters gemaakt onder de regeringen van *Richard* den II en *Henrik* den IV, en maakte in andere deze bepalingen: dat het onderzoek niet zou gedaan worden dan op eene plegtige beſchuldiging, onderſteunt door het getuigenis van ten minſte twee perſonen; dat men daar na den beſchuldigden in de gevannis zou brengen; maar dat hy de vryheit zou hebben om zich te verdedigen voor het volle hof;

Matiging der al te ſtrenge wetten tegen de ketters.

1534. dat byaldien hy ſchuldig wierdt bevonden, en dat hy weigerde zyn gevoelen af te zweren, of dat hy wederom daar in verviel, de rechters hem met de doodt zouden kunnen ſtraffen : doch dat de uitvoering niet zou geſchieden, dan na daar toe des konings bewilliging verkregen te hebben. Men voegde daar by, dat men niemandt zou vervolgen wegens het overtreden der pauſſelyke bevelen. Men belaſtte ook, dat alle gevangenen, ter zake van kettery, onder borgtocht zouden ontſlagen worden. Doch alle deze voorzorgen bragten weinig verandering of verzachting daar omtrent in de zaken. De halsſtraffen gingen haren gang tegen de weder-afvalligen, zo wel als tegen die genen, welke de afzwering weigerden te doen, gedurende de gehele regeringe van *Henrik*, met de uiterſte ſtrengheit.

Het Parlement bekrachtigde vervolgens eene wet, waar door de geeſtelykheit zich onderwierp aan den koning. Het Lagerhuis zondt de zelve aan het Hogerhuis, alwaar zy twee malen op eenen dag gelezen wierdt, en des anderen daags goedgekeurt, na eene derde lezinge.

Gevolmachtigden aangeſtelt om de kerkelyke wetten na te zien.

Dit gedaan zynde, belaſtte het Parlement, dat men om gene zake meer naar Rome zou gaan; dat alle zaken, van welke men zich te voren op den paus hadt beroepen, afgedaan zouden worden by laatſte vonnis door den koning en door zynen Raadt. Dat twee en dertig aangeſtelde rechters, zeſtien genomen uit de twee Huizen van het Parlement, en even zo veel uit de vergadering der geeſtelykheit, en door den koning verkoren, gevolmachtigt zouden worden om de kerkelyke wetten te onderzoeken; dat zy de macht zouden hebben om te beveſtigen, of te vernietigen die gene, de welke zy nodig, of onnodig, voordeelig, of ſchadelyk zouden vinden, na de toeſtemming des konings daar toe verkregen te hebben. Dat ondertuſſchen de kerkwetten, waar van men zich te voren bedient hadt, nog de zelve kracht zouden hebben, tot dat de twee en dertig aangeſtelde rechters daar in anders zouden hebben voorzien; ten minſte, dat zy niet zouden ſtryden tegen de wetten, noch gewoonten van het koninkryk, of tegen de rechten van de kroon. Dat de eerſte jaars inkomſten * zouden vernietigt blyven. Dat de verkiezing der kerkvoogden zou geſchieden uit krachte van een gezegelden brief des konings, inhoudende den naam van den aangeprezen, gericht aan den deken en het Kapittel, twaalf dagen na dat zy den zelven zouden hebben ontfangen. Dat de perſoon, aldus verkoren, den eedt aan den koning zou afleggen, die den biſſchop, of aartsbiſſchop, laſt zou geven om den nieuwen kerkvoogdt in te wyën. Dat hy na zyne inzegening aan den koning hulde zou doen, en dat hy vervolgens in het geeſtelyke zou geſtelt worden, zo wel als in het tydelyke van zyn bisdom (a). Men onderwierp de overtreders aan de wet *Præmunire*.

* *Annaten.*

Verkiezing der kerkvoogden uit krachte van des konings brieven.

Men ontneemt *Ghinucci* en *Campeggio* de bisdommen van Worcheſter en van Salisbury.

Men maakte ook eene afzonderlyke wet, de welke aan *Ghinucci* en *Campeggio* ontnam de bisdommen van Worcheſter en van Salisbury, de welke hen jaarlykſch meer dan veertig duizend ponden * opbragten. De grondt dezer herroepinge was, om dat deze twee vremdelingen altydt hun verblyf te Rome hielden, en bygevolg hunne biſſchoplyke plichten niet konden

* *Livres.*

(a) Voor de hervorming moeſt de kerkvoogdt eene bulle hebben van den paus, de welke niet altydt de benoeming des konings goedkeurde. Zie de *Critique* van *Harmer*, de welke zegt, dat het gebruik dezer begevingen van tydt tot tydt veranderde.

1534. waarnemen. Voor het overige kan men bezwaarlyk begrypen, hoe een koning, en een koninkryk, zo overgegeven aan den Roomſchen ſtoel, in minder dan vier jaren tyds hebben kunnen verbreken al de vereeniging, welke zy met hem hadden. Naardien nu deze omwenteling eene van de allerverwonderlykſte is, welke ooit zyn voorgevallen, en doordien de zelve eene der byzonderheden in de Geſchiedeniſſe van Engelandt is, de welke het meeſt is bloot geſtelt voor de laſteringen der ſchryvers, welke de zelve veroordelen, vinden wy ons verplicht de beweegredenen, en de voornaamſte oorzaken daar van te verhalen, zonder nochtans zyde te kiezen. 1534.

Het was, gelyk wy gezegt hebben reets, vier jaren, dat men twiſtte over de macht van den paus. Het eerſte verſchil was over de macht, welke hy zich aanmatigde, om de menſchen van het Goddelyke recht te ontſlaan. Van deze ſtoffe ging men over tot het onderzoek van die, welke hy hadt rakende de beſtiering der kerken. De wet *Præmunire* wierdt vernieuwt. Men veroordeelde de eerſte jaarlykſche inkomſten van de geeſtelyke goederen. Men verboodt de beroepingen op den paus. Dus was de ganſche macht van den Roomſchen ſtoel omver geworpen. Men onderzocht den oorſpronk van des zelfs oprechtinge. De vergadering der geeſtelykheit en het Parlement waren daar een geheel jaar mede bezig. Verſcheide boeken kwamen toen in het licht tot verdediging van de rechten des konings en des Parlements tegen de ondernemingen van het hof van Rome, en wierden goedgekeurt niet alleen van den koning, maar ook van de geeſtelykheit. Men telde onder de voornaamſte een Engelſch boek, dat voor tytel hadt : *Nodige onderrechtingen rakende de onderwyzing der Chriſtenen.* Men noemde het zelve het boek der biſſchoppen. Het wierdt gevolgt van een ander in het Latyn, het welk men noemde het boek des konings. De tytel daar van was : *Redenering over het ware onderſcheidt der koninklyke en kerkelyke macht* *: *Gardiner* maakte een werk, dat hy noemde : *Van de ware gehoorzaamheit*, en *Bonner* maakte daar eene voorreden voor. *Stokesley*, biſſchop van Londen, en *Tonſtal*, biſſchop van Durham, ſchreven aan *Renald Polus*, naderhandt kardinaal, een langen brief ter verdediging des konings. Uit alle deze verſcheide ſchriften maakte men kortelyk op : *I.* Dat de macht van den paus geen grondt heeft in de Heilige Schrifture, en dat de H. *Petrus* gene heerſchappy heeft gehad over de andere Apoſtelen, noch de ſtoel van Rome over dien van Jeruzalem, of van Antiochië. *II.* Men antwoordde op deze plaatſen : *Gy zyt* Petrus, *en op dezen ſteen* * *zal ik myne gemeente bouwen. Ik heb voor u gebeden, dat uw gelove niet ophoude : zegt het der gemeente.* Men zeide op de eerſte, dat deze grondſteen de H. *Petrus* zelf niet was, maar de belydenis, welke hy deedt. Ten aanzien van de twede, dat de belofte, welke de zelve behelſde, hare betrekking hadt op den toekomenden val van dezen Apoſtel; en ten aanzien van de derde, dat men het van de kerkvergadering moeſt verſtaan, en dat het bygevolg tegen den paus was. *III.* Men ging tot de overlevering der vaderen over, welke men voorgaf nadeelig te zyn aan den Roomſchen ſtoel. Men haalde St. *Cyprianus* aan, die zich verklaart hadt tegen de beroepingen aan het Roomſche hof. Men voegde daar by, dat wanneer de oudvaders ſpraken van den ſtoel van den H. *Petrus*, men daár door moeſt verſtaan de verkondiging van het Euangelie, gelyk

Herbert. Burnet. le Grand. Sanderus.

Verſcheide boeken komen in het licht tot verdediging van de rechten des konings tegen de ondernemingen van het Roomſche hof.

* Men ſchreef het zelve den biſſchop van Hefeford toe.

Gardiner en *Bonner* zyn onder het getal der ſchryvers.

Brief, welken de biſſchoppen van Londen en Durham daar over ſchryven aan den kardinaal *Polus*.

* of *Petra.*

De voornaamſte redenen dezer ſchryvers tegen het gezag der pauzen.

1534. lyk men door den ſtoel van *Mozes* verſtondt de lere der Wet. Men zeide, dat de kerkvergadering van Niceen de patriarchen van Alexandrie en Antiochië met den Roomſchen biſſchop hadt gelyk geſtelt. Men bleef het eens over de beroeping der rechtzinnige biſſchoppen op den paus, wanneer de aanhang der Arrianen de overhandt hadt gekregen: maar men antwoordde, dat zulks een byzonder voorval was, het welk deze paus niet hadt behoren te misbruiken, en het welk niet in gevolg kon getrokken worden. Men ſtelde daar tegen de kerkvergadering van Milevi, in Afrika, de welke in den ban doedt alle kerkelyken, die zich op vremde ſtoelen beroepen. Men deedt krachtig gelden de verontwaardiging van *Gregorius* den Groten tegen den tytel van algemeen biſſchop, door den keizer *Mauritius* gegeven aan een patriarch van Conſtantinopel; *Een grootſche tytel*, zegt deze paus, *en die niet dan door den Antichriſt kan gevoert worden.* Men kwam overeen omtrent de verandering, naderhandt voorgevallen, onder de nazaten van *Gregorius*. Doch men zeide, dat het eene geweldige aanmatiging * was, ſtrydig tegen de inſtellingen der acht eerſte algemene kerkvergaderingen. Dat men, ten aanzien der hedendaagſche, zich niet moeſt ophouden met deze vergaderingen, de welke de macht der pauzen hadden voorgeſtaan, om dat de zelve beſtonden uit monniken, die der zelver ſlaven waren. *IV.* Men kwam ook op de achtbaarheit der Engelſche kerkvoogden. Men zeide, dat *Laurens* en *Donſtan*, aartsbiſſchoppen van Kantelberg, den pauzen betwiſt hadden het recht om te handelen tegen de wetten van de kerk. Dat *Robert Groteſte*, biſſchop van Linkoln, van de zelve gedachten was geweeſt. Dat verſcheide pauzen zelf deze waarheit erkent hadden. Dat men in het oordeelen der gedingen dagelykſch de gewoonte van elken ſtoel ſtelde tegen het gezag der pauzen. Dat bygevolg dit gezag van geen Goddelyk recht was. Dat de verſchillen zo dikwils ter zake der beleningen, en by gelegenheit der pauſſelyke bevelen, deden zien, hoe dwingelandiſch deze macht was. Dat zy de zelve ook niet hadden vaſtgeſtelt, dan door recht van overwinning, het welk duidelyk bleek uit de zaken, die voorgevallen waren ten tyde van *Wilhem* den Veroveraar, van *Henrik* den II, en vele andere koningen van Engelandt, onder welke men de wetten gemaakt of vernieuwt hadt tegen deze ondernemingen. Dat deze wetten verbroken of vernietigt zynde ſedert eene eeuwe, het noodwendig was de zelve te herſtellen.

*Uſurpation.

Redenen van de zelve ſchryvers wegens het gezag der koningen.

De macht der pauzen dus beteugelt zynde herſtelde men die der koningen. Men bragt by het voorbeeldt van alle de koningen van Juda, de welke, gelyk men zeide, de bedieningen der prieſters en Leviten geregelt hadden. Men voegde daar by, dat *Aäron* zelf aan *Mozes* onderdanig was geweeſt, en dat alle kerkelyke zaken in het Oude Teſtament afhingen van de koningen. Men vondt het Nieuwe Verbondt daar omtrent nog veel krachtiger voor het recht der vorſten. Men drong op deze woorden van *Jeſus Chriſtus* aan: *Geeft den keizer dat des keizers is, en Gode dat Godes is* †. Men deedt gelden de verklaring van dezen Goddelyken wetgever: *Myn koninkryk en is niet van deze wereldt* *; en deze andere plaats: *De koningen gebruiken macht over hunne volkeren, doch zulks zal met u lieden alzo niet zyn.* Men voegde daar by het gebruik der eerſte kerke, de welke het gezag der Heidenſche overheit erkent hadde, en de welke allen Chriſtenen, zo geeſtelyken, als wereldlyken, aanbevolen hadt haar te gehoorzamen. Men drong deze woorden aan van den Apoſtel: *Alle ziele zy de machten, over haar geſtelt, onderworpen* †. Men hieldt ſtaande, dat de H. vaders en de overlevering van de kerke met dit gebruik overeenſtemden. Men zeide, dat het den keizeren toekwam algemene kerkvergaderingen te beroepen, en de beſluiten van de zelve te bekrachtigen: gelyk men zien kan uit de brieven der pauzen, welke zy aan de keizers ſchreven wegens deze beroepinge, en door die der kerkvergaderingen, de welke deze vorſten bidden, om door hun gezag eene volkome kracht aan hunne beſluiten te geven. Men vertoonde, dat de verkiezing der pauzen veeltyds door de keizers was beveſtigt; dat de paus *Adrianus* aan den keizer, die toen regeerde, hadt opgedragen het recht, om den Roomſchen biſſchop te benoemen, en dat het eene wandrogtelyke hovaardy was van *Gregorius* den VII, die ondernomen hadt om oppervorſten te onttronen: eene onderneming, voorheen ongehoord. Eindelyk zeiden de genen, die het recht der koningen voorſtonden, dat de reden alleen dit gevoelen onderſchraagde. Daar kan niet zyn dan een opperhoofdt. De kerkelyken, die zich in des zelfs ſtaat bevinden, zyn daar onderdanen van, zo dat zy daar van moeten afhangen; ten minſte, byaldien men niet wil zeggen, dat eene verandering van ſtaat, welke door de geheiligde orders geſchiedt, het recht der nature en der volkeren vernietigt. Men was het eens, dat de kerkelyken in het beſtier der kerke hunne byzondere dienſten hadden; maar men zeide, dat de opperheer het gehele ligchaam van den Staat beheerſchte, binnen welken de kerk beſloten was, en de welke alle de delen daar van deedt bewegen.

† Mark, XII, 17.
*Johan. XVIII, 36.

Men onderſteunde deze redenen met het gebruik der koningen van Engelandt, die alle wetten gemaakt hadden voor de kerkelyken. Men haalde aan den koning *Lucius* *, en den brief, welken de paus *Eleutherius* aan hem ſchreef. Men voegde daar by de koningen *Kanut*, *Ethelred*, *Edgar*, *Edmond*, *Athelſtan*, *Ina* †, en men zeide, dat men ſedert *Wilhem* den Veroveraar altydt verſcheide bevelen gehad hadde om de beroepingen naar het hof van Rome te beletten. Men zeide, dat alhoewel de zorge der zielen, met welke een biſſchop beladen is, van eene Goddelyke inſtellinge was, daar uit echter niet volgde, dat het tydelyke van zyn bisdom eene geeſtelyke zaak was; dat de koningen van Engelandt daar over geſchikt hadden, zonder het hof van Rome deswegen te vragen, als mede van alle andere goederen der geeſtelyke genootſchappen, welke zy verandert hadden, of overgedragen, naar zy wilden. Dat koning *Edgar* † in dezer voegen kloosters hadt geſticht van de puinhopen der andere gemeenſchappen, zonder de toeſtemming der geeſtelykheit te verzoeken. Dat de zelve koningen de abdyen van Glaſtemburg en St. Alban vrydommen hadden gegeven, om van de bezoeken der biſſchoppen bevryd te zyn ‡. Dat *Wilhem* de Veroveraar, ter gedachteniſſe van zyne overwinninge, eene abdy op de plaats van den ſlag hadt geſticht, met den zelven vrydom van het biſſchoppelyke rechtsgebiedt. Men voegde by deze redenen de inzettingen van den koning *Alfred* *, eene redenvoering van den koning *Edgar*, en brieven aan de pauzen door de koningen geſchreven, door de Parlementen, en door de geeſtelykheit van Engelandt, de welke bewezen, dat de koningen altydt de beſtiering der kerken gehad

Voorbeelden, met welke men deze laatſte redenen onderſteunt.

* Van den ſtam der Bretonſche koningen.

† Alle Saxiſche koningen.

† in het * midden der X eeuwe.

‡ De koning *Ina* gaf de eerſte, en de koning *Offa* de andere.

* op het einde van de IX eeuwe.

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

1534. had hebben, en dat de geeſtelyken van het koninklyk rechtsgebiedt niet bevryd waren.

Men beſloot daar uit, dat de macht der pauzen op het koninkryk van Engelandt onrechtmatig was, en dat, doordien het niet mogelyk was de zelve weder te brengen tot eene juiſte gematigtheit, het nodig was, het zelve geheel te vernietigen. Nochtans wilde men niet, vernietigende eene macht, de welke men tyranniſch oordeelde, eene andere oprechten, de welke het niet minder zou geweeſt zyn, byaldien men geen bepalingen hadt gemaakt van de koninklyke macht in de beſtiering der kerken. Zie daar dan, op welk eene wyze men de zelve bepaalde. Men zeide, dat den vorſten voornamentlyk en in eigendom toekwam het bewaren en onderhouden der zuivere lere, de misbruiken te hervormen, de ketteryen uit te roeien, den afgodendienſt af te ſchaffen, te ſtraffen die genen, die de ruſt der kerke verſtoren, zorge te dragen, dat de biſſchoppen zich van hunnen plicht kwyten, af te zetten die genen, welke zich niet willen beeteren, en waardiger in hunne plaatſe te ſtellen. Men beſloot deze inſtelling door vertogen, welke men aan de biſſchoppen deedt om den koning te gehoorzamen, niet alleen uit vreze voor de ſtraffe, maar ook door het beginſel van gewiſſe.

Men beſloot, dat de macht der pauzen onwettig en die der koningen wettig was.

Het was op deze aanmerkingen, dat men beſloot den paus niet meer te erkennen dan voor biſſchop van Rome, en alle des zelfs macht te bepalen over de Alpen: in het tegendeel, den koning te herſtellen in zyn oud gezag, waar van zyne voorzaten zich niet ontdaan hadden, hoewel zy nu en dan de onwettige geweldenary van het Roomſche hof ontveinſt hadden.

Fiſcher, biſſchop van Rochester, verdedigt het.

De twee Huizen des Parlements, dat der vergadering van de geeſtelykheit, en het meeſte gedeelte der leeraren, keurden dit beſluit goed. Daar was niemandt dan *Fiſcher*, biſſchop van Rocheſter, die zich daar tegen aan kantte. Doordien hy de oudſte was van de biſſchoppen, en zich ten anderen eene grote achting hadt verkregen, deedt men al wat men kon om hem in de belangen van den koning te brengen. Men kwam met hem overeen, dat het verſchil zou beſliſt worden door vyf leeraars aan de eene zyde, aan welker hoofdt hy zich zou bevinden, en vyf aan de andere, de welke *Stokesley*, biſſchop van Londen, voor hun hoofdt zouden hebben; en byaldien zy niet zouden kunnen overeenkomen, dat zy twee ſcheidslieden zouden benoemen, wier oordeel zy zouden volgen. De ziekte van *Fiſcher* belette deze onderhandeling, en ſtremde den loop van dezen twiſt. Dus hieldt men zich aan het beſluit, vaſtgeſtelt door het Parlement en door de geeſtelykheit.

Maart. *Herbert. Burnet. le Grand.*

De zittingen van het eerſte eindigden door

Het Parlement beveſtigt het huwelyk van *Anna van Boulen*, en verklaart nietig dat van *Catharina* van Arragon.

eene wet, de welke het twede huwelyk des konings beveſtigde, en het eerſte nietig verklaarde; het ſtelde vaſt, dat de kinderen, uit zodanige huwelyken geboren, voor baſtaarden zouden gehouden worden, en dat zy niet zouden kunnen erven de goederen van hunne ouders; dat aldus de zonen, welke de koning verwekte by *Anna van Boulen*, hem tot de kroon zouden opvolgen, en de dochters by gebrek van mannelyke erfgenamen: zo dat *Maria* zich ontërft vondt, en *Elizabeth* wierdt aangezien als de ware erfgename. De koning hadt reets zyne mening dien aangaande eens te kennen gegeven door den tytel van

De koning ontneemt *Maria* den tytel van princeſſe van Walles, en geeft den zelven aan *Elizabeth*.

princeſſe van Walles, welken hy aan deze laatſte gegeven hadt, den zelven de andere ontnemende. Het Parlement vereenigde zich door deze wet; de welke aan de andere zyde een gevolg was van het vonnis, het welk het velde tegen het eerſte huwelyk van dezen vorſt. Het ontwerp daar van wierdt drie malen in het Hogerhuis gelezen, van daar vervolgens gebragt naar het Lagerhuis, het welk het zelve goedkeurde, zo dat het doorging by wyze van eene wet, zonder eenig tegenſpreken. Daar op verklaarde het Parlement aanſtonts de redenen, welke het zelve noodzaakten wetten te maken wegens de opvolging in het ryk. Het vertoonde, dat 'er gevaar in ſtak de zelve twyffelachtig te laten; dat dit gelegenheit gaf tot burgerlyke oorlogen, onder de welke Engelandt gedurende de voorgaande eeuwe gezucht hadt, en dat het van het belang was der gemene ruſte, de rechten der wettige erfgenamen te verzekeren. Van deze zake ging het over tot het onderzoek der twee huwelyken, veroordeelde het eerſte, keurde het twede goed, en maakte eene wet, welke het recht der opvolging vaſtſtelde voor de kinderen, de welke uit dit laatſte huwelyk of reets geboren waren, of nog ſtonden geboren te worden.

Het Parlement verzekert de opvolging aan de kinderen uit het huwelyk van *Anna van Boulen*.

Om deze wet te bekrachtigen ſtelde het Parlement vaſt deze drie voorzorgen tegen muitzieke geeſten, met welke het de zelve als met eene driedubbelde beſchanſſing omringde. Het veroordeelde voor eerſt tot eene gevangeniſſe naar het goedvinden der rechters en verbeurdverklaringe van alle hunne goederen die genen, de welke de ſtoutheit zouden hebben het twede huwelyk des konings te laſteren, of ook de kinderen, die daar uit geboren waren, of nog geboren zouden worden. Ten twede verklaarde het, dat byaldien de koning kwam te ſterven gedurende de minderjarigheit dezer kinderen, de koningin, hunne moeder, de regering zou aanvaarden, tot de meerderjarigheit van den erfgenaam, of de erfgename. Ten derde beval het aan alle de Engelſchen de waarneming van de wet te bezweren, op ſtraffe van verbeurdverklaringe hunner goederen en gevangeniſſe. Het voorſchrift van den eedt, welken men ieder byzonder perſoon afvorderde, was begrepen in deze woorden:

Voorzorgen, welke het ten dien einde neemt.

Eedt, welken het voldeit van alle de onderdanen.

Gy zweert, dat gy getrouw en gehoorzaam zult zyn aan den koning, en zyne wettige opvolgers, geboren, of nog geboren wordende, uit hem en de koninginne Anna, *zyne wettige gemalinne, overeenkomende de wet, de welke gemaakt is aangaande deze opvolging; dat gy u niet zult verbinden met eenig vremdeling, en dat gy niet zult erkennen eenige macht, noch vremd rechtsgebiedt; dat gy voor ydel en nietig zult houden alle de eeden, welke gy gedaan hebt, of de welke gy aan anderen zoudt kunnen doen; dat gy, zonder toevlucht te nemen tot bedrog of ſlinkſche wegen, met al uwe macht zult werken aan de onderhouding en het doen onderhouden van deze wet, zo wel als van alle andere beſluiten, die de zelve zullen bekrachtigen, of daar van de uitvoering bevelen; dat gy deze wet zult verdedigen, en deze beſluiten, tegen alle ſoorten van menſchen, van welken rang of ſtaat zy ook zyn mogen; eindelyk, dat gy niets zult ondernemen, noch dulden, dat men iets onderneme, het welk der zelver kracht zou kunnen verminderen, of hare uitvoering ſtremmen. Zo waarlyk helpe u Godt en de heilige Euangeliſten.*

Alle de leden der vergadering leggen dien eedt af.

Voor dat het Parlement ſcheidde, leiden alle de leden den eedt af volgens dit formulier, om de opvolging aan de kinderen van *Anna van Boulen* te verzekeren. Dit gedaan zynde wierden de zittingen verſchoven van den 29 Maart tot den 3 November.

De

1534. Veele vrouwen rotten by-een en verklaren zich voor de princesse *Maria. le Grand.*

De gehele wereldt keurde af de ontërving van *Maria*, en men zegt, dat wanneer men haar van Greenwich haalde, eene bende vrouwen haar voorging, schreiende en roepende, dat, niettegenstaande het gene, dat 'er gedaan was, zy princesse was, en dat het Parlement niet kon beletten, haar te erkennen voor de wettige erfgename van haren koning. Men voegt daar by, dat men, om een oproer te beletten, eenige van deze vrouwen gevangen nam, onder welke de vrouw was van den burggrave van Rochefort, en die van den broeder des hertogs van Nortfolk, de welke naar den Tour wierden gebragt.

Aanhangers van de koninginne *Catharina. Herbert. Burnet le Grand.*

Hoe ongelukkig de koningin *Catharina* was, hadt zy echter hare voorstanders. Al de wereldt beklaagde haar ongeval, en hare deugdt, gevoegt by den luister van hare geboorte, veranderde dit medelyden in eerbiedigheit. Die genen, welke zich door dit vooroordeel lieten vervoeren, onderzochten de redenen van de echtscheidinge niet. Zy veroordeelden opentlyk het twede huwelyk van den koning, en zagen *Anna van Boulen* en *Elizabeth* met tegenzin aan, wel verre van deze laatste te erkennen voor de vermoedelyke erfgename van de kroon. De Godsdienst hadt veel deel aan deze twisten. Die van *Anna van Boulen* was zeer verdacht aan de Roomschgezinden, en zy waren verzekert aangaande dien van *Catharina*. Ook hadden de monniken de stoutheit van in des konings tegenwoordigheit tegen zyne echtscheidinge te prediken, en men nam zyne toevlucht tot wonderwerken en ingevingen om het volk een afkeer daar van in te boezemen. Men bediende zich ten dien einde van eene eenvoudige dochter, genaamt *Elizabeth Barthon*, uit de provincie van Kent, en het karspel van Aldington, welke men naderhandt noemde *de heilige Maagdt van Kent*. Men hieldt haar voor eene, die Goddelyke ingevingen hadt, en in hare verrukking zeide zy, dat zy van Gods wegen onderrecht was, dat byaldien de koning zyn huwelyk liet vernietigen, en eene andere tot zyne vrouw nam, dan de koningin *Catharina*, hy geen maandt meer zou regeren, maar dat hy van dat oogenblik af, van Godt zou verlaten worden, en een droevig en schandelyk einde hebben. Zy voegde daar by, dat *Maria* na hem zou regeren. Inderdaadt dit gebeurde daar na, en maakte hare gedachtenis aan deze princesse eerwaardig, wanneer zy op den troon klom. Daar stak echter niets buitengemeens in deze redenen, en alle de genen, de welke zich voor het eerste huwelyk verklaarden, deden de zelve voorzegging, of veel liever den zelven wensch. Doch om de voorzegging te doen gelden, deedt men deze dochter de zelve niet uitspreken, dan wanneer ze zware sluipen, het zy gemaakte, of natuurlyke, hadt. Het is zeker, dat men van den beginne af iets ongemeens in haar bespeurde, het zy dit van eene verborgene oorzaak kwam, het zy dat het inderdaadt zekere dampen waren, die hare hersenen benevelden: zo dat men geloofde, dat zy bezeten was. Op het laatst ontdekte men het bedrog. Het hof, en het meeste deel van de geestelykheit en van het volk merkten haar in het vervolg aan, de eenen als eene zottinne, de anderen als eene kwaadaardige, en allen als een schepsel, van wiens loosheit, of onnoselheit men zich bediende om de Engelschen tegen hunnen koning en tegen *Anna van Boulen* op te hitsen. De monniken in het tegendeel spraken van haar in hunne kerkredenen als van eene Heilige, de welke openbaringen hadt. Zy verkondigden deze voorgewende openbaringen op de predikstoelen; zy maakten de zelve aan den pausselyken gezant bekend, die nog in Engelandt was, en aan de koninginne *Catharina*, vermanende deze princesse het uit te harden, zonder iets toe te geven van hare rechten, noch van die van hare dochter. De koning wierdt daar van verwittigt, en liet deze nonne en hae medestanders by den kop vatten. Dit gebeurde gedurende het geding over de echtscheidinge, en bygevolg voor de beroeping van het Parlement van den jare 1534. Doch wy hebben het verhaal daar van tot dezen tydt uitgestelt, om dat men als toen den schuldigen hun geding opmaakte. *Richard Masser*, priester van Aldington, was het hoofdt der medeplichtigen: de anderen waren de leeraar *Bocking*, kanunnik der kerke van Jesus Christus te Kantelberg, de monnik *Diering*, *Henrik Gold*, priester van eene parochie te Londen, *Hugo Riche*, een Kordelier*, *Richard Risby*, *Thomas Gold*, *Eduard Twaites*, en *Thomas Laurens*. Zy wierden in November des jaars 1533 gebragt in de Gesternde Kamer, in de tegenwoordigheit van een groot getal voorname heeren, welke zich derwaarts begeven hadden. Men ondervroeg hen, en zy bekenden eenparig de feiten, waar mede zy beschuldigt wierden. Maar hen veel eerder als onzinnigen handelende, dan als misdadigers tegen den Staat, vergenoegde men zich hen te veroordeelen tot het doen van eene openbare herroeping in de St. Paulus-kerk, overeinde staande gedurende de predikatie, en naderhandt hunne bekentenis hard overluid oplezende. De bisschop van Bangor predikte by deze gelegenheit. De nonne en hare medeplichtigen wierden op een schavot voor het gezicht van iedereen ten toon gestelt. Dit was eene oplossing van het ganesche werk, of spel, en het zou daar by gebleven zyn, indien de hoofden van de party het zelf daar by gelaten hadden. Maar zy deden de nonne weten, dat zy moest ontkennen alles, wat zy beleden hadt; zy deden ter zelver tydt een gerucht lopen, dat men haar door geweldt hare belydenis hadt afgedwongen, en men zag, dat de zamenzwering alleen gemaakt was om de koningin *Catharina* op den troon te herstellen. De koning, daar kennis van gekregen hebbende, wilde, dat men deze dochter, en de genen, de welke met haar gevangen genomen waren, met de uiterste gestrengheit zou vervolgen. Zy waren nog in de gevangenisse, werwaarts zy wederom gebragt waren na hunne gedane herroepinge. Het Parlement was toen vergadert, en besteedde zyne laatste zittingen tot het onderzoeken dezer zake en het opmaken van dit vonnis. De geestelyke dochter, *Masser*, *Bocking*, *Diering*, *Riche*, *Risby* en *Henrik Gold* wierden als verraders ter doodt veroordeelt. De anderen raakten vry met verbeurdmaking en eene gevangenisse naar de bescheidenheit der rechters. By deze laatste wierdt nog gevangen gezet *Jan Adeson* en *Thomas Abel*. Men hadt een boek van de openbaringen en voorzeggingen van deze nonne in het licht gegeven; maar het zelve wierdt by vonnisse verboden, en men gaf bevel, onder straffe van verbeurdverklaringe der goederen en eene gevangenis, aan alle de genen, die daar van afdrukfels hebben mogten, de zelve aan een staatsdienaar te zenden. Alstoen ontdekte men, naar men voorgeeft, den grondt van het bedrog, en toen kreeg men te weten, dat nog vele anderen deel hadden aan de zamenzweringe. De allerschuldigsten wierden veroordeelt, en men zegt, dat *Anna van Boulen* die genen genade deedt erlangen, welke zich had-

Geschiedenis van de Maagdt van Kent, die de verlichte door Gods Geest nabootst.

Het bedrog ontdekt. Verschillendheit der gevoelens ten haren opzichte. De monniken prediken

1534. van haar als van eene Heilige, en ondersteunen de party van de koninginne *Catarina.*

De koning doedt deze dochter en hare medeplichtigen gevangen nemen.

* of Grauwe monnik. Vonnis over hen gevelt.

Men vergenoegt zich met hen herroeping te laten doen.

Eene nieuwe zamenzwering doedt hen op nieuw vervolgen.

Men veroordeelt hen ter doodt.

1534. hadden laten verleiden. De uitvoering van het vonnis, by het welke de nonne en hare medeplichtigen ter doodt waren verwezen, wierdt een maandt opgeschort. De koning hadt toen nog geen bescheidt ontfangen van het gene te Rome was omgegaan aangaande de onderhandeling zyner zaakbezorgers en van den bisschop van Parys, en het vreesde den paus te vertoornen door het ter doodt brengen van eene geestelyke dochter en van vele kerkelyken. Doch naderhandt verstaan hebbende wat 'er tegen hem gedaan was, deedt hy het vonnis uitvoeren op den 20 April.

Belydenis van de maagdt van Kent op het tchavot.

Voor dat zy stierf deedt de nonne eene belydenis, in welke zy verklaarde, „ Dat zy kwam „ ondergaan eene straffe, welke zy rechtvaardiglyk verdient hadt; dat zy niet alleen oorzaak was van haren ramp, maar daarenboven „ van dien van zo vele anderen, de welke met „ haar stierven; dat zy nochtans verstandt genoeg hadden, om te weten, dat eene arme „ onwetende dochter, gelyk zy was, niet bekwaam was om uit te voeren de zaken, welke men haar toeschreef, en dat zy daarom „ zeer gemakkelyk het bedrog hadden kunnen „ ontdekken. *Maar*, vervolgde zy, *myne guichelaryen hen voordeelig zynde, gaven zy my groten lof, en zochten my wys te maken, dat ik door den H. Geest was aangeblazen. Dronken van hunne vleieryen heb ik my overgegeven aan een hoogmoedt en aan een verwaand gevoelen van my zelve, de welke my eindelyk gebragt hebben in den staat, waar in men my thans ziet.* Voorts badt zy Godt en den koning om vergiffenis, en bezwoer de omstanders, Godt te bidden, dat hy haar barmhertigheit wilde bewyzen, en deernis hebben met de genen, welke met haar gingen sterven.

Warham en *Fisher* waren door het bedrog verleid.

Voor het overige hadt zy haar rol zo wel weten te spelen, dat niet alleen de eenvoudigen, maar ook vele personen van aanzien daar door bedrogen waren. *Warham*, aartsbisschop van Kantelberg, en *Fisher*, bisschop van Rochester, waren van dat getal. *Warham* was gestorven voor dat men het rechtsgeding begonnen hadt*; maar men beschuldigde *Fisher* deel gehad te hebben aan de zamenzwering. Men zegt nochtans, dat hy zulks in het vervolg ontkende.

* in den jare 1532.

Gedachten van *Meru* van haar. *Herbert. Burnet. le Grand.*

Wat 'er van zy, deze kerkvoogdt en *Thomas Morus* verhalen, na deze dochter ondervraagt te hebben, dat zy in haar gene tekenen van bezetenheit hadden gevonden. *Morus* voegt daar by, dat hy haar van een zeer zwak verstandt gevonden hadt, en handelt haar als eene eenvoudige nonne. Hy verklaart zich dien aangaande in veel krachtiger uitdrukkingen in een brief, welken hy schryft aan zyne dochter. Na gesproken te hebben van de achting, welke hy in het eerst hadt opgevat voor deze nonne van Kent, voegt hy 'er by, dat hy eindelyk bespeurt hadt, dat zy eene zeer grote bedriegster was, en dat zy, volgens zyn gevoelen, met den Duivel omging. Ondertusschen hadden zich de parochiepriester, en de geen, welken hy hadt by zich genomen, zodanig laten vervoeren, dat zy een groot getal menschen wegens de heiligheit dezer dochter overreed hadden. Men zegt, dat dit voorval begon met eene ziekte, de welke haar in een soort van verrukking deedt vallen, en dat zy in dezen staat seldzame dingen voortbragt; dat zy daar van weder bekomen zynde, en niet herdenkende het gene zy gezegt hadt, de priester haar overreedde, dat het eene ingeving van den H. Geest was, en dat zy deze hare redenen niet weder in den hals moest halen. Nochtans zeide men niet, wat dit voor redenen waren: doch men zegt, dat 1534. de priester haar zo wel streelde, dat hy haar deedt zeggen alles, wat hy wilde. Zy was toen nog gene nonne: het was eerst na eene van hare voorgewende verrukkingen voor een Lieve Vrouwenbeeldt in de kapelle van Aldington, dat zy het kloosterleven omhelsde. Zy hadt in deze kapelle, alwaar twee duizend personen waren byeengekomen, zamentrekkingen van zenuwen, die haar ongemeen beroerden. In dezen staat schreeuwde zy tegen de aanzoekingen, de welke *Henrik* deedt tot de echtscheidinge, en dat gedaan zynde verklaarde zy, dat eene hemelsche ingeving haar riep tot het kloosterleven. Zy benoemde tot haren biechtvader den leeraar *Bocking*, van wien wy boven gesproken hebben. Daar zyn 'er, die zeggen, dat hy zyne bestiering over deze dochter al vry ver uitstrekte, en dat hy niet alleen vergenoegt was haar hert te bestieren, maar dat hy ook met haar een eerlozen omgang hadt. Wat 'er van zy, de heiligheit van deze nieuwe kloosterdochter verspreidde zich meer en meer. Zy viel in gedurige verrukkingen; gafvoor, dat zy openbaringen hadt; dat zy eene geheel hemelsche harmonie hoorde, en dat zy alsdan kennis kreeg van vele toekomende dingen. Men verhaalde daarenboven, dat *Maria Magdalena* haar een brief uit den hemel hadt gebragt, met goude letteren geschreven, en dat de zelve van vele personen gezien was. Naderhandt verstondt men, dat een zekere *Hankberst*, uit de stadt Kantelberg, den zelven geschreven hadt.

Boek van de voorgewende voorzeggingen dezer dochter.

Men zag ter zelver tydt een boek van de voorzeggingen en openbaringen dezer nonne te voorschyn komen, waar van de monnik *Diering* de maker was. Dit alles zag nergens anders op dan op de zaken, welke de priester haar hadt ingeblazen aangaande de echtscheidinge der koninginne *Catharina*, en het huwelyk van *Anna van Boulen*, ten einde om deze twee dingen hatelyk te maken. Men voegt daar by, dat de bisschop van Rochester, deze zaken verstaan hebbende, deze nonne begeerde te spreken, om de waarheit daar van te ontdekken. Men zeide aan de andere zyde, dat de yveraars voor de koninginne *Catharina* van dezen aanhang waren, en dat zy een groot getal geestelyken, zo mans als vrouwspersonen, van Londen, Richemond, Greenwich en Kantelberg aan hun snoer hadden gekregen. Dat 'er onder deze een Minderbroeder was van de strenge order, genaamt *Peyton*, van een oud geslacht in de provincie van Warwyk, die zich latende vervoeren door de woede van zynen yver de onbeschaamdheit hadt van te Greenwich, in de tegenwoordigheit des konings, te prediken, dat de allerschrikkelykste oordeelen Gods zouden vallen op het hoofdt van dezen vorst. Hy voegde daar by, „ Dat vele valsche propheten hem bedro- „ gen; maar wat hem belangde, dat hy, als „ een andere *Micha*, hem aankondigde, dat de „ honden zyn bloedt zouden lekken, gelyk zy „ eertyds dat van *Achab* gelekt hadden". Dit was de text van den monnik. Hy vluchtte naderhandt naar Rome, alwaar hy kardinaal wierdt gemaakt. De koning vergenoegde zich met een zo buitensporig en oproerig sermoen te laten wederleggen door den leeraar *Corren*, die zondags daar aan predikte. Men weet niet, waar over men zich meer moet verwonderen, of over de onbeschaamdheit van den monnik, of over de gematigtheit des konings. Hy was het zo lang, als hy geen opstandt vreesde; maar kennis krygende van een verraadt, door de verstotene koninginne en die van haren aanhang gesmeed, nam hy een be-

De yveraars van de koninginne en verscheide kloosters zyn daar aan medeplichtig.

Vervoerdheit van *Peyton*, een minderbroeder, tegen den koning.

Gematigtheit des konings.

1534. besluit om de schuldigen op de wyze, als wy boven verhaalt hebben, te straffen.

Zodanig is de geschiedenis van de Maagdt van Kent, de welke zo veel geruchts maakte niet alleen in Engelandt, maar ook in vremde gewesten. De allereenzydigste schryvers * voor de koninginne *Catharina* veroordeelen, noch keuren goed het vonnis, tegen deze geestelyke dochter uitgewezen. Men kan echter aan het bedrog niet twyffelen na hare bekentenisse, en den briet, door *Morus* aan zyne dochter geschreven.

* *Le Grand* in zyne *Verdediging voor Sanderus.*

Wy hebben dit verhaal misschien wat te ver uitgebreid : maar behalven dat het betrekking heeft op de grote veranderingen, welke wy gaan zien dat in den Godsdienst gemaakt wierden, kan men niet zorgvuldig genoeg zyn om het volk uit de dolinge te brengen rakende dezen geest van verrukkinge, van welken de kwalykgezinden zich van alle tyden bedient hebben, en meer in Engelandt dan op eenige plaats des werelds. Het is waar, men heeft zich goed tegen dezen stroom aan te zetten : het volk wil bedrogen zyn. De valsche propheten en goede-gelukzeggers zullen altydt veroordeelt, en nochtans altydt geduld en altydt gehoort worden.

Fuller. Burnet. Herbert. LeGrand.

Morus en *Fischer* hadden mede omgang met deze dochter, en wel zodanig, dat zy, haar gevangen ziende, niet twyffelden, of men zou hen insgelyks moeite aandoen. Zy namen dan toevlucht tot de zachtmoedigheit des konings, die hen vergiffenis verleende, en niet wilde, dat men hen begreep in de veroordeeling. Hy deedt brieven van genade voor hen opmaken, de welke *Fischer* verkreeg op den 27 February, en op den 5 Maart. Dus verhalen het eenige schryvers *. Andere † zeggen, dar *Fischer* mede in het vonnis begrepen was, en tot eene gevangenisse naar de bescheidenheit der rechters gedoemt wierdt, behalven de verbeurte zyner goederen. Indien men geloven moet het verhaal der laatsten, gegrond op een brief van *Cromwel*, was *Fischer* alstoen ziek, en de koning, die achting voor zynen ouderdom en voor zyne diensten hadt, spaarde hem nog na de veroordeeling. Hy wilde niet alleen, dat de zelve zou worden opgeschort, hy deedt zelfs al wat hy kon om den trotschen imborst van dezen kerkvoogdt te winnen, welken hy wist dat in de party van de koninginne *Catharina* was ingewikkelt. Zyn broeder wierdt ten dien einde door *Cromwel* gebruikt, die in grote achting by den koning begon te komen ; en deze broeder kwam den bischop vinden, aan wien hy te kennen gaf het geen *Cromwel* hem belast hadt te zeggen. Het was om hem dapper te verwyten het beleidt, het welk hy gehouden hadt in de zake der nonne van Kent, en echter hem te verzekeren, dat de koning hem zyne misdaadt zou vergeven, byaldien hy tot zyne zachtmoedigheit toevlucht wilde nemen. *Fischer* wilde zich liever rechtvaardigen dan genade verzoeken. Hy belastte dan zynen broeder, aan *Cromwel* te zeggen, dat hy niet dan goede inzichten hadt gehad, en dat hy alleen omgang met de nonne hadt onderhouden om den grondt van haar herte te ontdekken ; dat het waar was, dat hy veel achting voor haar hadt opgevat ; dat hy gezien hadt, dat ze zich geheel aan het geestelyke leven hadt toegewyd ; dat haar biechtvader, een vroom en wys man, hem daar van goede getuigenissen hadt gegeven ; dat andere Godvruchtige en verstandige geestelyken daar het zelve gevoelen van hadden, en dat eindelyk de laatste aartsbisschop van Kantelberg *, een kerkvoogdt van grote verdiensten, ook van dat gevoelen was geweest. Voorts zeide hy, dat zo hy verzwegen hadt het gene zy hem rakende den koning gezegt hadt, zulks om twee redenen geschied was, namentlyk, voor eerst, om dat zy hem hadt verzekert, dat zy zonder bewimpeling tegen den koning hadt gezegt alles, wat hy van zyne echtscheidinge te vrezen hadt ; en ten twede, dat zy hem niet hadt genoemt den persoon, de welke den koning zou ombrengen, wiens doodt zy voorzeide, zodanig, dat volgens hare verklaring het onmogelyk zou geweest zyn het gevaar voor te komen. Hy voegde daar by, dat de koning nooit hadt goedgevonden, hem in de zake der echtscheidinge te raadplegen, en dat hy den koning niet zou hebben kunnen spreken van de zamenspraken, welke hy hadt gehad met eene nonne, die dezen vorst met de Goddelyke oordeelen dreigde, zonder hem te vertoornen, en zelfs zonder zich wegens verradery verdacht te maken. Hy eindigde met te bidden, dat men hem niet verder wilde ontrusten wegens deze zake, byaldien men niet wilde, dat hy zyne gedachten vrymoedig daar over zou uiten. *Cromwel* begon weder te spreken, en deedt hem een antwoordt, in het welke hy hem verweet de ligtgelovigheit, welke hy gehad hadde voor de voorzeggingen der nonne, en deedt hem zien, dat het eene uitwerking was van zyne vooringenomenheit. Hy zeide tegen hem, dat hy, om daar van overtuigt te zyn, zyn gewisse maar hadt te vragen, of hy de zelve ligtgelovigheit gehad zou hebben voor de voorzeggingen van deze dochter, ingeval de zelve den koning en *Anna van Boulen* gunstig waren geweest. Dat hy voor het overige niet te verontschuldigen was van zo lang gezwegen te hebben in eene gelegenheit, waar in het leven van zynen meester in gevaar was. Hy verzekerde hem nochtans op nieuw van de zachtmoedigheit des konings, byaldien hy zyne toevlucht tot de zelve wilde nemen, en *Cromwel* stelde zich daar borg voor.

1534.

Boek in de orge- ende orzeg- gen er chter.

yver- s van ko- ginne ver- eide ooften n daar me- olich-

Ver- erd- t van ren, min- broe- , te- den ing.

ms- eit o- k.

In den grondt is 'er weinig aan gelegen, of *Fischer* is begrepen geweest in het vonnis der geestelyke dochter, of niet : dit is ten minste zeker, dat *Morus* en hy omgang met haar gehad hadden ; dat zy beide verplicht zyn geweest brieven van vergiffenis des wegen te hebben, en dat zy bygevolg niet onschuldig zyn geweest. Wy zullen een twede onweder op hen zien vallen, het welk hen overstolpte.

Herbert. Burnet. LeGrand. Gevolmachtigden naar de provincien gezonden.

Het was ter oorzake van den eedt, welken de Engelschen moesten afleggen omtrent het huwelyk van *Anna van Boulen*, en het recht van *Elizabeth* tot de opvolginge, ten nadeele van *Maria*, uit het huwelyk van *Catharina* gesproten. Na dat het Parlement gescheiden was, zondt men gevolmachtigden naar de provincien om aldaar den eedt te ontfangen, overeenkomstig met de wet, de welke daar van gemaakt was, en het formulier, dat men daar van hadt ontworpen. Iedereen leide den zelven af zonder tegenspreken, en de monniken zo wel als anderen. De overste gaf aan de gevolmachtigden over een lyst van de geestelyken van zyn kloosster, boven de veertien jaren zynde, en deze kloosterlingen kwamen vervolgens de waarneming der wet bezweren. *Gardiner*, een der yverigste Roomschgezinden, die men in Engelandt gehad heeft, schryvende aan *Cromwel* van Winchester, alwaar hy alstoen was, liet hem weten, dat de abten, de prioors, en de gardianen der kloosters, nevens de priesters der parochiën en kapellen van de provincie, alle den eedt hadden afgelegt voor den

Iedereen legt den eedt af, en de geestelyken gelyk de anderen

Brief, welken *Gardiner* daar over schryft aan *Cromwel.*

* *Warham.*

1534. *Burnet* Zie zyne *Verzameling* achter het I Deel, No. LVI, in welke de verklaringen dezer geestelyken zyn ingelascht.

den grootkamerling, Mylord *Audley*, en voor verscheide edelen. Men ziet uit de onderteekeningen van den prioor en de monniken van Longleroi, die Dominikanen waren, der Kordeliers van Ailesbury, der Dominikanen van Donstabel, der Kordeliers van Betford, der Karmeliten van Hecking, der Kordeliers van Mare, en der geestelyken van Deptford, dat deze geestelyken en nonnen by den eedt der opvolging tot de kroon voegden dien van de opperhoofdigheit des konings in kerkelyke zaken. Zy erkenden de kerkelyke opperhoofdigheit van *Henrik*; zy verklaarden, dat de paus geen meer macht hadt dan de overige bisschoppen; zy beloofden eindelyk aan den koning te gehoorzamen, in weêrwil van de straffen van het hof van Rome. Zy namen daarenboven aan het Euangelie te predikken volgens de H. Schrifture, en de overlevering der rechtzinnige en Katholyke leeraars; God te bidden voor den koning, voor de koninginne, en voor hunne kinderen, voor den aartsbisschop van Kanteiberg, en voor de overige geestelykheit, volgens ieders rang. De verklaring was bezegelt met het zegel van elk genootschap. De zelve eedt wierdt afgelegt in de andere bisdommen; maar men weet van gene andere geregistreerde dan de gene, de welke wy hebben aangehaalt. Men zegt, dat de koningin *Maria*, tot de kroon gekomen zynde, zorg heeft gedragen, dat de andere uit de boeken weggenomen wierden.

De geestelyken voegen by den eedt der opvolging dien der kerkelyke opperhoofdigheit van den koning.

Weinige personen weigerden dezen eedt af te leggen: doch byaldien die party niet aanmerkelyk is door het getal, was het ten minste door de aanzienlykheit harer hoofden, *Fischer*, bisschop van Rochester, en *Thomas Morus*, die, sedert twee jaren *, nedergelegt hadt de eerste bediening van den Staat. Hunne weigering verbitterde den koning, die hen beide overgat aan de strengheit der wetten. Hun naam is al te berucht in deze Geschiedenisse, voornamentlyk onder de voorstanders van den paus en van de koninginne *Catharina*, die van hen hunne eerste martelaren maakten, om de voornaamste omstandigheden van hunne veroordeelinge en doodt hier niet aan te halen.

*Sedert den jare 1532.

May 1534. De Raadt van State maakt het rechtgeding op van *Morus* en van *Fischer*, welke weigerden den eedt van opperhoofdigheit af te leggen. *Herbert.*

De Raadt van State te Lambeth zynde vergadert in het paleis van den aartsbisschop van Kantelberg, wierden *Morus* en *Fischer* voor den zelven geroepen om den eedt af te leggen. *Morus* verscheen de eerste, en zeide, dat zyn gewisse hem niet toeliet het formulier te onderteekenen: doch dat hy, als men het begeerde, een anderen eedt zou doen, die het zelve oogmerk of einde zou hebben. De kancelier *Audley*, die hem in dat ampt was opgevolgt, zondt hem weder weg, zeggende tegen hem, dat hy zeer wel zou doen met te overdenken het gene hy deedt. *Fischer* verscheen vervolgens, en maakte de zelve zwarigheit. De Raadt besloot daar uit, dat het eene onderlinge verbindtenis tusschen hen was, en naderhandt wierdt men door hunne ondervragingen daar van overtuigt, wanneer men hun rechtsgeding opmaakte. Ondertusschen dagvaardde de Raadt, de welke *Morus* wederom hadt gezonden, in hope, dat hy aanmerking zou maken op het gene de kancelier tegen hem gezegt hadt, hem eenige dagen daar na wederom. Men deedt alles, wat men kon, om hem en *Fischer* de door hen gemaakte zwarigheden te doen te boven komen. Men toonde hen de onderteekening van een oneindig getal van personen, aanmerkelyk door hunne verdiensten, door hunne ampten, en door hunnen rang, welken zy hadden in de kerk, of in den Staat. Maar niets was bekwaam hen te verzetten. *Cranmer*, die een: waarachtige achting hadt voor *Morus*, drong hem sterk door krachtige redenen om den koning te gehoorzamen, en de wetten op te volgen. Hy vertoonde hem, dat hy aan de wetten onderworpen was, en dat geringe twyffelingen hem niet moetten vervoeren tegen de onfeilbare verzekering, welke hy hadt aangaande de onderwerping aan het Parlement en aan den koning, welke alle getrouwe Engelschen daar aan verschuldigt waren. *Morus* wierdt daar door geraakt: doch hy hadt zyde gekozen. Hy antwoordde dan, dat zyne weigering gegrond zynde op eene waarachtige angstvalligheit van gewisse, gelyk hy bereid was zulks met eede te staven, en niet op eene bloote eigenzinnigheit, hy niet kon besluiten tot de believing, welke men van hem vorderde. Het antwoordt van den abt van Westmunster deswegen is zonderling. Hy zeide tegen *Morus*, dat de Raadt van Staat van een ander gevoelen zynde als hy, hy zyn gewisse daar over niet moest raadplegen, maar het zelve hervormen: een antwoordt, een abt van het hof passende. *Morus* bleef hem het antwoordt niet schuldig. Hy gaf hem tot bescheidt, dat hy, behalven het getuigenis van zyn gewisse, aan zyne zyde hadt de gehele kerk, en den groten Raadt der Christenen, welken hy tegen dien van het koninkryk stelde. *Cranmer*, die den ondergang van *Morus* en van *Fischer* onvermydelyk zag, byaldien zy eens in verzekering genomen wierden, schreef aan *Cromwel*, en badt hem, deze zaak zodanig by den koning te behandelen, dat men zich vergenoegde met den eedt, welken zy aanboden te doen, behalven dien van het formulier, doch zo krachtig om de erfopvolging voor de kinderen van *Anna van Boulen* te verzekeren. Hy vertoonde, dat het zo wel veel zekerder, als veel heerlyker voor den koning zou zyn door zachtigheit te winnen twee mannen van zulk eene achting, dan hen te doen omkomen door de strengheit der wetten; dat het voorbeeldt, het welk zy zouden geven, het zy door hunne onderwerping, byaldien men zich wilde vergenoegen met hunne aanbiedinge, het zy door hunne standvastigheit, met de doodt te ondergaan, byaldien men tegen hen tot deze strengheit kwam, van een verwonderlyk gevolg zou zyn voor de rust, of voor de onluisten van het koninkryk. Een zo wyze raadt werdt niet gevolgt. De koning zondt hen naar den Tour. Men ontnam hen niet alleen papier en inkt, op dat zy tegen zyne echtscheidinge en tegen de kerkelyke opperhoofdigheit van den koning niet zouden schryven; maar men weigerde hen de noodzakelykste dingen. Men liet naauwlyks aan *Fischer* oude vodden om zich te dekken, na hem van zyn bisdom en alle zyne goederen berooft te hebben. Men weigerde hem zelfs het voedsel, dat hy nodig hadt, en men gaf geen acht noch op zynen ouderdom van tachtig jaren †, noch op zyne waardigheit. Hy schreef daar over aan *Cromwel* ‡ om zich te beklagen over eene zo straffe behandeling, zodanig dat hy zich, volgens zyn getuigenis, bevondt zonder klederen en zonder vuur. Hy was in den beginne zo streng niet gehandelt. Hy kon zich met *Morus* onderhouden, ten minste door brieven; maar het misbruik, het welk zy beide maakten van deze vryheit, was oorzaak, dat men in het vervolg met meerder strengheit tegen hen te werk ging. Men zag wel, dat zy met malkander hadden aangespannen tegen het formulier, doordien zy zich bedienden van eene en de zelve uitdrukkingen om

1534. *Cranmer* doedt alles, wat hy kan, om *Morus* te winnen. Zyn gesprek met hem.

Zonderling gevoelen van den abt van Westmunster.

Cranmer schryft aan *Cromwel* ten voordeele van *Morus* en van *Fischer*.

De koning zendt hen naar den Tour.

Men handelt hen met hardigheit.

† of van 76, volgens eenigen

‡ *Fuller* haalt zynen brief aan, geschreven in het Latyn.

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

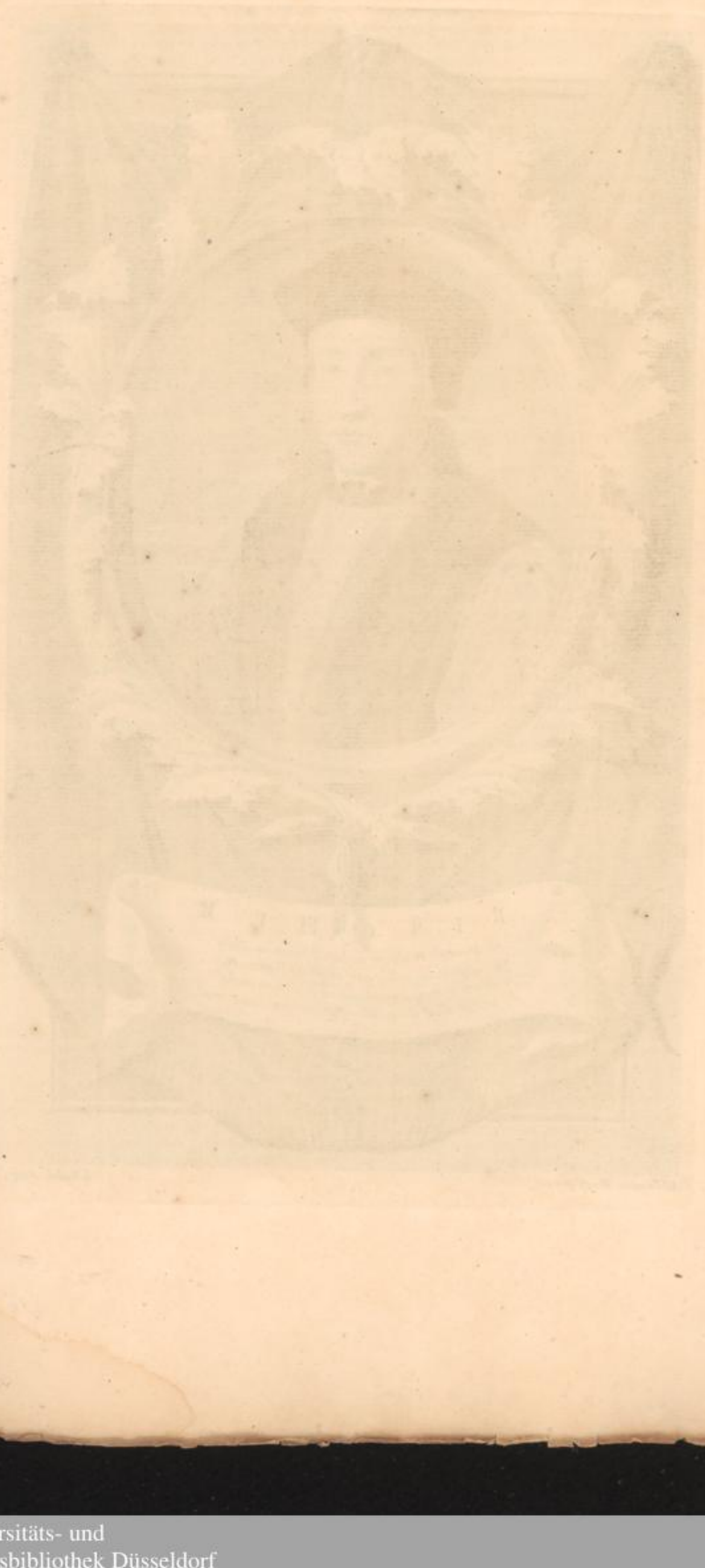

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

1534. om het zelve gehaat te maken. Zy noemden het een mes, dat aan weêrkanten sneedt, en zeiden, dat, het zy men het ondertekende, of niet ondertekende, het gevaar onvermydelyk was; dat het op het leven aankwam, byaldien men weigerde het zelve te tekenen, en dat men van zyne zaligheit gevaar liep, byaldien men het tekende. Zy waren ook twee genoegzaam evengelyke mannen. Zy waren beide geleerd, van eene grote ondervinding, doordringend van verstandt, vroom van wandel en standvastig. Beide waren zy vyanden van overdaadt, en verachtten de rykdommen. *Morus* wilde liever afstandt doen van het eerste ampt van het koninkryk, dan zyn gewisse geweldt aandoen, en *Fischer* hadt zich nooit willen ontdoen van het bisdom van Rochester, om een ander, van meerder inkomsten, te erlangen. Voor het overige waren zy beide yverige aanklevers van den ouden Godsdienst, en genegen tot de party van *Catharina*, al zo veel als zy vyanden waren van *Anna van Boulen*. Men meent, dat zy veel deel hadden aan het boek van den koning tegen *Luther*. Zy hebben zich naderhandt vyanden van de Protestanten getoont, zelfs tot wreedheit toe. Eindelyk, wanneer de vrage was wegens de opperhoofdigheit der kerke, en de onderhouding van de wet, gemaakt voor de opvolging, verklaarden zy zich opentlyk beide voor den paus en de verstotene koninginne. Het is zeer waarschynlyk, dat deze aanmerkingen *Morus*, de gevolgen der echtscheiding voorziende, bewogen om zich te ontdoen van het groot zegel in den jare 1532. In het volgende jaar ondernam *Fischer* de macht der panzen te verdedigen tegen het besluit der twee Huizen van het Parlement en van de geestelykheit. Nochtans hadden zy beide de twee eerste stappen begunstigt, welke de koning gedaan hadt, om zich van de heerschappy van den Roomschen stoel te bevryden. *Morus* was een der eersten geweest om des zelfs geweldenary te veroordeelen, en *Fischer* was van gevoelen als de anderen, van aan *Henrik* te geven den tytel van Opperhoofdt der kerke van Engelandt, met deze bepaling, *zo veel het de wet Gods toelaat*. Misschien dat zy toen niet geloofden, dat men de zaken tegen den paus zo ver zou trekken, als men naderhandt deedt. Wat'er van zy, zy toonden zich kort daar na zulke yverige beschermers van den zelven, dat het hun leven kostte.

Afbeeldingen van den eenen en den anderen.

1535. Veroordeling van *Fischer*. * den 22 Juny.

Fischer wierdt veroordeelt op den 17 Juny des jaars 1535 om als een verrader te sterven. De koning verzachtte het vonnis, en vergenoegde zich met hem te doen onthoofden. Op den dag, wanneer deze kerkvoogdt moest sterven *, kleedde hy zich veel netter dan naar gewoonte, om dat hy dezen dag aanzag als zynen bruiloftsdag. Op deze wyze verklaarde hy zich zelf daar omtrent. Terwyl men hem naar de gerechtsplaats bragt, belette het gedrang van het volk eenige oogenblikken een zo droevigen gang. Hy bediende zich van dien tydt, nam het Nieuwe Testament, en badt Godt, dat, gelyk dit boek in zyne gevangenisse en gedurende zyn gansche leven zyn troost en de medgesel van zyn lyden was geweest, hy nu daar in eene plaats, tot troost over het verlies van het zelve, mogt vinden. Hy opende hier op het boek, en vondt bygeval deze woorden †: *Het eeuwige leven bestaat in u te kennen, den eenigen waarachtigen Godt, en Jesus Christus, dien gy gezonden hebt.* Hy betuigde, dat hy daar over voldaan was, overdenkende en herhalende deze schone woorden, tot dat men op de

Zyne standvastigheit en Godvrucht.

† Joh. XVII, 3

strafplaats was gekomen. Op het schavot geklommen zynde badt hy het *te Deum*; en zyne Godsdienstigheit * verrecht hebbende sloeg men hem het hoofdt af.

1534. Zyne doodt. * *Petavius. Paulus* de III zendt hem den kardinaalshoedt in zyne gevangenisse.

Gedurende zyne gevangenisse hadt *Paulus* de III, opvolger van *Clemens* den VII, aan hem den kardinaalshoedt gezonden, gevende hem heerlyke lofspraken wegens zyne standvastigheit. Hy noemt hem zeer heilige bisschop, en kardinaal der kardinalen. Zyn geschenk was dodelyk voor *Fischer*, en niets vertoornde den koning meer dan dit. Deze kerkvoogdt betuigde echter zyne onschuldt in dit geval, en zeide, dat byaldien die hoedt aan zyne voeten gelegen hadt, hy zich niet zou verwaardigt hebben den zelven op te rapen, om hem op zyn hoofdt te zetten. Doch de koning geloofde, dat het van een gevaarlyk gevolg zou zyn te dulden, dat de paus, die hem kwam in den ban doen, door diergelyke beloningen de wederspannigheit zyner onderdanen aankweekte. Het was daarom, dat hy aan de rechters beval de veroordeeling te verhaasten, welke hy deedt uitvoeren op de wyze als wy verhaalt hebben.

Brevet van den paus wegens zyne doodt.

Na de doodt van *Fischer* kwam 'er een brevet van den paus in het licht, het welk hem onschuldig en *Hewik* den VIII voor een ketter verklaarde. Men maakte daar tegen een hevig antwoordt, het welk men den bisschop van Winchester toeschryft. Men deedt daar in zien de onrechtvaardigheit der beschuldiging van ketter tegen een vorst, die alle de leerstukken van de Roomsche kerke behieldt, en men zeide, dat het oplopendheit was, de welke een zo lasterlyk brevet hadt doen vervaardigen.

Veroordeling van *Morus*.

Op den 3 July daar aan volgende wierdt *Morus* veroordeelt tot de zelve straffe als *Fischer*, en de koning bewees hem ook de zelve gunst. Hy ontfing de tyding daar van met zyne aangeborene kloekmoedigheit. Hy toonde niet alleen geen ontroering; maar hy deedt zelfs zyne blydschap doorstralen over eene doodt, de welke, gelyk hy zeide, een einde stondt te maken van alle zyne rampen. Hy bragt deze blydschap zelfs mede op het schavot; en gelyk hy in zyn leven van een vrolyken aardt was geweest, kortswylde hy nog in de uure van zyne doodt. De beul hem genadert zynde, om hem, volgens gewoonte, te bidden, om hem de daadt, die hy stondt uit te voeren, te vergeven; *Ik vergeefze u*, antwoordde *Morus* hem; *maar gy zult niet veel eer van uwe uitvoering hebben. Myn hals was kort genoeg, zonder nodig te hebben, dat men den zelven nog korter maakte.* Vervolgens het hoofdt op het dodelyk blok gelegt hebbende, zeide hy tegen den scherprechter: *Draag zorg om mynen baardt niet te raken; de zelve heeft nooit verradery gepleegt*; waar op hy zyn gebedt hervatte; en eenige oogenblikken daar na sloeg hem de beul het hoofdt af *.

Des zelfs gerustheit.

Herbert.

Zyn vrolyk humeur op het schavot.

* op den den 6 July.

Dus geleken *Morus* en *Fischer* niet alleen malkander in vele zaken gedurende hun leven, zy waren daarenboven elkander gelyk in de omstandigheden van hunne doodt, hebbende eene zelve straffe ondergegaan met de zelve standvastigheit, of veel eer met de zelve blydschap. *Morus* eindigde zyn leven in het drie en vyftigste jaar van zynen ouderdom; jaren, welke hy met meer eere dan geluk hadt doorgebragt. Zyne vroomheit maakte hem vyanden aan het hof; maar hy wist zich door zyne gematigtheit te stellen tegen de aanvallen van de fortuin, welker gunst en ongunst hy met gelykmoedigheit verachtte. Niets kon de gerustheit van zyne ziele ontroeren; hy leefde aan het hof zonder opgeblazenheit:

Lof van *Morus*.

Universitäts- und Landesbibliothek Düsseldorf

1535. hy ſtierf op het ſchavot zonder ſlaauwhertigheit.

Herbert Burnet le Grand. Eenigen merken hen aan als twee martelaren.

Over de doodſtraffe van deze twee zo doorluchtige mannen wierden zeer verſchillende oordeelen gevelt. De eenen, die hen als twee martelaren aanmerkten, kreten den koning uit voor een ketter en wreedaardt. Op deze wyze ſpraken de medeſtanders van den paus, om dat hy zich zelven dus hadt uitgedrukt in zyn brevet. De anderen zeiden, dat de hardnekkigheit dezer twee wederſpannige onderdanen den koning hadt genoodzaakt om een voorbeeldt te geven van zyne rechtvaardigheit, om de zamenſpanningen en verraderyen, welke men aan alle kanten maakte, uit te roeien. De biſſchop van Wincheſter was van het getal der laatſten, en in de verdediging, de welke hy voor den koning opſtelde, wierden de laſteringen van het hof van Rome krachtig wederlegt. Het is zeker, dat *Fiſcher* en *Morus* niet alleen betoonden, dat zy ingenomen waren met het gezag van den paus, en de onrechtmatigheit van de echtſcheiding, maar dat zy zelfs traden in de party van de vyanden des konings. Wat ander oordeel kan men vellen van den omgang, welken zy gehouden hadden met de nonne van Kent, en van het verzwygen van de gevaarlyke voorzeggingen dezer dochter, de welke *Henrik* met eene rampzalige doodt dreigde? Waarom daarenboven de gemoederen gaande gemaakt door oproerige redenvoeringen, rakende de eeden der opvolginge, en de kerkelyke opperhoofdigheit, welke zy zeiden in gewiſſe niet te kunnen afleggen? Het Parlement en de geeſtelykheit hadt anders gevonniſt; de wet, welke de eerſte gemaakt hadt, verklaarde aan hoog-verraadt ſchuldig die genen, die aan den koning zouden weigeren den tytel van Hoofdt der kerke van Engelandt. Ten anderen vergaf de koning hen hunne onvoorzichtigheit, of hunne zamenſpanning in de zake der geeſtelyke dochter. Ondertuſſchen, in plaats van aan hem hunne dankbaarheit te betonen, beſtreden zy zyn gezag in de kerkelyke regering, in de eerſte vergadering, welke gehouden wierdt om daar van den eedt af te leggen. Wy hebben gezien, hoe onverzettelyk *Fiſcher* daar omtrent was. *Morus* was het niet minder geweeſt. Het is waar, dat hy in zyne eerſte verhoring verklaarde, dat hy zich met deze zaak niet wilde bemoeien, zynde eeniglyk bedacht om te overdenken de doodt van zynen Zaligmaker, en om zich zelven te bereiden om wel te ſterven. Maar hy hadt verſcheide malen aan *Fiſcher* geſchreven, om hem te vermanen tegen te gaan die genen, de welke den eedt vorderden. Hy hadt ook, zo wel als deze kerkvoogdt, daar van geſproken, als van een zwaardt, aan beide zyden ſcherp. Hy hadt daar over een lang geſprek gehad met *Rich*, algemeen vooſpraak †. Hy ſtemde wel toe, dat het Parlement recht hadt om een koning te maken; doch hy hieldt ſtaande, dat het de macht niet hadt om aan dezen koning den tytel op te dragen van Hoofdt der kerke van Engelandt. Men kan dan niet ontkennen, dat *Morus* en *Fiſcher* niet ſchuldig waren aan ongehoorzaamheit in eene zo tedere zake, en welke zulk een gevolg na zich ſleepte. Aan den anderen kant kan men niet zeggen, dat 'er geen ſtrengheit is geweeſt in hunne veroordeeling. Men ziet niet, dat zy ſedert de kwydſchelding, welke de koning hen hadt toegeſtaan, eene zamenzwering gemaakt hebben. Byaldien zy hunne tegenſporreling toonden om den eedt volgens het voorſchrift af te leggen, zy verontſchuldigden zich wegens de zwarigheit van hun gewiſſe, en boden aan een anderen voldoenden eedt af te leggen, om de kroonsopvolging te verzekeren. Hunne dienſten, hun ouderdom, hunne waardigheit, hunne deugdt, alles wilde, dat men hen in het leven ſpaarde; en byaldien zy niet onſchuldig waren, ten minſte waren zy niet ſchuldig genoeg om de doodt te ondergaan. Het is ook geweeſt een vlek in de regering en den goeden name des konings, over welken hy in zyne eeuwe gelaſtert wierdt, en de welke hem nog tegenwoordig bloot ſtelt voor de berifpingen der nakomelingſchap. Men kan echter zeggen, dat byaldien hy eene al te grote ſtrengheit gebruikte, *Fiſcher* en *Morus* al te weinig gehoorzaamheit bewezen, en te ondankbaar waren tegen een vorſt, die hen met weldaden hadt opgehoopt. Wy hebben dienſtig geoordeelt, hunne voorvallen achtereen te verhalen, zonder dit verhaal af te breken door andere tuſſchenvallen, de welke gebeurden tuſſchen den dag van hunne gevangenneming en dien van hunne veroordeling.

1535.

Dit is geweeſt een vlek in de regering des konings.

Gardiner neemt de party op van den koning tegen den paus.

Aanmerking over het doodvonnis van *Fiſcher* en *Morus*.

† *Solliciteur general.*

Wy komen nu weder tot de zittingen van het Parlement, het welk opgeſchort was geweeſt. De zelve begonnen wederom in November des jaars 1534. Het was in deze maandt, en in de volgende, dat men de vaſtſtelling van de kerkelyke opperhoofdigheit van *Henrik* voltooide, zodanig, dat de zelve niet weder kon beledigt worden. Het Parlement verklaarde terſtondt, dat het hoognodig was, alle twiſten in het toekomende te doen ophouden over den tytel van Hoofdt der kerke van Engelandt, welken de de twee Huizen den koning hadden toegeſtaan. Het belaſtte derhalven, tot meerder beveſtiging van dezen tytel, en om voor te komen, dat 'er ketteryen, dwalingen, of andere misbruiken in het koninkryk inſlopen, onder begunſtiging van ſcheuring, of vrygeeſtery, welke geen vierſchaar zou vinden om haar te betomen, door deze eeuwigdurende en onwederroepelyke wet, dat de koning, zyne erfgenamen en opvolgers tot het koninkryk van Engelandt zouden erkent worden voor opperhoofden van de kerk, en dat deze tytel zou gevoegt worden by de andere tytels van de Engelſche krone, om de zelve te genieten met al de eere, waardigheit, voorrechten, rechtsgebiedt, handveſten, gezag, vrydommen, en in het algemeen alle voordeelen, welke tot deze opperſte waardigheit behoren. Dat ingevolg de koning, zyne erfgenamen en opvolgers in het koninkryk zouden hebben eene volle macht, om de kerken te bezoeken, de dwalingen en ketteryen te beteugelen, de misbruiken te hervormen, de ergerniſſen te verbeteren, en de verſlaauwing en verachting in den Godsdienſt te ſtraffen. Dat zy deze macht zouden oeffenen uit hoofde van het kerkelyke en opperſte gezag, het welk aan hunne kroon gehecht was; tot meerder eere van Godt, tot aanwaſch van den Chriſtelyken Godsdienſt, en om de ruſt van den Staat te beſchermen in de eenigheit van hare leden met hun hoofdt, onaangezien alle voorgaande gebruiken, gewoonten, wetten, verjaringen † en alle andere zaken, daar tegen ſtrydende. Deze wet was niet anders dan eene verklaring, of het gevolg van die gene, de welke in het voorgaande Parlement gemaakt was *.

1534. *Herbert. Burnet le Grand.*

† *Proſcriptions.*

De konig wilde, dat de zelve door zynen Raadt zou onderzocht worden. De zelve verzekerde hem, dat de macht, welke het Parlement hem gaf, niet nieuw was, en dat de koningen, zyne voorzaten, de zelve geoeffent hadden voor dat het hof van Rome de zelve met geweldt

* Zie het Parlement, gehouden in January 1534.

Oordeel van den Raadt des konings over deze wet.

1534. weldt naar zich hadt genomen. Hy wilde mede weten de gevoelens van zyne biſſchoppen, de welke vergadert zynde, om daar over te raadſlagen, beſloten, dat de paus geen wettige macht hadt in het koninkryk. Dit was het gene de Raadt en de kerkvoogden reets beſlecht hadden drie jaren te voren *. De hogeſcholen en geeſtelyke huizen gaven mede hunne onderrechtingen, overeenkomende met de wet van het Parlement: vele boecken kwamen in dezen en in de volgende jaren in het licht, niet alleen in Engelandt, maar ook in vremde landen, ter verdediging van het recht der koningen, en van het opperſte gezag, het welk zy hebben in de regering van de kerk. De alleraanmerkelykſte zyn die van de biſſchoppen van Hereford en van Wincheſter, van de welke wy boven gewag hebben gemaakt †. Een ander boek was voor alle deze uitgegeven, onder den tytel van: *de macht der Chriſten vorſten over de kerken hunner koninkryken, tegen de dwingelandy van den paus.* Men zeide in deze geſchriften, dat het waarachtige, middel om de vrede en de zuiverheit van den Godsdienſt te bewaren, was, de zorge voor den laatſten aan de vorſten over te laten, alzo de zelve de macht in handen hadden om zich te doen gehoorzamen, en de welke daarenboven de hoogſte belanghebbers waren om te beletten, dat hunne ſtaten niet ontruſt wierden door ſcheurmakers, en door ketters.

* in den jare 1531 *Herbert. Burnet*

Gevoelens der hogeſcholen en kloo-ſters

† Zie het Parlement, gehouden in January 1534.

Verſcheide geſchriften tot verdediging van dezen eernaam.

Het Parlement hercenigt aan de koninklyke inkomſten de tienden en eerſte jaarlykſchein-komſten der kerkelyke ampten ¶ *Annaten.* ‡ De ridders van Malthа

Het Parlement maakte in het vervolg eene andere wet, de welke ſproot uit de eerſte. Het belaſtte, dat de koning, om zyne kerkelyke oppermachtigheit, te verdedigen zou genieten de inkomſten, dewelke tot deze waardigheit behoorden. Onder dit getal ſtelde hy de eerſtelingen, of eerſte jaars inkomſten ¶ van alle kerkelyke ampten, en de tienden, zonder daar van de ridders van St. Jan van Jeruzalem ‡ uit te zonderen. De geeſtelykheit, die verblyd was geweeſt wegens de vernietiging der eerſte jaars inkomſten, wanneer men de zelve den paus ontnomen hadt, was niet vergenoegt de zelve herſtelt te zien ten voordeele des konings. Ook hadt men de zelve niet aanſtonts doen weten, dat men dit voornemen hadt. Men liet hen zich eenigen tydt vermaken met het genoegen, het welk zy hadden van de kerk van deze ſchatting bevryd te zien. Doch *Henrik*, zyn gezag tegen den Roomſchen ſtoel beveſtigt ziende, deedt de rechten op zich zelve overdragen, na der zelver macht te hebben vernietigt, en het Parlement was niet kwalyk in zyn ſchik hem te vergenoegen ten koſte der geeſtelykheit.

Andere wetten van het Parlement.

Het beveſtigde door eene andere wet het voorſchrift van den eedt, rakende de opvolging. De twee Huizen hadden den zelven afgelegt in de voorgaande zittingen: doch zy hadden gene ſtaatswet, de welke het voorſchrift goedkeurde. Het Parlement verklaarde dan, dat men het zou volgen, op de ſtraffen, by de wet vaſtgeſtelt.

Door een ander beſluit verklaarde het ſchuldig aan hoog-verraadt alle de genen, die door hunne redenen, of door hunne daden, toeleg zouden maken op den geheiligden perſoon des konings, der koninginne, zyne wettige gemalinne, of hunne kinderen, en die onderſtaan zouden, de waardigheit en de tytels daar van te betwiſten, of te verminderen.

Het verklaarde ook, dat de verraders niet zouden kunnen genieten het recht der vryſteden, welke in het koninkryk gevonden worden, en dat, in welke plaats zy zich begaven, zy onderworpen zouden zyn aan de ſtrengheit der wetten.

Het maakte eene andere wet, de welke afzonderlyk het prinsdom van Walles betrof. Het was derwaarts dat zich vele booswigten heen begaven. De beroerten der voorgaande regeringen hadden een groot getal ſtruikrovers en moordenaars voortgebragt, de welke de vlucht namen op de landen der grote heeren van het landſchap, de welke grote voorrechten hadden. Het Parlement belaſtte, dat men hen daar zou vervolgen, en in het volgende jaar vereenigde het zelve het landt van Walles, dat tot nog toe eene prinsdom op zich zelven was geweeſt, aan de kroon van Engelandt.

1534.

Herbert. Burnet. Zie ook zyne verzameling

Men ſprak van, in navolging van de eerſte kerk, ook aan te ſtellen biſſchoplyke ſtedehouders *, en der zelver getal, gezag en voorrechten te regelen. Dit wierdt naderhandt gedaan. Men benoemde zes en twintig van deze ſtoelen namentlyk Thedfort, Ipswich, Colcheſter, Douvres, Gilford, Southampton, Tauthon, Schafsbury, Gloceſter, Schrewsbury, Briſtol, Penreth, Bridgewater, Notingham, Grantham, Hull, Huntington, Cambridge, Pereth en Barwyk, St. Germain in de provincie van Cornwall, en het eilandt Wight. Om deze ſtoelen te vervullen moeſt de biſſchop van het bisdom voor ieder ſtoel den koning twee perſonen aanbieden, de welke daar eenen van verkiezen zou, die in het vervolg ingewyd zou worden door den aartsbiſſchop van die provincie. De ſtedehouder kon daar na zyn rechtsgebiedt oeffenen, volgens de macht van den biſſchop van het bisdom: doch zyn gezag duurde niet langer dan het den eerſten behaagde. Men twyffelde niet, dat dit was de order der oude koorbiſſchoppen †, al ingeſtelt voor de kerkvergadering van Niceen, en de welke vele eeuwen duurden. Men geeft zelfs voor, dat zy in Engelandt altydt geweeſt zyn, hoewel onder andere benamingen; dat de abten, of andere ryke geeſtelyken, aldus deze waardigheit hadden verkregen, en dat zy een gedeelte der biſſchoplyke bedieningen waarnamen in de bisdommen van eene te grote uitgeſtrektheit, of door den biſſchop verwaarlooſt. Dat zodanig waren de abt of de prioor van Tame; *Robert Kingh*, abt van Oſeney, en *Thomas Corniſh*, die in het landſchap van Walles woonde, en die de order opdroeg in de plaats van *Fox*, wiens ampten hy in die plaats bekleedde, terwyl de andere de zelve oeffende in de bisdommen van Exeſter en van Wels (a).

* *Suffraganen.*

Aanſtelling van biſſchoplyke ſtedehouders.

† *Chorepiſcopi.*

Voor dat het Parlement ſcheidde beſloot het aan den koning te geven onderſtandt, welken hy ſedert twee jaren niet ontfangen hadt. Die genen, de welke het geven van dezen onderſtandt voorſtelden, vertoonden de verplichting, de welke Engelandt aan hem hadt van wegens de diepe vrede, welke hy het zelve deedt genieten, en in welke de natie veiligheit vondt en overvloedt; waar by zy nog voegden de onkoſten, welke hy gedaan hadt tot het voeren van de oorlogen in Schotlandt en in Ierlandt, tot de verſterking van Calais, en de haven, welke hy te Douvres deedt vervaardigen. Men verheſte ook de zorgen, welke hy droeg om de Ieren beſchaafder te maken, een dom en woeſt volk, en om hen te verplichten zich de wetten te onderwerpen. Men voegt daar by, dat deze vorſt, niet vergenoegt de Engelſchen, gedurende zyne regering, gelukkig te maken, daarenboven ook trachtte, met oneenigheden voor te komen, het geluk daar van na zyne doodt te verzekeren. Men beſloot, dat zo veel genegenheit aan de zyde van

Onderſtandt den koning toegeſtaan.

(a) *Harmer* zegt, dat 200 jaren voor de hervorminge het gebruik der biſſchoplyke ſtedehouders altydt in Engelandt in zwang is geweeſt.

1534. den vorst eene gelyke erkentenis verdiende aan de zyde der onderdanen. De koning van zyn kant, om de mildadigheit van het Parlement te erkennen, stondt eene algemene vergiffenis toe aan alle de génen, die tot nog toe wederspannig geweest waren tegen de wet van den eedt, en van de opperhoofdigheit. *Morus* en *Fischer*, de welke toen nog niet veroordeelt waren *, wierden daar van uitgesloten, en dit Parlement verklaarde hunne goederen verbeurd. Het verklaarde ook openstaande de geestelyke ampten der vyf andere kerkelyken, *Eduard Plummer*, *Nikolaas Wilson*, *Eduard Powel*, *Rykaard Fetherstone* en *Myles Willys*, die geweigert hadden, volgens het formulier den eedt af te leggen.

* Zy wierden veroordeelt om het hoofdt te verliezen door het Parlement, in het volgende jaar gehouden. *Herbert.*

Het staatsbesluit van opperhoofdigheit in de kerk dus plegtiglyk bekrachtigt zynde, dacht de koning nergens op dan om de zelve door het gehele koninkryk vast te stellen, door afkondigingen, welke de priesters daar van na hunne termoenen in de kerken moesten doen, hen bevelende het volk tot waarneminge daar van te vermanen. Hy wilde ook, dat men de jeugt in de scholen daar omtrent zou onderrechten, ten einde om haar by tyds dit gevoelen in te prenten; en om geen bewys van de pausselyke macht meer over te laten, belastte hy den naam van paus in de kerkboeken uit te doen, en dien van bisschop van Rome in de plaats te stellen. Het was alstoen, dat hy zich door de bisschoppen den eedt deedt afleggen, van welken hy een afschrift hadt gezonden aan het Lagerhuis des Parlements, te zamen geroepen in het begin van het jaar 1532, alwaar wy het verhaalt hebben. Men zegt, dat de bisschop van Winchester de opsteller daar van was. Dus zullen wy dezen vorst voortaan zien regeren al zo oppermachtig over de geestelykheit, als over het volk van zyn koninkryk, zonder zyn gezag met iemandt te delen, maar het zelve misschien met al te veel geweldt gebruikende.

De koning doedt den naam van den paus uitwischen uit de kerkboeken, en dien van bisschop van Rome in de plaats stellen.

Herbert Burnet 1529. 1530. 1531. 1532.

Voor dat wy de byzonderheden der omwentelingen, welke de twisten over de opperhoofdigheit in dit laatste tydbestek der regering van *Henrik* veroorzaakten, moeten wy eerst zien, welke voortgangen de belydenis der Hervormden in Engelandt hadt; alwaar zich de zelve vestigde onder de begunstiging dezer verschillen.

De strengheit, welke men tegen de hervormers oeffende, belette hen niet hunnen Godsdienst voort te planten. Ten anderen verschafte de zaak der echtscheiding hen een soort van stilstandt van wapenen. De koning was in zyn schik, als hy den paus ongerustheit kon verwekken, duldende, dat des zelfs bestryders in Engelandt kwamen, en de geestelykheit dorst hen niet vervolgen, uit vreze van den koning te mishagen. Daarenboven maakte *Wolsey*, die alstoen alles vermogt, weinig werk van de Lutherschen te vervolgen, naardien hy de zelve aanmerkte als de geeselroede der monniken, welke hy haatte. Doch na zyne ongunst volgde *Moras* hem op, en deze laatste, een geslagen vyandt der Protestanten zynde, vorderde van den koning de uitvoering der plakkaten tegen de ketters. De koning stondt hem zynen eisch toe, en liet een streng gebodt afkondigen tegen die genen, de welke verbodene boeken in Engelandt zouden brengen, of by welke de zelve zouden gevonden worden. Deze strengheit belette niet, dat 'er dagelykse eenige doorglipten. Dan zag men eens voor den dag komen eene verhandeling tegen de buitensporigheden der geestelykheit: dan eens een ander tegen de bedevaarten, de aanroeping der Heiligen, de H. overblyfselen, den beeldendienst, en de verdiensten der goede werken. De schryvers zelf kwamen te voorschyn, en predikten openbaarlyk, dat het was het gelove in *JESUS CHRISTUS*, en de gehoorzaamheit des Euangeliums, de welke zo wel de gehele bezigheit der Christenen, als de eenige grondt van hunne zaligheit was. De voornaamste dezer leeraren waren *Tindal*, *Joy*, en *Constantin*. De eerste hadt het Nieuwe Testament in het Engelsch overgezet, en dit boek was terstondt in handen van het volk, zonder dat het daar eene misdaadt van maakte: doch de geestelykheit kwam op de been, en beklaagde zich, dat de overzetting valsch en vol gebreken was. *Tonstal*, bisschop van Londen, een kerkvoogdt van een gematigden geest, wilde niet, dat men tegen iemandt geweldt zou plegen. Hy nam het besluit om te beletten, dat 'er geen groter getal afdrukken binnen het koninkryk kwam, zonder daar toe eenig ander middel te gebruiken dan zyne beurs. Deze boeken kwamen van een Engelsch koopman, genaamt *Pacquinton*, te Antwerpen woonachtig. *Tonstal* als toen in Vlaanderen zynde, deedt hem opzoeken, en kocht van hem alle afdrukken, die hy hadt. Hy deedt de zelve naar Londen brengen, alwaar zy verbrand wierden in de straat, genaamt Gheapside. Dus meende hy door een yver, waar toe weinig geestelyken bekwaam zyn, de deur te sluiten aan de hervormers, niet ten koste van hun leven, maar met zyn eigen geldt. Voor dat men deze afdruksels verbrandde, deedt men aan den koning een verhaal van de zaak, en men redentwistte voor en tegen de Engelsche overzetting in zyne tegenwoordigheit.

1530. traktaten in het licht gebragt tegen de buitensporigheden der geestelyken, en tegen de leerstukken der Roomsche kerke. Predikatien der Protestantsche leeraars. Overzetting van het N. T. in het Engelsch door *Tindal*. *Tonstal* verhindert, dat de afdrukken niet verspliert worden. Zy worden in de grote straat te Londen verbrand. Men redentwist daar over voor den koning voor en tegen. *Herbert.*

De genen, die de zelve veroordeelden, zeiden, *Dat men gene voorzorgen genoeg kon nemen om te beletten, dat een boek, zo gevaarlyk door het misbruik, dat men daar van maakte, niet viel in de handen des volks. Dat 'er een oneindig getal van duistere plaatsen, boven het bereik van het gemeen, in waren, en aan welke het zelve eene valsche uitlegging gaf, en dat daar uit de ketteryen ontstonden. Dat deze overzetting vol van zulke verkeerde uitleggingen was, en dat daarenboven de allernaauwkeurigste de menschen niet konden bevryden van verleiding over vele plaatsen, welke zy opnamen in een zin, strydig tegen den geest der kerke, de welke die der Schrifture was. Dat deze geest het leven gaf, in plaats dat de letterlyke zin, kwalyk verstaan zynde, onfeilbaar de doodt aanbragt. Dat het derhalven de kerk was, tot de welke elk gelovige zyne toevlucht moest nemen, om aangaande zyn gelove onderrecht te worden. Dat het aan de zelve stondt het ware verstandt van den heiligen text te geven, en dat men uit vreze, van den zelven te verliezen, met gene andere godspraken moest te rade gaan, welke men niet verstondt, of welke men kwalyk begreep.* De anderen zeiden in het tegendeel, *Dat al deze zwarigheden zo gevaarlyk niet waren, als die gene, de welke eene verwarde, of eene slechte kennis van het gelove veroorzaakt, alzo men, niets ziende door zyne eigene verlichtinge, zich blindelings liet leiden door gidsen, die het zo wel op een ongebaanden weg, als de gebaande wegen der waarheit konden brengen. Dat het, om het gelove te verzekeren, nodig was, dat het zelve een Goddelyk begunsel hadt, het welk niets anders kon zyn dan de Heilige Schrift zelf, en niet de kerkelyken, menschen, onderworpen om zich zelven te bedriegen, gelyk de anderen. Dat derhalven het Christelyk geloof zyn gezag van de heilige Schrift, en niet van de kerk moest ontfangen. Dat men ook door het lezen van*

Verdediging der anderen.

Morus hadt de Protestanten vervolgt.

Streng plakkaat tegen die genen, die hunne boeken inbragten.

Verscheide

CROMWEL. VICEGERENT.
De fille d'un marechal, qui n'eût jamais pu croire!
Et me voir tout d'un coup Vicegerent du Roi.
O vous qui souhaitez une semblable gloire,
Voulez vous l'acheter au même prix que moi?
Alexander Wertf pinx.
Pitaut Sculpsit.

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

1530. *van dit Goddelyke boek ontdekte de dwalingen, de welke het Roomſche hof hadt ingevoert, met hier iets by, en daar iets af te doen, om zyne geweldenary te ſtaven. Dat met deze hulp het koninkryk zyne vryheit begon weder te krygen, hoewel de halſſtarrigheit van zommigen dagelykſch nieuwe hinderpalen tot eene veel groter hervorminge zou maken.*

Gevoelen des konings. Burnet. Zie zyne Verzameling.

De koning gehoort hebbende de redenen der twee partyen, zeide, dat hy niet goed vondt, dat onder voorwendſel van gevaar, dat 'er voor eenigen mogt wezen, de anderen zouden verſtoken zyn van een boek, het welk de verborgendheden van hunne zaligheit behelſde, en de ſpringbron van hunne vertroofſtinge was. Maar men beloofde, dat men aan eene netter overzetting zou doen arbeiden. Dit was de uitvlucht, welke de geeſtelykheit uitvondt. Onder deze voorwaarde ſtondt de koning toe, dat de overzetting van *Tindal* zou verbrand worden. Daar kwam aanſtonts eene twede vertaling van den zelven man te voorſchyn, de welke, gelyk men zeide, zeer blyde geweeſt was, dat de afdrukſels der eerſte verkocht waren, om gelegenheit te hebben van eene twede, veel netter dan de eerſte, te bezorgen. De zelve wierdt afgekeurt, en, gelyk de eerſte, verworpen. *Warham*, aartsbiſſchop van Kantelberg, *Thomas Morus*, nieuwelings voorzien met het kancelierſchap, en de biſſchop van Londen, bygeſtaan door vele Godgeleerden, vertoonden aan den koning de ongemakken, welke men te vrezen hadt, als men het lezen van den Bybel toeſtondt; eene zaak, die ganſch niet noodzakelyk, maar in het tegendeel zeer gevaarlyk was. Dus wierdt het volk berooft van de hope, welke men het zelve hadt gegeven van eene nieuwe overzetting, en de geeſtelykheit ſtelde de belofte, welke zy daar omtrent gedaan hadt, te loor.

Twede overzetting van den zelven.

De geeſtelykheit belet daar het gebruik van.

Herbert. Burnet. Sanderus, naar de overzetting van *Maurraix.* **Requeſt.* Tractaat tegen het vagevuur.

Daar kwam wel haaſt een ander boek te voorſchyn, onder den tytel van *Smeekſchrift * der armen*. De maker van het zelve, zynde een Rechtsgeleerde, hadt het voornamentlyk gemunt op de luiheit der monniken, en de gierigheit der geeſtelykheit, aan welke hy de uitvinding van het vagevuur toeſchreef, het welk hy wilde vernietigen. *Anna van Boulen* liet dit geſchrift den koning zien, die daar over voldaan was, en die belette, dat men den ſchryver deswegen moeide. *Morus* maakte daar een antwoordt tegen, het welk voor tytel hadt: *Smeekſchrift der zielen in het vagevuur*. Hy deedt de zielen der verſtorvene vaderen opkomen, die hunne kinderen bezwoeren om niet te dulden, dat men hen de verkwikking ontnam, welke zy verkregen van de zielmiſſen der monniken (a). Hy gaf ook voor, het vagevuur uit de Schrifture en uit de overlevering te bewyzen. Zyn ſchryfſtyl was fraai; hy gaf een aangenamen zwier aan zyne gedachten, en zyne edele en natuurlyke welſprekenheit, kortom alles behaagde grotelykſch. Dus wierdt zyn boek wel ontfangen. Nochtans bleef het niet onbeantwoord. *Jan Frith* wederleide dit werk en eenige andere van de zelve natuur. Ons voornemen is niet alle deze twiſtſchriften hier aan te halen: wy ſpreken daar alleen van voor zo verre als het nodig is, om daar van een rechtmatig denkbeeldt te geven.

Antwoordt van *Morus*.

1531. *Herbert. Fox. Burnet.* Straffen der Proteſtanten.

Men ging eindelyk van twiſtſchriften tot doodſtraffen over. Gelyk de meeſte Hervormden eenvoudige lieden waren, nog niet ter degen in hunnen Godsdienſt onderwezen, dus waren 'er velen, die afzwering deden, bewogen veel eer door de vreze voor het vuur, dan overtuigt door de kracht van redenen. Daar waren 'er eenige, die zich liever wilden laten verbranden, dan hunne belydenis afzweren. *Hitton*, vikaris van Maidſton, en *Bilney* waren van dit getal. De laatſte hadt afzwering gedaan; maar ſedert berouwde het hem, en hy wierdt ten vure gedoemt. *Parker*, die naderhandt aartsbiſſchop van Kantelberg was, verhaalt, dat hy gezien hadt, dat wanneer hem zyn vonnis wierdt voorgelezen, hy het lezen daar van zonder beweging, en zelfs met blydſchap hadt aangehoort. Hy voegt daar by, dat hy naar de ſtraatplaats gaande dikwils deze woorden uitſprak: *Al moeſt gy door het vuur gaan, gy en zult niet verteert worden.* Eindelyk zegt hy, dat *Bilney* de doodt leedt met de ſtandvaſtigheit van een bloedgetuige; dat hy zelfs aan het volk, dat daar tegenwoordig was, de moniken aanbeval, welke men wegens zyne doodt beſchuldigde, en dat hy hen daar van bevrydde.

Standvaſtigheit van *Bilney*.

1532. *Richard Byfield*, geeſtelyke van Edmond-Roi, hebbende, gelyk *Bilney*, afzwering gedaan, hadt, gelyk hy, berouw, en onderging ook de zelve ſtraffe. *Jan Tewksburies*, ambachtsman van Londen, wierdt veroordeelt in het huis van den kancelier *Morus*, door den mondt van *Stockesley*, naderhandt biſſchop van Londen, door verplaatzing van *Tonſtal* in het bisdom van Durham. Twee mannen en een vrouwsperſoon wierden ook te Jork verbrand. Het Lagerhuis klaagde aan den koning over deze halsſtraffen. Hunne klagten wierden niet gehoort, en de kerkelyken, die zich nog niet dan tot lieden uit het gemene volk gekeert hadden, taſtten eindelyk den adel aan, in den perſoon van *Jakob Bainham*. De kancelier deedt hem geeſſelen in zyne tegenwoordigheit, en zondt hem naar den Tour, alwaar men hem op den pynbank leide, om hem te noodzaken te beſchuldigen die genen van zyne nabuurſchap, de welke de nieuwe lere volgden. Hy noemde niemandt, maar hy deedt afzwering. Kort daar na berouwde het hem, en men maakte zyn vonnis van nieuw op. Hy wierdt veroordeelt om verbrand te worden, en het vonnis wierdt uitgevoert. Men beſchuldigde hem van drie dingen: *I.* Dat hy ontkende de ligchamelyke tegenwoordigheit in het Sakrament van het Avondmaal. *II.* Dat hy de aanroeping der Heiligen tegenſprak. En *III.* Dat hy gezegt hadt, dat *Thomas Becket*, welken men St. *Thomas van Kantelberg* noemde, een vervloekte moordenaar was, indien hy zich niet bekeert hadt. Dit laatſte was ook niet nieuw, en men ziet in het verhaal van de doodt van dezen kerkvoogdt *, dat vele leeraars van dien tydt, niet alleen in Engelandt, maar ook in Vrankryk, de zelve zaak hadden ſtaande gehouden, welke men toen *Bainham* als eene hoofdmisdaadt toereekende. Het was kort na deze ſtraf-uitvoering, dat *Morus*, die de zelve bevolen hadt, zich ontdeedt van zyn kancelierſchap.

Men taſt den Proteſtantſchen adel aan. De kancelier verrecht het ampt van den beul.

* in de regering van *Henrik* den II, I Deel, fol. 310 col.

In het zelve jaar belaſtte de biſſchop van Londen, dat het ligchaam van *Tracy* zou opgegraven worden, om dat hy by zynen uiterſten wille verklaarde zyn vertrouwen op Godt te ſtellen, door de voorſprake van *JESUS CHRISTUS*, zonder toevlucht te nemen tot de voorbidding der Heiligen. Hy voegde daar by, dat hy gene giften maakte aan de kerk, en dat hy niet begeerde, dat men Godt voor zyne ziele zou bidden, doordien hy hoopte, dat de zelve, het ligchaam verlaten hebbende, in het Paradys zou opgenomen worden. *Parker*, geeſte-

Ligchamen opgegraven en verbrand over ketterſ.

(a) *Harmer* zegt, dat *Morus* dit geſchrift maakte in den jare 1529, voor dat hy kancelier wierdt.

1532. telyk rechter van Worchester, wierdt met de uitvoering belast; en hy deedt niet alleen het ligchaam weder opgraven, maar hy liet het zelfs verbranden. Hoe heftig de koning ook was, hadt hy echter een afgryzen van deze wreedheit, en deedt *Parker* daar over straffen, die veroordeelt wierdt in eene boete van duizend kronen.

1533. Aanhoudingder doodstraffen. *Thomas Harding*, een gryzaardt, uit het landschap van Bukkingham, wierdt ook verbrand te Checham, de plaats daar hy woonde. *Frith*, die geschreven hadt tegen de wezentlyke verandering in het Avondmaal, wierdt veroordeelt door de bisschoppen van Londen, van Winchester en van Linkoln tot de zelve straffe, en eindigde zyn leven in het midden der vlammen, met eene blydschap, door zachtmoedigheit vervelt, de welke op zyn aangezicht en in zyne woorden uitblonk, biddende Godt voor den priester, die hem naar de strafplaatse geleidde, en hem voor een ketter en hondt uitscholdt. Een, genaamt *Huet*, wierdt met hem verbrand. De bewoordingen der veroordeeling, welke de bisschoppen uitspraken, verdienen hier verhaalt te worden.

Formulier der vonnissen van de bisschoppen. *Wy wenschen*, zeiden zy tegen den lyder, *zeer vuriglyk en door de ingewanden van JESUS CHRISTUS, dat de straf, welke u zo rechtvaardiglyk wordt aangedaan, zodanig gematigt zy, datze noch tot de uiterste strengheit, noch tot eene al te grote slapheit gaande, uwe ziel mag behouden, verderzende uw ligchaam, en datze ter zelver tydt zy een schrik der ketters, de oorzaak van hunne bekeering, of het middel van hunnen ondergang, en de bandt eener volmaakte eenigheit onder de leden der Katholyke kerk.* Woorden, ontleent van die verschrikkelyke vierschaar van het geloofsonderzoek, onder de welke een groot gedeelte der Christenheit zucht.

1534. De zaken van het hof bragten verandering in die van den Godsdienst. *Henrik* kwam met *Anna van Boulen* te trouwen; de paus hadt hem in den ban gedaan, byaldien hy *Catharina* niet wederom nam, en de keizer, neef van de verstotene koninginne, was belast met de uitvoering van het banvonnis. Deze vorst, wiens bloedverwantschap hem in deze zake deel deedt nemen, dreigde in Engelandt over te komen, zo haast als zyne andere oorlogen zouden geëindigt zyn. Hy hadt daar toe twee waarschynlyke voorwendsels, te weten de eer van den H. stoel, en die van zyne moeie. Zyne staatzucht was daar de voornaamste beweegreden van. *Henrik* vondt zich dan genoodzaakt om te steunen op de vorsten van Duitschlandt, de welke tegen *Karel* den V verbonden waren, en in het Smalkaldische verbondt te treden. Ten dien einde was het nodig, dat hy beloofde de halsstraffen tegen de Lutherschen te doen ophouden. Deze vorsten, yverig voor hunnen Godsdienst, wilden met hem niet handelen, dan onder deze voorwaarde. Aan de andere zyde blies *Anna van Boulen*, nieuwe gemalin van *Henrik*, en meesteresse van zyn herte, hem gevoelens van zachtigheit in voor den nieuwen Godsdienst, welken zy heimelyk beleedt. Zy hadt tot hare aalmoezeniers verkoren *Schaxton* en *Latimer*, aan welke zy de bisdommen van Salisbury en van Worchester deedt geven, en deze kerkvoogden waren aan de zyde der hervorming. Dus bragt ze alles by om de zelve te begunstigen, en de vervolgingen der geestelykheit te doen ophouden.

Herbert Burnet.

Anna van Boulen begunstigt de hervorming.

Cranmer en Cromwel zyn daar de twee

Doch niets bevorderde de zelve meer dan het aanzien van *Cranmer* en *Cromwel*, de welke den geest des konings bestierden. Doordien deze twee mannen van de eene zyde de lofspraken der Protestanten, en van de andere de lasteringen der Roomsch-Katholyken over zich gehaalt hebben, is het dienstig hen te doen kennen. Van *Cranmer* hebben wy reets gesproken: wy zullen derhalven tegenwoordig maar nog een weinig voegen by het gene wy daar van gezegt hebben.

1534. hoeden van. Hoedanigheden van *Cranmer*. * *Le Grand.*

De redenvoering van den kardinaal *Polus*, gelyk de zelve de vyanden van *Cranmer* zelve * die zo noemen, komt geheel op deze twee verwytingen uit, dat deze kerkvoogdt het gezag van den H. stoel hadt vernietigt, van welken hy zyn aartsbisdom hadt, en dat hy door zyn vonnis de echtscheiding des konings hadt bekrachtigt. Dit is al de laster, welken de Roomsche party tegen hem inbrengt: twee punten van Godsdienst en staatkunde, van welke iedereen oordeelt naar zyne vooringenomenheit. Het is zeker, dat *Cranmer* een bekwaam staatsdienaar, een groot staatkundige, misschien een weinig al te openhertig, en van eene volmaakte voorzichtigheit was. Hy verkreeg daar door de gunst van zynen meester, de welke hy bewaarde midden in de beroerten van de seldzaamste regering, die 'er ooit geweest is. Hy voegde by de kennisse der staatkundige die der kerkelyke zaken, en onderschraagde de waardigheit van aartsbisschop door eene grote arbeidzaamheit en door eene grondige geleerdheit. Doordien hy van de rechtzinnigheit van den Protestantschen Godsdienst overtuigt was, wendde hy allen vlyt aan om den zelven te bevestigen. In dit voornemen maakte hy vele boeken, in welke hy byeen verzamelde de plaatsen uit de H. Schrift, en die der eerste kerkenleeraars, welke hy geloofde in zyn voordeel te zyn. By hunne achtbaarheit voegde hy zyne aanmerkingen en zyne redeneringen. Deze boeken zyn verloren, uitgenomen twee, de welke doen oordeelen van het verstandt en de kennisse van den maker. Hy veroordeelde voor het overige de driften der Hoogduitsche Godgeleerden, en keurde niet goed de regering der kerkelyken, stellende al het gezag in handen der overheit. Misschien was het door believendheit voor den koning: mogelyk ook, dat de geweldenaryen van de vierschaar der bisschoppen hem een afkeer hadden gegeven, de welke hem in het andere uiterste hadt gestort. Wat 'er van zy, zyn gevoelen bestondt in eene blote beschouwing, en men zag hem dit leerstuk niet ter oeffening brengen. Voor het overige was hy zeer bemind van den adel, zynde hy ook zelf, volgens het getuigenis van eenigen, van eene zeer doorluchtige geboorte.

Burnet. *Cranmer* een groot staatsdienaar.

Een geleerd kerkvoogdt.

Gematigt.

Herbert. Bemind van den adel.

Cromwel in het tegendeel was van eene zo lage afkomst, dat zyn vader eene arme smidt was, en om die reden gehaat by den adel, die zyne verheffing niet kon velen: doch een man van geest en klockmoedigheit, en wiens neigingen alle edelmoedig waren. Dit bleek in de verdediging, welke hy ondernam van den kardinaal *Wolsey*, zynen gewezen meester, wien hy voor dat maal de eer en het leven bewaarde. In het begin hadt hy den degen gedragen, en zich bevonden by de plundering van Rome, wanneer het ingenomen wierdt door den konnestabel van Bourbon. Het was op zyne te rug komst van dezen tocht, dat hy zich in dienst van *Wolsey* begaf, die hem meer dan iemandt zyner huisgenoten beminde, gelyk hy ook zyner genegenheit het meeste waardig was, zo als hy betoonde door den gewigtigen dienst, welken hy hem in zyne ongunste bewees: eene daadt, de welke den koning zo behaagde, schoon hy den ondergang van *Wolsey* mogt voorgenomen hebben, dat hy van dien tydt

Afbeeldsel van *Cromwel.* Zyne geboorte.

Zyne edelmoedigheit.

Herbert. Burnet. LeGrand.

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

GARDINER.
Ie l'homme le dongeon du Cardinal Pole.
Et fis des Protestants une sanglante ruine:
Mais le vrai crucifix Dehonneste
Ie rendis en trouvant les vrais vices superflus
Adr. vander Werff pinx.
P. a Gouwt Sculpsit.

1534 tydt af *Cromwel* aan het hof riep. Deze nieuwe gunſteling wierdt daar wel haaſt al zo vermogende, als zyn meeſter geweeſt was. *Henrik* maakte hem zynen ſtedehouder in het kerkelyke beſtier van het koninkryk, vryheer, geheim-zegelbewaarder, requeſtmeeſter, ridder van de kouſſebandt, graaf van Eſſex en grootkamerling. Deze waardigheden wierden hem opgedragen de eene na de andere: doch zo kort na malkander, dat men hem in minder dan vyf jaren met alle deze grote eerampten bekleed zag. Hy was zulks buiten twyffel aan de gunſte van zynen meeſter verſchuldigt; maar men kon niet geloven, dat een onderwerp zonder verdienſten zyn gezag zo ver zou kunnen brengen. De vyanden der hervorming verwyten hem zyne verwaandheit, zyne onwetenheit en zyne laffe vleiery voor de opgeblazenheit des konings, welke hy onderſteunde, zeggen zy, tot zichte doen erkennen voor opperhoofdt de kerk van Engelandt. Aan deze toegevendheit ſchryven zy toe al de vriendſchap, welke de koning voor hem hadt, en alle de eerampten, met welke hy hem begiftigde. Zy beſchuldigen hem ook vele klooſters te hebben verdorven, om dezen vorſt te verryken met de inkomſten van de kerk, en de biſſchoppen ſtrengelyk gehandelt te hebben, de welke zich tegen zyn gezag aankantten. Hoedanig het voornemen van *Cromwel* ook geweeſt zy, het is zeker, dat hy den koning krachtig byſtondt in het voornemen om de macht der monniken te vernederen. Zyne believendheit, of zyn yver deedt hem verkrygen het ampt van koninklyken ſtedehouder, of algemenen onderregent, en het was voornamentlyk door zyne zorgen, dat *Henrik* zyne onderneming te boven kwam. Het is ook buiten twyffel dat het Lutherdom, van het welke *Cromwel* belydenis deedt, veel deel heeft gehad aan al het gene, dat hy verrechtte. Hy vereenigde zich met *Cranmer*, om dus te gelyk te werken tot de vaſtſtellinge van de lere, welke zy beide omhelſt hadden. Hy deedt alles, wat hy kon, om den koning, zynen meeſter, daar toe te brengen, en hy was het, die in het vervolg de oorzaak was van des zelfs huwelyk met *Anna* van Kleef, eene Lutherſche princeſſe, en vermaagſchapt aan de vorſten *, de welke aan het hoofdt van die party waren. Voor het overige bleek het aan zyn gehele gedrag, dat hy den koning waarlyk beminde. Hy ſtondt des zelfs belangen met een onvermoeiden yver voor; hy verzekerde des zelfs leven door zyne waakzaamheit, en hy was de eerſte, die de zamenzwering der wederſpannigen ontdekte. Eindelyk, hy dacht niet, dan om hem te behagen, en gelyk hy hem met genegenheit diende, dus diende hy hem ook met vrucht. Men moet nochtans bekennen, dat hy zyne believendheit te ver trok, gelyk wy in het vervolg zullen zien.

Hy wordt ſtedehouder des konings, en verlangt verſcheide andere waardigheden

Gebreken, met welke zyne vyanden hem beſchuldigen.

Hy ſtaat den koning by in het uitroeien der klooſters.

*De hertogen van Saxen.

Zyne liefde voor den koning.

Hy heeft te veel inſchikkelykheit.

Zodanig waren *Cranmer* en *Cromwel*, den nieuwen Godsdienſt toegedaan, en op den geeſt des konings alles vermogende. Gedurende de gunſt van twee zulke ſtaatsdienaars, gevoegt by eene koninginne, die alstoen het hert van den koning, haren gemaal, regeerde, al zo volſtrekt, als deze vorſt zelf zynen ſtaat beſtierde, kon het niet anders zyn, of de Proteſtantſche Godsdienſt moeſt grote voortgangen maken.

De voornaamſte vyanden der hervorming.

De zelve hadt echter aan de andere zyde zyne vyanden, de welke niet min machtig waren. De hertog van Nortfolk was aan het hoofdt der zelven, oom van *Anna van Boulen*, en nochtans haar geſlagen vyandt, zo wel als van de hervorminge, en dwarsbomende, zo veel hy kon, de voornemens van *Cromwel* en van *Cranmer*. Deze hertog, uit een doorluchtig bloedt geſproten, was grootſchatbewaarder; hy hadt den koning en den Staat aanmerkelyke dienſten bewezen, en het geluk was hem altydt gunſtig geweeſt. Ten anderen hadt hy voor *Henrik* eene volſlage believing, en bekleedde de hoogſte plaats aan het hof. Hy was een der eerſte aanraders van de echtſcheiding en van de ſcheuring met Rome: doch hy was een vyandt van den nieuwen Godsdienſt, zynde zo ſterk aan den ouden verbonden, dat hy niet kon dulden, dat men daar de minſte verandering in maakte. Hy hadt aan zyne zyde *Gardiner*, biſſchop van Wincheſter, al zo goed een hoveling als hy, en hebbende den zelven haat tegen de hervorminge; vyandt daarenboven van *Cranmer*, welken hy of met verachtinge, of met afgunſt aanzag. *Longland*, die biechtvader des konings geweeſt was, tradt in hunne party, en byna alle de biſſchoppen vielen hen toe, zodanig, dat zy buitengemeen boven de Proteſtanten de meeſters waren: doch het geluk van de eenen en van de anderen hing af van des konings welbehagen.

1534. Nortfolk, die daar van het hoofdt is.

Hy wordt onderſteunt door *Gardiner* en *Longland*.

Cranmer en *Cromwel* deden derhalven hun beſt om hem te winnen: de hertog van Nortfolk, *Gardiner* en de meeſte kerkvoogden gebruikten in het tegendeel hunne behendigheit, om hem te houden by het oude gelove. De eerſten vertoonden hem, *Dat na de regering van den paus te hebben afgeſchaft, men ook moeſt vernietigen de pauſſelyke inſtellingen, en niets anders voor geloofsartykels aannemen dan dat gene, het welk gegrond is op de H. Schrifture en op de overlevering van de eerſte kerk. Zy voegden daar by, dat men zich gene angſtvalligheit des gemoeds moeſt maken wegens de tegenwerping van die genen, de welke zeden, dat eene byzondere kerk geen recht hadt om uitſpraak te doen over het algemeen gelove. Dat deze tegenwerping ydel was, doordien het onmogelyk was eene algemene kerkvergadering te hopen. Dat het Chriſtendom door verſcheide meeſters verdeelt was, die de een niet wilden wyken voor den anderen; zodat de zelve niet kon byeen geroepen worden door het gezag van een oppervorſt, gelyk het oudtyds was door dat van den Roomſchen keizer. Maar dat 'er, by ontſtelteniſſe van eene algemene kerkvergadering, nog eene van een byzonder volk was, dat machtig ware, en dat men van deze laatſte vele voorbeelden hadt, de welke de ketteryen hadden veroordeelt, of de misbruiken verbetert. Dat de Proteſtanten van Duitſchlandt ſedert tien jaren te vergeefſch gewacht hadden naar eene algemene kerkvergadering, welke men hen belooft hadde; dat daar tegen geduryg onoverkomelyke zwarigheden opkwamen, en dat, byaldien de koning de twiſten wegens den Godsdienſt bevredigt wilde zien, hy eene vergadering der geeſtelyken van zyn koninkryk moeſt byeen roepen, in welke hy moeſt voorzitten, en in welke men moeſt overeenkomen wegens de zaken van den Godsdienſt.*

Redenvoering van *Cranmer* en *Cromwel* tot den koning, om hem de hervorminge aan te raden.

De koning wilde breder verlicht zyn omtrent de achtbaarheit der kerkvergaderingen, zo algemene, als nationale, en van het recht, het welk de keizer voorwendde te hebben om eene algemene kerkvergadering te beroepen. Hy raadpleegde daar over de geleerdſte kerkvoogden van zyn koninkryk, die hem hun antwoordt bygeſchrifte gaven, waar van men het oorſpronkelyke bewaart heeft. De eene geloofden, dat het zamengeſtelt was in den jare 1534; anderen verwierpen het verder, en doen het niet voor den dag komen dan in den jare 1540. Het wezentlykſte, het welk het zelve behelſt, beſtaat hier in, *Dat de vier eerſte algemene kerkvergaderingen, zo eerwaardig voor de gehele kerk, door de heiligheit harer wetten, de welke alleen de zuiverheit des ge-*

De koning wil verlicht zyn omtrent het gezag der kerkvergaderingen.

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

1534. *loofs en der zeden ten doelwit hadden, byeen geroepen waren door de Roomſche keizers, de welke als toen regeerden over het grootſte gedeelte der Chriſten wereldt. Dat verſcheide kerkvergaderingen ſedert gehouden waren, op de zelve wyze, tot dat de pauzen, misbruikende de zwakheit der keizeren, zich het recht, om deze vergaderingen byeen te roepen, aanmatigden. Dat het oude keizerryk niet langer beſtondt, en dat 'er alleen eene ſtaauwe vertoning in een klein gedeelte van Europa van overig was, welke hare heerſchappy niet uitſtrekte over de ſtaten der andere vorſten, die oppermachtig waren, elk in zyn koninkryk. Dat de keizer, zich beſloten vindende binnen de palen van het Duitſche keizerryk, aldus niet bevoegt was kerkvoogden byeen te roepen, die zich buiten zyne ſtaten bevinden. Dat zo eene vergadering niet kon geſchieden dan met eene eenparige toeſtemminge van alle de Chriſten vorſten, of ten minſte van de meeſten, bezielt met een waarachtigen yver, en eene ongeveinſde liefde, de welke zouden overeenkomen wegens eene plaats, niet verdacht, en die niets anders zouden beoogen dan de bewaring van het gelove, en die door diergelyke beweegredenen alle de anderen zouden opwekken, om met hen aan te ſpannen tot zulk een heilig werk.* De ſchryvers van dit geſchrift merken ook aan, dat men daar in niet hadt dan de biſſchoppen en de prieſters, die eene beſlechtende ſtem hadden in de aloude kerkvergaderingen. Het was ondertekent door den aartsbiſſchop van Kantelberg, en door de biſſchoppen van Londen, van de Baden en Fonteinen, en van Ely.

Aanmerkingen, welke *Cranmer* voegt by dit gevoelen.

Cranmer voegde daar nieuwe aanmerkingen by, volgens de redenvoering, welke hy daar over deedt in het Hogerhuis der geeſtelykheit, van welke men het handſchrift bewaart heeft. Hy zeide, *Dat het Roomſche hof zorgvuldig geweeſt zynde om de ſchriften der ouden, de welke het zelve van geweldenary zouden overtuigt hebben, zoek te maken, men werk hadt om zyne bewyzen tegen het zelve te ſtaven. Dat de naam van algemene kerkvergadering niet afkwam noch van het getal, noch van de macht der kerkvoogden, maar van de natuur der uitſpraken, wanneer de zelve zodanig waren, dat de gehele kerk de zelve ontfing, en van het opontbodt, het welk de keizers oudtyds deden tot deze vergaderingen, de welke voor het overige niets minder waren dan vergaderingen van de algemene kerke. Dat, by voorbeeldt, de kerkvergadering van Niceen, alwaar zich byna gene kerkvoogden bevonden, dan die van Egypten, van Griekenlandt en van Aſie, meer voor algemeen doorgaat, dan die van Rimini, alwaar nochtans een veel groter getal van biſſchoppen tegenwoordig was. Dat, betreffende het hoofdt der kerkvergadering, de paus te vergeefſch voorwendt, dat hy daar van het recht van den H. Petrus geerft heeft. Dat wanneer dit recht aan dezen Apoſtel by voorrang al boven anderen hadt toegekomen, het geen nochtans zo niet is, het al zo weinig overdraagbaar was, als dat van zyn Apoſtelſchap. Dat hyaldien het overbrengbaar was, het niet zyn zou dan aan de navolgers van des zelfs gelove, en niet alleenlyk aan de opvolgers van zynen ſtoel: zo dat de vrage altydt daar wederom op aan zou komen, of de pauzen het geloof van Petrus hadden. Dat het niet zeker was, dat deze opperhoofdigheit ooit vaſt was geweeſt aan den Roomſchen ſtoel, en dat, hyaldien zulks was, de zelve niet herroepelyk was, en dat zy altydt zou afgehangen hebben van het gelove dezer pauzen. Dat* Gerſon, *een bekaamd ſchryver*, aangewezen hadt, dat men de pauzen zeer wel kon miſſen; dat die genen, die vol gebreken waren, gierigaards, geeſtelyke amptverkopers, godlozen, door de kerkvergaderingen moeſten worden afgezet, wel verre van in de zelve voor te zitten. Dat, volgens de kerkvergadering van Baſel, de paus niet is de ſtedehouder van JESUS CHRISTUS, maar van de kerk, aan welke hy bygevolg rekenſchap ſchuldig is van zyne daden. Dat eindelyk al dat gene, het welk de paus zou kunnen eiſchen, zou zyn in deze vergaderingen voor te zitten, niet aldaar wetten te geven, noch daar de beſluiten vaſt te ſtellen. Dat de oude kerkvergaderingen de goedkeuring der vorſten nodig hadden. Dat ten anderen hunne beſluiten, om duchtig te wezen, moeten gegrondveſt zyn op de H. Schrifture. Dat die genen, die daar van afgedwaalt zyn, wederlegt zyn geweeſt door anderen. Dat hoe algemeen zy mogten zyn, zy gene nieuwe geloofsartykelen kunnen maken, en dat eindelyk het gezag der algemene kerkvergaderingen een zeer teder ſtuk was. Dat deze vergaderingen alleen beſtaan uit menſchen, onderhevig van te kunnen miſſen, het zy door kwaadaardigheit, het zy door hoofdigheit, en dat het enkele woordt Gods zyn moet de zekere regel zo wel van hunne beſluiten, als van het gelove van elk Chriſten. Dat, om weder te komen tot den paus, drie zaken hem moeſten beletten in de algemene kerkvergadering voor te zitten, te weten zyne eenzydigheit, hebbende hy reets het grootſte gedeelte der verſchilſtukken, die daar moeten onderzocht worden, beſlecht, en zyne onwettigheit, zynde niet het hoofdt der kerke, dan door een zich te onrecht aangematigden tytel, en zyne perſoneele gebreken, de welke hem dit ampt onwaardig maakten.*

*Zie zyn geſchrift aangaande het gezag van den paus.

Op deze wyze ondermynden de aanhangers van de hervorminge, om de zelve te doen ſtandt grypen, en omze den koning van ter zyde ſmakelyk te maken, het gezag van den paus en dat der kerkvergaderingen, de welke hen onder zulk eene macht verdacht waren: maar die genen, de welke aan de leerſtukken der Roomſche kerke verbonden waren, kenden de vooringenomenheit van dezen vorſt, en taſtten hem aan zyne zwakſte zyde aan. Zy vertoonden hem *de eer, de welke hy hadt aan de eene zyde, van te verdedigen den Godsdienſt zyner voorvaderen, en het gevaar, het welk hy aan de andere zyde hadt om de zelve te verbreken. Zy zeiden hem, dat ganſch Europa de oogen op hem hadt; dat men met verwondering gezien hadt de dapperheit, met welke hy de rechten zyner krone onderſteunt hadde tegen de ondernemingen van het Roomſche hof; maar dat men met verontwaardiging zou zien de verandering, welke de zelve het oude gelove zou toebrengen; dat de andere vorſten, die zich geſchikt vonden om hem in de eerſte dezer twee daden na te volgen, daar van zouden afgeſchrikt worden door den ſchrik, welken zy voor de twede zouden hebben; dat zyne onderdanen wel blyde waren, dat hy hen bevryd hadt van de knevelaryen der pauzen; maar dat zy zonder droefheit, noch zonder tegenſpreken niet zouden kunnen zien, dat men zyn werk zou maken om hen van gelove te doen veranderen; dat de zendelingen van den keizer en van den paus zich van deze tyds gelegenheit zouden bedienen, en dat zy zich by de misnoegden voegende het volk zouden doen opſtaan.* Zy eindigden deze vertogen met loffpraken, welke zy gaven aan het boek, het welk de koning tegen *Luther* geſchreven hadt. Zy ſtelden ten toon *den heerlyken tytel van Beſchermer des geloofs, welke dit werk hem gegeven hadt, en de achting, de welke men daar voor in ganſch Europa hadt.* Zy deden hem zien, *dat hy met de oude leere te verlaten niet alleen zou verliezen de vrucht van alle deze eere; maar daarenboven op zich halen de verwytingen van onſtandvaſtigheit en ligtvaardigheit; verwytingen, voor welke een grootmoedig vorſt zyne achting moeſt dekken.*

Antwoordt der voorſtanders van de Roomſche kerk.

De-

1533. 1534. Zy trekken den koning aan hunne zyde door den nayver zyner eere in het verdedigen van zyn boek tegen *Luther*.

Deze laatſte woorden gaven een indruk aan dezen vorſt, nayverig over zyne eere, en dronken gemaakt door de loftuitingen, de welke men aan zyn boek gegeven hadt: zo dat, byaldien het waar is, dat dit de reden is geweeſt, de welke hem overhaalde ter gunſte van den hertog van Nortfolk, en van die van des zelfs aanhangers, men daar uit moet beſluiten, dat de eigenliefde het overheerſchende beginſel is van alle onze daden, en dat 'er onder de verſcheide ſoorten van deze gemoedsdrift, de welke zich meeſtereſſe van het herte maakt, geen meer gevoelig is dan die, de welke belang heeft by de achting van verſtandt te hebben. Hoedanig ook de beweegreden daar van mag zyn, *Henrik* gaf zich geheel over aan zyne aangeborene onſtuimigheit, in de uitvoering van twee voornemens, de welke geheel tegen malkander ſtrydig ſchenen. Hy ſtrafte met eene gelyke ſtrengheit de aanhangers van den paus, die zyne kerkelyke opperhoofdigheit betwiſtten, en die genen, de welke zich van de Roomſche kerk afzonderden: zo dat zyn yver, kwalyk geregelt, martelaren maakte zo wel van de eene, als van de andere party. Deze bloedige treurſpelen wierden vertoont in de twaalf laatſte jaren van zyne regering, in welke wy nu treden, na dat wy het geen in Schotlandt, in Ierlandt en overzee gedurende de vyf voorgaande jaren, waar van de zaak der echtſcheiding ons verplicht hadt het verhaal op te ſchorten, is voorgevallen, zullen gezien hebben.

De koning ſtraft te gelyk en de aanhangers van den paus, en de Proteſtanten.

1532. 1533. 1534. *Herbert Burnet. le Grand.* Herſtelling van den graave van Kildare in de regering van Ierlandt. * *Butler* * *Deputé.*

Wy hebben boven geſproken van de graven van Kildare en van Desmond, twee der voornaamſte heeren van Ierlandt, en van hunne vyandſchap met die van het huis van Ormond *. Wy hebben gezien, dat de graaf van Oſſery, de welke van dat geſlacht was, hoewel hy de ſchoonbroeder van den grave van Kildare was, echter niet hadt nagelaten hem van hoog-verraadt te beſchuldigen, en dat hy daar van door den koning bevryd was in den jare 1527, en herſtelt in zyn ampt van afgezonden * of beſtierder van Ierlandt. Deze herſtelling geſchiedde niet voor den jare 1532, ingevolge der nieuwe beroerten, welke de misnoegden van dit eilandt verwekt hadden. Het hof van Engelandt oordeelde, dat 'er niemandt dan de graaf van Kildare bekwaam was daar order in te ſtellen, en het was om die reden, dat het zelve hem in zyne eerſte waardigheit herſtelde.

Cox, Varre.

Voor dat wy gaan zien wat 'er voorviel in eene regering, de welke dodelyk voor hem was, moeten wy het vervolg der Ierſche zaken ſedert den jare 1527 hervatten.

1528. Ondernemingen van den vryheer van Delvin, regeerder van Ierlandt.

Mylord *Nugent*, vryheer van Delvin, was daar van alstoen regeerder. Hy was zulks niet lang. Zyne onvoorzichtigheit deedt hem in het volgende jaar in eene hinderlage vallen, de welke hem *O-Connor* hadt gelegt, onder voorwendſel van een mondgeſprek, het welk deze wederſpanneling verzocht hadt. Hy hadt een weinig van te voren een inval gedaan in de landen, onder den koning behorende. Om hem daar over te ſtraffen, ontnam de landvoogdt hem het jaargeldt, het welk het hof hem gaf, gelyk ook aan vele anderen dezer hoofden, welke het door mildheit meende te winnen. *O-Connor* beklaagde zich over deze beſnoeijing, en wilde zynen inval rechtvaardigen. Het was om die reden dat hy een mondgeſprek met den beſtierder verzocht, de welke geloofde, dat deze wederſpanneling ter goeder trouwe handelde, en zich naar de handelplaats begaf, zonder voorzorge geſtelt te hebben. *O-Connor*, die zich bereid hadt om hem op te ligten, miſte zyn ſlag niet. Hy kwam daar ge-

Hy wordt opgeligt

weldigerhandt, vatte hem, en nam hem gevangen. De graaf van Oſſery wierdt landvoogdt in zyne plaats. Hy zondt om *O-Connor* aan te manen tot het ſtellen van den baron *Delvin* in vryheit: doch hy ontfing eene volſlage weigering. Om zich te wreken beveſtigde hy het ophouden van de jaarlykſche wedde van dezen oproerige door een plegtig geſchrift van den Raadt van Ierlandt, die ter zelver tydt achterhieldt de andere wedden, de welke deze hoofden der geſlachten genoten, die de weldaden van den koning niet beletten om oproerig te worden. De Engelſche zweetziekte deedt zich in Ierlandt in dit jaar gevoelen, en vele menſchen ſtierven daar aan.

1528. door de wederſpannigen.

De Engelſche zweetziekte in Ierlandt.

De bezitgeving van de regering aan den grave van Oſſery vernieuwde de geſchillen met den grave van Kildare, en wy zullen hen voortaan altydt zien krakeelen, zonder ophouden malkander verſtotende en verjagende, tot dat het geluk van den eerſten gezegepraalt zal hebben over dat van den anderen. *Kildare* deedt dit jaar een ſtap, welken men niet kan verſchonen. De ſpyt, welken hy hadt van zynen vyandt bekleed te zien met eene waardigheit, welke hy geloofde hem toe te komen, bragt hem tot het maken van een bondgenootſchap met de *O-Neals* en de *O-Connors*, zyne bloedverwanten en zyne vrienden. Miſſchien dat hy geen ander voornemen hadt dan om zich te beveiligen tegen de liſten van den grave van Oſſery, of om hem onluſten te verwekken, de welke het hof moeite genoeg zouden geven, om reden te geven van hem weder op te ontbieden. Wat 'er van zy, deze verbindteniſſen konden niet onſchuldig zyn, na de trouwloosheit van *O-Connor*. Aan de andere zyde hadt zyne dochter, de welke hy aan de misnoegden zondt, de zaken al te ver ingewikkelt, of deze twee hoofden deden meer dan men van hen eiſchte, hebbende zich te veldt begeven met de krygsbenden, de welke overal ſchrikkelyke verwoeſtingen aanrechtten. De graaf van Desmond ſtierf in dezen tydt, en verloſte door zyne doodt het Engelſche hof van een gevaarlyken vyandt. De keizer hadt in het begin van het jaar *Gonzaga* aan hem gezonden, met geloofsbrieven, die vleiende eertytels aan *Desmond* gaven, en hem tot opſtandt aanporden. Wy hebben die gene gezien, in welke hy zich hadt ingewikkelt eenige jaren te voren *, en dat de koning hem vergiffenis hadt verleent. Men zegt niet, dat hy deze twede maal handelde met den afgezant van den keizer. Het is waarſchynlyk, dat zyne doodt, de welke in het zelve jaar voorviel, de onderhandeling afbrak. Hy liet niet dan eene dochter na, die naderhandt getrouwt is geweeſt met *Jacobus* den VI van dien naam, grave van Ormond: maar dit was zyn oom †, wiens dodelyke vyandt hy was, de welke hem opvolgde in het graafſchap van Desmond.

Verdrag van den grave van Kildare met de hoofden van de party.

Doodt des graven van Desmond.

* in den jare 1523.

Henrik de VIII gaf het algemene ſtedehouderſchap over Ierlandt aan zynen natuurlyken zone, *Henrik Fits-Roy*, welken hy gemaakt hadt hertog van Richemond en Sommerſeth. Dit was hem als een echten zoon handelen, en hem bekleden met een gezag, met het welke *Henrik* de VII, zyn vader, zelf was bekleed geweeſt. Hy volhardde ondertuſſchen een Lord afgezant te benoemen, en den grave van Ormond te huis roepende, zondt hy den ridder *William Skeffington* in zyne plaats. Deze keur was gedaan op het verzoek der vrienden van den grave van Kildare, die zelf naar Engelandt vertrokken was. Hy vertrok van daar met den nieuwen beſtierder, de welke twee honderd paarden in zyn gevolg hadt, en

De graaf van Ormond trouwt des zelfs dochter.

† *Thomas Meyi*, dat is te zeggen de Kale.

Henrik de VIII geeft het algemene ſtedehouderſchap van Ierlandt aan zynen natuurlyken zone.

De ridder *Skeffington*

Universitäts- und Landesbibliothek Düsseldorf

1529. wordt Lord afgezant.

en die geldt medebragt tot betaling van de krygsbenden. Hy wierdt te Dublin ontfangen in het midden der toejuichingen van het volk, en met tekenen van blydſchap, de welke men ſedert langen tydt in diergelyke gelegenheden niet betoont hadt: het zy wegens de achting, de welke men voor hem hadt, of door de kenniſſe, welke men hadt van zyne berichten. De zelve ſtrekten ten voordeele der Engelſche volkplantingen in het algemeen, en in het byzonder tot de weder-verzoening der geſlachten van *Kildare* en *Ormond*; tot het beteugelen van de ongebondenheit der krygsbenden; tot de verplichting van de geeſtelykheit om mede op te brengen ter betaling van de onderſtanden, en ter beroeping van een Parlement.

Daar was nog eene zaak ten voordeele van den grave van Kildare. Het hof wilde, dat men hem zou byſtaan in de uitvoering van zyn voornemen tegen de Ieren, die wederſpannig waren, het welk deedt geloven, dat *Skeffigton* een uitwerkſel was van het gezag van *Kildare*, en van zyne vrienden. Zo dat waar is, hadt hy reden om in het vervolg daar over berouw te hebben. Het hof hadt zyn eigen belang niet vergeten, en de nieuwe opperbevelhebber was gelaſt de volkeren aan te zetten tot het ligten van een onderſtandt, voordat het Parlement zou vergadert zyn.

Skeffigton deedt het volgende jaar uitlopen in het gebiedt van Leix tegen de *O-Mores* en de *O-Connors*. Dit was zyne eerſte onderneming. De twede geſchiedde in het landſchap van Ulſter, alwaar hy het kaſteel Kinardt innam, en zyn leger met buit beladen wederom bragt, volgens de gewoonte van dien tydt, in welken men alles aan den krygsknecht ten beſte gaf. Deze inval wierdt gevolgt door de onderwerping van *Hugh O-Donel*, het voornaamſte hoofdt van het landſchap. Zyn verdrag wierdt geſloten op den 6 May des jaars 1531. Men vergaf hem al het voorledene, en hy zwoer den koning trouwe voor het toekomende. Hy deedt in het vervolg een zeer redelyken voorſlag: het was om zich te onderwerpen, met alle zyne leenmannen, aan de wetten van Engelandt, byaldien de koning in Ierlandt eene gelykvormige rechtspleging wilde vaſtſtellen. Het zou zeer bezwaarlyk geweeſt zyn een diergelyk ontwerp uit te voeren onder een volk, zo woeſt, verdeelt in zo vele verſcheide regeringen, en den Engelſchen zo vyandig. Een hunner hoofden, genaamt *Dremond O-Sullevan*, gaf een wreed voorbeeldt van dezen haat, het welk des zelfs kleinzoon echter in zyne jaarboeken als een ſchone daadt verhaalt. Hy zegt, dat een Engelſch ſchip een Spaanſch vaartuig, het welk op de Ierſche kuſten viſchte, verovert hebbende, zyn grootvader ſpoedig eenige kleine ſcheepjes klaar maakte, met welke hy zich op zee begaf, zich meeſter maakte van den Engelſchman en des zelfs prys, de Spaanjaarden in vryheit ſtelde, en den Engelſchen kapitein deedt opknopen. Dusdanig waren deze barbaren gewoon de Engelſchen te handelen, en, dat meer is, in een tydt, wanneer de koning hen door zyne weldaden overlaadde. Men oordeele dan na dit alles, wat men moet verwachten van eene zo verwoede natie. Welke getrouwheit kan de koning van deze onzinnigen verwachten, die genoegen ſcheppen in het vermoorden zyner onderdanen, terwyl zy tekenen van hunne vriendſchap geven aan zyne vyanden? Dit is de aanmerking, welke de geſchiedſchryver maakt, die ons dit verhaal mededeelt, getrokken uit de jaarboeken van den Ierſchen ſchryver.

De graaf van Kildare en de nieuwe landvoogdt waren niet lang in eene goede verſtandhouding geweeſt. In het twede jaar waren zy met malkander in onmin geraakt; maar beide hadden zy zulks ontveinſt. Men zegt niet, wie ongelyk hadt. Het hof beſlechtte zulks ten voordeele van den grave van Kildare, den welken het in de beſtiering herſtelde, en *Skeffigton* herriep. Echter ging het te werk, als hadt het gevreeſt wegens de macht, welke het hem toevertrouwde; en om hem ten tegenwigte te dienen, benoemde men tot grootſchatmeeſter *Jakob Butler*. Hy was de neef van *Kildare*, geſproten uit het huwelyk zyner zuſter met den grave van Oſſery. Doch zonder iets van het moederlyke bloedt te hebben aangenomen hadt hy ontfangen alle de indrukſelen van dat van zynen vader, en ſtelde daar eer in, hem te boven te ſtreven in den haat, welken hy den grave van Kildare toedroeg. De ſtaatkunde van het hof hadt het gevolg niet, het welk het daar van verwachtte. Niets was bekwaam *Kildare* te beletten, die het opperſte vermogen in handen hadt, en die geringe macht van zynen mededinger verachtte. Hy was niettemin over eene zodanige uitſpatting vergramt, en zyn ſpyt deedt hem komen tot dodelyke verbindteniſſen. Hy trouwde twee van zyne dochteren uit aan de twee gevaarlykſte hoofden der misnoegden van Ierlandt, namentlyk *O-Connor* en *O-Carol*. Hy viel in de landen van den grave van Oſſery, de welke hy van den eenen kant aantaſtte, en van den anderen deedt verwoeſten door zyne aanhangers; brandde, roofde, en gebruikte geen meer gematigtheit dan de allerverwoedſte rebellen. Zo zwaar is het matigheit in zyne wraak te gebruiken, wanneer men de zelve kan voldoen. Doordien 'er in dit en in het voorgaande jaar drie ſtaartſterren verſchenen waren, bleef men niet in gebreke de zelve te nemen tot voortekenen van deze vyandelykheden en de rampſpoeden, van welke zy wierden gevolgt. Het is een vooroordeel van alle eeuwen, zo wel als van alle volkeren, dat men nooit ſtaartſterren gezien heeft, zonder dat 'er zaken van gewigt op zyn gevolgt; als of deze luchtverſchynſels, waar van de oorzaak natuurlyk is, eenige betrekking hadden op de misdaden of de rampen der menſchen, en als of men de eerſte niet kon brengen tot hunne bedorvenheit, en de twede tot de beſchikking der voorzienigheit. Voor het overige hadt *Kildare* niet voor te verkorten de getrouwheit, welke hy aan den koning ſchuldig was, noch door het huwelyk zyner dochters met twee heeren van het landt, leenmannen van de kroon van Engelandt, noch door zyne ſtroperyen in de landen van den grave van Oſſery, zynen byzonderen vyandt. Het was eene vryheit, welke zich die genen aanmatigden, die in aanzien geſtelt waren door hunne geboorte en door hunne ſtaten. Zy wendden voor recht te hebben om zich zelven recht te doen, en de ſchade, de welke zy hunne vyanden toebragten, ging niet voor eene wederſpannigheit door, behoudens dat zy zich daar by hielden. Dus liet de graaf van Kildare niet na de waarneming van zyn ampt, en in het volgende jaar het Parlement te doen houden. De beſluiten, die daar in gemaakt wierden, zyn niet zeer aanmerkelyk: doch men moet niet vergeten den twiſt over de voorzitters-plaats, de welke aldaar verhandelt wierdt tuſſchen den aartsbiſſchop van Armach en dien van Dublin. De laatſte wilde de zelve in eene ſtadt, waar in hy aartsbiſſchop was, en de andere hieldt ſtaande, dat hy als primaat van Ierlandt overal de eer der voorzittinge moeſt hebben. Het Parlement beſliſte dit verſchil tot zynen voordeele.

1530. 1531. Zyne ondernemingen.

Wreedheit van *O-Sullevan*.

1532. *Kildare* volgt op *Skeffigton*.

Hy trouwt zyne dochters uit aan de hoofden der wederſpannigen.

Verkeerd vooroordeel van het gemeene volk ten aanzien der ſtaartſterren.

Vryheit, welke zich de grote heeren in Ierlandt aanmatigden.

1533. Het Parlement, te Dublin gehouden, wyſt het recht van voorzitting den aartsbiſſchop van Armach toe.

Na

1533. Na dat de zittingen geëindigt waren, vervoegde zich de graaf van Kildare by *O-Carol*, zynen schoonzoon, om eene plaats te belegeren, de welke dezen Ierschen heer, die de zelve van zynen broeder hadt geërft, toebehoorde. Doch de erfopvolging was hem betwist door den zone des overleden, die nochtans daar van moest uitgesloten zyn, volgens de landwet*, van welke wy elders gesproken hebben. Niettegenstaande de wet hadt de zoon zich meester gemaakt van eene sterkte, de welke een gedeelte van het landt beschermde, en zich daar in versterkt hebbende, verdedigde hy zich zo wel, dat men genoodzaakt was de belegering op te breken. De graaf van Kildare kreeg daar een kwetzuur aan het hoofdt, van welke hy naauwlyks genezen wierdt, en van welke hy voor het overige van zyn leven eene zwakheit der hersenen overhieldt. Dus bragt zyn klein vernuft hem van ongeluk op ongeluk tot zyn uiterste verderf, na dat de fortuin hem verlaten hadt. Men verhaalt, dat een zyner lyfwachten hem op zekeren dag horende klagen over de pyn, welke hy uitstondt, de vryheit genomen hadt, tot zyne vertroostinge te zeggen, dat het met zyne wonde geen zwarigheit hadt, en dat hy op verscheide tyden drie musketschoten in het hoofdt hadt gekregen, waar van hy zeer wel genezen was. De graaf antwoordde hem: *Waarom waart gy niet in myn plaats, om die wondt te krygen, de welke my thans zo veel pyn aandoedt: dat zou de vierde geweest zyn.*

*genaamt *Tanistria*

Wonde des graven van Kildare.

Zyn antwoordt aan eenen zyner lyfwachten, die hem daar over vertroostte.

Gedurende deze voorvallen ging *Jan Allen*, meester der pleidooien *, naar Engelandt over, voorzien met vertogen, door den ridder *Skeffington*, door den grave van Offery, en den aartsbisschop van Dublin, drie vyanden van *Kildare*, zamen opgestelt. Men vertoonde daar in het verval der Engelsche volkplantingen, waar op, gelyk zy zeiden, noodzakelyk eene vermindering van het koninklyk gezag moest volgen; voorts het bederf van het landt, als zynde byna geheel woest; het klein getal bewoonders, welke men hadt in de getrouwe steden, en op het landt: in het tegendeel de menigte der inlandsche Ieren, die of wederspannigen, of weinig voor de regering genegen waren, nevens der zelver overlasten en trouwloosheden; waar by men voegde het vermogen van den adel des lands, de welke de beste landen in bezit nam, en anderen grote schattingen afpersten. Men weet alle deze ongeregeldheden aan drie voorname oorzaken: *I.* Aan de keur, welke men gedaan hadt van een inboorling van het landt tot landvoogdt te benoemen; *II.* Aan de onkunde der Raadsheeren van de schatkamer, of van den Exchequer. En *III.* Aan de vervreemding van des lands domeinen, het welk de geldmiddelen zodanig hadt verminderd, dat men geen middel meer wist tot de allerdringendste noodwendigheden van den Staat. Het hof, deze stukken nagezien hebbende, vatte kwaad vermoeden op omtrent het beleidt van *Kildare*, en dagvaardde hem om zich te komen rechtvaardigen. Hy geloofde in het eerst, dat hy zich zou kunnen verontschuldigen met de omstandigheit der zaken, de welke zyne tegenwoordigheit van noden hadt: doch de koning wilde gehoorzaamt zyn, en *Kildare* maakte zich gereed om te vertrekken. Hy nam van te voren twee voorzorgen tot zyne zekerheit: de eene om met manschap en voorraadt te voorzien de plaatsen, welke hy geloofde ter zyner believinge te wezen, de andere, met zynen zoon de regering over te laten. Deze twee voorzorgen waren hem even dodelyk. Hy hadt bevel van het hof gekregen om zich zelf een navolger te verkiezen, voor wiens getrouwheit hy instondt. In plaats van zich te begeven tot een onderwerp, dat daar toe bekwaam was, raadpleegde hy alleen zyne eigenliefde, en stelde het gezag in handen van een jongman van twintig jaren: inderdaadt wel van veel moedt, maar van geen ondervinding.

* *Maître des Rôles.*

1533. Hy geeft de regering over aan zynen zone.

Voor dat hy vertrok vergaderde hy den Raadt, in wiens tegenwoordigheit hy zich tot zynen zone keerde, en hem aldus aansprak:

1534. De lessen, welke hy hem geeft.

Myn zoon, de koning, myn oppermachtig vorst, belast my, dat ik my naar Engelandt zal begeven. Ik weet niet, welke de uitkomst van myne reize zal zyn; ik geef my aan de Voorzienigheit over. Gelyk ik nu niet alleen sterffelyk ben, maar dat zelfs myne doodt naar den ouderdom, welken ik heb, niet zeer verre kan wezen, zo spreek ik tot u, als of ik u nooit zal wederzien. Gy komt myne plaats bekleden, welke ik op het punt sta te verlaten. Begin de waarneming van dit ampt, myn zoon, met eene deugdt, uwe geboorte waardig, en eindig het zelve op de zelve wyze: en och of gy in een ouderdom, als de myne is, eene zo zuivere achting mogt hebben als ik! De koning heeft my bevolen, dat ik, voor dat ik vertrek, een opvolger zal benoemen, voor wiens getrouwheit ik moet instaan. Aan wien zou ik nu dit geheiligde pandt der koninklyke achtbaarheit, waar van myn leven en myne eer afhangen, beter kunnen betrouwen dan aan mynen zone? In het eerst heeft uwe jeugt my doen in twyffel staan: doch ik zal u tot wegwyzer dienen; u het bestier van het schip gevende, zal ik niet nalaten de stuurman daar van te zyn. De vaderlyke toegenegenheit zal my verplichten aan u getrouwe raadslagen te geven; en byaldien gy de zelve zult uitvoeren met die gehoorzaamheit, de welke een welgeraden zoon zynen goeden vader schuldig is, is het niet wel mogelyk, dat uwe regering ongelukkig kan zyn. Voor het overige ontdoe ik my met blydschap van myne waardigheit, om u daar mede te bekleden. Ik heb lang genoeg geleeft, om verzadigt te zyn van de wereldsche eere: het is tydt, dat ik de zelve vaarwel zegge, om te leren wel te sterven. Ik zal vergenoegt zyn, indien gy u waardig zult tonen der verkiezing, welke ik gedaan heb. Ik heb u benoemt, om dat gy myn zoon waart: gedraag u in het landbestier met zo veel voorzichtigheit, dat men van u zegge, dat gy verdient hebt daar mede bekleed te zyn geworden. Ontwyk de laatdunkendheit: zy is de dodelyke klip voor de jeugt, en voor de opgaande glorie. Stelt uwe waardigheit u boven anderen, denk, dat uwe jeugt hunne raadgevingen van noden heeft, en dat zy boven u zyn door hunne ondervinding. Ik hadt nog veel meer zaken aan u te zeggen, myn zoon, en misschien, dat een veel langer gesprek niet ondienstig zou zyn over eene zo gewigtige stoffe, en waar in myne toegenegenheit my een zo gevoelig belang doedt nemen. Doch byaldien ik niet te lang kan zyn in betrekking op de liefde, welke ik u toedrage, ik kan niet te kort zyn ten aanzien van uwen goeden imborst. Gy weet wat uw plicht is, en ik ben verzekert, dat gy niet alleen myne raadgevingen zult volgen, maar, dat meer is, dat gy zonder de zelve uwen plicht wel zult betrachten. In deze verzekering geef ik u de regering over, en stel in uwe handen het zwaardt, het welk daar van het zinnebeeldt is, in tegenwoordigheit dezer doorluchtige vergadering.

Hy wierdt bewogen deze woorden eindigende, en hy kon zyne tranen niet wederhouden. Eene vermenging van liefde en droefheit deedt hem de zelve storten: doch zy wierden met een veroorzaakt door een voorgevoelen van zyn onge-

1534. luk. Zo haast als hy opgehouden hadt te ſpreken, ſtondt hy op, omhelſde alle de Raadsheeren, beval hen aan den nieuwen landvoogdt, en hem aan hen lieden; en ſcheep gegaan zynde, ging hy terſtondt onder zeil.

Men zendt hem gevangen naar den Tour.

Hy kwam vroeg genoeg in Engelandt aan. Het was met deze derde beſchuldiging niet gelegen als met de twee voorgaande. Hy wierdt gevangen naar den Tour gebragt, waar uit hy niet wederkeerde, en zyn ongeluk wierdt gevolgt van den ondergang van zyn gehele maagſchap. De eerſte beſchuldigingen, de welke men tegen hem inbragt, waren, om hem tot misdaadt te rekenen de plaatſen, welke hy voor zyn vertrek met manſchap en voorraadt voorzien hadt. Te vergeeffch antwoordde hy, dat byaldien hy kwade voornemens hadt gehad, hy zich binnen die plaatſen zou opgehouden hebben, in plaats van te verſchynen in een koninkryk, waar in hy geen ander voorſpraak hadt dan zyne onſchuldt. Men gaf geen acht op zyne redenen, en men maakte zich gereed om hem zyn rechtsgeding, als aan een ſchuldigen aan hoog-verraadt, op te maken.

Smaadheit van den aartsbiſſchop van Dublin tegen den jongen *Kildare*.

Ondertuſſchen was hy naauwlyks te Londen aangekomen, of het gerucht verſpreidde zich in Ierlandt, dat men hem onthoofd hadt. Men zegt, dat zyne vyanden zelf deze tyding verdicht hadden, en dat zy zulks hadden gedaan om den zoon te vergrammen, en den zelven tot wederſpannigheit te brengen. Zy hadden hem reets eene ſmaadheit aangedaan. Op zekeren dag, dat hy wat te laat in den Raadt verſcheen, vroeg de aartsbiſſchop van Dublin, de Raadsheeren verdrietig ziende, hen, of 'er eenige minneryen op het tapyt waren, om zo lang naar dezen *jongen minnaar* te wachten: dusdanig was het, dat hy den landvoogdt noemde. Hy was alrede boven aan de trap, en doordien de aartsbiſſchop zyne ſtem verheft hadde, verſtondt hy deze laatſte woorden zeer wel. Zo haast als hy zyne plaats genomen hadt zeide hy: *Het is my leed, myne heeren, dat een jong minnaar ulieden zo lang heeft doen wachten.* De aartsbiſſchop wierdt daar door onthutſt: doch de zaak ging niet verder. Het viel zo niet uit met het valſche nieuws, dat hy en zyne aanhangers uitgeſtrooit hadden. Een hunner brieven viel by ongeluk in handen van *Jakob van Hyde*, vertrouwde van den landvoogdt, die niet in gebreke bleef den zelven aan zynen meeſter te brengen. Dit was het geen de genen, die den zelven geſchreven hadden, zochten. Het lezen van dezen brief trof den jongen *Kildare* zo levendig, dat hy niet dan op wraak bedacht was. Hy ontboodt op ſtaande voet *O-Neal* en *O-Connor*, en verbondt zich met hen, met voornemen om de regering van Engelandt en van Ierlandt te verderven. Zy kwamen hem vinden met honderd en vyftig paarden; en hy zich aan hun hoofdt ſtellende trok regt aan op de plaats, alwaar de Raadt alstoen vergadert was *. Daar gekomen zynde ſteeg hy af, nam zyne plaats zo gewapend als hy was, en ſprak tegen hen in dezer voegen:

Gemaatigtheit van dezen jongen heer.

Kunſtie zyner vyanden.

Zyn eedgeſpan met de wederſpannigen.

* in de St. Mariënkerk naby Dublin.

Verwondert u niet, my in deze toeruſting te zien. De ongelyken, welke men my heeft aangedaan, hebben my daar toe gedwongen. Ik handel niet als een redeloze, die ulieden openlyk komt aantaſten: maar als een edelman, die den moordt, aan zynen vader gepleegt, komt wreken. Ik ſtel ulieden het zwaardt van Staat weder ter handt. Ik heb het niet aangenomen, dan om het te gebruiken ten dienſte van dezen Staat, en ik wil myn woordt niet breken met het zelve tegen ulieden te keren. Ik draag 'er een, dat in ſtaat is om my te wreken. Dat des konings is alleen bekwaam om het bloedt der Giralds *te ſtorten,* 1534. *het welk men begonnen heeft met zo veel wreedheit te plengen. Dit,* voegde hy daar by, zyne handt aan den degen ſlaande, *wreekt niet dan rechtvaardige verſchillen; en gylieden zult het wel haaſt geverft zien niet met onſchuldig bloedt, gelyk dat van uwen koning, maar met dat van vadermoorders. Ziet ons dan in het vervolg aan als een dodelyken vyandt van* Henrik, *en niet als zynen landvoogdt. Ik ſta van de regering van Ierlandt onder zyn gezag af, met een voornemen om hem zelven daar van te verdryven; en ik zal voortaan aan het hoofdt der legers niet verſchynen dan om zyne heerſchappy in dit eilandt te verdelgen. Ik vermane niet alleen die genen van de natie, die hunne vryheit beminnen, maar de Engelſchen, die den dwingelandt haten, om zich met my tegen dit wanſchepſel aan te kanten, dat dorſtig is naar het bloedt der genen, die het zelve het allergetrouwſt gedient hebben.*

Deze woorden eindigende, gaf hy het zwaardt van Staat over aan den kancelier *, en wilde henen gaan: doch de kancelier bezwoer hem een oogenblik te vertoeven, om zyn antwoordt te horen. Hy hadt moeite om van hem te verkrygen het gene hy verzocht. Ziende eindelyk den jongen *Kildare* gereed om te horen, wiſchte hy de tranen, welke hy niet hadt kunnen wederhouden, uit medelyden over de rampſpoeden, welke hy voorzag, van zyne wangen af, en deedt eene zeer beweeglyke aanſpraak, om dezen jongen heer zyn voornemen af te raden. Hy vertoonde hem voor eerſt zyne voorbarigheit, en wilde hem verplichten zyne gevoeligheit op te ſchorten, tot dat hy beter zou onderrecht zyn aangaande eene tyding, de welke zeer twyffelachtig voorkwam, indien de zelve niet geheel verdicht was. Hy ſtelde hem vervolgens de hoogheit van den vorſt en des zelfs macht voor oogen; de onderwerping, de welke hy verſchuldigt was aan de eerſte, van welke hy zich niet kon ontſlaan, zonder de Goddelyke en menſchelyke wetten te verkrachten, en wat hy van de andere te verwachten hadt, de welke hy niet kon aantaſten, zonder zich in het verderf te ſtorten. Hy ſtelde hem de roekeloosheit van zyne onderneming voor oogen, waar toe hy door eene blinde wraak wierdt aangezet, en de welke van een eeuwig berouw zou gevolgt worden; dat, al was het, dat hy Ierlandt vermeeſterde, hy zich echter onmogelyk in des zelfs bezit zou kunnen handhaven, en dat zyne overwinning nergens anders toe zou dienen, dan om zyne nederlaag roemruchtiger te maken; dat de koning, een der machtigſte vorſten van Europa, hem wel haaſt zou doen te gronde gaan onder de puinhopen zyner nieuwe grootheit, en met alle zyne zegetekenen, tot den naam van zyn geſlacht toe; dat eene eerloze verbanning dit in een eeuwig geheugen zou houden; dat zyn wapenſchildt zou worden uitgewiſcht; zyne kaſteelen afgebroken, *en gave Godt,* voegde hy daar by, *Mylord, dat myne vrees gene voortekenen mogten zyn van uwe ongelukken, en dat gy myne waarſchouwingen meer mogt achten dan* Priamus *die van* Kaſſandra *deedt.* Hy eindigde met hem op nieuw te bezweren, aanmerking te maken op dat gene, het welk hy aan zynen vorſt, aan zyn geſlacht en aan zyne eige eere verſchuldigt was, en dat, in plaats van zyne wapenen tegen de Engelſchen te wenden, de welke hem, hoe jong hy ook was, tot hunnen ſtedehouder verkoren hadden, hy hem vermaande de zelve te gebruiken tot hunne beſcherminge.

*Cremer. Hy geeft het zwaardt van Staat over.

De vertogen, welke hem de kancelier doedt.

Hoe krachtig de redenering van den kancelier wordt

Universitäts- und Landesbibliothek Düsseldorf

1534. hier ook was, de zelve deedt *Kildare* echter niet van besluit veranderen. Hy liet zich vervoeren of door zyne woede, of door zyn noodlot; en na een kort antwoordt uitgaande, voegde hy zich by zyne bende, de welke begon te morren over dat hy zo lang uitbleef. De Ierſche ſchryver * beriſpt hem over het weder overgeven van het zwaardt van Staat, het welk hem, naar zyn zeggen, geholpen zou hebben om de bevelhebbers der plaatſen, in welke hy, onder gunſte van dit teken des koninklyken gezags, zou willen trekken, te misleiden; dat hy de zelve van alle zaken, nodig om eene belegering uit te harden, zou hebben kunnen voorzien, en daar binnen eene getrouwe bezetting leggen. Doch deze jonge heer zorgde minder voor zyne zekerheit dan voor zyne eere. Hy was echter nalatig in het gewigtigſte van zynen plicht, te weten in te vergeten dat gene, het welk hy aan zynen vorſt verſchuldigt was. Hy ſchreef aan Mylord *Buthler*, zynen neef, om hem in te wikkelen in het beſluit van wraak te nemen over een doodſlag, waar over zyn bloedverwantſchap hem verplichtte gevoeligheit te tonen: doch *Buthler* antwoordde hem niet, dan om zyne wederſpannigheit te veroordeelen, en om hem een afkeer daar van te doen krygen. Doch hy was te ver gekomen om weder te rug te keren. Hy geloofde, dat hy minder verſchuldigt was aan zynen vorſt dan aan zynen vader, en was alleen bedacht om des zelfs doodt te wreken.

daar door niet overgehaalt.

* *Sallevan.* Aanmerking over het overgeven van den degen van Staat door *Kildare.*

Gevolg der wederſpannigheit van den jongen *Kildare.*

Hy bragt een leger op de been; voegde zich by *O-Neal* en *O-Carol*; verwoeſtte de landſtreken, de welke onder des konings gehoorzaamheit ſtonden; dwong die van Dublin een beſtandt met hem te maken, en zyne benden in hunne ſtadt te ontfangen, om het kaſteel te beleggen, het welk het nog uithieldt, terwyl hy met het overige van zyn leger de landeryen van den grave van Offery ging afſtropen. Hy paarde de wreedheit met de wederſpannigheit, en deedt den aartsbiſſchop van Dublin * ſterven, de welke het volk in zynen plicht trachtte te behouden. Deze kerkvoogdt wierdt gevat terwyl hy naar Engelandt wilde overgaan, om tyding te brengen van de belegering van deze ſtadt, en voor *Kildare* gebragt, die alstoen van zyne oomen en van de andere legerhoofden omringt was. Hy was geen meeſter van het noodlot van dezen aartsbiſſchop, die des anderen daags met blote benen en in het hembdt wierdt opgehangen: een ſchrikkelyk ſchouwſpel, en van het welke men zegt dat jonge *Kildare* het gezicht afwendde. Men merkt aan, dat alle de genen, die deel gehad hebben aan deze verfoeielyke daadt, ſedert ellendiglyk hun leven geeindigt hebben. Men moet niet vergeten, dat zy in den ban gedaan waren, met ganſch byzondere uitdrukkingen. Men badt Godt, hen geen barmhertigheit te bewyzen, en dat hy hen nederſtortende in den poel van vuur en zulfer, hen voor eeuwig wilde doen lyden de ſchrikkelykſte pynigingen der helle, met *Pharao*, *Nero*, *Herodes*, *Judas*, *Dathan* en *Abiram*. Men breidde zelfs dezen vloek uit tot hunne nakomelingſchap. Voor het overige was het onwaar, dat men den ouden grave van Kildare het hoofdt hadt afgeſlagen; hy ſtierf van hertzeer in zyne gevangeniſſe, wanneer hy de wederſpannigheit van zynen zone verſtaan hadt, alzo hy niet twyffelde, of de zelve zou zynen ondergang veroorzaken. Dus was de teederheit van den vader en van den zone aan beiden even dodelyk. De zelve was echter niet even onnoſel: de zoon wierdt oproerig om zynen vader te wreken, en de vader ſtierf van droetheit, om de wederſpannigheit van zynen zone niet te overleven.

* *Jan Allen.*

1534.

Ondertuſſchen zondt de koning *Skeffigton* * naar Ierlandt met nieuwe benden, om zich tegen de oproerigen te ſtellen, en bekleedde hem met het ampt van den grave van Kildare, kort te voren in zyne gevangeniſſe overleden. Deze laatſte hadt vyf zonen nagelaten, welker oudſte en twee van zyne broeders zich aan het hoofdt der oproerigen ſtelden, en de twee anderen boden hunnen dienſt den koning aan. Daar ſtak zwarigheit in hunne aanbiedinge aan te nemen, en in hen van de handt te wyzen. Men vergenoegde zich dan hen koelties te bedanken, en men gaf hen afſcheidt. Ter zelver tydt kwam *François Herbert*, welken die van Dublin naar Engelandt gezonden hadden, om het hof van hunnen ſtaat te onderrechten, van daar wederom, en verzekerde hen van een ſpoedigen onderſtandt. De burgers, aangemoedigt door deze hope, ſtonden op tegen de beſoldelingen, de welke het kaſteel belegerden, en ſloten de ſtadspoorten voor hen toe. *Fitz-Girald* (dus was het dat men den jongen *Kildare* noemde) het voornemen van die van Dublin verſtaan hebbende, ylde derwaarts met vyftien duizend man: doch *Herbert* moedigde de inwoonders zo wel aan, dat hy de ſtadt en het kaſteel behieldt. Hy voegde de daden by de woorden, en men zegt, dat hy op eenen dag twintig der belegeraars met zyne eige handt doodde. Tot beloning zyner dienſten maakte hem de koning ridder en eenen der leden van zynen Raadt in Ierlandt. Zyne dapperheit kon nochtans het gebrek der belegerden niet wegnemen, alzo hen koren, brandhout en water ontbrak, doordien *Fitz-Girald* alle de toegangen bezet hieldt, en dat de onderſtandt uit Engelandt niet aankwam. Zy zagen zich dan genoodzaakt, zich by verdrag over te geven. Het zelve behelſde, dat men van weêrzyden de gevangenen zou wedergeven; dat die van Dublin hun beſt zouden doen om binnen vier maanden vergiffenis voor de wederſpannigen te verwerven; dat *Fitz-Girald* zyne benden zou afvoeren, en dat hy van zyn kant alle vyandlykheden zou ſtaken.

* of *Skeffington.*

Herbert behoudt Dublin.

Des zelfs dapperheit.

Twee dagen na zyn vertrek kwam de onderſtandt uit Engelandt, onder het bevel van *Skeffigton*, die op een valſch bericht van de overgave van Dublin te Waterford ontſcheepte. Hy zondt echter vyf honderd man, onder het beleidt van *Salisbury* en van *Brereton*, om te trachten binnen Dublin te geraken. Dit was niet moeielyk, om dat de vyandt twee dagen te voren van daar was opgebroken. De koningsgezinden hunne krachten weder byeen verzamelt hebbende, deedt men van alle kanten de wederſpannigen den oorlog aan. *Fitz-Girald* en de graaf van Desmond, zich dus gedrongen ziende, zonden afgezanten aan den keizer en den paus, om geldt en krygsbenden van hen te verwerven. Den laatſten boden zy aan, Ierlandt cynsbaar te maken aan den H. ſtoel door eene jaarlykſche leenheffing, zodanig als een leenman aan zynen heer doedt. Men weet het antwoordt niet, het welk de paus daar op gaf. Wat den keizer aangaat, hy beloofde een onderſtandt van tien duizend man: doch hy vergenoegde zich met wapenen te zenden, welke men uit Vlaanderen bragt.

De wederſpannigen verzoeken byſtandt van den paus en van den keizer.

Zy bieden den paus aan, Ierlandt leenroerig te maken

Skeffigton, die van Waterford te Dublin was gekomen, maakte een beſtandt met de vyanden, op

op het aanraden van den adel, tot den 5 January.
1535. van den H. Ghoel. Cox in zyne Geschiedenisse van Ierlandt.

Het zelve geëindigt zynde begonnen de vyandelykheden op nieuw. De koningschen namen eenige plaatsen van de wederspannigen, na de zelve in twee of drie ontmoetingen geslagen te hebben. Daar zyn 'er, die zeggen, dat de bevelhebber van eene dezer plaatsen *, de welke met *Kildare* de zelve minne gezogen hadt †, de zelve overgegeven hebbende aan die van des konings zyde, na de bezetting te hebben dronken gemaakt, *Skeffigton* hem deedt ophangen, om hem over zyn verraadt te straffen, in plaats van hem te belonen. Het was om diergelyke trouwloosheden onder de zynen niet te begunstigen. Anderen nochtans ontkennen deze zaak, en zeggen, dat deze plaats stormenderhandt wierdt ingenomen. Wat 'er van zy, de ouderdom en ziekten maakten *Skeffigton* loom, en *Kildare* bediende zich van deze langzaamheit. Het hof van Engelandt, daar van verwittigt zynde, zondt Mylord *Gray* naar Ierlandt, en *Gray*, die met *Kildare* vermaagschapt was, haalde hem tot een vergelyk over. Hy verplichtte hem naar Londen te reizen, en om des konings zachtmoedigheit te smeken, hem belovende zyne voorspraak, nevens die der getrouwe Ieren, by des zelfs aanzoeken te voegen, om zyne genade te verwerven. *Gray* ging zelf met *Kildare* naar Engelandt over: doch zyne voorspraak kon hem niet bevryden. Zo haast als hy overgekomen was, maakte men zyn hoofdgeding, en dat van vyf of zes van zyne oomen, welke zich eenigen tydt na hem ingescheept hadden, op. Zy wierden alle als verraders veroordeelt. Men stelde echter de uitvoering hunner straffe eenige jaren uit: doch eindelyk sloeg men hen het hoofdt af *. Mylord *Gray* onderging de zelve straffe eenigen tydt daar na †, zynde beschuldigt aan de wederspannigheit deel gehad te hebben. Ondertusschen schreef *Henrik* aan *Skeffigton*, dat hy, zo het mogelyk was, de onlusten door een verdrag zou doen eindigen. Het zelve wierdt gesloten met *O-Neal*, de welke belooste zyne toestemming te geven aan de besluiten, de welke het Parlement zou nemen. Het zelve wierdt in de volgende maandt van May gehouden, en *Henrik* wierdt daar erkent, zo wel als in Engelandt, voor het opperste hoofdt der kerke. Men stondt hem toe de eerste jaars inkomsten der geestelyke ampten, en men verboodt de beroepingen aan het hof van Rome. Het zelve Parlement veroordeelde *Kildare* en zyne medeplichtigen als verraders. Dit was reets te Londen gedaan. De koning wilde vergoeding hebben van de kosten van den oorlog, en het Parlement stondt hem toe het geen hy eischte. De geestelykheit leide zich zelf eene schatting op van den twintigsten penning, eerst voor tien jaren, en in het vervolg voor altydt. Dit geschiedde eerst in den jare 1536.

* in den jare 1537.
† in den jare 1541.

1533. *Herbert.*

De koning van Schotlandt en de keizer hadden zich in de bewegingen van Ierlandt gemengt: doch beide hielden zy zich te vrede met den wederspannigen bystandt te beloven, zonder den zelven te zenden. De graaf van Desmond, die dit verdrag bezorgt hadt, bewerkte nog een ander tusschen deze twee vorsten. Hoewel de vrede, voor vyf jaren tusschen de Schotten en Engelschen gesloten, nog niet geëindigt was, nam de eerstgemelde echter de ridderorde van het gulde vlies aan, de welke *Karel* de V aan hem zondt. *Henrik* kon niet goedkeuren het verbondt, het welk de koning van Schotlandt, zyn neef, aanging met zynen grootsten vyandt. Om zich daar over te wreken luisterde hy naar de verzoeken, welke de graaf van Douglas hem sedert langen tydt hadt laten doen, om aan hem krygsbenden te geven, tot herstelling van zyn gezag in Schotlandt. De graaf was altydt te Barwik, levende van het jaargeldt des konings van Engelandt, en alleen naar eene gunstige gelegenheit wachtende om de wapenen tegen zyn party weder op te vatten, de welke hem genoodzaakt hadt uit het koninkryk te vertrekken. Hy deedt zyn voordeel met de gevoeligheit van *Henrik*, en hebbende zyne aanzoeken verdubbelt, verkreeg hy het onderstandt, het welk hy eischte.

1533. leent de handt aan den grave van Douglas om hem in Schotlandt te herstellen.

Mylord *Darci* wierp zich, aan het hoofdt der Engelsche benden, op de grenzen van Schotlandt; verbrandde verscheide burgten, liep verscheide plaatsen af, en kwam weder te Barwik met buit beladen. Ter zelver tydt deedt *Henrik* den koning van Schotlandt aanzeggen, dat hy eischte, dat men *Douglas* in zyne ampten zou herstellen. Dit was eigentlyk hem den oorlog te verklaren, zo als het beitandt stondt ten einde te lopen. Ook geloofde *Jacobus* de V, die de vyandelykheit van *Darci* aan *Henrik* toeschreef, dat de vrede met de Engelschen geëindigt was, en nam krygsvolk aan, om weêrwraak te nemen wegens den inval, welken men kwam te doen op de grenzen van zyn koninkryk. Doch de koning van Vrankryk, die alstoen daar belang by hadt, dat deze twee kronen, aan de welke hy vermaagschapt was, niet overhoop raakten, gebruikte al het gezag, het welk hy by den jongen koning van Schotlandt hadt, om des zelfs gevoeligheit neder te zetten. Het was niet zonder moeite dat hy zulks te boven kwam. *Jacobus* de V tradt in een ouderdom, in welken de gemoedsdriften het ongestuimigst zyn. Van aardt was hy dapper, en hy vondt zich aangenoopt door de liefde tot eere, en door de begeerte tot wraak. De hoon, die hem wierdt aangedaan, kon hem niet dan zeer gevoelig treffen, het zy de zelve kwam van de zyde eens wederspannigen onderdaans, het zy hy den zelven toeschreef aan een koning, die hem zo na bestondt. Hy haakte dan alleen naar een gevecht, en de koning van Vrankryk hadt al zyn gezag van noden, het welk eene lange vriendschap, altydt tusschen de twee kronen onderhouden, op zyn gemoedt kon hebben, om hem te beletten zich te velde te begeven.

Inval Engelschen in dat koninkryk.

Frankryk de I stelt zich tot middelaar.

In den tydt, dat de Fransche afgezanten aan dit vergelyk arbeidden, gingen de onderhandelingen tusschen den koning van Schotlandt en den keizer voort, die hem op eenen tydt drie huwelyken met drie princessen, zyne bloedverwanten, liet voorstellen, van welke hy hem de keur liet. Alle drie voerden zy den naam van *Maria*; de eerste was de koninginweduwe van Hungarië, zuster van den keizer; de twede was de infante van Portugal, en de derde was de princesse van Engelandt, gesproten uit het huwelyk van *Henrik* met *Catharina* van Arragon. Deze twee laatste waren zyne nichten. De koning van Schotlandt betuigde, dat hy genegenheit hadt voor de princesse van Engelandt, maar dat, by ontstentenisse van deze verbindtenisse, hy liever wilde trouwen met de princesse van Denemarken, de welke eene andere nicht van den keizer was, dan de koningin weduwe van Hungarië, en de infante van Portugal. *Karel* de V liet hem weten, dat hy hem deze princesse niet kon toezeggen, doordien zy met een anderen stondt te trouwen. Dit was *Sfortia*, hertog van Milaan, met wien zy ook naderhandt trouwde. Eene vermaagschapping met gene der drie anderen hadt voortgang, door-

Afbeeldsel van *Jacobus* den V, koning van Schotlandt.

De keizer laat hem drie huwelyken voorslaan.

Mylord *Gray* verplicht *Kildare* tot een vergelyk. Hy kan hem niet behouden.

De Ierssche wederspannigen worden bevredigt.

Men erkent de kerkelyke opperhoofdigheit des konings.

Henrik de VIII

1533. doordien de koning van Schotlandt kort daar na
Herbert. met eene Fransche princesse, de welke insgelyks den naam van *Maria* droeg, trouwde.

De princes van Denemarken, van welke wy hier spreken, geeft ons gelegenheit om het vervolg van de verwarringen van dat koninkryk weder op te vatten. *Christiaan* de II, wiens voorvallen wy boven verhaalt hebben, stierf in zyne ballingschap, en liet tot mededingers naar het koninkryk na zynen zoon, die nog maar een kindt was, en *Frederik*, Paltsgraaf, die met zyne oudste dochter getrouwt was, gesproten uit zyn huwelyk met de zuster van *Karel* den V. Die van Lubek en van Hamburg, naburen van de staten van Denemarken, boden den koning van Engelandt honderd duizend kronen, aan indien hy hen wilde helpen een koning verkiezen, die hen behaagde, met uitsluiting der afkomelingen van de zuster van *Karel* den V. *Henrik* wilde zich niet belemmeren met de belangen dezer Noordsche volkeren, zonder alvorens met het Fransche hof daar over gesproken te hebben. Men weet de gevoelens van dat hof daar omtrent niet; maar *Henrik* stondt in het vervolg deze twee Hanzeesteden uit zyne beurze by in de oorlogen, de welke wegens de Deensche kroon gevoert wierden. *Frederik*, oom van *Christiaan*, was daar toe beroepen, gelyk wy gezegt hebben, door de volkeren, de welke den anderen verdreven hadden. Hy overleefde zynen neef niet lang, en liet een zoon na, aan welken de Staten de kroon opdroegen, welke zy aan den vader gegeven hadden. Hy was genaamt *Christiern*, en de derde van dezen naam. Hy voltooide de invoering van den Lutherschen Godsdienst in dit koninkryk; onderwierp de steden, welke weigerden den zelven te belyden, en verdreef de Roomsch-Katholyke bisschoppen daar uit. Dit geschiedde eerst in den jare 1537. *Gustavus Erikzoon* hadt reets deze verandering in Zweden gemaakt. Wy komen weder tot de zaken van Engelandt.

Frederik, oom van *Christiern* den II, door de Staten tot de kroon geroepen.

Zyn zoon voltooit het invoeren van den Lutherschen Godsdienst.

1534. De koning, niet wel te vrede zynde over het zien van den voortgang der geheime handelingen van zynen neve met *Karel* den V, stelde hem, om de zelve te dwarsbomen, het huwelyk van de princesse van Navarre voor. Dit was *Margareta*, zuster van *Henrik* van Albret. Hy zondt zelfs een afgezant aan het hof van dezen laatsten, om deze verbindtenis te bewerken. Doch het noodlot hadt het anders geschikt, en deze onderhandeling slaagde niet. Eenigen tydt daar na* wierdt de vrede gesloten tusschen den oom en den neve. De bisschop van Aberdeen, *Robert Reid*, abt van Kinlos, en meester *Otterburne* hadden de zelve behandelt van de zyde van den koning van Schotlandt, ende kancelier *Audley*, *Cromwel* en *Fox* van de zyde van dien van Engelandt. De zelve wierdt te Londen getekent, en zou duren tot de doodt van eenen der twee koningen, en nog een jaar daar na. De voornaamste voorwaarden van deze vrede waren, dat *Jacobus* zou wedergeven de sterkte van Edrington, en dat *Henrik* den grave van Douglas en die van zyn geslacht zou kunnen bystaan, zonder daarom het vredesverdrag te schenden. De twee koningen bezwoeren het zelve, en de koningin *Margareta* schreef dit nieuws over aan de nieuwe koninginne *Anna van Boulen*, en aan *Cromwel*, om hen de nakoming daar van aan te bevelen. *Jacobus* ontfing in het volgende jaar te Windsor de ridderorde van de kousebandt.

* den 11 May 1534. Verdrag gesloten tusschen de koningen van Schotlandt en van Engelandt. *Acta Publ. Tom. XIV, fol.* 524.

Buchanan. De Schotsche groten zyn verheugt over dat de koning niet trouwt.

Voor het overige waren de Schotsche groten, de jonkheit van hunnen koning misbruikende, wel te vrede, dat hy niet trouwde. Zy geloofden; dat zy hem beter naar hun zin konden bestieren als hy alleen was, en zy vreesden de heerschappy eener vrouwe, de welke ten minste hun gezag zou gesnuikt hebben. Ten anderen hadden die van den huize van *Hamilton* veel staatzuchtiger hopeningen dan de anderen. Zy maakten eisch op de kroon *, indien *Jacobus* geen nakomelingen naliet. Met dit oogmerk onderhielden zy hem met de genoeglykheden van een vry en welluftig leven, en deden hem begrypen, dat het zelve al zo vele aanloklykheden hadt, als het huwelyk ongeneugten medebragt.

* Zy stamden af van eene dochter van *Jacobus* den II *Lesley. Fox. Herbert. Burnet. Buchananus*

Wy moeten Schotlandt niet verlaten, zonder te spreken van de hervorminge, de welke in het zelve doorbrak in den jare 1530. Zekere *Hamilton* zaaide daar van het eerste zaadt. Hy wierdt genaamt *Patricius*, en was een neef van den grave van Aran en van den hertog van Albanië, en een na bloedverwant van den koning. Hy hadt de lere van *Luther* ingezogen op de hogeschole van Marburg, opgerecht door den landgrave van Hessen, alwaar hy hoogleeraar in de Godgeleerdheit geweest was in den ouderdom van een en twintig jaren. Hy was niet ouder dan drie en twintig jaren wanneer hy in Schotlandt te rug kwam, alwaar hy vele tot den Protestantschen Godsdienst overhaalde, onder welke een Jakobyner monnik was, genaamt *Alexander Campbel*: doch deze monnik bragt hem eenigen tydt daar na aan by *David Beton*, kardinaal en aartsbisschop van St. Andrews, die hem ten vure doemde. *Hamilton*, op de strafplaats gekomen zynde, ontkleedde zich, en gaf zyne klederen aan den gene, die hem diende, tegen hem zeggende, dat behalven dit geschenk, het eenigste, dat hy in staat was hem te kunnen doen, hy hem een voorbeeldt van zyne doodt naliet, waar aan hy hem badt te gedenken. Hy voegde daar by, dat byaldien de zelve droevig was, naar de mening der menschen, zy nochtans de weg was, de welke ten hemel leidde, en dat die genen, die in diergelyke voorvallen weigerden voor JESUS CHRISTUS te lyden, het Paradys niet zouden ingaan. Hy wierdt vervolgens aan de staak gebonden. Het vuur, het welk men aangestoken hadt, doofde uit, na dat het hem zyn aangezicht geblakert hadt. Men stak het wederom aan, en het waren als zo vele nieuwe straffen, de welke nochtans zyne standvastigheit niet deden wankelen. Hy hadt gestadig zyne oogen ten hemel opgeheven, en Godt biddende zyne ziel te ontfangen, blies hy den geest uit. Twee zyner leerlingen wierden ook in het zelve jaar verbrand (a), en sedert hadt men gestadig brandende houtmyten, tot dat de hervorming overhandt nam, het welk eerst lang daar na geschiedde.

1534. Invoering der hervorminge in Schotlandt

Geschiedenis van *Patricius Hamilton*, neef van den grave van Aran

De kardinaal *Beton* veroordeelt hem ten vure.

Zyne standvastigheit in de doodstraffe.

De geestelykheit wilde ook den broeder en de zuster van *Hamilton* doen sterven. Doch de koning verplichtte dezen broeder, welken hy beminde, zich zoek te maken, om de vervolgingen der geestelyken te ontgaan, en overreedde de zuster, den Protestantschen Godsdienst af te zweren. Zes andere personen, ook beschuldigt met haar, volgden haar voorbeeldt. Vele anderen staken naar Engelandt over. *Alexander Alesse* en *Jan Makbel* waren van dat getal †. De eerste wierdt van *Cromwel* bemint, na wiens doodt hy naar Saxen trok, en een van de hoogleeraars op de hogeschole van Leipzich wierdt. De ander ging over naar Denemarken, alwaar hy zich deedt

De koning tedt den broeder en de zuster van *Hamilton*.

† Zy ingeneerst derwaarts over in den jare 1534.

(a) *Speerwood* zegt in zyne Geschiedenisse van de hervorminge in Schotlandt, dat dit gebeurde in den jare 1527; doch dit is een misslag.

1534. kennen onder den naam van den leeraar *Machabeus*, en wierdt een van des konings kapellanen, en hoogleeraar in de Godgeleerdheit (b). De paus ſchreef aan *Jacobus* den V en aan de Schotſche geeſtelykheit, om hen te vermanen het oude geloof te bewaren; en zy deden het geen hy begeerde. Dus wierdt de hervorming voor een tydt geſtremt door de ſtrenge wetten, welke het Parlement maakte, te Edenburg op des konings bevel vergadert. De paus was daar over zo voldaan, dat hy dezen vorſt aanboodt, Engelandt met hem te delen, indien hy hem wilde byſtaan om het zelve te veroveren. Deze aanbieding verviel van zelf. Men zegt, dat ſedert den jare 1407 een zekere *Jan Resby*, een Engelſchman, de lere van *Wiklef* in Schotlandt gebragt hadt, en dat vier en twintig jaren daar na *Paulus Kran*, een Bohemer van geboorte, en een Huſſiet van belydenis, getracht hadt aldaar zyne gevoelens te verſpreiden. De een en de ander wierden ten vure gedoemt. Men ſchreef deze eerſte beginſelen der hervorming de hogeſchole toe, de welke *Wardlen*, aartsbiſſchop van St. Andrews, oprechtte in den jare 1412 binnen zyne aartsbiſſchoplyke verblyfplaats, en aan de kweekſcholen, welke men naderhandt ſtichtte te Glascow, te Aberdeen, en elders. Nochtans is het zeker, dat de zelve niet voor den dag kwam dan in het midden der volgende eeuwe op de wyze, als wy komen te verhalen. Daar heerſchte toen eene zo grote onwetendheit in het koninkryk ten aanzien der zaken van den Godsdienſt, dat een Schotſch biſſchop *, die de Geſchiedenis van zyn landt beſchreven heeft, zich zelven niet kan bedwingen, hoe Roomſch-Katholyk hy ook is, daar over te klagen, zo wel als over het ergerlyk leven der geeſtelyken.

De paus ſchreef aan den koning, en biedt hem aan Engelandt met hem te delen. *Leſley. Herbert. Spotswood* in zyne Hiſt. der hervorm van Schotlandt. Oorſprunk der hervorming in Schotlandt.

* *Leſley.*

Terwyl zich de hervorming in Schotlandt t[illegible]chtte te veſtigen, zocht de keizer den paus aan, eene algemene kerkvergadering te willen beroepen, om een einde te maken van de onluſten, de welke zy in Duitſchlandt verwekte. De koningen van Vrankryk en Engelandt hielpen hem in dit voornemen, hebbende de zelve ongeruſtigheit voor hunne koninkryken, als *Karel* de V hadt voor het keizerryk. Het was in den tydt dat de hertog van Albanië te Rome van wegens *François* den I in onderhandeling was over het huwelyk van *Catharina* van Medicis, nicht van den paus, met den hertog van Orleans, tweden prins van Vrankryk. Wy hebben de voltrekking daar van elders verhaalt. *Karel* de V, die daar over nayver hadt opgevat, dwarsboomde in het eerſt dit voornemen: doch na de zaak wel overwogen te hebben geloofde hy daar uit voordeel te zullen kunnen trekken, en dat dit een zaadt van tweedragt zou zyn tuſſchen *François* den I en *Henrik* den VIII. Hy kantte zich dan niet meer daar tegen, zich vergenoegende, aan den paus vier zaken voor te ſtellen, welke hy wilde dat de zelve van den Franſchen koning zou eiſchen, namentlyk: *I.* Dat hy niets zou veranderen in de zaken van Italië. *II.* Dat hy zou beveſtigen de verbonden van Madrid en van Kameryk. *III.* Dat hy zyne toeſtemming zou geven tot het beroepen van eene algemene kerkvergadering *IV.* Dat hy met kracht zou werken by den koning van Engelandt, om hem te verplichten zich te ontdoen van het werk der echtſcheidinge. De paus antwoordde, dat hy niet dan eene ſtem ter bemiddeling hadt om den koning van Vrankryk aan te manen, en dat hy van de gehele Chriſtenheit zou gelaſtert worden, ware het zake, dat hy met zulk een groten vorſt anders te werk ging.

Herbert Memoires de du Bellay.

Eiſchen van den keizer aan den paus.

Antwoordt van den paus.

Het verzoek rakende de algemene kerkvergadering behaagde den paus geenzins. Dit wiſt de keizer wel; maar hy hadt zyne oogmerken. Hy wilde eerſtelyk voldoen aan de belofte, welke hy daar van gedaan hadt aan de Proteſtanten van Duitſchlandt: ten anderen was hy in zyn ſchik daar door den paus in vreze te houden, om hem te verplichten de koninginne *Catharina*, zyne moeie, te begunſtigen. De koningen van Vrankryk en van Engelandt gingen daar in oprechter te werk. Zy wenſchten de byeenroeping eener kerkvergadering, behoudens dat de zelve geſchiedde op eene vrye en veilige plaats, in welke de kuiperyen van den keizer, noch van den paus de overhandt konden hebben. Doch deze laatſte hadt een ongemenen afſchrik voor deze vergadering, en ſtelde alles in het werk om de beroeping van de zelve te verydelen. De keizer, zyne byzondere inzichten hebbende, gelyk wy de zelve vertoont hebben, ſtelde den paus drie beweegredenen voor oogen, om hem tot het uitſchryven eener kerk vergadering te verplichten. De eerſte was de wedervereeniging der Proteſtanten met de Roomſche kerk, tot welke geen hope was dan door middel van eene vrye algemene kerkvergadering. De twede was de oorlog tegen den Turk, welkers goede uitkomſt van deze hereeniging afhong. De derde beweegreden was eindelyk de vrede tuſſchen de Chriſten vorſten, de welke nog daarenboven een gevolg daar van was. Op deze drie beweegredenen antwoordde de paus: *Dat, belangende de eerſte, het van een gevaarlyk gevolg zou geweeſt zyn den Proteſtanten toe te laten hunne kettery in eene zodanige vergadering te verdedigen; dat het genoeg was, dat hunne gevoelens veroordeelt waren in de heilige kerkvergaderingen, de welke gehouden waren, en dat men niet moeſt dulden, dat men nieuwe twyffelingen maakte over de geloofsartykelen, wanneer de kerk zich eens daar omtrent verklaart hadt. Aan de andere zyde, dat men hen, als men hen zou veroordelen, zonder hen te horen, reden zou geven om zich te beklagen, dat men hen onrechtmatiglyk veroordeelde, doordien men hen niet hadt willen vergunnen, hunne gevoelens te verklaren, noch te verdedigen: zodanig, dat, naar het voorbeeldt der Arianen, en der andere ketters van de voorgaande eeuwen, zy weder naar huis zouden keren, zeer kwalyk voldaan over de kerkvergadering, en meer dan ooit in hunne kettery verhardende. Dat, byaldien men in het tegendeel hen toeliet de beſluiten der voorgaande kerkvergaderingen te beſtryden, men niet moeſt geloven, dat zy meer achting zouden hebben voor die gene, welke men zou willen beroepen; en byaldien zy daar nu verſchenen alleen met een geeſt van ongehoorzaamheit, welk eene ergernis dit niet zou zyn voor de Katholyke kerke. Dat zy eindelyk altydt wat zouden vinden te zeggen tegen de beſluiten, welke de paus zou willen maken, om hen te verplichten zich aan het concilie te onderwerpen, en dat zy de vergadering verwerpende in een tydt, in welken de oorlog de Chriſtenen onder malkander verdeelde, zulks hen te zamen bloot ſtelde voor de invallen, met welke zy door de ongelovigen gedreigt wierden.* Hy voegde daar by, *Dat het niet waarſchynlyk was de Proteſtanten tot andere gedachten te brengen zo lang als zy zich hielden aan den letter der H. Schrifture, zonder de uitleggingen der oudvaders van de kerk, en der concilien te willen aannemen; dat het onmogelyk was, een veilig middel te vinden tot het beſliſſen der verſchillen van den Godsdienſt, wanneer men het gezag der kerke, de pylaar en den grondſlag*

1534. Dezelver doedt aanzoek by de algemene kerkvergadering.

De paus wil daar niet van horen.

Drie beweegredenen tot het beroepen eener algemene kerkvergadering door den keizer bygebragt.

Antwoordt van den paus. Hy ſteekt zich uitdrukkelyk daar tegen om de Proteſtantſche leeraars daar in toe te laten.

(a) Hy is te Coppenhagen overleden den 5 December des jaars 1557.

1534 *slag des geloofs weigerde te erkennen. Dat het klaar was, dat deze ketters geen algemene kerkvergadering vorderden, dan om gelegenheit te hebben, zich sterk te maken gedurende den langen tydt, die 'er zou verlopen, eer dat de zelve kon vergadert worden. Dat dit de reden was, waarom zy de opschorting der besluiten, welke hen tegenstrydig waren, zouden zoeken te erlangen, zich voor het overige weinig met eene kerkvergadering bemoeiende, de welke hen niet anders dan tot een dekmantel zou dienen. Dat byaldien zy genoodzaakt zouden zyn in deze grote vergadering te verschynen, het hen aan gene verontschuldigingen zou ontbreken om te vertrekken, en tegen der zelver besluiten te betuigen, gelyk zy gedaan hadden op de Rykstagen van het keizerryk. Dat het ook kon gebeuren, dat de gevoelens zich zouden verdeelt vinden. Dat men alzo eene kerkvergadering zou zien tegen eene kerkvergadering aangekant, eene gevaarlyke scheuring, tot welke men geen gelegenheit moest geven. Dat de gedachtenis van het voorledene deedt vrezen voor het toekomende, en dat de eenige vrage over de oppermacht van den paus boven de algemene kerkvergaderingen, of der algemene kerkvergaderingen boven den paus, zwarigheden van een lang en moeielyk gevolg kon doen ontstaan. Dat het, alles wel ingezien zynde, de tydt niet was om eene algemene kerkvergadering te beroepen, en dat men moest wachten tot dat de keizer, zyne oorlogen geëindigt hebbende, in staat zou zyn om zich op dit werk te leggen, het welk de vrucht moest zyn van de vrede van het Christendom, en het welk alle de zorgen van dezen vorst vereischte.*

Ten aanzien van de twede en derde beweegreden, door den keizer bygebragt, zeide de paus, *Dat het onmogelyk was eene algemene kerkvergadering tyds genoeg te beroepen, om zo eene uitkomst, als men voorgaf daar van te verwachten, te weten de wedervereeniging der Christen vorsten, te verhopen. Dat de toebereidselen van den Turk zodanig een uitstel niet toelieten, en dat men genoodzaakt was de wapenen op te vatten om zich voor zyne invallen te dekken, eer dat de tydt der byeenroeping verlopen was, hoe kort die ook zyn mogt. Hy voegde daar by, dat deze vergadering minder nuttigheit dan schade aan de Christenen zou aanbrengen. Dat de Turk, die niet zou verzuimen daar van verwittigt te worden, zich zou haasten de zelve voor te komen. Dat het aan de andere zyde te vrezen stondt, dat de Protestanten, zich door de algemene kerkvergadering veroordeelt ziende, zich zouden werpen in de armen van den Turk, in navolging van den waywode van Zevenbergen, en dat zy, door dezen vyandt bygestaan, de kerken zouden beroven, onder voorwendsel van de Euangelische vryheit.*

De keizer wil de gevoelens van den koning van Vrankryk weten. Het antwoordt, het welk *François* de I hem geeft.

De keizer wilde ook de gevoelens van den koning van Vrankryk over de zamenroeping eener algemene kerkvergadering weten. Het antwoordt van dezen vorst was, *Dat hoe grote zwarigheden men daar in kon aanmerken, dat 'er nog groter waren in niet byeen te vergaderen. Dat hy geen ander middel zag om de verschillen over den Godsdienst te eindigen. Dat in dezer voegen ook de voorgaande eeuwen stoutelyk hadden veroordeelt en de pauzen, en de vorsten, die hunnen plicht niet betracht hadden om deze heilige byeenkomsten zamen te roepen. Dat derhalven zyne mening was, dat men voor alle zaken spoediglyk eene algemene kerkvergadering moest beroepen, en dat men afgezanten moest zenden aan alle de hoven der Christen vorsten, om hen kennis te geven van den dag, ten einde zy hunne narichtingen gereed hielden. Dat men voor alles acht moest nemen om te bewonnen eene plaats, de welke niet verdacht*

ware aan iemandt, en dat ieder in deze vergadering zou kunnen stemmen met eene vryheit, overeenkomstig met den geest van het Euangelie, een vyandt van dwang en geweldt. Dat men ook de Protestanten niet meer moest voor het hoofdt stoten door de besluiten der voorgaande kerkvergaderingen, die hen veroordeelt hadden, maar hen in het tegendeel verzekeren, dat men hunne afgezanten zou horen, en dat men over de punten, over welke men verschil hadt, geen uitspraak zou doen, dan na de wederzydsche redenen aandachtelyk overwogen, en zonder vooringenomenheit, of eenzydigheit, overwogen te hebben. Dat men een zo billyk beleidt houdende reden hadt te hopen, dat men de gemoederen zou bevredigen, verbittert over de twisten, rakende den Godsdienst. Dat byaldien men zo veel inschikkelykheit niet wilde hebben voor die genen, die zich van de kerk hadden afgescheiden, het inderdaadt onnodig was eene algemene kerkvergadering te houden; een hulpmiddel, van het welke men niets moest verwachten zonder deze voorboede. Dat hy in het tegendeel, de zelve te werk stellende volgens deze onderrechtinge, daar alles van moest verhopen. Dat het ontwyffelbaar was, of de minst hardnekkigste zouden zich onderwerpen aan de besluiten eener zo heilige en oneenzydige vergadering, en dat de anderen naderhandt geen verschoning zouden hebben, byaldien zy in hunne hardnekkigheit volhardden.

Het zelve wordt door den keizer kwalyk opgenomen.

Het antwoordt van den koning van Vrankryk wierdt kwalyk uitgelegt door den keizer, die daar van volgens zyne vooringenomenheit oordeelde. Hy keurde af den raadt, welken de koning gaf rakende de wyze van twistredenen over de geloofsartykels, en de beslissing van de zelve. Hy zeide, *Dat dit het werk van den H. Geest was, die de kerkvergadering zou bestieren, aan welken men niets moest voorschryven.* Hy beklaagde zich ook, *dat deze vorst hem niet verwaardigt hadt iets te antwoorden op dat gene, het welk hy hem vertoont hadt aangaande het gevaar, in het welke zich Duitschlandt bevondt door den inval, met welken de Turk het zelve dreigde, als of hy geloofde geen belang te hebben in het gevaar zyner naburen.*

De koning van Vrankryk houdt het staande.

De koning bleef niet zonder wederantwoordt. Hy zeide, *Dat zich de keizer onrechtmatig beklaagde, dat men hem verliet in den oorlog tegen den Turk; dat het waar was, dat hy in zyn antwoordt daar niet van gesproken hadt; maar dat zyne afgezanten bevel hadden om hem een veel spoediger hulpmiddel aan te bieden, dan dat hy verwachtte van eene byeenroeping eener algemene kerkvergadering. Dat, ten aanzien der besluiten van deze vergadering, het gene hy gezegt hadt eigentlyk niet betrof dan de voorreden, en dat hy geenzins voorhadt de wetten aan te raken, welke hy wel wist dat de H. Geest niet zou nalaten in te geven aan de kerkvaderen, die de zelve zouden opstellen. Dat hy het voor het overige niet was, die de eerste opening tot eene algemene kerkvergadering gedaan hadt, maar de keizer zelf; dat byaldien hy van gevoelen veranderde, hy van zyn kant te vrede was, dat men niet verder ging, in de gesteldheit, waar in hy de gemoederen zag. Dat hy eene algemene kerkvergadering gewenscht hadt, bekwaam om de scheuring, in de kerk gemaakt, te genezen, het welk eene nationale, of provinciale niet kon doen; en nademaal een algemeen concilie, volgens het denkbeeldt, dat hy zich daar van gemaakt hadt, zulks ook niet kon doen, wilde hy daar niet meer van spreken* (a). *Dat, om nog een woordt te spreken van den oorlog tegen den Turk, hy gereed was om in persoon*

(a) Du Bellay zegt, dat de koning van Vrankryk aan den keizer liet weten, dat hy het beroepen van eene vrye en algemene kerkvergadering toeliondt, zonder hem iets voor te schryven.

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

1534. *tegen dezen algemenen vyandt aan het hoofdt zyner legers op te trekken, en noch zyn bloedt, noch dat zyner onderdanen in een diergelyke gelegenheit te sparen. Dat hy geloofde, dat de keizer het zelve van zynen kant zou doen, en dat hy twaalf honderd duizend kronen hadt ontfangen van Vrankryk, behalven acht honderd duizend, de welke hy verzekert was eerlang noq te ontfangen: eene genoegzaam aanmerkelyke somme om zich te vergenoegen, zonder andere onderstanden te vorderen.*

De keizer was niet meer voldaan over dit tweede antwoordt dan over het eerste, en vrezende, dat de koning eenige kuiperyen in de kerkvergadering mogt maken, was hy nergens meer op bedacht dan om de belofte, welke hy daar omtrent gedaan hadt, te loor te stellen. De koning van zyne zyde verflaauwde, door believendheit voor den paus, in de drift, met welke hy in den beginne de byeenroeping hadt aangedrongen. Dus was het, dat de nayver der vorsten het beroepen eener vergadering deedt mislukken, de welke men als den eenigen weg aanmerkte, bekwaam om de verschillen, de welke het Christendom verdeelden, weg te nemen. Zo waarachtig is het, dat de staatkunde byna altydt de overhandt heeft in de Raadsvergaderingen der oppermogendheden, en dat de Godsdienst daar geen ander deel aan heeft dan in schyn, of om te dienen tot een dekmantel van hunne ondernemingen, de vorsten altoos gereed zynde alle zaken, als hy hunne staatzucht begunstigt, daar aan op te offeren, maar het tegendeel te doen, wanneer hy hunne ontwerpen dwarsboomt. In plaats van eene vrye kerkvergadering dachten de paus en de keizer alleen eene te beroepen, welke tot hun believen zou zyn. Zy kwamen overeen de zelve te beroepen binnen zes maanden, enze een jaar daar na te doen eindigen. Zy beraamden zelfs de zittingen in eene van de drie plaatsen, Plaisance, Bologne, of Mantua. De keizer verklaarde, dat hy al zyne macht zou gebruiken tegen die genen, welke zouden weigeren zich aan de besluiten der vergadering te onderwerpen. Dit ontwerp hadt geen voortgang. De hertog van Saxen met de andere prinssen van het Smalkaldische * verbondt betuigden † tegen deze plaatsen, de welke hen verdacht waren, zo wel als tegen de gedaante der kerkvergadering, en verklaarden, dat zy niet meenden geoordeelt te worden door eene vergadering, waar in de paus voorzat, en welker besluiten zouden gegrond zyn op het gevoelen der schoolgeleerden, en niet op het gezag der H. Schrifture.

De nayver der Christen vorsten belet eene algemene kerkelyke vergadering.

* of het Zwabische.

† *Protesteerden.*

De Protestanten kanten zich tegen zodanig eene kerkvergadering. *Herbert. Mezeray.*

De paus hadt van dit besluit kennis gegeven aan den koning van Engelandt: doch alzo hy noch den tydt, noch de plaats der vergadering benoemde, zondt *Henrik* zyne afgezondenen zonder antwoordt te rug. Aan de andere zyde sneden de verwyderingen tusschen het hof van Rome en dat van Engelandt alle gemeenschap tusschen de zelve af. Daarenboven waren de nieuwe klagten van Vrankryk tegen den keizer een hinderpaal tot de beroeping eener algemene kerkvergadering. Wy hebben gezien het geen te Rome voorviel tegen *Henrik*; laat ons nu ook het nieuwe voorwerp van het misnoegen van *François* den I ten aanzien van den keizer beschouwen. Wy zullen in het vervolg den voortgang zien, welken de hervorming omtrent dezen tydt in Vrankryk maakte, als mede de vervolging, welke de Hervormden moesten ondergaan.

Verhaal van *François Merveilles* afgezant van *François* den I, die in zyne gevangenisse wordt omgebracht.

Hoewel *Karel* de V den hertog *Sfortia* in het hertogdom van Milaan herstelt hadt, en hem zyne naamaagschap doen hopen, hem zyne nicht, de dochter van den koning van Denemarken, ten huwelyk gevende, liet *François* de I niet na, eene heimelyke verstandhouding te hebben met dezen hertog. Hy hadt ten dien einde by den zelven een edelman, genaamt *François Merveilles*, een geboren onderdaan van den hertog, maar die langen tydt in dienst van den koning van Vrankryk was geweest, waar by hy grote goederen hadt overgewonnen. Hy was verheugt in zyn vaderlandt weder te keren met meerder luister dan hy uit het zelve vertrokken was. Hy nam derhalven, behalven het aanzien, het welk hy hoopte zich te verkrygen door zyne rykdommen, daarenboven met blydschap aan den tytel van afgezant, welken hem *François* de I gaf. Beide waren zy verblyd over deze tyds omstandigheit: de koning vondt een bekwaam onderwerp om aan het hof van Milaan te werken, zonder dat hy verdacht zou zyn aan die van het landt, als zynde een inboorling van het zelve: en *Merveilles* zag zich bekleed met een ampt van aangelegenheit. Daar wierdt niets anders vereischt dan de zaak geheim te houden, om deze onderhandeling van duur te doen zyn, en de zelve voor den keizer te verbergen. Het Fransche hof hadt *Merveilles* het zelve aanbevolen: doch de verwaandheit van dezen man kon hem niet doen besluiten, voor altydt eene zaak, die hem tot eere strekte, geheim te houden. De keizer, die bekwame zaakbezorgers by den hertog hadt, wierdt daar van verwittigt, en de onbedachtzaamheit van *Merveilles* kostte hem het leven. *Karel* de V, zyne klagten aan *Sfortia* gedaan hebbende over dat hy een Franschen verspieder in zyn hof duldde, beloofde *Sfortia* hem voldoening te geven. Hy hieldt zyn woordt, en offerde aan hem, om hem te bevredigen, zynen onderdaan op, niet tegenstaande des zelfs hoedanigheit van geheim afgezant. De bedienden van *Merveilles* by toeval, of door eene partyschap, welke men tegen hen gemaakt hadt, handgemeen geworden zynde met de huisgenoten van een anderen Milanees †, wierdt een der laatsten in het gevecht gedood. Het gerecht van den hertog nam daar kennis van, en de zaak onderzocht zynde wierdt *Merveilles* beschuldigt, de aanlegger van den twist en den doodslag geweest te zyn. Dit was het gene men zocht. Men belastte hem by den kop te vatten; men nam hem vervolgens gevangen, en weinige dagen daar na wierdt hy ter doodt veroordeelt. Zyn vonnis wierdt terstondt uitgevoert, en de beul sloeg hem des nachts in de gevangenisse het hoofdt af. De koning van Vrankryk wist daar niets van dan na dat de zaak was uitgevoert. Hy liet daar over zeer zware klagten doen aan alle de hoven van Europa, voornamentlyk in Engelandt, uitvarende even zeer tegen den keizer, de welke de daadt hadt laten doen, en tegen den hertog, die voor hem deze believendheit hadt gehad. Hy schreeuwde over de wreedheit van deze uitvoeringe, en over het schenden van het recht der volkeren, zo onwaardiglyk gehoont door de eerloze doodstraffe van zynen afgezant. Doch de keizer antwoordde aan zyne staatsdienaars, dat het eene daadt van rechtsoeffening van den hertog was over eenen zyner onderdanen, en dat de koning van Vrankryk, na de doodt van den schuldigen, niet moest bybrengen eene voorgewende hoedanigheit van afgezant, de welke hy gedurende zyn leven verzwegen hadt. Betreffende *Sfortia*, de zelve verdedigde zich daar mede, dat hy *Merveilles* niet opentlyk voor afgezant hadt erkent; dat hy derhalven ner-

† *Castigliane.*

Klagten, welke *François* de I deswegen doedt tegen den keizer en tegen den hertog van Milaan.

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

1534. nergens anders voor aangezien zynde dan voor het gene hy waarlyk was, te weten een Milaneesch edelman, zyn onderdaan, en onder zyn gebiedt ſtaande, hy den loop van den rechtshandel niet hadt kunnen beletten. Dat hy voor het overige een oproerig man was, onruſtig, en die altydt ingewikkelt was geweeſt in verderffelyke zamenſpanningen. Dit waren ſlechte verontſchuldigingen. Het was genoeg, dat de herrog kennis hadt van de bediening van *Merveilles*, en dat hy met hem in onder handling was geweeſt. Na hem aldus erkent te hebben kon hy zich niet verontſchuldigen van het openbare vertrouwen geſchonden te hebben. De keizer, om de offerhande, welke hem de hertog gedaan hadt, te erkennen, verhaaſtte zyn huwelyk met de princeſſe van Denemarken; een huwelyk van korten duur, en het welk zonder nakomelingſchap eindigde *.

Huwelyk van *Sforzia* met de princeſſe van Denemarken.

Sforzia ſtierf in de maandt October 1535

Was de koning van Vrankryk vergramt op den keizer, de zelve was het niet minder op hem. Hy beklaagde zich daar over, dat deze vorſt tegen de verbonden, tuſſchen hen gemaakt, in het Smalkaldiſche verbondt getreden was; dat hy de hertogen van Wurtenberg hielp tegen zynen broeder *Ferdinand*, en dat *Langey du Bellay*, afgezant van *François* den I, door zyne ſtreken verbroken hadt het Zwabiſche genootſchap, het welk meer dan zeventig jaren geduurt hadt, ten voordeele van het huis van Ooſtenryk. *Philips*, landgraaf van Heſſen, was mede in de belangen der hertogen van Wurtenberg. Deze prinſſen waren berooſt geweeſt van de landen, welke zy hadden aan deze zyde van den Rhyn, naar den kant van Vrankryk, door het Zwabiſche verbondt †, ter zake van de wreedheit, gepleegt door den hertog, die toen leefde, tegen die van Reutlingen, een klein ſtedeke van dien kreits. *Ferdinand* hadt zich naderhandt daar van meeſter gemaakt, en de keizer hadt hem met het hertogdom beleent, als een leen, open gevallen door den eedbreuk van den eigen heer. *Ulrich*, hertog van Wurtenberg, hadt hem genoodzaakt zich in de ſterkte van Mompelgard te begeven. Hy hadt zich naderhandt verbonden met den koning van Vrankryk ‡, welke zich voegde by den landgrave, doch heimelyk, om het verbondt van Kameryk niet te ſchenden. Het leger van dezen laatſten behaalde eene grote overwinning op dat van *Ferdinand*, digt by Lauffen; en door middel van dezen gelukkigen uitſlag herſtelde hy den prins van Wurtenberg in zyne ſtaten *. *Ferdinand* zag zich ook verplicht den Proteſtanten een gunſtig ediêt toe te ſtaan, en hen de vrye en openbare oeffening van hunnen Godsdienſt te verlenen. De Wederdopers, en die, welke men Sakramentariſſen noemde, waren daar niet in begrepen.

Kiagten van den keizer tegen *François* den I.

Memoires du Bellay
Mezeray
Thuanus
Herbert
Sleidanus.
Varillas.

† in den jare 1519.

Bewegingen in Duitſchlandt.

‡ voor zes en twintig duizend goude Franſche kronen.

De landgraaf hadt zich met den koning van Vrankryk verbonden niet alleen om de hertogen van Wurtenberg te herſtellen, maar ook om den oorlog in Italië te voeren, waar in hy belooft hadt met zyn leger te trekken. *François* de I, door oude en nieuwe beledigingen, welke hy zeide van *Karel* den V ontfangen te hebben, vertoornt, of door zyne ſtaatzucht aangehitſt, ſmeedde nieuwe voornemens op het Milanees. Hy hadt ten dien einde buitengewone krygsbenden op de been gebragt, welke men in de provincien in den wapenhandel oeffende. Deze manſchap was verdeelt in zeven legioenen, elk van zes duizend koppen, en elke legioen hadt zynen kolonel: krygsvolk, gelyk aan dat der Romeinſche legioenen, naar het voorbeeldt van de welke men de zelve geſchikt hadt, en van welke men ook den naam hadt ontleent. Doch het ſcheen, dat zy, den Staat al te machtig makende, het gezag van den vorſt zouden verminderen, de welke de gewone oproerigheit dezer krygsbenden moeſt duchten, doordien zy zich eene al te grote macht aanmatigden; zo dat men deze wervingen ſtaakte. Aan den anderen kant weigerde de landgraaf naar Italië te trekken, en *François* de I was genoodzaakt zyne gevoeligheit op te ſchorten, hebbende geen leger, machtig genoeg om zyne ontwerpen uit te voeren.

1534. naar het voorheeldt van de Romeinſche legioenen.

De doodt van *Clemens* den VII viel in dezen tydt voor, en twee dagen daar na verkoren de kardinalen, in het Conklave vergadert, *Alexander Farneze*, die den naam aannam van *Paulus* den III. De Proteſtanten, toen ook voor den keizer ontzagchelyk geworden zynde, noodzaakten hem, om met ernſt op de beroeping eener algemene kerkvergadering aan te dringen. *Paulus* de III hadt de zelve beraamt te Mantua. Hy bragtze vervolgens over maar Vicenza, de Proteſtanten weigerende de eerſtgemelde plaats goed te keuren, en van Vicenza naar Trente, alwaar de zelve eerſt verſcheide jaren daar na is geoopent.

Doodt van *Clemens* den VII.

Verkiezing van *Alexander Farneze*, die zich *Paulus* de III laat noemen.

Hy brengt het concilie over naar Trente.

Mezeray.

Ondertuſſchen kreeg de hervorming een vaſten voet in Vrankryk. *Renata*, hertogin van Ferrara, en dochter van *Lodewyk* den XII, hadt de zelve begunſtigt voor haar vertrek naar Italië, en *Margareta*, koningin van Navarre, zuſter van *François* den I, ondersteunde de zelve te Nerak, in Guiënne, alwaar zy hare hofhouding hieldt. Zy hadt aldaar twee beroemde Proteſtantſche kerkenleeraars, namentlyk *Gerard Rouſſel* en *Jakob le Fevre* *, welke zy in hare beſcherming hadt genomen. Men zegt ook, dat zy een Hoogduitſcher onderhieldt, genaamt *Melchior Volmar*, de welke de Griekſche taal onderwees in de hogeſchool van Bourges, en de leermeeſter is geweeſt van *Kalvyn*. Zy wilde den koning, haren broeder, van welken zy tederlyk bemint was, aanraden om *Philips Melanchthon* aan zyn hof te roepen, en hem te horen over de middelen, welke hy hem moeſt voorſlaan, om de verſchillen van den Godsdienſt by te leggen. De koning ſchreef daar over aan *Melanchthon*: maar de kardinaal van Tournon maakte, dat van deze reize niet kwam (a).

De hertogin van Ferrara, dochter van *Lodewyk* den XII, en de koningin van Navarre, zuſter van *François* den I, belyden den Proteſtantſchen Godsdienſt.

De laatſte onderſteunt de leeraars van dezen Godsdienſt.

Het was ook in dezen tydt, dat zich de lere van *Kalvyn* in Vrankryk begon te verſpreiden, verſchillende van die van *Luther* in eenige ſtukken, waar van het gewigtigſte is dat van het Avondmaal, de eerſte zich ſchikkende naar het gevoelen van *Zwinglius*, en ontkennende de ligchamelyke tegenwoordigheit, welke *Luther* toeſtaat in het gebruik van het Sakrament. *Kalvyn* begaf zich naar Nerak by de koninginne van Navarre, de beſchermſter der hervormers. Hy verſpreid-

* Zie de opene brieven van *François* den I van den 18 May 1533 in de *Verzameling* van *le Grand.*

(a) In het *Leven van Melanchthon*, door *Abraham vande Corput* in het Nederduitſch beſchreven, wordt gezegt, dat *François* de I *Melanchthon* door een beleefden brief, geteekent den 28 Juny des jaars 1535, nodigde om in Vrankryk te komen, en ten zelven einde eenen *Barnabas Voreus* aan hem zondt, den welken *Melanchthon* ook belooſte de reis te zullen aannemen; maar dat de keurvorſt van Saxen, dit vernomen hebbende, weigerde *Melanchthon* verlof te geven om derwaarts te vertrekken. De keurvorſt zeide onder anderen in den brief, welken hy deswegen aan hem ſchreef, " Dat zyne reis niet alleen vruchteloos zou „ afloopen, maar ook groter ſchade daar door veroorzaakt „ en gelegenheit gegeven worden om de gemene ruſt van „ Duitſchlandt te ſtoren, enz." Hier op vervolgt de ſchryver, dat *Melanchthon*, niet geraden vindende dit gevaar te ondergaan, tot droefheit van velen, en niet zonder beriſpinge van anderen, te huis bleef, en *Voreus* alleen weder liet vertrekken, ontſchuldigende zyn achterblyven door brieven zeer beleefdelyk aan den koning.

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

1534. Lere van *Kalvyn*.

Zyne reizen naar Ferrara en Geneve.

spreidde van daar zyne leer door Saintogne en door Poitou: doch de vervolging noodzaakte hem zich naar Basel te begeven, alwaar hy zyne Onderwyzing van den Christelyken Godsdienst zamenstelde. Hy ging vervolgens naar Ferrara (a), om de hertoginne *Renata* aldaar te bezoeken, en van Ferrara kwam hy te Geneve, alwaar hy zich nederzette. Hy vondt zich echter genoodzaakt van daar te gaan met *Farel*, door de zamenspanning van die genen, die zich niet konden voegen naar de strengheit hunner leerwyze: doch eenigen tydt daar na wierden zy beide na malkander weder ingeroepen *. Wy zyn verplicht, hier eene naauwkeurige schets te maken van de hoedanigheden van *Kalvyn*, zo befaamd onder de Hervormden en Roomsch-Katholyken, zo hoog geschat van de eersten en zo gehaat van de laatsten. Wy zullen ons daar van zonder drift kwyten, op de verhalen der schryvers, het meest onwraakbaar van de eene en de andere party.

* in den jare 1541.

† De Vader *Maimbourg*.

Zyn afbeeldsel volgens de verscheide gemoedsneigingen der schryvers.

Een vermaard geschiedschryver †, die aan de Roomschgezinden niet kan verdacht zyn, makende het afbeeldsel van *Kalvyn*, zegt, dat hy onvermoeid was in het arbeiden, waakzaam, onbaatzuchtig, en ongemeen sober. Zie daar grote lofspraken: hy stelt ook daar tegen over grote gebreken. Hy verbeeldt hem aan de andere zyde als een grynsaardt, oplopend, hekelachtig; uiterlyk eenvoudig, maar opgeblazen in den grondt, willende over zyne amptgenoten heerschen, en hen als slaven handelen, zich zelven pryzende, en ydelyk zyne eige lofreden opmakende. Deze schryver voegt 'er by, dat het was ter oorzake van zyne staatzucht dat men hem de eerste maal van Geneve wegjoeg. Hy zegt daarenboven, dat *Kalvyn* de zoon van een kuiper, en kleinzoon van een schipper, en dat zyne moeder de dochter van een herbergier van Kameryk was. De Hervormden in het tegendeel schilderen hem af als een buitengemeen man, geboren met alle voordeelen van de natuur, en verrykt met alle genadegaven, die te wenschen zyn in iemandt van zyn beroep; van een voorbeeldig en onbesproken leven, tot strengheit toe; zonder staatzucht zo wel, als zonder gierigheit; welken noch grootheit, noch rykdommen ooit in verzoeking bragten; uitermaten werkzaam, gelyk het groot getal van zyne werken getuigt; van eene verwonderlyke doordringendheit, van eene verbazende levendigheit, en van eene onnavolgelyke welsprekendheit in zyne boeken, voornamentlyk ten aanzien zyner werken, in het Latyn opgestelt met een styl, al zo fraai als die der schryvers van de eeuwe van *Augustus*. Men geeft hem ook dezen lof, dat hy de Fransche taal verrykt heeft met een oneindig getal van schone spreekwyzen †: wel oplopende, doch zelf dit gebrek erkennende, en het alle dagen bestrydende: voor het overige zich niet vertoornende dan tegen de zonden en zondaars. Zy zeggen, dat byaldien zyn aardt, gansch vol vuur, hem nu en dan eenige woorden deedt ontvallen, een weinig al te streng tegen de Roomsche kerk, of tegen *Luther*, men zulks moet werpen op den toestandt van die eeuwe, op de strafheit van *Luther*, die hem uitdaagde, en op de vervolging, welke de Roomschgezinden hem aandeden, zo wel als zyne aanhangers, welke men alle dagen overgaf aan de allerwreedste straffen. Zy voegen daar by, dat deze imborst hem noodzakelyk was, om gedurig zulke verschrikkelyke aanvallen door te staan, als die gene waren, voor welke hy was bloot gestelt, en welke een zachter en zwakker geest niet zou hebben kunnen verdragen: kortom, hy was zeer gematigt, in vergelyking zyner tegenstrevers. Voor het overige zeggen zy, dat het onwaar is, dat hy wegens zyne staatzucht uit Geneve is gebannen; dat hy in het tegendeel genoodzaakt is geweest voor het geweldt der oproerigen te wyken, gelyk zyne te rug roeping, kort daar na gedaan, hem daar omtrent rechtvaardigt, zo wel als de liefde en de achting van dat gemenebest, het welk hem niet alleen eerde gedurende zyn leven, maar dat hem nog heden eert na zyne doodt. Aangaande zyne geboorte, men bewyst, dat hy de zoon was van den algemenen rechtsvorderaar* van het graafschap van Nojon, als mede geheimschryver van het bisdom (a): zo dat bygevolg zyne geboorte zo laag niet was, als zyne vyanden de zelve afmalen. Zy zeggen daarenboven, dat hy stierf zo als hy geleeft hadt, uitgeput door zyn nachtbraken en arbeiden zo wel als door zyne ziekten, de welke hem tot eene soberheit verplichtten, die hem op het laatst verteerde. Men verhaalt nog, dat hy in den ouderdom van zes en twintig jaren te zamen stelde zyn onnavolgelyk werk van de Christelyke onderwyzinge (b), en dat hy zyn leven eindigde in den ouderdom van vyf en vyftig jaren, hebbende in dien tydt meer werken geschreven, dan een ander in eene gehele eeuwe naauwlyks zou hebben kunnen afschryven. Een beroemd schryver *, die den Roomsch-Katholyken niet verdacht kan zyn, om dat hy hunnen Godsdienst belydt, geeft aan hem geen minder loftuitingen dan de Hervormden zelve. Een ander geschiedenisschryver †, hoe zeer ook vooringenomen met den Roomschen Godsdienst, zegt in zyn berecht voor de Geschiedenisse van *Karel* den IX, koning van Vrankryk, dat men aan *Kalvyn* voor zyn persoon niet kan toeschryven de verwarringen van zyn landt, maar aan zyne kettery: want dus noemt hy zyne lere. Hy voegt daar by, dat hy een man was, die styf by zyn stuk bleef, die voor niemandt zwichtte, die recht op zyn oogmerk aan ging, en die met gene menschelyke aanmerkingen zich liet ophouden. Men kan geen voordeeliger denkbeeldt begrypen van een man van zynen staat. Wy spreken niets van zyne lere, de welke de Roomsch-Katholyken als godloos verfoeien, en de Hervormden als Goddelyk roemen, en als in alle hare stukken genomen uit het zuivere woordt Gods. Doch wy kunnen ons niet bedwingen aan te merken, dat schoon men den Hervormden den naam van Kalvinisten geeft, *Kalvyn* echter de eerste niet is geweest, die deze belydenis geleert heeft. *Zwinglius* leide daar den grondt van te Zurich voor dat *Kalvyn* de zelve in Vrankryk en te Geneve predikte, en wy hebben gezien, dat hy zelfs de leerling was van die genen, de welke de hervormde leer in Vrankryk en in Zwitserlandt verbreid hebben. Wy menen nu genoeg gezegt te hebben van dit hoofdt der hervorminge, zo beroemd door het goede en het kwade, dat men daar van gesproken heeft, en dat men daar van nog zegt. Laat ons nu tot de Hervormden zelf wederkeren.

1534.

Het is valsch, dat hy uit Geneve gebannen is.

Hy was van een eerlyk geslacht.

* *Procureur general.*

Zyne schone hoedanigheden.

† Dezen lof geeft hem *Pasquier*.

Zyne gebreken.

* *Thuanus.*

Lofspraken, welke hem de Roomsche schryvers geven.

† *Varillas.*

Bran-

(a) Zyn naam was *Gerard Cauvin*; doch onze *Johannes* veranderde den naam van *Cauvin* na zyns vaders doodt, op zyn Latynsch, in dien van *Calvinus*.

(b) Hy was geboren in het jaar 1509, en droeg zyn boek op aan *François* den I in den jare 1536 Hy overleedt den 27 May des jaars 1564.

(a) *Varillas* zegt in het Leven van *Karel* den IX, dat hy in deze stadt zyne Onderwyzing zamenstelde.

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

1534. *Mezeray.*

François de I deedt zes der zelven te Parys verbranden in het begin van den jare 1535. (a) en meer dan tweemaal zo veel in andere gewesten van zyn koninkryk. Maar voor eenen, dien men deedt sterven, zegt de Fransche geschiedschryver, wierden honderd uit des zelfs asche geboren. De keizer, die de daden van den Franschen koning bespiedde, liet niet na, het hem voor eene misdaadt aan te rekenen by de Protestanten van Duitschlandt, om hen een walg te doen krygen van des zelfs bondgenootschap. Aan de andere zyde vertoonde hy aan de Roomsch-Katholyken, dat het niet dan een valsche yver, om die van den Roomsch-Katholyken Godsdienst te bedriegen was, doordien hy ter zelver tydt, dat hy de ketters deedt sterven, afgezanten van den Sultan aan zyn hof hadt. Dit verwyt was niet kwalyk gegrond. Hoedanig kan ook inderdaadt deze Godsdienst zyn, de welke van een prins een beul maakt, en die hem verplicht Christenen, die zyne onderdanen zyn, te vermoorden, ter zelver tydt dat hy zich met de Turken verbindt, de hoofd-of erfvyanden van het Christendom?

De keizer vaart uit tegen den Godsdienst van *François* den I, die zich verbindt met den Turk, terwyl hy de Protestanten doedt verbranden. *Mezeray. Thuanus Sleidanus.*

Voor dat wy het verhaal dezer bewegingen, de welke de Godsdienst in Europa verwekte, eindigen, moeten wy het bloedige treurspel der Wederdopers in de stadt Munster verhalen. Het was tien jaren geleden dat hun hoofdt, *Thomas Muntzer*, geslagen was door de Hessische legerbenden; zyn leger, uit boeren bestaande, op de vlucht gedreven; hy zelf gevangen genomen, en naderhandt, als een veritoorder van de gemene rust, onthoofd. Zyne gezindheit of aanhang stierf niet met hem. De zelve wierdt in het tegendeel in Westphalen zo machtig, dat zy zich meester maakte van de stadt Munster, waar uit zy den bisschop verdreven. Zy leerden geloofsartykels, de welke voor vrygeesten en deugnieten zeer smakelyk waren; eene gemeenschap van goederen en vrouwen *, enz. Ook hadden zy onder zich niet dan het schuim des volks. Een kleermaker uit de stadt Leiden, ter welker oorzake hy den naam van *Jan van Leiden* hadt, was van dit gespuis voor koning uitgeroepen, onder den naam van koning van het nieuwe Jeruzalem †. Dus maakten zich deze geestdryvers, de welke de wettige machten, die Godt over hen gestelt hadt verwierpen, meester van dat gene, het welk het slechtste en verachtste was onder de menschen. De bisschop van Munster *, welken deze onzinnigen verdreven hadden, kwam eenigen tydt daar na wederom met een leger, belegerde Munster, hunne hoofdstadt en schuilplaats, en bragt hen tot den uitersten hongersnoodt, **. Niets echter was bekwaam hunne halsterrigheit te overwinnen. De honger hadt reets velen van hen doen omkomen, en de anderen waren voornemens de standvastigheit, of veel eer de wanhoop, dezer ellendigen na te volgen: doch een der medegesellen van dezen gewaanden koning bragt den bisschop binnen de stadt. Zo haast als hy in de zelve gekomen was maakte hy zich meester van dezen booswicht, en van de voornaamste medehelpers van zyne buitensporigheden, de welke in hunnen oproer huizen en kerken hadden geplundert. Hy liet hen eenigen tydt in de omgelegene landstreek omleiden, om voor een speelpop te dienen; en als hy aan *Jan van Leiden* vroeg, op welke wyze hy zou kunnen herstellen de schade, welke hy binnen Munster gedaan hadt, antwoordde hem deze ellendige, dat hy niet meer dan eenen duit van ieder persoon hadt te nemen, en dat hy wel haast zo veel geldt byeen zou hebben om de gedane schade goed te maken. Na dat de bisschop voldaan hadt aan de nieuwsgierigheit der landzaten, voldeedt hy aan der zelver en zyne wraak, en deedt deze helhamels met de allerstrengste straffen sterven *, overeenkomende met de woede, welke zy gepleegt hadden, gelyk hunne dwaasheit verdiende het schouwspel, waar toe men hen eerst gebruikte.

1534. Hy doedt hem met zyne medeplichtigen omvoeren door de nabuurige landsteden. Antwoordt van *Jan van Leiden* op de vrage van den bisschop. Straf over hem en zyne medegesellen.

Wy hebben gelooft verplicht te zyn een kleinen uittap te doen in vremde koninkryken, om der zelver gebeurtenissen aan de Geschiedenisse van Engelandt, te knopen waar van wy nu den draadt weder gaan opvatten.

In de maandt van July des jaars 1534 wierdt Mylord *Dacres*, wonende in het Noorden van Engelandt, beschuldigt van hoog-verraadt. Zyn geding wierdt opgemaakt door aangestelde rechters, de welke te Westmunster vergaderden: doch hy wierdt door de Pairs van het ryk ontslagen, de welke meer afgunstigheit, of wraakzucht, vonden in de beschuldigers, dan misdaadt in den beschuldigden. De Schotten, op welker grenzen hy gestroopt hadt, hadden zich zyne vyanden gemaakt, en het waren voornamentlyk die van deze landaardt, de welke tegen hem getuigden. De Pairs, de welke hem onschuldig verklaarden, waren in hun schik een voorbeeldt te geven van hun gezag, onder voorwendsel van yver voor de gerechtigheit. Zy wendden voor, dat de rechters, de welke dezen Mylord hadden veroordeelt, al te partydig en al te eenzydig zich getoont hadden, en dat zy in het tegendeel, hem ontschuldigende, de zyde der verdrukte onnoselheit gekozen hadden, het zy door haat, het zy door lastertaal.

In het zelve jaar vernietigde de koning de geestelyken van de strenge orde *, opgerecht te Greenwich, Kantelberg en te Richemond, ter oorzake der klagten, welke men deedt over hun ergerlyk leven, en om hen te straffen over de geheime handelingen, welke zy met de wederspannigen onderhielden. Men stelde Augustyner monniken in hunne plaats. Men is met diergelyke verplaatsingen, of vernietigingen van kloosters gedurende de volgende jaren, waar in wy nu zullen treden, voornamentlyk bezig geweest. De kardinaal *Wolsey*, was daar van de eerste aanlegger geweest, door den afkeer, welken hy van de monniken hadt, en met voornemen om de inkomsten der zelven te besteden of tot zyn byzonder voordeel, of tot kweekscholen, nuttiger voor het gemeen dan deze kloosters, welke hy aanmerkte als huizen van luiheit. *Cranmer* en *Cromwel* voltooiden dit voornemen, het welk *Wolsey* niet dan in het ruwe ontworpen hadt. Deze laatste hadt niet dan staatkundige inzichten: de eerstgemelde hadden daarenboven die van bevorderinge van den Godsdienst, en deden hun best om de hervorming vast te stellen op het verderf der kloosters. Beide bedienden zich, om tot hun oogmerk te komen, van het misverstandt des konings met het Roomsche hof, van het welke zy hem deden zien dat de monniken als zo vele slaven waren en afhangelingen. De kerkelyke opperhoofdigheit van dezen vorst eenmaal vastgestelt zynde, kwam men gemakkelyk de andere zwarigheden te boven. De hoedanigheit van algemeen stadhouder, welke *Henrik* aan *Cromwel* gegeven hadt, maakte den ondergang der geestelyke huizen gemakkelyk, en opende de deur aan de kettery, volgens de taal der Roomsch-Katho-

In 1533. Zie zyne opene brieven in de *Verzameling* van *le Grand*.

1534. In den jare 1536. Zie by *Sleidanus* de geschiedenis dezer geestdryvers in het breede verhaalt. *Herbert.* July. Mylord *Dacres* door de Pairs van Engelandt vrygesproken. Afschaffing der geestelyken van de strenge orde. * *Observantes. Herbert. Fuller. Burnet.*

* of, volgens anderen, de veelwyvery, en *Jan van Leiden*, hun hoofdt, heeft drie vrouwen gehad te gelyk. Beschryving van hunnen koning *Jan van Leiden*.

† in den jare 1534.

* *Franciscus* van Waldek.

** in den jare 1535. De bisschop van Munster, in de stadt gelaten, maakt zich meester van den gewaanden koning.

(a) Hy stelde gevolmachtigden aan om het halsgeding op te maken aan de genen, die men ketters noemde, in den

1534. Katholyken, of aan de hervorming, volgens de woorden van de andere party; wy zullen haast zien met welk een gevolg, verhalende deze omwentelingen volgens de order der tyden.

1535. Herbert. Wy treden in het jaar 1535, het welk het vyf en twintigste is der regering van *Henrik* den VIII. Zyne vereeniging met Vrankryk hieldt ſtandt, en dat hof zondt hem in het begin van het jaar een gezantſchap, om hem kennis te geven van de aanbiedingen, welke de keizer het zelve deedt, om hem van het verbondt met Engelandt af te trekken. Ten dien einde ſtelde hy hem twee huwelyken voor: het eerſte dat van den Dauphin van Vrankryk met de princeſſe *Maria* van Engelandt, na bloedverwante van den keizer; het twede dat van zynen zone, die naderhandt koning van Spanje is geweeſt, onder den naam van *Philips* den II, met de jongſte dochter van *François* den I. De Franſche afgezant zeide, dat de koning, zyn meeſter, op deze voorſlagen geen antwoordt hadt willen geven, zonder de zelve te voren den koning van Engelandt te hebben medegedeelt. Deze laatſte antwoordde, dat hy zich verwonderde over het gedrag van den keizer, de welke zich bemoeide met dingen, over welke hy gene macht hadt; dat het aan hem niet ſtondt ſchikking te maken over het huwelyk van de princeſſe, welke hy den Franſchen Dauphin aanboodt; dat zy een vader hadt, die meeſter over haar was; dat hy daarom *François* den I verzocht, gene aanbiedingen van vremde handt te horen, de welke niets anders zocht dan eenen twiſtappel tuſſchen hen te werpen, om alzo zich van hunne oneenigheit te bedienen; dat hy wel kundig was van de onderhandelingen, waar mede de afgezanten van *Karel* den V aan het hof van Vrankryk bezig waren, en dat zy het hertogdom van Milaan aan eenen van des konings zonen aanboden, met het welk de keizer aanboodt hem te belenen, in de plaats van *Sforția* *, onlangs overleden: doch dat het alleen een kunſtgreep was, om de vereeniging der twee koningen te verbreken. *Henrik* ſtelde in het vervolg een ander huwelyk voor, om de geheime ſtreken van den keizer te verbreken, namentlyk dat van de princeſſe *Elizabeth* met den hertog van Angoulême, derden zoon van *François* den I. Daar door verbrak hy het voornemen, dat *Karel* de V hadt, om de rechten van *Maria* te veſtigen, geſproten uit het huwelyk van *Catharina* van Arragon, ten nadeele der kinderen van *Anna van Boulen*, en om het zaadt van verdeeldheit te werpen in het koninkryk en in het koninklyk huisgezin. De hertog van Nortfolk, de biſſchop van Ely, *Fitz-William*, en de leeraar *Fox* wierden benoemt van de zyde van *Henrik*, om aan dit verbondt te werken, te gelyk met *Chabot*, heeren van Brion, admiraal van Vrankryk, en *Wilhelm Poyet*, naderhandt kancelier †, afgezanten van *François* den I. Zy kwamen omtrent de volgende voorwaarden overeen: Dat het huwelyk zou voltrokken worden zo haaſt als de prins en de princeſſe den behoorlyken ouderdom zouden bereikt hebben; dat men inmiddels den jongen hertog van Angoulême naar Londen zou zenden; dat byaldien hy door het recht der princeſſe, zyne gemalinne, tot de kroon van Engelandt kwam, hy vry zou zyn van de huldiging, de welke men wegens het hertogdom van Angoulême verplicht was te doen aan de Franſche kroon. Dat hy in de wetten van Engelandt geen verandering zou maken en dat men daar van voldoenende verzekeringen zou geven.

De keizer ſlaat voor aan *François* den I het huwelyk van de princeſſe *Maria* van Engelandt voor den Dauphin.

Antwoordt van *Henrik* den VIII aan *François* den I, die hem kennis geeft van dezen voorſlag.

* in October 1535 *Henrik* de VIII, ſtelt een huwelyk voor tuſſchen de princes *Elizabeth* en eenen der zonen van Vrankryk.

† in het jaar 1538, na de doodt van *du Bourg*, die op *du Prat* was gevolgt.

Voorwaarden van dit huwelyk.

By deze voegde men nog eene voorwaarde, de welke de grondſlag daar van was. Het was de belofte, welke de koning van Vrankryk deedt om met kracht by den paus aan te houden, om hem te verplichten, den kerkelyken ban, tegen *Henrik* uitgedondert, te herroepen. Deze onderhandeling liep nochtans vruchteloos af. Een verſchil gerezen tuſſchen de ſtaatsdienaars der twee koningen was daar van de oorzaak. Die van *Henrik* eiſchten van de laatſten de achterſtallige renten van het jaargeldt, het welk de kroon van Vrankryk verplicht was aan die van Engelandt te betalen. De Franſche afgezanten weigerden het voorledene en het toekomende. De twiſt verbitterde de gemoederen, en men ſcheidde, zonder naderhandt te denken aan de uitvoering van dat gene, dat ter zake van het huwelyk was vaſtgeſtelt geweeſt. 1535.

Ondertuſſchen liet *François* de I niet na zyne afgezanten te doen werken by *Paulus* den III, om eene herroeping van de kerkelyke banvonniſſen te erlangen, welke *Henrik* alstoen met ernſt zocht. Twee zaken beletten de uitwerking der aanzoeken van het Franſche hof, te weten de tegenſportelingen van den keizer, die toen groote verſtandhouding hadt in Schotlandt en in Ierlandt, en de langzaamheit van den nieuwen paus. Terwyl dan de oplopende aardt van *Henrik* dit ſammelen niet kon velen, zette hy zyne eerſte voornemens door, van zich volkomen de gehoorzaamheit van den Roomſchen ſtoel te onttrekken.

In het zelve jaar deedt de koning van Vrankryk den hertog van Savoje den oorlog aan, en de keizer bragt zyne wapenen over in Afrika, om zich te wreken over *Barbaroſſa*, herſtellende den koning van Tunis, wiens koninkryk deze zeeſchuimer hadt overweldigt. Het belang, het welk Engelandt in deze twee ondernemingen nam, door het verbondt, het welk het hadt met *François* den I, en door het kwade verſtandt, in het welke het was met *Karel* den V, verplicht ons de zelve te verhalen.

François de I doedt den hertog van Savoje den oorlog aan.

De Staten van den hertog van Savoje waren in dien tydt al, gelyk de zelve nog ten huidigen dage zyn, bloot geſtelt voor de ſtaatzucht van den Franſchen koning, zo wel als voor die van den keizer. Beide merkten dat landt aan, het welk hen den doortocht opende, of ſloot naar het Milanees, volgens de genegenheit zyner hertogen, als een landt, het welk zeer bekwaam voor hen was, en van het welke zy zich noodwendig moeſten verzekeren, zo zy hunne macht in Italie wilden verdedigen. Des werkte elk van hen om den Savojaardt aan zyne zyde te brengen. *Karel*, de III van dien naam, regeerde alstoen. Men noemde hem den Goeden, om dat hy het inderdaadt was; doch hy verdiende niet minder den bynaam van den Ongelukkigen, welken men hem ook gaf. Zyne regering, die lang duurde, was geſtadig bloot geſtelt voor de invallen der Franſchen en der Mauren. Voor het overige een prins bekwamer in zyn kabinet dan in het veldt. Hy was even na vermaagſchapt aan *François* den I en aan den keizer, zynde oom van den eerſten *, en ſchoonbroeder † van den anderen: doch hy ſcheen meer genegenheit te hebben voor *Karel* den V, het zy, dat hy zyne rekening daar beter by vondt, het zy dat zyne gemalin, de welke eene zuſter van de keizerinne was, hem naar die zyde deedt overhellen. Hy hadt geweigert de ridderorde ‡ van St. Michiel aan te nemen, de welke *François* de I hem aanboodt met twaalf duizend kronen jaargeldt, terwyl

Ongelukken van *Karel* den III, hertog van Savoje. *Herbert. Mezeray.*

* *François* de I was geboren uit *Louiza* van Savoje, zuſter van dezen hertog.

† De keizer en de hertog van Savoje hadden twee zuſters getrouwt. Des zelfs genegenheit voor den keizer.

‡ toen de orde der koningen van Vrankryk.

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

1535. wyl hy van den keizer hadt ontfangen de hulde van het graafſchap van Aſt, het welk het erfgoedt was der hertogen van Orleans, en hy hadt den prins van Piëmont, zynen oudſten zoon, naar Spanje gezonden, tot gyſelaar van zyne trouwe. Het Franſche hof klaagde daarenboven, dat hy geweigert hadt zyne ſtadt Nizza te lenen tot eene zamenkomſte met den paus, die genoodzaakt was te Marſeille te komen; dat hy zich meeſter hadt gemaakt van eenige landen van het marquizaatſchap van Saluzzo, een leenroerig goedt van het Dauphiné; dat hy de hulde van eenige andere *, van de kroon afhangende, geweigert hadt, en dat hy den keizer in een brief geluk hadt gewenſcht over den gelukkigen uitſlag van den veldſlag van Pavie, en eindelyk, dat hy geldt geleent hadt aan den konneſtabel van Bourbon, na des zelfs wederſpannigheit. Het waren echter deze klagten niet, op welke de verklaring des oorlogs, welke in de maandt van February dezes jaars tegen hem wierdt afgekondigt, gegrond was. Het onderwerp, of het voorwendſel daar van was de weigering, welke hy gedaan hadt op de verzoeken des konings. Men hadt eerſtelyk van hem verzocht den doortocht door zyne landen voor het leger, dat naar Italië trok; ten twede eiſchte men van hem de erfopvolging van *Louïze* van Savoje, zyne zuſter, en moeder des konings. Men ſtelde hem ter zelver tydt voor om over te geven Montmelian, Veillane, Chivas en Verceil, de ſterkten van zyn landt, en andere plaatſen, waar voor men hem eenige andere midden in Vrankryk wilde geven. Hy verwierp dezen laatſten voorſlag. Ten aanzien der twee andere boodt hy aan den doortocht te openen, en wegens goede mannen overeen te komen om de rechten zyner zuſter te regelen: doch men was minder vergenoegt over zyne aanbiedingen, dan vergramt over zyne weigeringen, en men was maar bedacht om hem den oorlog aan te doen.

* van Foucigni.

Beweegredenen van den oorlog, welken *François* de I hem aandoedt.

François de I zendt hulp aan die van Geneve.

De zelve begon door het onderſtandt, het welk *François* de I die van Geneve toezondt. De hertog van Savoje hadt hem belegert, voorwendende, dat hy den biſſchop *, welken die van Geneve hadden weggejaagt, en met een zyn gezag, het welk deze ſtadt, de welke zich vry en eene keizerlyke noemde, niet wilde erkennen, aldaar wilde herſtellen. Deze hulpbenden wierden verſlagen, en het was alleen uit vreze voor die van Bern, dat de hertog van Savoje de belegering opbrak. Het was alstoen dat deze ſtadt hare regeringswyze en haren Godsdienſt vaſtſtelde, op de wyze byna, als de zelve nog hedendaags beſtaat. Om weder te keren tot den oorlog van Savoje, de hertog viel aan op het Franſche leger in zyne ſtaten, van welke het zelve wel haaſt het beſte gedeelte bezet hadt. Alle de plaatſen van la Breſſe, de welke nog niet tegen het marquizaatſchap van Saluzzo †, en alle die van Savoje aan deze zyde van den berg Cenis, openden hare poorten voor de Franſchen. De hertog hadt gene krachten om zich tegen een zo machtigen vyandt aan te kanten, en alle zyne hoop beſtondt in de hulpe van den keizer, die naar Afrika was overgeſtoken. Men moet komen tot het verhaal van deze onderneming, voor dat wy die van Savoje vervolgen, doordien het eerſt na de wederkomſte van den keizer was, dat de hertog zich in ſtaat zag om zich te verweeren.

* *Pieter de la Baume.*

De hertog van Savoje breekt de belegering van deze ſtadt op.

Oorſpronk van de zelve en hare hedendaagſche regeringswyze.

† Dit geſchiedde niet dan in den jare 1601.

Herbert. Mezeray. Heirtocht

Eene beweging tot eere hadt den keizer aangezet om naar Afrika over te gaan. De koning van Tunis, uit zyn koninkryk verjaagt door *Chairadin Barbaroſſa*, hadt toevlucht genomen tot zyne beſcherming, en hy deedt hem de eer om hem op den troon te herſtellen. Men moet eerſt van zyn ongeluk ſpreken, voor dat men zyne herſtelling gaat verhalen. Wy hebben reets van den befaamden zeeſchuimer *Barbaroſſa*, en van zyne bemachtiging, met hulp van zynen broeder, van het koninkryk van Algiers, geſproken. Wy hebben mede verhaalt des zelfs zeeroveryen in de Middelandſche zee, waar by hy alle Spaanſche ſchepen nam, zonder dat *Doria* het hem kon beletten, als ook van de landingen, welke hy deedt in de geweſten, onder de gehoorzaamheit des keizers ſtaande. Hy hadt twee van des zelfs vloten vernielt, de eene by de kuſten van Sardinië, en de andere naby het eilandt Minorka; en zyn naam was zo groot, dat *Solyman*, ingenomen met zyne dapperheit en ervarenheit, hem op zyne wederkomſt uit Hungarië den tytel gaf van opperzeevoogdt over zyne vloten in de Levant. Het was met deze zeemachten, dat hy zich ontzagchelyk maakte in Afrika en in Europa, ſparende al zo weinig die van zyne gezindheit, als de Chriſtenen, en nergens om denkende dan om veroveringen te doen, of te roven. Hy was voornemens om zich meeſter van Genua te maken, en tot deze onderneming hadt hy van *Solyman* gekregen tien duizend uitgelezene mannen, benevens acht maal honderd duizend dukaten, tot betaling der krygsbenden en der vlote, de welke beſtondt uit honderd zeilen. Hy vertrok in het begin van Auguſty van den jare 1534; maakte jagt op alle de ſchepen, welke hy in de Siciliaanſche en Italiaanſche zeën vondt; nam de eene; verbrandde of boorde de andere in den grondt; zette voet aan landt op verſcheide plaatſen; plunderde de ſteden, en maakte een zeer groten buit. Daar was toenmaals in Italië eene jonge dochter, welker ſchoonheit veel geruchts maakte. Zy wierdt *Julia* genaamt, en was van den huize van *Gonzaga*. *Barbaroſſa* geloofde, dat al zyn buit en alle zyne winſten niets waren, in vergelyking van een zulk een overwinſt, en dat, byaldien hy een zo aangenaam geſchenk aan den Groten Heer zou kunnen doen, hy meer verplichting aan hem zou hebben, dan of hy voor hem geheel Italië overwonnen hadt. Hebbende dan uit de gevangenen, welke hy gemaakt hadt, verſtaan, dat deze ſchone perſoon naar Fondi, eene kleine ſtadt in het koninkryk van Napels, in de provincie van Labour, geweken was, verzuimde hy de belegering van Genua, om naar dien kant te zeilen. Het ſcheelde weinig, of het hadt hem gelukt. Zyne vloot was gereed om op een morgen te landen, wanneer *Julia*, die nog te bedde lag, hem uit hare venſters zynde gewaar geworden, vaardiglyk haren nachtrok aangeſchoten hebbende, dus half naakt zich op de vlucht begaf. Zy was zo gelukkig van zich te bergen voor de vervolging van den Korzaar, die haar met veel naauwkeurigheit overal liet zoeken. Haar niet hebbende kunnen vinden, ſtak hy weder in zee, en zyne onderneming op Genua ontdekt zynde, nam hy die van Tunis voor.

1535. van den keizer naar Afrika.

Barbaroſſa, koning van Algiers, en opperzeevoogdt over de vloten van den Groten Heer.

Zyne roveryen en overwinningen.

Zyne uitlopen op de kuſten van Sicilie en Italië.

Geſchiedenis van de ſchone *Julia* van Gonzaga, welke hy byna hadt weggevoert.

Hy hadt zich van het koninkryk van Algiers door eene trouwloosheit meeſter gemaakt; hy veroverde daarenboven dat van Tunis. Dit laatſte, dat zynen naam van des zelfs hoofdſtadt heeft, maakt een gedeelte uit van het Cezareeſche Mauritanië. De ſtadt Tunis, gebouwt naby het aloude Carthago, van welkers puinhopen zy maar negen mylen aflegt, is van de zee op de zelve wydte afgelegen, op de zeekreek, genaamt Bar-

Hy verovert het koninkryk Tunis.

Beſchryving van de hoofdſtadt.

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

1535. Geschiedenis van *Mahometh*, koning van Tunis, en van zyne twee zonen.

Barbasucco. De geen, die alstoen daar regeerde, was *Mahometh* genaamt, en door de genegenheit, welke hy voor zynen jongsten zone, genaamt *Muley-Hascen*, hadt, verklaarde hy hem erfgenaam, ten nadeele van *Arraxides*, die de oudste was. De verschillende gelukstaat dezer twee prinsen deedt hen twee onderscheide beschermheeren kiezen: *Arraxides* vervoegde zich de eerste by *Barbarossa*, en *Muley-Hascen* nam in het vervolg zyne toevlucht tot den keizer. *Barbarossa* geleidde den Afrikaanschen prins naar Constantinopel, onder voorgeven van hem aan den Groten Heer aan te bevelen: doch hy was aldaar zo haast niet gekomen, of hy deedt hem in de gevangenisse werpen.

Trouwloosheit van *Barbarossa*, om Tunis te vermeesteren.

Ter zelver tydt naderde hy met een leger tot voor de poorten van Tunis, en doende het volk geloven, dat hy hen *Arraxides* wederom brugt, voor welken zy genegenheit hadden, wierdt hy in de plaats ingelaten. Hy was zo haast niet daarbinnen gekomen, of hy noodzaakte de inwoonders hem voor hunnen opperheer te erkennen.

Muley-Hascen, jongste zoon van den koning van Tunis, komt hulp van *Karel* den V. verzoeken.

Muley-Hascen vluchtte by keizer *Karel* den V. De zelve was verheugt dezen barbaarschen prins van de andere zyde der wereldt te zien komen, die hem om hulpe smeekte, om weder te klimmen op den troon zyner vaderen. Hy ontfing hem volgens zyne waardigheit, en beloofde hem den bystandt, om welken hy hem was komen verzoecken. Hy hieldt zyn woordt, en weinig tyds daar na vertrok hy met hem, mede nemende een leger, bekwaam om gansch Afrika onder zyne heerschappy te brengen. Voor dat hy geweldt gebruikte, stelde hy eene onderhandeling voor, om, ware het mogelyk, *Barbarossa* in zyne belangen te brengen. Het beleidt dezer onderhandeling vertrouwde hy aan zekeren Genuees, genaamt *Lodewyk Presandes*, die onder schyn van koophandel op een koopvaardyschip scheep ging, het welk de keizer hem beschikt hadt, en te Tunis kwam.

De keizer tracht *Barbarossa* te winnen.

Hy was voorzien met geloofsbrieven voor *Barbarossa* met de hoedanigheit van afgezant. Hy hadt bevel aan dezen zeerover voor te stellen een verdrag met *Karel* den V, die zich verbinden zou om voor hem Afrika te bemachtigen, byaldien hy het van hem als een cynsbaar koninkryk wilde hebben, en de zyde van *Solyman* verlaten. Ten twede moest hy een mondgesprek houden met de misnoegden, de welke tot *Muley-Hascen* genegen waren, en hen aanmoedigen om de wapenen op te vatten, met verzekeringe, welke hy hen gaf, van de spoedige wederkomste van dezen prins. Doch het zy dat het den Genuees aan behendigheit ontbrak, het zy het moeielyk was zich van zyne dubbele onderhandeling te kwyten, zonder zich verdacht te maken, het zy eindelyk, dat *Barbarossa* goede verspieders in de stadt hadt, immers zyn geheime handel wierdt ontdekt, en de afgezant gewurgt, zonder achting te hebben voor zyne bediening.

Deze zeerover doodt den afgezant des keizers worgen.

De keizer dus ziende, dat hy met list niets kon uitwerken, maakte zich gereed tot het voeren van een openbaren oorlog.

Het ver afzyn van *Solyman* was hem voordeelig. Deze Sultan, door den raadt van zynen groot-Vizier *Ibrahim*, altydt, gelyk wy boven gezegt hebben, een Christen in zyn hert, schoon in schyn een Mahomethaan, hadt zyne overwinningen in Europa eensklaps verlaten, en zyne wapenen in Asie tegen den Persiaanschen Sofi gewend. *Karel* de V, zyn voordeel doende met eene zo gelukkige tydsgestalte, ondernam den tocht op Afrika. Hy wierdt te vergeefsch door den koning van Vrankryk gedwarsboomt, de welke zynen afgezant *la Foreſt* aan *Barbarossa* zondt, om hem kennis te geven van de toebereidselen van den keizer. Maar de berichten, welke deze afgezant naar Vrankryk zondt, rakende de maatregelen, welke hy met dezen zeerover hadt genomen, waren onderschept door den hertog van Urbino, en men zegt, dat *François* de I deswegen van spyt ziek wierdt. Zyne ziekte duurde niet lang, en op de tydinge, welke men te Londen van zyne herstelling kreeg, deedt *Henrik* omgangen doen, om Godt daar plegtig voor te danken. 1535.

Zeevloot des keizers.

Indien *François* de I de onderneming op Tunis dwarsboomde, begunstigden in het tegendeel de paus en de koning van Portugal de zelve met al hun vermogen. *Don Lodewyk*, zoon van den laatsten, volgde zelfs den keizer, die op den 13 May van Barcelona vertrok, en in Sardinië aankwam, alwaar de zamelplaats was van de vloot, bestiert door *Andreas Doria*. Zy bestondt uit drie honderd zeilen, de welke op hadden vyf en twintig duizend man te voet, en twee duizend te paardt, behalven een aanmerkelyk getal van jonge edellieden, als vrywilligers, de welke in deze onderneming wilden uitmunten, en meer dan tien duizend bootsgesellen. Zy ging onder zeil op den 13 Juny, en kwam gelukkig tot op een kanonschoot van het kasteel la Goulette, alwaar ze de benden ontscheepte, welke de belegering van deze sterkte moesten doen. Het was niet dan een grote toren, vierkant, maar wel met strykhoeken gemaakt, en wierdt door eene goede bezetting verdedigt. De zelve is gelegen op een kreek, welke de vloedt der zee ontfangt, waar van de zelve niet verder dan zes uuren aflegt, en drie van Tunis, het welk aan den mondt van den zelven inham gelegen is. Dus was deze sterkte zo veel als de sleutel van het zelve, en de keizer oordeelde, dat men de zelve moest bemachtigen, voor dat men zich voor Tunis begaf. Hy oordeelde zelfs zeer wyselyk, dat op de verovering van deze sterkte de overwinning van het gehele koninkryk zou volgen. De bezetting verdedigde zich met veel dapperheit, maar doordien de zelve niet ondersteunt wierdt, naar mate de zelve door een machtig leger wierdt aangetast, en dat zy gene buitenwerken hadt, naderde men wel haast de vesting zelf. Men deedt daar verscheide stormen op, en wierdt 'er na eene belegering van drie weken meester van.

Hy ontscheept zyne benden naby de sterkte la Goulette.

Beschryving dezer sterkte, welke hy belegert.

Verovering van la Goulette.

Zes dagen daar na vertoonde zich het keizerlyke leger voor Tunis. *Barbarossa* hadt zich daar binnen geworpen met goede benden, met een voornemen om het zelve te verdedigen. Hy hadt ook eene grote bende paardevolk afgezonden om de enge wegen te bezetten, door welke de keizerschen zich den doortocht moesten openen. Doch de Moren konden den aanval der Christenen niet verduren, en bragten den schrik binnen de stadt, in welke zy al vluchtende kwamen, na zich op het eerste losbranden van het geschut verstrooit te hebben. Ter zelver tydt staken de slaven hunne gevangenissen in den brandt, en verschenen gewapend op de straten. *Barbarossa*, alstoen zich niet veilig oordelende eene plaats, welke van buiten door een overwinnend leger stondt belegert te worden, en die van binnen vol schrik en verwarring was, trok uit de zelve aan het hoofdt van zeven duizend paarden, verlatende een koninkryk, waar van hy geen jaar bezit hadt gehad, en dat hy niet kon verdedigen door zyne dapperheit, gelyk hy het door zyne trouwloosheit verkregen hadt. Zo haast als hy daar uit was getrokken, kwam men den keizer daar van bericht te geven, die zich vaardig maakte om met

Vlucht van *Barbarossa*.

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

P O L V S.

J'estois du sang royal, mais mauvais politique,
J'invectivois le Roi, qui mit ma tête à prix:
Le Pape cependant n'eut pour moi que mépris,
Et par tout ma vertu n'eut qu'une fin tragique.

Adr.ⁿ vander Werff pinx. *P. à Gunst Sculps.*

1535. met zyn leger binnen Tunis, als in eene overwonne ſtadt, te trekken: doch *Muley-Haſcen* wiſt hem gedurende twee uuren zo wel op te houden, dat de inwoonders tydt hadden om hunne beſte goederen in ſchuilhoecken te bergen, waar in de hebluſt van den ſoldaat niet kon indringen. Dus bevrydde deze prins de hoofdſtadt van zynen Staat van de plundering, en verzekerde door zyne edelmoedigheit daar van de bezitting, veel beter dan door de dapperheit der keizerſchen. *Karel* de V deedt daar vervolgens zyne intrede, met de pracht van een overwinnaar, doch zonder geweldt te gebruiken. Hy deedt niet als *Barbaroſſa*, in geen woordt te houden aan *Muley-Haſcen*, gelyk deze omtrent den prins *Arraxides* gedaan hadt: hy vondt meer eer in hem te herſtellen, dan hem daar van te beroven; en zich vergenoegende met de ſterkte la Goulette, en eenige andere kleine plaatſen, welke hy tot verzekering van het gemaakte verbondt behieldt, deedt hy dezen prins den troon van zynen vader weder beklimmen. Het verdrag, dat hy met hem maakte, behelſde: Dat de Moorſche koning een eeuwigdurend verbondt zou onderhouden met den keizer; Dat hy de Chriſten vorſten niet zou beoorlogen, en dat hy geen ſchuilplaats zou verlenen aan de Turkſche rovers in zyne havenen; Dat alle de ſlaven, die in zyn koninkryk waren, in vryheit zouden geſtelt worden, en dat de Chriſtenen aldaar zouden hebben vrye oeffening van hunnen Godsdienſt, benevens een zeker getal kerken, waar omtrent men wederzyds zou overeenkomen.

Gauwigheit van *Muley Haſcen* om de ſtadt voor de plundering te bewaren.

Intrede van *Karel* den V binnen Tunis.

Zyne edelmoedigheit in het herſtellen van den Afrikaanſchen prins.

De bedingen, welke men van hem eiſcht

Dusdanig was de Afrikaanſche krygstocht, in welken de keizer meer eer dan landen behaalde. Ten anderen was de zelve van meer roem dan gevaar verſelt geweeſt. Het allergrootſte gevaar wierdt veroorzaakt door eene ziekte, welke in het leger ontſtondt. De uitnemende hette dezer luchtſtreek, en de ongematigtheit van de lucht deden meer dan twintig duizend menſchen ſneuvelen. Het overſchot bragt de keizer zeer kwynende weder in Sicilië, alwaar hy aanlandde op den 20 Auguſty, twee maanden en acht dagen na zyn vertrek van Sardinië. Dit was al de tydt, welken hy tot de verovering van Mauritanië beſteedde. Dit is dat koninkryk, waar van Carthago de hoofdſtadt was; die beruchte ſtadt, de welke zo langen tydt den Romeinen de algemene opperheerſchappy betwiſtte. Het koſtte deze laatſten een oorlog van vele jaren, de welke tot drie malen hervat wierdt; en het ſcheelde weinig, of het hadt hen het keizerryk gekoſt. *Karel* de V beſteedde alleen eenige maanden om zich daar van meeſter te maken. Zo veel onderſcheidt is 'er tuſſchen het Afrika van dien tydt en dat van den tegenwoordigen.

Wederkomſt des keizers in Sicilië.

Aanmerking op de ſpoedige verovering van Tunis.

Uit Sicilië kwam de keizer te Napels, om het Milanees te naderen. Hy nam dezen ſtreek, op de tyding, welke hy kreeg van de verovering, welke Vrankryk reets gemaakt hadt van de beſte plaatſen van den hertog van Savoje, de welke aan den overwinnaar den ingang in het hertogdom van Milaan openden, het welk weder aan *Karel* den V kwam door de doodt van den hertog *Sforſia*, waar van hy de tyding kreeg kort na zyne wederkomſt uit Sicilië. Wy komen weder tot de zaken van Engelandt.

De keizer komt te Napels.

Herbert. Burnet LeGrand. Sandt rus.

De grote bezigheit van het hof was thans die der kerkelyke opperhoofdigheit. De biſſchoppen vernieuwden in dezen jare aan *Henrik* de verzekering van hunne getrouwheit, en verplichtten zich onder eede, om des zelfs kerkelyke oppermacht te verdedigen. Deze verklaring was des te aangenamer, om dat 'er nog geen openbare afkondiging gedaan was, welke deze verplichting van hen vorderde. Kort daar na wierdt die wet gemaakt, en wy hebben gezien, dat de biſſchop van Rocheſter en *Thomas Morus*, geweigert hebbende zich daar aan te onderwerpen, die weigering, gevoegt by andere beſchuldigingen, welke men tegen hen inbragt, de oorzaak van hunne doodt was *. De kardinaal *Polus* was toen te Padua, werwaarts hy zich begeven hadt. Men zegt, dat hy levensgevaar gelopen hadt weinig tyds voor dat hy uit het ryk vertrok, ter oorzake van zyne al te vrypoſtige reden, door hem tegen den koning, in des zelfs kabinet gevoert, rakende zyne echtſcheidinge, en dat deze vorſt verſcheide malen zyne handt aan zynen ponjaardt hadt geſlagen, met voornemen om hem te doorſteken: zo dat *Polus* van dit gevaar niet bevryd was geworden, dan door een ſoort van wonderwerk; het welk weinig waarſchynlykheit heeft, doordien *Henrik* alles deedt, wat hy kon, om dezen kerkvoogdt te winnen, zelfs na dat hy zich buiten het koninkryk hadt begeven. Hy kon dit echter niet te boven komen: in het tegendeel *Polus* ſchreef een boek aangaande de kerkelyke vereeniging, in het welke hy zich ten uiterſte aankantte tegen des konings kerkelyke opperhoofdigheit, tegen zyne echtſcheidinge met de koninginne *Catharina*, en tegen zyn huwelyk met *Anna van Boulen*. Hy hitſte zelfs den keizer op om de belediging, hem en zyne moeie aangedaan, te wreken, en eindigde met vertoningen, welke hy den koning deedt, hem vermanende, zich weder met de Roomſch-Katholyke kerk te verzoenen, van welke hy zeide dat de paus het hoofdt was. *Henrik* verſtoorde zich daar over niet, en zondt hem een nieuwen afgezant, om hem te verzoeken naar Engelandt over te komen, om hem eene opheldering te geven van eenige plaatſen, de welke zwarigheit maakten, door hunne aangelegenheit en duiſterheit. Men kondigde af de wet †, de welke aan hoog-verraadt ſchuldig verklaarde de genen, die weigerden aan den koning den tytel van opperhoofdt der kerke te geven. *Polus* droeg dan wel zorg van in een koninkryk te komen, alwaar men met de doodtſtrafte de voorſtanders van een gevoelen, waar van hy de yverigſte verdediger was. Dit was de reden, welke hy van zyne weigering gaf, doende aan den koning nieuwe vertogen, om hem aan te zetten, zich met den paus te bevredigen, en hem met een nakend gevaar te dreigen, byaldien hy langer weigerde eene wedervereeniging, zonder welke hy niet gelukkig kon zyn. Hy ſchreef ook aan *Tonſtal*, biſſchop van Durham, wiens geleerdheit hy hoog achtte, om hem aan te zetten de zelve raadgevingen aan *Henrik* te doen. Maar *Tonſtal* gaf hem een antwoordt, zo als hy het zelve oordeelde te behoren, volgens den rang, welken hy in de kerk en in den ſtaat hadt. Voor eerſt beriſpte hy *Polus* over de ſcheldwoorden, welke hy in zyn boek gebruikt hadt, en riedt hem het zelve te verbranden. Vervolgens verdedigde hy den koning, die zich, gelyk hy zeide, van de Roomſche kerk niet hadt afgezondert, maar zich aangekant tegen de onrechtvaardige en geweldadige bezitnemingen van zynen biſſchop. *Polus*, wel ver van het verbieden van zyn boek toe te ſtaan, ging naar Rome, om de loffpraken en vergelding daar van te ontfangen, en *Paulus* de III vereerde hem met den kardinaalshoedt, welken hy ten anderen door zyne geboorte en door zyne geleerdheit waardig was. Van moeders † zyde (genaamt *Margareta*, gravin van

1535. *Polus* wierden by den kop gevat in het jaar 1534: doch men veroordeelde hen niet dan op den 17 July en den 3 July des jaars 1535.

Hevigheit van den kardinaal *Polus* tegen den koning.

† Zy was gemaakt in het Parlement in de maandt van November des jaars 1534.

Hy vermaant den koning, zich met den paus te verzoenen.

Hy ſchryft aan *Tonſtal* om deswegen by dezen vorſt aan te houden.

Antwoordt van *Tonſtal*.

Paulus de III maakt *Polus* kardinaal.

Universitäts- und Landesbibliothek Düsseldorf

1535.

Zyne geboorte en verdienſten.

van Salisbury, dochter van *Georg*, hertog van Clarence,) was hy afkomſtig van den hertogvan Clarence, broeder van *Eduard* den IV, en van vaders zyde was hy vermaagſchapt aan *Henrik* den VIII. Behalven dit verkreeg hy door zyne welſprekendheit eene algemene achting. Zyne geboorte en zyne geleerdheit waren daarenboven verſelt van eene grote edelmoedigheit, en ongemene zachtzinnigheit. De yver tot zynen Godsdienſt deedt hem uitſpatten in het boek, het welk hy tegen *Henrik* ſchreef, welken hy by *Nabuchodonoſor* vergeleek.

Laſterlyk boek, het welk *Polus* maakt tegen *Henrik* den VIII *Herbert. Burnet.*

De koning doedt het boek door zyne kerkvoogden veroordeelen

Redenen der kerkvoogden tegen het algemene gezag van den paus.

De koning deedt de biſſchoppen van zyn koninkryk vergaderen, om dit laſterſchrift te onderzoeken, en om over het zelve hun oordeel te geven. Zy bevonden zich ſterk negentien biſſchoppen, behalven de twee aartsbiſſchoppen van Kantelberg en Jork, en gaven alle eenſtemmiglyk dit oordeel, namentlyk: *Dat het niet dan in de laatſte eeuwen van het Chriſtendom was geſchied, dat de pauzen onderſtaan hadden te heerſchen over andere biſſchoppen. Dat vele eeuwen gelukkelyk verſtreken waren, eer dat zy zich dit gezag hadden aangematigt. Dat dit ſtreedt tegen den eedt, welken zy afleiden by hunne komſte tot het pauſſchap, doordien zy zwoeren, de acht eerſte algemene kerkvergaderingen te onderhouden, de welke uitdrukkelyk deze heerſchappy veroordeelen, voornamentlyk de eerſte Conſtantinopolitaanſche kerkvergadering. Dat de kerkwetten het gezag van ieder biſſchop bepaalden binnen de grenzen van hun bisdom, en hem verboden voor zyne vierſchaar te ontbieden diegenen, de welke onder een ander bisdom behoorden. Zy voegden daar by, dat de heerſchappy, welke de pauzen wilden oeffenen, niet herkwam van JESUS CHRISTUS, wiens koninkryk geheel geeſtelyk is: maar van de keizers, welke zy wilden navolgen, of te onrecht de tydelyke macht overnemen.*

Velen verklaren zich tegen de kerkelyke opperhoofdigheit van den koning.

Niettegenſtaande dit vonnis, en alle de wetten, door het Parlement gemaakt, verklaarden zich vele perſonen tegen deze kerkelyke opperhoofdigheit. Vele geeſtelyken, zo mannen als vrouwen, waren onder dit getal, en weigerden het beſluit daar van te ondertekenen. De vrage was dan om te weten, welke ſtraffen men de zelve zou aandoen, doordien noch het gezag der wetten, noch de vertogen, noch het voorbeeldt hunner biſſchoppen hen van gevoelen kon doen veranderen. De koning ſprak daar over met zynen Raadt. Eenigen waren van gevoelen, dat men de ſtrengheit van de wet moeſt matigen, en de ſtraffe des doods, welke de zelve vorderde, in eene verbanning of gevangenis veranderen. Hunne reden was, om dat men niet moeſt aanmerken als wederſpannelingen zulke perſonen, die het rechtsgebiedt des konings in het tydelyke niet betwiſten. Dat de ongehoorzaamheit eigentlyk in deze weigering beſtondt; maar aangaande de zwarigheit, welke zy maakten, om hem voor het hoofdt der kerke te erkennen, dat zulks eene tederheit van gewiſſe was, de welke herkwam uit een verkeerd vooroordeel, in het welke zy waren, dat de wereldlyke vorſten eene diergelyke macht niet konden oeffenen. Dat het aldus een misſlag of dwaling van hun oordeel was, waar voor men eenige inſchikkelykheit behoorde te hebben. De anderen, die van gevoelen waren, dat men de wet ſtrengelyk moeſt uitvoeren, vertoonden in het tegendeel, dat de ſtraffloosheit de wederſpannigen zou doen vermenigvuldigen. Dat 'er geen verſchoning voor zodanige naauwgezetheit was, en dat men niet kon verontſchuldigen eene beſchroomdheit, zo kwalyk gegrond, na de uitgedrukte verklaringen der kerkvoogden, waar naar deze hardnekkigen hun gewiſſe moeſten ſchikken. Dat men hen in hunne dwaling kon laten blyven, zo lang de zelve de algemene veiligheit niet raakte; maar dat hunne halſterrigheit het gehele koninkryk ſtaande in rep en roer te ſtellen, men een voorbeeldt van ſtrengheit moeſt geven, het welk de anderen in hunnen plicht zou houden, veel eer dan een voorbeeldt van zachtmoedigheit, het welk den opſtandt zou ſtyven. De koning volgde dit gevoelen, en vele van deze yverige voorſtanders, de welke zich halſterrig toonden, om hem zyne kerkelyke opperhoofdigheit te betwiſten, wierden ſchuldig verklaart, ter doodt veroordeelt volgens de wetten, en terſtondt gerecht.

1535.

De koning voegt zich by den laatſten raadt. *Herbert.*

Hy is bedroeft over de hardnekkigheit zyner onderdanen, en aangedaan over hunne ſtraffen. *Sanderus.*

Deze ſtraffen vermurwden hem. Hy was oplopende, nayverig over zyn gezag, en niet kunnende verdragen de tegenkanting tegen zynen wille: maar na dit alles hadt hy een afſchrik van het bloedt zyner onderdanen te ſtorten, of ten minſte, hy was zulks nog niet gewoon. Hy toonde ook uiterlyke tekenen van misnoegen, en niet vergenoegt de zelve in zyn hert te beſluiten, wilde hy, dat de zelve openbaarlyk zouden blyken in de handelingen, welke meeſt voor de oogen der menſchen geſchiedden. Hy deedt zyn hoofdhaair en baardt geheel afſcheren; als of hy wilde rouw dragen over de ongehoorzaamheit zyner onderdanen. In het tegendeel zeiden zyne vyanden uit ſpotterny van hem, dat hy, ſedert dat hy zyne oude vrouw en zynen ouden Godsdienſt hadt verlaten, geheel jong ſcheen geworden te zyn, en dat men zou zeggen, dat hy een nieuwen geeſt en een nieuw ligchaam hadt aangenomen. Ondertuſſchen ging men geſtadig voort met halsſtraffen te oeffenen, doordien niets deze hardnekkigen kon tot andere gedachten brengen. Men ſtrafte ook met de zelve ſtrengheit de genen, die weigerden den dienſt der Roomſche kerke aan te hangen. Men deedt beurt om beurt ſterven en de monniken, de welke zich martelaren maakten van den paus, en de Proteſtanten, die vyanden van hem waren. Het zy, dat *Henrik* zich met Rome zocht te verzoenen door de ſtraffe dezer laatſten, het zy hy uit yver voor den ouden Godsdienſt vertoornt was over eene ongehoorzaamheit, welke hy gelyk ſtelde met die der beſtryders zyner kerkelyke opperhoofdigheit, het zy eindelyk, dat hy, zich eens tot bloedvergieten begeven hebbende, altydt begeriger daar naar wierdt, welke wreedheit hy voortaan zonder veel zwarigheit voortging te plegen.

De koning beraadſlaagt met zynen Raadt over de ſtraffen, welke men hen zou aandoen.

Redenen der genen, die willen, dat men inſchikking gebruikte.

Gevoelen der genen, die de volkome ſtrengheit van de wet willen oeffenen.

Nochtans is het waarſchynlyk, dat hy zich eene verdienſtelykheit by den nieuwen paus wilde maken van de doodſtraffe der Proteſtanten. Hy ſchreef daar over aan zynen afgezant te Rome, en zondt hem nieuwe onderrechtingen, om te verkrygen, dat *Paulus* de III het geding, door *Clemens* den VII uitgewezen, op nieuw nazag. Mogelyk hadt men hem toegeſtaan het geen hy verzocht, indien men ter zelver tydt geen tyding hádt gekregen van het beleidt, het welk hy in zyn koninkryk hieldt, om de kerkelyke opperhoofdigheit vaſt te ſtellen, en van de doodſtraffe van *Fiſcher* en *Morus*. *Paulus* de III, vergramt over deze twee uitvoerigen, welker eerſte hy aanzag als eene dadelyke oproerigheit tegen den H. ſtoel, en de twede als een bloedig gevolg van deze wederſpannigheit, blixemde eene verſchrikkelyke bulle af, de welke die van zynen voorzaat te boven ging. De zelve wierdt echter niet afgekondigt dan na verloop van drie jaren: niet door eene uitwerking van het medelyden, of het berouw, van de zyde van den Roomſchen paus, maar om dat Vrankryk thans den keizer bezigheit genoeg ver-

Herbert. Burnet. LeGrand. Paulus de III verſtoort over de ſtraffe van *Fiſcher* en *Morus.*

1535. verſchafte. De paus wilde een tydt waarnemen, dat *Karel* de V de handen ruim hadt, op dat hy in ſtaat mogt wezen om eene bulle ter uitvoeringe te brengen, waar by hy geen minder belang hadt dan de paus zelf.

Herbert. Burnet. *Henrik* de VIII wendt zich naar de zyde der Proteſtantſche vorſten.

Indien deze trotſchheit van *Paulus* den III kwalyk overeenſtemt met de nederigheit van het Euangelie, zy kwam niet beter overeen met de fierheit van *Henrik*. Hy wierdt daar door met Rome onverzoenlyker, en om hem tegen te ſtellen een vyandt, bekwaam om der zelver bedreigingen te ſtremmen, benevens die van den keizer, aan wien hy wel wiſt dat de uitvoering der bulle was toevertrouwt, zocht hy het bondgenootſchap der Proteſtantſche vorſten van Duitſchlandt. Hy hadt kennis gekregen, dat de paus eene ſchikking van zyn koninkryk wilde maken, het zy ten voordeele van *François* den I, het zy ten voordeele van *Karel* den V. Hy was wel verzekert, dat de eerſte een zo gevaarlyk geſchenk niet zou aannemen, en uit vreze, dat het de andere mogt doen, nam hy voor hem werk genoeg in zyn eigen landt te verſchaffen, om hem te beletten anderen te ontruſten.

* benoemt tot het bisdom van St. Aſaph.

Hy gebruikte ook de zorgen van *William Barlow*, zynen kapellaan, en van den biſſchop* van St. Davids, om den koning van Schotlandt in zyne belangen over te halen: doch hunne voorſlagen wierden niet aangenomen, en de geeſtelykheit van het koninkryk ſtelde zich tegen de verbindtenis, welke zy tegen den paus wilden maken. *Henrik* zondt naderhandt Mylord *Howard*, broeder van den hertog van Nortfolk, naar Edenburg, om den koning van Schotlandt eene zamenſpraak op de grenzen der twee koninkryken voor te ſlaan. *Jacobus* wierdt mede daar van, wederhouden door zyne geeſtelykheit. Nochtans dorſt hy deze voldoening aan een koning niet weigeren, aan wien hy zo na vermaagſchapt was; en om daar over des zelfs gramſchap niet over zynen hals te halen, veinſde hy daar in toe te ſtemmen; maar hy badt den paus ter zelver tydt, hem dit mondgeſprek te verbieden. Om daar toe nog andere hinderpalen in den weg te brengen benoemde hy Vrankryk tot de plaats hunner byeenkomſte, en *François* den I voor den derden by hunne onderhandeling. Hoe groter tegenzin deze vorſt hadt in een mondgeſprek, het welk men hem voorſtelde, zo veel te vuriger wenſchte *Henrik* het zelve. Hy wiſt, van welk eene aangelegenheit het voor hem was te beletten, dat de koning van Schotlandt zich niet by de Engelſche misnoegden voegde, en dat hy de krakeelen met den paus niet onderſteunde. De vrees, welke hy daar voor hadt, deedt hem alles in het werk ſtellen om hem te winnen: zelfs tot hem te beloven om hem hertog van Jork te maken, en hem tot zynen navolger tot de kroon te benoemen (a), byaldien hy met hem wilde aanſpannen, met een beſluit om zich van het Roomſche juk te ontſlaan. De koningin *Margareta*, zuſter van *Henrik*, vermaande den koning, haren zoon, zyne toeſtemming te geven tot eene zo voordeelige voorſtelling: doch de geeſtelykheit volhardde hardnekkiglyk met het hem dagelykſch af te raden. Deze vorſt wierdt dan geraakt door de vertogen van den koning van Engelandt, en een afgezant aan den paus te zenden, om van hem de hervorming van vele misbruiken te eiſchen. *Henrik* droeg zorge voor de inſchepping van dezen afgezonden, verblyd den eerſten

Buchananus. Herbert. Burnet. *Jacobus* de V door zyne geeſtelykheit afgewend van het verbondt met den koning van Engelandt.

Aanbieding, welke *Henrik* hem doedt om hem tot zynen navolger te benoemen.

(a) Het is waarſchynlyk, dat dit te verſtaan is van de uitſluiting van de princeſſe *Maria*, ingevalle *Henrik* gene andere nazaten naliet.

ſtap te zien, welken zyn neef deedt tegen de geweldige overheerſchingen van den Roomſchen ſtoel. Ondertuſſchen wierdt hun mondgeſprek echter tot het volgende jaar uitgeſtelt, en de Schotſche geeſtelykheit deedt de zelve mislukken. 1535.

Terwyl de koning van Engelandt geloofde, niets meer wegens Schotlandt te vrezen te hebben, leide hy zich ernſtelyker, dan hy tot nog toe gedaan hadt, om de heerſchappy der pauzen te vernietigen. Hy wiſt wel door de ondervinding, welke hy daar van hadt, dat de zelve geen getrouwer beſchermers hadt, en hy bygevolg geen groter vyanden, dan de monniken. Hy nam dan een voornemen om de klooſters te beſnoeien; eenige der zelven te veranderen, en andere geheel af te ſchaffen. Doch hy wilde te voren de gevoelens der leden van zynen Raadt horen, en een van die genen, welke den zelven uitmaakten, alstoen het woordt nemende, zeide tegen hem: *Sire, byaldien oprechtigheit vereiſcht wordt in onze raadgevingen, wanneer gy ons beveelt ons te verklaren over de zwarigheden, welke uwen Staat, of uwe koninklyke familie betreffen, de zelve is het nog meer in de vrage, welke gy ons tegenwoordig voorſtelt. Deze aangelege vraag moet tuſſchen Godt en u, Sire, beſlecht worden, en byaldien wy aan uwe Majeſteit verſchuldigt zyn eene eerbiedt, de welke ons verplicht om U welgevallig te zyn, wy zyn nog een veel groter aan Godt ſchuldig, die ons verbiedt uwe Majeſteit te behagen ten nadeele van de waarheit en den Godsdienſt. Ik ben, verzekert, Sire, dat gy niet kwalyk zult nemen, dat ik myne gevoelens naar dezen regel richte, en dat in het tegendeel uwe Godvrucht te kort zou gedaan worden door eene misdadige believendheit van eenen uwer ſtaatsdienaren, die aan U eene offerhande van zyn gewiſſe zou doen. Byaldien het de zaak was om klooſters te ſtichten, ik zou niet toeſtemmen een zo groot getal, als men heeft opgerecht, noch miſſchien alle de ordens-regels. Ondertuſſchen kan ik de inſtelling daar van niet veroordeelen. Het zou, myns bedunkens, geweldenary zyn, een diergelyk verblyf te weigeren aan die Godvruchtige menſchen, die den omgang van de wereldt ontvluchten, om zich aan de Godvrucht op eene veel byzonderder wyze toe te wyën. Miſſchien dat zy zich niet bekwaam vinden tot de regering van den Staat, noch der huisgezinnen, en dat zy geloven Gode beter te dienen in de eenzaambeit en in de opgetrokkenheit van geeſt. Waarom dusdanige aanbidders den Schepper te ontroven, die op veelderhande wyzen wil verheerlykt zyn, en aan wien de zelve niet onaangenaam kan zyn? Het oprechten van klooſters heeft niets, dat de burgerlyke maatſchappy benadeelt, noch dat ſchadelyk voor den Staat is. Het is het misbruik van de zelve, het welk moet veroordeelt worden. Byaldien men de zelve vermeerdert, men moet zich daar tegen aankanten; en indien men ze opvult met leeglopers en kwaaddoenders, men moet ze zuiveren. Het zyn plaatſen, toegewyd aan de oeffening van den Godsdienſt; men moet daar in niet huisveſten noch luiaards, noch vrygeeſten. Dat men ze dan hervorme; maar dat men ze niet uitroeie. Het zy my geoorlooft aan uwe Majeſteit te vertonen, dat de plichten uwer kerkelyke oppermachtigheit door de verwoeſting dezer heilige huizen kwalyk zouden begonnen worden. De paus, die de klooſters aanmerkt als zo vele kaſteelen, welke hy in een Staat onderhoudt, op koſten zo wel, als tot nadeel van dezen Staat, zou geen een willen afſchaffen. Uwe Majeſteit, die zich gelukkiglyk van het juk der pauzen heeft ontſlagen, moet de klooſters met een ander oog aanzien, en ook andere maatregels nemen. Gy*

De koning vraagt het gevoelen van zynen Raadt wegens de geheele afſchaffing der klooſters.

Redenen der genen, die hem zulks afraden.

1535. *moet de zelve aanzien als huizen van Godvrucht, en op dezen voet der zelver ſtichtingen dulden. Het is de eerſte plicht van uw ampt van hoofdt der kerke. Ten anderen moet gy het getal daar van regelen naar evenmate van het gemene nut van uw koninkryk; dermaten dat de Staat geen ſchade lyde. Het is eene der zorgen van uwe koninklyke waardigheit. Ik voege by deze voorname aanmerkingen het ontzag, dat men aan de ſtichters der klooſters verſchuldigt is. Men moet de geeſtelyken aanmerken als een twede order van erfgenamen, aan welke deze ſtichters hebben willen overbrengen een gedeelte hunner goederen. Men heeft geen meer recht om hen hier in te ſtoren, dan men hebben zou om aan de erfgenamen van een huisgezin te ontrooven het erfgoedt hunner voorvaderen. Dus moet uwe Majeſteit zorg dragen om aan deze ſtichtingen niet te raken; te veranderen tot Godvruchtige gebruiken de inkomſten der klooſters, welker zeer groot getal U zou noodzaken het zelve te beſnoeien, en de andere te behouden, van welke gy niet minder dan zes in elke provincie kunt laten. Op deze wyze zult gy eer uwe vyanden, welke u van gierigheit en ongodsdienſtigheit beſchuldigen, den mondt ſtoppen, en dus zult gy, bewarende deze gedenktekenen van de Godvruchtigheit onzer vaderen, getuigenis geven, dat gy ook der zelver geloof zoekt te bewaren.* Maar een ander, die de hervorming veel verder bragt, ſprak in dezer voegen:

Redenen der genen, die van een ſtrydig gevoelen zyn.

De Staat en de Godsdienſt hebben ieder hunne afzonderlyke grondregels. De laatſte heeft invloedt op de regering van het koninkryk; maar hy maakt de zelve niet geheel uit. Het zou heiligſchendig zyn den zelven daar geheel buiten te ſluiten, en bygelovigheit, daar in te doen heerſchen. Het volk en de geeſtelykheit hebben hunne onderſcheide bedieningen: anders is de plicht der prieſters, anders die der wereldlyken. Echter komen zy alle te zamen uit op het gemene beſt. Doch men moet zorge dragen, dat het getal der leken groter zy dan dat der anderen, en dat de inkomſten van den Staat hen volgens deze gelykmatigheit, waar in de vaſtigheit der regering beſtaat, worden uitgedeelt. De geeſtelyken dragen zorge voor den Godsdienſt, en de wereldlyken voor het gemene beſt. De ſoldaat vecht; de ambachtsman werkt; de landbouwer bewerkt de landeryen, en de koopman doedt den koophandel bloeien. Ontneem den Staat deze onderdanen, gy berooft hem van zyne veiligheit en rykdommen. Men zou den zulken uitlagchen, die wilde, dat onze legervoogden verandert wierden in kerkvoogden, onze ſchaepshoofden in abten, en onze ſchepen en onze kaſteelen in klooſters. Men moet dan het misbruik afkeuren der later eeuwen, die aan de klooſters hebben gegeven de goederen, die dienen moeten tot onderhoudt onzer vloten, onzer legers, en onzer veſtingen. Ten anderen, Sire, waar is de evenredigheit in de uitdeeling der gronden van uw koninkryk, wanneer de monniken daar van het vierde deel bezitten. Men moet zich echter niet haaſten de zelve af te ſchaffen. Ik ben het eens in dat gene, het welk men komt te zeggen aangaande de beweegredenen van Godvrucht en gerechtigheit, de welke willen, dat men eenige gedenktekenen van de Godvruchtigheit onzer voorvaderen overlate, de welke ook dienen kunnen voor eene leerplaats van die onzer kinderen. Doch dat men deze evenmatigheit bewaare, zo nodig tot bewaring van den Staat. Men wil 'er zes van overhouden in elke provincie: twee is genoeg; op zyn meeſte drie. Men ſchaffe de overige af, zo dikwils als uwe Majeſteit een middel, om de gemene ſtaatsnoodzakelykheden te hulp te komen, zal van noden hebben. Gy kunt geen beter gebruik van deze inkomſten maken, dan de zelve te beſteden tot ontlaſting van uw volk. Ik merke de klooſters aan als zo vele kleinodien, de welke in uwe koninklyke ſchatkiſt zyn, en de welke uwe Majeſteit tot geldt kan maken, wanneer het u zal believen. Het is het eerſte gebruik, het welk gy van der zelver afſchaffing moet maken. Zie daar een ander van meerder belang. De biſſchop van Rome, vergramt over het zien betengelen van zyne geweldenaryen, ſtookt geheel Europa tegen U op; het dreigt U met eene kruisvaart van alle de Chriſten vorſten; het ontſtaat uwe onderdanen van den eedt van getrouwheit, en doedt zyn beſt om hen tot opſtandt te verwekken. Daar is dan uwe Majeſteit ten uiterſte aan gelegen, in uw koninkryk gene zendelingen van een zo gevaarlyken vyandt te dulden. Daar is een oneindig getal van in de klooſters. Het is daar, dat men belydenis doedt van eene blinde aankleving aan alle de begeerten der pauzen, en uit de zelve zullen altoos in menigte te voorſchyn komen die driftige predikers, om de bulle van Paulus *den III te verdedigen, hyaldien eenige vremde mogendheit onrechtvaardig, of ſtaatzuchtig genoeg is om zich daar van te bedienen. Ik bekenne, Sire, dat deze aanmerking my ongeruſt maakt, en uwe Majeſteit zou geen voorzorg genoeg ten dien opzichte kunnen gebruiken. De allerzekerſte, myns bedunkens, is eene naauwkeurige onderzoeking der klooſters. Dat men in den grondt de geeſtelyken ondervrage; dat men ſtrenge berichten neme aangaande hunne zeden; dat men aan de wereldt wedergeve die genen, die hunne beloften door een ongebonden leven geſchonden hebben, en dat men aldus de klooſters van deze perſonen zuivere, de welke byna altydt den geeſt van oprechtheit paren met dien van ongebondenheit. Eene zodanige hervorming zal uwe kerkelyke opperhoofdigheit eerbiedig maken, zelfs by uwe vyanden, en zal over U brengen de zegeningen van eerlyke lieden.*

1535.

Dit gevoelen bekrachtigde in ſchyn niet dan de hervorming der klooſters, doch ſtrekte in den grondt tot hunnen gehelen ondergang. Dit was het geen men in het vervolg gewaar wierdt. De koning verzuimde niet toe te ſtemmen een gevoelen, het welk voorzag in zyne zekerheit tegen de aanſlagen van het Roomſche hof. Hy was verblyd te zien, dat hy de waarneming van zyn ampt van opperhoofdt der kerken van zyn koninkryk zou kunnen beginnen met een meeſterſtuk, het welk zyn gezag zou verzekeren, en hem met eenen de goedkeuring van alle redelyke menſchen doen verkrygen. Hy dacht dan alleen op de uitvoering van dit voornemen. Het was om daar toe te geraken, dat hy eerſtelyk aan *Cromwel* den tytel van zynen algemenen ſtedehouder, als mede dien van bezoeker van alle de klooſters, en in het vervolg dien van zynen plaatshouder in de kerkelyke zaken gaf. Daar wierden twee openbrieven afgevaardigt van deze twee grote bedieningen. De eerſte ſtrekte het rechtsgebiedt van *Cromwel* niet uit over de biſſchoppen, en gaf hem geen rang; maar de andere bekleedde hem met al het kerkelyk gezag des konings, en gaf hem den rang na de prinſſen van den bloede (a).

Herbert; Burnet.

De tytel van ſtedehouder gaf aan *Cromwel* den rang na de prinſſen van den bloede.

Gelyk het hem onmogelyk zou zyn geweeſt alle de bedieningen van een zo laſtig ampt, en van zulk eene grote uitgeſtrektheit naar behoren waar te nemen, zo beriep hy, om hem te helpen, de leeraars *Leygton* *, *Lee*, *Peters*, en

* of *Layton*, volgens *Harmar*.

(a) Zie een affchrift van dezen openbrief in de *Verzameling* van *Burnet*, achter het II Deel van zyne *Hiſt der Reform.* pag. 379 enz.

1535. en *London**, met eenige anderen, wier bekwaamheit hy kende *. Het was op der zelver raadt, dat men zekere onderrechtingen ontwierp, welke de gevolmachtigden moeſten volgen in het onderzoeken der klooſters. Zy behelſden zes en tachtig hoofdpunten, de welke verdrietig zouden zyn hier aan te halen. De voornaamſte der zelven betroffen de regering, door deze gevolmachtigden vaſtgeſtelt, het beleidt der kloosterlingen, en hunne bezigheden. De bezoeker hadt laſt te vernemen, of 'er gene ergerlyke dingen bedreven waren, het zy door den overſte, het zy door de gemene monniken; aan deze laatſten zyne beſcherming toe te ſtaan, ten einde om te ontdekken de misdaden, welke de ſtaatkunde der klooſters verborgen hieldt; of 'er gene geheime deuren waren, waar door ergerlyke perſonen in het klooſter zouden kunnen komen; of de monniken gene ſtrafbare verkeering hadden met de nonnen; of de Goddelyke dienſt wel behoorlyk geſchikt was; of des zelfs inſtelling wel wierdt nagekomen; of de kloſtervoogdt zyne geeſtelyken wel met zachtigheit behandelde, en of de kloosterlingen hem wel gehoorzaamden; of hun getal zodanig was, als het de ſtichters hadden bepaalt, en of de inkomſten ſedert de oprechting vermeerdert waren, of vermindert. De onderzoekers hadden ook bevel de overſten en de geeſtelyken te noodzaken hen mede te delen de tytels der ſtichteren, benevens een oprechten ſtaat van het geldt, gemunt, of ongemunt, dat in het klooſter zou gevonden worden.

*of Leyton Richard en Robert Southwel, Ellis Price, Jan Appricr, Richard Billeſs, Jan Gage en Gautier Hendle.

*Zie deze onderrechtingen in de *Verzameling* van *Burnet* achter het Deel van zyne *Hiſt. der Reform.* pag 149 enz. Artykels ontworpen wegens de bezoeking der kloosters.

Elk onderzoeker moeſt eene ordonnantie, of ſchriftelyk bevel, van de verſcheide bevelen of onderrechtingen laten blyven, van het welke de abt, of de abdiſſe verplicht waren den inhoudt te weten, om de zelve te doen onderhouden. Voor eerſt moeſten zy volgens deze onderrechtinge kennis hebben van de wet, welke het Parlement gmaakt hadt ten aanzien van de opvolging in het ryk, en zich daar aan onderwerpen. Ten twede moeſten zy overtuigt zyn van de kerkelyke opperhoofdigheit des konings; geloven, dat de paus zyne macht zich te onrecht hadt aangematigt; dat de zelve bygevolg rechtmatig was afgeſchaft, en deze leer aan het genootſchap onderwyzen. Ten derde wilde men, dat zy uit hunne boeken zouden uitwiſſchen de inzettingen van hunnen regel, de welke hen aan den paus onderwierpen, alzo zy in het toekomende niet dan van den koning zouden afhangen, en aan niemandt anders dan aan hem alleen den eedt van getrouwheit afleggen. Ten vierde belaſtte men, dat by elke maaltydt een hoofdſtuk uit den Bybel zou gelezen worden. Daar waren nog andere bevelen van minder belang, betreffende de ſoberheit dezer maaltyden, en andere dingen. Voor het vertrek moeſt de bezoeker verklaren, dat het des konings begeerte was, dat twee geeſtelyken uit ieder klooſter, of ten minſte een, zouden onderhouden worden op eene der twee hogeſcholen *; dat in ieder klooſter alle dagen eene leſſe in de Godgeleerdheit zou gegeven worden; dat de abt op een zeker uur eenig gedeelte rakende den regel van het klooſter zou uitleggen, en dat hy 'er de toepaſſing van zou maken volgens de H. Schriftuur; dat hy den kloosterlingen zou inſcherpen, dat de Godsdienſt niet beſtondt in de byzonderheit der kledinge, noch in het ſcheren van het hoofdhaair, maar in de reinigheit des herte; dat hy hen zou leren hunnen Godsdienſt niet te bepalen aan H. overblyfſelen, noch aan wonderwerken, menigmaal verdicht, noch in het bewyzen van eerbiedigheit aan de beelden, maar in de kenniſſe en oefeninge van het Euangelie. De onderzoeker was ook belaſt, den overſte, of de kloſtervoogdeſſe te verbieden, niemandt aan te nemen, om belydenis te doen van het kloosterleven, dan na dat zy den ouderdom van vier en twintig jaren zouden bereikt hebben. Voor het overige moeſt dit bezoek niet alleen door den algemenen onderzoeker gedaan worden, maar daaren boven door 'des zelfs ſtedehouders, die macht zouden hebben om de geeſtelyken, die zy ſchuldig vonden, te ſtraffen, en weg te nemen de papieren en boeken, van welke zy dienſtig zouden vinden zich meeſter te maken, om de zelve te brengen in handen van den plaatshouder des konings.

*Oxford, of Cambridge.

Het onderzoek der kloſters, het welk met deze naauwkeurigheit geſchiedde, verplichtte byna alle om zelf de afſchaffing van de zelve te verzoeken, of ten minſte daar in toe te ſtemmen. Dit was het geen die geen wel voorzien hadt, die de uitvinder was geweeſt van den raadt, welken hy gegeven hadt. By het eerſte onderzoek, het welk de gemachtigden deden, ontdekte men een oneindig getal misbruiken en ongeregeldheden, die verſchrikkelyk waren. Vele monniken en nonnen ſchreeuwden tegen hunne gedane beloften: de eenen haalden aan hunne minderjarigheit ten tyde hunner intrede in den geeſtelyken ſtaat, en de anderen de onmogelykheit, in welke zy zich bevonden om te volbrengen de bevelen, welke men hen opleide. Alle de genen, die beloften gedaan hadden voor den ouderdom van viet en twintig jaren, wierden aanſtonts buiten het klooſter gezet. Ten aanzien der anderen, men gaf hen de keur, of zy in het klooſter wilden blyven, of daar uit gaan. Men gaf aan de manſperſonen, die tot het wereldlyke leven wilden wederkeren, een kleedt, nevens veertig ſchellingen, en aan de dochters een gewaadt, overeenkomende met haren ſtaat. Velen kozen de vryheit: zo dat vele kloſters byna ganſch leeg liepen. Eenige waren 'er nochtans, die zulks met geldt afkochten: andere, te vrede met een jaargeldt, om 'er van te kunnen beſtaan, hen toegewezen, gaven hunne kloſters aan den koning over, die zich daar van meeſter maakte, zo wel als van der zelver inkomſten, en van hunne kleinodiën en ſieraden.

*Sanderus.

De leeraar *Lee*, een der gevolmachtigden, verhaalt ſchrikkelyke gruwelen, de welke beveſtigt wierden door de onderzoekingen, gedaan wegens het beleidt eeniger dezer kloſters. De geeſtelyken bedrogen het volk met valſche H. overblyfſelen, en met verdichte wonderwerken, terwyl zy een lui en ongebonden leven voerden. De partyſchappen regeerden niet alleenlyk onder hen: zy waren daarenboven gedompelt in onwetenheit, afgodery, en bygelove. Men vondt zelfs in zommige dezer kloſters werktuigen, bekwaam om valſche munt te maken. Voor het overige gaf men zich over aan hoorery, bloedſchande, en nog verfoeielyker misdaden. De brieven der gevolmachtigden, welke men nog in de boekeryen bewaart, getuigen zulks. De nonnenkloſters waren niet reiner dan die der mannen. Men telt tot 144 van deze oneerlyke kloſters. Byaldien men echter zekeren ſchryver * geloven mag, waren de onderzoekers zelf ſchuldig, en deden aanzoek op de kuiſchheit der nonnen, of bedachten misdaden, om gelegenheit te hebben om de kloſters te beroven. Het verhaal van dezen ſchryver is niet zeer waarſchynlyk, en komt kwalyk overeen met de ſtrengheit,

Turbert. Fuller. Burnet, en zyne *Verzameling*

Misbruiken door de onderzoekers ontdekt.

Vele geeſtelyken klagen, dat men hen tegen hun zin klooſterbeloften hadt laten doen.

Men laat aan anderen de vryheit om te vertrekken, of te blyven.

Wat men aan de manspersonen en dochters, die daar uit gaan, tot hun onderhoudt geeft.

Bedriegeryen der monniken en hunne ongeregeldheden door de onderzoekers aan den dag gebragt.

1535. heit, welke men omtrent de kloosters oeffende, na het verslag der gevolmachtigden gehoort en de kennisnemingen gezien te hebben. Niet alleen was *Cromwel* van gevoelen om af te breken deze plaatsen, welke door Godvruchtige stichters waren opgerecht, maar die door ondeugende geestelyken ontheiligt waren: al de wereldt eischte de zelve zaak, en byaldien de koning de zorg dezer uitvoering niet op zich hadt genomen, zou het volk daar de handen aan geslagen hebben.

In eenige kloosters leeft men veel heiliger.

In alle kloosters heerschten evenwel niet deze gebreken, en alle hadden zy ook alstoen niet het zelve noodlot. Eenige hadden voor hunne voorspraken hunne eige gevolmachtigden, welke hen goede getuigenissen gaven: een overtuigende blyk van de oprechtigheit der onderzoekers. Zy verklaarden, gevonden te hebben, dat deze geestelyken hun leven sleten met Godsdienstige bespiegelingen, en met goede bezigheden; dat eenigen bezig waren met de schilderkunst, anderen met beeldhouwen, en dat zy alle leefden op eene wyze, overeenkomende met hunne instellinge. Deze wierden beschermt: doch dit was van geen langen duur. Wy zullen alle deze geestelyke huizen, overtuigt van ongeregeldheden, wel haast zien vernietigen, en dit klein getal, het welk hunne onnoselheit bevryd hadt, weinig tyds daar na het noodlot der anderen zien volgen, het zy door de noodschikkelykheit dezer kloosters, welker ondergang niets kon beletten; het zy door den haat des volks, het welk geen onderscheidt maakte tusschen de eene en de andere; het zy eindelyk door de staatkunde des konings, die 'er geen een wilde overlaten.

De zelve worden verdedigt gedurende eenigen tydt.

Vrywillige afstanden veler abten.

De abt van Landger, een klooster van de Premonstreit-orde, de H. Maagdt en St. *Thomas* van Kantelberg toegewyd, was de eerste, de welke een geschrift van afstandt van zyne abdy ondertekende met zyne geestelyken. De prioor van Folkenson, van St. Benedictus orde, en die van Doevres, beide in de provincie van Kent; de prioor van Merton, een Augustyner kloosier in de provincie van Jork; de prioor van Bilsington, in de provincie van Kent; de prioor van Tilty, een kloosier van de Cistercienzer orde in de provincie van Essex, en de prioor van Hornbey, een konvent van de Premonstreit-orde in de provincie van Jork, gaven alle uit eige beweging hunne kloosters over, voor dat het Parlement hunne vernietiging hadt bekrachtigt. De prioor van Christ-kerk hadt afstandt gedaan in den jare 1531.

Onderzoek der kanonikale kerken.

† gesticht voor een zeker getal priesten, waar van zy den naam hebben van collegien, of kollegiale kerken.

Weinig tyds daar na deedt men het onderzoek der kanonikale kerken †, der domkerken, der hospitalen, en der huizen van de St. Jans-orde van Jeruzalem. Men maakte een lyst der inkomsten van alle geestelyke broederschappen, zo wel als van de andere geestelyke ampten van het koninkryk, en men bragt de zelve in de kamer van den Exchequer. Eindelyk keurde het Parlement, dat het volgende jaar gehouden wierdt, goed het geen gedaan was, en dat in het vervolg gedaan zou worden, om de vernietiging der kloosters te voltooien.

Herbert.

Henrik staat naar het verbondt met de Protestantsche vorsten.

Terwyl men in Engelandt daar aan werkte, deedt *Henrik* zyne staatsdienaars in Duitschlandt by de Protestantsche vorsten aanhouden. Hy liet hen vertonen, dat het van hun belang was zich zamen te vereenigen in een zelve gelove, ware het mogelyk, om des te naauwer vereenigt te zyn in een zelve verbondt tegen den keizer, hunnen gemenen vyandt. *François* de I hielp mede tot dit gewigtig oogmerk, en deedt de zelve vertogen doen door *Wilhem du Bellay*, heere van Langey, zynen afgezant. *Fox*, bisschop van Hereford, ging van wegens *Henrik* de zamenverbondenen te Smalkalden, daar zy byeen vergadert waren, vinden, en vertoonde aan hen, dat zy eene algemene en vrye kerkvergadering te vergeefsch verwachtten, om hunne verdeeldheit te recht te brengen. Hy zeide tegen hen, *Dat de belofte van den keizer en van* Ferdinand *niet dan een lokaas waren om hen om den tuin te leiden; dat men zich met zulk eene vergadering niet vleien moest zo lang als de Christen vorsten tegen malkander zouden gewapent zyn, noch vrede verwachten zo lang als de keizer naar de opperheerschappy stondt.* Hy voegde daar by, *Dat het ware hulpmiddel was zich te voegen by den koning, zynen meester, van het zelve gelove als zy, en badt de vergadering te benoemen welmenende gevolmachtigden, ten einde hy met hen gelukkiglyk zou kunnen werken tot eene zo voordeelige wedervereeniging.* Hy verzekerde hen, *Dat de koning, het juk van den paus afgeworpen hebbende, geen groter genegenheit hadt dan de waarheit van het Euangelie, en hy eindigde zyne redenvoering met hen te vermanen, met hem aan te spannen tot zulk een groot werk.* De vergadering bedankte den Engelschen afgezant, en verzekerde hem van hare zyde altydt te beantwoorden de goede meninge des konings, ten gemenen nutte van den Godsdienst, en de vrede van Europa. Zy voegde daar by, *Dat zy geen algemene kerkvergadering zou aannemen, het zy de zelve aan alle de Christen vorsten behaagde, zonder kennis van de welke de keizer, noch de paus de zelve konden zamenroepen. Dat de laatste Mantua genoemt hadt om aldaar te vergaderen: doch dat de bondgenoten deze plaats niet wilden goedkeuren, alzo hen de zelve verdacht was, en dat zy eindelyk niets zouden doen dan met toestemminge van den koning van Engelandt.* Zy benoemden ook gevolmachtigden om de verschillen van den Godsdienst te onderzoeken, en om te vinden bekwame middelen om de zelve weg te nemen.

1535.

Redenvoering van Fox aan de Smalkaldische bondgenoten.

Antwoordt der vergadering.

De Fransche afgezant vondt zich by de zelve vergadering, en stelde voor de tusschenkomst van den koning, zynen meester, by de onderhandelingen, welke men wilde houden tot de wedervereeniging der Godsdiensten. Hy wierdt aanstonts afgewezen. Het verbondt, dat *François* de I gemaakt hadt met den Turk, en de wreedheit, welke hy gepleegt hadt tegen de Protestanten van zyn koninkryk, maakten hem by de bondgenoten gehaat. *Du Bellay* kwam echter deze zwarigheden te boven. Hy verontschuldigde het verbondt, met *Solyman* gemaakt, betuigende, dat de koning, zyn meester, zich nimmermeer daar van tegen zyne bondgenoten zou bedienen, en trachtte te rechtvaardigen de straffen der genen, welke men in Vrankryk ter zake van den Godsdienst hadt doen sterven, zeggende, dat het Sakramentarissen waren, al zo wel vyanden van de Hervormden van de Augsburgsche geloofsbelydenisse als van de Roomsch-Katholyken. Eindelyk, hy werkte met zo veel bekwaamheit, dat hy by de onderhandelingen wierdt toegelaten. Hy vertoonde aldaar, dat de koning, zyn meester, het grootste gedeelte der artykelen toestemde, van welke *Melanchthon* een formulier hadt opgesteit. Dit wordt inderdaadt niet gevonden in de gedenkschriften van den Franschen afgezant: doch de schryvers van de eene en andere zyde komen overeen aangaande de getrouwheit van den Hoogduitschen schryver *. Aan de andere zyde leren ons de Fransche schryvers †, dat hy by zich genomen hadt den afgezant,

Seidanus. Herbert. Mezeray. Memoires de du Bellay.

De Fransche afgezant wenscht by de onderhandelingen tegenwoordig te zyn.

Het verbondt van zynen meester met *Solyman* gemaakt doedt tersstondt des zelfs voorstel verwerpen.

Hy wordt toegelaten.

* *Seidanus.*

†*Varillas.*

1535. zant, genoodzaakt zich te verbergen, ter oorke van den haat, welken alstoen geheel Duitschlandt den Franschen toedroeg. Dus kan men niet twyffelen, dat hy de zaken niet in den grondt verstaan heeft, en dat hy de zelve niet verhaalt, dan zo als hy die uit den eigen mondt van zynen huiswaardt verstaan hadt. Deze afgezant zegt dan, vervolgt de geschiedenisschryver, *Dat de koning verwierp de opperhoofdigheit van den paus, door menschen vastgestelt, en geenzins met het Goddelyk recht overeenkomende. Dat hy eischte, dat men de leer van het vagevuur verklaarde. Dat hy veroordeelde de beloften, in een al te ouryen ouderdom gedaan, en dat hy van gevoelen was, daar van te ontslaan die geenen, de welke de vryheit verzochten om uit het kloosster te gaan, en te trouwen. Dat hy het dienstig oordeelde de schandelyke kloosters te vernietigen, en de inkomsten daar van tot openbare scholen te besteden, om de jeugt te onderwyzen, en de zelve Godvruchtig op te brengen. Dat hy, rakende het huwelyk der priesteren, zulks niet veroordeelde, en dat hy geloofde, dat de ongehuwde staat niemandt moest worden opgelegt als eene noodzakelykheit, maar geoeffent worden door de zulke, die zich zonder dwang daar toe begaven. Dat hy, aangaande het Avondmaal onder de twee gedaanten, zich deswegen verklaart hadt aan paus* Clemens *den* VII *by hunne byeenkomst te Marseille, en dat deze paus hem hadt doen hopen, dat hy het gebruik daar van zou herstellen, of ten minste, dat hy het zou toelaten aan die genen, de welke deze vertroosting uit angstvalligheit des gewisse, en niet door een geest van twistzucht, zouden begeeren te hebben.* De afgezant voegde daar by, *Dat 'er sedert meer dan zes en twintig jaren byzondere kapellen in Vrankryk waren geweest, in welke men het Avondmaal uitdeelde onder de twee gedaanten. Dat de koning dagelyksch aldus Avondmaal hielde, en dat hy hadt gewenscht, dat de priesters ook den kelk aan zyne onderdanen mogten geven: doch dat men hem hadt geantwoord, dat 'er onderscheidt was, en dat hy ingewyd zynde, zyne zalving hem daar omtrent een voorrecht gaf, het welk het volk niet hadt. Dat dit antwoordt hem echter niet voldoenende scheen, om de leken van het genieten van een gedeelte van het Sakrament uit te sluiten. Dat, ten aanzien der kerkgebeden, men plaatsen in de openbare gebeden hadt, welke hy dienstig vondt te bekorten. Dat eindelyk de koning de bondgenoten verzocht, eenige hunner leeraars naar Parys te zenden, om wegens alle deze stukken te spreken met die van de Sorbonne. Dat hy hen alleenlyk verzocht, zorgvuldig te zyn in de keure hunner Godgeleerden, gelyk hy van zyne zyde zou bevelen, dat men de zelve voorzorg zou dragen ten aanzien van die van zyn koninkryk. Dat men zo wel gematigde en vreedzame, als geleerde en verstandige lieden moest verkiezen; de laatsten om de zaken in den grondt te onderzoeken, en de eersten om eene vereeniging te bewerken. Dat 'er van zodanig eene vergadering alles te hopen was. Dat de bondgenoten ondertusschen niet moesten luisteren naar de bedriegelyke aanbiedingen, welke men hen deedt van eene algemene kerkvergadering, ten minste byaldien de zelve niet wierdt gehouden met toestemming der twee koningen van Vrankryk en van Engelandt. Dat hen de beroeping daar van toekwam, zo wel als den paus en den keizer, niettegenstaande de verbanning, in welke* Lodewyk *de XII en de koning van Navarre om die reden vervallen waren. Dat de koning van Vrankryk dezen hun aanmerkte als een uitwerkſel van de staatzucht van* Julius *den II, en van de staatkunde van* Ferdinand, *die zich van dezen hatelyken dekmantel bediende om Navarre op eene onwettige wy-*

Hy keurt het grootste gedeelte der Protestantsche leerstukken goed.

Hy wenscht de bediening van het Avondmaal onder de twee gedaanten.

Hy raadt de bondgenoten, leeraars naar Parys te zenden, om aan de wedervereeniging te arbeiden.

Hy trekt hen af van de gedachten van eene algemene kerkvergadering.

De koning van Vrankryk veracht de onrechtmatige

ze te vermeesteren. Dat deze onrechtvaardige beide hem dan niet belette in het zelve gevoelen te zyn, waar in zyn voorzaat geweest was, en dat hy niet voor wettig zou houden eene kerkvergadering, de welke byeen zou zyn geroepen in eene verdachte plaats, zonder kennisse der Christen vorsten, en alwaar de stemmen niet vry waren. De afgezant besloot zyn gesprek met de aanbiedingen, welke hy van wegens zynen meester deedt, om met de Protestantsche vorsten te treden in eene naauwer verbindtenisse dan de gene, de welke tusschen hen was.

1535. verbanningen der pauzen. Des zelfs gevoelen van het concilie.

Men weet niet, waarom deze voordeelige voorstellingen aan de Protestanten geen gevolg hadden.

Men hoorde niet naar dezen laatsten voorslag, het zy uit vreze van *Ferdinand* en *Karel* den V te mishagen, met welken men het verbondt vernieuwt hadt, het zy dat men zich niet betrouwde op *François* den I, ter zake van zyn verdrag met *Solyman*, en de strengheit, welke hy gepleegt hadt tegen de Protestanten van zyn koninkryk. Voor het overige weet men niet, door welk eene noodschikking, of om welke reden de voorstellingen van den Franschen afgezant, aangaande de vereeniging van de verschillen over den Godsdienst, geen gevolg hadden, doordien het, *François* de I aannemende de artykels, welke wy hebben aangehaalt, een groot hulpmiddel tot eene overeenkomst omtrent de overige zou geweest zyn. Ook wist *du Bellay* den bondgenoten wel te vertonen, dat byaldien zy eene diergelyke opening verzuimden, zy daar t'eeniger tydt berouw van zouden hebben; maar dat het dan te laat zou zyn. Dit was het dat de uitkomst bevestigde. Zo zeker is het, dat de menschelyke voorzichtigheit niet dan korte oogmerken heeft, en dat het de voorzienigheit Gods is, de welke alle zaken schikt naar haar welbehagen, zonder dat 'er iets bygeval geschiede, noch tegen zyne eeuwige besluiten.

Thuanus. Sleidanus. Herbert.

De koningen van Vrankryk en Engelandt bereid om de leer der Hervormden aan te nemen.

Byaldien men geloven mag het verhaal van *Christoffel Mount*, Hoogduitscher, en gezant van wegens den koning van Engelandt by *François* den I, werkte men in de twee hoven van Engelandt en Vrankryk om de hervorming vast te stellen, en de twee koningen kwamen in vele artykels naby de lere der Lutherschen. De Sorbonne, naar men zegt, vergadert zynde, om te onderzoeken de voorafgaande artykels van *Melanchthon* ter zake van de wedervereeniging, maakte daar in geen verandering van belang: zo dat de Protestanten toestonden de zelve toe te laten, behoudens dat de vereeniging der twee partyen daar op volgde. Van de andere zyde gaf *Henrik* zynen afgezant bevel om een postbode aan *Melanchthon* te zenden, om hem, was het mogelyk, te verplichten, naar Engelandt over te komen, ten einde om een geloofsformulier op te stellen, het welk aangenomen zou kunnen worden door die genen, die zich by het oude gelove hielden, en door die genen, welke eene hervorming eischten. Deze vorst zegt in den brief, welken hy deswegen aan zynen gezant schryft, dat hy niemandt dan *Melanchthon* tot zulk een uitnemend werk bekwaam kent; dat het gevoelen, het welk hy heeft van des zelfs bekwaamheit, hem alles doedt verhopen, en dat hy toch zyne zorgen wil besteden tot een werk, zyner oplettendheit en Godvruchtigheit overwaardig. Dit gevoelen verschilt zeer van dat, het welk de vyanden van *Melanchthon* van dezen beroemden man hebben, alzo zy hem afmalen als onzeker in zyne gevoelens, niet wetende aan welken Godsdienst zich te houden, een Zwingliaan by de Zwinglianen, een Lutheriaan by de Lutherschen, en zich alles makende by allen. Zyne zachtzinnigheit heeft buiten twyffel aanleiding gegeven tot deze verwytingen: doch de

De koning van Vrankryk wenscht *Melanchthon* in Engelandt te komen.

Onrechtvaardige verwytingen tegen dezen leeraar.

1535. achting, in welke hy was by de voornaamſten van de eene en de andere party, kan hem daar omtrent rechtvaardigen. Anderen zeggen, dat *François* de I aan de bondgenoten deedt voorſtellen, den paus voor hoofdt der algemene kerke te erkennen, byaldien de zelve van zyne zyde zou willen toegeven op de volgende artykels, als: *I.* Dat men de Miſſe nooit zou bedienen zonder opentlyk het Avondmaal te houden. *II.* Dat men de opheffing van het misbroodt zou wegnemen. *III.* Dat men de aanbidding * zou afſchaffen. *IV.* Dat men den drinkbeker aan de leken zou wedergeven. *V.* Dat men de aanroeping der Heiligen zou afſchaffen. *VI.* Dat men zich zou bedienen van gemeen broodt, dat de prieſter zou breken, om het aan het volk uit te delen. *VII.* Dat het huwelyk den geeſtelyken zou toegelaten worden. Op deze wyze was het dat de Miſſe moeſt hervormt worden: zo dat men ze de Miſſe van zeven punten noemde; en dit was het buiten twyffel, het geen deedt zeggen, dat *Henrik* de VIII en *François* de I de Miſſe hadden willen veranderen in eene Communie. Wat 'er van zy, deze dubbelde onderhandeling der twee koningen, de welke de hervorming zo gunſtig ſcheen, hadt geen voortgang, en men ziet 'er zelfs geen gevolg van in de Geſchiedenisſe.

* *Aderatie.*

Aankomſt der vloot van Peru te Sevilië.

De keizer, altydt gelukkig, kreeg tyding van de vloot, welke uit Peru was aangekomen. Zy kwam op het einde van dit jaar te Sevilië aan, inhebbende een millioen ſchats aan goudt. De Spanjaarden, verblind door dit koſtelyk metaal, dachten niet meer aan het bebouwen hunner landeryen, en geheel Andaluſië, het beſte en ſchoonſte landt der wereldt, zag zich in korten tydt van zyne inwoonders ontvolkt, die naar Amerika overſtaken. Dus maakt de gierigheit der menſchen hen veelmalen ongelukkig, en dus verlaten zy, om te bezitten een metaal, het welk hunne begeerlykheit veel meer aannoopt dan voldoedt, landen, de welke hen verſchaffen waar van zy gemakkelyk, en zelfs in overvloedt, kunnen leven.

Kopere ſtukken geſchut. * *Kanon.*

Het was ook op het einde van het zelve jaar, dat men in Engelandt de eerſte kopere ſtukken geſchut * zag, waar van de uitvinding aan *Jan Owen* wordt toegeſchreven. Te voren hadt men eenige van het zelve metaal gehad, maar op verna zo volmaakt niet als men deze verſchrikkelyke oorlogs-werktuigen nu zag, de welke den ſchrik en de doodt brengen in de veldſlagen door verbaaſde uitwerkingen.

1536. *Herbert. Burnet.* Doodt van de koninginne *Catharina.*

Het jaar 1536 begon met de doodt der koninginne *Catharina*, de welke hare ongelukken met haar leven eindigde te Kimbolton, in de provincie van Huntington, oud zynde vyftig jaren, van welke zy in Engelandt drie en dertig hadt toegebragt. Zy zich ziek bevindende maakte haren uiterſte wille, by welken zy belaſtte, dat haar ligchaam zou begraven worden in de kerk der Graauwe monniken, de welke altydt opentlyk hare zyde genomen hadden. Zy maakte ook eenige Godvruchtige giften aan armen, en andere aan hare huisgenoten. Zich naby haar einde voelende, wilde zy een brief aan den koning ſchryven, en hebbende eenen van hare huisbedienden geroepen, zeide zy hem dezen brief voor:

Haar uiterſte wille.

Brief, welken zy aan den koning ſchryft.

Myn zaer geliefde Heer, Koning en Man.

Myn levenseinde nadert. Ik beſteede de laatſte oogenblikken daar van om u te verzoeken op uwe zaligheit te denken, de welke gy hoger moet achten dan uwe kroon, en alle andere dingen der wereldt. De zorg, de welke ik daar voor heb, is de laatſte blyk, welke ik u wil geven van de allerſtandvaſtigſte 1536. *genegenheit, die 'er ooit geweeſt is. Gy hebt my in grote droefheit, en u zelf in zeer gevaarlyke verwarringen gebragt. Nochtans vergeef ik u al het kwaadt, dat gy my gedaan hebt, en ik bidde Godt, dat hy het u insgelyks wil vergeven. Voor het overige beveel ik u onze dochter* Maria, *de eenige vrucht van ons ongelukkig huwelyk. Ik bezweer u haar te beminnen met de genegenheit van een goed vader, en haar te bewaren de rechten, welke hare geboorte haar geven. Ik beveel ook aan u myne ſtaatsdochters, van welke my niet meer dan drie overig zyn: draag zorg voor haar welvaren, en beſchik haar een huwelyk, overeenkomende met haren ſtaat, en de getrouwheit, welke zy voor my gehad hebben. Geef aan myne andere huisgenoten een jaar loons, boven het geen hen toekomt. Ik eindige mynen brief en myn leven, u betuigende, dat ik u beminne, en dat myne oogen u begeeren meer dan eenige andere zaak. Zyt Gode bevolen.*

De koning is daar over aangedaan.

Het lezen van dezen brief beweegde den koning, die zyne tranen niet kon wederhouden. Eenige uuren daar na kwam men hem zeggen, dat de koningin overleden was. Hy droeg zorg voor hare lykſtatie, en deedt haar lyk brengen in de abdy van Peterboroug, het eenige klooſter, dat hy ten gevalle van haar ſpaarde, wanneer hy alle de andere vernietigde. Hy deedt nog meer; hy maakte in het vervolg deze kerk tot eene biſſchoppelyke hoofdkerk. De koningin liet vyf duizend marken zilver na, de welke beſteed wierden ten dele tot hare lykſtatie, ten dele tot beloning harer huisgenoten, zo als zy by haren uiterſte wille belaſt hadt.

Hy draagt zorg voor hare begravinge.

Lof van deze koninginne.

Dusdanig was het einde van deze princeſſe, doorluchtig door hare echtſcheiding en ongelukken. Noch de luiſter van haar geſlacht, noch hare verdienſten en hare deugdt konden verhinderen de onwaardige behandeling, haren perſoon aangedaan: doch deze onwaardigheit wierp haren moedt niet ter neder. Zy zegepraalde door hare ſtandvaſtigheit over al het vermogen des konings, en deze vorſt, zo oppermachtig, hadt geen kracht genoeg om haar den tytel van koninginne te doen verlaten, ſchoon hy machts genoeg hadt om haar van den troon en van het huwelyksbedde te ſtoten. Zy behieldt deze waardigheit midden in Engelandt, alwaar *Henrik* zo ontzagchelyk regeerde, en zy maakte van haar geringe hof een Staat, waar in zy altydt erkent wierdt voor die gene, die zy was, behandelt en gedient als eene koningin, met de zelve eerbewyzingen als voor hare ongunſt, ſchoon het niet geſchiedde met den zelven luiſter. Voor het overige toonde zy geen gevoeligheit over hare echtſcheiding, noch tegen den koning, haren gemaal, noch tegen hare medevryſter, het zy door ſtaatkunde, uit vreze van dezen vorſt te vertoornen tegen de princeſſe *Maria*, hare dochter, welker gelukſtaat al hare ongeruſtheit uitmaakte, het zy door eene waarachtige deugdt. Waardig, hoe het ook zy, een onſterffelyken lof, van zich niet te hebben willen wreken over eene zo gevoelige belediging. Hare eer ſtondt haar niet toe af te ſtaan van de koninklyke waardigheit: doch hare matigheit en hare deugdt deden haar alle de grootheden van het hof vergeten. Zy bemoeide zich in hare afgezonderdheit alleen met de bezigheit en den arbeidt, onder hare ſtaatsdochters, of met de oeffeninge van Godvrucht. Zy maakte zelfs Chriſtelyke aanmerkingen over haar ongeluk, wanneer zy de uitkomſt van het zelve de Goddelyke rechtvaardigheit toeſchreef, de welke wreekte, gelyk zy zeide, op haar huwelyk het bloedt, dat

Hare deemoedigheit.

Hare gematigtheit.

Hare ſtaatkunde.

Hare bezigheit in hare afgezonderdheit.

Hare Godvrucht.

1536. dat dit verbondt onrechtvaardig hadt doen ſtorten door de aanzoekingen harer ouderen *; aan de andere zyde hare ongunſt verdragende met eene grootmoedigheit van geeſt, over welke men zich niet genoeg kan verwonderen: vrolyk in hare verdrukkinge, zelfs meer dan in haren voorſpoedt, en hare droefheit zo wel te boven komende, als haren aangeboren aardt †. Van eene verwonderlyke zachtzinnigheit in hare huishoudinge, en met eene grote goedaardigheit ontfangende de omleggende naburen aan haar huis, de welke haar kwamen bezoeken. Inderdaadt zeer vaſt aan de belangen van het hof van Rome, ſtrydig tegen die van haren gemaal, den koning; maar by ongeluk met de hare overeenkomende, of veel eer de zyne zelf.

* *Ferdinand* en *Izabelle*, die de doodt des graven van Warwik berokkenden.

† *Temperament.*

Hare goedaardigheit. Zeer vaſt aan de belangen van het Roomſche hof.

Het bleek echter niet, dat zy aan eenige zamenzwering deel hadt, als men de zaak der nonne van Kent uitzondert, aan welke men haar beſchuldigt deel gehad te hebben. Het is waar, dat men haar zo van naby gade ſloeg, dat het haar zeer moeielyk zou gevallen hebben heimelyke verſtandhouding met de vyanden van den Staat te hebben. Eindelyk offerde *Henrik* hare deugdt op, haar vervolgende: hy gaf aan haar heerlyke getuigeniſſen, tot zelfs voor de vierſchaar, by welke hy hunne ſcheiding vervolgde, en hy vereerde haar met zyn berouw en tranen na hare doodt.

Zonder deel te nemen aan zamenſpanningen.

Anna van Boulen gedroeg zich kwalyk wanneer zy deze tyding vernam. Zy liet hare blydſchap daar over opentlyk blyken niet alleen in hare redenen, maar zelfs in hare kleding, en ſchikte zich ongemeen op, als voor een feeſtdag. Misſchien dat zy deze doodt aanzag als den dag, op welken zy eerſt recht koningin wierdt, alzo haar recht inderdaadt niet verzekert was gedurende het leven van *Catharina*. Het was nochtans zeer ontydig de gedachtenis eener grote koninginne te beſchimpen, voor welker ongelukken de welvoeglykheit wilde dat zy eerbiedt moeſt hebben, doordien zy daar de oorzaak van was, indien zy zo edelmoedig niet was om daar medelyden over te hebben.

Anna van Boulen verheugt zich over hare doodt.

De koning liet den keizer de doodt eener princeſſe wetten, van welke hy een zo na bloedverwant was. *Karel* de V was 'er waarlyk over aangedaan. De koningin, zyne moeie, hadt altydt veel tederheit voor hem gehad: hy hadt ook voor haar altydt al de achting en al de genegenheit, welke hare deugdt en nabeſtaanheit in den bloede verdienden. Ondertuſſchen, wanneer hy, aan zyne droefheit voldaan hebbende, deze doodt met ſtaatkundige inzichten aanmerkte, geloofde hy, dat de zelve zyne verzoening met den koning van Engelandt gemakkelyker zou maken, waar omtrent de koningin *Catharina* een onoverkomelyke hinderpaal zou geweeſt zyn zo lang zy geleeft hadt. Deze verzoening ſcheen hem meer met zyne belangen overeen te komen, dan de uitvoering van den kerkelyken ban, waar mede de paus hem belaſt hadde. De oorlog, welken hy met den Turk voerde, verplichtte hem de vereeniging te zoeken van alle de koningen van het Chriſtenryk, onder welke die van Engelandt een der voornaamſten was; en byaldien hem zyne gevoeligheit noodzaakte om den ban van den paus uit te voeren, zyne ſtaatkunde vondt daar hare rekening niet by. Hy voorzag daar in grote zwarigheden; hy wiſt ook wel, dat zo haaſt als hy het zou ondernemen, dat *Henrik*, naauw met *François* den I verbonden, den oorlog in het meeſte deel zyner ſtaten zou brengen, en dat hy, om de zelve te hulp te komen, genoodzaakt zou

Karel de V is daar over bedroeft.

Herbert.

zyn om Duitſchlandt voor de invallen van den Turk open te laten. Hy dacht zich dan te bedienen van de gelegenheit, welke deze geſteldheit van zaken hem aanboodt, om zich te verzoenen met een vorſt, welkers bondgenootſchap hem van een groot nut kon zyn, al diende het zelve maar om nayver te verwekken aan den koning van Vrankryk, de welke alstoen den oorlog in Italië voerde. 1536.

Terwyl echter de welvoeglykheit hem verplichtte om maatregelen te nemen, en terwyl hy aan de andere zyde een vorſt was van eene grote dapperheit, geloofde hy, dat het met zyne waardigheit niet zou overeenkomen, eensklaps en zonder voorwaarde den koning zyne vriendſchap aan te bieden. Hy ſprak daar over met den Engelſchen gezant *Richard Pace*, die by hem was, veel eer dan van een verbondt, het welk zyn meeſter moeſt zoeken, dan als van eene verzoening, welke hy zelf zou wenſchen. Hy boodt echter de zelve onder drie voorwaarden aan, namentlyk: I. Dat *Henrik* zich zou verzoenen met den paus, waar toe de keizer zyne bemiddeling aanboodt. II. Dat hy den Turk zou helpen beoorlogen. III. Dat hy het verbondt met Vrankryk zou verlaten, en dat hy zich, volgens het oude verdrag van den jare 1518, zou aankanten tegen de overmeeſtering van het Milanees, het welk *François* de I op nieuw wilde doen. *Henrik*, van de voorſlagen des keizers onderrecht zynde, gaf laſt aan zynen gezant daar op dit antwoordt te geven: *Dat men met recht hem niet te laſt kon leggen het ſchenden der oude verbonden; dat de keizer de zelve de eerſte overtreden hadt, en dat hy deze waarheit moeſt erkennen voor dat men van wederverzoening ſprak. Dat hy voor het overige zyne voorgaande bedingen niet kon aannemen op die wyze, als de zelve gedaan waren. I. Dat hy, aangaande den biſſchop van Rome, niet kon herroepen een beſluit, in zyn koninkryk genomen met eenparige toeſtemming van alle de Staten, goedgekeurt door de geeſtelykheit, en bekrachtigt door het Parlement. II. Dat, wat den oorlog tegen den Turk betrof, hy altydt gereed was daar toe te verſtaan, zo haaſt als de Chriſten vorſten met malkander bevredigt zouden zyn. III. Belangende zyne verbindteniſſe met den koning van Vrankryk, dat hy zich daar van niet kon ontdoen zonder reden; dat hy nochtans, ingevalle de keizer de oude verbonden met de kroon van Engelandt weder vernieuwde, wel wederom wilde aannemen zyne hoedanigheit van ſcheidsman tuſſchen hem en* François *den I, en dat hy dan in ſtaat zou zyn om hunne verſchillen te vereffenen, of zich te verklaren tegen den gene, die, zyne bemiddeling weigerende, onrechtvaardiglyk den anderen zou onderdrukken.*

Op welk eene wyze hy zich daar over verklaart aan den gezant van *Henrik.*

Antwoordt van den koning op den brief, welken zyn afgezant hem daar over ſchryft.

Doordien hy nu geloofde, dat zyn antwoordt den keizer niet zou behagen, ging hy voort met zich in ſtaat te ſtellen tegen de invallen, met welke hy door de bulle van den paus gedreigt was. Hy hadt eene gelukkige ondervinding gehad van de liefde zyner onderdanen, de welke alle de geheime handelingen van het hof van Rome niet hadden kunnen verwikken. Hy beſloot geen andere hulp te zoeken dan die, de welke hy in hunne getrouwheit vondt, en beriep zyn Parlement, het welk op den 4 February vergaderde. Eer dat wy ſpreken van de wetten, welke men daar in maakte, om meer en meer des koonings kerkelyke opperhoofdigheit vaſt te ſtellen, en de ruſt van het koninkryk te verzekeren, zullen wy eenige andere van minder aangelegenheit verhalen.

Herbert.

Hy beroept zyn Parlement.

De eerſte betrof de zeerovers, welke het Par-

Universitäts- und Landesbibliothek Düsseldorf

1536. lement wilde dat men volgens de ſtrengheit der wetten zou ſtraffen, zonder daar van uit te zonderen die genen, welke zouden bybrengen het voorrecht van hun klerkſchap.

Wetten, gemaakt door het Parlement.

De twede betrof de vaſtſtelling der ſtallingen voor paarden, welke het Parlement oordeelde zyne zorgen niet onwaardig te zyn. Het gaf daar omtrent geen voorrecht dan aan zekere perſonen, en ook onder zekere voorwaarden. De voornaamſte was, dat de merriepaarden hoog moeſten zyn ten minſte dertien handbreedt, en de hengſten veertien.

De derde wet vernietigde de geheimſchryvers van vervaardigingen *, toegeſtaan als beloningen, of als loutere gunſtgeſchenken, en belaſte, dat de zelve zouden toegeſtaan worden onder des konings ondertekening, zonder dat 'er eene groter rechtspleging zou van noden zyn.

* *Expeditions*

De vierde bewaarde voor den koning en voor de grote heeren hunne leenrechten op de landen hunner leenmannen, niettegenſtaande de kunſtenaryen, van welke deze laatſten zich bedienden om de zelve te loor te ſtellen.

Het was om hier in te voorzien, dat het Parlement door eene vyfde wet belaſte, dat men geen inzicht zou hebben op de verkopingen der landen, ten minſte zo de overdragten daar van niet waren gemaakt onder echte zegels, en in de openbare lyſten overgebragt.

Wetten rakende de wedervereeniging van het prinsdom van Walles met de algemene regeringswyze van het koninkryk.

Het Parlement maakte in het vervolg veel aanmerkelyker wetten, om de provincie van Walles weder te vereenigen met de algemene regering van het koninkryk, en om te vernietigen de byzondere gewoonten, welke tot nog toe onderhouden waren in dit gedeelte van Engelandt, minder gemaniert dan de andere, en levende ook op eene zeer verſchillende wyze. Voor dat wy ſpreken van de wetten, welke het Parlement maakte om deze woeſte menſchen te beſchaven, en om weg te nemen de ſcheiding, welke het verſchil der regering ſtelde tuſſchen hen en de andere Engelſchen, moet men eene beſchryving maken van de inwoonders van dit landſchap, het welk langen tydt een koninkryk op zich zelve is geweeſt, en dat zelfs is verdeelt geweeſt tuſſchen vele koningen.

Herbert Camdens. Beſchryving van de provincie van Walles.

Het prinsdom van Walles, het welk de inwoonders van dat landt noemen *Combrai* en *Zambre*, maakte een afgezonderden Staat van Engelandt uit, tot dat *Henrik* de II het zelve veroverde; en ſedert wierp het dikwils het juk der Engelſchen af. Het is gelegen in het Weſtergedeelte van het koninkryk, en bevat deze uitgeſtrektheit van het landt, het welk oudtyds bewoonden de Demeten, de Ordovicen en de Siluren: die ſtrydbare volkeren, welke eertyds de eerſte keizers van Rome zo veel werk gaven, en van de zelve nu en dan legioenen ter neder maakten. Ook was het zelve alstoen verdeelt in drie delen, bezeten door deze drie volkeren. De rivier de Dwyne verdeelt het zelve in tweën, en onderſcheidt het thans in het Noorden, of Noord-Walles, en het Zuiden, of South-Walles: elk gedeelte zyde nader verdeelt in zes graafſchappen, of voorname provinciën: Flint, Dambi, Kaarnarvan, Merioneth, Mongommery, en Angleſey, het welk een eilandt is, dat men ook Mone noemt, zyn gelegen in het Noorder gedeelte, en Kardinghan, Pembrook, Klamorgan, Radnor, Breknok en Kaarmarden in het Zuider gedeelte. Deze graafſchappen wierden nogmaals verdeelt in verſcheide markten, of heerlykheden, tot over de drie honderd, welke byzondere wetten hadden, volgens hunne verſchillende gelegenheit, of de verſchillende afhankelykheit, in welke zy waren, het zy van den koning, het zy van de byzondere heeren, die daar meeſter van waren. De volkeren, die langs de zeekuſten woonden, hebbende zich gemaniert door den omgang, welken zy hadden met de Engelſchen, hadden gemakkelyk der zelver gewoonten aangenomen: maar de andere, woeſter dan deze zynde, wilden noch hunne wetten, noch hunne overheerſching dulden. De koningen van Engelandt hadden dikwils grote heirlegers derwaarts gevoert, en dikwils waren zy ook weder te rug gedreven door de dapperheit der inwoonderen, geholpen door hunne gebergten en boſſchen, de welke hen voor bolwerken ſtrekten: zo dat zy zich genoodzaakt zagen de vermeeſtering daar van over te laten aan den eerſten bezitnemer, de welke daar van hulde aan de kroon wilde doen. Deze verklaring wekte den Engelſchen adel op om kleine krygsbenden op de been te brengen, met welke zy uitliepen deden in het landt, en nu de eene, en dan de andere heerlykheit onder hunne gehoorzaamheit bragten. Zy maakten zodanige voortgangen in dezen oorlog, dat zy byna de helft der drie honderd heerlykheden veroverden. De overige wierden te ondergebragt door de wapenen des konings, of onderwierpen zich vrywillig. Deze laatſten wierde beſtiert door wetten, gelykvormig van die van Engelandt, of weinig van de zelve verſchillende. Doch byna alle de gene, die onderdanig waren aan de heeren, die de zelve verovert hadden, leefden veel eer als ſtruikrovers dan als burgers. Mylord *Herbert*, die ons de Geſchiedenis van *Henrik* den VIII heeft nagelaten, verhaalt, dat zyne voorouders onder het getal dezer vermeeſteraars waren: maar dat *Roland Lee*, voorzitter van Walles onder de regering van *Eduard* den IV, voor den Raadt des konings getuigt hadt, dat de ridder *Richard Herbert*, grootvader van onzen geſchiedſchryver, de gerechtigheit en de vrede in zyne heerlykheden deedt heerſchen. Hy was miſſchien de eenigſte, die eene zo goede order onderhieldt. De koningen, die de landeryen aan de grote heeren hadden overgegeven, hadden aan hen ook gegeven alle hunne rechten op de inwoonders, uitgenomen de hulde en ſchatting, welke zy aan de kroon betaalden: en deze vermeeſteraars oeffenden over de volkeren, welke zy overwonnen hadden, niet alleen al het recht van den koning, maar daarenboven dat des oorlogs, het welk hen eene onbepaalde macht gaf: zo dat zy, gene andere wetten volgende dan die van hunne eigenzinnigheit, of van hunne gierigheit, aanſtelden overheden, hen gelyk, veel minder om recht te doen aan hunne leenmannen, dan om te ſtyven de knevelaryen, welke ongeſtraft bedreven wierden in de ganſche uitgeſtrektheit hunner heerlykheit. Eene zo kwade order vervulde het gehele landt met bloedt en roof, en als of de oogluiking der rechters, welke daar over geen ſtraf oeffenden, niet genoeg was, waren daarenboven de heerſchappen nog onder malkander afgeſproken, dat men een misdadige niet zou kunnen vervolgen, die buiten de plaats, alwaar hy het feit begaan hadt, gevlucht was in het landt van een anderen heer: zo dat deze heerlykheden, of markten, zo vele vryplaatſen waren, werwaarts de ſtruikrovers en moordenaars zich beveiligden voor de achterhalingen van het gerecht.

1536.

Tacitus.

Hare verdeeling in drie voorname delen.

Onderdeeling van elk deel in zes graafſchappen.

Dwingelandy en verwarring dezer grote heeren.

Deze aanmerkingen verplichtten het Parlement te bevelen: I. Dat, om moorden en ſtruikroveryen

Plakkaat van het Parlement

1536. om in deze onordentelykheden te voorzien.

roveryen te beletten, welke bedreven wierden in het graafschap van Chester, en in acht andere provincien *, het rechtsgebiedt in het toekomende aldaar zou geoeffent worden door aangestelde rechters, de welke door den kancelier, of door den grootzegelbewaarder zouden verkoren worden; dat deze gemachtigden over de zaken zouden oordeelen volgens de wetten van Engelandt, en dat de schuldigen, die van het eene marktgerecht tot het andere zouden overgelopen zyn, niet zouden kunnen ontgaan de straffe, op hunne misdaadt gestelt, maar dat zy gestraft zouden worden, zonder acht te geven op het misbruik der vryplaats, strydig tegen het recht der volkeren en tegen de gemene rust. II. Het schafte andere verderflyke gewoonten af, welke het geweldt en de gierigheit hadden ingevoert. Daar waren verscheide bosschen in het landschap. De genen, welken daar in gingen, zonder te hebben een zeker teken of bewys, dat men nemen moest van den houtvester, wierden gevangen genomen, ten minste byaldien zy gene onderhorigen waren van een groot heer, en men ontsloeg hen niet dan betalende eene grote geldboete. Men handelde nog kwalyker die genen, die van de grote wegen afweken. Byaldien zy alleenlyk vier entwintig voeten daar van af waren, verbeurden zy al het goudt en zilver, het welk men by hen vondt, en men verstuikte hen een gewricht van de handt, indien zy zich daar van niet vrykochten voor eene somme gelds, welke de houtvester, of de landpachter van hen votderden. Deze kleine dwingelanden hadden daarenboven voor eene wet vastgestelt, dat de beesten, de welke in hunne bosschen verdwaalden, hen zouden toebehoren, en dat de boschwachters niet moesten nalaten hun merk te drukken op alle de gene, welke het geval derwaarts voerde. Dit was genoeg om het bezit daar van toe te kennen aan den heer van de markt, alwaar het bosch gelegen was. Het Parlement vernietigde alle deze onrechtmatige rechten. Het belastte, dat de wegen der bosschen vry zouden zyn voor alle soorten van menschen, gelyk de andere wegen van het koninkryk, en dat de beesten van vremden, welke men daar in weidende zou vinden, aan de rechte eigenaars zouden worden wedergegeven, behoudens dat zy de zelve weder eischten binnen het jaar en den dag van het verlies, dat zy daar van gedaan hadden, betalende alleenlyk het weideloon.

* Flint, Anglesey, Kaarmarthen, Merioneth, Kardigham, Kaarmarden, Pembrook en Klamorgan.

Het vernietigt de kwalyk verkregene voorrechten.

De koningen van Engelandt hadden aan deze heeren toegestaan voorrechten, de welke van de opperheerschappy onafscheidelyk waren, gelyk de vergiffenis van moorden, verraderyen, en doodslagen. Het Parlement ontnam hen deze macht. Het verklaarde, dat deze voorrechten zouden ophouden in den persoon der heeren, welke het zelve tot nog toe geoeffent hadden, en weder vereenigt worden in den persoon des konings, in wiens name voortaan recht zou gedaan worden door aangestelde rechters, welke benoemt zouden worden op de wyze, als wy gezegt hebben.

Die van Walles zenden afgezanten aan den koning, om hem te verzoeken alle hunne byzondere

Op deze wyze deedt het Parlement ophouden de geweldenaryen, de rechtspleging vaitstellende, en dat het die van Walles verloste van de verdrukkinge dezer heeren, die over de zelve dwingelanden geworden waren. Doch deze volkeren geloofden, dat 'er nog eene zaak aan hun geluk ontbrak, en dat het zelve niet volkomen zou zyn, dan wanneer men de byzondere gewoonten, welke men nog onder hen in zwang liet, zou vernietigt hebben. Zy wenschten, dat men dezen hinderpaal ook wegnam, die een beletsel gaf aan de volkome wedervereeniging met hen en de overige onderdanen van het koninkryk; dat men hen deedt leven onder de zelve wetten, en de zelve voordeelen genieten. Na daar over in hunne vergaderingen te hebben geraadpleegt, zonden zy afgezanten aan den koning om deze gunst te verwerven. Die geen, die het woordt voerde, drukte zich daar omtrent in dezer voegen uit:

1536. gewoonten af te schaffen, en hen die van Engelandt te geven.

Hunne redenvoering aan den koning.

Sire, wy werpen ons aan de voeten van uwe Majesteit, met dit eerbiedig vertrouwen, het welk de toegenegenheit van een goeden vorst aan zyne getrouwe onderdanen inboezemt. Wy dragen deze hoedanigheit, Sire, schoon bewoonders van het landschap van Walles, en wy zyn hier in met de Engelschen gelyk, de welke geen meer recht hebben op de eere van uwe goedgunstigheit dan wy. Een koning is de gemene vader van alle zyne onderdanen, en gelyk zy aan hem eene gelykvormige gehoorzaamheit schuldig zyn, verwachten zy ook van hem eene evengelyke bescherming. Waarom zou men ons van anderen onderscheiden? Wy zyn, gelyk zy, kinderen van een huis, geboren op een zelve eilandt, en, zo wy het zeggen durven, zyne waarachtige en natuurlyke inwoonders. Wy hebben onze oude afkomst benevens onze vryheit bewaart, en wy zyn niet overwonnen, gelyk de andere staten van uw koninkryk. Het is eene eer voor uwe Majesteit, Sire, onder uwe onderdanen te tellen volkeren, de welke zich gewilliglyk aan uwen scepter onderworpen hebben, zonder ooit een vremd juk gedragen te hebben. Het is waar, dat wy tot nog toe gehecht zyn geweest aan de gewoonten onzer voorvaderen. Dit is een blyk van onze standvastigheit, veel eer dan van onze hardnekkigheit. Wy hebben geoordeelt verplicht te zyn te bewaren de wetten, onder welke wy geboren, en volgens de welke wy opgevoed waren. Men ontdoedt zich zo ligt niet van de vooroordeelen der geboorte en der opvoedinge. Wy hopen, dat uwe Majesteit ons deze onnosele dwaling zal vergeven, de welke nooit op onze getrouwheit toeleg heeft gemaakt, sedert dat wy ons de keizerlyke kroon van Engelandt onderworpen hebben. Men verwyt ons het opvatten der wapenen tegen de Saxen, de Denen en de Normannen, en wy in het tegendeel stellen daar in onze eer. Wat waren alstoen die volkeren anders dan onwettige bezitters? De Saxen waren daarenboven Heidenen, de welke het opwassende Christendom kwamen omver rukken. Wy deden daar toen al heldenis van, en wy bewaarden het zelve zo wel als ons landt, strydende voor onze haardsteden en voor onze altaren. Ten aanzien der Normannen, wy stelden ons tegen hunne invallen, zo lang als zy zich meester van ons wilden maken door geweldt van wapenen: maar wy hielden op hen als vyanden aan te merken, zo haast als Willem *de I het recht van veroveraar verlaten hadt, om dat van erfgenaam aan te nemen, waar mede de instelling van St.* Eduard *hem bekleedde. Wy boden naderhandt onzen dienst* Eduard *den I(a). aan zoon van* Henrik *den III, onder wiens heerschappy wy ons begaven, om in het vervolg met de Engelschen niet dan een volk uit te maken. Wat hebben wy sedert gedaan, dat ons deze vereeniging onwaardig heeft gemaakt? Wy verdedigden* Eduard *den II, des zelfs zoon, tegen de opstanden der Engelschen zelve. Het was ons toen ter tydt gemakkelyk geweest, hen na te volgen, en ons, gelyk zy, zyner gehoorzaambeit te ontrekken. Wy bleven*

Hebben nooit een vremd juk ondergaan.

Hunne gehoorzaamheit aan de kroon van Engelandt.

(a) Deze volgde op *Henrik* den III in den jare 1272. Deze afgezant zegt niet, dat meer dan honderd jaren te voren *Henrik* de II het prinsdom verovert hadt.

Universitäts- und Landesbibliothek Düsseldorf

1536. *echter getrouw. Wy hebben in het vervolg een goed deel gehad in de overwinningen van* Eduard *den III. Gedurende de beroerten, de welke de regeting van zynen kleinzone,* Richard *den II, ontruſten, hebben wy geen een verkeerden ſtap gedaan naar de zyde der wederſpannigen. Wy ſpreken niet van het gene gebeurt is onder* Henrik *den IV, wiens recht betwiſt is geweeſt door een groot gedeelte van het koninkryk. Dus, aan wat kant wy de wapenen onder die regering gevoert hebben, kan men ons met recht van gene ongehoorzaamheit beſchuldigen. Maar wy zyn ſtandvaſtig geweeſt in onze genegenheit voor* Henrik *den V, zynen navolger, en wy weigerden te onderſteunen de wederſpannigheit, de welke nog aanhangers heeft. De verſchillen der huizen van* Jork *en* Lankaſter *hebben ons in geen verzoeking gebragt, om ons te ſcheuren van de kroon van Engelandt. Het was ons nochtans toen niet bezwaarlyk ons daar van te onttrekken, byaldien wy onze gehoorzaambeit hadden aangemerkt als een juk, en wy konden voordeel gedaan hebben met de verdeeldheden van het koninkryk, byaldien wy ons niet hadden aangemerkt als leden van een zelve ligchaam en van een zelve gemenebeſt. Wel is waar, wy hebben het huis van* Jork *aangehangen, veel meer dan dat van* Lankaſter *; het grootſte gedeelte van Engelandt deedt het zelve, en de kroon bewaarde hare rechten onder de verwarringen dezer twee geſlachten, welke de zelve malkander betwiſten. Maar* Henrik *de VII, vader van uwe Majeſteit, was zo haaſt niet op den troon geklommen, of wy ſtonden af van de partyſchappen van het huis van* Jork, *om te kiezen de zyde van het huis van* Lankaſter; *of veel eer, wy zagen met blydſchap deze twee huizen wederom vereenigt in den perſoon van dezen groten vorſt, en van de koninginne, zyne gemalinne. Niets geeft ons ook nu tegenwoordig meer voldoening dan deze wedervereeniging beveſtigt te zien onder de roemruchtige regering van uwe Majeſteit, uit dit gelukkig huwelyk geſproten, en die door een vaſten knoop de* Rode *met de* Witte Roze *zamenvoegt : zo dat, wel verre van voorwendſels te zoeken om ons te verdeelen in de verwarringen van het koninkryk, wy in het tegendel ons verheugen, over des zelfs geruſtheit. Maar, Sire, zou het ons niet toegelaten zyn, ons te verheerlyken met de geboorte gegeven te hebben aan den koning* Henrik *den VII? Heeft deze vorſt zyne afkomſt niet uit het bloedt onzer oude koningen? en zal men ons nog verwyten de onedelheit onzer afkomſte? zal men ons aanzien als een overſchot van die Bretons, welke de overwinningen der Angel-Saxen ontkomen zyn? in plaats van ons aan te merken als oorſpronkelyke volkeren, die nooit van plaats verwiſſelt hebben. Niemandt heeft ons kunnen doen ontruimen het landt, waar in de Voorzienigheit ons heeft doen geboren worden, en wy kunnen niet zeggen, welke onze eerſte oorſpronk geweeſt is : zo overond is de zelve. De hoogte onzer bergen, den vremdelingen ontoegankelyk; de vruchtbaarheit onzer landsdouwen, de welke ons voedſel beſchikken; de onbeſchaafdheit zelfs van onze tale, de welke noch verzacht is, noch bedorven door een zamenmengſel van andere : dit alles getuigt ten voordeele van onzen oorſpronk. Maar dit alles ſpreekt ook ter gunſte van onze vereeniging. Wy zyn gene verwerpelyke onderdanen, Sire, noch door de byzonderheit van onze luchtſtreek, noch door de onbeſchaafdheit van onze ſpraak. Hoe hoger ons landt legt, zo veel nader is het aan den hemel; en bygevolg ook zo veel verhevener is het verſtandt onzer volkeren. Ten aanzien der ſprake, die is niet onbeſchaafd, dan om dat de zelve uit den grondt des herten * komt, in plaats dat die van anderen alleen komt van de lippen. Voor het overige hebben wy boven de Engelſchen dit voordeel, dat wy onze taal voegende by de hunne, wy den lof van uwe Majeſteit zullen uitbrallen in meer dan eene ſpraak. Hoe onbeſchaafd de onze is, zy is die der oude Gaulen, zo wel als der oudſte bewoonders van dit eilandt, van welke de andere volkeren die der Angel-Saxen genomen hebben, met een hunnen naam aannemende. Men late dan na ons te verwyten onze ſpraak en ons landt, doordien en de eene en het ander ons indachtig maken onze vryheit en de oudheit van onzen oorſpronk. Wanneer, voor het overige, de voorzaten van uwe Majeſteit verlaten hebben de volkeren van onze geweſten, de welke weigerden hen te erkennen, aan veroveraars, de welke alle de wanorders daar ingevoert hebben, welke men daar in beſpeurt, dat het ons toegelaten zy te zeggen: deze prinſſen hebben zeer kwalyk hunne waarachtige belangen verſtaan. Zy hebben daar door niets gewonnen, en wy hebben alles verloren. De verdeelingen, welke deze dwingelanden, het koninklyk gezag misbruikende, onder ons maakten, lieten ons niet toe onze klagten aan het hof te brengen, noch aldaar onze wedervereeniging te komen verzoeken. Een groot gedeelte zuchtte onder het juk dezer heerſchzuchtige meeſters, en terwyl zy hunne geweldenaryen oeffenden over de landen, welke zy verovert hadden, bielden die genen, die hunne vryheit nog bewaarden, zich beſloten in het midden van het landt, zonder daar te kunnen uit gaan. Ondertuſſchen hebben wy telkens, als zich de gelegenheit daar toe aanboodt, tegen deze misbruiken onze vertogen gedaan. De tydt was nog niet gekomen om daar tegen een hulpmiddel toe te brengen. Deze eer was voor uwe Majeſteit bewaart. Het is dan tot u, Sire, dat wy onze toevlucht nemen. Wy hopen, dat na het gene het Parlement komt te doen, om af te ſchaffen de ongebondenheit, de welke heerſcht in een zo groot gedeelte onzer provincien, uwe Majeſteit zal voltooien ons geluk, ons aannemende in het ligchaam van het Engelſche gemenebeſt, ons deelgenoten makende van der zelver voorrechten, zo wel als van der zelver wetten, en wegnemende alle deze hatelyke onderſcheidingen, de welke ons doen aanmerken als een ander volk, en als menſchen van de andere wereldt. Deze zyn, Sire, de wenſchen van onze natie. Dit is het gene zy ons belaſt heeft van uwe Majeſteit voor haar te verzoeken, hem verzekerende van hare onſchendbare getrouwheit. Deze nieuwe verplichting, welke zy aan uwe Majeſteit zullen hebben, zal hunne erkentenis vergroten, en hunne vereeniging zal beveſtigen de geruſtheit van den Staat, de welke daar door bekwamer zal zyn om den gemenen vyandt, die den zelven dreigt, te weder-ſtaan.*

1536. * Hy duidt zich uit uit de borſt en de ſteen.

Zy hingen in het begin het huis van *Jork* aan.

Tot op de komſte van *Henrik* den VII op den troon.

Zy beroemen zich over de geboorte van dezen prins, geſproten uit het bloedt hunner oude koningen.

Zy zyn oorſpronkelyke volkeren. Beſchryving van hun landt en tale.

Zy beklagen zich over de grote heeren door recht van verovering.

Zy bidden den koning te voltooien het werk hunner vryheit en geluk, het welk het Parlement haalt begonnen.

Het is zeer waarſchynlyk, dat Mylord *Herbert*, de welke ons deze redenvoering heeft medegedeelt, die zelf heeft opgemaakt. Gelyk hy oorſpronkelyk uit Walles was, alwaar zyne nakomelingſchap nog heden grote landeryen bezit, heeft hy geſproken met de genegenheit van een goed vaderlander. De liefde tot het geboortelandt blinkt niet minder uit in deze redenvoering, dan de welſprekendheit van den opſteller, en men ziet wel, dat het hert daar in zo veel deel heeft gehad als het verſtandt.

De koning, het gewigt der redenen dezer afgezanten overwogen hebbende, zodanige byna, als de Engelſche geſchiedſchryver de zelve verhaalt, byaldien zy zich niet met zo veel welſprekendheit uitdrukten, als hy, was aanſtonts genegen hen toe te ſtaan het gene zy verzochten.

De koning ſlaat hun verzoek toe, en verzendt de zaak aan het Par-

Hy

1536. lement, om daar van eene plegtige acte te maken.

Hy gaf daar kennis van aan het Parlement, ten einde het zelve, overeenstemmende met hunne begeerten en zynen wille, een besluit maakte, het welk de twee volkeren vereenigde. Het Parlement van zyne zyde, deze zaak onderzocht hebbende, vondt daar in een aanmerkelyk voordeel voor de gehele natie, en maakte de volgende besluiten:

Acte van het Parlement.

Dat het prinsdom van Walles was een lidt van het koninkryk van Engelandt, waar van de koning het hoofdt was. Dat ondertusschen de verscheidenheit van des zelfs wetten, van des zelfs gebruiken en gewoonten, zo wel als van des zelfs spraak, met de wetten en de tale der rechte Engelschen die van Walles deedt aanmerken als een ander volk. Dat dit onderscheidt eene bronader was van gedurige verdeeldheden, welke de koning wilde wegruimen, volgens de beweegredenen zyner koninklyke toegenegenheit tegen alle zyne onderdanen. Dat hy aldus, na daar over met zyn Parlement gesproken te hebben, met toestemming en het gevoelen der Huizen, hadt vastgestelt en bevolen, door een eeuwigdurend en onwederroepelyk besluit, dat het prinsdom van Walles vereenigt en ingelyft zou worden met het koninkryk van Engelandt, ten einde de volkeren van dat prinsdom zouden hebben de zelve vryheden, vryplaatsen, voorrechten, en wetten, welke zyne andere onderdanen, de geborene Engelschen, genoten. Dat insgelyks de goederen der familiën op de erfgenamen zouden overgebragt worden, op de zelve wyze, als het in gebruik was in de andere provinciën van Engelandt, en niet volgens de wetten der aloude Gaulen, de welke afgeschaft bleven.

Afschaffing der heerlykheden, en der zelver hereeniging met de oude graafschappen.

Door de zelve wet wierden ook afgeschaft alle markten of heerlykheden, welke deze verscheide overwinnaars, van welke wy gesproken hebben, hadden opgerecht, en alle hereenigt met de oude graafschappen, of provinciën, in welke het landt altoos verdeelt was geweest. Dus wierden 'er vier en twintig vereenigt met het graafschap van Monmouth, zestien met dat van Breknok, een gelyk getal met dat van Radnor, elf met dat van Montgommery, tien met dat van Damby, zeven met dat van Shrop, en tien met dat van Hereford. De heerlykheden van den zelven aardt, de welke gelegen waren tusschen Chepstow en Glocester, wierden vereenigt met het graafschap van Glocester, zeventien andere met dat van Klamorgan, acht met dat van Kaarmarden, dertien met dat van Pembroke, vier met dat van Kardingham, en een met dat van Merionet. Alle deze markten maakten een getal uit van honderd en een en veertig, zonder te rekenen die gene, de welke gelegen waren tusschen Chepstow en Glocester, waar uit men kan afnemen de wyduitgestrektheit der landen, door deze heeren verkregen, aan welke de koningen de rechten van de kroon hadden overgedragen, en van het gene nog overbleef in de bezitting der oude inwoonders, welke hunne vryheit genoten, en welke bestiert wierden volgens hunne wetten. Om de heeren schadeloos te houden wegens de rechten, welke men hen ontnam, stondt men hen andere voorrechten toe, waar over zy voldaan waren. Dus herstelde men de vryheit aan die van het landt, en men bewaarde ter zelver tydt aan den Engelschen adel de voorrechten hunner voorouderen, welke daar in overwinningen gedaan hadden, en men veranderde alleenlyk den aardt der zelven.

Eindelyk leide zich het Parlement op de voornaamste zaak, waar over het byeen geroepen was. Dit was de vaststelling der rechten, gehecht aan de kerkelyke opperhoofdigheit van den koning, en de hervorming, of veel eer de vernietiging der kloosters. De eerste wet, welke gemaakt wierdt, betrof de eerste jaars inkomsten * van openstaande geestelyke ampten, waar van de begiftiging aan den koning, aan welken zy reets te voren was toegestaan, gelyk wy boven gezien hebben, thans wierdt verzekert. Het Parlement voegde alleenlyk deze bepaling daar by, dat de landen, de welke de eerste jaars inkomsten betalen zouden, dat jaar vry zouden zyn van de betaling der tienden. De twede wet vernieuwde de instelling, welke den kerkelyken verboodt eenige ordonnantiën te maken zonder toestemming des konings, en wel met den raadt der twee en dertig aangestelde rechters, van welke zestien uit de wereldlyken, en een gelyk getal uit de geestelykheit zouden genomen worden.

1536. *Herbert. Fuller. Burnet.* Wet, welke bevestigt de eerste jaars inkomsten, den koning door het Parlement toegestaan.

* *Annaten.*

Eene derde wet verboodt aan de genen, die binnen de vrysteden vluchtten, welke men bewaart hadt, gewapend te gaan, en zich verder dan twee uuren daar buiten te laten vinden, of de bevelen der landvoogden der provincie tegen te staan, op straffe van vervallen te zyn van het recht van hunnen vrydom.

Ontwerp van de vernietiging der kloosters door het Parlement onderzocht.

Dat gedaan zynde kwam men tot het onderzoeken van de oprechtinge der kloosters, en de veranderingen, welke men voornemens was daar in te maken, volgens des konings goeddunken, en het ontwerp, het welk *Cranmer* daar van hadt opgestelt. Het Parlement geloofde, dat dit den koning genoegzame geldmiddelen zou verschaffen tot onderhoudt zyner vloten. De koning geloofde het insgelyks, en aan de andere zyde was hy in zyn schik deze kloosters te vernietigen, om redenen, welke wy verhaalt hebben: waar men moet byvoegen, dat *Cranmer* hem de noodzakelykheit vertoont hadt, van een gedeelte dezer inkomsten te besteden tot het oprechten van nieuwe bisdommen, aan welke het koninkryk gebrek hadt, doordien de kerkvoogden niet konden te hulp komen aan de zorgen hunner bisdommen, als van eene al te grote uitgestrektheit zynde. Dit was de voornaamste reden niet, de welke *Cranmer* dus deedt te werk gaan. Hy hadt, gelyk wy reets hebben aangemerkt, de hervorming besloten, en het werk daar van scheen hem onmogelyk zo lang als zich de monniken daar tegen stelden. Het was ter dezer oorzake dat hy voornam de zelve uit te roeien, en dat hy, onder andere voorwendsels, het Parlement en den koning deedt treden in zyn oogmerk. Voor dat wy spreken van de afschaffing der kloosters, menen wy verplicht te zyn de eerste stichtingen, van de zelve in Engelandt gedaan, te verhalen.

Verhaal van de kloosters, in Engelandt gesticht.

De Geschiedenis verhaalt ons daar van niets zekers voor den monnik *Augustyn*, geestelyke van St. Benedictus-orde. Men zegt, dat hy in Engelandt overkwam op aanraden van paus *Gregorius* den Groten, en op het verzoek van de koninginne *Bertha*, dochter van *Clotarius* den I, koning van Vrankryk, en gemalin van *Ethelbert*, koning van Kent, de welke nog een Heiden was. Dat hy deze reis aannam omtrent den jare 596; dat hy *Ethelbert* bekeerde, en dat hy voor zyne beloning het aartsbisdom van Kantelberg kreeg. Hy hadt nochtans reets vele kloosters gesticht, en alle onderwierpen zich aan den bis-

schop

1536. De monnik *Augustyn* gemaakt aartsbisschop van Kantelberg.

schop van Karleon, in het graafschap van Monmouth (a). *Augustyn*, die den koning *Ethelbert* doopte, bragt hem daar toe van een klooster te Kantelberg te stichten, met vrydom van den aartsbisschoplyken setel, welken deze monnik alstoen vervulde. Nochtans zyn 'er, die geloven, dat deze vrydom nieuwer is, en dat men den *datum* daar van heeft verandert. Vele vrydommen volgden de zelve: die van de abdy van Peterboroug in den jare 680, van de abdy van Glassembury in den jare 725, onder den koning *Ina*, en van de abdy van St. Albans onder den koning *Offa*. *Kenulphus*, koning van Mercie, stichtte de abdy van Abington, met het zelve recht van vrydom, in den jare 821, en *Kanut* stichtte die van Edmondroy, met het zelve voorrecht, in den jare 1020. Alle deze kloosters volgden den regel van St. *Benedictus*, en de geestelyken van deze orde zyn altydt in Engelandt meer dan andere monniken geacht geweest, niet alleen ter oorzake van hunne rykdommen, maar ook ter zake van hunne geleerdheit. Men telt tot twee honderd en vyftig schryvers, welke hunne kloosters hebben uitgelevert gedurende duizend jaren, of daar omtrent, dat zy in dit koninkryk bestaan hebben. Het was niet dan op het einde van de elfde eeuwe dat de geestelyken van de orde van St. *Augustyn* daar in kwamen, wel haast gevolgt van een oneindig getal van andere; het welk *Matthæus van Parys* † deedt zeggen, dat de menigte der ordens eene waarachtige wanorder was. Wy zullen hier niet herhalen het geen wy boven, onder de regering van *Stephanus* van Blois, op het jaar 1148 *, van de byzondere orde der Gilbertynen gezegt hebben, en keren weder tot de orde der Benedictynen. De Denen, die op Engelandt aanvielen in het einde van de VIII eeuwe, verwoesten byna alle de kloosters, welke zy daar in vonden, en de kloosterlingen de zelve verlaten hebbende, namen de andere geestelyken daar in het vervolg bezit van. *Edgar*, bygenaamt de Vreedzame, die aan de kroon kwam in het jaar 959, en die vader was van St. *Eduard* (b), herstelde deze monniken op het aanhouden van *Dunstan* en eenige anderen. Het was deze vorst, de welke zeven en veertig kloosters weder oprechtte, en die 'er nog drie wilde opbouwen, om het getal der jaren van het jubelfeest te evenaren *. *Eduard* de Belyder, of de Heilige, stichtte de abdyen van Koventry en van Westmunster; *Willem* de Veroveraar de abdy van den Veldslag †; en deze twee vorsten ontsloegen de geestelyken van het bisschoppelyk rechtsgebiedt. Men merkt aan, dat de openbare geschriften der stichtingen alstoen wierden ondertekent door den koning, door de koninginne, en door de prinsen, en opgestelt met toestemming der bisschoppen, der hertogen, der markgraven ‡, en der graven. Naderhandt matigden zich de pauzen dit recht onrechtvaardiglyk aan.

De kloosters vervolgens in rykdommen toenemende, namen ook toe in verdorvendheit. Op het einde van de XII eeuwe waren de monniken bekenderdoor hunne ongeregeldheden dan door hunne Godvruchtigheit. Het was in dezen tydt dat men de verscheide ordens de Bedelmonniken zag te voorschyn komen, de welke zich door hunne strenge levenswyze de achting van al de wereldt verkregen (a). Doch hunne eerste tucht verslapt zynde, verloren zy zeer veel van hunne achting. Het volk wierdt verstoord over de ergernissen, die zy het zelve gaven, en *Henrik* de VIII vergramde zich over hunne zamenspanningen in de zake der echtscheidinge, in welke zy zich met veel drift mengden, ten voordeele van de koninginne. De spyt, welken *Henrik* daar over hadt, verplichtte hem om de hervorming van hen eerst te beginnen, waar door zy geheel in Engelandt wierden uitgeroeit en vernietigt. De kardinaal *Wolsey* hadt hem daar toe den weg gebaant, gelyk wy in de voorgaande jaren hebben aangetekent, en zich door het Roomsche hof hebbende laten volmachtigen, hadt hy vele kloosters in kweekscholen verandert. De paus gaf ook daar na, in het jaar 1532, eene bulle uit, om de andere te vernietigen, en om der zelver inkomsten te besteden tot het oprechten van bisdommen. Eindelyk hadt de koning den afstandt van een groot getal van abten en prioors verkregen, en tot nog toe was men trapswyze te werk gegaan: doch het Parlement van het jaar 1536 ontzag niets meer. Hebbende gehoort het lezen van de gerechtige verklaringen der gevolmachtigden, de welke de onderzoeking der kloosters gedaan hadden, was het zelve daar over zo verstoord, dat het de zelve al te maal wilde vernietigen. De koning wenschte, dat men eenige matiging daar in zou toebrengen. Het Parlement maakte dan eene wet, door welke, gelyk het zich uitdrukte, na te voren aangemerkt te hebben, dat de aller-ergerlykste kloosters die gene waren, de welke niet genoegzaam waren begiftigt, en dat de geestelyken, in plaats van zich te gewennen tot de oeffening van Godvrucht en van liefde, volgens het oogmerk der stichters, zich nergens anders mede bezig hielden dan met het uitvinden van bygeloviglieden en verdichte wonderwerken, om van het volk offerhanden te erlangen. Het verklaarde voorts, dat het afschafte alle de kloosters van acht honderd en vyftig kronen aan inkomsten, en daar boven. Men zegt, dat het Parlement de monniken hadt aangemerkt even als zendelingen van het hof van Rome, altydt gereed om aanhangers te maken; dat zy in kleinen getale maar in de kloosters zynde, minder zwarigheit zouden maken de zelve te verlaten, om van huis tot huis te gaan; dat zy voor het overige arm zynde, hun best deden zich door misdadige wegen te verryken, en eindelyk, dat zy geen tucht onderhielden. De geestelyken dezer veroordeelde kloosters wierden in de grote kloosters overgebragt, de welke nog eenigen tydt in staat bleven. *Stokesley*, bisschop van Londen, vergeleek deze laatsten by de oude verrotte eikebomen, die wel haast vallen zouden, en de anderen by doornen, welke men zonder moeite hadt uitgerukt.

Daar waren 'er drie honderd en zes en zeventig, de welke door deze wet vernietigt wierden, en men doedt de inkomsten daar van bedragen over de vier honderd duizend guldens *, behalven het zilverwerk van hun maaksel, hunne edelgesteenten, sieraden, en hunne beesten, meer dan op vier honderd duizend kronen geschat. Dit alles kwam ten voordeele des konings.

Om

1536. Rykdommen der kloosters, en der zelver bedorvendheit.

Orde de Bedelmonniken, hunne strengheit, en verslapping.

Bulle van den paus om de zelve al te schaffen.

Het Parlement wil alle de kloosters te niet doen.

De koning matigt deze zaak.

Aêt van vernietiging, en des zelfs beweegredenen.

Overvoering der geestelyken van de afgeschafte kloosters.

Begroting hunner inkomsten en tilbare goederen

* Livres

tot *Parisiensis*, monnik van St. Albans in den jare 1257.

* Zie het I Deel, fol. 279.

* Zie boven op het jaar 1523, fol. 162.

† *L'Abbaie de la Bataille.* Zie daar van het I Deel, fol. 214.

‡ *Margraven.* De pauzen matigen zich te onrecht de rechten der stichtingen aan.

(a) *Harmer* zegt, dat elk klooster onmiddelyk onderworpen was aan den kerspels bisschop, en aan den bisschop van Karleon als aartsbisschop: doch alleen maar in zyne provincie.

(b) Dit was St. *Eduard* de Martelaar, die vermoord wierdt door zyne schoonmoeder in het jaar 978, en niet St. *Eduard* de Belyder, die *Willem* den Veroveraar zynen erfgenaam maakte in het jaar 1066. Zie de regering van *Edgar*, en zynen ongemeenen yver in het oprechten van kloosters en begunstigen der geestelyken, in het I Deel dezer Geschiedenisse, fol. 140 enz.

(a) *Harmer* verdedigt de achting der welgegoede kloosters; maar hy zegt, dat de Bedelmonniken niet dan schynheiligen waren.

1536. Oprechting van het hof der vermeerderingen tot het bewindt dezer inkomsten.

Om deze geldmiddelen te besparen, welke men niet wilde vermengen met de andere inkomsten der koninklyke krone, vondt het Parlement raadzaam eene nieuwe kamer voor de koninklyke schatten aan te stellen, welke het noemde het hof der vermeerderingen van des konings inkomsten. Het zelve hadt een byzonder zegel, een kancelier, een schatbewaarder, een pleitbezorger † des konings, tien rekenmeesters *, zeventien ontfangers, een geheimschryver, een deurwaarder, en een bode ‡. Het zelve kon handelen ten voordeele des konings over alle de landeryen der veroordeelde kloosters, de welke het Parlement aan dezen vorst gaf, benevens de kerken en de geestelyke huizen, sedert een jaar vernietigt. Op deze wyze bekrachtigde het Parlement al het gene de koning gedaan hadt, en lyfde zyne heerlykheden in alle de goederen der kloosters.

† *Procureur.*
* *Auditeurs*
‡ *Sergeant.*

Het volk mort over de afschaffing.

Het volk, het welk over de ergernissen der monniken gemort hadt, morde nog meer over deze vernietiging der kloosters. Het ging, volgens zyne gewone onstandvastigheit, over van verontwaardiging tot medelyden. Het wierdt getroffen op het gezicht, dat deze geestelyken uit hunne huizen verdreven wierden, en het was daar over verstoord, dat men de zelve tot wereldlyke en ongewyde gebruiken veranderde. De monniken stookten deze klagten aan, en bragten de gemoederen tot oproer, gelyk wy wel haast zullen zien. Na dat het Parlement aan den koning zulke grote diensten hadt bewezen, wierdt het gescheiden op den 14 April. Zodanig was de eerste val der kloosters. Het onweder viel niet dan op de minst-vermogende; doch een geweldiger storm viel drie jaren daar na op de andere, en zy wierden alle uitgeroeit, volgens de voorzegging, welke de bisschop van Londen daar van gedaan hadt.

Terwyl deze zaken in het Parlement gebeurden, vernieuwde men in de vergadering der geestelykheit den voorslag, welken men eenige jaren te voren daar van gedaan hadt, om eene nette overzetting van den Bybel in de Engelsche tale uit te geven. Dit was vruchteloos afgelopen, door de behendigheit van *Thomas Morus*, alstoen kancelier, van *Warham*, aartsbisschop van Kantelberg, en van den bisschop van Londen. *Gardiner*, bisschop van Winchester, vernieuwde hunne tegensporteling, en die van zyne party hielpen hem krachtig. Hunne voornaamste redenen waren, *Dat het al te gemeen gebruik van de H. Schriftuur aanleiding hadt gegeven tot alle zo oude als nieuwe ketteryen; dat het uit dezen springbron was, waar uit alle nieuwe gevoelens opborrelden, de welke, na dat zy in Duitschlandt geboren waren, in Engelandt waren overgeslapt. Dat men kon afnemen uit de doodstraffen der ketters, welke men sedert korten tydt verbrandt hadt, dat hun ongeluk nergens anders door wierdt veroorzaakt dan door het misbruik, het welk zy van de heilige Schrift maakten. Dat men in deze tyds gelegenheit geen schadelyker boek het volk kon in de handt geven. Dat men zich moest vergenoegen het zelve in de gemeene tale mede te delen eene korte uitlegging van de leerstukken des geloofs, en dat deze kennis, de welke genoeg zou zyn om hun verstandt in te nemen, hen met eenen zou houden in de onderdanigheit, welke het den koning en de kerke verschuldigt was.* De andere party veroordeelde dezen weg niet, maar zeide, *Dat de zelve niet genoegzaam was, en dat het volk niet zou kunnen weten, of de uitlegging, welke men hen gaf, regelmatig was, ten minste byaldien het de zelve met de H. Schrift niet vergeleek. Dat het was het boek der gelovigen. Dat men in de eerste kerke, zo haast als een volk den Christelyken Godsdienst omhelst hadt, het dit Goddelyk boek in zyne tale ter handt stelde. Dat de* gemene *overzetting** *zeer oud was, en dat de zelve was opgesteld voor die genen, de welke de Latynsche taal verstonden, welke men sprak in het grootste gedeelte van de provincien van het keizerryk. Dat men naderhandt vertalingen hadt gezien voor de Scythen, voor de Dalmatiers en voor de Gotthen in hunne eige talen. Dat eindelyk de H. Schriftuur gebleven was in de handen van het volk, tot dat de monniken en de pauzen het de zelve ontnomen hadden, hen in de plaats gevende de levensverhalen* der Heiligen, en verdichte geschiedenissen, zeer onbekwaam om de Godzaligheit aan te kweken. Dat 'er voor het overige geen middel meer was om den Engelschen te beletten, in hunne tale de Schriftuur te lezen, sedert de overzetting van* Tindal *door het koninkryk verspreid was. Dat het eenige hulpmiddel, dat 'er was, om hen van dwaling te bevryden, waar in men vreesde dat zy zouden gebragt worden, door misslagen van deze overzetting, was, hen spoediglyk te geven eene andere, die veel naauwkeuriger was.*

* *Vulgata.*
* Legenden

Redenvoeing van *Gardiner* om de overzetting van den Bybel in de Engelsche tale te beletten.

De zaak, in dezer voegen betwist, wierdt aan den koning verzonden. De twee Kamers der vergadering van de geestelykheit besloten nochtans, dat men den koning zou verzoeken bekwame mannen te benoemen, de welke zorg zouden dragen om aan eene nieuwe overzetting van den Bybel te doen arbeiden. Daar ontstonden deswegen grote krakeelen aan het hof. De hertog van Nortfolk ondersteunde de zelve, en het was niet zonder grote moeite dat de koning zyne toestemming tot dit werk gaf. Die genen, de welke zich daar tegen aankantten, deden hem bezorgt zyn voor eene scheuring en een opstandt van zyne onderdanen, de welke het lezen van de Schrift, gelyk zy zeiden, zou verdeelen in een oneindig getal van gezindheden. De anderen vertoonden hem in het tegendeel, dat niets bekwamer was om hen zamen te vereenigen, en om in het gemoedt des volks uit te doven de eerbiedigheit, welke de meesten nog hadden voor de achtbaarheit der pauzen, en voor de bygelovigheden der monniken. Deze redenen haalden hem over, geholpen door de aanzoeken der koninginne, de welke de leer der Protestanten heimelyk begunstigde. Dus begon men met drukken: doch drie jaren daar na deedt de koning te Parys een anderen druk vervaardigen.

De koning begunstigt het drukken daar van. *Herbert. Sleidanus.*

Het gerucht verspreidde zich wel haast in Duitschlandt van het gene in Engelandt was voorgevallen ter zake van de kloosters. Des konings zaakbezorgers aan de hoven der Protestantsche vorsten lieten niet na by de bondgenoten deze daadt breed uit te meten. De zelve was hen inderdaadt zeer aangenaam. Zy merkten de zelve aan als een groten stap tot de vereeniging, welke zy wenschten te hebben met dezen vorst en met des zelfs koninkryk, ten aanzien van de lere, gelyk zy zulks reets hadden ten opzichte van den paus, wiens heerschappy zy beide verworpen hadden. Ten anderen maakten zy staat op het gezag der koninginne. Zy wisten wel, dat de zelve van hun gevoelen was, en zy hoopten, dat zy, zich bedienende van het vermogen, het welk zy op den geest des konings hadt, hem dit gevoelen allengskens zou inboezemen. Zy twyfelden zo weinig daar aan, dat zy eene nieuwe vereeniging op dezen voet aanboden aan de afgezanten, welke de koning hadt te Smalkalden *. Zy stelden hen een geschrift ter handt, inhoudende deze volgende voorstellingen: *I. Dat de koning de Augsburgsche geloofsbelydenis zou omhelzen, behoudens*

De vernietiging der kloosters is den Protestanten in Duitschlandt aangenaam.

Zy bidden den koning eene nieuwe verbindtenis aan.

* *Fox*, bisschop

Antwoordt der genen, die van een ander gevoelen zyn.

1536. van Hereford, en den leeraar Barnes.

*dens daar in te veranderen eenige ſtukken, welke hem niet aanſtonden, mits zulks geſchiedde volgens de H. Schrift, en met toeſtemminge der bondgenoten. II. Dat by deze belydenis gelykelyk met hen in een vrye kerkvergadering zou verdedigen, byaldien by eene van dien aardt kon verwerven. III. Dat de eene, noch de andere zouden luiſteren naar eenigen voorſlag, tot het beroepen van eene ganſch andere algemene kerkvergadering, de welke niet zou vergadert zyn met eene eenparige overweging, en in eene plaats, aangenomen by alle de genen, die daar belang by hadden. Dat byaldien men hen eene zodanige aanboodt, gelyk des pauzen afgezant hen eene zodanige deedt hopen, zy de zelve zouden aannemen. VI. Dat, indien in het tegendeel de paus, hen bedriegende, 'er eene zou willen beroepen naar zyn believen, zy zich te zamen zouden verbinden om te betuigen * tegen deze onwettige vergadering. V. Dat de koning zou aannemen den eernaam, welken zy hem aanboden, van Beſchermer van het Eedgenootſchap, om te betonen, dat hy met hen tradt in het zelve verbondt, en in het zelve gelove. VI. Dat zy alle betuigden te verwerpen voor altydt het gezag van den paus, als eene gemene en gevaarlyke dwaling. VII. Dat byaldien iemandt der bondgenoten wierdt aangetaſt ter zake van den Godsdienſt, hy zou bygeſtaan worden van alle de anderen. VIII. Dat de koning zou opſchieten honderd duizend kronen tot de onkoſten, de welke het bondgenootſchap zou moeten doen, en nog twee honderd duizend kronen, byaldien de oorlog lang duurde, welke ſommen hem zouden wedergegeven worden na de vrede. IX. Dat zo haaſt als de koning zyne mening zou verklaart hebben, de bondgenoten zouden zenden verſtandige mannen, uitgekoren onder hunne leeraars, ten einde om te zamen, met die van zyn koninkryk, te werken tot de bevrediging der verſchillen, de welke nog zwarigheit aan de voorgeſtelde vereeniging bybragten.*

Opſtel van hunne voorſlagen, des konings afgezanten medegedeelt.

* Proteſteren.

Cromwel, aan wien de koning dit vertoog, het welk zyne afgezanten aan hem zonden, overgaf, vondt niet geraden iets te bepalen omtrent eene zo tedere zake, ten zy hy de zelve met den biſſchop van Wincheſter hadt overlegt. De zelve was alstoen afgezant van wegens *Henrik* aan het hof van Vrankryk. *Cromwel* zondt hem een afſchrift der voorſtellingen, welke de vorſten van het Smalkaldiſche verbondt deden. *Gardiner* zondt daar over aan den koning zyne gevoelens. Hy zeide ten aanzien van het eerſte artykel: *Dat byaldien de koning het zelve toeſtondt, het was zich den eedgenoten te onderwerpen, in plaats dat zy zelf zich aan hem moeſten onderwerpen. Dat het voor het overige voor hem niet aanzienlyk was, zich te vereenigen met vorſten, die geen vermogen genoeg hadden om zich als ſcheidslieden te ſtellen tuſſchen de Hoogduitſchers en de Engelſchen. Dat hy het hoofdt der laatſten was, en dat hy zich niet kon inlaten, zonder zyne waardigheit te kort te doen, dan met den keizer, het hoofdt der anderen. Dat hy eindelyk niets moeſt hopen van den byſtandt der bondgenoten, al te ver afgelegen om hem eenigen dienſt te kunnen toebrengen.* Hy voegde daar by, *dat hy zich met hen vereenigende, zich de gramſchap der Roomſch-Katholyke ſtaten zou op den hals halen, alzo de zelve niet in gebreke zouden blyven zyne onderdanen tot oproer op te ſtoken.* Deze redenen bragten hem tot andere gedachten. De koning kon niet velen, dat de zamenverbondenen zich met hem gelyk ſtelden, om de geloofsartykelen te beſliſſen, wel verre van zyn opſtel te onderwerpen aan het hunne, omhelzende hunne belydenis van Augsburg. Dit bleek uit het antwoordt, het welk de biſſchop van Hereford hen van zynentwegen deedt.

Gardiner, afgezant aan het hof van Vrankryk, ſchryft daar over aan *Henrik* om het verdoog te beſpeuden.

De koning volgt *Gardiner*.

Deze kerkvoogdt zeide tegen hen: *Dat de koning, zyn meeſter, blyde zou zyn hen met hem in de oude lere vereenigt te zien. Dat, dit gedaan zynde, hy niet zou naiaten, zo haaſt als hun verbondt zou geſloten zyn, hen over te zenden wiſſels tot betaling der ſommen, welke zy eiſchten. Dat deze vereeniging niet kon gedaan worden dan door bewerking der afgevaardigden, welke zy beloofden te zenden, en die daar toe zouden werken benevens de Engelſche gevolmachtigden. Dat hy hen verplicht was voor het opdragen aan hem van den tytel van Beſchermer van hun eedgenootſchap. Dat hy wel wiſt, voor welke afgunſt zo een eernaam hem zou bloot ſtellen; maar dat hy dat gevaar wel wilde lopen door de aanmerking van het gemene beſt, wanneer zy te zamen overeen zouden komen omtrent de lere. Dat het geen eer voor hem zou zyn, deze hoedanigheit aan te nemen, byaldien zy van zyn gevoelen niet waren aangaande de artykelen des geloofs. Dat hy wenſchte, dat hunne leeraars met de zyne overeenſtemden; ten minſte, dat byaldien zy over eenige artykels niet wat toegaven, hy weinig kans tot een vergelyk zag. Dat zy dan zouden kiezen perſonen, tot dat voornemen bekwaam, van een zachtzinnigen imborſt, en uitſtekende geleerdheit, ten einde zy met zyne geeſtelyken zouden kunnen regelen de weezentlykſte leerſtukken en kerkzeden van den Godsdienſt.* Hy eiſchte van hen in het vervolg twee zaken, namentlyk voor eerſt: *Dat, ingeval hy door zyne vyanden mogt aangetaſt worden, ingevolge van den ban van den paus, zy hem met vyf honderd vuurroers, en tien ſchepen, te bezalen en uit te ruſten op hunne koſten gedurende vier maanden, als mede met vier duizend paarden, en vyf duizend voetknechten, of twaalf ſchepen in de plaats, op zyne koſten, zouden byſpringen en onderſteunen.* Ten twede vorderde hy van hen *een beſluit der Godgeleerden van Wittenberg ten voordeele der echtſcheidinge van* Catharina, *en het huwelyk met* Anna van Boulen. Hy eiſchte daarenboven, *dat byaldien eene algemene kerkvergadering gehouden wierdt, zy zich zouden verplichten deze uitſpraak van hunne Godgeleerden aldaar te verdedigen.*

1536. Antwoordt, het welk de biſſchop van Hereford van zynentwegen aan de bondgenoten doedt.

De zamenverbondenen benoemen leeraars om naar Engelandt over te gaan.

De hertog van Saxen nam aan, den koning de mening der zamenverbondenen, tot een antwoordt, te doen weten. Hy benoemde ook de leeraars, welke men naar Engelandt zou zenden. Het waren *Melanchthon*, *Bucerus*, en *Georgius Drako*. *Jakob Sturmius* was het hoofdt van het gezantſchap. Men belaſte de afgezanten niets te handelen ten nadeele van den keizer, noch van het Ryk.

De doodt van *Anna van Boulen* breekt hunne reize af.

De doodt van *Anna van Boulen*, de welke middelerwyl voorviel, deedt deze gehele onderhandeling misluk ken, en de afgezanten kwamen niet overzee. Wy moeten nu van deze doodt ſpreken, zo befaamd in de Geſchiedeniſſe, en waar van de ſchryvers van de eene en de andere party levendige beſchryvingen, volgens de vooroordeelen van haat of toegenegenheit, welke zy deze koninginne toedroegen, gedaan hebben.

Fox. Herbert. Thuanus. Mezeray. Burnet. LeGrand.

Henrik hadt tot nog toe geen bloedt geſtort dan dat van eenige onderdanen: wy zullen hem in het vervolg dat der koninginnen, zyne gemalinnen, zien vergieten. In minder dan vyftien jaren tyds verſtiet hy 'er twee, en deedt twee andere het hoofdt afſlaan. Men zal bezwaarlyk verontſchuldigingen voor zulke wrede daden kunnen vinden. Wy zullen de zelve ook niet zoeken, en wy zullen ons vergenoegen deze treureindende uitkomſten te verhalen zo als de Geſchiedenis ons de zelve opgeeft; miſſchien dat men daar in zal vinden omſtandigheden, die der zelver yſſelykheit zullen verminderen; meer nood-

Aardt van *Henrik* den VIII.

1536. noodschikking dan misdaadt, en achterdochten, sterk genoeg om te vergeven aan dezen vorst, van nature oplopende, doodstraffen, welke de allerongestuimigste der hertstochten hem ontrukt heeft. Hy was heftig, tot woedens toe, en de minneyver zyn gemoedt innemende, kon de zelve niet bedwongen worden door de zachtigheit van zynen aardt. Dus is het dat de winden op de zee veel groter wanorders veroorzaken dan op de rivieren, ter oorzake van de stilheit der laatsten, en de heftige beweging van de andere, altydt gereed om zich te verheffen.

Minneyver van dezen vorst aan *Anna van Boulen* dodelyk.

Men hadt op den 1 May, een dag, welken de Engelschen met meer blydschap dan eenige andere natie vieren, een steekspel te Greenwich, alwaar de koning en koningin tegenwoordig waren, als een feest, dat alleen tot hun vermaak was aangestelt. De burggraaf van Rocheford, broeder der koninginne, was daar van de voornaamste houder *. *Norris*, een kamerjonker, was aan het hoofdt der aanvallers. De eerste loop was naauwlyks geëindigt, en de rechters van het kampveldt hadden de pryzen nog niet uitgedeelt, noch de trompetters geëindigt, het teken tot den tweden loop te geven, wanneer men den koning schielyk uit het venster vermiste, in het welke hy zich geplaatst hadt, en de kamer barstelyk zag verlaten. De koningin, de welke deze haastigheit merkte, was daar over ontroert, en vertrok ook strax daar na, waarschynlyk met voornemen om den koning te volgen; maar hy hadt zich reets op weg naar Weitmunster begeven. Hy was daar zo haast niet aangekomen, of hy liet een bevel afvaardigen om den burggraaf van Rocheford en *Norris* gevangen te nemen, welke men des anderen daags morgens naar den Tour bragt. De koningin, te Londen wederkerende, wierdt ook op den zelven dag derwaarts henen geleid, door de Mylords, aan welke de koning daar van last hadt gegeven, en de welke haar gevangen namen op het uittreden uit hare barge *, zo als zy van Greenwich te rug kwam.

*Tenant.

De zelve begint op het steekspel te Greenwich.

* of berge, een soort van eene kleine schuit.

Men sprak zeer onzeker van de oorzake, welke den koning verplicht hadt te vertrekken. Een zeker schryver † zegt, dat dit eene beweging was van minneyver, van welken hy zich vervoert voelde, ziende de koningin haren neusdoek toewerpen aan eenen van hare oppassers, verhit door den loop, en die daar mede zyn aangezicht afdroogde. Deze schryver spreekt niet dan volgens de geruchten, die 'er van liepen; doch de welke niet onderschraagt wierden noch door beschuldigingen, die tegen haar openbaarlyk wierden uitgestrooit, noch door getuigen, die haar meer bezwaarden, en de welke deze omstandigheit niet zouden verzwegen hebben, indien de zelve waarachtig was geweest; behalven dat men den naam van dezen begunstigden niet meldt, aan wien de koningin haren neusdoek zou hebben toegeworpen, en welken men niet in gebreke zou gebleven hebben te noemen, byaldien hy bekend was geweest, en die niet zou hebben kunnen onbekend blyven, byaldien het voorval waarlyk gebeurt was. Anderen zeggen, dat de vyanden der koninginne dezen tydt waarnamen om den koning te verhalen zekere omstandigheden, welke haar verdacht maakten van eene straffchuldige gemeenzaamheit met Mylord *Rocheford*, haren eigen broeder, *Norris*, *Weston*, *Brereton*, en een speelmeester, *Smeton* genoemt. Wat 'er van zy, zy komen alle daar in overeen, dat de koning gedurende het steekspel iets zag, het welk hem mishaagde,

†*Sanderus.*

Hy verbeeldt zich, dat de koningin haren neusdoek toewerpt aan haren minnaar.

en het welk zynen minneyver gaande maakte.

Het was reets eenigen tydt geweest dat het gedrag der koninginne hem wantrouwen gaf, en men moet bekennen, dat zy al te vry van aardt en al te vrolyk was, dan de welvoeglykheit toeliet, in den staat, waar in zy zich bevondt, en de maatregelen, welke zy hadt waar te nemen omtrent een gemaal, zo kregel, en met eenen zo heerschzuchtig, als de hare. Ten anderen begon de koning te walgen van eene drift, de welke hem langer dan vyf jaren verlokt hadt, en welkers genot reets sedert drie jaren zynen minnebrandt verkoelt hadt. Doch niets bragt meer tot de vermindering daar van toe dan de nieuwe liefde, welke hy hadt opgevat voor *Johanna van Seymour*, eene der staatjufferen van de koninginne. *Anna van Boulen* was echter voor als nog hem niet onverschillig. Zyne wreedheit zelf is daar van eene preuve. Hy geloofde, dat zy hem ongetrouw was, en het was zyn minneyver, die hem tot wraak aanzette. Niemandt kwam deze ongelukkige, of schuldige koninginne te hulp: hare aanloklykheden waren niet langer bekwaam om te ontwapenen de gramschap van den minneyverigsten, geweldigsten en wraakzuchtigsten man der wereldt. Eene medevryster ontroofde haar het hert van dezen gemaal, die thans niet dan verontwaardiging voor haar gevoelde, en eene sterke drift om haar te straffen. Zodanig was, gelyk wy reets gezegt hebben, de aangeboren aardt van dezen vorst: hy beminde tot buitensporigheit toe; hy haatte tot woedens toe, en daar was in zyn gemoedt maar een stap te doen van de eene dezer twee hertstochten tot de andere.

1536. Al te losse inborst der koninginne.

Nieuwe liefde des konings voor *Johanna van Seymour.*

De koningin, zich in hechtenis genomen ziende, en te weten gekomen zynde door de heeren, die het bevel des konings uitvoerden, de misdaadt, van welke men haar verdacht hieldt, schreeuwde uit, dat men haar onrecht deedt, en begeerde den koning te zien voor dat men haar opsloot. Dit was het geen men zorg droeg haar toe te staan, en waar tegen hare vyanden goede maatregels genomen hadden. Men antwoordde haar, dat men daar toe geen last hadt, en men bragt haar naar den Tour. In de kamer tredende viel zy op hare kniën, en badt Godt, hare onschuldt te verdedigen. Eenigen tydt daar na bragt men ook daar in *Brereton*, *Weston* en *Smeton*. Een zo verschrikkelyke slag beroerde in dier voegen de herssenen van deze vorstinne, dat zy daar over in een soort van krankzinnigheit verviel. Dan hoorde men haar luidkeels lagchen, en dan zag men haar weder bitterlyk schreien. Dit waren misschien maar dampen, die hare herssenen innamen, en de uitwerkingen van een kwaal, den vrouwen genoegzaam gemeen. In deze vervoeringen, welke haar ontroerden, hoorde men haar, na een lang gesprek, het welk zy gehad hadde met den stedehouder van den Tour, aan welken zy eene betuiging deedt aangaande hare getrouwigheit en hare liefde voor den koning, uitroepen: *O Norris, gy hebt my beschuldigt, en wy zullen beide sterven* (a). Zy noemde nog eenige andere: doch daar was weinig verbandt in hare redenen, de welke gedurig doorvlochten waren met betuigingen,

Verbaastheit der koninginne, en haar verzoek wanneer men haar gevangen nam.

Zy wordt naar den Tour gebragt.

Zy vervalt in een soort van zinneloosheit.

(a) Of, volgens *Burnet*: *O Norris, hebt gy my beschuldigt? Gy zyt in den Tour, zo wel als ik: wy zullen beide sterven, en Smeton zal ook sterven.*

1536. welke zy deedt, van voor den koning eene zuivere genegenheit, zonder anderen daar aan deel te geven, bewaart te hebben.

Hare redenen tegen *Kingſton*, ſtedehouder van den Tour.

Zy ſchreef aan *Cromwel*: doch *Kingſton*, ſtedehouder van den Tour, maakte zwarigheit zich met haren brief te belaſten, gelyk men verſtaat uit de gedenkſchriften, door de handt van dezen ſtedehouder geſchreven. Men vondt daar ook in, dat hy de koningin hadt horen zeggen, dat zy wenſchte, dat hare biſſchoppen aan het hof geweeſt waren; dat zy den koning tot hare gunſt zouden aangezocht hebben; dat zy niet twyffelde, of het ganſche volk zou voor haar ſpreken, en byaldien men haar deedt ſterven, dat men de oordeelen Gods over het koninkryk zou halen. Zeker is het, dat zy van de meeſte kerkvoogden van verdienſten in achting wierdt gehouden, vooral van *Cranmer*, de welke op den zelven dag, op welken zy naar den Tour wierdt gebragt, bevel kreeg, zich naar zyn aartsbiſſchoppelyk paleis te Lambeth te begeven. De vyanden dezer vorſtinne waren bezorgt, dat hy voor haar mogt ſpreken, en wetende, van welk een gewigt e aanzoek, als het zyne, zou wezen, hadden zy hem by den koning verdacht gemaakt, die hem liet verbieden voor hem te verſchynen. Deze kerkvoogdt liet echter niet na, hem een zielroerenden brief te ſchryven, ten einde om in zyn hert weder op te wekken de oude tederheit voor de koninginne. Wy zullen den zelven hier aanhalen, als wy eerſt den gene zullen opgegeven hebben, welken zy zelf aan den koning ſchreef, en welkers affchrift daar na gevonden is onder de papieren van *Cromwel*.

De koning beveelt *Cranmer* zich te vertreken.

BRIEF VAN ANNA VAN BOULEN AAN DEN KONING.

SIRE.

Myne gevangenis en de ongenade van uwe koninklyke Majeſteit komen my zo vremd voor, dat ik niet weet, wat ik deswegen aan U zal ſchryven, of hoe ik my zal verontſchuldigen. Schoon uwe Majeſteit my heeft doen ondervragen door een perſoon, wien ik reden heb te wantrouwen, doordien het myn dood-vyandt is, zo ben ik nochtans verzekert, dat uwe Majeſteit niet dan goede oogmerken heeft. Gy wilt, dat ik U de waarheit zal zeggen, en dat ik myn leven zal behouden door eene oprechte belydenis van myne misdaadt te doen. Ik zal de zaken zeggen zo als zy zyn, en myn leven is my niet zo lief, dat ik het zelve ten koſte van myne eere zou kopen. Ik ben U getrouw geweeſt, Sire, en nooit is een vorſt tederder, noch oprechter bemint dan gy altoos ondervonden hebt van Anna van Boulen. *Helaas! dat gy my niet altydt dezen naam hebt laten behouden! Miſſchien zou ik altydt in uw herte geheerſcht hebben, indien gy my niet hadt willen doen op den troon klimmen. Ten minſte zou ik altydt uwe achting verdient hebben, en ik zou al myne deugdt nog hebben bezeten. Hebt gy deze deugdt niet genoeg beproeft terwyl ik nog maagdt was? Waarom is U de zelve dan verdacht geweeſt ſedert ik uwe vrouw ben geworden? Myne verheffing heeft my nooit eene waarachtige blydſchap gegeven: ik was bezorgt voor de omwenteling daar van, ik wiſt wel, dat ik een rang, zo weinig geëvenaart naar de ongelykheit van myne afkomſt, niet dan aan uwe genegenheit verſchuldigt zynde, gy altydt recht zoudt hebben my daar van te beroven, om eene andere in myne plaats te ſtellen. Maar ten minſte dat myne mededingſter zich vergenoege my de kroon te ontroven, en dat zy niet zoeke over myne eer te zegepralen. En gy, Sire, onteer geen vrouw, welke gy uwe genegenheit waardig hebt geoordeelt, en die U altydt lief zal hebben, niettegenſtaande het wreed onthaal, dat gy haar aandoedt. Herneem, doordien myn ongeluk zulks wil, uw hert, benevens de kroon, welke gy my op het hoofdt hebt gezet: doch bewaar mynen goeden naam, en de rechten der jonge princeſſe, uwe dochter, zo wel als de myne, het onderpandt eener liefde, het welk alstoen U niet minder dan my lief was. Ik bidt U niet om genade, byaldien ik ſchuldig ben: maar weest zelf myn rechter, of geef my rechters, die niet verdacht zyn. Zendt my niet voor eene rechtbank, op welke ik myne vyanden en myne aanklagers zie zitten om my te veroordeelen. Dat het Parlement myn hoofdgeding opmake, op dat myne misdaadt, of myne onſchuldt zonnenklaar blyke: zo doende zult gy, het zy ik veroordeelt, of vry geſproken worde, voldaan hebben aan uwe eer en aan uw valſch vermoeden: gy zult den laſter den mondt ſluiten, of gy zult over myne misdaadt eene openbare en wettige ſtraf nemen. Dan zal die geen, die de oorzaak van myn verderf is, meerder gerechtigt zyn om myne plaats in te nemen, en gy zult aan haar kunnen overdragen eene waardigheit, de welke ik zal bekennen onwaardig te zyn. Gy weet, Sire, dat myne vermoedens welgegrond zyn, en dat ik myne medevryſter kenne, hoewel ik haar niet noeme. Maar byaldien uwe Majeſteit na dit alles met myne doodt niet vergenoegt is, en gy my daarenboven nog myne eer wilt benemen, zo bid ik Godt, dat by zo wel U, als myne vyandinne deze onrechtvaardigheit wil vergeven. Wy zullen alle t'eenigen dage voor des zelfs vierſchaar verſchynen: aldaar zal myne onſchuldt ten volle gerechtvaardigt worden, en ik wenſche, dat de zelve niet mag gewroken worden noch op mynen geliefden vorſt, noch zelfs op die gene, die myn leven van hem eiſcht. Ik verlaat het zelve zonder tegenſporteling: doch ik bid uwe Majeſteit, dat van deze ongelukkige edellieden, welke ik verſtaan heb dat men in myn ongeluk wil betrekken, en de welke ook in den Tour gevangen zitten, te ſparen. Dat men zich vergenoege met myn bloedt te ſtorten, zonder nog het hunne te vergieten. Byaldien uwe Majeſteit my nu ooit bemint heeft, byaldien de naam van* Anna van Boulen *U ooit aangenaam is geweeſt; zo weiger my niet, Sire, een zo rechtmatig verzoek, en het laatſte, dat ik u van myn leven zal doen. Dus zult gy lang en met luiſter kunnen regeren. Ik bid Godt, de welke U op den troon van Engelandt heeft doen zitten, dat hy U wil bewaren voor alle ſoorten van onluſten; dat hy U wil doen zegepralen over alle uwe vyanden, en dat hy alle uwe voornemens gelukkiglyk wil beſtieren. Uit myne droevige gevangeniſſe in den Tour te Londen den 6 May 1536.*

Uwe zeer wettige en zeer getrouwe huisvrouw tot den laatſten ſuik van haar leven.

ANNA VAN BOULEN.

Men weet niet, hoedanig deze brief van den koning is opgenomen: doch het gevolg gaf te kennen, dat men 'er geen acht op ſloeg, noch op dien, welken *Cranmer* aan den koning ſchreef uit zyn paleis van Lambeth, waar hy naar toe was verzonden gedurende het hoofdgeding der koninginne. De brief verdient echter hier ingelaſcht te worden, om dat de zelve een der voornaamſte ſtukken van dit verhaal uitmaakt. Zie daar dezen brief, zodanig als de ſchryver van de Geſchiedenis der hervorming van Engelandt *ons den zelven heeft opgegeven, door hem getrokken

*Burnet, I Deel.

Universitäts- und Landesbibliothek Düsseldorf

1536. ken uit de boekery, alwaar men het oorſpronkelyke daar van bewaart.

BRIEF VAN CRANMER AAN DEN KONING.

SIRE,

Brief van *Cranmer* aan den koning, ten voordeele van *Anna van Boulen*.

† Cromwel.

De bevelen ontfangen hebbende, welke het uwe Majeſteit behaagt heeft my toe te zenden in een brief van myn Heer den geheimſchryver van Staat †, begaf ik my giſteren hier in myn huis te Lambeth, om aldaar uwen wil af te wachten; en alzo na het verbodt, dat my deswegen uit uwen name gedaan is, ik zonder een nieuw verlof in uwe tegenwoordigheit niet duwe verſchynen, neem ik de ſtoutheit van aan U te ſchryven, om my te kwyten van dat gene, het welk ik gelove in deze tegenwoordige geſteldheit van zaken aan U verſchuldigt te zyn. Het is voornamentlyk, Sire, om U te bidden, in deze gelegenheit met uwe gewone voorzichtigheit te rade te gaan; U niet over te geven aan eene al te grote kwelling; U ten eenemale geruſt te ſtellen op den byſtandt Gods, en de kaſtydingen van zyne handt met lydzaamheit, en zelfs met dankzegginge te ontfangen. Ik beken, Sire, dat gy in het gevoel van uw ongeluk veel reden hebt om te zuchten, en dat, volgens het verkeerde denkbeeldt, het welk zich de menſchen van de eere gemaakt hebben, de uwe hier in uittermaten zeer is ingewikkelt, het zy, dat de zaken, daar men van handelt, waar zyn, of niet. Ik geloof zelfs niet, dat Godt U tot nog toe eene verſchrikkelyker beproeving dan deze heeft toegezonden, door welke hy wil zien of gy de zaken, welke U aangenaam, en die gene, de welke bitter zyn, met een evengelyk gemoedt van zyne handt zult ontfangen. Indien 'er nu in uw hert eene volkome onderwerping is aan den Goddelyken wille; indien gy zonder te morren over deze verdrukking, zonder U te veel aan de droefheit over te geven, zonder te verſlappen in uwen yver om de eer en de belangen van Godt te bevorderen, de tegenſpoeden met zo veel ſtandvaſtigheit zult ontfangen, als gy de zegeningen zoudt aannemen, zult gy doen het geen gy ooit het aangenaamſte aan Godt zoudt hebben kunnen doen, en gy zult hem verplichten, U het geluk, het welk gy te voren genoten hebt, dubbeld weder te geven. Het zou U gaan als Job, *die, na alle ſoorten van rampen beproeft te hebben, eindelyk zyne onderwerping, zyne gehoorzaamheit en zyn geduldt gelukkiglyk beloont zag.* Godt, *zegt de Schriftuur*, gaf hem alle dingen dubbeld wederom. *Daarenboven, Sire, byaldien alles, wat men van de koninginne zegt, waar was, zo lydt hare eer in dit voorval alleen maar ſchipbreuk; en byaldien de menſchen zich gene valſche denkbeelden van de zaken maakten, men zou niet geloven, dat uwe eer daar door zou geſchonden geweeſt zyn. In waarheit, dit brengt my in eene belemmering van geeſt, en in eene wanorder, waar uit ik niet weder kan geraken. Gelyk niemandt ooit meer van my is geëert geworden, dan ik de koningin geëert hebbe, zo kan ik niet geloven, dat zy ſchuldig is: maar wanneer ik zie de uiterſten, tot welke gy ten haren opzichte gekomen zyt, kan ik haar niet onſchuldig houden. Wat 'er van zy, Sire, U is niet onbewuſt, dat 'er na uwe Majeſteit geen perſoon in de wereldt is, voor welken ik zo veel verplichting heb, als aan deze princeſſe. Ik hope derhalven, dat gy niet kwalyk zult nemen, dat ik, om my te kwyten van dat gene, het welk het Euangelie, de natuur, en de goedheden der koninginne van my vorderen, Godt bidde om blyken van hare onſchuldt: doch byaldien zy ſchuldig is aan de misdaadt, waar mede men haar beſchuldigt, zo vorderen noodzakelyk de genegenheit, welke gy voor haar gehad, en de goedheit, met welke gy haar uit een geringen ſtaat getrokken hebt, van haar uwe kroon op het hoofdt te zetten, dat zy geſtraft worde, en ik zou een iegelyk, die niet wenſchte, dat men dit voorbeeldt gave aan de genen, die na haar zullen komen, voor vyandt houden van uwe Majeſteit en van den Staat. Ik zeg nog meer, dat hoewel ik deze vorſtin van herten heb bemint, ter oorzake van de liefde, welke ik altydt geloofde dat zy hadt tot Godt en tot het Euangelie, nochtans, byaldien zy ſchuldig is, niet gelove, dat eenig Godvruchtig menſch haar kan genegen zyn. Men moet in het tegendeel haar haten, naar mate men de ware Godvrucht bemint: want men zal alsdan bevinden, dat zy ons heilig geloof met voeten heeft getreden, meer dan eenig menſch op de wereldt heeft gedaan, en dat Godt haar deze kaſtyding heeft toegezonden, om dat, ſchoon zy met den monde belydenis heeft gedaan van het Euangelie, zulks echter geen inwendige, noch waarachtige belydenis is geweeſt. Deze misdaadt zou zekerlyk verdienen, dat uwe Majeſteit onverbiddelyk zou zyn. Doch Godt heeft U opgehoopt met zyne genade-gaven, en heeft U nooit vertoornt, en gy hebt hem vertoornt. Voor het overige hope ik, Sire, dat uwe Majeſteit voor de Euangeliſche waarheden zal hebben den zelven yver, als van te voren, om dat deze yver geweeſt is eene uitwerking niet van uwe genegenheit voor de koninginne, maar van uwe liefde voor de waarheit. Godt, die aan uwe Majeſteit de verdediging van zyn Euangelie heeft toevertrouwt, wil zelf U beſchermen voor alle ſoorten van gevaren, en U eindelyk geven het geen hy U in zyn woordt belooft.*

Lambeth den 3 May 1536.

Byvoegſel aan dezen brief:

Na dat ik mynen brief geëindigt hadt, hebben de Heer kancelier, de Heer graaf van Oxford, de Heer graaf van Suſſex, en de Heer kamerling my laten ontbieden, en my onderrecht van de zaken, welke uwe Majeſteit hen bevolen heeft my bekend te maken. Ik bedank 'er uwe Majeſteit zeer onderdaniglyk voor, aan welken ik niet twyffel of zy zullen rekenſchap geven van al de redenvoeringen, welke wy daar over zamen gehad hebben. Ik heb een gevoelig ongenoegen, dat de misdaden, waar mede men de koningin beſchuldigt, zouden kunnen bewezen worden, gelyk deze Heeren my hebben verzekert. Maar ik ben en zal altydt zyn,

SIRE,
Uw Majeſteits onderdanigſte onderdaan en kapellaan,
THOMAS, aartsbiſſchop van Kantelberg.

Deze brief doedt zien, dat *Cranmer* de koninginne niet hadt verlaten, gelyk hem een hedendaagſch ſchryver * te laſt legt. Het Parlement veroordeelde haar mede niet, gelyk deze ſchryver ſchynt te willen wys maken. Haar hoofdgeding is opgemaakt, gelyk wy gaan verhalen, door aangeſtelde rechters, welke de koning haar gaf. Om weder te keren tot den brief van *Cranmer*, de zelve behelſt alle de kentekenen van een eerlyk man en van een wyzen ſtaatsdienaar. De zwier, welken deze kerkvoogdt neemt, om het hert van den koning te treffen, is zeer behendig. Hy neemt deel aan des zelfs droefheit; hy rechtvaardigt zyne gevoeligheit; hy beweent zyn ongeluk: maar ter zelver tydt doedt hy hem indachtig worden dat gene, het welk hem de liefde voor *Anna van Boulen* wel heeft doen ondernemen.

* *Le Grand.*

1536. Hy vertoont hem hare verdienſten, en hy geeft haar niet over aan zyne gerechtigheit, dan na dat hy zyne tederheit heeft opgewekt. Nochtans was het te vergeeſſch: niets kon haar behouden, en de koning beval aan de rechters, welke hy benoemde om haar hoofdgeding op te maken, haar te oordeelen volgens de ſtrengheit der wetten. Zy waren ten getale van zes en twintig, alle Pairs en grote heeren van het koninkryk. De voornaamſten waren de hertog van Suffolk, de marquis van Exeſter, de graven van Arundel, van Oxford, van Northumberlandt, van Weſtmorlandt, van Derby, van Worceſter, van Rutlandt, van Suſſex, en van Huntington. Eenige ſchryvers * hebben ook daar onder begrepen den grave van Wiltshire, vader der koninginne: doch men is overtuigt geweeſt door het regiſter van het rechtsgeding, dat het eene onwaarheit was. Het zou in der waarheit zeer wreed geweeſt zyn, een vader te noodzaken in de vierſchaar plaats te nemen, in welke men zyne dochter wil veroordeelen. Dit is ook mogelyk niet minder ſmertelyk geweeſt voor den grave van Northumberlandt. Hy hadt *Anna van Boulen* tederlyk bemint eer dat de liefde des konings was bekend geweeſt. Zy hadt hem van gelyken bemint, en wy hebben gezien, dat zy het den kardinaal *Wolſey* niet hadt kunnen vergeven, dat hy hun huwelyk hadt gedwarsboomt en belet. Welk een ſmert voor dezen jongen heer, die niet dan door dwang zyne eiſchen hadt moeten afſtaan op een perſoon, van welke hy een afgodt hadt gemaakt, zich op de naamlyſt te zien der rechters, de welke bevel hadden haar ter doodt te doemen! De eerſte maal ook, dat hy in de vierſchaar mede tegenwoordig was, vondt hy zich zo ziek, dat hy genoodzaakt was te vertrekken. Men behoeft niet te twyffelen, of zyne liefde is wederom in zyn hert ontſtoken, en hy heeft zich verwyt gedaan van de onwaardige daadt, welke hy ging bedryven. Hy merkte zich zelf aan als den beul van een perſoon, welke hy byna tot aanbiddens toe bemint hadt, en welke hy nog miſſchien met de zelve drift beminde. Dat denkbeeldt trof hem levendig, en de ongevallen dezer koninginne zich ter zelver tydt aan zyn gemoedt vertonende, geraakte hy in eene verwarring, de welke hem voordeelig was, doordien de zelve hem belette zyne ſtem tegen haar te geven.

Door wie de koningin is veroordeelt.

* *Sanderus* en *Heylin*

Ontſteltenis van den grave van Northumberlandt, een der rechters van de koninginne.

Vonnis der medeplichtigen.

Men begon met het veroordeelen van *Norris*, en de drie andere voorgewende medeplichtigen. Men beſchuldigde hen alle vier van overſpel met de koninginne, en men gaf hen rechters naar hunnen ſtaat. *Norris*, *Brereton* en *Weſton* betuigden hunne onſchuldt, zo wel als die der koninginne, in het opſtellen van het geding, wanneer men hen het vonnis hunner veroordeeling voorlas, en in het uur van de ſtrafuitvoering. Daar was niemandt dan *Smetton*, die bekende drie malen by de koninginne gelegen te hebben. Doch byaldien men een Franſch Minderbroeder van dien tydt mag geloven, haalde hy zyne beſchuldiging in den hals voor zyn ſterven. Zy wierden alle vier te gelyk veroordeelt, als ſchuldig aan gekwetſte hoogheit, de eene om opgehangen, de anderen om onthoofd te worden, en alle om te worden gevierendeelt.

Bekentenis van *Smetton*, die zich beſchuldigt van overſpel met de koninginne.

Des zelfs herroeping.

Punten van de beſchuldigingen tegen de koninginne.

De beſchuldigingen, de welke men tegen de koninginne inbragt, wierden begrepen in deze hoofdſtukken: Verſcheide malen by haren eigen broeder te hebben gelegen, en by de vier anderen, welke men by hem voegde; hen te hebben verklaart, dat zy den koning nooit van herten bemint hadde; tegen ieder van hen beurt om beurt gezegt te hebben, dat zy hem meer dan iemandt anders beminde, en dat zy door deze eerloze levenswyze ontëert hadt den ſtaat, tot welken zy verheven was. Men voegde daar by, dat zy benevens hare medeplichtigen op het leven van den koning hadt toegelegt. Dit laatſte ſtuk wierdt 'er niet bygedaan, dan om de beſchuldiging des te hatelyker te maken, en men vondt gene getuigen, die het verklaarden. Doch het was genoeg om haar te veroordeelen, dat zy het bedt van den koning, haren gemaal, hadt bevlekt, volgens de wet, gemaakt in het vyf en twintigſte jaar der regering van *Eduard* den III. Wat aangaat den burggrave van Rocheford, aan wien men de zelve rechters, als aan de koninginne, gaf, men beſchuldigde hem over bloedſchande met deze vorſtinne, de welke zyne zuſter was.

1536.

Wanneer hare beſchuldiging haar wierdt voorgelezen, ontkenden zy beide ſtandvaſtiglyk de daadt. De geſchiedſchryvers van de eene en van de andere zyde komen daar in overeen, dat 'er niet meer dan twee getuigen gevonden wierden, die de koninginne bezwaarden, waar van de een, zynde de ſpeelmeeſter *Smetton*, tegen haar in hare tegenwoordigheit niet is verhoort, en veroordeelt eer men tot de veroordeeling van deze princeſſe tradt, het welk doedt geloven, dat men bekommert was, of hy niet wel in de verhoring, in hare tegenwoordigheit, het weder in zyn hals zou halen. Dus kwam zyne verklaring in geen aanmerking, om dat, volgens de wetten van Engelandt, iemandt, die veroordeelt is, niet voor getuige kan dienen. Het twede getuigenis was gegrond alleen op het horen zeggen van mevrouwe *Wingfield*, de welke, zeide men, in dienſt der koninginne geweeſt was, en die, bedlegerig zynde geworden aan eene krankheit, waar van zy was geſtorven, hare meeſtereſſe hadt beſchuldigt. Een vremd bewys, om 'er eene koningin op ter doodt te veroordeelen! Al wat men tegen den burggrave van Rocheford inbragt, was, dat hy zeer gemeenzaam met zyne zuſter hadt omgegaan, en dat men hem op haar bedt hadt zien voor over bukken. De huisvrouw van dezen burggrave, minneyverig op haren man, en vyandin van de koninginne, was de eerſte geweeſt, die een kwaad vermoeden in den geeſt des konings hadt gebragt, zo wel om zich te wreken over de ſchertſeryen der koninginne, die haar onverdragelyk waren, als over de ongetrouwheit, van welke zy haren man verdacht hieldt.

Herbert, *Burnet*, *LeGrand*.

De getuigen wierden niet tegen haar, in hare tegenwoordigheit, gehoort.

Minneyver der burggravinne van Rocheford.

Het is waar, dat men by deze bewyzen, de welke niet genoegzaam ſchenen, voegde eene loosheit, van welke men zich bediende om de koningin in te wikkelen in eene bekentenis, de welke kon dienen om haar te overtuigen. Men maakte haar wys, dat *Norris* haar hadt beſchuldigt, gelyk *Smetton* hadt gedaan. Zy zeide alstoen het gene zy van beide wiſt. Ten aanzien van den eerſten verklaarde zy, dat zy hem verwytingen hadt gedaan over dat hy zyn huwelyk niet verhaaſtte, en dat op dat gene, het welk *Norris* haar hadt geantwoord, dat hy nog eenigen tydt wilde wachten, zy hem weder hadt toegevoegt, dat zy wel zag, dat hy hoopte met haar zelve te trouwen, byaldien de koning kwam te ſterven; waar op *Norris* hervatte, dat byaldien hy die gedachten hadt, hy zyn hoofdt wilde verliezen. Wat *Smetton* aanbelangde, zy antwoordde, dat zy hem op zekeren dag gevraagt hebbende, waarom hy zo droefgeeſtig was, deze man haar trotſchelyk hadt geantwoord, dat 'er haar niet aan gelegen was; dat zy daar op tegen hem gezegt hebbende, dat hy

Verklaring der koninginne.

1536. hy niet moest verwachten, dat zy tot hem sprak als tot een man van geboorte, deze man haar hadt geantwoord: *Neen, neen, Mevrouw, een eenige van uwe lonken is my genoeg.* Men voegt daar by, dat de koningin daarenboven vreesde, dat *Weston* mogt vertelt hebben het onderhoudt, het welk zy met hem gehad hadde, ter zake der verwytingen, welke zy hem gedaan hadt van een ongetrouw man te zyn, en eene mevrouw te beminnen, welke zy hem noemde: waar op *Weston* hadt geantwoord, dat hy wel eene andere beminde als die. *En wie is die*, hernam de koningin? *Gy bent het, Mevrouw*, hervatte *Weston*; en de koningin antwoordde hem toen: *Ik daag u daar over uit.*

Aanmerking over dit halsgedingh.

Zie daar alle de bezwaarnissen, welke men kon vinden om deze vorstinne te veroordelen. Het was genoeg om het kwaad vermoeden des konings te versterken. Mogelyk was het ook genoeg om de koninginne rechtmatige verwytingen te doen wegens een onbescheiden gedrag, en aan het welke de vereischte deftigheit ontbrak, door de al te grote vryheit, welke zy aan geringe huisbedienden gaf. Doch was dit genoeg om haar haren goeden name, en het leven door beuls handen te doen verliezen? Wat 'er van zy, het was op deze bezwaarnissen, dat zy voor de rechters wierdt gedagvaard. Een vreemd schouwspel, eene koningin van Engelandt te zien verschynen voor de balie van een vierschaar, om zich daar te verantwoorden wegens overspel en bloedschande; van welke de koning, haar gemaal, de aanklager is, en aan welke men voor echtschenders geeft haren eigen broeder en hare huisgenoten! Het vonnis der Pairs was verschrikkelyk. Zy veroordeelden den burggrave van Rocheford om onthoofd en gevierendeelt, en de koningin om verbrand of onthoofd te worden, zo als de koning het zou goedvinden. Welke omwentelingen! Welke rechters! roept een schryver * uit, die deze vorstin niet genegen is. Hy voegt daar by, dat het slechte beleidt der rechters, der partyen en der getuigen deze zaak altydt twyffelachtig hebben gemaakt: zodat, volgens het getuigenis der vyanden van *Anna van Boulen* zelve, men niet kan zeggen, of zy schuldig, of onschuldig is geweest. In deze twyffelachtigheit zou men, als men rechtmatig was te werk gegaan, een vonnis tot haar voordeel hebben uitgesproken. De wet wil het aldus, en de kwaadaardigheit alleen van het menschelyk herte belet het, zich voor de onnoselheit te verklaren, wanneer 'er gene overtuigende bewyzen zyn van de misdaadt des beschuldigden. Maar daar is nog iets: de getuigen, welke de koningin ontschuldigen, zyn in groter getale, en van een veel groter gezag, dan die gene, de welke tegen haar getuigen. Men heeft niets om haar te veroordeelen dan het verhaal van eene overledene vrouwe, een zeer verdacht getuigenis, en dat in den grondt niet kan onderzocht worden; benevens het getuigenis van een armhertigen speelmeester, die niet eens in hare tegenwoordigheit is gebragt, en die berouw hadt, zegt men, voor zyne doodt van haar valschelyk beschuldigt te hebben. Men heeft, tot hare verdediging, de standvastige verklaringen van een burggrave en van drie edellieden, die liever wilden sterven dan hun leven kopen door eene valschheit, dodelyk aan de eere der koninginne: zo dat men kan zeggen, dat zy de waarheit van hare onschuldt met hun bloedt verzegelt hebben. Voor het overige, het is moeielyk genoeg te begrypen, welke de beweegreden der rechters geweest zy, in hunne beurtwisseling van de straffe dezer ongelukkige vorstinne. Het is zeker, dat de misdaadt, aan welke zy haar schuldig verklaren, volgens de wet, door het vuur moest gestraft worden: maar waarschynlyk dat zy zich herinnerende, dat zy hunne koningin was geweest, eenigen schrik gehad hebben, haar eene zo vreesselyke doodt aan te doen, in de onzekerheit van eene overtuiging, zeer kwalyk gegrond. Misschien ook, dat zy aan den koning hebben willen overlaten de keur wegens het soort van hare doodt, om dat zy aan hem zou hebben de verplichting, van de strengheit van de wet gematigt te hebben, en de vorst schaamde zich niet een vonnis te geven op deze keur van twee uitspraken.

Vervaarlyk tegen den burggrave van Rocheford en tegen de koninginne.

* *Le Grand.*

De beschuldigingen zyn niet bewezen.

Hy deedt meer: niet vergenoegt met deze vorstinne als eene eerloze ter doodt te hebben laten veroordelen, wilde hy daarenboven haar ontnemen de waardigheit van koninginne; hun huwelyk doen vernietigen, en hunne dochter, de princesse *Elizabeth*, onecht verklaren. Om daar toe te geraken wilde men den grave van Northumberlandt verplichten te bekennen, dat 'er een huwelyksverbondt geweest was tusschen haar en hem. Maar hy deedt een geheel tegenstrydigen eedt voor de twee aartsbisschoppen; en om den zelven plegtiger te maken nam hy het Avondmaal in tegenwoordigheit van den hertog van Nortfolk en van andere raadsheeren van Staat, wenschende, dat het gebruiken van dit Sakrament tot zyne verdoemenis mogt strekken, indien 'er ooit zodanig een verbindtenis tusschen hem en *Anna van Boulen* geweest was. Deze verklaring is tegenwoordig nog in wezen, en de schryver *, die de zelve aanhaalt, getuigt het oorspronkelyke daar van gezien te hebben, geschreven met de eige handt van den grave van Northumberlandt.

De koning wil den grave van Northumberlandt verplichten om te verklaren, dat 'er een huwelyksverbondt is geweest tusschen *Anna van Boulen* en hem: doch hy zweert het tegendeel.

* *Burnet.*

Bedrog der vyanden van de koninginne.

De vyanden der koninginne gebruikten in dit voorval nog een bedrog. Zy begaven zich in hare kamer, en hebbende haar geheel verbaast gezien over het schrikkelyk vonnis, dat men haar kwam aanzeggen, bedienden zy zich van hare ontsteltenis, om haar te doen bekennen, dat 'er een verbindtenis geweest was tusschen haar en Mylord *Percy*: dus noemde men den grave van Northumberlandt gedurende het leven van des zelfs vader. Men verzuimde geen tydt. Zo haast als zy het woordt hadt gesproken, bragt men haar uit den Tour voor het geestelyk gerechtshof, en op den 17 May verklaarde zy, in deze vergadering, in welke de koning wilde dat de aartsbisschop van Kantelberg zou voorzitten, dat 'er rechtvaardige beletsels geweest waren van haar huwelyk met den koning, en dat het zelve bygevolg niet duchtig kon zyn. Het was op deze bekenteniss dat het doodvonnis haar wierdt voorgelezen.

Eenzydigheit en ongeregeldheit der rechters.

Daar was in dezen rechtshandel geen meer rechtvaardigheit, noch meerder regelmatigheit, noch meer grondt, dan in dien der Pairs, die haar ten vure doemden. De minneyverige woede van den koning, haar rechter en haar party, deden dit alles. Het was deze driftige vorst, die in de eene en de andere vierschaar voorzat: de Pairs en de kerkvoogden waren niet dan werktuigen van zyne wrake. De zelve verblindde hem, al zo wel als deze al te eenzydige, of vreesachtige rechters. Zy begonnen met het gene, daar zy mede hadden moeten eindigen. Byaldien men het huwelyk terstondt hadt vernietigt, *Anna van Boulen* zou weder tot haren ouden staat gekeert zyn; ten minste zou zy marquizinne van Pembroke zyn gebleven:

zo

1536. zo dat men, haar op dezen voet veroordelende, de eer des konings zou gered hebben van de eerloosheit eener overſpeelſter; in plaats dat hy zich daar belang by vondt hebben in hoedanigheit als man, veroordelende *Anna van Boulen*, zyne vrouw. Het is waar, dat de zaak een anderen draai nemende, daar eene andere zwarigheit uit ontſtondt; dat is, zo de beſchuldigde de vrouw van den koning niet was, dat 'er dan geen grondt was om haar te veroordelen; zy was niet ſchuldig aan de misdaadt van gekwetſte hoogheit, en de koning hadt geen belang meer om hare ongetrouwigheit te ſtraffen. Van welke zyde men deze zaak aanmerke, daar is in beide de vonniſſen eene tegenſtrydigheit, de welke de zelve onverſchoonlyk maakt. Byaldien *Anna van Boulen* met den koning niet hadt kunnen trouwen, hadt zy niet kunnen veroordeelt worden volgens de wet van *Eduard* den III; en byaldien zy inderdaadt zyne vrouw was, men hadt haar van deze waardigheit niet kunnen beroven, noch uitſpraak doen, dat 'er geen huwelyk was. Dus was het dat de koning tegen hare mening redenen vervaardigde om wederom voor wettig te verklaren *Elizabeth*, welke hy alstoen inwikkelde in de veroordeeling van hare moeder, kunnende het huwelyk van de eene niet doen vernietigen, zonder de geboorte van de andere onwettig te verklaren.

Tegenſtrydigheit van het vonnis der aangeſtelde rechters, en die van *Cranmer*.

Alles wel ingezien zynde, hoe onrechtmatig ook het vonnis der echtſcheidinge van *Anna van Boulen* is, kan men niet nalaten aan te merken eene uitwerking van de eeuwige Gerechtigheit, de welke ons meet met de zelve mate, met welke wy anderen gemeten hebben. *Anna van Boulen* was de voornaamſte oorzaak geweeſt van de echtſcheiding van *Henrik* en *Catharina van Arragon*: zy is geſtraft met de ſtraffe van eene gelyke echtſcheiding, waar van zy het vonnis op haar beurt onderging.

Aanmerking over het vonnis der echtſcheiding van *Anna van Boulen*.

Het wordt tydt haar naar de ſtrafplaats te verſellen. Het was niet langer dan drie jaren geleden, dat zy op den troon was geklommen, en dat wy haar van Londen te Greenwich zagen komen, in eene toeruſting, even treffelyk en aardig, om daar haar bruiloftsfeeſt te vieren. Wy zien haar nu op een ſchavot klimmen, met een gevolg, al zo talryk, maar veel droeviger, en haar daar met haar leven alle de ſieraden van hare grootheit afleggen. Dit laatſte ſchouwſpel, hoe droevig het ook is, is miſſchien niet minder onze nieuwsgierigheit waardig dan het andere. Die genen, de welke den hoogmoedt by de eerſte plegtigheit, en het ongelyk, dat *Anna* toen de koninginne *Catharina* aandeedt, gelaakt hebben, zullen werk vinden om den lof te weigeren aan de ſtandvaſtigheit, welke zy betoonde in het andere geval, en in de herſtelling, welke zy wilde doen aan de princeſſe *Maria*, en de onwaardigheit, welke zy zich verweet haar aangedaan te hebben.

Zy verzoekt verziffenis van de princeſſe *Maria*.

Daags voor hare doodt liet zy de huisvrouw van den plaatsvoogdt van den Tour roepen, en op hare knien voor haar vallende, zeide zy: *Ik bezweer u in den name Gods, de princeſſe* Maria *van mynentwegen te gaan vinden, en haar voor my om vergiffenis te verzoeken over het kwaad onthaal, het welk ik haar heb doen lyden.* Wy zullen onder de regering van *Maria* zien, hoedanig zy zich een zo Chriſtelyken handel herinnerde.

Geruſtheit van haar gemoedt na hare veroordeeling.

De koningin beſteedde het overige van den dag met aalmoezen uit te delen en gebeden te ſtorten, en men hoorde haar zeggen, dat ſedert zy haar gewiſſe ontlaſt hadt ter zake van de princeſſe *Maria*, zy veel geruſtheit en bezadigtheit van geeſt gevoelde: het welk ons zeer wel doedt kennen, dat ons geluk in de deugdt beſtaat, en dat 'er geen waarachtig genoegen is, dan dat, het welk wy hebben over eene goede daadt. Zy ſchreef vervolgens aan den koning, en, welſverre van zich over hem te beklagen, bedankte zy hem, dat hy haar trapswyze gebragt hadt tot op den troon, en van den troon tot in den hemel, alwaar zy hoopte plaats te nemen onder de heiligen. Zy eindigde met de betuigingen van hare onſchuldt te vernieuwen, en hem hare jonge *Elizabeth*, hunne dochter, aan te bevelen. De brief, welken de ſtedehouder van den Tour aan *Cranmer* ſchreef by deze tyds omſtandigheit, geeſt ons een groot denkbeeldt van de gelatenheit en van de ſtandvaſtigheit van deze koninginne. Hy is vervat in deze woorden: 1536.

Brief, welken zy aan den koning ſchreef.

MYLORD.

Indien men het uur van de executie niet bepaalt hadt, zo dat men het zelve in de ſtadt niet wiſt, wy zouden hier zeer weinig volk hebben. Nochtans zou het dienſtig zyn, dat 'er veel volk was. Ik twyffel niet, of zy zou op het ſchavot verklaren, gelyk zy hier doedt, dat haar nooit iemandt dan de koning heeft aangeraakt. Dit is het gene zy my nog dezen morgen heeft herhaalt, hebbende my daarom laten roepen; waar by zy deze woorden voegde: „ Ik verneme, dat men „ de uitvoering van myn doodvonnis tot nademiddag „ heeft uitgeſtelt. Ik ben daar kwalyk over te vre„ de: ik heb myne keur gehad: ik meende dezen „ morgen te ſterven, en ik was blyde my van myne „ ſmerten verloſt te zien door de doodt, die de zel„ ve moet eindigen". Ik heb haar geantwoord, dat zy zich niet ongeruſt moeſt maken, en dat hare doodt zeer zacht zou zyn. Zy my alstoen met een vrolyk wezen aanziende antwoordde my: „ Ik „ maak my niet ongeruſt; men heeft my gezegt, „ dat de ſcherprechter zyn handwerk wel verſtaat"; en daar na voegde zy daar by, hare handt aan haren hals brengende om den zelven te omvatten: „ Ik „ heb zulk een dunnen hals, dat zyn byl dien wel „ haaſt zal doorgehakt hebben". Deze woorden uitſprekende begon zy hertelyk te lagchen. Ik heb vele mannen en vrouwen door beuls handen zien ſterven; maar ik heb in niemandt van hen gemerkt zulk eene kloekmoedigheit, als ik in deze princeſſe zie, die zich over hare doodt vervrolykt.

Brief van den ſtedehouder van den Tour aan *Cranmer* rakende de blygeeſtigheit dezer princeſſe op het uiterſte van hare ſtraffe.

Haar gedrag op het ſchavot.

De dodelyke dag eindelyk gekomen zynde, zynde de 19 May, bragt men haar op de ſtrafplaats. De hertogen van Suffolk en van Richemond, de grootkamerling, *Cromwel*, de hoofdſchout van Londen, de Sherifs en Aldermans hadden zich op het bevel des konings derwaarts begeven. Zy wierden gevolgt van een ongelooflyk getal van menſchen, derwaarts getrokken of door nieuwsgierigheit, of door byzondere bewegingen, de eenen door haat, de anderen door genegenheit, en het meeſte gedeelte door medelyden. Men hadt een ſchavot opgerecht by den ingang van den Tour, op het welke zy blygeeſtig klom, en vervolgens deze korte aanſpraak tot het volk deedt:

Hare aanſpraak aan het volk.

Volk van Londen, ik ben hier gebragt om te ſterven volgens de wet, na dat ik volgens de wet ben veroordeelt. Ik ben dan niet van voornemen om te klagen over het vonnis, dat my heeft veroordeelt, maar de uitvoering daar van te ondergaan. Ik wil niemandt veroordelen, noch iets zeggen om my te verontſchuldigen. Ik bidde Godt, dat hy den koning wil bewaren, en dat hy de dagen zyner regering over uwlieden wil vermenigvuldigen. Eert hem altydt als een zachtmoedigen vorſt, en die uwe lief-

de

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

1536. *de waardig is. Ik verbiede hem van myn kant als mynen opperſten ſouverein, die voor my meer genegenheit heeft gehad dan ik verdiende. Byaldien zich iemandt bemoeit om aanmerkingen te maken over myn droevig einde, ik bidt hem, zich niet te laten vervoeren door vooroordeelen, die my zouden nadeelig zyn, en daar over gunſtiglyk voor my te denken. Ik verlaat de wereldt zonder leedwezen, en ik zeg uwlieden vaarwel, u biddende, uwe gebeden te voegen by de gene, de welke ik ga doen aan mynen Schepper, aan wien ik ga rekenſchap geven van myn leven.*

Dit gezegt hebbende beſteedde zy de laatſte oogenblikken, die haar nog overig waren, tot Godsdienſtigheit, en zy eindigde hare gebeden met deze woorden: *Ik beveel myne ziel aan JESUS CHRISTUS.* Dit was het teken, het welk zy met den ſcherprechter hadt afgeſproken, die haar aanſtonts met eenen ſlag het hoofdt afſloeg. Het was de ſcherprechter van Calais, welken men, als een zeer bekwaam man in zyn ambacht, ontboden hadt tot deze droevige uitvoering. Zo veel zorg droeg de koning om den beul van zyne echtgenoot te verkiezen, na dat hy hare doodſtraffe bepaalt hadt. Zeker ſchryver * verhaalt, dat men hare oogen en hare lippen zich nog zag bewegen in haar hoofdt, ſchoon van het ligchaam afgeſcheiden. Het wierdt in eene ſlechte houte kiſt gelegt, en men begroef haar in de kapelle van den Tour, zonder lykſtatie.

Hare laatſte woorden.

*Spelman.

Men begraaft haar ligchaam zonder lykſtatie.

Dus regeerde en ſtierf *Anna van Boulen.* Hare aanloklykheden waren haar te gelyk voordeelig en dodelyk. Zy wonnen voor haar het hert des konings, de welke met haar zyn bedt en ne kroon deelde, ten nadeele van eene ongelukkige vorſtinne, de welke hy van het eene en het andere beroofde. Doch de zelve deden haar drie jaren daar na verliezen het hert van dezen vorſt, die minneyverig over haar wierdt, en deden haar van den troon op het ſchavot ſtappen. Den eerſten beklom zy door de verdienſten eener kuiſchheit, welke de koning niet kon verzetten. Zy klom daar van af, en liet zich geleiden op het andere, of om dat ze de zelve zuiverheit niet hadt bewaart, of om daar van ten minſte alle de ſchynbaarheden, ſedert haar huwelyk, niet onderhouden te hebben. Zy betoonde meer gematigtheit in haren gemenen ſtaat, dan wanneer zy tot de kroon gekomen was, en beveſtigde deze waarheit, dat 'er weinig menſchen zyn, welke de oppermachtigheit beter heeft gemaakt, in plaats dat de zelve een groot getal heeft verdorven. Zy zag zonder ongenoegen eene koninginn op den troon, welken men haar beloofde; zy verwachtte het vonnis der echtſcheiding met lydzaamheit; zy ſchreef daar over aan den kardinaal *Wolſey* met uitdrukkingen vol zedigheit: maar na dat zy de plaats hadt ingenomen, was haar gedrag geheel tegenſtrydig tot in haar graf, en zy maakte van den dag van hare uitvaart een zeer befaamden dag. Voor het overige was 'er in haar gedrag meer onbeſcheidenheit dan misdaadt, en men beſchuldigt haar niet met eenige wrede daadt gedurende eene regering, onder welke men geen werk maakte om het allerdoorluchtigſte bloedt te ſtorten. Haren Godsdienſt aanbelangende, het ſchynt uit het gene de ſchryvers daar van zeggen, dat zy Proteſtantſch was, en dat zy in dat gelove was onderwezen geweeſt by de hertoginne van Alençon, die naderhandt koningin was van Navarre. Men ziet wel, dat *Cranmer* dit gevoelen daar van hadt, uit den brief, welken hy tot haar voordeel aan den koning ſchreef, en de Proteſtanten van Duitſchlandt

Zy hadt de zelve gematigtheit niet wanneer zy koningin was geworden.

Zy was eer onheuſch dan misdadig.

Haar Godsdienſt.

merkten haar aan als een groot werktuig tot de uitvoering van hun voornemen, om den koning hunne lere te doen aannemen: zo dat hare doodt de maatregelen verbrak, welke zy daar omtrent genomen hadden, gelyk wy gezien hebben. Hare ongunſt en hare ſtraf bragten haar weder tot de wegen van gematigtheit, waar uit haar geluk haar hadt doen treden. Men ziet daar in gelykelyk doorſtralen hare voorzichtigheit en hare zachtmoedigheit. Deze laatſte deugdt blinkt daar in zodanig door, dat zy liever de zorg van haren goeden naam te verdedigen wilde laten varen dan den koning beledigen, wiens geweldenary zy noodzakelyk zou hebben moeten veroordelen, byaldien zy onderſtaan hadt zich te rechtvaardigen. Vergenoegt zynde met hare onſchuldt te betuigen wilde ze zelfs niet, dat hare droevige doodt een vorſt, die 'er de oorzaak van was, zou beroven van den lof van zachtmoedigheit. Daar was ook zeer veel behendigheit in deze onderwerping. Zy kende den heerſchzuchtigen geeſt van *Henrik*, en was niet onbewuſt, dat de princeſſe *Catharina* meer nadeel hadt gedaan aan de princeſſe *Maria*, hare dochter, door den tegenſtandt, welken zy heeft bygebragt tegen de begeerten van dezen vorſt, dan zy voordeel van hare ſtandvaſtigheit hadt getrokken. Zy koos dan het tegendeel, en om de rechten van *Elizabeth*, hare dochter, te bewaren, offerde zy zich zelf eenigermaten op. Ten minſte, het ſtilzwygen, het welk zy bewaarde op het ſchavot ter zake van het vonnis, volgens het welke zy was veroordeelt, gaf gelegenheit aan hare vyanden om daar uit dodelyke gevolgen voor hare eere te trekken. Anderen oordeelen daar anders van, en elk maakt zyne aanmerkingen volgens zyne vooringenomenheit en de geſteldheit van zyn gemoedt, veel eer dan volgens de ware reden.

Hare voorzichtigheit en gematigtheit in hare ongunſt.

Men oordeelt verſchillende van het ſtilzwygen, het welk zy deedt over haar vonnis.

Men moet bekennen, dat *Anna van Boulen* al te los was, en byaldien die genen, de welke men nevens haar deedt ſterven, niet ſchuldig of deelachtig waren aan hare ongeregeldheden, zy waren ten minſte getuigen van hare onvoorzichtigheit. Perſonen van haren ſtaat zouden hunne oogen op haar niet hebben durven ſlaan, indien zy hen geen verdachte blikken gegeven hadt, gevende dus door eene kwalyk voegende toegevendheit, of onbeſcheidenheit, gelegenheit tot eene al te grote gemeenzaamheit. Doch was zy al te los, de koning was nog wreder.

Zy was al te los.

De Roomſchgezinden trokken uit deze omwenteling van zaken gevolgen, nadeelig aan de gedachteniſſe van *Cranmer*, en aan de Proteſtanten. Zy zeiden ten aanzien van den eerſten, dat hy laſhertiglyk verlaten hadt de zyde eener koninginne, aan welke hy zyn gehele geluk verſchuldigt was; en aangaande de anderen, zy verweten hen de ſchande van hunne beſchermſter. De Hervormden bleven hen hun antwoordt niet ſchuldig. Zy zeiden, dat *Cranmer*, wel ver van de koninginne in hare ongunſt te hebben verlaten, ten haren voordeele ernſtig aan den koning geſchreven hadt; dat het waar was, dat hy voorzitter geweeſt was in de vergadering der geeſtelykheit, de welke haar huwelyk hadt vernietigt: maar dat hy zich daar van niet hadt kunnen ontſlaan, noch anders handelen. Dat hy miſſchien doorgrond hadde de redenen, welke de koningin gehad hadt om tot deze echtſcheiding te verſtaan, en dat, wat 'er van was, hare verklaring hem geſtelt hadt in de noodzakelykheit om daar over het vonnis uit te ſpreken. Dat, aangaande het verwyt, dat men hen deedt wegens de ongebondenheit dezer

Oordeelen der Roomſchgezinden over deze doodt.

Antwoordt der Hervormden.

1536. koninginne, zy antwoordden, dat de minneyver van den koning een zeer slechte blyk was van de overspelen, waar mede men deze vorstinne beticht-te. Zy stelden, ten anderen, tegen hunne wederpartyders het gedrag der pauzen, en van de gehele Roomsche kerk, ten aanzien van de keizerinne *Irene*, de welke zy niet hadden nagelaten te eerbieden als hunne patroneſſe, schoon zy met den moordt van haren eigen zone bezoetelt was.

Wy moeten dit verhaal niet eindigen zonder te spreken van een ander verwyt, het welk de Roomschgezinden in het vervolg den Protestanten deden, over dat van hunnen kant zich niemandt hadt aangeboden, onder de regering van *Elizabeth*, ter verdediging van de onschuldt van *Anna van Boulen*; een onfeilbaar bewys, zeiden zy, van de rechtvaardigheit van haar vonnis. Doch de Hervormden zyn niet zonder antwoordt gebleven. Zy zeggen, dat het stilzwygen der schryvers van dien tydt een teken is der voorzichtigheit van de dochter, de welke diensliger vondt, de ongelukken van hare moeder in de vergetelheit te begraven, dan de zelve wereldkundig te maken, de zelve verdedigende. Dat zo een verweerschrift menigmalen minder eer aanbrengt aan de personen, de welke men verdedigt, dan het zelve hen ongelyk aandoedt in het gemoedt der menschen, de welke meer neiging hebben om de beschuldigde deugdt te verdenken, dan de verdediging daar van te horen. Aan de andere zyde was het onmogelyk de onbescheidenheit van *Anna van Boulen* te verontschuldigen; en dat was haren vyanden genoeg om gelegenheit te hebben om over haar te zegepralen. Het was dan best te zwygen van een zo rampzalige uitkomst.

Straf-uitvoering over de medeplichtigen.

De burggraaf van Rocheford en zyne gewaande medeplichtigen wierden gestraft op den zelven dag, als men de koningin deedt sterven. Men onthoofde hen alle, behalven *Smetton*, die opgehangen wierdt. Het gerucht ging, dat deze laatste omgekocht was geweest om de koningin te beschuldigen, en dat men hem niet alleen het leven, maar daarenboven grote geschenken hadt belooft. Men heeft 'er gene andere bewyzen van dan het gerucht, het welk 'er van ging, onzeker, of het valsch was, of waarachtig. De Fransche Kapucyner, van welken wy reets gesproken hebben, verhaalt in een boek*, het welk hy in het licht heeft gegeven, dat verscheide Engelsche edellieden hem hadden verzekert, dat *Markus Smetton* berouw hadt gehad van dat hy de koningin in het verderf hadt gebragt door eene valsche aanklagte. Het is ten anderen zeker, dat men *Norris* genade aanboodt, byaldien hy het overspel met de koninginne, van het welke men hem beschuldigde, wilde staande houden. Doch hy verwierp dezen voorslag zeer edelmoediglyk, en zeide, dat hy zyn leven niet wilde kopen ten koste van de eere eener onschuldige vorstinne.

*Thuanus in zyn boek van de algemene Wereldbeschryving, het XVI boek, het 5 hoofdstuk.

Herbert. Burnet. Huwelyk des konings met *Johanna Seymour.*

De val van *Anna van Boulen* was de verheffing van *Johanna Seymour*. De koning trouwde met haar des volgenden daags na de doodt van de eerste. Hy geloofde niet, dat de welvoeglykheit hem verplichtte om een langer uitstel te geven tusschen het weduwenaarschap over eene vrouwe, welke hy hadt doen straffen, en zyn huwelyk met eene andere. De plegtigheit echter geschiedde niet dan drie dagen daar na. Misschien dat eene inwendige schaamte dezen vorst wederhieldt om de zelve op den zelven dag te doen uitblinken, en dat hyze nog dezen korten tusschentydt wilde te rug houden: misschien ook, dat het zyne verliefde ongeduldigheit was, de welke hem daar de voltrekking van deedt verhaasten, eer dat de zaken tot de plegtigheit van de bruiloft gereed waren. Zodanig was de lykstatie, welke hy deedt aan *Anna van Boulen*, waardig voor een man, die haar beul wierdt. 1536.

Afbeelding der nieuwe koningine.

De nieuwe koningin was de dochter van een gemeen ridder: jong, schoon, welgemaakt, en van een vrolyken aardt, houdende de middelmaat tusschen de al te grote gestrengheit van *Catharina van Arragon*, en de al te grote vryborstigheit van *Anna van Boulen*. De koning was op haar verlieft geworden, gelyk wy boven gezegt hebben, in het derde jaar van zyn huwelyk met de laatstgemelde, en deze nieuwe drift hadt niet minder toegebragt tot der zelver verderf, als den minneyver, welken men zyn best hadt gedaan haar daar over te geven. *Johanna van Seymour* was haar geluk wel waardig. Zy was niet dan de onnoosele oorzaak geweest van de doodt van *Anna van Boulen*, en hadt daar niets toe aangebragt dan eene liefde, welke hare schoonheit verwekte, zonder dat zy daar een voornemen toe hadt. De gehele misdaadt was in het hert des konings. Mylord *Russel*, bisschop van Bedford, maakte eene vergelyking van deze koninginne met de twee andere, welke haar waren voorgegaan. Hy zeide, dat hy op haar gelet hebbende ten dage der plegtigheit van haar huwelyk, hy bemerkt hadt, dat de pracht harer klederen alleen diende om haar zediger te maken, in plaats dat *Anna van Boulen* op dien dag in haar aangezicht zo veel fierheit hadt laten blyken, als rykdom in haar optooisel: dat voor het overige noch *Catharina van Arragon* in de beste dagen van hare jeugdt, noch *Anna van Boulen* met alle hare aanloklykheden, niets in vergelyking hadden met de zachtzinnigheit en schoonheit van *Johanna van Seymour*. Dit afbeeldsel is zeer voordeelig, en echter oprecht, ten minste byaldien men daar van kan oordeelen uit de standvaste liefde, welke de koning hadt voor deze princesse, de eenigste van zyne vrouwen, met welke hy nooit overhoop lag. Misschien dat de korte tydt, welken zy geleeft heeft, niet minder daar toe deedt dan hare eigene verdiensten.

Hare vergelyking met *Anna van Boulen.*

Dit nieuwe huwelyk veranderde de gedaante der zaken. De vrage wegens de opvolging, zo betwist sedert de echtscheiding van de koninginne *Catharina*, hadt niets in het oog dan de verwydering van de princesse *Maria*, gesproten uit het eerste huwelyk, en der princesse *Elizabeth*, uit het twede bedde voortgekomen. De erfgenaam, welken de koning verhoopte uit het derde, sloot hen beide uit. Hy wierdt in zyne hopemingen niet bedrogen. Dit verhinderde deze twee princessen niet, op haar beurt tot de kroon te geraken. De aanhangers van de princesse *Maria* verontrustten zich minder wegens den erfgenaam, die uit dit derde huwelyk zou kunnen geboren worden, dan zy zich verheugden over de uitsluiting van de princesse *Elizabeth*, welke de veroordeeling van hare moeder onwettig maakte. Zy dachten niet dan om *Maria* nader by den troon te brengen, en om haar weder te verzoenen met den koning, haren vader, ten einde hy hare onterving zou herroepen. De eerste stap, welken zy geraden vonden te doen, was deze princesse te verplichten om aan den koning een zeer onderdanigen brief te schryven, om hem om vergiffenis te verzoeken wegens den tegenstandt, welken zy tot nog toe tegen zynen wille gedaan hadt, en

Brief van *Maria* aan den koning, haren vader.

Ie montai sur le trône aussi sage que belle. Mes yeux sans le savoir en firent un Amant.
Et fixai de Henri le cœur trop inconstant: I'en fis par ma vertu faire un Epoux fidelle.

Adr. vander Werff pinx. *Vermeulen sculpt.*

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

1536. en om hem in het toekomende van hare gehoorzaamheit te verzekeren. Zy badt dezen vorst vervolgens, haar een teken te zenden, door het welke het mogt blyken, dat hy haar vergeven hadt. Het moet in dien tydt in gebruik geweest zyn dusdanig te doen, gelyk wy reets in andere gelegenheden gezien hebben. De koning zondt den hertog van Nortfolk aan haar met een gedenkbriefje, bevattende zes artykels, welke hy wilde dat zy voor alle dingen zou ondertekenen, om hare onderwerping te tonen. Deze hertog was volflagen aan de zyde van *Maria*; en het zy dat hy zelf niet goedkeurde de hardigheit dezer artykelen, het zy hy alstoen de princesse onbuigzaam vondt over de ondertekening, die men van haar vorderde, hy kwam te rug zonder haar te hebben kunnen overhalen om de zelve te ondertekenen.

Wat de koning eischt van hare gehoorzaamheit

De koning wilde: I. Dat zy hem zou erkennen voor haren opperheer en koning, en dat zy zich volstrekt aan hem en aan de wetten van het koninkryk zou onderwerpen. II. Dat zy zich zou verplichten der zelver willekeuren te beschermen met al haar vermogen. III. Dat zy hem zou erkennen voor het hoofdt der kerken van Engelandt; dat zy zou verzaken het voorgegeven gezag van den bisschop van Rome, en dat zy zou verklaren, dat zy nooit eenige gemeenschap zou hebben met de voorstanders van den Roomschen stoel. IV. Dat zy zou bekennen, dat het huwelyk van *Catharina van Arragon*, hare moeder, onwettig geweest was, en veroordeelt door de Goddelyke en menschelyke wetten. V. Dat zy zou verklaren, door welke beweegredenen, en door wiens raadgevingen zy zo langen tydt in hare hardnekkigheit gebleven was. En VI. Door welke tegenstrydige aanmerkingen, en door de overreding van welke personen zy weder tot haren plicht kwam. De princesse verontschuldigde zich eene stipte verklaring te geven op de twee laatste artykels, willende de genen niet in gevaar stellen, met welke zy in vertrouwendheit omging. Doch niets scheen haar wreder dan haar te noodzaken om het huwelyk van de overledene koninginne, hare moeder, te veroordeelen. Zy hadt niet veel minder moeite om af te keuren het gezag van den paus, en aan den koning over te dragen de kerkelyke opperhoofdigheit. Zy schreef daar over aan *Cromwel*, en verzocht hem dezen vorst daar toe te brengen, dat hy eene verzaehting wilde toestaan omtrent twee artykels, zo strydig tegen de wetten van eere, welke haar niet toelieten het geheugen van de koninginne, hare moeder, zo wel, als haar gewisse, in de vooringenomenheit, in welke zy was van den stoel van Rome daar door te beledige. Maar de koning was onverzettelyk, en *Maria* vondt zich eindelyk genoodzaakt zonder eenige bepaling te gehoorzamen.

Zy zoekt daar in verzachtingen.

Zy is genoodzaakt te gehoorzamen.

Hebbende deze zyde genomen, zondt zy hem toe het geschrift van hare onderwerping, met hare handt geschreven. De schryver *, die het zelve aan het gemeen gegeven heeft, zegt, dat hy het uitgeschreven heeft uit het oorspronkelyke, het welk in de boekzaal van den heere *Kotton* bewaart wordt, uit welke hy verscheide andere rare stukken getrokken heeft, welke wy op andere plaatsen verhaalt hebben. Zie daar de verklaring dezer princesse:

* *Burnet.*

Acte van hare onderwerping.

De belydenis van my jonkvrouw Maria, *gedaan ter zake van eenige punten en artykels, die hier volgen, in welke gelyk ik tegenwoordig met oprechtheit en met al myn hert verklare en bekenne myne waarachtige gevoelens, myn waarachtig gelove, en myn waarachtig oordeel, volgens de behoorlyke gehoorzaamheit aan de wetten van dit koninkryk, ik ook belove te volharden, en altydt te blyven in dit besluit, zonder van gevoelen te veranderen, noch daar in te wankelen. Weshalven ik den koning, mynen vader, welken ik door eene halsterrige ongehoorzaamheit, met hem deze belydenis en deze verklaring te weigeren, beledigt hebbe, zeer ootmoediglyk verzoeke, my myne voorgaande misslagen te vergeven, en my op nieuw weder in zyne goede gunst aan te nemen.*

1536.

Voor eerst belyde en erkenne ik, dat de koning is myn oppermachtige heer en koning, als bezittende de keizerlyke kroon van Engelandt, en ik onderwerp my aan zyne Majesteit zo wel, als aan de wetten en de bevelen van dit koninkryk, als eene goede en getrouwe onderdane doen moet. Ik zal deze zelve wetten al myn leven nakomen, bewaren en beschermen, gelyk myn plicht van my vordert, en met al het vermogen, al de bekwaamheit en alle de hoedanigheden, welke Godt my gegeven heeft. Daarenboven erken en houde ik den koning voor het opperste hoofdt der Engelsche kerk hier op aarde, onder JESUS CHRISTUS, en ik verwerp geheel en al het gezag, de macht en het rechtsgebiedt, het welk de bisschoppen van Rome in het koninkryk van Engelandt voorwenden te hebben, en het welk zy zich te voren onrechtmatiglyk hebben aangematigt; en ik verwerpe volstrekt het zelve, volgens de wetten en keuren daar omtrent gemaakt, en van alle onderdanen des konings aangenomen, onbelyt en nagekomen. Ik sta insgelyks af van alle soorten van onderstandt, macht en voordeel, welke ik, op wat wyze het zy, tegenwoordig, of in het toekomende, zou kunnen verwachten van eenige instellingen of bevelen van den Roomschen bisschop, en ik sta daar van af in allerhande zin, en onder welken naam, verwe, middel of reden, welke ik tegenwoordig, of in het toekomende, zou kunnen hebben of verzinnen.

MARIA.

Behalven dit, om my nog te kwyten van mynen plicht tegen Godt, tegen den koning, en tegen de wetten van het koninkryk, erkenne ik en belyde wyhorstig, en zonder eenig ander inzicht, dat het huwelyk, voorheen gemaakt tusschen den koning en de overledene princesse weduwe, myne moeder, bloedschandig en onwettig is geweest, strydig tegen de Goddelyke en de menschelyke wetten.

MARIA.

Men ziet genoegzaam uit dit byschrift, dat de princesse moeite genoeg hadt om te besluiten zodanig een artykel te ondertekenen. Ook was het zelve strydig tegen de wetten der nature, en byaldien de koning, die zulks eischte, dit bewys wilde hebben van de onderdanigheit van zyne dochter, moest hy aan de andere zyde denken, dat hy haar daar door noodzaakte om de koninginne, hare moeder, en ook zich zelf te onteeren. Maar men stelde te vergeefsch tegen de volstrekte bevelen van dezen vorst de reden en de Godvrucht; hy wilde noch tegenspraak, noch vertogen verdragen. Deze onderwerping zodanig zynde, als hy de zelve wenschte, nam hy *Maria* weder aan in zyne goede gunste, en beschikte hare huishouding, zonder haar nochtans in de rechten van hare geboorte te herstellen. In het tegendeel, hy ontnam *Elizabeth* den tytel van princesse van Walles. Ondertusschen liet hy haar by zich opvoeden, en de nieuwe koningin hadt voor deze jonge princesse veel goedheit, het zy uit believendheit voor den koning, de welke eene genegenheit, van welke hy geen meester was, voor deze vrucht der liefde tot *Anna van Boulen* in zich ge-

De koning neemt *Maria* aan in zyne goede gunste. Hy ontneemt *Elizabeth* den tytel van princesse van Walles.

1536. De nieuwe koningin heeft veel goedheit voor haar.

gevoelde; het zy door de aardigheit van het kindt, het welk in zyne tederſte jeugdt geheel buitengemene hoedanigheden liet uitblinken. Wy zullen haar daar haaſt preuven van zien geven in de brieven, de welke zy aan de koninginne ſchreef, wanneer de zelve van den prins *Eduard* beviel, hoewel *Elizabeth* alstoen niet ouder was dan drie jaren en een half. Men moet eerſt zien de uitwerking, welke de ongunſt van *Anna van Boulen* in vremde hoven te weeg bragt.

Herbert. Hoedanig de ſcheuring was tuſſchen den koning en den paus, ſcheen de verzoening niet wanhopig aan den laatſten, wanneer hy de gevangenis van *Anna van Boulen* hadt verſtaan. Hy merkte haar als zyne hoofdvyandinne aan, als eene beſchermſter der Proteſtanten, en als een gedurige hinderpaal voor de herſtelling van de princeſſe *Maria*, van welke afhing de herroeping der banvloeken van *Clemens* den VII, en de tuſſchenkomſt van den keizer, zonder wiens goedvinden *Paulus* de III niets wilde doen. Het ongeluk dezer koninginne, waar van hy de tyding kreeg, benevens alle de omſtandigheden van hare gevangeniſſe en van hare beſchuldiging, namen deze zwarigheden weg. Hy twyffelde niet, kennende, gelyk hy deedt, den geeſt des konings, of deze heerſchzuchtige vorſt zou zyne gevoeligheit tot het uiterſte voortzetten. Hy liet dan *Caſſali* ontbieden, die altydt te Rome bleef van wegens *Henrik*, niettegenſtaande de verſchillen hunner hoven. Hy zeide tegen hem, *Dat hy zich daar over verheugde, dat de koning eindelyk de oogen hadt geopent, om te zien de ſchande, welke hy zich hadt aangedaan, door een huwelyk, hem zo weinig paſſende; dat hy niet twyffelde, of hy zou volvoeren dat gene, het welk hy begonnen hadt, en dat hy zyne eere zou wreken, verongelykt door het kwaad gedrag van deze onwaardige vrouwe, haar doende ſtraffen volgens de ſtrengheit der wetten. Dat dit het middel was om zyne achting te herſtellen, de welke een zo eerloos verbondt bezwalkt hadt; om zich te verzoenen met den keizer, zo wel als met den H. ſtoel, en om den koning van Vrankryk te trekken in de zelve vereeniging, om zich vervolgens alle te gelyk te vereenigen tegen den Turk. Dat, wat hem belangde, hy altydt geweeſt was een der gematigſte kardinalen van het H. genootſchap *, wanneer het geding der echtſcheiding te Rome vervolgt wierdt. Dat hy zynen voorzaat, paus* Clemens *den VII, vermaant hadt, den koning recht te doen, en den keizer om met geduldt het ongeluk zyner moeie te verdragen. Dat wanneer hy den kardinaalshoedt gezonden hadt aan den biſſchop van Rocheſter †, hy geen voornemen gehad hadde om den koning gemelyk te maken; en dat hy, hebbende de doodt van dezen kerkvoogdt vernomen, zich genoodzaakt hadt gezien kerkelyke beſtraffingen te gebruiken: maar dat hy nooit van voornemen was geweeſt, de zaken tot de uiterſte ſtrengheit te brengen. Dat hy een afgezant naar Engelandt zou zenden, over het maken van vrede en het houden van eene algemene kerkvergadering, hyaldien hy verzekert was, dat de koning den zelven zou willen horen, en dat hy* Caſſali *verzocht, hem te berichten al het gene hy hem zou antwoorden.*

Blydſchap van den paus over de doodt van *Anna van Boulen.*

Hy betoont de zelve aan den gezant des konings.

* Sacro Collegio.

† Fiſcher.

De broeder van den kardinaal *Campeggio* komt te Londen.

Weinig tyds daar na zondt de kardinaal *Campeggio* zynen broeder naar Londen, die, onder voorwendſel van de wederkryging van zyn bisdom van Salisbury te bevorderen, met den tytel van beſchermer der krone van Engelandt op de algemene kerkvergadering, bevel hadt om den geeſt des konings tot de verzoening te voren te bereiden. Doch de voorſlagen, met welke hy belaſt was, waren aan het hof niet aangenaam, en het Parlement, dat toen gehouden wierdt *, leide de laatſte handt aan de vernietiging van het gezag van den Roomſchen paus: zo dat de zelve eensklaps van het eene uiterſte tot het andere overgaande, nergens anders om dacht, dan om den koning te verderven, en tegen hem te verbinden alle de Chriſten vorſten, als of hy een ongelovige was, hem handelende als een ketter en vyandt van den H. ſtoel.

* den 8 Juny 1536.

1536. De paus meer den ooit vergramt.

Om den keizer des te krachtiger in te wikkelen, bepaalde hy tegen den 23 May des jaars 1537 de zittingen van de kerkvergadering te Mantua, waar van deze vorſt de uitſchryving ſterk aandrong. Hy trachtte ook in zyne belangen te trekken *Jacobus* den V, koning van Schotlandt, aan welken hy het gewyde zwaardt toezondt. Eene vremde inwyïng van wegens den zulken, die zich den gemenen vader der Chriſtenen noemt, wapenen te zegenen om het Chriſten bloedt te vergieten, en de zelve den neef in handen te geven, om den oom daar mede te verſlaan. Eindelyk vernieuwde hy den ban van *Clemens* den VII tegen den koning, en zyne onderdanen, die zich niet zouden willen onttrekken van de gehoorzaamheit van dezen vorſt.

Hy zendt het gewyde zwaardt aan den koning van Schotlandt.

Hy vernieuwt den kerkelyken ban van *Clemens* den VII. *Herbert.*

De biſſchop van Chalons * gaf kennis aan den gezant † van *Henrik* aan het hof van Vrankryk van het gedrag van den paus, en zeide hem, dat de kardinaal van Lotharingen, die vertrokken was over de zaken van Piemont, bevel hadt gekregen van den koning, zynen meeſter, deswegen levendige vertogen te doen aan *Paulus* den III; hem te vertonen, dat zyn gezag zich niet uitſtrekte over het tydelyke der koningen, en dat, hyaldien hy eene zodanige macht zich onwettiglyk wilde aanmatigen, het te vrezen ſtondt, dat hy het gezag, het welk men nog voor hem hadt, insgelyks zou verliezen, en dat men hem voortaan niet anders zou aanzien dan een voorwerp van ſpotterny. Ondertuſſchen, wanneer naderhandt de afgezanten van *Henrik* aan *François* den I kennis gaven van de maatregels, welke hun meeſter in zyn Parlement hadt genomen, om de opvolging te verzekeren, en om zich te bevryden van de heerſchappy der pauzen, gaf deze vorſt hen een antwoordt van een geheel verſchillenden inhoudt. Hy zeide tegen hen, dat het niet genoeg was, dat de koning, hun meeſter, de toeſtemming hadt van zyne onderdanen; dat hy ook ten minſte de goedkeuring moeſt hebben van de vorſten, zyne naburen, en dat zyn koninkryk gedurig overhoop zou leggen, indien hy daar in niet belette de kerkſcheuring, de welke het zelve bloot ſtelde voor den haat van alle de andere ſtaten van het Chriſtendom.

* in Champagne.

† *Monat.*

François de I neemt de party van *Henrik* den VIII aan tegen den paus.

Hy verandert naderhandt van taal.

Dit antwoordt aan *Henrik* overgebragt zynde, gaf hy laſt aan den biſſchop van Wincheſter, *François* den I te doen gedenken aan de verſchillen, welke de koningen, zyne voorzaten, gehad hadden met de pauzen, aan de ondernemingen, tegen de welke zy zich wel hadden weten te kanten, zonder de andere mogendheden van het Chriſtenryk daar over te raadplegen. Dat hy zich derhalven verwonderde, dat een vorſt, zo ſchrander, en zo wel onderrecht in de kunſt van regeren, een antwoordt zou gegeven hebben, als hy gedaan hadt aan zyne afgezanten, en dat hy wat zou te zeggen vinden tegen het wettige gebruik, dat hy maakte van zyne koninklyke waardigheit, zich bevrydende van het juk der Roomſche pauzen

Henrik wiſt wel, waarom *François* de I deze taal voerde. De keizer hadt, gedurende een jaar lang, hem lokaas gegeven met de belening van het hertogdom van Milaan voor den hertog van Orleans. *Henrik* hadt te vergeeffch dezen prins ge-

Herbert. Thuanus, Mezeray.

1536. gewaarſchuwt, dat *Karel* de V hem zocht om den tuin te leiden. Hy was in den ſtrik gevallen, door de genegenheit, welke hy hadt tot dat hertogdom: zodanig, dat de keizer hem de bezitting daar van zo haaſt niet deedt verhopen, of deze aanloklykheit deedt hem ſtil ſtaan in het midden van zyne overwinningen. Men moet zich dan niet verwonderen, indien hy niet beſtendig was in zyne aanbiedingen ten aanzien van *Henrik*, doordien hy het niet was in zyne voornemens ten aanzien van zich zelve. *Karel* de V, met hem de ſpot geſtoken hebbende, weigerde hem de huldiging, welke hy hem belooft hadt, na dat hy een mondgeſprek gehouden hadt met den paus en de kardinalen; en het was op dat oogenblik dat *François* de I onderrechtingen zondt aan den kardinaal van Lotharingen tegen de bulle van den paus. Doch *Paulus* de III gezanten aan *François* den I en *Karel* den V gezonden hebbende, om het verdrag aangaande de belening te vernieuwen, wiſt de eerſte zulks hem zo zeer dank, dat hy zyn waarachtig belang, en dat van den koning van Engelandt, zynen bondgenoot, vergat, om den paus te begunſtigen. Het was by deze omſtandigheit dat hy tegen den afgezant van *Henrik* woorden ſprak, geheel ſtrydig tegen de onderrechtingen, welke hy den kardinaal van Lotharingen gegeven hadt.

Karel de V mydeidt *François* den I met het lokaas van het hertogdom van Milaan.

Wy hebben in het verhaal van den oorlog van Savoje, welken *François* de I in den jare 1535 begon, gemeld de kunſtenaryen der keizerlyke afgezanten, om hem daar van af te wenden door de beloften van de belening van het Milanees, als mede het tegenverbondt, het welk *Henrik* maakte, om hunne maatregels te breken, handelende over het huwelyk van de princeſſe *Elizabeth*, dochter van den hertog van Angouléme, met den derden prins van Vrankryk. Wy hebben ook verhaalt, welke de oorzaak was van het niet nakomen van dit verdrag; maar wy hebben het verhaal van de krygsverrechting van Savoje afgebroken met het jaar 1535, het welk den eerſten veldtocht bepaalde. Wy moeten nu het vervolg daar van hervatten by de opening van den tweden, de welke begon met het voorjaar van het volgende jaar. Dit verhaal is geen afwyking in onze Geſchiedenis, doordien het zelve is doorvlochten met gedurige onderhandelingen tuſſchen *François*, *Karel* den V en *Henrik*, en dat men daar in ziet de twee eerſten, elk van zynen kant, zyne kracht aanwenden om den laatſten in hunne party te trekken.

Hy biedt aan den derden prins van *François* den I daar mede te belenen.

De keizer, die zyn leger nog niet herſtelt hadt, het welk door den krygstocht van Tunis in een zeer ſlechten ſtaat was, trachtte *François* den I met nieuwe voorſlagen op te houden. Hy boodt hem aan de belening van het hertogdom van Milaan voor den derden prins des konings; maar hy weigerde de zelve aan den hertog van Orleans. Ondertuſſchen eiſchte hy, dat, tot verzekering van het verbondt, de koning hem een prins zou zenden, om tegenwoordig te zyn by den oorlog, welken hy tegen den Turk en de Proteſtanten van Duitſchlandt ging voeren. *François* de I verwierp deze aanbiedingen. Hy

Antwoordt des konings op deze aanbiedingen.

zeide, *Dat dit gelegenheit tot grote onluſten in zyn geſlacht zou geven; dat het Milanees het vaderlyk erfgoedt was der hertogen van Orleans; dat zyn twede zoon bekleed was met den tytel en de rechten van dat huis, en dat hy daarom zyne eiſchen op dit hertogdom hadt, waar van hy niet zou dulden dat zyn jonger broeder de vreedzame bezittiag, tot zyn nadeel, zou hebben. Hy voegde daar by, dat hy niet kon beſluiten om den hertog van Orleans aan den keizer te zenden, en dat zulks zo veel zou zyn als hem onder zyne handen tot gyſelaar te ſtellen. Maar dat, byaldien de keizer hem wilde belenen met het hertogdom van Milaan, hy aanboodt, hem by te ſtaan tegen de vyanden van de kerk, zo wel in Duitſchlandt, als in Engelandt, om de eenen en de anderen te noodzaken om zich weder met de Roomſch-Katholyke kerke te vereenigen. Hy zeide daarenboven, ten aanzien van* Henrik, *dat hy van gevoelen was, dat de keizer alle de Chriſten vorſten behoorde aan te manen om zich met hem te verbinden, ten einde om dezen vorſt te dwingen aan de brevetten van den paus, als mede aan de uitſpraken van de kerk te gehoorzamen.* Zyn voornemen om *Karel* den V in den oorlog van Engelandt in te wikkelen, en de ſtaatkunde veel eer dan de Godsdienſt deden hem in dezer voegen ſpreken.

Inval van het Franſche leger in Piëmont.

Ondertuſſchen trok het Franſche leger, onder het bevel van den admiraal *Chabot*, in Piëmont, en maakte zich meeſter van den doortocht van Suza, voor dat *Jan Medequin*, die naderhandt marquis van Marignan wierdt, daar was aangekomen. De keizer hadt hem met krygsbenden aan den hertog van Savoje gezonden, die het oppergebiedt daar over aan hem hadt opgedragen. Deze hertog hadt Turin, op den raadt van *Anthony de Leva*, verlaten, het welk in geen ſtaat van tegenweer was. Hy vertrok daar uit met zyne gemalinne en zynen zone op den 13 Maart; deedt zynen beſten huisraadt en zyn geſchut op den Po inſchepen, en vertrok naar Verceil. Turin gaf zich den 13 April aan den vyandt over. De Franſche geſchiedenisſchryvers * verhalen, dat het zich aan den koning overgaf met de verzekerdſte uitdrukkingen; dat het zwoer, zich te vereenigen met de Franſche heerſchappy; dat de gift daar van wierdt aangenomen, en aangetekent in alle de Parlementen van Vrankryk; dat de erfgenamen van *François* den I het openbaar geſchrift daar van zouden beveſtigen by hunne komſte tot de kroon, en dat het niet was dan door het verdrag van den jare 1562, dat het, benevens de andere ſteden van Piëmont, wederom tradt onder de gehoorzaamheit van zyne vorige hertogen. Zy voegen daar by, dat, om het te ſtraffen over de genegenheit, welke het voor Vrankryk getoont hadt, de hertog van Savoje daar een kaſteel deedt bouwen.

De hertog van Savoje verlaat Turin.

*Varillac, Mezeray.

Inneming van deze ſtadt, de welke aan de Franſche kroon gehecht wordt.

Het zou miſſchien voor het Franſche leger gemakkelyk geweeſt zyn, na de verovering van Turin in het Milanees te trekken, en zich daar van meeſter te maken, byaldien de ſtaatsdienaars van den keizer deze verovering niet belet hadden, door nieuwe voorſlagen, welke zy deden by de opening van den veldtocht. Zy boden den hertog van Orleans, alstoen de belening van het hertogdom van Milaan aan, behoudens dat men een middel uitvondt om de weduwe van *Sforlia* te vrede te ſtellen. Zy ſloegen zelfs dit middel voor, en zeiden, dat dit kon geſchieden door een huwelyk van deze princeſſe met *Jacobus* den V, koning van Schotlandt, op wiens gemoedt de koning van Vrankryk alles vermogt. Deze aanbieding verplichtte *François* den I, *Chabot* te belaſten daar te blyven, en te ſchryven aan *Veli*, zynen afgezant by *Karel* den V. Hy belaſtte hem dezen vorſt te dringen om eene ſtellige * verklaring te geven ter zake van de hulde, welke zyne zaakbezorgers den hertog van Orleans kwamen aanbieden. Dit was de mening niet van den keizer. Hy bereikte zyn oogmerk met de Italiaanſche prinſſen in zyne belangen te brengen, om alzo de Franſchen van

De keizer houdt den koning op met nieuwe voorſlagen.

*Poſitive.

1536. alle kanten te omringen. Ten dien einde maakte hy eene nieuwe vermaagschapping met den hinze van *Medicis*, door het huwelyk van zyne natuurlyke dochter met *Alexander* van Medicis, die ook een baftaardt was, en welken hy, uit aanmerking van dit namaagschap, in de heerschappy van Florence bevestigde.

Hy bragt de Venetianen tot een naauw verbondt met hem, door de aanradingen van den hertog van Urbino, hunnen veldoverste, en door zynen roem wegens zyne overwinningen in Afrika. Hy zocht zelfs de vriendschap van den koning van Engelandt, en deedt hem verscheide middelen van vergelyk voorstellen. Hy verzamelde middelerwyl van alle kanten krygsbenden; hy maakte de gene, welke hy van Tunis hadt wedergebragt, voltallig, en ligtte geldt in Sicilië en in het koninkryk van Napels tot de onkosten van den oorlog. Hy gaf bevel aan zyne zuster, de weduwe van den koning van Hungarië, aan welke hy het bestier van de Nederlanden, na de doodt van de hertoginne van Savoje, hadt opgedragen, voor hem zo vele soldaten vaardig te houden, als haar doenlyk was. Hy belastte de zelve zaak aan alle de bestierders zyner steden in Spanje, en hy verzuimde niets om een machtig leger op de been te hebben. Ondertusschen hieldt hy gedurig den Franschen afgezant op, tot dat hy, uit Sicilië te Rome gekomen zynde, het momaangezicht afligtte.

Zyne intrede te Rome. *Herbert. Memoires de du Bellay. Mezeray.*

Hy deedt daar binnen eene zegepralende intrede op den 5 April. Om hem daar in met meerder pracht te ontfangen, deedt de paus de overblyfselen van een aloud Romeinsch gebouw afbreken. Het was een tempel, de Vrede toegewyd, de welke sprong in de straat, waar door de keizer moest trekken. De paus deedt den zelven afbreken, om den doortocht ruimer te maken, het welk de gemene man aanzag als een kwaad voorteken, en vreesde, dat deze puinhopen der vrede haast door de rampen van den oorlog zouden gevolgt worden. Maar zonder zich over deze ydele aanmerkingen te bekommeren gaf de paus alle tekenen van openbare blydschap, welke hy in diergelyk een voorval kon betonen. Zyne vrolykheit was ook inderdaadt zo als zy uiterlyk scheen. Hy zag den keizer aantrekken, met een voornemen van zich te wreken op den koning van Vrankryk, en op dien van Engelandt; hy hoopte, dat hy, na de ongelyken, welke hy van hen ontfangen hadt, gewroken te hebben, ook die van den H. stoel zou wreken, en hy was verzekert, dat hy het zwaardt niet weder in de schede zou steken voor dat hy de staten, die zich daar van hadden afgescheiden, zou gedwongen hebben zich daar mede weder te vereenigen. Hy ontfing hem in de St. Pieters-kerk met eene buitengewone pracht. Zyn baftaard zoon * bekleedde by deze plegtigheit het ampt van Paltsgraaf aan den Rhyn, biedende den keizer de wereldkloot aan. De markgraaf van Brandenburg hieldt den Ryksstaf, en de graaf van Bossu, verbeeldende den hertog van Saxen, grootmaarschalk, droeg het zwaardt. De keizer zelf verscheen met alle zyne majesteit, bekleed met zyn keizerlyk gewaadt, en byna even zo als op den dag zyner kroning.

* *Lodewyk Pitter Farnese.*

Henrik, van dit mondgesprek verwittigt, beval aan *Pace*, zynen zaakbezorger by *Karel* den V, om aan hem nieuwe voorslagen tot een vergelyk te doen: minder in hope van daar in te slagen, dan om de waarachtige oogmerken van dezen vorst te ontdekken. *Karel* schreef zelf aan den koning. Hy gaf hem kennis van zyne reize naar Rome, en verzocht hem zyne bemiddeling te willen verleenen tusschen den koning van Vrankryk en den hertog van Savoje, om van den eersten weder te bekomen de wedergeving der staten, welke hy op den anderen hadt verovert. Ten aanzien van zyne persoonele verschillen met *Henrik* zeide hy, *Dat hy alles vergeten hadt sedert de doodt van de koninginne* Catharina, *zyne moeie, en dat hy niet dacht dan om hunne oude verbonden te vernieuwen, om, in het vervolg hunne machten te zamen te voegen tegen de ongelovigen.* Hy boodt daarenboven *Henrik* aan, om hem te bezorgen een onfeilbaar middel ter vaststelling van de vrede van zyn huis en koninkryk, verzekerende zyne kroonsopvolging; het zy door het gezag eener algemene kerkvergadering, het zy door dat van den paus, met welken hy zyn best deedt om hem weder te verzoenen. Doch *Pace* liet den koning weten, dat de keizer verstondt, dat hy voor alle dingen den goeden naam van de koninginne *Catharina*, zyne moeie, en de rechten van de princesse *Maria* zou herstellen. Dit alles geschiedde kort voor de ongunste van *Anna van Boulen*. *Henrik* droeg wel zorg om aan den keizer dit artykel toe te staan. Wel verre van den zelven aan te merken als een middel om de vrede van den Staat en van zyn huis te verzekeren, merkte hy hem aan als de springbron van een burgerlyken en huisselyken oorlog, de welke vremde wapenen in het koninkryk zou halen. Hy hadt met *Anna van Boulen* nog niet gebroken; hy hoopte daar een zoon van te hebben, en hy zou des zelfs recht voor gevaar hebben bloot gestelt, indien hy de princesse *Maria* voor wettig erkende. Deze erkenning sleepte met zich eene stilzwygende onechtverklaring van de kinderen van de twede vrouwe, en gaf een waarschynlyk voorwendsel aan de wapenen der voorstanders van *Maria*, dat is van den keizer en van den paus, wanneer zich daar toe gelegenheit zou opdoen. *Henrik* luisterde dan niet naar den voorslag, welken men hem daar van deedt, en de geheime handelingen van den keizer verdwenen in rook.

Karel de V wenscht zich met *Henrik* den VIII te verzoenen.

Voorwaarden tot deze verzoening.

Door den koning verworpen.

De doodt van *Anna van Boulen*, de welke kort daar na voorviel, gaf nieuwe openingen tot een vergelyk tusschen deze twee vorsten: doch het Parlement, dat kort daar na vergaderde, hebbende bekrachtigt de onechtverklaring van *Maria*, gelyk wy wel haast zullen zien, verschoof nog eens hunne wedervereeniging tot op een anderen tydt. Aan de rechten van deze princesse was den keizer zo veel gelegen, dat hy de zelve, boven zyne eige belangen stelde; ten minste byaldien men mag geloven het geen hy zelf daar van zeide. Hy betuigde te vergeten alle de beledigingen, welke hy van *Henrik* hadt ontfangen: doch hy voegde daar by, dat hy hem nooit zou vergeven de onterving van de princesse *Maria*, zo lang als hy haar niet wederom in de rechten van hare geboorte zou hersteld hebben.

De keizer stelt de belangen van de princesse *Maria* voor zyne byzondere.

Wy komen weder tot de zaken van Savoje, en tot de verklaring, de welke de keizer te Rome deedt, in eene plegtige vergadering van den paus en de kardinalen, op zyn verzoek byeen geroepen. De Fransche afgezant hadt hem aan boordt geweest om eene stellige verklaring te geven aangaande de belening van het Milanees. De keizer vroeg hem, of hy voorzien was met eene volmacht om daar over met hem te handelen? en de afgezant hem van neen geantwoord hebbende, zondt hy hem wederom te rug, zonder hem meer te willen horen. Het verdrag tus-

1536. De keizer legt het mom aangezicht af omtrent *François* den I.

tuſſchen hem, den paus, den groothertog van Florence en de Venetianen was gesloten; zyne legers waren gereed, en hy was nu nergens meer op bedacht dan om den oorlog voort te zetten. Sedert dat hy zich gezien hadt aan het hoofdt van twee grote legers; sedert dat hy *Solyman* hadt genoodzaakt te wyken; sedert dat hy *Barbaroſſa* hadt op de vlucht gedreven, na hem van Tunis verjaagt en *Muley-Haſcen* op den troon herstelt te hebben, sedert dit alles haakte hy niet dan naar veldslagen en overwinningen. Hy deedt deze drift uitblinken in de redenvoering, die hy voerde in tegenwoordigheit van de vergadering, welke hy den paus verzocht hadt te beroepen. Niet alleen waren daar tegenwoordig de paus en de kardinalen, maar ook een groot getal kerkvoogden, en de ganſche Roomſche adel. De afgezant van Vrankryk was daar ook tegenwoordig.

Herbert. Mezeray. Varillas * volgens *Mezeray*; maar *Varillas* zegt, dat zich de keizer niet ontdekte.

De keizer verſcheen voor het heilige genootſchap der kardinalen, en met den hoedt in de handt * voerde hy eene lange redenvoering in het Spaanſch, vervult met ſcheldwoorden, klagten en bedreigingen tegen den koning van Vrankryk. Hy vertoonde alle zyne verſchillen met deze kroon ſedert de regering van *Lodewyk* den XII; hy doorliep de verſcheide traktaten, welke hy met hem gemaakt hadt, en de verſcheide oorlogen, welke hy hadt gevoert, zo wel met dezen koning, als met *François* den I, zynen opvolger, en ſtelde deze twee laatſte vorſten altydt in het ongelyk. Den laatſten beſchuldigde hy boven al de verbonden geſchonden, zyn woordt niet gehouden, Italie en Duitſchlandt beroert, en den hertog van Savoje van zyne ſtaten berooft te hebben. Hy ſtelde vervolgens drie voorwaarden voor, om een einde van den oorlog te maken, en om het bloedt der volkeren te ſparen. Namentlyk, voor eerſt boodt hy aan, de belening van het hertogdom van Milaan te geven aan den hertog van Angoulême, den derden van des konings zonen; behoudens dat *François* de I zich met hem vereenigde tegen de ketters en de ongelovigen, ten einde om de eerſten weder te brengen onder de gehoorzaamheit der Roomſche kerke, en de anderen uit Hungarië te verdryven; dat hy zyne benden zou trekken uit Piëmont en Savoje, en dat hy aan den hertog *Karel* zou wedergeven alle de plaatſen, welke hy hem hadt afgenomen. Ten twede boodt hy den koning van Vrankryk, ingevalle de zelve weigerde deze voorſtellingen aan te nemen, een tweegevecht tuſſchen hen beide aan, niet uit eene beweegreden van ydele eere, maar om het bloedt hunner onderdanen te ſparen, het welk niet dan al te dikwils was vergoten om hunne verſchillen. Hy liet aan den koning de keur van de wapenen en van de plaats, het zy met den degen, of een ponjaardt; het zy op een eilandt, op eene brug, of in eene ſchuit. De voorwaarden van den ſtrydt waren, dat de overwonnen zou verplicht zyn zyne machten te voegen by die van den overwinnaar, om de ketters te onderwerpen, en om den Turk den oorlog aan te doen; dat de hertogdommen van Burgundië en van Milaan de prys der overwinning zouden zyn, en dat men de zelve in pandt zou geven in handen van een derden, om de zelve over te geven aan den gene, die de overwinning op den anderen zou behalen. De laatſte der gezegde voorſtellingen was, dat byaldien hy ook de twede weigerde aan te nemen, de keizer, zeide hy, zou gedwongen zyn hem den oorlog aan te doen; dat hy daar toe niet dan al te rechtmatige redenen hadt, en dat, terwyl *François* de I hem ophieldt door voorſtellingen van een afgezant, die niet voorzien was met eenige macht, hy de ſtaten van zynen nabuur te onrecht bezat. Hy voegde daar by, dat het ondertuſſchen tot zyn groot leedwezen was, dat hy zich genoodzaakt vondt tot de ſchrikkelyke vergietting van het Chriſten bloedt, als 'er in de gevechten geſtort wordt, te komen; maar dat, doordien de ſtaatzucht van zynen vyandt hem daar toe drong, hy betuigde, zyn zwaardt in zyn ſchede niet te zullen ſteken, *voor dat een van hen beide zou gebragt zyn tot den ſtaat van den armſten edelman van zyn koninkryk.* Dit gezegt hebbende zweeg hy een wyle ſtil, en zag in het papier, het welk hy in zyne handt hieldt, en op het welke zyne redenvoering geſchreven ſtondt. De paus, menende, dat hy met ſpreken gedaan hadt, nam het woordt: doch de keizer hem in de rede vallende zeide: *Ik heb nog niet gedaan; ik beſluit myne redenvoering met een verzoek aan uwe Heiligheit, te oordeelen over de billykheit onzer wederzydſche eiſchen, en zich te verklaren voor den gene, wiens zaak hem de rechtmatigſte zal ſchynen.* De paus nam vervolgens het woordt, prees de aanbiedingen, welke de keizer gedaan hadt, voornamentlyk de eerſte, de welke tot de vrede ſtrekte, en zeide, dat hy hoopte, dat de koning van Vrankryk de zelve niet zou verwerpen.

Hy bidt den paus zich tot rechter te ſtellen.

De biſſchop van Makon, die aldaar tegenwoordig was, ging voort zo haaſt als de paus hadt opgehouden te ſpreken. Hy zeide, dat hy wel zo veel Spaanſch verſtondt, om begrepen te hebben het ganſche geſprek van den keizer; maar dat hy, wat het maken van vrede betrof, ſtoutmoedigly hem verzekerde, zonder vreze van tegengeſproken te worden, dat de koning van Vrankryk, zyn meeſter, altydt gereed zou zyn om die onder redelyke bedingen aan te gaan; dat hy zich voor het overige gedroeg aan den afgezant, om de mening van den koning breder daar over te verſtaan. *Veli* kwam dan te voorſchyn, met het voornemen om zynen meeſter te rechtvaardigen: doch de keizer ſtondt hem niet toe te ſpreken. Hy zeide, dat hy zich verſcheide malen verklaart hebbende aan de Franſche ſtaatsdienaars, die zich aan zyn hof onthielden, rakende de aanbiedingen, welke hy kwam te doen tot vrede, het onnodig was eene breder verklaring daar omtrent te doen; dat hy zaken wilde, en gene woorden. *Veli* deedt nog nieuwe aanhoudingen om gehoor te hebben: doch de keizer hieldt hem telkens tegen, en na hem gezegt te hebben, dat hy te vergeefſch zynen meeſter zou verontſchuldigen, die door zyne vredebreuken ſchuldig was aan alle de ongelukken, welke de oorlog na zich ſleepte, ſtondt hy op met den paus en de kardinalen, gaande zamen de Miſſe horen.

Antwoordt van den biſſchop van Makon op de redenvoering van den keizer.

Schoon nu de paus in de belangen van den keizer was, wenſchte hy echter liever eene goede vrede te zien tuſſchen hem en den koning van Vrankryk, dan een oorlog, die gelegenheit zou geven aan de Proteſtanten en Turken om in Duitſchlandt grote voortgangen te maken. Hy ſchreef dan aan den koning om zich te rechtvaardigen over het geen 'er was voorgevallen in eene vergadering, waar over hy twyffelde dat deze vorſt vergenoegt zou zyn; en om hem te verzekeren, dat hy geen deel hadt aan de redenvoering van *Karel* den V, waar over hy verbaaſt was geweeſt, zodanig eene taal niet verwachtende. Hy voegde daar by, dat hy eene volflage onzydigheit zou houden tuſſchen den ee-

De paus ſchryft aan *François* den I om zich te verdedigen.

Zyne uitdaging aan *François* den I.

1536. eenen en den anderen. Om woordt te houden ſtondt hy vyftien dagen daarna een openbaar gehoor toe aan den Franſchen afgezant, by welke de keizer zich bevondt. De zelve liep ten einde met onnodige vragen. *Veli* wilde weten, of *Karel* de V eene uitdrukkelyke uitdaging aan den koning hadt gedaan, wanneer hy geſproken hadt van een byzonder gevecht tuſſchen hen, doordien hy hem in zulk een geval, in den name van zynen meeſter, verklaarde, dat hy de uitdaging aannam. Voorts zeide hy, dat zich de keizer niet moeſt beklagen over de voorgewende verbreking der traktaten, doordien hy wel wiſt, dat de koning van Vrankryk den opperbevelhebber zyner krygsbenden verboden hadt iets te ondernemen op de plaatſen van dezen vorſt.

De afgezant van Vrankryk verzoekt eene verklaring aan den keizer.

De keizer nam alstoen het woordt, en zich in het Italiaanſch uitdrukkende, ten einde om beter van alle de toehoorders te kunnen verſtaan worden, zeide hy: *Dat hy het voorſtel van een tweegevecht niet gedaan hadt dan by wyze van een middel, en onder het goeddunken van den paus, zonder wiens raadt hy niets wilde ondernemen. Dat hy eene ſterke drift hadt tot de vrede: doch dat hy, ziende de beletſelen, welke de koning van Vrankryk daar tegen inbragt, het billyk hadt geoordeelt te zyn, dat zy hun verſchil door een gevecht beſlechtten, het welk niet dan hunne ligchamen in gevaar ſtelde, om niet te ontſteken een oorlog, de welke aan de Chriſtenheit dodelyk zou zyn. Dat, aangaande de meninge, welke de afgezant zeide dat zyn meeſter hadt om de traktaten van vrede na te komen, hy de zelve niet beter kon doen kennen, dan met zyne krygsbenden te trekken uit Piëmont, en dat hy hem ten dien einde een uitſtel gaf van drie weken.*

Antwoordt van den keizer.

Veli deedt aan het hof van Vrankryk weten het gene by deze twede gehoorgeving was voorgevallen; maar op het verzoek van den paus verzachtte hy daar in de al te harde uitdrukkingen, welke de keizer gebruikt hadt, zo wel ten aanzien van den koning, als ten opzichte der Franſche ſoldaten, van welke *Karel* de V, in vergelyking der keizerlyke benden, zeer nadeelig geſproken hadt. De voorzorge nochtans van den paus was onnut, indien het waar is, het geen de Spaanſche geſchiedenisſchryvers zeggen, te weten, dat deze vorſt bevel hadt gegeven aan zynen afgezant aan het hof van Vrankryk om niet te veinzen, noch omtrent de zaken, welke hy gezegt hadt, noch omtrent de beledigende uitdrukkingen, van welke hy zich had bedient. Ten anderen vertrok de kardinaal *du Bellay* te poſt naar Parys, om den koning, zynen meeſter, daar van te onderrechten.

Antwoordt van *François* den I op het geſprek en de uitdaging van den keizer.

De koning antwoordde op de redenvoering van den keizer en op de uitdaging, welke hy hem deedt, met een verdedigenden brief, welken hy aan den paus en aan de kardinalen toezondt. Hy vatte wederom op alle de hoofden der beſchuldigingen, welke men tegen hem gemaakt hadt; hy verdedigde zich daar over met krachtige uitdrukkingen, en wierp op den keizer de blaam, met welke deze vorſt hem hadt willen betichten. De onderhandelingen gingen evenwel altydt voort; en voor dat deze brief voor den dag kwam, hadt de koning den kardinaal van Lotharingen naar Italië gezonden, om een vredesverbondt te ſluiten. Deze kardinaal was vertrokken voor de redenvoering, welke wy hebben aangehaalt, op de tyding, welke *Veli* gegeven hadt van de hope, met welke de keizer hem geſtreelt hadde rakende de belening van het hertogdom van Milaan. Hy bragt onderwegen bevelen aan *Chabot*, om gene vyandelykheden te plegen in de ſtaten, onder de gehoorzaamheit van *Karel* den V behorende. 1536.

Deze veldheer hadt niet meer dan een ſtap te doen om zich meeſter te maken van Italië. Hy hadt reets geheel Piëmont verovert tot aan de Doire, en vondt zich in ſtaat om het overige te veroveren, het welk niet dacht dan om hem de deuren te openen. *Anthony de Leva* hadt zich te velde begeven, met den hertog van Urbino, veldheer der Venetianen: doch zyne krygsmacht nog niet gereed hebbende, dorſt hy zich niet voor het Franſche leger vertonen. Byaldien de opperbevelhebber recht op den vyandt was aangetrokken, men twyffelt niet, of hy hadt hem geſlagen, of genoodzaakt te rug te wyken, het welk het gehele landt zou bevryd hebben. Doch *de Leva* liet hem weten, dat hy niet verder kon gaan, zonder de verbonden te ſchenden, welke ſtandt hadden tuſſchen den keizer en Vrankryk: doordien de landen, op welke de Spaanſche veldheer gelegert was, naar zyn voorgeven ſtonden onder het gebiedt van het hertogdom van Milaan, waar van zyn meeſter in het bezit was. Dat het waar was, dat de hertogen van Savoje daar van ſedert eenigen tydt het genot hadden gehad; maar dat het niet was dan door eene verbindtenis, welke de hertogen van Milaan daar omtrent gemaakt hadden: zo dat de keizer voor eene ſchending zou opnemen de vyandelykheden, welke de Franſchen daar pleegden. *Chabot* dorſt niet verder gaan, wordende belet door de bevelen, welke de kardinaal van Lotharingen hem hadt medegebragt. Zyne vyanden echter zeiden, dat hy minder believendheit voor deze bevelen hadt, dan vrees om handgemeen te worden met zulk een befaamd veldheer, als *Anthony de Leva* was. De koning, zyn meeſter, verklaarde insgelyks zich zelven, en gaf hem daar over een kwaad opſlag, wanneer hy in Vrankryk wederom keerde. Men zeide, dat hy hem byzondere brieven geſchreven hadt, welke hem macht gaven om zyne overwinningen te vervolgen, zonder acht te geven op de gezegelde brieven, welke tegenſtrydige bevelen zouden vervatten: doch dat deze oppergezaghebber meer veiligheit hadt gevonden om aan de laatſte te gehoorzamen dan aan de andere. 1536.

Vervolg van den oorlog in Italië.

Gaauwigheit van den Spaanſchen veldheer.

De bevelen van den kardinaal van Lotharingen ſtremmen de voortgangen van den Franſchen veldheer.

Wat 'er van zy, de kardinaal van Lotharingen, die den optocht van het Franſche leger hadt tegengehouden, hadt van den Spaanſchen veldheer eene belofte gekregen, dat hy zich zou houden aan gene zyde van de Seſia, en aan *Chabot* bevelen gelaten om de Doire niet over te trekken. Hy was vervolgens genadert tot aan Siëna, alwaar de Franſche afgezant hem was komen vinden, en hem onderrecht hadde van het gene, dat 'er was voorgevallen in de twee gehoorgevingen van den paus tuſſchen den keizer en hem. De kardinaal aarſelde daarom niet, en gelyk hy een ſtout man was, ſprak hy met kracht tegen den keizer, en vertoonde hem de verplichting, waar in hy was, om het woordt te houden, dat hy aan den koning, zynen meeſter, gegeven hadt, rakende de belening van het hertogdom van Milaan. *Karel* de V ontkende niet, dat hy het belooft hadt; maar hy verontſchuldigde zich daar mede, dat de koning ſedert was voortgegaan met den hertog van Savoje te beoorlogen, en dat hy daar door ontſlagen was van zyne belofte. De kardinaal zag toen wel, dat hy niet langer op vrede moeſt hopen. Hy ſchreef

Reden voering van dezen kardinaal tot den keizer.

Antwoordt des keizers.

1536. schreef daar over aan den koning, ten einde hy zich tot den oorlog gereed maakte, en dat hy zich niet verder in slaap liet wiegen door bedriegelyke onderhandelingen.

De paus echter brak de zyne niet af. Hy benoemde, om tot de verzoening dezer twee vorsten te arbeiden, de kardinalen *Karpi* en *Trivulcio*, hen belastende, beide den keizer te gaan zien, en dat vervolgens, naar het antwoordt, het welk hy op hunne voorstellingen zou geven, een van hen zou gaan naar het hof van Vrankryk, terwyl de andere zou verblyven by *Karel* den V. Het was om dezen tydt, gelyk wy hebben aangemerkt, dat *François* de I, eensklaps van gevoelen veranderende, zo voordeelig sprak van de rechten van den paus tegen de afgezanten van *Henrik*, ten nadeele van die van hunnen meester. Echter was de handel niet zonder vrucht. De keizer, alleenlyk zich toeleggende op de uitvoering van zyn oogmerk, wachtte in het eerst een maandt, voor dat hy zich te velde begaf. Het was, zeide hy, om te zien, of de koning van Vrankryk gedurende dit uitstel zou aannemen de uitdaging, welke hy hem gedaan hadt van een tweegevecht. Deze tydt verlopen zynde begaf hy zich in aantocht met een leger van zestig duizend man, versterkt met honderd stukken geschut, en kwam in het graafschap van Ast op den 22 Juny. Ter zelver tydt bragt de landvoogdesse der Nederlanden een leger van voetvolk op de been, sterk twintig duizend man, en duizend paarden, onder het bevel van den grave van Nassau, verwachtende alleen de bevelen van den keizer, om hem in Vrankryk te doen trekken, of naar Piëmont te doen overgaan.

De keizer stelt zich aan het hoofdt van zyn leger in optocht.

Herbert. Mezeray. Om in zyne onderneming niet gedwarsboomt te worden liet de keizer nieuwe voorstellen tot een vergelyk doen aan den koning van Engelandt. De gelegenheit scheen daar gunstiger toe dan ooit. Door de halsstraffe van *Anna van Boulen* was de echtscheiding van de koninginne *Catharina* gewroken, en hare doodt ruimde vele zwarigheden uit den weg, welke zyn huwelyk maakte tegen de verzoening van deze twee vorsten. Maar *Karel* volhardende in de herstelling van de princesse *Maria* in hare vorige rechten te eischen, en *Henrik* in de zelve te weigeren, wierdt het verdrag niet gesloten. De keizer trachtte oök den koning van Vrankryk aan geheel Duitschlandt hatelyk te maken. Hy beschuldigde hem by de Protestanten, dat hy een doodvyandt van die van hunnen Godsdienst was, welke hy in zyn ryk liet verbranden, en hy maakte hem uit by de gehele Duitsche natie, ter oorzake van zyne verstandhouding met *Solyman*, en de brandstichtingen, waar door vele steden van Duitschlandt verteert waren. Men beschuldigde daar mede de Franschen: eene beschuldiging, waar, of valsch, welke men in de laatstgevoerde oorlogen tegen hen vernieuwt heeft. Men maakte verscheide geschriften in Vrankryk, om zich te verschonen tegen eene zo hatelyke beschuldiging, en men deedt daar van afdrukfels in het Latyn en in het Hoogduitsch verspreiden in alle de staten van het keizerryk. Behalven de redenen, van welke men zich bediende, hadt men gene krachtiger dan te zeggen, dat deze zelve brandstichters ook verscheide plaatsen in het koninkryk verbrand hadden, en met name de stadt Trojes in Champagne.

Nieuwe voorslagen van den keizer aan den koning van Engelandt gedaan om hem te misleiden.

Vrankryk beschuldigt brandstichters in Duitschlandt gezonden te hebben.

Vrankryk verschoont zich.

Eindelyk stelde zich de keizer aan het hoofdt van zyne benden. Een oneindig getal vleiers, die zich bemoeien met het toekomende te voorzeggen, kondigden hem niet minder aan dan de overwinning van geheel Europa; gegrond op zyne overwinningen van Afrika, en op het getal zyner krygsbenden veel meer dan op de opstellen hunner sterre-wigchelary en hunne opmerkingen. De dichters en de redenaars, welke den geest der groten bederven met hunne valsche loftuitingen, voegden zich by de waarzeggers en sterrekykers, en het volk liet zich misleiden door de indrukfelen, welke de redenen van deze bedriegers op hun gemoedt maakten. De marquis van Saluzzo liet zich daar door overreden, gelyk de anderen, en weinig tyds daar na verliet hy de zyde van Vrankryk, welke hy voor verloren hieldt, om die van den keizer te omhelzen. Daar zyn 'er, die zeggen, dat hy ingenomen wierdt door de beloften van *Karel* den V, die hem deedt verhopen om hem te stellen in de bezitting van het Montferrat.

1536. zer groten voorspoedt.

De marquis van Saluzzo verlaat de Franschen zyde.

Herbert. Thuanus. Mezeray. Vrankryk zelf ontzette zich over deze grote toebereidselen. De koning beval zyne veldheeren, alle hunne overwinningen te verlaten, behalven Turin, de hoofdstadt van Piëmont, Cony, en Fossano. Deze laatste plaats heeft haren naam, naar men zegt, van de heilzame kracht harer wateren *. Ter zelver tydt begaf zich de keizer te Savillan †, alwaar *Anthony de Leva* hem kwam vinden, benevens den marquis van Saluzzo, die zyne zyde omhelsde. Hy maakte dezen laatsten zynen stedehouder in Italië.

Voor dat hy de wyze van den tocht van zyn leger bepaalde hieldt hy een groten Raadt, tot welken hy riep zyne algemene legerhoofden en de voornaamste krygsbevelhebbers. Daar waren twee gevoelens: het eerste was de Fransche te verdryven uit de staten van den hertog van Savoje; het twede den oorlog over te brengen in Vrankryk, zonder zich op te houden om te hernemen de plaatsen van Savoje en van Piëmont. Daar zyn 'er, die zeggen *, dat de beroemde *Anthony de Leva*, in wien de keizer meer vertrouwen stelde dan in iemandt anders, van het eerste gevoelen was, in zo verre van voor zynen meester op de knien te vallen, om te beletten het twede te volgen. Anderen zeggen in het tegendeel †, dat hy de eerste van gevoelen was om Vrankryk in zyn eigen landt aan te tasten. Dat hy vertoonde, dat 'er geen zekerder middel was om het in verwarring te brengen, en dat hy zich van deze uitdrukkingen bediende: *Men moest deze wilde beesten overweldigen binnen hunne spelonken, en dat de wilde zwynen nooit gemakkelyker gevangen wierden dan in hunne bagger-schuilplaatsen.* De keizer volgde dit gevoelen, het welk hem scheen met zyne staatzucht best overeen te komen; maar het kwam minst overeen met zyne voorzichtigheit (a).

* als of men zeide: *Fons sanus*, eene gezonde fontein.
† aan de Magra.

De Raadt des keizers is verdeelt in twee gevoelens over den oorlog, welken men voorsicht te voeren of in Vrankryk, of in Italie.
* *Mezeray.*
† *Herbert.*

Ons voornemen is niet, een lang verhaal te doen van deze onderneming, welke men kan lezen in de Geschiedenisse van Vrankryk. De keizer nam voor dit koninkryk door Provence aan te tasten; het zy hy geloofde van dien kant beter te zullen slagen met de hulpe zyner vlote, welke hy *Andreas Doria* beval by hem te brengen; het zy hy 'er heimelyke verstandhoudingen hadt; het zy eindelyk, dat hy dacht daar wettige rechten op te hebben, door den afstandt, welken hy zeide dat de konnestabel van Bourbon aan hem gedaan hadt van de zyne.

De sterrekundigen voorzeggen den keizer

De sterrekundigen voorzeggen niet minder aan dan de

(a) *Varillas* doedt hen beide overeenstemmen, en zegt, dat *de Leva* den keizer aanriedt in het byzonder in Vrankryk in te dringen, en dat hy zich in den Raadt gelliet hem daar van af te wenden.

Universitäts- und Landesbibliothek Düsseldorf

1536. Dus op den 25 July vertrekkende, de dag van het feeſt van den H. *Jacobus*, beſchermer van Spanje, onder wiens gelukkige beſcherming hy in den voorgaanden jare te Tunis voet aan landt hadt gezet, wilde hy onder die zelve beſcherming in Provence trekken, en toog over de rivier de Var, welke Vrankryk van Savoje afſcheidt. *Andreas Doria* voegde zich kort daar na by hem met de vloot, de welke het leger krygs- en mondbehoeften beſchikte. De eerſte plaats, welke hy verwoeſtte, was de ſtadt Aix, de welke geen groten wederſtandt boodt. Van daar vertoonde hy zich voor Marſeille, waar van hy de belegering ondernam *. Ter zelver tydt trok de graaf van Naſſau in Pikardië, met een leger van dertig duizend man, en na dat hy Guize hadt ingenomen, kwam hy de belegering voor Peronne nederſlaan. Hy ſtiet zyn hoofdt voor deze plaats, gelyk de keizer voor Marſeille.

Hy neemt Aix in. Belegert Marſeille.

* op den 25 Auguſty.

Een ander leger ſlaat zich neder voor Peronne.

De koning van Vrankryk hadt deze twee plaatſen met ſterke bezettingen en kloekmoedige ſtadvoogden voorzien. Hy hadt zeven duizend man binnen Marſeille, en dertien galeien in de haven. Hy deedt daarenboven zyn leger, in twee ligchamen verdeelt, naar dien kant trekken. Den eerſten hoop geleidde de maarſchalk van Montmorenci, tuſſchen de Rhône en de Durance; den anderen geboodt hy zelf, en legerde zich met het zelve boven Avignon. Het was om *Montmorenci* te ondersteunen, en om een tweeden veldſlag te kunnen beginnen, byaldien het keizerlyke leger voordeel mogt behalen over het eerſte.

Belangende Peronne, het zelve wierdt verdedigt door den maarſchalk van Fleuranges, den grave van Dammartin en een groot getal edellieden, die zich binnen de plaats hadden geworpen. De hertog van Guize hieldt zich daar omtrent met een vliegend leger, verſpiedende de gelegenheden om onderſtandt daar binnen te werpen, en het met voorraadt te verfriſſchen, waar aan het gebrek hadt. Hy ſlaagde in zyn voornemen, en deedt krygsvolk daar binnen brengen met lyftocht en buskruidt, door de moeraſſen, de welke door de vyanden kwalyk bewaart waren. Dus vondt zich de graaf van Naſſau genoodzaakt de belegering op te breken. Het was echter niet dan na twee malen verwoede aanvallen ondernomen te hebben, waar in hy zyne beſte ſoldaten verloor. Hy brak den 10 September op, en verloſte Vrankryk van de ongerustheit, waar in het was wegens de inneming eener plaatſe van zo veel aangelegenheit.

Opbreking van de belegering van Peronne.

Opbreken der belegering van Marſeille.

De keizer trok des anderen daags af van voor Marſeille, met het overſchot van zyn leger, het welk de ziekte dermaten hadt vermindert, dat de wegen van Arles af, tot Frejus toe, met wapenen, paarden, reistuig, lyken, en ſtervenden als bezaait waren. De Franſche ſchryvers zeggen, dat hun leger zo veel goedheit hadt, van drie duizend Duitſche ſoldaten, die niet voort konden, en welke de boeren wilden doodſlaan, het leven te bergen. Zy voegen daar by, dat de keizer daar de helft van zyne krygsbenden verloor, en dat hy geen tydt gehad hebbende om de doden te begraven, al het rondom leggende landt aangeſtoken was den ſtank der dode lyken. Daar zyn 'er, die kwalyk ſpreken van den maarſchalk van Montmorenci, om dat hy het keizerlyke leger niet vervolgt heeft, meer dan half vernielt door de machteloosheit der ſoldaten. Die genen, welke hem ontſchuldigen, zeggen, dat men toen bekommert was voor de belegering van Peronne, waar van men het ontzet noch niet gehoort hadt, en dat deze maarſchalk raadzamer vondt tot onderſtandt van de plaats te trekken, dan den vyandt te vervolgen. Zy voegen daar by, dat 'er, de tyding naderhandt gekomen zynde van het afdeinzen van den grave van Naſſau, krygsraadt gehouden wierdt, in welken men beſloot den leeuw, die vluchtte, te laten gaan, en hem niet te noodzaken zyn hoofdt om te draaien, en uit wanhoop een ſlag te wagen. 1536.

De overtocht der keizerſchen over de Alpen ging zo gemakkelyk niet toe. De ligte paarden des konings kwelden hen geduriglyk, en zy hadden geen ruſt voor dat zy te Genua waren aangekomen. Van daar verdeelde de keizer zyne benden, een gedeelte in het Milanees, onder het bevel van den marquis *du Guat*, die daar landvoogdt van was, en een gedeelte in de ſtaten van den hertog van Savoje, de welke aldus zyn landt verdeelt zag onder zyne vrienden en zyne vyanden. Een droevig noodlot dezer prinſſen, waar van zy niet dan al te veel ondervinding hebben.

Na dat de keizer vyftien dagen te Genua om zich te verfriſſchen hadt doorgebragt, ſcheepte hy zich in op den 18 November, om wederom naar Spanje te keren. De zee was hem niet gunſtiger dan het landt. Daar ontſtondt een zo verwoede ſtorm, dat zes van zyne galeien en twee van zyne grote ſchepen, waar van het eene zyn zilver tafelvaat-werk * en het andere zyne ſtalgereedſchappen inhadt, te grondt gingen. Dus liet de fortuin hem hare ongeſtadigheit beproeven, en leerde hem zich niet te verhovaardigen op gelukkige uitkomſten, doordien de zelve hem in een zo korten tydt zyne eer en zyne rykdommen deedt verliezen. Hy verloor ook in de belegering van Marſeille den dapperſten zyner veldoverſten, namentlyk *Anthony de Leva*, de welke ſtierf van de ziekte, die in het leger woedde.

De vloot van den keizer door ſtorm beſchadigt.

* *Servies.*

De vreugdt over een zo gelukkige onderneming voor Vrankryk wierdt gematigt door een verlies, het welk het leedt, veel aangelegener dan alle die van den keizer: het was de doodt van zynen Dauphin, genaamt *François*, gelyk de koning, zyn vader. Deze jonge prins, die nog maar negentien jaren oud was (a), gaf grote hope van eene gelukkige regering, als hebbende eene edelmoedige ziel, een verheven geeſt, en zynde zeer genegen tot weldadigheit en grootmoedigheit. Terwyl hy den koning, zynen vader, kwam vinden, wierdt hy te Valence ziek. Hy liet niet na zynen weg te vervolgen, hebbende zich in een ſchuit op de Rhone begeven: doch zyne ziekte verergerende, ſtierf hy te Tournon, eene ſtadt aan de zelve rivier gelegen, in dat gedeelte van het Narbonneeſche Gaule, dat men het Vivarees noemt. Men twyffelde niet, of hy was vergeven. Men beſchuldigde *Sebaſtiaan van Montecuculi*, een Ferrarees, hem het vergift in een drinkſchaaltie koud water, zo als hy te Valence in de kaatsbaan ſpeelde, bygebragt te hebben. De geen, op wien men een kwaad vermoeden hadt, wierdt aan de plei gebragt, en bekende zyne ſchanddaadt. Op de pynbank beſchuldigde hy *Anthony de Leva* en *Ferdinand van Gonzaga*: hy beſchuldigde zelfs van ter zyden den keizer. Men gaf minder geloof aan deze beſchuldiging, dan aan die, de welke *Catharina van Medicis* met deze ſchanddaadt belaſtte. *De Leva* en *Gonzaga*, die deze geruchten met verontſchuldigen

Thuanus, Mezeray. Memoires de du Bellay.

Doodt van den Dauphin van Vrankryk door vergift.

Men beſchuldigt daar mede de veldheeren van den keizer.

Zy verontſchuldigen

(a) *Varillas* zegt drie en twintig: doch hy bedriegt zich, doordien *François* de I zyn huwelyk niet zanging voor de maandt van May des jaars 1513.

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

MADELEINE DE FRANCE.
Adr. vander Werff pinx.
P. a Gunst sculps.

1536. zich deswegen, en beschuldigen *Catharina van Medicis.*

ontwaardiging vernamen, welke men tot hun nadeel verspreidde, en in welke men ook den keizer, hunnen meester, inwikkelde, en betuigden hunne onschuldt tegen eene zo schrikkelyke lastering. Daar mede niet vergenoegt maakten zy met veel waarschynlykheit wereldkundig, dat dit eene uitwerking was van deze onbeschroomde Italiaansche vrouwe, met welke de hertog van Orleans getrouwt was, en die de kroon, ten koste van het leven zyns oudsten broeders, voor hem wilde verzekeren. Hare misdaadt hadt ook inderdaadt het gevolg, het welk zy zich daar van hadt voorgeteelt: *François* stierf; *Henrik*, hertog van Orleans, volgde hem op in hoedanigheit van Dauphin, en kwam naderhandt tot het koningschap, onder den naam van *Henrik* den II. De koning, te Lions zynde, deedt het hoofdgeding van *Montecuculi* opmaken, die veroordeelt wierdt om met vier paarden van een getrokken te worden.

Lesley. Buchanannus. Herbert. Mezeray.

Op het gerucht, het welk de landing van *Karel* den V in Vrankryk in de nabygelegene koninkryken gemaakt hadt, was *Jacobus* de V, koning van Schotlandt, overgestoken tot bystandt van *François* den I, zynen ouden bondgenoot. Wy hebben gezien, hoedanig deze vorst was aangezocht geweest, zo door den paus, die hem den gewyden degen hadt gezonden, om te trachten hem in zyne party te trekken tegen den koning van Engelandt, en door den keizer, die hem ten huwelyk hadt willen geven eene princesse van zynen bloede. *Henrik* deedt van zyn kant al wat hy kon om hem te houden in eene verstandhouding, zodanig als 'er moest wezen tusschen twee vorsten zo na aan den anderen vermaagschapt, en wy hebben gezien, tot hoe verre hy zyne genegenheit wilde brengen. De koning van Vrankryk onderhieldt ook de vriendschap, die 'er sedert vele eeuwen tusschen de beide kronen geweest was, en het hert van *Jacobus* den V helde naar dien kant over: zo dat zyne genegenheit strekte om in Vrankryk te trouwen. Hy hadt daar over den koning van Engelandt, zynen oom, doen spreken, willende niets zonder des zelfs medeweten besluiten. Men hadt alstoen in dat hof twee partyen, die hem zouden kunnen vleien, te weten de princesse van Vendôme, en *Magdalena*, princesse van Vrankryk. *Jacobus* wenschte schoonzoon te zyn van den koning, en *Henrik* hadt liever gewilt, dat hy met de dochter van den hertog van Vendôme getrouwt hadt. Eene namaagschap zo naauw met *François* den I was hem verdacht. De zelve gaf dezen jongen vorst al te grote verbindtenissen met Vrankryk, en *Henrik* hadt nayver daar over, vrezende, dat dit t'eeniger tydt oorzaak zou worden van verdeeldheit tusschen zynen neve en hem. De koningin *Margareta*, moeder van den koning van Schotlandt, was van het zelve gevoelen: doch deze vorst wilde meester zyn over zyn noodlot, en zelf kiezen de gene, die hem het best zou behagen.

Jacobus de V steekt naar Vrankryk over.

Hy wenscht te trouwen met de dochter van François den I.

De koning van Engelandt tracht hem daar van af te wenden.

Hy besloot ten dien einde zich te onttrekken aan de oogen van zyne moeder, en onbekend * naar Vrankryk over te steken. Met dit voornemen ging hy scheep met eenige heeren van zyn koninkryk, aan welke hy echter geen deel gaf van zyn geheim: doende hen in het tegendeel geloven, dat hy in Engelandt voet aan landt wilde zetten. Men nam dan in het eerst dezen streek; maar de windt tegengelopen zynde, wekte men den koning op, die sliep, om hem te vragen, wat hy wilde dat men doen zou, en waar het hem beliefde dat men het heen zou wenden. *Daar men zal kunnen*, antwoordde hy, *mits dat het niet zy in eene der Engelsche havenen.* Hy viel terstondt weder in slaap, en gedurende den zelven deedt *Hamilton* zeil maken, om weder te rug te keren naar Edenburg. De koning ontwaakte eerst wanneer men de Schotsche kusten in het gezicht hadt. Hy nam *Hamilton* zeer kwalyk af den trek, welken hy hem gespeelt hadt; en hebbende zich weder onderzeil begeven landde hy in Vrankryk (a).

1536.

** Incognito.*

Inschepping van Jacobus den V, en het geen hem wedervoer.

Hy zag eerst de princesse van Vendôme, welke hem niet behaagde. Daar zyn 'er, die zeggen, dat hy haar ondertrouwt hadt in Schotlandt voor haar gezien te hebben. Anderen zeggen in het tegendeel, dat hy een minnehandel met de princesse van Vrankryk hadt begonnen, niettegenstaande de afgelegenheit der plaatsen, en dat zy den zelven door brieven onderhielden. Wat 'er van zy, hy ging naar Parys om aldaar deze princesse te zien, welke hy beter naar zynen zin vondt dan die van Vendôme. Van daar reisde hy te post naar Lions, om den koning te spreken. Hy verklaarde den zelven de oorzaak van zyne reize, en *François* de I, die verliefde voorvallen beminde, vondt deze wyze van doen zo hoffelyk *, dat hy hem zyne dochter niet kon weigeren. Echter zegt men, dat het niet zonder moeite geschiedde, om dat hy voornemens was haar uit te trouwen aan een prins van den bloede. Doch de aangename zwier, met welken de koning van Schotlandt haar was komen verzoeken, en de genegenheit, welke de twee partyen voor malkander hadden, verplichtten hem zyne bewilliging daar toe te geven. Het huwelyk wierdt niet voltrokken dan eenige maanden na † het eindigen van den veldtocht. Anderen verzekeren, dat de koning van Schotlandt, wel ver van als een reiziger, die heimelyk uit zyn hof vertrekt, in Vrankryk te zyn overgekomen, aldaar kwam met een koninklyken stoet, en dat hy mede bragt zestien duizend mannen, tot hulp van Vrankryk tegen den keizer.

Zyn omgang met de princesse van Vrankryk.

Hy ziet haar te Parys.

* *Galant.*

Hy verkrygt haar van den koning, haren vader.

† op den 1 January des jaars 1537.

Hoedanig hy in Vrankryk was overgekomen.

Op wat voor eene wyze hy 'er ook kwam, zyn handel mishaagde den koning van Engelandt, die daar over aan *François* den I zyn misnoegen toonde, dermaten, dat deze vorst *la Pommeraye* in gezantschap aan hem gezonden hebbende, om hem zyne toestemming te doen geven tot het huwelyk van den koning van Schotlandt, en om hem dat van den jongsten prins van Vrankryk met de princesse *Maria* voor te stellen, *Henrik* eenige dagen weigerde aan dezen afgezant gehoor te verlenen. *La Pommeraye* dorst zelfs, wanneer hy hem het zelve toestondt, niet spreken van dit laatste huwelyk: zo veel misnoegen liet *Henrik* deswegen blyken in de trekken van zyn aangezicht. Het zelve was zodanig, dat hy, sprekende van het verbondt, het welk de koning van Schotlandt met *François* den I maakte, zeide, dat hy daar over zo geraakt was, als een minnaar, *die zyne meestereesse zich ziet onderhouden met zynen doodvyands.* Hy zou alstoen met den keizer weder vriendschap gemaakt hebben, alzo hem de zelve gedurig liet aanzoeken, om zich met hem weder te bevredigen, byaldien de herstelling van *Maria*, welke de laatstgemelde wenschte dat voor hun verbondt ging, of daar op volgde, het sluiten daar van niet hadt belet. Dus nam hy de verontschuldigingen aan van den koning van Vrankryk, en de nieuwe koningin van

Henrik de VIII is verstoort over dit huwelyk.

(a) *Lesley* zegt, dat hy te Dieppe aanlandde, van waar hy naar Rouaan ging.

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

1536. Schotlandt weinig tyds na haar huwelyk geſtorven zynde, hielden de grondoorzaken van nayver op tuſſchen de twee koningen, de welke hun oud vertrouwen hervatten. Het is tydt om weder te keren naar Engelandt, en te zien dat gene, het welk in het Parlement omging, het welk op den 8 Juny te Londen vergaderde.

Beroeping van het Parlement.

Redenvoering van den kancelier.

De opening daar van geſchiedde door eene aanſpraak van den kanceler aan de twee Huizen. Hy zeide tegen hen: *Dat de koning niet gemeent hadt hen zo ſchielyk te vergaderen: doch dat twee redenen hem daar toe verplicht hadden: de eerſte, om te regelen de opvolging ingevalle hy kwam te ſterven, zonder mannelyke erven na te laten; de twede om te herroepen de wet, in het laatſte Parlement gemaakt ten voordeele van de kinderen van* Anna van Boulen. *De kancelier verzocht de twee Kamers in aanmerking te nemen de goedheit des konings, en op de zorgen, welke hy nam om de openbare ruſt te verzekeren.* Hy zeide, *Dat deze vorſt niet van noden hadt, dat een zyner dienaren hem dagelykſch deedt indachtig zyn, dat hy ſterffelyk was. Dat hy het zelf erkende; dat zyne zwakheden het hem genoeg indachtig maakten, en dat hy daar op dikwils aanmerking maakte, hoewel deze gedachten doorgaans den opperheeren niet aangenaam zyn. Dat deze aanmerking hem hadt aangezet tot het voornemen om voor te komen de wanorders, welke zyne doodt in het koninkryk zou kunnen veroorzaken, byaldien de rechten van zynen ryksopvolger onzeker waren. Dat het daarom was, dat hy tot een derde huwelyk was overgegaan, veel meer om te voldoen aan de begeerten van zyn volk, dan voor zyne eige voldoening. Dat de verwarring en het verdriet der twee eerſten hem van een derde zouden hebben doen walgen, byaldien hy niet gehoopt hadde, dat Godt hem een prins zou geven om hem op te volgen. Dat men ondertuſſchen op zo eene hope geen ſtaat kon maken, en dat hy deswegen zyn Parlement hadt beroepen, om het zelve raadt te plegen over de middelen ter verzekering van de ruſt van Engelandt, voorziende in de opvolging van de kroon.* Hy eindigde zyn geſprek, het Parlement vermanende, *Godt te bidden, dat hy wilde zegenen het huwelyk van hunnen vorſt, en dat hy daar uit wilde laten voortkomen een prins, die t'eeniger tydt den Staat kon regeren met zo veel luiſter en geluk, als de koning zyn vader, die de eenigheit en den overvloedt deedt heerſchen onder zyne onderdanen.*

Zie de Dagregiſters van het Hogerhuis, aangehaalt door *Burnet*.

Het Parlement arbeidde vervolgens aan het maken van eene wet, om de erfopvolging te verzekeren. Men vondt daar zulke grote zwarigheden in, dat het ontwerp, dat daar over door den kancelier den heeren wierdt aangeboden by het openen der vergadering, niet voor den dag kwam dan op den 30 Juny. Maar doordien men deze zwarigheden was te boven gekomen in de onderhandelingen, de welke men hieldt over deze zake van aangelegenheit, wierdt de acte goedgekeurt door de twee Huizen zo haaſt als de zelve gelezen was: zo dat de wet gemaakt wierdt met eenparige toeſtemming van het Hoger- en Lagerhuis.

Wet, welke beveſtigt de veroordeeling van *Anna van Boulen*, hare echtſcheiding, en

Zy begon met de veroordeeling en de echtſcheiding van *Anna van Boulen*. Zy keurde beide goed: de echtſcheiding ingevolge van de verklaring, welke zy gedaan hadt voor den aartsbiſſchop van Kantelberg, van hare verbindteniſſe met den grave van Northumberlandt; hare ſtraf ter oorzake van hare misdaden. Vervolgens gaat de wet over tot de overweging van het huwelyk des konings met *Johanna Seymour*; een huwelyk, voltrokken, gelyk zy zich daar omtrent verklaart, op het aanhoudende verzoek der heeren en gemeenten, om uit te doven alle zaden van burgerlyke oorlogen, welke de onzekerheit der ryksopvolging bekwaam was te verwekken. Men voegde daar by, dat het Parlement byeen geroepen zynde, om daar order op te ſtellen, het eerſtelyk verklaarde, vernieuwende de voorgaande wetten, dat het huwelyk van *Catharina van Arragon* bloedſchandig was, en bygevolg nietig en onwettig; dat alzo de kinderen, die daar uit geboren waren, geen recht hadden tot de erfopvolging. Dat het insgelyks verklaarde voor nietig het huwelyk van *Anna van Boulen*, en ſtrydig tegen de wetten, ter zake van de verbindteniſſe, welke voorgegaan was, en welke de duchtigheit van het daar op aangegaan huwelyk belette. Dat het herriep de wet, welke het zelve hadt bekrachtigt, en dat het de kinderen, uit dit huwelyk geboren, verklaarde onbekwaam om op te volgen; en op dat diergelyke huwelyken, als dat van *Catharina*, in het toekomende niet meer in het koninkryk zouden kunnen geſloten worden, nam het Parlement daar van gelegenheit te verklaren, dat alle de genen, welke in het vervolg zouden gemaakt worden, of die voorheen zouden gemaakt zyn, en die nog beſtonden, ſtrydig waren tegen de wetten van Godt en van de natuur, zonder dat eenige aardſche macht iemandt daar van zou kunnen ontſlaan. Dit aldus vaſtgeſtelt zynde, belaſtte het, dat zy zouden vernietigt zyn, door beſlecht ende vonniſſen, en zonder beroep op de kerkvoogden van het koninkryk. Het is zeer waarſchynlyk, dat het Parlement geraden vondt, dit by de veroordeeling van het huwelyk van *Catharina* te voegen, om het zelve hatelyker te maken, en om in het koninkryk niet te laten eenig voorbeeldt van deze veroordeelde zamenvoegingen.

1536. die van *Catharina* van *Arragon*.

De wet verklaart *Maria* en *Elizabeth* onbekwaam om op te volgen.

Dit gedaan zynde ſtelde het Parlement vaſt de rechten der kinderen, die geboren zouden worden uit het derde huwelyk des konings. Het verklaarde de zelve wettig, en vermoedelyke erfgenamen van de keizerlyke kroon van Engelandt; en zyn vooruitzicht nog verder brengende, gaf het ook het zelve recht aan de kinderen, de welke de koning zou kunnen verwekken by eene andere vrouwe, byaldien *Johanna Seymour* ſtierf, zonder hem die na te laten. In het eene en het andere geval bewaarde het de waardigheit der ſexe, ſtellende de zonen voor de dochters; en ingeval 'er niet dan dochters waren, ſtelde het, dat de zelve naar den rang harer geboorte zouden op volgen. Het verklaarde ook, dat de mannelyke, indien 'er eenige geboren wierden, meerderjarig zouden zyn in haar achttiende jaar, en de dochters in haar zestiende, en dat, terwyl men hunne meerderjarigheit afwachtte, de koninginne moeder en de grote heeren de regering zouden waarnemen, op de wyze als het den koning zou behagen by zynen uiterſte wille te ſchikken, of by eenige andere beſtelling, hoe de zelve was, met zyne handt ondertekent.

Zy roept tot de erfenis de kinderen van *Johanna Seymour*, en die uit andere volgende huwelyken, byaldien de koning de zelve mogt komen aan te gaan.

Doch doordien het van den Goddelyken wille afhing, aan den koning kinderen te geven, of te weigeren uit zyn derde huwelyk, of uit andere, welke hy in het vervolg zou kunnen aangaan, en dat het nochtans van de uiterſte aangelegenheit was, te voorzien in de benoeming van een erfgenaam, verklaarde het Parlement, dat het daar van de zorg aan den koning overliet: aan welken het in dit geval de volle macht gaf om zynen opvolger aan te wyzen, het zy door opene brieven, opgemaakt onder het groot zegel, of door zynen uiterſte wille; en dat die gene, die al-

Ingevalle de koning gene kinderen hadt, geeft hem de wet de macht zich een opvolger te benoemen.

1536. aldus benoemt zou wezen, erkent zou worden voor den waarachtigen en wettigen opvolger tot de kroon, als ware hy des konings zoon.

Het was niet alleen eene daadt van onderwerping, welke het Parlement aan dezen vorst bewees, latende hem de keur van een opvolger, zonder verplicht te zyn hem te doen kennen; het was ook een staatkundige streek. Het voorkwam daar door twee ongemakken, beide even gevaarlyk, te weten dat van de onzekerheit eens erfgenaams na de doodt van *Henrik*, en dat van 'er een te moeten aanwyzen gedurende het leven van dezen vorst. Byaldien de koning het recht niet hadt gehad om zich een opvolger te benoemen, zou de kroon bloot gestelt zyn gebleven aan de staatzucht van verscheide mededingers, en byaldien hy de benoeming daar van niet hadt kunnen verbergen gedurende zyne regering, en dat het niet genoegzaam geweest was de zelve te doen openbaar worden alleenlyk na zyne doodt, het zou gelegenheit verschaft hebben aan de zamenspannigen van die genen, die, gelovende recht te hebben om daar naar te staan, zich uitgesloten gevonden zouden hebben door deze bepaling: in plaats dat elk kunnende hopen benoemt te zyn, men zich binnen zynen plicht zou houden, en door zyne gehoorzaamheit eene keur, de welke van des konings welbehagen afhing, zoeken waardig te worden.

Voor het overige blonk het volslagen gezag van dezen vorst wonderlyk uit in de schikking van deze wet, overtreffende alle die van dezen aardt. De koningen konden, volgens deze laatste, hunne kroon niet overdragen dan aan die genen, die uit hun bloedt gesproten waren: aan de zodanigen gaf het Parlement vryheit een erfgenaam te benoemen, byaldien de natuur hen den zelven niet gaf, en niettegenstaande het gebrek van nakomelingschap vondt deze wet een middel hen nog na hunne doodt te doen regeren, in den persoon van een opvolger, die hen het koningschap zou hebben dank te weten. Velen keurden deze wet niet goed. De Schotten, welker koning het allerwaarschynlykste en het naaste recht hadt tot de opvolging, ter zake van *Margareta* van Engelandt, zyne moeder, hielden vervolgens staande, dat het Parlement zulk eene macht niet hadt, en dat de kroon de kaatsbal der onderdanen van een Staat niet kon zyn; maar dat de zelve met haar volle recht overging aan den gene, aan welken de order der opvolging de zelve overbragt. De Voorzienigheit zorgde voor deze order, en het was inderdaadt een prins, gesproten uit het bloedt van Schotlandt en van Engelandt, de welke deze twee koninkryken erfde, na dat de nakomelingschap van *Henrik* den VIII was uitgestorven.

Vele keuren niet goed de macht, aan den koning gegeven.

Eindelyk, om de voorstanders van *Maria* en *Elizabeth* alle voorwendsels, om opstandt te verwekken, te benemen, verboodt het Parlement in de zelve wet, de duchtigheit der twee eerste huwelyken staande te houden, en te zeggen, dat de kinderen, die daar uit gesproten waren, wettig waren. Het verklaarde die genen, welke diergelyke redenen zouden voeren, te gelyk met die genen, die weigeren zouden voor wettige opvolgers te erkennen de kinderen, die uit het huwelyk van *Johanna Seymour* zouden voortkomen, en die hen geen hulde zouden willen bewyzen, voor verraders van den Staat. Hot verklaarde ook de personen, in dezen rang tot de opvolging door den uiterste wille des konings gestelt, van hun recht vervallen, byaldien zy, deze order omkerende, den genen, die 'er voor hen op geplaatst wierden, den voet zouden willen ligten, en beval, dat zy vervolgt zouden worden als schuldigen aan gekwetste hoogheit. Dit was het middel om de partyschappen, welke de staatzucht en de onverduldigheit om te regeren doorgaans verwekken, in toom te houden. 1536.

Bedreigingen van het Parlement tegen de aanhangers van *Maria* en *Elizabeth*.

Wy kunnen niet nalaten, alhier met den Engelschen schryver * eene gewigtige aanmerking te maken over het gedrag van den koning en van het Parlement. Het valt moeielyk de daden van dezen koning, de welke of al te geweldig, of al te oppermachtig zyn, niet te veroordeelen: doch aan de ande zyde schynt het roekeloosheit te zyn dat gene te lasteren, het welk het ganssche volk door de openbare staatsschriften van zyne Parlementen heeft goedgekeurt. De twee echtscheidingen van *Catharina* en van *Anna* zyn onder dit getal. Heeft *Henrik* daar in misgetast, zyn ganssche koninkryk heeft met hem gefeilt. Het is niet alleenlyk aan de kunstenaryen van eenige heeren, of aan de omkoping eeniger burgers dat men dezen misgreep moet wyten; de zelve valt op het gehele ligchaam van den Staat, verbeeld door de Hoger- en Lagerhuizen. Welk een vremde schets van een koninkryk, ten eenemaal bedorven! Byaldien het in des zelfs algemene staten is, waar zullen de wetten bewaart zyn? of welke wet zal standt houden, byaldien het geoorlooft is de grondwetten daar van te verbreken? Welke wetten zullen hun gezag verdedigen, byaldien men die van het Parlement herroept? Wy ondernemen echter niet te verdedigen al het gene deze vorst gedaan heeft. Al te veel verstandige personen maken daar scherpe berispingen over, en wy weten niet, of men zyne regering niet al zo veel na zyne doodt veracht heeft, als men de zelve gedurende zyn leven heeft opgevyselt. Doch het schynt ons toe, dat het beter is zulks eerder toe te schryven aan de strafheit van het volk dan aan de gebreken van den vorst. Men kan zelfs tot zynen lof, of tot vermindering der verwytingen, welke men hem doedt, zeggen, dat hy vele medeplichtigen gehad heeft van de daden, welke men zich de vryheit geeft te veroordeelen, en dat hy in het tegendeel uit zyne eige beweging gedaan heeft al het gene, het welk roemruchtig onder zyne regering is voorgevallen. Het is waar, dat de laatste jaren van de zelve hard, en zelfs bloedig geweest zyn; dat hy zich dikwils gewroken heeft over de moeielykheit, welke men hem aandeedt, ten koste der ongelukkigen, of van die genen, die het aan inschikkelykheit ontbrak, en dat hy in eenige voorvallen zyne macht over het tydelyke te ver heeft uitgebreid, zo wel als over het geestelyke van zyn koninkryk. Deze strengheit deedt hem veel van de liefde en achting, welke zyn volk anders voor hem hadt, verliezen: doch hy heeft niets verloren van zyne waardigheit, welk eene omwenteling 'er ook is voorgevallen. Na zich verheven te hebben tot eene grootheit, de welke nooit een vorst voor hem gehad hadde, heeft hy zich daar in gehandhaaft, zonder dat noch de vreze, noch de noodzakelykheit hem een stap hebben doen vernederen. 1536.

* *Herbert.*

Aanmerking over de al te grote believendheit der Parlementen.

De strenghеden van *Henrik* den VIII verschoont.

De grootheit van zyn gemoedt.

Men moet de andere besluiten van het Parlement niet achterhouden. Terwyl het zelve eigentlyk niet beroepen was, dan wegens de zaken van de opvolging, of van de verschillen, welke men nog met Rome hadt, bemoeide het zich niet zeer met andere byzondere dingen. Alleenlyk maakte het, of veel eer vernieuwde het eenige wetten, rakende de meesters der handwerken, en de leerjongens; den prys der wynen, en de straf-

Wetten wegens byzondere zaken.

Herbert.

1536. straffe der zeerovers. Door de eerſte beval het, dat de ambachtsjongens tot het meeſterſchap zouden worden aangenomen, mits betalende matige rechten, en dat zy in het vervolg zouden genieten alle de voordeelen der oude handwerksbazen. Het beval ook, dat de inſtellingen der ambachten zouden gedrukt en gemeen gemaakt worden, op dat die genen, de welke een ambacht zouden willen leren, alle de byzonderheden daar van zouden kunnen weten, waar van men te voren een geheim maakte. Door de twede wet ſtelde het een gezetten prys op de Franſche en Spaanſche wynen: de eerſte twee ſtuivers het mingel *, en de andere op drie, het zy oude of zoete wynen; waar uit men het onderſcheidt van den ouden prys by den tegenwoordigen kan afnemen. In de derde wet maakte men nieuwe keuren om de zeeſchuimers te beteugelen, en men ſtelde tegen hen nieuwe ſtraffen.

* een Paryſch mingel.

Prys op de wynen.

Het Parlement veroordeelt alle de bullen van het hof van Rome.

Vervolgens ging het Parlement over tot de zaken van het Roomſche hof. Het vernietigde thans geheelyk het overſchot van het gezag der Roomſche pauzen in het koninkryk, en verklaarde nietig de bullen en brevetten, van hunnen ſtoel komende. Alle bullen, zegt deze wet, alle brevetten, en alle toelatingen, welke van den Roomſchen biſſchop gekomen zyn, zullen van geen kracht wezen; maar alle huwelyken, die men tot dezen dag toe heeft geſloten, zullen duchtig zyn, behoudens dat de zelve niet ſtryden tegen het Goddelyk noch natuurlyk recht. De kerkvoogden en de andere geeſtelyken van het koninkryk zullen ook verdedigt worden in de kerkelyke beneficiën, waar van zy de begeving van het hof van Rome ontfangen hebben. Zy zullen zelfs de vrydommen blyven genieten, welke in deze verleningen zyn uitgedrukt, behoudens dat zy de beveſtiging daar van verkrygen van den aartsbiſſchop van Kantelberg, die de zelve hen zal geven uit krachte van een bevel, afgevaardigt onder het groot zegel, byaldien deze vrydommen niet ſtryden tegen de wetten van het koninkryk. Dit gedaan zynde vernieuwde het Parlement de wet aangaande den eedt van de kerkelyke opperhoofdigheit. Het belaſtte, dat de zelve op nieuw zou afgelegt worden, niet alleen door elk kerkelyk perſoon, maar daarenboven door elk amptenaar in het burgerlyke van het koninkryk; dat zy beide zouden afzweren den Roomſchen biſſchop, en des zelfs voorgewend gezag; dat zy zouden beloven, met al hun vermogen zich daar tegen te ſtellen, en dat die genen, die dezen eedt zouden weigeren te doen, ſchuldig zouden verklaart worden aan de misdaadt van hoog-verraadt (a).

Burnet.

Wet rakende het verblyf der kerkelyken.

Men maakte nog eene wet, rakende het verblyf der kerkelyken. Men hadt reets eenige jaren te voren eene gemaakt, met een aanhangſel, het welk vryheit verleende aan die genen, die een zekeren tydt van het jaar zouden willen gaan doorbrengen op de hogeſcholen, om zich aldaar in geleerdheit te oeffenen. Men misbruikte deze byvoeging, en velen beſteedden dezen tydt, dien zy tot andere zaken verzocht hadden, tot welluſtigheden. Het Parlement vondt dan geraden deze vryheit te vernietigen, en niemandt het verblyf aldaar te vergunnen van den ouderdom van veertig jaren af, ten minſte zo het geen overſte, of hoogleraar van een genootſchap * was. Ten aanzien van de genen, die geen veertig jaren oud waren, beval men, dat zy deze vryheit niet zouden genieten, ten minſte byaldien zy niet tegenwoordig waren in de openbare leſſen, en indien zy alle de oeffeningen, in de wet voorgeſchreven, niet deden, of bywoonden. 1536.

*Collegie.

Voor dat het Parlement ſcheidde, maakte het eene wet, de welke het oppergezag der prinſſen gedurende hunne minderjarigheit beveſtigde, alzo het zelve menigmalen wierdt verkleint door de tegenkantingen der Staten van het ryk, die zich zomtyds van deze minderjarigheit bedienden om de koninklyke macht te verminderen. Het belaſtte, dat de prins zou kunnen herroepen de wetten, die 'er zouden gemaakt zyn door het Parlement voor dat hy den ouderdom van vier en twintig jaren bereikt hadt, en de zelve door opene brieven vernietigen. Deze wet is een bewys van de macht, welke de koning hadt in zyn koninkryk, alwaar alles te zamen ſpande om hem oppermachtig te maken. Het Parlement ſcheidde op den 18 July, zes weken na dat het voor de eerſte maal vergadert was; het welk een blyk is van zyne genegenheit en volkomen goede overeenkomſt met den koning, hebbende in zo weinig tyds zulke aangelegene wetten gemaakt, om zyne kroon meer en meer te verzekren.

Wet, welke het koninklyk gezag verzekert.

Men ontdekte omtrent dezen tydt een heimelyken handel *, de welke veel geruchts aan het hof en onder het volk maakte: doch *Henrik* toonde wel, dat hy meeſter was, en dat hy de majeſteit van den vorſt wiſt te wreken op die genen, de welke de zelve geſchonden hadden. *Thomas Howard*, de jongſte der zonen van den hertog van Nortfolk, onlangs overleden, en broeder van den nieuwen hertog van dien naam, hadt zich in de gunſt gedrongen van *Margareta* van Douglas, nicht des konings, geſproten uit het twede huwelyk van de koninginne *Margareta*. Hy hadt haar zelfs weten over te halen om een huwelyksverdrag te tekenen, en beide hielden de zaak, uit vreze van den koning te mishagen, geheim. Zy wierdt echter van dezen vorſt ontdekt, die hen zodanig eene onderneming niet vergaf. Hy vondt de zelve zo veel te ſtouter, doordien zyne nicht aan het hof en onder zyne oogen was opgevoed; zo dat het eigentlyk zo veel was als haar van onder zyne handen te ſchaken, en eene gevoelige belediging aan het koninklyke bloedt, uit het welke zy de eer hadt van moeders zyde geſproten te zyn. Hy liet hen beide na malkander vaſt houden, en zondt hen naar den Tour; *Howard* eerſt, en daar na zyne nicht. Men beſchuldigde hen, behalven deze roekeloosheit, nog met een voornemen, het welk nog ſtraffchuldiger was; en het zy het een kwalyk gegronde argwaan was, het zy men 'er bewyzen van hadt, men leide hen eene zamenzwering te laſt, om zich de opvolging tot de kroon te verzekeren. Het Parlement was nog vergadert. De koning wilde, dat de zaak daar in zou gebragt worden, en dat het zelve daar over zou vonnis ſtryken volgens de ſtrengheit der wetten. Het deedt zulks, en verklaarde *Howard* en zyne verloofde ſchuldig aan hoog-verraadt. Het nam hier door gelegenheit om eene wet te maken, door welke het verboodt aan perſonen, vermaagſchapt aan het koninklyke bloedt, zonder toeſtemming en bewilliging des konings te trouwen, op verlies van lyf en goedt. Deze wet is naderhandt herroepen onder de regering van *Eduard* en van *Maria*. De koningin *Margareta*, die zich alstoen met den grave van Douglas meende te verzoenen, was op het punt om in Engelandt te ko-

* *Intrigue.*

Herbert. Gevoeligheit, welke de koning betoont over het heimelyke huwelyk van zyne nicht.

(a) *Harmer* zegt, dat de kerkvoogden, door den koning met een ampt begiftigt, ſedert den jare 1272 afſtandt moeſten doen van hunne eiſchen op het tydelyke van hunne bidommen, uit krachte der bullen van den paus.

1536. komen, werwaarts deze graaf zyne wykplaats genomen hadt, wanneer zy deze moeielyke tyding vernam. Zy vatte daar over een ſpyt op, met droefheit vermengt, die hare reize deedt ſtaken. Zy ſchreef echter aan den koning, haren broeder, om hem te verzoeken een jong menſch, die de eer hadt zyne nicht te zyn, den misſlag, welken zy begaan hadt, te willen vergeven. Zy voegde daar by, dat het, om het geheugen daar van te ſchielyker te vergeten, nodig was, haar uit zyn gezicht te laten gaan, en haar weder naar Schotlandt te zenden; dat zy hare misdaadt niet wilde verbloemen; maar dat zy den koning bezwoer zo geſtreng niet tegen zyn eigen bloedt te zyn. *Henrik* wierdt niet bewogen door de gebeden van zyne zuſter, en hieldt zyne nicht gevangen zo lang als *Howard* leefde. Doch dit was ook al de ſtraf, welke hy zyne nicht en dezen Mylord deedt lyden. Na de doodt van *Howard* wierdt zy in vryheit geſtelt, en zag zich naderhandt moeder van een huisgezin *, van het welke wy gelegenheit zullen hebben in het vervolg te ſpreken.

* door haar huwelyk met den grave van Lenox. *Burbert.*

Gedurende de zittingen van het Parlement hieldt de geeſtelykheit ook de hare. Wy hebben gezien, wat de eerſte deden om het gezag des konings vaſt te ſtellen over de geeſtelykheit, zo wel als over het volk : wy moeten nu zien, wat de andere deden om den Godsdienſt te zuiveren van de misbruiken, welke zy aantoonden daar ingeſlopen te zyn, onder de heerſchappy der pauzen. De koning ſtelde de artykelen der hervorming zelf op : *Cromwel* beſchaafde de zelve, en bragt ze vervolgens by de kerkvoogden, welke plegtiglyk vergadert waren. Deze ſtaatsdienaar wierdt gemaakt vryheer, geheim zegelbewaarder, en algemene ſtedehouder des konings, om des zelfs gezag volſtrekt te oeffenen in kerkelyke zaken. Eene zo verheve en tot nog toe ongehoorde macht gaf gelegenheit aan zyne vyanden om hem te beriſpen, en vele aanmerkingen tot zyn nadeel te maken. Zy zeiden, dat 'er niemandt dan de koningen van Israël, in het oude verbondt, en de pauzen onder het nieuwe met zo een gezag waren bekleed geweeſt : de eerſte uit krachte van hunne zalvinge, de welke hen gaf een recht, doormengt over het geeſtelyke en het wereldlyke van hun koninkryk; en de pauzen, doordien zy de heerſchappy over de kerk verkregen hadden door eene Goddelyke en onmiddelyke roeping. Maar dat men nooit gedacht hadt, dat deze opperſte waardigheit in de kerkelyke regering zou kunnen worden overgebragt op een onderdaan, die een wereldlyk perſoon was, onbekwaam om de zelve te ontfangen, om dat hy niet gezalft was. Terwyl de koning de moeite niet nam om zyn gedrag in deze zake te verdedigen, zullen wy van onze zyde van de redenen, welke hy daar toe hadt, en welke men noch in de openbare handelingen, noch in de geſchiedeniſſen van dien tydt vindt, geen gewag maken. Wy zullen de algemene geloofsartykels hier mede niet optellen, om dat de zelve niemandt ligtelyk onbekend zyn. Wy zullen ons vergenoegen met de voornaamſte veranderingen alleen aan te merken, welke men alstoen daar in maakte, en welke wy daar in zullen zien maken onder de volgende regeringen, tot aan die van *Elizabeth*, onder welke de hervorming voltooit wierdt.

Vermogen van *Cromwel*.

Aanmerkingen over de hoedanigheit van onderregent.

Burbert. Burnet. Zie ook zyne *Verzameling.*

Cromwel zat voor in de vergadering der geeſtelykheit, het zy in hoedanigheit van onderregent, volgens eenigen, of van algemeen ſtedehouder, volgens anderen, de welke zeggen, dat hy zyne plaats nam na den aartsbiſſchop van Kantelberg. Wat 'er van zy, de zittingen begonnen op den 9 Juny, en de opening daar van geſchiedde door eene leerreden, gedaan door *Latimer*, biſſchop van Worcheſter, die tot text nam deze woorden van den H. *Lukas* *: *De kinderen dezer wereldt zyn voorzichtiger dan de kinderen des lichts in haren geſlachte.* Het eerſte beſluit, dat daar in doorging, was dat, het welk de echtſcheiding van *Anna van Boulen* bekrachtigde, volgens de begeerte des konings, aan de vergadering bekend gemaakt door den mondt van *Cromwel*. Vervolgens hadt men vele krakeelen over verſcheide ſtukken, rakende het gevoelen der Lollards. Dit was de naam, welken men aan de oude hervormers gaf ten tyde van *Wiclef*. Men ſprak daar ook van de leerſtukken der Wederdopers. Men beklaagde zich mede over het beſpotten der kerkgebaarden door zommige der nieuwe hervormers, en men ſtreek van ter zyde *Cranmer*, *Latimer* en *Schaxton* door, als de zelve begunſtigende; drie kerkvoogden van een verſchillenden imborſt. Men prees de voorzichtigheit van den eerſten, den yver van den tweden : doch men laſterde de onbeſcheidenheit van den derden.

* XVI, 8.

De vergadering der geeſtelykheit beveſtigt de echtſcheiding van *Anna van Boulen*.

Deze klagten beletten *Cromwel* niet te verklaren, dat het des konings wille was, dat men zich zou ſchikken naar het woordt Gods, en niet naar de inzettingen der pauzen. Hy deedt in de vergadering een Schotſchman redentwiſten, genaamt *Alexander Aleſſe*, die ſtaande hieldt, dat 'er niet dan twee Sakramenten waren, de Doop en het Avondmaal. *Stokesley*, biſſchop van Londen, en *Lee*, aartsbiſſchop van Jork, antwoordden hem daar op. *Grammer* ſprak vervolgens van het gezag der Schrifture, van het gebruik der Sakramenten, van de onzekerheit der overleveringen, en van de misbruiken, welke hy zeide dat de monniken in den Godsdienſt hadden ingevoert. *Fox*, biſſchop van Hereford, onderſchraagde zyne redenen. *Goodrich*, biſſchop van Ely, *Schaxton*, biſſchop van Sarum, *Latimer*, biſſchop van Worcheſter, *Hilſey*, biſſchop van Rocheſter, en *Barlow*, biſſchop van St. Davids, waren van de zelve gedachten. *Lee*, aartsbiſſchop van Jork, gevolgt door *Stokesley*, biſſchop van Londen, *Tonſtal*, biſſchop van Durham, *Gardiner*, biſſchop van Wincheſter, *Longland*, biſſchop van Linkoln, de biſſchoppen van Chicheſter, van Norwich en Carlile hadden een tegenſtrydig gevoelen. Zy verklaarden het zelve met genoegzame vryheit, uitgenomen *Gardiner*, de welke altydt ongemeen veinſde. Wy hebben nodig geoordeelt hen te noemen, om dat men zich dit zal moeten herinneren in de omwentelingen over den Godsdienſt, in welke zy een merkwaardig aandeel zullen hebben.

Alexander Aleſſe verdedigt de lere der Proteſtanten.

Kerkvoogden van het zelve gevoelen.

Kerkvoogden van een tegenſtrydig gevoelen.

Na dat deze twiſtredenen hen langen tydt hadden opgehouden, maakten zy eindelyk hunne beſluiten op, volgens het ontwerp, dat *Cromwel* hen gebragt hadt. Eerſtelyk ſtelde men de H. Schriftuur tot een grondſlag van de geloofsartykels : men voegde vervolgens de drie geloofsbelydeniſſen, de uitlegging der eerſte kerkenleeraren, en de uitſpraken der vier eerſte algemene kerkvergaderingen daar by. Van daar ging men over tot de Sakramenten, en men erkende 'er drie, namentlyk, den Doop, de Biecht, en het Nachtmaal. Men liet de oorenbiecht als eene onverſchillige zaak, en ter goedvinding van den boetvaardige, oft zich van de zelve in het biechten van doodzonden te bedienen. Men noemde de gebeden, de aalmoezen en de onthoudingen van ſpy-

Beſluit der vergadering ter zake van den Godsdienſt.

1536. ſpyze en drank uitwerkſelen der boetvaardigheit, en men merkte de zelve niet aan als verdienende werken tot de zaligheit, maar als hulpmiddelen om door de Goddelyke barmhertigheit daar toe te geraken. Men zeide, dat de rechtvaardigmaking niet verkregen wierdt dan door verbryſeling des herten, het berouw, en het gelove, gepaart met de hope, de liefde en alle de bewegingen van een geeſt, wedergeboren in het binneníte, en vol van alle goede werken omtrent het uiterlyke.

Men veroordeelt het misbruik der beelden.

Aangaande de beelden, men ſtondt het gebruik van de zelve toe, en men verwierp het misbruik daar van, de vergadering zich daar op grondende, dat de zelve onder de wet dan eens geduld, en dan eens verbroken waren; daar men by voegde, dat de zelve toegeſtaan waren in de eerſte eeuwen van het Chriſtendom. Maar men wilde, dat de predikers zorgvuldig zouden zyn om hunne toehoorders te onderwyzen in het gevoelen, dat zy daar van moeſten hebben, de zelve alleenlyk aanmerkende als tafereelen om hunne Godsdienſtigheit aan te ſporen, en niet als voorwerpen om 'er een Goddelyken dienſt aan te bewyzen: eene afgodery, in de laatſte eeuwen ingevoert, en welke men uit de kerk behoorde te bannen. Men vermaande derhalven den kerkelyken, te beletten, dat het volk, van nature bygelovig, gene waſchkaarſſen voor de zelve zou opſteken, de knie daar voor niet te buigen, of eenige Godsdienſtige eere aan de zelve te bewyzen, de welke alleenlyk Gode toebehoorde.

Belangende de eere, welke men den Heiligen betoonde, en het gevoelen, het welk men moeſt hebben aangaande der zelver verdienſten, wilde men niet, dat men zou geloven, van hen te kunnen verwerven het gene, het welk Godt alleen kan toeſtaan; maar dat men hen alleenlyk moeſt eerbieden ter zake van de heerlykheit, welke zy in den hemel genieten, en der krachten, welke zy hebben doen uitblinken op de aarde. Men voegde daar by, dat men de zelve ook kon aanmerken als liefdadige medehulpen, de welke behulpzaam zyn aan de gebeden der gelovigen; maar dat men de eerbiedigheit, welke men voor hen hadt, daar binnen moeſt bepalen. Dus keurde men der zelver aanroeping goed in deze uitdrukkingen: *Gy Engelen en Heiligen, die in den hemel zyt, bidt voor ons en met ons Godt den Vader, op dat wy om de liefde van zynen lieven Zone JESUS CHRISTUS mogen verkrygen de vergeving van onze zonden, en volgens de gemeenſchap, welke wy hebben met u, een ſtandvaſtig voornemen om zyne geboden te bewaren, zonder ons daar van af te wenden gedurende den loop onzes levens.* Men zeide, dat het op deze wyze was, dat men de gelukzalige maagdt en de Apoſtelen kon aanroepen; maar dat men zich wel moeſt wachten te geloven, dat zy barmhertiger, of veel vaardiger waren om ons te verhoren dan *Jeſus Chriſtus*. Dat men dit bygeloof niet langer moeſt hebben; dat geen Heilige meer macht hadt in zekere zaken dan een ander, noch zich onder hen een voorſtander te kiezen. Dat ten aanzien der feeſten, het billyk was, die gene te vieren, welke de kerk geboodt onder het gezag van haar hoofdt*, aan welke de onderdanen eene eerbiedige gehoorzaamheit verſchuldigt waren.

Formulier van het gebedt, het welk men deedt aan de Heiligen.

* den koning.

Beſluiten ten aanzien der kerkgewoonten.

Men behieldt ook de gewoonten en gebruiken van de kerk, als de prieſterlyke gewaden in de bediening van den heiligen dienſt, het wywater, het misbroodt, Vrouwendag, Aſchdag, Palmzondag, den dienſt van Goeden vrydag, de welke beſtondt in voor het kruis te knielen, en het te kuſſen, ter gedachteniſſe van het lyden van *JESUS CHRISTUS*; het wyën der doopvonten, en andere diergelyke zegeningen der kerkbedienaars: doch men zeide, dat men een goed gebruik van alle deze heilige kerkgewoonten moeſt maken, de zelve alleenlyk aanmerken als hulpmiddelen tot onze Godvrucht, om ons door ligchamelyke voorwerpen op te beuren tot geeſtelyke gedachten; ons te onderhouden over de verborgendheden, welke de zelve ons verbeelden, en niet geloven, dat 'er in deze ſchaduwen van Godvruchtigheit eenige inklevende kracht ſteekt, de welke ons eene vergeving van zonden zou kunnen verlenen. Dat het alleenlyk waren zinnebeelden, of gedachteniſſen, om onze herten tot Godt te verheffen, van welken alleen wy moeten verwachten de vergeving onzer zonden. 1536.

Raakende het vagevuur.

Aangaande het vagevuur, men keurde het gebedt voor de afgeſtorvenen goed, als een werk of daadt van liefde, en overeenkomende met het boek der Machabeën, met de gevoelens veler oude kerkenleeraren, en met de overlevering van de kerk. Men wilde, dat de kerkelyken het volk binnen deze palen zich zouden leren houden, zonder te betekenen noch de plaats, noch den naam, noch de wyze der ſtraffen, of pynen: dingen, zeiden zy, welke de Schriftuur niet raadzaam heeft gevonden ons te openbaren, en van welke Godt alleen kennis heeft. Dat men zich moeſt vergenoegen te geloven, dat onze gebeden voor de afgeſtorvenen Hem zouden aangenaam zyn, volgens zyne barmhertigheit, het overige latende aan de Voorzienigheit, de welke ieders noodt kent, en die hen ook ter rechter tydt weet te hulp te komen: maar dat het nodig was, het volk te brengen uit de dwalingen, in welke men het zelve onder de overheerſching der pauzen gehouden hadt. Dat deze laatſten zich bedient hadden van den naam van het vagevuur om hunne onwettige aanmatigingen te vеſtigen, zich het recht toeëigenende om de zielen door de kracht hunner aflaten daar uit te kunnen verloſſen. Dat zodanig een geloof het Euangelie onwaardig was, zo wel als dat, het welk de zelve kracht gaf aan de bevoorrechte Miſſen, gedaan op zekere altaren, en voor zekere beelden, en de welke zy noemden den ladder ten hemel, voorwendende, dat de zelve de zielen derwaarts deedt opklimmen, na hen uit de plaats van haar lyden getrokken te hebben: beklagelyke misbruiken; waar om men zorg moeſt dragen de Chriſtenen uit de dwaling te brengen.

Uitlegging over het Avondmaal.

Men voegde by deze geloofsartykels, van welke men een formulier hadt opgemaakt, dat, het welk het Sakrament des altaars betrof. Men leerde aan het volk, dat, onder de gedaante van broodt en wyn, het ligchaam van *JESUS CHRISTUS* in zyne eige zelfſtandigheit gegeven wierdt.

De geheele geeſtelykheit onderteekent deze beſluiten.

De geeſtelykheit ondersteunde deze artykels, zynde niet alleen ondertekent van *Cromwel* en van den aartsbiſſchop van Kantelberg, maar ook van zestien biſſchoppen, van den abt van Weſtmunſter, en negen en dertig andere abten, of prioors. Deze maakten het Hogerhuis der geeſtelykheit uit. In het Lagerhuis ondertekenden het vyftig aartsdiakenen, onder welke twee Italianen waren, *Polydorus Vergilius*, die ſchryver, de welke de Geſchiedenis van Engelandt heeft opgeſtelt, en die alstoen aartsdiaken van Wells was, als mede door *Pieter Vannes* *, aarts-

* of *Petrus Vannius*.

1536. aartsdiaken van Worchester, en kort te voren opvolger van *Pace*, deken van Salisbury. Men ziet daar uit, dat *Cranmer* en *Cromwel* niet de eenigste waren, de welke het juk van den paus afwierpen, en de lere hervormden: het meeste gedeelte der kerkelyken van het koninkryk, de Italianen zo wel als de Engelschen, arbeidden te gelyk met hen aan dit heilige werk.

Herbert. Burnet. De zelve worden door den koning bekrachtigt.

Zo haast als deze geloofsbelydenis ondertekent was, boodt de geestelykheit de zelve den koning aan, die de zelve bekrachtigde, en beval, dat men ze zou gemeen maken met eene voorreden onder zynen name. Deze voorreden behelsde, dat *Henrik*, willende aan de eene zyde vaststellen eene gelukkige overeenkomst der lere door zyn ganssche koninkryk, volgens het woordt Gods, en ziende aan de andere zyde met droefheit de verdeeldheit zyner onderdanen, ter oorzake van hunne verscheide gevoelens, eerstelyk zelf gearbeid hadde om deze stoffen op te helderen, en dat hy vervolgens de geestelykheit belast hadt de zelve te onderzoeken. Dat de bisschoppen en andere geestelyken zich van hunnen last hadden gekweten. Dat zy een ontwerp hadden gemaakt van de voornaamste geloofsartykelen, overeenkomende met den woorde Gods, en bekwaam om de eendragt en eenigheit in de kerken van zyn koninkryk te herstellen. Dat hy, in deze hope, bevolen hadt, dat men deze uitlegging der Christelyke lere zou drukken; dat hy zyn volk vermaande de zelve te ontfangen, en dat hy Godt badt, de zelve te willen verstellen met de verlichtingen van zyne genade. Dat byaldien deze eerste vruchten van zynen yver wel ontfangen wierden, hy zou volharden in nieuwe zorgen te besteden om de eere van Godt voort te zetten, en om de algemene rust meer en meer te verzekeren.

Voorreden van het boek, dat men daar van het drukken.

Deze vorst hadt goedgevonden, dat de bisschoppen, die zich tegen de hervorming aankantten, hunne vertogen hem zelf zouden aanbieden. Hy onderzochtze ook zelf; verbeterde eenige harde uitdrukkingen en dingen, en stelde met zyne handt aan den kant van ieder artykel zyne aanmerkingen en verbeteringen, zodanig, zegt de Engelsche * geschiedschryver, als men de zelve ziet in de openbare regisiers.

Verbeteringen des konings van de berispingen der R. Katholyken.

**Herbert Herbert. Burnet.*

De Roomschgezinden en de yverige Protestanten berispten gelykelyk deze verklaring: doch om verschillende redenen. De eersten zeiden, dat de zelve het oude geloof omver stiet. Dat men vier Sakramenten hadt afgeschaft, en het vagevuur byna vernietigt. Dat het met het overige gedaan was, byaldien men zich met den Roomschen stoel niet weder vereenigde. Dit was het gene zy het volk voornamentlyk zochten in te boezemen. De gestrenge Protestanten zeiden in het tegendeel, dat men zo veel als niets gedaan hadt door deze geringe proeve van hervorming. Dat het veel eer een werk van staatkunde dan van Godvruchtigheit te noemen was. Dat men wel een oogmerk, om de misbruiken van de Roomsche kerk te verwerpen, daar tusschen beide zag; maar dat men de gevaarlykste door believendheit en door eigen belang behieldt, namentlyk, de oorenbiecht, de ligchamelyke tegenwoordigheit van *JESUS CHRISTUS* in het Avondmaal, de beelden, de aanroeping der Heiligen, enz. Dat de waarheit deze onwaardige mschikkingen niet kon velen, en dat men, zonder te weifelen, de zelve eerst moest vaststellen op eene krachtiger en oprechter wyze. Doch de gematigder Protestanten antwoordden daar op, dat men bescheidenheit moest gebruiken in de zaken van den Godsdienst, gelyk in andere dingen; dat men niet met eenen slag kon komen tot eene volmaakte hervorming; dat men daartoe by trappen moest opklimmen, de zwakken verdragen, de onwetenden onderwyzen, en niet voor het hoofdt stoten die genen, welke men ongevoeliglyk kon winnen. Dat de monniken het volk tot muitery bereid hadden; dat de voorzichtigheit wilde, dat men grote inzichten hadt voor menschen, welke de vooroordeelen van de geboorte en van de opvoeding in de dwaling hielden, bekwaam om den Staat het onderste boven te keren; gelovende te stryden ter bescherming van de waarheit, en dat men hen moest overreden door zachtigheit, in plaats van hen af te schrikken door een onstuimig gedrag. Het scheen ook inderdaadt, dat beide minder liefde dan bitterheit in hunne twistredenen betoonden. De hervormde leeraars, zo wel als de Roomschgezinde schenen al te nayverig over hunne gevoelens, en men zag van beide zyden meer smaadschriften dan onderwyzingen. Doch die van de Roomsche kerk waren veel heviger. Gelyk zy de sterksten waren, deden zy de anderen uittermaten lyden, en voegden by de smaadheden de wreedheit der lyfstraffen. Het was in dezen tydt, dat die *William Tindal*, de welke de overzetting van den Bybel in het Engelsch heeft uitgegeven, verbrand wierdt in eene plaats naby Brussel: een man van verstandt en geleerdheit, maar te driftig en al te schimpachtig in zyne twistredenen. Dit gebrek verschoont de strengheit van zyne doodstraffe niet, en de zelve diende alleen om de Roomsch-Katholyken hatelyker, en de vyandschap tusschen de twee partyen onverzoenelyker te maken.

Aanmerking op de berispingen van de eenen en de anderen.

Doodstraffe van *Tindal*.

Voor dat de geestelykheit scheidde, wenschte de koning haar gevoelen te horen aangaande de dagvaarding, welke men hem gedaan hadt op de kerkvergadering van Mantua. Hy wilde voor de gehele Christenheit verdedigen zyn gedrag ten aanzien van den Roomschen bisschop, en der zaken van den Godsdienst. Dit was de reden, waarom hy zich van de pausselyke verbanningen op eene algemene kerkvergadering beroepen hadt. Ondertussichen was hy geenzins van gedachten zich voor die van Mantua te stellen, alzo hy daar geen recht verwachtte, als zynde beroepen in eene verdachte plaats, midden in de landen van den paus en van den keizer, zyne twee vyanden, de welke zich meester maakten van de kerkvergadering. Hy was blyde, dat de geestelykheit van zyn koninkryk daar aanmerkingen over maakte, met zyne achtbaarheit overeenkomende, als het middel om niet alleen zyne kwalykgezinde onderdanen, maar ook vremden den mondt te stoppen. Het oordeel van de geestelykheit daar omtrent was als volgt:

Gevoelen der geestelykheit rakende eene algemene kerkvergadering.

Rakende de algemene kerkvergadering, waar over de koning wenscht dat wy hem ons gevoelen verklaren, wy zeggen, dat het gebruik daar van of zeer heilzaam, of ten hoogste schadelyk is. De ondervinding van de eerste en laatste eeuwen leert ons het eene en het andere. De eerste kerk, welke niets beoogde dan de eere Gods, heeft zich nuttelyk bedient van deze grote byeenkomsten, tot vaststelling van ons gelove, tot uitroeying der ketteryen, tot genezing der scheuringen, en eindelyk tot wedervereeniging van het Christendom tot een eenparig gelove. Toen wierden de kerkvergaderingen wettiglyk vergadert, in den name van den H. Geest, in eene zekere en aan alle de gelovigen aangename plaats, de welke zich daar by bevonden of in persoon, of door hunne afgezanten, en alles ging

1536. *daar in vrede en liefde toe. Maar de zaken zyn thans zeer verandert. De Geſchiedenis der laatſte eeuwen geeft ons een geheel ander denkbeeldt van deze kerkelyke vergaderingen, en overtuigt ons de zelve aan te merken als ſchadelyk voor het Chriſtendom. Het woordt Gods wordt daar in niet meer voorgeſtelt in zyne zuiverheit: het zelve wordt daar of verbloemt, of met voeten getreden; men brengt daar van alle kanten niet dan zyne vooroordeelen, of zyne ſtaatzucht, zo dat het geen wonder is, dat daar niet anders dan verſchillen of onenigheden uit ſpruiten. Maar wel verre, dat men zou vergaderen met eene Chriſtelyke geſteldheit en Godvruchtige oogmerken, belegt men deze vergaderingen niet, noch men bevindt zich daar niet dan door bewegingen, de welke vleeſch en bloedt ingeven, en ſlechts met menſchelyke, en zelfs menigmalen ſtraffchuldige oogmerken. Dit is het, het geen* Gregorius *de Nazianzener reets in zynen tydt heeft aangemerkt, wanneer hy daar van in dezer voegen ſpreekt*: „ Myn gevoelen is, om de zaken te zeg-*
„ gen zo als ze zyn, dat men alle de biſſchoplyke †
„ vergaderingen behoorde te myden, alzo ik nooit
„ eene kerkvergadering heb gezien, de welke een
„ goed einde heeft genomen: want in plaats
„ van aldaar de wonden van de kerk te genezen
„ maakt menze gevaarlyker, en vermeerdert de
„ zelve. En hoe zou het anders kunnen uitval-
„ len, doordien de gemoedsdriften, die aldaar re-
„ geren, de reden uitdoven?" Hier op vervolgen de Engelſche kerkvoogden: *Wy houden het dan daar voor, dat een Chriſten vorſt alle zyne zorgen moet beſteden en al zyn vermogen aanwenden om een zo groot kwaad voor te komen. Dat hy om die reden zorg moet dragen, dat men, misbruikende de Godvruchtige inzettingen der eerſte Chriſtenen, de zelve niet doe dienen tot een einde, ſtrydig tegen dat gene, waar toe de zelve door hen zyn ingeſteld. Hy is verplicht, zich te ſtellen tegen de kwaadaardigheit en de ſtaatzucht der menſchen, de welke niet denken dan om zich zelven te voldoen, ten koſte van den Godsdienſt, en niet te dulden, dat zy van een zo onwettig oogmerk aftrekken vergaderingen, van welke de naam aan de gehele wereldt niets, dat heilig is, belooft. Wy trekken dan uit dit alles,* vervolgen zy, *dat de vorſt, eer dat hy eene kerkvergadering byeen roept, moeſt onderzoeken: I. Wie recht heeft om de zelve te beroepen. II. Welke de beweegredenen daar van zyn, doordien men niet moet vergaderen zonder zeer dringende oorzaken, en wanneer 'er geen ander hulpmiddel is tegen de kwalen van de kerk. III. Welke perſonen de zelve als rechters zullen bywonen. IV. Welk eene order men 'er zal onderhouden, en welk eene achting men daar zal hebben voor de gevoelens der kerkvaderen. V. Eindelyk, welke leerſtukken men voornemens is daar te verhandelen. Wat aangaat het eerſte ſtuk, wy houden het daar voor, dat noch de biſſchop van Rome, noch eenig vorſt der wereldt eens algemene kerkvergadering kan beroepen, zonder toeſtemming, van de andere Chriſten vorſten. Wy geloven dus ook, voornamentlyk ten aanzien der oppermachten, de welke Godt op den troon heeft verheven, dat hy aan de zelve een volſtrekt gebiedt over zyne onderdanen heeft gegeven, de welke geen ander gezag moeten erkennen dan het hunne. Dit zyn onze waarachtige gevoelens, gegrond op een zo groot getal voorbeelden, redenen en achtbaarheden, dat het laſtig zou zyn de zelve te verhalen. Tot getuigenis van het welke wy kerkvoogden, en andere geeſtelyken, plegtiglyk vergadert in de provincie van Kantelberg, en verbeeldende de gehele geeſtelykheit van Engelandt, onze namen onder het tegenwoordig geſchrift hebben geſtelt op den 20 July in het jaar onzen Heeren* 1536. Het geſchrift was ondertekent door *Cromwel*, den aartsbiſſchop van Kantelberg, den biſſchop van Londen, veertien biſſchoppen, en negen en veertig andere geeſtelyken. Met het opſtellen van dit geſchrift eindigde de vergadering hare zittingen. 1536.

*In zynen brief aan *Procopius*. † of *kerkelyke*.

Betuiging van den koning tegen de kerkvergadering van Mantua.

De koning, met de toeſtemminge van zyne geeſtelykheit verſterkt, deedt eene betuiging* tegen de kerkvergadering van Mantua. Voor eerſt kant hy zich in de zelve tegen de beroeping van deze vergadering, gedaan zonder hem daar over te hebben geraadpleegt, en toont, dat alle Chriſten vorſten deel hebben aan het recht om deze algemene vergaderingen te beroepen. Hy voegt daar vervolgens by, dat de biſſchop van Rome, geen gezag in Engelandt hebbende, de inwoners van het zelve voor de kerkvergadering niet kan dagvaarden. Dat de plaats, daar toe gekozen, noch veilig, noch gemakkelyk was. Dat de paus daar in voorzat, en dat 'er geen middel zou zyn om des zelfs macht binnen wettige palen te brengen, een der allergewigtigſte oogmerken van het concilie. Eindelyk, dat de tydt, tot het houden van het zelve vaſtgeſtelt, geenzins daar bekwaam toe was; dat de gehele Chriſtenheit in oorlog was, en dat de keizer en de koning van Vrankryk den zelven met hevigheit tegen malkander voerden. Dat het een ſtreek van den paus was, die met voorbedachtheit zo een tydt en zulk eene plaats daar toe hadt verkoren, op dat weinig kerkvoogden zich daar tegenwoordig bevindende zyn aanhang des te ſterker zou zyn. Dat deze kunſtgreep hem echter van geen nut zou zyn, doordien het volk zo ligtgelovig niet meer was, ſedert het door het lezen van de H. Schriftuur beter onderrecht was. Hy haalde vervolgens op de beledigingen, de welke hy van de pauzen geleden hadt, en toonde aan zyne onderdanen, dat 'er geen veiligheit was noch voor hem, noch voor hen zelf, in eene vergadering, van welke de Roomſche biſſchop het hoofdt en de meeſter was. Hy betuigde, dat welk eene genegenheit hy ook mogt hebben tot eene vryo kerkvergadering, hy zich nimmermeer zou laten vinden by die, welke deze biſſchop beriep, en waar in de zelve voorzat: maar dat hy zo haaſt, als de vrede eens herſtelt was tuſſchen de Chriſten vorſten, met blydſchap zou toeſtemmen de beroeping eener algemene kerkvergadering, de welke alsdan eene waarachtige en wettige kerkvergadering zou zyn. Dat hy de zelve afwachtende, in zyn koninkryk de gemaakte geloofsartykelen zou doen onderhouden, voornemens zynde zyn leven en kroon veel eer in gevaar te ſtellen dan te dulden, dat men de grondveſten van den Godsdienſt omverwierp. Dat hy om die reden betuigde, het voorgewende concilie van Mantua niet te erkennen, en dat hy verklaarde, de uitſpraken van het zelve niet te zullen ontfangen. Ten anderen vertoonde hy, dat de Engelſche kerkvoogden derwaarts niet veiliglyk konden gaan, noch aldaar gekomen zynde met vryheit hunne ſtemmen geven. Hy deedt zien, dat de 'er paus niets in beoogde dan de vaſtſtelling van zyn gezag, en dat hy, wel verre van zich aan eene hervorming te onderwerpen, in eene vergadering, tot zyn believen ſtaande, wilde doen veroordeelen alle de genen, die zich tegen zyne geweldenaryen zouden aankanten. Eindelyk hieldt hy ſtaande, dat de weg, of het middel, het welk hy gekozen hadt om de kerk te hervormen, het

* *Protestatio.*

1536. het eenigſte was, waar van men eene goede uitwerking kon verwachten, en dat alle andere verdacht, gevaarlyk en eenzydig waren. Hy liet deze betuigingen in het volgende jaar wereldkundig maken, na dat hy zich hadt verzekert van de Proteſtanten van Duitſchlandt, gelyk wy in het vervolg zullen verhalen.

Herbert. Burnet. Vermindering der feeſtdagen.

Het groot getal der feeſtdagen was het volk laſtig. De koning geloofde, dat hy hen een aangenamen dienſt zou doen met eenige van de ongemakkelykſte af te ſchaffen. Die feeſtdagen, welke ten tyde van den oogſt invielen, waren van dat ſoort. Dit is de tydt, in welken de landlieden het meeſt moeten werken, en echter was het die, waar in zich de meeſte feeſtdagen bevonden. Hy vernietigde een gedeelte van de zelve, om de inzameling der vruchten gemakkelyker te maken. Hy ſchafte ook eenige andere in de andere jaargetyden af, zo wel om alle eerlyke arbeidslieden, die hunne koſt in het zweet van hun aanſchyn moeten winnen, tydt daar toe te geven, als om dagen van ledigheit of ongebondenheit te vernietigen. Hy zag, dat de menſchen op deze feeſtdagen naauwlyks een uur tot de openbare gebeden, en den overigen tydt of aan dronkenſchap, of aan het ſpelen beſteedden. Dat daar uit voortkwamen verſchillen en verdeeldheden, menigmalen zamenrottingen, en altydt ongebondenheit: een peſt zo wel voor den Staat en de huisgezinnen, als voor den Godsdienſt. Hy geloofde, dat hy, de oorzaken en gelegenheden tot het kwaad wegnemende, ook het kwaad zelf zou verhelpen, en deze aanmerkingen bragten hem tot het verminderen van die dingen, van welke wy hier ſpreken. Hy liet echter den prieſters de vryheit, om gedurende deze dagen den H. dienſt als naar gewoonte te verrechten, en het volk van hun karſpel om de zelve by te wonen: maar de Godsdienſt geëindigt zynde kon elk weder arbeiden, zonder dat men hem zulks tot een misdaadt kon toerekenen. Van deze hervorming tradt men ongevoeliglyk over tot eene andere. Het volk, dat zich niet dan aan den uiterlyken dienſt verbindt, vergat de eerbiedt voor de Heiligen, vergetende hunne feeſtdagen te onderhouden. Dit was ook het oogmerk van *Cromwel* en van *Cranmer*. Van de afſchaffing der feeſtdagen gingen zy over tot de verbetering van den Goddelyken dienſt. *Cromwel* nam daar toe de gelegenheit om eene willekeur daar over te maken, die men zegt het werk van *Cranmer* te zyn. Zy beheſt elf artykels, de welke de plichten der geeſtelyken ſchikken, dien de zorg over de zielen is aanbevolen, en in welke hen wordt voorgeſchreven het geen zy doen moeten, zo wel tot onderwyzing van het volk, als voor hun eigen gedrag. De onderkoning kondigde deze wet af in den name des konings, die tot nog toe niets dan met overleg der geeſtelykheit gedaan hadt. Hy begon dan daar mede zyne kerkelyke opperhoofdigheit werkſtellig te maken in hare volkome uitgeſtrektheit, en zonder het gevoelen zyner prelaten in te nemen. Zie hier den inhoudt van dit reglement.

Willekeur ter zake van den heiligen dienſt.

Gezonden aan de dorpprieſters om op te volgen.

I. Dat in alle de kerken, zo karſpels, als andere, die geen, die den heiligen dienſt doedt, verplicht zal zyn drie maanden in het jaar, alle zondagen, het volk te onderrechten aangaande des konings opperhoofdigheit in het geeſtelyke; het zelve ten dien einde voor te lezen de wetten, welke daar omtrent gemaakt zyn, en het te doen verſtaan, dat het gezag van den biſſchop van Rome, als geen grondt hebbende in het woordt Gods, maar het welk zich de zelve met geweldt hadt aangematigt, om die redenen rechtmatiglyk in Engelandt was afgeſchaft. II. Dat de prieſters de grondſtukken der zaligheit zorgvuldiglyk moeſten onderſcheiden van die gene, de welke niet betroffen dan den uitwendigen en kerkelyken dienſt, ten einde het volk het geloof, het welk het aan de eerſte verſchuldigt is, niet vermengde met de bloote eerbiedigheit, welke het alleenlyk aan de andere moet bewyzen. III. Dat zy niet in gebreke moeſten blyven het volk het beveliſchrift voor te lezen, door het welke vele feeſten waren vernietigt, en het volk te vermanen het zelve op te volgen, en zich van een bygelovigen dienſt te ontlaſten. IV. Dat zy niet moeſten opvyſelen de beelden, de overblyffels, de wonderwerken en de bedevaarten; maar dat zy het volk moeſten vermanen tot de onderhouding der geboden Gods; zorge dragen voor hunne huisgezinnen, en aalmoezen te doen; waar toe hun geldt beter zou beſteed worden dan tot het opſchikken van de beelden der Heiligen, of om bedevaarten te doen. V. Dat zy de vaders zouden vermanen, hunne kinderen het Onze Vader, de Tien Geboden, en het Geloof in het Engelſch te leren. Dat zy ook zorge zouden dragen, dat de jeugdt van hunne karſpels wierdt opgevoed tot eerlyke bezigheden, of tot een ambacht, overeenkomende met ieders gelegenheit, om het leeglopen te verhinderen, de ſpringbron van alle kwaadt. VI. Dat zy zouden zorg dragen, dat de Sakramenten behoorlyk bedient wierden, en dat zy, ingeval van afwezendheit, de zorg daar van zouden toevertrouwen aan naarſtige ſtedehouders*, die alle hunne karſpel-bedieningen waardiglyk zouden kunnen vervullen. VII. Dat zy in ieder kerk zouden hebben een Latynſchen en een Engelſchen Bybel, de welke altydt op het koor zouden blyven, op dat iedereen den zelven kon lezen, en dat zy het volk tot dit lezen zouden vermanen, doende hen verſtaan, dat het was het Woordt van Godt. Dat zy het zelve zouden houden in de leerzaamheit ten aanzien der duiſtere en zware plaatſen, en hen leren de vitteryen te vermyden, om zich te leggen op de onderwyzing der Godvrucht. VIII. Dat zy zich zouden onthouden van in herbergen te gaan, en van ſpelen en andere vermakelykheden, hun beroep kwalyk voegende, by te wonen; dat zy hunne uuren van uitſpanning zouden beſteden in het lezen van de H. Schrifture, en dat zy een voorbeeldt van zuiverheit des levens moeſten wezen aan de overige Chriſtenen. IX. Dat zy zich moeſten herrinneren, dat de goederen der kerken waren het erffelyk goedt der armen, en dat deze aanmerking hen moeſt verplichten een goed gebruik te maken van hunne inkomſten. Dat die genen, de welke twee honderd en zeſtig guldens *, of meer, des jaars hadden, daar van aan behoeftigen zouden geven het veertigſte deel; indien zy wilden ontgaan het verwyt, het welk Godt hen anders zou doen, byaldien zy het anders gebruikten, van niet vergenoegt geweeſt te zyn met negen en dertig delen, welke hy hen liet, niet meer dan het veertigſte van hen eiſchende voor zich zelve, dat is te zeggen voor de armen, die leden zyn van *JESUS CHRISTUS*. X. Dat die genen, die dertien honderd guldens aan inkomſten hadden van kerkelyke goederen, een ſcholier zouden onderhouden op eene der hogeſcholen van Cam-

*Pluralitet.

*Livres.

1536. Cambridge, of van Oxford, zo lang tot dat hy bekwaam zou zyn geworden om hen in de dienſten en in hun ampt te verligten, het zy in de verkondiging van het woordt, of in hunne andere amptsverrechtingen, of dat hy zyne landgenoten zou kunnen dienſt doen door zyne geleerdheit, indien hy de heilige ordens niet aannam. XI. Dat zy, het prieſters woonhuis bouwvallig wordende, jaarlykſch een vyfde van hunne inkomſten tot verbetering van het zelve zouden geven, en dat zy het vervolgens in een goeden ſtaat zouden onderhouden.

Herbert. Burnet. Klagten van het volk en der geeſtelykheit over dit reglement.

Hoe billyk deze wet ook was, was ze echter niet van den ſmaak noch van het volk, noch van de geeſtelykheit. Zy oordeelden daar beide minder van na een onderzoek van des zelfs artykels, dan volgens de bewegingen van hunne vooringenomenheit. Beide misnoegt over den koning, en den koninklyken ſtedehouder, laakten zy der zelver beleidt. De yver tot den ouden Godsdienſt diende tot een grondſlag, of tot een dekmantel van hun morren; hun eigenbaat was daar de voornaamſte oorzaak van: doch de vorſt en zyn ſtaatsdienaar zyn daar in het geheel niet onſchuldig van. In den tydt dat zy de klooſters aantaſtten, en aan de hervorming der misbruiken arbeidden, eiſchte de koning van het volk het vyfde deel van hunne inkomſten. Deze ſchatting ſcheen de Engelſchen zeer hatelyk, menende, dat het geldt, het welk men van de verſtoorde klooſters getrokken hadt, hen voor langen tydt zou bevryd hebben voor de onderſtandgelden, en dat de ſchatkiſt des konings daar van opgepropt behoorde te zyn. Zy voegden by deze aanmerking die, welke zy maakten wegens de gierigheit van *Cromwel*, dien zy de ſchatting te laſt leiden, welke men van hen vorderde. *Hoedanig zyn toch*, zeiden zy, *de beweegredenen van een zo baatzuchtig man? De Godsdienſt dient hem niet dan tot een dekmantel: hy begeert gelykelyk en onze goederen, en die der geeſtelyken.* Men moet bekennen, dat deze ſtaatsdienaar zynen tydt kwalyk waarnam om eene ſchatting van het volk te heffen; dat hy de gemoederen beter bot moeſt geviert hebben in eene zo tedere tydsgelegenheit, en denken, dat de monniken niet in gebreke zouden blyven zich van dit misnoegen te bedienen, om oproeren te verwekken, de welke den koning zo veel bezigheit zouden geven, dat hy den tydt niet zou hebben om het uitroeien van hunne klooſters te voltrekken.

Het volk mort over de ſchatting, welke men van het zelve vordert.

De monniken onderſteunen deze murmureringen.

Zy zagen wel, dat het beſtek daar van gemaakt was. Men hadt tot nog toe niet dan de klooſters van middelmatige inkomſten aangetaſt: doch de ryke abten twyffelden niet, of dit was een gebaande weg om hen mede te komen bezoeken. *Henrik* verzekerde hen te vergeeffch, dat dit zyn oogmerk niet was; zy vertrouwden hem niet, en ten anderen verdroegen zy met ongeduldt den laſt van eene menigte monniken, uit de vernietigde klooſters gekomen, en in hunne abdyen verdeelt. Zy bleven dan niet in gebreke hunne klagten by die der andere onderdanen van het koninkryk te voegen. De nieuwe willekeur, van welke wy geſproken hebben, maakte daarenboven, dat zich de wereldlyke prieſters by hen voegden, als kunnende niet verdragen, dat men te gelyk aan hunne goederen en aan hunne zeden raakte. Zy klaagden, dat men het veertigſte deel nam van hunne inkomſten, voor de armen; nog eene andere aanmerkelyke ſomme tot onderhoudt van een jongeling op de hogeſchole, en een vyfde tot verbetering van het prieſters woonhuis. Doch zy waren niet minder vergramt over de ſtrengheit van het bevelſchrift, dan over de ſchattingen, met welke men hen belaſtte. Zy konden niet beſluiten een lui en ongebonden leven te verlaten, noch tot Godvruchtige overdenkingen te beſteden de dagen, welke zy in ongebondenheit doorbragten. Dus vereenigden zich alle deze misnoegden door banden van eigenbaat en vrygeeſtendom, onder de ſchynſchone waarſchynlykheit van Godzaligheit en het gemene beſt. De monniken bliezen het vuur aan, en het ſcheelde weinig, of het ganſche koninkryk was daar van in brandt geraakt. 1536.

De eerſte vonken ontdekten zich daar van in de provincie van Linkoln. De prioor van Barlings *, de kap op den tuin hangende, nam de wapenen in de handt, en ſtelde zich, onder den naam van kapitein *Cobler* (a), aan het hoofdt van twintig duizend mannen. Om zyne wederſpannigheit een glimp te geven liet hy deze oproerigen een eedt doen, van getrouw te zullen zyn aan Godt, aan den koning, en aan den Staat. Ondertuſſchen maakten zy zich gereed om het koninkryk het onderſte boven te keren, byaldien men hen op hunne klagten geen voldoening wilde geven, waar over zy een vertoog naar het hof zonden. Zodanig ſpelen de menſchen met den Godsdienſt, en zodanig misbruiken zy de heiligheit der eeden. Zy begonnen met verzekeringen van getrouwigheit, biddende den koning hunne zeer nederige vertogen ten beſte op te nemen. Een ander kunſtſtuk van den geeſt van oproer, het welk onder een ſchonen ſchyn van onderdanigheit zyne misdadige oogmerken verbergt. Vervolgens telden zy hunne klagten en zwarigheden op. Aan het hoofdt der zelven ſtelden zy de verachting van den ouden Godsdienſt, de ongelyken, de kerk aangedaan, en de vernietiging der klooſters: zekere bewyzen van het deel, dat de monniken in dezen oproer hadden. Op deze klagte volgde die, welke zy deden tegen zekere beſluiten van het Parlement, door welke, gelyk zy zeiden, hunne vryheit wierdt benadeelt, en tegen de ſchatting van den vyftienden penning, tot het doen intrekken van de welke zy hunne armoede inbragten. Zy kwamen daar na op de verwytingen tegen de ſtaatsdienaars van den vorſt, op welke het volk gewoon is zyn misnoegen te werpen: menſchen, zeggen zy, welker raadgevingen gevaarlyk waren; van eene geringe geboorte, maar eene onmetelyke ſtaatzucht. Zy meenden daar mede *Cromwel*, welken zy de duiſterheit van zyne geboorte verweten. Zy voegden daar by, dat men onder deze Raadsheeren kerkvoogden hadt, die het geloof verandert hadden, en die den Godsdienſt zouden verderven, byaldien men daar niet ſpoedig in voorzag. Zy zeiden daarenboven, dat zy vreeſden voor de ſieraden en het zilver van hunne kerken, en dat men de zelve daar van zou beroven, gelyk men de klooſters gedaan hadt. Zy eindigden met den koning te verzoeken, de edelen van zyn koninkryk te willen beroepen, om raadt te geven tot middelen, om zo vele onordentelykheden voor te komen. Zy erkenden hem voor het overige voor het opperhoofdt der kerken van Engelandt, aan welken men moeſt betalen de tienden en de eerſte jaars inkomſten der geeſtelyke ampten. Zy zonderden alleenlyk uit de ampten van die genen, die zorg droegen voor de zielen, welker inkomſten waren boven de twee honderd en zestig ponden. Zy deden dit openbaar geſchrift door 1536.

* genoemt *Macbrell.* De prioor van Barlings ſtelt zich aan het hoofdt der oproerigen van Linkoln.

Zy zenden een ſchriftelyk vertoog naar het hof.

Het zelve vervat eenige laſteringen tegen de regering.

(a) Dit is zo veel te zeggen als ſchoenlapper.

1536. door de gehele provincie en door de naastgelegene geweſten verſpreiden, betuigende wegens hunne gehoorzaamheit, volgens den eedt, welken zy daar van gedaan hadden.

De koning, van dezen opſtandt en van alle de zygangen der muitelingen onderrecht, verzuimde niets om de zelve in hunne geboorte te ſmoren. Ten dien einde gebruikte hy de reden en het geweldt. Hy antwoordde op het vertoog der wederſpannigen, en gaf ter zelver tydt den hertog van Nortfolk bevel om tegen hen met een leger op te trekken. Zyn antwoordt was trotſch, en men zag wel, dat het een meeſter was, die ſprak. Hy vroeg hen, wat voor recht zy hadden om zyne ſtaatsdienaars te beriſpen, en of hy verplicht was geweeſt hen om raadt te vragen over de keure, welke hy daar van zou doen. Hy vertoonde hen, dat het volk, en de vorſt ieder zyne afzonderlyke zorgen heeft, en dat elk zich moet houden binnen de palen van zynen ſtaat. Hy trachtte hen te verzekeren tegen de vreze, welke zy gehad hadden van te zien de ſchatten uit hunne kerken wegvoeren, en de overtollige klooſters vernietigen. Hy vertoonde hen de billykheit van deze vernietiging, door hem gedaan, en het ongelyk, het welk zy hadden van op het veranderen der inkomſten te ſchimpen, doordien de gene, van welke zich de luie monniken niet dan tot hunne ongeregeldheden bedient hadden, nu tot openbare gebruiken, nut voor den vorſt en den Staat, beſteed wierden. Hy beval hen vervolgens de wapenen neder te leggen, en, om aan hem te geven bewyzen van hun leedwezen en van hunne onderdanigheit, in handen van den hertog van Suffolk te ſtellen twee van hunne bevelhebbers, en een honderdtal van de aanleggers van den oproer, welke hy naar zyn welbehagen zou doen ſtraffen.

Stoutmoedig antwoordt van *Henrik* den VIII.

De wederſpannigen worden daar vergramd over.

Het lezen van zulk een meeſterachtig antwoordt verbitterde de wederſpannigen meer, in plaats van hen neder te zetten. Zy vroegen, of men hen op deze wyze meende recht te doen op hunne bezwaarniſſen, en of het een vry volk niet vryſtondt, zyne klagten met eerbiedigheit aan zynen vorſt voor te dragen: zo dat zy, woedender wordende door de bedreigingen der halsſtraffen, welke men tegen hunne hoofdgebieders deedt, in de huizen der edelen trokken, welke zy dwongen, de wapenen op te vatten, en het bevel, het welk zy hen opdroegen, aan te vaarden. De edelen, door hun geſchreeuw gedwongen, vonden zich genoodzaakt hen te volgen, om hun leven te behouden, en hunne huizen voor de plundering te bevryden. Vele ridders waren van dit getal, en men zag onder de vaandels van dit geſpuis lieden, aanmerkelyk door hunne geboorte, en zelfs door hunne dapperheit. Zy gaven daar in het vervolg blyken van. Het was door middel van hen, dat de hertog van Suffolk gewaar wierdt de uitwerking, welke de brief des konings gedaan hadt op den geeſt der misnoegden; en het den koning op hunnen raadt doende weten, badt hy hem eene algemene vergiffenis te verlenen, het eenige middel om den oproer te ſtillen. Deze edellieden verzekerden hem ter zelver tydt van hunne gehoorzaamheit, en betuigden de wapenen niet dan gedwongen opgenomen te hebben, met een voornemen om de oproerigen te wederhouden, wel ver van te dienen tot gidzen van hunne woede. *Suffolk* antwoordde hen, dat hy zonder tydverzuim naar het hof zou ſchryven, en verzocht hen de misnoegden te beletten verder te gaan, tot dat hy de mening van den koning, waar van hy hen terſtondt kennis zou geven, zou vernomen hebben. Dit wierdt van weêrzyden gedaan; en een twede opſtandt, in een anderen hoek van het koninkryk verwekt, verplichtte den koning, op de vertogen van den hertog van Suffolk en dat der edelen, tegen hunnen dank in de party der wederſpannigen ingewikkelt, acht te ſlaan.

Zy dwingen de edelen aan hunne oproerigheit deel te nemen.

1536.

Ter zelver tydt dat die van Linkoln opſtonden ontſtondt 'er een diergelyke oproer in de provincie van Jork. De koning kreeg daar tyding van door brieven van den hertog van Suffolk. Deze vorſt, ſtout en oppermachtig, hadt werk zich te bedwingen. Hy kon niet verdragen, dat veracht geſpuis hem wetten voorſchreef, en aan de andere zyde vreeſde hy een algemenen opſtandt. Daar was daarenboven gevaar, dat de keizer en de paus zich zouden bedienen van zodanigen toeſtandt van zaken, om zyn ryk aan te taſten. De laatſte hadt het zelve in den ban gedaan, en de andere kon op dezen grondt, hoe onrechtvaardig ook, het zelve of overweldigen, of op de princeſſe *Maria* overbrengen, den vader onttronende, die hun vyandt was, om de dochter te doen regeren, welke aan hunne zyde verbonden was. Hoe krachtig deze aanmerkingen ook waren, waren de zelve echter niet in ſtaat om *Henrik* tot het verlenen van eene algemene vergiffenis, welke men van hem verzocht, te doen beſluiten. Maar hy koos een middelweg, bekwaam om zyne eer te bewaren, en de wederſpannigen tot hunnen plicht te doen wederkeren. Hy tradt met hen in geen onderhandeling van verdrag; dit zou zo veel geweeſt zyn als zich met hen in te laten: hy zondt hen ook geen algemene vergiffenis; dit zou zo veel hebben te kennen gegeven, als of hy afzag van de voorwaarden, onder welke hy hen de vergiffenis van hunne misdaadt hadt aangeboden, en hen met meer zachtigheit zocht te handelen. Hy ſprak altydt als een volſlagen meeſter en een verſtoord vorſt. Hy belaſtte hen, hun eedgeſpan te breken, en elk weder naar zyn huis te keren, na den eedt van getrouwheit te hebben afgelegt in handen van den hertog van Suffolk, op verbeurte van het leven.

Oproer van die van Jork.

Beleidt van *Henrik* den VIII daar omtrent.

Om zyne bevelen nog meer gewigt by te zetten droeg hy dezen laſt op aan de graven van Schrewsbury *, van Rutlandt † en van Huntington ‡, en hy zelf bereidde zich om te trekken voor aan het hoofdt van een leger, het welk hy byeen verzamelde in de nabuurſchap van Londen, ingevalle de misnoegden zouden weigeren te gehoorzamen. Aan de andere zyde bereidde hen de hertog van Suffolk tot onderwerping. Hy gaf hen te verſtaan, dat hoewel het gebodt des konings niet uitdrukkelyk eene verklaarde kwydſchelding medebragt, de zelve echter daar onder verſtaan wierdt, en hy maakte geen zwarigheit hen daar van te verzekeren. De edellieden, die onder hen waren, deden ook hun beſt, en bragten veel toe om hen te overreden. Nochtans waren zy meer aangedaan door den ſchrik, welken hen de verſtoordheit des konings gaf, die tegen hen optrok, met een voornemen om hen te beſtryden, dan door andere beweegredenen. De afkondiging van des zelfs bevel was zo haaſt niet gedaan, of de wederſpannigen dropen af: elk niet meer denkende dan om zich naar zyn landt en zyn huis te begeven, en om door zyne onderwerping de zachtmoedigheit des konings te verdienen. Eenigen nochtans van de allerwoeſten, of van de armſten, verachtten eene vergiffenis, en bekwaam om

* *Georg Talbot.*
† *Thomas Manners.*
‡ *Georg Haſtings.*

De wederſpannigen van Linkoln onderwerpen zich.

1536. om hunne ellende te verzachten, of te verkwikken, en gingen zich by de misnoegden van de provincie van Jork voegen. De anderen erkenden hunnen misslag, leiden de wapenen neder, en zwoeren alle de besluiten van het Parlement te zullen onderhouden. De koning gaf hen allen vergiffenis. Daar was niemandt dan hun hoofdt *Cobler*, met eenige dezer hardnekkige oproermakers, de welke geweigert hadden zich te onderwerpen, welke men gevangen nam, en welke men de straffe, die zy verdienden, deedt ondergaan. Dit was het einde van den oproer, die begon in de provincie van Linkoln: die gene, welke byna in den zelven tydt in de provincie van Jork, en in andere Noorder gedeelten van het ryk ontstonden, hadden veel gevaarlyker gevolgen.

Herbert. Burnet. Sanderus. Gevolgen van den oproer van die van Jork.

Robert Aske was daar het hoofdt van, een man van een middelbare afkomst; maar bekwaam en handig om een hoop gering volkie te bestieren. Het getal der misnoegden groeide zo merkelyk aan, dat zy in eene monstering, welke zy deden, zich ten getale van veertig duizend bevonden. Zy gaven aan hunne zamenzwering den naam van *de bedevaart van genade*: zy lieten aan het hoofdt van hunne benden door priesters kruissen vooruit dragen, en zy hadden op hunne vaandelen doen schilderen een kruisbeeldt, nevens de vyf wonden van onzen Zaligmaker, en een drinkbeker. Dus was het, dat deze booswigten, om aan hunnen oproer eene schoonschynende verwe te geven, misbruikten dat gene, het welk in den Godsdienst het allerheiligste is, en dat zy, onder voorwendsel van het oude gelove te beschermen, en de kloosters weder te herstellen, onderstonden den troon van hunnen wettigen vorst om te keren. Het bleek in dezen opstandt veel meer dan in den eersten, dat de monniken daar de aanleggers van waren, en dat zy, den koning niet kunnende vergeven den oorlog, welken hy hen hadt aangedaan, hem dien op hun beurt aandeden door de wapenen van zyne eigene onderdanen, welke zy van hem aftroonden: zy rechtvaardigden daar door alles, wat deze vorst tegen hen gedaan hadt, en al wat hy in het vervolg deedt. Zy zyn ter zelver tydt een afschuwelyk voorbeeldt aan de staten, de welke hen in hunnen boezem voeden, van dat gene, het welk zy bekwaam zyn uit te voeren, wanneer men onderstaat hen te berispen.

Vaandel van hun eedgenootschap.

De monniken zyn daar van de voornaamste stokebranden van.

De muitelingen trachtten Mylord *Dakres* te winnen, die sedert korten tydt wegens verraadt verdacht was geweest: doch hy wilde hen niet horen. Zy ondertastten vervolgens andere groten, en wikkelden eenigen in door den yver tot den Godsdienst, en anderen door de vreze, welke zy hadden voor hunne goederen en leven om met hen aan te spannen. Niets scheen zo rechtmatig als de beweegredenen tot hun eedgenootschap. Zy betuigden de wapenen niet op te vatten dan ten dienste des konings, tot verdediging van het gemene best, tot bescherming van de kerk, en tot uitroejing der ketterye. Doch onder deze Godvruchtige voorwendsels waren verderffelyke inzichten verborgen.

Schoonschynende voorwendsels van hun eedverbondt.

Stoutheit van *Aske*, hun hoofdt.

Aske was zo wel het hoofdt in hunne vergaderingen, als van hunne benden. Dit hoofdt, verbeeldende den hersteller van de kerk, welke hy zeide dat onderdrukt was in den persoon der monniken, verleende openbare gehoorgevingen aan geestelyken, die hem van alle kanten om bescherming kwamen smeken. Hy herstelde hen in die plaatsen, in welke hy de overhandt hadt; doch tot nadere voorzieninge, zeide hy, tot dat het den koning zou behagen hen zelf te herstellen. Hy vermaande hen, Godt voor dezen vorst te bidden, en niets te nemen van de pachters, of huurders der landen, de kloosters toebehorende, van de gevolmachtigden van de koninklyke rechten, dan op der zelver briefies, verwachtende tot dat zy wederom in de volle bezitting zouden gestelt zyn. Dryvende dus den spot met de eenvoudigheit des volks, en veinzende den koning te eerbieden door ydele woorden, tradt hy des zelfs gezag onder den voet door wezentlyke misdaden. 1536.

De wederspannigen vermenigvuldigen.

Ondertusschen liet zich de geest van oproer zien van het eene einde van het koninkryk tot het andere: in de landschappen van Jork, van Northumberlandt, van Kumberlandt, en van Durham; men volgde overal na den opstandt van die van Linkoln. De wederspannigen gaven malkander een teken door lichtvuren, en begaven zich van verscheide oorden onder hunne vaandels, gereed om op het eerste bevel in slagorder op te trekken. De adel bleef echter den koning getrouw, en men zag alstoen, dat deze vorst waarachtiglyk bemint was van het grootste gedeelte zyner onderdanen. Byaldien het niet dan vreze was, de welke hen aan zynen dienst verbondt, zy zouden de wederspannigen ondersteunt hebben; ten minste, zy zouden de zelve niet hebben aangetast, gelyk wy gaan zien dat zy deden, zelfs voor dat zy daar toe van het hof bevel ontfangen hadden.

Stoutmoedige daadt van den grave van Schrewsbury.

De graaf van Schrewsbury verwachtte hen niet om volk op de been te brengen. Deze heer was uit het doorluchtige huis van *Talboth*, zo bekend door de oorlogen van Vrankryk, aan het welke deze naam niet minder ontzagchelyk is geweest, dan eertyds die van *Achilles* den Trojanen. Hy wist wel, dat hy, de wapenen opnemende, zich bloot stelde aan de kwade vermoedens van het hof; doch hy wilde liever verdacht zyn van eene misdaadt, waar van hy hoopte dat zyn gedrag hem wel haast zou rechtvaardigen, dan zynen plicht verwaarlozen door eene al te grote zorgvuldigheit. Dit was het, dat hy aan zyne vrienden ten antwoordt gaf, die hem van zyn voornemen wilden afwenden. *Ik verlaat my*, zeide hy tegen hen, *op myne onschuldt, en ik kan niet geloven, dat eene daadt, de welke zulk een goed beginsel heeft, my dodelyk kan zyn.* Hy voegde daar by, dat hy afstondt van een geslacht, al te zeer onderscheiden door des zelfs dapperheit en getrouwigheit, dan dat men het zelve zou kunnen verdenken van lafhertigheit en van verradery. Hy liet niet na aan het hof te schryven, om aldaar rekenschap te geven van zyn gedrag. Hy verzocht zelfs brieven van vergiffenis, alzo zyne daadt gene andere beweegreden hadt dan het welzyn van het vaderlandt, en den dienst des konings. Men zondt hem niet alleen de vergiffenis, welke hy wenschte: men voegde daar nog by een machtbrief, om alle de krygsbenden der Noordelyke gewesten van het koninkryk te gebieden. De koning schreef ook aan *Eduard Stanley*, grave van Derby, om zo vele krygsbenden te werven, als hy kon, en zich by *Schreewsbury* te gaan voegen. *Henrik* van Courtenay, marquis van Excester, bloedverwant des konings, en de graven van Huntington en van Rutlandt gaven ook bewyzen van hunne toegenegenheit in dit voorval.

De hertog van Suffolk hadt bevel om in de provincie van Linkoln te blyven, en aldaar een wakend oog te hebben op de misnoegden, onlangs weder tot hunnen plicht gekeert, op wel-

1536. welken het hof zich niet betrouwde. Het vreesde van daar een tweden opstandt, en dat zy zich in verzoeking zouden laten brengen door het voorbeeldt van zo vele provincien, die op eenen tydt opstonden. Het getal der wederspannigen groeide dagelyksch aan, en men zag den eenen postbode op den anderen te Londen aankomen, de welke alle deze mocielyke tydingen aanbragten. De koning zondt den hertog van Nortfolk tot bystandt van den grave van Schreewsbury: doch deze laatste liet hem weten, dat hy geloofde, dat het beter zou zyn deze muitelingen te verstrooien, door hen den toevoer van levensmiddelen af te snyden, dan een veldslag te wagen. Hy zeide, dat hunne menigte oorzaak zou zyn van hun verlies; dat zy geen voorraadt hadden opgelegt, en dat zy niet konden bestaan dan door de plundering hunner landgenoten, de welke zich wapenden om op hen los te gaan. Dat des konings leger hen volgde, en dat het, zich van de gelegenheit bedienende, hen de levensmiddelen zou afsnyden, of hunne voederhaalders opligten; dat men hen dus allengskens zou verstrooien, of door honger, of door het verslaan hunner uitgezondene benden. Dat ten anderen de winter voor de deur was, welkers koude deze oproerigen, slecht gekleed zynde, niet zouden kunnen verdragen. Dat hy daarenboven hadt voorgenomen hen om den tuin te leiden door eene onderhandeling, doende hen hunnen voorraadt verteeren, het welk in hunne nabuurschap was, en zaaiende een mistrouwen onder hen. Dat byaldien de koning het goed vondt, hy hen ook zou aanbieden de vergiffenis van hunne misdaadt, wanneer hy hen moedeloos zou zien; dat hy niet twyffelde, of zy zouden de zelve met blydschap omhelzen, en dat men door dit middel de onluften zou stillen zonder bloedt te vergieten.

De koning zendt den hertog van Nortfolk tegen de oproerigen.

Wyze raadt van den grave van Schreewsbury.

De koning volgt dezen raadt.

De koning keurde een zo wyzen raadt goed, en hy zondt aan dezen oppergebieder eene openbare verklaring, door welke hy de wederspannigen vermaande de wapenen neder te leggen, en tot zyne zachtmoedigheit toevlucht te nemen.

De zaak viel uit zo als *Schreewsbury* gedacht hadt. Nochtans geschiedde dit zo spoedig niet, en deze oproerigen ondernamen te voren nog belegeringen van plaatsen, van welke eenige tot hun voordeel, en andere tot hun nadeel uitvielen. De vesting Pomfret, binnen welke de aartsbisschop van Jork en Mylord *Darcy* waren, wierdt hen door deze twee heeren overgegeven. Zy ondertekenden zelfs het vloekverwantschap, en men gelooft, dat zy het zelve aangestookt hadden. Men maakte naderhandt het hoofdgeding van *Darcy* op, en het kostte hem zyn leven. De aartsbisschop wierdt niet in rechten vervolgt, en men weet de reden niet, waarom hy gespaart is. Zy zeiden beide gedwongen geweest te zyn tot dat gene, het welk zy gedaan hadden, en dat zy, gebrek aan voorraadt hebbende, de plaats niet hadden kunnen verdedigen. Doch de schielyke overgave van de zelve was een krachtig bewys tegen hen, en hunne ondertekening van het vloekverwantschap maakte hunne veroordeeling te gewisser.

Voortgangen der wederspannigen.

De verovering van de vesting Pomfret opende het vlakke veldt voor de oproerigen, welke zich in het vervolg meester maakten van de steden Jork en Hull. Het grootste getal der inwoonders tekende het eedgenootschap, latende zich de eenen met goede woorden, en de anderen door de vreze voor bedreigingen dezer uitzinnigen daar toe overhalen. Om zich aanhangers te maken gebruikten zy niet alleenlyk de voorwendsels van den Godsdienst, van welken zy zich de beschermers noemden: zy trachtten daarenboven den koning hatelyk te maken door lasteringen, de welke, hoe onbezonnen zy ook waren, geloof vonden onder het volk. Zy leiden dezen vorst te last, dat hy bevolen hadt al het goudt van het koninkryk te brengen in den Tour van Londen, ten einde het hem in handen wierdt gestelt; dat hy zich meester hadt gemaakt van alle de veekudden; dat hy hadt opgeligt alle de rykdommen der karspelkerken, gelyk hy die der kloosters gedaan hadt, en schattingen gestelt te hebben op de gebouwen, op het trouwen en begraven, en zelfs op het broodt. De genen, welke zich door deze vertellingen lieten overreden, traden gemakkelyk in de party der misnoegden, en merkten den koning niet anders aan dan een dwingelandt, die Godt en menschen beoorloogde. Deze guiten stoften ondertusschen altydt op hunne getrouwheit en dienstvaardigheit. Dit was het, waar mede zy de vertogen begonnen, welke zy maakten voor die genen, die zich by hen kwamen voegen. Zy deden hen zweren, niet te zullen treden in het verbondt van de zogenaamde *bedevaart van genade*, dan ter zake van Godt, ter bewaring van den geheiligden persoon des konings, en van het gehele koninklyke huis, ter eere van den adel, en om den zelven te zuiveren van het verachte bloedt eeniger kwade raadslieden, welke men van een geringen staat hadt verheven tot de waardigheit van ryksgenoten des koninkryks. Zy deden hen daarenboven zeggen, dat zy zich in het eedverbondt niet zouden inlaten noch om hun byzonder voordeel, noch tot schade van iemandt anders; dat zy geen voornemen hadden om te doden, noch iemandt kwalyk te handelen; maar de gelovigen te verzekeren, die men ontroert hadt door strenge plakkaten; te ondersteunen het Roomsch-Katholyke gelove; de kerken te herstellen, en de ketters uit te roeien. Zodanig waren de eeden, welke zy deden afleggen den aartsbisschop van Jork en Mylord *Darcy*, en zodanig waren die, welke zy alle de anderen afnamen.

1536.

Hunne klagten tegen den koning.

Naam van hun eedgespan.

Betuigingen hunner goede meningen.

De graaf van *Schreewsbury*, hebbende de verklaring des konings ontfangen, de welke den wederspannigen beval zich van een te begeven, zondt hen de zelve door een wapenkoning, bekleed met zynen wapenrok, tot meerder veiligheit van zyn persoon, toe. Hy begaf zich naar Pomfret, alwaar zich alstoen het hoofdt dezer muitmakers onthieldt, voor welken hy gebragt wierdt, even als voor een oppervorst. Hy boodt de verklaring aan, en eischte, dat de zelve zou gelezen worden. *Aske*, zittende op zynen rechterstoel, en hebbende den aartsbisschop van Jork aan zyne regter, en Mylord *Darcy* aan zyne linker handt, zeide, dat hy den inhoudt daar van te voren wilde weten. Na dat hy daar van onderrecht was, weigerde hy het zelve te lezen. Hy stondt echter den wapenkoning toe weder henen te gaan, en liet een vrygeleide voor hem vervaardigen.

Het onthaal, dat *Aske* doedt aan den wapenkoning van het koninklyke leger.

Naar mate dat het leger der oproerigen aantrok, herstelden zy de geestelyken weder in hunne kloosters; en deze monniken, onverduldig om zich weder in hunne kloosters te zien, hitsten het volk meeren meer op tegen den koning. Deze vorst van zyne zyde belastte aan zyne legerhoofden geen dezer kloosters te sparen, welke de wederspannigheit hadt doen opstaan, en hen al de strengheit van den oorlog te doen beproeven.

De wederspannigen herstellen de kloosters.

On-

1536. Ondertuſſchen kwam *Aike*, opgeblazen door de verovering der ſteden Jork en Hull, de belegering ſlaan voor de veſting Skipton, na den grave van Kumberlandt opgeëiſcht te hebben, die zich daar binnen hadt geworpen, om hem de zelve over te geven. Deze heer was verlaten van vyf honderd edelen, welke het meeſte gedeelte uitmaakten van den adel, welken hy in het landt geworven hadt: hy liet den moedt echter niet zakken, en hebbende zich met het overſchot opgeſloten binnen het kaſteel, nam hy voor zich tot het uiterſte te verweeren. Hy deedt zulks den koning weten, verzekerende hem de plaats te zullen behouden, of daar zyn leven by te verliezen. Hy hieldt zyn woordt, zonder dat het hem het leven koſtte, noch dat hy een eenige wondt ontfing, en hy boodt eene zo heldhaftige tegenweer, dat de vyanden genoodzaakt waren de belegering op te breken.

Zy zyn genoodzaakt de belegering van Skipton op te breken.

Dit was om de zelve te komen nederſlaan voor het kaſteel van Scarboroug, daar zy een gelyken ſtoot kregen. De ridder *Ralph Evers*, die daar in geboodt, vondt zich in een droevigen toeſtandt, gebrek aan levensmiddelen, en naauwlyks broodt en water hebbende. Hy waggelde niet lang wegens zynen plicht; alleen vreesde hy, dat de bezetting de zelve kloekmoedigheit, noch de zelve getrouwigheit, als hy, niet zou hebben. Hy wiſtze nochtans zo wel door zyne woorden te overreden, en nog meer door zyne daden, dat ieder zyn voorbeeldt volgde: zo dat na twintig dagen aanvallens de belegeraars zich wegbegaven, beſchaamd van twee eenigzins ſterke kaſteelen niet te hebben kunnen innemen, na twee ſteden te hebben verovert.

En van Scarboroug.

Zy aarſelden evenwel niet, en weinig dagen daar na verſchenen zy ten getale van dertig duizend mannen voor de poorten van Dunkaſter, eene ſtadt, gelegen aan de rivier, van welke zy den naam ontleent, in de provincie van Jork. De hertog van Nortfolk, de graaf van Schreewsbury, en de marquis van Exceſter kwamen zich regt tegen hen over legeren, zynde alleen van malkander door de rivier geſcheiden. De krygsmacht van deze twee legerhoofden beſtondt uit niet meer dan vyf duizend mannen: zy waren niettemin van zins den veldſlag, welken de wederſpannigen hen aanboden, aan te nemen. Ten dien einde was het nodig, dat deze laatſten de rivier overtrokken: doch zy konden dit niet doen dan op twee wyzen, of over de brug, of door de waadbare plaats, de welke daar beneden was. De hertog van Nortfolk maakte zich meeſter van de brug, en het overige van het leger ſtelde zich in ſlagorder langs de ondiepte. De hertog voegde liſt by geweldt, en vondt middel voorſtellingen van vrede tuſſchen in te brengen, om de vyanden het overige van den dag op te houden, of om een mistrouwen in hun leger te brengen. Nochtans was het zeer waarſchynlyk, dat deze behendigheit onnut zou geweeſt zyn, en dat miſſchien zyne dapperheit en die der graven van Schreewsbury en Exceſter niet zouden hebben kunnen beletten, dat de oproerigen de rivier niet waren overgetrokken, byaldien zich de Hemel niet ten voordeele van het leger des konings verklaart hadde. Daar viel des nachts een zo zware regen, dat de rivier des anderen daags niet meer doorwaadbaar was. Daar was niet dan de brug, over welke de vyanden konden komen: doch de graaf van Schreewsbury en de marquis van Exceſter, niet meer belet om de doorwading te bewaren, voegden hunne machten by die van den hertog van Nortfolk. Het gehele leger zich dus alstoen bevindende tot de bewaring van de brug, zagen de wederſpannigen wel, dat het hen onmogelyk zou zyn den overtocht daar van te overweldigen. 1536.

Het leger des konings en der oproerigen in elkanders gezicht.

De hertog van Nortfolk, zyn voordeel met deze omſtandigheit doende, vernieuwde de onderhandelingen, welke de graaf van Schreewsbury begonnen hadt. Daar waren in het leger der vyanden twee edellieden *, die na de overgave van Hull gedwongen waren geweeſt de zyde der eedgenoten te omhelzen. Zy hadden preuven van hunne dapperheit gegeven gedurende de belegering; maar zy hadden de verovering van de plaats niet kunnen beletten Het was door hun toedoen dat men over een verdrag handelde. Ten anderen miſte niet dat gene te gebeuren, het welk de graaf van Schreewsbury voorzien hadt, wegens het gebrek aan lyftocht. De vyanden begonden de ſchaarsheit daar van te gevoelen, en het was niet gemakkelyk die weder te krygen. Zy konden het landt niet afſtropen, zonder zich in te laten met de inwoonders, die kwamen aanlopen om hunne goederen te beſchermen, en met het konings leger, het welk tot onderſtandt der inwoonders kwam aantrekken. Doch niets verſlapte hunne koenheit meer dan het gerucht, in hun leger door vermomde uitgezondenen verſpreid, zynde als overlopers aangekomen, en hebbende hen doen geloven, dat hunne hoofden met het hof in onderhandeling waren. Zy vreesden toen te zullen verlaten worden, en te dienen tot ſlagoffers van de gramſchap des konings. Zy wilden dan liever een proef nemen van des zelfs zachtmoedigheit. De hertog, van deze geſteldheit verwittigt, boodt zich aan, benevens hunne afgezondenen, naar het hof te trekken, en hen tot middelaar te dienen. Men nam zyne aanbieding aan, en vaardigde de twee edellieden af, die niet dan door geweldt in hun eedgenootſchap gekomen waren.

Onderhandelingen van den hertog van Nortfolk.

*Fletcher en Berwy.

De koning hadt op de tyding van de grote macht der wederſpannigen een algemeen opontbodt der leenheeren en leenmannen * gedaan. Den optocht van de zelve hadt hy vaſtgeſteld op den 7 November, en deze dag naby zynde, maakte hy zich gereed om te velde te gaan, willende het leger in perſoon gebieden. De komſt van den hertog van Nortfolk en van de twee afgezondenen uit het vyandelyke leger deedt hem herroepen de bevelen, welke hy gegeven hadt, om de benden te doen voorttrekken aan den kant van Northampton, alwaar de verzamelplaats was der opontbodene leenmannen. Hy ontfing de afgezanten te Windſor, en ſtelde eenige dagen uit om hen antwoordt te geven. Hy hieldt hen zelfs op onder verſcheide voorwendſelen; maar zynde te weten gekomen, dat zich de oproerigen daar over vergramden, en dat zy op nieuw de wapenen hadden opgevat, zondt hy hen den hertog van Nortfolk, om hen zynen wille bekend te maken, geſtadig de afgezondenen by zich houdende om hem voor gyſelaars te verſtrekken. Hy deedt daarenboven een vrygeleide voor drie honderd perſonen vervaardigen, welke hy toeſtondt dat de misnoegden naar Dunkaſter mogten zenden, ten einde om aldaar te handelen over de vrede, in tegenwoordigheit van den hertog van Nortfolk, die van zynentwegen in de onderhandelingen zou voorzitten. Hy maakte geen zwarigheit dit getal der gemachtigden daar by toe te ſtaan. Hy geloofde, dat dit het middel was

De wederſpannigen zenden afgezanten naar het hof.

* *Arrarbam.*

De koning ſtaat de onderhandelingen toe.

1536. was om gemakkelyker verdeeldheit onder hen te doen ontſtaan, de zelve vermeerderende, en ten minſte eenigen in te winnen, byaldien hy hen alle niet kon winnen.

Weinige dagen daar na ontfloeg hy de twee afgezondenen, en belaſtte hen aan de wederſpannigen te vertonen het ongelyk, dat zy hadden, met tegen hunnen wettigen heer op te ſtaan, en hem met de wapenen in de handt om vrede te verzoeken; dat zy door eene lange ervarenheit hadden behoren te kennen de goedheit, welke hy voor zyn volk hadt, en zich aan zyne zachtmoedigheit te onderwerpen, in plaats van zynen toorn te tergen; dat zy ten anderen niet deden als getrouwe medeburgers; dat zy Engelandt door hunnen opſtandt in verwarring bragten; dat zy het bloot ſtelden voor de invallen der Schotten, en dat zy aan hen de Noorder provincien, uit welke zy getrokken waren, bloot gaven, om zich zelven te werpen op de Zuider landſtreken.

Voorwaarden, op welke de koning hen vergiffenis aanbiedt.

Ten aanzien der voorwaarden, op welke hy hen vergiffenis van hunne misdaadt aanboodt, daar mede hadt hy den hertog van Nortfolk belaſt. De zelve behelſden, dat hy de zelve toeſtondt aan alle de genen, die de wapenen hadden opgenomen, uitgenomen zes, welke hy noemde, en vier anderen, welker ſtraf hy voor zich behieldt, zonder hen te noemen. Dit artykel veroorzaakte grote verwarring onder de oproerigen, wanneer men hen daar de voorſtelling van deedt, en elk geloofde belang te hebben om het zelve te betwiſten, doordien hy van het getal dezer ongelukkigen kon wezen. De koning hadt by deze voorwaarden gevoegt het voorſchrift der artykels van den Godsdienſt, het welk hy zelf hadt vaſtgeſtelt met zyne handt, en naar het welke hy wilde dat de misnoegden zich zouden ſchikken. Dit was eene nieuwe oorzaak van tweedragt. De kerkelyken, die in deze party waren, ſtonden op, en byeen vergadert zynde binnen de veſting Pomfret, ontwierpen zy van hunne zyde een formulier des geloofs, het welk zy aanboden om te ondertekenen, vermanende alle de genen van het eedgenootſchap te verwerpen dat gene, het welk men hen hadt voorgeſtelt. De aartsbiſſchop van Jork, zich onder deze geeſtelyken bevindende, verklaarde, dat hy goedkeurde de *bedevaart van genade*; maar dat hy niet kon billyken eene *bedevaart van oorlog*, in welke men de wapenen opnam om het vaderlandt te verwoeſten; dat deze wyze van doen niet overeenkwam noch met hunne bedieningen, noch met den geeſt van het Chriſtendom. Mogelyk was het deze redenvoering, welke hem het leven behieldt. Dit krakeel duurde eenige dagen voor dat men de onderhandeling te Dunkaſter opende.

Opening der onderhandelingen te Dunkaſter.

Men begaf zich van weêrzyden derwaarts op het einde van November. De hertog van Nortfolk bevondt zich aldaar van wegens den koning, bygeſtaan door *Fitz-William*, zeevoogdt van Engelandt, en eenige andere Lords. De drie honderd afgezanten begaven zich ook derwaarts van de zyde der misnoegden, hebbende aan hun hoofdt vyf Lords, *Scroop*, *Latimer*, *Lumley*, *Darcy* en *Percy*, met hunnen veldoverſte *Aike*. Terſtondt was 'er eenig verſchil wegens dezen laatſten. Gelyk hy meer gevaar liep dan de anderen, hadden de wederſpannigen een afzonderlyk vrygeleide voor hem verzocht, en wilden zelfs, dat men hen gyſelaars zou geven. Doch de koning verwierp hunne voorſlagen, en zeide, dat hy niet geloofde, dat 'er een edelman in zyn koninkryk was, die borg zou willen zyn vóór een zo onwaardigen onderdaan. Men weigerde hen insgelyks het verzoek, het welk zy deden van een ſtilſtandt voor vyftien dagen, te beginnen met het afbreken der onderhandeling, ingevalle men van een ſcheidde zónder iets te bepalen, en de koning gaf bevel aan den hertog van Nortfolk, zich van Donkaſter te verzekeren, en van de rivier, de welke de twee legers van een ſcheidde. Deze hertog deedt den koning van zynentwegen weten, dat eene algemene vergiffenis veel bekwamer zou zyn om dit volkie te bevredigen, dan de achterhoudingen, welke hy geſtelt hadt in die genen, met welke hy hem belaſt hadde. Hy voegde daar by, dat byaldien zyne Majeſteit niets wilde veranderen, het nodig was, dat hy aantrok met den adel, welken hy by zich hadt, zonder zich van de gemeenten te bedienen, doordien het te vrezen ſtondt, dat de kwalykgezinden der zelver getrouwheit zouden doen wankelen. Dat zy alle avonden hunne ſeinlichten aanſtaken, en dat zy alzo in korten tydt iedereen kennis gaven in alle de provincien. Wy zullen wel haaſt het gebruik zien, het welk de koning van dit bericht maakte. 1536.

Raadt van den hertog van Nortfolk.

De onderhandelingen begonnen op den 6 December. De drie honderd afgevaardigden eiſchten eene algemene vergiffenis, de beroeping van een Parlement binnen de ſtadt Jork, de vaſtſtelling der gerechtshoven binnen de zelve ſtadt, en het verbieden om naar Londen te dagvaarden eenig inwoonder van de Noordelyke landſchappen, gelegen over de rivier de Trenth, wegens burgerlyke zaken. Zy voegden by deze eiſchen eenige andere, rakende de herroeping eeniger beſluiten van het Parlement, laatſt gehouden; gelyk als dat, het welk het laatſte onderſtandt hadt ingewilligt; de welke de woorden ſtelden onder het getal der misdaden van hoog-verraadt, en by welke aan den koning overgedragen waren de tienden en eerſte jaars inkomſten van de geeſtelyke goederen. Zy vorderden daarenboven de herſtelling van de princeſſe *Maria*; die van het gezag van den paus, en de verſtoorde kloosters; het vervolgen der Proteſtanten; de uitſluiting van *Cromwel* buiten alle bedieningen, en de zitting van het Parlement; eindelyk, het gevangennemen van de leeraars *Lee* en *Leighton*. Zy wilden, dat men het rechtsgeding van deze twee laatſten zou opmaken, wegens hunne knevelaryen en de buitenſporigheit, welke zy, gelyk zy zeiden, begaan hadden in het onderzoeken der kloosters. Deze eiſchen wierden, als buitenſporig, verworpen, en de hertog van Nortfolk vertoonde aan de afgezondenen, dat die van Linkoln iets diergelyks in het hevigſte van hunne wederſpannigheit niet hadden durven doen.

Onbeſchaamde eiſchen der wederſpannigen.

De hertog van Nortfolk verwerpt de zelve.

Ondertuſſchen vergaderden de wederſpannigen, onverduldig over den uitſlag der onderhandeling, by grote hopen, en hun leger was merkelyk vermeerdert door een groot getal misnoegden, de welke van alle kanten aankwamen. Deze nieuwe opſchudding ontzette den hertog van Nortfolk. Hy ſchreef daar over aan den koning, dat hy om hunnent wille wat wilde toegeven, en dat hy hen ten minſte een gedeelte van hunne eiſchen wilde toeſtaan. Zommigen beſchuldigen dezen heer van te veel toegevendheit voor deze muitmakers gehad, en zelfs van Mylord *Darcy* onder de handt verplicht te hebben hen te onderſteunen. Het is zeker, dat hy *Cromwel* haatte, en alle de genen, die de Proteſtanten begunſtigden; dat hy in het tegendeel den ouden Godsdienſt ten uiter-

Nieuwe raadgeving van den hertog van Nortfolk om zachtmoedigheit te oefenen.

De voorſlagen der oproerigen verworpen.

1536. terſte was toegedaan, en dat hy niet kon dulden, dat men aan den zelven raakte. Maar het is met eenen zeker, dat hy den koning by deze gelegenheit zeer nuttelyk diende, en dat hy niet minder door zyne behendigheit dan door zyne dapperheit toebragt om den oproer te dempen.

De koning gelooft hem.

De koning, zyn bericht geloof gevende, beval aan de biſſchoppen, dat men alle de kerkgebaarden volgens het gemeen gebruik zou waarnemen; niettegenſtaande de vernieuwingen, welke hy daar in maakte door het formulier, het welk hy hadt afgezonden. Doordien dit nog niet genoeg was om eene zo diepe wonde te genezen, die de opſtandt gemaakt hadt in de gemoederen van een volk, aangeſtookt door de kerkelyken, ſtondt de koning toe, den misnoegden de voldoening te geven, welke zy van hem eiſchten over de algemene vergiffenis, en over de beroeping van het Parlement. Hy deedt zyne mening daar over weten aan den hertog van Nortfolk, aan wiens voorzichtig beleidt hy overliet de macht om hen het een en het ander aan te kondigen, benevens de bepalingen, welke hy raadzaam zou vinden. Ondertuſſchen vermaande hy hem geen toegevendheit te hebben dan op het uiterſte, en wanneer hy zou zien, dat alle andere middelen, om tot zyn oogmerk te komen, vruchteloos waren.

Beweegredenen, die den koning tot zachtmoedigheit overhaalden.

Twee aanmerkingen, behalven de gene, die *Nortfolk* hem hadt laten weten, verplichtten *Henrik* daar toe te komen. Voor eerſt vreeſde hy, dat de keizer zich van deze bewegingen zou bedienen; en ten twede was hy bezorgt, dat de koning van Schotlandt deze gelegenheit zou waarnemen om de Noorder landſchappen aan te taſten, welke zich niet alleen ontbloot vonden van een groot getal inwoonders, de welke het leger der muitelingen uitmaakten, maar daarenboven zeer kwalyk tegen hem gezind was. Hy wiſt wel, dat deze jonge vorſt niet goed hadt gevonden, dat het Parlement van Engelandt wetten hadt gemaakt, de welke hem de hope, van tot het bezit van dat koninkryk te komen, ſchenen te ontnemen, gevende aan *Henrik* de macht om zich een opvolger te benoemen, zonder acht te ſlaan op de rechten van die genen, de welke het naaſte bloedverwantſchap tot de kroon zou roepen. Daar ſtondt dan te vrezen, dat *Jacobus* de V, die daar toe het naaſte recht hadt, ingeval *Henrik* gene kinderen naliet, de onluſten zou onderſteunen, om zich den weg te banen tot den troon, met hulpe van deze verdeeldheden, en om zynen oom te beletten daar over te ſchikken tot zyn nadeel.

Ondertuſſchen verbeeldde zich *Henrik* de wederſpannigen te zullen doen gehoorzamen, na dat hy hen zou verdeelt hebben. Deswegen ſtrekte het bevel, dat hy hen toeſtondt, niet dan om hen te verdeelen; voorgenomen hebbende een andermaal weder te komen tot de vaſtſtelling zyner willekeuren, voor welke hy eene algemene onderdanigheit vorderde. Hy merkte aan, dat deze overeenſtemming noodzakelyk was, en dat 'er zonder de zelve altydt verdeeldheden zouden zyn. Hy droeg dan zorge om dit werk niet onvolkomen te laten, noch een gedeelte der volkeren over te geven aan hunne eigenzinnigheit. Het was daarom, dat hy wilde, dat de hertog van Nortfolk hen deze vryheit niet zou toeſtaan dan in een dringenden noodt. Dit bragt dezen heer in eene grote verlegenheit. Hy ſprak daar over met de andere heeren van zyne party, de welke alle van gevoelen waren, de vergiffenis te laten afkondigen enkel en eenvoudig, zonder den wederſpannelingen voorwaarden voor te ſchryven, welke zy toch niet zouden aannemen. Zy zieden, dat het gevaarlyk was tot het uiterſte te brengen wanhopigen, de welke dreigden de ſtadt aan te taſten, welke zy ſtormenderhandt konden innemen. Men twyffelde zelfs, of zy wel zouden aannemen eene vergiffenis, welke hen zou noodzaken de wapenen neder te leggen, en den eedt van getrouwigheit te doen in handen van den hertog, zonder hen eenige zekerheit te geven van de zachtmoedigheit van den vorſt. 1536.

Een voorval, gelyk aan het eerſte, hielp de koningſchen uit deze zorge. De rivier liep voor de twede maal over, en de ſtroom was zo geweldig, dat de rivier nergens meer doorwaadbaar was. De wederſpannigen wierden daar over verbaaſt, en namen voor een voorteken dat gene, het welk inderdaadt niet dan natuurlyk is, en menigmalen gebeurt. Gelyk het gemene volk nu van zelf genegen is tot bygelovigheit, beeldden de oproerigen zich in, dat 'er in dit voorval iets wonderdadigs was, en dat de Hemel daar door wilde doen zien, dat hy hunne onderneming dwarsboomde. De hertog van Nortfolk deedt zyn voordeel met hunne zwakheit, en verplichtte hen de vergiffenis aan te nemen, onder de voorwaarden, de welke de koning van hen vorderde. De zelve was inderdaadt algemeen, maar onder beding, dat zy hunne onderwerping zouden doen aan den hertog van Nortfolk en aan den grave van Schrewsbury; dat zy de wapenen zouden nederleggen, en dat zy zouden zweren in het toekomende te leven als goede en getrouwe onderdanen. De koning beloofde het Parlement te zullen byeenroepen, gelyk zy geëiſcht hadden, en gaf hen vryheit om in alle zekerheit weder naar hunne huizen te keren. De afkondiging van de vergiffenis gedaan zynde, namen de wederſpannigen de zelve aan, en leiden in handen der twee gevolmachtigden den eedt af, welken men van hen vorderde. Miſſchien dat zy geloofden, dat de vergiffenis hen eenvoudig de vryheit liet om alle de oude Godsdienſt-plegtigheden te behouden, zonder zich aan het formulier te onderwerpen: daarentegen was de koning van gevoelen, dat zy door den eedt, welken zy gedaan hadden, verplicht waren tot eene gehele onderwerping aan zynen wille. Wy zullen eerlang zien, hoedanig deze vorſt van de eene zyde zyne bevelen wilde doen werkſtellig maken, en van de andere zyde den tegenſtandt, welken zyne wederſpannige onderdanen voor de twede maal daar tegen inbragten.

De hertog van Nortfolk verplicht de wederſpannigen de vergiffenis aan te nemen

Gedachten der wederſpannigen, de vergiffenis aannemende

Tegengeſtelde mening des konings.

De vergiffenis, welke de koning hen toeſtondt omtrent deze eerſte wederſpannigheit, was verſelt van eene lange en vinnige doorſtryking. Dit was *Henrik* altydt gewoon te doen: hy bewaarde zyne fierheit in het midden der grootſte beroerten, en niets was bekwaam hem deze zwier van grootmoedigheit en van majeſteit, den opperheeren zo wel paſſende, te doen verliezen. Hy begon met hen te zeggen: *Dat het eene zwaarwigtige zaak was, een naauwkeurig antwoordt te geven op het artykel, het welk den Godsdienſt betrof, om dat zy zich daar over niet verklaart hadden dan in algemene bewoordingen. Dat hy hen ondertuſſchen betuiging deedt wegens de zuiverheit zyner meningen. Dat hy een Chriſten vorſt was, verbonden, gelyk alle de anderen, door de heilige banden van het gelove in de gemeenſchap van het Chriſtendom; dat hy daar in wilde leven en ſterven, en dat hy zwoer, dit heilige geloof te verdedigen tegen alle de genen, die het zelve beſtreden. Dat 'er niemandt was, die de minſte blyk van het tegendeel tegen hem zou kunnen inbrengen. Dat hy zich verwonderde, dat een hoop ſlecht volk, onwetende en kwalyk onderwezen in*

Beſtiſping welke de koning by zyn pardon voegt.

Henrik de VIII verantwoordt zyn ge-

1536. dag ten aanzien van den Godsdienst.

in de leerſtukken van den Godsdienſt, onderſtondt hem leſſen daar omtrent te geven, en te willen verbeteren inſtellingen, welke by niet gemaakt hadt dan met kenniſſe van de geeſtelykheit van zyn koninkryk, plegtelyk byeen vergadert. Wilt gy, zeide hy daar by, *veel liever geloven de vertellingjes, al zo belagchelyk, als laſterlyk, van uwe monniken, die ons beſchuldigen voornements te zyn het oude geloof het ondetſte boven te keren, dan de betuigingen, de welke wy u doen van een onafſcheidelyk verbandt aan de Roomſch-Katholyke kerke? Is het dus, dát eene regering van acht en twintig jaren, gedurende de welke wy zo vele bewyzen gegeven hebben van onzen yver voor het oude gelove, niet bekwaam is u te overtuigen van de rechtzinnigheit onzer gevoelens?*

Van de vrydommen van de kerk.

Betreffende het twede ſtuk, namentlyk de vrydommen van de kerk, de welke gyl. ons beſchuldigt geſchonden te hebben, dit is mede eene valſche beſchuldiging, met welke de zelve zendelingen van het Roomſche hof ons willen zwart maken. Wy zullen nooit omkeeren eenig artykel, geſtaaft, het zy door de wet Gods, of door de wetten van het koninkryk. Doch men moet voor eerſt weten, wat gylieden door de kerk verſtaat; ten twede moet men weten, waar in gyl. de vryheden of de rechten van de zelve doedt beſtaan: of zy wettig zyn en overeenkomende met de belangen van onze oppermachtigheit, zo wel als met die van het volk, dan of zy de zelve nadeelig zyn, Dit wel onderzocht zynde twyffelen wy niet, of gyl. zult goedkeuren al het gene wy gedaan hebben. Aangaande het eerſte, wy ſtellen vaſt, dat, om de kerk aan te merken in het algemeen, wy niets bevolen hebben, dat niet beſtaat binnen de palen der Goddelyke en menſchelyke wetten; niets, dat ſtrydig is met het gemene beſt. Aangaande de Engelſche kerk in het byzonder, van welke het Parlement en de geeſtelykheit ons erken hebben voor het opperſthoofdt, wy hebben niet daar omtrent nieuws ondernomen. Onze voorzaten hebben zich voor ons den zelven eernaam gegeven door bewegredenen, welke hen daar toe niet noodzaakten, gelyk die gene, welke ons daar toe verplicht hebben, en wy hebben de kerkelyken niet onderdrukt, gelyk eenigen van hen gedaan hebben. Men kan ons dan niet, zonder laſtering, beſchuldigen, toegelegt te hebben op de vryheden van de Engelſche kerk. En ſchoon het zelve gebruik niet vaſtgeſtelt is in de andere koninkryken, door welke kwaadaardigheit, of door welk een haat willen onze onderdanen ons tegenwerpen de gewoonten der vremdelingen, of ons beletten te genieten een recht, het welk geen der voorrechten van het volk benadeelt? Willen zy liever, dat luie en ongebondene monniken, en daarenboven van het ſlechtſte ſoort des volks, zich meſten met de inkomſten der klooſters, de welke zy tot hun ongeregeld leven gebruiken, dan zien, dat hun vorſt deze inkomſten beſteedt tot de noodwendigheden van den Staat?

Van de wereldlyke regering.

Aangaande de wyze van regeren zyn uwe klagten niet min onrechtmatig dan omtrent het overige, het zy dat men acht neme op de wetten, gemaakt gedurende onze regering, het zy op betrekking tot het gemene beſt, het zy eindelyk, dat men acht neme op onze Raadslieden. Over het eerſte kunt gylieden al zo min oordeelen als een blinde van de verwe: en wel verre, dat gyl. oorzaak om u te beklagen zoudt hebben, daar is geen eene regering voor ons geweeſt, onder welke zo vele wetten gemaakt zyn ten voordeele van het volk, als onder de onze. Zou het mogelyk zyn, dat ſedert zo vele jaren, als het Godt behaagt heeft ons op den troon van Engelandt te doen zitten, noch wy, noch die van onzen Raadt niet zouden weten wat voor- of nadeelig aan den Staat is? Wy zyn verzekert, dat 'er, behalven de genen, die zich door valſche berichten van kwade tongen hebben laten verleiden, niemandt is, die zodanig een gevoelen van ons heeft, en die het tegendeel niet weet, door de ondervinding, welke hy dagelykſch daar van heeft. Wat de toegenegenheit tot het vaderlandt belangt, waar is een vorſt, die daar van meerder bewyzen heeft gegeven dan wy? Onder welke regering hebben de overvloedt en de vrede langer gebloeit dan onder de onze? Kan men 'er wel eene aanwyzen, in welke de geweldenary meer betoomt, en het recht beter gehandhaaft is geweeſt, en wel zonder aanzien van perſonen, zo wel voor den minſten onzer onderdanen, als voor die van den eerſten rang? Kan men wel eene noemen, waar in men meerder zorg heeft gedragen om de vyanden af te keren, en de grenzen tegen hunnen aanval te verdedigen? Wy hebben ons gene ruſt gegeven, om uwlieden alle deze voordeelen te bezorgen. Ten anderen, welk een vorſt heeft uwlieden meerder blyken gegeven van zyne zachtmoedigheit dan ik? Hoe vele wederſpannigheden hebben wy niet vergeven? Hoe veel wederſtreving hebben wy niet doen zien, wanneer ons de noodzakelykheit drong om onderdanen, die in hunne wederſpannigheit volhardden, te ſtraffen? Met welk een genoegen in het tegendeel hebben wy de anderen niet genade bewezen? Gylieden zyt wel ondankbaar en onrechtvaardig; gy, aan welke alle zaken bekend zyn, om geloof te geven aan de ſchimpwoorden, welke men tegen uwen oppervorſt uitbraakt.

Van de perſonen, die zynen Raadt uitmaken.

Ik kome tot de verwytingen, welke gy de vryheit neemt ons te doen over de afkomſt der genen, die onzen Raadt uitmaken: menſchen, volgens uwlieder zeggen, zeer verſchillende van die, uit welke de zelve in den aanvang onzer regering beſtondt. Het moet zyn, dat gy veel genoegen ſchept in u door laſteraars te laten verleiden, om zodanige taal te voeren. Daar zyn, zonder vergelyking, tegenwoordig meerder perſonen van den eerſten rang in onzen Raadt, dan men toen hadt. Men hadt toen niet dan de graven van Surrey en van Schrewsbury, den aartsbiſſchop van Kantelberg, en den biſſchop van Wincheſter. De anderen waren niet dan gemene edellieden, tot dat wy hen verëert hadden met den tytel van ridders, en met de waardigheit van Mylords; of gemene prieſters en rechtsgeleerden. Tegenwoordig ziet gy in den zelven de hertogen van Nortfolk en van Suffolk, den marquis van Exceſter, den grootmeeſter van ons huis, de graven van Oxford en van Suſſex, en Mylord Sands. Zie daar de wereldlyken. Ten aanzien der kerkelyken, behalven den aartsbiſſchop van Kantelberg, en den biſſchop van Wincheſter, ziet men daar in de biſſchoppen van Hereford en van Chicheſter. Indien wy in dezen Raadt geroepen hebben mannen, doorgeleerd in de wetten, en bekwaam tot ſtaatsonderhandelingen; indien wy daar toe geroepen hebben den kancelier en den zegelbewaarder, dit is geſchied om van hen hulp en groter verlichtingen te hebben. Voor het overige kunnen wy ons niet genoeg verwonderen over uwe vermetelheit: zonder kennis en zonder oordeel wilt gy beter weten dan uw koning en des zelfs Raadt, de gene, welke deel moeten hebben aan de regering. Opent eens uwe oogen, en bemerkt de kwaadaardigheit der oproerigen, die uw beleidt misbruiken, om u tot wederſpannigheit te brengen. Wy hebben u wel blyken willen geven van onze koninklyke goedheit, u trekkende uit de dwaling, waar in gy waart, door onderwyzingen, zodanige, als een vader geeft aan zyne kinderen. Het ſtaat aan uwlieden daar van nut te trekken, wederkerende tot uwen plicht. Maar dat het u niet meer gebeure, de daden van uwen oppervorſt te beriſpen, noch te onderſtaan des zelfs Raadt te ſchikken. Blyft binnen de palen van onderdanigheit, hyaldien gy wilt, dat wy zullen blyven binnen die van zachtmoedigheit, en nood zaakt ons niet daar buiten te treden, om te wre-

1536. *wreken het verachten van ons gezag, ſtraffende uwe oproerigheit.*

Hy rechtvaardigt zyne prelaten.

Rakende de ſcheldredenen, welke gy uitbraakt tegen eenige kerkvoogden, van welke gy ſpreekt als van menſchen, die door hunne predikatien de wetten van Godt en van het koninkryk omkeeren; wy willen, dat gy weet, dat zy niets dan dat rechtzinnig is, en op onze bevelen, voor den dag gebragt hebben. Doch byaldien iemandt hen van het tegendeel meent te kunnen overtuigen, zyn wy bereid hem te horen, en de genen te ſtraffen, die wy ſchuldig zullen vinden: maar byaldien het eene laſtering is, het is billyk al de ſtraf te doen vallen op de aanbrengers. Eene zaak is genoeg om ons te overreden van de valſchheit uwer beſchuldiging: dat is, dat gy deze kerkvoogden niet kunt kennen, noch door hunne zeden, noch door hunne lere. Gy zyt te ver van hen afgelegen, om getuigen te zyn van hun beleidt, en nooit hebt gy u in hunne predikatiën bevonden. Des kunt gy daar van niet oordeelen, dan volgens de verhalen, welke men u daar van gedaan heeft: berichten, welke gy niet moet geloven, dan na dat gy zelf volkomentlyk onderrecht zyt aangaande de zaken, welke men tegen hen inbrengt. Keert dan te rug van deze dwaling, gelyk van de andere, en laat u, in plaats van u over te geven aan uwe onrechtmatige vooroordeelen, of aan de vervoerdheit der oproerigen, die u verleiden, beſtieren door uwen vorſt, uwen natuurlyken en opperſten heer, aan welken gy eene gehoorzaamheit ſchuldig zyt, zonder om te zien. Hy weet zyne kerkvoogden en zyne Raadsheeren wel te verkiezen, en hy zal noch in de regering van den Staat, noch in die der Kerke invoeren dan verſtandige mannen, deze bedieningen waardig.

Hy verdedigt zyn gezag, en veroordeelt de wederſpannigen.

Weeſt voor het overige niet zo zot, om te geloven dat gy het recht hebt om met uwen oppervorſt te handelen, en hem wetten voor te ſchryven. Gy moet alles van zyne loutere gunſte verwachten, en de vaſtſtelling van uwe verzoeken hangt niet af dan van des zelfs welbehagen. Denkt gy, dat uwe oproerige afkondigingen, uwe gezantſchappen en uwe vrygeleiden eenige macht geven? Wy hebben dit gehele gedrag aangemerkt, wy, en die van onzen Raadt, als zo vele ondernemingen, gedaan op ons koninklyk gezag. Welk eene baldadigheit, wat ellendigen, zonder geboorte en zonder verdienſten, doen onze onderdanen zich wapenen niet alleen zonder onze toeſtemminge, maar ook tegen ons zelven? welke zy nochtans misleiden door onzen naam, en welke zy willen doen geloven, dat dit opnemen der wapenen geſchiedt tot onzen dienſt, en ten beſte van den Staat. Welk eene ſtraffe zou uwe ongehoorzaambeit ondervonden hebben onder een min zachtmoedigen vorſt? Erkent dan uw geluk, en om deswegen te hebben alle erkentelykheit, tot welke u verplicht het beleidt, het welk wy ten uwen opzichte houden, zo weet nogmaals, dat wy liever uwe wederſpannigheit willen toeſchryven aan eene noodſchikkelykheit, de welke u heeft vervoert, zonder tydt gehad te hebben op uwen plicht te denken, dan aan de beweegredenen van haat en kwade wille, de welke u onzer vergiffeniſſe onwaardig maken. Wy vergenoegen ons derhalven met uwlieder berouw en uwe onderwerping, behoudens dat de zelve oprecht zy; en byaldien gy, de wapenen nederleggende, toevlucht neemt tot onze zachtmoedigheit, afleggende den eedt van getrouwigheit, welken de hertog van Nortfolk laſt heeft van u te ontfangen, zullen wy uwlieden nooit geen den minſten haat laten blyken of ondervinden.

Herbert. De wederſpannigheit bevredigt.

Dit was de taal, die *Henrik* voerde, matigende de zachtigheit en de ſtrengheit op eene wyze, de welke geen minder ſchrik dan vertrouwendheit in het gemoedt des volks bragt. Ondertuſſchen alle de benden der wederſpannigen afgedropen zynde, na de vergiffenis aangenomen te hebben, keerde elk weder naar zyn huis, met een voornemen om de nieuwe geloofsartykels grondiger te onderzoeken, dan zy tot nog toe gedaan hadden. Zy hadden geſtadig het ontwerp, dat de koning daar van gemaakt hadt, in handen, en om te weten, of het rechtzinnig was, lazen zy de boeken, behelzende de verſchillen, welke men over deze ſtoffe gemaakt hadt. Doch de kerkelyken van de Noorderlyke landſchappen ſtelden zich zo veel als zy konden tegen de hervorming, en hielden de wederſpannigheit altydt gaande, hoewel het eenigen tydt ſcheen, dat de zelve geheel en al was uitgedooft. Wy zullen de zelve dan eerlang weder zien boven komen, even als een vuur, dat voor een tydt onder de aſſche, welke het bedekte, is verholen geweeſt. Het is nodig, dat wy eerſt het vervolg der buitenlandſche zaken weder opvatten. 1536.

De kerkelyken voeden de zelve.

Na het aftrekken van den keizer, die genoodzaakt was geweeſt de belegering van Marſeille op te breken, en die weder in Spanje gekomen was, wilde zich de koning van Vrankryk over dezen inval wreken, door eene daadt, welke hy geloofde bekwaam te zyn om de ſtaatzucht van zynen vyandt te vernederen. Met dit voornemen begaf hy zich in zyn Parlement, in het welke hy zitting nam, verſelt van de prinſſen en Pairs van het koninkryk. Zyn algemene zaakbezorger, het woordt voerende, vertoonde, dat *Karel* van Ooſtenryk (hy gaf hem geen anderen naam noch anderen tytel) een leenman was van den koning, wegens de graafſchappen van Vlaanderen en van Artois, zo wel als wegens het Charolois, niettegenſtaande den afſtandt, welken de koning daar van gedaan hadt. Hy zeide, dat deze afſtandt van gener waarde was, doordien de rechten van de kroon niet konden vervremt worden, en hy beſloot, dat *Karel*, die Vrankryk gewapenderhandt was ingetrokken, door deze vyandelykheit begaan hadt de misdaadt van eedbreuk tegen zynen leenheer, en dat zyne leengoederen uit dien hoofde verbeurt waren. Het Parlement ſprak vervolgens het vonnis uit. Het zelve behelſde: Dat *Karel*, zou worden gedagvaard om te antwoorden op de eiſchen van den algemenen zaakbezorger des konings, en zien oordeelen de omkeering en de wedervereeniging der drie graafſchappen. Dat het hof middelerwyl alle de leenmannen ontſloeg van hunnen eedt, aan dien vorſt gedaan, en dat het in het tegendeel hen beval den koning, als den opperſten heer, te gehoorzamen, op ſtraffe van verbeurdverklaring voor de genen, die zouden weigeren zulks te doen. Het beval ook, dat dit vonnis op de grenzen zou worden afgekondigt. De wapenkoningen gingen derwaarts, en ſtelden *Karel* door aangeplakte en plegtige afkondigingen een dag om zich te komen verantwoorden. Deze vorſt, daar van verwittigt, zeide, dat doordien men hem wederom in Vrankryk riep, hy daar zou wederkomen om *François* den I te noodzaken de verbonden na te komen. Des konings gedrag was niet naar den ſmaak van al de wereldt. Daar waren 'er, die het zelve onwaardig oordeelden, en den gene, die zich daar van bediende, en den gene, tegen welken het gericht was. Men moet bekennen, dat 'er veeltyds al te veel ſnorkery geweeſt is in de daden dezer twee vorſten. 1537. January. *Sleidanus Herbert. Mezeray.*

Uitſpraak van het Parlement van Parys, het welk Vlaanderen en Artois weder met de Franſche kroon vereenigt.

Dagvaarding van *Karel* den V.

Trotſch beſcheidt van dezen vorſt.

Het verbondt, het welk de koning van Vrankryk met *Solyman* maakte, wierdt nog minder goedgekeurt. De haat, welken hy den keizer en de Venetianen toedroeg, vervoerde hem daar toe. Hy zeide daarenboven tot zyne rechtvaardiging,

Verbondt tuſſchen *François* den I en *Solyman.*

1537. diging, dat de koningen van Spanje, voorzaten van *Karel* den V, geen zwarigheit gemaakt hadden om diergelyke verbonden aan te gaan met de Mahomethaanſche vorſten, en dat de keizer zelf dat van *Solyman*, eer dan hy, verzocht hadt, zonder het te kunnen verkrygen.

Deze Sultan was onlangs van zynen Perſiaanſchen tocht wedergekeert. *Barbaroſſa*, vergramt over het verlies van Tunis, kwam te Conſtantinopel, en overreedde hem, zyne eerſte voornemens tegen *Karel* den V weder op te vatten. Hy vertoonde hem, dat het tydt was zich te ſtellen tegen eene macht, die niet alleen Europa, maar zelfs Afrika te vrezen hadt, van welke zy wel haaſt meeſtereſſe zou zyn, zo byaldien men, na Tunis ingenomen te hebben, haar Algiers deedt veroveren, gelyk zy het voornemens was. Dat 'er geen beter middel was om zulks te beletten, dan haar voor te komen, en in hare eige ſtaten den oorlog over te brengen. Vrankryk hadt alstoen een afgezant by de Porte. Hy was *Foreſt* genoemt, een edelman uit Auvergne, geleerd, zeer wel het gewone Griekſch ſprekende, en daar by de gewoonten der Ooſterlingen zeer wel kennende. Het geval wilde, dat zich ook ter zelver tydt te Conſtantinopel bevondt een Napelſch edelman, genaamt *Pignatelli*, uit zyn landt gebannen, welken eenige hielden voor een verloogchend Chriſten *; maar anderen zeiden, dat hy van Godsdienſt niet verandert was. Wat 'er van zy, hy was tot *Solyman* gevlucht, om te wreken de doodt van zynen broeder, wien de onderkoning van Napels hadt doen onthoofden; en gelyk hy verſtandt hadt, hadt hy zich by den Sultan groot aanzien verkregen. Hy vervoegde zich by den Franſchen afgezant, en beide ondersteunden de voorſtellingen van *Barbaroſſa*. Alstoen wierdt het verbondt geſloten tuſſchen *Solyman* en *François* den I. Zy kwamen overeen, om op eenen tydt hunne vloten te doen afkomen op het koninkryk van Napels, terwyl *Barbaroſſa* met de zynen, om eene afwending te maken, de kuſten zou verwoeſten. De Sultan moeſt van zyn kant met een machtig leger in Albanië trekken.

Gezant van *François* den I by de Porte.

* *Renegaat.*

Verbondt geſloten met *Solyman.*

De vloot van *Solyman* in zee.

Byaldien *François* de I zo wel van zyne zyde het verdrag hadt uitgevoert, als *Solyman* het deedt van zyn kant, Italië en Hungarië hadden groot gevaar gelopen. De Sultan bragt een leger te landt op de been van twee maal honderd duizend koppen, en ter zee eene vloot van vier honderd zeilen, zo galeien, als andere ſchepen. De vloot vertrok onder het bevel van *Luſti-Bacha*. Het beſluit was genomen met den afgezant van Vrankryk om te komen ankeren regt tegen over Otranto, om daar van daan deze plaats aan te taſten, of Brindes: en de afgezant hadt zich reets naar Valona, in Epyren, begeven, alwaar hy ziek wierdt en ſtierf. Hy hadt zich verbeeld, dat Apulië zou opſtaan, en *Pignatelli*, de Napelſche bandit, van welken wy zo even geſproken hebben, die hem voor ſpion diende, hadt hem verzekert, dat de misnoegden de wapenen zouden opnemen op het aankomen van de vloot. Echter deden zy niets: zo dat *Luſti-Bacha*, die zyne maatregels genomen hadt op de hopeningen, welke men hem gegeven hadt, niemandt ziende te voorſchyn komen, van voornemen veranderde. Twee andere dingen hielpen daar mede toe; het eene was, dat *François* de I in gebreke bleef zyne vloot te zenden, gelyk hy belooft hadt; het andere de aankomſt van *Andreas Doria* met de vloot van den keizer. Deze laatſte ligtte eenige zyner galeien op, en belette hem iets te ondernemen. Hy vergenoegde zich dan met Caſtro te plunderen, eene kleine ſtadt in de provincie van Otranto, en keerde van daar te rug met een groot getal gevangenen, welke hy op verſcheide plaatſen van de kuſt maakte. Een geſchiedſchryver * zegt, dat het was in eene van die landingen, dat deze zeeſchuimers de ſchone *Julia* † van Gonzaga, waar van wy het geval, volgens anderen, twee jaren vroeger verhaalt hebben, wilden wegvoeren. Hy voegt daar by, dat deze jonge en ongemeen ſchone dochter, voor de Korzaren vluchtende, in handen van deze banditen viel; dat zy haar naderhandt weder overleverden, zonder haar geweldt aangedaan te hebben, ten minſte, dat zy zulks op hare wederkomſt verhaalde: doch dat al de wereldt het niet geloofde.

Andreas Doria kwelt hem.

Onderneming van de Turkſche vloot.

* *Varillas.*

† hy noemt haar *Livia.*

1537.

De Sultan, die met een ontzagchelyk leger in Albanië was gevallen, deedt geen gelukkiger uitvoering. Zynde te weten gekomen, dat de koning van Vrankryk zyn woordt niet hadt gehouden, hernam hy den weg naar Conſtantinopel, krachtig uitvarende tegen een handel, welken hy voor eene trouwloosheit opnam. Hy vertroostte zich wegens dit ongeval door twee voordeelen, welke hy dien zelven ſomer behaalde, de eene in Hungarië, en de andere in Dalmatië, op de krygsbenden van *Ferdinand*. De twee legers der Chriſtenen wierden daar verſlagen, en genoodzaakt ſchandelyk op te breken de belegering, welke zy geſlagen hadden voor twee plaatſen van het Ottomanniſche keizerryk.

Onderneming van *Solyman* in Albanië.

Barbaroſſa, die de landing van de zeemacht vruchteloos zag eindigen, wierp zich op het eilandt Korfu, den Venetianen toebehorende: doch hy vondt 'er de plaatſen zo wel verſterkt, dat hy zich vergenoegde het platte landt te verwoeſten, en zestien duizend ſlaven mede te nemen. Zie daar hoedanig de keizer verloſt wierdt van een onweder, het welk op zyne ſtaten kwam nedervallen van de zyde van Duitſchlandt en van de zyde van Italië. Zyne fortuin bevrydde hem daar van veel eer dan zyne voorzichtigheit. Deze vorſt was onder een zo gunſtig geſternte geboren, dat alles medewerkte tot zyne eere: of byaldien hem eenige ramp overkwam, wierdt de zelve aanſtonts weder vergoed door een voorſpoedig geluk, bekwaam om de geledene ſchade te vergoeden.

Stropery van *Barbaroſſa.*

Geluk van *Karel* den V.

Het zelve geluk verſelde hem aan den kant van Piëmont en van het Milanees. Ter zelver tydt, dat hy in Vrankryk was getrokken, en dat hy Marſeille belegerde, noodzaakte een leger van tien duizend man, onder het bevel van den grave *Guido* van Rangon, en ondersteunt door *François* den I, de Spanjaarden de belegering van Turin op te breken; veroverde Carignan, Raconis, Carmagnola, en byna het gehele marquizaatſchap van Saluzzo. Aan de andere zyde verwoeſtte de graaf van St. Paul * het Tarenteeſche, en hernam Chamberri, de hoofdſtadt van Savoje. Doch deze voorſpoedt was van geen langen duur, en het geluk keerde zich wel haaſt weder naar de zyde van den keizer. De marquis *du Guaſt* overviel *Burie*, welken de koning van Vrankryk gezonden hadt om over het leger in Italië te gebieden, in plaats van den admiraal *Brion*, welken hy hadt te rug geroepen; bezette hem binnen Kaſal, het welk deze Franſche veldheer kwam overrompelen, en nam hem daar gevangen, nevens twaalf honderd man, die zich met hem daar binnen geworpen hadden. Vrankryk zondt *Hamieves* om in des zelfs plaats te gebieden. Hy herſtelde de zaken van zynen meeſter niet. Doordien hy geen gezag hadt onder de legerbenden, verliepen de zelve dagelykſch: zo dat hy zich onmachtig bevindende om het veldt te houden, het

Herbert. Mezeray. Gelukkige voortgangen van zyne legers in Italië.

* of Pol.

1537. aan *du Guaſt* ten beſte liet, en zich naar Pignerol begaf. De Spaanſche veldheer hernam verſcheide ſteden, en het beſte gedeelte van het marquizaatſchap van Saluzzo. De marquis, die daar van den naam droeg, wierdt gedood in de belegering van Carmagnola door een falkonetſchoot (a). De ſoldaten, daar over vergramt, overweldigden de plaats, en wreekten zyne doodt door die van het meeſte gedeelte der inwoonders, en van den hoptman, die binnen de ſtadt geboodt, welken de marquis *du Guaſt* deedt ophangen, met meer woede dan rechtmatigheit. *Humieres* wierdt in het vervolg binnen Pignerol belegert, en byaldien de koning van Vrankryk niet ware toegeſchoten tot onderſtandt der overige plaatſen, zouden zy alle hare poorten voor *du Guaſt* geoopent hebben. *François* de I trok over de bergen, met een leger van veertig duizend man: doch men was op het einde van October, en deze prins, zich den ongelukkigen ſlag van Pavië herinnerende, vreeſde zich te diep in een landt te begeven, het welk hem zo noodſchikkelyk was geweeſt. Hy was bezorgt voor de ongemakken van het jaargetyde, de langduurigheit van een beleg, zodanig als dat van Pavië, den inval der Vlamingen aan den kant van Pikardië, en, meer dan dat alles, voor eene omwenteling van het geluk, welker ongeſtadigheit hy in zo vele ontmoetingen beproeft hadt. Alle deze aanmerkingen verplichtten hem te horen naar voorſlagen van vrede, welke de nieuwe beſtierſter der Nederlanden bewerkte.

Doodt van den marquis van Saluzzo.

Verrechtingen in Vlaanderen en Artois.

Deze onderhandeling was begonnen ter oorzake van den oorlog, welken *François* de I in Vlaanderen hadt willen brengen, een weinig voor dat hy naar Italië optrok. Hy hadt Heſdin en St. Pol ingenomen; en vergenoegt met deze kleine voordeelen was hy wedergekeert naar Parys. Hy was zo haaſt niet afgetrokken, of de keizerſchen hernamen deze laatſte plaats, ligtten Montreuil op, en ſloegen het Franſche leger, geboden door den maarſchalk van Montmorenci. Doch zy belegerden vervolgens te vergeefſch Terouane, binnen het welke deze maarſchalk zich geworpen hadt, benevens den Dauphin van Vrankryk. Het was in deze tydsgelegenheit, dat de landvoogdeſſe der Nederlanden tuſſchen beide kwam om de vrede te maken. Zy wierdt geholpen door *Eleanora*, koninginne van Vrankryk: als of 'er in deze verbonden eene noodſchikkelykheit was, en dat de Hemel daar van de eer voor de vrouwen, boven de mannen, bewaart hadde. Deze twee bemiddelaarſters kwamen overeen wegens een beſtandt voor drie maanden, om aldus aan de vrede te werken gedurende deze wapenſchorſſing. De zelve ſtilſtandt wierdt naderhandt getroffen te Carmagnola tuſſchen *François* den I en de legerhoofden des keizers, door bemiddeling van den paus en de Venetianen. Men vernieuwde daar tot den geſtelden tydt dien van Terouane, de welke kwam te eindigen. By het verdrag van Carmagnola bleef elk der twee vorſten in het bezit van hunne veroveringen, ten koſte van den hertog van Savoje, de welke zyne ſtaten zag verdeelen onder de twee overwinnaars. Doch de keizer betuigde niet te bewaren het gene hy overgewonnen hadt, dan om het te beſchermen tegen de Franſchen, van welke hy het ontnomen hadt.

Beſtandt geſloten tuſſchen *Karel* den V en *François* den I.

De marquis *du Guaſt* komt

Het beſtandt afgekondigt zynde, wenſchte de marquis *du Guaſt* ter gehoor toegelaten te worden by den koning, en hem de handen te kuſſen. Hy verſcheen daar in zeer aardig gewaadt, doch het harnaſch aangegeſpt; waar op men wat te zeggen vondt; en men zeide, dat de marquis van Pelcaire in eene andere ontmoeting beter gedaan hadt. Dit was in den veldſlag van Pavië, wanneer hy den koning kwam vinden, die gevangen genomen was. Hy ging eerſt zyn krygsgewaadt afleggen, en vertoonde zich vervolgens met een zwarten mantel voor dezen vorſt. Hoe het ook was, *François* de I deedt een goed onthaal aan *du Guaſt*, en ontfing hem in tegenwoordigheit van den Dauphin en van den maarſchalk van Montmorenci, die hem verſelden. Dezen laatſten hadt hy in het midden geplaatſt, om daar door de achting, welke hy voor hem hadt, te tonen; zodanig, dat deze gunſteling de koninklyke waardigheit met zynen meeſter ſcheen te delen, die hem by zyne wederkomſte in Vrankryk vereerde met het zwaardt van konneſtabel, en het ampt van opziender over de geldmiddelen. De marquis *du Guaſt*, hebbende zyne dienſtplegingen afgelegt aan den koning en aan den Dauphin, keerde weder, zeer voldaan over de eerbewyzingen, welke men hem deedt, na dat men van weêrzyden overeengekomen was over het gebiedt der veroverde plaatſen, en over de verdeling der krygsbenden.

1537. den koning begroeten, in zyn harnaſch gekleed.

Men vindt daar wat op te zeggen.

Het onthaal, het welk hem de koning aandoedt

Montmorenci konneſtabel gemaakt.

Men moet Italië niet verlaten, zonder eene aanmerkelyke zaak, welke in dit zelve jaar te Florence gebeurde, te verhalen. De nieuwe hertog *Alexander* van Medicis, aan welken de keizer dezen tytel gegeven hadt, benevens de belening van het opperſte gebiedt over zyn vaderlandt, wierdt vermoord door eenen zyner namagen. De moordenaar wierdt *Laurens* genaamt, van het zelve geſlacht: doch yveriger voor het gemene beſt dan voor de grootheit van zyn huis, kon hy dezen laatſten niet zien regeren, ten koſte van de vryheit der anderen; zo dat hy den hertog aanmerkende als een dwingelandt, en vergetende het geen hy aan hun namaagſchap verſchuldigt was, zonder ergens anders op te denken dan het geen hy aan zyn vaderlandt verplicht was, nam hy voor het zelve van zyne dwingelandy door des zelfs doodt te verloſſen. Om dit voornemen zeker uit te voeren, trok hy hem behendiglyk des nachts in zyn huis en kamer, onder voorwending, dat hy zekere mevrouw van de ſtadt, op welke de hertog ſmoorlyk verlieft was, daar by hem zou brengen: doch in plaats van de edele vrouwe, welke hy daar verwachtte, wierdt hy door twee moordenaars * overvallen, die hem ellendig van kant hielpen. *Laurens* van Medicis hadt niet lang den roem, welken hy zich daar van hadt voorgeſtelt, door zyne medeburgers hunne vryheit weder te geven. Genoodzaakt zynde te vluchten, wilde hy zyn leven bergen, na dat hy de plaats van *Alexander* aanſtonts door een jong man van het zelve geſlacht, genaamt *Coſmus*, en afſtammende van een broeder van den befaamden *Coſmus* van Medicis, den eerſten van dien name, hadt vervult gezien, en wierdt eindelyk te Venetië door twee moordenaars met een dolk doorſtoken. De zelve waren afgezonden door den jongen *Coſmus*, de welke deze ſtraffe eerder tot zyne eige veiligheit, dan om de doodt van zynen voorzaat te wreken, nodig oordeelde. Het was ook een voorbeeldt van de eeuwige Gerechtigheit, de welke den doodſlag niet ongeſtraft wilde laten. Het ſtaat den menſchen niet vry toe te leggen op het leven der prinſſen, welke de Voorzienigheit over hen geſtelt heeft; en de hoedanigheit van verloſſers, welke zy voorgeven te ver-

Moordt des hertogs van Medicis door een van zyn namaagſchap.

*Laurens was 'er zelf een van; de andere wierdt *Scorancolo* genoemt. *Coſmus* van Medicis volgt den overleden op, en doedt den moordenaar doden.

(a) Hy hadt een broeder in Vrankryk, welken *François* de I beleende met dit marquizaatſchap; maar hy ſtierf zonder kinderen, en *Karel Emanuel*, hertog van Savoje, maakte zich daar meeſter van in den jare 1587.

1537. verkrygen, is veel eerder een bewysdom van hunne opgeblazenheit dan van hunne liefde voor het vaderlandt.

Herbert. D: keizer doedt den kardinaal *Polus* in Vlaanderen overkomen.

Ondertuſſchen ſtelde de keizer, zyne nicht, de princeſſe *Maria* van Engelandt, niet kunnende vergeten, alles in het werk om haar in de rechten van hare geboorte te herſtellen. Hy geloofde, dat *Renaldus Polus*, die alstoen te Rome was, hem tot een groot behulp zou zyn, zo byaldien hy, trekkende door Vlaanderen, van daar de Engelſchen aanmoedigde, die de aanhangelingen waren van *Maria*, om het uit te houden, van tydt tot tydt hem brieven overſchryvende, om hen aan te moedigen. Hy dacht daarenboven, dat de waardigheit van kardinaal meer kracht zou byzetten aan de aanmaningen van *Polus*, en hy badt den paus, hem daar mede te willen bekleden voor dat hy van Rome vertrok. Deze paus hadt geen minder belang by de onderhandeling van dezen Engelſchen kerkvoogdt dan de keizer zelf; zo dat hy aanſtonts inwilligde het geen deze vorſt verzocht, hebbende reets voorgenomen zulks te doen uit eige beweging. Hy voegde by de waardigheit van kaardinaal die van afgezant van den H. ſtoel in Vlaanderen.

Eiſchen van *Polus* op de Engelſche kroon.

Polus kwam daar in het begin van het jaar, en voegende by deze twee tytels den luiſter zyner geboorte, zodanig als wy die verhaalt hebben, verkreeg hy een ontzag, het welk tot eerbiedigheit toe ging. Daar zyn 'er, die zeggen, dat zyn oogmerk niet overeenkwam met dat van den keizer, en dat, in plaats van te denken op de herſtelling van het recht van de princeſſe *Maria*, hy bedacht was om te doen herleven dat van het huis van *York*, uit het welke hy afkomſtig was; dat hy zich in deze gedachten verſterkte, wanneer hy zag de veroordeeling van *Anna van Boulen* en de uitſluiting van de princeſſe *Elizabeth*, hare dochter, en dat de koning van Schotlandt de eenige hinderpaal tot de herroeping van den tak van *York* tot de kroon zynde, hy geloofde, dat het gemakkelyk zou wezen de Engelſchen daar toe te brengen, om voor hem een prins van hun landt te ſtellen; dat hy uit dien hoofde zorg moeſt dragen om te bewerken, dat aan *Maria* niet gegeven wierdt een recht, het welk die van zyn geſlacht uitſloot. Anderen * zeggen in het tegendeel, dat hy eene heimelyke liefde hadt voor *Maria*, en dat dit de ware reden was, welke hem zo veel yver voor hare belangen deedt hebben. Hoedanig ook zyn voornemen zyn mogt, het was altydt ſtrydig tegen de meningen des konings en de vrede van den Staat. Deze kerkvoogdt, die wederkwam, voorzien met de waardigheden van het Roomſche hof, kon niet verſchynen dan om met een nieuwen yver des zelfs rechten of geweldenaryen tegen *Henrik* te verdedigen. De koning hadt 'er dat gevoelen van, en wanneer hy vernam het geen 'er gebrouwen wierdt om hem wederom te zenden naar Vlaanderen, merkte hy des zelfs reize aan als eene zamenzwering, waar van de keizer en de paus de aanleggers waren, en waar van *Polus* het werktuig was. Het was om die reden, dat hy aan den koning van Vrankryk ſchreef om hem te verzoeken, dat hy aan hem den doortocht door zyne landen wilde weigeren, byaldien hy zich van hem niet wilde verzekeren, en hem toezenden. Ten minſte verzocht hy hem, ingevalle hy hem het eene en het andere weigerde, hem voor geen pauſſelyken afgezant te erkennen, en geen verſtandhouding met hem te hebben. Ter zelver tydt belaſtte hy zynen gezant by de regeerſter der Nederlanden, aan haar van zynent wegen te verklaren, dat hy het voor een inbreuk in het beſtandt het welk Engelandt met Vlaanderen hadt, zou opnemen, byaldien zy den kardinaal toeſtondt in hare ſtaten te trekken (a). De landvoogdeſſe bragt te vergeefſch by het ontzag, het welk zy aan den H. ſtoel verſchuldigt was, de welke hare weigering als eene verachting zou aanzien. *Henrik* hieldt zich met alle deze redenen niet te vrede, en wilde voldaan zyn. De oorlog, welken *François* de I alstoen in Vlaanderen voerde, waar van wy de byzonderheden verhaalt hebben, noodzaakte de landvoogdeſſe voor *Henrik* de believendheit te hebben, welke hy van haar vorderde, uit vreze, dat hy, het beſtandt brekende, gelyk hy haar dreigde, zyne machten by die van den koning van Vrankryk zou voegen. Zy ſchreef daar over aan den keizer, die hare redenen goedkeurde; en dus liet zy den kardinaal weten, dat zy hem aan haar hof niet kon ontfangen, hem met eenen onderrechtende van de beweegredenen, welke haar dwongen dusdanig te werk te gaan.

1537. Hy ſchryft daar over aan den koning van Vrankryk en aan de landvoogdeſſe der Nederlanden.

De landvoogdeſſe is verplicht *Polus* zyn afſcheidt te geven.

Polus was ondertuſſchen in Vlaanderen aangekomen, alwaar hy zich onbekend * ophieldt. Hy hadt by zich een dienaar, genoemt *Michiël Trogmorton*, een rechte verſpieder †, en bekwaam tot het voornemen, het welk de kardinaal hadt. Deze man, zynen yver brengende tot zelfs aan de nieuwsgierigheit van het toekomende, ging te rade met de ſterre-en natuurkundigen aangaande de zwangerheit van *Johanna Seymour*, koninginne van Engelandt, welke eenigen tydt daar na in de kraam beviel. Hy wilde weten, of zy van een prins bevrucht was. Men weet niet, welk gebruik hy voorhadt te maken van zyne nieuwsgierigheit: doch de afgezant van Engelandt, die daar van verwittigt wierdt, ontdekte zyn gedrag, en volgens het bevel, het welk hy daar over van *Henrik* ontfing, trachtte hy hem te winnen. Dit was te vergeefſch. Aan de andere zyde deedt *Polus* al wat mogelyk was om de zwarigheden, welke zich tegen zyn gezantſchap naar Vlaanderen opdeden, uit den weg te ruimen. Hy ſchreef daar over aan *Cromwel*, om de tegenſtreving, welke *Henrik* daar toe bybragt, te doen ophouden. Hy verzekerde hem, dat hy niet dan goede inzichten hadt, en dat hy niets tegen des konings dienſt zou ondernemen. Hy zondt ook den biſſchop van Verona aan de landvoogdeſſe, om haar den hoon, welken ze zyne waardigheit en die van den heiligen ſtoel, welkers gezag hy kwam oeffenen, aandeedt, te vertonen. Hy zeide, dat 'er gene redenen krachtig genoeg waren om haar te verontſchuldigen wegens eene zodanige ongehoorzaamheit, en dat de paus niet zou kunnen ontveinzen de verontwaardiging, zynen gezant aangedaan, het welk hy zou opnemen als aan zyn eigen perſoon geſchied; dat 'er niet gehandelt wierdt over ſtaatszaken, die den koning van Engelandt achterdocht konden geven; dat 'er geen vrage was dan over het belang van den Godsdienſt, en dat hy niet kwam dan om het oude geloof te verdedigen tegen de nieuwigheden, welke deze vorſt wilde invoeren. De landvoogdeſſe antwoordde, dat zy niet dan goede Roomſch-Katholyken in haar landt hadt, en dat het

Hy houdt zich in Vlaanderen onbekend op.

* *Incognito.*

Geheime handelingen van *Trogmerton*, zynen dienaar.

† *Spion.*

Polus ſchryft aan *Cromwel.*

Hy zendt aan de landvoogdeſſe om haar te verplichten zyn verblyf te dulden.

Henrik de VIII is bevreeſt over de reize van *Polus.*

* *Burnet.*

(a) Men zegt, dat hy vyftig duizend dukaten beloofde aan den gene, die hem des zelfs hoofdt bragt. Zie den *Afgezant* van *Wicquefort.*

1537. het gevaarlyk zou zyn, hen door deze twistredenen dwalingen te leren kennen, welke hen tot nog toe onbekend waren; dat zy van alle deze geschillen niet hieldt, en dat zy in hare landvoogdy de vrede wilde onderhouden. De hervorming was echter den Vlamingen niet onbekend, en wy hebben gezien, dat al in den jare 1523 twee geestelyken, daar belydenis van doende, te Brussel verbrand wierden. Daar waren nog bloedgetuigen in groter getale van dezen Godsdienst in het volgende jaar: doch de grote vervolging kwam eerst op onder de regering van *Philips* den II, en beroofde hem daar door van zeven zyner allerschoonste provincien. Wy zullen om die reden het verhaal daar van bewaren tot den tydt, wanneer deze zo bëfaamde omwenteling gebeurden en de voornaamste omstandigheden daar omtrent zien onder de merkwaardige regering van *Elizabeth*, de welke de Vereenigde Provincien tot erlanging van hare vryheit niet weinig de behulpzame handt heeft geboden.

Hy is genoodzaakt weder naar Rome te keren.

Byaldien *Polus* by de regentinne niet verkreeg het geen hy wenschte, men kan wel begrypen, dat hy geen meerder voldoening erlangde op den brief, welken hy aan *Cromwel* geschreven hadt. Dus was hy, na eenige maanden in Vlaanderen vertoeft te hebben, genoodzaakt den weg naar Rome weder in te slaan *. Hy wierdt aldaar met grote eerbewyzingen van den paus en het ganssche genootschap, het welk zynen yver en zyn gedrag prees, ontfangen. Gedurende zyn verblyf in de Nederlanden hadt hy zendelingen afgevaardigt naar Engelandt, alwaar hy in het heimelyk door der zelver onderhandelingen werkte, in eigen persoon met luister zulks niet kunnende doen. Hy deedt daar zyne geschriften verspreiden, welke men te Londen en door het ganssche koninkryk verkocht, om de toegenegenheit der genen, die den paus toegedaan waren, te onderhouden, en voor de princesse en hen, ware het mogelyk, nieuwe aanhangen te verkrygen.

* in November des jaars 1537.

Zyne zendelingen in Engelandt.

Herbert. Sleidanus. February 1537.

Naar mate dat de paus en de keizer den koning van Engelandt werk verschaften, gevoelden de zamenverbondene vorsten van Duitschlandt eene groter genegenheit om zich met hem tegen deze twee mogendheden te vereenigen. Zy waren alstoen vergadert te Smalkalden, om onder zich besluiten te nemen rakende de inbreuken, welke zy voorgaven dat *Karel* de V gedaan hadt tegen het laatste vredesverbondt. Deze vorst zondt hen een afgezant *, de welke hen van zynent wegen vermaande om zich te onderwerpen aan de kerkvergadering, beroepen te Mantua, en om den oorlog tegen den Turk zo wel, als tegen den koning van Vrankryk, de welke Savoje hadt overweldigt, te helpen voeren. Dit gebeurde eenigen tydt voor den stilstandt tusschen de Franschen en de keizerschen. Deze afgezant klaagde ook, dat de Protestanten hun verbondt hadden vergroot sedert het verdrag van Neurenberg. Hy kreeg ten antwoordt, dat de vergadering niet kon goedkeuren, dat de stadt Mantua tot de plaats, om 'er de kerkvergadering te houden, gekozen was; dat zulks streedt tegen het besluit, genomen op de Ryksdagen, in welke men hadt vastgestelt, dat de kerkvergadering zou gehouden worden in eene der steden van Duitschlandt; en eindelyk, dat Mantua voor den Protestanten geën veilige plaats was. Ten aanzien van het verwyt, dat men hen tegenwierp, van het verdrag van Neurenberg geschonden te hebben, antwoordden zy, dat zy niets gedaan hadden, het welk hen eene zodanige beschuldiging op den hals kon halen; maar dat zy de zelve met veel meer billykheit zouden hebben kunnen keren tegen den keizer, die in de keizerlyke kamer genomen hadt besluiten, geheel strydig tegen de artykelen van den Godsdienst, over welke men by dit verbondt was overeengekomen. Belangende die genen, welke zy tot hun verbondt hadden toegelaten, dat zy niet geloofden daar in overtreden te hebben noch de wetten van het ryk in het algemeen, noch het Neurenbergsche verbondt in het byzonder. Dat deze nieuwe bondgenoten belydenis doende van een zelven Godsdienst, en daarenboven leden zynde van het zelve Ryk, men hen niet kon beschuldigen een strafschuldig eedgenootschap te maken, hen ontfangende, noch zelfs eene nieuwe verbindtenis. Dat het altydt de oude was, die standt hieldt, in welke alle de Protestanten van Duitschlandt stilzwygende begrepen waren. Dat zy derhalven wenschten, dat die genen, die sedert korten tydt in hunne verbindtenisse waren getreden, toegelaten mogten worden in de algemene vrede, en dat zy onder deze bedingen aanboden de onkosten van den oorlog, volgens de begeerte van den keizer, te helpen dragen. Dat byaldien men in het tegendeel voorhadt de nieuwe zamenvereenigden buiten de handelingen te sluiten, zy voornemens waren de zelve te beschermen met al hun vermogen, als met hen een en zelve ligchaam uitmakende.

Zy beschermen hun bondgenootschap.

Matthias Heldus. Afgezant van *Karel* den V aan deze vergadering, rakende het concilie.

Antwoordt der zamenverbondenen.

De vergadering van Smalkalden is eene der allerberoemdste, die 'er ooit gehouden zyn. De keurvorst van Saxen bevondt zich daar in persoon, met de vorsten van Luneburg, den hertog van Wurtenberg, den landgrave van Hessen, de prinssen van Pomeren en van Anhalt, *Albert*, grave van Mansfeldt, en een groot getal afgezanten van andere vorsten en de vrye Ryksstedden, de welke de zelve party volgden. Daar kwam ook een afgezant van den paus *, welken deze opperpriester uitdrukkelyk afzondt aan den keurvorst van Saxen, om, was het mogelyk, den zelven te winnen, of ten minste hem te verplichten zyne toestemming daar toe te geven, dat de stadt Mantua tot de zamenroeping van de algemene kerkvergadering benoemt wierdt. De gezant sprak ook den landgrave van Hessen † over het zelve onderwerp: doch hy kon van deze twee prinssen niets verwerven. Men kwam dan weder tot de algemene onderhandelingen, waar in des keizers afgezant † nieuwe pogingen aanwendde om de zamenverbondenen te verplichten, zich aan de kerkvergadering te onderwerpen, en zich met den keizer te vereenigen tegen *Solyman* en *François* den I. Maar de vergadering bleef vast by haar besluit: zy beloofde aan den keizer en aan *Ferdinand* al de hulp, welke zy verzochten, behoudens dat men de gemaakte overeenkomsten onderhieldt, en dat men de verschillen over den Godsdienst op het vriendelykste vereffende door eene byzondere kerkvergadering, zodanig als men hen belooft hadt. Ten aanzien van die van Mantua, de zelve volhardde te betuigen tegen deze zamenroeping en tegen het gezag van den paus, welken zy aanzag als party, en niet als rechter. Zy deedt een wydlopig verweerschrift ontwerpen, het welk afgekondigt wierdt, benevens alle de redenen, met welke zy hare weigering ondersteunde, zo wel ten aanzien van de plaats, werwaarts men de kerkvergadering hadt beroepen, als van het hoofdt, dat men de zelve wilde geven. De zamenverbondenen eindigden met vermaningen aan alle de Christen koningen en vorsten, hen te hel-

De namen der vorsten, die by deze vergadering tegenwoordig zyn.

* *Paulus Verger.*

† Anderen zeggen, dat hy by hem geen gehoor kon erlangen.

† *Heldus.* De zamenverbondenen beloven allen bystandt, welken *Karel* en *Ferdinand* van noden hebben.

1537. helpen tot eene zo wettige beſcherming, de welke de kerk betrof in het gemeen, en het gezag van ieder vorſt in het byzonder.

Afgezanten van *Henrik* den VIII op de vergadering.

Henrik oordeelde deze tydsgeſtalte gunſtig om de Smalkaldiſche bondgenoten in zyne belangen te brengen. Hy zondt derwaarts *Paget* en *Mount*, hen bevelende in het doorreizen te ſpreken met *Gardiner*, zynen afgezant aan het hof van Vrankryk, en met den koning van Vrankryk zelve, voor wien hy van deze onderhandeling geen geheim wilde maken. Hy belaſtte in het tegendeel zyne afgezondenen, hem te raden, met hem aan te ſpannen in een voornemen, waar in zy een gemeen belang hadden, doordien het betrof de vryheit der algemene kerkvergadering, en dat het ſtrekte om zich aan te kanten tegen de ondernemingen van den paus en van den keizer, en tegen de rechten der andere Chriſten vorſten. De afgezanten kweten zich van hunnen laſt, en na van *Gardiner* en de Franſche ſtaatsdienaars de berichten, die hen nodig waren, ontfangen te hebben, begaven zy zich op weg om hunne reize voort te zetten. Om dit veiliglyk te doen vonden zy geraden zich als kooplieden te verkleden, en in deze toeruſting kwamen zy te Smalkalden.

Beweegredenen dezer afzending.

Het oogmerk hunner belaſting was de zamenverbondenen te verplichten, om zich wegens de verſchillen, welke zy met den keizer hadden, te gedragen aan den koning van Engelandt en aan dien van Vrankryk, en niet aan eene kerkvergadering, als die van Mantua was. *Henrik* hadt toezegging van den keizer, dat de kerkvergadering zyne zaken niet zou aanraken, om de zelve te veroordeelen, maar alleen om hen met den Roomſchen ſtoel te verzoenen. Hy betrouwde zich echter niet op zodanige toezegging. Hy vreeſde voor eene algemene kerkvergadering, waar van deze vorſt en de paus meeſter wierden, en hy werkte, zo veel als hy kon, om het te verbreken. Het was hierom, dat hy van de eene zyde tekenen wilde geven van zyne toegenegenheit aan de bondgenoten, hen aanbiedende zyne beſcherming gezamentlyk met die van den Franſchen koning, en dat hy van de andere zyde wenſchte te weten, welke hun ware geſteldheit ten zynen opzichte was, ten einde om rechtmatige maatregels te nemen. De afgezanten, binnen gelaten zynde, openden hunnen laſt, en vertoonden aan de bondgenoten, dat zy zich niets zekers moeſten beloven van den kant van den keizer; dat hy hen zeer ſchone aanbiedingen deedt; maar dat hy in verſcheide voorvallen hen hadt doen zien, dat zyne daden met zyne woorden niet overeenkwamen. Dat hy hen alle te zamen geen algemene vrede zou toeſtaan, dan om naderhandt den eenen na den anderen te onder te brengen. Zy voegden daar by, dat de voorſtellingen, welke zy hen kwamen doen van wegens den koning, hunnen meeſter, geenzins zodanig, maar geheel anders waren, zo wel als die van den koning van Vrankryk, van welken zy volmacht hadden; dat deze twee vorſten heiliglyk hunne belofte zouden volbrengen, van hen te beſchermen tegen het geweldt hunner vyanden, en dat, ingeval zy mogten worden aangetaſt, zy alle de machten hunner koninkryken tot hunne hulpe zouden doen optrekken. Het beſluit was, dat de bondgenoten moeſten verwerpen eene kerkvergadering, de welke alleen zou byeenkomen om hen te veroordeelen, en dat zy aan den keizer moeſten verklaren, dat zy gene andere rechters konden aannemen dan de koningen van Vrankryk en van Engelandt. De afgezanten konden geen gunſtiger tydt waarnemen.

De afgezanten openen hunnen laſt.

Zy bragten voor beſcheidt te rug dankbetuigingen, en verzekeringen, dat de bondgenoten ſtandvaſtiglyk zouden weigeren de kerkvergadering van Mantua te erkennen. 1537 Antwoordt der bondgenoten.

Dit was voornamentlyk het geen *Henrik* zocht; en daar van verzekert zynde deedt hy zyne betuigingen tegen de kerkvergadering gemeen maken, zo als wy die op eene andere plaats verhaalt hebben. De koning van Vrankryk nam tegen den paus nog andere maatregelen. Hy vergenoegde zich met te verklaren, dat hy geen kerkvergadering zou aannemen, de welke op geen veilige plaats en op geen vrye wyze zou byeen geroepen zyn, daar by voegende, dat zyn zwager van het zelve gevoelen was. Ondertuſſchen ſchreef hy aan de bondgenoten, om hen te verzoeken eene goede verſtandhouding met hem te onderhouden, hen van zynen kant verzekerende, dat hy hen in den noodt niet zou laten zitten. Brief van *François* den I aan de bondgenoten.

Men vreeſde in dezen tydt nieuwe oproeren in de Noorder geweſten. De koning, die daar over bekommert was geweeſt, hieldt daar altydt zyne benden, onder het bevel van den hertog van Nortfolk en van den grave van Shrewsbury. Hy belaſtte hen de landſchappen door te kruiſſen, acht te nemen op de neigingen van het volk, en allen een eedt te doen afleggen, welke hen tot eene gehele onderwerping zou verplichten. Men deedt hen zweren: I. Dat zy afſtandt deden van alle de eeden en van alle de beloften, welke zy gedaan hadden gedurende de wederſpannigheit, van welke zy den koning op hunne kniën om vergiffenis verzochten. II. Dat zy aan den koning, aan zyne erfgenamen en navolgers zouden getrouw zyn. III. Dat zy zouden nakomen alle de beſluiten van het Parlement, gemaakt gedurende de regering van dezen vorſt. IV. Dat zy nooit dan op des zelfs bevel de wapenen zouden opnemen. V. Dat zy de oproerigen zouden vaſthouden. VI. Dat zy alle de monniken zouden verjagen uit de klooſters, in welke zy de zelve herſtelt hadden, ten nadeele der verſtoring, die gedaan was geweeſt van deze ongebondene klooſters. De twee bevelhebbers hadden ook laſt zich meeſter te maken van Mylord *Darcy*, en van *Aske*, hoofdt der wederſpannigen, en hen naar het hof te zenden. *Herbert.* Eedt door de gevolmachtigden van *Henrik* den VIII geeiſcht van die genen, die zich in de wederſpannigheit ingewikkelt hadden.

Deze laatſte wachtte niet, dat men hem daar henen bragt; hy was ſtoutmoedig genoeg om derwaarts uit eige beweging te trekken, en zich voor den koning te ſtellen. Het is waarſchynlyk, dat hy door goede redenen verontſchuldigde dat gene, het welk hy gedaan hadt, doordien hy wel ontfangen wierdt; dat men zich vergenoegde met de onderwerpinge, welke hy deedt, en dat men, na hem eenige dagen te Londen gehouden te hebben, hem toeſtondt weder naar huis te keren. Miſſchien dat de koning acht nam op zyn gedrag, het welk in eene zodanige gelegenheit zeer gematigt was geweeſt, hebbende den oproerigen niet toegelaten te plunderen, noch geweldt te plegen, en hebbende hen eene geregelde krygstucht doen onderhouden. Miſſchien ook, dat hy, achting voor zyne bekwaamheit opgevat hebbende, hem aan zynen dienſt wilde verbinden; waar by men moet voegen, dat hy hem bekwaam oordeelde om hem open te leggen alle de geheimen der zamenzweringe, de geheime ſtreken der monniken, en de namen der voornaamſte belhamels. Belangende Mylord *Darcy*, de zelve ſchreef aan *Cromwel* een langen brief by wyze van een verweerſchrift. Hy vertoonde hem, dat hy genoodzaakt was geweeſt Stoutheit van *Aske*, hoofdt der oproerigen. De koning geeft hem vergiffenis. Mylord *Darcy* verdedigt zich.

1537. weeſt zich te laten vinden in de vergaderingen der wederſpannigen, doch dat zyn hert altydt voor den koning was geweeſt; dat hy onder de vyanden niet gebleven was, dan om hunne oogmerken te ontdekken, en de zelve vruchteloos te maken; dat hy mede zyn beſt hadt gedaan om hen tot hunnen plicht te doen wederkeren, en dat hy zich in dezer voegen gedragende, niet minder nuttig was geweeſt aan zynen vorſt, dan of hy in des zelfs legers geſtreden hadt. Hy eindigde zynen brief met den koning te bidden acht te nemen op een vyftigjarigen dienſt, welken zyn vader en hy de kroon gedaan hadden. Deze vertogen beletten niet, dat hy weinig tyds daar na niet naar Londen wierdt gevoert.

Hy wordt gevangen naar Londen gevoert.

De oproerigen nemen de wapenen weder op.

Ondertuſſchen namen de wederſpannigen de wapenen weder op, hebbende voor hoofden *Musgrave* en *Tilby*, twee edellieden van het landt, en vertoonden zich met een leger van achttien duizend man voor Carlile, het welk zy meenden te kunnen overrompelen. Men ſloot echter voor hen de poorten, en men wederſtondt hen zo hardnekkiglyk, dat zy genoodzaakt waren te rug te deinzen. Zy wierden geſlagen in hunnen aftocht door des konings leger, over het welke de hertog van Nortfolk geboodt. Alle de bevelhebbers, uitgenomen *Musgrave*, die gelukkig genoeg was om zich te bergen, vielen in handen der koningſchen, en wierden gevangen, met zeventig anderen van minder aanzien. Zy wierden alle door den krygsraadt veroordeelt om opgehangen te worden, en de uitvoering wierdt volvoert op de bolwerken van Carlile.

Hunne nederlaag.

Twee andere hoofden van de party, genaamt *Bigot* en *Halam*, maakten ter zelver tydt een aanſlag op de ſtadt Hull: doch de zamenzwering ontdekt zynde, wierden zy gevat, en aan de galg opgeknoopt.

Beweegredenen tot de nieuwe wederſpannigheit.

Men weet niet wel, welke de oorzaken waren van deze nieuwe oproeren. De koning en het volk beklaagden zich gelykelyk de een over den anderen. Het volk zeide, dat men hen niet hieldt het woordt, dat men hen gegeven hadt om een Parlement in de ſtadt Jork te beroepen; waar by het voegde, dat de hertog van Nortfolk, tot nadeel der openbare vergiffenis, geheime bevelen hadt om te doen ſtraffen die genen, die het ongeluk zouden hebben van aan het hof verdacht te zyn. Aan de andere zyde klaagde de koning over zyne onderdanen, de welke niet voldaan hadden aan hunne verbindtenis om de monniken te doen gaan uit de klooſters, in welke zy de zelve herſtelt hadden. Hy nam deze weigering voor eene ongehoorzaamheit, en zeide, niet gehouden te zyn na te komen een verdrag, het welk zy het eerſt geſchonden hadden. Dus wierdt de hertog van Nortfolk gelaſt de allerſchuldigſten gevangen te nemen, de zelve volgens de ſtrengheit der krygswetten te doen ſtraffen, of hen naar Londen te zenden.

De hertog van Nortfolk trekt op tegen de wederſpannigen.

Hy kweet zich van zynen laſt, zo haaſt als hy den oproer uitgedooft, en de ruſt herſtelt zag. Hy trok in het landt met de vligende koninklyke ſtandaardt, en deedt by zich brengen de genen, welker wederſpannigheit hy gelooſde eene voorbeeldelyke ſtraffe te verdienen. Men telde onder de voornaamſten Mylord *Darcy* en *Robert Aske*. De laatſte hadt vergiffenis verkregen, en ſcheen zelfs aan den koning behaagt te hebben, gelyk wy reets hebben gezegt: doch men beſchuldigde hem deel gehad te hebben aan den tweden opſtandt, en tegenwoordig geweeſt te zyn in het leger van die genen, die de verovering van Carlile onderſtaan hadden.

1537. Aangaande Mylord *Darcy*, wy hebben boven geſproken van den brief, welken hy aan *Cromwel* ſchreef, om zich te verantwoorden, niettegenſtaande den welken de hertog van Nortfolk echter gelaſt was zich van zyn perſoon te verzekeren. Hy nam hem dan gevangen, en deedt hem naar Londen brengen, van waar hy naar den Tour wierdt gezonden. De andere waren *Robert Conſtabel*, en *Jan Bulmer*, met zyne vrouwe, of zyne meeſtereſſe, *Thomas Percy*, *Steven Hamilton*, *Niklaas Tempeſt*, en *William Lumley*. Men nam ook gevangen Mylord *Huſſy* *, in de provincie van Linkoln, daar men hem beſchuldigde den oproer aangeſtookt te hebben. Men verzekerde zich mede van vele andere perſonen van minder rang, en van vele monniken, welke men aanmerkte als de aanleggers van alle deze beroerten. Men maakte allen hun hoofdgeding op. Mylord *Darcy* en Mylord *Huſſy* wierden te Weſtmunſter veroordeelt, en gevonniſt het hoofdt te verliezen; *Aske* wierdt te Jork veroordeelt en met de doodt der verraders geſtraft; van de anderen wierdt een gedeelte in de zelve ſtadt, en een gedeelte te Hull gerecht, wordende de edellieden onthoofd, en de anderen opgehangen. De vrouw of de meeſtereſſe van *Bulmer* wierdt te Londen verbrand, op de plaats Smithfield.

Hy verzekert zich van de hoofden.

* of *Huſſey*.

Mylord *Darcy* wierdt onthoofd op de plaats, de welke voor den Tour is te Londen, en *Huſſy* onderging de zelve ſtraffe binnen de ſtadt Linkoln. De eerſte wierdt zeer beklaagt. Het volk, ziende dezen heer op het ſchavot verſchynen, in den ouderdom van tachtig jaren, welken zyne gryze haairen eerwaardig maakten; hadt werk zich van tranen te onthouden. Men zeide, dat zyne dienſten en zyn ouderdom eene minder ſtrenge behandeling verdienden, zelfs al was hy ſchuldig geweeſt. Dat het genoeg zou zyn hem met de gevangeniſſe te ſtraffen, en dat men ten minſte zynen ouderdom moeſt ontzien, wilde men geen inzicht hebben noch voor zyne geboorte, noch voor zyne verdienſten. Dat het wreed was door de handt van een beul hem te beroven van een leven, dat hy wel haaſt volgens den loop der nature zou verloren hebben, en dat een zwak oud man niet bekwaam was den Staat te ontruſten. Het medelyden des volks was niet te wraken: echter was de doodſtraffe van *Darcy* rechtmatig.

Straf van Mylord *Darcy*.

Men veroordeelt de ſtrengheit daar van.

Terwyl hy nog gevangen zat, beſchuldigde hy den hertog van Nortfolk den eerſten oproer voor Donkaſter begunſtigt, en onder de handt de misnoegden aangemoedigt te hebben by hun opzet te blyven. De hertog, die te Londen gekomen was, ontkende het ſtoutelyk, en badt den koning, hem te willen vergunnen met dezen Mylord een tweegevecht te mogen aangaan, op dat hy zyne eer kon verdedigen in een gevecht van zyn perſoon tegen hem. Maar de koning, die *Darcy* ter ſtraffe bewaarde, hadt geen zin om dit gevecht *Nortfolk* toe te ſtaan. Deze hertog zeide tot zyne verdediging, dat *Darcy* hem niet beſchuldigde dan van wegens een ouden wrok, aangegroeit door den ſpyt, welken hy hadt over dat *Aske* zyne verradery aan hem ontdekt hadt. De koning ſloeg geen geloof aan de betuigingen van *Darcy*, of byaldien de zelve hem achterdenken gaven, hy ontveinſde de zelve echter: doch hy erinnerde zich die op een anderen tydt. Miſſchien dat de yver, met welken *Nortfolk* de oproerigheit uitdoofde, hielp om hem te rechtvaardigen. Men kon inderdaadt met geen meerder ſtrengheit

Hy beſchuldigt den hertog van Nortfolk, de welke een tweegevecht met hem verzoekt te mogen houden.

De hertog van Nortfolk gerechtvaardigt.

1537. heit en met eenen met geen meerder omzichtigheit te werk gaan. Hy hadt overal het oog op, hy verydelde alle zamenſpanningen der oproerigen; en hen nu eens met geweldt, en dan met liſt tegen gaande, verbrak hy hunne voornemens; deedt hunne oplopende woede verflaauwen; wierp hunne dapperheit ter neder, en verſtrooide hen eindelyk zodanig, dat zy daar na niet weder voor den dag zyn gekomen. De ſtrafuitvoeringen, welke hy door beuls handen aan de allerſchuldigſten liet doen, voltooiden hunne onderwerping; zo dat 'er geen de minſte voetſtap van wederſpannigheit overbleef dan in den ſchrik van die genen, die daar deel in gehad hadden, en de welke vreesden zulks ook te hebben in de ſtraffen, welke men hunne medemakkers hadt doen ondergaan.

Nieuwe vergiffenis van den koning verleent.

Om deze denkbeelden in hunne gemoederen uit te wiſſchen, en om den Staat zyne vorige ruſt weder te geven, wilde de koning dit bloedig treurſpel beſluiten met een bedryf van zyne zachtmoedigheit. Hy zondt aan den hertog van Nortfolk eene nieuwe vergiffenis, en verboodt hem iemandt verder te doen ſterven. Deze vergiffenis wierdt afgekondigt, en met des te meerder blydſchap ontfangen, om dat elk vreesde de geſtrengheit van den legervoogdt op zyn beurt te beproeven.

Zodanig waren de beweegredenen, de voortgangen en het einde van de wederſpannigheit der provinciën van Linkoln, van Northumberlandt, van Kumberlandt, van Durham, en van Jork. Ten minſte, de Engelſche geſchiedſchryvers verhalen de zelve in dezer voegen, op de bewyzen, welke zy daar van uit de openbare jaarboeken getrokken hebben. Een ſchryver *, al te yverig voor de Roomſche kerk, en by deze zaak al te veel belang hebbende, tracht de oproerigen te verdedigen. De oude adel, zegt hy, behalven eenige pluimſtrykers, en het volk van Engelandt, byna alle Roomſch-Katholyken, geloofden, dat het niet genoeg was den ouden Godsdienſt niet te verlaten, byaldien men den zelven niet in zyn geheel bewaarde; zo dat vyf provinciën de wapenen opnamen, en dat zich vyftig duizend man onder de vaandels bevonden. Hy voegt daar by, dat men daar in geſchildert hadt de vyf wonden van *JESUS CHRISTUS*, gelyk wy boven reets gezegt hebben, benevens den drinkbeker en den ouwel, om aan te tonen, dat zy den oorlog niet voerden dan om het geloof te bewaren. Hy verhaalt vervolgens den optocht van des konings leger tegen deze wederſpannigen: daar na zegt hy, dat de koning uit de vreze, waar in hy was, den Roomſch-Katholyken beloofde in hunne klagten te voorzien, en niemandt te ontruſten ter oorzake van hunnen opſtandt; dat hy deze belofte beveſtigde door eene verklaring, de welke wierdt aangetekent, ten nadeele van de welke hy dt voornaamſten met de zwaarſte ſtraffen deedt ſtraffen; dat hy tot eene voorwending nam den nieuwen opſtandt, ſedert door *Muſgrave* en *Tilby* verwekt. Dat echter alle de genen, aan welke hy genade hadt bewezen, daar geen deel aan hadden. Onder de zodanigen noemde hy *Darcy*, *Huſſy*, en alle de anderen, van welke wy melding hebben gemaakt, en verhaalt hunne ſtraffen op de wyze, als wy daar van geſproken hebben. Welk een ſchyn deze ſchryver ook zoekt te geven aan het opvatten der wapenen van vyftig duizend mannen, men kan zulks niet dan als een opſtandt aanmerken, de allerverſchrikkelykſte en allergrootſte, welke men zou kunnen bedenken. Men oordeele

* *Sandorus.* Redenen van die genen, die de wederſpannigheit billyken.

dan daar na, of de koning ongelyk hadt de hoofden daar van te ſtraffen, en of het voorzichtigheit, of wreedheit was de klooſters te vernietigen, waar uit voor den dag kwamen leeraars, bezwangert van de zelve yverzucht van dezen ſchryver, die de onderdanen wapenen tegen hunnen vorſt, onder voorwendſel van hen te doen vechten voor de alturen en voor het gelove. Voor het overige ontdekt zich de eenzydigheit van dezen ſchryver in het gene hy voorgeeft van den adel, welken hy geheel inwikkelt in de party der wederſpannigen. Nochtans is het zeker, dat 'er niet dan een klein getal van edellieden was, het welk hunne vaandels volgde, en die zelfs door deze woedende menſchen daar toe zyn gedwongen geweeſt: het gehele overſchot was niet dan ſlecht volkie, het welk al zo haaſt verſtrooit wierdt, als het oproeriglyk was byeen vergadert. 1537.

Aanmerking op deze redenen.

Herbert. Voorzichtig gedrag van den koning van Schotlandt ten aanzien van Henrik den VIII.

Gedurende deze zaken was de koning van Schotlandt, die met zyne jonge bruidt uit Vrankryk kwam, door tegenſtrydige winden, het langs de Engelſche kuſten genoodzaakt te houden, alwaar hy op Pinxterdag aanlandde. Vele Engelſchen begaven zich aan zyn boordt, en trachtten hem te overreden, hen in zyne beſcherming te nemen, hem vertonende, dat hy zich van eene zo gunſtige gelegenheit moeſt bedienen om zich voor den vermoedelyken erfgenaam van de kroon te doen erkennen. Doordien zy zagen, dat de ſhaatzucht geen vat op hem hadt, onderſtonden zy hem te bewegen door medelyden, en bezwoeren hem medogendheit met hen te hebben. Hy wilde niet horen noch naar hunne aanzockingen, noch naar hunne klagten: het zy dat hy hunne wederſpannigheit veroordeelde, het zy hy vreeſde den koning van Vrankryk, zynen ſchoonvader, te mishagen, die een vriendt was van den koning van Engelandt; het zy eindelyk, dat zyn verwantſchap met dezen laatſten, die zyn oom was, hem niet toeliet de wederſpannigheit van des zelfs onderdanen te onderſteunen. Hy vervolgde dan zynen weg, en kwam te Edenburg, alwaar de jonge koningin kort daar na ſtierf. Men zegt, dat hare doodt den koning, benevens het ganſche koninkryk, gevoeliglyk trof, en het was voor de eerſte maal, dat men zich daar over in den rouw kleedde: eene plegtigheit, welke men tot nog toe niet gebruikt hadt. Men voegt daar by, dat de prieſters de eenigſte waren, de welke deze princeſſe niet beklaagden, ter zake van haren Godsdienſt, welke hen verdacht was, doordien zy was opgevoed geweeſt by de koninginne van Navarre, hare moeie.

Doodt van de koninginne zyne echtgenote.

De onluſten van Engelandt bevredigt zynde, wilde de koning zyne kerkelyke opperhoofdigheit in Ierlandt ook vaſtſtellen. Hy was daar meer gevreeſt dan bemind ſedert de doodſtraffe van den grave van Kildare en van zyne vyf oomen, welker treureindend voorval wy boven verhaalt hebben. Deze liefde, vermengt met eerbiedt, welke de opperheeren hunnen onderdanen behoren in te boezemen, ten einde om hen zo wel door toegenegenheit, als door vreze in toom te houden, was in een zo algemenen ſchrik verandert, dat niemandt dacht veilig te zyn. Men was echter bedacht om den zoon van den grave van Kildare, die nog maar een kindt was, te behoeden. De vrienden van den vader, voor het leven van den zone vrezende, bedienden zich van deze liſt om hem de navorſchingen van den koning te onttrekken. Zy ſtaken hem

Herbert. Cox in zyne Geſchiedenis van Ierlandt.

Krygsliſt om den jongen Kildare te behouden.

1537. by een pak laken, het welk zy naar Ierlandt zonden aan de voorſtanders van dit ongelukkig huis, van het welke alle de hopeningen zich veſtigden op den perſoon van dit kindt. Uit Ierlandt deedt men hem overgaan naar Vrankryk, van waar men hem naar de Nederlanden bragt. Vervolgens geleidde men hem naar Italië by den kardinaal *Polus*. De haat, welken deze kardinaal den koning toedroeg, en de genegenheit, welke hy hadt voor het huis van *Kildare*, het welk aan het zyne vermaagſchapt was, deden hem de droevige overblyfſelen van een verwoeſt huis met blydſchap ontfangen. Hy droeg eene byzondere zorg voor de opvoeding van den jongen *Kildare*; hy bragt hem op in de gevoelens, overeenkomende met de wraak over den moordt zyner bloedverwanten, en de oogmerken, welke *Polus* zelf hadt. Wy zullen daar van in zyn tydt het gevolg zien, benevens de herſtelling van dezen jongen heer in de goederen van zyn huis *.

Dezelfs voorvallen.

* onder *Eduard* en *Maria*.

De koning meende hier mede het vuur van de oproeren, de welke zich geduriglyk in Ierlandt opdeden, geſmoort te hebben, door de graven van Kildare en zyne oomen het hooft te hebben doen afſlaan. Na deze ſtrafuitvoering was hy niet beſchroomt aldaar het Parlement te vergaderen, om het gene tegen den paus rakende dit koninkryk gedaan was, te bekrachtigen. Hy deedt daar des zelfs bullen, brevetten en vrylatingen vernietigen, en zich in het zelve erkennen voor het hooft der kerke. Men belaſtte daar ook de vernietiging van verſcheide klooſters; men veroordeelde daar de eedgeſpanſchappen der wederſpannigen, welke zich weigerden het koninklyk gezag te onderwerpen; men ſtelde daar vaſt de opvolging tot de kroon, overeenkomſtig met de beſluiten van het Parlement van Engelandt, en men ſtondt aan den koning toe de eerſte jaars inkomſten der kerkelyke ampten, benevens het twintigſte deel der inkomſten. Dit gedaan zynde bekrachtigde het Parlement de vergiffenis, welke de koning hadt doen opmaken ter gunſte van alle de medeplichtigen des graven van Kildare, mits betalende de geldboeten, met welke zich de koning vergenoegde.

Het Parlement van Ierlandt maakt de zelve wetten als dat van Engelandt.

Cox. Varre.

Georg Brown, aartsbiſſchop van Dublin, onderſteunt de hervorming.

Georg Brown, nieuwelings voorzien met het aartsbisdom van Dublin, diende den koning en den onderkoning zeer wel in al het gene tegen den Roomſchen ſtoel gedaan wierdt. Hy was een Auguſtyner monnik geweeſt, en overſte van zyne orde in Engelandt. Naderhandt hadt hy ſmaak gekregen in de hervorming, zonder nochtans daar van openbare belydenis te doen. Alleen verdacht men hem ter zake dat hy de rechtvaardigmaking uit genade predikte, zonder de verdienſten der werken. Zynde verheven tot het aartsbisdom van Dublin verſterkte hy zich in het voornemen om den Proteſtantſchen Godsdienſt te omhelzen, en den zelven voort te planten in een landt, alwaar de zelve tot nog toe onbekend, of zeer weinig gekent was geweeſt. Zyne aangeborene zachtigheit, gevoegt by zyne grote liefdadigheit, behaalde hem de liefde des volks, het welk zich vindende in een gelukkig vooroordeel, de veranderingen goedkeurde, welke hy, op het bevel van het hof, in den uiterlyken dienſt en de kerkgebaarden maakte. Hy begon met uit de twee hoofdkerken weg te ruimen de ſchandelyke beelden en verdichte overblyfſelen. Vervolgens liet hy de zelve wegnemen uit de kerken van zyn bisdom. In plaats van deze voorwerpen van bygelovigheit deedt hy koſtelyke lyſten hangen rondom het altaar, in welke hy de Tien Geboden, het Onze Vader en de Apoſtoliſche Geloofsbelydenis in het Engelſch op kopere platen met gulde letteren liet ſtellen. Men heeft nog den brief, door hem aan den onderkoning geſchreven * ter zake van de hervorming. Hy verzekert hem, dat hy uit al zyn vermogen zal helpen dragen de zorgen, welke hy neemt om de zelve in Ierlandt vaſt te ſtellen. Hy geeft hem met eenen te kennen de zwarigheden, welke zich daar in opdoen, door den haat van den aartsbiſſchop van Armach, geholpen door eene geeſtelykheit, welker belang haar den ouden Godsdienſt deedt aankleven, en welker onwetenheit verhinderde het licht van het Euangelie te ontfangen. Hy voegt daar by, dat het volk voor het grootſte gedeelte met den zelven yver ingenomen was, gedompelt in de zelve onwetenheit, en geheel overgegeven aan den Roomſchen biſſchop, waar in het den gehelen Godsdienſt deedt beſtaan. Hy betuigt echter gene zorgen te ſparen om de bevelen des konings te doen uitvoeren. 1537.

Zyn brief aan *Cromwel*

* De zelve is van de maandt September 1535.

In het Parlement, het welk te Dublin in den jare 1536 gehouden wierdt, van waar het ſedert op verſcheide plaatſen is overgebragt, maakte men beſluiten, van welke wy hier komen te ſpreken, ten voordeele van de kerkelyke opperhoofdigheit van den koning, tegen die van den paus, en om den eerſtgemelden te beveſtigen in het genot der eerſte jaars inkomſten van de geeſtelyke ampten, de welke men den anderen ontnam. De biſſchoppen ſtelden zich daar ſterk tegen: doch de aartsbiſſchop van Dublin gaf op hunne tegenwerpingen een nog krachtiger antwoordt. Hy verheft te het koninklyk gezag, en drong aan op de gehoorzaamheit, welke hem toekomt, ten nadeele van de gene, welke men de pauzen bewyſt, door het voorbeeldt van *JESUS CHRISTUS*, de welke den keizer de ſchatting liet geven, die hem toekwam. *Byaldien*, zeide hy, *de Opperprieſter van onze zielen dezen cyns heeft willen geven aan een Heidenſch keizer, wat voorwendſel hebben wy om aan een Chriſten vorſt te zweigeren de ſchattingen, welke hy rechtmatig van ons vordert?* Hy voegde daar by, dat de eerſte biſſchoppen van Rome zich aan de Heidenſche keizers onderworpen hadden ten aanzien van het tydelyke van hun bisdom; en om hen te raken door een gezag, aan het welke zy hunne onderwerping niet zouden kunnen weigeren, zeide hy tegen hen, dat de koning niets eiſchte dan het gene de paus *Eleutherus* eertyds hadt toegeſtaan aan St. *Lucius*, eerſten Chriſten koning van Groot-Britannië. Deze redenering hadt hare uitwerking. Het beſluit rakende de eerſte jaars inkomſten van de kerkelyke ampten ging niet alleen door: het wierdt daarenboven gevolgt van een ander, het welk voor eeuwig aan den koning toeſtondt het twintigſte deel der inkomſten van alle de kerkelyke goederen. Ook wierden vele abdyen en vele klooſters weder gehecht aan de heerlykheden van de kroon. Men hadt nog eene andere wet gemaakt, de welke alle Ieren, die geen Engelſch ſpraken, van de kerkelyke ampten uitſloot. Het was om die natie te noodzaken zich te ontdoen van den haat, welken zy tegen de regering hadt, en zich gemeenzaam te maken met de Engelſche volkplantingen. Het was ook om haar beter te doen gehoorzamen aan de kerkelyke bevelen, door welke men belaſtte dat een gedeelte van den Goddelyken dienſt in het Engelſch zou verrecht worden.

Zyne redenen om de kerkelyke opperhoofdigheit van den koning te verdedigen.

Daar waren nog andere wetten gemaakt tegen de knevelaryen en roveryen van die van het platte

Wetten om te verbieden de

1537. Huwelyken der Engelschen met de Ieren.

te landt. Eenige bevalen de wedergeving der geroofde goederen; andere verboden de brandschattingen, welke de hoofden der geslachten van die natie van des konings onderdanen eischten. Een der meest aanmerkelyke van deze bevelen was dat, het welk verboodt de huwelyken der Engelschen met de Ieren, en die schuldig aan hoog-verraadt verklaarde den gene, die trouwen zou met de dochter van een wederspannigen, schoon des zelfs wederspannigheit in eene blote ontkennende daadt van des konings kerkelyke opperhoofdigheit zou blyven (a).

Verwoestingen der wederspannigen.

De wederspannigen namen den tydt waar van de byeenroeping des Parlements om hunne vyandelykheden uit te voeren. *O-Connor* verwoestte het graafschap van Kildare: doch Mylord *Trimlestown*, en de onderkanceliер *Brabason* trokken in de landen van dezen oproermaker, en dwongen hem door deze afwending zyne stroperyen te staken. Daar waren veel groter beroerten in de provincie van Mounster * van de zyde van den nieuwen grave van Desmond, en in het graafschap van Limmerik, alwaar Mylord *Buthler* verwoestingen ging aanrechten in de landen van dezen vyandt, om schа-verhaling te oeffenen. Daar wierden verscheide kasteelen van weérzyden ingenomen, en het slot van Carrigonel, het welk voor een der beste van dien tydt gehouden wierdt; beurt om beurt door de twee partyen ingenomen en hernomen.

* of Momonie.

Onderwerping van *O-Connor*.

Mylord *Gray*, die op *Skeffington* gevolgt was, wilde zich wreken over de verwoestingen, de welke *O-Connor* in het laatste jaar, gedurende de zittingen van het Parlement, hadt aangerecht. Hy trok in des zelfs landt, en drong hem zo heftiglyk, dat hy dezen stoutmoedigen wederspanneling noodzaakte om de genade des konings te smeken. Hy verkreeg vergiffenis, en stelde borgen voor zyne getrouwigheit.

Mylord *Gray* dwingt de Ieren den eedt der kerkelyke opperhoofdigheit af te leggen.

De landvoogdt trok vervolgens op tegen de genen, die weigerden den eedt rakende de kerkelyke opperhoofdigheit af te leggen. Alle de Ierssche inboorlingen waren van het getal der halsterrigen: Mylord *Gray* dwong hen te gehoorzamen. De *O-Mulmoys*, de *O-Carols* en de *O-Kennedys* waren de eersten, die zich onderwierpen, nevens *Mak-Brian Arra*. *O-Mulvian*, *Klanrikard*, en *Mak-William* * volgden hen. Van daar begaf zich de onderkoning naar Limmerik, alwaar de hoofdschout en de Aldermans den eedt afleiden. De bisschop leide den zelven vervolgens af zonder bedenken, en wierdt gevolgt door de geestelykheit en de gemeenten. De landvoogdt vervolgde zynen tocht met eene naarstigheit, dat niets hem ophieldt. Hy verjoeg de wederspannigen, welke hy onderwegen aantrof; brak hunne bruggen af; wierp hunne sloten omver, en komende in het graafschap van Thomond maakte hy zich meester van de vestingen Klare en van Ballycolome. Van daar ging hy over in het graafschap van Klanrikard, nam het kasteel van Belliklare in, en stelde *Ulrich Burk*, hoofdt van het huis van *Klanrikard*, in de bezitting van het zelve. Hy kwam eindelyk te Galloway, alwaar de schout en de Aldermans niet minder gehoorzaam waren dan die van Limmerik. Vele Ierssche groten kwamen ook daar den zelven eedt afleggen. De stadt onthaalde den bevelhebber en alle de Engelschen van zyn gevolg op hare kosten acht dagen lang, en *Burk* deedt de zelve onkosten voor de Ieren, welke zich by deze plegtigheit bevonden. Dus deedt Mylord *Gray*, Ierlandt doorlopende van Dublin af, tot Galloway toe, en zich door het gehele landt uitbreidende, des konings kerkelyke opperhoofdigheit erkennen, en vernietigde het gezag van den paus: doch hy verzuimde de nodige gyselaars te nemen. De koning, de ingenomenheit der Ieren voor den Roomschen stoel, zo wel als hunne aangeboorne trouwloosheit kennende, schreef in zyne brieven, dat hy niets voor duchtig zou erkennen, indien hunne gehoorzaamheit door gyselaars niet wierdt verzekert, en dat hy geen duit (dus drukte hy zich omtrent uit) gaf voor alle hunne eeden. De uitkomst deedt zien, dat hy zich niet bedrogen hadde.

* Deze twee laatsten waren van het huis van *Burk*.

1537.

Het vonnis, dat de koning stroek over hunne onderwerping.

In dit zelve jaar maakte ook de graaf van Desmond zyn verdrag. Het wierdt gesloten door gemachtigden van weérzyden, en moest te Clonmel door den eedt van de koninklyke opperhoofdigheit worden voltooit, welken *Desmond* zou moeten afleggen: doch hy weigerde daar te komen. Hy haalde, wy weten niet welk, voorrecht aan, door het welke men hem niet kon dwingen om zich in eene beslotene stadt te laten vinden, en eischte, dat de gevolmachtigden verplicht waren in zyn leger te komen. Zy begaven zich inderdaadt daar naar toe, tot kleinachtinge van hun ampt en van de majesteit van den vorst, welken zy verbeeldden. Zy ontfingen den eedt van den grave van Desmond, die tot waarborge van het verdrag *Thomas Roë*, zynen natuurlyken zoon, gaf, die als gyselaar naar Dublin wierdt gezonden.

Nieuwe opstandt en nieuwe onderwerping van *O-Neal*.

Twee andere hoofden der oproerigen, *Fylemi Roë* en *Mak-Morrough*, deden ook hunne onderwerping: doch ter zelver tydt wierdt *O-Neal*, berouw hebbende van het gene hy gedaan hadt, weder oproerig, en kwam de vesting Ardglas belegeren. De landvoogdt kwam tot bystandt van de plaats, en op de tyding, welke *O-Neal* daar van kreeg, brak hy de belegering op, en keerde weder tot zynen plicht. Men scholdt hem zyne misdaadt kwyd, en hy leide den eedt van getrouwigheit af, door welken hy zich verplichtte om voor den koning te stryden tegen al de wereldt: dit zyn de uitdrukkingen van den eedt. *O-Donel*, welken men Mylord *Tyrkonel* noemde, stierf in dezen tydt, en zyn zoon, die den naam voerde van *Magnus*, of *Manus*, gelyk die van dat landt den zelven uitspreken, volgde hem op. Des zelfs inhuldiging geschiedde, volgens gewoonte, op een heuvel, deze plegtigheit toegewyd, digt by de kerk van Kilmakrenan.

Inval van Mylord *Gray* in de landen van den grave van Ossery.

Mylord *Gray* hadt dit jaar kunnen stellen voor het gelukkigste van zyn leven, door de eere, welke hy zich verwierf in alle de ondernemingen, van welke wy hier spreken, byaldien hy het niet ongelukkig gemaakt hadt door eene vervoerdheit, zynen ouderdom en zyne waardigheit onbetamelyk. Hy liet zich dermaten vervoeren door zyne woedende drift tegen den grave van Ossery, dat hy gewapenderhandt in des zelfs landen trok, en de zelve afliep. De gemene vrienden van de twee partyen stelden zich tusschen beide tot een onderling verdrag, en die van den landvoogdt maakten spoedt het verschil te vereffenen voor dat het hof daar kennis van nam. Zy kwamen zulks te boven, en het verdrag wierdt gesloten: doch zy konden niet beletten, dat de zaak niet ruchtbaar wierdt, en dat de zelve in het vervolg niet dodelyk wierdt voor Mylord *Gray*, welken de graaf van Ossery de zelve nooit vergaf, wanneer hy zich daar over kon wreken. Deze laatste wierdt in het zelve jaar herstelt in zyne waardigheit van graaf van Or-

(a) Deze wet wierdt herroepen onder de regering van *Jacobus* den II.

1537. Ormond, welke hy hadt afgeſtaan aan den ridder *Boulen*, en deze herſtelling wierdt naderhandt beveſtigt door eene wet van het Parlement in den jare 1541.

Herbert. October 1537. De zwangerheit der koninginne, van welker in de kraam bevalling de tydt dagelykſch naderde, hieldt alstoen de geeſten bezig, volgens de byzondere belangen, de welke ieder daar in nam. De koning en alle welmenende Engelſchen wenſchten vuriglyk de geboorte van een prins, de welke de opvolging beter kon verzekeren dan alle de beſluiten van de Parlementen. *Maria* en die van haren aanhang merkten het aan als den ondergang van hunne hopeningen. De Hemel verhoorde de wenſchen der eerſten. Op den 12 October bragt de koningin een zoon ter wereldt: doch hy koſtte haar het leven. Zy ſtierf twee dagen na dat zy van hem bevallen was.

Johanna Seymour bevalt van een prins. Zy ſterft twee dagen daar na.

Den koning kon aan de eene zyde geen groter geluk gebeuren dan de geboorte van een zoon, zo gewenſcht, en met zo veel onverduldigheit verwacht; maar aan de andere zyde kon hem niets meer bedroeven dan de doodt der koninginne, de beminnelykſte princeſſe des werelds, en die hy ook vuriglyk beminde. Twee zo krachtige hertstochten verwekten beurt om beurt in het gemoedt van dezen vorſt, uitterſtaten gevoelig, zeer tegenſtrydige bewegingen van droefheit en van blydſchap. Hy gaf uitſchitterende blyken van de eene en de andere.

Droefheit en blydſchap des konings.

Zes dagen na dat de prins geboren was, maakte hy hem prins van Walles, hertog van Cornwall, en graaf van Cheſter. Hy maakte *Eduard Seymour*, broeder der koninginne, graaf van Herford, en *William Fitz-William* graaf van Southampton. Hy begiftigde met den tytel van Mylord *William Paulet*, ſchatbewaarder, en *Jan Ruſſel*, tegenbockhouder der geldmiddelen *. Met een woordt, hy gaf overal en aan iedereen bewyzen van zyne blydſchap wegens een zo gewenſcht geluk. Hy wierdt daar over ook begroet door alle de Staten van zyn koninkryk, en door alle de vorſten, met welke hy in vrede was. De koningin *Margareta*, zyne zuſter, ſchreef hem daar over in uitdrukkingen, vol van toegenegenheit, niettegenſtaande de mocielykheit, welke zy met hem hadt gehad ter oorzake van het huwelyk van hare dochter met Mylord *Howard*. Zy beklaagde zich ter zelver tydt in dezen brief over de behandeling, welke haar zoon, de koning van Schotlandt, haar aandeedt, en badt *Henrik*, zyne bemiddeling te gebruiken om haar een geruſt leven te bezorgen, niet meer denkende in den ouderdom van 49 jaren, welken zy hadt, dan om het overige van hare dagen in ruſt door te brengen. *Henrik* vermaande haar geduldt te nemen, en zich naar den tydt ſchikken: en om haar van zynen kant te vertrooſten, liet hy haar weten, dat hy hare dochter in vryheit hadt geſteit na de doodt van *Howard*, met welken hy niet goed hadt gevonden dat zy trouwde.

* *Contrelleur des finances.*

Antwoordt van *Henrik* den VIII.

Onder alle de gelukwenſchingen, welke men deedt aan den koning en aan de koninginne over de geboorte van den jongen prins, moet men niet vergeten die van de princeſſe *Elizabeth*. Niets is zo zonderling als de brief, welken men haar toeëigent, en welken zy ſchreef, zegt men, aan de koninginne een weinig voor haar bevallen. *Elizabeth* hadt nog gene vier jaren, en echter drukt zy zich uit in ſpreekwyzen, de welke geen minder verſtandt dan aardigheit vertonen. Wy hebben geoordeelt een zo ſeldzaam ſtuk niet te moeten achterhouden, of verduiſteren, ſchoon wy geenzins voorhebben, het oordeel van iemandt te dwingen omtrent eene zake, de welke byna ongelooflyk ſchynt. Ondertuſſchen behelſt de brief van de jonge princeſſe een antwoordt op den brief, welken de koningin haar de eer gedaan hadt te ſchryven. Zie daar den zelven zodanig, als de ſchryver * den zelven heeft gemeen gemaakt:

1537.

* *Burnet Hiſt. der Reform.* I Deel. Zonderlinge brief van de princeſſe *Elizabeth*, in den ouderdom van vier jaren geſchreven aan de koninginne *Johanna Seymour* over hare bevruchtheit.

Hoewel de brief van uwe Majeſteit my in uwe afwezendheit zeer verheugt heeft, nochtans, wetende hoe moeielyk het ſchryven u moet vallen, als zynde zo ver gevordert in uwe zwangerheit, zou ik my vergenoegt hebben met uit den brief des konings tyding van u te verſtaan. Ik ben zeer verblyd, dat gy wel vaart, en dat gy vermaak ſchept in het buitenleven, en ik bedanke uwe Majeſteit, dat gy my hebt verwaardigt my by u te wenſchen. Maar hyaldien ik niet eer dacht om u te verlaten, dan het my by u begon te verdrieten, zou ik u buiten twyffel verveelen, doordien de alierkwaadſte verblyfplaats des werelds my zeer aangenaam zou zyn, als ik 'er u maar zag. Ik kan my over den koning niet beklagen: hy heeft zorg gedragen my tyding van u te doen verſtaan, en wanneer hy het al deze maal hadt vergeten, zou ik my niet beklagen, doordien ik hope, dat hy my van tydt tot tydt zal laten weten hoe zyn kleine kindt vaart. Ik weet wel, hyaldien ik my by zyne geboorte tegenwoordig bevondt, ik het zekerlyk kraaf ſlagen zou doen geven, om dat het u zo veel pyn veroorzaakt. Myn Heer en Mevrouw Denny *bedanken u zeer onderdaniglyk voor uw gedenken aan hen, en bidden Godt voor uwe gelukkige verloſſing. Myne beſtierſter bedankt u voor de zelve gunſt, en doedt voor u de zelve gebeden. Geſchreven met haaſt dezen laatſten dag van July.*

Uwe onderdanigſte dochter
ELIZABETH.

Wy komen weder tot de blydſchap des konings over de geboorte van den jongen prins. De zelve was niet minder in het vervolg dan in het begin. Hy zag den zelven opwaſſchen met hoedanigheden, die zyne hopeningen te boven gingen, en hy hadt die vertroofting, ſtervende, hem de opvolging van het ryk na te laten: eene zaak, welke hy het allermeeſt op de wereldt gewenſcht hadt. Deze jonge prins kwam tot de kroon onder den naam van *Eduard* den VI, en ſchoon hy eerſt uit zyne kindſchheit kwam, toonde hy zich echter des ryks waardig. Doch het is hier de plaats niet om zyn afbeeldſel te maken: wy zullen eerlang zyne regering zien; eene gelukkige regering, indien ze zo kort niet was geweeſt. De noodſchikkelykheit van zyn huis en het ongeluk van Engelandt ontrukten hem Europa, het welk hem met verwondering zyn volk zag regeren, in een ouderdom, in welken andere prinſſen hunne beſtierders nog van noden hebben.

Blydſchap des konings over de geboorte van dene prins *Eduard*.

Des konings rouw was niet minder dan zyne vreugde. Hy verloor eene gemalin, welke hy meer beminde dan hy de twee andere bemint hadt, en die mogelyk ook verdiende meerder bemint te worden. Behalven alle de voordeelen van ziele en ligchaam, welke haar eene der beminnelykſte vrouwen des werelds maakten, hadt zy eene zo volmaakte gelykheit van gemoedt, dat de koning, de kregelſte man van de wereldt, gedurende zyn huwelyk niets te zeggen vondt tegen, noch te wenſchen in haar gedrag. Zy hadt ook op den geeſt van dezen vorſt meer vermogen dan eenige zyner vrouwen voor haar gehad hadde, noch na haar hadt. Het allerzekerſte bewys van de droefheit des konings was, dat

Zyne droefheit over de doodt der koninginne.

Lof dezer princeſſe.

1537. dat hy twee jaren was zonder om een ander huwelyk te denken. Het moet zyn, dat zyne droefheit hem uittermaten hadt ingenomen, doordien de zelve in zyn herte uitblufchte de begeerten, welke de liefde voorheen daar in zo fchielyk en met zodanige hevigheit hadt doen geboren worden. Miffchien zou de koningin, welke hy zo zeer beklaagde, hadt zy langer geleeft, het noodlot der genen, die haar waren voorgegaan, en dat van die genen, die op haar volgden, mede hebben moeten ondergaan: miffchien ook, dat zy dezen vorft zou gerechtvaardigt hebben, en daar door doen blyken, dat het kwaad onthaal, dat hy de anderen aandeedt, veel eer eene uitwerking was van haar kwaad gedrag, dan van zyne eigenzinnigheit. Wat 'er van zy, *Johanna Seymour* heerfchte over het hert van *Henrik* zo lang als zy leefde, en ftierf met de eere van alleenlyk van hem bemind geweeft te zyn. Zy wierdt begraven te Windfor, en men graveerde het volgende grafchrift in het Latyn op haren lykfteen (a):

Haar grafchrift.

Hier ruft JOHANNA, *die de Fenix was van 't ryk,*
Uit welkers afch, wanneer zy 't leven moeft verlaten,
Een jonge Fenix rees, ten trooft der onderzaten.
Wat ramp! geen eeuw hadt ooit twee Phenixen gelyk.

Eenigen zeggen, dat *Henrik* zo zeer over de doodt van deze princeffe niet geraakt was, als anderen wel verhalen. Zy willen, dat wanneer men hem kwam vragen gedurende den barensnoodt dezer vorftinne, of hy wenfchte de moeder of het kindt te behouden, hy antwoordde den zoon liefft te behouden; dat hy altydt vrouwen genoeg zou vinden. Zy voegen daar by, dat hy binnen het rouwjaar zou getrouwt hebben met de princeffe weduwe van Longueville, byaldien men hem de zelve hadt willen geven: doch liet zy dit gerucht waar is, of verdicht, het zelve fpreekt de waarheit van de droefheit, welke de koning betoonde gedurende een weduwenaarfchap van twee jaren, geenzins tegen.

Sanderus. Le Grand. De Vader Orleans. Barbaarfche gevoelens valfchelyk den koning toegefchreven.

De geboorte van den erfgenaam verzekerde de opvolging, en ftopte de oproerigen en misnoegden den mondt. *Henrik*, ftouter geworden door een zo gelukkige uitkomft, nam voor de vernietiging der kloofters te voltooien, welke hy aanmerkte als kweekfcholen der wederfpannelingen, en ganfchelyk uit te voeren het voornemen der hervorming van de kerke. Doch doordien dit eerft in de twee volgende jaren ter uitvoeringe is gebragt, zullen wy eerft gaan zien wat 'er in dit jaar voorviel omtrent het maken van eene vrede tuffchen den keizer en den koning van Vrankryk, waar toe een begin was gemaakt door een ftilftandt voor drie maanden. Wy zullen met eenen zien het belang, dat de koning van Engelandt daar in hadt, tegen welken de paus voorgaf zich te zullen bedienen van de hereeniging dezer twee vorften, en hoedanig in deze omftandigheden waren de verfchillende zygangen van *Henrik*, van *François* en van *Karel*, volgens de verfcheide inzichten, welke de eenen en de anderen hadden.

(a) Zie de Jaarboeken van Engelandt, in het Latyn befchreven door den biffchop van Hereford, en in het Engelfch overgezet door *Godwyn*. Het zelve luidt in het Latyn aldus:

Phœnix Jana jacet, nato Phœnice: dolendum,
Sæcula Phœnices nulla tulifle duas.

De wapenfchorffing, van welke wy melding hebben gemaakt, geëindigt zynde, was 'er eene twede byeenkomft te Lokate, in neder-Languedok, om een vergelyk te treffen, het welk een einde van den oorlog zou maken. Men vondt echter daar omtrent zo vele hinderpalen, dat men niet kon overeenkomen dan over eene verlenging van den ftilftandt voor zes maanden. De paus wenfchte eindelyk eene vrede te zien. Twee zaken verplichtten hem de zelve aan te dringen: hy vreefde, dat de verdeeldheit tuffchen den keizer en Vrankryk durende, zulks de uitwerkingen van eene verbindtenis zou beletten, welke hy gefloten hadt tuffchen den eerften en de Venetianen, en in welke hy zelf tradt tegen den Turk. Ten anderen geloofde hy, dat hy deze twee mogendheden verzoent hebbende, hen zou kunnen gebruiken om zyn gezag in Engelandt weder te veftigen. Hy hadt geen minder drift tot deze laatfte onderneming dan tot de eerfte. Zy raakte hem zelfs meer van naby, en ging hem ook meer ter herte. Hy zag, dat het tydt was daar aan te arbeiden; dat *Henrik* van tydt tot tydt zyne kerkelyke opperhoofdigheit beveftigde, en het zwangerzyn der koninginne voltooide den grondt daar van te leggen, op eene wyze, dat de zelve in het toekomende onwrikbaar zou zyn, byaldien zy van een prins beviel; en byaldien hy langer vertoefde zich van den yver der Roomfch-Katholyken, den H. ftoel toegenegen, te bedienen. Hy deedt dan by *Karel* den V en *François* den I zulke krachtige aanhoudingen, hen zyne bemiddeling aanbiedende, dat hy hen gezamentlyk deedt befluiten, zich naar Nizza, eene plaats in de ftaten van den hertog van Savoje, te begeven, om aldaar hunne verfchillen by te leggen.

1537. *Herbert. Mezeray.* Verlenging van den ftilftandt van wapenen tuffchen den keizer en den koning van Vrankryk.

Door de onverduldigheit, waar in hy was van deze verzoening te zien, kwam hy aldaar de eerfte aan. De keizer tradt byna ter zelver tydt te Villa-Franca aan landt, en *François* de I eenige dagen daar na met de koninginne *Eleonora* te Villeneuve. De paus wilde op het kafteel van Nizza huisveften, en begeerde, dat de hertog van Savoje de bezetting daar zou laten uit trekken. De keizer wilde, dat de hertog aan den paus deze voldoening zou geven: maar de koning van Vrankryk ftelde zich daar tegen, en de hertog gedroeg zich aan de vertogen of aan de bedreigingen van den laatften. De paus wierdt in de ftadt gehuisveft, en men fpande eene tent beneden het kafteel, waar henen hy zich tot de onderhandelingen begaf. De twee vorften gingen derwaarts by beurten, en ontmoetten malkander daar nooit.

May 1538.

Men handelt te Nizza over een verdrag door bemiddeling van den paus.

Men weet niet, of het eene kunftgreep van den paus is geweeft, de welke met hen over een dubbeld huwelyk handelde: dat van zynen neve *Octavius Farneze* met *Margareta*, natuurlyke dochter van den keizer, weduwe van den hertog van Florence, die vermoord was, en dat van zyne nicht *Victoria* met *Anthoni* van Bourbon *, oudften zoon van den hertog van Vendôme, doordien deze paus niet wilde weten dat gene, over het welke hy met den anderen onder de handt handelde. Anderen nochtans geloven, dat dit eene gaauwigheit was van den keizer, die den paus hadt verzocht in dezer voegen te werk te gaan. Hy fchroomde voor een mondgefprek met den koning van Vrankryk, die niet zou nagelaten hebben hem te dringen op de belening van het hertogdom van Milaan. Hy hadt daar omtrent aan

De paus fluit daar het huwelyk van zynen neef en zyne nichte.

* Die vader is geweeft van *Henrik* den IV.

1538. aan den koning zyn woordt gegeven, en hy was genoodzaakt geweest het zelve te bevestigen: echter hadt hy aan den paus het tegendeel verklaart, en hy vreesde, dat de zelve zyn geheim zou ontdekken. Wat 'er van zy, men nam ten voorwendsel, dat hy moest vermyden de verwarringen eener zamenkomste, en de wantrouwens, de welke niet dan al te dikwils gebeuren by de zamenkomsten van twee oppervorsten. Men kwam zelfs overeen, dat de keizer en de koning niet meer in hun gevolg zouden hebben dan drie personen, wanneer zy in de vergaderplaats zouden komen; zo dat zy malkander niet zagen gedurende al den tydt, dat zy te Nizza waren, en de onderhandeling eindigde door een bestandt van tien jaren.

Waarom de keizer en *François* de I malkander niet by de onderhandelingen ontmoetten.

Dit was alles, wat de paus kon verwerven ten aanzien van hunne verschillen. Zyn geneesmeester hadt hem dit gevolg voorzegt, doende hem deze vertelling om hem die reis af te raden. Op zekeren tydt, zeide hy, ondernam een goede woestynier Godt te bevredigen met den Duivel: doch het was hem onmogelyk den Duivel tot een redelyk vergelyk te brengen; en hier op vervolgde hy: *Het zal uwe Heiligheit even eens gaan in het voornemen, het welk gy hebt van den keizer en den koning van Vrankryk zamen te verzoenen.* De boertery van dezen geneesheer kwam overeen met het gene in deze byeenkomst voorviel. De keizer speelde daar den Franschen koning een part, misbruikende nog eens des zelfs ligtgelovigheit ter zake van het hertogdom van Milaan, waar mede hy hem altydt verlokte: de hertog van Savoje wierdt door beide deze vorsten en door den paus verschalkt, hebbende zyne stadt Nizza geleent, op hope, dat men daar zyne herstelling zou bewerken. Ondertusschen was dit het gene, daar men het minst van sprak. De paus trok al de vrucht van de byeenkomst. Het scheen, dat men hem niet veel achtte, doordien men hem noodzaakte voor boodschapper te dienen van den keizer aan den koning, en van den koning aan den keizer: doch hy wist daar van wezentlyke voordeelen te trekken, verkrygende de toestemming der twee vorsten tot de overbrenging van de kerkvergadering van Mantua naar Vicenza, en zyn huis zeer aanzienlyke vermaagschappingen bezorgende. Het is waar, dat het huwelyk van zyne nicht met *Anthoni* van Bourbon geen voortgang hadt: doch dat van den jongen *Octavius Farneze* met de dochter van den keizer wierdt gesloten. Het ging echter zo gemakkelyk niet toe, ter oorzake van den tegenzin, welken deze princesse daar in hadt, de welke eene verwonderlyke schoonheit, in een ouderdom van achttien jaren, bezat, by een teder en ongemeen blygeestig gemoedt; zo dat zy geen genoegen vondt in een kindt van elf jaren en een half, als *Octavius Farneze*, neef van den paus, was; behalven dat hem de paus geen hertogdom van Florence kon mede geven. Doch de keizer, den paus willende te vriendt houden, deedt hem eene offerhande van zyne dochter, en zy moest gehoorzamen.

Aardig zeggen van des pauzen geneesmeester.

Mezeray.

Varillas.

Bekwaamheit van den keizer in het maken van het verdrag.

De voordeelen, welke de paus daar van trekt.

Huwelyk gesloten van *Octavius Farneze* met de dochter des keizers.

Hy was niet minder doortrapt ten aanzien van *François* den I dan ten aanzien van den paus. Hy stondt hem niets vastelyk toe; maar om hem altydt op te houden beloofde hy hem te komen zien in zyn eigen koninkryk, en zich te Aigues-Mortes, in Languedok, te zullen laten vinden op zyne te rug reize naar Spanje. Men zegt, dat deze zamenkomst belegt was door de koninginne *Eleonora*. De paus hadt de kerkvergadering van Mantua naar Vicenza, in het gebiedt der Venetianen, overgebragt. Deze overbrenging was geschied niet alleen ter oorzake van de betuiging, door het meeste deel der Christen vorsten tegen de eerste dezer twee plaatsen gedaan, maar ook om dat de hertog van Mantua meester wilde zyn van de bezetting, welke men daar in zou onderhouden gedurende het concilie, en dat de paus ondertusschen de onkosten daar van zou betalen. Deze wilde daar niet toe verstaan, en verzocht *Karel* en *François* den I om de kerkvoogden van hunne ryken naar Vicenza te willen zenden. Zy verontschuldigden zich deswegen, hoewel zy de verplaatsing zelf goedkeurden. Dus was de paus genoodzaakt zyne gezanten te rug te ontbieden, welke hy reets derwaarts hadt gezonden, en de zittingen van de algemene kerkvergadering tot het volgende jaar te verschuiven. Daar bevondt zich niemandt, en hy stelde de uitschryving daar van uit tot op een anderen tydt, zonder den zelven te bepalen.

1538. De paus brengt de kerkvergadering van Mantua naar Vicenza over.

De keizer hieldt zyn woordt, en kwam den koning zien, met wien hy het middagmaal hieldt. Des anderen daags gaf hem de koning weder een bezoek, en de keizer onthaalde hem op zyn beurt. Nochtans zyn 'er, die zeggen, dat *François* de I aan den keizer het eerste bezoek gaf, die binnen zyn boordt was gebleven, makende zwarigheit om aan landt te komen. Zy voegen daar by, dat de koning, die hem verzocht te Aigues-Mortes te komen, om zich te ververschen, ziende zyn wantrouwen, zich onvertzaagt in een sloep begaf, en aan boordt van zyne galei kwam, om hem door deze gulhertigheit de oprechtheit van zyn doen te betuigen; dat de zamenkomst ruim een uur duurde; dat het zelve verliep met plichtplegingen en het bewyzen van beleefdheden, en dat de zelve geheel geschiedde in het Fransch, het welk de keizer zeer wel verstondt en sprak. Zy zeggen nog, dat deze laatste zich verlegen vondt om een bezoek te geven aan den koning, wiens gedrag niet bekwaam was geweest alle zyne twyffelingen weg te nemen, de welke door alle zyne Raden, uitgenomen den hertog van Alva, gesterkt wierden. Deze stoute Spanjaardt nam de vryheit tegen hem te zeggen, dat het zyne eere raakte meerder kloekmoedigheit en minder voorzichtigheit by deze gelegenheit te hebben, en dat het hem nadeelig zou zyn, dat de koning van Vrankryk zich zou kunnen beroemen hem in edelmoedigheit overtroffen te hebben: zo dat de keizer het edelmoedigste gevoelen boven het zekerste stellende, voet aan landt zette, en den koning kwam zien; dat hy van den zelven prachtig wierdt ontfangen; dat de koningin en de Dauphin by deze ontmoeting tegenwoordig waren; dat de hertogin van Estampes, meestereesse van den koning, zich ook aldaar bevondt, en dat de keizer twee dagen lang voortreffelyk onthaalt wierdt; en eindelyk, dat deze twee vorsten zeer vergenoegt van malkander scheidden, na dat zy elkander zeer kostelyke geschenken gegeven hadden. Voor het overige weet men niet wat 'er in het byzonder onder hen is omgegaan. Misschien dat zy van geen zaken handelden, en dat hun bezoek zich bepaalde binnen betoningen van vriendschap; zodanig, volgens het geen 'er de geschiedenisschryvers van zeggen, dat de allerverst-zienden daar door misleid wierden, en dat men geloofde, dat zy ter goeder trouwe te werk gingen.

Mezeray. Herbert. Varillas.

De keizer komt *François* den I te Aigues-Mortes zien.

Vryborstigheit van *François* den I.

Stoutmoedige raadt van den hertog van Alva.

Ten aanzien van dat gene, het welk verhandelt wierdt tusschen den paus en deze twee vorsten tegen den koning van Engelandt, het zou moeielyk zyn daar van een net verhaal te doen: zo vele veranderingen waren 'er van alle kanten.

Mezeray. Herbert.

Dan

1537. Dan wilde de keizer handelen met *Henrik*, en op andere tyden dacht hy niet dan om hem werk te verſchaffen. De koning van Vrankryk betoonde hem van zyn kant de zelve wankelmoedigheit, en *Henrik* wiſt van zyn kant niet welke zyde te kiezen: doch bleef echter altydt ſtandvaſtig by het voornemen van de kloosters te vernietigen, en de kerk te hervormen. Dit was het dat den paus verplichtte *Karel* den V en *François* den I aan te dringen om zich tegen dezen vorſt zamen te verbinden, welken hy henaffchilderde als een ongelovige; en dit was het, waarom hy hen trachtte te bewegen het mondgeſprek van Nizza, het welk hy belegt hadt, by te wonen.

Herbert. Men zegt, dat de keizer, die altydt de herſtelling van de princeſſe *Maria* in het hoofdt hadt, daar de handen toe leende, en dat *François* de I zelf zich liet omzetten. De yver voor zynen Godsdienſt bragt deze uitwerking voort. Men deedt dezen vorſt geloven, dat *Henrik* het oude geloof wilde verdelgen, door de geeſtelyke huizen te vernietigen, en de afgezanten van *Henrik*, yverzuchtiger voor den ouden Godsdienſt dan voor de belangen van hunnen meeſter, deden hem by deze gelegenheit groten ondienſt. *Gardiner*, biſſchop van Wincheſter, bekleedde dit ampt ſedert eenige jaren by *François* den I. *Henrik* verdacht hem van onderlinge verſtandhouding met den keizer, door den ſpyt, welken hem het werk der hervorming gaf, tegen het welke zich deze kerkvoogdt opentlyk kantte. Het Franſche hof zelf misprees zyn gedrag, en beſchuldigde hem gene genegenheit te hebben noch voor den koning, aan wien men hem gezonden hadt, noch voor dien, die hem zondt *. Dit beleidt noodzaakte *Henrik* hem weder op te ontbieden. Hy zondt in zyn plaats *Bonner*, alstoen biſſchop van Hereford, welken hy ten dien einde van het keizerlyke hof, daar hy van zynent wegen zyn verblyf hieldt, herriep. Des zelfs gezantſchap was niet gelukkiger dan dat van *Gardiner*. Hy wierdt zeer koel van den koning ontfangen, en de biſſchop van Wincheſter, misnoegt, dat hy hem kwam den voet ligten, ſprak nadeelig van hem tegen *François* den I; zo dat deze vorſt hem niet kon velen. Al het geen deze nieuwe afgezant in het begin verkreeg, was, dat men te Parys in het Engelſch den Bybel zou mogen laten drukken, volgens het verzoek, dat hy daar van gedaan hadt uit name van den koning zynen meeſter. Men begon daar inderdaadt † aan te werken: doch op de tegenkanting van de geeſtelykheit van Vrankryk wierdt het drukken geſtaakt, en de afgedrukte bladen verbrand. Men bergde nochtans eenige, die naar Engelandt gezonden wierden, met de vormen en de drukkers. Daar viel naderhandt eene andere zaak voor, de welke den geeſt van *François* den I ten eenemale tegen *Bonner* verbitterde. *Henrik*, over dat hof niet vergenoegt zynde, belaſtte aan zynen afgezant, aanzoek te doen wegens de betaling van vier jaren, die men hem ſchuldig was van de ſchatting, of de jaargift, welke men verplicht was hem te betalen, en de verbanning der overlopers en verraders, die zich uit Engelandt naar Vrankryk begaven. *Bonner* volvoerde zynen laſt met zo veel hoogmoedigheit, dat *François* de I zich daar over vertoornde, en dat hem in zyne gramſchap ſtekelachtige woorden ontvielen, bekwaam om den oorlog tuſſchen de twee kronen te ontſteken. Hy hadt daar vreés voor, wanneer hy bedacht het geen hy gezegt hadt, en willende dit onheil voorkomen, zondt hy een afgezant aan *Henrik*, om het gene, dat hy gezegt hadt, te verzachten, en om zich te beklagen over de vervoerdheit van *Bonner*, welken hy den koning verzocht te rug te roepen. Dit wierdt toegeſtaan. Het was in dezen tydt dat het beſtandt geſloten wierdt tuſſchen *Karel* den V en *François* den I voor tien jaren. Deze twee vorſten ſchenen deswegen te trotſcher. Het hof van Vrankryk hadt voor de afgezanten van *Henrik* de inzichten niet meer, welke het voorheen gehad hadde, en de landvoogdeſſe der Nederlanden, vergetende hare vorige oneenzydigheit, verdroeg verſcheide knevelaryen in de ſteden van haar gebiedt, aan de Engelſche kooplieden gedaan, zonder zich te verwaardigen daar de klagten van aan te horen. *Henrik* oordeelde wyslyk, dat het thans de tydt niet was om zich daar over te wreken. De ſtaatkunde wilde niet, dat hy zich in een vremden oorlog inliet zo lang als 'er nog zaden van tweedragt binnen zyn ryk waren. Hy was voornamentlyk bedacht om de zelve eerſt ten eenemale uit te roeien, om vervolgens zyne zyde te kiezen, zeer wel gelovende, dat het hem altydt gemakkelyk zou zyn, eene der twee kronen aan zyne zyde te krygen, wanneer hy der zelver eiſchen tegen de andere zou willen onderſteunen.

1537.

Bonner herroepen.

De vrede tuſſchen den keizer en *François* den I doedt hen den koning van Engelandt niet achten.

Gardiner, afgezant van *Henrik*, doedt hem kwaale dienſten.

Hy wierdt in deze gedachten verſterkt door de aanbieding, welke de keizer hem liet doen van zyn bloedverwantſchap, hem voorſtellende het huwelyk van de hertoginne van Milaan, zyne nichte *, eene princeſſe van eene overgrote ſchoonheit. Deze voorſlag wierdt gedaan aan *Cromwel*, die het afbeeldſel der hertoginne begeerde te zien voor dat hy daar van tegen den koning zynen meeſter ſprak. Men ſtondt hem zyn verzoek toe, en hy deedt den vermaarden ſchilder *Holbeen* naar Vlaanderen, daar zich deze princeſſe, aan het hof van de landvoogdeſſe van de Nederlanden, bevondt, overgaan, die haar binnen drie uuren uitſchilderde, en deze ſchildery aan den koning bragt. De zelve was daar over voldaan, en gaf bevel aan zynen gezant aan dat hof het huwelyk te ſluiten. Doch de keizer, eensklaps van gedachten veranderende, nam uitſtel, uit het welke *Henrik* beſloot, dat het geen hy hem daar omtrent hadt laten voorſtellen eene loutere loosheit was. Hy hadt zich inderdaadt ingelaten zyne nicht te zullen geven aan den hertog van Orleans. Dit verdrag wierdt niet meer nagekomen dan het andere: de keizer geweigert hebbende de belening van het hertogdom van Milaan ten bruidſchat van de princeſſe te geven. *Henrik*, zeer oplettende zynde, en dezen twiſt vernomen hebbende, hervatte het aanzoek. Men ſtondt hem toe het geen hy verzocht; ten minſte men geliet zich van het hem toe te ſtaan, en men ſtelde hem ter zelver tydt voor het huwelyk van *Don Lodewyk*, infant van Portugal, met de princeſſe *Maria* van Engelandt. De keizer boodt aan *Don Lodewyk* te belenen met het hertogdom van Milaan ter gunſte van dit huwelyk, behoudens dat *Henrik* zich voor eerſt verplichtte het zelve te verdedigen tegen de wapenen van Vrankryk, en dat hy ten twede zou betalen twee honderd duizend kronen voor huwelyksgoedt aan de princeſſe *Maria*. Ten aanzien van de voordeelen, die aan den koning te rug zouden komen van het huwelyk van de hertoginne van Milaan, die beſtonden in de opvolging van het koninkryk van Denemarken, het welk hy zou geërft hebben uit krachte van het recht der princeſſe, zyne echtgenote, dochter van den koning *Chriſtiaan*, welken zyne onderdanen onttroont hadden, en door den afſtandt, welken *Frederik*, Paltsgraaf aan den Rhyn en hertog van Beyeren, met de oudſte getrouwt zynde zou doen. *Karel* de V boodt daarenboven nog aan zyne wapenen

Geveinſde voorſtelling van den keizer aan *Henrik* den VIII, om hem te doen trouwen met de hertoginne van Milaan.

Andere voorſtelling van een huwelyk van de princeſſe van Engelandt met den infant van Portugal.

* *Zie le Grand.*

Bonner, opvolger van *Gardiner* in het gezantſchap naar Vrankryk, kwalyk van *François* den I ontfangen.

Drukken van den Engelſchen Bybel te Parys.

† Zie het privilegie, het welk *François* de I gaf tot het drukken van dezen Bybel in het leven van *Cranmer* door *Strype*.

Stekelachtige woorden van *François* den I tegen den afgezant van *Henrik* den VIII.

1537. nen by die van *Henrik* te voegen, om Vrankryk te dwingen te betalen het jaargeldt, het welk hy hem ſchuldig was, en hem met den paus verzoenen; aanbiedingen, zo veel te voordeeliger, als men geen voornemen hadt de zelve uit te voeren.

Staatkunde des keizers.

Het oogmerk van den keizer was enkelyk om *Henrik* te beletten zich naar den kant van Vrankryk te wenden, en zo vele verſchillende voorſtellingen ſtrekten alleen om hem op te houden. Zy wierden aanſtonts met zo veel drift gemaakt, als hadt men begeerte gehad om daar van tot een beſluit te komen. Men verkoelde allengskens onder verſcheide voorwendſels. De eerſte koelheit kwam wegens een gerucht, het welk 'er liep, dat *Henrik* aanzoek deedt op de hertoginne weduwe van Longueville: ten minſte was dit het gene, daar de beſtierſter der Nederlanden tegen hem over deedt klagen. Men bedacht zich in de twede plaats over de namaagſchap, welke 'er was tuſſchen de hertoginne van Milaan en de overledene koninginne *Catharina*, het welk hem noodzaakte eene vryſpraak van den paus te verwerven; een artykel, dat den koning niet aangenaam kon zyn, de welke van hem gevordert zou hebben onderwerpingen, daar hy niet toe kon beſluiten, in de geſteldheit, in welke hy was ten opzichte van het Roomſche hof. Dus wierdt 'er aan dit verdrag zo lang getornt, tot dat het ten laatſte geheel verbroken wierdt door het huwelyk van *Henrik*, met de princeſſe van Kleef, waar over hy op nieuw met den keizer in de war raakte.

Vrankryk biedt *Henrik* eene princeſſe van zyn hof aan.

Vrankryk, altydt op zyne hoede zynde, om met hunne verdeeldheden zyn voordeel te doen, nam zyn ſlag waar om den koning van Engelandt eene princeſſe van zyn hof aan te bieden, wat voor eene hy maar zou willen hebben. Deze voorſlag hadt echter geen gevolg; en de ſtaatkunde, of het noodlot van *Henrik* deedt hem voor deze verbindteniſſe die met de vorſten van Duitſchlandt ſtellen.

Dit waren de zaken, welke het keizerlyke hof en die van Vrankryk en van Engelandt in dezen jare bezig hielden. De wangunſtigheden, de welke gedurig herboren wierden tuſſchen *François* den I en *Karel* den V, waren daar van de voornaamſte beweegredenen; waar men moet by voegen de begeerte, welke zy beide hadden om de hervorming te dwarsbomen, welke *Henrik* wilde vaſtſtellen, en binnen zyn koninkryk de tweedragt te onderhouden, uit vreze, dat alles daar geruſt zynde, hy in ſtaat zou zyn de wet aan eenen van beide te ſtellen, door zich by den anderen te voegen.

Herbert.

Men overlegt in de vergadering der kardinalen, of het dienſtiger is eene kruisvaart tegen den Turk aan te ſtellen, of tegen den koning van Engelandt.

Terwyl deze twee mogendheden, op hunne oogmerken toeleggende, werkten om aan *Henrik* dan eens vreze, dan eens hopeninge te verwekken, en zich van des zelfs zwakheit bedienende, hem door het voorſtellen van aangename huwelyken zochten te verlokken, ſliep de zelve daar niet op. Men twiſtte alstoen in de vergadering der kardinalen, of het dienſtiger was zich te bedienen van het eedverbondt der Chriſten vorſten tegen den Turk, of het te beſteden tegen den koning van Engelandt. De paus hadt meer genegenheit voor het laatſte gevoelen: doch het eerſte haalde het over. Die genen, de welke het zelve onderſteunden, zeiden, dat het tydt was, dat men zich ſtelde tegen de invallen der ongelovigen, welke zich te water en te lande ontzagchelyk maakten; dat men niet hoorde ſpreken dan van de verbaaſde toebereidſelen, welke *Selyman* maakte om het Chriſtenryk te overvallen; dat 'er reets een verbondt was geſloten tuſſchen den paus, den keizer en de Venetianen tegen dezen gevaarlyken vyandt, en dat men het zonder vertoeven moeſt werkſtellig maken. Dat het gevaar, ten aanzien van den koning van Engelandt, zo groot niet was om een eedgenootſchap tegen hem ſterk aan te dringen, en dat zich ondertuſſchen nog grote zwarigheden daar omtrent zouden opdoen; dat de andere Chriſten vorſten een tegenzin zouden hebben om hunne machten te voegen by die der keizerſchen tegen een vorſt, die betuiging deedt van zyne onſchendbare aankleving aan het Roomſch-Katholyke gelove; dat byaldien de koning van Vrankryk geweigert hadt, in het verbondt tegen den Turk te treden, door den nayver, welken hy hadt tegen het huis van Ooſtenryk, wat men dan te verwachten hadt, wanneer men hem zou voorſtellen te treden in eene zamenverbindtenis tegen den koning van Engelandt, zynen bondgenoot? Deze redenen, gevoegt by de aanzoeken der Venetianen, de welke alstoen tegen den Turk in Slavonië en Morea oorloogden, haalden hem over. Men ſtelde zich in ſtaat om het traktaat werkſtellig te maken: de paus verſchafte zes en dertig galeien, de keizer acht en twintig, en de Venetianen de overige. De vloot ging onderzeil in het begin van September, onder het bevel van *Andreas Doria*, haren opperzeevoogdt. Op den 24 der zelve maandt ontmoette de zelve die der Turken op de kuſten van Albanië, ſterk zynde honderd en dertig zeilen, onder het bevel van den beruchten *Barbaroſſa*, welken *Solyman* hadt aangeſtelt tot opperzeevoogdt in de zeën van Europa en Afrika. De twee vloten raakten handgemeen: doch daar ontſtondt een zo vervaarlyke ſtorm, verſelt van verſchrikkelyke donder-en blixemſlagen, dat zy genoodzaakt waren malkander te verlaten, de galeien door het onweder voortgedreven zynde de eene hier, de andere daar heen. Eenige dagen daar na kwamen de Chriſtenen weder byeen, en vertoonden zich voor Caſtel-nuovo, aan de golf van Cattaro, en de Adriatiſche zee. Zy maakten zich meeſter van de veſting, waar uit zy de Turkſche bezetting verdreven, en 'er eene Venetiaanſche in de plaats in wierpen. Dit waren al de verrechtingen van deze machtige vloot, welke de aankomende winter noodzaakte weder naar hare havenen te ſtevenen, de Turken reets in de hunne zynde binnen gelopen.

1537. Redenen der genen, die den oorlog tegen den Turk aanraden.

Men ſtelt zich in ſtaat om dit beſluit uit te voeren.

Ontmoeting der twee zeemachten, die der Turken en der Chriſtenen.

Deze oorlogstoerusting maakte *Henrik* ongeruſt. Hem waren de kwade voornemens van den paus en van den keizer niet onbewuſt: ten anderen wiſt hy, dat de kardinaal *Polus*, gedurende zyn verblyf in de Nederlanden, naar Engelandt hadt doen overbrengen eenige oproerige geſchriften, om de wederſpannigen aan te moedigen, en dat hy hen de hoop hadt doen inboezemen, dat een byſtandt naby was, de welke niet dan uit Spanje of Italië kon komen. Verſcheide perſonen, zo van zyn kant, als van dien der Engelſchen van zynen aanhang, wierden te werk geſtelt om een opſtandt te verwekken; en men zag 'er zonder ophouden overgaan dan uit Vlaanderen naar Engelandt, en dan uit Engelandt naar Vlaanderen. Het koſtte naderhandt eenigen het leven, wanneer deze geheime ſtreken ontdekt, en de voornaamſte aanleggers van de zelve gegrepen wierden. Ondertuſſchen droeg de koning zorg om de kuſten van zyn koninkryk tegen de landingen der vyanden te verzekeren, terwyl hy die genen, welke men van verradery verdacht hieldt,

Uitwerkingen der geheime handelingen van den kardinaal *Polus*.

1537. hieldt, zodanig van naby liet gâde slaan, dat het hen onmogelyk was iets te ondernemen, zonder wel haast ontdekt te zyn. Doch wat is de staat van zo een vorst te beklagen, die genoodzaakt is een wakend oog te houden op de daden zyner eige onderdanen, en die de zelve als verraders moet aanmerken? Een blinde yver voor den Godsdienst veroorzaakte deze tweedragt: de monniken waren daar de stokebranden van; de paus trachtte zyn oud gezag weder te erlangen door de monniken te ondersteunen; de keizer zocht het voordeel van zyn huis in dat van de princesse *Maria*, zyne nicht, en het volk van Engelandt diende tot de speelpop, of strekte ten prooi voor de staatzucht der eenen en hebsucht der anderen.

De monniken verwekken den oproer.

1538. *Herbert. Sleidanus. Henrik* de VIII verzoekt de Protestanten van Duitschlandt hunne Godgeleerden naar Engelandt te zenden.

De koning, niet vergenoegt, zich binnen zyn koninkryk tegen de zendelingen van den paus en den keizer te beveiligen, trachtte eene verbindtenis tegen het hunne aan te gaan met de zamenverbondene vorsten van Duitschlandt. Zy waren toen te Brunswyk vergadert. *Henrik* gaf last aan *Christoffel Mount*, zynen gezant, zich in hunne vergaderingen te laten vinden, en daar in van zynent wegen deze drie voorwaarden voor te stellen; namentlyk I. Dat hy wenschte te weten, welke vorsten en welke Staten in hun verbondt zouden treden. II. Welke daar de beweegredenen van waren; of de zelve algemeen waren, dan of ze alleen de zaken van den Godsdienst raakten; en dat hy ten III. wenschte, dat zy eenige hunner Godgeleerden naar Engelandt zonden, gelyk zy in eene andere byeenkomst belooft hadden. *Mount* kweet zich van zynen last, doch met weinig vrucht. De zamenverbondenen, die vernomen hadden, dat *Henrik* met de grondstukken van hun gelove nog op verre niet overeenkwam, gaven zynen afgezant ten antwoordt, dat zy zelf voor alle dingen wenschten te weten, waar in de koning hunne geloofsbelydenis afkeurde; ten twede verontschuldigden zy zich, dat zy hunne Godgeleerden aan hem niet konden zenden, doordien zy der zelver dienst tegenwoordig van noden hadden. Zy lieten hem ondertusschen weten, dat zy hun bondgenootschap alleen wegens den Godsdienst hadden aangegaan, en dat het zelve bestondt uit zes en twintig vrysteden, en vier en twintig Ryksvorsten, by welke zich sedert korten tydt hadt gevoegt de koning van Denemarken *; *Johannes*, markgraaf van Brandenburg, broeder van den keurvorst *Joachim*, en *Albert*, hertog van Pruissen begeerden ook daar in ontfangen te worden.

Daar waren 26 steden, en 24 souvereine prinssen in het bondgenootschap.

* *Christiaan* de III. zoon van *Frederik* den I.

Na dus geweigert te hebben hunne leeraars te zenden, namen de zamenverbondenen in overweging de nuttigheit, welke zy zouden kunnen trekken uit hunne onderhandeling met die van Engelandt. Zy lieten dan drie van hunne bekwaamste Godgeleerden derwaarts overgaan, die verscheide twistredenen hadden met de Engelsche kerkvoogden, zonder het echter over de voornaamste stukken te kunnen eens worden. Zy bepaalden de zelve tot drie, aangaande de welke zy, voor dat zy hun afscheidt verzochten, hun gevoelen schriftelyk overgaven. Het eerste betrof het Avondmaal onder eene gedaante; het twede raakte het gebruik van de gemene Missen, zonder dat het Avondmaal wierdt uitgedeelt; het derde betrof den ongehuwden staat der priesters. Drie artykels, welke deze Protestantsche Godgeleerden veroordeelden, als misbruiken, strydig tegen de H. Schrift en de stellingen der oude kerkvaderen. Zy voegden daar by, dat de prinssen en Staten, die hen hadden afgezonden, nimmermeer diergelyke leerstuk-

De Protestantsche leeraars trekken naar Engelandt over.

Artykels in de byeenkomsten voorgesteld.

ken zouden aannemen. Zy eindigden hun ver- 1538.
toog met den koning te vermanen de Godvrucht van *David*, van *Josias*, van *Josaphath* en van *Ezechias* na te volgen, welke oudtyds de zuiverheit van den dienst des Heeren, verdorven door de bygelovigheden en de afgodery, herstelt hadden. Hun vertoog wierdt ondersteunt door *Cranmer*, geholpen door *Cromwel*, die de zelve den koning liet zien. De zelve wierden in het tegendeel bestreden door den aanhang der Roomschgezinden, aan het hoofdt van de welke zich bevondt *Cunthbert*, bisschop van Durham; en de koning tradt in hunne gevoelens. De Protestantsche Godgeleerden zagen toen, dat hun verblyf langer onnut zou zyn, na de verklaring, welke *Henrik* deedt, dat hy niet wilde, dat men verandering zou maken in de drie artykels; en hebbende van dezen prins afscheidt genomen, kwamen zy weder in Duitschlandt, niet zeer voldaan over hunne reize.

Worden door *Cranmer* ondersteunt.

De koning verklaart zich daar tegen.

De koning verzuimde niet de Hervorming voort te zetten, volgens het ontwerp, dat hy daar van gemaakt hadt; en het was in dezen tydt dat hy zorg droeg voor het drukken van den Bybel in de Engelsche tale *. *Cromwel* was de voornaamste aanlegger van dit werk: hy boezemde dat voornemen *Henrik* in, en deze vorst belastte hem daar aan te doen werken. *Cromwel* hadt zich aangegeven by *Grafton*, een boekdrukker te Londen, en deze hadt hem geraden de Paysche drukkeryen daar toe te gebruiken, ter zake van de schoonheit van het Franche papier. Doch de geestelykheit van dat koninkryk zich daar tegen aangekant hebbende, hadt men het drukken daar van moeten staken, gelyk wy boven verhaalt hebben, en zich vergenoegen met eenige afdrukfels, welke men voor het verbranden bergde, en welke men naar Londen overzondt, benevens de werklieden en de letters, of formen. Dus wierdt dit werk te Londen voltooit. *Grafton* betaalde de onkosten, en kreeg daar van vyftien honderd afdrukfels. Men bragt de zelve in de kerken, en men prees het lezen daar van het volk aan. De priesters waarschouwden echter hunne tochoorders, volgens des konings bevel, een goed gebruik van dit lezen te maken; dit met een gemattigden geest te doen, vyandt van twistingen, en die geen ander doelwit hadt dan hunne heiligmaking. De ordonnantie behelsde ook verboden om overluid te lezen gedurende de oeffening van den H. dienst, uit vreze van den priester te storen in het doen der Misse, en belastte den gemenen man hunne leeraren te raadplegen over de uitlegging der plaatsen, die hen duister en zwaar zouden voorkomen, ten einde om te bewaren de eenigheit des geloofs. Men ziet rakende deze overzetting een brief van *Cranmer* aan *Cromwel*. Deze kerkvoogdt wenschte den onderkoning geluk *over dat hy door zyne zorgen het vermaak hadt den groten dag eener gelukkige hervorming te beleven, de welke in Engelandt begon door te breken, doordien het woordt Gods daar in doorblonk, zonder door nevels verduistert te worden.*

Hy draagt zorg voor het drukken van den Bybel in de Engelsche tale.

* Zie het voorrecht, het welk hy wegens het drukken verleende in de *Verzameling* van *Burnet*, *Hist. der Herv.* I Deel.

Men drukt te Londen den Bybel in het Engelsch.

Men pryst het lezen van den zelven het volk aan.

Zie de *Verzameling* van *Burnet*, I Deel.

Cranmer wenscht *Cromwel* geluk over deze vertaling.

Ondertusschen ging de koning voort met zyn werk te maken van het vernietigen der kloosters, en met het verbeteren der misbruiken. Men ondervondt volgens het berecht der gevolmachtigden, dat de valsche wonderwerken, welke men eenige beelden en eenige overblyfselen toeschreef, welke men door het volk deedt eerbieden, dat gene was, het welk het meeste toebragt tot de gestadige oproeren.

Herbert. Burnet.

De onderzoekers zeiden, dat de monniken den spot dreven met de ligtgelovigheit der Godsdienstli-

Verslag der onderzoe-

1538. kers van de kloosters.

sligen; dat zy de zelve daar door hielden in de onkunde van den waren Godsdienst, en dat zy hen ter zelver tydt een ongemenen afkeer van de hervorming inbliezen. Dat zy zich daarenboven van deze bygelovigheit bedienden, om hen sterker te verbinden aan den H. stoel van Rome, de welke deze gemene onbezonne en kwalyk gegronde Godvrucht styfde.

Hunne verhalen van de bedriegeryen der monniken voor den rechter gedaan.

Men vindt in de verhalen der onderzoekers vremde dingen van de bygelovigheit van het volk en de bedriegery der monniken. Zy maken gewag van de bedevaarten, en van de offerhanden aan valsche en ondergestokene zogenoemde heilige overblyfselen, welker hoedanigheit alleen zou bekwaam zyn de allerbotsten uit den dut te helpen; by voorbeeldt, aan een gordel van de H. Maagdt, de welke op elf verscheide plaatsen vereert wierdt; aan de melk van de gezegde H. Maagdt, welke men zeide op acht byzondere plaatsen te zyn, werwaarts men met veel Godvruchtigheit reisde; aan het pennemes en de laarzen van St. *Thomas van Kantelberg*, en aan een lap van des zelfs hembdt. De zwangere vrouwen gingen dit laatste overblyfsel met veel eerbiedigheit bezoeken, om daar door eene gemakkelyke verlossing te verkrygen. Men stelde nog onder deze overblyfselen van welke het onwetende en jammerlyk misleid wordende volk het voorwerp van zyne Godsdienstigheit maakte, twee der kolen, op welke men zeide dat St. *Laurens* gebraden was, als mede eenige nagel-snipperingen van de tenen van St. *Edmond* †; twee hoofden van St. *Ursula*, en het oor, het welk St. *Pieter Malebus* afkapte. *London* en *Apricius*, die aangestelde rechters waren, schreven de een van Raiding, en deandere van St. Edmond-Roy, alwaar zy hunne kerkbezoeken deden, dat die plaatsen voorraadhuizen van diergelyke overblyfsels waren; dat men daar een engel vertoonde, die maar een vleugel hadt, en dat de monniken zeiden, dat het de engel was, die het yzer gebragt hadt van de speer, daar de zyde van *Jesus Christus* mede doorstoken was. *London* maakte in het vervolg eene grote lyst van de andere overblyfselen op, en hy voegde daar by, dat hy nog meer overstoeg dan 'er op vier vellen papier konden staan. De andere onderzoekers zeiden byna de zelve zaken gevonden te hebben in de plaatsen, daar zy naar toe gezonden waren. Zy vonden H. overblyfsels tegen den regen, tegen vergiftige kruiden, en om alle soort van ziekten te genezen. Het zou verdrietig zyn daar een langer verhaal van te doen. Wy kunnen echter eenige der zelven niet overslaan, daar het volk de meeste Godsdienstigheit aan bewees, en de welke aanmerkelyk zyn door de byzonderheit van het bedrog.

† Hy was aartsbisschop van Kantelberg, en week naar Vrankryk, alwaar hy sterf in den jare 1240.

Gevolgen der bedriegeryen.

Zodanig was de vlesch, welke de monniken van Hales, een kloosser van het landschap van Glocester, toonden aan de bedevaartgangers, die van alle kanten derwaarts kwamen. Zy zeiden, dat de zelve was vol bloedt van *Jesus Christus*, het welk men van Jeruzalem hadt gebragt, en dat het niet kon gezien worden dan door die genen, die geen doodzonde begaan hadden. Dus verkregen zy de offerhanden der bygelovigen, die alles gaven, wat zy hadden, om zich waardig te maken het gezicht van zulk een dierbaar bloedt. Men ontdekte het bedrog. Het was een glas, het welk aan de eene zyde, van welke de monniken het vertoonden, wanneer zy niet wilden dat men iets bekennen zou, dik en donker was, maar klaar en doorschynende van de andere zyde, welke zy den bygelovigen vertoonden, die dit gezicht duur moesten betalen, en die wel vergenoegt weder heen gingen, om dat zy de waarde van hun geldt genoten hadden. Men wist daarenboven, dat deze geestelyken alle weken de vlesch op nieuw met het bloedt van een endvogel weder vulden. Van de zelve waarde was ook het beruchte kruisbeeldt van Boxley, in de provincie van Kent, het welk men gemeenlyk noemde de *Roede van genade*. De Godsdienstigen kwamen daar met hopen, wordende derwaarts getrokken door het wonderwerk, waar van zy overreed waren, doordien men het kruisbeeldt zich zag nederbuigen, of opheffen, of het hoofdt, de handen en de voeten bewegen, de oogen verdraaien, en de lippen roeren. Het bedrog wierdt ontdekt, wanneer dit kruisbeeldt, te Londen gebragt was, en men vertoonde aan het volk de veêren, de welke aan dit beeldt zyne bewegingen gaven. *Hilsey*, bisschop van Rochester, predikte tegen dit misbruik, en na de predikatie verbrak men het kruisbeeldt, gelyk eertyds *Hiskias* de kopere slang verbrak, aan welke het volk afgodery hadt gepleegt. Van het zelve alloi waren eindelyk een groot houten beeldt, in het bisdom van St. Asaph; een beeldt van de Maagdt te Worchester, en eene waschkaars, welke men zeide negen volle jaren gebrand te hebben, zonder verteert te zyn, in handen van een ander Lieve Vrouwenbeeldt, in het bisdom van St. David, in het prinsdom van Walles. Men noemde dit houten beeldt van het bisdom van St. Asaph *Darvel Gatheren*, zonder dat men wist wat het was: doch de bygelovigheit was zo verbazende, dat de onderzoeker van dit bisdom * schreef, dat men 'er menigmaal tot zes of zeven honderd pelgrims zag, de welke daar offerden, de eenen hun vee, en de anderen hun geldt, zich verbeeldende, dat zy door deze giften zouden bevryd zyn van de helsche straffen. Ten aanzien van het Lieve Vrouwenbeeldt te Worchester, men ondervondt, wanneer men het van eenige doeken en plunjes, waar in het gebakert was, ontbloot hadt, dat het het beeldt van een bisschop, tien voeten hoog, was; en wat aangaat de wonderdadige waschkaars, de welke negen jaren lang hadt gebrand, de bygelovigen zeiden, dat de kaars van zelfs was uitgegaan, om dat een rampzalige een valschen eedt hadt gedaan voor de Maagdt, die de zelve in hare handt hieldt.

* *Ellis Prict.*

Barlow, bisschop van deze plaats, schreef aan den koning, dat het volk zodanig op deze bygelovigheit verzot was, dat het hem ondoenlyk geweest was het zelve daar van te doen afstaan; zo dat hy den koning badt zynen stoel naar Kaarmarden over te brengen †, alzo hy zich over deze valsche Godsdienstigheit, gelyk eertyds *Paulus* over de verkeerde Godsdienstigheit der Atheniënzen *, ten hoogste vergramde. Het was dan niet zonder reden, dat de koning ondernam deze voorwerpen van bygelovigheit te verstoren, welke het volk misleidden, en met welke de monniken des zelfs dwaling gaande hielden, of hunne ligtgelovigheit bedrogen. De alleryverigste Roomschgezinde schryvers ‡ hebben deze bedriegeryen niet willen ondersteunen, noch de verdediging van eenige dezer voorgewende wonderwerken in het byzonder willen opnemen: een openbare blyk van der zelver valschheit.

Brief van een bisschop aan den koning wegens deze misbruiken.

† in het zelve prinsdom van Walles.

* Handel. XVII, 22.

‡ *Sanderus. Le Grand.*

Daar was nog een andere grote toeloop van volk naar andere beruchte plaatsen, als naar Walsingham, naar Ipswich, naar Woolwich, naar Islington, en voornamentlyk naar Kantelberg. De eerbiedigheit, welke men voor St. *Thomas van*

1538. Godsdienstigheit voor de overblyffels van St. *Thomas van Kantelberg.*

van *Kantelberg* hadt, trok de pelgrims derwaarts, om des zelfs graf te bezoeken. Aangaande de andere plaatsen, de zelve wierden dikwils bezocht door de Godsdienstigen voor de Maagdt, welke aldaar hare beelden kwamen vereeren. De Roomschgezinde schryvers nemen de beschermingop voor de Godsdienstigheden, welke op alle die plaatsen geschiedden, en zeggen, dat *Cromwel* deze gedenkplaatsen van de Godvrucht der gelovigen verwoest heeft, om zich met de offerhanden, welke zy aldaar gedaan hadden, te verryken. Dat het bedrog van de verdichte wonderwerken de waarachtige niet moest te kort doen; dat men de sielten en bedriegers moest straffen, en dat de kerk de zelve nooit hadt ondersteunt; maar dat 'er, niettegenstaande dit alles, beelden waren, het zy van de Maagdt, het zy van eenig ander Heilige, welke Godt wilde begunstigen met de gave van wonderwerken. Alle de kassen, zo van de H. Maagdt, als van St. *Thomas van Kantelberg*, wierden naar Londen gevoert, en *Cromwel* deedt de zelve verbranden, of in stukken breken.

Sanderus. LeGrand.

Cromwel doedt de reliquiekassen, met welke men het volk misleidde, verbranden.

Ondertusschen droeg men, om te beletten, dat de valsche wonderwerken, welker bedriegery men kwam ontdekken, aan de ware niet zou doen twyffelen, zorg voor de onderwyzing van het volk, om het te beletten van de eene dwaling tot de andere over te gaan. Men belastte de kerkvoogden, daar in hunne bisdommen een wakend oog op te houden, en alle geestelyken hadden last hunne tochoorders te vertonen, dat de schrik, welken zy gekregen hadden voor de valsche wonderwerken, in hunne herten niet moest uitdoven het geloof, dat zy gehouden waren te hebben voor die gene, welke het Godt behaagde nu en dan uit te werken tot zyner eere; dat zy ook niet moesten vervallen tot het verachten der Heiligen, welke Godt met zyne genadegaven vereert hadt, en dat zy verplicht waren hen te bewyzen eene eerbiedigheit, hunner heiligheit waardig; dat daar niets by was, het welk met het Katholyke gelove niet overeenkwam, behoudens dat zy aan het schepsel niet deden de aanbidding, welke niemandt dan den Schepper toekwam.

De kerkvoogden dragen zorg voor het onderwys van het volk.

Herbert. Burnet.

Men ging strenger te werk met de ware of verzierde overblyffelen van St. *Thomas van Kantelberg* dan met de andere. Men verbrysselde des zelfs reliquiekas; men verbrandde zyne beenderen, byaldien het waar is, dat het zyne beenderen waren, welke men daar in vondt. Eenigen bevestigen zulks; anderen ontkennen het. Men schrapte zynen naam uit den Almanak, en men wischte zynen feestdag uit den kerkdienst. De beweegredenen, die men hadt om dus te handelen, waren daar op gegrond, dat men dezen voorgewenden Heilige aanzag als een wederspannigen onderdaan, en die gereed was geweest om *Henrik* den II, met geheel Engelandt, te doen te gronde gaan, alleen om het gezag van den paus te verdedigen. Wy zullen hier niet herhalen het geen wy op zyn plaats * daar van gezegt hebben.

Hoe de overblyffelen van St. *Thomas van Kantelberg* gehandelt wierden.

* Zie het I Deel, fol. 310, 311.

De voorstanders van den paus verheffen hem als een martelaar: die van *Henrik* den II spreken van hem als van een oproerige, een verrader van zynen vorst en van zyn vaderlandt. *Henrik* de VIII, die hem met het zelve oog aanzag, door de overeenkomst, die 'er was tusschen hem en *Henrik* den II, zynen voorzaat, in den ban gedaan, gelyk als hy door de Roomsche pauzen, droeg wel zorg om aan het volk niet te laten zulk een voorwerp van bygelovige Godsdienstigheit. Hy wilde zelfs niet, dat de minste voetstap zou overblyven van de eerbiedigheit, welke men in de voorgaande eeuwen voor een zo onwaardig onderwerp hadt gehad, noch dat zyne wederspannigheit, waarom men hem tot een Heilige hadt gemaakt, tot een dekmantel voor de oproeren van het volk zou dienen, en tot een voorwendsel voor de verleidingen der monniken. Het was daarom dat hy, niet vergenoegt met de reliquiekas van dezen gewaanden Heilige te verbreken, en zyne beenderen te verbranden, ook zynen feestdag uit alle de Getydeboeken van het koninkryk liet uitwischen.

1538.

De koning doedt zynen feestdag uitschrappen uit alle de Engelsche Getydeboeken.

Zodanig veranderen de menschelyke zaken. *Henrik* de VII hadt een gasthuis doen bouwen, om te dienen tot eene verblyfplaats voor de pelgrims, die deze overblyffelen zouden komen bezoeken; en *Henrik* de VIII deedt zyne asschen in de lucht strooien. Deze vorst en die van zynen Raadt verfoeiden toen het geen gedurende den tydt van vyf honderd jaren het voorwerp van eerbiedigheit niet alleen voor Engelandt, maar ook voor Vrankryk en Italië geweest was. De pauzen hadden niet alleen dezen kerkvoogdt onder het getal der Heiligen gestelt; zy hadden daarenboven zyne overblyffelen met ongemene voorrechten begunstigt, als een Jubeltydt van vyftien dagen; alle vyftig jaren een vollen aflaat van zonde voor alle bedevaartgangers, het welk een ongelooflyk getal van volk derwaarts trok, en bygevolg oneindig ryke offerhanden. Men zegt, dat in den jare 1420, zynde het zesde dezer jubeljaren geweest, men daar gevonden heeft honderd duizend menschen om zyn graf te komen bezoeken, en wy hebben elders verhaalt *, dat meer dan twee eeuwen te voren † *Lodewyk* de VII, koning van Vrankryk, de Godsdienstigheit gehad heeft om derwaarts een bedevaart te doen, en aldaar te offeren een edelgesteente van eene ongemene waarde. Men verhaalt nog, dat de eerbiedigheit, welke men dezen Heilige toedroeg, zo buitensporig was, dat ze die gene, welke het volk aan de altaren, welke men ter eere van *Christus* en van de H. Maagdt in de kerk van Kantelberg hadt opgerecht, moest bewyzen, grotelyks verminderde. Men stelde hen ook gelyk, en men vondt in die kerk een altaar, ter zyner eere gesticht: doch men vernam uit de opzameling der offerhanden, dat die van St. *Thomas* de andere zeer verre overtroffen; dat men in een jaar niet meer dan een en veertig ponden geoffert hadt op den altaar van *Christus*; acht honderd twee en twintig op dien van de H. Maagdt, en in het tegendeel tien duizend acht honderd en acht en twintig op dien van dezen Heilige. De verdeeling was in het volgende jaar nog ongelyker; men vondt niet met al op den altaar van *Christus*; niet meer dan drie en vyftig ponden op dien van de Moeder Maagdt, en meer dan twaalf duizend vier honderd ponden op dien van St. *Thomas*. Zo waarachtig is het, dat de menschen eene buitensporige genegenheit hebben voor den dienst der schepselen. Men moet dan niet twyffelen, of de rykdommen van het graf en de reliquiekas van dezen gewaanden martelaar zyn ongemeen geweest. Zeker schryver * zegt, dat men koffers, met louter goudt gevult, rondom het zelve zag. Een ander †, een groot voorstander van deze Godsdienstigheit, verhaalt, dat 'er eene zo grote menigte van goudt, zilver, edelgesteenten, en andere sieraden in zyn graf waren, dat de zelve naauwlyks op zes en twintig wagens zouden hebben kunnen geladen worden.

Buitengewone eerbiedigheit, welke men voor dezen gewaanden Heilige hadt.

* Zie het I Deel, fol. 323, 324.

† in het jaar 1179.

Het volk heeft meer eerbiedt voor den altaar, welke hem was toegewyd, dan voor dien van de Maagdt en van *Jesus Christus.*

* *Goodwin.*

† *Sanderus.*

Universitäts- und Landesbibliothek Düsseldorf

1538. Mogelyk vonkten deze rykdommen den yver des konings, die zich van deze schatten zeer wel wilt te bedienen, nog meer aan om dit voorwerp van nayver, het welk niet alleen de bygelovigheit koesterde, maar ook de wederspannigheit van het volk ondersteunde, uit den weg te ruimen.

Wy kunnen eene zekere wonderdaadt, welke een geschiedenisschryver *ter eere van dezen Heilige, van welken hy een groot voorstander is, verhaalt, hier niet met stilzwygen voorbygaan. Des zelfs byzonderheit verdient, dat wy 'er gewag van maken, en wy laten aan iedereen de vryheit om van diergelyke verhalen naar zyn eigen zin te oordelen. Deze schryver zegt, dat zekere losbollen uit de provincie van Kent op zekeren dag de staart van het paardt, op het welke St. *Thomas* gezeten was, afsneden, en dat alle hunne nakomelingen, tot straffe van deze beschimping, ter wereldt kwamen met een staart even als beesten *. De Engelsche geschiedschryver, die dit wonderlyk geval na *Polydorus Vergilius* mede verhaalt, voegt daar by, dat de geheimschryver van *Eduard* den VI †daar melding van hadt gemaakt: doch dat hy daar van sprak als van een vertellingie, aan het welke hy niet wilde dat men het zelve geloof zou geven als aan zekere en welbevestigde zaken. Ondertusschen doedt dit zien, hoedanig de ligtgelovigheit des volks is, en hoe gemakkelyk het is het zelve wat wys te maken, wanneer 'er gehandelt wordt van beusselaryen en van verdichtselties: in het tegendeel, hoe bezwaarlyk het is het zelve te bewegen, wanneer het is over wezentlyke waarheden, die hunne zaligheit betreffen.

* *Polydorus Vergilius.*

Verhaal of verdichtsel van zekere Engelschen, die met een staart geboren worden.

* Zie het Belagchelyk Rome: dat men *St. Amaud* toeschryft, die gewag maakt van de gestaartte Engelschen.

† *William Thomas.*

Het onthaal, het welk de koning de kasse van St. *Thomas van Kantelberg* aandeedt, diende tot eene gelegenheit aan paus *Paulus* den III om zyne blixemende bulle tegen dezen vorst af te kondigen. Zy was al gereed geweest sedert de maandt van Augusty; maar de uitvoering daar van was opgeschort, om aan de Christen vorsten geen argwaan te geven. Deze paus vreesde met reden, dat zy de verbanning van *Henrik* en de verbeurdverklaring van zyne kroon, van welke zy gevolgt was, als een gevaarlyk voorbeeldt, waar aan zy alle belang hadden, en als eene onderneming der pauzen op de oppermachtigheit der koningen, mogten aanzien. Hy hadt derhalven de afkondiging van de zelve om deze reden veel eerder uitgestelt, dan om de hope, welke hy hadt van eenige verandering in het gemoedt des konings, om den koning door dezen blixem van den troon te bonzen; maar wanneer de tyding van de schennis van de kasse en van het graf van den aartsbisschop van Kantelberg te Rome gekomen was, geloofde hy niet verplicht te zyn, zyne gramschap langer in te binden. Ten minste dit is het voorwendsel van de twede bulle van den 17 December des jaars 1538, door welke hy beveelt de uitvoering der eerste van de maandt van Augusty des jaars 1535. De uitdrukkingen van de eene en van de andere zyn aanmerkelyk. *

De wraak, welke *Paulus* de III nam over de behandeling, gedaan aan de overblyffels van den aartsbisschop van Kantelberg.

* Zie de zelve in de *Verzamelinge* van *Burnet*, I Deel, bladz. 188 enz. Des zelfs bulle tegen *Henrik* den *VIII*

In de eerste zegt hy: *Dat hy, als stedehouder Gods op aarde, gesteld over de volkeren en over de koninkryken, om uit te roeien en te vernielen, volgens de woorden van* Jeremias, *zich verplicht oordeelde zyne toevlucht te nemen tot bestraffingen, doordien de wegen van zachtigheit vruchteloos waren geweest.* Hy vertoonde vervolgens, *Dat* Henrik *de VIII, welken de H. stoel vereert hadt met den tytel van Beschermer der Geloofs, daar na dat gelove verlaten hadt; dat hy zyne wettige gemalin hadt verstoten, en in hare plaats ter vrouwe genomen* Anna van Boulen; *dat hy verscheide godlooze en gevaarlyke inzettingen hadt gemaakt; met geweldt den paus van Rome ontnomen den tytel van opperhoofdt der kerke; zyne onderdanen gedwongen, hem, op straffe des doods, voor zodanig te erkennen; dat hy hadt doen sterven den bisschop van Rochester, die zich tegen zyne kettery aankantte; dat hy daar door zich der koninklyke macht hadt onwaardig gemaakt, en dat hy gevallen was in de verstoktheit van* Pharao, *zonder geraakt te worden door de liefdadige vertogen van* Clemens *den VII.* Hy voegde daar voorts by, *Dat alle deze misdaden bewaarheid zynde, hy het gedrag volgde van den Apostel ten aanzien van* Elymas *den Tovenaar, en dat hy toevlucht nam tot de straffen van de H. kerke, om* Henrik *te kastyden; dat hy derhalven, met kennis van de kardinalen, op nieuw dezen vorst en alle zyne gunstelingen vermaande weder te keren van hunne dwalingen, te vernietigen hunne onrechtmatige ordonnantien, en der zelver uitvoering te stremmen; dat hyaldien zy het niet deden, hy hen in den ban deedt, en hen beroofde,* Henrik *van zyn koninkryk, en de anderen van hunne goederen; dat hy den koning belaste ten langste binnen drie maanden te Rome te verschynen in persoon, of door een zaakverzorger, en aan des zelfs medeplichtigen en aanhangers, van zich daar te laten vinden binnen den tydt van zestig dagen, op straffe van zwaarder bestraffingen.* Hy verkondigde boven dit, *Dat hyaldien de koning en zyne medeplichtigen binnen den gestelden tydt niet verschenen, zy vervallen waren, de eene van zyn koninkryk, en de anderen van alle hunne goederen; dat zy verstoken zouden zyn van de begravenisse na hunne doodt; dat het gehele koninkryk zou leggen onder den ban; dat hy de zelve straffen zou uitstrekken over de kinderen van* Henrik *en van* Anna van Boulen, *en over die van hunne medestanders. Vervolgens ontsloeg hy van den eedt van getrouwheit de onderdanen van* Henrik, *en de leenmannen van zyne medeplichtigen, verbiedende, dat men hem zou erkennen voor opperheer, en hen voor heeren. Hy verklaarde hen eerloos, onbekwaam om een uiterste wille te maken, en om getuigenis te kunnen geven; hy verboodt aan alle personen, op straffe van den ban, met hen eenigen omgang te hebben, om welke reden het ook zou mogen wezen; hy vernietigde alle hunne onderlinge verbindtenissen, en liet de zelve over aan den eersten bemachtiger van de goederen, welke hen toebehoorden. Hy belaste aan alle kerkelyken zich uit Engelandt te begeven vyf dagen na het eindigen van het uitstel, aan den koning verleent, op straffe van den ban; aan den adel en aan alle de onderdanen van dezen vorst de wapenen op te vatten, en hem uit zyn ryk te jagen. Hy vernietigde alle verbonden, met hem gemaakt, en verzocht den keizer en alle de R. Katholyke vorsten, geen omgang meer te hebben met dezen verbannen koning; hen zelfs met den ban dreigende, hyaldien zy anders deden. Hy belaste zelfs aan allen, uit krachte van der heilige gehoorzaambeit, welke zy aan den stadhouder van JESUS CHRISTUS verschuldigt waren, dezen vorst den oorlog aan te doen, om hem te noodzaken tot zynen plicht weder te keren. Hy belaste den bisschoppen zyn vonnis het volk bekend te maken drie dagen na het verlopen van het uitstel, en alle de gewoonlyke plegtigheden waar te nemen. Hy begreep onder de zelve straffen die genen, die de uitvoering der bulle zouden beletten; hy beval, dat de zelve zou aangeplakt worden binnen de steden Rome, Doornik en Duinkerken, op dat* Henrik *en zyne aanhangers daar van kennis mogten hebben.*

1538.

De twede bulle behelsde: *Dat gelyk de Zalig-* Twede ma- Bulle.

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

1538. Zie de verzamelingen van Burnet I Deel, blade. 198 enz.

ker medelyden hadt gehad met den H. Petrus, *de nakomelingen van dezen heiligen Apoſtel, dit groote voorbeeldt van zachtmoedigheit ook moeſten navolgen. Dat hy ingevolge van dien hadt opgeſchort de uitvoering van zyn vonnis van verbanning tegen* Henrik, *op het aanbouden van vele vorſten, welke hem zyne bekeering hadden doen verhopen. Dat hy het gelooft hadt, gelyk zy, doordien hy het wenſchte; maar dat deze hope eindelyk verdwenen was, ziende de verharding van dezen vorſt. Dat de zelve gekomen was tot een zodanig toppunt van godloosheit, dat hy zyne godloze handen hadt uitgeſtoken naar de beelden der Heiligen en hunne ſchatten. Dat hy den H.* Thomas van Kantelberg *hadt doen opgraven; dezen H. biſſchop zyn geding doen opmaken; zyn ligchaam doen verbranden wegens misdaadt van gekwetſte hoogheit, en alle de rykdommen, die aan des zelfs overblyfſelen vereert waren, geroofs hadt. Dat hy de monniken uit hunne klooſters hadt verdreven, en wilde beeſten in hunne plaats geſtelt, naardien hy zelfs den aardt van een beeſt hadt. Dat hy, alle deze buitenſporigheden ziende, de opſchorting van den ban wegnam, en laſt gaf, dat de bulle zou worden afgekondigt en werkſtellig gemaakt. Dat hy verklaarde, dat het daar omtrent genoeg was, dat de zelve wierdt aangeplakt te Dieppe, of te Boulogne in Vrankryk, te St. Andrews, of te Kalliſtren *, in Schotlandt, en te Tuam, of te Artifer in Ierlandt.*

* *Calliſtrea.*

Aanmerkingen, welke de vorſten moeten maken over deze bulle.

Het komt den vorſten toe over deze bullen aanmerkingen te maken, wegens het belang, het welk zy hebben, om zich aan te kanten tegen de vaſtſtelling van eene vremde macht, de welke zich zodanig boven de hunne verheft. Ondertuſſchen ging *Henrik*, om onderſtandt te vinden tegen de invallen, waar mede hy uit deze twee bullen gedreigt wierdt, voort met zyne toevlucht te nemen tot de zamenverbondenen van de Augsburgſche belydeniſſe. Hy zondt deswegen nieuwe bevelen aan zyne zaakbezorgers om de onderhandelingen met de Proteſtanten, welke alstoen te Frankfort aan den Mayn vergadert waren, te hervatten. Hy badt hen op nieuw aan hem te zenden eenige hunner leeraars, om, benevens de zyne, te vereffenen de artykels, de welke de grootſte hinderpaal waren tot hunne vereeniging. Dit waren de drie artykels, van welke wy boven gewag hebben gemaakt, over welke zy niet hadden kunnen overeenkomen. De bondgenoten zonden hem *Burchard* en andere Godgeleerden, welke voorzien waren met vertogen, begrepen in zeer krachtige bewoordingen. Zy vertoonden aan den koning, dat zy wel wiſten de ſtrenge verboden, welke hy hadt doen afkondigen, van niets te leren tegen de drie artykels, van welke zy de verbetering eiſchten, als eene zaak, de welke hun verdrag met hem moeſt voorgaan; dat zy derhalven zyne Majeſteit verzochten, daar omtrent wat toe te geven, zo hy wilde dat het verbondt tuſſchen hen geſloten wierdt; dat, wat hen aanging, zy omtrent deze drie punten zo onverzettelyk waren, dat zy beſloten hadden, hun goedt en bloedt daar voor op te zetten. *Melanchthon* onderſteunde deze vertogen met een brief, welken hy aan den koning over het zelve onderwerp ſchreef. De zelve behelſde de redenen, waar van zich de Proteſtanten bedienden om deze drie artykels af te keuren. Het opſchrift van dezen brief was: *Aan den doorluchtigſten koning van Engelandt, opperhoofdt na* JESUS CHRISTUS *van de Engelſche kerk.* Hy eindigde den zelven met vermaningen, welke hy aan dezen vorſt deedt, van het werk der hervorming niet onvolkomen te laten, en van niet al te angſtvallig te zyn omtrent uiterlyke kerkgebaarden, welker onderhouding onverſchillig was. Hy badt hem ook, te herroepen de verboden, welke hy hadt doen afkondigen tegen de tegenſtrevers der drie artykels. Noch deze brief, noch de vertogen der zamenverbondenen hadden eenig gevolg. In het tegendeel zullen wy wel haaſt een gebodt zien afkondigen, by het welke het goedt en bloedt der Proteſtanten wierdt verbeurd verklaart. 1538.

De koning zoekt het verbondt met de Proteſtanten van Duitſchelandt.

Vertogen deezer Proteſtanten aan den koning.

Brief, welken *Melanchthon* hem ſchryft.

Voor dat men tot die ſtrengheit tegen hen kwam, ging de koning voort met het vernietigen der klooſters. De onderzoekers, die de bedriegeryen der valſche overblyfſels, van welke wy boven geſproken hebben, ontdekt hadden, hadden ook aan *Cromwel* kennis gegeven van het ſchandelyk leven der monniken, en van de ongeregeldheden, welke in de klooſters gepleegt wierden. Het was op deze onderrechtingen, dat men der zelver vernieling voltooide; het zy door vrywillige overdragten der abten en der geeſtelyken, het zy door de bedreigingen, welke men hen deedt, ingevolge van de berichten van hunne ongeregeldheden. Daar geſchiedden weinige verſtoringen in het jaar 1537. De abt van Farneze deedt afſtandt van zyne abdy, gelegen in de provincie van Linkoln *, waar van de jaarlykſche inkomſte beliep tot twaalf duizend vyf honderd guldens, zynde bygeſtaan door zyne monniken, ten getale van dertig. Daar geſchiedden nog twee andere overdragten, de eene van het klooſter Bermonſey, in de provincie van Surrey, en de andere van die van Biſcham, in het graafſchap van Berk. Het was *Barlow*, biſſchop van St. David, welke deze laatſte abdy overdroeg, van welke hy wereldlyk abt was.

Gevolg van het vernietigen der klooſters.

* *Harmur zegt in Lankaſter.*

Men hadt in het volgende jaar een groter getal overgevingen. De aanmerkelykſte waren die der abdyen van St. Alban, van den Veldſlag, en van St. Edmond-Roy. De onderzoekers gaven dit getuigenis van deze laatſte, dat zy geen wanorder in hun klooſter gevonden hadden. Vele anderen volgden het voorbeeldt van deze drie abdyen, en de lyſten waren vervult met een en twintig van deze afſtanden. Het meeſte deel der abten en monniken, twyffelende aan het gene hen ſtondt over te komen, hadden niet alleenlyk de rykdommen der abdyen geburgen, zy hadden daarenboven de inkomſten verpand, en hadden niets laten overblyven, dan het gene zy niet konden wegvoeren, als de muren, glazen en klokken. Men gaf aan de afgeſchafte abten en geeſtelyken een jaargeldt om van te kunnen beſtaan. Dat der laatſten was doorgaans 24 kronen des jaars; dat der abten wierdt geſchikt naar de evenredigheit der inkomſten van hunne abdy, en ook naar mate van hun voorgaande gedrag. Dus gaf men vyftien honderd guldens aan renten aan den abt van St. Edmond-Roi, die een onberiſpelyk leven hadt geleid, en maar twaalf honderd aan de abten van St. Alban en van den Veldſlag. Men gaf ook jaargelden aan de geeſtelyken, die ampten in de klooſters gehad hadden; de minſte waren van tachtig ponden, en de allergrootſte van vier honderd.

Overgevingen der abdyen.

Men merkt aan, dat 'er abten waren, die hunne huizen afſtonden, om zich den weg tot bisdommen te banen. Vele der zodanigen verkregen de waardigheit van biſſchoplyke ſtedehouders, hebbende die van biſſchoppen niet kunnen verkrygen. Anderen in het tegendeel ſtonden hun-

1538. hunne abdyen af, om te ontgaan de ſtraf der wederſpannigheden, in welke zy zich hadden ingewikkelt.

Bekenteniſſen van hunne ongeregeldheden.

De afſtanden, welke de abt en de Kloosterlingen deden, waren verſelt van eene belydeniſſe van hunne ongeregeldheden, ten aanzien van de genen, die een ongebonden leven geleid hadden. Men heeft nog eene dezer bekenteniſſen, ontworpen in zeer harde uitdrukkingen. De prioor* en de geeſtelyken bekenden, dat zy den dienſt Gods verzuimt, in ledigheit geleeft, hunne vleeſchelyke welluſten voldaan, en zaken bedreven, hadden welke zy niet genoeg konden beſchreien. Zy voegden daar by, dat, om hen daar over te ſtraffen, zy den poel des afgronds geoopent zagen om hen in te ſlokken. Wy menen niet, dat men, na zodanig eene belydeniſſe, het den koning als eene misdaadt kan toerekenen, de kloosters vernietigt te hebben.

* De prioor der Benediktynen van St. Andrews. Zie de *Verzamelingen* van *Burnet* en *Sanderus*. *Herbert. Fuller. Burnet.*

Uitdrukkingen rakende de afſtanden.

Ten aanzien der afſtanden, de zelve geſchiedden op twederlei wyze. Daar waren abten, de welke de ongeregeldheden en de ergerniſſen van het klooſter uitdrukten; andere deden 'er alleen eenvoudig afſtandt van. Deze laatſten zeiden zonder bewimpeling, dat zy hunne kloosters overgaven als enkele leengoederen ten gebruike des konings. De anderen verklaarden, dat zy na hunne levenswyze, en die der andere monniken van hunne orde met opmerking overwogen te hebben, bevonden hadden, dat alle hunne Godsdienſtigheit alleen beſtondt in de waarneming van eenige kerkzeden, belaſt door den Roomſchen biſſchop, of door hunne algemene overſten; dat de abt van Ciſteaux hen hebbende doen dwalen, zy verloren hadden de kennis der Goddelyke wetten, en dat zy zich onttrokken hadden aan het biſſchoppelyk rechtsgebiedt door de bullen der pauzen. Dat zy naderhandt afgehangen hadden van een algemenen overſte, die geen zorg hadt gedragen hen te bezoeken, om te herſtellen de misbruiken, die aldus onder hen ingeſlopen waren: maar hebbende eindelyk gevonden in de geſchiedeniſſe van *JESUS CHRISTUS*, en in de ſchriften van zyne Apoſtelen een ontwerp van een heilig leven, en ten anderen denkende, dat het hen veel voordeeliger zou zyn om te wezen onder het beſtier van den koning, hun opperhoofdt op de aarde, zy aan hem hunne abdyen afſtonden, en toevlucht namen tot zyne zachtmoedigheit. Zodanig is het ſchriftelyk getuigenis van die van het klooſter van Betlesden, ondertekent door den abt, den onderprioor, en de geeſtelyken, het welk in de openbare Regiſters bewaart wordt. Zodanig zyn ook nog vyf andere afſtanden der Kordeliers en der Karmeliten van Stamford, der Kordeliers van Coventri, van Bedford, en van Ailesburi.

Daar waren ook geeſtelyken, die hunne kloosters aan den koning wedergaven, in hope, dat, na der zelver misbruiken verbetert te hebben, hy de zelve op nieuw zou ſtichten. Dit waren de gedachten van die van Chertſey, in de provincie van Surrey, en van die van Malverine, in de provincie van Worceſter. De prioor van deze laatſte abdy wierdt zeer aan *Cromwel* voorgedragen door *Latimer*, de welke wenſchte, dat men twee of drie geeſtelyke huizen zou bewaren, gelyk als deze, in elke provincie. Doch het beſluit was genomen van gene te ſparen. De onderzoekers deden insgelyks vergeeſſch vertogen ten voordeele der geeſtelyken van Godſtouw, een klooſter in de provincie van Oxford. De koning wilde niemandt horen.

De koning wil geen een klooſter laten overblyven.

De berichten der gevolmachtigden wierden gedaan aan het hof de vermeerderingen, van het welke die wy geſproken hebben, en dat hof was het, het welk regelde de jaargelden der abten en der afgeſchafte geeſtelyken; gelyk het zelve ook beſtelling deedt over de goederen dezer kloosters, welke het deedt beſtieren door de pachters des konings.

1538. Redeneering over de duchtigheit der overgevingen.

Deze overgevingen gaven gelegenheit tot de volgende vrage. Namentlyk, men twyffelde, of zy duchtig waren, of niet. Die genen, welke het ontkenden, zeiden, dat de abten niet anders dan hun leven lang enkele hoefpachters waren, of enkele huisbezorgers der kloosters, waar van zy den eigendom niet konden vervremden. De anderen hielden ſtaande, dat de vervremding doorging wanneer de zelve geſchiedde door eene acte van den abt, gevoegt by het kapittel der geeſtelyken. Dat de acten van overdraging, welke men verhaalt hadde, zodanig waren, en dat daarenboven, om de zelve meerder gezag by te zetten, het zegel van het klooſter daar was aan gehangen. Dat het ten minſte zeker is, dat de overgeving den koning ſtelde in de noodzakelykheit om de abdy te vernietigen, welke zonder abt en zonder kloosterlingen was. Het Parlement maakte eindelyk een einde van deze krakeelen, en verklaarde alle de overgevingen duchtig door een beſluit, het welk het vervolgens uitgaf.

Laat ons met weinig woorden het verhaal rakende der vernietiging der kloosters, waar aan men in den jare 1539 de laatſte handt leide, en het welk door de acten van het Parlement van dat jaar wierdt bekrachtigt, eindigen. Wy zullen daar na de andere voorvallen, welke in dezen tuſſchentydt gebeurt zyn, en welke wy voor een oogenblik zullen achterlaten, weder opvatten, zo haaſt als wy het verhaal van deze zake zullen afgehandelt hebben, op dat de Lezer de zelve in haar verbandt en zamenhang, zonder tuſſchenkominge van andere zaken, moge lezen.

1539. Het Parlement beveſtigt de overgeving en vernietiging der kloosters.

Het Parlement, in de maandt van May des jaars 1539 vergadert zynde, maakte eene wet, door welke het beveſtigde alle de overgaven, welke de abten en hunnen geeſtelyken gedaan hadden. Het verklaarde vervolgens voor altydt te geven aan den koning en des zelfs erfgenamen alle de afgeſchafte, overgegevene, verlatene, of verbeurdverklaarde kloosters, en alle de gene, welke aan hem vervallen zouden op eenige dezer wyzen. De wet wees aan het hof der vermeerderingen toe de beſtelling der kloosters, zo ten aanzien van den grondt, als der inkomſten, uitgenomen van die gene, welke verbeurd verklaart waren wegens misdaadt van gekwetſte hoogheit, de welke onderworpen zouden blyven aan het rechtsgebiedt van de koninklyke ſchatkamer. Wy zullen eerlang zien de gene, die aldus veroordeelt zyn. Men was in twyffel over het recht van den koning wegens de kerkelyke goederen, en men zeide, dat het redelyker was daar van de wederkering toe te wyzen aan de ſtichters, of aan hunne erfgenamen, dan den koning daar van in het bezit te ſtellen. Dat men dus gedaan hadt ten aanzien der Tempelieren, welker goederen men, na de vernietiging dezer orde, wederom hadt gegeven aan de erfgenamen der begiftigers van de zelve. Het Parlement ſprak het echter anders uit. Voor het overige viel het geſchil niet dan op het minſte gedeelte der kloosters; de allerrykſte abdyen waren gekomen van koninklyke ſtichtingen. Het Parlement bewaarde voor de byzonderen, uitgenomen voor de ſtichters, voor de begiftigers, en de voorſtanders de rechten, welke zy hadden op de gronden der kloosters, voor der zelver vernietiging: maar het vernietigde de blyken en beſcheiden, gemaakt ten nadeele van elk klooſter, een jaar voor dat het

Herbert. Burnet. Zie des zelfs *Verzameling* I Deel.

Men twyffelt aan het recht des konings wegens de goederen der afgeſchafte kloosters.

Het Parlement beſluit het ten voordeele des konings.

1539. het zelve wierdt vernietigt, onderſcheiden van de oude blyken en de oude bewyzen. Dus voorzag het in de bedriegeryen, welke eenige abten gepleegt hadden om zich met de goederen van het klooſter te verryken.

Men merkt aan, dat zich tot twintig abten * toe in het Hogerhuis bevonden, wanneer het ontwerp van deze wet aldaar gelezen wierdt, zonder dat 'er zich een tegen deze akte aankantte. De abten van Glaſſenbury, van Colcheſter, en van Raiding waren van het getal der medeſtanders; het welk wy aanmerken ter zake van het gene naderhandt ten hunnen opzichte gebeurt is, gelyk wy op zyne order zullen zien. Het Parlement ſchafte in deze wet niets af; het beveſtigde alleen dat gene, het welk daar omtrent gedaan was. Het onderwierp ook de kerken en de kapellen van deze afgeſchafte klooſters aan den karſpel-biſſchop, of aan zodanig een gevolmachtigde †, welken de koning zou gelieven te benoemen. Eene gevaarlyke beurtwiſſeling, zegt de ſchryver ‡, waar van zich in het vervolg de meeſte der genen, die de landeryen dezer klooſters, en het recht, om zelf de onderzoeking der kapellen en kerken te doen, verkregen hadden, bedient hebben. Dit was het eene misbruik door het andere verbeteren, en eene nieuwe uitzondering geven aan de kerkelyken, de welke in het bezit van deze plaatſen geſtelt waren, gelovende zich aldus ontſlagen te zyn van het ontfangen der beſtraffingen van den biſſchop. Deze ſchryver voegt daar by, dat men deze ongeregeldheit nog niet recht verholpen hadde.

Hoewel het Parlement de klooſters niet hadt vernietigt, maar alleenlyk beveſtigt de verſloringen, welke de koning gedaan hadt, gelyk het deze goedkeuring voor het toekomende uitbreidde, zo wel als over het voorledene, was het echter genoeg om den gehelen ondergang der geeſtelyke huizen, de welke nog in wezen waren, te voltooien: zo dat wy reden hebben gehad te zeggen, dat het Parlement van den jare 1539 de zelve verdelgt heeft. Alle, zonder onderſcheidt, ondergingen dit jaar het noodlot der anderen. Men telt 'er tot 645, onder welke 28 waren, welker abten den rang van Pairs *, en plaats in het Hogerhuis van het Parlement hadden. Die van St. Alban ging voor als de eerſte, of ten minſte voor den alleroudſten †. Zyne abdy was wel niet geſticht geweeſt voor den jare 793: doch men klom in het rekenen van der zelver oudheit tot op St. *Alban*, eerſten martelaar van Engelandt, die ter doodt gebragt wierdt in den jare 293, onder de regering en gedurende de vervolging van *Dioketiaan*. Behalven deze klooſters verwoeſtte men ook 90 kanonikale kerken, en 2374 kapellen: die daar van afhingen. De inkomſten van alle deze klooſters beliepen op meer dan zeventien honderd duizend Franſche guldens *; daar men nog moet byvoegen hun koorn, kudden, beeſten, hun zilverwerk, en de ſieraden, welke zich daar in bevonden, alles van eene grote waarde, ten minſte in eenige van deze klooſters. Het klooſter van St. Edmond-Roy leverde alleen uit vyf duizend marken aan goudt en zilver, en aan edelgeſteenten voor eene aanmerkelyke ſomme.

De overgevingen geſchiedden byna op de zelve wyze als die, de welke reets gedaan waren, en onder de zelve voorwaarden om zorg te dragen voor het onderhoudt der abten en geeſtelyken. Het hof der vermeerderingen droeg ook zorg voor de gronden en opkomſten, volgens het gene wy reets hebben aangemerkt. Men brak af het meeſte gedeelte der gebouwen; men bewaarde de andere, en men maakte de waarde op van het zilverwerk, de edelgeſteenten en ſieraden. De koning bevoordeelde zich met alles. De klooſters van Glaſſenbury, van Raiding en Colcheſter wierden verbeurd verklaart. Wy moeten daar de reden van verhalen.

De abten van deze drie klooſters hadden mede zitting gehad in het Parlement, zonder eenige betuiging te doen tegen de wet, welke de vernietigingen bekrachtigde. Zy konden echter niet beſluiten hunne abdyen over te dragen, de welke aanmerkelyke inkomſten hadden, vooral de abten van Glaſſenbury en van Raiding, welker eerſte genoot vyf en veertig duizend guldens renten, en de andere acht en twintig duizend. Men zegt, dat zy, om zich daar van te bevryden, onderſtandt deden aan de wederſpannigen van de provincie van Jork, aan welke zy aanzienlyke ſommen gemunt geldt en ongemunt zilver hadden overgemaakt; dat de zaak ontdekt wierdt, en dat zy als verraders wierden veroordeelt en geſtraft. Men heeft gene gedenkſchriften van het hoofdgeding, den abten van Raiding en Colcheſter aangedaan; maar gelyk alle de geſchiedenisſchryvers hen voegen by dien van Glaſſenbury, zo betreft al het gene, dat men gevonden heeft rakende de beſchuldigingen van dezen laatſten, ook de anderen. Men verſtaat uit twee brieven, geſchreven aan *Cromwel*, geheimſchryver van ſtaat en onderkoning, de eene door den grootopperrechter van de provincie, en de andere door den ridder *Rouſſel*, de welke zegt tegenwoordig geweeſt te zyn by het pleidooi, wegens de zaak, dat deze abt veroordeelt is geweeſt om twee misdaden, te weten verraadt en rovery; dat hy overtuigt is geweeſt, het zilverwerk van zyne abdy gerooft, en het aan de wederſpannigen gezonden te hebben. De grootopperrechter voegt daar in zynen brief by, dat de abt, naar de ſtrafplaats geleid zynde, zyne misdaadt hadt beleden, en dat hy daar van vergiffenis hadt verzocht aan Godt en aan den koning. Anderen zeggen, dat men onder zyne papieren vondt gedenkſchriften ten voordeele van de koninginne *Catharina* tegen het huwelyk van *Anna van Boulen*. Zy voegen daar by, dat deze drie abten de doodt ondergaan hebben, om niet te hebben willen ondertekenen de akte van de kerkelyke opperhoofdigheit van *Henrik*, en zy ſpraken van hunne ſtraffe als van eene marteldoodt. Dusdanig zyn de vooroordeelen der menſchen. Zy zyn drie wederſpannigen, volgens de eerſten, welke de ſtraf lyden, hunne misdaden waardig: zy zyn drie martelaars, volgens de anderen, de welke lyden om hunnen Godsdienſt. Andere geſchiedenisſchryvers verhalen, dat zy inderdaadt den koning niet wilden erkennen voor hoofdt der kerke, en dat men hen daar van eene hoofdmisdaadt maakte. Zy waren, ſchynt het, onverſchoonelyk in te weigeren hunne toeſtemming op eene akte, welke zy zo vele malen bekrachtigt hadden, als zy zich bevonden hadden in de vergaderingen van het Parlement en van de geeſtelykheit, alwaar deze opperhoofdigheit zo plegtiglyk was vaſtgeſtelt, zonder dat zy zich alstoen daar tegen hadden aangekant.

Byaldien eenigen afkeurden de ſtraffen dezer abten, een veel groter getal veroordeelde de verbeurdverklaring hunner abdyen. Men zeide, dat deze ſoorten van goederen niet konden ten voordeele des konings verbeurd verklaart worden; dat de wet geen plaats hadt dan rakende de erffelyke goederen, en niet in het oog hadt dan de

* Daar waren tot het getal van 28 abten, die zitting hadden in het Parlement.

Zie hunne namen by *Burnet* en *Fuller*.

De abten die zich in het Parlement bevonden, waren niet uit tegen de akte der wedervereeniging aan het eigen goed des konings.

† *Commiſſaris.*
‡ *Burnet, Herbert, Burnet.*

Getal der verſloorde klooſters.

* Zy wierden vereert met den tytel van vryheer.

† Hy wierdt nochtans voorgegaan van dien van St. Pieter van Weſtmunſter, en van dien van Glaſſenbury.

Getal der vernietigde kanonikale kerken en kapellen.

* Livres.

De koning trekt alle deze rykdommen.

Wederſpannigheit der abten van Glaſſenbury, van Raiding, en van Colcheſter.

Zie de *Verzameling* van *Burnet*.

Sanderus. LeGrand.

Doodſtraf der drie abten.

Herbert. Godwin.

Aanmerkingen wegens de verbeurdverklaring der goederen hunner abdyen.

1539. de nazaten, of de erfgenamen, welke zy daar van ontblootte, ter zake van de misdaadt van verradery, door hunne bloedvrienden begaan; maar dat de zelve zich niet uitſtrekte over de goederen van de kerk, waar van de bezitters gene erfgenamen hadden, aan welke zy de zelve zouden kunnen nalaten, als een erfgoedt, het welk hen verkregen was door het recht van bloedverwantſchap. Men oordeelde nochtans het tegendeel, en men veſtigde zich op de bewoordingen van de wet, de welke zegt, dat alle de erfgoederen van een verrader, bezeten door een wezentlyk recht, of door wat voor recht en op welke wyze het zou kunnen zyn, verbeurd zullen zyn ten voordeele des konings.

Herbert. Burnet. Vernietiging van honderd en tien Godshuizen.

Zo vele rykdommen, welke van deze vernietiging kwamen, waren niet in ſtaat de hebluſt der gunſtelingen te voldoen. De Godshuizen mocſten het zelve noodlot ondergaan: ook wierden 'er honderd en tien afgeſchaft. De gaſthuismeeſter van het hoſpitaal van St. Thomas van Southwark, het welk eene voorſtadt is van Londen, door den Teems van de ſtadt afgeſcheiden, gaf een voorbeeldt aan de anderen. Hy ſtelde het weder in handen van *Henrik*, en deze afſtandt was hem het bisdom van Weſtmunſter waardig. Deze man wierdt genaamt *Thirleby*, en deedt zich kennen onder de volgende regeringen door zyne goede en kwade hoedanigheden.

Dus eindigde de onderneming, welke de koning vele jaren van te voren gemaakt hadt, om te vernietigen de kloosters en andere gemeenſchappen, welke hy of den Staat onnut, of laſtig oordeelde. Wy hebben de beginſelen daar van gezien onder de bediening van den kardinaal *Wolſey*, welke de monniken niet beminde, en die de eerſte bullen bezorgde, uit krachte van de welke *Henrik* terſtondt de handt aan het werk ſloeg, durvende daar nog niet aan raken, zonder daar toe door den paus gemachtigt te zyn. Doch na dat hy des zelfs juk hadt afgeſchud, wierdt hy ſtoutmoediger, en vernietigde eindelyk alle de kloosters in zyn koninkryk. Twee zaken voornamentlyk verhaaſtten daar van den ondergang, te weten het deel, het welk de monniken namen aan de echtſcheiding van de koninginne *Catharina*, en aan de verſchillen, welke de koning over dit beruchte rechtsgeding hadt met het hof van Rome; ten twede de tegenſtrevigheit, welke zy toonden tegen de kerkelyke opperhoofdigheit van dezen, vorſt, tot zelfs om oproer te verwekken, in het voornemen om zulks te dwarsbomen. Hunne ſchandelykheden en ergerniſſen verſchaften daar toe de eerſte beweegredenen, en dienden in het vervolg tot eene verontſchuldiging tegen de klagten van die genen, die hunne party opnamen. Nochtans liet men niet na te morren over de vernietiging eeniger kloosters, de welke zich niet ſchuldig vonden aan de ongeregeldheden der anderen. Men zeide, dat de misdaden perſoneel waren, en dat men ſtraffen moeſt die genen, die nalatig geweeſt waren, zonder de onſchuldigen te bewikkelen in de zelve ellende. Men betichtte ook de onderzoekers, dat zy hunnen laſt misbruikt hadden, en den geeſtelyken misdaden te laſte gelegt, om een voorwendſel te hebben om der zelver huizen te beroven. Men gaf hen zelfs de ſchuldt van met eenige abten zamengeſpannen te hebben om den koning te bedriegen, en met hen gedeelt te hebben het zilverwerk en het huisraadt der kloosters. Eenige dezer gevolmachtigden wierden ook beſchuldigt op de kuiſchheit der nonnen toegelegt te hebben. *London* was van dit getal, en de abdiſſe van Cheapſtouw klaagde over het geweldt, dat hy aan die van haar klooster hadt willen plegen. Nochtans hebben wy gezien, dat deze bezoekers goede getuigeniſſen gegeven hadden van de welgeſchikte kloosters, en dat zy zelfs aanzoek gedaan hadden om die te behouden. Dus was het dat *Latimer* geſproken hadt voor den prioor van Malverinne, en de onderzoekers van de provincie van Oxford voor de geeſtelyke dochters van Godſtouw. De goede getuigeniſſen, welke zy gaven van het goed gedrag der eenen, maakten de onderrechtingen, welke zy deden van de ongeregeldheit der anderen, min verdacht. 1539.

Klagten der genen, die deze vernietiging veroordeelden.

Voor het overige, byaldien de koning het oogmerk, het welk hy hadt, om de inkomſten van alle deze kloosters aan te leggen tot ſtichtingen, of tot nodiger gebruiken, hadt uitgevoert, hadt hy zich mogelyk ontlaſt van den algemenen haat, welken de monniken niet nalieten hem te verwekken, en welke de beroving van een zo groot getal geeſtelyke huizen hem betrokken uit verſcheide landſchappen van zyn koninkryk. Zyn voornemen was nieuwe bisdommen op te rechten tot onderwyzing van het volk; kweekſcholen te ſtichten tot opvoeding van de jeugt, en het overige dezer inkomſten te beſteden tot de noodzakelykheden van den Staat, om zeehavens te maken op de plaatſen, die om de zelve benodigt waren, of om die gene, welke de natuur daar gemaakt hadt, veiliger en gemakkelyker te doen zyn; om de muren der ſteden op te metſelen, en om veſtingen te bouwen op de grenzen. Van alle deze ontwerpen voerde hy niet dan een gedeelte uit. Alle deze grote rykdommen, waar van de verſtoorde kloosters de geldmiddelen hadden moeten vergroten, en zyne koffers opvullen, wierden uitgeput door ydele verteeringen, of kwalyk geſchikte mildadigheden, en hy wierdt het niet gewaar, dan wanneer hy wilde weten, hoe hoog de ſommen beliepen, welke hy tot zulke nodige voornemens geſchikt hadt. Dit is een misſlag, welken men hem bezwaarlyk kan vergeven. Hy zou door zodanige gedenktekenen van zyne weldadigheit zynen naam onſterflyk hebben gemaakt, en in zegeningen verandert de verwytingen, welke men hem deedt over zyne geweldenaryen en over de knevelaryen zyner ſtaatdienaars. In plaats van achttien bisdommen, welke hy voornemens was te ſtichten, rechtte hy 'er maar zes op. Men boodt hem aan verſcheide ontwerpen wegens andere ſtichtingen, zyne zorge en eere waardig. Gelyk hy nu eene verheve ziel hadt, en dat hy het gerucht daar van beminde, hadt hy wel gewenſcht, dat men de zelve zou hebben uitgevoert; maar men hadt de goederen der abdyen reets beſteed. Mening des konings, om daar van een goed gebruik te maken, kwalyk uitgevoert.

Burnet noemt de boekekamer, daar het zelve bewaart wordt.

Onder deze ſtichtingen was 'er geen, waardiger voor een vorſt, dan die, welke hy zich hadt voorgenomen van een kweekſchool tot het aankweken van jonge ſtaatsdienaars. Het ontwerp daar van gaf hy den ridder *Bacon* over, zelf een groot ſtaatsdienaar, *Thomas Denton*, en nevens *Robert Kary*. Dit ontwerp, dat bewaart is, is de weetgierigheit van den Lezer waardig. De koning beval een huis te bouwen, in het welke de jeugt zich zou oeffenen in het burgerlyke recht en in de Latynſche en Griekſche tale. Deze jonge lieden moeſten zich daarenboven oeffe- Ontwerp van het oprechten van een kweekſchool tot het aankweken van jonge ſtaatsdienaars.

1539. oeffenen in het pleiten, en andere diergelyke dingen in deze twee talen. Na zich aldus eenige jaren geoeffent te hebben moeſt men hen in vremde landen zenden, onder het gevolg der afgezanten, om hun verſtandt en zeden verder te beſchaven, en om te verkrygen de wetenſchappen, welke de omgang met de wereldt, en de verkeering aan de verſcheide hoven van Europa geeft. Dit was niet alleen het middel om te leren de onderſcheide gewoonten van andere volkeren, maar ook der zelver onderſcheide belangen, en hunne byzondere ſtaatkunde. Men wilde, dat zich elk na zyne wederkomſt, zou leggen op dat gene, het welk met zyn aardt en gaven het meeſt overeenkwam; de eenen met op te ſchryven de verhalen van een gezantſchap, van de verbonden en openbare onderhandelingen; de anderen om zamen te ſtellen de verhalen van rechtszaken, en aanmerkelyke pleidooien, over welke gehandelt wierdt in de gerechtshoven van het koninkryk. Men deedt hen alle den eedt afleggen in handen van den kancelier, van in hun ſchryven met alle oprechtheit, zonder zich te laten voorinnemen, of omkopen, te werk te gaan. Dit was om hen tot de deugdt te ſchikken, met hen tot de ſtaatkunde aan te kweken, en door dit middel zo wel goede onderdanen en goede burgers, als bekwame ſtaatsbedienaren van hen te maken. Ten anderen zouden de gedenkſchriften van zulke ervarene en verſtandige perſonen, als die niets zouden voorgedragen hebben dan ontwyffelbare en wel bewaarhede zaken, de Geſchiedeniſſen een groot licht gegeven hebben. Men zou niet getwyffelt hebben, gelyk men nu zo dikwils doedt, aan de zaken van de meeſte aangelegenheit, en men zou niet genoodzaakt zyn, gelyk men thans is, met zo veel moeite, en menigmaal met weinig vrucht, te onderzoeken eene menigte van onwetende of eenzydige ſchryvers, om het ware van het valſche te onderſcheiden: doch dit zo nuttig oogmerk verviel, en de nakomelingſchap is verſtoken geweeſt van een der grootſte goederen, welke het zou kunnen verkrygen.

Herbert. Loffpraken, welke de koning verdient wegens het oprechten veler kweekſcholen.

Echter is het niet billyk den koning den lof, die hem toekomt, te onthouden. Men moet voor eerſt voor zeer veel achten het voornemen, dat hy zich hadt voorgeſtelt, van de goederen der klooſters te beſteden tot ſtichtingen en tot gebruiken, waar van de Staat al zo veel eer of voordeel zou hebben, als hy ſchande en nadeel lydt van de ledigheit van alle de monniken, en van de ongebondenheit van het grootſte gedeelte der zelven. Voor het overige, ſchoon hy niet uitvoerde alle de ontwerpen, welke hy tot een zo treflyk einde gemaakt hadt, volbragt hy ten minſte een gedeelte daar van. Hy rechtte, gelyk wy gezegt hebben, zes bisdommen op *; begiftigde de Kapittels met jaarlykſche inkomſten; herſtelde vele hoofdkerken †, welke de monniken met geweldt naar zich hadden genomen, en ſtichtte daarenboven nog eenige nieuwe, waar toe hy meer dan zes en twintig duizend ponden aan renten beſteedde. Hy vermeerderde het getal der kweekſcholen, en dat der meeſters en hoogleeraars op de hogeſcholen, en hy rechtte verſcheide minder ſcholen op te Burton ‡, te Kantelberg, te Worcheſter, te Coventri, en elders. De hogeſchool van Cambridge is aan zyne mildadigheit verſchuldigt het ſchone collegie van de Drievuldigheit: en hy liet aan deze akademie en aan die van Oxford na een inkomen om te onderhouden hoogleeraars in het Griekſch, in het Hebreeuſch, in de rechten, in de geneeskunde en in de Godgeleerdheit. Eindelyk, hy maakte grote onkoſten met bouwen, met herſtellen en optooien der openbare gebouwen, de muuren der ſteden, en de zeehavens, welke hy bevaarbaarder maakte dan zy te voren waren. Dit is, onzes bedunkens, genoeg om het gemeen te vergoeden het verlies, het welk de geſchiedenisſchryvers, die de party der monniken opnemen, hem beſchuldigen het zelve door het vernietigen der klooſters te hebben doen lyden. Alles wel ingezien zynde, brengen zy den Staat minder nuttigheit dan ergernis aan. Ten minſte byaldien men geloven moet de berichten der onderzoekers, de verklaringen der abten en hunner geeſtelyken zelve, en de geſchiedenis van de weder-ſpannigheden, welke wy komen te zien. Men moet niet vergeten de zorg, welke de koning nam voor de goede letteren. Hy wilde eene bockery aanleggen, voorzien met de allerraarſte boeken, en hy gebruikte tot dit werk een man * van eene groodige geleerdheit. Met een woordt, hy vereerde alle geleerde lieden met zyne gunſt, en overlaadde hen met zyne weldaden. Men laakt nochtans in hem, geen zorg gedragen te hebben voor een oneindig getal van handſchriften, welke men in de klooſters vondt. Dezen ſchat gaf men over aan de genen, die de zelve zouden willen wegnemen, en die, de waardy daar van niet kennende, deze rare boeken verkochten aan kruideniers. Men zegt, dat men zich van geen ander papier bediende in alle de winkels van Engelandt, om daar de winkelwaren in te doen, gedurende den tydt van meer dan tien jaren. Dit was het gebruik, het welk men maakte van deze gedenktekenen der oudheit, in ſtede van de zelve te plaatſen onder de openbare Staatſchriften. De Engelſche ſchryver †, die van dit verlies ſpreekt, zegt, dat men het niet genoeg kan beklagen, en dat Engelandt diergelyke niet geleden heeft door de invallen der Romeinen, Saxen en Normannen.

1539. of kanunnikdy. Dit is het, dat men noemt deken en kapittel. † van de stiften de Trente. De zorg, welke hy draagt voor eene openbare boekery.

* Jan Lelandt.

Fuller. Bale over de dagverhalen van Lelandt.

† Jan Lelandt.

Terwyl de koning het gezag van den paus vernietigde, met dat der monniken te beſnoeien, gebruikte de paus zyne zendelingen om zyne bulle in de Vlaamſche, Franſche en Schotſche ſteden te doen afkondigen en aanplakken. De Roomſchgezinde ſchryvers † van dien tydt zeggen, dat 'er nooit eene zo blixemende bulle is afgekondigt van de voorzaten van *Paulus* den III, en dat des zelfs navolgers diergelyke nooit naderhandt hebben gegeven. Deze blixem hadt echter meer gedruis dan uitwerking. De koning deedt zyne betuigingen tegen den paus en tegen de kerkvergadering van Vicenza, welker zamenroeping niet min onwettig was, naar hy zeide, dan die van Mantua, de redenen, welke de eerſte vernietigde, ſtandt houdende ten aanzien van de twede. Deze vorſt ging insgelyks met zyne rechtshandelingen tegen de monniken voort: hy ſcheen zelfs vuriger om hen uit te roeien dan te voren, doordien hy hen verdacht hieldt van verſtandhouding met het hof van Rome, en zamenzwering met de Engelſche weder-ſpannelingen.

Herbert. Burnet.

† Die gene, die de geſchiedenis van de kerkvergadering van Trente beſchreven hebben.

Betuigingen van *Henrik* den VIII tegen de kerkvergadering van Vicenza.

Aan de andere zyde vertoonde hy zich een vyandt van alle andere hervorming dan de zyne. Hy deedt den eenen dag de Wederdopers en Zwinglianen verbranden, en des anderen daags de monniken ophangen, de eerſten als ketters, en de anderen als weder-ſpannigen. Wy hebben de doodſtraffen der abten van Glaſſenbury, van Raiding en van Colcheſter gezien: zy wierden voorgegaan door die van twee Wederdopers, en van die van *Jan Nicholſon*, welken men ook *Lambert* noemde, die de wezentlyke tegenwoordigheit

Doodſtraffen der Proteſtanten en der moniken.

* Weſtmunſter, Oxford, Peterborough, Briſtol, Cheſter en Gloceſter.

† Elke hoofdkerk heeft haren deken, en hare kanunniken, en elke kanunnik zyn prebende,

1539. ontkende. De twee eerſten wierden te Weſtmunſter verbrand *, en *Lambert* onderging de zelve ſtraffe des doods op de plaats van Smithfield.

* in het jaar 1538.

Fox. Herbert. Burnet.

Deze laatſte, een prieſter zynde, was prediker geweeſt van de Engelſche maatſchappy, opgerecht te Antwerpen. Het was lang geleden dat hy de lere van *Zwinglius* of van *Kalvyn* omhelſt hadt, door de kenniſſe, welke hy hadt onderhouden met *Tindal*, met *Frith* en met *Bilney*, waar van wy elders gewag hebben gemaakt. Het ſcheelde weinig, of hy hadt het leven ingeſchoten onder de bediening van den kancelier *Morus*, die, naar men zegt, bevel hadt gegeven zich van hem te ontſlaan. Hy bergde zich in Vlaanderen, daar hy geboren was, en kwam daar na weder in Engelandt. Hy liep het zelve gevaar voor de rechtbank van *Warham*, aartsbiſſchop van Kantelberg. Hy ontſnapte het door de doodt van dezen kerkvoogdt: doch eindelyk kon hy zyn noodlot niet ontwyken. Hy hieldt openbaar ſchool te Londen; hy wierdt ontdekt, en voor *Cranmer* gedagvaard, die alstoen de lere van *Luther* toegedaan was. Deze aartsbiſſchop wilde hem overreden om de zelve lere aan te nemen. *Lambert* verwierp zyn rechtbank, en beriep zich daar van op den koning. Dit was zyn bederf. *Gardiner*, biſſchop van Wincheſter, gezworen vyandt der Hervormden, nam daar uit gelegenheit om den koning te vertonen, dat hy by dit voorval een proef gevende van zynen yver voor den Katholyken Godsdienſt, zyne gevoelens zou rechtvaardigen voor al de wereldt, en dat hy daar door de bullen van den paus zou verydelen en zonder vrucht doen zyn. De koning geloofde hem; en doordien hy zaken van groot gerucht beminde, wilde hy opentlyk met *Lambert* in een redenſtrydt treden, om hem van zyne dwaling te overtuigen, of, zo hy weigerde de zelve af te zweren, om hem naar de ſtrafplaats te zenden.

Berechte twiſtreden, waar in de koning zyne bewyzredenen voorſtelt tegen een Proteſtant.

Hy maakte van dit twiſtgeding een ſoort van vertoning. De grote heeren en de kerkvoogden wierden daar toe genodigt, de dag beraamt, en de plaats tot de byeenkomſt aangewezen op de grote zaal van Weſtmunſter. De zelve was vervult met grote heeren, biſſchoppen, en andere kerkelyken, de Raadsheeren van Staat, de voornaamſte overheitsperſonen, en een oncindig getal van aanſchouwers. De wachten, welke de koning aan de deuren hadt doen ſtellen, waren in het wit gekleed, en de tafel van de vergaderplaats bedekt met ſtoffe van de zelve verwe: het zy als een zinnebeeldt van de zuiverheit van den Godsdienſt, over welken gehandelt wierdt, of van de oprechtigheit der rechteren, die in het twiſtgeſchil moeſten voorzitten.

De opening der zittingen begon door eene redenvoering van den leeraar *Dayes*, de welke vertoonde de oorzaak eener zo plegtige byeenroepinge. Hy zeide, dat de koning zich niet alleen daar hadt willen laten vinden als opperheer, maar ook als leeraar. Dat hy by deze gelegenheit zou doen zien, dat hy met recht den tytel droeg van Beſchermer des Geloofs; dat zy voor het overige niet vergadert waren, om de geloofsartykels in twyffel te trekken, maar om getuigen te zyn van den yver van het opperſte hoofdt der kerke, het welk de kettery van *Lambert* ging beſtryden en overwinnen.

Na dat *Dayes* geëindigt hadt, beval de koning aan *Lambert* zyn gevoelen open te leggen. Hy deedt zulks; en deze vorſt ſtelde hem eenige bewysredenen voor, latende het overige van de twiſtreden aan *Cranmer* over. Deze aartsbiſſchop vatte het wederom op daar *Henrik* het gelaten hadt; de biſſchop van Wincheſter mengde zich vervolgens daar in, en *Stokesley*, biſſchop van Londen, voegde zich ook daar by. De gehele vergadering nam belang in het verſchil, en menigmaal ſpraken 'er tien te gelyk. De langdurigheit van de twiſtreden, de welke vyf uuren duurde, putte *Lambert* uit, die niet langer kon, noch wilde ſpreken. Alstoen borſt de ganſche vergadering uit en een zegepralend gejuich, en wees den koning alleen de overwinning toe. *Henrik*, het woordt nemende, vroeg aan *Lambert*, of hy overwonnen was, en of hy wilde leven, of ſterven. Hy antwoordde, dat hy aan Godt zyn ziel overgaf, en dat hy zyn ligchaam onderwierp aan den wille des konings. Hy bleef onverzettelyk in zyn voornemen, en de koning belaſtte aan *Cromwel*, hem als een ketter het vonnis des doods voor te lezen. Hy wierdt met langzaam vuur verbrand, en als de vlam, die nog niet dan zyne benen en dyën verteert hadt, niet raakte aan het overige van het ligchaam, namen twee bevelhebbers hem op hunne hellebaarden nog levende en roepende: *Niemandt anders dan JESUS CHRISTUS, niemandt anders dan JESUS CHRISTUS.* Zy lieten hem vervolgens in het vuur vallen, waar door hy verteert wierdt. Het was door zodanige ſlagtoffers dat de koning de aanhangers van het oude gelove meende te bevredigen. Zou het wel mogelyk zyn, dat de Chriſtelyke Godsdienſt zodanige proeven van liefde, welke men voor den zelven heeft, zou vorderen?

1539.

Henrik beveelt aan *Cromwel* het vonnis des doods uit te ſpreken tegen den Proteſtant.

Wreedheit van zyne ſtraffe.

Ondertuſſchen nam *Henrik* alle zyne voorzorgen tegen den toeleg van het Roomſche hof. Om zich tegen des zelfs vervloekingen te dekken vorderde hy van de biſſchoppen van zyn koninkryk eene verklaring, door welke zy de heerſchappy van den paus verwierpen. Zy gaven voor redenen, dat *Jeſus Chriſtus* zyne Apoſtelen en hunne navolgers verboden hadt zich het recht van het zwaardt, of het gezag der koningen toe te eigenen, en dat byaldien de biſſchop van Rome zich zelven deze macht gaf, hy een dwingelandt was, een gewelddenaar, die het koninkryk van *JESUS CHRISTUS* het onderſte boven keerde. Zy bevolen deze leer aan te dringen, en het volk in te prenten. Negentien kerkvoogden en vyf en twintig leeraars ondertekenden deze verklaring. Men ziet eene diergelyke, maar uitgebreider, ondertekent door acht biſſchoppen, onder de welke *Hilſey*, biſſchop van Rocheſter, was. Zy ſpraken uit, dat de kerkelyken geen anderen laſt van *JESUS CHRISTUS* ontfangen hadden, dan om de bondzegelen te bedienen, en het volk te onderwyzen. Dat de Schriftuur overal ſtaaft het gezag van den vorſt over zyne onderdanen, het zy dat zy prieſters, biſſchoppen, of leken zyn. Dat wanneer de kerkelyken verflaauwen in hunnen dienſt, het van den plicht der vorſten is hen te beſtraffen, en hen te verplichten hun ampt beter waar te nemen. Hier in was het dat de macht der kerkelyke opperhoofdigheit van den koning bepaalt wierdt. Doch om hem hatelyk te maken ſtrooide men te Rome uit, dat hy de kerkelyke ampten hadt afgeſchaft; dat hy ontkende, dat het gezag der prieſters heilig was; dat hy het zelve volſtrekt deedt afhangen van de burgerlyke macht, en dat hy voorwendde, dat zy geen macht hadden in hunne bediening.

Zie de *Verzameling* van *Burnet*.

Verklaring der Engelſche kerkvoogden tegen den paus.

Andere verklaring van de zelve kerkvoogden aangaande de kerkelyke opperhoofdigheit van den paus.

Het was in dezen tydt dat de vyftien honderd afdrukſels van den Bybel voor den dag kwamen, waar

Zie dit bevel in

1539. De vergaderingen van Barnet.

waar van wy boven geſproken hebben, en te gelyk het bevel des konings, waar by het lezen van den zelven het volk wierdt aanbevolen. Op dit bevel volgden andere bevelen aan de kerkelyken, namentlyk van hunne karſpeliceden tot liefde te vermanen, hen het ware geloof aan te bevelen, en hen af te trekken van de valſche vooroordeelen der bedevaarten, der H. overblyfſelen, der beelden, en het opzeggen van den rozekrans. *Cromwel* beval daarenboven de beelden af te breken, de welke den afgodendienſt van het volk koeſterden. Hy verboodt het gebruik der kaarſſen, welke men voor de zelve ontſtak, niet toelatende deze eer te bewyzen dan aan het kruisbeeldt, aan het H. Sakrament des altaars, en aan het graf van onzen Zaligmaker. Hy wilde zelfs, dat byaldien eenige kerkelyken voorheen eene tegenſtrydige lere geleert hadden, verheffende de beelden en de bedevaarten, dat zy erkenden hunne misſlagen, en zouden verklaren, dat zy zich hadden laten vervoeren door den ſtroom der bygelovigheit. Hy vermaande eindelyk het volk zich minder bezig te houden met den dienſt der Heiligen, om beter op dien van Godt te denken.

Bevel des konings gezonden aan de kerkelyken tot vernietiging van vele bygelovigheden.

Gardiner was nieuwelings van zyn gezantſchap naar Vrankryk wederom gekomen. Wy hebben gezien, dat *Henrik* daar niet over voldaan was, en dat hy hem zelfs van verſtandhouding met den keizer verdacht hieldt. Maar gelyk hy een vaardig man was, doorziende, en den imborſt des konings kennende, wiſt hy hem zo wel op zyne zwakke zyde aan te taſten, dat hy hem leidde waar hy wilde, zeer verbonden, gelyk wy gezegt hebben, aan den ouden Godsdienſt, en dodelyk den nieuwen hatende, echter een gedeelte zyner gevoelens ontveinzende, en zich de eerſte verklarende voor de kerkelyke opperhoofdigheit van *Henrik*, tegen de eiſchen van het hof van Rome. Deze toegevendheit bewaarde hem het oor des konings, wiens opgeblazenheit hy wiſt te ſtrelen, hoe verdacht ook anderszins zyn gedrag was.

Fox, biſſchop van Hereford, werkt aan de vereeniging van den koning met de Proteſtanten van Duitſchlandt.

Fox, biſſchop van Hereford, en Raadsheer van Staat, hieldt des zelfs gunſt in evenwigt; en houdende eene ganſch andere ſtreng hadt hy den koning byna tot het omhelzen der Augsburgſche belydeniſſe overgehaalt. Doordien deze vorſt zich verklaart hadt ten voordeele van het verbondt der eedverwanten, hadt hy *Fox* met deze onderhandeling by hen belaſt, en deze kerkvoogdt bezorgde niet alleen een ſtaatkundig verbondt tuſſchen zynen meeſter en de Proteſtanten, maar daarenboven eene volmaakte overeenkomſt van gevoelens over de geloofsartykelen. Hy hadt reets alle de verſcheide traktaten, welke wy gezien hebben, geſloten, die den koning deden treden in het eedverbondt, aan het welke hy zich verplichtte alle jaren honderd duizend kronen te verſchaffen. Hy was reets daar omtrent met hen overeengekomen, om den paus als hunnen gemeenen vyandt aan te merken, en om geen van die kerkvergaderingen voor wettig te erkennen, welke hy zou byeenroepen. Hy hadt reets verkregen, dat *Melanchthon* en *Bucerus* naar Engelandt zouden overkomen, om de verſchillen over den Godsdienſt te vereffenen: een werk, dat niet geſtremt was geweeſt dan door dedoodt van *Anna van Boulen*. Hy werkte eindelyk om de zwarigheden te boven te komen, welke de Hoogduitſche Godgeleerden by *Henrik* ontmoet hadden ten aanzien der drie artykels, welke wy boven verhaalt hebben, tot welke de Proteſtantſche Godgeleerden het gehele verſchil gebragt hadden; en waarſchynlyk zou hy daar mede ten einde gekomen zyn, zynde onderſteunt door *Cranmer* en door *Cromwel*, wanneer zyne doodt daar nieuwe hinderpalen tegen bybragt.

1539. Doodt van dezen kerkvoogdt.

De biſſchop van Wincheſter hadt, zo veel als in zyn vermogen was geweeſt, de onderhandelingen van *Fox* gedwarsboomt. Wy hebben gezien, hoedanig de koning aan den eerſten deel hadt gegeven van het ontwerp der zamenvereeniging, welke de andere by de Proteſtanten bewerkte, zo wel ter zake van hunne ſtaatkundige belangen, als van die aangaande den Godsdienſt; en hoe behendiglyk *Gardiner* dezen ſlag gebroken hadt, den koning doende gevoelig zyn over zyne eere, zo wel als over zyn gewiſſe. De doodt van *Fox* hem eene volkome vryheit gevende, om dezen vorſt aan te hitzen tegen de Proteſtanten van zyn koninkryk, verzuimde hy eene zo voordeelige gelegenheit niet. Hy zag niemandt dan *Cranmer*, die hem het hoofdt kon bieden. *Latimer*, *Schaxton*, en *Barlow*, drie andere kerkvoogden, waren van het gevoelen van dezen aartsbiſſchop; maar de eenvoudigheit van den eerſten, de driftigheit van den tweden, en de onvoorzichtigheit van den derden deden niets daar van hopen, noch den biſſchop van Wincheſter niets vrezen. *Cromwel* onderſteunde in der waarheit de belangen van den Proteſtantſchen Godsdienſt; maar hy was ter zelver tydt bedacht om zich zelven te behouden. Hy zag de andere party boven dryven; en om zynen Godsdienſt en zyn gezag te handhaven vondt hy geen beter middel dan den koning in te wikkelen in een huwelyk, het welk den Hervormden de zelve beſcherming zou kunnen bezorgen, welke zy onder de twee laatſte koninginnen gehad hadden. Het was met dit oogmerk dat hy den koning overhaalde tot het aanzoek van de princeſſe van Kleef, nabeſtaande van den hertog van Saxen, het hoofdt der Proteſtanten, en van den zelven Godsdienſt als deze vorſt: doch dit huwelyk, aan het welke *Cromwel* zyn ſteun zocht, was hem dodelyk, zo wel als de princeſſe. Het is nog geen tydt om van deze uitkomſt te ſpreken.

Hy was gedwarsboomt door *Gardiner*.

Redenen, welke *Cranmer* aanzetten om den koning tot het aanzoek van de princeſſe van Kleef te bewegen.

Cromwel en *Cranmer* bedrogen zich niet minder in de keuze, welke zy den koning inbliezen van den perſoon van *Bonner*, in de plaats van *Fox*. Zy geloofden, dat het verſchil, dat de eerſte met *Gardiner* gehad hadde, ter zake van het gezantſchap naar Vrankryk, hem zou verplichten zich met hen te vereenigen: zo dat zy, niet te vrede met hem het bisdom van Hereford bezorgt te hebben, hem daarenboven weinige maanden daar na tot dat van Londen bevorderden, het welk open kwam te vallen door de doodt van *Stokesley*. Zy erkenden in het vervolg den misſlag, welken zy begaan hadden, wanneer *Cromwel* door de zamenſpanning hunner vyanden, by welke *Bonner* zich voegde, het leven verloor, en het vermogen van *Cranmer* een groten krak kreeg. Het huwelyk van *Anna van Kleef* hieldt hen eenigen tydt ſtaande; maar hare echtſcheiding, welke kort daar na volgde, veroorzaakte den ondergang van den eerſten, en verminderde de gunſt van den tweden. *Gardiner* en *Bonner*, alstoen de hoogſte plaats nemende, onderdrukten de party der hervormers. De ordonnantie der zes artykels, die vaſtgeſtelt wierdt in het Parlement, gehouden in de maandt van May des jaars 1539, diende tot een grondſlag voor de ſtraffen, welke men hen deedt lyden. Wy hebben de wet verhaalt, die in dat Parlement doorging

Cromwel en hy begunſtigen *Bonner*.

1539. ging rakende de vernietiging der kloosters; wy moeten de andere wetten ook zien, welke men daar maakte, onder de welke die der zes artykels de eerste plaats beslaat, door hare aangelegenheit, of door hare wreedheit.

Herbert. Burnet. Wet van het Parlement rakende, de geloften der geestelyke personen.

De eerste wet, de welke gemaakt wierdt, betrof den staat der geestelyke mans- en vrouwspersonen van de afgeschafte kloosters. De zelve beval, dat deze personen, in den wereldlyken staat herstelt, de zelve vryheden zouden genieten als de andere onderdanen des konings, hunne zaken in rechten kunnen vervolgen, en daar ook kunnen vervolgt worden: doch dat zy niet zouden opvolgen in de goederen hunner bloedverwanten. Zy stondt, dat meer is, toe aan de personen, die hunne geloften gedaan hadden voor den ouderdom van een en twintig jaren, de vryheit om te trouwen, en verboodt het den anderen, verklarende de geloften van kuischheit, gedaan in een ouderdom van een en twintig jaren, duchtig, en van gener waarde beneden dien ouderdom.

Wet rakende de koninklyke macht.

De twede wet betrof de macht des konings, en de gehoorzaamheit aan zyne plakkaten. De zelve wierdt gemaakt op de vertogen van eenigen, dat deze vorst door vele zyner bevelen de wetten geschonden hadt, voornamentlyk ten aanzien van de geestelykheit, en dat hy zich gedragen hadt als een volslagen oppermachtig vorst, zonder het Parlement te raadplegen. Anderen vertoonden in het tegendeel, dat 'er gelegenheden waren, waar in de spoedt zo nodig was, dat de vorst de byeenroeping van een Parlement niet kon afwachten, zonder zyn persoon en zynen Staat bloot te stellen. Dat het in diergelyke ontmoetingen aan de koningen stondt, in deze wanorders te voorzien, uit krachte van de macht, met welke Godt hem bekleed hadde. Op deze aanmerkingen maakte het Parlement de wet. De zelve behelsde, dat de koning, met toestemming van zynen Raadt, zyne verklaringen zou kunnen doen afkondigen, en de onderhouding daar van bevelen, niet alleenlyk onder geld-, maar ook onder lyfstraffen, en dat zy de zelve kracht zouden hebben als de besluiten van het Parlement. Men voegde echter deze matiging daar by, dat niemandt door deze wetten zou kunnen berooft worden van zyne goederen, van zyne vryheit, van zyne ampten, noch van zyne erffelyke rechten.

Wet rakende de oprechting van de nieuwe bisdommen.

De derde wet machtigde dezen vorst om zodanig een getal van bisdommen en hoofdkerken te stichten, als het hem zou behagen, en die te voorzien met zodanige inkomsten, als hy het zou geraden vinden. Deze wet wierdt herroepen onder de regering van *Maria*, en weder vastgestelt onder die van *Elizabeth*.

Akte van het Parlement, welke het vernietigen der kloosters bekrachtigt.

Het Parlement kwam vervolgens tot de zaak der konventen, welker afschaffing het bekrachtigde, op de wyze, gelyk wy verhaalt hebben, en maakte daar van eene plegtige akte. Door dit besluit verklaarde het voor goed en duchtig de gedane verkrygingen; de eene door den hertog van Nortfolk, van de rechten van het kloofter van Sipton, in de provincie van Suffolk, en de andere door Mylord *Cobham* van de landgronden van het kanunnikdom van *Cobham* in de provincie van Kent. Dit was de eenige uitzondering, welke het maakte in zyne akte, door welke het weder vereenigde aan het koninklyk inkomen alle de inkomsten der geestelyke genootschappen: eene uitzondering, gegrond op de toestemming van den koning zelve.

Na de eerste zittingen zeide de kancelier 1539.
tegen de heeren, dat de koning in zyne koninkryken wenschte vast te stellen eene gehele eenparigheit van gevoelens ter zake van den Godsdienst, en dat zy zouden benoemen gevolmachtigden, om te onderzoeken de gevoelens, welke men van de eene en van de andere zyde staande hieldt, op dat het Huis vervolgens daar over, op hun bericht, zou kunnen raadslagen. De heeren benoemden *Cromwel*, de twee aartsbisschoppen van Kantelberg en van Jork, de bisschoppen van Durham, der Baden en Fonteinen, van Ely, van Bangor, van Carlile, en van Worchester. Zy raadpleegden te zamen gedurende elf dagen, zonder te kunnen overeenkomen wegens eene overeenstemmende akte. De aartsbisschop van Kantelberg, *Cromwel*, en de bisschoppen van Ely en van Worchester waren van een gevoelen; de vyf anderen kwamen met hen niet overeen, en niemandt willende toegeven, wierdt het verschil in het Huis voorgedragen. De hertog van Nortfolk boodt een geschrift aan, behelzende zes artykels, over welke hy te verstaan gaf dat het des konings welbehagen was dat men zou raadplegen, om vervolgens eene onwederroepelyke wet te maken, welke de eenparigheit in het gelove zou vaststellen, en alle twisten doen ophouden. Deze zes artykels behelsden zo vele vragen, namentlyk:

Geboden der zes artykels.

I. Of het ligchaam van *JESUS CHRISTUS* in het Avondmaal was zonder wezentlyke verandering. *II.* Of men aan het volk moest toestaan de bediening onder de twee gedaanten. *III.* Of de mannen en vrouwen, die gelofte gedaan hadden van kuischheit, door de wet Gods gehouden waren deze belofte te volbrengen. *IV.* Of de Goddelyke wet belastte zielmissen te doen. *V.* Of den priesters het trouwen volgens de Goddelyke wet kon worden toegelaten. *VI.* Of de oorenbiecht noodzakelyk was, en gegrond in het woordt Gods.

Betwist door *Cranmer*.

Cranmer, alstoen Luthersgezind, sprak weinig rakende het eerste artykel: doch de andere bestreedt hy krachtiglyk. Wy zullen zyne woorden hier niet aanhalen; de zelve behoren veel eer tot de schole dan tot de Geschiedenisse. Wy zullen alleenlyk zeggen, dat deze kerkvoogdt, die getrouwt was, een byzonder belang hadt by het artykel van den ongehuwden staat der kerkelyken. Dit huwelyk hadt hy aangegaan * ten tyde van zyn gezantschap op den Ryksdag te Neurenberg in den jare 1532, zynde getrouwt met eene nichte van *Osiander*, eenen der beroemdste Godgeleerden onder de Protestanten. *Cranmer* stondt dan sterk op een artykel, het welk hem zo na raakte. Hy wendde alle zyne krachten aan om te bewyzen door het gezag van den H. *Paulus*, door de overlevering der eerste kerk, door het gebruik van die van het Ooslen, en door vele andere redenen, dat de ongehuwde staat der priesters in de Westersche kerke niet belast was dan na de overheersching der pauzen; dat het verbodt van niet te trouwen alleen gegrond was op der zelver inzettingen, en dat het gezag van den Roomschen bisschop afgeschaft zynde, deze wet geen plaats meer behoorde te hebben. Wy moeten niet vergeten te zeggen, dat de koning van het gevoelen van *Cranmer* was rakende het artykel van de oorenbiecht; dat deze vorst zelf deel nam aan dat verschilstuk; dat hy het zelve wilde doorgronden; dat hy vervolgens daar over uitspraak deedt, en dat volgens zyn besluit het artykel in geschrift wierdt

*Het was al zyn twede huwelyk.

Universitäts- und Landesbibliothek Düsseldorf

1539. In de Verzameling van Burnet, I Deel.

wierdt geſtelt, op eene wyze, van de andere verſchillende, gelyk wy wel haaſt zullen zien.

De zittingen van het Parlement wierden van den 24 tot den 30 May verſchoven. Men verneemt uit de voorreden van de wet, de welke het aannemen der zes artykels vaſtſtelde, dat zich de koning daar heen begeven hadt, om de zelve door zyne tegenwoordigheit gezag te doen hebben, en dat hy verſcheide ſtoffen met veel geleerdheit verklaart hadde. De akte wierdt niet dan eenige dagen daar na opgemaakt. Het Parlement benoemde gevolmachtigden, om daar twee ontwerpen van op te maken, volgens de twee gevoelens, welke het Hogerhuis van een geſchift hadt. De aartsbiſſchop van Kantelberg, de biſſchoppen van Ely en van St. David, nevens den leeraar *Peters*, waren belaſt met het eerſte; de aartsbiſſchop van Jork, de biſſchoppen van Durham en van Wincheſter, nevens den leeraar *Tregonel*, hadden de zorg over het andere. Men hadt nieuwe verſchillen, wanneer de ontwerpen aan het Parlement wierden verhaalt; en *Cranmer*, die van zyne eerſte gevoelens niets toegaf, verdedigde de zelve met drift: doch alle zyne redenen waren vruchteloos; het ontwerp van den aartsbiſſchop wierdt meer geacht, en door de grote heeren, en vervolgens door de gemeenten, goedgekeurt; zo dat de wet volgens dit ontwerp gemaakt wierdt, ſtrydig tegen dat van *Cranmer*. De genegenheit, welke de koning dezen kerkvoogdt toedroeg, bleek in dit voorval. Hy vreesde, dat hy zich eenige moeielykheit door een al te hardnekkigen redentwiſt met die genen, die de zes artykels voorſtonden, op den hals zou halen. Hy verzoeht hem derhalven uit het Huis te gaan, wanneer men bezig zou zyn met de wet op te maken: doch de aartsbiſſchop verontſchuldigde zich, en gaf ten antwoordt, dat zyn gewiſſe hem verplichtte daar te blyven, en tegen deze wet te ſtemmen. Hy ſtelde zich te vergeeſſch daar tegen. Het Parlement ſtelde niet alleenlyk de ordonnantie der zes artykels vaſt, het maakte daarenboven eene wet om ze te doen onderhouden, welke de Hervormden noemden *een bloedgebodt* *.

Deze wet wordt door de Hervormden een bloedgebodt genoemt. *Herbert.*

De inleiding van de wet behelſde, dat de koning, onderrecht zynde van de verdeeldheden, die 'er tuſſchen zyne onderdanen, zo geeſtelyke als wereldlyke, waren ingeſlopen over zekere geloofsartykels, en aanmerkende, van welke ongevallen hunne tweedragt zou kunnen worden gevolgt, en welk geluk in het tegendeel van hunne vereeniging zou komen, zyn Parlement en zyne geeſtelykheit hadt vergadert, om deze verſchillen te eindigen. Dat de zes artykels voorgeſtelt en door de geeſtelykheit onderzocht zynde, de koning zich in het Parlement hadt begeven, waar in hy over deze artykels met zeer veel bekwaamheit geredeneert hadt, en dat hy in het vervolg de zelve hadt vaſtgeſtelt, geholpen door zyn Parlement, op de volgende wyze:

* Idie de ſang. Burnet.

Inhoudt der zes artykels.

I. *Dat 'er na de heiliging* † *van het broodt en den wyn in het Sakrament geen zelfſtandigheit van dat broodt, noch van dien wyn bleef, maar dat het natuurlyke ligchaam en bloedt van JESUS CHRISTUS onder deze gedaanten van broodt en wyn daar in waren.* II. *Dat de Schriftuur niet vaſtſtelde de volſtrekte noodzakelykheit van de bediening van het Avondmaal onder twee gedaanten, en dat men zonder dat kon zalig worden, doordien het ligchaam en het bloedt van JESUS CHRISTUS in ieder dezer gedaanten beſtonden.* III. *Dat de wet Gods niet toeliet, dat men trouwde, na dat men de orde van het prieſterſchap hadt ontfangen.* IV. *Dat men volgens deze zelve wet de geloſte van kuiſchheit, als men de zelve gedaan hadt, moeſt nakomen.* V. *Dat men moeſt voortgaan met het gebruik der zielmiſſen, het welk zyn grondt in de H. Schriftuur hadt, en van groot nut was.* VI. *Dat de oorenbiecht nut en noodzakelyk was, en dat men 'er het gebruik van in de kerk moeſt onderhouden.* 1539.

† Conſecratie.

Dit laatſte artykel wierdt aldus vaſtgeſtelt door den koning zelve, die het overhaalde boven de genen, die wilden, dat men zich daar van zou bedienen, dat de biecht een gedeelte uitmaakte van het Sakrament der boete, en dat het eene inſtelling was van *JESUS CHRISTUS*. De andere artykels waren gegrond op het woordt Gods; maar dit was het niet dan op de nuttigheit, het welk kwam van eene gewoonte, die men goed vondt in gebruik te houden. Men moet ook aanmerken, dat het Parlement verklaarde, dat het niets verſtondt te verminderen in de wet, gemaakt ten voordeele van die gene, welke men de geloſte hadt afgedwongen, of die de zelve gewilliglyk gedaan hadden, noch geen een en twintig jaren oud zynde: zodanig, dat de eenen en de anderen hunne vryheit zouden genieten. Door de zelve wet vernietigde men het huwelyk der prieſters, en men beval hen hunne vrouwen te verlaten op levensſtraffe. Men veroordeelde insgelyks den misdadigen omgang der kerkelyken met ontuchtige vrouwlieden; men ſtrafte de eenen en de anderen met de verbeurdverklaring hunner goederen, en met de gevangeniſſe voor de eerſte maal, en ingeval van eene twede overtreding veroordeelde men hen tot de doodt.

Het huwelyk der prieſters vernietigt door de zelve ordonnantie.

Dit gedaan zynde bedankte het Parlement den koning voor de zorge, welke hy genomen hadt van dit geloofsformulier op te ſtellen, hem daar van al de eer gevende. Dit was geen vleiery. Men ziet nog de verbeteringen, met zyne handt geſchreven, over het ontwerp der zes artykels; de afſchriften der verklaringen, welke hy gaf over het lezen van de heilige Schrift, en dat hy ook de zorg nam van de zelve op te maken, of te verbeteren; de aanmerkingen, welke hy gemaakt hadt over eene verhandeling van het vagevuur van het opſtel van *Tonſtal*. Eindelyk zag men zyne verbeteringen over een traktaat, rakende de nodige onderwyzing van een Chriſten; eene verzameling der plaatſen tegen het huwelyk der kerkelyken, en een geſchrift aangaande het ware kenteken der algemene kerke, waar in deze vorſt grote veranderingen gemaakt hadt. Derhalven kan men geloven, dat hy de voornaamſte maker geweeſt is van het formulier der zes artykelen, zo wel als van de gehele hervorming, welke men onder zyne regering, niet alleen door zyn gezag, maar ook door zyne bekwaamheit in den Godsdienſt invoerde.

Zie de *Verzameling* van *Burnet*.

Het Parlement geeft den koning de eer van te hebben opgeſtelt de geloofsbelydenis, begrepen in de zes artykels.

Het Parlement regelde vervolgens de ſtraffen, welke het dienſtig vondt die genen aan te doen, die weigeren zouden zich te onderwerpen aan de ordonnantie der zes artykels. Het beval, dat die genen, die het eerſte de zelve zouden beſtryden, het zy in hunne predikatiën, het zy in hunne ſchriften, of zelfs in hunne byzondere onderhoudingen, ten vure zouden gedoemt worden, en veroordeelt in de verbeurdverklaring van alle hunne goederen, zonder dat zy hope zouden hebben van het voorrecht der afzwering. Hy veroordeelde om opgehangen te worden die genen, die halſterrigly zouden twiſten, of die zouden prediken tegen de andere artykels. Ten aanzien van die genen, die niets doen zouden dan ſchryven,

Hoofdſtraffen tegen de ſchenders van de ordonnantie.

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

1539. of redeneren tegen deze vyf laatſte artykels, belaſtte hy, dat zy alleenlyk geſtraft zouden worden met eene vrywillige gevangeniſſe voor de eerſte, maar ter doodt veroordeelt voor de twede maal.

Herbert. Burnet. Na de verſcheide ſoorten van ſtraffen te hebben vaſtgeſtelt, volgens de onderſcheide trappen der misdaadt, droeg het Parlement zorg voor de uitvoering van haar beſluit, en regelde derzelver wyze. Het beval aan de biſſchoppen, of aan hunne officialen en gevolmachtigden, hunne bisdommen te bezoeken, en zich te onderrechten, of 'er ook ketters waren, die de wet van het Parlement overtraden. Hy belaſtte het zelve den vrederechters, in den loop hunner rechtdagen; den opperrechter, den onderrechter, en den afgezonden van den opperrechter in elke provincie. Hy gaf aan hen allen de macht te recht te ſtellen de beſchuldigden, die hen zouden worden aangebragt, twaalf gezworenen by zich nemende. Het was eene vertroofting voor die genen, welke men beſchuldigde te zien, dat zy ten minſte niet onderworpen zouden zyn aan de kerkelyke vierſcharen.

De uitvoering daar van de koninklyke rechters opgeſtragen.

Een zo ſchrikkelyk bevelſchrift bragt geen minder ſchrik in het gemoedt der Hervormden, dan het den Roomſch-Katholyken blydſchap aanbragt. Eene zaak nochtans beſchaamde de laatſten. Dit was het artykel, het welk den ommegang der kerkelyken met ontuchtige vrouwsperſonen betrof. Zy zouden wel gewilt hebben, dat deze vlek niet gemaakt was in de eere der geeſtelykheit. Men zegt, dat *Cromwel* wel in zyn ſchik was om zich daar door te wreken over de ſtrengheit van het bevelſchrift, het welk hy niet kon beletten, hen doende deel hebben aan het verdriet der Hervormden. Deze morden opentlyk tegen deze wet. Zy zeiden, dat men het gewiſſe onderwierp aan eene vierſchaar, van welke het zelve niet afhing; dat men het zelve niet kon onderwerpen aan zodanig een rechtsgebiedt, zonder deze eeuwige wet om te keren, de welke wil, dat het vry zal zyn, en zonder het door dit geweldt af te wenden van den natuurlyken weg; dat men het zelve moet overtuigen, en niet dwingen; dat de geſteldheit daar van zo teder is, dat men daar het yzer niet kan in brengen, zonder het zelve te verniélen; dat de menſchen een geloof te willen opdwingen, voor dat men hen daar in onderwezen heeft, was geveinſden en deugnieten te maken, veel eer dan goede Katholyken; dat zodanig een geloof, het welk den menſch zyne vryheit beneemt, hem niet kon rechtvaardigen noch voor Godt, noch voor de menſchen. *Byaldien men moet geloven*, voegden zy daar by, *dat gene, het welk anderen ons voorſchryven op verbeurte van het leven, wie zal zynen Godsdienſt durven onderzoeken? en buiten dit onderzoek, wie kan zeggen, dat zyn geloof het beſte is? Daar by, hoe gevaarlyk is een zodanig voorbeeldt ten aanzien van de Heidenen en van de Mahomedanen, die zich daar door zullen bevoorrecht geloven de Chriſtenen te vervolgen, die tegen hen zullen omkeeren de wet, welke zy zelf gemaakt hebben, en die zich zullen bedienen van hunne eigene wapenen om hen te doen omkomen.* Deze aanmerkingen waren krachtig; en *Cranmer*, die de zelve beter dan iemandt gevoelde, om dat hy in dat zelve gevoelen was, zweeg niet by deze gelegenheit. Hy hadt al zyne welſprekendheit te werk geſtelt gedurende drie dagen, om te beletten, dat de wet doorging, en zich ſtoutmoedelyk bloot geſtelt voor de verontwaardiging van het Parlement en van den koning zelve. *Henrik*

Schik der Hervormden.

Hunne klagten.

Cranmer onderſteunt de zelve vruchteloos.

vertoornde zich echter niet, en betuigde hem, dat hy hem zyne harde woorden vergat, en dat hy de zelve toeſchreef aan zyne oprechte oogmerken. Ten anderen verontſchuldigde hy hem door het belang, dat 'er deze kerkvoogdt by hadt, van het artykel rakende den ongehuwden ſtaat der geeſtelyken te betwiſten. Het was echter nodig, om zich voor de ſtrengheit van de wet te dekken, dat *Cranmer* zyne huisvrouw naar Duitſchlandt zondt aan hare bloedverwanten. 1539.

Hy is genoodzaakt zyne huisvrouw weder weg te zenden naar Duitſchlandt.

Voor het overige was deze ordonnantie niet alleen eene uitwerking van des konings toegenegenheit tot het oude gelove: het was daarenboven een ſtreek van zyne ſtaatkunde. Hy rechtvaardigde zich daar door in den geeſt der Godsdienſtigen, die niet konden geloven, dat de vervolging, welke hy, gelyk zy zich uitdrukten, den H. ſtoel en den monniken aandeedt, zou kunnen overeenkomen met het Katholyke gelove, en die hem aanzagen als een ketter, volgens de bullen van den paus. Zy erkenden toen alle, dat deze vorſt de kettery geenzins beſchermde, alzo hy tegen een zo bloedig bevelſchrift tegen de zelve hadt doen afkondigen, en de voorſtanders van het Roomſche hof waren eenigermaten vertrooft over alle de veranderingen, welke hy in de kerk gemaakt hadt. Dus was dit een middel, het welk hem den weg baande om meer en meer zyn kerkelyk gezag vaſt te ſtellen, en het welk de vernietiging der kloofters gemakkelyker maakte. Wy hebben gezien, met welk eene vaardigheit de zelve ten einde wierdt gebragt. Aan de andere zyde ſtak hy zich in moeielykheden met de Proteſtanten van Duitſchlandt, die niet konden geloven, dat het voor hen veilig zou zyn zich te vereenigen met een vorſt, meer vyandt van hunnen Godsdienſt dan de keizer, en de paus zelf. Wy zullen ook zien, dat men hem eene zwarigheit maakte, welke hy werk hadt te boven te komen, wanneer hy de princeſſe van Kleef ten huwelyk verzocht.

De ordonnantie der zes artykels beveſtigt de macht des konings onder de R. Katholyken.

Voor dat het Parlement ſcheidde, regelde het de order der beamptenaren van de kroon, en gaf den rang aan Mylord *Cromwel* onmiddelyk na de prinſſen van den bloede. Het was zyne hoedanigheit van onderregent, welke hem dezen voorrang toewees: doch hy hadt daar niet lang genot van. Het ſchynt, dat de fortuin geen vermaak hadt om hem tot dezen hogen trap te verheffen, dan om hem kort daar na te dieper te doen nedervallen.

Macht aan *Cromwel* gegeven.

Het zelve Parlement beveſtigde het doodvonnis, het welk gevelt was tegen den marquis van Exceſter, Mylord *Montaigu*, en hunne aanhangers. Dit vonnis heeft al te veel geruchts gemaakt om des zelfs omſtandigheden te verzwygen. De vyanden van den koning maakten hem daar eene nieuwe misdaadt van, en de ſchryvers, die hem niet gunſtig zyn, ſpreken daar van met afgryzen. Anderen merken het zelve aan als een voorbeeldt van rechtvaardigheit tegen wederſpannige onderdanen, inderdaadt wel wreed, maar dat, alles wel ingezien zynde, niets ongemeens heeft, ten minſte in den grondt, wanneer 'er icts zou tegen te zeggen zyn in de wyze en in de rechtspleging.

Herbert. Burnet. LeGrand.

Doordien de gravin van Sarum * en de marquizinne van Exceſter in het zelve vonnis begrepen waren, zullen wy hare gevallen voegen by die van deze heeren, hoewel het niet dan eenigen tydt daar na voorviel. De misdaadt, waar mede men hen alle beſchuldigde, was, verſtandhouding met den kardinaal *Polus* en met de weder-

* of van Salisbury

Straf van de gravinne van Sarum, de marquizinne van Ex-

1539. eester, en van andere medeplichtigen.

derspannigen van de Noorder provincien gehad te hebben. *Courtenay*, marquis van Excester, was een na bloedverwant zo wel van den koning, als van den kardinaal, doordien zyne moeder de dochter was van *Eduard* den IV, en dat de gravin van Sarum, moeder van *Polus*, de zuster was van den zelven *Eduard*. Deze marquis hadt voor het overige den koning in de laatste onluſten met vrucht gedient, en *Henrik* was dermaten van zyn gedrag voldaan, dat hy hem met het ampt van opperrechter bekleedde, om voor te zitten in het oordeelen van het hoofdgeding van Mylord *Huſſy* en van Mylord *Darcy*. Ten aanzien der gravinne van Sarum, zy was de moeder van den kardinaal *Polus*, van Mylord *Montaigu*, en van den ridder *Godefroi Polus*. Het was deze laatſte, die de zamenzwering ontdekte, zich tot aanklager ſtellende van zynen broeder en van zyne eige moeder; eene daadt, de welke naauwlyks hare verſchoning vindt in de liefde, welke men zyn vaderlandt verſchuldigt is; maar de welke niet toelaat, dat men aan de waarheit van eene beſchuldiging twyffele, de welke men niet kan toeſchryven noch aan den haat, noch aan de wraak van den aanbrenger.

Wat 'er van zy, men zondt den marquis van Exceſter, Mylord *Montaigu*, en den ridder *Eduard Nevil* gevangen naar den Tour. Men zondt ook derwaarts den aanklager, het zy om de gewoonte te volgen, het zy om hem zelf te begrypen in de misdaadt, met welke hy anderen beſchuldigde. De gravin van Sarum en de marquizin van Exceſter wierden eerſt gevat in het volgende jaar: *Nikolaas Carew*, grootſtalmeeſter en ridder van den kouſſebandt, was insgelyks derwaarts gezonden een weinig voor hen om de zelve reden, met eenige anderen van minder ſtaat. *LeGrand.* Zie daar, volgens een ſchryver, die hen gunſtig is, al hunne misdaadt.

Hunne misdaadt.

Men bevondt, dat Mylord *Montaigu* eenige al te loſſe redenen gevoert hadt tegen het gedrag van den koning. Men beſloot daar uit zyne aankleving aan het Roomſche hof, en zyne verſtandhouding met den kardinaal *Polus*.

Het was bezwaarlyk, voegt 'er de ſchryver by, dat in een tydt, waar in al de wereldt ſprak van de gedurige veranderingen, welke omtrent den Godsdienſt in Engelandt gemaakt wierden, men daar van zou zwygen; en aan de andere zyde, ſprak men daar van, en keurde men het niet goed, was het zo veel als zich ſchuldig maken aan de misdaadt van gekwetſte hoogheit. Des, vervolgt hy, rekende men het *Montaigu* tot eene misdaadt toe, gewenſcht te hebben by zynen broeder te zyn; gezegt te hebben gedurende de laatſte ziekte des konings, dat byaldien des zelfs been * hem wegſleepte, zulks hen een fraaie pots zou ſpelen; van gedroomt te hebben, dat de koning geſtorven was, en eenige andere onvoorzichtige redenen gevoert te hebben. Om deze onbezonne woorden en om deze dromen deedt men dezen Mylord het hoofdt afſlaan. Men vondt niet, dat *Exceſter* zo veel als *Montaigu* gezegt hadt. Men beſchuldigde hem in het gemeen van verſtandhouding met *Polus*. Zyne geboorte en zyne verdienſten veroorzaakten zyne doodt. Aangaande *Eduard Nevil*, de zelve was niet ſchuldig dan om een vriendt van deze heeren geweeſt te zyn. Men beſchuldigde hem gezegt te hebben, dat de koning een groot beeſt was; maar hy ontkende dat ſtandvaſtig. Men deedt *Carew* ſterven, om dat hy gezegt hadt, dat het vonnis, het welk den marquis van Exceſter veroordeelde, onrechtvaardig was. Men liet de vrouwen van den eenen en den anderen gevangen zetten, om dat zy diergelyke redenen gevoert hadden. De gravin van Sarum was alleen ſchuldig om dat zy brieven van den kardinaal haren zone hadt ontfangen, en om dat zy een ſchilderytje van de vyf wonden van onzen Heere *Chriſtus* by zich hadt gedragen; waar uit men tegen haar inbragt, dat zy deel hadt gehad aan de laatſte oproeren, om dat men by haar hadt gevonden het teken van de ſtandaarden der wederſpannigen. Dus verklaart zich deze ſchryver daar omtrent. 1539.

Anderen zeggen, dat men in de Regiſters van het geding vondt, dat Mylord *Montaigu* hadt goedgekeurt de ondernemingen van den kardinaal *Polus*, zynen broeder, en die van den koning veroordeelt. Dat hy wenſchen hadt gedaan, en hopeningen betuigt voor eene aanſtaande verandering. Dat hy gewenſcht hadt by zynen broeder te zyn, uit vreze, dat 'er wel haaſt zware ſlagen zouden worden gegeven, en dat men gebrek aan eerlyke lieden zou hebben. Dat hy gedroomt hadt, dat de koning dood was, voegende by de vertelling, welke hy deedt, dat byaldien hy het nog niet was, hy wel haaſt zou ſterven. Dat het ongemak aan zyn been hem zou wegſlepen, en dat men alsdan groot gerucht zou vernemen. Dat, wat hem belangde, hy hem van kindsbeen af gehaat hadde. Dat *Wolſey* een eerlyk man zou geweeſt zyn, byaldien hy een eerlyk man tot meeſter hadt gehad. Dat op zekeren dag, als de koning hen in zyne ziekte gezegt hadt, dat hy hen wel haaſt zou verlaten, *Montaigu* daar op tegen eenigen zeide: *Zo veel te beter, byaldien men maar haaſt van hem verloſt is*; dat hy daar by hadt gevoegt, dat hy hoopte, dat zulks toch binnen korten tydt zou gebeuren. Dat hy op een ander maal Mylord *Abergavenni* beklaagt hadt, die ter doodt was gebragt, om dat deze heer, zeide hy, eene werving van tien duizend man hadt hebben kunnen doen. Dat hy daarenboven gezegt hadt, dat hy zich wilde begeven naar de Weſter delen van het koninkryk, alwaar de marquis van Exceſter zeer machtig was, en eindelyk, dat wanneer de beroerten van de provincie van Jork waren uitgeborſten, hy gezegt hadt, dat Mylord *Darcy* dwaas was zich te verbinden aan de takken, in plaats van met het hoofdt te beginnen, en dat hy hem ſterk hadt doorgehaalt over dat hy het zo ſchielyk hadt laten zakken. Men beſchuldigde den marquis van Exceſter van eene naauwe verſtandhouding te hebben met Mylord *Montaigu*, en met hem gehouden te hebben een gedeelte der zamenſpraken, welke wy hier verhalen. De misdaadt van *Carew* was, eene naauwe verbindtenis met den marquis van Exceſter gehad, en het beſluit van zyne doodſtraffe openbaarlyk veroordeelt te hebben. De marquizinne van Exceſter was in rechten vervolgt, om dat zy deel hadt gehad aan de verraderyen, waar mede men *Carew* betichtte, en om meer andere misdaden van Staat. Men beſchuldigde de gravinne van Sarum onderling verſtandt te houden met haren zone tegen den koning. Eene der bewyzen, welke men tegen haar voortbragt, was een kamizool van witte zyde ſtoffe, het welk de admiraal gevonden hadt onder de klederen van de gravinne; waar op van de eene zyde met de naaldt geſtikt waren de wapenen van Engelandt, en van de andere de ſtandaardt, welken de oproerigen voor zich hadden doen dragen. Dit wierdt bygebragt als eene preuve, dat zy de wederſpannigheit goedkeurde. Men zegt ook, dat de dagverhalen doen geloven, dat men *Burnet.* Andere beſchuldigingen van hun hoofdgeding.

* De koning hadt alstoen ongemak aan zyn been.

Herbert.

1539. men by haar vondt bullen van den paus; dat het vait ſtondt, dat zy verſtandhouding onderhieldt met den kardinaal *Polus*, haren zoon, en dat haar kapellaan de overbrenger was van de brieven. Men getuigde daarenboven tegen haar, dat zy hare onderzaten belette het Nieuwe Teſtament te lezen, tegen de vergunning, welke de koning en het Parlement daar van hadden toegeſtaan. Voor het overige wierden zy en de marquizinne van Exceſter veroordeelt, zonder tot hare verdediging gehoort te zyn.

De ridder *Eduard Nevil* was een broeder van Mylord *Abergavenni*. Men beſchuldigde hem van gezegt te hebben, dat de koning een beeſt was, ja ſlimmer dan een beeſt. *Georg Cros*, officiaal van de grote kerk van Chicheſter, wierdt ter zelver tydt in rechten vervolgt, om dat hy ſtaande hadt gehouden, dat het de paus was, en niet de koning, die het opperſte hoofdt der kerke was; *Jan Collins*, van gezegt te hebben, dat de koning in de helle zou opgehangen worden, om dat hy de kloſters vernielt hadt. Alle, voegt 'er de ſchryver by, bekenden zich ſchuldig, behalven *Nevil*. Zy wierden ook alle met de doodt geſtraft, en *Nevil* zo wel als de anderen, welke betuiging hy ook deedt van zyne onſchuldt.

Aanmerking over deze beſchuldigingen.

Byaldien men zonder vooringenomenheit wil oordeelen over de verſchillende berichten der ſchryvers, zal men bevinden, dat zy aangaande de voornaamſte daden overeenkomen. Eerſtelyk zyn zy het eens omtrent de beſchuldiging, door den ridder *Polus* ingebragt. Welk eene waarſchynlykheit, dat een menſch godloos genoeg zou zyn, om zyne moeder en zynen broeder op te dichten misdaden, welke hen op het ſchavot brengen? Zy komen daarenboven nog overeen aangaande de onvoorzichtige redenen van Mylord *Montaigu* en van den marquis van Exceſter: zy verſchillen niet dan aangaande het meerder of het minder. Maar hoe weinig men daar van zegge, in betrekking op eene wederſpannigheit, tegen dezen vorſt gemaakt, en den wenſch, welken hy doedt om by zynen broeder te zyn, in een tydt, waar in deze broeder zich komt te verklaren voor een dodelyken vyandt van den koning, door een verwoed hekelſchrift, het welk alle des zelfs onderdanen aanzet tot een algemenen opſtandt? Is dat niet te treden in het zelve verſtandt, en zamen te lopen tot de zelve voornemens? Mogelyk hadt het voor een vorſt heerlyker geweeſt onbeſcheidene woorden, en kwade voornemens, welke niet ter uitvoering gebragt zyn, te vergeven, dan de zelve te ſtraffen. Doch het is al van overlang, dat deze ſtrafſchuldige ontwerpen, en deze oproerige redeneringen, die den perſoon van den ſouverein aantaſten, geſtelt zyn onder de misdaden van gekwetſte hoogheit. Een vorſt is, waarlyk, wel ongelukkig, wanneer hy daar toe gebragt is om zulk eene moedwilligheit te moeten ſtraffen: maar moet men hem niet veel meer beklagen dan hem veroordeelen; en verdienen in het tegendeel die genen, die zich des zelfs verontwaardiging behaalt hebben, niet veel meer, dat men hunne onbeſcheidenheit verachte, dan dat men hun noodlot niet beklage? Dat meer is, byaldien men geloven mag de brieven, de welke *Thomas Wyat*, die zich toen van wegens den koning aan het hof van Spanje onthieldt, daar overſchreef aan *Wriotheſley*, zaakbezorger van den zelven vorſt aan het hof van Vlaanderen, zo waren deze heeren overtuigt van een gehelen aanſlag tegen den koning geſmeed, en daar toe aan den kardinaal *Polus* geldt overgemaakt te hebben. Het was voor de rechtbank van Mylord *Audley*, die wegens deze oorzaak gemaakt was grootopperrechter, dat *Exceſter*, *Montaigu* en *Cerwe* wierden veroordeelt: maar het Parlement beveſtigde hun vonnis. 1539.

Overtuiging van de gravinne van Sarum en van de marquizinne van Exceſter.

Aangaande de marquizinne van Exceſter en de gravinne van Sarum, men kan niet zeggen, dat zy onſchuldig waren, doordien zy beſchuldigt wierden getreden te zyn de eene in de zamenzwering van haren man, en de andere in die van hare kinderen. Wat voor ander oordeel kan men maken van dat zinteken der wederſpannigheit, dat de laatſte by zich droeg, dan dat gene, het welk het Parlement daar van maakte, namentlyk, dat zy den opſtandt der wederſpannigen goedkeurde? Men kan echter de ongeregeldheit van den rechtshandel niet rechtvaardigen, te weten, van haar, en de marquizinne van Exceſter te hebben veroordeelt, zonder haar te hebben willen vergunnen zich te verdedigen, noch de ſchandelyke toegevendheit, welke het Parlement in dit geval betoonde, niet alleen om zulks toe te ſtemmen, maar ook van daar eene wet van te maken voor het toekomende. Men mag eene zo ſchandelyke wyze van rechtsplegen onbeſchroomd laſteren, welke het leven der alleronſchuldigſten in gevaar ſtelt, en met een beroemd man, die naderhandt hoofdt van de rechtbank geweeſt is*, zeggen, dat het beſt is, dat eene eeuwige vergetelheit zodanige voorbeelden bedekt. Hoe oppermachtiger het rechtsgebiedt is van een gerechtshof, hoe rechtvaardiger dat hof behoort te zyn. *Cromwel*, die oorzaak van een zo verderffelyken raadt was, doordien hy de voorſtelling onderſteunde, op welke het Parlement het vonnis gaf, dat de aangeklaagden konden veroordeelt worden zonder tot hunne verweering toegelaten te worden, ondervondt kort daar na de geſtrengheit daar van aan zyn eigen perſoon. Zodanig zyn de wegen van deze opperſte Gerechtigheit, die op het hoofdt van haren aanlegger doedt vallen de loosheit, welke hy bedacht hadt om anderen te doen omkomen. Het vonnis der gravinne van Sarum wierdt eerſt twee jaren daar na ter uitvoering gebragt. Zy kwynde dezen tydt nog in de gevangeniſſe, het zy dat de koning bewogen was door haren ouderdom en hare waardigheit, of dat hy den kardinaal *Polus* weder tot zynen plicht meende te brengen door de zachtmoedigheit, welke hy aan zyne moeder betoonde. Eindelyk onderging zy het zelve lot als de anderen, en wierdt in den ouderdom van zeventig jaren onthoofd. Men zegt, dat een nieuwe opſtandt in het Noorden van het koninkryk den koning tegen den kardinaal vergramde, wien hy den zelven te laſt leide, en die de doodt der gravinne zyne moeder verhaaſtte. Dus was het, dat het laatſte hoofdt van het koninklyke huis van *York* door beuls handen wierdt afgeſlagen. Een droevig ſchouwſpel, eene mevrouw van dien ouderdom en van die hoedanigheit op een ſchavot te zien ſterven: eene moeder, beſchuldigt door eenen harer zonen, medeplichtige te zyn van den anderen; en dus omkomen door de misdaadt der genen, aan welken zy de geboorte gegeven hadt. Zy ſtierf met zeer veel ſtandvaſtigheit, en toonde in een ligchaam, door de jaren afgeſlooft, eene mannelyke dapperheit, verachtende de doodt, en willende niets bekennen.

* *Cook.*

Doodt der gravinne van Sarum.

Dit was, kortom, zo wel ten haren opzichte,

1539. te, als ten aanzien van de anderen, de vrucht van een kwalyk gegronden yver, en van eene al te grote verbindteniſſe aan het hof van Rome.

De Geſchiedenis tekent aan, dat *Carew* op het ſchavot verklaarde, dat hy in den Hervormden Godsdienſt ſtierf, en dat hy zyne gevangenis zegende, de welke hem tot een ſchool hadt verſtrekt om zich in de Euangeliſche waarheden te onderwyzen. Men zegt, dat zyn bewaarder, genaamt *Philips*, belydenis van den zelven Godsdienſt doende, hem de H. Schriftuur gegeven hadt, welke hy hadt gelezen gedurende dat men zyn hoofdgeding opmaakte. De marquizinne van Exceſter was gelukkiger dan de anderen, en ſtierf op haar bedde. De ridder *Godefroi Polus* verkreeg vergiffenis, tot beloning, dat hy de zamenzwering ontdekt hadt. *Herbert. Burnet.*

Veertien andere perſonen wierden weinig tyds daar na veroordeelt en met de doodt geſtraft, volgens de zelve wet, welke de gravinne van Sarum en de marquizinne van Exceſter veroordeelde, dat is te zeggen, zonder hen tot hunne verdediging te horen. Drie Ierſche prieſters waren van dat getal, om dat zy brieven hadden overgebragt aan den paus en aan den kardinaal *Polus*; de ridder *Adriaan Forteſkue*, om dat hy nieuwe onluſten hadt willen verwekken; *Thomas Dingley*, ridder van Maltha, en *Robert Granceter*, een koopman, om dat hy in verſcheide hoven van *Europa* eene zamenſpanning tegen den koning hadt zoeken te maken; twee edellieden; een Dominikaner monnik, en nog een ander man, om dat zy gezegt hadden, dat de biſſchop van Rome het opperſte hoofdt der Engelſche kerke was. De vier anderen waren een edelman, twee prieſters, en een ander man, wiens misdaadt men niet aantekent; maar het is waarſchynlyk, dat ze van het zelve ſoort is geweeſt, doordien zy alle volgens een zelve wet wierden gevonniſt.

Zie daar, hoe de zittingen eindigden van een Parlement, gelykelyk dodelyk aan de Hervormden en aan de Roomſchgezinden. Tegen de eerſten gaf het een bloed-plakkaat uit, en het ſtortte het bloedt der anderen, zonder dat van hunne prinſſen, of van der zelver afkomelingen te ſparen. Deze droevige bedryven verplichten ons alhier eene aanmerking te herhalen, welke wy al eens gemaakt hebben, namentlyk, dat de ſtrengheden, onder de regering van *Henrik* gepleegt, minder aan de wreedheit des konings dan aan de wederwaardigheden van dien tydt moeten toegeſchreven worden, doordien men ziet, dat de zelve door de wetten der Parlementen zyn bekrachtigt. Gelukkig de koningen en de volkeren, die geruſter tyden beleven. De Hemel laat niet altydt ongemene vorſten geboren worden, welker zachtmoedigheit niet moede wordt te vergeven; die met medelyden aanzien de wederſpannigheit hunner onderdanen; die der zelver kwaadwilligheit met gunſtbewyzingen en vergiffeniſſen beantwoorden en die hen liever willen winnen met liefde, dan hen door ſtrengheit tot hunnen plicht brengen. Dit is een geluk, het welk Engelandt heeft genoten onder de weêrgaloze regeringen van *Willem* den III en *Georg* den I, en welke het thans geniet onder die van *Georg* den II.

Aanmerking over de goedkeuring van het Parlement wegens deze ſtrafuitvoeringen.

De koning hadt zo veel genegenheit voor *Cranmer*, dat hy, wetende de verlegenheit, waar in hem de ordonnantie der zes artykelen gebragt hadt, des anderen daags de hertogen van Nortfolk en van Suffolk, en Mylord *Cromwel* aan hem zondt om met hem te eeten, hen belaſtende, hem van zyne genegenheit te verzekeren. Zy gingen alle drie als rechtſchapene hovelingen te werk, en ziende de genegenheit, welke *Henrik* dezen ſtaatsdienaar toedroeg, dachten zy minder om hem te vertroöſten, dan om aan hem loftuitingen te geven. Het geval of de vleiery deedt hunne zamenſpraak vallen op eene vergelyking, welke men maakte van den aartsbiſſchop met den kardinaal *Wolſey*. *Cromwel* trok deze gelykenis veel verder dan de anderen, ten nadeele van den laatſten. De hertog van Nortfolk, het zy hy in aanmerking nam de geheugenis van *Wolſey*, het zy hy noch *Cromwel*, noch *Cranmer* beminde, zeide alstoen tegen den eerſten, dat hy wel kon ſpreken van den eerſten, doordien hy in des zelfs dienſt geweeſt zynde, hem beter kende dan iemandt anders. *Cromwel*, geraakt door dit zeggen, gaf ten antwoordt, dat het waar was, dat hy in zynen dienſt was geweeſt, maar dat hy daarom zyn doen niet hadt goedgekeurt. Hy voegde daar by, dat byaldien *Wolſey* tot het pauſchap gekomen was, hy hem te vergeeſſch zou aangeboden hebben het opperbevel over zyne galeien, en dat hy het zelve niet zou aangenomen en Engelandt verlaten hebben. Hy verweet hier door den hertog van Nortfolk de aanbieding, welke de kardinaal hem daar van gedaan hadt ten tyde wanneer hy aan zyne verkiezing niet twyffelde, en dat deze heer het hadt aangenomen. De hertog was daar op zyn beurt door geraakt, en zeide, dat het *Cromwel* loog. *Cranmer* deedt al wat hy kon om hen weder te bevredigen: doch te vergeeſſch: hunne vyandſchap borſt uit, en de gevoeligheit van den hertog eindigde niet dan door de doodt van zynen vyandt. Verſchil van den hertog van Nortfolk met *Cromwel*.

Deze drie heeren, welke *Henrik* aan *Cranmer* gezonden hadt, hadden hem uit name van dien vorſt verzocht, zyne redenen tegen de ordonnantie der zes artykels in geſchrift te ſtellen, en hen zulks te laten zien. Hy ging dan aan het werk, en de zaak voltooit hebbende, gaf hy het over aan zynen geheimſchryver, genaamt *Morice*, om het in het net te ſtellen. Het ſcheelde weinig, of een zeer byzonder toeval hadt het werk doen verliezen, en den ondergang van den geheimſchryver en van den aartsbiſſchop zelve veroorzaakt. *Morice* hadt zich in een ſchuit begeven om van Lambeth naar Londen te gaan, om aldaar den aalmoezenier te gaan zoeken, die den ſleutel van zyne kamer hadt mede genomen. Eenige perſonen, die in de zelve ſchuit waren, wilden naar Southwark gaan, alwaar de koning het vermaak nam om een beer aan de honden over te geven. Dit woedende beeſt, zich los gemaakt hebbende, ſprong in de rivier, en de honden volgden het daar in. Elkeen liep met haaſt uit de ſchuit, de welke het landt kreeg, behalven *Morice*, die wel haaſt genoodzaakt was om daar ook uit te gaan. De beer en de honden naderende, bergde hy zich, en in den ſchrik, daar hy in was, vergat, of liet hy zyn boek vallen. Deze beeſten ondertuſſchen kwamen in de ſchuit, en keerden de zelve het onderſte boven. De geheimſchryver, van zyn ſchrik wederbedaart, dacht op zyn boek, en ziende het dryven in de rivier, badt hy den meeſter van den beer het daar uit te krygen. Deze deedt zulks; maar hy weigerde het aan *Morice* weder te geven, zo hy het niet eerſt hadt laten zien aan een prieſter, die zich daar bevondt. De prieſter, daar eenige regels in gelezen hebbende, zeide, dat die geen, die het boek weder zou eiſchen, Byzonder voorval aan *Cranmer* gebeurt.

* eene voorſtadt van Londen.

1539. voor zyne moeite zou opgehangen worden. De geheimſchryver, zich oordelende uit die verlegenheit te moeten redden, met den aartsbiſſchop van Kantelberg te noemen, die daar de maker van was. Ondertuſſchen wilde het zeer ongelukkig, dat de eigenaar van den beer een yverig vooritander van den paus was, en bygevolg een vyandt van *Cranmer*. Hy droeg dan wel zorg daar voor om hem het boek weder te geven. Het was hoog nodig, dat de geheimſchryver *Cromwel* ging vinden, aan wien hy dit voorval verhaalde. Deze ſtaatsdienaar, het gevolg daar van voorziende, ging aanſtonts naar het hof, alwaar hy wel wiſt dat hy den meeſter van den beer zou vinden. Hy ontmoette hem inderdaadt op den weg, en hem ziende het boek in de handen hebben, dat deze man voornemens was te geven aan den eenen of den anderen vyandt van den aartsbiſſchop, nam hy het, en dreigde hem te doen ſtraffen over de ſtoutheit, welke hy gehad hadde, van zich meeſter te maken van een ding, dat een Raadsheer van Staat toebehoorde. Dus wierdt deze kerkvoogdt bevryd van een gevaar, het welk hy zou gelopen hebben, indien zyn werk in de handen zyner vyanden was gevallen, die hun beſt zouden gedaan hebben om hem de ſtrengheit van het bevelſchrift te doen beproeven; en mogelyk dat de navorſchingen eens begonnen zynde, de koning werk zou gehad hebben hem te beveiligen.

Aangelegen dienſt, welken *Cromwel* hem bewyſt.

De biſſchoppen van Salisbury en van Worcheſter * kwamen daar zo goed koop niet af. Zy waren van het gevoelen van *Cranmer*, gelyk wy gezegt hebben; maar zy hadden des zelfs beleidt niet. Zy betoonden echter ſtandvaſtigheit in deze gelegenheit, liever willende hunne bisdommen den koning overgeven, dan laf hertiglyk hunne gevoelens ontveinzen. Weinig tyds daar na wierden zy in de gevangenis gebragt, op de beſchuldiging, welke men tegen hen inbragt, dat zy de zes artykels veroordeelt hadden; en zy bleven daar zitten, de een tot aan des konings doodt, en de andere een weinig minder †. Dus ſtelden zich deze kerkvoogden bloot door het beſtryden van de ordonnantie der zes artykelen, byna gelyk *Fiſher* en *Morus* zich bloot geſtelt hadden, beſtrydende dat van de kerkelyke opperhoofdigheit des konings. Men beſpeurde echter daar in dit onderſcheidt, dat het eene volſtrektelyk de grondartykelen der zaligheit betrof, en het andere veel eerder eene ordonnantie was, die den Godsdienſt dan de ſtaatkunde raakte.

* *Schaxton* en *Latimer.*

Gevangenneming van *Schaxton* en *Latimer.* *Herbert.* *Burnet.*

† *Schaxton* deedt naderhandt afzwering.

Terwyl Engelandt dus geſchokt wierdt, was de keizer, in Spanje geruſt, bedacht om geldt byeen te vergaderen ter uitvoering van zyne voornemens. Hy beriep deswegen de Staten van Caſtilië te Toledo. Zy beſtonden uit de groten * van dat koninkryk en van dat van Leon voor de wereldlyken, en uit den kardinaal van Toledo, benevens de overige geeſtelykheit, voor de kerkelyken. De keizer vertoonde daar door den mondt zyner afgezondenen, dat de onkoſten, welke hy genoodzaakt was geweeſt te doen in de laatſte oorlogen, zyne gewoneliyke inkomſten niet alleen hadden uitgeput, maar ook al het geldt, het welk zyne vloten hem uit de Indiën hadden aangebragt, nevens dat gene, het welk hy genoten hadt van de tienden, welke de paus hem hadt toegeſtaan. Hy verzocht dan de Staten, op nieuwe middelen bedacht te zyn, bekwaam om zyne vloten en zyne legers te onderhouden, ten einde hy de ruſt zyner koninkryken en den koophandel zyner onderdanen ter zee en te lande zou kunnen verzekeren. Hy zeide, dat hy van zyne eige goederen daar toe niets behoorde te nemen, doordien de zelve naauwlyks genoeg waren tot betaling der ſchulden, welke hy gemaakt hadt om zyne eer en de belangen van het volk in de voorgaande oorlogen ſtaande te houden. De geeſtelykheit gedroeg zich daar omtrent gereder dan de adel, en was van gevoelen aan den keizer zynen eiſch toe te ſtaan. Zy ſtemde ook over de wyze, op welke men de zelve kon erlangen, en zeide, dat zy toeſtondt, zich op eene zekere ſomme te ſchatten, en gedurende een zekeren tydt. Alleenlyk eiſchte zy twee zaken: de eerſte, dat men in den openbrief zou zetten, dat de zelve in het toekomende niet zou kunnen worden in gevolg getrokken; de twede, dat men de toeſtemming van zyne Heiligheit zou verzoeken. De groten van Spanje gaven geen zo gunſtig antwoordt. De konneſtabel van Caſtilië, die het woordt voerde, zeide, dat men zo ſchielyk niet moeſt te werk gaan; dat de voorſlagen van den keizer verdienden wel onderzocht te worden, en dat men twaalf gevolmachtigden behoorde te benoemen, die daar op hun beſcheidt zouden brengen, na daar over gehandelt te hebben met de voornaamſte ſteden van het koninkryk. Hy breidde zich vervolgens uit in brede redenvoeringen tegen de belaſtingen, en eindigde zyne reden met te zeggen, dat ſedert acht tien jaren, dat de keizer op den troon hadt gezeten, hy geduriglyk oorlog hadt gevoert; dat men hem moeſt verzoeken zich te vergenoegen met de eer, welke hy verkregen hadt, en van zich in het toekomende alleen te bevlytigen om de vrede in alle zyne ſtaten te handhaven.

1539.

De geeſtelykheit ſtaat eene ſchatting toe.

De konneſtabel van Caſtilië ſteit zich daar tegen van wegens de groten van Spanje.

Dit antwoordt aan *Karel* den V gebragt zynde, was hy daar over niet vergenoegt. Hy zeide, dat hy zich moeſt verwonderen over zodanig eene overlegging; dat hy wel wiſt wat hem te doen ſtondt, om zich van de plichten eens konings te kwyten; dat hy geldt eiſchte, en gene raadgevingen. Men ſtemde dan weder op nieuw over zynen eiſch, en een der heeren ſtelde voor eene ſchatting te leggen op al het gene buiten de ſteden en buiten het koninkryk zou gevoert worden: doch zyn voorſlag wierdt verworpen. Terwyl men bezig was over deze zake te twiſten, tradt de kardinaal van Toledo in de vergadering. Hy zeide, dat de keizer hen alleen hadt doen byeen komen om hen te kennen te geven wat hy van noden hadt, ten einde zy het onderſtandt daar naar zouden ſchikken, het welk hy van hen verwachtte; dat zyn wille hen bekend zynde, het onnodig was, dat hunne zittingen langer duurden, en dat hy hen afſcheidt gaf. Dus ſcheidden de Staten zonder iets te hebben beſloten.

Herbert. De keizer houdt de vergadering der Staten van Caſtilie. * *Grandes.*

De onderſtanden, welke hy van hen verzocht.

Ondertuſſchen liet de keizer zyne gevoeligheit aan den konneſtabel blyken; en hem in eene galdery ontmoetende, dreigde hy hem uit het venſter, dat open ſtondt, te werpen. *Ik bidt uwe Majeſteit*, antwoordde de konneſtabel koeltics, *te overwegen het geen gy wilt doen: hoe klein ik ook ben, ben ik echter zeer zwaar.* Men gelooft nochtans, dat 'er niets ernſtigs was noch in de bedreiging van den keizer, noch in het geſprek van den konneſtabel, en dat het van weêrkanten eene boertery was. Het geen zulks verzekert, is, dat in het vervolg geen teken van verontwaardiging was van den eenen, noch van ongunſt van den anderen.

De gevoeligheit, welke *Karel* daar over aan den konneſtabel betoont. Trotſchheit van den konneſtabel.

Het is nochtans waar, dat de groten * van Caſtilië zich toen ter tydt veel vryheit aanmatigden. De zelve konneſtabel geeft ons daar een be-

* *Grandes.*

Adr. vander Werff pinx. — P. a Gunst Sculps.

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

1539. bewys van in eene daadt, welke weinig tyds daar na voorviel op een ridderſpel, het welk de keizer hadt aangeſtelt. Alle de groté heeren vonden zich daar by in een heerlyk opſchik. Terwyl ieder zyne plaats nam, gebeurde het, dat een deurwaarder, zich vindende digt by den hertog van Infantado, zachtelyk zyne handt over des zelfs paardt ſtreek, en het ſtreelde. De hertog vroeg hem met een dreigend gelaat, of hy hem kende, en de deurwaarder van ja geantwoord hebbende, liep deze fiere Caſtiliaan met den bloten degen op hem toe, en kwetſte hem gevaarlyk aan het hooſdt. De deurwaarder, geheel met bloedt bemorſt, vertoonde zich voor den keizer. Deze vorſt, door gramſchap vervoert, belaſte aan een bevelhebber, den hertog in verzekering te nemen: doch de konneſtabel zeide ſtoutelyk tegen den bevelhebber, dat hy niets moeſt doen tegen zyne bevelen, en dat hy hem verboodt zyn poſt te verlaten. De bevelhebber dorſt niet henen gaan, en de keizer, deze onderwinding ontveinzende, vergenoegde zich het zelve bevel aan iemandt anders te geven. Teſtondt betoonden alle de groten hun misnoegen, en zich by hopen weg begevende, verlieten zy de renbaan, zo dat zich de keizer byna alleen bevondt. Hy moeſt deze belediging verduwen, en zich te rug begeven naar de anderen, in het gezicht van eene grote menigte van aanſchouwers, welke deze plegtigheit derwaarts hadt getrokken, en die van daar wederkeerden, wel verwondert de zelve geëindigt te zien door zulk buitengewoon voorval. Deze vorſt wiſt eindelyk zynen tydt waar te nemen, om zich over deze kleinachtinge te wreken, en om den hoogmoedt des Spaanſchen adels te vernederen: doch dit geſchiedde niet dan eenigen tydt daar na.

Stoute daadt van den hertog van Infantado, ondersteunt door den konneſtabel.

Gemaktheit van den keizer.

Zeeroveryen van *Barbaroſſa*.

Terwyl de keizer in Spanje met de zaken of de vermakelykheden van zyn hof bezig was, kreeg hy op eenen tydt twee tydingen, die hem onruſt baarden, te weten van de zeeroveryen van *Barbaroſſa*, en van den opſtandt van die van Gent. *Barbaroſſa* ſchuimde de zeën met eene machtige vloot, en verwoeſtte de plaatſen, die zich op zynen ſtreek bevonden. Hy hernam Caſtel-nuovo aan de golf van Kattaro, op de kuſten van Dalmatië, en hy dreigde op nieuw Otranto en Brindiſi. Die van Gent, de hoofdſtadt van Vlaanderen, en des keizers geboorteplaats, veroorzaakten dezen vorſt nog groter ſpyt dan de roveryen van *Barbaroſſa*. Men boodſchapte hem, dat de verwarringen daar dagelykſch groter wierden; hy kende de muitzucht van dat volk, en vreesde, dat de koning van Engelandt zich van des zelfs opſtandt zou bedienen. Zyne tegenwoordigheit was derhalven volſtrekt nodig om hen te bevredigen; maar hy vondt zich zeer verlegen wat hy voor een weg wilde kiezen. Daar waren 'er drie; maar alle even gevaarlyk, of verdacht. De eerſte was overzee: doch daar hadt hy de ontmoeting van *Barbaroſſa* te vrezen; de andere was door Duitſchlandt: doch die was niet minder gevaarlyk wegens de zamenverbondene vorſten, die te Arnſtadt in Thuringen vergadert waren, om de middelen te overwegen om hunnen Godsdienſt te verdedigen. De derde was eindelyk door Vrankryk. Dit was de kortſte en de gemakkelykſte, indien de zelve ook niet zyne ongemakken hadt gehad.

Oproer der Gentenaars.

Mezzray. Sleidanus.

Herbert. Mezzray. Sleidanus.

Gaauwigheit

Daar was tuſſchen hem en *François* den I een onverzoenlyke haat, niet alleen van kroon tegen kroon, maar ook van perſoon tegen perſoon. Nochtans was het noodzakelyk, dat hy zich in de handen van dezen vorſt betrouwde, wilde hy Vrankryk doortrekken, het welk hem de ſtaatkunde als eene groteonvoorzichtigheit deedt aanmerken. Het beſtandt, dat hy nieuwelings geſloten hadt, was niet bekwaam hem te verzekeren: hy vreesde, dat de koning weder aan zyne gevangeniſſe mogt gedenken, en dat hy het genoegen van wraak mogt ſtelden boven de trouwe der verbonden. Na dit wel overdacht te hebben oordeelde hy, dat hy zich zou kunnen bedienen van een lokaas, het welk hy voorheen al gelukkelyk in andere gelegenheden gebruikt hadt. Dit was het hertogdom van Milaan te beloven aan den hertog van Orleans, en het was onder deze voorwaarde, dat hy hem om den doortocht door de landen van Vrankryk deedt verzoeken. Zyne voorſtelling wierdt aangenomen. De kardinaal van Tournon ſtelde zich echter daar tegen, en wilde, dat hy ten minſte voor alle dingen zyne beloſte zou volbrengen, of daar eene ſchriftelyke akte van geven. De konneſtabel van Montmorenci vertoonde in het tegendeel, dat men ter goeder trouwe moeſt toeſtaan het geen hy verzocht, en zich met zyn woordt vergenoegen. De koning vondt dit gevoelen edelmoediger dan het eerſte, en volgde het zelve. Eenigen geloven, dat de konneſtabel door de koninginne, zuſter van den keizer, aan welker dienſt hy zich verbonden hadt, was overgehaalt. Wat 'er van zy, de koning ſtelde niet alleen zyn gevoelen voor dat van den kardinaal van Tournon, hy zondt hem daarenboven, benevens de twee prinſſen van Vrankryk, den keizer te gemoet tot aan Bajonne. Deze twee prinſſen boden *Karel* den V aan, voor gyſelaars naar Spanje te gaan: doch hy antwoordde, dat het woordt des konings hem genoeg was, en dat hy gene andere borgen wilde hebben van zyn leven, en van het ryk, dat hy hem vertrouwde. De koning, hoe ongezond hy ook was, kwam hem te gemoet tot aan Chatelleraut in Poitou, om hem te verwelkomen. Nooit zag men groter blydſchap noch hertelykheit dan *Karel* de V en *François* de I betoonden, elkander omhelzende, en gedurende al den tydt, dat zy by malkander waren. Zynde te Amboize in de provincie van Toureine gekomen, verzocht de koning hem daar eenige dagen zich op te houden, en dat hy het vermaak van de jagt in zyne boſſchen zou nemen, alwaar hy hem verſelde. Men zag hen zich daar vermaken met pylen op de herten te ſchieten, en dan eens de zelve met de ſnaphaan doden.

1539. van den keizer om den doortocht door Vrankryk te erlangen.

De kardinaal van Tournon ſtelde zich daar tegen.

De konneſtabel van Montmorenci haalt het over op den geeſt des konings.

Wederzydſche edelmoedigheit des keizers en des konings.

De keizer vervolgde, na eenige dagen dit vermaak genoten te hebben, zynen weg, en overal, daar hy doortrok, bragt men hem de ſleutels der ſteden: men opende de gevangenhuizen voor de gevangenen, de magiſtraatsperſonen kwamen hem verwelkomen, en de koning ſtondt toe, dat hy een Kapittel hieldt van de ridderorde van het gulde vlies op St. Andriesdag binnen de ſtadt Bordeaux. Eindelyk, het ſcheen als of deze twee vorſten alle hunne ongelyken vergeten hadden: doch wy zullen in het vervolg zien, dat 'er weinig ſtaat te maken is op de vriendſchap van twee ſouvereinen, welke de ſtaatzucht en nayver onverzoenlyk maken.

Eerbewyzingen, welke *François* de I aan den keizer doedt.

De keizer deedt zyne intrede te Parys op den eerſten January. Het Parlement kwam hem in rode tabbaarden begroeten. De ſchepenen droegen het verhemelte; de twee prinſſen van Vrankryk waren aan zyne zyden, en de konneſtabel droeg het bloot zwaardt voor hem. Alle de andere genootſchappen, gekleed in hunne plegtgewaden, kwamen mede hem over zyne gelukkige aankomſte verwelkomen. Deze vorſt hadt hen

1540. Die, welke de ſtadt Parys hem aandoedt.

1540. daar van wel willen ontſlaan. Hunne pracht beſchaamde zynen middelmatigen ſtoet. Hy droeg rouw over de doodt der keizerinne, en zyne Raadsheeren, met hunne zwarte mantels, hadden den luiſter niet van die van het Franſche hof, met hunne ſchaarlake rokken. De ſtadt deedt hem een geſchenk van een *Herculas* van louter zilver, van eene natuurlyke grootte. Hy vertrok van daar, beladen met eerbewyzen en ſtrelingen *, en de koning verſelde hem tot aan St. Quintyn: de twee prinſſen van Vrankryk gingen mede tot aan Valencyn. Eenigen zeggen, dat de keizer zyn vertrek verhaaſtte, uit vreze, dat men hem mogt vaſt houden; dat 'er zo een gerucht liep, en dat hy, om dit onheil voor te komen, den geeſt der hertoginne van Eſtampes gewonnen hadt, welke alle vermogen op het gemoedt des konings hadt; dat hy ten dien einde zich van eene ſtreek bediende, en dat hy, zyne handen waſſchende, om zich aan tafel te zetten, aan de voeten van deze hertoginne, die hem den handdoek aanboodt, een diamant van eene grote waarde liet vallen, welken hy aan de vinger hadt, om een voorwendſel te hebben om haar daar een geſchenk van te doen. Anderen houden dit verhaal voor een ſprookje. Inderdaadt, het gelykt 'er eenigzins naar, en rakende de wyze, op welke *François* de I zich daar van bediende, is 'er gene waarſchynlykheit, dat hy naar zodanig een voornemen zou hebben willen horen, noch dat de keizer deswegen ydele vermoedens zou hebben opgevat.

* Carroſſen.

Verhaal van een diamant, welken de keizer het vallen voor de voeten van de hertoginne van Eſtampes. *Varillas. Mezeray.*

Deze vorſt, in zyne ſtaten van Vlaanderen aangekomen zynde, begaf zich aan het hoofdt van zyn leger naar Gent. Hy vergat, dat deze ſtadt hem de geboorte gegeven hadt, en niet denkende dan aan hare wederſpannigheit, ſtrafte hy de zelve daar ſtrengelyk over. Hy deedt vyf en twintig * van hare voornaamſte burgers onthoofden; een veel groter getal verbande hy; hy verklaarde hare openbare huizen verbeurd; ontnam haar al haar geſchut, hare wapenen, hare voorrechten, en verwees haar in eene boete van honderd en vyftig duizend guldens eens, en voorts alle jaren zes duizend guldens, behalven de ſomme, welke de regeerſter der Nederlanden *Maria*, zuſter van *Karel* den V, en koninginne weduwe van Hungarie, van haar in zynen name gevordert hadt, en waar over de beroerte ontſtaan was.

Kaſtyding van die van Gent.

* Anderen zeggen zes en twintig.

Hy deedt 'er een kaſteel bouwen, en leide daar eene ſterke bezetting in, om dit muitzieke volk in gehoorzaamheit te houden. Op deze wyze dempte de keizer den opſtandt, doende de oproerigen de verdiende ſtraffe ondergaan. Maar hy dacht niet veel om zich te kwyten van de belofte, welke hy aan *François* den I gedaan hadt. In plaats van de zelve na te komen zocht hy niets anders dan de zelve te loor te ſtellen; en wanneer hy zich bevryd zag van de vreze, welke hy gehad hadde voor den opſtandt der Gentenaren, vondt hy verſchoningen om zyn woordt te rug te halen. De koning zag toen wel, dat hy misleid was. Hy hadt tydt genoeg om berouw te hebben over de vertrouwendheit, met welke men zegt dat hy *Karel* den V de zaken van Engelandt ontdekt hadt; en van met geantwoord te hebben op de aanbiedingen, welke dat hof hem een weinig te voren hadt laten doen, om hem af te raden aan den keizer den doortocht, welken hy verzocht, toe te ſtaan.

Herbert.

Deze zamenſpraak hadt argwaan aan *Henrik* gegeven; hy vreeſde de gevolgen daar van, en wilde, ware het mogelyk, eene al te naauwe verbindtenis tuſſchen deze twee vorſten beletten, uit vreze, dat zy begeerte mogten krygen om zich zamen te voegen, om hem den oorlog aan te doen. Hy zondt derhalven den hertog van Nortfolk naar Parys, een weinig voor dat *Karel* de V daar aankwam, om *François* den I een verbondt aan te bieden, het welk hem voordeelig zou geweeſt zyn, byaldien hy zyn voordeel hadt weten te doen met eene zo gelukkige tydsgeſtalte. *Henrik* boodt hem alle hulp aan, welke hy van noden hadt tot de verovering van het hertogdom van Milaan, en hem kwyd te ſchelden de achterſtallige renten van zyne jaargelden. De hertog van Nortfolk hadt ook laſt, dezen vorſt krachtiglyk te vertonen de weinige zekerheit, welke hy in een verbondt met den keizer zou vinden. Hy hadt daarenboven bevel, aan hem te vernieuwen den voorſlag, welken men hem by andere gelegenheden gedaan hadt, van een aanvallend en verwerend verbondt tuſſchen de twee kronen, en der zelver bondgenoten, met uitſluiting van den paus, te maken. Doch dit gezantſchap was van geen vrucht. *François* de I wilde den paus niet verlaten, noch eenige verandering maken omtrent het woordt, het welk hy aan den keizer gegeven hadt. De hertog van Kleef, die ter zelver tydt te Parys kwam, uit name van alle de zamenverbondene vorſten, kon niet meer verkrygen; en vindende *François* den I in het voornemen om zyne handelingen met *Karel* den V na te komen, vertrok hy wederom naar huis. 1540.

Henrik de VIII zoekt het verbondt met *François* den I.

De reis van den hertog van Kleef * naar Vrankryk was geſchied een weinig na het huwelyk van de princeſſe *Anna*, zyne zuſter, met den koning van Engelandt. Dit is een der beruchtſte voorvallen van het leven van dezen vorſt, ongelukkig in alle zyne huwelyken, en voornamentlyk in dit, tot het aangaan van het welke hy gebragt was door niet zeer getrouwe berichten, en het welk een tegenzin, daar hy geen meeſter van kon zyn, hem al zo ſchielyk deedt verbreken, als hy het hadt aangegaan.

* *Willem*, zoon van *Jan. Herbert. Burnet.*

Wy hebben boven gezegt, dat hy na de doodt van *Johanna Seymour* op het punt was geweeſt om zich eerſtelyk te verbinden met de hertoginne van Milaan, nicht van den keizer, en naderhandt met de princeſſe van Guize, weduwe van den hertog van Longueville. Daar waren al te veel redenen van haat tuſſchen *Henrik* en *François* den I, die miſſchien de voltrekking daar van beletten. Mogelyk ook dat de koning van Vrankryk het meer geraden vondt deze princeſſe met den koning van Schotlandt te doen trouwen. Het was natuurlyk, dat hy het aanzoek daar van bevorderde na de doodt van zyne dochter, van welke de Schotſchman weduwenaar geworden was in het eerſte jaar na zyn trouwen. Eene reden van Staat voegde zich by deze reden van genegenheit. Het hof van Vrankryk merkte aan, dat Engelandt al te machtig was om te beſluiten ooit van haar af te hangen, en dat het zelve gemakkelyker zou zyn den koning van Schotlandt in alle zyne voornemens in te wikkelen. Het wilde hem dan liever in zyne belangen houden door deze verbindtenis, dan naar het aanzoek van den koning van Engelandt luiſteren. Nochtans is het waarſchynlyk, dat byaldien *Henrik* het zelve onderſteunt hadt, men het niet zou afgeſlagen hebben: maar doordien het in het eerſte jaar van den rouw over de koninginne was, welker doodt hem zeer bedroefde, verzuimde hy deze nieuwe genegenheit, die niet ſterk genoeg was om hem te doen vergeten het verlies, dat hy hadt geleden. Twee jaren beſteed hebbende om zich daar over te troöſten dacht hy eindelyk op een ander huwelyk.

Verſcheide huwelyken aan *Henrik* den VIII voorgeſlagen.

Crom-

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

Adr.ᵉ vander Werff pinx. *P.a Gunst Sculpt.*

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

1540. *Cromwel* wendde zyne gedachten naar den kant van de princeſſe van Kleef. Hy gaf hem te verſtaan, dat hy zich van den keizer niets moeſt beloven, al te zeer verknocht aan den paus en aan de belangen van de princeſſe *Maria*, zyne nichte, en zeer weinig van den koning van Vrankryk, die hem zyne achting voor het hof van Rome ook hadt doen zien; dat 'er voor hem geen veiligheit was dan in het verbondt met de zamenverbondene prinſſen van Duitſchlandt, en dat het in eene van die hoven was, dat hy eene princeſſe moeſt zoeken, de welke hem gelukkig kon maken. *Cromwel* hadt zyne beoogingen. Hy wiſt van welk eene aangelegenheit het was, eene koningin op den troon te brengen, welke de hervorming was toegedaan. Hy zag ook zo wel als *Cranmer*, dat de andere party veel ſterker was, en dat het tydt was zich te doen ondersteunen door eene, die op het gemoedt des konings macht zou hebben, of dat zy anders geheel zouden verdrukt worden door de ſtrengheit van de ordonnantie der zes artykels. Zy oordeelden dan beide, dat 'er voor hunne kwalen geen beter hulpmiddel was, dan den koning te bewegen, de princeſſe van Kleef ten huwelyk te verzoeken; en *Cromwel* nam dezen laſt op zich.

Cromwel wendt zich naar de zyde van de princeſſe van Kleef.

Hy liet grote geruchten verſpreiden aangaande de ſchoonheit van deze princeſſe, welke ook aan den koning kwamen. Hy deedt hem vervolgens begrypen de voordeelen, welke hy van deze vermaagſchapping zou hebben, en zodanig, als wy de zelve hebben aangemerkt. Inderdaadt, *Anna van Kleef* was de ſchoonzuſter van den hertog van Saxen, die met hare oudſte zuſter getrouwt was. Aan de andere zyde hadt de hertog van Kleef zyne ſtaten naby Vlaanderen, en dat meer is, hy hadt zyne eiſchen op het hertogdom van Gelder, *Karel van Egmondt*, laatſte hertog van Gelder, hem tot zynen erfgenaam by uiterſte wille hebbende aangeſtelt *. Het waren zo vele redenen, welke hem verplichtten zich te wantrouwen van den keizer, en om zich te verbinden met den koning van Engelandt door een oprecht verbondt tegen dezen algemenen vyandt. *Karel* de V hadt het wel voorzien, en om deze verbindtenis te beletten hadt hy een weinig te voren het huwelyk van de hertoginne van Milaan, zyne nicht, aan den hertog van Kleef voorgeſlagen, zo hy afſtandt wilde doen van zyne eiſchen op het hertogdom van Gelder; doch dit traktaat wierdt verhindert door het aanzoek van *Henrik*, die de maatregels van den keizer verbrak.

Beweegroden door *Cromwel* gebruikt om den koning over te halen.

* in den jare 1538. *Sleidanus.*

De koning die vies was, ſchoon ongelukkig in de keur zyner vrouwen, wilde zich niet uiten op de voorſlagen, welke *Cromwel* hem deedt, ten zy hy onderrecht was aangaande de hoedanigheden van de princeſſe van Kleef, van welke men hem zeer verſchillende afbeeldſels maakte. Die gene, aan welke het huwelyk niet behaagde, beſchreven haar als een perſoon zonder aanvalligheden, en die geen andere kennis hadt dan van de gewoonten van haar landt, zeer verſchillende van die Engelandt. Anderen ſpraken daar van als van eene volmaakte ſchoonheit. Dus is het dat een Hoogduitſch ſchryver †, de welke in dien tydt ſchreef, en wiens oprechtheit men verheft, zich daar omtrent uitdrukt. *Cromwel* deedt deze voordeelige praatjes uitſtrooien; het zy dat hy de zelve voor waarachtig hieldt, het zy hy daar door den geeſt des konings wilde winnen: doch hy betrok zich wel haaſt daar na den haat, wanneer deze vorſt geloofde, dat men hem bedrogen hadt. Hy moeſt zich echter minder beklagen over *Cromwel* dan over den ſchilder, welken hy naar het hof van Kleef hadt doen gaan. Het was de zelve *Holbeen*, die het afbeeldſel van de hertoginne van Milaan gemaakt hadt. Hy hadt geen reden gehad om deze te vleien, die eene der beminnelykſte princeſſen was van haren tydt: maar men beſchuldigde hem, dat hy al het geheim van zyne kunſt hadt beſteed om aan de princeſſe van Kleef aanlokkelykheden te geven, welke zy niet hadt. Hy zondt het afbeeldſel van haar, en dat van hare jonge zuſter, genaamt *Amelia*, naar Londen. Men verwonderde zich over deze twee afbeeldſels, byzonder over dat van *Anna*, het welk de ſchilder nog meer dan het andere gevleit hadt, en *Henrik* beſloot daar op een huwelyk met haar aan te gaan. Het berecht, het welk zyn afgezant † hem daar van gegeven hadt, maakte hem echter bekommert. Hy verbeeldde haar als eene zeer eenvoudige perſonadie, die wel kon naaien, lezen en ſchryven in het Hoogduitſch, en verder niets verſtondt; die geen zangmeeſters hadt gehad, en welke opgevoed was in een hof, veel verſchillende van de beſchaafdheit van dat van Engelandt. Deze beſchryving kon den koning niet behagen, die een aardigen zwier beminde, en die boven al eene grote genegenheit hadt voor de zangkunde. Doch het afbeeldſel van *Holbeen* maakte meer indruk op zynen geeſt dan de brief van den afgezant, en zo haaſt als hy het zelve ontfangen hadt, was hy onverduldig om het oorſpronkelyke te zien, waar van het afbeeldſel hem uitermaten behaagde. Voeg hier by, dat de ongeruſtheit, welke hy hadt over het mondgeſprek van den keizer met den koning van Vrankryk, hem eene verbindtenis deedt verhaaſten, welke hy tegen hunne aanſlagen wilde ſtellen, ingevalle zy eenige tegen hem mogten ſmeden.

Verſchillende afbeeldſels van deze princeſſe.

† *Sleidanus.*

1540.

† *Nikolaas Wotton.*

Zyn afgezant ſchryft hem geheel anders.

Hy bepaalt zich op het afbeeldſel.

Daar deden zich echter twee zwarigheden op in deze onderhandeling; de eerſte kwam van den kant van den hertog van Saxen, een prins zeer yverig voor zynen Godsdienſt, die groot gerucht maakte over de ordonnantie der zes artykels, en die zich ſtelde tegen de vermaagſchapping van *Henrik*, ten minſte byaldien hy de zelve niet herriep. De andere hinderpaal kwam van eene verbindtenis, in welke men eertyds getreden was met den hertog van Lotharingen, de vaders van de twee partyen wederzydſch hun woordt gegeven hebbende wegens het huwelyk hunner kinderen. Doch doordien de prins van Lotharingen en de princeſſe van Kleef alstoen nog den ouderdom niet hadden van het huwelyk te kunnen voltrekken, en de zaken daar by gebleven waren, maakte men geen zonderling werk van deze tegenwerping. Wy zullen nochtans eerlang zien, dat zy in het vervolg ten voorwendſel diende om de echtſcheiding van *Henrik* kracht by te zetten. De allergrootſte verlegenheit was dan wegens de tegenkanting, welke de hertog van Saxen deedt om zich te vermaagſchappen met een vorſt, die de Proteſtanten ten vure doemde. De afgezanten en alle de bondgenoten hadden reets daar over hunne vertogen gedaan aan den koning, en tegen hem gezegt, dat byaldien hy geen middel vondt, het welk hunne meeſters voldeedt, zy genoodzaakt zouden zyn alle onderhandeling met hem af te breken. Doch de biſſchop van Wincheſter hadt hunne onderhandeling gedwarsboomt, aan den anderen kant aan *Henrik* vertonende, dat het aan hem ſtondt, de wet te geven aan deze prinſſen, die minder dan hy waren, en dat hy de zelve van hen niet moeſt

Zwarigheden, die zich tegen het huwelyk opdoen.

Tegenſtreving van den hertog van Saxen. *Herbert. Burnet.* Zie zyne *Verzameling*, I Deel.

1540. moest ontfangen. Hy deedt hem daarenboven geloven, dat zy nimmermeer zyne kerkelyke opperhoofdigheit zouden erkennen, uit vreze, dat de keizer zich daar van tegen hen zelf zou bedienen, zich eene diergelyke macht aanmatigende: zo dat deze vorst, nayverig over zyne macht, niets hadt willen veranderen omtrent de ſtrengheit der gezegde ordonnantie. De afgezanten hadden ook aanzoek gedaan by de gevolmachtigden, door den koning benoemt om de zelve te doen uitvoeren, om eenige matiging daar in te bezorgen: doch alles was te vergeefſch. Zy hadden vervolgens aan den koning een verſtandigen brief geſchreven, welken men nog ziet, zo wel als het antwoordt van dezen vorst. Al de uitwerking, welke de zelve deedt, was de belofte, welke de koning deedt aan de afgezanten, van niet te komen tot de uitvoering van de wet dan op het uiterſte. Hy ſtelde hen op zyn beurt een verbondt voor. Zy gaven ten antwoordt, dat hunne meeſters zich niet verbonden hadden dan alleen om den Godsdienſt; zy twyffelden, of zy wel zouden willen treden in eene verbindteniſſe, die den zelven niet betrof, en dat zy voor het overige zonder hunne toeſtemming niets konden doen.

Op de aanhoudingen van *Cromwel* hat de hertog van Saxen zyne tegenkantingen varen.

De zaken van den Godsdienſt in Engelandt op dezen voet ſtaande, was de hertog van Saxen niet van gevoelen, dat men de princeſſe van Kleef, zyne ſchoonzuſter, aan den koning moeſt geven, en riedt den hertog van Kleef deze verwantſchap af. Hy gaf zich eindelyk over aan de aanhoudingen van *Cromwel*, welke op dit huwelyk ſterk aandrong, om de eer te hebben om op den troon te ſtellen een perſoon, die aan hem hare verheffing zou verſchuldigt zyn, en om het belang van den Proteſtantſchen Godsdienſt, de welke dus door de nieuwe koninginne zou beſchermt en onderſteunt worden, te bevorderen: zo dat deze zaak, na dat de zelve eenige maanden ſlepende was gehouden, eindelyk te Londen geſloten wierdt met eenen der Paltsgraven aan den Rhyn, en de afgezanten van den keurvorſt van Saxen en van den hertog van Kleef, die overzee gekomen waren om daar het verdrag van te ſluiten.

Het huwelyk wordt geſloten.

December 1539.

Aankoomſt van de princeſſe in Engelandt.

Men gaf aanſtonts laſt tot het vertrek van de princeſſe, welke zich naar Calais begaf om aldaar ſcheep te gaan. De koning onderrecht zynde van den tydt, op welken zy van Kleef vertrekken zou, zondt den grave van Southampton naar Calais, om haar van zynent wegen te verwelkomen, en naar Londen te geleiden. Deze Lord ſchreef van daar aan den koning een brief, de welke de princeſſe niet minder vleide dan het afbeeldſel, dat *Holbeen* hem hadt toegezonden: zo dat *Henrik*, voldaan, en vervult met aangename denkbeelden, haar tot aan Rocheſter te gemoet ging, vol verlangen om haar te zien. Hy wilde onbekend zyn, en zich vermomt hebbende ging hy in hare kamer, en mengde zich onder zyne hofdienaars. Doch hoe verbaaſt was hy wanneer hy haar zag, als bevindende, dat zy ten eenemaal geleek naar het afbeeldſel, het welk zyn afgezant hem daar van gemaakt hadt, en geenzins overeenkomende met de ſchildery van *Holbeen*, noch met die van *Southampton*. Nochtans is het waarſchynlyk, dat deze princeſſe ſchoon was: want indien zy het niet was geweeſt, zou noch de geſchiedenisſchryver, van welken wy geſproken hebben, noch de graaf van Southampton daar eene zo voordeelige afbeelding van gemaakt hebben: doch het was buiten twyffel eene van die ſchoonheden, de welke niets hertroerende hebben. Ten anderen hadt men aan den koning daar eene zo uitſtekende afbeelding van gemaakt, dat hy een volmaakt perſoon meende te zien, en geen middelmatige ſchone kon dulden. Zo gevaarlyk is het, al te voordeelige denkbeelden te geven van een perſoon, welke men wil doen beminnen voor dat men de zelve gezien heeft, doordien men zynen geeſt en zyn hert vervult met deze aangename denkbeelden; en wanneer het oorſpronkelyke de zelve niet beantwoordt, krygt men daar een tegenzin in, welken men byna nooit weder laat varen. Zodanig waren de gevoelens van dezen vorſt, gelyk hy zich daar naderhandt over uitdrukte. Hy zag toen hoedanig men hem bedrogen hadt; hy beklaagde zyn ongeluk; hy wenſchte, dat deze princeſſe uit de ſtaten van haren broeder niet vertrokken was; en wat 'er ook van mogt komen, hy betuigde, nooit met haar te zullen trouwen. Hy zeide, dat zyne eerſte gedachten was geweeſt haar weder te rug te zenden, en dat hy het aanſtonts zou gedaan hebben, byaldien de reis van den keizer naar het hof van Vrankryk, daar hy toen was, hem niet hadt genoodzaakt andere aanmerkingen te maken. 1540.

Zyne verſlagenheit.

Verbaaſtheit des konings wanneer hy haar ziet.

Hy vreeſde, dat de zamenkomſt van deze twee vorſten eene zamenzwering tegen hem was. Men gaf hem kennis van de beleefdheden, welke zy malkander aandeden, en dat naar mate, dat de koning van Vrankryk ten aanzien van hem verkoelde, hy in het tegendeel meerder genegenheit aan den keizer betoonde. De koning van Schotlandt tradt ook in deze vereeniging, door het huwelyk, het welk hy aanging met de weduwe des hertogs van Longueville na de doodt van zyne eerſte vrouwe, *Magdalena* van Vrankryk. Dit driedubbelde verbondt maakte hem ongeruſt. De beroerten van de Noorder provinciën waren niet zo geſtilt, dat het niet gemakkelyk was nieuwe te verwekken; en byaldien de Schotten op de grenzen met een leger verſchenen waren, ondersteunt door de Franſchen en keizerſchen, was 'er meer gevaar dan ooit geweeſt, dat de misnoegden zouden opſtaan. *Henrik*, geſlingert door deze bewegingen, zag geen uitkomſt dan in de verdeeldheit, welke hy overzee kon maken, door middel der Duitſche vorſten. Hy beroofde zich echter van dezen byſtandt door het te rug zenden van de princeſſe van Kleef naar haren broeder; en dit was dezen prins, en den hertog van Saxen, zynen ſchoonbroeder, een hoon aandoen, welken zy hem nooit konden vergeven. Dus bragten het belang van den Staat van de eene zyde, en van de andere de onoverwinnelyke tegenzin, welken hy tegen dit huwelyk gevoelde, hem in de uiterſte verlegenheit. Zyne vreeſe.

Zyne verlegenheit.

Cromwel was de eerſte getuige van zyne droefheit. De koning, zich niet te binnen brengende, dat deze ſtaatsdienaar daar de aanlegger van was, en dat het door zyne raadgevingen was geweeſt, dat hy zich tot dit aanzoek hadt ingelaten, maakte hem daar eene zo levendige afbeelding van, dat *Cromwel* daar door geraakt wierdt. Hy zag niet alleen de droefheit van zynen meeſter; maar hy merkte de zelve aan als een kwaadt, voor het welke geen hulpmiddel was, en waar van hy een dodelyk gevolg voor zynen gelukſtaat, zo wel als voor den Godsdienſt, voorzag. In eene zo tedere tydsgeſteldheit hadt hy geen andere zyde te kiezen dan die om te veinzen. De koning ontdekte hem zelf, zonder daar op te den-

Het nadrukkelyk onderhoudt, het welk hy hadt met *Cromwel*.

ANNE DE CLEVES.
Peut-on s'imaginer une telle avanture?
Mon portrait me fit Roine à Fontaine-le-Henry:
Mais mon original détruisit ma peinture.
Je devins veuve de mon Mary.
Adr.s van der Werff pinx.
Vermeulen sculpt.

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

1540. denken, eene uitkomst om zich te rechtvaardigen, en om al het ongeluk van dit voorval op een ander te schuiven. Deze vorst beschuldigde den grave van Southampton als de oorzaak daar van, wegens den brief, welken hy hem van Calais geschreven hadt. Hy zeide, dat byaldien hy hem de waarheit hadt laten weten, in plaats van aan hem een vleiend afbeeldsel van de princesse van Kleef te geven, hy niet zou geleden hebben, dat zy de zee was overgekomen; dat de zaken toen nog zo ver niet gekomen waren, dat men de zelve zonder gerucht te maken niet zou hebben kunnen afbreken. Doch welk eene verschoning te vinden om zyn woordt te herroepen, na dat hy hadt toegestaan, dat zy in Engelandt gekomen was? *Men moet 'er nochtans eene vinden*, voegde deze verlegen vorst daar by: *want ik kan niet besluiten met haar te trouwen.* Hy deedt de zelve klagten aan Mylord *Rousfel*, aan de ridders *Brown* en *Denni*, en aan eenige anderen, welke zich op dat oogenblik by hem bevonden.

De staatsdienaar werpt de schuldt op den grave van Southampton.

Cromwel deedt zyn voordeel met het gene *Henrik* hem rakende den grave van Southampton gezegt hadt, en liet niet na al den misslag hem te wyten. Hy vertoonde *Henrik*, dat hy inderdaadt de princesse te Calais hadt behoren opgehouden te hebben, en haar dusdanig ziende, dat hy kon oordelen, dat zy den koning niet zou behagen, hy verplicht was geweest een naauwkeurig en oprecht verhaal van haar persoon, van haar verstandt, en van hare manieren over te zenden, verwachtende daar omtrent nieuwe bevelen voor dat hy haar aan den koning overbragt. Dat hy in het tegendeel de waarheit hadt verbloemt, en dat, onder schyn van believendheit voor zynen meester, hy tegen hem de grootste ontrouw van de wereldt hadt gepleegt. Het is echter waar, dat de graaf van Southampton niet anders kon doen, zonder zich voor de gramschap des konings bloot te stellen. Men hadt hem niet gezonden om onderrechtingen te nemen, maar om de princesse te verwelkomen en te begeleiden. Indien hy nu deswegen aan den koning schreef in voordeelige uitdrukkingen, oordeelde hy zich daar toe verplicht te zyn door beweegredenen van welvoeglykheit en van eerbiedt, welke hem niet toeheten de keur, van zynen meester gedaan, te laken. Dit was het, het welk hy dezen vorst tot zyne verdediging ten antwoordt gaf, en *Henrik* moest bekennen, dat hy gelyk hadt. Hy vondt zich daar door niet dan te ongelukkiger, niet wetende op wien hy zich wegens een zo mooielyk voorval zou wreken.

Envoi. Eenigen zeggen, dat hy van Rochester vertrok, zonder zich ontdekt te hebben, en dat hy te Greenwich kwam, met een voornemen om den ondertrouw te verbreken; dat hy *Cromwel* last gaf dit te bewerken, en dat men geraden vondt de zaak op te houden, wegens de verbindtenisse, welke 'er geweest was tusschen deze princesse en den prins des hertogs van Lotharingen. Anderen verzekeren, dat *Henrik* zich te kennen gaf; dat de princes zich aan zyne voeten wierp; dat hy haar opbeurde, en dat hy haar kuste, zonder haar zyn misnoegen te laten blyken. Zy voegen daar by, dat hy het voornemen genomen hadt het huwelyk te voltrekken, na echter de zwarigheden weggenomen te hebben, die zich daar omtrent zouden hebben kunnen opdoen, ter zake van

Henrik neemt voor zyn huwelyk te voltrekken.

de belofte, welke de overleden hertog van Kleef gedaan hadt aan den hertog van Lotharingen. 1540.

Zwarigheit rakende de verbindtenisse van de princesse met den prinse van Lotharingen voorgevlelt aan de afgezanten van den hertog van Kleef.

Wat 'er van zy, het blykt klaarlyk uit de verhalen van alle de geschiedenisschryvers, dat het hof van Engelandt staan bleef op de eerste verbindtenisse; het zy om de zelve tot een voorwendsel te gebruiken, om het gesloten huwelyk te verbreken, het zy om de misnoegden alle voorwendsels te benemen, om t'eeniger tydt het huwelyk des konings te betwisten. Deze vorst vertrouwde de zorg van deze zake aan *Cromwel*. Men zegt, dat deze staatsdienaar, die de voornaamste aanlegger van dit huwelyk was, den koning verzekerde, dat het genoeg was het geschrift, het welk de gevolmachtigden van den hertog van Kleef met zich gebragt hadden, om de eerste verbindtenis te verbreken, en dat *Henrik* naderhandt hem daar eene misdaadt van maakte, hem beschuldigende te hebben een valsch geschrift ondergestoken. Deze daadt is niet bewaarheidt: in het tegendeel ziet men uit de brieven van *Cromwel*, dat de afgezanten niet medegebragt hadden de akte van de herroeping van het verbondt, gemaakt tusschen de hertogen van Kleef en van Lotharingen aangaande het huwelyk van hunne kinderen, en dat *Cromwel* dit den koning deedt weten, hem zeggende, dat een dezer afgezanten aanboodt gyselaar te blyven, tot zo lang hy dat geschrift van het hof van Kleef zou hebben doen komen: zo dat deze staatsbediende het den koning niet zou hebben kunnen valschelyk in de handt stoppen, gelyk zyne vyanden voorgeven. Ten anderen was deze zaak behandelt in den Raadt van State, alwaar de afgezanten van den hertog van Kleef * verschenen zynde, men hen afvroeg, of zy schriftelyke onderrechtingen hadden medegebragt, bekwaam om de zwarigheit weg te nemen. Zy antwoordden van neen, en behandelden de zaak als eene beuselary, niet gelovende, zeiden zy, dat men zich zou kreunen aan een geschrift, gedurende de kindschheit der twee partyen opgestelt, welke het niet bekrachtigt hadden sedert hunne meerderjarigheit. De Raadt was met hun antwoordt niet vergenoegt, en gaf hen te kennen, dat de koning zich niet nog eens wilde bloot stellen voor het gevaar, dat hy reets eenmaal gelopen hadt, door het voltrekken van een huwelyk ten nadeele van eene voorgegane verbindtenisse. Men verstondt daar door het huwelyk van *Anna van Boulen*, en hare voorgewende verbindtenis met den grave van Northumberlandt, het welk tot een grondslag, of ten voorwendsel diende, om haar huwelyk met den koning te vernietigen. De afgezanten hernamen daar op, dat men niets behoorde te vrezen van eene diergelyke verbindtenis van twee kinderen; dat de afgezant van den hertog van Gelder, die het zelve hadt helpen sluiten, naderhandt verklaart hadt, dat deze ondertrouw van gener waarde was; dat de verklaring daar van in hunne tegenwoordigheit geschied was; dat de zelve was aangetekent in de kancelary van Kleef, en dat zy daar voor instonden om 'er een afschrift van te doen overzenden. De aartsbisschop van Kantelberg en de bisschop van Durham waren van gevoelen, dat deze verklaring der afgezanten kon volstaan; alleenlyk voegden zy daar by, dat; om de zelve geloofwaardiger te maken, het gemaakt was in tegenwoordigheit der geheimschryvers van Staat, die daar van eene akte zouden geven, en dat de princesse de waarheit daar

* *Olisager en Hegesdem.*

Hun antwoordt.

De Raadt des konings is van gevoelen, dat de verklaring der afgezanten de zwarigheit wegneemt.

1540. daar van met haren eigen mondt zou beveſtigen.

Woorden des konings na deze beraadſlaging. *Herbert. Burnet.*

Het gevolen van den Raadt wierdt den koning door *Cromwel* geboodſchapt, en deze vorſt antwoordde hem, dat hy dan moeſt volgen, ondergaande het juk, dat men hem opleide. Dus wierdt het huwelyk te Greenwich daags daar aan voltrokken, en *Henrik* nam voor, zich met de Duitſche vorſten naauwer dan voorheen te verbinden, behoudens dat zy wat toegaven op eenige artykels van hunne gelootsbelydeniſſe. Doch dit voornemen duurde niet lang. *Cromwel* hem des anderen daags gevraagt hebbende, of hy geen meerder genegenheit voor de koninginne gevoelde, antwoordde hem de koning: *Wel neen, ik heb nog meer een walg van haar dan te voren; ik twyffel zelfs of zy wel maagdt is, en ik geloof reden te hebben om daar aan te twyffelen wegens zekere tekenen.* Hy verklaarde zich niet verder, en dit vermoeden was waarſchynlyk niet dan eene uitwerking van zynen afkeer. *Wat 'er van zy*, voegde hy daar by, *ik heb zodanig een afkeer van haar, dat ik niet kan beſluiten het huwelyk te onderhouden.* Hy toonde echter geen het minſte misnoegen noch in het openbaar, noch in het byzonder. Hy bragt zelfs de jonge koninginne te Londen, en wilde, dat men haar met al zo veel pracht zou ontfangen, als of hy op haar zeer verlieft was. Aan de andere zyde toonde deze princeſſe noch blydſchap, noch moeielykheit over het onthaal, dat men haar aandeedt; het zy uit deugdt, of uit onnoſelheit. Zy was van natuur zwaarlyvig; en ten anderen geen Engelſch ſprekende, en de koning geen Hoogduitſch, is het ligt te begrypen, dat zy geen grote gemeenſchap zamen konden hebben. Haar ontbrak echter geen verſtandt, en men zegt, dat zy in zeer korten tydt de Engelſche ſpraak leerde.

De afkerigheit des konings neemt toe door het huwelyk.

Hy ontveinſt zyne moeielykheit.

Afbeeldſel van *Anna van Kleef.*

Ondertuſſchen kwam het voorgemelde afſchrift van de kancelary van Kleef, zodanig als de afgezanten belooft hadden. Het bleek, dat de gezant van den hertog van Gelder, bemiddelaar van het verdrag tuſſchen de hertogen van Kleef en van Lotharingen, in uitdrukkelyke bewoordingen de nietigheit van den ondertrouw tuſſchen den hertog van Lotharingen en *Anna van Kleef* betuigt hadt. De akte daar van was gemaakt te Duſſeldorp den 15 February des jaars 1535. De Raadt van *Henrik* bevondt nochtans, dat de bewoordingen rakende den ondertrouw dubbelzinnig waren, alzo men niet zeide, of de zelve geſchied was door woorden van den tegenwoordigen, of door woorden van den toekomenden tydt, en men maakte zo weinig werk van dat geſchrift, dat men het niet verwaardigde onder de papieren van de kroon te leggen. Het was *Cromwel*, die het zelve in bewaring nam. Men bediende zich zelfs wel haaſt daar van tot een gebruik, geheel ſtrydig tegen dat gene, waar toe men het hadt overgezonden.

De koning herſtelt zyne bende lyfwachten.

De Geſchiedenis maakt gewag, dat het in dezen tydt was, dat de koning zyne bende lyfwachten, welke hy in het begin van zyne regering hadt afgedankt, weder herſtelde, het zy om zich te beveiligen voor de ondernemingen der vremden, het zy om zich te verzekeren tegen de zamenzweringen van zyne eige onderdanen. Inderdaadt, men maakte in Schotlandt toebereidſelen, de welke tot het voeren van oorlog ſtrekten, en de vyanden van *Henrik* trachtten den zelven aan Engelandt te doen verklaren.

Wy hebben boven van het huwelyk van den koning van Schotlandt met *Maria van Lotharingen*, hertoginne van Longueville, geſproken, en de redenen verhaalt, welke Vrankryk hadt om dezen vorſt te ſtellen voor den koning van Engelandt; byaldien men anders voor eene overeenkomſt mag rekenen het gene, dat de afgezant van den laatſten daar tuſſchen in geworpen hadt, zonder het in het vervolg te onderſteunen. Wat 'er van zy, de nieuwe koningin, in Schotlandt gekomen zynde, beviel ten einde van negen maanden in de kraam van een zone, en in het volgende jaar van een tweeden: doch deze twee kleine prinſſen ſtierven in het zelve jaar en op den zelven dag. Het noodlot van Schotlandt bewaarde de kroon voor eene princeſſe *, de welke wy in het vervolg dikwils op het toneel in de twee koninkryken van Groot-Britannië zullen zien verſchynen.

1540. Aankomſt van *Maria van Lotharingen* in Schotlandt, met wiens koning zy getrouwt was.

* *Maria Stuart.*

De koningin *Margareta*, hunne grootmoeder van vaders zyde, ſtierf ook in het zelve jaar, oud zynde vyftig jaren, en wierdt begraven in de kerk der Karthuizer monniken te Perth. Haar huwelyk met *Jacobus* den IV, koning van Schotlandt, ſchortte den haat op tuſſchen de twee natiën, en de vorſten, die daar uit geſproten zyn, hebben hen doen treden in eene volmaakter eendragt, doende hen leven onder de regering van een zelven oppervorſt.

Dood van de koninginne *Margareta.*

De nayver, welken *Henrik* opvatte wegens de verbindtenis van den koning van Schotlandt, zynen neef, met Vrankryk, ter zake van de twee huwelyken, welke deze vorſt aldaar hadt aangegaan, vermeerderde door het mondgeſprek van *Karel* den V met *François* den I. Men zeide hem, dat deze vorſten den koning van Schotlandt aanzochten om mede in hun verbondt te treden. Om zich daar omtrent geruſt te ſtellen, en om hem daar van af te wenden, zondt hy hem een afgezant *, voorzien met verſcheide voorſlagen. Het was in dien tydt, dat men in Schotlandt voorzeggingen uitſtrooide ten nadeele van den koning van Engelandt, en dat men allerhande blaauwe boekies tegen des zelfs eere te koop veilde. De koning *Jacobus*, de ſchryvers daar van ontdekt hebbende, deedt de zelve ſtraffen, en *Henrik* liet hem daar voor door zynen afgezant bedanken, de welke aan hem ook zeer ſchone paarden van zynent wegen aanboodt. De voorſtellingen van den afgezant beſtonden eerſtelyk in klagten tegen *David Beton* (a), kardinaal en aartsbiſſchop van St. Andrews, die aan den paus geſchreven hadt brieven, welke men in Engelandt onderſchept hadt. Doordien de zelve zeer beledigende waren voor *Henrik*, eiſchte hy daar voldoening over. *Beton* was een gezworen vyandt der Hervormden, en aan den paus overgegeven zo door natuurlyke toegenegenheit, als van wegens het purper, dat hy van hem hadt ontfangen; alles vermogende op den geeſt van den koning zynen meeſter; voor het overige wreed, oproerig, en bekwaam om alles te ondernemen. Het vermogen, dat hy aan het hof van Schotlandt hadt, maakte, dat op de klagten, welke de afgezant tegen hem inbragt, geen acht wierdt geſlagen. Ten twede deedt *Henrik* zynen neef vertonen het voordeel, dat hy van de abdyen van zyn koninkryk zou kunnen trekken, byaldien hy de zelve wilde vernietigen, en de afgezant hadt laſt deze ver-

* *Rudolph Sadler*, geheimſchryver van Staat.

Jacobus de V doedt die genen ſtraffen, die laſterſchriften uitſtrooiden tegen *Henrik* den VIII.

Afbeeldſel van den kardinaal *Beton.*

(a) Hy was kardinaal gemaakt in den jare 1538, en gevolgt op zynen oom, *Jakob Beton*, in het aartsbiſdom van St. Andrews.

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

1540. vertogen te ondersteunen door redenen, bekwaam om dezen vorst over te halen, om daar in het hof van Engelandt na te volgen. Doch *Jacobus* antwoordde, dat hy zo wel over het gedrag der abten en geestelyken van Schotlandt, als over hunne onderdanigheit niet te klagen hadt; dat byaldien hy ergens gebrek aan hadt, hy maar behoefde te eischen; dat hy verzekert was, dat zy hem niets zouden weigeren het geen in hunne macht was, en dat voor het overige, byaldien 'er misslagen begaan wierden, hy zich zou vergenoegen met de zelve te verbeteren, zonder de kloosters te vernietigen.

De koning van Schotlandt wil de kloosters van zyn koninkryk niet vernietigen.

De afgezant hadt ook last den koning kennis te geven van de aanslagen, welke tegen den koning zynen meester aan het Fransche hof tusschen *François* den I en *Karel* den V gesmeed wierden, en tegen den koning van Schotlandt te zeggen, dat men hem ook in dit driemanschap deedt komen: doch dat de koning zyn oom zulks niet hadt willen geloven; dat hy hem echter verzocht, hem daar van in den grondt licht te geven, en hem dien aangaande niet in twyffeling te laten. *Jacobus* betuigde, dat hy geen deel hadt aan de verbonden van den keizer en den koning van Vrankryk; dat hy in de zelve op generlei wyze begrepen was, en dat hy zelfs niet eens wist wat 'er tusschen deze twee vorsten omging.

Aanzoeken van den afgezant van *Henrik* om *Jacobus* den V te verplichten zich nauw te vereenigen met de kroon van Engelandt.

De afgezant oordeelde dezen tydt gunstig om het hert des Schotschen konings te raken. Hy deedt hem eene levendige beschryving van de verbindtenissen, in welke hy moest treden met den koning van Engelandt, zynen nabuur, en zynen bloedverwant. Hy vertoonde hem de gehele uitgestrektheit der rechten van welvoegelykheit en van het nabuurschap; al de heiligheit van die van hun bloedverwantschap, en eindigde zyn gesprek met het optellen van de grote beweegredenen, welke hem, gelyk hy zeide, behoorden te verplichten om zorg te dragen voor de kroon van Engelandt. Deze beweegredenen waren het recht, het welk hy zelf daar in hadt, en de hope om daar t'eeniger tydt in op te volgen, het zy hy zelf, of zyne nakomelingschap, na de doodt van den koning zynen oom en des zelfs afkomelingen. Hy stelde vervolgens een mondgesprek voor tusschen deze twee vorsten, ten einde om hunne vermaagschapping te vernieuwen, en der zelver knopen vaster te leggen, alzo hunne vyanden dezelve trachtten te verbreken, of te verzwakken. De koning *Jacobus* stemde daar in toe, doch verschoonde zich naderhandt daar van. Men weet niet, of dit kwam uit eige beweging; of door de kunstenaryen van Vrankryk.

Henrik doedt kasteelen bouwen op de grenzen van Schotlandt.

Wat 'er van zy, *Henrik* vatte deswegen zyn oud wantrouwen weder op, en deedt kasteelen bouwen op de grenzen van Schotlandt, om een bolwerk tegen zyne vyanden te hebben, byaldien zy hem van dien kant wilden aantasten; en om de misnoegden van de Noorder provincien in toom te houden, byaldien men hen tot oproer aanzette.

Jacobus de V rust eene vloot uit.

De koning van Schotlandt zyne zyde andere toebereidselen: hy rustte vyftien grote schepen uit, op welke hy twee duizend soldaten deedt inschepen; en het was de geestelykheit van zyn koninkryk, de welke hem tot de uitrusting van deze vloot het nodige geldt verschafte. Voor het overige weet men het voornemen noch van den eenen, noch van den anderen: mogelyk dat zy geen ander inzicht hadden dan om zich te beveiligen: men weet alleenlyk, dat een Iersch edelman aan het hof van Schotlandt kwam, zich noemende een afgezant van de gehele natie, om by *Jacobus* aanzoek te doen naar Ierlandt over te komen, en dat hy hem daar de hulde van aanboodt, byaldien hy zich aan het volk en den adel, de welke hem tot de regering riepen, wilde vertonen: doch men verhaalt het antwoordt niet, het welk de koning aan dezen afgezant gaf. *Henrik*, daar van verwittigt zynde, sloeg alle zyne zygangen gade, en hieldt zich aan de andere zyde gereed om de invallen van zyne vyanden te stuiten, van welken kant zy hunne wapenen mogten voeren. Gedurig ging 'er volk van zyn kant heen en weder, om den koning zynen neef te houden in de gedachten van een goeden buurman en een goeden bondgenoot, en die hem verslag deden van al het geen 'er aan het hof van dezen vorst omging. De oogmerken van deze kroon dus zynde uitgelekt zo haast als zy genomen waren, dorst de zelve niets ondernemen. Alle hare ondernemingen kwamen daar op uit om aan den koning *Jacobus* den tytel te geven van beschermer des geloofs. *Henrik* vatte daar nayver over op, en liet dezen vorst vragen, of hy een ander geloof hadt dan dat gene, van het welke hy beschermer genoemt geweest was voor hem; dat byaldien het zelve het eenigste was, hy niet te onrecht zich behoorde aan te matigen een tytel, die hem toekwam, en daar hy hem geen deel aan kon geven. Daar geschiedde echter geen vredebreuk tusschen de twee kronen.

Geheime handel van de twee hoven.

Henrik vergramt zich over den tytel van beschermer des geloofs, aan *Jacobus* den V gegeven.

Tegen den 12 April beriep de koning van Engelandt zyn Parlement. De opening daar van geschiedde door eene redenvoering van den kancelier. De onderregent nam vervolgens het woordt. Hy vertoonde: *Dat de mening des konings was zyne onderdanen te houden in eene volkome eensgezindheit, en te beletten, dat de twisten over den Godsdienst geen misverstandt zouden veroorzaken.* Hy zeide, *Dat deze vorst, geheel ingenomen door deze zorgen, den byeen hadt geroepen, om met hem aan te spannen tot een voornemen, het welk zo wel al den voorspoedt van de natie, als des zelfs zekerheit uitmaakte; dat zich grote zwarigheden opdeden door de kwaadaardigheit of de moedwilligheit der eenen, en door de bygelovigheit of eigenzinnigheit der anderen; dat men uit deze dodelyke springbron zag voortkomen verdeeldheden, welke men zo wel niet hadt kunnen dempen, dat zy de openbare rust in verscheide streken van het koninkryk niet zouden beroeren; dat men van alle kanten hoorde de oproerige benamingen van* Papisten *en van* Ketters, *welke de een den anderen gaf; dat deze beledigende benamingen de gemoederen verbitterden, en twee onverzoenlyke partyschappen in den Staat maakten, zo wel als in den Godsdienst. Dat de koning hadt gemeent, dat het volk een beter gebruik zou gemaakt hebben van de heilige Schrifture, welker lezing hy het zelve hadt toegestaan, en dat daar in ontdekkende den geest van het Christendom, de welke niet is dan zachtzinnigheit en liefde, het zorg zou gedragen hebben van zich daar naar te schikken, makende van dit Goddelyke boek niet alleen den regel van zyn gelove, maar ook dien van zyne zeden; dat hy in zyne mening bedrogen was door de vervoerdheden, of door de vooroordeelen van het meeste gedeelte zyner onderdanen; dat hy echter niet zou verslappen in zyne onderneming, maar voortgaan hen mede te delen de zuivere lere van het Euangelium, gezuivert van de dwalingen en het bygelove der laatste eeuwen; dat hy echter de kerkgewoonten zou behouden, die nut geoordeelt zouden worden tot het plegen van den Godsdienst, zich ver-*

Redenvoering van *Cromwel* by het openen van het Parlement.

Herbert. Burnet.

1540. *genoegende de misbruiken daar van weg te nemen; dat zyn voornemen was zyn volk te laten onderwyzen in den waren Godsdienſt, en de ſchenders van de wetten, welke hy gemaakt hadt, om den Godsdienſt te beſchermen, en om des zelfs eenparigheit vaſt te ſtellen, ſtrengelyk te ſtraffen; dat hy voorhadt te doen ophouden alle verdeeldheden, en dat men in de kerk niets zou erkennen en belyden dan JESUS CHRISTUS, het Euangelie en de waarheit, de eenige rechtmatige voorwerpen van de lieſde en aanbidding der menſchen; dat hy, tot uitvoering van een ontwerp, daar zo veel aan gelegen was, gevolmachtigden hadt benoemt, gekozen uit de biſſchoppen en andere Godgeleerden, en dat hy hen belaſt hadt eene verklaring op te maken van de geloofsartykelen, welke alle de Chriſtenen dienden te weten; dat hy ook andere gevolmachtigden hadt benoemt om te onderzoeken de kerkgewoonten, welke dienſtig waren om te behouden, en die gene, welke men moeſt afſchaffen.* Hy noemde deze gevolmachtigden *, en eindigde zyn geſprek met loftuitingen, welke de koning verdiende voor een zo treffelyk en met eenen moeielyk werk. Twee dagen na dat hy deze redenvoering hadt uitgeſproken wierdt hy graaf van Eſſex gemaakt; eene waardigheit, welke uitgeſtorven was met het huis van *Bourchier*. De ongenade van dezen gunſteling was nochtans niet verre: wanneer de zittingen van het Parlement begonnen, juichte men hem toe wegens zyne verdienſten, of zyne gunſte; maar toen het zelve ſcheidde keurde het zyne ſtraf goed. Maar voor dat wy zyne veroordeeling gaan zien, moeten wy de wetten verhalen, welke in deze vergadering gemaakt wierden.

* Zie de namen van beide by *Burnet.*

Cromwel graaf van Eſſex gemaakt.

Wet rakende de uiterſte willen.

De eerſte betrof de uiterſte willen, welker macht het Parlement regelde, dat men te ver hadt uitgeſtrekt. Het bepaalde ook in de zelve akte de rechten der minderjarigheit van den koning en van de heeren, om aan de eene zyde te beletten, dat de onderdanen en de leenmannen de wet niet te kort deden; en aan de andere, dat de grote heeren en de pachters van des konings domeinen de zelve niet misbruikten.

Wet, de welke de ſtraf der ongebondene prieſters matigt.

Het zelve Parlement matigde de wet, welke het voorgaande gemaakt hadt tegen de ongebondene prieſters. De geeſtelykheit klaagde over de ſtrengheit van de wet, welke met de doodt ſtrafte de ongebondenheit van deze kerkelyken, en deedt de zelve herroepen. Men veranderde de halsſtraffe in eene verbeurdverklaring van hunne goederen, en eene opſchorting van hun ampt. De zelve matiging wierdt toegeſtaan aan de vrouwen, medeplichtig aan hunne ongeregeldheden, welker leven men ook ſpaarde †. Dus konden de geeſtelyken niet verdragen de ſtraffen, welke men vaſtſtelde tegen hunne ongebondenheden, terwyl zy geen bevelſchrift konden vinden, dat ſtreng genoeg was, tegen de genen, welke zy ketters noemden.

† *Burnet* ſpreekt van deze wet na de veroordeling van *Cromwel.*

Keuren rakende de vry plaatſen.

Men maakte nieuwe keuren rakende de vryplaatſen. Men hadt 'er niet veel meer in het koninkryk: nochtans vondt men goed het getal, als mede de voorrechten der zelven nog te verminderen.

Wetten, rakende de paardefokkery.

Men maakte ook nieuwe wetten rakende de paardefokkery en hengſten, verklarende de gene, welke wy op eene andere plaats hebben aangehaalt, en men regelde het gebruik der wilderniſſen, der boſſchen en der gemene weiden.

Ordonnantie voor de ſchippers.

Men overzag op nieuw de wetten, onder de voorgaande regeringen gemaakt ter zake van de vracht van de ſchepen, die den Teems opkwamen, of afvoeren, en men maakte een nieuw opſtel of ordonnantie aangaande de rechten, aan de ſchippers voor de koopmanſchappen, welke zy inlaadden op de kaaien te Londen, of welke zy daar bragten, toegeſtaan. Met vernieuwde de oude plakkaten, en die van de voorgaande jaren der regering van *Heurik* den VIII, ter zake van de vremde kooplieden, en men belaſtte hen de zelve na te komen. Men ſtondt verſcheide voorrechten toe aan de geneesheeren van Londen, onder welke was eene bevryding om des nachts te moeten waken, en van wykmeeſters te zyn. 1540.

Voorrechten, aan de geneesheeren toegeſtaan.

Men rechtte eene bank op van de eerſte jaars inkomſten der geeſtelyke goederen, en van de tienden, toegeſtaan aan den koning.

Hof van de eerſte jaars inkomſten van de geeſtelyke goederen.

Vervolgens maakte men eene wet van meerder aangelegenheit dan deze, door welke men in Engelandt en in Ierlandt de orde der ridders van St. Jan te Jeruzalem afſchafte, welke men naderhandt ridders van Rhodus noemde, en der zelver goederen aan den koning toewees. Deze orde, al zo oud als die der Tempeliers, hadt haren oorſpronk genomen in het begin der kruisvaarten van de Weſterſche Chriſtenen, de welke optrokken om het Heilige Landt te veroveren, en hunne inſtelling hadt ten doelwit de beſcherming der pelgrims, welke volgens de Godsdienſtigheit van dien tydt de heilige plaatſen gingen bezoeken. Het is niet onbekend, hoe ver de bygelovigheit de menſchen van dien tydt vervoerde. Zy geloofden zich te bevryden van de ſtraffen der helle, of van het vagevuur, met legaten te maken aan deze broederſchappen, en men zag wel haaſt de Tempeliers, die meerder aanzien hadden dan de anderen, ongemeen machtig worden. Hunne rykdommen wierden zo groot, dat zy zich daar door den nydt der Chriſten vorſten, en zelfs van den paus, over den hals haalden; dermaten, dat alles zamenſpannende tot hunnen ondergang, deze orde vernietigt wierdt. Daarenboven leide men hen vreeſſelyke misdaden te laſt; hoewel eenigen zeggen, dat dit eene voorwending was, van welke zich de koning van Vrankryk en de andere vorſten bedienden om zich van hunne goederen meeſter te maken. De ridders van St. Jan wierden niet begrepen in de zelve veroordeeling; het zy om dat zy niet zo ongebonden leefden; het zy om dat zy minder inkomſten bezittende, voor de zelve hebluſt niet waren bloot geſtelt. Door de Saracenen uit het Heilige Landt verjaagt zynde, veſtigden zy zich op het eilandt Rhodes, van waar zy door de Turken verdreven zyn. Van daar trokken zy naar het eilandt Maltha, het welk zy tegenwoordig nog bezitten, en naar het welke zy genoemt worden, als mede naar den naam van hunne inſtelling.

Affchaffing van de ridderorde van St. Jan van Jeruzalem. Alou'e inſtelling dezer ridderorde.

Deze ridders bezaten zeer aanzienlyke goederen in Engelandt en in Ierlandt, en het hof merkte hen aan als kreaturen van den paus, ter oorzake van de gelofte, de welke zy deden, even als de andere geeſtelyken. Nochtans hadt men hen uitgezondert by het vernietigen van de andere genootſchappen: doch de ſtaatkunde, de welke de klooſters hadt doen vernietigen, liet niet toe, dat men hen in ſtaat liet. Behalven het mistrouwen, dat men opvatte wegens de onderdanigheit, welke zy den paus ſchuldig waren, vreeſde men daarenboven, dat hunne erkentenis hen aan den keizer zou verbinden, die ſedert weinig tyds hen het eilandt Maltha hadt geſchonken. Men maakte geen geding op over hunne ongebondenheit, gelyk aan de monniken; maar men vondt andere redenen om hen te verdryven. Men zeide, dat hunne ſtichtingen niet ge-

1540. Bewoegredenen der afschaffing.

gedaan waren dan voor de ridders van Rhodes, en wel met oogmerk tot het verdedigen van eene plaats, welke men aanmerkte als het bolwerk van de Christenheit; dat zy met goede oogen hadden aangezien, dat de Turken zich daar van meester hadden gemaakt, en dat zy door het zelve te verliezen ook verloren hadden de voorrechten en de inkomsten, welke daar aan verknocht waren.

Men hasteert de zelve.

Deze redenen wierden echter in vremde koninkryken niet goedgekeurt, en de koning hadt geen meer voordeel dan eer van hunne afschaffing. Het grootste deel der inkomsten wierdt gegeven aan jonge heeren, die de zelve terstondt door ydele verkwistingen zoek maakten. Zy deden te Westmunster eene renplaats en stellagien voor ring- en steekspelen maken, waar mede zy het hof gedurende eenige dagen vermaakten. Heerlyke vertoningen, en die aangenaam zouden geweest zyn, byaldien de onkosten daar van niet gedaan waren uit de goederen eener orde, die voorgaf de zelve met meerder nut te besteden om den ongelovigen den oorlog aan te doen. Men hadt voor het overige meerder inzicht voor deze ridders dan voor de andere geestelyken; men liet hen redelyke jaargelden; men liet den prioor van St. Jan, naby Londen, jaarlyksch dertien duizend guldens, en dien van Kilmainan in Ierlandt vier duizend vyf honderd behouden. De eerste voerde den tytel van eersten baron van Engelandt, hoewel de abten van St. Pieter van Westmunster, van Glassenbury en van St. Alban de voorzitting in de openbare vergaderingen zouden hebben.

De koning maakt een kwaad gebruik van hunne goederen.

Men behoudt den prioor van St. Jan naby Londen, en dien van Kilmainan in Ierlandt.

Het Parlement wierdt verschoven tot den 25 May. De twee Kamers, hebbende alstoen hunne zittingen hervat, begonnen met eene akte van vergiffenis van al het voorledene den schuldigen toegestaan, het zy van verradery, of kettery. Nochtans zonderde men eenigen uit, en *Cromwel* zag zich wel haast in deze uitzondering begrepen.

Juny. *Herbert. Fuller. Burnet.*

Het was naauwlyks twee maanden geleden, dat deze gunsteling met de waardigheit van graaf van Essex vereert was geweest, wanneer hy zich zag gevangen nemen door den hertog van Nortfolk, zynen dodelyken vyandt. Deze hertog gaf zich eerst aan als zynen aanklager voor den Raadt van State, en de koning, zyne beschuldiging aangenomen hebbende, gaf hem op staande voet bevel zich van den schuldigen meester te maken. Nooit wierden 'er bevelen noch met meer vermaak, noch spoediger uitgevoert. De hertog begaf zich aanstonts naar *Cromwel*, maakte zich meester van zyn persoon en van zyne papieren, en volgens den last, welken hy daar toe gekregen hadt, bragt hy hem naar den Tour. Men zegt, dat deze staatsdienaar zyne ongunst voorzegt hadt twee jaren voor dat de zelve gebeurde, en dat al de tekenen van genegenheit, welke hy van zynen meester ontfing, niet bekwaam waren de vooringenomenheit van zyn ongeluk uit zynen geest weg te nemen. Hy genoot echter alstoen een voorspoedt, welke wel bevestigt scheen, en niets scheen den zelven te kunnen beroeren. Mogelyk dat hy wantrouwde, dat een zo uitblinkende gelukstaat lang zou duren, en dat hy, den geest des konings kennende, dewelke van het eene uiterste tot het andere overging, de nabyheit van zynen val besloot uit het toppunt van zyne verheffing; misschien ook, dat het aan eenigen gegeven is zodanige voorgevoelens te hebben. Byaldien zy nu hun ongeluk niet konden ontwyken, behoorden zy ten minste een goed gebruik te maken van deze waarschuwingen, en in de ware deugdt zoeken een geluk, het welk de wereldt en het hof niet kunnen geven.

Ongunst van *Cromwel*.

Hy hadt zulks voorzegt.

1540.

Oorzaken van zyn verderf.

Men weet niet of *Cromwel* in dezer voegen handelde. Weinigen geven hem een goed getuigenis, en hy hadt zo vele vyanden, dat niemandt zyne verdediging op zich nam. Twee zaken verhaasten zynen ondergang: te weten de onverwinnelyke tegenzin van *Henrik* in *Anna van Kleef*, en zyne nieuwe liefde voor *Catharina Howard*, nicht van den hertog van Nortfolk: zo dat *Cromwel* het zelve lot beproefde, het welk de kardinaal *Wolsey*, zyn meester, gehad hadde, de welke omkwam door den walg, dien *Henrik* hadt van *Catharina van Arragon*, en door de genegenheit, welke hy opvatte voor *Anna van Boulen*; als of de minneryen des konings zynen gunstelingen dodelyk moesten zyn. Niets was zo snel dan de gemoedsdriften van dezen vorst waren. Hy overlaadde *Cromwel* met zyne gunsten; maar zo haast als hy door de schoonheit van *Catharina Howard* geraakt was wendde hy zich eensklaps naar de zyde van het geslacht dezer meestaresse, en gaf zich aan het zelve al zo gemakkelyk over, als hy zynen gunsteling verliet. Deze verandering geschiedde zo schielyk, dat de zelve uitborst zonder dat 'er iemandt op dacht, en dat, hoe doorziende en geslepen *Cromwel* ook was, hy zich door zyne ongelukken overstelpt zag, zonder iets van zyne ongunst geweten te hebben. Dus was het voorgevoelen, dat hy daar twee jaren te voren van gehad hadt, hem van geen vrucht geweest.

Byna al de wereldt staat tegen hem op.

Eene zo verwonderlyke omwenteling verbaasde al de wereldt, en bragt verschillende uitwerkingen voort. De Hervormden waren daar over verslagen; de Roomschgezinden in het tegendeel betoonden eene buitengewone blydschap, en inzonderheit *Gardiner*, die het hoofdt van zyn tegenparty was, en die zich sedert zyne te rug komst uit Vrankryk opentlyk tegen dezen staatsdienaar verklaart hadt. Hy was niet minder gehaat van het volk en van den adel dan van de geestelykheit. Het volk, dat zich twee dagen te voren voor hem nederboog, juichte van blydschap wanneer het hem zag naar den Tour brengen. De grote heeren waren nog meer tegen hem vergramt dan het volk. Zy konden niet velen, dat men boven hen verheven hadt een man van zulk eene lage geboorte, en zy zagen met genoegen den ondergang van een onderdaan, wiens geluk hen verdriet hadt veroorzaakt. De hertog van Nortfolk was daar gevoeliger over dan iemandt anders. Zyne aankleving aan den ouden Godsdienst hielp veel tot den haat, welken hy dezen gunsteling toedroeg: doch de belediging, welke hy van hem ontfangen hadt in het huis van den aartsbisschop van Kantelberg, waar van wy de omstandigheden verhaalt hebben, hadt hem eene sterke begeerte ingeblazen om zich te wreken. Hy kreeg nu de voldoening, welke hy wenschte. Hy boodt zich aan tot aanklager van zynen vyandt; hy zag hem in zyne handen, door de macht, welke de koning hem gegeven hadt om hem gevangen te nemen; hy bragt hem naar den Tour, waar uit hy het genoegen hadt hem niet te zien komen dan om het hoofdt te verliezen.

De hertog van Nortfolk geleidt hem naar den Tour.

Zo vele vleiers, als de voorspoedt van *Cromwel* hem verschaft hadt, zo vele beschuldigers verwekte hem zyne ongunst. Mogelyk dat de laatsten nog minder waarheit spraken dan de eersten. Ten minste, het grootste gedeelte der beschuldigingen scheen niet zeer waarschynlyk, en alle hebben zy het merkteken van driftigheit,

1540. het welk de zelve verdacht maakt. Men beschuldigde hem oproerige en verraderlyke redenen gevoert te hebben in het begin en op het einde van het jaar 1539; van gezegt te hebben, dat byaldien de koning afweek van den rechten weg der hervorminge, men hem wel haast in het open veldt tegen dezen vorst zou zien vechten. Men voegde daar by, dat hy deze woorden voortbrengende, zynen degen hadt getrokken; dat hy den zelven om hoog heffende gewenscht hadt, dat die hem het hert mogt doorsteken, byaldien hy niet hadt voorgenomen te sterven voor de belangen van den Godsdienst, en van gezegt te hebben, dat de koning binnen een jaar of twee de macht niet meer zou hebben om zich daar tegen te kanten. Men beschuldigde hem ook, den ganschen adel gedreigt te hebben te zullen doen omkomen, en verzekert te hebben, dat byaldien de grote heeren hem verachtelyk handelden, hy hen zo een ontbyt zou geven, als zy nog nooit zouden geproeit hebben, en dat de allerstoutste onder hen daar de eerste proef van zouden hebben. Men beschuldigde hem eindelyk het gemunte geldt uit het koninkryk te hebben doen voeren, als mede het koorn, de paarden en andere dingen, welker uitvoer verboden was, en zelfs zonder weten des konings bedieningen vergeven te hebben. Daar zyn zelfs schryvers *, die zeggen, dat hy een valsch verbondt tekende met de zamenverbondenen van Duitschlandt in den name van den koning, zynen meester; dat de keizer daar over klagtig viel by *Henrik*, en dat deze vorst het gedrag van zynen staatsdienaar laakte. Doch hier van vindt men niets in zyn hoofdgeding, en buiten twyffel is het eene onwaarheit. Men leide hem veel meer afperslingen en knevelaryen te last. De allermeeste en de allerhevigste beschuldigingen waren aangaande de misdaadt van kettery. Men getuigde tegen hem, dat hy een ketter en een beschermer der ketters was; dat hy onder het volk hadt uitgestrooit boeken, vol van dwalingen, voornamentlyk tegen het H. Avondmaal; dat wanneer hy hem geklaagt wierdt over deze boeken, hy de zelve hadt goedgekeurt; dat hy aan personen, van kettery verdacht, hadt toegestaan door het gehele koninkryk te prediken; dat hy de overheden hadt wys gemaakt, dat het des konings welbehagen was, dat men in vryheit stelde die genen, welke men ter zake van den Godsdienst hadt gevangen gezet. Men voegt daar by, dat hy niet alleen verzwegen hadt de klagten, welke men tegen de ketters inbragt, maar dat hy daarenboven de aanbrengers kwalyk hadt gehandelt.

Beschuldigingen tegen hem ingebragt.

*De Aantekenaars over *Sanderus*.

De voornaamste bedreft de misdaadt van kettery.

Het Hogerhuis stemt zyn vonnis toe.

Het Hogerhuis beraadslaagt daar tien dagen over.

Het was om alle deze misdaden, het zy waar, of verdicht, dat men zyn hoofdgeding opmaakte. Vier dagen na dat het besloten was, wierdt het ontwerp van zyn vonnis de Pairs aangeboden: men las het den zelven dag voor de eerste maal; twee dagen daar na voor de twede en voor de derde maal, en het wierdt goedgekeurt. Men kan geen vaardiger behandeling zien in eene beschuldiging van zulk eene aangelegenheit: een bewys van de drift der rechters, veel eer dan van hunne naarstigheit. Het ontwerp wierdt door het Hogerhuis gebragt naar het Lagerhuis. *Cromwel* vondt daar meer rechtmatigheit, of meer genegenheit. Men herinnerde zich misschien de edelmoedige daadt, welke hy tien jaren te voren gedaan hadt, wanneer hy den kardinaal *Wolsey* verdedigde en behieldt; en het scheelde weinig, of zyne zaak hadt den zelven uitslag gehad. De gemeenten waren tien dagen met stemmen bezig: zy keurden zelfs het ontwerp der Pairs niet goed; en hoewel zy eindelyk het doodvonnis toeltemden, maakten zy een ander ontwerp, het welk zy aan het Hogerhuis zonden; nochtans het hare wederom zendende, en het by beleefdheit de keur van de twee bills overlatende: eene onregelmatige rechtspleging, en by de Parlementen niet gebruikelyk. 1540.

Het onderteekent de veroordeling.

Dit was de eenigste ongeregeldheit van dit geding niet. *Cromwel* wierdt niet verhoort, en zonder te weten wat hy tegen de getuigen, of tegen hunne getuigenissen te zeggen hadt, veroordeelde men hem om het hooft te verliezen. Dus was het dat hy de eerste beproefde de strengheit van eene wet, van welke hy de autheur was geweest in het Parlement, het welk de gravin van Sarum veroordeelde *. Het is waar, dat deze gravin een jaar te voren gevonnist was: doch het vonnis van hare doodt wierdt niet uitgevoert dan een jaar na de doodstraffe van *Cromwel*. Hy onderging dan de straf, welke de oude godspraak tegen diergelyke stokebranden uitspreekt (a), en hy is de eerste gestraft over de onedelmoedige toegevendheit, welke hy voor den koning gehad hadt om ongelukkigen te doen veroordelen, zonder hen te vergunnen zich te verdedigen.

De getuigen zyn niet tegen den beschuldigden in tegenwoordigheit gehoort.

* Zie fol. 386.

Aanmerkingen over de verklaringen.

Aangaande de beschuldigingen, tegen hem ingebragt, het meeste gedeelte der getuigen verhaalde niet dan beuselpraat, waar mede men hem bezwaarde, sedert anderhalve of twee jaren gevoert te hebben. Welk eene waarschynlykheit, dat deze redenen den koning zo langen tydt zouden onbekend gebleven zyn? of hoe kan men geloven, zo hy de zelve geweten hadt, dat hy, van den aardt, van welken hy was, de zelve zou ontveinst hebben? Eindelyk, byaldien hy de zelve vergeven hadt, waarom den beschuldigden dan eene misdaadt daar van gemaakt? Maar kan men zich wel verbeelden, dat een staatsdienaar, die al de gunst van zynen meester bezit, nadeelige redenen van hem kan voeren, en dat hy hem zou dreigen in een tydt, in welken hy met des zelfs weldaden als overhoopt wordt? Is het niet veel waarschynlyker, dat zyne vyanden deze beschuldigingen uit haat verzonnen hebben, en dat men zich ligtelyk laat wys maken dat gene, dat men wil geloven. Wy ondernemen nochtans niet hem te rechtvaardigen, doordien het Parlement hem heeft veroordeelt: doch men kan zeggen, in navolging van een berucht geschiedschryver van de natie †, dat 'er geen openbaar staatsdienaar, gelyk deze was, belast is geweest met de uitvoering van den wille van een vorst, zo oppermachtig ‡ als *Henrik* de VIII, welken men niet zou doen omkomen, als men hem wil doen verantwoorden al het gene onder zyne bediening is voorgevallen. Het is byna onmogelyk eene genoegzaam uitgestrekte kennis te hebben, om nooit mis te tasten; een geheugen gelukkig genoeg om niets te vergeten, en eene zo grote billykheit, dat men de waagschaal in evenwigt houde.

*Herbert.

‡ *Sanderus.*

En over deszelfs doodvonnis.

Wat 'er van zy, het Parlement gaf door zyn vonnis te kennen, dat de koning, hebbende *Cromwel* uit een nederigen staat tot de eerste waardigheden van zyn koninkryk verheven, men bevondt door het getuigenisse van verscheide lieden van eere, dat deze staatsdienaar onwaardig-

Fuller, Herbert, Burnet. Bewoordingen van het vonnis.

(a) . . . *Nec lex est justior ulla,*
Quam necis artifices arte perire sua.
Dat is: " Daar is geen rechtmatiger wet, dan dat de aanleggers van een moordt door hunne eigu kunstenary omkomen ".

1540. diglyk zyne gunſt gebruikt hadt, en dat hy een kwaadaardige was, een verrader van zynen vorſt en van den Staat. Men verhaalde vervolgens de misdaden, met welke hy belaſt was, zodanig, als wy de zelve verhaalt hebben. Dit gedaan zynde verklaarde men hem ſchuldig aan kettery en aan hoog-verraadt, en men liet aan den koning over de wys van lyfsſtraffe, volgens het eene of het andere van deze twee ſoorten van misdaden.

Onder een groot getal kreaturen, of vrienden, welke deze ſtaatsdienaar gedurende zynen gelukſtaat hadt, was 'er geen zo edelmoedig om zyne party te nemen, en zyn leven of onſchuldt te verdedigen. *Cranmer* was de eenigſte, die voor hem ſprak, en aan den koning zynent wegen een eerbiedigen, doch zeer krachtigen brief ſchreef. De zelve luidt aldus:

Brief van *Cranmer* aan den koning ten voordeele van *Cromwel*.

Sire, ik ben niet minder verwondert dan verſlagen geweeſt, wanneer ik in den Raadt, daar ik giſteren tegenwoordig was, verſtondt, dat Mylord Cromwel *een verrader van uwe Majeſteit is geweeſt. Is het mogelyk, Sire, dat een onderdaan, welken uwe Majeſteit met eere en goederen ophoopt, en die geen ſteunſel vindt tegen den haat, welken men hem toedraagt, dan in de goedwilligheit van zynen vorſt; die dezen vorſt bemint (ten minſte ik heb zulks altydt gelooft) al zo veel als men, om zo te ſpreken, zou zeggen, dat hy Godt bemint; alleen toeleggende om hem te behagen; vaardig om zyne bevelen uit te voeren; zich niet kreunende noch aan het ongenoegen van het volk, noch aan den haat der groten: is het mogelyk, zeg ik, dat een ſtaatsdienaar, zo wys, zo naarſtig, zo ervaren en zo getrouw, zynen meeſter, zynen koning, zynen weldoender zou verraden? Wat voor een vorſt is 'er, die ooit een zo toegenegen en waakzamen ſtaatsdienaar gehad heeft? Die de zamenzweringen ontdekte eer dat zy konden worden uitgevoert, en die de aanſlagen der wederſpannigen verydelde zo haaſt als zy ontworpen waren? Indien koning* Jan, *indien* Henrik *de II, indien* Richard *de II zulke yverige dienaars gehad hadden, zy zouden niet omgekomen zyn door de heimelyke lagen, noch door de wreedheit der verraders. Ik beminde hem, en ik ſchroome niet zulks te bekennen, doordien uwe Majeſteit zelf hem tederlyk beminde, en ik ben verblyd, dat zyne ontrouw ontdekt is. Doch daar blyft eene grote ongeruſtheit in my over. Aan wien zal ik uwe Majeſteit vertrouwen, indien deze ſtaatsdienaar ongetrouw is? Laat ik u beklagen, Sire, in eene zo droevige omſtandigheit. Ik ken niemandt, in wien gy meerder vertrouwendheit zoudt kunnen ſtellen. Ik bidt Godt vuriglyk, in zyne plaats een anderen ſtaatsdienaar te ſtellen, wiens getrouwheit nooit verdacht zy: doch ik kan hem niet noch meerder zorgvuldigheit, noch meerder yver voor de eere en het welvaren van uwe Majeſteit toewenſchen dan ik altydt in Mylord* Cromwel *gevonden hebbe.*

Brieven van *Cromwel* aan *Henrik* den VIII, om des zelfs genade af te ſmeken.

Hoe zielroerende deze brief ook mogt zyn, veranderde de zelve nochtans in genen dele het voornemen, het welk de koning genomen hadt om zynen gunſteling te doen omkomen. Deze ſtaatsbediende trachtte nog, maar te vergeefſch, hem te vermurwen door brieven, welke hy zelf uit zyne gevangeniſſe aan hem ſchreef. Hy vertoonde aan dezen vorſt, dat men hem tot eene misdaadt rekende het al te grote gezag, waar mede men hem beſchuldigde dat hy in het koninkryk hadt geoeffent; dat hy ondertuſſchen niets hadt gedaan dan volgens zyne bevelen; dat de grootheit van den meeſter die van den ſtaatsdienaar maakte, en dat de koning hem met eene uitmuntende bediening bekleed hebbende, hy verplicht was geweeſt der zelver waardigheit te handhaven. Voor het overige betuigde hy, dat hy onſchuldig was aan de misdaden van kettery en verradery, waar mede men hem beſchuldigde, dat hy Roomſch-Katholyk was, en geen Sakramentaris. 1540.

Men ziet uit dezen brief, dat 'er niets meer tot den ondergang van *Cromwel* bybragt dan de haat, welken zyne al te hoge verheffing, en de macht, byna zonder palen, welke hy hem gegeven hadt, hem verwekte. Het kan zyn, dat hy niet dan goede oogmerken heeft gehad: doch hy was menigmaal niet voorzichtig genoeg. Het is waar, dat het moeielyk was, om, dienende een meeſter, zo heerſchzuchtig als de zyne, niet in eenige gelegenheden de wetten van een volk, zo vry en zo teder, als de Engelſche natie is, te kwetſen. Ondertuſſchen ſtaat het aan de ſtaatsdienaars, welke zulke vorſten dienen, zich zo wel te gedragen, dat zy alle hunne daden kunnen verantwoorden: anders hebben zy te vrezen van t'eeniger tydt de offerhande van den haat des volks te worden, aan het welke hun meeſter hen zal overgeven, om zich zelven te beveiligen.

Aanmerking over de beſchuldiging van de misdaadt van kettery, den ſtedehouder opgedicht.

Wat aangaat de misdaadt van kettery, het ſchynt, dat de koning zeer weinig zyn eigen belang verſtondt, met te dulden, dat men daar van een der hoofdpunten van *Cromwels* beſchuldiging maakte, doordien hy hem zynen ſtedehouder in de kerkelyke regering gemaakt hadt. Wat kan men van het hoofdt zeggen, die een beſchermer der ketters tot zynen ſtedehouder gebruikt. Was hem ten anderen onbekend, dat *Cromwel* niets dan op zyne bevelen gedaan hadt? Doch deze vorſt hadt dit gebrek, dat hy zyne driften blindelings opvolgde, zonder zich over de gevolgen te bekommeren, en die menigmaal of zyne eere, of zyne ruſt nadeelig waren.

Strafuitvoering van *Cromwel*.

De koning *Cromwel* dan aan zyne vyanden overgevende, wierdt deze ſtaatsdienaar onthoofd, zeven weken na dat hy gevangen was genomen. Zyne goederen wierden by het zelve vonnis, het welk hem ter doodt veroordeelde, verbeurd verklaart, en de koning ſtelde zich in de bezitting van de zelve. *Cromwel* hadt gedaan, wat hy hadt kunnen doen, om de zelve voor zynen zone * te behouden. Eenigen zeggen, dat hy hem baron van Okeham gemaakt hadt op den zelven dag, dat hy zelf tot de waardigheit van graaf van Eſſex was verheven: maar anderen verzekeren met meer grondt *, dat de zoon niet verëert is geweeſt met de hoedanigheit van Pair van het koninkryk, en den tytel van baron, dan vyf maanden na de doodt van den vader. *Cromwel* offerde zich ondertuſſchen voor zynen zone op. Hy wilde zich niet rechtvaardigen wanneer hy op het ſchavot was, uit vreze van den koning te vertoornen: in het tegendeel verzocht hy vergiffenis van den vorſt, en bedankte hem voor de eere, met welke hy hem hadt opgehoopt. Stervende betuigde hy, dat hy Katholyk was: doch deze ſpreekwyze was dubbelzinnig, alzo zich de Proteſtanten de zelve zo wel toeëigenen als de Roomſchgezinden, en dat gene, het welk hy 'er by voegde, dat hy geen Sakramentaris was, moet hem niet voor een dryver der wezentlyke verandering van broodt en wyn in het ligchaam van JESUS CHRISTUS doen doorgaan. Het is zeker, dat hy Lutherſchgezind was, en dat hy zynen Godsdienſt onder deze dubbelzinnige uitdrukking verburg. Hy beval zyne ziel aan

* *Gregorius Cromwel*, baron van Okeham.

* Zie *Acta Publ. Tom. XIV, fol.* 708. Het geſchiedde den 18 December, met den tytel van baron *Cromwel*.

Verklaring aangaande zyn geloof.

1540. aan de gebeden der aanſchouwers, en deedt zelfs een zeer ernſtig gebedt in het Engelſch, om Godt de vergeving van zyne zonden af te ſmeken. Eindigende gaf hy den ſcherprechter een teken om den dodelyken flag te doen: doch de zelve floeg hem het hoofdt niet dan na verſcheide flagen af. Het grote ampt van ſtedehouder eindigde met hem, als of het alleen voor hem was opgerecht. De aanhangers van den ouden Godsdienſt ſtelden zich onder de handt tegen een opvolger, en niemandt kuipte om eene plaats te vervullen, die zo dodelyk was geweeſt aan den gene, die de zelve het eerſte bekleed hadt.

Het ampt van ſtedehouder afgeſchaft.

Zodanig was het noodlot van *Cromwel*. Hy was de zoon van een gemeen ſmidt; maar verliet de ſmedery, om, nog geheel jong zynde, andere koninkryken van Europa te bezichtigen. Zyne eerzucht dreef hem om een bekwaam werkman te worden, en om vremde talen te leren. De fortuin, die van hem een zonderling voorbeeldt wilde maken van haar vermogen, of van hare eigenzinnigheit, ſchikte hem tot andere bedieningen. Wy hebben zyne reize naar Italië boven verhaalt, alwaar hy in het leger van den konneſtabel van Bourbon diende by de verovering van de ſtadt Rome, als mede zyne wederkomſt in Engelandt, en zyne verbindtenis aan den kardinaal *Wolſey*. Wy hebben ook geſproken van de edelmoedigheit, met welke hy het leven van dezen kerkvoogdt verdedigde; van de getrouwheit, welke hy voor hem gedurende zyne ongunſte bewaart hadt, en van de mildadigheit, welke hy hem bewees, hem van zyne eige middelen verſchaffende, waar van de huisgenoten van dezen in ongunſt gevallen meeſter konden betaalt worden. Hy plukte de vrucht van alle deze deugden, opvolgende in de gunſt van *Wolſey*: doch hy volgde hem wel haaſt op in alle zyne ongelukken. Men kan geen ſpoediger, noch korter geluk zien dan het zyne. Van zoon van een gering ſmidt zag hy zich eensklaps de gunſteling van een groot koning; de eerſte van het koninkryk na *Henrik*, en een twede *Henrik* in vermogen. De alleruitmuntendſte waardigheden van den Staat en van de kerk wierden hem in menigte opgedragen, ſchoon hy noch geleerd, noch geen kerkelyk perſoon was. De koning maakte hem requeſtmeeſter, baron, geheim-zegelbewaarder, zynen kerkelyken ſtedehouder, waar van hy zelf het opperſte hoofdt was, ridder van den kouſſebandt, grootkamerling, en graaf van Eſſex. Hy was zyn geluk waardig door zynen yver, door zyne getrouwheit, en door zynen vlyt, en bewaarde het zelve gedurende eenige jaren door zyne toegevendheit. Nooit heeft een gunſteling zynen vorſt nuttiger gedient. Hy hieldt des zelfs gezag ſtaande zo wel in de Parlementen, als in de vergadering der geeſtelykheit, en deedt hem gedurig over zyne vyanden zegepralen. Hy ontdekte de verraders, veenietigde de raadſlagen der wederſpannigen, en ſchafte de klooſters af, uit welke de zendelingen van het Roomſche hof, die de natie tot oproer aanſtookten, voortkwamen. Het was voornamentlyk aan zyne zorgen, dat de koning dit grote werk verſchuldigt was. Doch hy kon zich niet beveiligen voor den haat des volks, noch zich gematigt genoeg gedragen om des zelfs murmureringen te doen ophouden, noch voorzichtig genoeg, om de gevolgen daar van te ontwyken. Het voorbeeldt van *Wolſey* maakte hem niet wyzer; hy vergramde den adel door zyne fierheit, het volk door zyne ſchraapzucht, en de geeſtelykheit door het deel, dat hy nam van

De geboorte en het geluk van *Cromwel*.

hare berovingen. Zyne edelmoedigheit voor een ongelukkigen meeſter, aan wien hy zyne goederen en zyne hope opofferde, was de eerſte trap van zyne gunſte: zyne toegevendheit voor een meeſter, al te oppermachtig, aan wien hy zyn gewiſſe en zyne eer opofferde, was de oorzaak van zyne verheffing. Dus deedt zyne deugdt hem bewonderen, en was de oorzaak van zyn geluk: doch zyn geluk bedurf zyne deugdt.

1540.

Men merkt twee voorname redenen aan van zynen ondergang, te weten het huwelyk van *Anna van Kleef*, waar van hy de aanlegger geweeſt was, en de behulpzame handt, welke hy tot de invoeringe van den Proteſtantſchen Godsdienſt, welken hy toegedaan was, leende. Door het eerſte haalde hy zich de ongunſt van den koning op den hals, en door het twede den haat der bovendryvende party. Beide vereenigden zich om hem te verderven. De Roomſch-Katholyken verblydden zich over zyne doodt; de Hervormden beklaagden de zelve. Die genen, die daar van zonder vooringenomenheit willen oordeelen, moeten daar in verwonderen de ongeſtadigheit van het geluk, de ligtvaardigheit des konings, de kwaadaardigheit van de afgunſt, den haat der tegenparty, de ſtraf eener misdadige toegevendheit, en, meer dan dit alles, het beleidt der Voorzienigheit, welke met de opgeblazenheit der menſchen ſpot.

Aanmerkingen over zyne doodt.

Voor het overige ſtiert *Cromwel* met minder roem dan hy geleeft hadt, en de zwakheit, welke hy betoonde ſedert dat hy zyn vonnis verſtaan hadt tot op den dag zyner ſtraffe, is geheel ſchandelyk. Hy beſteedde dezen tuſſchentydt van zes weken niet dan met het bewyzen van laf hertige onderdanigheden, om zyn leven te behouden. Men leeſt nog deze woorden in eenen zyner brieven *, welke hy aan den koning ſchreef: *Ik, die een ellendig gevangen ben, gereed om den ſlag des doods te ontfangen wanneer het Godt en uwe Majeſteit zal behagen. Echter zet myn zwak vleeſch my aan om uwe Majeſteit om genade en vergiffenis van myne misdaden te bidden, enz. Geſchreven in den Tour op woensdag den laatſten dag van Juny met eene bevende handt, en een hert, overſtolpt van droefheit, door den allerongelukkigſten en allerellendigſten gevangen en armen ſlaaf van uwe Majeſteit.* Hy voegde daar een weinig lager by: *Allergenadigſte koning, ik ſmeek om genade, genade, genade.* Men zegt, dat hy naderhandt nog een beweeglyken brief ſchreef, welken de koning zich tot drie malen toe liet voorlezen, en dat de vyanden van dezen ſtaatsdienaar alstoen alle de aanlokkelykheden van *Catharina Howard* nodig hadden om over de laatſte pogingen van *Cromwel* te zegepralen. Alles wel ingezien zynde leert ons de zwakheit van dezen gunſteling, dat het weinig menſchen gegeven is om by het aannaderen van het laatſte oogenblik te bewaren eene tegenwoordigheit van geeſt en eene bezadigtheit van gemoedt, welke niets kan ontruſten. Dit is een voorrecht, het welk alleen de waarachtige deugdt eigen is.

Zyne zwakheit in zyne ongunſt.

* De zelve woerdt gevonden in de *Verzamelinge* van *Burnet*, I Deel, bladz. 216 enz.

Men zegt, dat de koning de doodt van zynen gunſteling beweende, wanneer hy hem het leven niet meer kon geven. Hy wreekte dit naderhandt op de aanleggers van de zelve, en het gehele huis van *Nortfolk* ondervondt op zyn beurt de gramſchap van dezen vorſt.

De koning beweent zyne doodt.

Mylord *Hungerfort* wierdt ter zelver tydt met de doodt geſtraft. Hy was overtuigt van de misdaadt van hoog verraadt, om dat hy binnen zyn huis een kapellaan, genaamt *William Brit*, die den koning voor een ketter uitſcholdt, hieldt, en

Strafuitvoering over Mylord *Hungerfort*.

1540. een om dat hy de waarzeggers hadt geraadpleegt over het leven van dezen vorst †.

† Men beschuldigde hem ook van Sodomie.

De ongenade van *Cromwel* wierdt van de echtscheiding van *Anna van Kleef* gevolgt. De vergadering der geestelykheit sprak daar over het vonnis uit drie weken voor de strafuitvoering van dezen gunsteling, en het Parlement bevestigde dit vonnis eenige dagen voor het einde van zyne zittingen.

De koning heeft het voornemen van zyn huwelyk met *Anna van Kleef* te doen vernietigen.

De nieuwe liefde des konings voor *Catharina Howard* zynen tegenzin tegen de princesse van Kleef vermeerdert hebbende, nam hy voor zich van haar te ontdoen; het zy door het gezag van zyne geestelykheit en van zyn Parlement, het zy door eene vrywillige toestemming van deze princesse, en van die van haar geslacht. Hy was van de twee eersten verzekert door de ondervinding, welke hy daar van gehad hadde, in de verbreking der huwelyken van *Catharina van Arragon*, en van *Anna van Boulen*: doch hy bewaarde de zelve voor het einde, na dat hy te voren middelen van vergelyk onderstaan hadt. De eenvoudigheit der princesse deedt hem alles verhopen. Daar bleef dan niet overig dan de hinderpaal, welken hy voorzag van de zyde van den hertog van Kleef, haren broeder. Hy wenschte des zelfs toestemming daar toe te verkrygen, om met de zamenverbondenen niet overhoop te raken. Het was daarom dat hy ten tyde, wanneer hy *Cromwel* deedt vatten, den bisschop van Bath * naar het hof van Kleef zondt. Hy hadt in last om aan dezen vorst te doen verstaan den onverwinnelyken afkeer, welken de koning van het huwelyk met zyne zuster hadt, en de oorzaak daar van. Men schoof den zelven voor eerst op de verbindtenis met den hertog van Lotharingen, waar van wy boven melding hebben gemaakt; daar men geheime redenen byvoegde, welke de schaamte beletten, zeide men, openbaar te maken. Men boodt niet alleen aan wederom te geven alle de edelgesteenten van de princesse, haar wederom zendende; maar om daarenboven haar aanwyzing te doen van een aanmerkelyk jaargeldt in Engelandt. De afgezant hadt vervolgens last, den hertog de vriendschap van den koning zynen meester aan te bieden, hem verzekerende van hem tegen den keizer by te staan, en van hem de aanhouding van de zyne te verzoeken. Dit waren de eerste schreden, welke hy moest doen. Men schreef hem andere voor, ingevalle hy van den hertog van Kleef met te veel fierheit ontfangen wierdt. Men belastte hem in dat geval aan hem zuiver en zonder omwegen te zeggen, dat de koning voornemens was over deze zaak te doen oordeelen door zyne geestelyken en door zyn Parlement; dat zyn gehele koninkryk daar in met hem het zelve belang nam, en wenschte, dat hy het liet beslechten voor deze twee rechtbanken, tot welke dit vonnis natuurlyk en als de laatste rechtsuitspraak behoorde.

* *Jan Clark.*

Hy doedt aanzoek by den hertog van Kleef om dat in te bewilligen.

Hy zoekt de vriendschap van den keizer.

Deze staatsdienaar was ook gelast in het doortrekken den keizer, die toen te Brugge was, te gaan zien. Men zegt niet, of zyn last verder ging dan tot enkele plichtplegingen. Men gelooft nochtans, dat de koning, die vreesde met de bondgenoten in onmin te raken, een proef wilde nemen by *Karel* den V, of hy zich met hem weder kon verzoenen. De nayver, welken hy gehad hadt over het mondgesprek van dezen vorst met *François* den I, was verdwenen, wanneer hy gezien hadt, dat alles was doorgegaan met ydele vertoningen van feesten, van schouwspelen en maaltyden. Ten anderen wist hy, dat het hertogdom van Milaan altydt een hinderpaal tot de wedervereeniging dezer twee vorsten zou zyn: zo dat hy geloofde, dat *Karel* de V zich gewilliglyk met de kroon van Engelandt weder zou willen bevredigen; daar men moet by voegen, dat de hertog van Nordfolk en *Gardiner* deden al wat zy konden, om den koning naar die zyde over te halen. Zy geloofden, dat de doodt van *Cromwel* den weg zou banen tot de wederbevrediging van *Karel* met *Henrik*, welken zy beschuldigden het misverstandt onderhouden te hebben, en zy hoopten zelfs, dat deze verzoening gevolgt zou worden van die van Engelandt met den paus. Wat 'er van zy, men weet niet, welke de onderrechtingen waren van den bisschop van Bath omtrent den keizer. Men weet alleenlyk, dat hy door Brugge reisde, en dat hy zynen last volbragt.

1540.

Herbert. Burnet.

Van daar begaf hy zich naar Kleef. Voor dat hy daar kwam, kreeg hy onderweeg nieuwe berichten en veel slipter bevelen dan die, met welke men hem belast hadt. Sedert zyn vertrek stelden eenige heeren van het Hogerhuis voor, den koning te bidden, toe te staan, dat zyn huwelyk door het Parlement mogt onderzocht worden. Deze voorstelling wierdt buiten twyffel met kennis van dezen vorst gedaan. De zelve wierdt goedgekeurt door alle de Pairs, en het Hogerhuis vaardigde aan het Lagerhuis af den kancelier, den aartsbisschop van Kantelberg, de hertogen van Nordfolk en van Suffolk, den grave van Southampton, en den bisschop van Durham. Dit was om des zelfs goedkeuring en toestemming ook te hebben. Dit wierdt hen toegestaan, en de gemeenten benoemden twintig gemachtigden uit hun ligchaam, om deze heeren te vergesellschappen. Dus ging het Hogerhuis, door het Lager ondersteunt, den koning vinden. De heeren gaven hem kennis van het besluit, het welk zyn gehele Parlement genomen hadt om de ongemakken te ontgaan, waar in hy twee malen gevallen was, en om zyn persoon en zyn koninkryk voor nieuwe beroerten bloot te stellen. De koning stemde daar in toe, en betuigde plegtiglyk, dat hy voor zyne rechters geen eene omstandigheit van deze zake zou geheim houden. Hy voegde daar by, dat hy voornamentlyk behagen zou scheppen in drie zaken, te weten in het voortzetten van Gods eere, in het verzekeren van het geluk zyner volkeren, en in het doen kennen van de waarheit. Het onderzoek van het huwelyk wierdt naar de vergaderinge der geestelykheit verzonden.

Het Parlement neemt kennis van het huwelyk, en zendt het vonnis daar van aan de vergadering der geestelykheit.

De zelve was plegtiglyk vergadert, en de bisschop van Winchester deedt eene brede redenvoering over dit onderwerp. Men benoemde vervolgens aangestelde rechters, van welker getal deze bisschop nevens dien van Durham waren. Men voegde hen den leeraar *Thirlebi*, en *Leigthon*, deken van Jork, toe, benoemt om de getuigen te ondervragen. Des anderen daags ontfingen zy de verklaringen des konings, en lazen een lang geschrift van *Cromwel* rakende de omstandigheden van het huwelyk. Men verhoorde ook de getuigen, onder welke waren de graaf van Southampton, die de princesse van Kleef te Calais was gaan vinden, Mylord *Russel*, opperzeevoogdt, de ridders *Brown* en *Denny*, de leeraars *Chambers* en *Buts*, geneesheeren van het hof, en eenige mevrouwen, die de koninginne onderhielden. Men stelde vast op hunne getuigenissen deze drie stukken, in welke men begreep de vrage: 1. Dat 'er een huwelyksverdrag geweest was tusschen den hertog van Lotharingen en de princesse van Kleef, en dat dit verdrag

1540. gevolgt was van den ondertrouw, zonder dat men wist, of de zelve geschied was door de partyen zelve, of door woorden van den tegenwoordigen tydt, het welk het huwelyk des konings onwettig, of ten minste twyffelachtig maakte. Men bediende zich, om deze zwarigheit te doen gelden, van het afschrift van dit verdrag, gehault uit de kancelery van Dusseldorp, waar van wy gewag hebben gemaakt. Dus is het dat men deze akte gebruikte tot een einde, geheel strydig met dat, het welk men gehouden hadt haar wegzendende. II. Dat de koning de koninginne met tegenzin getrouwt hadt, en zonder dit huwelyk recht toe te stemmen, het welk echter uit grondt des herten moet geschieden, en veel eer met goeden wille dan met den mondt, en alle andere uitwendige omstandigheden; waar uit men de nietigheit der akte besloot, doordien de zelve berustte op eene belofte, welke niet vrywillig was geschied, en de welke bygevolg den gene niet verplichtte, die de zelve gedaan hadt. III. Dat de koning zyn huwelyk niet voltrokken hadt. Dit laatste bewaarde de eer van de princesse, en maakte de echtscheiding gemakkelyker. By deze byzondere redenen voegde men eene van Staat, in aanmerking nemende het belang, het welk Engelandt hadt om dit huwelyk te verbreken. Men zeide, dat byaldien het in wezen bleef, de natie zich zou verstoken zien van de gebeden, welke zy gedaan hadt om de geboorte van vele prinssen, doordien de zelve zulks niet kon verwachten van eene princesse, welke de koning niet kon beminnen, en met welke hy niet als man kon leven.

Beweegredenen van staatkunde.

Zie de Vervolgen van *Sanderus*, *Paulus Jovius* en *Le Grand*.

Daar zyn schryvers, die zeggen, dat de voornaamste reden van de echtscheiding was de Godsdienst der princesse, zynde Lutherisch. Daar bleek echter niets van in het rechtsgeding. Misschien dat de staatkunde daar de oorzaak van was, doordien dit reden zou gegeven hebben om met de bondgenoten te breken: doch schoon deze reden niet wierdt aangehaalt, maakte zy echter een sterken indruk op de gemoederen van de vergadering. De Roomsch-Katholyke party, door den hertog van Nordfolk en den bisschop van Winchester geslyst wordende, was daar zeer over geraakt; en byaldien zy zulks ontveinsde, was het niet dan om de andere aanmerkingen te beter te ondersteunen. De aartsbisschop van Kantelberg, die geen *Cromwel* meer hadt, die hem kon ondersteunen, dorst zich daar niet tegen kanten. Dus verklaarde de vergadering met eenparige stemmen, dat het huwelyk nietig was, en dat de koning en de koningin beide vryheit hadden om weder een ander huwelyk aan te gaan *.

De Godsdienst van *Anna van Kleef* was de heimelyke oorzaak van de echtscheiding.

Het huwelyk nietig verklaart.

Daar stak buiten twyffel meer staatkunde en believendheit in dit vonnis dan reden en billykheit, en de geestelykheit, die den koning wilde gehoorzamen, zocht veel eer naar middelen om aan haar besluit een schyn van billykheit te geven, dan genoegzame bewyzen om het gezag by te zetten. Het vonnis, dat nochtans in de Registers nog gevonden wordt, wierdt door de twee Huizen getekent den 9 July, en gezegelt met de zegels der twee aartsbisschoppen. Des anderen daags deedt die van Kantelberg daar aan het Parlement verslag van, en de bisschop van Winchester gaf het afschrift van het vonnis aan de heeren. Men las het zelve op, en deze kerkvoogdt leide de redenen uit van het zelve, gegrond, gelyk hy voorgaf, op het Goddelyk recht en op de wetten van het ryk. De heeren

* Zie het vonnis deser echtscheidinge, uitgesproken den 9 July des jaars 1540, in de *Verzamelinge* van *Burnet*, I Deel. bladz. 221.

Het vonnis wordt gebragt aan het Parlement.

schenen daar over voldaan, en verzochten de twee kerkvoogden, zich naar het Lagerhuis te begeven, om het daar van te onderrechten. Dit wierdt alles gedaan in het afwezen der koninginne, de welke daar toen niet was by geroepen. 1540. mens, dat het zelve goedkeurt.

Het was ingevolge van dezen rechtshandel dat de koning, die op den uitslag gerust was, zyne twede bevelen aan den bisschop van Bath zondt. Hy belastte hem te vertonen de vertogen, welke zyn Parlement hem over dit huwelyk gedaan hadt, bekwaam om de gemene rust te storen; het besluit, dat hy genomen hadt om het te laten onderzoeken door de geestelykheit van zyn koninkryk, en het vonnis, dat daar van te verwachten stondt, overeenkomende, volgens alle waarschynlykheit, zo wel met de begeerten des konings, als met die van zyn volk. Hy gat hen last den hertog te doen verstaan, dat het Parlement de akte, welke men van het Kleefsche hof gezonden hadt, niet duchtig genoeg hadt gevonden om het verdrag, met den hertog van Lotharingen gemaakt, te vernietigen, en dat op het vertoog, het welk de twee Huizen hem daar over gedaan hadden, hy hen het onderzoek van die zake niet hadt kunnen weigeren. Hy belastte hen by den hertog te doen gelden de noodzakelykheit, waar in hy zich bevondt, van te voldoen aan de aanhoudende verzoeken der twee Huizen; hem te zeggen, dat deze vorst zelf zou komen tot het maken van deze aanmerkingen, en dat hy acht zou nemen op de bewegingen, de welke een gansch koninkryk zich gaf, het welk zich te binnen bragt het bloedt, dat eertyds geplengt was ter zake van de twyffelachtige rechten der opvolging. Dat hy van zyne rechtmatigheit in eene diergelyke omstandigheit verwachtte, dat hy zou toestemmen een gedrag, het welk het belang van den Staat, boven alle andere gaande, hem verplicht hadt te houden, en dat, byaldien het Parlement en de geestelykheit het nodig vondt zyn huwelyk te verbreken, de hertog hen zulks niet kwalyk zou nemen. Dat hy in dat geval de princesse zyne zuster zou herroepen, en dat des niettegenstaande de koning en hy vrienden zouden blyven. Dat byaldien de hertog geen smaak vondt in deze redenen, de afgezant gelast was hem te zeggen, dat de koning zich deswegen gedragen zou aan het gewysde van zyne geestelyken, en aan de wetten van zyn Parlement. Voor dat wy het antwoordt van den hertog van Kleef aan den bisschop van Bath zien, moeten wy eerst dat verhalen, het welk de koningin gaf aan de afgevaardigden, wanneer zy haar het vonnis der geestelykheit bekend maakten. Vootslagen van den afgezant van *Henrik* den VIII aan den hertog van Kleef.

Op den 11 July begaven zich de kancelier, de hertog van Nordfolk, de graaf van Southampton en de bisschop van Winchester van wegens den koning naar Richemont, om deze princesse kennis te geven van al het geen 'er was voorgevallen. Men hadt haar gedurende de rechtspleging onder voorgeven van een gezonder lucht derwaarts gezonden, doordien dit koninklyk huis zeer aangenaam gelegen is. Zy hoorde de aanspraak der afgezondenen met bedaardheit aan, en toonde, volgens eenigen *, daar noch eenige verbaastheit, noch verslagenheit over. In het tegendeel zeggen anderen †, dat zy daar van in eene flaauwte viel, en dat men werk hadt, haar daar van te doen bekomen; dat zy daar van eindelyk herkwam, en dat zy zich liet overhalen om aan den koning toe te staan het geen hy van haar begeerden. De eerste zaak was, te berusten in het vonnis van de geestelykheit; de twede, afstandt te

* *Burnet.*

† *Herbert.*

1540. te doen van de waardigheit van koninginne, en zich te vergenoegen met dien van aangenome zuster des konings *, en een jaarlyksch inkomen van vier duizend ponden Sterlings. Men liet het in hare keur weder te keren naar de staten van den hertog van Kleef, haren broeder, of in Engelandt te blyven. Men boodt haar, indien zy het eerste koos, een heerlyk geleide aan; en indien zy het twede aannam verzekerde men haar, dat zy in Engelandt meer zou geëerbied worden dan zelfs te Kleef. Dit was ook de zyde, welke zy verkoor. Zy beloofde daarenboven aan den hertog haren broeder te schryven, dat de echtscheiding met hare toestemminge geschied was; dat zy met haren staat te vrede was; dat de koning haar niet hadt aangeraakt; dat zy nog maagdt was, en dat hare eer geen nadeel door de echtscheiding hadt geleden. Zy verplichtte zich zelfs om aan den koning te laten zien alle de brieven, welke zy van haren broeder, van hare moeder, of van hare andere bloedvrienden zou ontfangen. Deze overeenkomsten, die ter goeder trouwe van weêrzyden wierden nagekomen, dus geregelt zynde, schikte men hare hofhouding, en in plaats van bedienaars, welke men haar als koningin van Engelandt hadt gegeven, gaf men haar andere, als aan de zuster des konings. Voor het overige genoot zy al het goed onthaal, dat zy kon verwachten; zo dat zy daar over voldaan was, willende liever in een vremd koninkryk leven met een tytel, die haar vereerde, te weten van zuster eens konings, dan hare dagen doorbrengen by haren broeder als eene verstotene koningin.

Acta Publ. Tom. XIV, fol. 710.

** Soeur adoptive du Roi.*

Zy neemt de aanbiedingen des konings aan en vergenoegt zich met de hoedanigheit van zuster.

De twee Huizen van het Parlement, die het verslag, het welk de aartsbisschop van Kantelberg hen van het vonnis der geestelykheit gedaan hadt, reets hadden goedgekeurt, bevestigden vervolgens het zelve volgens het gewone gebruik, en voegden daar by een verbodt, van anders van dit huwelyk te spreken dan het was uitgesproken, op straffe van aan hoog-verraadt schuldig verklaart te worden. Eenige dagen daar na trouwde de koning met *Catharina Howart*. Hy deedt haar ten minste voor koninginne erkennen op den 8 Augusty: doch men gelooft, dat hy reets van te voren met haar getrouwt was.

Zodanig was de inschikkelykheit, welke het Parlement en de geestelykheit voor *Henrik* hadden; zodanig was het vermogen van dezen vorst op deze twee grote gemeenschappen, die den Staat en de kerk van Engelandt verbeelden; zodanig was de zegepraal van *Catharina Howart*, en zodanig was eindelyk het noodlot of het ongeluk van de princesse van Kleef; indien het anders een ongeluk was afgescheiden te leven van zulk een verschrikkelyken vorst. Zy hadt reden om zich zes maanden daar na daar over te vertroosten, wanneer zy van de haven, waar in het onweder haar geworpen hadt, een veel afgryselyker stormbui over hare mededingster zag opkomen, de welke alstoen en van hare eere, en van haar leven berooft wierdt.

Ondertusschen onderrechtte de bisschop van Bath den hertog van Kleef van al het geen 'er was voorgevallen, volgens de bevelen, welke hy daar omtrent van den koning ontfing. Men zegt niet, of de zelve verselt waren met brieven van de princesse van Kleef: doch daar is veel waarschynlykheit, dat doordien zy belooft hadt te schryven, en dat zy inderdaadt schreef *, men niet verzuimde hare brieven over te zenden. Wat 'er van zy, de afgezant deedt den hertog de toestemming weten, welke de princesse gegeven hadt aan het vonnis der echtscheiding, en de

* Zie haren brief in de *Verzamelinge* van *Burnet*, I Deel, bladz. 214, 215.

voorwaarden, onder welke deze princesse aan het hof van Engelandt bleef. De hertog was daar in het eerst zeer over verwondert, en 'er zodanig over geraakt, dat hy zyne tranen niet kon wederhouden: doch na dat hy de voordeelen, welke men aan zyne zuster hadt toegestaan, overwogen hadt, zynde zo groot, als het mogelyk was om haar over het verlies van eene kroon te vrede te stellen, vondt hy daar in eenige vertroosting. Hy wilde echter zyne toestemming niet geven tot de vernietiging van het huwelyk.

1540. Gevoelens van den hertog van Kleef over de voorstellingen van den afgezant van *Henrik* den VIII.

Voor dat het Parlement zyne zittingen eindigde, maakte het eene wet, welke iedereen verbaasde. Het verklaarde duchtig de huwelyken, die voltrokken waren door personen, welke de bloedverwantschap niet belette te trouwen, niettegenstaande de voorgaande verbindtenissen, door de werkelyke voltrekking van het huwelyk niet gevolgt. Dit was het eerste punt van de wet; en door het twede bepaalde zy de trappen van bloedverwantschap binnen de palen, door de wet Gods voorgeschreven. Dit laatste hoofdstuk betrof het huwelyk van den koning met *Catharina Howart*, volle nicht van *Anna van Boulen*. Dus kon de koning, volgens het geestelyk recht, met haar niet trouwen zonder de toestemming van den paus; maar hy ruimde deze zwarigheit uit den weg door de wet van het Parlement. Doch men heeft werk om het begin van deze wet te begrypen, het welk eene uitdrukkelyke veroordeeling was van de echtscheiding van *Anna van Boulen*, doordien, volgens deze wet, men geen inzicht moest hebben voor het voorgaande verdrag van deze koninginne met Mylord *Percy*. Ook geloven eenigen, dat de koning blyde zou geweest zyn daar door den weg te banen tot de herstelling van *Elizabeth*. Indien dit zyne mening niet is geweest, heeft men geen reden om te twyffelen, dat dit eene beschikking van de Voorzienigheit is geweest, om deze princesse t'eeniger tydt tot den troon te roepen.

1540. Verklaring van het Parlement ter zake van de duchtigheit der huwelyken.

Men las op den 20 July in het Hogerhuis een ontwerp van eene wet om eene verklaring van het Christelyk gelove te doen opstellen. Het wierdt drie malen op eenen dag gelezen, gezonden naar het Lagerhuis, het welk de zelve naarstigheit te werk stelde, en dat het des anderen daags te rug zondt met zyne goedkeuring. De twee Huizen begonnen met loftuitingen, welke zy den koning gaven, van in hoedanigheit van opperhoofdt der kerke te hebben zorg gedragen om eene eenparigheit in het gelove onder zyne onderdanen vast te stellen; den voortgang der ketteryen te stremmen; een formulier van de geloofsartykelen te geven, zamengestelt door de kerkvoogden en Godgeleerden van zyn koninkryk; daar in te betekenen de kerkzeden, welke de Engelsche kerk geraden vondt te behouden; andere te verwerpen, en eindelyk om te regelen de wyze om Godt volgens zyn woordt te dienen. Na deze voorreden zeide het Parlement, dat, zynde wel onderrecht van den yver en van de Godvrucht des konings, het by voorraadt zyne toestemming gaf tot deze nieuwe uitlegging, welke zou gedaan worden door de gevolmachtigden, welke de koning of de geestelykheit zou benoemen, zonder zich op te houden met de bevelen, die daar zouden kunnen tegen stryden. Daar was evenwel deze bepaling, dat men niets zou kunnen doen tegen de wetten van het landt. Het schynt, dat het was plaats te geven aan de misnoegden om te mispryzen het gene zy in de verklaring niet goed vonden, en hunne ongehoorzaamheit te ondersteunen met den schonen

1540. Ontwerp van een wet rakende eene verklaring des geloofs op te maken.

1540. dekmantel van nakoming der wetten. Anderen zeggen in het tegendeel, dat deze bepaling geſteit was door des konings voorſpraken, om de koninklyke macht te verheffen, de welke uitſpraak moeſt doen over de tegenkanting der tegenſprekers door den mondt zyner gemachtigden. De zelve wet gaf aan de wereldlyke gerechtshoven de kennis der geeſtelyke zaken. Het was eene der voornaamſte zorgen van den Raadt des konings, om zo veel als het mogelyk was aan de wereldlyke rechtbanken te onderwerpen dat gene, het welk te voren ſtondt aan de rechtbanken van de kerk.

Herbert. Burnet. Onderſtandt door de geeſtelykheit toegeſtaan.

Ondertuſſchen was de geeſtelykheit zo voldaan over de kerkelyke opperhoofdigheit des konings, dat, om hem hare erkentenis te betonen, die van de provincie van Kantelberg hem aanboden een onderſtandt van vier ſtuivers van de gulden van alle kerkelyke goederen, binnen twee jaren te betalen. Het was om hem te vergoeden de onkoſten, welke hy beſteed hadt voor de veſtingwerken van het koninkryk, op de kuſten, of elders. Het Parlement beveſtigde deze gift: doch de zelve was niet genoegzaam voor de behoeftigheden des konings. Hy hadt reets de inkomſten der vernietigde klooſters uitgeput, en hy zag zich genoodzaakt een nieuw onderſtandt te verzoeken. Hy hadt werk om het te verkrygen. Men voegde hem toe, waar hy alle die onmetelyke ſommen gelaten hadt, welke hy hadt getrokken van de handwerken, en van de ſtichtingen der geeſtelyke huizen; men zeide, dat 'er, alzo men eene gewenſchte vrede genoot, niets noodzaakte om buitengewone onkoſten te doen, en dat, indien men aan hem toeſtondt belaſtingen, wanneer zyne koffers moeſten vol zyn, men geen einde zou zien aan de ſchattingen, noch aan de ellende zyner volkeren. Zyne gunſtelingen in het tegendeel vertoonden, dat het waar was, dat men geen openbaren oorlog gehad hadde: doch dat Engelandt daar mede altydt door den paus en door den keizer gedreigt was; dat de eerſte door zyne bullen het koninkryk bloot ſtelde voor den eerſten aanvaller, en dat de andere niet wachtte dan naar gelegenheit om het zelve te veroveren. Dat men van Vrankryk niet verzekert was; dat men menigmaal beducht was geweeſt voor de oproeren in Schotlandt, en dat de binnenlandſche beroerten noch meerder ongeruſtheit gebaart hadden dan de buitenlandſche; dat deswegen de koning altydt genoodzaakt was geweeſt om zich zo te water als te lande in een goeden ſtaat van tegenweer te houden; dat hy daarenboven den oorlog hadt onderhouden in vremde landen, met zyn geldt de bondgenoten in Duitſchlandt onderſteunende, om alzo de wapenen zyner vyanden bezig te houden; eindelyk, dat hy de veiligheit der kuſten bezorgt hadt door de veſtingwerken, welke hy hadt laten aanleggen; dat alle deze onkoſten het gemenebeſt betroffen, en dat hy door diergelyke zorgen zyne onderdanen de vrede en den overvloedt deedt genieten; dat zy dan zonder ondankbaarheit hem niet konden weigeren het onderſtandt, het welk hy van hen verzocht, na dat hy zyne geldmiddelen voor hun welwezen, of voor de beſcherming van het vaderlandt hadt uitgeput. Deze aanmerkingen haalden het boven de andere over, en men ſtondt hem toe een tiende en een vyftiende.

Men murmureert over de verkwiftinge der kerkelyke goederen, en het Lagerhuis wil bezwaarlyk eene nieuwe ſchatting toeſtaan. Redenen der aanhangers van den koning om de zelve te verkrygen.

Het was hier na dat de koning de algemene vergiffenis, van welke wy geſproken hebben, verleende, en waar van hy uitzonderde *Cromwel*, die nog niet geſtraft was, de gravinne van Sa-

De zelve worden ingewilligt.

rum, en eenige anderen; de eene om dat zy geweigert hadden zyne kerkelyke opperhoofdigheit te erkennen; de anderen, om dat zy zich niet hadden willen onderwerpen aan de ordonnantie der zes artykelen; het welk zyne vyanden deedt zeggen, dat hy geen Godsdienſt hadt, doordien hy gelykelyk vervolgde de Roomſchgezinden en de Hervormden. Nochtans is het zeker, dat hy een groot yveraar was voor den Roomſch-Katholyken Godsdienſt, volgens het ontwerp der hervorming, dat hy daar van gemaakt hadt, en waar van hy niet afſtondt. Hy ontbondt het Parlement op den 24 July, en wy hebben gezien het gene ſedert omtrent de doodſtraffe van *Cromwel* en de echtſcheiding van de princeſſe van Kleef gebeurde. 1540.

Men beſchuldigt den koning geen Godsdienſt te hebben.

Herbert. Buitengewone droogte.

Daar was in dit jaar eene zo grote droogte, dat alle de fonteinen en rivieren uitdroogden. De Teems zelf was droog, en men zag niet meer dan de vloedt der zee door de brug van Londen komen. *Frederik*, Paltsgraaf aan den Rhyn, en ſchoonzoon van den koning van Denemarken, kwam ook omtrent dezen tydt in Engelandt, om den koning te verzoeken dezen vorſt by te ſtaan. Hy verzocht voornamentlyk een onderſtandt in geldt van zes honderd duizend dukaten. *Henrik* was niet in ſtaat hem deze ſomme te lenen, doordien hy zelf een buitengewoon onderſtandt van noden hadt; des kon de Paltsgraaf niet dan woorden verwerven, en keerde weder naar huis.

De doodt van *Cromwel* en echtſcheiding van *Anna van Kleef* vervremden de Proteſtanten van Duitſchlandt van *Henrik* den VIII.

De echtſcheiding van *Anna van Kleef*, en de doodt van *Cromwel* veranderden de gedaante der zaken. De Proteſtanten van Duitſchlandt vergramden zich over het eene en het andere; en ten anderen was hunne verſtandhouding met *Henrik* afgebroken door de doodt van dien gene, de welke daar het werktuig en de ſteun van was geweeſt, zodanig, dat de zelve byna eensklaps ophieldt. De begunſtigers van den keizer en van het Roomſche hof verzuimden deze gelegenheit niet, en konden zy den koning met den paus niet verzoenen, zy bewerkten eindelyk een verdrag tuſſchen hem en *Karel* den V, het welk wy echter niet zullen zien ſluiten dan na verloop van twee jaren.

François de I dringt den keizer om hem zyn woordt te houden.

De reis van *Karel* den V naar Vrankryk hadt *Henrik* doen vrezen, dat hy zich al te naauw met *François* den I mogt verbinden. In het tegendeel was het een nieuwe oorzaak van haat tuſſchen deze twee vorſten, en de keizer, zich van Vrankryk ontdoende, was ernſtig bedacht om alstoen den koning van Engelandt aan zyne zyde te trekken. Wy hebben het lokaas gezien, waar van hy zich bediende om zyne reis te verzekeren, gaande die van Gent tot reden brengen; hoe hy de belening van het hertogdom van Milaan beloofde, en met welk eene fynigheit hy de uitvoering deedt uitſtellen gedurende zyn verblyf in Vrankryk: zo dat men hem liet vertrekken, zonder hem daar toe te noodzaken. Doch de koning van Vrankryk liet hem volgen door den konneſtabel van *Montmorenci*, en door den kardinaal van Lotharingen, de welke hem dagelykſch aandrongen om zyne belofte te volbrengen. Dit was zyne mening niet. Hy zou liever den oorlog weder aangevangen dan eene zo aangelege zaak afgeſtaan hebben; maar hy zocht verſchoningen om het verdrag ſlepende te houden, zonder daar over met Vrankryk te breken. Na daar op wel gedacht te hebben, verklaarde hy eindelyk zyn laatſte voornemen aan de afgezanten in deze woorden:

Ik verlange nergens meer naar dan naar eene alge-

Ik

1540. *mene vrede. Om de zelve veilig en duurzaam te hebben hen ik voornemens om aan den koning uwen meester toe te staan meer dan hy geeischt heeft, en meer dan ik belooft heb. Ik wil de oudste myner dochters ten huwelyk geven aan den hertog van Orleans, met de Vlaamsche staten, welke ik tot eene alleenheersching zal oprechten, onder de benaming van Nederlandsch Gaule. Dus zal uw koning van twee kronen voor zyne twee zonen verzekert zyn: die van Vrankryk zal hy laten aan den oudsten, en ik zal die der Nederlanden geven aan den jongsten. De nabuurschap dezer twee koninkryken zal hunne macht bevestigen, en deze twee vorsten zullen altydt in staat zyn elkander te helpen. Byaldien het kwam te gebeuren, dat zyn oudste zoon stierf, en dat ik den mynen verloor, die de eenigste is; dan zal de hertog van Orleans, koning van Vrankryk geworden door de doodt van zynen oudsten broeder, ook worden koning van Spanje, en bezitter van alle myne andere staten, door zyn huwelyk met de Infante, die de zelve van haren broeder erven zal: zo dat deze de aldermachtigste vorst van de wereldt zal worden. My dunkt, dat deze gelegenheit de belening van het hertogdom van Milaan wel waard is. Voor het overige denkt niet, dat ik my van dit hertogdom ooit ontslaan zal, noch dat ik zou kunnen besluiten om dit stuk af te snyden, dat zich in het midden van alle myne eigenhorige staten bevindt, en het welk my tot een doortocht verstrekt om van den eenen naar den anderen over te gaan. De koning uw meester moet dit niet vremd vinden. Behalven deze reden van staat heb ik op het Milanees een wettig recht, het welk my geeft myne verkiezing tot het keizerryk, van het welke deze staat afhankelyk is, en een gedeelte uitmaakt. Het is dan billyk, dat ik het in myne handen houde, veel eer dan het aan een anderen in te ruimen, doordien ik zulks niet doen kan zonder voor my den doortocht naar Duitschlandt, naar Vlaanderen, naar Spanje, naar Italië, en naar Sicilië te sluiten. Maar om myn woordt te houden biede ik aan den koning uwen meester eene evenwaarde, bekwaam om hem te vrede te stellen. Maar zo hy mynen voorslag niet wil aannemen, laat ik het aan zyne vryheit te breken, of te onderhouden de verbonden, welke wy gemaakt hebben.*

Herbert. De keizer verklaart zyne gevoelens aan de afgezanten van *François* den I.

Hy biedt aan, Vlaanderen tot een koninkryk op te rechten voor een huwelyksgave aan de Infante.

De konnestabel en de kardinaal vonden deze aanbieding voordeelig: doch *François* de I nam het voor een gebrek van woordt. Hy gaf hen dan bevel om dit antwoordt van zynent wegen te doen: *Dat hy geen zucht hadt tot nieuwe overwinsten, vergenoegt zynde met zyne eige erffelyke staten; dat hy de belening eischte van een hertogdom, het welk het erfgoedt was van de prinssen van zyn huis, en dat hy de evenwaarde weigerde, welke men hem niet aanboodt dan om hem te doen mistasten; dat hy voor het overige zorg zou dragen voor de vrede van Europa.*

François de I weigert deze aanbieding aan te nemen.

De keizer zag wel uit dit fiere antwoordt, dat de koning van Vrankryk zich zo ligt niet wat liet wys maken, en dat het hertogdom van Milaan een eeuwigdurend zaadt van tweedragt tusschen hen zou wezen. Doch naardien hy geen minder drift hadt om het te behouden, dan *François* de I om het te bemachtigen, was hy in zyn schik, zyne belofte dus te loor gestelt te hebben, zonder zich over de uitkomst te bekommeren. Daar zyn 'er, die zeggen, dat de keizer voornamentlyk gestaan hadt op de tegenkanting, welke de hertog van Orleans zou vinden van de zyde der Italiaansche prinssen, de welke een hertog van hunnen landaardt wilden hebben. Zy voegen daar by, dat, om deze zwarigheit te verligten, de koning de evenwaarde * hadt aangenomen: doch dat de keizer een twede

Mezeray

**Equivalent.*

verschoning hadt gevonden, vorderende, dat *François* de I voor alle dingen aan den hertog van Savoje zou wedergeven de landen en plaatsen, welke hy hem ontnomen hadt. Wat 'er van zy, het verdrag kon niet gemaakt worden, en deze twee vorsten wierden groter vyanden dan zy ooit te voren geweest waren. 1540.

Het verschelde weinig, of daar was in dit jaar eene scheuring voorgevallen tusschen Vrankryk en Engelandt. Het eerste deedt een kasteel bouwen te Ardres; en om zyne grensscheiding verder uit te zetten, hadt het eene brug doen leggen over de rivier op den Engelschen grondt. De daar omtrent leggende bezettingen trokken uit en vernielden deze brug, en de Franschen hermaakten de zelve: doch de Engelschen kwamen wederom, en braken de zelve voor de twede maal af. De maarschalk *de Biez* kreeg bevel om naar dien kant met krygsvolk op te trekken, en de koning van Engelandt, daar van verwittigt zynde, beval van zynent wegen aan Mylord *Arundel*, stadvoogdt van Calais, om deze plaats en alle de andere in staat van tegenweer te stellen; aan de verbeteringen te doen werken, en de zelve van noodwendigheden te voorzien, als of men op het punt stondt om een openbaren oorlog met Vrankryk te beginnen. Voor dat men zo ver kwam, koos men de wegen van zachtigheit, en men benoemde van weêrzyden gevolmachtigden om de grenzen te regelen. De maarschalk *de Biez* wierdt benoemt van de zyde van Vrankryk, en *Henrik* zondt den graaf van Herford en den ridder *Kerne*. Zy konden met malkander niet overeenkomen, en de gemoederen wierden door de wederzydsche klagten nog meer verbittert. De hertog van Vendome hadt last met een leger in Pikardië te trekken, en *Henrik* vaardigde den grave van Southampton en Mylord *Rousfel* af, door hem onlangs gemaakt de eerste geheimzegelbewaarder, en de andere grootadmiraal. Zy kwamen van overzee met eenige benden ruiters: doch men vergenoegde zich dit jaar de een den anderen gade te slaan.

Het vergelyk tusschen deze twee vorsten wordt afgebroken.

Bewegingen der Franschen en Engelschen krygsbenden.

Men plaatst de instelling van de orde der Jesuiten in het einde van dit jaar *. Hoewel de stichter van deze orde een Spanjaardt is, en hare oprechting byzonderlyk op het huis van Oostenryk betrekkelyk is, aan het welke deze orde niet minder is overgegeven dan aan den paus, behoort echter in deze Geschiedenisse daar gewag van gemaakt te worden. De Spaansche schryvers zeggen, dat *Paulus* de III bedacht was, de zelve instellende, op den dienst, welken hy daar van kon trekken tegen de veranderingen van *Henrik* den VIII, en dat het scheen als of deze maatschappy van den Hemel gezonden was ten tyde wanneer de Roomsche kerk op het punt stondt om in Engelandt onder te gaan. Zy hebben zich niet bedrogen in het gevoelen, het welk zy hadden van den yver dezer geestelyken, en wy zullen in de volgende regeringen hen zien zich diep indringen, niet alleen in de zaken van den Godsdienst, maar ook in die van den Staat.

Herbert. Sanderus.

* In September.

Oorsprunk van de orde der Jesuiten.

Ignatius of *Inigo de Lojola* was daar de stichter van. Gekwetst zynde in de belegering van Pampelona, in welke hy voor soldaat hadt gedient, deedt hy eene gelofte van levenswyze te veranderen, en het kloosterleven te omhelzen. Hy begon met eene bedevaart, welke hy deedt naar onze Lieve Vrouwe van Montserat zo haast als hy genezen was. De schryvers van zyne Legende † verbeelden hem in eene zeer byzondere uitrusting: gekleed in een slecht gewaadt, omgord met

Afbeelding van *Ignatius Lojola*, en van zyne maatschappy.

† *Orlandyn. Ribadeneyra. Strafsus.*

1540. met eene grote bieze koordt, de eene voet geſchoeit, en de andere niet, en houdende een ſtok, in plaats van een ſpies. Hy noemde zich Ridder van de Maagdt, voor welker eere hy krakeel gekregen hadt met een Moor, dien hy op zynen weg ontmoet hadt. In deze hoedanigheit, en met deze wapenen bragt hy de nachten door aan de deure van hare kapelle, als of hy de oude dolende ridders wilde navolgen, die den gehelen nacht gewapend waakten, wanneer zy de hoedanigheit van ridder van deze of gene edele vrouwe aangenomen hadden. Na deze bedevaart deedt hy eene reize naar het Beloofde Landt. Na zyne wederkomſt kwam hy te Barcelona, met voornemen om daar te ſtuderen. Hy bleef daar twee jaren, welke hy doorbragt in het leren van de letterkunſt, oud zynde drie en dertig jaren. Vervolgens ging hy naar de hogeſcholen van Alkala en van Salamanka, alwaar hy gene grote voortgangen maakte. Zyne laatſte ſtudiën voltooide hy te Parys, van waar hy zich naar Venetië begaf, voornemens eene twede reis naar Jeruzalem te doen: doch dit wierdt hem van zyne medegeſellen af- en in het tegendeel aangeraden om naar Rome te gaan, zyne maatſchappy op te rechten, en de beveſtiging daar van van den paus te verzoeken. Indien men een ander Franſch ſchryver * mag geloven, bedreven hy en zyne medemakkers vremde grappen gedurende hun verblyf in Vrankryk en te Venetië, en de Spaanſche geſchiedſchryvers zeggen zelfs, dat *Lojola* in handen van het gerecht verviel, welke hy op eene wonderdadige wyze ontſnapte. Wat 'er van zy, deze beruchte inſteller van de orde der Jeſuiten, zo veracht van de eenen, als opgeveiſelt van de anderen, deedt zynen regel goedkeuren door den paus op den 27 September des jaars 1540. Hy ſtelde zich de bekeering der Joden, der Heidenen, en van alle andére ongelovigen als eene zekere zaak voor. Zyne voorſtanders zeggen ook, dat hy meer wonderwerken gedaan heeft, hy en zyne leerlingen, dan alle de Apoſtelen te zamen, en dat Godt de ontdekking der nieuwe wereldt, en de vaart op Ooſt-Indië heeft uitgeſtelt tot aan de geboorte van dezen Sint, die daar van de Apoſtel moeſt zyn. Zy vertonen deswegen, dat hy geboren is in het zelve jaar, als *Chriſtoffel Columbus* dien beroemden ſcheepstocht naar Amerika deedt †, de welke gelegenheit gaf tot de vaſtſtellingen, welke de Spanjaarden aldaar ſedert met zo veel vrucht deden. Voor het overige weet men, hoedanig de zending dezer geeſtelyken zo in Ooſt- als in Weſt-Indië geweeſt is, en nog tegenwoordig is. De Roomſchgezinden zyn hen aangaande dat verhaal niet gunſtiger dan de Hervormden: doch dit is niet van ons onderwerp. Het is zeker, dat, behalven het oogmerk van de voortzetting van het Roomſch-Katholyke gelove, *Lojola* en zyne navolgers zich door eene afzonderlyke verbindteniſſe hebben verplicht de verheffing van den H. ſtoel, en de vergroting van het huis van Ooſtenryk te bevorderen. Het is daarom dat de Spanjaarden erkennen, dat de inſtelling van deze orde meer toebragt tot de eere van hunne heerſchappy, dan de wedervereeniging van het koninkryk van Grenade met de kroon van *Ferdinand* en *Izabelle*, en de verovering der nieuwe wereldt, twee voorvallen, die zich in den tydt der geboorte van *Lojola* opdoen. Alles wel ingezien zynde moet men deze orde niet van den lof beroven,

* *Paſquier.*

† in het jaar 1492.

welken de zelve verdient in het aankweken der wetenſchappen, en in te hebben in hare maatſchappy mannen zo wel van eene grote bekwaamheit, als van eene grote letterkunde. Wy zullen nu den draadt onzer Geſchiedeniſſe weder opvatten. 1540.

Wy zullen *Henrik* den VIII voortaan volſtrekt alleen, of veel eer zyne onſtuimige hertstochten zien regeren, welker heftigheit niemandt noch wilde, noch dorſt onderſtaan tegen te ſpreken. *Wolſey* en *Cromwel* hadden op zynen geeſt een gezag gehad, het welk de andere ſtaatsdienaars na hen niet gehad hebben. Byaldien deze twee gunſtelingen niet onberiſpelyk waren in hun gedrag, ten minſte is het zeker, dat zy veelmalen de oplopendheit van dezen vorſt ſtuitten. Zo lang als hy hen tot leidslieden hadt, zag men hem tot zo grote woeſtheit niet vervallen, en byaldien hy altydt ſtreng en heerſchzuchtig was geweeſt, ten minſte liet hy meer ordentelykheit en meer rechtvaardigheit doorſtralen ten tyde dat hy hunne raadgevingen opvolgde, dan hy deedt toen hy daar van berooft was. Die genen, de welke alstoen het meeſte vermogen by hem hadden, waren de hertog van Nortfolk, *Gardiner*, en de aartsbiſſchop van Kantelberg. De eerſte was een goed hoveling, doch van een middelmatig verſtandt. *Gardiner* was van een ſlaafachtigen aardt, ſchikkende zich naar den imborſt des konings, zonder aan hem te behagen, het zy dat men zich op hem niet betrouwde, en dat men hem al te yverig voor den paus geloofde; het zy dat zyne manieren, die naar die van een ſlaaf zweemden, niet bekwaam waren om hem te doen achten. De aartsbiſſchop van Kantelberg was wel oprecht, maar geen ſtaatkundige. Dus hadt de koning achting voor zyne deugdt, zonder werk te maken van zynen raadt in de behandeling der zaken. Men moet zich dan niet verwonderen, dat byaldien deze vorſt, van nature driftig, mistrouwend en mocielyk, niemandt hebbende, op wien hy zich wegens de regering kon betrouwen, meer misſlagen beging in de zeven laatſte jaren van zyne regering, dan in de dertig eerſte. Zyne ongelukken verlieten hem niet; zyn bedt was bevlekt met het overſpel van eene huisvrouw; zyne ruſt was geſtoort door de wederſpannigheit zyner onderdanen; zyn leven was bloot geſtelt voor de gevoeligheden der bloedvrienden van zo vele perſonen, welke hy hadt doen omkomen; zyn ouderdom maakte hem zwaarlyvig, en zyne onpaſſelykheit voltooide hem te vergrammen. Behalven zyne huiſſelyke mocielykheden hadt hy nog die van buiten. Hy heeft zich altydt van vremde vorſten of gevreeſt, of bemint gezien. Hy hadt hen menigmaal de wet voorgeſchreven, en het verbondt van den paus met den keizer hadt hem niet kunnen beletten het juk van den eerſten af te werpen, en de lagen van den anderen te doen verdwynen. Vrankryk hadt met driftigheit zyne vermaagſchapping gezocht, en met zorg onderhouden; Schotlandt, het welk byna altydt de bewegingen van Vrankryk opvolgde, hieldt zich met Engelandt vereenigt, of was niet in ſtaat om des zelfs ruſt te ſtoren; wanneer op eenen ſlag Vrankryk met hem brak, Schotlandt hem den oorlog aandeedt, en de keizer, met welken hy zich weder hadt bevredigt, het zich weinig kreunde hem in deze verlegenheit te zien. Wy zullen alle deze uitkomſten in het overige

Harbert.

Ontwerp der zeven laatſte jaren der regering van *Henrik* den VIII.

1540. overige van zyne geſchiedeniſſe zien : doch wy moeten eerſt voltooien het ontwerp der hervorming, de welke hy in dit jaar, waar toe wy gekomen zyn, vaſt ſtelde. Dat gene, het welk hy in het vervolg daar by voegde, is niet merkwaardig geweeſt. Hy begunſtigde dan eens de eene party, en dan de andere, doch zonder een vaſt beſluit te hebben genomen, en naar het hem in den zin kwam.

Burnet. Zie zyne *Verzameling.*

De kerkvoogden benoemden gevolmachtigden om aan de verklaring van het Chriſtelyke gelove te arbeiden, waar van het Parlement het voornemen hadt goedgekeurt, en deze gevolmachtigden, uit krachte van des konings bevel vergadert zynde, onderzochten alle zaken met zorgvuldigheit, op dat zy zouden beantwoorden dat gene, het welk men zo wel van hunnen yver als van hunne bekwaamheit verwachtte. Voor dat zy deze verklaring overgaven, geloofden zy, dat het dienſtig was te verklaren wat het geloof was, het welk daar de grondſlag van is. Zy beſchreven het terſtondt door de verzekering, welke elk Chriſten moet hebben van zyne zaligheit door de doodt van *JESUS CHRISTUS*. Doch men drukte zich naderhandt veel netter uit, om de tegenwerping der genen weg te nemen, die zeggen zouden, dat men de noodzakelykheit der goede werken ontkende. Men maakte alstoen twee beſchryvingen van het gelove : door de eene beſchreef men het zelve eene overreding der waarheden van den natuurlyken en van den geoopenbaarden Godsdienſt, welken de H. Geeſt in het verſtandt voortbrengt ; door de andere bepaalde men het een gelove, gevolgt van eene onderwerping aan den Goddelyken wille, vergeſelſchapt van de hope, van de liefde en van de gehoorzaamheit aan de geboden Gods. Men voegde daar by, dat deze twee denkbeelden niet uitmaakten dan een en het zelve gelove ; dat men de zelve altydt moeſt te zamen voegen, en dat dit het geloof was, het welk ons rechtvaardigt. Eenigen ſtelden voor om in de beſchryving des geloofs te doen invloeien de vaſte verzekerdheit, welke een gelovige hadt, dat hy was onder het getal der voorverordineerden : doch deze voorſlag wierdt verworpen. Men vondt naderhandt onder de papieren van *Cranmer* eene verzameling van vele plaatſen, welke hy getrokken hadt uit de eerſte kerkenleeraars en de H. Schrift, rakende de rechtvaardigmaking door het gelove, en eene andere verzameling, rakende de verdienſtelykheit der goede werken. Op het einde van deze laatſte hadt de aartsbiſſchop van Kantelberg zyn gevoelen geſchreven, door het welke hy verklaarde, dat deze voorſtelling, dat wy gerechtvaardigt worden alleen door *JESUS CHRISTUS*, en niet door onze goede werken, de leer was van den H. *Paulus*, en van de andere Apoſtelen. Hy voegde daar by, dat deze leer de verdienſten van *JESUS CHRISTUS* en Gods barmhertigheit beter deedt uitblinken. Hy eindigde zyne gedachten over deze ſtoffe met te zeggen, dat ſchoon die genen, die gerechtvaardigt zyn, noodzakelyk het gelove en de liefde moeten hebben ; noch de eene noch de andere niet verdienden onze rechtvaardigmaking, de welke geheel moet overgebragt worden tot *JESUS CHRISTUS*. Deze kerkvoogdt liet zich niet in over andere aanmerkingen, tederder miſſchien dan dienſtig, welke men verhandelt in de ſcholen ter zake van de middelen, door welke het geloof op het verſtandt en op het hert der gelovigen werkt.

Gevolmachtigden, door de kerkvoogden benoemt het geloof te verklaren.

1540.

De gevolmachtigden ondernamen vervolgens de verklaring van het gelove. Hunne eerſte zorg was te verklaren de geloofsbelydenis der Apoſtelen. Zy overlaadden hunne uitlegging niet met twiſtvragen, eeniglyk zich ophoudende om te geven goede onderwyzing ter oeffening van het Chriſtelyk levensgedrag. Daar was geen artykel dan dat, belangende de kerk, het welk nodig was beſchreven te worden, ter oorzake van de verſchillen, welke men hadt met het hof van Rome. Zy ſtelden dan vaſt, dat de H. algemene kerk behelſde alle ſoorten van vergaderingen, de welke in *JESUS CHRISTUS* geloven, en de welke in broederlyke eendragt en eenigheit leven, het welk hen doedt zyn ware leden van de algemene kerke ; waar uit zy gelegenheit namen om gevolgen te trekken tegen de Roomſche kerke, de welke de eenigheit der algemene kerke in de onderwerping aan den paus doedt beſtaan.

Verklaring van de geloofsbelydenis der Apoſtelen.

Van daar gingen zy over tot het onderzoek der Sakramenten. Men hadt over dit artykel grote twiſten, doordien *Cranmer* wilde, dat men het tot twee zou brengen, en de overigen in het tegendeel wilden, dat men het oude getal van zeven zou herſtellen *. Men benoemde biſſchoppen en Godgeleerden om deze ſtoffe te onderzoeken, en men belaſtte hen twee uittrekſels op te ſtellen, het eene van de gevoelens, die aan allen gemeen waren, het andere van die gene, over welke zy verdeelt waren, het een en het andere in het Latyn en in het Engelſch. Men ziet nog het oorſpronkelyke van deze uittrekſels. Men gaf eene uitlegging van elk Sakrament. Het verhaal daar van zou verdrietig zyn : wy zullen alleenlyk aanmerken, dat die genen, die het getal van zeven voorſtonden, het tegen *Cranmer* overhaalden, en dat, ten aanzien van het Nachtmaal, men ſtelligiyk de leer der wezentlyke verandering vaſtſtelde.

Beſluit tegen de leere der Sakramenten.

* Men hadt de zelve in den jare 1536 op drie gebragt.

Na dat men het leerſtuk der Sakramenten hadt vaſtgeſtelt, verklaarde men de Tien Geboden. Daar over was verſchil tuſſchen *Cranmer* en *Gardiner* omtrent het twede Gebodt, rakende de beelden, het welk *Gardiner* met het eerſte wilde vermengen. De gevolmachtigden kwamen daar in overeen, dat men daar van twee onderſcheide Geboden moeſt maken. Men behieldt echter het gebruik der beelden : doch als maar enkel ter gedachteniſſe ſtrekkende, als brengende weder in geheugen de genade van *JESUS CHRISTUS*, en die van het goede leven en van de deugden der Heiligen. Dus veroordeelde men het bygeloof van het volk omtrent den voorrang, welken het gaf aan zekere beelden in de ſieraden, met welke men de zelve optooide, in de bedevaarten, en in de geloften, welke het aan de zelve deedt. Men verboodt echter niet voor hen wierook aan te ſteken, noch zich voor hen op de knien neder te werpen, behoudens dat men deze Godsdienſtige eer niet zou overbrengen aan het beeldt, maar aan Godt, het welk de vergadering beval dat men het volk zou leren.

Uitlegging der tien Geboden.

Omtrent het derde Gebodt veroordeelde men de aanroeping der Heiligen in de zaken, welke Godt alleen maar bekwaam is te geven ; men verklaarde echter, dat het toegelaten was, en zelfs met de lere der Katholyke kerke overeenkwam, aan hen, als aan voorbidders, gebeden te doen.

Van de aanroeping der Heiligen.

Men beſlechtte wegens het vierde Gebodt, dat de waarneming van den Zabbath, welken het Chriſtendom op den Zondag heeft overgebragt, een

Van het waarnemen van den ruſtdag.

1540. een gebodt was meer kerkzedig dan zedelyk. Dat de ruit der Chriſtenen geeſtelyk moeſt zyn, en beſtaan in onthouding van zonden en misdadige vermakelykheden; dat dit gebodt echter hen opleide eene noodzakelykheit om van tydt tot tydt hun werk af te breken, om Godt in het openbaar en in het byzonder te dienen; dat nochtans, ingevalle van eene dringende noodwendigheit, wanneer by voorbeeldt het 'er op aan komt, het graan te bergen, of de beeſten, die gevaar lopen, de gelovigen geen zwarigheit moeſten maken handt aan het werk te ſlaan door eene bygelovige Godvruchtigheit.

Van het Onze Vader. Men ſtapte vervolgens over tot het Gebedt des Heeren, en men ſtelde vaſt, dat het rechtmatig, en zelfs noodzakelyk was, dat ongeletterde menſchen Godt in hunne moedertale baden.

Van het *Ave Maria*. Men onderzocht ook de Engel-groet, of het *Ave Maria*, en men bewaarde dezen lofzang om te vieren de gedachtenis der menſchwording van onzen Zaligmaker, en de lofzangen van de H. Maagdt.

Van den vryen wille. Hier na kwam men tot neteliger vraagſtukken. Die van den vryen wille hieldt de vergadering langen tydt bezig. Men ſprak het uit voor het beveſtigende gevoelen, en men ſtelde deze vryheit in den wille des menſchen te zyn *een vermogen van den wille, verſelt van de reden, waar door een redelyk ſchepſel onderſcheidt, en zonder dwang verkieſt het goede en het kwade in zedelyke zaken; het goede met den byſtandt der Goddelyke genade, en het kwade door zich zelve.* Men zeide, dat deze vryheit was volmaakt in den ſtaat der onnoſelheit van den eerſten menſch; dat de zelve geweldig bedorven was door zyne zonde, en eindelyk heritelt door de genade, welke allen menſchen wordt aangeboden. Men onderzocht van weêrkanten de byzondere plaatſen van de Schriftuur, welke den vryen wille begunſtigen, en die de noodzakelykheit van den byſtandt der genade, de welke den gelovigen te gemoet komt, en die hem byſtaat in de onderneming en in de volbrenging van een goed werk. Men beſloot uit deze plaatſen, dat de menſchen verplicht zyn te bidden om de genade van den H. Geeſt met een vurig gelove; daar van te ontfangen en daar van te volgen de inblazingen met erkenteniſſe, en zonder zwarigheit. Dat voor het overige Godt geen uitwerker was van de zonde, noch oorzaak van der menſchen verdoemeniſſe, welke zy hun eigen verlies moeſten toeſchryven, en die door hunne zonde verdierven dat gene, het welk Godt van nature goed gemaakt hadde. Men vermaande ter zelver tydt de leeraars om voorzichtig te zyn omtrent deze ſtoffe, den vryen wil zodadanig vaſtſtellende, dat zy de genade niet verkortten, en omtrent het leerſtuk van de genade, zonder den menſch de rechten van zynen vryen wille te benemen.

Van de recht-vaardig-making. Hier op volgde het artykel van de rechtvaardigmaking. Men ſtelde vaſt, dat de rechtvaardigmaking dat gene was, het welk ons voor Godt rechtvaardigt, en het welk ons recht geeft ten eeuwigen leven, zo dat wy door de medehulp der genade kunnen wandelen in de wegen des Heeren, rechtvaardig geoordeelt worden, wanneer hy de wereldt zal oordeelen, en aldus de gelukzaligheit van het Paradys genieten; dat Godt is de voorname oorzaak van onze rechtvaardigmaking; dat inmiddels de menſch, door de genade voorgekomen, zelfs werkt tot zyne eige rechtvaardigmaking, door de gehoorzaamheit en door de vrye toeſtemming, welke hy daar toe bybrengt; dat zy is eene vrucht van de doodt van *JESUS CHRISTUS*, en van zyne verdienſten: doch dat het nodig is, dat de gelovigen verſcheide zaken deden, om zich te bezorgen het recht tot de uitwerking van deze doodt, de welke, ſchoon aangeboden aan de gehele wereldt, niet toegepaſt wordt dan aan een klein getal van perſonen; dat men daar toe hebben moet een vaſt gelove, eene oprechte boetvaardigheit; af te ſtaan van kwaad te doen, Godt te dienen al zyn leven, en te herſtellen door boetvaardigheit, door vaſten, door aalmoezen, door bidden, door goede werken, de gebreken waar in men viel door de zonde. Men ſtelde voorts een zeker leerſtuk vaſt, dat men volſtrekt de rechtvaardigmaking kon verliezen. Men veroordeelde de al te nieuwsgierige navorſchingen rakende de voorverordinering, en men zeide, dat 'er gene zekerheit van de verkiezing was, zo het niet is, wanneer men in zyn hert gevoelt aanblazingen van den Geeſt Gods, wanneer men Chriſtelyk leeft, en wanneer men de genade eener eindelyke hope bezit. Men ſtelde eindelyk voor vaſt, dat hoewel de vrees voor Godt, de boetvaardigheit, de hope en de liefde, die met het rechtvaardigmakende gelove moeten gepaart zyn, onvolmaakt waren, Godt de zelve nochtans goedkeurde om JESUS CHRISTUS. 1540.

Van de goede werken. Men verklaarde de goede werken t'eenemaal ter zaligheit nodig: doch men merkte aan, dat men dit verſtaan moeſt van inwendige en geeſtelyke werken, zodanige, als zyn de vrees voor, en de liefde tot Godt, de lydzaamheit en de nederigheit; en niet van uitwendige, noch ligchamelyke daden, noch zelfs van zedelyke daden, gedaan door de kracht der natuurlyke reden. Men oordeelde, dat deze goede werken in den eerſten zin verdienſtelyk waren, en toebragten om het eeuwige leven te doen verkrygen, behoudens dat de zelve voort komen uit een rein herte, dat zy vergeſelſchapt gaan met een goed gewiſſe, en onderſteunt door een vaſt gelove. Men zeide echter, dat de menſch geen reden hadt om zich te verhovaardigen, doordien alle zyne goede werken niets anders waren dan de vrucht der genade en barmhertigheit Gods.

Van het bidden voor de doden. Het laatſte hoofdſtuk dezer verklaring des geloofs raakte de gebeden voor de afgeſtorvenen, en men herhaalde in het zelve alleen het geen drie jaren te voren daar omtrent was vaſtgeſtelt, en wy op zyn plaats verhaalt hebben.

Vergelyking van deze verklaring des geloofs met die van den jare 1536. Zodanig was het opſtel des geloofs, het welk de kerkvoogden maakten, en het welk vervolgens in het licht wierdt gegeven. Men kan, deze twede verklaring by die van den jare 1536 vergelykende, de verandering, in de eerſtgemelde gemaakt, gemakkelyk ontdekken. De Roomſch-Katholyken, hun voordeel met de doodt van *Cromwel* doende, herwonnen een gedeelte van het ſlagveldt, het welk zy verloren hadden. Zy deden de leer der zeven Sakramenten, de welke hen zeer na aan het hert lag, weder vaſtſtellen, en eene veel groter uitgebreidheit geven aan den dienſt der Heiligen, en aan de eerbiedigheit voor de beelden, het welk de voorgaande uitlegging zeer veel verzwakte. Nochtans waren zy niet te vrede, en de afkondiging van deze twede verklaring verwekte by de eene en de andere party byna de zelve murmureringen als de eerſte. De Hervormden zeiden, dat men de hervorming niet dan in het ruw hadt doen afſchetſen, en dat men vele hoofddwalingen behouden hadt. Zy vertrooſten zich echter met de hope eener

1540. eener volmaakter hervorminge, tot welke zy geloofden dat dit formulier den weg zou banen, door het artykel, rakende het ſtuk van de kerk, het welk de Engelſche van de Roomſche kerk afſcheurde. De Roomſch-Katholyken in het tegendeel waren over dit artykel, en over verſcheide andere, de welke het oude geloof ſchenen omver te werpen, zeer te onvrede: doch zy triomfeerden met het leerſtuk van de Sakramenten geveſtigt, dat van de wezentlyke verandering van broodt en wyn vaſtgeſtelt, en de andere gevoelens van de Roomſche kerk behouden te zien. Aan de andere zyde hoopten zy, dat de koning allengskens wat toegevende wegens de punten, omtrent welke hy van de Roomſche kerk nog verſchilde, zich wel haaſt weder met haar en met den heiligen ſtoel zou vereenigen.

Verbetering der Getyboecken.

De gevolmachtigden, die benoemt geweeſt waren om de kerkgewoontens en andere uiterlyke dingen te onderzoeken, maakten geen merkelyke verandering in de Getyboecken. Zy vergenoegden zich daar uit te laten ſchrappen de gebeden voor den paus, nevens den plegtigen dienſt voor *Thomas Becket*, of voor St. *Thomas van Kantelberg*, en eenige andere Heiligen, welken men hadt afgekeurt: zo dat het niet nodig was nieuwe Getyboecken, of andere kerkboecken * te drukken, het zy dat men het volk niet wilde doen morren over de onkoſten van dezen druk, het zy men vreeſde het zelve tot opſtandt te brengen door de vermoedens, welke het mogt krygen van eene verandering in den Godsdienſt.

* Bisnaken.

Ha's ſtraffen der Hervormden.

Ondertuſſchen werkten de hertog van Nordfolk en *Gardiner* met al hun vermogen aan den ondergang der Hervormden, en de koning gaf aan de ſtrengheit van de ordonnantie der zes artykelen over die genen, welke men beſchuldigde de zelve geſchonden te hebben, niettegenſtaande de betuigingen, welke hy daar omtrent hadt laten doen aan de afgezanten van de prinſſen van Duitſchlandt. Drie prieſters, *Barnes*, *Gerard* en *Hieronymus*, die ſedert langen tydt de leer van *Luther* volgden, wierden achterhaalt, veroordeelt en met de doodt geſtraft. *Barnes* hadt reets tweemalen het zelve gevaar gelopen. Hy was ſedert aan het hof weder herſtelt, en *Cromwel* hadt hem gebruikt tot de behandeling van het huwelyk met de princeſſe van Kleef. Dit was zyn ongeluk, gelyk het dat van *Cromwel* geweeſt was, de koning alle de genen, de welke daar deel aan hadden gehad, een haat toedragende. Het geen zynen gehelen ondergang veroorzaakte was de ſtoutheit, welke hy hadt, van in eene predikatie te wederleggen de lere, de welke *Gardiner* hadt vaſtgeſtelt in eene zyner kerkredenen, ter zake van de rechtvaardigmaking. Deze predikatiën geſchiedden in de St. Paulus-kerk te Londen gedurende de Vaſten. *Cranmer* hadt voor *Barnes* gepredikt, en volgens het zeggen van eenigen † hadt hy op zich genomen te wederleggen dat gene, het welk *Gardiner* in den voorgaanden Vaſtentydt hadt vaſtgeſtelt. Doch *Barnes* hadt het boven *Cranmer* overgehaalt. Men zegt niet, wat voor kwaad den laatſten daar door is overgekomen. De achting van dezen kerkvoogdt leide zynen vyanden een ſtilzwygen op; zy wreekten zich op een geringer onderwerp. Men noodzaakte *Barnes* het geen hy gezegt hadt te herroepen, en men deedt hem, zo wel als *Hieronymus* en *Gerard*, ondertekenen vyf artykels, van welke de meeſte gene betrekking hadden op de lere der rechtvaardigmaking, en de welke al zo weinig door de Proteſtanten betwist wierden, als door de Roomſchgezinden. Daarenboven belaſtte men aan alle drie de heilige week te prediken op de plaats van het Gaſthuis. Zy deden zulks; maar men beſchuldigde hen verdedigt te hebben in een gedeelte hunner predikatiën dat gene, het welk zy in de andere herroepen hadden. Zy wierden dan weder op nieuw gevat, en naar den Tour gezonden, en door het zelve Parlement veroordeelt, het welk *Cromwel* veroordeelde. Zy wierden ook twee dagen na hem geſtraft.

† *Le Grand.*

1540.

Men veroordeelde door het zelve vonnis, en men bragt ter doodt op den zelven dag drie andere perſonen, *Abel*, *Fetherſton* en *Powel*, om dat zy de opperhoofdigheit van den paus openlyk hadden willen beweeren, en die des konings betwiſten. Men zette hen alle zes op twee vuilnuskarren, en dat zonderling was, men trachtte hen door malkander te plaatſen, zettende een Lutherſche by twee Roomſchgezinden, en eenen dezer laatſten by twee Lutherſchen. Men weet niet waarom; doch men vondt daar in meer buitenſporigheit dan rechtmatigheit.

Burnet. LeGrand. Gevolg der ſtraffen, waarin men drie Hervormden vermingt met drie aanhangers van den paus.

Wanneer zy op de gerechtsplaats gekomen waren, verklaarde *Barnes* zyn gelove, volgens het gevoelen der Proteſtanten. Zyne aanſpraak geëindigt hebbende vroeg hy aan den Sherif, of men de punten hadt, waar op hy en zyne medemakkers veroordeelt waren. De Sherif hem van neen geantwoord hebbende, vroeg hy aan het volk, of 'er iemandt over hen klaagde, dat zy eene valſche leer geleeraart hadden? Niemandt antwoordde iets. *Barnes* alstoen het woordt weder opnemende zeide: *Ik ben hier gebragt om door het vonnis van het Parlement verbrand te worden: myne ſtraf is genoegzaam om ulieden te verſtaan te geven, waar mede men my beſchuldigt. Ik bidde Godt, dat hy het den geen wil vergeven, die my veroordeelt hebben.* Hy verdedigde zich vervolgens over dat hy oproer zou aangeſtookt hebben; hy badt Godt voor den koning; hy vermaande het volk tot onderdanigheit, niet alleen door beweegredenen van vreze, maar voornamentlyk door eene beweging van het gewiſſe, en hy badt den Sherif, vyf zaken aan den koning te vertonen. De allerangelegenſte was om het grote werk van de herſtelling van den waren Godsdienſt tot zyne volkomenheit te brengen. Op deze wyze was het dat hy zich uitdrukte. Hy voegde daar by, dat hy reets verre gevordert was; maar dat 'er echter nog vele zaken overig waren om te doen.

Doodt der drie Gereformeerden.

Hieronymus, na hem ſprekende, gaf ook rekenſchap van zyn gelove, byna op de zelve wyze als *Barnes* gedaan hadt, en eindigde met eene beweeglyke nodiging, vermanende het volk zich ten voorbeeldt voor te ſtellen de onuitſprekelyke liefde van *JESUS CHRISTUS*, de eenige ſpringbron der zaligheit. *Gerard* volgde hun voorbeeldt, en zeide, dat hy nooit iets hadt gedaan, noch iets gezegt, ten minſte zo veel hy zich kon erinneren, dan om de gelovigen op te wekken om Godt te dienen, en den koning te gehoorzamen. Zy omhelſden daar na malkander alle drie, en kuſten de een den anderen, zonder eenige ontroering over de wyze van hunne doodt te tonen. De ſcherprechter maakte hen vaſt aan de paal, en men ſtak den brandt in den houtmyt, waar door zy verteert wierden.

De drie Roomſchgezinden ondergingen de zelve ſtraffe, niet kunnende verduwen de belediging, welke men hen hadt aangedaan, van hen

Doodt der drie vroe-

1540. Vlaanderen van den paus.

hen met drie Proteſtanten te paren: eene beledi-ging, welke zy, gelyk zy zeiden, bitterder von-den dan de doodt zelve. Dus ſtierven de eerſten, hunnen vyanden vergevende, en de anderen on-der het uitbraken van ſcheldwoorden tegen de medegeſellen hunner ſtraffe. Men veroordeelde tot de zelve doodſtraffe vier andere perſonen *, om dat zy in de belangen van den paus geweeſt waren, om dat zy den kardinaal *Polus* onderſtandt hadden gedaan, om dat zy de kerkelyke opper-macht van *Heurik* ontkent hadden, en om dat zy Calais hadden willen helpen verraſſchen.

* *Adam Damplip, Edmond Brendam, Clement Philpot* en *Gregoras Boutsigh.*

Zodanig was de koning bezig om door beuls handen het bloedt zyner onderdanen te plengen, het welk zy niet dan voor zynen dienſt hadden behoren te ſtorten. Laat ons het verhaal van deze treurige bedryven, van welke hy zelf een afſchrik hadt, eindigen. Na de doodſtraffe van zes Hervormden, die veroordeelt en met de doodt geſtraft wierden, zynde een der zelven niet dan een jongeling van 15 jaren †, te Londen, drie te Salisbury, en twee te Linkoln, hieldt hy eensſlags daar mede op, en liet na deze onge-lukkigen te doen verbranden.

* *Richard Mekins.*

Hy deedt ook de gevangenen in vryheit ſtel-len. Men hadt hen in rechten betrokken op de aanſtoking van *Bonner*, die geveinſt hadt gedu-rende de gunſte van *Cromwel*, aan wien hy zich zo wel hadt verbonden, als aan *Cranmer*; maar hy veranderde van party na de ongunſte van den ſtedehouder des konings, en liet gevoelens, ge-heel ſtrydig met die gene, welke hy aan dezen gunſteling van den koning betoont hadt, bly-ken. De eerſte, die daar gevoel van hadt, was *Grafton*, die gene, de welke den Bybel in het Engelſch hadt gedrukt. Men vervolgde hem om dat hy gedrukt hadt vaarzen, ter eere van *Cromwel* gemaakt. Om zyne beſchuldiging te bezwaren, verklaarde *Bonner* het onderhoudt, het geen de drukker met hem gehad hadde ter zake van de doodt van dezen ſtaatsdienaar, waar over *Grafton*, die geloofde, dat *Bonner* met hem van een gevoelen was, zeer zielroerende klagten geſtort hadde. Doch de kancelier *Audley*, die een vriendt was van den drukker, redde hem uit die moeielykheit.

Grafton, die den Engelſchen Bybel gedrukt hadt, in rechten vervolgt en o.tſlagen.

Burnet. Aanſtelling van verſchei-de bis-dommen door den koning. *Acta. Publ. Tom. XIV, fol.* 731. *Ibid. fol.* 748.

Het was op het einde van het zelve jaar dat de koning begon de ſtichting der bisdommen, wel-ke hy voorgenomen hadt op te richten van de inkomſten der afgeſchafte klooſters, en het welk hy niet dan in de volgende jaren volbragt. Wy zullen het verhaal daar van echter hier laten vol-gen, om niet genoodzaakt te zyn zulks op on-derſcheide plaatſen te doen. Hy veranderde de abdy van Weſtmunſter in een biſſchoppelyken ſetel (a), alwaar hy een deken en twaalf kanun-niken inſtelde ten dienſte dezer hoofdkerke. In het volgende jaar ſtichtte hy het bisdom van Cheſter, na het vernietigen van het klooſter van Werbourg, het welk in de zelve ſtadt was, en hy hechtte aan dit bisdom een dekenſchap, ne-vens zes prebenden. Hy ſtichtte in dat zelve jaar het bisdom van Gloceſter, benevens een dekenſchap, met zes kanunnikdyen, aan welke hy de inkomſten van de abdy van St. Pieter te Glo-cheſter hechtte, als mede het bisdom van Peter-boroug. In den jare 1543 † maakte hy tot bis-dommen de abdyen van Osney binnen de ſtadt Oxford, en van St. Auguſtyn binnen Briſtol. Men ziet nog de opene brieven, die vervaardigt wierden voor het bisdom van Weſtmunſter; die der andere oprechtingen waren diergelyke. De koning zeide, dat hy, *gedreven door eene Godde-*

Ibid. fol. 754.

† *Hermer* zegt in zyn *Cri-tique*, dat het was in den jare 1542.

(a) Dit geſchiedde in het einde dezes jaars 1540.

lyke genade, en ter herte nemende de herſtelling van den waren Godsdienſt, en den waarachtigen dienſt van Godt in zyne eerſte zuiverheit, hen trachtte af te trekken van de misbruiken, de welke de inſtelling der monniken en hun ergerlyk leven daar hadden in-gevoert; dat hy zorg droeg, dat het woordt Gods openbaarlyk wierdt gepredikt; dat de Sakramenten bedient wierden volgens der zelver inſtellinge; dat de kerkentucht wel wierdt onderhouden, de jeugt onder-wezen, de oude lieden verkwikt, en de behoeftigen byge-ſtaan; eindelyk, dat het met dit inzicht was, dat hy het bisdom oprechtte, enz. Wanneer de open-brief was opgemaakt, zondt de koning des ande-ren daags een bevel aan den aartsbiſſchop om den kerkvoogdt in te wyen en te zalven.

1540. Bewee-redenen der op-rechting.

De prioryen der hoofdkerken van Kantelberg, van Wincheſter, van Durham, van Worche-ſter, van Carliſle, van Rocheſter, en van Ely wierden mede in dekenſchappen en in kanunnik-dyen verandert. Men ſtelde ook in ieder plaats van deze nieuwe oprechtingen eene jaarlykſche uitdeeling voor de armen. Deze zorgen waren waardiger voor den koning dan de ſtraffen van zyne onderdanen; en byaldien hy deze weldadig-heit verder hadt uitgeſtrekt, zou hy de klagten van het volk geſtremt, en de laſteringen der monniken onwaar gemaakt hebben. Maar de yveraars voor den paus, ziende dat hy daar ſtil by bleef ſtaan, lieten niet na te zeggen, dat het eene geringe wedergeving was van het kleinſte gedeelte der rykdommen, welke hy de kerk ontrooft hadt, en dat hy daar geen lof door ver-diende, dat hy de eenen iets gaf, doordien hy het de anderen ontnam. Des niettegenſtaande behaalden hem deze ſtichtingen groten lof in vremde landen, en deden hem van het meeſte gedeelte zyner onderdanen zegen toewenſchen.

Andere oprech-tingen van de-kenſchappen.

Verſcheide oordee-len over deze oprech-tingen.

Byaldien men het voornemen van den aarts-biſſchop van Kantelberg ondersteunt hadt, zou men den koning roemruchtiger en voor de kerk van Engelandt nuttiger ſtichtingen hebben zien doen. Deze kerkvoogdt hadt aangemerkt, dat 'er geen minder ongeregeldheit was onder de ka-nunniken dan in de klooſters, en men ziet uit eenen van zyne brieven het verdriet, het welk hy 'er over hadt, dat men door die menſchen zag verkwiſten de rykdommen, welke men den monniken ontnomen hadt. Hy hadt een mid-del voor dit kwaadt gevonden. Dit was een kweekſchool voor jonge kerkelyken in elke hoofdkerk op te rechten, en daar toe te vin-den eene inkomſte, bekwaam om zo wel hen, als hoogleeraars in de Godgeleerd-heit, in de Griekſche en in de Hebreeuſche tale te onderhouden, om hen te onderwyzen. Hy hoopte, dat, door de zamenvoeging van de kanunniken met deze jonge kerkelyken, opge-voed onder de oogen van den biſſchop, een hei-lige yver in hen zou ontſtoken worden, om hen tot Godvrucht en het onderzoeken der God-geleerdheit als om ſtrydt aan te moedigen. Doch de noodwendige inkomſten tot een zo ſchoon voornemen ontbrekende hadt *Cranmer* alleen de eer om het te hebben ontworpen, zonder de vol-doening te hebben van het zien werkſtellig ma-ken.

Voorne-men van een kerkelyk kweek-ſchool op te rechten.

De koning hadt getracht de zelve hervor-ming in Ierlandt in te voeren als in Engelandt, en wy hebben reets gezien, dat de aartsbiſſchop van Dublin de oogmerken van dezen vorſt en den yver van zynen ſtedehouder onderſteunde: doch hy wierdt gedwarsboomt door den aartsbiſ-ſchop van Armach en door de ingeborene Ieren, welke den paus waren toegedaan, behalven dat de

Cox. Warre. De aarts-biſſchop van Ar-mach kant zich tegen de her-vorming.

1540. de gedurige wederſpannigheden van dit eilandt de voortgangen van den Godsdienſt verhinderden, welker ſtemme door het gedruiſch des oorlogs verdooft wierdt. Dit is het, het welk wy verder gaan zien, het vervolg der zaken van eene regering, zo gefolt door hare huiſſelyke beroerten, weder opvattende.

Krygsverrechtingen van Mylord *Gray*.

Mylord *Gray*, geſtadig gelukkig, trok op naar den kant van Trim tegen den rebel *O Reyle*, en dwong hem zich te onderwerpen. Vervolgens wendde hy zyne wapenen tegen eene bende ſtruikrovers, die zich tuſſchen Ards en Lekale onthielden, en die het ganſche landt onveilig maakten en verwoeſtten. Hun hoofdt was een Engelſchman van geboorte; maar hy wiſt noch van vaderlandt, noch van Godsdienſt; vermoordde en roofde zonder onderſcheidt Engelſchen en Ieren; plunderde zo wel de kerken als de ongewyde plaatſen, en hadt geen eerbiedt noch voor Godt, noch voor menſchen. Men zegt niet of hy in de handen van Mylord *Gray* viel; doch het leger van dezen veldheer verviel tot de zelve ongebondenheit, de welke het kwam beſtraffen. Het ſchondt de zogenoemde heilige overblyſſelen en de beelden, voor welke men de allermeeſte eerbiedt hadt. In de kerk van Trim wierdt dat van de Maagdt, het welk in grote achting was, niet meer geſpaart dan de andere, en de krygsknecht maakte geen zwarigheit de ryke offerhanden, welke hy in de ſchatkamer, in welke de kerkelyke kleinodiën bewaart wierden, vondt, weg te nemen. Hy verbrandde zelfs de hoofdkerk van Downe, en verwoeſtte het gehele omleggende landt. De vyanden van Mylord *Gray* verzuimden niet in het vervolg hem wegens deze kerkſchenderyen eene hoofdmisdaadt te maken. Ondertuſſchen namen *O-Connor* en *O-Toole*, ziende dat Mylord *Gray* in de Noorder delen van het eilandt de handen vol werk hadt, hunnen tydt waar om de borſtweringen, de welke de Engelſche volkplantingen afzonderden, te bemachtigen en te verwoeſten. De landvoogdt, daar van verwittigt zynde, ylde om tot onderſtandt te komen. Hy vondt, dat de wederſpannigen reets met hunnen buit waren afgetrokken; maar hy trok op zyn beurt in de landen van *O-Connor* en van zyne medeſtanders, ontnam hen vele ſterkten, dwong *O-Carol* en *O-Magher* zich te onderwerpen, vermeeſterde *O-Connor* in zyne beſchanſſingen, en noodzaakte hem om te Dublin den eedt te komen afleggen.

Kerkſchenderyen van des zelfs leger.

De aartsbiſſchop van Dublin beklaagt zich over de tegenkantingen, welke men hem doedt.

Gedurende deze beroerten was het bezwaarlyk de hervorming te doen doordringen. Dit zien wy uit een brief van den aartsbiſſchop van Dublin, geſchreven aan den ſtedehouder des konings in de maandt van April des jaars 1538, byna met de zelve uitdrukkingen als die, welken hy drie jaren te voren geſchreven hadt. Hy betuigde altydt wegens zynen yver, en volhardde met zich over den aartsbiſſchop van Armach te beklagen. Hy voegde daar by, dat de prioor en de deken van Dublin aanzoek deden by den paus om hen by te ſtaan, en dat de hertog van Nordfolk de geeſtelykheit aanmoedigde om zich te kanten tegen de veranderingen, welke men in den Godsdienſt wilde maken. Hy bidt *Cromwel* uitdrukkelyke bevelen aan den landvoogdt te zenden, om hem te onderſteunen tegen zo vele vyanden, die zich tegen zyne goede oogmerken en tegen den wille des konings ſtelden. Hy waarſchuwde dezen ſtaatsdienaar op zyne hoede te zyn tegen de zendelingen van het Roomſche hof, die hem niet anders dan een ſmids zoon handelden, en die hem een dodelyken haat toedroegen. Hy zondt hen ter zelver tydt het formulier van den eedt, welken de paus aan zich liet afleggen door zyne aanhangelingen. Zy zwoeren aan den H. ſtoel te gehoorzamen, aan den paus, zittende te Rome, en aan des zelfs nakomelingen in alle zaken, zo wel ten aanzien van het geeſtelyke, als van het wereldlyke, en nimmermeer de minſte verandering of vermindering, welke men zou willen maken in de rechten, of in de tytels van zyne Heiligheit, in de opperſte macht van de kerk, waar van hy het hoofdt is, en aan het koningdom van St. Pieter, wiens opvolger hy is, te zullen toeſtaan. Zy deden eene gelofte om deze voorrechten te verdedigen voor alle en tegen alle, zonder eenige uitzondering, het welk omver wierp de wettige en opperſte hulde, den koning toebehorende. Zy beloofden zich met al hun vermogen en op alle wyze te ſtellen tegen de ketters, die beveliſchriften mogten maken, ſtrydig tegen de uitſpraken der kerke, en voor verbannen te houden hunne vaders, of kinderen, hunne mannen, hunne vrouwen, enz. de welke zouden weigeren in de zelve verbindteniſſe te treden; het welk Ierlandt, zeide deze prelaat, bloot ſtelde voor burgerlyke en huiſſelyke oorlogen, de wereldlyke regering vernietigde, en alles in vuur en vlam zette. De aartsbiſſchop gaf in het vervolg kennis aan den onderkoning van de zwakheit der koningſchen in een eilandt, waar in de inboorlingen van het landt veel meerder in getale waren. Hy voegde daar by, dat zy hunne byzondere verbitteringen ſtaakten, om te zamen te lopen ter verdediging van hunne bygeloviglieden, en dat het meeſte gedeelte der Engelſchen met hen zamenſpande; zo dat het onmogelyk was zo velen vyanden het hoofdt te bieden, ten minſte byaldien de koning daar gene buitengewone krachten toe inſpande.

De eedt, welken zy aan den paus afleggen.

Zwakheit der koningsgezinden.

De onderkoning, beantwoordende den yver van den aartsbiſſchop, was bezig om in dit eilandt de voorwerpen van bygeloviglieit te verſtoren. Zodanig was *een eeuwig vuur*, dus genaamt om dat men zorg droeg het zelve te onderhouden, gelyk oudtyds dat der Veſtaalſche nonnen. Het brandde in het kloofter der nonnen van St. Brigitta van Kildare. De bevelen wierden afgezonden om het gebruik daar van af te ſchaffen. Dit geſchiedde echter niet dan eenigen tydt daar na, wordende ter zelver tydt het kloofter met alle de konventen afgeſchaft.

Bygeloviglieit van een eeuwigduvend vuur.

Men nam in dit jaar een Kordelier gevangen, verdacht van verſtandhouding met de oproerigen en de zendelingen van den paus. Men zette hem gevangen op het kaſteel te Dublin, met voornemen om hem naar Engelandt zenden: doch hy voorkwam zyne halsſtraf, en doorſtak zich zelven. Men vondt in zyne klederen een brief, de welke zyne geheime handelingen ontdekte. De zelve was geſchreven door den biſſchop van Mets *, uit den name van paus *Paulus* den III en van de kerkvergadering van Vicenza, aan *O-Neal*, om hem te vermanen het geloof en de achtbaarheit van de Roomſche kerk te beſchermen, welke men in Ierlandt wilde doen te gronde gaan. Men vleide hem met de eere zyner natie, welke men de ſteun noemde van den H. ſtoel, volgens eene voorzegging, welke men, naar men zeide, kortelings hadt gevonden, en welke men aan een biſſchop van Caſſel † toeſchreef. De zelve behelſde, dat de Antichriſt zich niet zou veſtigen op den H. ſtoel dan wanneer

Droevige doodt van een Kordelier.

*Mets was alsdan eene keizerlyke vryſtadt.

Brief van de kerkvergadering van Vicenza aan *O-Neal*.

† *Sanctus Laſerianus.*

1540. neer het R. Katholyke geloof in Ierlandt zou ondergaan. Om deze reden handelde men dit eilandt als een heilig landt, en als een geheiligt eilandt; en om den gene, aan wien men zich aangaf, door byzondere en perſoneele beweegredenen aan te moedigen, noemde men den zelven waardigen zoon der kerke, die, zeide men, van zyne Godvrucht het onderſtandt verwachtte, het welk het van noden hadt. Dus was het, dat de paus alle zyne kunſtſtreken in het werk ſtelde in de ſtaten van *Henrik* den VIII, om zich daar in weêrwil van dezen vorſt te verdedigen.

Deze onderſchepte brief belette de aanhangers van den paus niet *O- Neal* in den oproer in te wikkelen. Hy verklaarde zich hoofdt van dit heilige eedgenootſchap, in het welke hy *O-Donel* en veel meer andere grote heeren deedt treden, die een talryk leger op de been bragten, waar van zy de monſtering deden op het gebergte Tarag. Vervolgens trokken zy naar de ſtaten der koningſchen, overweldigden de liniën, en kwamen zich te Bella-hoa nederſlaan. Aldaar was het dat Mylord *Gray* hen kwam opzoeken. Om hen te overvallen trok hy den gehelen nacht door, en bevondt zich met het krieken van den dag in het gezicht van hun leger, niet dan de rivier tuſſchen beide hebbende. De zelve was breed, en men hadt geen tydt om bruggen te ſlaan. Hy beſloot dan de zelve over te trekken zo als men beſt kon. Men zocht doorwaadbare plaatſen; de ruitery trok den gehelen nacht door, en het voetvolk volgde den weg, welken zy voor haar baande. De onderneming was niet min gelukkig dan ſtout. Het ganſche leger won de overzyde, in weêrwil van den tegenſtandt der vyanden; greep hen dapper aan, en bragt hen in verwarring. *O-Neal* bergde zich: doch hy liet vele doden en gevangenen achter, nevens al den buit. Hy trok weder over de verſchanſſingen, en vertrok zich in ontoegankelyke plaatſen, om zich te dekken voor een zegepralend leger, het welk hem op de hielen volgde.

Nederlaag der wederſpannigen.

Dit jaar eindigde gelukkig voor het hof door den vrywilligen afſtandt, welken dertien abten en acht prioren deden van hunne klooſters, om aan de bevelen des konings te gehoorzamen. De prioor van St. Jan te Jeruzalem was onder het getal dezer laatſten. Het meeſte gedeelte dezer klooſters was in de nabuurſchappen van Dublin, van Waterfort, van Limmerik, van Trim en van Louth. Mylord *Gray* wierdt in dat zelve jaar te huis ontboden, en de ridder *William Brereton* in zyne plaats geſtelt; echter maar tot nader goedvinden, en tot dat het hof wegens de regering eene nette beſtelling zou hebben gemaakt.

Vrywillige afſtandt van verſcheide abten.

De bloedige ordonnantie der zes artykels wierdt alstoen in Ierlandt afgekondigt, alwaar het een voorwendſel gaf aan de oproerigen om de wapenen weder op te vatten. Het was, naar hun zeggen, om den ouden Godsdienſt te verdedigen: doch zy hadden niet voor dan de volkplantingen te plunderen. De allerberuchtſte hoofden van de Ierſche geſlachten waren aan het hoofdt van dit eedgeſpan, het welk voor zinſpreuk in hunne vaandelen hadt: *De vryheit en de Godsdienſt*; ſchoonſchynende namen, met welke zy eene hatelyke oproerigheit verwden. *O-Neal*, *O-Brian*, *O-Donel*, en *O-Carol* waren de driftigſten, zo wel als de machtigſten. Nochtans maakten zy meer geruchts dan het geen zy uitvoerden. De ridder *Brereton* trok regt op hen aan, zonder zich over hun groot getal te ontzetten; overviel hen in verſcheide ontmoetingen, en verſtrooide hen zo wel, dat zy zich niet weder kunnende byeen verzamelen, in hunne diepſte boſſchen verſtaken, om te ontgaan van vervolgt te worden. *Brereton* vergenoegde zich met deze nederlage niet. Hy trok in de landſtreek van Ophali, vervolgde *O-Connor*, en hem de eene plaats na de andere ontnemende dwong hy hem zich te onderwerpen, en zynen zoon tot gyſelaar over te geven. Dit was het, waar mede de ondernemingen van *Brereton* eindigden, wiens gezag ophieldt by de aankomſte van den ridder *Anthony van St. Leger*, welken de koning vereert hadt met den tytel van groot-afgezonden *.

Afkondiging van de ordonnantie der zes artykels dient tot een voorwendſel aan de roveryen der Ieren.

Zyne eerſte zorgen na zyne bezitneming, de welke met de gewoneliyke plegtigheden geſchiedde, waren om de geldmiddelen van den koning in een goeden ſtaat te brengen, waar in hy wierdt bygeſtaan door eenen der barons van den Exchequer †, en door twee rekenmeeſters. Men zag, dat de ſtaat, welken hy daar van opmaakte, beſtondt in landeryen van 's lands inkomſten, van de ſtads-rechten van Dublin, van Drogeda, van Dundalk en van Trim; de ſtadsinkomſten der twee eerſten; van het overſchot der leengoederen; van de eerſte jaars inkomſten ‡, en onderſtanden van de geeſtelykheit. Dit alles bedroeg te zamen niet meer dan 7500 ponden Ierſch geldt; het welk doedt zien de valſchheit der gedenkſchriften, welke men voortbrengt van den tydt van *Eduard* den III, waar in men de inkomſten van dit eilandt doedt opklimmen tot 30000 ponden 's jaars. Het zelve opſtel van den ridder *St. Leger* doedt het leger, het welk de koning in dit landt onderhieldt, maar beſtaan uit 370 ruiters, en 150 voetknechten. Het was naar evenredigheit der inkomſten: doch deze benden waren verſterkt door die, de welke de grote heeren gehouden waren te bezorgen uit krachte van hunne leengoederen. Het ontbrak voornamentlyk aan allerlei ſchietgeweer, en men ziet uit een brief, in dien tydt uit het leger geſchreven, dat 'er in het leger maar een ſtuk kanon was; maar het zelve was zonder roöpaardt, en buiten ſtaat om dienſt te doen. Men behoeft zich dan niet te verwonderen, dat de landvoogden met zulke middelmatige machten geen beter overwinningen behaalt hebben op vyanden, altydt op hunne hoede, en die van alle kanten opſtonden. De landvoogdt deedt by zyne aankomſte, op het bevel des konings eene, nieuwe munt ſlaan, welke op de eene zyde eene harp geſtempelt hadt. Men zegt, dat het wapen van Ierlandt tot dus lang nog niet vaſtgeſtelt was, en dat het *Henrik* de VIII was, die dit jaar belaſtte, dat men zich houden zou aan de harpe.

* *Grand Deputi.*

† *Thomas Walsh.*

Inkomſten van den koning in Ierlandt.

‡ *Annates.*

Getal der krygsbenden.

Gebrek van krygsgeweer.

Het maken van een nieuwe munt.

Ondertuſſchen was Mylord *Gray* in Engelandt wedergekeert. Hy wierdt daar gunſtiglyk ontfangen van den koning, die hem betuigde over zyne dienſten voldaan te zyn, hem burggraaf van Grany maakte, en wilde, dat hy voor hem het koninklyke zwaardt zou dragen by de plegtigheit van het Pinxterfeeſt. Doch kort daar na wierdt hy in de gevangeniſſe geworpen, op de beſchuldigingen van den grave van Ormond, van den kancelier *, van den ondertreſaurier †, en van den ridder *Travers*. Wy zullen zyne halsſtraffe en veroordeeling in het volgende jaar zien.

Wapenſchildt van Ierlandt.

Eer, Mylord *Gray* op zyne terug komſt aangedaan.

* *Allen.*

† *Brabanſon.*

De graaf van Desmond onderwierp zich in dit jaar, waar in wy zyn, erkende de kerkelyke opperhoofdigheit van den koning, en verzaakte die van den paus. Hy beloofde ook te be-

Onderwerping van den grave van Desmond

1540. en van vele anderen. betalen zyn aandeel aan de ſchattingen, gelyk de andere groten van Ierlandt deden, en zyne leenmannen ten oorlog te geleiden, ten dienſte van zyne Majeſteit, zo dikmaals als het zou gevordert worden. Hy deedt dit alles met een fraaie zwier. Hy kwam uit eige beweging te Dublin, en leide daar den eedt af in tegenwoordigheit van den landvoogdt en van den gehelen Raadt. *Burk Clauriekard*, van welken wy meermalen geſproken hebben, volgde zyn voorbeeldt, zo wel als vele anderen. Dus wierden de inkomſten van den koning vermeerdert door de ſommen, welke deze heeren opbragten, en zyn leger vergroot door de zamenvoeging hunner benden.

1541. Daar viel in Ierlandt in den jare 1541 niets van belang voor. Het Parlement wierdt beroepen, gedagvaard, en vele malen uitgeſtelt, en de zittingen eindigden niet dan in het jaar 1543. De oprechting van Ierlandt tot een koninkryk maakte de merkwaardigſte akte uit: doch doordien de zelve niet voor den dag kwam dan in het jaar 1542, zullen wy daar van hier geen gewag maken, en dit jaar eindigen met het invoeren der Jeſuiten in dit eilandt. Het was *Robert Varchop*, die genaamde aartsbiſſchop van Armach, de welke een lidt van de Trentſche kerkvergadering was, die de zelve daar liet in komen. De eerſte was genaamt *Jan Coduk*, die eenigen tydt daar na gevolgt wierdt van *Alphonſus Salmeron*, *Paskaſius Broet* en *François Zapala*, grote yveraars voor den paus, wiens waggelend gezag zy kwamen ondersteunen.

Invoering der Jeſuiten in Ierlandt.

1540. *Herbert. Sleidanus.* Terwyl de koning bezig was met zyne bevelſchriften zo wel in Engelandt als in Ierlandt te doen uitvoeren, om de hervorming, waar van hy de aanlegger was, vaſt te ſtellen, en om te beletten die gene, de welke de Proteſtanten wilden invoeren, werkte de keizer op de Rykſdagen om de zamenverbondenen van de Augsburgſche belydenis weder te winnen. De doodſtraffen, welke *Henrik* in het werk ſtelde tegen die van deze belydeniſſe, hadden geheel ſtrydige of verkeerde uitwerkingen, tegen de verwachting der yverige Roomſchgezinden, die hem deze wreedheit inbliezen. Men zag deze ongelukkigen de allerverſchrikkelykſte doodt met blydſchap ondergaan, en hunne ſtandvaſtigheit gaf reden om te zeggen, dat daar iets bovennatuurlyks in was; dat men op de ſtraftonelen en op de houtſtapels niet zegepraalde, zonder door eene geheel Goddelyke genade ondersteunt te zyn, en dat men wel zag, dat de zaak, voor welke deze menſchen leden, goed was, doordien de zelve daar martelaren van maakte. Op deze wyze ſpraken daar van niet alleen de voorſtanders van de hervorming, maar zelfs zeer vele anderen, voornamentlyk geleerde en verſtandige lieden. De Roomſch-Katholyke vorſten vonden deze vervolging niet langer goed, en ſchenen genegen door zachter middelen aan eene wedervereeniging van gevoelen te laten arbeiden, of om de genen te dulden, die men tot het Roomſch-Katholyke gelove niet zou kunnen wederbrengen. De paus was zelf van dat gevoelen. Men zag, dat de Turk grote toebereidſelen maakte, en het ſtondt te vrezen, dat, terwyl de Chriſtenen zich onder malkander vernielden, deze algemene vyandt met alle zyne krachten zich op hen zou werpen: dus dachten de keizer en de paus, die het meeſte voor hunne invallen bloot geſtelt waren, van de zyde van Italie en van Duitſchlandt, veel eerder zich met de Proteſtanten te bevredigen, dan hen door halsſtraffen te verbitteren. De laatſte zeide zelfs, dat het beter was over eenige ſtukken wat bot te vieren, behoudens dat men het gezag van den H. ſtoel bewaarde, dan eene algemene ſcheuring te verwachten: zo dat hy den Rykſdag goedkeurde, welken *Karel* de V beriep eerſt te Worms, alwaar de leeraars der twee partyen zamen niet konden overeenkomen, en welken hy naderhandt naar Regensburg overbragt. 1540. De paus keurt deze ſtrengheit niet goed.

Oordeelen, welke men velt over de lyfsſtraffen der Proteſtanten en Hervormden.

Hy zondt den kardinaal *Contarini*, zynen afgezant, naar deze laatſte vergadering, en men benoemde van wederzyden gevolmachtigden, om de artykels te onderzoeken, over welke men het niet eens was. *Pflug*, *Eccius* en *Gropper* wierden verkoren van de zyde der Roomſch-Katholyken; *Melancthon*, *Bucerus* en *Piſtorius* door de Proteſtanten. *Frederik*, Paltsgraat, en *Nikelaas Perenot*, heer van Granvelle, wierden benoemt door den keizer om voor te zitten in de redenkavelingen. Men ſtelde de dagregiſters op van het gene daar voorviel, waar in men driederlei onderſcheide claſſen hieldt. De eerſte was van de geloofsartykels, waar over men het zamen eens was; de twede van die gene, over welke men het eens was omze te verzachten en te verbeteren, en de derde van die gene, over welke men niet hadt kunnen overeenkomen. De keizer hadt zelf de leerſtukken voorgeſtelt, over welke de leeraars hun gevoelen moeſten geven. De voornaamſte artykels waren: van den ſtaat der rechtheit van den menſch voor den val, van den vryen wille, van de erfzonde, van de rechtvaardigmaking, van de kentekenen en het gezag van de kerk, van dat der H. Schrifture, van de boetvaardigheit, van de Sakramenten, van de liefde en de gemeenſchap der Chriſtenen, van de kerkelyke beſtiering en heerſchappy, van de Miſſe, van de bediening der Sakramenten, van de tucht en gewoonten der kerke. Gevolmachtigden aangeſtelt door de Rooms-Katholyken en de Proteſtanten, om aan de wedervereeniging te arbeiden.

De keizer keurde goed de order, welke men hieldt in het onderzoeken van deze ſtoffen, en ontfing gunſtiglyk de papieren, welke hem daar over wierden aangeboden: doch *Contarini* deedt al de vrucht van deze onderhandeling verdwynen. Hy hadt zich daar niet by bevonden, om dat hy daar in hadt willen voorzitten, waar toe de Proteſtanten niet zouden verſtaan hebben: doch men was overeengekomen, dat het ganſche twiſtgeding aan den keizer zou gebragt worden, die in zyn perſoon zou vereenigen de twee machten, bevoegt om het zelve te bekrachtigen, de kerkelyke en wereldlyke, als hoofdt van de eene, en geboren voorſpraak of beſchermer van de andere. *Contarini* liet zelfs aanſtonts blyken, dat hy genegenheit tot een vergelyk hadt, en dat hy eene waarachtige hervorming van de ongebondenheit en misbruiken, welke men onder de geeſtelyken zag, wenſchte. Hy ontboodt de kerkvoogden, en deedt aan hen daar over levendige vertogen: ondertuſſchen kon noch hy, noch *Eccius* toeſtaan, dat men aan de leerſtukken des geloofs raakte. Des pauzen afgezant vertoonde den keizer, dat men gene vergaderingen kon houden, om daar uitſpraak over te doen, zonder tuſſchenkomen van den paus, die zich daar in perſoon moeſt by bevinden, of door zyne gezanten; dat dusdanig al het gene, het welk op den Rykſdag te Regensburg gedaan was, van gener waarde was, en dat men de Proteſtanten weder moeſt zenden naar den paus, of de kerkvergadering, welke de paus zou goedvinden te beroepen. Men bleef daar dan by: doch de keizer maakte zich meeſter van de papieren, met De keizer wenſcht de wedervereeniging. Des pauzen afgezant dwarsboomt de zelve.

1540. voornemen om den paus daar van kennis te geven. Dit was insgelyks te vergeefsch. De Protestanten eischten, dat men ten minste by voorraadt zou toestaan de artykelen, waar over men het was eens geworden in de onderhandeling, het overige verwachtende, dat beraamt zou worden in eene algemene kerkvergadering; en de keizer leende daar de handt toe: doch des pauzen afgezant stelde zich daar voor de twede maal tegen. Hy vertoonde, dat deze artykels van het minste belang waren; dat men de zelve te vergeefsch zou inwilligen aan de zamenverbondenen van de Augsburgsche belydenisse; dat deze inwilligung hen omtrent de andere artykels niet handelbaarder zou maken, en niets tot de wedervereeniging toebrengen; dat derhalven het allerdienstigste was alles aan de kerkvergadering te verblyven.

De onderhandelingen worden afgebroken.

De keizer was misnoegt aldus alle de maatregelen, welke hy genomen hadt, verbroken te zien. Hy was wel onderrecht, dat *Solyman* zich gereed maakte om weder naar Hungarie te trekken, aan het hoofdt van een talryk leger, en vondt zich niet in staat hem tegen te staan, byaldien de zamenverbondenen, in plaats van hem by te springen, deze gelegenheit waarnamen om hem zelf den oorlog aan te doen. Hy zeide hen dan, om hen neder te zetten, dat hy in persoon den paus zou gaan vinden, en dat hy van den zelven hoopte te verkrygen de toestemming, welke des zelfs gezant op hunne byeenkomst geweigert hadt te geven. Hy vermaande hen ter zelver tydt niets te veranderen in de artykels, waar over zy het eens waren geworden. Hy schreef ook aan den paus, om hem te overreden tot het verbeteren van eenige misbruiken, de welke reden gaven tot de klagten der Protestanten; om hen door deze beginselen eene volmaakter hervorming te doen verhopen. Hy gaf zyne bevelen om van den eenen kant te beletten, dat het volk de kloosters niet zou aantasten, en van den anderen, dat men het volk geen geweldt zou aandoen, onder voorwendsel van Godsdienst. Hy beloofde zynen vlyt aan te wenden tot het beroepen van eene vrye en algemene kerkvergadering. Hy voegde daar by, dat indien zulks niet doenlyk was, hy eene van vele natien zou bezorgen. Eindelyk beloofde hy hen, dat byaldien hy van den paus geen van beide kon verwerven, hy binnen acht maanden een Rykesdag zou uitschryven, om hunne verschillen op den zelven af te doen. Ondertusschen schortte hy de strenge bevelen, gemaakt op de voorgaande Rykesdagen, op, en onder anderen die van den jare 1530, de welke gemaakt was op den Rykesdag van Augsburg. Dus was dit het twede *Interim*, het welk *Karel* de V den Protestanten toestondt. Deze verzachtingen deden hem al den bystandt erlangen, welken hy tegen den Turk van noden hadt.

Beloften des keizers aan de Protestanten.

Hy schort de placaten, tegen hen gemaakt, op.

Verpozing.

Zo als de Rykesdag van Regensburg eindigde, kwamen daar de afgezanten van *Henrik* aan. Het waren de bisschop van Winchester en de ridder *Karwet*. Als men een geschiedenisschryver * geloven mag, die zich al te eenzydig getoont heeft om niet verdacht te zyn, speelden zy onderscheidene personadien, verontschuldigende den koning hunnen meester tegen de Protestanten, en van den anderen kant den keizer en de andere Roomsch-Katholyke vorsten aanzoekende om zyne vrede met den paus te maken, behoudens nochtans, dat men hen geen boete, noch wedergeving opleide. Hoe vooringenomen deze schryver ook is ten nadeele des konings, zyn echter de redenen, welke hy des zelfs afgezanten doedt voeren, niet zonder waarschynlykheit. Ten minste, het is zeker, dat de bisschop van Winchester alle zyne zorgen te kost leide, om hem met *Karel* den V en *Paulus* den III te bevredigen, en wy zullen in het volgende jaar een verbondt van *Henrik* met den keizer, die met *François* den I meer en meer overhoop raakte, zien maken. 1540.

* *Sandoval.*

Onderhandelingen der afgezanten van *Henrik* den VIII op den Rykesdag van Regensburg.

Hoe grote verwydering de echtscheiding van de koninginne *Catharina* ook tusschen *Karel* en *Henrik* gemaakt hadt, nochtans was 'er eene groter tegenstrydigheit tusschen den eersten en den koning van Vrankryk. Sedert dat zy ten troon geklommen waren zagen zy elkander aan met den nayver van twee medevryers, de welke naar de zelve eer en naar de zelve macht haakten. Hunne kuiperyen om het keizerryk hadden hunnen haat veroorzaakt. De zelve was aangewasschen door de gevangenisse van *François* den I, en hunne wederzydsche eischen op het hertogdom van Milaan maakten den zelven onverzoenlyk. Wy hebben gezien, op welke wyze de keizer zyne belofte, om daar den hertog van Orleans mede te belenen, hadt te leur gestelt: *François* de I hieldt zyne gunstelingen verdacht deel gehad te hebben aan het bedrog, dat men hem gespeelt hadt, en nam daar strenge wraak over.

Het waren drie, welke alstoen by hem in gunste stonden, namentlyk de kardinaal van Lotharingen, de konnestabel van Montmorenci, en de admiral *Brion*. De eerste hieldt zich staande door zyne edelmoedigheit, en door het gezag, het welk hy hadt aan het hof van Rome; voor het overige een trotsch man, en die den konnestabel met fierheit behandelde, die zelfs de fierste van alle menschen was, na den kardinaal. De afkomst van den konnestabel was ook zeer doorluchtig; zyne verdiensten waren niet minder: doch zyne gunst was misschien groter dan zyne verdiensten en zyne geboorte waren. Alles keerde zich naar hem toe; de bestierders der steden, de afgezanten, zelfs het Parlement, het hof der Pairs van het koninkryk, de welke hem den tytel van myn Heer * de konnestabel gaven. Hy was niet alleen de gunsteling van den koning, hy was het ook van de koninginne *Eleonora*. *Brion* hadt noch zo veel vermogen, noch zo veel luister als de twee anderen. Hy was zyn geluk verschuldigt aan de genegenheit der hertoginne van Estampes: het zy wegens zyne aangename en aardige gebaarden, door welke hy het hert der mevrouwen van het hof won, het zy, dat hy haar bloedvriendt was. Deze meestersse des konings ondersteunde hem met al haar gezag, en deedt de twee eersten vrezen, dat hy hen zou onderkruipen; zo dat zy voornamen hem voor te komen, en zich ten dien einde vereenigden om hem te verderven. Zy raakten dit te boven, en hem by den koning gehaat gemaakt hebbende, gaf hy hem over aan het Parlement, om zyn geding op te maken. Hy wierdt veroordeelt, en in de Bastille gezet, het welk de gevangenis is van de lieden van rang en der staatsbedienaars: doch de genegenheit van de hertoginne van Estampes verloste hem naderhandt daar uit. Hy hadt geen deel gehad aan de onderhandeling van het mondgesprek van *Karel* den V en van *François* den I, maar de spyt, dien de koning hadt opgevat over het bedrog, dat men hem gespeelt hadt, hadt hem een tegenzin ingeboezemt tegen alle deze staatsdienaars; als of hy het hen tot eene misdaadt toerekende, dat zy niet verder dan hy gezien hadden, en niet beter gelet hadden op de zygangen van den keizer, om 1540.

1541. *Herbert. Mezeray.*

Ongunst der drie eerste staatsdienaars van *François* den I.

* *Monseigneur.* Die van den admiraal *Brion.*

1541. om te beletten van hem bedrogen te worden.

Die van den konneſtabel.

Het was zo niet met den konneſtabel gelegen. De kardinaal van Lotharingen en zyne andere vyanden beſchuldigden hem, de oorzaak geweeſt te zyn van de reize van *Karel* den V in Vrankryk, en daar door de gevolgen van de wederſpannigheit der Gentenaren, gereed om de zelve in alle de andere Nederlandſche ſteden over te brengen, belet te hebben, alzo Vrankryk daar grote voordeelen van zou getrokken hebben. Daarenboven beſchuldigde men hem, zich te hebben aangekant tegen de grootheit van den hertog van Orleans, van zyn huwelyk met des keizers dochter verhindert, en de belening van het hertogdom van Milaan belet te hebben, doordien deze gunſteling, die zich aan den Dauphin verbonden hadt, niet kon velen, dat men des zelfs jonger broeder zo machtig maakte. Eenigen zeggen daarenboven, dat de koning niet goedvondt de al te grote verſtandhouding, welke de konneſtabel met de koninginne onderhieldt. Alle deze aanmerkingen, de welke de mislukte overeenkomſt over het hertogdom van Milaan raakten, en de achterdochten, welke de koning hadt, dat de konneſtabel en de koningin deel hadden aan den geheimen handel, waren oorzaak van den ondergang van dezen gunſteling. Men handelde hem niet zo kwalyk als *Brion*, maar de koning noodzaakte hem zich naar huis te begeven, en zo lang als deze vorſt leefde is hy van het hof verbannen geweeſt.

Die van den kardinaal van Lotharingen.

De kardinaal van Lotharingen wierdt met meer zachtigheit behandelt. Hy behieldt altydt zyne plaats, en bleef in zyne ampten: ondertuſſchen was het met zyne gunſt zo goed als gedaan, en het waren de kardinaal van Tournon, en *Annebaud*, onlangs voorzien met het ampt van admiraal, de welke naderhandt al de genegenheit van den koning bezaten; zo dat het ſcheen, dat deze vorſt den kardinaal zo wel als den konneſtabel de ſchuldt gaf van het kwaad gevolg van hunne onderhandeling by *Karel* den V, welken zy te vergeefſch in Vlaanderen gevolgt waren, om hem te noodzaken zyn woordt te houden.

Herbert. Sleidanus. Mezeray.

De koning van Vrankryk, zich over zyn ongeluk op zyne ſtaatsdienaars gewroken hebbende, het zy de zelve ſchuldig waren, of niet, dacht zich ook te wreken op *Karel* den V, die daar van de ware oorzaak was. Dit gebeurde ten tyde van de echtſcheiding van *Anna van Kleef*. Hy bediende zich van deze gelegenheit om den broeder van deze princeſſe in zyne belangen te trekken, vergramt over de ſmaadheit, zyne zuſter aangedaan, en die een anderen beſchermer zocht dan den koning van Engelandt, om hem tegen den keizer te ondertleunen. Die van het hertogdom van Gelder waren met *Karel* den V overhoop geraakt ſedert de doodt van den laatſten hertog, voorgevallen in den jare 1536. Die van Kleef en Lotharingen waren daar toe de waarſchynlykſte erfgenamen. De laatſte, afſtammende van de dochter van den overleden hertog van Gelder, was de naaſte bloedverwant; maar de hertog van Kleef hadt voor zich de genegenheit der onderzaten, die hem tot de regering riepen; behalven den uiterſte wille van den overleden hertog, die hem tot zynen erfgenaam hadt verklaart. Hy eiſchte vervolgens het leen van den keizer, die het hem weigerde, voorgevende, dat dit hertogdom

Eiſch van den hertog van Kleef op het hertogdom van Gelder.

Varillas.

weder vereenigt was met de Nederlanden door het uitſterven van de mannelyke linie van den laatſten hertog, volgens de overeenkomſt van zynen voorzaat met den aartshertog *Philips*. Deze weigering noodzaakte den hertog van Kleef in Vrankryk te komen, om aldaar hulp te zoeken, om welke hy den koning van Engelandt niet wilde vragen, na dat hy zyne zuſter dus gehandelt hadt. Hy wierdt van *François* den I met opene armen ontfangen, die hem deedt trouwen met de princeſſe *Johanna*, dochter van *Henrik van Albret*, koning van Navarre. Het was om den keizer een vyandt te verwekken, die hem op eenen tydt zou kunnen aantaſten van de zyde van Vlaanderen, met hulp van de Staten van Kleef en Gelder, door de zamenverbondene vorſten bygeſprongen, en van de zyde van Spanje met de hulp van de volkeren van Bearn en van Navarre, ondertleunt door de machten van Vrankryk. Doch doordien de princeſſe nog al te jong was, wierdt het huwelyk niet voltrokken, en de zaken, die in het vervolg gebeurden, deden haar trouwen met *Anthony* van Bourbon (a), vader van *Henrik* den IV, die dezen tak deedt klimmen op den troon van Vrankryk, waar op hy zich zelf de eerſte zette.

1541.

Frankryk de Ion dertleunt heet.

Mezeray.

Ondertuſſchen verkreeg de keizer, die door het verdrag van Regensburg de zamenverbondenen gewonnen hadt, van den Ryksdag de verbanning van den hertog van Kleef, die verklaart wierdt voor vyandt van het keizerryk (b), ter zake van het verdrag, dat hy met *François* den I kwam te ſluiten. Hy verkreeg daar insgelyks ook eene belofte om mede te werken tot de herſtelling van den hertog van Savoje, en een verbodt aan alle de onderdanen van het keizerryk, om dienſt te nemen onder den koning van Vrankryk. Hy hadt al zyne bekwaamheit van noden om deze behandeling te beleggen, in een tydt, waar in de macht van *Solyman* hem zou hebben kunnen doen bezwyken, byaldien deze Sultan alstoen met *François* den I te gelyk gehandelt hadde. Dit was het, het welk *Karel* den V noodzaakte alle zyne behendigheit in het werk te ſtellen om de Proteſtanten in zyne belangen te trekken; en het was aan deze ſtaatkunde, dat zy ſchuldig waren het twede *Interim*, het welk hunne klagten opſchortte; niet verzoekende dan vryheit van gewiſſe; voor het overige gereed om zich voor het keizerryk op te offeren.

De keizer wint de genegenheit der Proteſtanten.

Dit was de eenige ſtreek niet der ſtaatkunde van den keizer: hy wiſt daarenboven de Porte wys te maken, dat 'er een naauw verbondt was tuſſchen hem, den koning van Engelandt, en dien van Vrankryk. Hy deedt door zyne zaakbezorgers te Conſtantinopel zyne zamenſpraak met *François* den I, en al het gene, dat daar was voorgevallen, op zo eene wyze vertonen, om *Solyman* te doen geloven, dat 'er eene verbindtenis tegen hem gemaakt was, in welke alle de Chriſten vorſten niet zouden nalaten te treden. Het geloof, dat de Sultan daar aan ſloeg, vergramde hem zo krachtig tegen *François* den I, dat hy hem ondankbaar en

Hy verwekt nayver in *Solyman*, wegens het verbondt tuſſchen hem, *François* den I, en *Henrik* den VIII.

(a) Hy trouwde met haar in den jare 1548, en het huwelyk van den hertog van Kleef wierdt afgebroken in den jare 1543.

(b) *Sleidanus* zegt in het tegendeel, dat de Rykvergadering ſprak voor den hertog van Kleef; maar dat de keizer opſtondt om deze verzoeken niet te horen.

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

1541. en een wispelturig mensch noemde, en op het punt stondt om zynen afgezant te doen sterven. Dus belette de keizer de ongevallen, met welke hy door de vereeniging van deze twee mogendheden gedreigt wierdt, en *Solyman*, die een nieuwen inval in Hungarie kwam doen, dorst zyne overwinningen naar de zyde van Duitschlandt niet verder voortzetten, vervaart door de voorgewende zamenspanning, welke *Karel* de V hem hadt doen vrezen. Deze laatste hieldt zich zelfs zodanig verzekert, dat de Sultan niets tegen hem zou ondernemen, dat hy zyne wapenen in Afrika tegen *Barbarossa* ging overbrengen. Hy was voornemens hem van voor Algiers te verdryven, gelyk hy van voor Tunis gedaan hadt: doch deze onderneming was zo gelukkig niet als de andere. Het vervolg van onze Geschiedenis noodzaakt ons de verrechting van *Solyman* in Hungarië, en die van *Karel* den V in Afrika beknoptelyk te verhalen.

Thuanus. Herbert. Mezeray.

Vervolg der Geschiedenisse van *Zapoli*, graave van Zepus.

De doodt van *Johannes Zapoli*, graaf van Zepus, en mededinger met *Ferdinand* naar de kroon van Hungarië, trok de wapenen van *Solyman* in dat ongelukkig koninkryk, gelykelyk verscheurt door de Turken en de Christenen. De zelve viel voor in den jare 1540. Hy liet na uit zyn huwelyk met de dochter van *Sigismundus*, koning van Polen, eenen zoon, nog geheel jong, over welken hy tot voogden stelde de koningin zyne weduwe, moeder van dezen kleinen prins, en *Georg Martinusius*, zynen eersten staatsdienaar, welken hy schatbewaarder van Hungarië (a) en bisschop van Waradyn gemaakt hadt. Wy hebben op hun beurt verhaalt alle de veranderingen in het koninkryk van Hungarië voorgevallen, de doodt van *Lodewyk*, zoon van *Ladislaus*, gesneuvelt in den slag van Mohats in den jare 1526, de verschillen tusschen *Ferdinand* en *Zapoli*, graave van Zepus, over de opvolging, en de kroning van dezen laatsten te Buda*, door de handen van *Solyman*, in den jare 1529. De oorlog duurde echter altydt tusschen de twee mededingers. De voornaamste van den adel deden hen tot een vergelyk komen. Het zelve behelsde, dat *Ferdinand* aan *Zapoli* zou overlaten om vreedzamelyk te bezitten dat gedeelte van het koninkryk, waar van hy bezitter was, benevens den tytel van koning, en dat, na zyne doodt, dat gedeelte zou wederkeren tot *Ferdinand*, die alsdan het koninkryk geheel zou bezitten. De doodt van *Zapoli* viel kort daar na voor. De vrage tusschen zyn onmondig kindt en *Ferdinand* was, aan wien het gedeelte van het ryk, het welk *Zapoli* bezeten hadt, zou komen. *Ferdinand* stondt daar naar, zo wel uit hoofde van zyn eigen recht, als door den afstandt, welken *Zapoli* aan hem gedaan hadt. De voogden van den jongen prins zeiden in het tegendeel, dat de vader aan zynen zone zodanig een nadeel niet hadt kunnen doen, noch hem ontnemen een recht, dat zyne geboorte hem gaf op een koninkryk, het welk niet alleen aan *Zapoli*, maar ook aan zyne nakomelingen door de volksverkiezing was opgedragen. Zy stelden dit recht tegen dat, het welk *Ferdinand* voorgaf te hebben van wegens de princesse zyne gemalinne, zuster van den laatsten koning, en zeiden, dat het recht van den graave van Zepus, gegrond zynde op de stemmen van het volk en den adel, onvergelykelyk beter was dan dat van zynen mededinger, het welk niet gegrond was dan op het voorrecht van eene vrouwe. *Martinusius*, bekwaam en stoutmoedig, stelde de zaak niet in overweging; en wetende van

* of Offen.

Verdrag tusschen hem en *Ferdinand.*

Doodt van *Zapoli.*

Verschillen tusschen de voogden van den jongen *Zapoli* en *Ferdinand.*

Dapper beleidt van *Mar-*

(a) Dit is het eerste ampt van de kroon.

1541. welk een gevolg het in diergelyke voorvallen is zynen vyandt voor te komen, haastte hy zich den onmondigen prins te doen kronen, op dat het volk, hem als hunnen koning aanmerkende, zich verplicht zou vinden om zyne kroon te verdedigen tegen de eischen van *Ferdinand*. Hy deedt meer: vernomen hebbende, dat deze laatste een talryk leger zondt, onder het bevel van *Rokandolf*, om Buda te belegeren, alwaar hy zich met de koninginne en den jongen prins bevondt, zondt hy aan *Solyman* om van hem bystandt te hebben. De Sultan bleef niet in gebreke hem den zelven toe te staan. *Zapoli* was zyn leenman, en zyn belang wilde, dat hy den zoon ondersteunde, gelyk hy den vader hadt bygestaan tegen *Ferdinand* en *Karel* den V, de ontzagchelykste vyanden voor het Ottomannische keizerryk. Hy beval dan aan den Bassa van Belgrado, en aan dien van Bosnië, spoediglyk op te trekken tot ondersteandt van Buda, terwyl hy een talryker leger byeen zou brengen, het welk hy derwaarts in persoon wilde geleiden.

1541. *Hieronymus*, voogdt van den jongen *Zapoli.*

Doch eer wy van deze onderneming spreken, behoren wy *Martinusius* den Lezer te doen kennen. Des zelfs gevallen zyn al te ongemeen om de zelve met stilzwygen voorby te gaan, en wy zullen in het vervolg een einde zien, al zo verwonderlyk, als de beginselen daar van zonderling zyn. Hy was uit een adelyk geslacht, van het huis van *Utissenovich*, in Dalmatië: doch hy hadt den naam van *Martinusius* * aangenomen, om te behagen aan *Jakob Martinusius*, bisschop van Sardona, zynen oom van moeders zyde. Ziende zyn huis tot een geringen staat gebragt, zyn vader en oudste broeder, zonder hem een aanmerkelyk erfdeel na te laten, overleden zynde, nam hy den geestelyken staat aan, wierdt monnik van de orde van St. Paulus den Heremyt, en week eerst in het klooster van de zelve orde en van den zelven naam, naby Buda, van waar hy naar Polen ging, en overste † gemaakt wierdt van het klooster van Koniano. Hy was daar wanneer *Zapoli*, door *Ferdinand* verjaagt, hulp kwam verzoeken aan het hof van Polen. Het geluk van den eenen en van den anderen deedt den graave van Zepus zyne toevlucht tot dit klooster nemen. Hy zag daar *Martinusius*, en bevondt des zelfs verstandt bekwamer om een koninkryk dan een klooster te bestieren. Hy vondt zyn oordeel zo bestendig, dat hy voornam zynen raadt op te volgen. Door des zelfs raadt zondt hy *Lasky* *, een Poolsch heer, naar de Porte, om van *Solyman* hulp te verzoeken. Wy hebben den uitslag daar van gezien: doch wy hebben vergeten te zeggen, dat *Martinusius* daar niet minder toe deedt dan de onderhandelingen van *Lasky* en de legers van den Sultan. De graaf van Zepus, hem gevonden hebbende van een vast oordeel, ondernemende, en wonderlyk vaardig, stelde hem voor om met hem naar Hungarië te gaan, en hem door zyne raadgevingen gemakkelyk te maken de overwinningen, welke hy hoopte te behalen met de hulp van het Ottomannische leger. *Martinusius*, geboren met een koninklyk gemoedt, omhelsde met blydschap de party, welke men hem voorstelde. Hy geloofde, dat de fortuin hem niet uit zyne celle wilde halen, dan om hem te verheffen tot ampten, overeenkomende met zyne dapperheit en verwachtinge. Hy volgde dan den graave van Zepus: doch zulks was misschien minder met voornemen om hem te helpen zich op den troon van Hungarië te vestigen, dan om zich een trap te maken, die hem t'eeniger tydt zelf daar zou doen

Beschryving van *Martinusius*, en des zelfs gevallen.

* of *Martinuzzi.*

† *Superiour.*

* *Hieronymus Lasky*, of *à Lasko.*

1541. doen opklimmen. Hy verliet zyn klooſter en zyn gewaadt, trok naar Hungarie, doorliep het ganſche koninkryk, drong zich in de huizen van den adel en de voornaamſten van het volk, en zette alle aan om de party van *Ferdinand* te verlaten, en die van *Zapoli* te volgen; zo dat, *Solyman* de zaken in dezen ſtaat vindende, men zich niet moet verwonderen over de ſnelheit, met welke hy het grootſte gedeelte van het koninkryk vermeeſterde, het welk *Zapoli* voor koning erkende, en cynsbaar wierdt aan de Porte.

Zyne verheffing door den grave van Zepus.

Zodanig was de uitſlag der onderhandelingen van *Martinuſius*. *Zapoli* was daar niet ondankbaar over. Hy gaf hem het bisdom van Waradyn, maakte hem ſchatbewaarder van het ryk, en zynen eerſten ſtaatsdienaar. Zo lang als deze vorſt leefde, verburg *Martinuſius* zyne ſtaatzucht, en in ſchyn vergenoegt met de grote ampten, waar mede hy bekleed was, betoonde hy een yver, zyne erkentenis waardig: werkzaam, wakker, getrouw, en geheel aan zynen meeſter overgegeven. *Zapoli* geloofde hem dus te zyn, en toonde de vertrouwendheit, welke hy in dezen ſtaatsdienaar ſtelde, door de keure, welke hy van hem maakte, om voogdt van den jongen prins te zyn. Wy hebben ook gezien, dat *Martinuſius* aanſtonts blyken gaf van eene genegenheit en van eene getrouwheit, waardig de gedachten, welke zyn meeſter van hem gehad hadde, en het pandt, het welk hy hem hadt aanbetrouwt. Men kan zeggen, dat hy voor den jongen prins meer deedt dan zyn eigen vader hadt gedaan. *Zapoli* hadt hem de geboorte gegeven; maar het ſcheen, dat hy hem de kroon zou ontnomen hebben door het verdrag, dat hy met *Ferdinand* gemaakt hadt: *Martinuſius* in het tegendeel hadt geen inzicht voor dit verdrag, en herſtelde den jongen prins in de rechten van het koningdom. Zyne getrouwigheit duurde niet altydt, en de koningin verdacht hem weinig tyds daar na van naar de kroon te ſtaan: zelfs waren deze vermoedens zo ſterk, dat zy toevlucht nam tot *Solyman*. Ondertuſſchen was het vermogen van *Martinuſius* zo wel beveſtigt, dat de Sultan hem niet dorſt dwingen. Hy was genoodzaakt te veinzen, en de koningin om hare vrede te maken. Dus bleef *Martinuſius* in alle zyne ampten. Hy ondernam alstoen nog niet zich hoger te verheffen; wy zullen deze laatſte uitkomſt in het vervolg zien; wy moeten wederkeren tot de belegering, de welke *Ferdinand* voor Buda hadt nedergeſlagen, en welke *Solyman* deedt opbreken: doch hy maakte zich zelf meeſter van de plaats.

Zyne dankbaarheit.

Hy maakt zich verdacht.

Rokandolf, veldheer van *Ferdinand*, hadt zich met een ſchoon leger op den tocht begeven. Hy maakte zich meeſter van de plaatſen, welke hy op zynen doorgang vondt, en haaſtte zich om te Offen * te komen, om zich daar van meeſter te maken voor dat de Turken daar zouden aangekomen zyn. Welk eene naarſtigheit hy ook aanwendde, de onderſtandt kwam vroeg genoeg om hem te noodzaken de belegering op te breken, en hem te gemoet te trekken. De veldſlag viel voor naby Offen, en deze veldheer verloor daar het leven. *Solyman* kwam daar op aan eenige dagen daar na, aan het hoofdt van twee maal honderd duizend man. Hy trok binnen Offen voor de twede maal, en het was by dit voorval dat hy, de ſchilderyen van den overleden koning *Ladewyk* en van de koninginne zyne gemalinne gezien hebbende, die tekenen van edelmoedig medelyden betoonde, van welke wy op eene andere plaats geſproken hebben. Hy was niet binnen Offen getrokken in den jare 1529, dan om *Zapoli* daar te kronen. Hy maakte zich daar van meeſter deze twede maal, en ſtelde daar binnen eenen Baſſa, die de eerſte plaats bekleedde onder de bevelhebbers van de Porte, zo lang als de Turken deze aangelege plaats, de hoofdſtadt van Hungarië, bezeten hebben. Zy zyn daar uit gejaagt door de wapenen van den keizer *Leopoldus* *, en deze ſtadt is wedergekeert tot de gehoorzaamheit van haren wettigen vorſt.

* of Buda.

Nederlaag van het leger van *Ferdinand*, en het opbreken van de belegering van Buda.

Solyman, zich daar van meeſter gemaakt hebbende, zondt de weduwe van *Zapoli* met den jongen prins zynen zoon en *Martinuſius* naar Zevenbergen. *Zapoli* hadt dit prinsdom bezeten, met den tytel van waiwode, voor dat hy tot koning van Hungarië verkoren was: doch de adel van het landt was na zyne doodt opgeſtaan, en hadt een anderen waiwode verkoren. *Solyman* bragt dezen nieuwen waiwode † met zich te Conſtantinopel, en herſtelde den jongen *Zapoli* in Zevenbergen, waar van hy de regering aan *Martinuſius* vertrouwde. *Ferdinand* deedt aan *Solyman* de uitvoering van het verdrag, het welk hy met *Zapoli* gemaakt hadt, voorſtellen, aanbiedende om hem vreedzaam te laten bezitten dat gedeelte van het koninkryk, het welk deze laatſte bezat, byaldien hy het onder de zelve voorwaarden wilde hebben: doch de Sultan lachte daar mede, en wilde geen ander recht dan dat van zyne overwinning. Nochtans bewaarde hy voor den zone van den grave van Zepus de hoedanigheit van een cynsbaren koning, en voor *Martinuſius* alle des zelfs ampten.

Hy maakt zich daar meeſter van.

Hy zendt *Zapoli* en zyne moeder in Zevenbergen.

† genaamt *Mailat*.

Hy verwerpt de aanbiedingen van *Ferdinand*.

Dus liep de onderneming van *Ferdinand* zo wel tot zyne ſchaamte, als tot nadeel van den jongen *Zapoli*, en tot luiſter van *Solyman* af, die zyn voordeel wiſt te doen met de verdeeldheit der Chriſten vorſten. Men zegt nochtans, dat byaldien *Karel* de V tot byſtandt van zynen broeder gekomen was, hy Hungarië, met het behouden van Offen, zou hebben kunnen behouden. Doch deze vorſt was toen bezig met de Proteſtanten weder in te winnen, welke hy in zyne belangen wilde trekken voor dat hy iets ondernam. Ten anderen was hy van voornemen om naar Afrika tegen *Barbaroſſa* over te ſteken: zyne benden en zyne vloten waren ten dien einde gereed, en hy brandde van begeerte om zich meeſter te zien van Algiers, waar van hy de overwinning zeker ſtelde. Nochtans gaan wy zien, dat hy zich in zyne hope bedroog. Hy vergenoegde zich dan om *Solyman* op te houden, hem vreze aan te jagen door de voorgewende vereeniging met *François* den I, en wy hebben gezien, dat dit kunſtie hem gelukte. De Sultan vatte daar zodanig een argwaan uit op, dat hy niet alleen uitvoer tegen den koning van Vrankryk, zynen bondgenoot, maar dat hy zelf ook het eedgenootſchap der Chriſten vorſten begon te vrezen, en in de ſtaten van den keizer niet dorſt indringen. Dus begingen deze twee vorſten twee zware misſlagen, zich door hunne vooroordeelen latende vervoeren, in plaats van verſtandige aanmerkingen te maken over de omſtandigheit der zaken. *Karel* de V, geheel belemmert met de belegering van Algiers, welke hy ondernomen hadt, verzuimde de behoudenis van Hungarië, en *Sa-*

Mezorgy.

1541. *lyman*, ingenomen met valsche geruchten, dorst zich van zyn goed geluk, het welk hem de gehele verovering daar van scheen aan te bieden, niet bedienen. Zyn veldtocht was echter roemruchtig door de nederlage van het leger van *Ferdinand*, en door het opslaan van de belegering van Offen, waar van hy zich in het bezit stelde.

Herbert. Mezeray. Die van den keizer in Afrika was zo voorspoedig niet. Voor dat hy zich tot dezen tocht scheep begaf, wilde hy aan de zamenverbondene vorsten woordt houden rakende de beroeping van eene algemene kerkvergadering, welke hy hen op den Ryksdag van Regensburg belooft hadt. Hy zondt om van den paus een mondgesprek te verzoeken, om daar zamen over te handelen. Hy begaf zich ten dien einde zelf naar Milaan, en van daar naar Genua, van waar hy naar Lukka trok. Hy vondt daar den paus reets. De ganssche zamenspraak liep uit op de noodzakelykheit van een concilie, het eenigste middel, volgens het gevoelen van den keizer, om een einde te maken van de verschillen der Christen vorsten, de welke hen beletten zich tegen den Turk te vereenigen. Hy badt dan den paus de byeenroeping daar van te verhaasten, en te eene plaats te verkiezen, welke den Protestanten niet verdacht kon zyn. Zy kwamen overeen wegens Vicenza, gelyk zy drie jaren te voren by hun mondgesprek te Nizza gedaan hadden, en vonden goed der zelver uitschryvingen, de welke geen gevolg gehad hadden, ter zake van de verwarringen van Europa, te vernieuwen. Dit laatste besluit hadt geen beter gevolg dan de andere. De Venetianen waren bekommert, dat *Solyman* een argwaan wegens deze byeenkomst mogt opvatten, en om zulk een gevaarlyken vyandt niet te vertoornen wilden zy niet dulden, dat de zelve op den bodem van hunne staten zou geschieden. Men sprak op de byeenkomst te Lukka van de zaken van Savoje en van Milaan, de welke den keizer en den koning van Vrankryk verdeelden: doch men kon daar toe geen hulpmiddel vinden. De eerste wilde Milaan behouden, en de andere wilde Savoje niet wedergeven.

Herbert. Mezeray. De afgezanten van den laatsten kwamen daar ook, om te eischen de ligchamen van *Rinkon* en van *Fregoze*, welke deze prins hadt afgezonden, den eenen naar *Solyman*, en den anderen aan het gemenebest van Venetië, en welke men zeide door het volk van den keizer vermoord te zyn. Zy reisden te zamen naar Venetië, waar van daan *Fregoze* zynen weg moest vervolgen naar Constantinopel. Zynde in Piëmont gekomen zeide hen *du Bellay*, die bestierder was van de overwonne steden, dat hy wel onderrecht was, dat de marquis *du Guast*, bestierder van het Milanees, hen hinderlagen gelegt hadde: doch dat zy des zelfs bespieders bedriegen zouden, byaldien zy een anderen streek, welken hy hen voorstelde, wilden nemen. *Fregoze* was niet van dat gevoelen, en wilde, dat men het bevel, dat zy hadden, zou opvolgen, te weten van zich op den Po in te schepen. *Du Bellay* deedt dan twee barken met goede roeiers klaar maken, de eene voor de twee afgezanten, en de andere voor hun reistuig. *Rinkon* en *Fregoze* verkleedden zich daarenboven, om de waakzaamheit der bespieders te bedriegen. Zy konden echter hun noodlot niet ontgaan. *Du Guast* gaf zo goede bevelen, dat zy beide in handen der Spaansche soldaten vervielen, die zich op den oever van den Po in kleine schuitjes verborgen hielden. Wanneer nu de bark der twee afgezanten voorby voer, omringden zy de zelve, wierpen zich daar in met den degen in de vuist, doodden hen, namen de roeiers, en die van hun gevolg, die zich met hen ingescheept hadden, gevangen; maar de andere bark ontkwam het. Het was door dit middel dat men achter den moordt kwam, welken *du Guast* meende verholen te houden. Het waren de ligchamen dezer afgezanten, welke de afgezanten van *François* den I eischten dat men hen zou overgeven. Zy verzuimden niet te vertonen de heiligheit van het recht der volkeren, en van het openbaar vertrouwen, het welk men door een zo hatelyken moordt geschonden hadt, en daar over recht te vorderen. Voornamentlyk stonden zy op het wedergeven der twee lyken. *Is het niet genoeg*, zeiden zy, *voor de wreedheit van den marquis* du Guast, *te hebben doen vermoorden twee menschen, bekleed met een openbaar ampt: moeten der zelver ligchamen nog berooft blyven van de eere der begravenis? Dit is eene onmenschelykheit, welke de allerwoeste volkeren vreezen in het werk te stellen tegen hunne dodelykste vyanden.* De keizer vergenoegde zich met te antwoorden, dat hy aan deze daadt gene schuldt hadt, zonder hen op hunne klagten eenige andere voldoening te geven (a). De marquis *du Guast* ontkende het insgelyks, en de een en de ander boden aan in handen van den paus te stellen de soldaten, die men beschuldigde den moordt begaan te hebben. Zy voegden ter zelver tydt daar by, dat het ten aanzien van *Rinkon*, geboren onderdaan van den keizer *, eene rechtvaardige straf was, en dat de Goddelyke gerechtigheit niet hadt toegelaten, dat deze verrader, die te Constantinopel over een verdrag tegen zynen wettigen vorst ging handelen, een zo hatelyken laft zou uitvoeren. Het schynt, dat eene zo plegtige goedkeuring van den moordt een sterk vermoeden gaf, dat *du Guast* daar de aanlegger van was. *François* de I, daar van overtuigt zynde, en gelovende, dat deze daadt door laft des keizers was uitgevoert, deedt *Georg* van Oostenryk, natuurlyken zoon van den keizer *Maximiliaan*, vast houden, zo als hy door Vrankryk reisde, wederkerende uit Spanje naar Vlaanderen.

1541. Moordt van *Rinkon* en *Fregoze*, zaakbezoegers van *Francis* den I. *Varillas.*

Klagten, welke *François* de I daar over doedt.

De keizer laakt deze daadt.

* *Rinkon* was een Spanjaardt.

De keizer, ondertusschen zyn voornemen op Afrika vervolgende, begaf zich op eene galei, en stak over naar Majorka, alwaar zyne vloot hem verwachtte. Het was eene der schoonste en talrykste, welke men ooit gezien hadt. De zelve bestondt uit vier en zestig galeien, twee honderd ronde vaartuigen, en honderd fregatten, in hebbende twintig duizend man te voet, twee duizend te paardt, en een groot getal jonge Castiliaansche edellieden, die als vrywilligers dienden. Het jaargety was reets al vry ver verlopen, doordien men op het einde van October was; een tydt niet bekwaam tot zodanig eene inscheping. De keizer, zyne toebereidselen gemaakt hebbende, wilde nochtans zynen tocht niet uitstellen tot de aanstaande lente, wat *Doria* ook mogt zeggen om hem daar toe te brengen. Eenigen zeggen, dat deze zeevoogdt door een beginsel van eigenbaat te werk ging, en dat hy in zyn schik was de Turken meester van Algiers te zien, om altydt een man te blyven, dien men niet

Vloot van den keizer.

Varillas.

(a) Men zegt, dat hy daar by voegde, dat zy zich niet als openbare staatsdienaars hadden doen kennen. *Wicquefort* in zyne Verhandeling van den Afgezant.

1541. niet kon miſſen. Welke ook de beweegreden van zyn geſprek mag zyn, hy hadt reden om het gevaar te vertonen, het welk de vloot in het einde van den herfſt zou lopen: doch de keizer nam geen acht op zyne vertogen, en hebbende met een gunſtigen windt, doen zeil maken, landde hy twee dagen daar na op de kuſten van Algiers.

Herbert. Mezeray. Varillas. Zyne landing in Afrika.

Zyne ontſcheping geſchiedde niet zonder moeite. *Azan*-Aga, die binnen de plaats voor *Barbaroſſa* geboodt, met acht honderd Turken, de meeſte ruitery, en vyf duizend Moren, hadt een gedeelte van de bezetting afgezonden om de landing te verhinderen. De zelve geſchiedde echter, in weêrwil van den tegenſtandt der vyanden; en terwyl de vloot op de reê bleef met de toeruſting en den voorraadt, werkten de benden, die aan landt gezet waren, aan de begravingen, en aan de borſtweringen van het leger. *Karel* de V liet den Aga aanzeggen om hem de plaats over te leveren. Hy was de zoon van een Chriſten, en, dat meer is, een Spanjaardt: doch van kindsbeen af in den Mahometaanſchen Godsdienſt opgevoed. Hy gaf een ſtout, en te gelyk een aardig antwoordt. Hy belaſtte den trompetter aan den vorſt, die hem zondt, wederom te zeggen, dat zyne getrouwigheit tegen alles de proef kon uitſtaan; dat hy de plaats, welke men hem hadt toevertrouwt, zou verdedigen met gevaar van zyn leven, en zo hy vechtende gedood wierdt, dat hy het voor eene eere zou achten te ſterven door de wapenen van een zo groten keizer. Dus was het, dat hy zynen plicht voldeedt, ten aanzien van den vorſt, welken hy diende, en dat hy eerde de Majeſteit van den gene, in wiens ſtaten hy geboren was. Dit antwoordt deedt *Karel* wel zien, dat hy zo gemakkelyk geen meeſter van Algiers zou worden, als hy wel gemeent hadt, en noodzaakte hem de belegering op de ſtrengſte wyze voort te zetten. Doch de gedurige regen, die 'er viel, was den ſoldaat uittermaten hinderlyk, en deedt hem het maken der loopgravens langzaam voortzetten. Een verwoede ſtorm volgde daar op, die alles verder vernielde. De zelve begon des avonds, en duurde den ganſchen nacht en den volgenden dag. De keizer, die alle avonden weder aan boordt van zyn ſchip ging, was te bedt gegaan: doch niet kunnende ſlapen van wegens het geruiſch der zee, gemengt door dat van den windt en het gedruis, dat het ſcheepvolk maakte, vroeg hy aan den kapitein van het ſchip, of de vloot het langer tegen een zo vreeſelyken ſtorm niet kon houden. De kapitein antwoordde hem, dat byaldien het nog twee uuren met het zelve geweldt waaide, zy alle verloren waren. De keizer alstoen zyne reden vervolgende, vroeg hem, hoe laat het was. *Half twaalf*, antwoordde de kapitein. *Houw dan moedt*, hernam de keizer, *het zal niet lang duren dat wy in noodt zullen zyn; onze geeſelyken in Spanje ſtaan te middernacht op, en ik hope, dat hunne gebeden onze verloſſing zullen erlangen.* Ondertuſſchen bedaarde de ſtorm niet. Vele ſchepen, tegen de klippen en banken ſlotende, vergingen, en men zag wrakken en menſchen, die zich trachtten te bergen, door malkander dryven, wordende de laatſte door de baren ingeſlokt, voor dat zy aan landt konden komen: en als 'er al eenige aan den oever geworpen wierden, was het niet dan om van het eene gevaar in het andere te lopen. De Turken en Moren verwachtten hen met den ſabel in de handt, en hieuwen hen in ſtukken. Daar ſneuvelde een groot getal op deze wyze; de anderen verdronken, nevens honderd en vyftig ſchepen, die te gronde gingen, of tegen de klippen verbreiſelt wierden. Een ander toeval voltooide den ondergang van dit ongelukkige leger. De ſtorm vervoerde de ſchepen met de krygs-en mondbehoeften voorzien; zo dat men de belegering niet langer kon voortzetten, al hadt men gaarne gewilt. Doch dit was na een zo groot verlies niet waarſchynlyk. Men was dan maar bedacht om weder ſcheep te gaan. Men vondt daar meer zwarigheit in dan in het landen. Het derde deel der vloot was niet in ſtaat om de zee te kunnen overvaren, en de ſchepen, uit den ſtorm overgebleven, of die ſterk genoeg waren geweeſt om den zelven te verduren, waren niet genoeg tot het overvoeren van het leger. Men moeſt dan de paarden achterlaten, om de menſchen te behouden; zo dat men deze ellendige beeſten, welke men genoodzaakt was geweeſt in zee te werpen, van ſchip tot ſchip zag zwemmen, om daar een byſtandt te vinden, welken men hen overal weigerde. Een droevig ſchouwſpel, byaldien dat van zo vele verdronkene menſchen niet oneindig droeviger was geweeſt. Zo haaſt als de benden ingeſcheept waren, ligtte men het anker; en doordien het onweêr nog niet over was, liep men een nieuw gevaar, en men leedt een twede ſchipbreuk. Naauwlyks kon de keizer te Cagliari in Sardinië aanlanden. De tegenwinden hielden hem daar eenige dagen op, en noodzaakten hem aldaar de Kersdagen over te blyven. Het ſaizoen beginnende beter te worden, ſtak hy weder in zee, en kwam in Spanje te rug met de droevige overblyfſels van eene vloot, welke hy onverwinnelyk geloofde. Dus is het dat de fortuin vaak genoegen ſchept om de ſtaatzucht der overwinnaars te vernederen. Eenigen beklaagden zyn ongeluk, en anderen laakten zyne onvoorzichtigheit, van midden in den herfſt eene zodanige onderneming beſtaan te hebben. Doch al de wereldt geloofde, dat de ſchade, welke men voor Algiers leedt van eene parel, groter dan een duivenei, door *Cortez* van Mexiko medegebragt, eene rechtvaardige ſtraf was van het Godslaſterlyk opſchrift, het welk deze Spanjaardt op dit dierbaar juweel hadt laten graveren. Het waren de zelve woorden, de welke *JESUS CHRISTUS* eertyds geſproken hadt ter eere van den H. *Jan* den Doper*. De zelve wierdt verloren in de verwarring van de inſcheping, en men voegt 'er by, dat de Moren, kennis van dit verlies gekregen hebbende, naderhandt de zelve te vergeeſſch zochten.

1541. Verlies van menſchen en paarden.

Ophreking van de belegering van Algiers.

Verlies, het welk de keizer leedt va eene buitengewone parel.

* Matth. xi, 11: *Onder die genen, die van vrouwen geboren is, is niemands opgeſtaan meerder dan Johannes de Doper.* Herbert.

De aanhangers, de welke de keizer in Engelandt hadt, werkten gedurig aan des zelfs wederbevrediging met *Henrik*, en om het verbondt te verbreken, het welk deze laatſte met Vrankryk gemaakt hadt. Doch deze vorſten waren zodanig met hunne zaken belemmert, dat zy naauwlyks om deze geheime handelingen dachten. De keizer dacht niet dan op zyne overwinning van Afrika; de koning van Vrankryk dan op de wederkryging van het Milanees, en die van Engelandt op het ſtorten van het bloedt zyner ſchuldige of ongelukkige onderdanen. Het was in dit jaar dat hy liet uitvoeren het doodvonnis, het welk twee jaren te voren tegen de gravinne van Sarum gevelt was. De oproeren, die in de provincie van Jork ontſtonden, waren daar de oorzaak van. *Jan Nevil*, broeder van *Eduard*, door dit eerſte vonnis veroordeelt, brouw-

Stoutmoedig antwoordt van den ſtadvoogdt van Algiers.

De keizerlyke vloot door een ſtorm verbryſelt.

Standvastigheit van den keizer.

1541. de een nieuwen oproer. Hy wierdt gevat; men maakte hem zyn halsgeding, en hy wierdt onthoofd. De koning, vertoornt wegens de oproeren, daar geen einde aan was, en van welke de kardinaal *Polus*, schoon buiten het ryk, of de aanlegger, of het voorwerp was, deedt op de moeder nederstorten de gevoeligheit, welke hy tegen den zone niet kon uitvoeren, en beval, dat men haar zou doen sterven. Wy hebben boven van haar vonnis en van hare straffe gesproken; maar wy hebben niets gezegt van de omstandigheden van hare doodt, welke byzonderheit wy hier met stilzwygen niet kunnen voorbygaan. Men liet een schavot oprechten op de plaats van den Tour, op het welke zy geklommen zynde, zeide de beul tegen haar, dat zy haar hoofdt op het blok zou leggen, op dat hy zyn ampt zou kunnen verrechten. Zy antwoordde, dat men, terwyl zy niet schuldig was, haar met recht niet kon doen sterven, en dat zy nimmermeer zou toestemmen tot een soort van doodt, het welk niet dan voor verraders geschikt was. De beul mogt haar vertonen, dat zy verplicht was haar vonnis te ondergaan, en dat hy niet in staat was zyn ampt te oeffenen, ten zy dat zy haar in die gestalte voegde, in welke zich die genen stelden, die tot de zelve straffe veroordeelt waren. *Ik zal niets doen*, antwoordde deze mevrouw hem nogmaals met veel standvastigheit, *en door myne onderwerping zal ik niet billyken het onrechtvaardige vonnis van die genen, die my hebben veroordeelt. Echter vrees ik voor de doodt niet; het is de schande, die ik wil ontwyken*; en draaiende haar hoofdt van de eene zyde naar de andere, wiens sneeuwwitte haairen eerbiedt en medelyden verwekten, *Slaa het af*, vervolgde zy tot den beul, *zo als gy zult kunnen; ik wil overeinde sterven, en niet als eene misdadige.* De beul was genoodzaakt zynen tydt waar te nemen om den slag te doen: doch hy was ook gedwongen den zelven meer dan eens te hervatten, en het hoofdt viel geheel bebloed en mismaakt op het schavot neder.

Omstandigheden van de doodt der gravinne van Sarum.

Deze strafuitvoering wierdt gevolgt van die van Mylord *Gray*. Wy hebben van dezen heer op eene andere plaats gesproken. Hy hadt den koning met vrucht gedient in de Ierlche onlusten, welke de aanhang van de graven van Kildare verwekt hadde; en schoon de zelve zyne magen waren, hadt hy echter zynen vorst eene onschendbare getrouwigheit betoont. Hy hadt niet alleen de wederspannigheit gedempt; hy wilde daarenboven de zelve nog uitroeien uit het hert van die genen, de welke daar de hoofden van waren. Het was om die reden dat hy de graven van Kildare naar Londen bragt, gelyk wy gezien hebben dat hy de zelve den koning hadt aangeboden, en dat hy voor hen sprak: doch hy kon hunne vergiffenis niet verwerven. Het zy dan, dat hunne straf hem vergramde, of dat hy zyne kwade voornemens ontveinsde ten tyde wanneer hy het allerbest genegen scheen, immers hy maakte zich verdacht aan den Raadt van Ierlandt sedert zyne wederkomst te Londen. *Henrik* hadt hem groot-afgezant gemaakt na de doodt van *Skeffington*, aan welken hy hem te voren gegeven hadt voor stedehouder, of voor amptgenoot. Hy betoonde zynen yver in het waarnemen van dit ampt; dempte de opstanden van *O-Donel* en *O-Neal*, en van de andere hoofden van de party; gaf zich met eene onvermoeielyke naarstigheit over aan de uitvoering van des konings bevelen, en deedt de muitelingen tot hunnen plicht wederkeren, of belette hen oproerig te worden. Echter beschuldigde de Raadt van Ierlandt hem eensklaps van verraadt. Men leide hem te last, de ontkoming van den jongen *Kildare* begunstigt te hebben; eene onderhandeling te hebben met den kardinaal *Polus*, zo wel als met de hoofden der wederspannige Ieren, van welke hy jaargelden trok in geldt, of in beesten; de kerken geplundert; de landeryen van den grave van Ormond verwoest, en al het geschut van den koning te Galloway gelaten te hebben, op dat de aanhangers van dezen kardinaal, die daar moesten aanlanden, vinden zouden alle de krygs- en mondbehoeften, welke zy van noden hadden. Op de klagte, die deswegen aan den koning gedaan wierdt, gaf hy last hem te vatten, en benoemde rechters om zyn geding op te maken. Misschien dat zy werk zouden gehad hebben om hem te overtuigen van de misdaden, met welke men hem beschuldigde, en die niet zeer waarschynlyk waren, in den persoon van een man, die zyne dapperheit en getrouwigheit in zo vele voorvallen hadt doen uitblinken: doch hy trok hen uit de verwarring by zyne eerste verhoring, bekennende alle de stukken van zyne beschuldiging. De Engelsche geschiedschryvers zeggen, dat zyne bekentenis al de wereldt verbaalde, en dat men niet wist, wat men daar van zou denken. Een man van eene zo grote dapperheit zynde, kon men het aan gene beweging van zwakheit toeschryven, de welke hem zou verbaast hebben; men kon ten anderen niet begrypen, dat hy zich zo weinig zou bekommert hebben om niet alleen zyn leven, maar ook zyne eer te verdedigen, de welke in zo eene beschuldiging last leden. Men twyffelt echter, of hy wel zo schuldig was, als men zeide; en men weet niet, of hy door deze bekentenis niet gemakkelyker eene vergiffenis, welke zyne verdiensten hem schenen waardig te maken, gelooide te verkrygen. Wat 'er van zy, de strafheit des konings deedt hem vergeten wat hy aan het goed beleidt verschuldigt was, het welk deze Mylord gedurende eenige jaren gehouden hadt; en hebbende hem overgegeven aan de strengheit der wetten, wierdt hy onthoofd.

Opstelling van zyn rechtgeding.

Zyne bekentenis.

Zyne doodt.

Beschuldiging van Mylord *Gray*.

De koning kreeg omtrent dezen tydt lust om de provincien van Linkoln en van Jork te bezoeken, welker inwoonders oproerig geworden waren met zo grote woede, en welke hy vergiffenis verleent hadt, na dat hy de aanleggers der wederspannigheit gestraft hadt. Het was om door zyne tegenwoordigheit de gemoederen zyner onderdanen, welke zyne vyanden getracht hadden hem te ontroven, weder te winnen. Hy wist wel, dat het gezicht van den vorst het volk inboezemt denkbeelden van liefde en van onderwerping, voornamentlyk wanneer hy voor zyne reize, gelyk *Henrik* deedt, tekenen van goedheit en van zachtmoedigheit laat vooraf gaan. Hy deedt dan deze reis, en om de zelve aangenamer te maken geleidde hy met zich de nieuwe koningin en het gehele hof. Deze reis hadt het gevolg, het welk hy daar van verwacht hadt. Overal waar hy doorreisde liep het volk uit de huizen, en zich haastende om hem te zien, toonde het zyne erkentenis over de vergiffenis, welke hy hen verleent hadt. Uit de provincie van Linkoln kwam hy in die van Jork, en in beide bespeurde hy niet dan tekenen van gehoorzaamheit en genegenheit, dan toejuichingen, zegeningen en dankbaarheit. Niet vergenoegt met woorden kwamen zy tot werken, en boden hem aanmerkelyke geldsommen aan. Hy kon daar uit afnemen, hoe veel aangenamer het voor een vorst is over zyne volkeren te regeren door liefde dan door vreze. De laat-

Herbert.

Genegenheit des volks.

1541. laatſte is alleen maar eigen aan ſlaven, of misnoegden, in plaats dat de eerſte getrouwe en toegenegene onderdanen maakt, de welke hunnen vorſt aanmerken als hunnen weldoender, hem met blydſchap hun leven en hunne goederen opofferende.

Erkentenis des konings.

De koning was zodanig geraakt over deze tekenen van genegenheit, dat hy, in de ſtadt Jork gekomen zynde, liet afkondigen, dat de genen, die klagten tegen zyne ſtaatsdienaars hadden in te brengen, zich konden aangeven aan hem, of aan zynen Raadt; dat zy daar toe een gemakkelyken toegang zouden vinden, en dat men hen goed en ſpoedig recht zou doen. Het was met een ook eene ſtaatkundige ſtreek, en deze vorſt volgde daar in den raadt, welken *Wolſey* hem wel eer gegeven hadt, van zyne gunſtelingen over te geven aan den haat van het volk, en de ſtrengheit der regering aan hen te wyten, of zich op hen te ontlaſten.

Lesley. Herbert. Burnet.

Henrik hadt deze reis niet alleen ondernomen, om door zyne tegenwoordigheit alle zaden van wederſpannigheit uit te roeien, welke nog in vele gedeelten der twee provincien verſpreid waren; hy hadt ook een voornemen om met den koning van Schotlandt, zynen neef, een mondgeſprek te houden, welke belooft hadt zich op de grenzen te zullen laten vinden. Hy hadt grote toebereidſelen gemaakt om hem daar te ontfangen, en wenſchte hem zo naauw aan zich te verbinden, dat het zynen vyanden ondoenlyk was hunne verbindtenis te verbreken. Maar de Schotſche geeſtelyken, ondersteunt door de party van Vrankryk, rieden hem deze zamenkomſt af, en deden hem niet houden het woordt, het welk hy deswegen aan zynen oom gegeven hadt. Zy waren altydt bekommert, dat deze verzoening den abdyen ſchadelyk mogt zyn, en dat hun vorſt mogt verleid worden door het voorbeeldt van het gene, dat in Engelandt gebeurt was, om der zelver ſtichtingen weder met zyn eigen goedt te vereenigen. Hy hadt geldt van noden; zyne ſchatkiſt was uitgeput door zeer grote verkwiſtingen, om zyne vermakelykheden te voldoen, of om heerlyke gebouwen te timmeren: aan de andere zyde hadt hy verſcheide onechte kinderen, welke hy trachtte voort te zetten. Hy moeſt daar geldmiddelen toe hebben, en niets deedt zich meer te pas daar toe op dan de afſchaffing der kloosters. Dit was ook het geen de adel van zyn koninkryk hem vertoonde, en het welk de geeſtelyken vreesden dat de koning van Engelandt hem zou inprenten. Om hem dan van de zamenkomſt af te houden, en om aan de behoeftigheit, waar in hy was, te voldoen, namen zy een draai, geheel ſtrydig tegen dien van den adel.

De redenen, welke zy koning *Jacobus* bybrengen.

Zy vertoonden hem, dat het veel veiliger en veel heerlyker voor hem was het R. Katholyke geloof te verdedigen, beſchermende de geeſtelyken, die daar de voornaamſte voorſtanders van waren, dan hunne kloosters te vernielen. Dat hy in de bewaring van deze Godvruchtige huizen zou vinden de hulp, welke men wilde dat hy in hunne vernieling zou vinden. Dat hy de rykſte abdyen daar van zou kunnen geven aan zyne natuurlyke kinderen, en dat hy daar door zou voorzien aan de zorge, welke hem het meeſt betrof. Dat, belangende zyne geldmiddelen, hy 'er zou vinden, waar mede de zelve konden vermeerdert worden, te weten uit de goederen der ketters van zyn ryk; dat deze middelen rechtmatiger waren dan die, de welke men hem aanwees, ten koſte van den Godsdienſt; dat hy daar toe anders niet moeſt doen dan een naauw onderzoek laten aanſtellen naar de Lutherſchgezinden, waar van 1541. 'er zeer vele ryke huisgezinnen waren, en dat met der zelver goederen verbeurd te verklaren, volgens de ſtrengheit der wetten. De jonge koningin, eene Franſche vrouw, en geboren in een huis, den ouden Godsdienſt toegedaan, ondersteunde deze party. De koning gaf zich over op de vertogen zyner geeſtelykheit en op de aanhoudingen der koninginne zyne gemalinne, anders eene deugtzame en voorzichtige princeſſe, maar ten uiterſte yverig voor het gelove en voor den ſtoel van Rome.

De vorſt gelooft hen.

Van den jare 1539 af hadden de geeſtelyken hunne maatregels genomen; en ſedert dat jaar hadt de koning in hun gevoelen ſmaak gekregen. Wy hebben het antwoordt gezien, het welk hy gaf aan den afgezant van den koning van Engelandt, wanneer hy hem het vernietigen der kloosters liet voorſtellen. Men behoeft zich dan niet te verwonderen, dat hy zich twee jaren daar na door de zelve geeſtelyken liet overreden. Hy hadt ook vier abdyen gegeven aan zo vele natuurlyke zonen, en eene volmacht doen opmaken voor *Jakob Hamilton*, natuurlyken broeder van den grave van Aran, en een groot vriendt der geeſtelyken, om te handelen tegen die genen, welke men van kettery zou verdacht houden. Daar waren 'er negen, die afzwering deden: men verbande een groot getal, en vyf wierden 'er verbrand, onder de welke een edelman * was, een wereldlyk prieſter †, twee geeſtelyken ‡, en een wereldlyk kanunnik §. De zamenſpraak, welke deze laatſte hadt met den biſſchop van Dunkelde, zynen karſpel-biſſchop, is zeer zonderling. De kerkvoogdt, hem op zekeren dag ontboden hebbende, beſtrafte hem, om dat hy al te dikwils onderſtondt te prediken, en zeide tegen hem, dat hy zich te vrede zou houden, wanneer hy een goeden Zendbrief vondt, of een goed Euangelie, om de rechten van de H. kerk te ondersteunen; waar op de kanunnik antwoordde, dat hy het Oude en het Nieuwe Teſtament hadt doorgelezen, zonder daar in te vinden noch een kwaden Zendbrief, noch een kwaad Euangelie. *Godt dank*, hernam de biſſchop, *ik ken geen Oud, noch Nieuw Teſtament, te vrede zynde met myn Pontifikaal en myn Getyboek.* Hy voegde daar vervolgens dreigementen by tegen den kanunnik, byaldien hy van leerwyze niet veranderde. Doch deze geeſtelyke antwoordde hem, dat niets bekwaam was hem te verzetten. Het koſtte hem kort daar na het leven. In het zelve jaar deedt men ook om de zelve reden ſterven een Kordelier *, en een jongman van achttien jaren †. De jonkheit van den laatſten zou hem hebben doen bezwyken door de vreze van de ſtraffe, byaldien de Kordelier hem niet tot ſtandvaſtigheit hadt aangenaamt. Hy verſterkte hem zo wel, dat hy voor de rechters verſchenen zynde, zich op zyne knien wierp, en uitriep: *Wat zyn uwe barmhertigheit en liefde groot, ô Godt; ik ſtondt gereed om uwen Zone, mynen Zaligmaker, af te zweren, en gy trekt my uit de diepte des afgronds; gy vervult my zelfs met eene geheel Goddelyke vertrooſtinge, in plaats van de verſchrikkingen, waar door myne ziel verſlagen was.* Hy betuigde vervolgens, dat hy voorgenomen hadt voor de belydenis van zyn gelove te ſterven. Men leidde hen beide ter ſtraffe, en de Kordelier ging voort met den jongeling te verſterken. *Houw moedt*, zeide hy tegen hem, *myn broeder, onze pynen zullen van korten duur zyn; maar de blydſchap en de vertrooſting, die daar op zullen volgen, zullen eeuwig du-*

Burnet. Geſchiedenis der Hervorming van Schotlandt door Spotwoud.

Deze laatſte zegt, dat dit voorviel in den jare 1538.

Lesley.

Zyne ſtrengheit tegen de Proteſtanten.

* Forreſter.
† Simpſon.
‡ Killon en Beveregs.
§ Foreſt.

* genaamt Rouſſel.
† genaamt Kelneik.

1541. *ren. Laat ons trachten den hemel in te treden langs den weg, langs welken onze Zaligmaker de eerſte voor ons daar is ingegaan.*

Buchananus liep het zelve gevaar als de anderen (a). Hy wierdt gevangen gezet, en hadt hy het geluk niet gehad van zich te bergen, hy zou de wraak der geeſtelyken, welke hy door zyne ſchimpſchriften vertoornt hadt, niet ontkomen hebben. Hy verliet het ryk, en leefde twintig jaren in ballingſchap. Hy hadt nochtans het geluk van in zyn vaderlandt te ſterven in het jaar 1582. Het zou miſſchien hier de plaats zyn om te ſpreken van de fraaiheit van zyne werken, de welke alle bevalligheden hebben, welke men hoog acht in de ſchryvers van het allerzuiverſte Latyn. By de aardigheit van zynen ſtyl voegde hy een verheven verſtandt, eene levendige verbeelding, en aanmerkingen, al zo vol oordeel, als aangenaamheit. Zyn verſtandt blinkt door in zyn dicht en ondicht, voornamentlyk in het eerſte, in het welke geen minder zoetvloeiendheit en verhevenheit ſteekt dan in de gedichten van *Virgilius*. Zyne vyanden beſchuldigen hem van ongodsdienſtigheit: nochtans was het om zynen Godsdienſt dat hy moeſt vluchten, en eene ballingſchap van twintig jaren, doorgebragt met verachtelyke bedieningen * met zeer veel deugdt, moet hem van dezen laſter bevryden.

Vlucht van *Buchananus* en zyn afbeeldſel.

* Hy hieldt ſchool om de koſt te winnen.

Men plaatſt in dit jaar het geval van een bedrieger, genaamt *Jan Schot*, die zich veinſde door Gods Geeſt aangeblazen te zyn, en veertig dagen zonder eeten en drinken toebragt. Hy deedt daar van de eerſte proef in het kaſteel van Edenburg, waar in men hem opgeſloten hieldt. Hy deedt daar na de zelve proef te Rome en te Venetië, daar hy door reiſde. Hy kwam weder in Schotlandt, alwaar hy een altaar liet oprechten, aan de Maagdt toegewyd. Hy zette onder een ryk verhemelte eene zuſter, welke hy hadt, die zeer ſchoon, en zo wel uitgedoſcht als de H. Maagdt zelf was. Het bygelovige volk wierdt eenigen tydt daar door bedrogen, doch het bedrog ontdekt zynde, was hy genoodzaakt de vlucht te nemen.

Afgezanten van den koning van Portugal te Londen.

Henrik verwachtte te vergeeffch gedurende eenige dagen den koning van Schotlandt, en was genoodzaakt weder te keren, zonder hem gezien te hebben. Hy kwam den 26 September te Londen, alwaar hy de afgezanten vondt van den koning van Portugal. Zy kwamen toelating verzoeken om koorn uit te voeren, aan het welke dit jaar in hun koninkryk groot gebrek was. *Henrik* gaf hen ten antwoordt, dat byaldien de Portugezen de Engelſchen wilden deel geven aan hunnen koophandel van de ſpeceryen in Ooſt-Indië, hy niet alleen zou toeſtaan het geen de afgezanten verzochten, maar dat hy hen daarenboven verzekerde alle jaren in Portugal te zullen laten invoeren zo veel koorn, als het koninkryk zou van noden hebben. Zy ſchreven daar over aan het hof; maar de aanbieding van *Henrik* vondt te Liſſebon geen gehoor, en de afgezanten wierden van daar te rug geroepen, zonder iets te hebben uitgevoert.

De koning *Henrik* was zeer misnoegt, dat die van Schotlandt zyn woordt niet hadt gehouden. Deze vorſt, zo trotſch als wantrouwig, kon zodanig eene verachting niet verduwen: en ten anderen was hy bevreeſt, dat zich zyn neef by Vrankryk mogt voegen, om hem den oorlog aan te doen. Hy beſloot dan hem voor te komen, en hy maakte daar toe grote toebereidſelen. Doordien hunne verdeeldheit niet uitborſt dan in het volgende jaar, zullen wy het verhaal daar van tot dien tydt verſchuiven. 1541.

Het ſcheen, dat dit de eenigſte ongeruſtheit van *Henrik* geweeſt was, en dat hy voortaan een beſtendig geluk zo wel in zyn huis, als in zyne ſtaten ging genieten; maar dat alle de vooruitzichten der vorſten bepaalt zyn, en dat het toekomende hen onbekend is. Hy was vergenoegt over de genegenheit, welke hem zyne onderdanen betoonden, en zyne blydſchap was daarenboven vermeerdert door het genoegen, het welk hy vondt in de omarmingen van zyne nieuwe bedgenote. Hy was zodanig op haar verlieft, dat op den dag van Allerheiligen, een maandt, of vyf weken, na zyne wederkomſt, het Avondmaal ontfangende uit handen van den biſſchop van Linkoln, zynen zielzorger, hy dezen kerkvoogdt badt om hem te helpen Godt te danken voor het dierbaar geſchenk, dat hy hem gegeven hadt van eene eega naar zyn herte. Een zo verrukkend geluk duurde maar eenen dag. Des anderen daags wierdt hy ontroert door de tyding, welke men hem bragt van het gedrag der koninginne, zeer verſchillende van het voordeelige denkbeeldt, het welk hy daar van hadt opgevat. Het was de aartsbiſſchop van Kantelberg, die hem daar kennis van gaf, in brieven, die hy hem ter handt ſtelde, hebbende niet durven onderſtaan om hem zelf daar van het verhaal te doen. *Cranmer* was daar van verwittigt geworden door eenen, genaamt *Laſſels*, die zulks eerſt te weten was gekomen door zyne zuſter, eene oude huisgenote van den hertog van Nordfolk, in wiens huis en onder wiens oogen *Catharina Howard* was opgevoed. *Laſſels* zeide, dat zyne zuſter hem ontdekt hadt den onkuiſchen handel der koninginne voor dat zy met den koning getrouwt was, en de waarſchynlykheit, die 'er was, dat zy voortging zulk een ergerlyk leven te lyden. Hy noemde de overſpeelders, namentlyk *François Dierham* en *Mannok*, twee knechten van den hertog van Nordfolk; men noemde nog een derden, genaamt *Kulpeper*. De beſchuldiger verhaalde alle de omſtandigheden van dit ergerlyke leven terwyl de koningin nog jonge dochter was. Aangaande het gene, dat ſedert haar huwelyk was voorgevallen, zeide hy, dat zy *Dierham* in haren dienſt hadt genomen; dat zy hem edelman van haré kamer hadt gemaakt, om een voorwendſel te hebben om hem op alle uuren in te laten; dat zy zich ook van hem als haren geheimſchryver bediende; dat zy hem op alle hare reizen mede nam, en dat men hem geſtadig by haar zag.

Herbert. Burnet. De Vader *Orleans* in zyne Geſchiedenis van de omwentelingen in Engelandt.

Liefde van *Henrik* voor de koningin *Catharina Howard*.

Deze vertrouwendheit van *Laſſels* belemmerde *Cranmer* geweldig. Het was gevaarlyk in eene diergelyke gelegenheit te zwygen: doch het was niet minder gevaarlyk te ſpreken. Hy nam in eene zo tedere zake een voorzichtig beſluit. Hy maakte deze zaak aan den kancelier en aan de andere Raadsheeren van Staat bekend. Zy waren alle van gevoelen, dat hy den koning daar van behoorde te verwittigen. Hy begaf zich dan naar den koning toe, om het beſluit van de vergadering uit te voeren. Maar hy vondt iets zo verſchrikkelyk in hem de allerdroevigſte en de minſt verwachte tyding te boodſchappen, dat hy geen moedt genoeg hadt om hem daar van de opening te doen. Hy hadt dan een geſchrift opgemaakt, het welk hy hem te lezen gaf. Maar hoedanig waren de verbaaſtheit en de droefheit van dezen koning, de driftigſte en minneyverig-

Verbaaſtheit des koning.

(a) *Spotswood* ſchryft zyne vervolging toe aan eenige vaarzen, welke hy tegen de Kordeliers gemaakt hadt.

1541. rigſte van de wereldt, op het lezen van zulk een verſchrikkelyke tyding, welke men hem in geſchrifte overgaf. Hy beminde de koninginne tederlyk; en gelyk wy gezegt hebben, hy was zodanig met haar ingenomen, dat hy zich de gelukkigſte vorſt des werelds oordeelde te zyn ſedert hy met haar getrouwt was. Dit was in den beginne eene vermenging van gevoelens van wraak en van liefde, de welke kwalyk kan uitgedrukt worden. Men kan zelfs niet zeggen, welke van deze twee hertstochten de meeſteres was over de andere. Het ſcheen, dat de liefde hadt gezegepraalt, wanneer men hem deze woorden hoorde voortbrengen, dat hy niet kon geloven, dat de koningin ſchuldig was. *Cranmer* geloofde alstoen, dat hy bedorven was; en byaldien de verklaring van *Laſſels* niet hadt kunnen bewezen worden, waarſchynlyk zou het dezen kerkvoogdt het leven gekoſt hebben.

Doch de koning kon niet anders dan kwade vermoedens hebben van eene zake, welke met zodanige omſtandigheden verhaalt wierdt; hy wilde de waarheit daar van onderzoeken, en de navorſchingen, welke hy ten dien einde liet doen, overtuigden hem van zyn ongeluk, en van de onkuiſchheit der koninginne. De liefde, welke hy voor haar hadt, noodzaakte hem echter om zorg te dragen voor zyne achting. Hy beval het onderzoek van deze zake aan Mylord geheimzegelbewaarder, en beval hem dezen laſt geheim te houden. Deze Mylord begon met het ondervragen van *Laſſels*, die alles beveſtigde, wat hy tegen *Cranmer* gezegt hadt. Hy ging vervolgens naar de provincie van Suſſex, alwaar de zuſter van dezen getuige was, welker verklaring men overeenkomende met die van haren broeder bevondt. Op deze getuigeniſſen deedt hy *Dierham* en *Mannok* vatten, doch onder andere voorwendſels, om geen gerucht te maken, ingevolge van de voorzorge, welke de koning hem hadt gezegt waar te nemen. By hunne eerſte verhoring bekenden zy alles, wat *Laſſels* en zyne zuſter verklaart hadden. Zy voegden daar zelfs omſtandigheden by, die te kennen gaven, dat de koningin alle ſchaamte verbannen hadt, en dat zy drie vrouwen tot getuigen van hare ongebondenheden gehad hadde.

Het beſluit, dat hy houdt.

Men neemt de medeplichtigen gevangen.

Deze berichten ſtelden *Cranmer* buiten gevaar; maar zy dompelden den koning in eene diepe droefheit. Hebbende de verklaringen der misdadigen horen oplezen, bleef hy eenigen tydt zonder ſpreken. Ondertuſſchen las men zyne verſlagenheit in zyn aangezicht, en hy drukte zich uit door zyne zuchtingen. De tranen rolden hem vervolgens in overvloedt over de wangen, en wanneer hy bedaarde en weder begon te ſpreken, was het niet dan om zynen ſtaat te beklagen, achtende alstoen zich zo ongelukkig, als hy zich weinig dagen te voren gelukkig hadt geoordeelt. Daar ſtak inderdaadt iets zeer vremd in het noodlot van dezen vorſt. Oppermachtiger dan iemandt zyner voorzaten deedt hy het ganſche koninkryk beven; en nochtans hadt hy binnen zyn huis geen gezag genoeg om de onkuiſchheit zyner vrouwen, en de ſtoutheit harer overſpeelders te verhinderen. Het verdient geen verwondering, dat een keizer, zo dom en zo verachtelyk, als *Claudius* was, met eene *Meſſalina* getrouwt was, die roem droeg op hare onkuiſche minnedriften: maar men heeft moeite om te geloven, dat zulks *Henrik* den VIII gebeurde, den heerſchzuchtigſten vorſt, die 'er ooit geregeert heeft.

Droefheit des konings.

De misdaadt der koninginne wel bewezen zynde, zondt hy haar den aartsbiſſchop van Kantelberg, den kanceliер, den hertog van Nordfolk, en den biſſchop van Winchefter, om haar tot eene oprechte bekentenisſe te verplichten. Zy ontkende in het eerſt hardvastelyk de dingen, waar mede men haar beſchuldigde: doch zich overtuigt ziende door het verhaal der getuigen en der medeplichtigen, welker verklaringen men haar liet zien, bekende zy de waarheit aan den aartsbiſſchop van Kantelberg, en gaf hem zelfs eene verklaring over, welke zy ondertekende. *Kulpeper*, op wien men niet dan vermoedens hadt, bekende insgelyks zyne misdaadt. Het was de burggravin van Rochefort, die dezen laatſten in het ſpel hadt gebragt. Hy hadt een nacht in de kamer der koninginne doorgebragt, en deze onvoorzichtige princeſſe hadt hem beſchonken met een gouden keten en eene kollelyke muts. Men maakte het halsgeding aan de ſchuldigen op: *Kulpeper* wierdt onthoofd, *Dierham* gevierendeelt; maar men zegt niet, wat voor eene ſtraf men *Mannok* aandeedt. De vrouwen, die van dezen eerlozen handel kennis gehad, en den zelven niet ontdekt hadden, wierden veroordeelt tot eene eeuwige gevangeniſſe.

Bekentenis der koninginne.

De koning beriep vervolgens zyn Parlement, aan het welke hy zyne droefheit te kennen gaf, en wraak daar over vorderde. De twee Huizen namen deel aan de gevoeligheit des konings; en kennis nemende van de zaak, maakten zy het hoofdgeding der koninginne op, benevens dat van de burggravinne van Rochefort, na te voren goedgekeurt te hebben het vonnis, tegen de overſpeelders vaſtgeſtelt. De uitdrukkingen, van welke het Parlement zich bediende om zyne genegenheit tot den koning te betonen, en het belang, het welk het nam in des zelfs ongeluk, verdienen verhaalt te worden.

1542. January. *Parl. ert. Burnet.* De koning zendt het vonnis aan het Parlement.

Het bezwoer den koning, zich niet bovenmaten over zyn ongeval te bedroeven, en te vergeven die genen, die tegen de koninginne getuigt hadden. Het verhaalde vervolgens de bewyzen, welke het hadt tegen deze princeſſe, welker ſchandelyke omgang met *Dierham* en *Kulpeper* overvloedig bewezen was. Dit vaſtgeſtelt zynde badt het Parlement den koning toe te ſtaan, dat de koningin en hare medeſtanders mogten vervolgt worden over misdaadt van gekwetſte hoogheit, en dat zy benevens de burggravinne van Rochefort aan den lyve mogten geſtraft worden. Men ontſloeg den koning in het Parlement te komen, om zyne toeſtemming tot het vonnis te geven, en men zeide, dat het genoeg was, opene brieven te zenden, ondertekent met zyne handt, en verzegelt met zyn zegel. Men badt hem ook, goed te vinden, dat de hertoginne weduwe van Nordfolk, de gravin van Bridgewater, Mylord *William Howard* en zyne vrouw veroordeelt wierden, om dat zy de ongeregeldheden van de koninginne, waar van zy kennis hadden gehad, verborgen hadden gehouden.

Vonnis van het Parlement.

Aan het einde van dit vonnis hadt men eene byzondere wet, de welke voor verraders van den Staat verklaarde, en ter doodt veroordeelde alle de genen, die kennis zouden hebben van de onkuiſchheit eener koninginne, en die het niet zouden ontdekken. Het Parlement begreep in het zelve vonnis alle dochters, welke de koning als zodanige zou trouwen, en die zulks niet zynde de ligtgelovigheit van den vorſt zouden bedriegen, hem niet te kennen

Byzonder aanhangſel aan het vonnis.

nen

1542. nen gevende, dat zy haren maagddom reets verloren hadden; alle koninginnen van Engelandt, en alle princeſſen van Walles, die zich zouden laten verleiden; hare verleiders, en die zich tot diergelyk een handel zouden laten gebruiken. De zelve wet veroordeelde tot de zelve ſtraffe, als de verzwygers van de misdaden van Staat, die genen, die, wetende, dat eene dochter, met welke de koning als zodanig zou trouwen, het ondertuſſchen niet was, hem daar van geen kennis gaven.

Op den 12 February. De koning bekrachtigt het vonnis.

Henrik beveſtigde door zyne opene brieven het vonnis van het Parlement in alle des zelfs ſtukken; zo dat hy naar het ſchavot zondt de koningin en de burggravin van Rochefort, die beide onthoofd wierden. Dus was het noodlot van dezen vorſt, dat hy de moordenaar moeſt zyn der vrouwen, de welke hy het meeſt beminde. De koningin, op het ſchavot gekomen zynde, bekende de ongeregeldheden, de welke zy voor haar huwelyk gepleegt hadt: doch zy betuigde aan den leeraar *White*, die naderhandt biſſchop van Wincheſter is geweeſt, dat zy den koning getrouw was geweeſt, en dat zy zyn bedt met beſmet hadt met de overſpelen, met welke men haar beſchuldigde. Zy riep Godt en de engelen tot getuigen, en zelfs bezwoer zy zulks op hare zaligheit. Miſſchien dat zy de waarheit ſprak: doch de bekentenis, welke zy deedt, van zich te hebben laten misbruiken terwyl zy nog jonge dochter was, maakte hare deugdt twyffelachtig terwyl zy eene vrouw was geweeſt.

Bekentenis der koninginne op het ſchavot.

Straf van de burggravinne van Rochefort.

Belangende mevrouwe van Rochefort, de aanhangers van de overledene koninginne *Anna van Boulen* verheugden zich over hare doodt. Zy merkten de zelve aan als eene rechtvaardige ſtraf over de valſche aanklagten, welke zy tegen deze ongelukkige koninginne hadt ingebragt, en als eene wraak, welke de Hemel nam over het bloedt van haren man, het welk zy hadt doen vergieten, benevens dat van de koninginne hare zuſter, door hen van bloedſchande te beſchuldigen. Zy hadt de vier laatſte koninginnen gedient in hoedanigheit als mevrouw van de bedkamer, en hadt twee der zelven doen ſterven op eene byzondere wyze: de eerſte zekere misdaden optygende, en de andere de zelve helpende bedryven. Niemandt beklaagde haar ook.

Berispingover eenige byzondere bepalingen van het vonnis.

Men velde een ander oordeel over de bloevrienden der koninginne, veroordeelt om dat zy het ſchandelyk leven van hunne nicht niet ontdekt hadden. Men zeide, dat het zyn zou zich zelven te onteeren, met een zodanig geheim te ontdekken, en dat men de nabeſtaanden niet kon opleggen eene zodanige noodzakelykheit, zonder de wetten der nature te ſchenden. *Wie zou*, zeide men, *de hertoginne weduwe van Nordfolk, grootmoeder der koninginne, zonder afgryzen kunnen horen aan den koning verklaren, dat hare kleindochter eene hoer was?* Het ſcheen, dat de koning zich zelven dat verwyt deedt: hy vergaf het de hertoginne, welke hy in vryheit deedt ſtellen, en gebruikte de zelve zachtmoedigheit tegen eenige andere medeplichtigen, tot eene eeuwige gevangeniſſe gedoemt. Eenigen bleven nochtans gevangen zo lang als hy leefde.

Men vondt nog meer te zeggen op dat gedeelte van de wet, het welk eene dochter verplichtte, zelf hare ſchande openbaar te maken. Welk eene wonderlyke zaak, zeide men, welk eene dwingelandy, dat men eene dochter zal brengen tot de noodzakelykheit van hare misdaadt aan den dag te brengen! zy heeft 'er ſchaamte van, de zelve bedryvende; zy onttrekt zich de oogen der getuigen, en men wil, dat zy na de zelve begaan te hebben dit dekſel der ſchaamte zal afligten, het welk de alleronbeſchaamdſte nooit verlaten. Men voegde daar by, dat 'er geen jonge dochter was, die niet behoorde te beven, ziende zich door dezen vorſt ten huwelyk aangezocht: dat zy volgens den aardt des konings hare eer of haar leven in een klaarblykelyk gevaar ſtelde, en dat zy het laatſte niet zou kunnen behouden dan ten koſte van de eerſte; dat haar maagdelyke ſtaat, en de betuiging, welke zy daar van deedt, haar niet zouden beveiligen tegen het wantrouwen van zodanig een echtgenoot, en dat hy haar zou doen ſtraffen in de eerſte vervoeringen van zynen minneyver, als eene overſpeelſter en als eene eerloze. Deze wet wierdt ook door het eerſte Parlement, het welk onder zynen navolger wierdt gehouden, herroepen. 1542.

Herbert. Andere wetten van het Parlement.

Daar wierden in dit Parlement nog eenige andere keuren gemaakt, om de ongebondenheit van byzondere perſonen te beteugelen, en om de gemene ruſt te verzekeren. Men ſtondt aan eenigen toe het voorrecht om zich van ſchietgeweer te bedienen, en men benam het aan anderen. Men behieldt het gebruik der hand- en voetbogen in de ſpelen en geoorloofde oefeningen; maar men verboodt het misbruik daar van in de gevechten, de welke de gemene man zich de vryheit aanmatigde om aan te gaan, onder voorwendſel van eene vermakelykheit, de welke niet altydt zonder bloedſtorten afliep. Men vernieuwde de wetten tegen de genen, die den degen aan het hof, of in des konings tegenwoordigheit, zouden trekken. Men belaſte, dat de zelve voortaan zouden nagekomen worden, en afgekondigt, op dat niemandt reden mogt hebben van zyne onwetenheit voor te wenden. Deze wet wierdt gemaakt ingevolge van eene daadt van dit ſoort, welke de ridder *Knevet* nieuwelings bedreven hadt, en welke de koning hem hadt vergeven. De wet ſtrafte den ſchuldigen met het verlies van de handt, welke hem door den beul wierdt afgekapt. Men ſtelde in de provincien rechters aan, om daar te vonniſſen de misdadigen van hoog- verraadt, uit krachte van de opebrieven des konings. Het was om den Raadt te verligten, de welke zich belemmert vondt met het grote getal van misdaden van dat ſoort, welke men grotelyks vermeerdert hadt onder de regering van *Henrik* den VIII. Het was ook om den vorſt te ontlaſten van de onkoſten, welke hy doen moeſt tot het overvoeren van die genen, die beſchuldigt wierden, welke men uit verſcheide provincien van het koninkryk naar Londen moeſt overvoeren, en hen na hun vonnis weder derwaarts heen brengen, om daar geſtraft te worden. Men beval, dat niemandt zou kunnen *halsrechter* * zyn in de zittingen of gerechtshoven van zyne provincie. Het was om aan den eenen kant te beletten de vooroordeelen van den afgevaardigde, ten voordeele van die van zyn vaderlandt, en aan den anderen het gezag, het welk hy zich in de provincie zou kunnen aanmatigen. Men veroordeelde alle ſoorten van heimelyke lagen, die tot oproer ſtrekten, welke men begreep onder de verſcheide ſoorten van de misdaadt van eedbreuk der leenmannen, of van verradery, en men ſtelde op de zelve lyſt de waarzeggers en tovenaars.

* *Juſticier.*

Gedurende de zittingen van het Parlement viel 'er

1542. 'er eene zaak voor, de welke veel gerucht maakte. Een der leden van het Hogerhuis wierdt gevat, het zy over zyne ſchulden, of over misdaadt. Het Parlement belgde zich daar over, als over eene onderneming, ſtrydende tegen hunne voorrechten. De koning, voorziende het recht, dat dit genootſchap daar over zou kunnen doen, liet den afgezonden niet alleen op vrye voeten ſtellen, maar hy ſtrafte daarenboven de Sherifs, welke hy naar den Tour zondt, en verordeelde de aanleggers van het gevangennemen tot veel ſtrenger ſtraffen. Dit was een voorzichtige ſtreek van dezen vorſt. Hy deedt daar door zien, dat al het gezag in zyn perſoon beſtondt, en dat hy niet alleen de beſchermer van zyne onderdanen in het byzonder, maar ook van het Parlement zelve was, het welk het ligchaam van het gehele volk verbeeldde. Hy gaf ter zelver tydt een voordeelig denkbeeldt van het volmaakte verſtandt, het welk 'er was tuſſchen hem en deze oppermachtige vergadering: eene vereeniging, de welke Engelandt onverwinnelyk maakt tegen de aanvallen van alle zyne vyanden.

De koning ſtraft de genen, die een afgezant tot het Parlement om zyne ſchulden hadden doen gevangen nemen.

Het zelve Parlement hielp den koning zich in het bezit ſtellen van de kanunnikdyen*, de gaſthuizen, en de andere ſtichtingen, welke hy wenſchte dat de bezorgers hem overdroegen. Men vondt daar in een hinderpaal. Het meeſte deel der inſtellingen behelſde, dat de vervreemding niet zou kunnen geſchieden dan met eene eenparige toeſtemming van alle de leden van het genootſchap. Het was zeer bezwaarlyk, en veelmaals onmogelyk, hen allen te winnen. Om deze zwarigheit weg te nemen ontſtrikte het Parlement den knoop, welken men niet hadt kunnen los maken: het vernietigde de inſtellingen, en beval, dat niemandt in het toekomende zou gehouden zyn de nakoming daar van te bezweren.

*Van kollegiale kerken.

Het Parlement vernietigt de inſtellingen der kollegia'e ſtichtingen.

Het was in dit zelve jaar dat *Henrik* voornam den tytel van heer van Ierlandt in dien van koning te veranderen. Hy oordeelde, dat deze laatſte veel luiſterryker voor hem zou zyn, en met eenen meer overeenkomende met de wyduitgeſtrektheit van een groot landt, het welk voorheen niet alleen eenen koning, maar verſcheide hadt gehad om het te regeren. De groot-afgezant gaf zynen wille te verſtaan in het Parlement, het welk te Dublin gehouden wierdt, en de gantſche vergadering hoorde de verklaring daar van met blydſchap aan. Men beval terſtondt, dat *Henrik* voor koning van Ierlandt zou worden uitgeroepen, en dit geſchiedde met eene algemene toejuiching. De voorſtanders van het Roomſche hof † vonden daar wat op te zeggen, en gaven voor, dat *Henrik* dit prinsdom bezat door de mildadigheit der pauzen; dat hy derhalven zich daar van zonder hunne bewilliging geen koning kon noemen, als van dit koninkryk het leen heffende van den H. ſtoel. De anderen zeiden, dat *Henrik* de II Ierlandt verovert hadt over meer dan vier honderd jaren; dat ſchoon de pauzen van dien tydt, die hunne onrechtmatige bezittingen uitſtrekten over alle de koninkryken des werelds, zich hadden willen daar in dringen, vervaardigende daar van bullen van eene ingebeelde wegſchenking, zy daarom het recht van den overwinnaar niet hadden vernietigt; dat *Henrik* de II niet meer van dit recht hadt afgeſtaan, ontfangende de bulle van den paus; niet om dat hy de zelve van noden hadt, maar om den H. ſtoel niet te vertoornen; dat in dien tydt de pauzen zich zo wredelyk gewroken hadden over de prinſſen, de welke weigerden zich aan hunne dwingelandy te onderwerpen; dat men hen vele za-

Herbert. Sanderus in de Geſchiedenis der Kerkſcheuring van Engelandt.

Oprechting van Ierlandt tot een koninkryk.

†Zie de uitleggers van *Sanderus*.

Klagten, welke de voorſtanders van den paus deswegen doen.

ken afſtondt, om zich hunne gramſchap niet op den hals te halen; dat eindelyk eene bezitting van meer dan vier eeuwen genoeg zou zyn om het opperrecht der koningen van Engelandt op Ierlandt te bekrachtigen, van het welke zy nooit aan de pauzen hulde hadden gedaan, en dat byaldien men tot den oorſpronk moeſt opklimmen, *Henrik* de II dit koninkryk bezat door zynen degen, en niet uit krachte eener gifte van den biſſchop van Rome, die niet hadt kunnen weggeven het geen hem niet toebehoorde. 1542.

De paus was het niet alleen, die deze oprechting misprees, de koning van Schotlandt verſtoorde zich daar over insgelyks, het zy door een gevoel van nayver, het zy dat hy voorgaf zelf recht op Ierlandt te hebben. Hy bedaarde echter, wanneer hy wiſt, dat *Henrik* aan de Schotſche volkplantingen niet geraakt hadt. Deze vorſt, vergenoegt zyn oppergezag vaſt te ſtellen, liet den gemenen man zyne eige landeryen behouden, van wat voor eene natie zy ook waren, zonder van hen iets anders dan hulde en onderwerping te vorderen. Nochtans hadt men eenige oproeren in zekere geweſten van het eilandt; maar men moet de zelve veel eer toeſchryven aan de noodſchikkelykheit der tyden, dan aan eene wederſpannigheit, door eenig hoofdt der party geſmeed. Geen ſtondt 'er op van belang, en deze beroerten wierden geſtilt door de zorgen van den groot-afgezant *. De grootſte heeren van het eilandt onderwierpen zich van zelf gewilligly k, het zy uit ontzag, het welk zy hadden voor de koninklyke hoogheit, het zy uit vreze, welke hen het volſlagen gezag van een vorſt, tegen welken noch de byzonderen, noch de Parlementen zich dorſten aankanten, inboezemde. *Euſtatius O-Neal*, een der machtigſten, en der meeſtgeachtſten, was onder dat getal, en de koning maakte hem graaf van Tirone.

Herbert. Lefley.

De koning van Schotlandt vergramt zich over deze oprechting.

*Ambony Santleger.

Onderwerping der Ieren.

Om weder te keren tot de oprechting van Ierlandt tot een koninkryk, men kan zich den indruk, welken deze nieuwe tytel op den geeſt der Ieren maakte, niet genoeg verbeelden. Zy hadden gelooft, dat de naam van heer, welken de koningen van Engelandt te voren voerden, van hen geen volſtrekte gehoorzaamheit vorderde, zodanig als onderdanen de zelve aan hunnen opperheer verſchuldigt zyn; maar zeer gematigt, en even gelyk als leenmannen de zelve hunnen heer bewyzen. Zy waren in een ander vooroordeel ten aanzien van den naam van koning, veel heerlyker en heiliger, naar hun gevoelen, dan de eerſte, en die hen bygevolg tot een groter afhankelykheit verpliehtte. Men moet zich dan niet verwonderen, dat de tyding van deze oprechting te Dublin met toejuichinge, de welke doorgaans volgt op de daden, voor welke men eerbiedt heeft, wierdt aangenomen. Ten anderen hadt de koning deze verſelt met kentekenen van zyne goedgunſtigheit. Ter zelver tydt, wanneer hy Ierlandt tot een koninkryk maakte, verhief hy zes landeryen der heeren van het landt tot Pairſchappen. Hy maakte *Edmond Butler* baron van Dunboyne, *Bernard Fitz-Patrik* baron van Opper-Offery †, den ridder *Olivier Plunkal* baron van Louth, *William Birmingham* baron van Carbry, *Jan Rauſon* burggraaf van Clantarfe, en *Thomas Euſtachius* burggraaf van Baltinglas. Hy hadt by deze byzondere mildadigheden eene algemene vergiffenis gevoegt. De brieven van zyne Majeſteit wierden in het volle Parlement gelezen, en de afkondiging van de akte van het oprechten van het koninkryk geſchiedde in de St. Patriks-kerk, daar

Cox. Warre.

De uitwerking, welke de oprechting van Ierlandt tot een koninkryk op de Ieren deedt.

Oprechting van verſcheide Pairſchappen.

†of van Hoog-Offery.

1542. het volk plegtiglyk wierdt byeengeroepen, in tegenwoordigheit van het zelve Parlement, in zyne plegtgewaden gekleed. Het hadt aan zyn hoofdt den groot-afgezant, de graven van Ormond en van Desmond, benevens den adel en de kerkvoogden. De plegtigheit eindigde met maaltyden, vreugdevuren en verlichtingen gedurende den gehelen nacht. Doch het geen van de meeste aangelegenheit was, is, dat het volk en de geestelykheit, ten minste voor het grootste gedeelte, alsteen geen zwarigheit maakten over den eedt van opperhoofdigheit, en niet twyffelden, of de tytel van koning behelsde alle de rechten der opperheerschappy, het zy over den Staat, het zy over de kerk, die in den Staat is.

Het volk en de geestelykheit leggen den eedt af van de kerkelyke opperhoofdigheit.

Het Parlement bevestigt de afschaffing der kloosters.

Het Parlement beveftigde de vernietiging der kloosters, en de wetten, gemaakt tegen die genen, die de kerkelyke opperhoofdigheit van *Heurik* weigerden te erkennen. Het maakte nog andere wetten, overeenkomende met die van de Parlementen van Engelandt. Doch men hadt deze toegevendheit voor de woestheit van een onbeschaaft volk, en dat men eensklaps niet gemaniert kon maken, om die van de provincie van Mounster toe te staan wetten, meer met hunne zeden en met hunne vooringenomenheit overeenkomende. Echter was het niet dan by voorraadt, en onder dit beding, dat men voor hen deze inschikkelykheit hadt, om dat zy zich zo schielyk niet konden onderwerpen aan de billykheit der wetten; als of men hen hadt willen beschamen over hunnne woestheit, en hen door deze schaamte noodzaken zich daar van te ontdoen.

Wet tot verhindering der moorderyen.

Het zelve Parlement maakte eene zeer verstandige wet, om de oproeren en onrechtmatigheden in te tomen. Het nam de meesters tot borgen van hunne huisgenoten, en de vaders van hunne kinderen. Dus vondt zich elke huisvader gedwongen voor de gemene ruste zorg te dragen. Men maakte nog eene andere tegen de knevelaryen der groten, en der zelver ondernemingen. Men bevrydde der zelver leenmannen van het onderhoudt van een zeker getal van soldaten, welke zy hen verplichtten de kost te geven, en men verboodt hen malkander te beoorlogen. Eindelyk stelde men overal gevolmachtigden aan, om het volk recht te doen erlangen in den name des konings.

De heeren van het platte landt leggen den eedt van opperhoofdigheit af.

De heeren van het platte landt kwamen by menigte hunne onderwerping afleggen, en den eedt doen van de kerkelyke opperhoofdigheit. De zelve bragt mede, dat men afzwoer het gezag van den paus, het welk geweldadig was bezeten; dat men zich verplichtte zich aan te kanten tegen alle de genen, die de zelve zouden leren, en in het tegendeel te verdedigen dat des konings, als van het wettige hoofdt van het koninkryk en van de kerk. Het was in dezen tydt, dat *O-Neal* zyne eerste onderwerping deedt, welke hy kort daar na herhaalde, en dat de koning hem zo heerlyk begiftigde. Hy wierdt gevolgt door *O-Konor*, *O-Donel*, *O-More*, *O-Kelly*, *O-Rourk*, en vele anderen. Het Parlement maakte daar van eene algemene akte, en alle deze heeren ondertekenden de zelve. Niet alleen erkenden zy elk in het byzonder de opperhoofdigheit des konings, zy verbonden zich ook alle te zamen om de zelve met hun goedt en bloedt te verdedigen. Zy deden nog meer; hen was niet onbekend, hoe dodelyk hen hunne verdeeldheden in het voorleden geweest waren, en hoe veel zy den dienst des konings schadelyk zouden kunnen zyn, in de vaststelling zyner kerkelyke opperhoofdigheit. Om dat voor te komen, kwamen zy overeen, het oordeel over alle hunne verschillen, zo voor het tegenwoordige, als voor het toekomende, te stellen aan de rechtbanken des konings, welke men kwam op te rechten. Zy verplichtten zich te gehoorzamen aan alle wetten, de welke door de gevolmachtigden ontworpen waren, en alle te gelyk te vervolgen, die weigeren zouden de zelve na te komen, tot dat zy zouden gehoorzaamt hebben. Eindelyk deden zy afstandt van die harde schattingen, welke zy invorderden van de inwoonders van Cork, van Kingsale, en van andere plaatsen, en de welke de Engelschen onverdragelyk vonden. 1542.

Zy onderwerpen zich aan de rechtbanken des konings.

Dit gedaan zynde vertrokken de gevolmachtigden, en begaven zich naar de provinciën. Zy vonden daar geen tegenstandt. Men verscheen van alle kanten, en men zwoer de akte van opperhoofdigheit in alle des zelfs stukken na te komen. Zo vaardig was deze verandering, en de algemene omwenteling van de wederspannigheit tot de gehoorzaamheit. Doch wy zullen in het vervolg zien, dat deze onderwerping niet veel langer duurde dan de andere, welke zy reets zo dikwils gedaan, en zo dikwils verkracht hadden.

Het was na alle deze plegtigheden dat *O-Neal* naar Engelandt in de maandt September overging. Hy ging den koning te Greenwich begroeten, en hy wierdt vereert op die wyze, als wy verhaalt hebben. Het verdrag, dat hy maakte, is zeer zonderling. Hy stondt voor eerst af van den naam van *O-Neal*; en ten twede verplichtte hy zich, zyne huisgenoten, leenmannen en kinderen, om Engelsch te spreken, zich op zyn Engelsch te kleden, de wetten van Engelandt te volgen, des zelfs manieren en gebruiken te onderhouden, tot het timmeren en bebouwen der landen toe. De koning was niet ongevoelig van zo vele tekenen van onderwerping en verbintenis. Hy maakte hem niet alleen graaf van Tirone, gelyk wy gezegt hebben, hy benoemde hem daarenboven om te zyn een lidt van den geheimen Raadt van Ierlandt, en maakte zynen zoon baron van Dunganon. Hy vereerde ook, uit aanmerking van hem, twee zyner vrienden *, die hem gevolgt waren, met de ridderlyke waardigheit. De graaf van Desmond ging kort daar na naar Engelandt, deedt zyne onderwerping, en kwam weder met de opene brieven van Raadsheer van den geheimen Raadt van Ierlandt.

Verdrag van *O-Neal* met den koning.

Waardigheden, met welke de koning hem en zyne bloedvrienden vereert. * *Denis*, en *Art Mag Genis*.

De *O-Birnes* leiden den eedt aangaande de opperhoofdigheit af op den 4 July, en stelden tot verzekering van hunne getrouwheit in handen van den stedehouder hunne stadt en hun kasteel van Wiklouw. Om dit te erkennen verhief de koning hunne landen tot een graafschap, en zy stonden toe, dat de zelve mogten verbeurd verklaart worden, indien zy hunnen eedt kwamen te breken. Deze heeren verplichtten zich daarenboven alle jaren elk te verschaffen zes en twintig mannen, geheel gewapend, welke zy *Galowasen* noemden. Hunne verdedigende wapenen waren een helmet en borstwapen; de aanvallende een degen en een heirbyl. Zy moesten daarenboven nog beschikken vier en twintig ligtgewapende, welke men *Kernes* noemde, en twaalf ruiters. Zy namen aan, deze soldaten te onderhouden gedurende drie maanden, en de zelve alle gereed te hebben, zo haast als de onderkoning

Onderwerping der *O-Birnes*.

Galowasen en *Kernes*, wat een soort van soldaten het zyn.

1542. ning de zelve zou opeischen. Van de andere zyde stondt de koning hen toe, zich van deze ligtgewapende soldaten tot een lyfwacht te bedienen, en wilde zelfs, dat deze laatsten zouden onderhouden worden uit zyne inkomsten, en uit die van de provinciën.

Herbert. De doodt van den burggrave van Ryssel, de welke in dit jaar voorviel, is zeer zonderling. Deze heer droeg den naam van *Arthur Plantagenet*, afstammende van dat koninklyke geslacht, doch buiten huwelyk. Hy was de bastaardt van *Edmond* den IV, dien wellustigen en van de mevrouwen van het hof zo beminden koning. *Henrik* hadt hem gemaakt burggraaf van Ryssel, en hadt hem de stadvoogdy van Calais gegeven: doch wegens argwaan, welken men opvatte, dat hy deze plaats den Franschen wilde overleveren, wierdt hy te rug ontboden, en men zondt hem gevangen naar den Tour. Het bleek naderhandt uit zekere berichten, dat hy onschuldig was. De koning, daar van overtuigt zynde, vergenoegde zich niet met hem te doen in vryheit stellen; hy wilde hem daarenboven nog tekenen van zyne oude genegenheit geven, en zondt hem een ring, verrykt met een diamant van eene grote waarde, om hem te dienen tot een onderpandt van zyne verzoening, en om hem te vrede te stellen wegens het ongelyk, het welk men hem hadt aangedaan. De burggraaf was verblyd over de tyding van zyne vryheit, verfelt met een zo dierbaar getuigenis van de goedwilligheit van zynen vorst: doch zyne blydschap was hem dodelyk. De verrukking daar van was zo geweldig, en de verstroojing der gedachten, welke gebeurde, zo groot, dat men hem des anderen daags dood in zyn bedde vondt. Dus was het dat hy, gevoeliger voor zyn geluk dan voor zyn ongeluk, het eerste niet kon overleven, na het andere te hebben kunnen doorstaan.

Zonderlinge doodt van den burggrave van Ryssel.

Herbert. Sleidanus. Terwyl de koning van Engelandt in de genegenheit van zyn Parlement, en in de onderwerping van zyn volk zocht de vertroostingen tegen zyne huisselyke ongelukken, bereidden zich *Karel* de V en zyn broeder *Ferdinand* om de Turken te keer te gaan. De eerste was wedergekeert in Spanje na den krygstocht van Afrika, wiens ongelukkige uitkomst wy boven verhaalt hebben: de andere hieldt een nieuwen Ryksdag te Spiers, om de uitvoering der besluiten, genomen op dien van Regensburg, te verhaasten. De koning van Vrankryk liet niet na zynen afgezant* derwaarts te zenden, die vier zaken aan de vergadering voorstelde. Hy beklaagde zich voor eerst over den moordt van *Rinkon* en van *Fregoze*, van welke de eerste, zeide hy, niet afgezonden was naar *Solyman*, dan om hem af te raden, zyne wapenen naar Hungarië te wenden. Hy trachtte ten twede de prinsen van Duitschlandt af te raden, den Turk den oorlog aan te doen, tot zo lang, dat zy hunne huisselyke verdeeldheden zouden weggeruimt hebben. Ten derde toonde hy in het brede de aangeborе wispelturigheit van de Hungarische natie aan, op welke men geen staat kon maken, voornamentlyk ten aanzien der Hoogduitschers, ter oorzake van den afkeer tusschen de twee natiën. Dat zy zich derhalven met het bouwen van goede kasteelen op de grenzen moesten vergenoegen, om den inval der Turken te beletten, zonder zich met de zaken van deze laatsten met de Hungaren te bemoeien. Eindelyk kwam hy op de verwarringen ter zake van den Godsdienst, en verstondt tot eene verdraagzaamheit, gevestigt op de betuigingen der Luthersgezinden, van zich met de Niceensche kerkvergadering te vereenigen. Hy voegde daar by, dat de andere punten, waar over tusschen de twee partyen verschil was, geene hatelykheden, welke het Christendom verscheurden, moesten verwekken, en dat de een behoorde onderstandt te hebben van den anderen. De Ryksvergadering zag wel, dat al deze redenen niet strekten dan om de eendragt van het Duitsche Ryk te verbreken. Men was niet onbewust, dat *Rinkon* naar Constantinopel vertrok, belast met zaken, geheel strydig tegen die, als de afgezant voorgaf. Men merkte den raadt, welken hy gaf om Hungarië te verlaten, als schadelyk aan, en die het verlies van Duitschlandt zou na zich slepen, wanneer het van dezen schutsmuur tegen de Turken zou berooft zyn. Aangaande den Godsdienst vonden de Protestanten de vertogen van den afgezant zeer Christelyk: doch de zelve waren niet in staat om de scheuring te genezen. Zy waren met den keizer overeengekomen wegens eene vrye kerkvergadering, en zy meenden, dat zy daar omtrent van besluit niet konden veranderen.

1542.

Gevoelens der Protestanten over zyne voorslagen.

**François Olivier.*

François de I zoekt de een fraje der Staten van Duitschlandt te breken.

De bisschop van Modena *, afgezant van den paus, wierdt vervolgens in de vergadering gehoort. Zyne aanspraak liep uit op de dringende noodzakelykheit, welke de Christenen verplichtte zich tegen den Turk te vereenigen; de Duitschers voornamentlyk, wier grenzen deze vyanden reets verwoestten. Hy beklaagde de ellende der Christenheit, veroorzaakt door de verschillen over den Godsdienst, en stemde toe, dat niet dan eene algemene kerkvergadering daar eenige hulp kon tegen aanbrengen. Hy voegde daar by, dat de paus, voor hen en voor de kerk die zorg nemende, welke de gemene vader der Christenen daar voor moest nemen, en ten anderen inzicht hebbende voor de aanzoekingen van den keizer, hadt voorgenomen ten eerste eene vrye kerkvergadering te beroepen, en op eene plaats, de welke niemandt zou kunnen verdacht zyn. Dat, terwyl de Duitsche natie daar het meeste belang by hadt, het ook voornamentlyk voor haar was dat de H. Vader inzicht wilde hebben, ten koste van zyne gezondheit, en ten gevare van zyn persoon, welken hy in deze gelegenheit wilde opofferen door eene algemene beweegreden van Godvrucht, en door de toegenegenheit, welke hy voor het keizerryk in het byzonder hadt. Dat hy geloofde, dat zyne tegenwoordigheit by de kerkvergadering nodig was, en dat hy voornemens was zich daar te laten vinden. Dat zyn ouderdom en zyne ongezondheit wel eene plaats naby Rome, of ten minste in Italië, zouden vereischt hebben, om zich niet bloot te stellen voor de ongemakken eener lange reize, noch voor de gestrengheit van eene andere lucht en een veel ruwer gewest: doch dat hy hun welzyn gestelt hadt boven zyne eige behoudenisse, en dat, nademaal zy noch Mantua, noch Ferrara, noch Bologne, noch Plaisance, wilden goedkeuren, hy de stadt Trente verkoren hadt. Dat deze plaats hen niet kon verdacht zyn, als gelegen in hunne nabuurschap en op de grenzen van Duitschlandt. *Ferdinand* zou wel gewilt hebben, dat de paus de stadt Regensburg, of die van Keulen, benoemt hadt, maar dit niet hebbende kunnen verkrygen, was hy vergenoegt met de keuze, welke hy van Trente gedaan hadt. Het was zo niet met de Protestanten gelegen, aan welken deze plaats niet meer behaagde dan de andere. De Ryksdag scheidde den 11 April, na dat men met eenparige stemmen hadt besloten den Turk te beoorlogen met

** Johan Meron.*

Redenvoering van den pauselyken gezant op den Ryksdag te Spiers.

Hy belooft eene algemene kerkvergadering.

Hy benaamt ze te Trente.

Zyn gevoelen is voor de verdraagzaamheit.

1542. een eendragtigen geest, de welke andere ondernemingen beloofde dan die, de welke werktuelijk gemaakt wierden. De Christen vorsten schonden malkander naderhandt op eene laffelyke wyze, en lieten den Turk varen, om hunne byzondere verschillen te wreken.

Uitstel der kerkvergadering.

Ondertusschen liet de paus zyne bulle opmaken den 22 May tot de opening der kerkvergadering, welke hy beschreef binnen de stadt Trente tegen de maandt van November daar aan volgende. Weinig bisschoppen begaven zich derwaarts, ter zake van de onluiten, de welke in de Christen staten ontstaan waren, zo dat deze bisschoppen genoodzaakt waren te rug te keren, en de paus vondt zich verplicht zyne gezanten, welke hy bereets gezonden hadt, weder te huis te roepen. Dus wierdt het houden der kerkvergadering tot een bekwamer tydt uitgestelt.

Herbert. Mezeray. Misnoegen van den Franschen afgezant.

De Fransche afgezant was niet vergenoegt over het onthaal, het welk men hem op den Ryksdag aandeedt, en over de weinige achting, welke men hadt voor zyne vermogen. Hy was van daar vertrokken voor dat de zelve scheidde, om de achting van zynen meester niet te benadeelen door de kleinachting, welke men voor zynen gezant betoonde. Hy deedt verslag van het geen te Spiers was voorgevallen, en van de gevoelens, in welke hy de bondgenoten gevonden hadt, van voornemen om zich aan den keizer verbonden te houden, en den Turk te beoorlogen. De koning van Vrankryk, ziende, dat hy niet meer daar van te hopen hadt, wendde zich naar de zyde van *Solyman*, om zich met hem tegen den keizer te verbinden. Hy zondt een afgezant aan hem, beladen met geschenken, niet alleen voor den Sultan, maar ook voor het meeste deel der amptenaren van het vrouwenvertrek *. Het geen voor *Solyman* geschikt was, was een kunststuk van zilver, wegende zes honderd marken, waar van het werk den prys der stoffe nog overtrof. Dit geschenk was versiert van vyf honderd kostelyke vesten of kamizolen voor de voornaamste staatsdienaars van den Sultan; en deze geschenken deden de verhoopte uitwerking. De Fransche afgezant wierdt genoemt *Polin Iskalin*, zynde een gemeen hoofdman van het voetvolk, maar een man van oordeel en dapperheit, die naderhandt bekend is geworden onder den naam van den *Baron de la Garde*. De schryvers spreken verscheidentlyk van zyne geboorte. De eenen doen hem afstammen uit het huwelyk van den baron *de la Garde* met eene dochter van het huis van *Grignan*; en anderen zeggen, dat hy de zoon van een boer uit Provence was. Allen komen zy overeen wegens zyn goed gelaat, zyne stoutmoedigheit, en de aangenaamheit, welke hy hadt om zich uit te drukken. Hy deedt twee maal in een jaar eene reis naar Constantinopel. De eerste maal kwam hy over Venetië te rug, alwaar hy ook last hadt om met den Raadt te handelen: doch dat gemenebest weigerde te treden in de verbindtenis van *Solyman* en *François* den I tegen *Karel* den V. *Polin* keerde voor de twede maal weder naar de Porte, en hadt by *Solyman* zelf gehoor. De Sultan zeide tegen hem, dat het jaargety thans te ver verlopen zynde, hy zich nu niet wel in het veldt kon begeven; maar dat hy niet zou nalaten in het volgende jaar te voldoen aan de begeerten van den koning zynen lieven broeder. Deze bewoordingen geven de naauwe vereeniging te kennen, die 'er tusschen deze twee vorsten was, niettegenstaande het onderscheidt tusschen hunnen Godsdienst. Ondertusschen verblindde *François* de I zyn volk door ydele vertoningen van Godvruchtigheit, en stelde plegtige ommegangen aan, om hulp van Godt af te smeken tegen een oorlog, welken hy mede verplicht was tegen den vyandt van den Christelyken naam te helpen voeren. 1542.

Herbert. François de I zendt geschenken aan den Sultan. * *Seraille.*

Afbeeldsel van *Polin Iskalin*, afgezant des konings van Vrankryk aan de Porte.

Varillas. Het verboodt, het welk hy met *Solyman* aangaat.

Herbert. Mezeray.

Na deze plegtigheit liet hy den keizer uitdagen, en hem bloedige verwytingen doen over den moordt van *Rinkon* en van *Fregoze*, waar van men hem als den aanlegger beschuldigde. Hy deedt vervolgens vyf legers optrekken, welke hy alle gereed hieldt om zynen vyandt op vyf verscheide plaatsen te gelyk aan te tasten. Het eerste zou in het landt van Luxenburg vallen, onder het bevel van den hertog van Orleans, een jong prins, wien men, om hem te bestieren, *Claude*, hertog van Guize, hadt toegevoegt. Het twede, onder het gebiedt van den Dauphin, moest trekken in het Rousillon; het derde hadt voor opperbevelhebbers den grave van Longueval, en *Marten van Rossem*, maarschalk des hertogs van Gelder, die het in Brabandt moesten geleiden. *Karel*, hertog van Vendôme, voerde het vierde aan, om uitlopen te doen op de grenzen van Pikardië. Eindelyk, het vyfde was voor Piëmont geschikt, en de maarschalk van Annebaut zou het zelve gebieden. Doch hy kreeg twee maanden daar na bevel om zich by den Dauphin te voegen, die in het Rousillon was met een leger van vyf en veertig duizend mannen, en den gehelen bloem des Franschen adels. Dit schone leger verslolt voor Perpignan. *Franco de I brengt vyf legers te veldt tegen den keizer.*

De Raadt des konings hadt de belegering van deze plaats voorgenomen, in hope van de zelve, indien ze niet ontzet wierdt, te vermeesteren, of den keizer tot een veldslag te noodzaken, indien hy tot ontzet kwam. Het een noch het ander gelukte. De hertog van Alva deedt twee regimenten binnen de stadt trekken, welke de zelve zo wel verdedigden, dat het niet van noden was, dat de keizer de stadt kwam ontzetten; en het natte weêr van den herfst eene ziekte in het leger gebragt hebbende, was de Dauphin genoodzaakt de belegering op te breken. Opbreking van de belegering van Perpignan.

De hertog van Orleans was gelukkiger dan zyn oudste broeder. Hy maakte zich meester van Damvillers, van Yvroi, Arlon, Montmedi, en van Luxenburg: doch deze jonge prins, vergenoegt met zo groten roem, verliet het leger al te spoedig, om den koning zynen vader te gaan bezoeken, die te Montpellier was. Anderen zeggen, dat dit op bevel van den koning geschiedde, die hem belastte naar het Rousillon te trekken, om den Dauphin te versterken, en dat dit nayver verwekte tusschen deze twee broeders, de oudste den roem van zynen jonger broeder niet kunnende verdragen, noch de andere, dat men zyne overwinningen gestremt hadt. De vyanden deden hun voordeel met zyn afwezen, en hernamen Luxenburg en Montmedi, door de dapperheit van *Reinier*, grave van Nassau, prins van Oranje geworden door de doodt van *Filibert* van Chalons, zynen oom van moeders zyde. De hertog van Guize ontnam hen de laatste plaats voor de twede maal; en de prins van Oranje wierdt daar na geslagen door eene krygslist van *Marten van Rossem*. Deze laatste, vindende zich in eene vlakte aan het hoofdt van een leger, het welk hy geboodt, zag den vyandt op zich aankomen; en om hem tot het gevecht te noodzaken deedt hy al zyn voetvolk zich met den buik op den grondt nederleggen, het zelve met de ruitery dekkende. De prins van Oranje, menende, dat hy niet te stryden hadt dan met de ruiterhopen, welke hy van verre ontdekte, trok met de zy- Voortgangen van den hertog van Orleans. *Varillas.* Krygsverrichtingen van den prinse van Oranje. *Herbert. Mezeray.* Des zelfs nederlaag.

1542. zynen, meerder in getal, aan, en beloofde zich eene verzekerde overwinning. Maar hy was wel verbaast, wanneer hy, naby hen gekomen zynde, eensklaps het voetvolk zag opstaan, als of het krygshopen waren, die uit de aarde waren opgekomen. Hy zag zich alstoen ongelyk in macht, en daarenboven deedt de verbaastheit, welke deze list onder de benden bragt, hen dapperheit en oordeel verliezen; zo dat zy wel haast in wanorder raakten, en de vlucht namen. Het geschut en het legertuig bleven aan de overwinnaars, nevens veertien honderd gevangenen.

Belegering van Antwerpen.

Na dezen goeden uitslag gingen zy Antwerpen belegeren, waar heen de prins van Oranje zich begeven hadt. Daar was in de stadt een groot getal goede burgers, ipboorlingen der stadt, of vremdelingen. De Engelschen maakten het grootste gedeelte dezer laatste uit, ter zake van den koophandel der Nederlanden, de welke hen derwaarts trok. Deze burgery bereidde zich tot eene dappere tegenweer, zich onderling aanmoedigende om hunnen plicht te doen, door het belang hunner koopmanschappen, de welke een roof voor de vyanden ging worden, byaldien zy geen moedt genoeg hadden om de zelve te beschermen. Zy gedroegen zich met zo veel manhaftigheit, dat de Geldersche veldheer genoodzaakt was af te trekken. *Varillas.* Men zegt echter, dat hy door het geldt der Antwerpsche kooplieden was omgekocht, zynde alstoen de rykste kooplieden van geheel Europa. Hy voerde zyn leger voor Loven, het zy dat hy de inneming van deze stadt gemakkelyk oordeelde, of dat hy daar geldt van wilde trekken. De burgers verdroegen met hem, en stonden hem eene zekere geldsomme toe, benevens krygs- en mondbehoeften, het welk hy eischte. Daar waren onder dezen voorraadt een getal wagens, bevracht met wyn. Deze reden reets langs de straten, om zich naar het leger te begeven; wanneer de studenten van de stadt, byeengerot zynde, de tuigen der paarden los sneden. Zy zeiden, dat het een kunstie was van de vyanden, die niet zouden nalaten, om, zo haast als zy de poorten met deze wagens bezet zouden zien, aan te vallen. Zy liepen vervolgens naar het geschut, dat op de bolwerken stondt, en het tegen de vyanden kerende bragten zy de zelve in verwarring. *Van Rossem* was genoodzaakt af te trekken, zonder met het verdrag zyn voordeel te doen: hy wreekte zich op het platte landt, het welk zyn leger afliep.

Opbreking der belegering.

Dat van den hertog van Vendôme verniel-

Herbert. Varillas. de de grenzen van Artois, en nam Tournechan en Montoire in, twee kasteelen, welke het tot den grondt afbrak.

Vrankryk voerde niets van belang in Piemont uit, doordien het *Annebaut* van daar te rug riep, om zyne benden by die van den Dauphin te voegen, niettegenstaande de vertogen van *Langey*. Deze bevelhebber, te Turin beroerd gebleven zynde, was niet in staat om iets te doen; en wel ver ook van benden te hebben om aan te vallen, hadt hy werk zich verwerend te houden. Hy bragt nochtans vyf duizend man byeen, en hoe ingesloten hy was, misleidde hy den oplettenden marquis *du Guast*, en ontnam hem Quieraske. *Annebaut* zynde alstoen uit Piemont met zyn leger wedergekeert, stelde men de belegering van Kasal voor, welke men echter niet ondernam, en men ondersteondt te vergeetsch Quiers en Koni weg te nemen. Het misverstandt, het welk 'er tusschen de twee legerhoofden ontstondt, verydelde alle hunne ontwerpen. Men gaf *Annebaut* de schuldt daar van, en men prees de getrouwheit en de dapperheit van *Langey*, de welke stierf na dat hy zyn afscheidt gekregen hadt om weder naar Vrankryk te keren.

Slechte toestandt der zaken van Vrankryk in Piemont.

Zodanig eindigde de ondernening van Vrankryk, weinig voldoende aan zyne oogmerken, en de grote wervingen, welke het gedaan hadt. De keizer hieldt zich verwerender wyze, en hebbende zyne krygsmacht niet gereed om zich te velde te begeven, vergenoegde hy zich de stroperyen der vyanden met vliegende legers te *Herbert.* betcugelen, en zyne plaatsen wel te verzorgen. Hy beklaagde zich ook by den paus over den inval der Franschen, de welke, gelyk hy zeide, de rust van het Christenryk kwamen storen, de byeenroeping der algemene kerkvergadering beletten, en hem niet toelieten tegen den Turk, gelyk hy voorneinens was, op te trekken; dat zy hem bezig hielden met de beschermingzyner staten, daar zy niet minder dan vyf legers te gelyk in voerden, en dat zy *Solyman* aanzochten om Italië en Hungarie ter zee en te landt te overstromen. Hy verzocht den paus deze woede door zyne vermaningen en berispingen, die hy zeide dat de koning van Vrankryk verdient hadt, te stremmen; en wanneer de H. Vader hem vermaande een vergelyk aan te gaan, gaf hy ten antwoordt, dat 'er met zulk een vyandt geen vergelyk kon getroffen worden. *Ik ziike zekerheit*, voegde hy daar by, *kan men vinden in de verbonden, welke men met diezen vorst maakt, die de zeke alle overtreedt? Om zyne staatzucht in te toomen moet men hem vernederen, en nademaal hy zich met de ongelovigen verbonden heeft, hem als een vyandt van het Christendom handelen.*

Klagten van den keizer over Francis den I.

Dusdanig was de haat dezer twee vorsten, welken niets kon verzoenen. Wy zullen in de volgende jaren de bloedige oorlogen zien, welke zy malkander aandeden, en het deel, het welk de koning van Engelandt daar in nam, die zich voor eenige jaren met den keizer vereenigde: doch die voor zyne doodt tot zyn oude verbondt met *François* den I wederkeerde.

Het was al van overlang dat 'er over een ver- *Herbert. Mezeray. Lesley.* drag tusschen *Karel* den V en *Henrik* gehandelt wierdt. Vrankryk, dat het ontdekt hadt, vereenigde zich van zynen kant meer en meer met den koning van Schotlandt. Het merkte de Schotten als huisselyke vyanden van Engelandt aan, en doordien het zeer wel onderrecht was van den nayver der twee volkeren, de welke werk hadden zich onderling in een eilandt te verdragen, was het zelve ook zeer daar op uit om den zelven te onderhouden; zo dat men het altydt de Schotsche party, het zy openbaarlyk, of onder de handt, zag ondersteunen. De twee laatste huwelyken van *Jacobus* den V met twee princessen van dat hof waren versche preuven van deze geheime handelingen. *Henrik* was niet onkundig van de inzichten; maar gelyk wy gezien hebben, het was hem ondoenlyk geweest deze verbonden te beletten. Hy zondt te vergeesch een afgezant aan den koning, zynen neef, met voorstellingen, welke deze jonge vorst van de handt wees. Hy trachtte hem naderhandt in te wikkelen in de onderhandelingen; maar de koning van Schotlandt hieldt hem geen woordt, en verwaardigde zich zelfs niet eens om de grenzen van zyn koninkryk te naderen, wanneer de koning zyn oom van de uitersle van het zyne gekomen was, veel eer om met hem te spreken dan om zyne provincien te bezoeken. *Henrik*, door zo vele be-

Geheime handel van Vrankryk om den oorlog te verwekken tusschen de koningen van Engelandt en Schotlandt.

1542. lidigingen vertoornt, nam voor zich daar over te wreken; en Vrankryk, onderrecht van al het geen 'er omging, liet niet na het vuur, dat reets begon te branden, verder aan te blazen. Het wilt wel, dat het *Henrik* verstoort hadt, wanneer het geweigert hadt de belangen van den paus te verlaten; en kennende de trotschheit van dezen vorst, twyffelde het niet of hy zou zich daar gevoelig over tonen. Het was dan bedacht om hem een oorlog te verwekken, de welke hem in zyn eilandt werk zou geven: zo dat hy, verstaan hebbende de weigering van den koning van Schotlandt, om zich te vinden by het mondgesprek, waar over *Henrik* hem aanzoek hadt gedaan, het aan hem plichtplegingen liet doen. De afgezant * vyselde de waardy dezer daadt hoog op, de welke, gelyk hy zeide, den yver te kennen gaf, welken deze vorst voor het R. Katholyke gelove hadt, vermydende eene zamenspraak, de welke nergens toe strekte dan om hem van den H. stoel af te trekken. Hy vermaande hem tot standvastigheit, en verzekerde hem van een spoedigen bystandt van wegens den koning zynen meester, ingevalle die van Engelandt iets op Schotlandt zou willen ondernemen. Kort daar na zondt Vrankryk aan hem geldt en geschut.

* Marvilliers.

De zaken dus staande was 'er weinig werk te doen om de koningen van Engelandt en van Schotlandt tot eene openbare vyandschap te brengen. Voor dat *Henrik* daar toe kwam, wilde hy nog eens te voren de meninge van Vrankryk ondertasten. Hy zondt dan een afgezant † derwaarts, om de oude verbonden te vernieuwen. Men gaf den zelven ten antwoordt, dat men daar toe gaarne wilde verstaan, mits dat *Henrik* den koning van Vrankryk bystondt om het hertogdom van Milaan te herwinnen. De afgezant hernam daar op, dat zyn meester zulks zou toestaan, onder de bedingen, welke de hertog van Nordfolk twee jaren te voren hadt voorgeslagen, dat is te zeggen, behoudens dat Vrankryk den paus verliet. Maar deze kroon was daar omtrent van geheel andere gevoelens; zo dat de goede verstandhouding, de welke zo lang tusschen de twee koningen bewaart was, allengskens gekrenkt zynde, eindelyk verbroken wierdt. *Henrik* besloot toen, zich weder met den keizer te verbinden, om Vrankryk overzee zodanig werk te geven, dat het niet in staat zou zyn Schotlandt, het welk hy wilde aantasten, te helpen.

† William Paget.

Het verbondt tusschen Vrankryk en Engelandt verbroken. *Herbert. Lesley.*

Dit besluit genomen zynde, gaf hy zyne bevelen om wervingen te doen. *Jacobus* de V deedt van zyn kant het zelve, en voor dat de oorlog verklaart was hadt men van weêrkanten vyandelykheden, die de zelve voorgingen. De Engelsche kapers begaven zich in zee, en namen 28 Schotsche schepen. Deze van hunnen kant deden een inval op de grenzen van Engelandt, alwaar de ridder *Robert Bowes*, de welke met zyn volk tot bystandt was toegelopen, met eenige anderen wierdt gevangen genomen. De hertog van Nordfolk kreeg toen bevel met het leger voort te rukken: doch een tegenbevel noodzaakte hem zich te Jork op te houden. Daar wierden voorslagen tot de vrede gedaan, en de twee koningen zonden gevolmachtigden om daar over te handelen. De hertog van Nordfolk, de graaf van Southampton, de bisschop van Durham, en de ridder *Brown* vonden zich op de plaats, waar over men was overeengekomen, in hoedanigheit van afgezondenen van den koning van Engelandt. De koning van Schotlandt zondt ook de zyne derwaarts, en men begon de onderhandeling. Doch doordien de Engelschen bemerkten, dat men niet anders zocht dan tydt te winnen; dat men nu deze en dan weder andere voorslagen deedt, zonder iets te besluiten, braken zy de onderhandeling af. De koning gaf nieuwe bevelen aan den hertog van Nordfolk, om zyn leger te doen voorttrekken, en deedt den Schotten den oorlog verklaren, mogelyk met meer drift dan rechtmatigheit. 1542.

Uitvoeringen der Schotsche en Engelsche kapers.

Men klaagde: *I. Dat* Jacobus *de V de wederspannigheit in de Noorder provincien ondersteunt hadt. II. Dat hy in gebreke was gebleven het mondgesprek, waar toe hy zyn woordt hadt gegeven, te komen houden. III. Dat zyne onderdanen, onaangezien de verbonden tusschen de twee kronen, stroperyen tegen die van* Henrik *gepleegt hadden. Men ging vervolgens over tot de hulde, welke men voorwendde dat de Schotsche koningen aan de kroon van Engelandt verschuldigt waren, en welke* Henrik *van den koning zynen neef vorderde. Dit was het voornaamste artykel vande verklaring, het welk men door een langwylig bezit van dit recht ondersteunde, bevestigt, naar men zeide, door oorspronkelyke akten. Men merkte daar omtrent den standvastigen en welbewezen oorspronk aan sedert het jaar 900 in den persoon van* Eduard *den I, aan wien deze hulde bewezen was. Men haalde vervolgens de huldigingen van* Erik *en* Malcolmus, *vader en zoon, aan, en men zeide, dat deze laatste de zyne gedaan hadt aan drie achtereenvolgende koningen, te weten, aan St.* Eduard, *aan* Willem *den Veroveraar, en aan* Willem *den Rossen. Men telde vervolgens de gene op, de welke zonder afbrekinge gedaan waren, door* Edgar, *broeder van* Malcolmus, *aan* Henrik *den I; door* David, *opvolger van* Edgar, *aan de keizerinne* Machtelt *, * of Matdochter van* Henrik; *door den zone van* David *aan* Stephanus, *die op* Machtelt *gevolgt was; door* Willem *en zynen broeder* David, *nevens den gebelen Schotschen adel, aan* Henrik *den II; door den zelven* Willem *aan* Richard *den I, na een opstandt, op welken deze onderwerping en de vrede volgde, welke laatste niet dan onder deze voorwaarde gemaakt wierdt. Men deedt de plegtige hulde gelden, welke de zelve* Willem *gedaan heeft aan den koning* Jan, *op een heuvel naby Linkoln, en den eedt, welken hy hadt afgelegt op het kruis van* Hubert, *aartsbisschop van Kantelberg. Men sprak van die, welke* Alexander *gedaan hadt binnen de stadt Jork aan* Henrik *den III, zynen schoonvader, en aan zynen navolger; die van* Jan Bailleul † *aan* Eduard, *zoon van* Henrik, *en van* Eduard Bailleul *aan* Eduard *den III. Men stondt toe, dat het doen van deze hulde verzuimt was gedurende de regeringen van* Richard *den II en van* Henrik *den IV ter zake van de burgerlyke oorlogen in Engelandt; maar men toonde aan, dat de zelve door den koning van Schotlandt weder gedaan was aan* Henrik *den V, die den zelven hadt gelast, hem in zyne overzeesche onderneming tegen Vrankryk te verstellen, en dat het zelve geschied was onder de volgende regering, wanneer de kroon van Schotlandt gekomen was aan het geslacht der* Stuarts *, * in den jare 1370. *hebbende* Jacobus *de I daar van te Windsor hulde gedaan aan* Henrik *den VI. Men voegde by deze hulden andere openbare tytels; vonnissen door de Parlementen gegeven; daden van oppermachtigheit, gevoeffent ingevolge door Engelsche gevolmachtigden in het koninkryk van Schotlandt; geestelyke ampthegevingen; benoemingen van Sheriffs; openbare bevelen in den name der koningen van Engelandt door de Schotten uitgevoert; eindelyk, de onderhorigheit van de bisdommen van St. Andrews en van Glaskow onder den aartsbisschop van Jork, de welke zyn gezag uitstrekte over het gansche rechtsgebiedt van* † of Baliol.

1542. Henrik de VIII geeft voor, dat de kroon van Schotlandt afhankelyk is van die van Engelandt.

Herbert. Verklaring van oorlog tegen de Schotten.

Universitäts- und Landesbibliothek Düsseldorf

1542. *van deze twee bisdommen. Aangaande het verzuimen dezer hulde sedert de regering van* Henrik *den VI zeide men, dat dit de rechten der Engelsche krone geenzins verminderde, dat men niet onkundig was, hoedanig de regering van* Richard *den III, die de kroon overweldigt hadt, was geweest: eene bloedige regering, en door den geweldenaar geoeffent om zyne dwingelandy vast te stellen, dat onder die van* Henrik *den VII in der waarheit de order en de vrede weder herstelt waren; maar dat deze vorst zodanig was belemmert geweest met de verdeeldheden van zyn koninkryk, dat hy het niet raadzaam hadt geoordeelt zich de Schotten op den hals te halen, met zich van de strengheit van zyn recht te bedienen. Dat* Henrik *de VIII, hem opgevolgt zynde, zyne eerste zorgen hadt besteed om zyne kroon en het geluk zyner volkeren te bevestigen; dat de vremde en burgerlyke oorlogen hem hadden verhindert, en dat hy eindelyk acht hadt geslagen op de minderjarigheit van den koning van Schotlandt, zynen neef, welken hy niet hadt willen ontrusten; dat deze vorst kwalyk beantwoordde de zorgen, welke hy gedurende des zelfs minderjarigheit voor hem gedragen hadt, ondersteunende des zelfs gezag tegen de verdeeldheden, die 'er tot verscheide malen in zyn koninkryk ontstaan waren, en dat de Schotten ondankbaar waren voor de dienſten, welke hy hen gedurende hunne verdeeldheden bewezen hadt, door de vrede onder hen te herstellen; dat zy, tot dankbaarheit, plunderingen in zyne landen bedreven hadden, en dat hun koning weigerde eene hulde, die hy verplicht was te doen; dat derhalven de koning* Henrik, *na zo grote ondankbaarheit en zo vele onrechtmatigheden, genoodzaakt was de wapenen op te vatten, om zyne beledigingen, en die zyner onderdanen te wreken. Henrik* eindigde deze verklaring met dubbelzinnige bewoordingen, ter zake van de hulde, welke hy van de kroon van Schotlandt vorderde; zo dat men twyffelde, of zyn oogmerk was dezen eisch met strengheit te vervolgen, dan of hy het voornemen hadt om daar van af te staan door een verdrag van vrede, verkrygende de andere voorstellingen, welke hy wenschte dat zyn neef hem toestondt.

Antwoordt der Schotten.

De Schotten bleven niet in gebreke te antwoorden, *Dat zy de Engelschen aanmerkten als de aanvallers, en wierpen op hen den laster der vyandelykheden, welke zy begaan hadden. Ten aanzien van de hulde* zeiden zy, *dat de gene, welke hunne oude koningen gedaan hadden, niet betrof dan de landen, welke zy toen in Engelandt bezaten; eene hulde, gelyk aan die gene, welke de Engelschen deden aan de kroon van Vrankryk wegens de hertogdommen van Guiënne, van Normandië, en van de andere staten, welke zy eertyds overzee bezeten hadden; dat men de hulde van het graafschap van Huntington niet moest uitstrekken over hun koninkryk, noch de byzondere koningen van Northumberlandt met die van Schotlandt vermengen: een koninkryk, altyd vry, gelyk men zag uit de oude Jaarboeken, die de ongevallen des tyds en de woede der oorlogen ontrukt waren; dat dat gene, het welk gebeurt was onder de regering der* Bailleuls, *geen recht aan Engelandt kon geven, doordien de Schotsche adel zich tegen de onderwerpinge, welke zy gedaan hadden, hadt aangekant; dat* Jan Bailleul *hulde hadt gedaan aan* Eduard *den I van de kroon, uit erkentenisse van den dienst, welken hy van hem ontfangen hadt gedurende de verschillen, welke hy met zyne mededingers gehad hadde: maar dat hy daar door de vriendschap van zyn volk hadt verloren; dat deze hulde niet anders was dan een uitwerksel van de al te slaafachtige toegevendheit van dezen vorst: gelyk als die gene, die naderhandt gedaan zyn, niet waren dan gevolgen van eenige verlorene veldslagen.* 1542.

Herbert. Burnet.

Wy ondernemen niet een zo beroemd verschilstuk te beslechten: ook is het onderzoek daar van onnodig, om dat de vereeniging der twee kronen onder eenen oppervorst dit vruchteloos heeft gemaakt. Het scheen, dat *Henrik* daar een voorgevoelen van hadt, sprekende van deze hulde op het einde van zyne verklaring niet dan met verwarde uitdrukkingen. Wat 'er van zy, de oorlog begon door den inval, welken de hertog van Nordfolk deedt op de Schotsche grenzen den 21 October, met een leger van twintig duizend man. *William Fitz-William*, graaf van Southampton, een ervaren en dapper veldoverste, die de voorhoede geleidde, stierf te Nieuwkasteel. Men deedt zyne gedachtenisse de eer aan, dat zyn standaardt ontwonden was gedurende den gehelen veldtocht, aan het hoofdt der benden, over welke hy hadt geboden, als of hy nog in het leven was. Dus kon men zeggen, dat hy het leger nog na zyne doodt geleidde, doordien de voorhoede onder zyn vaandel voorttrok. De hertog van Nordfolk, algemeen stedehouder *, was verselt van de graven van Shrewsbury, van Derby, van Kumberlandt, van Surrey, van Hereford, van Rutlandt, en van vele andere Lords, van den ridder *Brown*, opperstalmeester, en van den ridder *Gage*, tegenboekhouder † van het huis des konings. De graaf van Angus bevondt zich ook by dat leger. Het zelve was talryk genoeg om icts van belang te ondernemen, en zo vele grote heeren, als zich daar in begeven hadden, deden grote krygsverrechtingen hopen: doch het zy dat het jaargety te ver verlopen was, of dat de koning geen voornemen hadt dan om den schrik in Schotlandt te brengen, en dat hy geen bevel hadt gegeven om daar eenige verovering te doen, men vergenoegde zich met het verbranden van twintig burgten en dorpen; ondernemingen, een zo schoon leger niet voegende. Het is waar, dat het zelve eenige dagen wierdt opgehouden door de afgezanten van den koning van Schotlandt *, de welke voorslagen van vrede kwamen doen. Hunne aanbiedingen wierden niet redelyk gevonden, en de hertog van Nordfolk deedt zyne benden voortrukken. Echter was het zonder zich al te diep in het landt te begeven. Misschien dat hy, behalven de redenen, welke wy hebben bygebragt, bevreest was zich in het gebergte van Santrey en in de moerassen van Lammermoor te wagen, welke hy genoodzaakt was door te trekken om in het landt in te dringen. Ten anderen begon de koude zich te laten voelen, en men hadt gebrek aan levensmiddelen en paardevoeder: zo dat men genoodzaakt was af te trekken, na dat men het landt rondom de Twede hadt uitgeplundert. De Schotsche geschiedenisschryvers zeggen, dat 'er tien duizend mannen van hunne natie waren, die de doorgangen, van welke wy gesproken hebben, bewaarden, en die oorzaak waren van het afwyken der Engelschen. Daar zyn 'er zelfs, die verhalen, dat de hertog van Nordfolk wierdt opontboden, om zich tegen den inval van het Schotsche leger, dat Engelandt was ingetrokken, te stellen. Echter bedriegen zy zich, en dit leger verscheen niet dan drie weken daar na, wanneer de hertog van Nordfolk, die niets minder verwachtte, reets een gedeelte van het zyne hadt afgedankt.

Inval der Engelschen in Schotlandt.

* Luitenant generaal.

† Controleur.

* den bisschop van Orkney en *Jakob Learmouth.*

Het was tegen het einde van November dat het, zynen weg nemende naar de zyde van het Westen, Engelandt trachtte in te boren, sterk zyn-

Optocht van het Schotsche leger.

1542. zynde vyftien duizend mannen, en mede voerende 24 ſtukken geſchut. De koning geboodt het in perſoon, en Mylord *Maxwell* was zyn algemene ſtedehouder. De baſtaardt *Dacres* en *Musgrave*, twee Engelſchen van naam, die in de landſtreek bleven, gaven daar van kennis aan *Warton*, op de grenzen het gebiedt voerende, op dat hy met het landvolk aankwam. Ondertuſſchen ſtelden zy zich met honderd paarden op eene hoogte, alwaar zy de vyanden afwachtten. *Warton* kwam zich legeren daar naby, dekkende zich met eene borſtwering, de welke het gezicht zyner bende benam, beſtaande uit drie honderd mannen. De Schotten boorden terſtondt door de honderd paarden heen, de welke *Dacres* en *Musgrave* geboden: doch voortſtuwende naar de zyde, alwaar *Warton* zyne hinderlaag gelegt hadt, zagen zy eensklaps hem voor den dag komen, aan het hoofdt van deze drie honderd mannen, welke hy op zo eene wyze geſchaart hadt, dat het ſcheen, dat het een gedeelte was van het leger van den hertog van Nordfolk, waar van de gelegenheit van de plaats het overige dekte. De gedachten, welke zy daar van hadden, verbaaſde hen, en deze ontſteltenis gaf hen zo veel ſchrik, dat zy de vlucht namen. *Dacres* en *Musgrave* toen zich by *Warton* voegende vervolgden hen, en die dit ſchouwſpel gezien hadt, zou niet minder opgetogen geweeſt zyn over de roekeloosheit der laatſten, dan over de blohertigheit der eerſten: vier honderd mannen deden hier vyftien duizend vluchten. Doch de overwinnaar telde zyne ſoldaten niet, en de overwonnen hervatten den moedt niet door hun getal, wanneer de ſchrik daar de wanorder onder gebragt heeft. Het was te vergeefſch dat de Schotſche legerhoofden de vluchtenden wilden herzamelen, en hen noodzaken dapperen tegenſtandt te bieden tegen dit handt vol vyanden, die hen vervolgden: zy konden hen niet aan het ſtaan krygen, en willende met hen niet vluchten, wierden zy gevangen genomen. De graven *Caſſilis*, *Glankairne*, en Mylord *Maxwel*, onderkrygsoverſte van het leger, waren van dit getal, nevens Mylords *Flemming*, *Sommerswel*, *Oliphant*, en *Gray*, twee edellieden en acht honderd perſonen van minder belang. *Sinklair*, gunſteling van den koning *Jacobus*, bevondt zich in het zelve ongeval. Het geſchut en het legertuig vielen ook in de handen der overwinnaars.

Des tel's onderlag.

Lesley. Oorzaak van deze nederlage.

Dusdanig verhalen het de Engelſche geſchiedſchryvers. De Schotſche kunnen deze nederlaag niet ontkennen; maar zy zoeken voorwendſels in de omſtandigheden van een ſlag, hunne natie zo ſchandelyk. Zy zeggen, dat de adel niet konvelen, dat de koning het opperbevelhebberſchap aan *Olivier Sinklair*, zynen gunſteling, een man van geringe afkomſt, en van eene onverdragelyke trotſchheit, hadt gegeven, en dat de ſpyt, welken zy daar over hadden, hen het ſlagveldt deedt verlaten. Eene ſchandelyke daadt buiten twyffel, byaldien het waar is, dat deze edellieden de behoudenis van hun vaderlandt en hunne eige eer aan hunne ſtaatzucht opofferden; maar de welke met eenen den oppervorſten leert, geen keur te doen, die hen onwaardig is, en die den groten reden geeft om zich daar over te beklagen. Men ſpreekt ook verſcheidentlyk van den koning van Schotlandt. Eenigen * zeggen, dat hy zich by het gevecht bevondt; dat hy daar in gekwetſt wierdt, en dat hy weinig dagen daar na aan zyne wonden overleedt. Anderen † verhalen, dat hy zich in zyn leger begeven hebbende naby Solway ‡, het zelve verlaten hadt door een noodſchikkelyk voornemen, en dat hy zich naar Karlawroch begeven hadt, daar niet ver van afgelegen, latende het bevel van zyn leger aan zynen gunſteling; dat het toen was dat de adel, niet kunnende beſluiten om onder de bevelen van dezen onwaardigen legerhoofdt op te trekken, zich liever aan de vyanden wilde overgeven dan hem gehoorzamen. Allen komen zy daar in overeen, dat de koning kort daar na ſtierf, het zy van hertzeer, het zy van de wonden, welke hy in het gevecht ontfangen hadt. Zy komen ook overeen wegens het ongeluk, weinige dagen te voren dezen vorſt door een vremd toeval overgekomen. De koning van Engelandt hadt een heraut naar Schotlandt gezonden, om over het losgeldt der gevangenen, welke de Schotten gekregen hadden by den inval, van welken wy boven geſproken hebben, gaande voor de verklaring van den oorlog, te handelen, en deze heraut was gedood door een wederſpannigen van de provincie van Linkoln, die in Schotlandt gevlucht was. Hoewel de koning *Jacobus* aan dezen moordt geen ſchuldt hadt, en dat de zelve door niemandt zyner onderdanen begaan was, liet hy echter niet na daar over eene zo grote zwaarmoedigheit op te vatten, dat de zelve hem tot krankzinnigheit deedt vervallen. Hy verbeeldde zich alle oogenblikken de bloedige ſchim van dezen heraut, die hem zyne doodt verweet, te zien. Deze verſchyningen verſtoorden zyne ruſt, en bragten zynen geeſt in verwarring. De ongelukkige ſlag van Solway voltooide hem te bedroeven. Hy overleefde zyne ongelukken niet lang, komende weinige dagen na den veldſlag te ſterven. Zyn lyk wierdt bygezet in de abdy van Holy-rood, in het graf, waar in hy dat van de overledene koninginne *Magdalena* van Vrankryk, zyne eerſte gemalin, hadt doen ter aarde beſtellen. Hy hadt voor dat hy ſtierf de vertroofting gehad, van de koningin zyne echtgenote te zien bevallen van eene princeſſe, na welker geboorte hy maar acht dagen leefde: eene geboorte, voor welke vele droevige gevallen voorafgingen, de welke de gene voorſpelden, van welke zy gevolgt wierdt.

Zyne doodt.

Jacobus de V was van eene middelmatige geſtalte, maar welgemaakt. Hy hadt eene verheve en edelmoedige ziel; hy beminde de glorie, maar niet minder de vrouwen; en de genen, die zochten te regeren, bedienden zich van deze zwakheit om zich meeſter van zynen geeſt te maken, onder voorgeven van believendheit voor zyne welluſten. Zy hadden daarenboven nog een ander oogmerk, gelyk wy op eene andere plaats hebben aangemerkt: zy trachtten hem een walg in te boezemen van het huwelyk, door een omgang, waar van de vrygeeſtigheit al de aangenaamheit maakt, alleen om zich na zyne doodt van het ryk meeſter te maken, byaldien hy gene kinderen naliet om hem op te volgen. De gevaarlyke leſſen, welke hem deze heeren gaven, voltooiden zyn bederf, en ziende zich door hunne redenen en door hun voorbeeldt geſtyft, liet hy zich door zyne neigingen overheerſchen. Zy konden echter alle de zaden der deugdt, welke de natuur in zyn hert gezaait hadt, niet verderven. Hy kreeg een walg van dit ongebonden leven, en trouwde twee malen, niettegenſtaande alle de kunſtenaryen, welke zy in het werk ſtelden om zulks te beletten. Hy was werkzaam, gaauw, en oplettende; prachtig in openbare plegtigheden, maar ſpaarzaam in zyn huis: ſeldzame hoeda-

Herbert. Varillas. Buchanan.

* *Holl.*
† *Herbert. Burnet.*
‡ een dorp op de grenzen van Schotlandt en Engelandt.

nig-

1542. nigheden in een vorst, die de vermakelykheden bemint. Hy onderging in tydt van oorlog gewillig alle des zelfs ongemakken, als koude, honger, en wat hy verder mede brengt. Hy behandelde het volk met zeer veel zachtmoedigheit: doch hy toonde zich al te streng tegen den adel. Ook behaalde hy zich daar door den haat, aan welken de schryvers van de natie het verlies van den slag toeschryven. Alle de koningen van Schotlandt van zynen stam, daar hy de vyfde van was, hadden den naam van *Jacobus*, gelyk hy, gedragen, en alle zyn, gelyk hy, ongelukkig geweest. De eerste van dezen naam kwynde achttien jaren lang in Engelandt in de gevangenisse, en stierf in de provincie van Kent. *Jacobus* de II wierdt vermoord. *Jacobus* de III sneuvelde in den veldslag, welken hy tegen zynen eigen zone hieldt. *Jacobus* de IV wierdt gedood in dien, welken hy den Engelschen in het begin der regering van *Henrik* den VIII leverde, of stierf van hertzeer, van den zelven verloren te hebben, en zyn ongelukkige zoon, *Jacobus* de V, hadt, gelyk wy zo even hebben gezien, het zelve noodlot.

Alle de koningen van Schotlandt, die den naam van *Jacobus* gedragen hebben, zyn ongelukkig geweest.

Herbert. Eer dat *Henrik* daar de tyding van kreeg, verstondt hy den moordt, aan zynen heraut gepleegt. Door eene rechtvaardige gramschap geraakt zondt hy afgezanten aan de hoven van Schotlandt en Vrankryk. Die naar Schotlandt gingen waren gelast over een zo hatelyken moordt te klagen, en te eischen, dat men hem den dader overleverde, om in Engelandt, daar hy een onderdaan van was, volgens de gruwelykheit zyner misdaadt gestraft te worden. De gene, die naar Vrankryk overgingen, hadden in last om *François* den I te onderrechten aangaande de oorzaken, welke *Henrik* noodzaakten Schotlandt den oorlog aan te doen, en om hem in de belangen van *Henrik* te brengen, of om hem te noodzaken, ten minste oneenzydig te blyven. Deze laatsten kregen een zeer koel antwoordt, het welk de voornemens van Vrankryk te kennen gaf. Dit was het, waar van men wilde verzekert zyn. Ten aanzien der anderen verkregen zy het geen zy eischten: men stelde hen den moordenaar ter handt, die naar Londen gevoert, en in het volgende jaar gestraft wierdt.

Straf van den moordenaar des Engelschen heralts.

Lesley. Herbert. Aanmerking van *Henrik* den VIII over de doodt van den koning van Schotlandt.

Henrik, de doodt van den koning *Jacobus*, en de geboorte van de jonge princesse, welke hy tot zyne erfgename hadt verklaart, verstaan hebbende, ontwierp voornemens, strydig met die gene, welke hy te voren genomen hadt. Hy hadt Schotlandt den oorlog verklaart; maar hy was nu alleen bedacht om met deze kroon vrede te maken, en de natie door zachtigheit te winnen. Hy gelooste, dat de princesse van Schotlandt voor den prinse van Walles geboren was, en dat hy, om de gemoederen der twee volkeren weder te bevredigen, de twee kronen door dit namaagschap zamen moest vereenigen. Niets scheen natuurlyker, noch zelfs voordeeliger, voor de eene en de andere: doch men moet op gene waarschynlykheden staat maken, om dat ze veeltyds missen, en al zo min op het vooruitzicht der menschen, zo blind als onvermogend omtrent het toekomende. Het noodlot der twee partyen hadt een gevolg, zeer verschillende van de verwachtinge en de hope, welke *Henrik* daar van hadt opgevat.

Deze vorst, die de uitkomsten, welke de Voorzienigheit verborgen hieldt, niet kon weten, nam besluiten, met zyne waarachtige belangen meest overeenkomende. Men hadt te Londen gebragt de gevangenen, welke men in den slag van Solway hadt gekregen. Twee ridders, *Thomas Wentworth* en *Henrik Savil*, geleidden de voornaamste, de welke alle het rode St. Andrieskruis * op hunne klederen droegen. De koning hadt gelast hen naar den Tour te brengen: doch zy waren daar niet lang. De tyding van de doodt van *Jacobus* den V, van welke hy kort daar na de kennis kreeg, en de aanmerkingen, welke hy over deze doodt, en over de geboorte der jonge princesse maakte, verhaasten de verlossing dezer heeren. Hy gelooste, dat hy, door hen gunstiglyk te handelen, hen tot zyne vrienden zou maken, die hem aan het Schotsche hof zouden ondersteunen, en die zyn aanzoek by het volk smakelyk zouden maken. Hy besloot dan hen uit den Tour te laten, en hen eene aangenamer gevangenis te geven, hen huisvestende by de voornaamste groten van zyn koninkryk. Hy wilde deze daadt ook met luister verrechten, om aan den eenen kant een voortreffelyk denkbeeld daar van te geven, en van den anderen om de erkentenis der Schotten door deze gevoelige bewyzen der koninklyke goedheit te verkrygen. Hy zondt den kontrolleur van zyn huis * naar den Tour, om 'er de gevangenen te doen uitgaan, en bragt hen in de Geslernde Kamer, alalwaar de kancelier hen zynen wille zou bekend maken. Hy wilde niet, dat zy daar zouden verschynen in een toestel, die naar de ellende hunner gevangenisse geleek. Hy deedt hen klederen van zwart damast maken, met slepende mantels van de zelve stoffe, en beval, dat men hen paar aan paar zou doen gaan, overeenkomende met zyne heerlykheit en hunnen staat.

1542.

* Het wapen van Schotlandt, waar van St. *Andries* de beschermheer is.

* den ridder *Gage.*

Herbert.

Prachtig onthaal, dat hy hen aandoedt.

Zynde binnen gelejd zeide Mylord *Audley*, de kancelier, tegen hen, dat de koning genoodzaakt geweest was de wapenen op te nemen om zich te wreken over de vyandelykheden der Schotten, en om hunnen koning te verplichten aan hem hulde wegens zyne kroon te doen, gelyk zyne voorzaten aan die van *Henrik* gedaan hadden. Hy sprak in het brede van de stroperyen der Schotten in vredestydt, en deedt eene korte optelling van de bewyzen, de welke het recht der opperhoofdigheit van de kroon van Engelandt over die van Schotlandt vastilelden. Hy voegde daar by, dat de voorspoedt, met welken Godt de wapenen van den koning hadt gezegent, des zelfs bezit rechtvaardigde; dat hy zich zou hebben kunnen bedienen van al de strengheit van zyn recht, en hem straffen over dat zy hem de hulde hadden geweigert te doen, en de beledigingen, zynen onderdanen aangedaan, wreken: doch dat hy liever tekenen wilde geven van zyne koninklyke goedheit, dan van zyne macht; goed voor kwaad vergelden, en niets dan zyne zachtigheit en zyne genegenheit stellen tegen den haat en de wreedheit der Schotten. De kancelier verklaarde hen vervolgens, dat de koning niet wilde, dat zy weder naar den Tour zouden keren, en dat zy gene andere gevangenis zouden hebben dan Engelandt en de schoonste huizen van het koninkryk. Deze reden geëindigt zynde stondt het gesellschap op, en ieder Mylord een der gevangenen met zich nemende, bragt hem ten zynen huize. De aartsbisschop van Kantelberg nam den grave *Cassilis* †; de hertog van Norfolk den grave van Glankairne; de ridder *Brown* Mylord *Maxwel*; de kancelier Mylord *Sommerzel*, de ridder *Lee* Mylord *Oliphant*, en de hertog van Suffolk nam *Olivier Sinklair*. Alle wierden zy gemakkelyk gehuisvest, en elk

Het gesprak van den kancelier tot hen.

† *Gilbert. Kenneth.*

1542. elk vondt in het huis van den Engelſchen heer, die hem herbergde, alles, wat zyn verblyf daar aangenaam kon maken. De koning gaf laſt, dat men alles zou in het werk ſtellen om hen vermaak aan te doen; en byaldien de doodt van hunnen vorſt, waar van de tyding gemeen wierdt gemaakt, de vermakelykheden van baalen en blyſpelen opſchortte, men bezorgde hen andere, bekwaam niet alleen om het verdriet hunner gevangeniſſe, maar zelfs om hen hun vaderlandt te doen vergeten, indien 'er aanlokſelen zyn, krachtig genoeg om iemandt de liefde tot zyn vaderlandt te doen vergeten. Zy waren opgetogen door zulk een aangenaam en zo beleefd onthaal; zo dat zy, de doodt van hunnen koning te weten gekomen zynde, de opening, welke *Henrik* voornemens was hen te doen aangaande het huwelyk van hare jonge princeſſe met den prinſſe van Walles, zynen zone, verhaaſtten. Zy ſpraken daar de eerſte van tegen de Engelſche Lords, by welke zy gehuisveſt waren, en beloofden daar toe al hun gezag te gebruiken. Het verſlag daar van aan *Henrik* gedaan zynde, hadt hy daar over zo veel blydſchap, dat hy hen deedt zeggen, dat zy vry waren, en dat zy weder naar huis konden keren, latende zodanige gyſelaars, als het hen zou behagen. Hy deedt meer; hy overlaadde hen met geſchenken: zo dat het ſcheen, als of zy zo vele afgezanten waren, die naar huis keerden, verlieft op de voortreflykheit van den vorſt, aan welken men hen gezonden hadt, veel eer dan gevangenen, die uit hunne gevangeniſſe kwamen.

De dankbaarheit, welke zy daar over betuigen.

Hunne wederkomſt in Schotlandt.

Zodanig was het dat Mylord *Maxwel* en zyne medegeſellen in Schotlandt te rug kwamen, wonderlyk voldaan over het aangenaam onthaal der Engelſchen en de mildheit des konings. Zy bragten met zich den grave van Douglas en des zelfs broeder, die naderhandt veertien jaren aan het Engelſche hof onderhouden wierden door de weldadigheden van *Henrik*. Zy waren twee yverige voorſtanders van hem, waar van hy reden hadt groten dienſt te verhopen wegens het huwelyk, dat men in het oog hadt, byaldien het noodlot daar over niets anders beſloten hadt. Zy trokken door Nieuwkaſteel, alwaar zy de gyſelaars lieten in handen van den hertog van Suffolk, ſtedehouder van den koning in de regering over de Noorder provinciën. Men zegt, dat wanneer zy afſcheidt van *Henrik* namen, zy de heerlykheit van zyn hof prezen, en vervolgens daar by voegden, dat Godt naar hunne gedachten in Engelandt beter dan in Schotlandt gedient wierdt, het welk zy niet hadden geloofden voor dat zy het gezien hadden. Een doorluchtig getuigenis, gelyk byna aan dat gene, het welk de koningin van het Zuiden, van welke de Schriftuur gewag maakt, eertyds gaf aan *Salomon*. *Caſſilis* was onderrecht door den aartsbiſſchop van Kantelberg, by wien hy was gehuisveſt geweeſt, aangaande den hervormden Godsdienſt, en hy was ſedert zyne wederkomſt in Schotlandt een der yverigſten om den zelven daar in te voeren.

Burnet.

De graaf van Caſſilis omhelſt den hervormden Godsdienſt.

1543. *Herbert. Burnet.* Voor dat wy van de onwentelingen van dit koninkryk, alwaar men by de aankomſt dezer heeren de zaken beurt om beurt, twee malen byna te gelyk, van gedaante zag veranderen, ſpreken, wordende het huwelyk van de princeſſe eerſt toegeſtaan, en daar na weder verbroken, moet men zien het geen 'er in het Parlement van Engelandt voorviel, het welk ſtrax na hun vertrek gehouden wierdt. Het begon te vergaderen den 22 January, en duurde tot den 12 May. De koning was in het zelve niet minder volmachtig dan in het voorgaande. Men ſtondt hem toe al het geen hy kon wenſchen, zo wel ten aanzien van de zaken rakende den Godsdienſt, en de inkomſten van de geeſtelyke ampten, als ten aanzien van de onkoſten, welke hy tot den Schotſchen oorlog beſteed hadt, als mede die gene, welke hy zich gedwongen zag nog te doen tot het voeren van den Franſchen kryg, waar van wy wel haaſt zullen ſpreken. 1543.

Het verbondt van *Henrik* met den keizer was byna geſloten door de zorgen van den biſſchop van Wincheſter, en de aanhangers van den ouden Godsdienſt. De doodſtraffe van *Catharina Howard* hadt hen verbaaſt; doch zy grepen weder moedt door de hope, welke hen dit verbondt gaf, dat den keizer in ſtaat ſtelde om hen openlyk te ondersteunen: zo dat zy zich, zo veel als zy konden, ſtelden tegen den aartsbiſſchop van Kantelberg, die de hervorming trachtte voort te zetten. Hy wierdt geholpen, doch zeer flaauw, door de biſſchoppen van Worceſter, van Hereford, van Cheſter en van Rocheſter, die hem alle hunne ſtemmen belooft hadden. Echter hielden zy hem geen woordt.

Proteſtantiche biſſchoppen.

Het Parlement maakte terſtondt eene wet, de welke ten opſchrift hadt: *Wet om den waren Godsdienſt te bevorderen, en om de tegenſtrydige te vernietigen.* *Cranmer* was van voornemen om de hervorming nog verder voort te zetten dan men gedaan hadt, en *Gardiner* met zynen aanhang hadden voorgenomen den zelven te verſtoren. De biſſchoppen, die *Cranmer* aankleefden, begonnen toen te bezwyken, en wilden hem zyn voornemen afraden. Zy vertoonden hem den tegenſtandt, welken hy daar in zou vinden, en deden hun beſt om hem deze gewigtige zaak tot een gunſtiger tydt te doen uititellen. Hy gaf echter niet toe: doch de andere party de ſterkſte wordende, kon hy geen zo gelukkig gevolg erlangen, als hy zich belooft hadt. De ordonnantie der zes artykels wierdt beveſtigt. Alle verzachting, welke men daar in bragt, was, dat het Parlement den koning toeſtondt de vryheit om de ſtrengheit tegen de overtreders te matigen. Men kwam vervolgens tot het byzondere van de artykels des geloofs, waar omtrent men wilde dat het volk zou onderwezen worden. De ſchryvers pryzen hier in het beleidt van *Henrik*, en laken dat van *Karel* den V en van *François* den I. Zy zeggen, dat deze laatſten de noodzakelykheit opleiden de leerſtukken te geloven, welke zy voorſtelden, zonder verklaring en zonder bewys; in plaats dat de koning van Engelandt dit geloof niet vorderde, dan na dat de waarheit van het leerſtuk betoogt was.

Cranmer en *Gardiner* kanten zich daar tegen aan.

De ordonnantie der zes artykels door het Parlement bekrachtigt.

Vergelyking van *Henrik* den VIII met *Karel* den V en *François* den I.

Door de zelve wet veroordeelde het Parlement de overzetting door *Tindal* van het Oude en Nieuwe Teſtament; het ſtelde de algemene Apoſtoliſche kerk tot rechter over de verſchillen des geloofs, en verboodt alle boeken of traktaten over den Godsdienſt, de welke met de uitlegginge des geloofs, welke de koning gegeven hadt in den jare 1540, of welke hy in het vervolg zou uitgeven, niet zou overeenſtemmen. Hy verboodt den drukkers en boekverkopers de zelve te drukken, en eenige werken uit te geven, welke daar tegen ſtreden. Hy verboodt ook uitleggingen te maken over de H. Schrift, in de blyſpelen of byzondere verhandelingen; niets te ſchryven tegen het H. Sakrament van het Avondmaal, en de buitenſporige gevoelens der Wederdopers niet te begunſtigen; en hy beval, dat alle deze verboden uit den name des konings zouden afgekondigt worden. Hy behieldt het gebruik des Bybels,

Overzetting van *Tindal* verworpen.

Wetten rakende den Godsdienſt en tegen de Proteſtanten.

1543. bels, overgezet door anderen dan door *Tindal*, maar keurde de aantekeningen en de voorredens af. Echter ſtondt hy het lezen daar van niet toe dan aan zekere perſonen, als aan edellieden, en aan ryke kooplieden, en verboodt het anderen. Dus was al het gemene volk daar van uitgezondert.

Het Parlement herroept het bevel om de H. Schrift te lezen.

Het was daarom dat het herriep het bevel van de H. Schrift in de kerken te lezen, en verboodt de kerkelyken niet te leren aan het volk dan dat gene, het welk begrepen was in de artykels van het formulier van den jare 1540. De zelve wet gaf aan iedereen vryheit om de Pſalmen, het Onze Vader, het *Ave Maria*, en het Gelove in het Engelſch te lezen.

Straffen der overtreders van de wet tegen de Proteſtanten.

De overtreders van de wet wierden veroordeelt voor de eerſte maal om te herroepen; voor de twede maal om ring te doen, en op hun kleedt te dragen een geſchilderden takkebosch, om te tonen, dat zy verdient hadden verbrand te worden; maar voor de derde maal om verbrand te worden, met verbeurdverklaringe van hunne goederen. De doodſtraf hadt echter geen plaats dan ten aanzien der geeſtelyken; de wereldlyken wierden met minder ſtrengheit gehandelt; men veroordeelde hen alleenlyk voor de derde overtreding tot eene eeuwige gevangeniſſe, en tot verbeurte van hunne goederen. Men ſtondt hen ook toe, als zy zouden aangeklaagt zyn, getuigen tot hunne verdediging by te brengen, en men belaſte, dat het geding zou opgemaakt zyn binnen het jaar van hunne gevangeniſſe, of dat zy na dien tydt in vryheit zouden geſtelt worden.

Door een twede gebodt ſtelde het Parlement vaſt, dat negen Raadsheeren zouden genoeg zyn om het opperſte vonnis te geven, in plaats dat men te voren daar toe verkoos de dienaars van Staat en een groot getal amptenaren en rechters.

* *Proteſteerde.*

Mylord *Montjoye* betuigde * tegen deze wet, en men merkt aan, dat dit de eenigſte betuiging geweeſt is, de welke onder de regering van *Heurik* den VIII verſcheen tegen de wetten, de welke ſtrekten om zyn gezag vaſt te ſtellen.

Men kan zien door de eerſte wet van dit Parlement, dat de aartsbiſſchop van Kantelberg weinig verkreeg ten voordeele der hervorming. Die van zyne party hielden het nochtans voor wat grootſch, dat de ſtraf des doods niet wierdt vaſtgeſtelt tegen de geeſtelyken dan op de derde beſchuldiging, en dat de leken daar van zouden bevryd zyn. Zy geloofden ook een groot voordeel te trekken uit de vergunning, welke hen gedaan was, van zich door getuigen te rechtvaardigen tegen de laſteringen der aanbrengers. In den grondt was hun ſtaat niet beter dan te voren. Zy waren altydt onderworpen aan de eigenwillige macht des konings, die hen kon behouden, of verderven, zo als het hem behaagde, dat is te zeggen, volgens de bewegingen, de welke hem zyne woede, of die van hunne vyanden zouden ingeven.

Eigenwillige macht van *Henrik* den VIII.

Het Parlement maakte andere wetten van minder aangelegenheit, rakende den prys der wynen, de geneesheeren en wondhelers, verbiedende deze laatſten het ampt der eerſten te oeffenen.

Willekeur rakende den prys der wynen.

Het beval ook, dat de nieuwelings opgerechte bisdommen de tienden zouden betalen, gelyk de andere, van het hof opgerecht, voor de eerſte jaars inkomſten † der geeſtelyke ampten, en beveſtigde de jaargelden, de welke toegeſtaan waren aan de abten en aan de geeſtelyken der afgeſchafte klooſters.

Rakende het hof der eerſte jaars inkomſten der geeſtelyke ampten.

† *Annaten.*

Het beveſtigde de rechtbank van den Hogen Raadt van het prinsdom van Walles, en voegde daar by nieuwe ordonnantiën, op dat het recht alduar beter zou geoeffent worden. De geſchiedſchryvers merken aan, dat het toen was dat de byzondere gewoonte, van welke men zich in dat landt bediende wegens de verdeeling der landen onder de edellieden, ten eenemaal wierdt afgeſchaft. Die van den groten en kleinen adel verdeelden de zelve in zo vele delen, als 'er perſonen waren, het welk de allerſchoonſte landeryen tot enkele pachthoeven maakte, en aan de oudſten der geſlachten de middelen benam om den luiſter van hun huis ſtaande te houden. De adel van Walles, deze waarheit eindelyk door eene ondervinding van vele eeuwen gewaar geworden zynde, ſchikte zich van zelfs tot de afſchaffing van dit gebruik, en voegde zich naar de wetten van Engelandt.

1543. *Herbert.* Rakende het prinsdom van Walles.

Het Parlement, aangemerkt hebbende, dat de overdaadt der gaſtmalen de huisgezinnen verdierf, en de levensmiddelen in prys deedt ſteigeren, maakte, naar het voorbeeldt der Romeinen, eene wet tegen de verkwiſting, de welke regelde de onkoſten der tafels, het getal der ſchotels, en de menigte der gerechten, acht genomen hebbende op den verſcheiden ſtaat der perſonen. Het gebrek aan viſch gedurende de Vaſten, in een tydt, waar in het Parlement vergadert was, noodzaakte den koning om te doen afkondigen eene vergunning om eieren en kaas te mogen eeten: doch men behieldt de oude inſtelling van de kerk ten aanzien van het vleeſch met zo veel ſtrengheit, dat de graaf van Surrey en vele andere lieden van ſtaat wierden gevangen genomen, om dat zy de zelve overtreden hadden.

Wet tegen de overdaadt der maaltyden.

De zittingen van het Parlement eindigden niet voor dat het aan den koning aanmerkelyke onderſtanden uit de goederen der geeſtelyken en der wereldlyken hadt toegeſtaan. De eenen en de anderen wierden geſchat naar mate van hunne inkomſten. Men maakte derhalven verſcheide ordens: doch dit alles kwam uit op zes ſtuivers van de gulden, te betalen in drie jaren. Iedereen was hier in begrepen: de vremdelingen, die tot inboorlingen gemaakt waren, of niet, zo wel als de geborene Engelſchen.

Herbert. Burnet. Onderſtanden den koning toegeſtaan.

Gedurende dezen tydt kwamen de Ierſche groten te Londen om hunne onderwerping aan den koning te doen. Het goed onthaal, het welk hy aan *O-Neal* gedaan hadt, hem makende graaf van Tyrone, hadt hen derwaarts gelokt. Zy waren daarenboven geraakt door het verhaal, het welk deze heer hen hadt gedaan van de grootmoedigheit van dezen vorſt, van des zelfs heerlykheit, en van het vermaak, het welk hy nam om zyne weldaden over hun eilandt uit te breiden, om te verheerlyken het koningſchap, tot het welke hy het hadt verheven. De begeerte tot eere en rykdommen dringt overal door. In hoe diepe moeraſſen deze heeren ook huisveſtten, waren zy echter niet ongevoelig van de aanloklykheden der ſtaatzucht. *O-Brian*, *Mak-William A-Burg*, en *Mak-Gil-Patrik*, drie der allervoornaamſten onder hen, zynde ter handkus van den koning toegelaten, ontfingen een onthaal, met hunne verwachtinge overeenkomende. Men zegt, dat de eerſte afſtamde van de oude koningen van Limmerik. *Heurik* maakte hem graaf van Thomond, en *Mak-William* graaf van Klanrikard. Hy gaf ook aan den derden, en aan vele anderen, die naderhandt kwamen, kentekeren van zyne goedgunſtigheit. Hy verbondt hen alle aan zynen dienſt, en hy verplichtte hen zodanig, dat zy en hunne nakomelingen in het vervolg doorluchtige blyken gaven van hunne getrouwheit.

Onderwerping der Ierſche groten.

1543. *Cox. Warre.*

Hy voegde by deze mildheden, welke hy aan de graven van Desmond, van Tyrone, van Thomond en van Klanrikard bewezen hadt, nog landen en huizen naby Dublin. Dit was om hen te verplichten zich gezetter in den Raadt te laten vinden, en hen daar door meer en meer belang aan de regering te doen hebben.

* *Tibet du Bois.* Gezant des Franschen konings in Ierlandt.

Vrankryk, dat alstoen met Engelandt in oorlog was, zondt in dit jaar een gezant * naar Ierlandt, om *O-Donel* en de andere Ieren tot opstandt aan te zoeken: doch hy kon niemandt verleiden, het zy dat zy wederhouden wierden door de heiligheit van den nieuwen eedt, welken zy hadden afgelegt, het zy dat zy vreesden voor de straffe, welke zy zich zelven op den hals zouden halen, indien zy den zelven overtraden, het zy eindelyk, dat zy de gunstbewyzingen van hunnen koning stelden boven de beloften van een uitheemsch vorst.

De ridder van St. Leger vereert met de orde van den Kousschandt. † des jaars 1544. *Atla Publ. Tom XIV, fol.* 768.

De ridder van St. Leger, die in het einde van dit jaar in Engelandt gekomen was, om den koning van den staat der regering verslag te doen, kwam van daar te rug in de maandt van Juny †, vereert met de orde van den Kousschandt, tot beloning van zyne diensten.

Kort na dat het Parlement gescheiden was, het welk omtrent het einde van January dezes jaars geschiedde, wierdt de vrede tusschen den keizer en den koning gesloten; doch nog eenige maanden stil gehouden. Over de zelve was gedurende het voorgaande jaar gehandelt, en het was de bisschop van Winchester, die daar den grondslag van gelegt hadt. Dit verbondt ontruitte Vrankryk wanneer het zelve uitlekte, en stelde den keizer in staat om Duitschlandt de wet te stellen. Doch men twyffelt, of de zelve voor *Henrik* wel voordeelig is geweest, en of het met de staatkunde wel overeenkwam, dat hy zich afscheurde van de vereenigde vorsten, van welke hy zich eene ongeveinsde trouw en aanklevendheit kon beloven, in plaats van zich te vereenigen met een vorst, die alleen bedacht was om zich zelf groot te maken.

Oorzaken van de vredebreuk tusschen Engelandt en Vrankryk. † Het geschiedde in Juny.

Voor dat dit verbondt algemeen wierdt gemaakt † brak men met het Fransche hof om vele redenen, de welke misschien alle niet zeer wettig waren. Men beklaagde zich: I. Dat desselfs bedienden vele Engelsche schepen in de havenen in beslag hielden, met de goederen der kooplieden, welke daar in geladen waren. II. Dat men sedert twee jaren niet betaalde het jaargeldt van den koning van Engelandt. III. Dat men Ardres versterkt hadt, om het tegen Calais te stellen, en dat men, om de werken uitgestrekter en regelmatiger te maken, zulks ondernomen hadt op een grondt, de welke tot deze laatste plaats behoorde; daar men byvoegde de klagten, welke men weder levendig deedt worden, wegens de twee huwelyken van den koning van Schotlandt met de twee princessen van het Fransche hof, zonder weten van *Henrik*; eene belediging, welke deze vorst niet kon verduwen. IV. Dat *François* de I den Roomschen bisschop niet hadt verlaten, noch de handt geslagen aan de hervorming van de kerk, gelyk hy belooft hadt. V. Dat hy aan den keizer vele zaken hadt belooft gedurende zyne laatste reize in Vrankryk, welke het goed vertrouwen hem verplichtte geheim te houden. VI. Dat zyn verbondt met den Turk niet bestaan kon met het verdrag met den koning van Engelandt, een Christen vorst, en die in deze zake het zelve belang hadt als de keizer. Dat Vrankryk zich beklaagde van zyne zyde, dat *Henrik* hem in den noodt hadt laten zitten, in den oorlog, welken hy tegen den keizer hadt gevoert. Doch de Engelsche afgezanten antwoordden, dat het hunnen koning niet doenlyk geweest was benden naar Vrankryk te hebben doen overgaan in een tydt, waar in hy alle de krachten van zyn ryk van noden hadt gehad tegen zyne wederspannige onderdanen. Zodanig waren de twisten tusschen de staatsdienaars der twee kronen. Doordien nu de gemoederen van weêrzyden vergramt waren, zocht men eer voorwendsels om deze twisten te ondersteunen, dan middelen om de zelve te eindigen, en men kwam eindelyk tot eene openbare vredebreuk. Men hadt reden om zich te verwonderen, dat *Henrik* het verbondt zou willen breken, het welk hy hadt met *François* den I, op dezen grondt, dat deze vorst zich de gehoorzaamheit aan den paus niet onttrokken hadt, en dat hy zich echter verbondt met *Karel* den V, welken hy wist krachtig aan den Roomschen stoel verknocht te zyn. Dit zyn misslagen, welke hy misschien niet zou begaan hebben, indien *Cromwel* geleeft hadt.

1543.

Voorwaarden van het verbondt tusschen *Karel* den V en *Henrik* den VIII. *Atla Publ. Tom. XIV, fol.* 768 *&c.*

Wat 'er van zy, wanneer hy zag, dat 'er gene maatregelen met Vrankryk meer te houden waren, maakte hy gemeen het verbondt, dat zyne gevolmachtigden met de gezanten van den keizer den 11 February dezes jaars te Londen gesloten hadden. De voorwaarden van het zelve behelsden: I. Dat alle ongelyken, van weêrzyden gepleegt, zouden vergeten en vergeven zyn. II. Dat 'er een vrye koophandel zou gedreven worden tusschen de Engelschen en de Nederlanders. III. Dat 'er eene eeuwigdurende vrede tusschen deze twee vorsten zou zyn. IV. Dat de wederspannige onderdanen van den eenen dezer twee vorsten geen schuilplaats zouden vinden in de staten van den anderen, en dat op de kennis, de welke daar van gegeven zou worden aan den gene, by wien zy zich zouden hebben begeven, de zelve hen zou verbannen, of dat, by hunne weigering van te vertrekken, hy hen vogelvry zou verklaren. V. Dat 'er een aanvallend en verwerend verbondt tusschen hen zou zyn, tot verdediging van hunne staten, voor Engelandt, met de eilanden overzee gelegen, als voor Calais met zyn onderhorige aan de eene zyde, en voor alle de Nederlandsche provincien aan de andere. Men kwam vervolgens op den bystandt, welken deze twee bondgenoten verplicht zouden zyn malkander te verschaffen, byaldien hunne staten door Vrankryk wierden aangetast: men bepaalde des zelfs getal, hoedanigheit, en betaling, zo te lande, als te water. Men besloot, dat de zelve meesten onderhouden worden door den gene, die de zelve zou zenden, vier maanden lang; maar deze tydt verstreken zynde was de andere, indien hy deze manschap langer in zynen dienst wilde houden, verplicht de onkosten daar van zelf te dragen. VI. Men kwam ook overeen, het drukken en verkopen van alle zogenoemde ketterschе en ergerlyke boeken binnen de landen, onder hunne gehoorzaamheit staande, te beletten. VII. De verbonden van de jaren 1520 en 1529 rakende den koophandel wierden vernieuwt. VIII. Men bedong, dat geen dezer twee vorsten vrede zou maken, of een oorlog beginnen, zonder de toestemming van den anderen; dat zy dit verdrag met hunne ondertekening en zegel zouden bekrachtigen, en met eede, onder verbandt van hunne eere, staten en gewisse, bevestigen; en om dit verbandt

1543. bandt nog plegtiger te maken voegden zy daar twee ſtraffen by, in betrekking op deze dubbele verplichtinge, te weten, dat de overtreder zou gehouden worden voor eerloos voor Godt en voor menſchen, en dat zyne landen en zyne koninkryken bloot geſtelt zouden zyn voor de wapenen van den anderen, die in dit geval recht zou hebben de zelve te vermeeſteren.

Men kwam vervolgens overeen, dat de twee vorſten door hunne afgezanten van dit verbondt kennis zouden geven aan den koning van Vrankryk: daar men vele zaken byvoegde, rakende de klagten, of de eiſchen, welke *Karel* de V en *Henrik* tegen dezen vorſt hadden. By weigering van hen te voldoen zouden de afgezanten laſt hebben hen den oorlog te verklaren. Ingevolge van deze voorwaarde liet de keizer de eerſte zyne klagten doen. Hy beklaagde zich, dat het verbondt van *François* den I met *Solyman* gelegenheit hadt gegeven aan den vyandt des geloofs om de Chriſtenheit op verſcheide plaatſen aan te taſten, daar te ſtropen en te plunderen, en vele aanmerkelyke plaatſen te veroveren. Hy eiſchte, volgens den inhoudt van het verbondt, dat, om diergelyke rampen in het toekomende te beletten, en om de ſchade van het voorledene te vergoeden, de koning van Vrankryk het verbondt, het welk hy met de ongelovigen hadt gemaakt, zou verlaten, en dat hy zou herroepen de afgezanten, welke hy aan het Ottomanniſche hof hadt; dat hy zou doen wederom geven de plaatſen, welke de Turken van den Roomſch koning * verovert hadden; dat hy zou ophouden den keizer te beoorlogen, op dat hy, niet meer bezet zynde door de Franſche wapenen, alle zyne machten tegen den gemeenen vyandt der Chriſtenen zou kunnen wenden; dat hy Duitſchlandt in een zo heiligen oorlog zou byſtaan; dat de keizer hem onder dit beding zou kwydſchelden de ſchade, welke hy geleden hadt door de verovering van Caſtel-nuovo, het welk de Turken hem met hulp der Franſche galeien ontnomen hadden, en Duitſchlandt van de ſchade, welke hy het zelve hadt toegebragt. Vervolgens deedt de koning van Engelandt zyne eiſchen. De zelve waren, dat de koning van Vrankryk hem zou betalen al het gene hy hem ſchuldig was, en dat hy hem, tot verzekering van dien, genoegzame aanwyzing zou doen.

* *Ferdinand.*

Eiſchen van den koning van Engelandt.

Overeenkomſt tuſſchen *Karel* den V en *Henrik* den VIII om de vrede met Vrankryk te maken.

De twee verbondene vorſten waren ook overeengekomen, dat byaldien de koning van Vrankryk de vrede verzocht, het zy door eene knaging van gewiſſe, of door vreze van ſcha-verhaling, de zelve hem niet zou worden toegeſtaan dan op de volgende voorwaarden, te weten, dat hy de zelve niet zou kunnen maken met den eenen, zonder de zelve ook met den anderen aan te gaan, en dat hy, om de zelve te verkrygen, zou gehouden zyn aan de eiſchen van beide te voldoen; dat hy, tot verzekering van dat hy aan den koning van Engelandt zou betalen al het gene hy hem ſchuldig was, met de vervallene renten, en die 'er in het vervolg zouden vervallen, aan hem zou inruimen de ſteden Ponthieu, Boulogne, Montreuil, Therouane en Ardres, nevens al het onderhorige landt; dat hy aan den keizer het hertogdom van Burgundie zou weder afſtaan; dat byaldien hy de vrede onder deze voorwaarden weigerde, of langer dan tien dagen wachtte met zich daar omtrent te verklaren, de bondgenoten hem den oorlog zouden aandoen, en de wapenen niet nederleggen, voor dat zy weder verovert hadden, de koning *Henrik* de hertogdommen van Guiënne en van Normandië, nevens de Franſche kroon, welke den koningen van Engelandt, uit hoofde van hunne oude eiſchen en rechten, toekwam, en de keizer het hertogdom van Burgundie, nevens de graafſchappen van Pikardie, van Artois, en andere, daar de laatſte hertog *Karel* de Stoute het bezit van hadt gehad. Voorts, dat gedurende dezen oorlog de twee verbondene vorſten elk eene vloot zouden in zee hebben, voorzien met alle krygs- en mondbehoeften, benevens een genoegzaam getal ſoldaten, om hunne ſtaten te verzekeren, en om die van Vrankryk te ontruſten. Dat zy ieder op eenen zelven tydt daar in zouden trekken, met een leger van twintig duizend man te voet en vyf duizend te paarde, onder het bevel van hen zelve, of van hunne ſtedehouders. Dat deze legers het veldt zouden houden gedurende vier maanden, zonder dat het eene zich vroeger zou mogen weg begeven; ten minſte dat zulks niet zou geſchieden dan met toeſtemming van het andere, of dat hy daar toe niet gedwongen zou zyn door het verlies van een veldſlag. Dat wanneer *Henrik* met zyne benden zou aangekomen zyn, de keizer hem den doortocht door zyne landen zou toeſtaan, en hem bezorgen ſchepen, byaldien hy de zelve nodig hadt, om zyne ontſcheping gemakkelyker te maken, of wagens om het legertuig en de mondbehoeften over te voeren, mits de zelve betalende.

Alle deze voorwaarden wierden vaſtgeſtelt door de gevolmachtigden van den keizer en den koning te Londen. Het traktaat wierdt, als boven gezegt is, den 11 February ondertekent, en door den keizer den 8 April op een kaſteel naby Barcelona, alwaar hy toen was, bezworen: doch het wierdt te Londen niet afgekondigt dan in de maandt van Juny. Men heeft reden om zich te verwonderen, dat 'er niet in geſproken is van de herſtelling van de princeſſe *Maria* in de rechten van hare geboorte, alzo de keizer daar omtrent te voren zo groten yver getoont hadt. Maar het is waarſchynlyk, volgens de giſſing van zommigen, dat de fierheit van *Henrik* niet kon velen, dat men zodanig een artykel in het verdrag invoegde; doch dat hy daar heimelyk in bewilligde. Het geen zulks beveſtigt, is, dat hy in het volgende Parlement deze princeſſe ſtelde onder den rang der erfopvolgers, onmiddelyk na den prins *Eduard*.

Ondertekening en afkondiging van het verbondt tuſſchen den keizer en den koning van Engelandt.

Het was voornamentlyk om in de onkoſten van den oorlog tegen Vrankryk te voorzien dat het Parlement den koning de onderſtanden toeſtondt, van welke wy melding hebben gemaakt. De twee verbondene vorſten wilden het den zelven op de behoorlyke wyze aankondigen. Twee herauten, vertrekkende in de maandt van Juny, de een van wegens den keizer, en de andere van wegens *Henrik*, begaven zich naar Vrankryk op eenen tydt. Zy openden hunnen laſt komende op de grenzen, en verzochten een vrygeleide om aan het hof te komen. *François* de I vondt met geraden deze uitdaging aan te nemen, en zondt hen te rug, zonder hen te vergunnen verder te komen. Men gelooft, dat deze weigering niet belette, dat de twee herauten zich van hunnen laſt niet kweten. Des was men alleen bedacht om de toebereidſelen tot den veldtocht te verhaaſten.

François de I weigert het vrygeleide aan de herauten van *Karel* en *Henrik*.

Vrankryk, om eene verdeeldheit te maken, werkte met al zyn vermogen om Schotlandt aan zyne zyde te krygen. Daar vielen grote veranderingen voor in dat ryk na de doodt van *Jacobus* den V. Het zelve was verdeelt in verſcheide par-

1543. tyschappen, ondersteunt de eene door Vrankryk, en de andere door Engelandt, deze twee kronen trachtende al het gezag aan zich te trekken, onder voorwendsel van de partyen te ondersteunen, welke zich in het koninkryk hadden opgeworpen. *Henrik* wenschte, gelyk wy hebben gezien, met yver het eilandt van Groot-Britannië weder te vereenigen tot eene eenige heerschappy, door het huwelyk van den prins *Eduard* met de erfgename van Schotlandt *. Vrankryk stelde zich met al zyn vermogen daar tegen. Het hadt voor zich de koninginne weduwe, en vele aanhangers. De kardinaal *Beton*, die zich een groot gezag onder de voorgaande regering verkregen hadt, voegde zich by deze party, of veel eer hy maakte zich daar het hoofdt van, en bragt de koningin in zyne belangen, nemende hy zelf de bestiering van het koninkryk. Hy was gemaakt aartsbisschop van St. Andrews, na de doodt van zynen oom, door den koning van Schotlandt †, en kardinaal door de benoeming van *François* den I; zo dat hy deze waardigheit aan Vrankryk verschuldigt was. Hy was, zo lang hy leefde, een der driftigste vyanden van de hervorming. Hy was ook om de zelve reden een der genen, die zich het meesten stelde tegen het verbondt van den overleden koning, zynen meester, met dien van Engelandt, welken hy als een ketter aanzag, en tegen alle de pogingen, welke deze laatste te vergeefsch aanwendde om den koning van Schotlandt te verplichten zyn koninkryk de gehoorzaamheit van den Roomschen stoel te onttrekken. Na de doodt van *Jacobus* den V volhardde hy in zyne afkerigheit tegen *Henrik*, en dwarsboomde, zo veel als hy kon, de vereeniging der twee koninkryken. Een staatzuchtig en wreed man, en dien de schelmstukken niets kosten, wanneer het diende om zyn gezag vast te stellen Hy gaf daar een doorstralend bewys van door de stoutheit, welke hy hadt om een valsch testament den overleden koning in de handt te stoppen, door het welke hy zich het regentschap deedt geven, en drie heeren, van welke hy verzekert was, benoemen om hem in zyn ampt te ondersteunen. Met deze kunstgreep, en het gezag, het welk hy hadt, bemachtigde hy de regering. Byaldien hy zich daar in hadt kunnen verdedigen, zou de voorslag, welken de Schotsche heeren kwamen te doen, aanstonts zyn verworpen geweest: doch zy vonden de zaken verandert; *Beton* hadt zich de behandeling der zaken gedurende dat zy in den Tour te Londen gevangen waren aangematigt, en wanneer zy daar uit kwamen was hy daar van reets versteken. De adel, te Edenburg vergadert, was de valschheit van den uitersten wille gewaar worden, hadt het gezag van *Beton* vernietigt, en in zyn plaats gestelt *Jakob Hamilton*, graaf van Aran, met den tytel van onderkoning; een man al zo aangenaam aan het volk en den adel door zyne gematigtheit, als *Beton* hen hatelyk was door zyne hovaardy en wreedheit. Ten anderen was de graaf van Aran gesproten uit eene dochter * van den oudsten tak der *Stuarts*, en hy bevondt zich de naaste bloedverwant van de jonge koninginne, het welk hem een natuurlyk recht gaf tot de voogdy van deze princesse, en het bestier van het koninkryk. Ook wierdt de keur, welke men van hem deedt, in het algemeen goed gekeurt. Daar was niemandt dan de aanhang van *Beton*, die daar over morde; maar men benam den zelven de macht om schade te kunnen toebrengen, den kardinaal gevangen zettende. Eenigen zeggen, dat men hem zyn huis tot eene gevangenis gaf, alwaar men zich vergenoegde wachten te stellen; anderen, dat hy inderdaadt is gevangen gezet, en dat men niet naliet wachten rondom zyne gevangenisse te stellen. Voor het overige, de graaf van Aran was onderwezen in de leerstukken der hervorminge, en bygevolg geschikt om de voorslagen van *Henrik* aan te horen, die een vyandt was van den paus, was hy geen vriendt der Hervormden. 1543.

Zodanig was de gesteldheit der zaken in Schotlandt, wanneer Mylord *Maxwel*, de graven *Cassilis*, *Glankairne*, en de anderen, daar aankwamen. Het geen zy verhaalden van de goede onthalinge, welke men hen aan het hof van Engelandt hadt aangedaan, van de verplichtende wyze, welke de koning ten hunnen opzichte gebruikt hadt, van zyne edelmoedigheit, van zyne pracht, en van de genegenheit, welke hy betoonde voor de gansche Schotsche natie in het gemeen, dit alles, op eene* levendige wyze uitgemeten, maakte een sterken indruk op de gemoederen: dus hoorde men, wanneer zy van het huwelyk van de jonge koninginne met den vermoedelyken erfgenaam van de kroon van Engelandt begonnen te spreken, deze voorstelling zonder afkeer, en zelfs met vermaak, aan.

Ondertusschen, de regent dienstig geoordeelt hebbende het Parlement te Edenburg te beroepen, om middelen te beramen om de openbare rust te bewaren, en om een vasten grondt voor zyn gezag te leggen, zondt *Henrik*, daar van verwittigt zynde, den ridder *Rudolph Sadler*, geheimschryver van Staat, derwaarts. Hy hadt bevel om het huwelyk te sluiten, waar van deze Schotsche heeren de behandeling onderstaan hadden; en om den geest van den regent ten eenemale te winnen, was hy gelast hem de princesse *Elizabeth* voor zynen zone aan te bieden. De eerste zaak, welke het Parlement deedt, was het onderkoningschap van den grave van Aran te bevestigen, en zyn verstandt te pryzen, het welk alles deedt hopen van de zachtigheit eener regering, welke hy met zulk eene zamenroepinge begon: een bewys van het voornemen, dat hy hadt om de voorrechten der natie te bevestigen. Dus zag zich de onderkoning, met het opperste gezag bekleed zynde, door eene zo plegtige akte in staat om het huwelyk van de jonge koninginne te sluiten. Men vondt daar echter zwarigheden in. *Henrik* hadt wel gewilt, dat men hem de princes hadt in handen gegeven, om aan zyn hof opgevoed te worden, tot dat zy een bekwamen ouderdom, om het huwelyk te kunnen voltrekken, bereikt hadt, en dat men daarenboven hem eenige plaatsen overgaf, tot verzekering van het verdrag. De Schotten konden noch tot het eene, noch tot het andere besluiten. *Douglas*, die zyn uitersten best deedt om de voornemens van *Henrik* te doen gelukken, liet hem de hinderpalen, die zich opdeden, weten. Hy haalde daar van twee voorname oorzaken aan, te weten de weinige standvastigheit van den onderkoning, en de kuiperyen van Vrankryk. Deze kroon hadt altydt een groot getal aanhangers in het koninkryk, en de graaf van Aran was inderdaadt niet grootmoedig genoeg. Hy gaf daar wel haast blyken van, wanneer hy zich met *Beton* wedet verzoende, die hem al zyn gezag deedt verliezen. Het zy dan dat hy deze party vreesde, het zy om andere redenen, hy dorst noch de plaatsen, noch de princesse overleveren. Hy zondt twee afgezanten aan het Engelsche hof, *Willem Hamilton*

* *Maria*. Vrankryk dwarsboomt de vereeniging, de welke *Henrik* de VIII wil maken van Schotlandt met Engelandt. *Lesley. Herbert. Thuanus. Varillas.*

De kardinaal *Beton* is Vtankryk toegenegen.

† De koning van Schotlandt keurde den afstandt van den oom goed.

Afbeeldsel van dezen kardinaal.

Hy misbruikt zyne macht.

Ontzet door den adel, die den grave van Aran aanstelt.

* Hy was geboren uit *Maria*, dochter van *Jacobus* den II.

De Schotsche gevangenen stellen op hunne wederkomst te Edenburg voor het huwelyk van de jonge koninginne met den prins *Eduard*.

Henrik de VIII biedt de princesse *Elizabeth* den grave van Aran aan.

De graaf van Douglas ondersteunt de voorstellingen van *Henrik* den VIII.

1543. *milton* en *Jakob Lermouth*, om middelen uit te vinden, de welke den koning zouden kunnen vergenoegen: doch hun wyze van doen was niet aangenaam, en hebbende geen bevel om de twee voorwaarden, de welke de koning wenſchte, toe te ſtaan, konden zy niets beſluiten. De regent zondt voor de twede maal den grave van Glankairne, en *Georg Douglas*, welker onderhandeling gelukkiger was. Het verdrag, zo van eene eeuwigdurende vrede tuſſchen Engelandt en Schotlandt, als rakende het huwelyk tuſſchen den prins *Eduard* en de jonge koninginne *Maria*, wierdt te Londen door de wederzydſche gevolmachtigden getekent den 1 July dezes jaars 1543.

Acta Publ. Tom XIV, fol. 796.

Verbondt geſloten tuſſchen de twee kronen van Engelandt en van Schotlandt, door middel van het huwelyk van de jonge koninginne met den prins *Eduard*, *Ibid.*

Het verdrag behelſde: I. Dat de koningin tot den ouderdom van tien jaren in Schotlandt, zou worden opgevoed; dat haar tot dien ouderdom toe vier Schotſche heeren zouden worden gegeven, om voor hare opvoedinge te zorgen; dat de koning van Engelandt daar een Engelſch heer kon byvoegen, om de voorgemelde Schotſche heeren daar omtrent met zynen goeden raadt te ondersteunen, en dat des zelfs vrouw, en twintig andere perſonen, mede mogten overkomen, om de jonge koninginne te dienen. II. Dat zo haaſt als zy in haar tiende jaar zou getreden zyn, zy tot voltrekking van het huwelyk naar Engelandt zou gebragt worden, waar van de plegtigheit door een gevolmachtigde zou geſchieden. III. Dat, tot meerder verzekerdheit van het nakomen van het verdrag, men drie voorname Schotſche heeren tot gyſelaars aan het Engelſche hof, twee maanden na de ondertekening van het verdrag, zou overzenden. IV. Dat het Schotſche koninkryk geen provincie van Engelandt zou worden; maar dat het altydt een vry koninkryk zou blyven, genietende zyne rechten en handveſten; dat 'er eene beſtendige vrede zou zyn tuſſchen de twee koninkryken voor altydt, en dat Vrankryk daar in niet zou begrepen zyn.

Gyſelaars van het verbondt aan *Henrik* den VIII gegeven.

Deze vrede was byna zodanig als *Henrik* de zelve gewenſcht hadde; en byaldien men hem niet gaf de verzekeringen, welke hy geeiſcht hadt, ten minſte ſtondt men hem voldoenende toe. Hy hadt vryheit om by de jonge koninginne perſonen te doen zyn, die haar van langzamerhandt goede gedachten van het huwelyk, het welk zy eens ſtondt aan te gaan, konden inboezemen, en tot waarborgen van dit verdrag gaf men hem Schotſche heeren, welker huizen belang hadden om het hen te doen nakomen. Ook was hy daar mede te vrede. Het was zo niet met den kardinaal *Beton*, met de koninginne weduwe, en den ganſchen Franſchen aanhang. Zy merkten dit huwelyk aan als den ondergang van hunne party; *Beton* verloor daar door de hope van zich in de regering weder herſtelt te zien; eene hope, welke deze ſtaatzuchtige man niet dan met zyn leven kon laten varen, en de koningin weduwe vondt zich door de zelve reden buiten de beſtiering der zaken geſloten. Zy vereenigden zich derhalven te zamen om een verdrag, het welk alle hunne oogmerken verydelde, te verbreken. De loslating van *Beton* maakte daar toe de middelen gemakkelyker.

De koningin weduwe en de kardinaal *Beton* vereenigen zich om het te verbreken.

Beton vlucht uit de gevangenisſe.

Zyne gevangenis was zo ſtreng niet, of hy ontfing bericht van al het geen 'er omging. Hebbende dan kennis gekregen van het verbondt, dat 'er geſloten was, was hy alleen bedacht om de genen, die hem bewaarden, te ontſnappen, oordelende te recht, dat zyne behoudenis van zyne vryheit afhing, en dat, indien hy zich niet haaſtte, om zich aan het hooſdt van zyne party te ſtellen, en de zelve het werk te doen beginnen, de koning van Engelandt zich zou meester maken van het ryk, onder voorgeven van zulk een ſchoonſchynend verbondt. Dat hy de eenen zou winnen door zyne mildadigheit, en de anderen bevreeſt maken door zyne bedreigingen, en dat hy hen allen doende begrypen, waar toe een prins, die over hen ſtondt te regeren, hen zou verheffen, hy de oogen en herten van al het volk en den ganſchen adel zou naar zich trekken. *Beton* hadt wel de ſtoutheit gehad van een uiterſte wille op des konings name te maken, en daar wierdt thans zo grote niet vereiſcht om zyne bewaarders te bedriegen. *Sethon* was 'er hooſdman over, een edelman, die dapper was, en achting hadt; doch behoeftig, en die de verzoeking van het geldt, dat men hem aanboodt, niet kon doorſtaan. Hy liet den kardinaal ontſnappen, de welke zich by de koninginne weduwe kwam vervoegen, wier hope hy weder opbeurde.

Gezag van *Douglas*.

Hy kende de zwakheit van den onderkoning, en vleide zich, dat de zelve niet dan den tytel zou voeren, terwyl hy zelf al het gezag zou oeffenen. Doch de wederkomſt van *Douglas* ontruſtte hem. De rang, welken deze heer in het koninkryk gehouden hadt door zyn huwelyk met de koninginne *Margareta*, die hem tot voogdt over den hertog van Albanië hadt doen aanſtellen, zyne geboorte, eene der doorluchtigſte van Schotlandt, zyne dapperheit en zyne ondervinding hadden hem een groot getal afhangelingen verkregen, en hy bezat de eerſte plaats in den Raadt. Voor het overige was hy den koning van Engelandt toegedaan, niet alleen doordien hy des zelfs zuſter hadt getrouwt, maar ook doordien hy, gedurende zyne ballingſchap, nergens dan van de jaargelden van dezen prins beſtaan hadt, in wiens ſtaten hy eene wykplaats gezocht hadt. Het was dan niet zonder reden, dat zyne tegenwoordigheit *Beton* ontruſtte. Hy hadt alles van zynen haat te vrezen, en de koning van Engelandt hadt daarentegen alles van zyne erkentenisſe te wachten. *Beton* vondt voor zich geen zekerheit dan in hem van de regering te vervremden. Om daar toe te gelangen maakte hy hem verdacht van verſtandhoudinge met de Engelſchen. Hy toonde aan het gevaar, dat 'er voor Schotlandt in ſtak, het geheim der zaken te vertrouwen aan een man, die uit zyne ballingſchap niet te rug bragt dan een hert, verbittert tegen zyn vaderlandt, en ingenomen door de mildadigheden van den Engelſchen koning.

Beton maakt hem aan de Schotten verdacht.

De geeſtelykheit voegt zich by *Beton* tegen de party van den koning van Engelandt.

Hy verſterkte zich vervolgens met al het gezag van de geeſtelykheit, zeer machtig in Schotlandt, en trok daar van aanzienlyke ſommen. De kerkelyken ſtelden zich krachtig tegen het huwelyk van de jonge koninginne met den prins *Eduard*. Zy zagen *Henrik* als hunnen vervolger aan, en het huwelyk van den prinſſe van Walles, zynen zone, als het werktuig van hun verderf. Zy voegden zich dan by *Beton*, wiens purper hem by hen eerwaardig maakte, en welken zyn yver voor den ouden Godsdienſt hen als een machtigen beſchutter deedt aanmerken; zo dat zy hem zonder moeite toeſtonden al het geldt, dat hy van hen eiſchte, ter verdediging van eene zake, in welke zy geloofden geen minder belang dan hy te hebben.

Beton kant zich aan tegen de uit-

Dit gedaan zynde ſtelde zich *Beton* tegen het wegzenden der gyſelaars, welke men by het verdrag beſooft hadt, zonder zich te bekommeren over

1543. vorming van het verdrag der twee kroonen.

over het herroepen der genen, welke de gevangenen, gemaakt in den veldſlag van Solway, gelaten hadden in handen van den hertog van Suffolk, om hunne vryheit te hebben. Hy was zelfs verblyd, hen bloot geſtelt te zien voor de gramſchap des konings, en zou wel gewilt hebben, dat deze vorſt zich den haat van het volk, ten koſte van het leven dezer gyſelaars, hadt over den hals gehaalt. Dit betuigde hy aan *Caſſilis*, wanneer hem deze heer het gevaar, dat zyne twee broeders liepen, welke hy tot borgen gelaten hadt, vertoonde. *Dat zyn zwakheden*, antwoordde de kardinaal, *onwaardig een goed burger: broeders, kinderen, bloedverwanten, vrienden, alles moet men voor zyn vaderlandt opofferen*: woorden, veel eer wreed dan edelmoedig in zo eene gelegenheit. De ſtaatkunde van *Beton* gelukte niet, en het viel geheel anders uit dan hy gedacht hadt. *Caſſilis* wilde zich van de vryheit niet bedienen, ten koſte van het hoofdt zyner broeders; en als een andere *Regulus* kwam hy edelmoedigly te rug zyn woordt houden. Dit was inderdaadt de naam, welken *Henrik* hem gaf, zyne daadt hoog achtende: doch deze vorſt volgde de Carthaginenzers niet na. Hy ſtelde niet alleen *Caſſilis* weder in vryheit, hy gaf de zelve daarenboven aan zyne broeders, en zondt hen met geſchenken beladen te rug. Dus was *Beton* bedrogen in de hope, welke hy gehad hadde, dat de koning zich zou gewroken hebben over het niet nakomen van het verdrag ten koſte van het leven der gyſelaars. *Henrik* zeide met eene deugdt, waardig het oude Rome, dat hy de onſchuldigen voor de ſchuldigen niet wilde ſtraffen, en dat het aan het hoofdt zyner legers was, dat hy Schotlandt zou doen berouw hebben over de verachting, welke het voor zyn bondgenootſchap toonde. Hy beval vervolgens, dat men alle de Schotſche ſchepen, die in de havens van Engelandt waren, in beſlag zou nemen, om hem te dienen ten waarborge voor die zyner onderdanen, de welke zich in de havenen van Schotlandt bevonden.

Vrankryk ſtelt den grave van Lenox tegen den grave van Aran.

Ondertuſſchen verſterkte zich de aanhang van *Beton* dagelykſch. Vrankryk, het welk een byzonder belang hadt in dit verſchil, verliet hem niet. Het hadt aan zyn hof een jong Schotſch heer, genaamt *Matthéus Stuart* (a), grave van Lenox. Hy was byna de eenigſte van den naam en van het koninklyke huis, en zou het eerſte recht tot de kroon gehad hebben na de jonge koninginne, ten ware hy niet wierdt uitgeſloten door den grave van Aran, afſtammende van de erfgename van den oudſten tak (b). *Jacobus* de V, die hem tederlyk beminde, zou hem, naar men zegt, geſtelt hebben voor het geſlacht der *Hamiltons*, waar van de graaf van Aran het hoofdt was, en hem tot de opvolging geroepen hebben, byaldien hy gene erfgenaam van zyn bloedt hadt nagelaten. Men zegt zelfs, dat uit vreze, dat zyne dochter het koninkryk mogt overbrengen aan een vremdeling, hy den grave van Lenox tot koning wilde benoemen, en deze ſchikking door het Parlement doen bekrachtigen: doch de doodt verraſchte hem. Wat 'er van zy, Vrankryk geloofde, dat het een onderwerp was, zeer bekwaam om den aanhang, welken het in Schotlandt hadt, te ondersteunen, ſtellende het zelve tegen dien des onderkonings. Men wiſt de grote vyandſchap, die 'er tuſſchen het geſlacht van den grave van Lenox en dat van Hamilton was; ten anderen was men overtuigt van de genegenheit van den eerſten, die een ſchuilplaats aan dit hof was komen zoeken tegen de vervolging der anderen, en aan welken de koning het bevel over de Engelſche lyfwacht gegeven hadt. *Karel* de VII hadt langen tydt te voren den oudſten tak van dat geſlacht aan zynen dienſt verbonden, makende *Jan Stuart* * konneſtabel en heer van Aubigny. Vrankryk twyffelde dan niet, of de jonge graaf van Lenox was ook in zyne belangen, en haaſtte zich met hem af te zenden. De graaf van Aran, daar tyding van gekregen hebbende, gaf bevel om zich van de jonge koninginne te verzekeren, en nam voor haar te doen overgaan naar Engelandt, de eenigſte plaats, van waar hy onderſtandt kon verwachten tegen een zo gevaarlyken mededinger. Doch *Beton* deedt zyn voornemen in rook verdwynen, maakte zich meeſter van de jonge koninginne, en verbrak alle zyne maatregels.

1543. Zie *Camdenus*.

* Hy was broeder van *Matthéus* den I.

Aankomſt van den grave van Lenox in Schotlandt.

Ondertuſſchen kwam de graaf van Lenox aan, vol van hopeningen, welke Vrankryk hem gegeven hadt. In den ouderdom van twintig jaren, gevoelig voor de liefde en voor de ſtaatzucht, vleide hy zich met de gedachten om zich aan het hoofdt van den aanhang der koninginne weduwe te zien, en met deze vorſtinne te trouwen, de welke verdiende aangezocht te worden wegens hare ſchoonheit, behalven het vermogen, het welk zy hem in Schotlandt kon geven. De rang, welken de hoedanigheit van moeder van de jonge koninginne haar gaf, was inderdaadt aanmerkelyk; en ten anderen twyffelde hy niet, of Vrankryk zou met al zyn vermogen eene princeſſe ondersteunen, welker geboorte hem zou noodzaken haar te beſchermen. De graaf ontdekte zich niet dan aan zyne byzondere vrienden omtrent zo vele ſchone verwachtingen: doch het duurde niet lang, of hy wierdt de ydelheit daar van gewaar.

Deszelfs verrechtingen.

Voor dat hy deze verwiſſeling van zaken beproefde, volgde hy den raadt zyner vrienden, de welke van gevoelen waren, dat hy zyne krachten zou onderſtaan, en dat hy de toegenegenheit van het volk zou ondertaſten: zo dat hy met een klein leger van vier duizend man in het ryk trok. Zyn voornemen was zich van de jonge koninginne meeſter te maken, het volk en den adel zich voor hem te doen verklaren, het onderkoningſchap den grave van Aran te ontnemen, en zich in des zelfs plaats tot die waardigheit te doen benoemen. Hy moeſt daar na de andere ontwerpen werkſtellig maken, met welke Vrankryk hem den geeſt vervult hadt. In het begin was hy voorſpoedig genoeg. *Hamilton*, broeder van den onderkoning, de welke zich te veldt hadt begeven om hem den doortocht te betwiſten, vondt zich niet ſterk genoeg, of hadt zo veel moedt niet om hem aan te taſten, willende zich liever van eene onderhandeling bedienen dan van geweldt. Daar wierdt dan een verdrag gemaakt tuſſchen deze twee hoofden, waar by men overeenkwam, dat de jonge koningin naar het kaſteel Sterling zou gezonden worden, en dat vier perſonen, welke men zou benoemen, zorg zouden dragen voor hare opvoedinge. Dit kaſteel, gelyk wy reets ge-

Afbeeldſel van den grave van Lenox.

(a) Hy was de twede van dien naam, kleinzoon van *Matthéus* den I, die getrouwt was met *Maria Hamilton*, dochter van *Jakob Hamilton* en van *Maria Stuart*, dochter van *Jacobus* den II, koning van Schotlandt.

(b) Beide ſtamden zy daar van af; doch de graaf van Aran kwam van een zoon van *Maria*, dochter van *Jacobus* den II, en de graaf van Lenox van eene dochter, de welke getrouwt hadt *Matthéus Stuart*, den I van dien naam, en graaf van Lenox.

Universitäts- und Landesbibliothek Düsseldorf

1543. gezegt hebben, was geschikt tot de bewaring der prinssen van Schotlandt, gedurende hunne minderjarigheit, zynde schoon, prachtig en welversterkt, om daar zo wel hun vermaak, als hunne zekerheit te vinden. Men belette den grave van Aran daar door deze princesse aan den koning van Engelandt te leveren, gelyk men reets zou gedaan hebben, byaldien *Beton* zich daar niet tegen gestelt hadt. Dit verdrag was zeer nadeelig voor den onderkoning, en stelde het pandt van het koninkryk in handen van zynen vyandt, door hem meester te maken van den persoon, die daar de wettige vorstin van was. Misschien dat *Hamilton* reets een eedgespan hadt gemaakt om den grave van Aran, zynen broeder, te verderven: ten minste gaf het verraadt, dat hy naderhandt tegen hem smeedde, reden om hem verdacht te houden. Wat 'er van zy, het besluit wierdt uitgevoert, of liever, de graaf van Lenox wilde geen deelgenoot in deze zake hebben: hy deedt de jonge koningin naar Sterling geleiden, en gaf haar tot hare veiligheit vier lyfwachten *, van welke hy verzekert was. Kort daar na deedt hy haar kronen. Hadt hy zich van dit gelük weten te bedienen, hy zou misschien zyne oogmerken bereikt hebben. Het volk, genoegen nemende in dat gene, het welk hy gedaan hadt, merkte hem aan als den beschermer van het koninkryk, en de onderkoning was daar ongerust over. Hy kon nochtans niet besluiten om hem de plaats in te ruimen, en wilde zich liever, in plaats van daar toe gedwongen te zien, met den kardinaal *Beton* verzoenen. Hy deedt dit zelfs op eene zeer verachtelyke wyze, hem veel eer aanzoekende dan hy van hem wierdt aangezocht, en hem alle gezag weder latende hernemen, vergenoegt zynde met den bloten tytel, die hem overbleef.

De jonge koningin naar Sterling geleid.

* *Gamet, Erslin, Lindsey, en Levisson.*

Lafhertigheit van den grave van Aran. *Herbert. Burnet.*

Men zegt, dat dit geschiedde door de trouwloosheit van *Jan Hamilton*, zynen broeder, die naderhandt aartsbisschop van St. Andrews is geweest. De graaf van Aran was zeer eenvoudig van aardt, en weinig afgerecht op de hoofsche manieren, doordien hy nog zeer jong was wanneer zyn vader stierf, en zyne vrienden geen behoorlyke zorg voor zyne opvoedinge gedragen hadden. *Jan Hamilton* in het tegendeel was doortrapt; en *Beton* hem in zyne belangen gekregen hebbende, bediende hy zich van hem met vrucht. *Hamilton* deedt den grave van Aran geloven, dat byaldien hy het huwelyk van den prins van Walles met de jonge koninginne van Schotlandt begunstigde, en daar door den paus, den geslagen vyandt des konings van Engelandt, vertoornde, hy gevaar zou lopen van zich voor een bastaardt te doen verklaren door het hof van Rome. Deze bedreiging was daar op gegrond, dat de graaf van Aran gesproten was uit een laatste huwelyk *, het welk zyn vader hadt aangegaan terwyl zyne eerste vrouw nog leefde. Het is waar, dat dit eerste huwelyk verbroken was door de rechters van de bisschoplyke rechtbank, ter oorzake van een voorgaande verbindtenisse van de vrouwe met Mylord *Yester*. Maar *Hamilton* vertoonde hem, dat de paus dit vonnis wel wist te vernietigen, en het huwelyk te doen standt houden; dat derhalven het twede voor onwettig zou gehouden worden, en bygevolg de kinderen, die daar uit waren voortgekomen, verstoken van de erfopvolging. De graaf van Aran geloofde dat gene, het welk hy zeide, of hadt 'er vrees voor; en om dit onheil voor te komen deedt hy alles, wat zyn broeder hem riedt; dat is te zeggen, hy verliet de zyde van den koning van Engelandt, en benadeelde daar door zyne eige eer, om die van Vrankryk, van de koninginne weduwe, en van den kardinaal *Beton* te omhelzen. Men zegt zelfs, dat hy, om aan de nieuwe party, welke hy aannam, te behagen, en om bewyzen te geven van de oprechtigheit van zyne verzoening, den Protestantschen Godsdienst afzwoer in de kerk der Kordeliers van de stadt Sterling, in handen van den gezegden kardinaal, en in tegenwoordigheit van de koninginne en van de voornaamsten van het hof. Dat meer is, hy gaf eenen zyner zonen aan *Beton* over, die hem tot gyselaar nam, en die hem binnen het kasteel van Edenburg opsloot, om in den persoon van den zone te hebben een onderpandt van de onderdanigheit des vaders. Onder zulke schandelyke bedingen liet de kardinaal hem den tytel van regeerder: doch hy nam daar al het gezag van aan zich.

* met *Johanna Beton Zie Camdenus.*

Degraf van Aran verlaat de zyde

1543. der konings van Engelandt.

Hy zweert den Protestantschen Godsdienst af.

Herbert.

Henrik zag dan wel, dat hy van den grave van Aran niets te verwachten hadt. Hy gaf derhalven, zonder zich met vruchteloze onderhandelingen op te houden, zynen afgezant last om te eischen, dat men hem de jonge koningin in handen zou geven, vervroegende den tydt van het verdrag, om het gevaar, dat 'er was, te weten dat die van de strydige party haar naar Vrankryk zouden doen overgaan, te vermyden. Zyn eisch wierdt afgeslagen, en de afgezant verklaarde volgens den last, welken hy hadt, dat zyn meester besloten hadt zyn recht door de wapenen te vervolgen, na te vergeefsch de wegen van zachtigheit ingeslagen te hebben. Dus bereidde men zich van weêrkanten tot den oorlog.

Henrik de VIII bereidt zich tot den oorloge tegen Schotlandt.

Ondertusschen nam de kardinaal *Beton*, die niets kon verdragen, dat hem argwaan veroorzaakte, het voornemen om den grave van Lenox te verwyderen. Hy hadt hem uit Vrankryk doen komen, om hem tegen den grave van Aran te stellen: doch hebbende over de zwakheit van den laatsten getriomfeert, hadt hy de hulp van den anderen niet meer van noden: ook verwekten zyne aardige manieren en zyne mildadigheit hem nayver. Hem was niet onbekend de vriendschap, welke de overleden koning voor dezen jongen heer gehad hadde, en de gesprekken, het zy ware, of verdichte, welke men daar over gevoert hadt, zodanig als wy de zelve verhaalt hebben. Hy vreesde, dat de graaf van Lenox de zelve zou doen gelden, en dat Vrankryk hem zou ondersteunen, met hem het huwelyk, het welk hy hem hadt doen hopen, te bezorgen. Om zich van deze ongerustheit te bevryden maakte hy zyn gedrag verdacht, en rustte niet voor dat hy hem Schotlandt hadt doen verlaten. Hy gebruikte tot dien einde zyne gewone kunstenaryen; hy streelde dezen jongen heer, dien hy wilde verderven, en sprak van hem met achting in de brieven, welke hy aan het Fransche hof schreef. Evenwel gaf hy stil te kennen, dat des zelfs tegenwoordigheit niet meer in Schotlandt nodig was, na de wedervereeniging van den grave van Aran met de party der koninginne. Hy voegde zelfs daar by, dat de zelve gevaarlyk was, ter zake van den tegenzin, die 'er altydt tusschen de twee geslachten * geweest was, en dat, om het ryk in rust te houden, men den grave van Lenox te huis moest roepen.

Kunstenaryen van *Beton* om den grave van Lenox te verderven.

* De graaf van Aran was *Hamilton* en de graaf van Lenox *Stuart.*

Deze heer ontfing in dezen tydt eene somme van dertig duizend kronen, welke het hof van Vrankryk hem zondt. Men belastte hem de zelve te besteden ten beste van de gemene zake, en volgens den raadt der koninginne moeder en des kardinaals: doch hy lag alstoen met dezen staatsdienaar overhoop, wiens bedriegery hy gewaar was

1543. was geworden; zo dat, in plaats van met hem te raadplegen, wat hy met dat geldt zou doen, hy het zelve onder zyne vrienden en aanhangers uitdeelde. Dit was de imborst van dezen jongen heer, van nature mild, en die genoegen nam om met opene handen uit te delen. Ten anderen welgemaakt, vrolyk in gesélschap, vaardig in de rensspelen, en van eene verwonderlyke aangenaamheit in alle de oeffeningen van een man van geboorte. Hy was 'er ook een ongemeen liefhebber van, en zyne drift tot de vermakelykheden, welke de genen, die zich daar door laten betoveren, al te ver vervoeren, beletten hem door de kwade oogmerken van den kardinaal door te dringen, en de zelve voor te komen. Hy trachtte zich daar voor te bevryden wanneer hy de zelve ontdekt hadt: doch het was te laat. *Beton* hadt zyne maatregels al genomen om hem te verderven. Hy maakte krakeel met hem wegens het geldt, dat hy van Vrankryk ontfangen, en tot zyn byzonder gebruik besteed hadt, niettegenstaande het bevel van dat hof, om het niet te gebruiken dan met toestemming van de koninginne en de haren. Hy vertoonde krachtiglyk, dat het was kwalyk beantwoorden de goede genegenheit, welke deze kroon voor hem hadt, met door ydele onkosten te verwisten eene aanmerkelyke somme, welke zy hem hadt toegezonden, om den koning van Engelandt, hunnen gemenen vyandt, den oorlog daar voor aan te doen.

Afbeeldsel van den grave van Lenox.

Krakeel, dat *Beton* met hem maakt.

De graaf van Lenox vat de wapenen op.

Na eene zo stoutmoedige aanspraak twyffelde *Lenox* niet, of *Beton* hadt voorgenomen hem te verderven; en zyne vrienden hem geraden hebbende geweldt met gewelt te keren, bragt hy een klein leger van tien duizend man op de been. De kardinaal was daar over verbaast, en nam nog eens zyne toevlucht tot zyne kunststreken. Van beloften kwam hy tot vleiery, voornemens zynde tydt te winnen, wel wetende, dat de graaf van Lenox niets hadt, waar van de benden konden bestaan, en dat zy binnen korten tydt moesten verlopen by gebrek aan leestocht en betaling. Deze list gelukte hem. De graaf van Lenox, in plaats van zyn leger aan het werk te helpen, luisterde naar de bedriegelyke aanbiedingen, welke men hem deedt. Daarenboven hadt hy nog eene andere zwakheit: hy liet zich innemen door de kwade vermoedens, welke men hem inblies aangaande de getrouwigheit van zommigen van zynen aanhang, en vreesde van hen verlaten te zullen worden. Dit mistrouwen van de eene zyde, en de beloften van den kardinaal van de andere, bragten hem tot het toestaan van een mondgesprek met dezen laatsten en met den onderkoning te Edenburg. Het bericht, het welk hy kreeg, dat 'er eene zamenzwering gemaakt was om hem vast te houden, en dat de byeenkomst maar tot een voorwendsel diende, deedt hem op de zamelplaats achterblyven.

Beton leidt hem om den tuin.

Ongerustheit van *Lenox*.

In plaats van den weg naar Edenburg in te slaan trok hy den gehelen nacht door, en kwam te Glaskow, van waar hy naar Dumbriton trok. Zyne verbaastheit was zeer groot, wanneer hy verstondt, dat *Douglas* en *Hamilton* zich daar heen begeven hadden: doch zyne verbaastheit vermeerderde door eene twede tyding, die nog onaangenamer was. Hy wist, dat de geheime handelingen van den kardinaal *Beton* hem aan het Fransche hof ten valle hadden gebragt, en dat men hem daar aanzag als een man, die voortaan geen dienst aan de party meer kon doen, na dat men den grave van Aran ingewonnen hadt. Alle deze ongelukken waren als zo vele stormbuien, die hem naar de haven dreven. Veracht van Vrankryk, verlaten van de koninginne weduwe van Schotlandt, verraden door den kardinaal, zag hy voor zich geen schuilplaats dan in Engelandt. Hy week, gelyk wy haast zullen verhalen, derwaarts, en wierdt van den koning gunstiglyk ontfangen, die hem deedt trouwen met *Margareta Douglas*, zyne nichte*. Het is uit dit huwelyk dat Mylord *Darnley*, de vader van *Jacobus* den VI, geboren wierdt, in wiens persoon de twee koninkryken van Engelandt en Schotlandt zich vereenigden. Dus is het dat de fortuin zo wel met het vooruitzien der menschen, als met hunne verwaandheit speelt, en dat zy zich vermaakt om het onderste boven te keren de ontwerpen, welke zy menen niet te kunnen missen, om te doen gelukken andere, welke zy niet voorzien hadden. De graaf van Lenox vertrok uit Vrankryk met de allerschoonste hopeningen des werelds. Men beloofde hem het huwelyk met eene koninginne, welker schoonheit de begeerlykheden streelde, en de bezitting van de welke hem tot de regering van het koninkryk verhief. Ondertusschen is hy naauwlyks daar aangekomen, of de party, de welke zyne komst bewerkt hadt, begaf hem. In het tegendeel merkte hy Engelandt aan als een vyandig landt, het welk hy voornam met alle de krachten van Vrankryk en Schotlandt aan te tasten, en daar was het dat hy eene schuilplaats vondt, en daar zyne nakomelingschap eene kroon te beurt viel.

1543.

Zyn vertrek naar Engelandt.

Zyn huwelyk met de nicht des konings.

* gesproten uit het huwelyk van de koninginne *Margareta* met den grave van Douglas.

Herbert. Burnet.

De Vader *Orleans* in zyne Geschiedenisse van de omkeeringen in Engelandt.

Hoe zeer de koning ook met zyne krygsverrechtingen bezet was, dacht hy echter op een zesde huwelyk. De verklaring van den oorlog tegen Vrankryk wierdt kort daar na door zyn huwelyk met *Catharina Parre*, weduwe van Mylord *Nevil Latimer*, gevolgt, doordien de eene wierdt afgekondigt in de maandt van Juny, en het andere gevierd in de maandt van July daar aan volgende. Het was meer dan een jaar dat *Henrik* weduwenaar geweest was van *Catharina Howard*. Het was lang genoeg voor een vorst, die naauwlyks eenige dagen liet voorby gaan tusschen de doodstraffe van eene koninginne en het huwelyk van eene andere. Het is waar, dat de achting, welke hy hadt voor de deugden van *Johanna Seymour*, hem twee jaren weduwenaar deedt blyven; maar het schandelyk leven van de laatste koninginne verdiende niet, dat hy voor haar de zelve inzichten hadt. Men twyffelt ook niet, of hy zou wederom eerder hertrouwt hebben, byaldien de wet, de welke hy zyn Parlement genoodzaakt hadt te maken, de genen, welke hy dacht met zyn aanzoek te vereeren, niet deedt vrezen. Men vondt gene dochters zo staatzuchtig, om hare achting en haar leven in gevaar te stellen door met hem te trouwen. Hare betuiging kon haar van zyne kwade vermoedens, noch hare onschuldt van zyne wreedheit niet bevryden. Eene weduwe was daar voor niet bloot gestelt, en de koning kon van de zelve niet vorderen een maagdom, dien zy aan haren eersten man al hadden opgeoffert.

Weduwenaarschap van *Henrik* den VIII.

Catharina Parre kreeg den voorrang boven alle andere weduwvrouwen van het ryk. Zy was zulks niet onwaardig. Schoon zy niet meer in den bloei van hare eerste jaren was, zy hadt ook niet der zelver zwakheden, hoewel zy daar nog alle de bevalligheden van bezat, en al de wereldt getuigde tot haren lof. Het was met eene zo beminnelyke persónadie dat *Henrik* voornam het overige zyner dagen te slyten. Hy beloofde zich

Zyn huwelyk met *Catharina Parre*.

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

CATHERINE PARRE.
De Veuve d'un Baronet devint une fort Reine:
De Veuve d'un grand Roi femme d'un Amiral
Et mon troupeau le cœur souverainement tendre
Aux remontrances de trois fort inegaux.
Ad.s vander Werff pinx.
Vermeulen Sculpsit.

1543. zich daar van gelukkiger dan die met zyne vier andere vrouwen, de welke hy hadt of verstoten, of naar het schavot gezonden. Hy bedroog zich niet, en schoon de haat tegen de hervorming, de welke *Catharina Parre* omhelst hadt, hare vyanden aanzette om haar daar van eene hoofdbeschuldiging by den koning te maken, hare aanlokkelykheden hadden het vermogen haar daar omtrent te rechtvaardigen. Zy hadt echter niet genoeg om het leven van vele ongelukkigen te redden, die men weinige dagen na zyn huwelyk deedt sterven.

Hare huwelyksplegtigheit.

Het zelve wierdt op den 12 July gehouden. *Catharina*, de derde van dien naam, en de zesde der vrouwen van *Henrik*, zag zich, na dat zy weduwe geweest was van een Mylord, koningin van Engelandt. Haar naam voorspelde niets goeds. De twee koninginnen, welke dien naam voor haar gedragen hadden, hadden den zelven gedoodverst; *Catharina van Arragon* was ongelukkig geweest, niettegenstaande hare deugdt, en *Catharina Howard* was onthoofd tot straffe van hare onkuischheit. Doch *Catharina Parre*, gelukkiger of aangenamer dan de eerste, en deugtzamer dan de twede, was bevryd van de noodschikkelykheit van dezen naam; het welk ons doedt zien, hoe ydel de ongstvalligheit is der genen, die aan de namen toeschryven het goed of kwaad geluk der personen, die den zelven voeren.

Burnet.

Kort na zyn huwelyk vertrok de koning naar Windsor, daar hy veelmalen naar toe ging. Aldaar was een zeker genootschap van menschen, de welke de oude Katholyken noemden de hoogleeraars der nieuwe wetenschap. Het waren Protestanten, welke zich daar geborgen hadden onder de bescherming van *Cromwel*: doch die door des zelfs ongeval voor de vervolgingen hunner vyanden waren bloot gestelt, zynde de bisschop van Winchester hun hoofdt. *London*, die aan *Cromwel* zo verbonden hadt geschenen, was na des zelfs doodt van party verandert, en hadt tot vergelding gekregen een kanunnikschap van Windsor, het welk *Gardiner* hem bezorgde. Om zich daar voor dankbaar te tonen deedt hy grote onderzoekingen naar de Protestanten van die plaats, en zondt de zelve aan zynen weldoender. Zo haast als deze kerkvoogdt de zelve hadt ontfangen, verzocht hy van den koning in den vollen Raadt een lastbrief, om te mogen onderzoek doen naar de huizen, verdacht van kettery, alwaar men, zeide hy, zou vinden verscheide boeken tegen de ordonnantie der zes artykels. Hy verkreeg zulks, en stelde het aanstonts in het werk. Men ging by de personen, aangetekent door de verklaringen van *London*, en men vondt daar een gedeelte der boeken, de welke men zocht. Dit was genoeg om hen gevangen te nemen, en om hun geding op te maken. Zy waren vier in getal, een priester, twee voorzangers, en een inwoonder van de plaats *. Men vondt by eenen dezer voorzangers, genaamt *Marbek*, kanttekeningen op den Bybel met de handt geschreven, en eene Overeenstemming † des Bybels in het Engelsch. De aantekeningen waren van zyne handt. Evenwel, doordien het werk boven het bereik van een man zonder geleerdheit was, geloofde men, dat hy het alleen hadt afgeschreven, en men drong hem in de ondervragingen om den maker daar van te noemen. Hy antwoordde telkens, zonder te veranderen, dat hy het zelf was, dat het weinige Latyn, het welk hy verstondt, gevoegt by zyne naarstigheit, hem dat werk, met hulp van eene Latynsche Overeenstemminge des Bybels en eene Engelsche overzetting van den zelven, hadt doen opmaken, daar hy byvoegde eenige verzamelingen, getrokken uit boeken, handelende over de verschillen. Men kon hem niet geloven, en men wilde daar een proef van nemen. Men gaf hem de Latynsche Overeenstemming, en den Engelschen Bybel, en men schreef hem voor de artykels, over welke men hem noodzaakte te arbeiden. De proef bevestigde de waarheit van het geen hy gezegt hadt. Men vondt des anderen daags morgens drie bladen geschreven met de zelve klem van reden, als die waren, welke men hem ontnomen hadt. De zaak wierdt den koning aangedient, de welke zeide, dat *Marbek* zynen tydt beter dan zyne onderzoekers besteedde; en dit was misschien het geen hem in het leven deedt sparen. Weinige dagen daar na wierden de drie anderen verbrand, ondergaande de doodt met veel standvastigheit, en biddende Godt voor die genen, die hen veroordeelt hadden. *Marbek* was mede in het vonnis begrepen; maar hy verkreeg vergiffenis van den koning, het zy om de reden, welke wy gezegt hebben, het zy door aanbeveling van *Gardiner*, by wien hy vrienden hadt.

1543. Protestanten.

Doodstraf der anderen.

Deze kerkvoogdt hadt eene vierschaar opgerecht, zeer gelykende naar die van het geloofsonderzoek. Hy hadt eige aanbrengers, de welke die genen aanklaagden, welke hy wilde doen omkomen; en de minste stukken van de ordonnantie der zes artykels overtreden te hebben stelde iemandt, tegen wien men voorингenomen was, in levensgevaar. De aanbrengers, slouter geworden door de doodstraffe der drie personen, van welke wy spreken, wilden verder gaan, en veel doorluchtiger personen beschuldigen. Dit wedervoer de ridders *Hobby* en *Kardine*, als wordende beschuldigt de Protestanten van Windsor te begunstigen, en men beleide geheime verklaringen tegen hen, de welke *Okam*, geheimschryver van deze rechtbank, moest brengen tot den bisschop van Winchester. Een beampte van de nieuwe koninginne, die het wist, gaf daar van kennis aan het hof, alwaar deze twee ridders vrienden hadden; zo dat men *Okam* vast hieldt, wanneer hy te Londen kwam, eer dat hy de brieven aan *Gardiner* hadt overgelevert. Men ontboodt ter zelver tydt den leeraar *London*, en een voorspraak, genaamt *Simons*, die de verklaringen belegt hadt. Men ondervroeg hen over deze zake, zonder hen echter iets te zeggen van het onderschepte pak brieven. Zy ontkenden alles, niet wetende, dat het hof de bewyzen in handen hadt. Zy waren zeer verbaast, wanneer men hen hunne eige papieren voor oogen leide. Zy waren niet vry met deze verbaastheit. Men veroordeelde hen als myneedigen om op een paardt te worden omgeleid, met het hoofdt naar den staart gekeert, met een schrift op de borst, op het welke de hoedanigheit van hunne misdaadt geschreven stondt, en vervolgens in de pillorie gezet, het welk te Windsor, te Raiding, en te Neubury, alwaar het hof was, wierdt uitgevoert. *London* overleefde zyne schande niet lang, en stierf weinige dagen daar na.

Vierschaar van *Gardiner*.

Henrik de VIII vergramt zich daar over, en straft hen.

De bisschop van Winchester en zyne aanhangers wierden door dit toeval niet afgeschrikt. Zy wierden daar door niet dan te heftiger, en spanden zamen aan tegen het leven van *Cranmer*, hem by den koning als een voorstander der ketters aanklagende. Zy gaven zelfs aan dezen vorst over de stukken van deze beschuldiginge,

Cranmer aangeklaagt als een aanhanger der ketters.

Rechtsplegingen tegen de Protestanten.

* *Anthony Person, Robbert Tessvood, Jan Marbek*, en *Henrik Filmer*.

† *Harmonie.*

Voorval van *Marbek*, eenen dezer

1543. bestaande in verscheide onderrechtingen, door de rechters van de provincie van Kent tegen dezen kerkvoogdt en zyne aalmoezeniers genomen. De koning beminde *Cranmer*, en aan de andere zyde wilde hy de ordonnantie der zes artykels verdedigen. Voor dat hy nu een besluit nam tegen een bedienaar, die hem zo waard was, wilde hy eerst uit zynen eigen mondt horen, wat hy tot zyne verdediging zou zeggen. Hy veinsde ten dien einde eene uitspanning op den Teems te willen nemen, en in zyne bargie * gaande, deedt hy naar het paleis van den aartsbisschop roeien, die zich op den oever van de rivier begaf zo haast als hy daar kennis van kreeg. *Henrik* deedt hem binnen treden, en beval de roeiers hen de rivier langs te roeien. Zich toen met *Cranmer* alleen ziende, na met hem eenige woordewisselingen gehouden te hebben over de ongelukken, welke de kettery bekwaam was in zyn koninkryk te verwekken, en het voornemen, dat hy hadt van den voorstander daar van te ontdekken, om hem te straffen, vroeg hy hem naar zyne gedachten daar over. De aartsbisschop keurde zyn voornemen goed; hy voegde daar alleenlyk by, dat hy den koning badt zich niet te vergrypen, als ketters veroordelende menschen, die niets anders voorhadden dan de waarheit te verdedigen. *Gy zyt het*, hernam de koning, *welken men beschuldigt een voorstander der ketters te zyn; en zie daar*, vervolgde hy, hem de verklaringen aanbiedende, *waar mede men u kan overtuigen. Cranmer*, de zelve gelezen hebbende, wierp zich aan de voeten van den koning neder, hem biddende, dat hy naar de wetten mogt veroordeelt worden. Hy voegde daar by, dat zyne Majesteit wel wist, hoedanig zyne gevoelens waren ten aanzien der zes artykels, waar omtrent hy nochtans hadt stilgezwegen, om zynen meester niet te mishagen; dat hy zelfs zyne huisvrouw naar hare vrienden in Duitschlandt te rug hadt gezonden, willende zich liever beroven van een zo zoet gesellschap, dan zynen vorst vertoornen, door een der zes artykels te overtreden. De nederigheit van den aartsbisschop, zyne gehoorzaamheit, zyne oprechtigheit, en de wys, op welke hy zich uitdrukte, troffen het hert van den koning, die reets ter zyner gunste was vooringenomen. Hy vergenoegde zich niet met hem te zeggen, dat hy hem onschuldig erkende; hy wilde zelfs, dat hy zyne aanklagers in rechten zou vervolgen, en dat hy zelfs de rechters zou benoemen. Het geding wierdt opgemaakt, en men vondt brieven van den bisschop van Winchester, van den leeraar *London*, en van eenige anderen, die hunne zamenzwering klaar aantoonden om *Cranmer* te verderven. *Henrik* wilde, dat hy zyne beschuldigers de straffe van *wedervergelding** zou doen ondergaan; maar hy wilde hen liever vergeven. Al de wraak, welke hy over eenigen nam, was hen hunne brieven te tonen, en hen te vermanen, in het toekomende rechtmatiger te werk te gaan: voor het overige voortgaande met hen te leven als of hy geen belediging van hen hadt ontfangen. De koning wilde, dat hy ten minste hen door woorden zyne verontwaardiging zou tonen: doch hy antwoordde, dat dit een aartsbisschop niet paste, stellende zich dus door deze ongehoorzaamheit voor den toorn van zynen meester bloot, om zyne aanklagers te sparen: eene zedigheit, waardig een oprecht dienaar van *Jesus Christus*.

De koning gaat hem zien.

* of bergie, een soort van een gondel, of sloep.

Zyn gesprek met dezen kerkvoogdt.

Cranmer verdedigt zich zonder zyn gewisse te verraden.

Henrik wil, dat hy zyne beschuldigers zou vervolgen.

* *Pœna talionis.*

Schoon antwoordt, het welk hy aan den koning geeft.

Herbert. Mezeray.

Ondertusschen maakte men van alle kanten grote toebereidselen ten oorlog. De koning van Engelandt en de keizer wilden Vrankryk den zelven met alle hunne krachten aandoen, en Vrankryk deedt grote ligtingen van volk en geldt, om zich in staat te stellen niet alleen om zich te verdedigen, maar ook om aan te vallen. Het zelve leedt in dit jaar een aanmerkelyk verlies door de doodt van *Langey*, landvoogdt van Piemont, van welken wy boven dikwils gesproken hebben. Deze voorzichtige en dappere veldheer, zich zeer zwak bevoelende, deedt zich naar Parys voeren, om aldaar de geboortelucht te scheppen, welke hy bekwaam oordeelde om zyne gezondheit weder te erlangen: doch hy stierf onderwegen. De geschiedenisschryvers geven hem dezen lof, van een der volmaaktste edellieden van zynen tydt geweest te zyn, en de keizer zelf gaf hem dit getuigenis van zyne dapperheit en bekwaamheit, dat hy alleen hem meer kwaad hadt gedaan, en zyne oogmerken meer verydelt dan alle de Franschen te zamen. Zyne dapperheit en bekwaamheit waren de eenige deugden niet, die hem pryswaardig maakten; hy verpandde alle zyne goederen om zynen vorst met vrucht te dienen, en zyne erfgenamen stonden grotelyks in twyffel om van zyne nalatenschap af te zien. Nochtans maakte hy daar in zyne ziekte geen het minste gewag van, wel verre van dat hy daar over klaagde. In het tegendeel betuigde hy tegen de genen, die hem bystonden, dat zyne allergrootste blydschap was zynen meester gedurende zyn ganssche leven getrouwelyk gedient te hebben, en dat hy den koning verzocht zulks te gedenken. Zyne doodt, de welke altydt een aanmerkelyk verlies voor Vrankryk zou geweest zyn, was het nog gevoeliger in de omstandigheit des tyds, waar in het zich thans bevondt, in gevaar van zyne provincien te zien verwoesten door den inval der twee machtigste vorsten van Europa.

1543. *Varillas.*

Doodt van *Langey*, landvoogdt van Piemont.

Dezelfs lof.

De keizer kwam in dit voornemen uit Spanje. Hy hadt de regering daar van opgedragen aan den jongen prins *Philips*, zynen zone, onder het beleidt van *Ferdinand* van Toledo, hertog van Alva *, die zich naderhandt, onder de volgende regering, zo befaamd maakte. Hy kwam overzee in Italie, mede brengende tien duizend Spanjaarden, welke hy op zyne galeien en op de andere schepen van zyne vloot deedt inschepen. Om de onkosten van dezen tocht goed te maken beschikten hem zyne Spaansche onderdanen vier millioenen gouds: *Johannes*, koning van Portugal, gaf hem een millioen, voor huwelyksgoedt van de infante, met welke de prins *Philips* trouwde, en de koning van Engelandt deedt hem grote wissels verhopen. Hy hadt alle deze onderstanden van noden. De Indische vloot was dit jaar achtergebleven, ter oorzake van de oproeren, de welke de volkplantingen van de nieuwe wereldt ontrust hadden; zo dat hy, om geldt te hebben, genoodzaakt was geweest de kasteelen van Florence en van Livorno aan *Cosmus*, hertog van Toskane, over te doen voor twee honderd duizend kronen, welke de hertog hem in gerede penningen betaalde: eene niet zeer grote somme in vergelyking van de aangelegenheit dezer plaatsen, die den hertog af hankelyk hielden, en die Italie voor de keizerlyke legers bloot stelden. Maar de begeerte, welke de keizer hadt om Vrankryk den oorlog aan te doen, bezorgde den hertog *Cosmus* dit voordeel, die aldus de ontlasting van deze twee vestingen verkreeg, zonder de welke hy niet dan eene schynbare opper-

De keizer komt in Italie.

* of Alba.

Hy ruimt de kasteelen van *Florence* en *Livorno* aan *Cosmus de Medicis* in.

1543. perhoofdigheit hadt, terwyl de keizer meester bleef van geheel Toskane.

Mondgespreek tusschen den keizer en den paus.

Karel de V te Genua gekomen zynde, wierdt 'er eene zamenkomst tusschen hem en den paus belegt, door den eenen en den anderen begeert om verschillende inzichten, maar ter zelver tydt door den keizer gevreest, die bezorgt was aan den koning van Engelandt nayver te geven. Hy besloot des niettegenstaande de zamenkomst met den paus, de welke hem de zelve liet verzoeken, en waar toe hy geen minder begeerte dan deze hadt, toe te staan, in hope om vervolgens *Henrik* door zyne verontschuldigingen te vrede te stellen. Het voornemen van den keizer was den paus te verplichten om met *François* den I te breken, en om toe te brengen tot de onkosten van den oorlog: van zynen kant wenschte de paus, dat de keizer *Octavio Farneze* met het hertogdom van Milaan zou belenen. Hy was de kleinzoon van dezen paus, en ten anderen was hy getrouwt met *Margareta*, natuurlyke dochter van *Karel*. Zy zagen elkander te Bussetto, tusschen Parma en Plaisance: doch zy waren niet voldaan van deze byeenkomst. Zy zochten elkander te misleiden, en beide waren zy in hunne hope bedrogen. De paus vertoonde den keizer het gevaar, waar aan hy zich bloot stelde, door met den koning van Vrankryk te breken. Hy zeide tegen hem, dat byaldien hy zyne genegenheit gevolgt hadt, hy het niet zou hebben in bedenken genomen, maar dat de staatkunde het hem belette; dat het voorbeeldt van den koning van Engelandt hem deedt vrezen, en dat hy *François* den I geen reden wilde geven hem na te volgen.

De keizer weigert de belening van het hertogdom van Milaan aan *Octavio Farneze*.

Hy vertoonde vervolgens aan den keizer, dat het hertogdom van Milaan een eeuwigdurend zaadt van de oorlogen in Italië zou zyn, daar hy altydt mede zou belemmert wezen, byaldien hy volhardde om het te behouden; dat de andere prinssen van het landt gedurig verbindtenissen tegen hem zouden maken, gelyk ook met Vrankryk, om hem daar uit te verdryven, en dat hy niet beter kon doen, dan *Farneze* daar mede te belenen; dat deze prins, welken hy met zyn namaagschap vereert hadt, zich dubbeld verplicht zou vinden de rechten van het huis van Oostenryk te verdedigen, en dat de keizer daar de zelve voorrechten van zou trekken, als of hy het hertogdom in zyne handen hadt; zo dat hy zyne rust zou verzekeren, zonder zyn gezag te verminderen. Hy boodt van zyne zyde aan, deswegen aan den keizer zyne erkentenis te betonen, om by de eerste bevordering zo vele kardinalen te maken, als hy hem zou opnoemen, en aan hem te lenen vyftig duizend kronen: maar hy eischte, ten waarborge van het verdrag, dat men hem Cremona, nevens het kasteel van Milaan, zou overleveren. Dit was de mening niet van den keizer, die zich vergenoegde den paus in algemene bewoordingen te antwoorden, alzo hy hem niet wilde vergrammen. In dezer voegen scheidden zy, zonder dat een van beide het oogmerk, dat hy zich hadt voorgestelt, bereikt hadt. De keizer toonde daar over geen gevoeligheit: doch de paus kon de zyne niet verbergen. Hy nam ten voorwendsel het verbondt van *Karel* met *Henrik*, een ketter, zeide hy, geslagen met den blixem van den ban, hatelyk voor Godt en menschen, en met wien de kerk alle gemeenschap den Christen vorsten hadt verboden. De keizer antwoordde, dat het verbondt, het welk hy met dezen vorst gemaakt hadt, ten minste al zo rechtmatig was, als dat van *François* den I met den Turkschen Sultan. 1543.

Herbert. Mezeray. Vervolg der geschiedenisse van *Muley-Hascen*, koning van Tunis.

Terwyl de keizer te Genua was, kwam *Muley-Hascen*, welken hy in het koninkryk van Tunis herstelt hadt, voor de twede maal zyne bescherming verzoeken. Hy was in zyne regering door de Turken gestoort, welke hem een gedeelte van zyne plaatsen ontnomen hadden: doch hy hadt binnen zyn huis een vyandt, die gevaarlyker was dan *Solyman*. Gedurende zyne reize maakte zich een zyner zonen, genaamt *Amida*, meester van het ryk. *Muley-Hascen* wedergekeert zynde leverde hem een veldslag, bygestaan door zyne twee andere zonen en eenige byeen geraapte benden. Zy wierden geslagen; deze ongelukkige vader gevangen, en in boeiens geslagen, zo wel als zyne twee zonen, die zich by hem gevoegt hadden, en in dezen staat voor *Amida* gebragt. Deze barbaar hadt niet alleen de wreedheit van zich met dit schouwspel te vermaken, maar daarenboven nog die van zynen vader de oogen te laten uitsteken, hem verwytende, dat hy dus zyne eige broeders gedaan hadt. Eene verschrikkelyke onmenschelykheit, maar waar in men de ontzagchelyke handt van de wrekende Gerechtigheit, de welke de wreedheden niet ongestraft laat, ziet doorstralen. Men ziet daar in ook een voorbeeldt van de aanmerking, de welke een oud wysgeer * gemaakt heeft, dat 'er zomtyds eene erfelyke gramschap en wraakzucht in de geslachten regeert. Deze vadermoorder wierdt naderhandt verjaagt door den plaatsvoogdt van la Goulette, en de ongelukkige vader van deze onnatuurlyke zonen begaf zich by de Spanjaarden, alwaar hy het overige van zyne dagen doorbragt. Doch de wrede *Amida* hadt het geluk van zich weder op den troon te plaatsen, welke hy door de allerschoodste misdaat hadt verkregen.

Ontaarde wreedheit van eenen zyner zonen.

* *Aristoteles* in zyne Zedeleer.

Herbert. Mezeray. Varillas. Memoires de Du Bellay. Inval van den keizer in de staten van den hertog van Kleef.

De keizer, in Duitschlandt gekomen zynde, trok in de landen van den hertog van Kleef, die zich met Vrankryk hadt verbonden. Deze inval was zo schielyk, dat men van den optocht van het keizerlyke leger en van de verovering van Duren, en van eenige andere plaatsen van de hertogdommen van Gulik en Gelder, byna op eenen tydt tyding ontfing. In vyftien dagen zag zich de hertog ontbloot van zyne soldaten, en genoodzaakt des keizers goedertierenheit af te smeken, zonder dat Vrankryk hem den bystandt kon toezenden, welken het voor hem gereed maakte. Men wraakt nochtans de nalatigheit van *François* den I, die zich liet verleiden door verzekeringen, welke hem eenige zyner staatsdienaars gaven, dat de plaats wel genoeg versterkt was om een langen tegenstandt te bieden. Wat 'er van zy, zy wierdt stormenderhandt ingenomen, in tegenwoordigheit van den keizer, die den aanval door een verkyker aanzag, en die twee stukken geschut zo wel deedt planten, dat zy het huis, uit het welke de stadvoogt de breech met manhaftige soldaten verdedigde, omver schoten. Zy wierden alle begraven onder de puinhopen van het huis, en de krygsknecht, door de breech in komende, deedt mannen, vrouwen en kinderen, zonder iemandt te sparen, over de kling springen, en stak de stadt in brandt. De keizer belette deze moordlust niet, doordien hy een voorbeeldt van strengheit wilde geven, het welk de andere steden een schrik zou aanjagen. Ook gaven zich Roermond en Venlo kort daar na by verdrag over, en de hertog, geen bystandt ziende te voorschyn komen, tradt weder in het verbondt met het keizerryk, verliet dat van Vrankryk, en onderwierp zich den keizer. Hy moest hem het hertogdom van Gelder

1543. der overlaten, en hem Zutphen, met het gehele graafschap van dien name, als behorende tot het hertogdom, overleveren. Hy zou ook van zyne landen van Kleef en Gulik berooft geweest zyn, welke de keizer voorgaf opengevallen te zyn wegens eedbreuk van het leen, zonder de grote vermaagschappingen, welke hy in Duitschlandt hadt. Hy wierdt daar in herstelt door hunne voorspraak; en naderhandt bezorgden de hertog van Brunswyk en de prins van Oranje, zyne volle neven, hem de bestiering van het hertogdom van Gelder, waar van hy voortheen opperheer geweest was. Deze landvoogdy wierdt hem niet gegeven dan op voorwaarde, dat hy zou trouwen met *Maria*, dochter van *Ferdinand*, nicht van den keizer, en weduwe van den hertog *Sfortia*, het welk in het volgende jaar gebeurde. Dit huwelyk was oorzaak van het verbreken van dat, het welk hy gemaakt hadt met de princesse van Navarre: doch het welk niet wierdt voltrokken, gelyk wy gezegt hebben, ter zake van de jonkheit der princesse. Na dat de keizer zich dus van een binnenlandschen vyandt, die de Franschen den doortocht naar Duitschlandt en Vlaanderen opende, ontdaan hadt, was hy bedacht niet alleen om de zelve te beteugelen, maar ook om hen in hun eigen landt te bezoeken.

De hertog van Brunswyk en de prins van Oranje maken zyne vrede.

Hy verbreekt der zelfs huwelyk met de princesse van Navarre, om met de nicht der keizers te trouwen.

François de I was hem voorgekomen, en om zich in staat te stellen van een zo zwaren oorlog te kunnen uitharden, hadt hy eene schatting gelegt op de beslote steden van zyn koninkryk, tot onderhoudt van vyftig duizend mannen. Zyn voornemen was zich aan het hoofdt van zyn leger te stellen, en in de Nederlanden te vallen. Hy verwachtte ook eene aanmerkelyke afwending van den kant van *Solyman*, en deze Sultan bleef daar omtrent niet in gebreke. Ten anderen hieldt de koning van Engelandt den keizer woordt, en zondt hem twaalf duizend mannen toe. Met dezen onderstandt bevondt zich het keizerlyke leger over de vyftig duizend mannen sterk, en *Karel* de V wilde het zelve gebieden, gelyk *François* de I het zyne deedt. Dus zag men ganisch Europa in rep en roer, de meeste Christen vorsten tegen malkander in de wapenen, waar by de ongelovigen nog kwamen, zynde de zeen met Ottomannische vloten bezet, waar op de Engelsche, de Vlaamsche en de Spaansche ook verschenen, terwyl de legers te landt Hungarie, Italie, de Nederlanden en Vrankryk overstroomden. Doch als men alles wel inziet en nagaat, maakten deze grote toerustingen veel gerucht, en men voerde weinig uit.

De koning van Vrankryk hadt zich, gelyk wy gezegt hebben, het eerst te veldt begeven. Hy begat zich op het einde van May by zyn leger, het welk de hertog van Vendôme gereed hieldt op de grenzen van Vlaanderen; maar hy vergenoegde zich het zelve in Artois te doen afzakken, gelyk een lopende beek, de welke het landt, door het welke ze heen loopt, dreigt te overstromen, meer schrik dan schade veroorzaakt. Na dat hy dan eens deze, dan gene stadt gedreigt hadt, bepaalde hy zich om Landreci te versterken, en kwam zich te Marolles uitrusten. Hy liet een gedeelte van de benden over aan den Dauphin, de welke het kasteel van Emeries, gebouwt op een eilandt, het welk de Sambre maakt, innam, nevens de stadt Maubeuge, gelegen in Henegouwen, aan de zelve rivier, eene stadt, beroemd wegens haar Bagyneklooster. Dit zyn alle vrouwspersonen, die geen gelofte van ongehuwt te zullen blyven gedaan hebben, en de welke daar uit kunnen gaan, wanneer het haar behaagt, om te trouwen: zo dat hare maatschappy al de voordeelen van het kloosterleven, zonder des zelfs hardigheit te hebben, geniet. De hertog van Orleans, broeder van den Dauphin, met het overige van het leger, belegerde en veroverde Luxenburg, het welk de koning liet versterken, niettegenstaande het gevoelen zyner meeste bevelhebbers, die hem zulks afrieden, hem de zonderlinge gelegenheit van deze plaats vertonende.

1543. Verovering van Maubeuge.

Inneming van Luxenburg.

Ondertusschen kwam de keizer, zyne benden byeen getrokken hebbende, Landreci belegeren. Der zelver onvoltooide en nog ganisch nieuwe vestingwerken deden hem de inneming daar van verhopen: doch de zelve wierdt door een dapper bevelhebber, genaamt *la Lande*, verdedigt, en door eene bezetting van twee honderd ruiters en drie duizend voetknechten. Daar was het dat het Engelsche onderstandt, onder het gebiedt van den ridder *Wallop*, zich by het keizerlyke leger voegde, na de grenzen van Vrankryk afgestroopt te hebben. *François* de I, die niet wilde dat men zich van eene plaats, welke hy maar zo onlangs versterkt hadt, zou meester maken, trok op van la Fere aan de Oyze, aan het hoofdt van zyn leger, en kwam zich legeren twee mylen van de legerplaats der belegeraars. Het was tydt dat hy verscheen. De stadt hadt twee maanden de belegering verduurt, en vondt zich thans zieltogende, zo wel door de batteryen, welke de nieuwe vestingwerken hadden het onderste boven geworpen, als door gebrek aan leeftocht. De keizer, daar van onderrecht, spaarde het volk, gelovende, dat de honger de belegerden zou noodzaken zich op genade en ongenade over te geven: doch zyn zammelen tydt gegeven hebbende aan het onderstandt om aan te naderen, was hy in zyne hope bedrogen, en de stadt wierdt ontzet. Hy beging een tweden misslag: want in plaats van zich binnen zyne legerplaats, nedergeslagen aan deze en gene zyde van de rivier, te houden, trok hy het gedeelte, dat aan den overkant gelegert was, aan het andere, menende, dat 'er een veldslag zou voorvallen. Het scheen ook, dat de vyanden hem den zelven zouden aanbieden, en hy wenschte het van zyn kant. Des avonds voor den dag, welken hy dacht die van het gevecht te zullen zyn, doorzocht hy zyn leger, gaande door de gelederen met eene buitengemene blydschap, vermanende zyn krygsvolk om zich van zynen plicht te kwyten, hen door zyne tegenwoordigheit en door zyne woorden aanmoedigende. Hebbende vervolgens den keizerlyken standaardt in het gezicht gekregen, welken *Quixada* droeg, zeide hy tegen zyne soldaten, hen *Quixada* toonende: *Indien deze in den drang en de verwarring mogt komen te vallen, en ik mede, zo loopt eerst naar hem toe, en komt niet eer by my, dan wanneer gy den standaardt zult geborgen hebben.* Woorden, den eersten der Roomsche Cesars waardig. Doch het voornemen van den Franschen vorst was niet om slag te leveren; hy wilde alleenlyk manschap en voorraadt in de plaats werpen. Dit deedt hy zonder moeite, langs den weg, welken de belegeraars hadden open gelaten, de Sambre weder overtrekkende. Hebbende zyn ontwerp uitgevoert trok hy des nachts af in alle veiligheit. Hy stelde zelfs eene hinderlage voor de vyanden, in welke de Engelsche vervielen, en de ridders *Carrew*, *Palmer* en eenige andere wierden gevangen genomen. De keizer konnechter niet besluiten zyne onderneming te staken. Hy beeld-

Schone woorden van den keizer van den gene, die den keizerlyken standaardt droeg.

de

1543. de zich in, dat het zyne eere raakte de belegering van eene ſtadt, welke hy zou ingenomen hebben, als men de zelve met meerder dapperheit hadt aangetaſt, op te breken, en hy kon dezen hoon niet verduwen. Hy bleef dan nog vier of vyf dagen voor de plaats: doch de koude en de geſtadige regen, de welke den ſoldaat afmatten, dwongen hem eindelyk op te breken. Hy vergoedde deze kwade uitkomſt door de verovering van Kameryk, minder door de dapperheit van zyne ſoldaten, dan door de geheime handelingen van den biſſchop, de welke van het huis van
* of Croy. *Crouy* *, een oud adelyk geſlacht in Pikardië, was, en altydt den hertogen van Burgundië, zyne wettige vorſten, toegedaan. Hy liet daar een kaſteel bouwen, onder voorwendſel van de inwoners tegen de aanvallen der Franſchen te beveiligen; doch het was om zich zelven van hunne getrouwigheit te verzekeren. De winter noodzaakte hem zyn leger in bezetting te leggen, en riep het naar Duitſchlandt te rug, alwaar hy een Ryksdag te Spiers beriep. Hy vaardigde ter zelver tydt naar Engelandt af *Gonzaga* en *Caſtaldo*, om den koning aan te zetten, een nieuwen byſtandt van volk en geldt voor den toekomenden veldtocht te beſchikken.

Herbert. Mezeray. Varillas. *Solyman* hadt zyn woordt gehouden omtrent het zenden van den onderſtandt, dien hy aan *François* den I belooft hadt. Hy hadt eene krachtige afwending in Hungarië gemaakt, en *Ferdinand* de ſteden Gran en Belgrado ontweldigt, alle wiens machten hy van dien kant bezet hieldt, terwyl zyne vloot, onder het beleidt van *Barbaroſſa*, de Italiaanſche kuſten afliep. De zelve beſtondt uit honderd en dertig galeien, waar by de Franſche vloot zich moeſt voegen op de kuſten van Provence. Deze vloot kwam tot aan Oſtia, om water te halen, waar door een zo grote ſchrik in de ſtadt Rome, niet verder dan vyf mylen daar van daan gelegen, en in de omleggende plaatſen wierdt veroorzaakt, dat de inwoners nergens op dachten dan om de vlucht te nemen. Doch *Polin*, de zaakbezorger van Vrankryk, van wien wy reets geſproken hebben, die op de Turkſche galeien was, ſtelde hen geruſt; en nemende alle de ſteden van den Kerkelyken Staat onder de beſcherming van den koning van Vrankryk, zynen meeſter, bewaarde hy de zelve voor plundering.

Overwinningen van *Solyman* in Hungarië.

Ondernemingen van des zelfs vloot.

Barbaroſſa landt te Marſeille. *Barbaroſſa*, zynen ſtreek vervolgende, landde te Marſeille, alwaar hy ontfangen wierdt met eerbewyzingen, beter een koning dan een zeerover paſſende. Hy voegde ook deze twee hoedanigheden byeen, en hy was in het bezit van meer dan een koninkryk geweeſt, als in dat van Tremezen, van Tunis en van Algiers. De wapenen van *Karel* den V hadden hem genoodzaakt de twee eerſte aan hunne wettige prinſſen af te ſtaan; maar hy bezat nog het laatſte.

† Anguien, of Enguien was alstoen nog maar een graafſchap. Hy vondt de vloot van den koning van Vrankryk gereed om onderzeil te gaan, ſterk twee en twintig galeien en achttien ſchepen, beſtiert door *François* van Bourbon, grave van Anguien †, een jong prins, zynde eerſt in zyn twintigſte jaar getreden. Zy gingen te zamen Nizza, eene zeeſtadt, en de eenigſte, welke den hertog van Savoje nog overig was, belegeren. Zy verſchenen voor de plaats op den 5 Auguſty, en maakten zich daar van meeſter op den 20 van de zelve maandt. *Andreas* van Montfort, die daar beſtierder van was, begaf zich in het kaſteel, met al de mond- en krygsbehoeften, zonder den aanval der vyanden te vrezen, doordien dit kaſteel gebouwt is op een ongenakelyken rots, welke het voor ondermyningen en voor het geſchut beveiligt. Inderdaadt, de twee zeemachten beſchoten het kaſteel te vergeefſch gedurende vele dagen: zy konden geen breſch maken; en de Franſchen, aan kruidt en loot gebrek hebbende, waren genoodzaakt het zelve van de Turken te lenen. *Barbaroſſa*, vergramt op het gezicht van eene vloot, zo kwalyk voorzien, wanhoopte de ſterkte te bemachtigen; zo dat hy, onderrecht zynde van het onderſtandt, het welk de hertog van Savoje te landt en te water vervaardigde, de belegering opbrak, en met de Franſche vloot naar Toulon week, alwaar hy overwinterde. Dit was alleen om zyn ambacht van zeerover te oeffenen, zelfs tegen de Franſchen, voor welke hy eene grote verachting hadt opgevat. De ſlechte order, welke hy onder hen gewaar was geworden, gelyk mede in hunne voorraad-verzorging, daar zy al in het begin van den veldtocht gebrek aan hadden gehad, gaf hem geen voordeelig denkbeeldt van die natie. Aan de andere zyde liet de jonkheit van den veldheer niet toe grote achting voor hem te hebben. Hy liet zich niet verblinden door den luiſter zyner geboorte: de grote naam van prins van den bloede, voor welken hy zag dat de Franſchen zo veel achting hadden, maakte geen indruk op het gemoedt van dezen Afrikaan. Hy ſtelde zich niet alleen met dezen jongen prins gelyk, maar hy toonde zelfs eene beledigende meeſterachtigheit, en noemde hem niet anders dan *het kleine lievertie*. De winter over zynde verzocht *Barbaroſſa* zyn afſcheidt, al zo misnoegt over de onachtzaamheit der Franſchen, als zy over zyne hovaardy en knevelaryen. *François* de I gaf hem gaarne vryheit om te vertrekken, en hieldt het verbondt, met *Solyman* gemaakt, voor voldaan. Men zegt, dat het Franſche hof hem hadt willen inwikkelen in een zeegevecht met *Doria*, die de keizerlyke galeien geboodt, maar dat hy zich niet hadt willen inlaten met den Chriſten zeevoogdt, het zy hy voor des zelfs geluk vreeſde, of dat hy het aanzien van een man niet wilde verdonkeren, wiens roem luiſter gaf aan den zynen. Men zegt ook, dat om de zelve reden *Doria* gemyd hadt in eene andere ontmoeting de vloot van *Barbaroſſa* te doen vergaan, uit vreze, dat *Karel* de V hem zou ontnemen het gebiedt over zyne ſcheepsmacht, wanneer hy hem niet meer zou nodig hebben. Wat 'er van zy, dusdanig was de uitvoering der Ottomanniſche vloot. De zelve ſtelde Italie in roer, doch zy deedt het zelve minder kwaad dan Vrankryk, en *Barbaroſſa* keerde te rug, beladen met buit en ſlaven, welke hy zonder onderſcheidt van den eenen en van den anderen hadt genomen.

Opbreking van de belegering.

Verachting van *Barbaroſſa* voor de Franſchen.

Het weinig werk, dat hy maakt van den grave van Anguien.

Barbaroſſa en *Andreas Doria* vrezen voor malkander.

Het opbreken der belegering van Nizza deedt den moedt der Franſchen in Piëmont verſlaauwen, maar deedt in het tegendeel dien van den hertog van Savoje en van zyne bondgenoten groter worden. De graaf van Anguien trok zyne benden aan deze zyde de Var, en de hertog van Savoje, geholpen door den marquis *du Guaſt*, hernam Karignan en Montdovi. De Zwitſerſche bezetting, de welke in deze laatſte plaats lag, wierdt ter neder gemaakt, niettegenſtaande, zegt men, het verdrag, het welk *du Guaſt* hadt toegeſtaan. Deze opperbevelhebber leide vier duizend man in Karignan, de welke *Boutieres*, die de Franſche benden geboodt, hem overgaf. Hy leide ook drie duizend man binnen Quiers, om Karignan in noodval by te ſpringen; zo dat hy zich meeſter maakte van de gehele vlakte tot aan Suza toe, en de Franſchen uit dat gedeelte

Slechte voortgang der Franſchen in Piëmont.

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

1543. te van Piëmont verdreef. De koning van Vrankryk, kwalyk voldaan over *Boutieres*, ontnam hem het gebiedt over het leger, het welk hy aan den grave van Anguien gaf, en *Boutieres* wreekte zich daar over, verlatende de belegering van Ivrea, het welk hy op het punt ſtondt om in te nemen, wanneer de nieuwe veldheer aankwam. Hy ging hem ontfangen met het gehele leger, onder voorwendſel van hem eer aan te doen: doch het was om den hertog van Savoje middel te geven om onderſtandt binnen de plaats te werpen; gelyk hy zich daar ook zeer wel van bediende. Dus ziet men, dat als het op het belang van het vaderlandt en op dat van de eigenliefde te gelyk aankomt, de laatſte het byna altydt op het andere overhaalt, en dat men de genoegte van de wraak ſtelt boven de eer van zynen plicht te doen.

Sleidanus. Herbert. Mezeray. Varillas. 1544.

Zie daar, op hoedanig eene wyze het jaar 1543, nevens alle die grote bewegingen, de welke Europa met eene algemene verwoeſting dreigden, eindigden. Het volgende jaar begon met den Ryksdag, welken de keizer te Spiers byeen riep. Hy opende den zelven met eene beweeglyke aanſpraak, de welke ſtrekte om de vergadering tegen Vrankryk op te hitzen. Hy vertoonde, *Dat hy verplicht was gewoeſt zyne koninkryken van Spanje te verlaten, om ten byſtandt van het keizerryk, het welk de Turken dreigden te bemachtigen, na Hungarië vermeeſtert te hebben, te komen toeſchieten.* Hy zeide, *Dat het verbondt van* Solyman *met* François *den I de oorzaak was van alle deze kwaden; dat de Turk zelfs in Italië al was geland; dat het weinig hadt geſcheelt, of zyne ſcheepsmacht, gevoegt by die der Franſchen, hadt het kaſteel van Nizza ingenomen, en dat 'er geen zekerheit meer zou zyn noch voor Spanje, noch voor Duitſchlandt, byaldien men zich niet haaſte om zich tegen de invallen van deze twee vyanden te ſtellen; dat men met den huiſſelyken vyandt moeſt beginnen, die altydt de gevaarlykſte is, dat is te zeggen met* François *den I, die niet dan den naam hadt van een Chriſten vorſt, en die inderdaadt de verwoeſter van het Chriſtenryk was; dat hy de Turken bragt in de ſtaten van alle de Chriſten vorſten, en dat hy zich by hen voegde, om der zelver veſtingen te vervoeſten. Denkt dan*, vervolgde hy, *om uwe vrouwen, uwe kinderen en uwe goederen, welke men u dreigt te ontroven, te beſchermen, en geeft my gelegenheit om uwlieden eene vrye kerkvergadering, de welke een einde van uwe verſchillen over den Godsdienſt en van de verdeeldheden van Duitſchlandt kan maken, te bezorgen. Beſchikt my ten dien einde de hulp, de welke ik van noden heb tegen Vrankryk, het welk door zyne vyandelykheden en door zyn verbondt met den Turk dwarsboomt de zorgen, welke ik voor uwe ruſt neem.*

Redenvoering van den keizer in de Ryksvergadering te Spiers tegen *François* den I.

Onthaal, gedaan aan den heraut der afgezanten van dezen koning.

François de I hadt den kardinaal *du Bellay*, *Olivier*, en den droſſaardt van Dijon naar den Ryksdag gezonden, verſelt van een wapenkoning, die een vrygeleide moeſt gaan verzocken, wanneer zy naby de grenzen zouden gekomen zyn. De afgezanten hielden te Nanci halte, en de heraut, zynen weg vervolgende, begaf zich naar Spiers. Hy verſcheen voor de vergadering in zyn plegtig gewaadt gekleed: doch men ſtondt hem niets toe dan om de brieven van den koning van Vrankryk aan *Granvelle*, kancelier van den keizer, en aan de vorſten, op den Ryksdag tegenwoordig, over te geven. Men deedt hem daar op terſtondt vertrekken, en men huisveſtte hem in een huis, rondom het welke men ſchildwachten ſtelde. Hy bleef daar vier dagen, en wierdt daar niet uit gehaalt dan om de beriſping van *Granvelle* aan te horen. Deze kancelier zeide tegen hem met eene barſche ſtem, dat het weinig hadt geſcheelt, of de keizer zou hem hebben doen ophangen, om zich over de trouwloosheden van den koning zynen meeſter te wreken; dat de Duitſche vorſten hem daar om hadden aangezocht, en dat hy zyn leven aan niemandt dan aan de zachtmoedigheit van zyne keizerlyke Majeſteit verſchuldigt was; dat hy te vergeefſch het recht der volkeren zou voorgewend hebben, en dat men niet gehouden was het zelve in acht te nemen omtrent die genen, die, gelyk hy, kwamen van een vorſt, die een openbare vyandt van het Ryk was. Men deedt hem vervolgens vertrekken, zonder hem toe te ſtaan eenig papier aan te plakken, en men geleidde hem tot op de grenzen van Lotharingen.

1544. Dreigementen, welke hem des keizers kancelier doedt.

Verweerſchrift der afgezanten om het verbondt des koonings met *Solyman* te verdedigen.

De afgezanten, die te Nanci gebleven waren, op de wederkomſt van hunnen heraut het onthaal, dat men hem hadt aangedaan, en de bedreigingen van *Granvelle* verſtaan hebbende, bleven niet zonder antwoordt. Zy gaven een verweerſchrift uit, om het gedrag van den koning hunnen meeſter, ten aanzien van zyn verbondt met *Solyman*, te rechtvaardigen; zodanig, gelyk zy voorgaven, als dat, het welk *Abraham*, *David*, *Salomon* en de Machabeën oudtyds met de Heidenen gehad hadden; *Konſtantyn*, *Honorius* en *Theodoſius* met de Perſiaanſche koningen, en *Frederik* de II met de Saracenen tegen de pauzen. Zy weten de rampen van het Chriſtendom aan de ſtaatzucht van den keizer, die zich liever meeſter hadt willen maken van het hertogdom van Milaan, dan het eilandt Rhodus te hulp komen. Zy beſloten dit verweerſchrift met de aanbiedingen, welke de koning van Vrankryk deedt, van het verbondt met *Solyman* te verlaten, en zelfs om zich tegen hem met alle de Chriſten vorſten te vereenigen, zo haaſt als men hem voldoening zou hebben gegeven op de rechtmatige eiſchen, welke hy hadt in Savoje en in Italië. Voor het overige beklaagden zy zich over de vorſten van de Ryksvergadering, die geduld hadden, dat men zo kwalyk behandelde eene natie, uit de hare geſproten, en die hen het keizerryk hadt toegebragt.

De Ryksvergadering erkent *Ferdinand* voor Rooms koning.

Dit geſchrift, van het welke de afgezanten vele afdrukſels lieten omdeelen, was van geen uitwerking, en de Ryksvergadering was maar bedacht om den keizer voldoening te geven. Hy verkreeg van de vergadering niet alleen in het algemeen, maar ook van den keurvorſt van Saxen in het byzonder alles, wat hy wenſchte. Deze vorſt hadt ſedert veertien jaren geweigert *Ferdinand* voor Roomſch koning te erkennen; maar nu ſtondt hy het toe, en, dat meer is, hy bewilligde in het huwelyk van zynen zone met de dochter van *Ferdinand*, indien men de geloofsverſchillen in de aanſtaande kerkvergadering kon afdoen. Men hieldt echter dit verbondt geheim: doch dit huwelyk hadt geen voortgang. Aangaande de Staten, de zelve ſtonden eene werving van vier en twintig duizend man te voet en vier duizend te paardt toe, te onderhouden zes maanden, vereenigende zich tegen *Solyman* en *François* den I, en hen voor Ryksvyanden verklarende. De keizer beloofde hen van zyn kant, hen voldoening te geven omtrent de geſchilſtukken over den Godsdienſt, en het onderzoek daar van bekwame en vreedzame Godgeleerden aan te bevelen, over welke de twee partyen zouden overeenkomen, terwyl zy de byeenkomſt van eene kerkvergadering, het zy eene algemene, of byzondere van een volk *, afwachtte. Ondertuſſchen ſchortte hy de ſtrenge plakkaten, die tegen

Zy ſtaat toe aan den keizer het onderſtandt, het welk hy verzoekt.

De keizer belooft van zyn hant gunſtige bevelſchriften voor de Proteſtanten.

* *Nationale.*

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

1544. De paus verstoort zich daar over.

gen de Protestanten gemaakt waren, op; maar men vernieuwde de gene, de welke de Wederdopers betroffen. De paus was verstoort over de verdraagzaamheit, op den Rykstag van Spiers toegestaan, en nog meer over de belofte, welke de keizer den Protestanten deedt van eene kerkvergadering, waar in zy nevens de Roomsch-Katholyke Godgeleerden zouden worden toegelaten. Hy schreef daar over aan *Karel* den V, en vertoonde hem, dat de ketters gene stemmen hadden op de kerkvergaderingen, en dat zy geen meer deel behoorden te hebben aan zyne byeenroeping. Wy zullen in het vervolg zien waar de bekommernis van den eenen en de beloften van den anderen op uit kwamen.

Mezeray. Vier zwymingen in dit jaar. * *Eclipsen.*

De geschiedenisschryvers maken gewag van vier grote zwymingen *, de welke in het begin van dit jaar voorvielen, eene aan de zon, en de drie andere aan de maan. Men kan de zelve als voorboden aanmerken van de bloedige oorlogen, door welke Europa in het overige van die eeuwe gestchokt wierdt, en van de ongelukkige regering van *François* den II, die ter wereldt kwam gedurende de zwymingen dezer twee hemellichten. Nochtans is het zeker, dat de zelve eene natuurlyke uitwerking zyn van den loop van deze twee planeten, en het tusschen beide komen van het aardryk. Al het overige, dat men daar aan toeschryft, heeft geen grondt dan in de bygeloovigheit of ligtgelovigheit der menschen.

Herbert. Mezeray. Varillas.

De oorlog begon op nieuw tusschen *François* en de keizerschen in den aanvang van den winter. *Willem*, graaf van Furstenberg, die de Fransche party verlaten hadt, om die van den keizer aan te nemen, belegerde Luxenburg met een leger van twaalf duizend mannen. De prins van Melfi en *Brissak* begaven zich op weg, op bevel van *François* den I; en geleidende eenige wagens met lyftocht, waar van de stadt gebrek hadt, bragten zy het binnen de plaats, trekkende dwars door de linien heen, zo dat *Furstenberg* genoodzaakt was de belegering op te breken.

Opbreking van de belegering van Luxenburg.

Daar vielen in Piëmont aanmerkelyker krygsverrechtingen voor. De veldtocht wierdt daar ook zeer vroeg begonnen, en de graaf van Anguien ondernam de belegering van Carignan in de maandt van February. De marquis *du Guast* wilde zich van Carmagnola meester maken, om van daar onderstandt in Carignan te werpen; maar de hertog kwam hem voor, en sloot den doortocht voor hem. Om den zelven te openen moest men tot een veldslag komen. De zelve geschiedde naby den burg van Cerisoles op Paaschmaandag; een dag, welken de Spaansche geschiedenisschryvers aanmerken altydt aan hunne natie noodschikkelyk geweest te zyn. De tegenwoordige was een der allerdodelykste. Zy verloren daar tien duizend man, welke op de plaats sneuvelden †, en by de vier duizend man, die gevangen wierden. Zestien stukken geschut, acht duizend Milaansche borstharnasschen, al het legertuig, vier honderd duizend guldens in gereed geldt en aan zilver vaatwerk, waren de buit van dit overwinnende leger; en het geen byna ongelooflyk is, het kostte het zelve niet meer dan twee honderd menschen, *Boutieres* muntte in dit gevecht uit, als of hy het ongelyk, het welk zyne staatzucht Vrankryk hadt toegebragt, wanneer hy Ivrea liever aan den hertog van Savoje wilde overlaten, dan lyden, dat men hem de eer van het innemen dezer plaats zou ontnemen, om de zelve aan den grave van Anguien te geven, weder wilde goed

Veldslag van Cerisoles.

† Anderen zeggen alleenlyk vyftien honderd.

maken. *De Tais*, *Termes* en *Montluk* hadden ook veel deel aan de eere van dien slag, en de gansche Fransche adel gaf aldaar om strydt blyken van zyne dapperheit. De veldheer toonde zyne erkentenis daar over, en om de diensten der genen, die zich het meest hadden doen uitmunten, te belonen, maakte men hen op het slagveldt met de gewoonelyke plegtigheden ridders, volgens de oude instelling. De marquis *du Guast*, aan zyne knie gekwetst, bergde zich naauwlyks te Milaan, alwaar hy binnen kwam met vier honderd paarden, welke hy op zyne vlucht hadt mede genomen. Deze Spaansche veldheer hieldt zich van de overwinning dermaten verzekert, dat men onder zyn reistuig de boeien en de handketenen vondt, welke hy gereed hieldt om 'er de Franschen mede te kluisteren. Dit is de eenigste maal niet, dat de fortuin den hoogmoedt der veldoversten, de welke geloven, dat de uitkomst der veldslagen alleen van hunne dapperheit en van hunne ondervinding afhangt, bespot heeft.

1544

Hoogmoedigheit van den marquis *du Guast* gestraft.

Deze nederlaag wierdt van het innemen van Carignan, en van het veroveren van het Montferrat, uitgenomen Casal, gevolgt. Indien de graaf van Anguien het onderstandt van volk en geldt, het welk hy verzocht, ontfangen hadt, hy zou in het Milanees getrokken hebben, ontzet door zyne overwinning; en naar alle waarschynlykheit zou hy de keizerschen daar uit gedreven hebben: maar, in plaats van hem dit onderstandt te zenden, ontnam men hem twaalf duizend mannen van zyne benden, het welk zyn leger dermaten verzwakte, dat het niet langer in staat was om iets te ondernemen. *François* de I geloofde die van noden te hebben om zich tegen de legers van den keizer en den koning van Engelandt, de welke zich toerustten om een zelven tydt met alle hunne krachten in zyn ryk te vallen, te stellen.

Verovering van Carignan door de Franschen.

De vrees, welke hy daar voor hadt, verplichtte hem de leenmannen des ryks * op te ontbieden, zynde de toevlucht der koningen van Vrankryk in hunnen uitersten noodt. Het zyn de adel en alle de genen, die leengoederen bezitten, de welke verplicht zyn met wapenen en paarden te dienen, of een man in hunne plaats te zenden. De koning veranderde dit paardevolk uit den adel in voetvolk, en met behulp van het geldt, het welk zy opbragten, ligtte hy een leger van veertig duizend mannen te voet en zes duizend te paardt. Deze benden waren ongelyk minder in getal dan die der zamenverbondenen.

Leger van *François* den I. * *Arrierban.*

Herbert. Mezeray. Varillas. Burnet.

Men deedt de zelve bestaan te zamen uit tachtig duizend mannen te voet, en twee en twintig duizend te paardt; zo dat zy, indien zy zich zamengevoegt, en zich met belegeringen niet opgehouden hadden, maar regt op Parys aangetrokken waren, geyk *Karel* de V en *Henrik* zamen afgesproken waren, Vrankryk zich in het grootste gevaar, waar in het ooit geweest was, zou bevonden hebben. Men voegde daar by, dat deze vorsten zo verzekert waren van het zelve te veroveren, dat zy daar van al vooraf de verdeeling gemaakt hadden. Nochtans hadt dit den uitslag niet, welken zy zich hadden voorgestelt, het zy door hunnen misslag, of door het geluk van Vrankryk, het welk in het zelve jaar alle deze grote ontwerpen zag verdwynen, en zyne vrees ophouden.

Leger der Engelschen en der keizerschen.

Indien de keizer regt op Parys was aangetrokken, hy zou den koning weerloos gevonden hebben, zonder krygsbenden, en bedacht om de vlucht te nemen naar de verafgelegenste provinciën.

Misslagen, welke de keizer beging.

1544. ciën. Maar hy hieldt zich op met de belegering van verſcheide plaatſen, welke hy op zynen tocht ontmoette, en welke hy gemakkelyk zou hebben kunnen ontwyken. Hy belegerde en veroverde Luxenburg, de kaſteelen Commerci, Ligni, en Briënne, en kwam zich legeren voor St. Didier den 23 Juny. *La Laude*, die dappere bevelhebber, die Landreci hadt verdedigt, hadt daar in het bevel. Hy toonde de zelve dapperheit in de verdediging van deze plaats, welke hy hadt doen blyken in de belegering van de eerſte: doch hy wierdt op de wal gedood, en de graaf van Sancere, die hem voor tweden was toegevoegt, was genoodzaakt van verdrag te ſpreken, indien hy binnen twaalf dagen niet ontzet wierdt. De onderſtandt niet gekomen zynde, gaf hy de ſtadt weder over in handen van den keizer. De verovering van deze plaats koſtte *René van Naſſau*, prins van Oranje, het leven. Hy was de twede van dien naam*, de welke in deze oorlogen voor den dienſt des keizers ſneuvelde. *Philibert van Chalon*, zyn oom van moeders zyde, van wien hy het prinsdom van Oranje geerft hadt, hadt het zelve noodlot gehad in de belegering van Florence. Doordien *Naſſau* niet getrouwt was geweeſt, liet hy ook gene kinderen na om hem op te volgen. Verſcheide erfgenamen deden zich op, ter zake van de verſcheidenheit der vaderlyke goederen van het geſlacht van *Naſſau*, het welk uit Duitſchlandt was, en der moederlyke van dat van *Chalon*, het welk uit Burgundië oorſpronkelyk was. Doch de keizer vondt niet geraden de erfopvolging te delen, en wees ze geheel toe aan *Willem van Naſſau*, het hoofdt van dezen zo doorluchtigen ſtam, de welke aan Engelandt een koning, en aan geheel Europa een verloſſer gegeven heeft.

Hy neemt Luxenburg in.

*Van den naam van prins van Oranje, en niet van Naſſau.

De keizer wyſt de opvolging van den prins van Oranje toe aan *Willem van Naſſau*.

De keizer, niets meer vindende, dat hem ophieldt, deedt zyn zegepralend leger den weg nemen naar de Nederlanden. Het was in dien tydt dat de koning van Engelandt overzee gekomen was, en dat hy zich in Pikardië bevondt, in de nabuurſchap van Calais, met een ſchoon leger. *Karel* de V liet hem kennis geven van den weg, welken hy moeſt nemen, en hem verzoeken, zich voor Parys by hem te voegen, gelyk zy zamen hadden afgeſproken. Hy vertoonde hem, dat de verovering van het ganſche koninkryk van die van Parys afhing; dat die ſtadt des zelfs middelpunt was, alle wiens krachten en rykdommen in den ſchoot van deze hoofdſtadt waren opgeſloten; dat de andere ſteden alleen beſtonden door haren koophandel met deze ſtadt, en dat zy haar noodlot zouden volgen. Doch de koning van Engelandt vondt op zynen tocht de zelve beletſelen, welke de keizer op den zynen gevonden hadt; te weten de gelegenheit van ſteden, die hem dienſtig, en in de nabuurſchap van Calais gelegen waren, te overwinnen, en eer en rykdom te behalen. Hy antwoordde dan aan des keizers afgezant, dat zo haaſt als hy Boulogne, benevens Montreuil, die in zynen weg lagen, zou ingenomen hebben, hy niet in gebreke zou blyven, volgens de voorwaarden van hun verdrag, zich by hem te voegen; dat de keizer het niet geraden gevonden hadt achter zich te laten plaatſen, welker bezettingen hem zouden kunnen belemmeren, en dat hy zich daar van hadt willen meeſter maken voor dat hy Parys naderde; dat men hem ook niet moeſt misgunnen de verovering van twee ſteden, de welke zich op zynen weg bevonden, en die hy volgens oorlogsgebruik verplicht was te belegeren, indien hy daar omtrent en omtrent zyn waarachtig belang niets wilde verzuimen. Vrankryk wierdt dus voor de twede maal, door het ſtaken van den optocht der Engelſchen, gelyk de eerſte maal door het ſtaken van dien der keizerſchen, van zynen ondergang bevryd.

De keizer verzoekt *Henrik* den VIII tot aan Parys voort te trekken.

1544.

Henrik, vertrokken uit de havenen van Engelandt op den 14 Juny, was den 15 te Calais aangekomen. Hy was overzee gevaren op een prachtig ſchip, wiens zeilen met goudt geſtikt waren, gevolgt van het overige der vloot, met een ſtoet, overeenkomende met de majeſteit van zulk een groot koning. Om een middel uit te vinden, genoegzaam om zulke heerlyke toebereidſelen, zo wel als het onderhoudt van zyne vloot en van zyne legers, goed te maken, hadt hy de goude en zilvere geldſtukken afgezet, die van goed alloi waren, en hadt andere van minder alloi doen ſlaan, de welke nochtans de zelve waarde behielden. Dit was niet zonder zyne onderdanen te doen klagen, welk alles niettemin door de ſouvereine macht van dezen vorſt geſmoort wierdt.

Onkoſten, welke hy tot deze onderneming hadt beſteed.

Hy zorgde ook voor de regering van het koninkryk gedurende zyn afzyn. De zaken van den Godsdienſt waren zyne grootſte zorg. Hy hadt de ſtoutheit der Roomſch-Katholyken, al te yverig voor de belangen van den paus, beteugelt, en hy oordeelde niet, dat zy zouden in ſtaat zyn het hoofdt op te ſteken. Ten aanzien der Proteſtanten, zy waren zo verbaaſt over de ſtrengheit, welke men tegen hen hadt gepleegt, dat zy byna niet dorſten voor den dag komen. Hy zou wel gewenſcht hebben, dat hy de twee partyen hadt kunnen vereenigen volgens het geloofsformulier, het welk hy zelf hadt opgeſtelt; daar toe ſtrekten alle zyne pogingen: doch alles was vruchteloos. Ten minſte wilde hy de hatelykheden en de verdeeldheden beletten, en hen een voorſchrift van een dienſt laten, welke de Proteſtanten niet ten eenemaal afkeerig zou maken, maar dat zy zich by de Godsdienſtoeffening der Roomſch-Katholyken zouden kunnen laten vinden. Ten dien einde deedt hy in het Engelſch drukken de Litaniën, welker gebruik in de kerken hy aanbeval. Het was inderdaadt eene grote voldoening voor de Hervormden, de welke daar uit vermoedden, dat men hen wel haaſt den Bybel in hunne tale weder zou ter handt ſtellen. Evenwel veranderde hy niets in de ordonnantie der zes artykelen. Dus hadden de Roomſch-Katholyken reden om vergenoegt te zyn; en de Gereformeerden, zich ſtaande houdende door de hope van het toekomende, vertrooſtten zich over het tegenwoordige met de inſchikkelykheit, welke men gebruikte.

De bevelen, welke hy gelaten hadt voor de regering van het ryk.

Na dat hy voor den Godsdienſt gezorgt hadt, zocht hy ook de regering in zekere en getrouwe handen te ſtellen. Hy wierp terſtondt de oogen op de koninginne; en indien hy zyne genegenheit gevolgt hadt, hy zou haar alleen tot het waarnemen der regering gedurende zyne afwezendheit benoemt hebben: maar hem was niet onbekend, dat zy aan de Roomſch-Katholyken verdacht was. Om hen niet beſchroomd te maken voegde hy haar den aartsbiſſchop van Kantelberg, Mylord *Seymour*, *Wriothesley*, onlangs voorzien met het kanceliersampt, en voor het overige een yverig voorſtander van den ouden Godsdienſt, en *Thirleby*, biſſchop van Weſtmunſter, toe; alle perſonen, die haar toegenegen waren. Dit was de algemene Raadt. Hy benoem--

Hy laat de regering aan de koninginne.

1544. noemde daarenboven den ridder *William Peter*, leeraar in de rechten en geheimſchryver van Staat, voor zekere zaken, en Mylord *William Parre* voor andere. Hy ſtelde opzichters in de provincien, om op de bewegingen te letten. De biſſchoppen in hun bisdom wierden met deze zorge belaſt: men gaf aan elk van hen zes edellieden van het landt, of vrederechters, by gebrek van edellieden. *Talbot*, graaf van Shrewsbury, hadt de beſtiering van de Noorder provicien, en Mylord *Seymour*, graaf van Herford, het algemene ſtedehouderſchap van het ganſche koninkryk. Deze bevelen gegeven zynde hadt men de benden uit de plaatſen doen trekken, alwaar de bevelhebbers haar gereed hielden, en de zelve in ſlagorder ſtellende in de nabuurſchap van Londen hadt men ze in drie ryën doen trekken naar de zeehavens, alwaar zy wierden ingeſcheept. De hertog van Nordfolk hadt het bevel over de voorhoede, en Mylord *Ruſſel* over de achterhoede; de hertog van Suffolk geleidde het middeltocht. De ſoldaten van de voor- en achterhoede hadden blaauwe kamiſolen aan, met root gevoert, met mutſen en kouſſen, doormengelt van de zelve koleuren. Die van de middeltocht hadden rode kaſakken, met geel gevoert. Een groot getal Engelſche en Ierſche groten en edellieden verſelde den koning. De voornaamſte waren de graaf van Oxford, Mylord *Gray*, Mylord *Ferrers*, Mylord *Montjoye*, de ridder *Brian*, en vele anderen, die zich in de achterhoede bevonden, met den grave van Surrey, veldmaarſchalk. *Henrik Fitz-Alan*, graaf van Arundel, bekleedde het zelve ampt in de middeltocht, alwaar zich bevonden Mylord *Paulet* en de Lord *St. John*, met den biſſchop van Wincheſter, en den ridder *Brown*, grootſtalmeeſter. Deze benden beſtonden wezentlyk uit dertig duizend mannen, zonder de vrywilligen daar onder te rekenen.

Zyne ontſcheping te Calais.

Zy wierden te Calais ontſcheept, en trokken op in de order, als wy verhaalt hebben, tot dat zy gevoegt wierden by twaalf duizend Vlamingen, welke de graven van Buren en van Reux, veldheeren van den keizer, hen aanbragten, om aan het verdrag te voldoen. Na deze vereeniging deelde het leger zich in twee hopen, welkers eene Montreuil, en de andere Boulogne ging belegeren. Deze laatſte plaats wierdt verdedigt door *Philips Corſe*, een overſte van ondervinding. De hertog van Suffolk, die het leger der beleggers geboodt, naderde tot aan de werken met zo veel ſpoedt, dat hy zich al op den vyfden dag meeſter vondt van de benedenſtadt en van den Toren der Orde *, welken de eenen zeggen door *Julius Ceſar*, en anderen door *Karel* den Groten gebouwt te zyn, die door zyne hoogte de ganſche ſtadt beſtreek, en de zelve voor een bake verſtrekte †. *Suffolk* gaf kennis van dit goed gevolg aan den koning, die nog te Calais was, en deze vorſt haaſtte zich om te komen, om de eer van deze overwinning te hebben.

* *Tour d'Ordre.*

† Deze toren is al overlang ingeſtort.

Optocht van het leger des konings van Engelandt.

Zyn optocht was heerlyk. De trommelſlagers, de pypers en trompetters gingen vooruit, met de herauten; de baronnen volgden na hen; de eerſte wapenkoning kwam vervolgens, en hadt den koninklyken ſtandaardt vooruit. *Don Bertran de la Cueva*, hertog van Albukerke, opperbevelhebber der hulpbenden des keizers, ging onmiddelyk voor den koning, de welke daar op volgde, geheel gewapend, en gezeten op een moedig ros. Mylord *Herbert* droeg zyn helm en zyn ſpies, en de lyfwachtente paardt, alle voordeelig opgezeten, beſloten den trein. Met dezen wier reedt de koning langs de ſtraten van Calais. Ter ſtadt uit komende vondt hy de bende lyfſchutters van den hertog van Albukerke, welke hem verwachtte, ten getale van honderd wel uitgedoſchte ruiters, welker zes met goudt geborduurde ryrokken aan hadden, hunne paardetuigen eveneens opgeſchikt zynde. Men zag vervolgens den graaf van Eſſex aan het hooſdt van het Engelſche paardevolk, van het welke hy eerſte overſte was, alle in koſtelyke klederen: de ridder *Darcy* was aan het hooſdt van honderd ligte paarden, op de vleugels van de lyfwacht te voet en der pickeniers. De koning ſtelde zich in het midden dezer twee bataillons, en deedt de gewapende ruiters voor hem heen trekken. Hy bragt den nacht door in zyne tente, in het gezicht van Calais, en des anderen daags morgens vervolgde hy zynen tocht, en begaf zich den zelven dag in het leger. De hertog van Suffolk kwam hem te gemoet, en deze vorſt verkoor zyne wyk aan de zyde van het Noorden, naby de zee. 1544.

De koning begeeft zich in het leger voor Boulogne.

In de ſtadt lag eene bezetting van twee duizend vyf honderd man, buiten de burgery bekwaam om de wapenen te voeren, benevens krygs- en mondbehoeften in overvloedt. Vrankryk meende, dat zy het lang zou uithouden, en dat men tydt zou hebben om den onderſtandt, dien men gereed maakte, derwaarts te zenden: doch hy kwam te laat. De doodt van *Corſe*, in een aanval gedood, verhaaſtte de overgaaf. *Vervin*, niet langer ondersteunt van de raadgevingen en het voorbeeldt van dezen dapperen bevelhebber, verloor wel haaſt den moedt, en gaf de plaats over, op de voorwaarden, welke hem waren aangeboden, na een beleg van twee maanden.

Veroveringder ſtadt.

Een maandt te voren hadden de Franſchen getracht onderſtandt in de ſtadt te werpen: doch de ruitery, welke daar binnen wilde trekken, wierdt geſlagen, en ſneuvelde byna geheel. Vyftien dagen daar na zondt Vrankryk den kardinaal *de Bellay* en den eerſten voorzitter van het Parlement van Rouaan naar het leger, om een verdrag te bewerken. Zy traden in onderhandeling met den grave van Herford, den biſſchop van Wincheſter, en de ridders *Paget* en *Riche*: doch zy konden niet overeenkomen. Voor dat zy aankwamen liet *Henrik* op den 11 September zeven ſtormen na malkander op eenen dag op de ſtadt doen, die alle door den bevelhebber *Corſe* met eene onverzaagde dapperheit wierden afgeſlagen. De Engelſchen toonden geen minder kloekmoedigheit, en niettegenſtaande zy meer dan vyftien honderd van de hunnen in deze aanvallen verloren hadden, konden de bevelhebbers den ſoldaat naauwlyks bewegen om de breſch te verlaten, wanneer zy het geraden vonden weder te rug te roepen, en den aftocht te laten blazen. Het was in den laatſten dezer aanvallen dat *Corſe* door een kanonſchoot gedood wierdt, het geen, gelyk wy gezegt hebben, de overgaaf der plaats gemakkelyker maakte. Vier dagen na dezen aanval kwamen de afgezondenen van den marquis van Vervins, ſtadvoogdt, de welke de voorwaarden van de overgave beraamden. Men ſtondt de bezetting toe met de wapenen en het legertuig uit te trekken, zonder dat het haar echter toegelaten was iets van het geſchut of den voorraadt mede te nemen.

De Engelſchen doen zeven aanvallen daar op.

Voorwaarden van de overgave.

Daar ontſtondt op dezen dag een zo geweldig onweder, dat het zelve alle de tenten van het leger het onderſte boven wierp, en vele ſchepen van de Engelſche vloot, die op de rede lagen, deedt

Zwaar onweer.

1544. deedt vergaan. Des avonds van den zelven dag kwamen 'er nieuwe afgezanten, om de onderhandeling te hervatten, welke de eerſten hadden afgebroken, en om nieuwe voorſlagen te doen. Het onweêr hadt hen niet ontzien. Hunne tenten en reistuig waren of beſchadigt, of omver geworpen: zo dat zy niet wiſten waar zy zich zouden onder berger: om den nacht door te brengen, indien *Heurik* hen niet hadt toegeſtaan in de ſtadt te huisveſten. Alle deze bezendingen, welke Vrankryk niet deedt dan om tydt te winnen, waren vruchteloos, en niets kon den koning van Engelandt daar toe brengen om van zyne onderneming af te ſtaan. Dus het verdrag beveſtigt zynde, deedt hy zyne zegepralende intrede binnen Boulogne op den 18 September, hebbende den hertog van Albukerke aan zyne zyde. De hertog van Suffolk, welken hy daags te voren gezonden hadt, om bezit in zynen name van de ſtadt te nemen, boodt hem de ſleutels daar van aan. Na dat hy de veſtingwerken hadt bezichtigt, en zyne bevelen gegeven om de zelve te herſtellen, hoorde hy de voorſlagen der Franſche afgezanten. Zy verzochten de vrede; maar bleven pal ſtaan op de wedergave van Boulogne, en het opbreken der belegering van Montreuil. *Heurik* wilde in het tegendeel zyne verovering handhaven, en Montreuil daar nog by voegen; zo dat zy hun afſcheidt kregen, zonder iets te hebben verworven.

Intrede van *Henrik* den VIII binnen Boulogne.

Zy ſchenen daar niet zeer ongeruſt over, en men merkte zelfs, dat zy met meerder koelheit en geruſtheit handelden dan de voorgaande afgezondenen. Het duurde niet lang of men wiſt daar de reden van. Vrankryk hadt zyn verboondt reets gemaakt met den keizer, en deze vorſt verliet eensklaps den koning van Engelandt, wiens verbondt hy met groten ernſt gezocht hadt, om zich weder te bevredigen met Vrankryk, over het welke hy voorgenomen hadt zich zo nadrukkelyk te wreken. Zodanig is de zekerheit der verbonden, de welke de alleronſchendbaarſte ſchynen. Het byzonder belang geldt byna altydt veel meer dan de trouw der traktaten, en het ontbreekt nooit aan voorwendſels om het ſchenden van de zelve te billyken.

Verbondt van den keizer met Vrankryk.

Dit verdrag wierdt den 25 September, acht dagen na de overgave van Boulogne, afgekondigt. De keizer bragt twee redenen by om zich daar over by den koning van Engelandt te verdedigen. De eerſte was de weigering, welke *Henrik* gedaan hadt om zich by hem voor Parys te komen voegen, gelyk zy hadden afgeſproken; de andere, dat deze vorſt Boulogne wilde behouden, zonder hem daar deel aan te geven; waarlyk ſlecht gegronde redenen. Inderdaadt hadt hy de overwinningen des konings beveſtigt door die, welke hy de eerſte gedaan hadt, aanvallende op de plaatſen, welke hy voor zich wel gelegen hadt gevonden, in plaats van zyn leger zonder omwegen voor Parys te brengen. Ten anderen beklaagde hy zich zeer onbillyk daar over, dat de koning hem niet aanboodt zyne overwinningen met hem te delen, doordien hy hem van zynentwegen niet hadt laten afleggen eenige plichtpleging over de verdeeling der zyne. Het waren ook niet dan ydele verontſchuldigingen om zyn verdrag met Vrankryk een glimp te geven. De waarachtige beweegredenen daar van waren gegrond op de ſtaatkunde van dezen vorſt, min oprecht, of behendiger dan de koning van Engelandt. Hy hadt een oogmerk, dat hy nooit verliet. Het was de ondergang der Proteſtanten in Duitſchlandt, welker eedverbondt het volſtrekt gezag verhinderde, het welk hy in het keizerryk trachtte te verkrygen. Dit was het, daar hy van alle kanten weder op toe kwam, en alle zyne ſtreken hadden geen ander doelwit. Hy moeſt, om daar toe te geraken, een beſtandt maken met *Solyman*, en den onderſtandt, welken de Proteſtanten in Vrankryk en in Engelandt kwamen zoeken, verhinderen. Zyne wederbevrediging met de eerſte dezer twee kronen bragt alle deze uitwerkingen voort. Hy hoopte door des zelfs bemiddeling een verdrag met den Turk te maken, gelyk hy kort daar na deedt, en, terwyl Vrankryk en Engelandt bezig zouden zyn met elkander te beoorlogen, op de zamenverbondenen van Duitſchlandt aan te vallen. Zyn vooruitgezicht hadt het gevolg, dat hy daar van gehoopt hadt: doch de vrede, welke hy met Vrankryk maakte, was van korten duur, en de oorlog ontſtak wel haaſt tuſſchen hem en *François* den I met meerder woede dan ooit, in plaats dat die gene, welken hy verwekt hadt tuſſchen Vrankryk en Engelandt, geheel en al was uitgebluſcht. 1544.

Dat zelfs verdediging omtrent *Henrik* den VIII.

Waarachtige beweegredenen van het verbondt.

Echter hadt hy alle voorzorgen gebruikt om Vrankryk de handen te binden, en het buiten ſtaat te ſtellen van hem nadeel te kunnen toebrengen. Hy vervremdde van het zelve door dit verdrag alle des zelfs bondgenoten, en voor ydele hopeningen, welke hy hem gaf, beroofde hy hem van alle zyne overwinningen in Savoje, in Piëmont, in Italië, en elders. Selden heeft het huis van Ooſtenryk zulke voordeelige traktaten gemaakt. Het was ook het werk der twee Spaanſche monniken, welker een, genaamt *Diego Chavez*, biechtvader was van de koninginne *Eleonora*, en de andere, genaamt *Gabriel Guzman*, van een der edelſte huizen van Spanje, was het van den keizer.

Voordeelen, welke de keizer daar van trekt.

Men zegt, dat de liefde, welke zich mengt tuſſchen de meeſte geheime handelingen van de hoven, ook daar in haar deel hadt. *Anna van Piſſeleu*, hertogin van Eſtampes, en meeſteresſe van *François* den I, beminde den hertog van Orleans, het zy door eene oprechte genegenheit, het zy door eene uitwerking van minneyver, welke zy hadt tegen *Diana van Poitiers*, droſtinne * van Normandië, meeſteresſe van den Dauphin, oudſten broeder van den hertog. Deze minneyver hadt uit den mondt der hertoginne van Eſtampes gehaalt een woordt, het welk de landdroſtin hem nooit vergaf. Het was om dat zy gezegt hadt, dat zy geboren was op den zelven dag, op welken de landdroſtin getrouwt was. De hertogin was inderdaadt niet ouder dan dertig jaren, en *Diana* meer dan veertig †: doch deze waarheit maakte de belediging niet dan te onvergeeflyker. De landdroſtin, die niet jonger was, wilde echter meeſtereſſe blyven van het gebiedt, het welk zy op het gemoedt van den Dauphin verkregen hadt, en zy kon niet dulden den voorrang, welken het gehele hof aan de hertoginne gaf, ter zake van hare jeugt en van hare uitnemende ſchoonheit. Deze laatſte was wel onderrecht van den haat harer medevryſter; en op haar beurt minneyverig over de macht, welke zy op den geeſt van den vermoedelyken erfgenaam van de krone hadt, was zy bedacht om den hertog van Orleans eene gelegenheit te verſchaffen, die hem eene verzekerde wykplaats by dezen prins, wanneer des zelfs broeder den troon zou beklommen hebben, zou doen vinden. Het verdrag, het welk *Karel* de V deedt voorſlaan, beantwoordde zyne inzichten. Het was ook in het eerſt

De minneyver tuſſchen *Diana van Poitiers* en de hertoginne van Eſtampes deden hen deze voordeelen erlangen.

*Senechale. Ze is naderhandt, onder de regering van *Henrik* den II, bekend geweeſt onder den naam van hertogin van Valentinois.

† *Mezeray* maakt haar veel jonger.

1544. eerſt behandelt door de twee Spaanſche geeſtelyken, welke wy genoemt hebben, die het gemoedt van *François* den I bereidden, en in het vervolg door *Longueval*, grave van Boſſu, die dat des keizers ſchikte. Het was de hertogin van Eſtampes, welke dezen laatſten te werk ſtelde, alzo zy hem bekwaam oordeelde tot deze onderhandeling, zonder dat men daar op iets zou te zeggen vinden, doordien hy landeryen in Pikardie hadt, onder de gehoorzaamheit des konings, en in de Nederlanden, onder die des keizers ſtaande; zo dat hy noch den eenen, noch den anderen kon verdacht zyn. Nochtans was hy den laatſten meer toegedaan, in wiens ſtaten zyne allerbeſte heerlykheden gelegen waren. Ook was het ganſche verdrag ten voordeele van *Karel* den V, die niet dan beloften gaf aan *François* den I voor den hertog van Orleans. Evenwel bevorderde de hertogin, zich latende wys maken, dat de voorgeſtelde voorwaarden voordeelig waren, doordien zy zulks wenſchte, het maken van de vrede met al haar vermogen, en het verbondt, met de afgezondenen van *Karel* den V te Crespi * den 18 September, zynde de zelve dag, op welken de koning van Engelandt zyne intrede te Boulogne deedt, geſloten wierdt den 25 openlyk afgekondigt.

* hoofdſtadt van het hertogdom van Valois, in Ile de France.

Voorwaarden van het verdrag.

Het behelſde, dat 'er in het toekomende eene vaſte en eeuwigdurende vrede zou zyn tuſſchen den keizer, *Karel* den V, en *François* den I, koning van Vrankryk. Dat deze laatſte Nizza zou wedergeven, nevens alle de andere plaatſen, welke hy den hertog van Savoje ontnomen hadt; het graafſchap van Ligne aan *Philips van Croy*, hertog van Aarſchot, met alle de landen, welke deze hertog in Vrankryk bezat; aan den marquis van het Montferrat en aan den hertog van Mantua dat gene, het welk men hen ontnomen hadt; voorts Stenay aan den hertog van Lotharingen, en het prinsdom van Oranje aan den prins van dien naam. Dat hy de prinſſen van het huis van *Albret* niet zou ondersteunen in de eiſchen, welke zy hadden op Navarre, en dat hy de princeſſe *Johanna*, erfgename van dat huis, zou noodzaken af te ſtaan van het huwelyk met den hertog van Kleef, aan wien men haar belooft hadt. Dat hy afſtondt van alle zyne rechten, welke de kroon van Vrankryk, of de prinſſen van het huis van Orleans, meenden te hebben op de koninkryken van Napels en Sicilië, op het hertogdom van Milaan, en op het graafſchap van Aſti; van de hulde van Vlaanderen en van Artois, en van alle de eiſchen op het hertogdom van Gelder en het graafſchap van Zutphen. Eindelyk, dat hy het verbondt met den Turk zou laten varen, en den keizer zes honderd piekeniers en tien duizend voetknechten verſchaffen om de ongelovigen te beoorlogen. Dit waren de wezentlyke voordeelen, welke de keizer door dit verdrag verkreeg. De gene, de welke Vrankryk daar door erlangde, waren zo gewigtig niet, en beſtonden niet dan in ydele afſtanden, of in beloften, welke *Karel* de V middel hadt gevonden om vruchteloos te maken zo dikwils als hy de zelve gedaan hadt. Hy ſtondt af van alle zyne eiſchen op de ſteden aan de rivier de Somme, welke eertyds zo vele krakeelen tuſſchen de laatſte hertogen van Burgundië en de koningen van Vrankryk verwekt hadden, en op alle de ſteden van Pikardië en Artois, welke *François* de I in bezit hadt. Nochtans zonderde hy uit Terouane en Ham. Hy ſtondt ook zyn recht af op het Maconnoiſche *, op de ſteden van Auxerre en van Bar, en de vrye heerlykheit van St. Laurens, en nam aan den prins *Philibert*, zynen eenigen zoon, daar afſtandt van te laten doen vier maanden na de afkondiging van het verdrag. *François* de I nam van zyn kant aan om door den Dauphin en den hertog van Orleans zynen afſtandt van het hertogdom van Milaan en van het graafſchap van Aſti te doen bekrachtigen. De keizer ſtondt toe, dat de koning van Vranryk Heſdin behieldt, tot zo lang, dat men de rechten der twee vorſten op deze plaats in den grondt beter zou onderzocht hebben, en dat de hetog van Vendôme zou blyven in de bezitting van St. Pol; zeer geringe voldoeningen voor zo vele heerlykheden, als Vrankryk afſtondt. Het huwelyk van den hertog van Orleans met de infante *Maria*, dochter van den keizer, of met de twede dochter van zynen broeder *Ferdinand*, Roomſch koning, was het onderpandt of de prys der vrede, of veel eer het lokaas, waar van *Karel* de V zich bediende om die op zo voordeelige voorwaarden ter erlangen. Ten minſte was het dit, het welk de hertoginne van Eſtampes noodzaakte om hem de zelve te bezorgen, om redenen, welke wy verhaalt hebben. Dit huwelyk moeſt binnen twee jaren voltrokken worden, en tot huwelyksgave van de princeſſe, dochter of nicht van den keizer, beloofde deze vorſt de belening van het hertogdom van Milaan, of van de Nederlanden, nevens de graafſchappen van Burgundië en van Charolois, de keur van beide voor zich behoudende. Voor het overige ſtondt hy het genot daar van niet af dan na zyne doodt, en onder beding van wederkering in val het mannelyk oir kwam te verſterven. Hy nam echter aan de regering van de Nederlanden aan den jongen prins te geven zo haaſt als hy zyn huwelyk zou voltrokken hebben. *Georg* van Ooſtenryk, natuurlyke zoon van *Maximiliaan*, welken *François* de I hadt laten gevangen zetten, om zich over den moordt van zyne afgezanten te wreken, wierdt in vryheit geſtelt, zonder iets te betalen van het losgeldt, het welk hy belooft hadt. Men zegt, dat de Dauphin betuigingen deedt tegen een hem zo nadeelig verdrag op den 24 December te Fontainebleau, in het byzyn der hertogen van Vendôme en van Anguien, als mede van den hertog van Aumale.

De keizer zondt afgezanten naar Spanje, om aan de Staten kennis te geven van het verdrag, en om hun goedvinden te hebben over de keur van de twee huwelyken, het zy van zyne dochter, of van zyne nichte. De doodt van den hertog van Orleans, welke kort daar na gebeurde, maakte een einde van de zwarigheit van deze keuze.

Karel de V verzoekt *Henrik* den VIII om mede in het verdrag te treden.

Voor dat het verdrag ondertekent wierdt zondt de keizer den biſſchop van Atrecht, zoon van den kancelier *Granvelle*, aan den koning van Engelandt, om hem de uitvoering van hun eerſte verdrag voor te ſtellen, dat is te zeggen, de belegering van Boulogne en van Montreuil op te breken, om gezamentlyk hunne legers voor Parys te brengen, of toe te ſtaan, dat hy met *François* den I een verdrag aanging. Deze voorſlag moeſt *Henrik* noodwendig vremd voorkomen, en een zo oplopenden vorſt een antwoordt doen geven, gelyk naart naar de beledigiug, welke men hem aandeedt. Nochtans gebruikte hy eene zo grote gematigtheit, dat men zelfs niet eens kon gewaar worden, dat hy daar over verſtoort was. Hy hoorde met koelen moede aan het geen de afgezant zeide, en antwoordde hem, dat de keizer zodanige zyde kon kiezen, als het hem zou believen, zonder dat hy

Antwoordt van *Henrik*.

* *Macon-nais.*

1544. het kwalyk zou nemen. Men gelooft, dat de hope, welke hy hadt van zich van Boulogne en van Montreuil meester te maken, en daar nog andere Fransche zeeplaatsen by te voegen, oorzaak was van deze gerustheit; zo dat hy zich weinig bekreunde te zien, dat *Karel* de V eene maatschappy verbrak, die hem recht zou hebben gegeven om eisch te maken op de overwinsten, waar mede *Henrik* zich vleide.

Verbaasdheit, welke de keizer in Vrankryk hadt veroorzaakt.

Alles wel ingezien zynde, welk een voordeel de keizer ook door dit verdrag verkreeg, was het echter voor hem veel roemryker, en misschien veel nuttiger geweest, zyne overwinningen voort te zetten, zich vereenigt houdende met den koning van Engelandt, dan stil te blyven staan op een zo schonen weg, zynen bondgenoot verlatende. Hy hadt den schrik in Vrankryk gebragt, wanneer hy, na St. Didier ingenomen te hebben, langs de Marne afzakte, en wanneer hy, Champagne ingetrokken zynde, zich meester hadt gemaakt van de steden van Epernay en van Chateau-Thierri. Men zegt, dat dit op den raadt van den grave van Bossu geschiedde, met toestemming der hertoginne van Estampes, dat hy zich zou verzekeren van deze twee plaatsen, daar hy heerlyke verversching voor zyn leger, dat gebrek aan mondkost begon te krygen, zou vinden. Zyne partylopers, die van daar tot aan Meaux, een halve dagreize van Parys gelegen, stroopten, beroerden in dier voegen deze hoofdstadt van het koninkryk, dat iedereen ging vluchten. Eenigen weken naar Rouaan, en anderen naar Orleans, en men zag op de wegen niet dan gansche benden van vluchtelingen, of wagens vol huisieraden, vrouwen en kinderen. De koning van Vrankryk hadt zich daarenboven van daar begeven, om naar de grenzen te trekken, met een voornemen om Boulogne en Montreuil te ontzetten; zo dat de keizer, indien hy zich van deze ontsteltenisse bedient hadt, regt op Parys aantrekkende, zich daar naar alle waarschynlykheit meester van zou gemaakt hebben. Maar hy sloeg ter linkerhandt op, en trok naar Soissons, alwaar hy een tegenstandt vondt, die hem noodzaakte weder naar Champagne te keren. De leeftocht hem aldaar ontbrekende, verviel hy weder tot de noodzakelykheit, daar hy zich voor het innemen van Epernay en van Chateau-Thierri in hadt bevonden. Deze vorst zich dus aan de eene, en *François* de I aan de andere zyde belemmert vindende, wierden zy daar door beter tot de vrede geneigt. Ondertusschen was al de verbaasdheit op Vrankryk gevallen, het welk zich haastte om het verdrag te sluiten, zonder te denken aan het nadeel, dat het daar van kwam te ontfangen.

Weike schade het ook mogt lyden, geloofde het echter alles gewonnen te hebben met het eedgenootschap van den keizer met den koning van Vrankryk, die voorgenomen hadden zyne provinciën te veroveren, en onder malkander te verdeelen, te verbreken. Dus verliet *François* de I niet alleen *Solyman*, maar daarenboven de prinssen van Navarre, zyne bloedverwanten, ten einde de keizer *Henrik* zou verlaten, en hy en *Karel* de V offerden hunne bondgenoten of aan hunne staatzucht, of aan hunne veiligheit op.

Belegering van Montreuil door de Engelschen.

Ondertusschen ging de belegering van Montreuil gedurig voort: doch de dapperheit van den maarschalk *de Biez* deedt daar meerder tegenstandt vinden, dan men in die van Boulogne ontmoet hadt, hoewel deze laatste plaats veel beter versterkt was dan de andere; het welk doedt zien, dat een vorst zich minder moet betrouwen op de sterkte eener plaatse dan op de dapperheit en getrouwigheit van den gene, aan wien hy daar de bestiering van toevertrouwt. De maarschalk *de Biez* was de schoonvader van den marquis van Vervins, die Boulogne kwalyk verdedigt hadt. Hy verbeterde door zyne dapperheit en door zyne ervarenheit den misslag, welken zyn schoonzoon door zyne vreesachtigheit en door zyne jongheit begaan hadt. Ten minste, hy verdiende vergiffenis daar van, het verlies van Boulogne vergoedende door de bewaring van Montreuil. Het vertrek der keizerlyke krygsbenden hielp daar veel toe. De keizer, zyn verdrag met Vrankryk gemaakt hebbende, herriep de graven van Buren en van Reux: doch de hertog van Albukerke wilde by den koning blyven. Het Engelsche leger zich alstoen te veel verzwakt vindende om de belegering voort te zetten, zondt *Henrik* bevel aan den hertog van Nordfolk om af te trekken, en by hem te komen. Dus wierdt de stadt verloft.

Opbreking van de belegering. *Herbert. Mezeray. Varillas.*

De koning bereidde zich ook om voor den winter weder naar Engelandt te keren. Hy gaf de stadvoogdy aan Mylord *Dudley*, welken hy gemaakt hadt burggraaf van Ryssel *, en vertrok van daar op den 30 September, om naar Calais te gaan, alwaar zyne vloot hem verwachtte. Het Fransche leger, onder het bevel van den Dauphin, lag in de nabuurschap van Boulogne, werwaarts het getrokken was, met een voornemen om de plaats te hulp te komen; maar de zelve was te laat gekomen. Het hielde zich echter daar omtrent nog altydt op, verspiedende de gelegenheit tot het doen van eenige verrassching. Alzo het nu van des konings optocht onderrecht was, leide het zich in eene hinderlage, om hem in den staart te vallen, en zyne achterhoede op te ligten. Maar de hertogen van Nordfolk en Albukerke, die over de zelve geboden, hebbende de eerste ruiterhopen, die op hen aankwamen, ontdekt, deden hunne benden halte houden, en maakten zich tot het gevecht gereed. Dit stoute besluit en de goede order der Engelschen verbaasde de vyanden, die niet handgemeen dorsten worden. Dus kwam het Engelsche leger, zynen optocht vervolgende, gelukkelyk te Calais.

*Hy hadt den zelven tytel langen tydt te voren opgedragen aan Mylord *Brandon*.

Het Engelsche leger komt te Calais.

Eenige dagen daar na trachtte de Dauphin, die Boulogne niet hadt kunnen ontzetten, het zelve by verrassching weder te krygen. Hy kende den kwaden standt van de plaats. De bresschen waren nog niet herstelt, en de Engelschen hadden hun geschut en hun krygstuig gehaalt uit de benedenstadt, de welke alleen door eene gracht zonder muren beschermt wierdt. Hy naderde ter middernacht, hebbende by zich de kloekmoedigste krygsbevelhebbers van zyne natie, namentlyk, *Tais*, *Montluk*, *Andelot*, *Moailles*, en vele anderen. Het was hem niet moeielyk zich van eene plaats, zo kwalyk beschermt, meester te maken; hy deedt daar in trekken zes duizend man, onder het beleidt der gemelde bevelhebbers, terwyl hy den uitslag daar van met het overige van het leger verwachtte. De zwarigheit bestondt in het aantasten van de bovenstadt, de welke beter bewaart wierdt. Om daar toe den ingang gemakkelyker te maken lieten de bevelhebbers de soldaten hembden over hunne klederen aantrekken, en deden hen in deze gestalte voorttrekken, schreeuwende om hulp, als of het de inwoners van de benedenstadt waren, die zich gansch naakt voor den vyandt gingen bergen, en die baden, dat men hen toch zou binnen laten. De duisterheit van den nacht begunstigde

Ondernemming der Franschen op Boulogne.

1544 ſtigde deze krygsliſt; en miſſchien hadt de zelve gelukt, indien de Engelſchen niet gemerkt hadden, dat deze gewaande vluchtelingen in een zeer groot getal waren. Zy twyfelden aan het bedrog, en overal daar kennis van gegeven zynde, deedt de ſtadvoogdt de bezetting in de wapenen komen. Men opende vervolgens de poorten, en viel met grote verwoedheit op de Franſchen aan. Men vondt hen in verwarring, plunderende het legertuig, en dezen uitval niet vermoedende. De Engelſchen, ſchoon veelminder in getal, als zynde niet meer dan vier honderd tegen zes duizend, grepen hen zo kloekmoedig aan, dat zy hen dwongen de vlucht te nemen, na eenen hunner veldoverſten en vyf honderd ſoldaten verloren te hebben, behalven de gevangenen en gekwetſten. *Tais* was van het getal der laatſten. *Montluk*, die naderhandt maarſchalk van Vrankryk wierdt, liep veelmalen gevaar om gevangen of gedood te worden, en hy was zyne behoudenis al zo veel aan zyn goed geluk als aan zyne dapperheit verſchuldigt. Hy ſpreekt zelf van dit voorval in zyne Gedenkſchriften, als van het gevaarlykſte van zyn gehele leven. Hy beroemt zich ook, dat hy het leger redde, het welk anders geheel zou in de pan gehakt zyn, indien hy geen zorg hadt gedragen om het overſchot byeen te verzamelen. Hy ſchept 'er zelfs vermaak in, dat hy nooit zyn oordeel verloor, en dat deze tegenwoordigheit van geeſt hem gelegenheit gaf om *Andelot* en *Montlues*, omringt van een groot getal Engelſchen, die hen kwamen aangrypen, te redden. Hy voegt 'er by, zich zelven daar omtrent pryzende, dat de vrees de oorzaak is van de nederlagen, en dat, indien men zich niet zelf in het gevaar bevreeſt maakte, men zich altydt met eere daar uit zou kunnen redden. Doch de Franſche geſchiedſchryvers verwyten hem zyne verwaandheit, en zeggen, dat hy den geeſt zodanig vervult hadt met het denkbeeldt van zyne eige dapperheit, dat hy nergens op dacht dan om zynen lof op te maken, zonder den waarachtigen toeſtandt der zaken te verhalen, noch van de verſchoningen, welke men voor eene zo ſchandelyke nederlage kan vinden in den ſchielyken ſchrik, waar voor de legerhoofden de ſoldaten niet kunnen bewaren, te ſpreken. De Engelſche geſchiedſchryvers zyn ook in hun ſchik deze gelegenheit te vinden, om de beledinging, hunne natie aangedaan, van welke *Montluk* veelmalen met verachting ſpreekt, te wreken: ook ſparen zy hem niet, en het boven de Franſche ſchryvers overhalende, beſchuldigen zy hem de verwaandheit tot een hoger trap dan iemandt van zyne provincie, waar in dit gebrek meer dan ergens anders heerſcht, gebragt te hebben. Zy zeggen, dat hy minder deugdt dan ſtaatzucht bezat; dat hy niet kloekmoedig was dan in noodzakelykheit, en wanneer zyne daden konden gezien worden, doordien hy geen laſhertigheit ongeſtraft zou hebben kunnen begaan; maar dat hy in duiſteren al zo groot een blodaardt was als iemandt anders, blyde zynde, dat de nacht hem zyne donkerheit leende om zyne vreesachtigheit te bedekken, of zyne afdeinzing te begunſtigen. Zy vertellen ook het geen de Dauphin tegen hem zeide, wanneer hy zich na het geval in des zelfs tegenwoordigheit vertoonde, zich beroemende, dat hy de laatſte wedergekomen was, daar de Dauphin hem op antwoordde: *Dat is waar; maar dit is daar by toe gekomen, dat gy een langer weg dan de anderen ge-*

Zy worden terug gedreven.

Verhaal, dat *Montluk* daar van doodt.

De Franſchen verwyten hem zyne ſnorkery.

De Engelſchen ſpreken van hem als van een bluskaak.

Scherſſing, welke de Dauphin maakt

nomen hebt. Deze verwytingen, het zy waar, of verdicht, moeten tot een les verſtrekken aan de zulken, die zich aan de nakomelingen willen pryswaardig maken door hunne kwaadſprekendheit in mocielyke wederbeſchuldigingen. Men moet naar de eere kuipen, gelyk men de ampten in de gemeneheſten bekuipt, dat is te zeggen, door ſtrelen, en niet door laſteren. Alles wel ingezien zynde, indien de Dauphin met het overige van het leger, wanneer de aanval geſchiedde, waar door *Montluk* de benedenſtadt in de macht der Franſchen gebragt hadt, was toegeſchoten, het is zeer waarſchynlyk, dat men Boulogne weder hadt ingenomen. Dit is ook het geen *Montluk* met reden aanmerkt, hoewel dit miſſchien geſchied is door eene beweegreden van ſpyt, en om zich over de ſchertſery van dezen prins te wreken. 1544 overzyne verwaandheit.

De Dauphin wilde deze ſchade door het bemachtigen van Guines en eenige andere plaatſen vergoeden; maar hy was daar in niet gelukkiger. Hy vondt overal tegenſtandt, en het ſlechte weêr, het welk zyn leger begon af te matten, verplichtte hem om het in de winterlegeringen te leggen. Dus eindigde de veldtocht. De zelve was Vrankryk nadeeliger door den minneyver van twee vrouwen, dan door de wapenen zyner vyanden: de dapperheit der Engelſchen ontnam het zelve eene van zyne beſte ſteden: doch het verloor twintig andere door het verdrag van Crespi. De vrees, welke het hadt, dat de koning van Engelandt zyne overwinningen verder mogt voortzetten, was daar de voornaamſte oorzaak van: de keizer alleen hadt daar al de vrucht van. Kwade uitſlag van het Franſche leger.

Hy zondt zyne afgezanten naar Calais, om den koning van Engelandt aan te bieden, om mede in de vrede, welke hy met *François* den I kwam te maken, die zyne gezanten by de zyne voegde, begrepen te worden. Beide nodigden *Henrik* mede in hun verbondt te treden. Hy benoemde gevolmachtigden om hunne voorſlagen te onderzoeken: doch men vondt de zelve hinderpalen tegen het ſluiten van dit verdrag, als zich voorheen hadden opgedaan in de voorgaande onderhandelingen. Vrankryk wilde Boulogne weder hebben, en *Henrik* was van mening het zelve te behouden. De onderhandelingen wierden dan wel haaſt afgebroken, en de afgezanten vertrokken onverrechter zake wederom naar huis. De keizer was daar niet moeielyk over. Zyne ſtaatkunde deedt hem met genoegen aanzien, hoe Vrankryk en Engelandt malkander verdierven, terwyl hy zyne macht verzekerde. *Henrik* de VIII verwerpt de voorſlagen van een verdrag met *François* den I.

Het verhaal der oorlogen van Vrankryk heeft ons dat der andere voorvallen, welke gedurende deze handelingen gebeurden, doen opſchorten, en wy zyn derhalven verplicht het verhaal daar van te hervatten.

Wy hebben op het einde van het jaar 1542 de beroeping der kerkvergadering van Trente gezien, waar toe de paus gedwongen was de zittingen tot een vreedzamer tydt uit te ſtellen. Deze kerkvergadering, of veel eer deze vertoning of afbeelding van eene kerkvergadering, wierdt vervolgt tot de maandt van May des jaars 1543. De keizer hadt de beroeping van de zelve aangedrongen om redenen, welke wy verhaalt hebben. De Waldenzen en de Huſſiten, met de Lutherſchen en Zwinglianen, gingen voort met de misbruiken van de kerk aan te tonen, en eene hervorming daar van te eiſchen. Onder elkander verdeelt zynde over het artykel van *Herbert. Mezeray.* Opening van de kerkvergadering van Trente.

1544. van de wezentlyke tegenwoordigheit in het Sakrament van het Avondmaal, kwamen zy in de andere ſtukken overeen, en voornamentlyk rakende den drinkbeker, welkers wedergeving zy met zeer veel ernſt eiſchten. Paus *Clemens* de VII hadt, gelyk wy gezegt hebben, eene kerkvergadering te Mantua beroepen ſedert het jaar 1533, om in deze zaken te voorzien. *Paulus* de III hadt de uitſchryving daar van beveſtigt in den jare 1537; en naderhandt hadt hy ze overgebragt naar Vicenza, en eindelyk naar Trente. Hy wenſchte, dat de keizer en de koning van Vrankryk daar verſchenen met een geeſt van eendragt, te zamen werkende tot de verhoging van den H. ſtoel; en om hen daar toe teſchikken hadt hy den kardinaal *Contarini* naar den eerſten, en den kardinaal *Sadoletus* naar den anderen gezonden. *Contarini* onderweeg geſtorven zynde, hadt hy in des zelfs plaats benoemt den kardinaal *Viſeo*: doch deze laatſte den keizer niet aangenaam zynde, hadt zyne onderhandeling de uitwerking niet, welke de paus zich daar van belooft hadt. *Karel* de V was alstoen bedacht om zich met *Henrik* te verbinden, om *François* den I den oorlog aan te doen.

De paus bleef niet in gebreke zyne gezanten * naar Trente te zenden. Het was minder om aldaar over de zaken van den Godsdienſt te handelen, dan om te beletten, dat men daar over zou raadplegen. Hy beval hen uitdrukkelyk niets te beſluiten, zonder van zynentwegen daar omtrent nieuwe bevelen te hebben; maar alleen de gezanten der vorſten om den tuin te leiden. *Don Diego van Mendoza* begaf zich derwaarts, in hoedanigheit van afgezant van *Karel* den V, verſelt van den kardinaal van Granvelle, en den biſſchop van Atrecht, zoon van den laatſten. Eenige Italiaanſche biſſchoppen, geheel den paus toegedaan, begaven zich mede derwaarts. Dit waren al de afgezondenen, uit welke deze kerkvergadering den tydt van zeven maanden beſtondt, ontfangende al haren luiſter van die van den keizer, de andere vorſten gene gezanten derwaarts gezonden hebbende. *Mendoza* drong de vergaderde Vaders aan om hunne zittingen te openen, en met de artykels der hervorming te beginnen, ten minſte ten aanzien van de kerkelyke tucht, om aan de Proteſtanten een goed denkbeeldt van hunne vergadering te geven. Doch de afgezanten van den paus, ganſch andere onderrechtingen hebbende, ſtelden de voorſtelling van den afgezant te loor. Zy vertoonden, dat een zo klein getal van kerkvoogden de algemene kerk niet kon verbeelden, noch der zelver beſluiten eene genoegzame achtbaarheit byzetten; dat derhalven de eer van de kerke daar door in gevaar zou geſtelt worden, en bloot ſtaan voor de beſpotting der ketters. Men betuigde daar tegen van weêrkanten, en deze betuigingen wierden aan den paus geſtelt, de welke niets wilde beſlechten. De afgezanten van den keizer keerden weder naar hunnen meeſter, en des pauzen afgezanten, nevens de andere kerkvoogden, vertrokken kort daar na. Zodanig eindigden de eerſte zittingen van eene kerkvergadering, de welke in het vervolg zo berucht wierdt, en van welke wy zo hare geheime handeling, als hare beſluiten op zyn plaats zien zullen.

Het was in den zelven tydt, dat de koning genade verleende aan de ridders *Cardine* en *Hoby*, beſchuldigt van de vergadering der Proteſtanten te Windſor, welke de biſſchop van Wincheſter met alle geſtrengheit vervolgde, begunſtigt te hebben. Men beſchuldigde hem zelfs, dat hy het gedrag van *Henrik*, ten aanzien der oude Katholyken, aanhangers van den paus, afkeurde, en dat hy hen onder de handt onderſteunde, terwyl hy veinſde de kerkelyke opperhoofdigheit van dezen vorſt te begunſtigen. Deze vermoedens wierden beveſtigt door het geding, het welk men tegen *Germain Gardiner*, zynen geheimſchryver, opmaakte, die geſtraft wierdt om dat hy de zelve betwiſt hadt. 1544

Het jaar 1544 begon in Engelandt met het openen van het Parlement, het welk de koning tegen den 14 January beriep. De eerſte akte, die daar in doorging, betrof de erfopvolging van het ryk. Het was al van overlang dat *Henrik* met deze zorge bezet was, en dat de Parlementen daar hun meeſte werk van maakten. Voornamentlyk, wanneer deze vorſt een voornemen hadt van eene lange reize, of eene gevaarlyke onderneming, nam hy deze voorzorg tegen de verdeeldheden, welke hy altydt vreeſde. De geboorte van *Eduard*, geſproten uit het huwelyk van de overledene koninginne *Johanna Seymour*, nam het verſchil over de opvolging weg: doch deze jonge prins kon komen te ſterven gedurende des konings afwezen, die zich gereed maakte tot zynen tocht overzee, waar van wy het gevolg komen te zien. Hy wilde voor deze zwarigheit zorg dragen, en de rechten der andere erfgenamen, de welke in de plaats van den prinſſe van Walles moeſten geſtelt worden, ſchikken. Dit was het geen hy het Parlement te kennen gaf, zendende aan het zelve het ontwerp van de wet, welke hy wenſchte dat de twee Huizen daar van zouden maken, om zynen wil te bekrachtigen. Het was ook waarſchynlyk, dat dit geſchiedde om zyn woordt te houden, het welk hy aan den keizer gegeven hadt, te weten van de princes *Maria* te doen weder erlangen de eer en de voorrechten van hare geboorte, doordien het op haar is, waar op deze wet voornamentlyk hare betrekking hadt, alzo 'er anders geen twiſt was ten aanzien van den prins *Eduard*, en dat het Parlement van het jaar 1536 voor het overige zorg hadt gedragen.

Wat 'er van was, het Parlement verklaarde, dat men niet genoeg kon pryzen het vooruitzien des konings aangaande het ſtuk van de erfopvolging, waar omtrent hy niet wilde dat eenige twyffel zou overblyven, de welke na zyne doodt de gemene ruſt zou kunnen ſtoren; dat zyne ſchikking genoeg was vervaardigt onder het groot zegel, of bevat in een uiterſte wille, met zyne handt ondertekent, gelyk het voorgaande Parlement het hadt vaſtgeſtelt *; dat ondertuſſchen deze verſtandige vorſt, hun ſouvereine heer, gewenſcht hadt, dat de twee Kamers zich verklaarden aangaande zynen wille, welken hy hen hadt bekend gemaakt, op dat zyne onderdanen, zo geeſtelyke als wereldlyke, te eerder zouden bereid zyn om zich daar aan te onderwerpen; dat het Parlement, beantwoordende zodanige wettige begeerten, verklaarde, dat byaldien de prins *Eduard* zonder kinderen kwam te ſterven, en de koning gene andere van zyn laatſte huwelyk naliet, de kroon zou behoren aan de princeſſe *Maria*, zyne oudſte dochter, onder de voorwaarden, de welke *Henrik* haar zou voorſchryven, het zy door eene verklaring, gezegelt met het groot zegel, of door zynen uiterſte wille. Dat, op het weigeren van de princeſſe om de zelve aan te nemen, zy van de erfopvolging zou uitgeſloten zyn, alzo hare ongehoorzaamheit haar de zelve onwaardig maakte, en dat in zulk een geval het koninkryk zou komen aan de gene, die na haar volgde, en dat de zelve, mits zich onderwerpende, nevens hare nakomelingen, de keizerlyke kroon van Engelandt zouden bezitten.

Dat

* *Petro Paulo Parijſio, Giovanni Morone* en *Reginaldo Paulo.* Wie deze vergadering uitmaken.

De zelve is genoodzaakt te ſcheiden wegens het klein getal der kerkvoogden.

Harbert.

Wet van het Parlement van Engelandt om de opvolging te verzekeren.

Het vermogen, het welk het aan den koning geeft om daar over te ſchikken.

* in het jaar 1536.

1544. Dat ingeval van ongehoorzaamheit, of van de doodt dezer princesse, zonder nakomelingen na te laten, de kroon met haar volle recht zou vervallen aan de princesse *Elizabeth*, in de zelve gesteldheit, en onder de zelve voorwaarden. Dat byaldien beide zich de opvolging onwaardig kwamen te maken, overtredende de wetten, welke de koning dienstig zou vinden haar op te leggen, of dat zy stierven zonder erfgenamen na te laten, in zulk een geval die gene in het ryk zou opvolgen, die door opene brieven, of door den uiterste wille van *Henrik* daar toe zou benoemt zyn, op de wyze, als men hadt vastgestelt. Dit Parlement deedt niet dan dat gene, het welk dat van het jaar 1536 reets hadt bepaalt, te herhalen.

Formulier van een nieuwen eedt om het gezag van den paus af te zweren.

Dit gedaan zynde ontwierp men een formulier van een nieuwen eedt, om het gezag van den paus af te zweren, en om te beloven de erfopvolging volgens deze laatste wet te verdedigen. Men vondt ook geraden de tytels te verklaren, welke men aan den koning zou geven, niet alleen in de openbare schriften, maar ook in de verzoekschriften, welke men hem zou aanbieden. De zelve waren aldus: *Henrik, koning van Engelandt, Vrankryk en Ierlandt, beschermer des geloofs, en opperhoofdt van de kerk van Engelandt en van Ierlandt.* Het Parlement verklaarde door de zelve wet voor verraders van den Staat alle de genen, die weigeren zouden dezen nieuwen eedt af te leggen. Dit alles was niet dan een gevolg der wetten, gemaakt in de voorgaande Parlementen, en byzonder in dat van den jare 1534.

Tytels, den koning opgedragen.

Wet om de ordonnantie der zes artykels te verzachten.

Het Parlement maakte vervolgens eene wet om de ordonnantie der zes artykels te verzachten, of ten minste om de al te strenge vervolgingen van de geestelykheit in te binden. Het belastte voor eerst, dat, ten einde de beschuldigingen duchtig zouden zyn, zy zouden bevestigt zyn met den eedt van twaalf personen, en gedaan voor drie gevolmachtigden *, die door den koning zouden benoemt worden. Het verminderde daar door de macht van de vierschaar van het geloofsonderzoek der kerkelyken. Ten twede, dat niemandt zou kunnen gevat worden, dan na eene verklaring, gedaan met die omstandigheden, welke wy hebben aangetekent, of door uitgedrukten last van den koning. Men vernietigde daar door de heimelyke navorschingen, de welke de geestelykheit misbruikte, en de welke reets gestraft waren in den persoon van den leeraar *London* en den voorspraak *Simons*. Ten derde, dat de vervolgingen moesten geschieden ten langste binnen een jaar na de misdaadt; en in gevalle het eene redenvoering betrof, door een kerkelyken op den predikstoel gedaan, dat de beschuldiging daar van zou tegen hem ingebragt worden binnen den tydt van veertig dagen; dat zy anders, en na dien tydt, niet zou worden aangenomen. Men besnoeide in deze wet de buitensporigheit der aanbrengers, de welke de alleronschuldigsten deden beven, alzo men al overlang bedreevene zaken weder ophaalde.

* *Commissarissen.*

Herbert. Burnet.

Men vernieuwde in het zelve Parlement de wetten, die voorheen gemaakt waren om het geestelyke recht te overzien, en om in des zelfs plaats te stellen een wetboek van geestelyke inzettingen, de welke in het toekomende in Engelandt zouden onderhouden worden. Men gaf de zorg daar van aan twee en dertig gemachtigden, te weten aan zestien geestelyken en aan even zo veel wereldlyken, van welke men den koning de zorg bevolen liet. *Cranmer*, die zyn beste deedt om het pausselyke wetboek te vernietigen, maakte uittrekzels van verscheide plaatsen, welke hy zeide onbetamelyk te zyn voor het Christendom; waar door hy besloot, dat een zodanig boek de regel van het gelove niet moest wezen, noch de gehele oeffening der kerkelyken uitmaken, gelyk het tot nog toe geweest was. Zyne zorgen hadden nochtans de gewenschte uitwerking niet; het zy door tegenkanting der voorstanders van den ouden Godsdienst, of door den nayver des konings. Deze vorst, die zich tot oppersten rechter gemaakt hadt van het waarnemen, of niet waarnemen der zaken van den Godsdienst, die nog onbeslist waren, of die behoorden verklaart te worden, vreesde dat eigenwillig gezag te verliezen, indien het Parlement uitspraak deedt over het gelove, of de oeffening dezer twyffelachtige artykelen.

1544. Redenvoering van *Cranmer* tegen het pausselyke wetboek.

Het Parlement neemt de schulden des konings op zich.

Na deze wetten, den Staat en den Godsdienst rakende, kwam het Parlement tot byzondere zaken, aangaande de behoeften des konings, of de bewaring zyner inkomsten. Men scholdt hem voor eerst kwyd alle de geldsommen, welke hy te leen hadt opgenomen, en welke het Parlement aannam den schuldeischers te zullen wedergeven; eene kwydschelding, gelyk aan die, welke reets gedaan was in het jaar 1530. Dat gene, waar in deze laatste de andere overtrof, was, dat men de genen, die door den koning weder betaalt waren, verplichtte in het geheel, of ten dele, aan hem weder te geven dat gene, het welk zy ontfangen hadden; het welk doedt zien, dat de macht van dezen vorst dagelykschen aanwiesch, en dat hy door zyn volk, niettegenstaande alle zyne geweldenaryen, bemint wierdt, doordien de genegenheit en de yver van het Parlement voor hem het zelve zo ver bragt. Men liet hem ook behouden de jaarlykschen leenschatting van zekere gronden, welke de kloosters eertyds van de bezitters vorderden.

Inzettingen rakende de gemene wegen en de bosschen van hoge bomen.

Het Parlement maakte daar na twee wetten, welke het gemene best en het gemak van het koninkryk betroffen: de eene voor de wegen en de straten; de andere aangaande de bosschen van hoge bomen. Ten aanzien der wegen, men belastte aan alle eigenaars, die huizen hadden in de stadt Cambridge, of landeryen, eindigende aan de hoge wegen en straten, de uitgestrektheit van hunnen grondt te laten gelyk maken, om de wegen altydt in goeden staat te houden. Ten aanzien van de bosschen, men verboodt in de zelve omver te hakken de bomen, bekwaam tot den scheepsbouw; eene wet, al zo verstandig, als van aangelegenheit, alzo de zelve binnens lands doedt vinden een gereed hulpmiddel om dat byna ontelbaar getal van schepen te bouwen, door het welke Engelandt zich niet min verwonderlyk ter zee maakt, dan het te landt is door de menigte zyner steden, en de vruchtbaarheit zyner landsdouwen. Deze voorzichtige wet deedt het bewaren, zegt de Engelsche schryver, een schat, welken de Voorzienigheit het beschikt hadt, zich stellende tegen de baldadigheit eener roekeloze handt, de welke op eenen dag zou kunnen afhouwen bosschen, welke de natuur tot hare volmaaktheit niet brengt dan na verloop van meer dan eene gehele eeuwe. De zaken verhandelt zynde scheidde het Parlement, wordende tot de maandt November verschoven. Het bevestigde alvorens de algemene vergiffenis, welke de koning toestondt, nochtans, volgens gewoonte, met eenige bepalingen.

Deze vorst hadt twee gewigtige oorlogen op den hals. Wy hebben van dien, welken hy in

1544. Vrankryk hadt, gesproken, en moeten nu den gene, welken zyne stedehouders voor hem in Schotlandt voerden, verhalen. De zelve ging voor zynen krygstocht overzee, hoewel de draadt van ons verhaal ons deze order heeft doen veranderen. Vergramt over de weigering der Schotten, die hem hunne jonge koningin voor den prins van Walles weigerden, maakte hy zich gereed om de zelve door geweldt te verkrygen. Hy verkoor tot hoofdt van deze onderneming Mylord *Seymour*, graaf van Herford. Hy hadt niet alleen achting voor de verdienstlen van dezen heer, maar ook voor zynen rang als oom van den prins *Eduard*. Het was een krakeel, het welk dezen jongen prins raakte, en *Henrik* geloofde, dat de graaf van Herford, zyn bloedverwant, bekwamer zou zyn dan iemandt anders om de wraak daar over uit te voeren. Hy wilde de Schotten hevigliyk vervolgen, niet met voornemen om hun koninkryk te verwoesten, maar om hen te noodzaken om hem hare jonge koningin ter handt te stellen, en om het traktaat, het welk met hunne afgezanten gesloten was, en het welk de kardinaal *Beton* hadt doen verbreken, na te komen. Om nu zyn oogmerk te bereiken, tastte hy hen te landt en te water aan. Eene vloot van twee honderd zeilen, onder het gebiedt van *Dudley*, burggraaf van Ryssel, nieuwelings met deze waardigheit, en met het ampt van zeevoogdt bekleed, hadt bevel de kusten te ontrusten, om eene afwending te maken, terwyl het leger te landt regt op de hoofdstadt zou aantrekken. De vloot nam te voren in de graven van Herford en van Shrewsbury, met de benden, en ontscheepte de zelve te Grantham in het begin van May. De zeevoogdt, zynde ook een der veldheeren te landt, liet het bestier over de schepen aan de zeeofficieren, en voegde zich by de graven van Herford en van Shrewsbury.

Lesley. Herbert. Buchanan.

Henrik de VIII brengt den oorlog over in Schotlandt.

Men was vier dagen met de ontscheping bezig. Vervolgens trok het leger op in drie ryen naar Leith en Edenburg, waar van het eerste niet dan eene myl gelegen is van de andere, en alstoen eigentlyk niet anders was dan de haven en de voorstadt *. De burggraaf van Ryssel geboodt de voorhoede; de graaf van Herford was in het midden met de middeltocht, en de graaf van Shrewbury geleidde de achterhoede. Zy ontmoetten het Schotsche leger naby Leith, sterk zes duizend paarden en vele hopen voetvolk, de welke de heeren van het ryk geboden: doch de kardinaal *Beton* was daar algemeen krygsoverste over. De Engelschen bemerkten aan de gestalte der vyanden, dat zy bevreest waren, en hen ruwelyk aantastende, begaven zy zich op de vlucht. Leith was in geen staat om een leger, reets overwinnende, tegen te staan. Het zelve wierdt verovert en geplundert, en men vondt daar in meer rykdommen dan men zich verbeeld hadt. De graaf van Herford vertoonde zich vervolgens voor Edenburg. Men boodt hem aan de plaats over te geven, byaldien hy de burgers met hunne tilbare goederen daar wilde laten uit trekken. Hy weigerde deze voorwaarde aan te nemen, en men maakte zich van de eene zyde gereed tot den aanval, en van de andere tot de tegenweer. De stadt, kwalyk versterkt, gaf zich op den derden dag over: doch het kasteel hieldt het uit.

*Het is naderhandt merkelyk vergroot.

Leith verovert.

Verovering van Edenburg.

Gedurende deze verrechtingen kwam *William Ever*, bestierder van het Oosterische gewest, en stadvoogdt van Barwik, landen midden door de gevaren, welke hy liep in een vyandelyk landt, en voegde zyne benden by het leger der belegeraars. De Engelschen, in plaats van dit onderstandt te gebruiken om de stadt meer van naby in te sluiten, om der zelver inneming te verhaasten, dachten niet dan om te plunderen en te verbranden alles wat daar omtrent was. Zy spaarden Leith niet, noch zelfs Edenburg, de setel der Schotsche koningen. Een gedrag, misschien beter passende aan veldheeren van een verstoorden minnaar, maar geenzins overeenkomende met de zachtigheit en onnoselheit van den jongen prins, die nog maar een kindt was; en voorts een gedrag zeer kwalyk overeen te brengen met de voornemens van den koning, ten einde de zelve te doen gelukken, alzo de zelve veel eer bedacht was om Schotlandt by Engelandt te voegen door een huwelyk, dan door eene verovering. Zy pleegden de zelve wreedheden omtrent de steden Seton, Haddington en Dumbar. Van daar trokken zy voort naar Strait, en wierden genoodzaakt halte te houden, ter zake van een zwaren mist, die 'er opkwam, uit vreze van ergens in eene hinderlaag van het Schotsche leger te vervallen, alzo hen het zelve gedurig op zy bleef, om te zoeken hen te verrasschen. De mist opgetrokken zynde, vervolgden zy hunnen weg, en kwamen te Ranton, het welk niet verder dan acht mylen gelegen is van de grenzen van Engelandt. Zy staken het in den brandt, gelyk zy de andere steden, die zich op hunnen weg bevonden, gedaan hadden, en keerden weder naar Barwik, beladen met buit, maar nog meer met de vervloekingen der volkeren.

1544. Verwoestingen, door het Engelsche leger aangericht.

De vloot maakte geen minder verwoestingen dan het leger te landt. Zy zeilde in de meeste havens, alwaar zy vele schepen nam, en alle de gene, welke zy niet kon mede nemen, verbrandde. Na deze verrechting, beter zeerovers dan krygslieden passende, kwam zy weder in de havens van Engelandt, in den zelven tydt, als de legerhoofden de benden wederom te rug voerden. Het was na deze stroperyen dat zy naar Vrankryk overstaken, alwaar wy hen Boulogne hebben zien innemen, daar een van hen * stadvoogdt van was.

De Engelschen maken zich haastelyk by de Schotten.

Hunne vloot doodt de zelve stroperyen als het leger te landt.

*de burggraaf van Ryssel.

De onderneming op Schotlandt duurde maar vyftien dagen, en de Engelschen verloren in de zelve niet meer dan veertig man: doch zy hadden daar weinig eer van. Men merkt verscheide misslagen aan, welke hunne veldheeren begingen; de eerste, van Edenburg by verdrag niet te hebben ingenomen, welk voordeel hen de tegenweer, van het kasteel geboden, deedt verliezen, zonder het welke hunne veroveringen onnut wierden; in plaats dat zy daar meester van zynde, geheel Schotlandt in bedwang zouden gehad hebben, des zelfs koophandel stremmen, en den doortocht voor den onderstandt uit Vrankryk sluiten. De misslag van den tweden was, van Leith niet te hebben versterkt, het welk den Engelschen voor een tuighuis en wapenplaats zou gedient hebben, tot dat het kasteel zich zou hebben overgegeven. De misslag van den derden bestaat daar in, dat hy zyn werk veel eer heeft gemaakt om deze sterkte in te nemen, dan om het landt te verwoesten. Maar de allergrootste misslag was, dat zy de Schotten door hun branden en roven verbitterden, maar niet geheel en al zich onderwierpen. Zy deden te veel, als zy geen ander oogmerk hadden dan om hen bevreest te maken, en zy deden te weinig, als zy hen trachtten te overwinnen.

De misslagen, welke de Engelsche veldheeren begingen.

Dit

1544. *Harbert.*

Dit was het, dat de koning wel haast daar na gewaar wierdt, wanneer hy hen den grave van Lenox toezondt, om door zyne onderhandelingen te voltrekken een vergelyk, tot het welke hy door den tchrik zyner wapenen den weg meende gebaant te hebben. Men zag alstoen, dat men niets gedaan hadt dan de gemoederen te verbitteren, en dat, in plaats van de dapperheit van de natie te verminderen, men hare fierheit, welke haar eigen is, hadt opgewekt, en de oude vyandschap tegen Engelandt levendig gemaakt. Eenige Raden van *Henrik* namen de vryheit van hem te zeggen, dat dit vremde toebereidselen waren tot het huwelyk van den prinsse van Walles met de erfgename van Schotlandt; maar hy antwoordde hen, dat, naardien hy niet hadt kunnen slagen door zachter middelen, hy strenger hadt moeten by de handt nemen; dat byaldien hy daar door de Schotten niet noodzaakte hem hare jonge koningin voor zynen zone toe te staan, hy ten minste de voldoening zou hebben van zich gewroken te zien over hunne weigering. Hy verliet nochtans zyn eerste ontwerp niet; en om daar in een gelukkigen uitslag te erlangen geloofde hy, dat hy zich van geen bekwamer middelaar kon bedienen dan van den grave van Lenox, niet alleen een Schotschman van geboorte, maar ook van het koninklyke bloedt van Schotlandt, die, behalven dat, daar groten aanhang hadt, door het aanzien, het welk hem zyne geboorte gaf, en door de vrienden, de welke hy zich door zyne mildadigheit hadt verkregen. De koning was daar in nochtans bedrogen.

Henrik de VIII hervat de middelen van eene onderhandelinge.

Hy zendt den grave van Lenox naar Schotlandt.

De schuilplaats, welke de graaf in Engelandt vindt.

Wy hebben reets melding gemaakt van de schuilplaats, de welke deze graaf by *Henrik* gezocht hadt, om zich voor de trouwloosheit van *Beton* te dekken, en om zich over het verlaten door Vrankryk te wreken. De koning bewilligde zulks onder zekere voorwaarden, en dit alles wierdt behandelt door den grave van Glanklairne, de welke zich met den bisschop van Cathnes, broeder des graven van Lenox, en nog twee andere gemachtigden van den laatstgemelden grave, naar Carlile begaf, alwaar den 13 May met de gevolmachtigden van *Henrik* het verdrag, daar wy strax van zullen spreken, gesloten wierdt. De gevolmachtigden van *Henrik* waren *Wriotbesley*, eenigen tydt te voren verheven tot de waardigheit van grootkancelier van Engelandt, open gevallen door de doodt van Mylord *Audley*; de hertog van Suffolk, en *William Paget*; en dit gebeurde in den tydt, wanneer de Engelsche vloot te rug kwam van hare onderneming; zelfs was het op een van hare schepen dat de graf van Lenox te Westchester aankwam, van waar hy te landt naar Londen reisde, en door den koning met grote beleefdheit ontfangen wierdt. Het verdrag, het welk wy gezegt hebben dat even te voren van den grave van Glanklairne en de andere heeren van de eene, en de gemachtigden van *Henrik* van de andere zyde gesloten was, behelsde: I. Dat de graf van Lenox, om zich voor de vervolging van den kardinaal *Beton* en van den grave van Aran te dekken, en om het koninkryk van Schotlandt, het welk zy aan Vrankryk zochten te onderwerpen, te behouden, zyne toevlucht by den koning van Engelandt zou nemen, en door den zelven beschermt worden. II. Dat hy den zelven zou erkennen voor zynen opperheer, wiens dienaar en getrouwe onderdaan hy bekende te zyn, en wiens rechten hy zich verplichtte te verdedigen, als mede van te bezorgen, dat aan *Henrik* het hoge opzicht over Schotlandt, met den tytel van beschermheer, wierdt opgedragen. III. Dat hy en de graf van Glankairne het zuivere woordt Gods in hunne landen en heerlykheden zouden laten prediken, en den koning van Engelandt in het afschaffen van zommige misbruiken, welke in de kerk waren ingeslopen, navolgen. IV. Dat de gemelde graven zouden beletten, dat de jonge koningin buiten het koninkryk wierdt vervoert, en dat zy in het tegendeel hun uitersle best zouden doen, en alle hunne zorgen daar toe aanwenden, dat zy in de handen van den koning, van Engelandt, wierdt overgelevert. V. Dat zy zich voor het overige in alle zaken van aangelegenheit zouden schikken naar den raadt des konings en zonder den zelven niets ondernemen, en dat de bisschop van Cathnes met *Hugo Cuningham* tot gyselaars en waarborgen van dit verdrag en de getrouwheit der gemelde graven in Engelandt zouden blyven. *Henrik* beloofde hen van zynen kant: I. Dat zyne legers hunne landen niet zouden verwoesten. II. Dat zo haast als zyn gezag in Schotlandt bevestigt zou zyn, hy het regentschap den grave van Lenox zou opdragen. III. Dat hy zou toestaan, dat de graf met zyne nicht *Margareta*, dochter van den grave van Douglas, trouwde, doch onder beding, dat zulks met, en niet tegen haar zin, geschiedde. IV. Dat hem *Henrik*, om de achtbaarheit van regent van Schotlandt op te houden, een aanzienlyk jaarlyksch inkomen van de kroon zou verschaffen. V. Dat, ingevalle het kwam te gebeuren, dat de jonge koningin *Maria* voor de voltrekking van haar huwelyk met den prins *Eduard* kwam te sterven, *Henrik* de rechten en eischen van den grave van Lenox op de kroon van Schotlandt, tegen die van den grave van Aran, zou ondersteunen. VI. Eindelyk, dat hy den grave van Glankairne eene jaarlykse wedde van duizend kronen zou geven. De graaf van Lenox vervolgens, na het tekenen van deze voorwaarden, als boven gezegt is, zelf by den koning te Londen gekomen zynde, wierden daar nog de drie volgende bygevoegt, en dit verdrag den 26 Juny door den koning en den grave met hunne ondertekening bekrachtigt. De gemelde drie artykels waren: I. Dat de graaf in handen des konings zou doen overgeven het kasteel van Dumbriton *, nevens het eilandt Buthe †. II. Dat, als hy met de nicht van *Henrik* kwam te trouwen, de zelve hem een aanzienlyk huwelyksgoedt zou aanbrengen ‡; en III. Dat hem de koning een onderstandt van vyf honderd man zou geven, om de zelve by zyne benden te voegen, en zich daar van tegen de koninginne weduwe, den kardinaal *Beton*, en zyne andere tegenpartyders, geheel aan Vrankryk overgegeven, te bedienen, met eene jaarlykse somme van zeventien honderd marken Sterlings voor hem, en eene van honderd marken voor den onder-stadvoogdt van Dumbriton, genoemt *Georg Striveling*.

1544

Aſta Publ. Tom. XV, fol. 20.

Zyne verbindtenis met *Henrik* den VIII.

Aſta Publ. Tom. XV, fol. 22 &c.

Het was niet dan na de volbrenging van dit verdrag gezien te hebben dat *Henrik* naar Vrankryk overstak. Hy stelde te voren order op de zaken, nodig tot het vertrek des graven van Lenox naar Schotlandt, ten einde hy daar als vriendt zou kunnen komen, en volgens het recht, dat zyne geboorte hem gaf, wanneer de Schotten hem met genegenheit wilden ontfangen; of dat hy in staat zou zyn om zich te verweeren, byaldien zy hem als vyandt wilden handelen. Aldus liet de koning, terwyl hy overwinningen in Vrankryk ging doen, aan den grave van Lenox de zorg om het koninkryk van Schotlandt voor hem te verzekeren.

Deze heer vertrok derwaarts met een smaldeel

Kid.

* of Dumbarton, in de provincie Lenox, aan de Leith, de sterkste plaats van gansch Schotlandt.

† of Booth, tusschen Argile en het eilandt Aran.

‡ Men begroot het op 45000 guldens jaarlyksch.

van gustus.

1544. *Herbert. Lesley.*

van veertien * schepen, bestiert door de Engelsche ridders, welke de koning benoemt hadt, en met zich nemende zes honderd mannen. Hy trok recht op Dumbriton aan, daar hy gebieder van was. Hy wierdt zo wel daar, als in het ganiche Wester gedeelte van Schotlandt, met grote bewyzen van toegenegenheit van het volk en den adel ontfangen. Zy wisten niet van zyn verdrag met den koning van Engelandt; doch zo haast als hy hen daar van kennis gaf, lieten zy terstondt alle vertrouwen en yver, welke zy hem in den beginne hadden doen blyken, varen. De eerste, aan wien hy zich ontdekte, was zyn stedehouder in de stadvoogdy van Dumbriton. Deze bevelhebber wankelde eenigen tydt tusschen het gene hy hem, als aan zynen gebieder, en dat gene, het welk hy aan zyn vaderlandt verschuldigt was, het belangen van welk laatste hy geheel strydig oordeelde tegen de begeerten van den grave. De liefde tot het vaderlandt haalde het over. Hy deedt de bezetting de wapenen opvatten, en dwong *Lenox* en de Engelschen, welke hy met zich hadt gebragt, de stadt te verlaten, en zich weder op hunne schepen te begeven. Zy vertrokken van daar naar het eilandt Aran, en vervolgens naar dat van Buthe, dat niet verder dan acht mylen van daar, en beide aan den zelven inham zyn gelegen, dien men Lamelas noemt, zynde met hoge rotsen omringt. Daar zyn 'er, die zeggen, dat de graaf van Lenox, ontdekt hebbende het voornemen, het welk zyn stedehouder hadt om hem vast te houden, de vlucht nam, zich weder in zee begaf, en daar op eene landing in het graafschap van Angus † deedt, alwaar hy eenige kasteelen veroverde, en andere plunderde. Dat alle zyne uitvoeringen daar in bestonden, en dat hy zyne oude aanhangers tot geen opstandt kon bewegen, noch meer dan maar honderd personen aan zyne zyde trekken. Hy bleef niet in gebreke een verhaal van dezen uitslag aan den koning, die toen met de belegering van Boulogne bezig was, te zenden. Ondertusschen kwam hy weder te Bristol, alwaar hy de te rug komst van *Henrik* bleef afwachten.

* Anderen zeggen dertien.

Overtocht van den grave van Lenox naar Schotlandt.

Kwade uitslag van zyne onderhandeling.

† gelegen aan de Duitsche zee.

Middelerwyl trok een ander leger van Engelschen in Schotlandt, en nam de steden van Jedburg, van Kelso, en van Koldingham † in. De graaf van Aran en de kardinaal *Beton* kwamen aan het hoofdt van acht duizend paarden, om de Engelschen te verjagen, en Koldingham te hernemen. Zy lieten ten dien einde het grof geschut aanvoeren, en deden batteryen opwerpen: doch men hadt het zelve nog niet eens afgebrand, wanneer *Beton* en den onderkoning een schielyke schrik beving, op een gerucht, dat 'er liep, van eene zamenzwering onder hunne benden tegen hen, zo dat zy de vlucht namen, en het geschut zou in de macht der Engelschen gevallen zyn, indien de graaf van Angus, kloekmoediger dan zy, het niet geburgen hadt, het zelve met de achterhoede, de welke hy langzaam deedt voorttrekken, dekkende, en het weder te Dumbar * brengende, alwaar het behouden aankwam.

† De twee eerste zyn in de provincie van Tivedale, en de andere in die van Merche gelegen.

* 26 mylen van Edenburg gelegen.

De koning verstondt op zyne wederkomst de verrechtingen van deze twee legers, en nam voor nieuwe benden daar by te voegen, over welke de graaf van Lenox het voornaamste bevel zou hebben, bygestaan door Mylord *Dacres* en den ridder *Wharton*. Hun vertrek wierdt opgehouden gedurende eenige dagen, op het verzoek van den Schotschen afgezant *, die middelen tot een vergelyk voorsloeg: doch deze stilstandt van wapenen duurde niet lang. Men kreeg tyding,

'Twede onderneming van het leger te landt.

* den ridder *Georg Maldre.*

dat 'er, ten nadeele van dit bestandt, bewegingen in Schotlandt gemaakt waren door de vyanden van *Henrik*; zo dat de onderhandeling wierdt afgebroken, en de benden bevel kregen om voort te trekken. Zy kwamen aan in het Westerdeel, namen Dumfrise †, en stelden het landt onder brandschatting, met zich nemende gyselaars, tot zekerheit van het verdrag, en een tyken buit van de stroperyen, welke zy in het koninkryk gedaan hadden, te rug brengende.

† hoofdstadt van de provincie van Nidsdale.

Zeeroverŷen der Engelsche kapers.

Deze voordeelen, schoon middelmatig, ontvonkten den moedt der Engelschen, en de rykdommen, met welke deze laatste benden beladen waren wedergekomen, wekten de heblust van anderen op. Dus waren deze zo haast niet wedergekomen, of men zag andere vertrekken, onder het bevel van Mylord Everts en van den ridder *Leyton*. Zy plunderden Twedale en eenige andere plaatsen, en kwamen met hunnen buit weder te Londen. Zy deden verslag aan den koning van hunne verrechting, verwachtende daar beloning van, en verzoekende onderstandt om nog aanmerkelyker ondernemingen te doen.

1545. *Herbert. Lesley.*

De hertog van Nordfolk ondersteunde hen. Hy prees de diensten, welke zy gedaan hadden, en gaf grote hope van de gene, welke zy beloofden te doen, byaldien men hen een bystandt, met hun oogmerk overeenkomende, verschafte. Zy verkregen zulks door zynen raadt en op zyne aanpryzing, en vertrokken in de maandt van Maart. Deze veldtocht was zo voorspoedig niet als de eerste. De Schotten trokken hen te gemoet, en men raakte digt by Ankram handgemeen. De Engelschen wierden daar geslagen, en de meesten op de plaats gedood. Mylord *Everts* deedt zyne dapperheit uitblinken. Doch hy vermeerderde het getal der doden. De Schotten maakten vele gevangenen, en onder anderen een Alderman van Londen, genaamt *Read*. De geschiedschryver heeft het raadzaam geoordeelt de redenen te verhalen, welke dezen Alderman noodzaakten om eene bediening, weinig met zynen vorigen staat overeenkomende, aan te nemen. Hy zegt, dat de koning een buitengewonen onderstandt van noden hebbende om zyne vloten en zyne legers te onderhouden, niet geloofde, dat de onderstanden, de welke het Parlement hem hadt toegestaan, zouden toereiken, en dat hy derhalven, om de onkosten goed te maken, de schatting van *goedwilligheit* * vernieuwde; eene rampzalige schatting, de welke byna altydt ongelukken heeft verwekt aan den vorst, die de zelve vorderde, of aan de onderdanen, die zich tegen deze afperssing aankantten. Dit was het, dat deze Alderman ondervondt, die zich hardnekkiglyk tegen de betaling van deze schatting stelde. Om zich over zyne ongehoorzaamheit te wreken veroordeelde hem de koning om in het leger van Mylord *Everts* te dienen. De geschiedenisschryver zegt niet in welke hoedanigheit: doch hy voegt 'er by, dat zyne halsterrigheit hem duur te staan kwam, en dat hy, om dat hy zynen vorst eene middelmatige schatting niet hadt willen betalen, genoodzaakt was geweest aan de vyanden een aanmerkelyk losgeldt te geven. Deze Alderman was evenwel de eenigste niet, die weigerde deze schatting te betalen; de meeste landlieden deden het zelve. Zy wendden hunne armoede voor en de ontvoering van hunne granen, welke de gevolmachtigden des konings het jaar te voren gedaan hadden, tot onderhoudt van het leger; zo dat deze schatting van alle kanten murmureringen verwekte. De fortuin des konings verhinderde de misnoegden van woorden tot dadelykheden te komen.

Nederlaag der Engelschen.

* *Benevillence.* De schatting van goedwilligheit veroorzaakt klagten.

Voor

1545. Voor het overige eindigde de Schotſche oorlog met dezen laatſten krygstocht: als men de verſcheide invallen, welke de Engelſchen in dat koninkryk, meer met oogmerk om te plunderen, dan om wingeweſten te maken, en met meerder verlies dan eere deden, een oorlog mag noemen. Daar viel niets meer van belang voor tuſſchen de twee volkeren gedurende de twee of drie laatſte jaren van *Henriks* regering; en ſchoon hy zomtyds al nieuwe krachten inſpande om de Schotten tot zyn oogmerk te brengen, was echter alles vruchteloos, en verwekte hem niet dan verdriet en hertzeer.

1544. Cat. Varrt. Ierlandt genoot thans eene volmaakter ruſt dan het mogelyk ooit te voren gehad hadt. Om de zelve te beveſtigen maakte de landvoogdt op zyne wederkomſt eene verſtandige wet. Men hadt onder de heeren van die heerlykheden, de welke hoog rechtsgebiedt hadden, zulke, aan welke anderen van de hunne hulde deden. Deze waren als zo vele kleine ſouvereinen in den Staat, de welke het koninklyk gezag krenkten, waar van zy zelf de rechten over hunne leenmannen oeffenden. Om deze macht, de welke aan de Regering nayver verwekte, te verminderen, maakte de Raadt eene wet, door welke de minder heeren ontheft wierden van het rechtsgebiedt der hoger, welke de koning ontboodt voor zynen Raadt van Ierlandt, behoudens de betaling der renten, welke de hoger heeren behielden, gelyk zy altydt gedaan hadden. Deze wet verminderde inderdaadt het vermogen dezer heeren: doch zy vernietigde het zelve niet geheel. Men hadt hunne heerſchappelyke rechten behoren bewaart te hebben; en om zich te wreken over dat men hen dit rechtsgebiedt hadt ontnomen, vielen zy gewapenderhandt in de landen van hunne leenmannen, onder voorwendſel van wederkryging van hunne jaarlykſche leenſchattingen. Men ontnam hen in het toekomende deze macht, zonder hen echter hunne renten te doen verliezen, terwyl de onderkoning zorg droeg hem zelf te laten betalen. Doordien zy nu de vryheit nog hadden om de zelve met geweldt in te vorderen, viel *O-Neal* in de landen van *O-Donel*, en verwoeſtte de zelve. Het voorwendſel was om dat men hem zyne renten niet betaalde, beſtaande jaarlykſch in 69 oſſen. Hy deedt even zo een inval in het volgende jaar in het graafſchap Tyrkonel. De landvoogdt nam kennis van deze twee zaken, en beſliſte de zelve door een vergelyk. Het zelve krakeel onſtondt 'er op nieuw onder de regering van *Eduard*, en het was alstoen dat de onderkoning de macht der heeren geheel beſnoeide, gelyk wy op zyn plaats zullen zien.

1545. Daar viel in Ierlandt niets merkwaardigs voor gedurende de twee laatſte jaren der regering van *Henrik* den VIII. Wy zullen al het geen de Geſchiedenis ons daar van opgeeft hier verhalen, om niet genoodzaakt te zyn een twede verhaal daar van te beginnen. Vrankryk vernieuwde zyne geheime handelingen in dit eilandt, en de paus trachtte van zyn kant daar oproeren te verwekken, om het gezag, het welk hy verloren hadt, daar weder te erlangen. De ſtreken van beide waren zonder vrucht.

Huiſſelyke krakeelen van twee heeren van het landt. Twee Ierſche heeren van het huis van *Kavenagh* hadden in dit jaar een verſchil over de verdeeling van hunne landeryen, het welk niet dan door een bloedigen veldſlag, waar in een der twee kwam te ſneuvelen, eindigde. De heerlykheit verbleef aan den anderen, volgens de wetten van het landt, de welke niet gegrond waren dan op de reden van den ſterkſten: onrechtmatige wetten, maar welke men tot nog toe niet hadt kunnen afſchaffen. 1545.

De landvoogdt hadt in het zelve jaar een verſchil met den grave van Ormond over eene ſchatting, welke de eerſte op het volk hadt gelegt om de behoeftigheden van den Staat te verhelpen, doordien de ſchatkiſt was uitgeput. De graaf van Ormond ſtelde zich tegen het heffen van deze ſchatting, het zy door eene beweegreden van genegenheit voor het volk, of door eene drift van nayver over den roem, welken de landvoogdt zich verkregen hadt in het bedienen van zyn ampt. De Raadt van Ierlandt hen niet hebbende kunnen verzoenen, ontboodt de koning hen beide; en hebbende hen betuigt, dat hy voldaan was van den yver van den eenen en den anderen, belaſtte hy hen, hun byzonder misnoegen aan het gemene beſt op te offeren. Zy gehoorzaamden gewilliglyk, en hunne verzoening ſcheen oprecht. Doch de kancelier *, die met hen gekomen was, en die door zyne dubbelhertigheit veel tot hunne verdeeldheit hadt toegebragt, nemende nu de party van den eenen, en dan van den anderen, wierdt over zyne ongetrouwigheit met de gevangeniſſe en het verlies van zyn ampt geſtraft, het welk aan den ridder *Thomas Kuſak* wierdt gegeven. De graaf van Ormond leefde niet lang na zyne verzoening met den groot-afgezant. Men hadt in de maandt October daar aan volgende een gaſtmaal, waar op hy vergeven wierdt, zonder dat men weet, of zulks door een onvoorzien toeval, of door de ſchenddaadt zyner vyanden geſchied is. Wat 'er van zy, hy ſtierf daar van, met zeſtien zyner huisgenoten, en vyf en dertig anderen, die hem verſelt hadden.

Misverſtandt tuſſchen den landvoogdt en den grave van Ormond.

Hunne verzoening. * *Allen.*

De graaf van Ormond door vergift omgebragt.

1546. In het volgende jaar viel 'er eene barbaarſche daadt voor. Mylord *Brian* beſchuldigde zynen zoon, deedt hem vangen, en hem het hoofdt afſlaan. Men zegt niet waar zyne misdaadt in beſtondt; maar hoedanig de zelve ook mag geweeſt zyn, de vader beging een veel hatelyker, doordien hy de beul van zynen eigen zone wierdt. In het zelve jaar zag men eene beweging van opſtandt. Twee oproerigen van het geſlacht van *O-More* en van dat van *O-Connor* deden ſtroperyen in het graafſchap van Kildare, alwaar zy eenige plaatſen verbrandden: doch zy wierden geſtuit door de naarſtigheit van *Brabaſon*, die het ampt van groot-afgezant bekleedde gedurende het afzyn van *St. Leger*. Deze laatſte kwam weder in zyne landvoogdy op het einde des jaars, en *Henrik* de VIII ſtierf kort daar na.

Barbaarſche daadt van Mylord *Brian.*

De Geſchiedenis heeft drie ſeldzame dingen rakende de brieven van dien tydt aangemerkt: I. Dat men 'er het jaar niet, maar alleen den dag en de maandt in ſtelde, het welk dikwils verwarring in de Jaarboeken veroorzaakt. II. Dat men de zelve alle eindigde met deze woorden: *Godt weet het*; als of men Godt tot getuige riep, dat het gene, het welk men hadt geſchreven, waarachtig was; en. III. Dat de meeſte heeren zelf niet konden ſchryven, en hunne brieven niet dan met een merk ondertekenden: zo groot was de onwetenheit en de woeſtheit van deze natie.

Verwarheit des Jaarboeken van dien tydt.

Onwetendheit der meeſte Ierſche grooten.

Wy moeten eene byzonderheit, van welke de Jaarboeken in dit jaar gewag maken, niet vergeten. Men opende een graf in de hoofdkerk te Dublin, waar in men een gouden kelk vondt, nevens de prieſterlyke ſieraden en het ligchaam van een biſſchop, wiens naam men niet meldt. Het was zeker, dat hy ſedert verſcheide eeuwen in dit graf geruſt hadt; nochtans was zyn ligchaam nog in zyn geheel, en al zo friſch, als of

Het ligchaam van een biſſchop, ſedert vele eeuwen begraven, in zyn geheel

1546. gevonden. het 'er maar eenen dag in gelegen hadt. Dit geſchiedde door middel van reukwerken, met welke men hem gebalzemt hadt: gelyk men eertyds in het Ooſten en het Zuiden gewoon was te doen, voornamentlyk in Egypten, van waar deze zo beruchte gebalzemde lyken overkomen. Doch ononderwerp roept ons wederom tot een veel gewigtiger verhaal.

1544. Doodt van *Barbaroſſa*. Wy moeten de doodt van den zeerover *Barbaroſſa*, de welke op het einde van het jaar 1544 voorviel, hier niet met ſtilzwygen voorbygaan. De zelve is niet min verwonderlyk dan zyn leven. Hy ſtierf in ruſt op zyn bedde, in den ouderdom van tachtig jaren, van welke hy meer dan zestig in gedurige gevaren hadt doorgebragt, midden in het vuur van het geſchut te landt en te water, in het midden van veldſlagen en onweêren. Hy was arm geboren, en een zeeſchuimer, hebbende voor alle goederen niet dan de helft van eene brigantyn. Zonder op te houden een zeerover te zyn zag hy zich niet alleen een groot kapitein, maar ook overwinnaar van drie koninkryken; zo dat men twyffelt, of hy de koninklyke waardigheit door zyn ambacht van zeerover ſchande aandeedt, of dat hy een zo hatelyken naam door zyn koningſchap doorluchtig maakte. Hy maakte zich leenman van *Solyman*, om een ſteun te vinden tegen de macht van *Karel* den V; doch hy bragt niet minder by tot de eere van den eerſten, dan hy byſtandt trok van zyne beſcherming. De dapperheit was zyne eenige deugdt niet; hy toonde zyne gematigtheit ten aanzien van zynen oudſten broeder na de overwinningen der koninkryken van Tremezen en Algiers. Hy hadt met hem eene brigantyn gedeelt, in welke alstoen al hun rykdom beſtondt: hy wilde geen twee koninkryken delen, maar ſchonk hem de zelve geheel in. Een eenig voorbeeldt onder de Korzaren, en zeer ſeldzaam onder de doorluchtigſte vorſten, indien men 'er zelfs een diergelyk in de Geſchiedeniſſen aantreft. Het lange leven en de vreedzame doodt van dezen zeerover waren miſſchien de beloning van eene zo ſchone deugdt. Hy hadt noch goederen, noch eene uitmuntende geboorte, noch opvoeding, en nochtans bezat hy meer rykdommen en meer eer dan zeer vele vorſten. Hy ſtierf in een zyner ſchone huizen in de nabuurſchap van Conſtantinopel, alwaar hy de vloot van den Groten Heer deedt uitruſten, met voornemen om nieuwe pryzen te veroveren. Hy liet alle zyne ſchatten na aan zynen eenigen zone, benevens het koninkryk van Algiers, waar van hy hem in het bezit hadt geſtelt eenige jaren te voren, zich niet minder doorluchtig gemaakt hebbende door den afſtandt van deze kroon dan door de eer van de zelve verovert te hebben.

Zyne voorvallen.

Zyne gematigtheit.

Hy hadt het koninkryk van Algiers opgedragen aan zynen zone.

1545. *Herbert.* De Spaanſche geeſtelykheit ſteltzich tegen het brevet van den paus, rakende de ſchatting, geeiſcht door den keizer. *Karel* de V ontfing in dit jaar een brevet van den paus, in het welke hy hem toeſtondt eene ſchatting op de geeſtelykheit van zyne ſtaten te mogen heffen, om die penningen tot den oorlog tegen de Ongelovigen te gebruiken. Voor dat hy daar de inzameling van liet doen, wilde hy het gevoelen der kerkelyken weten. Zy vergaderden dan, en de zaak in overweging gebragt zynde, ſtemden zy ſtoutmoediglyk tegen het brevet en tegen het voornemen van den keizer. Zy zonden vervolgens aan dezen vorſt om hem te vertonen, dat het erfgoedt van de kerk veel eer geeſtelyk en Goddelyk was dan wereldlyk; dat het was het bruiloftskleedt van deze bruidt van *JESUS CHRISTUS*, de welke daar mede altydt moeſt opgetooit zyn, en dat men zonder heiligſchennis haar van hare ſieraden niet kon beroven; dat het aloude Rome alle zyne heerlykheit verſchuldigt was aan de Godvruchtigheit, welke het aan zyne goden betoont hadt, zo valſch als zy waren, en dat de Hemel door tydelyke goederen beloont hadt dat gene, het welk Godsdienſtig was in den dienſt van dit afgodiſche volk; dat hy met zo veel te groter reden zou belonen de waarachtige Godvrucht van het nieuwe Rome, dat is te zeggen, der volkeren en der prinſſen van de Chriſtenheit, van welke Rome het middelpunt was, en dat deze Godvrucht beſtondt in het verdedigen van de voorrechten der kerke, en in het vermeerderen harer inkomſten, en niet in de zelve te verminderen. Het was zich een heerlyk denkbeeldt te geven van de Chriſtelyke kerke, maar het welk weinig ſchynt overeen te komen met de verachtelykheit van het kruis, waar in al hare eer, en alle hare rykdommen behoorden te beſtaan. Wat 'er van zy, *Karel* de V ſloeg geen acht op deze vertogen, en deedt den onderſtandt, welken de paus hem op de geeſtelykheit hadt toegeſtaan, invorderen. 1545.

Hy laat daarom niet af van de zelve te laten heffen.

Ondertuſſchen bleef de oorlog tuſſchen Vrankryk en Engelandt duren. *Henrik* wilde een tweden inval in dat overzeeſche koninkryk doen: doch voor dat hy zulks ondernam, vondt hy geraden Engelandt voor den inval zyner vyanden te beveiligen. Zyne eerſte zorg was de ſtadt Londen te beveiligen, met den mondt van den Teems te verzekeren. Ten dien einde deedt hy Gravezend, vyf mylen van deze hoofdſtadt gelegen, verſterken. Hy deedt ook ſterk maken Tilbury, in de provincie van Eſſex, Douvres, Portsmouth, en vele andere plaatſen. Hy maakte ook tuighuizen op verſcheide plaatſen van het koninkryk, in plaats dat men voorheen gene hadt dan te Londen, van waar men het geſchut deedt brengen naar de andere ſteden, wanneer zy met eene belegering gedreigt wierden, het welk zeer langzaam toeging, menigmalen nadeelig voor de ſteden, de welke een veel vaardiger onderſtandt van noden hadden. Om dit ongemak voor te komen, deedt de koning in verſcheide plaatſen geſchut overbrengen, op dat men het zelve veel gemakkelyker zou kunnen brengen op de plaatſen, daar het van noden was. Hy vondt ook een ſoort van geſchut uit, van een ongewoon maakſel; en doordien deze vorſt de krygskunde zeer wel verſtondt, liet hy op eene nieuwe manier veſtingwerken maken, waar van hy het ontwerp zelf aftekende. Men brengt tot dit jaar de uitvinding der piſtolen, van welke men zich eerſt in Vrankryk en in Duitſchlandt bediende: doch de Spaanſche ruitery wilde niets omtrent hare wapenen veranderen.

Vestingwerken, welke *Henrik* de VIII laat maken op verſcheide plaatſen.

Herbert. Mezeray. Onderneming der Franſchen op Boulogne. Het jaar begon met een aanſlag der Franſchen op Boulogne. Om daar in te ſlagen kwam de maarſchalk *de Biez*, die Montreuil zo dapperlyk verdedigt hadt, zich den 26 January met veertien duizend man naby Portet legeren, het welk eene kleine haven is, met eene burg, eene myl van Boulogne gelegen. De rivier was 'er tuſſchen de zelve en de haven: doch hy maakte zich daar meeſter van door middel van eene ſtene brug, welke hy deedt bouwen. Hy hadt ook een voornemen om eene ſterkte op te werpen, om de plaats in te ſluiten, en om de ſchepen te beletten uit en in de haven te komen. De Franſche geſchiedenisſchryvers zeggen, dat dit uitgevoert wierdt; maar dat hy de zelve te nauw hebbende aangelegt, hy de verſchanſſingen hadt moeten aanvullen, na drie maanden moeite en on-

1545. onkosten. De Engelsche schryvers verhalen de zaak anders, namentlyk, dat dit werk nauwlyks begonnen was, wanneer de graaf van Hertford het werk kwam staken. Hy voegt 'er by, dat deze veldheer, die niet meer dan vier duizend man te voet en zeven honderd paarden by zich hadt, den maarschalk *de Biez* noodzaakte af te wyken, hoewel hy een sterker leger hadt. Hy wierdt door de Engelschen vervolgt, en zo dapper aangetast, dat hy, na vele soldaten verloren te hebben, niet dacht dan om het overschot door een spoedigen aftocht te bergen, verlatende het beste gedeelte van zyn legertuig, nevens al het geschut.

Zyzyn genoodzaakt af te trekken. *Herbert. Buenet. Mezeray. Varillas.*

Deze kwade uitslag deedt nochtans de Franschen niet wanhopen, zy maakten ongemene toebereidselen te landt en ter zee, met een voornemen niet alleen om Boulogne te herwinnen, maar ook om den Engelschen alle de plaatsen, welke zy in Vrankryk bezaten, te ontweldigen. Zy onderstonden zelfs den oorlog in Engelandt over te brengen, en de Schotten by te staan, de welke brandden van verlangen om zich over de vyandelykheden van het voorgaande jaar te wreken. De goede uitslag van een zo groot voornemen hing van eene spoedige uitvoering af. Vrankryk deedt daar aan zonder ophouden werken, en spaarde niets om het te doen gelukken. Het deedt *la Brosse*, een ervaren kapitein, nevens *de Lorges*, graaf van Montgommeri, naar Schotlandt overtieken, en gaf hen zes honderd speerruiters en drie duizend vyf honderd voetknechten mede. Het belastte hen in het Noorden te vallen, terwyl het Engelandt aan de andere zyde met al zyne krygsmacht zou te keer gaan. Doordien dit hof wel wist, dat het voornaamste was zich meester ter zee te maken, rustte het eene machtige vloot uit, bestaande uit honderd en vyftig grote schepen, en zestig van minder rang, en vyf en twintig galeien, daar onder begrepen die van den paus en de Genuezen.

Vrankryk zendt krygsbenden over in Schotlandt.

Polin, baron de la Garde, hadt het gebiedt over de galeien, en de zeevoogdt *Annebaut* over de ganiche vloot, de welke bevel hadt in Engelandt te landen, om te beletten onderstandt in Boulogne te brengen, het welk men voorgenomen hadt te belegeren.

De koning van Vrankryk zette de toerustingen te water en te landt sterk voort. Hy voegde by zyne benden een onderstandt van twaalf duizend Hoogduitsche en zes duizend Italiaansche voetknechten: en om zyne legers meerder moedt te geven, vertrok hy dan eens naar de havenen, alwaar de smaldeelen der vloot vergaderden, en dan eens naar de steden, alwaar het krygsvolk wierdt verzamelt. Hy zeide ook, dat hy zich aan het hoofdt zyner benden wilde stellen, en de zelve in persoon gebieden. Ondertusschen hadt de maarschalk *de Biez* bevel den veldtocht te openen, en Boulogne op nieuw te belegeren, opwerpende eene sterkte, beter dan de voorgaande geschikt, om de gemeenschap van de plaats met Calais en Guines te beletten.

François de I. komt te Havre de Grace.

De zamelplaats van de zeemacht was te Havre de Grace. De koning begaf zich mede derwaarts in het begin van July, om ze te bezichtigen. Hy nam zyn ganschе hof, en zelfs het vrouwentimmer, met zich. Hy wilde haar op zyn allergrootsche schip *, van 800 tonnen, en een der schoonste schepen, die de zee ooit bevaren hebben, onthalen: doch het zelve raakte in brandt door de achteloosheit van den kok, en brandde geheel af. Het was een groot geluk, dat de koning nog niet aan boordt was wanneer dit voorval gebeurde.

* genoemt le *Carracon.* Een der beste schepen raakt in brandt.

Velen namen het voor een kwaad voorteken van de onderneming, welke men ging onderstaan, even als of een voorval, enkel gevallig, eenige betrekking hadt op het toekomende. Men veranderde echter het genomen besluit niet, en weinige dagen daar na ging de zeevoogdt *Annebaut* oodersteil. 1545.

Hy ging de Engelsche vloot op hare kusten opzoeken, en de zelve niet gevonden hebbende maakte hy zich meester van het eilandt Wight. De Engelschen, die ook in zee gestoken waren, kwamen hem den zeeslag aanbieden: maar de dag ging met schermutseren door, en de Engelschen deinsden af tusschen dit eilandt en Portsmouth, in eene plaats, omringt met zandplaten en klippen, alwaar men hen niet kon aantasten. De kreek, door welke men by hen moest komen, was zo eng, dat 'er geen ruimte was dan voor een of twee schepen tegelyk, en twee hunner schepen bezetten den ingang; zo dat men hen niet kon naderen, zonder gevaar te lopen van of tegen de klippen aangesmeten te worden door het geweldt der stroomen, die op die plaats tot een lopen, of in den grondt geboort te worden door het geschut der twee Engelsche schepen. Ondertusschen eene kalmte opgekomen zynde, die de galeien begunstigde, zondt de zeevoogdt de zelve in de kreek, terwyl hy met de vloot in het ruime sop bleef, zeilende in drie ryen. De Engelsche vloot, de welke vreesde door de galeien bezet te worden, was genoodzaakt uit hare haven te wyken, en hadt de kalmte langer geduurt, zy zou in het uiterste gevaar geraakt zyn, doordien zy haar werk niet kon doen by gebrek van windt, noch zich tegen het enteren van deze grote gevaarten, die door middel der riemen op haar aankwamen, verdedigen. Doch een landwindt opgekomen zynde, moesten de galeien afdeinzen, en de Engelsche galioten op haar beurt op hen jagt makende, waren zy genoodzaakt met kracht te roeien, om weder by hunne vloot te komen. De Franschen meenden het gevecht met de Engelsche vloot weder te hervatten; maar de laatste zich in getal van schepen veel zwakker bevindende verschuilde zich voor de twede maal in hare engte. *Annebaut* dorst hen niet aan boordt klampen, en wendde het naar de kust van Essex. Hy deedt daar drie landingen, verbrandende en verwoestende de plaatsen, daar hy voet aan landt zette, terwyl de galeien de zelve verwoestingen op het eilandt Wight aanrechtten. Ondertusschen bleef de Engelsche vloot gedurig schootvry, verwachtende eene gunstige gelegenheit om de Franschen te verrasschen. Hun zeevoogdt was voornemens zich van het eilandt Wight meester te maken, welkers verovering hem die van Portsmouth gemakkelyker zou gemaakt hebben, zynde de allerbekwaamste zeehaven van Engelandt; doch hy vondt daar twee zwarigheden in. Hy moest de Engelsche vloot slaan, om de zelve te beletten deze overwinning te dwarsbomen, en men zag geen kans om de zelve in hare engte te kunnen aantasten. Ten anderen was het niet genoeg zich van het eilandt meester te maken, men moest daar ook sterkten bouwen, by aldien men het wilde bewaren. Dit alles vereischte veel tydt en onkosten, en noodzaakte den zeevoogdt het meeste gedeelte van zyn volk te laten op een eilandt, van Vrankryk ver af en naby Engelandt gelegen. Deze zwarigheden in den krygsraadt overwogen zynde, waren de stemmen verdeelt: doch eindelyk behieldt het gevoelen, van het te verlaten, de overhandt. Men vereenigde zich op deze twee aan-

Verovering van het eilandt Wight.

Onderneemingen der Engelsche en Fransche vloten.

De Franschen verlaten het eilandt Wight.

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

1545. aanmerkingen, dat men het eilandt niet zou kunnen bewaren, na dat men het ingenomen hadt, zonder ten minſte daar zes duizend man op te laten, en dat men alle, die daar bleven, op de ſlagtbank bragt. Men vertoonde, dat de Franſche vloot, hebbende in Engelandt geen zeehaven om te overwinteren, genoodzaakt was weder naar Vrankryk te keren, en dat alsdan de Engelſchen uit de hare zouden komen, en alles in het werk ſtellen om de Franſchen uit het veroverde eilandt te verdryven. Op deze wyze verhalen het hunne ſchryvers; maar de Engelſche brengen daar zodanige omſtandigheden van by, de welke den roem, dien de eerſten zich by dezen onderneming aanmatigen, vry verminderen.

Verhaal van de landingen, welke zy daar gedaan hebben.

Zy zeggen, dat kapitein *Polin* in den beginne zich met vier galeien vertoonde, om acht te nemen op de bewegingen der Engelſchen, welker vloot, uit zestig ſchepen beſtaande, uit hare havenen vertrok, die der Franſchen naderde, en daar mede handgemeen wierdt; maar dat de nacht hen ſcheidde. Dat de vyanden eenige dagen daar na het eilandt Wight naderden, en dat zy drie landingen ondernamen op drie verſcheide plaatſen, alwaar zy afgewezen wierden. Dat zy naderhandt met een voordeeligen windt de Engelſche vloot, de welke in de haven, van welke wy geſproken hebben, was wedergekomen, wilden aantaſten; maar dat de gezegde engte hen belette hunne onderneming werkſtellig te maken. Dat de zeevoogdt vervolgens het veroveren van het eilandt Wight voorſtelde, en dat de officiers van de vloot zich daar tegen geſtelt hebbende, om redenen, welke wy verhaalt hebben, hy weder zeil maakte, met een windt, die hem op de kuſten van de provincie van Suſſex bragt. Dat een kommandeur van een vlagdeel zyner vloot, hebbende op het eilandt Wight willen water halen, daar een gedeelte van zyne inhebbende manſchap deedt aan landt gaan, en zelfs aan hun hooldt aan landt ſtapte: doch dat hy gedood wierdt met het meeſte gedeelte van die genen, welke hem verſelden. Dat de zeevoogdt niet beter aan den kant van Suſſex ſlaagde, alwaar hy veel van zyn volk verloor in de landingen, welke hy zonder vrucht hadt ondernomen.

Men moet eene der voornaamſte uitvoeringen van dezen zeetocht, zo wel roemruchtig voor den koning van Engelandt, als voor zyne zeemacht, hier niet ſtilzwygende voorbygaan. Deze vorſt was naar Portsmouth vertrokken, om zyne bevelen te geven, en om de Engelſchen door zyne tegenwoordigheit aan te moedigen. Hoe grote ongelykheit 'er tuſſchen zyne vloot en die der vyanden was, liet hy echter niet na zynen zeekapiteinen te gelaſten het gevecht te wagen. Zyne gedachten wären, dat hy, het zelve winnende, alles won, doordien de Franſchen in langen tydt niet in ſtaat zouden zyn om zo eene vloot in zee te brengen; en dat hy, als hy het zelve verloor, niets waagde, om dat hy de zyne zeer ligt kon herſtellen. De Franſchen dus den zeeſlag zoekende, en de Engelſchen bevel hebbende den zelven aan te nemen, raakte men wel haaſt aan malkander. Het

Gevecht der twee vloten.

gevecht wierdt van weêrzyden met veel heftigheit begonnen, doch duurde niet langer dan twee uuren. De nacht op de handt gekomen zynde ſcheidden de twee vlooten, en de Franſche verſcheen des anderen daags morgens niet; zo dat de zelve den Engelſchen de overwinning toeſtondt, hen de zee ten beſte gevende, en men zag de zelve het overige van het jaar niet weder. Men zegt, dat galeien, van welke de Franſchen groten onderſtandt verhoopt hadden, hen onnut waren; en waren de Franſchen ter zee niet gelukkig, zy hadden geen meer voorſpoedt te landt. 1545.

Belegering van Boulogne.

De maarſchalk *de Biez* zette de belegering van Boulogne voort, zonder daar in veel te vorderen, hoewel de koning van Vrankryk tot op tien mylen na aan het leger, om het meerder yver te geven om aan te aanvallen, genadert was, en zyn verblyf in de abdy van Foret-montier, tuſſchen Abbeville en Montreuil gelegen, genomen hadt. De ganſche veldtocht verliep met ſterkten te maken om de plaats in te ſluiten, zo dat het veel eer eene beſchanſſing was dan eene belegering. Het leger echter was ſterk vier en dertig duizend man te voet, twaalf duizend piekeniers, en acht honderd ligte paarden, en voorzien met zeer veel geſchut. Dit grote leger kon niet alleen deze plaats niet innemen, waar van het de belegering moeſt opbreken, het kon zelfs de uitlopen van de bezettingen van Calais en van Guines niet beletten, de welke eene Franſche party ſloegen, en *Dampierre*, die over de zelve geboodt, doodden. *François* de I oordeelde zich alstoen niet veilig in het midden van alle zyne benden, en week naar Amiens. Hy gaf laſt aan den maarſchalk *de Biez* om de uitlopen te beletten, en zich van eene ſterkte, de welke de Engelſchen in het graafſchap Oye gebouwt hadden, meeſter te maken. Het is een ſtreek lands wyd in zee uitſtekende, van het graafſchap Guines afgeſcheiden door eene kil van de zee, de welke het landen zeer moeielyk maakt. Deze kleine landſtreek van vier mylen in de lengte en drie in de breedte ſtrekt zich uit van Calais tot aan Grevelingen, en de zelve was als het ſlagveldt tuſſchen de twee natien, wanneer zy in oorlog waren. Daar op was eene ſtadt gelegen en een kaſteel, de welke by beurten wierden ingenomen door die genen, die meeſter van het veldt waren. De Engelſchen waren toen daar van in het bezit, en het was om hen van daar te verdryven, dat de maarſchalk *de Biez* zich naar dien oordt met zyne beſte benden begaf. Hy ſlaagde niet beter in deze onderneming dan in de belegering van Boulogne. Hy maakte zich in den beginne meeſter van eenige afgezonderde werken, en de Engelſchen, die de zelve wilden herwinnen, wierden geſlagen; maar een zware regen daar op in dit vochtige en moeraſſige landt vallende, was hy genoodzaakt af te trekken. Hy bragt zyne benden weder voor Boulogne, en doordien het jaargetyde te ver verlopen was om de belegering daar van voort te zetten, veranderde hy de zelve in eene inſluiting.

Opbreking der belegering.

Beſchryving van het graafſchap Oye.

Men kan niet ontkennen, dat de bewaring van deze plaats niemandt anders dan de dapperheit der Engelſchen, de welke het grote getal der belegeraars niet verbaaſde, moet toegeſchreven worden: doch alles wel ingezien zynde ſchynt de ſlaphertigheit der laatſten onverſchoonelyk, en hunne traagheit deedt veel om de kloekmoedigheit der belegerden te verſterken. De Franſche geſchiedenisſchryvers werpen de ſchuldt daar van op den krygsvernufteling * *Melloni*, die zyne maatregels kwalyk genomen hadt, bouwende eene ſterkte in eene plaats, genaamt Outreau, regt tegen over neder-Boulogne, maar te ver van de haven, om het inkomen der Engelſche ſchepen te beletten; in plaats van de zelve te leggen regt tegen over den Toren van de Order, al-

Inval der Franſchen in dit graafſchap.

Hunne nederlaag.

Miſſagen, welke de Franſchen begingen in de belegering van Boulogne.

* Ingenieur.

1545. alwaar hy hen den doortocht zou gesloten hebben. De maarschalk *de Biez*, die geen kennis van de wiskunst hadt, liet zich, op de zwarigheden, welke deze vernufteling hem maakte, overreden, om het ontwerp, het welk hy van het hof gekregen hadt, te veranderen; zo dat hy *Melloni* toestondt de sterkte te bouwen op de plaats, welke hy het oorbaarste zou vinden. *Melloni* koos 'er eene, die de haven aan de Engelschen open liet, welker schepen den belegerden wanneer zy wilden verversching konden aanbrengen, het welk de inneming van de plaats onmogelyk maakte.

Muiten der Hoogduitsche krygsbenden.

De belegering hadt echter den koning van Engelandt ontruit, die naar Duitschlandt, om onderstandt te zoeken, gezonden hadt. Zyne gevolmachtigden bragten hem van daar tien duizend Hoogduitsche voetknechten † en vier duizend ruiters ‡: doch deze gehuurde benden sloegen aan het muiten naby Luik, en wilden het maandgeldt, het welk men hen belooft hadt, betaalt hebben. Doordien men nu geen geldt hadt om hen te geven, verzekerde men hen hunne betaling zo haast als zy te Boulogne zouden gekomen zyn: maar zy lieten zich met geen woorden paaien, en keerden weder naar huis, brengende de gevolmachtigden met zich, en ontsloegen de zelve niet voor dat men hen, by wyze van losgeldt, betaalde het geen zy eischten. Zodanig is de ligtvaardigheit dezer hulpbenden, die zich voor geldt verhuren, en die maar bedacht zyn om hunne hebtuit te voldoen, die dikwils nadeeliger is voor die genen, die hen roepen, dan voor de vyanden, tegen welke men hen wil gebruiken.

† Landsknechten
‡ *Reitres.*

Nederlaag van twee duizend Engelschen.

Dit ongeval wierdt door een ander gevolgt. Het was de nederlaag van twee duizend man, die uit Calais en Guines tot onderstandt van het fort op het landt van Oye getrokken waren. Zy verdedigden zich dapper, en bezweken niet dan door de overmacht; zo dat zy alle in de pan wierden gehakt, behalven vyf of zes, die zich bergden. Deze ongelukken wierpen den moedt der Engelschen niet ter neder, en de eer van den veldtocht bleef geheel aan hen.

Gevaarlyke en aanmerkelyke wonde van den hertog van Aumale.

Vrankryk verloor daar veel volk, en *François*, hertog van Aumale, een hunner veldheeren, kreeg daar eene zo gevaarlyke wonde, dat iedereen de zelve dodelyk geloofde. Hy genas echter daar van door de bekwaamheit van den wondheelder des konings. De geschiedenisschryvers hebben geoordeelt, dat eene zo buitengewone kwetzuur, en eene zo verwonderlyke genezing verdienen verhaalt te worden. Deze heer kwam te rug uit het gevecht, dat voorgevallen was in een uitval van die van Boulogne, hebbende in het hoofdt het yzer van eene piek, met een stuk van het hout, dat afgebroken was. Dit yzer ging in door den hoek tusschen het oog en de neus, en kwam achter weder uit, tusschen den nek en het oor. *Ambrosius Pareus*, een befaamd wondheelder van dien tydt, trok het met nyptangen daar uit en tegen alle waarschynlykheit genas de gekwetste gelukkiglyk. Eene stoute handgreep, en de welke van eene bekwame handt voortkwam: doch men verwondert zich niet minder over de standvastigheit van den gene, die de pynen daar van uitstondt met zo weinige ontroering, als of men hem slechts een haar uittrok.

Doodt van den

Het grootste verlies, dat Vrankryk in deze onderneming leedt, kwam het zelve over door de onverwachte doodt van den hertog van Orleans, een jong prins van grote hope. Hy stierf den 8 September te Forest-montier, alwaar de koning, gelyk wy verhaalt hebben, gekomen was, om de belegering van Boulogne aan te dringen. Men weet niet of het van de koorts was, of van vergift. Velen velden over deze doodt het zelve oordeel, als zy over die van den Dauphin, den oudsten der drie zonen van *François* den I, gedaan hadden, en geloofden, dat eene zelve handt deze twee schenddaden begaan hadt, doordien 'er van beide een zelve vermoeden is. Wat 'er van zy, deze prins wierdt Vrankryk in den bloei zyner jaren ontrukt, gelyk zyn broeder weinige jaren te voren geweest was, het zy door het noodlot van het geslacht, het zy door de staatzucht van hunne schoonzuster.

1545. hertog van Orleans.

Catharina van Medicis verdacht hem vergeven te hebben.

Het huwelyk, het welk tusschen dezen jongen prins met eene princesse van het huis van Oostenryk gesloten was, hadt den keizer weder met Vrankryk verbonden: zyne doodt verbrak alle de banden van deze vereeniging, de welke naauwlyks een jaar duurde. *François* twyffelde niet, dat deze doodt verandering aan het verbondt van Crespi zou aanbrengen, en dat de zelve een springbron van nieuwe onluften met *Karel* den V zou zyn, ter zake van het hertogdom van Milaan. Hy liet zich eenigen tydt ophouden door de hope, welke *Grignan*, zyn afgezant, zelf het eerst bedrogen zynde, gaf; maar zynde weder te huis ontboden, en hebbende den zeevoogdt *Annebaut* in zyn plaats gezonden, ondervondt hy, dat men dezen heer om den tuin hadt geleid. Inderdaadt, wanneer de zeevoogdt den keizer hadt gevraagt, op welk eene wyze hy te werk wilde gaan omtrent de belening van dat hertogdom, om het goed verstandt tusschen de twee kronen te bewaren, antwoordde hem de keizer rond uit, dat hy de belening daar van belooft hadt aan den hertog van Orleans, ten aanzien van zyn huwelyk met de infante van Spanje; dat de doodt van dezen prins het huwelyk hebbende verbroken, hy daar door van zyne belofte ontslagen was, en dat hy met het Milanees kon doen wat hy wilde. *Karel* de V sprak zo stout en onbewimpelt, om dat hy niet geloofde, dat hy iets wegens Vrankryk te vrezen hadt, terwyl het met den Engelschen oorlog zou belemmert zyn. Hy bemoeide zich niet van zyn kant om eene nieuwe verbindtenis met *François* den I te maken, voornemens zynde de onzydigheit te bewaren, en een aanschouwer der gevechten van de twee natiën, welke hy aan malkander hadt gebragt, te blyven, om daar van te trekken de voordeelen, welke zyne voorzichtigheit hem daar van in voorvallende gelegenheit zou doen plukken.

Zyne doodt dödt het verbondt tusschen den keizer en *François* den I verbreken.

De eerste weigert de belening van het hertogdom van Milaan.

Hy gedroeg zich nochtans altydt voorzichtig omtrent deze twee kronen, uit vreze, dat zy zich weder zamen mogten verzoenen. De zamenverbondene Duitsche vorsten werkten inderdaadt om hen weder te bevredigen, en op de voorstelling, welke hunne afgezanten daar van aan het hof dezer twee prinsen gedaan hadden, hadt *Henrik* toegestaan, dat zyne staatsdienaars zich te Ardres zouden laten vinden, eene plaats tot de onderhandeling geschikt, werwaarts *François* de I ook de zyne zondt. Doch de onderhandeling wierdt afgebroken door den hinderpaal rakende de wedergeving van Boulogne, die 'er reets verscheide malen was in den weg gekomen. Wel verre van dat toe te stemmen eischte *Henrik*, dat men hem daarenboven de stadt Ardres

Herbert. Mezeray.

1545. zou te pandt geven, tot verzekering van de betaling van zyn jaargeldt: zo dat de gevolmachtigden ſcheidden, zonder iets te hebben kunnen beſluiten. Ter zelver tydt zondt de koning van Engelandt den biſſchop van Winchester en dien van Weſtmunſter, met den ridder *Karne*, als zyne afgezanten aan den keizer. Zy kwamen daar byna zo haaſt aan als de Franſche afgezant, die nieuwe voorſlagen kwam doen rakende de belening van het Milanees, na de doodt van den hertog van Orleans. De Engelſche afgezanten eiſchten voldoening over het nemen der ſchepen van hunne natie, welke men in de Vlaamſche havenen in beſlag hadt genomen, en de afſchaffing der rechten, welke de Vlaamſche gemachtigden op de tollen eiſchten, ten nadeele der laatſte traktaten. Zy hadden ook laſt des keizers zygangen gade te ſlaan, over de verandering, welke de doodt des hertogs van Orleans moeſt veroorzaken. Zy waren niet voldaan over het antwoordt, dat men gaf op hunne klagten. De Raadt van Vlaanderen benoemde gevolmachtigden, de welke te Bourbourg byeen kwamen met die van Engelandt: doch de eerſten merkten het nemen der Engelſche ſchepen aan als rechtmatige ſcha-verhalingen over het nemen der Spaaniche ſchepen, die van St. Domingo waren te rug gekomen, door de kapers van die natie. Ten aanzien der nieuwe belaſtingen gaven zy ten antwoordt, dat het gebrek aan geldt, dat de keizer hadt, daar de oorzaak van was; dat men daarom deze heffing aan de rampen van dien tydt moeſt toeſchryven. Betreffende de nieuwe maatregels, welke de keizer met Vrankryk te nemen hadt, ſcheen het, dat deze vorſt beide de kronen wilde te vriendt houden, door het voorſlaan van een driedubbeld verbondt aan de afgezanten van *François* den I en van *Henrik*, in het welke hy met hen wilde treden. Men ziet echter wel, dat het niet was dan eene liſt om hen op te houden, en dat het hem minder te doen was om hen weder zamen te vereenigen, dan om hunne vereeniging te verhinderen. Maar hy wierdt zelf bedrogen, terwyl hy anderen zocht te bedriegen, en deze twee vorſten, tuſſchen welke hy tweedragt hadt verwekt, maakten kort daar na vrede, en keerden weder tot hun oude verbondt. Doch voor dat wy van deze bevrediging ſpreken moeten wy het verhaal van hunnen oorlog eindigen.

Afgezanten van *Henrik* den VIII aan den keizer.

Zy krygen geen gunſtig gehoor.

July. Wy hebben niets gezegt van de verrechtingen van den grave van Montgommeri, den welken *François* de I naar Schotlandt hadt doen overſteken. De benden, welke hy met zich gebragt hadt, voegden zich by het Schotſche leger, trokken over de Twede in het begin van July, en deden een inval op de grenzen van Engelandt. Om eene afwending te maken trok de graaf van Herford, die van Calais weder te rug was gekomen, in de Weſterſche landſchappen van Schotlandt, met een leger van twaalf duizend man, rovende en plunderende de ſteden en het platte landt, om de Schotten te rug te doen keren tot hulp van hun landt. Maar deze laatſten, naar hun voorbeeldt, beſloten de zelve verwoeſting in de Ooſterſche provincien van Engelandt aan te rechten. Hunne onderneming hadt geen goed gevolg. Zy wierden door het Engelſche leger geſlagen, het welk hunne meeſte ſoldaten en officieren doodde, of gevangen nam. De zonen van Mylord *Humes* en Mylord *Maxwel* waren van het getal der laatſten, nevens de bevelhebber der Franſche benden. Dit verlies wierdt echter weinige dagen daar na vergoed door het voordeel, het welk het Schotſche leger, dat aan de zyde van het Weſten was, behaalde. Het verſloeg de Engelſchen in eene ontmoeting, en vyf honderd dezer laatſten bleven op de plaats. De graaf van Douglas hadt zich by deze onmoeting bevonden, waar van hy zelf zo wel de aanlegger, als een der voornaamſte hoofden was geweeſt. De regent hadt zich tegen hem beklaagt over de afkerigheit, welke de adel toonde tegen de party van de koninginne, en weet aan deze kwade genegenheit zyne vrees en die van den kardinaal *Beton*, zo dat zy twyffelden aan de getrouwheit der Schotſche edelen, die met de vyanden niet hadden durven handgemeen worden: doch *Douglas* verzekerde hem, dat de adel zynen plicht zou betrachten. Op zyn woordt leverde men den ſlag, van welken wy komen te ſpreken, de welke inderdaadt den Schotten voordeelig was. Dus was het, dat, hoedanig *Douglas* ook aan den koning van Engelandt overgegeven was, hy de liefde voor zyn vaderlandt echter voor zyn byzonder belang ſtelde. *Lesley*, graaf van Rotuze, muntte ook uit in deze gelegenheit. Zodanig was de wraak, welke de Schotten over de doodt van hunne makkers, in den voorgaanden veldſlag geſneuvelt, namen. Deze vyandelykheden deden voor het overige niets anders dan de twee volkeren verbitteren, zonder dat het eene grote voordeelen op het andere behaalde: voordeelen daarenboven, de welke niet minder dodelyk waren voor de overwinnaars dan voor de overwonnenen. De mogendheden overzee, die deze tweedragt aanſtookten, waren ook de genen, die daar voordeel meê deden. 1545.

Thuanus.

Getrouwigheit van den grave van van Douglas aan die van zyne natie.

Landingen der Engelſchen in Normandië.

De Engelſche vloot behaalde meer eer van hare landingen, welke de zelve in dat jaar deedt op de kuſten van Normandië. Wy hebben de landingen, de welke de Franſchen op het eilandt Wight en in de provincie van Suſſex deden, gezien: de Engelſchen, vergramt over dezen inval, geloofden, dat zy zich niet gewroken hadden met de vyanden te rug gedreven te hebben, zy wilden hen daarenboven tot hunnent gaan bezoeken. Zy konden niet velen, dat de Franſchen den baas waren komen ſpelen op een element, over het welke zy meenden dat hen het gebiedt toekwam, noch dat zy de ſtoutheit zouden hebben van de wyde zeeſtreek, welke de natuur tuſſchen de twee koninkryken gemaakt heeft, over te ſteken, om hun eilandt te komen verwoeſten. Om hunne gevoeligheit daar over te tonen verſcheen hunne vloot, beſtaande uit honderd zeilen, op de kuſten van Normandië. Na die der Franſchen te hebben uitgedaagt, de welke niet in zee dorſt ſteken, kwam zy landen te Treport, welker voorſteden men verbrandde, de ſchepen, die in de haven lagen, wegnam, en de vrees over het gehele geweſt bragt. Na deze verrechting, hebbende de vyanden niet tot het gevecht kunnen brengen, keerden de Engelſchen zegepralende weder te rug, en geloofden aan hunne achting en wraak voldaan te hebben. Des kan men zeggen, dat de ondernemingen van dat jaar, zo te water als te lande, eindigden met eere voor *Henrik*, zo wel als ten voordeele van de natie.

Inval de Engelſchen in Schotlandt, en der Schotten in Engelandt.

De Schotten geſlagen in September.

De verſchillen over den Godsdienſt duurden nog: en de gevolgen daar van waren niet min bloedig in Vrankryk en in Schotlandt dan die van den oorlog, welkers gevallen wy verhalen. Zy bragten ook geheel Italië en Duitſchlandt in beweging: doch zy waren zo hevig niet in Engelandt.

Herbert. Thuanus. Mezeray. Burnet.

De

1545. De aartsbiſſchop van Kantelberg, nemende den tydt waar van het afwezen des biſſchops van Wincheſter, trachtte het werk der hervorminge voort te zetten. Het ſcheelde weinig of hy hadt het gemoedt des konings zo verre gebragt, als hy het wenſchte. Hy hadt hem zeer doen waggelen, wanneer *Gardiner*, die daar de lucht van kreeg, hem uit het hof van *Karel* den V, daar hy afgezant was, liet weten, dat zyne vereeniging met dezen vorſt afhing van de bewaring van den ouden Godsdienſt, en dat, indien de koning daar van afweek, de keizer het verbondt, dat hy met hem hadt, zou verbreken. Aan de andere zyde ſloegen de prinſſen en Proteſtantſche ſtaten van Duitſchlandt, met de macht des keizers, die dagelykſch groter wierdt, gedreigt wordende, *Henrik* een nieuw eedgenootſchap voor, en *Cranmer* onderſteunde het zelve: maar hy miſte den machtigen arm van *Cromwel* om hem te onderſteunen. Mylord *Brandon*, hertog van Suffolk, hadt hem de handt geboden: des zelfs doodt, de welke in de maandt van Auguſtus van dat jaar voorviel, ontnam hem ook dezen byſtandt, de welke, ſchoon onvermogender dan die van *Cromwel*, hem nochtans van veel nut was.

Gardiner wendt *Henrik* den VIII af van het voortzetten der hervorminge.

Wy hebben in het begin dezer regering verhaalt, door welk een geluk, of door welke verdienſten, deze heer verheven was tot de eere, van zich ſchoonbroeder te zien van den koning van Engelandt, met wiens zuſter, weduwe van een koning van Vrankryk, hy trouwde. Zyne behendigheit, zyne goede geſtalte, en zyne dapperheit maakten hem eenen der volmaakſte edellingen van zynen tydt, zynde daarenboven van een bevalligen geeſt, vrolyk van aardt, beminnende het vermaak en de verkwiſting. Deze hoedanigheden hadden hem de gunſt des konings verkregen, de welke altydt eene tedere genegenheit voor hem hadt: voor het overige zeer gemeenzaam, iedereen goede woorden gevende, en door zyne verplichtende manieren zo wel van het volk, als van den adel bemint. Hy hadt genegenheit voor den hervormden Godsdienſt, en hy zou tot des zelfs voortzetting gaarne iets hebben willen toebrengen; doch niet ten koſte van zyn geluk, het welk hy voor gene andere zake wilde opofferen. Zodanig is het hert der menſchen van de wereldt; betovert door de vermakelykheden der eeuwe hebben zy gene andere dan zwakke begeerten voor de voorwerpen, de welke hunne zinnen niet ſtrelen. De koning toonde eene gevoelige droefheit over de doodt van zynen gunſteling, en wilde de onkoſten van zyne lykſtatie betalen, waar van hy zich met eene koninklyke pracht kweet: een bewys van eene genegenheit, gelyk aan die, de welke eertyds *Alexander* bewees aan de gedachteniſſe van *Hepheſtion*. Dus hadden deze twee gunſtelingen een gelyk lot. Beide tederlyk bemind van hunne meeſters, hadden zy de eer van ſchoonbroeders * van hen te worden, en na hen gedurende hun leven met hunne weldaden overladen te hebben, ondervonden zy daar van nog de mildadigheit na hunne doodt. Voor het overige was de koningin *Maria* noch de eerſte, noch de laatſte vrouw van den hertog van Suffolk. Hy was te voren getrouwt geweeſt met de dochter van Mylord *Nevil*, weduwe van den ridder *Mortimer*, en eenigen zeggen, dat hy haar verliet, zonder zyn huwelyk te laten ſcheiden. Hy trouwde naderhandt met de dochter van Mylord *Powys*, waar van hy twee dochters kreeg. *Maria* van Engelandt was zyne derde gemalin. Hy hadt daar van een zoon, die ongetrouwt ſtierf, en twee dochters, welker eene de moeder was van *Jobanna Gray*, welke zy op den troon zag: doch dit was niet dan om haar kort daar na op een ſchavot te zien ſterven. *Brandon* trouwde ten vierde male met de baroneſſe van Willougby, by welke hy twee zonen hadt, die hem overleefden, doch ongetrouwt ſtierven.

Doodt van den hertog van Suffolk.

Zyn lof.

De droefheit, welke de koning toont over zyne doodt.

Alexander deedt de zuſter van zyne gemalinne trouwen met *Hepheſtion*.

Zie de Geſchiedenis van de Baronage van Engelandt door *William Dugdal*.

1545. *Cranmer* hadt ondertuſſchen gezag genoeg om het aartsbisdom van Jork te bezorgen aan *Robbert Holgait*, voorheen biſſchop van Landaffe, die met hem in de zelve gevoelens was; zo dat deze kerkvoogdt niet zo haaſt in zyn aartsbisdom was ingewyd, of hy twerkte om de hervorming daar te beveſtigen. Ter zelver tydt wierdt *Henrik Holbeach*, de welke ook de leer der Hervormden omhelſt hadt, biſſchop van Rocheſter gemaakt, en *Day*, die genegenheit voor dezen Godsdienſt hadt, wierdt voorzien met het bisdom van Chicheſter; zo dat *Cranmer* zich onderſteunt zag door een aanzienlyk getal der eerſte kerkvoogden van het koninkryk. Nochtans was 'er een ſoort van ſtilſtandt in de zaken van den Godsdienſt gedurende dit gehele jaar.

Holgait gemaakt aartsbiſſchop van Jork.

Aanſtelling van Proteſtantſche kerkvoogden.

Het ging zo niet toe in Schotlandt. De kardinaal *Beton*, een driftig vyandt der Hervormden, liep van den eenen hoek van het koninkryk naar den anderen om hen te ontdekken, hen voor de officialen te ontbieden, en hen zonder barmhertigheit te doen verbranden. Hy wachtte zelfs zo lang niet tot dat des konings rechters het doodvonnis uitſpraken, na dat de vierſchaar van zyn geloofsonderzoek deze ongelukkigen ſchuldig aan de misdaadt van kettery verklaart hadt. Hy gaf voor, dat de eerſte veroordeeling de twede medebragt, en dat, zonder den wereldlyken arm van noden te hebben, hy recht hadt om naar den houtſtapel te zenden die genen, welke hy voor ketters hadt doen verklaren. Zyne macht was vermeerdert door de ſlapheit van den onderkoning, en door het verwantſchap van den grave van Krauwfort, die met de onechte dochter van dezen kardinaal getrouwt was. Doch zyn allergrootſte gezag kwam hem van de genegenheit der geeſtelyken, de welke hem als hunnen beſchermer aanmerkende, hem zo zeer beminden, als hy van het volk en van den adel, by welke hem zyne trotſchheit onverdragelyk maakte, gehaat was. Hy behandelde ook de groten van het ryk met veel verachting, en wy hebben gezien, hoe hy het hatelykſte bedrog gepleegt hadt om den graaf van Lenox te bederven, door hem aan Vrankryk verdacht te maken. Dit hof kon den grave van Lenox geen ſchade doen, doordien hy naar Engelandt was vertrokken; doch het wreekte zich over het verraadt, waar aan het hem ſchuldig geloofde, op *Jan Stuart* *, zynen broeder, welken het deedt gevangen nemen. De graaf van Montgommeri, die alstoen in Schotlandt was, raakte overhoop met den kardinaal door het afgryzen over de trouwloosheit, welke hy tegen den grave van Lenox gepleegt hadt, en weder naar Vrankryk overgaande op het einde des jaars, onderrechtte hy daar den koning van, die *Stuart* in vryheit ſtelde. Eene edelmoedige daadt van *Montgommeri*, die een vyandt was van den grave van Lenox en van des zelfs broeder, en die echter niet kon velen, dat men door valſche beſchuldigingen hunne deugdt verongelykte.

Leſley. Burnet. Thuanus. Spotswood in zyne Geſchiedenis van de Hervorming in Schotlandt.

Wrede vervolging der Proteſtanten in Schotlandt.

Vermogen van *Beton*, en zyne wreedheit.

* heer van Aubigny.

Edelmoedigheit des graven van Montgommeri.

Om alle deze dingen bondt de kardinaal zich niet in; maar altydt even heerſchzuchtig regeerde hy als opperheer, terwyl de graaf van Aran niet dan een ſchyn van gezag hadt. Doordien

1545. *Beton* de Hervormden voor zyne vyanden hieldt, leide hy voornamentlyk toe op hunnen ondergang: doch de vervolging, welke hy hen tegen de wetten aandeedt, was eene beweegreden, of een voorwendſel, om hem zelf te doen omkomen.

Voor alle andere Hervormden hadt hy het gemunt op eenen *Georg Wichart* *, een ſtoutmoedig leeraar, die van de hogeſchool van Kambridge kwam, alwaar hy de lere van *Luther* hadt ingezogen. Hy was van daar weder in zyn vaderlandt gekomen in het jaar 1544, en niet veinzende predikte hy openbaarlyk zyn gevoelen. Zyne predikatiën deden veel vrucht op verſcheide plaatſen van Schotlandt, boven al te Dundy, alwaar hy meermalen dan ergens anders predikte. Doch de overheit, voor een' opſtandt beducht, verboodt hem den predikſtoel, en vermaande hem geen oproer te verwekken. Hy antwoordde, dat zyn voornemen niet was de gemene ruſt te ſtoren, alzo hy niet deedt dan hen het Euangelie te verkondigen, en vermaande hen op zyn beurt de waarheit niet te verwerpen. Dundy verlatende verliet hy zynen dienſt niet: hy kwam in de Weſterſche delen van het koninkryk, en maakte daar een groot getal belyders. De geeſtelykheit ſtondt hem naar het leven, en men nam een prieſter gevangen, die gewapend was, om hem te doden by het aftreden van den predikſtoel. Het volk, daar over verſtoort, liep toe om den moordenaar te verſcheuren, en hy zou gevaar gelopen hebben, indien *Wichart* hem niet uit hunne handen hadt gerukt, bergende het leven aan een man, die aankwam met voornemen om hem van het zyne te beroven. Doorgaans nam hy zyn verblyf by een man van geboorte, genaamt *Kokburn van Ormeſton*, die de hervorming volgde, en die acht mylen van Edenburg woonde. De kardinaal, daar van kennis hebbende gekregen, verzocht veelmalen dezen edelman om hem *Wichart* over te geven: doch altydt te vergeefſch. Hy kwam eindelyk zelf, verſelt van den grave van Aran, die, niettegenſtaande hy de leer der Hervormden in zyn herte beleedt, zich echter door *Beton* liet trekken op die plaatſen, alwaar hy zyne tegenwoordigheit nodig oordeelde, om de halsſtraffen over hen te bekrachtigen. Het huis wierdt omringt, en men wilde den Lutherſchen predikant hebben. Men zou hem niet overgegeven hebben, byaldien de graaf van Bothuel, die veel aanzien in dat geweſt hadt, niet was gekomen, en zyne vermaningen by de bedreigingen van *Beton* hadt gevoegt, zich borg ſtellende voor het leven van *Wichart*. *Bothuel* handelde oprechtelyk, en op het woordt, dat hy te voren van den kardinaal genomen hadt: doch hy wierdt daar door misleid, en hy bedroog de anderen tegen zyn dank. *Wichart* wierdt geſtelt in handen der geeſtelyken, naar St. Andrews gevoert, en in het kaſteel gevangen gezet; en in eene vergadering van biſſchoppen, de welke *Beton* tegen den 27 February byeenriep, maakte men hem zyn geding op eene plegtige wyze.

De regent, die ook zyn woordt gegeven hadt, dat men *Wichart* geen kwaad zou doen, en die aan de andere zyde van gevoelen was, als wy verhaalt hebben, zondt bevel om de rechtsvorderingen tot zyne aankomſt te ſtaken; maar *Beton* lachte met zyne bevelen, en verhaaſtte het vonnis. Het was daarenboven vruchteloos, dat de gevangen, zynde voor de prelaten gebragt, verzocht om door eene onzydige rechtbank, die hem zou ondervragen volgens het woordt Gods, en in tegenwoordigheit van den regent, gevonniſt te worden: men las hem zyne beſchuldiging voor; hy hieldt de artykels ſtaande, welke hy geleert hadt, en dit was genoeg om hem voor een ketter te verklaren. Men veroordeelde hem op ſtaande voet ten vure. Iemandt * den kardinaal verzocht hebbende toe te ſtaan, dat men het Avondmaal den verwezen gaf, voor dat men hem ter ſtraffe geleidde, antwoordde hy, dat een ketter geen der voorrechten van de kerk mogt genieten. Doch wanneer men broodt en wyn bragt om te ontbyten, tradt *Wichart* aan de tafel, en de gelegenheit waarnemende om het Avondmaal te nemen in tegenwoordigheit van het ganſche huisgezin van den ſtedehouder van den Tour, zegende hy vervolgens het broodt en den wyn, communiceerde de eerſte, en gaf het Avondmaal vervolgens aan de anderen, die het van zyne handt ontfingen. Na deze heilige plegtigheit gaf hy hen afſcheidt, beval zich aan hunne gebeden, en willende niets meer genuttigen, bragt hy den overigen tydt door in zyne Godsdienſtigheit, tot dat de ſcherprechter binnen komende hem een zwarten rok aantrok, gevult met zakies buſchpulver, en hem naar de ſtraſplaats leidde, regt tegen over het paleis van den kardinaal. Terwyl men hem aan den paal vaſt maakte riep hy uit: *Zaligmaker des werelds, erbarm u over my. Hemelſche Vader, in uwe handen bevele ik mynen geeſt.* Naauwlyks hadt hy deze woorden geëindigt, of men ſtak den brandt in de houtmyt: doch hy wierdt niet aanſtonts verſtikt door het buſchkruidt, dat men rondom hem gelegt hadt: zo dat de ſtedehouder van het kaſteel, ziende dat hy nog leefde, naar hem toe kwam, en hem vermaande goeden moedt te hebben. *Wichart* antwoordde hem: *Ik heb dien zo goed, dat de vlammen, die reets een gedeelte van myn ligchaam verteert hebben, geen verandering in myn gemoedt kunnen maken.* Vervolgens ſloeg hy zyne oogen naar het venſter, uit het welke de kardinaal, leunende op een heerlyk kuſſen, zyn gezicht met dit wrede ſchouwſpel zocht te vermaken; en ſprekende met eene luide ſtemme uit het midden der vlamme, welke hem verteerde, zeide hy: *Die man, die ons van boven uit zyn paleis zo ſtout aanziet, zal binnen korten tydt gezien worden op den grondt leggende, met zo veel ſchande, als hy tegenwoordig hoogmoedt betoont.* Op dat oogenblik trok de beul den ſtrop toe, daar hy hem mede verwurgde, en die met zyn leven een einde van zyne pynen maakte. Doch zyne laatſte woorden hadden wel haaſt daar na hunne vervulling.

De geeſtelykheit ſchepte behagen in deze doodſtraffe, en prees de onverzettelykheit van den kardinaal, welken de bevelen van den regent, noch de wyze van rechtspleging niet hadden kunnen doen ſtilſtaan. Het volk in het tegendeel morde daar over, en ingenomen door de ſtandvaſtigheit van *Wichart*, merkte het hem aan als een martelaar. De adel voegde zich by het volk, en zy alle hielden ſtaande, dat de doodt van *Wichart* een waarachtig marteldom was, doordien het den geeſtelyken niet vryſtaat over iemands leven te vonniſſen, zonder daar toe van de overheit gemachtigt te zyn, de welke het zwaardt der gerechtigheit in handen heeft. Men bleef daar niet by; de vyanden van *Beton* namen daar uit gelegenheit om opentlyk te zeggen, dat de kardinaal door zulk een hatelyken moordt verdient hadt om aan den gemenen haat te worden opgeoffert. Zy voegden daar by, dat die genen, die tegen het leven van diergelyke dwingelanden aangeſpannen hadden, den lof hunner eeuwe en dien der nakomelingen behaalt had-

1545.

* *Thuanus* noemt hem *Sephaard*. Straf van *Georg Wichart*.

De graaf van Aran laat zich door *Beton* overhalen.

Trouwloosheit van *Beton*.

Hy doodt *Wichart* veroordeelen, in weerwil van het verboot van den grave van Aran.

* *Thuanus* zegt, dat het *Jan Vinarne* was.

Hy weigert den veroordeelden het Avondmaal.

Wichart vindt middel om het Avondmaal te houden.

Hy voorzegt voor zyne doodt die van *Beton*.

Deze doodt doedt de Schotten tegen *Beton* opſtaan.

1545. hadden. Deze redenen deden hunne uitwerking. De zamengezworenen, ten getale van twaalf, volgens eenigen *, en maar van vyf, volgens anderen †, kwamen in zyn paleis te St. Andrews op den 29 May; dwongen hem voor hen de deur te openen, na met hen bedongen te hebben, dat zy zyn leven zouden sparen; vermoordden hem, zonder acht te hebben op het woordt, dat zy hem gegeven hadden, en wierpen zyn ligchaam uit het venster, waar uit hy twee maanden te voren de doodt van *Wichart* hadt aangeschouwt. Voor het overige legt de Roomsch-Katholyke schryver ‡ de schuldt van deze uitvoering niet op de party der Gereformeerden, noch op de wraak over de doodt van *Wichart*; hy zegt, dat de zelve daar maar een voorwendsel van was, en dat de waarachtige oorzaak was de gevoeligheit van *Lesley*, die heer, die zich hadt doen kennen in het gevecht, het welk wy boven verhaalt hebben, waar uit de Schotten overwinnaars wederkeerden. Deze schryver verhaalt het verschil, het welk deze Mylord gehad hadt met den kardinaal *Beton*, die voorheen des zelfs vriendt was, en het voornemen, het welk de eerste genomen hadt, om reden te hebben van het ongelyk, het welk hy geloofde dat hem de andere hadt aangedaan. Hy zegt, dat het dit was, het welk hem de wapenen in de handt gaf, en hem dit stoute voornemen, van *Beton* in zyn paleis, in het gezicht van zyne lyfwacht, te gaan doorsteken, deedt ondernemen, het welk hy de vyfde uitvoerde.

* *Burnet.*
† *Thomas. Lesley* zegt negen.
Hy wordt vermoord.
‡ *Thomas.*
Oorzaken van dezen moordt, waar van de Protestanten ontlast zyn.

Wat 'er van zy, men zeide weinig goeds van deze rampzalige doodt, en die genen zelf, die zich daar over verheugden, lieten niet na de aanleggers daar van te veroordeelen. Zy merkten echter de wrekende handt der Goddelyke gerechtigheit zo zichtbaar daar in, dat de kardinaal, gelyk zy zeiden, niet alleen vermoord was in de zelve kamer, uit welke hy het verbranden van *Wichart* met zo veel vermaak hadt aangezien; maar ook in het beproeven van de zelve trouwloosheit, waar aan hy de eerste zich hadt schuldig gemaakt, niet houdende het woordt, het welk hy aan *Kokburn* gegeven hadt. Doch de vrienden van den kardinaal merkten op hun beurt in het vervolg aan, dat de moordenaars van den kardinaal deze zelve gerechtigheit gevoelt hadden, als zynde byna alle eene geweldige doodt gestorven. Dit zelve merkte men vele eeuwen te voren aan ten opzichte der moordenaars van *Julius Cesar*. Het is ook de zelve rechtvaardigheit, de welke over het geheelal heerscht van het begin der wereldt af, en die daar over tot den einde toe zal regeren, de welke niet toelaat, dat de daden van trouwloosheit en wreedheit ongestraft blyven, hoedanige ook de beweegreden daar toe moge geweest zyn.

Verscheide aanmerkingen over de doodt van *Beton*.
En over die zyner moordenaren.

Na dezen moordt begaven zich de zamengezworenen, gevolgt van honderd en veertig personen, die misschien medeplichtig waren, of die vreesden daar van verdacht te zullen worden, op het kasteel, voornemens zynde zich daar tot het uiterste toe te verweeren. Zy zonden ook aan den koning van Engelandt, om zyne bescherming te verzoeken. Dezen onderstandt verwachtende volduurden zy de belegering vyf maanden, en de regent, die de komst der Engelsche benden vreesde, stondt hen toe zich by verdrag over te geven. Hy verleende hen vergiffenis van het voorledene, en beloofde hen van wegens den paus kwydschelding over den moordt, aan den kardinaal begaan. Ten waarborge van het verdrag, tot dat de vrylating van Rome zou gekomen zyn, moest het kasteel in hunne macht blyven, wanneer zy het zouden bemachtigt hebben; zo dat deze jonge heer, welken *Beton* tot gyslaar hadt genomen, om zyne heerschappy te verzekeren, ten waarborge diende aan zyne moordenaars, om zich van de vergiffenis van zyne doodt te verzekeren. Men zegt, dat gedurende dezen tusschentydt de genen, die op het kasteel waren, zo vele ongeregeldheden pleegden, dat een onder hen, genaamt *Jan Rough*, na dat hy, hen daar over vruchteloos hadt bestraft, hen daar uit vertrok, en zich naar Engelandt begaf. Hy was de zelve, die naderhandt, onder de regering van *Maria*, om den Godsdienst verbrand wierdt. Ondertusschen kwam de vrylating van den paus; maar daar was een beding by, dat de zelve onnut maakte. Men noemde den moordt van den kardinaal eene onvergeeflyke zonde, en deze uitdrukking deedt den eedverwanten, nevens die van hunnen aanhang, geloven, dat men hen zocht te bedriegen. Zy namen derhalven voor het uit te harden, verzekert zynde van den bystandt uit Engelandt, welken men hen belooft hadt. Doch die van Vrankryk kwam hen te voren, en de belegerden waren genoodzaakt zich over te geven, onder min voordeelige voorwaarden dan die, de welke men hen hadt aangeboden. Zy behielden alleen het leven, en wierden voor eeuwig uit Schotlandt gebannen, het welk niet gebeurde dan na de doodt van *Henrik* den VIII. Twee jaren daar na wierdt het kasteel afgebroken, uit krachte van de wet van het geestelyke Recht, de welke beveelt, dat eene plaats, alwaar een kardinaal gedood is, moet afgebroken worden. Dus eindigden de Schotsche onlusten. Die van Vrankryk waren veel bloediger.

1545.
Hun ongeregeldheden, en de bestraffing, de welke daar over *Jan Rough*, een der hunnen, doelt.
Vrylating van den paus.
De belegerden zyn genoodzaakt zich over te geven.

Het toneel daar van wierdt geopent in het gebergte, gelegen voor een gedeelte in het graafschap van Avignon, en een gedeelte in Provence, welke den naam dragen van Kabrieres en van Merindol; een naam, welken de moordt hunner inwoonderen zo berucht heeft gemaakt. Het waren de ontkomenen uit de vervolging, de welke de pauzen meer dan drie honderd jaren te voren tegen de Waldenzen verwekt hadden. Eenigen hadden zich nedergeslagen aan den voet van het Alpische gebergte, in eenige valleien van Vrankryk en van Savoje, alwaar zy op hun beurt verschrikkelyke veranderingen ondergaan hebben; anderen waren gegaan naar de zyde van Provence, en hadden zich in woeste plaatsen verscholen, van welke zy door hunnen arbeidt een zeer goed landt gemaakt hadden. Krabrieres en Merindol waren daar van de voornaamste woonplaatsen: doch zy bezaten nog twee en twintig burgten, of dorpen, de welke niet dan wildernissen waren, voor dat zy de zelve hadden bekwaam gemaakt om bewoont te worden, en voor dat zy de zelve bevolkt hadden. Zy leefden daar zeer eenvoudig, belydenis doende van dien Godsdienst, om welken hunne voorvaderen uit Languedok verdreven waren: vyanden van twistgedingen, liefdadig omtrent de armen, gehoorzaam aan de vorsten, aan welke zy schattingen betaalden, en Godt dienende door gedurige gebeden en een onberispelyk leven. Dit is het getuigenis, het welk *Langey du Bellay*, stedehouder des konings in het landbestier over Piémont, van hen gaf, na het onderzoek, het welk hy daar van gedaan hadt, volgens het bevel, dat *François* de I hem daar van gegeven hadt. Hy voegt daar by, dat zy, blyvende by den Godsdienst der Waldenzen, daar zy van afgekomen waren, selden

Herbert. Thuanus. Mezeray. Varillas.
Moordt der inwoonders van Kabrieres en Merindol.
Beschryving van deze inwoonderen.
Hun Godsdienst.

1545. den kwamen in de kerken der R. Katholyken. Dat, als zulks gebeurde, zy zich niet nederwierpen voor de beelden; dat men hen het teken van het kruis niet zag maken, noch het wywater nemen; dat zy een kerkdienst hadden, naar hun gebruik, in de taal van het landt, en gewoonten, geheel verschillende van die van de Roomsche kerk. Dat zy den paus niet erkenden, noch eenige bisschoppen hadden; maar dat zy onder zich verkoren priesters en leeraars, om den dienst te verrechten, en om hen te leeraren. Dit onderzoek wierdt gedaan ingevolge van een besluit van het Parlement van Aix in het jaar 1540, tegen deze arme menschen gemaakt, de welke men by rechtsverzuim veroordeelde tot verbeurte van hunne goederen en tot de doodt. Eenigen aan *François* den I de strengheiten de voorbarigheit van dit vonnis vertoont hebbende, schortte hy de uitvoering daar van op, tot dat hy daar beter van zou onderrecht zyn. Dit geschiedde door de verklaring van *Langey*, waar op de koning bevel aan het Parlement van Aix zondt, om een nieuw uitstel te geven aan de bewoonders van Kabrieres en Merindol om zich te verdedigen. Al de misdaadt, welke men hen te last leide, was, dat zy gebleven waren in de landen van den paus en van den koning, belydende een Godsdienst, strydig tegen dien van deze twee souvereinen, en naderhandt, zonder hun verlof, hun geloof verandert te hebben in dat van *Zwinglius*; als of het geloof der volkeren van het welbehagen der vorsten afhing. Voor het overige was het gevoelen van *Zwinglius* geen ander dan het hunne, en dat van hunne voorouderen.

Het besluit van hunne veroordeeling opgeschort.

Beweegredenen van hun vonnis.

Anthony Chassaneus was toen eerste voorzitter in het Parlement van Aix; een verstandig en bezadigt man, en die nochtans het vonnis hadt toegestemt: doch op het vertoog van eenen zyner vrienden hadt hy de uitvoering daar van uitgestelt, en plaats gegeven aan de verzachtingen van het hof. De redenen, van welke zich deze vriendt bediende, zyn al te zonderling om verzwegen te worden. Voor dat deze magistraatspersoon was gevordert om in de eerste rechtbank van Provence te zitten, was hy pleitbezorger geweest voor het opperrechtersampt van Autun. Daar gebeurde in dien tydt een seldzaam voorval. Eene verschrikkelyke menigte van rotten en muizen aten de granen der landlieden af, de welke voor dezen geessel geen anderen raadt wisten dan den bisschop of zynen eersten stedehouder te verzoeken, deze dieren te willen vervloeken. Zy boden hun smeekschrift den rechters van des bisschops rechtsgebiedt aan, de welke, na daar over geraadpleegt te hebben, het niet geraden vonden iets tegen deze kwaaddoenders, over welke men zich beklaagde, te besluiten, voor dat de order, in het opmaken van rechtsgedingen gebruikelyk, was opgevolgt. Men dagvaardde hen dan, als naar gewoonte, drie malen, op welke men drie rechtsverzuimen nam. Met deze rechtspleging niet vergenoegt gaven de rechters, vervullende de afwezendheit der gebrekigen, hen een zaakbezorger, om hen te verdedigen. Deze was *Chassaneus*, die met vele redenen bewees, dat de uitstellen al te zeer verhaast waren, en de rechtsverzuimen kwalyk gedaan; zo dat hy een langer uitstel verkreeg voor de gedaagden, nevens eene opschorting van het vonnis van halsterrigheit. De vriendt van *Chassaneus*, hem dit pleidooi weder in geheugen brengende, het welk hem eene algemene toejuiching verkregen hadt, nam daar van gelegenheit om hem te vertonen, dat 'er over eene gewigtiger zaak gehandelt wierdt; dat het verschil de zaligheit van vele millioenen mannen, vrouwen en onnoosele kinderen raakte, de welke men op eene onmenschelyke wyze wilde om het leven brengen; dat, daar hy het zich niet onwaardig hadt geoordeelt, zyne welsprekendheit te werk te stellen voor verachte dieren, hy veel meer verplicht was voor het leven van menschen te zorgen; dat het in diergelyke voorvallen was dat hy zynen arm moest te rug houden, en den slag niet dan op het uiterste geven; dat 'er een oogenschynelyk gevaar, en menigmaal een eeuwig naberouw stak in het al te schielyk uitspreken van een doodvonnis: doch dat men het zich nooit berouwt hadt de uitvoering te vertragen. Het was door deze beweegredenen dat *Chassaneus* geraakt wierdt; zo dat, wanneer hy de order der opschorting van het hof ontfing, hy daar over verblyd was, en byaldien de doodt hem niet te schielyk hadt weggerukt, is het waarschynlyk, dat hy volstrektelyk het vonnis zou hebben doen herroepen. 1545.

Gematigheit van den voorzitter *Chassaneus*.

Men moet by deze gelegenheit niet vergeten de zachtigheit van den kardinaal *Sadoletus*, dien vriendt van *Melanchthon*, van welken wy reets gesproken hebben. Hy was toen in zyn bisdom van Karpentras, het welk behoort onder het graaffchap van Venaissin, naby Kabrieres, gelegen onder het gebiedt van het zelve graafschap. Hy ontfing aldaar de bezending van deze ongelukkigen, de welke men door het besluit van den jare 1540 verbannen hadt. Zy leverden hem de belydenis van hun gelove over, en baden hem, medelyden met hen te hebben, doordien zy onder zyn rechtsgebiedt hoorden, en dat het onderscheidt van hunnen Godsdienst hen niet belette, hem de gehoorzaamheit, welke de onderdanen hunne overheit schuldig zyn, te bewyzen. Hy handelde hen gunstiglyk, keurde eenige hunner geloofsstukken goed, en zeide, dat men omtrent de andere kon overeenkomen, en verzachtte de gene, welke al te hard tegen de Roomsche kerk waren. Hy deedt meer, hy zeide, dat hy niet zou dulden, dat men het bloedt dezer arme inwoonders storte; dat hy zich zou begeven naar Kabrieres, en dat hy aldaar eene nader kennis van alles zou nemen. Ondertusschen kwam de pausselyke afgezant van Avignon, hebbende zich met krygsvolk naar dien kant begeven, hem te gemoet, en verplichtte hem te rug te gaan. Het was onder de vleugelen van dezen kerkvoogdt en van *Chassaneus* dat de Waldenzen beschermt wierden in het bezit hunner goederen, niettegenstaande het vonnis, by het welke zy waren veroordeelt: doch de doodt van den voorzitter stelde hen bloot voor de bloedige vervolging, de welke wy nu gaan zien.

Beleefdheit van den kardinaal *Sadoletus*.

Hy belet den moordt der Waldenzen.

Zyn aardig pleidooi tegen de rotten.

Om een schyn daar toe te vinden zegt men, dat *Langey*, die de bescheiden, van welke wy gesproken hebben, naar het hof hadt gezonden, van hen verkreeg, dat zy de predikanten, welke men hen uit Zwitserlandt hadt toegezonden, wegzonden: doch zy riepen de zelve naderhandt weder te rug. Dit was het, waar van men hen een hoofdmisdaadt maakte. Het Parlement van Provence was daar over verstoort, en de koning van Vrankryk deedt twee bezendingen aan hen, om hem te onderrechten onder het gezag van den aartsbisschop van Arles, en van den bisschop van Kavaillon. De schryvers voegen 'er by, dat zy zonder uitwerking waren, en zelfs, dat eenige van deze zendelingen den Godsdienst, welken zy kwamen bestryden, omhelsden, en dat de anderen weder naar huis keerden, na dat zy de speel-

De misdaden, welke men hen te last legt.

1545. ſpeelpop van dit volk, het welk de gehele Schriftuur van buiten kon, en dat den ſpot met de onwetenheit dezer bekeerders dreef, geweeſt waren.

Wreedheit van den voorzitter *Oppede*.

Chaſſaneus hadt ten navolger *Jan Meſnier d'Oppede*, een man al zo driftig, als hy gematigt was. Hy wilde die van Kabrieres te lyf, van welke hy geloofde eenig ongelyk geleden te hebben in de bezitting van landeryen, de welke hy in hunne nabuurſchap hadt; zodat deze wraakgierige man, zyne gevoeligheit voegende by den haat, welken hy hunnen Godsdienſt toedroeg, de uitvoering van het plakkaat van den jare 1540 met zo veel yver behertigde, als zyn voorzaat genomen hadt om de ſtrengheit daar van op te ſchorten. Om daar in te ſlagen betichtte hy deze menſchen met eene misdaadt, de welke de gramſchap van het hof verwekte. Hy beſchuldigde hen aangeſpannen te hebben om Marſeille te vermeeſteren, en van zestien duizend man naar dien kant te hebben laten trekken. Hy hieldt met eenen aan om eene herroeping van de bevelen des konings, de welke de uitvoering van het bevelſchrift tot nog toe hadden opgeſchort, en dat het hem mogt vry ſtaan deze deugnieten, die de wederſpannigheit by de kettery voegden, uit te roeien. Hy verkreeg het geen hy verzocht, en *François* de I, vergramt over eene zamenzwering, waar van hy zich den tydt niet gafom de valſchheit te onderzoeken, deedt voor hem uitdrukkelyke bevelen vervaardigen, om het bevelſchrift ſtrengelyk uit te voeren. De kardinaal van Tournon, die het oor des konings hadt, en een bitter vyandt der Hervormden was, hielp zeer veel tot het vervaardigen van dit bevelſchrift. De verbondene Staten van Duitſchlandt, die zich alstoen op den Ryksdag te Regensburg bevonden, en de Gereformeerde Zwitſerſche Cantons ſpraken te vergeefſch voor de Waldenzen. *François* de I zeide hen uitdrukkelyk, dat hy om hunne voorſpraak niets zou laten, en dat, gelyk hy zich met hunne zaken niet bemoeide, het ook onnodig was, dat zy zich in de zyne ſtaken.

De valſche berichten, welke hy naar het hof zendt.

Hy wordt geholpen door den kardinaal van Tournon.

De Proteſtanten van Zwitſerlandt en Duitſchlandt ſpreken te vergeefſch voor de Waldenzen.

Ondertuſſchen verhaaſtte *Oppede* de uitvoering van het plakkaat. Hy deedt het zelve eerſt door het Parlement van Aix, ten dien einde vergadert zynde, opmaken; vervolgens gaf hy kennis van de bevelen van het hof aan de bevelhebbers der plaatſen, die hem krygsbenden aanbragten, met welke hy in perſoon tot vernieling dezer ellendelingen optrok. Hy hieldt gedurende drie maanden zyn voornemen geheim, zo dat de Waldenzen daar niets van wiſten: doch *Polin*, baron de la Garde, komende uit Piëmont met de benden, welke hy van hem verzocht hadt, twyffelden zy niet, of de onweêrsbui zou op hen nedervallen. De rykſten, of de vreesachtigſten, ontweken de zelve, zich begevende in het Alpiſche gebergte; de armſten en dapperſten wachtten ze ſtandvastig af. Ze was verſchrikkelyk. Men deedt een aanval van alle kanten op hunne burgten en in hunne dorpen: men ſtak de zelve in brandt, wordende alles in de aſſche gelegt, behalven de huisſieraden en het vee, van welke deze moordbranders zich meeſter maakten. Die de vlammen ontkwamen ſneuvelden door de ſcherpte des zwaards van deze razende benden, de welke *Oppede* van den eenen, en *Polin* van den anderen kant daar toe aanmoedigde, terwyl eenige der kolonellen, zich menſchelyker gedragende, hun uiterſte beſt deden om de mansperſonen voor de wreedheit van den ſoldaat, en de vrouwen voor des zelfs ontucht te bevryden. Men moet niet vergeten de aanmerkelyke trouwloosheit, de welke *Oppede* beging ten aanzien van die van Kabrieres. Zy hadden zich overgegeven, op de belofte, door hem gedaan van hun leven te zullen ſparen. Ondertuſſchen bragt men hen in eene weide, alwaar zy alle, ten getale van acht honderd, vermoord wierden. *Oppede* liet de vrouwen in eene koornſchuur opſluiten, en deedt daar den brandt in ſteken. Zy wierden alle door de vlamme verteert, en als eenigen zo gelukkig waren van dezen brandt te ontkomen, ſtonden de ſoldaten rondom de ſchuur, om hen op de punten hunner hellebaarden te ontfangen. Velen bergden zich in de boſſchen en in het gebergte: doch men vervolgde hen als wilde beeſten; men velde ter neder die men kon achterhalen; de andere ſloot men van alle kanten in, om hen van honger te doen vergaan, en een zeer klein getal ontſnapte de woede der moordenaars. *Oppede* vondt middel om zyne barony met de landen dezer rampzaligen, welke hy met zo veel wreedheit hadt doen ombrengen, te vergroten: en het krygsvolk uit Piëmont verrykte zich van hunnen roof; zo dat zy daar na voor den koning verſchenen, aan hebbende klederen, met goudt geborduurt, met goude knopen en ketens. Doch *Polin*, baron de la Garde, maakte een veel hatelyker buit, alzo hy de genen, welke hy in het leven hadt geſpaart, als galeiboeven op de galeien, de welke hy in dat zelve jaar tegen de Engelſchen aanvoerde, liet dienen.

1545.

Moorden, welke *Oppede* en de baron *de la Garde* aanrechten onder deze rampzaligen.

Allen hadden echter een afgryzen van dat bloedige treurſpel, wanneer zy het zelve overwogen, en *Oppede*, hoe wreed hy anders ook was, vreeſde, dat het Franſche hof deze onmenſchelyke buitenſporigheden zou afkeuren. Uit vreze nu van daar over te zullen worden te rede geſtelt bedacht hy een voorwendſel, het welk hy inlaſchte in het verhaal, het welk hy van het gebeurde aan het hof overzondt, al zo min waarachtig als de zamenzwering van Marſeille, waar mede men de Waldenzen hadt beſchuldigt. In dit verhaal leide hy hen nieuwe misdaden te laſt, om te doen goedkeuren de wreedheden, welke hy tegen hen gepleegt hadt, en zondt het aan den kardinaal van Tournon, zynen goeden vriendt. Deze boodt het den koning aan, die het goedkeurde, of veel eer veinſde het treurſpel van den voorzitter goed te keuren: ten minſte is het zeker, dat als hy toen zulks deedt, het hem wel haaſt daar na berouwde, en dat een der dingen, welke hy *Henrik* den II, zynen opvolger, het meeſt aanbeval, was, kennis te nemen van deze bloedſtorting, en de aanleggers daar van te ſtraffen. *Henrik* de II, op den troon geklommen zynde, volvoerde dezen laſt van den overleden koning, zynen vader: hy dagvaardde het Parlement van Aix, *Oppede*, *de la Fond*, *Balet*, en eenige andere der allerſchuldigſten, om hen te verplichten van eene zo bloedige uitvoering rekenſchap te geven. De Raadt verzondt de zaak aan het Parlement van Parys, alwaar de zelve bepleit wierdt gedurende vyftig zitdagen, in tegenwoordigheit niet alleen van geheel Parys, maar zelfs van het ganſche koninkryk: zynde geen eene provincie, uit welke zich niet verſcheide inwoonders daar bevonden. Het groot vermogen van den preſident *Oppede* redde hem. *Guerin*, algemeen pleitbezorger voor het Parlement van Aix, wierdt opgehangen, hoewel min ſchuldig dan de voorzitter, die hem gedwongen hadt de moorden te verzoeken, welke hy vervolgens niet alleen belaſt hadt, maar daarenboven in perſoon hadt uitgevoert. Men merkt ook aan, dat hy, ſchoon hy

Oppede vreeſt daar over te zullen aangedaan worden.

Zyne ſtreken om zich daar voor te hoeden.

François de I beveelt zynen opvolger de aanleggers van dezen moordt te ſtraffen.

Straf, welke het Parlement daar over oeffent.

1545. de wereldlyke vierſchaar ontkwam, de Goddelyke niet kon ontvluchten, en dat hy eenige jaren daar na ſtierf door verſchrikkelyke pynen, veroorzaakt door het vuur, dat in zyne blaas was gekomen, en dat alle zyne ingewanden verteerde: een vuur, veel verſchrikkelyker dan dat, het welk hy de vrouwen en kinderen, door zyne bevelen in de koornſchuren van Kabrieres verbrand, hadt doen lyden, en het welk eene oogenſchynelyke ſtraf was.

Vreemde doodt van den preſident *Oppede.*

Sleidanus. Herbert. Thuanus. Mezeray.

In den tydt, dat deze bloedſtorting gebeurde, was de kerkvergadering te Trente vergadert, en de Ryksdag in Duitſchlandt wierdt te Worms gehouden, alwaar de paus aan de eene zyde, en de keizer aan de andere voortging met hunne oogmerken om de Proteſtanten te verderven. Indien zy hun bloedt niet ſtrax vergoten, ten minſte hadden zy het voornemen om zulks in het vervolg, met de wapenen in de handt, te komen doen, en te doden die genen, welke zy ketters noemden. De opening van de kerkvergadering geſchiedde door de pauſſelyke gezanten met veel pracht op den 13 December. Een plegtige omgang wierdt 'er gehouden voor het aanvangen der zittingen. Vervolgens wierdt 'er eene predikatie gedaan over de oorzaak eener zo beroemde zamenroeping. Eindelyk begonnen de Vaders, die de vergadering uitmaakten, hebbende des pauzen gezanten aan hun hoofdt, de zittingen daar van, en hoewel 'er zich niet meer bevonden dan twintig biſſchoppen, vyf algemene klooſter-overſten, en een Auditeur van de Rota *, nam ze echter den tytel aan van *zeer heilige algemene kerkvergadering* †, *de algemene kerk verbeeldende*. De eerſte zitting wierdt doorgebragt met het open leggen der redenen, om welke deze vergadering belegt was. Men haalde 'er drie aan: I. De uitroejing der kettery; II. De hervorming der kerkelyke tucht, en III. De vaſtſtelling van eene algemene vrede. Dit gedaan zynde ſtelden zy de naaſte zitting uit tot den zevenden January van het volgende jaar. De geſchiedenisſchryvers tellen de twee eerſte vergaderingen, die in de jaren 1542 en 1543 gehouden wierden, in het geheel niet, en doen deze vergadering hare zittingen niet openen voor den jare 1545. Ook wordt in de beſluiten ‡ van dit Concilie geen gewag gemaakt van deze twee eerſte vergaderingen, en men ſtelt hare zitting op den 13 December des jaars 1545 onmiddelyk na de bulle van de zamenroeping van het jaar 1542.

Derde opening der algemene kerkvergadering.

* een lidt van de hoogſte vierſchaar van het pauſſelyke hof, uit twaalf zulke Auditeurs of rechters beſtaande.

Tytel, welken zy zich zelve geeft.

† *Sanctiſſimum Concilium oecumenicum.*

De beweegredenen van hare byeenroeping.

* *Kanons.*

‡ Het is de kardinaal *Polus*, die genoemt wordt als derde afgezant aan het hooftd van de zitting.

Twiſt over den rang.

Verſcheidenheit der gevoelens over de kerkvergadering.

Hoewel de opening van de kerkvergadering niet is geſchied dan op den 13 December, was men echter vergadert ſedert de maandt May te voren. De kardinalen van Monte en van St. Croix hadden zich naar Trente begeven met den kardinaal van dezen naam †, in hoedanigheit van afgezanten van den paus en van den H. ſtoel. *Mendoza*, die het ampt bekleedde van afgezant van *Karel* den V te Venetië, begaf zich ook derwaarts ter zelver tydt, met den zelven tytel van afgezant, van den keizer afgevaardigt om de kerkvergadering by te wonen. De afgezant van Spanje kwam kort daar na, en wierdt gevolgt van dien van *Ferdinand*. Men hadt terſtondt krakeel over den rang tuſſchen den Spaanſchen afgezant en den kardinaal van Trente. Het zelve wierdt dus beſlift, dat men geen van beide boven den anderen eenig voordeel gaf. Zodanig waren de toebereidſelen tot de kerkvergadering, op welke elk zich de vryheit gaf om aanmerkingen te maken, en zyne gevoelens te verklaren. Eenigen betuigden hunne onderwerping; anderen waren ingetogener, en eenigen, ſtouter zynde, lieten zich voorſtaan te mogen verwerpen dat gene, het welk zy niet zouden goedkeuren, en niet beruſten dan in dat gene, het welk zy zouden vinden met hunne gevoelens overeen te komen. Alle die van de Augsburgſche belydenis waren deden hunne betuigingen op den Ryksdag te Worms tegen zo eene vergadering, als eenzydig en volſtrekt van den paus afhangende. Dit viel voor in den tydt van den moordt der Waldenzen van Kabrieres en van Merindol, en deze opſchudding gaf den kardinaal van Trente gelegenheit by den paus aan te houden, om te hebben krygsvolk, het welk de ſtadt, daar de kerkvoogden vergadert waren, kon verzekeren. Doch de paus gaf hem ten antwoordt, dat men meer zorg moeſt dragen voor de vryheit der kerkvergadering, dan voor de zekerheit van de ſtadt: hoewel een ydel denkbeeldt van vryheit, het welk niet belette, dat de kerkvergadering volſtrekt van den paus afhing. Daar viel niets voor, daar hy niet terſtondt van onderrecht wierdt, en men nam gene beſluiten, die niet te voren door het hof van Rome, het welk zynen wil over ieder verſchilpunt te kennen gaf, waren goedgekeurt. Dit gaf in vervolg van tydt gelegenheit om te zeggen, dat de H. Geeſt in een vallies kwam. Een hedendaagſch ſchryver † verhaalt, dat *Paulus Verger* de uitvinder van die ſpreekwyze was, de welke men aan anderen heeft toegeſchreven. Hy was eerſt geweeſt biſſchop van Cabo d'Iſtria, en pauſſelyk afgezant in Duitſchlandt; maar willende de lere der Proteſtanten wederleggen, wierdt hy zelf een Proteſtant ‡. Naderhandt verdedigde hy dit geloof met groten yver, en de bondgenoten bedienden zich van zyne penne, om nieuwe betuigingen tegen het hervatten der kerkvergadering in het jaar 1552 te doen.

De zelve hangt af van den paus.

† *Varillas.*

‡ in het jaar 1548. Zie *Sleidanus.*

Paulus Verger ſchryft tegen het Concilie.

De Ryksvergadering te Worms, aan welke dit Concilie verdacht was, vatte ook een wantrouwen op over het gedrag des keizers, en des zelfs verſtandhouding met den paus. Deze laatſte was van zyn kant ongeruſt over den Ryksdag, en de belofte, welke de keizer den bondgenoten gedaan hadt, van hen eene algemene kerkvergadering te bezorgen. Hy liet hem door zynen gezant * weten, dat hy nooit eene zodanige onderneming op zyn gezag zou dulden, en dat hy veel eer de ſleutels van St. Pieter, welke de Voorzienigheit hem in bewaring hadt gegeven, zou weder overgeven, dan dat hy zou aanzien, dat de H. ſtoel door zodanig een onderſtaan daar van berooft wierdt. De gezant hadt mede laſt *Karel* den V geldt en volk aan te bieden om de ketters te beoorlogen, als menſchen, welke hy zo wel met tydelyke als met geeſtelyke wapenen moeſt beſtryden. Behalven het algemeen belang van den Roomſchen ſtoel hadt deze paus nog een byzonder, daar hy zynen afgezant ook mede belaſtte. Dit was wegens de voordeelen, welke hy zynen kleinzoon *Ottavio Farneze* wilde bezorgen, die met de natuurlyke dochter van den keizer getrouwt was. Hy wenſchte vuriglyk zich in het bezit te zien van Parma en Plaiſance, en deze drift was in het vervolg oorzaak van zyne doodt. De paus ontboodt ter zelver tydt naar Rome *Herman van Weyde*, aartsbiſſchop van Keulen, beſchuldigt van de lere van *Luther* door de onderwyzingen van *Bucerus* en van *Melanchthon* omhelſt, en de zelve in zyn bisdom verſpreid te hebben.

Wantrouwen en misverſtandt tuſſchen de Ryksvergadering van Worms en het Concilie.

* *Nuncius.*

De keizer hadt den Ryksdag niet belegt, dan om van de bondgenoten te verkrygen het onderſtandt,

Aanbiedingen van den paus aan den keizer om de ketters te beoorlogen.

† in het jaar 1549. Zie *Mezeray.*

Weyde, aartsbiſſchop van Keulen,

1545. len, door den paus ontboden. *Herbert. Sleidanus. Mezeray. Varillas.*

stlandt, het welk hy van voornemen was tegen hen zelf te gebruiken. Hy nam tot voorwendsel den oorlog tegen den Turk: doch zyn doelwit was het Smalkaldische verbondt te vernietigen. De Protestanten, die zulks vermoeden, en die altydt op hunne hoede waren, stonden hem niet toe het geen hy eischte, dan onder deze voorwaarden: dat hy de vrede van het Ryk zou verzekeren; dat men hen zou ontfangen in de keizerlyke Kamer te Spiers, gelyk men hen belooft hadt, en dat hy hen verzekerde voor de besluiten van de kerkvergadering van Trente, welke zy wisten dat tot het beramen van hunnen ondergang vergadert was. De keizer antwoordde hen, dat zy zich ten ontyde beklaagden over een Concilie, beroepen op zyne aanhouding, en om aan hunne wedervereeniging met de kerk te arbeiden; dat het niet nodig was hen verzekeringen te geven tegen eene zodanige vergadering; dat de zelve gehouden wierdt op zyn goedvinden en door zyne zorgen, en dat, in plaats van daar tegen te betuigen, zy zich daar aan behoorden te onderwerpen, mede werkende met het overige van Europa tot bevrediging der onluften over den Godsdienst. De zamenverbondenen wilden van hunne betuiginge niet afstaan. Zy zeiden, dat de bisschop van Rome in het Concilie voorzat, en dat hy hun hoofdvyandt verklaart zynde, hun rechter niet kon zyn; maar zy stelden eene andere vergadering voor, in welke zy toestonden, dat de keizer en de andere Christenvorsten zouden voorzitten, behoudens dat ieder artykel beslecht wierdt volgens het woordt Gods.

Verzekering door de Protestanten van den keizer geëischt. Zyn antwoordt.

De afgezant van *François* den I toegelaten tot den Ryksdag.

Het was by deze gelegenheit, dat de keizer het oogmerk, het welk hy zich hadt voorgestelt, van met Vrankryk vrede te maken, te kennen gaf. Hy wenschte, dat *Grignan*, die by hem zyn verblyf hadt in hoedanigheit van afgezant van *François* den I, voor de volle Ryksvergadering gehoort wierdt, en de bondgenoten van de vereeniging, die 'er tusschen zyne keizerlyke en Allerchristelykste Majesteit in alle zaken was, te onderrechten, maar voornamentlyk van het voornemen, dat zy beide genomen hadden om het Concilie te handhaven. Hy zou zelfs wel gewilt hebben, dat de afgezant by zyne verklaring bedreigingen gevoegt hadt, om de bondgenoten des te meer bevreest te maken. *Grignan* hadt die bekwaamheit niet, met welke de keizer meende dat hy voorzien was *, en zelfs sprak hy de Latynsche taal niet, het welk een wezentlyk gebrek was in eene diergelyke gelegenheit, doordien men voor de Ryksvergadering geen redenvoering dan in die taal deedt, zo dat hem een teken gegeven zynde om te spreken, na dat de zamenverbondenen hunne vertogen geeindigt hadden, hy zeer verwondert was te zien, dat hy genoodzaakt was zich van een tolk te bedienen. Daarenboven was hy niet voldaan, uit den mondt van dezen vertaalder niet te horen dan vermaningen en sinekingen, welke de koning van Vrankryk deedt aan de bondgenoten, om zich aan de kerkvergadering, welke de keizer en hy hadden toegestemt, te onderwerpen, zonder eenige betuiging, om hen daar toe te dwingen, te gebruiken. Dit was het misschien, dat hem eenigen tydt daar na bewoog dat trotsche en stellige antwoordt te geven, het welk hy deedt aan den admiraal van Annebaut, ter zake van de belening van het hertogdom van Milaan. Het was ook eene der oorzaken, de welke hem deedt ontveinzen het misnoegen, het welk hy hadt over de standvastigheit der bondgenoten, de welke geen afstandt wilden doen van het Smalkaldische bondgenootschap, noch hunne betuigingen tegen het Concilie laten varen. Doordien alle zyne maatregels nog niet genomen waren, veinsde hy genegen te zyn om hen voldoening te geven, en kwam met hen overeen, dat de artykels, die in verschil waren, door vier leeraars en door twee voorzitters wel zouden overwogen worden, met last zo wel van den eenen als van den anderen kant, van op den volgenden Ryksdag, welken hy te Regensburg tegen de volgende maandt January uitschreef, gebragt te worden. Ondertusschen vernieuwde hy de plakkaten, ten hunnen voordeele op de voorgaande Ryksdagen genomen, en verzondt hen naar Regensburg, om daar over hun verzoek, van tot de keizerlyke Kamer te Spiers toegelaten te worden, te handelen. 1545.

Hy vernieuwt de plakkaten van het *Interim* aan de Protestanten.

De zamenverbondenen vergenoegden zich niet met de betuigingen, welke zy op den Ryksdag tegen het Concilie gedaan hadden, zy maakten ook de zelve door een manifest wereldkundig. Zy vestigden zich op twee voorname redenen: de eerste, dat het Concilie niet vergadert was in Duitschlandt, en de andere, dat de paus daar in voorzat. De paus was ontstelt over deze bewegingen, en over de inschikkelykheit, welke de keizer gehad hadt om den Protestanten eene redenwisseling over de zaken van den Godsdienst toe te staan, het welk tot nadeel van de kerkvergadering en het gezag der kerke strekte. Hy voer uit tegen den Ryksdag van Regensburg, daar de zaken, over welke verschil was, moesten gebragt worden, om daar volgens zekere uitspraken en besluiten afgedaan te worden; besluiten, gelyk de paus voorgaf, de welke tot eene openbare scheuring en gehelen ondergang van het Katholyke gelove strekten. Hy zondt dan een bevel aan zynen gezant, om deswegen aan den keizer levendige vertogen te doen, en hem de keur of van het openen, of van het opschorten der kerkvergadering, of ook der zelver overbrenging in eene andere stadt dan Trente, indien hem die plaats niet aanstondt, aan te bieden. De keizer deedt van zyn kant den gezant weten, dat hy anders met de zamenverbondenen niet hadt kunnen handelen, zonder aan de staatkunde niet te voldoen, en kwam met hem overeen over de opening van het Concilie. Het was na deze verklaring, de welke den paus weder gerust stelde, dat hy bevel gaf aan zyne gezanten om de zittingen te beginnen, zodanig als wy verhaalt hebben.

Betuigingen van die van de Augsburgsche belydenisse tegen het Concilie.

Onderhandeling tusschen den paus en den keizer.

Herbert. Burnet.

Het Parlement van Engelandt vergaderde byna in den zelven tydt, doordien de opening daar van op den 23 November geschiedde. Het gebrek aan geldt, waar in zich de koning bevondt, was daar de reden van. Hy verkreeg van het zelve als van de andere, alles wat hy wenschte. De geestelykheit * stondt hem, uit hare eige beweging, toe een onderstandt van zes stuivers van het pondt † op de kerkelyke goederen. Dit was niet genoeg om de behoeftigheit van dezen vorst, die zich in schulden gestoken hadt om de oorlogen van Schotlandt en van Vrankryk uit te harden, en die zich daarenboven nog verplicht zag de onkosten daar van te dragen, weg te nemen. Om daar een middel tegen te vinden, het welk het volk niet bezwaarde, verzocht hy het Parlement, hem in het bezit te stellen van vele kapellen, zangmeesterschappen ‡, hospitalen en broederschappen, in verscheide plaatsen van het koninkryk * verspreid. Wy hebben gezien, op wat wyze hy zich door de

Onderstandt door de geestelyken van Engelandt aan den koning toegestaan.

* *Burnet* zegt, dat het die van Kantelberg alleen was.

† *Livre.*

‡ *Chantryen.*

* Men hadt 47 zangmeesterschappen in de St. Paulskerk te Londen.

*Hy was zyne verheffing verschuldigt aan de gunste van den kardinaal *Tournon*, met wiens richt hy getrouwt was.*

De keizer is niet voldaan over het gesprek van den tolk des afgezants.

1545. de voorgaande Parlementen de klooſtergoederen deedt toewyzen; het tegenwoordige ſtelde hem in het bezit van enkele geeſtelyke ampten, door wereldlyke prieſters bekleed wordende. Men vertoonde ten voordeele van de vereeniging dezer inkomſten met het hof der vermeerderingen *, dat men aan de karſpelkerken genoeg hadt, alwaar de dienſt van Godt regelmatig verrecht wierdt; dat deze kapellen en deze broederſchappen (a) voor het volk van geen nut waren, en nergens toe dienden dan tot onderhoudt van lediglopende prieſters, die een kwaad gebruik van deze inkomſten maakten, vervremdende deze, en verminderende andere, tot nadeel van het oogmerk der ſtichters. Men voegt daar by, dat, om in deze misbruiken te voorzien, de koning zich verplichtte om een beter gebruik van deze ſtichtingen te maken, de zelve beſtedende tot de eere Gods en het algemene beſt van het koninkryk. Om deze reden ſtondt het Parlement des konings eiſch toe, of veeleer, het was blyde, door zodanige middelen zyne behoeftigheit te kunnen voeldoen, zonder het volk met nieuwe ſchattingen te bezwaren. Hy leefde zo lang niet om daar een recht genot van te hebben, en het was zyn nazaat, die daar door wierdt bevoordeelt.

Vereeniging der inkomſten van enkele geeſtelyke ampten met de inkomſten van den koning.

* *La Cour des augmentations.*

Het zelve Parlement maakte eene wet tegen de woekeraars, welker gierigheit het door zware ſtraffen beteugelde. Het verlaagde ook den prys der rentebrieven †. Dit was om dien der erffeniſſen ‡ te verhogen, verplichtende de genen, die geldt hadden, het zelve tot den inkoop van huizen en landeryen te beſteden, de welke hen een eerlyken winſt aanbragten, veel meer dan de rentebrieven, van welke zy het zelve voordeel niet trokken. Voor het overige vondt het Parlement geen handel onwettiger, en die minder door de wetten behoorde beſchermt te worden, dan die van het geldt, daar men renten van trok. Het merkte zulks aan als een handel van gierige en luie menſchen, die het voordeel van een ding, in zich zelve zonder vrucht, behaalden, zonder iets daar toe te doen door hunne naarſtigheit, en zonder die van anderen op te wekken. Eene werkzaamheit, nodig in den Staat, de welke zich niet verrykt dan door de zorgen van zyne burgers, zich toeleggende de eenen op den landbouw, en de anderen op de ſcheepvaart, of op den koophandel.

† *Conſtitutions.*
‡ *Heritages.*

Het nemen van intreſten verboden.

Men belaſtte door eene andere akte, dat de wereldlyke prieſters het ampt van rechters in de kerkelyke rechtbanken zouden kunnen bekleden, uit krachte van de volmacht *, welke hen zou worden gegeven, behoudens dat zy gepromoveert waren, het zy voorts dat zy getrouwt waren, of niet.

* *Commiſſie.*

Afſchaffing van de kleine kerken.

Men verminderde de parochiale kerken, welker groot getal behoeftigheit veroorzaakte, en men vernietigde de gene, die niet meer dan tachtig ponden inkomſten hadden, de zelve tot de naburige kerken overbrengende.

Men vernieuwde ook de keuren, welke men in de laatſte Parlementen gemaakt hadt ter zake van de wynkopers in het gros, of by de kleine maat. Deze zaken op den 24 December afgedaan zynde, wierdt het Parlement verſchoven. 1545.

(a) Men hadt chantryen, kapellen en broederſchappen, of collegien. Deze drie ſoorten van ſtichtingen waren in eene zelve kerk, en verſchilden niet van malkander dan door het meerder of minder inkomen, en elk het zyne beſittende, onafhankelyk van de hoofd- of parochiekerk. Hierom wierden deze kapellen Free-kapellen genaamt, dat is te zeggen onafhankelyk.

1545. Doch eer het ſcheidde begaf zich de koning naar het Hogerhuis, alwaar de ſpreker van het Lagerhuis hem kwam aanbieden de ontwerpen der wetten, de welke vaſtgeſtelt waren, verſtellende deze onderdanigheit met eene welſprekende redenvoering. De Geſchiedenis heeft ons de zelve niet nagelaten: doch de zelve is zorgvuldig geweeſt het antwoordt des konings te bewaren, en uit het zelve kan men van de aanſpraak oordeelen. Dit antwoordt is inderdaadt waardig de nakomelingſchap ter bewaring overgegeven te worden: want de redenvoeringen der koningen verdienen zo wel onze aandacht als hunne daden, en die, welke *Henrik* aan zyn Parlement deedt, is van de zelve waarde.

Schoon antwoordt des konings op de redenvoering van het Lagerhuis.

Mylords, zeide hy tegen hen, *myn kancelier zal uwlieden myne gedachten breder en met meer welſprekendheit dan ik te kennen geven: doch een vorſt bindt zich aan gene woorden: het zyn de bewegingen van myn hert, welke ik wil verklaren. Niemandt weet zo wel als ik, hoedanig myne toegenegenheit tot uwlieden is, en niemandt kan bygevolg uwlieden daar van een natuurlyker denkbeeldt geven. Ik begin met de loffſpraken en met de dankzeggingen, de welke ik ſchuldig ben, Heer Spreker van het Lagerhuis, aan myne lieve en getrouwe onderdanen, voor welke ik alle tederheit heb, de welke een goed vorſt voor zyn volk gevoelt. Gylieden hebt my afgebeeld als eenen monarch, begaaft met al de hoedanigheden, de welke de oppervorſten moeten verſieren. Ik ben zeer verblyd, dat de liefde, de welke gylieden voor my hebt, my in uw hert afbeeldt met zulke doorſtralende trekken. Ik vermaak my echter geenzins met ydele eere. In plaats van my in een zo vleiend afbeeldſel te kennen, om my over my zelven te verwonderen, zal ik my beſchouwen gelyk als in een voortreffelyk model, naar het welke ik zal trachten my te fatzoeneren, om het zelve zo naby te gelyken, als het my zal mogelyk zyn. Ik beken oprechtelyk, dat ik my in een zo volmaakt patroon niet kenne, en dat ik in my niet bevinde dezen ryken ſchat van alle ſoorten van deugden, welken gylieden daar in met verwondering aanmerkt: doch ik danke Godt voor die gene, de welke by my geſchonken heeft, en ik heb voor van de zelve een gebruik te maken, overeenkomende met zyne eere, met het geluk van myn volk, en met de achtbaarheit van den troon, op welken de Voorzienigheit my geplaatſt heeft. Ik gaa over tot andere dankzeggingen. Het is voor de mildadigheit van myn Parlement, wegens het onderſtandt, het welk het my heeft toegeſtaan, en wegens de vryheit, welke het my heeft gegeven om te ſchikken over de gemene kerkelyke ampten, de welke de genen, die daar den tytel van voerden, misbruikten, ten nadele der ſtichters, en tot ſchande voor de kerk. Gylieden weet, Mylords, welke onkoſten de oorlog, welken wy met Vrankryken Schotlandt hebben, ons noodzaakt te doen. Wy vragen uwlieden om geen geldt, om het tot ydele vermakelykheden te beſteden. Het is om uwlieden tegen uwe vyanden te beſchermen, en niet om onze vermakelykheden te voldoen, dat wy ons genoodzaakt gevonden hebben om geldmiddelen te vragen, overeenkomende met de behoeften van den Staat. Men moet krygsvolk op de been brengen, om te landt en ter zee te dienen; vloten uitruſten; deze alle onderhouden, en onze havenen en onze grensſteden verſterken. Dit alles kan men niet doen zonder dat het het volk geldt koſt: doch dit wordt vergoed door de ruſt, welke het geniet in zyne huizen, en door de vryheit van den koophandel, welken onze legers verzekeren. Gylieden hebt ook daar de zelve aanmerkingen als wy over gemaakt, en gylieden hebt zonder tegenſtreven bewilligt het on-*

Zyne tedigheit.

Zyne erkentenis.

De noodzakelykheit der ſchattingen.

der-

1545. *desstandt, het welk wy nodig hadden om onze eer en die der natie te beschermen. My verzekeren uwlieden van onze zyde van eene erkentenis, de welke beantwoordt de waardigheit, met welke gylieden gehandelt hebt, meer geraakt over uwen yver, de welke ons doedt kennen de genegenheit van uwliedenherte, dan van uwlieden weldadigheit zelve. Gylieden zult het u niet beklagen ons meester gemaakt te hebben van deze gewyde goederen, van welke men een onheilig gebruik maakte. Gylieden weet, hoedanig onze gedachten zyn geweest over de zaken, de welke de eer van Godt en het onderhoudt zyner dienaars betreffen. Wy zullen altydt werken om de kerken van ons koninkryk in een goeden staat te behouden, en zorg dragende voor de bewaring van het gelove zullen wy ook voorzien in het onderhoudt der geestelyken. De kerk verdient onze eerste zorg, en de Godvrucht moet het middelpunt zyn van de koninklyke macht, zo wel als van de gehoorzaamheit der onderdanen. Twyffelt dan niet, dat wy de inkomsten dezer stichtingen, de welke door hunne makers toegewyd zyn tot voortzetting van het gelove, niet nuttiglyk zullen besteden. De behoudenis van het vaderlandt is daar van eene der voornaamste daden, en het is tot dit algemene best, waar toe wy deze inkomsten schikken. Voor het overige zal ik zorgedragen voor het onderhoudt van de kerkendienaars, de verkwikking der armen, en de bevordering van de geleerde lieden, en gylieden zult zien, dat ik my van alle deze plichten volgens uwlieden begeerte, en zelfs boven uwe verwachting, zal kwyten. Voor het overige kan ik niet nalaten uwlieden te zeggen, hoe zeer ik over uwe toegenegenheit vergenoegt ben, en hoe verre die gaat, welke ik uwlieden toedrage. Doch ik kan my met eenen niet bedwingen uwlieden te verwyten een gebrek, het welk onder u heerscht, en het welk in staat zou zyn te verderven al het gene goed is, byaldien gylieden niet tracht zulks te verbeteren. Het is, Mylords, het gebrek van liefde: van deze deugdt, de welke de ziel is van het Christendom, de handt der zamenleving, zo wel als van den Godsdienst, en zonder de welke geen waarachtig geloof zyn kan in de kerk, noch vrede in den Staat. Ik vinde ook veel daar op te zeggen, zo wel onder myne kerkvoogden, als onder myne andere Lords. Kunt gylieden in gewisse wel zeggen, dat gy deze verwonderlyke deugdt oeffent, onder alle de verwarringen, de welke uwlieden verdeelen: wanneer men de predikstoelen hoort welgalmen van de hatelyke benamingen van ketters, van Papisten, en van geveinsde Pharizeën; dat men predikt zonder zachtmoedigheit, zonder onderlinge verdraagzaamheit, en zonder bescheidenheit; maar met al te veel strengheit tegen de oude overleveringen, of met al te veel toegenegenheit voor de nieuwe gevoelens. De tweedragt heerscht overal; de verschillendheit van uwe gevoelens is 'er de oorzaak van: de zelve verdeelt uwe gemoederen door uwe gevoelens te verdeelen. Elk is ingenomen met het zyne, en kan geen ander velen; men veracht alle anderen, en vleit zich zelven met het zyne. Dit is het denkbeeldt niet van de liefde, zodanig als de H. Paulus ons zelve met zo levendige verwen beschreven heeft in dat schone hoofdstuk van den brief, geschreven aan de gemeente van Corinthen *. Men moet het woordt Gods zuiver prediken, met een geest van vrede en van gematigtheit, welken het ons aanbeveelt, byaldien men deel will hebben aan de lofspraken der liefde. Maar waar de zelve te vinden midden onder uwe verdeelheden? Op wat voor eene wyze zal het volk de gerustheit van zyngemoedt verzekeren, aanhorende predikatiën, die nergens anders mede vervult zyn dan met twistingen en smaadredenen? Is dat het gebruik, dat gylieden gemaakt hebt van*

De zorgen, welke hy neemt voor de kerk en den Staat.

Hy klaagt over het gebrek van liefde onder de bisschoppen.

Hy verwyt hen de hatelykheden van de partyschappen.

* 1 Cor. XIII.

de zorgen, welke ik heb genomen om de misbruiken van de kerk te verbeteren, is het dus, dat gylieden licht verkeert in duisternisse? Komt weder tot u zelven, Mylords, en verbetert deze buitensporigheden: ik zal anders genoodzaakt zyn daar de handt aan te slaan, uit hoofde van de macht, welke my myne hoedanigheit van opperhoofdt over de Engelsche kerk geeft, en om aan de noodzakelykheit, welke zy my oplegt, te voldoen. Doch indien de geestelykheit nalatig is omtrent de liefde tegen het volk, het volk kwyt zich niet beter van zynen plicht omtrent de geestelyken. Men lastert de bisschoppen, men beschuldigt de priesters, en men lacht met de predikers. Indien de kerkelyken in de leere, of in de zeden dwalen, men klage hen aan voor de rechtbanken, die daar over moeten oordeelen, of men doe hen daar over een minzame en heimelyke berisping: doch dat byzondere personen zich niet opwerpen tot opperste rechters over hunne leeraars, en hunne inbeeldingen stellen boven de uitspraken van die genen, welke men gesteld heeft over de bestiering van de kerke. Wanneer ik uwlieden toestondt de H. Schrift in het Engelsch te mogen lezen, is zulks niet geweest met voornemen om uwlieden het verklaren daar van over te geven, noch het veldt voor de twisten te openen. Het is geweest om u tot Godvrucht te schikken, en om uwe kinderen op te trekken in de vreze Gods, hen onderwyzende van zynen wille. Dat gene, het welk het beleidt van uw leven raakt, is daar klaar in uitgedrukt: gedraag uwlieden voor het overige aan die genen, de welke meer verlichtingen hebben dan gy, en de welke bekwamer zyn om de duistere of de verhevene plaatsen, welker uitlegging den leeraars der kerke toekomt, te verklaren. Voor het overige kan ik niet zonder droefheit horen spreken van de schandelyke veracting, welke men heeft voor Gods woordt, het zelve ontheiligende in de liedekens en vrygeestige rymen, welke men zingt, en welke men op eerloze plaatsen verkoopt. Ik zeg nog eens met leedwezen, daar is nooit minder Godvrucht in het koninkryk geweest dan tegenwoordig. De liefde verkoelt, de heiligheit der zeden wordt verwaarloost, en men maakt geen werk om aan Godt te bewyzen de waarachtige gehoorzaamheit, welke men aan hem verschuldigt is. Ik vermaan uwlieden alle van deze misbruiken te verbeteren, uwen yver weder te ontsteken, en malkander eene onderlinge genegenheit te betonen, waardig goede vaderlanders en waarachtige Christenen. Het is uw souverein, die u zulks belast door de macht, welke zyne dubbelde waardigheit, van koning en van hoofdt der kerke, aan hem geeft. Het behage Godt, dat gylieden aan myne aanzoekingen mogt voldoen, op dat 'er tusschen myn volk en tusschen myne geestelykheit, en tusschen uwlieden alle te zamen en my, eene eendragt zy, van welke de liefde den knoop zo vast mag toehalen, dat de zelve niet zy los te maken. Vervolgens vermaande hy hen tot het waarnemen der wetten, welke zy zelf gemaakt hadden; en na zyne toestemming gegeven te hebben tot die gene, de welke de spreker hem hadt aangeboden, ontbondt hy het Parlement.

1545. Hy vermaant hen zich te beteren.

Hy mispryst het verachten van het volk omtrent de kerkelyken.

En het misbruik, dat zy van de H. Schrift maken.

Zichtoerende woorden, welke hy gebruikt om het volk en de geestelykheit te verplichten zich te vereenigen.

In dezen tydt wierden de bisschoppen van Westmunster, van Worchester en van Chichester benoemt, mevens den ridder *Edward North*, om te vragen naar het gebruik, dat men gemaakt hadt van de penningen, welke de koning ten behoeve der armen en tot verbetering der gemene wegen gegeven hadt. Men verhaalt den uitslag van dezen last niet.

De twee hogescholen van Oxford en Kambridge, hebbende kennis gekregen van het besluit, het welk den koning in het bezit der col-

De hogescholen van Oxford

1545. legien en broederſchappen, van welke de wereldlyken het bezit hadden, ſtelde, deden den koning bidden hen in dat beſluit niet te begrypen. Die van Kambridge bragt het eerſt hare klagten daar tegen in, en badt zyne Majeſteit niet toe te laten, dat de eigendom der Zanggodinnen de roof wierdt van de zulken, die de geleerde lieden haatten, de welke de koning altydt met zyne beſcherminge vereert hadt. De hogeſchool van Oxford bediende zich van haren deken, den leeraar *Kox*, leermeeſter van den prinſſe van Walles, en verzocht hem zyne aanbeveling te beſteden om te beletten, dat men niet raakte aan die ſtichtingen, van welke hare kweekſcholen haar onderhoudt trokken. Deze leeraar ſchreef daar over aan Mylord *Paget*, geheimſchryver van Staat, en verzocht hem, den koning te vertonen, dat de hogeſchool de natie niet langer zou kunnen bewyzen den byſtandt, welken men van hare onderwyzingen verwachtte, indien men haar van de middelen, om de arme ſtudenten en die genen, de welke voor hunne opvoeding zorg droegen, beroofde. Dat de wezen reets gebrek hadden aan kweekſcholen, aan leeraars, en aan gaſthuizen; dat alles zou te grondt gaan, indien men, in plaats van in hunne behoeftigheden te voorzien, hen de inkomſten, die daar toe geſchikt waren, ontnam; dat aan de andere zyde de kerkelyken, verbonden aan den dienſt der kweekſcholen door de geeſtelyke inkomſten, welke zy genoten, tot armoede zouden vervallen, indien deze geeſtelyke ampten wierden vernietigt, en hunne inkomſten aan het hof der vermeerderingen toegewezen; dat hunne armoede hen zou noodzaken zich met vleieryen te behelpen, en dat deze laf hertigheit hen weder in de afgodery en bygelovigheit zou dompelen. Hy voegde daar by, dat des konings goedheit hem niet onbekend was; dat hy wel wiſt, dat deze weldoende vorſt geleerde lieden beminde, waar van hy zelf zyn werk maakte, en zyne vertogen niet van noden hadt; maar dat 'er een groot getal wolven was, die deze gewyde inkomſten maar zochten op te ſlokken; dat het van de begeerlykheit dezer menſchen was, dat de koning verzocht was hunne akademie te bevryden; dat het ganſche koninkryk de oogen over dit beſluit hadt geopent; en dat het eene reden zou zyn van droefheit en van verwondering, niet alleen voor die genen, die toen leefden, maar ook voor de nakomelingſchap, indien men aan de gierigheit van zommigen opofferde de goederen, geſchikt tot onderhoudt der armen, tot onderwyzing van de jeugdt, en om de wetenſchappen en Godvrucht te doen bloeien. Het was ook geenzins de mening des konings. De geſchiedenisſchryver verhaalt ons, dat hy de verzoekſchriften der akademiſten te voren kwam, die genoodzaakt waren hunne vertogen in dankſchriften te veranderen. Men ziet nog in de openbare Gedenkſchriften de brieven van dankbaarheit, welke zy aan dezen vorſt ſchreven. Hy was met ganſch koninklyke hoedanigheden geboren: hy beminde de grootmoedigheit, de gerechtigheit en de weldadigheit; hy ſchepte vermaak in gedenktekenen daar van op te rechten, de welke zynen naam doorluchtig maakten. Daarenboven hadt hy eene byzondere vriendſchap over voor geleerde lieden, en wy hebben gezien, dat hy zich ook over zyne geleerdheit beroemde, zynde niet min nayverig over deze eere dan over die van het koningſchap. Hy droeg derhalven wel zorg van deze beroemde woon-

1545. en Kambrige zyn vry van het vertieligen van de erfgronden der gemeenſchappen.

Vertogen van die van Oxford.

plaatſen der kunſten en wetenſchappen niet te vernietigen, de kweekſcholen van bekwame geeſtelyken, en wel zodanige, als hy wenſchte, voorziende. Hy was veel eer bedacht de inkomſten daar van te vermeerderen dan de zelve te verminderen, en om door zulke weldadigheden den lof van die genen, die voor de onſterffelykheit van doorluchtige perſonadiën zorg dragen, te erlangen. Kortom, de meeſten vonden iets te zeggen op de akte van het Parlement, dat het geen vrees hadt gehad voor de verzoeken der ſtichters tegen de genen, die van de goederen hunner ſtichtingen zich zouden meeſter maken, en die der zelver inkomſten tot andere gebruiken zouden beſteden dan de zulke, waar toe men de zelve gewyd hadt. De voorſtanders van het beſluit zeiden in het tegendeel, dat dit het waarachtige oogmerk der voorſtanders en der begiftigers was, de welke niets in het oog hadden gehad dan het gemene nut, en niet de gierigheit der prieſters, die deze inkomſten misbruikten.

De overzeeſche zaken hielden de Franſchen en Engelſchen altydt bezig, de eerſten tot het wederwinnen van Boulogne, en de anderen ter verdediging van deze plaats; zo dat men dagelykſch niet anders zag dan onderwindingen en invallen van weérkanten. Deze oorlog behaagde den keizer, die zyne oogmerken bedoelde. De hertog van Brunswyk, die zyn verbondt hadt verlaten, was daar weder in getreden door een bedrog, het welk hy aan Vrankryk gepleegt hadt; de landgraaf van Heſſen in het tegendeel was in ongunſt geraakt, om dat hy den hertog hadt gevangen genomen, hoewel hy door de Ryksvergadering gebannen was. Des zagen de Smalkaldiſche bondgenoten, van welke deze hertog een gezworen vyandt was, en naar wier bevel de landgraaf zich hadt gedragen, wel, dat men zich bereidde om hen te verraſſchen. Vrankryk was niet minder ongeruſt dan zy over de volſtrekte macht van den keizer, de welke zich van dag tot dag ſterker maakte, en vondt geen minder belang in de zake van den hertog van Brunswyk, van welken het om den tuin was geleid. Dit gemene belang en deze gevoeligheit deden het verbondt der zamenverbondenen met *François* den I vernieuwen, en dezen vorſt hunne bemiddeling goedkeuren, om zyne verſchillen met den koning van Engelandt by te leggen. De kancelier van den keurvorſt van Saxen begaf zich vervolgens naar Londen, en verkreeg van *Henrik* den VIII, dat hy zyne gevolmachtigden zou zenden om met die van *François* den I, in tegenwoordigheit van de afgezanten der Smalkaldiſche bondgenoten, welker bemiddeling hy aannam, over de vrede te handelen. De onderhandelingen duurden de ganſche maandt van December, en een gedeelte van die van January, en wierden gehouden tuſſchen Ardres en Calais. Doch drie zwarigheden beletten het fluiten van het verdrag, te weten: I. De betaling, welke *Henrik* uitdrukkelyk vorderde van al het gene *François* aan hem ſchuldig, en daar de laatſte niet toe in ſtaat was; II. de wedergave van Boulogne, daar de Franſchen op ſtonden, en het welk de Engelſchen weigerden aan hen in te ruimen, en III. de verſchillen van het belang der twee kronen omtrent de zaken van Schotlandt. Engelandt wendde voor, dat Vrankryk zich niet meer moeſt bemoeien met de overzeeſche oorlogen, noch zyne voornemens, om de twee koninkryken van Groot-Britannië door een huwelyk van

Burnet. Mezeray. Varillas.

Bemiddeling der bondgenoten van Duitſchlandt aangenomen door *François* den I en door *Henrik* den VIII.

1546.

Waarom de zelve geen voortgang hadt.

de

1546. de jonge koninginne van Schotlandt met den prins *Eduard* te vereenigen, dwarsbomen. Vrankryk hadt ganſch tegenſtrydige inzichten. Zelfs was het bedacht op de wederkryging van deze kroon, door een huwelyk van de koninginne met den zone van den Dauphin, en het wilde van zyn verbondt met de koninginne weduwe en den kardinaal *Beton* niet afſtaan. Dus wierdt de onderhandeling afgebroken, en de vyandelykheden begonnen op nieuw.

De Franſchen taſten de ſterkten rondom Boulogne aan.

De maarſchalk *de Biez* leide daar op toe om de ſterkte Outreau, welke hy hadt doen bouwen, te bewaren, en de Engelſchen in het tegendeel trachtten de zelve te vernielen. Daar binnen lag een ervaren bevelhebber met eene goede bezetting: doch eene aanſtekende ziekte het zelve hebbende vermindert, was de maarſchalk *de Biez* genoodzaakt nieuwe benden en levensbehoeften derwaarts te zenden. *Senarpont* hadt het bevel over dezen onderſtandt, en bragt den zelven binnen de ſterkte in het begin van de maandt April, zonder dat de Engelſchen hem het konden beletten. Op zyne te rug komſt ontmoette hy eene party van de bezetting van Calais, welke de majoor geleidde; en indien de maarſchalk *de Biez* niet tot des zelfs byſtandt gekomen was, hy zou omringt zyn geworden. De maarſchalk verloſte hem, en de doodt van den Engelſchen bevelhebber verſchrikte de ſoldaten, die zich naar Calais begaven.

Drie weken daar na deedt de maarſchalk *de Biez* een tweden onderſtandt gereed maken, beſchermd door vyftig pickeniers en vier duizend Duitſchers, onder het bevel van den Rhyngraaf en van twee honderd Gaskonſche en Bretoenſche muskettiers, de welke hunne hoofdmannen aan hun hoofdt hadden. Deze benden ontmoetten op den doortocht van St. Etienne de Engelſchen, die zich daar geſtelt hadden om hen af te wachten, onder het bevel van *Surrey*, zoon van den hertog van Nordfolk. Als men de Franſche geſchiedenisſchryvers gelooft, hadden die van hunne natie twee duizend man minder dan de anderen, en de Engelſchen zeggen in het tegendeel, dat zy twee duizend meer hadden dan zy: doch beide komen daar in overeen, dat de overwinning langen tydt betwiſt wierdt, en dat 'er ſedert meer dan twee honderd jaren geen zo bloedig, noch zo hardnekkig gevecht tuſſchen de twee natiën is voorgevallen. De Franſchen bleven meeſter van het ſlagveldt door de doodt van den ridder *Eduard Poyning*, een der dapperſte bevelhebbers van dien tydt, en door die van het meeſte deel der Engelſche edellieden, en *Surrey* hadt werk zich te redden met het overſchot zyner benden. Hy ſchreef daar over aan den koning, by wien hy verſchoning zocht door het groot getal doden, welke de Franſchen hadden, aan welke de overwinning duur was te ſtaan gekomen. De koning, die geen ongelukkige uitkomſten gewoon was, kon den grave van Surrey zyn ongeluk, of zyne onvoorzichtigheit niet vergeven, en was bedacht om hem een opvolger te zenden. Mylord *Paget*, geheimſchryver van Staat, ſchreef daar over aan *Surrey*, hem vermanende zich te onderwerpen, zich ſchikkende naar zyn ongeluk, en zich te vergenoegen met het algemene ſtedehouderſchap over de benden, onder het oppergezag van den grave van Herford. Doch *Surrey*, van nature trotſch, en die voor het overige den gene, welken men boven hem ſtelde, verachtte, kon deze inſchikkelykheit niet hebben. Hy wilde liever ſneuvelen, of zyn ongeval door eenige luiſterryke daadt verbeteren, en zyne dapperheit, of zyne wanhoop bragt hem in den zin de ſterkte aan te taſten, welke Boulogne inſloot, en de zelve met den degen in de vuiſt te veroveren. Hy dorſt het echter niet ondernemen, zonder daar van aan den koning kennis te geven, die hem verboodt zyne benden voor een zo roekeloozen aanval bloot te ſtellen.

Ontmoeting der Franſchen en Engelſchen.

1546. De graaf van Surrey herroepen uit zyne ſlaafbeſtiering van Boulogne.

Ondertuſſchen kwam de graaf van Herford aan, met zich brengende over de negen duizend man, waar onder vyftien honderd Spanjaarden, drie duizend landsknechten, en eenige Italiaanſche benden waren; de overige waren gebore Engelſchen. Men zegt, dat de graaf van Surrey zich niet kon bedwingen zyne gevoeligheit te betuigen tegen den grave van Herford, en dat hem verachtelyke woorden ontvielen, waar over zich de ander kort daar na wreekte; dermaten, dat dit eene der voornaamſte redenen was van de doodt van *Surrey*, die zyn hoofdt op een ſchavot verloor. Wat 'er van zy, hy wierdt genoodzaakt zyn beſtier in handen van zynen opvolger, welken men hem toezondt, over te geven. De graaf van Herford trachtte de ſchade, welke de Engelſchen in het laatſte gevecht geleden hadden, te herſtellen, en de Franſchen maakten van hunnen kant toeſtel om hem het veldt te betwiſten, en zich in hunne poſten te verdedigen, tot dat het tydt zou zyn den veldtocht te openen. Van weêrkanten viel 'er niets van belang voor, en daar gebeurden niet dan ſchermutſelingen en uitlopen. De nieuwe bevelhebber vondt zich niet ſterk genoeg om te ondernemen de Franſchen te verdryven, en vergenoegde zich hen te beteugelen, doende Ambleteuil en Blaquenai verſterken, welke plaatſen hen den doortocht ſloten.

Aankomſt des graven van Herford, zynen opvolger.

Herbert. Mutiny der vreemde benden, wegens onbetaling.

Gedurende deze voorvallen wierden de vreemde krygsbenden, de welke de graaf van Herford hadt medegebragt, oproerig; en indien de Spaanſchen niet ſtandvaſtig in hunnen plicht gebleven waren, zou het leger gevaar hebben gelopen om vernielt te worden door de wapenen dezer oproerigen, de welke een opperhoofdt wilden verkiezen, van de Engelſchen onafhankelyk, wiens bevelen zy weigerden te gehoorzamen. Zo gevaarlyk is het zich van deze hulpbenden te bedienen, wanneer zy zich in een genoegzaam groot getal bevinden om de wet te kunnen ſtellen aan die genen, die hen tot byſtandt roepen.

Op den 21 May maakte zich het Franſche leger, Boulogne naderende, meeſter van eene hoogte, en beſloot de zelve in zyne legerplaats, terwyl de vloot langs de kuſten heen zeilde. Ondertuſſchen deedt de graaf van Herford eenige uitvallen op de belegeraars met goed gevolg, en bragt vele gevangenen te rug. Doch doordien de twee partyen begonnen op elkander verſtoort te worden, en dat alles zich tot een bloedigen veldtocht ſchikte, kregen beide partyen bevel alle vyandelykheden gedurende den tydt van zes dagen te ſtaken. De wapenſchorſſing wierdt in een beſtandt verandert, die uitliep op eene vrede, de welke den 7 Juny wierdt geſloten.

Wapenſchorſſing tuſſchen de twee volkeren. *Herbert. Mezeray. Varillas.*

Deze vrede wierdt door de twee koningen even zeer gewenſcht. *François* de I overwoog, dat hy, om de ſterkte Outreau te bewaren, zeer zware onkoſten moeſt doen, en niet alleen eene grote bezetting, maar ook winter en ſomer legers onderhouden, om zich tegen de uitlopen der vyanden te ſtellen. Hy kon nochtans deze poſt niet verlaten, zonder de hope te verlie-

Beweegredenen, de welke *François*

1546. den I tot de vrede verplichten.

liezen om Boulogne weder te winnen. Aan de andere zyde was 'er weinig hope tot het innemen van deze plaats, al konden zich de Franschen in hunne sterkte verdedigen. Zy was te ver van de haven gelegen, om de Engelsche schepen het inkomen daar van te beletten, die gedurig aan de belegerden zouden toebrengen het onderstandt van volk en leeftocht, waar aan zy gebrek hadden. Daarenboven hadden deze laatsten Boulogne zo wel versterkt, dat het niet waarschynlyk was hen van daar te verdryven, ten minste indien het niet geschiedde door eene lange belegering, waar van de uitkomst zeer twyffelachtig was. By deze aanmerkingen kwamen de gene, de welke de koning van Vrankryk maakte over het gedrag van den keizer, die met grote schreden naar de algemene opperheerschappy stapte, en over de sterheit, met welke hy de voorstelling, welke de admiraal *Annebaut* hem over de belening van het hertogdom van Milaan gedaan hadt, hadt verworpen. Dus noodzaakten hem zyn spyt en zyn belang zich weder met *Henrik*, zynen ouden bondgenoot, te bevredigen, om *Karel* den V, zynen ouden vyandt, den oorlog aan te doen.

Redenen, welke *Henrik* den VIII daar toe aandrongen.

Andere redenen, niet min dringende, noodzaakten den koning van Engelandt daarenboven de vrede te wenschen. Hy hadt geen minder kwaad vermoeden dan *François* de I over de al te grote macht des keizers: doch behalven dit gemene belang hadt hy byzondere redenen, die hem noodzaakten een einde van den oorlog te maken. Hoe grote onderstandgelden zyne Parlementen hem ook toestonden, hadt hy echter altydt geldt gebrek, het zy door de kwade behandeling zyner staatsdienaars, het zy door de slechte order der gemachtigden * van het leger en van de vloot, het zy eindelyk door de grote onkosten, tot welke hem het onderhoudt der benden en schepen, zo wel als de bewaring van Boulogne, het welk hem zeer veel geldt kostte, noodzaakten. Dit was echter de voornaamste reden nog niet. Hy vreesde voor de kerkvergadering van Trente, de welke hare zittingen hervat hadt, meer dan voor de oorlogen van Vrankryk en van Schotlandt. Hy wist, dat de paus hem meer haatte dan de Protestanten van Duitschlandt, tegen welke het Concilie vergadert was, en dat daarenboven de kardinaal *Polus*, zyn doodvyandt, in hoedanigheit van pausselyk gezant daar in tegenwoordig was. Hy was derhalven bezorgt, dat men daar in tegen hem besluiten zou nemen, en dat men zyn koninkryk zou in den ban doen, gelyk men de staten van den grave van Thoulouze gedaan hadt in de kerkvergaderingen van de XIII eeuwe. Daarenboven voelde hy zyne krachten verminderen, en hoewel hy niet zeer bejaard was, was hy zo zwaarlyvig, dat hy niet heel lang meer kon leven. Hy merkte zulks wel, en willende den jongen prins, zynen zoon, geen koninkryk nalaten, het welk in een zo zwaren oorlog was ingewikkelt, nam hy voor eene eerlyke vrede te maken, in welke hy ten minste gedurende zyne regering, en de eerste jaren van die van zynen nazaat, de overwinst van Boulogne zou bedingen: eene overwinst nochtans, heerlyker dan voordeeliger, en welke hem reets meer dan zeventien millioenen kostte.

* *Commissarissen.*

Zamenkomst van hunne gevolmachtigden om het verdrag te sluiten.

De twee koningen, in deze gesteldheit zynde, zonden hunne gevolmachtigden om het verdrag te sluiten. De admiraal *Dudley*, burggraaf van Ryssel, en Mylord *Paget*, afgezanten van den koning van Engelandt, begaven zich naar de plaats der onderhandeling, tusschen Ardres en Guines, alwaar zich de admiraal *Annebaut* en *Raimond*, eerste voorzitter in het Parlement van Rouaan, bevonden van wegens *François* den I. Zy werkten zes weken lang om de voorwaarden van dit verdrag te regelen, en tekenden het zelve eindelyk op den gezegden 7 Juny. 1546. machtigden.

Voorwaarden van het verdrag. *Acta. Publ. Tom. XV. fol. 93 &c.*

Deze voorwaarden behelsden: I. Dat alle voorledene ongelyken zouden vergeten blyven, en dat 'er in het toekomende eene bestendige vrede, en eene standvastige vriendschap zou wezen tusschen de twee kronen. II. Dat de twee koningen gene ondernemingen zouden doen op malkanders staten, en niet zouden dulden, dat anderen zulks deden. III. Dat 'er een vrye doortocht zou zyn voor de onderdanen van den eenen door de landen van den anderen, hoedanig de zelve ook waren toegerust, behoudens dat zich niet meer dan honderd gewapende mannen te gelyk by malkander bevonden. IV. Dat alle belastingen, sedert den tydt van twintig jaren gelegt op de koopmanschappen, de welke men van het eene ryk in het andere overbragt, zouden worden afgeschaft. V. Dat alle verraders en wederspannigen zouden worden overgelevert aan den vorst, die der zelver overlevering zou begeeren. VI. Dat men gene brieven van scha-verhaling zou verlenen, dan tegen de overtreders, en zulks na eene uitdrukkelyke weigering van recht, het welk de partyen zou noodzaken tot dat uiterste te komen. VII. Dat de koning van Vrankryk aan dien van Engelandt telkens op den netten en bepaalden tydt zou betalen de jaargelden, waar toe hy zich door de voorgaande traktaten, met name door die van de jaren 1525 en 1527, verplicht hadt. VIII. Dat men wegens de vyf honderd duizend kronen, de welke de eerste zich verplicht hadt mede te betalen door zekere brieven van het jaar 1529, van weêrzyden gevolmachtigden, en, ingevalle het de zelve met malkander niet konden eens worden, oneenzydige voorspraken zou benoemen, de welke uitspraak zouden doen, of de koning van Vrankryk die somme schuldig was, of niet. IX. Dat de koning van Engelandt de stadt Boulogne, met des zelfs sterkten en onderhorig gebiedt, welkers grensscheidingen door gemachtigden zouden geregelt worden, zou behouden den tydt van acht jaren, binnen welken tydt de koning van Vrankryk beloofde al het gene hy hem schuldig was te betalen; dat de Engelschen na verloop van dien tydt, mits door Vrankryk betaalt zynde, Boulogne aan het zelve weder zouden overgeven, het welk hen voor de gedane onkosten te voren nog zou betalen twee millioenen goude kronen (a). X. Dat men, gedurende dezen tusschentydt, van wederzyden rondom deze plaats gene nieuwe sterkten zou opwerpen, noch eenige nieuwe versterking aan Boulogne zelf maken, maar dat de zaken zouden blyven in den staat, waar in de zelve thans waren. XI. Aangaande Schotlandt, het zelve wierdt, gelyk de keizer, wel mede in dit verdrag begrepen; maar onder voorwaarde, dat het den koning van Engelandt gene nieuwe reden van klagten, en om het uit dien hoofde den oorlog aan te doen, zou geven, in welk laatste geval het *Henrik* zou vrystaan den Schotten vyandelyk te keer te gaan, zonder dit verdrag te breken.

De twee koningen bevestigden het zelve met blyd-

(a) De Franschen zeggen maar acht honderd duizend: doch in het verdrag, op de boven aangehaalde plaats in de Openbare Gedenkschriften van Engelandt gevonden worden-de, wordt duidelyk van twee millioenen gesproken.

1546. De vrede wordt bevestigt en afgekondigt.

blydschap, en gaven doorstralende blyken van eene opreehte verzoening. Zy gevoelden in hunne herten weder ontvonken de oude vriendschap, welke zy malkander voor den oorlog hadden toegedragen: doch hunne doodt, de welke kort daar na volgde, verbrak de gevolgen van deze goede verstandhouding. De vrede wierdt plegtelyk te Londen afgekondigt op den 13 Juny, en *Henrik* wilde, dat zich de geestelykheit zou voegen by het volk, om daar over hare blydschap te tonen. Men deedt een algemenen omgang, by welken die van de meeste wyken of parochien der stadt tegenwoordig waren. De geestelyken gingen met statie, gekleed in hunne priesterlyke gewaden, met heerlyke kappen op het hoofdt, en alle de kruisbeelden*, welke men voor de processie droeg, waren van zilver. Doch de geschiedenisschryvers hebben aangemerkt, dat dit de laatste maal was, dat de geestelykheit met dezen luister verscheen, en dat hen de koning korten tydt daar na noodzaakte alle deze sieraden in zyne kleêrkamer te brengen; als of dit een voorteken was van de verandering, de welke onder de volgende regering in den Godsdienst voorviel.

Pracht der geestelykheit by de processie. * *Krucifixen.*

Juny. *Henrik* de VIII gevadert over eene dochter van Vrankryk.

François de I, willende van zyn kant de blydschap, welke hy over zyn verbondt met *Henrik* hadt, betonen, zondt aan hem, om hem te verzoeken, gevadert te willen zyn over de princesse, van welke de Dauphine onlangs bevallen was; en om zich van deze plegtigheit te kwyten, deedt *Henrik* Mylord *Chaisne* met den tytel van buitengewoon afgezant naar Vrankryk overgaan. Deze Mylord hieldt de princesse ten doop, en zy kreeg den naam van *Elizabeth*. Zy was het, die naderhandt koningin van Spanje wierdt door haar huwelyk met *Philips* den II. De twee koningen zonden ook aan malkander hunne admiralen: *Annebaut* kwam in Engelandt, en *Dudley* ging over naar Vrankryk. Het was om tegenwoordig te zyn by het afleggen van den eedt, welken *François* en *Henrik* deden tot nakoming van het gemaakte verbondt. Deze afgezanten wierden heerlyk aan de twee hoven onthaalt, en kwamen te rug met kostelyke geschenken, blyken zo van de voldoening der twee koningen, als van hunne pracht en heerlykheit.

Augusty. Wederzydsche afgezanten der twee koningen.

Herbert.

Het scheelde echter weinig, of men hadt de vrede zo haast weder gebroken als bezworen gezien. De sterkten, welke men van weêrkanten ondernam te maken in de nabuurschap van Boulogne, maakten zo wel de Engelschen als de Franschen ongerust, en veroorzaakten een wederzydsch mistrouwen. De graaf van Herford hadt het werk het eerste begonnen. Doordien het gedurende den stilstandt was, en voor de ondertekening van het verbondt, kon men daar niets tegen zeggen. Hy hadt zich gehaast met deze sterkte op te werpen, op het bericht, het welk hy gekregen hadt, dat een der voorwaarden van het verdrag, waar over men in onderhandeling was, zou behelzen, dat men geen nieuwe sterkte in de nabuurschap van Boulogne zou mogen opwerpen. Doch hy hadt dit werk niet kunnen voltooien. Alzo hy zulks nu wilde doen na dat de vrede getekent was, stelde zich de maarschalk *de Biez* daar tegen. Het Franssche hof hadt hem daar last toe gegeven. Het zelve kon deze inbreuk in het verbondt niet velen, en zeide, dat dit eene openbare schennis van het zelve was, twyffelende aan de andere zyde aan de oprechte meningen van den koning van Engelandt, de welke eene plaats, die hy binnen acht jaren weder moest overgeven, liet versterken. Zyne afgezanten bragten hunne klagten aan *Henrik*. Hy antwoordde hen, dat zyne mening was het verdrag, het welk hy met den koning hunnen meester gemaakt hadt, ter goeder trouwe na te komen, maar dat hy, om zich van Boulogne gedurende den tydt, dat deze plaats in zyne handen moest blyven, te verzekeren, het geraden hadt gevonden te doen voltooien de werken, de welke de graaf van Herford gedurende het bestandt begonnen hadt. De Franschen waren genoodzaakt zich met dit antwoordt te vergenoegen, en deden hunne benden te rug trekken, die reets genadert waren om de arbeiders te beletten met het werk voort te gaan. Doch oordelende, dat zy de zelve vryheit hadden als de Engelschen, en dat zy der zelver voorbeeldt wel mogten volgen, versterkten zy de haven van Boulogne, niet verder dan twee duizend schreden daar af gelegen. Ze legt aan den mondt van de rivier, de welke haar van de stadt afscheidt, en is aan het vaste landt gehecht door eene stene brug, aan welkers andere zyde de maarschalk *de Biez* ondernomen hadt de sterkte op te werpen; zo dat hy de stadt zou hebben ingesloten, en zich meester gemaakt van het in- en uitlopen der schepen. De Engelschen droegen wel zorg om dit niet te dulden. Mylord *Gray* hadt toen het bevel binnen de plaats, zynde de graaf van Herford aan het hof ontboden. Mylord *Paget*, geheimschryver van Staat, schreef aan hem, dat hy het bouwen van een werk, het welk Boulogne ten eenemale zou insluiten, zou hebben te staken, en beletten, dat de werklieden niet voortgingen, tot dat zy nieuwe bevelen van den koning hunnen meester zouden hebben gekregen, aan wien die van Engelandt geschreven hadt; dat byaldien zy zyne vertogen geen gehoor gaven, hy des nachts met zyne bezetting zou uittrekken, en de vestingwerken der Franschen vernielen. Naauwlyks was deze brief van Staat vervaardigt, of de koning, die de ontmanteling van deze sterkte ter herte nam, zondt den ridder *Palmer* naar Boulogne, met last om zonder uitstel handt aan het werk te slaan, na daar over met Mylord *Gray* gesproken te hebben, en voor dat het Franssche hof daar van kon verwittigt zyn. Dit wierdt gedaan, en *Palmer* maakte zo veel spoedt, dat hy 'er eerder aankwam dan het schip, het welk de brieven des konings medebrugt. De onderhandeling, welke hy met den stadvoogdt hadt, was niet lang. Men sprak om aan de bevelen van een streng meester te gehoorzamen; des dacht men niet dan om te doen het geen hy wenschte. In eenen nacht was het ganssche werk der Franschen vernielt. De maarschalk *de Biez* maakte daar een groot gerucht van, en de koning van Vrankryk klaagde daar over als over eene vyandelykheit, de welke het vredesverdrag verkrachtte. Men eischte van Mylord *Gray* zich te verklaren, of deze daadt uit zyne eige beweging, of op het bevel van den koning, zynen meester, geschied was, en men eischte van hem daar over eene spoedige herstelling. *Henrik* hadt alle deze bewegingen van het Franssche hof voorzien, en *Wotton*, zynen afgezant, gelast alle zyne behendigheit aan te leggen om het zelve te bevredigen, zonder nochtans de herstelling van het afgeworpen fort toe te staan: in het tegendeel beval hy hem *François* den I te bewegen om te verklaren, dat hy 'er nooit een zou laten bouwen, het welk tot hinder van Boulogne kon strekken, noch om nayver aan het Engelsche hof te geven. De afgezant verkreeg het geen hy wenschte.

1546.

Nieuwe verschillen.

De Engelschen vernielen de nieuwe vestingwerken der Franschen.

Septemb.

Men

1546. Men vergat de daadt van Mylord *Gray*, en *François* de I hadt zo veel inzicht voor de vertogen, de welke *Wotton* hem van wegens den koning zynen meester deedt, dat hy zich in geen staat wilde stellen om de sterkte te doen herbouwen, uit vreze van den koning van Engelandt te vertoornen. 1546.

De verschillen worden beslist.

Herbert. Vervolgens wierdt 'er eene nieuwe verbindtenis gemaakt tusschen de twee koningen, ter zake van den paus en den keizer, tegen welke zy beide argwaan hadden opgevat, zo wel als tegen de kerkvergadering van Trente. Men zegt, dat *François* de I de Protestanten van Duitschlandt deedt ondertasten, of zy wel in hun verbondt zouden willen treden: doch dat zy zulks weigerden, ten minste indien hy het gezag van den paus niet afkeurde. Het was al van overlang dat *Henrik* hem daar om aanzocht, zonder iets te hebben kunnen winnen, het zy van wegens de aanklevendheit, welke deze vorst hadt voor den stoel van Rome, het zy dat hy bezorgt was onlusten in zyn koninkryk, het welk daar was aan overgegeven, te zullen verwekken. Hy kreeg eindelyk smaak in de redenen van den Engelschen afgezant, en geloofde, dat hy, om zyne kroon te bevestigen, de zelve voor de aanslagen der pauzen moest verzekeren. Dit besluit wierdt genomen ten tyde, wanneer de admiraal *Annebaut* het ampt van afgezant aan het Engelsche hof bekleedde. Het was met hem, volgens het verhaal van den Engelschen geschiedenisschryver *, dat men overeenkwam, dat de Misse zou verandert worden in het Avondmaal in beide de koninkryken, en de aartsbisschop van Kantelberg wierdt gelast daar omtrent een formulier op te stellen. Men besloot ook in deze onderhandeling, dat de keizer zou worden aangezocht de zelve verandering in zyne staten in te voeren, en dat men op zyne weigering hem den oorlog zou verklaren. Deze onderhandeling wierdt echter geheim gehouden, tot dat men de zaken ter uitvoering zou geschikt hebben. Men zegt niet, hoedanig het gevolg daar van is geweest. Het is zeer waarschynlyk, dat de doodt der twee koningen den uitslag daar van heeft belet.

* *Fox*, aangehaalt door *Herbert*.

Fox. Fuller. Herbert. Burnet. Niettegenstaande dezen nieuwen stap van *Henrik* tot de hervorming liet hy echter niet na de Protestanten, de welke weigerden zich aan de ordonnantie der zes artykels te onderwerpen, strengelyk te vervolgen. *Schaxton*, bisschop van Salisbury, was onder het getal der genen, die daar mede ingenomen waren. Hy redde zich door eene afzwering, welke hy deedt in handen van de bisschoppen van Londen en van Worchester. Hy was gevangen geweest sedert het jaar 1539 †. Zyn hoofdgeding opgemaakt zynde wierdt hy ten vure gedoemt: doch de koning verleende hem vergiffenis. *Schaxton* bedankte hem, dat hy hem met eenen van het eeuwige vuur verlost hadt, door de zorg, welke hy genomen hadt tot zyne bekeering, en van de tydelyke vlammen door zyne brieven van genade. Deze was onder de regering van *Maria* een der wreedste vervolgers van de Hervormden. De andere Protestanten, die nevens hem veroordeelt waren, redden zich, gelyk hy, van de doodt door hunnen Godsdienst te verzaken. Eene vrouw was veel volstandiger dan alle die mannen, en wierdt ook wreder gehandelt. Zy wilde haren Godsdienst niet verzaken, en men handelde haar volgens de uiterste strengheit van het plakkaat.

De vervolging tegen de Protestanten van Engelandt wordt op nieuw begonnen.

† Zie boven fol. 388.

Afzwering van *Schaxton*.

Geschiedenis van *Anna Askew*.

Zy was genaamt *Anna Askew* *, van eene adelyke geboorte uit de provincie van Linkoln †; doch haar ongeluk wilde, dat zy trouwde met eenen, genaamt *Kyne*, een vyandt van de hervorming, welke zy omhelst hadt. Hy joeg haar uit zyn huis zo haast als hy hare gevoelens ontdekt hadt, en zy week, om de vervolging te ontgaan, naar Londen. Zy bezat by hare edele geboorte eene kennis van de H. Schrift boven hare sexe, en wanneer zy in rechten vervolgt wierdt, verdedigde zy haar geloof met eene bekwaamheit, over welke de leeraars, die men aan haar hadt gezonden, verbaast stonden. Zy was niet lang te Londen geweest, of zy wierdt ontdekt. Men beschuldigde haar de ligchamelyke tegenwoordigheit in het Avondmaal ontkent te hebben, en men bragt haar in de gevangenis. Hare vrienden deden aanzoek om hare vryheit onder borgtocht. Zy verkregen het, na dat zy een geschrift ondertekent hadt, het welk haar de bisschop van Londen aanboodt, in het welke zy het leerstuk van de ligchamelyke tegenwoordigheit van *JESUS CHRISTUS* in het Avondmaal erkende; maar voor dat zy het tekende, voegde zy daar by, dat zy dit niet geloofde dan op die wyze, als het de eerste kerk gelooft hadt, en overeenkomende met het Katholyke gelove. Zy genoot niet lang de vryheit, de welke hare vrienden haar bezorgt hadden. Men vatte haar voor de twede maal te Greenwich, alwaar de Raadt des konings haar ondervroeg. Van daar wierdt zy naar de gevangenisse van de nieuwe poort gebragt, alwaar zy Godvruchtige werken zamenstelde, de welke bewaart zyn, en in welke men de grondige kennis van de schryfster pryst. Zy schreef ook aan den koning, dat zy van het Avondmaal geloofde het geen *JESUS CHRISTUS* by des zelfs instellinge daar van gezegt hadt, en het geen de Katholyke kerk daar altydt van gelooft en geleert hadt. Men zondt *Schaxton* aan haar, om te zien, of hy haar door zyn voorbeeldt kon winnen; maar, wel ver van daar door geraakt te worden, verachtte zy hem, en verweet hem zyne afzwering. Eindelyk bragt men haar naar den Tour, alwaar zy op de pynbank gelegt wierdt. De kancelier *Wriothesley* vergenoegde zich niet met haar te laten pynigen; maar hy nam de moeite van haar zelf te pynigen. Dit was na dat de stedehouder van den Tour geweigert hadt te gehoorzamen aan het bevel, dat hy hem deedt, van de pyniging te hervatten, welke *Anna Askew* met veel standvastigheit doorstondt. Vergramt over de weigering van dezen beampte trok hy zynen rok uit, en pynigde de beschuldigde met zo veel wreedheit, dat haar gehele ligchaam uit zyne leden was. Zy stondt nochtans deze twede pyniging met de zelve gematigtheit, welke zy by de eerste betoont hadt, door, en zonder dat haar eenig woordt ontviel, het welk den Christelyken Godsdienst onbetamelyk was. De koning keurde het gedrag van den kancelier af, en prees dat van den stedehouder van den Tour. Het is ook waarlyk eene daadt, welke men niet zou geloven, indien men het bewys daar van niet hadt in de bekentenisse van de lyderesse, welke die barbaarsche daadt daar in verhaalt, volgens het bericht, dat *Fox* ons daar van gegeven heeft *, en dat *Parsons*, die hem in vele andere plaatsen tegenspreekt, niet heeft durven betwisten. Welk eene wreedheit, indien de kancelier niet anders gedaan heeft dan zyn eigen aardt te volgen! Welk een Godsdienst, indien hy zodanig is, dat hy hem zulk eene onmenschelykheit heeft ingeblazen! *Anna Askew* wierdt vervolgens naar het schavot gebragt op een stoel, doordien zy zich niet kon overeinde houden. Men deedt met haar sterven een priester, genaamt *Nikolaas Be-*

Verachting, welke zy betoont voor *Schaxton*.

De kancelier pynigt haar zelf.

Zy staat de zelve met standvastigheit door.

* in zyn verhaal van de zaken, in de kerk voorgevallen.

† dochter van den ridder *William Askew*.

1546. *Beleman*, een kleêrmaker, genaamt *Jan Adams*, en een bedienden van den koning, genaamt *Jan Lasseis*, welken men gelooft de zelve te zyn, die de onkuischheit van de koninginne *Catharina Howard* ontdekt hadt. Ter plaatse gekomen zynde, alwaar men hen moest verbranden, deedt *Schaxton* eene lange redenvoering om hun gevoelen te bestryden, en om de leer van de wezentlyke verandering van broodt en wyn in het Nachtmaal aan te dringen. Deze redenvoering geëindigt zynde, maakte men hen aan de staak vast: doch voor dat men het vuur in den houtmyt stak, toonde de kancelier hen hunne vergiffenis, indien zy hunnen Godsdienst wilden afzweren. Zy verwierpen deze aanbieding, en malkander moedt insprekende om standvastelyk te sterven voor de belydenisse der waarheit, wierden zy wel haast door den rook en de vlammen verstikt. Twee andere personen hadden de zelve doodt een weinig te voren moeten ondergaan in de provincie van Suffolk, en een derde in die van Nordfolk.

De koning verbiedt de overzettingen van den Bybel. *Herbert.*

Voor deze strafuitvoeringen was 'er een plakkaat van den koning afgekondigt, by het welke de overzettingen van den Bybel in het Engelsch, door *Tindal* en *Coverdale* wierden verboden, zo wel als de boeken, het zy over den Godsdienst, of de geloofsverschillen, van hun maaksel, en van die der leeraren, aan de Roomschgezinden verdacht; zo dat men het seldzame gedrag van dezen vorst, die de Protestanten en hunne boeken deedt verbranden terwyl hy de Misse wilde afschaffen, niet kan begrypen. De koning van Vrankryk deedt niet minder van zyn kant, en in het zelve jaar liet hy binnen de stadt Meaux verbranden *Pieter le Clerk* *, predikant der Protestanten van die plaats, nevens veertien andere personen, van negen en tachtig, die men naar Parys hadt gevoert. Men nam ook gevangen *Jakob Fabri*, *Martiaal Ruffi*, en *Willem Farel*. *Ruffi* zwoer zynen Godsdienst af; *Fabri* begaf zich sedert naar Nerak, by de koninginne van Navarre, en *Farel*, die hoogleeraar was in de kweekschole van den kardinaal *le Moine* te Parys, wierdt het in die van Geneve, werwaarts hy week. Dus begon de vervolging in Vrankryk wederom op nieuw, en men zag de houtmyten door het ganssche koninkryk branden.

Mezeray. Varillas.

* *Jan le Clerk* hadt de zelve doodt ondergaan in het jaar 1523.

Beweegredenen, welke *Henrik* aanzetten om het oude geloofte verdedigen.

Aangaande den koning van Engelandt, men kan zeggen, dat deze vorst de hervorming wilde invoeren, het zy om zich te wreken over den paus, of door een beginsel van gewisse; maar dat hy, nayveriger over zyne eere dan over die der waarheit, niet kon velen, dat men eene andere wyze van hervormen volgde dan de zyne. Ten anderen hielden hem de bisschop van Winchester en de hertog van Nordfolk gestadig bezet, en vertoonden hem onophoudelyk, dat de ordonnantie der zes artykels zyn werk was, en dat het zyne eer raakte de zelve te doen standt grypen.

Herbert.

Hoedanig de beweegredenen mogen zyn, de welke deze twee koningen aandreven om de Protestanten zo streng te handelen in een tydt, waar in zy beide genegenheit voor de hervorming schenen te hebben, het is niet moeielyk die gene te doorgronden, welke hen hebben aangedreven om de zelve te willen vaststellen; zy merkten de zelve aan als het rechte middel om zich tegen de macht van den paus en den keizer, die zich zamen vereenigden, te kanten, alzo hunne ondernemingen hen ongerust maakten.

De keizer was tot zulk een trap van hoogheit opgeklommen, dat hy Duitschlandt in minder dan een jaar hadt doen buigen. *Maurits*, een der hertogen van Saxen, hadt zyne zyde gekozen, en de keurvorst van de Palts hadt zich onderworpen. *Johan Frederik*, hertog van Saxen, en de landgraaf van Hessen hadden zich aan het hoofdt der zamenverbondenen geteelt: doch niet eendragtig genoeg zynde, deedt hun misverstandt hen misslagen begaan, van welke *Karel* de V niet verzuimde zich te bedienen; zo dat na verscheide omwentelingen, met een wisselvallig geluk voor de twee legers, gedurende den veldtocht, al het voordeel zich eindelyk aan de zyde van den keizer bevondt, de welke over de Protestanten zegepraalde. Het vervolg van onze Geschiedenis verplicht ons de voornaamste omstandigheden van dezen oorlog te verhalen. 1546. *Sleidanus. Thuanus. Mezeray. Varillas.* Macht van *Karel* den V.

Na den Ryksdag van Spiers van het jaar 1542, de welke voor den keizer voordeelig was geweest, wierdt 'er op de zelve plaats een andere gehouden, op welken hy alles, wat hy wenschte, verkreeg. Hy was toen in oorlog met Vrankryk en met den Turk, en men zou zich zelven bedurven hebben, indien men toen een burgerlyken in Duitschlandt hadt begonnen.

Hy stondt dan den Protestanten toe het gene, daar zy hem om verzochten, dat is te zeggen de byeenroeping van eene vrye kerkvergadering, het zy eene algemene, of van verscheide natien, eene opschorting van alle twisten gedurende dezen tusschentydt, eene wederzydsche verdraagzaamheit, en om zitting te hebben in de keizerlyke gerechtskamer te Spiers, niettegenstaande hunnen Godsdienst. Deze laatsten stonden hem van hunne zyde volk en geldt toe om *Solyman* en *François* den I, die zich zamen tegen het keizerryk verbonden hadden, te beoorlogen. Doch zy ondervonden wel haast, dat deze twee vyanden alleen tot een voorwendsel strekten om de wervingen van den keizer een schyn te geven, en dat de toerustingen eigentlyk tegen hen gericht waren. Hy heeft het gemunt op de zamenverbondenen.

Zy genoten de vrede, welke men hen belooft hadt, zo lang als *Karel* de V in oorlog was met den Sultan en den koning van Vrankryk: maar zyn verdrag met deze twee mogendheden deedt hem wel haast van taal veranderen. De Ryksdag te Worms wierdt gehouden in de maandt van April des jaars 1545, waar in *Ferdinand* in het begin voorzat, in de afwezendheit van zynen broeder. Men vertoonde daar de zorgen, welke de keizer genomen hadt om het Concilie byeen te roepen, en dat dit den voortgang der zaken, over welke men het op den voorgaanden Ryksdag was eens geworden, moest doen staken. Hy zeide, dat de keizer dien van Worms hadt byeen geroepen, op dat de afgezondenen daar besluiten zouden nemen, overeenkomende met het gemene best van het keizerryk. Dat deze vorst een verbondt hadt gemaakt met Vrankryk, door het welke hy de voordeelen, welke het geluk zyner wapenen hem deedt hopen, gestelt hadt boven die van de Duitsche natie, welker rust hy wilde verzekeren, en dat hy uit dien hoofde hen deze kerkvergadering bezorgt hadt, om door zyn gezag alle de verschillen, welke het verdeelden, te doen eindigen. De Protestanten gaven op deze redenvoering het antwoordt, het welk wy verhaalt hebben, standvastig blyvende by het voornemen van niets te veranderen in het besluit van den laatsten Ryksdag. Die van Worms scheidde, na dat de keizer zich daar in persoon bevonden hadt, zynde de graaf van Grignan daar ook tegenwoordig geweest. Zynde vendery.

1546. geweeſt, met een voornemen om de bondgenoten bevreeſt te maken: doch niets ontzette hen, en de keizer, met veinzen voortgaande, ſtondt hen toe de vergadering der Godgeleerden, welke zy geëiſcht hadden, in overeenkomſt met den Ryksdag van Spiers, en ten overmaat verzondt hy hen naar de Ryksvergadering te Regensburg.

Bewegingen van den hertog van Brunswyk.

Gedurende deze onderhandelingen begon Duitſchlandt ontruſt te worden door den inval van *Henrik*, hertog van Brunswyk. Hy hadt geldt van *François* den I gekregen, ten tyde dat deze vorſt met *Karel* den V oorloogde, en hadt aangenomen hem vyf honderd paarden en acht duizend man te voet te leveren. Hy wierf inderdaadt deze benden: doch het was om zich daar van te bedienen tot een einde, geheel ſtrydig met dat, het welk de koning van Vrankryk gehad hadt. Hy wachtte tot dat hy vrede met *Karel* den V zou gemaakt hebben, en nam dezen tydt waar om een inval in het landt van Bremen te doen, van waar hy in neder-Saxen trok, dreigende alle de genen, die geen afſtandt wilden doen van het Smalkaldiſche verbondt. Hy hadt het op dit eedgenootſchap geladen, het welk gemaakt hadt, dat hy in den Ryksban was gedaan, ter zake van zyne ſtroperyen en brandſtichtingen in de landen der Proteſtanten, en hy was niet minder verſtoort over dezen gevoeligen hoon, dan over den haat, welken hy de Lutherſchen toedroeg. De zamenverbondenen, aan welke deze hertog zo trotſchelyk den oorlog verklaarde, konden niet geloven, dat hy uit eigen hoofde eene zodanige onderneming zou hebben durven beſtaan, indien hy niet van den keizer daar toe wierdt aangezet; en om niet overrompelt te worden ſtelden zy zich in ſtaat om geweldt met geweldt te keren. Ondertuſſchen wierdt de vyandelykheit van den hertog van Brunswyk geſtuit door den landgrave van Heſſen, die zyne overwinning met gematigtheit gebruikte. De hertog zich op genade en ongenade hebbende overgegeven, vergaf hy hem het ſchenden van het voorgaande beſtandt, en vergenoegde zich met hem te noodzaken zyne benden af te danken, en hem zyn geſchut over te geven: hy verzekerde zich nochtans van zyn perſoon, en van dien van zynen zone. Hy gaf rekenſchap aan den keizer, die te Brugge was, van dit gelukkig voorval, van waar hem de zelve liet weten, dat hy een goed gebruik van zyne overwinning moeſt maken, gevende de vrede aan Duitſchlandt; zich vergenoegen met het voordeel, het welk hy behaalt hadt, en doordien hy gene vyanden meer te bevechten hadt, zyn leger van een ſcheiden, gelyk hy den hertog van Brunswyk genoodzaakt hadt het zyne te verbreken. Hy liet hem ter zelver tydt weten, dat zyn gedrag gelukkiger dan rechtmatig was, en dat hy dit niet hadt behoren te ondernemen, zonder daar toe door een eigen geloofwaardigen laſt gemachtigt te zyn. Hy verboodt hem ook iets te ondernemen noch tegen de vryheit, noch tegen de goederen van den hertog van Brunswyk. Eene zo trotſche wyze van ſchryven, en zo ſtrydig tegen die, van welke zich de keizer tot nog toe bedient hadt, deedt de zamenverbondenen niet langer aan zyne voornemens twyffelen.

Hy taſt die van het Smalkaldiſche verbondt aan.

Hy wordt geſlagen door den landgrave van Heſſen.

De keizer verbiedt den landgraaf iets te ondernemen tegen den hertog van Brunswyk.

Varillas. Sleidanus. Herbert. Thuanus. Mezeray.

Ondertuſſchen wierdt de Ryksdag te Regensburg gehouden in het begin van February: doch de Proteſtanten, ontzet over de tyding, welke zy kregen, dat de keizer krygsbenden uit Spanje en Italië deedt komen, verlieten in aller haaſt de vergadering. Zy herriepen ook *Bucerus* en andere leeraars, de welke met de Roomſch-Katholyke Godgeleerden aan het vereffenen van de verſchillen over den Godsdienſt werkten, volgens de beſluiten van de Ryksdagen van Spiers en Worms. *Luther* ſtierf in het graafſchap van Mansfeldt in de maandt February * van dat zelve jaar, en zyn ligchaam wierdt naar Wittenberg gebragt, door de zorgen van den keurvorſt van Saxen, de welke hem daar liet begraven, gelyk wy elders gezegt hebben: doch het is eene onwaarheit, dat hy hem eene heerlyke grafſtede zou hebben doen oprechten, en de twaalf Apoſtelen van marmor by *Luther*, die de dertiende zou wezen, laten plaatſen, gelyk een ſchryver † van onzen tydt ſtoutelyk heeft voorgegeven *. Het is een louter verdichtſel van dezen onbeſchaamden ſchryver, en eene uitvinding van zyne herſſenen, om de hervorming te brandmerken. Voor het overige hadden eenigen de verwachting, dat de Proteſtanten handelbaarder zouden worden door de doodt van dezen groten man, die zomtyds wat te driftig was: doch de keizer hadt een beſluit genomen om te oorlogen, en de zamenverbondenen bereidden zich daar toe van hunnen kant.

1546

* den 18.

† De Vader *Maimbourg* in zyne Geſchiedenisſe van het Lutherdom I Deel, III. boek.

* Zie dit onwederſprekelyk wederlegt door *Seckendorf* in zyne Geſchied. van het Lutherd. III boek.

Zy waren ſedert de maandt van January te Frankfort aan den Mayn vergadert, alwaar zy het Smalkaldiſche verbondt vernieuwden, en den aartsbiſſchop van Keulen ‡, welken de paus naar Rome hadt gedagvaard, in hunne beſcherming namen. De keurvorſt van de Palts kwam te Frankfort, en tradt in dit verbondt. Zy ſchreven aan den keizer om hun gedrag te verdedigen, zich verontſchuldigende wegens de vreze, welke zy hadden voor zyne toeruſtingen ten oorlog. Zy zeiden, dat, de vrede tuſſchen hem en *Solyman*, als mede met *François* den I, gemaakt zynde, zy niemandt anders dan zich zelf zagen, tegen welke zulke grote toebereidſelen gerecht waren, en dat zy voorts de eindelyke nakoming van de beſluiten van den Ryksdag van Spiers verzochten. De keurvorſt van de Palts en de landgraaf van Heſſen vertrokken met dezen brief naar Regensburg, werwaarts de keizer zich nog niet begeven hadt. Zy hadden te voren verſcheide onderhandelingen met *Granvelle*, zynen kancelier, en daar na met den keizer zelve *. *Granvelle*, de voorſlagen, die zy gelaſt waren te doen, gehoort hebbende, antwoordde hen, dat de gedaante der zaken door de vrede, welke de keizer met zyne vyanden gemaakt hadt, verandert zynde, men niet meer moeſt ſpreken van den Ryksdag van Spiers, noch van des zelfs by voorraadt genomene beſluiten; dat de kerkvergadering vergadert was, en dat zy zich daar aan behoorden te onderwerpen; dat hy hen ondertuſſchen verzondt naar den Ryksdag, in tegenwoordigheit van den keizer gehouden. Dit was het byna al, daar de zamenſpraken, welke zy daar na met den keizer hadden, op uit liepen. Ondertuſſchen handelde hy den landgraaf met zeer veel beleefdheit: doch doordien de eene ſterk bleef ſtaan op de voorſtellingen, welke hy van de zyde der zamenverbondenen medebragt, en de andere daar op uit was om de zelve te verydelen, wierdt 'er niets vaſtgeſtelt, en *Karel* de V ſtelde de uitſpraak daar van aan den Ryksdag, gelyk zyn kancelier reets gedaan hadt.

‡ *Herman van Weyde.*

De keurvorſt van de Palts doedt zich daar in aannemen.

Hy en de landgraaf worden naar den keizer gezonden.

* te Spiers in de maandt van Maart des jaars 1546.

De keizer verzendt hen naar den Ryksdag.

Hy begaf zich van daar in het begin van Juny, en verzocht gedurig, dat men hem zou byſtaan tegen den Turk, met welken hy niet dan een

Men komt van

1546. een beſtandt van een jaar gemaakt hadt, en het welk ten einde liep. De Proteſtanten ſtonden van hunne zyde daar op, dat men hen voldoening zou geven omtrent het verhandelde op hunne byeenkomſt te Frankfort. Zy wierden afgewezen, en men liep van beide zyden tot de wapenen. De keizer betuigde, dat hy den Godsdienſt niet zou aandoen, maar de zulken, die, onder voorwendſel van den Godsdienſt, de achtbaarheit van het Ryk met voeten traden, en weigerden te gehoorzamen aan de beſluiten, op de Rykſdagen genomen. Dat, die van Regensburg het Concilie hebbende goedgekeurt, het eene wederſpannigheit was zich daar tegen te ſtellen, en dat het verbondt van Frankfort niet anders dan voor eene zamenzwering kon doorgaan. De zamenverbondenen gaven van hunnen kant eene ganſch tegenſtrydige verklaring uit, en deden zien, dat de oorlog, welken men hen aandeedt, alleen een oorlog was om den Godsdienſt, doordien hy hen de vryheit daar van verzekerde, en zy den keizer voor het overige in alles beloofden te gehoorzamen. De keurvorſt van Saxen verhief in uitdrukkingen, zo krachtig, als onderdanig, het gedrag van zynen voorzaat, die het keizerryk hadt geweigert, om het zelve aan *Karel* den V te bezorgen, en de oprechte toegenegenheit, welke hy zelf aan zyne keizerlyke Majeſteit bewezen hadt, bewilligende in het huwelyk, dat men voor twee jaren hadt voorgeſlagen, van den keurprins zynen zoon met de dochter van den Roomſch koning. De bondgenoten in het algemeen vertoonden den yver, met welken zy het geldt en de benden hadden bezorgt, welke men van hen verzocht hadt tegen *Solyman* en *François* den I, en ſprekende altydt van den keizer met achting, wierpen zy al den haat van den oorlog op den paus.

weêrzyden tot de wapenen.

De keizer handelt de zamenverbondenen als wederſpannigen.

Zy verdedigen zich.

Voor het overige voorzagen zy in hunne zekerheit, en bragten een der ſchoonſte legers, welke men ſedert langen tydt in Duitſchlandt gezien hadt, op de been, als beſtaande in zeventig duizend man te voet en vyftien duizend te paardt, waar over zy het bevel gaven aan den keurvorſt van Saxen en den landgrave van Heſſen. De keizer deedt ook zyne krygsbenden uit de verſcheide ſtaten, onder zyne gehoorzaamheit ſtaande, aankomen, en de paus zondt hem honderd duizend goude kronen, twaalf duizend man te voet en vyf honderd te paardt, betaalt voor zes maanden, onder het bevel van vele zeer beroemde krygsoverſten: doch *Octavius Farneze*, zyn kleinzoon, was daar algemeen bevelhebber over. Hy trok op tot deze onderneming met zo veel vertrouwendheit en moedt, dat hy, gelyk hy zich uitdrukte, zyn paardt in het bloedt der Proteſtanten wilde doen zwemmen. De paus ſtondt daarenboven aan den keizer eene halve tiende toe van de goederen der geeſtelyken van zyne koninkryken, met de vergunning om daar de grondbezittingen van te verkopen, tot de ſomme van vyf honderd duizend kronen. De keurvorſt van de Palts kwam, maar te vergeeſſch, tuſſchen beide, om een vergelyk te bewerken. De bondgenoten weigerden de wapenen neder te leggen, ten minſte zo men in hunne veiligheit niet voorzag. Zy betuigden ondertuſſchen hunne onſchuldt, niet eiſchende dan de uitvoering der beloften, welke men hen gedaan hadt, en zy namen Godt tot getuige wegens de oprechtigheit van hunne oogmerken: Godt, zeiden zy, die hunne herten kende, die de bewerker van vrede was, de ſcheidsman van den oorlog, en onder wiens wandel zy zouden ſtryden. Zy zonden met eenen aan *Henrik* den VIII om onderſtandt van hem te verzoeken.

Byzonder verweerſchrift van den keurvorſt van Saxen.

Het leger der zamenverbondenen onder het bevel van den keurvorſt van Saxen en den landgraaf.

Snorkery van *Octavius Farneze.*

Betuigingen der bondgenoten.

Het was de Paltsgraaf *Philips*, de neef van den keurvorſt, die naar Engelandt overſtak. Hy was niet alleen algemeen zaakvoerder van de Smalkaldiſche bondgenoten, maar ook met de onderhandelinge over een huwelyk met de princeſſe *Maria*, welke de keurvorſt deedt verzoeken, belaſt. Deze voorſlag hadt geen gevolg, zonder dat men daar de reden van weet. Betreffende het verbondt, het welk de bondgenoten wenſchten met den koning te ſluiten, ſtondt hy toe daar in te treden onder deze voorwaarden: Dat het eedgenootſchap den naam zou dragen van het *Chriſtelyke eedgenootſchap*; dat hy daar het hoofdt van zou zyn; dat men daar in niemandt zou aannemen dan met zyne bewilliging; dat hy drie, en de andere prinſſen maar twee ſtemmen zouden hebben; dat de zaken van den Godsdienſt zouden geregelt worden door Hoogduitſche en Engelſche leeraars, volgens de H. Schrifture, en de vyf of zes laatſte algemene kerkvergaderingen. De bondgenoten waren niet vremd van deze voorſtellingen: doch zy eiſchten, dat, terwyl men bezig was om dit vergelyk op te maken, de koning hen zou byſtaan met eene ſomme van honderd duizend kronen. *Henrik* vondt niet geraden dit toe te ſtaan, voor dat hy verzekert was, dat de voorwaarden zouden worden aangenomen. Hy hieldt ondertuſſchen den Paltsgraaf aan zyn hof, om den paus vrees aan te jagen over de vereeniging, welke hy gereed was met de Proteſtanten te ſluiten, en om dit eedgenootſchap tegen de kerkvergadering van Trente te ſtellen.

Herbert.

De keurvorſt van de Palts verzoekt de princeſſe *Maria* ten huwelyk.

Wederzydſche voorſlagen der bondgenoten en van den koning van Engelandt zonder vrucht.

Ondertuſſchen deedt de keizer alle de bondgenoten in den Ryksban, en terwyl de Ryksvergadering hun geding opmaakte, trok hy tegen hen op aan het hoofdt zyner benden. Die der Proteſtanten waren reets in het veldt. Hunne herauten waren den keizer komen vinden om hem den oorlog aan te zeggen: doch hy weigerde hunne uitdaging aan te nemen, en liet hen zeggen, dat indien 'er een andermaal zulke afgezanten wederkwamen, zy, in plaats van geſchenken, welke men gewoon is aan afgezanten te geven, een ſtrop zouden krygen, alzo hunne ſtoutheit en de wederſpannigheit hunner meeſters den zelven verdiende. Hy noodzaakte hen ook het vonnis der verbanning, tegen de bondgenoten opgemaakt, mede te nemen, de welke niet verzuimden antwoordt te geven. Eindelyk naderden de legers malkander, en zy waren drie malen gereed om handgemeen te worden; maar zy dorſten zich in geen veldſlag inlaten. Beide waren zy voor den uitſlag beducht, en zich vergenoegende met malkander uit te dagen, beproefden zy zich door enkele ſchermutſelingen. Hunne eerſte ontmoeting was naby Ingolſtadt. Men zegt, dat het leger der bondgenoten het ſterkſte was; zo dat, indien het hadt willen vechten, gelyk het hadt kunnen doen, het waarſchynlyk de overwinning zou behaalt hebben. De eenen weten den misſlag aan den landgrave, en de anderen aan den keurvorſt van Saxen. Een andermaal vonden zy zich in malkanders gezicht in de nabuurſchap van Nordlingen, en de keizer, toen de ſterkſte zynde door de zamenvoeging van alle zyne benden, wiſt zich op zyn beurt mede van zyn voordeel niet te bedienen. Hy meende, dat zyne vyanden ſterker waren, dan het inderdaadt was, en wederhieldt ten ontyde de driftigheit der Spanjaarden, die den aanval reets begonnen hadden.

Herbert. Sleidanus Thuanus.

De keizer dreigt den herauт der bondgenoten met de galg.

Optocht der twee legers.

Hunne eerſte ontmoeting.

Octobet. Twede ontmoeting.

1546. Zy vinden zich voor de derde maal in malkanders gezicht. * naby Heidenheim.

Het derde voorval gebeurde in de landen van den hertog van Wurtenberg *. De al te grote omzichtigheit van den keizer deedt hem nog eens de overwinning, welke het geluk hem aanboodt, verliezen. Zyn leger was veel talryker dan dat der vyanden; maar willende al te grote voorzichtigheit gebruiken, en de zaak tot den anderen dag uitstellen, gaf hy den eedgenoten tydt om zich zo wel te verschanssen, dat hy hen in hunne verschanssingen niet dorst aantasten. De gedurige regen, koude en ziekten dwongen hem vervolgens te rug te trekken; zo dat zo wel de zamenverbondenen als de keizer hun geluk verwaarloosden. De eersten waren niet eendragtig genoeg, en het misverstandt der twee veldoversten maakte hun leger gedurig verdeelt. De keizer was al te omzichtig, en doordien hy niets hadt durven wagen, wist hy zich van de voordeelen, welke het geval hem aanboodt, niet te bedienen. Doch de misslagen der bondgenoten waren zonder hoop van herstelling, en die van den keizer wierden herstelt door eene gelukkige omwenteling.

Wederzydsche misslagen van de eenen en den anderen.

De Rykvergadering beveelt *Maurits*, hertog van Saxen, de uitvoering van haar besluit tegen den keurvorst en den landgrave.

Het vonnis tegen den keurvorst van Saxen en den landgrave van Hessen op den Ryksdag opgemaakt zynde, wierdt *Maurits*, hertog van Saxen, de uitvoering daar van aanbevolen, met deze bepaling, dat hy zyn voordeel van de verbeurdmaking zou trekken, byaldien hy het vonnis uitvoerde; maar dat, by zyne weigering, de Ryksvergadering daar van ten voordeele van een anderen zou schikken. *Maurits* was afkomstig van den jongsten tak van Saxen. De stamvader was *Ernest*, zoon van *Frederik* den II, bygenaamt de Zachtmoedige, hoofdt van den oudsten tak. Hy hadt een broeder, genaamt *Albert*, die vader was van *Georg* en van *Henrik*; en *Henrik* was de vader van *Maurits*. *Georg* was een doodvyandt van de Protestanten: het was daarom, dat hy by zynen uiterste wille verklaarde, dat hy zynen broeder *Henrik* niet tot zynen erfgenaam stelde, dan onder beding, dat hy den Roomschen Godsdienst zou aannemen: by ontstentenis van deze voorwaarde riep hy den keizer en *Ferdinand* tot de nalatenschap. *Henrik*, schoon de Augburgsche geloofsbelydenisse toegedaan, bleef daarom niet in gebreke bezit daar van te nemen. Hy stierf kort daar na, en zyn zoon *Maurits* nog jong zynde, nam *Johan Frederik*, keurvorst van Saxen, de zorg over zyn persoon en staten op zich. Door het gezag, het welk hy in het keizerryk verkregen hadt, benam hy *Karel* den V en *Ferdinand* de lust om zich van den uiterste wille van *Georg* te bedienen: des kan men *Maurits* niet beschuldigen de verbeurdmaking van het keurvorstendom van een vorst, die zyn bloedverwant en beschermer, aan wien hy de behoudenis zyner staten verschuldigt was, te hebben aangenomen. Men beschuldigt hem zelfs de zelve afgebeedelt te hebben. Indien dit zo is, zo is zyne staatzucht groter geweest dan zyne erkentenis. In het tegendeel zegepraalde de gematigtheit van *Johan Frederik* over zyne gevoeligheit; wanneer hy acht jaren daar na het keurvorstendom afstondt †, minder door zwakheit, dan door voorzichtigheit.

Geslachtlyst van den hertog *Maurits*.

Zorg, welke de keurvorst van Saxen voor hem draagt.

Ondankbaarheit van *Maurits*.

† in het jaar 1554. Zie *Sleidanus*.

Voor dat hy zich te veldt begaf, vermaande *Maurits* den keurvorst het eedgenootschap te verlaten. Deze laatste vertoonde hem het gevaar, dat 'er voor hem in stak, zich door dit overloopen aan een machtigen vyandt, die den ondergang van hunnen Godsdienst gezworen hadt, over te geven, en zich weder in geheugen brengende de goede diensten, welke hy aan *Maurits*, gedurende zyne minderjarigheit, bewezen hadt, verweet hy hem zyne ondankbaarheit. Ondertusschen trokken de legers in Saxen, *Maurits* van de eene zyde, en de Roomsch koning van de andere. Binnen vyftien dagen maakten zy zich daar meester van. Daar was niet dan Wittenberg, Eisenach en Gotha, welke het uithielden. De krygsbenden van *Ferdinand* pleegden overal schrikkelyke geweldenaryen, en voldeden hunne gierigheit, hunne ongebondenheit, en hunne wreedheit. Men schendde, roofde, brandde, en vergiftigde zelfs de wateren van het landt. Ten minste, men betrapte in Thuringerlandt een Italiaan, de welke bekende, dat de paus hem hadt omgekocht om deze godloosheit uit voeren. De steden, de welke van de party der bondgenoten waren, Saxen geheel in verwarring ziende, vergaderden te Ulm, om middelen te beramen om een vuur, het welk de staten van hun hoofdt verteerde, en dat hen zelf zou verteeren, indien zy zich tegen des zelfs woede niet stelden, uit te blusschen. Men stelde in de vergadering voor een vergelyk met den keiker te ondersaan. Dit gevoelen wierdt gevolgt: doch de keizer wilde, dat zich de keurvorst op genade en ongenade aan hem zou overgeven. Men besloot liever alles te wagen dan tot dat uiterste te komen, en men kwam overeen Zwaben en Frankenlandt te bewaren met een gedeelte der krygsbenden, terwyl de keurvorst, met den landgrave te zamen gevoegt, met het overige tot bescherming van zyn landt zou optrekken. Het was in dezen optocht dat de twee legers naby Heidenheim de ontmoeting hadden, van welke wy boven gesproken hebben. Sedert wierdt 'er niets van belang uitgevoert: het leger der bondgenoten wierdt op nieuw verdeelt tusschen den landgrave en den keurvorst: de eerste trok naar huis: en de andere naar Frankfort aan den Main, waar van daan hy de brandschattingen van Ments en Fulda ophaalde.

1546. Inval van *Maurits* in Saxen. *Thuanus.*

Ongemene buitensporigheden van het keizerlyke leger.

De keizer verwerpt de voorslellingen van den vergelyk.

Zwaben van krygsbenden ontbloot zynde, vreesden die van Ulm de prooi te zullen worden van den soldaat, en verzochten om de zachtmoedigheit des keizers. De zelve kostte hen eene somme van honderd duizend goude kronen. Die van Frankfort volgden hun voorbeeldt, en betaalden eene van tachtig duizend. Een aardig zeggen ontviel den grave van Buren, eenen der algemene bevelhebbers van het leger des keizers, daar omtrent op de maaltydt, welke de Raadt of Magistraat van de laatstgenoemde stadt hem gaf, wanneer de keizer hem zondt om daar bezit van te nemen. Sprekende van hunne vrywillige overgave, en van den tegenstandt van die van Darmstadt, de welke men moeite hadt gehad om met geweldt te dwingen, schoon het niet veel meer dan een dorp was, zeide hy: *Men moest, om de plaatsen te doen evenaren met de personen, en de personen met de plaatsen, de burgers van Darmstadt naar Frankfort hebben overgebragt, en die van Frankfort naar Darmstadt.* Men zegt, dat de vrees, welke de overheit van Frankfort hadt, dat men hen hunne jaarmakt mogt ontnemen, de oorzaak was van deze overgave, waar over de keizer zelf verwondert was. Zy wierden ook daar toe genodigt door de onderwerping van den keurvorst van de Palts, die zich aan de voeten van *Karel* den V kwam werpen. De redenvoering, welke hy deedt om vergiffenis te verkrygen, en het antwoordt van den keizer verdienen verhaalt te worden.

Thuanus, Sleidanus.

Die van Ulm en Frankfort onderwerpen zich aan den keizer.

De keurvorst van de Palts verzoekt ootmoedelyk om vergiffenis.

De keurvorst, door *Granvelle* zynde ingeleid, zei-

1546. Zyne onderdanige redenvoering.

zeide: *Ik kome u, ô keizer, om genade ſmeken: laat de zelve zo groot zyn als myne misdaadt. Ik werp my aan uwe voeten, minder ontzet over de macht, welke uwe waardigheit en myn lot u over my geven, dan verzekert door de vertrouwendheit, welke uwe goedheit my inſtort. Ik zou miſſchien veront ſchuldigingen kunnen vinden over myn gedrag; maar ik heb myne vergiſſenis liever aan uwe zuivere genade dan aan myne redenen willen toeſchryven, en ik wil uwe heerlykheit niets onttrekken. Ik zal minder te verſchoonen, en uwe zachtmoedigheit zal verwonderenswaardig zyn. Ik beken dan, dat ik wederſpannig ben geweeſt: doch ik verfoeie myne wederſpannigheit: myn ongeluk en myne onvoorzichtigheit hebben my daar in bewikkelt; myn gewiſſe verwyt het my, en myn berouw vervloekt de zelve. Het ſtaat aan u, ô keizer, my dezelve te vergeven, en het zal in het vervolg myn plicht zyn u daar voor eene eeuwige erkentenis te bewyzen, door eene getrouwigheit, van nu af aan onverbrekelyk.*

Antwoordt des keizers.

Hebbende opgehouden met ſpreken, zette de keizer eerſt een dreigend gezicht, maar latende vervolgens een min ſtuurſch gelaat blyken zeide hy tegen hem: *Ik zou wel aan eenen geheel anderen dan aan u blyken van myne zachtmoedigheit willen geven: u, zeg ik, wiens gryze haairen my niet toelaten de misdaadt te verſchonen door den dekmantel van ligtvaardigheit, daar de jeugdt alleen maar bekwaam toe is: u, wiens rype onderdom de wederſpannigheit hatelyker maakt; met een woordt, u, die niet alleen ſchuldig zyt aan de misdaadt van gekwetſte hoogheit door uw verraadt, maar die nog daarenboven eene godloosheit, beledigende het bloedverwantſchap, dat 'er onder ons is, begaat. Moeſt ik aan zo een vorſt een vyandt vinden? Hebt gy kunnen beſluiten tegen my het zwaardt uit te trekken, en u by de zamengezworenen, die het Ryk willen vernielen, voegen? Te vergeefſch zult gy verſchoning zoeken voor uwe wederſpannigheit: niets kan den afſchrik daar van verminderen. Doch eindelyk, doordien het zyn moet, dat degenen, die niet behoorden te zyn dan het voorwerp van myne toegenegenheit, het ook zyn moeten van myne zachtmoedigheit, en dat ik onder myne bloedverwanten vyanden vinde, die van noden hebben, dat ik hen vergeve; geniet dan het geluk, het welk gy hebt, van onder een zo zachtmoedigen vorſt te leven, en geniet volgens uwe hope de vergeving van uwe misdaadt. Ik zou u gene andere tekenen dan van een goeden bloedverwant hebben willen geven; maar gy verplicht my om u daarenboven nog die van een toegevenden en gematigden overwinnaar te laten ondervinden. Misbruik dan myne goedheit niet: zoek myne toegenegenheit wederom te winnen, en wendt uwen vlyt aan om door uwen yver en door uwe getrouwigheit het ongelyk, het welk gy zo wel ons namaagſchap, als de hoogheit van het keizerryk hebt aangedaan, te verbeteren.* Na dat hy zyn geſprek hadt geëindigt, omhelſde hy den keurvorſt, en verzekerde hem, dat hy alles vergeten hadt. Hy was begrepen geweeſt in de verbanning, welke op den Ryksdag van Regensburg tegen alle de zamenverbondenen, die de wapenen hadden opgevat, was uitgeſproken; maar de keizer wilde, dat hy weder in alle zyne goederen, en in den luiſter van zyne voorgaande waardigheit zou herſtelt worden. Des zelfs zachtmoedigheit was hem voordeelig. De keurvorſt was bemint van de ganſche Proteſtantſche party, en niets was bekwamer om der zelver gemoederen voor den keizer in te winnen, dan een gunſtig onthaal; dezen vorſt aangedaan. Zodanig waren de voortgangen van *Karel* den V: laat ons nu ook die van de kerkvergadering gaan zien.

Hy vergeeft het den keurvorſt.

De tweede zitting geſchiedde op den 7 January. Men hadt 'er nog vyf in het overige van dit jaar. Wy zullen maar van die ſpreken, de welke tot onze Geſchiedeniſſe kunnen dienen. Daar was in het eerſt een groot verſchil over de wyze, op welke men over de zaken de welke, het geloove en de kerkelyke tucht betroffen, zou handelen, als zynde de twee ſpringbronnen van de verdeeldheden welke men in het Chriſtendom zag. De Vaders van de kerkvergadering verdeelden zich in vier partyen. De eerſte, zynde die der keizerſchen, wilde, dat men, voor dat men de leerſtukken vaſtſtelde, de misbruiken, de welke gelegenheit tot de ketteryen gegeven hadden, moeſt hervormen. De twede hieldt ſtaande, dat men moeſt beginnen met het opſtellen van leerſtukken, als zynde de grondſlag van het gelove, en dat men vervolgens moeſt overgaan tot de wyze, op welke men de hervorming moeſt beginnen. Dat men de order van de bulle moeſt volgen, de welke de vaſtſtelling der Katholyke waarheden plaatſt voor de punten van de kerkelyke tucht. De derde party hieldt ſtaande, dat men deze twee artykels, die onafſcheidelyk waren, te zamen moeſt voegen; dat de dwaling in het gelove doorgaans misbruiken veroorzaakte in de kerkelyke tucht, en dat de misbruiken in de oeffening aanleiding gaven tot de kettery. De vierde party, daar de Franſchen de voornaamſten van waren, wendde voor, dat 'er vooraf iets moeſt vaſtgeſtelt worden, eer dat men tot alle deze zaken kwam, en zonder het welke al de zorgen, welke men anderszins zou nemen, vruchteloos zouden zyn. Dit was eene vereeniging van alle de ſtaten van het Chriſtendom; zy zeiden, dat zonder deze eendragt men niet doen zou dan de wonde verërgeren, in plaats van de zelve te genezen; dat men de Proteſtanten moeſt nodigen om zich op de kerkvergadering te laten vinden, en met de Roomſch-Katholyken aan te ſpannen, met het voornemen tot eene oprechte wedervereeniging, het eenigſte middel om de onluſten over den Godsdienſt te ſtillen, waar toe het Concilie voornamentlyk moeſt werken. De afgezanten van den paus gaven aanſtonts aan den zelven kennis van dit krakeel, waar van de beſliſſing de gedaante aan het Concilie moeſt geven. Het was ten tyde van den Ryksdag te Regensburg, een tydt, in welken deze paus veel meer dacht op den oorlog, welken *Karel* de V met hem tegen de Proteſtanten beraamt hadt, dan op de twiſten van de kerkvergadering. De afgezanten wachtten derhalven op zyn antwoordt te vergeefſch, en men kwam overeen, om gelykelyk over de leerſtukken en over de kerkelyke tucht te handelen. Wy zullen niet ſpreken van de geloofsartykels, die in geſchrift geſtelt wierden, nevens de kerkbannen in de volgende zittingen. Men kan de zelve zien in de Geſchiedenis, welke van dat Concilie is opgeſtelt. Doch wy kunnen niet verzwygen de berifping, welke men maakt over het gedrag dezer Vaders, de welke zich alstoen daar ten getale van vyf kardinalen en acht en veertig kerkvoogden bevonden *. Men zeide, dat zy met al te veel verwaandheit hadden veroordeelt de leerſtukken, de welke zy *Luther* toeſchreven, zonder de zelve te horen verdedigen door de partyen, die daar belang by hadden. De Geſchiedenis, welke wy ſchryven, noodzaakt ons aan te tekenen, dat de kardinaal *Polus* (a) een der voor-

1546. Sleidanus. Thuanus. Herbert. Tweede zitting van het Concilie van Trente. De Vaders zyn verdeelt aangaande de ſtoffen, welke men moeſt verhandelen.

De afgezanten van den paus ſchryven daar over aan hem.

* behalven vele andere Godgeleerden, zo monniken, als wereldlyken, welke

(a) Hy zat daar in voor, in hoedanigheit van pauſſelyk gezant, met de andere gezanten van den paus.

1546. men op 35 begroot.

voornaamſte perſonadiën van het Concilie was, en dat de paus nog aan zyne zyde getrokken hadt *Richard Pace*, die voorheen van wegens *Henrik* aan het keizerlyke hof zyn verblyf hadt, den biſſchop van Worcheſter, en den naamvoerenden * aartsbiſſchop van Armach, in Ierlandt †. Hy geloofde daar door zyne bezitting in Engelandt te verdedigen, in weêrwil van alle de zorgen, welke de koning nam om de zelve daar af te ſchaffen. De tytelvoerende aartsbiſſchop van Upſal was ook aldaar, zynde uit Zweden gevlucht ſedert de koning aldaar den Proteſtantſchen Godsdienſt hadt vaſtgeſtelt.

* *Titulairen.*

† Hy was blind, en echter bediende hy de Miſſe.

De aartsbiſſchop van Keulen wordt door het Concilie van zyn keurvorſtendom berooft.

De aartsbiſſchop van Keulen wierdt ontboden, en niet verſchynende by rechtsverzuim veroordeelt, ontwyd, en van zyn keurvorſtendom berooft. De keizer wierdt belaſt met de uitvoering van dit beſluit: doch willende de Proteſtanten, die in zyn party waren, ſparen, haaſtte hy zich niet om zyn gezag aan de verbanningen van het Concilie te lenen. Hy deedt het eenige maanden daar na, toen hy de zamenverbondenen hadt ondergebragt, en noodzaakte dezen kerkvoögdt ‡ om hem zyn aartsbisdom en keurvorſtendom weder in handen te ſtellen.

‡ Hy ſtierf vier jaren daar na in zyne zitplaats.

Het was in eene dezer zittingen dat de biſſchop van Lavour *, Franſche afgezant, eene welſprekende redenvoering deedt voor de vergadering. Het is de zelve kerkvoogdt, die in het vervolg gehoort hebbende, dat een aanhanger van den paus †, om een Franſch Godgeleerde, de welke de misbruiken van het Roomſche hof tegenſprak, verward te maken, hem met deze kinderachtige ſteek beſchimpte: *Deze haan‡ kraait dapper*, daar dit fraaie antwoordt op gaf: *Gave Godt, dat zich St. Pieter op het gekraai van dezen haan mogt bekeeren*; makende aldus eene zinſpeling op den paus, die zich een navolger noemt van St. *Pieter*, en op de misbruiken, over welke deze Franſche Godgeleerde klaagde. Ter zelver tydt keerde hy tegen zyn wederparty de dubbelzinnigheit dezer woorden, met een ſtekend zout, dat 'er in de ſpotterny van den Italiaan niet ſtak. Om tot de redenvoering van den afgezant weder te keren, hy telde op alle de weldaden, welke de Roomſche kerk van de koningen van Vrankryk ſedert het begin dezer heerſchappye ontfangen hadt. Zyn oogmerk was om de vryheit voor de Gallikaanſche kerk te verwerven, en de kerkvergadering te verplichten om den koning*, zynen meeſter, en zyne opvolgers, te beveſtigen in alle de voorrechten, welke *Karel* de Grote en *Lodewyk* de Goede bezeten hadden: doch men antwoordde hem niet dan met ydele plichtplegingen.

* *Petrus Danesius.*

† een Italiaan.

‡ Het Latynſche woordt *Gallus* betekent zo wel een haan als een Franſchman.

Juny. Het was ook omtrent dezen tydt dat de paus aan den keizer het onderſtandt van volk en geldt zondt, van het welke wy boven geſproken hebben, volgens het verbondt, door bemiddeling van den kardinaal *Farneze* tuſſchen hen tegen de Proteſtanten gemaakt. Het openbaar geſchrift, dat daar van wereldkundig wierdt gemaakt, noemt hen nochtans niet. De ſtaatkunde deedt een anderen dekmantel nemen. De keizer wilde vele Lutherſche vorſten, de welke door een openbaren oorlog tegen hunnen Godsdienſt zyne zyde zouden verlaten hebben, in zyne belangen houden. Men vondt dan raadzaam de bondgenoten te verbannen, niet als nieuwgezinden in het ſtuk van den Godsdienſt, maar als oproerigen, die de gedaante van den Staat wilden veranderen, en de ruſt van het keizerryk ſtoren. Ondertuſſchen verloor de keizer de vryheit van een verbondt met hen te maken, ten zy met bewilliging van den paus. De bondgenoten lieten niet na dit beding hoog op te halen, en door een tegenſtrydig verweerſchrift aan te tonen, dat het hun Godsdienſt was, welken men aantaſte. Dat de paus zich zo zeer niet zou geſtoken hebben in een oorlog, die niet dan een burgerlyke oorlog was, en dat het ook aan dezen vyandt van de hervorming was, dat zy toeſchreven het ongeluk van het opvatten der wapenen, waar van hy de aanlegger was.

1546.

De bondgenoten wyten het aan den paus, dat de keizer hen beoorloogde.

Alles wel ingezien zynde, het wantrouwen heerſchte geſtadig in het hert van den paus. Hy was in zyn ſchik zich van de ſtaatzucht van den keizer te bedienen, om de Proteſtanten te vernielen; maar hy vreeſde, dat hy, meeſter van Duitſchlandt zynde, het ook van Italië zou willen zyn. De Roomſch-Katholyke ſtaten van het keizerryk begonnen ook voor hunne vryheit beducht te worden, vrezende het zelve gevaar, waar voor de Proteſtanten zich bloot geſtelt vonden ten aanzien van hunnen Godsdienſt. De keizer was niet onbewuſt van de bekommerniſſen zo van de eenen, als van de anderen: daarenboven wiſt hy, dat de Proteſtanten groot gerucht maakten van de zittingen van het Concilie; dat men de zelve reets in het licht hadt gegeven, en dat zy op een zeer krachtige wyze aantoonden, dat deze vergadering door hare beſluiten rechtvaardigde de gevoelens, welke zy daar altydt van gehad hadden. Zy zeiden, dat men hen eene kerkvergadering belooft hadt, de welke haar werk zou maken om de vrede der kerke te bezorgen, en om de misbruiken in den Godsdienſt te verbeteren; dat men ondertuſſchen niets minder beſpeurde dan een geeſt van vrede, en dat, in plaats van daar van eene hervorming te ſpreken, men niet dan verbanningen afdonderde tegen de hervormers. Hy vreeſde, dat deze klagten de Proteſtanten, de welke aan zyne zyde gebleven waren, van hem zou vervremden, en wenſchte derhalven, dat het Concilie ter goeder trouwe aan de hervorming arbeidde. Hy ſchreef daar over aan den kardinaal van St. Croix, een der afgezanten, en deedt hem zeggen, zorg te dragen, dat het Concilie niet weder onverrechter zake, gelyk het gerucht liep, ſcheidde; dat hy hem voor den man nam, en dat hy hem, indien zulks gebeurde, in de rivier zou doen werpen. Het is waar, dat de ſchrik in de vergadering kwam. De kerkvoogden waren bekommert, door het leger der Proteſtanten, het welk Tirol naderde, met voornemen om de Italiaanſche krygsbenden te beletten naar Duitſchlandt over te komen, ingeſloten te worden; zo dat zy alleenlyk bedacht waren om van daar te vluchten. Doch zy grepen weder moedt, wanneer men tyding ontfing, dat dit krygsvolk een anderen doortocht hadt gevonden, en dat het de ontmoeting der vyanden ontkomen zynde zich by het keizerlyke leger hadt gevoegt. De Beyerſche veldheer begaf zich ook derwaarts langs een anderen weg, en dit leger allengskens ſterker wordende dan dat der zamenverbondenen, was men niet langer bevreeſt voor de ſtadt Trente, alwaar de zittingen wierden voortgezet tot het einde van het jaar 1547, wanneer de kerkvergadering naar Boulogne wierdt overgebragt, en naderhandt opgeſchort.

De bondgenoten wyten het aan den paus, dat de keizer hen beoorloogde. *Herbert.* Mistrouwen van den paus en van alle de Italiaanſche vorſten.

Beſtippingen, welke de Proteſtanten maken over de zittingen van het Concilie.

Bedreiging van den keizer aan eenen der pauſſelyke gezanten.

Herbert. Schik van het Concilie op het aannaderen van het leger der Proteſtanten.

Indien de keizer een wantrouwen hadt tegen den paus en tegen het Concilie, hy hadt geen minder kwaad vermoeden van het verbondt, waar over tuſſchen de bondgenoten en den koning van Engelandt, door de bemiddeling van den Paltsgrave, wierdt gehandelt. Hy ſchreef daar over aan *Henrik*, beklagende zich, dat hy zich wilde ver-

De keizer beklaagt zich over de onderhandeling van *Henrik*

1546. verbinden met wederſpannigen, en die daarenboven vyanden van de kerk waren. De koning antwoordde hem, dat hy niet vremd moeſt vinden hem in een verbondt te zien met de vorſten, de welke een gelyk belang, als hy hadden, om zich tegen de ondernemingen van den paus en van het Concilie te ſtellen; dat hy wel wiſt, dat deze vergadering hem aanzag als een Proteſtant, en dat zy ten zynen opzichte niet beter genegen waren dan ten aanzien der Proteſtanten zelve; dat hy nochtans voornemens was altydt het Roomſch-Katholyke geloof te bewaren, en nooit een verbondt te maken, het welk daar tegen zou ſtrydig zyn; dat voor het overige, ſchoon de paus zyn doodvyandt was, de keizer niet hadt nagelaten met hem te handelen; dat hy dan wel met veel meer reden een verbondt kon maken met de eedgenoten, de welke gene openbare vyanden van zyne keizerlyke hoogheit waren.

Henrik beklaagt zich op zyn beurt over de onderhandeling van *Henrik* den VIII met de bondgenoten.

Herbert. Misverſtandt tuſſchen den paus en den keizer.

De nayver van den paus ondertuſſchen dagelykſch aanwaſſchende, riep hy zyne krygsbenden te huis. De keizer beklaagde zich daar over: doch de paus gaf ten antwoordt, dat hy de zelve niet langer dan voor zes maanden hebbende toegeſtaan, hy het verdrag hadt nagekomen; dat ten anderen de Proteſtanten zich onderworpen hadden, en dat *Karel* derhalven gene hulpbenden meer van noden hadt. Hy herriep zelfs de bulle der tienden, welke hy op de Spaanſche geeſtelykheit hadt toegeſtaan, zonder inzicht te hebben voor de vertogen der keizerlyke afgezanten. Hy deedt nog meer; hy handelde over eene zamenſpanning te Genua tegen de aanhangers van den keizer, en deedt zyn misnoegen in verſcheide voorvallen blyken. Hy beklaagde zich, dat men hem geen deel hadt gegeven aan de overwinningen, de welke door middel van zyn geldt en zyne benden behaalt waren; doch zyn nayver maakte zyne grootſte moeielykheit. Deze was het, die hem verplichtte de aanhoudingen van den keizer te verwerpen, de welke wilde, dat de kerkvergadering zou arbeiden aan eene hervorming der misbruiken, veel eer dan aan de vaſtſtelling van de Katholyke leerſtukken: in het tegendeel beval de paus aan de gezanten voort te gaan zo als zy begonnen hadden, en niet toe te geven van hunne ſtrengheit in de vervloekingen, waar mede zy hunne inſtellingen * onderſchraagden, willende de ketters niet ſparen.

* *Kanons.*

Onderneming op Schotlandt ontdekt.

Daar was in dezen tydt eene onderneming op Schotlandt gebrouwen door een heer van de natie, wiens naam men niet meldt. Hy was een van die genen, die genegen waren voor de party van den koning van Engelandt; en zyn voornemen aan het hof ſmakelyk zynde geworden, deedt men de graven van Lenox en van Ormond naar Ierlandt overgaan, van waar zy naar een zeker eilandt van Schotlandt, alwaar de vergaderplaats der zamengezworenen was, moeſten overſteken. Doch de zamenzwering wierdt ontdekt, en de twee Engelſche krygsoverſten, die zich in zee begeven hadden, waren genoodzaakt zich naar Dublin te begeven, alwaar deze Schotſche heer zich by hen kwam voegen met drie ſchepen, maar kort daar na ſtierf.

Herbert. Stadanus.

Daar gebeurde op het einde des zelven jaars een vremd voorval binnen de ſtadt Mechelen, veroorzaakt door het vuur, dat in het kruidhuis kwam. Indien men geloof mag geven aan alle de omſtandigheden, welke de geſchiedenisſchryvers daar van verhalen, zyn 'er nooit diergelyke uitwerkingen gezien van dit verſchrikkelyk mengſel, het welk in de laatſte eeuwen alleen tot verdelging van de natuur ſchynt uitgevonden te zyn. De toren, waar in het buſchpoeder lag, ſprong op tot aan zyne grondveſten toe, en de ſtenen, die van alle kanten in de lucht vlogen, vielen op de huizen, deden twee honderd in de ſtadt, en nog een groter getal in de voorſteden inſtorten. Meer dan vyf honderd menſchen wierden onder deze puinhopen bedolven, en meer dan twee duizend wierden daar door gevaarlyk gekwetſt. Dit was het niet al. Deze brandt verdroogde de grachten van de ſtadt, in welke een piek diep water ſtondt, deedt de bomen met de aarde in de lucht ſpringen, en verzengde de gene, die het niet ontwortelde, als of zy van den blixem geſlagen waren; zo dat zy hunne vruchten en bladeren verloren, en naauwlyks in het volgende jaar weder bekwamen. 1546.

Herbert. Men verhaalt een ander voorval, gebeurt te Londen, het welk niets verſchrikkelyks heeft, maar het welk niet min wonderlyk is. Een man, in ſlaap gevallen zynde op den 27 April, bleef in zynen ſlaap bedolven veertien dagen en nachten, en wakker geworden zynde meende hy niet meer dan eenen nacht geſlapen te hebben. Hy was genaamt *William Foxley*, een pottebakker van zyn ambacht, oud veertig jaren, en viel in dezen diepen ſlaap zonder eenige voorgaande ziekte. Hy kon het niet geloven wanneer hy wakker was gemaakt, en hy wierdt daar van overtuigt door een klein gebouw, het welk men hem deedt zien, zynde eenige dagen voor dat hy in ſlaap viel begonnen, en het welk hy voltooit vondt by zyn ontwaken.

Buitengewone ſlaap.

Herbert. Burnet. De Vader Orleans.

Het ſcheelde weinig, of dit jaar was dodelyk geweeſt voor de koninginne, en men hadt haar op een ſchavot zien omkomen, gelyk de twee andere laatſt voor haar gaande gemalinnen van *Henrik*. De oorzaak daar van zou echter zeer verſchillende geweeſt zyn. Hare wysheit en hare kuiſchheit hadden niets te vrezen van den koning; maar de Proteſtantſche Godsdienſt, van welken zy belydenis deedt, ſtelde haar bloot voor de ſtrengheit zyner plakkaten. De vyanden van dezen Godsdienſt waren geſtadig op hunne hoede, en zochten naar gelegenheit om deze vorſtinne en den aartsbiſſchop van Kantelberg te bederven. Zy ontzagen noch de waardigheit der koninginne, noch de bediening van eerſten kerkvoogdt van het koninkryk, en vindende den koning in eene geſteldheit om hen te horen, hadden zy de ſtoutheit zich als beſchuldigers aan te geven, en zich als rechters over beide aan te bieden. Zy wierden niet behouden dan door een ſoort van een wonderwerk.

De Roomſche geeſtelykheit ſtelt zich als aanklaeter tegen de koninginne en den aartsbiſſchop van Kantelberg.

Gardiner, biſſchop van Winchefter, *Bonner*, biſſchop van Londen, en de hertog van Nordfolk waren aan het hooſdt der zamengezworenen. Zy begonnen met den aartsbiſſchop van Kantelberg. Wy hebben reets geſproken van eene eerſte zamenzwering, welke zy gemaakt hadden tegen het leven van dezen kerkvoogdt, en welke niet gelukt was. Zy ontwierpen drie jaren daar na eene andere, die veel ſtouter was; en zich te zamen by den koning bevindende, beſchuldigden zy hem als een ketter. Zy voegden daar by, dat zy voorzien waren daar zy deze beſchuldiging mede konden beveſtigen, maar dat het gezag van dezen kerkvoogdt den mondt van de getuigen zou ſluiten, indien men hunne zorge niet deedt ophouden met hem naar den Tour te zenden. De koning keurde dit goed, of geliet zich aldus, en ſtondt hen toe hem des anderen daags voor den Raadt te ontbieden, van waar hy hem naar den Tour zou zenden, indien hy hem dagvaardde.

De koning ſtaat de kerkvoogden toe *Cranmer* te

1546 hem ſchuldig vondt. Men weet niet, of hy hen deze toeſtemming met ernſt gaf, of om met hen te ſpotten. Wat 'er van zy, des nachts, de welke voor de dagvaarding moeſt gaan, liet hy *Cranmer* halen, en onderrechtte hem van alle de maatregels, welke men genomen hadt om hem te verderven. De aartsbiſſchop bedankte den koning voor de goedheit, welke hy voor hem hadt, en zeide, dat alle gunſt, welke hy verzocht, was, dat hy mogt geoordeelt worden door gevolmachtigden, die de zaken van den Godsdienſt verſtonden. Hy badt vervolgens den koning de rechters te benoemen. De koning antwoordde hem: *Gy beraadt u niet wel; weet gy wel, dat wanneer gy eens zult gevangen zyn, zy wel duizend getuigen tegen u zullen vinden.* Hy voegde daar by: *Doordien gy zo weinig bezorgt zyt voor uw leven, zo wil ik 'er zorg voor dragen. Ik ken de woede van uwe vyanden; zy willen rechters zyn en partyen. Wanneer gy voor hen zult ontboden worden, weiger te verſchynen, en eiſch als een Raadsheer van ſtaat gehandelt te worden. Zy zullen buiten twyffel verder gaan: maar beroep u op my. Zy zullen ſtout genoeg zyn om geen acht op uwe beroeping te geven: maar zie daar mynen ring, welken ik u ten dien einde ter handt ſtelle, om dat gy hen den zelven zult tonen. Het is een pandt van myne beſcherming, het welk zy kennen, en dat zy niet zouden durven verachten.* Dit zeggende trok hy zynen ring van den vinger, en gaf hem aan *Cranmer*.

Hy waarſchouwt den aartsbiſſchop daar van.

Het geſprek, dat hy met hem daar over hadt.

De zaak gebeurde zo als de koning voorzegt hadt. Een deurwaarder kwam den aartsbiſſchop dagvaarden; hy gehoorzaamde aan de dagvaarding, en begaf zich voor den Raadt: doch hy was lang aan de deur eer hy ingelaten wierdt. Zyne vyanden wilden met deze verontwaardiging beginnen het genoegen der wraak te ſmaken. *Butz*, des konings geneesheer, zulks in het voorbygaan gemerkt hebbende, wierdt daar door geraakt, en tredende in de kamer van *Henrik*, die ziek was, zeide hy, dat hy eene vremde zaak hadt gezien, namentlyk den primaat van Engelandt aan de deur van den Raadt onder de lakkeien vermengt. Men gaf terſtondt bevel om hem te doen binnen komen: doch het was niet dan om hem de verwytingen te doen horen, welke men hem deedt over den voortgang der ketterye, dien men zeide dat de zelve hadt, doordien hy de zelve begunſtigde, en de bedreigingen om gehandelt te worden naar de ſtrengheit van de ordonnantie der zes artykelen. Hy beriep zich te vergeeſſch op het voorrecht, het welk hem de hoedanigheit van Raadsheer van Staat gaf, en te vergeeſſch verzocht hy tot den koning verzonden te worden. Hy moeſt, om zich uit hunne handen te redden, hen den koninklyken ring wyzen. Het hoofdt van *Meduza* verbaaſde niet meer de moordenaars van *Perſeus*, dan deze rechters verſchrikt waren op het zien van den ring van den vorſt, welken zy aanſtonts kenden. Zy ſtonden van hunne plaatſen op met zo veel ontroering, als droefheit, en kwamen den koning vinden om zynen wille te vernemen, of om hem te bewegen voor de twede maal den aartsbiſſchop aan hen over te laten. Doch zy kregen eene ſcherpe beſtraffing. De zelve beſchaamde hen echter minder dan de bewyzen van achting en genegenheit, met welke *Henrik Cranmer* vereerde in een tydt, wanneer hy hen kwalyk handelde. Hy zeide tegen hen, dat hy hadt gemeent een voorzichtiger Raadt te hebben, en dat hy den aartsbiſſchop aanzag als den gehoorzaamſten

De kerkvoogden doen *Cranmer* aan de deur wachten.

De verwytingen, welke zy hem doen.

Hunne verbaaſtheit op het zien van den ring des konings, welken hy hen toont.

De koning ſtrykt hen door.

onderdaan, welken hy hadt, aan welken hy de meeſte verplichting hadt, en welken hy het tederſte beminde. De hertog van Nordfolk vernederde zich voor den koning, en verzocht *Cranmer* om verſchoning. *Henrik* belaſtte hen voortaan goede vrienden te zyn. Dit geſchiedde in zyne tegenwoordigheit: zy gaven de een na den anderen aan dezen kerkvoogdt de handt, die het hen uit een goed hert vergaf. Dus ontkwam hy het gevaar, het welk hem boven het hoofdt hing. De koningin liep nog een veel groter, en zag haar vonnis ondertekent met de eige handt des konings. 1546.

Het kwaad gevolg, het welk de pogingen van dit bloeddorſtig driemanſchap hadden op den perſoon van *Cranmer*, deedt hen niet aarſelen, en weinig tyds daar na ontwierpen zy artykels tegen de koninginne. Zy wierden daar van niet afgehouden noch door de hoge waardigheit, welke zy bekleedde, noch door de uitnemende genegenheit, welke de koning voor haar hadt. Doordien zy den driftigen aardt van dezen vorſt kenden, die niet kon dulden, dat iemandt, zonder onderſcheidt, zyn gezag afbreuk deedt, maakten zy hem wys, dat de koningin het zelve met voeten tradt door de beſcherming, welke zy de ketters verleende; dat zy de hardnekkigheit van *Anna Askew* onderſteunt hadt, en dat zy oorzaak was, dat zo vele menſchen de beveſchriften, welke hy gemaakt hadt om het Katholyke geloof, van het welke hy zo wel de verdediger als het hoofdt was, te beſchermen, dagelykſch overtraden.

Zy ontwerpen artykels tegen de koninginne.

Dit was dezen heerſchzuchtigen vorſt aan zyne zwakſte zyde aangrypen. Ten anderen hadden zy een tydt gekozen, zeer bekwaam om hun voornemen te doen gelukken. Het was langer dan een jaar, dat *Henrik* zich zeer ongemakkelyk bevondt door zyne dikte. Hy kon de trap niet op komen dan door hulp van een zeker werktuig; en een veroudert gezwel, het welk hy aan zyn been hadt, hem zware pyn by de ongemakkelykheit van zyn ligchaam veroorzakende, wierdt hy van dag tot dag onverduldiger. Deze ſtaat, die hem noodzaakte het bedt te houden, gaf gelegenheit aan de koninginne om hem dikwils te onderhouden; maar hy gaf ook de zelve gelegenheit aan hare vyanden. Doordien zy niet verdacht was, dat men haar ſtrikken ſpande, nam zy gene maatregels daar tegen, en ſprak met haar vrouwentimmer openhertig over de zaken van den Godsdienſt, voor het overige zich niet bemoeiende dan met de zorg, om den koning te behagen. Zy lydde zulk een geregeld leven, en haar omgang was aan de andere zyde zo zachtzinnig, dat deze vorſt daar op verlieft was; zo dat het gene men hem in het eerſt verhaalde van hare geſprekken, ten voordeele van de lere der Hervormden, geen indruk op zyn gemoedt maakte: maar zynde op zekeren dag zo ver gekomen van tegen hem over deze ſtoffen te redentwiſten, ontſtak zy zyne gramſchap, en behaalde zich zyne verontwaardiging. Deze vorſt, toen door de pyn, of door het gevaar van zyne ziekte, de welke ongeneeslyk wierdt, gemelyker dan naar gewoonte, vertoornde zich over het geen zy tegen hem zeide, doch liet haar echter niets blyken; zo dat zy hem verliet, zonder acht te hebben op het gevaar, waar mede zy gedreigt wierdt. De biſſchop van Winchester, die niets deedt dan het noodſchikkelyk oogenblik verſpilden om zynen ſlag waar te nemen, tradt ſtrax daar na in de kamer van den ko-

Gedrag dezer vorſtinne.

Zy verſtoort den koning, tegen hem redentwiſtende.

1546. koning, welken hy nog geheel ontroert vondt. *Henrik* verhaalde hem de reden daar van, en *Gardiner* bediende zich van deze gelegenheit. De kanceliér kwam 'er op in, en daar omtrent niet anders gezind zynde dan *Gardiner*, ondersteunde hy hem zo wel, dat zy voorts dit gemoedt, het welk reets verbittert was, tot het uiterste bragten. Zy vertoonden hem de koningin en hare staatjuffers als gevaarlyke personen, die tegen de regering en tegen den Godsdienst eene zamenzwering brouwden, die de kettery ondersteunden, en die het koninkryk bedurven door verderffelyke boeken, welke zy uitstrooiden, zo wel als door de geheime handelingen, welke zy van alle kanten onderhielden. Het verdriet, waar in des konings ziekte hem gebragt hadt, en de spyt, welken hy hadt over de twistredenering van de koninginne, welke zy misschien wat te ver getrokken hadt, deden hem het oor lenen aan de lasteringen dezer twee staatsdienaren. Hy sloeg geloof aan hunne beschuldigingen, en aan hen overgevende eene princesse, welke hy tederlyk beminde, bewilligde hy, dat zy de artykels, om haar in rechten te vervolgen, zouden opstellen, en ondertekende die zelf. Een droevige staat voor dezen vorst, die gedurig het noodlot hadt van de beul te zyn van zyne gemalinnen, voor welke hy de meeste tederheit hadt. De zamenverbondenen namen deze ondertekening voor hunne veiligheit: want anders hadt de zelve niet nodig geweest. Zy meenden toen meester te zyn van het noodlot der koninginne, welke zy voorgenomen hadden aan den Roomschen Godsdienst op te offeren, wanneer een onvoorzien geval, waar in men eene byzondere bestiering der Voorzienigheit kan erkennen, haar uit hunne handen verloste, en weinig dagen daar na al de gramschap des konings op hen zelve deedt nedervallen.

De koning geeft de koningin over.

Hun geheime handel wordt ontdekt door een buitengewoon voorval.

De kancelier nam het geschrift, en menende het in zynen zak te steken, liet hy het vallen. Een beamptenaar der koninginne vondt het bygeval, als of het goed geluk dezer vorstinne hem met de handt daar ter plaatse leidde: hy nam het papier, en bragt het aan de koninginne, zyne meestresse. Zy oordeelde zich verloren, wanneer zy de handt des konings onder de artykels van hare beschuldiging gewaar wierdt. Hare verbaasthéit en hare droefheit waren zo levendig, dat zy daar door van eene hevige koorts wierdt aangetast, welke voor haar leven deedt beducht zyn. De koning, dit verstaande, was daar over geraakt, en het medelyden op den toorn volgende, dacht hy niet dan om die gene, welke hy een uur te voren hadt willen verderven, te behouden. Hy zondt aan haar zyne geneesmeesters, en beval hen zorg voor hare gezondheit, als voor zyne eige, te dragen. Hy volgde hen wel haast in persoon, en het bedt der koninginne naderende, deedt hy haar zien de ongerustheit van een gemaal, de welke vreest eene vrouw te verliezen, welke hy vuriglyk bemint. Dit gebeurde des nachts voor den dag, welken de vyanden van deze vorstinne met ongeduldt afwachtten, om haar naar den Tour te brengen. Naauwlyks was de koning in zyne kamer wedergekomen, of de koningin, aan welke dit bezoek het leven hadt wedergegeven, zich met haren nachttabbaardt gedekt hebbende, kwam daar in, gevolgt van hare zuster, de vrouw van Mylord *William Herbert*, graaf van Pembroke. *Henrik*, doende de koningin aan zyn hoofden-eindt zitten, na haar naar den staat van hare gezondheit gevraagt te hebben, bragt haar op het stuk van den Godsdienst, als of hy het onderhoudt van den voorgaanden dag wilde vervolgen. Zy antwoordde toen met meerder onderwerping dan zy dien dag gedaan hadt, en ontschuldigde zich met de onkunde harer sexe, de welke haar niet toeliet om over zulke stoffe in gesprek te treden met een zo verlicht vorst. Zy voegde daar by, dat zy de eer hebbende van zyne gemalin te zyn, gene andere zyde, dan die van te gehoorzamen, te kiezen hadt; dat zy de zelve ook altydt met vermaak zou volgen, en dat zy niet bevreest was, dat zy onder een zo kundigen wegwyzer zou dwalen. *Neen, neen, by de H. Maagdt*, hernam de koning, *gy zyt eene leermeesteresse, bekwaam om ons zelven te onderwyzen.* De koningin, merkende, dat de koning zich begon te vertoornen, ontwapende zyne gramschap door hare nederigheit. Zy betuigde hem, dat zy in die twistreden met hem niet gekomen was, dan om hem te vermaken, en om zich zelve te onderrechten; dat hy voor het overige nooit in haar iets zou vinden dan eene volmaakte onderwerping, en wel zodanig, als zy aan haren man en haren koning verschuldigt was. *Als dit zo is*, hernam de koning, *zo zyn wy goede vrienden.* Deze woorden eindigende deedt hy haar nader komen, en haar omhelst hebbende gaf hy haar afscheidt, na dat hy haar belooft hadt, dat hy haar altydt zou beminnen. Hy zeide echter niets tegen haar van de zamenzwering harer beschuldigers; zo dat zy niet wist, waar haar ongeluk van daan kwam, het papier, van het welke wy gesproken hebben, de zelve niet noemende, en niet ondertekent zynde dan door den koning. De zelve waren van hunnen kant onkundig van de verzoening, van welke wy zo even gesproken hebben; en de dag, tot de uitvoering van het treurspel geschikt, aangekomen zynde, een dag, die door zyne schoonheit den koning nodigde in den tuin te gaan wandelen, liet hy de koningin roepen om hem geselschap te houden. Terwyl zy malkander onderhielden, kwam de kancelier met een getal van veertig trawanten, met voornemen om deze vorstin te vatten. De koning, hem ontdekt hebbende, tradt naar hem toe, en trok hem ter zyde. Men verstondt de eerste woorden niet, maar men zag wel, dat de koning hem kwalyk bejegende, en de koningin hoorde, dat hy dezen staatsdienaar gelastte uit zyn gezicht te vertrekken. Hy ging dan geheel verbaast heen, nemende de lyfwacht met zich te rug; en de koning wederom by de koninginne gekomen zynde, badt zy hem voor den kancelier om vergiffenis. *Arme princes*, antwoordde haar de koning, *gy weet niet hoe onwaardig de geen, voor welken gy bidt, uwe aanbeveling is.* Zodanig was het voorval der koninginne, waar in men zich niet minder verwondert over de voorzichtige zachtzinnigheit van deze vorstinne, dan over den woesten aardt des konings, wiens woede niet ontzag de personen, de welke hem het allerliefst waren. Eenigen nochtans zyn van gedachten geweest, dat hy geen voornemen hadt om de koningin te doen omkomen, en dat het maar te doen was om haar bevreest te maken, om haar daar door van het lezen der Protestantsche boeken af te trekken, en hunnen Godsdienst in haar herte uit te roeien. Een vremd geval, indien dit zo is, en dat mogelyk door een treurspel zou geëindigt hebben, indien de Voorzienigheit geen zorg voor deze onschuldige princesse hadt gedragen. Voor het overige ging het haren vyanden het geen *Daniel* gebeurde met de zyne onder de regering van den koning van Babel: de bis-

De koningin wordt ziek.

Gasuwigheit van de koninginne.

De koning verzoent zich weder met haar.

De kancelier komt met de lyfwachten om de koninginne te vatten.

De koning mishandelt hem.

Goedaardigheit van de koninginne.

Herbert.

De gramschap des konings keert

1546. zich tegen de vyanden van de koninginne. *Herbert. Burnet.* Gedrag van *Gardiner* in zyne ongunst.

folk ſtonden bloot voor al de gramſchap van *Henrik*, welke zy tegen de koninginne hadden gaande gemaakt.

De biſſchop van Wincheſter wendde alle zyne zorgen aan om zich in zyn ampt te handhaven. Doordien hy te gelyk laf en ſtaatzuchtig was, kon hy zyne ongunſt niet verduwen, en daar zyn gene onderdanigheden, tot welke hy zich niet vernederde, om zich te behouden: zo dat hy zich, op des konings bevel, buiten den Raadt geſloten ziende, niet naliet zich alle dagen in de voorkamer te begeven, de Raadsheeren van Staat aan de deur op te wachten, en hen weder tot hunnent te brengen; het zy dat hy zich door deze nederigheit den weg wilde banen om wederom in den Raadt te komen, het zy hy de genen, die hem zagen in- en uitgaan, zocht wys te maken, dat hy zyne oude plaats nog bekleedde. Eene ydele vertroofting, en zeer onwaardig aan een verſtandig man, die zich over de verachting van anderen moet vertroofſten door de getuigeniſſen, welke zyne eige deugdt hem geeft. Voor het overige konden deze lafhertige onderwerpingen *Gardiner* in de gunſt van *Henrik* niet herſtellen, en deze vorſt, niet te vrede met hem buiten den Raadt geſloten te hebben, ſchrapte zynen naam ook uit in zynen uiterſte wille, waar in hy hem in het eerſt benoemt hadt onder de uitvoerders van den zelven, en de Raadslieden, de welke zorg moeſten dragen voor de regering gedurende de minderjarigheit van zynen zone. Hy verwierp zelfs met verontwaardiging de vertogen, welke de ridder *Brown* de vryheit nam hem deswegen te doen, het welk zo ver ging, dat hy hem zelfs begon te dreigen van zynen eigen naam daar uit te ſchrappen, indien hy daar meer van ſprak. Hy voegde daar by, dat hy *Gardiner* kende, en dat, behalven dat hy geweten hadt des zelfs ſtaatzucht te temmen, hy wel wiſt, dat niemandt anders bekwaam zou zyn om hem in gehoorzaamheit te houden. Dit was het, waar mede de ongenade van dezen kerkvoogdt eindigde. Die van den hertog van Nordfolk ging verder. Het koſtte zynen zoon het leven, en hy zou zelf het hoofdt verloren hebben, indien de koning niet geſtorven was des nachts voor den dag, welken men tot zyne halsſtraffe geſchikt hadt.

De koning ſchrapt hem uit in zynen uiterſte wille.

Men kan deze omwenteling in een zo doorluchtig en machtig geſlacht (a) niet wyten dan aan den ſchrik, welken de koning opvatte over den toeleg, tegen het leven der koninginne geſmeed, en aan den haat, welken de ſtaatzucht gebragt hadt tuſſchen dit huis en de *Seymours*; een haat, de welke veel deel hadt zo wel aan de zamenzwering der eenen, als aan de wraak der anderen. Het was echter niet op dezen grondt dat men het vonnis van den hertog van Nordfolk en van den grave van Surrey bouwde: doch de redenen, van welke men zich bediende om hen te veroordeelen, ſchynen zo gering, dat men wel ziet, dat zy niet dan een voorwendſel van de andere zyn.

De trotſchheit van den grave van Surrey hadt hem beginnen te brengen tot het hellen naar zynen ondergang, door de bedreigingen, welke hy deedt aan den grave van Herford, aan welken hy genoodzaakt geweeſt was het ſtadsbeſtier van Boulogne over te geven. Hy hadt by deze verontwaardiging beledigende woorden tegen des konings Raadt en tegen den koning zelve gevoegt.

(a) Het zelve was al bekend ſedert den tydt van *Eduard* den I: doch het klom eerſt onder *Eduard* den IV op tot zyne hoogheit.

De groothеit van zyne geboorte, de rykdommen van zyn huis, de dienſten van zynen vader en zyne eige lieten hem niet toe zich voor eene andere macht te vernederen; een heerſchzuchtig man, van een oplopenden aardt, en die niet wilt te veinzen: dapper voor het overige, doch ongelukkig. De vader hadt geen minder dapperheit, en voorzichtiger dan zyn zoon zynde, was hy altydt van de fortuin begunſtigt in de gewigtige zaken, welke de koning hem hadt toevertrouwt. Hy bezat ook eene ſtaatkunde, welke de zoon niet hadt, en eene toegevendheit, die zo ver ging, dat hy zelfs geen zwarigheit maakte zyn gewiſſe in zommige gelegenheden daar aan op te offeren. Het was daar door dat hy zich in de goede gunſte van zynen meeſter veel langer dan een der andere hovelingen, de welke onder eene zo mocielyke regering leefden, ſtaande hieldt. 1546. Hoedanigheden van den grave van Surrey, en van den hertog van Nordfolk.

Men beſchuldigde hem en zynen zoon naar de kroon geſtaan te hebben, door een huwelyk van den grave van Surrey met de princeſſe *Maria*, waar van, naar men zegt, zy het ontwerp geſmeed hadden. Men voegde daar by, dat de graaf van Surrey zich zo weinig liet gelegen leggen om zyne ſtaatzuchtige voornemens te bedekken, dat hy in het tegendeel daar vermaak in ſchepte om de zelve te doen doorſtralen, door de blyken van een te vroeg aangenomen koningſchap, voerende het wapen van St. *Eduard*. Dit was inderdaadt waar op men het meeſte ſtondt wanneer men hem veroordeelde. Het geen deze beſchuldiging gewigt byzette was, dat de graaf van Surrey, die alstoen weduwenaar was, nooit hadt willen bewilligen in het trouwen met de dochter van den grave van Herford. De ſtaatkunde des vaders, die de verheffing der *Seymours* zag, wenſchte deze vermaagſchapping; en om de zelve vaſter te maken, hadt hy daarenboven een twede huwelyk tuſſchen de twee huisgezinnen ontworpen, doende zyne dochter, weduwe van den hertog van Richemond †, trouwen met den ridder *Seymour*, broeder des graven van Herford. *Surrey* ſtemde dit huwelyk toe: doch hy weigerde altydt trotſchelyk te trouwen met de dochter van *Herford*. Men beſloot uit deze weigering, dat hy groter verwachtingen hadt, en deswegen geloofde men, dat hy ſtondt naar het huwelyk met de princeſſe *Maria*. Men beſchuldigt hen beide naar de kroon geſtaan te hebben.

† natuurlyke zoon van *Henrik*.

Omtrent den zelven tydt voegde de gemalin van den hertog van Nordfolk, van hem ſedert vier jaren afgeſcheiden, doordien hy haar kwalyk handelde, om dat zy een minneyver tegen hem hadt opgevat, hare gevoeligheit by die van de *Seymours*, en gaf zich aan als eene beſchuldigſter tegen haren eigen man. De hertogin van Richemond, hare dochter, lag met den grave van Surrey overhoop wegens de verſchillen over den Godsdienſt, doordien zy de leer van *Luther* hadt aangenomen: zy voegde zich by hare moeder, en ontdekte van haren kant al wat zy wiſt, om zich op haren broeder te wreken. Eindelyk diende eene juffrouw, genaamt *Hollandt*, met welke de hertog een minnehandel onderhieldt, waar over hy met zyne gemalin was overhoop geraakt, tot eene getuige met de twee andere, om hem te bedervèn. Het was op de verklaring van deze drie perſonen dat men den vader en den zoon het hoofdgeding opmaakte; zo dat zy veel eer omkwamen door hunne huiſſelyke misdaden dan door den haat hunner vyanden. De minneyver van eene vrouwe, de ſpyt van eene zuſter, en de ongetrouwigheit eener onkuiſche, altydt gereed om haren verleider te verraden, bragten hem op het ſchavot: ook hadt het volk, het welk eene die- De gemalin van den hertog ſleit zich in tot zyne aanklaagſter. De hertogin van Richemond beſchuldigt den grave van Surrey, haren broeder.

746.
ocia-
gheden
n den
ave
n Sur-
y, en
an den
rtog
an
Lord-
ik.

Men be-
schuldigt
hen bei-
de naar
de kroon
gestaan
te heb-
ben.

† natuur-
lyke
zoon van
Henrik.

De ge-
malin
van den
hertog
stelt zich
in toe
zyne
aanklaag-
ster.
De her-
togin
van Ri-
chemond
beschul-
digt den
grave
van Sur-
rey,
haren
broeder;

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

THOMAS HOWARD.
Adr.s van der Werff pinx.
P.s a Gunst Sculpsit.

1546. diepe achting voor de grote hoedanigheden van den grave van Surrey hadt, werk om hen zyne doodt te vergeven. Voornamentlyk betuigden de Roomsch-Katholyken daar een levendig gevoel over: en wanneer de twee *Seymours* op hun beurt omkwamen onder de regering van *Eduard*, merkten de voorstanders van het huis van *Howard* deze straf aan als eene wraak over die van den grave van Surrey.

Verklaringen der getuigen.

Men hadt daarenboven nog drie getuigen, den ridder *Southwel*, den ridder *Knevet*, en *Thomas Pope*: doch de zwaarste beschuldigingen sproten uit de verklaringen van deze drie vrouwen, welke wy verhaalt hebben. De hertogin van Nordfolk was de allerwoedste. Zy beklaagde zich, dat men achtergehouden hadt de eerste berichten, welke zy hadt gegeven, en beschuldigde daar mede de aanhangers, welke deze hertog in den Raadt hadt. Zy schreef op nieuw aan den geheimzegelbewaarder, en herhaalde hem den inhoudt van deze artykels, daar zy tusschen in voegde de ongetrouwigheit, welke haar man tegen haar gepleegt hadt, nevens die, van welke zy hem beschuldigde ten aanzien van den koning. Zo waarachtig is het, dat 'er geen hertstocht is, de welke den minneyver eener wraakzuchtige vrouwe in woede gelykt, en zo veel is 'er een man aan gelegen, door zyne deugdt het geluk van zyn huis en zyne eige zekerheit te verzekeren.

De eerste beschuldiging, die voor den dag kwam, was nochtans de hare niet, maar die van den ridder *Southwel*. Hy beschuldigde den graaf van Surrey van hoog-verraadt, in tegenwoordigheit van Mylord den kancelier, van Mylord *St. John*, en van den grave van Herford. De beschuldigde ontkende opentlyk de stukken, en daagde den aanklager uit tot een tweegevecht. Men sloeg 'er geen acht op, en men zondt hem naar den Tour.

De verklaringen der andere getuigen kwamen vervolgens op het tapyt. Juffrouw *Hollandt* verhaalde niet dan gesprekken, vol ydelheit of onvoorzichtigheit, door den hertog van Nordfolk gevoert, die zich beklaagde, dat men hem van het geheim der zaken verwyderde, om dat die genen, die in gunst waren, den ouden Godsdienst, welken hy voorstondt, haatten; waar by zy voegde, dat deze hertog hadt gewenscht gelegenheit te hebben om zich onder de volgende regering daar over te wreken, en dat 'er een geschil was geweest tusschen hem en den grave van Surrey, zynen zone, ter zake van de wapens van *Nordfolk* en van St. *Eduard*. De hertogin van Richemond vermengde onder de klagten, welke zy deedt over de kwade behandelinge van haren broeder, de bedreigingen, welke hy gedaan hadt tegen die genen, die toen de eerste plaatsen in de regering bekleedden. Aangaande de wapenschilden verhaalde zy, dat hy niet alleen die van St. *Eduard* hadt aangenomen, maar dat hy ook de zelve nog hadt verdeelt * met die van *Anjou*; dat hy, met den hertoglyken mantel niet vergenoegt, dien van purper hadt aangenomen, met eene geslote kroon, en dat hy daar boven gevoegt hadt de merkletters † des konings, beteekent door deze twee letters, *H. R.* *

*Gequartileert.

† of cypher. * *Henricus Rex*, dat is: *Henrik de koning.*

De ridder *Knevet* beschuldigde den grave van verstandhouding met den kardinaal *Polus*.

Pope verklaarde den hertog van Nordfolk te hebben horen zeggen, in tegenwoordigheit van meer dan honderd personen, dat de slimste daadt van zyn leven was, dat hy de beroerten in de Noorder gewesten van het koninkryk hadt gestilt: maar de allerzwaarste beschuldiging, gelyk men ziet, was, dat hy het wapen van St. *Eduard* hadt aangenomen. 1546.

Veroordeeling van den grave. *Herbert.* * *Mairt.*

De graaf, geen Pair van het ryk zynde, wierdt geoordeelt op het stadhuis door negen ridders en negen edellieden. Daar zyn 'er, die onder het getal der aangestelde rechters tellen den Lord kancelier en Mylord den hoofdschout *, en die zeggen, dat *Surrey* zich in hunne tegenwoordigheit, wanneer de verklaringen hem wierden voorgelezen, met zeer grote onverzettelykheit en oordeel verdedigde. Hy ontkende een gedeelte der beschuldigingen; hy verklaarde de gene, over welke men het eens was, en gaf voor zyne onschuldt te verdedigen, zonder zich tot onwaardige onderwerpingen te vernederen. Hy bekende, dat hy de wapenen van St. *Eduard* hadt aangenomen: doch hy zeide, dat hy het niet gedaan hadt dan op het gevoelen van de schildhouders †, welke hy daar over hadt geraadpleegt. Men weet niet, waar op deze herauten hun gevoelen grondveitten, indien het niet was op de vergunning, welke *Richard* de II aan de voorzaten van deze heeren hadt toegestaan ‡. Wat 'er van zy, men hadt voor deze verontschuldiging geen inzicht. *Henrik* hadt zyne doodt besloten; de majesteit van den prins en van den Staat waren beledigt, en de misdaadt daar van was onvergeeflyk onder een vorst, zo nayverig over zyne achtbaarheit. De graaf van Surrey wierdt dan veroordeelt het hoofdt te verliezen, en het vonnis op den 19 January op de plaats voor den Tour, uitgevoert; eene strafuitvoering, vervloekt door het volk, het welk de zelve als zeer onrechtvaardig en zeer wreed aanzag. Wy zullen zynen zoon 25 jaren daar na de zelve straf op de zelve plaats zien ondergaan *.

† of wapenkoningen, die rechters waren over deze verschillen.

‡ Zie *Camden* in het begin der regering van *Elizabeth.*

* *Ibid.*

Terwyl men het hoofdgeding van den zone opmaakte, dacht men ook om den vader te doen omkomen: doch hy was van zyn kant op zyne hoede om zyn leven te bevryden, waar voor hy meer zorg droeg dan voor dat van zynen zone, en voor zyne eige eere. Hy hadt in eene zo dodelyke gesteldheit van zaken de zelve inschikkelykheit voor den koning, welke hy gehad hadt in alle de andere daden van zyn leven, toeleggende op de bewaring van zynen gelukstaat voor alle andere belang, het zy van gewisse, het zy van bloedt en van natuur. Hy schreef aan *Henrik* een brief, de welke bewaart is: men kan niets nederiger zien. Hy behandelt dezen vorst als een zeer zachtmoedigen oppervorst. Hy zegt, *dat hy zich nederwerpt aan zyne voeten om zyne harmhertigheit af te smeken, tegen de vervolgingen van zyne vyanden.* Hy vaart uit *tegen hunne onrechtmatigheit, en betuigt zyne onschendbare getrouwigheit.* Hy bezweert hem *by de voorgaande dienſten, welke hy hem gedaan heeft, medelyden met hem te hebben.* Hy voegt daar by, *dat hy hem daarom bidt om het lyden van JESUS CHRISTUS*, en betuigt, *dat men hem niet vervolgt dan om dat hy het R. Katholyke geloof beschermt heeft tegen de Sakramentarissen. Dat hy niet gedaan heeft dan zynen oppervorst te gehoorzamen, en dat hy wel weet, dat de koning altydt is in de zelve gevoelens van het oude geloof te bewaren, voor het welke hy zulke heilige wetten gemaakt heeft. Dat het hem dan niet verouwde, zich voor zulk een gevaar te hebben bloot gestelt, en van den Godsdienst verdedigt te hebben; dat hy gewilliglyk zyn bloedt zou storten,*

Onderdanige brief van den hertog van Nordfolk aan den koning, wiens goedertierenheit hy afsmeekt.

1547. Zyne doodt.

1547. *ten, om daar mede te betonen, gelyk in alle de andere daden van zyn leven, de gehoorzaamheit, welke hy voor de bevelen van zynen vorst heeft.* Hy vervolgt *met den koning eene aanbieding te doen van alle zyne goederen, zich vergenoegende zyn leven bewaart te hebben, behoudens dat het verselt zy van de goede gunsten van zynen meester. Dat een eenig woordt van des zelfs handt,* zeide hy, *hem zou vertroosten in alle zyne ongelukken, en dat eene eenige uitdrukking, welke hy de goedheit mogt hebben hem te doen weten, om hem van zyne verzoening te verzekeren, hem het leven zou wedergeven.*

Zyne rechters.

Zyne hertoglyke waardigheit deedt hem andere rechters dan zynen zone geven. Zyn geding wierdt opgemaakt door de Pairs, en hy wierdt door het Parlement, het welk uitdrukkelyk, doch onder een ander voorwendsel, beschreven was, veroordeelt. Voor deze beroeping, en in den tydt, wanneer hy aan den koning den brief schreef, van welken wy gesproken hebben, schreef hy aan de grote heeren, om hen te bidden, dat zyne boeken, welke in zyn huis te Lambeth waren, hem mogten ter handt gestelt worden. Hy zeide, dat hy sedert twaalf jaren weinig hadt geslapen, en dat, wanneer hy eens wakker was geworden, hy de gewoonte hadt het overige van den nacht met lezen door te brengen. Hy verzocht hen ook de vergunning, om van Londen te doen komen het boek van St. *Augustyn* van de Stadt Gods, de Joodsche Oudheden van *Jozephus* en *Sabellicus*; boeken, zeide hy, de welke hem bevestigden in de gevoelens, waar in hy was, over de te onrecht zich aangematigde macht van den Roomschen bisschop over de vorsten, en van de beklagelyke blindheit van die genen, de welke zodanig een onrechtmatig juk met eerbiedt droegen.

De brief, welken hy aan hen schryft.

De punten, welke men hem dwingt te bekennen.

Hoe onderdanig de brief ook was, welken hy aan den koning schreef, vorderde men van hem nog krachtiger bewyzen van zyne onderwerping, en hy stondt de zelve toe. Zy zyn begrepen in de vier volgende artykels, namentlyk: I. Hy bekende de geheimen van den Raadt tegen zynen plicht en zynen eedt ontdekt te hebben, waar in hy de majesteit van den koning zynen heer ten uiterste hadt beledigt. II. Dat hy verzwegen hadt de verderffelyke voornemens van den grave van Surrey zynen zone, en geleden, dat hy de wapens van St. *Eduard* hadt aangenomen, het geen hem schuldig maakte aan de misdaadt van hoog-verraadt. III. Dat hy zelf na de doodt van zynen vader altydt deze koninklyke wapenen gevoert hadt, onderscheiden door zilvere balken. Dat dit alleen den prinsen van Walles * toekwam, en dat hy derhalven deze wapenschilden niet hadt kunnen te onrecht zich aanmatigen, zonder zich verdacht te maken van te staan naar het koningdom, en zonder gelegenheit te geven tot nieuwe beroerten wegens de opvolging. IV. Dat hy wegens zodanige aanslagen de doodt verdient hadt, en zich der koninklyke zachtmoedigheit onwaardig gemaakt, om welke hy niet naliet te smeken. Deze bekentenis, door welke deze hertog, niet vergenoegt zich zelven met hatelyke misdaden te bezwaren, nog daarenboven den doodsteek geeft aan het leven van den grave van Surrey, zynen zoon, is gedagtekent den 12 January, en elk artykel met zyne handt ondertekent. Hy gaf in de ondertekening aan den koning de tytels van beschermer des geloofs, en van opperhoofdt der kerke van Engelandt en van Ierlandt, volgens de besluiten van het Parlement.

* Vermoedelyke erfgenamen van de kroon.

Hy maakt ook gewag van de grote heeren, ten getale van tien, in tegenwoordigheit van de welke hy deze verklaring liet doorgaan, en tot eene veel groter zekerheit van het stuk ondertekenden zy de zelve met hem. De kancelier wordt daar in de eerste genoemt: echter was hy geen voorzitter in deze zake; het was Mylord *St. John*, die de twede wordt genoemt, en de graf van Herford * de derde. 1547.

* Zie de namen der anderen by *Herbert.*

Al de nederigheit van den hertog belette niet, dat men niet voortging met zyn rechtsgeding op te maken. Om zyne veroordeeling des te plegtiger te doen zyn, en mogelyk ook om de gevolmachtigden voor den haat des volks, of voor het onderzoek der volgende regeringen te dekken, geloofde men, dat het dienstig was het Parlement te beroepen. Het voorwendsel was de inwyding van den jongen *Eduard*, welken men tot prins van Walles wilde kronen. De ziekte des konings verergerde handt over handt, en deze vorst, voelende, dat hy hoe langer hoe zwakker wierdt, hadt wel gewilt, dat deze plegtigheit voor zyne doodt geschied was, en dat de straf van den hertog van Nordfolk voor deze plegtigheit voltrokken was. Het was niet alleen om in zyn ryk een zo gevaarlyken onderdaan, die het zelve kon beroeren, door de doodt van zynen zone te wreken, niet na te laten: het was ook om over vele ampten, met welke deze heer bekleed was, te schikken, en om zich zo vele afhangelingen te maken, de welke den Raadt van den nieuwen koning zouden uitmaken. Hy hadt nochtans dat genoegen niet, zynde gestorven in het midden der toebereidselen, welke men maakte tot de kroning van den eenen en tot de doodstraffe van den anderen.

Bewegredenen, die den koning verplichtten om te dringen op de doodt van den hertog.

De eerste zaak, de welke het Parlement verrichtte, was het ontwerp van het vonnis, by het welke de hertog wierdt veroordeelt, te lezen. Deze lezing geschiedde drie malen, volgens de gewoonte, in het Hogerhuis gebruikelyk, en drie dagen na malkander †. Het zelve wierdt goedgekeurt, en men zondt het naar het Lagerhuis, het welk daar aanstonts zyne toestemming toe gaf. Drie dagen daar na, de Pairs in hunne plegtgewaden gekleed zynde, gaven de kancelier en eenige andere gevolmachtigden de toestemming des konings aan het vonnis. Doordien het in de Registers niet bewaart is, kan men niet wel zeggen welke de grondt was der veroordeeling. Echter is het niet bezwaarlyk zulks te besluiten uit de artykels, welke de hertog ondertekent hadt. Ten anderen verneemt men het uit de bewoordingen van het vonnis, gegeven onder de regering van *Maria*. Het Parlement, dat in het begin dezer regering gehouden wierdt, het vonnis herroepende, zegt, dat het zelve nietig was door de grondregels van het gemene Recht; dat men den hertog hadt beschuldigt over eene zamenzwering en een verraadt in algemene uitdrukkingen, zonder de byzondere daden voor den dag te brengen; dat het eenige uitgedrukte geval was, de wapens van St. *Eduard* gevoert te hebben: doch dat men hem daar geen misdaadt van kon maken; dat zyne voorouders de zelve gevoert hadden, zonder dat de koningen, die toen regeerden, daar iets op te zeggen hadden gevonden, en dat hy de zelve gevoert hadt in het gezicht van *Henrik*, zonder dat deze vorst het kwalyk hadt genomen gedurende vele jaren.

† den 18, 19 en 20 January. Het Parlement bevestigt het doodvonnis, door de Pairs uitgesprokken.

Zo haast als het doodvonnis gereed was, kreeg de stedehouder van den Tour last om het des anderen daags morgens te laten uitvoeren.

Bevelen aan den stedehouder

Het

1547. Het goed geluk van dezen heer, het welk hem gedurende zyn gehele leven niet begeven hadt, dan om hem deze ontfteltenis te veroorzaken, verzoende zich weder met hem. *Henrik* kwam door een verwonderlyk geluk voor dezen hertog te fterven in den nacht, de welke voor dezen noodfchikkelyken dag ging. Dus wierdt de hertog van Nordfolk behouden, en men oordeelde, dat men de nieuwe regering met eene zo rampzalige ftrafuitvoering niet moeft beginnen.

Van den Tour gezonden om den hertog te doen onthoofden. De doodt des konings behoudt hem.

Het voorval van dezen heer deedt zeer verfchillende oordeelen maken. De Roomfch-Katholyken merkten zyne verloffing aan als een wonderwerk van den Hemel: de Hervormden verwonderden zich wegens de benaauwdheden, in welke de hertog gedurende eenige dagen geweeft was, als zynde veroordeelt, en ftaande gereed om door beuls handen te fterven, over de Goddelyke wraak, de welke hem ftrafte over de doodt van zo vele ongelukkigen, welke hy in beuls handen, onder voorwendfel van kettery, hadt overgegeven. Daar waren eenigen die deze uitkomft, zonder betrekking op den Godsdienft, aanmerkende, daar in een klaarblykelyk voorbeeldt van de Goddelyke gerechtigheit gewaar wierden, de welke in dezer voegen ftrafte de al te ver getrokke believendheit, welke deze hertog voor alle de begeerten van den koning gehad hadt. Hy hadt des zelfs geweldigfte driften gevleit; en in plaats van der zelver uitvoering of op te fchorten, of te verzachten, hadt hy zich gehaaft met de zelve te voldoen, hoewel het menigmaal was tegen de bewegingen van zyn gewiffe. Hy zuchtte dan, zeide men, op zyn beurt onder deze ftrenge macht, aan welke hy de handt geleent hadt, om anderen te verderven. Men pryft by deze gelegenheit de gematigtheit van *Cranmer*. Zynde van den hertog van Nordfolk zo zeer gehaat, als hy was, fcheen het, dat hy zich niet alleen moeft verblyden over de ongunft van dezen vyandt, maar daarenboven met de anderen medelopen tot zyn uiterfte verderf. Hy kon zich in het Parlement hebben laten vinden, en ten minfte daar genoten hebben het genoegen, om 'er te zien veroordeelen een man, die nog onlangs zyn hoofdt geëifcht hadt. Nochtans gedroeg hy zich geheel anders. Hy vertrok naar Croidon, zeven mylen van Londen, om zich van het Parlement te verwyderen, en hy wilde zich niet in de Raadsvergaderingen bevinden, waar in men uitfpraak deedt over het leven van zynen hoofdvyandt.

Verfchleide aanmerkingen over dit voorval.

Uiterfte wil des konings, en verfchillende gevoelens over den zelven.

Laat ons tot het verhaal van de doodt des konings wederkeren, en zyne gefchiedenis met zyn leven eindigen. Naardien hy gevoelde, dat zyn einde naderde, deedt hy zich zynen uiterfte wille, dien hy voor zynen laatften tocht naar Vrankryk gemaakt hadt, brengen. Het was alstoen, dat hy den biffchop van Wincheffer affneedt van het getal der uitvoerders van den zelven, en dat hy tegen den ridder *Brown* de reden voerde, rakende de ftaatzucht van dezen kerkvoogdt, welke wy boven hebben aangehaalt. Voor het overige fprak men verfcheidentlyk van dien uiterfte wille.

Le Grand. De navolgers van *Sanderus* zeggen, dat men den zelven na zyne doodt heeft achtergehouden, doordien hy belaftte, dat zyn zoon in den Roomfchen Godsdienft zou opgebragt worden, en dat men een anderen hadt ondergeftoken, volgens welken men de princeffe *Maria* en het Schotfche huis van de opvolging niet alleen uitfloot, maar ook den jongen koning in de kettery opbragt. De geen, de welke dit ftaande houdt, zonder bewyzen daar van by te brengen, verhaalt een ander gerucht, in dezen tydt te Venetië verfpreid, te weten, dat de koning van Engelandt ftervende *Karel* den V benoemt hadt tot voogdt over *Eduard*, willende, dat deze jonge vorft in den Roomfch-Katholyken Godsdienft zou opgebragt worden. Deze fchryver voegt daar by, dat de Franfche afgezant daar de tyding van aan het hof hadt overgezonden, doch dat hy de zelve niet gaf dan op het geloof van berichten, die daar van uit Vlaanderen gekomen waren. Ook heeft de zelve geen waarfchynlykheit. *Henrik*, onlangs met *François* den I verzoent, dacht veel eer om zich met hem tegen den keizer te verbinden, dan om de voogdy van zynen zone te betrouwen aan een vorft, wiens ftaatzucht hy vreefde; neef ten anderen van de princeffe *Maria*, en dien het aan gene voorwendfelen zou ontbroken hebben om haar te doen regeren, ten nadeele van *Eduard*. 1547.

Aangaande den uiterfte wille, van welken de Engelfche gefchiedenisfchryvers melding maken, zy zeggen, dat hy getekent is den 30 December, na dat de koning de verandering gemaakt hadt, van welke wy gefproken hebben. Dat *Henrik* het koninklyke huis van Schotlandt buiten de erfopvolging floot, en voor het zelve ftelde de twee dochters, welke de koningin weduwe van Vrankryk gehad hadt uit haar twede huwelyk met *Karel Brandon*, hertog van Suffolk. Men zag naderhandt een brief * voor den dag komen, welken *William Maitlandt*, geheimfchryver van Staat van *Maria*, koninginne van Schotlandt, fchreef aan den ridder *William Cecil*, geheimfchryver van Staat van de koninginne *Elizabeth*. *Maitlandt* verdedigt de rechten der koninginne van Schotlandt, zyne meeftereffe, en doedt zien, dat de Engelfche kroon haar toebehoort, byaldien de koningin *Elizabeth* ftierf zonder kinderen na te laten. Hy antwoordt op de tegenwerpingen, gegrond op den uiterfte wille van *Henrik*, wiens valfchheit en nietigheit hy onderneemt te bewyzen †. Hy zegt, dat de koning dezen uiterfte wille niet hadt ondertekent; dat hy zelfs daar toe geperft wordende het geweigert hadt; dat hy niet gezegelt was geweeft dan met het kleine zegel, en, dat meer is, dat zulks buiten zyne kenniffe gefchied was. Dat het *William Klark* geweeft is, die het daar aan heeft gehangen, wanneer men zag, dat de koning den geeft begon te geven, en dat men de edellieden, die in dienft waren aan de deur van de kamer, riep om het als getuigen zien verzegelen. *Maitlandt* roept tot getuigen van alle deze zaken vele Engelfche Lords, en noemt hen in zynen brief. Doch wy zullen het onderzoek van dit verfchil, als onnut door de langdurige opvolging van het huis der *Stuarts* op den troon, hier afbreken.

Burnet. Fuller. Heylin.

* Zie de *Verzameling* van *Burnet*, II Deel van zyne Hift. der hervorminge in Engelandt.

† *Harmer* zegt, dat *Maitlandt* kwalyk onderrecht was, en dat het teftament duchtig was.

De koning maakte gedurende zyne ziekte verfcheide Godvruchtige giften ‡. Hy gaf eene jaarlykfche inkomfte van vier duizend vyf honderd ponden aan de ftadt Londen, om een gafthuis, onder den naam van *JESUS CHRISTUS*, te bouwen, en voegde by deze mildadigheit het gefchenk, dat hy daar aan deedt van de kerk der Kordeliers, waar van het klooffter vernietigt was, gelyk de andere. Hy maakte ook andere giften, om daar voor het kweekfchool van de Drieëenheit binnen de ftadt Kambridge te ftichten, en gaf daar ryke inkomften aan.

Burnet. Herbert. Godvruchtige giften.

‡ *Legaten.*

Op den 27 January bemerkte men, dat het einde des konings naby was. Niemandt hadt hem deze verfchrikkelyke tyding nog durven aankondigen. Men vreefde niet alleen hem te mishagen, maar ook om zich bloot te ftellen voor de ftraffen, door eene wet van het Parlement vaft-

1547. gestelt, door welke die genen, die de doodt van den vorst zouden voorzeggen, met de uiterste straffe gedreigt wierden. De ridder *Denny*, meer dapperheit, of meer Godvruchtigheit hebbende dan de anderen, was stoutmoedig genoeg om hem te vermanen, zich te bereiden uit deze wereldt te verhuizen, om berouw te hebben over de ongeregeldheden van zyn leven, en toevlucht te nemen tot de Goddelyke genade door *JESUS CHRISTUS*. De koning betuigde een oprecht leedwezen over dat hy Godt zo zeer vertoornt hadt, en voegde daarby, dat hy al zyn vertrouwen stelde op de barmhertigheit van zynen Zaligmaker, veel groter dan zyne zonden, hoe gruwelyk de zelve ook waren. De ridder vroeg hem vervolgens, of hy een geestelyk persoon wilde hebben. De koning noemde den aartsbisschop van Kantelberg, en viel toen schielyk in eene sluimering, de welke niet lang duurde. Hy voelde, weder wakker wordende, dat het leven hem begon te begeven, en gaf bevel, dat *Cranmer* hem zou naderen. Doch deze kerkvoogdt was, gelyk wy gezegt hebben, naar Croidon geweken; zo dat hy niet kwam dan wanneer de koning reets den geest gaf. Hy vondt hem zonder sprake; nochtans kende hy den aartsbisschop, wanneer hy by hem kwam, en reikte hem de handt toe. Alstoen verzocht *Cranmer* hem door eenig teken te tonen zyn vertrouwen op Godt door *JESUS CHRISTUS*. Hy gaf hem daar tekenen van, door hem de handt te drukken, en gaf alzo den geest *.

*in den nacht tusschen den 28 en 29 January. *Sanderus*.

Dus was de doodt van dezen vorst zo zacht en zo Christelyk, als zyn leven onrustig en bloeddorstig was geweest. Daar zyn schryvers, die hem een min Christelyk einde doen nemen. Zy verhalen, dat hy, de aanmadering van de doodt gevoelende, een beker met witten wyn eischte; dat hy zich alstoen tot eenen zyner gunstelingen wendende, zeide: *Alles is verloren*; dat hy vervolgens den geest gaf, en dat hy dikwils den naam van *monniken* herhaalde. De voorstanders van *Sanderus*, die de schryver is van deze vertelling, verzachten de uitdrukkingen daar van, en laten daar van af deze laatste woorden, welke de monniken betreffen. Het is waarschynlyk, dat dit ganesche verhaal verziert is, en een Roomsch schryver van de Geschiedenisse van Engelandt, hoe groot een Jesuit hy ook is, spreekt daar met meer gematigtheit van.

Laster van zyner vyanden, die hem doen sterven als een ongodist.

Le Grand. Burnet.

Zyn ouderdom. *Heurik* stierf in den ouderdom van 56 jaren, overladen veel eer van zyne zwaarlyvigheit dan van ouderdom. Hy hadt geregeert 37 jaren en 9 maanden, met eene macht al zo verschrikkelyk, als de zelve eigenmachtig was.

Zyne nazaten. Hy liet tot opvolger na een erfgenaam van zyn bloedt, een prins van grote hope, maar zeer jong, en die niet lang leefde, nevens twee princessen, genaamt *Maria* en *Elizabeth*, de welke by beurten het toneel van den Staat en van den Godsdienst veranderden.

Zyne doodt wordt drie dagen verzwegen. Zyne doodt wierdt geheim gehouden gedurende drie dagen, en het Parlement vervolgde zyne zittingen tot op den 31 January. De kancelier boodschapte zyne doodt op dien dag, en de vergadering scheiddeaanstonts, volgens de wetten, de welke willen, dat het Parlement geen gezag meer heeft, wanneer de koning, onder welken het gehouden wordt, komt te sterven. Misschien hieldt men de zelve geheim, om te overleggen wat men met den hertog van Nordfolk zou doen: misschien deedt men het, om de regering voor de *Seymours*, gedurende de minderjarigheit van den nieuwen koning, hunnen bloedverwant, te verzekeren.

Laten wy met eene schildery van dezen vorst zyne geschiedenis eindigen, en laten wy byeen vergaderen de onderscheide kenmerken, in de zelve verspreid, om daar eene getrouwe afbeelding van te geven, noch zyne deugden, noch zyne gebreken verzwygende. Wy laten het ondertusschen aan den Lezer over om hem te plaatsen, het zy onder de grote koningen, als eenigen * doen, het zy onder de wreedste dwingelanden, daar anderen † hem onder stellen.

1547. Zyne goede en kwade hoedanigheden.

*Thuanus, Herbert, Burnet.

†*Sanderus*, en andere aanhangers van den paus.

Hy klom zeer jong op den troon van Engelandt; zyne achttien eerste jaren waren verwonderlyk; de believendheit van de hertogen van Nordfolk en Suffolk, en van den kardinaal *Wolsey* vleide zyne hertstochten, in plaats van de zelve te verbeteren: echter was hy meer dan vyf en twintig jaren zonder tekenen van wreedheit te geven: een onwedersprekelyk bewys, dat de gene, welke hy naderhandt deedt blyken, eene uitwerking was minder van zynen aangeboren aardt dan van de gestaltheit der twede oorzaken. Verbittert door de eenen, geraden door de anderen, en aangedreven door zyn ongeluk, was hy in de laatste jaren van zyne regering al zo gereed om bloedt te vergieten, als hy gedurende de eerste jaren van de zelve omzichtig was geweest. Behalven den kardinaal *Polus*, welken hy tot de doodt veroordeelde, doch wiens afzyn hem behieldt, deedt hy twee koninginnen en een kardinaal sterven ‡; twaalf zo hertogen, als burggraven en graven; achttien zo vryheeren, als ridders; zeven en zeventig zo abten, als prioren, monniken en andere geestelyken, en eene grote menigte van wereldlyken zo van den eenen, als van den anderen Godsdienst. Aan de andere zyde gaf hy voorbeelden van zachtmoedigheit: hy verwierp menigmalen de geweldige raadgevingen van den kardinaal *Wolsey*; hy volgde in het tegendeel de gematigde gevoelens van den hertog van Nordfolk, vergevende de wederspannigheit van de provincien in het Noorden. Hy vergaf zelfs den hertog van Nordfolk, welken men beschuldigde de heimelyke stokebrandt van de oproeren te zyn. Waar aan zullen wy dan toeschryven de strengheit, tegen zulk een groot getal personen, van beide kunnen, jong en oud, en van allerhande hoedanigheden, gepleegt, onder welke men vele onnoselen hadt, en anderen, die veel eer ongelukkig dan schuldig waren?

‡ *Fisher*, bisschop van Rochester, aan wien de paus den kardinaalshoedt in de gevangenis zondt.

Thuanus. Herbert. Burnet. Bewegredenen der doodstraffen van die genen, de welke hy deedt sterven.

De gedaante, waar in zich de zaken van het koninkryk bevonden, was misschien daar de oorzaak van. De koning wilde de misbruiken in den Godsdienst verbeteren. Het grootste gedeelte der natie was met den ouden ingenomen, in welken het geen de minste verandering kon velen, en de zendelingen van den paus versterkten het volk in dit voornemen, het welk veelmalen tot opstandt uitborst. De monniken, ryk en machtig, hadden daar grotelyks deel aan; en de paus, een doodvyandt van *Henrik*, was 'er het hoofdt van. De keizer, door staatkunde, en door gevoeligheit, over den hoon, zyne moeie aangedaan, ondersteunde het met zyn gezag, het welk door geheel Europa wierdt ontzien. Eindelyk, de kardinaal *Polus*, een Engelschman van geboorte, en een bloedverwant van *Henrik*, was nochtans een groter vyandt van hem dan de paus en de keizer. Hy zeide rond uit, dat het een verdienstelyker werk was de wapenen op te vatten tegen dezen vorst dan tegen de Turken, en hy onderhieldt uit Italie, werwaarts hy gevlucht was, eene verstandhouding met alle de wederspannigen van Engelandt. Het middel om een morrend volk in gehoorzaamheit te houden, aange-

1547. gemoedigt door den yver voor den Godsdienst, verhit door zyne leeraars, voornamentlyk door de monniken, een indringend volk, gelyk men genoeg zaam weet, en door vremde mogendheden ondersteunt. Grote voorbeelden waren 'er van noden om de roervinken te verschrikken; en alleen de vrees voor de halsstraffen kon hunne woede intomen. Die genen dan, de welke men deedt sterven, waren veel eer slagtoffers van de staatkunde en van de rust van den Staat, dan van de gramstorigheit van den vorst. Dus kan men ten dezen opzichte zeggen, dat het verlies van zulk een groot getal burgers vergoed wierdt door het voordeel, dat het gemenebest daar by verkreeg, aan het welke het meer bloedt zou gekost hebben, ten ware deze strengheit een burgerlyken oorlog, bekwaam om het koninkryk te verwoesten, belet hadt. Maar wat zal men zeggen van deze ongelukkigen, de welke *Henrik* enkelyk om hunnen Godsdienst deedt verbranden, doordien zy zich aan de ordonnantie der zes artykels weigerden te onderwerpen? Het was mede de staatkunde, aan welke zy wierden opgeoffert. Indien de koning de zelve bewegingen daar van niet te vrezen hadt als van de anderen, zy stelden zich nochtans, gelyk zy, tegen de regering, welke hy wilde vaststellen in de kerk, van welke hy zich het hoofdt maakte, en bygevolg van die van den Staat. Zyn wil was daar omtrent de hoogste wet geworden, niet alleen door zyne koninklyke waardigheit, maar ook door de goedkeuring der Parlementen, de welke alle zyne ontwerpen tot een besluit hadden gemaakt, en de welke daar door den gemenen man hadden opgelegt eene noodzakelykheit om te gehoorzamen, zodanig, dat de overtreding den schuldigen de doodt behaalde. Het was met zich te dekken door dit recht der Parlementen, dat *Henrik* deedt omkomen alle de genen, over welke men een zo groot geroep heeft gemaakt, in den eenen en den anderen Godsdienst.

Goedkeuring der Parlementen.

Wy ondernemen echter niet het beleidt van dezen vorst te verdedigen in alle de daden, van welke wy spreken, onder welke gevonden worden, die men met de allerzwartste en de allerhatelykste verwen heeft afgeschildert: wy zeggen alleen, dat de noodzakelykheit van den Staat, de welke hem daar het grootste gedeelte van inboezemde, ook het afgryzen daar van moet verminderen.

Herbert. Burnet. Sanderus. LeGrand.

Voor het overige bragten de al te ver gehaalde loftuitingen, welke hem alle vorsten van Europa gaven, in een tydt, wanneer hy hunne rechten verdedigde, zeer veel toe om hem te bederven. Indien hy zich zelven niet onfeilbaar geloofde, ten minste geloofde hy zich verheven boven andere souvereinen van zynen tydt, oppermachtig in zynen Staat, en meester van het leven, van de goederen en het gewisse zyner onderdanen te zyn. Men kan niet ontkennen, dat hy inderdaadt gene grote hoedanigheden bezat, doch men bedierf de zelve door de vleiery, de welke hem een al te groot gevoelen van zich zelven deedt hebben

De vleiers kweken zyne opgeblazenheit aan.

Hy beminde de pracht zonder mate; hy was heerlyk aan zyn hof, in zyne toerustingen, in zyne huisieraden, in zyne klederen, in zyn gevolg, op zyne reizen, met een woordt, in alle dingen van het koningschap Getuige daar van is het goudlaken-veldt, daar hy een mondgesprek hieldt met *François* den I, en de pracht, die hy te Calais en Doornik, in de ontmoetingen met de hertoginne van Savoje en *Karel* den V, deedt uitblinken: getuige daar van de onkosten, welke hy maakte tot zynen tocht naar Boulogne, die vele millioenen kostte.

Zyne grootdadigheit.

Zyne mildadigheit.

Zyne mildadigheit strekte zich ook uit over de geleerde lieden, zo wel als over de lieden van den degen, over de Raadsheeren van Staat, en over de kerkvoogden. Hy spaarde niets om lieden van letteren uit vremde landen tot zich in zyn koninkryk te lokken. Hy vermeerderde de jaargelden der hoogleeraars, en liet nieuwe inkomsten na aan de hogescholen van Kambridge en Oxford, om te onderwyzen de Griekische en Hebreeusche talen, de Reehten, de Geneeskunde en de Godgeleerdheit. Hy stichtte schone kweekscholen; hy reehtte zes bisdommen op, en begiftigde de zelve met veertien kanunnikdyen. De wetenschappen en de kerk verkondigen nog hedendaags zyne grootdadigheit op openbare gedenktekenen. Ten anderen zyn de hertogen van Nordfolk en van Suffolk getuigen van zyne grootmoedigheit tegen zyne veldoversten, en een groot getal van doorluchtige huizen, de welke, den Staat nuttelyk dienende, zich onder zyne regering verheften, zyn bewyzen van zyne mildadigheit tegen zyne Raadsheeren: eene zodanige mildadigheit tegen de eenen en de anderen, dat zy in minder dan twee jaren tyds de schatten, welke *Henrik* de VII gedurende vele jaren hadt by een verzamelt, uitputte. Onder deze bloeiende huizen, de welke hunnen luister aan zyne gunst verschuldigt zyn, telt men de *Seymours*, van welke de hertogen van Sommerseth afkomen, de *Paulets*, van welke de marquizen van Winchester zyn afgestamt, de *Roussels*, de *Wriothesleys*, de *Herberts*, de *Richen* en de *Cromwels*: stammen van de graven van *Bethford*, van *Southampton*, van *Pembroke*, van *Essex* en van *Avdglas*. Men moet onder hen nog plaatsen de *Brows*, de *Peters*, de *Pagets*, de *Norths* en de *Montaigns*, van welke afdalen een burggraaf *, en vier vryheeren of baronnen †: machtige huizen, die als nog met luister bestaan. De gasthuizen, de gemene wegen en de havenen van het koninkryk, voor welke hy eene grote zorg droeg, zyn gedenktekenen en van zyne weldadigheit, en van zyne liefde voor zyn volk.

Grote geslachten onder zyne regering verheven.

* Mylord *Brown*, burggraaf van Montagu.

† Mylord *Peters*, Mylord *Paget*, Mylord *North*, en Mylord *Montaigu van Bougton*, zyn verstandt.

Hy maakte daarenboven zulke schone hoedanigheden luisterryk door zyn edel vernuft; hy was levendig, verheven, bekwaam tot de wetenschappen en zaken, aangenaam, en vrolyk in den omgang. Het boek, het welk hem den tytel van Beschermer des geloofs deedt verkrygen, is een bewys van zyne geleerdheit; de willekeuren, welke hy maakte in de grote zaken van den Staat en van den Godsdienst, zo wel als zyne verbonden met *Karel* den V en met *François* den I, zyn blyken van zyne staatkunde; zyne mondgesprekken met deze twee vorsten en de hertoginne van Savoje zyn het van zyne hoflykheit. Doch niets doedt zyne verdiensten beter kennen dan het gezag, het welk hy niet alleen hadt in zyne Parlementen, de welke gene bewegingen maakten dan de gene, welke hy hen inblies, maar ook in de allerberoemdste genootschappen van Europa, en tot onder zyne vyanden. Dit bleek in het geding der echtscheiding, waar in zich zo wel de hogescholen van Spanje en Italië, als die van Vrankryk voor hem verklaarden. Zyne bekwaamheit schittert daarenboven uit in de verandering, welke hy in de kerkelyke regering maakte. Wy onderstaan niet de billykheit daar van te onderzoeken: wy merken alleen aan het gevolg van deze gewigtige onderneming, de welke hy ten einde bragt al zo veel door zyne zorgen, als door zyn gezag. Wy omkennen niet, dat de schrik zich daar niet onder mengde; maar alles wel ingezien zynde, men moet bekwaam zyn om eene groote geestelykheit te ontbinden van eene gehoorzaamheit veler eeuwen, welke zy den paus hadt toegewyd, en om daar de opperhoofdigheit van met eene zo eenparige toe-

Zyne bekwaamheit.

1547. toeſtemminge te erlangen. Daar wordt geen minder bekwaamheit vereiſcht om een zo groot getal van klooſters af te ſchaffen, als hy in weinig jaren vernietigde door den vry willigen afſtandt van het meeſte gedeelte der abten. Daar is weinig aan gelegen, of zulks onmiddelyk zyn werk geweeſt zy, of dat van *Wolſey*, die het begon, van *Cromwel* en van *Cranmer*, die het vooltooiden: alles geſchiedde op zyn bevel, door zyn gezag, en volgens het ontwerp, dat hy zelf daar van maakte.

Zyn goed gelaat en zyne dapperheit.

Zyn goed gelaat, zyne vaardigheit en zyne dapperheit blonken uit in alle de oeffeningen, een groot koning paſſende, als in de openbare feeſten, in de ren- en ſteekſpelen, en in de veldſlagen. Zyne glorie evenaarde die van zyne doorluchtigſte voorzaten; en indien hy zo vele ondernemingen niet uitvoerde, maakte hy zynen naam niet minder ontzagchelyk. Hy deedt zich aanzoeken door ganſch Europa; en het zy hy een eenvoudig aanſchouwer was van de verſchillen tuſſchen *François* den I en *Karel* den V, of dat hy mede in het ſpel wilde komen, hy deedt zich eerbieden als ſcheidsman, of zegepraalde over hen als vyandt.

Zyne wreedheit.

Zodanig waren de hoedanigheden, de welke eenigen in dezen vorſt bewonderen: laat ons nu ook zien die gene, welke anderen in hem veroordeelen. Zy noemen hem onrechtvaardig, wreed, verwaand, kwiſtachtig, een minneyverig man, tot verwoedheit toe, een barbaarſchen vader, een verſchrikkelyken meeſter, een heerſchzuchtigen vorſt, onbekwaam in den Raadt, en die met eene eigenwillige macht wilde regeren; den beul van zyn huis, den moordenaar van zyne getrouwſte raadslieden, den uitroeier der kerkelyken, en den dwingelandt zyner volkeren. Zy merken aan, dat hy met dwaze verkwiſtingen hadt uitgeput de ſchatten, de welke eene verſtandige huishouding den overleden koning, zynen vader, hadt doen byeen vergaderen, en dat hy in het vervolg, om zyne koffers aan te vullen, zich bediende van roven en kerkſchenderyen. Dat hy de klooſters uit gierigheit hadt afgeſchaft, de inkomſten der geeſtelyke huizen door praalzucht verkwiſt, en de geeſtelykheit het juk van den paus onttrokken, om het een zwaarder op te leggen. Dat hy gene gunſten bewees dan op het papier, onbarmhertiglyk vergietende het bloedt van die genen, welke hy in zyne bedriegelyke algemene vergiffeniſſen hadt begrepen. Dat hy nabootſte een yver van gerechtigheit en Godvrucht in de handhaving der wetten; maar dat het die wetten waren, de welke hy gemaakt hadt; menigmalen onrechtmatig, altydt geſtreng, en die hy daarenboven met nog meerder ſtrengheit deedt uitvoeren. Dat byaldien hy al eenigen daar van uitzonderde, en anderen onttrok aan de ſtraffen, tegen de overtreders geſteld, het getal daar van al te klein was om daar door den naam van zachtmoedig te verdienen; niet overeen te brengen met die van verſchrikkelyk, van moordenaar en beul, welke zyne afſchuwelyke wreedheden hem verkregen hadden; dat al het gene hy deedt voor den adel van zyn koninkryk, om zyne krygsoverſten te belonen, om de wetenſchappen aan te kweken, of de kerk dienſt te doen, om de behoeftigen te verkwikken, kortom, voor het openbaar gemak, niet kon vergoeden zyne knevelaryen, de welke zyne onderdanen overſtelpten, en die de geeſtelyke huizen bedurven. Eindelyk, men zeide, dat hy niets heerlyks hadt uitgevoert, noch voor zich, noch voor het volk. Dat hy veel eer de ſpeelpop was geweeſt dan de ſcheidsman van *Maximiliaan*, van *Karel* den V, en van *François* den I; dat hy Doornik en Terouane op Vrankryk niet hadt verovert, dan om daar een geſchenk van te doen aan het huis van Ooſtenryk; dat hy geen beter voordeel met Boulogne hadt gedaan, doordien hy, na dat het hem achttien millioenen ponden gekoſt hadt, deze plaats voor twee millioenen goude kronen weder hadt overgegeven; dat hy zich de verbanning van den paus, de wanhoop zyner onderdanen, en de verachting niet alleen van het keizerryk, en van Vrankryk, maar ook van Schotlandt, hadt op den hals gehaalt, welk laatſte koninkryk hem den oorlog hadt durven verklaren, hem zyne princeſſe voor zynen zone weigeren, en invallen doen in zyn koninkryk. 1547.

Zyne overdaadt.

Zyne andere ondeugden.

Het waarachtige denkbeeldt, dat men van dezen vorſt moet hebben.

Men kan niet ontkennen, dat het grootſte gedeelte dezer verwytingen niet kwalyk gegrond is. Echter kan men dezen koning den eernaam van een groot vorſt niet weigeren, als men hem dien van goed en rechtvaardig al wil onttrekken; en indien zyne geheugenis den lof van de nakomelingſchap onwaardig is, ter oorzake van zyne wreedheden, de welke men hem niet zou kunnen vergeven, ten minſte verdient zy der zelver verwondering, van wegens de ſeldzame zaken, welke hy de ſtoutheit hadt van te ondernemen, en het geluk van ze uit te voeren.

GE-

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

1547.

Het
zaar-
chtige
enk-
eldr,
at men
an
ezen
orft
oet
ebben.

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

GESCHIEDENIS
VAN
ENGELANDT,
SCHOTLANDT
EN
IERLANDT,

Met een kort begrip der aanmerkelykſte zaken, in andere Ryken en Staten voorgevallen.

EDUARD DE VI.

1547. DE wetten van het koninkryk en de uiterſte wille van *Henrik* riepen *Eduard*, des zelfs eenigen zoon, tot de kroon, met uitſluitinge van *Maria* en *Elizabeth*, zuſters van dezen jongen vorſt, ſchoon de zelve ouder waren dan hy. Hy was nog geen tiendehalf jaren oud, zynde geboren den 17 October des jaars 1537. Uit dien hoofde hadt de koning, zyn vader, by zynen uiterſte wille zeſtien heeren benoemt, om zo hem, als het ryk te beſtieren, tot dat hy den ouderdom van achttien jaren, zynde die van de meerderjarigheit der koningen van Engelandt, zou bereikt hebben.

Hayward. Heylin. Godwin, overzetter van den biſſchop van Hereford. Burnet.

Ouderdom van *Eduard.*

Zo haaſt als *Henrik* geſtorven was vergaderde de Raadt, en zondt twee van zyne leden aan den jongen *Eduard*, de welke als toen te Hartford was, te weten den graaf van die plaats, oom van den jongen vorſt, en den ridder *Anthony Brown**, oppervſtalmeeſter. Zy bragten hem naar Londen, nevens de princeſſe *Elizabeth*, zyne zuſter, zonder van de doodt des konings te ſpreken, welke zy hen niet bekend maakten, dan wanneer men op eene plaats, Enfield genoemt, gekomen was. Aldaar erkenden zy den jongen prins voor hunnen oppervorſt, en gaven hem te verſtaan, dat *Henrik* overleden was. Al het geen de droefheit in zo eene gelegenheit vermag op het gemoedt van kinderen van een goeden imborſt bleek door de klagten en tranen van *Eduard* en van *Elizabeth*. De princeſſe was vier jaren ouder dan haar broeder, doch hy hadt al zo goed een begrip dan zy, en beide waren van hunne kindſchheit af ſchoon en welgemaakt, en zo ſchrander en verſtandig als menſchen van een rypen ouderdom. De prins was niet te trooſten over de doodt van den koning, zynen vader; en de princeſſe, zyne zuſter, vermengde hare tranen met de zyne. Zy gevoelden eene innerlyke en hertelyke droefheit, zonder uiterlyke buitenſporigheit; en wel verre van hun aangezicht daar door te mismaken ſpreidde de droefheit over het zelve uit eene zo zoete kwyning, dat zy daar door nog beminnelyker wierden.

1547.

* *Burnet* noemt den ridder *Deny.*

Men brengt hem naar Londen.

Droefheit van *Eduard* en van *Elizabeth* op de tyding van de doodt des konings.

Zy kwamen des anderen daags te Londen, en de prins ging regt naar den Tour, om daar bezit te nemen van het koninkryk, volgens de oude gewoonte der koningen van Engelandt. Hy ging tuſſchen in Mylord *Seymour*, graaf van Hartford, die voor hem ging, en van den ridder *Brown*, die hem volgde. De bevelhebber van den Tour kwam hem te paarde te gemoet, en de zeſtien voogden, of beſtierders, die ook de uitvoerders waren van den uiterſte wille des overleden konings, ontfingen hem op de eerſte brug, verſelt van de overigen van den Raadt. Zy deden alle te gelyk hulde aan hunnen nieuwen vorſt, de welke met de gewone plegtigheden te Londen voor koning wierdt uitgeroepen. Hy bleef nochtans in den Tour tot dat men het ontwerp der regeringe zou geregelt, en alles tot zyne zalvinge gereed gemaakt hebben.

31 Jannary. Intrede van *Eduard* te Londen.

Des anderen daags wierdt de uiterſte wille des overleden konings geopent. Men vondt in den zelven, dat *Henrik* tot uitvoerders daar van benoemt hadt, als mede om de zaken der regeringe gedurende de minderjarigheit van zynen zone waar te nemen, *Thomas Cranmer*, aartsbiſſchop van Kantelberg; den grootkancelier Mylord *Wriothesley*; Mylord *St. John**, grootmeeſter van des konings huis; Mylord *Ruſſel*, bewaarder van het klein zegel; den grave van Hartford, grootkamerling; den ondergrave † van Ryſſel, admiraal; *Cuthbert Tonſtal*, biſſchop van Durham; den ridder *Anthony Brown*, grootſtalmeeſter; den ridder *William Paget*, geheimſchryver van ſtaat; den ridder *Eduard North*, kancelier van het hof der vermeerderingen; den ridder *Eduard Mantaigu*,

De uiterſte wille des overleden konings wordt geopent.

Regenten door *Henrik* benoemt gedurende de minderjarigheit van *Eduard.*

Acta Publ. Tom. XV, fol. 110.

* of *St. Jan Vicomte.*

1547. *teigu*, voorzitter van de kamer der gemene pleidoojen; den heere *Bromley*, eenen der twaalf rechters van het koninkryk; de ridders *Anthony Deny* en *William Herbert*, eerste edellieden van de kamer; den ridder *Eduard Wotton*, thesaurier van Calais, en Doctor *Wotton*, deken van Kantelberg en van Jork. 1547.

Verbodt door *Henrik* aan zynen zone en aan zyne dochteren gedaan van te trouwen zonder goedvinden der regenten.

Henrik hadt in zynen uiterste wille zynen zoon uitdrukkelyk verboden te trouwen zonder de toestemminge der gemelde regenten, zyne voogden. Hy deedt het zelve verbodt aan de twee princessen, zyne dochteren: doch met byvoeginge van eene straffe, welke hy niet gehecht hadt aan het verbodt, het welk hy aan zynen zone gedaan hadt. Namentlyk, hy verklaarde haar in zo een geval verstoken en vervallen van haar recht tot de opvolginge. De reden van dit onderscheidt was gegrond op het belang van den staat. Daar was weinig aan gelegen, welke hoedanigheden de vrouw van den prins *Eduard* hadt, doordien hy, en niet zy, zou regeren; in plaats dat de princessen, erfgenamen van het ryk wordende, hare mannen zouden doen op den troon klimmen, welker goede of kwade hoedanigheden of het geluk, of het ongeluk van Engelandt zouden veroorzaken. Voor het overige deedt *Henrik*, deze twee princessen een gebodt voorschryvende, het welk al te veel uitgestrektheit schynt te geven aan zyne, het zy koninklyke, het zy vaderlyke macht, niets dan die gene te oeffenen, met welke het Parlement hem bekleed hadt, wanneer het hem hadt aangestelt tot oppersten scheidsman van hunnen gelukstaat: zo dat hy, behalven de geheiligde macht van koning en van vader, het volslagen recht hadt van het volk, het welk plaats heeft in de Parlementen, de levendige en hoogste wet van den staat.

Namen der leden van den Raadt.

In dezen uiterste wille hadt *Henrik* ook een Raadt benoemt, om de zestien bestierders van den jongen koning te ondersteunen, of om der zelver ondernemingen te beletten. Deze Raadt bestondt uit twaalf personen, namentlyk den grave van Arundel, en den grave van Essex; de ridders *Thomas Cheyne*, schatmeester van het hof; *Jan Gage*, tegenboekhouder *; *Anthony Wingfield*, onderkameling; *William Peters* †, geheimschryver van staat; *Richard Riche*; *Jan Baker*, *Raphaël Sadler*; *Thomas Seymour*; *Richard Southwel*, en *Edmond Peckham*. Hy belastte de regenten zyne schulden te betalen; te voldoen aan de beloften, welke hy by zynen uiterste wille gedaan, en te betalen de legaten, welke hy vermaakt hadt. Na dat deze uiterste wille opgelezen was in de tegenwoordigheit van de zestien regenten, uitgenomen van *Bromley* en de twee *Wottons*, de welke als toen afwezende waren, beloofden zy alle zich daar naar te schikken, en zich getrouwelyk van hunnen last te kwyten.

* *Controleur.*
† of *Peire.*

Men slaat voor een hoofdt van de vergadering der regenten te verkieten.

Dit gedaan zynde stelde men voor een hoofdt te kiezen, om voor te zitten in de vergadering dezer zestien bestierders, aan welke de koning den persoon van den jongen vorst toebetrouwde, nevens de regering van het koninkryk. De kancelier, aan wien zyn ampt de eerste plaats gaf, ten minste na den aartsbisschop van Kantelberg, die zich selden in den Raadt bevondt, stelde zich sterk tegen deze verkiezinge. Hy vertoonde,

Redenen van den kanceliet om die verkiezing te beletten.

dat dit streedt tegen den uiterste wille van den overleden koning, die een voornemen hadt gehad hen eene gelyke macht te geven. Hy voegde daar by, *dat een al te groot gezag gevaarlyk was, en dat dit menigmaal den weg tot staatzuchtige ondernemingen baande. Dat men niet moest twyffelen, of de overleden koning hadt dit ongemak voorzien, en, om het te ontwyken, de regering onder de zestien personen verdeelt, die hy verkoren hadt; en dat zy derhalven verplicht waren zich aan eene zo verstandige schikkinge te houden.*

Redenen van de tegenparty.

De andere party, de welke den graaf van Hartford aan haar hoofdt hadt, vertoonde: *Dat het onmogelyk was eene goede order in hunne raadslagen waar te nemen, byaldien zy geen hoofdt hadden om daar in voor te zitten. Dat het, welk eene overeenkomst in de stemmen ook zyn mogt, echter nodig was, dat 'er een was, die de zorg nam om de zelve op te nemen. Dat eindelyk de jeugt des konings een bestierder vereischte, die hem bystondt, niet alleen met zyne raadgevingen, de gemene plicht van alle zestien; maar die daarenboven altydt was by zynen geheiligden persoon, het welk het ampt was van eenen alleen. Dat men voor het overige niet van gedachten was aan dit hoofdt over te brengen het gezag der zestienen, het welk altydt by het gansche ligchaam zou blyven, volgent den wille des overleden konings, en dat die geen, dien men verkiezen zou om voor te zitten, meer zorg zou hebben, zonder daar om meer macht dan de anderen te bezitten. Eindelyk, dat alles by meerderheit van stemmen zou geschieden, en dat by genoodzaakt zou zyn voor het meerder getal te wyken.*

Bewoegredenen van den kancelier en van den grave van Hartford tegen elkander gestelt.

De kancelier en de graaf van Hartford deden de voorwendselen der vryheit en der behoudenisse van den jongen vorst alleen gelden om hunne staatzucht te verbloemen. De eerste wilde den voorrang genieten, welken zyn ampt hem gaf; de ander trachtte daar door een rang te verkrygen, die hem boven den kancelier stelde, door het vermogen, het welk hem de zelve zou geven, gelyk hy den zelven reets hadt door zyne geboorte. *Wriotheseley* was uit geen oud geslacht gesproten, maar al zynen luister verschuldigt aan de gunste van *Henrik* den VIII. Hy kon onder zyne voorzaten gene andere dan herauten tellen. Dit waren de hoogste ampten, welke zy bekleed hadden. Nochtans zag hy zich eensklaps verheven tot de hoogste waardigheden door de genegenheit van den overleden koning. Binnen korten tydt wierdt hy gemaakt geheimschryver van staat, baron van Lichfieldt, grootkancelier, ridder van de kousebandt; en wy zullen hem haast tot grave van Southampton zien verheffen. Een man, opgeblazen, norsch, stout en ondernemende: hoedanigheden, welke zynen val nog spoediger veroorzaakten dan zyne verheffing geschied was.

Afkomst van den kancelier en zyn geluk.

Afkomst van den grave van Hartford.

De graaf van Hartford bezat mogelyk geen minder staatzucht. Hy hadt de eer van oom te zyn van den jongen koning, en daarenboven was hy afkomstig uit een zeer doorluchtig geslacht. Hy stamde af van *Rogier van St. Maur*, die naar Engelandt was overgescheept met *Wilhelm* den Veroveraar, en wiens naam gemeld wordt onder de beroemdste oorlogshelden van dien vorst in de staatschriften, de welke nog heden in wezen zyn. Uit deze twee woorden van *St. Maur* is *Seymour* zamengestelt. Hy trouwde met eene der dochteren en erfgenamen van den heere *Beauchamp van Hache*, een der eerste barons van het koninkryk, en die by den adeldom van zyn huis gevoegt hadt dien der oude graven van Pembroke, waar van zyne moeder haren oorspronk afleidde. Doch niets maakte Mylord *Seymour* meer geacht dan de vermaagschapping van *Henrik* den VIII, de welke met zyne zuster trouwde, en die uit dit huwelyk naliet den jongen vorst, die thans den troon kwam beklimmen. De grote eerampten, welke

1547.

edenen van
e tegen-
nry.

Beweegre-
denen van
den kanceliet
en van den
grave van
Hartford to-
gen elkander
geſtelt.

Afkomſt van
den kanceliet
en zyn gelek.

Afkomſt va
den grave
van Hart-
ford.

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

FOY POUR DEVOIR.
EDOUARD SEYMOUR.
Le fer d'un jeune Roy l'oncle & le fauveur.
Zélé Reformateur. Ministre débonnaire.
Haï de la noblesse & du peuple chery.
Le fauxombre sans exemple d'un parfait adversaire.
Adr.en Vander Werff pinx.
P.a Gunst Sculp.

1547. Zyn lot.

ke hy ten tyde van den overleden koning bekleed hadt, hadden hem aan de andere zyde veel achting verkregen; en indien hy den roem niet hadt van een dapper en bekwaam veldoverſte te zyn, ten minſte hadt hy dien van een der gelukkigſte veldheeren van zynen tydt, en alle zyne krygsverrechtingen hadden een voorſpoedigen uitſlag gehad.

Zyn geluk verliet hem niet in den zo aangelegen twiſt, van welken wy hier ſpreken. Wat de kancelier ook zeide om zyn gevoelen te bekrachtigen, het welk de gelykheit ſcheen te begunſtigen, haalde het de graaf van Hartford echter over: men beſloot een hoofdt te verkiezen, zonder dat men miſſchien toen dacht, dat men zich zelf een meeſter zou geven. *Wriesthesley*, die wel merkte, dat de ſtemmen naar die zyde zouden overhellen, liet eindelyk zyn gevoelen varen, of veinſde zulks te doen, gelyk de anderen. Dus wierdt het beſluit daar omtrent met eenparige ſtemmen genomen. Het kwam 'er nu maar op aan om den perſoon te benoemen, op wien de keur der anderen moeſt vallen. Deze twede vrage ontmoette minder zwarigheit dan de eerſte. Die genen, de welke voorgeſtelt hadden een hoofdt te hebben, hadden zulks niet gedaan dan met inzicht om den grave van Hartford daar toe te verheffen, en die genen, de welke door believendheit beruft hadden in een gevoelen, het welk zy niet toeſtemden, hadden zich niet onderworpen dan uit vreze van hen te vertoornen. De eenen en de anderen nergens meer op denkende dan om hem te behagen, wierdt hy tot de gemelde waardigheit verkoren met een eenparig gejuich. Men gaf hem den heerlyken naam van beſchermheer * van het koninkryk, en van beſtierder van den jongen koning. Om echter het gezag te matigen, het welk eene zo verheevene bedieninge met zich bragt, en de regering der zeſtienen te handhaven, voegde men deze bepaling daar by, dat hy, volgens den uiterſte wille van *Henrik* den VIII, niets doen zou dan met raadt van de andere voogden van den jongen vorſt. Maar alle voorzorgen zyn onnut tegen eene macht, welke men boven die van anderen heeft verheven. Voor het overige was de graaf van Hartford niet onwaardig de eere, welke men hem opdroeg. Zyne geboorte, de roem zyner daden, en, meer dan dit alles, de graadt van bloedverwantſchap, welken hy aan den nieuwen koning hadt, deedt de allermisnoegſten zwygen: aan de andere zyde waren de genen, die zyne verheffing toeſtemden, vlytig in de weêr om het volk te doen begrypen, *Dat men geen verſtandiger keur kan doen, dat men van de eene zyde zorg hadt gedragen, om by den perſoon van den jongen vorſt te ſtellen een perſoon, welken de banden van bloedverwantſchap verplichtten om alle mogelyke zorge voor den zelven te dragen; en van de andere hadt men ook gezorgt om dit pandt niet te vertrouwen aan een vermoedelyken erfgenaam van dezen prins. Dat de Raadt hier in hadt gevolgt de voorzichtigheit van den wetgever der Athenieuzen, die verboden hadt door eene zyner wetten, om tot voogdt te benoemen den gene, die het naaſte recht hadt tot de erfopvolginge van den minderjarigen. Dat in dit geval de graaf van Hartford niet verdacht was; dat hy den jongen vorſt na genoeg in den bloede beſtondt, om hem tederlyk te beminnen: maar dat hy des zelfs bloedverwant niet was in zo een graadt, om ooit naar de opvolginge te ſtaan. Dat men aldus alles van zyne zorgen te hopen, maar niets van zyne ſtaatzucht te vreezen hadt.*

Hy wordt benoemt tot hoofdt van de vergadering, met den tytel van beſchermheer van het koninkryk, enz.

* *Proteſtor.*

Bepaling van des zelfs macht.

Redenen van die genen, die deze keur toeſtemden.

De verkiezing op de voorverhaalde wyze gedaan zynde was 'er alleen overig om den eedt af te leggen, van den uiterſte wille des overleden konings te zullen nakomen, op dat 'er niets mogt ontbreken aan de gedaante van zulk een aangelegen beſluit. Alle de regenten ſchikten zich om te zweren, wanneer een onder hen deze plegtigheit tot den anderen dag deedt uitſtellen, om zich daar van na ryper beraadt te kwyten. Eer dat men ſcheidde wierdt de kancelier gelaſt de ampten der koninklyke rechters te vernieuwen, als mede die der vrederechters, of opzienders over den burgerſtaat, die der voorzitters van de Noorder provincien, het prinsdom van Walles, en eenige andere amptenaren. Daar wierdt ook beſloten, dat hy zelf den koning de zegels weder zou ter handt ſtellen, om de zelve vervolgens op nieuw uit des zelfs handt weder te ontfangen na zyne zalvinge, en dat men, zulks afwachtende, zich ondertuſſchen zou bedienen van die van *Henrik* den VIII.

1547. Men vernieuwt de ampten der rechters van het koninkryk.

De kantellet wordt gelaſt de zegels den nieuwen koning weder over te geven, om de zelve weder uit zyne handt te ontfangen.

De Raadt des anderen daags vergadert zynde, zwoeren de zeſtienen plegtiglyk den uiterſte wille van *Henrik* den VIII te zullen nakomen. Zy bevalen vervolgens alle de Raadsheeren zich by den nieuwen koning te vervoegen. Zy begaven zich terſtondt derwaarts, en deden hem verſlag van het gene, het welk in de twee zittingen voorgevallen was, voornamentlyk van de verkiezinge van den grave van Hartford tot beſchermheer van het ryk. *Eduard* keurde dit beſluit goed, en de ganſche Raadt, die zich by hem bevondt, gaf daar zyne toeſtemming toe. Men beval in de zelve vergadering, dat men de wereldlyke heeren en de biſchoppen zou bevelen om den eedt van getrouwigheit aan den koning te komen afleggen, en dat men afgezanten zou zenden aan den keizer, aan den koning van Vrankryk, en aan de landvoogdeſſe der Nederlanden, om hen kennis te geven van de doodt van *Henrik* den VIII en van de komſte van *Eduard* den VI tot de kroon; van de vaſtſtellinge van den Raadt van ſtate, welke de regering hadt gedurende de minderjarigheit van den vorſt, en van de verheffinge van den grave van Hartford tot de waardigheit van beſchermheer. Men ſprak niet van Schotlandt, om dat men met deze kroon in oorlog was, en dat men voornemens was te volgen de ontwerpen, welke de overleden koning deswegen gemaakt hadt: gelyk wy wel haaſt zullen zien.

Eduard ſtemt het beſluit toe, om den grave van Hartford tot beſchermheer te benoemen.

Voor dat wy verder gaan zal het niet ondienſtig zyn eene ſchets te geven van de geſteldheit, waar in zich de Staten bevonden, van welke wy hier ſpreken, met betrekkinge op het koninkryk van Engelandt.

Wy hebben gezien, hoedanig de keizer, na de Proteſtanten om den tuin geleid te hebben, dan eens door voordeelige beſluiten op de Ryksdagen van Spiers en Worms *, en dan eens door de hoop van eene vrye kerkvergadering, hen eindelyk hadt willen brengen om zich aan die van Trente te onderwerpen †, welke hy met den paus overleid hadt. Wy hebben ook gezien, dat hy op hunne weigering, om de zelve aan te nemen ‡, voorgenomen hadt hen daar toe door geweldt van wapenen te dwingen. Dat hy nochtans ontveinſde, en betuigde, dat hy niets wilde ondernemen tegen den Godsdienſt, maar het alleen geladen hadt op die genen, de welke de ruſt van het keizerryk beroerden: hoewel hy met den paus wegens dezen oorlog overeengekomen was, in welken de zelve hem met volk en geldt byſtondt. Ook liet *Paulus* de III, die wel haaſt ergwaan begon op te vatten over de al te grote macht van *Karel* den V, niet na, hun verbondt

Ontwerp van de macht en de oogmerken des keizers.

* in het jaar 1544.

† in het jaar 1545.

‡ in het jaar 1546.

Universitäts- und Landesbibliothek Düsseldorf

1547. verbondt gemeen te maken, zonder zich te bekommeren over de belofte, welke hy aan dezen vorst gedaan hadt, van het geheim te houden. De keizer gebruikte deze voorzorge, om de genen onder de Protestanten niet bevreest te maken, die hy in zyne belangen gebragt hadt; en in het tegendeel wilde de paus des zelfs maatregelen verzetten, om hem in te wikkelen in een lastigen en langen oorlog, welke hem zou beletten om in Italie te heerschen. Wy hebben eindelyk gezien, dat de staatkunde van den paus of zo groot, of zo gelukkig niet was, als die van den keizer, en dat deze laatste zegepraalde over de bondgenoten; hunne legers verscheurde; hunne vorsten verdeelde; de eenen inwon; de anderen onderwierp, en hen alle onder zyne gehoorzaamheit bragt. Hy ontstak tweedragt in het Saxische huis, welke het zelve zekerlyk zou verdorven hebben, indien de gematigtheit van *Johan Frederik* niet groter was geweest dan de staatzucht van *Maurits*. *Karel* de V bragt dezen laatsten in zyne belangen, door de beweegredenen, welke wy boven hebben aangehaalt; en dit was de eerste oorzaak van den ondergang dezer bondgenoten. Men schreef de twede toe aan de afzondering der markgraven van Brandenburg, de welke zich voor den keizer verklaarden, door den nayver, welken hy hen wist te geven over het huis van Saxen, het aanzienlykste, dat men hadt onder de Protestantsche staten. De onderwerping van den keurvorst van de Palts was eene derde oorzaak van hun verval. Doch de dodelykste van allen was het misverstandt tusschen *Johan Frederik*, keurvorst van Saxen, en den landgrave van Hessen. Men moet dit alleen toeschryven aan de verschillendheit hunner imborsten. Alle beide wel genegen voor de gemene zake; beide waardig om de legers daar van te gebieden, konden zy echter niet te boven komen de tegenstrydigheit, welke de verschillendheit van hunnen aangeboren aardt veroorzaakte. De eerste was verstandig, gematigt, van eene beproefde dapperheit, en van eene grote ondervindinge; maar een weinig te langzaam. De landgraaf was levendig en vol vuur; maar in het tegendeel al te schielyk. Dus wanneer de een wilde vechten, vondt de ander zulks niet geraden; en in plaats van malkander te ondersteunen met voorzichtigheit, welke den gene ontbrak, die al te driftig was, of met vaardigheit, welke in dien gene vereischt wierdt, die te langzaam van beraadt was, lieten zy zich door hunne moeielykheit vervoeren, en elk week van zyn kant te rug. *Karel* de V wist zeer wel zyn voordeel daar mede te doen; en dit was het gene hem in staat stelde om te verstrooien een der schoonste legers, dat men ooit in Duitschlandt gezien hadt, zonder tot een veldslag te komen. Men moet daar by voegen het gebrek aan geldt, het welk een hongersnoodt veroorzaakte in het leger der bondgenoten, en het verlopen der benden. Zodanig was het gevolg der legers van den keizer; en dit is ten naaste by de staat, waar in wy de zaken gelaten hebben in het einde der regering van *Henrik* den VIII. Deze voorspoedt kreeg naderhandt een kleinen krak door de verrechtingen van den keurvorst van Saxen, en door den opstandt der Bohemers. De Sax, toegeschoten zynde tot hulp van zyn landt, verwoest door de legers van *Ferdinand* en van *Maurits*, hadt niet alleen het geluk om het zelve weder te hernemen; maar om daarenboven *Maurits* uit zyne eige staten te verdryven. De Bohemers verklaarden zich ook in dezen tydt voor de bondgenoten.

Sleidanus. Timanus Burnet.

Oorzaken van het verderf der bondgenoten.

Het misverstandt tusschen den keurvorst van Saxen en den landgrave van Hessen is de voornaamste.

Deze laatsten hoopten van de andere zyde op een machtig onderstandt, van wegens het verbondt, dat vernieuwt was tusschen de koningen van Vrankryk en van Engelandt, de welke hen van hunne beschermingе verzekert hadden. *Henrik* hadt berouw over het verbondt, dat hy met *Karel* den V gemaakt hadt, wiens ongemene staatzucht hem nayver verwekte; en dit was het, dat zyne verzoening met *François* den I verhaastte. 1547.

Schets van den staat van Vrankryk.

Daar was in Vrankryk geen verandering voorgevallen sedert de wederverzoeninge van deze kroon met die van Engelandt. Wy hebben gezien de verrassching, van weêrzyden gepleegt, van wegens de schanssen, welke men in de nabuurschap van Boulogne gebouwt hadt; als mede, dat die der Engelschen in staat gebleven, en die der Franschen afgebroken waren, zonder dat zulks het vredeverdrag verbrak. Wy hebben ook gezien het verbondt dezer twee vorsten tegen den keizer, en het voornemen, het welk zy genomen hadden om den Protestanten de behulpzame handt te bieden, zo aangaande de zaken van den Godsdienst, als die van den staat: een voornemen, wiens uitvoering de doodt van *Henrik* vertraagde. Die van *François* den I vernietigde de zelve ten eenemale.

Schets van den staat van Vlaanderen.

Vlaanderen aanbelangende, het zelve bewaarde, schoon de keizer de wettige heer daar van was, eene schaduwe van vryheit, en de gedaante van een gemenebest, het welk zich trachtte te bevryden van eene eigenmachtige heerschappye. Het hadt zyne wetten, zyne voorrechten, zyne Staten, zyne byzondere regering: doch, alles wel ingezien zynde, de keizer was 'er de meester van. Het waren ook zyne erflanden, de welke hy bezat wegens het huis van Burgundië. Het is wel waar, dat deze volkeren, op hunne vryheit vernibbelt, menigmalen het juk afwierpen: getuige den oproer der Gentenaars, de welke *Karel* den V zo veel ongerustheit baarde. In andere tyden maakten zy verbonden van eenzydigheit met de vyanden van dezen vorst, die genoodzaakt was de zelve toe te stemmen; als blykt uit het verdrag, het welk zy na den veldslag van Pavië met de Engelsche kroon sloten, niettegenstaande de oorlog verklaart was tusschen *Karel* den V en *Henrik* den VIII. Dit verdrag hieldt altydt standt, en het was om het zelve te vernieuwen, dat de Raadt van Engelandt het geraden vondt afgezanten te zenden aan de landvoogdesse der Nederlanden, zo wel als aan *Karel* den V, en aan *François* den I. Het verbondt, het welk Engelandt met den keizer gemaakt hadt, was niet verbroken geweest door de verbonden, welke naderhandt tusschen *Henrik* en *François* den I gemaakt, noch door de nieuwe verbindtenissen, in welke zy met de Protestanten van Duitschlandt getreden waren. Men hieldt deze verbonden geheim; en de Regering van Engelandt was in het eerst alleen bedacht om het verbondt met het huis van Oostenryk te onderhouden.

Staat van Schotlandt.

Wat Schotlandt betreft, men maakte zich klaar om de wapenen tegen het zelve weder op te vatten, om zich te wreken over de verachtinge, welke het aan de vermaagschapping met Engelandt bewezen hadt. Met de doodt van den kardinaal *Beton*, het hoofdt van die genen, die zich tegen deze verbindtenisse gestelt hadden, was de haat der twee volkeren niet gestorven. De koningin weduwe en de graaf van Aran waren aan het hoofdt der zamenverbondenen, wordende ondersteunt van de geestelykheit, gewapent met hare gewone driften en yverzucht, en merkende *Henrik* den VIII aan als een ketter, als hebbende het zelve gevoelen als de nieuwe koning en de beschermheer:

1547. schermheer: zo dat men van weêrzyden alleen dacht om den oorlog voort te zetten.

Het kasteel van St. Andrews, binnen het welke zich de moordenaars van *Beton* opgesloten hadden, met die genen, de welke vreesden, dat men hen verdacht mogt houden als deel hebbende aan de zamenzweringe, hieldt het nog uit, na verscheide maanden belegert geweest te zyn. De belegerden hadden, gelyk wy gezegt hebben, de vergiffenis geweigert, welke men hen hadt aangeboden, doordien 'er een beding by was, het welk de zelve deedt verwerpen (a). Sedert dien tydt was
* *Bloquade.* de belegering in eene insluitinge * veranderd, om dat men een onderstandt uit Engelandt verwachtte. Ondertusschen waren zy tot het uiterste gebragt, en konden niet langer bestaan, door gebrek aan geldt. Op de vertogen van *Balnaves*, hunnen afgezant, zondt de
Hayward, Heylin, Goodwin, overzetter van den bisschop van Hereford. Raadt een half jaar soldy, het welk men aan den soldaat schuldig was. Men deelde ook geschenken uit aan de Schotsche heeren, de welke zich voor de Engelsche kroon verklaart hadden. Wy zullen de legers der twee volkeren wel haast in het veldt zien. Wy moeten nu overgaan tot het vervolg van het gene in Engelandt voorviel, na dat de voogden van den jongen koning waren overeengekomen om een hoofdt te verkiezen, en voor het overige den uitersten wille van *Henrik* den VIII op te volgen.

Burnet. De Raadt vaardigt verscheide postlopers af, om kennis te geven van de komste van *Eduard* den VI tot de kroon.

Op den 2 February wierdt de graaf van Hartford bekleed met twee grote ampten, te weten dat van grootschatmeester en dat van grootmaarschalk van Engelandt, beide open gevallen door de afzettinge van den hertog van Nortfolk. De mening van *Henrik* was geweest de zelve aan hem op te dragen; zyn navolger volbragt het gene, het welk de doodt hem belet hadt zelf uit te voeren. Men deedt op dien zelven dag postboden afgaan naar Calais en Boulogne, naar Schotlandt, en naar de andere provincien van Engelandt, om aan de bevelhebbers het overlyden van *Henrik* den VIII en den staat der tegenwoordige regeringe bekend te maken. Vervolgens wierdt besloten, dat de uiterste wille van den overleden koning zou gelegt worden onder de openbare staatsschriften *, en dat de uitvoerders van de zelve dubbelde afschriften daar van zouden nemen, door een geheimschryver van staat bekrachtigt. Eindelyk wierdt 'er besloten, dat de bisschoppen nieuwe lastbrieven van den koning zouden nemen, overeenkomende met die van den jare 1539, uitgezondert dat daar in geen melding gemaakt zou worden van een algemenen stedehouder: eene waardigheit, door de doodt van *Cromwel* vernietigt, die de eerste en de laatste dezen tytel voerde.

* *Archives publiques.*

Men beveelt den bisschoppen nieuwe lastbrieven te nemen van den koning.

De afvaardiging dezer lastbrieven, welke de Regering den bisschoppen noodzaakte op nieuw van den koning te ontfangen, doedt ons zien, hoedanig de gesteldheit van den Raadt was ten aanzien van de geestelykheit. Dit is eene omstandigheit, de welke de geschiedenisschryvers hebben vergeten, en misschien niet geweten. De
† *Burnet.* bisschop van Salisbury † heeft de gedenkschriften daar van ontdekt, en de zelve aan ons medegedeelt; en wy schromen niet de zelve gemeen te maken, verhalende dat gene, het welk hy daar van gezegt heeft, als gegrond op geloofwaardige stukken, welke men in zyne werken kan nazien. Om de bisschoppen in gehoorzaamheit te houden hadt men onder de voorgaande regeringe besloten, dat men hen de bisdommen niet zou opdragen dan voor zo lang het de koning zou goedvinden, en hen niet toestaan eenig rechtsgebiedt, dan onder zyn gezag, te oeffenen, en dat nog in hoedanigheit als des zelfs gemachtigden. Dit strekte alleen om hen in toom te houden; en men geloofde daarenboven, dat het nodig was aldus te werk te gaan, om hen van het juk der pauzen, welke zy niet wilden verlaten, te bevryden. De aartsbisschop van Kantelberg was de uitvinder van deze onderwerpinge, en onderwierp zich zelf het eerst. Men vondt naderhandt daar iets in, het geen al te streng, of misschien der bisschoppelyke achtbaarheit onwaardig was, namentlyk in eene afhankelykheit, welke den staat der kerkvoogden onzeker maakte. Men besloot dan de bisdommen te vergeven voor zo lange de bisschoppen leefden: doch onder voorwaarde, dat de zelve altydt onderdanig aan de koninklyke macht zouden blyven, gelyk wy gezien hebben, door den eedt, welken zy moesten afleggen by hunne aanstellinge. Dus wierdt hun staat gelyk gestelt met dien der wereldlyken, de welke hunne ampten behielden door de gunste van den vorst. Om die reden gelastte de Raadt, dat zy van den jongen koning, die thans den troon kwam beklimmen, nieuwe lastbrieven moesten ontfangen, zynde die gene, welke zy van *Henrik* ontfangen hadden, door des zelfs doodt vernietigt.

1547. Beweegredenen tot deze lastbrieven.

Doordien nu de overleden koning aan de uitvoerders van zynen uiterste wille gelast hadt te voldoen aan de beloften, welke hy gedaan hadt, wilden zy zich van dezen last kwyten. Zy verzochten dan de ridders *Paget*, *Deny* en *Herbert*, de welke het meest by hem geweest waren, te openbaren dat gene, het welk hen daar omtrent bekend was. *Paget* was die geen, die daar de meeste kennis van hadt. Hy was zyn geheimschryver geweest, en deze vorst, die zich op hem betrouwde, riep hem dikwils om hem zynen wil te verklaren, die hy hem verplichtte in geschrift te brengen. De Raadt verstondt derhalven van hem, dat *Henrik* voornemens was geweest om den grave van Hartford tot hertog, den grave van Essex tot markgrave, den ondergrave van Ryssel, nevens Mylord *S. Jan*, Mylord *Roussel*, en Mylord *Wriothesley* tot graven, en tien ridders, die ook genoemt wierden, tot vryheeren te verheffen. *Paget* verklaarde daarenboven, dat de koning eerst een besluit hadt genomen, om de goederen van den hertog van Nortfolk onder verscheide personen te verdeelen, naardien de zelve verbeurd verklaart, en bygevolg aan hem vervallen waren; maar dat de bekwaamheit van dezen hertog hem van gevoelen hadt doen veranderen. Dat *Nortfolk* hadt vertoont, dat hy of zyne nakomelingen t'eeniger tydt, niettegenstaande het tegen hem uitgesproken vonnis, zou kunnen herstelt worden; dat het als dan veel gemakkelyker zou zyn weder in het bezit zyner goederen herstelt te worden, wanneer de zelve bleven in de macht van den koning, dan wanneer zy onder verscheide personen verdeelt waren. Dat hy den koning derhalven hadt laten bidden om de zelve aan den prins *Eduard* te geven; en dat hy, om eene verdeeling daar van te beletten, zich van deze uitdrukkinge hadt bedient, *Dat het gespan al te fraai was om gebroken te worden*; door welke aardigheit hy het besluit van de verdeelinge, het welk de koning reets genomen hadt, hadt doen veranderen. Dit was het gene *Paget* daar omtrent verklaarde. *Deny* en *Herbert* bevestigden al het gene hy gezegt hadt; daar zy alle drie nog byvoegden een verhaal van vele jaargelden, welke de koning hadt toegewezen zo aan den gra-

Paget ondersteunt den Raadt van de zaken, welke de overleden koning begeert hadt; maar niet doen beschryven.

Gaauwigheit van den hertog van Nortfolk om het wegschenken zyner landeryen te beletten.

(a) Dit beding was, volgens de woorden van den paus: *Wy vergeven een onvergeeflyke misdaadt.*

1547. ve van Hartford, welken hy hertog van Sommerſeth maakte, als aan andere Lords en ridders, welke zy noemden. *Paget* zeide, dat hy daar de lyſt van hadt opgemaakt, op het bevel des konings, die hem de zelve zelf hadt opgegeven; en *Deny* verklaarde, dat deze vorſt hem de zelve hadt laten voorlezen, in tegenwoordigheit van den ridder *Herbert*. Deze laatſte voegde daar by, dat hy de vryheit genomen hadt om den koning te vertonen, dat Mylord *Paget*, die aan elkeen dacht, zich zelf vergeten hadt; maar dat de koning antwoordde, dat hy daar zorge voor zou dragen, en dat hy als toen aan *Herbert* belaſtte, voor *Paget* eene jaarlykſche inkomſte van zeſtien honderd kronen op te tekenen. De uitvoerders maakten 'er eene zaak van eere en van gewiſſe van den wille van den teſtamentmaker in het werk te ſtellen: doch de zwarigheit was, waar men de geldmiddelen zou vinden om daar aan te voldoen. Engelandt was in oorlog met Schotlandt; het wierdt daarenboven door den keizer met een oorlog gedreigt, en de vrede met Vrankryk ſcheen niet al te wel beveſtigt, om dat zich het zelve een weinig al te veel inwikkelde in de bewegingen van Schotlandt. Dus wilde men des konings ſchatkiſt al zo weinig als des zelfs inkomſten aantaſten, uit aanmerkinge, dat men de zelve zou kunnen van noden hebben tot onderhoudt der legers en der vloten. Men zocht dan andere middelen om de gemaakte giften van *Henrik* te voldoen, en men vondt geen beter, noch minder nadeelig aan den Staat, dan het verkopen van de landeryen, gemaakt tot onderhoudt van de zangers. Dit was de grondt van de vervremdingen, welke men daar van in het vervolg deedt. Men moet niet vergeten, dat onder de giften, welke *Henrik* aan den grave van Hartford hadt gedaan, volgens de verklaringen van Mylord *Paget* en de ridders *Herbert* en *Deny*, een geſchenk was van zes kanunnikdyen, wanneer de zelve zouden open vallen, in welke hoofdkerk het ook mogt wezen. Wy ondernemen niet een zodanig gebruik van kerkelyke goederen te verdedigen: wy merken alleenlyk aan, dat dit de gewoonte van dien tydt was; dat Mylord *Cromwel*, ſchoon een wereldlyke, uit dien hoofde deken is geweeſt van Wels; en dat meer anderen geeſtelyke inkomſten genoten hebben tot beloninge van hunne dienſten, of tekenen van genegenheit en gunſte. De koning meende aldus aan leken en aan kerkelyken zonder onderſcheidt te kunnen vergeven de geeſtelyke beneficiën, welke niet medebragten, dat der zelver bezitters voor de zielen zorge behoefden te dragen. Het is ontwyffelbaar, dat de zelve gegeven wordende aan goede onderdanen, die den Staat nuttelyk dienen, de inkomſten der zelven veel billyker beſteed worden, dan om luie buiken te voeden, welke de kerk door hunne ongeregeldheden onteeren, en niets toebrengen ten dienſte van het gemeen. Men zeide nochtans, dat dit hun natuurlyk gebruik niet was, en dat het gene, het welk gemaakt was tot opbouwinge van de kerke, buiten der zelver eigentlyk bezit niet moeſt gaan; dat men beneficiën moeſt geven aan verſtandige leeraars, aan Godvruchtige en yverige predikanten, of aan kerkendienaars, overladen door ouderdom en door ziektens, de welke hen buiten ſtaat ſtelden om langer dienſt te kunnen doen, doordien de zelve tot dat oogmerk door Godvruchtige ſtichters geſchikt waren.

Zedigheit van Mylord *Paget*.

Verkoping der landeryen, gemaakt aan de zangers, om de legaten van den overleden koning te betalen.

Begiftigingen van geeſtelyke goederen aan wereldlyken.

De jonge koning wilde op den 6 February de ridderorde ontfangen uit handen van den grave Hartford, zynen oom: doch de beſchermheer deedt zich te voren ten dien einde eene volmacht geven, bekrachtigt met het groot zegel; het zy om zich meer gezag te geven, of om zich voor den tydt te beveiligen. De koning gaf vervolgens zelf de ridderorde aan *Jan Habletborn*, hoofdſchout * van Londen. Het overige van den dag wierdt doorgebragt met het begeven van ampten en waardigheden, de welke de jonge koning met opene handen uitdeelde aan verſcheide onderdanen, die de zelve waardig waren: of veel eer hy volvoerde de ſchikking, welke de overledenkoning, zyn vader, daar omtrent reets gemaakt hadt. Mylord *Eduard Seymour*, beſchermheer en graaf van Hartford, wierdt gemaakt hertog van Sommerſeth; *William Parre*, graaf van Eſſex, wierdt verheven tot markgrave van Northampton; Mylord *Wriotheſley*, kancelier, tot grave van Southampton; Mylord *Dudley*, ondergraaf van Ryſſel, tot grave van Warwyk en grootkamerling. De ridder *Thomas Seymour*, broeder van den beſchermheer, wierdt verëert met den tytel van Mylord Sudley, en met het ampt van zeevoogdt *; de ridders *Richard Riche*, *William Willoughi* en *Eduard Sheffield* met den tytel en den rang van Lords. Daar zyn nochtans ſchryvers *, de welke zeggen, dat deze verheffing eerſt geſchiedde na de lykſtatie van *Henrik*. Wat 'er van zy, het volk morde over een zo groot getal bevorderingen. Men zeide, *dat het een minderjarigen koning niet paſte zulke grote veranderingen in den Staat te maken; dat men ten minſte hadt behoren te wachten, tot dat de vorſt de jaren hadt bereikt, door de wetten vaſt geſtelt. Dat de begeving van deze waardigheden eene daadt was van eene vrye macht, en de welke onmiddelyk door zich zelve wierdt in het werk geſtelt, en niet door een onderworpen koningſchap, door de minderjarigheit van den vorſt, op den raadt zyner beſtierders.* Aan den anderen kant antwoordde men, *dat deze klagten onrechtmatig waren; dat het, om gunſten te bewyzen, of om de verdienſten te belonen, niet nodig was, dat de vorſt zou gekomen zyn tot den ouderdom, welken de wetten voorſchryven tot het beſtieren van het koninkryk. Dat daar toe niet meer vereiſcht wierdt dan de natuurlyke kennis, welke de mildadigheden der menſchen verwekt, voornamentlyk die der koningen, welken deze deugt erffelyk moet zyn omtrent die genen, welke hunne weldaden verdienen. Dat* Eduard *aan de andere zyde niets anders gedaan hadt dan te beveſtigen het geen* Henrik *voor zyne doodt bevolen hadt; en eindelyk, dat de onderdanen, de welke men met waardigheden hadt verëert, welke den haat der misnoegden berokkenden, de zelve door hunne geboorte zo wel als door hunne dienſten waardig waren. Dat de beſchermheer de oom zynde van den koning, men den zelven niet te hoog kon verheffen, behalven dat hy in de Franſche en Schotſche oorlogen hadt uitgemunt door aanmerkelyke verrechtingen, de welke zyne vyanden den mondt moeſten ſtoppen.* Men haalde insgelyks kortelyk op de dienſten of hoedanigheden der anderen, en men bevondt, dat zy alle de eerampten verdienden, met welke de koning hen hadt begiftigt. Men zeide, dat Mylord *Parre* de eer hadt van des overleden konings nabeſtaande te zyn *, en, dat meer is, dat hy reets graaf van Eſſex was: eene waardigheit, erffelyk in het geſlacht van *Bourchier*, met de erfdochter † uit het welke hy getrouwt was, en uit welken hoofde hy de zelve niet minder bezat dan uit hoofde der benoeminge van *Henrik* den VIII; behalven dat hy van een doorluchtig geſlacht was, vermaard ſedert de regeringe van *Richard* den II: zo dat de hoedanigheit van markgraaf van Northampton, welke *Eduard* hem kwam op te dragen, niet was boven zyne geboor-

1547. *Eduard* verkrygt de ridderorde uit handen van den grave van Hartford.

* *Maire.*

Hy deelt verſcheide ampten uit.

Hy maakt den beſchermheer hertog van Sommerſeth.

* Admiraal.

* *Burnet.*

Berïſping over deze bevorderingen.

Men verëedigt dezelve.

* *Henrik* de VIII was getrouwt met de zuſter van Mylord *Parre.*

† dochter van *Henrik Bourchier*, grave van Eſſex.

1547. boorte. Men bragt byna het zelve by ten aanzien van Mylord *Dudley*. Men deedt hem afstammen van het aloude geslacht van *Sutton Dudley*, en men haalde de eernamen van ondergraaf van Ryssel en van graaf van Warwik af van *Elizabeth Gray*, zyne moeder, erfgename der ondergraven van Ryssel van vaders zyde (a), en van de *Beauchamps Warwik* van moeders zyde (b). Men voegde daar by, dat het ampt van grootkamerling hem was gegeven tot vergeldinge voor dat van zeevoogdt, het welk hy aan Mylord *Seymour* hadt afgestaan.

Doch de beschermheer was het meest voor den nydt bloot gestelt. Men beschuldigde hem, dat hy, den eernaam van hertog van Sommerseth, verknocht aan de prinssen van den bloede van Lankaster, aan zich doende geven, onrechtvaardiglyk hadt aangenomen een naam, die niemandt dan den erfgenaam der krone toekwam. Men zeide, *dat sedert de vernietiging van den flam der* Beauforts *, *een der takken van dat koninklyk huis, niemandt den zelven gevoert hadt, tot dat* Henrik *de* VIII *zynen natuurlyken zoon daar mede vereert hadt, welken hy ook hertog van Richemond maakte, en welken hy voornemens was te stellen onder zyne erfgenamen, byaldien de doodt van dezen jongen vorst hem dat niet hadt belet.* Ook ontzag men zich niet te zeggen, wanneer de beschermheer vervolgens in ongunst geraakte, als wy hier na zullen zien, dat hy uit hoofde van dezen grootschen eernaam naar het koninkryk gestaan hadt. De schryvers echter, die deze aanmerking maken, verontschuldigen hem met eenen wegens eene zo buitensporige gedachten. Behalven dat was het *Henrik* de VIII, die hem hadt doen op den lyst stellen, welken hy Mylord *Paget* hadt opgegeven, om hertog van Sommerseth gemaakt te worden. Hoe kan men hem dan te last leggen naar de kroon gestaan te hebben door de onrechtmatige aanneminge van dezen eernaam, welken men te onrecht onderstelt dat niet gevoert kan worden dan door die genen, die recht hebben om naar het koningdom te staan?

Redeneringen der vyanden van den Protector.

* De nakomelingschap van *Jan van Gant*, hertog van Lankaster, zoon van *Eduard* den III.

Men verontschuldigt hem daar over.

Terwyl het volk den Raadt doorstreek wegens staatzucht, was de zelve bezig met het best van het volk te bezorgen. De zelve schreef op den 12 February circulaire brieven * aan de vrederechters in alle de provincien van het ryk, om hen de zorge voor het recht en de openbare rust aan te bevelen. De uitdrukkingen in de zelve zyn aanmerkelyk, en tonen geen minder Godvrucht dan verstandt. Men beveelt hen ernstig aan, Godt vuriglyk te bidden om hen zynen bystandt te verlenen, op dat zy zich in goeden gewisse zouden kunnen kwyten van den last hunner bedieninge, volgens de bevelen, welke hen waren overgelevert. Men vermaande hen vervolgens zich oneenzydig te gedragen, en zich niet te laten omzetten; van niets anders te beoogen dan de eere Gods, het best van den staat, en den dienst des konings. Men belastte hen zich te verdeelen volgens de uitgestrektheit van ieders rechtsgebiedt, genoemt *Honderdtallen der Huisgezinnen* †; om altoos bereid te zyn van aan te horen de klagten, welke die genen, die men onderdrukte, hen zouden willen voordragen, en altydt gereed om hen recht te doen. Men beval hen de landlopers te straffen, als mede de verstoorders der gemene ruste; de

Brieven van den Raadt gezonden aan alle de vrederechters.

* Zie de zelve by den Hre. *Burnet.*

† *Centaines de familles.*

(a) De vadet van *Elizabeth Gray* was ondergraaf van Ryssel gemaakt doot *Henrik* den VIII, en *Dudley* insgelyks.

(b) De moeder van *Elizabeth Gray* was de zuster van *Thomas Talbot*, die afstamde van *Jan Talbot*, en van *Margareta van Beauchamp*, dochter van *Richard Beauchamp*, grave van Warwik.

provincien in vreedzaamheit te houden zo wel als in gehoorzaamheit, en den Raadt alle zes weken te verstendigen van dat gene, het welk zou voorvallen in hun onderhorig rechtsgebiedt. 1547.

Dit gedaan zynde was men bedacht om zich te kwyten van twee grote plegtigheden, waar toe men den toestel gemaakt hadt, te weten de lykstatie van *Henrik*, en de zalvinge van *Eduard*. De Godvrucht van den zone wilde, dat men zou beginnen met de laatste eerpligten aan het lyk van den vader te bewyzen. Hy volgde den fenix na, by welken men hem op zynen geboortedag vergeleken hadt; of veel eer, hy stelde met de daadt te werk dat gene, het welk het Verdichtsel zo aardig van dezen verwonderlyken vogel bedacht heeft.

Hayward. Heylin. Godwin, overzetter van den bisschop van Hereford. Burnet.

Op den 14 February wierdt het lyk van *Henrik* gevoert naar Scheen, langs den gemenen weg van Windsor, alwaar het moest begraven worden. Het geleide was overeenkomende met de waardigheit van een zo groten koning, en met de Godvrucht van des zelfs opvolger. Doch een vreemd voorval verwekte een groot gemor, en het scheelde weinig of de gantsche order der lykstatie was daar door gebroken. Namentlyk, uit het ligchaam van *Henrik*, dat zeer dik was, kwam een weinig etter, dat uit de kist droop; en des nachts, als het in huis gezet was, dropen eenige droppels bloedt, met vet vermengt, op den grondt. Daar stak niets in dan het gene natuurlyk is. Het was een ongemeen vet ligchaam; de vochten waren verdorven gedurende de vyftien dagen, dat het zelve hadt stil gestaan; en het ligchaam bewogen wordende door het schudden van den wagen, kon het niet anders zyn, of dit vocht moest naar buiten vlocien. Doch het volk, vooringenomen door zyne kwaadaardigheit, of door bygelove, versterkt door dat der monniken, maakte daar een wonderwerk van. Het vondt daar in de Goddelyke straffe, en de vervulling der bedreiginge van eenen dezer razende voorstanders van de afgeschafte kloosters, die *Henrik* den VIII gedreigt hadt, dat de honden zyn bloedt zouden lekken, gelyk zy eertyds dat gelekt hadden van *Achab*. Om deze voorzegging te doen gelden strooide men uit, dat 'er des anderen daags morgens honden gekomen waren, die dit bloedt opgelekt hadden, en men schreeuwde het als een wonderwerk uit. Men bleef niet in gebreke in aanmerking te nemen de hoedanigheit der plaatse; en naardien Scheen een dezer uitgeroeide kloosters was, zeide men, dat Godt het vernielen daar van wreekte door zulk een zichtbaar blyk van zyne gramschap. Dus is het, dat het volk, volgens zyn oordeel, vonnis strykt over de voorvallen in betrekking op hun vooroordeel, en dat het van de allernatuurlykste en de alleronnoselste zaken zich voorwerpen maakt of van vreze, of van woede.

Lykstatie van *Henrik* den VIII.

Bygelovigheit van het volk ondersteunt doot de monniken.

Des volgenden daags begaf men zich naar Windsor, en men begroef het lyk in de kapelle van St. Joris, alwaar het graf was, dat *Wolsey* hadt beginnen te bouwen, en dat *Henrik* hadt doen voltooien. De koning hadt by zynen uiterste wille acht duizend guldens aan inkomsten gemaakt tot onderhoudt van den lykdienst, welken hy belast hadt dat men hem na zyne doodt doen zou.

Grafstede des konings.

De zelve bestondt daar in, dat men alle dagen eene Misse by zyn graf zou doen, waar toe hy twee priesters hadt benoemt, en eene zekere somme gelds gemaakt. Hy wilde ook, dat men daar van jaarlyksch eenige aalmoezen zou uitdeelen, en hadt daarenboven een jaargeldt vast gestelt tot onderhoudt van dertien arme ridders van de ka-

Arme ridders van de kapelle.

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

1547. kapelle *. Deze zyn wel eigentlyk gene ridders van de kouſſebandt; maar zy moeten der zelver plaats bekleeden by deze droevige plegtigheden. Voor het overige zyn de zelve onderhorig onder de kanunniken van Windſor, en leven van de jaargelden, welke de orde hen toelegt. Zy dragen ook een blaauwen of roden mantel, met de wapens van *S. Joris* op de linker ſchouder: doch deze mantel is maar van laken, en zy draagen het teken van de kouſſebandt niet, gelyk de ridders.

1547.

* Daar was een vaſt getal der zelven, het welk naderhandt tot 26 is vermeerdert. Zie *Elias Aſhmole* in zyn tractaat van de orde van de kouſſebandt.

François de I, de tyding van *Henriks* doodt ontfangen hebbende, liet voor hem ook een heerlyken lykdienſt doen in de kerk van O. L. Vrouwe te Parys. Zyne geeſtelykheit liet een tegenzin blyken tegen deze plegtigheit ter oorzake van den ban van den paus: doch de koning wilde gehoorzaamt zyn. Hy was waarlyk aangedaan over de doodt van dezen bloedverwant; en om aan het gene hy aan hunne vriendſchap verſchuldigt was te voldoen vreeſde hy noch het ongenoegen der kerkelyken van zyn koninkryk, noch den haat van het Roomſche hof.

François de I laat een lykdienſt doen voor *Henrik* den VIII.

De zalving van *Eduard* volgde op den lykdienſt van *Henrik*. Daar was in den beginne eenige zwarigheit over de wyze der plegtigheit †. Men kon zich van de oude niet bedienen, doordien een der eeden, welke de koningen afleiden, behelſde, dat zy de geeſtelyke goederen en voorrechten niet zouden verkorten of benadeelen; een eedt, geenzins overeenkomende met het vernietigen der klooſters, door laſt van *Henrik* gedaan, en welke zyn opvolger niet wilde herſtellen. Men hadt nog andere redenen, welke de oude plegtigheit deden verwerpen; en aan de andere zyde was de langdurigheit van de zelve verdrietig. Men ſtelde dan eene andere op, korter, en met den ſtaat van het koninkryk, zo den burgerlyken als den geeſtelyken, meer overeenkomende. De zalving geſchiedde vervolgens met al de pracht, by zulke plegtigheden gebruikelyk. Men rechtte een ſtellagie op in de kerk van St. Pieter te Weſtmunſter naby den altaar, en men plaatſte op deze ſtellagie, met ryke tapyten bedekt, een troon, zeven trappen hoog, in het midden van welken men den ſtoel plaatſte van S. *Eduard*. De koning ging op den zelven zitten, omringt van den beſchermheer, de welke by deze plegtigheit het ampt van grootſeneſchal bekleedde, van den markgrave van Dorſet, als konneſtabel, en van den grave van Arondel, de welke het ampt van grootmaarſchalk van het ryk waarnam.

† Het Ceremoniëel.

Nieuw Ceremoniëel.

Na dat de koning eenigen tydt op dezen ſtoel gezeten hadt ging men hem op de vier hoeken van de ſtellagie aan het volk vertonen. De aartsbiſſchop ſprak toen tegen de menigte, in de kerke vergadert, *Dat de prins Eduard volgens de wetten van Godt en van het landt de wettige erfgenaam was der koninkryken van Engelandt, van Vrankryk en van Ierlandt; dat hy in die hoedanigheit voor hen verſcheen, met voornemen om als hun koning uitgeroepen, gezalft en gekroont te worden.* Hy vroeg hen vervolgens, of zy hem wilden gehoorzamen, of niet. Hier op hoorde men met eene algemene toejuichinge uitroepen: *Lang leve de koning; Godt beware den koning.* Dus betuigde aan de eene zyde de aankondiging, welke de aartsbiſſchop aan het volk deedt, dat het koninkryk niet verkiesbaar was; en aan de andere gaf de goedkeuring van het volk, welkers toeſtemming hy verzocht, te kennen, dat de Engelſche natie een vry volk is, en het welk door gene volſtrekte oppermacht wil geregeert worden.

Redenvoering van den aartsbiſſchop van Kantelberg, de welke de toeſtemming verzoekt van het volk.

Na dat dit gedaan was tradt de aartsbiſſchop tot de zalvinge en de kroninge, volgens het opſtel, het welk daar van gemaakt was. Hy hadt aan zyne zyde den biſſchop van Londen en dien van Wincheſter, en tradt, aldus verſelt, naar den koning toe, de welke voor de twede maal van zynen troon klom, om tot den altaar te naderen. Zo haaſt als hy daar gekomen was deedt hy zyne offerhande, en nedergeknielt zynde las de aartsbiſſchop het algemeen gebedt *Godt der nederigen* *. De koning ſtondt vervolgens op, en keerde weder naar zynen ſetel: doch hy bleef overeind ſtaan gedurende dat de aartsbiſſchop hem met eene verheve ſtemme, dat hy van het volk kon gehoort worden, vroeg: „ Of hy niet beloofde de koninkryken van Engelandt, Vrankryk en Ierlandt te beſchermen, en der zelver wetten en vryheden te verdedigen. II. Of hy zich niet verbondt Gods kerk voor te ſtaan, en zyn volk te doen leven in vrede en eendragt. III. Of hy niet beloofde zyne macht te beſteden tot het oeffenen van het recht volgens de wetten. IV. Of hy niet zyn koninklyk woordt gaf om gene nieuwe wetten te maken, dan ter eere van Godt en ten nutte van het gemeen, en met goedvinden van het Parlement" (a). Op alle deze vragen antwoordde de koning: *Ik belove het.* Vervolgens tradt hy tot den altaar, en leggende de handt op de Euangeliën zeide hy overluid, in tegenwoordigheit van de vergadering: *Ik zwere na te komen de beloften, de welke ik gedaan hebbe; zo waarlyk helpe my Godt en zyn heilig Euangelie.* Deze woorden eindigende knielde hy neder, en de aartsbiſſchop hefte op het *Kom Schepper* †, het welk de koning knielende aanhoorde. Wanneer het zelve geeindigt was zong men den lofzang: *U aanroepen wy* ‡. Dit gedaan zynde keerde hy weder naar zynen troon, en kort daar na bragt men hem weder naar den altaar, alwaar hem de aartsbiſſchop zalfde, onder het bidden van het gebedt: *Zie neder Almachtige Godt* ‡, en de andere gebeden, welke men hadt beſloten by deze plegtigheit te gebruiken. Gedurende de zalvinge bleef de koning op zyne knien leggen, en het Choor zong den lofzang: *Zy zalfden een koning* §, nevens den Pſalm: *Heere, de koning zal zich in uwe kracht verblyden.* Dit gedaan zynde bekleedde de aartsbiſſchop den koning met een ſoort van misgewaadt; en deze vorſt, den degen van zyne zyde nemende, leide den zelven op den altaar, om daar door te betuigen, dat alle zyne macht van Godt kwam, aan wien hy daar van hulde deedt. Men kocht den degen weder van den biſſchop van Weſtmunſter *, volgens de gewoonte, en de grootmaarſchalk droeg den zelven bloot voor den koning by het wederkeren van de zalvinge. De plegtigheit eindigde, na dat de koning, gezeten op zynen troon, gekroont was met de kroon van S. *Eduard*, en na dat de grootkamerling hem de ſchoenen met ſporen hadt aangetrokken, de welke men hem echter aanſtonts weder uittrok, om hem niet te belemmeren. Ondertuſſchen hefte de aartsbiſſchop het *Te Deum laudamus* op; en wanneer het zelve geeindigt was kwamen alle de Pairs, hebbende aan hun hoofdt den beſchermheer en den aartsbiſſchop, nevens de prelaten, de een na

1547. Hy treedt vervolgens tot de plegtigheit der zalvinge.

* *Deus humilium &c.*

Vragen, welke hy aan den koning doedt.

† *Veni Creator.*

‡ *Te invocamus.*

Zalving des konings.

‡ *Reſpice omnipotens Deus.*

§ *Unxerunt Regem.*

* of den deken.

Plechtgewoonte der wederkoop van het koninklyk zwaardt.

Men kroont den koning met de kroon van S. *Eduard.*

(a) *Cranmer* beſloot zyne redenvoering met tegen den koning te zeggen, dat hy verplicht geweeſt was hem voor te houden de plichten van het koningdom, voornamentlyk ten aanzien van den Godsdienſt: doch dat hy alleen van Godt de beloning of de ſtraffe te wachten hadt, naar hy zich goed of kwaad zou gedragen, zonder te vreezen het verbodt zyner geeſtelykheit, wyzer dan die van Rome.

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

1547. na den anderen den eedt van gehoorzaamheit afleggen. Zy hielden hunne handt gesloten in die des konings, die op zynen koninklyken stoel zat, en die hen de linker wang aanboodt om te kussen. De eedt in dezer voegen afgelegt zynde, vielen zy alle op hunne knien, voegende de handen te zamen, als een zinnebeeldt van getrouwigheit. *Wy zweren*, zeiden zy met eene verhevene stemme, *uwe Majesteit te beschermen, uwe kroon, uw leven, uwe rechten, en uwe staten tegen elkeen, zonder eenige bepalinge.* Deze betuiging wierdt gevolgt door nieuwe toejuichingen van *Lang leve de koning! Godt beware den koning Eduard!* het welk menigmalen herhaalt wierdt. De kerkelyke dienst wierdt vervolgens verrecht, en de koning, den zelven gehoort hebbende, weder naar zyn paleis geleid, met de zelve pracht, met welke hy naar de kerke gegaan was. De plegtigheit eindigde met de afkondiging eener algemene vergiffenisse, welke de koning aan alle misdadigen hadt verleent. De hertog van Nortfolk, de kardinaal *Polus*, Mylord *Courtenay*, oudste zoon van den markgrave van Exeester, die onder de voorgaande regering onthoofd was, Doctor *Pates*, *Tregmorton*, en eenige anderen, waren echter daar buiten gesloten.

Toejuichingen des volks.

Afkondiging eener algemene vergiffenisse.

Afbeeldsel van *Eduard* den VI.

Zo zachtmoedig begon *Eduard* zyne regering. Hy was een jong vorst, die naauwlyks zyne kindsche jaren hadt verlaten; maar de hoedanigheden van een groot koning bezat. Hy leefde te korten tydt om de zelve tot de uiterste volmaaktheit te brengen: doch de bloei van zyne jeugt haalt de vruchten op van een ryper ouderdom, en de zeven jaren zyner regeringe, in minderjarigheit doorgebragt, evenaren die der vorsten, de welke het allerlangst, en het allerroemruchtigst geleeft hebben. Hy beklom den troon in den ouderdom of in de jeugt van *Josias*, dien wyzen koning van Juda, wiens naam hem de Engelschen gaven. Hy hadt, gelyk als de zelve, een yver voor de eere Gods, en eene tedere liefde voor den Godsdienst. Hy gaf daar in den ouderdom van zes jaren een verwonderlyken blyk van. Hy speelde op een dag met kinderen van zyne jaren; en wenschende iets te hebben, dat op een tafel stondt, daar hy niet by kon reiken, bragt een van den hoop, om hem te hulp te komen, een Bybel, welken hy voor de handt vondt. *Eduard*, dit H. boek ziende, wierdt verstoort over de heiligschennis, het welk men het zelve aandeedt, en nam het op met veel eerbiedigheit. Hy gaf vervolgens duizend blyken van zyne Godvrucht, van zyne goedheit, van zyne zachtigheit, en, het welk ongelooflyk schynt in een vorst, die zo jong stierf, van zyne bekwaamheit, en van zyn oordeel; van eene verheve ziel, van een doordringenden geest, en van een zo verheven verstandt, dat hy minder kindschheit scheen te hebben, dan tot een wonderwerk te verstrekken. Hy was zulke verwonderlyke hoedanigheden aan eene gelukkige geboorte verschuldigt: doch de goede opvoeding, welke men hem gegeven hadt, hadt 'er ook veel toegebragt. *Henrik* de VIII trok hem uit de handen van zyne bestierster in den ouderdom van zes jaren, en gaf hem tot leermeesters *Kox* en *Cheeck*: twee mannen, beroemd zo wel wegens hunne deugdt, als wegens hunne bekwaamheit. De eerste moest zorge dragen voor zyne zeden, en hem onderwyzen in de Philosophie en in de Godgeleerdheit: de twede was gelast om hem de wiskunde en de talen te leren. Hy hadt daarenboven een afzonderlyken leermeester voor de Fransche tale. Hy beantwoordde niet alleen de zorgen zyner onderwyzers, maar hy deedt zelfs meer dan zy en de koning, zyn vader, verwacht hadden. In den ouderdom van acht jaren was hy volmaaktelyk de Latynsche taal machtig; als blykt uit den brief, welken hy in die tale schreef aan den koning, zynen vader, en de welke nog voorhanden is *. Voor het overige zou men niet kunnen voorwenden, dat hem de zelve door zyne meesters was voorgeschreven; om dat de strengheit van *Henrik* niet toelaat zulks te geloven. De ze heerschzuchtige vorst wilde nergens in misleid zyn, en indien het gene, dat men hem voor oorsponkelyk opgaf, het werk van een anderen was geweest, hy zou het den gene nimmermeer vergeven hebben, die hem iets zou hebben willen wys maken.

Zyne zachtzinnigheit.

Zyne bekwaamheit.

Opvoeding welke hy heeft gehad.

Schoon *Eduard* nu den troon beklom, liet hy de letteroeffeningen echter niet varen, maar hy verdeelde zynen tydt zo wel, dat hy zekere uuren daar aan besteedde; eenige andere uuren aan de ligchaams-oeffeningen, waardig voor een prins, en het overige van den dag tot de zaken van den staat. Hy deedt in een edelen en beschaafden geest uitblinken eene nette kennis der vrye kunsten; in zyne oeffeningen eene grote behendigheit en een goed gelaat, en in de zorgen, welke hy nam om zich te onderwyzen in de kunst van regeren, eene ongemene oplettendheit. Men wierdt gewaar, dat hy de eer en den oorlog beminde, door het vermaak, dat hy vondt in het verhaal der veldslagen, der belegeringen, en andere verrechtingen van grote krygsoversten. Men twyffelde niet, of hy zou, byaldien hy langer geleeft hadt, zich door zyne overwinningen roemruchtig gemaakt hebben, wegens den smaak, welken hy in de krygskunde hadt, en het oordeel, waar mede hy het goed beleidt der eenen en de onvoorzichtigheit der anderen gade sloeg. Hy hadt in zyn gevolg en tot zyne lyfwacht niet dan vaardige en sterke lieden; het zy goede worstelaars; het zy gaauwe knapen, die met een vollen sprong over zeer brede sloten heen sprongen: of ook bekwame boogschutters, die nooit misten het wit te treffen. Zy deden zulks met zo veel kracht, dat zy niet alleen planken doorschoten van een duim dik, maar dat hunne pylen, eene opening daar in gemaakt hebbende, nog eene twede plank, achter de eerste gevonden wordende, doorboorden. Dit was eene oeffening voor honderd boogschutters van zyne lyfwacht telkens wanneer zy voor hem de monstering deden. Zy hielden ook ringsteken en spiegelgevechten, in welke zich deze jonge vorst niet verontwaardigde zich tusschen in te mengen. Hy maakte zulke grote voortgangen in de wiskunde, dat hy aanwees, hoe Calais en Boulogne best konden versterkt worden, waartoe hy niet alleen zyne beurs opende, als ook goede aanleiding gaf. Hy kende volmaaktelyk de voornaamste havens van Engelandt, Schotlandt, Ierlandt en Vrankryk, welker zwakheit hy zo wel wist, als hare sterkte, nevens de gemakkelykheit of ongemakkelykheit om daar in te komen; hare grootte, en welke schepen daar binnen konden lopen, op welken tydt, en op welk uur.

Zyne kennis van wiskundige zaken.

Hy deedt geen minder doordringendheit en naarstigheit in den Raadt blyken. Hy bevondt zich doorgaans daar in; en hy wilde niet, dat men eenig besluit van aangelegenheit zou nemen dan in zyne tegenwoordigheit. Hy redeneerde met zyne staatsdienaren; hy verplichtte hen reden van hun gevoelen te geven, en menigmaal voegde hy zyne aanmerkingen daar by met eene verwonderlyke levendigheit, vermelt van een volmaakt oordeel. Menigmaal vondt hy

Zyne bekwaamheit in staatszaken.

* Zie de Geschiedenis van *Fuller*, die nog van een anderen brief van den zelven prins spreekt aan de koningine, zyne stiefmoeder, by na in den zelven tydt geschreven.

Zyne bezigheden.

Hoedanigheden van zynen geest en ziele.

1547. hy zelf uitwegen, welke deze oude ſtaatkundigen niet geweten hadden, en deedt in zyn kabinet zaken af, waar omtrent zy geen beſluit hadden kunnen nemen. Hy verſtondt de zeezaken; nam kennis van de munten; gaf gehoor aan de afgezanten, en gaf hen beſcheidt, niet vergetende op alle hunne vragen te antwoorden, hen zyne gevoelens uitleggende met eene gemakkelykheit, de welke hen verbaaſde. De zelve aankleving hadt hy voor de waarneminge van den Godsdienſt; naauwgezet in zyne Godsdienſtigheden; oplettend in de predikatiën, en in zyne tafelboekjes aantekenende dat gene, het welk hem het meeſt aandeedt. Hy bediende zich ten dien einde van Griekſche merkletters *, op dat, indien bygeval zyn gedenkboekie in andere handen mogt vallen, de zelve van niemandt in de gehele wereldt zouden kunnen verſtaan worden. Hy kende de bekwaamheit van alle de magiſtraten, en van den gehelen adel van zyn ryk; hy wiſt hunne namen, gevoelen, goederen, Godsdienſt en levenswyze: eene byzonderheit, waar op de allerbejaardſte koningen en de alleroplettendſte zich niet hebben kunnen beroemen. Hy was getrouw in het nakomen van zyn woordt; naauwkeurig in het betalen zyner ſchulden, belonende de dienſten, welke men hem hadt gedaan; doch zonder verkwiſting. Men merkt aan, dat hy niet meer dan 200 piſtolen gaf aan *Fitz-Patrik*, zynen gunſteling, na dat hy hem uit Vrankryk hadt doen wederkomen, alwaar hy hem deedt opvoeden. Men zegt, dat deze edelman in plaats van hem geſtraft was geweeſt, wanneer deze jonge prins by het leven van *Henrik* den VIII onder de plak zyner meeſters was: eene manier van opvoeding der Engelſche prinſſen, voor welker begane misſlagen anderen in hunne plaats ſtraffe lyden. Wanneer hy in Vrankryk was liet *Eduard* hem weten, dat hem geen geldt zou ontbreken, en hy hieldt zyn woordt: doch hy ſchreef hem ter zelver tydt de levenswyze van een gemeen edelman voor, en zonder meer dan vier bedienden te mogen hebben. Hy gaf hem ook wonderlyk ſchone leſſen wegens zyn gedrag. Hy vermaande hem de gevaarlyke verkeering met vrouwen te myden, en niet dan met mansperſonen om te gaan; gene overdadige koſten te maken in klederen; zich te bevinden in de Franſche legers wanneer de zelve zouden te velde gaan; acht te nemen op de krygstucht, op de veſtingwerken, op de aanvallen, en verweeringen, welke in belegeringen gedaan worden, en aan hem over te zenden getrouwe berechten van alle deze byzonderheden. Op zodanig eene wyze onderwees deze prins zynen gunſteling, in plaats dat andere vorſten zich meeſt door de hunne laten bederven: met een woordt, alle volmaaktheden, zelfs de allerſeldzaamſte van geeſt, ziele en ligchaam, blonken uit in den perſoon van koning *Eduard*: doch zyne zachtmoedigheit en Godvrucht ſchoten de helderſte ſtralen van zich.

Zyne Godvruchtigheit.

* *Caraktres.*

Kennis, welke hy heeft van zyn koninkryk.

Zyne rechtmatigheit.

Zyn gunſteling.

Schone leſſen, welke hy zynen gunſteling geeft.

Hoe geloofwaardig ook de ſchryvers zyn, die hem dezen lof geven, zouden wy alles nochtans bezwaarlyk kunnen geloven, indien wy het dagverhaal der regeringe van dezen prins niet hadden, met zyne eige handt geſchreven, waar in wy het meeſt vinden aangetekent van het gene wy daar van gezegt hebben. Maar om den Lezer daar van ten eenemale te overtuigen, zullen wy daar by voegen het afbeeldſel, het welk *Cardanus* van hem gemaakt heeft. Deze beroemde man, de welke zo veel geruchts in de wereldt gemaakt heeft, wierdt zelf in verwondering opgetogen door de zamenſpraken, welke hy hadt met dezen jongen koning. De zelve deedt hem aangaande de ſterrekunde, waar in *Cardanus* uitmuntte, vragen, waar over deze verſtandige Philoſooph verbaaſt ſtondt. Hy deedt eensſlags het allernaauwſte onderzoek naar zyne grondſtellingen *; hy opperde zwarigheden tegen de zelve, en trok zyne redenering zo verre, als hy kon, over de bewegingen der ſtaartſterren, zo wel als over die der dwaalſterren, welke de zelve veroorzaken, door hunne te rug kaatzing en door de verzameling van hun licht. Dit was de eenigſte zaak niet, welke *Cardanus* in dezen prins verwonderde; *Hy was*, zeide hy, *een wonder van de Natuur. Alle bevalligheden ontmoetten zich in zyn perſoon. Eene verwonderlyke zachtigheit lag verſpreid op zyn aangezicht, en hy hadt in zyn gelaat de majeſteit van een groot koning, hoewel hy nog al den bloeiſem eener aankomende jeugt hadt. Hy verſtondt verſcheide talen: behalven de Engelſche, die zyne moedertaal was, bezat hy de Latynſche en de Franſche volmaaktelyk. De Griekſche, Italiaanſche en de Spaanſche waren hem niet onbekend. Hy hadt de zangkunde, de redenkunſt en de natuurkunde geleert. Hy drukte zich over dit alles uit op eene aangename wyze, en met al zo veel waardigheit als netheit. Zyne opvoeding was ſchoon geweeſt: de hoedanigheden van zyne ziele hadden de zelve beantwoord, en alles, dat men daar van zeggen kan, is nog beneden de waarheit. Zo vele wonderen hadden geleerde en brave lieden eene heerlyke hope van dezen prins doen opvatten. De hoedanigheden welke hy reets bezat, gaven hen een groot denkbeeldt van het gene hy t'eeniger tydt zyn zoude: doch het behaagde den Hemel hem alleen aan de aarde te vertonen, die hem niet waardig was. Hy wierdt Engelandt ontrukt in den ouderdom van zeſtien jaren; en zyne al te ſchielyke doodt rechtvaardigt dat gene, het welk men van buitengemene verſtanden zegt, te weten, dat de zelve van korten duur zyn, en dat zy zeer ſelden een hogen ouderdom bereiken †.*

* *Syſtemes.*

Lofreden, welke deze beroemde wiskunſtenaar van hem geeft.

† *Immodicis brevis eſt ætas, & rara ſenectus.*

Dusdanig is het afbeeldſel, dat *Cardanus* van hem maakt. Men kan dezen Italiaan niet beſchuldigen noch van bedrog, noch van vleierei. Zyne bekwaamheit ſtelt hem vry voor het eerſte, en de doodt van den vorſt, voorgevallen eer hy deze loffpraak van hem deedt, laat niet toe, dat men hem verdenke van het andere. Byna alle de ſchryvers verhalen, dat men, om dezen prins ter wereldt te doen komen, de zyde van de koninginne, zyne moeder, moeſt openen. Zy maken vervolgens grote aanmerkingen over de ſeldzame hoedanigheden van die genen, die op deze buitengewone wyze ter wereldt komen, en blyven niet in gebreke om tot getuigen van deze waarheit aan te halen de *Scipioos*, de *Fabiuſſen*, en de *Ceſars*; welker laatſte hunnen naam hebben van deze noodſchikkelyke uitſnyding. Doch men heeft zekere bewyzen, dat de koningin *Johanna Seymour* gelukkiglyk van dezen prins verloſte, hoewel zy door toevallen, meer andere vrouwen by haar kinderbaren overkomende, des anderen daags kwam te ſterven.

Hayward, Heylin.

Wederlegging van die genen, de welke zeggen, dat hy ter wereldt kwam door de keizerlyke ſnede.

Weinige dagen na de kroninge kreeg Mylord *Wriothesley* bevel om het zegel weder over te geven. De oorzaken van zyne ongunſt worden verſcheidentlyk verhaalt. Eenigen willen, dat hy zich de zelve door zyne ſtaatzucht over den hals haalde, en door eene onderneming, de welke zonder voorbeeldt was. Anderen zeggen, dat men ver heugt was een voorwendſel te vinden om hem uit den Raadt te zetten, te weten om de hervorming, de welke hy dwarsboomde, door te dringen. Anderen voegen daar by, dat zyn trotſche en verdrietige imborſt den Raadt aanzette om hem zo ſtreng te handelen. De eerſte veſtigen hun zeg-

Hayward, Heylin. Goodwin. Burnet.

Ongunſt van den kanceliер.

Beweegredenen zyner ongunſte.

Zyne zamenſpraak met *Cardanus.*

1547. zeggen op eene belasting, welke de kancelier ondertekent en verzegelt hadt, waar by hy zyne macht en het waarnemen van zyn ampt overdroeg aan den ridder *Richard Southwel*, requestmeester, en aan drie meesters in de kancelary, *Jan Tregonel*, *Jan Olivier*, en *Anthony Bellasis*, of aan twee onder hen, niettegenstaande het afwezen der twee anderen *. Hy bekleedde hen met al zyn gezag; doch hy behieldt voor zich het ondertekenen der vonnissen, het welk hy alleen wilde doen, belastende de zelve ten dien einde by hem te brengen voor dat de zelve te boek gestelt wierden. De Raadt verstoorde zich over zulk een uitstap, en belastte de rechters den last te onderzoeken. Zy vonden, *dat de behandeling van den kancelier eene nieuwigheit was, strydig tegen de wetten, en van een gevaarlyk gevolg. Dat het was zich ten oppergezag aan te matigen, met zich zelve onderborigen te geven, en met zich meester te maken van een ampt, het welk hy alleen waarnam, of bekleedde door de gunst van zynen vorst, en dat hy alleen hadt gekregen om het zelf te bedienen, en niet om het aan anderen over te dragen.* Zy gaven hun gevoelen in geschrift, en ondertekenden het zelve. Het behelsde, dat om de redenen, boven bygebragt, de kancelier van zyn ampt vervallen was, in eene boete moest geslagen en gevangen gezet worden, naar het goedvinden van den koning. De Raadt betuigde, dat hy hun gevoelen toestemde: doch de zaak wierdt nog eenige dagen slepende gehouden. Men zegt, dat de kancelier gedurende dezen tusschentydt, en gedurende de beraadslagingen der rechteren grote bedreigingen hadt gedaan aan zyne vyanden, tegen de rechters, aan welke de Raadt het onderzoek dezer zake gezonden hadt, en tegen den beschermheer zelve. Hy liet de zelve trotschheit blyken in den Raadt, wanneer men het geding hervatte, dat men begonnen hadt op de wyze, als wy komen te zeggen. Binnen gelaten zynde verklaarde hy, *dat by gelooft hadt gemachtigt te zyn om in dier voegen te handelen ten beste van den staat. Dat de zaken van de regering van een groter gevolg zynde dan die van de kancelary, en vrezende niet in staat te zyn om beide naar behoren waar te nemen, hy voorgenomen hadt om zich geheel aan de eerste over te geven. Dat hy met dit inzicht de zorg der andere aan vier bekwame personen hadt toevertrouwt, van welker oprechtheit hy verzekert was. Dat hy echter in alle ongevallen voorzien hadt, met voor zich te houden het gezag om de vonnissen te ondertekenen. Dat hy daar door belette, dat de onderhorige bedienden niets deden, dat nadeelig was voor den staat en de onderdanen. Dat het eindelyk zyn yver voor den koning was, en het nut van het volk, het welk hem hadt aangezet zodanig te handelen. Dat hyaldien de Raadt oordeelde, dat hy het vermogen niet hadt van bedienden onder zich aan te stellen, de zelve zynen last kon intrekken; maar dat zy niet bevoegt waren hem van zyn ampt te beroven, noch hem buiten de regering te sluiten. Dat hy een ander ampt bezat door de keur des overleden konings, en dat hy geen misdaadt begaan hadt, welke hem het zelve zou onwaardig maken.* Hy voegde daar zware klagten by tegen den beschermheer, welken hy aanzag als zynen hoofdvyandt, en verweet hem, *dat hy op eene wettiger wyze bekleed was met zyn ampt van kancelier en Raadt van Staat, dan de hertog van Sommerseth met dat van beschermheer.*

De Raadt deedt hem zyne oplopendheit begrypen, en vertoonde hem, *dat hy, de eer hebbende van een der leden van den Raadt te zyn, zich aan het gebele ligchaam moest onderwerpen. Dat het anderszins verwarring zou brengen onder de uitvoerders van den uiterste-wille des overleden konings, en ieder in het byzonder gelegenheit geven om zich te onttrekken aan de gehoorzaamheit van zynen navolger, zonder wederhouden te worden door de vreze der wetten, byaldien men de zelve straffeloos kon schenden.* Men vermaande hem vervolgens, zich nader te verklaren over de beweegredenen, welke hy gehad hadt, wanneer hy den last hadt gegeven, waar over men hem aanklaagde. Alstoen tot bedaren komende antwoordde hy met meer gematigtheit, *dat zyn oogmerk goed was geweest; dat hy zich voor het overige onderwierp aan de goedertierendheit des konings, aan de zachtigheit van den beschermheer, en aan die van den Raadt.* Hy voegde daar by, *dat hyaldien men oordeelde, dat hy zyn ampt moest verliezen, hy verzocht, dat zulks zonder gerucht mogt geschieden; dat men hem met zachtigheit mogt behandelen, en dat men hem mogt bevryden voor de boete en de gevangenisse.*

Men deedt hem buiten staan, en men stemde over de straffe, welke hy verdiende. Men riep hem vervolgens weder binnen, en men stondt hem toe zich te rechtvaardigen, byaldien hy redenen hadt, bekwaam om zynen misslag te verontschuldigen. Hy zeide alles, wat hy kon, om den zelven te verminderen: doch de Raadt wierdt daar door niet bewogen; zo dat men het vonnis over hem velde. Het zelve behelsde, dat hy zyn kanceliersampt verliezen zou, en veroordeelt worden in eene vrywillige boete, zonder hem echter gevangen te zetten. Men sprak niet verder van zyne bediening van uitvoerder van den uiterste-wille des overleden, en van voogdt des jongen konings. Men stondt hem toe zich in zyn huis te begeven met de zegels: echter beval men hem de zelve te stellen in handen van Mylord *Seymour* en de ridders *Brown* en *North*. Men voegde daar by, dat zo haast als hy van zyn ampt zou afgezet zyn, hy zyn huis tot eene gevangenis zou hebben, en dat hy de boete zou betalen, waar in hy zou verwezen worden. Men gaf de zegels vervolgens aan Mylord *St. John*: het was *William Paget*, geheimschryver van staat. Hy bewaarde de zelve eenige maanden, tot dat de Raadt de oogen zou geslagen hebben op een onderwerp, het welk het geraden zou vinden met het ampt van kancelier te bekleden.

Die genen, de welke de ongunst van *Wriothesley* tot den Godsdienst betrekken, zeggen, dat de beschermheer, met het grootste gedeelte van de Regering, voornemens was geweest om de hervorming verder voort te zetten dan *Henrik* de VIII gedaan hadt, en de zelve in de lere vast te stellen, in plaats dat deze vorst zulks niet dan in de kerkentucht gedaan hadt; dat men, uit aanmerkinge van dit oogmerk, besloten hadt uit den Raadt te zetten een man, zo groot een vyandt der Protestanten, als de kancelier was, en die zo stout was van zich tegen alle hunne ondernemingen aan te kanten. De gevangenis van den hertog van Nordfolk, de afwezendheit van *Gardiner*, en die van *Bonner*, welker eerste uit de regering gezet was door den overleden koning, en de ander in hoedanigheit van afgezant zyn verblyf hadt by *Karel* den V, namen drie grote steunsels voor de Roomsch-Katholyke party weg. De kancelier echter was als het fondament van het gebouw, en het gezag der drie anderen vereenigde zich in zyn persoon. Uit dien hoofde hadt hy den lastbrief opgemaakt, van welken wy boven gesproken hebben. Hy behieldt voor zich het vermogen zyner bedieninge, latende de zelve waarnemen door eenige door hem aangestelde personen, zich in staat stellende om zich geheel te leggen op de zaken der staatkunde. Dus kon hy alle de ondernemingen der

* Zie den lastbrief by den Hre. *Burnet.*

De aangestelde rechters oordeelen, dat hy van zyn ampt kan afgezet worden.

Zyne trotschheit voor den Raadt.

Berisping, welke de Raadt hem doedt.

De kancelier vernoedigt zich.

Men ontneemt hem zyn ampt.

Heylin. Andere beweegredenen zynes ongunste.

1547. der hervormers gade ſlaan, en alle der zelver maatregelen verydelen.

Hayward Die genen, de welke zyn ongeluk aan zyne trotſchheit wyten, zeggen, dat de Raadt verblyd was zich te kunnen ontſlaan van een man, die alle hunne raadſlagen dwarsboomde. Het is zeer waarſchynlyk, dat alle deze maatregelen tot zyne veroordeeling gebruikt wierden. De beſchermheer wilde zich ontdoen van een zo ongemakkelyken mededinger, en die zich zodanig tegen het voortzetten der hervorminge aankantte: de overigen van den Raadt haatten de norſche manieren van den kancelier, en ondersteunden het gevoelen van den beſchermheer. Zie daar op welke wyze de graaf ven Southampton de zegels verloor. Men vergenoegde zich echter met hem maar de macht te benemen van te kunnen ſchade doen, hem alleenlyk berovende van zyn ampt van kancelier, en hem in het bezit latende van de andere: zo dat hy eenigen tydt daar na zyn plaats in den Raadt weder in bezit nam. Mogelyk dat 'er eenige buitenſporigheit was in de wyze van zyn rechtsgeding; miſſchien ſtak 'er ook eenige hardigheit in zyne veroordeeling: doch men kan niet ontkennen, dat zyne misdaadt ſtraffe verdiende. Aan de andere zyde, indien de beſchermheer en de overigen van den Raadt door een al te ſterken yver gedreven waren, ten minſte wiſten zy hunne drift palen te zetten, en zy vergenoegden zich *Wriotheſley* te ontbloten van een ampt, het welk hy misbruikt hadt in de beroving van anderen.

Deze tuſſchenval, de welke ons brengt tot de zaken van den Godsdienſt, verplicht ons te verhalen den ſtaat, waar in de zelve zich als toen bevonden, en het ontwerp, het welk de voorſtanders der hervorminge hadden opgemaakt om de zelve door te dringen.

Hayward. Heylin. Godwin. Burnet.

Men begon met het vrylaten van die genen, die gevangen gezet waren onder de voorgaande regeringe wegens het overtreden van het edict der zes artykelen. Onder de voornaamſte telt men Doctor *Coverdale*, die naderhandt biſſchop van Exceſter wierdt; *Hooper*, die het naderhandt was van Gloceſter; *Philpot*, die aartsdiaken wierdt van Winchester, en *Roger*, kanunnik van St. Paulus. Daar waren nog vele anderen, de welke door hunne geleerdheit uitmuntten, en die zich nog beter deden kennen onder de regering van *Maria* door hunne ſtandvaſtigheit. Byaldien de jonge koning vrywillig den ſchuldigen eene algemene vergiffenis verleende op den dag zyner zalvinge, hy ſtondt nog met groter blydſchap toe de vrylating van alle deze gevangenen, welke hy niet alleen aanmerkte als onſchuldigen, maar zelfs als belyders van eene waarheit, van welke hy zelf belydenis deedt. Zyne onderwyzers, die van den Hervormden Godsdienſt waren, hadden hem insgelyks daar van overtuigt, en maakten hem daar in dagelykſch yveriger en bekwamer. Aan de andere zyde was deze vorſt van nature zachtmoedig, en een vyandt van de vervolginge. Het is daarom dat men onder zyne regering zo weinig bloedt zag vergieten, hoewel de hervorming, de welke in een zo korten tydt aanmerkelyke voortgangen maakte, een ſterken wederſtandt vondt van de zyde van hare beſtryders. Hy gaf een ſchoon bewys van deze zachtmoedigheit twee jaren na zyne kroninge in een voorval, dat waardig is om verhaalt te worden. *Johanna Butcher* *, ook wel genaamt *Johanna van Kent*, was wegens hare Godslaſteringen ten vure gedoemt †. De goedkeuring des konings wierdt vereiſcht om het vonnis werkſtellig te maken. De ganſche Raadt badt hem te vergeeſſch de acte daar van te ondertekenen. Men zondt aan hem den aartsbiſſchop van Kantelberg, de welke het niet dan met moeite verkreeg. De koning zeide, *dat hy deze ongelukkige aanzag voor eene zottin, die men door de gevangeniſſe moeſt ſtraffen, en door kaſtydingen bekwaam maken om zich te beteren: doch dat hy een afſchrik hadt om een beſluit te tekenen, het welk deze rampzalige zekerlyk in de helle zou ſtorten.* Hy voegde daar by, *dat hy zich daar van ontlaſte op den aartsbiſſchop, die hem daar over voor Godt zou verantwoorden.* Men moet dan niet twyffelen, of een vorſt, die zo groten tegenzin hadt om een bevel te ondertekenen, het welk eene godloze ter ſtraffe zondt, om dat hy haar liever wilde bekeeren, dan haar zien verloren gaan, ſchepte daar in de uiterſte blydſchap om een vonnis te ondertekenen, het welk de boeien van de zulken verbrak, welke hy onſchuldig geloofde.

1547. menſchwording van Jeſus Chriſtus.

Schoon bewys van de zachtmoedigheit van Eduard.

Omtrent dezen tydt gebeurde te Londen eene ſtoute daadt van de zyde der genen, die de hervorming wenſchten. Men nam de ſchilderyen en de beelden weg uit de kerke van St. Marten, in de ſtraat van de yzerkramers: het crucifix wierdt niet meer geſpaart dan het overige: men ſtelde in des zelfs plaats de wapenen des konings, en men ſchreef op andere ledige plaatſen, waar uit de beelden gehaalt waren, Schriftuurplaatſen tegen de afgoderye. De prieſter en de kerkmeeſters zelf maakten deze verandering. De biſſchop en de hoofdſchout dagvaardden hen voor den Raadt; en alle de aanhangers van den ouden Godsdienſt, zich in deze omſtandigheit zamenvoegende, ſpanden alle hunne krachten in om de ſchuldigen te doen ſtraffen volgens de ſtrengheit der wetten van de voorgaande regeringe. Zy merkten de zaak in zich zelve aan als een ſchrikkelyke kerkſchennis, en, wat meer is, zy voorzagen de gevolgen daar van. Zy twyffelden dan niet, of dit beginſel zou of den op-of den ondergang der hervormers veroorzaken. *Cranmer* hadt daar de zelve gedachten van; doch in zeer verſchillende opzichten. Hy en die van zynen aanhang veroordeelden dezen al te groten yver: doch zy zouden zeer misnoegt geweeſt zyn, indien de zelve geſtraft was met eene ſtrengheit, bekwaam om de Proteſtanten den moedt te doen ontvallen. De beſchuldigden van hun kant, het zy door den raadt, dien men hen gaf; het zy door de vreze voor de ſtraffe des doods; het zy eindelyk, dat zy inderdaadt begrepen hadden, dat zy hadden misgetaſt, zochten verontſchuldigingen om zich te behouden. Zy zeiden, dat zy deze beelden niet weggenomen hadden, dan om dat zy bedurven waren; dat 'er voorts nog genoeg overig waren, welke het volk tot zyne bygelovigheit kon misbruiken, en eindelyk, dat zy zich onderwierpen aan de rechtmatigheit van den Raadt, en dat zy, indien men hen ſchuldig vondt, om des zelfs zachtmoedigheit ſmeekten.

Beelden uit de kerken genomen door den prieſter van St. Marten.

De Roomſch-Katholyken eiſchen daar ſtraf over.

De prieſter en de kerkmeeſters verſchoonen zich.

Om over hunne verdiende ſtraffe een vonnis te vellen moeſt men den grondt der zake onderzoeken; en dit onderzoek noodzaakte de twee partyen tot eene twiſtreden over den Godsdienſt. Men vernieuwde van weêrzyden al het gene met zo veel drift in de achtſte eeuwe voor en tegen de beelden gezegt was. *Cranmer* bragt de beſluiten der kerkvergaderinge van Elvira, in Spanje, by, en de daadt van S. *Epiphanius*, zo dik-

Men twiſtredent in den Raadt voor en tegen de beelden.

Omſlaging van vele perſonen, gevangen onder de voorgaande regeringe.

* of *Bocher.*

† Zy loogchende de

1547. dikwils herhaalt tegen de beeldendienaars, wanneer hy een voorhangsel van een scheurde, het welk voor de deur van eene kerk hing, om dat op het zelve het afbeeldsel was van *Jesus Christus*, of van eenig Heilige. Hy voer uit tegen het twede Concilie van Niceen, en stelde tegen het zelve dat van Constantinopel, het welk voorgegaan was, als mede die van Frankfort en van Parys, naderhandt gehouden onder *Karel* den Groten. Hy haalde eindelyk aan de wet, welke gemaakt was onder *Henrik* den VIII, om de beelden af te schaffen, aan welke men zich tot nog toe al te bygelovig gehouden hadt, en om te bepalen de Godsdienstigheit voor de gene, welke men hadt overgelaten.

Aan den anderen kant zeide men, dat men zich dan aan dat bevel moest houden, en, zonder de beelden te verbreken, de zelve tot een Godvruchtig gebruik, het welk gene buitensporigheit toeliet, in wezen laten. Ten dien einde haalde men vele redenen aan, de welke bewaart zyn in de handschriften van dien tydt. *Cranmer* bragt andere daar tegen in, welke men vindt in de zelve gedenkschriften, en zeide, dat alle de verzachtingen, welke men ten voordeele van de eerbiedigheit voor de beelden bybragt, het misbruik daar van niet kon verdedigen. Wy zullen ons in dit verschil niet inlaten: wy vergenoegen ons met het gerucht te verhalen, het welk het zelve verOordeel van den Raadt. oorzaakte. Het wierdt bygelegt door het oordeel van den Raadt, het welk behelsde, dat men de onderwerping der beschuldigden gezien, en hunne redenen gehoort hebbende, de welke hunne misdaadt verschoonden, men hen ontsloeg van de gevangenisse, waar toe zy in het eerst verwezen waren. Men belastte hen echter een ander crucifix te kopen, om het te stellen in de plaats van dat gene, het welk zy weggenomen hadden. Dit vonnis wordt gevonden in de Registers van den Raadt, zonder dat 'er iets gezegt wierdt van de andere beelden; het welk doedt zien den misslag, of het valsche voorgeven van *Sanderus*, wanneer hy zegt, dat de Raadt door eene verhaasting besloten hadt, de beelden eensklaps te vernielen; in plaats dat zulks niet dan trapswyze geschiedde, en in verscheide tyden.

Die van Portsmouth volgen het voorbeeldt van St. Marten.

Weinig tyds daar na volgde het gemene volk van Portsmouth het voorbeeldt van den priester en van de kerkmeesters van St. Marten. *Gardiner* schreef daar zeer vinnig over aan den hoofdman *Vaughan*, die zich op die plaatsen bevondt. Hy zegt in zynen brief, *dat men de beelden niet kon verbreken, zonder den Godsdienst te vernietigen. Dat* Luther *zelf voor de beelden geschreven hadt, en dat de Luthersche kerken daar mede versiert waren zo wel als die der Roomsch-Katholyken. Hy verdedigde den dienst der zelven door de eere, welke men hadt voor het zegel van den vorst, en door de woorden van* Jesus Christus *by gelegenheit van het beeldt des keizers, gestempelt op den Romeinschen penning. Hy verwierp de valsche beelden, doch hy hieldt staande, dat die gene, die de ware beelden tegenspraken, van den Duivel bezeten waren.* Deze brief wierdt den Antwoordt van den beschermheer. beschermheer toegezonden, die niet in gebreke bleef daar op te antwoorden. Hy zeide, *dat men geen vergelyking kon maken tusschen het zegel van den vorst en tusschen eene Godsdienstigheit, welke men aan de beelden bewees. Dat men, wel verre van eene misdaadt te begaan, door de zelve weg te doen, wanneer men ziet, dat zich het volk daar door vergrypt, in het tegendeel Godt een aangenamen dienst daar door doedt. Hy vergat het voorbeeldt niet van de kopere slang, door Goddelyk bevel gegoten, en naderhandt door* Ezechias *verbroken, wanneer hy zag, dat de bygelovige Joden daar een afgodt van begonnen te maken.* Hy voegde daar by, *dat hy niet goed vondt den onbescheiden yver der gener, die al te scielyk te werk gingen om de beelden met te veel drift te verbreken; dat hy ook de stysheit der anderen niet voorstondt, die hardnekkigyk de zelve wilden behouden. Dat het stondt aan de voorzichtigheit van de overheit om een middelweg tusschen deze twee uitersten te houden.* 1547.

Gardiner, ziende, dat hy van den beschermheer niets te verwachten hadt, schreef aan *Ridley* een nieuw verweerschrift voor de beelden, wiens inhoudt wy hier niet zullen verhalen. Doch wy kunnen eene zeer byzondere omstandigheit niet stilzwygende voorby gaan, welke men vindt in het einde van zynen brief *. Hy haalde, om de achting voor de beelden te bewaren, by het gebruik van *Henrik* den VIII, die de goude en zilvere ringen zegende om de kramp te genezen. Hy voegt 'er by, dat deze ringen zeer gezocht waren, en dat hy hoopte, dat de koning *Eduard* een diergelyk voordeel niet zou verwaarlozen. Men weet niet, waar op zodanig een bygeloof gegrond was: doch men kan niet genoeg beklagen de verblindheit der menschen, die zich laten verleiden door zulke ydele dingen, hunne redelykheit zo onwaardig. Men zegt niet, welk een antwoordt *Ridley* gaf op den brief van *Gardiner*. Wat 'er van zy, de zaak hadt geen gevolg. Het vernietigen der beelden geschiedde eerst in den volgenden jare.

* Zie den zelven by den Hre. *Burnet* in zyne *Geschiedenisse der Hervorminge*.

Plegtigheit van het zegenen der ringen tegen de kramp.

Ondertusschen wilde *Cranmer*, de gemoederen van het volk zo gunstig gestelt ziende, zich daar van bedienen. De beschermheer ondersteunde hem met al zyn gezag, en de nieuwe macht, welke hy in dezen tydt aan zyn ampt gaf, maakte de uitvoering van hun voornemen gemakkelyker. Voor dat wy het verhaal daar van vervolgen, moet men zien dat geen, het welk de staatkunde den beschermheer deedt ondernemen, om zich meester te maken van den Raadt. Het was een stap, welken de staatzucht hem deedt doen, en waar in de Godsdienst geen deel hadt. Doch de zelve nam ondertusschen grotelyks de overhandt door de genegenheit, welke de hertog van Sommerseth hadt om den zelven te begunstigen.

Staatzucht van den beschermheer.

Wy hebben gezien, door welke gaauwigheit hy het ampt van beschermheer verkregen hadt, het welk hem steide aan het hoofdt der anderen, niettegenstaande de tegenkanting van *Wriothesley*, die zyn best deedt om de gelykheit van den zelven te onderschragen, volgens den uiterste-wille van *Henrik*. Wy hebben ook gezien, hoe hy zyn voordeel wist te doen met de onvoorzichtigheit en de trotschheit van dezen kancelier, om zich te ontslaan van zulk een ongemakkelyken tegenstrever. Het was langs deze twee trappen dat hy wilde opklimmen tot eene macht, de welke niemandt boven zich zou hebben dan den naam van koning; eene verheffing, de welke hem dodelyk geweerd is, gelyk wy in het vervolg zullen zien.

Het gezag der zestien voogden misbaagt de overigen van den Raadt.

Daar was in den Raadt eene byzondere vierschaar, de welke over de andere wilde heerschen. Deze was die der zestienen. Zy noemden zich regenten van het koninkryk, en de uiterste-wille van *Henrik* den VIII doende gelden, gaven zy voor, dat de opperste macht hen was toevertrouwt, in plaats dat de anderen hun gevoelen maar gaven wanneer zy daar naar gevraagt wierden. De Raadt kon niet besluiten tot deze athankelykheit. Dus veroorzaakten de staatzucht der eersten en de spyt der anderen twee partyschappen, welke nergens anders op bedacht waren dan om de eene de andere den voet te ligten. De her-

1547. tog van Sommerſeth, die acht geſlagen hadt op den haat, welken de kancelier op de voorverhaalde wyze tegen zich verwekt hadt, wiſt ook by deze gelegenheit zyn voordeel te doen met de tweedragt, welke onder den Raadt heerſchte. Hy hadt de toeſtemming der zeſtienen tot zyne benoeminge van beſchermheer niet verkregen dan met bepalingen, de welke hem altydt onderwierpen aan de meerderheit der ſtemmen. Deze afhankelykheit viel hem laſtig, en, om zich daar van te bevryden, nam hy voor het misnoegen van de andere leden van den Raadt te onderſteunen, de welke van hunnen kant het gezag der regenten poogden te verzwakken. Hebbende zich dan met hen verbonden, wiſt hy hunne gemoederen zo wel te winnen, dat zy met hem werkten om hem door openbrieven, met het groot zegel bekrachtigt, eene waardigheit te doen verkrygen, de welke hem door de uitvoerders van den uiterſte wille niet was opgedragen dan onder onaangename voorwaarden. Het middel, om zich daar van te bevryden, was, om deze opperſte waardigheit niet langer te hebben door hun goedvinden, en de zelve voortaan niemandt te danken te hebben dan den volſtrekten wille van den vorſt. Dit ſcheen eene gevaarlyke nieuwigheit te zyn; maar om de zelve een glimp te geven moeſt 'er eene reden zyn, of ten minſte een voorwendſel. Men vondt die in de zwarigheit, welke de buitenlandſche ſtaatdienaars maakten om met den beſchermheer te handelen, voor dat zy van des zelfs macht een nader opening zouden hebben, zeggende der zelver uitgeſtrektheit niet te weten. Voornamentlyk wenſchte die van Vrankryk onderrecht te zyn van de zekerheit, welke 'er was in de verbindteniſſen, die hy zou maken met een hoofdt, het welk zelf ſcheen af te hangen, zo wel als het overige van den Raadt, van de beſtierders, door den overleden koning aangeſtelt. Op zodanige aanmerkingen ſtelden de genen, die op de party der zeſtienen misnoegt waren, den jongen vorſt voor goed te vinden, dat men een laſtbrief zou opmaken voor den beſchermheer, de welke hem een onafhankelyk vermogen zou geven. Terſtondt wierdt 'er vaſtgeſtelt, dat de koning en zyn Raadt daar van eene acte zouden tekenen; dat Mylord *St. John*, aan wien men de zegels hadt toevertrouwt, de zelve zou ondertekenen; dat het oorſpronkelyke daar van zou geſtelt worden in handen van den beſchermheer, en dat men affchriften daar van zou geven aan de buitenlandſche ſtaatbedienaren. Echter wierdt de openbrief ondertekent door den ridder *Cheyney*, zonder dat men de reden daar van weet. Men ſtelde in den zelven voor, *dat eenige heeren en kerkvoogden, om te vermyden de verſchillen, de welke zouden kunnen ontſtaan onder de regenten gedurende de minderjarigheit des konings, den zelven verzocht hadden eenen uit hen te kiezen, om hem boven de anderen in de regering te verheffen; dat de koning op deze vertogen, hebbende daarenboven reets het voornemen gehad om den hertog van Sommerſeth, zynen oom, met dit ampt te bekleeden, hun beſluit goed keurde, en de keur, welke zy zelf daar omtrent gedaan hadden, billykte; dat hy dezen heer benoemde tot beſtierder van zyn perſoon, en tot beſchermheer van zyne ſtaten, tot den tydt van zyne meerderjarigheit toe; dat hy aan hem opdroeg al zulk gezag, als zo een ampt vereiſchte, en dat hy hem volmacht gaf om te doen al wat hy zou geraden vinden voor de eere, voor den dienſt, en ten beſte van zyn perſoon en van zyne ryken.* De koning verklaarde vervolgens, dat hy, op dat de beſcherminheer door eene goede Raadsvergadering zou bygeſtaan worden, met goedvinden van zynen oom uit de groten van het ryk, uit de kerkvoogden en andere verſtandige mannen tot Raadsheeren hadt aangenomen den aartsbiſſchop van Kantelberg, Mylord *St. John*, voorzitter van den Raadt, Mylord *Rouſſel*, bewaarder van het klein zegel, den marquis van Northampton, de graven van Warwik en van Arondel, Mylord *Seymour*, den biſſchop van Durham, Mylord *Riche*, de ridders *Cheyney*, *Gage*, *Brown*, *Wingfield*, *Paget*, *Peters*, *Sadler*, en *Baker*, den leeraar † *Wotton*, en de ridders *Deny*, *Herbert*, *North*, *Montaigu*, *Watton*, *Peckam*, *Brommeley*, en *Southwel*. Deze alle waren benoemt door *Henrik* den VIII of tot beſtierders van den jongen koning, of om de beſtierders met hunnen raadt by te ſtaan. De ſtaatkunde deedt hen hunne ampten behouden, om de muitzieken alle voorwendſelen te benemen, die niet in gebreke zouden blyven van over deze veranderinge te morren, byaldien men uit de regering geſloten hadt die genen, de welke de koning verkoren hadt. Men vergenoegde zich de allerverdachtſten daar buiten te houden, welker klein getal niet in ſtaat was om eene zamenſpanning te maken, noch om aanzien te geven aan de klagten der misnoegden. 1547.

† Doctor.

De beſchermheer bedient zich van dit misnoegen.

Burnet.

op den 13 Maart.

De beſchermheer onafhankelyk gemaakt van de anderen.

De koning voegde daar by, dat hy aan zynen oom de vryheit gaf om nieuwe commiſſariſſen te maken; met de genen, welke hy zou goedvinden tot zyne hulpe aan te nemen, te veranderen, of te vernietigen dat gene, het welk hy zou bevinden niet wel te zyn gedaan. Hy deedt nog meer; hy verminderde het vermogen van den Raad naar mate dat hy dat van den beſchermheer vergrootte, en hy wilde, dat de eerſte niets zou kunnen doen zonder de toeſtemminge van den tweden. Dus bleef de Raadt onderworpen aan den beſchermheer, in plaats dat de zelve te voren aan den Raadt was onderworpen geweeſt. De hertog van Sommerſeth wierdt daar door in eene onbepaalde macht geſtelt, en den anderen niet dan eene enkele ſchaduwe van gezag overgelaten. Hy haalde zich ook daar door de beriſping van het gemeen over den hals. Men zeide, *dat hy, onder valſche ſchynredenen van eene vaſter regering te bezorgen, en naar welke zich de vremde prinſſen zouden kunnen ſchikken, niets anders gezocht hadt dan om zyne ſtaatzucht te voldoen; dat hy zich het ganſche koninklyk gezag hadt aangematigt, en dat hy de macht hebbende om zo vele kreaturen te maken in den Raadt, als het hem zou behagen, daar in niets meer voortaan zou doorgaan dan door zyne bevelen; dat zyn aanhang den meeſter zou ſpelen, en dat 'er geen vryheit meer was voor de anderen; dat hy veinſde eene achting voor den uiterſte-wille van den overleden koning te hebben, latende het grootſte gedeelte der uitvoerders van den zelven en der Raadsheeren in hunne bedieningen: doch dat hy de gebele beſtelling daar van hadt omgekeert, al het gezag aan zich trekkende.* Zyne aanhangers antwoordden daar op, *dat hy niets gedaan hadt, dan dat gene, het welk recht, en met den uiterſte-wille overeenkomende was, doordien* Henrik *de VIII* daar in den uitvoerders van den zelven de macht gaf om by meerderheit van ſtemmen vaſt te ſtellen zo eene regering, als zy voor den ſtaat oorbaarſt zouden oordeelen; dat het met hun goedvinden en op hunne vertogen was, dat de jonge koning den beſchermheer bekleed hadt met eene macht, bekwaam om de beſluiten van den Raadt vaſt te ſtellen, en aan de regering te geven eene vaſter gedaante, dan wanneer de zelve tuſſchen zo vele verſcheide gevoelens dobberde; dat men ingevolge van dien niet kon zeggen, dat men den uiterſte-wille geſchonden hadt, doordien men zich hadt geſchikt naar de gedachten van der zelfs uitvoerders.* Klagten daar over gedaan.

Zyne vrienden verdedigen hem.

Alles

1547. Alles wel ingezien zynde kan men niet ontkennen, dat de beſchermheer meer dan een wettig gezag hadt aangenomen, en wel anders dan de overleden koning het geſchikt hadt, en dat hy zyne verhoging niet meer zou beoogt hebben dan het openbare nut. Zie daar op welk eene wyze de Raadsheeren liever een meeſter wilden kiezen, dan afhangen van de regeerders, de welke *Henrik* de VIII benoemt hadt, zich niet latende gelegen leggen aan het verliezen van hunne vryheit, behoudens dat zy anderen de zelve mede deden verliezen, en verblyd waren te zien die genen, van welke zy te voren afhingen, met hen gelyk geſtelt in de regering. Zodanig is de hovaardy van den menſch: eer hy aan zyns gelyken een voorrang of groter achting zou toeſtaan, wil hy den zelven liever hebben tot medgeſellen van zyne ſlaverny.

De beſchermheer zich dus bekleed ziende met een gezag, het welk hem noch beriſpers, noch medegenoten gaf, dacht nergens anders om dan om zich daar in te beveſtigen. Als toen ondernam *Cranmer* de hervorming voort te zetten. De maatregelen wierden ten dien einde met den beſchermheer en met den Raadt genomen, van de genegenheit van welken laatſten daar omtrent men verzekert was; en het geen gedurende de Vaſten gebeurde deedt hen hun beſluit verhaaſten. Een prediker, in de St. Paulus-kerke predikende, zeide, dat de Vaſten niet dan een kerkelyke inzetting was. Anderen ſpraken nog nadrukkelyker. Maar het grootſte gedeelte der geeſtelyken, van een ander gevoelen zynde, het zy uit eigenbaat, het zy uit genegenheit voor den ouden Godsdienſt, ſtelden zich uit alle hunne macht tegen de vaſtſtelling eener lere, welke naar hunne gedachten nieuw en verderffelyk was. Zy waren byna alle opgevoed in die klooſters, de welke afgeſchaft waren onder de voorgaande regering; en deze opvoeding deedt hen den Godsdienſt der Proteſtanten aanmerken als eene nieuwigheit, welke men in het Chriſtendom wilde invoeren. Voor het overige beoogden zy niet dan het voordeel, het welk zy trokken uit de bediening der Sakramenten en der kerkgebruiken. Dit belang maakte hen tot vyanden van een Godsdienſt, de welke vaſt ſtelde een dienſt, ſtrydig met dien, waar van zy hun voordeel trokken. Aldus voor hunne haardſteden en altaren ſtrydende ſpraken zy met grote drift. Aan de andere zyde zwegen de hervormers, bezielt met den yver voor den waren Godsdienſt, en zich ondersteunt voelende, geenzins ſtil. De eerſten hadden aan hun hoofdt *Gardiner*, biſſchop van Winchester; *Bonner* onlangs te rug gekomen van zyn gezantſchap naar Duitſchlandt, en *Tonſtal*; drie kerkvoogden, grote yveraars voor den ouden Godsdienſt; voorts aanmerkelyk door hunne bekwaamheit, en door het gezag, het welk zy in verſcheide gewigtige onderhandelingen verkregen hadden. Ondertuſſchen hadden zy een groten ſteun verloren aan den kancelier; maar hadden daarentegen aan hun hoofdt de princes *Maria*, oudſte zuſter van *Eduard*, die zich openlyk verklaarde voor de onderhoudinge van het edict der zes artykelen, onder voorgeven van in eere te houden de gedachtenis van den overleden koning, door des zelfs ordonnantiën voor te ſtaan.

Twiſtredenen tuſſchen de Roomſchgezinden en Geteformeerden.

Hoofden der eerſten.

Hunne ſlaatkunde. Maar alzo deze drie bekwame kerkvoogden wel wiſten, dat noch de beſchermheer, noch de jonge koning, hen gunſtig waren, oordeelden zy zich veel eer naar den tydt te moeten ſchikken, zoekende hun recht, zo veel als zy zouden kunnen, te bewaren, dan den ouden Godsdienſt ten eenemale bloot te ſtellen aan het oordeel van den Raadt. Zy verzochten dan alleenlyk eene opſchorting van zaken in den ſtaat, waar in zy zich bevonden, tot de meerderjarigheit van den vorſt. Dit zou hen hebben doen triomferen, naardien zy meeſter waren van de kerken en de bisdommen, uitgenomen een klein getal kerkvoogden en geeſtelyken van een minder rang, die de party der Hervormden aanhingen. Maar de beſchermheer, als nu een onafhankelyk gezag oefenende, hadt geen zin om hen een verzoek toe te ſtaan, het welk het werk der hervorminge zou hebben kunnen verydelen: in het tegendeel beſloot hy dat gene te voltoojen, het welk *Henrik* de VIII begonnen hadt. Hy vernieuwde derhalven met de andere voorſtanders der hervorminge tegen de princeſſe *Maria* en die van hare party de ordonnantiën, welke de overleden koning gemaakt hadt ten voordeele van den Godsdienſt, zeggende de waarachtige uitvoerders van zynen wille te zyn, wel verre van den zelven te vernietigen, gelyk men hen beſchuldigde. Zy zeiden, dat deze vorſt voor hen den weg tot de hervorminge gebaant hadt door de afſchaffing der kloofters, door het wegruimen der ſchandelyke beelden, van welke de bygelovigheit des volks een kwaad gebruik maakte, en door het wegnemen van een groot getal misbruiken, waar van hy 'er al eenige hadt afgeſchaft, ſtellende ten dien einde een nieuw formulier op tegen dat van de Roomſche kerke. Dat hy ondertuſſchen, alzo hy op eenmaal eene zo grote verandering niet hadt kunnen maken, als 'er vereiſcht wierdt om de zuiverheit van het Chriſtendom te herſtellen, aan zynen nazaat hadt overgelaten de voltoojing van een zo groot werk. Men voegt daar by, dat hy zich zodanig kort voor zyne doodt zelf verklaart hadt; en daar waren menſchen, die verklaarden, hem hebben horen beſchreien den jammerlyken toeſtandt, waar in hy de kerk liet, en betuigt, dat zyne mening was de Miſſe in het Avondmaal te veranderen. Dit komt overeen met het gene wy in zyn leven verhaalt hebben, als zynde een beſluit, het welk hy met *François* den I genomen hadt. Wy willen echter voor de waarheit daar van niet inſtaan, by gebrek van bewyzen, die de zelve onwederſprekelyk kunnen maken: doch wy hebben dit echter niet kunnen verzwygen, alzo wy deze dingen door de geſchiedſchryvers vinden aangetekent, uit vreze van de getrouwheit der Geſchiedeniſſe te kort te doen.

De beſchermheer beſluit de hervorming door te zetten.

Henrik hadt een voornemen om de Miſſe te veranderen in het Avondmaal.

Wat 'er van zy, de beſchermheer, geholpen door den aartsbiſſchop van Kantelberg, eenige andere kerkvoogden, en door die van hunnen aanhang, welker bekwaamheit en yver zy kenden, ontwierpen hun beſtek naar het voorbeeldt, het welk men van den jare 1536 hadt. Men beſloot onderzoekers aan te ſtellen, en bevelen te doen vervaardigen, gelyk men toen hadt gedaan, door welke de kerkdienſt van alle ſoorten van bygelovigheit bevryd wierdt. De twee leermeeſters * van den jongen koning hielpen den beſchermheer, en *Cranmer* vondt zich ondersteunt door *Holgait*, aartsbiſſchop van Jork, door *Holbeat*, biſſchop van Linkoln, door *Godrik* biſſchop van Eli, en door *Ridley*, benoemt tot biſſchop van Rocheſter; waar by men moet voegen *Latimer*, onlangs uit zyne gevangeniſſe ontſlagen. Doch deze laatſte beminde een afgezonderd leven, en verachtte allen wereldlyken luiſter, als hebbende zich alleen tot daden van Godvruchtigheit overgegeven. Zy hadden vele onderhandelingen, in welke beſloten wierdt, dat men trapswyze zou voortgaan, zonder

Ontwerp door *Cranmer* ter zake van de hervorminge gemaakt.

* *Cox* en *Cheek*.

Medeſtanders van *Cranmer* en zyne medehelpers.

der

1547. der zich te verhaasten, en dat men zich zou vergenoegen met zachte middelen te gebruiken, zo in het onderwyzen, als vermanen, door middel der onderzoekers, welke men in de bisdommen zou verdeelen. Zy hoopten, zeiden zy, dat de Voorzienigheit hunnen yver zou zegenen, en dat de zelve een gelukkigen voortgang daar van zou verlenen.

Hayward. Heylin. Burnet. Zy maken hun formulier in de provincien gemeen.

Ter uitvoeringe van dit voornemen, en houdende de order, welke *Henrik* de VIII hadt waargenomen, beiloten zy onderzoekers te zenden naar alle de provincien van het koninkryk, met de kerkelyke inzettingen, en de artykelen des geloofs, van welke men een formulier opmaakte. Men verdeelde Engelandt in zes delen, en maakte daar zo vele onderhorigheden van, zo dat elk wist de provincien, welke voor hem geschikt waren. De eerste verdeeling bestondt uit de bisdommen van Londen, van Weltmunster, van Norwich en van Ely. De twede bevatte die van Rochester, van Kantelberg, van Chichester en van Winchester; de derde die van Salisbury, van Exceter, van Bains, van Bristol en van Glocester; de vierde die van Jork, van Durham, van Carlile en van Chester; de vyfde die van Peterboroug, van Linkoln, van Oxford, van Coventry en van Lichfield, en de zeste die van het prinsdom van Walles, nevens de bisdommen van Worchester en van Hereford. De commissariissen voor ieder verdeeling moesten twee edellieden zyn, een Godgeleerde, een Rechtsgeleerde, en een geheimschryver. Men besloot hen in de maandt van May te doen vertrekken: doch hunne reize wierdt tot nader bevel uitgestelt. Men heeft nog den brief *, welken de koning daar over schreef aan den aartsbisschop van Jork. Hy beval de uitvoering der bevelen, met welke de onderzoekers belast waren; hy verboodt den kerkvoogden eenig kerkelyk rechtsgebiedt te oeffenen, zo lang het onderzoek zou duren, en hy verklaarde, dat hy de commissariissen van naby zou volgen, om zelf het bezoek van zyn koninkryk te doen. Hy verboodt daarenboven den bisschoppen buiten hunne zitplaats te prediken, en aan andere kerkelyken elders dan in hunne kerken. Dit diende om te beletten, dat de vyanden der hervorminge hen door hunne zendelingen zouden dwarsbomen. Dus wierden zy als opgesloten in den omtrek hunner setels en hunner parochien, terwyl de onderzoekers, verstrooit door het gansche koninkryk, den Godsdienst gingen prediken, welken zy wilden vaststellen.

* By dn Hre. *Burnet.* Brief des konings aan de bisschoppen ter nakominge van het formulier.

Onwetendheit en armoede der geestelyken.

Twee zaken maakten in den beginne zwarigheit, te weten de armoede en onwetendheit der geestelyken. Het grootste gedeelte der kerkelyke landeryen was door den overleden koning vernietigt, of door de kerkelyken zelve verstrooit: zo dat men in de parochien naauwlyks zo veel vondt om een leeraar te onderhouden. Deze behoeftigheit deedt den Hervormers den moedt byna verliezen, alzo zy de middelen niet hadden, die de Roomsche geestelykheit bezat door het geldt, dat zy van de oeffening van den H. dienst en van de uitdeeling der Sakramenten trok. Aan de andere zyde waren de kerkelyken zo weinig verlicht, dat men zich niet kon betrouwen op hunne kennisse van het volk te onderwyzen, al waren zy met den Raadt eensgezind. Om in het eerste ongemak te voorzien was onmogelyk gedurende den loop eener regeringe, de welke zo kort duurde, en in den tydt eener minderjarigheit, ongelegen om een inkomen uit te vinden, en om de bezitters der kerkelyke goederen te dwingen de zelve aan de kerk weder te geven. Men vervulde gemakkelyker het twe-

1547. de gebrek door middel van predikatiën, welke men liet opstellen, en welke kerkredenen elk leeraar de toehoorders in zyn karspel maar behoefde voor te lezen. 1547.

Redenen der genen, die de verandering, welke men gedurende des konings minderjarigheit wil invoeren, afkeuren.

Deze zwarigheden, welke de hervormers ontmoetten, gaven gelegenheit tot verscheide aanmerkingen, welke men terstondt over hunne ondernominge maakte. Vele menschen zagen het als eene vermetele daadt aan by de jonkheit des konings. Zy zeiden „ I, Dat de Godsdienst in zich zelf „ eene zo gewigtige zaak was, en in zyn ge„ bruik zo noodzakelyk voor den Staat, dat men „ den zelven moest aanzien voor den grondslag „ der wetten, en voor den allervasten bandt van „ de zamenlevinge: zo dat het gevaarlyk was „ daar verandering in te maken. Dat men door „ lange ondervindinge geleert hadt, dat de ver„ anderingen, daar omtrent ondernomen, byna „ altydt de burgerlyke regering of het onderste bo„ ven hadden gekeert, of der zelver gedaante veran„ dert. Dat zelfs de Heidenen * hadden aange„ merkt, dat het eene zo cedere zaak was, dat „ men de zelve niet kon aanroeren, zonder de „ deur tot oproeren te oopenen. Dat de Godsdienst eene koningin was, de welke haren „ troon hadt in het gewisse, en dat niemandt „ recht hadt om den zelven door geweldt daar uit „ te dryven. Dat het vermogen, het welk hy „ over de ziel heeft, zo groot was, dat de men„ schen hunne goederen en hun leven daar voor „ opzetten. Dat hy hen alleen kon doen genie„ ten een waarachtig geluk; hen een stil leven „ doen lyden; het zelve bekronen met een geluk„ kige doodt, en hen tot het genot der eeuwige „ zaligheit brengen. Dat alle andere deugden „ zwakke hulpmiddelen zonder haar waren; dat „ de zelve den weg, die ten hemel leidt, slechts „ aanwezen, in plaats dat de Godsdienst ons by „ de handt neemt, om ons zelf daar heen te bren„ gen. Dat de zelve niet dan gevolgen, en ge„ lyk als dienaressen van deze oppervorstinne wa„ ren, waar van men zyn voornaamste werk moet „ maken. Dat, de Godsdienst in zich zelve zo„ danig zynde, en volgens het denkbeeldt, dat men „ zich daar van maakt, men zich niet moest ver„ wonderen, dat de menschen daar zo sterk aan „ gebonden waren. Dat elkeen, volgens zyn „ vooroordeel, een groten yver gevoelde voor „ zyn gelove, het zy het zelve rechtzinnig of „ valsch was; dat noch het geweldt der vervol„ gers, noch de redenen der bekeerders bekwaam „ waren hen het zelve te doen verlaten, hoewel „ zy nu en dan genoodzaakt waren om te „ veinzen. Dat voor het overige de dwaling „ al zo grote kracht hadt op eene ziele, de „ welke daar mede is ingenomen, als de waar„ heit op het gewisse der menschen. Dat het „ volk, styf staande op zyne gevoelens, bekwaam „ was alles te ondernemen om de zelve te beschermen; en dat men onder de Christenen het zel„ ve zag gebeuren, het welk men gezien hadt in „ het Heidendom, volgens het verhaal der ge„ schiedschryvers †, te weten, dat gansche heir„ legers veel eer gehoorzaamden aan bygelovige „ godsdienstigen dan aan hunne opperbevelheb„ bers. Dat men wel niet ontkende, dat 'er „ omstandigheden waren, waar in de verandering „ in den Godsdienst nodig was, en waar in „ het zelfs niet met voordeel geschiedde: doch „ dat men den tydt wel moest waarnemen, en „ zich daar in met de uiterste behendigheit ge„ dragen: zo dat het moest geschieden op eene „ bedekte wyze, of ten minste zonder den staat „ daar door te beroeren. Dat men thans geen„ zins

* *Dion.*

† *Quintus Curtius.*

1547. „ zins in deze gesteldheit was; en dat men daar-
„ enboven gene lieden hadt om daar aan te arbei-
„ den, dat men daar van eene gelukkige uit-
„ voering kon verwachten. Dat het volk in
„ eene grote onwetendheit bedompelt was; en
„ vooringenomen door eene gewoonte van vele
„ eeuwen; twee hinderpalen, zeer zwaar om te
„ boven te komen; waar by men moest voegen
„ den spyt over den tegenwoordigen slechten
„ staat, waar van men den staatbedienaren der
„ voorgaande regeringe de schuldt gaf, als mede
„ den haat, welken men hadt tegen die van de
„ nieuwe regeringe, de welke eensklaps tot de
„ grootste waardigheden verheven waren: twee
„ vooroordeelen, die gewoon zyn haat en we-
„ derspannigheit te verwekken. Dat men ook
„ reets velen zag, die niet dan naar wraak haak-
„ ten, en die anderen den zelven mede trachtten
„ in te boezemen. Dat eindelyk de jonkheit des
„ konings geen voordeelige tydsgestalte was; dat
„ men zich te onpas beriep op het gene onder de
„ regeringe van *Henrik* den VIII gedaan was,
„ zynde een vorst geweest van een groot ver-
„ standt, en van eene dapperheit, welke niets
„ kon doen aarselen; in plaats dat men zich nu be-
„ vondt onder de regering van een kindt, het
„ welk noch genoegzame bekwaamheit, noch
„ beleidt genoeg hadt tot zulk eene tedere zake,
„ noch standvastigheit genoeg om der zelver
„ zwarigheden te boven te komen. Dat het een
„ zedekundig verdichtsel was van den arendt en den
„ rave; dat de laatste zich kwalyk daar by hadt
„ bevonden met den anderen te willen navolgen,
„ na dat hy hem een schaap in zyne klauwen hadt
„ zien opnemen, en dezen buit in de lucht weg-
„ voeren; dat de raaf op de rug van een ander
„ schaap nedergeschoten zynde, om het zelve te
„ doen, zich zodanig in des zelfs wolle verwart
„ hadt, dat hy daar in was blyven zitten, zonder
„ zich te kunnen ontwarren. Zodanig waren de
„ redeneringen, welke de staatkundigen hielden
„ wegens het voornemen der Hervorminge.

De hervormen stellen twaalf predikatiën op.

De beschermheer liet zich echter hier door niet omzetten, het zy dat hy de byzondere omstandigheden daar van niet wist, of dat hy de geruchten van het gemeen verachtte. Men gebruikte verscheide personen om de predikatiën op te maken, de welke de onderzoekers met zich moesten nemen. Men stelde 'er twaalf op over de allergewigtigste stoffen. De eerste was over het gebruik van de H. Schriftuur; de twede over de ellende, waar in de mensch door de zonde gevallen is; de derde over de zaligheit, de welke JESUS CHRISTUS voor hem heeft verworven; de vierde over het ware gelove; de vyfde over de goede werken; de zesde over de liefde tot Godt en den evennaaste; de zevende was gericht tegen de vloekers en de meineedigen; de achtste tegen den afval; de negende tegen de schrikken des doods; de tiende was over de gehoorzaamheit, welke het volk aan de overheit schuldig is; de elfde over de zonden van hoerery en overspel, en de twaalfde tegen de twistredenen, voornamentlyk over het stuk van den Godsdienst, waar van men de gemoederen wilde afmanen, en tot vrede brengen. Men zocht door deze leerredenen twee misbruiken weg te nemen, beide even zeer verwerpelyk: het eene van het gemene volk, het welk geloofde zalig te worden door het gelove, en door de zorge hunner herders voor hen, zonder dat het van zyn kant daar aan behoefde te werken; het andere raakte de valsche Christenen, die de zaligheit doen bestaan alleen in het gelove, zonder zich te bekommeren om de zuiverheit der zeden. Men onderrechtte de eersten, dat zy hun vertrouwen niet moesten stellen op menschen, zondaars zo wel als zy, maar alleen op JESUS CHRITUS; en de vergeving hunner zonden niet verwachten dan van zyn lyden en sterven. Aan de anderen vertoonde men, dat zy geen recht gelove hadden, byaldien zy een ongeregeld leven lydden; dat JESUS CHRISTUS de zaligheit voor niemandt hadt te wege gebragt dan voor berouw-hebbende zondaars; en die zorge droegen om de lessen van het Euangelium op te volgen. Men voegde by deze openbare onderwyzingen den Bybel in het Engelsch, benevens de Uitbreiding van *Erasmus*, in de zelve tale, van de welke elke parochie bevel kreeg een afdruksel te hebben, en het zelve in de kerk te leggen.

1547.

Bevelen aan de bisschoppen toegezonden.

Men voegde hier nog by de geloofsstukken en artykels van den Godsdienst, welke men zodanig ophelderde, als men in dien tydt oordeelde nodig te zyn. Men volgde in het eerst den styl van het formulier en de ordonnantiën van *Henrik* den VIII: doch men vermeerderde de zelve in het vervolg met vele andere dingen. Men begon met het vernieuwen van de bevelen, de welke betroffen de afschaffing der pausselyke macht, en de vaststelling der kerkelyke opperhoofdigheit van den koning. Men sprak vervolgens van de nuttigheit der predikatiën, en van de noodzakelykheit van het volk den Godsdienst voor te dragen in eene tale, aan het zelve bekend. Men vermaande het volk de Godvrucht te doen bestaan in de werken van liefde; niet in bedevaarten, noch in den dienst der beelden, noch in het opzeggen van den Rozekrans, noch in de Litanyën der Heiligen, en men trachtte het een walg te doen krygen van zulk een dienst. Men vernieuwde ook de bevelen van *Henrik* den VIII aangaande de schattingen, gestelt op de geestelyke ampten, tot verkwikking der armen, onderhoudt der scholieren, en verbeteringe van de huizen der dorppriesters; als mede die gene, de welke de kerkelyken verplichtten een leven te lyden, met hun ampt overeenkomende: men verboodt hen op nieuw speelhuizen, herbergen, en alle andere diergelyke ergerlyke plaatsen, te bezoeken.

Voorts ging men over tot veel groter zaken. Men verboodt den dorppriesters iemandt tot het Avondmaal toe te laten, die niet tevoren het Gebedt des Heeren en de tien Geboden in het Engelsch van buiten kon opzeggen. Men vergunde aan niemandt anders te prediken dan die genen, die daar toe genoegzaam gewettigt waren. Men belastte den genen, die de aanbidding der beelden met te veel drift geleert hadden, zulks te herroepen. Men verboodt iets te veranderen in de Liturgiën aangaande de feest-en zondagen, en men beval de dorppriesters zich daar naar te schikken tot nader bevel. Men belastte hen ook om elke maal, dat zy de Misse zouden lezen, een Psalm te zingen, en de Epistel en het Euangelie in het Engelsch te lezen; in de vroegmetten een kapittel te lezen, genomen uit het N. Testament, en een uit het Oude by de avonddiensten. Men vermaande hen de kranken te bezoeken, en hen uit de H. Schrift te vertroosten. Men vernietigde het gebruik der omgangen om de kerken, wegens de verschillen, welke menigmalen ontstonden over het gaan, en men beval de Litanyën, gebruikelyk daar by op te deunen, voortaan op het koor te zingen. Men beval de waarneming van den zondag, welken men den heiligen dag noemde, en men vertoonde aan

1547. het volk, dat men aan de inſtellinge van Godt den Heere niet voldeedt met zich te vergenoegen, den heiligen dienſt op dien dag te hebben bygewoont, brengende het overige van den zelven door met ſpelen en andere ongebondenheit. Dat het voornaamſte daar in beſtondt zich te heiligen door het lezen van Gods woordt; zyne byzondere gebeden te voegen by die van de kerke; met eene Chriſtelyke voorbereiding tot de bondzegelen te naderen; de kranken te bezoeken; zich met zynen evennaaſte te verzoenen. Men maakte de dorpleeraars bekend, het volk te doen weten, dat het, ten tyde van den oogſt, hen toegelaten was op de feeſt-en zondagen te werken aan de inzameling hunner granen. Men verboodt hen tot de gemeenſchap toe te laten die genen, die met iemandt in onmin leefden, en die zich met hunne vyanden niet wilden verzoenen. Men leide de kerkelyken van den eerſten rang op de noodzakelykheit om te prediken, ten minſte twee malen des jaars. Men belaſtte eindelyk alle die genen, aan welke de zorg voor de zielen was toebetrouwt, het volk te vermanen afſtandt te doen van de bygelovigheden, en tot de oeffening van den waren Godsdienſt over te gaan. Men gelaſtte hen ook uit de venſters en van de muren hunner kerken weg te nemen alle ſchilderyen, of verbeeldingen, die tot afgodery aanleiding konden geven; zorg te dragen om predikſtoelen te hebben tot het doen der predikatiën, en een kerkblok voor de aalmoezen; aan het volk te vertonen, dat deze liefdegiften Godt oneindig aangenamer waren dan de bedevaarten, en dat het vry beter was, zyne mildadigheit te beſteden tot verkwikking der armen, dan tot de verſierſelen, met welke men de beelden opſchikte.

Formulier, den dorpleeraren voorgeſchreven voor de openbare gebeden.

Men ſchreef vervolgens den dorpleeraren een formulier voor, rakende die genen, van welke zy melding moeſten maken in hunne gebeden, den heiligen dienſt bedienende, en rakende de wyze van deze gewagmakinge. Men belaſtte hen Godt te bidden voor den koning, het opperhoofdt der Engelſche kerke, voor de koninginne weduwe, voor de twee zuſters van den koning, voor Mylord den beſchermheer, voor den Raadt, voor de geeſtelykheit, en voor het volk. Aangaande de zielen der afgeſtorvenen moeſten zy Godt alleen om die genade bidden, dat deze zielen, op den dag des oordeels met hare ligchamen weder vereenigt, als dan mogen gaan in de verblyfplaats der eeuwige geneugte. Aan den anderen kant belaſtte men het volk achting voor hunne leeraars te hebben, en aan elk huisgezin om zich te bedienen van een klein boek, dat *Henrik* de VIII hadt doen maken tot onderwys voor de kinderen.

Straffen tegen de overtreders.

De ſtraffen tegen de overtreders was de opſchorting van hun ampt, de afzetting, en de verbanning. De biſſchoppen waren gelaſt deze beveleh te doen onderhouden, en de rechters hadden bevel hen te ondersteunen.

Men beveelt den biſſchoppen te preken.

Men geboodt ook den biſſchoppen vier malen des jaars in hunne bisdommen te prediken; eens in hunne verblyfplaatſen, en de drie andere malen daar zy het geraden zouden vinden. Men vermaande hen gene andere kapellanen aan te nemen, dan perſonen bekwaam om den dienſt te kunnen waarnemen; te prediken, en zich van alle de andere plichten van hun ampt te kwyten; de geeſtelyke ordens niet te geven dan aan die genen, de welke die talenten zouden bezitten, en te herroepen de toelatingen, welke zy ten dien einde aan onbekwame predikers mogten gegeven hebben.

Deze bevelen hadden hunne beriſpers, zelfs onder de Proteſtanten. Men beklaagde zich, dat men aan de geeſtelykheit vertrouwt hadt de zorg om de beelden weg te nemen, en men zeide, *dat men van dien kant niet dan geveinſtheit te wachten hadt, of uitſtel, om den ondergang van een dienſt voor te komen, welkers misbruik den prieſteren zo voordeelig was. Dat dit aanleiding hadt gegeven tot de bedevaarten, en de offerbanden, waar van de zelve zulke aanmerkelyke voordeelen trokken: zo dat zy wel zorg zouden dragen om der zelver gebruik niet af te ſchaffen; dat zy ten minſte hun beſt zouden doen om zulks niet te doen dan zo laat als het hen zou mogelyk zyn, wachtende ondertuſſchen voor zich gelukkiger tyden af.* Doch de Raadt hadt zyne redenen om dusdanig te handelen. Zy wilden aan de onbeſcheidenheit van een vervoerd volk niet toevertrouwen de uitvoering van een bevel, het welk veel omzichtigheit vereiſchte. Zy wiſten, dat het grootſte gedeelte voor de beelden was, en zy wilden het zelve de voorwerpen van den afgodendienſt ontnemen door hunne eigene leeraars, om het niet ſchuw te maken. Dit was een voorzichtig beleidt, overeenkomende met den tydt van de minderjarigheit, wanneer men het volk moet ontzien, en het Chriſtendom waardig, het welk wil, dat de yver voor den Godsdienſt gepaart gaa met voorzichtigheit en liefde. Men vondt ook iets te zeggen op de uitdrukking, van welke men zich bedient hadt om den zondag te betekenen, noemenden den zelven den heiligen dag: eene dubbelzinnige uitdrukking, zeiden zy, en de welke ook kon verſtaan worden van de feeſtdagen zo wel als van den zondag. Doch de byzondere uitdrukking ſcheen alle dubbelzinnigheit weg te nemen. Voor het overige kan men niet genoeg roemen de zorgen, de welke de Raadt nam in de onderrechtingen, welke hy gaf aan de biſſchoppen, om de geeſtelyke ampten niet op te dragen dan aan perſonen, die de zelve waardig waren, niet alleen door hunne bekwaamheit, maar ook door hun goed leven.

1547. De Proteſtanten beklagen zich daar over, dat men den geeſtelyken het wegnemen der beelden hadt toebetrouwt.

Redenen van den Raadt om dus te werk te gaan.

Klagten der Roomſchgezinden over de verandering van den Godsdienſt.

Ondertuſſchen ſchreeuwden de Roomſchgezinden, verbaaſt door deze bevelen en door deze bezoeken, de welke het oude gelove allengskens vernietigden, over de minderjarigheit van den vorſt, de welke, volgens hun zeggen, zodanige ondernemingen niet kon bekrachtigen. Zy zeiden, „ dat de beſchermheer en de Raadt de macht „ niet hadden om den ſtaat der kerkelyke regeringe te veranderen; dat men zich moeſt houden aan de ordonnantiën van *Henrik* den VIII, „ beveſtigt door de Parlementen, zonder verder „ te gaan dan hy gedaan hadt, en zo lange te „ wachten, tot dat zyn navolger den ouderdom „ zou bereikt hebben om eene vrye macht te oefſenen, de welke niet meer zou onderworpen „ zyn aan beſtierders, die zynen naam misbruikten.

Antwoordt van den Raadt.

Men antwoordde hen, „ dat de minderjarigheit van *Joſias* niet belet hadt den Joodſchen „ Godsdienſt te hervormen, en dat des zelfs voornemen echter niet minder door de heilige „ ſchryvers is geroemt geweeſt, noch minder „ gelukkig in de uitvoeringe, dan dat van *Joſaphat*, of van *Ezechias* in een hoger ouderdom; „ en dat aldus de jeugt van *Eduard* geen hinderpaal moeſt zyn tot 't hervorminge van de kerke van Engelandt. Dat men op hem zeer wel „ kon toepaſſen het geen de Joodſche geſchiedſchryver *Joſephus* gezegt hadt van den jongen „ koning van Juda; te weten dat hy, ter herte nemende om den afgodendienſt af te ſchaffen, en om „ den waren dienſt Gods te herſtellen, met eene „ wysheit, verre boven zyne jaren, behertigt „ hadt

1547. „ hadt dat gene, het welk hem te doen ſtondt,
„ om dit ten einde te brengen; om te behouden
„ dat gene, het welk hy goedgevonden hadt in
„ het gedrag zyner voorzaten, verworpen dat
„ gene, het welk daar kwaad in was, en op den
„ raadt van Godvruchtige en verlichte raadslie-
„ den aan de regering gegeven eene nieuwe ge-
„ daante, van welke de Staat zo wel als de kerk
„ heilzame uitwerkingen gevoelt hadden. Dat
„ de goede Engelſchen den zelven zegen te wach-
„ ten hadden van Godt over het werk, aan
„ het welke hun jonge koning de handt ſloeg, en
„ dat 'er reden was te hopen, dat door zo vele be-
„ trekkingen, als 'er waren tuſſchen hem en den
„ koning *Joſias*, deze twee vorſten daarenboven
„ nog hebben zouden deze gelykheit, dat de on-
„ derneming van den eenen niet ongelukkiger zou
„ zyn dan die van den anderen geweeſt was.

Heyward. Heylin. Burnet.

In dezen ſtaat waren de zaken van den Godsdienſt in Engelandt, wanneer de Schotſche oorlog den beſchermheer nieuwe bezigheden verſchafte. Daar zyn 'er, die zeggen, dat hy niet moeielyk was over de gelegenheit, de welke zich aanboodt om een leger op de been te hebben; dat hy de zelve met blydſchap omhelſde, als een middel om zich te doen vrezen van zyne vyanden, zo wel als door die van den Staat; het werk der Hervorminge voort te zetten, en de Roomſchgezinden in toom te houden. Als men ondertuſſchen alle de zorgen inziet, welke hy nam om Schotlandt te beletten deswegen tot een vredebreuk te komen, zal men overtuigt zyn, dat hy de vrede zocht, indien de zelve zou kunnen gemaakt worden met aan de voorwaarde van het laatſte verdrag te voldoen, dat is te zeggen, door het huwelyk van den jongen koning, zynen meeſter, met de jonge koninginne van Schotlandt.

Voor dat wy van dezen oorlog ſpreken, de welke eerſt omtrent het einde van den ſomer begonnen wierdt, moeten wy den draadt der andere zaken weder opvatten, de welke door het verhaal der zaken van den Godsdienſt is afgebroken. Wy hebben boven geſproken van de afgezanten, welke men hadt afgevaardigt naar de hoven van den koning van Vrankryk, van den keizer, en van de beſtierſter der Nederlanden. Zy hadden bevel een verbondt te zoeken het zy met *Karel* den V, het zy met *François* den I, het welk Engelandt in ſtaat ſtelde om Schotlandt met vrucht te keer te gaan. De ſtaatsbedienden, die zich aan het hof van den eerſten onthielden, gaven tyding, dat men daar niets van moeſt verwachten; en dat deze vorſt hergens anders op dacht dan om zyne heerſchappy over alle zyne ſtaten te beveſtigen, zonder zich in te wikkelen in eenig verbondt, het welk hem in vremde koninkryken vyanden zou kunnen verwekken. *Bonner* was van daar te rug gekomen, gelyk wy boven gezegt hebben; en *Wolton*, dien men van zyn gezantſchap in Vlaanderen hadt te rug geroepen, was hem opgevolgt. Deze onderrechtte den koning en den beſchermheer van de inzichten van *Karel* den V, en van den geringen ſtaat, welken men op zyn bondgenootſchap moeſt maken.

Koelheit van *Karel* den V ten aanzien van Engelandt.

Afgezanten der Proteſtanten van Duitſchlandt te Londen.

Ter zelver tydt waren te Londen aangekomen afgezanten van wegens de Proteſtantſche vorſten van Duitſchlandt, om den byſtandt der Engelſchen te verzoeken tegen de macht van den keizer. *Franciſcus Burchard*, kanceliér van den hertog van Saxen, was het hoofdt van dit gezantſchap. De beſchermheer en de Raadt vonden zich verlegen omtrent het antwoordt, het welk zy de zelve zouden geven. Zy zagen het gevaar even groot in hen toe te ſtaan het geen zy eiſchten, en in hen het zelve te weigeren. Het eerſte wikkelde Engelandt in een gevaarlyken oorlog in met een gelukkigen en machtigen vorſt: het twede gaf aan dezen vorſt gelegenheit om zyne macht nog verder uit te breiden, indien men met goede oogen aanzag, dat hy ganſch Duitſchlandt onder het juk bragt. 1547.

De nabuurſchap met de Nederlanden verdubbelde den nayver, welken de voorſpoedt gaf van een vorſt, die meeſter was van de laatſte, en die de gehele wereldt de wet wilde geven. Het was dan van het belang van den Staat, te onderſteunen eene party, die hem het hoofdt boodt: doch die onder zou leggen; indien zy niet ondersteunt wierdt. Het belang van den Godsdienſt raakte den beſchermheer mede. Hy zag wel, dat de keizer de Proteſtanten, indien men de zelve niet te hulpe kwam, zou onderbrengen, en dat het te vrezen ſtondt, dat hy, de Hervorming in Duitſchlandt vernietigt hebbende, door het aanſtoken van den paus zou aangezet worden om de zelve in Engelandt mede uit te roeien, waar in de zelve nog niet eens zo verre gevordert was. Aan den anderen kant liet de ſtaatkunde niet toe de gevaren daar van zich over den hals te halen. Men beloofde dan aan de afgezanten, dat men hunnen meeſter, doch heimelyk, zou byſtaan met een onderſtandt van vyftig duizend kronen; dat dit geldt te Hamburg zou betaalt worden, van waar het gemakkelyk aan den hertog van Saxen zou kunnen gezonden worden. Dit gebeurde in de maandt van Maart.

De doodt van *François* den I viel voor op den laatſten dag van de zelve maandt. Dit was een nieuw ongeluk voor de bondgenoten, met welke deze vorſt belooft hadt een verbondt aan te gaan. Het was ook nadeelig voor Engelandt: want het zelve vondt in den perſoon van zynen opvolger niet de zelve genegenheit, welke deze koning gehad hadt voor *Henrik* den VIII, en die men zich beloven kon dat hy ook voor den jongen *Eduard*, zynen zone, zou hebben. De Engelſche afgezant, die zyn verblyf hadt aan het hof van Vrankryk, hadt bevel gekregen om nieuwe verbindteniſſen met die kroon aan te gaan. De koelheit van *Karel* den V verplichtte den beſchermheer zich naar dien kant te wenden: doch de doodt van den Franſchen koning veranderde de gedaante der zaken. Hy overleefde *Henrik* den VIII niet langer dan twee maanden, en hy hadt zich, gelyk wy elders gezegt hebben, over des zelfs overlyden niet kunnen vertroöſten. Een ſeldzaam voorbeeldt van vriendſchap tuſſchen twee oppervorſten, de welke anders niet zeer gevoelig zyn dan voor hunne ſtaatzucht. *Eduard*, de tyding van des zelfs doodt ontfangen hebbende, deedt voor hem een heerlyken lykdienſt verrechten in de St. Paulus-kerke, in erkenteniſſe van dien, welken *François* de I voor *Henrik* den VIII hadt laten doen in die van O. L. Vrouwe te Parys. De aartsbiſſchop van Kantelberg deedt den dienſt, geholpen door acht biſſchoppen; en *Ridley* deedt de lykreden. Hy vergat niet aan *François* den heerlyken lof te geven van vader der kunſten en wetenſchappen, welken Vrankryk dezen vorſt met recht bylegt. Hy was daarenboven een groot koning geweeſt; edelmoedig, mildadig, goedertieren, dapper: doch byna altydt ongelukkig. Het is hier de plaats niet om zyn afbeeldſel te vinden; men moet het zelve by de Franſche geſchiedenisſchryvers zoeken. Wy kunnen echter niet met ſtilzwygen voorbygaan de gedachten, welke hy meer dan eens gehad heeft, om zyn koninkryk de macht van den paus te onttrekken. Het ver-

De doodt van *François* den I nadeelig aan den koning *Eduard*.

Des zelfs genegenheit voor *Henrik* den VIII.

Lykdienſt, welken *Eduard* laat doen voor *François* den I.

Lof van koning *François*.

1547. verbondt, het welk hy met *Clemens* den VII aanging door het huwelyk van den Dauphin met des zelfs nicht, en de genegenheit, welke hy in het einde zyner regering hadt voor den kardinaal van Tournon, een groot vyandt der Hervormden, deden hem van gevoelen veranderen. Hoedanige verbonden hy ook met *Karel* den V mogt gemaakt hebben, kon hy niet vergeten, dat hy hem den voet geligt hadt in het erlangen van het keizerryk, noch zyne ſtrenge gevangenis na den veldſlag van Pavië. Om die reden ondersteunde hy altydt de Proteſtanten in Duitſchlandt tegen dezen vorſt, en indien hy niet geſtorven was, zou hy hen nog nieuwen onderſtandt beſchikt hebben. Zyn opvolger liet hen dryven, om Boulogne wederom te veroveren, en dacht niet om hen te hulp te komen, dan wanneer het reets te laat was. *François* de I hadt zynen zoon aangeprezen den maarſchalk van Annebaut, als een getrouwen en onbaatzuchtigen ſtaatsdienaar. Hy hadt hem ter zelver tydt gewaarſchouwt, zich niet te vertrouwen op die van het huis van *Guize*, welker onbepaalde ſtaatzucht hem alles moeſt doen vrezen; en hen van de regering uit te ſluiten, uit vreze, dat zy zynen kinderen de kroon mogten ontroven, en die in hun geſlacht overbrengen. *Henrik* de II bediende zich kwalyk van de leſſen van zynen vader, den koning. Weinig ſcheelde het ook, of de voorzegging van *François* den I hadde hare vervulling gehad. De *Guizen* ſtonden grotelyks in de gunſt van den nieuwen koning, en hunne drift voor de koninginne weduwe van Schotlandt, welke van hun huis was, verhaaſtte het onderſtandt, het welk Vrankryk naar dat koninkryk deedt overgaan. Wy gaan zien, dat deze byſtandt het innemen van het kaſteel van St. Andrews, welkers bezetting de Engelſchen verzuimden by te ſtaan, gemakkelyker maakte; dat de Schotten, opgeblazen door deze gelukkige uitkomſt, zich by Vrankryk voegden, en hunne jonge koningin aan den Dauphin belooſden. De Engelſchen waren derhalven genoodzaakt de wapenen tegen hen op te vatten, om te wreken de beledigingen, hunnen koning en de gehele natie aangedaan.

Zyne gevoeglicheit tegen *Karel* den V.

Zyn navolger keert alle zyne voornemens om.

Thuanus. *Burnet.* De ridder *Brian*, die naar Vrankryk was overgegaan, om *Henrik* den II over zyne komſte tot den troon geluk te wenſchen, was ook gelaſt aanzoek te doen om de bekrachtiging van het laatſte verdrag, te Londen geſloten met den afgezant van *François* den I, en den nieuwen koning te beletten de Schotten by te ſtaan. Doch hy wierdt voorgekomen door de afgezanten dezer laatſten, aan welke die van *Guize* een gunſtig gehoor bezorgden, en die reets het woordt hadden van *Henrik* den II voor dat de ridder *Brian* op zyne voorſtellingen hadt kunnen gehoort worden. Hy eiſchte eerſtelyk de betaling van het jaarlykſch inkomen, tot het welke zich *François* de I door het verbondt van Ardres * verplicht hadt. Ten tweede drong hy ſterk aan op de uitwiſſeling van het verbondt, te Londen geſloten door *Polin Iſcalin*, baron de la Garde, uit name van den koning, zynen meeſter, niet lang voor de doodt van dezen vorſt. Het zelve behelſde, dat de Engelſchen Boulogne en des zelfs onderhorigheden zouden kunnen verſterken, zonder dat de Franſchen hen zulks zouden kunnen beletten, noch veſtingen rondom opwerpen, waar door de plaats zou kunnen benaauwt worden. Ten derde poogde hy den koning te overreden om oneenzydig te blyven omtrent de verſchillen tuſſchen Engelandt en Schotlandt. Hy beklaagde zich over de onrechtmatigheit der Schotten, de welke ſchonden het vertrouwen op een verdrag, het welk hunne afgevaardigden geſloten hadden met *Henrik* den VIII, en die, wel verre van te voltrekken het huwelyk, geſloten tuſſchen hunne koninginne en den koning *Eduard*, zich vyanden verklaarden van eene kroon, met welke zy een verdrag hadden aangegaan, het welk onſchendbaar behoorde geweeſt te zyn. Hy zeide, dat de koning, zyn meeſter, van de genegenheit, de welke 'er tuſſchen de twee koningen, hunne vaders, geweeſt was, en van de billykheit van den vorſt, tegen welken hy ſprak, gunſtige gevoelens verwachtte in eene zaak, in welke alle de rechtmatigheit was aan de zyde der Engelſchen. Hy beſloot zyn geſprek met *Henrik* den II nogmaals te verzoeken om oneenzydig te blyven, en de twee volkeren hun verſchil te laten afdoen.

1547.

Redenen, van zyne weigering.

Henrik antwoordde hem, dat hy niet kon beſluiten, een verbondt te bekrachtigen, het welk de baron de la Garde te Londen met al te veel ſpoedt gemaakt hadt. Dat hy des zelfs voorwaarden onderzocht hadt, welker vele hem onrechtmatig toeſchenen, en dat de overleden koning, zyn vader, het zelve oordeel daar over gevelt hadt, doordien hy het zelve niet hadt bekrachtigt. Dat hy, wat het jaargeldt betrof, waar omtrent men overeengekomen was door het verdrag van Ardres, niet weigerde het zelve te betalen, behoudens dat men hem voldeedt de eiſchen, welke hy van zyn kant hadt. Hy voegde, om zich duidelyker te verklaren, daar by, dat hy wilde verzekert zyn van de wedergave van Boulogne, volgens het laatſte verdrag, en dat hy het jaargeldt niet zou betalen dan onder die voorwaarde. Dat hy wenſchte dien aangaande onderrecht te zyn van de wyze dezer overgave, van den netten tydt, daar toe geſtelt, en van de perſonen, aan welke deze overgave zou gedaan worden. Dat, wat de klagten aanging, welke de afgezant tegen de Schotten deedt, zy het zelve van hunne zyde tegen de Engelſchen gedaan hadden, de welke zy beſchuldigden een burgerlyken oorlog in hunnen Staat te voeden. Dat hy echter kennis wilde nemen van hunne verſchillen, als hun gemene bondgenoot, om de zelve in der minne by te leggen.

Thuanus.

Doch dit was het rechte oogmerk niet van het Franſche hof. De Schotſche afgezant was, gelyk wy gezegt hebben, in de voorbaat geweeſt, en men hadt reets zeer ſtipte bevelen aan *Strozzi* gezonden, om te vertrekken met eene vloot, uitgeruſt met al het noodzakelyke, om de party van de koninginne weduwe, en des graven van Aran, geſtelt tegen die gene, de welke het huwelyk van de jonge koninginne met den koning *Eduard* begunſtigden, te onderſteunen, en om den moordt van den kardinaal *Beton* te wreken. Dit onderſtandt kwam in het begin van Auguſtus in Schotlandt aan. De onderkoning was van Edenburg vertrokken, om de belegering van de ſterkte van St. Andrews met ernſt voort te zetten, waar binnen zich hadden opgeſloten niet alleen die genen, die aan den moordt van den kardinaal deel hadden gehad, maar daarenboven nog vele anderen. Wy hebben de aanzoeken verhaalt, welke zy gedaan hadden by den beſchermheer en den Raadt om geldt en volk te verkrygen. Men was als toen niet in ſtaat om hen noch het een, noch het ander te beſchikken, en de middelmatige geldſommen, welke men hen gaf, ſtrekten alleen om hunnen ondergang eenige dagen uit te ſtellen. *Strozzi* zyne benden by die van den grave van Aran gevoegt hebbende, wierdt de veſting naauwer ingeſloten dan tot nog toe gedaan was, en veertien dagen na het openen der loopgravens zag

Thuanus.

De Franſchen ſtaan de Schotten by om de veſting van St. Andrews te herwinnen.

* geſloten zeven jaren te voren.

Thuanus. *Burnet.* *Henrik* de II weigert te bekrachtigen het verbondt, met den afgezant van *François* den I geſloten.

1547. zag men zich in ſtaat om zich meeſter daar van te maken. De belegerden, hun verderf onvermydelyk ziende, wilden liever hun verdrag maken met *Strozzi*, dan met den grave van Aran. Zy gaven hem de ſterkte over, nevens al den voorraadt, die daar binnen was, en de ſchatten en den koſtelyken huisraadt van den kardinaal *Beton*, den welken men niet hadt aangeraakt. Het grootſte gedeelte bleef gevangen, en wierdt door *Strozzi* naar Vrankryk gevoert, die na deze verrechtinge derwaarts wederkeerde, hebbende ſcheep laten brengen niet alleen de gevangenen, maar ook den gehelen buit. De Engelſche afgezanten eiſchten de ontſlaging der gevangenen, en vertoonden, dat men de zelve niet kon vaſthouden zonder de verbonden van vrede, de welke tuſſchen de twee kronen gemaakt waren, te verbreken: doch men gaf hen ten antwoordt, dat byaldien Vrankryk de Schotten, zyne bondgenoten, hadt kunnen byſtaan, zonder de vrede te breken, welke het hadt met Engelandt, het nu ook, zonder daar tegen te zondigen, de vruchten van zyne overwinninge kon genieten.

Thuanus. De beſchermheer was dan alleen bedacht om den oorlog voort te zetten, alzo hy wel zag, dat de Schotten, door Vrankryk ondersteunt, den zelven Engelandt gingen aandoen. Hy liet hen echter door de genen, de welke genegenheit voor de Engelſche party hadden, nieuwe middelen van een vergelyk voorſtellen; maar alles was vruchteloos. Het goed geluk, het welk de tegenparty ſedert genoten hadt, door de overgave van de ſterkte van S. Andrews, de verzekering van den byſtandt van Vrankryk, waar van zy de vruchten ondervonden hadden, de verachting, welke zy hadden voor de jonkheit van *Eduard*, welken zy voor een kindt hielden; alle deze aanmerkingen hen grote verwachtingen gevende, deden de onderhandelingen met den beſchermheer afbreken, en de koningin weduwe, zich voegende by den grave van Aran, wilde niet meer van vrede horen ſpreken. Hunne benden zelfs begonnen vyandelykheden op de Engelſche grenzen te plegen, alwaar zich twee duizend mannen bevonden, die grote wanorders aanrechtten, terwyl de Ierſche Schotten van hunnen kant de zelve buitenſporigheden tegen de Engelſchen bedreven in hunne nabuurſchap. Hunne kapers maakten ook jagt op de Engelſche ſchepen, waar over de kooplieden hunne klagten deden aan den beſchermheer. Ter zelver tydt verzocht de Franſche afgezant, het zy om de Engelſchen om den tuin te leiden, het zy dat *Henrik* de II ter goeder trouwe wilde nakomen het woordt, het welk hy aan den ridder *Brian* gegeven hadt aangaande zyne bemiddeling tot een vergelyk tuſſchen de twee kronen, den hertog van Somerſeth gevolmachtigden te benoemen om daar aan te arbeiden. Daar was geen hoop om daar in te ſlagen, en aan de andere zyde waren de toebereidſelen tot den veldtocht reets gemaakt; zo dat het niet wel voegde de vrucht daar van te verliezen. Ondertuſſchen benoemde hy, om maatregelen met Vrankryk te houden, *Tonſtal*, biſſchop van Durham, en den ridder *Robert Bowes* tot gevolmachtigden, en deze vertrokken om een mondgeſprek te houden met die der Schotten. Hy belaſtte hen de vrede te ſluiten, behoudens dat men het huwelyk van de jonge koninginne met *Eduard* verzekerde: doch dat zy, indien zy zagen, dat de Schotſche ſtaatsbedienaars niet voorzien waren met eene genoegzame volmacht voor dit grond-artykel, naar gene andere voorſlagen zouden luiſteren, en de onderhandeling afbreken.

Verachting der Schotten voor de jonkheit van *Eduard*.

Hunne vyandelykheden.

Burnet. Heylin. Hayward. Hiſtorie der Hervorminge van Schotlands door Spotswood.

Gevolmachtigden door de twee kronen benoemt om de vrede te maken.

Het is onnodig te verhalen, in welk een ſtaat zich de zaak van het huwelyk bevondt, het welk beraamt was, om de twee koninkryken te vereenigen, by het leven van *Henrik* den VIII. Men moet zich erinneren, dat *Jacobus* de V ſtierf op den 18 December *, latende de koningin, zyne gemalin, zwanger van eene dochter, van welke zy zeven dagen daar na beviel; dat *Henrik* de VIII toen dacht om een huwelyk vaſt te ſtellen tuſſchen deze jonge princeſſe en den prins *Eduard*, die niet meer dan vyf jaren oud was; dat de adel zich vergaderde op de voorſtelling, welke hen daar van gedaan wierdt, en dat het Parlement ten dien einde wierdt byeen geroepen; dat hy vier gevolmachtigden benoemde, namentlyk, den grave van Glancairne, Mylord *Georg Douglas*, Mylord *Hamilton*, en Mylord *Leirmouth*, welke te Londen kwamen, voorzien met eene genoegzame volmacht, en de welke de voorwaarden van het huwelyk, nevens een beſtandt voor tien jaren, vaſtſtelden, in hope, dat het huwelyk na het eindigen van den zelven zou voltrokken worden, en dat het beſtandt als dan in eene eeuwigdurende vrede zou veranderen. Het verdrag wierdt ondertekent en bezworen. Men moet zich nog erinneren, dat Vrankryk, de lucht van dat verbondt gekregen hebbende, alle zyne krachten in het werk ſtelde om het te dwarsbomen, ondersteunende met al zyn vermogen den kardinaal *Beton* en de koninginne weduwe, die zich mede daar tegen aankantten; dat Vrankryk met dat oogmerk den grave van Lenox naar Schotlandt hadt doen overgaan; dat deze heer met den kardinaal overhoop raakte, en dat hy gedwongen was zich weder te verzoenen met den koning van Engelandt, tot wien hy overging: dat in het tegendeel de graaf van Aran, de zyde van *Henrik* den VIII verlatende, zich by die van *Beton* voegde en by de koninginne weduwe; dat de paus ook in deze zake wierdt ingewikkelt, en dat hy zynen gezant, den patriarch van Apulië, naar Schotlandt zondt, om den aanhang der vyanden van den Engelſchen koning te verſterken; dat deze vorſt aldus met gene goede oogen kon aanzien het ſluiten van een ontwerp, wiens uitvoering hy met zo veel ernſt gewenſcht hadt. Men erinnere zich eindelyk alle de zygangen, welke hy ten dien einde gedaan hadt; hoedanig hy de Schotſche heeren handelde, die gevangen genomen waren in den veldſlag; weinige dagen voorgevallen voor de doodt van *Jacobus* den V, en aan het Parlement van Schotlandt aangeboden alle de verzekeringen, welke het zou kunnen eiſchen wegens de vryheit en de voorrechten van het volk. Ondertuſſchen wierdt hy ziek, en zich naby zyn einde voelende belaſtte hy daarenboven aan zyne allergetrouwſte Raadsheeren, tot de uitvoeringe van zulk een gewenſcht huwelyk alle middelen in het werk te ſtellen, welke hun verſtandt hen zou kunnen ingeven.

1547.

* 1542.

Korte verhaling van het gene tuſſchen de twee koninkryken is voorgevallen voor de doodt van *Henrik* den VIII.

Dit was de ſtaat, waar in de beſchermheer de zaken vondt. Hy geloofde niet, dat 'er, om het voornemen van den overleden koning te doen gelukken, een beter middel was, dan dat gene, het welk deze vorſt zelf hadt beraamt, trachtende de gemoederen van den Schotſchen adel te winnen. Dus een gebaanden weg volgende hadt hy circulaire brieven geſchreven aan de heeren en edelen van het koninkryk. Hy vertoonde hen: „ Dat men met het goed vertrouwen der verbonden den ſpot niet moeſt ſteken, „ en dat 'er voor het overige hunne eere aan gelegen „ was zich tot waarborgen te ſtellen van een verbondt,

Brieven van den beſchermheer aan den Schotſchen adel.

1547. „ bondt, dat alleen bekwaam was de twee ko-
„ ninryken gelukkig te maken. Dat in eene zo-
„ danige gelegenheit veel meer dan in eenige an-
„ dere moeſt uitblinken de yver, welken zy voor
„ hun vaderlandt hadden, en de macht, welke
„ hunne geboorte hen gaf in de regering. Erin-
„ ner uw lieden (zeide hy) uwe beloften, uwe
„ ondertekeningen, en uwe eeden: zo vele on-
„ ſcheidbare verplichtingen tuſſchen Godt en uw
„ lieden. Daar is geen reden van Staat, de wel-
„ ke uw lieden daar van kan ontſlaan, tot aan
„ de meerderjarigheit uwer jonge koninginne,
„ van welke als dan zal afhangen het verdrag of
„ te vernietigen, of te beveſtigen. Ziet gyl.
„ voor het overige niet het beleidt der Voorzie-
„ zienigheit in de geboorte dezer twee erfgena-
„ men? De Hemel, die ons een jongen prins
„ heeft gegeven, geeft uwl. ter zelver tydt eene
„ jonge princeſſe. Geeft hy daar door niet te
„ kennen, dat hy de zelve de eene voor den an-
„ deren heeft laten geboren worden, om aldus
„ door hun huwelyk de twee koninkryken de
„ vereenigen? Eene vereeniging, die anderszins
„ natuurlyk ſchynt, al zo wel als de zelve luiſter-
„ ryk zal zyn voor de eenen en de anderen. Wy
„ zyn reets vereenigt door de overeenkomſt der
„ ſprake, der klederen, der gewoontens, der le-
„ venswyze, en der luchtſtreek. Wy bewonen
„ een zelve eilandt; en, afgeſcheiden van de ge-
„ hele wereldt, worden wy nergens door van
„ malkander geſcheiden. Daar is geen twyffel,
„ of wy hebben ook een zelven oorſpronk, en
„ volgens alle waarſchynlykheit hebben wy eer-
„ tyds niet dan een volk uitgemaakt. Waarom
„ zich dan tegenwoordig aangekant tegen eene
„ vereeniging, de welke ons gemeen geluk moet
„ uitmaken? Hoe vele oorlogen worden niet door
„ dit middel uitgedooft! Hoe vele oproeren ge-
„ ſmoort, die voor het meeſte gedeelte alleen
„ ontſtaan uit de ongeregeldheit der oorlogen!
„ Men zal onze grenzen niet langer voor invallen
„ zien bloot geſtelt, noch voor ſtroperyen, ver-
„ krachtingen en moorden, de welke de zelve
„ tot naare wilderniſſen maken. De vrede zal
„ alle deze droevige vertoningen uitwiſſchen, en
„ de twee volkeren als dan niet meer dan een
„ volk uitmakende, zal men de twee koninkry-
„ ken zien bloeien, en der zelver luiſter hoe lan-
„ ger hoe groter worden. Hunne velden en hun
„ koophandel zullen hen niet alleen alle de nood-
„ zakelyke, maar ook alle ſmakelyke en genoeg-
„ chelyke dingen aanbrengen. Het volk, mach-
„ tig door zyne menigte, en in overvloedt le-
„ vende, zal zich niet vergenoegen de zekerheit
„ van den Staat te bezorgen; het zal daarenbo-
„ ven trachten des zelfs luiſter te vergroten. Het
„ zal zyne ſtandvaſtighet doen uitblinken in de
„ vereeniging hunner krachten tegen de vyan-
„ den, en zyne liefde voor het vaderlandt, de een
„ den anderen ondersteunende omtrent de laſten,
„ welker noodzakelykheit het belang van den
„ Staat vereiſcht. Gelooft voor het overige niet, dat
„ de Engelſchen over u zouden willen heerſchen
„ by eene zo gelukkige regering: zy zullen zelfs
„ geen voorrang durven voorwenden. Zy bieden
„ eene volſlage gelykheit in alle dingen aan; te
„ weten, dat elk volk zal genieten zyne vryheit,
„ zyne voorrechten, zyne wetten, en dat men
„ zich zonder onderſcheidt van de eenen en
„ van de anderen zal bedienen in de beſtieringe
„ der openbare zaken, om hen vervolgens te
„ verheffen tot waardigheden, naar evenmate
„ hunner verdienſten. De twee koninkryken
„ aldus vereenigt blyvende, zal gedurende al
„ dien tydt geen de minſte wanorder ontſtaan, 1547.
„ noch het een zich verderven in het ander: in
„ dier voegen, dat byaldien het ongeluk der tyden,
„ of het noodlot der ryken wilde, dat 'er eene
„ nieuwe ſcheiding zou ontſtaan, elk zich echter
„ zal kunnen bevinden in den zelven ſtaat, waar
„ in hy voor deze vereeniging geweeſt is, zon-
„ der iets van zyne eerſte waardigheit verloren te
„ hebben. Laat ons weder aannemen den ouden
„ naam van Britannië, welken ons eilandt van
„ ouds gevoert heeft, zonder nochtans dien van
„ Schotlandt en Engelandt te verwerpen. De
„ laatſte zullen dienen om ons te onderſcheiden;
„ en van den eerſten naam, beide de anderen be-
„ vattende, zullen wy ons bedienen om ons te
„ vereenigen.

Deze brieven, door ganſch Schotlandt ver-
ſpreid, hadden hunne uitwerking gedaan op het
gemoedt van verſtandige perſonen: doch de ande-
re party, de ſterkſte zynde, hadt het te boven
gehaalt. Hunne uitgezondenen vertoonden het
gevaar, dat 'er was voor den Staat en den Gods-
dienſt in het verbondt, dat men hen voorſtelde.
Zy zeiden, „ Dat *Eduard* de zoon was van een Antwoordt der vyanden van de Her-vorminge.
„ vader, die in den ban was, onderwezen door
„ een ketterſchen oom, en door Lutherſche leer-
„ meeſters, die hem met hunne lere hadden inge-
„ nomen; dat hy, koning van Schotlandt worden-
„ de, door met hunne koninginne te trouwen,
„ niet zou nalaten de kettery daar mede te be-
„ gunſtigen, en dat het niet lang zou duren, of de
„ zelve zou daar gelyke voortgangen maken als in
„ Engelandt. Dat de vryheit des volks geen
„ minder gevaar liep dan het oude geloof. Dat
„ men niet onkundig was van de eiſchen der En-
„ gelſchen op Schotlandt; dat zy verſcheide
„ malen getracht hadden een cynsbaar koninк-
„ ryk daar van te maken, en dat zy tegenwoor-
„ dig, onder voorgeven van de twee kronen te
„ vereenigen, die van Schotlandt aan hunne
„ heerſchappye wilden hechten. Dat men te ver-
„ geeffch den naam der twee volkeren zou be-
„ houden, wanneer 'er niet meer dan een koning
„ zyn zou, die zyn verblyf te Londen zou hou-
„ den, het welk hy tot zyne hoofdſtadt zou ma-
„ ken, en met eenen tot het middelpunt van het
„ koninklyk gezag; en dat Schotlandt aldus niet
„ meer zyn zou dan een wingeweſt van Engelandt".
Zy voegden daar by, „ Dat het veel voordeeliger
„ voor hen was zich by Vrankryk te voegen, het
„ welk de zelve oogmerken niets hebbende, hen
„ zodanige redenen van nayver en wantrouwen
„ niet zou geven. Dat 'er niets te vrezen was voor
„ den Godsdienſt van een zo Katholyk koninк-
„ ryk, en dat zy daar van alles moeſten verwach-
„ ten tot bewaringe van hunne vryheit, ingeval-
„ le de Engelſchen begeerte kregen om hen aan
„ te taſten". Om deze vertogen meer klem te ge-
ven ſpraken zy met kleinachting van den jongen
koning, en ſpraken van hem als van een kindt.
Zy vroegen de Schotten, waar de eer der natie
was? waar hunne oude dapperheit vervaren was,
en op welk eene wyze zy zich tegen de nakome-
lingen zouden rechtvaardigen, indien zy zo laf-
hertig waren van hun koninkryk te ſtellen onder
het juk van zulk een zwakken vorſt, die zelf de
kaatsbal was van zyne eigene onderdanen; dat zy
veel eer moeſten bedacht zyn om hun voordeel te
doen met eene zo gunſtige omſtandigheit, en op
de Engelſchen hernemende voordeelen, welke de
zelve eertyds op hen behaalt hadden.

Deze redenen vonden meer ingang dan de brie- Deze laatſte party was de ſterkſte.
ven van den beſchermheer: zy waren ook beter on-
derſtut. Het gezag der koninginne weduwe, de

yver

1547. yver der geeſtelykheit, de aanhoudingen van den pauſſelyken gezant, en, meer dan dat alles, de afkerigheit, welke de lange oorlogen tuſſchen de twee natiën gemaakt hadt, hadden de zelve met toejuichinge doen onfangen. Men beſloot echter in den Raadt een afgezant naar Londen te zenden, het zy om die genen genoegen te geven, die zich tegen de vredebreuk aankantten, het zy om de waarachtige oogmerken der anderen te bedekken. Men weet niet wat zyn laſt behelſde; maar zyne onderhandeling duurde niet lang, en de Schotten, onverduldig om handgemeen te worden, begonnen wel haaſt de vyandelykheden, van welke wy een aanvang hebben gemaakt te ſpreken.

De Engelſche gevolmachtigden nemen mede de acten van huldiging van de Schotſche kroon.

Ondertuſſchen hielden de gevolmachtigden, welke de beſchermheer naar de grenzen hadt gezonden, op het aanzoek van den Franſchen afgezant, een mondgeſprek op den 4 Auguſty met die van Schotlandt. De eerſten hadden by zich verſcheide acten, om aan te tonen, dat Schotlandt van Engelandt afhing. Dit was geenzins het middel tot de wederverceniging: doch mogelyk ging men dus te werk om de Schotten eene groter achting te geven voor eene kroon, aan welke zy leenroerig waren, en om hen daar door in te wikkelen in een verbondt, dat zy niet zouden kunnen weigeren, zonder zich aan wederſpannigheit ſchuldig te maken. Onder de alleraanmerkelykſte ſtukken, door welke deze afhankelykheit bewezen wierdt, was de acte van hulde, welke *Willem*, koning van Schotlandt, gedaan hadt aan *Henrik* den II, koning van Engelandt. De eerſte ſtondt toe, dat de groten van zyn ryk vazallen zouden zyn van *Henrik*, en dat zyne biſſchoppen onderhorig waren aan den aartsbiſſchop van Jork; dat de abdyen en de kerkelyke waardigheden zouden ſtaan ter begevinge van de Engelſche koningen, en dat de genen, die 'er den tytel van voerden, van de zelve de goedkeuring zouden ontfangen. Dit was getrokken uit de Regiſters van het bisdom van Durham, en *Tonſtal*, die als toen den ſetel van dat bisdom bekleedde, hadt het daar uit getrokken, nevens de overige acten, die melding van deze zake maakten. Daar was 'er eene, de welke gewag maakte van de hulde, aan *Eduard* den I door de Schotſche heeren, zo wereldlyke als geeſtelyke, gedaan. Deze kerkvoogdt voegde daar by, dat de oppermacht van hun koninkryk door *Eduard* den I gedaan ten voordeele van hunnen koning *Robert*: doch hy merkte aan, dat deze voorgewende afſtandt geen nadeel kon toebrengen aan de koningen van Engelandt, navolgers van *Eduard* den II; behalven dat die vernietigt was door de hulde, welke de koningen van Schotlandt naderhandt gedaan hadden aan *Eduard* den III en zyne nazaten, tot aan *Henrik* den VI. De ſchryver *, de welke ons den brief van *Tonſtal* heeft medegedeelt, waar in deze acten gevoegt zyn, ſpreekt ook van die gene, welke de Schotten daar tegen ſtelden, en getrokken zyn uit het oorſpronkelyke, dat nog in wezen is, ondertekent door de voornaamſten van den Schotſchen adel, en met hunne wapens verzegelt. Het is een brief, door de heeren en edelen van het ryk geſchreven aan den paus †, die zich als toen by den koning van Engelandt voegde, om hem te helpen de Schotten te onder te brengen. Zy vertoonden hem de onrechtmatigheit van dezen oorlog, en verzekerden hem, dat Schotlandt van alle tyden geweeſt was een vry en onafhankelyk koninkryk. Uit dezen brief ziet men ook, dat de Schotten voorgaven afkomſtig te zyn uit het Aſiatiſch Tartarië, van waar zy eerſt in Spanje kwamen, en van daar in Schotlandt, vele eeuwen voor de komſte van JESUS CHRISTUS. Dit is eene byzonderheit,

welke wy geoordeelt hebben niet ſtilzwygend te moeten voorbygaan, zonder de zelve nochtans voor eene zekere waarheit op te geven. De oorſpronk der meeſte volkeren heeft iets fabelachtigs, en die der Schotten is miſſchien van dien aardt. Voor het overige zullen wy ons niet inlaten in het twiſtgeding, het welk de vereeniging der twee kronen verydelt heeft. Men zegt niet, dat de gevolmachtigden eens daar over in onderhandeling geweeſt zyn, en het is zeer waarſchynlyk van niet, en dat men, volgens het bevel, het welk de Engelſche gevolmachtigden van den beſchermheer ontfangen hadden, begon met de voorſtellinge van het huwelyk van *Eduard* met de jonge koninginne. Men ontdekte toen het oogmerk van den Schotſchen Raadt, de welke dien van Engelandt alleen zocht op te houden, als hebbende aan zyne afgezondenen daar omtrent geen volmacht gegeven. Doordien nu dit niet alleen de voornaamſte omſtandigheit was van de vrede, welke men wildefluiten, maar zelfs vooraf moeſt vaſtgeſtelt worden, zonder het welke het onmogelyk was iets te ſluiten, volbragten de biſſchop van Durham en de ridder *Bowes* dat gene, het welk de beſchermheer hen gelaſt hadt, en braken de onderhandeling af, wordende ter zelver tydt de bevelen tot het voeren van den oorlog gegeven. De onderhandeling wordt afgebroken.

Vyandlykheden ter zee.

De vyandelykheden waren, gelyk boven gezegt is, begonnen door den inval der Schotten, en door het zeeſchuimen hunner kapers. Het voornaamſte hunner ſchepen, genaamt de Leeuw, hadt een Engelſch fregat aangetaſt, het welk veel kleiner was, maar zich echter van den Schotſchen kaper meeſter maakte. Het gevecht begon van verre, en zonder veel ſchade van weêrzyden; maar zynde malkander aan boordt geklampt, brandde het Engelſche fregat zyn geſchut en musketten zo van pas af, dat het Schotſche ſchip aan vele kanten wierdt doorboort, maſten en zeilen verbryſelt, en genoodzaakt zich over te geven. Dus keerden de Engelſchen zegepralende te rug, hunnen prys in hunne haven opbrengende. Doch wanneer zy naby Harwits kwamen, ontſtondt 'er een ſtorm, welke het veroverde ſchip deedt zinken, met al het geen daar op was. Men zeide naderhandt, dat dit toeval de uitkomſt van den oorlog voorſpelt hadt, doordien de Engelſchen daar door een roem van korten duur behaalden, en alle des zelfs vrucht wederom verloren. Op dit gevecht volgden vele andere vyandelykheden, de welke men te vergeefſch door onderhandelingen trachtte te beletten. Men moeſt dan de wapenen opvatten, en de twee volkeren ſtelden hun noodlot en dat der twee koninkryken aan de uitkomſt van een veldſlag.

Hayward. Burnet. Optocht van den beſchermheer aan het hoofdt van het leger.

Voor dat de beſchermheer van Londen vertrok, om zich te ſtellen aan het hoofdt des legers, maakte hy in zyn kabinet het ontwerp dezer onderneminge, en dat der regering, om het ryk van binnen te verzekeren, terwyl hy tot des zelfs verdediging naar de grenzen optrok, of de zelve verder ging uitbreiden. Het beleidt der zaken ſtelde hy in handen van den Raadt van State, en liet bevelen achter om krygsvolk te ligten, om zich tegen de landingen der Franſchen te ſtellen, indien zy zouden ondernemen de zelve te doen. Hy betrouwde de bewaring der provinciën van Eſſex, van Suffolk en van Nortfolk aan den marquis van Northampton; die van Suſſex, van Surry, van Ham en van Wilts aan den grave van Arondel, en die van Kent aan den ridder *Cheyney*. Dit was de order, welke hy ſtelde tot de zekerheit van het koninkryk gedurende zyn afzyn. Ten aanzien van den oorlog, welken hy in Schotlandt ging voeren, deedt hy zich zelve geven het ampt van legerhoofdt, en

* *Burnet.*

† *Harmer* laakt dezen brief, als ſtrydig tegen de huldigingen, aan de Engelſche krone gedaan.

De Schotten oorſpronkelyk uit het Aſiatiſch Tartarië.

1547. en maakte zelf zynen broeder en den grave van Warwik zyne twee algemene ſtedehouders *; den eerſten in de provincien, gelegen naar het Zuiden, alwaar hy hem liet, om daar zorge voor te dragen; den anderen in de Noorder landſchappen. Dezen laatſten nochtans voerde hy met zich. Mylord *Clinton* geboodt over de vloot, de welke het leger moeſt volgen, en den leeftocht aanvoeren, welken het zou nodig hebben. De zelve beſtondt uit 65 ſchepen, waar onder 34 oorlogſchepen waren; de overige beſtonden uit voorraadſchepen. Het leger te lande beſtondt uit veertien * duizend mannen voetvolk, dertien honderd andere wapenknechten, en twee duizend ligte paarden; al uitgelezen volk, zo het paarde- als het voetvolk, en die niet dan naar den ſtrydt verlangden. Zy hadden aan hun hoofdt den beſchermheer, die den perſoon des konings verbeeldde; tot algemeen ſtedehouder den grave van Warwik; tot veldmaarſchalk Mylord *Gray*, die ook de ruitery geboodt, en die voor luitenant kolonel hadt den ridder *Vannes*. De ridder *Sadler* was algemeen thresorier. Vele Engelſche edelen bevonden zich ook in het leger, waar in zy bedieningen hadden volgens hunne bekwaamheit. Doch alles ſcheen af te hangen van den veldheer en van zynen ſtedehouder, den hertog van Sommerſeth en den grave van Warwik. Zy hadden ook het meeſte deel aan het gevaar, of aan de eere dezer onderneminge, en waren na hunne wederkomſt de twee voornaamſte uitwerkers van de grote omwentelingen, welke wy zullen zien gebeuren. Zy verdienen derhalven wel, dat wy ons een weinig ophouden met een afbeeldſel van hen te maken.

1547. * den grave van Warwik.

* Luitenant generaals.

De vloot.

* Anderen zeggen dertien.

Het leger te lande.

De graaf van Warwik was de twede perſoon van het leger.

Hayward. Heylin. Burnet. Thuanus.

Eduard Seymour, hertog van Sommerſeth, ſtamde af, gelyk wy boven reets gezegt hebben, uit een doorluchtig geſlacht, het welk uit Normandië naar Engelandt overkwam met *Willem* den Veroveraar. Hy was niet alleen aanmerkelyk door den hogen adeldom van zyn geſlacht, en door de eere, welke hy hadt van des konings oom te zyn, hy hadt zich daarenboven aanmerkelyk gemaakt door zyne dienſten. Hy hadt de Schotten geſlagen in eenen der invallen, de welke *Jacobus* de V gedaan hadt in Engelandt †, en vele voorname gevangenen gekregen. Daar na hadt hy den ſchrik in Edenburg, en in andere plaatſen van het Schotſche koninkryk, gebragt. Hy hadt zich overzee dapper gekweten tegen Vrankryk. Hy hadt met zeven duizend ‡ man twintig duizend verſlagen, die voorhadden Boulogne geweldigerhandt weg te nemen §; den maarſchalk van *Biez*, die hen geboodt, gedwongen zich te rug te begeven, en het geſchut achter te laten, nevens de tenten en al het legertuig; zonder meer dan een ſoldaat in een zo beroemd gevecht verloren te hebben. Naderhandt was hy Pikardië ingetrokken, alwaar hy Nieuwpoort * en twee andere ſterktens hadt gebouwt, om de vyanden in toom te houden. Met een woordt, alles was hem gelukt, en de ſoldaten geloofden niets te vrezen te hebben, wanneer zy optrokken onder het beleidt van zulk een gelukkig legerhooſdt. Hy was nochtans niet vooringenomen met eenig hoog gevoelen van zyne verdienſten, en betoonde geen kleinachting voor anderen. Altydt beleefd, aan elkeen den toegang vergunnende, en niemandt afwyzende: houdende voor het overige een rechten middelweg in zyn gedrag tuſſchen eene al te grote onverzettelykheit en eene al te ſlappe toegevendheit; gematigt in zyne ſtaatzucht, wat zyne vyanden ook daar van gezegt hebben; vergenoegt met de twede plaats in den Staat te hebben, zonder naar de eerſte te haken; al te openhertig, en, indien het als een gebrek moet aangezien worden, al te medelydend; niet hebbende op zich kunnen verkrygen om zynen vyandt * het leven te benemen, wanneer hy hem in zyne macht hadt, en hebbende daar door zyn eigen einde verhaaſt, tot beloning van zyn medelyden.

† in den jare 1542.

‡ Anderen noemen maar 4700.

§ In den jare 1545.

* Newhaven nâby Boulogne.

Jan Dudley, graaf van Warwik, was deze zyn vyandt, die den hertog van Sommerſeth in het vervolg deedt omkomen, de welke hem zo edelmoedig geſpaart hadt. Een man al zo geveinſt, als de beſchermheer openhertig was, en die des zelfs genegenheit verkreeg door geveinſde beleefdheden, om gelegenheit te hebben van hem wel haaſt daar na van zyne waardigheit en van zyn leven te beroven. Voor het overige welgemaakt, aangenaam, van een verheven geeſt, en ſtoute dapperheit; maar welluſtig en ongebonden; een man van hoge geboorte, maar daar by zo ſtaatzuchtig, dat hy niets boven zich kon veelen, zelfs niet de kroon, op welke hy voornemens ſmeedde, de welke hem deden omkomen; geen zwarigheit makende de wetten te ſchenden, als hy zich maar daar door den weg tot den troon kon banen; voorts inſchikkelyk, onderdanig, en zodanig een perſonadie ſpelende, als hy wilde, bedienende zich dan eens van beloften, om de eenen te winnen, en dan weder van bedreigingen, om de anderen te verſchrikken. *Henrik* de VIII was in het begin zyner regeringe genoodzaakt geweeſt den vader op te offeren aan den haat van het volk, het welk zyn hooſdt eiſchte. Hy herſtelde naderhandt des zelfs gedachtenis, en gaf aan den zone blyken van zyn berouw, of van zyne toegenegenheit. Hy maakte hem zeevoogdt en ondergraaf van Ryſſel, en vertrouwde hem de ſtadvoogdy van Boulogne, alwaar *Dudley* veel roem verkreeg. Hy verdedigde deze plaats, nog niet weder verſterkt, tegen een leger van vyftig duizend mannen, onder het gebiedt van den Dauphin van Vrankryk; hernam de benedenſtadt, welke de vyanden by verraſſinge hadden ingenomen, en doodde, of nam gevangen over de acht honderd mannen. Ter zee deedt hy zich zo wel als te lande uitmunten, en zynde in het volgende jaar op de Engelſche vloot gegaan, boodt hy den Franſchen een zeeſlag aan, die den zelven niet dorſten wagen. Hy landde in Normandië, nam en verbrandde Treport, en kwam met een groten buit wederom in Engelandt, hebbende niet meer dan een man in deze onderneminge verloren. Hy was niet minder aangenaam aan het hof dan dapper en oorlogskundig, en aldus zo geacht van den adel, als bemind van de ſoldaten. Vrankryk, het welk over zyne dapperheit was verwondert geweeſt, wanneer het tegen het zelve ſtreedt, was opgetogen over zynen zwier, wanneer hy daar, in hoedanigheit van afgezant, de vrede kwam ſluiten. Dus won hy, zyne gebreken onder een fraai uiterlyk gelaat verbergende, en zyne ſtaatzuchtige oogmerken met de uiterſte ontveinzinge bedekkende, niet alleen de genegenheit van *Henrik* den VIII, maar ook die van alle de Engelſchen. Hy zag zyn geluk onder de volgende regeringe nog groter worden; het zy door den luiſter zyner ſchyndeugden, het zy door de noodſchikkelykheit der regeringe van *Eduard*, geſchikt voor de bloedige treurſpelen, welke deze graaf aanrechtte, doende het geſlacht der *Seymours* ondergaan. Om kort te gaan, *Dudley* was een man, wiens dapperheit, verſtandt, goed gelaat en mildadigheit men niet genoeg kan pryzen; maar wiens wreedheit en trouwloosheit niet genoeg kunnen gelaakt worden.

Afbeeldſel den grave van Warwik.

Zodanig waren de hertog van Sommerſeth en de graaf van Warwik, de welke de oogen en het hert van het ganſche leger naar zich trokken.

Aankomſt van het leger te lande op de grenzen

Het

1547. en van de vloot op de kusten van Schotlandt. op den 28 Augusty.

Het zelve begaf zich naar Newcastel, volgens het bevel van den oppergebieder, de welke zich kort daar na * in persoon derwaarts begaf. Hy deedt de monstering over het zelve, en veranderde des anderen daags van legerplaats, doende de soldaten voor vier dagen mondkost mede nemen. Zy kwamen dus voor de muren van Berwik, alwaar het leger zich een vierde myl van de stadt nedersloeg, met het aangezicht naar Schotlandt gekeert. Ter zelver tydt kwam Mylord *Clinton* met de vloot opdagen, die zynen streek nam volgens den optocht van het leger. De beschermheer, zich op de grenzen bevindende, gaf eene verklaring uit, by welke hy de Schotten vermaande de voorwaarden van het verbondt na te komen, het welk gesloten was onder de regering van *Heurik* den VIII, en, volgens dat verdrag, hunne jonge koningin te stellen in handen van getrouwe persónen, om te trouwen met den koning *Eduard*, wanneer het tydt zou zyn. Hy boodt onder deze voorwaarden niet alleen de vrede aan, maar daarenboven alle goede diensten, en alle de voordeelen, welke de Schotten recht zouden hebben van de Engelschen te verwachten na zulk eene naauwe verbindtenis. De afkondiging dezer verklaring geschiedde op drie verscheide plaatsen aan het hoofdt der benden, in slagorder geschaart; en men verwachtte eenigen opstandt van de zyde van den adel, onder welken men verstandhouding hadt: doch niemandt bewoog zich. Misschien dat de voorzichtigheit hen belette zich zo schielyk te verklaren.

Verklaring, welke de hertog van Sommerseth doedt afkondigen.

Hayward. Optocht van het leger te landt.

Ondertusschen naderde het leger, voorttrekkende in drie ryën. Vooraf ging eene bende van acht honderd paarden, aangevoert door den ridder *Brian*, die dagelyksch een uur vroeger vertrok, om den vyandt te bespieden, en om zorg voor de legerplaatse te dragen. Hy bediende zich van dit ampt met zo veel naauwkeurigheit, dat 'er geen de minste beweging ontstondt van de zyde der vyanden, waar van de veldheer niet terstondt wierdt verwittigt, en klom niet eer van zyn paardt, dan na dat het gehele leger zyn kwartier betrokken hadt. Ook viel 'er geen de minste wanorder voor gedurende den tocht, en wanneer men handgemeen moest worden met de partyen, die zich op de doortochten bevonden, geschiedde zulks zonder de gelederen te breken, noch ook de slagorder, in welke het in het vyandelyk landt moest voorttrekken. De graaf van Warwik bevondt zich aan het hoofdt, en geleidde de voorhoede, bestaande uit vier duizend man te voet, honderd andere gewapende mannen, en zes honderd paarden. De middeltocht volgde daar op, welke bestondt uit zes duizend mannen te voet, zes honderd andere wapenknechten, en duizend ligte paarden, de welke de beschermheer, opperhoofdt van het ganssche leger, geboodt. De achterhoede, bestaande uit vier duizend mannen voetvolk, zes honderd ligte ruiters, en honderd gewapende mannen, wierdt geleid door Mylord *Dacres*, een oud krygsman en van eene beproefde dapperheit en ondervindinge. Het geschut bestondt in zestien stukken kanon, en bevondt zich met zyne officiers en de schansgravers op eenen der vleugels van de voorhoede, zynde de gewapende mannen op den anderen. Negen honderd wagens, die de mondkost en het legertuig aanvoerden, bedekten de zyden van de achtertocht, die gesloten was door de benden van het ligte paardevolk. Mylord *Gray* hadt het bevel over de gehele ruitery. Het leger trok twee dagen op in deze order, zonder eenige vyandelykheit te plegen, en eer als in een koninkryk, welkers bondgenootschap het kwam zoeken, dan als in een landt, het welk het zelve tot een wingewest wilde maken. Des avonds van den tweden dag kwam het in eene vallei, de welke zich langs de zee uitstrekt omtrent zes mylen; maar zo naauw, dat zy in den ingang niet meer dan twintig voeten breed, is en gedurig al naauwer toelopende, in den uitgang niet meer dan vyf heeft, eindigende aan eene kleine rivier, die langs den voet loopt van het gebergte. De oevers van de zelve zyn zo ongenaakbaar, dat men een langen omweg moet nemen door smalle voetpaden, waar in men slechts man voor man kan gaan, om naar den anderen kant te komen. Hier van heeft deze naauwe weg, Path genoemt, zynen naam gekregen, gelyk zommigen menen: want dit woordt beteken in het Engelsch een voetpadt. De beschermheer meende daar krygsvolk te zullen ontmoeten, het welk hem den doortocht zou betwisten; en het zou inderdaadt de Schotten gemakkelyk geweest zyn om met weinig volk het leger aldaar tegen te houden; maar daar bevondt zich niemandt. Men vergenoegde zich de wegen onbruikbaar te maken, op de tyding, welke men gekregen hadt van des vyands aantocht. Men was alleen bedacht geweest om een leger op de been te brengen, het welk in staat zou zyn om te slaan; in plaats dat men, zich bedienende van het voordeel der plaatse, met minder benden, dan men reets op de been hadt, den vyandt kon beletten het landt dieper in te trekken. Dit gaf reden om zich op nieuw te verwonderen over het geluk van dezen veldheer, welken de lukgodin niet verliet. Hy was zelf, de engte doortrekkende, daar over verwonderd; en hy wist niet, waar over hy het meest verbaast moest staan, of over het gevaar, dat hy gelopen zou hebben, byaldien de Schotten zich aan deze engte voor hem vertoont hadden, of over de onvoorzichtigheit der vyanden, die verzuimt hadden zich van eene zo voordeelige plaats te verzekeren. Hy deedt de wegen met alle naarstigheit verbeteren, waar aan de soldaat het overige van dien en een gedeelte van den volgenden dag werkte. Dit gedaan zynde vervolgde hy zynen tocht, en ontmoette drie kasteelen, de welke hy moest vermeesteren. Het eerste, Dunglas genaamt, gaf zich over zonder tegenweer te bieden. De bezettingen der twee andere, genaamt Thornton en Innerwik, betoonden meer standvastigheit. Men moest het geschut daar voor brengen; men moest de zelve beschieten; waar na men ze, de bressen daar in gemaakt zynde, stormenderhandt vermeesterde; zo dat, volgens de strengheit der krygswetten, de belegerden geen lyfsgenade te hopen hadden: waarlyk strenge wetten, doch die, alles wel ingezien, noch voor nieuw, noch voor onrechtmatig moeten gehouden worden. Men ziet de zelve niet allen opgevolgt door *Julius Cesar* *; men vindt de zelve ook onder de bevelen, de welke Godt gaf aan den wetgever der Joden †. Ook verwachtten de Schotten niet anders dan deze strengheit: alle de genade, om welke zy verzochten, was, dat men hen tydt gave om hun gebedt te doen, en zich in staat te stellen van wel te kunnen sterven. Maar het zy dat de beschermheer door hunne dapperheit, of door hunne Godvrucht geraakt was, het zy het eene uitwerking was zyner aangeborene zachtmoedigheit, wanneer hunne Godsdienstigheit was geëindigt, en dat zy zich aanboden om de doodt te ondergaan, immers hy verleende hen vergiffenis.

1547.

Het trekt gelukkiglyk door de engte van Path.

Het vertovert eenige kasteelen.

Strengheit der oorlogswetten tegen die genen, welke onhouwbare plaatsen willen verdedigen.

* Zie deszelfs Gedenkschriften.

† *Deuter. XX*, 13.

Zachtmoedigheit van den hertog van Sommerseth.

De inval der Engelschen bragt den schrik over geheel Schotlandt. Het gerucht, dat zich vermaakt in de zaken te vergroten, maakte hun leger veel talryker dan het inderdaadt was; en voegende

Leslv. Hayward. Baker.

1547. verdichte vertellingen by de waarachtige, ſprak het daar van als van eene macht, tegen welke niets kon beſtaan. De regent † was 'er zelf door ontzet. Het onderſtandt uit Vrankryk was weder derwaarts te rug gekeert na de verovering van het kaſteel van S. Andrews: hy verwachtte wel nieuwe hulpbenden; doch hy wiſt niet, wanneer zy zouden aankomen. Aan den anderen kant vertrouwde hy zich niet op het krygsvolk van de natie, wetende de genegenheit van een gedeelte des adels voor Engelandt. Hy hadt echter geen ander hulpmiddel. Dus beſloot hy, de zaken ernſtig overdacht en nieuwen moedt geſchept hebbende, in alle de provinciën het ſein te doen geven, van het welke men zich gewoonlyk pleeg te bedienen in een dringende gelegenheit; om het volk de wapenen te doen opvatten. Het zelve waren twee in brandt geſtokene houten, kruiswyze gezet op de punt van eene piek, welke men droeg op die plaatſen, alwaar men wilde dat het volk zou byeenkomen. Het zelve begaf zich hier op derwaarts, en de herauten maakten hen het gevaar bekend, waar in de Staat zich bevondt, en vermaanden alle de genen, die liefde hadden voor het vaderlandt, daar blyken van te tonen, en hun leven voor des zelfs behoudeniſſe te wagen. Vervolgens ſchreef men hunne namen op, van den ouderdom van zestien jaren tot aan het zestigſte. De graaf van Aran ſtelde met een goed gevolg dit hulpmiddel in het werk, tot het welke men niet dan op het uiterſte zyne toevlucht nam. Daar was van alle kanten een zo grote toeloop van menſchen, die zich aanboden tegen den vyandt op te trekken, dat hy in het kort een der ſchoonſte legers hadt, het welk men ooit in Schotlandt gezien hadt. De algemene vergaderplaats hadt hy geſtelt in de vlakte van Muſſelborow, en gelaſt zich te voorzien van leeftocht tot eene zake van dat gewigt, de welke eenige dagen kon duren. Zyne bevelen wierden met eene ongelooflyke vaardigheit uitgevoert. De Schotten, van natuur dapper, en nayverig over hunne vryheit, van welke zy meenden dat men hen wilde beroven, begaven zich op den tocht, ten getale van meer dan dertig duizend man, met negen ſtukken metaal geſchut, en een en twintig yzere. Men zou zelfs nog eens zo veel manſchap op de been hebben kunnen brengen; maar de graaf van Aran vondt het niet raadzaam zich met eene zo grote menigte te beladen, en verkiezende de genen, welke hy de bekwaamſte tot het gevecht oordeelde, hadt hy de anderen te rug gezonden.

† de graaf van Aran.

Sein, waar van zich de Schotten bedienden om het volk te noodzaken wapenen op te vatten.

Het Schotſche leger in een oogenblik op de been gebragt.

Optocht van dit leger.

Hy verdeelde deze benden in drie voorname hopen, welker eerſten, tien duizend man ſterk, hy zelf geboodt; de graven van Angus en van Huntley hadden het bevel over de twee andere, elke van acht duizend mannen. Van de vier duizend overigen, byna alle berglieden, maakte de veldheer een ligchaam om de anderen te hulp te komen, waar over hy het bewindt gaf aan den grave van Argile. Het leger in ſlagorder geſchaart zynde, ging de regent door de gelederen heen, vermanende de Schotten zich hunner oude dapperheit te erinneren tegen een vyandt, die het van alle tyden op hunne vryheit hadt toegelegt. „ Het is by deze gelegenheit, myne vrienden (zeide hy tegen „ hen) dat gy lieden uwe dapperheit moet tonen. „ Uwe eer, uw Godsdienſt, uw vaderlandt, „ uwe koningin, alles is in gevaar; en byaldien „ gyl. de overwinning op den vyandt, die met „ uwl. den ſpot dryft, niet komt te behalen, is het met uwl. achting, met uwen Godsdienſt, met uw koninkryk gedaan. Gyl. zult „ de ſlaven zyn van den overwinnaar. Hy zal de „ kettery in Schotlandt invoeren; en onder den „ ſchoonſchynenden dekmantel van het huwelyk „ uwer princeſſe met zynen jongen koning zal hy „ van uwe heerſchappy niet dan eene cynsbare provincie van zyne kroon maken. Die genen, de „ welke hun leven dierbaarder achten dan hunne „ vryheit, behoorden zich hier niet te bevinden; „ en alzo ik niet gelove te ſpreken dan tegen menſchen, de welke een afſchrik hebben voor de „ ſlaverny, ben ik verzekert, dat gyl. alle voorgenomen hebt of te overwinnen, of te ſterven. „ Voor het overige is de Franſche onderſtandt „ niet ver. Daar zyn twaalf galeien en vyftig ſchepen in zee; en mogelyk komen de zelve eer „ dat wy handgemeen worden. Doch zo zy niet „ vroeg genoeg komen om ons de overwinning te „ helpen behalen, zullen zy ten minſte tyds genoeg komen, om ons de middelen te verſchaffen om de zelve veel verder te brengen. Het zal „ ook veel roemruchtiger voor ons zyn hen te hebben tot getuigen en tot verwonderaars van onze „ zegepraal". Deze aanſpraak gedaan hebbende hoorde men een groot gejuich in het leger, het welk hem een gelukkigen uitſlag deedt verhopen: doch de uitkomſt beantwoordde deze verwachting niet.

Aanſpraak van den grave van Aran aan de ſoldaten.

1547.

De twee legers, daar op malkander naderende, wierden kort daar na zamen handgemeen. De voorhoede van het Schotſche wierdt het ander gewaar, op het punt dat het de rivier de Lyn overtrok. Doordien nu deze rivier doorwaadbaar is, trokken de wagens en de ruitery dwars daar door, terwyl het voetvolk over eene brug ging. De voorhoede en de middeltocht waren reets aan de andere zyde, wanneer 'er een zo dikke miſt opkwam, dat men moeite hadt den weg te zien. De Schotſche voorlopers, gedekt door een gebergte, verſpiedden het geen 'er omging; en doordien de brug zeer ongemakkelyk was, hoopten zy, dat de Engelſchen, welken de duiſterheit verblindde, in het water zouden vallen; en dat zy daar door in wanorder zouden geraken; dat het alsdan niet zwaar zou vallen aan de Schotſche ruitery het Engelſche voetvolk te vernielen, doordien het zelve geen ſtandt zou kunnen houden op eene zo naauwe brug, en by eene zo grote donkerheit; noch zich in de rivier werpen, zonder oogenſchynlyk gevaar. De graaf van Warwik, die den vyandt ontdekt hadt, hadt getwyffelt aan het geen dat 'er voorviel; en niet willende de achterhoede doen verloren gaan, de welke van het overige van het leger door de rivier was afgeſcheiden, zonderde hy zich met twaalf ruiters af, om den vyandt meer van naby te ontdekken, en om de zynen de brug aan te wyzen, welke de nevel hen belette te zien. Hy kwam op den oever van de Lyn ter zelver tydt als de Schotſche voorlopers zich derwaarts kwamen begeven. Die geen, de welke over hen geboodt *, nam kondſchap van de Engelſchen, onder welke hy zich vermengt hadt, wie die veldoverſte was, zo welgemaakt, en zo wel vergeſelſchapt; en hebbende des zelfs naam gehoort, week hy te rug naar een hoop van veertig paarden, ondersteunt door zeſtig andere, die den toortocht voor de Engelſchen ſloten. De duiſterheit belette den grave van Warwik de vyanden te onderkennen, en der zelver getal te bemerken: zo dat hy hen nemende voor Engelſchen van zyn gevolg, zyne dwaling niet bemerkte voor dat hy zich midden onder hen bevondt, en van hen omcingelt was. Hy verſchrikte niet; en een zeer dapper man zynde, viel hy zo hevig aan op den bevelhebber, dat hy hem noodzaakte te rug te deinzen. Doch dit geſchiedde om nader te komen by zeſtig ruiters, welke hy achter gelaten hadt, en die op den grave van

Stoute daadt van den grave van Warwik.

* Dandy Care.

1547. van Warwik kwamen aanzetten, welken zy zonder veel moeite meenden op te ligten. Zy waren in hunne meninge bedrogen. Hoe ongelyk de kans ook was, moedigde de Engelsche veldheer echter zyne kleine bende zodanig aan, dat de zelve den aanval der vyanden klock moedig wederstondt. Deze laatsten in het tegendeel, verbaast over een zodanigen wederstandt, dorsten op hen niet indringen, en vergenoegden zich met van verre op hen los te branden. Drie, slouter dan de anderen, zonderden zich van hen af, en wierden gevangen. Dus stonden deze twaalf Engelschen, niet vergenoegt met hun leven tegen honderd Schotten te betwisten, nog naar de overwinninge. Zy verklaarde zich ook inderdaadt voor hen. De vyanden, de ruiterbenden ontdekt hebbende, welke de hertog van Sommerseth den grave van Warwik te hulp zondt, trokken af, en verlieten het slagveldt met de drie gevangenen: zo dat de graaf van Warwik niet alleen de eer hadt om de achterhoede van het Engelsche leger behouden te hebben, maar daarenboven den roem van de vyanden met twaalf ruiters te slaan, en met hunnen buit weder te rug te keren. Deze kleine overwinning kostte eenen der zynen het leven: twee anderen waren gekwetst; doch zy genazen van hunne wonden.

Oordeel over deze daadt.

Voor het overige, schoon zyne dapperheit lof verdient, moet echter zyne stoutheit niet worden nagevolgt. Het staat een algemeen stedehouder niet vry zich met zo weinige voorzorge bloot te stellen. Wel is waar, dat 'er, het ongeluk, of zyne onvoorzichtigheit, hem in zo groot een gevaar gebragt hebbende, geen andere uitkomst voor hem was dan in zyne onvertzaagtheit; en het is zeker, dat de fortuin menigmalen vermaak heeft om in zulke voorvallen de stoutmoedigheit te hulp te komen; en dan gaan zulke daden voor heldhaftig door; maar men veroordeelt de zelve als roekeloos, wanneer die kwalyk uitvallen. Zo veel deel heeft de fortuin aan de eere der overwinnaars. De graaf van Warwik boodt de drie gevangenen den opperveldheer aan, de welke hen met grote genegenheit ontfing, en zodanigen lof gaf, die eene zo schone daadt verdiende. De gevangenen ontfingen ook alle soorten van goed onthaal, en een der zelven kwam naderhandt in grote achting onder de Engelschen †.

† De geschiedenisschryver noemt hem niet.

Op deze schermutseling volgde een andere, voor dat men tot een veldslag kwam. Het zelve gebeurde op den 9 September te Falside ‡. De twee legers waren in den tocht op malkanders zyde, en de Schotten hadden dikwils eenige krygshopen afgezonden om te schermutzeren, tergende de Engelschen met smadelyke redenen, en trachtende hen te noodzaken hunne gelederen te breken. Doch de veldheer, wetende, dat de Schotsche ruitery beter geoeffent was dan de zyne in dat soort van gevechten, wilde niet toestaan, dat zy hunne ryen zouden breken. Dus de verwaandheit des vyands verachtende kwam hy, zonder iets te hebben willen wagen, ter plaatse, alwaar hy voornemens was zich ter neder te slaan. De Schotten legerden zich twee mylen van daar, besloten hebbende des anderen daags den veldslag aan te gaan. Het scheelde weinig, of het zou nog op dien zelven dag geschied zyn: doch daar wierden maar twee afgezondene krygshopen handgemeen; het zy dat de twee legerhoofden niet geraden vonde den strydt te beginnen tegen het ondergaan van de zonne; het zy dat zy beide den uitslag van dezen aanval wilden afwachten, om hun besluit en hunne maatregelen daar naar te nemen. Daar was tusschen de twee legerplaatsen, op de regterzyde van die der Engelschen, een heuvel, op welken de vyan-

‡ Hammer zegt te Saltpreston.

Gevecht van Falside.

den twaalf honderd paarden en vyf honderd man te voet geplaatst hadden. Men zag hun voetvolk niet, het welk zich in eene hinderlage hieldt aan de andere zyde van den berg, om zo van achteren te komen, wanneer de Engelsche ruitery met de hunnen handgemeen zou zyn. Om hen daar toe te lokken zonden zy kleine benden, de welke tot aan de voorwachten naderden, en daar hunne snaphanea op los brandden, hunne vyanden met dreigende woorden uitdagende. Mylord *Gray* en de ridder *Brian*, die aan dezen kant het bevel hadden, konden deze schamperheden niet verdragen, en verzochten den veldheer, dat hy hen wilde toestaan, uit hunne beschanssinge te gaan, om de Schotten van die hoogte te dryven, van welke zy hunne legerplaats gedurig kwamen besloken. De beschermheer hadt toen de ongemakken niet te vrezen, welke hy op zynen tocht ontmoet hadt. Hy was niet langer bezorgt de gelederen van zyn krygsvolk te breken, en hy vondt zich in staat om den afgezonderden hoop te ondersteunen, zonder in de schikking zyner benden eenige verwarring te maken, welke hy tot den veldslag gereed hieldt: zo dat hy hen vergunde het geen zy verzochten. De gemelde twee krygsoversten trokken 'er dan uit, aan het hoofdt van eene bende ligte ruiters, wordende gevolgt van eenige ruiterbenden, met halve pieken gewapent, en ondersteunt door duizend zwaargewapende ruiters. Deze laatsten trokken aan op eenige tusschenwydte van de twee eerste krygshopen, om niet aan te vallen voor dat men zamen handgemeen was geworden. De Schotten, dezen derden hoop niet ziende, stelden zich in slagorder op de hoogte, welke zy bezet hadden, en waarschouwden hun voetvolk om hunnen plicht te doen. Zy twyffelden aan de nederlage der Engelschen niet: doch naauwlyks was de strydt begonnen, of de duizend gewapende mannen kwamen toeschieten, en vielen met eene grote woede op de vyanden aan. Ter zelver tydt verscheen het Schotsche voetvolk, en ondersteunde de ruitery, welke door dezen nieuwen aanval in wanorder wierdt gebragt. Dit gaf eene verbaastheit van weêrzyden: doch de Engelsche gewapende ruiters deden eene andere uitwerking dan de Schotsche voetknechten. Het gevecht duurde drie uuren lang, in het gezicht der twee legers, met vele woede van de eene en van de andere zyde. Eindelyk moesten de Schotten voor het groter getal wyken, en het gebergte verlatende zich al vluchtende naar hun leger begeven, tot aan het welke de overwinnaars hen vervolgden. Zy weken echter niet eer, dan na dat zy dertien honderd van de hunnen verloren hadden; van zeventien honderd, welk een getal zy hadden uitgemaakt, en na Mylord *Hume*, hunnen oppergebieder, onder de doden te hebben zien vallen. Zodanig was de uitslag van dit gevecht, bloediger dan het hadt behoren te zyn van wegens het klein getal van benden, tusschen welke het zelve gebeurde. De slagting geschiedde echter alleen onder de Schotten, de welke in dit gevecht den bloem hunner krygslieden verloren. Behalven de dertien honderd, die gedood wierden, wierdt de zoon van den bevelhebber gevangen, nevens twee priesters en zes edellieden. De Engelschen verloren daar niet meer dan eenen soldaat, die gedood wierdt, en drie hoofdmannen, die gevangen wierden, om dat zy zich al te diep onder de Schotten gewaagt hadden, de vluchtenden vervolgende. Deze gelukkige uitkomst gaf den overwinnaars eene grote hope omtrent het gene op den volgenden dag zou gebeuren. Aan de andere zyde maakte het de overwonnenen min kleinmoedig, dan het hunnen haat gaande maakte, en hen

Nederlaag der Schotten.

1547. tot wraak noopte: zo dat zy naar den veldflag met meerder ongeduldigheit ſchenen te verlangen dan de Engelſchen.

Hayward. Burnet. Men zegt zelfs, dat de beſchermheer, verbaaſt over het getal en de goede order, welke hy in het leger der vyanden bemerkte, wanneer hy des zelfs ganſche uitgeſtrektheit ontdekte, in benaadt ſtondt om te rug te keren, en beducht was om zich in te laten in een gevecht, wiens uitkomſt hem zeer onzeker toeſcheen. Hy zag de Schotten twee maal ſterker dan hy was; daarenboven in hun eigen landt, alwaar het hen aan gene levensmiddelen ontbrak, en hebbende voorts eene voordeelige vechtplaats, doordien 'er eene rivier * tuſſchen hen en de Engelſchen heen liep. Aan de andere zyde wiſt hy, dat zy aangemoedigt waren door de aanſpraak van hunnen veldheer, en dat zy gevoelden al de drift, welke de haat van partyſchap inboezemt, wanneer de ſtaatzucht van den eenen kant, en de Godsdienſt van den anderen des zelfs geweldt vermeerdert. Alle deze aanmerkingen baarden hem ongeruſtheden; en als hy al niet van gedachten was om af te trekken, ten minſte is het zeker, dat hy nieuwe voorſtellingen tot een vergelyk aanboodt.

* de Esk.

Nieuwe voorſlagen van vrede door den hertog van Sommerſeth gedaan. Beweegredenen, welke hy gebruikt.

Een heraut kwam van zynent wegen in het leger, en gaf aan den grave van Aran brieven, welke hy dien aangaande aan hem ſchreef. Hy verzocht hem, dat hy en de ganſche Schotſche adel wilden aanmerken, *dat de beide legers niet beſtonden dan uit Chriſtenen, wier Godsdienſt hen niet dan gedachten van vrede moeſt inboezemen. Dat zy ondertuſſchen zich bereidden om malkanders bloedt te vergieten, aangedreven door een geeſt van woede, welken zy moeſten dempen. Dat noch de ſtaatzucht, noch de gierigheit, noch de wraak hen de wapenen hadden doen opvatten; dat een huwelyk al hunnen twiſt maakte; dat het zelve eene vrucht der vrede moeſt zyn, en geen zaadt van oorlog. Dat het huwelyk tuſſchen den koning van Engelandt en de koninginne van Schotlandt voor beide zeer voordeelig was, het zy men acht gaf op de waardigheit der twee partyen, of op hunnen ouderdom, en op de hoedanigheden van den koning* Eduard, *de welke, hoe jong hy ook was, grote hopeningen gaf van eene gelukkige regering aan de twee volkeren. Dat de beſchermheer voor het overige niet begeerde, dat men de jonge koningin aan hem zou overgeven; dat hy te vrede was, dat zy zou blyven onder de bewaring van den regent en van den adel, onder voorwaarde, dat zy zich verplichtten, haar niet buiten het ryk te zullen zenden.* Men vorderde van hen deze verzekering, om dat men vreesde, dat men haar naar Vrankryk zou doen overgaan, gelyk eenigen tydt daar na ook gebeurde. Op deze voorwaarden, voegde de beſchermheer daar by, boodt hy aan af trekken, en zelfs te vergoeden alle de ſchade, de welke zyn leger gedaan hadt.

De graaf van Aran wil de voorſlagen van den beſchermheer niet openbaar maken.

Zyn heraut kwam zonder antwoordt te rug. De graaf van Aran vondt niet geraden zulks te doen, noch des zelfs brief gemeen te maken: in het tegendeel deedt hy in het leger geheel ſtrydige geruchten uitſtrooien. Men zeide, dat de Engelſchen voorhadden de jonge koningin op te ligten, onder voorwendſel van een huwelyk, maar inderdaadt om zich van het koninkryk meeſter, en zich het zelve cynsbaar te maken. Het vooroordeel is eene vreemde zaak. Noch de billykheit der aanbiedingen van den beſchermheer, noch des zelfs gematigtheit gedurende den ganſchen veldtocht, konden de Schotten van de oprechtheit zyner inzichten overreden. Schoon hy niet dan verwerenderwyze was te werk gegaan, en niet handgemeen was geworden dan wanneer hy daar toe genoodzaakt wierdt; ook gene vyandlykheden op zynen tocht hadt gepleegt, noch eenige belegering ondernomen, die hem verdacht zou hebben kunnen maken van naar de verovering van Schotlandt te haken, was dit alles echter met bekwaam om de Schotten van hun wantrouwen te genezen. Hunne tegenſpoeden zelfs konden hen niet tot andere gedachten brengen, en hun vooroordeel wegnemen, dat de Engelſchen een voornemen hadden op hunne vryheit; maar wierpen zich in de armen van eene veel gevaarlyker macht. De zelve zou hen tot ſlaven gemaakt hebben, ten ware de Hemel, die over de ryken de ſchikking maakt; niettegenſtaande alle de ydele voorzorgen der menſchen, hen daar voor bevryd hadt. De zelve wilde ook, dat de vereeniging der twee korinkryken een enkel gewrogt zyn zou van zyne voorzienigheit. De Engelſchen merkten het huwelyk van hunnen koning met de koninginne van Schotlandt aan als het eenige middel om deze vereeniging te weeg te brengen; en dit huwelyk was in het tegendeel een hinderpaal, de welke niet wierdt weggeruimt dan door de doodt van *Eduard* en door die van zyne zuſters; door welke doodt de tak der *Stuarts* op den troon van Engelandt klom.

Wantrouwen der Schotten.

1547.

De Schotten dachten in het tegendeel, dat zy; hunne koningin aan eenen der Franſche prinſſen uittrouwende, de vereeniging der twee kronen van Groot-Britannië zouden beletten; en ondertuſſchen bragt dit deze vereeniging te wege. De zwakheit van den koning *François* den II, en de korte tydt, welken hy leefde, lieten hem niet toe nakomelingſchap na te laten; en de koningin van Schotlandt, zyne weduwe, hadt uit haar twede huwelyk den prins *, in wiens perſoon de twee koninkryken vereenigt wierden. Dus ziet men, dat alle menſchelyke wysheit louter ydelheit is, en dat niets de beſluiten van het Opperwezen kan wederſtaan. Wy zullen de uitkomſt daar van in het vervolg zien.

* *Jacobus* den VI.

De graaf van Aran laat den Engelſchen veldheer een vryen aftocht aanbieden.

De graaf van Aran, de aanbiedingen van den beſchermheer verzwegen, en hem geen antwoordt gegeven hebbende, zondt een heraut, met een trompetter, aan hem, om hem aan te zeggen, dat, zo hy wilde aftrekken, hy hem in zynen tocht niet zou verhinderen: doch hy ſprak noch van het huwelyk van *Eduard* met de koninginne van Schotlandt, noch van eenige andere verbindteniſſe tuſſchen de twee kronen. De heraut, voor den beſchermheer gekomen zynde, kweet zich van zynen laſt. Hy zeide tegen den zelven, dat hy van den grave van Aran, regent van het koninkryk, en oppergebieder over het koninklyke leger, gezonden was, om zich te onderrechten wegens de gevangenen, die in het laatſte gevecht genomen waren, en om hem een vrygeleide aan te bieden, om weder naar Engelandt te keren, onder belofte van in zynen aftocht geen ſchade te zullen doen in de ſtaten van Schotlandt. Hy voegde daar by, dat de regent alleen dus te werk ging, om dat hy voor zyne gevoeligheit ſtelde de eer, welke hy zou hebben van het Chriſten bloedt te ſparen, het welk men anders in den veldſlag zou ſtorten. De heraut zyne aanſpraak geëindigt hebbende, naderde de trompetter, die hem verſelde, en zeide, dat de graaf van Huntley hem gelaſt hadt een middel voor te ſtellen, om de verſchillen der twee volkeren weg te nemen, niet zo bloedig als een algemene veldſlag; namentlyk een gevecht van twintig Schotten tegen een gelyk getal Engelſchen, of van tien tegen tien, of ook van den grave van Huntley, zynen meeſter, tegen den beſchermheer.

Uitdaging van den grave van Huntley aan den hertog van Sommerſeth gedaan.

De hertog van Sommerſeth antwoordde op deze uitdaging, „ dat hy niet voornemens was vyandelykheden te plegen in een koninkryk, het welk „ hy

1547. Antwoordt van den hertog van Sommerseth op deze uitdaging.

„ hy tot verzoeninge kwam nodigen, en welkers
„ erfgename de koning, zyn meester, ten huwe-
„ lyk kwam verzoeken. Dat hy in zynen gehe-
„ len optocht getoont hadt, dat hy veel eer kwam
„ als een gezant van vrede, dan als een oppergebieder in den oorlog, en dat hy met de zelve
„ gematigtheit gedurende den gehelen veldtocht
„ zou te werk gaan. Dat echter de eer, welke
„ hy hadt van over het Engelsche leger te gebieden, hem niet vergunde, om zich in zyn beleidt te schikken naar de aanbiedingen van den
„ Schotschen veldheer. Dat hy zyne besluiten
„ zou nemen uit eigene beweginge, en met goedvinden van zynen Raadt van oorlog, om te na-
„ deren, of af te trekken, naar de zelve zulks oorbaar zou vinden; " en zich vervolgens naar den trompetter kerende: „ Gy zult (zeide hy) tegen
„ den grave van Huntley zeggen, dat de uitdaging, welke hy my doedt, eene uitwerking is
„ van zyne jeugt zo wel als van zyne dapperheit,
„ en dat hy daar in meer drift dan voorzichtigheit toont. Het ampt, waar mede de koning
„ en de Raadt my bekleed hebben, laat niet toe,
„ dat ik my met iemandt in het byzonder inlate.
„ Ik kan zulke voorstellingen niet aannemen dan
„ van den regent, wiens macht met de myne gelyk is. De twee koninkryken hebben ons hun
„ noodlot toebetrouwt, en wy kunnen niet dan
„ aan het hoofdt onzer benden, of in een byzonder gevecht tusschen onze persónen, wagen de eer der twee souvereinen, welker majesteit en het geluk hunner volkeren wy ondersteunen, van welke laatste wy beschermers
„ zyn.

Ander antwoordt van den grave van Warwik op deze uitdaging.

De graaf van Warwik, alstoen het woordt nemende: „ Trompetter", zeide hy tegen hem, „ indien de graaf van Huntley deze zaak wel overdacht hadt, zou hy u met zulk een last niet herwaarts gezonden hebben. Hy moet dan weten,
„ dat de waardigheit van opperbevelhebber niet
„ toelaat de uitdaging van iemandt anders aan te
„ nemen, dan van een opperbevelhebber, zodanig als hy is, maar indien hy eene zo grote drift
„ heeft om zyne dapperheit te doen uitblinken,
„ daar zyn andere persónen, die zyne uitdaging
„ niet zullen afslaan"; en zich naar den beschermheer wendende, „ Met uw believen, Mylord,
„ (hervatte hy) neme ik de uitdaging aan. Gy
„ zult dan tegen uwen meester zeggen (vervolgde hy tegen den trompetter) dat ik de uitdaging heb aangenomen; en wanneer gy my
„ een antwoordt zult te rug brengen, zodanig als
„ ik dat moet verwachten, zal ik u eene schone vereering doen*.

* de Engelsche geschiedenisschryver zegt van honderd dukaten.

„ „ Neen", hernam de beschermheer, sprekende tot den grave van Warwik, „ Ik kan u de vryheit niet
„ toestaan, welke gy verzoekt. De zelve reden,
„ de welke niet toelaat, dat ik my bloot stelle,
„ verbiedt u uwen persoon te wagen. Gy zyt mede een opperbevelhebber in het leger, en gy
„ kunt uwe post niet verlaten, om te gaan vechten tegen een vyandt, die in de zelve bediening
„ niet is, als gy zyt. Laat ons dan de wapenen
„ hunnen gang laten gaan, en laten wy bedacht
„ zyn om ons te kwyten van het ampt, het welk
„ de Staat ons heeft toebetrouwt, ten roem van
„ ons volk". Daar na zich tot den heraut wendende, „ Goede vriendt (zeide hy tegen hem)
„ uw veldheer vertrouwt zich op het groot getal
„ zyner benden, die nog ganssch frisch zyn, en geen
„ vermoeijing hebben doorgestaan; hy veracht het
„ kleine getal der onze, en wil zyn voordeel doen
„ met hunne vermattinge. Zegt hem, dat hy
„ zich met de overwinning niet moet vleien op
„ zo onzekere redenen; dat dappere krygsbenden
„ niet verschrikt worden over het grote getal hunner vyanden, noch vermoeid zyn, wanneer het
„ op een vechten en overwinnen aankomt. Dit
„ is het besluit, het welk wy genomen hebben;
„ en nademaal uw veldheer de voorwaarden van
„ vrede weigert aan te nemen, welke hem aangeboden zyn, zo zegt hem, dat ik my gereed
„ make om hem daar over berouw te doen heb-
„ ben, aan het hoofdt van myn leger. Dit is de
„ uitdaging, welke ik hem doe: kom my wederom
„ zeggen of hy de zelve aanneemt, en ik zal u † De Engelsche geschiedenisschryver zegt, dat hy hem duizend kronen beloofde.
„ daar voor belonen †.

Oordeel over de gezegde uitdagingen over het gedaan antwoordt.

Al de wereldt veroordeelde de uitdaging van den grave van Huntley, en prees de voorzichtigheit van den hertog van Sommerseth. Men zeide, dat zulke uitdagingen altydt van verstandige veldheeren waren afgekeurt geweest, de welke zich zo wel door dit beleidt, als door hunne dapperheit, een onsterffelyken roem verkregen hadden; dat in het tegendeel die genen, die hunnen rang en waardigheit vergeten hadden, om in de vechtplaats te verschynen, gelyk de kampvechters, of schermers, den blaam der navolgende eeuwen op zich gehaalt hadden. Dat de veldheer der Albaniërs uit dien hoofde geprezen was, om dat hy de uitdaging van *Tullus* niet hadt willen aannemen; *Metellus*, om dat hy die van *Sertorius* hadt geweigert; als mede *Augustus*, om dat hy met de uitdaginge, hem van *Antonius* gedaan, lachte; en *Johannes*, keizer van Constantinopel, om dat hy die des konings der Scythen verachtte. In het tegendeel, dat de keizer *Antoninus*, bygenaamt *Caracalla*, veel eer voor verwaand dan voor dapper was gehouden, door een schermer na te bootzen †; en men vondt de uitdaagbrieven † Dion. van *Karel* den V en *François* den I zo grote vorsten onwaardig. Men zeide ook, dat de graaf van Huntley ontkende, den trompetter zo eene boodschap belast te hebben, en dat hy inderdaadt al te verstandig was om zulks te doen; maar dat het een kunstgreep der vyanden was, hebbende een edelman, als een trompetter verkleed, gezonden, om, onder dit voorwendsel, met gemak de legerplaats der Engelschen te bespieden.

Veldslag van Pinkey by Musselborow.

Alles eindelyk tot den veldslag, dien de Schotten met drift wenschten, en welken de Engelschen door eene schandelyke vlucht niet wilden ontwyken, gereed zynde, wierdt de zelve gehouden op den 10 September in de vlakte van Pinkey, naby Musselborow. De rivier de Esk scheidde de twee legers van een, en twee hoogtens waren 'er aan den overkant, van welke men zich noodwendig moest meester maken. De Engelschen, uit hun leger komende, trokken naar die, de welke regt tegen hen over was, op den oever van de Esk: doch zy wierden door de Schotten voorgekomen, die deze beweging hebbende vernomen, hunne legertenten opbraken, over de rivier trokken, en den gemelden heuvel bezetten. De beschermheer deedt aanstonts zyn leger zwenken, en naar het ander heuveltie trekkende maakte hy zich daar meester van. Des zelfs gelegenheit was nog voordeeliger dan die van het eerste. Het zelve strekte zich uit naar Edenburg, van de zyde van de rivier de Forth, in welke zich de Engelsche vloot toen bevondt; zo dat het krygsvolk van de vloot en dat van het landt elkander te hulp konden komen. Daarenboven won de beschermheer door deze verandering den windt en de zon op de vyanden: twee grote voordeelen in een gevecht. De Schotten begingen nog een misslag, de welke hunne nederlaag veroorzaakte. Zy meenden, dat de Engelschen bevreest waren, en dat hunne vloot al-

1547. leen kwam opzeilen, om hun voetvolk en hun legertuig in te ſchepen, op dat hunne ruitery vervolgens zou kunnen aftrekken, zo haaſt als de nacht zou aangebroken zyn, om hunne vlucht te verbergen. De begeerte, welke de Schotten hadden om met hen handgemeen te worden, deedt hen de poſt verlaten, waar op zy zich in ſlagorder geſteld hadden, om zich in de vlakte te ſtellen, en om zelfs de Engelſchen te komen aantaſten, de welke zich op het gebergte verſchanſt hadden. De graaf van Aran wederhieldt hunne heftigheit niet: in het tegendeel zich zelf daar door latende vervoeren, „ Gy ziet (zeide hy tegen hen) dappere „ Schotten, uwe vyanden, die door de vlucht „ uwe wraak willen ontgaan, na de zelve door „ hunne vyandlykheden gaande gemaakt te hebben. „ Hunne koenheit heeft niet langer geduurt dan „ tot zy tegenſtandt ontmoetten. Gyl. zyt niet zo „ haaſt voor den dag gekomen, of zy hebben be- „ rouw gehad over hunnen roekelozen inval. Gaat „ voort hen daar over te ſtraffen; erinnert u hun- „ ne beledigingen en uwe overwinningen; werpt „ uwe oogen op uwe en hunne legerplaats; be- „ ſchouwt in de uwe eene drift, de welke uwl. „ moet verzekeren van den gelukkigen uitſlag „ van dit gevecht, en in de hunne de wagens en „ het legertuig, het welk zy in hunne ſchepen „ zoeken te bergen; doch die de buit zyn zullen, „ waar mede gyl. uwe zegepraal zult verſieren. „ Haaſt uwl. dan om u daar meeſter van te ma- „ ken, en lydt niet, dat de nacht uw een buit „ ontrukke, die uwl. toekomt, en een vyandt, die „ alle uwe woede verdient heeft.

Aanſpraak van den graaf van Aran aan zyn leger.

Deze woorden eindigende deedt hy het leger aantrekken, het welk met verſcheide benden, onlangs van alle kanten aangekomen, verſterkt, en zes en dertig duizend mannen ſterk was. De graaf van Angus geleidde de voorhoede; de regent volgde met de middeltocht, en de jonge en dappere graaf van Huntley, uit het doorluchtig huis van Gordon, hadt het bevel over de achterhoede. Men hadt onder alle deze troepen niet meer dan twee duizend ligte paarden, zonder gewapende mannen, zonder vuurroers, en zonder ſpieſſen; te zamen volk, bekwamer om uit vrybuiten te gaan dan om te vechten; goed voor een ligten ſlag, of in eene verraſſing, maar niet in ſtaat om den aanval van piekeniers en muskettiers uit te ſtaan. Hun voetvolk was opgeſchikt met een koper ketentie, het welk verſcheide malen rondom hunne broeken en de mouwen hunner wambaizen geſlingert was. Hunne wapenen beſtonden in een piek, een bajonnet, en een houwer, die breed en zeer ſcherp was. Zy hadden aan hunnen linker arm een houten ſchildt, en hielden in de handt een belagchelyk molik om de paarden te verſchrikken. Het was een ſchelletje, aan een ſtok, drie ellen lang, gebonden, met welke zy een groot gedruis maakten. Maar, gelyk de Engelſche geſchiedenisſchryver zeer wel heeft aangemerkt, het gebalder der muskettery was van eene ganſch andere uitwerking. Het geſchut, in drien verdeelt, bevondt zich op den regter vleugel, en de ruitery op den linker. De graaf van Angus trok met kleine ſchreden op de vyanden aan, doch de regent, die met het middelleger volgde, liet hem zeggen, dat hy zynen tocht zou verhaaſten; als of hy vreeſde, dat hem de Engelſchen zouden ontſnappen.

Order van des zelfs leger. *Hayward.*

Beſchryving van het voetvolk.

De beſchermheer en de graaf van Warwik namen van den top des heuvels de bewegingen van het vyandelyke leger waar. Hebbende dan gezien, dat het zelve zyne voordeelige poſt ten eenemale hadt verlaten, en alwaar het zeer gevaarlyk zou geweeſt zyn hen aan te taſten, konden zich daar over niet genoeg verwonderen. Zy wilden zich toen van eene zo gunſtige gelegenheit bedienen; en malkander verlatende, na zich wederzyds aangemoedigt te hebben, ſtelden zy zich elk aan het hoofdt van dien legerhoop, welken zy ten ſtrydt moeſten aanvoeren. De beſchermheer, welken de onvoorzichtigheit der vyanden eene grote hope tot de overwinninge gegeven hadt, deedt de zelve uitblinken op zyn aangezicht en in zyne woorden: „ Zie daar (zeide hy tegen de zynen) den dag on- „ zer wrake. Alle de vyanden, de welke gyl. „ ziet, zyn zo vele verbrekers van het verbondt, „ het welk zy met ons gemaakt hebben. De He- „ mel, de welke heeft beginnen te tonen het deel, „ het welk hy neemt in ons verſchil, door de „ doodt der genen, die giſteren vielen door de „ ſcherpte onzer zwaarden, maakt tegenwoordig „ onze overwinning volkomen. Hy verblindt on- „ ze vyanden, en rukt hen uit hunne beſchanſſingen, om hen in onze handen te leveren. Het „ is geenzins dapperheit, de welke hen aanmoe- „ digt; het is de knaging over hunne trouwloos- „ heit, die hen deze woede ingeeft. Laten wy „ ons van hunnen misſlag bedienen, medegeſel- „ len; laten wy eene waarachtige dapperheit „ ſtellen tegen hunne beeſtachtigheit. Laten wy „ ons waardig tonen de dapperheit onzer vaderen; „ de welke zo menigmalen deze hovaardige natie „ vernedert hebben, en de eere, de welke Enge- „ landt ons aandoedt, om aan ons zyn noodlot toe „ te betrouwen. Laten wy onzen koning wre- „ ken, eer hy den ouderdom heeft om zich zel- „ ve te wreken. Laten wy onze eigene be- „ lediging wreken, en laten wy die genen, die „ onwaardiglyk ons verbondt weigeren, doen on- „ dervinden, dat wy hen cynsbaar hebben ge- „ maakt. Overweegt voor het overige, dat gyl. „ zyt midden onder uwe vyanden, en dat 'er voor „ uwl. geen behoudenis is dan in hunne nederla- „ ge. Uwe bevelhebbers willen het zelve deel „ nemen, als gyl. aan het gevaar, en te voet „ aan uwl. hoofdt vechten: het zal alleen aan „ uwl. ſtaan aan de eere het zelve deel te hebben „ als zy ". Hy deedt ter zelver tydt den koninklyken ſtandaardt ontwinden. „ Zie daar (vervolg- „ de hy) het teken van den ſtrydt: ik doe het „ zelve voor uwl. heen dragen tegen den vyandt: „ volgt het zelve, en brengt het met de overwin- „ ninge weder te rug; of verlieſt het niet dan met „ uw leven ". Deze aanſpraak wierdt van het gehele leger met een diep ſtilzwygen aangehoort, waar op een verward gedruis volgde, het welk de onverduldigheit te kennen gaf, welke de ſoldaat hadt om handgemeen te worden.

1547.

Redenvoering van den heriog van Sommerſeth aan zyne legerbenden.

De beſchermheer deedt het geſchut planten op de hoogte, welke hy bezet hadt, en hielt zyne benden in drie ryën geſchaart, op de wyze, als wy gezegt hebben. Al de verandering, welke hy daar omtrent maakte, was, dat hy Mylord *Gray* afzonderde, die zich met de gewapende mannen op eenige tuſſchenwydte van de voorhoede hieldt, om de gelegenheit te beſpieden van op de vyanden los te branden, en hen van ter zyde aan te taſten wanneer de veldſlag zou begonnen zyn.

Schikking van zyn leger.

De Schotten, nog vooringenomen met de gedachten, dat de Engelſchen minder dachten om te ſlaan dan om hunne ſchepen te winnen, verhaaſten ondertuſſchen hunnen tocht, met voornemen om hen den weg af te ſnyden, en hen de inſchepping te beletten. Deze onverduldigheit deedt hen niet alleen het voordeel van het veldt verliezen, het welk zy verlieten, uit hunne poſt gaande; de zelve ſtelde hen daarenboven bloot voor het geſchut van de vloot,

Leslæy. Hayward. Heylin. Godwin. Burnet.

De Schotten beginnen het gevecht.

1547. vloot, het welk hen dodelyk was. De Engelſchen hadden naauwlyks twee malen vuur op hen gegeven, of hun leger raakte in wanorder. De oudſte zoon van Mylord *Grawes*, een hunner legerhoofden, wierdt daar door weggenomen, nevens vyf en twintig ſoldaten; en de berglieden, de welke door Mylord *Argile* wierden aangevoert, wierden daar door zo verſchrikt, dat zy de vlucht namen. Mylord *Gray*, deze wanorder gewaar wordende, oordeelde, dat het tydt was om aan te vallen, en om de gelederen van het waggelende voetvolk verder te breken, door hen met de ruitery aan te taſten in eene vlakte, die voor het voetvolk nadeelig was. Hy trok met dit voornemen aan, en rydende op een harden draf, vondt hy het landt doorſneden met grachten vol water, welke hy dwars over moeſt ſteken, wilde hy by den vyandt komen. Dit was het eenigſte gevaar niet, het welk hy hadt uit te ſtaan. Het Schotſche voetvolk verwachtte hem op den kant van de gracht, in eene zo goede order geſchikt, dat en onmogelyk ſcheen om tegen het zelve in te dringen. Hunne pieken, welker einde zy tegen hun regter voet zetten, en het yzer ter hoogte van de borſt der paarden, kruiſten zich de een op de andere, en maakten een ſoort van eene hegge, door welke men niet heen kon breken. Niets was echter bekwaam om de vurigheit der Engelſchen in te houden. Mylord *Gray* ſtondt niet lang in beraadt over het gene hem te doen ſtondt, en het met zyn paardt door het moeras zettende wierdt hy van zyne ganſche bende gevolgt. Eenige bleven in de modder ſteken, en eenige verſmoorden daar in, zonder dat hun ongeluk de anderen hunnen moedt deedt verliezen. Zynde de gracht over gekomen, wierpen zy zich met zo veel woede onder de Schotten, dat zy der zelver voorſte ryën deden wyken. Doch de anderen, ſtandt gehouden hebbende, gaven hen tydt om zich achter hen weder te herſtellen; kerende gelykelyk hun aangezicht naar de Engelſche ruitery, welke zy begonnen te omcingelen: zo dat zich Mylord *Gray* met alle zyne ruitery in een groot gevaar bevondt, kunnende zich op dezen moeraſſigen grondt niet dan met de grootſte moete bewegen. Doordien hy zich nu daar uit niet wiſt te redden dan met eene buitengewone dapperheit, moedigde hy door zyn voorbeeldt de zynen zo wel aan, dat zy alleen het ganſche vyandelyke leger tegen hielden, tot dat de beſchermheer nieuwe benden tot hunnen byſtandt hadt doen overkomen, en dat hy in perſoon daar by was gekomen. Hy zondt de ridders *Vanne* en *Sadler* vooraf, en ſchoot zelf in perſoon toe, ziende het gevaar, waar in zich niet alleen de ligtgewapende ruiters bevonden, maar ook het gehele leger, het welk zich begon te ontzetten. Het was tydt, dat de beſchermheer aankwam. Mylord *Gray* hadt reets aan zyne zyde zes en twintig der dapperſte mannen zien neder vallen, en was zelf door eene ſteek van een piek gevaarlyk in den hals gekwetſt. Mylord *Seymour*, zoon van den beſchermheer, verloor zyn paardt onder zich, en de ſtandaardt was in de handen der Schotten gevallen. De hertog van Sommerſeth in dezen toeſtandt van zaken aankomende, van zyne beſte benden gevolgt, herſtelde het gevecht; en de graaf van Warwik mede, toeſchietende, aan het hoofdt van het Engelſche voetvolk, verzekerde het zelve door zyne ſtoutmoedigheit. Hy zondt vervolgens den ridder *Mewkas*, die over de muskettiers te voet het bevel hadt, nevens den kolonel *Gamboa*, een Spanjaardt, die de muskettiers te paarde van zyne natie geboodt. Deze afgezonderde benden kwamen over de gracht, in weêrwil van den tegenſtandt der vyanden, en wierden gevolgt door de boogſchutters van de voorhoede, voor welke zy den weg baanden, onder begunſtiging hunner vuurroers, de welke onder de Schotten eene vreeſſelyke nederlaag maakten. Het geſchut, het welk de beſchermheer op een voordeelige poſt hadt doen planten, bragt hen voorts in wanorder; en het geſchut van de vloot mede op de Schotten losgebrand wordende, verminderde hun voetvolk wel haaſt door de doodt der eenen, en de vlucht der anderen. De voorhoede dus in wanorder gebragt zynde, zocht haar behoudt in het overſchot van het middelleger, werwaarts het zich begaf: doch het bragt daar den ſchrik onder, en in plaats van zich daar op te houden, om zich weder byeen te verzamelen, bragt het de anderen mede tot vluchten. Nooit zag men eene vlucht, die ſchandelyker was: zy wierpen hunne wapenen niet alleen op den grondt; maar zy trokken zelfs hunne klederen uit, om zich in het hembdt met des te meer ſpoedt te kunnen bergen. Daar waren echter eenige troepen, die omzwenkten, en ſtandt hielden, willende liever ſterven met de wapenen in de vuiſt, dan al vluchtende ſneuvelen. Anderen ſmeekten om de barmhertigheit van den overwinnaar, en kochten zich door groot losgeldt vry. Nog anderen hielden zich verborgen onder de doden, by welke zy het overige van den dag doorbragten, en zich des nachts bergden. Men telt 'er tot twee duizend toe, die zich van deze liſt bedienden. Anderen eindelyk verburgen zich onder het riet, en onder de takken der bomen, die in de rivier de Esk groeien. De graaf van Angus zelf, na dat hy de vluchtenden te vergeeffch hadt zoeken op te houden, was genoodzaakt, om zyn leven en vryheit te bergen, om zich dood te veinzen, zich in eene beploegde voore te werpen, tot dat men hem een paardt hadt gebragt, op het welke hy klom, en gelukkiglyk ontvluchtte.

1547.

Gevaar, waar in zich Mylord *Gray* bevindt.

Vlucht der Schotten.

Hy wordt daar uit gered door den hertog van Sommerſeth.

De Engelſchen, moede van het doden, begaven zich tot het plunderen, en de geſneuvelden uit te ſchudden. Hier toe beſteedden zy den anderen dag, in plaats van hunne overwinning te vervolgen. Doch na dat zy hunne woede en gierigheit voldaan hadden, vonden zy zich met een ſchrik bevangen op het gezicht van zulk een groot getal naakte lyken, leggende op het ſlagveldt, met bloedt en ſtof bedekt, en welker wonden hen meer deden verwonderen, dan zy de zelve mismaakten: al te zamen grote menſchen, welgemaakt, ſterk, en die in dezen ſtaat waardig ſchenen het medelyden der Engelſchen, die zich zelve verweten zo veel bloedt geſtort te hebben. Het geleek ook inderdaadt veel eer naar een moordt dan naar een gevecht. Veertien duizend, onder welke men byna vier duizend geeſtelyken telde, die zich tot den krygsdienſt hadden laten opſchryven, verloren in dezen ſlag het leven; en de rivier was geheel rood gedurende eenigen tydt van eene zo bloedige ſlagting. Behalven de doden maakte men vyftien honderd gevangenen, onder welke zich bevonden de graaf van Huntley, kancelier van Schotlandt, Mylord *Hobby*, Mylord *Hamilton*, en vyf honderd edellieden. Het legertuig en het geſchut bleef ook aan de Engelſchen, welken deze grote overwinning niet meer dan een en vyftig ruiters koſtte en een muskettier, volgens eenige Engelſche ſchryvers; maar tachentig, volgens anderen, en twee of drie honderd ten hoogſte, volgens de Schotſche ſchryvers. Doch zy hadden vele gekwetſten, en daar waren vele paarden gedood. De kwetſuren der genen, die ſtierven, en der genen, die het ontkwamen, waren yſſelyk, byna alle aan het hoofdt en in het aangezicht: zo

Plundering der Engelſchen.

Getal der doden van de zyde der Schotten, onder welke vier duizend geeſtelyken waren.

1547. dat de meesten onkenbaar waren. Men kende den dapperen *Eduard Shelly* niet dan aan zynen baardt, welken hy op eene byzondere wyze droeg; en *Preston* dan aan zyne twee afgehouwe armen, om dat hy twee goude armringen daar aan droeg.

Voor het overige moet men zich niet verwonderen, dat 'er in het Schotsche leger zulk een groot getal van monniken en geestelyken was, doordien zy de voornaamste stokebranden van dezen oorlog waren, en van den zelven een oorlog om den Godsdienst maakten. Dit bleek uit de banier, welke men droeg voor deze legerhopen, uit geestelyken bestaande. De zelve was van wit satyn, op welke eene vrouw geschildert stondt, die, hebbende de haairen op de schouderen verspreid, en voor een crucifix knielende, deze woorden, met grote letteren geschreven, sprak: *Heere, vergeet de bedroefde kerk niet*; waar over de Engelsche geschiedenisschryver* deze verstandige aanmerking maakt, dat byaldien dit crucifix hadt kunnen spreken, gelyk men verhaalt dat een diergelyk eertyds sprak tegen St. *Franciscus*, en een ander tegen St. *Thomas*, het nu zekerlyk ook geantwoord zou hebben, dat het den kerkelyken niet vry stondt het zwaardt op te vatten, en dat de Godsdienst noch verdedigt, noch vastgestelt wierdt door het geweldt der wapenen.

*Hayward.

Wederzydsche genegenheit tusschen den grave van Huntley en zyne soldaten.

De onderlinge genegenheit der soldaten voor den grave van Huntley, en die van den grave van Huntley voor de soldaten bleek by deze gelegenheit op eene wyze, waardig om verhaalt te worden. Dezen veldheer door den slag of houw van een zwaardt de helm ontvallen zynde, zette een zyner soldaten, zich ontwapenende, hem den zynen op het hoofdt. Dit was de behoudenis van den grave van Huntley: doch het kostte den soldaat het leven, die op dat oogenblik doodt ter neder stortte door verscheide slagen, die hem het hoofdt kloofden. Mylord *Huntley*, die eene zo edelmoedige daadt niet kon belonen in den persoon van den gene, die de zelve gedaan hadt, beloonde de zelve in dien van alle de soldaten, welke men met hem hadt gevangen genomen. Hy droeg zorg voor de gekwetsten en voor de behoeftigen, en ondersteunde hen alle uit zyne eige beurze, om te hebben, waar voor zy zich zouden kunnen laten oppassen, of waar van zy zouden kunnen bestaan: als hadden de veldheer en de soldaten elk om strydt getwist, wie meer zou waardig zyn, of hy zulke getrouwe soldaten, of zy zulk een toegenegen bevelhebber. Het is die zelve graaf van Huntley, die een zo verstandig antwoordt gaf aan die genen, die hem vroegen, gedurende zyne gevangenisse, wat hem dacht van het huwelyk van de jonge koninginne van Schotlandt, het welk Engelandt wenschte voltrokken te zien met den koning *Eduard*; *Ik weet niet*, zeide hy, *wat ik van die verbindtenis zeggen zal: maar ik weet wel, dat ik zulk eene manier van vryen niet zou kunnen goedkeuren.* Hy voerde deze reden ten aanzien van den oorlog, welken de Engelschen Schotlandt aandeden. Wy staan in twyffel, of wy ons dienen op te houden met die aanmerking te verhalen, de welke eenigen † gemaakt hebben, te weten, dat deze zo roemruchtige veldslag voor de Engelschen gebeurde op den zelven dag, op welken men te Londen de beelden verbrak, en op welken men vier en dertig jaren te voren die beroemde overwinning van Flodden op de Schotten behaalde: want behalven dat zeker geschiedenisschryver ‡ voorgeeft, dat deze schryvers zich zo wel vergist hebben in den dag der Engelsche beeldenstorminge, als in dien van den veldslag, steekt 'er meer ydelheit dan vastigheit in dit soort van aanmerkingen. Het is de onkunde der menschen, of de liefde, welke zy hebben voor hunne gevoelens, de welke hen doedt redeneren volgens hunne voorordeelen, en de uitkomsten zamenvoegen, de welke echter noch in haar beginsel, noch door eenige aaneenschakeling van natuurlyke oorzaken, op malkander betrekkelyk zyn. 1547.

Verstandig antwoordt van dezen heer.

† *Fox, Goodwin, en Hayward.*

‡ *Heylin.*

Op deze overwinninge volgde het innemen van Leith en de plundering van Edenburg en van de abdye van Holyrood †. Men nam ook weg Brougthi, het welk aan den mondt van den Tay legt, en men leide in het zelve eene bezetting van twee honderd man. De vloot zeilde langs de kusten van de provincie van Fife; verbrandde vele zeeplaatsen, nevens de Schotsche schepen, welke zy in de havens vondt, en wierp eene bezetting op het eilandt van St. Colomb, alwaar zy twee schepen, nevens hunne toerusting, lieten. Gevolgen der overwinning.

† of van het Kraa.

Ter zelver tydt deden Mylord *Warthon* en de graaf van Lenox een inval in het Westen van Schotlandt, met een klein legertie van vyf duizend mannen; namen eenige kasteelen, nadeelig aan de grenzen van Engelandt, weg; sloopten de eene; leiden bezetting in de andere, en kwamen met vele gevangenen en een ryken buit weder te rug. Inval van den grave van Lenox.

De schrik was dan in Schotlandt algemeen, en indien de beschermheer zyn voordeel daar mede hadt weten te doen, is het waarschynlyk, dat hy de verovering van het koninkryk in een eenigen veldtocht zou hebben kunnen voltooien. Daar was niet meer toe nodig dan zich meester te maken van de sterkte van Striveling, en van het kasteel van Edenburg; en indien hy, zyne overwinning vervolgende, des anderen daags op deze twee plaatsen hadt aangetrokken, is 'er geen twyffel, of hy zou in de schrik, waar in het hof zich bevondt door het geleden verlies, beide hebben kunnen vermeesteren. Doch zyne onachtzaamheit gaf den slotvoogdt tydt om weder moedt te scheppen, en de bezetting te versterken; en de koningin hadt tydt om zich naar Striveling te begeven, alwaar zy het overschot van her leger byeen verzamelde: zo dat het met dezen schielyken voorspoedt, door de wapenen van den beschermheer verkregen, gelegen was als met alle geweldige zaken, die selden van duur zyn. Men geeft daar verscheide redenen van, welke eenigen toeschryven aan de langzaamheit van dezen veldheer, en anderen aan zyn ongeluk, of aan de noodschikkelykheit der uitkomsten, de welke geenzins ten believen der menschen staan. Men kan hem niet verontschuldigen over dat hy zich vyf dagen lang na den veldslag in zyne legerplaats, en daar omtrent, zonder eenige noodzakelykheit ophieldt. Zyn leger hadt niets anders te doen dan de doden uit te schudden, en zich met den roof te beladen; en alle de bevelen, welke hy gedurende dien tydt gaf, betroffen de vloot, van welke men de stroperyen pleegde, welke wy verhaalt hebben, en het welk den verderen optocht zyner benden geen eenen oogenblik hadt behoren te vertragen. Ten anzien van vremde oorzaken, welke hem verhinderden groter voortgangen te maken, en welke men niet dan aan zyn ongeluk kan toeschryven, zeggen de eenen, dat hy gebrek hadt aan mondkost en aan paardevoeder, en dat hy daar van geen voorraadt kon opdoen, noch het zelve anders dan zeer bezwaarlyk erlangen. Anderen voegen daar by, dat de geheime handelingen van zynen broeder, die naar de regering stondt, hem weder naar Engelandt te rug riepen, en hem niet toelieten de vruchten zyner overwinninge te plukken. Misslagen door den hertog van Sommerset begaan na zyne overwinninge.

Oorzaken, welke men daar van geeft.

Hy vertrok dan op den 18 December derwaarts, tot groot genoegen van den grave van Warwik, in wiens persoon hy een vyandt hadt, zo veel te gevaar- De graaf van Warwik is een heimelyke vyandt van den beschermheer,

1547. vaarlyker, om dat hy den zelven niet kende. De graaf was verblyd dezen misslag van den beschermheer te zien, de welke hem allen den behaalden roem deedt verliezen, en zyn aanzien zodanig verminderde, als hy het zelve, anders te werk gaande, te weten met zyne overwinning voort te zetten, zou hebben kunnen vermeerderen. In plaats van dat te doen vergenoegde hy zich met de stadt Berwik, hem door de koninginne weduwe van Schotlandt en den regent voorgeslagen, tot eene handelplaats te benoemen; en trekkende door de provincien van la Marche en van Teviotdale, ontfing hy den eedt van getrouwheit van de inwoonders, nog verbaast over het gene hy zo roemruchtig hadt uitgevoert voor den koning *Eduard*.

Zyn vertrek uit Schotlandt, en bevelen, welke hy daar gaf.

De graaf van Bothwel, en de voornaamste edelen dezer twee provincien, waren onder het getal der genen, die den gezegden eedt afleiden. De beschermheer bewees hen grote beleefdheden, en beloofde hen, uit name van den jongen koning, en voor zich zelve, alle goed onthaal, het welk zy konden verhopen. Hy verzekerde zich echter van het landt, en latende eene bezetting van twee honderd man in het kasteel van Home, onder den ridder *Eduard Dudley*, en Roxbourg versterkende, alwaar hy, om zyn volk aan te moedigen, zelf twee uuren lang aan de vestingwerken arbeidde. Hy gaf het bestier daar van aan den ridder *Raphaël Balmer*, met genoegzame benden tot bewaringe van de plaats.

Zyne aankomst te Londen.

Hy kwam te Londen op den 29 September, alwaar hy als een overwinnaar ontfangen wierdt. Hy hadt inderdaadt in minder dan een maandt ganssch Schotlandt doen beven; des zelfs benden verslagen; zyne hoofdstadt geplundert en ingesloten door de kasteelen, welke hy bezet hieldt, nevens het gehele landt, het welk zich uitstrekt langs deze twee voorname rivieren. Wat meer is, hy bragt zyn overwinnend leger te rug, zonder vele, maar zeer weinige soldaten verloren te hebben. Het volk, daar door in verwondering en blydschap als opgetogen, gaf duizend loftuitingen aan zulke schone krygsdaden, en zich weder erinnerende het gene hy onder de voorgaande regeringe zo roemruchtig verrecht hadt, zag het hem met verwondering aan, en oordeelde hem de eerste plaats dubbeld waardig te zyn, welke hy in de regering bekleedde. Doch een zo glinsterende roem verdween wel haast, en de beschermheer beproefde op zyn beurt de ongestadigheit der fortuin. Misschien zou hy, indien hy zyn gezag beter hadt bevestigt, en zyne overwinning, gelyk hy deedt, niet onvolkomen gelaten, de staatzucht van zynen broeder en de kwaadaardigheit van den grave van Warwik hebben kunnen verydelen. Zy zouden ontzag voor zyne dapperheit gehad hebben, in plaats van de zelve te verachten, indien hy meer drift getoont hadt: ook zouden zy niet hebben durven onderstaan de macht van een man te na te komen, die wist te overwinnen en te straffen.

Hy hadt den grave van Warwik op de grenzen gelaten, om meerder aanzien te geven aan de onderhandelingen te Berwik: doch de koningin weduwe hadt de zelve alleen verzocht om tydt te winnen. Wanneer zy nu het volk en den adel overreed hadt om hulp in Vrankryk te zoeken, werwaarts zy de jonge koningin wilde zenden, dacht zy niet meer om met Engelandt te handelen. Dus kwam de graaf van Warwik, zyne tegenwoordigheit aldaar niet meer nodig oordelende, weder te Londen, en ontfing geen minder lofredenen dan de beschermheer, met wien velen hem gelyk stelden, en allen daar in overeenkwamen, dat hy uitnemend veel tot den goeden uitslag van den veldtocht hadt toegebragt. Men erinnerde zich ook de brave daden, welke hy verrecht hadt onder *Henrik* den VIII, en men sprak van hem als van eenen der grootste veldheeren, welke Engelandt ooit gehad hadde. Hy zou dezen roem met onwaardig geweest zyn, indien hy den zelven door eene buitensporige staatzucht en door eene trouwloze geveinstheit niet hadt bezoedelt. 1547.

Aankomst van den grave van Warwik.

De graaf van Aran verschoont de ongelukkige uitkomst van den veldslag.

Terwyl de hertog van Sommerseth en hy met vermaak aanhoorden de loftuitingen, welke het volk van Londen hen gaf wegens hunne krygsdaden, dacht de graaf van Aran om zich te verdedigen tegen die van zyne natie over de ongelukkige uitkomst van den oorlog. Doordien hy nu het hoofdt en de voornaamste aanlegger daar van geweest was, twyffelde hy niet, of men zou al het ongeluk daar van aan hem toeschryven; maar alzo hy de gevoelens van den adel wist, verlieft op zyne vryheit, nayverig over de macht der Engelschen, en nieuwelings getergt door de beledigingen, door hen van de zelve ontfangen, beriep hy de vergadering, en deedt deze aanspraak aan de zelve: „ Ik twyffel niet, Mylords, of het volk, dat altydt zyn oordeel verhaast, en dat van de zaken niet redeneert dan volgens de uitkomst, welke de zelve gehad hebben, veroordeelt een oorlog, over welken wy, gy en ik, van een gevoelen zyn geweest, doordien de zelve niet is uitgevallen volgens zynen wensch en onze hope. Wat my belangt, ik schame my niet te bekennen, dat ik den zelven heb aangeraden, en het verlies, het welk wy daar in geleden hebben, is niet bekwaam om my te doen berouw hebben van een raadt gegeven te hebben, zo overeenkomende met de eere en de vryheit van onze natie. Doordien ik nu niet weet, hoedanig uwe gevoelens in deze omstandigheit zyn, zo heb ik uw lieden vergadert om uwe dapperheit te pryzen, byaldien gyl. met my wilt zamenspannen om onze ongelyken te wreken: of om uwl. beschaamd te maken over uwe lafhertigheit, byaldien gyl. u liever wilt onderwerpen aan een baldadigen en wreden overwinnaar, dan vechten voor uw vaderlandt en voor uw eigen welzyn. Gyl. weet, Mylords, dat ik my gestelt heb aan het hoofdt onzer legers, na dat gyl. een eerlyken oorlog gestelt hebt voor eene vrede, welke gyl. noch zeker, noch voordeelig oordeelden. Het zou ligtvaardig zyn, van mening te veranderen na het eerste ongeval; en ik geloof, dat, hoedanig een verdriet uwl. ook de ongelukkige slag van Pinkey kan geven, gyl. echter liever op wraak zult bedacht zyn, dan eene slaverny ondergaan. Daar kome af wat de Hemel besloten heeft, ik zal altydt volharden in myn eerste gevoelen, en zal liever onderstaan den Staat te redden, ten koste van eenige zyner burgers, die gesneuvelt zyn, of die in dezen oorlog nog zullen omkomen, dan te sparen de goederen en het leven van byzondere personen ten koste van de vryheit van het vaderlandt. Laat ons het schip van het gemenebest behouden, en laten wy niet schromen in een zodanig onweder masten en zeilen te kappen. Het is eene offerhande, welke men voor de gemene zake doen moet. Laat ons zorge dragen om de grondslagen van het gebouw te bewaren, en laat ons geen zwarigheit maken het dak en de soldering daar van af te breken, byaldien wy het niet dan tot dien prys kunnen vrykopen. Gedenkt, Mylords, met welk een vyandt wy te doen hebben, en op welke voorwaarden hy ons de vrede voorstelt. Is hy niet die oude vyandt, die reets zo lange heeft getracht

Hayward.

Zyne redenvoering aan den adel, welken hy hadt byeengeroepen.

1547. „ tracht ons koninkryk te verſlinden, en die ons „ zo dikwils door onrechtvaardige oorlogen heeft „ aangetaſt? Die, welken hy ons nu aandoedt, „ is alleen genoeg om ons meer dan de doodt te doen „ vrezen van te vallen onder de heerſchappy van „ een zo bloeddorſtigen dwingelandt. Gyl. kunt „ niet toeſtaan de verbonden, welke hy uwl. voor- „ ſtelt, zonder te komen onder een zo heerſch- „ zuchtig juk, noch zonder uwl. bloot te ſtellen „ voor de woede van eene natie, zo dorſtig naar „ uw bloedt. Bemerkt aan den anderen kant de „ middelen van behoudenis, welke gyl. in Vrank- „ ryk hebt, wiens byſtandt uwl. nooit heeft ont- „ broken, en de welke deze oude bondgenoot „ uwl. in deze tegenwoordige tyds geſteldheit „ aanbiedt. Daarenboven hebt gyl. nog vrien- „ den in Italië, en in de andere ſtaten van Euro- „ pa, die uwl. in zulk een dringenden noodt niet „ zullen verlaten. Verkieſt eindelyk uwe vryheit „ te beſchermen, of de zelve te verraden; vrye „ lieden te ſterven, byaldien gyl. in het gevecht „ omkomt, of als ſlaven te leven, byaldien gyl. „ geen moeds genoeg hebt om uwen vyandt het „ hoofdt te bieden. Ik weet wel, dat men uwl. „ grote beloften doedt, en dat men betuigt, dat „ men uwe voorrechten niet zal aanraken. Maar „ wie zal daar borge voor ſtaan? en wie zal uwe „ verbonden verdedigen, byaldien de Engelſchman „ de zelve ſchendt? Zal het dan tydt wezen om „ op uwe vryheit te denken, wanneer gyl. de „ zelve eens zult verloren hebben. Indien Schot- „ landt een koning hadt, aan wien Engelandt zy- „ ne koningin zou willen uittrouwen, wy zouden „ zonder gevaar naar zyne voorſlagen luiſteren; „ maar het zelve wil ons onze koningin ontroven, „ om haar te geven aan zynen koning, die door „ dit verbondt haar en onze meester zou worden. „ Het zal onze kroon van de zyne doen afhangen, „ of veel meer de zelve aan de zyne hechten, en „ zal van Schotlandt niet dan eene cynsbare pro- „ vincie van Engelandt maken. Indien wy nu „ een afkeer hebben van zulk een ſtaatzuchtig „ voornemen, moeten wy nog meer verachting „ tonen voor die genen, wier laſhertigheit hen „ verplicht zulks te ondertekenen. Mogelyk dat „ de langdurigheit van den oorlog en de onze- „ kerheit der uitkomſten eenigen bevreeſt zullen „ maken: maar is dit de eerſte maal, dat Schot- „ landt zich bloot geſtelt heeft gezien voor dier- „ gelyke gevaren! en hebben onze vaders ooit in „ zodanige uiterſten in twyffel geſtaan om hunne „ vryheit boven hun leven te ſtellen? Zouden wy „ ons willen onwaardig maken zo een dierbaar „ goedt, het welk zy met zo veel dapperheit ver- „ dedigt hebben, en het welk zy zo roemruchtig „ tot ons hebben doen overkomen? Indien 'er ge- „ handelt wierdt om een juk af te werpen, tot „ het welke wy ons zouden verbonden vinden „ door het ongeluk onzer geboorte, wy zouden „ miſſchien te verontſchuldigen zyn, dat wy ge- „ ne krachten inſpanden om onze vryheit weder „ te krygen: maar de nakomelingſchap zou ons „ nooit vergeven de laſhertigheit, welke wy zou- „ den gehad hebben van te verachten de onafhan- „ kelykheit, welke wy van nature bezitten, en „ de dapperheit onzer voorouderen. Indien de „ vrage maar was om eenig gedeelte van uwe goe- „ deren, of van uwe waardigheden, gyl. zoudt „ kunnen raadplegen over de zyde, welke gyl. te „ kiezen hadt; maar men wil het gehele ligchaam „ van de natie hebben. Het is het vaderlandt, het „ welk in gevaar is, en men legt 'er op toe om „ des zelfs wetten en regering te veranderen. Wy „ weten inderdaadt niet het gevolg, het welk Godt „ behagen zal aan onze wapenen te verlenen; maar 1547.
„ wy moeten met ſtandvaſtigheit onderſteunen „ het verlies, het welk de voorſpoedt onzer vy- „ anden ons doedt lyden, gelyk wy met lydzaam- „ heit verdragen de ziekten, met welke de Voor- „ zienigheit ons bedroeft. Het is van heden niet, „ dat de Schotten, gelyk aan het Romeinſche „ volk, hunne deugdt in hunne rampen hebben doen „ uitblinken, en hun ongeluk door hunne dapper- „ heit zyn te boven gekomen. Laat ons hunne ge- „ dachtenis niet onteeren door ons beleidt, het welk „ onze geboorteſchande zou aandoen. Wel verre „ van te volgen het voorbeeldt van die van la Marche „ en van Teviotdale, laat ons der zelver wederſpan- „ nigheit en de ſchande daar van verfoeien. Hoe „ minder zwakheit wy zullen betonen, hoe meer „ hulp wy moeten verhopen. Het geluk zelf „ neemt genoegen om te verheffen de deugdt, „ welke zy niet kan overwinnen: en wy zullen „ ons ten minſte een eeuwigen lof waardig maken „ door ons ſtout beſluit, in plaats dat onze laſher- „ tigheit ons eerloos en ongelukkig zal maken.

Toejuiching van den adel.

Eene zo krachtige redenvoering, en zo over-eenkomende met den aardt der natie, eene der fierſte van de gehele wereldt, deedt hare uitwerking. De ganſche adel juichte het voornemen van den regent toe. Men dacht niet dan om den oorlog te doen voortgaan, hoedanig ook des zelfs uitkomſt zyn mogt, en men wilde liever alles wagen dan met den Engelſchman handelen, tegen wien de moordt, in den veldſlag van Pinkey gedaan, een overzoenlyken haat inblies. Voor dat wy de maatregelen gaan zien, welke de Raadt van Schotlandt nam om uit te voeren een beſluit, het welk boven hunne macht ſcheen te zyn, moeten wy den draadt der zaken van Engelandt weder opvatten, en vertonen het gedrag van den beſchermheer na de overwinning, welke hy kwam te behalen.

De geheime handelingen van zynen broeder waren hem bekend: doch hy wilde de zelve liever ontveinzen dan ruchtbaar maken. Ten aanzien van de kwade genegenheit van den grave van Warwik, daar van hadt hy nog niets ontdekt: zo dat hy niet dacht om van die zyde eenige voorzorge te gebruiken. Echter rieden zyne vrienden hem het Parlement te doen vergaderen, om aldaar zyne verrechtingen te doen goedkeuren, en zyn gezag door die doorluchtige vergadering te doen beveſtigen. Zy zeiden, dat het Parlement niet zou in gebreke blyven beſluiten te nemen, overeenkomende met de gematigtheit van een veldheer, die ſchynen zou het zelve niet te vergaderen, dan om aan het zelve rekenſchap van zyn doen te geven. Aan de andere zyde was dit het middel om alle de zamenſpanningen van zynen broeder te verydelen, en de wangunſtigen te beletten de eere, welke hy kwam te behalen, te bekladden door van zyne wederkomſt kwalyk te ſpreken, en hem in het tegendeel by het Parlement aangenaam maken. Dit was een voorzichtige raadt, hadt de zelve maar kunnen intomen de verwaandheit, welke den beſchermheer zyne overwinning gaf: doch hy verloor, gelyk wy gaan zien, door zynen misſlag al het voordeel, dat hy van deze zamenkomſt en van zynen voorſpoedt kon verwachten. Twee andere redenen, nog aanmerkelyker dan die, welke wy zo even verhaalt hebben, drongen hem aan om het Parlement te doen vergaderen, te weten de bewegingen, welke de Godsdienſt veroorzaakte, en die het koninkryk met eene gevaarlyke omwenteling dreigden, en de ſtaat des lands, doordien de groten alles aan zich trokken, ten nadeele van den gemenen man, de welke de wapenen wilden opvatten om zyne vryheit te verdedigen. Maar

Voorzichtige raadt aan den beſchermheer gegeven.

alzo

1547. alzo deze opſchudding eerſt in den volgenden jare gebeurde, zullen wy het verhaal daar van opſchorten, om nu eerſt te ſpreken van de zaken van den Godsdienſt, en van de beſluiten, welke het Parlement nam aangaande eene zake van zulk eene aangelegenheit.

Hayward. Heylin. Burnet. Wy hebben het ontwerp der hervorminge, door den koning en door den Raadt bekrachtigt voor dat de beſchermheer naar Schotlandt, tot het volvoeren zyner onderneminge, vertrok, boven verhaalt, en geſproken van de predikatiën, die zamengeſtelt waren om tot onderwys van het volk te dienen, en de bevelen, welke men daar by voegde om den kerkendienſt te zuiveren; het geloof en de oeffening der voornaamſte waarheden van den Chriſtelyken Godsdienſt, de plichten van het volk, en die der geeſtelykheit. Men hadt ook gevolmachtigden, of onderzoekers benoemt, die zorge moeſten dragen voor de nakominge dezer beſluiten in alle de bisdommen van het koninkryk, en de welke men ten dien einde met eene genoegzame macht hadt voorzien. *Gardiner*, biſſchop van Wincheſter, en *Bonner*, biſſchop van Londen, hadden zich tegen dat voornemen gekant, zo veel als in hunne macht was. Maar ſchoon hunne pogingen ydel waren, volhardden zy echter in hun tegenſpreken; en wanneer de beſchermheer uit Londen vertrok om zich te velde te begeven, verklaarden zy zich opentlyk tegen de gegevene bevelen en de opgeſtelde predikatiën. De ridder *Cooke* en de gevolmachtigden klaagden daar over aan den Raadt. *Bonner* wierdt daar op voor den zelven ontboden, en trachtte zich wegens zyne ongehoorzaamheit te verontſchuldigen: doch men nam zyne redenen voor uitvluchten, en men zondt hem gevangen naar den Tour. *Gardiner* wierdt daar na gedagvaard, om reden te geven van de betuiging, welke hy tegen de formulieren gedaan hadt. Hy verklaarde ronduit, dat zyn gewiſſe hem niet toeliet bevelen op te volgen, die hem tegen het woordt Gods ſtrydig ſchenen; dat de leer, in de predikatiën vervat, daarenboven niet overeenkwam met die, welke begrepen was in het boek, door bevel van *Henrik* den VIII uitgegeven, en bekrachtigt door het Parlement, in den jare 1542 gehouden. Hy laſterde de Uitbreiding van *Eraſmus*, welke men in de bevelſchriften goedkeurde, en boodt aan in onderhandeling te treden het zy te Oxford, of te Londen, met de leeraars, welke men zou willen benoemen, over de ſtukken, waar over men in verſchil was. De Raadt ſloeg geen acht noch op zyne aanbiedingen, noch op zyne redenen. Hy beval hem zich uitdrukkelyk te verklaren aangaande de gehoorzaamheit, welke hy bewyzen zou aan de bevelen, met welke de onderzoekers gelaſt waren, wanneer die in zyn bisdom zouden komen, om de zelve werkſtellig te maken. Hy weigerde zich daar op ſtelliglyk te verklaren, en de Raadt gelaſtte, dat men hem naar de gevangeniſſe zou brengen.

Bonner en *Gardiner* naar de gevangeniſſe gezonden.

Onderhouding van *Cranmer* met *Gardiner.*

Eenige dagen daar na kwam *Cranmer*, verſelt van de biſſchoppen van Linkoln en van Rocheſter, een bezoek afleggen by den deken van de St. Pauluskerke. Men ſprak van *Gardiner*; en *Cranmer* hem hebbende doen halen, tradt men met hem in een geſprek over het ſtuk van de rechtvaardigmakinge: doch elk bleef by zyn gevoelen. *Gardiner* liet zich niet bewegen door de aanbiedingen, welke de aartsbiſſchop hem deedt, van hem in den Raadt te herſtellen, indien hy zich wilde onderwerpen. Dus wierdt hy weder naar de gevangeniſſe gebragt. Hy trachtte echter zich den beſchermheer ten vriendt te maken. Ten dien einde ſchreef hy aan hem een brief, in welken hy de onderzoekers doorſtrykt, om dat zy ondernomen hadden hunnen laſt uit te voeren gedurende zyne afwezendheit. Vervolgens maakte hy eenige aanmerkingen over de nieuwe predikatiën, en over de Uitbreidinge van *Eraſmus*. Hy merkte vele tegenſtrydigheden aan in de laatſte; en bleef niet in gebreke zeer te ſchreeuwen over de plaatſen, in welke de ſchryver niet gunſtig ſpreekt rakende de koninklyke macht. Hy nam daar uit gelegenheit om van zich zelve daar by te voegen, dat deze macht hare palen heeft, en aan te merken, dat het *Wolſey* kwalyk bekomen was, dat hy zyn pauſſelyk gezantſchap hadt durven oeffenen tegen de wetten van het koninkryk, alhoewel hy daar toe door zynen meeſter was gemachtigt geweeſt, die hem het zelve zelf bezorgt hadt. Dat, hoe eene volſtrekte macht deze vorſt ook oeffende, de rechters echter langen tydt geweigert hadden in boeten te verwyzen de overtreders zyner bevelen, welke tegen de wetten ſtreden, en dat zy niet eer toegaven, voor dat de Parlementen hen met eene byna eigenwillige macht bekleed hadden. Hy verhaalde by deze gelegenheit het onderhoudt, het welk hy gehad hadt met Mylord *Audley* †, rakende des konings kerkelyke opperhoofdigheit. Hy zeide, dat deze Lord hem hadt doen verſtaan, dat, welk eene uitgeſtrektheit men ook aan de koninklyke macht gaf, de wet, welke de opperhoofdigheit vaſt ſtelt, enkel geeſtelyke zaken betrof, doordien 'er eene andere ordonnantie was, welke met uitdrukkelyke woorden behelſde, dat geen kerkelyk gebodt duchtig zou zyn, ſtrydende tegen den inhoudt van het gemene Recht, of tegen de beſluiten van het Parlement. Hy eindigt zynen brief met te zeggen, dat hy Rechtsgeleerden hadt zien uitleggen, hoe verre de koningen konden gaan tegen de beſluiten der Parlementen, en voor welk een gevaar zich bloot ſtellen die genen, die den eerſten onbillyke raadſlagen geven, of die hunne al te geweldige bevelen ter uitvoeringe brengen.

1547.

Gevoelens van *Gardiner* aangaande de macht des konings

† kanceliet.

Deze brief geen uitwerking gehad hebbende; ſchreef hy eenige andere aan den beſchermheer. In eenen der zelven beklaagde hy zich over het onthaal, het welk men hem in zyne gevangeniſſe aandeedt, waar in hy ſedert zeven weken kwynde, zonder eenige bedienden, en zonder geneesmeeſter. In een anderen merkte hy aan, dat zyne gevangenis hem verhinderende tegenwoordig te zyn in het Parlement, niettegenſtaande hy de eer hadt van een lidt van het zelve te zyn; en niettegenſtaande hy zyne volmacht hadt om zich aldaar te laten vinden, deze zyne afwezendheit de beſluiten van die vergadering zou kunnen twyffelachtig maken. Hy vermaande den beſchermheer geen zyde te kiezen, en hy bediende zich, om hem te overreden, van de allervleiendſte en de allerverplichtendſte ſpreekwyzen; echter zonder laſhertigheit, en zonder iets aangaande zyne gevoelens toe te geven. Hy eindigde zelfs met deze betuiging, dat hy zich aan de wetten zou houden, de welke door den enkelen wille des konings niet konden vernietigt worden, *doordien de zelve zynen wille moeſt maken van de wet, en geen wet van zynen wille.* Hy voegde daar by, dat hy het zelve op zekeren dag ter ſnede hadt weten te antwoorden aan den ſtadhouder *Cromwel*, die voorwendde, dat *Henrik* de VIII, naar het voorbeeldt der Roomſche keizeren, de macht hadt om wetten te maken, en om de zelve te herroepen. Deze brieven waren van geen meerder vrucht dan de eerſte. Hy bleef gevangen gedurende de zittingen van het Parlement, en wierdt niet in vryheit geſtelt dan door de algemene vergiffenis, welke *Eduard* toeſtondt

Zyne brieven aan den beſchermheer.

Stoutetaal tegen *Cromwel* aangaande de macht van *Henrik* den VIII.

1547. stondt aan alle de schuldigen, onder welke hy onder anderen begrepen was. De staatdienaars, die zyne trotschheit kenden, waren verheugt hem door deze strengheit vernedert te zien: anderen in het tegendeel spraken met verachtinge van deze behandelinge, die zy oordeelden onwaardig te zyn een kerkvoogdt van zulke verdiensten. Zy zeiden, dat men de vryheit des volks hadt geschonden, door een der leden van het Parlement gevangen te houden; dat men hem daar door belet hadt, by des zelfs zittingen tegenwoordig te zyn, uit vreze, dat hy de voornemens zyner vyanden zou omver geworpen hebben.

Brief van de princesse *Maria* aan den beschermheer, om de Hervorming te beletten.

Zy verzochten ter zelver tydt de princesse *Maria* om zich te verklaren, en om de bescherming van den ouden Godsdienst op te vatten. Zy schreef dan aan den beschermheer, om hem te verplichten niets te veranderen in de wetten van *Henrik* den VIII, en de zaken te laten in dien staat, in welken hy de zelve gevonden hadt, gedurende de minderjarigheit van den koning *Eduard*, uit vreze, dat de nieuwigheden, welke hy in den Godsdienst wilde invoeren, aanleiding tot burgerlyke oorlogen mogten geven. Dit kan men ten minste besluiten uit het antwoordt, het welk de beschermheer gaf op haren brief, de welke verloren is: doch het antwoordt is bewaart geworden *. Hy zegt in den beginne, *dat deze brief niet regelregt van de princesse kwam, en dat die haar was opgegeven door kwalyk gezinde personen. Hy verdedigde vervolgens zyn gedrag, en dat van alle de voogden van* Eduard, *de welke niets anders beoogden dan de eere Gods, en die niets ondernamen dan met veel omzichtigheit, bewarende voor het overige eene matigheit, waar over alle eerlyke lieden moesten voldaan zyn.* Hy wederleide al het geen de princesse als een grondbeginsel hadt vastgestelt, willende staande houden, dat de Hervorming, waar van *Henrik* de VIII het ontwerp hadt gemaakt, redelyk was en heilig, doordien de zelve was vastgestelt zonder tegenspreken, met eene eenparige toestemminge van de groten en kerkvoogden des ryks. De beschermheer bragt haar weder in de gedachten *den geweldigen tegenstandt, welken deze vorst ontmoet hadt van de zyde der voorstanders van de pausselyke macht, en hy verwonderde zich, dat zy het gebeugen daar van zo schielyk verloren hadt.* Hy voegde daar by, *dat de overleden koning voornement was geweest de zaken noch veel verder te brengen; maar dat de doodt zulks hadt verhindert. Dat hy getuige was geweest van het hertzeer, het welk* Henrik *hadt laten blyken, wanneer hy zich naby zyn einde gevoelde, van de laatste handt niet te hebben kunnen leggen aan zulk een groot werk. Dat zulks tot eene onderrechting kon strekken voor zynen opvolger, en voor de voogden, welke hy over den zelven benoemt hadt, om des zelfs voltrekking te verhaasten, uit vreze, dat een zo heilig voornemen voor de tweede maal mogt gedwarsboomt worden door kwaadaardige menschen. Voorts voegde hy daar by, niet te kunnen begrypen, dat zy, eene zo verlichte princes zynde, voor den ouden en waren Godsdienst kon houden dat gene, het welk niets anders was dan een zamenstel van onredelyke nieuwigheden. Hy bezwoer haar eindelyk ernstige overwegingen te maken over het grote werk der zaligheit; over den brief, welken zy hem daar over hadt geschreven, en over het antwoordt, dat hy haar gaf: doch zulks te doen met een zachtmoedigen geest, en na alvorens Godt om den bystandt zyner genade gebeden te hebben.*

* Zie het zelve by den Hre. *Burnet.*

Antwoordt van den beschermheer.

Opening van het Parlement.

Ondertusschen begon het Parlement zyne zittingen op den 4 November. Het wierdt sedert menigmalen verschoven: doch zonder verbroken te worden, tot aan het laatste jaar der regeringe van *Eduard*. De opening geschiedde met eene redenvoering, uitgesproken, volgens eenigen, door den beschermheer, en volgens anderen door Mylord *Riche*, kancelier, die met dit ampt eenige dagen te voren was vereert geworden. Men hadt *Wriotbesley* het zelve afgenomen, gelyk wy boven verhaalt hebben, en de zegels gestelt in handen van Mylord *Paget*, tot dat men het oog zou geworpen hebben op iemandt, welken men daar mede wilde voorzien. De ridder *Baker*, kancelier van het hof der Annaten, wierdt benoemt tot spreker van het Lagerhuis. De beschermheer verscheen in deze vergadering met eene grootschheit, waar door hy veel eer den nydt dan het ontzag van iedereen behaalde. Hy nam zyne zitplaats onder een verhemelte, en aan de regter zyde van den troon, volgens de openbrieven, welke hy daags te voren deswegen hadt laten opmaken. Hy benadeelde daar door den rang, daar omtrent door de wet gemaakt, en beroofde zich zelve door deze verwaandheit van de erkentenis, welke hy reden hadt te verwachten voor de diensten, welke hy aan den Staat gedaan hadt, zo wel als voor de zorge, welke hy genomen hadt om het Parlement byeen te roepen. Zo mocielyk is het in den voorspoedt zyne grootschheit te bedwingen, en zich niet te laten innemen door een ydelen waan van eere, de welke niet alleen de wezentlyke eer verderft, maar ons ook alle der zelver vrucht doedt verliezen.

1547.

Mylord *Riche* kancelier gemaakt.

Staatzucht van den beschermheer.

De eerste wetten, welke het Parlement maakte, behelsden louter genade en zachtigheit, geheel strydig tegen de meeste wetten, opgestelt onder de regeringe van *Henrik* den VIII, de welke het koninkryk in vuur en vlamme zetten. Eene zo gelukkige wenteling kon niet dan aan de goedaardigheit van den prins worden toegeschreven, de welke een aardt liet blyken, vyandt van alle wreedheit. Aan dit beginsel liet het Parlement den geest van gematigtheit en inschikkelykheit uitblinken, welken men ziet in alle zyne besluiten. Het begint de zelve met deze belydenis, veel heerlyker voor den koning *Eduard* dan alle de loffpraken, welke men hem zou kunnen geven: *Dat het koninkryk gelukkig is, wanneer de vorst regeert met zachtigheit, en wanneer het volk gehoorzaamt door beweegredenen van liefde.* Het voegde daar by, dat *Henrik* de VIII en eenige zyner voorzaten verplicht waren geweest strenge wetten te maken, om te beteugelen de ongeregeldheden en de baldadigheit van een klein getal hunner onderdanen; maar dat het Parlement, om de regering van *Eduard* aangenamer te maken, herriep alle de besluiten, de welke de misdaden van Staat hadden vermeerdert, boven de gevallen, uitgedrukt in de wet, gemaakt in het 25 jaar van koning *Eduard* den III. Dat het vernietigde twee wetten, afgekondigt tegen de Lollards; het edict der zes artykelen, en die gene, de welke vervolgens gemaakt waren, om de onderhouding van de zelve te bevelen; de acten, de welke verboden het lezen van de H. Schrift in het Engelsch, het drukken, verkopen en kopen van boeken, rakende de stoffen van den Godsdienst, gevende het volk daar omtrent eene volkome vryheit: zo dat de Engelschen alstoen smaakten het zelve genoegen, het welk de Romeinen genoten onder het keizerdom van *Nerva*, wanneer hy hen vergunde te denken en te zeggen alles wat zy wilden, zonder dat men daar eene misdaadt van maakte. Dat het eindelyk afschafte al het geen onder *Henrik* den VIII gedaan was, het zy om voor eedbreuken te verklaren vele misdaden, de welke de wetten onder dat soort niet begrepen; het zy om aan de

Loffspraak, welke het Parlement van koning *Eduard* geeft.

Het herroept de strenge plakkaten van *Henrik* den VIII.

1547. de verklaringen en bevelschriften van den vorst de zelve kracht te geven als aan die van het Parlement. Maar nademaal altydt in een Staat slechte menschen en onbuigzame hoofden zyn, de welke men niet in toom kan houden dan door de vreze voor de straffen, wees het Parlement die genen aan, welke het onder dat getal stelde, en regelde de straffen, die hen zouden worden aangedaan. Zodanige waren die, de welke den koning de kerkelyke opperhoofdigheit betwistten, en de zelve den paus toe-erkenden; het welk zy niet konden doen zonder de regering het onderste boven te keren: doch men kwam niet tot de straffe dan trapswyze, en als tegen zynen wille. Het beval voor de eerste maal niet dan eene geldboete, en eene gevangenis, naar het eigen believen, tegen de schuldigen. Het was niet dan na de derde overtreding, dat het wilde, dat men hen met de doodt zou straffen. Het verklaarde ook, dat voor verraders zouden gehouden worden alle die genen, die voorbedachtelyk en opentlyk zouden onderstaan om den koning te doen verliezen zyne staten en zyne tytels, van welke die der kerkelyke opperhoofdigheit een der voornaamsten was, of die de zelve aan vremden zouden willen overbrengen. Het drukte zich met eenen uit ter zake van den allerchristelyksten koning, welken velen noemden den koning van Vrankryk, niettegenstaande het recht, dat Engelandt op deze kroon meende te hebben, en verklaarde, dat die genen, de welke hem dezen eertytel gaven, niet als schuldigen zouden kunnen worden vervolgt, noch aangeklaagt van door deze gemene en gebruikelyke wyze van spreken den koning van Engelandt te ontnemen den tytel van koning van Vrankryk. Het veroordeelde daarenboven als schuldig aan gekwetste hoogheit die genen, welke den overleden koning gestelt hadden in de twede ry der erfgenamen van de kroon, byaldien zy deze order omkerende den eersten rang zouden willen innemen, ten nadeele der anderen, die hen moesten voorgaan.

Het herstelde de voorrechten der vrysteden: doch het sloot daar buiten de moordenaars, de vergifters en vier soorten van struikrovers; te weten die, welke huisbraak deden; die op de grote wegen roofden; die vee stalen, en die de kerken beroofden. Het vernietigde de beschuldigingen, welke alleen op woorden gegrond waren, verklarende de aanbrengers na verloop van een maandt niet aannemelyk, van den dag af te rekenen, op welken de woorden gesproken waren; betuigende door deze uitzonderinge, dat men veel eer moet verachten dan straffen eene vryheit, waar aan de ongebondenheit der tonge menigmaal meer deel heeft dan de kwaadaardigheit van het herte, en de welke aan de andere zyde minder kwaad doedt, wanneer men zich de zelve laat ontvallen, die ontveinzende, dan wanneer men de zelve wil opvatten door een geest van spyt.

Het herstelt de voorrechten der vrysteden, onder zekere bepalingen.

Het zelve Parlement herriep de wet, de welke gemaakt was in het jaar 1536, en door welke was vastgestelt, dat de opvolger van *Heurik* zou kunnen vernietigen alle de wetten, welke de Parlementen mogten gemaakt hebben eer hy den ouderdom van 24 jaren bereikt hadde. Het Parlement veranderde het geen in deze wet al te volmachtig schiene, en liet echter aan den vorst al het recht, het welk zyne macht hem volgens de wetten gaf, van in het toekomende alles te regelen, zonder het voorgaande aan te raken.

Het verzacht de wetten, gemaakt ten voordeele der volstrekte macht van *Heurik* den VIII.

Vervolgens ging men over tot de zaken van den Godsdienst. De voornaamste, en omtrent de welke het Parlement de meeste oplettendheit gebruikte, was het Sakrament des Avondmaals, het welk men gemeenlyk noemde het H. Sakrament des Altaars. Men maakte omtrent deze verborgendheit twee ordonnantiën van aangelegenheit; welker eerste de Transsubstantiatie * vernietigde, en de twede de wyze bepaalde, op welke dit Sakrament aan de gemeente zou toegedient worden. Door de eerste verboodt men van het zelve oneerbiedigly te spreken, en men veroordeelde alle de vertellingen en alle smadelyke uitdrukkingen, van welke het volk, kwalyk onderrecht van den geest der Hervorminge, gewoon was zich te bedienen, sprekende van het geheiligde broodt, het welk de Roomsch-Katholyken in hunne ciboriën bewaarden. Men oordeelde, dat de bygelovigheit der laatsten de vrygeestigheit der anderen niet moest stryven. Aan de andere zyde was men bevreest, dat de verachtelyke woorden, van welke zy zich bedienden, om te veroordeelen eene Godsdienstigheit, welke zy als eene afgodery aanmerkten, des zelfs verborgendheit mogt benadeelen, en aan de vyanden der Hervorminge reden geven om zich daar van eene oorzaak van ergernisse te maken. Om die reden beval men, dat alle degenen, die zich in het toekomende van die spreekwyzen zouden bedienen, met de gevangenisse zouden worden gestraft, en met eene boete, naar het goedvinden van den koning. Door de twede wet herstelde men het oude gebruik van het Avondmaal te houden onder de beide gedaanten van broodt en wyn, zo wel ten aanzien van het volk, als ten aanzien der geestelyken; zonder dat het anders zou gebruikt worden, ten zy in byzondere gevallen van eene onverwinnelyke noodzakelykheit. Men belastte ook de dorppriesters eene vermaning te doen aan het volk, voor het gebruik des Avondmaals, om het te onderwyzen aangaande de grote voordeelen, welke die genen daar door verkrygen, welke met eene heilige voorbereidinge daar toe naderen, en aangaande het onvermydelyk gevaar, waar in zich alle onwaardige dischgenoten storten. Men verboodt deze priesters het Nachtmaal te weigeren aan die genen, die het op eene nederige wyze zouden verzoeken, ten minste byaldien zy gene gewigtige redenen daar toe hadden. Dit besluit wierdt verscheide malen gelezen, aan den beschermheer medegedeelt, goedgekeurt door de leden van het Hogerhuis, uitgenomen eenige bisschoppen *; en vervolgens naar het Lagerhuis gezonden, het welk het zelve mede goedkeurde. De koning gaf 'er vervolgens zyne toestemming toe, om aldus aan dit besluit de kracht aan eene wet te geven.

1547.

* Wezentlyke veranderinge van het broodt en den wyn in het ligchaam en bloedt van Christus.

Men verbiedt het oneerbiedig spreken van het Sakrament des Altaars.

Men herstelt het gebruik des Avondmaals onder de beide gedaanten.

* de bisschoppen van Londen, van Heretord, van Norwich, van Worchester, en van Chichester.

Het Parlement wilde ook de redenen wereldkundig maken, de welke het zelve bewogen hadden om te bevelen, dat dit H. Sakrament zou aan het volk worden uitgedeelt in alle de kerken der twee koninkryken van Engelandt en van Ierlandt onder de twee gedaanten. Het verklaarde derhalven, dat het deze verordening maakte volgens de instellinge, welke men daar van vondt in de H. Schrift, en overeenkomende met het gebruik der eerste kerke; dat de Apostelen op deze wyze het Avondmaal hadden uitgedeelt, en dat dit gebruik standvastig en zonder eenige verandering onderhouden was gedurende meer dan vyf honderd jaren. Dit artykel wierdt hevig bestreden door de kerkvoogden, die zich gekant hadden tegen de herstellinge van den drinkbeker: doch de redenen der anderen haalden het over. Zy waren gegrond op de twee bewysdommen, welke wy verhaalt hebben, de H. Schrifture, en het standvastig gebruik der vyf eerste eeuwen: waar by men nog de volgende aanmerkingen voegde:

Redenen, welke het Parlement gaf van deze veranderinge.

Wetten aangaande het Avondmaal.

1547. Aanmerkingen, welke men voegt by de redenen van het Parlement.

„ Dat het leerſtuk van de ligchamelyke tegen-
„ woordigheit veel geholpen hadt tot de wegne-
„ minge van den drinkbeker, doordien men den
„ wyn niet kon bewaren, noch ergens heen dra-
„ gen, zonder dat 'er eenig ongemak van kwam,
„ waar voor men begon beducht te worden ſedert
„ dit leerſtuk was aangenomen; het welk hadt
„ veroorzaakt, dat eenigen ophielden zich daar
„ mede te belaſten. Dat men ondertuſſchen nog
„ langen tydt de gewoonte hadt onderhouden van
„ het broodt in den wyn te weken, om te ver-
„ beelden JESUS CHRISTUS, zyn bloedt
„ ſtortende; en dat de Griekſche kerk zulks nog
„ hedendaags onderhieldt. Dat de kerkvergade-
„ ring van Conſtans, de welke de ſtoutheit ge-
„ had hadde van door een uitdrukkelyk beſluit de
„ wegneming van den drinkbeker te bekrachti-
„ gen, erkende, dat haar beſluit ſtrydig was te-
„ gen de inſtellinge van den Zaligmaker, en te-
„ gen het gebruik der kerke, de welke het A-
„ vondmaal vaſtſtelde onder de beide gedaanten.
„ Dat deze nieuwigheit die van Bohemen zo ver-
„ ſchrikkelyk voorkwam, dat zy hun leven lie-
„ ver wilden verliezen dan zulks ondertekenen,
„ doordien zy daar door zouden berooft worden
„ van de weldaadt van de doodt van JESUS
„ CHRISTUS, indien zy wierden uitgeſloten van
„ de gemeenſchap van zyn bloedt". Men zeide daarenboven, „dat de eerſte verſchoning van het niet
„ gebruiken van den drinkbeker niet was inge-
„ willigt, dan om byzondere redenen; by voor-
„ beeldt wegens de uiterſte afkerigheit, welke
„ de Avondmaal-ganger * tegen den wyn hadt,
„ of ingevalle van eene onmogelykheit om den
„ zelven te krygen. Dat deze uitzonderingen
„ beveſtigden den algemenen regel, en de nood-
„ zakelykheit om te onderhouden het bevel van
„ JESUS CHRISTUS en van den H. Pau-
„ lus: DRINKT ALLE DAAR UIT".

* *Communiant.*

Men haalde het getuigenis aan van een leeraar van de negende eeuwe (a), de welke zegt, dat de drinkbeker genaamt wordt de gemeenſchap van het bloedt van CHRISTUS, doordien alle de Chriſtenen daar aan deel hebben. En men trok zyn voordeel uit de woorden van S. *Thomas van Aquino*, die elders in zyne werken † zegt, dat hy goedkeurde de gewoonte, in eenige kerken gebruikelyk, om den beker aan het volk niet te geven: woorden, de welke klaar aantonen, dat deze onthouding eene nieuwigheit was, welke toen eerſt begon ingevoert te worden. Op deze aanmerkingen waren de ordonnantiën van het Parlement gegrond, door welke het oude gebruik van het Sakrament te ontfangen herſtelt wierdt, volgens de inſtellinge van des zelfs ſtichter JESUS CHRISTUS.

† *Sect. 3. Quæſt. 80. Art. 12.*

Gebruik der verkiezinge van biſſchoppen behouden door *Henrik* den VIII.

Deze wet, betreffende de allerheiligſte en de gewigtigſte plegtigheit van den Godsdienſt, wierdt gevolgt van eene andere, de welke van geen minder aangelegenheit was ten aanzien der kerkelyke regeringe. De zelve raakte de verkiezing der biſſchoppen, en het geeſtelyk rechtsgebiedt. *Henrik* de VIII hadt de oude gewoonte behouden aangaande het verkiezen der biſſchoppen door de geeſtelykheit, ten minſte in ſchyn: want inderdaadt was het alleen eene ſchaduwe van macht, doordien de vorſt door de zelve openbrieven, onder het koninklyke zegel vervaardigt, en voerende den naam van *Vryheit om te verkiezen* *, de geeſtelyken voorſtelde het onderwerp, het welk hy daar toe aanprees, om de openſtaande plaats te vervullen. Dus was deze ſchyn-verkiezing inderdaadt niets anders dan eene goedkeuring van die des konings. Het Parlement vondt dan geraden deze ſchaduwe van de macht der geeſtelyken in het verkiezen der biſſchoppen af te ſchaffen, als nergens toe dienende dan om tydt en geldt te verkwiſten, en belaſtte, dat de koning alleen by zyne openbrieven de beſtelling zou hebben van de openſtaande ſetels, zonder dat de perſoon, die het hem behagen zou te verkiezen, verplicht zou zyn zich voor het Kapittel te vertonen, om door het zelve verkoren te worden.

* *Le Comté d'élire.* De Engelſchen hebben deze Franſche ſpreekwyze behouden.

Het zelve wordt afgeſchaft door het Parlement.

Aangaande het geeſtelyk rechtsgebiedt der biſſchoppen, het zelve wierdt door het Parlement de koninklyke macht onderworpen. De rechtsgedingen, gebragt voor de kerkelyke gerechtshoven, wierden nog op den naam der biſſchoppen afgedaan. Het Parlement gelaſtte, dat deze rechtbanken onmiddelyk van den koning zouden afhangen; dat de rechtsgedingen in de zelve zouden vervolgt worden op den naam van zyne Majeſteit, en dat alle de acten met des zelfs zegel zouden verzegelt worden. Men veſtigde zich op dit beginſel, dat 'er geen rechtsgebiedt is, het zy wereldlyk, het zy geeſtelyk, het welk niet moet wederkeren tot het koninklyk gezag, als tot zynen oorſpronk. Het geeſtelyk rechtsgebiedt van den aartsbiſſchop van Kantelberg wierdt alleen uitgezondert, en men liet allen biſſchoppen van het koninkryk ook het recht van voorſtellinge, en van begevinge der kerkelyke ampten, nevens de macht, om de openbrieven van hunne gedane aanſtellinge op te maken, en met hun zegel, volgens de oude gewoonte, te bezegelen. Doch men ontnam hen het recht van verbanning, het welk men overbragt tot de wereldlyk gemaakte vierſcharen, de biſſchoplyke ſetels ontnomen. Men ging buiten twyffel dus te werk om de misbruiken der kerkelyken, deze macht menigmalen te ver uitſtrekkende, te vermyden. Alles wel ingezien zynde zal men mogelyk moeite hebben om redenen te vinden, om eene zaak, niet dan kerkelyk, tot wereldlyke rechters betrekkelyk te maken.

Het ſchaft ook af het biſſchoplyke rechtsgebiedt.

De aartsbiſſchoppelyke ſtoel van Kantelberg wordt uitgezondert.

De aanhangers van den paus ſchreeuwden geweldig tegen deze verandering, en zeiden, dat de zelve de kerkvoogden tot ſlaven van den vorſt maakte. Den Hervormden ontbrak het aan geen tegenantwoordt. Zy deden door goede redenen zien, dat 'er in de wet, rakende de verkiezing der kerkvoogden, niets was, het welk niet overeenkwam met de heiligheit van den Godsdienſt, en met het oude gebruik van alle Chriſten koninkryken. Zy kwamen overeen, dat dit de eerſte wyze van verkiezen was, zynde bewaart in de zuiverheit van het Chriſtendom, wanneer de biſſchop benoemt wierdt door de gemeente, onderhorig onder het karſpel van de provincie. Men klom op tot de tyden der Apoſtelen, de welke door de volkomenheit van het Apoſtoliſch vermogen die genen inwydden, welke zy de biſſchoppelyke waardigheit waardig oordeelden, en niet aan het volk vertrouwden het recht om hunne geeſtelyke leidslieden te verkiezen. De H. *Paulus*, zeide men, wilde alleen, dat de leken een goed getuigenis zouden geven aan die genen, welke door *Titus* en *Timotheus* tot leeraars wierden aangeſtelt. Het was de behoeftigheit der kerke, de welke, de middadigheden van het volk van noden hebbende, om hare bedienaars te doen beſtaan, ook wilde, dat men het zelve deel aan der zelver verkiezinge zou geven, wordende daar toe geroepen om zyne ſtem te voegen by die der geeſtelyken. Dat is de oorſpronk van het recht des volks tot de verkiezinge; een recht, door de noodzakelykheit ingevoert; door

De aanhangers van den paus veroordeelen deze afſchaffing.

Redenen der Hervormden om de zelve te billyken.

De eerſte verkiezingen geſchiedden door de gemeente van het karſpel der provincie.

(a) *Haymo*, biſſchop van Halberſtadt, de welke leefde in den jare 850, over den eerſten Brief aan de Korinthiërs, het XI hoofdſtuk. Hy was een leerling geweeſt van *Alcuinus*.

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

1547. door het gebruik vervolgens bekrachtigt, en dus langen tydt in de kerk behouden. De keizers wilden echter, dat de verkiezing niet duchtig zou zyn, ten minste byaldien de zelve door den aartsbisschop niet was bekrachtigt. Op zodanige wyze geschiedden de verkiezingen tot den tydt van *Karel* de Groten. Deze keizer bragt de bisschoppen en de abten op het toneel der wereldt; en hen trekkende uit de nederigheit van hunnen staat, maakte hy hen tot grote heeren, aan welke hy een uitgestrekt rechtsgebiedt gaf, en rechten van opperhoofdigheit, gehecht aan de landeryen, welke zy van hem bezaten. Door dit middel wierden de bisschoppen leenmannen der vorsten; en verplicht zynde hun hof by de zelve te maken, waren zy meer bedacht om zich te schikken naar der zelver geneigtheden, dan op de plichten van hun ampt acht te geven, het welk van hen vorderde de wereldt vaarwel te zeggen. De pauzen waren niet te onvrede de kerk te zien ryk worden, welker hoofdt zy voorgaven te zyn: maar zy konden niet dulden, dat de vorsten zich de bisschoppen tot hunne kreaturen maakten, en dat men, doordien de zelve meesters van de tydelyke goederen van het bisdom waren, daar toe niemandt zou kunnen benoemen dan personen ter hunner believinge. Het leen der bisdommen wierdt inderdaadt sedert niet dan van de keizers en van de andere vorsten geheft. In Duitschlandt, in Vrankryk, in Engelandt, zelfs in Spanje, oeffenden de keizer en de koningen dit recht, het welk zy geloofden hunne waardigheit toe te behoren, doordien de zelve op eene uitmuntende wyze toekomt alle de rechten des volks, van het welke zy het hoofdt zyn, en om dat dit recht oorspronkelyk het volk toekomt. Aan de andere zyde was het natuurlyk, dat zy voor de landen, welke de bisschoppen van hunne kroon bezaten, de belening van hen ontfingen, indien zy het genot daar van wilden hebben. De zelve geschiedde zelfs door den ring en door den herderlyken bisschopsstaf. Dit veroorzaakte de klagten der pauzen, de welke dit recht der keizers en koningen voor Simonie wilden doen doorgaan. Hier uit ontstonden die beruchte verschillen tusschen keizer *Henrik* den IV en paus *Gregorius* den VII, de welke overgingen tot de erfgenamen van den eenen en van den anderen, en, om niet buiten Engelandt te gaan, tusschen paus *Urbanus* den II en *Willem* den Rossen, en daar na tusschen *Innocentius* den III en *Johannes* Zonderlandt. Het gezag van den paus het toen te boven gehaalt hebbende, hongen de verkiezingen der bisschoppen af van zynen wille. Hy liet hen alleenlyk deze schaduwe van vryheit, dat hy den deken en het kapittel van den openstaanden stoel last gaf om de verkiezing van een nieuwen kerkvoogdt te doen: doch deze verkiezing was alleen een spel, waar in alles gedaan wierdt naar de bevelen van het Roomsche hof. Dus maakte paus *Innocentius* de IV geen zwarigheit om binnen de stadt Lion in Vrankryk, alwaar hy toen was, in te wyën zekere bisschoppen van Engelandt, zonder dat zy des kónings aanbeveling hadden. Hy toonde zelfs, dat hy in zyn schik was, dat zy het bisschopsampt enkel van den H. stoel hadden, zonder daar voor aan eenigen vorst verplichting te hebben; en dat zulks het middel was om de driedubbelde pausselyke kroon te verheffen, en de koninklyke macht of nietig, of verachtelyk te maken *. Deze onderneming op het recht der koningen noodzaakte *Eduard* den I om het weder te eischen, en om den paus daar in te doen bewilligen, dat de verkiezingen voortaan niet zouden geschieden door den deken en het kapittel, dan by openbrieven des konings, de welke men ter dezer oorzake, als boven gezegt is, brieven van *Vryheit om te verkiezen* noemde. Daarenboven kon de nieuwe kerkvoogdt, na zyne verkiezinge, zyne bediening niet oeffenen, indien hy de toestemming en de bevestiging van den vorst niet hadt verkregen. Men ziet nog uit een brief van *Eduard* den III aan paus *Clemens* den V, dat *Eduard* zegt zich te zullen verdedigen in het recht der benoeminge en der vergevinge der hoofdkerken van het koninkryk, uit krachte der stichtingen, de welke daar van door zyne voorzaten gedaan waren. 1547.

Karel de Grote verheft de bisschoppen en abten tot een al te groot vermogen.

Waarom de beleningen der bisdommen niet afhingen dan van souvereine prinsen.

De zelve geschiedde door den ring en den staf.

De paus maakt zich daar meester van, en ontneemt de wereldlyke vorsten deze verkiezing.

* zie *Matthaeus Paris.*

Eduard de I herstelt het koninklyk recht.

De Engelschen bedienden zich ook, om het recht hunner koningen te onderschragen, van dat, het welk de koningen van Vrankryk oeffenen in hun koninkryk, onder den zo bekenden naam van *Regale* (a), en van dat, het welk het Venetiaansche gemenebest voorwendt te hebben in zyne staten. Zy besloten uit deze redenen, dat, wel verre dat het besluit van het Parlement eene nieuwigheit was, men niets anders gedaan hadt dan de oude gewoonte te herstellen; zynde dit daarenboven het minst de ongemakken van kuiperyen onderhevig, en het meest bekwaam om den Godsdienst van den Staat te verzekeren, overlatende aan den koning, zo wel het opperhoofdt der kerke, als van den Staat, de zorge om een goeden onderdaan en een bekwamen kerkvoogdt te verkiezen.

Het recht van het *Regale* in Vrankryk.

Gedurende de verscheide lezingen van de ordonnantie rakende het Sakrament des Avondmaals, het welk de twee Huizen werk gaf tot den 18 December, maakte het Parlement een aanmerkelyk besluit * tegen de landlopers. Het veroordeelde de zelve om slaven te blyven van die genen, de welke hen zouden vatten, en om met een gloeiend yzer op de borst gebrandmerkt te worden met de letter V †. Deze straf strekte zich uit over alle leeglopers, de welke drie dagen zonder te werken zouden doorgebragt, en zonder daar naar gevraagt te hebben. Voornamentlyk zag dit op de monniken der vernietigde kloosters, niet alleen een lui volk, en vyanden van alle eerlyke bezigheden, maar daarenboven gevaarlyk, en het volk gedurig tot oproer aanzettende. De koning hadt tegen hen een bevelschrift uitgegeven op den 18 September. Men hadt hen in verscheide plaatsen verdeelt, alwaar zy blyven moesten, en aldaar leven van de kostgelden, welke men hen hadt toegewezen. Doch het achterblyven dezer kostpenningen ten voorwendsel nemende, het welk hen noodzaakte der zelver betaling te komen verzoeken, reisden zy door de landschappen, en begaven zich naar Londen, van alle kanten de voorstanders van den ouden Godsdienst tegen de Regering ophitzende. Om hunne uitlopen en zamenrottingen te beletten beval de koning hen door zyne verklaring om zich te houden binnen de verblyfplaats, die hen was aangewezen, en van daar aan het hof der vermeerderingen * te zenden verklaringen, op welke hunne jaargelden zouden betaalt worden. Doordien nu het bevelschrift dikwils melding maakt van de kerkelyken, zich onder de landlopers vermengende, behoeft men niet te twyffelen, dat zy het voornamentlyk waren, welke het Parlement wilde te keer gaan, en welker ongebondenheit men oordeelde door eene strenge wet te moeten beteugelen. De zelve wierdt inderdaadt zodanig geoordeelt, en de gehele wereldt morde byna daar over. Men zeide, dat

Besluit van het Parlement tegen de vagabonden.

* op den 29 November.

* *Cour des Augmentations.*

† Anderen zeggen met de letter R. de welke te kennen geeft *Rogue*, dat is te zeggen schavuit.

(a) Het recht des konings van Vrankryk om de inkomsten der openstaande bisdommen en aartsbisdommen te genieten.

1547. dat het den menſch ontnam een goedt, het welk hy van nature bezat, namentlyk de vryheit, welke hy niet dan met het leven moet verlaten, en na misdaden begaan te hebben, welke hem de burgerlyke zamenleving onwaardig maken. Dat de ledigheit aan zich zelve van dat ſoort niet was; dat de zelve alleen ſchandelyk was voor die genen, die zich daar aan overgeven: maar dat de zulke, voor het overige een ſtraffeloos leven leidende, zonder iemandt te verongelyken, eene zo ſtrenge behandeling niet verdienden. Doordien 'er nu geen volk nayveriger is over zyne vryheit, dan de Engelſchen zyn, kan men zich ligtelyk verbeelden, dat de beriſpers van dit bevel de goedkeuring van velen verkregen. Het zelve hieldt echter ſtandt; en de uitkomſt daar van behaagde al de wereldt. Het Parlement droeg zorge voor de rechte armen, en voorzag tot hun onderhoudt, het zy in hunne geboorte-, of in hunne verblyfplaats, welke men hen verboodt te verlaten. Eene zo verſtandige wet ſtelde de vagabonden buiten verſchoninge; en doordien zy zonder noodzakelykheit dwaalden, kon zulks niet zonder eenig kwaad voornemen zyn. Men kon hen derhalven niet beklagen, indien zy door hunne roekeloosheit en hunne wederſpannigheit vervielen in de ſtraffe van het bevel. Men moet in het tegendeel geloven, dat het kwaadt zeer diep moet ingewortelt geweeſt zyn, om zulk een ſtreng hulpmiddel van noden gehad te hebben.

Klagten tegen de ſtrengheit van het beſluit.

Vervolgens kwam 'er eene andere zaak op het tapyt, welke het Parlement eenige dagen lang bezig hieldt. Het betrof de goederen, geſchikt tot onderhoudt der zangers †. De lering van het vagevuur hadt tot der zelver ſtichtinge aanleiding gegeven; maar de zelve door de Hervorminge vernietigt zynde, hadt het gebruik der zangers geen plaats meer. Men raadſlaagde wat men met deze inkomſten doen zou. Sedert het jaar 1545 waren deze ſtichtingen door het Parlement toegewezen aan *Henrik* den VIII, gelyk wy op zyn plaats verhaalt hebben: doch de doodt van dien vorſt, kort daar na voorgevallen, hadt hem belet zich daar van meeſter te maken. Hy hadt zulks maar alleen ſtukswyze gedaan. De uitvoerders van zynen uiterſte wille eiſchten de gene, die nog in wezen waren, om daar mede te betalen de legaten en de ſchulden van dezen vorſt, en om zich zelve te voldoen omtrent het geen zy zelf te eiſchen hadden. *Cranmer* hadt een heiliger en ontbaatzuchtiger oogmerk. Hy zag de kerk verarmt. Alle deze grote goederen, die gekomen waren van de afgeſchafte klooſters, waren verſtrooit, zonder dat noch des konings ſchatkiſt daar door merkelyk was vermeerdert, noch de parochiekerken ontlaſt waren. De tienden, welke aan deze laatſten hadden behoren te komen, waren anderen te leen gegeven, en aan wereldlyken verkocht, met de gronden der geeſtelyke maatſchappyen. Ondertuſſchen hadt men het verkopen der geeſtelyke dingen beſnoeit; men las gene Miſſen meer voor geldt, en de dorppriesters dorſten geen geldt meer van hunne gemeenten eiſchen voor de uitdeeling der Sakramenten. Aan de andere zyde vonden zy zich op vele plaatſen berooſt van het meeſte gedeelte der tienden, de welke de monniken in het eerſt naar zich gelleept hadden, en welke *Henrik* de VIII naderhandt den monniken weder hadt afgenomen, maar met de welke hy zich door het Parlement hadt doen beleenen. Dus was de kerk zeer behoeftig, en de leeraars waren arm.

Goederen tot onderhoudt der zangers geſchikt.

De uitvoerders van den uiterſte wille des overleden konings willen des zelfs legaten betalen.

Cranmer wilde dan, dat men aan de dorpprieſters zou geven de landeryen, geſchikt tot onderhoudt der zangers, welke vernietigt waren; en

† Men begreep daar onder de kapellen en de collegiën, welke de wereldlyke geeſtelykheit bezat.

1547. gelyk hy overtuigt was van de Godvrucht van den jongen koning, twyffelde hy niet, of hy zou, zo haaſt als hy meerderjarig was geworden, blyde zyn om deze ſtichtingen uit te delen aan de bedienaars van het Euangelium, die geheel arm waren. Om die reden trachtte hy der zelver vervremding tot dien tydt toe uit te ſtellen. De biſſchoppen, die den Roomſchen ſtoel gunſtig waren, ondersteunden zyn gevoelen, hoewel door eene geheel verſchillende beweegreden. Zy hoopten altydt op eene omwenteling in den Staat en in de kerke, en trachtten dat gene te behouden, het welk de oude kerk nog in eigendom toekwam. Eenige leden van het Lagerhuis ſtelden zich ook tegen de vervremding der goederen, en vertoonden, dat de inkomſten der landeryen, gelegen binnen de plaatſen, van welke zy afgezonden waren, beſteed waren tot onderhoudt der kerken en openbare gebouwen van die plaatſen: zo dat het onmogelyk zou zyn deze onkoſten goed te maken, byaldien men deze inkomſten in des konings ſchatkiſt wilde brengen. 1547.

Het Parlement wyſt de zelve den koning toe, om daar van een gebruik naar zyn welbehagen te maken.

Dit was echter de mening van het hof, het welk zyne kreaturen in het Parlement hadt en onder de leden van het Lagerhuis. Deze beloofden aan de afgezondenen, die gerucht maakten, dat men hen zou wedergeven de landeryen, by welke hunne ſteden en hunne provincien belang hadden. Onder deze belofte ſtonden zy af van hunne eiſchen. Des wierdt het bevel gemaakt volgens de begeerte van het hof, het welk hen ook inderdaadt woordt hieldt. Het Parlement begon met eene inleiding, welke de redenen behelde, om welke het de ſtichtingen, welke niet langer moeſten ſtandt houden, vernietigde, doordien de Hervorming het ydele denkbeeldt van het Vagevuur hadt doen verdwynen. Het voegde daar by, dat het zich zelf daar op niet kunnende toeleggen, om het gebruik dezer ſtichtingen te veranderen, het zy om armen daar van te doen beſtaan, of om de zelve te beſteden tot eenig ander openbaar nut, het beſloten hadt het daar omtrent op den koning te laten beruſten. Het verhaalt vervolgens de wet, afgekondigt in den jare 1545, de welke affchaft de zangerſchappen, de collegiën en de kapellen, waar van het Parlement als toen aan *Henrik* den VIII een geſchenk deedt. In navolginge van het zelve verklaart dat van den jare 1547 aan *Eduard* te geven al het gene van dit ſoort van goederen in wezen was, en in welker bezit zich de overleden koning nog niet geſtelt hadt. Hier by voegde het de gift, welke het aan hem deedt van de gronden, aan de kerken gemaakt tot het vieren der jaarlykſche lykdienſten, en het doen van zielmiſſen, nevens alle de landen der broederſchappen, tot diergelyke gebruiken geſchikt. Het belaſtte ondertuſſchen, dat alle deze zaken zouden beſteed worden tot onderhoudt der leeraars en der kleine ſcholen, en tot verkwikking der armen.

Men onderzocht vervolgens andere ontwerpen, maar over welke men het niet eens kon worden; en doordien het Parlement zich haaſtte om zyne zittingen voor Kerstydt te eindigen, liet het deze ontwerpen onvoltooit, zynde verſchoven van den 24 December tot den 20 April. Voor dat het ſcheidde, ſtondt het den koning toe het recht by de ton, en den twintigſten penning op de koopmanſchappen. De koning deedt van zyn kant eene algemene vergiffenis afkondigen. Hy ſloot echter daar buiten de gevangenen in den Tour, onder welke was de hertog van Nortfolk, een vyandt van den beſchermheer en van het gehele huis van Seymour. Dus droeg de jonge koning, die

Het ſtaat den koning een onderſtandt toe.

Algemene vergiffenis door *Eduard* verleent, waar van de hertog van Nortfolk uitgeſloten,

1547. die van moeders zyde van dat huis was, zorge om de vryheit niet te vergunnen aan een man, welken de overleden koning, zyn vader, als een verrader hadt doen veroordeelen, en die een geſlagen vyandt was van het huis, waar uit zyne moeder geſproten was.

Burnet. De vergadering der geeſtelyken wierdt gehouden op den zelven tydt als het Parlement, en deedt blyken, dat zy niet minder goede inzichten hadt voor de Hervorminge. Wy hebben meer dan eens gezien deze twee genootſchappen dus hunne zittingen ſchikken, en zich tot de vaſtſtellinge van dit grote werk zien vereenigen, het welk menigmalen weder overgezien was, voor dat het tot zyne volmaaktheit kon gebragt worden. Wy hebben ook gezien, dat de geeſtelykheit hare twee Huizen hadt, het Hoger en Lager, gelyk het Parlement, en wy hebben gezegt, uit welke perſonen het een en het ander beſtondt. Doordien nu de kerkvoogden zitting hadden in het Hogerhuis van het Parlement, is 'er geen twyffel, of zy hebben daar in hunne plaats genomen. Men moet dan geloven, dat zy zich niet bevonden in dat der geeſtelykheit, dan by het uitgaan uit dat der Lords; doordien wy hen zien hunnen plicht waarnemen in beide de vergaderingen. Aldus verhaalt hebbende het geen in het Parlement voorviel aangaande den aartsbiſſchop van Kantelberg en de andere kerkvoogden, moeten wy nu iets zeggen van het gene zy in de kerkelyke vergadering verrechtten.

Hoger- en Lagerhuis der geeſtelyken.

Cranmer was bekommerd voor de tegenkanting der biſſchoppen, welke den ouden Godsdienſt toegedaan waren, en welker getal toen nog groter was dan dat der anderen, en hy hadt geenzins de verwachting, dat men beſluiten zou nemen ten voordeele van den Proteſtantſchen Godsdienſt: zo dat hy zich ſtil hieldt. Doch de geeſtelyken van het Lagerhuis deden dat geen, het welk hy in het Hogerhuis niet hadt durven onderſtaan; te weten, zy ontwierpen een verzoekſchrift, het welk vier voorwaarden van aangelegenheit behelſde, en zonden het aan de kerkvoogden, om hun gevoelen te weten, en om van hen bekrachtigt te worden. In de eerſte voorwaarde eiſchten zy, dat men, in gevolge van de wet, gemaakt onder *Heurik* den VIII †, gevolmachtigden zou benoemen, om de kerkelyke wetten te hervormen; in de twede, dat, volgens het oude gebruik, en den inhoudt der brieven van beſchryvinge, de kerkelyken van den tweden rang zitting zouden hebben in het Lagerhuis. De derde behelſde, dat men zou voltooien het werk der Hervorminge, reets ver onder de regering van den overleden koning gevordert; en de vierde, dat men op middelen zou bedacht zyn om te onderſteunen de kerkelyken, de welke niet hadden om van te beſtaan in het eerſte jaar, dat zy in hunne kerkelyke bedieningen traden, doordien zy gehouden waren, het eerſte jaarlykſch inkomen * uit te keren, volgens de wet van *Heurik* den VIII. Eindelyk vroegen zy in hun ſmeekſchrift, of hen toegelaten was zich vryborſtig te uiten over de ſtoffen van den Godsdienſt. Schoon zy nu geen rechten tegenſtandt vonden onder de kerkvoogden, verkregen zy echter niettemin de toeſtemming, welke hen nodig was, om hun oogmerk te doen gelukken: ten minſte men vindt daar van niets in de ſtaatſchriften.

† in het jaar 1544.

De geeſtelyken van het Lagerhuis dringen aan op de hervorminge.

* Annaten.

Aangaande de eerſte voowaarde gebeurde niets dan in het volgende jaar, waar in wy zien zullen het geen de gevolmachtigden deden. De twede raakte alleen eene voorwending van rang en zitting ten aanzien der minder kerkelyken: doch dit verſchil is ſeldzaam genoeg om in deze Geſchiedeniſſe breder verhandelt te worden.

Het is zeker, dat de biſſchoppen altyd zitting hebben gehad onder de groten van het ryk, doordien zy in den Staat de waardigheit hebben van baronnen, welke hunne kerkelyke waardigheit aan hen geeft, en zich bygevolg bevinden onder den rang der pairs. Doch men heeft de zelve zekerheit niet ten aanzien van de kerkelyken van een lager rang, en men weet niet, of zy inderdaadt ooit plaats gehad hebben in het Huis der Gemeente, hoewel men uit hun verzoekſchrift verſtaat, dat zy dit recht gronden zo wel op het gebruik, als op de brieven van beſchryvinge nopens de beroepinge van het Parlement. Ten aanzien van de gewoonte, daar van vindt men gene bewyzen. Wanneer zy de herſtelling daar van eiſchten onder de regering van *Elizabeth*, wilden zy doen geloven, dat zy hun recht verloren hadden door het vonnis van den kardinaal *Wolſey*, die hen alle in de zelve misdaadt hadt ingewikkelt. Echter maakt de Geſchiedenis van dien tydt geen melding van dit voorgewende recht. Men voegt 'er by, dat het Parlement, gehouden in het twaalfde jaar der regeringe van koning *Richard* den II, een vonnis uitſprak, by het welke het verklaarde een ander te verbreken, met goedvinden der heeren, zo kerkelyke, als wereldlyke, en der zaakbezorgers van de geeſtelykheit en de gemeente. Men wilde, dat deze uitdrukking: *Zaakbezorgers der geeſtelykheit* *, betekent de kerkelyken van het Lagerhuis; het welk men beveſtigt door eene andere wet van het Parlement, gehouden in het een en twintigſte jaar van de zelve regering, waar in gezegt wordt, dat de gemeenten deze wet verzocht hadden; dat de kerkvoogden, en de zaakbezorgers, of afgezondenen van de geeſtelykheit, daar in toeſtemden, en dat de koning de zelve bekrachtigde, met toeſtemming van alle de pairs, en van de gemeenten. Maar behalven dat dit een byzonder geval is, waar in het zou kunnen gebeurt zyn, dat de koning *Richard* de toeſtemming van zyne ganſche geeſtelykheit oordeelde nodig te hebben, merkt men aan, dat alstoen het gehele Parlement in eene kamer vergaderde, en dat de kerkelyken, daar een gedeelte van uitmakende, die van den tweden rang zich daar by bevonden met de kerkvoogden *, gelyk de gemeenten met de groten van het ryk; maar dat, ſedert het Parlement in twee Huizen is verdeelt geweeſt, men niet zag, dat de minder geeſtelykheit zitting hadt onder de afgezondenen der gemeenten, gelyk de kerkvoogden gedurig hadden gehad onder de groten des ryks; en men bragt daar van gene acte voor den dag. Wat aangaat de uitdrukkingen in de circulaire brieven, aan de kerkvoogden tot de beroeping van het Parlement gezonden wordende, het is zeker, dat het artykel, beginnende met deze woorden: *Præmonentes* enz. ſchynt te kennen te geven, dat deze minder geeſtelyken daar van leden waren: doch men antwoordt, dat dit een misſlag kon wezen, of eene achteloosheit der geheimſchryvers, de welke het oude gebruik onderhielden, in zwang gegaan voor dat het Parlement in twee Huizen was verdeelt geweeſt: eene giſſing des te waarſchynlyker, om dat men, niettegenſtaande den inhoudt dezer brieven, niet ziet, dat deze kerkelyken zich ooit bevonden hebben onder de afgezanten der gemeenten. Eindelyk, het zy dat zy eertyds dit recht gehad hebben, of niet, ſedert overlang zyn zy daar van vervallen, en alle krachten, welke zy ingeſpannen hebben om het te bekomen, of weder te verkrygen, zyn tot heden toe vruchteloos geweeſt. Men ſloeg geen acht op hun verzoek, het welk zy deswegen deden onder *Eduard*, in de twe-

1547. *Burnet.* Verhandeling aangaande den rang der minder kerkelyken, gevordert in het Lagerhuis.

* *Procureurs du Clergé.*

* *Harmer* geeft voor, dat het ligchaam der geeſtelykheit nooit met de wereldlyken is vermengt geweeſt.

1547. twede voorwaarde van hun verzoekſchrift. Men was hen niet gunſtiger onder *Elizabeth*; en hoewel zy een zeer breedvoerig geſchrift daar over aan den koning *Jacobus* overgaven †, hadt de zelve echter geen beter uitwerking. Het kan zyn, dat zy inderdaadt dit recht verloren onder *Henrik* den VIII, die in zyn ſchik was, om daar door de kerkelyken te kunnen vernederen, wier macht te hoog was opgeklommen onder de heerſchappy der pauzen. Het kan ook wel zyn, dat zy het nooit hebben genoten, en dat zy de woorden misbruikten, door welke men hen verzocht zich in het Parlement te laten vinden; doordien zulks verſtaan moeſt worden niet in hoedanigheit van leden, om daar te hebben eene beradende ſtem, maar als leeraars, om hun gevoelen te geven aangaande de ſtukken van de lere en der verſchillen, de welke in de vergadering verhandelt wierden. Op deze wyze drukt zich daar omtrent uit het Parlement van Ierlandt, gehouden in het acht en twintigſte jaar der regeringe van *Henrik* den VIII. Het voegt 'er zelfs by, dat het veroordeelt de zelve gehad te hebben eiſchen, ſtrydig tegen deze uitlegginge, en verdenkt de biſſchoppen, welker kapellanen deze afgezondenen ſlechts waren, van hen deze ſtaatzuchtige gevoelens te hebben ingeboezemt.

† Zie den Hre. *Burnet.*

Aangaande den derden eiſch van het Lagerhuis der geeſtelyken wierdt beſloten, dat men naar Windſor zou zenden een zeker getal biſſchoppen en Godgeleerden, om aldaar te arbeiden aan de hervorminge van den kerkelyken dienſt. Wy zullen wel haaſt zien de zorg, welke de koning zelf daar voor droeg, en wat het voor een gevolg hadt. Men weet niet, hoedanig een antwoordt de kerkvoogden gaven op het vierde artykel van het gemelde verzoekſchrift.

Zy zonden op hun beurt aan dit Lagerhuis der geeſtelykheit hunne verklaring nopens het Avondmaal onder de twee gedaanten. De zelve was ondertekent door *Jan Tyler*, ſpreker der vergadering, en door alle de afgezondenen goedgekeurt, onder welke zich *Polydorus Virgilius* bevondt. Men raadpleegde vervolgens over het huwelyk der geeſtelyken. Daar waren 35 ſtemmen voor, en alleen 14 tegen het zelve. Dus beſloot men een ontwerp van eene wet dien aangaande te maken; het welk echter eerſt eenigen tydt daar na wierdt uitgevoert.

Polydorus Virgilius, een van de afgezondenen der geeſtelykheit van het Lagerhuis, ſtemt de bediening des Avondmaals onder de twee gedaanten, en het huwelyk der geeſtelyken toe.

Terwyl de Hervorming in Engelandt overhandt nam, wierdt de zelve zeer gedwarsboomt in Duitſchlandt door den voorſpoedt en de gelukkige wapenen van den keizer, en door den ondergang van het Smalkaldiſch verbondt. Wy hebben den kwaden uitſlag gezien, welken de keurvorſt van Saxen en de landgraaf van Heſſen gehad hebben, zo wel door de weinige eendragt dezer twee hoofden, als door de dapperheit of het goed geluk van *Karel* den V. De voordeelen, welke de keurvorſt van Saxen naderhandt behaalde, en de opſtandt der Bohemers wekte de hope der bondgenoten wederom op: doch dit was van geen langen duur. De keizer zegepraalde voor de twede maal over den keurvorſt en den landgrave; nam hen gevangen; en houdende de hoofden in zyne macht, dwong hy de overigen de voorwaarden te ondergaan, welke hy hen voorſchreef.

Sleidanus. Thuanus. Burnet.

De Proteſtanten van Duitſchlandt door den keizer verdrukt.

De keurvorſt van Saxen herneemt wederom het grootſte gedeelte zyner landen.

Na dat de twee Proteſtantſche bevelhebbers genoodzaakt waren geweeſt hun leger te doen ſcheiden, om de verdeeldheden te ontgaan, welke in de zelve gedurig ontſtonden, wegens de verſchillendheit van hunnen imborſt, hadt de keurvorſt van Saxen aanmerkelyke voortgangen gemaakt. Hebbende te vergeeffch de verzoening met den keizer onderſtaan; door tuſſchenſprake van *Joachim*, keurvorſt van Brandenburg, trok hy gewapenderhandt in Thuringen en Meiſſen, welke landen hy geheel weder innam; en hy hernam niet alleen de plaatſen van zyne erflanden op den hertog *Maurits*, maar beroofde zelfs dezen laatſten van alle de zyne, uitgenomen van Dreſden en Leipzich. Hy haalde aan zyne zyde over die van Maagdenburg en die van Halberſtadt; verſloeg het keizerlyk leger naby Rochlitz; hernam de ſtadt, welke bezet was door *Albert*, markgrave van Brandenburg, eenen der keizerlyke veldheeren, en nam de zelve gevangen. Ondertuſſchen verklaarden zich de Bohemers ten zynen voordeele, en wat *Ferdinand* ook deedt om hen weder te winnen, gebruikende dan eens bedreigingen, en dan eens zachtigheden, bleven zy echter ſtandvaſtig by het voornemen van den keurvorſt van Saxen niet te verlaten. Daar was tuſſchen hen en de keurvorſten van dat huis een oud verbondt, uit hoofde van het welke zy zeiden verplicht te zyn dezen vorſt by te ſtaan, en hem te helpen om zyne landen weder te winnen. Dus ſcheen hem alles gunſtig te zyn, wanneer hy door eene omwenteling, al zo ſchielyk, als onvoorzien, zag mislukken zulke goede beginſelen, en zyn ganſche geluk, nevens zyne vryheit, verloren gaan. Zyn ongeluk begon door de vereeniging van den keurvorſt van Brandenburg met den keizer. Hy was tot nog toe oneenzydig gebleven, en helde meer over naar de zyde der bondgenoten, wier Godsdienſt hy beleedt, dan naar die van hunne vyanden: doch hy veranderde eensklaps van gedachten, en tradt in een verbondt met *Karel* den V en *Ferdinand*; het zy uit wangunſt, welke hem de voorſpoedt der wapenen van den keurvorſt van Saxen gaf, gelyk eenigen zeggen, het zy dat hy de uitkomſt van den oorlog voorzag, namentlyk ten voordeele van den keizer.

1547.

Hy ſlaat het keizerlyk leger.

Alond verbondt tuſſchen het volk van Bohemen en het huis van Saxen.

De keurvorſt van Brandenburg voegt zich by den keizer.

Beweegredenen van deze verandering.

Waarlyk, de zaken vielen wel haaſt zodanig uit, als hy gedacht hadt. De keizer, ziek aan de jicht, hadt in perſoon niets kunnen verrechten, en zyne ſtedehouders waren niet gelukkig geweeſt. Maar zo haaſt als hy weder in ſtaat was om de kamer te verlaten, en te paarde te ſtygen, trok hy te velde; en hebbende zich naar Egra, op de grenzen van Bohemen, begeven, om de vereeniging der Bohemers met de Saxiſche benden te beletten, pleegde hy raadt met zynen broeder *Ferdinand*, en met den hertog *Maurits*. Men beſloot, de Standen van Bohemen zo veel, als men kon, op te houden, en dat het keizerlyk leger ondertuſſchen zonder tydverzuim dat van den keurvorſt zou vervolgen. Te vergeeffch was het daarenboven, dat *Wilhelm*, hertog van Kleef, met wiens zuſter *de keurvorſt van Saxen getrouwt was, by *Karel* den V om een vergelyk aanhieldt: zo dat deze vorſt, geen uitkomſt ziende dan in zyne dapperheit en een heldhaftig beſluit, niet dacht dan op den oorlog, en om den keizer voor te komen, die den zelven in zyne ſtaten wilde overbrengen. Ten dien einde wierf hy een leger van acht en twintig duizend man te voet, byna alle zamengeraapt landvolk, van welke hy tien duizend verdeelde in de plaatſen, gelegen aan de Elve, de Mulda, en de Saal. De achttien duizend andere vertrouwde hy aan *Wilhem Tomsher*, en aan den grave *Albert* van Mansfeld, twee ervarene legerhoofden, welker laatſte zich legerde by Joachimsdal, en de ander aan de Elve, in Neder-Saxen. Hy hoopte door dit middel het keizerlyk leger den doortocht te beletten, en het zelve de levensmiddelen af te ſnyden; geholpen door de legerbenden van Bohemen, die beloofden by hem te komen, en door de brandſchat-

* *Sibylle.*

April. Het leger van den keurvorſt van Saxen.

1547. schattingen van de Wandaalsche steden *. Hy trok in persoon op met de geregelde benden, welke hy hadt, naar den kant van de Elve; maakte zich meester van Friburg †, en hebbende te vergeefsch getracht Dresden te overrompelen, week hy af naar Meissen ‡, waar van hy zich meester maakte.

1547.

* Lubek, Hamburg, Rostok, Wismar, Straalsondt, dus genoemt van de oude Wandalen, die tusschen de rivieren de Weezer en de Elve woonden.

† of Freyburg, in Illingau.

‡ de hoofdstadt van het markgraafschap van dien naam, gelegen in Oppet-Saxen.

De keizer, van de verrechtingen des keurvorsten kondschap gekregen hebbende, besloot hem te vervolgen, en hem onder te brengen, eer hy den bystandt uit Bohemen gekregen hadt, welken hy verwachtte, gelyk ook van elders, of eer hy in het landt van Wurtemberg zich zou versterkt hebben. De kortste en de gemakkelykste weg voor het keizerlyk leger was langs de rivier de Eger §: doch de keizer, vrezende op zynen tocht de veldheeren van den keurvorst te ontmoeten, nam zynen weg door het dal van Altorf. Het geschiedde niet, om dat hy zich niet sterk genoeg geloofde om hen te slaan; maar hy wilde niets wagen; en nergens op denkende dan om zich meester te maken van den persoon des keurvorsten, wilde hy zich met des zelfs veldheeren in geen gevecht inlaten. Hy trok dan met zyn leger regt op hem aan, hebbende *Anthony van Toledo* uitgezonden met een hoop van duizend Spaansche voetknechten, en drie honderd Italiaansche ruiters, om den vyandt te ontdekken, en om zich meester te maken van de doortochten. Hy nam Altorf in, als mede Olsnits, Plauen, Werden, en Sneeberg; onderwierp die van Altenburg, welke goedwilliglyk hunne poorten voor hem openden. Van daar kwam hy zich legeren tusschen Glaucha en de rivier de Mulda, om den keurvorst van Saxen den pas af te snyden, die zich haastte om het landt van Wurtemberg in te trekken. Hy verdeelde zyn leger in twee hopen, waar van hy den eersten gaf aan den hertog van Alba, en hem met den anderen volgde. In deze order voorttrekkende kwam hy op den oever van de Mulda, nam Waldenburg, Rochlits en Lausnig in, alwaar hy zyne benden twee dagen liet uitrusten, bezettende de twee oevers van de Mulda, en hebbende de Italiaansche ruitery met de Hussaren afgezonden om op kondschap te gaan. Deze uitlopers vielen op een afgezonderden hoop Saxen, welken zy op de vlucht dreven, en eenige gevangenen te rug bragten, door welke men van de oogmerken des vyands onderrecht wierdt.

Optocht des keizers.

§ of Egra. Deze rivier ontspringt in Frankenlandt, op den zogenoemden Fichtelberg.

De keurvorst ondertusschen het besluit van den keizer vernomen hebbende, en zich niet sterk genoeg gevoelende om te vechten, haastte zich om Wittenberg te gewinnen. Hy verliet Meissen, verbrandde de houte brug, die over de rivier lag, na dat hy zich van de zelve tot den overtocht van zyn leger bedient hadt, en kwam te Mulberg, latende eenige benden om de keizerschen den overtocht over de Elve te betwisten. Zy kwamen te Meissen, kort na dat de Saxen daar uit getrokken waren, en vonden geen den minsten tegenstandt van de zyde der burgers, de welke den keizer de sleutels te gemoet bragten. Hy trok door de stadt, zonder zich op te houden, en hebbende vernomen, dat de keurvorst Mulberg gewonnen hadt, deedt hy zyne benden des nachts over de rivier trekken. Zo haast als het dag was begaf hy zich op den tocht, en vondt zich in een dorp aan de andere zyde van de Elve. Deze rivier, ontspringende in Silesie, op het zogenoemde Reuzengebergte, digt aan de Boheemsche grenzen, bespoelt gansch Bohemen, Opper-en Neder-Saxen; ontfangt in haren loop verscheide andere rivieren, als de Muldau, de Saale, de Spree, de Havel, de Elde, en de Ilmenau, en ontlast zich eindelyk in de Noordzee, veertien mylen van de stadt Hamburg, welke zy, wegens hare bekwame en gemakkelyke haven, tot eene der schoonste en der rykste steden maakt van Europa. Deze rivier, die wel eer de voortgangen der oude Romeinsche keizers stuitte, kon dezen niet tegenhouden, en hy wilde, niettegenstaande de vertogen van den hertog van Alba, den overtocht over de zelve wagen. De rivier is breed en diep op deze plaats; en daar was geen andere brug dan de schipbrug, van welke zich de Saxen bedienden, en welke aan de overzyde door eene wacht van de zelve beschermt wierdt, zo dat het wegens het gedurige vuur van deze wacht zeer moeielyk was zich daar van meester te maken. Het Spaansche voetvolk wierdt echter tot deze onderneminge gelast; maar zo haast als de Saxen het zelve zagen naderen, staken zy de brug in brandt: doch dit belette niet, dat de Spaanjaarden, noch verschrikt voor de diepte der rivier, noch voor het vuur der Saxen, in het water sprongen, de schuiten grepen, en de zelve naar het landt bragten.

Hy vervolgt den keurvorst.

Beschryving van de rivier de Elve.

Terstondt ging men aan het werk om van die schuiten, en de gene, welke de keizerschen op wagens hadden mede gebragt, eene nieuwe schipbrug te maken: maar terwyl men daar mede bezig was, wilde het geluk des keizers, dat een boer, de ondieptens der rivier volkomentlyk kennende, hem eene der zelven aanwees, dienende hem zelfs voor wegwyzer. Eene beweegreden van wraak, welke hem het verlies gaf van twee paarden, die de Saxen hem ontnomen hadden, bragt dezen boer daar toe om dus te werk te gaan. Zo waarachtig is het, dat geen vyandt, hoe klein ook, moet veracht worden, en dat men niemandt moet beledigen. Zonder dezen gidze zou de keurvorst tyd gehad hebben om Wittenberg te winnen, eer dat de keizerschen hunne brug zouden voltooit hebben. Zy kwamen in weinige uuren over door de ondiepte, welke deze boer hen aanwees, en vonden zich aan de overzyde van de rivier, eer de keurvorst, die toen te Mulberg in de kerk was (a), daar van gewaarschuwt wierdt. Wanneer hem nu de tyding van den aantocht des keizers gebragt wierdt, ontzette hy zich eenigzins: doch gelyk hy een grootmoedig vorst was, dus verburg hy zyne verbaastheit, woonde de predikatie tot den einde toe by, en stelde vervolgens, zonder verlegen te schynen, zyn voetvolk in twee ryën, plaatsende het geschut in het midden, en het meeste gedeelte van de ruitery op de twee vleugels. Hy zelf maakte met het overige de achterhoede uit, welke het eerst moest aangetast worden. Hy liet zyn leger in deze order voorttrekken, met een voornemen om Wittenberg te winnen. Men vertelt, dat de keizerschen verscheide gunstige voortekens van den aanstaanden veldslag hadden; te weten, dat een arendt hun leger was gevolgt, vliegende langer dan een uur rondom de benden; dat een wolf, komende van de zyde der vyanden, onder de Napelsche krygsbenden liep, die den zelven doorstaken, en dat een dikke nevel den tocht der keizerschen eenigen tydt hebbende verborgen, schielyk opklaarde, zo haast als de keizer de engtens was doorgetrokken, en zich in staat zag om handgemeen te worden. Deze voortekens, zegt men, verdubbelden den moedt der keizerschen, en wierpen dien der Saxen ter neder. Daar was nochtans geen middel meer om zich van het treffen te ontslaan, en de keizer het teken tot ten aanval hebbende doen geven, moest men vechten, of sneuvelen.

De keizer trekt over de Elve.

Overrompelt den keurvorst, die in de kerk was.

Hy stelt zich aan het hoofdt van zyn leger.

Voortekens voor den veldslag.

(a) Dit gebeurde op een zondag, te weten op den 23 April dezes jaars 1547.

1547. De keizer doedt aan het hoofdt van zyn leger eene aanspraak aan het zelve.

De twee hoofden, beide van eene uitstekende gedaante, en bekleed met wapenen, welke hen van de anderen deden onderscheiden, verrechtten jeder van hunne zyde de plicht van grote veldoversten. De keizer zat op een kastanie-bruin en zeer moedig paardt, wiens dekkleedt van rood fluweel, met goudt geborduurt, was. Zyn borstharnas was verrykt met het zelve metaal, en men zag op de schilden, waar mede zyn wapenrok bezet was, het rode St. Andries-kruis, zynde dat van Burgundië. Hy hadt een sabel in de handt; en stelde, gelyk de eerste der keizers *, wanneer hy over den Rubicon trok, zyne hoop niet dan in de overwinninge, na dat hy over de Elve was gekomen. Hy bediende zich ook van eene taal, overeenkomende met die der oude keizers, by welke hy zich, om zyne soldaten aan te moedigen, niet alleen vergeleek; maar zelf geen zwarigheit maakte om zich boven hen te stellen. *Spitsbroeders*, zeide hy tegen de zelve, hen het vyandelyk leger wyzende, *gyl. ziet voor u de vyanden, welke gyl. vervolgt dwars door het landt en door de rivieren, de welke hen voor onze wapenen niet hebben kunnen beveiligen. Hun hoofdt trotseert, gelyk een ander* Arminius, *de Roomsche arenden. Doedt hem het zelve lot beproeven, het welk die onderging, wiens roekeloosheit hy navolgt. Wy mooten ons geen min gelukkig gevolg beloven dan de oude keizers. Zy dorsten hunne wapenen niet brengen over de riviér, de welke wy zyn overgetrokken, en de Elve, die ons geen eenen dag heeft kunnen ophouden, bepaalde hunne veroveringen en hunne overwinningen. Wy hebben daarenboven nog dit voordeel boven hen, dat zy niet streden dan om te voldoen aan hunne staatzucht, in plaats dat wy niet alleen stryden voor de eere van het keizerryk, maar ook voor de beschermínge onzer altaren. Laat ons dan aan de overwinninge niet twyffelen. Uw lieder blymoedigheit verzekert my daar van, en ik scheppe zo veel vertrouwen in uwl. dapperheit, als gyl. moet hebben van myne ondervindinge.*

* *Cesars.*

De keurvorst moedigt de zynen aan.

Aan de andere zyde verscheen de keurvorst van Saxen aan het hoofdt der zynen, op een Vriesch paardt van eene voordeelige gestalte. Hy was bedekt met een zwarten harnas, gehoogt met zilvere draden, en toonde op een bezadigt gelaat de onverschrokkenheit van zyn gemoedt. *Laat het uwl. niet verschrikken*, zeide hy tegen zyne benden, *een leger te zien, talryker dan het uwe, en dat zynen keizer aan zyn hoofdt heeft. Erinnert uwl., dat deze de zelve vyanden zyn, welke gyl. reets overwonnen hebt, wanneer* Maurits *en* Ferdinand *over de zelve het gebiedt voerden. Schoon zy van opperhoofdt veranderd zyn, zyn ze echter van dapperheit niet veranderd. Ontëert dan uw lieder eerste krygsverrechtingen niet, en denkt, om uwl. zelf door krachtiger beweegredenen aan te moedigen, dat gyl. vecht voor uwe vryheit, voor uw leven, voor uwen Godsdienst, de welke uwl. dierbaarder dan uw leven en uwe vryheit moet zyn. Voor het overige vordere ik van uwl. dapperheit niet dan de zelve bewyzen, welke ik uwl. de eerste van de myne zal geven.*

De twee legerhoofden, door deze aanspraken hunne legers hebbende aangemoedigt, kwamen van woorden tot dadelykheden. De hertog van Alba, aan het hoofdt der Duitsche en Napelsche ruitery, gaf met veel klockmoedigheit vuur op de Saxische karabyniers; en deze ontfingen hen van hunnen kant zonder hunne gelederen te breken, en dreven hen in het begin te rug. Doch de keizer, met het overige der ruitery toegeschoten zynde, wierden zy op de vlucht geslagen. De keurvorst deedt alles, wat hy kon, om hunne vlucht te beletten, stellende zich met zo veel paardevolk, als hy by zich hadt, tegen de grote ruiterbenden der vyanden; hy vermaande de zynen standt te houden, de eenen de handt gevende, levendige vertogen aan de anderen doende, en alle door zyn voorbeeldt aanmoedigende, wanneer een houw, hem in het aangezicht * toegebragt, hem belette met zyne eerste moedigheit te werk te gaan, en die der soldaten verslapte, de welke, zich aangetast ziende van ter zyden, en in den staart door de gansche keizerlyke ruitery, zich op de vlucht begaven. De Huffaren en de benden van *Maurits*, hunne byzondere vyanden, maakten toen eene grote slagting onder hen. Vyftien honderd bleven op het slagveldt, en elf honderd wierden gevangen. De keizerschen verloren niet meer dan veertig man. *Johan Frederik*, oudste zoon van den keurvorst, bergde zich in Wittenberg *, en van daar te Gotha.

Nederlaag der Saxen.

1547. Dapperheit van den keurvorst.

* in zyne linker wange.

* Hy wasmedegewond.

De keurvorst wierdt gevangen genomen, eenigen zeggen door *Hippolytus Porcia*, graaf van Vicenza; anderen door *Thiele van Trotte*, een edelman uit Meissen (a), en door den hertog van Alba den keizer aangeboden. Het bloedt, het welk uit zyne wonde over zyne zwarte wapenen heen droop, verhief des zelfs verwe; en zyn ongeluk niet bekwaam zynde geweest om hem ter neder te slaan, zag men in hem de zelve majesteit en de zelve standvastigheit, als te voren. Het scheen zelfs, dat zyn ramp zyne klockmoedigheit nog verhevener maakte, en men verwonderde zich meer dan voorheen over zyne goede gedaante en over zyne aanzienlyke gestalte. Hy wilde van het paardt stygen, en zyne handschoen uittrekken, om den keizer de handt te geven: doch afgewezen wordende zeide hy met eene nederigheit, doch die niets verachtelyks in zich hadt: *Het heeft, genadigste en machtigste keizer, de fortuin behaagt, my uwen gevangen, en u meester van myn noodlot te maken.* De keizer antwoordde daar op met eene barsche stemme: *Gy erkent my dan nu voor uwen keizer; gy, die my voor dezen niet anders hebt genoemt dan* Karel van Gent, *en my slechts den bynaam van keizer gegeven.* De keurvorst wilde zich hier op verdedigen, en verzocht volgens zyne waardigheit gehandelt te worden, zonder te tonen noch eene stoutheit, met zyn tegenwoordig noodlot niet overeenkomende, noch eene verkleining van zich zelve, zyne geboorte onwaardig: doch de keizer, hem den rug toekerende, antwoordde hem: *Ik zal u naar verdiensten handelen.* Men bragt hem vervolgens naar de gevangenisse; men beroofde hem van zyne staten, en van zyn keurvorstendom, het welk de keizer in dat zelve jaar aan *Maurits* gaf. De plegtigheit der overdragt gebeurde echter eerst in den volgenden jare te Augsburg. De keizer verkoos tot deze plegtigheit zynen geboortedag, de welke was de 24 February: een dag, welken hy gewoon was door eenige grote onderneminge nog beroemder te maken. Na eene voortreffelyke statie te paarde * ging hy zitten op den troon, welken men voor hem vervaardigt hadt, en de keurvorsten op de setels, welke men volgens hunnen rang geplaatst hadt. Vervolgens knielde hertog *Maurits* voor den keizer, deedt hem den eedt van getrouwheit, en ontfing het zwaardt uit des zelfs handen, het teken zyner aanstellinge. De gevangenis, of de kamer van den gevangen keurvorst *Johan Frederik* hadt hare uitzicht op de plaats, op welke deze plegtigheit geschiedde, op dat hy de aanschouwer daar van zyn zou. Hy zag deze omkering van de fortuin aan zonder zich te ontzetten, en men kan in deze gelegenheit van hem zeggen

1547. Zyne standvastigheit.

Zyne aanspraak aan den keizer.

Trotsch antwoordt van den keizer.

* *Cavalcade.*

(a) De keurvorst, geen uitkomst ziende, gaf zich aan den laatstgemelden over, op dat de buitenlanders zich niet zouden beroemen hem gevangen genomen te hebben.

Universitäts- und Landesbibliothek Düsseldorf

1547. gen het gene men van den groten *Pompejus* in een diergelyk geval getuigt, te weten, dat hy zich over een zo noodschikkelyken slag geenzins beklaagde, en dat hy het ongelyk, het welk hem wierdt aangedaan, verachtte (a). *Men triomfeert daar over*, zeide de edelmoedige keurvorst, *dat men my van myne waardigheit tegen recht en gerechtigheit beroofd heeft; en ik bidde Godt, dat men zich daar van gelukkiglyk moge bedienen, en dat men in het vervolg noch my, noch myne nakomelingen moge van noden hebben.* Doch niets was bekwaam om hem van Godsdienst te doen veranderen, en alle de bedreigingen, welke men hem deedt, konden zyne Godvrucht niet doen waggelen.

Bedrog gepleegt omtrent den landgrave van Hessen.

De keizer wierp zich vervolgens met alle zyne macht op den landgrave van Hessen, de welke niet in staat was om zich tegen hem te kanten. Hy gaf derhalven goede woorden, en nam zyne toevlucht tot de voorsprake van den keurvorst van Brandenburg, en den nieuwen keurvorst *Maurits*, zyne zwagers. Hy behieldt door hun verzoek zyne goederen en zyne vryheit. Maar door een bedrog, van het welke zich de staatdienaars des keizers, welke de voorwaarden van het verdrag opmaakten, bedienden, vondt men middel om het woordt, dat men hem gegeven hadt, te breken. Dit geschiedde door de verwisseling van eene eenige letter; doch de welke een geheel anderen zin uitleverde: te weten, men zeide, dat hem, in plaats van geen gevangenis te zullen ondergaan, alleenlyk belooft was, dat zyne gevangenis niet eeuwig zou zyn (b). De landgraaf, de zachtzinnigheit en de verdraagzaamheit als de keurvorst van Saxen niet hebbende, beklaagde zich daar bitterlyk over: doch zyne klagten waren onnut, en hy vondt zich genoodzaakt de wet van den machtiger te ondergaan. Alles boog onder de macht van *Karel* den V. De steden van de Unie, of het bondgenootschap, kochten zich door grote geldsommen en door aanzienlyke geschenken vry, en gaven al haar geschut over, welker getal men op zes honderd begroot. De steden van Bremen en Maagdenburg hielden het alleen uit. Die van Bohemen namen mede hunne toevlucht tot de zachtmoedigheit van *Ferdinand*, die hen geen vergiffenis toestondt, dan ten koste van hunne goederen, met welke hy zyn vermogen vergrootte.

Bremen en Maagdenburg wederstaan den keizer.

In dezen zelven tydt vervolgde de keizer *Herman van Wied*, aartsbisschop en keurvorst van Keulen, in gevolge van den ban, welken de paus tegen hem hadt uitgesproken. Hy was een goedaardig prins, en die de vrede beminde: daarenboven zeer bejaard, en onbekwaam om den last van den oorlog te dragen. Wanneer ook de naburige vorsten hem hunne hulp aanboden, en een goed getal zyner onderdanen hem verzekerde, dat zy gereed waren hunne goederen en hun leven voor hem op te zetten, bedankte hy zo de eenen als de anderen voor hunne aanbiedinge en voor hunne toegenegenheit; stondt af van het keurvorstendom, en vertrok naar eene stille plaats. Hy bragt aldaar het overige van zyn leven, het welk nog vier jaren duurde, door in het lezen van goede boeken, en in de oeffeninge van Godvruchtigheit, de welke hem vertroosten over het verlies van zyn keurvorstendom. Men zegt †, dat hy, wanneer hy het zelve nog bezat, dikwils hadt betuigt genegenheit te hebben voor een stil leven, en gewenscht zyne dagen in eenzaamheit te eindigen: zo dat hy zynen afstandt veel eer als eene verlossing dan als eene straffe aanzag, en den zelven zo gerust deedt, als hy den zelven gewenscht hadt. Hy hadt een broeder, die bisschop van Munster en deken van Bonn was. Doordien men hem nu verdacht hieldt van de zelve gevoelens als zyn broeder, de keurvorst, te zyn, zo bewees men hem ook het zelve onthaal. Alle de Protestanten waren aangedaan over het ongeluk van den keurvorst van Saxen en van den landgrave. De keizer beriep de standen van het Ryk te Augsburg, en wilde van eene stadt, welke als het middelpunt der Protestantsche landen was, het toneel der overwinninge maken, welke hy op de zelve kwam te behalen. Hy ontnam den Lutherschen de allerschoonste kerk van de stadt, en gaf de zelve aan den kardinaal van Augsburg, om in de zelve de Misse te herstellen; maar door dien alle de burgers Protestanten waren, moest men eenige ellendigen omkopen, om het doen van de zelve by te wonen. Vervolgens opende men den Ryksdag, op welken men de middelen voorsloeg, tot wegneminge der verdeeldheden, welke de verschillen over den Godsdienst in het keizerryk verwekt hadden, en om weder met de Roomsche kerke te vereenigen alle de genen, welke van de zelve afgescheiden waren.

1547.

Zyn broeder, de bisschop van Munster, wordt ook afgezet.

De keizer herstelt den Roomschen Godsdienst te Augsburg.

De oude Roomsch-Katholyken vonden hier toe geen ander hulpmiddel, dan de Protestanten te zenden naar de kerkvergadering van Trente. Dit was zo veel als hen naar hunne partyen te verzenden. Zy bewilligden nochtans daar in, onder deze drie voorwaarden: voor eerst, dat men op nieuw zou onderzoeken de artykels, in de voorgaande zittingen afgedaan. Ten twede, dat men de Godgeleerden zou toestaan gevolmachtigden derwaarts te zenden, om hunne lere te verdedigen. Ten derde, dat men de bisschoppen zou ontslaan van den eedt der getrouwheit, welken zy aan den paus genoodzaakt waren te doen. Dit was, op dat de vergadering vry zou zyn, en onafhankelyk van een opperhoofdt, wiens slaven de kerkvoogden slechts waren, en van het welke de Protestanten, door het zelve vele malen in den ban gedaan, geen recht te hopen hadden.

De Ryksdag wyst de Protestanten naar de kerkvergadering van Trente.

Zy bewilligen daar in onder drie voorwaarden.

Doordien men het nu over zulke verschillende gevoelens niet kon eens worden, bewoog de keizer, een einde willende maken van deze beroerten, de beide partyen, en inzonderheit de Protestanten, om de uitspraak aan hem te verblyven. Om daar toe te geraken won hy den nieuwen keurvorst van Saxen en den keurvorst van de Palts; beloofde hen de vryе oeffening van hunnen Godsdienst, en verzekerde hen, dat hy zich niet als scheidsman gedroeg dan alleen om den paus tot reden te brengen. In vertrouwen op dit woordt des keizers nam de Ryksdag een besluit, volgens het welke men berustte op de zorgen van den keizer, om te vernietigen alle de verschillen over den Godsdienst, en maakte hem daar over den meester. De zamenverbondene prinssen ondertekenden het zonder omzichtigheit: doch de Protestantsche steden overgaven den keizer twee vertogen, welker een behelsde hunne onderwerping aan het besluit, en het ander de bepalingen, of de voorwaarden, op welke zy zulks deden: namentlyk voor zo verre hun gewisse zulks toeliet, en behoudens het belang van den Godsdienst niet wierdt benadeelt. De keizer ontveinsde het twede vertoog, en vergenoegde zich met het eerste goed te keuren, bedankende haar voor het vertrouwen, het welk zy op hem stelden: zo dat het besluit eenvoudig wierdt afgekondigt, gelyk het genomen was geweest.

De keizer stelt zich zelve tot rechter over de verschillen van den Godsdienst.

Ondertusschen raakten de paus en de keizer overhoop over de zake van Plaisance, waar van zich de bestierder van Milaan meester maakte na

Thuanus. Sleidanus.

Gematigtheit van den aartsbisschop van Keulen.

Hy verlaat het keurvorstendom zonder misnoegen.

† *Sleidanus.*

(a) *Lucanus* drukt dit op de volgende wyze uit:

Nullo gemitu consensit in ictum,
Despexitque vetat.

(b) Namentlyk, de woorden: *zonder eenige* (in het Hoogduitsch *einige*) *gevangenisse*, wierden verandert in: *zonder eeuwige* (*ewige*) *gevangenisse*.

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

1547. Het misverſtandt tuſſchen hem en den paus belet het verderf der Proteſtanten.

de doodt van *Farneze*, natuurlyken zoon van den paus, welken *Karel* de V verdacht hieldt van daar deel aan gehad te hebben, en hun misverſtandt belette den ondergang der Proteſtanten. *Petrus Lodewyk Farneze*, hertog van Parma en Plaiſance*, hadt zich gehaat gemaakt by het volk en by den adel van Plaiſance, alwaar hy zyn gewoon verblyf hieldt, door zyne ongeregeldheden, en door zyne dwingelandy. Dit was de grond-oorzaak van zyne doodt: doch hy maakte ook een eedgenootſchap met Vrankryk tegen het huis van Ooſtenryk, en zyne heimelyke handelingen ontdekt zynde verplichtten den keizer de zamengezworenen te begunſtigen. Zy namen hunnen tydt zo wel waar, dat zy *Farneze* in zyne kamer doodden, en den beſtierder van Milaan ontboden, die zich meeſter van de ſtadt maakte in den name des keizers. *Paulus* de III, een groot ſterrekyker, deze zamenzwering, naar men zegt, door hulp van zyne kunſt ontdekt hebbende, hadt daar van kennis gegeven aan *Farneze*, die in het eerſt daar mede den ſpot dreef, en in het vervolg den Duivel raadpleegde. Men voegt daar by, dat deze geeſt der duiſterniſſe hem antwoordde, dat hy in het opſchrift van zyne munt de namen der vloekverwanten zou vinden, en de plaats, welke zy tot des zelfs uitvoering verkoren hadden. Dit antwoordt ſcheen hem belagchelyk: zo dat hy zich daar aan niet kreunde. Het was ook inderdaadt een raadſel, het welk niet dan na de uitvoeringe van de daadt ontdekt wierdt. Men las rondom de munt deze woorden: *Pet. Alo. Parmæ & Placentiæ Dux*, dat is: „ Petrus Lodewyk Farneze, hertog van Parma en Placentia *. Men vondt, dat de moordenaar te Plaiſance gerecht was, en dat de vier eerſte letters, die den naam van deze ſtadt † uit maken, ook de hoofdletters van ieder der vier moordenaars ‡ waren. Eene ydele begoogcheling des Duivels, de welke die genen bedriegt, die tot hem hunne toevlucht nemen, door raadſels, of dubbelzinnigheden, welke men niet kan onteyfferen. De paus, ten uiterſte bedroeft over den moordt zyns zoons, twyfſelde niet, of de keizer hadt den zelven aangeraden, door de begeerte, welke hy hadt om Parma en Plaiſance weder te krygen, of dat hy ten minſte daar in hadt bewilligt. *Karel* de V betuigde echter, dat hy het niet geweten hadt: doch hy maakte zich verdacht, door dien hy zich meeſter maakte van Plaiſance, en Parma mede zocht te overweldigen.

Moordt van *Farneze*.

De zelve was voorzegt door *Paulus* den III, een groot ſterrekyker.

*of Plaiſance.

† *Placentia.*

‡ *Pallavicino, Landi, Anguiſciola, Confalonerio.*

Gevoeligheit van den paus over den moordt van *Farneze*, welken hy den keizer toeſchryft.

De kerkvergadering van Trente overgebragt naar Boulogne.

Voor deze veranderinge, welke de gevoeligheit van den paus tegen den keizer gaande maakte, was 'er al een misverſtandt tuſſchen hen geweeſt. De voorſpoedt van den laatſten maakte den eerſten mayverig, en zyne gezanten lagen geſtadig met de Spaanſche en Hoogduitſche biſſchoppen overhoop, die hen met verachtinge trotſchelyk handelden, en hen zelfs met erger dingen dreigden. Deze verachting voor den H. ſtoel hadt de pauſſelyke afgezanten genoodzaakt de kerkvergadering van Trente over te brengen naar Boulogne. Het geval van een man, aan eene kwaadaardige koortſe geſtorven, welke men voor de peſt deedt doorgaan, hadt daar toe tot een dekmantel gedient; niettegenſtaande de tegenbetuigingen der keizerlyke ſtaatsdienaren, de welke te Trente met eenige der vergaderde vaderen gebleven waren, welker zittingen opgeſchort waren tot het nieuwe pauſſchap van *Julius* den III †. Deze verdeeldheit was voordeelig voor de Proteſtanten, om dat zich de zelve daar door eenigzins gered vonden uit de verlegenheit, in welke hen het beſluit op den Ryksdag hadt ingewikkelt.

† in het jaar 1551, het twede jaar van zyn pauſſchap.

Nochtans waren zy niet verloſt van het juk, het welk de keizer hun gewiſſe wilde opleggen. Des zelfs voorſpoedt nam dagelykſch toe, en niets kon tegen hem beſtaan. Die van Napels ſtonden op tegen de vierſchaar van het geloofsonderzoek, welke *Petrus van Toledo* luſt hadt onder hen in te voeren: doch hy ſtrafte de muitelingen, en deedt zich gehoorzamen. Dus ging deze verſchrikkelyke rechtbank, de welke *Ferdinand* en *Izabelle* in Spanje tegen de Joden en tegen de Turkſche verloogchenaars* hadden opgerecht, over in Italië tegen alle de genen, welke men ketters noemde. De Venetianen hebben echter deze matiging daar omtrent in alle hunne ſtaten gebruikt, dat de geeſtelyke rechters geen vonnis konden geven, dan met toeſtemminge der wereldlyke rechters, de welke door den Raadt benoemt worden; het welk de macht der geloofsonderzoekers breidelt, en alle der zelver maatregelen verbreekt. Om weder tot den keizer te komen, op de onderwerping van Duitſchlandt en van Bohemen was een beſtandt met *Solyman* gevolgt. Alle de ſteden van het keizerryk, Roomſch-Katholyke en Proteſtantſche, waren op grote geldſommen geſtelt, tot byna twee milioenen goude kronen, en hadden de zelve betaalt; die van Maagdenburg waren in den Ryksban gedaan; die van Ulm en Augsburg met belaſtingen bezwaart; de keurvorſt van Saxen en de landgraaf gevangen, en de ſmeekſchriften hunner bloedverwanten en vrienden of opgehouden, of verworpen. Daar was dan geen uitkomſt voor de Proteſtanten dan van de zyde van Vrankryk, het welk zich van het misnoegen van den paus wilde bedienen, en den zelven door zyne afgezanten aanhitſte om zich te wreken over den moordt van *Farneze*. Het zelve ſtemde ook het overbrengen der kerkvergadering van Trente naar Boulogne toe, het welk den paus moedt gaf. De keizer ſtondt 'er van zynen kant hardnekkig op, om ze wederom te Trente te doen vervolgen, op dat zich de Proteſtanten daar aan zouden onderwerpen, volgens het beſluit van den Ryksdag. Hy deedt zyne gezanten met ſtoutheit ſpreken; en de paus ſchreef daar over met geen minder hevigheit, latende nochtans aan de vergadering te Boulogne de vryheit om weder naar Trente te keren, indien het de zelve geraden vondt. De zelve wilde daar toe niet beſluiten: aan den anderen kant weigerde de keizer de verlegging goed te keuren, en ſtelde zich tot ſcheidsman over de verſchillen van den Godsdienſt in Duitſchlandt. Hy deedt in het volgende jaar een boek opſtellen, het welk hy het *Interim* noemde, doordien hy wilde, dat dit boek *ondertuſſchen* (want dit zegt het woordt *Interim*) tot dat de kerkvergadering van Trente hare zittingen hervat zou hebben, in alle de ſtaten van het keizerryk tot een geloofsregel zou verſtrekken. Het zelve was opgeſtelt door *Julius Pflug*, biſſchop van Naumburg, *Michiel Helding**, wybiſſchop van Ments, en *Johannes Agricola* van Ysleben, hofprediker van den keurvorſt van Brandenburg. Deze laatſte was Lutherſch: doch men meende, dat de keizer hem gewonnen hadt. Doordien dit boek nu byna niet dan den dienſt en de leerſtukken der Roomſche kerke inhieldt, uitgenomen dat den prieſteren het trouwen niet verboden wierdt, en het genieten van het Avondmaal onder beide de gedaanten aan het volk wierdt toegeſtaan, weigerden byna alle* de Proteſtanten het zelve aan te nemen *. Eenige der voornaamſten ondertekenden echter het zelve. *Joachim*, keurvorſt van Brandenburg, en de keurvorſt van de Palts waren onder dat getal. De landgraaf, over zyne gevangeniſſe verdrietig, liet

1547. Die van Napels kanten zich tegen het geloofsonderzoek.

* Renegaten.

Matiging der Venetianen omtrent deze vierſchaar.

Belaſtingen gelegt op de ſteden van het keizerryk.

Verſchillen tuſſchen den paus en den keizer wegens het verleggen der kerkvergadering.

Inhoudt van het *Interim*.

* of Sidonius.

* De Roomſchgezinden zelf waren daar mede niet te vrede.

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

MARTYR.
Pour ma religion je quittai l'Italie,
Je paſſai tour à tour de la Tamiſe au Rhin:
Mon zele fut diſcret, ma ſcience polie,
Et ma douceur charma juſqu'au Clergé Latin.
Adv. vander Werff pinx.
Pitaut Sculpſ.

1547. De keurvorsten van Brandenburg en de Palts onderwerpen zich daar aan.

liet zich ook overreden: doch de keurvorst van Saxen antwoordde daar omtrent in zyne gevangenisse met de zelve standvastigheit, welke hy betoont hadt, wanneer hy de wapenen opvatte, en weigerde het volstrekt te ondertekenen (a). Voor het overige kon de keizer met al zyne macht het voordeel, dat hy daar van verhoopt hadt, niet doen. Hy onderdrukte wel voor een tydlang den Protestantschen Godsdienst; maar hy kon den zelven niet uitroeien, noch beletten, dat de zelve het hoofdt weder opbeurde.

Degevangen keurvorst van Saxen weigert het zelve te ondertekenen.

Sleidan. Thuanus. Burnet.

Zodanig wierdt der Hervorming in Duitschlandt verdrukt terwyl de zelve in Engelandt wierdt ingevoert. Dit was de reden, waarom de Hervormden, die te voren overgingen naar de landen van het Duitsche keizerryk, om aldaar voor de vervolginge gedekt te zyn, alstoen naar dat eilandt vluchtten. *Petrus Martyr* (b), geboortig van Florence, en een Augustyner monnik, was een der voornaamsten. Hy was een man, ervaren in de Griekssche en Hebreeusche talen; die, de Hervorming omhelst hebbende, uit Italië naar Zurich overging, van waar hy te Bazel kwam, en vervolgens te Straasburg. Hy wierdt naderhandt van den aartsbisschop van Kantelberg door brieven genodigt om te Londen te komen. Hy kwam daar omtrent het einde van November, verselt van *Bernard Ochinus* van Siëna, in Italië de welke voor een der grootste predikers van Italië was gehouden, en die den Roomschen Godsdienst mede hadt verlaten. De koning *Eduard* gaf aan beide een jaargeldt, en *Ochinus* wierdt gemaakt kanunnik van Kantelberg (c). Zy keerden vervolgens beide weder te rug naar Straasburg, na des konings doodt, en eenige jaren daar na begat zich *Martyr* voor de twede maal naar Zurich, werwaarts hy door de overheit geroepen wierdt.

Petrus Martyr vlucht naar Engelandt met *Bernard Ochinus.*

Thuanus Burnet.

Omtrent het einde van dit jaar ontstonden 'er eenige verschillen tusschen de Engelschen en de Franschen. De laatsten kregen kwaad vermoeden wegens eenige sterktens, welke de anderen opwierpen naby de haven van Boulogne. *Caspar van Coligny-Chatillon*, zo bekend naderhandt onder den name van den admiraal van Coligny, en in de rampen, verwekt in Vrankryk door de burgerlyke oorlogen, hadt alstoen het bevel over de kasteelen, welke *François* de I hadt doen bouwen omtrent Boulogne. Men hadt by het laatste verdrag van vrede, tusschen de twee kronen gesloten, bedongen, dat men onder het gebiedt, of in de nabuurschap van deze plaats niet vermogt aan te leggen eenig soort van vestingwerken, waar over zich een van beide zou kunnen verstoren. *Coligny* merkte dat gene, het welk de Engelschen deden, aan als eene inbreuk van het verdrag, en gaf daar van kennis aan het Franche hof. *Henrik* de II kwam in persoon op de plaatsen, en oordeelde daar het zelve van. Men beklaagde zich echter te vergeeffich deswegen in de vertogen, welke men zondt aan de afgezanten, die by *Eduard* hun verblyf hadden. De Engelschen verachtten deze klagten, onder voorgeven,

Nieuwe verschillen tusschen de Franschen en de Engelschen wegens de vestingen omtrent Boulogne.

(a) De keurvorst gaf de redenen, die hem tot deze weigeringe bewogen, zelf in geschrift uit, zynde met veel defigheit en Godvrucht opgesteld.

(b) Zyn geslachtnaam was *Vermilius*; maar hy nam dien van *Martyr* aan ter eere van *Petrus Martyr*, geboortig van Anghiëra, in het Milanees, en Raadt van *Ferdinand* den Katholyken, koning van Spanje, in het begin der XVI eeuwe, zynde een geleerd en defftig man geweest.

(c) Hen volgden in den jare 1549 derwaarts *Martinus*, *Bucerus*, van welken in het vervolg dezer Geschiedenisse gesproken wordt, en *Paulus Fagius*, of *Buchlein*, welker eerste op de hogeschole van Cambridge het Nieuwe, en de twede het Oude Testament verklaarde, en beiden doot *Eduard* met een jaarlyksch inkomen begiftigt wierden, waar van de openbrieven in de *Acta Publica Tom. XV, fol.* 170, 192 *etc.* gevonden worden.

dat deze werken nergens anders toe strekten dan tot de gemakkelykheit en tot versiering van de haven. Vrankryk vergenoegde zich niet met deze verschoningen: doch alzo het met Engelandt niet wilde breken, vondt het, op den raadt van *Coligny*, een middel uit; waar door het uit deze moeielykheit gered wierdt, zonder geweldt te gebruiken. Dit was om eene sterkte te bouwen op eene hoogte; zeer voordeelig gelegen naby de haven en de nieuwe veltingwerken der Engelschen. Men sloeg aanstonts handt aan het werk, en het zelve wierdt in weinig dagen voltooit, wordende het fort of de sterkte van Châtillon genoemt, naar den name van des zelfs stichter. Doordien het zelve nu de haven en de nieuwe werken der Engelschen bestreek; was men van de zyde van Vrankryk over de zelve niet langer beducht. Aan den anderen kant maakte de beschermheer, die geen oorlog met Vrankryk zocht, geen gerucht over deze sterkte *, schoon de zelve de zyne in toom hieldt.

1547.

Opbouwing van de sterkte Chatillon.

* *Burnet* zegt, dat de beschermheer de veltingwerken heeft doen afbreken, die door de Engelschen begonnen waren.

Daar vielen ook eenige merkwaardige zaken voor aan de zyde van Schotlandt. Mylord *Gray*, door den beschermheer op de grenzen gelaten, versterkte Haddington en Lauder, gelegen in de provincie van Lauderdale; veroverde en verbrandde vele kasteelen; liep het platte landt af, en plunderde de kleine steden in de nabuurschap van Edenburg. Hy rechtte de zelve verwoestingen aan in de provincie van la Marche, en nam Yester in. Het kostte maar het leven van eenen inwooner van deze plaats, beschuldigt van schimpschriften te maken tegen den koning *Eduard*. Nochtans zeide men, dat hy daar van de rechte maker niet was, en deze laster viel op twee Schotsche edellieden, genaamt *Newton* en *Hamilton*. De eerste schoof de schuldt daar van op den anderen, die, om zich deswegen te zuiveren, hem uitdaagde; het welk Mylord *Gray* hem vergunde, en zelf een toeziender daar van wilde zyn. Men maakte dan eene vechtplaats, in welke de twee kampvechters traden, zynde alleen tot hunne dekkinge gewapent met een schildt, zonder helmet en zonder harnas, en voor het overige alleen met een degen en een ponjaardt. De overwinning scheen zich in het eerst te verklaren voor *Hamilton*, die zynen vyandt te rug dreef tot aan het einde van de vechtplaats. Hy hadt niet meer dan nog een schrede te doen om hem daar buiten te brengen, en om zich meester te zien van het kampveldt, wanneer *Newton* hem eene dwarssteek toebragt op de knieschyf, en hem ter aarde wierp. Hy wierp zich aanstonts op zynen vyandt, en de handt aan den ponjaardt brengende, boorde hy hem den zelven door het hert. Eenige edellieden, vrienden of bloedverwanten van den doden, wilden zyne plaats nemen, en hem wreken: doch men verwierp hun verzoek, als strydig tegen de wetten van het tweegevecht, en men verklaarde *Newton* tot overwinnaar. Mylord *Gray* beschonk hem met eene goude keten, en een wapenrok. Velen geloofden nochtans, dat hy de smadelyke redenen uitgestoten hadt, welke hy *Hamilton* te last leide, en dat deze laatste daar omtrent onschuldig was, schoon hy ongelukkig was geweest. Anderen velden een gelyk oordeel over beide, en achtten hen even schuldig; en het is zeer waarschynlyk, dat zy inderdaadt beide zulke redenen gevoert hadden. Wat 'er van zy, *Newton* genoot niet lang de vruchten zyner overwinninge, en wierdt kort daar na door de vrienden van *Hamilton* vermoord, die hem in stukken hieuwen.

Hayward. Uitloopen van Mylord *Gray* in Schotlandt.

Tweegevecht tusschen twee Schotsche edellieden, die malkander beschuldigen kwalyk gesproken te hebben van den koning *Eduard.*

Geschenk van Mylord *Gray* aan den overwinnaar gegeven.

Mogelyk zou Mylord *Gray*, indien hy ondersteunt was geweest; groter voortgangen in Schotlandt

Thuanus. Hayward. Heylin. Burnet.

1547. Vermogen van den hertog van Sommerseth, en den zeevoogdt *Seymour*, zyn broeder.

landt gemaakt hebben, alwaar het Fransche onderstandt nog niet was aangekomen. Het zelve landde aldaar aan in het begin van het volgende jaar, en verbrak de maatregelen der Engelschen. Maar voor dat wy van deze landinge spreken, en het voordeel, het welk de Schotten daar van trokken, moet men zien wat den beschermheer zo langzaam buiten het koninkryk deedt te werk gaan, en wat hem met zo veel haast weder derwaarts riep. Wy hebben reets gezegt, dat de staatzucht van zynen broeder daar de oorzaak van was. Deze twee broeders, oomen van den koning, stonden even zeer in des zelfs gunst, en beide waren zy de zelve waardig. Zy bekleedden de schoonste ampten van het koninkryk. De oudste was stedehouder van het zelve, met den eernaam van beschermer van de krone, en bestierder van den jongen koning; en de jongste van hen was opper-zeevoogdt. De staatzucht van dezen laatsten was met de twede plaats niet vergenoegt; en hoe bezadigt de beschermheer ook was, kon hy niet besluiten om aan zynen jonger broeder den voorrang te geven. Dus ziet men, dat de eendragt altydt seldzaam is tusschen twee broeders, voornamentlyk wanneer zy in de regering gelyke eischen hebben. Zy waren beide met grote hoedanigheden voorzien; en indien zy zamen overeen hadden kunnen komen, zouden zy het geluk des konings en des koninkryks gemaakt hebben, gelyk zy der zelver achting en liefde verworven hadden. De hertog was meer bemind van het volk, en de zeevoogdt meer gezien by den adel. Hunne verschillende genegenheden veroorzaakten deze verdeeldheit. Wy hebben het afbeeldsel van den beschermheer op meer dan eene plaats opgemaakt, en moeten 'er nu dat van den zeevoogdt by voogen. *Thomas Seymour* hadt al de fierheit van zynen landaardt; doch zulks was niet dan in gelegenheden, in welke hy de zelve moest betonen: anderszins was hy aangenaam en aardig in zyne manieren, verselt van eene edele zwier, en eene prachtigheit, welke in zyn gansche gedrag uitblonk. Zyn grootste gebrek bestondt in eene verwaandheit, welke hy niet kon bedekken, en die zyne allerbeste daden verkleinde. Voor het overige scheen hy voor den koning te hebben alle de liefde en alle de getrouwheit van een goeden bloedverwant, en van een goed onderdaan. Nochtans wierdt hy beschuldigt naar het koningdom gestaan te hebben: maar eenigen twyffelen, of hy wel inderdaadt dit voornemen gehad heeft. Gedurende zyne vereeniging met den beschermheer zag men hen aan als de twee pilaren van de kroon: men zeide, dat de beschermheer des zelfs schildt, en de zeevoogdt het zwaardt was. Gelukkig waren zy beide geweest, indien zy in deze goede verstandhoudinge volhard hadden, welke hunne zekerheit uitmaakte, zo wel als die van den Staat. Men schryft hunne verdeeldheit niet alleen toe aan de trotschheit van de vrouwe van den beschermheer, die niet kon besluiten de voorzitting te geven aan de koninginne weduwe, welke met den jonger broeder van haren man getrouwt was.

Staatzucht van den zeevoogdt.

Hoedanigheden van den eenen en den anderen.

Afbeeldsel van den zeevoogdt.

De staatzucht van den jongsten, en de hovaardy der huisvrouwe van den oudsten doen deze twee broeders ten val komen.

Dit huwelyk was een der eerste en der stoutste stappen van de staatzucht des zeevoogds. Hy trouwde met *Catharina Parre*, weduwe van *Henrik* den VIII, niet alleen binnen het rouwjaar, maar zelfs in een tydt, in welken men, indien zy bevrucht was geworden, verlegen zou geweest zyn om te beslechten, wie de vader van het kindt was, of de overleden koning, of de twede man. Voor het overige was het buiten twyffel, of de waardigheit van de koninginne weduwe, welke *Catharina Parre* door haar twede huwelyk niet kon verlie-

Huwelyk van den zeevoogdt met de weduwe van den overleden koning.

1547. De hertogin van Sommerseth eischt den rang voor de koninginne weduwe.

zen, bewaarde haar haren rang. Ondertusschen wilde de hertogin van Sommerseth, eene vrouw al zo heerschzuchtig, als haar man gematigt, niet gaan achter de vrouwe van haren jonger broeder, en bet wistte haar den voorrang, zo uit hoofde dat zy was de gemalin van den oudsten, als om dat de hertog pair was van den eersten rang. Deze redenen zouden in alle andere gelegenheden voldoenende geweest zyn: doch de zelve konden in deze geen plaats hebben, waar in de waardigheit van koningin alle de andere eernamen vernietigde. Doch men vindt niet aangetekent, by welke gelegenheit haar verschil uitborst: hoewel de geschiedenisschryvers, die daar van spreken, de hertoginne van Sommerseth zeer buitensporige redenen doen voeren. Het is dan gebeurt als zy alleen was; het welk naar een verdichtsel zweemt. Ook geven eenigen * dit niet anders dan voor vertellingen op, en zeggen, dat de hertogin, hoe verwaand zy ook was, den voorrang echter nooit aan de koninginne weduwe zou betwist hebben. Wat 'er van zy, allen komen daar in overeen, dat de zeevoogdt met den beschermheer het gezag wilde delen, zo hy hem het zelve zelfs niet geheel wilde ontroven. Hy nam ten dien einde den geest des jongen konings in niet alleen door zyne verplichtende en heusche manieren, maar ook door zyne mildadigheden. Eene ongemene zaak, dat een onderdaan onderneemt zynen opperheer door geschenken te winnen. Nochtans is het eene waarheit, waar van men onder anderen dit bewys verhaalt. *Latimer* op zekeren dag voor *Eduard* hebbende gepredikt, wilde deze jonge prins van zynen oom weten, wat voor een geschenk hy hem zou doen. De zeevoogdt zondt voor antwoordt aan den koning vyftig pistolen, en liet hem weten, dat de helft voor *Latimer* genoeg was; doch dat hy het overige kon besteeden tot een zodanig gebruik, als het hem zou behagen. Hy trachtte boven al dezen jongen vorst argwaan te geven aangaande het al te grote gezag van den beschermheer, en vertoonde hem, „ dat hy, de eer hebbende van zyn oom te „ zyn, al zo wel als de hertog van Sommerseth, „ geen minder deel behoorde te hebben, dan hy, „ aan zyne weldaden; dat de billykheit zulks „ niet alleen vereischte, maar ook het belang van „ den Staat en de veiligheit der regering; dat „ de beschermheer zich verdacht maakte, vereenigende in zyn persoon twee ampten, welke hem „ eene gevaarlyke macht gaven: dat van beschermheer des koningryks, en dat van bestierder van zyn Majesteits persoon; dat men de „ zelve moest verzwakken met de zelve te verdeelen, latende het eerste ampt aan den hertog „ van Sommerseth, en hem met het andere vereeren „ de; dat hy aldus tot een hinderpaal en een tegengewigt tegen het byna onbepaalde gezag van „ zynen broeder zou dienen, de welke hem in de „ regering niet zou kunnen benyden eene gelykheit, welke zich in hunne geboorte bevondt" Hy haalde in zyne belangen over een gedeelte der bedienaren van *Eduard*, welke hy door zyne mildadigheit gewonnen hadt. Hy noodzaakte zelfs den ridder *Cheek* om aan te nemen het geschenk, het welk hy hem gaf, zonder nochtans iets van hem te vorderen, dat strydig zou zyn tegen zyne eere en den dienst des konings, noch tegen de belangen van den beschermheer.

De hertogin van Sommerseth eischt den rang voor de koninginne weduwe.

* *Sanderus, Heylin, Burnet.* Eenigen geven dit voor eene vertelling uit.

Hy doedt hem argwaan opvatten over de macht van den beschermheer.

Hy wil, dat men de zelve zal verdeelen.

Hy hadt zyne geheime handelingen begonnen voor den tocht naar Schotlandt, en van den koning een brief verkregen, in welken deze jonge prins scheen te wenschen, dat hy met de koninginne weduwe zou trouwen. Hy verkreeg zyn wensch: doch men hieldt het huwelyk geheim, en het

Hy verkrygt des konings bewilliging tot zyn huwelyk.

1547. het wierdt aan het hof niet bekend dan na dezen brief. De beſchermheer zag toen het oogmerk van zynen broeder, en betoonde hem deswegen zyne gevoeligheit: doch hy nam gene maatregelen ter handt om hem te beletten verder te gaan: zo dat de admiraal, zyn voornemen voortzettende, en de hertog van Sommerſeth wegens den Schotſchen oorlog afwezend zynde, gedurende des zelfs afzyn beſloot te voltooien het geen hy zo gelukkiglyk hadt begonnen.

De bedienaars, welke hy hadt omgekocht, bragten den jongen koning dikwils tot zynent, onder voorgeven van de koninginne weduwe te bezoeken, en de zelve namen altydt den tydt waar, dat hun meeſter om geldt verlegen was. Dit was, op dat de zeevóogdt hem het zelve zou aanbieden; en de prins nam het met genoegen aan, zich daar door ontſlagen ziende om het zelve van zyne ſchatmeeſters te eiſchen. De aangeborene zachtzinnigheit van *Eduard* vermeerderde nog meer de ſtoutheit van zynen oom, aan wien hy niets kon weigeren. Mylord *Paget*, die de oogmerken des admiraals doorgrondde, vertoonde hem de gevolgen daar van, zo wel gevaarlyk voor hem, en voor den hertog van Sommerſeth, zynen broeder, als voor den koning; en waar van niemandt dan de vyanden van de regering voordeel zouden trekken. Hy vertoonde hem, „ dat niemandt, zo lang als hy „ met den beſchermheer vereenigt zou zyn, hun „ gezag zou durven aantaſten: doch dat zy zo „ haaſt niet zouden verdeelt zyn, of men zou „ den eenen door den anderen vernielen; dat hun „ huis tot zulk een top van grootheit gekomen „ was, dat men het zelve geen krak kon toe„ brengen dan door deze tweedragt: doch dat „ niets dan het misverſtandt der hoofden zo „ machtig was om het in korten tydt te ver„ derven; dat hem niet onbewuſt was de haat, „ welken die van *Howard* die van *Seymour* toedroe„ gen: een haat, vermeerdert door de verheffinge der laatſten; de welke hen tot benyders „ gemaakt hadt het meeſte gedeelte der andere „ groten van het koninkryk; dat ondertuſſchen „ hun ſtaat zo wel verzekert ſcheen, dat de zel„ ve, ten minſte byaldien zy zelf door hunne on„ eenigheit den zelven niet aan het waggelen brag„ ten, bevryd was voor alle andere aanvallen ". Hy voegde daar by, „ dat de haat tuſſchen bloed„ vrienden onverzoenlyk was, en dat 'er, indien de „ vriendſchap tuſſchen hem en zynen broeder eens „ gebroken wierdt, niets zo buitenſporig zou „ zyn, waar toe zy beide niet zouden vervoert „ worden, tot zo verre, dat de een den anderen „ zou doen omkomen, en dat zy mogelyk beide „ zouden verloren gaan.

Hy geeft geldt aan deten jongen vorſt.

Wyze vertogen van Mylord *Paget* aan den admiraal.

Wy zullen in het vervolg zien, hoe billyk de aanmerkingen van Mylord *Paget* waren: maar de ſtaatzucht van den admiraal liet hem niet toe naar de zelve te luiſteren. De koning hadt hem het ampt van beſtierder van zyn perſoon belooft, en hy verbeeldde zich, dat hy zich alsdan met zynen broeder zou kunnen gelyk ſtellen, en zich boven alle de anderen verheffen. Mogelyk ging hy nog verder, en mogelyk was hy bedacht om al het gezag aan zich te trekken. Ten minſte hy is deswegen verdacht. Inderdaadt, die geen, die niemandt boven zich kan veelen, is van dien aardt niet om een medemakker te dulden, en wanneer de deugdt de ſtaatzucht gene palen zet, is niets bekwaam de zelve te ſtuiten. De beſchermheer ontfing de tyding van deze kuiperyen wanneer hy in Schotlandt was, en de zelve deden hem zo ſchielyk weder naar het hof keren. Het was tydt, dat hy wederom kwam, om de maatregelen zyns broeders te breken. Naauwlyks was hy wedergekomen, en het Parlement beroepen, of de koning ſchreef een brief aan het Lagerhuis, in welken hy verzocht, dat men den admiraal tot beſtierder van zyn perſoon wilde benoemen. Deze Lord hadt een groten aanhang in het Huis, en hy twyffelde niet, of de zaak zou, eens in overweginge gebragt zynde, tot zyn voordeel uitvallen. Hy hadt zyne vrienden ook in het Hogerhuis, en hy gelooſde, dat des konings brief, welken hy zelf aan het zelve wilde brengen, de anderen of zou overhalen, of bevreeſt maken. De zaak uitgelekt zynde, voor dat hy de zelve kwam voorſtellen, wierden 'er eenige verſtandige mannen aan hem gezonden, om met hem te ſpreken in den name van zynen broeder, en hem te verplichten eene zo ſtoute onderneming te laten varen. Hy ſtiet de zelve niet alleen voor het hooſdt, maar hy dreigde zelfs het Parlement. De Raadt liet hem ontbieden; maar hy weigerde voor den zelven te verſchynen. Toen ontzag men hem niet langer: hy wierdt op zyn beurt gedreigt met het verlies van zyne ampten en van zyne vryheit, en men gaf bevelen om hem gevangen naar den Tour te brengen, wanneer hy zich voor den Raadt en voor den beſchermheer vernederde. Dit geſchiedde echter maar in ſchyn, en weinige dagen daar na hervatte hy zyne zamenrottingen: maar alzo zyne voornemens aan den dag gekomen waren, vreeſde men met hem aan te ſpannen, en zyn broeder, niet langer voor hem beducht, ontveinſde het misnoegen, het welk hy van zyne kwade voornemens hadt. Hy ſtemde zelfs in den volgenden jare toe, dat hy zyn ampt van admiraal weder zou bedienen, en dat hy het bevel over de zeemacht weder zou aanvaarden; en het was eerſt in den jare 1549 dat het geduldt van den beſchermheer zich ten einde vondt, en dat hy dezen ſtaatzuchtigen broeder overliet aan de ſtrengheit der wetten, of dat hy hem opofferde aan zyne eige zekerheit.

1547.

Brief van den koning aan het Lagerhuis, behelzende des zelfs verzoek om den admiraal tot zynen beſtierder aan te ſtellen.

De admiraal dreigt het Parlement, het welk zyn gedrag afkeurt.

Hy toont daar berouw over, en vernootmoedigt zich.

Voor dat wy het verhaal van deze uitkomſt opgeven, moeten wy gaan zien wat 'er in Engelandt gebeurde ter zake van de Hervorminge. Wy hebben boven geſproken van het gevangennemen van *Gardiner*, die aan de bevelen van den Raadt hadt geweigert te gehoorzamen, en werkſtellig te maken den laſt, die den gevolmachtigden was opgelegt om te brengen aan de kerken van elk bisdom. De koning na het eindigen der zittingen van het Parlement eene algemene vergiffenis verleent hebbende, was *Gardiner* daar in onder anderen begrepen: zo dat de Raadt hem voor zich deedt verſchynen *, en hem aanzeide, dat hy uit zyne gevangenisſe ontſlagen was. De zelve vermaande hem met eenen, in het toekomende meer onderwerping te hebben aan den wille des konings en de bevelen van den Raadt. Men wilde ook weten, hoedanig zyn gedrag zou zyn omtrent de predikatiën en de voorſchriften, welke men naar zyn bisdom gezonden hadt. Hy antwoordde, dat hy zich zou gedragen gelyk de andere biſſchoppen. Hy verzocht alleen eenige dagen uitſtel om zich te verklaren aangaande de predikatie wegens de rechtvaardigmakinge, welke hem het meeſt verlegen maakte. Men ſtondt hem het verzochte uitſtel toe: doch men weet niet wat daar omtrent naderhandt gebeurde, alzo de gedenkſchriften van deze zaak verder geen gewag maken. Hy keerde ondertuſſchen weder naar zyn bisdom, in ſchyn nederiger, maar inderdaadt tegen *Cranmer* en de hervormers vergramder; altydt by zyne eerſte ge-

1548. *Hayward. Heylin. Burnet.*

* op den 28 January. *Gardiner* wordt in vryheit geſtelt.

Hy volhardt by zyne eerſte gevoe-

1548. voelens volhardende; ongemeen ingenomen met den ouden Godsdienſt, en een gezworen vyandt van de Hervorminge.

De marquis van Northampton vervolgt zyne echtſcheiding, na zyne vrouw van overſpel te hebben overtuigt.

Daar gebeurde in dezen zelven tydt eene zaak van aangelegenheit, de beide Gosdienſten gemeen; en welker onderzoek de Raadt verwees aan de kerkvoogden en geeſtelyke leeraars, de welke ten dien einde gevolmachtigden benoemden. Mylord *Parre*, marquis van Northampton, broeder van de koninginne weduwe, was getrouwt met *Anna Bourchier*, dochter van den grave van Eſſex, van welke zich de zelve hadt doen ſcheiden, na haar van overſpel overtuigt te hebben. Deze ſcheiding, uitgewezen ten tyde der regeringe van *Henrik* den VIII, was alleen eene ſcheiding van tafel en bedde, de huwelyksbandt altydt, volgens het geeſtelyk recht van dien tydt, ſtandt houdende. Maar alzo de marquis van Northampton eene andere vrouw wilde nemen, boodt hy den Raadt een verzoekſchrift aan, de welke gevolmachtigden in deze zake benoemde. Deze waren de aartsbiſſchoppen van Kantelberg, de biſſchoppen van Durham en van Rocheſter, de leeraar * *Ridley*, en zes andere Godgeleerden, zynde gelaſt deze zaak te onderzoeken, en de zelve volgens Gods woordt uit te wyzen. De onverduldigheit van *Northampton* liet hem niet toe het vonnis af te wachten. Hy trouwde in het openbaar met *Elizabeth Brooke*, dochter van Mylord *Cobham*, en haalde zich door dezen al te ſchielyken ſtap de gevoeligheit van den Raadt over den hals. Hy bragt te vergeeſſch, om zich te verdedigen, by, dat hy hadt geoordeelt bevoegt te zyn om dit huwelyk aan te gaan, doordien het eerſte was vernietigt door het woordt Gods. Men veroordeelde hem zyne nieuwe gemalin te verlaten, de welke geſtelt wierdt in bewaringe van de koninginne weduwe, tot dat de Raadt daar omtrent een uitſprakelyk vonnis zou gegeven hebben, naar het oordeel der kerkelyke gevolmachtigden. Het zelve viel uit ten voordeele van den marquis van Northampton. Die zaak vondt echter nog zwarigheit. Die genen, welke ſtaande hielden, dat het overſpel den bandt des huwelyks niet kon verbreken, merkten deze vereeniging aan als een Sakrament, welke gene volgende reden kon vernietigen, en haalden een groot getal van plaatſen aan, zo uit het geeſtelyk recht, als uit de kerkenleeraars der laatſte eeuwen. Zy ſtaafden deze bewyzen daarenboven door deze plaatſen van de H. Schrift: *Dat de vrouw aan den man verbonden is zo lang als hy leeft; dat de menſch niet vermag te ſcheiden het geen Godt heeft zamengevoegt.*

* Doctor.

Redenen der genen, die zich tegen de echtſcheidinge aanhanten.

Redenen der anderen.

De anderen bragten kaarder en krachtiger bewysgronden by, om, naar hunne gedachten, het tegenſtrydige gevoelen te ſtaven. De uitdrukkelykſte was de plaats van *Mattheus*, de welke verhaalt de uitſpraak van JESUS CHRISTUS omtrent de echtſcheidingen, welke hy alle hadt veroordeelt, uitgenomen die gene, tot welke de zonde van overſpel gelegenheit hadt gegeven: *Waar door het klaar is*, zeiden zy, *dat het overſpel niet alleen den bandt des huwelyks verbreekt; maar dat het zelve ook de eenige beweegreden is, welke de ſcheidinge duchtig kan maken.* Zy trokken ook een gevolg uit de andere woorden van JESUS CHRISTUS, wanneer hy, beſchryvende den huwelykſchen ſtaat, zegt, dat deze twee perſonen een vleeſch worden; waar uit zy beſloten, dat het wezentlyke daar van door het overſpel wierdt verbroken, wanneer een dezer twee perſonen zich by een derden vervoegde. Zy ſteunden daarenboven op deze plaats van den H. *Paulus*: *Het wyf en beeft de macht niet over haar eigen ligchaam, maar de man; ende desgelyks ook de man en beeft de macht niet over zyn eigen ligchaam, maar het wyf*, [om malkander in deze ſchuldige goedwilligheit hun ligchaam te onttrekken.] Hoe zal men aan dit bevel gehoorzamen, zeiden zy, indien men den man en de vrouw van tafel en bedde ſcheidt, en dat men echter den bandt des huwelyks bewaart? Eindelyk drongen zy aan op eene andere plaats van den zelven Apoſtel, de welke, ſprekende van een ongelovig man, of van eene ongelovige vrouwe, de welke zich affcheidt van een gelovig man, of van eene gelovige vrouwe, zegt, *dat in zodanige gevallen de broeder of zuſter niet dienſtbaar gemaakt wordt*; en antwoordende op de plaatſen, welke hen tegengeworpen wierden, zeiden zy, dat het verbodt, van zich van malkander te ſcheiden, niet minder behelſde de ſcheiding van tafel en bedde, dan die van den bandt des huwelyks, en dat dit verbandt eindigt, wanneer het overſpel het zelve doedt ophouden, volgens de verklaring, de welke JESUS CHRISTUS zelf daar van geeft. Zy haalden ook de oudvaders aan, de welke dit gevoelen begunſtigden: namentlyk *Tertullianus*, vaſtſtellende, dat deze ſcheiding het huwelyk ontbindt, alzo wettig als de doodt zulks zou kunnen doen; S. *Epiphanius*, de welke dit niet minder beveſtigt; S. *Ambroſius*, die aan een man, welken het overſpel van zyn wyf noodzaakt om zich van haar te doen ſcheiden, toeſtaat weder te trouwen, hoewel hy aan de vrouwe de zelve vryheit niet geeft; S. *Baſilius*, die de zaak gelyk ſtelt; S. *Hieronymus*, die zyne vriendin *Fabiola* verontſchuldigt, om dat zy zich in de zelve omſtandigheit bevindende, waar van hier gehandelt wordt, met een anderen man om deze reden getrouwt was, en *dat het beter is te trouwen dan te branden*. Zy voegden by deze gewigtige bewyzen de wetten der Chriſten keizers, de welke de echtſcheiding toeſtonden aan den man en aan de vrouwe, met de vryheit van weder te kunnen trouwen, zelfs in omſtandigheden, min gewigtig dan het overſpel: wetten, welke de oudvaders van die eeuwen evenwel niet hadden veroordeelt. Zy gaven zelfs voor, dat het geeſtelyk recht hen bewyzen daar toe aan de handt gaf, en haalden aan die van de pauzen *Gregorius* en *Zacharias*, welker eerſte aan de vrouwe van den overſpeligen man vergunt een anderen man te nemen, na de ſcheidinge, behoudens dat de echtſcheiding voorafga, en de ander toeſtaat, dat eene vrouw, wier man ſchuldig was aan overſpel en bloedſchande, mag hertrouwen, indien zy in de onthouding niet kon leven. Zy bedienden zich ook van de beſluiten van twee kerkvergaderingen, te weten die van Tribur, de welke dit voorrecht den mannen toeſtaat volgens den inhoudt van het geeſtelyk recht, en die van Elvira, welke toeſtaat, dat een man eene andere vrouwe zoeke, byaldien hy de zyne bevindt in het voornemen van hem te willen vermoorden, met byvoeginge, dat indien andere kerkvergaderingen deze huwelyken hebben veroordeelt, zulks, naar men zeide, niet was geſchied om dat de zelve niet wettig waren, maar doordien men hadt gelooft, dat ze de kuiſchheit kwetſten.

1548.

Ibid. vs. 15.

1 Cor. VII, 9.

Het gevoelen der laatſten haalt het over.

Deze bewysredenen haalden het over boven de andere. De echtſcheiding van den marquis van Northampton wierdt wettig verklaart, en des zelfs twede trouw beveſtigt, en zyne nieuwe gemalin gelaſt by hem te blyven. Dit vonnis wierdt bekrachtigt door het Parlement, het welk vier jaren daar na wierdt gehouden *.

* in het Jaar 1552. *Heylin. Burnet.*

De tydt van zekere Godsdienſtige kerkplegtigheden, welke men hadt veroordeelt, en welke men wilde affchaffen, begon te naderen; gelyk die

van

1548. van Vrouwen Lichtmis, de Vaſten, de plegtigheden van Palmzondag, Goede Vrydag, en Paaſchen. De gevolmachtigden, gelaſt tot het onderzoek der kerken, hadden reets verklaart, dat de Vaſten geen Goddelyke, maar ſlechts eene menſchelyke inſtelling was, en men hadt bevelen gegeven om het gebruik der kerkplegtigden te regelen. Het volk echter, ingenomen met zyne feeſtdagen, met zyne ommegangen, en met zyne vergaderingen, ſtondt zeer bezwaarlyk toe eene hervorming, welke het zelve van dien uiterlyken luiſter beroofde, waar van het altydt een afgodt hadt gemaakt. Zelfs waren het de leeraars aangaande deze affchaffinge niet eens. Eenigen ſtelden dezen dienſt onder de oude kerkplegtigheden, van welke men een goed gebruik kon maken, en die den Godsdienſt eerwaardiger maakten, terwyl het in het tegendeel gevaarlyk zou zyn de zelve af te ſchaffen. Zy wilden, dat men ten minſte zou uitſtellen daar aan te raken, tot 'er tydt toe, dat de koning meerderjarig zou zyn geworden. De anderen, deze wereldſche pracht niet kunnende verdragen, en de zelve voor een bygelovigen dienſt houdende, zeiden, dat men zich niet genoeg kon verhaaſten met den zelven af te ſchaffen, om het volk daar door te ontnemen deze al te plompe drift, onwaardig aan het Chriſtendom. *Cranmer* onderſteunde hunne redenen, en bragt de zelve in den Raadt, die daar ſmaak in vondt, en hem belaſtte deze misbruiken te verbeteren. Hy zondt aanſtonts bevel aan *Bonner*, biſſchop van Londen, en deken der biſſchoppen van de provincie van Kantelberg, om het zelve te doen werkſtellig maken in alle deze bisdommen. *Bonner* maakte het bekend aan *Thirleby*, biſſchop van Weſtmunſter, en zyn gebodt wordt nog gevonden in de Regiſters. Het zelve behelſt, *dat hy ontfangen hadt de brieven van den aartsbiſſchop van Kantelberg, de welke hem deedt weten, dat Mylord de beſchermheer, op het goedvinden van den Raadt zyner Majeſteit, om zekere dringende redenen hadt beſloten de gewoonte af te ſchaffen van kaarſſen te dragen op Vrouwendag; die van gewyde aſſche te nemen op den eerſten dag van de Vaſten, en die van takken van bomen op de ſtraten en op de openbare wegen te werpen op Palmzondag. Dat hy hem derhalven, om te voldoen aan de bevelen van Mylord den aartsbiſſchop, daar kennis van gaf, op dat hy, van de zelve bevelen kennis gekregen hebbende, de zelve kon doen afkondigen en opvolgen in alle de kerken van zyn bisdom.* Dit bevel was van den 28 January.

Het volk en de kerkelyken zyn verdeelt omtrent de kerkplegtigheden, welke de Raadt wil affchaffen.

De Raadt beveelt *Cranmer* aan deze affchaffinge de handt te ſlaan.

Hy zendt zyn bevel aan *Bonner*, die het zelve werkſtellig maakt.

Inhoudt van dit bevel.

Om ondertuſſchen de bewegingen van een buitenſporigen yver te beletten gaf de koning eene verklaring op den 6 February uit, waar by aan alle perſonen verboden wierdt iets te vernieuwen aan de oude kerkgewoonten, ten minſte zonder uitdrukkelyke vergunninge van den Raadt. Deze verklaring raakte voor het overige niet die kerkplegtigheden, welke men reets hadt afgeſchaft, doordien de onderzoekers in het tegendeel gelaſt waren de affchaffing daar van aan te dringen, en den Hervormden predikanten bevolen was der zelver gebruik te beriſpen. De zelve verklaring verboodt aan alle predikers den predikſtoel te beklimmen, en te prediken, op welke plaats het ook ware, op ſtraffe van de gevangenis, en van ſtrenger ſtraffe, ingevalle zy zulks wederom deden, zonder vergunninge des konings, of zonder die der onderzoekers van den aartsbiſſchop van Kantelberg, of van zynen wybiſſchop. Dit ſtrekte om de drift der kerkelyken, yverigvoor het oude gelove, in te binden, en om het beleidt van *Cranmer* gezag te doen hebben.

Verklaring des konings om de vryheit der kerkelyken, yverig voor het oude gelove, te beteugelen.

Weinige dagen daar na kreeg hy een bevel van den Raadt, om weg te nemen de beelden, welke men nog uit bygelovigheit hadt behouden. Daar was 'er geen, het welk meer toeloop hadt van het volk, noch het welk met eenen ſchandelyker was, dan eene zekere afbeelding van de Drieëenheit, voor welke een kindt, door zyne ſpeelmakkers tot biſſchop verkoren, op Onnoſelen Kinderen-dag in omgang kwam, en wierook deedt aanſteken. Godt de Vader verſcheen daar onder de gedaante van een oud man, met eene driedubbelde kroon op het hooſdt. De Zoon was aan de andere zyde, onder de gedaante van een jongman, met eene gemene kroon op het hooſdt; de Maagdt Maria zat tuſſchen beide, en de H. Geeſt zweefde, in de gedaante van eene duive, boven haar. Op andere plaatſen wierdt de H. Drieëenheit verbeeld door een hooſdt met drie aangezichten. Dus wierdt de grootſte verborgendheit van het Chriſtendom ontheiligt, en de Godsdienſt bloot geſtelt voor de ſpotterny der ongelovigen en der Heidenen. Men hadt geen verſchil over het wegnemen van deze beelden, en de Roomſchgezinden ſchaamden zich de zelve weder te eiſchen: doch zy deden hun beſt om de andere te bewaren. Zy konden dit echter niet te boven komen, en men volgde den raadt van die genen, de welke vertoonden, dat deze beelden het volk beletten hunnen geeſt ten hemel op te heffen, en hen van de waarachtige Godvrucht aftrokken: zo dat de Raadt beval de zelve alle, zonder onderſcheidt, uit den weg te ruimen; der zelver ryke kaſſen, nevens het goudt en het zilver, dat daar toe behoorde, te brengen in de koninklyke ſchatkiſt, en de verſierſelen, waar mede men de zelve hadt opgepronkt, te gebruiken om de armen te kleden. *Gardiner*, en die van zyn bisdom, welke hy tot nog toe tot het beſchermen der beelden hadt aangemoedigt, onderwierpen zich, gelyk de anderen; en het bevel van den Raadt wierdt in alle de parochiën ter uitvoeringe gebragt.

Men neemt ook de andere beelden weg.

De Geſchiedenis leert ons, dat men als toen de gewoonte invoerde om de wapens des konings in de kerken te plaatſen; en wy hebben gezien, dat het volk van Londen weinige dagen na de kroninge van *Eduard* het crucifix hadt weggenomen uit de St. Martenskerk, en de wapens van den vorſt in des zelfs plaats opgehangen. Deze verandering geſchiedde niet om tot fieraadt te dienen, en nog minder om den koning te doen verkrygen de eerbiedt, welke men aan de beelden bewees. Het afbeeldſel van den vorſt was nergens geplaatſt, om te dienen tot een voorwerp voor eene zodanige Godvruchtigheit. Het is een valſch voorgeven van *Sanderus*, om het vernietigen der beelden hatelyk te maken. Men plaatſte deze wapens alleenlyk ten dien einde in de kerken, om het volk te onderrechten, dat het gezag van den vorſt zich tot in de kerken uitſtrekte.

Gewoonte, toen ingevoert om de wapens des konings in de kerken te plaatſen.

Belediginde onwaarheit, door *Sanderus* voorgegeven.

De Raadt hier van aan de hervormers het zuivere woordt Gods te prediken.

De Raadt liet het daar by niet beruſten. Hy ſchreef aan de hervormers, om hen te kennen te geven, dat het verbodt, het welk hy gedaan hadt van te prediken, alleen die genen raakte, welke op den predikſtoel bragten onnodige en te ver getrokkene twiſtgeſchillen, en niet de zodanige, die het zuivere woordt Gods predikten; dat men, wel verre van de laatſten den mondt te ſluiten, hen vermaande om de zaligmakende waarheden van het Chriſtendom te verkondigen; dat zy alleenlyk maar zorg zouden dragen om het te doen met matigheit, en met die voorzorge, welke tydt en plaats vereiſchten; dat zy voornamentlyk zou-

Schandelyke beelden van de H. Drieëenheit.

1548. den aandringen op de waarachtige bekeering des herte, en een goed leven; dat zy het volk ook zouden vermanen om afstandt te doen van de bygelovigheden, hoe oud de zelve ook mogten zyn: maar dat zy niets zouden vernieuwen in het overige van den dienst, daar men noch niet hadt aan geraakt, en dat zy met geduldt zouden verwachten de bevelen hunner overheden ten aanzien der zaken, de welke de koning tot nog toe of hadt goed gekeurt, of door de vingeren gezien.

Men benoemde ook gevolmachtigden, om te werken aan het onderzoek en de hervorminge der dienften van de kerke. De twee aartsbisschoppen waren aan het hoofdt, met zestien bisschoppen *, en zes andere Godgeleerden †. Zy begonnen met den dienst van het Avondmaal, of van de Misse, waar omtrent zy byna den gehelen ouden dienst behielden. Zy voegden alleenlyk daar by dat gene, het welk zy geraden vonden om den zelven te veranderen tot de bediening. De gezette order, over welke zy het eens wierden, behelsde: I. Dat daags voor het Avondmaal het volk vermaant zou worden om zich daar toe te bereiden. Men stondt de oorenbiecht toe aan die genen, die zich daar van wilden bedienen; en liet anderen de vryheit om zich van eene algemene bekenteniſſe te bedienen, gedaan in tegenwoordigheit van de gehele gemeente, zonder dat de een den anderen zou veroordeelen over dit verschillende gebruik, waar in een iegelyk de bewegingen van zyn gewisse hadt te volgen. II. Dat de priester, na dat hy gecommuniceert hadt, zich tot het volk zou wenden, en aan het zelve eene korte vermaning doen. III. Dat hy de Goddelyke oordeelen den onboetvaardigen zondaren zou aankondigen, en hen verzoeken, zich te onthouden van het Sakrament, ten minste byaldien zy geen ernstig voornemen hadden om zich te bekeeren; dat zy op dat stuk eenige oogenblikken zouden blyven staan, om te zien, of niemandt zou willen vertrekken IV. Dat de priester en het volk vervolgens eene algemene belydenis hunner zonden zouden doen, op welke eene vergiffenis zou volgen, welke de priester aan het volk zou geven. V. Dat hy zou oplezen de zelve Schriftuurplaatsen, welke men nog hedendaags leest in de Engelsche kerken op zulk een dag, en zich bedienen van dat gebedt, het welk men behouden hadt: *Wy vermenen niet, barmhertige Heere*, enz. VI. Dat het Sakrament onder de beide gedaanten zou worden uitgedeelt, eerst aan de priesters, en vervolgens aan het volk, onder het uitspreken van deze woorden: *Het ligchaam van onzen Heere JESUS CHRISTUS, voor u in de doodt gegeven, beware uw ligchaam ten eeuwigen leven*; en voorts: *Het bloedt van onzen Heere JESUS CHRISTUS, het welk voor u is vergoten, beware uwe ziele ten eeuwigen leven.* Op de klagte, welke eenigen naderhandt deden, dat men door deze woorden aan den drinkbeker meer kracht gaf dan aan de andere gedaante; beval *Cranmer*, dat men van de eene en de andere zou zeggen: *Beware uw ligchaam en uwe ziele tot de hope des eeuwigen levens.* Deze plegtigheit geëindigt zynde moest de priester het volk zegenen, en afscheidt geven. Voor het overige kwam men overeen, dat men het H. Sakrament niet meer omhoog zou heffen.

Wyze van het bedienen des Avondmaals.

*de bisschoppen van Londen, van Durham, van Worchester, van Norwich, van S. Asaph, van Salisbury, van Coventry, van Carlile, van Bristol, van St. David, van Eli, van Linkoln, van Chichester, van Hereford, van Westmunster, en van Rochester.

† *Cox, Mayo, Taylor, Heins, Robertson en Redmans.*

De koning bekrachtigt dezen dienst door zyne verklaring.

De koning bekrachtigde dezen dienst door eene openbare verklaring. De zelve behelsde, dat het Parlement bevolen hebbende, dat het Avondmaal voortaan onder de beide gedaanten van broodt en wyn zou bedient worden zo wel aan de leken, als aan de geestelykheit, zyne Majesteit niet wilde, dat dit H. Sakrament, door JESUS CHRISTUS ingestelt om te zyn een Sakrament van vereeniging in het Christendom, verdeeldheit zou brengen onder zyn volk; dat de koning daarom door deze verklaring belastte, dat alle de kerken van zyne koninkryken van Engelandt en van Ierlandt op deze wyze het Avondmaal zouden houden. „ Dat hy elk Avondmaal-houder vermaande „ om deelgenoot te zyn aan het ligchaam en aan „ het bloedt van zynen Zaligmaker, met eene on- „ derwerpinge en Christelyke eerbiedigheit; en „ dat zy anders hunne verdoemenis zouden eeten en „ drinken, als zy deze geheiligde verborgendhe- „ den onwaardiglyk ontfingen; daar zy in het te- „ gendeel, met eene geheiligde gesteldheit tot de „ zelve naderende, vereenigt zouden zyn met JE- „ SUS CHRISTUS, in hen wonende, en zy in „ hem". Hy voegde daar by, „ dat de gehoor- „ zaamheit, welke zy ten dien opzichte zouden „ laten blyken, hem zou aanmoedigen zyne zor- „ gen te besteeden om van dag tot dag het „ werk der Hervorminge verder voort te zetten, en, „ gelyk hy voorhadt, met Gods hulpe tot vol- „ maaktheit te brengen. Dat zy zich derhalven „ op hem zouden betrouwen, en dat zy zonder „ onverduldigheit zouden afwachten de uitwer- „ king van het gene hy hen beloofde. Dat zy de „ vrucht daar van op zynen tydt zouden inzame- „ len, behoudens dat zy de zelve den tydt lieten „ om ryp te worden, en dat zy door eene drift, „ meer overeenkomende met vleesch en bloedt, dan „ met de Godvrucht, de zelve niet zouden afrukken „ voor dat de zelve ryp was. Dat de onderdanen „ moesten gehoorzamen aan hunnen oppervorst, „ en zyne bevelen niet te leur stellen. Dat een vorst „ niets doen moet dan met grote omzichtigheit. „ Dat zy zynen goeden wille kenden, als mede dien „ van den beschermheer, zynen oom, en van den „ ganschen Raadt. Dat zy daar alles van te hopen „ hadden: maar dat hy, om zynen yver te doen ge- „ lukken, het geduldt van zyn volk van noden hadt.

Vermaning door hem gedaan aan de Avondmaal-houders.

Vyf dagen daar na zondt men afdrukſels van den nieuwen dienst naar elk bisdom, op dat de zelve gelykformig in alle de kerken zyn zou. Men hadt echter nafpraak van beide de zyden. Die genen, welke de oude gewoontens aankleefden, konden de affchaffing der oorenbiecht niet goedkeuren, welke zy van de tyden der Apostelen afhaalden, zich beroepende op de plaats van den H. *Jacobus*. De anderen gaven ten antwoordt: „ dat deze plaats „ het gemelde gebruik geenzins staafde; dat het „ zelve niet was ingevoert dan omtrent het einde „ van de V eeuwe; dat men het inderdaadt niet „ gelast vondt in eenige plaats van de H. Schrift; „ dat het een misbruik was, het welk een oneindig getal van andere hadt voor den dag gebragt, „ namentlyk, de gewoonte van zyne zonden door „ geldt af te kopen, de bede- en de kruisvaarten; „ alle middelen, bedacht om zich te ontslaan van „ de strengheit der boetepleginge. Dat daar uit „ was voortgekomen de heerschappy, welke de „ priesters zich over het gewisse hadden aange- „ matigt, waar van zy zich in de biechtstoelen „ meester hadden gemaakt; de aanwasch van het „ grote getal der monniken, die hen in het ver- „ volg den voet hadden geligt, en eindelyk de „ schandelyke aflaatkraam, met welken men het „ ligtgelovige volk bedroog". Men voegde daar by, „ dat men, met eene algemene belydenis in „ plaats van de heimelyke valt te stellen, de zaak „ hare oude gedaante zou wedergeven, en dat „ op deze algemene belydenis de vergiffenis, „ door den priester afgekondigt, volgende, „ ieder

Klagten over het afschaffen van de oorenbiecht.

Redenen om de afschaffing te billyken.

1548.

1548. „ ieder gelovige niet meer zou kunnen wen-
„ schen.

Men maakt het besluit aangaande de zangers werkstellig.

„ Men arbeidde ter zelver tydt om de inkomsten van de choorzangerschappen, en andere kerkelyke ampten van dien aardt, met die des konings te vereenigen. Onder de allervoornaamste noemt men de ryke kapel van S. Stephanus te Westmunster, en die van S. Marten den Groten te Londen. Men deedt onderzoek naar de landeryen, aan deze geestelyke ampten verknocht; men vernam naar de waarde van de zelve; naar die gene, welke nog in wezen waren, en naar die, welke reets vervremt waren. De gerechtelyke verklaringen daar van aan den Raadt zynde gezonden, besloot de zelve daar van nog voor zestig duizend guldens aan inkomsten te verkopen, welke somme men voor de oorlogs onkosten nog van noden hadt, en voor andere noodwendigheden van den Staat. De ridder *Henrik Mildmay* wierdt gelast de zorge daar van op zich te nemen.

Gardiner hant zich tege de nieuwe bedieninge van het Avondmaal.

De nieuwe bediening van het Avondmaal wierdt door het ganssche koninkryk aangenomen: *Gardiner* alleen maakte onder de handt volk op om zich daar tegen aan te kanten. Hy was van een ondernemenden aardt, en welken men niet kon bedwingen. Sedert dat men hem in vryheit hadt gestelt op het woordt, het welk hy hadt gegeven van te gehoorzamen aan de bevelen der onderzoekers, beschuldigde men hem van allerhande geschillen te hebben aangestookt; zyne huisgenoten te hebben gewapent; de leeraars, door den Raadt afgezonden, beledigt; met hen op den predikstoel te zyn geklommen, om het volk te vermanen naar hen niet te luisteren, en niemandt dan hem te geloven. Men zeide, dat men zich vergenoegt hadt hem voor den Raadt te ontbieden, hem eene berisping te geven, en hem te bannen in zyn huis te Londen; maar dat hy verzocht hadt voor zyne Majesteit te prediken, om zyn gedrag en zyne gevoelens te verdedigen, en zich te zuiveren van dat gene, het welk men hem te last leide. Dat hy ondertusschen, wel verre van de toehoorders voldaan te hebben, oproer hadt verwekt; dat hy hadt gesproken van zekere stukken, die men hem hadt verbode aan te roeren, en dat hy in het tegendeel niets gezegt hadt van de regering, welker gezag men hem gelast hadt toe te stemmen. Dat zo vele valsche passen te kennen gaven, dat hy een onverbeterlyk mensch was, die dagelyksch nieuwe onlusten zou verwekken, indien men hem niet opsloot. De Raadt, alle deze aanmerkingen overwogen hebbende, zondt hem gevangen naar den Tour, alwaar hy bleef tot aan de regering van *Maria*; en men hing het zegel voor zyn kabinet.

Men zendt hem naar de gevangenisse.

Wanneer hy voor den koning en voor den Raadt de predikatie deedt, uit welke men zyne beschuldiging het meest opmaakte, nam hy voor zynen text deze woorden van den H. *Mattheus* *: *Gy zyt de Christus, de zoon des levendigen Gods.* Hy sprak van de opperhoofdigheit van den paus, en bekende, dat de zelve te recht in Engelandt afgeschaft was. Hy sprak tegen het vernietigen der kloosters. Hy sprak van de beelden als van eene onverschillige zake, de welke men kon behouden om daar een goed gebruik van te maken, en de welke men ook uit de kerke kon verbannen. Hy keurde ook goed de herstelling van den drinkbeker, de nieuwe wyze van het Avondmaal te bedienen, en de afschaffing van de zielmissen: doch hy drong de wezentlyke tegenwoordigheit van het ligchaam en het bloedt van JESUS CHRISTUS in het Avondmaal krachtig aan, waar over hy door de eenen wierdt geprezen, en door de anderen gelaakt. Voor het overige zeide hy niets

Matth. XVI, 16.

Hy hadt gepredikt tegen de opperhoofdigheit van den paus; goedgekeurt het vernietigen der beelden en de herstelling van den drinkbeker.

van het gezag des minderjarigen konings, noch van dat van des zelfs Raadt gedurende zyne minderjarigheit. Dit stilzwygen kon hem niet verontschuldigen, alzo hy bevel hadt ontfangen om zich daar omtrent te verklaren, het welk de oorzaak was, waarom men hem naar de gevangenisse zondt. 1548.

Het was niet zonder reden, dat de Raadt *Gardiner* hadt gelast zich over dit artykel te verklaren, en dat hy des zelfs ongehoorzaamheit als eene wederspannigheit strafte. De geestelyke voorstanders van den Roomschen stoel verspreidden, dat de kerkelyke opperhoofdigheit, welke zy erkent hadden in den persoon van *Eduard*, niet overging tot zynen Raadt, en dat de zelve aan den anderen kant, door dezen vorst niet kunnende geoeffent worden gedurende zyne minderjarigheit, opgeschort bleef tot dat hy den ouderdom, door de wetten vastgestelt, bereikt hadt. De Raadt, de gevolgen van dit gevoelen inziende, vergaderde de Rechtsgeleerden. De zelve antwoordden eenpariglyk, dat de opperhoofdigheit gehecht was aan de koninklyke waardigheit; dat de zelve daarom ook zo wel geoeffent was door de bestierders van het koninkryk, gedurende de minderjarigheit van den prins, als door den prins zelve, meerderjarig geworden zynde. De geestelyken van de Roomsche party schenen door deze uitspraak niet overtuigt te zyn: doch de Raadt de zelve goedkeurende, waren zy genoodzaakt te gehoorzamen.

Zyne misdaadt was de kerkelyke opperhoofdigheit van *Eduard* gedurende des zelfs minderjarigheit te ontkennen.

Van den byzonderen dienst, het Avondmaal betreffende, kwam men tot eene algemene hervorminge der andere kerkdiensten. Daar waren inzonderheit vyf openbare diensten *, waar van men zich te dier tydt bediende in vyf verscheide delen van het koninkryk; die van Salisbury, wordende gevolgt in de Zuider delen; die van Jork, in gebruik zynde in de Noorder delen; die van Hereford, waar van men zich bediende in het prinsdom van Walles, tegen het Zuiden gelegen; die van Bangor, voor de Noorder provinciën van het zelve landschap, en eindelyk die van Linkoln, afzonderlyk ingestelt voor het bisdom van dien name. Het oogmerk der hervormers was een eenparigen kerkdienst vast te stellen, en het ontwerp, dat zy zich voorstelden, was, af te snyden de verdorvendheden der voorgaande eeuwen, behoudende de kerkgewoontens, welke de eerste kerk gebruikt hadt; en eindelyk, om aan de gehele wereldt te doen zien, dat zy de misbruiken niet afschaften door een geest tot nieuwigheit, doordien zy behielden al dat gene, het welk de oudheit hen zuiver, of onbevlekt, opgaf, zonder eenige bygelovigheit daar onder te mengen.

Daar waren vyf verscheide openbare diensten in het koninkryk voor de Hervorminge.

* Liturgiën.

Men hadt in de eerste eeuwen van de kerke zo vele openbare diensten, als 'er bisschoplyke setels waren. De voornaamste waren die van Jeruzalem en van Alexandrië, welke men kende den eersten onder den name van den H. Jacobus, en den anderen onder dien van den H. Marcus, doordien men geloofde, dat deze Apostelen de zelve hadden ingestelt. Men zegt, dat zy zodanig niet waren, als men de zelve hedendaags heeft onder de zelve benaminge, en dat de veranderingen, welke men daar in gemaakt heeft, de zelve zodanig hebben mismaakt, dat 'er byna niets van hunne eerste instellinge in gevonden wordt. Deze verandering kwam voort van de vryheit, welke elk bisschop zich in zyn bisdom aanmatigde om den opentlyken dienst te verbeteren, of daar iets by te voegen, naar dat hy zulks geraden vondt: eene gewoonte, de welke duurde tot op de tyden van S. *Augustinus*, die eene eenparigheit in den dienst vast stelde. *Gregorius* de I

Verscheldenheit der openbare diensten in de eerste eeuwen.

S. *Augustinus* vereenigt de zelve.

1548. de I maakte naderhandt eene nieuwe verordening, en ſtelde byna den gehelen dienſt op maatzang, zonder nochtans het gebruik der oude kerkdienſten te veroordeelen: zo dat 'er, de biſſchoppen voortgaande met hunne gebeden en byzondere overdenkingen te voegen by die van den dienſt, volgens hunnen aardt, of hunne Godvrucht, gene eeuw is geweeſt, waar in niet eenige aanmerkelyke veranderingen daar in gemaakt wierden. Hier uit is het byna oneindig getal van Miſſalen, van Getyboeken, kerkboeken *, Ceremonieboeken der biſſchoppen †, de Trap-Pſalmen §, de Pſalmboeken, de Uuren, en andere diergelyke werken. De Engelſche hervormers zochten dan onder dezen groten hoop van zo vele verſcheide ſtukken dat gene, het welk de meeſte overeenkomſt hadt met de eenvoudigheit van den Chriſtelyken Godsdienſt, en het meeſt tot ſtichtinge van het volk ſtrekte, verwerpende al het geen, het welk aanliep tegen de eerſte, en de andere verwaarloofde. Van dat foort was naar hun gevoelen het wyên van water, van zout, van broodt, van wierook, van waſchkaarſſen, van klokken, van kerken, van beelden, van altaren, van kruiſſen, van vaatwerk, van prieſterlyke gewaden, van bloemen, van palmtakken, van aſſche, enz. Altemaal plegtigheden, welke naar die der Heidenen zweemden, van welke de zelve ook voor het grootſte gedeelte waren overgenomen: doch men oordeelde de zelve te heiligen, doende haar van gebruik veranderen. De hervormers oordeelden daar anders van, en ſchaften de zelve af, vrezende, dat het volk, aan deze bygelovige plegtigheden gewend, de plichten van heiligmakinge des wandels mogt verzuimen of verwaarlozen.

Verandering door *Gregories* den I daar in gemaakt.

De veranderingen beginnen, en daar geſchieden 'er in elke eeuwe.

* Ritualen.

† Pontifikalen.

§ of Graduaal-Pſalmen.

De Hervormers ſuyden de bygelovige kerkgewoontens af.

Vervolgens onderzochten zy de kerkgewoontens, de welke met de bediening der Sakramenten gepaart gingen, en vernietigden die gene, welke zy geloofden ſtrydig te zyn met de inſtellinge van JESUS CHRISTUS. Zodanig ſcheen hen toe de vergeving der zonden, welke de prieſter gewoon was na de biecht te geven, voegende de gewaande verdienſten van den boeteling en die der Heiligen by de verdienſten van het lyden van JESUS CHRISTUS, om hem te doen verkrygen de vergeving zyner zonden, den aanwaſch zyner verdienſten, en der eeuwige beloningen. Van dat foort was ook dat gebedt, het welk by de plegtigheit van het laatſte olyſel wierdt uitgeſproken, te weten: *Door deze zalvinge, en zo vol door de oneindige barmhertigheit Gods, als door de voorbiddinge van de gelukzalige Maagdt, en van alle de Heiligen, vergeeft u Godt alle de zonden, welke gy hebt bedreven*, enz. Zy veroordeelden in de eene en in de andere dezer plegtigheden, dat men de verdienſten van JESUS CHRISTUS met die der ſchepſelen zamenvoegde, en dat men dus verſcheide oorzaken ſtelde van de vergevinge der zonden, de welke ons echter niet verworven is dan door de doodt des Zaligmakers, en door het gelove, het welk wy ſtellen op zyne offerhande, gevolgt door eene gehoorzaamheit aan zyne bevelen.

Zy verwerpen het vermengen van de verdienſten der Heiligen met die van Jeſus Chriſtus.

Men maakte twee andere algemene veranderingen in den openbaren kerkdienſt. Voor eerſt zette men de dienſtboeken over in de landtale, op dat de dienſt zou geſchieden in eene ſpraak, welke al het volk verſtondt. Men ſchikte zich, zeide men, in dezen naar het bevel van den H. *Paulus*, en naar het gebruik, waargenomen in alle de eeuwen van het Chriſtendom, tot dat de Roomſche kerk hadt ingevoert het gebruik van de Latynſche tale, om hare geeſtelykheit te eerwaardiger te maken. Men maakte ten twede eene hervorming in de feeſtdagen, welker getal ongemeen groot was, en van den dienſt der Heiligen, waar van de Legenden op zommige plaatſen belagchelyk waren, en op andere de verdienſten van JESUS CHRISTUS verminderden, wanneer men namentlyk de Heiligen badt om de vergevinge der zonden, en om het eeuwige leven, als of zy daar van de uitdeelders waren. 1548.

Men brengt de wyze van den openbaren dienſt over in de Engelſche tale,

Deze verbeteringen gemaakt zynde, ſloeg men de handt aan het opſtellen van een nieuwen kerkdienſt: doch men ſprak eerſt van de prieſterlyke klederen. Eenigen wilden, dat men de koorklederen en de andere ſieraden zou afſchaffen, als een gevolg van de pracht, waar mede men de verborgendheden van het Chriſtendom bedekt hadt, de welke men wederom tot hare eerſte eenvoudigheit moeſt brengen. De anderen antwoordden: *Dat de koorklederen in gebruik waren geweeſt ſedert de vierde eeuwe, in welke de kerk nog was in hare volkome zuiverheit. Dat de witte verw onder de oude wet was verkoren, als een zinnebeeldt van onnoſelheit en van heiligheit, en dat de Chriſtenen geen zwarigheit behoorden te maken om hier in de Joodſche kerk na te volgen. Dat men een middelweg moeſt houden in het afſchaffen der kerkgewoontens, en niets veranderen in die gene, de welke eene betamelykheit hebben, zonder ydelheit, en die de eerbiedt des volks veroorzaken, zonder hen tot bygelovigheit te brengen.* Verſchil wegens de koorklederen.

Men begon den nieuwen dienſt, de welke geregelt wierdt, byna zo als die nog tegenwoordig in de Engelſche kerke wordt waargenomen, onder den tytel van *Liturgie*, of het boek der openbare gebeden; het zelve gebedt by de inzegening van het Avondmaal, en de zelve dankzegging na het genieten van het zelve. De opheffing van het Sakrament wierdt volſlagen verboden: doch men behieldt het gebruik van het ongehevelde broodt, en de wyze van uitdeelinge, in dien tydt gebruikelyk, te weten dat de prieſter den Avondmaalganger het broodt in den mondt ſtak, in plaats van het hem in de handt te geven, volgens de inſtellinge van JESUS CHRISTUS en het oude gebruik. Kerkdienſt van het Nachtmaal in de kerk van Engelandt.

Men maakte ook kerkgezangen *, zamengeſteldt uit gebeden, afgebroken door antwoorden tuſſchen den prediker en het volk. Men ziet de zelve nog in de Engelſche Liturgie, uitgenomen een wenſch, welken men in deze oude kerkgezangen deedt, te weten *van verloſt te zyn van de dwingelandy van den paus, en van alle des zelfs gruwelen.* Dus was het dat men zich uitdrukte: een wenſch, de welke vervult is onder de regeringe van *Elizabeth* en van haren navolger. Wyze van het Avondmaal houden ten tyde van *Eduard* den VI. Kerkgezangen, met antwoorden vermengt. * Litaniën.

Ten aanzien van den Doop behieldt men het gebruik, van het teken des kruiſſes op het voorhoofdt en op de borſt van het kindt te maken: men beval den Duivel het zelve te verlaten, zonder ooit weder daar in te komen. De predikant dompelde het drie malen in de doopvondt: doch als het zwak was, vergenoegde men zich met het zelve alleenlyk water op het aangezicht te ſprengen. Men bedekte het vervolgens met een wit kleedt; de predikant goot het een weinig olie op het hooſdt, en eindigde deze kerkgewoonte met een gebedt, om Godt te bidden om de zalving van zynen H. Geeſt voor dat kindt. Plegtigheit aangaande den Doop.

Men behieldt het gebruik van het vormſel; maar in plaats van daar eene ydele plegtigheit van te maken bediende men zich van een onderzoek, nodig voor het kindt, over de vraagſtukken van zynen Doop en zyn gelove. Na dat hy daar van rekenſchap hadt gegeven, maakte de biſſchop, om het te beveſtigen, het teken des kruiſſes over het zelve, leide het de handen op, en ſprak de- Verandering gemaakt in het Sakrament van het vormſel.

ze

1548. ze woorden: *Ik beveſtige u in den name des Vaders*, enz.

Gebruik van het laatſte olyſel vry gegeven en verbetert.

Het laatſte olyſel wierdt niet afgeſchaft: doch men liet des zelfs gebruik in ieders vryen wille, en men vernietigde in het zelve al het gene men overtollig oordeelde, of bygelovig. Men ſtreek den zieltogenden alleenlyk olie op de borſt, of op het voorhoofdt, en men badt Godt; dat, gelyk als het ligchaam van den kranken deze zalving ontfing, zyne ziel ook ontfangen mogt die van den H. Geeſt; dat deze heilige gewoonte hem nuttig mogt zyn tot wederkryginge zyner gezondheit, en dat, het zy hy genas, of dat hy ſtierf, hy overwinnaar mogt zyn over de zonde en over de doodt. Voor het overrige zeide men, dat de plaats van den H. *Jacobus*, de welke van eene laatſte zalving ſchynt te ſpreken, betrekkelyk was op eene wonderdadige gave, met welke Godt zyne aanwaſſchende kerk vereert hadt: doch waar van men na de tyden der Apoſtelen gene voetſtappen zag: ook zeide men, dat deze plegtigheit na hen niet meer in gebruik was geweeſt, en dat men de zelve eerſt in het einde van de IX eeuwe herſtelt hadt, zonder aan de zelve eenige kracht te kunnen geven, welke het Gode niet behaagde uit te ſtrekken over alle de eeuwen van het Chriſtendom.

Jac. V, 14, 15.

Het gevoelen der hervormers daar omtrent.

Verandering van het gebedt voor de afgeſtorvenen.

Men verbeterde ook het gebedt voor de doden, en in plaats van het zelve af te ſchaffen vergenoegde men zich met deze verandering daar in te maken. Men ſprak van geen vagevuur; maar men beval aan de Goddelyke barmhertigheit de ziel; welke het ligchaam kwam te verlaten; men badt Godt de zelve in het bezit van het Paradys te ſtellen, en het ligchaam ten laatſten dage weder op te wekken.

Men behieldt de gewoonte van het Nachtmaal te geven in de huizen, wanneer byzondere lieden zich niet in de kerken kunnen bevinden.

Men behieldt ook de gewoonte van het Nachtmaal te geven in de byzondere huizen aan die genen, welke hunne ziekte, of eene wettige verhindering, belette om zich in de kerk te laten vinden: eene gewoonte; gebruikt in de eerſte kerke; wanneer men het Sakrament zondt naar de gevangenen, zonder pracht, zonder geleide, en menigmaal zelfs door een leek; als blykt uit de bekende geſchiedeniſſe van *Seraption*. De Hervormers gebruikten echter nog deze voorzorge; namentlyk, zy lieten eene kleine vergadering byeenkomen in de kamer van den gene, die het Avondmaal moeſt ontfangen, wanneer de kerkendienaar het Avondmaal zegende en uitdeelde, na den zieken alvorens toebereid te hebben door de belydeniſſe zyner zonden en eene vermaninge tot boetvaardigheit over zyne zonden (a).

Men behoudt de gewoonte van zich te kruiſſen.

Men bleef nog de gewoonte onderhouden van zich te kruiſſen: doch het volk wierdt onderrecht zulks alleen te moeten aanmerken als een zinnebeeldt, dat zy belydenis deden van het Chriſtelyke gelove, zonder aan dat teken eenige kracht toe te ſchryven. Het zelve was men gewoon te doen in de bedieninge van den Doop, in de plegtigheit van het vormſel, en by de inwydinge van 't broodt en den wyn in het Nachtmaal, om den laſter der tegenpartyders, die de hervormers beſchuldigden geen achting te hebben voor het kruis van JESUS CHRISTUS, te niet te doen.

Twee ſoorten van menſchen waren 'er, die zwarigheit veroorzaakten. Zommigen, met kracht gezet op de oude plegtigheden, hoe bygelovig ze ook waren, wilden de zelve behouden, zonder daar iets af te doen. Anderen, vyanden zynde van alle menſchelyke uitvindingen, konden de allereenvoudigſte overleveringen niet dulden, en ſchikten alles wederom naar de eerſte inſtellinge. De hervormers meenden, dat men een middelweg moeſt houden tuſſchen de al te ſterke aankleving der eerſten en de al te ſchroomachtige ſtrafheit der anderen: derhalven deze plegtigheden in twee ſoorten verdelende, verwierpen zy volſtrektelyk die gene, welker gebruik zy gevaarlyk bevonden, als haren oorſpronk genomen hebbende uit der menſchen ydelheit, en alleen ſtrekkende om den geeſt van bygelovigheit in te voeren. Doch zy behielden de gene, die met een goed oogmerk waren ingevoert, de zelve zuiverende van de bygelovigheden, die daar aan vaſt waren. Men nam ondertuſſchen deze omzichtigheit tegen een toekomend misbruik, om het volk in te boezemen, wat gebruik het daar van maken, en wat achting het daar voor hebben moeſt; ook om het zelve te doen weten, dat zy verre beneden de bevelen Gods zyn, dat men deze laatſte niet zonder heiligſchendinge mag veranderen, in plaats dat de kerkorder in het opvolgen der plegtigheden kan verzet worden.

Berecht aan het volk over het gebruik der kerkplegtigheden.

Engelandt, met deze zorge belemmert zynde, kon zich daarom te minder in oorlogszaken bezig houden. De ſchielyke te rug komſt van den beſchermheer, en de weinige troepen, die zy op de ryksgrenzen hadden gelaten, hadt den Schotten tydt verſchaft om adem te ſcheppen en van hunnen ſchrik te bedaren. Zy hadden den winter beſteed om nieuwe troepen te bekomen, en naauwlyks was de zelve voorby, of zy ondernamen het beleg van het ſlot Brougthi, een weinig beneden Dundy * gelegen. De regent voerde zelf den ſtorm aan, die kwalyk uitviel. Na dat de loopgravens drie maanden geoopent waren, wierdt hy genoodzaakt de belegering in eene inſluiting te veranderen, en met acht duizend man, die hy uit het leger hadt doen komen, de benden, uit Vrankryk hem te hulpe aanrukkende, te gemoet te gaan. Dit was een hoop van tien duizend man, de welke by Lyth aan landt waren gezet. *Deſſé-Epinvillers* was 'er de veldoverſte van, onderſteunt zynde door den Rhyngrave, de welke drie duizend Duitſchers onder zich hadt, door den wakkeren *Dandelot Coligny*, de welke twee duizend Franſchen geboodt, en door *d' Anglure*, die het overige des legers, dat *Henrik* de II de koninginne weduwe toezondt, onder zyn bevel hadt.

Hayward. Burnet.

Beleg van Brougthi door den grave van Aran.

* of Dundee, in Schotlandt, in het graafſchap Angus gelegen.

Hy verandert het beleg in eene inſluiting.

Dit was voor de twede maal, dat Vrankryk ſedert de doodt van *Henrik* den VIII de Schotten byſtandt liet toekomen tegen de Engelſchen. Wy hebben boven van den goeden uitſlag der hulpbenden, die onder het geleide van *Strozzi* in den voorgaanden jare aldaar waren aangekomen, geſproken, als mede de redenen aangehaalt, die *Henrik* den II bewogen om zich liever in een verbondt met de Schotten dan met de Engelſchen te begeven: het zy zyn wezentlyk belang het dus vereiſchte, of dat hy was omgezet door de *Guizen*, nabeſtaande bloedverwanten der koninginne weduwe, die veel op hem vermogten. Het goed verſtandt, het welk tuſſchen *François* den I en *Henrik* den VIII wederom herſtelt was, wierdt eerlang na de doodt dier twee koningen gebroken. De hoven, van meeſters en ſtaatsmannen verandert zynde, veranderden ook van zinnelykheit, en kregen eene verſchillende gedaante. Men zou niet met grondt kunnen zeggen, wat het laatſte beſluit van die twee vorſten geweeſt zy ten opzichte der zaken van den Godsdienſt. Op de onzekere berechten der ſchryveren kan men weinig ſtaat maken. Zommigen willen, dat zy beide wel genegenheit hadden tot eene gehele hervorming, en anderen, dat zy den ondergang der Proteſtanten gezworen hadden. Het is ten minſte zeker, dat zy zich met Duitſchlandt in verbondt begaven, en dat hunne doodt

Vrankryk zendt zes duizend man ter hulpe van Schotlandt.

(a) De huisdoop wierdt ook in de hoogſte noodzakelykheit toegelaten: doch de openbare doop aangeprezen.

1548. doodt den keizer zeer gunſtig was. Ten anderen, ſchoon *François* de I den Gereformeerden Godsdienſt niet was toegedaan, is het echter zeker, dat de hertogin van Eſtampes, die alles op hem vermogt, den zelven omhelſt hadt; het geen hem zou hebben kunnen bewegen tot onderhoudinge van de verbonden, op nieuw tuſſchen hem en *Henrik* den VIII geſloten, onaangezien de doodt van dezen laatſten, en den Proteſtantſchen Godsdienſt, dien *Eduard* hadt aangenomen, in plaats dat *Henrik* de II in den haat van dezen Godsdienſt was opgevoed, en van perſonen beſtiert wierdt, die 'er niet minder dan hy op gebeten waren. De hertogin van Eſtampes was aan het hof niet meer in aanzien. Hare mededinnares, *Diana* van Poitiers, en de konneſtabel van Montmorenci, die haar een dodelyken haat toedroeg, hadden haar doen verbannen op een van hare luſthuizen, alwaar zy haren Godsdienſt oeffende zo lang als ze leefde, en vele perſonen door haar voorbeeldt en hare mildadigheden tot zich trok.

Haat van *Henrik* den II tegen de hervorminge.

Mezeray.

Daar bleven dan by den nieuwen koning gene andere dan die den ouden Godsdienſt byzonder aankleefden; de konneſtabel, de hertog van Guize, en de maarſchalk van St. André; ondersteunt wordende door de minnareſſe van den vorſt, de welke, hoe oud ze ook was, des zelfs hert volſtrektelyk bezat. Dus wederhieldt deze haat tegen den Hervormden Godsdienſt van de eene zyde *Henrik* den II om zich met een koninkryk te vereenigen, dat den zelven wilde doen zegepralen; en van de andere deedt hem de gunſt der *Guizen* een beſluit nemen om zich te voegen by de koninginne van Schotlandt, hunne nabeſtaande. Hierom is het niet te verwonderen, dat deze inzichten het meeſt vermogten. Voeg hier nog by eene andere ſtaatkundige reden, namentlyk het huwelyk der jonge koninginne met den Dauphin van Vrankryk, die door dit middel, zonder iets te wagen, de kroon bekwam. *Henrik* de II, verwondert over de gelukkige verrechtingen van *Karel* den V, liet hem zo veel lands winnen als hy begeerde: de paus verzocht met hem een verbondt aan te gaan tegen een zo gevaarlyken vyandt, mits gevende zyne natuurlyke dochter, die hy by *Diana* van Poitiers geteelt hadt, aan *Horatius Farneſe*, zynen kleinzoon, doch te vergeeſſch: hy vertrouwde zich niet op den hogen ouderdom des H. Vaders, noch op het bondgenootſchap zyner baſtaarden (a). Hy verzuimde ook de verbindteniſſen, die *François* de I zo zorgvuldig met *Solyman* onderhouden hadt, en liet *Karel* den V begaan, die met den Sultan een beſtandt floot voor vyf jaren. Dus alleen ten voorwerp hebbende of zyne vermaken, of ſtaatsbeſchikkingen, of den oörlog van Schotlandt, dien men hem als eene gunſtige omſtandigheit deedt beſchouwen. Om deze rykskroon aan de zyne te hechten, was hy alleen bedacht om troepen derwaarts te zenden. Hy gaf daar van het bevel aan de veldheeren, die wy genoemt hebben, en zy kwamen ter dier plaatſe zonder hinderniſſe aan, naar de gedachten van zommigen op het einde van May, of, zo als anderen willen, op het einde van Juny.

Deze haat vervient hem van *Eduard* den VI.

Lesley. Hayward. Thuanus. Burnet.

Na dat ze eenige dagen beſteed hadden om zich te ververſchen en uit te ruſten, wierdt 'er een beſluit genomen om Haddington te belegeren. De plaats wierdt terſtondt berend: doch eer de loopgravens geoopent wierden, waren 'er van de zyde der Schotten omſtandige overwegingen over de nieuwe aanbiedingen, die de beſchermheer hen gedaan hadt, namentlyk een beſtandt van tien jaren, het welk Schotlandt in ſtaat kon ſtellen om hunne ſchade te herſtellen, en om zich, na verloop van een zo merkelyken tydt, zo machtig te zien als ooit. Engelandt in het tegendeel ſcheen de vruchten zyner overwinninge te verliezen, en af te ſtaan van alle zyne voordeelen. Het geen den beſchermheer noopte om dus te werk te gaan, was voor eerſt de ongeruſtheit, of de gedurige heimelyke handelingen van den zeevoogdt, zynen broeder, en ten twede de bekommering, waar in hy gebragt wierdt door de bewegingen der Roomſch-Katholyken, die zich niet konden voegen naar de veranderingen, welke men onlangs te voren in den Godsdienſt gemaakt hadt. De oorlog in Schotlandt riep hem op de grenzen; zyne zekerheit, en het belang des Proteſtantſchen Godsdienſts hielden hem aan het hof. By deze bedenkingen, die hem tot de vrede met Schotlandt deden overhellen, kwam nog een andere; namentlyk, het welwezen der bondgenoten in Duitſchlandt; waar van de ondergang onvermydelyk ſcheen, ten zy de zelve van de Franſchen en Engelſchen te zamen wierden bygeſprongen: eene vereeniging, die anders, zonder de vrede met Schotlandt, onmogelyk was. Trouwens de zaak van de Duitſche Proteſtanten kon wonderlyk veel toebrengen tot de hervorminge in Engelandt, en de beſchermheer wenſchte met al zyn hert om hen te hulp te komen. Dit was de byzonderſte oorzaak, waarom hy 't beſtandt aan den Schotten voorſtelde. Voorts begeerde hy, tot verzekering, niet meer dan hun woordt, namentlyk, dat de jonge koningin gedurende het beſtandt van tien jaren zich aan niemandt zou verbinden.

1548.

Nieuwe voorſlagen van vrede tuſſchen Engelandt en Schotlandt.

De aanbiedingen des beſchermheers waren voortgekomen door die van Vrankryk; de ſtaatsdienaars van *Henrik* den II hadden voorgeſtelt om hunnen Dauphin met de jonge koninginne te doen trouwen, en ſchepen mede genomen om haar in hunne havens over te brengen. Zy beloofden haar naar haren rang op te voeden, niet alleen als koningin van Schotlandt, maar als de gene, die het t' eeniger tydt van Vrankryk ook zou worden. Zy gaven den Schotten hope tot de roemruchtigſte regeringe der wereldt; en om hunnen haat en hunne wraakzucht te ſtrelen, verzekerden zy hen van een zo machtigen byſtandt, dat zy daar door over de Engelſchen zouden zegepralen. Vele heeren echter helden meer over tot een bondgenootſchap met Engelandt dan met Vrankryk. Zy herhaalden menigmalen de redenen, in andere byeenkomſten bygebragt, namentlyk, „ dat het eilandt, „ het welk deze twee volkeren bewoonden, hen „ vereenigt hieldt door de zelve tale en de zelve „ gewoontens: dat zy in het tegendeel door eene „ merkelyke zeeruimte van Vrankryk waren afgelegen, hebbende met die van dat koninkryk „ noch overeenkomſt in tale, noch in zeden: de „ eene by de andere vremd, en alleen in bondgenootſchap zynde door ſtaatkundige redenen, „ de welke zouden ophouden zo haaſt als de Schotten door het huwelyk hunner koninginne de „ hoedanigheit van bondgenoten in die van onderdanen zouden verwiſſelen". Doch de party der koninginne weduwe, onder welke ook de geeſtelyken waren, wiſt door krachtige uitdrukkingen de woede der Engelſchen, in hunne laatſte vyandelykheden gebleken, lelyk af te ſchilderen. Zy ſtelden hen voor oogen *wat zy te verwachten hadden van een huwelyk, daar zulke vreemde pogingen waren vooraf gegaan*, hen nog met levendiger verwen afſchetzende het gevaar, waar aan de Roomſch-Katholyke Godsdienſt door dit huwelyk, het eenigſte daar het beſtandt van tien jaren op zag, zich zou vinden bloot geſtelt. Zy zeiden,

Redenen dat Schotten, die hen tot een bondgenootſchap met Engelandt deden overhellen.

(a) Hy hadt 'er verſcheide, en *Horatius* was uit eenen van de selve geſproten.

1548. Redenen van de andere party.

„ dat koning *Eduard* in kettery was opgebragt; „ dat hy onder het opzicht van zyne ketterſche „ oomen was, die in de voornaamſte ampten van „ kerk en ſtaat perſonen hadden geſtelt van de „ nieuwe geloofsbelydeniſſe; dat de meeſte der „ aanzienlyke heeren en het Engelſche volk de „ zelve omhelſt hadden, en dat Schotlandt, reets „ daar mede beſmet zynde, de zelve eerlang zou „ zien zegepralen over den ouden Godsdienſt, in- „ dien het naar de wetten eens Proteſtantſchen „ konings luiſterde". De eerſte gaven daar op weder ten antwoordt, „ dat het beſtandt hen in „ geruſtheit ſtelde rakende alle deze bekommer- „ niſſen; dat hen het zelve tydt en middel verſchafte „ om het ryk en den Godsdienſt tegen nieuwighe- „ den te beſchutten, om de bewegingen der Engel- „ ſchen na te gaan, en daar van de oogmerken te „ doorgronden; en byaldien zy hen na het eindi- „ gen van het beſtandt verdacht mogten zyn, dat zy „ dan de vryheit hadden om zich van hun bondge- „ nootſchap te ontſlaan; dat zy dan beter in ſtaat „ zouden zyn, dan zy geweeſt waren, om tegen een „ zo machtig naburig vorſt den oorlog te voeren, „ en dat Vrankryk altoos gereed zou zyn om hen „ by te ſtaan; dat zy eindelyk, Schotlandt in „ zulk een bedroefden ſtaat vindende, alleen moeſ- „ ten denken om den vyandt van hunne grenzen „ af te keren, en dat zulks niet kon geſchieden „ dan met aanneminge van het beſtandt: dat, zo „ zy in het tegendeel hunne jonge koningin naar „ Vrankryk lieten gaan, zy niet langer vrede met „ Engelandt moeſten afwachten; en byaldien zy „ in den veldtocht, die eerſt een begin nam, zo „ ongelukkig waren, als in den voorgaanden, hen „ niets zou overblyven om hunne goederen en vry- „ heit weder te krygen; dat zy ten prooi van een „ getergden overwinnaar zouden worden, die „ over hen zou oeffenen al de ſtrafheit van zyn „ recht, en dat zy dan alles te vrezen hadden en „ ten opzichte van Godsdienſt, en van heerſchap- „ pye". Doch de anderen wiſten hier op te zeg- gen, „ dat de goede party verdrukt zou worden, „ zo de invoerders van nieuwigheden in Schot- „ landt zich, by het voordeel van een beſtandt „ met Engelandt, konden verſterken, en dat zy, „ menende zich van een buitenlandſchen oorlog „ te bevryden, een binnenlandſchen zouden ver- „ wekken, die nog veel gevaarlyker was; dat „ Engelandt niet zou in gebreke blyven onder de „ handt hulpe te doen aan de genen, die dat ryk „ waren toegedaan, en dat Vrankryk, zich zien- „ de voor het hoofdt geſtoten, wyl men zyn bond- „ genootſchap geweigert hadt, geen moei- „ te meer zou doen om een volk te helpen, dat „ zyne goede mening zo ſlecht hadt beantwoord, „ in plaats dat, zy zich verhaaſtende om de „ jonge koningin derwaarts te doen overgaan, de- „ ze kroon zich zou vinden ingewikkelt om hen „ met alle hare krachten te lande en ter zee by te „ ſpringen; dat de Engelſchen in het te- „ gendeel, zich verſteken ziende van de ho- „ pe eens huwelyks, dat hen aanlokte, de „ luſt daar toe ook wel zouden verliezen, „ als mede om in een oorlog te volharden, „ die hen niet minder laſtig was dan Schot- „ landt.

De geſchenken van Vrankryk deden de laatſten triomferen.

Deze redenen waren van meer gewigt dan de andere. Om de zelve nog meer vermogen te doen hebben, voegden de Franſche ſtaatbedienaars daar geſchenken by, en de eertytels, waar mede zy de voornaamſten des koninkryks vereerden. De regent wierdt vereert met den tytel van hertog van Chatelleraud, en kreeg twaalf duizend guldens * tot een jaargeldt, met beloften, die nog al voor-

* *Livres.*

deeliger waren (a). Dus eindigden de byeen- komſten naar genoegen der Franſchen, en men ver- zekerde hen, de jonge koningin in hunne handen te zullen leveren, die te Dunbritton was, byaldien zy de Engelſchen konden misleiden, wier vloot in zee geſtoken was om hen den pas af te ſnyden. Ten dien einde moeſt men op eene liſt bedacht zyn, en men vondt goed zich te gelaten als of men, na de ontſcheping der troepen, weder naar Vrank- ryk te rug keerde, zonder den weg te nemen naar de kant van Dunbritton. Hier op gingen de Fran- ſche ſchepen onder zeil, even of zy een oogmerk had- den naar hun ryk te keren, en lopende langs de Schotſche kuſt, voorby de eilanden van Orkney, gingen zy, zonder ontdekt te worden, op de hoogte van Dunbritton ten anker, daar de konin- ginne weduwe haar hof hieldt. Zy gaf de jonge koningin in handen van den Franſchen afgezant over, die haar aan boordt geleidde. *Villegagnon*, ridder van Maltha, geboodt de Franſche vloot, beſtaande byna geheel uit galeien. De admiraal van Engelandt wachtte de zelve op in 't Naauw, alwaar hy zyne vloot in order hadt geſtelt om ſlag te leveren. Hy zou zich nooit hebben kunnen verbeelden, dat de galeien, om hem te myden, de Ierſche zee zouden inzeilen; het geen zy ech- ter deden, willende liever eene princes van zes ja- ren bloot ſtellen voor het geweldt van eene woeſte zee en bulderende ſtormen, daar zy op hunne rei- ze mede te worſtelen hadden; dan haar het gevaar onderwerpen van in der Engelſchen handen te ver- vallen. Zy landden, na veel zukkelens en ge- vaar, in de havens van Bretagne, van waar de jonge koningin naar Parys wierdt gebragt. Hier wierdt ze van den koning ontfangen met alle eer- bewyzingen, die men aan hare geboorte verſchul- digt was, zo wel als ten aanzien van tocko- mende bruidt des Dauphins, en buitengemeen van hare oomen, de *Guizen*, geliefkooſt, won- derlyk in hun ſchik zynde met een huwelyk, dat hunne verdienſten luiſter zou byzetten, en hun fortuin nog meer onderſchragen.

1548.

Omweg der Franſche vloot om de Engelſchen te misleiden.

Zy komt met de jonge ko- ninginne van Schot- landt in de havens van Bretagne.

De Schotten belegeren Haddington.

De Engelſche zeevoogdt, die in zyn oogmerk gemiſt hadt, kwam weder in zyne haven te rug, en de Schotten begonnen het beleg van Hadding- ton voort te zetten. Deze plaats, die de Engel- ſchen hen in den vorigen veldtocht hadden ont- weldigt, was hen van eene grote noodzakelyk- heit, om dat ze naby Edenburg, de hoofdſtadt dezes koninkryks, leggende, die ſtadt door ha- re bezetting byzonder laſtig viel. Zy was ge- bouwt in eene vermakelyke valei, en kon door gene hoogte beſtreken worden. Vier forten, op eene gelyke afgelegenheit, beſchermden de zelve voor aannaderinge; zelfs beſchut zynde door eene brede gracht, die ze zelve dekte, uit welke men komende, en eenige ſchreden voortgaande, eene andere vindt, van de zelve wydte, doorſneden met werken, gelyk den vlakken grondt; die het kanon niet kan beſchadigen, voorzien met goede torens, aan gene kant van de welke, eer dat men in de veſting komt, een ruim plein is, alwaar de troe- pen der ſtadt zich somwylen in ſlagorder ſtellen. De Franſchen, gevoegt by de Schotten, wendden al hun vermogen aan om de plaats in te nemen: maar indien ze hevig wierdt aangevallen, ze wierdt ook hevig verdedigt. Men was inzonderheit ver- wondert in de verſcheide ſtormen der belegenaars over de ſtoutheit der Hooglanders van Schotlandt; menſchen, die half naakt gingen, en gene andere wapenen hadden dan degen en ſchildt. Des niet- tegenſtaande waren zy in de allergevaarlykſte gele-

Beſchryving van deze plaats.

Stoutheit der Hooglan- ders van Schotlandt.

(a) *Thuanus* zegt, dat dit eerſt geſchiedde in den jare 1551.

1548. genheden tegenwoordig, en lieten zich vinden in de allerheetſte ſchermutſelingen. Een onder hen, een Engelſchman op de ſchouders genomen hebbende, bragt hem tot in het leger, onaangezien den wederſtandt van den Engelſchman, wiens woede zodanig was, dat hy den ganſchen hals zyns vyands met zyne tanden verſcheurde. Nochtans liet de Hooglander niet los, kwam met dat pak in het leger, en boodt zynen gevangen *Deſſé* aan, by wien hy byzonderen lof behaalde, ne vereërt wierdt met twintig goude kronen en een malie-hemdrok *. De Engelſchen, eene plaats van zulk eene aangelegenheit niet willende verliezen, trachtten 'er meer volk in te werpen: doch alle de toegangen waren zo wel bezet, dat zy moeite hadden zulks uit te voeren. Met den aanvang verloren zy duizend voetknechten, die in ſtukken wierden gehouwen, en van drie honderd ruiters, die de ridders *Bowes* en *Palmer* hen van Berwich aanbragten, kwam er naauwlyks een af. Eindelyk vonden zy echter middel om 'er drie honderd man in te werpen, die een omweg namen, door welken zy, by de duiſterheit des nachts, in de ſtadt kwamen, medebrengende voorraadt van krygstuig en mondkoſt. Deze ververſching kwam ter tydt, om den belegerden, die het reets aan mondkoſt ontbrak, weder moedt te geven.

* Een onderkleedt van yzere kettingies, of tingeties.

De Schotten breken de belegering op.

De Schotten, daar van de tyding gekregen hebbende, wierden wanhopig deze plaats te winnen, welker afgelegene werken zy zelfs niet eens hadden kunnen inkrygen. Deze onverduldige natie, die aan den anderen kant den oorlog voerde ten haren ſchade, begon verdrietig te worden over de langdurigheit van een beleg, dat naauwlyks eenige weken geduurt hadt; en gelyk zy aldaar vrywillig gekomen waren, gingen zy ook weder heen uit hunne eige beweging, zonder dat de ſmekingen van den regent en van den grave van Huntley hen konden tegenhouden: zo dat van acht duizend man, die zy uitmaakten, geen zes honderd overbleven, behalven de hulptroepen uit Vrankryk. Dit verlopen aan het hof van Engelandt bekend gemaakt zynde, verplichtte den beſchermheer zich van eene zo voordeelige gelegenheit te bedienen, en nieuwe manſchap derwaarts te zenden, die niet alleen in ſtaat zou wezen de ſtadt te ontzetten, maar ook om ten platten lande eene ſtroping te doen. Aan de andere zyde onderrechtte *Deſſé* de koninginne weduwe, die van Dunbritton weder te Edenburg was te rug gekomen, van het gevaar, waar in het Franſche leger, door de Schotten verlaten zynde, zich bevondt, daar by voegende, dat dit gevaar ganſch Schotlandt dreigde: daarenboven kennis gevende vernomen te hebben, dat de hertog van Sommerſet van alle kanten troepen worf, waar mede hy voorhadt de belegering op te ſlaan; dat hy niet in ſtaat was hen het hoofdt te bieden, en dat, byaldien zy op zyne legerplaats kwamen aanvallen, zy niet alleen hem zouden noodzaken de zelve te verlaten, maar dat zy zelfs in het hert des koninkryks zouden indringen. Hy ſmeekte de koninginne, haren adel in aller yl byeen te verzamelen, en den zelven te verplichten zyn leger te komen verſterken. Dit wierdt gedaan, en de koningin deedt aan alle hare edellieden eene zo beweeglyke aanſpraak, dat zy, haar al het verzochte toegeſtaan hebbende, zich dadelyk naar dien poſt ſpoedden. Zy kwamen daar aan juiſt zo als men *Deſſé* verwittigt hadt, dat 'er een getal van vyf duizend Engelſche ruiters ontdekt was, die het op de ſtadt aanzetten. Dit was het leger niet, dat de beſchermheer op de been bragt; het zelve was nog niet gereed; maar onderwylen zondt hy een hoop paardevolk, die hy meende machtig genoeg te zyn om de liniën te beklimmen, en om volk in de veſting te krygen, ingevalle het niet genoeg in ſtaat was om het beleg op te ſlaan. 1548.

Zy reden terſtondt rondom de liniën, en de buitenwerken van de plaats genadert zynde, naby genoeg om van de belegerden verſtaan te worden, prezen zy hunne trouwe en dapperheit, hen moedt inſprekende, dat zy daar in zouden voortgaan, en met hen aanſpannen om de vyanden te verdryven. Deze woorden hadden echter geen uitwerking. *Deſſé*, beſpeurende, dat de Engelſchen, door den onderſtandt van volk, het welk in zyne legerplaats was aangekomen, ontſteld zynde, ſchielyk verſlaauwden, beſloot zich van een zo gunſtig oogenblik te bedienen. Hy bragt zyne troepen vaardig in ſlagorder, deedt *Dundelot* en den Rhyngraat optrekken, die de vyanden van voren aangrepen, terwyl hy met zyn beſte paardevolk de zelve van ter zyde beſprong. Dit geleek beter naar eene vlucht dan naar een gevecht. Indien men eenen der Franſche kapiteins, die zich mede in deze krygsontmoeting bevondt, waar van hy een naauwkeurig verhaal heeft gedaan, geloven mag, zouden 'er twee duizend Engelſchen gevangen genomen, en acht honderd geſneuvelt zyn, zonder dat het meer dan vyftien man aan de overwinnaars gekoſt hadt. *Buchananus* bericht, dat het maar duizend voetknechten en drie honderd ruiters waren, die aldaar omkwamen: en het is op deze nederlaag, dat hy de twee eerſte, waar van wy gewag hebben gemaakt, overbrengt, in eene van de welke de ridders *Bowes* en *Palmer* drie honderd ruiters verloren. Wat 'er van zy, het verlies der Engelſchen was groot, en *Deſſé*, menende hen tot zynen wille te hebben, om dat zy voor de twede maal gebrek aan voorraadt begonnen te krygen, poogde alleen zyne troepen te ſparen. Hy hieldt zich vergenoegt met de veſting dermaten ingeſloten te houden, dat 'er geen toevoer kon ingebragt worden; en van legerplaats veranderende, om dat die poſt niet al te veel tot zyn gemak ſtrekte, koos hy eene voordeeliger gelegenheit. Doch hy bedroog zich in zyne gedachten omtrent de Engelſchen. Deze trotſche natie was minder verſlagen over zulke geringe ongevallen, dan ze 'er geſtoort over was, en alleen bedacht om die te herſtellen. Zy was ten anderen vooringenomen met de voorſpellingen, waar van toen geruchten gingen; namentlyk dat de tydt gekomen was, dat Schotlandt aan de heerſchappye der Engelſchen moeſt overgaan, en deze voorzegging wierdt als eene zekere waarheit gelooft. Byna alle deze volkeren hellen vry wat over tot de ligtgelovigheit van valſche dingen; doch de Engelſchen laten 'er zich zodanig door vervoeren, dat zy bekwaam zyn om op zulke bedrieglyke verzekeringen alles te ondernemen, en goedt en bloedt in de waagſchale te zetten om 'er de vervulling van te zien.

Hy verlaat een hoop Engelſche ruitery.

Ligtgelovigheit der Engelſchen aan valſche voorzeggingen.

De beſchermheer mogt deze geneigtheit des volks wel lyden, en zocht de zelve door zyne voorzorge te onderſchragen. Hy maakte zo veel ſpoedt, dat hy in weinig tyds een leger op de been hadt van achttien duizend voetknechten en zeven duizend ruiters *. Hy deedt het onder het gebiedt des graven van Lenox, volgens de Franſche en Schotſche geſchiedſchryvers, optrekken: doch, naar het verhaal der Engelſchen, onder dat van den grave van Shrewsbury, om dat *Lenox*, zeggen zy, dezen veldheer alleen moeſt byſtaan met zyne raadgevingen en verſtandhoudingen. Alvorens de troepen optogen zondt de beſchermheer de vloot langs de kuſten, om ſtroperyen te plegen, en op verſcheide plaatſen landingen te doen: zo om ver-

* *Burnet* maakt het 8000 mannen zwakker.

De Franſche veldheer dringt de koningin hen byſtandt toe te zenden.

Daar blyven 'er alleen 600 met de Franſche troepen.

1548. verdeeldheit te maken, als om een schrik in het koninkryk te brengen. Hy gaf daar van het bevel aan zynen broeder, dien het van rechts wegen, uit krachte van zyn ampt van zeevoogdt, toekwam: het zy dat hy, met het aan een ander te geven, niet wilde betuigen het gevoelen, dat hy hadt over zynen heimelyken handel, of dat hy dez heerschzuchtigen door zo een heusch gedrag weder tot zich trachtte te halen. Mogelyk heeft hy ook veiliger geacht hem van het hof te verwyderen, onder voorwendsel van eene aanzienlyke bediening, dan hem by den jongen koning te laten, wiens al te grote toegevendheit hy reets bemerkt hadt. De vloot onder zeil gegaan zynde; vondt gene schepen, die haar de zee betwistten. Een gedeelte van de Schotsche schepen hadt de jonge koningin naar Vrankryk geleid, en de overige waren niet in staat om de Engelsche zeemacht tegen te staan: dus was het hen gemakkelyk landingen te doen; doch zy stonden 'er slecht by. De eerste geschiedde te Tife, daar de Engelschen twaalf honderd man ontscheepten, en landwaarts in gingen; doende eenige stukken kanon achter zich volgen. *Jakob Murray*, natuurlyke broeder van de jonge koninginne, die naderhandt graaf van dien naam en regent van Schotlandt wierdt, dwong hen te rug te trekken; by welke gelegenheit zes honderd van de Engelschen omkwamen, en honderd gevangen wierden.

Landingen van den zeevoogdt *Seymour* in Schotlandt; doch met weinig voordeel.

Zy waren niet gelukkiger in hunne tweede landinge te Montrose. *Areskin*† van Dun hadt in de plaats een fort opgeworpen, waar in hy zich besloten hadt, met voornemen om het tegen de aanvallen der Engelschen tot het uiterste toe te verdedigen. Deze trachtten het by nacht te overrompelen; maar door eene onbedachtzaamheit, die niet te verschonen is, lieten zy alle hunne vuren ontstoken blyven, uit vreze, dat de schepen anders van hunne rechte streek mogten afdwalen, zo dat zy, in plaats van hunne aankomst door de duisterheit te verbergen, door de vuren der vloot ontdekt wierden. De plaatsvoogdt, hen ziende aankomen, maakte een overleg om hen te keer te gaan. Hy vervaardigde alle de chaloupen en andere kleine vaartuigen, die in de haven lagen, en bemande de zelve met zodanigen, die bekwaam waren om den vyandt het inkomen te beletten. Ondertusschen trok hy hen met eenige brave soldaten te gemoet, en leide achter eene naby gelegene hoogte een hoop landvolk, hen belastende, zich niet te vertonen voor dat hy hen een teken hadt gegeven. Het was dag toen de Engelschen ontscheept waren; en de Schotten naar hen toe ziende komen, verachtten zy een zo geringen hoop, en gaven 'er vuur op. De plaatsvoogdt vocht al achter uit deinzende, zoekende den vyandt in de hinderlage te brengen. Dus kwamen zy alle beide tot aan den heuvel, daar het landvolk achter lag. Deze sprongen uit hunne post op de twede kanonschoot, die uit de plaats gedaan wierdt, het teken, tusschen hen bestelt. De Engelschen waren verzet; en duchtende van nog elders van daan omringt te worden, sloegen zy geen acht op het getal, noch op de gesteldheit van eene party slecht gewapende boeren, die hen naderden, en poogden alleen weder aan boordt van hunne schepen te komen. Zy vluchtten zelfs met zo veel wanorder, dat 'er van acht honderd, die geland waren, naauwlyks een derde naar Londen keerde. Zo slecht vielen de ondernemingen van den zeevoogdt uit, die de koers weder naar Engelandt zette, door deze twee ongelukken den moedt verloren hebbende, en uit zyn bestaan gene andere vrucht trekkende dan schande en verlies. Hy trachtte zich daar over te wreken met de plaatsen, die hy voorby moest zeilen, te plunderen en te verbranden: doch daar wierdt op de eerste landing, die hy deedt; zo onvoorziens vuur op hem gegeven, dat zyn volk de vlucht nam. Honderd raakten 'er gevangen, en zes honderd vluchtenden, zich in de chaloupen geworpen hebbende, zonken met de zelve, en verdronken alle.

† Het geslacht van *Areskin*, of *Erskin*, is zeer oud onder de Lords van Schotlandt.

De Schotten hadden in dien zelven tydt twee ondernemingen voor, die hen wel gelukten. Behalven Haddington waren nog in handen der Engelschen twee kasteelen, welker bezettelingen ten platten lande vele stroperyen aanrechtten, namentlyk het kasteel van Home en dat van Falscastle. Mylord *Home*, dien het eerste toebehoorde, zondt soldaten, in boeren gewaadt verkleed zynde, de welke voorraadt hebbende, zich rondom die sterkte lieten zien, als of zy gekomen waren om de zelve te verkopen. De bezetting, menende, dat zy zodanige waren, als zy schienen, liet hen binnen †. Men ondervroeg hen ondertusschen omtrent den staat van het vyandelyk leger; en wanneer men dacht van hunne goede trouwe genoegzaam verzekert te zyn, gaf men hen de vryheit van alle dagen af-en aan te komen; zonder het minste nadenken te hebben. In dit heen- en wedergaan zagen zy de plaatsen uit, waar men het kasteel, op een steilen rots leggende, zou kunnen beklimmen, zonder van de schildwachten ontdekt te worden. Zy deden Mylord *Home* daar verslag van, en de maatregels tot die overrompeling genomen zynde, wierdt de onderneming daar van uitgesteld tot op een nacht van een byzonder regenachtigen dag. De verspieders oordeelden zodanig een tydt bekwamer te zyn dan een anderen, en verbeeldden zich; dat zulks hen een voorwendsel aan de handt zou geven om den ganschen dag in de vesting te blyven, en hier door den staat der bezettinge te beter gade te slaan. De zaak viel naar hunne gedachten uit; men hieldt hen aldaar zelfs om te slapen; doch na dat zy de soldaten hoorden ronken, gingen zy in stilte buiten de vesting, en vonden hun volk, dat hen wachtte ter bestemder plaatse. De donkerheit des nachts en het slechte weêr, waar by kwam het slapen van de wacht, begunstigden hunne onderneming. De Schotten klauterden by de rots op ter plaatse, daar hy het minst steil was, en door behulp van zeker soort van kleine voetpaadties, die hunne leidslieden hadden afgekeken, kwamen zy aan den top, eer zy ontdekt wierden. Terstondt vielen zy op de bezetting aan, die zy ongewapend, half in slaap, en onbekwaam vonden om hen wederstandt te bieden, en hakten de zelve in de pan. Met deze verrassching kregen zy het kasteel Home weder in hunne macht. De wyze, op welke zy Falscastle overrompelden, is van deze niet veel verschillende. De slotvoogdt hadt de boeren van de nabygelegene dorpen belast mondkost in de vesting te brengen. In stee van boeren nam men vermomde soldaten, om de karren, waar op de voorraadt was, te mennen; die de zelve met voorbedachtheit omver werpende, de poort, daar zy door reden, belemmerden; eene krygslist, die wel zeer gemeen is, doch byna altoos een goeden uitslag heeft gehad. Zy gaven terstondt het bestemde teken, en de Schotten, die 'er klaar stonden, schoten flux toe, en waren aan de poort eer de bezetting in de wapenen was. Zy hakten ter neêr al wat hen voorkwam, en veroverden dus de vesting wederom.

† *Lesley* verhaalt deze zaak een weinig anders.

De Schotten hernemen het kasteel Home door eene krygslist.

Zy maken zich insgelyks door bedrog meester van Falscastle.

De Schotten konden Haddington echter niet weder meester worden. De bystandt, gelyk gezegt is, aangekomen zynde, bevonden zich de regent met de troepen van zyne natie en *Desse* met de zyne

Zy breken het beleg van voor Haddington op.

1548. neal te zwak tegen het getal der Engelſchen, en oordeelden niet veilig hen af te wachten. Dies trokken zy af, en waren zo gelukkig, dat zulks geſchiedde zonder eenig verlies; in een aftocht, waar in zy gevaar liepen van in ſtukken gehakt te worden. Men leide daar van de ſchuldt op Mylord *Gray*, die over den hoop krygsbenden, de welke den aftrekkenden achter na wierdt gezonden, het bevel hadt, en op de zelve geen vuur dorſt geven. Het Engelſche leger Haddington dus ontzet hebbende, trok daar in, om die veſting te bezien, en om daar ververſſching te nemen. Dewyl 'er in dit leger van de troepen der bondgenoten drie duizend landsknechten, of Hoogduitſche ruiters, waren, verdeelt zynde onder die van den keizer, klaagden de Engelſchen, die gene vremde troepen kunnen dulden, daar over aan den beſchermheer.

Leſley. Buchananus. Thuanus. Burnet.

De graaf van Shrewsbury bevondt zich in ſtaat om tot aan Edenburg voort te rukken; en het is zeer waarſchynlyk, dat hy, geheel Schotlandt door zyne aankomſt in verlegenheit gebragt hebbende, de ſtadt en het kaſteel zou ingenomen hebben. Om zulks te ondernemen boodt 'er zich eene gunſtige gelegenheit aan, indien hy maar geweten hadt zich daar van te bedienen. Daar kwam een misverſtandt tuſſchen de Franſchen en Schotten, die hen tegen elkander ophitſte. Het was ontſtaan uit een verſchil tuſſchen twee ſoldaten van de eene en de andere party, waar omtrent beide de natiën in verdeeldheit raakten. Het koſtte den provooſt, of eerſten magiſtraatsperſoon, en des zelfs zone, nevens andere burgers, het leven. Zommigen willen, dat de provooſt ‡ niet hadt willen dulden, dat de Franſchen in de ſtadt huisveſten, en dat hy gekomen zynde om zulks te weren, in den oproer was geſneuvelt. Anderen ſpreken niet van de huisveſting, en maken alleen gewag van een verſchil tuſſchen twee ſoldaten, die de provooſt trachtte te bevredigen. Wat 'er van zy, de bloedſtorting was ſchrikkelyk. Men zegt, dat de Franſchen noch ſexe, noch ſtaat ontzagen, en alles vermoordden wat hen in de ſtraten tegen kwam. Dit hadt den hertog van Shrewsbury wonderlyk gedient; en zo hy gedurende die beweginge zich aan de poorten hadt vertoont, zouden de Schotten, vry meer gebeten op de Franſchen dan op de Engelſchen, de zelve voor de laatſten geoopent, of geen keer gedaan hebben om hen uit de ſtadt te houden. Maar het zy, dat hy 'er geen bericht van hadt, of dat hy vreeſde zyne troepen in gevaar te ſtellen in de belegering van eene ſtadt, die door een ganſch leger, dat 'er binnen lag, verdedigt wierdt. Hy vergenoegde zich met de werken der Schotten met aarde te vullen, de vaſtigheden van Haddington weder op te maken, en die veſting met mond-en krygs-voorraadt, daar ze gebrek aan hadt, te voorzien. Midlerwyl zondt hy partyen uit om tot voor de poorten van Edenburg te ſtropen: doch zy deden weinig op. *Deſſé*, die zyne troepen gereed hieldt, verraſchte deze ſtropers, maakte 'er twee honderd van ter neêr, en nam zeſtig gevangen.

‡ *Stanhouſe* genaamt.

Oproer te Edenburg tuſſchen de Franſchen en Schotten.

De Franſche veldheer ondernam vervolgens eene ſtouter daadt, zo wel tot zynen roem, en tot dien van zyne natie, als om te trachten door eene roemruchtige daadt der Schotten vriendſchap weder te winnen, die hem den moordt van hunnen magiſtraatsperſoon, noch ook dien der burgeren, onaangezien hy de aanleggers van dezen oproer hadt doen ſterven, niet konden vergeven. Zy gaven zelfs niet duiſter te kennen, dat het hen begon te ſpyten hunne koningin naar Vrankryk gezonden te hebben. *Deſſé* was van gedachten, dat men hen, om hen wedet mer de Franſchen te verzoenen, van de Engelſchen moeſt bevryden, en Haddington weder innemen. Om dit te bereiken hieldt hy zyn oogmerk geheim; en op zekeren nacht uittrekkende, aan het hoofdt van zyne troepen, bevondt hy zich met het krieken van den dag voor de plaats. Hy maakte zich meeſter van eene poort, en de ganſche Engelſche bezetting, die nog ſliep, verraſſchende, zou hy het geluk gehad hebben van de ſtadt te overweldigen, zonder de verrechting van een Franſch overloper, die derwaarts de vlucht hadt genomen †. Deze benaauwd zynde over het gevaar, dat hem boven het hoofdt hing, als hy gevangen raakte, liep naar een ſtuk kanon van eene uitnemende zwaarte, dat juiſt met de tromp gewend lag naar de opening, daar de Franſchen zich den weg baanden. Hy ſtak het af, en de ſlag daar van was zo verſchrikkelyk, dat hy de ontſteltenis en de wanorder in het ganſche leger bragt. De voorſte gelederen, zich latende overmeeſteren door den ſchrik, zwenkten om, en vielen over de genen, die volgden; en deze veroorzaakten mede eene wanorder onder de genen, die achter aankwamen. Dus moeſt men eene onderneming ſtaken, die zo gelukkig begonnen was. Een Engelſch geſchiedſchryver † zegt, dat de ſtadt des nachts wierdt aangevallen; dat *Deſſé* drie malen daar op ſtormde; dat de Engelſchen in het hemdt voor den dag ſprongen, en dat van beide kanten zeer dapper gevochten wierdt. Dat de Franſchen, die eindelyk moeſten wyken, zeſtien wagens vol gekwetſten mede voerden, latende drie honderd doden aan den voet van de wallen. Die zelve ſchryver voegt 'er by, dat kort daar na de ſtadt door de Engelſchen, die de zelve niet konden houden, geſlecht is: doch dit geſchiedde eerſt in het volgende jaar.

1548. De generael der Franſchen onderſtaat Haddington in te nemen.

Wat de onderneming vruchteloos maakt.

† *Leſley* zegt, dat het de kolonel der Italiaanen was, dien hy *Iſabrius* noemt.

† *Hayward.*

Na deze onderneming, die ongelukkig afliep, ging *Deſſé* Lyth verſterken. Men moet eigentlyk van dien tydt af rekenen, dat die plaats, zynde toen maar een dorp, eene zeer volkryke ſtadt wierdt, ten nadeele van Sterling, St. André, Glascow en Haddington, wier inwoonders zich aldaar ter nederzetten, bekoort door des zelfs fraaie gelegenheit en het gemak van de haven. Hy zondt ter zelver tydt den Rhyngraaf met *d'Anglure*, Franſch kolonel, om Brougthi en Dundy, hoofdſtadt van het graafſchap Angus, in te ſluiten. De eerſte ſcheepte kort daar na weder naar Vrankryk over, latende vyf vaandelen landsknechten, met een opperhoofdt van die natie, achter. De Franſche kolonel alleen zynde, liet niet na om zich te ſchikken tot het uitvoeren van de bevelen des veldheers, en rukte voor Brougthi, om de veſting van naby te beziehtigen. Terſtondt deden de Engelſchen een uitval, en het paardt van *d'Anglure* in de flyk blyvende ſteken, wierdt hy genoodzaakt te rug te deinzen. Hy gaf zich aan de vyanden, die hem omcingelden, niet over dan na een dapperen wederſtandt, en na dat hy door het getal en zyne eige vermoeidheit was afgeſlooft. Zyn verlies wierdt geboet door het gevangennemen van den ſtadvoogdt van Haddington ‡, die in eene hinderlage verviel, de welke de bezetting van Dumbar hem gelegt hadde, en gevangen raakte. Midlerwyl kreeg *Deſſé* toevoer van volk; de konneſtabel van Montmorenci zondt hem vier regimenten voetknechten, die te Bourdeaux waren ingeſcheept. Hy hadt voor met dezen onderſtandt Brougthi en Dundy volkomen te belegeren: doch de koningin weduwe verplichtte hem zyne troepen te doen trekken in de provincie van Tivedale, de welke de Engelſchen afliepen. Hy verſloeg hen uit Jedbruk; nam hen het kaſteel Farneſe weder af, waar van men den bevelhebber om hals bragt wegens zyne geweldenarye en ontuchtig-

Lyth wordt groter, ten nadeele van Glascow en Haddington.

‡ Mylord *Gaiſford.*

Deſſé, veldheer der Franſchen, trekt in de provincie Tivedale.

De Schotten krygen berouw van hunne koningin naar Vrankryk te hebben laten vertrekken.

1548. tigheit. Ondertuſſchen begonnen de levensmiddelen in het leger te ontbreken; en om mondkoſt te bezorgen moeſt men bedacht zyn een ander oordt op te zoeken. Dit gebrek verplichtte den veldheer, naar de mening van zommigen *, om het leger naar de Engelſche grenzen te laten trekken, om in de provincie van Northumberlandt te komen. Anderen † willen, dat hy daar in alleen de bevelen der koninginne heeft opgevolgt, zonder te melden van gebrek aan levensmiddelen, noch van de onderneming, waar van zo even geſproken is. Zy maken ook geen gewag van het veroveren der kaſteelen van Tiffe en Cornwall, waar uit anderen zeggen dat de Franſchen en Schotten een ryken buit hadden bekomen. Zy gaan ook voorby de aanmerkelyke daadt eens jongen Schotſchen edelmans, *Cobios* genaamt, die by nacht aan het hoofdt van een hoop ruiters uit Jedbruk was getrokken, met oogmerk om zich by het leger te voegen. Hy verviel onder een party van meer dan vyf honderd ruiters, die hem aantaſtten: doch hy verweerde zich, niettegenſtaande de ongelykheit van het getal, zo dapper, dat hy hunne handen ontkwam, hen ſloeg, vele doodde, en by het leger geraakte, meer Engelſche gevangenen met zich aanbrengende, dan 'er Schotten onder zyn bevel waren. Dit was in den tydt dat de Franſchen en Schotten Newcaſtel * hadden geplundert.

* *Thuanus.*

† *Burnet.*

Fraaie daadt van een jong Schotſch edelman.

* in de provincie van Northumberlandt.

Daar na trokken zy weder in Schotlandt, om de plaatſen, die de Engelſchen hen ontweldigt hadden, te herwinnen. Zy namen hunnen weg rondom het meir, Myrtoun genaamt, waar van een gedeelte, naar men wil, nooit bevrieſt, hoe koud het ook in dat zo Noordelyk leggende landt zou mogen zyn. Indien dit waar is, heeft men de oorzaak daar van ſlechts te zoeken in den aardt der hete en zwavelachtige wateren, die daar omtrent gevonden worden. *Deſſé* deedt het kaſteel ‡, aan den kant dezes poels gebouwt zynde, beſtormen, en nam het in. Men vondt 'er grote rykdommen, om dat de bewoonders des lands hunne beſte goederen daar in hadden gebragt: doch de Franſchen wilden den Schotten hier van niets ten deel geven. Men kreeg ook vele gevangenen, onder anderen een Engelſchen prieſter, wiens onverſchrokkenheit of woede tot een wonder kan verſtrekken. Hy ontſtelde zich niet eens gevangen te zyn, en het was 'er verre van daan, dat hy zich voor zyne overwinnaars wilde vernederen; hy ſprak zo trotſch als ooit, zeggende, *dat de overwinningen der Franſchen van geen langen duur zouden zyn; dat de propheten van zyne natie, door Gods geeſt gedreven, der zelver ondergang voorzegt hadden; dat zy in Engelandt gekomen waren om het zelve onder hunne heerſchappy te brengen: maar dat zy zelf op hunnen nek moeſten torſſen het juk van de ploegen, waar mede de grondt zou omgeploegt worden, terwyl de Engelſchen met de paarden naar Vrankryk zouden overſteken, om zich daar van meeſter te maken; dat hunne oude waarzeggers 'er dus van geſproken hadden, en dat by niet twyffelde, of hunne voorzeggingen zouden vervult worden.* Hy kon de droefheit echter, die hy hadt van zyne vyanden te zien zegepralen, niet te boven komen, zonder de waarſchynlykheit, dat de dingen dus zouden uitvallen, het geen hy de anderen beloofde, en waar van hy zich zelve overtuigde. Dus bezwykende door wanhoop ging hy op de aarde leggen, en de mondt en de oogen geſloten houdende, wilde hy ze naderhandt niet weder openen; ſtierf eindelyk, zonder dat men hem kon bewegen het een of het ander tot voedſel te nuttigen, of een eenig woordt te ſpreken.

Selfzaamheit van het meir Myrtoun.

De Franſchen winnen het aan het meir leggende kaſteel.

‡ Het kaſteel Fuird.

Trotſchheit van een Engelſchen gevangen prieſter.

1548. Schaarsheit van levensmiddelen in het Franſche leger. *Thuanus.*

De voordeelen, die de Franſchen behaalden, beletten echter niet, of zy leden gebrek aan levensmiddelen, dermaten, naar men voorgeeft, dat de ſoldaten alleen van viſch leefden, die zy in de meiren en rivieren des lands vingen. Men voegt 'er by, dat de Duitſchers, die onder hen waren, de Jed zodanig hadden uitgemergelt, dat ze naderhandt geen viſch heeft kunnen voortbrengen. Dit gebrek aan voorraadt, gevoegt by de tyding, de welke *Deſſé* ontfing wegens een onderſtandt van volk, dien de Engelſchen kregen, noopte hem de grenzen te verlaten, en veiligheit in het hert van Schotlandt te zoeken. De Engelſchen zouden hem hebben kunnen nazetten: doch zy wilden den vluchtenden vyandt liever een gouden brug leggen, dan hem den pas affnyden: zy bezeften wel, dat zyn aftocht hen van den zelven verloſte, en waren niet verzekert de overwinning te krygen, ingevalle zy hem tot een treffen noodzaakten. Zy begaven zich dan weder op de vloot, die hen volgde, en kwamen op het eilandt des Magots, aan den mondt van de rivier de Forth leggende, te lande. Zo men zeker ſchryver † mag geloven vindt men 'er zekere betoverde plaatſen, hoedanige in de Romans gedacht worden, en daar geſchieden geen der minſte mirakelen. Hy zegt, dat de bezetting van het kaſteel, beſtaande gemeenlyk uit honderd mannen, alleen leeft van viſch, die zekere vogels, de welke naar wilde ganzen gelyken, op het ſtrandt werpen, en dat 'er geen ander brandhout is dan dat men uit hunne neſten haalt. Zo dit waar is, zal 'er een wonderlyke overvloedt van moeten zyn. De zelve ſchryver heeft ook aangetekent het geen wy boven van het meir, waar van een gedeelte, zelfs in den felſten winter, niet bevrieſt, gezegt hebben. Deze berechten gelyken beter naar vertellingen van toverdingen, dan naar waarachtige gebeurteniſſen. Wy hebben de zelve echter niet durven met ſtilzwygen voorbygaan, volgende daar in het ſpoor van dien beroemden ſchryver †, die wel niet alles voor waarheit uitventte, dat hy uit andere ſchryvers gehaalt hadt; maar echter van zich niet kon verkrygen, de dingen, die hem ongelooflyk toeſchenen, met ſtilzwygen voorby te gaan. Het ganſche eilandt beſtaat eigentlyk uit een rots, op den top van den welken het kaſteel legt, het welk men niet kan genaken zonder behulp van een werktuig, dat eene mandt naar om hoog trekt, waar in de gene, dien men 'er in wil laten, gaat zitten. De Engelſchen zochten den bevelhebber in bekoring te brengen, hem aanbiedende zo veel goudt, als 'er van noden zou zyn om de ganſche bezetting genoegen te geven: doch deze antwoordde met zo veel edelmoedigheit als verſtandt, *dat een zo grote overvloedt van goudt niet binnen zyn kaſteel kon, daar naauwlyks een weg voor de vogels was; dat de Engelſchen daarenboven wel zouden doen, hun geldt te bewaren, om het in den oorlog tegen Vrankryk te gebruiken; dat, hem en zyne bezetting belangende, zy aan geen ding gebrek hadden, en dat de vogelen alle dagen zorg droegen om hen voorraadt te verſchaffen* *. Dus waren de Engelſchen gedwongen henen te gaan, niets kunnende hopen door een openbaar geweldt, daar aan den anderen kant hun aanzoek vruchteloos was afgelopen.

† *Boetij.*

Seldzaam verhaal van het eilandt des Magots.

Edelmoedig antwoordt des bevelhebbers op het voorſtel der Engelſchen.

* werpende viſch op den oever.

Zy gingen daar van daan naar een ander eilandt, in de zelve rivier gelegen; en om eene afwending te maken zonden zy een ſmaldeel ſchepen naar den kant van Lyth, als of hun oogmerk was daar met de gehele vloot te komen. Deze krygsliſt geluktе hen. Terwyl de Schotten toeliepen om die plaats te verdedigen, maakten de Engelſchen zich meeſter van het eilandt Inch-Keith, wierpen aldaar ter-

† *Quintus Curtius.*

Leſley. Thuanus.

1548. De Engelſchen maken zich meeſter van 't eilandt Inch-Keith. Het wordt door de Schotten met den byſtandt der Franſchen wederingenomen.

terſtondt eene ſterkte op, en leiden 'er eene bezetting in van acht honderd mannen: doch zy behielden het niet lang in hunne macht; de koningin weduwe kon niet dulden, dat de vyanden zich zo naby hare hoofdſtadt kwamen nederzetten, en beval *Deſſé* hen van het eilandt te verjagen. Hy ondernam het, en het gelukte hem. *La Chapelle-Biron*, zich op de galei Villegagnon begeven hebbende, kwam de ſterkte met roeien zo na als hy kon, en de klippen hem belettende aan de wal te komen, ging hy in de chaloup, en voer rondom het eilandt. Dus de plaatſen afgezien hebbende, op welke hy oordeelde het zelve beſt te kunnen aantaſten, kwam hy weder aan de wal, en deedt 'er verſlag van. Het beſluit wierdt genomen zelfs den volgenden dag voor de ſterkte te rukken, en die ſtormenderhandt in te nemen. Dit was een ſtout beſtaan, en de uitvoering daar van ſcheen bezwaarlyk. Om de ſoldaten aan te moedigen begaf de koningin zich aan den oever van de rivier, daar de inſcheping geſchiedde, hen door hare tegenwoordigheit en door hare woorden een hert onder den riem ſtekende. *Deſſé* was de eerſte, die zich in een dubbelde chaloup begaf; *Biron* en de anderen volgden hem; en alle te gelyk aankomende ſtapten zy aan landt, onaangezien den wederſtandt der vyanden. Zy trokken op de ſterkte aan, waar van het werk van aarde en zoden, nog niet beſtorven zynde, zeer ligt was omverre te werpen: zy maakten de helft van de acht honderd mannen, die de Engelſchen daar gelaten hadden, ter neêr, en dwongen de overige het op te geven. Alzo kwam dit eilandt, na dat de Engelſchen daar van zeventien dagen meeſter waren geweeſt, weder in de macht der Schotten.

Deſſé verdeelde al den buit onder de krygsbenden.

Dit heldenſtuk koſtte hen een wakker krygsman, *Desborie* genaamt, en *Biron* raakte 'er gekwetſt. De onderneming wierdt uitgevoert met zo veel beleidt als dapperheit, en *Deſſé* verdeelde al den buit onder de ſoldaten, zonder iets voor zich zelve te behouden.

Doch ſchoon hy de gemoederen der ſoldaten innam, kon hy de gunſt van het volk, noch die van den regent, noch die der koninginne weduwe tot zich trekken. Het volk kon de geweldenary, in de ſtadt Edenburg gepleegt, hoe zeer deze veldheer ook gepoogt hadt de zelve te doen vergeten, niet verduwen, en de koningin, noch de regent konden de trotſchheit verdragen, die hy liet blyken in het bedienen van zyn veldheerſchap. Het ſcheen, dat de koninklyke waardigheit eer in zyne dan in hunne handen was: ten minſte ſcheen hy hen als opperlegervoogdt in het bevel over de troepen: alle de gewigtige ondernemingen geſchiedden op zyn bevel, en uit zynen name, en vermits hy de rykdommen, in de vermeeſterde plaatſen gevonden, aan de ſoldaten uitdeelde, zonder de Schotten daar in te kennen, gaven hem de ſoldaten ook al den roem, die in belegeringen of veldſlagen behaalt was, zonder daar van iets aan den regent of Schotſchen adel toe te ſchryven. De koningin weduwe zondt daar over een brief naar het Franſche hof, en ſchilderde hem af als een verwaanden, die zyn eigen roem meer zocht dan dien van zynen meeſter; als een roekelozen, verkwiſtigen, geweldenaar; noch vrienden, noch vyanden ſparende om zyne ſtaatzucht te voldoen; bekwamer om het vuur van verdeeldheit in Schotlandt aan te ſteken, dan 'er de ruſt in te herſtellen. Miſſchien dat 'er in die klagten wat al te veel gezegt wordt: doch dit is echter waar, dat *Deſſé* geen gematigdheit genoeg hadt.

De graaf van Aran, noch de koningin kunnen zynen hoogmoedt dulden.

Vrankryk wachtte zich wel de koninginne of den regent misnoegen te geven. Men ontboodt

Vrankryk roept hem te rug.

dezen veldheer weder te rug, en zondt in zyne plaats een man van grote verdienſten, en van eene achting, die reets uitnemende was. Het was *de Termes*, die naderhandt maarſchalk van Vrankryk is geworden. Hy was verſelt van *Montluk*, biſſchop van Valence, zo pryzenswaardig om zyne zachtheit en vernuft, als *de Termes* om zyne ervarenheit en heldenmoedt. *Montluk* was van zyn gezantſchap uit Conſtantinopel wedergekeert, en het Franſche hof was van gevoelen, geen man naar Schotlandt te kunnen zenden, die bekwamer was tot het bedienen van het kanceliers-ampt, en om in de raadplegingen de eerſte ſtem te hebben, uit krachte van dezen tytel, waar mede hy vereert wierdt. Het is zeker, dat men geen voorzichtiger keuze kon doen. Behalven de hoedanigheden, die wy reets hebben aangemerkt, was hy zeer gematigt in de zaken van den Godsdienſt, de welke de gemoederen in Schotlandt zo wel als elders verdeelden, en kon bygevolg beide de partyen in toom houden, met de eene de redenen van over de anderen te klagen af te nemen. Hy was daarenboven van eene onkreukbare trouwe, kunnende proef houden tegen alle verzoekingen. Hier van getuigt de zucht, die hy altoos hadt voor de belangen aan de koninginne *Catharina* van Medicis, aan welke hy zyne dienſten hadt opgeoffert. Nochtans konden alle deze goede hoedanigheden de Schotten niet beletten te morren, om dat men de behandeling van ſtaatzaken en het opperbeſtier aan een vremden overliet. Zy zeiden, dat zulks niet kon ſtrekken dan tot kleinachtinge van hunne natie, als of de zelve wyze mannen ontbrak, en die waardig waren een zo gewigtig ampt te bekleeden. Zy voegden daar by, dat het voor hen niet minder gevaarlyk dan ſchandelyk was al het ſtaatsgeheim aan een Franſchman te vertrouwen, en om zich geruſt te ſtellen op zyne bekwaamheit en goede meninge in de beſtieringe des koninkryks. De koningin weduwe was zelf, na datze zyn perſoon hadt horen beſchryven, in verlegenheit. Zyne vyanden hadden hem by haar afgeſchildert als een oproerig en twiſtgierig man; en deze al te ligtgelovige vorſtin nam zulke valſche getuigeniſſen voor waarheit aan. Zy was mistrouwende van aardt, en ten anderen nayverig wegens haar gezag, vrezende de zamenregering met een bedreven ſtaatsbedienaar, en het humeur, dat men haar van den biſſchop van Valence hadt afgebeeld. Het was niet nodig veel moeite aan te wenden om hem te doen te rug roepen. Deze kerkvoogdt, hare ongeruſtheit bemerkt hebbende, neigde door eige beweging om daar van ontſlagen te raken, zonder de order van het Franſche hof af te wachten. Ziende, dat hy die bediening niet kon waarnemen noch met dat voordeel, dat 'er beide de natien uit hadden moeten hopen, noch met die aangenaamheit, die hy reden hadt zich daar van te beloven, indien de gemoederen in eene goede geſteltenisſe waren geweeſt, wilde hy liever naar zyn vaderlandt keren, dan onluſten in een vremd koninkryk verwekken.

1548. De Termes komt in zyne plaats.

Thuanus. Burnet. Afbeeldſel van Montluk.

Hoedanig zyne vyanden hem by de koninginne afſchilderden.

Wyt gelrg van Montluk.

Eer hy wegging voorzeide hy den Schotten, hoedanig het met den oorlog tegen Engelandt zou aflopen, en ſtelde hun gemoedt geruſt wegens den angſt, dien zy hadden gekregen door een geval van zes walviſſchen, die met hoog water het ſtrandt al te zeer genadert zynde op het droog waren geraakt. Het volk, dat zich naar den oever van Lyth begaf, alwaar deze yſſelyke viſſchen lagen, zeide, dat dit een wonderwerk was, en iets kwaads voorſpelde, en dat zulks nooit was voorgevallen, zonder eenig nakend onheil te kennen te geven. Men wiſt daar omtrent verſcheide voor-

Thuanus.

1548. voorbeelden by te brengen, of vertellingen, welke de bygelovigheit, naar gewoonte, hadt doen gelden, verkerende de fabelen in mirakelen, of voorzeggingen. *Montluk* ſtondt verzet over hunne ligtgelovigheit, en hunne ſlechtheit beſpottende zeide hy, *dat zy, wel verre van kwade voortekenen daar uit te nemen, zich eene gelukkige hope moeſten inboezemen, dat deze walviſſchen, hunne kuſten te zeer genaderd, van de zee verlaten, en in hunne macht zynde, vertoonden, hoe de Engelſche ſchepen aanlaudende, en zich te diep in hunne meiren en rivieren begevende, daar niet uit zouden geraken dan met ſchande en verlies, dat zy zulks reets hadden gezien in de zo ſchielyk wegvluchtende vyandelyke vloot, die meer ſchade hadt geleden dan ze veroorzaakt hadde, en dat het voorledene hen een waarborg zou zyn voor het toekomende.* Dit wierdt beveſtigt door eenige voordeelen, welke de Schotten naderhandt behaalden: zo dat zy toen meer geloof ſloegen aan het geen *Montluk* hen hadt gezegt, dan aan de overlevering hunner voorvaderen, die zy valſch en bedriegelyk vonden.

De voorſpelling, die hy deedt omtrent de landingen der Engelſchen.

Wonderen van dit jaar.

Wyders kan men dit jaar het jaar der wonderen noemen, om dat 'er in dien tydt verſcheide in Europa gebeurden. In Karinthië, omtrent Klagenfurt en Villach, regende het den tydt van twee uuren lang koren, dat men opzamelde, als eertyds de Iſraëliten het manna, regenende in hunne legerplaats, waar van men zeer goed broodt bakte. Men wil, dat twee jaren daar na het zelve wonder nog eens voorviel. Een diergelyk vermeldt de Geſchiedenis * gebeurt te zyn by het leven van den keizer *Probus*; en de Jaarboeken van Bourdeaux † gewagen het zelve voorgevallen te wezen in den jare 1328 in Guienne.

* Zie Sozom. lib. 1.

† Door Gabr. Zurb.

In het markgraafſchap van Meiſſen beviel eene vrouw in de kraam van een kindt, dat handen noch voeten, en alleen een half aangezicht hadt; als of het hoofdt in twee gelyke delen was doorgeklooft. Het zelve leefde echter nog vier en twintig uuren.

‡ of S. Merri.

Te Parys, in de ſtraat St. Mederik ‡, zag men een jong hoen, dat vier vleugelen en even zo vele poten hadt, waar mede het vloog en liep, voor en achter uit, met eene affchrikkelyke mismaaktheit. Het leefde twee gehele dagen.

Seldzame doodt des grave van Buren.

Onder deze wonderen is niet te brengen de doodt van *Maximiliaan* van Egmondt, grave van Buren, van Leerdam, heer van Yſſelſtein, St. Martensdyk, enz. ridder van het gulde vlies, en ſtadhouder van Vrieslandt, een der grootſte helden van *Karel* den V, die in vredens tydt vermakelyk, in den oorlog dapper, overal heuſch, en altoos getrouw was. Zyn afſterven, dat in het einde dezes jaars voorviel, is te natuurlyk om het onder deze buitengewone gebeurteniſſen te ſtellen: maar evenwel is daar iets byzonders en ſeldzaams in aan te merken. Hy overleedt aan een gezwel in zyne keel te Bruſſel, op zyne te rug komſt als afgezant uit Engelandt, werwaarts de keizer hem gezonden hadt, om deze kroon te bewegen in bondgenootſchap te treden tegen Vrankryk: doch daar kwam niet af, de keizer de eerſte zynde, die zulks liet ſteken. Om weder tot den grave van Buren te komen, de zelve zich van de geneesmeeſters verlaten ziende, waar van de voornaamſte, *Andreas Veſalius* * genaamt, hem het uur van zyne doodt voorzegt hadt, nodigde op den zelven dag zyne vrienden plegtig ter maaltydt, die hy hen met alle bedenkelyke pracht deedt toebereiden. Hy voegde by de heerlykheit van het feſtyn eene vertoning van uitnemend koſtelyk huisraat, en ſchenktafels vol goude en zilvere ſerviesen. Hy zette zich met zyne gaſten aan tafel, moedigde hen aan om vrolyk te zyn, zo veel als de ſtaat, waar in hy zich bevondt, het toeliet. De maaltydt geëindigt zynde verdeelde hy onder hen zynen koſtelykſten huisraat, en afſcheidt nemende liet hy zich weder te bedde helpen, alwaar hy, op het juiſte moment *, dat de geneesheer hem bepaalt hadde, den geeſt gaf (a). Doch dit ſterven, hoe ſeldzaam in zyne omſtandigheden, heeft echter niets dan het geen zeer natuurlyk is: anders beſtondt het met *Franciſcus Spiera*, een Venetiaan, beroemd rechtsgeleerde, en een man, die ſmaak hadt gekregen in de lere der Hervormden, waar in hy door het lezen van Godsdienſtige boeken dagelykſch toenam. Hy hadt zelfs zyne gevoelens niet kunnen ontveinzen, en de zelve in het openbaar voor de ganſche wereldt betuigt. De aartsbiſſchop van Benevento, die toen te Venetië was als afgezant * van den paus, kreeg daar kennis van, en liet hem voor zich komen. *Spiera* ſtondt eenigen tydt in twyffel wat hy in deze zake zou doen. Hy beſloot eindelyk te gehoorzamen; en voor den pauſſelyken gezant gekomen zynde herriep hy zyne gevoelens, verzocht vergiffenis van het voorledene, en beloofde voortaan als een goed Roomſchgezinde te leven. De gezant beval hem de zelve herroeping en betuiging te doen als hy weder te huis zou gekomen zyn, in tegenwoordigheit van alle de genen, die hy of verleid, of door zyne kettery geërgert hadt. *Spiera*, te huis gekomen zynde, hadt moeite dit bevel uit te voeren, reets berouw hebbende over zyne afzweringe. Evenwel, op de vertogen van zyne vrienden, die hem voor oogen ſtelden, hoe de welvaart van hem en van zyne familie van dezen tweden ſtap afhing, de welke nevens hem, zo hy zyn gegeven woordt niet hieldt, gevaar liep verbannen te worden, hadt hy de rampzalige toegevendheit van de lere der Hervormden openbaarlyk af te zweren. Naauwlyks hadt hy dit gedaan, of hy raakte aan eene drukkende zwaargeeſtigheit, en vervolgens vaſt aan eene wanhoop, waar van hy zich nooit kon ontdoen. Hy twyffelde niet alleen, of Godt hem barmhertig zou wezen; maar zeide zelfs ronduit, dat hy verzekert was daar geen deel aan te hebben. Het was te vergeeſſch, dat zyne vrienden, ten einde hem die yſſelyke gevoelens uit het hoofdt te praten, alles bybragten, wat aangaande de barmhertigheit Gods in de bekwaamſte Caſuiſten, Godgeleerden en kerkelyken te vinden was, om hem te overtuigen, dat die geen einde hadt. Hy wilde niemandt horen, en ſtopte ieder den mondt met deze afgryſſelyke woorden: *dat hy wel wiſt, dat Gods barmhertigheit oneindig was; doch dat die vertrooſting hem niet raakte, hem, die uit vryen wille de waarheit, door den Geeſt Gods hem geopenbaart, hadt verzaakt; dat hy de onvergeeflyke zonde tegen den H. Geeſt hadt begaan; dat 'er geen vergiffenis voor hem en hy verdoemt was; dat hy Godt niet meer aanzag als zynen vader, maar als zynen rechter en vyandt, en dat hy hem zelfs haatte, ongeduldig van hem te gaan vervloeken met de duivelen in de helle, welker pynigingen hy reets gevoelde.* Hier op ſtierf hy midden onder deze Godslaſteringen, die yſſelyk zyn, en liet een ſchrikkelyk voorbeeldt na, om te doen zien, wat de knagingen van het gewiſſe vermogen op die genen, die de waarheit, waar van zy

1548.

* op Kerſavondt.

Sleidanus. Verſchrikkelyk ſterven van *Franc. Spiera.*

* Nuncius.

* in het Nederduitſch *Andries van Weſel. Pontanus fol.* 852.

(a) Hy liet alleen eene dochter na, genaamt *Anna* van Egmondt, gravin vrn Buren en Leerdam, vrouw van Yſſelſtein, St. Martensdyk, Jaarsveldt, Launoy, enz. de welke in den jare 1551 trouwde met prins *Willem* den I van Oranje en Naſſauw, door welk huwelyk de gemelde goederen aan het huis van Oranje en Naſſauw kwamen. Zie *Pontanus* in zyne *Gelderſche Geſchied. fol.* 852, 857.

Tlmannt. Pontanus Hiſt. Gelr. fol. 239.

1548. zy overtuigt zyn, op eene laf hertige wyze verlaten.

Dit verhaalt de bekeering van *Paulus Verger*.

Hier uit ontstondt het, dat *Paulus Verger*, bisschop van Cabo d'Istria, waar van op het einde van de regering van *Heurik* den VIII gesproken is, na getuige geweest te hebben van een droevig uiteinde, zich naar Italië begaf, en van de lere der Hervormden in Duitschlandt belydenis deedt. Men heeft gezien, dat hy het ampt van gezant in Duitschlandt hadt bekleed, en de boeken van *Luther* willende wederleggen Lutherisch was geworden. Voor dat zulks geschiedde stondt hy op de naamlyst der genen, die de paus in den jare 1541 tot kardinalen wilde maken. Geen wonder dat de paus, vernemende, dat *Verger* Protestantsch was, van voornemen veranderde. Doch dit was als toen echter een valsch gerucht, en deze bisschop, zich daar omtrent willende verdedigen, ondernam de lere te wederleggen, die men hem beschuldigde aangenomen te hebben. In het wederleggen van de zelve raakte hy 'er van overtuigt: hoe meer hy de geloofsverschillen doorgrondde, hoe meer hy van de rechtzinnigheit des Protestantschen Godsdiensts overtuigt wierdt. Hy ging naar zynen broeder, die bisschop van Pole was, en leide voor hem zyne gevoelens open. Deze, hem als iemandt aanmerkende, die door kettery misleid was, beklaagde hem, hem vermanende van die gedachten af te staan: doch op de bede van *Paulus Verger*, van hem niet te veroordeelen voor dat hy de zaken grondig overwogen hadt, gebeurde hem in dit onderzoek het geen zynen broeder, dien hy veroordeelt hadt, gebeurt was. Dus deze twee broeders van den Roomschen Godsdienst afstappende, omhelsden den Protestantschen, en bestonden elk in zyn bisdom de voornaamste leerstukken daar van te prediken. Het duurde niet lang of zy wierden voor de geloofsonderzoekers aangeklaagt, de welke hen dwongen te zwygen, en naar hunne vrienden te vertrekken. De bisschop van Pole sterf kort daar na, en men geloofde, dat hy vergeven was. *Paulus Verger* nam zyne toevlucht by den kardinaal *Gonzaga*, zynen boezemvriendt, van welken hy afscheidende naar Venetië vertrok, en van daar naar Padua. Hier was het dat hy een van de aanschouwers was van de afschrikkelyke doodt van *Spiera*, zynde ook een der genen, die te vergeefsch gepoogt hadden hem van zyne rampzalige wanhoop af te trekken. Een zo yselyk voorbeeldt trof hem gevoelig: hy meende, dat het niet genoeg was overtuigt te wezen van de waarheit van de lere der Hervormden, maar dat men de zelve door eene openbare belydenisse moest omhelzen, en voor beter erkennen, van de andere party ganschelyk afstappen, en zich tot die der Protestanten begeven. Dit maakte hy werkstellig, kwam in Duitschlandt, en besteedde het einde zyner dagen in het leren en verdedigen van de geloofsstukken der genen, die de Augsburgsche geloofsbelydenisse zyn toegedaan.

Verhaal van zyne bekeeringe en die van zynen broeder.

Zouanus.

Wy zullen het verhaal der gebeurtenissen van dit jaar in vremde gewesten eindigen met de krygsverrechtingen van *Solyman* in Asië. Dit is eene aaneenschakeling van heldendaden van dien Ottomannischen keizer, de welke wy niet kunnen voorbygaan, zonder dat der zelver verhaal, ingelascht in de geschiedenisse van *Henrik* den VIII, gebrekkig zy.

Immirse, broeder van den Sophi van Persië, zoekt een schuilplaats by *Solyman*.

Immirse, broeder van den Sophi van Persië, landvoogdt van Medië, met den Sophi in oneenigheit geraakt zynde, zonder dat men daar van de oorzaak weet, nam zyne toevlucht by *Solyman*, verzoekende niet alleen veiligheit, maar ook onderstandt tot wraakneming. Om de hinderlagen, die hy wel wist dat men hem gelegt hadde, te ontwyken, was hy verplicht een langen omweg te nemen, gansch Circassië om, en de Caspische zee langs te reizen naar den kant van Caffa, van waar hy op Constantinopel ging. *Solyman* ontfing hem gunstig, overlaadde hem met geschenken, en bezorgde hem een hofstoet en palcis, dat zyne geboorte waardig was. Men hieldt ook vele byeenkomsten rakende den oorlog, dien deze gebannen prins den Sultan in Persie trachtte te doen ondernemen. Uit de nabuurschap der twee ryken, en de verscheidenheit hunner seeten, hoewel zy beide Mahometanen zyn, ontstaan dikwils onlusten; het zy de yver van Godsdienst hen haat verwekke, of dat zy den zelven tot een dekmantel van staatzucht gebruiken; immers deze twee mogendheden leven nooit in vriendschap. Dus was *Solyman* ligt te bewegen het belang van *Immirse* te begunstigen, en besloot uit des zelfs ongenoegen voordeel te trekken. Hy bragt een machtig leger op de been, met het welke hy den 9 van de maandt Sepher in het 955 jaar van de grondlegginge des Mahometaanschen godsdiensts, het welk met den 9 Juny des jaars 1548 van de Christelyke tydrekening overeenkomt, in Asië rukte. Het leger nam zynen weg dwars door Armenië, en belegerde Van, de hoofdstadt van Parthië, op de grenzen van Groot-Armenië. De stadt hieldt het niet lang: doch het kasteel boodt heviger wederstandt, dermaten, dat *Solyman* verscheide dagen moest besteden om 'er zich meester van te maken. Na deze overwinninge, die Persië voor de Turken open stelde, verwoestte het leger alles, wat het zelve voorkwam, plunderende en stropende van alle kanten, om den vyandt te nopen zyn landt te hulpe te komen. Ondertusschen hieldt de Sophi zich met zyne troepen in verschanste plaatsen, latende dien veldtocht verrechten in vyandelykheden, de welke toen niet lang konden duren, en die, ten kwaadsten genomen, gene schade zouden veroorzaken dan op de grenzen; terwyl hy zyne vestingen bemand houdende, zonder zich aan den kans eens treffens bloot te stellen, zyn koninkryk van binnen verzekerde, aan de andere zyde wel bevroedende, dat de Turken eerlang genoodzaakt zouden worden af te trekken, nadat zy zelfs alle mondkost verteert hadden, en voor den winter, die in deze hoge landen al vroeg aankomt, zouden moeten wyken: zo dat hy, zonder iets te wagen, zyne staten verloste van een zo ontzagelyken vyandt, die met het winnen van een slag tot aan de poorten van Ispahan zou hebben kunnen doordringen. Deze redenkaveling was wel gegrond, en het viel ook recht naar de gedachten van den Sophi uit. Het verdroot *Solyman*, dat hy het Persiaansche leger niet zag aantrekken: hy meende, dat het in het veldt zou gekomen hebben, om zich tegen de stroperyen van het zyne aan te kanten, en dat 'er een treffen zou voorgevallen zyn, waar van de gelukkige uitslag, daar hy staat op maakte, hem den weg zou gebaant hebben om gansch Persië te vermeesteren. Ondertusschen, in plaats van dezen slag, en de overwinningen, waar mede hy zyne staatzucht streelde, bragt hem de noodt tot een standt van als een moordenaar en brandstichter te moeten leven: hy vondt niet dan ruime velden, woestenyen en eenzame plaatsen; ongewapende en weêrloze menschen, vrouwen, kinderen, vee; bekwame voorwerpen om de begeerlykheit van een soldaat gaande te maken, doch de staatzucht van een heldt weinig waardig. Zyne bassaas, welken deze oorlog, zo wel als hem, tegen de borst was, vermeerderden daarenboven zyne kwelling; zy vergrootten den tegenzin, dien hy betuigde wegens een zo weinig nut en roem aanbrengenden krygstocht,

1548.

Krygsverrechtingen van *Solyman* in Persië.

Gedrag van den Sophi.

Solyman wordt verdrietig den vyandt niet te ontmoeten.

Men maakt *Immirse* by hem verdacht.

1548. tocht, met *Immirse* verdacht te maken, als of die prins hem om geen andere reden in Perſië gelokt hadt, dan om hem daar ongelukkig te maken. Het was te vergeeſſch, dat deze beklaaglyke prins alle dagen op party uitging, en, ter betoning van trouwe en genegenheit, dikwils merkelyke rykdommen aanbragt, die hy voor de voeten des Sultans of der baſſaas nederleide; niets was bekwaam het gemoedt van *Solyman*, eens door kwellinge en mistrouwen vooringenomen, in geruſtheit te brengen. *Immirse*, die dit bemerkte, zich niet meer zeker achtende in het Ottomanniſche leger, nam toevlucht tot den baſſa van Chaldea, die van zyne kennis was, en dien hy vertrouwde zyn vriendt te wezen, om dat hy hem, in den tydt van zyn landvoogdyſchap in Medië, grote dienſten hadt gedaan. Evenwel was hy bedrogen. Deze baſſa, die gedurende zynen voorſpoedt hem achting hadt betoont, zag hem in zynen tegenſpoedt met een geheel ander oog aan; vreeſde in het tegendeel, dat hy den koning van Perſië tot een vyandt zou krygen, indien de zelve te weten kwam, dat hy zynen broeder eene ſchuilplaats hadt vergunt; en in ſtede van dit gevaar te ondergaan gat hy dien ongelukkigen prins, die veiligheit by hem was komen zoeken, in handen van zynen broeder over, winnende dus, ten koſte van dit verraadt, de vriendſchap van den Sophi. *Immirse* wierdt naar Ispahan gevoert, en in de gevangeniſſe geworpen. Dit was de vrucht van zyne onderneminge. Wat *Solyman* belangt; deze was genoodzaakt zyn leger te Conſtantinopel weder byeen te zamelen, meer afgemat en vermindert zynde door de wederwaardigheden en ziektens, dan door de veelvuldige veldſlagen; gelyk het de Sophi wyſſelyk voorzien hadt. Zo liep die tocht in Aſië af, *Solyman* zeer luttel voordeel aanbrengende, en merkwaardige ſchade aan den kant van Europa veroorzakende. *Ferdinand* bediende zich van zyne afwezendheit, en ten voorwendſel nemende de doodt van *Perenni*, landvoogdt van Hungarië voor den Turk, viel hy in dat gedeelte van het koninkryk, dat aan den zelven cynsbaar is, onaangezien het beſtandt, het welk hy voorgaf met de doodt van *Perenni* geëindigt te wezen. Hy vermeeſterde door de dapperheit des grave van Salms, een der wakkerſte veldheeren van dien tydt, Agria* en verſcheide andere plaatſen van minder aangelegenheit. Het is waar, dat uit die inbreking naderhandt zware en bloedige oorlogen zyn ontſtaan, die Hungarie verwoeſtten. *Solyman* trok 'er eenige jaren daar na op zyn beurt ook in, om, naar hy voorgaf, wraak te nemen over het beſtandt, dat door *Ferdinand* gebroken was.

De Perſiaanſche prins vlucht by den baſſa van Chaldea.

Van wien hy verraden wordt.

Het innemen van Agria door het leger van *Ferdinand*.

* of Erla, in Opper-Hungarie.

Mezeray. Thuanus. Bucnel.

Indien de keizer met *Ferdinand* hadt aangeſpannen, terwyl *Solyman* den oorlog in Perſië voerde, zouden deze twee vorſten den Turk uit Hungarië hebben kunnen verdryven; maar *Karel* de V hadt belangen, die regter toe liepen dan de zyne. Hy beſchouwde Hungarië als zyns broeders erfgoedt, en hadt voor zynen zone *Philips* de vreedzame beheerſching van Spanje, de Nederlanden, en van andere ſtaten over te laten. Hy duchtte van den eenen kant de nydigheit van Vrankryk, zyne oude tegenſtreefſter, en van den anderen de bondgenoten, die niet konden bewilligen tot het verlies van vryheit en Godsdienſt. Vrankryk maakte eiſchen op de grensplaatſen van de Nederlanden, en de bondgenoten, hoe verſlagen zy ook waren, baarden den keizer ongeruſtheit. Dus wilde hy liever zich in ſtaat ſtellen om den toeleg van den eerſten te verydelen, en voortvaren met de anderen onder te brengen, dan *Ferdinand* Hungarië, het Ottomanniſche ryk cynsbaar zynde, te helpen winnen. Hier om hadt hy den grave van Buren naar Engelandt gezonden, gelyk reets gezegt is, om die kroon tegen *Henrik* den II in zyne belangen in te wikkelen. De opſtandt in Guienne gat hem grote hope: doch de zelve wierdt zo ſchielyk geſtilt, dat hy 'er geen het minſte voordeel van trok. Wat de bondgenoten belangt, men heeft gezien, tot welk een ſtaat hy hen gebragt hadde door zyne overwinningen, en door het zogenoemde *Interim*, dat onder ſchyn van verzachting, in het dulden van twee artykels, die men altoos het recht zou hebben te herroepen, den Proteſtantſchen Godsdienſt te niet deedt.

Oogmerkelykheden.

Het doen opvolgen van dit *Interim* hieldt den keizer zodanig bezig, dat hy nergens anders op dacht. Hy hadt twee hinderpalen uit den weg te ruimen, die hem van twee zeer tegen malkander over ſtaande kanten voorkwamen. De paus was t'onvrede over de macht, die hy zich in Italië aanmatigde, en over de tegenſtribbeling omtrent het verplaatſen der kerkvergadering. De Proteſtanten konden niet aannemen een boek, waar door hunne leer op ſchroeven wierdt geſteld, de Roomſche Godsdienſt zo wat vermomd in der zelver plaatſe komende. Hy dorſt Duitſchlandt dus niet verlaten, waar van daan hy een wakend oog hieldt op de bewegingen van de eenen en de anderen, zendende zyne bevelen naar Italië, en verzwarende hoe langs hoe meer het juk der bondgenoten. Onder de begunſtiging dezer bezigheden, die hem niet toelieten zich in afgelegene oorlogen te ſteken, was het dat Vrankryk de muiteryen in Guienne deedt ophouden; zyne overwinningen in Piemont verzekerde; het huwelyk bevorderde van *Anthony* van Bourbon met *Johanna*, erfgename van Navarre, die in hare kindſchheit getrouwt was geweeſt met den hertog van Kleef †; verſterkte zyne grensveſtingen, en ſtelde in het markgraafſchap van Saluces, beſloten in het gebiedt des hertogs van Savoje, den jongſten broeder van den markgrave van dien naam, welke de keizerlyke kant was toegevallen.

Hy vreeſt den paus en de Proteſtanten.

Vrankryk doedt 'er zyn voordeel by.

† Zie het leven van *Henrik* den VIII.

Ondertuſſchen wierdt het *Interim* door den paus, in tegenwoordigheit zyner kardinalen, te Rome veroordeelt. Men zegt rond uit, dat *Karel* toeleg hadt op de rechten van de kerk; dat het ten minſte zeer vermetel was, zich tot zo verre met de zaken van den Godsdienſt te bemoeien; dat hy den prieſteren het trouwen toeliet, en het volk om den kelk te nemen. Velen wilden zich by geſchrifte tegen dit boek aankanten, en het ſcheelde weinig of het zou tot een oorlogsvuur tuſſchen den paus en den keizer over den Godsdienſt zyn uitgeborſten. Miſſchien dat de vreze, die men hadt, dat het in Duitſchlandt niet van die zelve uitwerking zou zyn als in Engelandt, de eenigſte oorzaak is geweeſt, die de Roomſche geeſtelykheit bevredigde.

Het *Interim* te Rome veroordeelt.

De tegenſtreving der bondgenoten baande den keizer nog meer kwelling. De onderdanen des nieuwen keurvorſts van Saxen weigerden zich dat bevelſchrift of opſtel te onderwerpen; die van Augsburg deden het zelve; die van Lindau † volgden hun voorbeeldt, en de oude keurvorſt van Saxen, ſchoon hy gevangen was, verwierp het ſtoutelyk, gelyk boven reets gezegt is. Men wilde hem daar over ſtraffen; men ontnam hem zynen predikant, en de meeſte van zyne huisbedienden: doch hy bleef ſtandvaſtig. De Proteſtantſche Godgeleerden kwamen byeen om dit boek eens in overweging te nemen. *Melanchthon* meende, dat men

De meeſte der Proteſtanten verwerpen het zelve.

† eene keizerlyke Rykſtadt in Zwaben.

Melanchthon is voor de zachtheit.

1548. men zich kon voegen naar de plegtigheden van de Roomſche kerke, als onverſchillig zynde; anderen waren van tegenſtrydige gedachten, en zeiden, dat deze plegtigheden ophielden onverſchillig te zyn, wanneer men ſtelde, dat de zaligheit daar van afhing. De keizer was met die overwegingen niet vergenoegt; en deze leeraars wierden genoodzaakt de vlucht te nemen, zommigen naar Engelandt, en anderen naar Zwitſerlandt. Eenigen echter bleven zich heimelyk in Duitſchlandt onthouden.

Op deze wyze gaf de Godsdienſt *Karel* den V in het Duitſche ryk werk, en dwarsboomde zyne andere voornemens. De zelve baarde ook den Raadt van Engelandt de voornaamſte bezigheden. De oorlog, dien deze kroon met Schotlandt hadt, was zo eerſt geëindigt, en liet de dingen onbeſlift, door de gelykheit der goede en kwade uitſlagen, die men van weêrkanten ondervonden hadt: zo dat het bezwaarlyk zou geweeſt zyn te zeggen, voor wien de zelve voor- of nadeeliger was uitgevallen. Het is waar, dat de Engelſchen Haddington behielden; maar behalven het verlies, dat zy leden van eenige andere plaatſen, hadt hunne vloot ongelukkige landingen gedaan, daar zy altoos geſlagen wierden. Daarenboven konden zy het overbrengen van de jonge koninginne naar Vrankryk niet beletten, het geen alle hunne raadſlagen verydelde, en hen de hope deedt verliezen van Schotlandt aan hunne kroon te hechten. Aan de andere zyde zagen zy zich ingewikkelt in een droevigen oorlog met Vrankryk, in een tydt, dat de verdeeldheden, gevoegt by de minderjarigheit hunnes konings, hen niet toeliet zich genoeg ter zee en te lande te wapenen, om twee tegen hen aangeſpanne mogendheden het hoofdt te bieden. De geeſtelykheit was verdeelt door de verſchillen over den Godsdienſt; het volk om de zelve verſchillen, of te onvrede over het ryksbeſtier, en de ſchatkiſt was geheel uitgeput. Om deze redenen achtte men het een groot geluk voor dat koninkryk, dat zyne naburen, nydig over des zelfs vermogen, elders werk vonden. Zy dorſten het onder *Henrik* den VIII niet aanvallen, ontzag hebbende voor des zelfs fortuin: ook wederhielden hen andere belangen om het zelve te ſtoren onder de regeringe van een minderjarigen vorſt, en gedurende de onluſten over den Godsdienſt.

Staat, waar in Engelandt zich bevondt.

Burnet.

Het Parlement was beroepen tegen den 15 October: doch ter oorzake van de peſt, die zich in zommige plaatſen des koninkryks openbaarde, vergaderde het niet voor den 24 November. De kerkelyke zaken waren het onderwerp van alle de zittingen. Het eerſte voorſtel, dat 'er op het tapyt kwam, raakte den ongehuuwden ſtaat der prieſteren. De zaak wierdt in den beginne voorgedragen als een verzoek om verlof, dat getrouwden de orde van het prieſterſchap mogten ontfangen. De opening daar van geſchiedde in het Lagerhuis, en men ſtelde een ontwerp op, dat drie maal gelezen wierdt. Vervolgens wierdt 'er een ander gemaakt om de prieſters tot het huwelyk toe te laten. Het wierdt gedurende de drie dagen in overweginge genomen, goedgekeurt, en den heeren van het Hogerhuis toegezonden. Doch deze behandelden dit ſtuk niet met de zelve vaardigheit als de gemeentens, en het zy, dat zy met andere zaken belemmert waren, of dat zy vreeſden, dat dit artykel onluſten mogt verwekken, immers zy ſtelden het onderzoek daar van tot het volgende jaar uit. Wy zullen echter het verhaal daar van, om niet twee maal het zelve te zeggen, hier laten volgen. Het ontwerp wierdt den 9 en 11 February gelezen, en geſtelt in handen van gevolmachtigden *, welke waren de biſſchop van Ely en Weſtmunſter, het opperhoofdt van juſtitie (a), en de advokaat of procureur generaal des konings. Deze zaak wierdt met veel aandacht en voorzichtigheit overwogen. Men wiſt wel wat voordeelen de ongehuuwde ſtaat mede bragt; den lof, dien de zelve verdiende, zo hy anders zuiverlyk bewaart wierdt; de loftuitingen, welke de eerſte kerkenleeraars daar van gegeven hebben, en de achting, die het volk heeft voor een ſtaat, die iets uitnountender en zuiverder ſchynt te hebben dan de andere, en die de menſchen ontſlaat van vleeſch en bloedt, en 'er engelen van maakt op aarde. Maar het was ook niet onbekend, dat de ontucht der geeſtelyken hunnen ongehuuwden ſtaat hatelyk maakte, verachtelyk by de menſchen, en zeer ſtrafbaar voor Godt. De Geſchiedeniſſen melden allerwegen hun overſpel, en men zag 'er dagelykſch droevige voorbeelden van: zy verleidden de vrouwen van deze, en bragten de dochteren van gene tot oneer: en zeker paus † hadt zelf al voor lang gezegt, *dat indien 'er wettige redenen waren geweeſt dan prieſteren de vrouwen te ontnemen, men nu veel gewigtiger oorzaken hadt de zelve hen weder te geven.* Het volk, dat zich in den aanvang hadt laten verblinden door den ſchonen name van kuiſchheit, dien de ongehuuwde ſtaat mede bragt, als of de zelve ook niet tot het huwelyk behoort, bekwam van tydt tot tydt van hen verkeerde gedachten. Ieder kreeg een ſchrik van de ongebondenheit der geeſtelyken, en hieldt op achting te hebben voor lieden, wier ontucht rechtdraads ſtreedt tegen den tytel, dien zy zich te onrecht aanmatigden, om meer achtbaarheit te krygen. De gevolmachtigden, kennis genomen hebbende van de zake en van het recht, bragten deze vrage tot de volgende twee artykelen: „ I. Of de onge„ huuwde ſtaat wezentlyk aan het prieſterſchap „ vaſt was. II. Van welken aardt des zelfs ge„ lofte was, en tot hoe verre de zelve iemandt „ verplichtte.

Redenen voor en tegen.

† *Pius de II.* Hy was die *Eneas Sylvius*, die na het midden der voorgaande eeuwe (de XV) leefde.

Het Parlement neemt in overweging het voorſtel nopende den ongehuuwden ſtaat der geeſtelyken.

Betreffende het eerſte artykel was men voor de ontkenninge, zich veſtende op het gezag der H. Schrifture, en op de overleveringe der eerſte eeuwen van het Chriſtendom. Men vondt in het Oude Teſtament, dat het huwelyk niet alleen geoorlooft, maar den ouden hogepriesteren zelfs was aanbevolen, vermits het hogepriesterſchap niet buiten het geſlacht van *Aaron* mogt gaan; waar uit men een beſluit opmaakte, dat het prieſterſchap met het huwelyk niet ſtrydig was. De plaatſen uit het Nieuwe Teſtament ſchenen niet minder nadrukkelyk, en men bragt 'er verſcheide van *Paulus* by, die de zaak ten voordeele van het huwelyk beſliſſen *; waar by men voegde het voorbeeldt van *Petrus*, die getrouwt was geweeſt; en dat van *Aquila*, de welke zyne vrouw *Priſcilla* op alle zyne reizen mede voerde, en van welke *Paulus* ſpreekt als van zyne amptgenoten †. Men drong ook aan de plaats van den zelven Apoſtel, de welke het verbodt om te huwelyken ſtelt onder de tekenen des afvals van de laatſte tyden ‡. Belangende de kerkvaders, men haalde by het geen de zelve geſchreven hadden tegen de Montaniſten, Novatianen en Enkratiten, die het huwelyk afkeurden. Men bediende zich van de Conciliën van Gangres en Trulla, gehouden het eene in het begin van de IV, en het

Bewegredenen der gevolmachtigden om de noodwendigheit van den ongehuuwden ſtaat af te keuren.

* *1 Tim. III. Tit. Kap. I. 1 Cor. VII.*

† *Hand. XVIII. Rom. XVI.*

‡ *1 Tim. IV.*

(a) Dit is de voorzitter van de hoogſte vierſchaar des koninkryks, en het hoofdt van alle de andere rechters.

1548. het andere in de V eeuwe, die alle beide de genen veroordeelden, die hunne vrouwen verlieten, by het ontfangen van de prieſterlyke orde; en men telde vele heilige biſſchoppen van die eeuwen op, welke getrouwt waren geweeſt. Men deedt de tegenſtreving van *Paphnutius* hier gelden, de welke, onaangezien hy onder die van den ongehuuwden ſtaat behoorde, den voorſlag, in het Concilie van Niceen gedaan, om den prieſteren het trouwen te verbieden, voor een ondraaglyk juk hieldt. Men zeide in het tegendeel, dat dit verbodt zynen oorſpronk verſchuldigt was aan *Heliodorus*, beroemd ſchryver van den Roman *Theagenes en Chariklea*, dat hem zyn bisdom koſtte, van het welke hy liever wilde afſtaan dan zyne minne-verdichtſelen niet voor de zyne erkennen. Dat dit werk hem verdacht hadt gemaakt, en dat hy, om zich te verontſchuldigen van de ontucht, in welke men hem betichtte te leven, hadt voorgeſtelt, de geeſtelyken niet langer te dwingen in den ongehuuwden ſtaat te leven. Daar wierdt bygevoegt, dat de Ooſterſche kerken het oude gebruik nog behielden, en dat hunne prieſteren gemeenlyk getrouwt waren; en men beweerde, dat het verbodt tegen het trouwen eerſt in het Weſten algemeen was geworden omtrent de XI eeuwe. Dat paus *Nicolaus* de I het in de IX eeuwe niet hadt kunnen doordringen; en dat het door *Hulderik*, biſſchop van Augsburg, die na zyne doodt tot een heilig is gemaakt, hevig wierdt tegengeſproken. Men beriep zich voornamentlyk op de voorbeelden van de geeſtelykheit van Engelandt, op dat van *Reſtitutus*, biſſchop van Londen, die in het openbaar met zyne vrouwe leefde (a), van *Bonifacius*, aartsbiſſchop van Kantelberg, van *Richard*, biſſchop van Chicheſter (b), en van *Godefroi*, biſſchop van Ely, die alle getrouwt zyn geweeſt, zonder dat 'er iets op te zeggen is gevallen.

Wat den aardt of de natuur der gelofte belangt, men oordeelde de zelve rockeloos te zyn. Dat niemandt kon verzekert zyn, of hy altoos in die onthoudinge zou blyven, en dat het een van die deugden was, welke Godt zich niet verbindt aan allen te verlenen, die hem daar om bidden. Dus wierdt hier uit opgemaakt, dat deze gelofte niet verplichtende was. Men voegde daar ook by, dat de zelve het niet zou worden dan door het Roomſche Pontifikaal †, waar in zulks was vaſtgeſtelt, en dat dit Pontifikaal in Engelandt vernietigt zynde, deze verplichting in dat ſtuk geen plaats meer hadt. Eindelyk, men ſtelde eene onkuiſche echteloosheit in vergelyk met de eere van een zuiver en wettig huwelyk. Daar toe hadt men ſtoffe aan de handt, en de ontucht van koning *Edgar*, een van de yverigſte voorſtanders van den echtelozen ſtaat der prieſteren, wierdt by die gelegenheit niet overgeſlagen, noch de geſchiedenis van den pauſſelyken gezant, die ten tyde van *Henrik* den I (c) in Engelandt kwam, en by eene hoer te bedde wierdt gevonden, in dien zelven nacht, welke den dag volgde, waar op men de geeſtelyken, die getrouwt waren, uit hunne beneficien hadt gejaagt. Men liet zich hevig uit over de ontdekte gruwelen in een groot getal klooſters,

† Ceremonieboek.

Zy oordeelen de gelofte rockeloos.

(a) De ſchryver van de *Critique de l'Hiſt. de Reform.* zegt, dat het huwelyk van *Reſtitutus* niet wel te bewyzen is.

(b) De zelve ſchryver meent, dat men den naam van *Richard*, biſſchop van Chicheſter, heeft geſtelt in de plaats van dien van *Robert*, biſſchop van Cheſter.

(c) Eenige ſchryvers zeggen, dat dit geval gebeurde onder de regeringe van *Henrik* den II. De naam van den gezant was *Johan van Crema*. Zie het *I Deel* dezer Geſchiedeniſſe, *fol.* 264.

die maar onlangs waren uitgeroeit. De baſtaarden van *Alexander* den VI en van *Paulus* den III kwamen ook te pas, als doortlaande bewyzen van een ergerlyk leven, dat zelfs onder de kerkhoofden gevonden wierdt. Dus kregen zy de ſchuldt, dat zy den ongehuuwden ſtaat maakten tot een ſtaat van ontucht, in plaats van tegen die ondeugdt een hulpmiddel te zoeken, dat alleen in een wettig huwelyk te vinden is. 1548.

De gevolmachtigden, alle deze bedenkingen overwogen en aangemerkt hebbende, deden daar van verſlag aan de vergadering. Des anderen daags gaf de ganſche Kamer der Lords hare toeſtemming tot het gene van het Lagerhuis ontworpen was. Alleen kantten de biſſchoppen van Londen, Durham, Norwich, Carlile, Hereford, Worceſter, Briſtol, Chicheſter en Landaff zich daar tegen, nevens vier wereldlyke Lords, *Morley*, *Dacres*, *Windſor* en *Wartbon*. De koning hing 'er zyn zegel aan, en het ontwerp veranderde in eene wet. Men begon het met een foort van voorreden, daar in te kennen gevende, dat het te wenſchen was geweeſt, dat alle geeſtelyken in eene kuiſche echteloosheit hadden kunnen leven, om niet afgetrokken te worden van de bezigheden in hunnen dienſt; maar dat, dewyl uit hun voorbeeldt de onmogelykheit daar van af te nemen was, men beter oordeelde, dat zy vryheit hadden om te mogen trouwen. Om deze inzichten, zegt de wet, worden de ordonnantien, die hen het gebruik der vrouwen verboden, ingetrokken, en men ſtaat hen toe te trouwen, met dien verſtande, dat zulks geſchiede naar de inſtellingen van de Engelſche kerke. Men maakte ondertuſſchen geen gewag van de huwelyken der prieſteren, die men onder de vorige regering, uit krachte van het edict der zes artykelen, vernietigt hadt. In het tegendeel beval men, dat de echtſcheidingen, daar uit ontſtaan, hare kracht zouden behouden, en de huwelyken der vrouwen, die met andere mans hertrouwt waren, deugdelyk wezen.

Het Parlement keurt het beſluit der gevolmachtigden goed.

Staat den geeſtelyken het huwelyk toe.

Beide de Kamers der geeſtelykheit vergaderden ingelyks om deze gewigtige zaak in overweginge te brengen; en na dat zy alles gewikt en gewogen hadden was hunne uitſpraak ten naaſten by vervat in de bewoordingen van de wet. De meeſt voor het huwelyk yverende waren de genen, die een beſluit hadden genomen in den ongehuuwden ſtaat te leven. De leeraars * *Ridley*, *Taylor*, *Benſon* en *Redmain*, levende als *Paphnutius*, en even als hy ſprekende, verzetten zich krachtig tegen de noodwendigheit van de echteloosheit. *Redmain* blonk uit in Godvrucht en verſtandt, en hoewel zyne ziekte hem belette in de vergadering te verſchynen, was dit echter zyn gevoelen, dat hy ſchriftelyk, met redenen bekrachtigt zynde, aan de vergadering zondt, waar na de zaak ook beſlift wierdt. Hy zeide, dat de noodzakelykheit van den ongehuuwden ſtaat door de Wet Gods niet was ingeſtelt, maar alleen ſteunde op de willekeur der geeſtelyken. Dat de Geſchiedenis van Engelandt hem geen kerkelyk gezag aan de handt gaf, bekwaam zynde om deze gelofte verplichtende te maken; en dat hy geloofde, dat de koning en de kerkvoogden iemandt daar van zouden kunnen ontheffen. Echter hieldt hy dezen middelweg, van deze vryheit niet meer dan eens te verlenen; dermaten, dat de genen, die twee maal getrouwt waren geweeſt, naar zyne gedachten tot de gewyde ordens niet zouden mogen toegelaten worden. Onaangezien deze naauwer bepaling leedt zyn gevoelen voor het huwelyk heftige tegenſpraak door een groot getal leden van beide de

Beide de Kamers van de geeſtelykheit gedragen zich naar de beſliſſing van het Parlement.

* *Dollaren.*

Byzonder gevoelen van den leeraar *Redmain.*

1548. huizen: doch eindelyk wierdt het met meederheit van ſtemmen overgehaalt. Voor het overige ſchynt het, dat die wyze van doen der geeſtelykheit eer eene inſchikkelykheit was, dan eene eigentlyke vrygeving. De wet des Parlements zelf beſtondt in bewoordingen, die eer eene dulding dan een volſlagen bevel te kennen gaven. † in den jare. 1552. Maar drie jaren daar na † kwam 'er een arreſt uit, het welk de noodwendigheit van den ongehuuwden ſtaat ten eenemale vernietigde. Men kon ondertuſſchen de yverigſte onder de Roomſchgezinden het vooroordeel, dat zy tegen het trouwen der prieſteren hadden, niet benemen. Noch de wetten des Parlements, noch de beſluiten van de vergaderingen der geeſtelykheit konden beletten, dat zy deze huwelyken voor ontucht uitmaakten, en de geeſtelyken, die ze aangingen, met een ſoort van afgryzen beſchouwden. Zommige van deze laatſten ſtyfden deze afkerigheit door onbetamelyke huwelyken, of de zelve dienden hen ten minſte tot verſchoninge.

Het Parlement doedt dezen nieuwen kerkregel ſtandt grypen.

Na het ontwerp van vryheit om te huwelyken, den geeſtelyken toegeſtaan, ſtelde het Parlement 'er een op om dezen nieuwen kerkregel te doen ſtandt grypen. Het wierdt eerſt den 9 December het Lagerhuis aangeboden, en des anderen daags aan de Lords; in plaats dat het andere, rakende het huwelyk, den 6 der gezegde maandt in het Huis der Gemeente was goedgekeurt, en den 7 aan het Hogerhuis gezonden. Ondertuſſchen hadt dit twede ontwerp beter de hoedanigheit van eene wet dan het eerſte. De acte daar van den 15 January doorgegaan zynde, onaangezien de vertogen van den grave van Derby, Mylord *Dacres*, Mylord *Windſor*, en van de biſſchoppen van Londen, Durham, Norwich, Carliſle, Hereford, Worceſter, Weſtmunſter, en Chicheſter. Het Parlement bedankte voor eerſt den koning, dat hy zorg hadt gedragen den nieuwen dienſt * door den aartsbiſſchop van Kantelberg en andere verſtandige kerkvoogden, of Godgeleerden, daar toe van dezen vorſt benoemt, te doen opſtellen, als ook over het gevoelen † van den beſchermheer en zynen Raadt. Men voegde daar by, dat de gevolmachtigden dit werk, door den byſtandt van den H. Geeſt, met eendragtigheit van toeſtemminge hadden ten einde gebragt; en men belaſte, dat van den volgenden Pinxtertydt af te rekenen de nieuwe kerkregel door het ganſche koninkryk zou worden opgevolgt. Het Parlement ſmeekte den koning vergiffenis te willen verlenen aan de genen, die tot dien tydt toe zich daar naar niet geſchikt hadden: doch in het toekomende veroordeelde het de overtreders, voor de eerſte maal, tot eene gevangeniſſe van drie maanden, met verbeurte van een jaar tydt van hunne ampten; voor de twede maal, boven het verlies van de zelve, tot een jaar gevangeniſſe, en voor de derde reis tot eene eeuwige gevangeniſſe. Het ſtelde byna diergelyke ſtraffen tegen de genen, die beſtaan zouden den nieuwen dienſt door hunne ſchriften te brandmerken, of zich aan te kanten tegen het uitvoeren van het arreſt des Parlements, het welk de uitvoering daar van aanbeval; waar omtrent de eerſte overtreding geſtraft ſtondt te worden met eene boete van 130 guldens, de twede met eens zo veel, en de derde met eene eeuwige gevangeniſſe en verbeurte van goedt en have; ſtraffen, die veel verſchilden van de gene, die onder de vorige regeringe waren vaſtgeſtelt, daar men het overtreden van het edict der zes artykelen met den hals geboet zag. Wy zeggen juiſt niet, dat dit verſchil toe te ſchryven is aan de natuur van *Eduard*, veel zachter zynde dan die van *Henrik*, of aan den aardt der hervorminge, die van het beulen een afſchrik heeft; een ieder oordeele daar van naar zyn welgevallen: doch echter alles ingezien zynde verſchaft een zo verſchillend gedrag een gunſtig voorteken aan de Hervormden. 1548.

* *Nouvelle office.*

† *Avis.*

Straffe tegen de overtreders.

Het Parlement uitte zich ook over de nature der gehoorzaamheit, die het eiſchte ter opvolging van des zelfs reglement, en verklaarde geen oogmerk te hebben de kerken te beletten de gewyde lofzangen en gebeden te vermeerderen, als ze maar genomen wierden uit de Schriftuur. Daar is geen twyffel aan, of deze vryheit ten opzichte der gezangen heeft de gewoonte, die ſtandt begon te grypen in de familiën en kerken der Hervormden, van de gezangen, in Engelſche vaarzen vertaalt zynde, te zingen, begunſtigt: zo dat het een merkteken van yver voor de Hervorminge was, als men een perſoon gewyde zangliederen, zodanig als ze in Engelſche vaarzen van dien tydt gevonden worden, hoorde zingen: vaarzen, welke in die eeuwe aangenaam waren, doch in de onze geenzins van de zelve bevalligheit zyn. Sedert dien tydt (a) is de dichtkunde tot eene beſchaafdheit gebragt, die met de hardigheit en plompheit der oude ſpreekwyzen ganſch niet overeenkomt. Dit is de aanmerking van zeker berucht ſchryver onzes tyds †, die zich beklaagt, dat men verzuimt heeft deze heilige gezangen met zo veel aandacht, als ze verdienen, nader te beſchaven, en dat men niet heeft zocken mede te werken, zo veel in ons vermogen was, door eene zo nutte bezigheit, tot ſtichtinge der gelovigen. Oorſprook van 't Pſalmzingen onder de Hervormden.

† *Burnet.*

Wy hebben na vervolg verhaalt de ordonnantiën des Parlements rakende het huwelyk der geeſtelyken, en de ſchikking van den nieuwen kerkregel, ſchoon het een en het ander eerſt in de twede vergadering wierdt vaſtgeſtelt. De zittingen der eerſte eindigden den 22 December, en men dagvaardde het Parlement tegen den 2 January des volgenden jaars, wel te verſtaan dat des zelfs zittingen tot dien dag wierden uitgeſtelt, zonder dat de beſluiten, die in de eerſte nog niet volleedig waren, vernietigt wierden. In het tegendeel, het geen tot dien tydt toe verreecht was, bleef zo ſtaan; weshalven het Parlement, toen het vergaderde, alleenlyk voltooide het geen het begonnen hadt, op den voet als het by de ſcheidinge gelaten was. By de openinge dezer zittingen boodt het Lagerhuis den beſchermheer een vertoog (b) aan, om hem te verzoeken, *Latimer* wederom te herſtellen in het bisdom van Worceſter, dat hem door *Henrik* den VIII, ter oorzake van den Hervormden Godsdienſt, dien hy beleedt, ontnomen was. Doch deze vrome kerkvoogdt, die wegens zyne jaren en nederigen imborſt geen luſt hadt tot grootſchheit des levens, wilde liever de moeite doen van plaats tot plaats te gaan prediken, dan den laſt, van een bisdom te beſtieren, weder op zyne ſchouderen nemen. Vervolgens bragt men op de baan een ontwerp tot eene ordonnantie, om in verſcheide oorden des koninkryks parken te maken: doch het Lagerhuis verwierp dit voorſtel. Het zal wel haaſt blyken, welke beroerten deze afſchuttingen in de provinciën veroorzaakt hebben. *Fuller.* 1549. *Latimer* weigert wederom in de biſſchoppelyke waardigheit herſtelt te worden.

Den 4 February wierdt 'er aan het Hogerhuis een ontwerp van eene wet overgegeven, om te verbieden vleeſch in de Vaſten, of op vaſtendagen te eeten; Ontwerp van eene wet tot het houden der Vaſten.

(a) *Thomas Sternhold*, edelman van de kamer van *Eduard* den VI, was daar van de opſteller, geholpen zynde door *Johan Hopkins* en *Robert Wijedom*.

(b) Of *Addres*. Dit zegt wel zo veel als ſmeek- of verzoekſchrift: doch heeft in het Engelſch eene aanzienlyker betekenis.

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

1549. eeten; tot onderzoek van het welke benoemt wierden de aartsbiſſchop van Kantelberg, nevens de biſſchoppen van Ely, Worceſter en Chicheſter. Het wierdt die van het Lagerhuis overhandigt, welke het den volgenden dag met hunne goedkeuringe te rug zonden. Dus ging de wet door. Het Parlement uitte terſtondt zyn gevoelen over de onderſcheidinge der ſpyzen en der dagen. Het zeide, dat het Euangelium de trappen van reinheit, onder de verſcheide ſpyzen, die tot voedſel dienen, en de trappen van heiligheit onder de verſcheide jaargetyden, buiten ſluit. Het voegde daar by, dat die genen ondertuſſchen te veroordeelen waren, de welke uit eene aanritzing van het vleeſch de Vaſten en onthoudinge haakten. Dat de kerk zulks hadt ingeſtelt, en dat de onderhouding daar van noodzakelyk is om onze hertstochten te bedwingen. By deze aanmerkingen hadt het Parlement nog eene, die den Staat betrof: namentlyk, dat het houden der Vaſten noodzakelyk was om de viſſchery, die het koninkryk merkelyke voordeelen aanbragt, te doen ſtaande blyven, en om het vee te vermenigvuldigen, dat gedurende zes weken het gebruik of de gulzigheit der menſchen ontging.

Aanmerking over het invoeren van de Vaſten.

Het is zeker, dat de Vaſten alleen by trappen in de kerke is gebragt, en dat de onderhouding van de zelve in de eerſte eeuwen des Chriſtendoms niet gelykformig is geweeſt. Het was in het eerſt eene vrywillige Godsdienſtigheit, die meer of min dagen aan de onthoudinge en vaſten toewydde. Het gemeenſte gebruik was te vaſten 's weeks te voren dat onze Zaligmaker geſtorven is. Dan at men den ganſchen dag niet, zelfs tot den avondt toe. De ſtrengſten in het vervolg namen het voorbeeldt van den Heilandt, en maakten hunne Vaſten insgelyks van veertig dagen. Men nuttigde gedurende de zelve niets anders dan groente en wortelen; de onderſcheiding van vleeſch en viſch was toen nog niet in gebruik, maar wierdt naderhandt door de Weſterſche kerk ingevoert, als mede het vaſten op Zaturdag, Quatertempers en Vigiliën. Wat den Vrydag belangt, die ter gedachteniſſe van het afſterven onzes Heeren wierdt ingevoert, dit is veel ouder en algemener. Kortom, deze oeffeningen, bekwaam om Godvrucht in te boezemen, veranderden wel haaſt in zodanige, die de beproevingen des vleeſchs of belagchelyk, of bygelovig maakten. Dus gaat het met de Godsdienſtigheit van zommigen, welke het Chriſtendom in deze uiterlyke plichten menen te beſtaan, en met de onthoudinge van anderen, die denken, dat het genoeg is geen vleeſch te eeten, en dat zy vaſten, als zy anders niet nuttigen dan viſch, hoe lekker hunne tafel ook is toegerecht, en wat overvloedt van beſte wynen daar geplengt wordt. Diergelyke Vaſten hebben de hervormers veroordeelt. Zy wilden, dat bygelovigheit en mommery daar af gelaten wierdt; geenzins de waarachtige Vaſten, met den gebede gepaart gaande, hoedanige ons JESUS heeft bevolen, verachtende; in het tegendeel pryzende, als oeffeningen, die het vleeſch aan den geeſt onderwerpen, het rechte doelwit van het Chriſtendom.

Daar wierden nog verſcheide andere ontwerpen van wetten op de tafel gelegt, doch verworpen. De eerſte raakte de genen, die met de twee zuſters des konings, zonder toeſtemminge van dien vorſt en des zelfs Raadt, zouden trouwen, en ſtrekte om hen als misdadigers van gekwetſte hoogheit te doen veroordeelen. Men zal erlang merken, dat dit ontwerp op den zeevoogdt doelde, de welke onderſtondt met de princeſſe *Elizabeth* te trouwen. Beide de Huizen meenden, dat de uiterſte-wille van *Henrik* den VIII genoeg was om diergelyke huwelyken te beletten, die de princeſſen buiten ſtaat ſtelden om in het regeren des koninkryks te kunnen opvolgen, en achtten ontydig iets te voegen by de omzichtigheit en ſtrafheit van wylen den koning. Vervolgens deedt men een voorſlag om de palen van rechtsoeffening der biſſchoppen uit te zetten, hen verlenende macht om iemandt, noch door zachte noch door harde vermaningen verbetert kunnende worden, aan den lyve te ſtraffen. Het kwam met die onboetvaardigen zo verre, dat 'er niets aan de handt was om hunne ongebondenheit te beteugelen. De godloosheit ging met opgeſteken hoofde, en der zelver voorſtanders ſpotten met de predikatiën, die hen Gods oordeelen dreigden. Hierom zouden de kerkvoogden gewenſcht hebben om by deze geeſtelyke ſtrafoeffeningen, welke niet in ſtaat waren de ongebondenheit des volks te beteugelen, ook de wereldlyke te voegen: doch het Parlement vondt niet raadzaam hen die macht in handen te geven. Zommigen bragten in, dat 'er nog vele geeſtelyken waren, die den ouden Godsdienſt aankleefden, en dat deze die macht ter verdrukkinge van de Hervormden zouden kunnen misbruiken. Het zy dan uit deze bedenking, of dat 'er vele leden des Parlements gevonden wierden, ſchuldig zynde aan de misgrepen, de welke zy zochten in anderen te ſtraffen; immers het vertoog der kerkvoogden wierdt behendig aan een kant geholpen, waar door hunne goede oogmerken verdacht raakten.

1549.

De biſſchoppen zoeken hun rechtsgebiedt uit te breiden over de genen, die eerlyk van leven zyn.

Het Parlement vindt zulks niet raadzaam.

Een nog veel gewigtiger ontwerp kwam te berde in het Lagerhuis, en wierdt aan dat van de Lords medegedeelt, de welke weigerden den yver der gemeenten te onderſteunen, zonder dat men weet waarom. Die voorſlag betrof de bekortinge der rechtsgedingen, en de oeffening van recht met zo veel ſpoedt, als vroomheit. De ſchryver *, die ons dit ſtaaltie aan de handt geeft, zegt, dat hy een geſchrift heeft gezien rakende dit ſtuk; waar in geklaagt wierdt, dat de oeffening van de rechtsgeleerdheit barbariſch was geworden, en dat de pleitbanken vol verwardheit waren, ontſtaande uit de menigvuldigheit en de verſcheidenheit der wetten. Dies zeide men, om zulke wanorders voor te komen, dat 'er, naar het voorbeeldt der Romeinen, een Wetboek, naar het recht van Engelandt, in goed Latyn moeſt opgeſtelt, en de ſtoffe daar van in tytels en hoofdſtukken verdeelt worden; dat men daar in niet moeſt brengen dan noodzakelyke, klare en beſliſſende wetten; dat men dus zou hebben uit den weg geruimt een oneindig getal van willekeuren en verzamelingen, die men noemt berichten of verklaringen, en pleitſtukken *, waar in gevonden worden eene menigte van verdrietige zwarigheden, en lange pleitgedingen, bekwamer om twyffelingen te verwekken dan de zaak op te helderen. Doch een zo rechtmatig voorſtel wierdt niet onderſteunt. De onderneming daar van vereiſchte een vreedzamer en volkomener regering dan die van een minderjarigen vorſt.

* *Burnet.*

Ontwerp van een Wetboek naar het recht van Engelandt.

* *Rapports & Cauſes.*

Waarom de toeleg niet gelukte.

Terwyl het Parlement zich tot de algemene zaken verledigde, vondt de Raadt zich benard wegens de beſchuldigingen, die tegen den zeevoogdt wierden ingebragt. Wy hebben dezen ſtaatzuchtigen reets naar de regering zien ſtaan door het huwelyk van de koninginne weduwe, en door het verraadt, dat hy tegen den beſchermheer geſmeed hadt. Het gevaar, dat hy liep, toen zyne heimelyke verſtandhoudingen ontdekt wierden, maakte hem niet omzichtiger, noch de goedheit zyns broeders gematigder. Hy beeldde zich in,

Burnet. Heyward.

Beſchuldigingen tegen den zeevoogdt ingebragt.

1549. in, de kroon van Engelandt waardig te zyn; hadt onderſtaan de zelve op het hoofdt te krygen, en beſloten alles te wagen om dit oogmerk te bereiken. Ondertuſſchen overleedt de koningin weduwe: zommigen * willen in het kraambedde van eene dochter, die gedoopt wierdt. Anderen † ſpreken daar niet van, en zeggen, dat 'er een vermoeden was, als of ze zou vergeven zyn. Daar zyn 'er ‡, die menen, dat ze van droefheit over de ſtraffe van haren man geſtorven is: doch zy hebben het kwalyk, naardien zy zes maanden voor dien tydt overleedt. Dit was het levenslot van *Catharina Parre*. Zy hadt geluks en verdienſten genoeg om den minnenydt, of de wreedheit van een vorſt, die twee van zyne vrouwen het hoofdt hadt doen afſlaan, te ontgaan. Doch miſſchien was ze de offerhande van een ſtaatzuchtigen onderdaan, de welke zich niet vergenoegde met de plaats eens groten konings in haar bedde en herte te hebben, zonder des zelfs kroon door haar ook op zyn hoofdt te krygen. Het was eene deugtzame vorſtin, van een wonderlyk zachten aardt, en niet te laken dan aangaande het huwelyk met den zeevoogdt: een huwelyk, dat ſchandelyk was voor de gedachteniſſe van den koning, haren overleden bedgenoot; dat de echte vriendſchap door al te grote voorbarigheit kwetſte, en, door ongelykheit, den rang onteerde, dien ze gehouden hadt. Het was nog rampzaliger voor deze ongelukkige vorſtinne, die het met de doodt bekocht, wegens de misdaadt van haren gemaal, of uit droefheit, die ze hadt over zyne ſtaatzucht, en over de onwaardige behandelingen, waar mede hy haar bejegende. En voorwaar, men ziet in een geſchrift, dat na hare doodt onder hare papieren gevonden wierdt, dat zy gedurende de twee jaren van haar twede huwelyk niet gelukkig is geweeſt; het zy dat ze berouw hadt over eene echtverbinteniſſe, die zo verre beneden de eerſte was, of dat het kwade gedrag van haren man haar oorzaak tot kwelling gaf. Dit geſchrift hadt voor tytel: *De traenen van eene zondareſſe*. Zy beweende daar in den tydt harer onwetendheit, dien ze tot bedevaarten en andere uiterlyke plegtigheden hadt beſteed; in plaats dat ze den zelven hadt moeten heiligen tot innerlyke Godsdienſtigheden, zonder de welke al het overige ydel is. Zy bedankte vervolgens Godt voor de kenniſſe, welke hy haar hadt gegeven van den waarachtigen Godsdienſt, hebbende de zelve verkregen door het gedurig lezen van de Schriftuur en den byſtandt des H. Geeſtes. Zy klaagde over de ergerniſſe, die de Proteſtanten gaven door een gedrag, dat met hunne belydeniſſe niet overeenkwam; en haar gevoelen uitende over het artykel van de Rechtvaardigmakinge, zeide ze die te beſtaan in het gelove, door de heiligmakinge achtervolgt zynde. Het is wel te bedenken, dat deze aandachtige overwegingen de vrucht waren van hare eenzaamheit, en dat, terwyl ze van een zachten inborſt was, hare droefheit haar naderhandt naar den kant van Godvrucht deedt overhellen. Miſſchien dat ook de ondankbaarheit eens onwaardigen echtgenoots haar alleen trooſt deedt zoeken by den Hemel. Zo dit waar is, ſtrekten de rampen haar tot voordeel, en hare Godvrucht verdient wel, dat men haar hare zwakheden ten goede houde.

Wat 'er van zy, hare doodt baande den zeevoogdt een nieuwen weg om den troon te beklimmen. Naauwlyks hadt ze den geeſt gegeven, of hy maakte gedachten om met de princeſſe *Elizabeth* te trouwen. Zyn oogmerk wierdt ontdekt, en dit gaf gelegenheit tot den voorſlag aan het Parlement, gedaan van de genen, die met de zuſters des konings zouden trouwen, als ſchuldig aan gekwetſte hoogheit te ſtraffen. Deze hinderpalen deden hem den moedt niet verloren geven, en hy beſloot het koninkryk liever in vuur en vlam te zetten, dan zyn oogmerk te miſſen. Daar zyn 'er echter *, die twyffelen, of hy wel zo veel ſchuldt gehad heeft, als men voorgeeft. Doch indien de Regiſters van den Raadt geloofwaardig zyn, wierden zyne misgrepen zo klaar bewezen †, dat 'er niet aan te twyffelen was. De drie voornaamſte waren: „ I. Een toeleg gehad „ te hebben om met de princeſſe *Elizabeth* te trou„ wen. II. Indien hy den koning niet kon be„ wegen zyne goedkeuring daar toe te geven, dat „ hy zich meeſter zou gemaakt hebben van zyn „ Majeſteits perſoon, en van de beheerſchinge „ des koninkryks. III. Dat hy daar toe man„ ſchap geworven en geldt opgenomen hadt ". Om in deze zo gevaarlyke ondernemingen een goeden uitſlag te hebben hadt hy, zegt men, reets duizend man op de been gebragt; verbonden gemaakt met verſcheide heeren, de welke de macht des beſchermheers benydden, en zeer blyde waren twee broeders te zien, die naar elkanders verderf ſtonden; dat hy met den ridder *William Scharingdon*, onderſchatmeeſter van Briſtol, een verdrag hadt gemaakt, om hem merkelyke ſommen gelds te bezorgen. Het is zeker, dat deze ridder vervolgt is, omdat hy vyftig duizend kronen aan valſche munt hadt geſlagen, en van de goede ſpecien hadt geſnoeit tot de waarde van vyf honderd duizend guldens. De rechters van de Landwet veroordeelden hem, en het vonnis wierdt door het Parlement beveſtigt. Voor dat de zeevoogdt in verzekering wierdt genomen, hadt de beſchermheer, welken des zelfs aanſlagen voor een gedeelte bekend waren, onderſtaan om hem daar van af te trekken, en hem tot zynen plicht te brengen: doch deze hadt ſlechts de zaken ontkent, of verſchoont, zonder dat hy van gedrag veranderde.

Wanneer men zag, dat het kwaadt ongeneeslyk was, en men hem moeſt van kant helpen, of den Staat door zyne heerſchzucht zien het onderſte boven keren, maakte men zich den 19 January, uit krachte van eene order, die door den ganſchen Raadt getekent was, meeſter van zyn perſoon. Men bragt hem naar den Tour, en den volgenden dag wierdt hem de bediening van zeevoogdt ontnomen, en gegeven aan eenen der geheimſchryvers van ſtaat *. Drie gevolmachtigden wierden 'er benoemt om zyne verklaringen op te nemen. Mylord *Rouſſel*, de graat van Southampton, welke zich met den beſchermheer bevredigt hadt, en *Petre*, geheimſchryver van ſtaat. De zaak wierdt ondertuſſchen langzaam behandelt. De beſchermheer, wiens geneigtheden zo zacht, als die van den zeevoogdt hevig waren, voorzag met droefheit de onvermydelyke doodt zyns broeders, byaldien hy hem aan de geſtrengheit der wetten overgaf. Om die reden hieldt hy het rechtsgeding ſlepende. Evenwel kon hy zyn welwezen niet bevorderen, dan met maatregelen te nemen, hoe zich zelve tegen de gevoeligheit van een zo gevaarlyken vyandt te beveiligen. Hy deedt hem voorſtellen, dat hy zyne misſlagen zou erkennen, en verzekerde hem van zyne genade, zo hy anders zyne bedieningen wilde laten varen, en uit het hof vertrekken. De zeevoogdt was onbeweeglyk, en liet zynen haat opentlyk tegen den beſchermheer blyken. Toen hieldt men op hem langer te ontzien, en zyn rechtsgeding wierdt wel haaſt opgemaakt; namentlyk, men ontfing de verklaringen der getuigen: want voor het overige volg-

1549.

Doodt van de koninginne weduwe, zyne vrouwe.

* *Hrylin.*

† *Burnet.*

‡ *Sanderus.* Menhieldt hem verdacht de zelve verhaalt te hebben.

Deugden en rampen dezer vorſtinne.

Haar Godsdienſt, wetenſchap, en vroomheit.

† *Burnet.* Misgrepen, die men den zeevoogdt te laſte legt.

De beſchermheer tracht te vergeeſſch hem tot zynen plicht te brengen.

* *Smith.*

Hy vermaant hem tot berouw, met verzekering van gunſtbewyzing.

1549. volgde men de gewoonte, onder *Henrik* den VIII ingevoert, van des misdadigers rechtsgeding op te maken, zonder dat hy tegen de getuigen gehoort wierdt. De gevolmachtigden wilden hem ondervragen: doch hy antwoordde niet stiptelyk, en weigerde zyne antwoorden te ondertekenen. De Raadt gelaste op hun bericht, dat men gezamentlyk naar den Tour zou gaan om hem te ondervragen.

Men maakt zyn rechtsgeding op.

De kancelier kan niets op hem verwinnen.

De kancelier, verselt van alle de andere Raadsheeren, zich derwaarts begeven hebbende, las hem zyne beschuldiging voor, verzocht hem vriendelyk daar op te antwoorden, te verschonen het gene hy kon, en het overige rondborstig te bekennen. Hy toonde hem, dat zyne hardnekkigheit nergens anders toe zou kunnen dienen dan om zyne schuldt te verzwaren, en dat eene oprechte bekentenis, spruitende uit een geest van nederigheit, het beste was, dat hem redden kon. De zeevoogdt wilde niets bekennen, begeerde, dat men zyn proces naar behoren zou opmaken, en zyne beschuldigers voor hem doen verschynen. De andere Raadsheeren voegden hunne vermaningen by die van den kancelier, zonder ook iets op hem te winnen: dus gingen zy weder heen, en besloten den koning te spreken, niet alleen om hem van het voorgevallene verslag te doen, maar voornamentlyk om hem te doen goed keuren, dat deze zaak aan het Parlement, toen vergadert zynde, mogt gebragt worden. Dit geschiedde om dien jongen vorst van de kwellinge te bevryden, die hy zou gevoelt hebben, van zynen oom ter doodt te zien veroordeelen door eene vierschaar, waar in hy de waardigheit van voorzitter zou bekleed hebben, byaldien de zelve door den Raadt gevonnist was geworden, en om ter herte te nemen het geen hy in eene zo hagchelyke gelegenheit van de eene zyde aan de rechten des bloeds, en van de andere aan die der koninklyke waardigheit verschuldigt was. Dit was geheel buiten schoots blyven van het Parlement rechten te laten, en het zelve den gevangen met het rechtsgeding over te geven.

De Raadt stelt voor het proces aan het Parlement te brengen.

De kancelier, die het woordt voerde, was van deze gedachten, en alle de Raadsheeren keurden het vervolgens goed. De beschermheer sprak op het laatst. Hy ontveinsde zyne droefheit niet, die hy hadde van een broeder te zien, welke beschuldigt wierdt een verraadt gesmeed te hebben, om zich meester van de kroon te maken en van den gewyden persoon des konings: doch hy deedt zyne droefheit voor zynen plicht wyken, en de liefde tot den vorst en het vaderlandt zegepraalden over de bewegingen der nature, zeggende, „ dat „ hy den dienst voor den koning meer ter herte

Redenvoering van den beschermheer.

„ nam dan het belang van een broeder, zelf van „ een zoon, en dat de bewegingen des bloeds „ niet konden ophalen tegen de onschendbare getrouwheit van een onderdaan omtrent zynen opperheere, en van een goed burger omtrent zyne „ geboorteplaats. Dat hy zich niet waardig zou „ achten te leven, indien hy de zelve misdaden „ als de zeevoogdt begaan hadt; voornamentlyk „ daar deze ondankbare den koning zo zeer verplicht was, die hem met weldaden hadt overladen. Dat zyne misdaadt van dien aardt was, „ dat ze, zonder de welvaart van den vorst bloot „ te stellen, niet kon vergeven worden. Dus, „ Mylords", vervolgde de beschermheer, zich tot den Raadt kerende, „ twyffelt gy lieden niet, of ik „ ben van uw lieder gevoelen. De misdadiger „ moet volgens de wetten gestraft worden, en „ het Parlement de zaak verrechten, het geen de „ koning niet kan weigeren ter stavinge van de „ algemene veiligheit. Maar gy lieden kent de „ goedheit van den vorst, en hebt wyselyk voor- 1549.
„ zien om hem de droefheit te besparen, die hy „ zou gehad hebben van een oproerigen, welke „ met zyne genegenheit begunstigt, en zyn na„ bestaande bloedverwant was, in zyne tegen„ woordigheit te zien veroordeelen". Na dat zy alle gesproken hadden, antwoordde de koning met deze woorden: „ Wy begrypen, dat 'er veel „ ten laste legt tegen Mylord den zeevoogdt, my„ nen oom, schuldig verklaart aan de misdaadt „ van gekwetste hoogheit. Wy merken ook, „ dat gy lieden niets anders verzoekt, dan dat „ zulks gestraft worde. Wy oordeelen, dat uw „ lieder verzoek rechtmatig is, en willen, dat gy „ lieden handelt naar den inhoudt van uw lieder „ verzoekschrift". Een zo welgepast antwoordt scheen den ouderdom van dezen prins te boven te gaan; trouwens hy bezat een ongemeen verstandt; en de Registers van den Raadt merken daar by aan, dat hy deze woorden uit eige beweginge, en zonder te voren daar over gedacht te hebben, zeide. De Raadt, die daar byzonder mede in zyn schik was, bedankte hem niet alleen, maar gaf hem ook den lof, dien men meende aan zulke wyze redenen, de majesteit van een vorst zodanig passende, verschuldigt te zyn.

Wys antwoordt des konings op de berechtest der Raadsheeren.

Het Parlement, de zaak dus in handen hebbende, begon het pleidooi daar van door eene acte, strekkende beter tot slakinge dan tot veroordeelinge van den beschuldigden. Het benoemde afgezondenen uit beide de Huizen †, die zich by den zeevoogdt vervoegden, om uit hem te horen, wat hy tot zyne verschoninge te zeggen hadt. Zy hoopten daar door zyne stryf hoofdigheit te verzetten, en hem te verplichten zich aan de rechtmatige behandeling des Parlements te onderwerpen. Deze eerste stap zou hem ongevoelig gebragt hebben tot bekentenisse van zyne misdaden, en om des konings genade te verzoeken, waar toe de beschermheer voor hadt de zaak te brengen: maar niets was 'er, dat hem kon bewegen. In het begin hadden zy hem zo verre gekregen, dat hy op drie hoofd-artykels van zyne beschuldiging antwoordde: doch hy wilde niet verder gaan, en weigerde zelfs zyn antwoordt op deze drie eerste artykels te ondertekenen.

Het Parlement vaardigt afgezondenen af aan den zeevoogdt, de welke hem niet kunnen verzetten.

† Den kancelier, de graven van Shrewsbury, van Warwik en van Southampton, nevens de ridders *Baker*, *Denny* en *Cheyney*.

Dit bestaan der afgezondenen vruchteloos zynde afgelopen, besloot het Parlement het rechtsgeding voort te zetten op de berichten, die de Raadt reets gedaan hadt, zonder dat de gevangen tegen zyne beschuldigers of getuigen gehoort wierdt. Dit was eene gewoonte, door *Henrik* den VIII ingevoert, gelyk in de geschiedenisse van zyne regeringe te zien is: eene gewoonte, die gevaarlyk was, strydende tegen de alleroudste en natuurlykste wetten; doch waar van men zich tot nog toe niet ontheft hadt. Men nam de raadgevingen in van de rechters des koninkryks, en hoorde den procureur generaal en de advokaten des konings. Alle verklaarden zy, dat de stukken van beschuldiging, tegen den zeevoogdt ingebragt, hem schuldig maakten aan gekwetste hoogheit. De verklaringen en bewyzen wierden vervolgens gelezen, en stemden zo net overeen, dat alle de Lords eendragtelyk van oordeel waren, dat hy moest gevonnist worden. De beschermheer was tegenwoordig; doch ziende, dat de misgrepen zyns broeders bewezen waren, en dat zyn doodvonnis onvermydelyk was, wierdt hy door de aandoening der nature weémoedig, dermaten, dat hy de vergadering verzocht niet kwalyk te nemen, dat hy wegging. Dit ontstondt niet alleen uit mededogen: de welvoeglykheit hadt daar ook deel in, en zyne standvastigheit;

Men stelt zyn plein in plaat van uitwyzen.

De beschermheer gaat uit de vergadering.

1549. heit in dezen zou voor eene onnatuurlyke daadt doorgegaan hebben.

Betwistingen van het Lagerhuis omtrent den plicithandel.

Het ging by de Gemeente zo gemakkelyk niet door als by de Lords. De meeste der afgezondenen konden die wyze van rechtspleginge, namentlyk om afwezende personen onverhoord te veroordeelen, op de blote verklaringen van getuigen, die ook zelfs niet tegen hen gehoort waren, goedkeuren. Dit Huis wees zelfs van de handt het middel, dat de Pairs hen hadden doen voordragen, om hen de zelve Lords, die tegen den zeevoogdt gehoort waren, ten einde de afgezondenen van zyne misdaden berecht kregen, toe te zenden. Het wilde, dat het oude gebruik herstelt wierdt, en de beschuldigde voor de bank verscheen, om daar te laten horen wat hy tot zyne verschoninge te zeggen mogt hebben; en het zou hier niet van afgestapt zyn, ten ware de koning hadt doen berichten, dat hy meende, dat de tegenwoordigheit des zeevoogds niet noodzakelyk, en dat het genoeg was, dat de heeren, die tegen hem verklaart hadden, zich vervoegden aan het Huis, om van zyn verraadt kennis te geven. Dit deedt de Gemeente in hare tegenkanting verflaauwen, en van vier honderd afgezondenen waren 'er maar tien, of twaalf, die by hun stuk bleven: alle de anderen gaven hunne stem tot de veroordeeling van den zeevoogdt.

Vonnis van den zeevoogdt.

De koning geeft 'er zyne stem toe.

De koning stemde de zelve ook toe: dus wierdt het vonnis gevolgt van alle de vereischte hoedanigheden. Vyf dagen daar na nam de Raadt in overweging om de uitvoering daar van voort te zetten, en des konings verlof daar omtrent te verzoeken. Toen de Raadsheeren voor hem verschenen, zeide deze jonge vorst tegen hen met een manmoedig gelaat: *Dat hy hunne behandelingen wel hadt gade geslagen, vergenoegt zynde over hunnen yver, waar voor hy hen bedankte; dat hy hen verzocht dit stuk voort te zetten, zonder hem of den beschermheer over eene zo hertroerende zake meer te spreken*; en weêmoedig wordende voegde hy daar by: *Mylords, ik bid 'er u om.* Men ziet uit deze weinige woorden hoe noô deze goede vorst op zich zelve heeft kunnen verkrygen een misdadiger aan het zwaardt over te geven, die, hoe onwaardig hy zyner genade was, nog zyne medogendheit verwekte, en waar van de straffe hem aan het herte raakte, schoon hy de noodwendigheit daar van wel kon bevroeden. De order om den zeevoogdt te doen sterven wierdt door den ganschen Raadt getekent, zonder dat de beschermheer, noch de aartsbisschop van Kantelberg, zich des onttrokken. Ondertusschen wisten velen op de tekening van den eenen en den anderen wat te zeggen. De eerste wierdt ongemeen gelastert, om dat hy de bewegingen der nature uitgedooft, en zyne handt geleent hadt tot het bekrachtigen van eene zo droevige acte. Men liet niet na den moordt van *Geta*, die den keizer *Caracalla*, zynen broeder, hadt omgebragt, aan te halen, en de vroomheit van *Papinianus* te pryzen, die liever wilde sterven dan dezen moordt voorspreken met redenen, waar mede de keizer wilde dat hy den zelven zou verbloemen. Men veroordeelde in het tegendeel de lafheit der genen, die de daadt des beschermheers verschoonden, en men zag hem aan als een broedermoorder. Andere staatkundigen, mogelyk beter onderrecht van het geen hy gedaan hadt om den zeevoogdt te redden, indien hy zyne feilen hadt willen bekennen, schreven al het onheil toe aan de hardnekkigheit van den misdadiger. Wat den aartsbisschop belangde, men kon hem niet vergeven een doodvonnis getekent te hebben, daar het geestelyk recht de kerkelyken verbiedt bloedt te storten.

Dat zelfs hertroerende woorden aan de Pairs nopende dit vonnis.

De beschermheer tekent een order om den zeevoogdt te doen sterven.

Aanmerkingen over des zelfs tekening, en over die van *Cranmer*.

Eenigen waren 'er echter, die zeiden, dat het verbodt, hen gedaan van geen misdadigers ter doodt te veroordeelen, eerst sedert het IV Concilie van Toledo was opgekomen. Dat deze kerkvergadering een besluit hadt gemaakt, waar by dezen priesteren verboden wierdt over halszaken te vonnissen, ten zy de vorsten zich met eede verbonden hadden de schuldigen vergiffenis te verlenen. Dat de ganschе kerk van het Westen zich dit besluit hadt onderworpen, en dat het in dien tydt was, dat men hier by te pas bragt de wetten, die de geestelyken verboden bloedt te storten. Men voegde daar by, dat, indien men de oude instellingen gevolgt hadt, het den bisschoppen, volgens een besluit van het Concilie van Chalcedonië, niet alleen ongeoorlooft was vonnissen by te wonen, die over halszaken geslagen wierden, maar zich ook niet mogten bemoeien met eenige zake, den wereldlyken rechter betreffende. Dat zulks vervolgens eene andere gedaante hadt gekregen. Men voegde daar by, dat de kerken zich door vele giften verrykt ziende, die de geestelyken meester maakten van merkelyke landgoederen, zo wel als van een groot getal slaven, die men toen gebruikte om de zelve te bebouwen, zy over de ellendigen de macht oeffenden van leven en doodt, waar toe de wetten den meesters gezag gaven. Dat de wreedheit zommiger bisschoppen oorzaak hadt gegeven tot de besluiten, de welke hen verboden het bloedt dezer ongelukkigen te vergieten, en dat daar uit gesproten waren de kerkwetten †, volgens welke † *Canones.* hen het gezag was ontnomen over doodvonnissen te zitten. Dat dit geval veel verschilde van het gene, daar het op aan kwam, en dat in allen gevalle de Engelsche kerkvoogden het gezag dezer kerkregelen niet verplicht waren te erkennen.

1549. Redenen der genen, die *Cranmer* rechtvaardigden.

Men schreeuwde ook krachtig tegen het pleidooi, en velen vervloekten deze onrechtvaardige wyze van den gevangen te veroordeelen, zonder getuigen tegen hem, of zyne verdediging te willen horen. Al wat men kan zeggen om diergelyk een misslag te verschonen, is, dat deze verkeerde behandeling steunde op wetten, die onder de vorige regering gemaakt, en nog niet herroepen waren.

De bisschop van Ely wierdt aan den gevangen gezonden, om hem tot sterven te bereiden, en drie dagen daar na * sloeg men hem het hoofdt af. Men vindt niet aangetekent wat hy op het schavot gezegt of gedaan heeft. Dit was het einde van zyne ver-uitziende aanslagen. Hadt hy de zelve maar binnen behoorlyke palen kunnen houden, was hy een van de gelukkigste hovelingen van zynen tydt geweest, gelyk hy een der doorluchtigste door zyne geboorte en verdiensten was. De dapperheit en grootmoedigheit blonken in hem uit: doch hy bragt die hoedanigheit tot zulk een overmaat, dat daar door al zyn roem verdoofde. Als zeevoogdt van Engelandt, oom des konings, echtgenoot van de koninginne weduwe, zag hy byna het ganschе koninkryk onder zyn bedwang. Hy kon niemandt boven zich in den persoon van zynen broeder, en geen meester in dien van den koning veelen. Daar was niet dan de troon, of het schavot, die zyne onnatuurlyke staatzucht palen kon stellen. De fortuin deedt hem eenige schreden tot den eersten naderen; maar dit was alleen om hem niet meer luister of schande op het andere te doen verschynen. *Sanderus* zegt, dat hy geen schuldt hadt, en dat hy door den heimelyken handel van de gemalinne des beschermheers is omgekomen: doch wy hebben te veel preuven van zyne verradery gezien, om 'er niet van overtuigt te wezen. Ondertusschen twyffelen

De admiraal wordt onthalst.

* op den 10 Maart.

Zyne goede en kwade hoedanigheden.

1549. len wy niet, of de graaf van Warwik heeft met al zyn vermogen niet weinig toegebragt tot dit bloedig schouwspel, dat de macht der *Seymours*, wier ondergang hy zocht, grotelyksch verzwakte. Wy geloven zelfs, dat de woede van eene heerschzuchtige vrouwe, die alles aan hare verwaandheit opoffert, hoedanig men de gemalin van Mylord *Sommerset* affchildert, veel deel in dit droevig voorval heeft gehad. Doch in allen gevalle de zeevoogdt was de eerste oorzaak van zyn ongeluk, en het is eer zyne misdaden dan die van anderen te wyten.

De geestelykheit en het Parlement staan den koning een onderstandgeldt toe.

Het Parlement wierdt van den 14 Maart tot den 4 November uitgestelt, en des zelfs zittingen eindigden met den koning door het Lagerhuis een onderstandt van twaalf stuivers van de gulden, in drie jaren te betalen, toe te staan. De geestelykheit hadt hem reets de helft dier somme vergunt, te ligten op de kerkelyke inkomsten. Beide verselden zy deze mildheit met dankzeggingen en gelukwenschingen over eene regeringe, die hen welvaart aanbragt. De geestelykheit dankte Godt,

Zy voegen by deze mildadigheit hunne gelukwenschingen.

dat Hy zyne kerke een vorst hadt verleent, die den Godsdienst door zyn gansche koninkryk, zonder verhindering, zuiver deedt oeffenen. De algemene Staten gingen nog verder in hunne beleefdheden dan de geestelykheit, gelyk zy die ook in mildheit hadden overtroffen. Zy verheften het geluk, dat hen de herstelling van den waren Christelyken Godsdienst toebragt; en betuigden liever te willen sterven dan van den zelven afgaan: waar by zy nog zeiden, dat 'er niets was, of de koning kon het zich van hunne onverbrekelyke genegenheit beloven, en dat zy met blydschap hun goedt en bloedt zouden opofferen om hem Schotlandt te helpen vermeesteren.

Nieuw onderzoek in de kerken.

De koning belastte met eenen alle de kerken zyns koninkryks op nieuw te gaan bezoeken, om dus de eenparigheit in den Godsdienst, welke door eene wet, van den beschermheer gemaakt, was aanbevolen, in te voeren. Het bezoek geschiedde met vrucht, en men verbeterde de misbruiken, die de vorige onderzoekers daar in gelaten hadden. Men verstondt het Engelsch der priesteren weinig beter dan hun Latyn, om dat zy iets in hun zingen hadden behouden, dat beter geleek naar de stemsleping van het muzyk, dan naar onderscheidentlyk uitgesprokene woorden. Men gelastte de priesters zich op eene klare en verstaanbare wyze uit te drukken, en behieldt het oud gebruik alleen in de hoofdkerken, waar in de

Hervorming, die 'er gemaakt wordt.

choren gemaakt waren tot zulk een volmondig gezang. Men verboodt hen plegtigheden te verrechten, die naar bygelovigheit zweemden; als het altaar te kussen; het teken des kruisses te maken, en den Bybel van de eene naar de andere zyde over te brengen.

Men schaft de paternosters af.

Men vernietigde het gebruik der paternosters, in de XII eeuw door eenen *Petrus Heremita*, in de geschiedenisse der kruisvaarders zo bekend, uitgevonden. Men deedt het volk begrypen, dat men Godt in het Engelsch moest bidden, en niet in het Latyn; dat de herhalingen van *Pater noster* en *Ave Maria* ydel waren; dat ook aan den anderen kant het *Ave* slechts eene groeting, en geen gebedt was; en, om het al te zeggen, dat het bygelovig was de Maagdt nevens Godt te stellen, het *Pater* met het *Ave* in vergelyking brengende.

Ook de zielmissen.

Den priesters wierdt bevolen het volk tot liefdadigheit aan te manen, en men geboodt de parochiepriesters ten minste eens om de zes weken aldaar te komen prediken en te catechiseren. Men verboodt het vieren der Misse voor de afgestorvenen, welke plegtigheit nog hier en daar van de priesters heimelyk verrecht wierdt; en om hen zulks te beletten benam men hen de vryheit in de zelve kerk op eenen dag meer dan eens Communie te houden, namentlyk op den tydt, dat 'er openbare Godsdienst voor de gansche parochie was. Dus deedt zich geen byzondere gelegenheit op tot het doen der zielmissen. De Kers- en Paaschdagen waren 'er echter niet onder begrepen; wanneer het geoorlooft was, om het groot getal der Avondmaal-gangers, welke op die twee plegtige feesten verschenen, meer dan eens Misse te doen; doch die gansche dienst wierdt besteed tot de algemene stichtinge des volks. Men waakte ook tegen de ontheiliging van gewyde plaatsen, en verboodt in den omtrek der kerken iets te verkopen, of te kopen, noch 'er drinkhuizen te houden. 1549.

Toegevendheit van *Bonner*.

De aartsbisschop van Kantelberg deedt een naauwkeurig onderzoek in zyne provincie; en *Bonner*, bisschop van Londen, kreeg last van den Raadt om zorg te dragen, dat de St. Paulus-kerk, de hoofdkerk van de eerste stadt des koninkryks, de andere tot een voorbeeldt strekte door vaardigheit van te gehoorzamen. Deze prelaat was gansch niet voor de hervorminge, ja onder de regering van *Maria* is hy een hevig tegenstander van de zelve geweest. Ondertusschen was zyne toegevendheit dermaten, dat hy orders zondt aan den deken en de andere geestelyken van St. Paulus, willende, dat de zelve stiptelyk wierdt uitgevoert: zo dat de bezoekers geen hinderpalen ontmoetten in het doen standt grypen van den nieuwen kerkregel.

Maria weigert zich naar den nieuwen kerkregel te gedragen.

De princes *Maria* was de eenigste, die weigerde zich daar naar te voegen, en die niet afliet de Misse in haar hof te doen zingen. De Raadt schreef haar daar over, haar vermanende de wetten te gehoorzamen. Zy bekreunde zich niet aan dezen brief, en zondt een bode af naar den keizer, om hem te bidden voor haar te willen spreken, ten einde zy in de oeffeninge van haren Godsdienst ongestoort bleve. *Karel* de V nam de belangen van zyne nicht, als ook die van een Godsdienst, welken hy nog onlangs over de tegenstribbelingen der Protestanten in Duitschlandt hadt doen zegepralen, zeer ter herte. Hy hadt in dien tydt twee afgezanten uit Engelandt aan zyn hof, den ridder *Hobby*, die deze waardigheit al bekleed hadt van den tydt af dat *Eduard* aan de kroon was geraakt, en Mylord *Paget*, die als buitengewoon afgezant naar Vlaanderen was gezonden, alwaar de keizer zich toen onthieldt. Hy gaf te kennen aan deze twee staatsdienaars, dat hy de zaak van de princesse *Maria* de zyne maakte. Op het verslag, dat 'er de afgezanten van deden aan het hof van Engelandt, oordeelde men niet raadzaam een overwinnend vorst te tergen, en zy kregen bevel van hem genoegen te geven. Zy verbonden zich dan in den name des konings, dat de princes van de strengheit dezer bevelen zou uitgezondert worden. Naderhandt gaven zy voor, die belofte alleen voor zekeren tydt gedaan te hebben: doch de keizer beweerde, dat 'er van geen bepalinge gerept was. Een verschil, dat met de doodt van *Eduard*, toen *Maria* hem opvolgde, aan kant is geraakt.

De keizer ondersteunt haar.

Hy verzoekt haar voor den broeder des konings van Portugal.

Voor deze omkeringe deedt *Karel* de V haar voor Don *Alphonso*, broeder des konings van Portugal, ten huwelyk verzoeken. Deze voorslag wierdt met genoegen aangenomen, en de huwelyks-voorwaarden opgesteld. De princes kreeg honderd duizend kronen tot een bruidschat, nevens twintig duizend guldens aan juwelen: van de andere zyde wierden haar twintig duizend kronen aan inkomen toegewezen tot weduwegoedt *. * Duala

1549. Voor het overige waren de jaren van beide gelyk, en niets was 'er, dat de uitvoering van dit verdrag ſtremde. Het wierdt echter niet voltooit, zonder dat men weet waar aan het ſcheelde.

De eenparigheit in den kerkregel was niet genoeg om de ruſt des koninkryks te beveſtigen. Men diende ook overeen te ſtemmen in zekere grondſtelling van Godsdienſt, die in de leerſtukken, ten minſte in die der hervormers, geen de minſte verdeeldheit overliet. Hier toe beſteedde men het ganſche jaar. De tegenwoordigheit van Jeſus Chriſtus in de hoſtie was het gewigtigſte: ook een ſtuk, dat den Godgeleerden veel werk gaf. Het volk, door eene lange overlevering gewoon de ligchamelyke tegenwoordigheit te geloven, was geweldig ingenomen met een waan, die hen het voorrecht gaf van het waarachtige vleeſch des Zoons Gods te eeten; en de prieſters, welken dit gevoelen alles deedt hopen tot herſtellinge van hunne oude geheimeniſſen, ſpanden alle hunne krachten in om het zelve in die meninge te houden. Ondertuſſchen lagen de Proteſtanten wegens dit leerſtuk overhoop, het welk die uit Zwitſerlandt geheel anders opvatten dan de Lutherſchen. Deze toeſtandt van zaken noopte den Raadt om kerkvoogden en Godgeleerden te benoemen, ten einde deze zwarigheit onderzocht wierdt, en de waarachtige lere ſtandt mogt grypen. Men was het reets eens om de Transſubſtantiatie * van de Roomſche kerke af te keuren. Vervolgens kwam de Impanatie † der Lutherſchen te berde, en hadt vele aanhangers, welke zeiden, dat deze leer byzonder overeenſtemde met die van de Griekſche kerke, of liever, dat het de zelve was. Anderen, doch in een veel minder getal, waren voor de gevoelens der Zwitſers over dit ſtuk, de welke beweerden, dat het broodt in het Avondmaal nergens anders toe diende, dan om het lyden onzes Zaligmakers daar by te gedenken. Een derde ſoort deedt zich op, en ſloeg een middelweg in. Het gevoelen van deze beſtondt daar in, dat zy geloofden, dat in het Sakrament niet alleen de gedachtenis des lydens onzes Zaligmakers te begrypen was, maar ook de mededeeling van zyn ligchaam en bloedt; in dier voegen, dat Chriſtus daar in op eene wezentlyke wyze tegenwoordig is, zonder dat men al te nieuwsgierig moet navorſchen, hoe deze wyze van tegenwoordig-zyn beſtaat. Dit was de verklaring, die *Bucerus* hadt gevonden, waar door het de twee tegenſtrydige gevoelens eens wierden. *Calvinus* ſcheen 'er genoegen in te nemen: het bleek, dat *Luther* zelf, hoe hevig anders ook, hier mede in zyn ſchik was geweeſt, en zyn medewerken verleende tot een vergelyk. Dit is te zien uit zyn handſchrift, beruſtende onder de openbare Handelingen van Engelandt †. Hy wilde, „ dat die van de Augsburgſche geloofsbelydeniſſe zouden verklaren, dat 'er „ waarlyk broodt en wyn in het Sakrament was; „ en dat die van Zwitſerlandt van hun kant beleden, dat het ligchaam onzes Heeren waarlyk „ tegenwoordig was in het Nachtmaal, en dat „ zy van weêrzyden, zonder zich meer met „ nieuwsgierige navorſchingen op te houden aangaande de wyze dezer tegenwoordigheit, den „ Godgeleerden vryheit van gevoelen gaven ", *het welk*, gelyk hy 'er by voegde, *deze verdeeldheden uit de wereldt zou helpen.* Men weet niet wat de uitwerking van eene zo ver gebragte vereeniging heeft tegengehouden. Anderen, iets duiſters in dit gevoelen vindende, kwamen tot een denkbeeldt, dat bevattelyker was. Zy ſtonden toe, dat Chriſtus een waarachtige beſtaanlykheit hadt in het Nachtmaal; doch als gekruiſt; dat dit te kennen wierdt gegeven door de woorden der inzettinge, waar mede den Avondmaal-gangeren het ligchaam onzes Heeren alleen gebroken, en het bloedt, alleen vergoten, wordt aangeboden: zo dat men door de wezentlyke tegenwoordigheit dier Godgeleerden alleen eene krachtdadige tegenwoordigheit moeſt verſtaan, waar door de waardige Diſchgenoten wezentlyk de toepaſſing of de vrucht van de verdienſten des lydens van Chriſtus deelachtig wierden. Eindelyk waren 'er, die, alle deze uitleggingen te ſpitsvinnig oordelende, van gedachten waren, dat men dit in gemene woorden moeſt aannemen, en het onder het getal der verborgendheden ſtellen; het zy om zich de moeite te ſparen het zelve op te helderen, of om de nieuwsgierigheit van het menſchelyk verſtandt, de oorſpronk van alle verdeeldheden, te ſtuiten. *Bucerus* zelf was niet vremd van die gedachten: doch *Petrus Martyr* hieldt het met de lere der Zwitſers.

1549.

Verſchillen over het leerſtuk van de wezentlyke tegenwoordigheit.

Gevoelen van *Martyr*.

Deze twee leeraars bevonden zich toen in Engelandt. Een, genaamt *Smith*, die het leerſtuk van de verzelfſtandiging voorſtondt, daagde *Martyr* tot een openbaren redentwiſt uit, en de Raadt benoemde gevolmachtigden om daar over te zitten. Voor dat de dag, daar toe geſtelt, gekomen was, wierdt *Smith* om zekere beſchuldigingen vervolgt, het geen hem noopte zich ſchuil te houden; weshalven hy ter gehoorplaatſe niet kon verſchynen (a). Andere leeraars, van het zelve gevoelen, vatten het voor hem op, en verdedigden hunne ſtelling tot voorſtandt van de ligchamelyke tegenwoordigheit. *Martyr* ging de zelve te keer, ſtelde zyne mening voor, waar mede hy de Transſubſtantiatie van de eene, en de Impanatie van de andere zyde tegenſprak. Hy hieldt ondertuſſchen ſtaande, dat het ligchaam en het bloedt van Chriſtus met het broodt en den wyn vereenigt was, doch door eene Sakramentele vereeniging. Deze ſtellingen wierden gedurende drie dagen, in tegenwoordigheit der gevolmachtigden, onderzocht. Een dier heeren was *Ridley* (b), die op den derden dag alle de redenen, die voor en tegen bygebragt waren, opnam, en zich tegen de ligchamelyke tegenwoordigheit verklaarde. Men wil, dat 'er in dien tydt in het Parlement over de zelve ſtoffe een hevige twiſt ontſtondt: doch daar van wordt niets in de openbare Handelingen gevonden: de zaak blykt alleen uit de papieren des konings, die zulks in zyn dagregiſter hadt gebragt. Daar wordt by gevoegt, dat het in dien tydt geweeſt is, dat *Bertram* het boek, met den tytel van: *van het Ligchaam en Bloedt van Jeſus Chriſtus*, in Engelandt uitgaf, en dat het zelve de nieuwsgierigheit van *Ridley* en *Cranmer* verwekt hebbende, zy zich verplicht hadden de leer van de ligchamelyke tegenwoordigheit te onderzoeken, die zy daar in hevig vonden tegengeſproken; en dat zy daar uit beſloten hadden, dat dit gevoelen niet oud was, en dat *Cranmer* naderhandt een boek hadt geſchreven om die lere te wederleggen (c), waar op een antwoordt van *Gardiner* gevolgt was, en op dat zelve een weder-antwoordt van den aartsbiſſchop. Wy zullen ons aangaande dit verſchil niet diep inlaten, het wordt breedſprakig voorgedragen door den ſchryver van de Ge-

Openbare redentwiſt over dit ſtuk.

Burnet.

Het boek van *Bertram* van het ligchaam en het bloedt van Jeſus Chriſtus wekt de nieuwsgierigheit van *Cranmer* op.

* of verzelfſtandiging, zynde eene verkeering van het eene weezen in het andere.

† Is by de Lutherſchen, dat het broodt, na de conſecratie, broodt blyft, en niet verandert, en dat het ligchaam van Chriſtus daar in is.

Gevoelen van *Bucerus* aangaande de tegenwoordigheit van Chriſtus in het Sakrament des Nachtmaals.

† Zie *Burnet*. Handſchrift van *Luther* nopens een vergelyk tuſſchen die van de Augsburgſche geloofsbelydeniſſe en de Hervormden.

(a) *Sanderus* zegt, dat *Smith* wierdt gebannen: doch dit is onwaar, hy vluchtte van zelfs.

(b) De zelve ſchryver zegt ook, dat *Cok* dezen redentwiſt matigde.

(c) Sedert dat *Cranmer* ſmaak hadt gekregen in de lere der Hervormden, ondernam hy byna niets, of deckte het *Kalvyn* mede.

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

B U C E R
Le Sauveur fait mon caractere.
Et je crois que la verité
Que porte dans le cœur mon estroit zele pour sa gloire.
Provoquera bien mesme que la severité.

1549. Zie het leven van *Cranmer* door *Strype*. † *Burnet.*

Geschiedenisse der Hervorminge der kerke van Engelandt †: doch wy hebben het van onzen plicht geoordeelt een schets te geven van de Religiezaken, voor zo verre de zelve onafscheidelyk zyn van die van het staatsbestier, en zelfs daar in wel de voornaamste bezigheit verschaffen. Men kan eens nagaan het geen wy 'er van verhaalt hebben, dat de mening rakende deze ligchamelyke tegenwoordigheit te diepe wortelen hadt geschoten in de gemoederen des volks, om hen daar van eensklaps af te trekken; dat de leeraars zelf daar niet terstondt volkomentlyk afstapten; dat zy het stuk wilden doorgronden, en het alleen trapswyze is geweest, dat zy anderen, na zich zelve eerst overtuigt te hebben, in het vervolg daar van overtuigden.

De Wederdopers groeien aan in Engelandt.

De Wederdopers, die zich ten tyde van *Luther* in Duitschlandt geopenbaart hadden, kwamen ook ten tyde van de hervorminge in Engelandt voor den dag. Zy waren hatelyk zo wel by de Hervormden, als Roomschgezinden: ondertusschen scholen onder de eersten, wier Godsdienst hen niet tegen de borst was, om zich te dekken tegen de vervolgingen der anderen, welke hen dingen vergden, die zy voor afgodisch uitkreten. Dus voerde een onweêrshui, welke een gedeelte der Protestanten uit Duitschlandt dreef, vele Wederdopers met de zelve in Engelandt over. Beide verspreidden zy aldaar hunne lere; en hoewel de laatste het bedektelyker deden, haalden zy echter vele Engelschen tot hunne gevoelens over, waar van zommigen begonnen te prediken. Daar waren twee soorten: de eene, die men gematigde Wederdopers heette, bepaalden zich met te geloven, dat de Doop der jonge kinderen van geen waarde was, en dreven, dat de zelve den bejaarden, die tot hunne gemeenschap wilden overkomen, op nieuw moest toegedient worden. Hier om kregen zy den naam van Wederdopers. Wat het overige belangt waren zy het met de Gereformeerden in alle de fondamentele leerstukken byna eens. De anderen ontkenden in het tegendeel de meeste van die waarheden, als de Drieëenheit; de Menschwording van Christus; de Erfzonde, en de noodwendigheit der Genade. Het grootste gedeelte dier menschen was beestachtig, oproerig en wreed. Dus bestonden de genen, die oorlogen in Duitschlandt verwekten, het geen wy op zyn plaats verhaalt hebben †. Zommigen onder hen bragten hunnen ganschen Godsdienst tot verbloemde spreekwyzen, die niemandt, en buiten twyffel zy zelf niet verstonden. Byna op de zelve wyze als de Heidenen, die fabelen verziert hadden, om de verborgendheden hunner bygelovigheit te bedekken. Schoon 'er een groot onderscheidt tusschen die twee gezindheden was, mengde men ze, vermits ze eenen naam voerden, dikwils ondereen; in dier voegen, dat zy beide een algemenen haat op den hals hadden. De Raadt, van hun doen onderrecht zynde, en geenzins willende dulden, dat de lere der Hervorminge door hunne dwalingen besmet wierdt, benoemde gevolmachtigden om daar onderzoek naar te doen, als mede omtrent andere ketters, die het Christendom ondermynden, en anderen, de welke schandelyk spraken van den nieuwen kerkregel. Deze gevolmachtigden waren voor het grootste gedeelte of prelaten, of Godgeleerden: daar bevonden zich alleen twee ridders onder hen. Hun last behelsde, dat zy eerstelyk hun best zouden doen om deze ketters tot andere gedachten te brengen, en byaldien dit gelukte, dat zy de zelve by het verleenen van vergiffenis eene boete moesten opleggen: maar ingevalle zy onverzettelyk bleven, dat zy hen uit de gemeenschap moesten weren, in de gevangenisse werpen, en aan den wereldlyken arm overleveren. Zommigen zwoeren hunne dwalingen af, en deze afzwering ontdekte de schrikkelykheit hunner leerstukken. Dat van de krachteloosheit des Doops, den jongen kinderen toegedient, was het minst gevaarlyk. Hunne lastertaal tegen de verborgendheden der Drieëenheit en de Godheit van Jesus Christus waren veel afschuwelyker. Zy leerden ook nog iets, men weet niet wat ongerymds, daar men geen bevatting van kon krygen, stellende, dat de wedergeboren mensch niet kon zondigen, om dat, naar zy zeiden, byaldien de uitwendige mensch zondigt, de inwendige het niet doedt.

Daar waren twee soorten.

Godlote gevoelens der buitensporige Wederdopers.

† In de geschiedenisse van *Henrik* den VIII.

Beveel tegen hen.

1549.

Doch onder deze ongelukkigen waren 'er, die liever wilden sterven dan hunne dwalingen verlaten. *Johanna Becher*, van welke wy in het begin van *Eduards* regeringe gewag hebben gemaakt, was ook van dat slag. Wy zullen niet herhalen het geen wy daar gezegt hebben, namentlyk, welk een tegenzin de koning liet blyken omtrent de tekening van de order, welke men van hem verzocht, om het doodvonnis, waar toe die goede vorst geenzins zyne stem kon geven, uit te voeren. *Cranmer* hoorde hem met schrik, wanneer hy hem voor Godt dagvaardde, om rekenschap te doen van het bloedt, het geen hy hem noodzaakte te storten, doordien het op zyne aanhoudingen en zyne redenen was, dat hy tegen zyn zin de order tekende. Deze prelaat, ontroert door de woorden des konings, liet de vrouw tot zich brengen in zyn aartsbisschoppelyk paleis, alwaar *Ridley* tegenwoordig was; en zy wendden beide alle bedenkelyke middelen aan om haar van die gevoelens af te krygen: doch het was te vergeefsch. De bisschop van Chichester * deedt eene aanspraak op de gerechtplaats, waar door zy mede niet bewogen wierdt. Om kort te gaan, onaangezien de moeite, die men aanwendde om haar te bekeeren, weigerde zy hare leer te herroepen, en alleen met bespottinge den prelaten antwoordt gevende, leverde zy zich zelve ter doodt over, waar van ze haar meenden te bevryden, en wierdt verbrand.

Johanna Becher leerde dit godloos gevoelen.

* *Scorie.*

Een Hollander, *Van Par* genaamt, die even hardnekkig was als deze vrouw, wierdt op gelyke wyze omgebragt, en toonde eene standvastigheit, die eene beter oorzaak zou waardig geweest hebben. Geen verbaasthеit was in hem te merken op het zien van den houtstapel; hy kuste de paal, daar men hem aan zou vast maken. Men was die twee strafoeffeningen gedachtig onder de regeringe van *Maria*, zo wel als die van *Lambert* en *Anna Askew*, waar in *Cranmer* zyne toestemming hadt gegeven; en gelyk deze twee laatsten van den zelven Godsdienst belydenis deden, waarom men hen onder de regering dezer vorstinne hadt doen sterven, liet men niet na alstoen te zeggen, dat het een rechtvaardig oordeel Gods was. Het is waar, dat die kerkvoogdt zich liet vervoeren of door eenige grondstellingen van staatkunde, aan welke hy zich vast hieldt, of door den snellen stroom van eene menigte, die hem wegnam: doch het is zeker, dat hy geenzins tot wreedheit overhelde. Voor het overige wierden de gematigde Wederdopers niet met de zelve strengheit gehandelt; en maakte het volk geen onderscheidt tusschen die twee soorten, met een vooroordeel ingenomen zynde tegen alle de genen, welke den algemenen naam voerden van die gezindheit, de gevolmachtigden gingen in hun onderzoek heel anders te werk. Men vergenoegde zich verscheide schriften tegen hen op te stellen,

Van Par ondergaat de zelve straffe als zy.

Men behandelt de gematigde Wederdopers met meerder zachtheit.

1549. en zy namen de vryheit van daar op te antwoorden, zonder eenige lyfstraffe te ondergaan.

Twistredenen, ontstaan de uit het leerstuk van de voorbeschikkinge.

Het leerstuk van de voorbeschikkinge * maakte ook vry wat geruchts, en veroorzaakte eene verdeeldheit onder de Hervormden. *Luther* en *Melanchthon* spraken de zelve tegen; *Kalvyn* en *Bucer* in het tegendeel stonden de zelve voor: doch gebruikten tevens deze omzichtigheit van de menschen te waarschouwen hunne nieuwsgierigheit te beteugelen omtrent de geheimenissen, die Godt voor zich heeft behouden, en de dieptens, welke hen ongeoorlooft zyn te doorgronden, aan te bidden. De Geschiedenis, die wy schryven, verplicht ons aan te merken, dat dit verschil gelegenheit gaf tot de aanmerking, welke in de Geloofsbelydenisse der Anglikaansche kerke aangaande de voorbeschikkinge gevonden wordt.

* Predestinatie.

Burnet, Haywaard. Wat schade het landvolk lydt door de afgeschutte landeryen.

Het koninkryk was niet alleen in onrust door de bewegingen, welke uit de verschillen over den Godsdienst ontstonden; een andere tweespalt, rakende de bouw- en weilanden, bragt gehele provinciën in rep en roer. Wy hebben dikwils gesproken van parken en rondom beheinde velden, die de Lords tot weilanden gebruikten, en van de schade, welke den onderdanen des konings en des zelfs erfgrondt daar door wierdt toegebragt. *Henrik* de VII vondt daar een middel op, dat hy door eene wet van het Parlement liet bekrachtigen; en *Henrik* de VIII deedt de zelve vernieuwen. Ondertusschen deden de groten des ryks, meer voordeel trekkende uit beheinde landeryen dan uit bouwlanden, de eerste, zo veel als zy konden, aanwasschen. Zy zetten 'er veel op, wiens wolle hen meer geldt aanbragt dan de beste oogst. Ten anderen trokken zy al den winst, die van dit vee kwam; het welk met weinig moeite en kosten in deze afgeslotene plaatsen kon opgepast worden; in plaats dat zy verplicht waren den oogst der landeryen, welke bebouwt wierden, te delen met de genen, aan welke zy de zelve in huur hadden gegeven. Doch het geen hen dus wel te stade kwam veroorzaakte de ellende des volks. De boeren, welke alleen van den landbouw leven, geen werk vindende, of, zo ja, op al te lastige voorwaarden, om dat 'er weinig bouwlandt was, konden niet bestaan, noch hunne huisgezinnen onderhouden als van te voren. Het was nog verergert door het vernietigen der kloosters. De geestelyken gaven hunne landgoederen voor een geringen prys over, en die ze gepacht hadden wierden daar ryk by. De groten, die uit de grondgoederen der kloosters hun voordeel zochten, wisten de zelve wel op te jagen. Voeg daar by, dat deze monniken veel volk in het werk hadden, die daar van leefden, in plaats dat de groten alleen hunne bedienden gebruikten. Dit aantal van personen, of ledig gaande, of door den al te hogen prys der landeryen gedrukt wordende, morde tegen de afheiningen van parken, en stondt op de uitvoering van de wet van *Henrik* den VII. Daar zyn 'er echter *, die beweeren, dat het vee-weiden het gemeen niet minder voordeel aanbrengt dan de landbouw, en dat de provinciën, daar een groter getal van afheiningen gevonden wordt, zelf meer bevolkt en ryker zyn dan de andere. Zy bewyzen het door eene vergelyking van twee provinciën, die byna de zelve uitgestrektheit, en gelyke vruchtbaarheit hebben: als die van Northampton, geheel zonder afschuttingen, en die van Sommerset, byna ganssch afgeheint zynde. Zy zeggen, dat het uit de Registers van de beschryvingen der inwoonders en der onderstandgelden blykt, dat de laatste eens zo veel opbrengt als de eerste, het zy in manschap, of in geldt.

* *Hayward.*

1549. Opstandt van het gemene volk om deze oorzake.

Wat 'er van zy, het volk, dat andere gedachten hadt, sloeg op verscheide plaatsen aan het muiten, en verwekte weinig minder wanorder in het koninkryk, dan eertyds de wetten nopende de landscheidinge te Rome. Men kan ook zeggen, dat de genen, die het Romeinsche volk ter invoeringe dezer wetten begunstigden, en die van Engelandt omtrent de afbrekinge der omheiningen, het zelve lot ondergingen. De scheiding der landeryen deedt de *Graccbi*, die de zelve den Raadsheeren wilden afnemen, om ze onder het gemene volk te verdeelen, omkomen; en de afbreking der parken was de ondergang van den beschermheer, die zich by de edelen hatelyk maakte, om dat hy het gemene volk vryheit verleende over de velden, welke door de groten waren afgeheint. Voor dat het tot eene openbare beroerte kwam, zag men verscheide geschriften, waar in men klaagde over de vrekheit der groten. Men zeide, dat zy met de landeryen af te parken van hunne huurlieden slaven maakten, hen verplichtende hen over hun vee ten dienste te staan voor zo veel als zy hen wilden geven; dat zy op deze wyze de geringe menschen tot armoede en wanhoop bragten, en dat zy dus eerlang in den Staat zouden brengen de twee onheilen, die de wyze voorzienigheit van *Henrik* den VII voornamentlyk in het oog hadt daar uit te bannen, namentlyk de ellende, en de eerloosheit, die daar van onafscheidelyk is. In een dezer geschriften deedt men een voorslag, ter navolginge van de wetten nopens de land-verdeelinge, om het getal der landeryen, die een mensch zou vermogen te houden, te bepalen, en niet toe te laten, dat hy meer hadt dan twee duizend schapen. De koning, die altoos overhelde tot het gene ten gemene beste strekte, en tot ondersteuninge der ellendigen, keurde dit voorstel goed. De beschermheer, die het gebrek hadt van een weinig te veel op des volks zyde te wezen, nam 'er ook genoegen in, en maakte dus, buiten zyne schuldt, het gemene volk, dat zich op zyne gunst verliet, zo stout van de wapenen op te vatten.

Klagten des volks over de groten, die de landeryen afheinen.

De beschermheer is voor de party van het volk.

Reets in het voorgaande jaar hadden die van de nabuurschap van Hamptoncourt geklaagt over de schade, welke zy leden in hunne landeryen van de beesten van het park, dat *Henrik* de VIII hadt doen maken, om aldaar het vermaak van de jagt te nemen. De beschermheer en de Raadt, hunne vertogen gehoort hebbende, en oordelende, dat dit park, zo naby Windsor gelegen, den koning onnut was, deden het wegnemen, behoudens dat het, de vorst meerderjarig geworden zynde, wederom, indien hy het goed vondt, zou herstelt worden. Men benoemde ter zelver tydt gevolmachtigden om onderzoek te doen wegens de bouwlanden en beslotene waranden, ten einde de drift, welke de adel voor de laatste toonde, niet ten bederve strekte van den akkerbouw. Doch de groten wilden de Patriciën van het oude Rome navolgen, en alle de grondgoederen onder hunne beheersching brengen. Hier om stelden zy in het Parlement voor het ontwerp van eene wet, om het maken van parken in te voeren, het welk de gemeente verwierp. Deze tegenkanting deedt hen echter niet afhouden; en zich met geweldt een recht aanmatigende, dat zy door wegen van het recht niet hadden kunnen verkrygen, schutten zy hunne landeryen af, met een voornemen om die zelf in waarde te brengen: doch hunne onderneming strekte om het volk verder op hol te helpen.

Eischen der edelen.

Opstandt der gemeente.

De boeren van het graafschap Wilt en Somerset waren de eersten, die aan het muiten sloegen, en de afheiningen omver wierpen: doch de

vid-

1549. ridder *Herbert*, naderhandt graaf van Pembroke, zich aan het hooft van eene kleine bende kloekhertige foldaten geftelt hebbende, viel op hen aan, floeg hen, doodde eenige der ftoutmoedigften, en jaagde de overige zo grote fchrik aan, dat zy verftrooit raakten, en naderhandt niet weder dorften te voorfchyn komen. De provincien van Suffex, Hamp, Kent, Glocefter, Suffolk, Warwich, Effex, Hartfort, Leicefter, Worcefter, en Rutlandt wierden door den zelven geeft van oproerigheit gedreven: doch zy kwamen weder tot hunnen plicht met de zelve vaardigheit, als zy daar buiten gegaan waren. Het was niet nodig de wapenen op te vatten om hen tot gehoorzaamheit te brengen. Dit was de uitwerking van het befluit des adels, gevoegt zynde by de vertogen van zommige perfonen van gezag, die hen te kennen gaven, dat deze geweldenary by den Raadt zou veroordeelt worden; in plaats dat zy door middel van fmeekfchriften alles van den zelven zouden verkrygen. Eene zo verftandige reden zette de woede des volks voorts ter neder, vervaard gemaakt door de eenen, en overtuigt zynde door de anderen.

Het volk komt weder tot zynen plicht.

De befchermheer verfchoont de gemeente, en geeft orders, die hen gunftig zyn,

De tyding van deze bewegingen aan het hof gekomen zynde, ftelde de befchermheer zich openlyk voor de zake der gemeente. Hy zeide, *zich geenzins te verwonderen over het gene de zelve gedaan hadt; dat 'er in dit gedrag niets onnatuurlyks was, en dat men liever eens wilde fneuvelen, dan langzamerhandt van honger fterven.* Hy gaf vervolgens een bevelfchrift uit tegen het advys van den ganfchen Raadt, waar by al het voorgevallene vergeven wierdt, op voorwaarde, dat het volk zich in het toekomende gehoorzaam zou gedragen, terwyl ondertuffchen kenniffe zou genomen worden van de oorzake hunner klagten, om daar order in te ftellen. Hy zondt daar benevens gevolmachtigden af naar alle provincien, om de parken, waar over men klaagde, te gaan bezichtigen, en om het volk recht te doen: gaf aan deze gevolmachtigden mede een onbepaald gezag, en de zelve voerden zyne bevelen ook ftoutelyk uit, het welk den adel deedt morren. Deze klaagde op zyn beurt, dat men hen in hunne rechten benadeelde, opofferde aan de onbefcheidenheit der gemeente, en aan door vooroordeel verblinde rechters overleverde, die in hunne eigenzinnige proceduren geen de minfte maatregels gade floegen. De gemeente misbruikte deze gunft: zy hadt het geduldt niet de uitwerking van des befchermheers goedwilligheit af te wachten; en door hare voorbarigheit het voordeel miffende, dat ze 'er uit getrokken zou hebben, zo ze zich ftil hadt gehouden, ontzette ze ook den befchermheer van den roem, den welken hy daar in behaalt zou hebben. Hoe yverig de gevolmachtigden in hunne zaken ook voortgingen, meende het volk echter, dat het werk te flepende wierdt gehouden, en op nieuw in zommige plaatfen oproer makende, zochten zy te voorbarig door geweldt het geen men voorhadt hen door recht te doen verkrygen. Hun ongeduldt, dat men als oproerigheit aanmerkte, maakte den Raadt gaande, de welke alle de goede voornemens des befchermheers dwarsboomde: dermaten, dat hy de gemeente niet al het recht kon doen, dat ze van hem verwachtte, en dat hy voorhadt haar te doen verkrygen. Die van Oxford, Devon, Nortfolk en Jork namen de wapenen op. Mylord *Gray*, aan het hooft van eene bende van vyftien honderd man, zamengevoegt met al den adel des lands, trok tegen de wederfpannelingen van Oxford op. Deze manfchap was genoeg om die verwarde menigte in wanorder te brengen. Daar gefchiedde geen treffen. Alle, die men met de wapenen in de handt vondt, wierden afgemaakt; men kreeg verfcheide gevangen, die men ophing, om een voorbeeldt te ftellen, en liet de anderen lopen: zo dat de oproer in weinig dagen geftilt was.

Voorbarigheit des volks.

Nieuwe betoerte.

1549.

De oproer wordt geftilt.

Het ging zo niet met die van Devon; deze provincie, verder van Londen afleggende, en een oordt zynde, daar zich meer misnoegden onthielden, baarde het hof niet weinig bekommernis. De wederfpannelingen voegden den yver van den Godsdienft by dien van de vryheit; en vermits dit een geweft des koninkryks was, daar een veel groter getal van Roomfchgezinden fchuilde, bedienden hunne prieflers zich van die gelegenheit om hen aan te moedigen tot wederbekoming van hunne altaren, zo wel als van hunne voorrechten. *Humphray Arundel* * van Cornwall, een ftoutmoedig foldaat, die in roemruchtige krygsverrechtingen hadt uitgeblonken, wierdt verkoren om hen te gebieden, en bragt een leger van tien duizend man op de been. Het hof, dat zich gevleit hadt deze onweersbui zo fnel te doen ophouden als de andere, was niet bedacht geweeft daar toe bevel te geven: doch op het bericht, dat 'er kwam aangaande de bewegingen der oproerigen, zondt het Mylord *Rouffel* met weinig troepen derwaarts; het zy de befchermheer, van nature zacht, en een vriendt des volks zynde, hen zocht te fparen; of dat hy meende, naar het voorbeeldt van den hertog van Nortfolk onder *Heinrik* den VIII, dat het voordeeliger was hen door onderhandelingen tot hunnen plicht te brengen, en zich te vergenoegen hen de levensmiddelen af te fnyden, dan een treffen te wagen. Mylord *Rouffel* dan dit gedrag opvolgende, dat eens zo gelukkig geflaagt was, floeg zich op zekeren afftandt van de misnoegden ter neder, en liet hen voorflagen doen tot een vergelyk. Doch deze muitemakers, hunne woede den ruimen toom vierende, verwierpen de zelve, en eifchten van hunnen kant onbehoorlyke dingen. Zommigen hadden het op de rechters, en begeerden de afichaffing der rechtsgeleerden en algemene gerechtshoven: anderen wilden, dat de ganfche adel zou vernietigt worden. Zy ftonden alle op het wegnemen der affchuttingen, en de herftelling der landeryen tot hun vorig gebruik. Kortom, ieder fprak naar zyn vooroordeel, en zonder acht te geven wat 'er tot verbetering of verergering van den Staat ftrekte: zy hadden niets anders in het oog dan de regering om te keren.

Opftandt van die van Devon.

* Juny. of *Arundil*;

De gemeente ftaat op de vernietiginge des adels.

Zodanig was de verwarring hunner gevoelens ten aanzien van de zaken van Staat: zy kwamen beter overeen omtrent die van den Godsdienft. Ondertuffchen bleek geen minder vermetelheit uit de voorwaarden, welke hunne prieflers daar van opftelden, zynde eerftelyk ten getale van vyftien, die zy naderhandt tot acht verminderden. Zy vorderden in de eerfte vyftien hoofdpunten de nakoming der algemene kerkvergaderingen en kerkwetten; de herftelling des ouden Godsdienfts; die van den dienft in het Latyn, en de vernietiging van den nieuwen kerkregel, de welke, zeiden zy, naar mommery geleek: voorts de te rug roeping van hunne geeftelyken, die verbannen waren, inzonderheit van den kardinaal *Polus*; de wederomgeving van zyne goederen en waardigheden, met een plaats in den Raadt; het wederopbouwen van een gedeelte der kloofters, ten minfte tot twee abdyen in ieder graafichap, en de loffing der grondgoederen, die de gemeenten voor hunne verdrukkinge toebehoorden. Hier by voegden zy een hoofdpunt rakende de edelen, die zy wilden ftellen op een zeker getal van huisbedienden,

Zy eifchen ook de herftelling van den Roomfchen Godsdienft.

1549. naar mate van hun inkomen. Zy boden aan gezanten af te vaardigen, om met den Raadt over deze voorwaarden in onderhandeling te treden, en benoemden daar toe hunnen veldheer *Arundel*, nevens den Lord Major van Bodmyn, welke zy beloofden te zullen zenden, mits dat hen vrygeleide vergunt wierde.

Antwoordt van *Cranmer*, uit name des konings en van den Raadt, op hunne eischen.

De aartsbisschop van Kantelberg antwoordde, uit order van den Raadt, op deze buitensporige eischen *. Hy verweet hen eerstelyk der zelver buitensporigheit, zeggende, *de zelve zodanig te wezen als gramstleurige priesters die hadden opgestelt.* Hy toonde hen vervolgens, *dat zy van Conciliën en kerkwetten spraken, zonder de zelve te kennen; dat de hervorming overeenkwam met de oude Conciliën; en wat de pausselyke bevelen aanging, dat de zelve door de panzen alleenlyk waren verzonnen om de Christenheit onder slaverny te brengen*; waar van hy verscheide voorbeelden bybragt. Aangaande den eisch van den dienst der Misse in het Latyn te horen, *daar omtrent verweet hy hen hunne verblindheit, van Godt liever te willen dienen in eene tale, die zy niet verstonden, dan in hunne moedertale; dat het daarenboven zeer slecht te pas kwam den nieuwen kerkregel voor belagchelyk en voor mommery uit kryten, vermits de zelve niets behelsde dan het geen eenvoudig en deftig was; in plaats dat de oude dienst, voor welken zy zo veel drift lieten blyken, loutere kleinigheden en aperyen behelsde.* Hy beweerde ook, *dat de oude dienst door een groot getal misbruiken, die hy hen aantoonde, bedorven was.* Aangaande de terug roeping van den kardinaal *Polus* en andere geestelyken, daar zy van spraken, *dat dit door het Parlement veroordeelde oproermakers waren.* Wat de wederoprechting der kloosters betrof, *dat men de wetten, welke der zelver afschaffing bevolen hadden, niet zou aanroeren; dat men den koning, noch andere byzondere menschen niet zou beroven van de grondgoederen, die zy door wettelyke acten in bezit hadden gekregen, en de zelve aan oproerigen overgeven, die in hunne gebeden met roem zouden verbreiden hunne wederspannigheit, waar aan zy hunne herstelling zouden geloven schuldig te zyn.* Wegens het hoofdpunt, betreffende de bepaling der huisbedienden van den adel, dit wierdt door *Cranmer* voor ongerymd uitgekreten; die hen aan den anderen kant betoogde, *dat het streedt tegen het algemene best, om dat, zo doende, wanneer in den stoet der edelen zodanige verandering moest geschieden, vele ellendigen van hun onderhoudt zouden berooft worden.* Hy sloeg de aanbieding, om afgezondenen te zenden, af; en wel verre van hen voor de twee genoemden een vrygeleide te beloven, gaf hy hen te kennen, *dat zulk volk niet anders van den koning en den Raadt te verwachten hadde dan eene behandeling, die verraders en deugnieten verdienen.*

* Het handschrift van dit antwoordt berust in het collegie van het Ligchaam van Christus te Cambridge.

De oproerigen spreken met meer bescheidenheit.

Een zo vinnig antwoordt verbaasde hen; en was het niet bekwaam hen leedwezen en onderwerping in te boezemen: ten minste het maakte hen vry wat bezadigder. Toen bragten zy hunne hoofdpunten tot acht, en lieten uit hunne eischen het geen de herstelling der abdyen, de terug roeping der gebanne geestelyken, en de bepaling van de huisbedienden der edelen raakte. Aan den anderen kant drukten zy zich veel bescheidentlyker uit dan zy in het vorige geschrift gedaan hadden: zy eindigden zelfs dit laatste met een *Lang leve de koning; wy behoren hem toe; ons goedt en leven is tot zyn dienst.* De koning gaf 'er antwoordt op. Hy stelde hen voor oogen, „ dat zy onder betuigingen van eene valsche onderwerpinge eene „ wezentlyke beroerte verwekten. Dat onder- „ danen, die de wapenen tegen hunnen vorst op- „ vatten, de Goddelyke en menschelyke wetten „ overtraden; dat geen voorwendsel deze buiten- „ sporigheit kon billyken, en dat zy den schandvlek van eene zo hatelyke misdaadt alleen door „ een vaardig berouw konden uitwisschen; dat „ hunne priesters hen misleidden; dat alle verande- „ ring in den Godsdienst, waar over zy klaagden, niet dan na rype overwegingen gemaakt „ waren; dat men daar omtrent met de geestelykheit hadt raadgepleegt; dat men het ontwerp der hervorminge naar de lere zo wel als „ naar de practyk van JESUS CHRISTUS „ en zyne Apostelen hadt opgestelt: kortom, dat „ alles volgens de wetten en door het gezag van het „ Parlement gedaan was". *Waarom klaagt gy lieden dan?* voegde hen de koning toe, *Men beest uwlieden van een bevel * des bloeds ontheft, en u wetten in de plaats gegeven, waar in de zaechtheit van het Euangelium uitsteekt. Zo lang het eerste staudt heeft gehouden, moest men het opvolgen, ten koste van het leven der Protestanten: waarom wilt gy lieden aan geen bevelen gehoorzamen, die het uwe staren? Men kan de Majesteit van den vorst, noch de welvaart des vaderlands niet in veiligheit doen zyn, of het volk moet verplicht worden de wetten te gehoorzamen. Wyders laat uwlieder verschoning niet rusten op onze minderjarigheit, en denkt niet, gelyk gy doedt, dat de oude wetten in standt blyven, tot dat wy, meerderjarig geworden zynde, onzen wille hebben te verstaan gegeven omtrent de verandering, die men daar in gemaakt heeft. Zyn wy niet uw koning door recht van het bloedt, zonder de vervulling der jaren af te wachten? Zyt gy lieden niet onze onderdanen geworden, zo haast als wy den troon beklommen, zonder uitstel te nemen tot een bejaarder ouderdom, om u voor zodanigen te erkennen? Onzen natuurstaat betreffende is 'er reden te geloven, dat de jaren in ons zullen uitwerken het geen ze in andere menschen doen; maar in opzicht van onze kroon maken zy die noch wettelyker, noch onafhankelyker. Het is van Godt en onze voorvaderen, dat wy de zelve verkregen hebben, en onze jaren doen daar niets toe. Neemt dan wel acht, of de genen, welke uwlieden een voorwendsel hebben aan de handt gegeven om uwlieder gehoorzaamheit voor zekeren tydt op te schorten, geen oogmerk hebben om u daar geheel en al van af te wennen. Zy bereiden uwlieden door een vermomden oproer om des te ligter in eene openbare muitery ingewikkelt te worden. Zy hebben uwlieden daar reets toegebragt, en gy zult het gewaar worden. Het geen wy zeggen moet uwlieden het masker, waar mede men het wil vermommen, doen afvallen.* Deze vorst eindigde zyn vertoog met eene vermaning, dat zy het berouw der andere provinciën, die eerst tot opstandt gekomen waren, zouden navolgen, en, gelyk de zelve, toevlucht tot zyne genade nemen. Hy boodt ze hen aan, indien zy zich spoedden de zelve te omhelzen; doch indien zy zinneloos genoeg waren van die te weigeren, dreigde hy hen met eene straffe, welke hunne wederspannigheit verdiende. Maar deze vertogen waren vruchteloos. De oproerigen wierden noch door de goedheit des konings, noch door des zelfs bedreigingen bewogen. Een woedende yver vermogt meer dan alle andere redeneringen, en het Sakrament, dat men op een kar door het midden van het leger voerde, boezemde hen een ongemene drift in.

1549.

* het eerste der zes artykelen.

Zy verwerpen de vergiffenis, die hy hen aanbiedt.

De gemeenten van Nortfolk en Jork voegen zich by die van Devon.

Toen was het, dat de gemeenten van de provinciën van Nortfolk en Jork aan het muiten sloegen. Men vernam daarenboven, dat de Franschen met een sterk leger omtrent Boulogne gekomen waren: zo dat Engelandt zich van alle kanten besprongen zag, alzo des zelfs bewoonders het van binnen in verdeeldheit bragten, en zyne oude vyanden aan gene zyde der zee verwoestingen

1549. gen aanrechtten. In deze benaauwdheit riep men den bystandt des Hemels aan, en vierde een vastendag, wanneer *Cranmer* in tegenwoordigheit van het ganſche hof predikte. Hy ſchreef alle deze onheilen toe aan de buitenſporigheden van de natie; ontzag niemandt, en maakte eene levendige ſchets van hunne godloosheden, overſpelen, geweldenaryen, roveryen, en heiligſchendingen; en zich naar de ſtaatsbedienaren wendende, zeide hy hen, dat zy hadden zorge te dragen, dat hunne achteloosheit in het ſtuiten dezer buitenſporigheden hen aan de zelve niet medeplichtig maakte. Hy hadt voornamentlyk ten oogmerk om de geveinſtheit der genen door de ſtryken, die in ſchyn wonderlyk voor den waren Godsdienſt yverden, en een leven leidden, dat de Hervorming onwaardig was. Hy ſtelde hen voor oogen een tafereel van de ellenden, waar mede de Proteſtanten in Duitſchlandt geplaagt wierden, om dat zy het licht van het Euangelium misbruikt hadden, en zeide hen, dat indien zy, gelyk deze, Gods lankmoedigheit te veel vergden, ook, als deze, de geſtrengheit van zyne oordeelen zouden beproeven †.

Stoute kerkreden van *Cranmer* tegen de ondeugden.

† Deze kerkreden beruſt in de boekery van het collegie van Chriſtus te Cambridge.

De wederſpannelingen van Devon belegerden de ſtadt Exceſter; eene plaats, onderworpen om de wapenen der oproerigen tot zich te trekken, en tevens te dienen tot een noodſchikkelyken hinderpaal tegen hunne ondernemingen. Daar vielen in dit beleg ook dingen voor, die zo veel overeenkomſt hadden met het gene in het belegeren dier ſtadt onder *Heurik* den VII was gebeurt, dat men 'er vindt de zelve voorvallen, de zelve beſtormingen, de zelve krygsliſten, den zelven gelukkigen uitſlag. De rykdommen der burgeren wakkerden de hebluſt dezes volks aan, en de gelegenheit der ſtadt ſcheen hunne veldheeren dienſtig te wezen om van de zelve hunne wapenplaats te maken. Zy hoopten ook, dat zy andere ſteden des koninkryks ten voorbeeldt zou ſtrekken; het zy om haar door zachtheit aan hun ſnoer te krygen, indien zy zich met genoegen overgaf, of, ingevalle zy het tot een hardnekkig beleg liet komen, haar door ſchrik te dwingen, en tot een prooi aan het heir over te geven. Zy onderleiden het eerſt by wyze van onderhandeling, en verzochten als vrienden ontfangen te mogen worden, dewyl zy de wapenen niet opnamen dan om zaken, die de ganſche natie in het algemeen aangingen, namentlyk den Godsdienſt en de vryheit. Doch ziende, dat zy niets vermogten, en dat men de poorten voor hen ſloot, bereidden zy zich tot den ſtorm. Ondertuſſchen vonden zy zich benard: zy hadden geen geſchut, en de ſtadt was met goede muren omringt. Zonder het zelve konden de zelve niet omver geworpen worden; en het zou eene dwaze daadt geweeſt zyn den aanval te ondernemen eer dat zy eene breſch hadden gemaakt om in de plaats te komen. Echter waagden zy het; en na dat zy over de gracht waren geraakt, vertoonden zy zich aan den voet van den muur, dien zy onderſtonden te beklimmen. Doch hunne vermetelheit wierdt geſtraft; die van binnen deden het grootſte gedeelte dezer wanhopigen dood in de gracht nederploffen. Deze kwade uitſlag deedt hen niet afhouden; en het zy dat zy hadden horen vertellen het geen onder *Henrik* den VII in het werk was geſtelt, of dat de zelve noodt hen die gedachten hadt ingegeven, immers zy wierden te rade de poorten in brandt te ſteken, zich gereed houdende in te dringen zo haaſt als de vlam hen eene opening zou gemaakt hebben. De burgers van hunnen kant, de ſtoutheit en voorzichtigheit hunner voorvaderen, welke het eerſte beleg hadden uitgeſtaan, navolgende, waren daar niet eens over ontzet. In plaats van het vuur te bluſchen lieten zy het branden, terwyl zy bezig waren eene beſchanſſing op te werpen, die hen in plaats van de poorten ter beſchuttinge zou dienen. Dus wanneer de oproerigen door de opening, die het vuur gemaakt hadt, meenden in te dringen, vonden zy zich door het werk der belegerden geſtuit. De genen, die onderſtonden het te overweldigen, wierden of gedood, of gekwetſt; en het ganſche leger, dat reets watertandde naar den buit, wierdt genoodzaakt henen te gaan. Zy konden echter van dit beleg niet afzien. Was deze onderneming mislukt, zy wilden het met ondermynen beproeven, daar zy echter niet beter mede ſtonden. De belegerden ontdekten hen door tegenmynen, en lieten de zelve vol water lopen. Al deze tegenſpoedt dwong hen te vertrekken: zy beſeften wel, dat de ſtadt onmogelyk zonder geſchut te winnen was; evenwel wanhoopten zy niet: want de ſtadt met geweldt niet hebbende kunnen krygen, zochten zy de zelve door hongersnoodt tot de overgave te dwingen, en hielden de zelve ingeſloten, ten einde geen voorraadt daar binnen gebragt wierde. 1549.

De optoerigen belegeren Exceſter.

Het beleg wordt in eene inſluiting verandert.

Mylord *Rouſſel* was tot aan Honnington genadert; doch weinig troepen hebbende, oordeelde hy niet raadzaam de zelve in gevaar te ſtellen. Hy hoopte ten anderen, dat de oproerigen, der inſluiting wars wordende even als der belegeringe, by benden zouden weglopen, en oordeelde beter te zyn, dat dit ſlechte volk in verdeeldheit geraakte, terwyl hy ter afweeringe op zyne hoede was, dan dat hy, met hen aan te taſten, hen gelegenheit zou geven tot eene ſtoute daadt, waar door hen zyne macht bekend zou worden. Het viel echter geheel anders uit; zyne troepen begonnen te verlopen, terwyl hy het zelve van den kant zyner vyanden verwachtte. Hy meende, dat men, om deze wanorder verder voor te komen, den ſoldaat bezigheit moeſt verſchaffen; en ſchoon hy ſlechts een handt vol volk hadt, trok hy op naar Exceſter, met voornemen om daar binnen te komen. Doch de oproerigen hadden de wegen zodanig belemmert met het omhakken van bomen, en de naauwe doortochten der maten bezet, dat het onmogelyk was zyne onderneming uit te voeren. Hy onderſtondt het kort daar na voor de twede maal, het geen een weinig gelukkiger afliep: want hy noodzaakte hen den over de rivier leggenden brug, dien zy bezet hadden, te verlaten, hebbende in die verrechting zes honderd man van hen nedergemaakt: doch uit gebrek van volk kon hy zyne overwinning niet verder uitbreiden, en kwam weder te Honnington. Ondertuſſchen was 'er onder de belegerden te Exceſter eene grote ſchaarsheit, de welke ſedert verſcheide dagen alleen van het vleeſch hunner paarden moeſten leven: evenwel getrooſt liever alles uit te ſtaan dan zich aan de genade dier Wilden (dus noemden zy de oproerigen, volgens het denkbeeldt, dat zy 'er zich met reden van gemaakt hadden) over te geven. Een der belegerde burgeren, aanzienlyk door zyne rykdommen, wilde ook achting verdienen door zyne edelmoedigheit. Hy deedt al zynen voorraadt, waar van hy met zyne ganſche familie vele jaren zou hebben kunnen leven, voor zyn deur brengen, en zeide aan zyne medeburgers, dat hy hen dien ten beſtes gaf willende den zelven met hen delen, gelyk hy wenſchte dat zy hunne armoede met hem deelden. Dit gezegt hebbende nodigde hy hen aan tafel te gaan; en zyne reden vervolgende zeide hy: *Daar is geen ellende zo groot, of wy moeten ze ondergaan, liever dan ons aan den vyandt overgeven. Wanneer ons*

Optocht van het koninklyke leger.

geen

1549. *geen ſpyze meer overig is, laat ons den eenen arm afkappen om van te leven, en met den anderen vechten.* Nochtans hadt al hun heldenmoedt niet kunnen baten, ten zy men hen te hulpe ware gekomen. De toevoer van manſchap, die Mylord *Rouſſel* kreeg, door dien Mylord *Gray*, en *Spinola*, welke de in Engelſchen dienſt zynde Italianen en Duitſchers geboodt, zich by hem voegden, ſtelde hem in ſtaat om de influiting op te ſlaan. Hy hadt naauwlyks twee duizend man; Mylord *Gray* en *Spinola* hadden 'er hem nog geen duizend aangebragt: doch het was kloek volk, en hy hadt met ſlecht graauw te doen, onvoorzien van goede wapenen, en nog minder in krygskunde bedreven: zo dat hy geen zwarigheit maakte hen aan te taſten. Van Honnington vertrokken zynde kwam hy in een dorpje, alwaar hy twee wegen vondt om naar Exceſter te gaan, beide door de vyanden bezet zynde, die twee beſchanſſingen hadden opgeworpen, welke twee duizend man, die in vier battaillons verdeelt waren, bewaakten. Twee lagen in beide de ſterkten; het derde hadt den brug, in het midden leggende, bezet, en het vierde zich verſchanſt op eene hoogte, achter eene hage, die de zelve dekte. Doch deze voordeelige poſten deden hen geen nut; het leger des konings, hoe zwak, verdeelde zich in drie hopen: twee vielen op de beſchanſſingen aan; het derde, waar over *Spinola* het bevel hadt, was de afgezonderde krygsbende*, en vatte poſt in eene plaats, waar van daan ze beide de andere hulp kon toebrengen, of de vyanden aantaſten, aan welken kant de zelve ook verſchenen. De twee beſchanſſingen wierden beklommen; doch de twee battaillons trokken af naar den kant van den brug, en het gene, dat op de nabyleggende hoogte in eene hinderlage lag, voegde zich daar by. Dus te zamen zynde zetten zy een battaillon om den brug te bewaren; de drie andere ſtelden zich aan de overzyde der rivier in ſlagorder. Hier geſchiedde de meeſte tegenſtandt, en hier verloren de oproerigen ook het meeſte volk. De benden des konings, verder willende zegepralen, maakten zich meeſter van den brug, gelyk zy van de beſchanſſingen gedaan hadden, vielen met woede op de vyanden aan, van welke negen honderd man gedood wierden; de overigen namen de vlucht, en bragten de ſchrik in het leger, dat Exceſter ingeſloten hieldt: zo dat zy den volgenden nacht opbraken, en de ſtadt verloſt wierdt. Men verwonderde zich over de ſtandvaſtigheit der belegerden, en het hof liet niet na hunne getrouwheit te gedenken. De koning vermeerderde hunne voorrechten en erfgronden; en ter eeuwiger gedachteniſſe van hunnen yver, zo wel als van hunne erkenteniſſe, ſchonk hy hen een ſtadhuis, in welkers gevel het verhaal van het beleg te lezen ſtondt.

Nederlaag der oproerigen.

* *Corps de reſerve.*

De koning vergelt de de getrouwheit van die van Exceſter.

Het leger der oproerigen was nog niet geheel verſtrooit: het was naar den kant van Lanceſton geweken, alwaar het overſchot van twee duizend man, welke Mylord *Rouſſel* geſlagen hadt, by het zelve kwam. Het wierdt nog groter door een merkelyk aantal boeren uit verſcheide oorden, die 'er zich by voegden: doch diergelyke benden dienden nergens anders toe dan om de ſchrik en de verwarring te vergroten. De koningsgezinden, onbevreeſt voor der zelver getal, zetten hen zonder beraadt te nemen achter her, en daar viel een tweede gevecht voor, die de goede party ook ten tweeden male deedt zegepralen. Deze muiters hadden echter voor het uiterſte vermogen aan te wenden. Om hen daar toe aan te moedigen hadden de prieſters een crucifix, op een wagen ſtaande op eene verheve plaats, doen verheffen, ten einde het van iedereen kon gezien worden. Het ſtondt onder een koſtelyk gewelfſel, in het midden van vele kruiſſen en ontwondene banieren; als of het zake hadt geweeſt tegen de ongelovigen voor het kruis te ſtryden †. Deze vertoning was niet van die uitwerking, als de geeſtelyken zich hadden ingebeeld. De oproerigen wierden daar door minder aangemoedigt dan verſchrikt over hunne laatſte nederlage, en tegen den eerſten aanval des zegepralenden legers niet kunnende ſtandt houden zetten zy het ſchandelyk op een lopen. Daar wierdt een groot getal van nedergemaakt en gevangen genomen, onder welke laatſten zich de voornaamſte hoofden der wederſpannigen bevonden, als *Arundel*, de Lord Major van Bodmyn, twee prieſters, *Temſon* en *Barcet* genaamt, en eenige anderen. Men zondt hen naar Londen, daar zy wierden opgehangen; eene rechtvaardige ſtraf, die hunne misdaden verdienden.

† *Sanders* noemt deze wederſpannigheit en opvatten der wapenen voor het gelove.

Strafoefening over hunne hoofden.

Anderen ‡ verhalen de doodt van den Lord Major van Bodmyn anders, en willen, dat hy zo veel ſchuldt niet hadt. Zy zeggen, dat hy niet van de party der oproerigen is geweeſt, dan om dat zy hem daar toe gedwongen hadden, en dat hy na hunne nederlage weder naar zyn huis was gekeert. De ridder *Kingſton*, veldmaarſchalk van des konings leger, zich toen te Bodmyn bevindende, liet den Lord Major zeggen, dat hy op een middag by hem wilde eeten, en ſtelde hem een dag. Hy liet niet na daar te gaan, en wierdt heerlyk onthaalt. Voor dat hy aan tafel ging luiſterde hy den Lord Major in het oor, dat hy hem verzocht twee galgen te doen oprechten, ter ſtraffinge van twee misdadigers, die hy bevolen hadt te doen ſterven. Ondertuſſchen zette men zich aan tafel, en de Lord Major onthaalde zynen gaſt met de beſte gerechten en den koſtelykſten wyn, die 'er in het koninkryk te vinden was. Na goede cier gemaakt te hebben vernam *Kingſton* aan den Lord Major, of men het gene, dat van hem verzocht was, gedaan hadt, en de andere hem daar van verzekerende, ſtonden zy van tafel op, om te wandelen naar de plaats, daar de rechtspleging zou geſchieden. Zy vonden de twee galgen opgerecht, wanneer *Kingſton* tegen den Lord Major, hem aanziende, zeide: *Kies welk een u het beſt aanſtaat: gy zyt een oproermaker, en daar ſtaat 'er een voor u.* De verbaaſtheit van den Lord Major was buitengemeen: doch de wreedheit van *Kingſton* was het niet minder. Hy wierdt niet bewogen noch door het recht van gaſtvryheit, noch door den gruwel van zyn verraadt, en deedt hem, van wien hy zo even heerlyk onthaalt was, door de ſtrop van kant helpen.

‡ *Heyward.*

Onmenſchelyke daadt van den ridder *Kingſton.*

Hy hadt de andere galg voor een molenaar, die het wel verdiende, doen oprechten; maar een ongelukkige betaalde voor hem. Deze molenaar, een van de driftigſte belhamels des oproers zynde, wetende wanneer *Kingſton*, wiens imborſt hy kende, komen zou, maakte zich te zoek. Om te verhoeden, dat naar hem gezocht wierdt, zeide hy tegen zynen knecht, dat hy, byaldien men naar hem vroeg, voor meeſter van het huis moeſt ſpelen. Hy hadt wel gedachten wat 'er van komen zou: doch droeg wel zorg den knecht zulks te ontdekken. *Kingſton* kwam weinig tyds daar na, gevolgt zynde van zyne hellebaardiers, gelyk de molenaar het voorzien hadt, en vroeg, waar de meeſter van het huis was. Deze ongelukkige, zich naar het zeggen zynes meeſters gedragende, en des gevaars, dat hy liep, onbewuſt zynde, zeide, dat hy het was; waar op hy terſtondt gevat en vervolgens gehangen wierdt. Het was te vergeeſſch, dat hy de

Slimheit van een molenaar.

1549. de loosheit zyns meesters te kennen gaf, en aanboodt te bewyzen die guit niet te zyn, dien zy zochten, maar een onnoosele knecht, wiens eenvoudigheit deze listige meester misbruikt hadt. *Wie gy ook zyt*, antwoordde *Kingston* op zyne betuigingen, *gy zult hangen, het zy als een oproermaker, indien gy de molenaar bent, gelyk als gy gezegt hebt, of als zyn borg, indien gy het niet zyt; om dat gy hebt aangenomen zyn plaats te bekleeden.* Eene boertery, die een eerlyk man ganschniet past, naardien hy niet vermag te spotten met het leven van een onnooselen. De geschiedenisschryver, die deze twee gevallen verhaalt, zegt, dat het grootste gedeelte van de provincie van Devon aan de bescheidenheit van des konings leger wierdt overgelaten; dat men ondertusschen aan het zelve belaatte die genen te sparen, welke geen deel aan den opstandt gehad hadden: doch dat de soldaten het den onnoselen en den schuldigen even duur deden bekopen.

Dit was de uitkomst van dezen opstandt. De afparking der landeryen hadt 'er oorzaak toe gegeven: de Godsdienst was 'er in het eerst alleen, als het te pas kwam, in betrokken, doch hadt 'er naderhandt het voornaamste deel in. Hy wierdt door het wys beleidt en de dapperheit van Mylord *Rousfel* gestilt. Schoon hy weinig troepen hadt, deedt hy echter het beleg van Exceester opbreken, verstrooide den ganschen oproerigen hoop, en bragt hen door de doodt der allerbitterste, die in den slag kwamen te sneuvelen, en het gevangennemen van hunne hoofden, welke door beuls handen hun leven eindigden, tot zodanig eene verslagenheit, dat zy geen lust meer hadden eenige beweging te maken. Het geen nog in zyne overwinninge aanmerking verdient, is, dat hy maar zeer weinig soldaten verloor, en geen een persoon van aanzien.

Den marquis van Northampton gelukte het zo wel niet tegen de gemeenten van de provincie van Nortfolk, en hy bragt deze muitmakers niet dan met veel verlies tot stilstandt. Zy namen de wapenen op, onder het beleidt van eenen *Ket* de Looier; en zonder zich met zaken van den Godsdienst te bemoeien hadden zy niets anders in het oog dan om het gemeene volk verligting toe te brengen, het welk zy, naar zy voorgaven, van het juk der edelen wilden verlossen. Om daar toe te komen was hun voornemen alle de edelen om te brengen, en den koning een anderen Raadt te geven, die alleen uit gemene personen zou bestaan. Het billykschynende voorwendsel van vryheit, waar mede die deugnieten hun oproer rechtvaardigden, lokte een groot getal menschen in hunne party, die in weinig dagen twintig duizend man sterk was. Naderhandt nam de zelve nog merkelyk toe.

De stadt Norwich betuigde openlyk genoeg, dat ze hun doen goedkeurde; en dus steun hebbende, begonnen zy de handt met meer stoutheit aan het werk te slaan. Zy vatten echter de wapenen nog niet op: doch op zekeren feestdag, wanneer zy de gewoonte hadden vermaak te nemen, byeen zynde, verspreidden zy zich in de dorpen, en vernielden de affchuttingen. Het was in deze eerste wanbedryven, die eer eene ongebondenheit dan een oproer te noemen zyn, dat de looier *Ket* bekend raakte. Deze roervinken stelden toen aan hun hoofdt een muitzieken edelman †, de welke, vergetende het geen hy aan zyne geboorte schuldig was, onder de begunstiging dier beroerten zich hoger dacht te verheffen. Hy gaf veertig schellingen aan *Ket*, om dat hy hem met meer drift aan het verwoesten der parken hadt zien arbeiden dan de anderen. Deze looier toonde kort daar na door andere stoute verrechtingen wat hy dorst bestaan, en den edelman te gaauw zynde, deedt hy zich tot het hoofdt der oproerigen verkiezen. Hy zelf bragt hen tot den oproer, die slechts eerst begon, en mogelyk zulke schromelyke gevolgen niet zou gehad hebben, indien deze onrustige zich daar niet mede bemoeit hadde. Het was een onvertzaagt man, dien het noch aan verstandt, noch aan dapperheit ontbrak: voor het overige zonder Godsdienst, en die, onder voorwendsel van vryheit en het algemene welzyn, niets anders zocht dan zyne gierigheit en wreedheit te voldoen. Wanneer hy zag, dat de gemeenten waren ingewikkelt in een opstandt, die hen voor de gevoeligheit des adels en de onderzoeking van het hof bloot stelde, gaf hy hen te kennen, dat 'er van hunne eerste bewegingen alles te hopen was, indien zy die verder wilden doorzetten, of alles te vrezen, indien zy het daar by lieten steken. De taal, die hy voerde in eene plegtige byeenkomst, daar die wrevelgeesten tegenwoordig waren, is vinnig. *Tot hoe lang*, zeide hy tegen hen, *zult gy dulden, dat de adel u den voet op den nek zet? dat zy alle de rykdommen des lands in hunne koffers opsluiten, terwyl gy u geneert met haver en bonen, gelyk de beesten? Gy draagt de lasten van den Staat, waar van zy alle de inkomsten opslokken. Men knaagt u tot op het gebeente, en gy zyt niet meer dan een ellendig geraamte: doch zy worden tot de eerste ampten des ryks verheven, op dat zy des te beter in staat zyn uwe ellende te bespotten. Hoe veel zyn 'er onder u, die de hardigheit dier onbarmhertige meesters beproeft hebben! Zy hebben u betrokken voor rechtbanken, die van hen afhangen; u in gevangenissen geworpen, waar in gy door den puf des kerkers en de schrik der strafoefseningverteert zyt. Gelooft my, gy hebt maar een kant te kiezen, indien gy van uwe slavernye wilt verlost worden, namentlyk, dat gy u zelven recht doedt, zonder het van uwe tegenpartyders te verwachten. De gematigde Raadsheeren zouden u doen omkomen. Na deze bewegingen dan, die gy gedaan hebt, is 'er niets anders, dat u kan behouden, dan eene gelukkige stoutheit.* Deze redenvoering wierdt met eene algemene toejuichinge beantwoord; en dit volkie, van blydschap verrukt zynde, een man gevonden te hebben, die zo bekwaam was om hunne oproerigheit te staven, rekende, dat zy hunne welvaart in geen beter handen konden stellen. Dus droeg men hem met eenparigheit van stemmen het bewindt daar van op. Gaf hy geen blyken van rechtvaardigheit, of bekwaamheit, ten minste kweet hy zich daar in met meer stoutmoedigheit en goeden uitslag; dan men van zo een overste zou verwacht hebben.

1549. Hevige aanspraak van *Ket* aan de gemeenten;

De Sherif van de provincie liet toen een bevelschrift uit des konings name afkondigen, waar by deze menigte bevolen wierdt aanstonts van een te scheiden, onder bedreiging van anders als oproerigen te zullen gestraft worden. Niet te vrede met deze afkondiging begaf hy zich stoutmoediglyk ter plaatse, daar zy waren, om hen zelf deze bedreiging aan te zeggen. Het scheelde weinig of zyne vermetelheit kostte hem het leven. Hy was zyne behoudenis alleen verschuldigt aan de vlugheit van zyn paardt, dat hem der vyanden woede onttrok. Zy togen vervolgens op naar den berg Mous-hold, een weinig beneden Norwich; dat zy achter zich lieten, zonder daar over bekommert te zyn, om dat zy van de genegenheit der burgeren verzekert waren. Dewyl zy zich sterk genoeg bevonden om in vele plaatsen stroperyen aan te rechten, verspreidden zy zich in de pro-

1549. Stout bestaan van den Sherif der provincie;

1549. Vyandelykheden der oproerigen;

†Jan Flowendew van Nethefet.

1549. vinciën van Nortfolk en Suffolk; verbraken alle de ommeiningen, die zy daar vonden, en plunderden het meeste gedeelte van de huizen der edelen. Deze verwoestingen gingen dag en nacht haren gang op het gelui der klokken, en by het licht der vuurbakens, daar zy zich van bedienden op alle wegen, die hen in den tocht voorkwamen, zo wel om de getrouwe onderdanen des konings meer schrik aan te jagen, als om anderen aan hun snoer te krygen. Zy pronkten daarenboven met eene valsche Godsdienstigheit, en hadden geestelyken in hunne legerplaats, die des avonds en des morgens het gebedt deden. *Parker*, die naderhandt aartsbisschop van Kantelberg wierdt, waagde het om aldaar te gaan prediken: doch de onbeschroomdheit, die hy hadt van hen hunne oproerigheit en stroperyen te verwyten, bragt hem in groot gevaar, het welk hy door een soort van wonderwerk ontkwam. By deze belagchelyke oeffeningen van nagebootste Godvrucht voegden zy nog eene andere mommery. Zy hadden in hunne legerplaats een ouden eikenboom, onder welken hun overste *Ket*, die ook het ampt van opperrechter waarnam, in dat aanzien zich vertoonde, verselt zynde van twee honderd gevolmachtigden, door de gansche bende dezes volks daar toe benoemt. Voor deze seldzame vierschaar verschenen alle, die klagten hadden in te brengen, het zy tegen personen van hunnen aanhang, of tegen den adel, wiens ondergang zy gezworen hadden. Men hoorde hunne pleitgedingen; onderzocht hunne smeekschriften, en gaf vonnis, zo als men het van zulke rechters kan verwachten. De meeste dezer uitwyzingen behelsden de veroordeeling der edelen, uit krachte van de welke de eene zyn huis moest ruimen, en de andere gedwongen wierdt hunne party aan te nemen, of by weigering van dien in boeiens te gaan. Zommigen wierden nog veel strenger gehandelt. Zy zonden ook bevelen af uit des konings name, om de genen, die het opzicht over de magazynen hadden, te verplichten, hen kruidt en wapenen, die zy van noden hadden, te verschaffen. De boom, welken zy door zulke buitengewone rechtszittingen berucht maakten, heeft naderhandt nog lang gestaan, en behieldt altoos den naam, dien zy den zelven gaven, namentlyk de *eik van de hervorminge*, vermits zy voorgaven de misbruiken, die zy zeiden in het ryksbestier ingeslopen te zyn, te verbeteren.

Hunne valsche Godsdienstigheit.

Vierschaar van *Ket*, hunnen generaal.

Eik van de hervorminge.

Hunne vermetelheit wierdt dagelyksch groter, naar mate van hun getal, dat merkelyk toenam: zo dat zy, groter gedachten van hunne macht makende dan het behoorde, zich wel in staat oordeelden te zyn het hof te noodzaken met hen in onderhandeling te treden. Met dit ydel vertrouwen stelden zy hunne bezwaarnissen in geschrift, en zonden de zelve den koning toe, smekende den zelven, hen door een heraut, dien zy vertrouwen konden, zyn antwoordt te laten toekomen. Dit wierdt zeer onbeschaamd geoordeelt. Doch de goedheit van den vorst en de genegenheit des beschermheers voor het volk gaven stoffe tot een gematigt antwoordt. De koning stelde hen voor oogen, „ dat hy, altoos genegenheit getoont „ hebbende om de klagten zyner onderdanen gunstelyk te horen, en hen recht te doen, zich „ verwonderde, dat zy nu by hem kwamen met „ de wapenen in de handt. Dat hem onbekend „ was door welk eene noodschikkelykheit zy tot „ zulk een uiterste gekomen waren; dat hy zich „ ten minste in genen dele bezwaart vondt over „ eenig verzuim in de zorge, die hy verplicht was „ voor zyn volk te dragen. Dat hun opstandt „ ten allen tyde, doch oneindig veel meer in de- 1549.
„ ze tegenwoordige gelegenheit van zaken, „ strafbaar was". *Wie hadt het gelooft*, zeide hy, *dat ik myn volk tegen my in de wapenen zou zien, daar ik zo onlangs geleden bevelschriften heb laten afkondigen die geen ander doel hebben dan des zelfs rust, welwezen en voordeelen? Na uwe begeerten te hebben voorgekomen zyt gy stout en ondankbaar genoeg om met my te handelen, als of ik uwes gelyk ware, en om my oproerige schriften toe te zenden, in plaats van eerbiedige dankzeggingen. Ik heb met myn Parlement gearbeid tot verligtinge van uwe rampen, en tot verbetering van uwe wanorders. Men heeft een bevelschrift uitgegeven om den prys der levensmiddelen te matigen, over welker duurte gy geklaagt hadt; en men heeft gevolmachtigden benoemt, om u in de rechten te herstellen, die gy zegt dat u ontnomen zyn. Indien gy 'er de vruchten niet van hebt gezien, zulks kunt gy niemandt dan u zelve wyten, dewyl de afgezondenen, die met deze gunstige orders belast zyn, door uwe oproerigheit worden gestuit om u de zelve te doen genieten. Ik heb zelf myne toegevendheit ten opzichte der afschuttingen, die het voorwerp uwer oproerigheit zyn, zo verre uitgerekt, dat ik naar de vergadering des Parlements niet gewacht hebbe om u recht te doen. Ik heb door myn koninklyk gezag daar in voorzien, en my voor dit maal niet gehouden aan de wet, welke ik my hadt opgelegt, van in diergelyke gevallen niets vast te stellen dan met toestemminge van de Staten myns koninkryks. Ik heb rechters gestelt, om kennis te nemen, hoe het met de landeryen stondt, en om alles op den voet te stellen, als het voor veertig jaren geweest was, doch echter by voorraadt, terwyl ik met myn Parlement daar verder in zou voorzien Ik heb daarenboven een provisioneel reglement gegeven tegen de meerderheit der pachthoeven, die een persoon alleen in bewindt mogt hebben. Kortom, ik heb niets vergeten van al het gene tot uwe voldoeninge kon strekken. Dies hadt ik reden te hopen, dat gy niet alleen, als goede inboorlingen past, in vrede zoudt leven, maar dat gy daarenboven gewillig zoudt zyn om als getrouwe en dankbare onderdanen uw leven tot mynen dienst op te offeren.* Hy verzekerde hen vervolgens wegens de vergadering des Parlements tegen de maandt October naastkomende, en stondt hen toe derwaarts vier gezanten af te vaardigen, met hunne zeer onderdanige vertogen, hen belovende, dat daar acht op zou genomen worden, vermanende hen ondertusschen zich stil te houden in hunne woningen, zonder zich ergens mede te bemoeien dan met de inzameling der landvruchten. „ Dat hy, indien zy dit niet nakwamen, zou „ verplicht wezen, hoewel tegen zyn zin, zyne „ koninklyke macht te gebruiken, om zyne eige „ waardigheit en de algemene rust te handhaven.

Antwoordt des konings op de bezwaarnissen der oproerigen.

Dit antwoordt, van den koning ondertekent, wierdt den oproerigen door een heraut ter handt gestelt, die hen vondt in hunne legerplaats te Mous-hold. Het zelve behelsde nog eene algemene vergiffenis, in gevalle zy de wapenen wilden nederleggen: doch in plaats van deze zo zachte en voordeelige bevelen met eerbiedt en dankbaarheit te ontfangen wierden zy daar door nog onbeschaamder: zy wendden hun geschut, in tegenwoordigheit van den heraut, naar de stadt Norwich, en maakten 'er zich meester van, meer door heimelyk verstandt, dat zy daar onderhielden, dan door hunne dapperheit. Zy dwongen den Lord Major en eenige edelen zich by hen te voegen, en riepen hen naderhandt in hunne raadsplegingen, zonder dat zy echter der zelver gevoelens opvolgden, latende zich altoos door hunne woede bestieren. Het stads bestier naar hun goeddun-

Hunne vermetelheit by het aankomen van den heraut, die hen des konings antwoordt brengt.

1549. dunken vaſtgeſtelt hebbende, keerden zy weder in hunne legerplaats.

Optocht van des konings leger.

Des konings leger begon zich toen op weg te begeven: doch trok zo langzaam voort, en was ten anderen zo zwak, dat het zich niet in ſtaat bevondt om hen den grondt te betwiſten: zo dat zy merkelyke voordeelen zouden hebben gedaan, indien zy bekwame legerhoofden hadden gehad om iets te ondernemen, of indien zy niet meer op het roven van vee, dan op het innemen van plaatſen waren gezet geweeſt. Mylord *Parre*, marquis van Northampton, hadt het bevel over des konings leger, dat alleen beſtondt uit vyftien honderd ruiters, en eenige benden Italianen, waar over hun kolonel *Malateſta* het gezag voerde. Mylord *Sheffield* en *Wentworth* voegden zich by dezen krygshoop, nevens vele ridders en edelen van aanzien, die hunne getrouwheit en hunnen heldenmoedt wilden laten blyken in eene gelegenheit, waar by zy aan den anderen kant alle belang hadden. Tot op een myl na aan Norwich genadert zynde liet de veldheer de ſtadt aanzeggen, dat ze tekenen van gehoorzaamheit moeſt geven. De heeren der ſtadt, verſelt van de aanzienlykſte burgers, gingen terſtondt naar buiten hem te gemoet, doende voor hen uit dragen het ſtads zwaardt, het welk zy den marquis van Northampton, als een teken van hunne onderwerpinge, aanboden, en leiden den eedt van getrouwheit af, zo wel voor zich, als voor hunne medeburgers. Zy verzochten ook vergiffenis voor de genen, die zich door de valſche betuigingen der oproerigen hadden laten misleiden, of bevreeſt maken door hunne bedreigingen. Dit verrecht zynde keerden zy weder in de ſtadt, nevens den Engelſchen veldheer, die het zwaardt voor zich uit liet dragen, en de burgery, zo haaſt als hy aankwam, zyne bevelen gaf, doende hen ter verdediginge der plaatſe byeenkomen.

De ſtadt Norwich ontfangt het leger van den marquis van Northampton.

Hy hadt het kwalyk aangelegt eene ſtadt te vermeeſteren, die vol muitmakers was, en die hy met zo weinig troepen, als hy hadde, niet kon dekken tegen het leger der oproerigen, welke al het gemene volk op hunne handt hadden. Ook was dit het oogmerk niet van het hof. Hy hadt bevel zich verwerender wyze, op zekeren afſtandt van de wederſpannigen, op zyne hoede te houden, en zich te vergenoegen met hen den toevoer van levensmiddelen af te ſnyden. Zyn drift en de verachting omtrent dit graauw vermogten meer op hem dan de gehoorzaamheit, welke hy aan de bevelen van den koning en van den beſchermheer ſchuldig was. Hy merkte kort daar na den misſlag, welken hy begaan hadt: doch te laat; een ander veldheer moeſt met nieuw krygsvolk in zyne plaats komen. De Italianen waren de eerſten, die het gevaar, dat 'er is om met verwoede te doen te hebben, die meerder in getal zyn, ondergingen, en hadden veel moeite weder in de ſtadt te komen, daar zy uit gegaan waren om de oproerigen aan te taſten. Zy wierden zelf door hen omcingelt, en genoodzaakt zich in het rondt te ſtellen, om hen van alle kanten het hoofdt te kunnen bieden. Hunne dapperheit en krygskunde redde hen uit dezen hagchelyken toeſtandt, daar hunne roekeloosheit hen hadt ingewikkelt: doch het koſtte zommigen van hen het leven. Zy beklaagden onder anderen een officier, die van zyn paardt afgeworpen zynde, door die barbaren geplundert en aan een galg gehangen wierdt, welke zy omhoog op een berg oprechtten, ten einde des konings leger hunne zegepraal gewaar wierde. Deze aanval evenwel hieldt hen wakker en op hunne hoede; zo dat zy den ganſchen nacht in de wapenen waren.

Wrede en onbeſchaamde daadt der oproerigen.

Zy ondernamen zelfs des middernachts de ſtadt te beſtormen. Hun oogmerk was de zelve te verraſſchen: doch gemerkt hebbende, dat men overal goede wacht hieldt, kwamen zy met een ſterk geſchreeuw en veel verwarring te voorſchyn. Dewyl zy door eene razende woede, die hen voor dapperheit verſtrekte, gedreven wierden, onderſtonden zy dingen, welke van de allerſtoutſte helden alleen konden verwacht worden. Zommigen, die moeite hadden hunne wapenen te torſſen, na een aanval, de welke drie uuren geduurt hadt, poogden hunne krachten te vernieuwen, ten einde zy hunnen vyandt mogten verſlaan: anderen, ganſch met bloedt bedekt, en door een weder gegrieft, vervolgden de genen, die het hen gedaan hadden, om zich te wreken voor dat zy den geeſt gaven. Kortom, zy vochten toen alle als wakkere helden, en wilden de ſtrydplaats niet verlaten voor dat zy de overwinning hadden. Doch zy wierden echter, na een ſtorm van meer dan drie uuren lang, genoodzaakt te wyken, met verlies van drie honderd man. Trouwens dit was alleen om eenige uuren daar na weder te komen, met voornemen om de plaats, het koſtte wat het wilde, in te nemen. De marquis van Northampton, die zyne ſoldaten, na een zo hevigen aanval door ſlaap en vermoeidheit afgemat zynde, wat ruſt deedt nemen, was ten hoogſte verwondert deze uitzinnigen, die hy zo even verjaagt hadt, weder aan den voet des muurs te zien. Zy raakten in de ſtadt door eene plaats, die zwakker was dan de andere, en zich in de ſtraten verſpreidende hakten zy de weinige ſoldaten, welke hen den doortocht wilden betwiſten, ter neder. Toen verklaarden de meeſte burgers zich opentlyk voor hen, en uit hunne huizen op de koningsgezinden vuur gevende, doodden zy een groot getal der zelven. De marquis, gedwongen zynde de plaats te verlaten, wierdt vervolgt, en leedt in zynen aftocht nog een merkelyk verlies. Mylord *Sheffield* viel van zyn paardt en wierdt gevangen. Zo als men hem achter af bragt, zonder hem te kennen, om dat hy door zyne wapenen bedekt was, lichtte hem een vleeſchhouwer, een der oproerigen, den helm af, en hem bekend hebbende, ſloeg hy hem met een knods de herſſens in. Dertig edelen wierden gevangen, en in een gat geſmeten, alwaar zy niet dan water en broodt kregen. De muiters verloren in die gelegenheit honderd en veertig van de hunnen, waar over zy zich op de burgers, die niet van hunne party waren, wreekten, en der zelver huizen, na de zelve geplundert te hebben, in brandt ſtaken: doch de zelve wierdt gebluſcht door een regen, die ſchielyk opkwam; als of de Hemel zich ter verdediging ſtelde van de onnoſele burgers. Zommigen voorſpelden uit dit geval, dat deze wanbedryven wel haaſt een einde zouden nemen. Zy geloofden, dat de Goddelyke Voorzienigheit, welke deze vlam gebluſcht hadt, waar mede de wanhopigen de ſtadt meenden in de aſſche te leggen, ook wel haaſt de gene zou bluſſchen, met welke zy voor hadden het ganſche koninkryk te verwoeſten. Na deze verrechting keerden zy weder in hunne legerplaats, en vergenoegden zich eene matige bezetting in de ſtadt te laten.

1549.

Storm, dien zy des nachts op de ſtadt doen.

Tweede ſtorm.

Zy vermeeſteren de plaats.

Wrede daadt van een vleeſchhouwer.

Zy keren weder naar hunne legerplaats.

De tyding van dezen kwaden uitſlag kwam aan het hof, met al de vergrotingen, welke het gerucht in diergelyke voorvallen gewoon is daar by te doen. Men laakte het gedrag van den marquis van Northampton, en beſloot een gelukkiger en ervarender veldheer derwaarts te zenden. De koning en de beſchermheer wierpen het oog op den graave van Warwik. In plaats van hem naar Schot-

1549. landt te doen gaan met het leger, het welk gereed ſtondt te velde te trekken, beſloot men, hem tegen de oproerigen te doen aanrukken. Hoe nodig het was, dat 'er krygsbenden verzorgt wierden in het naby gelegen koninkryk, om het aangewonnene aldaar te behouden, of om 'er meer by te krygen, zo drong de noodt nog ſterker om zich te haaſten eene oproerigheit te ſtuiten, die Engelandt zelf met een volkomen ondergang dreigde. De voordeelen, die men uit een buitenlandſchen oorlog kan hopen, kunnen in geen vergelyk gebragt worden met de onheilen, welke men van een inlandſchen oorlog te duchten heeft; en het hof nam niet eens beraadt over de verandering van de eerſt-gegevene bevelen, uit krachte van de welke de graaf van Warwik tot eene andere onderneminge geſchikt was. Hy vertrok met zes duizend voetknechten en vyftien honderd ruiters, waar onder duizend Duitſchers waren, en ging nieuwe overwinningen behalen, zo rampſpoedig naderhandt voor den beſchermheer, de welke hem dit ampt hadt opgedragen, als voor de oproerigen, waar over hy zegepraalde. Te Cambridge kwam hy by den marquis van Northampton, die hem het overſchot zyner troepen overgaf, wierdt daarenboven verſterkt door Mylord *Willoughby*, en door vele anderen, verſelt van den adel des lands. Met deze verſterking meende hy in ſtaat te zyn de oproerigen op te ſlaan, en toog onbeſchroomd tegen hen op: doch vermits de koning en de beſchermheer hem behaſt hadden het bloedt dezer ellendigen te ſparen, en hen in genade aan te nemen, indien zy zich wilden onderwerpen, zondt hy hen, zo haaſt als hy voor Norwich gekomen was, een heraut, die hen eene algemene vergiffenis uit name des konings aanboodt. Deze zinnelozen beſpotten den heraut, waar over een van zyn gevolg zo verſtoort wierdt, dat hy met een piſtool op dit graauw vuur gaf, en den gene, die het onbeſchaamdſt was, in de heup kwetſte. Toen ontſtondt 'er een groot gemor, en het ſchreeuwen des gewonden de woede der anderen aanhitzende, zouden zy den heraut in ſtukken gehakt hebben, indien hy met de genen, die hem verſelden, de vlucht niet hadt genomen. De graaf van Warwik zag dan wel, dat 'er door wegen van zachtheit niets te hopen was, en dat men het gezag van den vorſt en den roem van de natie te kort deedt met die ſchelmen de vrede aan te bieden, daar geen doen was mede te hebben, en die het juk van onderwerping ten eenemale hadden afgeſchud. Hy was reets tot aan de muren genaderd; hadt zyne batteryen doen opwerpen, en het geſchut gewend naar de poort van St. Stephanus. Hy wachtte alleen naar de te rug komſt des herauts om de ſtadt aan te taſten, of te ſparen, naar het antwoordt, dat hy hem zou brengen. Toen hy nu kennis kreeg, hoe onwaardig de zelve gehandelt was, deedt hy uit al zyn geſchut vuur geven om de St. Stephanus-poort omver te ſchieten, terwyl hy naar den kant van de Kopere-poort de loopgravens liet openen. Doordien 'er gene buitenwerken waren, was men terſtondt tot aan den voet van den muur; en op twee plaatſen breſch geſchoten zynde kwam men in de ſtadt, zonder weinig of geen volk te verliezen. De Lord Major ſpoedde zich met eenige burgers, welke den koning getrouw waren, naar eene derde poort, en openden de zelve voor den grave van Warwik. Hy trok naar binnen, gevolgt zynde van het overige van zyne legerbenden, maakte zich meeſter van de voornaamſte poſten, en ſtelde zyne troepen op de openbare markt in ſlagorder. Honderd en dertig muitmakers wierden gedood, en zeſtig gevangen genomen, welke men als verraders en oproerigen terſtondt van kant hielp: de overigen namen de vlucht naar hunne legerplaats te Mous-hold. Ondertuſſchen raakten eenige wagens van des konings leger, met mondkoſt en krygsvoorraadt geladen, in de handen der oproerigen, en ſtrekten om hun verlies, dat zy geleden hadden, te vergoeden. 1549.

De graaf van Warwik komt met verſterking van manſchap.

De Engelſche veldheer liet de breſchen met der haaſt weder herſtellen, behalven de gene, die naar des vyands legerplaats uitzag, alwaar hy batteryen deedt opwerpen. Doch deze verwoeden, die hunne behoudenis alleen ſtelden in hunne wanhoop, kwamen des anderen daags om een algemenen ſtorm te wagen; en ſchoon zy in verwarring aantrokken, was hunne dolheit van die uitwerkinge, dat zy alles omver ſmeten, dat op de ſchanſſen gevonden wierdt. Hun aanval geſchiedde met een afgryſſelyk geſchreeuw, verſelt van een hagelbui van pylen en het loſſen hunner musketten. Vervolgens rukten zy regt op het geſchut aan, doodden de genen, die het beſchermden, en voerden het weg met wagens, welke daags van te voren krygsbehoeften hadden aangebragt, die nog in de magazynen niet waren opgelegt. Men kan van hunne dapperheit oordeelen uit eene merkwaardige omſtandigheit. De genen, die door de pylen der koningsgezinden getroffen waren, rukten de zelve uit hun ligchaam, en gaven ze aan hunne ſpitsbroeders over, om op den vyandt te ſchieten. Dus is het waar, dat het ſlechtſte volk bekwaam is de ſtoutſte daden uit te voeren, wanneer het zich door de woede laat vervoeren, en dat 'er dan geen meer onderſcheidt is tuſſchen hen en de beſte krygsbenden, dan tuſſchen een vinnige afſtroming en eene rivier, namentlyk ten opzichte van der zelver duurzaamheit en eenparigheit van loop. De oprocrigen, door dezen goeden uitſlag moedt gekregen hebbende, en door den buit, dien zy gemaakt hadden, van geſchut, kruidt en ſchietgeweer, voorzien zynde, ondernamen den volgenden dag weder een aanval te doen, met zo veel hevigheit als daags te voren. Men kon hen niet beletten in de ſtadt te komen, en vele ſtraten in bezetting te nemen. Zy ſlaken zommige huizen in brandt; maakten zich meeſter van twee gehele parochiën, en joegen de andere zodanig een ſchrik aan, dat men van gedachten wierdt, dat des konings leger zou genoodzaakt worden hen de plaats over te geven. Doch de graaf van Warwik was te grootmoedig om het hachje te laten zakken tegen een zo onwaardigen vyandt. Het zou ten anderen eene ſchande geweeſt zyn voor des konings wapenen, en een kwaad voorteken van den veldtocht, bekwaam om den moedt der getrouwe Engelſchen te doen bezwyken, en het overige der gemeenten in de party der oproerigen te trekken. Hy wachtte zich dan wel den hoogmoedt der laatſten door zynen aftocht te ſtyven. Hy was alleen bedacht om zich te verſchanſſen, ten einde hy hunne woede voor eenige uuren tegenſtondt, en alle de toegangen bezette, om te verhinderen, dat de genen, die in de legerplaats te Mous-hold gebleven waren, de anderen te hulpe kwamen. Hy begreep wel, dat deze menigte, zonder order en krygskunde, ſlechts met zo veel voorraadt gekomen was, als ze tot den eerſten aanval benodigt hadt, en dat de zelve op zynde zy zonder toevoer zouden zitten, wyl hy den doortocht daar van voor de genen, die zy vruchteloos uit hunne legerplaats verwachtten, zou affnyden.

De oproerigen beſtaan des anderen daags een aanval te doen.

Hunne dapperheit.

Twede aanval, die hen een gedeelte der ſtadt doodt vermeeſteren.

Wys gedrag des graven van Warwik.

Deze bevelen gegeven zynde ſtelde hy zyne troepen in ſlagorder, en met een bly gelaat voor hen ver-

Zyn heraut wordt genoodzaakt de vlucht te nemen.

Hy doedt de ſtadt Norwich, die de oproerigen bezet hadden, aantaſten, en neemt ze in.

1549. verſchynende verzekerde hy hen van de overwinninge, indien zy hun beſt wilden doen. Om hen daar toe te bewegen maande hy hen aan een beſluit te nemen, den roem, in zo vele veldſlagen behaalt, waardig, en te betuigen, naar zyn voorbeeldt, dat zy wilden zegepralen, of ſterven. Dit zeggende trok hy zynen degen uit de ſchede, en verzocht, dat zy hem zouden volgen. *Toont*, zeide hy, *blyken, dat gy genegenheit en trouw hebt voor elkander, zo wel als voor het gemene beſt.* Alle daar op hunne degens getrokken hebbende, gaven zy die malkander te kuſſen: eene gewoonte, welke dies tyds onder de Engelſchen, by gevaarlyke gelegenheden, in gebruik was; als of zy daar mede wilden betuigen, dat zy gelofte deden voor malkander te willen ſterven. Dit verrecht zynde zondt hy ieder weder op zyn poſt, verwachtende eene gunſtige gelegenheit om de vyanden aan te grypen.

Byzondere uitwerking daar van.

De oproerigen begaan een misſlag, dat zy hunne poſt verlaten,

Drie dagen daar na boodt 'er zich eene aan: het geval hadt daar niet minder deel in dan de voorzichtigheit des veldheers. Het leger, dat op het gebergte van Mous-hold lag, trok naar beneden in de vlakte. De onwetendheit en roekeloosheit, twee ondeugende raadsvrouwen, gaven hen dit beſluit in. Zy kenden het gevolg dezer beweginge, de welke hen het voordeel van den grondt deedt verliezen, niet genoeg; en ten anderen zochten zy de koningsgezinden tot een gevecht uit te lokken. Het is waar, dat de voorraadt hen beginnende te ontbreken, zy genoodzaakt wierden te onderſtaan, wie de overhandt zou hebben. Eene voorzegging, welke zommigen toen uitſtrooiden, deedt dit ligt- en bygelovig volk daar toe een vaſt beſluit nemen. Deze behelſde, dat zy de vlakte, daar zy hun leger nederſloegen, met lyken zouden vervullen. Eene voorzegging, die dubbelzinnig was, naar den aardt van meeſt alle die valſche orakelen, en zo wel van hunne eige ligchamen, als van die der vyanden, kon verſtaan worden. Het geval, de uitlegſter van diergelyke dubbelzinnige voorzeggingen, wilde het tot hun nadeel. De graaf van Warwik, hen de hoogte ziende verlaten, alwaar het hem mocielyk zou gevallen hebben hen aan te doen, gaf hen ruimte genoeg om zich in de vlakte in order te ſtellen. Toen deedt hy verſlag aan zyne krygsbenden, dat de gelegenheit, die hy wachtte, gekomen was, en beval hen ruſt te gaan nemen, om des anderen daags morgens vroeg gereed te zyn. Zo haaſt als het dag wierdt, verdeelde hy hen in zekere krygshopen, latende de laatſten in de ſtadt, om de oproerigen, die 'er een gedeelte van in bezit hadden, het hoofdt te bieden, en trok met zyne ruitery uit, om het voetvolk der oproerigen, dat in de vlakte in ſlagorder ſtondt, en nergens door gedekt wierdt, aan te grypen. Voor dat het tot een treffen kwam liet hy hen de aanbiedingen nog eens doen, die hy reets gedaan hadt, namentlyk, dat hy hen in genade zou aannemen, met dit beding, dat zy hem twee van hen, die hy zou noemen, in handen leverden. Deze twede aanbieding wierdt niet beter ontfangen dan de eerſte: zy zonden den trompetter weder te rug met groot getier, en gaven teffens vuur op de krygshopen, die aannaderden om den ſtrydt te beginnen, waar van de geen, die den ſtandaard: voerde, aan de heup, en des zelfs paardt aan den hals gewond wierdt. Zy maakten ook eene verſchanſſing van dertig edelen, welke zy by eene andere gelegenheit gevangen hadden genomen, hen twee aan twee bindende, uit vreze, dat zy mogten ontkomen, en zetten hen aan het front van hunne eerſte linie. Het was niet langer mogelyk die ſchelmen, na zo vele ſmaadheden, te ontzien. Ook ontzag de graaf van Warwik hen niet meer, hen overgevende aan de rechtmatige gevoeligheit van zyne krygsbenden. Hy begon het gevecht met vuur uit zyn geſchut te geven, de konſtapels waarſchouwende den eerſten rang, daar de dertig Engelſche edellieden ſtonden, mis te ſchieten. De Duitſche ruitery viel 'er eerſt met zo veel hevigheit op aan, dat zy de vyanden deedt deinzen, en zo gelukkig, dat de ellendige hoop edelen, die men tot ſlagoffers wilde ſtellen, behouden wierdt. De andere krygshopen, den weg tot de overwinninge gebaant ziende, maakten ook beweging om aan te rukken, en konden naauwlyks het bevel daar toe afwachten. Het zelve was zo haaſt niet gegeven, of men zag hen in het midden van het vluchtende leger, dat zo laf hertig in een kwaden uitſlag, als vermetel in voorſpoedt was. Ten anderen hadt dit landvolk gene hoofden, die bekwaam waren hen naar vereiſch in rang te houden, en nog minder om de verſtrooiden weder byeen te brengen, zo dat zy eens overhoop geworpen zynde geen wederſtandt meer boden, en alleen naar een goed heenkomen omzagen. Men vervolgde hen zo lang als het dag was, en doodde van hun volk drie duizend en vyf honderd man, naar het verhaal der ſchryvers van dien tydt; maar het Dagregiſter van koning *Eduard* meldt alleen van twee duizend. De nacht dekte het overſchot voor de wraak des overwinnaars.

De graaf van Warwik bedient 'er zich van.

De twee legers worden handgemeen.

Nederlaag der oproerigen.

Op de te rug komſt des veldheers van deze nederlage toonde hy nog goedertierenheit, en liet den genen, die zich in de ſtadt verſchanſt hadden, zeggen, dat 'er vergiffenis voor hen te krygen was, indien zy de wapenen wilden nederwerpen: doch deze wanhopigen gaven hem tot antwoordt, dat zy de doodt getrooſt waren, doch ſterven wilden als manmoedige helden met den degen in de vuiſt, en niet als laf hertigen door de handen des ſcherprechters. De graaf van Warwik wierdt bewogen over een zo ſtoutmoedig voornemen, en zyn mededogen aan ongelukkigen, wier wanhoop naar krygshaftigheit zweemde, niet kunnende weigeren, liet hy hen nog eens aanzegging doen, dat zy zich zouden onderwerpen, hen van eene volkome vergiffenis verzekerende, waar voor hy zich borg ſtelde. De goede naam, dien deze veldheer zich verkregen hadt, was door het ganſche koninkryk verſpreid, en de oproerigen, welke hem met eene byzondere achting aanzagen, vertrouwden zich volkomentlyk op zyn woordt. Zy waren ook zeer wel voldaan over zyne gematigtheit, en niet twyffelende, of de aanbieding, die hy hen deedt, na zo eene overwinning, was een gewrogt van zyne oprechte goedaardigheit, veranderde hunne woede in dankbaarheit. Zy antwoordden dan, *dat de achting, die zy hadden voor een man van zo uitmuntende verdienſten, hen van het voornemen, dat zy genomen hadden van al vechtende te ſterven, deedt afzien; dat zy het zich niet ſchaamden aan hem hun leven verſchuldigt te zyn, en dat zy zyn woordt, als voor hen borg blyvende, aannamen; dat zy hem van hunne zyde verzekerden van hunne gehoorzaamheit in het toekomende, zo wel als van hunne erkenteniſſe.* De graaf van Warwik liet de algemene vergiffenis terſtondt afkondigen; en de oproerigen eensklaps van hert en taal veranderende, ſmeten de wapenen neder, vervloekten hunne muitery, en deden de lucht door een verdubbeld geſchreeuw weêrgalmen van een *Lang leve de koning!* in plaats van de uitjouwingen, waar mede zy daags te voren hunne ſchaamteloosheit hadden laten blyken.

Stout voornemen van de genen, die zich in een gedeelte der ſtadt verſchanſt hadden.

Hun antwoordt aan den grave van Warwik.

Zy komen weder tot gehoorzaamheit.

Dus eindigde de oproer der gemeenten van de

De oproerigen verwerpen de vergiffenis, die hy hen doedt aanbieden.

Zy maken' eene verſchanſſing van de gevangenen.

1549. provincie van Nortfolk. Hier bleek zo wel de bekwaamheit van den grave van Warwik, als zyne goedertierenheiten heldenmoedt. Hy wist door zyne voorzichtigheit de oproerigen tot dat uiterste te brengen, daar hy hen wilde hebben om hen te overwinnen; verstoeg de zelve wel door zyne dapperheit; maar zyne zachtzinnigheit deedt hem ten vollen over de oproerigen zegepralen. Men maakte eenige gevangenen in den slag van Moushold, waar onder zich bevondt de looier *Ket*, hoofdt der oproerigen, des zelfs broeder, en nog negen anderen, die ter doodt veroordeelt wierden. De negen wierden aan de takken van den zogenoemden *eik van berworminge* opgehangen; waardige vruchten van dezen boom, waar van zy hunne vierschaar van ongerechtigheit gemaakt hadden. *Ket* en zyn broeder wierden te Norwich om het leven gebragt. De eerste wierdt, na dat hy gehangen was, op eene hoogte gebragt, alwaar zyn romp, dien men op zekere wyze behandelt hadde, dat de zelve niet ligt kon vergaan, op dwarsyzers gezet wierdt, om niet weggenomen te worden. Dus gaat men gemeenlyk te werk met beruchte misdadigers, wier ligchamen men wil dat gedurende vele jaren tot een schouwspel van eerloosheit strekken.

Lof van den grave van Warwik.

Straffe van *Ket*, hoofdt der oproerigen, en van eenige anderen.

Daar waren thans geen muitelingen meer dan in de provincie van Jork. De zotheit hadt in dezen opstandt meer deel dan de woede. Deze dwazen hadden zich laten verleiden door eene voorzegging, de welke al voor lang gerucht hadt gebaart, namentlyk, dat 'er noch koning, noch adel meer in Engelandt zou wezen, en dat het ryk door vier bestierders zou geregeert worden; dat men onder der zelver opzicht Parlementen zou hebben, die aan geen plaats bepaalt waren, waar toe de leden by de gemeenten zouden verkoren worden, en welke hunne zittingen in de provinciën van het Zuiden en van het Noorden op een tydt zouden aanvangen. Zy zeiden, dat deze voorzeggingen door den opstandt van die van Devon in het Zuiden, en door den hunnen in het Noorden zouden vervult worden. Zy stonden op de herstellinge der oude plegtigheden, de verligtinge der armen, de vernedering der al te machtige huizen, en de ontheffinge der belastingen. Een billykschynend voorwendsel, waar mede de oproerigen gewoon zyn hunnen opstandt een glimp te geven. Zy hadden tot hoofden een edelman, *William Ombler* genaamt, een parochieklerk, en een postmeester. Zy gaven bevel de vuurbakens ontstoken te houden, en de klokken langs de kusten te luiden, om eene waarschouwing te doen van hunnen aantocht, en kwamen met malkander overeen, dat 'er op dat teken drie duizend mannen in de wapenen zouden wezen, op zekere plaats, die zy daar toe bestemden; dat men aldaar de besluiten zou nemen, die men dienstig oordeelde, en de benden in slagorder zou doen voorttrekken, elk onder hunne vaandelen. Het eerste bedryf dezer kwansuis welmenende voor het algemene best en den Godsdienst was het vermoorden van een edelman, van een koopman, en van twee anderen, wier ligchamen zy in het open veldt naakt ten toon zetten. Na deze barbarische daadt trokken zy legersgewyze in de provincie. Hun getal vergrootte van dag tot dag. Evenwel ontzakte hen de moedt, wanneer zy hoorden, dat die van Devon en Nortfolk onder de gehoorzaamheit des konings gebragt waren. Deze tyding deedt hen tot hen zelf komen, en het hof hen ververgiffenis hebbende aangeboden, namen zy de zelve met blydschap aan: zo dat zy alle dagen by hopen hunne biezen pakkende, hunne hoofden bykans alleen lieten. De edelman en de parochieklerk wierden nevens vier anderen gevangen in een stedeke †, alwaar zy hun best deden het volk aan hun snoer te krygen, misbruikende des konings naam, die, naar zy voorgaven, hunne zamenspanning goedkeurde. Van daar wierden zy naar Jork gebragt en gerecht.

1549. † of dorp, genaamt Hummanhi.

Dwaze inbeelding van de oproerigen van Jork.

Hunne wreedheit.

Zy nemen de vergiffenis van het hof aan.

Dus hieldt dit schrikkelyk onweêr op, dat van het Noorden tot het Zuiden toe hadt gewoed, en meer dan drie maanden lang ganscb Engelandt met eene algemene omkeringe gedreigt. Om de ruste weder volkomen in het koninkryk te herstellen vondt de beschermheer raadzaam in alle de oproerige provinciën eene algemene vergiffenis te laten afkondigen, op dat door zachtzinnigheit voleind wierdt het geen door de schrik der wapenen slechts begonnen was. Hy begreep wel, dat men op eene gedwonge gehoorzaamheit niet zeker kon gaan, en dat men, indien men vreedzaam wilde regeren, na zich ontzagchelyk gemaakt te hebben, zich moest doen beminnen. Dit was het ontwerp, dat hy zich voorstelde in de regering van *Eduard*. Hy wendde zyn uiterste vermogen aan om de gemoederen wederom te vereenigen; hy bediende zich alleen van zachte middelen, om de verschillen van Staat en Godsdienst te doen ophouden, en was niet voor gestrengheit dan in den uitersten noodt, moest het wezen, en echter altoos gereed daar weder van af te slappen, om den zachten weg in te slaan, dien hy nooit volstrekt verliet. Vele Raadsheeren, welke het volk zochten te drukken, kantten zich te vergeefsch tegen zyn besluit aan. Hy liet een plakkaat van den koning afkondigen, waar in eene algemene vergiffenis wierdt verleent van al het gene sedert den 21 Augusty, den dag dat de oproerigen weder tot gehoorzaamheit waren gekomen, was voorgevallen: zo dat, schoon de graaf van Warwik de eer hadt van hen te hebben overwonnen, de voorzichtigheit en zachtheit des beschermheers des zelfs zegepraal bekroonden. De eerste bragt den oorlog ten einde: doch de laatste deedt Engelandt de vruchten van de vrede smaken. Deze roem stondt hem dier. De edelen, nydig zynde over zyn vermogen, rekenden hem de genegenheit, welke hy voor het volk toonde, als een euveldaadt toe, en vonden daar oorzaken in van hunnen ondergang. Echter genoot hy vooruit het vermaak van zyn vaderlandt in ruste te hebben gebragt; en de roem, dien hy daar door verkregen hadt, verspreidde zich, nevens de tyding, dat de beroerten gestilt waren, in alle buitenlandsche hoven.

Ombrenging van hunne hoofden.

Zachtzinnigheit des beschermheers.

De voorzorgen des beschermheers bedoelden niet alleen het doen ophouden der beroerten, die in de provinciën gaande waren; hy arbeidde ook teffens om de wetenschappen en den Godsdienst in een bloeienden staat te brengen. In dezen tydt was het dat *Ridley* de hogeschool te Cambridge bezocht. Het oogmerk des beschermheers was, dat *Ridley* de kwade en verderffelyke gewoonten aldaar zou afschaffen, en nieuwe reglementen maken, byaldien hy het nodig oordeelde. Doch de tegenstribbeling, welke hy in de andere gevolmachtigden vondt, deedt dit oogmerk vervallen. Zy wilden, dat den studenten in de Godgeleerdheit het collegie van Clare ‡ zou ontnomen, en aan die in de Rechten gegeven worden. *Ridley* koos liever te vertrekken dan hunnen eisch in te willigen. Zy schreven van weêrzyden aan den beschermheer. De gevolmachtigden klaagden, dat de aanbassing van *Ridley*, dus noemden zy zyne vertogen, hen belette de collegiën, naar de meening van den koning, weder te vereenigen. *Ridley*, die 'er van den koning een schraap over kreeg,

Ridley bezoekt de hogeschool van Cambridge.

‡ *Clarehal.*

Oproerigheit van dezen gevolmachtigde.

1549. kreeg, schreef ook op zyn beurt om zyn gedrag te rechtvaardigen, niet kunnende dulden, zeide hy, dat zy, met de kerk te beroven, den Godsdienst uitroeiden. Hy voegde daar by, dat hy alles zou in de waagschaal zetten, liever dan den minsten stap te doen tegen zyn gewisse, en dat, byaldien zyn voornemen aan het hof niet aangenaam was, hy wenschte te mogen vertrekken. Deze brieven vindt men ergens †, doch daar wordt niet gemeld hoe het met deze zake afliep.

† By den Hre. *Burnet.*

Men verbetert den klank der uitsprake van de Griekschetale.

De Griekse taal heeft te merkelyk een deel in de geleerdheit, om de verschillen, die ter oorzake van de zelve in Engelandt reets onder de voorgaande regeringe ontstonden, en eerst onder deze, in het jaar, waar van wy nu de gevallen opgeven, bygelegt wierden, met stilzwygen voorby te gaan. De zaak, waar over het de geleerden niet eens waren, betrof de eigentlyke uitspraak van het Griekse. Naardien het nog niet lang geleden was, dat die heerlyke taal by de Engelschen verstaan wierdt, kenden zy der zelver sierlykheit niet ter degt, en te vrede zynde met de schryvers te kunnen te recht raken, lazen zy die met de zelve volmondigheit en tongval, als hunne moedertaal. De hoogleeraar in het Griekse †, die ten tyde van *Heurik* den VIII te Cambridge was, onderstondt de uitspraak van het oude Griekse weder in te voeren, en *Gardiner* was 'er met geweldt voor, om de gene, die in gebruik was, te behouden. Vermits hy toen veel aanzien hadt, haalde zyn gevoelen het over boven dat van den hoogleeraar; men rekende het zelfs dezen laatsten tot een misdaadt toe gepoogt te hebben nieuwigheit in de hogeschole te brengen: zo dat hy, om de gramschap van *Gardiner*, die 'er kancelier van was, te ontwyken, gedwongen wierdt zyne bediening neder te leggen. Dus zag het gemenebest der letteren, waar op de Roomsche keizers vruchteloos hadden toegeleid met de veranderingen, welke *Augustus* en *Claudius* daar in wilden maken, zich door de kuiperyen van den staatsdienaar van *Heurik* den VIII verdrukt. Doch deze tegenkanting van *Gardiner* duurde niet dan zo lang hy in gunst stondt; de ongenade, daar hy in verviel, gaf den aanhangeren van de Attische tale moedt. *Redmain*, *Poinet*, en eenige andere geleerde mannen, ondersteunden de gedachten van den hoogleeraar te Cambridge. *Smith* hielp de genen uit de doling, welke van een tegenstrydig vooroordeel waren, en toonde klaar in zyne boeken, die hy in het licht gaf, dat zy mistasten.

† *Cheek.*

De beroerten, die uit deze verschillen ontstonden, waren zo schromelyk niet als de gene, welke de kerk in verdeeldheit bragten. *Bonner*, bisschop van Londen, staande in vertwyffeling tusschen de begeerte om zyn ampt te behouden, en den yver, dien hy hadt voor den ouden Godsdienst, offerde by beurten zyne staatzucht en zyn gewisse aan zyn yver en fortuin op. Wy hebben gezien, met welk eene vaardigheit hy de bevelen van het hof hadt doen uitvoeren tot opvolging van den nieuwen kerkregel: thans liet hy wel een geheel tegenstrydig gedrag blyken. Men merkte, dat, gedurende den oproer, waar van de bewegingen verhaalt zyn, vele menschen deze omstandigheit des tyds misbruikten, en zich den Godsdienst onttrokken hadden, om den ouden dienst, welken zy lieten doen, by te wonen. De Raadt hieldt *Bonner* verdacht van daar op niet scherp genoeg toe te zien, en vermaande hem by geschrifte dit misbruik te weren, en zelf den anderen ten voorbeeldt te strekken. Hy beloofde te gehoorzamen, en gaf bevelen in zyn bisdom, welke gelykluidende waren met die van het hof: maar men wist, dat hy het onder de handt heel anders brouwde. Men dagvaardde hem voor den Raadt, en gaf hem een vertoog over van de klagten, die tegen hem inkwamen; waar van deze twee artykelen de voornaamste behelsden: I. Dat hy sedert de invoering van den nieuwen kerkregel den dienst zelf in persoon niet waarnam, gelyk hy te voren op alle plegtige feesten gewoon was. II. Dat hy geen zorg droeg om de overspelen tegen te gaan, zo openbaar in zyn bisdom, dat men de zelve zonder de minste schaamte bedreef. Om hier in te voorzien, en de slechte geruchten, die wegens zyne huichelary verspreid wierden, te doen ophouden, beval hem de Raadt: I. Binnen den tydt van drie weken in de S. Paulus-kerk te prediken; en vervolgens alle vierendeel jaars eens. II. Zich te vertegenwoordigen op andere dagen van Godsdienst in de predikatiën, die aldaar zouden gedaan worden. III. Op hoge feesten zelf te leeraren en het Nachtmaal te bedienen. IV. Te yveren tegen de genen, die niet ter gehoor kwamen, als 'er naar den nieuwen kerkregel dienst wierdt gedaan, of zich lieten vinden daar zulks naar den ouden geschiedde, ten nadeele van de besluiten des Raads. V. De overspelers in den ban te doen, en hen te straffen volgens de strengheit der kerkelyke wetten. VI. Zorg te dragen voor het onderhoudt der kerken, zo wel als voor de tienden van zyn bisdom. VII. Zyne verblyfplaats te houden in zyn bisschoppelyk paleis te Londen. Men schreef hem ook de stoffe voor, welke men wilde dat hy in zyne eerste predikatie zou verhandelen: even gelyk met *Gardiner* eenigen tydt te voren was geschied, op de wyze als wy verhaalt hebben. Deze stoffen raakten de gehoorzaamheit, die de onderdanen den koning verschuldigt waren, en de verfoeielykheit der muitemakeryen, de natuur van den waren Godsdienst, en de achting, welke men moet hebben voor de plegtigheden, die wel in zich zelve ydel zyn, maar alle hare waardigheit bekomen uit de inwendige Godsdienstigheit, waar aan men ondertusschen zich moet onderwerpen, als de regering de zelve instelt. Het hoofdpunt, dat men hem in last gaf, gelyk men *Gardiner* hadt gedaan, was om het souvereine recht des konings gedurende zyne minderjarigheit te bevestigen, en te tonen, dat het volk niet minder verplicht was in dien tydt hem te gehoorzamen, dan by zyne meerderjarigheit. *Bonner* deedt deze leerreden op den eersten September, in tegenwoordigheit van een groot getal toehoorders, die aldaar zo wel uit uit nieuwsgierigheit, als uit Godvrucht, waren byeen gekomen. Hy roerde alle de stukken, die hem opgegeven waren, aan, behalven het laatste, dat hy met stilzwygen voorbyging, gelyk als *Gardiner* gedaan hadt: een klaar bewys, dat deze bisschoppen een toeleg hadden den ouden Godsdienst tegen het gezag van *Eduard* staande te houden. *William Latimer* en *Johan Hooper*, welke kort daar na bisschop van Glocester wierdt, klaagden hem aan. Zy merkten ook aan, dat hy maar ligt over de andere artykels was heen gelopen, en zich daarenboven van zekere uitdrukkingen hadt bedient, die bekwamer waren om de gemoederen te verweideren dan neder te zetten. De Raadt gaf het onderzoek van deze zake over aan den aartsbisschop van Kantelberg, welken tot bystanders toegeschikt wierden vier gevolmachtigden, twee geestelyken, en twee geheimschryvers van staat, dien men de macht gaf om over dit stuk vonnis te vellen, ja tot zo verre, dat zy dien kerkvoogdt, indien zy het billyk vonden, konden afzetten.

Klagten tegen *Bonner.*

Bevelen, die hem gegeven worden;

Men belast hem vooral der konings oppermacht te bevestigen.

Men ziet uit het proces, zodanig als het in de Re-

1549. Regiſters van de vierſchaar van Londen gevonden wordt, dat hy voor deze gevolmachtigden weinig achting betoonde. Zo als hy in de zaal tradt, daar zy vergadert waren, hieldt hy zich gedekt, onder voorwendſel van hen niet gezien te hebben; en vervolgens maakte hy hen voor gewaande rechters uit. Hy wilde, dat men geen acht moeſt geven op het aanbrengen van *Latimer* en *Hooper*, vermits dit twee ketters waren, en voer zelf zo ver uit, dat hy den laatſten voor een ezel en ſchurk uitſcholdt. Om te verſchonen, dat hy van des minderjarigen konings gezag niet geſproken hadt, bragt hy in, dat het bevel, daar toe ontfangen, noch getekent, noch verzegelt was, en dat in allen gevalle, indien hy vergeten hadt dit ſtuk in nadrukkelyke bewoordingen aan te dringen, hy niet nagelaten hadt het zelve vaſt te ſtellen door baarblykelyke gevolgen, wanneer hy den opſtandt der muitmakers veroordeelde; dat voor het overige alle de andere artykels, waar van de Raadt hem het doen opvolgen hadt aanbevolen, in acht waren genomen. Hy voegde daar by in eene tweede ondervraging, dat het by gebrek van geheugenis was, dat hy niet geſproken hadt van de gehoorzaamheit, die men den vorſt moeſt bewyzen gedurende zyne minderjarigheit. Dat hy eene verzameling hadt gemaakt van alle plaatſen des Ouden Teſtaments, welke deze lere beveſtigen, door het voorbeeldt van vele koningen, welke, nog geheel jong zynde, den troon van Jeruzalem beklommen hebben; dat hy daar by hadt gevoegt een uittrekſel uit de Geſchiedeniſſe van Engelandt, waar mede het zelve gevoelen gezag wierdt bygezet door de regeringen van *Henrik* den III, *Eduard* den III, *Richard* den II, *Henrik* den VI, *Eduard* den V, en *Henrik* den VIII, alle minderjarig zynde, toen zy in het ryksbeſtier opvolgden, en ondertuſſchen in hunne onderdanen zo veel onderwerping bevonden, als of zy meerderjarig hadden geweeſt: doch dat die voorbeelden hem niet te binnen waren geſchoten. Dat hy eindelyk zyne kapellanen belaſt hadde de handen aan het werk te ſlaan tot opvolginge van den nieuwen kerkregel; dat hy geen plaats in zyn bisdom wiſt, daar de zelve niet wierdt nagekomen, uitgenomen in de kapelle van de princeſſe *Maria* en de huizen der afgezanten. In eene andere ondervraging voer hy zo ver uit, dat hy zeide, dat de ridder *Smith*, een der gevolmachtigden, leugentaal ſprak, na gezegt te hebben, dat hy in hem eerde den geheimſchryver van ſtaat, en des konings Raadt, dien hy zich onttrok. En als *Cranmer* hem zyne onbeſchaamdheit verweet, welke verdiende, dat men hem in de gevangeniſſe bragt, antwoordde hy: *Laat men my brengen waar men wil, als het maar niet by den Duivel is.* De rechters, verſtoort over deze onbeſcheidenheit, en ſlecht voldaan zynde over zyne antwoorden, die zy voor uitvluchten hielden, zonden hem gevangen naar het maarſchalks-gerecht, in eene der voorſteden van Londen. Men hieldt daar na nog al verſcheide zittingen, wanneer men poogde hem zachter te maken: doch altoos zonder vrucht. Den 1 Octobre verſcheen hy voor de laatſte maal; wraakte de rechters; verklaarde zich op den koning te beroepen, en gaf voor, dat hunne macht geëindigt was. De gevolmachtigden, die laſt hadden de zaak door te zetten, namen geen acht op zyne wraking, en het geding uitwyzende veroordeelden zy hem in het verlies van zyn bisdom, en om gevangen te blyven.

De beweegreden van deze veroordeeling was, dat de biſſchop van Londen den koning en den beſchermheer ongehoorzaam was geweeſt, vermits hy weigerde te verklaren, „ dat het gezag „ eens minderjarigen konings dat van een meer- 1549.
„ derjarigen gelyk was".

Men hadt op dit vonnis vry wat te zeggen, voorgevende, dat een biſſchop door een wereldlyk en gemengt hof, dat is, beſtaande uit leken en geeſtelyken, niet kon veroordeelt worden, en dat deze afzetting niet regelmatig was. Dit bleef niet lang onbeantwoord. Men beweerde, dat de misdaadt van *Bonner* eene misdaadt van Staat zynde, niet tot het onderzoek van de kerkelyke vierſchaar behoorde, daar by voegende, dat hy, door verleende brieven van bezit-neming, zyn bisdom ſlechts ſhieldt voor een tydt, en met het welbehagen des konings, welke hem het zelve hadt kunnen ontnemen, gelyk hy hem daar mede bekleed hadt: zo dat het ongegrond was te klagen over de herroeping van eene gunſt, afhankelyk van den vorſt, om ze langer of korter te doen duren. Men ging verder, en tot de eeuwe der eerſte Chriſten keizers te rug tredende bragt men het voorbeeldt van *Konſtantyn* by, die eene byzondere vierſchaar van zekere wereldlyke rechters † hadt ingevoert, om kennis te nemen van de zaken der biſſchoppen; de welke door haar gezag *Euſtatius* het bisdom van Antiochie, *Athanaſius* dat van Alexandrie, en *Paulus* dat van Conſtantinopel ontnomen hadt; behandelingen, die de rechtzinnige biſſchoppen niet veroordeelden, dan voor zo verre de zelve den Arianen gunſtig waren, zonder des keizers recht aan te taſten. Men voegt daar by, dat de kerkheeren, welke onder zyne opvolgers het recht handhaafden, zulks alleen vermogten uit krachte van het keizerlyk bevel ‡. Zommigen evenwel, ſchoon van dit gevoelen, meenden, dat het vonnis van *Bonner* al te ſtraf was, en dat men zich moeſt vergenoegen met hem te hebben afgezet, zonder dat hy in de gevangeniſſe wierdt gebragt. Het is zeer waarſchynlyk, dat zyne oplopendheit hem dit over den hals heeft gehaalt. Het gevangenhuis maakte hem niet veel voorzichtiger. De Geſchiedenis van dien tydt meldt eene al te feldzame omſtandigheit om verzwegen te worden. Men vindt de zelve in eenen der brieven van dien kerkvoogdt †, welke den gene, aan wien hy ſchreef ‡, en zyne andere vrienden verzocht hem peeren en beulingen te zenden: byaldien zy zulks nalieten, zeide hy, konden zy op een † vremden zegenwenſch ſlaat maken, namentlyk dat zy dan *voor den Duivel, voor den Duivel, en alle Duivels mogten lopen.* Het is iets fraais een kerkvoogdt in zyne gevangeniſſe zyne voornaamſte zorg zien beſteden tot het bekomen van peeren en beulingen, daar hy alleen op deftige zaken hadt behoren te denken. Maar hoedanig is die godloze boertery, waar mede hy zynen brief ſluit, op te nemen, wenſchende den gene, aan wien hy ſchryft, drie malen voor den Duivel? Zyn dat woorden, die een biſſchop paſſen, en kon de regering van *Maria* roem dragen op zo een kerkvoogdt? Dit ſtaaltje is mogelyk de deftigheit van de Geſchiedeniſſe onwaardig: doch de genen, die niet voor de vervolging zyn, zullen gaarne den imborſt van een man willen kennen, die onder de volgende regering zo wreed was.

De onluſten, die Engelandt van binnen beroerden, gaven gelegenheit tot muiteryen in Ierlandt, tot de ondernemingen van Vrankryk, en tot die van Schotlandt. De beroerten in Ierlandt waren noch lang, noch gevaarlyk. De toeleg, dien de Franſchen hadden om Boulogne weder te krygen, gelukte niet: doch zy bragten Engelandt in dat oordt andere ſchade toe, en nog merkelyk groter naar den kant van Schotlandt.

De ridder *Bellingham*, afgezonden van Ierlandt, ſtil-

Hy vaart heftig uit tegen *Latimer* en *Hooper*.

Verſchoont zich van niets in zyne predikatie van des konings gezag gemeld te hebben.

Hy zegt, dat een der gevolmachtigden leugentaal ſpreekt.

Gevolg van zyne onbeſcheidenheit.

Hy wordt van zyn ampt afgezet. *Acta Publ. Tom. XV. fol.* 192.

Deze rechtspleging hydt tegenſpraak.

Antwoordt daar op.

De oude biſſchoppen wierden door de vierſchaaren der Chriſten keizers geoordeelt.

† Men noëmde hen *Caſarees.*

‡ Dit rechtgebiedt wierdt *Cæſarus* genaamt.

Seldzame brief van *Bonner* uit zyne gevangeniſſe.

† By den Hre. *Burnet.*

‡ *Lechmere.*

Heylyn.

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

1549. stilde de beroerten van dat koninkryk door zyne wakkerheit, om den toeleg der misnoegden voor te komen, en bekwaamheit om de gemoederen ter neder te zetten. Hy won de voornaamste van hunne hoofden, *O-Mor* en *O Conor*, en het overige van de party onderwierp zich ook kort daar na. Wy zullen het naauwkeurig verhaal van deze krygsverrechtingen onder de gebeurteniſſen van het volgende jaar opgeven.

Beroerten in Ierlandt gestilt.

September. *Hayward. Burnet.*

Ondertuſſchen wierdt Engelandt te water en te lande door Vrankryk beſprongen. Een machtig leger trok in het Boulonnees, en voor dat zy onderſtonden Boulogne te belegeren, beſloten zy verſcheide kaſteelen, die de Engelſchen daar omtrent opgeworpen hadden, in te nemen. Het eerſte, daar zy op aanvielen, was dat van Sellaque; daar lagen twee benden in, de welke zich dapper te weer ſtelden: doch terwyl de ſlotvoogdt door een onderling geſprek, dat de maarſchalk van Montmorenci met hem begonnen hadt, wierdt opgehouden, liepen de Franſchen ſtorm op de ſterkte, en namen de zelve in. Een gedeelte van de bezetting vluchtte naar Hambletue, en de anderen wierden krygsgevangenen gemaakt. Die de vlucht hadden genomen ontweken ſlechts voor eenige dagen hunne gevangenis. De Franſchen ſloegen daags daar aan hun leger voor Hambletue neder, waar in zes vaandels voetvolk lagen. Deze gaven zich niet over voor dat zy tot het uiterſte gebragt wierden. De koning, die het leger zelf in perſoon geboodt, wilde met hen tot een eerlyk verdrag komen: doch ſloot de Italiaanſche benden daar buiten, welke uit zynen dienſt weglopende zich in die ſchans hadden geworpen, en deedt hen volgens de ſtrengheit der krygswetten ſtraffen. Hy bewees echter genade aan hunnen hoofdman, een baſtiardt uit het huis van Mirande, ſchoon de zelve nevens de andere ſoldaten buiten het verdrag was geſloten geweeſt. Dewyl deze plaats den Engelſchen tot een magazyn diende, waar in zy gemeenlyk hunne krygs- en mondbehoeften, die over zee moeſten gezonden worden, opleiden, vondt men daar een merkelyken voorraadt en verſcheide ſtukken geſchut. Het geluk der Franſchen bleef daar niet by; zy veroverden daarenboven Blakneſſe, eene andere ſchans, die niet verre van de twee eerſte af lag, en waar in zy een merkelyken buit maakten. De bezetting hadt de zelve dapperheit niet als die van de twee eerſte veſtingen, en wel verre van het beleg te ondergaan was ze met eene ſchandelyke bezending in de voorbaat, gevende den vyanden de ſchans over met al den voorraadt, die 'er in was. Men vondt daar in vyf en twintig metale ſtukken geſchut, eenige duizend ponden buskruidt, behalven de andere krygsbehoeften. De ſchrik verſpreidde zich daarenboven onder een hoop troepen, die zich te Lambermont, op eene hoogte by Blakneſſe, verſchanſt hadden, in dier voegen, dat zy, hunne legerplaats in brandt geſtoken hebbende, de vlucht namen naar Guines.

De Franſchen nemen de ſterkten omtrent Boulogne in.

Doch het kaſteel Bullinberg ſtuitte den voortgang der overwinnaren. Men hadt *Chatillon* met een hoop van zeven duizend man derwaarts gezonden, om het te overrompelen. Hy was in deze meninge des nachts aangerukt, en miſſchien zou hy het uitgevoert hebben, indien de bezetting door een Engelſch voerman, die zich in dienſt van Vrankryk hadt begeven, en daar getrouwt was, van zynen aantocht niet verwittigt hadt geweeſt. Het betrecht, dat hy hen daar van gaf, deedt de ſoldaten op hunne hoede zyn: zo dat de vyanden, welke de ſchans meenden te beklimmen zonder bemerkt te worden, zeer verwonderd waren het volk in ſlagorder te zien, waar van zy met eene buitengewone mannoedigheit ontfangen wierden. De ridder *Arnaud*, die de ſchans verdedigde, begaf zich dikwils onder de Franſchen; wierdt met een piek in zyn aangezicht gekwetſt, en vele Engelſchen, die, naar zyn voorbeeldt, hunne dapperheit betoonden, kregen ook verſcheide wonden. De voerman zelf, tot de Engelſchen overgaande, gaf in deze gelegenheit blyken van een heldenmoedt, welken men van een zo gering man niet verwacht zou hebben. Hy wierdt op twee plaatſen gekwetſt, zonder den ſtrydt te verlaten; en niet te vrede zynde de ſchans door een berecht, dat de trouwe van een recht vaderlander waardig was, in ſtaat van tegenweer geſtelt te hebben, wilde hy ook, ten koſte van zyn bloedt, tot der zelver verloſſinge de handt bieden. De dag ontdekte den Franſchen welk een verlies zy geleden hadden, en noopte hen af te wyken, voerende met zich veertien gelade karren van hunne doden. De Engelſchen verloren hier by ſlechts vyf en twintig ſoldaten. Dus verhalen het de Franſche ſchryvers. De Engelſche willen wel toeſtaan, dat de kaſteelen, waar van wy geſproken hebben, verovert zyn; zy voegen 'er zelfs nog eenige by, en zeggen, dat het den Franſchen niet veel moeite hadt te koſten om 'er meeſter van te worden, om dat 'er noch volk, noch voorraadt in die ſchanſſen te vinden was. Zy ſpreken ook van den aanval op het kaſteel Bullinberg als van eene vyandelykheit, die al eenige maanden voor den veldtocht geſchiedde. Na deze onderneming, zeggen zy, verklaarde de koning van Vrankryk den oorlog, en zich aan het hoofdt van zyne troepen ſtellende vermeeſterde hy alle de kleine plaatſen, die Boulogne dekten.

Wakkere tegenweer van den bevelhebber van het kaſteel Bullinberg.

Op deze laatſte hadt hy het gemunt. Hy ondernam der zelver beleg op het einde van September, en bragt eenige dagen in de legerplaats door. De bevelhebber van Bullinberg, die wel zag, dat zyne ſchans, in de linien der vyanden ingeſloten zynde, het niet lang zou kunnen houden, trok 'er uit met de wapenen en het legertuig *; doch deedt de muren alvorens door middel van ondermyninge ſpringen, en week toen naar Boulogne.

Tweede beleg van deze ſterkte, waar uit de bevelhebber vlucht na 'er den brandt te hebben in geſloken.

* *Bagagie.*

De koning van Vrankryk twyffelde geenzins aan het veroveren van deze plaats, rekenende niet minder op de beroerten in Engelandt dan op zyne eige macht. Doch het ontſchoot hem. Het jaargety was te ver verlopen om langer te legeren op een grondt, die vochtig en vet was; daarenboven kwam de ziekte onder de krygsbenden; weshalven hy verplicht was de beſtiering daar van over te laten aan *Chatillon*, en naar Parys te keren. Deze veldheer vondt raadzaam zyne batteryen te wenden tegen het fort, de Steen genaamt, dat de Engelſchen hadden opgeworpen om hunne haven te beſchermen. Hy hoopte zich in weinig dagen daar meeſter van te maken, en door die verovering rekende hy Boulogne zo goed als gewonnen te hebben, den belegerden de vryheit ter zee benemende, en hen de gemeenſchap met Engelandt affnydende. Zyne redenering ſteunde op grondt: doch deze veldheer, de beroemdſte oorlogsheldt, dien Vrankryk ooit gehad heeft, was teffens ook de ongelukkigſte, en zyn toeleg, die naar allen ſchyn moeſt gelukken, was echter van dien uitſlag niet, als hy verwacht hadde. Hy deedt de vreeſſelykſte batteryen opwerpen, die ooit gezien waren, waar van men alle dagen tot veertien honderd ſchoten deedt. Al dit geweldt diende nergens toe; men kreeg wel breſch: doch zyn volk wierdt in het ſtormen afgeſlagen. Hy beſtondt eindelyk de Engelſchen te vermoeyen door verſcheide ſchermut-

Beleg van Boulogne.

1549. mutſelingen en valſche aanvallen, maar was overal ongelukkig; kreeg nog een neep van die van de ſtadt, de welke by het duiſter van den nacht waren uitgevallen; alles doodden, wat hen tegen kwam; tot aan het geſchut doordrongen, dat zy vernagelden, en weder in Boulogne trokken, zonder een man verloren te hebben.

De Franſche veldheer, door die tegenſpoeden verzet zynde, beſtondt de opening van de haven te ſluiten, en de ſchepen, die daar in lagen, te verbranden. Om het eerſte uit te voeren wilde hy eene met ſteen en zandt gelade galei voor den mondt van de zelve laten zinken; en om de ſchepen in brandt te ſteken verzag hy zich rykelyk van brandbare ſtoffen, als van pik, harſt en kunſtvuurwerken, welke men in die vaartuigen zou werpen, die het gevaar door de vlucht niet konden ontgaan: doch geen van beide gelukte hem. De Engelſchen beletten de galei te naderen, en ſlaken het vuur in de ſtoffen, welke men bereid hadde om hunne ſchepen te verbranden. Op deze ongevallen volgde de winter, die het beleg zeer verachterde, en door welkers ongemakken de moedt van den ſoldaat geheel begon te wankelen. Dus wilde de veldheer by eene zo ſlechte gelegenheit voor eene welverſchanſte plaats, en die nergens gebrek aan hadt, zyne onderneming niet doordryven. Hy liep niet alleen gevaar, dat zyn oogmerk zou mislukken, maar zelfs om zyn ganſche leger te zien ſneuvelen. Hy vondt derhalven raadzamer de veſting door goede bezettingen, welke hy in de ſterkten liet blyven, die hy veroverd hadt, ingeſloten te houden; een beſluit, dat zyne voorzichtigheit waardig was, en waar door hy in den aanſtaanden veldtocht zich een zekerder overwinning kon beloven. De vrede, die in den volgenden jare geſloten wierdt, beroofde hem van dien roem. Boulogne viel in de handen der Franſchen, doch by een verdrag, dat Engelandt beſchermde voor de woede der buiten- en binnenlandſche wapenen.

Het beleg verandert in eene inſluiting.

Zeegevecht tuſſchen de Engelſchen en Franſchen.

De vloot van Vrankryk was in zee geſtoken voor dat het leger zich in het veldt hadt begeven. Het geen van den uitſlag dezer krygsverrechtinge verhaalt wordt is verſcheiden. De Franſche vloot ontmoette die van Engelandt op de hoogte van het eilandt Gerſey, daar zy ſlaags raakten. Zo de Franſche geſchiedenisſchryvers te geloven zyn, hadden die van hunne natie de overhandt, ſchietende verſcheide vyandelyke ſchepen in den grondt, en dwingende de overige de havens van Greneſey in te lopen. In het tegendeel zeggen de Engelſche ſchryvers, dat de Franſchen de nederlaag kregen, en duizend man verloren hebbende genoodzaakt wierden de vlucht te nemen. Dus vindt men het in het dagregiſter van koning *Eduard* aangetekent. Wat 'er van zy, het is zeker, dat deze overwinning noch de eenen, noch de anderen zeer voordeelig is geweeſt, aangezien geen van beide de vloten het overige van het jaar iets meer ondernam.

De Thermes verovert Brougthi.

Ondertuſſchen begon het ſlecht te ſtaan met de zaken der Engelſchen omtrent Schotlandt. *De Thermes*, die in plaats van *Deſſé* kwam, welke laatſte hem daar van het bevel overgaf, deedt het leger naar de veſting Brougthi optrekken; en onaangezien het reets in de maandt October was verooverde hy de zelve, na een beleg van weinig dagen. De bezetting verweerde zich tot het uiterſte, en wierdt onder het afkeren van de beſtormers ter plaatſe, daar het kaſteel overging, byna ganſch nedergeſabelt. Het was te vergeefſch, dat de Raadt van Engelandt andere veldoverſten aanſtelde; de fortuin bleef de andere kant by. Mylord *Dacres* wierdt gezonden, in plaats van den ridder *Bowes*, en de graaf van Rutlandt kreeg order het leger, waar van het bevel Mylord *Gray* ontnomen wierdt, te gebieden. *Rutlandt* was zo gelukkig, dat hy mond- en oorlogsvoorraadt in Haddington wiſt te brengen, en het ſcheelde weinig, of hy zou het Franſche leger in eene ongelege plaats verraſcht hebben, daar het hem ligt zou geweeſt zyn het zelve te ſlaan: doch de waakzaamheit van des zelfs veldheer redde het, doende het zelve wederom te rug keren. Het ging zo niet in eene andere ontmoetinge, alwaar de bevelhebber der buitenlandſche benden, in dienſt zynde onder het Engelſche leger, door *de Thermes* betrokken wierdt, zonder dat hy een zo gelukkigen aftocht kon doen, als de Franſchen weinig te voren gedaan hadden. De Duitſchers en Spanjaarden, onder het gebiedt van *Romero*, hielden zich verſpreid om en by Coldingham, en waren ſlecht op hunne hoede. *De Thermes* zondt de Schotſche ruitery op de Duitſchers af, terwyl hy zelf tegen de Spanjaarden aanrukte. De Schotten ſloegen de eerſten, en veroverden al het legertuig; de Spanjaarden wierden byna alle door de Franſchen aan ſtukken gehakt, en hun kolonel *Romero* bleef krygsgevangen.

Hy verrickt een hoop Duitſchers en Spanjaarden, die hy verſlaat.

De graaf van Warwik moeſt in Schotlandt overgaan, met het algemeen bevel over de troepen, welke hy derwaarts geleid hadt, en over alle de gene, die 'er reets waren: doch de bewegingen, welke de oproer in Engelandt verwekte, hielden hem daar, gelyk wy gezien hebben, en lieten hem niet toe het koninkryk te verlaten. Schoon deze beroerten in de maandt van September geſtilt wierden, dorſt men de provinciën evenwel niet ontbloten, voor dat de ruſt volkomentlyk herſtelt was; behalven dat de wapenen van Vrankryk naar den kant van Boulogne den Raadt in twyffel bragten, of de zelve den toevoer naar Schotlandt, of over zee, zou doen gaan. Het was ondertuſſchen niet mogelyk Haddington te behouden, indien de plaats geen voorraadt, waar aan ze gebrek begon te krygen, wierdt toegevoert. De Franſchen hadden het veldt daar rondom geheel bedurven, en men hadt van den oogſt niets kunnen inzamelen: ten anderen waren alle de toegangen door hen bezet; zo dat men zonder een ſterk geleide gene konvoyen met voorraadt derwaarts kon zenden. Engelandt bevondt zich buiten ſtaat tot diergelyke koſten: het ontbrak het eene aan manſchap en aan geldt; men oordeelde het raadzamer de provinciën te bewaren dan de aangewonne plaatſen. In dit uiterſte beſloot de Raadt Haddington te laten varen. Men ſchreef daar over aan den plaatsvoogdt, de welke met de bezetting en al wat hy mede kon voeren daar uit ging, na dat hy de veſting verwoeſt hadt. Dus geven het de Engelſche ſchryvers aan de handt; doch de Franſche zeggen, dat de ſtadt by verdrag overging.

De Engelſchen verlaten Haddington.

Lauder bleef 'er nog overig; en gelyk de plaats beter voorzien en verſchanſt was, ſtelde men zich in ſtaat om ze te verdedigen: doch het is echter naar alle waarſchynlykheit, dat ze de wapenen der Franſchen, die ze kwamen belegeren, niet zou ontgaan hebben, indien ze by een vredensverdrag, dat in den volgenden jare gemaakt wierdt, niet was afgeſtaan.

Verſlagenheit in Engelandt.

De verſlagenheit was dies tyds in Engelandt zo groot, dat ze oorzaak gaf dit gebedt in het kerkformulier te voegen: *Geef ons, Heere, de vrede gelandt, in onze dagen*, met dit antwoordt van het volk: *Om dat niemandt voor ons ſtrydt dan gy, o onze Godt!* Daar was geen byſtandt te hopen dan van den kant des keizers: doch wat kan men ook verwachten van een vorſt, die het ganſchelyk op den on-

1549. ondergang der Hervorminge toeleide? Men was echter dien weg ingeslagen, zo haast als de veldtocht, waar van wy de krygsgevallen verhaalt hebben, een aanvang hadt genomen; doch zonder een goeden uitslag. De keizer was toen in Vlaanderen, werwaarts hy, na zyne overwinningen in Duitschlandt, die hy onvoltooit liet, zich begeven hadt, om zynen zone *Philips* in de bezitting van de Nederlanden te stellen. Men weet niet, of het besluit tot den afstandt, dat hy vervolgens in het werk stelde, toen reets by hem genomen was, of dat hy zyne tegenwoordigheit nodig oordeelde om den jongen vorst in het gemelde bezit van de Nederlanden te bevestigen. Wat 'er van zy, deze reis deedt hem niet omzien naar de verovering van Bremen en Maagdenburg; en deze twee plaatsen dienden den Protestanten tot eene toevlucht, welke zich naderhandt van hun verlies weder verhaalden.

Waarom de keizer niet omzag naar de inneminge van Bremen en Maagdenburg.

* *Burnet.*

Wy kunnen niet stilzwygende voorbygaan eene omstandigheit, welde de Engelsche schryver *, de zelve voor zeer gedenkwaardig houdende, aanhaalt; namentlyk, dat de Nederlanders een byzonder verdrag met *Philips* aangingen, by het welke bedongen wierdt, dat zy door gene vremdelingen, maar door inboorlingen van het landt zouden geregeert worden, en dat de vorst geen vremd krygsvolk in hunne kwartieren zou onderhouden; welk voorbeding door deze voorwaarde gevolgt wierdt, welke hen als tot borg daar van verstrekte, te weten, dat indien de vorst deze voorwaarden overtradt, het den volke ook vry zou staan hem niet te gehoorzamen, of hem langer voor vorst te erkennen, tot dat hy, zich wederom naar zyne eerste verbindtenissen gedragende, de gezegde voorbedingen nakwam. Omzichtigheden, voegt 'er de schryver by, welke deze natie, hare vryheit beminnende, zelfs tegen *Philips* deedt gelden, wanneer hy, een onafhankelyk gezag willende oeffenen, hunne voorrechten en hun gewisse beledigde en verdrukte. Men zegt, dat de knevelaryen van de gouvernante der Nederlanden gelegenheit tot het opstellen van deze voorwaarden gaf, en dat *Karel* de V *Philips* bewoog om de zelve aan te nemen, uit vreze, dat de Nederlanders zich mogten werpen in de armen van *Maximiliaan*, zone van *Ferdinand*, wiens loffelyke hoedanigheden hen deden wenschen onder zyne beschermінge te leven. Deze *Maximiliaan* was inderdaadt een der deugtzaamste vorsten, welke Europa sedert langen tydt gezien hadt; schoonzoon en neef van *Karel*, die hem zyne dochter hadt ten huwelyk gegeven, om de twee takken daar door nader te vereenigen: doch die ondertusschen door zyne staatzucht en nydigheit eene verdeeldheit daar in verwekte. Hy kon niet verdragen, dat de verdiensten van zynen neef die van zynen zone verdoofden, trachtende daarenboven *Philips* het Ryk te verzekeren, na dat hy *Ferdinand*, die, als boven gezegt is, tot Roomsch koning was verkoren †, daar hope hadt toe gegeven. *Ferdinand* daarentegen wilde zyn recht op *Maximiliaan* doen overgaan. De genegenheit der Nederlanders voor dezen laatsten vergrootte de bekommernis van *Karel*, en verplichtte hem de zelve voorwaarden, waar naar zy wilden dat *Philips* zich gedroeg, toe te staan. Deze verdeeldheit, die in beide de takken van het huis van Oostenryk begon toe te nemen, belette de Engelsche afgezanten iets voordeeligs met het keizerlyke hof te besluiten.

Voorwaarden, op welke de Nederlanders *Philips* den II voor oppervorst erkennen.

Nayver tusschen de twee takken van het huis van Oostenryk.

† in 't jaar 1531.

Het berecht, dat de Raadt ondertusschen ontfing aangaande een verdrag, dat op handen was tusschen Vrankryk en de Protestanten van Duitsch-

landt, deedt den koning en den beschermheer naar dien kant overhellen. Daar was eene zwarigheit, namentlyk, dat Vrankryk Engelandt niet wilde toelaten in dit verbondt te treden, ten zy Boulogne aan die kroon wierdt overgegeven. Het was in de omstandigheit van tyden, waar in men zich thans bevondt, niet wel te behouden: men liep niet alleen gevaar om het zelve te verliezen; maar het hadt zelfs het aanzien, dat het werk der hervorminge, indien Vrankryk de vyanden daar van ondersteunde, in duigen zou vallen. Hier lieten de koning en de beschermheer zich het meest aan gelegen leggen, en alle de raadslagen van die regering hadden bynagеen ander doelwit. Zy besloten dan, zich wegens de voorslagen van Vrankryk omtrent de wedergevinge van Boulogne naar het gevoelen van den Raadt te gedragen. Indien de beschermheer het hadt durven doen, zou hy het alleen gewaagt hebben; maar men begon het hem te wyten, dat het koninkryk in tweespalt was; en de zamenzwering tot zynen ondergang gesmeed zienде wilde hy geen gelegenheit geven tot nieuwe misnoegdheden: weshalven hy eene zo gewigtige zaak in den vollen Raadt ter onderzoek bragt. 1549.

Voorslagen van Vrankryk rakende de wedergevinge van Boulogne in den Raadt van *Eduard* ter onderzoek gebragt.

De genen, die de zaken in den grondt gevat hadden, voornamentlyk de begunstigers van de hervorminge, meenden, dat men Vrankryk zynen eisch moest toestaan. Zy vertoonden, „ dat „ de schatkist des konings ledig was; dat het ko„ninkryk door beroerten verdeelt was; dat de „ behoudenis van Boulogne zeer veel gelds ver„eischte, en dat het ondertusschen nodeloze kos„ten zouden zyn, niet veel kans hebbende om „ die plaats hulpe toe te brengen; dat het dus on„gelyk voordeeliger was de zelve by een verdrag „ af te staan, waar uit eene vrede zou voortko„men, de welke men zeer nodig hadt, dan de „ zelve by een beleg te verliezen, dat een ver„woestenden oorlog zou gaande houden.

Redenen der genen, die voor de wedergevinge waren.

De anderen, vooral de tegenpartyders van den beschermheer, en van de hervorminge, die niets liever zochten dan den Staat in verlegenheit te zien, zeiden, „ dat het den roem van de natie aan„ging om de aangewonne plaatsen te behouden; „ dat het eene schande zou wezen eene plaats, die „ zo veel bloeds en schatten aan *Heurik* den VIII „ gekost hadt, voor zo weinig gelds, als de Fran„schen aanboden, over te geven.

Redenen der anderen.

Deze laatste redenen wierden tegengesproken door een geschrift van *Paget*, geheimschryver van staat, en kontrolleur van des konings huis. Hy vertoonde „ het gevaar, waar aan men zich bloot „ stelde, door een dubbelden oorlog met Vrank„ryk, namentlyk aan den kant van Boulogne en „ aan dien van Schotlandt; de onmogelykheit van „ deze plaats te hulpe te komen; den hinderpaal, „ dien de Godsdienst toebragt om met den keizer „ in een verbondt te treden, waar van men niets te „ verwachten hadt; en aan den anderen kant hoe „ noodzakelyk het was de Protestanten in Duitsch„ landt tegen dien vorst te ondersteunen". Hier uit maakte hy een besluit op, dat men verplicht was de vrede met Vrankryk te bevorderen, daar by voegende, „ dat men ook een verbondt moest „ maken met het gemenebest van Venetië, dat „ wegens de macht des keizers in Italië verlegen „ was, en niets liever zag, dan dat hy in Duitsch„ landt de handen vol werk kreeg; dat men door „ dit middel de party van de hervorminge zou „ herstellen, welke in een zo aanzienlyk gedeelte „ van Europa noch verzwakken, noch aangroeien kon, zonder dat 'er Engelandt gevoel van „ hadt.

Geschrift opgesteld door Mylord *Paget* tegen dit laatste gevoelen.

William Thomas, geheimschryver van den Raadt,

1549. Andere middelen om Boulogne te behouden, zonder met Vrankryk in oorlog te raken.

sloeg andere middelen voor. Hy bekende, „ Dat „ Engelandt door buiten-en binnenlandsche oor„ logen zich in verlegenheit bevondt; stemde ook „ toe met *Paget*, dat de keizer, vooringenomen „ zynde met den ouden Godsdienst, en een toeleg „ hebbende om alle Religiën tot een te brengen, „ Engelandt niet te hulpe zou komen, zo lang hy „ het zelve buiten den schoot der Roomsche ker„ ke zag. Hy stondt toe, dat de oorlog verderf„ felyk was, en dat men te duchten hadt, dat „ het volk, het welk de lasten zou moeten dra„ gen om den zelven uit te voeren, daar uit ge„ legenheit zou nemen op nieuw aan het muiten „ te slaan": doch aan den anderen kant zeide hy, „ Dat het schandelyk voor de Engelschen zou we„ zen hunne laatste aangewonne plaatsen over te „ geven, of te verkopen. Dat hy dus van oor„ deel was, dat Boulogne moest behouden wor„ den; en vermits zulks zonder den bystandt des „ keizers onmogelyk scheen, wilde hy, dat men „ dezen vorst om den tuin zou leiden, met hem „ hope in te boezemen, dat hy den Godsdienst „ wel haast weder in zynen ouden staat zou zien. „ Hy zag wel, dat zich hier zwarigheden opde„ den, namentlyk, dat het gevaarlyk was den „ Protestanten in Duitschlandt door zodanig een „ verdrag den moedt te benemen, en vervolgens „ den keizer, wanneer hy zich bedrogen zag, tot „ gramschap te verwekken: doch dat het ook „ van den anderen kant niet kon geleden worden, „ behalven de schande en schade, die daar uit „ moesten ontstaan, en onherstelbaar waren, dat „ eene plaats van die aangelegenheit verloren „ wierdt. Dat 'er eindelyk het welzyn van En„ gelandt aan gelegen was om tydt te winnen; „ dat men zaadt van tweedragt in Schotlandt kon „ zaaien, alwaar de Franschen zich reets hatelyk „ hadden gemaakt; dat de haat, dien men tegen „ hen hadt, de Schotten zou bewegen de jonge „ koningin uit te sluiten; dat zy vreesden, dat die „ vorstin, met den Dauphin van Vrankryk trou„ wende, hen een al te onafhankelyken meester „ zou geven, en dat zy gaarne naar den voorslag „ zouden luisteren, dien men hen zou doen, van „ den regent tot hunnen koning aan te nemen; „ dat de Engelschen de party der genen, die het „ hem voorstelden, zouden ondersteunen, en dat „ eene kroon te veel aantrekkelykheden hadt om „ dezen heer niet te kunnen bekoren. Dat hy „ zich by die gelegenheit verplicht zou vinden „ Vrankryk af te vallen, Engelandt aan te kle„ ven, en 'er zelfs zyn koninkryk afhankelyk van te „ maken". Hy vertoonde ten anderen, „ Dat „ men, om de beroerten in Ierlandt, die veel on„ gerustheit baarden, te stillen, de hoofden der „ voornaamste geslachten ten hove moest onbie„ den, om de anderen in gehoorzaamheit te hou„ den; en om de bewegingen binnen het koninк„ ryk te sluiten, dat het nodig was, het volk „ met toegevendheit te bejegenen: dat wanneer „ niet meer aan des zelfs gehoorzaamheit getwyf„ felt wierdt, men wapenen aan de gemeenten „ moest geven, en de zelve oeffenen om 'er sol„ daten van te maken; dat men ook de munt „ moest verbeteren, zilver verzamelen door zach„ te en wettige wegen, en het bestier verdragelyk „ maken, zo het anders niet mogelyk was de zaken „ naar ieders genoegen te schikken. Dat zulks „ alles kon verrecht worden voor dat de keizer „ den pots, dien men hem gespeelt zou hebben, ge„ waar wierdt, en dat men, ter tydt dat hy daar „ over zou klagen, zyn bondgenootschap wel „ kon missen". Het besluit, door den Raadt genomen wordende, was, dat men *Paget* naar het keizerlyke hof zou zenden, om nevens den ridder *Hobby* de zaak te bewerken. 1549.

Mylord Paget wordt naar den keizer afgezonden.

Hy vertrok in de maandt van Juny, ten tyde dat de wederspannigen de wapenen hadden opgevat, en kreeg verscheide gewigtige zaken in last. De voornaamste was de vernieuwing van het laatste verdrag, tusschen den keizer en *Henrik* den VIII gesloten; waar by nog gevoegt waren twee eischen van den Raadt: I. Dat dit verdrag bekrachtigt wierde door de Staten van Nederlandt en den prins *Philips*. II. Dat men Boulogne daar onder begreep. De andere last behelsde het huwelyk van de princesse *Maria*, waar omtrent de Raadt betuigde gereed te zyn om het met den keizer eens te worden; *Paget* hadt ook bevel om dien vorst te verzekeren, dat de kroon van Engelandt nooit vrede zou maken met Vrankryk dan met zyne toestemminge, indien hy zich wilde verbinden Boulogne te hulp te komen. Behalven dit was 'er nog een geheimer bevel, namentlyk om den keizer deze vesting aan te bieden, mits dat hy 'er het een of het ander voor in de plaats zou geven. Doch de afgezant moest dezen voorslag uit eige beweging doen, als of hy daar toe van den Raadt geen last hadt gekregen.

Hy krygt in last den keizer Boulogne aan te bieden.

Paget vondt den keizer in Nederlandt, bezig zynde met den prins van Spanje, zynen zoon, in de beheersching van die provincien vast te stellen. Het was niet meer die *Karel* de V, zo nayverig over den roem van *François* den I, en over de macht der Fransche heerschappye, welke niet anders zocht, dan oorlog met die kroon te hebben, en met zo veel drift zyn best deedt om de zelve vyanden te verwekken. Ondertusschen ging hy aldus niet te werk door eene beweging van zyn gewisse, gegrond op de onschendbaarheit der verbonden, noch minder door beweegredenen van ingetogenheit, of gematigtheit: hy liet het eenige jaren daar na den Franschen adel wel blyken, die hem zynen dienst tegen *Solyman* kwam aanbieden: want na dat hy deze edelen bedankt hadt, beet hy hen, zo als zy afscheidt van hem namen, toe: *Vermits gy den oorlog bemint, zyt gy verplicht Godt te bidden, dat hy my nog verder gezondheit verleene, dewyl ik Vrankryk niet in rust zal laten zo lang als ik den voet in de stegelreep kan zetten.* Toen ter tydt wierdt hy 'er door andere bezigheden in verhindert. De Engelsche afgezant kon naauwlyks gehoor krygen. Men liet hem gaan van Brussel naar Gent, en van Gent naar Brugge: en het Fransche leger was al in het Boulonnees getrokken, eer men hem gevolmachtigden gaf. De bisschop van Arras, zoon van *Granvelle*, die onder *Philips* den II den rang van staatsbedienaar behieldt, welken zyn vader onder *Karel* den V hadt gehad, was het hoofdt dezer gevolmachtigden. De andere waren twee voorzitters van des keizers Raadt †. Zy hielden met *Paget* en *Hobby* een lang gesprek; doch daar kwam verder niet van. Men handelde over twee voorname hoofdpunten: het een behelsde den koophandel, waar omtrent de gevolmachtigden des keizers vele klagten hadden tegen de bedienden van de Admiraliteit van Engelandt; het tweede raakte de bekrachtiging van het laatste verdrag tusschen den keizer en *Henrik* den VIII, ten opzichte van het welke de Engelsche gezanten aanhielden, dat het zelve door den prins van Spanje en de Staten zou goedgekeurt worden. *Paget* sloeg een middel voor om de wederzydsche klagten tusschen beide de natiën † in het toekomende voor te komen. Hy zeide, dat de koning het bewindt dier zaken den rechters van de Admiraliteit, die al dikwils te eenzydig waren, ontnemende, de zelve door twee van zyne Raadsheeren zou doen

Veranderingen in de gesteldheden van den keizer.

Varillas.

Burnet.

† *St. Maulit en Figlus.*

Onderhandeling van *Paget* met des keizers gevolmachtigden.

† De Engelschen en de Nederlanders.

1549. doen beſliſſen, indien de keizer van zyne zyde omtrent de Admiraliteit het zelve deedt. Rakende de bekrachtiging van het verdrag, de keizerlyke gevolmachtigden boden aan, zulks te doen geſchieden zo ver het den prins betrof: doch voegden daar by, dat men het van de Staten niet moeſt verwachten, en dat de keizer zyne onderdanen nooit zou verzocken zyne verbonden te beveſtigen. *Paget* hernam daar op, doch te vergeefſch, dat de koningin van Vrankryk de hunne door hun Parlement deden goedkeuren. *Granvelle* antwoordde, *dat zy dit zo behandelden, om dat hunne macht bepaalt was, en niets konden vervreemden van de heerſchappye hunner krone, zonder het gezag van de Staten. Dat de keizer zo niet gebonden was, en meende de koningen van Engelandt ook minder afhankelyk te zyn. Dat hy ondertuſſchen aannam den keizer daar van verſlag te doen, zo wel als aangaande de voorwaarde, den koophandel betreffende, om vervolgens den afgezanten een zeker antwoordt daar op te geven.*

Granvelle verwerpt de aanbieding aangaande Boulogne, onder voorwendſel van het bondgenootſchap tuſſchen den keizer en Vrankryk.

Hier mede eindigde de onderhandeling voor dit maal. Ondertuſſchen bleef *Granvelle*, na dat de anderen waren weggegaan, eenigen tydt alleen met *Paget*. In dit afzonderlyk onderhoudt was het, dat de Engelſche afgezant de geheime voorwaarde, rakende Boulogne, voorſtelde: doch de biſſchop van Arras antwoordde hem, dat de keizer dien voorſlag niet kon aannemen, zonder zyne verbonden met Vrankryk te overtreden. *Paget* zeide hier omtrent te vergeefſch, *dat hy verondерſtelde, dat het den keizer aan gene redenen zou ontbreken om zich te dekken tegen diergelyk een verwyt; naardien de beruchte* Granvelle, *vader van den biſſchop van Arras, eertyds verzekering hadt gedaan, beweegredenen genoeg te hebben om Vrankryk den oorlog aan te doen, die hy zou aan den dag brengen wanneer het hem goed dacht.*

Antwoordt van *Paget* op deze zwarigheit.

De keizer wil, dat het Parlement het verdrag bekrachtige, ter oorzake van des konings minderjarigheit.

Twee of drie dagen daar na kwamen des keizers gevolmachtigden by *Paget*, en bragten hem het antwoordt van hunnen meeſter. Wegens de zaken van den koophandel ſtondt 'er niets in, dat iets bepaalde. Wat de bekrachtiging van het verdrag, met *Henrik* den VIII gemaakt, belangde, ſtondt de keizer toe, dat de prins, zyn zoon, volgens de aanbieding van zyne ſtaatdienaars, het zelve zou doen, verzoekende daarentegen, dat het Parlement, uit hoofde der minderjarigheit van den koning *Eduard*, het zelve verdrag ook zou goedkeuren; waar op *Paget* aantoonde, *dat het gezag der koningen van Engelandt zo groot was gedurende hunne minderjarigheit als in hunne meerderjarigheit: en dat hy de overeenkomſten voor onherroepelyk hieldt, zo haaſt als het groot zegel daar was op gedrukt, dat de koning zyne ſtaatdienaars wel kon ſtraffen wanneer zy hem in nadeelige tractaten hadden ingewikkelt: doch het gene, dat gedaan was, moeſt vaſt blyven.* Het geen deze berichten ons aangaande het gezag der koningen van Engelandt aan de handt geven, in vergelykinge met dat van de koningen van Vrankryk, is vry ſeldzaam, en ſchynt een wonder. Het is echter waar, dat *Hewik* de VIII het zelve tot zo een hogen top hadt doen opſteigeren, dat eene der redenen, die het huwelyk van *Eduard* met de jonge koninginne van Schotlandt het meeſt tegenhielden, was, dat de Schotten voor de al te uitgeſtrekte macht der koningen van Engelandt bevreeſt waren. *Paget* mogt wat aan zynen voorſlag, om Boulogne den keizer in handen te ſtellen, vernieuwen, alles was te vergeefſch: *Granvelle* gaf hem door zyne koele antwoorden niet duiſter te kennen, dat het zelve geen den minſten indruk op zyns meeſters gemoedt gemaakt hadde. Zodanig was die vorſt met zyne huiſſelyke zaken bezet.

Aanmerkelyk antwoordt daar op.

De ſtaatzucht was altoos zyne hertstocht: alleenlyk hadt de zelve nu wat anders ten voorwerp; van zynen zone maakte hy een afgodt, en niet te vrede met hem zo vele koninkryken in de oude en nieuwe wereldt na te laten, wilde hy hem daarenboven de beheerſching van het keizerryk doen verkrygen, waar van hy het bezit reets te voren aan zynen broeder *Ferdinand*, wanneer hy hem tot Roomſch koning deedt verkiezen, hadt afgeſtaan. Daar waren gene middelen, of hy wendde de zelve aan om *Ferdinand* en *Maximiliaan* hier in te doen bewilligen. Hy lokte den laatſten in Spanje, gaf hem daar van het beſtier, en zyne dochter ten huwelyk, welke alle hare bevalligheden deedt gelden om haren vader, ten nadeele van haren gemaal, dienſt te doen. Hy wiſt de koningin van Hungarie, zyne zuſter, te bepraten, om zyne belangen te bevorderen, die al het vermogen, het welk ze op den Roomſch koning hadt, in het werk ſtelde om hem te bewegen afſtandt van het keizerryk aan *Philips* te doen. Geen van die middelen gelukte hem. *Ferdinand* riep *Maximiliaan* weder uit Spanje te rug, en vader en zoon beſloten hunne verwachting tot de keizerlyke krone te behouden. Het ſcheelde weinig, of deze nayver zou het huis van Ooſtenryk rampſpoedig geweeſt hebben. De Proteſtanten, welke den haat tuſſchen *Karel* en *Ferdinand* meenden onverzoenelyk te zyn, maakten geen zwarigheit dezen laatſten tot ſcheidsman te nemen in hunne eiſchen tegen den anderen. Zy kwamen zelfs zo verre, dat zy hem hunnen dienſt aanboden, indien hy openlyk de vriendſchap met zynen broeder wilde afſnyden, en de wapenen opvatten, om den zelven te noodzaken hem deel te geven in de ſtaten van zyne ouders, welke de oudſte alle aan zich hadt getrokken. De gematigtheit of ſtaatkunde van *Ferdinand* belette hem naar hunne voorſlagen te luiſteren.

1549. *Varillas.*

Heimelyke handel van *Karel* den V, om *Ferdinand* te verplichten van de beheerſching des keizerryks af te zien.

Beſluit van *Ferdinand* en *Maximiliaan.*

Dus was de grootſte bezigheit des keizers als toen alleen om zynen neve het Duitſche Ryk te ontweldigen, en des zelfs kroon op het hoofdt van zynen zone te zetten; onverſchillig omtrent alle de andere zaken, waar van die heerſchende drift alle ontwerpen hadt opgeſchort. Men verwondere zich dan niet, dat de onderhandeling van *Paget* vruchteloos afliep. Hy begreep wel door het laatſte antwoordt van *Granvelle*, dat 'er niets van te hopen was; weshalven hy zyn afſcheids-gehoor nam, en weder naar Engelandt keerde. Hy deedt daar verſlag van zyn wedervaren: doch de vooroordeelen, waar mede de Raadt toen tegen den beſchermheer was ingenomen, deden vermoeden, dat hy omgekocht was geweeſt om het bondgenootſchap, dat men met den keizer zocht, te beletten: waarom men daar na andere gevolmachtigden uitzondt, welke het gedrag van *Paget* rechtvaardigden, zynde hunne verrechtingen van het zelve gevolg als de zyne, gelyk wy op zyn plaats zullen zien.

Burnet.

Hy merkte by zyne te rug komſt, dat de Raadt weder een opſtel hadt gemaakt om met Vrankryk en Schotlandt tot een vergelyk te komen, en vondt de gemoederen over deze zake niet minder verhit dan voor zyn vertrek. De genen, die zich voor de vrede verklaarden, deden altoos hunne redenen gelden, gegrondveſt op de rampen des oorlogs, de uitputting van des lands ſchatkiſt, en de baarblykelyke onmogelykheit om Boulogne te behouden. Deze beweegredenen deden hen beſluiten om met Vrankryk over de wedergevinge van die plaats in onderhandeling te treden, welke zy anders in weinig jaren verplicht zouden wezen over te geven, ten ware zy het verdrag, tuſſchen *Henrik* den VIII en *François* den I gemaakt, overtraden.

Burnet. Hegewaard. De Vadet *Orleans.*

De Raadt blyft altoos verdeelt omtrent de wedergevinge van Boulogne.

1549. den. Wat Schotlandt aanging, zy zeiden, dat men die natie niet meer kon vergen, dat zy hare jonge koningin aan koning *Eduard* zou geven, naardien de zelve niet meer in hare macht was. Dat dus de oorlog, aangevangen zynde om hen daar toe te dwingen, niet langer een wettige oorzaak hadt. De anderen hielden zich by hun zeggen betreffende de eere van de natie, die zonder ſchande geen plaats kon overgeven, welke van die aangelegenheit was, als Boulogne. Zy vreesden ondertuſſchen, dat de beſchermheer de overhandt zou erlangen, voornamentlyk ſedert den kwaden uitſlag van het gezantſchap van *Paget*, die niets van den keizer hadt kunnen verkrygen.

De vyanden des beſchermheers ſpannen aan tot zynen ondergang.

Eer dat zy zulks wilden dulden, beſloten zy liever om hem van kant te helpen. Dit was ten minſte het voorwendſel van hun verbondt: doch het is zeer waarſchynlyk, dat hun nayver daar de ware oorzaak van was: waar by kan gevoegt worden de haat des adels (a) in het algemeen, om dat hy bevelſchriften tegen de affchuttingen hadt uitgegeven, en dien van de oude Roomſchgezinden in het byzonder, welke hem aanzagen voor de eenigſte ſteun van de hervorminge. Elk niettemin ontveinſde de ware beweegredenen, die hen gaande hielpen, om niet verdeelt te raken; en zy ſloegen de handen in een, gevende voor eene algemene reden, dat de beſchermheer al te groot een aanzien hadt, ſtrekkende tot vermindering van het hunne. De geen, die dit het hevigſt aandrong, was de graaf van Southampton. Wy hebben boven de oorzaken gemeld, waarom hy in ongenade was gevallen, die hy liever zyne vermetelheit dan de kwade mening des beſchermheers hadt toe te ſchryven: hy moeſt ten minſte gedachtig wezen, dat de beſchermheer zyne herſtelling begunſtigt hadt. Ondertuſſchen vergat hy de weldaadt, die nog verſch was, om oude beledigingen te wreken, en ſtelde zich aan het hoofdt der zamengezworenen. Hoe machtig ook hun aanhang was, meenden zy echter nog niet ſterk genoeg te wezen, indien zy den grave van Warwik in den zelven niet hadden overgehaalt. Zy kenden zyne ſtoutmoedigheit en heerſchzucht, en twyffelden niet, of zy zouden, met de eene gaande te maken, alles, dat zy van de andere verwachtten, erlangen. Zy dachten aan den anderen kant, dat zyn roemruchtige naam hen des volks genegenheit, door zyne dapperheit bekoort zynde, zou doen winnen, en dat het een tegengewigt zou wezen, het welk de liefde, die zy voor den beſchermheer hadden, in evenwigt zou houden, zo niet overhalen. Daarenboven wiſten zy, dat hy Roomſchgezind was, ten minſte indien hy een Godsdienſt hadt, of beleedt, ſchoon hy door inſchikkelykheit veinſde Proteſtantſch te wezen. De graaf van Southampton nam op zich hem daar toe te bewegen.

Zy trachten den grave van Warwik aan hun ſnoer te krygen.

Beweegredenen, waar van de graaf van Southampton zich bedient om hem te winnen.

Wy hebben elders geſproken van de goede en kwade hoedanigheden van Mylord *Dudley*, en hoe noô hy zag, dat de beſchermheer zo hoog verheven wierdt. Het was niet zonder ſpyt, dat hy hoorde, welk een lof dezen veldheer wegens de overwinningen, in den eerſten Schotſchen oorlog behaalt, gegeven wierdt, noch ook niet zonder verheuging, dat hy kort daar na zyne voorbarige te rug komſt, die alle zyne overwinningen onvolmaakt liet, hoorde laken. De graaf van Southampton, die wel wiſt, hoe hy den grave van Warwik aan boordt moeſt komen, nam vermaak met hem te ſpreken over de veldſlagen van Pinkey en Muſſelburg, waar van hy hem al den roem toeſchreef, beklagende teffens zyn ongeluk van een man aan het hoofdt der legers gevonden te hebben, die hem van de eer der zegepraal berooft hadt. Hy roemde vervolgens de manhafte daden, welke hy tegen de wederſpannigen hadt uitgevoert; en veinzende eene gevoeligheit, waar mede hy vooronderſtelde dat de graaf van Warwik was aangedaan, vroeg hy, met welk eene onbeſchaamdheit de beſchermheer zich nog dorſt opſchikken, door al den luiſter van zyne laatſte overwinningen aan zich toe te ſchryven; hy, vervolgde de graaf, die 'er geen ander deel in hadt dan de oproerigheit der gemeenten aan de gang te hebben geholpen; dat hy zich alleen in dien zin kon beroemen, dat de graaf van Warwik zonder hem de eer niet zou gehad hebben van den opſtandt te ſtillen, om dat de dapperheit des laatſten daar over niet zou hebben gezegepraalt, indien de ongluiking des anderen de zelve niet hadt geſtaaft. By deze redenen, welke *Dudley* niet minder gevoelig maakten dan ſtreelden, voegde de graaf van Southampton nog eene andere, die hem voort overhaalde. Hy ſtelde hem voor oogen het verſchil, dat den Raadt verdeelde aangaande de wedergeving van Boulogne, waar van het verlies door de laf hertigheit des beſchermheers te wachten ſtondt, *indien gy anders*, zeide hy tegen den grave van Warwik, *deernis hebbende met uw vaderlandt, niet belet door zo een onwaardig verdrag ontëert te worden.* Laten de beſchermheer en zyne laf hertige vrienden voor den oorlog met Vrankryk bevreeſt zyn; de oprechte Engelſchen kan men zo haaſt niet vervaart maken, en de ſoldaten zullen geloven onverwinnelyk te zyn, als zy onder uwe ſtandaarden zullen vechten.

1549.

Taal, die de graaf van Warwik voert omtrent den beſchermheer.

Eene zo nadrukkelyke aanſpraak aan een man, als de graaf van Warwik was, niet weinig met zyne verdienſten ingenomen, liet niet na zyne uitwerking te hebben. Deze begon de handelingen des beſchermheers overal lelyk af te ſchilderen. Hy kreet hem uit voor een bloohertig en wreed man, die eene valſche zachtmoedigheit veinſde, om eene waarachtige laf hertigheit te verbergen, en die het zich niet bekreunt hebbende zyns eigen broeders bloedt te vergieten, om zyne geweldenary te beveiligen, zich ondertuſſchen geliet dat van zyn volk door eene ſchandelyke vrede te willen ſparen. Hy zeide, dat zyne ſtaatzucht hoe langs hoe meer te merken was door het gezag, dat hy zich boven andere Raadsheeren hadt aangematigt, ten nadeele van den uiterſte-wille van *Henrik*, en door dat gene; het welk hy over den adel meende te hebben, den zelven aan de beſcheidenheit van een woedend volk overgevende, wiens party hy opentlyk hadt aangenomen. By dit verwyt kwam nog, dat men vremde troepen onderhieldt; waar in echter de beſchermheer niets gedaan hadt dan dat hem uit name van den ganſchen Raadt belaſt was. Men leide hem ook den afkeer des volks op den hals, wegens de overdadige koſten, welke hy in het bouwen van zyn prachtig paleis Sommerſet (a) gemaakt hadde, terwyl Engelandt door onheilen gedrukt, door de peſt geplaagt, en door den oorlog verwoeſt wierdt. Men ſchreeuwde tegen de hovaardy van zulk een trotſch gebouw, en vroeg, of het thans tydt was bouwkunſtenaars uit Italië te doen komen, om zyne grootſchheit te ſtrelen, daar zyn vaderlandt in droefheit over al het verlies deerlyk zat te zuchten.

Welke misdaden hem worden te laſt gelegt wegens het bouwen van zyn paleis Sommerſet.

(a) Zeker ſchryver zegt, dat de adel hem haatte, om dat hy den zelven over zyne ongebondenheit beſtraafte, en dat *Gardiner* met zyn eigen handt de beſchuldigingen hadt geſchreven, op welke de hertog naderhandt is veroordeelt geworden; hoewel hy betuigde, dat hy van zyne vrienden was. Zie het *Leven van Cranmer*, door *Strype*.

(a) Men noemt het nog tegenwoordig het paleis van Sommerſet.

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

1549. ten. Het wierdt hem als eene misdaadt toegerekent, dat hy de overblyfſelen der kerken, welke hy hadt doen afbreken, en der biſſchoplyke paleizen, die door zynen laſt waren ter neder geſmeten, tot bouwſtoffe hadt gebruikt. Men zeide daarenboven, dat hy, niet te vrede zynde van zyn paleis van de overblyfſelen der gewyde plaatſen opgebouwt te hebben, de biſſchoppen en Kapittels nog verplicht hadt hem hunne landeryen en erfgronden af te ſtaan: doch deze beſchuldiging is valſch, en ſteunt alleen op de vervreemding van eenige landeryen, die hem welgelegen waren, en welke de biſſchop van Bath en Wels ten zynen behoeve gedaan hadde. Aan den anderen kant was deze vervreemding verſelt van alle de vereiſchte plegtigheden om ze wettig te maken, en het was met toeſtemminge des konings geſchied. Doch het liep vry wat in het oog, dat de beſchermheer in de openbrieven genoemt wierdt: *by de genade Gods hertog van Sommerſet*, en men bleef niet in gebreke deze woorden breed uit te halen, en uit te duiden als of ze eene oppermachtigheit wilden te kennen geven, waar op de zelve alleen met recht kunnen toegepaſt worden; waar by nog gevoegt wierdt, dat de tytel van hertog van Sommerſet een blyk van zyne heerſchzucht was, zynde de zelve tot dien tydt toe niet gevoert dan door de prinſſen van den bloede en de naaſte erfgenamen van de krone. Dit was een verwyt, hoewel ongegrond, dat niet nieuw was, en dat men hem met den aanvang van de regering al gedaan hadt: ook wreef men hem aan, dat hy thans ten top van hoogheit geſteigert zynde, den adel met voeten tradt, en niet anders dan kleinachting toonde voor de genen, die zyns gelyken hadden behoren te wezen.

En wegens de bouwſtoffen, die hy daartoe hadt gebruikt.

Als mede wegens zynen tytel.

Alle de Roomſchgezinden en de meeſte Hervormden verklaren zich tegen hem.

Niet alleen de aanhangers van den ouden Godsdienſt verklaarden zich tegen hem, maar ook vele Hervormden voegden zich by de zelve, onder welke de biſſchop van Ely was. De overigen hielden zich als oneenzydig. Niemandt was 'er, die de zaak des beſchermheers meer voorſtondt dan *Poget*, nevens *Smith* en *Cranmer*. Hy bevondt zich toen met den koning te Hamptoncourt. Kennis gekregen hebbende van het verraadt, dat tegen hem geſmeed was, ſtelde hy verſcheide van zyne officiers en andere van zyne huisbedienden rondom den koning, uit vreze, dat men den zelven mogt opligten. Zyne vyanden namen daar uit gelegenheit uit te ſtrooien, dat hy zelf een oogmerk hadt den vorſt te vervoeren; en zonder tydverzuim verzamelden zy zich in het paleis van den biſſchop van Ely. De beſchermheer zondt uit des konings name aan hen *Petre*, geheimſchryver van ſtaat, en gaf hen te kennen, dat hy niets voor zich verzocht, maar hen hertelyk badt, het koninkryk niet te willen ontruſten, en dat zy eerbiedt zouden hebben voor het gezag des konings; dat het zelve geſchonden wierdt, als men diergelyke dingen deedt; en dat zy, om hun gedrag te verbeteren, verplicht waren te komen ter plaatſe, daar de koning was. Hy hadt *Petre* gelaſt hen te verzekeren, dat hy hen in dat geval beloofde zyne medewerking en toeſtemming in de beſluiten, die zy tot het welzyn van het algemeen oordeelden genomen te moeten worden. Deze bezending liep vruchteloos af, en *Petre* liet zich zelf door de zamengezworenen overhalen.

Hy zendt *Petre*, geheimſchryver van ſtaat, om hen te verzoeken het koninkryk niet te willen ontruſten.

Hy wykt met den koning naar Windſor.

De beſchermheer zich, dus te Hamptoncourt niet veilig achtende, week met den koning naar Windſor, na dat hy aan de bewoonders dier twee plaatſen een bevel hadt laten afgaan om de wapepen op te vatten tot beſcherminge van hunnen vorſt, en dat hy vyf honderd man rondom Windſor hadt gelegt. De regering was nu ten eenemale verdeelt. De meeſte leden van den Raadt waren te Londen; twee of drie waren 'er alleen by den koning en den beſchermheer te Windſor. De prinſſen haalden tot hunne ſtreng over de groten, welke zy in die hoofdſtadt ontmoetten; daarenboven ook den luitenant van den Tour. Zy zonden vervolgens om den Lord Major en de Aldermans; en als deze binnen getreden waren, ſprak Mylord *Riche*, kancelier, hen op deze wyze aan: 1549.

MYNE HEEREN.

Redenvoering van Mylord *Riche*, kancelier, aan den Lord Major en de Aldermans.

„ Het is my niet onbewuſt, aan wat gevaar ik
„ my, met vryheit van Mylord den beſchermheer,
„ zo wel van den koning, als van het volk be-
„ mind, ſprekende, bloot ſtelle: doch mynen plicht
„ houde ik dierbaarder dan myn leven; en daar
„ mag af komen wat het wil, ik heb een beſluit
„ genomen van uwlieden niets te verhelen we-
„ gens de klagten, welke de leden van des konings
„ Raadt tegen een zo vermogend man hebben in-
„ gebragt. Het zal vervolgens aan uwlieden ſtaan
„ uwe maatregels zo wel te nemen, dat gylieden
„ het voorledene kunt verbeteren, en uwlieden
„ meeſter maken van het toekomende. Ik weet
„ niet, waar over men het meeſt moet kla-
„ gen, of over zyne onwetendheit, waar door
„ hy onbekwaam is de plaats, die hy heeft
„ in den Raadt, te bekleeden, of over zy-
„ ne vermeteſheit, welke hem belet het oor-
„ deel zyner amptgenoten in te nemen. Het eer-
„ ſte gebrek zou nog zo ſchandelyk niet voor hem,
„ noch nadeelig aan den Staat wezen, indien hy
„ naar de gevoelens van anderen wilde luiſteren:
„ maar hy volgt alleen zyne koppigheit en de ver-
„ vloekte raadgevingen van zyn heerſchzuchtig
„ wyf. Zyne gierigheit en ſtaatzucht veroorza-
„ ken geen minder onheil: zy doen hem landgoe-
„ deren aan landgoederen hechten, noch geeſte-
„ lyke eigendommen, noch wereldlyke ontzien-
„ de, en waardigheit op waardigheit ſtapelen.
„ Die van hertog van Sommerſet, alleen voor den
„ oudſten zyne onzer koningen afgezondert, heeft
„ hem niet kunnen te vrede ſtellen; hy moeſt nog
„ bekleed worden met een volſtrekt gezag. De
„ zelve handt, waar mede hy zyns broeders dood-
„ vonnis tekende, roofde óok des zelfs ſchatten
„ en koſtelykheden, zonder des konings geldkof-
„ fers te ontzien. Wat verandering heeft hy niet
„ in des zelfs erfgoedt gemaakt? Hoe vele land-
„ goederen van aangelegenheit heeft hy niet on-
„ der zich geſleept, zonder daar van deel te ge-
„ ven aan de genen, die met meer recht op dier-
„ gelyke beloningen hopen konden? Ondertuſ-
„ ſchen heeft hy altoos middelen weten te vinden
„ om de ſchattinggelden te ontgaan, terwyl hy
„ 'er andere mede belaſtte. Zyne onverzadelyke
„ hebluſt heeft hem van alle kanten en door alle
„ ſoorten van middelen geldt doen zamenſchrapen.
„ Hy heeft ampten verkocht, welke plegen ge-
„ geven te worden aan de genen, die het verdien-
„ den; het bewindt over het koninkryk geſtelt
„ in handen van perſonen, op welker trouwe al
„ zo min als op hunne onbekwaamheit ſtaat is
„ te maken. Hy heeft in bezit genomen de koſ-
„ telyke grondgoederen der vernietigde klooſters;
„ niets heeft hy zyne roofzieke handen laten ont-
„ ſnappen. Zich gelatende voor het volk te zyn
„ heeft hy het zelve tot armoede gebragt, en niet
„ de vacht niet te vrede zynde heeft hy 'er ook
„ het vel van geſtroopt. Hy is door zyne ſnode kunſ-
„ tenaryen oorzaak van onze binnenlandſche on-
luſ-

1549. „ luften, ten minſte heeft hy door zyn ſammelen
„ of oogluiking belet, dat men de zelve in haar
„ begin niet gedooft heeft. Ondertuſſchen heeft
„ hy, onder voorwendſel van een oorlog, tot
„ welken nog gene toebereidſelen gemaakt zyn,
„ zware ſommen gelds geligt: zo dat des konings
„ ſchatkiſten vol moeten zyn, en men in ſtaat is
„ om de oorlogen tegen Vrankryk en Schotlandt
„ uit te voeren, indien hy zo gewigtige geldmid-
„ delen niet tot wat anders heeft beſteed; en by-
„ àldien hy zeide, dat zy waren gebruikt tot de be-
„ taling der troepen, die tegen de oproerigen in
„ het veldt geweeſt hadden, zulks was niets, ver-
„ mits het, behalven dat de gehevene laſten de-
„ ze onkoſten wel rykelyk konden uitmaken, het
„ zeker is, dat hy de ſoldaten, zonder hen de ſoldy
„ te betalen, weder heeft laten gaan. Vraagt my
„ niet, myne Heeren, wat hy met alle ſchatten
„ uitvoert. Zyne verkwiſtingen evenaren zyne
„ gierigheit. Men zou zeggen, dat hy met het
„ geldt byeen te ſchrapen daar van gehele huizen
„ vol moeſt hebben: doch men twyffelt, als men
„ zyne pracht en overdaadt beſchouwt, of hy 'er
„ wel mede toe kan. Wat raakt 'er niet al gouds
„ en zilvers onder de aarde, wanneer hy die prach-
„ tige gebouwen doedt optrekken, daar het volk
„ zo veel zweets om moet laten? Doch, myne
„ Heeren, het is niet genoeg, dat wy uwlieden
„ onze rampen ontdekken; gy moet ook weten,
„ waar uit de zelve voortkomen, namentlyk uit
„ de ſtraffeloosheit, waar mede zich zo een ver-
„ metel man vleit. Denkt gylieden, dat hy, in-
„ dien hy gelooft hadde aan de wetten onderwor-
„ pen te zyn, de zelve in zo vele hoofdpunten
„ zou hebben durven overtreden? Hy is tot een
„ trap opgeklommen, alwaar hy meent gedekt
„ te wezen tegen de rechtsoeffening van het ko-
„ ninkryk: ten minſte, indien hy niet al gelooft
„ tot zulk eene onafhankelykheit tot nog toe ge-
„ komen te zyn, doedt hy zyn beſt om daar toe
„ te gelangen, en voor het minſte, dat gy draalt om
„ u tegen een zo ſnellen voortgang te verzetten,
„ zal het niet meer in uwlieder macht zyn de zel-
„ ve te ſluiten. Dat hy beſpieders heeft, die van
„ wylen den koning ſpreken als van een dwinge-
„ landt, geſchiedt alleen om zyne oogmerken te
„ bereiken. Zyn toeleg is niet om daar door de
„ regering van des zelfs opvolger aangenamer te
„ maken, maar om de liefde des volks voor het
„ koninklyke bloedt in hunne herten te verdo-
„ ven: dat het dan, thans den vader niet kunnen-
„ de haten, eerlang niet overſla om de zelve af-
„ kerigheit voor den zone op te vatten! En wat
„ ſtaat 'er niet te vreezen van de heerſchzucht eens
„ mans, die zyns broeders doodt, om dat hy gene
„ tegenſtrevers kon veelen, verhaaſt heeft? Is
„ het te geloven, dat hy, na zulk een ſtap gedaan
„ te hebben om op den troon te klimmen, zynen
„ neef, die den zelven bekleedt, zal ſparen? Is
„ het niet ten dien einde, dat hy den adel, de wel-
„ ke zyne heerſchzucht niet kan verdragen, ver-
„ drukt, en dat hy de onbezonnenheit der ge-
„ meenten dekt, om zich daar van een aanhang
„ te maken tegen de vyanden van zyne gewelde-
„ narye? Dus zoekt hy niets anders dan, onder
„ ſchyn van het volk in hunne voorrechten te
„ handhaven, de koninklyke macht onrechtma-
„ tig aan zich te trekken. Het hof en de provin-
„ ciën zyn vol van zyne verſpieders: zommige
„ doen niets anders dan zyne ſchyndeugden in top
„ te vyfelen; andere verledigen zich om te ver-
„ nemen wat 'er van de regering gezegt wordt,
„ en trachten zelfs tot in de gedachten door te
„ dringen. Laf hertige zielen, die zich allerwe-
„ gen verſpreiden, om het geen 'er in het koninк- 1549.
„ ryk nog gezond is te vergiftigen, en vrome
„ menſchen te bederven. De zodanige zyn zeke-
„ re *Bouham* in het graafſchap Wiltshire; eene
„ *Patridge*, in de provincie van Gloceſter; eene
„ *Countri*, in die van Devon, behalven zo vele
„ begunſtigers, die zich aan het hof onthouden.
„ Is het niet om de zelve reden, dat hy zich een
„ vriendt des konings van Vrankryk heeft ge-
„ maakt, en dat hy, om in dit koninkryk een
„ ſteun te vinden, de wedergeving van Boulogne
„ aan dien vorſt tracht te bevorderen? Het is al
„ van overlang, dat hy met den afgezant van die
„ kroon daar over in onderhandeling is geweeſt.
„ Indien wy door onze lotgevallen niet waren be-
„ hoed geworden, hadden wy reets in de macht
„ onzer vyanden zien overgaan eene aangewonne
„ plaats, die *Henrik* den VIII zo veel volks en gelds
„ gekoſt, en zyne overwinningen zo roemruch-
„ tig geeindigt heeft. Wanneer het wordt voor-
„ geſlagen eene veſting te behouden, welke de
„ plaatſen dekt, die wy aan gene zyde de zee in
„ bezitting hebben, vindt de beſchermheer gene
„ geldmiddelen om het beleg uit te houden: doch
„ het ontbreekt hem 'er niet aan, als 'er paleizen te
„ bouwen zyn. Heeft hy ook niet gedaan al wat
„ hy kon om de zuſters van onzen koning uit te
„ ſluiten van het recht tot de krone, dat haar by
„ uiterſte-wille van *Henrik* den VIII en door de
„ wetten des koninkryks toekomt; om het zelve al-
„ leen in den perſoon van den prins en zyne na-
„ komelingen te behouden? Hy voorziet het ge-
„ brek van nazaten; heeft miſſchien reets ook al-
„ les daar toe geſchikt, en nadert zo veel hy kan
„ tot de koninklyke waardigheit, om daar met
„ of tegen dank t'eeniger tydt meeſter van te wor-
„ den. Denkt hier dan op, myne Heeren; over-
„ weegt welk eene zyde gylieden wilt kiezen, of
„ de ſlaverny, of de vryheit. Wilt gylieden on-
„ der het juk van een dwingelandt leven, zo kunt
„ gylieden in ruſt blyven: doch zo de dienſtbaar-
„ heit uwlieden ondragelyk valt, is het tydt tot
„ uwlieder verloſſinge de handen aan het werk te
„ ſlaan. Voegt uw dan by de heeren van den
„ Raadt; leent hen uwlieder vermogen tegen den
„ algemenen vyandt, en ſpant met malkander aan
„ om zyne verderffelyke ondernemingen te ſtui-
„ ten.

Daar komen afgezondenen van wegens den koning en beſchermheer, en van wegens de groten, zich te Londen onthoudende, op het ſtadhuis.

By het afgaan van den Raadt liet de Lord Ma-
jor de burgery op het ſtadhuis byeenkomen, al-
waar ter zelver tydt ook afgezondenen aankwa-
men, de eene van wegens den koning en den be-
ſchermheer, verzoekende, dat hen eene wacht
van duizend man wierdt toegezonden; de andere
van wegens de groten, die te Londen waren, wel-
ke om de zelve zake aanhielden, ten einde de per-
ſoon des konings in veiligheit geſtelt wierde. De
eenen en de anderen ſchenen een zelven voorſlag
te doen; maar hunne oogmerken waren zeer ver-
ſchillende. De zaak wierdt in overweging ge-
bragt. De rolbewaarder *, wiens ſtem in deze
vergaderingen vry wat vermag, was van het zel-
ve gevoelen als de kancelier: doch een † uit de
vergadering, van andere gedachten zynde, vatte
het woordt op, en zeide: MYNE HEEREN,

* *Recorder.*

† *Georg Stadleus.*

Tegenſtrydig gevoelen van eenen der Aldermans.

„ het beſluit, dat uwlieden te nemen ſtaat over
„ twee voorſlagen, die men uwlieden komt doen,
„ is van zeer veel aangelegenheit: het raakt hier
„ de verwiſſeling of behoudenis van het ryksbe-
„ ſtier, het gewigtigſte punt, dat men ooit in
„ overweginge kan brengen: dus moet gylieden
„ de zaak ernſtig in bedenking nemen, om niets
„ te beſluiten, waar over gylieden naderhandt,
„ wanneer het te laat was, met reden berouw

zoudt

1549. „ zoudt hebben. De ſchielykheit heeft altoos ge-
„ vaar in: doch in deze omſtandigheit van zaken
„ ſtrekt zy ten uiterſten bederve; en onder voor-
„ wendſel van uwlieden van ingebeelde, of gerin-
„ ger onheilen, dan men zich de zelve hadt voorge-
„ ſtelt, te ontheffen, kan de zelve uwlieden wer-
„ pen in een afgrondt van rampen, daar men zich
„ niet weet uit te redden. Indien gy lieden de gro-
„ ten toevalt, gelyk zy verzoecken, voorzie ik 'er
„ twee ſchromelyke zwarigheden in, welker eene
„ altoos onvermydelyk is: namentlyk, gy lieden
„ zult hen of met hunne legerbenden binnen uwe
„ muren houden, of hen verplichten te velde te
„ trekken. Het eerſte kiezende zult gy lieden eene
„ legerplaats maken van de hoofdſtadt des ryks;
„ en het ander volgende ſtelt gy lieden zelf den
„ Staat in rep en roer. Kortom, hoedanig gy
„ lieden u gedraagt, na dat gy u tegen den aanhang,
„ die des konings naam en perſoon voor zich heeft,
„ verklaart, zult gy lieden in een kolk verzinken,
„ waar uit alle uwe voorzichtigheit uwlieden niet
„ kan redden. Het ſta my vry de gedachtenis der
„ binnenlandſche oorlogen onder de regering van
„ *Henrik* den III te rug te roepen. Men zal
„ nooit een billyk-ſchynender voorwendſel heb-
„ ben om de wapenen op te vatten dan toen; het
„ kwam 'er op aan om onze voorrechten te hand-
„ haven tegen de genen, welke zich van het
„ bewindt der zaken, misbruikende des minder-
„ jarigen konings gezag, gelyk men miſſchien nu
„ ook doedt, meeſter gemaakt hadden. De gro-
„ ten gingen een verbondt aan tegen de ryksrege-
„ ring, en kregen de ſtadt Londen in hun party.
„ Wat ontſtaat 'er uit? Een rampſpoedige oor-
„ log, die uwlieden over het koninklyke leger al-
„ leen maar deedt zegepralen, om ons in het ver-
„ volg onze rechten te doen verliezen. De vre-
„ de wierdt geſloten, en wy kregen daar by al-
„ les, wat wy begeerden: doch het was alleen
„ om ons in ſlaap te wiegen. Wy hadden de wa-
„ penen zo haaſt niet nedergelegt, of het hof was
„ op ons verderf uit. De koning kon het niet
„ vergeten, dat wy hem den oorlog hadden aan-
„ gedaan. Om ons daar over te ſtraffen ontbloot-
„ te hy ons van de meeſte onzer vryheden; gaf
„ de voogdyen der veſtingen aan vremdelingen
„ over, en hieldt niet op de genen, die by hem
„ verdacht waren, te ontruſten, dan in hunne goe-
„ deren, dan in hunne perſonen: zo waarachtig
„ is de ſpreuk van Salomon, *dat de gramſchap des ko-*
„ *nings de doodt zelf is*. De prinſſen zyn te nayverig
„ over hun oppergezag, om de beledigingen, die
„ hen raken, te vergeven. Zy maken geen onder-
„ ſcheidt tuſſchen de genen, die toeleggen om hen
„ van den troon af te bonzen, en tuſſchen de genen,
„ die hunne macht zoeken te beſnoeien. Zy be-
„ ſchouwen deze beide als ſchuldigen aan gekwetſte
„ hoogheit. Het is genoeg om zich hunne gram-
„ ſchap over den hals te halen, hen eenige onruſt te
„ hebben veroorzaakt, zonder dat 'er iets is uitge-
„ voert. Veinzen zy gedurende eenigen tydt, zy
„ wreken zich vroeg of laat over deze daden, en
„ de voornaamſte medeſtanders eindigen hun le-
„ ven op het ſchavot, of brengen het door in ver-
„ ſchrikkelykheden, die erger dan de doodt zyn.
„ By deze zo gewigtige overwegingen voeg ik
„ eene andere, die niet minder is. Wy zien
„ in der waarheit alle de groten gelykerhandt aan-
„ ſpannen tot het algemene welzyn: maar wie
„ twyffelt, of daar is een eerſte aanvoerder, die
„ alle deze beweegraderen gaande maakt. Ge-
„ looft my, myne Heeren, gy lieden ziet vele
„ armen; doch daar is maar een hoofdt, die de
„ zelve aan het werk helpt. Dit hoofdt is tot

„ nog toe by ons niet bekend; hy verbergt zich 1549.
„ onder de menigte, en wy zullen hem niet zien
„ te voorſchyn komen, dan wanneer hy in ſtaat
„ zal zyn de vruchten te plukken van den opſtandt,
„ dien men uwlieden tracht in te boezemen. Zyn
„ myne giſſingen niet zeker, zy zyn ten minſte
„ zeer waarſchynlyk. Dus is het in deze vertwyf-
„ ſelinge het zekerſte, indien gy lieden niet raad-
„ zaam vindt de zamenvoeging, die men uwlie-
„ den voorſtelt, te weigeren, van uwlieder be-
„ ſluit op te ſchorten, tot dat de tydt u meer ope-
„ ning zal gegeven hebben om te weten hoedanig
„ de ware oogmerken zyn van de eene en de an-
„ dere party.

Beſluit van de vergadering.

Het beſluit van de vergadering ſtemde vry wel overeen met de raadgeving, welke ze zo gehoort hadt. Men gaf bevel tot een wacht van honderd ruiters en vier honderd voetknechten, om de ſtadt te verdedigen. Ondertuſſchen deedt men eene bezending aan den koning, die te Windſor was, en aan de groten, welke te Londen waren. De Major en Aldermans verzekerden den koning, uit name van de ganſche burgerye, dat zy al hun vermogen in het werk zouden ſtellen tot zyne beveiliging en tot zynen dienſt; ſmeekten hem ondertuſſchen, naar de klagten der edelen tegen den beſchermheer te willen luiſteren, voor dat het tot een inlandſchen oorlog kwam, altoos verderffelyk, doch met meer reden te duchten, terwyl de gemoederen nog door den laatſten opſtandt verhit waren, en zich ligtelyk tot de nieuwe party zouden laten overhalen; zo dat men het ganſche koninkryk eerlang in vuur en vlamme zou zien. Aan den anderen kant gaven zy de groten te kennen, dat zy gereed waren zich by hen te voegen, om den koning te verzoeken, dat de misbruiken, die in het ryksbeſtier zouden mogen ingeſlopen zyn, verbetert mogten worden, onder voorwaarde, dat zy zouden blyven binnen de palen van eene waarachtige onderwerpinge: doch dat zy het opnemen der wapenen tegen den vorſt kwaad keurden.

Zy bidt den koning het oor te lenen aan de klagten der groten.

Ondertuſſchen ſchreven die van den Raadt, welke te Londen waren, des anderen daags aan die van Windſor, om de zelve aan hun ſnoer te krygen. In dezen brief ſtonden verſcheide beſchuldigingen tegen den beſchermheer, zo wel ten opzichte van zyn gedrag in de byzondere verrechtingen, als van het beſtier der ſtaatszaken. Zy verzochten vervolgens, dat hy de krygsbenden, die hy geworven hadt, zou laten gaan, en van het hof vertrekken, om geen hinderpaal in den weg te brengen tot de hervorminge, welke in den Staat nodig diende gemaakt te worden. In dien gevalle boden zy aan zich by de heeren van Windſor te voegen, om gelykelyk te arbeiden de macht van den vorſt te handhaven, en de ruſt in het koninkryk te herſtellen. Doch byaldien men weigerde hen op dit verzoek genoegen te geven, betuigden zy, dat hen de onheilen, welke daar uit den tegenkanters zouden mogen overkomen, niet moeſten geweten worden, verklarende, dat zy dan alles zouden in het werk ſtellen, het geen kon ſtrekken om hen daar over te ſtraffen, en het vaderlandt te behouden.

Zy vermaant de groten tot onderwerping.

Brief van de heeren van Londen aan die van Windſor.

De brief, dien zy den koning toezonden, was zo vermetel niet. Zy klaagden in den zelven met eerbiedigheit over het bericht, door den geheimſchryver *Petre* gedaan, als of de koning aan hunne getrouwheit zou getwyffelt hebben, waar van zy zo vele blyken aan wylen den koning, hoogloffelyker gedachteniſſe, gegeven hadden. Zy voegden daar by, den zoon niet minder genegen te zyn dan den vader, en dat zy gereed waren in alle ontmoetingen, ten koſte van goedt en bloedt,

Een andere van de zelve aan den koning.

1549. daar van blyken te geven, roepende Godt daar over tot getuige aan, zeggende alleen byeen geweest te zyn om te beraadslagen tot behoudenisse van den Staat en den geheiligden persoon des konings. Vervolgens kwamen zy tot eene ontleding der stukken, die den beschermheer betroffen. Zy zeiden, „ Dat zy hem, als oom van hunnen ko-
Zy beschuldigen den beschermheer, en doen betuiging van gehoorzaamheit.
„ ning, in achting hielden, en dat zy hem in al-
„ les zo veel ontzien hadden, als het met de waar-
„ digheit hunner ampten hadt kunnen bestaan.
„ Dat het alleen aan hem hadt gestaan om eene
„ volmaakte eendragt in den Raadt te hebben:
„ doch dat zyne staatzucht zodanig was, dat hy
„ zich niet verwaardigde hunne raadgevingen in
„ te nemen, willende alleen naar zyn eigen hoofdt
„ te werk gaan, zonder hen van iets verslag te
„ doen; dat zy te vergeefsch getracht hadden hem
„ aan de handt te doen komen; en dat zy, ziende aan
„ wat gevaar het koninkryk door zynen hoogmoedt
„ was bloot gestelt, genoodzaakt waren om zich
„ van een zo styf hoofdig man, en die niet dan
„ verderfelyke oogmerken hadt, af te scheiden.
„ Dat zy evenwel daar niet toe gekomen waren
„ dan na alvorens gezien te hebben, dat hy eene
„ krygsmacht op de been bragt om hen te druk-
„ ken; dat hun eedgenootschap alleen gemaakt
„ was om zyne ondernemingen te dwarsbomen,
„ en dat zy als getrouwe dienaars des konings wil-
„ den leven en sterven. Dat zy den geheimschry-
„ ver van staat, welken men hen hadt toegezon-
„ den, alleen hadden gehouden om een onwraak-
„ baren getuige te hebben van de oprechtheit hun-
„ ner goede meninge, alleen strekkende tot den
„ dienst des konings, welken zich te onttrekken
„ zy geen de minste reden betuigden te hebben".
Zy smeekten den koning zulks als eene oprechte waarheit aan te nemen, eindigende met een zeer hertelyken zegenwensch voor de langheit zynes zo dierbaren levens, het zelve waardiger schattende dan het hunne. Deze brief was getekent door vyftien Raadsheeren, onder het getal van welke de graaf van Warwik zich bevondt.

De beschermheer neemt een besluit aan de handt te komen.

De beschermheer, dezen brief gelezen hebbende, besloot voor dien sterken stroom te wyken, het zy uit liefde voor zyn vaderlandt, om des zelfs rust niet te storen, of uit natuurlyke zachtmoedigheit, gelyk zommigen willen, of uit lafhertigheit, maar het voorgeven van anderen. Misschien zou hy by het volk, dat hem beminde, wel steun gevonden hebben om de groten, wier haat hy zich alleen door het begunstigen der gemeente hadt over den hals gehaalt, het hoofdt te bieden: doch hy vondt raadzamer dit liever by onderhandeling dan door de wapenen te beslissen.

Geeft blyken van lafhertigheit.

Daar zyn 'er, die zeggen, dat hy twee brieven schreef, den eenen aan den grave van Warwik, en den anderen aan dat gedeelte van den Raadt, het welk zich te Londen onthieldt; dat hy zich in den eenen en den anderen van uitdrukkingen bediende, die weinig met zyne waardigheit overeenkwamen, ja zo verre, dat hy zich tot het doen van schandelyke jammerklagten liet vervoeren; en in plaats van dezen omkeer met eene onverschrokkenheit, die bekwaam was zyne vyanden voor het hoofdt te stoten, door te staan, gaf hy zich in hunne handen over met eene blohertigheit, die zyne beste vrienden den moedt deedt verliezen. Deze brieven worden niet gevonden, maar wel een geschrift, met zyne handtekening, dat hy den koning aanboodt, om hem te verzoeken de voorwaarden van het vergelyk, het welk hy zynen vyanden voorstelde, goed te keuren. Hy beroept zich met den aanvang op zyne onschuldt, „ *welke hem*, zegt hy, *veiligt tegen de beschuldigingen, die men tegen hem inbrengt.* Hy voegt 'er by, *dat zyne gematigtheit zyne beschuldigers niet minder moet gerust stellen, die niets van wegens zyne gevoeligheit te vreezen hebben.* Voortgaande zegt hy, *dat deze zaak hem om de kwalyknemendheit der zamengezworenen alleen ontrust; dat hun heimelyke handel en verstandhouding hem doen vreezen voor den persoon des konings, meer dan voor den zynen, en hem verplichten voorzorge te dragen. Dat hy zyne orders slechts gegeven heeft om van eene geringe wacht verzorgt te worden, die het volk van Londen niet in verlegenheit kan brengen, waar tegen hy ook geen oogmerk heeft om 'er zich van te bedienen. Dat hy kortom geen oorzaak van binnenlandsche beroerten wil wezen, noch zelfs den genen, welke de zelve zoeken te verwekken, ten voorwendsel dienen; dat hy zich met goeder herte onderwerpt, tot het onderzoek van hunne beschuldigingen, aanzeent rechtoffenende en onzydige vierschaar; dat hy in dezen zyn gezag niet begeert te laten gelden, en toestemt, dat hunne verschillen door twee scheidsmannen van hen, en door een gelyk getal van zynen kant, geoordeelt worden.* Hy verzoekt vervolgens den koning, het vonnis, dat 'er uitgesproken zal worden, goed te keuren, en om het meer gezag by te zetten verzoekt hy, dat het aanstaande Parlement het zelve bekrachtige. Het is waar, dat hy begeerde, dat de onderhandeling te Windsor zou geschieden: doch hy smeekte den koning een vrygeleide te verlenen aan twee scheidsmannen, die de edelen derwaarts zouden willen zenden, en om een gevolg van twintig personen voor elk, met alle veiligheit, die zy raadzaam zouden oordeelen te verzoeken. De aartsbisschop van Kantelberg, *Paget* en *Smith* voegden uit hunnen name nog een brief by dit geschrift, dat de koning, met aanbieding van een vrygeleide, afzondt. De ridder *Hobby*, onlangs van zyn gezantschap uit Nederlandt te rug gekomen, wierdt daar mede belast. Het antwoordt, dat de vyanden des beschermheers aan den koning deden, en aan de drie leden van den Raadt te Windsor, geeft te kennen, dat zy besloten hadden hem van kant te helpen.

Antwoordt.

Antwoordt der groten van Londen op des konings brief.

Het grootste gedeelte van den brief, dien zy aan den koning schreven, behelst niets anders dan herhaalde betuigingen van hunne getrouwheit, en van hun leedwezen, dat de koning daar aan twyfselt. Zy klagen, dat men hen de verdeeldheit van den Raadt toeschryft, en leggen daar van de schuldt op den hertog van Sommerset. Zy tonen aan, „ Dat men hen geenzins kan houden voor verstoorders; hen, die zich houden aan den uitersten wille van wylen den koning, en dat die geen „ het zelve te buiten gaat, welke alle deze wanorders veroorzaakt. Zy beweeren, dat de „ Raadt, wiens leden deze zo wyze en voorzichtige vorst hadt benoemt, beruste in alle des „ zelfs Raadsheeren, of in het grootste getal, en „ niet in twee of drie, welke zich van de anderen „ hadden afgescheiden, en dat het dus de vergadering van Londen was, bestaande toen ter tydt „ uit twee en twintig personen, die dit voortreffelyk ligchaam uitmaakte, en geenzins de drie, „ welke de beschermheer by zich hadt gelokt: dat „ zy derhalven den koning smeekten aldaar te willen komen voorzitten, om die vergadering vorders allen haren luister by te zetten, en om tefens van de zelve te erlangen zodanigen bystandt, als de vorst van hunnen yver en van „ hunne onderwerpinge kon verwachten". *Het zy ons geoorlooft te spreken*, vervolgden zy, *wy kunnen zonder droefheit niet beschouwen, dat uwe Majesteit meer betrouwen heeft op eenen man, dan op de overigen van den Raadt. Maar als wy aanmerken de seldzame hoedanigheden, Sire, waar mede Godt U verëert*

1549.

1549. *vereert heeft, en voornamentlyk die koninklyke goedheit, welke in de eerſte jaren van uwe regeringe uitblinkt, zyn wy overtuigt, dat Gy onze getrouwheit kent, en de zelve kennende, ons al de tederhertigheit van een goedertieren vorſt toedraagt. Wat den hertog van Sommerſet belangt, wy hebben geen byzondere verſchillen met hem om ſcheidslieden te benoemen: doch een lidt van den Raadt zynde ſtaat hy ook onder des zelfs recht, en moet voor den zelven zyn gedrag verantwoorden. Indien hy zo veel yver voor uwe Majeſteit hadt, als hy voorgeeft, en zo een ſtipt nakomer van zyne eeden; voorts zo gezet op de uitvoering van den uiterſte-wille van wylen den koning, en op de handhavinge van de wetten des koninkryks, als hy wil doen geloven, zou hy daar van blyken geven, die hem wel haaſt voor de ganſche wereldt zouden gerechtvaardigt hebben. Laat hy de macht van den Raadt erkennen; zich de wetten onderwerpen, en zyne troepen afdanken: dan zullen wy naar middelen omzien om ons by uwe Majeſteit te zamen te vereenigen: gelyk wy ook hopen, dat onze verdeeldheden eens een einde mogen nemen. Doch indien hy anders te werk gaat, kunnen wy niet geloven, dat zyne voornemens rechtmatig zyn, en zullen ophouden hem na dezen als onzen beſchermheer aan te zien, en onwaardig achten eene zo roemruchtige waardigheit, waar mede hy alleen door de toeſtemminge der uitvoerders van den uiterſte-wille van wylen den koning vereert is geworden, die van hun recht wel hebben willen afſtaan, onder voorwaarden, die hy verbroken heeft. De eerſte dier voorwaarden verplichtte hem niets te doen dan met goedvinden van deze doorluchtige vergadering, maar zonder daar acht op te geven matigt hy zich het ganſche gezag aan. Dus is het billyk, dat de Raadt die rechten wederom tot zich trekke, om dat een van des zelfs leden, zyn ampt misbruikende, eene macht, welke hy alleen by goedkeuring van de anderen moeſt oeffenen, onafhankelyk wil maken.* Tot beſluit zeiden zy, dat dit de eenigſte klagten nog niet waren, die zy tegen den hertog van Sommerſet hadden; maar dat het onderzoek daar van voor dezen tydt te laſtig zynde, zy dit zouden ſparen, en den koning, als zy de eer van des zelfs tegenwoordigheit genoten, daar verder kennis van geven.

Zy verwerpen de aanbiedingen des beſchermheers.

Wat zy van hem eiſchen.

Hunne bedreigingen, indien hy niet gehoorzaamt.

De brief, dien zy aan den aartsbiſſchop van Kantelberg, en aan twee andere heeren * ſchreven, ſtrekte alleen om hen kennis te geven van den gene, dien zy aan den koning geſchreven hadden: tot welken zy hen overwezen, om van het beſluit des Raads onderrecht te worden, en om hunne gevoelens daar naar te ſchikken. Zy klaagden vervolgens over hunne wegloping, en dat zy, leden des Raads zynde, zich aldus van den zelven hadden afgezondert. Zy verweten hen, dat zy door hunne tegenwoordigheit de wegvoering van den perſoon des konings naar Windſor, en de wacht van de huisbedienden des hertogs van Sommerſet, die men dien jongen vorſt gegeven hadt, hadden onderſteunt. Zy vermaanden hen gedachtig te zyn den plicht hunner ampten, om deze vremdelingen, wier getrouwheit hen verdacht was, te doen vertrekken, en niemandt den perſoon des konings te laten naderen dan zyne eigene officiers; met aanzegging, dat zy verantwoordelyk zouden wezen wegens de onheilen, welke uit hunne onachtzaamheit zouden mogen ontſtaan. Voor het overige verzekerden zy hen, zich met gematigtheit ten opzichte van den hertog van Sommerſet te zullen gedragen, en in hunne wyze van doen te zullen laten blyken alle zachtheit, die hun aanzien zou toelaten voor hem te hebben; wel verre van hem met die wreedheit te behandelen, waar van zy kwalyk namen mede beſchuldigt te zyn. Hun brief eindigde met

* *Paget* en *Smith.*

Een andere brief van den Raadt aan de groten te Windſor.

een wenſch van hen weder met het ligchaam der vergaderinge vereenigt te zien, om te zamen mede te werken tot behoudeniſſe van des konings gezag en de ruſt van den Staat. 1549.

De drie Raadsheeren lieten dit niet onbeantwoord, en men ziet nog het oorſpronkelyke van den brief, dien zy ſchreven †. Men bleef voornamentlyk ſtaan op het verwyt, dat de groten van Londen hen gedaan hadden, van te dulden, dat de huisbedienden des hertogs van Sommerſet by den koning waren, en op het woordt van *wreedheit*, waar van de zelve groten klaagden dat men zich, van hun gedrag ſprekende, bedient hadt. Zy hielden zich aan den ridder *Hobby*, dien zy met hunnen brief belaſt hadden, om hen te doen verſtaan, wat zy tot hunne verdediging op deze twee voorwaarden zeggen moeſten. Belangende de nodiging van zich zonder uitſtel naar Londen te begeven, verzochten zy de heeren, die daar waren, in overweging te brengen, of het niet raadzamer zou wezen, dat eenige van hen te Windſor kwamen, hen aantonende, dat men aldaar mogelyk met meer ruſt aan een vergelyk, dat de goede verſtandhouding tuſſchen den beſchermheer en de andere leden van den Raadt moeſt herſtellen, zou kunnen arbeiden. Zy zeiden, „ dat dit „ eene voorafgaande noodzakelykheit was om tot „ de vrede te komen, en dat zy van dien ſtap al„ les hoopten". De geen onder hen, die kontrolleur van des konings huis was †, voegde 'er by, dat hy terſtondt bevel zou geven om hen een vertrek te vervaardigen, en dat zyne amptgenoten, noch hy, aan hunne komſt twyffelden.

† Zie de Verzamelingen van *Burnet*.

Die van Windſor verzoeken hen, gezanten af te laten gaan om aan een vergelyk te arbeiden.

† *Paget.*

Zy vonden zich nochtans bedrogen. Wat moeite ook deze drie wyze ſtaatsmannen hadden aangewend, konden zy echter de rampſpoedige gevolgen dezer verdeeldheit niet verhinderen. Men ontdekt daar van twee oorzaken: de bitterheit der vyanden van den beſchermheer, en des zelfs eige laſhertigheit. De weinige kloekheit, die de beſchermheer liet blyken, verflaauwde den yver zyner vrienden, en de genen, die hem van kant zochten te helpen, ſtelden alles in het werk om zynen ondergang te verhaaſten. Zy ſtrooiden geruchten uit, welke, hoe valſch zy ook waren, echter voor waarachtig wierden aangenomen. Hy wierdt beſchuldigt gezegt te hebben, dat indien men beſtondt hem te doen ſterven, de koning voor hem zou omkomen. Men voegde daar by, dat hy zyne officiers en huisbedienden gewapent hadt, met toeleg om den vorſt buiten het koninkryk te vervoeren. Op deze en diergelyke beſchuldigingen, die geen grondt hadden, als beuſeltaal, van alle bewyzen ontbloot, zette de Raadt, die zich te Londen onthieldt, de zaak voort: ten ſlotte worden 'er gene bewyzen gevonden, noch in de acten van het rechtsgeding, noch in de dagregiſters van den Raadt.

Geruchten, die tegen den beſchermheer worden uitgeſtrooit.

Ondertuſſchen deden deze eenzydige rechters, waar van het grootſte gedeelte volſlage vyanden waren van den hertog van Sommerſet, dezen laſter dienen tot een grondſlag van zyne veroordeelinge, en achtten hem onwaardig langer beſchermheer te wezen. Zy deden een gedrukt bevel uit des konings name afkondigen, waar by allen onderdanen verboden wierdt den hertog van Sommerſet te gehoorzamen, of eenige acht te geven op de orders, die door zyne handt ondertekent waren, ja zelfs wanneer zy des konings handtekening, dien hy gevangen hieldt, daar by zagen. Zy vermaanden vervolgens alle oprechte Engelſchen, die den roem der natie ter herte namen, om zich by den Raadt te voegen, en deden betuigingen van onſchendbare trouwe voor den koning, en van hunne op-

De Raadt te Londen doedt eene acte tegen den beſchermheer afkondigen.

1549. rechte welmenendheit voor het volk. Zy ſchreven ook drie brieven, een aan den koning, een aan zyne officiers, en den derden aan den beſchermheer zelve; doch zeer verſchillende van ſtyl. De eerſte, opgeſtelt in beleefde uitdrukkingen, was vol ſchone beloften en verzekeringen van hunne goedwilligheit; de twee andere behelſden geheel tegenſtrydige dingen. Zy vertoonden de hardnekkigheit des hertogs van Sommerſet, zyne heerſchzucht en gierigheit; zy beſchuldigden hem het koninkryk, gedurende den ſchromelyken toeſtandt der binnenlandſche beroerten, en de minderjarigheit des konings, ingewikkelt te hebben in den oorlog met Schotlandt; dat hy de Engelſchen alle hunne voordeelen, niet alleen in dat koninkryk, maar ook in Vrankryk, door zyne onachtzaamheit, bedriegeryen en onbekwaamheit hadt doen verliezen. Zy zonden ter zelver tydt aan den koning en de groten, die te Windſor waren, af de ridders *Wingfield*, *St. Leger*, en *William*. Deze afgezondenen waren nergens anders mede belaſt dan met pligtplegingen: doch hadden een byzonder bevel om den beſchermheer in het oog te houden, en te beletten, dat hy ergens henen ging. Men wil, dat zy de zelve order hadden omtrent de ridder *Smith*, geheimſchryver van ſtaat, en omtrent eenige andere bedienden, die hen verdacht waren. Des anderen daags begaf zich de ganſche Raadt van Londen naar Windſor, behalven de graaf van Warwik, die uit doorſlepe ſtaatkunde de anderen, na dat hy hen in beweging hadt gebragt, liet werken, voornemens zynde hun gedrag te wraken, indien de zaak niet wel uitviel, of zich daar van te bedienen, indien de zelve een gelukkigen uitſlag hadt. Deze heeren groetten den koning, en het masker tegen den beſchermheer afleggende, ſchetſten zy hem af als een gevaarlyk man, wiens macht byna gene palen hadt, en wiens heerſchzucht zich nog veel verder uitbreidde. Zy gaven hem te verſtaan, dat de beveiliging van zyn perſoon, zo wel als die van den Staat, vereiſchte, dat het gezag, het welk men onvoorzichtelyk aan een enig man hadt toebetrouwt, moeſt verdeelt worden; dat zy daar omtrent niets anders in het oog hadden dan de behoudenis van den vorſt, die gevaar liep, en dat zy den koning zeer ootmoedig ſmeekten den hertog aan de gerechtspleging van den Raadt te willen overgeven. De koning bedankte hen voor hunne genegenheit, en gaf hen vryheit de gerechtspleging tegen den beſchermheer, die in een toren van het kaſteel opgeſloten zat, aan te vangen.

De zelve heeren laten gezanten afgaan naar Windſor.

De afgezondene ſmeeken den koning den beſchermheer te willen verlaten.

Hy wierdt des anderen daags verhoort, en vervolgens naar den Tour te Londen gebragt, alwaar hy gevangen bleef. Anderen * willen, dat hy te Londen eerſt ondervraagt is, en dat zyne inkomſt aldaar beter naar eene zegepraal geleek dan naar eene gevangenneming. Hy zat te paarde, en reedt tuſſchen de graven van Southampton en Huntington, wordende gevolgt van een hoop van drie honderd edelen, waaronder verſcheide Lords waren, alle koſtelyk uitgedoſcht. Op den brug gekomen zynde † ontmoette hy eene bende Duitſche ruiters, die hem volgde; en de burgery in de wapenen ſtaande ſchikte zich in twee ryën aan weêrkanten der ſtraten, daar hy doortrok. Hy wierdt te Sopherlane ontfangen door den Lord Major, de Sherifs, den rolbewaarder, en vele andere ridders, met een gevolg van officiers en wachten, die hem tot aan den Tour verſelden. Deze ſtatie hadt echter een geheel ander uitzicht dan om den beſchermheer eer aan te doen. De Raadt hadt niet bevolen, dat men zich in de wapenen zou ſtellen dan om te veiliger zyn, en de Lord Major en de Sherifs waren den gevangen alleen te gemoet gegaan om hem te kennen te geven, dat het volk zyne gevangenneming goedkeurde. Dus zag deze hertog, zo gelieft by de gemeente, aan welke hy van zyne zyde zo vele blyken van toegenegenheit hadt gegeven, zich van de zelve eensklaps verlaten. Een aanmerkelyk voorbeeldt onder duizend andere van de wiſpelturigheit eener ondankbare menigte, en dat ten leſſe moet dienen voor de genen, die der zelver genegenheit met al te veel drift zoeken te bejagen. De ridder *Smith* wierdt als een man, dien de Raadt geloofde geheel en al op des beſchermheers zyde te wezen, ook naar den Tour gezonden. 1549.

* *Hayward.*

Aankomſt des beſchermheers binnen Londen.

† Holborne bridge.

Hy wordt naar den Tour geleid.

Den zelven dag vertrok de koning van Windſor, en kwam te Hamptoncourt. Men gaf hem tot beſtierders zes Lords en vier ridders. De eerſte waren de marquis van Northampton, de graven van Warwik, Arundel, Rouſſel, St. John, en Wendword. Hun dienſt ging by beurten, en twee moeſten altoos tegenwoordig zyn by den koning. Wat het beſtier der ſtaatszaken belangt, het ganſche ligchaam van den Raadt hieldt de kennis daar van in het gemeen aan zich. De koning ging dien dag het middagmaal houden aan het huis Soutwark, in de plaats Suffolk. Na dat hy geſpyzigt hadt reedt hy te paarde door Weſtmunſter, gevolgt van eene prachtige hofſtoet, in zyn wezen geen de minſte ontſteltenis latende blyken wegens het gevangennemen van den beſchermheer; het zy dat hy misleid was door den valſchen yver der groten, of dat hy het misnoegen over eene zo ſtoute daadt ontveinſde.

De Raadt geeft den koning beſtierders.

Naauwlyks was de beſchermheer in den Tour gebragt, of de Raadt, zonder hem eenige uuren te vergunnen om te ruſten, en op zyne zaken te denken, zondt hem uit hunne vergaderinge gevolmachtigden toe, om zyn rechtsgeding op te maken. Zy raakten met hem eerſt in geſprek, als of zy alleen gekomen waren om hem te bezoeken, en hem hunnen dienſt aan te bieden, de betuigingen, die zy hem daar van deden, met hunne vertogen vermengende. Zy haalden de gedachtenis van vriendſchap op, welke zy elkander in het waarnemen van hun ampt onderling betuigt hadden, en wenſchten by zyne herſtellinge daar van de aanhouding te zien. Zy prezen de zorgen, die hy hadt aangewend tot de verligtinge des volks; en daar op ſchielyk van pryzen tot verwyten overgaande ſtelden zy hem voor oogen de misdaden, welke hem wierden te laſt gelegt wegens de toegevendheit, die hy voor oproerige gemeenten gehad hadde; wegens de afkerigheit, die hy den adel hadt betoont, en wegens de aanſlagen, welke hy tegen den koning en den Staat geſmeed hadde. Hun geſprek afbrekende boden zy hem de hoofdpunten van de beſchuldiging aan, die men tegen hem hadt opgeſtelt, en tot acht en twintig artykelen gebragt. De voornaamſte der zelven waren:

De Raadt zendt gevolmachtigden naar den Tour, om het rechtsgeding van den beſchermheer op te maken.

Zy bieden een geſchrift aan van de hoofdpunten zyner beſchuldigingen.

De artykelen daar van zyn 28 in getale.

„ Dat hy zich het aanzien van beſchermheer hadt gegeven ten nadeele van den uiterſte-wille van
„ wylen den koning, onder belofte van niets te
„ doen zonder de toeſtemminge van den ganſchen
„ Raadt. Dat hy ondertuſſchen, zo haaſt als
„ hy daar mede bekleed was, de trouw, die hy
„ gegeven hadt, verbrekende, al het gezag aan
„ zich hadt getrokken; naar zyn eigen welgevallen
„ bevelen gegeven; den loop der rechtsoeffeningen
„ geſtuit; de wetten verbroken, en van zynen
„ wille het koninkryk een wet gemaakt; dat hy de
„ misdadigers hadt beſchermt, en verſcheide deug-
„ nieten, om hunne moorderyen en diefſtallen in
„ hechtenis zittende, in vryheit doen ſtellen: dat
„ hy

1549. „ hy vele officieren onderhieldt, en hen tot het wer-
„ ven van krygsvolk volmacht verleende, slechts
„ door zyne handt ondertekent; dat hy zommi-
„ ge van de leden des Raads, die hem niet wel
„ aanstonden, onder valsche voorwendsels of van
„ onbekwaamheit, of kwaad gedrag, hadt ge-
* Requesten. „ bannen; dat hy de Kamer der verzoekschriften *
„ aan zyn huis hadt gehouden, om aldaar de za-
„ ken naar zyn believen te schikken; dat hy het
„ verkopen van ampten hadt ingevoert, als
„ als ook de Simonie omtrent de geestelyke be-
„ dieningen, en dat men zo min naar de eerste als
„ de laatste kon staan, of daar moesten onbehoor-
„ lyke sommen voor betaalt worden; dat hy de
„ munt hadt vervalscht; het volk tegen den adel
„ opgehitst; bevelschriften uitgegeven tegen de
„ afschuttingen; de oproerigen aangemoedigt om
„ de zelve omver te werpen; den oproer, die 'er
„ uit ontstondt, begunstigt, en in plaats van den
„ zelven in den beginne te stuiten, de muitelingen
„ de stoutheit ingeboezemt van zich, aanmerken-
„ de de straffeloosheit der eerste schuldigen, te
„ vermenigvuldigen; dat hy hen zelfs hadt ver-
„ zocht hunne onderneming door te zetten; hen
„ van geldt voorzien, door grote beloften onder-
„ steunt, en door de hope van bevryding van alle
„ rechten der groten gevleit wordende; dat hy
„ opentlyk het opnemen der wapenen door de op-
„ roerigen hadt gerechtvaardigt, van welker op-
„ standt hy de gierigheit des adels oorzaak hadt
„ gemaakt, en gezegt, dat zy te verschonen wa-
„ ren van liever in den strydt te willen sneuvelen
„ dan van honger sterven". Zy voegden daar
by, „ Dat hy de versterking van Boulogne hadt
„ verwaarloost, en de kasteelen, die het zelve
„ beschermden, by mangel van nodige hulpben-
„ den derwaarts heen te zenden, hadt laten inne-
„ men; dat hy weinig dagen, voor dat hy gevan-
„ gen wierdt genomen, getracht hadde een in-
„ landschen oorlog te verwekken door oproerige
„ schriften, die men door het ganssche koninkryk
„ moest verspreiden, in hope van den Raadt door
„ dezen opstandt bezigheit te geven, en een soort
„ van afwending tot zyn voordeel te maken; dat
„ hy de Raadsheeren, te Londen vergadert, voor
„ verraders van Staat hadt doen uitroepen, en de
„ jonge heeren, die by den koning waren, ver-
„ zocht, hem het geheugen te versterken wegens
„ het gewaande verraadt, waar mede hy zyne
„ staatdienaars beschuldigde, om hen aan te moe-
„ digen daar te eeniger tydt gevoelig over te we-
„ zen; dat hy den koning schielyk van Hamp-
„ toncourt naar Windsor hebbende doen vertrek-
„ ken, dezen jongen vorst een schrik hadt ange-
„ jaagt, waar door hy ziek was geworden;
„ dat hy het volk de wapenen hadt doen opvat-
„ ten, als of de vyandt voor de poorten was; zy-
„ ne huisbedienden by dit landvolk gevoegt, en
„ de officiers des konings zonder wapenen gela-
„ ten. Eindelyk, dat zyn voornemen was, by-
„ aldien hy zich de zwakste bevondt, naar het
„ eilandt Jersey, of naar Guersey te vluchten".
Hem wierdt ook te last gelegt een toeleg gesmeed te hebben van den koning uit het koninkryk te vervoeren, en dat hy gezegt zou hebben, dat indien men op zyn leven toeleide, hy zyne doodt zou wreken op den vorst, welken hy eerst zou doen omkomen. Wy hebben deze twee laatste artykelen boven reets bygebragt, en der zelver valschheit in aanmerking gegeven. Met de overige te bewyzen liep het niet beter af. Echter liet men niet na de zelve voor zo vele bewezene stukken te houden, den beschermheer aan te manen daar van oprechtelyk de waarheit te bekennen, en te dringen, dat hy zou voorstellen wat hy daar op te zeggen hadde; het zy om de eenen te verkleinen, of om de anderen te verschonen. Ten einde hy dit nu zou mogen doen gaf men hem daar een afschrift van; en men zal in het vervolg zien, dat hy na verloop van twee maanden de laf hertigheit hadt van zich schuldig te bekennen, om zyn leven niet te verliezen, welkers behoudenis hy niet dan op deze schandelyke voorwaarde kon verkrygen. Zyne onschuldt, hoe zeer geprangt door eene afgedwongene bekendtenis, en door alle de beschuldigingen, die men hem op den hals werpt, steekt echter door. Men ontdekt daar in klaarlyk de verbitterdheit der groten. Die van den Raadt pogen zich te wreken over het gezag, waar van hy hen, in aanzien als beschermheer, ontzet hadde; en dit geeft gelegenheit tot het verwyt, dat zy hem doen van wegens zyne heerschzucht. De adel kan hem niet vergeven, dat hy de gemeenten tegen des 'zelfs geweldenarye heeft zoeken recht te doen; en dit is de oorspronk van al het geschreeuw der groten, die hem te last leggen den opstandt begunstigt, de beroerten van binnen grande gehouden, en alles in vuur en vlamme gezet te hebben. Zyne natuurlyke zachtmoedigheit rechtvaardigt genoegzaam zyne nagedachtenis tegen de getuigenissen, die alleen in den mondt van zyne tegenpartyders gevonden wierden.

1549.

Zy laten hem een afschrift van dit vertoog.

Aanmerking op de lafhertigheit en op het geweldt, dat men hem aandeedt.

Zie daar den hertog van Sommerset van alle zyne gewigtige bedieningen en van alle gunstbewyzingen ontbloot. Hy hadt minder omzichtigheit om zich in de zelve te handhaven, dan hy vlyt aanwendde om daar toe te komen. Tot vergoeding maakte hy een zo heerlyk gebruik van deze omkeering, dat hy geen reden hadt het verlies van zyn fortuin te beklagen. Hy hadt in zyne verheffing niet meer kunnen behalen dan den roem van een beroemd veldheer, of bekwaam staatsdienaar: nu bekwam hy in zyn ongeval dien van een deugtzaam man, indien niet zo luisterryk, echter onvergelykelyk bestendiger dan de eerste. Hy zonderde zich in zyne gevangenisse geheel en al tot de Godvrucht af. Het lezen van stichtelyke boeken, en de overdenkingen van Christelyke plichten waren toen zyne eenigste bezigheit. Hy liet een Latynsch werk van de geduldigheit in het Engelsch vertalen; voegde daar by eene Voorreden, en drukte zich over de vertroostinge, die hy in het lezen van dit boek gevonden hadt, zo levendig uit, dat men ligt kon merken, dat hy 'er waarlyk van aangedaan was. *Petrus Martyr* schreef hem een langen brief in het Latyn om hem te vertroosten, en alle de Hervormden in het algemeen namen deel in zyn ongeluk.

Hy wordt van alle zyne ampten afgezet.

Het goed gebruik, dat hy maakt van zyn ongeval.

De Hervormden beklagen hem.

De oude Roomschgezinden in het tegendeel sprongen op van blydschap. Die ganssche party greep weder moedt, en meende machtig genoeg te zyn eerlang den grondt te herwinnen, dien zy verloren hadt. Zy zagen aan hun hoofdt den grave van Southampton, een hevig voorstander der Roomsche kerke, en dachten den grave van Warwik tot de zelve belangen over te halen. Zy twyffelden niet, of de yver des eersten zou hem stoute dingen doen ondernemen, en vleiden zich, dat de dapperheit des laatsten de zelve ter uitvoeringe zou brengen. Zy hadden het oog ook op den hertog van Nortfolk, die altoos gevangen bleef. Men deedt een voorslag om zyn rechtsgeding weder over te zien, waar van het vonnis, naar men zeide, onrechtmatig en te straf was, en aan zyne vrylatinge te arbeiden; daar by voegende, dat de euveldaden, die hy mogt begaan hebben, door de langdurigheit zyner gevangenisse genoegzaam geboet waren. Eindelyk, men

De Roomschgezinden verheugen zich.

Zy wenden hun vermogen aan om den hertog van Nortfolk in vryheit te stellen.

1549. men trachtte de gemoederen te bewegen door des zelfs hoge geboorte, gewigtige dienſten, en door een ouderdom, die hem achtbaar maakte. De familie der *Seymours* kreeg ook de ſchuldt van het ongeval van dezen heer, en men dacht hem uit de gevangeniſſe te zien gaan zo als de hertog van Sommerſet daar in wierdt gebragt: doch deze voorſlag hadt geen gevolg, zonder dat men weet waarom.

Gardiner ſchryft uit zyne gevangeniſſe aan den grave van Warwik.

Dus kwam men allerwegen van daan by den grave van Warwik. De biſſchop van Wincheſter ſchreef aan hem uit zyne gevangeniſſe, om hem over de verdelginge der tyrannyë geluk te wenſchen (dus noemde hy den val van den beſchermheer) waar van hy den roem aan dezen Lord toeſchreef. Hy vermaande hem voort te gaan in het gene hy zo gelukkig begonnen hadt; hem met eenen ſmekende, dat, byaldien zyne gewigtige bezigheden hem toelieten aan een ongelukkig kerkvoogdt te gedenken, die te onrecht vervolgt was, hy de deuren van zynen kerker geliefde te doen openen. *Bonner* wilde ook zo eene gunſtige gelegenheit waarnemen. Hy wiſt, dat de graaf van Warwik en de aartsbiſſchop van Kantelberg gene goede vrienden waren, en geloofde, dat dit misverſtandt hem zou bewerken de gunſt van den eerſten in het verkrygen van de weder-overzieninge van het vonnis, dat de andere tegen hem gegeven hadt. Hy ſchreef 'er over aan den grave, en boodt ter zelver tydt een ſmeekſchrift aan, ten einde zyn appel mogt aangenomen worden. Ondertuſſchen kwamen velen, gelovende, dat het 'er met de hervorminge in het geheel toe lag, of dat de zelve door het gevangennemen van den hertog van Sommerſet was afgebroken, niet meer in de kerken, daar men den dienſt deedt naar den nieuwen kerkregel *, en namen de vryheit op zommige plaatſen den zelven naar de oude gewoonte te laten verrechten. Zy waren alle zeer verwondert, als zy weinig dagen daar na den graaf hunner vyanden party zagen aannemen. Dit geſchiedde minder door eene beweegreden van Godsdienſt, dan van ſtaatkunde: gelyk zulks onder de volgende regering zal blyken. Hy veinſde ondertuſſchen een yverig Proteſtant te zyn, in hope van des te ligter des jongen vorſten geeſt in te nemen, wiens hert hy wiſt naar dien kant over te hellen, en zette het ontwerp van de hervorminge met hevigheit voort. Hy hadt zich van den yver der oude Roomſchgezinden bedient om den ondergang des hertogs van Sommerſet te bewerken; maar dit thans te boven gekomen zynde keerde hy hen de rug toe, pogende alleen tot een groot vermogen op te ſteigeren, hoedanig een hy den beſchermheer tot eene misdaadt hadt aangerekent. Met dit denkbeeldt ganſch vervult zag hy noch naar den biſſchop van Wincheſter, noch naar *Bonner* om. De eerſte wierdt in zyne gevangeniſſe vergeten; men gaf nieuwe rechters aan den tweden: doch daar wierdt geen de minſte ſtap gedaan om hen des zelfs belangen aan te bevelen. Zyn appel wierdt niet aangenomen, en zyn vonnis beveſtigt. De graaf van Southampton zelf, van zo veel groter aanzien als die twee kerkvoogden, en die ook meer dan zy op de fortuin van den grave van Warwik hadt ſtaat gemaakt, wierdt niet beter gehandelt. Hy hadt gedacht de waardigheit van kancelier wederom te bekleden, of dat men hem van deze of gene ampten van den beſchermheer bedeelen zou, om zyn verlies daar van te vergoeden. Ondertuſſchen verkreeg hy noch het een, noch het ander. Deze regeerzuchtige en driftige man kon dien hoon niet verkroppen, welke hem onverdragelyker voorkwam dan het verlies van zyn ampt, waar van hy gedurende des beſchermheers beſtier ontzet was geweeſt. Om zich daar over te wreken zocht hy eene zamenrotting te maken tegen den grave van Warwik: doch zyne heimelyke handelingen wierden ontdekt. Dus verliet hy het hof, en ſtierf, het zy van hertzeer, of van wanhoop, in de maandt July des volgenden jaars. Zommigen willen, dat hy zich vergeven zou hebben.

* *Liturgia.*

Warwik gelaat zich, als of hy goed Proteſtantſch was.

Hy keert den Roomſchgezinden de rug toe.

De graaf van Southampton maakt eene zamenrotting tegen hem.

Deszelfs heimelyke verſtandhouding wordt ontdekt, en hy ſterft van hertzeer.

De Proteſtanten in het tegendeel zagen, door het bevel van met de hervorminge voort te gaan, wederom een ſtraal van hope uitſchieten. Men hadt nog niet werkzaam geweeſt aan de plegtigheden van de ordeningen. Het Parlement gaf, om dit te bezorgen, aan de daar toe benoemde kerkvoogden en Godgeleerden laſt om daar in zodanige verbeteringen te maken, als zy raadzaam zouden oordeelen.

Het ontwerp der hervorminge wordt voortgezet.

De Raadt zendt nieuwe gezanten aan den keizer.

Alvorens, en zo haaſt als de beſchermheer in den Tour was gebragt, hadt de Raadt gedacht op de zake van Boulogne, en op de onderhandeling van *Paget* by *Karel* den V. Zy vaardigden derhalven nieuwe gezanten aan den keizer af, om te herhalen de aanbiedingen, welke *Paget* in laſt hadt gehad, maar waar in zy niet konden geloven dat hy zich getrouwelyk gekweten hadt. De ridders *Cheyney* en *Hobby* wierden met dit gezantſchap vereert. Zy ſtaken naar Vlaanderen over, kregen gehoor by den keizer, en ſtelden hem voor, Boulogne onder zyne beſcherminge te nemen. Vervolgens vroegen zy verlof om ter verdediging van die veſting twee duizend ruiters en drie duizend voetknechten in zyne ſtaten te mogen werven. Deze vorſt gaf hen een verplichtend antwoordt, doch in algemene uitdrukkingen. Belangende de zaak in het byzonder, wees hy hen over, gelyk hy den ridder *Paget* gedaan hadt, tot den biſſchop van Arras, zich verſchonende wegens de verbinteniſſen, die hy met Vrankryk hadt aangegaan. Zy kregen van dien ſtaatsman het zelve antwoordt als *Paget*: doch dit geſchiedde met nog al meer koelheit. Daarenboven zeide *Granvelle*, wanneer zy affcheidt van hem kwamen nemen om weder te vertrekken, rond uit tegen hen, dat 'er een onverzettelyke hinderpaal was om tot het bondgenootſchap te komen, waar van zy wegens hunnen koning den keizer een voorſlag deden, namentlyk die van den Godsdienſt; dat men of de veranderingen, die men ſedert de doodt van *Henrik* den VIII gemaakt hadt, wederom te recht moeſt brengen, of nooit ſtaat maken op eene volkome verſtandhoudinge tuſſchen den koning *Eduard*, aanlegger van deze nieuwigheden, en den keizer. Zie eens, hoe de Raadt door het bericht, dat de afgezanten by hunne te rug komſt deden, overtuigt wierdt van de getrouwheit van *Paget* in zyn gezantſchap. Dus niet meer aan het beſluit des keizers kunnende twyffelen, ſtelden zy vaſt naar de aanbiedingen van Vrankryk te luiſteren: zo dat zy tot de zelve gedachten komende, die zy den beſchermheer voor eene misdaadt hadden aangerekent, wel zagen, dat 'er geen ander middel was om Engelandt te beveiligen, dan Boulogne over te geven. Zy gedroegen zich daarom echter niet te redelyker omtrent den hertog van Sommerſet.

Bonner doedt het zelve.

Zy bekomen het zelve antwoordt als de Lord *Paget*.

Voor dat men met den Allerchriſtelyken koning in onderhandeling kwam, opende het Parlement zyne zittingen, die den 4 November een aanvang namen. De zaak van de kerkplegtigheden wierdt daar beſloten, eerſt in het Huis der Gemeenten, waar van daan ze vervolgens in het Hogerhuis wierdt overgebragt. Ze ging daar door, in weêrwil der tegenkantingen van de biſſchoppen van

Het Parlement herkrachtigt den nieuwen kerkregel.

1549. van Durham, Carlile, Worceſter, Chicheſter, en Weſtmunſter. Den koning wierdt macht verleent om zodanige ordening, als zes kerkvoogden en zes andere Godgeleerden naar zyne verkiezinge zouden mogen opſtellen, onder het groot zegel in het openbaar te brengen.

Eene der voornaamſte pogingen van het Parlement was om de bewegingen der gemeenten in de provincien te ſtuiten, en den adel te dekken tegen hunnen moedwil. De opſtandt van den voorleden jare, rakende de affchuttingen, gaf gelegenheit tot deze bedenkingen, en het Parlement meende geen bekwamer tydt te kunnen uitvinden dan gedurende de afwezendheit des beſchermheers, dien hevigen voorſtander van des volks vryheit. Het Raadsbeſluit begint met de ongeoorloofde byeenkomſten af te ſchaffen, onder het getal van welke gebragt worden die van twaalf perſonen, die men zou mogen vinden zamen ſprekende van zaken van ſtaat, en de welke zouden weigeren zulks te laten op de eerſte aanzegginge, die hen van wegens den magiſtraat daar over gedaan wierdt. Zodanige vergaderingen verboodt men, en die de zelve bywoonden wierden ſchuldig verklaart aan de misdaadt van gekwetſte hoogheit. Het was ſlechts om tot de affchuttingen te komen. Men onderwierp aan de zelve ſtraffe de genen, die de omheiningen en palen der afgeperkte landeryen omver haalden; die het volk op het gelui der klokken of het aanſteken van vuurbakens byeen verzamelden, en die voorzeggingen uitſtrooiden, welke bekwaam waren een opſtandt te verwekken, of gaande te houden. De boete was 130 guldens voor de eerſte overtreding: tegen de twede ſtondt eene eeuwige gevangenis, met verbeurte van have en goedt.

Bevelſchrift tegen de ongeoorloofde byeenkomſten;

Tegen de verwoeſters der affchuttingen;

Deze wet wierdt gevolgt door eene andere tegen de landlopers; een volk, dat bekwaam is om in tydt van oproer voor aanbrengers en verſpieders te dienen. Men herriep de wet, die tegen hen in het voorgaande Parlement gemaakt was, wordende de zelve voor al te ſtraf gehouden, en men hieldt zich aan de gene, die onder *Henrik* den VIII plaats hadt gehad. Om die wet werkſtellig te maken tegen land- en leeglopers, zonder de ware armen te verongelyken, droeg men zorg, dat de laatſte geholpen wierden. Men beſtelde de verminkten in de gaſthuizen, en beſchafte werk aan de anderen. Dus waren het alleen luiaards en ongebondenen, waar op de ſtrafheit van dit beveſchrift hare betrekking hadt; een volk, dat geen mededogen of openbare liefdegaven waardig is. Men ſtelde zekere bedienden aan om de armen alle maanden eens te bezocken, en hen over te wyzen tot hunne parochie, om aldaar van levens nooddruft verzorgt te worden. Men deedt hen derwaarts met zekerheit brengen, en ſtelde ten dien einde gerechtsdienaars aan, die men konſtapels noemde.

Tegen de landlopers.

De biſſchoppen vernieuwden in dit Parlement de klagten, die zy in het andere gedaan hadden tegen de onheiligen en ergerlyk levenden, welke zich alle dagen vermenigvuldigden. Zy ſchreven dit onheil toe aan de machteloosheit van de kerkelyke rechtsoeffening, en deden daar op de zelve vertogen, als zy reets gedaan hadden; ontmoetten ook de zelve tegenſpraak. De groten waren hen in het eerſt gunſtig, en men ſtelde in der zelver Kamer een ontwerp van eene wet voor, rakende dit ſtuk, doch het zelve wierdt op de eerſte lezinge verworpen, als gevende de geeſtelykheit te veel macht. Zy ſtelden 'er een op, dat veel gematigder was, en zonden het aan het Lagerhuis, alwaar het twee maal gelezen, en daar na van de handt gewezen wierdt. Men hadt onder de vorige regeringen zo vele kwade gevolgen gezien van de al te uitgeſtrekte macht der biſſchoppen, dat men eer dacht de zelve te beſnoeien dan te vergroten. Dus wel verre van aan reglementen te arbeiden, die hen meer gezag gaven, dan de hervorming hen hadt toegelaten, dacht men alleen het zelve binnen vaſte en zekere palen te beperken. Om die reden haalde men weder voor den dag het ontwerp, dat in het vyf en twintigſte jaar der vorige regeringe was opgeſtelt, om twee en dertig gevolmachtigden te benoemen tot vaſtſtelling der kerkelyke wetten, en het Parlement gaf de zelve te benoemen aan *Eduard*, gelyk dat, het welk onder *Henrik* den VIII gebouden wierdt, het welk die benoeming aan dien vorſt hadt gegeven. Het beval ook, gelyk het eerſte hadt gedaan, dat de eene helft zou genomen worden uit de geeſtelykheit, en de andere helft uit het ligchaam der leken. Het verſchilt hier maar in, dat de zeſtien kerkelyken van het eerſte Parlement gelykelyk moeſten genomen worden uit het Hoger- en het Lagerhuis der geeſtelykheit, in plaats dat het twede raadzaam vondt, maar vier uit het eerſte en twaalf uit het twede te nemen. Deze twee en dertig gevolmachtigden kregen laſt binnen den tydt van drie jaren kerkwetten op te ſtellen, daar de kerk van Engelandt zich van moeſt bedienen. Het Parlement voegde daar by, dat deze reglementen moeſten gebragt worden aan beide de Huizen, de welke als dan zouden zitten; dat byaldien de zelve de wetten des koninkryks niet bemadeelden, men de zelve de kracht eener wet zou byzetten, en dat zy meer en meer hun gezag zouden aannemen, doordien de koning, gevende daar toe zyne goedkeuring, het groot zegel aan de zelve zou doen hangen. De Gemeente gaf een ander ontwerp in, om de ſtoutheit der genen, die onder het volk of op de predikſtoelen gevaarlyke en oproerige gedachten voorſtelden, met de doodt te ſtraffen. Die van het Hogerhuis bevonden dit verbodt te ſtraf, en weigerden hunne toeſtemming daar toe te geven.

Men wyſt voor de twede maal van de handt het verzoek der kerkvoogden om de ergerlyk levenden te mogen ſtraffen.

Gevolmachtigden tot het opſtellen van kerkwetten benoemt.

1549.

Terwyl het Parlement vergadert was, liet de beſchermheer, wetende hoe veel zyne vyanden aldaar vermogten, van welke hy alles te vrezen hadt, zich, om zyn leven vry te kopen, door eene laſhertigheit, die zynen roem onwaardig, en bekwamer was om hem van kant te helpen dan te behouden, overmeeſteren. Op den 13 * December deedt hy zyne bekentenis, op de knien leggende, in tegenwoordigheit van den koning en den Raadt, by welke hy zich ſchuldig verklaarde aan de ſtukken, waar van men hem een afſchrift hadt gelaten. Al de verſchoning, die hy zocht, was, dat hy nooit gedacht hadt verraadt te brouwen tegen den koning, of den Staat, en dat zyne misſlagen eer toe te ſchryven waren aan zyne onbeſchcidenheit dan aan een kwaad voornemen. Hy verzocht ondertuſſchen vergiffenis van den koning, en badt den Raadt by den koning voor hem te ſpreken, en zich met matigheit te gedragen in het oordeel, dat hy van hen verwachtte; hem niet aan te zien als een verrader, vermits hy daar toe nooit geneigt was geweeſt; zyne vrouw, noch kinderen in het vonnis te betrekken, en hem niet naar ſtrafheit te willen oordeelen, maar deernis met hem te hebben. Hy ondertekende vervolgens de artykelen met zyne handt, en ſchreef 'er de dagtekening by. De Raadt wilde daar omtrent geen uitwyzing doen, en gaf het rechtsgeding, met de bekentenis van den beſchuldigden, over aan het Parlement.

* of 23.

De beſchermheer verklaart zich ſchuldig; Hy ſpreekt zich echter vry van verraadt en weederſpannigheit.

Zyn rechtsgeding wordt aan het Parlement overgegeven.

Hoe groot een vermogen zyne vyanden in het Hogerhuis hadden, waren 'er echter nog Lords, die

1549. die het gevaar voorſtelden, dat 'er in ſtak, iemandt op zo eene bekenteniſſe te veroordeelen. Zy zeiden, dat het volſtrekt tegen de wet aanliep, welke verbiedt op diergelyke verklaringen acht te geven, zynde de zelve eerder een gewrocht van wanhoop en ſchrik, dan van de beweginge van het gewiſſe; dat zy vermoeden hadden als of deze bekentenis wel mogt afgedwongen zyn, en derhalven billyk oordeelden, dat zy daar omtrent nader onderrecht wierden door eene herhaling des gevangen voor gevolmachtigden, die buiten vermoeden waren. Deze raadt wierdt gevolgt. Men benoemde vier biſſchoppen en vier Lords, die zich naar den Tour begaven. De hertog van Sommerſet verſcheen voor hen, beveſtigde de belydenis, die hy gedaan hadt, en bekende ongedwongen en uit vryen wille getekent te hebben. De gevolmachtigden daar van verſlag gedaan hebbende, gaf het Parlement vonnis. De hertog wierdt verwezen in eene boete van zes en twintig duizend guldens renten, te heffen op zyne landgoederen, met verbeurte van zynen koſtelyken huisraat, en het verlies van zyne ampten. De beſchermheer ſchreef daar over brieven van bedankinge aan den Raadt, en was zeer voldaan over de zachtheit van het Parlement, het welk alleen een gedeelte van zyne goederen aantaſtende, voorzorge hadt gedragen tot onderhoudt van zyne familie, en zyn fatzoen hadt bewaart, hem de hatelyke misdaden van verraadt en ontrouwe niet te laſt leggende.

Het zelve ſlaat geen acht op zyne bekentenis.

Hy belydt het zelve voor gevolmachtigden.

Vonnis van het Parlement.

Verſchillende gedachten over het gedrag van den hertog van Sommerſet.

Wat het overige aangaat, dit gedrag des hertogs van Sommerſet wierdt verſcheidentlyk aangemerkt. Zommigen verfocíden het als eene laſhertigheit; anderen zagen het aan als een ſtreek van voorzichtigheit. Deze laatſten zeiden, dat 'er voor hem geen ander middel was om uit de gevangeniſſe te raken; dat zyne hardnekkigheit alleen zou gedient hebben om den Raadt te vergrammen, die geenzins wilde laten ſteken het geen ondernomen was, en het gezag in handen hebbende den beſchermheer altoos in banden zou gehouden hebben, zo anders des zelfs gramſchap niet verder hadt uitgeſpat. Dus moeſt hy naar de vryheit ſtaan, tot wat prys de zelve ook te krygen was. Het is echter waar, dat men de zelve op zo eene wyze koopt ten koſte van zyne eere, en tot benadeeling der waarheit. Wat koleur men die daadt ook kan geven, het is zeer bezwaarlyk der zelver ſchande te verbergen. Dit is een vlek in het leven van den beſchermheer, dien de lof, welken men aan zyne andere hoedanigheden verſchuldigt is, niet kan uitwiſſchen. Ten anderen kon hy daar door der vyanden haat niet ontgaan: hy ontweek den zelven ſlechts voor eenigen tydt. Zy zagen uit dit voorbeeldt, hoe blohertig hy was, en hoe weinig vrienden hy hadt; en hem twee jaren daar na weder aantaſtende deden zy hem het hoofdt verliezen.

1550. Voor dat hy dit droevig noodlot onderging verkreeg hy brieven van kwydſchelding van de misdaden, waar over hy veroordeelt was geworden. Men hadt hem tien dagen te voren in vryheit geſtelt, onder beding, dat hy borg zou ſtellen voor dertien honderd duizend guldens, tot verzekering van zyn goed gedrag; dat hy op een van zyne landgoederen zou gaan wonen, of in een van des konings paleizen, dat men hem aanwees †, zonder dat hy meer dan anderhalf myl daar van mogt af gaan, en dat hy noch aan het hof, noch in den Raadt zou verſchynen voor dat hy 'er geroepen wierdt.

De koning verleent hem brieven van kwydſchelding.

† A Scheen.

En herſtelt hem in zyne ampten.

Zyne ballingſchap was van korter duur dan zyne vyanden gedacht hadden. Twee maanden na zyne ontſlaginge zag hy zich weder herſtelt in des konings gunſt, wordende door den zelven verheven tot Raadsheer van ſtaat, waar toe hy op nieuw op den 6 April den eedt afleide. Men zeide, dat de koning geraakt was geweeſt over de bezadigtheit, waar mede hy zyne ongunſt geleden hadt, en dat de vriendſchap, die hy dezen hertog, welke de eer hadt van zyn oom te wezen, toedroeg, door eene beweging van deêrnis weder gaande gemaakt zynde, hy niet kon verdragen, dat hy langer in ballingſchap bleve. De hertog kwam dan uit zyne ballingſchap weder aan het hof met de zelve vaardigheit, als hy van het hof naar de gevangenis en vervolgens in ballingſchap was gegaan; en de genen, die hem in zyn ongeval gehoont hadden, waren de eerſten, die hem met zyne herſtellinge geluk wenſchten. Dit is de loop der wereldt, en de veinzery van het menſchelyk hert. Het was geen geringe trooſt voor den hertog van Sommerſet, dat de genen, die hem het onwaardigſt gehandelt hadden, hem daar van door hunne onderwerpinge een ſoort van vergoeding deden. Hy zag zelfs kort daar na twee van zyn wreedſte vervolgers ten val komen, namentlyk den grave van Southampton en *Arundel*. Wy hebben van de vlucht en het droevig einde des eerſten boven gewag gemaakt: doch het koſtte den anderen het leven niet; hy wierdt alleen verwezen in eene boete van honderd en zeſtig duizend guldens, wegens waarachtige of valſche aanklagten, van de poorten van het paleis te Weſtmunſter te hebben open gehouden, terwyl de goederen daar uit gerooft wierden. Zy waren alle beide de voornaamſte werktuigen geweeſt, waar van de graaf van Warwik zich bedient hadt om den ondergang van den beſchermheer te verhaaſten; en het was niettemin op het aandringen van dien grave, dat zy veroordeelt wierden; het zy om dat zy weigerden zyne heerſchzucht te onderſchragen, of dat hy zelf hunne voornemens niet wilde begunſtigen: ten minſte hy zag hen ſedert als zyne vyanden aan. Daar geſchiedde ook eene verzoening tuſſchen den grave van Warwik en den hertog van Sommerſet, niet alleen tuſſchen perſoon en perſoon, maar tuſſchen familie en familie, door het huwelyk van den zone der eerſten met de dochter des laatſten. Het gevolg heeft doen zien, dat het een ſtreek van den grave was, die door deze veinzery den hertog, van een ligtgelovigen aardt en weinig mistrouwende zynde, een radt voor de oogen draaide: zo dat de bruiloft der dochter ſlechts diende tot een voorſpel van des vaders lykſtatie. Wy zullen alle die omſtandigheden in hare order beſchouwen, en hier ondertuſſchen nog byvoegen, dat de graaf van Warwik den 28 October des voorgaanden jaars tot groot-admiraal, en den 20 February des tegenwoordigen jaars tot grootmeeſter van het hof des konings wierdt aangeſtelt.

1550. *Aſla Publ. Tom. XV, fol. 205.*

Ongenade des graven van Arundel.

Heylin, Sanderus.

Verzoening van den grave van Warwik met den hertog van Sommerſet.

Aſla Publ. Tom. XV, fol. 204 & 208.

Het Parlement vervolgde zyne zittingen. Een gewigtig voorwerp, rakende de hervorminge, verſchafte hen bezigheit gedurende eenige dagen. Men ſtrooide een gerucht uit, dat de nieuwe kerkdienſt zou afgeſchaft, en de oude herſtelt worden. Dit was gedurende de gevangeniſſe van den hertog van Sommerſet, wiens ongeval gelegenheit gaf tot diergelyke praatjes, vermits de Roomſchgezinden van gedachten waren, dat de zelve den valvan den gehelen aanhang der Hervormden zou te wege brengen. De Raadt was van een ander gevoelen, en om te doen weten, hoe min hy daar toe geneigt was, liet hy aan alle biſſchoppen een circulairen brief afgaan, hen daar in belaſtende over hunne kudde te waken, om de zelve te overtuigen aangaande de voortreffelykheit van de kerkwetten, door verſtandige mannen naar den draadt van

Burnet.

Circulaire brief van den Raadt aan de biſſchoppen, om den nieuwen kerkregel te doen onderhouden.

1550. van de heilige Schrift, zo wel als naar de praktyk der eerste Christen kerke opgestelt, en om door hunne leringen de vreze van zommigen en de valsche hoop van anderen te doen ophouden. Men beval ook aan alle geestelyken, in handen van des konings gevolmachtigden over te geven alle de kerkboeken van het oude gebruik, de Legenden, en de plegtige stukken der ordeningen. Vervolgens kregen zy last om den nieuwen kerkregel wel te doen nakomen; en voor al wierdt hen bevolen het Nachtmaal onder beide, gedaanten, namentlyk van broodt en wyn, te bedienen. Om deze bevelen meer kracht by te zetten verzochten de heeren van den Raadt het Parlement zyn gezag daar by te voegen. Dit geschiedde; en nog verder gaande beval het alle onderwyzingen en gebeden aan de heiligen, onder de regering van *Henrik* den VIII gedrukt zynde, uit de wereldt te helpen, en de beelden, die men uit de kerken genomen hadt, doch die zommigen in hunne huizen hielden, te verbreken. Zes bisschoppen en vyf Lords * kantten zich te vergeefsch tegen dit bevel.

Hier mede eindigde het Parlement zyne zittingen, na dat het den koning een jaarlyksch onderstandgeldt hadt toegestaan. De koning van zyne zyde liet eene algemene vergiffenis afkondigen, waar aan hy wilde dat alle zyne onderzaten deel zouden hebben, behalven die aan hoog verraadt schuldig waren, en de sterkdryvende Wederdopers, welke hy zulks onwaardig achtte. Dit verrecht zynde wierdt het Parlement tot op den 1 February verschoven. Men bespeurde, dat de oudste zonen der groten toen plaats begonden te krygen in het Huis der Gemeente, en dat het de ridder *François Rouffel* was, zoon van Mylord *Rouffel*, die dit voorrecht het eerst genoot.

Ter uitvoeringe van het bevel des Parlements kwamen de gevolmachtigden byeen, om aan den nieuwen kerkregel te arbeiden. De bisschop van Worcester † kantte zich aan tegen de veranderingen, die men voor hadt in de ordeningen te maken; en niet willende luisteren naar de belastingen van het reglement om de zelve te gehoorzamen, wierdt hy gevangen gezet. De gevolmachtigden schikten de wyze van ordeninge op deze grondbeginselen: zy kwamen overeen, dat het wezentlyke daar van alleen bestondt in de oplegginge der handen en in het gebedt, de eenigste plegtigheden, die door de heilige Schrift zyn voorgeschreven; dat het gebruik der zalvinge en der gewyde klederen langen tydt na de eeuwe der Apostelen daar by was gevoegt; dat de plegtigheit van den priester het gewyde vaatwerk te overhandigen, om het Nachtmaal te bedienen, en hem de macht te geven om voor levenden en doden offerhanden te doen, nog veel nieuwer was; dat de zelve gegrond was noch op Gods woordt, noch op het gebruik van de eerste Christen kerk. Zy maakten vervolgens een opstel van den kerkregel, hoedanig de zelve nog hedendaags in de Engelsche kerke wordt waargenomen. Het verschil, dat 'er is, betreft de ordening der bisschoppen, welke men van die der priesteren onderscheiden heeft, om deze waardigheden niet ondereen te mengen. Men heeft in de ordening der priesteren ook achtergelaten het gebruik van hen den kelk en het broodt aan te bieden; men geeft hen alleen den Bybel; en in de wyinge der bisschoppen heeft men zelfs afgeschaft de gewoonte van hen den herdersstaf in handen te geven: eene plegtigheit, waar by deze woorden wierden uitgesproken: *Zyt een der herders van de kudde van Jesus Christus.* Wat de plegtigheden belangde, waar mede de Roomsche kerk den luis-

* De bisschoppen van Durham, Coventry, Worcester, Carlile, Westmunster en Chichester. De graaf van Derby; Mylord *Morley*, Mylord *Stourton*, Mylord *Windsor*, en Mylord *Wharton*.

Sedert wanneer de zonen der groten plaats hebben genomen in het Huis der Gemeente.

† *Heath.*

Plegtigheden in de ordeningen.

1550. Plegtigheden van de Roomsche kerke als onnut of bygelovig afgeschaft.

In plaats van deze plegtigheden, die men raadzaam vondt af te schaffen, voerde men eenige andere in, welke men meende noodzakelyk te wezen. De voornaamste betreft de vrage, aan de personen, die men ordent, gedaan wordende, namentlyk, of zy door eene aandoening des H. Geestes te werk gaan, en geen ander oogmerk hebben dan de eere Gods; nevens hunne antwoorden op deze vragen. Men acht deze antwoorden als plegtige verbindteniſſen, en als zo vele gelofte van de zyde des priesters, of bisschops. Hier staat hen op te denken, dat zy zich niet ligtvaardiglyk tot zo een heilig ampt laten inwyen; een ampt, waar door de Goddelyke verborgendheden worden uitgedeelt, en dat voormaals in de eerste Christen kerk heilige mannen heeft doen sidderen: zo dat men genoodzaakt was hen tegen dank daar mede te bekleeden, dewyl zy zich des onwaardig achtten.

Men stelt andere in de plaats.

De nieuwe kerkregel bepaalde ook den ouderdom van een diaken, priester en bisschop. Men stelde vast, dat de eerste niet moest aangenomen worden dan een en twintig jaren oud zynde, de twede vier en twintig jaren, en dat niemandt tot de bisschoppelyke waardigheit verheven kon worden dan die den ouderdom van dertig jaren bereikt hadt.

Opstandt van de gemeente van Suffolk en Essex.

By dezen toestandt van zaken vernam men, dat die van de provincien van Suffolk en Essex nieuwe bewegingen maakten. Een deugniet, *Bell* genaamt, zocht de gemeente tot oproer te verwekken: doch hy kreeg weinige aan zyn snoer. Deze muitzieke karel wierdt alleen door zyne eige ellende daar toe aangezet: arm en een leegloper zynde stondt hem geen beter kans te wachten dan uit binnenlandsche beroerten. Hy wendde al zyn vermogen aan om daar toe te komen, en met eenige guiten, gelyk hy was, aangespannen hebbende, hielp hy het op vele plaatsen in wanorder. Evenwel kon een zo talryke hoop landvolk niet byeen verzamelen, dat hy het veldt kon houden. De gemeenten, nog aan den kwaden uitslag van den laatsten opstandt denkende, of immer, dat de koning hen vergiffenis verleent hadt, weigerden zich in eene nieuwe muitery in te wikkelen. Dus wierden deze deugnieten genoodzaakt van malkander te scheiden, en hun hoofdt gevangen zynde wierdt te Tyburn gerecht.

Het hof hadt geen de minste bekommernis over de beweging van dit graauw: de zelve was ook van korten duur. Doch het kwelde zich over den oorlog met Vrankryk, en de Raadt stondt verlegen over de onmogelykheit om Boulogne te hulp

1550. te komen. Zy hadden het den beſchermheer tot een misdaadt aangerekent, geraden te hebben die veſting over te geven; en thans vinden zy zich zelve genoopt daar toe te komen, om de vrede te krygen. Zy waren van den eenen kant hunner onmacht bewuſt, en van den anderen ſchaamden zy zich een raadt te volgen, om welken zy den oom des konings veroordeelt hadden. Zy beſloten dan hunne onmacht te ontveinzen, en bevel te geven tot het werven van manſchap, als of zy voor hadden de plaats te hulpe te komen. Thans wierdt 'er aan grote toebereidſelen gearbeid, en men liet meer moedt dan vervaardheit blyken: doch inderdaadt leende men het oor tot voorſlagen van vrede. Alleen wierden 'er drie duizend Engelſchen, en de vremde troepen, waar van men begeerde zich te ontſlaan, overgezonden; en terwyl men het gerucht uitſtrooide van Boulogne byſtandt te zullen toebrengen, was men in het geheim in onderhandeling over des zelfs wedergevinge.

De Raadt handelt in het geheim over de wedergevinge van Boulogne.

Thuanus. Hayward. Burnet.

De koning van Vrankryk houdt het altoos ingeſloten.

† Morguſon.

Henrik de II arbeidde altoos met yver om het den Engelſchen afhandig te maken, en hadt, niet lang geleden, vyf duizend man, onder het bevel van den Rhyngrave, derwaarts gezonden, de welke in een klein plaatsie † tuſſchen Calais en Boulogne hadden poſt gevat: dervoegen, dat hy de gemeenſchap van de eerſte met de andere affneedt, en verhinderde daar uit eenigen byſtandt te erlangen. Echter hadt de koning van Vrankryk geen minder genegenheit tot een vergelyk dan de Raadt van Engelandt. Hy zag, dat de beroerten, waar op hy zyne rekening hadt gemaakt, geſtilt waren; dat de ongunſt des hertogs van Sommerſet geen opſtandt hadt te wege gebragt; dat de veranderingen, die men in den Godsdienſt maakte, het volk niet tot muitery bragt, en dat de liefde der Engelſchen voor hunnen jongen koning, naar mate dat zy de loffelyke hoedanigheden van dezen vorſt zagen toenemen, van dag tot dag aangroeide. Hy vreeſde, dat *Eduard*, zachtzinniger zynde dan *Henrik*, en geen minder onverſchrokkenheit latende blyken, te zyner tydt een ontzagchelyker vyandt voor Vrankryk mogt worden, dan zyn vader ooit geweeſt was, en oordeelde het raadzamer te zyn met hem in bondgenootſchap te leven, gelyk *François* de I zulks met *Henrik* den VIII altoos naar zyn vermogen heeft trachten te bevorderen. Ten anderen kwam hem de Schotſche oorlog niet zeer voordeelig voor. De Schotten zagen met weêrzin, dat de Franſchen zich in hun koninkryk nederzetten. En inderdaadt, de laatſte waren aldaar zo haaſt niet aangekomen, of zy ſtonden naar het meeſterſchap, het welk deedt vrezen, dat 'er tuſſchen die beide natiën een misverſtandt mogt ontſtaan. Doch het geen hem het meeſt ontruſtte was de macht van het huis van Ooſtenryk. Duitſchlandt en de Nederlanden van de eene zyde, en Spanje van de andere, verdoofden niet alleen den luiſter van de Franſche heerſchappye; maar de zelve vondt zich daarenboven ingeſloten tuſſchen zo vele koninkryken, die *Karel* de V in bezit hadt, en in vreze van zelfs nog t'eeniger tydt daar van overvallen te worden. Deze overwegingen verplichtten deze kroon om hare onderhandelingen op nieuw te hervatten, om Boulogne eerder door een vredes-verdrag dan door geweldt van wapenen machtig te worden.

Beweegredenen, welke dezen vorſt verplichten naar vrede te weenſchen met Engelandt.

Guidotti, een Florentyn, arbeidt te Londen tot bevordering van een verdrag.

In deze bedoeling vaardigden zy *Guidotti*, een Florentyniſch koopman, naar Engelandt af, of, zo als anderen willen, bedienden zy zich van dezen Italiaan, te Southampton zyn verblyf houdende. Het was, naar men zegt, de konneſtabel van Montmorenci, die, den aardt en de bekwaamheit van dezen Florentyn tot zo eene onderhandeling kennende, den zelven hadt voorgeſlagen. De eerſte ſtreek van des zelfs doorſlepenheit was om den grave van Warwik te winnen, na dat hy alvorens alle geheimen van den Raadt ontdekt, en gemerkt hadt, hoe de graaf zich tot hoofdt daar van hadt opgeworpen, met groter oeffening van macht dan ooit van den beſchermheer geſchied was. *Guidotti* deedt het hof van Vrankryk begrypen van hoe veel aangelegenheit het was dezen Lord in zyne belangen te krygen. Dus ſpaarde deze kroon, om daar toe te komen, noch geſchenken, noch beloften. Zy beſchafte hem door hare ryke giften zo veel, dat hy zyne onmatige verkwiſtingen en ſtaat kon goed maken, en gaven hem hope en verwachtingen, die met zyne heerſchzucht overeenkwamen. Ondertuſſchen begaf zich *Guidotti* heen en weder van Londen naar Parys, en van Parys naar Londen, tot dat hy de zaken tot eene openbare onderhandeling hadt geſchikt, waar toe gezanten wierden benoemt, om het verdrag te ſluiten. 1550.

Vrankryk haalt den grave van Warwik over.

Het zou met de macht, die de graaf in den Raadt hadt, en de afkerigheit tegen dit vergelyk niet beſtaan hebben, dat men tot zulk eene bezending was gekomen, ten zy *Guidotti* middelen hadt uitgevonden om hem daar toe zyne ſtem te doen geven. Men hadt de zwarigheit, die men tot dien tydt toe gemaakt hadt om naar vrede te ſtaan, zo haaſt niet weggeruimt, of de Raadt bewilligde daar in. Men benoemde vier afgezanten, namentlyk: Mylord *Rouſſel*, *Paget*, welke by die omſtandigheit met den tytel van Lord vereert wierdt, *Petre*, geſcheimſchryver van ſtaat, en den ridder *Maſſon*. Men gaf hen een uitvoerig geſchrift, waar in hunne orders vervat waren, en deedt hen zonder uitſtel vertrekken †. Vrankryk benoemde van zynen kant *Rochepot*, *Chaſtillon*, *du Mortier* en *Sancy*, de bekwaamſte ſtaatsmannen van het hof, en waar van de twee eerſten inzonderheit aanzienlyk waren. Men was voor het vertrek afgeſproken, dat men omtrent Guines byeen zou komen, alwaar de gevolmachtigden van Engelandt zich zouden laten vinden, en die van Vrankryk te Ardres. Doch de eerſte te Calais aangekomen zynde, behandigde *Guidotti* hen een brief van *Rochepot*, de welke in den zelven verzocht, dat de onderhandeling naby Boulogne mogt gehouden worden. Men weet niet, waar deze verandering van daan kwam: de onpaſſelykheit van *Rochepot* was 'er het voorwendſel van, kunnende, naar hy zeide, niet verder gaan zonder zyne gezondheit te benadeelen; behalven dat zyn gouvernement van Pikardië hem niet toeliet daar uit te gaan. Hy voegde daar by, dat deze plaats voor beide veel gelegener was; dat men, zich in de zelve byeen bevindende, minder tydt zou verliezen, dan dat de eenen te Guines en de anderen te Ardres waren; dat het heen en weder trekken van de eene plaats naar de andere verdrietig zou worden, en gelegenheit geven tot vervelende plegtigheden; in plaats dat men alle mocielykheit kon ontgaan, met malkander op eene plaats te vinden, welke men op de grenzen der twee koninkryken zou uitkiezen.

De Raadt benoemt vier gevolmachtigden om het verdrag te ſluiten.

† den 21 January.

De Engelſche afgezanten wilden op dezen voorſlag uit eigen gezag geen beſluit nemen; zy gaven daar kennis van aan den Raadt, en verwachtten des zelfs antwoordt. Deze belaſte hen zich omtrent deze zake niet al te onverzettelyk te gedragen, en naar Boulogne te gaan, ten ware zy vermoedden, dat onder dit verzoek der Franſchen de een of de andere ſtreek verborgen was. Men liet het aan hunne voorzichtigheit over om daar van te oor-

1550. oordeelen. Dit nu geenzins blykende, wierdt men het eens over de plaatſe der byeenkomſt. Het is echter waarſchynlyk, dat deze zwarigheit voor het vertrek der Engelſche afgezanten in aanmerking is genomen, naardien dit artykel in de memorie van hunne orders bovenaan gevonden wordt ‡, en dat men het aan hun goeddunken overlaat om het eens te worden over de plaatſe der onderhandeling, zonder daarom met de ſtaatsdienaars van Vrankryk verſchil te maken. Deze memorie behelſde alle de voorwaarden, op welke men den afgezanten verlof gaf in de wedergeving van Boulogne te bewilligen, en de vrede te ſluiten, zo ten opzichte van Vrankryk, als van Schotlandt, aangezien de eerſte buiten de andere geen verdrag wilden aangaan. Men begon met de macht, die men hen gaf van Boulogne af te ſtaan; mits dat Vrankryk liet varen het geen het hadt tegen de overeenkomſten, welke tuſſchen *Henrik* den VIII en de Staten van Schotlandt gemaakt waren; de jonge koningin weder te rug zondt, om aan *Eduard* uitgehuuwt te worden; zich verbondt Newhaven en Blakneſſe te ſlechten, en geen nieuwe verſchanſſingen op te werpen; dat het vernieuwde het verding aangaande het jaargeldt, het welk het aan de kroon van Engelandt moeſt betalen, en dat het afdeedt alle de achterſtallen, nevens de andere geldſommen, die tot des zelfs laſt nog open ſtonden. Dit was de eerſte voorwaarde, welke de afgezanten van Engelandt moeſten voorſtellen; en byaldien men weigerde daar naar te hören, hadden zy order hunnen eiſch ten opzichte van het jaargeldt te matigen; zich te vergenoegen met de aanhoudinge in het toekomende, en van de achterſtallen des voorleden tyds, als ook van ande beloften af te zien; en dewyl men voorzag, dat het te rug zenden der jonge koninginne van Schotlandt de meeſte zwarigheit zou maken, en dat het niet te denken was, dat Vrankryk daar in zou bewilligen, gaf men hen de vryheit dien eiſch te ſlaken, om alleen te ſtaan op de betalinge van het jaargeldt, nevens alle de vervallene achterſtallen; op de ſlechtinge der ſchanſſen, en de verbindteniſſe van gene andere te bouwen, die de overige plaatſen, welke men in bezitting zou blyven houden, eenige reden van nayver zouden kunnen geven. Men verleende hen zelfs de macht om hunne eiſchen omtrent de voorwaarde, rakende de gemaakte ſterktens, te verminderen, of om de zelve toe te ſtaan, indien zy de afgezanten van Vrankryk in hunnen voorſlag niet konden doen bewilligen. Men belaſtte hen deze laatſten gevoelig aan te tonen, dat al de ſchuldt den koning, hunnen meeſter, te wyten was, die de verbonden hadt verbroken, en een onrechtvaardigen oorlog begonnen: zo dat hy alle de ſchade daar van hadt moeten vergoeden. Dat hy ten minſte niet moeſt denken Engelandt van de uitvoering der verbonden, tuſſchen de twee kronen, of Engelandt en Schotlandt gemaakt, te ontſteken. Ondertuſſchen liet men het hunne voorzichtigheit aanbevolen om des konings belang en dat van de natie zodanig in acht te nemen, dat zy, met alle hunne krachten in te ſpannen om eene voordeelige vrede te bewerken, zich niet zo zeer op hun ſtuk hielden, dat zy zonder de zelve te ſluiten van malkander ſcheidden. Wat den tydt en de wyze van de overgave van Boulogne, nevens des zelfs gebiedt, en de ſommen, die Vrankryk voor een zo gewigtigen afſtandt moeſt betalen, aanging, hier toe kregen de afgezanten van Engelandt een volkomen laſt, om daar in met de anderen te verdragen. Dit waren de bevelen, die de onderhandeling met Vrankryk betroffen.

‡ *Zie de Verzendingen van Lurnet.*

Memorie van de aan de gevolmachtigden gegevene orders.

De gene, die Schotlandt aangingen, waar van men wel wiſt dat deze kroon zich niet wilde ſcheiden, behelſden een vertoog, dat de koning van Engelandt niet met de Schotten kon handelen, zonder *Karel* den V, zynen bondgenoot, daar deel in te laten hebben: doch byaldien men een middel vondt om dien vorſt genoegen te geven, dat men Schotlandt dan in het vervolg wel wilde inſluiten. Doch men belaſtte de afgezanten te ſtaan op de behouding van de in den laatſten oorlog veroverde plaatſen; dat men ten minſte Aymouth en Roxburg moeſt behouden, en Lauder en Dunglas niet afſtaan, zonder iets in de plaats te ontfangen. Men verwittigde hen ook aangaande het voorſtel, dat de afgezanten van Vrankryk hen mogten doen omtrent het huwelyk tuſſchen *Elizabeth* †, eene van de dochteren van *Henrik* den II, met den koning *Eduard*. Zy kregen bevel den voorſlag daar van bedektelyk te doen, zonder dat Vrankryk zich daar over kon belgen, nemende tot verſchoninge des konings jongen ouderdom. Kortom, men liet hen vryheit om of eene vrede, of een beſtandt te ſluiten, zo als zy het raadzaamſt of doenlykſt zouden oordeelen. Alleenlyk wierdt hen voorgeſchreven, dat, byaldien men zich te vrede hieldt met een beſtandt, zy het zelve niet moeſten vaſtſtellen dan na den grave van Huntington, des konings algemenen ſtedehouder * in de overzeeſche veſtingen, eerſt geraadpleegt te hebben. Het geſchrift, deze belaſtingen vervattende, wierdt geteekent van alle de Raden van Staat, waar onder zich de graaf van Warwik bevondt. Des zelfs opſchrift behelſde, dat dit vervolg was opgeſtelt in den name van den koning, met kenniſſe van zynen Raadt, en ſtrekte tot onderrechtinge voor de afgezanten, die met Vrankryk over de vrede ſtonden te handelen. Het oorſpronkelyke handſchrift van dit geſchrift wordt nog gevonden in zekere boekery †, daar dit uittrekſel uit ontleent is.

1550. Ander vervolg aangaande Schotlandt.

† of *Isabella*. Zy trouwde naderhandt met *Philips* den II, koning van Spanje.

* *Luitenant Generaal.*

† van den Heere *Cotton*.

Ondertuſſchen hadt de ſtadt Boulogne gebrek aan mondkoſt, en de Franſchen hielden de toegangen ter zee en te lande zo naauw bezet, dat het onmogelyk was iets daar binnen te brengen. Aan den anderen kant was des konings ſchatkiſt ledig, en zyne ſchatmeeſters hadden niet om de achterſtallige maandgelden aan de bezettelingen te betalen. Dus vondt men zich genoodzaakt de vrede te maken, en tegen de overgeving van eene plaats, die het geen maandt zou houden, van Vrankryk te bedingen wat men kon. Deze overwegingen deden de Engelſche afgezanten hun vertrek verhaaſten. Zy kwamen te Boulogne aan, en deden buiten de ſtadt, op eene tuſſchen hen daar toe beſtemde plaatſe, tenten opſlaan, terwyl de gevolmachtigden van Vrankryk daar tegen over een ſoort van een huis lieten opbouwen, om 'er met meer gemak hun verblyf te houden: zo dat elk zich op zyn grondt, in de vlakte tuſſchen de ſtadt en een der kaſteelen, dat door de Franſchen verovert was, geplaatſt hadt. Ondertuſſchen gaf het den Engelſchen achterdenken, dat de anderen zulk een gebouw deden maken, om dat, ingeval de onderhandeling, zonder over eene vrede of over een beſtandt overeen gekomen te zyn, wierdt afgebroken, het te vrezen ſtondt, dat 'er op die grondſlagen eene hoogte mogt worden opgeworpen, om de ſtadt en de haven te beſchieten. Zy bedienden zich echter van een ander voorwendſel om den verderen opbouw daar van te ſtremmen. Zy toonden de Franſchen aan, dat het verdrag, waar toe zy met elkander in onderhandelinge ſtonden te treden, te gewigtig was, om de vaſtſtelling daar van door nutteloze toebereidſelen te vertragen; dat hunne onderhandeling niet lang zou duren, en dat zy alle

In wat ſtaat Boulogne zich bevindt.

Plaats tot de onderhandelinge beraamt by Boulogne.

De Engelſchen krygen achterdocht wegens het gebouw, dat de Franſchen deden maken.

1550. alle in een vaſt voornemen gekomen zynde om de vrede te ſluiten, het zelve een werk van weinig dagen zou wezen; dat, wat hen belangde, zy zich vergenoegden zo lange in tenten hun verblyf te nemen; het algemeen welzyn, dat uit een verdrag, het welk men niet te zeer kon verhaaſten, hoger achtende dan hun byzonder gemak. Doch zy mogten zeggen wat zy wilden, de Franſchen waren van hun oogmerk niet af te brengen.

De opening der onderhandeling geſchiedde door eene redenvoering van eenen der afgezanten.

De opening der onderhandeling geſchiedde door eene redenvoering van *du Mortier*, eenen der afgezanten van het hof van Vrankryk. Hy zeide, *Dat de koning, zyn meeſter, door rechtmatige beweegredenen was gedwongen geweeſt om de wapenen tegen Engelandt op te vatten, niet alleen tot wederbekominge van zyn erfgoedt, maar ter verdedinge van zyne bondgenoten; dat hy echter met blydſchap beſchouwde, dat de zaken thans ſtonden om tot een vergelyk te komen, en dat hy altoos meer voor eene eerlyke vrede dan voor een bloedigen oorlog zou wezen, wat voordeel hy ook uit den laatſten hopen kon; dat de wedergeving van Boulogne het grondbeginſel van hun verdrag moeſt zyn; dat deze veſting van alle kanten dermaten benaauwt wierdt, dat de Allerchriſtelyke koning met reden zich daar van eene onfeilbare overwinning kon toeleggen: doch dat hy meer genegen was, de zelve door wegen van zachtheit dan door geweldt machtig te worden; dat hy en zyne amptgenoten, ten einde om zulke goede meningen werkſtelſig te maken, waren afgezonden, en dat hy niet twyffelde, of die van Engelandt zouden met eene volmacht voorzien wezen, hoedanig een 'er vereiſcht wierdt om Vrankryk de voldoening toe te ſtaan, die het zich uit zo eene byeenkomſt beloofde; eindelyk, dat dit het middel was om van hunnent wegen al het voordeel te behalen, dat zy konden verwachten.*

Mylord *Paget* antwoordt daar op.

Het antwoordt van de Engelſche afgezanten wierdt door Mylord *Paget* gedaan. Hy verhief *de rechtvaardigheit zo wel als de eer van de overwinningen, de welke in Vrankryk en Schotlandt, het zy door de wapenen van* Henrik *den VIII, of door die van* Eduard *behaalt waren*; hy gaf te kennen, *dat Vrankryk geen reden hadt gehad Engelandt den oorlog aan te doen, noch met het zelve aan te taſten, of met den Schotten te hulpe te komen.* Hy voegde daar by, *dat het voor dit maal te laat was daar van uitvoeriger te ſpreken, en dat hy zulks tot de naaſte zittinge uitſtelde.* Vervolgens *bedankte hy de gevolmachtigden van Vrankryk wegens de goede geneigtheden, welke zy betuigden voor de vrede te hebben, en verzekerde hen, dat hy en zyne medegezanten niet minder welmenende waren; dat de koning, hun meeſter, hen alleen hadt afgezonden om de eensgezindheit, die tuſſchen de twee kronen onder* Henrik *den VIII en* François *den I zo lang geduurt hadt, te herſtellen. Dat men dus in hen alle billykheit en inſchikkelykheit zou vinden, die men redelyker wyze van hen kon verwachten; dat zy overtuigt waren de zelve rekkelykheit van den kant der afgezanten van Vrankryk te zullen ontmoeten; en zich dus verzekert hielden, dat hunne onderhandeling een uitſlag zou hebben, de welke zou ſtrekken tot roem van de vorſten, die hen hadden afgezonden, en tot voldoening van beide de volkeren.* Men wierdt het in deze eerſte zitting eens over een ſtilſtandt van wapenen voor veertien dagen, en ſtelde de twede zittingvaſt op den volgenden dag.

Hy geeft te kennen wat de kroon van Engelandt te eiſchen heeft.

Zo haaſt als men toen weder vergadert was, nam Mylord *Paget* het woordt, en toonde aan, hoe rechtmatig de eiſchen van den koning, zynen meeſter, waren, zo ten opzichte van Vrankryk; als van Schotlandt; bewees, in betrekking van het eerſte, het wettige recht, dat de overwinning van *Henrik* den VIII den Engelſchen op Boulogne gaf, en deedt zien de goede trouw der beloften en overeenkomſten, waar op het jaargeldt, dat zy Vrankryk, met de achterſtallen van het voorledene, afeiſchten, gegrond was. Belangende Schotlandt deedt hy de verbindtenis gelden, welke die kroon met *Henrik* den VIII, om de jonge koningin aan koning *Eduard* te geven, hadt aangegaan. Hy toonde aan, dat de oorlog met Schotlandt alleen ondernomen was om dit verdrag ter uitvoeringe te brengen; dat de Engelſchen dus rechtvaardiglyk de wapenen hadden opgevat, en dat men hen niet kon verplichten hunne aangewonne plaatſen af te ſtaan, noch ook om zich daar mede te laten genoegen, ten zy de koninkryken door het huwelyk, dat men hen belooft hadt, vereenigt wierden. De afgezanten van Vrankryk lieten niet na hier tegen iets in te brengen: want het ontbreekt den vorſten aan gene redenen, dan wanneer het hen aan macht ontbreekt. Vrankryk beſefte wel toen de overhandt te hebben; des zelfs ſtaatdienaars ſpraken met een gezag, dat niet zo zeer ruſtte op de rechtmatigheit van hunne zake, als op het vertrouwen, dat zy in hunne macht ſtelden. Na dat zy van weêrzyden het ſtuk lang betwiſt hadden, zeide *du Mortier*, vermits het uur van ſcheiden naderde, rond uit, dat de Engelſchen van deze onderhandelinge, indien zy niet meer aan de handt kwamen, geen heil te hopen hadden; dat, zo zy gekomen waren met toeleg om de vrede te ſluiten, zy volſtrektelyk moeſten afzien van het huwelyk der koninginne van Schotlandt met den koning, hunnen meeſter, en ten opzichte van het jaargeldt en de achterſtallen, het welk hen wierdt afgevordert, zich moeſten houden aan de beſcheidenheit van Vrankryk. Hier voegde hy by, dat men vervolgens zou arbeiden om een ſchikking te maken omtrent de voorwaarden rakende de wedergeving van Boulogne, om den Engelſchen in dit ſtuk genoegen te geven, zo zy anders gene al te grote geldſommen vorderden. Het mogt niet helpen, dat Mylord *Paget* hier op zeide, dat 'er niets rechtmatiger was dan de eiſch van het geldt, dat Vrankryk moeſt betalen, beſtaande in twee millioenen kronen aan klaar geldt, behalven andere eiſchen: weshalven zy daar omtrent de handt niet konden ligten zo min als omtrent het overige, hopende echter, dat de Franſchen zich in de naaſte zittinge wat rekkelyker zouden tonen: doch deze hielden zich onverzettelyk, naar mate dat zy bemerkten, hoe zeer de anderen vreeſden, dat het tot eene afbreking van de onderhandeling mogt komen, en ſpraken niet dan van te ſcheiden, zonder meer tydt te verliezen. De zaak vereiſchte, dat *Guidotti* zich tuſſchen beide ſtelde om hen tot eene andere byeenkomſt te doen beſluiten, waar in men zou mogen vinden een middelweg tuſſchen de onmatige eiſchen van den eenen, en het volſtrektelyke weigeren van den anderen kant. Hy floeg den Engelſchen zelfs voor een huwelyk van de dochter des konings van Vrankryk met den koning *Eduard*, in plaats van de koninginne van Schotlandt, welke *du Mortier* zeide door zynen meeſter den Dauphin toegelegt te wezen. Hy voegde daar by, dat hy veertien redenen op het papier, het welk hy vertoonde, hadt geſtelt, om hen tot het maken van vrede te doen beſluiten. Mylord *Paget*, hem toen in de reden vallende, vroeg hem, hoe vele hy 'er hadt om Vrankryk daar toe te verplichten? „Geen minder, antwoordde de Italiaan, en „ myne mening is die in het vertoog, het welk ik „ aan des zelfs afgezanten zal geven, op de wyze „ als ik u dit overlevere, te melden.

1550.

Antwoordt der Franſche afgezanten.

Guidotti beſlet, dat de verhandeling wordt afgebroken.

Zyne redenwiſſeling met Mylord *Paget*.

Eindelyk wierdt men het weder eens om de vergadering te hervatten, en de afgezondenen lieten zich

1550. zich des anderen daags op de plaats der byeenkomst vinden. Deze ſtrekte nergens anders toe dan om hunne betwiſtingen te vernieuwen, het welk met nog meerder vinnigheit geſchiedde dan in de voorgaande geſprekhoudinge. De Engelſchen vertoonden, dat de eiſch van het jaargeldt, door de kroon van Vrankryk aan hunne koningen toegekent, te rechtmatig was, en in de plaats kwam van vergoedinge voor de provincien van Guiënne en Normandië. Op dit zeggen ſtoof *Rochepot* op, en zeide, indien de Engelſchen het dus begrepen, dat zy nooit vrede met Vrankryk, het welk eer zou te gronde gaan dan zich ſchatbaar maken aan de kroon van Engelandt, te hopen hadden. De Engelſche gevolmachtigden zeiden daar op, dat *Guidotti*, voor hun vertrek tot de vrede-handeling, hen andere hope hadt ingeboezemt. Men wilt hen daar weder op toe te voegen, dat zy niet bewuſt waren van het gene *Guidotti* hen belooft hadt, noch hoe verre zyne macht zich uitſtrekte: doch dat men die der gevolmachtigden bepaalt hadt, hen by de ontfangene papieren verboden zynde naar eenigen voorſlag, rakende het jaargeldt, of het huwelyk van de koninginne van Schotlandt, te luiſteren. Zy kwamen weder zo ver, dat zy wilden ſcheiden, om het noodlot der twee koninkryken aan de beſliſſinge van belegeringen en veldſlagen over te laten. De Engelſchen toonden geen minder trotſchheit. Zy zeiden, dat het hen vry ſtondt te vertrekken, en de onderhandeling af te breken, indien zy 't raadzaam oordeelden; daar by voegende, dat, wat hen belangde, zy zouden menen hunnen plicht te buiten te gaan, zo zy weggingen, voor dat zy de laatſte bevelen van den koning, hunnen meeſter, en den Raadt wegens de beſluiten van Vrankryk, waar van zy door een poſtloper zouden bericht doen, ontfangen hadden. Dit wys beraadt matigde de drift der Franſche afgezanten, welke beloofden de te rug komſt van dien poſtloper af te wachten.

Rechtvordering der Engelſchen op Guiënne en Normandie.

Antwoordt van *Rochepot*, afgezant van Vrankryk, die dreigt de onderhandeling af te breken.

Wys antwoordt der Engelſche afgezanten.

De tyding aan den Raadt gebragt zynde wegens de onmogelykheit van een verdrag met Vrankryk, ten zy dat aan het zelve alles wierdt toegeſtaan, dat men eiſchte, veroorzaakte eenige opſchudding in deze vergadering. De graaf van Warwik, die 'er de lucht van hadt gekregen, hoe het met de onderhandeling was afgelopen, verſcheen daar niet, onder voorwendſel van onpaſſelykheit, om wegens de uitkomſt der beſluiten, waar toe hy zag dat men zou moeten komen, niet verantwoordelyk te wezen. De Raadt giſte de oorzaak zynes achterblyvens, en oordeelde zulks kwalyk gedaan te zyn. *Tot hoe lang*, zeide een van de vergadering, *zullen wy deze verdachte wyze van doen dulden? Wat mag's mans toeleg wezen, die altoos gereed is den roem te behalen van verrechtingen, welker goede uitſlag niet miſſen kan, en thans, dat het 'er op aan komt om ſchrevelyke raadsbeſluiten te nemen, doch die de omſtandigheit des tyds noodzakelyk maakt, zich afwezig houdt? Dat hy opkome, en ten minſte 'zyn gevoelen uitte voor dat de Raadt iets beſloten hebbe. Is het yver voor het vaderlandt, of zucht naar roem, die hem beletten in de eiſchen van Vrankryk te bewilligen; laat hy zich openbertig verklaren: men zal zyne redenen horen; en gedraagt men zich daar niet naar, het zal hem tot geen misdaadt gerekent worden. Maar wat hoogmoedt vervoert hem niet, liever buiten de vergadering te blyven om de beſlotene zaken naderhandt te veroordeelen, dan dat men hem, met de overwegingen by te wonen, alwaar zy tot beſluiten gebragt worden, nevens de anderen zou rekenen?*

Staathunde des graven van Warwik.

Redenvoering van een der Raadsheeren omtrent deze fyne ſtreek.

Deze klagten, die hem ter ooren waren gekomen, verplichtten hem zich te verregenwoordigen; en het was voornamentlyk op des zelfs vertogen, dat de Raadt omtrent de zaken van het jaargeldt en het huwelyk wat rekkelyker wierdt. Dus verhaalt het ons een Engelſch geſchiedenisſchryver †: doch een ander ‡ maakt van de gewaande onpaſſelykheit des graven van Warwik geen gewag, dan in den tydt van de bekrachtiging des verdrags, wanneer hy weigerde, zegt hy, zich daar te laten vinden, om het zelve te kunnen wraken. Wat 'er van zy, de poſtloper wierdt met nieuwe bevelen te rug gezonden. Zy waren gelyk de eerſte, namentlyk uit des konings name, en getekent van de leden van den Raadt, waar onder de graaf van Warwik zich bevondt. De voornaamſte artykelen raakten de veſtingen Roxburg en Aymouth, nevens twee kleine eilanden in 't Kanaal; het eene Sark, in de handen der Engelſchen, en het andere Alderney, in die der Franſchen zynde, geheten. Men gaf den afgezanten bevel op nieuw hun beſt te doen ter behoudinge der twee ſterktens in Schotlandt, en zelfs om eerder tot bedreigingen te komen, van de onderhandeling te zullen afbreken, dan te bewilligen in der zelver overgave: doch indien de Franſchen onverzettelyk bleven, om het eindelyk op te geven, en deze twee plaatſen om vredens wille af te ſtaan. Wat de twee eilanden aanging, men liet het volſtrektelyk aan hunne voorzichtigheit bevolen, of om den Franſchen toe te ſtaan, dat ieder in zyne bezitting bleve, of dat de ſchanswerken van alle beide geſlecht wierden, byaldien Vrankryk op die voorwaarde het eilandt Sark aan de Engelſchen wilde overgeven. Aangaande het artykel van het jaargeldt, waar omtrent de afgezanten van Vrankryk zich zo hevig hadden uitgelaten, daar op hadt de Raadt een middelweg gevonden: namentlyk van eene uitzondering te bedingen, waar door aan de kroon van Engelandt moeſten blyven de rechten, die zy meent te hebben, naar den inhoudt der vorige overeenkomſten, op de ſchoonſte provincien van die van Vrankryk. De koning beval zyne gevolmachtigden nogmaals van zodanig de belangen van zynen roem en die van zyn koninkryk te behertigen, dat zy niet moeſten ſcheiden voor dat de vrede geſloten was.

† *Haywards.*
‡ *Burnet.*

Den Engelſchen afgezanten worden nieuwe bevelen toegezonden.

Men hervatte dan, na de te rug komſt van den poſtloper, de onderhandeling, en men kwam overeen omtrent de volgende voorwaarden, welke op den 24 Maart getekent wierden: I. Dat alle de eiſchen, van weêrkanten gedaan, in haar geheel zouden blyven. Deze voorwaarde wierdt op het aanſtaan der Engelſche afgezanten, om, volgens de laatſte bevelen, die zy van het hof ontfangen hadden, de rechten van hunne kroon te bewaren, met toeſtemminge der Franſchen boven aan geſtelt, onder beding, dat het zou geſtelt worden in algemene uitdrukkingen, waar van ieder zich kon bedienen. II. Dat de gevangenen van weêrkanten zouden los gelaten worden. III. Dat de zee in opzicht van de koopvaardyſchepen voor beide de natien zou vry wezen: doch dat de oorlogſchepen weder in hunne havens moeſten gebragt worden. IV. Dat Boulogne zou worden wedergegeven met alle de naby gelegene ſterktens, nevens het geſchut, dat 'er in lag, zonder dat men de Engelſchen kon verplichten rekenſchap te geven van de ſtukken geſchut, die zy geſmolten hadden. V. Dat deze wedergeving zou geſchieden zes maanden na de afkondiging van de vrede, en dat de koning van Vrankryk dien van Engelandt op twee bepaalde tyden zou betalen vier maal honderd duizend kronen, de eene helft drie dagen na de wedergeving van de plaats, en de andere den volgenden 5 Auguſty. V. Dat Schotlandt in het vredens-verdrag

Voorwaarden van het verdrag. *Acta publ. Tom. XV, fol. 211.*

1550. zou begrepen, en de kasteelen Roxburg, Aymouth, Lauder en Dunglas gesteeht worden. Men gaf van weêrzyden zes ostagiers ter verzekering van het gesloteue: de hertog van Enguien, de marquis du Maine †, *Montmorenci*, zoon van den konnestabel, de hertog *de la Trimouille*, de vidame (a) van Chartres, en *Henaudé*, zoon van den admiraal *Annebaut*, waren de ostagiers van Vrankryk: de hertog van Suffolk, de graaf van Hertfort, de graaf van Shrewsbury, de zoon des graven van Arundel, Mylord *Strange*, en Mylord *Matravers*, die van Engelandt. De eerste moesten gelevert worden te Ardres, en de andere te Guines, op voorwaarde, dat de Engelsche ostagiers zouden ontslagen worden, zo haast als de Franschen zich in de bezitting van Boulogne gestelt hadden, en de Fransche na den tydt der betalinge van vier maal honderd duizend kronen: namentlyk drie na de eerste, en drie na de laatste betaling. Dit alles wierdt nagekomen; de vrede getekent en bezworen door beide de koningen, en de ostagiers ter bestemder tydt gegeven en ontslagen. Men benoemde ook gevolmachtigden om de grensscheiding tusschen Calais en Boulogne te bepalen, en rechters om onderzoek te doen naar de klagten, die wederzyds wegens de kapers van beide de koninkryken, welke door hunne roveryen onschatbare rykdommen hadden verkregen, wierden ingebragt.

† Zoon van den hertog van Guise.

Zie het Dagregister van *Eduard.*

De vrede door beide de koningen bekrachtigt zynde, wierdt de zelve te Londen den 29 Maart afgekondigt. Men stak vreugdevuren aan, en na eene daar op gepaste leerreden, om Godt voor zyne goedheit te danken, wierdt het *Te Deum* gezongen. In dien tydt was het, naar de meninge van zommigen, dat de graaf van Warwik, gelyk wy boven gezegt hebben, zich van het hof begaf, om daar mede te betuigen den afschuw, welken hy hadt voor zo een schandelyk verdrag. Dus hadt hy zich daar over verklaart eer de hertog van Somerset in ongunst geraakt was. Ondertusschen hadt hy de raadslagen, die tot het sluiten van dit verdrag naderhandt gedaan waren, bygewoont, en het zelve ook door zyne redenen zo wel als door zyne handtekening, in de bevelschriften, die den afgezanten wierden overgelevert, versterkt. Hy droeg ook wel zorg tegenstrydige gevoelens in den Raadt voor te wenden, en zyn afwezen, waar mede hy liet blyken de bekrachtiging daar van te wraken, was van geen langen duur: het zy dat hy vreesde, dat zulks hem voor een misdaadt mogt aangerekent worden, of zorgde door deze afwezendheit de gunst van den vorst te verliezen. Hy kwam wel haast wederom, ten einde hy van den zelven nieuwe gunsten mogt erlangen. Hy wierdt algemeen stedehouder * van de Noordelyke provincien gemaakt, hoofdman over honderd ruiters van des konings lyfwacht, welke hem daarenboven nog met vele schone, op zyne grenzen gelegene, landeryen begiftigde. Men deedt ook vergoeding aan den stedevoogdt van Boulogne. Dit was Mylord *Clinton*, welke met het ampt van zeevoogdt bekleed wierdt. De andere officiers wierden naar de gewigtigheit hunner diensten ook bedacht, en geen van de minste soldaten vergeten. Men deelde aan zommige landeryen, aan andere bedieningen uit. De meeste wierden afgedankt; en men behieldt voor de soldaten, die men naar huis zondt, hun soldy, daar nog andere voordeelen tot hun bestaan by voegende. Het bevel over het ligte paardevolk en over de zwaargewapende krygsbenden wierdt gegeven aan den marquis van Northampton, en men zondt vyf honderd voetknechten, manschap, die men raadzaam oordeelde in dienst te houden, op de grenzen van Schotlandt. De vremde soldaten wierden door het ganssche koninkryk verdeelt, alwaar zy, na hun geldt in zotte verkwistingen, dat de ledigheit inboezemt, verdaan te hebben, in het vervolg bekwame werktuigen wierden om den opstandt gaande te helpen.

De vrede wordt te Londen afgekondigt.

De graaf van Warwik spreekt 'er van als van een schandelyke vrede.

Betuigt het tegendeel voor den Raadt.

* *Luitenant generaal.*

Ontfangt nieuwe gunsten van den koning.

1550.

Guidotti wierdt niet vergeten: hy kreeg ter beloninge een geschenk van duizend kronen, een jaargeldt van duizend andere, nevens nog een voor zynen zone van twee honderd en vyftig. Men verhief hem daarenboven tot ridder.

Geschenken aan *Guidotti.*

Terwyl Engelandt arbeidde om vrede te maken met de kronen van Vrankryk en Schotlandt, geschiedden 'er dingen in Italiê, daar deze natie meer belang by hadt dan ze dacht. De doodt van paus *Paulus* den III was op den 10 November des voorgaanden jaars voorgevallen, en thans stondt men hem een opvolger te geven. Daar kon 'er geen verkoren worden, die geslagener vyandt was van dit overzeesche koninkryk, dan de overleden paus was geweest, noch ook die by alle Christen vorsten meer gehaat wierdt; een man, die nergens anders op uit was dan om zyne lusten den vryen toom te vieren, of om zyn geslacht te verryken. Dit erkende hy zelf op zyn doodbedde, als hy deze woorden van den Psalmist, welke de Geschiedenisschryver † hem in den mondt geeft, uitsprak: *Si mei non fuerint dominati, tunc immaculatus ero, & emundabor à delicto maximo.* Dat is: *Indien de myne niet geheerscht hadden, zou ik onbesmet, en van een grove misdaadt gezuivert wezen* *.

Overlyden van paus *Paulus* den III.

† *Thuanus.*

* Ps. XVIII, volgens de *Vulgata*, of gemene Latynsche overzetting. In andere vertalingen worden deze woorden gansch anders gelezen, ingevolge van den Hebreeuschen text.

Men beschuldigt hem het volk met schattingen belast, en de goederen der armen en der kerke doorgebragt te hebben, om zyne bastaarden en neven een bestaan te bezorgen: dat hy ten zelven einde Modena en Reggio, keizerlyke steden, aan de hertogen van Ferrara verkocht hadt, en meer trachtte S. Pieters Erfgoedt van Parma en Piacenza te beroven, dan de zelve daar weder aan te hechten. Hy was echter gedwongen geweest Piacenza, dat hy niet weder uit des keizers handen kon krygen, af te staan, en om te beletten, dat hy Parma niet machtig wierdt, hadt hy besloten het zelve aan den Kerkelyken Staat weder over te geven. Ten dien einde moest hy zynen kleinzoon *Octavius* verplichten om hem het zelve weder in handen te geven; en om hem daar in te doen bewilligen hadt hy voorgeslagen hem in de bezittinge te stellen van het hertogdom van Camerino. Deze toeleg was de oorzaak van zyne doodt. *Octavius* antwoordde den kardinaal *Farnese*, zynen broeder, die hem des pauzen bevelen bragt, dat hy Parma liever in handen van *Ferdinand Gonzaga*, gouverneur van Milaan wegens den keizer, wilde overleveren, dan dat bevel gehoorzamen. Zyn antwoordt trof den paus, die het ontfing in de schone tuinen op den berg Quirinalis, werwaarts hy zich begeven hadt om lucht te scheppen, zo gevoelig, dat hy heftig begon te beven, en gevallen zou hebben, indien men hem niet ondersteunt hadt. Men bragt hem in dien staat weder te rug, en leide hem te bedde, waar uit hy niet weder is opgestaan. Vier uuren lag hy zonder spraak; en deedt zynen mondt vervolgens niet open dan om klagten uit te storten over de ondankbaarheit van zyne nabestaanden, en om zich verwyt te doen wegens de toegevendheit, welke hy omtrent hunne misdaden getoont hadde. Hy beval verder, dat alle de belastingen, die hy op het

Oorzaak van zyne doodt.

De graaf van Warwik spreekt 'er van als van een schandelyke vrede.

Betuigt het tegendeel voor den Raadt.

Ontfangt nieuwe gunsten van den koning.

Die vorst geeft het ampt van admiraal aan den gouverneur van Boulogne, en beloont de getrouwheit der soldaten.

(a) Dus noemde men oudtyds een heer, die de landgoederen eens bisdoms te leen hieldt, op voorwaarde van den bisschop te beschermen, en over des zelfs krygsbenden te gebieden.

1550. het volk gelegt hadde, zouden afgeschaft worden: doch hy leefde te kort om door de ontheffing van de schattingen te verdienen, dat hem vergeven wierden de onheilen, welke der zelver invoering hadt veroorzaakt. De koorts taste hem aan, en hy stierf drie dagen daar na. Indien men het schimpschrift, dat na zyne doodt in het licht kwam, geloof mag geven, was hy schuldig aan oudersmoordt en bloedschande. Men beschuldigt hem zyne moeder vergiftigt, en met zyne eige dochter in oneer geleeft te hebben; daarenboven, dat hy Simonie hadt gepleegt door het verkopen van geestelyke ampten en goederen; met den Sultan der Turken, naar het voorbeeldt van paus *Alexander* den VI, heimelyk verstandt gehouden, en zeer naauwe gemeenschap hadt gehad met de beruchtste toveraars van dien tydt. Daar is mogelyk meer drift dan waarheit in deze verwytingen, en de Italiaansche wraak moet in hare hekelschriften niet altoos in alles gelooft worden. Doch hy kan niet verschoont worden wegens de toegevendheit omtrent de ongebondenheden zyner bastaarden; want als men hem daar over kwam klagen, zeide hy alleen, dat zy zulks niet van hem geleert hadden. Voor het overige verdient hy lof wegens zyne voorzichtige regeringe, om dat hy zich altydt oneenzydig toonde tusschen den keizer en den koning van Vrankryk, als mede wegens zyne geleerdheit (a). Zyne lykstatie was prachtig, en kostte vyftig duizend goude kronen.

Verfoeielyke euveladen, waar mede hy beschuldigt wordt.

Lof, dien men hem geeft.

Tien dagen na zyne doodt lieten zich de kardinalen, ten getale van vier en vyftig, in het Conclave byeen vinden, ten einde men een nieuwen paus verkore. Daar waren voornamentlyk drie partyen, te weten de keizerschen, Franschen en de *Farnezen*. Elke aanhang hadt het oog op onderscheidene personen, waar onder de kardinalen *Salviati* en *Polus* de meeste stemmen kregen. De eerste hadt Vrankryk op de handt; de andere wierdt door de keizerschen gedragen, waar by zich de *Farnezen* voegden. De kardinaal van Guize, die het hoofdt van de Fransche party was, viel hen ook toe: zo dat alle de stemmen, uitgezonderd twee, voor den Engelschen kardinaal bevonden wierden. Dus behoefde men liet langer te twyffelen, of hy zou tot paus verkoren worden. Zyne vrienden waren hem reets daar over komen geluk wenschen, en wilden, dat men zyne verkiezing opentlyk zou afkondigen. Reets hadt *Lodewyk Priuli*, een Venetiaansch edelman, zyn boezemvriendt, hem verwittigt, dat de kardinalen, naar gewoonte, aankwamen om hem te aanbidden *. Eindelyk zag hy hen inderdaadt gereed om deze plegtigheit te verrechten, wanneer hy, zonder de minste ontstelteniſſe te laten blyken, zynen vriendt in het oor luisterde, dat het te laat was zo een gewigtig werk ten einde te brengen. Hy voegde daar by, dat de nacht op handen komende, deze plegtigheit tot den volgenden dag moest uitgestelt worden, om dat Godt een Godt des lichts, en niet der duisterniſſe is, en dat, wat hem belangde, hy de pausselyke waardigheit als een zwaarwigtig ampt, het welk hem meer vreze dan blydschap baarde, aanzag. Eene wonderlyke gematigtheit, en meer het oude dan het nieuwe Rome waardig: ook vondt de zelve in deze bedorve eeuwe minder goedkeurders dan benyders, welke vervaart wierden voor zulk eene strenge deugdt: zo dat zy des anderen daags alle hun woordt weder inhaalden, en eene nieuwe verkiezing deden. Zommigen wierden daar toe gebragt door een onbezonnen oordeel, dat zy hadden aangaande de zedigheit van *Polus*, de zelve houdende voor huichelary, of hoogmoedt: doch anderen lieten zich leiden door den kardinaal *Caraffa*, een Godvruchtig en verstandig man, doch die *Polus* haatte, en hem verdacht hieldt de zogenoemde nieuwe kettery te begunstigen. Hy betichtte hem zelfs van ontucht, en van een bastaard kindt te hebben, dat hy in een kloosser deedt opvoeden. Het is waarschynlyk, dat *Caraffa*, zo een deugtzaam man zynde als men voorgeeft, door deze praatjes eerst is bedrogen geweest, en dat de afkerigheit voor *Polus* hem te ligtgelovig heeft gemaakt. Wat 'er van zy, *Polus* heeft in het vervolg zich daar omtrent verdedigt, zonder eenige gevoeligheit te betonen. Hy beschouwde de wederroeping der stemmen, die hem verkoren hadden, met de zelve gelykmoedigheit, als hy daags te voren zyne verheffing tot den pausselyken stoel vernomen hadt.

Stemmen der kardinalen om *Polus* tot de pausselyke waardigheit te verheffen.

* *Aboreren.* Des selfs antwoordt aan den gene, die hem daar mede geluk wenschte.

1550. De kardinalen herroepen de verkiezing.

Beweegredenen van deze veranderinge.

Bezadigtheit van *Polus*.

Schoon Engelandt, na het afwerpen van het Roomsche juk, thans niets meer van den paus te hopen hadt, scheen 'er des zelfs rust echter aan gelegen te zyn, den stoel van Rome door een Engelschman bekleed te zien, wiens zachten aardt en edelmoedigheit men roemde, en die bygevolg niets zou toegebragt hebben tot stryving en aanblazing van oproerigheit in een koninkryk, aan het welke hy zyne geboorte verschuldigt was. Het is waar, dat hy deel hadt aan de beroerten, onder *Henrik* den VIII voorgevallen: doch daar in scheen hy geheel van gedachten verandert te zyn. Na dien tydt ging hy naar Viterbo †, daar de paus hem gezant hadt gemaakt, en daar hy zich hadt gelegt op de oeffening van de Philosophie en Godgeleerdheit, zonder zich meer met de verdeeldheden der Engelschen te bemoeien, daar hy van af was gestapt. Het was in de jaren van dit gezantschap, dat men hem van kettery verdacht hieldt, ter oorzake dat hy een zekeren *Antonio Flaminio*, welken men zeide Lutherisch te wezen, onderhieldt, en dat hy hadt mede geholpen tot de bekeeringe van den Jode *Tremellius*, die, naar men zeide, van het zelve geloof was. Het gedrag van dezen kardinaal in Engelandt onder de regering van *Maria* kan doen begrypen, wat dit koninkryk van zyn pausschap te hopen hadde. Was hy de Hervorming niet toegedaan geweest, ten minste is het waarschynlyk, dat hy, een vyandt van vervolgingen zynde, medelyden zou gehad hebben met die van zyne natie, welke de koningin deedt verbranden, wel verre van haar daar toe aan te zetten. Doch deze aanmerkingen zyn vergeefsch. *Polus* wierdt geen paus, en alle de stemmen, die met eendragtigheit voor hem waren geweest, wierden des anderen daags in de nieuwe bus ter verkiezinge van den kardinaal *del Monte* bevonden; een persoon, die de zelve zo onwaardig was, als de andere het verdiende (a). Men kan dit besluiten uit de verkiezing van den gene, aan wien hy, naar gewoonte, voor dat men uit het Conclave ging, zynen hoedt gaf. Het was een zyner huisbedienden, die niets anders te doen hadt dan een aap op te passen, by welke gelegenheit hy den toenaam van *Simia*, in 't Latyn een aap betekenende, hadt aangenomen, dien hy zelf, na dat hy tot kardinaal verheven was, behieldt. Zyn doopnaam was † *Innocentius*: maar indien men het algemeen gerucht geloven mag, kwamen zyne zeden

† In het Erfgoedt van St. Pieter.

Men houdt hem verdacht van kettery.

De kardinaal *del Monte* wordt paus.

Wat hy voor een man was.

† Zo veel als onnoosele.

(a) Hy verstondt de sterre-loopkunde; heeft zinryke gedichten geschreven, en geleerde brieven aan *Erasmus*, aan den kardinaal *Sadoletus*, en aan anderen, als mede aanmerkingen over eenige brieven van *Cicero* opgestelt.

(a) Eenige schryvers getuigen, dat hy gedurende den nacht de kardinalen door grote geldsommen heeft omgekocht.

1550. den met dezen name niet overeen, en men wil, dat zyn meester zich door eene schandelyke gemeenschap van hem bedient heeft (a).

De kardinalen, over eene zo wonderlyke verkiezinge verwondert, konden niet nalaten den nieuwen paus te vragen, wat daar de beweegreden van was: doch hy deedt hen met zyn antwoordt beseffen, wat 'er van eene verkiezing, die zy zelf gedaan hadden, te wachten stondt; *Als gy my gezegt hebt*, zeide hy tegen hen, *wat u bewogen heeft om my paus te maken, dan zal ik u ook de reden zeggen, waarom ik hem tot kardinaal verheven hebbe.* Hy nam den naam aan van *Julius* den III, en om zyne erkentenis voor *Paulus* den III, die hem kardinaal hadt gemaakt, te betuigen, stondt hy de stadt Parma aan des zelfs kleinzone *Octavius Farnese* af, welke zich begaf onder de bescherminge des konings van Vrankryk, om zich tegen den keizer te beschermen.

Zyn antwoordt aan de kardinalen, die hem verkoren hadden.

Hy neemt den naam aan van *Julius* den III.

Burnet. Spotswood in zyne *Hist. der Reformatie in Schotlands.*

Zo als men de vrede te Londen hadt afgekondigt wierdt het ook in Schotlandt gedaan. Doch dit laatste koninkryk was van binnen geenzins in rust. De nieuwe hertog van Chastelleraud lag met de koninginne weduwe overhoop, naar wier raadgevingen hy minder luisterde dan naar die van zynen bastaard broeder †, den aartsbisschop van St. André, een wellustig man, en die door de gemeenschap, welke hy in het openbaar hieldt met zekere getrouwde vrouwe, tot eene ergernisse voor de gansche wereldt verstrekte. De koningin, op den regent, die zich gedroeg naar de raadgevingen van een zo eerloos karel, en die haar ook geen gezag overliet, te onvrede zynde, vertrok naar Vrankryk, alwaar zy arbeidde om hem van het bestier te ontzetten, om 'er zelf bezit van te nemen. Wy zullen in het vervolg haar wedervaren melden.

† *Hamilton.*

De koningin weduwe vertrekt naar Vrankryk.

Ondertusschen begon de hervorming by het aanwassen dier verdeeldheden door te dringen; en het ongebonden leven des aartsbisschop van St. André het volk een affschrik gevende, gevoelde het zelve meer geneigtheit om de predikanten te horen, welke hen eene veel Christelyker zedeleer voor predikten. Aan een andere zyde stelde de geestelykheit van Schotlandt, gevoegt by eenige voorname groten, al haar vermogen in het werk om den voortgang der hervorminge te stuiten, en spaarde geen straf-oeffening tegen de genen, die overtuigt wierden deze nieuwe lere te onderwyzen. Tot dit jaar wordt gebragt de veroordeeling ter doodt van *Adam Wallace*, welke zyn geloof, met dat van de Hervormden overeenkomende, openbaarlyk beleedt. Dit was iets seldzaams; men beschuldigde hem, dat hy zyne kinderen zelf doopte, schoon hy geen kerkelyke beroeping hadt. Men leide hem ook te last, dat hy zich den kerkdienst onrechtvaardig aanmatigde, en zonder ordening bestondt het Euangelium te predikken. Op deze laatste beschuldiging zeide hy, dat hy zich binnen de palen van zyn beroep hieldt, en zonder aan geleerdheit te hangen zich vergenoegde Gods woordt met zyne broederen te lezen, welke Godt hem hadt believen te verlenen. Aangaande het twede, hy bekende, dat hy een van zyne kinderen gedoopt hadt, en beweerde zulks, naar het voorbeeldt van *Abraham*, die zyn huisgezin besneedt, te hebben mogen doen, daar by voegende, dat ieder huisvader het zelve recht hadt om zyne kinderen te dopen in een tydt, dat de dienst verbasterd zynde, men geen rechte herders kon vinden, om dit verbonds-teken naar des zelfs zuiverheit en instellinge toe te dienen. Hy wierdt als een ketter gedoemt, en onderging de doodt met de geduldigheit van een martelaar. 1550.

Ongebonden leven van den aartsbisschop van St. André.

Straf tegen de Hervormden.

Adam Wallace wordt om het leven gebragt.

De hervorming drong ook in Ierlandt door, alwaar de macht des konings van Engelandt van dag tot dag bestendiger wierdt. Voor dat wy overgaan tot de kerkelyke zaken van dat koninkryk, dient 'er een bericht omtrent de staatsgevallen, waar van wy sedert de doodt van *Henrik* den VIII weinig gemeld hebben, vooraf te gaan. De ridder van St. Leger bleef, onder den tytel van groot-afgezant *, of onderkoning, des zelfs bestier behouden: de eerste was de oude tytel, men bediende zich, na dat dit eilandt tot een koninkryk was opgerecht, ook van den anderen. Het was nog niet geheel onder gehoorzaamheit gebragt. Al de staatkunde van *Henrik* den VII, en al de fierheit van *Henrik* den VIII hadden zo veel niet kunnen te weeg brengen. Daar was geen onderwerping dan in de Engelsche volkplantingen. De geborene Ieren volgden alleen hunne eigenzinnigheit, of die van hunnen overste: gelyk wy onder de twee voorgaande regeringen gezien hebben. 1547. *Cox. Warre.* * *Grand Deputé.* Weêrbarstigheit der Ieren.

Deze barbaarsche volkeren, die bykans onmogelyk onder een wettig bestier te brengen zyn, beeldden zich in, dat des konings zeer lage ouderdom hen eene gunstige gelegenheit beschafte om zich te ontslaan van de beheersching der Engelschen; en de eeden, die zy *Henrik* den VIII met zo veel plegtigheit gedaan hadden, vergetende sloegen zy op verscheide plaatsen aan het muiten. Doch het zy ze zo voorzichtig niet waren geweest van hunne macht byeen te zamelen, of dat zy door de wakkerheit des onderkonings waren voorgekomen, immers zy wierden wel haast verjaagt. Een van hunne hoofden, *O-Birnes* genaamt, was de eerste, die de wapenen opvatte, en ook de eerste, die 'er over gestraft wierdt. De onderkoning hadt hem nagezet, hem in verscheide antmoetingen de nederlaag toegebragt, en in het diepste van zyne bosschen als een wild dier vernestelt. Een twede voordeel behaalde hy op een ander hoofdt van de party, *O-Toole* genaamt, die hy met twee heeren van het huis van *Kildare* gevangen nam, en naar Londen zondt, alwaar zy onthalst wierden. *Patrik O-More* en *Brian O-Connor* gaven hem meer te doen. Zy trokken in het graafschap Kildare, stropende en verbrandende alles, wat zy in hunnen weg vonden. Men verraschte hen in een smallen doortocht, waar uit zy niet konden geraken zonder handgemeen te worden, en daar sneuvelde van hun volk twee honderd man. De twee hoofden ontkwamen het met het overschot. De tyding, welke de onderkoning wegens deze muiteryen hadt laten overbrengen, verplichtte het hof een toevoer derwaarts heen te zenden van zes hon- Zy komen tot een opstandt. Worden in verscheide ontmoetingen geslagen.

(a) Zie hier, Lezer, hoedanig *Erastus*, by *Hottingerus* (*Hist Eccles. Tom. V, pag.* 572) deze zaak verhaalt. Hy zegt, dat deze jonge te Bologne gebleven was; dat de nieuwe paus, *Julius* de III, hem niet eer te Rome wilde laten komen, dan na dat hy hem tot het kardinaalschap verheven hadt, en dat hy al vry wat werk wondt om deze verheffing te doen goedkeuren. Vervolgens voegt 'er deze schryver by, dat *Julius* selden, of byna nooit, recht vrolyk was, dan wanneer hy tyding kreeg van zynen lieven *Innocentius*; dat hy hem digt by Rome deedt komen, om hem nu en dan te kunnen bezoeken, en dat hy, hem op een tydt heimelyk in de stadt hebbende laten komen, hem aan het venster met al zo veel ongeduldt verwachtte, als een minnaar, die den van zyne liefste bestemden tydt afwacht. Men hoorde hem menigmalen, vervolgt de zelve schryver, zeggen, dat de voornaamste reden, om welke hy verblyd was paus geworden te zyn, deze was, dat hy zich daar door in staat bevondt om *Innocentius* te kunnen begunstigen, en dat hy minder verplichting aan de kardinalen hadt voor dat zy hem paus hadden gemaakt, dan wel voor dat zy de verheffing van *Innocentius* tot het kardinaalschap hadden goedgekeurt. Daarenboven zeide hy, dat al wie eenige gunst van hem begeerde te genieten, de zelve alleen door *Innocentius* kon erlangen; waarom men de gezanten der koningen, vorsten en gemenebesten hun hof by dezen jonge zag maken, en voor hem hunne zaken open leggen, die 'er vervolgens aan den paus verslag van deedt.

1547. honderd ruiters en vier honderd voetknechten, onder het bevel van *Edmon Bellingham*, dien men den tytel van kapitein generaal gaf. Hy ontscheepte op het einde van den somer te Waterford; en zyne benden by die van den onderkoning gevoegt hebbende, rukten zy voort naar de provinciën van Leix en Offali, deden *O-More* en *O-Connor* voor schelmen verklaren; vervolgden hen tot in hunne vastigheden, en dwongen hen des konings genade af te smeken. *Bellingham* wierdt uit erkentenisse van de dienssten, welke hy by deze gelegenheit gedaan hadt, ridder en maarschalk van Ierlandt gemaakt.

Om het landt onder gehoorzaamheit te houden, vondt de onderkoning raadzaam de muren van het kasteel Dingen, dat men naderhandt Philipstown † noemde, te doen optrekken, en nog een ander te bouwen, aan het welke men den naam van Mariënburg ‡ gaf. De onderschatmeester *Brabazon* hadt ook last van het hof om dat van Athlone te versterken, en daar bezetting in te leggen; het welk hy uitvoerde, onaangezien de stroperyen van *Dominicus O-Kelli*, en van alle de oproerigen van de provincie van Connacië, die hem gedurig moeielyk vielen.

† of Philipstadt.

‡ Mariënstadt.

1548. In het volgende jaar, zynde het twede der regeringe van *Eduard*, wierdt 'er eene andere zamenrotting gesmeed, welke zo veel te gevaarlyker was, om dat de roervinken daar van tot dien tydt toe geen oorzaak hadden gegeven om hen wegens hunne getrouwheit verdacht te houden. De zucht voor den ouden Godsdienst bragt hen tot dien opstandt. *Richard* en *Alexander Fitz-Eustatius*, zonen van den ondergraaf van Bastinglas, waren daar de hoofden van. Zy hadden het graafschap Kildare reets aan hun snoer gekregen, en indien men hen niet hadt voorgekomen, zouden zy het overige van het koninkryk, ter oorzake van den haat der Ieren tegen de hervorminge, tot hunnen aanhang hebben overgehaalt. Doch het voorzichtig beleidt van den onderkoning verydelde hunne maatregels, en stelde hun ganssche oogmerk, daar van de uitvoeringe belettende, te leur. Hy gebruikte geen geweldt in eene zo tedere zake, en waar omtrent het volk met zulke gevaarlyke vooroordeelen was ingenomen. Hy achtte veiliger den weg van zachtzinnigheit en voorzichtigheit in te slaan. Hy verzekerde zich op eene behendige wyze van den persoon des vaders; een pandt voor de getrouwheit der zonen, die toen geen beweging dorsten maken, uit vreze van des zelfs leven in gevaar te stellen. Hy deedt hen zelfs vervolgens zulke vertogen, dat zy weder tot gehoorzaamheit kwamen. Dus smoorde hy door deze streek die beroerte in hare geboorte, en verhinderde, dat de zelve de gemoederen vergiftigde, die daar ligt toe te brengen waren. Hy bewerkte ook de vergiffenis voor den ondergraaf, daar over aan het hof schryvende, hoewel hy hem niet onschuldig geloofde te wezen, niet twyffelende, of deze opstandt, hadt hy zich niet verbonden om den zelven te helpen schragen, was echter van hem met oogluikinge aangezien. Doch de onderkoning meende het nutter te zyn diergelyke misdaden te ontveinzen dan aan den dag te brengen.

Voortgang der beroerten.

Behendigheit van den ridder van St. Leger.

Kort daar na wierdt hy aan het hof te rug geroepen. Derwaarts henen gaande bragt hy met zich de door hem gevangene *O-More* en *O-Connor*, met het oogmerk om voor hen ontslag te krygen, nevens een jaargeldt, dat bekwaam was hen aan des konings dienst te verknochten, willende hen liever door weldaden winnen dan door straf-oeffeningen tergen. Zy wierpen zich voor den koning neder, en bekwamen een eerlyk jaargeldt †; een goed middel om hen onder gehoorzaamheit te houden: doch *O-More* genoot het niet lang; want hy overleedt nog in het zelve jaar te Londen.

† van 1300. guldens.

Daar zyn 'er, die zeggen, dat het de ridder *Bellingham* was, opvolger van den ridder van St. Leger, die deze twee Ieren tot hunnen plicht bragt. Allen komen zy daar in overeen, dat *Bellingham* in het zelve jaar in *St. Legers* plaats kwam.

De ridder *Bellingham* volgt *St. Leger* op.

Zo haast als hy met de gewoonelyke plegtigheden zyn ampt hadt aangevaard, trok hy door de gewesten van Leix en Offali; sloeg *Cahir O-Connor*, den ontzagchelykssten der muitelingen; bragt alle de anderen onder gehoorzaamheit; en na dat hy de afgelegenste plaatsen des lands, alwaar de Engelschen, naar men zegt, sedert *Eduard* den III de wapenen niet hebben kunnen voeren, in rep en roer gestelt hadt, maakte hy 'er zich meester van. Hier van daan trok hy naar de provincie van Delvin; sloeg *Mak Conghlang*, die 'er heer of dwingelandt van was, en verwoeste de landeryen der oproerigen.

Zyne krygsverrechtingen.

In dit jaar verkreeg de stadt Dublin, dat der zelver rechters *, nevens een schout, welke aldaar sedert *Henrik* den III het bestier hadden gehad, in Sherifs veranderd wierden. *John Rians* en *Robert Eyons* waren de eersten, die met dezen nieuwen tytel in bediening kwamen.

* *Baillifs.*

De voorspoedt der wapenen van den onderkoning wierdt gestuit door de nydigheit des ridders *François Brian*, zynen vyandt. Deze laatste, aan de weduwe van *Ormond* gehuuwt zynde, was tot maarschalk van Ierlandt, en tot landvoogdt van de graafschappen Typerary en Kilkenni verheven. Hy was met den onderkoning in oneenigheit geraakt, zonder dat men daar van de oorzaak meldt. Hoedanig de zelve heeft mogen zyn, immers hadt hy aanzien genoeg om *Bellingham* voor het hof van Engelandt te dagvaarden. Gedurende dezes ridders afwezigheit veroverde *Teig O-Carol* het sterke kasteel Nenagh, dat hy deedt slechten, de Engelschen uit dien oordt verdryvende, waar van hy zich de beheersching onrechtvaardig aanmatigde.

Hy wordt gedagvaard om te Londen te verschynen.

Ondertusschen kwamen ook andere misnoegden tot opstandt: doch dit strekte alleen om malkander de keel af te steken. De vader voerde oorlog tegen den zone, en die barbaren luisterden niet meer naar het recht der nature dan naar dat van de koninklyke macht. In de provincie van Ulster † raakte *O-Donel* handgemeen met zynen zone: de zoon verloor den slag, de vader het leven. In die van Delvin voegden *Teig Mak-Magblin* en *Edmond Fabi*, tegen *Mak-Conghlan*, hunne macht byeen: doch de onderkoning weder te rug gekomen zynde, vondt niet goed het landt door de wapenen van deze oproerigen, die tevens vyanden van de koninklyke waardigheit waren, te laten verwoesten. Dus zondt hy Ierssche krygsbenden derwaarts, onder het bevel van *Donough O-Connor*, die de stroperyen deedt ophouden.

De Ieren staan tegen elkander op.

† of Ulstonië.

Een ander hoofdt der oproerigen, *Roë O-Connor* geheten, was op het einde van dit jaar te Dublin de genade van den onderkoning komen afmeken, verfoeiende zyne oproerigheit door woorden en tranen; maar was zo haast naar zyne woonplaatse niet wedergekeert, of sloeg op nieuw aan het muiten. Doch hy, door den grave van Clanrickard aangetast zynde, wierdt geslagen, gevangen genomen, naar Dublin gezonden, en opgehangen. Hy bewaarheedde door zyn gedrag het geen van deze natie gezegt wordt, namentlyk, „ dat men „ zich op der zelver tranen niet moet vertrouwen, om dat zy beurt om beurt dan schreit, „ dan wederspannig wordt; en dat het eene haar „ zo natuurlyk is als het andere †".

Trouwloosheit der Ieren.

† *Nec gentem ullam reperies, cui pectore & flere magis naturale sit.*

1548. Niets betoogt 'er beter de woestheit der Ieren, dan het voorbeeldt van zeker aanzienlyk heer van dien tydt, die de eerste van het landt, en zelfs met een der fraaiste ampten des koninkryks vereert was, van wien wy dikwils in de geschiedenisse van *Henrik* den VIII gesproken hebben; wy menen den grave van Desmond, grootschatmeester, en de rykste van Ierlandt; die ondertusschen als een bedelaar woonde, hebbende zelfs gene glazen in de vensters van zyn huis. De onderkoning, bewogen zynde over zyne wanhebbelykheit van leven, met zyne geboorte en middelen zo min overeenkomende, nam een besluit hem daar van daan te helpen. Hy nodigde hem de Kersdagen te Dublin te komen doorbrengen, en maakte zich gereed om hem aldaar heerlyk te onthalen. Doch de graaf van Desmond beantwoordde zyne beleefdheit niet en bleef te huis. De onderkoning staakte om die nalatigheit zyn voornemen niet; hy ging zelfs, verselt zynde van twintig edelen, naar het huis van *Desmond*. Hy vondt hem, die nergens minder dan op zo een bezoek verdacht was, als een schooier by het vuur zitten. Toen kon hy 'er niet af zyn om naar Dublin te gaan, werwaarts de onderkoning hem heen geleidde, en zo vele beleefdheden betoonde, dat hy zyn harden plompen aardt verzachtte, en hem allenskens gewende tot een fatzoenlyker en beschaafder leven dan dat van de natuurlyke Ieren. Hy haalde hem uit de bosschen en uit het midden der wilde beesten, met welke hy verkeerde, om hem de lucht van het hof te doen scheppen, en het vermaak van eene redelyke zamenleving te doen smaken. Deze indruk eens op het gemoedt des graven van Desmond gedaan zynde, dien het niet schortte dan aan de vooroordeelen der opvoedinge, en wiens grondt tot een beschaafder onderrechting bekwaam was, was het niet bezwaarlyk om 'er een welgemanierd man van te maken. Hy hadt middelen om zynen rang te houden; en toen hy zich van de plompheit zyner manieren ontwend hadt, zag men hem niet dan met dien edelen zwier, die personen van aanzien zo wel past, te voorschyn komen. Dus kwam hy in achting by de ganssche wereldt. De onderkoning wist hem zelfs by den koning gezien te maken, de welke hem in zyne gunst aannam, vergetende al het misnoegen, dat die van zyne familie het hof gegeven hadden. De graaf van Desmond was zo gevoelig over de verplichting, die hy den onderkoning verschuldigt was, dat hy, niet te vrede zynde hem daar voor, als het te pas kwam, zyne erkentenis te betuigen, hem al zyne dagen lang dankzeggingen wilde doen, voegende aan het einde van zyne gebeden over ieder maaltydt een zegewensch voor zynen weldoender.

Hunne plompigheit van manieren.

Geschiedenis van den grave van Desmond.

Hoe hy beschaaft wordt.

Zyne byzondere erkentenis.

1549. In den volgenden jare maakte de onderkoning zich scheidsman in de verschillen der voornaamste groten, en beslitte de zelve op eene wyze, dat hy, met de vrede in hunne familiën te brengen, de zelve ook in het koninkryk bragt. Niet alleen won hy de gemoederen der stamhoofden, welke de inboorlingen des lands met eene onbepaalde macht beheerschten, hy verknocht hen daarenboven aan het hof, met voorbedingen, die hy in hunne tractaten gebruikte. Dus ging het met het verdrag tusschen den grave van Tyrone en *O-Neal*; hy bedong verstandiglyk, dat de een niet meer van den anderen af zou hangen, en dat zyne leengoederen onmiddelyk onder den koning zouden staan †. Zodanig was ook zyne geslepenheit in het bepalen van de eischen, welke *O-Donel* hadt op het graafschap van Tyrkonel. Hy verplichtte hem zich naar den regel, dien hy daar van hadt voorgeschreven, te gedragen; beval aan den anderen kant des zelfs leenhouders hulde aan hem te bewyzen, onder verbeurte van have ten voordeele des konings, het zy ingevalle de heer iets onwettigs bestondt, of dat de leenhouders gehoorzaamheit weigerden. Twee andere hoofden, *Mak-Mahon* en *Hug Oge*, onderwierpen zich, na eene boete betaalt te hebben van 500 marken ‡. 1549.

‡ Het mark doedt acht guldens.

Die van de provincie van Ulster, welke de kroon van Schotlandt altoos meer genegen hadden geschenen dan die van Engelandt, maakten in dit jaar eenige bewegingen ter begunstiging van de eerste. Dit geschiedde in den tydt dat de twee kronen in oorlog waren. De Ieren meenden deze gelegenheit gunstig te wezen, niet alleen om hunne genegenheit voor de Schotten te tonen, met welke zy een bondgenootschap hadden gemaakt; maar ook om de Engelschen te drukken, voor welker beheersching zy bevreest waren. Wy hebben gezien, dat wanneer *Henrik* de VIII Ierlandt tot een koninkryk verhief, hy zich vergenoegde, dat hem hulde wierdt gezworen als aan een oppermachtigen vorst, en dat hy de leenbezitters van Schotlandt niet belette te blyven in de afhankelykheit van deze kroon, als zy hem anders maar voor hunnen koning erkenden. Deze staatkunde was van die uitwerking, dat die van Schotlandt hem, in de grondvesting van een koningdom, dat hem de rechten op des zelfs leenbezitters liet genieten, niet ontrustte. Dus zouden de koningen wederzyds voldaan geweest zyn, indien de leenheeren van de eene zyde beseft hadden, dat zy ook onderdanen van de andere waren. Maar alles wierdt aan den kant van Schotlandt bevonden, en men poogde door allerlei soorten van middelen zich de gehoorzaamheit van die van Engelandt te onttrekken. Deze muitelingen, hunne macht te zamen gerukt hebbende, tasten de Engelsche volkplantingen aan, en zochten de ganssche provincie onder de beheersching der Schotten te brengen. *Brereton* trok derwaarts heen; en schoon hy maar twee honderd voetknechten en vyfen dertig ruiters hadt, maakte hy geen zwarigheit dit landvolk aan te tasten. Hy verachtte des zelfs aantal, kennende hun onvermogen en wanorder. Het was een onbeschaamd en beestachtig volk, doch dat zich in zyne gelederen niet kon houden, noch den aanval der Engelsche troepen uitstaan. Zyn stout bestaan was van dien uitslag als hy gehoopt hadde. Hy tastte hen aan in een doortocht, alwaar hy een voordeelige post hadt gevat; hakte hen ter neder, en benam hen de lust of de macht om een tweden inval te doen. Dus wierden de beroerten door zyn dapper beleidt en vaardigheit gestilt, en men gaf hem het bestier van die provincie.

De oproerigen van Ulster tasten de Engelsche volkplantingen aan.

Zy worden geslagen.

De onderkoning wierdt ten hove te rug geroepen, zonder dat men weet waarom. Men twyfelt niet, of hy zou derwaarts weder heen gezonden geworden zyn, indien hy geen ziekte hadt gekregen, waar van hy, na eenige maanden gekwynt te hebben, ook stierf. Hy wierdt om zyne uitmuntende hoedanigheden zeer beklaagt; zo wys als dapper zynde, en daarenboven een groot yveraar voor de hervorminge. Dewyl zyne te rug roeping eene uitwerking scheen te wezen van den heimelyken handel zyner vyanden, die hem by den koning lelyk afmaalden, wilde de Raadt van Ierlandt hem een eigenhandig getuigschrift mede geven, dat hy zich met wys beleidt en rechtmatigheit in zyne landvoogdy gedragen hadt. Hy bedankte hen 'er voor, deze woorden daar by voegende: *Het is my genoeg te geloven, dat 'er eene opstan-*

Staatkunde van den onderkoning.

† Zulks was ten deele geschied onder *Henrik* den VIII.

1549. Voortreffelyke woorden van den ridder *Belingham*.

ſtandig der doden zal wezen; willende daar mede te kennen geven, dat zyne vyanden hem het leven wel konden benemen; doch dat het niet in hunne macht ſtondt hem te beletten om namaals eeuwig in den hemel te leven.

De ridder *Brian* volgt hem op in het onderkoningſchap.

De ridder *François Brian* wierdt in zyne plaats verkoren, doch genoot deze waardigheit maar een korten tydt. Het graafſchap Typerary wierdt verwoeſt door de ſtroperyen van *O-Carol*, die de wapenen hadt opgenomen, om die van *Butler*, welke dit graafſchap met dat van Ormond bezaten, te nopen hem voldoening te geven wegens de eiſchen, die hy op het laatſte hadt. De onderkoning, die een vriendt was van het huis van Ormond, kwam tot hulpe, en ſtierf in deze krygsverrechting in het begin van de maandt February; zo dat hy maar zes weken dit ampt bekleed heeft.

Des zelfs doodt.

1550. De ridder *William Brabazon* komt in zyn plaats.

De ridder *William Brabazon* wierdt 'er vervolgens mede vereert; doch bediende het weinig langer, vermits de ridder *St. Leger* wederom naar Ierlandt wierdt gezonden, alwaar hy op het einde van de maandt October aankwam, met den tytel van onderkoning, waar mede hy onder *Henrik* den VIII hadt begonnen bekleed te worden.

Hy ſtilt het oproer.

Voor des zelfs aankomſt ſluitte hy de bewegingen, die *O-Carol* gemaakt hadt in het graafſchap van Typerary, waar van hy het beſtier opdroeg aan *Edmond Butler*, aartsbiſſchop van Caſſel, bloedverwant van den jongen grave, de oudſte van de familie, en toen maar twaalf jaren oud zynde. Vervolgens nam hy zynen weg naar Limmerich, en dwong *O-Carol*, die het graafſchap † van Ormond betwiſtte aan het huis van *Butler*, zich te onderwerpen, en zyne eiſchen te laten varen. Hy deedt meer, hem overtuigende, dat hy zyne eige heerlykheit, voerende den naam van Ely-O-Carol, in des konings handen gaf; aan de ſchatkamer een jaarlykſch geldt zou betalen, en een zeker getal troepen, zo te paarde, als te voet, zou opbrengen. De koning beloonde een zo heuſch gedrag edelmoedigly k, hem niet alleen herſtellende in den eigendom van zyne landgoederen, maar de zelve ook tot eene baronny verheffende: zo dat *O-Carol* de eerſte baron van Ely was. Deze mildadigheit des vorſten baarde hem geen geringe blydſchap, en hy maakte de zelve overal openbaar. Dus deedt hy, zo wel door zyn voorbeeldt, als door zyne redenen, *Mak-Murrough*, *O-Kelli*, en *Mlaghlin*, drie andere hoofden van de party, aan de handt komen, welken men het voorledene vergaf, onder belofte van in het toekomende getrouw te zyn.

† De Engelſche ſchryver zegt baronny.

O-Carol eerſte baron van Ely.

De onderkoning deedt ook zyn beſt om de verzoening te bewerken tuſſchen de graven van Desmond en van Thomond, welke het gezag over hunne landſtreek verdeelden. Hunne vyandſchap baarde de verwoeſting des lands, waar van de banditen onder de vaandelen van den eenen en den anren kant dienſt namen, en daar in gedurige ſtroſteryen aanrechtten. Het vergelyk tuſſchen die twee hoofden getroffen zynde, hielden deze vyandelykheden op, en die ſtruikrovers, geen opperhoofdt hebbende, wierden genoodzaakt de wapenen neder te leggen.

Ten zelven tyde ſneuvelde een heer des lands in de landſtreek Cork, *Dermond O-Sullevan* genaamt, een van de gevaarlykſte voorſtanders der Ierſche muitmakers, door een geval, dat vele menſchen van zyne menigvuldige roveryen verloſte. Het vuur geraakt zynde in het kruidt, dat in zyn kaſteel lag, wierdt hy onder den puin van deze ſterkte, die in de lucht vloog, begraven. Hy hadt nog een anderen broeder, *Amalfus* geheten, die zo min deugende was als hy: doch deze kwam kort daar na om. Dus zag Ierlandt, door de onderwerping, of het ſneuvelen van zyne dwingelanden, zich in dit jaar in meer ruſt dan het in langen tydt genoten hadt.

1550. Ierlandt in ruſt.

De vrede, tuſſchen Vrankryk en Schotlandt gemaakt zynde, gaf den koning *Eduard* gelegenheit om troepen en geldt derwaarts te zenden. Mylord *Cobham* kwam daar aan met eene vloot van twintig ſchepen, die hy in drie ſmaldeelen * verdeelde, waar van twee de havens van den Zuidkant bewaarden, en de derde aan den Noordkant kruiſte, naar Schotlandt toe. Met dezen byſtandt wierden byna alle oproerigen en weérbarſtigen, die weigerden zich aan de regering te onderwerpen, verder tot hunnen plicht gebragt. De voornaamſte was *Karel-Mak-Art-Cavenagt*, welken men ſloeg met zynen ganſchen aanhang, en der zelver ſterktens, waar in zy zich verſchanſt hadden, wierden in de aſſche gelegt. Weinige maanden daar na ſmeekte hy om des konings genade; en zich naar Dublin begeven hebbende, leide hy den eedt van getrouwheit af in handen van den ridder *St. Leger*, daar nieuwelings aangekomen zynde, in tegenwoordigheit van de graven van Desmond, Thomond, Clanrickard, Tyrone, en van verſcheide andere Ierſche groten. Hy zwoer den naam van *Mak-Murrough*, die van zyne familie was, en zich door menigvuldige geweldenaryen hatelyk hadt gemaakt, af. *Mak-Carty*, een ander hoofdt der muiters, was een weinig te voren tot gehoorzaamheit gekomen.

Cox. Warre. Burnet.

* Esquaders.

De koning *Eduard* zendt eene vloot en krygsbenden derwaarts.

Alles thans in ruſt zynde, begeerde de koning, dat de volkeren dezes koninkryks, die tot dien tydt toe gedompelt waren geweeſt zo wel in onkunde, als woeſtheit, verlicht zouden worden met de kenniſſe der nieuwe geloofsleere. Wy hebben gezien by de laatſte jaren van de regering van *Henrik* den VIII, dat de aartsbiſſchop van Dublin daar toe de eerſte onderrechtingen gegeven hadt: doch welke alleen tot de Engelſche volkplantingen bepaalt waren. *Eduard* wilde, dat zulks door ganſch Ierlandt geſchiedde. Hy beveſtigde echter *Artur Mak-Genis* in het bisdom van Dromore, onaangezien hy brieven van bezitneming van den paus daar toe hadt genomen: doch hy gaf dat van Kildare aan *Thomas Lancaſter*, een Proteſtant. Het is zeer waarſchynlyk, dat hy genoodzaakt is geweeſt omtrent den eerſten op die wyze te handelen, om zyne kerkelyke opperhoofdigheit te veſtigen in een geweſt, dat de Roomſche kerk geheel en al was toegedaan, en ook geen Proteſtantſch biſſchop zou geleden hebben.

De hervorming krygt voet in Ierlandt.

Hy zondt wel haaſt het zelve bevel, dat hy voor zyn koninkryk van Engelandt, wegens de plegtigheden van den Godsdienſt, hadt laten uitgaan, derwaarts henen. Hy begeerde, dat de H. Schrift in het Engelſch overgezet, en in de kerken gelezen zou worden: dat de nieuwe kerkregel *, door de zorge der Engelſche gevolmachtigden opgeſtelt, ook aldaar in de zelve tale gelezen, en in alle de artykelen nagekomen wierden; dat men den geeſtelyken dienſt op de zelve wyze, en met eene volſtrekte eensgezindheit, zou verrechten, als het middel zynde, waar door Godt verheerlykt, en de vromen geſticht konden worden, welke de verborgendheit der Godzaligheit zouden kunnen begrypen wanneer hen de zelve in de gemene tale wierden uitgelegt. Hy belaſtte den ridder *St. Leger*, zynen onderkoning in Ierlandt, de handt te leggen aan de uitvoeringe van zyne bevelen, en de prelaten des koninkryks byeen te roepen, om hen daar van de nakoming aan te bevelen.

* Liturgie.

De ridder *St. Leger* onderkoning.

1550. De onderkoning gehoorzaamde, en deedt de vergadering te zamen komen. Hy vertoonde hen des konings wille, waar omtrent hy begeerde, dat die kerkheeren een vaardig befluit zouden nemen, overeenkomende met hunnen plicht, als getrouwe onderdanen, en dienaars van JESUS CHRISTUS, welke wil, dat de kerkelyke macht den vorſten, die regeren, onderworpen zy. Daar viel tegenzegging. *Georg Dowdal*, aartsbiſſchop van Armach en opperſte kerkheer van Ierlandt, verzette zich krachtig tegen de verrechting van den nieuwen dienſt in de gemene tale, en wilde, dat het gebruik van den Latynſchen, met den gehelen ouden dienſt, in ſtandt zou blyven. Hy voer zelfs zo hevig uit, dat hy den onderkoning met den ban dreigde: doch zyne pogingen waren vruchteloos. De ridder *St. Leger* kwam met hem in geſprek, en zonder gevoeligheit te tonen over zyn uitvaren, trachtte hy hem door overtuigende redenen tot zynen plicht te brengen. De aartsbiſſchop bleef onverzettelyk: doch van den anderen kant aanmerkende, dat hy het niet te boven zou komen, ging hy, gevolgt wordende van alle zyne onderhebbende biſſchoppen, behalven *Eduard Staples*, biſſchop van Meath, ter vergaderinge uit. Toen nam *Georg Brown*, aartsbiſſchop van Dublin, door het afwezen van dien van Armach voorzitter geworden zynde, het woordt op, en vertoonde aan de geeſtelykheit, wat verplichting zy alle hadden om den koning te gehoorzamen, die hen niets vergde dan het gene billyk was. Op zyne aanmaning volgde eene algemene goedkeuring; en zondags van Paaſchen begon men, volgens het bevel van den koning, den dienſt naar den nieuwen kerkregel te verrechten. De aartsbiſſchop predikte op dien dag, en nam tot een onderwerp de woorden van David: *Heere, ontdekt myne oogen, dat ik aanſchouwe de wonderen van uwe wet* †. Hy maakte de zelve toepaſſelyk ter zake, daar het op aan kwam, en deedt het volk begrypen, wat geluk het genoot van te leven onder de regering van een vorſt, die hen de verborgendheden van den Chriſtelyken Godsdienſt deedt uitleggen in eene tale, die zy verſtaan konden. Van zulk een gelukkig begin was alles te hopen; doch het gevolg deedt anders zien; en het zy de onderkoning den yver des aartsbiſſchops al te flaauw ondersteunde, of dat zy om andere redenen in tweeſpalt waren geraakt, immers dwarsboomde hun misverſtandt den voortgang, dien men met allen ſchyn te verwachten hadde. De aartsbiſſchop klaagde daar over aan het hof, het welk *St. Leger* te rug riep, en den ridder *Croſts* wederom in zyn plaats zondt †. Dit geſchiedde eerſt in het volgende jaar, waar in wy na vervolg zullen zien wat 'er onder het beſtier van dezen nieuwen onderkoning omging, en de beroerten, die 'er wederom in dit koninkryk, waar van het woeſte volk onder geen vreedzame beheerſching kan leven, gebeurden.

Georg Dowdal, aartsbiſſchop van Armach, kant zich tegen de Hervorminge aan.

Georg Brown ſlaat 'er voor in.

Des zelfs leerreden.

† *Pſ. CXIX, vs. 18.*

Zyne oneenigheit met den onderkoning.

† In February des jaars 1551, volgens het Dagregiſter van *Eduard.*

Engelandt genoot toen ter tydt eene grote ruſt, zonder oorlog van buiten, zonder beroerten van binnen; verzoent met Vrankryk en Schotlandt, en meer ontzag hebbende in Ierlandt dan ooit. In dien tydt zag men ook de bevrediging van den grave van Warwik met den hertog van Sommerſet. Deze laatſte nam weder plaats in den Raadt, en des zelfs dochter met Mylord *Liſle*, zoon van den eerſten, getrouwt zynde, ſcheen het, als of men van die twee tegen elkander opſtaande partyen niet meer te vrezen hadt: zo dat 'er reden was om op vreedzame en gelukkige dagen te hopen. Het hof kreeg eene nieuwe gedaante. Men dacht alleen, met de ruſt des koninkryks te beveſtigen,

Hayward. Burnet.

Engelandt in ruſt.

1550. aan des volks welvaren; om den koophandel te doen blocien; de munt te hervormen, en de gerechtigheit met de vrede te doen heerſchen. De graaf van Warwik bediende zich terſtondt van zyn gezag tegen eenigen, die hy wilde vernederen: doch de genen, die hy aantaſtte, by het volk niet breed te boek ſtaande, baarde zyne wyze van doen geen misnoegen. Ten anderen trok hy 'er geldſommen van, die in des konings ſchatkiſt kwamen, en zo veel als ſchattingen waren. Mylord *Arundel* was onder het getal der genen, die ſchattingen moeſten opbrengen, en hy wierdt in dien tydt gevonniſt honderd en zeſtig duizend guldens te betalen, waar van wy gewag hebben gemaakt ter plaatſe, daar wy van het ongeval des hertogs van Sommerſet geſproken hebben, waar van deze *Arundel* een van de grootſte aanleggers was: zo dat het volk, het welk den hertog beminde, zich verheugde des zelfs vyandt tot zulk een onverwacht ongeluk te zien vervallen, het welk als een beſtier des Hemels wierdt aangemerkt. De ridders *Smith* en *Stanhope* kochten zich vry van de nazoekingen, die men tegen hen deedt, gevende ieder zyn woordt voor veertig duizend guldens, de welke zy den koning bekenden ſchuldig te wezen. Het koſtte tachtig duizend aan den ridder *Thynen*. Het was ook in den zelven tydt, dat de graf van Southampton, wiens droevig einde wy boven verhaalt hebben, nevens den ridder *Southwel*, in ongenade verviel. Het volk gaf 'er zyn oordeel van op de zelve wyze als het van Mylord *Arundel* gedaan hadt, om dat hy nevens hem oorzaak was geweeſt van des beſchermheers val. Dus baarden alle deze omkeringen geen gemor.

Schattingen van verſcheide Mylords en ridders.

De zaken van den Godsdienſt maakten al zo April 1550. min gerucht. Men zette de hervorming vaſt voort: doch zonder geweldt te gebruiken, en men vondt byna geen tegenſtandt noch van de zyde des volks, noch van die der geeſtelykheit. Men vervulde, zo veel als het mogelyk was, de plaatſen der voornaamſte bisdommen met perſonen, die zo wel in yver voor de hervorminge, als in wetenſchappen uitblonken, zonder echter de anderen te kort te doen, zo zy anders de bevelen van den koning en den Raadt gehoorzaamden. Dus wierdt *Ridley*, een groot vooriſtander der hervorminge, en beroemd door zyne geleerdheit, tot het bisdom van Londen verheven, in de plaats van *Bonner*, by vonniſſe in de maandt October des voorgaanden jaars afgezet; met welk bisdom daarenboven vereenigt wierdt dat van Weſtmunſter, dewyl men niet goed vondt twee bisdommen te hebben in twee zo naby malkander leggende ſteden, die zelfs door geen muur zyn van den anderen geſcheiden. *Thirleby*, biſſchop van de laatſtgemelde ſtadt, ontfing echter eenige vergoeding in de plaats; en hoewel men bewuſt was, dat hy de hervorming niet was toegedaan, liet de koning evenwel niet na hem tot het bisdom van Norwich te benoemen, om dat hy altoos de bevelen van het hof hadt gehoorzaamt.

Ridley wordt biſſchop van Londen in plaats van *Bonner.*

Het bisdom van Weſtmunſter wordt met dat van Londen vereenigt.

Acta Publ. Tom. XV, fol. 221.

Gardiner, biſſchop van Wincheſter, wierdt zo gunſtig niet gehandelt: ook hadt hy de zelve inſchikkelykheit niet getoont. Hy bleef altoos in den Tour gevangen. Mylord *St. John*, en *Petre*, geheimſchryver van ſtaat, waren tot hem afgezonden, om hem te verplichten zich naar den nieuwen kerkregel te gedragen, en om hem te verklaren, dat de koning, op zyne weigering van zich daar aan te onderwerpen, een ander perſoon zou benoemen, om den ſetel, die door verſcheide gevangen-zittingen, welke zyne hardnekkigheit hem hadt doen uitſtaan, meer dan twee jaren hadt open geweeſt, te bekleeden. Hy bleef onver-

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

1550. verzettelyk. De Raadt zondt vervolgens tot hem den grootschatmeester, den grave van Warwik, den ridder *William Herbert* en *Petre*, met een geschrift, behelzende negen artykelen, welke men wilde dat hy zou ondertekenen. Daar waren 'er acht rakende des konings kerkelyke opperhoofdigheit, die men begeerde dat hy zou erkennen; de nieuwe kerkregel, waar naar men wilde dat hy zich gedroeg; de gehoorzaamheit den koning gedurende zyne minderjarigheit te bewyzen, aan welke men wilde dat hy beleedt zo onvermydelyk verplicht te wezen, als aan de gene, die men hem by des zelfs meerderjarigheit schuldig zou zyn. De herroeping van het edict der zes artykelen, het welk men begeerde dat hy zou onderschryven. Het negende artykel van het geschrift vergde hem zyne misslagen te erkennen, en de rechtvaardigheit der veroordeelingen, die tegen hem gedaan waren. Ondertusschen verzekerde men hem van des konings genade, indien hy anders het papier, het welk hem voorgelegt wierdt, wilde ondertekenen. Hy weigerde het laatste; doch boodt aan alle de overige artykelen te ondertekenen. Men nam zulks aan, en sloeg hem voor, by het eerste artykel op den kant te zetten de redenen, die hem mogten wederhouden het zelve goed te keuren. Hy zette op den kant, dat hy zodanig eene verklaring niet kon doen, zonder tegen zyn gewisse te spreken.

Vervolgingen tegen *Gardiner*.

Onderwerping, die men van hem eischt.

Zyne weigering.

De gevolmachtigden kwamen met dit geschrift, dus met een byschrift op den kant getekent zynde, weder te rug; en na verloop van eenigen tydt zondt men by hem *Herbert* en *Petre*, om hem af te eischen de zelve gehoorzaamheit omtrent het artykel, dat hy geweigert hadt te ondertekenen, als omtrent de andere. Hy bleef by zyne weigering. Eindelyk zondt men weder aan hem de twee gevolmachtigden, nevens *Ridley*, welke hem nieuwe artykelen voorleiden. Men liet hem zeggen, dat hy zich, met des konings bevelen niet gehoorzaamt te hebben, de ongenade van dien vorst over den hals hadt gehaalt; waar over hy zyn leedwezen betuigde. Dus verzachtte men het artykel, dat hy geweigert hadt te tekenen: de overige wierden ook verandert, en men haalde de zaak veel breder uit. Men deedt hem afkeuren de opperhoofdigheit van den paus, de plegtigheden van de Misse, de aanbidding van de Hostie en van de beelden; doende hem in het tegendeel goedkeuren de afschaffing der kloosters, de vernietiging van den ouden en de bevestiging van den nieuwen dienst, de weder-invoering van de bedieninge des Nachtmaals onder beide de gedaanten, en de nieuwe plegtigheit van te ordenen; waar by gevoegt wierdt de aanneming van de vertaling der H. Schrift in het Engelsch, en zyne toestemming tot het bevel, het welk het huwelyk der geestelyken wettigde. Hy weigerde daar op te antwoorden voor dat men hem in vryheit hadt gestelt. De Raadt deedt hem op het bericht der gevolmachtigden voor zich komen; men vermaande hem het gezag der vergadering, aan welke de koning de macht hadt verleent om hem te oordeelen, te erkennen. Hy verschoonde zich daar omtrent, en verzocht de heeren van den Raadt naar de gewone wyze van rechtspleginge behandelt te worden. Vervolgens verzocht hy een afschrift van de artykelen, op welke hy moest antwoorden. Hem wierdt te gemoet gevoert, dat hy zonder uitstel hadt te gehoorzamen, en de zelve, zonder eenige verandering daar in te maken, moest tekenen. Men gaf hem drie maanden tydt om zich te bedenken; nam het wereldlyke inkomen van zyn bisdom in beslag, waar van men verklaarde hem te zullen ontzetten, indien hy, na dat de tydt van uitstel verlopen was, by zyne weigering bleef volharden. Hy wierdt weder naar de gevangenisse gebragt, en de gevangen-bewaarder * hadt last hem thans harder te behandelen dan hy tot nog toe gedaan hadt. Hy genoot nu niet meer de vryheit om in de galderyen van den Tour te wandelen; men sloot hem naauw in zyne kamer op. Zommigen laakten deze strafheit, en hielden de zelve voor een geloofsonderzoek, waar door de wetten van staat en de voorrechten der Engelsche natie wierden omgekeert. Zy konden niet dulden, dat men een man van zo een aanzien op blote aanklagten, waar omtrent geen onderzoek voor of na gedaan was, twee jaren in de gevangenisse hieldt opgesloten. Anderen beweerden, dat 'er in deze rechtspleging niets onbetamelyks was; dat de zelve grondt hadt in verscheide plaatsen van het geestelyk wetboek; dat deze instellingen nog niet in beter order gebragt waren, en de koning, die des pauzen plaats in Engelandt bekleedde, zich daar van kon bedienen.

1550. Het wereldlyke inkomen van zyn bisdom wordt in beslag genomen.

* Cipier.

Verscheidenheit van gevoelens over deze rechtspleginge.

By deze omstandigheden kwam 'er een ander verschil op, dat in den beginne van weinig belang scheen. Het haperde onder de Hervormden zelve, en het betrof noch hunne lere, noch de zedekunde, maar slechts eene enkele plegtigheit wegens de priesterlyke klederen, die men by het inwyen der bisschoppen te gebruiken hadt. Het heeft ondertusschen weinig gescheelt, of dit verschil, dat in die tyds-gelegenheit zo gering scheen, hadt, door de zwakheit van de eenen, en de kwaadaardigheit van de anderen, het gansche koninkryk in vervolg van tyden rampspoedig gemaakt. Het bisdom van Glocester was open gebleven door het overlyden van *Wakeman*, laatsten tytelvoerder *. De koning benoemde *Hooper* daar toe, een zo yverig voorstander van de hervorminge, dat hy zelfs de plegtigheden van den ouden dienst, welke men raadzaam hadt geoordeelt te moeten behouden, niet kon dulden: zo dat men op den dag, dat hy ingewyd moest worden, hem niet kon bewegen de bisschoplyke klederen aan te trekken. Hy zeide, dat dit een overblyfsel van het Pausdom was, om den dienst, die gansch wereldsch was, luister by te zetten, en dat men 'er zich niet van bedienen kon zonder de Christelyke eenvoudigheit te kwetsen. Men zondt *Cranmer* en *Ridley* by hem, om hem van zyne onverzettelykheit wegens iets, dat eene enkele plegtigheit was, en dat in den grondt den Godsdienst in genen dele raakte, te overtuigen. Ten anderen vertoonden zy hem, dat hy in zyne hardnekkige weigering niet kon volharden, zonder tegen de wetten des koninkryks, die dit gebruik hadden vast gestelt, te zondigen; dat het in zich zelven wel onverschillig was: doch dat men zich schuldig maakte met te weigeren, zich in de gevallen, die de wet voorschryft, daar aan te onderwerpen. Alle hunne redenen vermogten niets op den nieuwen bisschop. Zy schreven aan *Bucer* om daar omtrent zyne raadgeving te hebben. *Cranmer* stelde den brief op, en bragt daar in het verschil tot twee punten, namentlyk voor eerst, of de bedienaars van de Engelsche kerk de priesterlyke klederen, welke de Regering hen bevolen hadt te dragen, konden behouden, zonder zich voor Godt te bezondigen; en ten tweede, of in het tegendeel de geen, die weigerde zich daar van te bedienen, Godt niet beleedigde; het zy dat hy de overheit ongehoorzaam was, of om dat hy de order van de kerk verstoorde.

Verschil onder de Protestanten nopende de priesterlyke klederen.

* *Titulairt.*

Hooper veroordeelt dat zelver gebruik, en weigert ze aan te trekken.

Cranmer en *Ridley* kunnen hem daar toe niet bewegen.

1550.

Bucer veroordeelt zyne hardnekkigheit.

Het antwoordt van *Bucer* ſtemde met *Cranmers* gedachten overeen, en deze leeraar verklaarde, dat het naar zyne meninge zou wezen Godt te beleedigen, als hy in dezen gevalle geen onderwerping wilde tonen. Hy voegde daar by, dat het waar was, dat, vermits deze gewaden de bygelovigheit van de eenen ſtyfden, en de afkerigheit van de anderen veroorzaakten, hy wel wenſchte, dat men het gebruik daar van afſchafte. Hy ſchreef het zelve aan *Hooper*; doch vermaande hem de zelve, zonder eenige zwarigheit te maken, te dulden, tot dat het gebruik daar van openbaarlyk vernietigt wierdt. *Petrus Martyr*, aan wien men ook geſchreven hadt, gaf een diergelyk antwoordt. Hy veroordeelde zelfs de ſtythoofdigheit van *Hooper* met veel nadrukkelyker uitdrukkingen, dan die van *Bucer* waren, zeggende, „dat „ alle Godvruchtige perſonen het gedrag van een „ zo koppig man moeſten laken, en dat het hem „ van herten leed was, onder de genen, die van „ de allerzuiverſte lere belydeniſſe deden, verſchillen van die natuur te zien". *Hooper* gaf het nog niet op. Hy bediende zich van het gezag des graven van Warwik, en van de aanpryzinge des konings zelf, die aan *Cranmer* ſchreef wat inſchikkelykheit voor *Hooper* te willen hebben. Doch de geeſtelykheit hieldt zich pal, en de inwyïng dezes biſſchops wierdt tot het volgende jaar verſchoven. Dan zullen wy zien den middelweg, dien men uitvondt om hem wat toe te geven, en niet te min te verplichten gehoorzaamheit te betonen aan de bevelen der overheit.

Uit Duitſchlandt in Engelandt gevluchte Proteſtanten.

Wy hebben boven op zyn plaats gezien, dat de ſtrafheit van het zogenoemde *Interim*, het welk de keizer in Duitſchlandt liet afkondigen, na aldaar de aanklevers der hervorminge gedrukt te hebben, vele perſonen, die van de zelve belydenis deden, gedwongen hadt naar Engelandt te vluchten. De koning dezes ryks ſtondt die vluchtelingen verſcheide voorrechten toe. Drie honderd en tachtig onder hen wierden voor eige inboorlingen † gehouden. Men maakte van hen een ſtaatkundig ligchaam, dat volgens zyne eigene wetten geregeert wierdt, en zyne afzonderlyke plegtigheden in den Godsdienſt behieldt, zonder aan den Engelſchen kerkregel gebonden te zyn. Men vergunde hen eene kerk binnen Londen, welke men den Auguſtyner monniken hadt afgenomen, en ook nog de kerk van St. Auguſtyn noemde, nevens der zelver goederen en inkomen. Dit was om hunne leeraars, die de koning hen benoemde, of der zelver benoeming goedkeurde, en hun getal bepaalde, te doen beſtaan. Zy waren met hun vieren, nevens een algemeen opziender, zynde zo veel als deken, of ſuperintendent. Men verleende hen de macht, om de plaatſen, door de doodt van hunne amptgenoten opengevallen, weder te vervullen, om andere perſonen te benoemen, welker goedkeuring de koning aan zich behieldt. Deze vorſt beval den Lord Major en de andere magiſtraatsperſonen van Londen, de kerkheeren van zyn koninkryk, der zelver geeſtelyke rechters, en alle de genen, die over de burger-wetten aangeſtelt waren, deze zamening van vluchtelingen uit Duitſchlandt en elders van daan, welke des pauzen vervolging uit hun vaderlandt gebannen hadt, toe te laten de vrye en openbare oeffening van den Godsdienſt, dien zy beleden; en naardien de zelve ſlechts in eenige geringe plegtigheden van dien der Engelſche kerke verſchilde, verboodt de koning hen in hunne kerkelyke orde te ſtoren, en begeerde, dat zy daar in gehandhaaft zouden worden. Dat zy voor het overige in eene volkome geruſtheit zouden leven, en ten vollen genieten de rechten en vryheden, waar van zy by zyne openbrieven bezit hadden gekregen †. De vier leeraren waren *Gualterus Dalenus*, *Martinus Micronius*, *Franciſcus Rivarius*, en *Richard Gallus*. De opziender, of ſuperintendent, was *Johannes à Laſco*, of *Lasky*, een Pooliſch edelman, of vryheer ‡ (a). Hy was van eene doorluchtige geboorte, zeer Godvruchtig, en byzonder geleerd. Met deze hoedanigheden ſtaat hy in des konings opene brieven gemeld, en dit is de lof, welken de geſchiedenisſchryvers, die van hem gewag maken, hem geven *. Hy was de broeder van *Hieronymus à Laſco*, palatyn van Siradie, de welke den grave *Sepuſius* met zo veel vrucht diende by *Solyman*, in de gelykheit van eiſch †, die hy hadt met *Ferdinand* op het koninkryk van Hungarië. Men zegt ‡, dat *Johannes à Laſco* de gunſt, die koning *Eduard* hem en de overigen bewezen hadt, niet naar behoren beantwoordde; dat hy zich niet vergenoegde met het voorrecht van de kerkplegtigheden te mogen oeffenen, die van de Engelſche kerk verſchilden; maar dat hy ook der zelver inſtellingen in een boek, dat hy alleen ten dien einde geſchreven hadt, tegenging. Hier in veroordeelde hy de biſſchoppelyke en prieſterlyke gewaden, zo wel als de wyze van het Nachtmaal op de knïen leggende te ontfangen. Hy wilde, dat men zou zitten. Dit boek (b) maakte echter niet veel geruchts: ten minſte, men ziet 'er geen klagten over ingebragt, en *Lasky* leefde gedurende de ganſche regering van *Eduard* geruſt. De vervolging, waar mede de Hervormden onder de volgende regering gedrukt wierden, noopte hem te vertrekken, om eene andere ſchuilplaats te zoeken (c).

† *Regnicoles.*

Wat voorrechten de koning hen vergunt.

1550.

† Zie de Verzamelingen van Burnet.

‡ *Burnet.*

Johannes à Laſco ſchryft tegen de biſſchoppelyke waanligheit.

In den tydt, dat hy zich in Engelandt nederzette, verliet *Polydorus Virgilius* †, na dat hy verlof verzocht hadt om naar zyn oude vaderlandt te rug te keren, het zelve. Hy was zeer bejaard, en wenſchte zyne dagen te gaan eindigen in eene warmer luchtſtreek dan Groot-Britannië is. Alzo hem nu Italië de geboorte hadt gegeven, herdacht hy, aldaar een zachter lucht, dan die van dit Noordelyke eilandt, dat hy reets veertig jaren bewoont hadt, ingeademt te hebben, en hy kon de begeerte om dit ſchone landt weder te zien niet tegenſtaan. De Geſchiedenis van Engelandt, die hy gedurende zyn verblyf in dat koninkryk hadt zamengeſtelt, hadt hem veel achting toegebragt. Zommigen twyffelen evenwel, of die Geſchiedenis wel naauwkeurig genoeg en recht naar waarheit geſchreven is, en kunnen hem niet vergeven het verlies der handſchriften, welke hy, na de zelve gebruikt te hebben, verbrandde; een verlies, zeggen zy, dat door zyn verhaal by het algemeen, voor het welke hy de kenniſſe der zaken, welke hy hadt achter gehouden, wilde verduiſteren, niet kan geboet worden. Het is wel te denken, dat de Godsdienſt, waar van hy belydenis deedt, niet weinig tot dit vertrek gedaan heeft. Het zy hoe het wil, men ſtondt hem niet alleen toe het geen hy begeer-

Polydorus Virgilius verlaat Engelandt.

† *Of Verſtegan.* *De Critique van Harmer* zegt, dat dit eerſt in 't jaar 1551 geſchiedde.

Fuller.

(a) Hy was de neef van den aartsbiſſchop van Gnezen, en zo van *Eraſmus* gezien, dat deze laatſte verklaart, de ſoberheit, matigheit, ſchaamte, beſcheidenheit, zedigheit en kuiſchheit van hem geleert te hebben; dat, onaangezien deze oud, en *Lasky* jong was, hy van den zelven eer meeſter dan leerling hadt behoren geweeſt te hebben. Zie het Leven van *Cranmer* door *Strype*.

(b) Het zelve is in het Latyn geſchreven, en gedrukt te Londen in den jare 1552.

(c) Hy ging met eenige anderen naar Denemarken over: doch alzo de koning van dat ryk hem daar in niet wilde dulden, vertrok hy naar Embden, in Ooſt-Vriesland, en van daar twee jaren daar na weder naar Polen, alwaar hy in den beginne des jaars 1560 is overleden.

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

1550. geerde, men liet hem zyn aartsdiakenſchap, en de inkomſten van Nonninton. Men wilde daar mede zyne dienſten, die hy door het opſtellen der gemelde Geſchiedeniſſe aan de natie gedaan hadt, erkennen; en miſſchien dacht men ook op de bezadigtheit, welke hy getoont hadt in de hervorminge, die onder *Henrik* den VIII aangevangen, en onder *Eduard* doorgezet was. Schoon hy een Italiaan was, hadt hy zich echter nooit ingewikkelt gevonden in eenige party der voorſtanderen van den Roomſchen ſtoel, en altoos de beſluiten, die ten voordeele van de koninklyke macht in de vergaderingen der geeſtelykheit genomen waren, ondertekent.

Hy behoudt zyne geeſtelyke ampten.

Het gerucht, dat 'er in dien tydt liep van het huwelyk tuſſchen *Eduard* met de princeſſe *Elizabeth*, dochter van den koning van Vrankryk, bragt de hervormers ongeruſtheit aan. *Guidotti* hadt het zelve by de vredehandeling op het tapyt gebragt: doch zyn voorſtel vondt geen ingang. Wy zullen zien, dat het in het volgende jaar nogmaals wierdt voorgeſlagen, en ook nogmaals verworpen. Ondertuſſchen ontruſtten zich de genen, die den hervormden Godsdienſt waren toegedaan, over de eerſte geruchten, die daar van verſpreid wierden. Zy wiſten, hoe zeer *Henrik* de II en zyn ganſche hof op dien Godsdienſt gebeten waren. De konneſtabel van Montmorenci, en de *Guizen*, die het koninkryk beſtierden, waren daar gezworene vyanden van; en ſchoon die vorſt in het voorgaande jaar eenigzins recht hadt gepleegt over den ſchrikkelyken moordt van Cabrieres en Merindol, gelyk wy zulks in het verhaal van dat droevig voorval hebben bygebragt, was hy des niettegenſtaande den Proteſtanten niet te gunſtiger, die hy in verſcheide plaatſen van zyn koninkryk deedt verbranden. Dus was het niet zonder reden, dat de Engelſchen daar over bevreeſt waren, dat hun koning zou trouwen met eene princeſſe, opgevoed onder de bloedwetten van een hof, dat hunne broeders met zo veel woede vervolgde.

De Proteſtanten van Engelandt worden verlegen over het gerucht, dat 'er loopt van het huwelyk tuſſchen den koning en eene princeſſe van Vrankryk.

Latimer predikte op een dag van de Vaſten over dit ſtuk, in tegenwoordigheit van *Eduard*, met veel onbeſchroomdheit. Hy vertoonde dezen jongen vorſt, *Dat het huwelyk geen verbindtenis was, gelykende naar de gene, die in den gemenen handel der menſchen voorvallen, ſchoon de boosheit dezer eeuwe het byna daar toe gebragt hadt; dat 'er in die verbindteniſſe iets heiliger was opgeſloten, en dat men in diergelyke ontmoetingen altoos om Godt moeſt denken, om geen verbindtenis aan te gaan, waar door hy beledigt, of zyne kerk voor het gewelt harer vyanden bloot geſtelt wierde; dat deze overwegingen voornamentlyk de vorſten raakten, welke Godt met de kenniſſe van zyne waarheit begaaft hadt, en welken hy de verdediging daar van hadt toebetrouwt; dat de ervarenheit duizend voorbeelden uitleverde van onheilen, die een ſtaat, door het huwelyk van een rechtzinnig vorſt met eene echtgenoot van een tegenſtrydigen Godsdienſt, waren overgekomen, en dat de koning te meer tegen diergelyke ongevallen op zyne hoede moeſt weezen, om dat zyne jonkheit ligter door de bekoorlykheden eener vrouwe, die al hare ſchoonheit zou doen gelden, te verlokken was.* Hy voegde daar by, *Dat hy vry uit ſprak; maar dat hy oud zynde, niet geloofde meer op den predikſtoel te zullen verſchynen, en dat hy ten minſte, voor dat hy ſtierf, zyn gewiſſe wilde ontlaſten; dat hy van des konings Godvrucht hoopte, dat de zelve het hem niet kwalyk zou afnemen; dat hy in allen gevalle zyn geluk, ja zyn leven zelf, minder dierbaar achtte dan den welſtandt van zynen meeſter.* Daar by waarſchouwde hy den koning een wakend oog te houden op zyne amptenaren, die zyne ſchulden niet betaalden, en ondertuſſchen

Kerkreden van *Latimer* over dit onderwerp.

ryk wierden, en paleizen bouwden ten koſte van de koninklyke ſchatkiſt. Hy vermaande vervolgens deze amptenaars omtrent de armen rechtvaardiger en getrouwer voor hunnen vorſt te zyn. Waarlyk, rondborſtige vertogen! doch die een kerkheer waardig waren, welke zich liever voor de wreedheit van *Henrik* den VIII bloot ſtelde; dan tegen zyn gewiſſe veinſde, en die onder des zelfs opvolger den eenvoudigen dienſt van de verkondiging van het Euangelie hadt verkoren voor den luiſterryken ſtandt van de biſſchoppelyke waardigheit. Gelukkige vorſten, welken de Hemel zulke beſtierders toezendt! en gelukkig volk, aan het welke Godt vorſten verleent, die naar zodanige leſſen willen luiſteren!

1550.

De genen, die yveraars waren voor de hervorminge, voegden by de vermaningen van *Latimer* een middel, dat zy meenden bekwaam te zyn een huwelyk te dwarsbomen, het welk hen onheil zou gebaart hebben: namentlyk een ander voor te ſtellen met de dochter van den Roomſch koning *Ferdinand*. Men verhief ten hoogſten top de deugden van dien prins en die van *Maximiliaan*, zynen zone, zelfs in de party der Hervormden; die van *Maximiliaan* boven al, voor wien men achting hadt uit hoofde van duizend fraaie hoedanigheden, en inzonderheit wegens zynen zachten aardt. Daar zyn 'er zelfs, die zeggen, dat hy tot de hervorminge overhelde. Dus vleide men zich, dat de princes, opgevoed zynde aan een zo gematigt hof, alwaar men geloofde dat de lere der Proteſtanten voet hadt gekregen, ten minſte daar door, indien zy in Engelandt kwam, meer genegen zou wezen de zelve aan te nemen, dan eene princeſſe van Vrankryk, opgebragt zynde in de vooroordeelen van haat en vervolginge tegen de hervormers. Geen van beide deze huwelyken gelukte, en de koning ſtierf te jong, om in een echtverbondt te treden, dat de vreugde van de eenen niet zou hebben kunnen baren, of het zou de vrees van de anderen te wege gebragt hebben.

Men ſtelt *Eduard* voor het huwelyk met de dochter van *Ferdinand*.

Sleidanus. Thuanus. Burnet.

Maximiliaan hadt genegenheit voor de hervorminge.

Men zette in dit jaar de hervorming met zo veel naauwkeurigheit voort, als men tot nog toe niet gedaan hadt. Men overzag den nieuwen kerkregel, en verbeterde daar vele dingen in, die men uit toegevendheit voor de genen, welke met den uiterlyken glimp der oude plegtigheden ingenomen waren, nog onverandert hadt laten blyven. *Bucer* wierdt verzocht omtrent dit werk zyne gedachten te zeggen. Hy keurde de gebeden van den nieuwen dienſt goed, als overeenkomende met de heilige Schrift: doch hy wenſchte, dat de biſſchoppen en prieſters zich niet meer mogten bedienen van die choorgewaden, welke de bygelovigheit van de eenen ſtyfden, en de anderen tot ergerniſſe ſtrekten. Hy zeide zyn goeddunken ook over de bedieninge des Nachtmaals, en meende, dat men de ſtrafheit van de oude kerktucht, die de onboetvaardigen daar van weerde, wederom moeſt doen herleven. Hy prees den vromen het menigvuldig gebruik daar van aan, en wenſchte, dat men vier malen in het jaar plegtelyk ten Avondmaal mogt gaan. Hy vermaande de prieſters de gebeden met eene Godsdienſtige aandacht en verſtaanbare ſtemme te lezen. Hy verboodt deze lezing op de dagen als het Nachtmaal aan het volk niet wierdt uitgedeelt. Hy wilde, dat men het broodt den Avondmaal-gangeren in de handt zou geven, en niet in den mondt ſteken. Hy wraakte het gebedt voor de afgeſtorvenen, en deedt een voorſlag om iets in zekere uitdrukkingen van den kerkregel, die wat te veel de verzelfſtandiging † ſchenen

Burnet.

Advys van *Bucer* over de nieuwe Liturgie.

† *Tansubſtantiatie.*

1550. nen aan te duiden (a), te veranderen. Hy begeerde, dat de Doop in de kerken, en niet in de byzondere huizen, zou bedient worden; dat men daar toe alleen zuiver water zou gebruiken, zonder zout of room, en een eenvoudig gebedt, zonder bezwering. Hy meende, dat men de Vorming alleen moeft toeftaan aan bejaarde perfonen, en die, na volkomentlyk in de waarheden des Chriftendoms onderwezen te zyn, bekwaam waren de verbindteniffen van hunnen Doop te vernieuwen. Hy beval ten dien einde, dat de parochieprieften alle zondagen den Catechismus zouden prediken, en zorg dragen om hun volk de grondartykelen van den Godsdienft voor te houden. Hy vondt raadzaam het gebruik van het laatfte olyfel, als mede andere plegtigheden, die hem het Chriftendom onwaardig fchenen, af te fchaffen; waar onder deze, die de vrouwen onderhielden, van een wafchkaars te offeren, als zy naar de kerk gingen, om Godt te danken van haar zo gelukkiglyk uit het kinderbedde te hebben doen opftaan. Hy beval voor alle dingen den aartsbifichop van Kantelberg, wel acht te geven van geen perfonen in de kerk aan te ftellen, dan die bekwaam waren het volk te onderwyzen en te ftichten.

Gefchenk des konings aan *Bucer*.

Bucer was in Engelandt gevlucht om de ftrafheit van het *Interim* te ontwyken, gelyk wy reets gezegt hebben, en de Gefchiedenis geeft aan de handt, dat koning *Eduard* hem in dit jaar een gefchenk deedt van honderd kronen om een kagchel, naar de gewoonte der Duitfchers, te doen maken, om dat hy in het voorgaande jaar vry wat ongemak van de koude hadt gehad. Deze leeraar betuigde daar over zyne erkentenis door een werk, dat hy fchreef, betreffende het koninkryk van Jefus Chriftus, en het zelve aan den koning opdroeg. Hy maande den zelven daar in aan om krachtdadelyk te ondernemen de verbetering der misbruiken, die het Chriftendom onkenbaar maakten, en de verdorvendheit in den ftaat en in de kerke onderhielden; het zy door de onwetenheit, of ontheiliging van het volk; door het onwaardig gedrag der geeftelykheit, of door de onbekwaamheit der magiftraatsperfonen.

Zyne verhandeling over het ryk van Jefus Chriftus.

Om in het eerfte dier wanfchikkelykheden te voorzien ftelde hy voor de jeugt door gedurige catechifatiën te doen onderwyzen; wel te letten, dat de heiliging van den zondag, en de Godvruchtige oeffeningen op feeftdagen niet verzuimt wierdt; te weeren, dat men van de kerken handel- of wandelplaatfen maakte; zorg te dragen voor de huisgezinnen, en acht te geven, dat de huwelyken, die 'er de oorfpronk van zyn, niet gefchiedden tegen de bewilliging der vaderen, noch door overfpelen, welke deze gewyde bandt van een fcheuren, bevlekt wierden, en dat men zich moeft houden binnen de graden van bloedverwantfchap, hoedanig het ons in de wet Gods is voorgefchreven; dat 'er gewaakt moeft worden voor de opvoedinge der kinderen, zynde de zelve als het kweekfchool van den ftaat, en dat eindelyk het ergerlyk leven der ontuchtige menfchen behoorde beftraft te worden.

Om de geeftelykheit een luifter by te zetten, die met hunnen dienft overeenkwam, wilde hy, dat men de biffchoppen alle wereldfche bezigheden zou verbieden, om zich alleen af te zonderen tot het bezorgen der zielen, wier zaligheit hen was aanbetrouwt; dat niemandt in de bisdommen gelaten wierdt, dan de gene, die van de hervormige overtuigt waren; dat men het oude gebruik van opper-dorpprieften * weder zou invoeren, en twee malen in het jaar eene provinciale kerkvergadering houden, waar op zich een wereldfch gevolmachtigde van wegens den koning zou laten vinden, om getuigenis te dragen van het gedrag der vergaderinge; dat men aan de kerke zou wedergeven een gedeelte van het gene men de zelve ontnomen hadt; dat men zou beteugelen de ongebondenheit der genen, die, hunne inkomften misbruikende, in pracht en overdaadt leefden, en dat men aan den anderen kant de behoeftigheit der armen zou gedachtig zyn; dat men eindelyk den geeftelyken zo veel gave, waar van zy eerlyk beftaan konden, en zelfs waar van zy konden mededelen aan de armen van hunne parochiën, tot welkers onderhoudt het vierde deel van de kerkelyke inkomften moeft befteed worden. 1550.

* Doyens ruraux.

Zyn advys aan den koning wegens het handhaven van het recht.

Om de kwade gewoonten in de behandeling van het recht te ftuiten, vermaande hy den koning het verkopen van ampten af te fchaffen; de minder magiftraatsperfonen te verplichten verantwoording te doen van hunne gewysden aan hunne opperrechters; de rechtspleging van het koninkryk, dat door twaalf, in de provincien verdeelt zynde, gevolmachtigden gefchiedt, werwaarts zy henen gaan om het hooggerecht † te houden, alleen in handen te geven van verftandige en doorvroomheit bekende menfchen. Hy gaf ook zyn gevoelen te kennen over de ftraffe der fchuldigen; zyn oprecht gemoedt niet kunnende dulden, dat de misdaden ongeftraft bleven: doch zyne zachtzinnigheit liet hem niet toe ftraffe gevangenis goed te keuren over geringe feilen, noch dat een enkele diefftal met het leven geboet wierdt, terwyl men overfpel ftraffeloos liet doorgaan. Hy beweerde, dat deze ondeugdt de menfchelyke zamenleving meer verongelykte dan de eerfte, welke door de wet van Mozes de doodt verdiende, en die het zulks ook waardiger achtte dan diefftal.

† *Les grands jours.*

Ontwerp van de hervorminge door koning *Eduard* opgefteld.

Het was, na het werk van *Bucer* gezien te hebben, dat de koning zelf het ontwerp opftelde van eene algemene hervorminge, welke hy begeerde dat in alle de verfcheide ftaten zyns koninkryks zou gedaan worden, en het welk hy fchreef met zyn eigen handt †. Dit ftuk, hoewel onvoltooit, behelft echter het geen noodzakelyk is om de oogmerken van dezen vorft te doen kennen, en te doen zien, met wat deugden Godt zyne ziel, zo wel als zynen geeft met een doorluchtig verftandt, verfiert hadt. Men ziet daar in eene verhevenheit, die zynen ouderdom te boven gaat: doch men merkt 'er ook teffens eene eenvoudigheit in, die alleen met de fchryftrant van een kindt kan overeenkomen. Men wil, dat hy in dien tydt aan zyn Dagregifter, of Dagboek †, begon te arbeiden. Het is van de handt zo wel, als van het eigen opftel van dien jongen vorft, en verdient mogelyk niet minder verwondering dan de Gedenkfchriften ‡ van *Cefar*. Is het zo gepolyft van ftyl niet, en behelft het zulke merkwaardige gevallen niet; ten minfte fluit het in al wat 'er aanmerkelyks onder de regering van dezen vorft gebeurt is. Hier uit hebben de Engelfche fchryvers hun licht gefchept. Men roemt het werk van *Cefar*, zo wel gefchreven, dat geen een fchryver het zelve na hem heeft durven aantaften om aan dit kort begryp de gedaante van eene Gefchiedenis te geven. Men is het Dagregifter van *Eduard* niet minder lof fchuldig, die, hoe jong hy ook was, den geleerden alle de aanmerkingen en gefchiedeniffen, daar zy hunne verhalen mede hebben opgepronkt, verfchaft heeft.

† *Zie de Verzamelingen van Burnet.*

Zyn Dagregifter.

† *Zie de zelve Verzamelingen.*

‡ *Commentarii.*

Wy kunnen met ftilzwygen niet voorby gaan eene

(a) Deze uitdrukking luidde aldus: *Dat deze fchepfelen van brood en wyn voor ons mogen zyn het lighaam en het bloedt van unzen Zone.*

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

1550. eene redenvoering †, ook met de handt dezes konings op de wyze van een brief geschreven, houdende aan den hertog van Sommerset, zynen oom. Dit geschrift is in 't Fransch, dat *Eduard* zeer wel sprak, gelyk uit dit staaltje blykt. Het is eene verhandeling tegen de afgoderye en den beeldendienst; waar by gevoegt is eene verzameling van twee en zeventig plaatsen, getrokken uit het Oude Verbondt, waar door zodanig een dienst veroordeelt wordt. Het handschrift daar van berust in het collegie van de Drieëenheit te Cambridge.

† Zie de zelve *Verzamelingen.*

Zyne verhandeling tegen de afgoderye.

Wy komen weder tot het ontwerp van zyne algemene hervorminge. Hy begreep de zelve onder twee byzondere artykels, waar van het eene het geestelyk bestier, en het andere het wereldlyke betreft. Hy deedt het wezen van het eerste bestaan in de verkondiging van het zuivere woordt Gods; in het doen van openbare gebeden, en in de oeffeninge van de kerkelyke tucht. Hy wilde, dat men, om de predikatiën klem by te zetten, herders verkoor, die niet alleen bekwaam en rechtzinnig, maar ook van een voorbeeldig leven waren.

Schikking, die hy hieldt in het ontwerp van zyne hervorminge.

Wat den kerkregel * belangt, hy beval des zelfs gebruik aan, en om het volk daar toe te gewennen belastte hy de geestelykheit den dienst met yver te verrechten, en op eene wyze, dat de zelve van het volk en de gansche vergadering kon verstaan worden, op dat ieder daar door gesticht zynde, zulks met den zelven Godvruchtigen yver kon beantwoorden. Nopende de kerkelyke tucht verstondt hy, dat men de zorg daar van overliet aan wyze en uitmuntende Godvruchtige mannen, die de ongeregelden bestraften, en strengelyk de handt hielden aan het tuchtigen van de ergerlyk levenden. Dus vondt hy niet raadzaam de bisschoppen van dien tydt deze macht over te geven, het zy om dat de eenen den Roomschen Godsdienst nog aankleefden, of dat het den anderen, om zo een gewigtig ampt met vrucht te bedienen, aan bekwaamheit of yver ontbrak.

Zyn gevoelen over den kerkregel.

* *Liturgie.*

Over de kerkelyke tucht.

Hy stelde voornamentlyk drie grondbeginselen van geluk en zekerheit der staatkundige regeringe, namentlyk voor eerst de goede schikking, welwe men moest vaststellen met de gerechtigheit te doen heerschen. Ten twede, den overvloedt, die 'er aangebragt moest worden door de wettige wegen van landbouwery en koophandel; en ten derde de eendragtigheit, die 'er noodwendig onder de inwoonders moest behouden worden. Hy ontdekte teffens de gevaarlyke oorzaken, welke strydig waren tegen het genot der voordeelen, zeggende, dat ieder, om gelukkig te leven, zich binnen de palen van zynen staat moest houden; dat, in plaats van zulks te doen, de edelman voor heer speelde; de burger den edelman navolgde; de ambachtsman, moede van werken zynde, zich naar het landt begaf, om zyn leven aldaar in ledigheit door te brengen. Dat de landbouwer, met een stuk lands en eene kudde niet te vrede zynde, vele begeerde, en dat zy alle, na zich door onwettige wegen, of die tot des volks ondergang strekten, verrykt te hebben, het geldt met nodeloze kosten doorbragten. Dat hier uit voortkwam ontrouw, welke in den koophandel was ingeslopen; het bedrog in het werk van de ambachts-lieden; de woeker onder de anderen; het overvoeren van verbode waaren; de ledigheit des volks, waar uit doorgaans oproerigheit geboren wordt; de verkoping der ampten, waar mede men handel dryft; het onrechtvaardig bezitten der kerkelyke waardigheden, die de wereldlyken onder zich slepen; de verandering van

Over het staatkundig bestier.

1550. bouw- in weilandt, tot nadeel van de gemeente; en de afheiningen, of beslotene waranden, die zo veel oproers verwekt hebben; dat elk zocht te rapen en te schrapen, om met pracht te verschynen, en om een aanzienlyk gevolg, kostelyke tafels, en heerlyke gebouwen te kunnen onderhouden; dat men, om deze ydelheit den losse toom te vieren, zynen plicht zo wel als zynen waren staat vergat. Hy gaf vervolgens de hulpmiddelen aan de handt om deze onheilen te doen ophouden, namentlyk, om de wetten te doen opvolgen; goede bestierders aan te stellen; wyze gevolmachtigden in de provincien te zenden, welker voorbeeldt de wetten, meer dan hun gezag, deedt zegepralen; om de leeggangers en landlopers te straffen; om brave menschen in het tegendeel aan te moedigen; om de eendragt in het gansche koninkryk te onderhouden, en elk byzonder persoon te verplichten zich niet boven zynen staat te verheffen. Hy begeerde, dat de Parlementen zouden waken tot handhavinge van deze reglementen, en dat, by gebrek van Parlementen, de groten en vrederechters, ieder in zyn gebiedt, der zelver nakoming zouden doordringen. Kortom, men ziet in dit dierbaar gedenkschrift van *Eduards* regering den uitmuntenden imborst van dezen vorst doorstralen, geheel overhellende tot Godvrucht en tot de welvaart van zyn volk, nevens eene gansch Christelyke staatkunde, waar over men zich niet genoegzaam kan verwonderen in een prins, die nog geen veertien jaren oud was. 1550.

Des konings Christelyke staatkunde.

Het is niet te verwonderen, dat de kerkvoogden, dus aangemoedigt zynde, zich van hunnen plicht kweten. *Ridley*, onlangs met het bisdom van Londen vereert zynde, schafte de oude gewoonten, die door de onachtzaamheit of inschikkelykheit van *Bonner* aldaar nog waren overgebleven, en die hy voor bygelovig hieldt, af. Hy deedt zyn bezoek, vereelt met den ridder *Yates*, groot-Sherif van de provincie van Essex, welken de koning hadt gezonden om de handt te leggen aan de uitvoeringe van de bevelen dezes kerkvoogds. Hy deedt onderzoek naar het levensgedrag der geestelyken, vernemende naar hunne zeden en lere; hy begeerde te kennen de genen, welke voorstanders van den ouden Godsdienst waren, en met verachting spraken van den nieuwen kerkregel; de genen, die ongeoorloofde vergaderingen hielden, het zy Wederdopers, of andere dwaalgeesten, en of de parochianen wel zorg droegen de zieken te bezoeken, en het volk te onderwyzen. Doch de voornaamste verandering, die hy maakte, was de altaren in eenvoudige tafels te verwisselen, om het Nachtmaal te houden. Hy meende, dat deze hervorming noodzakelyk was, om het volk het denkbeeldt te ontnemen, dat hen door dezen prachtigen toestel wierdt ingeboezemt. Dit streedt, naar zyne gedachten, tegen de eenvoudigheit van des Heeren Nachtmaal, en tegen het ware denkbeeldt, dat de hervormers zich van dit bondzegel gemaakt hadden. Hy liet echter die tafels in het koor, zo dat de geestelykheit en de Avondmaal-gangers van het overige volk waren afgescheiden. Doch hy deedt alle de byzondere altaren, die in de kerk waren, omver smyten. Deze afbreking verwekte oneenigheit, en leedt op eenige plaatsen tegenspraak. Het bevel, dat van den Raadt kwam, stopte den tegenstreveren den mondt, en verleende dien kerkvoogdt nieuwe macht om te voltooien het geen hy begonnen hadt: doch men belastte hem ondertusschen daar in te werk te gaan met zo veel wysheit, als een Christelyken yver paste, en die zaak alleen verstandige leeraars aan te betrouwen, om

Ridley doedt onderzoek in zyn bisdom.

Juny.

Hy laat tafels zetten, in plaats van altaren.

het

1550. het volk door eene hier op toegepaste predikatie, waar in de beweegredenen daar van wierden aangetoont, deze verandering te doen welgevallen. Hier toe gebruikte men onder anderen deze: dat de altaren op Gods bevel alleen gesticht waren om 'er offerhanden op te doen; dat deze offerhanden opgehouden hebbende, het gebruik der altaren geen plaats meer hadt, en dat Jesus Christus het Nachtmaal vierende, zulks op een tafel hadt verrecht. De Raadt beval by die zelve willekeur, dat, ingevalle 'er over dit stuk verschil mogt ontstaan, het zelve door den bisschop van het sticht, daar het voorviel, moest beslist worden.

Beweegredenen van deze verandering.

Ridley droeg wel zorg om ernstige en bezadigde predikanten uit te kiezen, welke hy afzondt naar de parochiën van zyn gebiedt, verkondigde zelf in zyne hoofdkerk de redenen, waarom de Raadt begeerde, dat het volk onderwezen zou worden, om hen te kennen te geven, dat men hen geen eerbewyzende gehoorzaamheit omtrent de bevelen van hunne oversten afvorderde, dan na hen wegens der zelver rechtmatigheit overtuigt te hebben. Dus wierden alle de altaren, eer het jaar ten einde was, op bevel van den Raadt, en onder begunstiging van deze redenen, uit de kerken genomen. Wy zullen de zelve onder de regering van *Maria* daar wederom zien ingebragt, en onder *Elizabeth* ten twede male omver gesmeten.

Oorsprong der predikatiën in de week.

Tot dit jaar brengt men het gebruik van in de week te prediken. Doch dit ging in dien tydt niet door. Men brengt 'er twee redenen van by, namentlyk om den nayver, die daar door tusschen de geestelyken ontstondt, en het verzuim van tydt, dat zulks onder het gemene volk veroorzaakte, het welk zich met ganschе hopen ter kerke begaf, minder misschien uit Godvruchtigen yver dan door nieuwsgierigheit: zo dat de Raadt de zelve deedt verbieden, en *Ridley* order liet toekomen om ze te doen ophouden. Het volk morde daar over tegen de geestelyken, hen verdacht houdende, dat zy zich door een geest van benyding tegen die predikatiën hadden aangekant. Zy zeiden, dat hunne onwetendheit hen belette zulks naar behoren waar te nemen, en dat hunne opgeblazenheit niet kon dulden, dat de genen, die daar toe bekwaam waren, Gods kerke stichtten. Eindelyk is dit weder in gebruik gekomen; en, wel verre van diergelyke tegenspreekingen ontmoet te hebben, wierdt het met eene algemene toejuiching aangenomen.

Burnet. Heyward.

De hertog van Luneburg verzoekt de princes *Maria* ten huwelyk.

Eenigen tydt daar na de vrede met Vrankryk gesloten zynde, vaardigde de hertog van Luneburg (a) een aanzienlyk gezantschap naar Engelandt af, om de princes *Maria* ten huwelyk te verzoeken, en boodt den koning een bystandt van tien duizend man aan. Men bedankte hem. Het was 'er verre van daan dat men troepen van noden hadt, men was zelfs verlegen met de gene, die sedert het eindigen des oorlogs in de provinciën verdeelt waren, en men was alleen bedacht om het landt van soldaten te zuiveren, die in tydt van vrede niets doen dan bederving aanrechten en het volk drukken. Wat het huwelyk belangde, door de afgezanten voorgedragen, daar op wierdt geantwoord, dat men zekere verbindtenissen was aangegaan met *Don Alphonsus* van Portugal, welke niet toelieten andere partyen te horen.

Verdrag van koophandel met het hof van Zweden.

Men kreeg ook afgezanten van *Gustavus*, koning van Zweden, met wien een verdrag getroffen wierdt rakende den koophandel. Het zelve behelsde, dat de Zweedsche schepen, die koper, staal, of andere koopmanschappen van hun landt herwaarts zouden aanbrengen, niet meer aan de tollen zouden betalen dan de Engelschen zelf.

(a) Men leest ergens Brandenburg; maar dat is een misslag.

1550.

De afgezanten van *Karel* den V klagen over het verdrag van den koning met Vrankryk.

In deze omstandigheit van zaken klaagden de afgezanten van *Karel* den V over het verdrag, dat tusschen den koning en Vrankryk, ten nadeele van het verbondt, het welk hy met den keizer hadt gesloten, gemaakt was. Doch de Raadt toonde hen de noodzakelykheit, in welke men zich bevondt om tot zulk een vergelyk te komen, daar de keizer Engelandt de hulp weigerde, die het van noden hadt om Boulogne te beschermen, welke plaats men zelfs overbodig was geweest in zyne handen te leveren: zo dat de keizer met recht geen verwyt kon doen aan een vorst, welken hy in zo een dringenden noodt verlaten hadt, van door eene vrede, waar toe hy gedwongen wierdt, een oorlog geëindigt te hebben, die hem rampspoedig was. De afgezanten lieten zich met dit antwoordt niet vergenoegen. Naardien des keizers voorspoedt hem trotsch maakte, scheen die vorst de ganschе wereldt wel wetten te willen geven. Zyne afgezondenen, van de eene klagte tot de andere overgaande, spraken met vinnigheit van de behandeling, die men de princesse *Maria* aandeedt, en begeerden met veel vermetelheit, dat men haar ongestoort den Roomschen Godsdienst in het openbaar zou laten oeffenen. Zy haalden die zaak in het begin van het volgende jaar voor een twede maal op, en drongen de zelve krachtig aan, gelyk wy op zyn plaats zullen zien. Eerst staat te onderzoeken, wat de keizer in het overige van het jaar in Duitschlandt verrechtte.

Sleidanus, Burnet.

Hy beriep de Rykсvergadering tegen het einde van de maandt July. Altoos hadt hy het gemunt op die van Maagdenburg, die hunne vryheden door hunne schriften verdedigden, en gereed stonden om zulks met hunne wapenen te doen. Hy deedt een nieuw bevelschrift * tegen hen en tegen alle de Lutherschen, als mede tegen andere gezindheden, welke hy aan de woede van het geloofsonderzoek overgaf, afkondigen, en met prins *Philips*, zynen zone, na hem in het bezit van de Nederlanden bevestigt te hebben, van Brussel vertrekkende, kwam hy te Augsburg, om aldaar den Ryksdag te houden. Hy bragt ook met zich hertog *Johan Frederik* van Saxen, zynen gevangen, hebbende den landgraaf te Mechelen gelaten. Daar bevonden zich op den Ryksdag alleen twee keurvorsten, namentlyk die van Ments, en die van Trier: de overige hadden afgezanten derwaarts gezonden. De keizer wilde, dat zyn bevelschrift aldaar zou doorgaan, en dat die van Bremen in den Ryksban zouden gedaan worden, gelyk hy die van Maagdenburg reets gedaan hadt. Zyn toeleg was ook om ganschе Duitschlandt te nopen zich aan de kerkvergadering te onderwerpen, welker zittingen de onlangs verkoren paus te Trente stondt te hervatten. Hy hoorde echter de vertogen van die van Bremen, en begreep hen niet onder de verbanning van Maagdenburg. Hy vernietigde het geloofsonderzoek in de Nederlandsche provinciën, op een brief, dien hem zyne zuster *Maria* †, welke bestierster van de zelve was, daar over schreef. Wyders kon hy den nieuwen keurvorst van Saxen niet bewegen, hoe zeer de zelve hem ook toegenegen was, het Concilie te erkennen. De afgezant van dezen Protestantschen vorst hadt drie voorwaarden, zonder welke hy verklaarde dat de keurvorst *Maurits*, zyn meester, tot de onderwerping, die men van hem eischte, niet kon besluiten, te weten: I. Dat de artykelen, die, zonder de Protestanten te horen, beslist waren geweest, op nieuw ter onderzoek zouden gebragt worden. II. Dat de Godgeleerden van de Augsburgsche geloofsbelydenisse in de vergadering mede

* *Edict.*

De keizer komt de Rykсvergadering te Augsburg houden.

Hy vernietigt het geloofsonderzoek in de Nederlanden.

† *Maria* van Hungarië.

De nieuwe keurvorst van Saxen weigert het Concilie van Trente te erkennen.

1550. de eene ſtem mogten hebben. III. Dat de paus zich aan de beſluiten van het concilie onderwierp, en de biſſchoppen ontſloeg van den eedt, dien zy voor hem hadden afgelegt. De biſſchop van Ments, grootkancelier van het Ryk, weigerde de verklaring van den afgezant van *Maurits* te boek te ſtellen *, en ondertuſſchen gaf *Karel* de V hem het opperveldheerſchap over het keizerlyke leger tegen die van Maagdenburg. Mogelyk zou hy dien misſlag tegen de ſtaatkunde, de welke hem niet toeliet de macht des Ryks te geven in handen van een Proteſtantſch vorſt, wiens ſchoonvader hy daarenboven gevangen hieldt, niet begaan hebben, indien *Granvelle*, zyn eerſte ſtaatsdienaar, geleeft hadt. Doch deze was kort te voren te Augsburg, alwaar hy van Beſançon aankwam, om den Ryksdag by te wonen, overleden. De biſſchop van Arras, zyn zoon, dien men namaals kardinaal *Granvelle* noemde, volgde hem op in het ampt van kancelier.

* Regiſtreren.

De kardinaal *Granvelle* volgt zynen vader op in het ampt van kancelier.

De keizer kon niet geloven, dat *Maurits* de getrouwheit, die hy hem ſchuldig was, hadt durven te buiten gaan, ſchoon hy zulks gewilt hadt. De panden, welke in zyne macht waren, hielden, naar zyne gedachten, dezen keurvorſt in eene volſtrekte afhankelykheit. Hertog *Johan Frederik* en de landgraaf ſchenen hem onfeilbare borgen. Het leven des eerſten in handen hebbende, en de keurvorſtelyke waardigheit aan den anderen kunnende geven, hieldt hy *Maurits*, door de vreze van zyns vaders leven in gevaar te ſtellen, of zyn onlangs gekregen keurvorſtendom te verliezen, den voet op den nek: zo dat hy gedwongen was alles aan den keizer op te offeren. Dus redeneerde *Karel*. De uitkomſt deedt blyken, dat hy zich bedrogen hadt, en deze in de ſtaatkunde zo afgerechte keizer, die, naar men wil, zyne ſtaatsdienaars oneindige ſtaatsgrepen geleert hadt, zonder dat zy 'er hem een hadden aan de handt gegeven, wierdt om den tuin geleid door een vorſt, die jonger was dan hy.

De grootmachtigheit van *Karel* den V in Duitſchlandt hing af van de verovering van Maagdenburg: deze plaats was alleen nog overig om alle zyne overwinningen te bekronen, en om zich een volſtrekt gezag te verkrygen over Staat en Godsdienſt. Hy was onvoorzichtig genoeg van zich op een vorſt te verlaten, die zo kort te voren zyne toegenegenheit tot den Proteſtantſchen aanhang hadt te kennen gegeven, en die ten anderen niet minder gevoelig was over het gevangen-zyn van zynen ſchoonvader dan yverig voor den Godsdienſt. Doch hy wiſt zich te bedwingen, en de keizer, door des zelfs veinzery bedrogen zynde, beging een misſlag, waar door hy van de vrucht van alle zyne heimelyke verſtandhoudinge en van alle zyne zegepralen verſteken raakte, gelyk twee jaren daar na gebeurde.

Voor dat wy uit dit tot een ander jaar overgaan, dient 'er gemeld te worden welk een goeden uitſlag zyne wapenen in Afrika hadden, alwaar de zelve meeſter wierden van eene plaats, die den naam voert van dit derde gedeelte der wereldt, en welke zommigen voor het oude Leptis houden. Deze ſtadt is gelegen in het midden van weilanden en heuvels, waar op de olyven en palmbomen aangename boſſchen maken; zy wordt omringt door vruchtbare landsdouwen, in eene landſtreek, die zo ſchoon, als in alle dingen overvloedig is. Zy wierdt alleen verdedigt door der zelver inwoonders, en eenige krygsbenden, die de zeerover *Dragut*, een van *Solymans* kapiteinen, aldaar gelaten hadt, terwyl hy nieuwe verſterking was gaan zoeken, om zich te verzetten tegen de aanlanding der Chriſtenen, daar hy kennis van hadt gekregen.

Beſchryving van de ſtadt Afrika.

Sleidanus. Mezeray.

Hy ſpoedde zich niet genoeg; en voor dat hy weder te rug was, zette de onderkoning van Sicilië, die het keizerlyke leger geboodt, voet aan landt; taſtte de plaats aan, en veroverde de zelve, na een aanval van eenige uuren, waar in de Spanjaarden loffelyk uitblonken. Zy bekwamen 'er een groten buit, en kregen 'er acht duizend gevangen, nevens al den rykdom van de ſtadt, waar van zy de ridders van Malta, die op het ſmaldeel ſchepen, waar mede zy de Spaanſche vloot verſterkt hadden, gebleven waren, niets of weinig mededeelden, zo min als de hulptroepen van den groothertog van Toskanen. De aankomende winter verplichtte den onderkoning, na dat hy eene goede bezetting in die plaats gelegt hadt, weder zeil te gaan. *Dragut*, met de door hem geworvene troepen wederkomende, vernam het verlies; week naar Conſtantinopel, en porde *Solyman* daar over tot wraak aan. 1550.

Der zelver verovering door het keizerlyke leger.

Deze Sultan meende daar meer dan eene reden toe te hebben. Ten tyde, dat de wapenen van *Karel* den V hem Afrika afhandig maakten, hieldt de Roomſch koning *Ferdinand* geheimen handel met *Martinuſius*, waar van wy reets geſproken hebben. Deze beſtierde de zaken in Hungarie gedurende de minderjarigheit van *Stephanus*, zoon van wylen den koning *Johannes*, en was een ſtaatzuchtig man, doch een yveraar voor den roem van zyne natie, zo wel als voor zyn eigen. Hy diende de koninginne *Izabelle*, weduwe van wylen den koning, met goede raadgevingen, die teffens ook ten voordeele ſtrekten van *Ferdinand*. Daar was niemandt dan de Turk, by die gelegenheit Zevenbergen kwyd rakende, aan wien deze onderhandeling nadeel kon toebrengen. Wy hebben gezien, dat *Martinuſius* in twyffel ſtondt, of hy zich aan de zyde des keizers, of aan die van de Porte wilde begeven; het zy dat hy hen even zeer vreeſde om den jongen *Sepuſius*, waar over wylen de koning hem tot voogdt hadt aangeſtelt, of om 't hem zelve, zo het waar is, dat hy naar de kroon ſtondt. Om die zelve reden maakte hy zich by den eenen en den anderen verdacht, en wel inzonderheit by de koninginne van Hungarie †, die verplicht was geweeſt den Turk te hulpe te roepen tegen dezen ſtaatsdienaar, die het meeſterſchap voerde.

Thuanus. Mezeray.

Vervolg van den heimelyken handel van *Martinuſius*.

† moeder van *Sepuſius*.

Sedert hunnen tweeſpalt, en de bylegging van het verſchil, wiens omſtandigheden wy boven verhaalt hebben, ſtelde *Martinuſius* deze vorſtinne voor, hare eiſchen op het koninkryk van Hungarie te laten varen, en zelfs Zevenbergen aan *Ferdinand* af te ſtaan, mits dat haar iets in de plaats wierdt gegeven, het welk met deze opperheerſchappye in vergelyk kwam. Hy hadt ondertuſſchen minder begeerte om de zelve aan het huis van Ooſtenryk te doen overgaan, dan om het zelve daar door te verplichten, den jongen prins genoegzame macht te lenen om het Ottomanniſche juk van zynen hals te werpen. Om zulke gewigtige dienſten te erkennen, en hem meer en meer aan te zetten den afſtandt van zo een heerlyk vorſtendom te bewerken, ſprak *Ferdinand* voor hem om den kardinaalshoedt, dien hy bekwam, en gaf hem het bisdom van Strigonie †, met een inkomen van vyftig duizend kronen. Wy zullen op het einde van het jaar de uitkomſt van dien geheimen handel zien, en hoe het met een zo ongemenen man afliep.

Hy ſtelt de weduwe van den ouden grave *Sepuſius* voor Zevenbergen af te ſtaan.

† in Octobe des jaars 1552.

Om weder tot *Solyman* te komen, hy meende, dat het bemachtigen van Afrika, en de bedekte toeleg van *Ferdinand*, waar van hy door den Franſchen gezant onderrecht was, openbare inbreuken waren in het verdrag, dat tuſſchen de twee kei-

1550. keizerryken eenige jaren te voren gemaakt was. De gezant van het Fransche hof by de Porte liet niet na het vuur aan te blazen, en den Sultan, die van nature yverzuchtig voor zynen roem was, aan te hitzen om den hoon te wreken, dien men hem hadt aangedaan. Dus maakten de Turken toebereidselen om in het volgende jaar in Hungarië den oorlog te voeren.

Dus was het in dezen tydt gelegen met de verscheide staten van Europa, met welke Engelandt veel overeenkomst hadt, het zy ten opzichte van den Godsdienst, of de staatkunde. De eerste is niet selden een dekmantel voor de laatste; doch zy strekt ook zomtyds tot een prikkel: immers zy was het eerste beweegmiddel in de zaken van Engelandt, en gaf de voornaamste bezigheit aan het ryksbestier. In het begin van het volgende jaar

1551.

wierdt de leeraar * *Ogiethorp*, de voornaamste van het collegie van Magdalena te Oxford, beschuldigt den nieuwen kerkregel veroordeelt, en lasterlyk van des konings gedrag gesproken te hebben. Om zich daar omtrent te rechtvaardigen tekende hy een geschrift †, waar by hy goedkeurde alle de veranderingen, die men in den Godsdienst gemaakt hadt. Hy voerde eene geheel andere taal onder de regering van *Maria*, toen hy bisschop van Carlile was. De leeraar *Smith* wierdt ook aangeklaagt als een vyandt van de hervorminge, als die door alle soorten van middelen daar van den voortgang stuitte. Men bragt hem van Oxford naar Londen: doch hy kwam 'er met eene ligte gevangenis af, en wierdt in vryheit gestelt, mits dat hy borg stelde voor zyn goed gedrag. Hy wierdt 'er zelfs kort daar na van ontslagen, hy en zyne borgen, het zy de aartsbisschop van Kantelberg de onderwerping dezes leeraars oprecht geloofde te zyn, of dat hy met den schyn alleen zich te vrede hieldt. *Smith* betuigde hem daar over zyne erkentenis door twee brieven, hem verzekerende, dat hy, door de redenen dezes kerkvoogds overtuigt zynde, de tegenstrydige gevoelens, welke hy gehad hadde, herriep, en nam Godt tot getuige, dat hy hem de waarheit zeide. *Day*, bisschop van Chichester, toonde geen minder toegevendheit. Hy hadt geweigert den nieuwen kerkregel te ondertekenen, voor dat het Parlement den zelven bekrachtigt hadt; en om daar na blyken van zyne onderwerpinge te geven, predikte hy voor den koning tegen de verzelfstandiging †. *Cranmer* wilde niet onderzoeken, of het veinzery, of ernst was het gene deze kerkvoogdt en anderen in dit geval voorgaven; hy vergenoegde zich met hunne betuigingen, latende aan Godt het oordeel over hunne herten. Zyn zachtmoedige aardt haatte het geweldt. Hy meende ten anderen, dat het ligter was de gemoederen door zachtheit dan door hardigheit te winnen. *Bonner* en *Gardiner* waren de eenigste, die hy met meer strafheit behandelde; het zy ter oorzake van hunne hardnekkigheit, het zy hy oordeelde, dat twee plaatsen, van zo veel aangelegenheit als de hunne, van kerkheeren bekleed moesten worden, die hem in het werk der hervorminge zouden mogen onderschragen.

* Dodder. Burnet.

† Zie de Verzamelingen van Burnet.

Veinzery der Roomschgezinde leeraars.

† Transubstantiatie.

Gedrag van Cranmer ten hunnen opzichte.

Hy verloor zeer veel aan *Martinus Bucer* *, die den 28 January te Cambridge overleedt, na dat hy drie weken lang de gevoeligste pyn van kolyk en graveel met een verwonderlyk geduldt hadt uitgestaan. Hy wierdt gedurende zyne ziekte bezocht door de beroemdste personen van Godvrucht en geboorte, en na zyne doodt door der zelver lofspraken geëert. Men maakt inzonderheit gewag van de hertoginne van Suffolk, die niet van hem afging voor dat hy den geest hadt gegeven; en van twee zonen van deze mevrouwe (a), welke zynen lof verbreidden door heerlyke grafschriften. De meeste geleerden deden hem de zelve eer aan, en de hogeschool gaf blyken van de achting, welke zy voor hem hadt, door de rouwstatie, welke over hem gehouden wierdt. *Cranmer* en de ridder *Cheek* hadden die bestelt. De onderkancelier, aan het hoofdt der leeraars *, en in de Godgeleerdheit aangenomenen, nevens den Lord Major, met de gildens, verselden de begravenis, onder een toevloedt van meer dan twee duizend personen. *Haddon*, redenaar van de hogeschole, deedt eene zo zielroerende redenvoering, dat hy iedereen de tranen uit de oogen trok. *Parker* sprak de lykpredikatie uit. *Redmain* deedt des anderen daags eene redenvoering over het zelve onderwerp. Alle, die van de akademie waren, eerden zyne nagedachtenis met Griekschе en Latynsche lykvaarzen. Doch *Petrus Martyr* beschreide hem, als of hy zyn vader was geweest, en toonde eene droefheit, welke gevoeliger was dan die van alle anderen. Kortom, nooit is een mensch van dien staat meer geprezen, noch meer beklaagt. Trouwens men mag ook zeggen, dat het niemandt ooit beter verdient heeft. Hy behoefde voor geen van de hervormers in bekwaamheit te wyken, en overtrof hen alle in bezadigtheit. *Melanchthon* alleen kan met hem in vergelyking gebragt worden, en hunne eeuw bragt geen Godgeleerde voort, die eene zo diepe wetenschap en onbesproke Godvrucht met zo eene wonderlyke gematigtheit en toegevendheit in zulk een hogen trap bezaten. Deze getuigenissen zyn die twee beroemde mannen niet alleen van de Protestanten nagegeven; de Roomschgezinden zelf hebben hen daar mede geëert, en de vorsten †, die zich het meest tegen de hervorminge verzetten, hebben hen aan hunne hoven ontboden, om de verschillen van den Godsdienst aan een kant te helpen. Zy wierden bekoort door hunnen zachten aardt, en toonden genegenheit zich aan hunne redenen over te geven, de welke, hoe klemmende zy ook waren, niets bitters of aanstotelyks in hadden. Voor het overire, deze lofspraak rechtvaardigt ten vollen den goeden naam van *Bucer* tegen de lasteringen van *Sanderus* *.

1551.

Zyne rouwstatie.

* Dodder.

Zyne gelykheit met Melanchthon.

† Francois de en Henrik de VIII.

* Hy maakt Buter voor een Jode en godloos mensch uit.

Ten tyde dat de hervormers het verlies van *Bucer* beklaagden, morden de Roomschgezinden over het afzetten van den bisschop van Winchester. Hy bleef altoos gevangen; men ging ook niet verder, verwachtende zyne onderwerping: doch de Raadt, verdrietig wordende over zyne hardnekkigheit, en zyn bisdom niet altoos open willende laten blyven, zonderde rechters af om zyn rechtsgeding op te maken, volgens de aanklagten, waar van wy reets gesproken hebben. Deze bestonden uit vier geestelyken, aan welker hoofdt zich bevondt de aartsbisschop van Kantelberg; de bisschoppen van Londen, van Ely en van Linkoln waren de andere. Zy hadden by zich een geheimschryver van staat, eenen der rechters van het koninkryk, twee rechtsgeleerden, en twee meesters van de kancelarye. *Gardiner* verdedigde zich, en trachtte te doen zien, dat alle de genen, die hem beschuldigden, zyne vyanden waren, die zich tot zynen ondergang hadden te zamen gerot, zo haast als men zynen naam in den uitersten-wille van wylen den koning hadt doen uitschrabben. Hy voegde daar by, dat schoon hy de verandering in den Godsdienst niet goedkeur-

Men maakt het rechtgeding van Gardiner op.

* of Bucerus. Sleidanus. Thuanus. Burnet.

Doodt van Bucer, en zyn lof.

(a) Zy was baronnesse van Willoughby en Eresby, en hadt ten huwelyk den hertog van Suffolk na de doodt van *Maria* van Engelandt.

1551. keurde, hy echter gereed was zich daar naar te gedragen, om zyne gehoorzaamheit te betuigen; dat hy ondertuſſchen nooit zou belyden, dat hy ſchuldig was, niets dan uit aanleidinge van zyn gewiſſe gedaan hebbende. Men hoorde de getuigen, onder welke waren de hertog van Sommerſet, de graven van Wiltshire en Bedford. De grootſte beſchuldiging beſtondt daar in, dat de gevangen geweigert hadt het gezag van een minderjarig vorſt te erkennen. Hier by kwam nog de kleinachting, die hy opentlyk hadt laten blyken ten opzichte van alle de bevelen van dezen vorſt; eene kleinachting, die des volks ongehoorzaamheit veroorzaakt, en al het bloedt gekoſt hadt, dat 'er in de laatſte binnenlandſche onluſten geſtort was. Hy betrok de zaak, onder voorwendſel van der gevolmachtigden onbevoegtheit, voor den koning: doch men liet niet na met het uitwyzen van het rechtsgeding voort te gaan, en hem te veroordeelen om afgezet te worden. Hy vernieuwde zyne verklaring en zyn beroep*, en men bragt hem weder naar den Tour, alwaar hy tot aan de regering van *Maria* toe gevangen bleef. *Pointe* kreeg zyn bisdom, latende dat van Rochester varen, het welk *Story* wierdt gegeven †. *Veyſey* gaf dat van Exceſter vrywillig over: doch behieldt een jaargeldt van twee duizend guldens. Hy nam zyne hoge jaren tot een voorwendſel, dat hy daar van was afgeſtapt: doch de Roomſchgezinde Godsdienſt, waar van hy belydenis deedt, was daar van de ware oorzaak. *Miles Coverdale* wierdt in zyne plaats geſtelt ‡. Dus zag men de meeſte bisdommen bekleed door perſonen, die yveraars voor de hervorminge waren. De zaak van *Hooper* kreeg ook een einde. Hy bewilligde het prieſterlyk gewaadt aan te doen wanneer hy gewyd zou worden, en zo menigmalen hy voor den koning, of in de hoofdkerk zou prediken: men bevrydde hem van de zelve in andere gelegenheden te dragen. Dit was de middelweg, dien men 'er op vondt ‡.

Beſchuldigingen tegen hem ingebragt.

Men veroordeelt hem om afgezet te worden.

* *Appel.*

† Het wierdt in den jare 1552 overgebragt tot dat van Chicheſter.

‡ den 30 Auguſty des jaars 1551.

De zaak van *Hooper* in opzichte van het prieſterlyk gewaadt wordt afgedaan.

‡ Dit bisdom wierdt in het volgende jaar overgebragt tot het bisdom van Worceſter en Gloceſter.

Daar ontbrak thans niets meer aan de hervorminge dan eene geloofsbelydenis, die de grondartykelen van de lere der Engelſche kerke bevatte. *Bucer* hadt voorgedragen om daar mede een begin te maken: doch *Cranmer* hadt raadzamer geoordeelt alvorens de wyze van de Godsdienſt-oeffening, waar door het volk het meeſt wordt aangedaan, en welkers verbaſtering hen gevaarlyker ſcheen dan de dwalingen in de lere, op een vaſten voet te ſtellen. De laatſte houden zich gemeenlyk op in het verſtandt der Godgeleerden, daar de eerſte plaats grypen in de ganſche oeffeninge van den Godsdienſt, waar van het volk, alleen aan het uiterlyke blyvende hangen, zich een geheel vleeſchelyk en bygelovig denkbeeldt maakt. Ten anderen moeſt men hen van de plegtigheden der Roomſche kerke ontwennen, voor dat hen eene lere, die de zelve veroordeelt, wierdt voorgeſtelt; hen de voorwerpen, die hunne zinnen ſtreelden, ontnemen, voor dat hen eene grondſtelling van Godsdienſt wierdt opengelegt, die de zelve voorwerpen, tot welke zy tot dien tydt toe zo veel neiging hadden gehad, onder den voet ſmeet. Hierom is het dat men alleen by trappen vorderde om de lere des geloofs vaſt te ſtellen, en eensklaps de oeffening van den Godsdienſt hervormde. Deze grondſlag gelegt, en de bisdommen met welmenende perſonen bekleed zynde, ſtelden men eene geloofsbelydenis op. *Cranmer* † en *Ridley* waren de voornaamſte bewerkers daar van, en bragten de zelve tot twee en veertig hoofdpunten. Wy zullen de zelve hier niet bybrengen: dit is eene omſtandigheit, dies tot geſchiedeniſſe der hervorminge behoort, waar in de genen, die deze punten begeren te zien, de zelve kunnen vinden ‡. Wy zullen alleen aanmerken, dat het de zelve grondſtelling van Godsdienſt is, die onder de regering van *Elizabeth* wierdt beveſtigt, uitgenomen eenige veranderingen van weinig belang. Deze belydenis behelſt de vaſtgeſtelde hoofdpunten van het Chriſtelyke gelove, als ook de gene, die men verwerpt: het zy dat deze laatſte veroordeelt zyn, als dwalingen van de Roomſche kerke, of als buitenſporige gevoelens van de Wederdopers en geeſtdryvers. Men mydt daar vervolgens in de ſpitsvinnigheden van de ſchole, en deal te naauwkeurige onderzockingen, bekwaam er om verſchillen te verwekken, dan de Godvrucht te ſtaven. Hier in wordt volkomentlyk vaſtgeſtelt het leerſtuk van de verkiezinge; doch de verwerping ſtilzwygende voorby gegaan. Ook veroordeelt men in de twee laatſte artykelen het gevoelen der genen, die een duizendjarig ryk ſtellen, houdende het zelve voor een verdichtſel, als mede de gedachten der genen, welke geloven, dat de verdoemden t'eeniger tydt deel zullen hebben aan de barmhertigheit Gods.

‡ *Cranmer* maakte een Catechismus, die zeer geacht wierdt; of, om beter te zeggen, hy vertaalde dien van *Juſ. tus Jonas.*

1551. Geloofsbelydenis van de Engelſche kerk.

‡ in de *Geſchiedeniſſe van de Hervorminge der kerke van Engelandt*, het II Deel, bladz. 281, tot 284, van den Nederduitſchen druk, uitgekomen te Amſterdam in den jare 1686, in quarto.

Dit gedaan zynde keerde men wederom tot het beſchaven van den nieuwen kerkregel. Men deedt daar in uit de artykelen, die 'er ſlechts voor een tydt waren in geſtelt, en voegde 'er verſcheide dingen by. Het gewigtigſte artykel betrof de wyze van het Nachtmaal te houden, waar in alle de plegtigheden, die voet gaven tot het leerſtuk van de verzelfſtandiging, wierden afgeſchaft. Men behieldt ondertuſſchen de oude wyze van het Nachtmaal knielende te ontfangen: doch men verklaarde in eene byzondere plaats van het dienſtboek, dat deze eerbiedige ligchaams-geſtalte alleenlyk te kennen gaf eene diepe verootmoediging van den Avondmaal-ganger voor Godt, om hem dank te zeggen voor de barmhertigheit, die hy hem in des Heilands doodt, waar van hy hem in het Nachtmaal de vruchten liet ſmaken, bewezen hadt. Hier wierdt bygevoegt, dat deze Nachtmaal-houding door het gelove geſchiedde, zonder dat 'er eenige verandering in de wezentlykheit van het broodt en den wyn by kwam.

Wyze van het Nachtmaal te houden onder de Proteſtanten in Engelandt.

Men moet hier niet vergeten te zeggen, dat de inſchikkelykheit, welke men onder de regering van *Elizabeth* voor de oude Roomſch-Katholyken hadt, die betuigden genegenheit te hebben voor de geloofslere der Proteſtanten, behalven voor het artykel van de wezentlyke tegenwoordigheit, deze verklaring deedt vernietigen, de welke hen wederhieldt om zich met de Engelſche kerke te vereenigen. Deze verklaring raakte wederom in gebruik onder de regering van *Karel* den II, om de ſchroomachtigheit der genen, die vreeſden, of de kniebuiging het leerſtuk van de ligchamelyke tegenwoordigheit wel niet wederom in zwang mogt brengen, weg te nemen. Voor het overige moet men aanmerken, dat deze eerbiedige ligchaams-geſtalte in de Engelſche kerke niet ophoudt met de verheffing van het Sakrament; maar dat men gedurende de ganſche verrechting aldus blyft leggen.

De leerſtukken nu vaſt en de kerkregel in volkomenheit geſtelt zynde, benoemde men zes van des konings gewone kapellanen, die beroemde predikers waren. Daar bleven 'er maar twee by den vorſt; de andere vier wierden in de provincien gezonden, om de biſſchoppen te ondersteunen, en het gebrek der geeſtelyken of onbekwaam, of kwalyk menende zynde, te vergoeden.

De Raadt meende niet alleen des konings onderdanen te verplichten om zich naar den nieuwen

Fuller. Heylyn. Burnet.

1551. De Raadt begeert, dat de princes *Maria* zich den nieuwen kerkregel zal onderwerpen.

kerkregel te gedragen: de zelve vorderde die gehoorzaamheit ook van de princesse *Maria*. Boven is gezegt, hoe rekkelyk de koning en de Raadt omtrent haar geweest zyn, het zy uit een aardt van zachtheit, of uit eene beweegreden van staatkunde, om den keizer niet te vergrammen. De afgezanten van *Eduard* by *Karel* den V deden hem verzekering van deze verdraagzaamheit. Zy beweerden echter de zelve alleen by voorraadt * belooft te hebben: doch de keizer zeide, dat hem zulks in uitdrukkelyke woorden verklaart was. Hy hadt 'er ook over geschreven aan de princesse *Maria*, zyne nichte, de welke voortging met de Misse te laten doen: weshalven, toen de Raadt goedvondt, haar de toelating daar van op te zeggen, antwoordde zy, dat de keizer haar verzekert hadt, dat men de vreedzame oeffening daar van zou dulden; dat zy aan den anderen kant den ouden Godsdienst aankleefde, als de zelve zynde, dien wyken de koning, haar vader, haar hadt ingeboezemt, en dien zy hoger achtte dan een nieuwen dienst, welke naauwlyks buiten Engelandt bekend was, daar de zelve alleen was ingevoert onder begunstiging van een minderjarigen koning. *Eduard* schreef daar over aan haar met zyn eigen handt. Na haar vertoont te hebben, dat de dienst, dien zy nieuw noemde, uit de heilige Schrift genomen was, vermaande hy haar, zich naar de wetten des koninkryks te gedragen, die geen minder gezag hadden onder een minderjarigen dan onder een meerderjarigen koning. Hy beet haar ook toe, dat dit eene taal was, die de oprocrigen gebruikt hadden, welke een persoon van haar rang moest verfoeien. Deze brief van geen uitwerking zynde, deedt men haar ten hove komen, in hope van haar over te halen. Daar was geen kans toe, en zy zich gedrongen voelende kreeg in gedachten om uit het koninkryk te vertrekken. Des konings Dagboek behelst deze ganschе geschiedenis, waar uit de schryvers de zelve getrokken hebben.

* *Provisionelyk.*

Eduard schryft daar over aan haar.

Zy wil buiten het koninkryk gaan.

Men vindt daar in, dat de koning van Vrankryk bericht gaf aan den ridder *Masson*, die van wegens *Eduard* zyn verblyf te Parys hieldt, hoe men dit vertrek slondt te bevorderen. De bestierster van de Nederlanden zou een schip zenden, op het welke zekere *Sciper* het bevel hadt, die zich van het smaldeel zou afscheiden, onder voorwendsel van voorraadt te halen in de provincie van Essex, daar toen ter tydt de princes was; dat hy haar aan boordt zou doen komen, en naar Vlaanderen overvoeren. De resident gaf daar van terstondt kennis aan den koning en den Raadt, en belette de uitvoering van dien toeleg. De ridder *Gates* wierdt naar de provincie gezonden, en de hertog van Sommerset op de kusten, met genoegzame macht om de landing der Vlamingen, indien zy het ondernamen, te verhinderen. Toen moet men geen gedachten gemaakt hebben om *Maria* uit te sluiten van de navolginge in het bezit, naardien het rechte middel, om haar daar van te ontzetten, was, haar buiten het koninkryk te laten gaan, daar het haar misschien niet ligt zou gevallen hebben weder in te komen, ingevalle de troon by hare afwezigheit was open gevallen.

Het wordt haar belet.

Des keizers afgezant deedt bedreigingen van weg te gaan, onder voorwendsel, dat men het aan zynen meester gegeven woordt niet gehouden hadt, door de princesse, zyne nichte, in haren Godsdienst te dwingen. De Raadt, die bevreest was voor oorlog met een zo gelukkigen vorst, was over die bedreigingen niet weinig ontstelt. Doch de koning bleef onverzettelyk. Men zondt aan hem *Cranmer*, *Ridley* en *Poinet*, die hem vertoonden de noodzakelykheit om in deze zake toegevendheit te gebruiken. Hy liet zich niet dan na veel moeite bewegen, en zulks geschiedde ook niet zonder tranen te storten, van zich genoopt te zien zyne zuster toe te laten de openbare oeffeninge van een Godsdienst te plegen, die hy gelooide verkeert te wezen, en tegenstrydig met de veiligheit van het ryksbestier. De ridder *Wotton* wierdt naar den keizer afgezonden, om hem kennis te geven van de verlenging der toelating, welke de princes op zyne aanbeveling vergunt was: doch men verzocht den keizer met eenen, het bestier des koninkryks niet te willen ontrusten, en te bedenken, dat indien de princes zyne nicht was, zy ook zuster en onderdaan van den koning was. De afgezant hadt nog last voor te stellen, dat men in Engelandt de zelve vryheit wilde geven van de Misse te doen, als de keizer zou toestaan van den Godsdienst naar den Engelschen kerkregel in zyne staten te verrechten. *Karel* de V, die ten top van voorspoedt was gestegen, en geen bepaling, noch gelykheit kon dulden, antwoordde trotschelyk, dat *Catharina*, zyne moeie, hem de princes, hare dochter, hadt aanbevolen; dat hy zich verbonden hadt haar te beschermen, en dat hy daar omtrent zyn woordt zou houden.

1551. De koning kan noch besluiten haar de oeffening van den Roomschen Godsdienst toe te staan.

Des keizers trotschheit.

De koning wierdt over des keizers trotschheit vergramt. Men hieldt ook op des zelfs bedreigingen te vrezen, vertrouwende op de beloften van Vrankryk, dat zich verbondt eene machtige afwending * te maken. Mogelyk hadt men ook moedt gekregen door de standvastigheit van die van Maagdenburg, en door den heimelyken handel van den keurvorst *Maurits* van Saxen. Wat 'er van zy, immers men besloot de princesse zodanige vryheit op te zeggen, welke men meende dat zy misbruikte, of welker gevolgen men vreesde. Men vervolgde *Malet* en *Barkley*, hare aalmoezeniers, om dat zy de Mis in haar afwezen gedaan hadden, daar de vryheit alleen aan haar gegeven was, voor zo verre zy zich zelf daar in verte-genwoordigde. Zy schreef 'er over aan den Raadt, ten einde deze vervolging mogt ophouden, en de Raadt gaf daar op weder antwoordt. De brief der groten is in eerbiedige uitdrukkingen vervat; maar echter geven zy haar rondborstig te kennen, dat zy de wetten onderworpen was, en dat het doen onderhouden van de zelve hen aanbetrouwt zynde, zy haar, zonder de zelve te breken, niet konden toestaan het geen zy begeerde. Zy maanden haar vervolgens aan om hare twee aalmoezeniers te zenden aan den opper-Sherif van de provincie van Essex. Zy hadt de zelve verstoken in haar huis van Copthal: doch men kreeg *Malet*, die gevangen naar den Tour wierdt gebragt. Eenigen tydt daar na zondt men om drie van hare voornaamste bedienden, aan welke men verklaarde, dat het des konings mening was, dat hunne meestеresse zich gedroeg naar den nieuwen kerkregel: men belastte hen, den zelven last aan hare kapellanen en alle huisbedienden mede te delen, en het antwoordt daar op weder aan den Raadt te brengen. Dit bevel wierdt hen gegeven in de maandt van Juny. Zy kwamen in die van Augusty daar aan volgende weder, en deden verslag van hunne verrechtinge. Zy zeiden, dat de princes verklaart hadde, den koning in alles te zullen gehoorzamen, uitgenomen omtrent zaken, waar by haar gewisse belang hadt; dat zy voor het overige hare huisbedienden van de bevelen des Raads geen kennis hadden kunnen geven, om dat deze princes hen de vryheit daar toe niet hadt willen verlenen, en dat zy zelf hare bedienden zynde, haar niet hadden durven ongehoorzaam zyn. Men beschouwde hun ge-

* *Diversin.*

De Raadt vervolgt de aalmoezeniers van de princesse *Maria*.

1551. gedrag in dezen als eene kleinachting voor de bevelen, die hen gegeven waren, en bragt hen naar den Tour.

Men brengt eenige harer bedienden naar den Tour.

Ten zelven tyde vaardigde men den kancelier met twee ridders naar de princeſſe af. De koning ſchreef een brief aan haar, welken de kancelier haar aanboodt. Zy ontfing den zelven op hare kniën nedergevallen zynde; maar zy zeide tegen den afgezonden, dat zy deze eer bewees aan de handt des konings, haren oppermachtigen heer, en niet aan den brief zelve, dien zy aanzag als een werk van den Raadt. Na dat zy den zelven gelezen hadt, zeide zy: *Ach! myn heer* Cecilius *heeft zich wel uitgeſlooft!* want *Cecilius* nam in de afwezendheit van *Wotton* de plaats van geheimſchryver van ſtaat waar. De heeren leiden haar vervolgens voor, hoe de Raadt van gedachten was, namentlyk, dat de zelve wenſchte, dat zy in het toekomende den dienſt naar den nieuwen kerkregel zou laten doen, en dat de zelve hare aalmoezeniers verboodt een anderen te lezen, als ook in vervolg van tydt de Mis te doen. Haar antwoordt was zeer onderdanig, doch teffens vry ſtout. Zy betuigde hare gehoorzaamheit en getrouwheit voor den koning, ja boodt zelfs aan haar leven, indien het noodt deedt, voor den koning op te offeren: doch aan den anderen kant zeide zy, „ liever het hoofdt op „ een ſchavot te willen verliezen dan haren Gods- „ dienſt verzaken "; daar by voegende, „ dat „ men gedurende des konings minderjarigheit de „ Godsdienſt-oeffening, door *Henrik* den VIII „ vaſtgeſtelt, niet hadt kunnen veranderen, maar „ eerſt wanneer deze vorſt meerderjarig zou wezen; „ dat zy zich daar aan hieldt; dat, hoe groot het „ licht des verſtands mogt zyn, waar mede de „ Hemel hem beſtraalt hadt, hy echter nog te „ jong was om alle de kerkverſchillen in den „ grondt te verſtaan, en daar over te oordeelen; „ dat zy voor het overige nooit zou komen in „ het gehoor van het lezen van den nieuwen kerk- „ regel ". Zy zeide daarenboven, dat zy de volbrenging eiſchte van de belofte, die men aan den keizer gedaan hadt, zonder zich te bedienen van de uitvlucht, waar mede men de zelve zocht te verydelen, en dat zy den afgezant van dien vorſt kennis zou geven, hoedanig zy behandelt wierdt. Dit gezegt hebbende trok zy een ring van haren vinger, en op hare kniën vallende, verzocht zy den kancelier den zelven aan den koning te behandigen, alzo zy hem den zelven toezondt, als een blyk van vriendſchap, achting en gehoorzaamheit, waar omtrent zy beſloten hadt zich onbeſproken te gedragen, wat gedachten hunne vyanden daar ook tegen mogten hebben. Vervolgens gingen de Raadsheeren in de kamers der aalmoezeniers en huisbedienden, en maakten hen des konings wille bekend.

Haar antwoordt aan de afgezondenen van den Raadt.

Zy zendt een ring aan den koning.

Beſluit des Raads vangande deze princeſſe.

De afgezondenen van hun wedervaren verſlag aan den Raadt gedaan hebbende, zag men wel, dat de gehoorzaamheit, die van haar geeiſcht wierdt, nooit te verkrygen zou wezen. Het is niet wereldkundig, welk een beſluit men daar omtrent genomen heeft: doch het is waarſchynlyk, dat men van alle wegen van ſtrafheit afzag, zich te vrede hieldt met haar te beletten, dat het doen der Miſſe zonder gerucht geſchiedde, en dat men ontveinſde de vryheit, welke zy zich voorbehieldt van de zelve in het geheim te laten doen. *Ridley* begaf zich by haar een maandt daar na, en haalde het ſtuk op nieuw aan, het welk van zo ſlechten uitſlag was als het vorige, het welk daar toe was aangewend. Zy veranderde van verwe op het voorſtel, dat haar deze kerkvoogdt deedt, namentlyk om voor haar te prediken, en weigerde hem te horen: zo dat hy verplicht was wederheen te gaan, niets opgedaan hebbende dan eene beledigende weigering, verſelt van verachtelyke woorden.

1551. Ontwerp van een huwelyk tuſſchen de princeſſe *Elizabeth* en den prins van Denemarken.

Dus beſtondt *Maria*. *Elzabeth* was van een anderen imborſt. *Parker*, kapellaan van *Anna Boulein*, hadt voor hare opvoedinge zorg gedragen. Deze ongelukkige koningin hadt hem, een weinig voor hare doodt, het onderwyzen van hare dochter hertelyk aanbevolen, en deze leeraar, van het gevoelen der Hervormden zynde, was niet in gebreke gebleven deze jonge princeſſe het zelve in te ſcherpen. Men ſprak in dien tydt van haar uit te huwen aan den ouſten zone van den koning van Denemarken. Ten dien einde wierdt 'er zelfs een afgezant naar Coppenhagen gezonden om dit huwelyk te bewerken: doch dit was een ſtreek van den grave van Warwik, die deze verbindtenis den koning *Eduard* ſmakelyk hadt gemaakt, met het oogmerk om de princes van het hof te krygen.

Burnet. Hayward. De Vadet *Orleans.*

Wy hebben meer dan eens van de heerſchzucht des hertogen van Warwik geſproken, die de oppermachtigheit des graven van Sommerſet niet hadt kunnen veelen, en, niet te vrede die zich zelve te hebben aangematigt, naar de koninklyke waardigheit ſtondt. Ten minſte leide hy toe om de kroon na de doodt van *Eduard* zo niet op zyn hoofdt, ten minſte op zyn geſlacht te brengen. Hy oordeelde, dat de koning zwak en ongezond was, die naar alle waarſchynlykheit niet lang leven, en ongehuuwt ſterven zou. Aldus zonder nazaat overlydende kwam de kroon op de princeſſen *Maria* en *Elizabeth*, welke de uiterſte-wille van *Henrik*, volgens den rang van hare geboorte, na malkander tot de erffenis van het koninkryk riep. Door den zelven uiterſte-wille ſtelde hy, om der zelver plaats te vullen, ingeval van ſterven, of uitſluiting, op het weigeren van het nakomen der voorwaarden, welke hy haar hadt voorgeſchreven, de dochters, die *Branden*, hertog van Suffolk, geteelt hadt uit het huwelyk met *Maria*, koninginne weduwe van Vrankryk, tot erfgenamen van het ryk aan: zo dat de kroon na de doodt van *Eduard* moeſt vallen op eene dochter, en bygevolg op den man, dien zy ten huwelyk zou nemen. De graaf van Warwik hadt drie getrouwde zonen; en het was nog geen jaar geleden, dat hy den derden aan de dochter des hertogs van Sommerſet ten huwelyk hadt gegeven. Hy hadt deze verbindtenis nodig geoordeelt om den hertog te misleiden; en zonder zich te bekreunen aan het recht van eerſtegeboorte onder zyne kinderen, dacht hy ſlechts om de zelve zyne ſtaatzucht dienſtig te doen wezen, zonder andere ſchikking in hunne huwelyken te houden dan deze, die de fortuin hem aanboodt. Hy moende voor eerſt, dat het noodwendig was, zich van den hertog van Sommerſet te verzekeren, die nu wederom, als voren, in des konings gunſt herſtelt was, en hem door eene huwelyks-verbindteniſſe te winnen, waar door hy wederhouden wierdt, hem in zyne voornemens te dwarsbomen. Het geſchiedde om deze reden, dat hy de dochter voor zynen derden zone ten huwelyk verzocht. Deze omzichtigheit genomen zynde, moeſt 'er op een huwelyk gedacht worden, dat zyn ſtamhuis op den troon kon doen ſteigeren. Zyn vierde zoon was nog ongetrouwt, en het was deze, dien hy, door het huwelyk van de gene, die 'er erfgenaam van moeſt wezen (a), tot het beſtier van het koninkryk ſchikte. Tot hier toe was alles wel beſtoken; maar

Heimelyke handel van den grave van Warwik om de kroon in zyn geſlacht te brengen.

(a) Hy hadt nog twee andere jonger zonen, namentlyk *Robert* en *Henrik*.

1551. maar de verkiezing van eene erfgenaam baarde hem bekommering. De twee dochters van *Henrik* den VIII waren zonder tegenſprake de naaſte. Twee redenen beletten hem om daar op te denken. Hy wiſt, hoe het den zeevoogdt *Seymour* vergaan was, met de princeſſe *Elizabeth* te hebben willen trouwen; en een gelyk lot vrezende dorſt hy daar niet naar ſtaan. Hy was aan den anderen kant ſchroomachtig voor de fierheit dier twee princeſſen, die hare geboorte niet wilden ontëeren door een zo ongelyk huwelyk: dies vondt hy raadzamer haar van de krone te doen uitſluiten. Hy wiſt wel, dat *Eduard* geheel en al genegen was *Maria* te ontëeren: doch ten opzichte van *Elizabeth* begreep hy het ſtuk anders. *Warwik* meende, dat men haar, om haar van de kroon te verſteken, in een ander koninkryk moeſt doen overgaan. Hierom was het, dat hy *Eduard* verplichtte haar aan den prins van Denemarken uit te trouwen.

Ondertuſſchen, dewyl dit niet genoeg was om haar van de koninklyke waardigheit te ontzetten, maakte hy ter zelver tydt daar omtrent een ander ontwerp, namentlyk om zich te bedienen van het misnoegen der heeren van den Raadt, vergramt zynde over de hardnekkige wederſtrevinge van *Maria*, en om hen aan te zetten tot het opmaken van een beſluit, by het welke zy, als uit een bloedſchandig huwelyk geboren zynde, verklaart mogt worden, onbevoegt te wezen tot de opvolginge van het ryksbeſtier. Vervolgens, dat, indien die toeleg gelukte, hy voor hadt zich naderhandt van het zelve beſluit tegen *Elizabeth* te bedienen, die by het vonnis van het geeſtelyk hof, door het Parlement, onder de regering van *Henrik* den VIII gehouden, beveſtigt, mede voor onwettig verklaart was. Dewyl dit Parlement beide de princeſſen in des zelfs uitwyzinge begrepen hadt, twyffelde hy niet, of de uitſluiting van *Elizabeth* zou uit die van *Maria* volgen. Dit gedaan zynde bleven 'er alleen over de twee dochteren, geteelt uit het huwelyk van den hertog van Suffolk met de koninginne weduwe van Vrankryk, ingevolge van den uiterſte-wille van *Henrik*, die de afkomelingen van zyne zuſter *Margareta*, koninginne van Schotlandt, hadt buiten geſloten, alleen bevoegt tot de opvolginge in het ryksbeſtier. De oudſte der dochteren was getrouwt met Mylord *Gray*, marquis van Dorſet, die na de doodt der twee zonen, welke *Karel Brandon* uit zyn laatſte huwelyk met de baronneſſe van Willougby, zyne vierde gemalinne, geteelt hadt, op de voorſpraak van den grave van Warwik, in dit jaar hertog van Suffolk wierdt gemaakt. Dit zyn de twee broeders, die *Bucers* graftombe, als gezegt is, met hunne lykgedichten vereerden. Zy ſtierven kort daar na aan de Engelſche zweetziekte, de welke in dien tydt binnen Londen in eene week acht honderd menſchen wegrukte.

Mylord *Gray* was een eenvoudig man; hoedanig een de graaf van Warwik moeſt voor hebben, om hem naar zyn welgevallen te leiden. Hy hadt uit zyn eerſte huwelyk met de nicht van *Henrik* den VIII drie dochteren geteelt. De oudſte, *Johanna* genaamt, hadt uitmuntende verdienſten. Zy bezat by een zachten en beſchaafden geeſt de kennis van vele wetenſchappen en Godvrucht, als mede zulke behagelyke gebaarden, dat al de wereldt daar door bekoort wierdt. Naardien zy met *Eduard* byna in jaren gelyk was, waren zy met elkander opgevoed, en die vorſt hadt voor haar eene byzondere achting en genegenheit gekregen. Van deze bevallige en deugtzame perſoon dacht de graaf van Warwik zich te bedienen, om, doende zynen zoon met haar trouwen, de kroon in zyn geſlacht te brengen. Wy zullen zien, dat het hem gelukte: doch *Johanna Gray* bewilligde ongaarne in die verheffinge, die den bewerker daar van alleen rampſpoedig hadt moeten wezen, en het echter aan de eenen en aan de anderen was. 1551.

Afbeelding van *Johanna Gray*.

Deze regeerzuchtige Lord, zyne maatregels dus genomen hebbende, liet zyne gedachten gaan op het gene hem in den weg zou mogen wezen. De hertog van Sommerſet ſcheen hem de gevaarlykſte vyandt, dien hy in deze zaak kon hebben; en dewyl hy hem verdacht hieldt den zelven toeleg op de kroon te hebben als hy, twyffelde hy niet, of hy zou, zo haaſt als hy zulks ontdekte, onaangezien de nieuwe huwelyks-verbindteniſſe, zyn beſtaan wederſtreven. Ook hadt de graaf van Warwik dit alleen gezocht om den hertog te misleiden. Dus deedt hy zyn beſt om hem met nieuwe beſchuldigingen zwart te maken; en de zelve verder doende gaan dan de eerſte was hy oorzaak, dat de hertog het leven verloor. Hy liet het daar niet by; en zo het gene men van hem vermoedt waar is, zou hy des konings doodt verhaaſt hebben. Men zegt zelfs, dat hy den hertog van Sommerſet om gene andere redenen heeft doen ombrengen, dan om zich van zo een laſtigen en al te naauwen toeziender op des vorſten welvaart te ontdoen. Daarenboven geſchiedde het huwelyk van den zone des graven van Warwik met *Johanna Gray* eerſt na de doodt van den hertog, uit vreze, dat de zelve, indien hy geleeft hadt, den heillozen toeleg, onder deze zamenkoppeling verborgen zynde, mogt ontdekken.

Om weder te komen tot het gezantſchap naar Denemerken, dit was van geen vrucht, en men vindt zelfs in gene Geſchiedeniſſe, dat deze onderhandeling vervolgt is. Miſſchien dat de princes *Elizabeth* reets een beſluit hadt genomen om in den ongehuuwden ſtaat te leven, en dat zy haren afkeer tegen het huwelyk aan den koning haren broeder betuigt hebbende, die vorſt, welke haar beminde, haar niet heeft willen dwingen, en de order, die hy den afgezant in laſt hadt gegeven, herriep.

In dien zelven tydt deedt de graaf van Warwik zyn beſt om den koning het huwelyk met de princeſſe van Vrankryk ſmakelyk te maken. De Engelſche afgezanten waren gelaſt om den voorſlag daar van te verydelen, wanneer die van *Henrik* den II zulks in het begin der onderhandelinge te Boulogne op het tapyt hadden gebragt. Maar die Lord, die, naar men zegt, alleen een toeleg hadt om *Eduard* een radt voor de oogen te draaien, deedt hem wenſchen, dat deze huwelyks-verbindtenis geſchieden mogt. Hy wiſt wel, dat men daar toe niet zou kunnen komen; en het was ſlechts om te verhinderen, dat 'er op een ander gedacht wierdt, dat hem meer erfgenamen zou hebben kunnen geven.

Gezantſchap van den koning *Eduard* naar Vrankryk, om de princeſſe van *Henrik* den II ten huwelyk te verzoeken

De marquis van Northampton wierdt tot deze bezendinge benoemt. Het voorwendſel daar van was om den koning van Vrankryk de orde van de kouſſebandt te brengen, die *Eduard* hem toezondt. Dit gezantſchap was prachtig. De graven van Worceſter, Rutlandt en Ormond, met vyftig andere Lords, verſelden den marquis van Northampton. Daar onder was de biſchop van Ely, die het woordt voerde. Vele edelen vergrootten het gevolg van dit gezantſchap, en hun ſtoet beſtondt uit meer dan vyf honderd perſonen. *Henrik* de II onthieldt zich toen op het kaſteel Briand, alwaar hy dat wrede beveſchrift * gaf tegen de Hugenoten, gedagtekent in de Jaarboecken van Vrankryk op den 25 Juny des jaars

Heyward. Burnet.

* *zie.*

1551. jaars 1551. Hier was het, dat de marquis van Northampton by hem kwam, en de biſſchop van Ely zyne plichtplegingen afleide. Hy zeide tegen hem, „ Dat de orde, die hy hem overbragt „ van wegens den koning, hunnen meeſter, een „ blyk was van de oprechte begeerte, welke de- „ ze vorſt hadt om de banden, die de twee ko- „ ninkryken vereenigden, hoe langs hoe meer „ toe te halen. Dat zy, om het beter te betui- „ gen, in laſt hadden nog onverbrekelyker ver- „ bindteniſſen voor te ſtellen; en dat zy hoop- „ ten wederom tuſſchen de twee natiën te zien „ de zelve overeenkomſt, die hunne provinciën „ onder wylen de koningen *Henrik* den VIII en „ *François* den I hadt doen bloeien. Dat de vriend- „ ſchap, die tuſſchen deze twee machtige vorſten „ geweeſt was, hunne opvolgers ten beweegmid- „ del zo wel, als ten voorbeelde moeſt ſtrekken, „ en dat zich de koning, hun meeſter, tot het „ ſluiten van zodanig een bondgenootſchap met „ vermaak aanboodt". De kardinaal van Lotharingen gaf antwoordt uit des konings name, met die verwaandheit, als hem eigen was.

Redenvoering van eenen der afgezanten aan den koning van Vrankryk.

De plegtigheit, van den koning te kleden, wierdt vervolgens verrecht door *Garter*. Dus wordt genaamt de eerſte wapenkoning van Engelandt, een der vier bedienden † van de orde, waar van de zelve haren naam ontleent. Hy houdt daar boek van, en ſchryft de namen der ridders, die hy ontfangt, op, met de wapens van hunne huizen; en byaldien 'er omtrent die wapens verſchil ontſtaat, moet hy zulks beſlechten. Hy beveelt ook de plegtigheden, die de ridders moeten waarnemen. *Henrik* de II ſchonk aan den gene, die hem kleedde, een gouden keten, ter waarde van duizend kronen.

Verrechting van *Garter* als wapenkoning.

† de drie andere zyn de prelaat van de kouſſebandt, de kanceliér, en de griffier.

Wy kunnen hier het beſt plaatſen de verandering, die *Eduard* in dit zelve jaar maakte in het plegtige * van de orde. Deze vorſt ſtelde het zelve in het Latyn op, en ſchreef het met zyn eigen handt, waar van het oorſpronkelyke thans nog voorhanden is †. Hy beveelt eerſtelyk, dat de orde in het toekomende niet meer zal dragen den naam van S. Georg, maar dien van de kouſſebandt. Hy behieldt de zinſpreuk van: *Die erg denkt, dien waar erg in het hert* *; en in plaats van de beeldtenis van S. Georg, die op den halsbandt van de orde, zynde van fyn goudt, bezaait met geëmailleerde rozen, ſtondt, wilde hy, dat men 'er op zou zetten een ridder, dragende een boek op het punt van zynen degen, met dit woordt, daar op gegraveert zynde: *Beſcherming* †; en dit op het boek: *Het woordt Gods* ‡. Dat hy in de andere handt een ſchildt hieldt, met dit opſchrift: *Het geloof* *, willende daar mede te kennen geven, dat de ridders belydenis deden van beſchermers van de gelovigen des Euangeliums te wezen. Ondertuſſchen behieldt hy de oude wapens, die men wilde van dien, of waren, of verzonnen Heilige, te zyn, waar van de orde den naam ontleent hadt, zynde een rood kruis in een zilver veldt, dat de ridders verplicht zyn op hunne mantels of reisrokken te dragen, wanneer zy in hun plegtgewaadt niet gekleed zyn. Dit wierdt naderhandt bevolen by het reglement van den jare 1626, dat by deze wapens nog eene andere verſiering voegde, namentlyk een ſterre, doch zo glinſterende van edelgeſteenten, waar uit de zelve beſtondt, dat ze met al haren luiſter beter naar de zonne, dan naar eenig ander nachtlicht geleek. *Eduard* maakte geen verandering in de plegtgewaden, zynde de zelve een rok en mantel van blaauw fluweel, nevens een zwarte muts, of kap, van de zelve ſtoffe. Hy behieldt ook het oude getal der ridders, die eertyds uit

Verandering, die koning *Eduard* maakt in de orde van St. Georg.

*Ceremoniael.

† Zie de Verzamelingen van *Burnet*.

* *Houwy ſoi denkt, dien waar erg in het hert qui mal y pense.*

† *Protectio.*

‡ *Verbum Dei.*

* *Fides.*

Wapens van de orde.

Plegtgewaden.

vier en twintig beſtonden, behalven het opper- 1551.
machtige hooft van de orde, dat altoos de koning van Engelandt zelf is. Hy deedt dit om de orde in geen kleinachting te brengen, met de zelve aan een al te groot getal van perſonen mede te delen; gelyk met die van de ſterre in Vrankryk geſchied was, welke men hadt moeten afſchaffen. Deze heeft altoos haren luiſter behouden; en men telt, ſedert der zelver inſtellinge onder *Eduard* den III in den jare 1350, acht keizers, meer dan dertig koningen, en een veel groter getal van prinſſen, die de zelve gedragen hebben. *Eduard* maakte in het plegtige Kapittel, dat alle jaren gehouden wierdt, gene andere verandering, dan het zelve te verleggen van den feeſtdag van S. Georg op den eerſten Zaturdag van December en den volgenden Zondag. De ridders hielden altoos hunne vergadering in het kaſteel te Windſor, alwaar de door *Eduard* den III gebouwde kapel en het kapittel is. Deze verandering maakte de koning alleen, om dat hy overtuigt was, dat *S. Georg* van Cappadocië, welken men zegt de beſchermer * van deze orde te zyn, of nooit in de wereldt, of een Arriaanſch biſſchop, en een zeer ſlecht karel was geweeſt, welken de kerk van het Weſten door een misſlag op den lyſt der Heiligen hadt gezet. *Baronius* bericht ons, dat men naderhandt uit den droom wierdt geholpen: doch men gaf voor dien biſſchop een anderen *S. Georg* op, die men wil geweeſt te zyn een overſte van eene keurbende * onder de regering van *Diocletianus*. *Heylin* geeft 'er de geſchiedenis van op, welke anderen voor een Roman houden. En inderdaadt, de zelve gelykt 'er byzonder naar, en dus oordeelde men 'er van onder de regering van *Eduard*. Voorts wierden de willekeuren van dezen vorſt onder de regering van *Maria* te niet gedaan, en de oude plegtigheden weder ingevoert, hoedanige nog heden in gebruik is.

Getal der ridders.

Eerſte inſtelling van de orde.

* *Patroon*

* *Legio.*

De plegtigheit der beveſtiging des konings van Vrankryk door *Garter* verrecht zynde, die ook, uit krachte van zyn ampt, ceremoniemeeſter van de orde is, benoemde men gevolmachtigden om de voorſlagen der Engelſche afgezanten te horen. De kardinaal van Lotharingen was 'er een van; de konneſtabel van Montmorenci en de hertog van Guize waren de twee anderen. Men vergaderde reets des namiddaags, en de afgezanten, de order hunner bevelen opvolgende, ſtelden ten eerſten het huwelyk voor van *Eduard* met de jonge koninginne van Schotlandt, die zich aan het Franſche hof onthieldt. Hen wierdt het zelve antwoordt gegeven, het welk men hen reets by de vredehandeling te Boulogne gegeven hadt. Men gaf hen te kennen, dat de koning haar bewaarde voor den Dauphin, en dat 'er omtrent zodanig een verzoek niets te doen was. De Raadt, die de gezanten hadt afgevaardigt, hadt zulks wel voorzien: doch wilde de welvoeglykheit plaats geven, en zich ten tweden male laten weigeren eene princes, met welke *Eduard* in een ſoort van verbondt was, voor dat 'er van eenig ander huwelyk geſproken wierdt.

Na deze volſtrekte weigering verzochten de afgezanten de princeſſe *Elizabeth* *, oudſte dochter van *Henrik* den II. Deze voorſlag wierdt gunſtelyk aangenomen, en men kwam daar over tot eene onderhandeling. Het blykt uit het Dagboek van *Eduard*, waar in het verhaal dezer onderhandelinge volkomen gevonden wordt, dat hy die zaak zeer ter herte nam. Zodanig eene verkiezing was hem inderdaadt waardig, en zy ſchenen beide voor elkander geboren te zyn. Beide waren zy jong, welgemaakt, en voorzien van fraaie hoedanighe-

Het voorſtel aangaande een huwelyk van *Eduard* wordt gunſtig aangenomen.

* of *Izabella*

1551. den der 'nature. Het ſcheen ook, dat het belang dezer twee koninkryken deze vereeniging vorderde, welke waarſchynlyk het geluk van beide de natiën, zo wel als dat der twee vorſten, zou aangebragt hebben. De Hemel ſchikte het anders; nam *Eduard* weg, en gaf *Elizabeth* aan een koning †, wiens ouderdom en ſtrengheit met de jongheit en den zachten aardt van eene zo ſchone princeſſe geenzins overeenkwamen.

† *Philips* den II, koning van Spanje. Men regelt het huwelyks- en het weduwegoedt.

Het ſtaat in het Dagboek van *Eduard* aangetekent, dat al de zwarigheit der gevolmachtigden gelegen was in de waardeering van het huwelyksgoedt der toekomende koninginne, het welk de koning van Vrankryk moeſt betalen, en in die van het weduwegoedt, dat de koning van Engelandt, haar toekomende bruidegom, haar moeſt aanwyzen. Het eerſte wierdt op twee maal honderd duizend kronen geſtelt, te betalen in twee termynen; het twede op zo groot eene jaarlykſche ſomme, als ooit eene koningin van Engelandt was toegewezen. Men kwam voorts overeen, dat 'er van weêrzyden geen verbindtenis van eere, noch van gewiſſe zou zyn voor dat de princes den ouderdom van twaalf jaren bereikt hadt. De koning, haar vader, verbondt zich haar drie maanden van te voren naar Engelandt over te zenden, met een gevolg, dat met haren ſtaat overeenkwam, om het huwelyk op den beſtemden tydt te voltrekken. Het blykt, dat 'er tot nakominge van dit verdrag niets in den weg is geweeſt. Beide de koningen volhardden met malkander in goed verſtandt te leven, en het Dagboek van *Eduard* ſpreekt zeer dikwils van de geſchenken, welke deze twee vorſten malkander deden. Doch de doodt van den laatſten, die twee jaren daar na voorviel, belette de vervulling van hun oogmerk.

Acta Publ. Tom. XV, fol. 273.

De doodt van *Eduard* belet de voltrekking van het huwelyk.

De koning van Vrankryk beantwoordde het prachtige gezantſchap van *Eduard*, zo wel als de blyken van de toegenegenheit van dezen vorſt, welke hem zyne orde hadt laten toekomen. Men zag te Londen Franſche afgezanten aankomen, waar van de maarſchalk van St. André het hoofdt was. Des zelfs gevolg was niet minder ſchoon dan dat van den marquis van Northampton, en men bewees hem in Engelandt geen minder eer dan dezen laatſten in Vrankryk was aangedaan. De koning deedt aan *Eduard* de orde van St. Michiël overbrengen, welke dies tyds nog die der koningen van Vrankryk was. *Henrik* de III ſtelde naderhandt de orde van den H. Geeſt in, en voegde de zelve daar by. Hier van daan komt het, dat de genen, die in Vrankryk deze waardigheit verkrygen, ridders van de twee ordens des konings genaamt worden, om ze alle beide uit te drukken.

Gezantſchap des konings van Vrankryk naar Londen.

Inhaling der afgezanten.

De maarſchalk van St. André kwam den 10 July voor Graveſend ten anker, en wierdt met al het geſchut der Engelſche ſchepen, die op den Teems lagen, begroet, zo wel als met dat van den Tour. Mylord *Clinton*, opperzeevoogdt, kwam, aan het hoofdt van veertig edellieden, hem, wanneer hy aan landt tradt, ontfangen, en geleidde hem tot aan de verblyfplaats, die men voor hem hadt doen gereed maken. Hy bragt hem des anderen daags naar Richemond, vermits de Engelſche zweetziekte, waar van wy reets geſproken hebben, belette, dat hy naar Londen ging. Vier honderd edellieden gingen hem uit Richemond, alwaar zy hem verwachtten, te gemoet. Des anderen daags kwam hy te Hamptoncourt, daar de koning zich bevondt, met den hertog van Sommerſet, die hem beneden aan de trap ontfing, en voor den koning bragt. Zyne aanſpraak was zeer beleefd,

Aanſpraak van den maarſchalk van St. André.

en vol van toegenegenheit. Hy zeide, „ Dat de 1551.
„ koning, zyn meeſter, hem niet alleen gezon-
„ den hadt om de orde van St. Michiël aan zy-
„ nen waarden broeder, den koning van Enge-
„ landt, te brengen; maar voornamentlyk om
„ hem te verzekeren van eene onſchendbare vriend-
„ ſchap, en wel van eene zodanige, dat men tuſ-
„ ſchen twee broeders, noch zelfs tuſſchen vader
„ en zone, geen beſtendiger zou kunnen vinden".
Hier voegde hy by, „ Dat het hem geenzins on-
„ bekend was, dat zyn meeſter vyanden hadt
„ aan het hof van *Eduard*, die hun beſt zouden
„ doen om zyne betuigingen verdacht te maken;
„ en dat vele kwaadmenenden valſche geruchten
„ uitſtrooiden, om den koning van Engelandt een
„ mistrouwen te doen opvatten: doch dat hy den
„ koning verzocht aan geen laſteringen geloof te
„ willen ſlaan; dat, dewyl de verſchillen over de
„ de grensſcheidinge van Calais en Boulogne den
„ muitzieken een voorwendſel zouden kunnen ver-
„ ſchaffen om beroerten aan te rechten, de ko-
„ ning van Vrankryk, zyn meeſter, wenſchte, dat
„ zulks hoe eer hoe liever door gevolmachtigden
„ wierdt aan een kant geholpen; dat hy gereed
„ was de zyne ter behoorlyker plaatſe af te zen-
„ den, en dat, byaldien zy aldaar Engelſche af-
„ gezondenen vernamen, deze verſchillen wel
„ haaſt op eene zachte wyze zouden afgedaan
„ worden; dat hy van zyne zyde de dadelyke
„ oneenigheden zou beletten, en niet twyfielde,
„ of de koning van Engelandt zou van zyn kant
„ het zelve doen; zo dat niets de eensgezindheit
„ der twee kronen kon krenken.

Antwoordt des konings.

Eduard antwoordde hier op: *Ik bedank den koning, mynen waarden broeder, voor de orde, die hy my toezendt, en voor de vriendſchap, waar van hy my verzekering doedt. Ik zal zulks van myn kant met allen mogelyken ernſt beantwoorden, en trachten hem in dezen niets ſchuldig te blyven. Wat de algemene geruchten aanbelangt, het is waar, dat men 'er niet ligtelyk geloof aan moet ſlaan: doch men moet de zelve ook niet in het geheel verwerpen. Daar is een middelweg te houden tuſſchen een buitenſporig mistrouwen, en een al te groot betrouwen. Dit zyn de maatregelen, die ik my heb voorgeſtelt, om aan den eenen kant niet te miſſen in het gene ik ſchuldig ben aan de goede gedachten, welke ik hebbe van myne bondgenoten, en aan den anderen kant om waakzaam te zyn op myne zekerheit. Wat onze verſchillen belangt rakende de grensſcheidinge, ik zal altoos gereed wezen om zulks aan het oordeel van vreedzame gevolmachtigden over te laten, en ik wil liever het geen my toekomt door reden dan door geweldt verkrygen.* Dit was het antwoordt van *Eduard*. Het zou van een prins van veertien jaren niet te geloven wezen, ten ware het, met zyne eige handt geſchreven, in zyn Dagregiſter gevonden wierdt.

Plegtigheden omtrent de aanneminge van de orde van St. Michiël.

Drie dagen daar na nam de koning de orde van St. Michiël, met de gewone plegtigheden, aan; woonde den Godsdienſt in zyne kapel by, uitgedoſcht met het plegtgewaadt, ſtaande tuſſchen twee Franſche afgezanten, die op de zelve wyze gekleed waren. Na het ontfangen van het Nachtmaal, naar het gebruik der Engelſche kerke, kwamen de twee afgezanten hem een kus aan de wang geven. Na het verrechten dezer plegtigheit wierdt een prachtig middagmaal gehouden; waar na men een wandeling deedt, en voorts meer geoorloofde vermaken nam, zo als men de zelve van een hof van zo een wys vorſt kan verwachten. De afgezanten bleven drie weken in Engelandt, en wierden gedurende dien tydt op koſten van den koning heerlyk onthaalt. Men deedt hen al het vermaak, dat men in zo een ſchoon getyde gewoon is te nemen,

1551. men, aan. De jagt was daar onder begrepen. Zy vertrokken, afscheidt van den koning genomen hebbende, die hen met aanzienelyke vereeringen beschonk, op den 3 Augusty. Die vorst hadt den maarschalk van St. André reets te voren een diamant-ring gegeven, dien hy van zynen vinger nam, tot eene byzondere betuiginge van hoogachting, welke hy voor hem hadt. Trouwens deze maarschalk was deze eere niet onwaardig: want als hy zo zeer niet tot de wellust was geneigt geweest, zou hy door zyne dapperheit den roem verdient hebben van onder eenen der eerste helden zyner eeuwe gestelt te worden. De koning deedt hen door een smaldeel van zyne schepen tot aan Boulogne toe begeleiden.

Des konings geschenken aan de afgezanten.

Derzelver te rug komst.

Ten zelven tyde vertrok de marquis van Northampton, na dat de koning van Vrankryk hem zo wel, als die van zyn gevolg, geschenken hadt gedaan, van het Fransche hof: doch deze waren, volgens het Dagregister van *Eduard*, zo aanzienelyk niet als die van dezen vorst. *Northampton* bragt het verdrag wegens het huwelyk tusschen *Eduard* en de princesse van Vrankryk, met het groot zegel des konings bezegelt, over: een verdrag, het welk door de doodt van *Eduard* van geen vrucht was.

Terwyl het hof van Engelandt zich met deze gewigtige zake bezig hieldt, waar mede zommigen willen dat de graaf van Warwik het zelve trachtte op te houden, stelde die Lord alles in het werk om zyn oogmerk te bereiken. De val des hertogs van Sommerset was de eerste trap, die hy zich vorstelde om op den troon te klimmen. Hy meende, dat het nodig was des zelfs ondergang te brouwen, om zich vrienden te maken, en personen aan zyn snoer te krygen, welker gezag bekwaam was het aanzien, dat de hertog van Sommerset weder by den koning verkregen hadt, te evenaren. Mylord *Stranges* was een der genen, voor wien de koning de meeste genegenheit scheen te hebben. Om hem over te halen boodt de graaf van Warwik hem zyne dochter ten huwelyk aan. Hy bewerkte daarenboven de verheffing van verscheide heeren tot nieuwe waardigheden, en wist hen te kennen te geven, dat zy hem daar voor dank hadden te wyten. Mylord *Gray*, marquis van Dorset, wiens dochter hy van gedachten was met zynen zone te doen trouwen, was van dat getal, en wierdt hertog van Suffolk gemaakt. *William Paulet*, graaf van Wiltshire, en grootschatbewaarder, wierdt markgraaf van Winchester. De ridder *William Herbert*, die met de zuster van den marquis van Northampton getrouwt was, bekwam de waardigheit van graaf van Pembroke, die *William Herbert*, zyn voorzaat, onder *Eduard* den IV hadt bekleed. Mylord *Rousel* was in den voorgaande jare tot grave van Bedford verheven, en de ridder *Darci* was ter zelver tydt Pair van het koninkryk gemaakt, met den tytel van Mylord *Darci*. De graaf van Warwik vergat zich zelven geenzins in de uitdeelinge van de waardigheden der krone, en deedt zich zelven geven die van hertog van Northumberlandt. Voortyds was dit slechts een graafschap geweest, den huize van *Perci* toebehorende. *Henrik van Perci* was de laatste graaf van Northumberlandt. Hy kwam zonder nazaat te overlyden. Zyne erfgenamen waren de kinderen van *Thomas Percy*, die onder de regering van *Henrik* den VIII, om dat hy deel hadt gehad in de beroerte van Jork, onthalst wierdt. De afzetting des vaders beroofde de kinderen van het Pairschap, waar mede de graaf van Warwik bekleed wierdt, het welk hy tot een hertogdom deedt

Verheffing van verscheide groten.

De graaf van Warwik wordt hertog van Northumberlandt.

verheffen. Dus verzamelde hy het gansche geweldt in zyn persoon en in die van zyne vrienden. Hy trok door zynen rang de achting van al de wereldt tot zich, en ondersteunde zyn gezag door den luister, dien hy zynen aanhangeren mededeelde. 1551.

Na dat hy de zaken dan dus geschikt hadt om tot de uitvoering van zyn gewigtig oogmerk te geraken, sloeg hy de handen aan het werk, en begon met den ondergang van den hertog van Sommerset. Deze laatste, steunende op hunne onderlinge vermaagschappinge, leefde zeer gerust, niets minder denkende, dan door den slinkschen handel van een man, met welken hy door het geven van zyne dochter aan des zelfs zone verzoent was, ten val te zullen komen. Hy hadt hem gespaart in de grootste hevigheit van hunne vyandschap, zo verre, dat hy hem op zekeren dag in zyne handen ziende, hem het leven kon benomen hebben: doch daarentegen deedt hy het hem zyn leven kosten in een tydt, dat alle haat en nydt aan een kant moest geweest hebben. Wy hebben van die goedertierenheit des hertogs van Sommerset gesproken: maar de omstandigheden daar van niet verhaalt. Men zegt, dat hy, zich in gevaar ziende van om den hals te raken door de lagen, welke deze vyandt hem alle dagen leide, besloten hadt hem voor te komen; dat hy zich met dat oogmerk aan des zelfs huis hadt vervoegt, verstelt van eenige personen, welke hy zynen toeleg hadt bekend gemaakt: doch hy liet hen in de zykamer, en deedt zich alleen in de kamer brengen, waar in de graaf van Warwik was. Deze bevondt zich toen ter tydt wat onpasselyk en lag te bedde; eene gewenschte gelegenheit voor den hertog van Sommerset om zyne wraaklust te voldoen, zonder eenig gevaar te lopen. Hy zag zynen vyandt ongewapend, in het hemdt, en als een, om zo te spreken, die hem de naakte borst aanboodt: doch hy kon van zyn gemoedt niet verkrygen zich daar van te bedienen, en dit gezicht veranderde zyne gramschap in deernis. Het gesprek, dat hy met hem hieldt, deedt hem verder over zyne wraakzucht zegepralen. Al het uitwendige van den grave van Warwik was aangenaam, en de huichelary gewoon zynde, liet hy, hoe bozer gedachten hy hadt, hoe meerder zachtzinnigheit blyken. Het geen hy aan den hertog zeide, bekoorde den zelven: zo dat hy, van zyn voornemen berouw krygende, weder by de genen, die hy in de zykamer hadt gelaten, kwam, en met hen uit ging, zonder iets te zeggen. Zy vroegen hem, of *Warwik* van kant was geholpen. Hy antwoordde daar op: *Ik heb een man, dien ik te bedde vondt, het leven niet kunnen benemen. Uwe meêdogendheit is niet te pryzen*, zeide daar op een van de medestanders; *gy hebt deernis met een vyandt, die ons alle ten verderve zal brengen.* Deze voorzegging hadt hare vervulling. De zamenzwering wierdt aan *Warwik* ontdekt, welke minder geraakt was over het edelmoedige berouw van den hertog van Sommerset, dan vergramt over zynen eersten toeleg: en dit verhaastte ook zynen ondergang.

Goodwin. Sanderus. Thuanus.

Edelmoedige daadt des hertogs van Sommerset omtrent den grave van Warwik.

Om in zyn oogmerk niet te missen deedt hy vooraf geruchten uitstrooien, die de getrouwheit des hertogs verdacht maakten, en ondersteunde de zelve met hatelyke beschuldigingen. Dit hadt hy dus van te voren met zyne bespieders beslоken, de welke voorgaven, dat Mylord *Sommerset* naar de krone stondt. De valschheit van dit zeggen wierdt in korten tydt zo krachtig bewezen, dat men eenen van de aanklagers door beuls handen de ooren liet afsnyden. Ondertusschen hadt de ver-

Hayward. Goodwin. Burnet. De Vader Orleans.

Straffe van een aanklager, die des hertogs ondergang zocht.

1551. verbreiding van deze laftertaal hare werking gedaan. Zommigen meenden, dat de hertog heerschzuchtig genoeg was om maar de koninklyke waardigheit te dingen; en de gematigtften zeiden het genoeg te wezen, dat hy de zelve waardig was om verdacht gehouden te worden. De beschuldiging, welke op dit volks praatje aan den dag wierdt gebragt, was van meer waarschynlykheit verselt. Men leide hem te last een eedgespan met den adel te hebben, om hem wederom in de waardigheit van beschermheer te herstellen, het welk hem den nydt der groten over den hals gehaalt, en zyn eerste ongeluk veroorzaakt hadt. Een zeker *Wbaly*, die zich aan het hoofdt van dat eedgespan hadt gestelt, was de aanklager, en de graaf van Rutlandt ondersteunde hem. Het ontbrak den hertog aan bescheidenheit, zo wel als aan standvastigheit, in dezen, en hy was de eerste oorzaak van zynen val. Hy hadt zynen mondt niet kunnen houden, en door de woorden, welke hem ontvallen waren, gelegenheit tot kwaad vermoeden gegeven. Aan den anderen kant, toen hy beschuldigt wierdt, en dat men hem de nieuwigheden, die hy stondt in te voeren, verweet, ontkende hy zulks alleen flaauwelyk; zo dat men hem schuldig geloofde te zyn.

Zamenzwering tegen den hertog.

Dit was echter nog niet genoeg om hem op het schavot te doen komen. De graaf van Warwik wilde dit thans niet, gelyk hy te voren gedaan hadt, ten halven laten steken; hy won den ridder *Thomas Palmer*, welke den hertog van misdaadt van gekwetste hoogheit beschuldigde. Hy bragt *Palmer* heimelyk by den koning, zo als die vorst in zynen tuin eens omwandelde. Anderen willen, dat *Palmer* met den hertog in verzekering wierdt genomen, en dat de zelve hem eerst na zyne gevangeniffe heeft aangeklaagt. Alle komen zy daar in overeen, dat deze ridder den hertog van Sommerset een schelmstuk heeft gespeelt. Hy verklaarde voor den koning, dat de hertog, die zich toen naar den kant van het Noorden onthieldt, op den feestdag van St. Georg bericht kreeg, dat men op hem af kwam, en dat hy, om zyne vyanden voor te komen, het gemene volk in de wapenen hadt willen brengen: doch dat de ridder *William Herbert* hem zulks hadt afgeraden, hem verzekerende, dat hem geen leedt zou geschieden; dat hy, om te weten te komen, wat 'er tegen hem gebrouwen wierdt, zyn vriendt, Mylord *Gray Wilton*, naar Londen hadt gezonden; dat hy voor hadt den hertog van Northumberlandt, den marquis van Northampton en den grave van Pembroke by Mylord *Paget* op het middagmaal te nodigen; hen wel vergeselschapt te gemoet te gaan, met toeleg om op hen aan te vallen, indien hun geleide wat aan den zwakken kant was; of, indien zy hen in staat van tegenweer vonden, te veinzen, en hen ter bestender plaatse te brengen. Hy voegde daar by, dat de hertog van Sommerset gewacht zou hebben tot dat de gasten aan tafel waren, om de moordenaars in te laten, die hen de keel zouden afgestoken hebben; dat de ridder *Vane* twee duizend man gereed hieldt, om de bevelen van den hertog uit te voeren, en dat de ridder *Arundel* zich van den Tour hadt verzekert; dat *Seymour* en *Hamond*, die van zyn streng waren, hem zouden verselen, en des konings lyfwacht ter neder maken.

Schelmachtigheit van *Palmer*.

Deze beschuldigingen konden zo geheim niet blyven, of het gerucht verspreidde zich daar van, het geen den hertog van Sommerset in verlegenheit bragt. Hy liet *Cecilius*, geheimschryver van staat, by hem komen, en verzocht, dat hy hem met zynen raadt wilde bystaan. *Cecilius* zeide, dat hy niets te vrezen hadt, indien hy onschuldig was: doch schuldig zynde, dat hy hem dan geen raadt hadt te geven, en niets anders kon doen dan zynen beloefden staat beschreien. Hy ontboodt vervolgens den ridder *Palmer*, op wien hy eenig kwaad vermoeden hadt, schoon hy van al des zelfs trouwloosheit niet onderrecht was. *Palmer* ontkende stoutelyk iets gezegt te hebben, en verbondt zich ondertusschen meer en meer met den grave van Warwik. 1551.

Daar verliepen eenige dagen, dat de hertog van Sommerset niet ten hove kwam. Eindelyk verscheen hy aldaar, het zy hem onbekend was tot hoe verre de zaken tegen hem waren voortgezet; het zy hy wilde doen geloven niets van de zamenzweringe te weten, of dat hy zich aan de zelve niet bekreunde. Doch zyn bedeest gelaat verriedt hem. Hy kwam later dan naar gewoonte; scheen ontstelt, en men merkte in al zyn doen eene gedwongenheit en bevreestheit. Zyne ontstelteuis kan ook ontstaan zyn uit de overdenkinge van het gevaar, waar in hy zich begeven hadt, met zich in handen zyner vyanden te leveren, zo wel als uit eene knaging van gewisse. Wat 'er de oorzaak van was, ten minste wierdt 'er niet gunstig van geoordeelt. Des namiddags * liet men hem in hechtenis nemen, en met Mylord *Gray* † naar den Tour brengen. De ridder *Vane*, die het met het overzwemmen van de rivier ontkomen was, wierdt te Lambeth gekregen in een paardestal, daar hy zich onder het stroo hadt verburgen. Men deedt hem in zyne kamer bewaren, en men verzekerde zich mede van de ridders *Arundel* en *Palmer*; maar van dezen laatsten om de wereldt een radt voor de oogen te draaien. Des anderen daags wierdt de hertogin ook naar den Tour gebragt. Niemandt beklaagde haar. Haar trotsche en wraakzuchtige aardt hadt haar by al de wereldt gehaat gemaakt, en men weet haar de rampen van haar hus. Twee van hare kamerjuffers verselden haar. Men zondt ook in de zelve gevangenis eenen *Crane*, en zyne vrouw, die met de hertoginne veel ommegang hadden. Des vorigen daags hadt men *Hamond* en *Nudigate*, officieren van den hertog, gevat, nevens twee *Seymours*, des zelfs nabestaanden. Twee dagen daar na wierden de ridders *Holderoft*, *Patridge*, en *Stanhope*; *Wingfield*, *Bannester* en *Vaughum*, nevens eenige anderen, gevat. Het grootste gedeelte van hen was onschuldig: doch men wilde het volk door de menigte der zamenzweerders een schrik aanjagen, en hen te kennen geven, aan wat gevaar de Staat door een zo groot getal schuldigen was bloot gestelt.

* van den 13 Octobet.

† *Gray Wilton*, en niet de hertog van Suffolk.

De hertog van Sommerset wordt in hechtenis genomen en naar den Tour gebragt.

Men brengt de hertoginne ook derwaarts.

Verscheide anderen gevat.

Toen begon men het rechtsgeding op te maken. *Palmer* wierdt ondervraagt, en hieldt staande het geen hy aan den koning gezegt hadt. Hy voegde daar by, dat de ridder *Vane* ten bestemden dage, om de zamenzwering te doen gelden, zou verschenen hebben aan het hoofdt van twee duizend soldaten, die hy op de been hadt gebragt; dat de zelve door des hertogs ruitery ondersteunt zouden geworden zyn, welke last hadden op een monsterdag op des konings lyfwacht aan te vallen; dat de hertog, na dat de zelve ter neder was gemaakt, midden door Londen zou hebben gegaan, roepende: *Vryheit*! *Vryheit*! en dat hy, ingevalle zyn aanslag mislukt was, naar het eilandt Wicht, of Pool zou gevlucht hebben. *Crane* bevestigde het meeste gedeelte van *Palmers* verklaringe, en verhaalde, dat 'er een toeleg was gemaakt om de drie heeren, waar van wy boven gesproken hebben, in het huis van Mylord *Paget* te

Verklaring van *Palmer* en van andere getuigen.

1551. te vermoorden, op de wyze, als *Palmer* voor den koning verklaart hadde. Hy voegde daarby, dat de graaf van Arundel deel hadt aan de zamenzwering, en dat hy door den liftigen handel van den ridder *Stanhope* daar toe gebragt was; dat alle de maatregels zo wel waren genomen geweeft, dat naar alle waarfchynlykheit de toeleg zou gelukt hebben, ten ware de al te grote toeftel, en de verfcheidenheit der gevoelens zomtyds voorkomende, veel tydt hadt doen verliezen. Men begon te duchten, dat het hof van alle die bewegingen kennis mogt gekregen hebben; dat de hertog van Sommerfet in dit mistrouwen was gevallen, en zich, onder voorwendfel van onpaffelykheit, naar Londen hadt laten voeren: doch die inderdaadt alleen derwaarts gegaan was om zyne vrienden den pols te taften, en te leren kennen de genen, waar van hy zich kon verzekeren.

Mylord *Arundel* en Mylord *Paget* wierden op deze verklaringe gevat, en naar den Tour gebragt, wetwaarts de ridder *Thomas Arundel* reets geleid was. Hy en de graaf van Arundel waren den grave van Warwik behulpzaam geweeft om den val van den hertog van Sommerfet te bevorderen: doch zy fchikten zich federt aan de zyde van den laatften. Dit ontftondt niet uit eene beweegreden van vriendfchap; de wraak, en de yver voor hunnen Godsdienft veroorzaakten die verandering. † Men wil †, dat de ridder den grave van Warwik hadt aangezocht om de wapenen voor de Roomfchgezinde party op te nemen, en dat hy, wel verre van gunftig van hem ontfangen te worden, trotfchelyk was afgewezen; dat deze behandeling, welke hy niet verwacht hadt, hem zynen dienft den hertog van Sommerfet deedt aanbieden. *Warwik* kwam het te weten, en vergaf het hem niet: zo dat die ridder zo wel in deze als gene party ongelukkig was. Zo gevaarlyk is het zyne hulp te lenen aan de drift van een ander. De graaf van Arundel wierdt weinig beter gehandelt; en koftte het hem het leven niet, het koftte hem ten minfte het grootfte gedeelte van zyne goederen *, gelyk wy gezien hebben.

Mylord *Arundel* en *Paget* worden in verzekering genomen.

† *Sanderus.*

* Dit gefchiedde om andere oorzaken.

Hamond wierdt ook ondervraagt: doch zyne bekentenis is van weinig belang; zo dat alles op de verklaringen van *Palmer* en *Crane* aankwam, de eerfte voortgebragt door den grave van Warwik, die hem waarfchynlyk hadt omgekocht; de andere een baatzuchtig en verderffelyk man, die door zyne lafteringen wederom zocht te bekomen het goedt, dat hy door een ongebonden leven hadt doorgebragt. Het is waar, dat hier nog by kwam de getuigenis van zekeren *Bartuil*, die, rakende het ombrengen der drie heeren, welke men ten huize van Mylord *Paget* zou vermoord hebben, het zelve verklaarde als *Palmer*. Hy voegde daar by, dat *Hamond* medeplichtig aan den toeleg was. Dit vindt men in het Dagregifter van *Eduard*. Doch het zal waarfchynlyk eene zamen overleide verklaring geweeft zyn, om den koning, door hem te doen zien, dat de graaf aan eene zo verfoeielyke misdaadt fchuldig was, tegen zynen oom verbittert te maken. Indien deze zaak waar was geweeft, zou *Hamond* dit niet vergeten hebben, daar hy 'er ondertuffchen in zyne verklaring niets van repte.

De kancelier wordt door den Raadt gebruikt om te beletten, dat het volk tot beroerte kome.

Dewyl de hertog byzonder van het volk bemint was, vreefde de Raadt, of 'er om die reden wel niet een oproer mogt ontftaan. Om zulks voor te komen wierdt Mylord *Riche*, kancelier, verzocht, de burgers van Londen te onderrechten van de misdaden, waar mede de hertog befchuldigt wierdt, en de zelve af te fchetzen met zodanige uitdrukkingen, die bekwaam waren hem den haat van de ganfche natie op den hals te halen. Dit gefchiedde in de Gefternde Kamer; waar toe de kancelier al de welfprekendheit, die hem eigen was, befteedde; om de zamenzwering; aan welke hy zeide dat de hertog van Sommerfet fchuldig was, breed uit te meten. Hy veranderde wel haaft van gedachten; en zich met dezen ongelukkigen heer verzoent hebbende, zocht hy hem, ten koffe van zyne welvaart, het leven te behouden. 1551.

Men vaardigde terftondt poftboden af naar alle afgezanten en zaakbezorgers *, die de koning aan de buitenlandfche hoven hadt. Men onderrechtte hen aangaande de byzonderheden dezer zake, en gelaftte, daar van kennis te geven aan de vorften en ftaten, by welke zy hun verblyf hadden. Doch de voornaamfte bezigheit des graven van Warwik was *Eduard* in te boezemen, dat zyn oom aan deze misdaden fchuldig was. Hy kende de natuurlyke zachtmoedigheit van dezen vorft, die een afgryzen hadt van onmenfchelyke daden: hy meende het ware middel te wezen, om hem den hertog van Sommerfet te doen verlaten, dat hy hem voor een moordenaar deedt aanzien. Het berucht van *Bartuil* hadt zo veel indruk op het gemoedt van dezen jongen koning, dat hy zynen oom begon te haten, zo haaft als hy hem geloofde aan zo een fchrikkelyk toeleg fchuldig te zyn. Dus verzette hy zich geenzins tegen de ftrafheit der wetten. Hy was dermaten overtuigt van de waarheit dier befchuldiginge, dat hy zulks overfchreef aan dien *Fitz-Patrik*, die op zyn bevel en koften in Vrankryk reifde, en dien men aanzag als een gunfteling, welke te eeniger tydt de eerfte plaats in het ftaatsbewindt zou bekleed hebben, indien de doodt van *Eduard* zo fchielyk niet was voorgevallen. Hy fchreef, dat de hertog zyne misdaadt in den eerften beginne ontkent hadt: doch dat hy na zyne veroordeeling bekentenis hadt gedaan †; het geen doedt zien, dat *Eduard* zynen oom fchuldig heeft gelooft te wezen.

* *Agentis.*

Men geeft aan de buitenlandfche hoven kennis van deze omkeringe.

Middelen, die de graaf van Warwik in het werk ftelt om den hertog van Sommerfet by den koning gehaat te maken,

† *Fuller* brengt den brief des konings by.

Het rechtsgeding, dat den 17 Octoober begonnen was, bleef tot aan den 1 December toe opgefchort. Op dien dag verfcheen de hertog voor zyne rechters. De zelve beftonden uit acht en twintig Pairs van het koninkryk. De marquis van Winchefter, grootfchatmeefter, was voorzitter, onder den tytel van groot-opperrechter *; eene uitmuntende waardigheit, doch die geen plaats meer heeft dan in buitengewone gelegenheden, en niet langer duurt dan de plegtigheit. De andere gevolmachtigden waren twee hertogen, een marquis, acht graven, een ondergraf en vyftien Lords. De opperrechter zat op eene verheve plaats, drie treden hoog; de andere Pairs een tredt lager. De hertog van Northumberlandt (dus zullen wy voortaan den grave van Warwik noemen) hadt zyn plaats genomen onder de rechters; waar onder zich ook bevonden de marquis van Northampton en de graaf van Pembroke; alle drie geflage vyanden van den hertog van Sommerfet, en des zelfs volftrekte partyen, doordien men hem befchuldigde; dat hy hen hadt willen ombrengen. In het tegendeel wierdt de kancelier buiten de vierfchaar gefloten, de party verdacht zynde, om dat hy zich met den befchuldigden verzoent hadt. Men verwondere zich dan niet over het vonnis, dat in zo eene vierfchaar zal geflagen worden. Het is waar, dat de wetten van Engelandt den befchuldigden niet toelaten een Pair van het koninkryk te wraken, wat redenen men daar toe ook zou mogen hebben: doch het recht der volkeren, meer vermogende dan de burger wetten, moeft de partyen des hertogs van

Gevolmachtigden benoemt om des hertogs rechtsgeding op te maken.

* *Grand Senechal.*

De hertog van Northumberlandt neemt zyn plaats onder de rechters.

De Pairs kunnen niet buiten gefloten worden.

1551. van Sommerſet verplicht hebben hen zelf te wraken.

Burnet Geſchiedenis der Hervormingе van Engelands II Deel.

Men las hem de verklaringen der getuigen voor, welke men weigerde tegen hem te doen horen. Hy wierdt beſchuldigt: „ I. Dat hy zich meeſter „ hadt willen maken van den perſoon des ko„ nings, en het beſtier des koninkryks alleen aan „ zich trekken. II. Dat hy ook, nevens vele „ anderen, een toeleg hadt gehad om den her„ tog van Northumberlandt in hechteniſſe te doen „ nemen; en III, Dat hy een aanſlag hadt ge„ ſmeed om een opſtandt binnen Londen te ver„ wekken". Deze drie hoofdpunten worden alleen in de regiſters gevonden. Echter wordt 'er in des konings Dagboek van vyf gewag gemaakt, zonder dat de andere twee uitgedrukt worden. Voor het overige is het klaar, dat men den aanſlag, om die drie heeren te vermoorden, niet waarſchynlyk vondt, vermits men deze beſchuldiging bragt alleen tot het enkele oogmerk om zich van den hertog van Northumberlandt te verzekeren.

Verdediging van den hertog van Sommerſet.

† *Advokaat.*

De beſchuldigde nam geen voorſpraak † tot zyne verdediging: het zy, dat hy der gewoonte van pleitbehandeling onbewuſt was; het zy hy zich op zyne onſchuldt betrouwende oordeelde eens anders hulpe niet van noden te hebben. Zyne zaak wierdt door hem zelve bepleit. Hy betuigde nooit gedachten gehad te hebben beroerten in het koninkryk te verwekken; geen zamenrotting geſmeed te hebben, noch tegen het leven van den hertog van Northumberlandt, noch tegen dat van iemandt anders: ook van zo min gedacht te hebben, gelyk men hem beſchuldigde, om des konings lyfwacht af te maken: eene beſchuldiging, zeide hy, welke van zelfs verviel door de onmogelykheit, van negen honderd uitgezochte mannen, nevens honderd ruiters, waar uit des konings lyfwacht beſtondt, van kant te helpen. Daar was nog tot zynen laſte, dat hy de ſtadt Londen hadt willen in oproer brengen, en ſoldaten hadt gehouden in zyn huis te Greenwich. Op het eerſte antwoordde hy, dat hy te Londen veiligen geloofde te zyn dan in eenige plaats der wereldt; dat hy derhalven zich wel wachten zou van aldaar eene beroerte aan te rechten, die hem niet anders dan rampſpoedig kon wezen. Wat het twede belangde, hy zeide, dat indien hy eenige ſoldaten te Greenwich hadt gehouden, zulks met geen kwaad oogmerk geſchied was. Dat niemandt beſpeurt hadt, dat hy zich in ſtaat hadt geſtelt om iets te ondernemen, en dat hy zelfs zich den genen, die gekomen waren om hem in verzekering te nemen, zonder eenigen tegenſtandt hadt aangeboden. Vervolgens verdedigde hy zich tegen de getuigen, voornamentlyk tegen den ridder *Palmer*, welken hy als een trouwlozen, en en die omgekocht was, ten toon ſtelde. Men antwoordde hem, dat 'er tot het uitvoeren van zodanige aanſlagen zodanige werktuigen van noden waren. Doch hier paſte hy op, dat het zyn werk niet was zich van zodanige menſchen te bedienen; dat anderen de zelve konden gebruiken. Woorden, welke betrekking hadden op den hertog van Northumberlandt, die zodanige lieden in zynen dienſt hadt.

Pleidooi van des konings voorſpraken.

Des konings voorſpraken wierden vervolgens gehoort. Zy bragten hun pleidooi tot vier hoofdpunten, namentlyk: „ I. Dat al wie oorlog voer„ de in een ſtaat, zonder bevel van den vorſt, „ ſchuldig was aan de misdaadt van gekwetſte „ hoogheit. II. Dat al wie manſchap verzamel„ de om de raadsheeren des konings om te bren„ gen, aan de zelve misdaadt ſchuldig was. III. „ Dat al wie ſoldaten hieldt om de bevelen van „ den koning en den Raadt te wederſtaan, wan„ neer men hem in verzekering deedt nemen, een „ wederſpannige was; en IV, Dat al wie aanſla„ gen ſmeedde tegen het leven van de leden van „ des konings Raadt, en de zelve openbaar „ geweldt aandeedt, met oogmerk om hen van „ kant te helpen, ſchuldig was aan verraadt". Deze vier punten wierden door een vyfde, dat noodwendig ſcheen om den hertog te veroordeelen, niet ondersteunt, namentlyk, dat het niet bleek, noch uit het vervolg van de pleitzake, noch uit de beſchuldiging zelve, dat men hem hadt aangemaant de ſoldaten, die men hem verweet geworven te hebben, af te danken, en dat hy zulks geweigert hadde. Wel verre van de zaak aldus behandelt te hebben; men hadt hem in zyn huis gekregen, alwaar hy in ruſt en vrede woonde; een ſtaat, die niet overeen is te brengen met oproerigheit en ongehoorzaamheit aan de overheden. Ook vonden de Pairs geen waarſchynlykheit in de beſchuldigingen, en ſtonden voornamentlyk op deze, die den toeleg betrof, welke tegen het leven van den hertog van Northumberlandt zou geſmeed zyn. Om dit voor eene misdaadt van gekwetſte hoogheit te nemen moeſt 'er dit nog by komen, dat de beſchuldigde, na het verbodt van de overheit by openbare afkondiging, by dit voornemen gebleven was; doch zulks was niet werkſtellig gemaakt: weshalven 'er, toen het op het geven van advys aankwam, grote verſchillen ontſtonden.

Het gevoelen der rechtsgeleerden.

† Zie fol. 28.

De rechtsgeleerden wierden het eerſt gehoort. Zy beveſtigden, dat de hertog aan hoog-verraadt niet kon ſchuldig wezen door de wet van *Henrik* den VII †, die alleen zag op perſonen, die in waardigheit minder waren dan de Pairs van het ryk. Dat de genen, welke van dien rang niet waren, om eene zamenzwering, tegen het leven van des konings Raden geſmeed, hoewel niet uitgevoert, echter konden vervolgt worden als ſchuldige aan hoog-verraadt: doch dat de Lords van deze vervolging uitgezonderd waren, en dat de zelve wet het aldus in uitdrukkelyke woorden zeide.

Dat der Lords.

De Lords uitten vervolgens hun gevoelen. De hertog van Suffolk, eerſt ſprekende, zeide, dat men de wet niet moeſt krenken om wat inzicht het ook ware, en dat de beſchuldiging, tegen den hertog van Sommerſet ingebragt, van toeleg gehad te hebben op het leven van den hertog van Northumberlandt, moeſt geſtelt worden onder het getal van gemene misdaden, en niet onder dat van hoog-verraadt. De hertog van Northumberlandt zelf, op zyn beurt ſprekende, prees het gevoelen des hertogs van Suffolk; zeide, dat hy van het zelve oordeel was, en voegde daar by, niet te zullen toe laten, dat de wet ter zyner begunſtiginge overtreden wierdt. Hy veinſde ook eene byzondere gematigtheit in zyne redenen: doch inderdaadt hieldt hy zich wel vaſt by het voornemen van den hertog van Sommerſet ten val te brengen, en ſchaamde zich niet onder de rechters te blyven. Ook was 'er niemandt, die het voor eene gematigtheit aannam, het geen hy ten opzichte van het gevoelen des hertogs van Suffolk gezegt hadt, en men meende, dat hy het zelve alleen hadt toegeſtemt, om dat hy wel voorzag, dat het te vergeefſch zou geweeſt hebben, daar omtrent zich ſtraffer aan te tonen. Daar waren 'er zelfs, die wilden, dat deze hertog, nevens den marquis van Northampton en den grave van Pembroke, als partyen, uit de rechtbank zouden gaan: doch het voorrecht der Pairs haalde het over tegen de billykheit van dit voorſtel. Eindelyk wierdt de hertog van Sommerſet,

Dat van den hertog van Northumberlandt.

na

1551. na vele redenen voor en tegen, met algemene toeſtemminge der rechters van de misdaadt van hoogverraadt, of gekwetſte hoogheit, vry geſproken. Men zou hem mogelyk van die van ontrouwe, of wanbedryf *, ook hebben vry geſproken, byaldien de hertog van Northumberlandt door zyne tegenwoordigheit zyne medeſtanders niet hadt aangehitſt, en het by meerderheit van ſtemmen hadt overgehaalt.

* *Felonie*, of klein-verraadt, eene misdaadt, die minder is dan die van gekwetſte hoogheit.

Veroordeeling van den hertog.

De hertog wierdt in de zaal gebragt om zyn vonnis aan te horen. Het volk, dat den byl niet op het ſchavot zag, gelyk men gewoon was als 'er een doodvonnis wierdt uitgeſproken, ſchreeuwde tot verſcheide malen van blydſchap, en zo lang, dat men hen reets verre weg zynde nog kon horen. Doch wanneer zy den gevangen weder zagen voorbygaan, vernamen zy, dat men ſlechts de wyze der ſtraffe verandert hadt †. Hier over toonden zy eene ongemene droefheit, en hunne toejuichingen wierden ſchielyk door eene bedrukte ſtilzwygendheit gevolgt. Dit vertroofſte den hertog nog, van te zien, dat de wreedheit zyner vyanden de liefde, die het volk hem in zyn herte toedroeg, niet hadt kunnen uitbluſſchen.

Tekenen van des volks genegenheit.

† Met hem over wanbedryf, of klein-verraadt, in plaatſe van hoog-verraadt, te veroordeelen.

Hy beſpeurde dit medelyden niet alleen onder de gemeente; Mylord *Riche*, kancelier, hadt ook deernis met zyn ongeval, en men heeft gezien, dat de kennis, die men daar van hadt, hem ook buiten de rechtbank hadt doen ſluiten. Gedurende het hangen van het rechtsgeding ſchreef hy aan den gevangen een brief, om hem te waarſchouwen tegen de ſlinkſche ſtreken zyner vyanden. Het opſchrift was: *Aan den hertog*, zonder dat 'er de kancelier, door overyling, den naam hadt bygevoegt. De dienaar, welken hy dezen brief te beſtellen hadt gegeven, meende, dat de zelve aan den hertog van Nortfolk, die nog in den Tour zat, hieldt, met wien zyn meeſter veel gemeenzaamheit hadt gehad, onbewuſt zynde, dat hy in zo korten tydt vriendſchap met den hertog van Sommerſet hadt gemaakt. Hy bragt den zelven dan aan den eerſten, gezworen vyandt van den anderen; de welke, den misſlag ontdekkende, niet naliet zich daar van te bedienen. De kancelier, dit te weten gekomen zynde, trachtte den hertog van Northumberlandt voor te komen, ging by den koning, den zelven biddende, de zegels wederom te willen nemen, zich verſchonende wegens de hoogheit zyner jaren, die hem niet toelieten een zo laſtig ampt langer te bedienen. Zommigen willen, dat hy van ſchrik ziek wierdt, of ten minſte het veinſde te zyn, om der vyanden gevoeligheit te ontgaan. De marquis van Winchefter, de hertog van Northumberlandt, en Mylord *Darci* kwamen eenige dagen daar na hem uit name des konings de zegels afeiſchen. Hy gaf hen de zelve over, en *Godrik*, biſſchop van Ely, kreeg de zelve tot nader order.

Mededogen van Mylord *Riche*, kancelier.

Ongeval, dat hem geheurt door den misſlag van zyn knecht.

Ondertuſſchen ſtrekten deze tekenen van medelyden, welke men van alle kanten voor den hertog van Sommerſet liet blyken, nergens anders toe dan om des zelfs ſtraffe te verhaaſten. Hy hadt zyn vonnis met eene wonderbare ſtandvaſtigheit aangehoort (a); zyne rechters bedankt voor hunne zachte behandelinge; vergiffenis verzocht aan den hertog van Northumberlandt, den marquis van Northampton, en den grave van Pembroke, over zyn kwaad voornemen tegen hen: doch de begeerte om het leven te behouden, allen menſchen zo natuurlyk aangeboren, deedt hem tot eene zwakheit vervallen, die een grootmoedig hert onwaardig was, namentlyk hen te bidden, dat zy hem niet wilden doen ſterven, en deernis hebben met zyne vrouwe en kinderen. 1551.

Gematigtheit des hertogs van Sommerſet na het horen van zyn vonnis.

Het kon miſſchien mede voor eene reden gehouden worden, dat hy zich ſchuldig bekende te zyn, met aan zyne vyanden vergiffenis te verzoeken; zo het waar is, dat hy zulks alleen gedaan heeft om hen te verzachten, en te beletten, dat zy zich tegen den genade brief *, welken hy geloofde van des konings goedheit te zullen verkrygen, niet aankantten. Wat 'er van zy, velen hebben deze zyne redenen voor eene enkele plichtpleging opgenomen, niet kunnende geloven, dat de hertog ſchuldig was. Zy voegden daar by, dat het, ten kwaadſte genomen, by het voornemen gebleven was, en dat hy derhalven niet behoorde geſtraft te worden dan met eene enkele gevangeniſſe. Kortom, iedereen was overtuigt, dat des konings oom zyne dagen door beuls handen niet zou eindigen, om den haat van den hertog van Northumberlandt te voldoen.

* Pardonbrief.

Doch zyne vyanden arbeidden om zyne ſtraffe te verhaaſten. Zy vreeſden, dat de koning, die altoos veel vriendſchap en achting voor den hertog van Sommerſet hadt laten blyken, berouw mogt krygen van hem verlaten te hebben, en dat zyne natuurlyke goedaardigheit weder boven komende, hy hem genade mogt verlenen, gelyk hy reets eens gedaan hadt. Om deze bewegingen van tederheit in zyn hert te ſmoren, of om hem te beletten, dat hy daar op denken zou, hielden zy hem bezig in het bywonen van ſchouwſpelen en openbare feeſten. Met dit voornemen deden zy hem goedkeuren, dat 'er kamp-en ridderſpelen † wierden aangerecht; en men vermaakte zich daar mede gedurende vele dagen met grote pracht. Na de ridderſpelen hieldt men heerlyke maaltyden, en uit vreze, dat de vorſt tot gedachten van medelyden mogt komen over het ongeval van zynen oom, ſprak men hem nergens van dan van louter vermakelykheden.

Zyne vyanden houden den koning bezig met allerhande vermakelykheden.

† Tournooijen.

Men hieldt Raadt op alle dagen, die tot deze vermaakneminge niet beſteed wierden, om den koning dus in eene gedurige bezigheit te houden; het zy door de gezegde verluſtigingen, of met ſtaatszaken, waar op hy meer dan op de vermaken gezet was. Ook namen de aanhangers des hertogs van Northumberlandt hunnen tydt waar, om den vorſt te houden in de afkerigheit, die men hem tegen den hertog van Sommerſet hadt ingeboezemt. Zy ſchilderden hem af als den moordenaar van zynen broeder, en als den beul der voornaamſte Lords, welke hy op de maaltydt hadt willen ombrengen. *Waar toe kan zulk eene woede ſtrekken*, zeiden zy, *en kan men geloven, dat hy achting voor den koning heeft, daar by het bloedt zyner getrouwſte ſtaatsdienaren heeft zoeken te plengen?* Door deze en diergelyke redenen deden zy des konigs gramſchap ontſteken, en met zodanige bezigheden hielden zy zyne gedachten op.

Zy ſchilderen den hertog by hem af als een moordenaar.

Eindelyk tekende de koning de order om het doodvonnis uit te voeren. Hier op zag men den hertog op den 22 January, des morgens omtrent acht uuren, op het ſchavot komen, hebbende geen andere misdaadt begaan, dan zich over een trouwlozen en wreden vyandt te hebben willen wreken. Men hadt een bevel laten afkondigen, dat het op dien dag niemandt zou geoorlooft zyn voor tienen uit den huize te gaan. Doch wel verre daar af, dat het volk hier in gehoorzaam wilde zyn, men zag reets, eer het dag was, de ſtraten vol gedrang; zo dat al des morgens te zeven uuren de ganſche plaats voor het ſchavot * van menſchen kriel-

1552. *Acta Publ. Tom. XV, fol. 294.*

Hy verſchynt op het ſchavot.

* op Tower Hill.

(a) Het zelve wierdt op den 21 December uitgeſproken.

1552. de, en de venſters opgepropt waren met aanſchouwers. Het was niet alleen de nieuwsgierigheit, die deze menigte derwaarts dreef; de liefde, welke men den hertog van Sommerſet toedroeg, hadt 'er veel deel in. Deze liefde wierdt door zyn ongeval verdubbelt, en men zou reden gehad hebben voor een oproer beducht te zyn, byaldien deze Lord, in plaats van zich van des volks yver te bedienen, het zelve niet tot onderwerpinge hadt aangemaant. Hy kwam met een vrolyk en onverſchrokken gelaat voor den dag, en als zodanig een, die de doodt niet vreeſt: een ontwyffelbaar bewys van zyne onſchuldt, welke alleen hem over eene onverdiende ſtraffe kon trooſten. Hy knielde eerſt neder, en deedt zyn gebedt. Vervolgens keerde hy zich naar het volk, het welk hy aldus aanſprak:

Zyne ſtandvaſtigheit.

Zyne aanſpraak aan het volk.

Myne waarde vrienden, ik ben hier gebragt om de doodt te ondergaan, waar toe men my veroordeelt heeft. Ik betuige echter, dat ik onſchuldig ben niet alleen ten opzichte van den koning, mynen oppermachtigen heere, en mildadigen weldoender, voor wien ik altoos eene onſchendbare trouwe hebbe gehad, maar ook ten opzichte van wie het zou mogen zyn, hebbende nooit getracht iemandt te beleedigen. Des niettegenſtaande, naardien ik by rechte ben veroordeelt om te ſterven, erkenne ik, dat ik zo wel als anderen zulks onderworpen ben. Derhalven, om de gehoorzaamheit, welke ik aan de wetten ſchuldig ben, te betuigen, buk ik gewillig onder de zelve, en lyde de doodt zonder tegenſpreken. Ik danke Godt van my voor eene ſchielyke doodt bewaart te hebben, en dat hy my dezen tydt van myne bekeeringe vergunt heeft. De ſtaat, waar in gy my ziet, laat my niet toe te veinzen. Luiſtert dan naar het gene ik u rakende den Hervormden Godsdienſt, waar van ik belydenis doe, zal voorſtellen. Ik heb des zelfs voortplanting met al myn vermogen behertigt, en danke Godt, dat myne zorgen niet vruchteloos geweeſt zyn. Des zelfs ſtaat komt nu zeer naby aan dien van de eerſte Chriſten kerke. Dit is eene genade, waar voor wy Godt moeten danken. Volhardt dan by een zo heiligen Godsdienſt, indien gy des Hemels zegen meer en meer op uwe geſlachten en op het ganſche koninkryk wilt doen nederdalen. Vreeſt anders des zelfs oordeelen, en weet, dat Hy de verachters van zyn woordt wreken zal.

Schielyke verwarring opgekomen.

Tot dus verre gekomen zynde ontſtondt 'er zeer ſchielyk een groot gedruis, het welk hem noodzaakte zyne redenvoering af te breken. De luitenant van den Tour hadt de wacht bevolen het ſchavot al vroeg des morgens rondom te bezetten, wel voorziende, dat het volk, onaangezien het verbodt, niet zou nalaten zich in menigte op de ſtraat te begeven. Deze wacht kwam eerſt wanneer de hertog van Sommerſet reets op het ſchavot was, en zyne aanſpraak aan het vergaderde volk deedt. Die de zelve geboodt wilde zich plaats doen maken, en riep, dat men ruimte moeſt geven. De genen, die hem volgden, deden het zelve, en men hoorde alle de omſtanders ſchreeuwen, gelyk de wacht deedt: *Uit den weg; uit den weg*, zonder dat men wiſt wat 'er gezegt wierdt, en by wat gelegenheit zulks geſchiedde. Dit hevig geſchreeuw hieldt byna eensklaps op: doch de ontſteltenis ging niet over. Het geraas was zo afgryſſelyk geweeſt, dat zommigen meenden, dat het de donder was; anderen eene aardbeving, en nog anderen, dat het een of het ander huis door het buskruidt was opgevlogen: zo dat iedereen de vlucht nam. Evenwel de genen, die de wacht hadden horen roepen, dat men plaats zou maken, oordeelden 'er anders van, en dachten, dat het van des hertogs vrienden waren, die aanrukten om hem te ontzetten. Wanneer deze opſchudding geëindigt was gaf eene twede aanleiding tot eene aangenamer, doch weinig minder verwarringe. De eerſte was ontſtaan uit eene ſchielyke en ongegronde vreze; en eene zonder reden opgevatte blydſchap verwekte de twede. Namentlyk, de ridder *Anthony Brown*, zeer jagtig komende aanryden, naderde het ſchavot. Men zegt niet wat bevel hy medebragt: doch ieder geloofde, dat hy genade † voor den hertog kwam boodſchappen, en deedt zyne blydſchap daar over blyken. Alles weérgalmde van toejuichingen, en men riep tot verſcheide malen: *Genade, Genade. Godt behoede den koning* *. Zommigen verſelden ditgeſchreeuw met eene daadt, die de grootheit hunner blydſchap te kennen gaf, en wierpen hunne hoeden om hoog. De hertog zag daar uit, hoe zeer hy van het volk bemint was: doch zonder deze toegenegenheit te misbruiken maakte hy een teken met zyne handt, dat men ſtil wilde zyn; en de ganſche menigte daar op ſtilzwygende vervolgde hy aldus zyne aanſpraak:

† *Parlem.*

* *God save the King.*

De hertog herva tzyne aanſpraak.

Gy hebt u, zeer waarde vrienden, gevleit met eenige hope, en gy dacht, dat my de boodſchap van genade gebragt wierdt, om dat gy zulks gaarne zoudt zien. Het is een blyk van uwe genegenheit tegen my, het welk my zeer aangenaam is. Doch ik vrees de doodt niet. Ik heb te dikwils voor de zelve bloot geſtaan in de veldſlagen, om 'er nu op het ſchavot voor bevreeſt te zyn. Ik kenne de ydelheit der wereldt, en ben beſchaamd het leven zomtyds meer geacht te hebben dan ik behoorde te doen. Ik ben daar omtrent van andere gedachten geworden, en vinde my in zodanig een ſtaat, dat ik niet vrees te ſterven, noch wenſche te leven. Beſchreit myn lot dan niet, dewyl ik gewilliglyk ſterve. Wendt u liever met my tot Godt, om te bidden voor de behoudeniſſe van den koning, voor wien ik zo veel eerbiedt hebbe, dat ik oordeele, dat men Godt niet getrouw kan wezen, als men het den vorſt niet bewyſt. Ik heb hem met yver gedient, en altoos met oprechtheit tot welvaart van het gemeen gearbeid. Gy weet het! [Toen ontſtondt 'er een groot geſchreeuw, en ieder betuigde, dat hy de waarheit ſprak.] *Ik wenſche*, vogde hy 'er toen by, *zyne Majeſteit eene beſtendige gezondheit, eene lange regering, en gedurigen voorſpoedt. Ik wenſche des zelfs Raden zo veel van Godts genade toe, als zy nodig zullen hebben om zich in een zo gewigtig ampt, als het hunne is, waardiglyk te gedragen; en ik vermane u hen te gehoorzamen. Voor het overige, het deel, dat ik in het ſtaatsbewindt gehad hebbe, heeft my met verſcheide perſonen doen omgaan; het kan zyn, dat ik tegen mynen wille iemandt beleedigt hebbe. Echter heb ik my den haat der groten op den hals gehaalt, enkel om dat ik het belang des volks voorſtondt; en heb ik myne minderen reden van ongenoegen gegeven, zo ben ik daar toe gedwongen geweeſt. Doch ik ben niet zonder gebreken. Ik heb ongelyk kunnen doen, het zy aan den eenen, of aan de anderen, en ik verzoek 'er vergiffenis van: voornamentlyk bidde ik Godt Almachtig, dien ik gedurende myn leven dikwils zwaarlyk vertoornt hebbe, dat hy my genadig wil zyn; en ik vergeef mynen vyanden alles uit grondt myns herten.* Hy verzocht vervolgens de omſtanders, geen geweldt te maken gedurende dat hy de laatſte oogenblikken zynes levens opofferde aan Godvruchtige verrechtingen, en dat zy door hunne ſtilheit wilden bevorderen, dat hy aandachtig mogt wezen. Hy nam hen ook tot getuigen, dat hy ſtierf in het gelove aan Jeſus Chriſtus, hen verzoekende hem met hunne gebeden te hulpe te komen, op dat hy volſtandig mogt blyven tot den einde toe.

Deze aanſpraak dus geëindigt hebbende, kniel- Zyne Godsde het volk, en hy las, mede op zyne knien, met gro-

dienſtigheit.

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

1552. grote ingetogenheit het gebedt, het welk de leeraar * *Cox* geſchreven hadt op het papier, dat hy hem overgaf. Dit gedaan zynde, zeide hy allen zynen vrienden vaarwel, en ontkleedde zich van het gene den ſcherprechter voor den byl zou hebben kunnen in den weg zyn. De aannadering van dit laatſte oogenblik verzette hem niet, en al de verandering, die men in zyn aangezicht kon beſpeuren, was, dat het zelve een weinig ſtraffer was dan naar gewoonte. Hy wenkte den ſcherprechter om zyn plicht te volvoeren, en na de barmhertigheit van Jeſus Chriſtus te hebben aangeroepen, wierdt het hooft met eenen ſlag van zyn ligchaam geſcheiden (a).

* Doctor.

Zyne laatſte woorden.

Dus ſtierf de hertog van Sommerſet, eer door de heerſchzucht van den hertog van Northumberlandt dan om zyne misdaden. Hy hadt 'er gene begaan, die inderdaadt zulk eene ſtraffe verdienden. De zamenzwering, waar mede hy beſchuldigt wierdt, hieldt men voor verdicht, en niemandt ſloeg 'er geloof aan. *Palmer* en *Crane*, zyne twee medeſtanders, wierden in vryheit geſtelt, zo wel als *Bartuil* en *Hamond*, die om de zelve reden in verzekering genomen waren: een bewys van des hertogs onſchuldt, en dat zyne beſchuldigers omgekocht waren. Het gemeen nam de vryheit het gedrag der rechters te wraken, die geweigert hadden de getuigen tegen den beſchuldigden te horen, en toegelaten, dat zyne partyen zitting hadden genomen in eene vierſchaar, die over zyne doodt of leven uitſpraak moeſt doen. Ten anderen ontlaſtten hem de vier ridders, welke met hem gevangen, en naderhandt omgebragt wierden, van alles, gelyk wy ter plaatſe zullen zien, daar wy van hunne ſtraffe zullen ſpreken. Het volk, dat hem, gedurende dat hy by den koning in gunſt was, tederlyk beminde, verliet hem niet toen hy in ongenade geraakte; en beſtendiger zynde dan naar gewoonte droeg het hem na zyne doodt nog liefde toe. Alle de genen, die dit droevig ſchouwſpel hadden bygewoont, gingen, na dat het zelve geëindigt was, met grote droefheit henen. Zommigen doopten hunne neusdoeken in zyn bloedt, de welke zy zorgvuldiglyk bewaarden. Anderen, wat beſchroomder zynde, gingen henen, verkropten hunne droefheit, uit vreze voor de gramſchap van den hertog van Northumberlandt. Zy trachtten echter te vergeeſſch zulks te verbergen; en wanneer zy hem in het vervolg hunne toegenegenheit wilden doen blyken, was het ligt te ontdekken, dat zy hun gemoedt geweldt aandeden. Ook als deze hertog onder de regering van *Maria* wierdt omgebragt, was 'er niemandt, of hy deedt zo vele tekenen van vreugde blyken over des zelfs doodt, als hy 'er twee jaren te voren van droefheit hadt getoont over die van den hertog van Sommerſet. By die gelegenheit was het, dat hem eene zekere mevrouw, zo als hy naar den Tour wierdt gebragt, een van die in des beſchermheers bloedt gedoopte neusdoeken vertoonde, en hem dit verwyt deedt: *Zie daar het bloedt van een eerlyk man, dat door uwe vervloekte kuiperyen is vergoten. Het roept nog wraak over u, en Godt, die rechtvaardig is, begint daar reets naar te luiſteren.* Kortom, het volk kon dit ombrengen den hertog van Northumberlandt nooit vergeven, en hy wierdt ſedert altoos met afgryzen aangezien.

Valſchheit der beſchuldigingen tegen hem.

Des volks liefde zelfs na zyne doodt.

Tekenen, welke die van Londen daar van by zyne onthoofding lieten blyken.

Verwyt den hertog van Northumberlandt over deze doodt gedaan.

Thuanus. Burnet.

Alleen de aanhangers van den hertog van Nortfolk verheugden zich daar over, en beſchouwden

(a) Hy hadt moeten gehangen worden wegens misdaadt van wederſpannigheit: doch de koning veranderde zyne ſtraffe.

het zelve als eene rechtvaardige ſtraffe over de wreedheit, welke de *Seymours* tegen het huis van *Howard* gepleegt hadden. Zy droegen zelfs roem, dat de hertog van Nortfolk de wraak, welke hy op de twee broeders, die elkander volgden, hadt zien nedervallen, overleefde. Daar waren 'er ook, welke, den hertog van Sommerſet aan zyns broeders doodt gelovende ſchuldig te zyn, de zyne opnamen als eene uitwerking van de Goddelyke rechtvaardigheit: doch die 'er zo van ſpraken waren weinig in getale, en die hertog hadt onvergelykelyk meer voorſtanders om zyne onſchuldt te verdedigen, dan zulke, die laſterlyk van hem ſpraken. 1552.

Ondertuſſchen hadt hy zyne deugden en gebreken. Hy was te verwaand en opgeblazen, met al te min bekwaamheit, het geen hem zomtyds grove misſlagen deedt begaan, het zy by gebrek van doorzicht, of door het geloof, dat hy ſloeg aan het gene hem zyne vleiers zeiden, die zich by hem wilden in te dringen. Het beſchermheerſchap, waar mede hy bekleed wierdt, en het welk ſtreedt tegen den uiterſte-wille van *Henrik* den VIII, is daar een bewys van. Deze waardigheit verhief hem boven de andere groten: doch hy hadt geen geſlepenheit genoeg om zich in de zelve ſtaande te houden. Hy was een gelukkiger dan bekwamer veldheer, en beter in het uitvoeren dan in het raadgeven; en eindelyk was hy al te ſchielyk ryk geworden, om onſchuldig te wezen. De genen, die hem pryzen, zyn verplicht deze waarheden toe te ſtaan: doch keren het blaadtje om; en van zyne deugden ſprekende vertonen zy hem nederig in zyne hoogheit; beleeft tegen de genen, die by hem kwamen; oprecht in zynen handel; van een zachten imborſt; als een vyandt van verdrukking; een beſchermer des volks tegen de geweldenaryen des adels; een vader der armen; een yveraar voor den Godsdienſt, en van eene onbeſproke Godvrucht; verder een voorſtander der gerechtigheit, waar op hy naauwe acht nam, en den koning zynen neve niets inboezemde dan wyze en gematigde raadgevingen. Zy bekennen, dat zyns broeders doodt, waar van hy nevens de andere rechters het vonnis tekende, een vlek in zyn leven is. Doch zy geven daar tegen op, dat die heerſchzuchtige broeder, wiens opvliegende driften hy in ſtaat was te beteugelen, een toeleg hadt om hem ten valle te brengen, en het ganſche koninkryk in vuur en vlamme te zetten. Eindelyk, zo men den hertog van Sommerſet wil vergelyken met de genen, die zich in de zelve verhevenheit bevonden hebben, zyn 'er weinige, naar hunne gedachten, die minder feilen gehad hebben; en miſſchien dat niemandt van hen allen met zo vele deugden verſiert is geweeſt.

Deugden en gebreken van den hertog van Sommerſet.

De ridders *Stanhope*, *Arundel*, *Vane* en *Patridge* wierden eerſt na het ombrengen van den grave van Sommerſet veroordeelt, gelyk in het Dagregiſter van *Eduard* te zien is. Maar zy betuigden alle, dat zy nooit in den zin hadden gehad eene zamenzwering te maken, het zy tegen den koning, of tegen een der leden van den Raadt, en volhardden daar by tot den einde toe. Doch de vyanden des hertogs vonden niet raadzaam, hen, die niet meer dan ridders waren, te ſparen, daar zy des konings oom hadden doen ſterven. Zy dachten des zelfs ſtraffe door die van deze ongelukkigen te rechtvaardigen. Ondertuſſchen zag het volk hen aan als onnoſele ſlagtoffers aan, die de hertog van Northumberlandt alleen aan zyne heerſchzucht opofferde, en als bloedgetuigen van den hertog van Sommerſet, dien zy eenpariglyk door hunne verklaringen van ſchuldt bevrydden. Men beklaagde echter hen alle vier niet even veel.

Strafoeffening over zyne medeſtanders. *Acta Publ. Tom. XV, fol. 296.*

1552. *Stanhope* en *Patridge* hadden zich door hun gedrag hatelyk gemaakt, en men weet hen al het kwaadt, dat in het regentſchap van den hertog van Sommerſet gelaakt was, die zich al te ligt door vleiers liet overhalen. Met de twee anderen hadt men meer deernis. De rechters bleven langen tydt oneens over de zake van den ridder *Arundel*. De verſcheidenheit hunner gevoelens duurde van des morgens te zeven uuren tot den middag toe, zonder het over het vonnis eens te worden. Des anderen daags morgens kwamen zy weder byeen, en veroordeelden hem, niet om dat zy hem ſchuldig geloofden te zyn, maar om dat zy zich genoopt zagen hem te doen ſterven, om de doodt der anderen voor eene rechtvaardige ſtraffe te doen doorgaan. Te vergeefſch ſprak de ridder *Vane* van de dienſten, die hy den ſtaat in het veldt gedaan hadt, daar hy zyne dapperheit hadt doen uitmunten: doch hy deedt het op eene wyze, die zyne rechters mishaagde. Hy vernederde zich niet als een lafhertige, om te verzoeken, dat zy hem niet wilden doen ſterven. In het tegendeel, na dat hy voordeeliglyk van zyne krygsverrechtingen hadt opgehaalt, voegde hy daar by, dat hy wel geloofde, dat men daar op geen acht zou geven, *om dat dapperheit in vredenstydt niet veel gerekent wierdt, en dat men als dan voor een bloodaardt zo veel achting hadt als voor den manmoedigſten krygsheldt.* Zyn rondborſtig zeggen vergramde de rechters, welke hem veroordeelden, niet alleen om te ſterven, maar, willende zyne doodt nog ſchandelyker maken, om gehangen te worden. *Patridge* moeſt het zelve lot ondergaan: de anderen twee wierden onthoofd.

Stoute verdediging van den ridder *Vane*.

Hayward. Burnet.

† *Gray Wilton.*

Mylord *Paget* en Mylord *Gray* † geraakten eenigen tydt daar na in vryheit: doch de eerſte wierdt verwezen in eene boete van zes duizend guldens, van welke ſomme hy alleen vier duizend betaalde; en om de orde van de Kouſſebandt over te geven, welke de wapenkoning hem in de gevangeniſſe kwam afeiſchen. Deze dubbelde ſmaadt leedt hy alleen om de zake van den hertog van Sommerſet, en om dat hy dien heer zo bemind hadde. Doch men gaf daar andere redenen van; hy wierdt verwezen in de boete, om dat hy de landgoederen, gehecht aan de choren van de kerk, en met des konings erfgrondt vereenigt, vervremt hadt, en van de orde ontzet onder andere voorwendſelen, waar van des konings Dagregiſter alleen in algemene uitdrukkingen gewag maakt.

Geweldenary gepleegt aan Mylord *Paget*, een vriendt van den hertog van Somgerſet.

Zodanig waren de eerſte bedryven van het treurſpel, dat den hertog van Northumberlandt ten troon zou doen ſteigeren. Het laatſte was ſchrikkelyker, terwyl hy zelfs op des konings leven toeleide. Meer dan een jaar verliep 'er, eer dat de hertog van Northumberlandt dit vervloekte toeleg werkſtellig maakte; het zy dat hy raadzaam vondt het zelve uit te ſtellen, tot dat de bewegingen des volks over het ombrengen des hertogs van Sommerſet geſtilt waren; het zy hy door de knagingen van zyn gewiſſe genepen wierdt; het zy eindelyk, dat het hem zo ligt niet te doen ſtondt den vorſt om het leven te brengen als des zelfs ſtaatsdienaar. Voor dat wy deze droevige zaak, waar mede de regering van *Eduard* eindigt, ophalen, moeten wy zien, wat 'er buiten Engelandt in het korte tydbeſtek, dat ons nog overig is te doorlopen, is gevallen.

1551. *Sleidanus. Mezeray. Burnet. Het Dagregiſter van koning Eduard.*

Omtrent het einde van het jaar 1551, het welk den hertog van Sommerſet zo rampſpoedig was, verzochten de Proteſtanten van Duitſchlandt onderſtandgeldt van *Eduard*. Deze beloofde hen eene ſomme van vier honderd duizend kronen, doch op deze voorwaarden: I. Dat dit geldt alleen zou gebruikt worden om den Godsdienſt te verdedigen. II. Dat de keurvorſt *Mauritz* van Saxen, de hertog van Mekelenburg, en de markgraaf van Brandenburg zouden aannemen de beſcherming van Maagdenburg, Lubek en Bremen. III. Dat men duidelyke opening verzocht, waar in de verdediging van den Godsdienſt, voor welken de koning zich verplichtte de vier honderd duizend kronen op te ſchieten, beſtondt, ten einde men deze penningen niet tot een ander gebruik mogt beſteeden. IV. Dat de gevolmachtigden, die het geldt zouden komen afhalen van wegens de bondgenoten, eene volmacht zouden medebrengen, om den koning de verzekeringen te geven, die hy zou komen te eiſchen. *Eduard* zelf bericht ons door een verhaal, dat daar van in zyn Dagregiſter is aangetekent, dat hy het eerſte artykel vooraf bedongen hadt, om in zyn bondgenootſchap met den keizer niet benadeelt te worden. Hierom was het, dat hy zich alleen tot den Godsdienſt wilde bepalen, zonder met de bondgenoten ten opzichte van hunne andere eiſchen aan te ſpannen. Dit verdrag verplicht ons het verhaal der zaken van Duitſchlandt te vervolgen. 1551.

Onderſtandt aan de Proteſtanten in Duitſchlandt toegeſtaan.

Sedert de keizer het beleg van Maagdenburg den hertog *Maurits* hadt opgedragen, ging deze prins, de welke een beſluit hadt genomen van zich wederom by de Proteſtanten te voegen, met trage ſchreden in zyne onderneminge voort. Hy hieldt het beleg dragende, tot zo lang, dat het tydt was de voordeelen daar van, welke zyne ſchranderheit hem hadt doen voorzien, tot zyn gebruik te maken. Hy handelde onder de handt met Vrankryk, zo wel als met eenige Ryksvorſten, en wy hebben zo even gezien, dat hy onderſtandt van Engelandt verzocht. De keizer ontdekte gene van zyne onderhandelingen, die meer dan twee jaren duurden; het zy dat zyne menigvuldige onpaſſelykheden hem logger van geeſt maakten, of dat hy wegens de verheffing van zynen zone, dien hy den keizerlyken troon wilde doen beklimmen, te veel in het hoofdt hadde, en dat hy, om daar toe te komen, niet anders dacht dan Duitſchlandt onder zyne macht te krygen; of eindelyk, dat hy altoos meende, dat de keurvorſt *Frederik* en de landgraaf van Heſſen hem onfeilbare borgen waren voor *Mauritz* getrouwheit.

Heimelyke handel van den keurvorſt *Mauritz*.

Zyne wakkerheit verminderde inderdaadt van dag tot dag. Hy was van eene zwakke geſteldheit: doch men zegt †, dat hy door eene brandende begeerte om roem te behalen, of over het verwyt, dat hem *François* de I gedaan hadt, van hem niet in de veldſlagen te ontmoeten, gevoelig zynde, zich, naar het voorbeeldt van dezen tegendinger, in het toekomende aan het hoofdt van zyne legerbenden heeft willen laten vinden. Hy verkreeg zich daar in eene achting, die de oude Ceſars waardig was: doch ten koſte van zyne gezondheit. Hy benadeelde de zelve zodanig in deze moeielyke verrechtingen, dat hy in den ouderdom van vier en vyftig jaren de macht niet hadt een brief op te breken. De admiraal van Chaſtillon, hem op een tydt ziende, dat hy zyn beſt deedt om 'er een te openen, en zulks niet kon doen, zeide tegen hem: *Dat koſt my het aanzien van een groot kapitein, daar ik met te veel drift naar geſtaan hebbe.* De jicht, waar mede hy zeer gekwelt was, deedt hem het bedde houden; en naardien hy de Ryksvergadering te Augsburg beroepen hadt, zeiden zyne vyanden al ſpottende, dat hy den zevenden Ryksdag beleide, om zyne kwade *humeuren* † te verteeren, daar mede aanduidende het getal der Ryksdagen, die hy beroepen hadt, en zinſpelende op de dubbelzinnigheit van het

† *Varillas.* Eertucht van *Karel* den V.

† *Humeur* betekent in het Franſch of *vocht*, of *imborſt*.

1551. het woordt *humeur*. Aan den anderen kant hadt hy oorlog met den koning van Vrankryk, de welke *Octavius Farneſe* in zyne beſcherminge hadt genomen, en *Gonzaga*, beſtierder van Milaan, belegerde Parma, dat *Farneſe* met behulp der Franſchen verdedigde. In dien tydt kwam *Philips* de II uit Vlaanderen weder in Duitſchlandt, en *Karel* de V, nog gedurig in de weêr om hem de waardigheit van Roomſch koning te doen verkrygen, was zynen broeder gedurig aan, ten einde hy hem van die waardigheit deedt afſtaan. Doch zynen grootſten yver liet hy blyken omtrent de kerkvergadering, waar op hy toeleg hadt de Proteſtanten van Duitſchlandt te doen verſchynen, om hen den laatſten ſteek toe te brengen.

Sleidanus. Mezeray. Burnet.

Deze vergadering bleef te Trente pannekoeken. *Julius* de III hadt de zelve, na dat ze vier jaren was afgebroken geweeſt, aldaar wederom op nieuw beroepen, en de zittingen tegen den eerſten dag der maandt van May des jaars 1551 vaſtgeſtelt: doch de zaak van Parma hadt tuſſchen hem en den koning van Vrankryk oneenigheit verwekt, den welken hy in den ban wilde doen. De koning van zyne zyde bragt eene gerechtelyke verklaring in tegen de kerkvergadering, de welke hy † *Confeſſus.* niet hoger hieldt dan eene byeenkoming †; weshalven de paus genoopt wierdt de zelve tot aan de maandt van September toe uit te ſtellen. Der zelver opening geſchiedde met de gewone pracht. De Vaders, die gekomen waren om den gezant * van zyne verblyfplaats af te halen, geleidden hem naar de kerk in deze order: de kruisdrager ging vooraf, aan het hoofdt van den ommegang; vervolgens kwam de gezant, hebbende den kardinaal van Trente aan zyne linker handt. Na hen verſchenen de andere gezanten †. Zy wierden gevolgt van de geeſtelyke keurvorſten, aartsbiſſchoppen, en van de afgezanten van den keizer en van den Roomſch koning. De biſſchoppen ſloten den trein, ieder naar zynen rang. Vier honderd en vyftig ruiters ſtonden aan weêrzyden, van de verblyfplaats van den gezant af tot aan de kerk toe, daar zy onder het loſſen van het kanon en musquettery in traden. Men bragt den gezant met de zelve pracht weder naar zyne woonplaats. Wat den rang van de zitting in de kerkvergaderinge belangt, deze was omtrent geſchikt naar de zelve order, als wy zo even van den ommegang gezegt hebben.

Opening van de kerkvergadering van Trente.

* *Legaat.*

† *Legaten.*

Naardien de verſchillen tuſſchen den paus en *Heurik* den II niet waren afgedaan, bragt de biſſchop van Bellozane †, afgezant des laatſten, op nieuw zyne verklaringen tegen de ondernemingen des eerſten in, en men beſloot in Vrankryk de beſluiten *, by welker opſtellinge de biſſchoppen des koninkryks niet tegenwoordig hadden kunnen zyn, niet aan te nemen. De Duitſchers toonden meer inſchikkelykheit. De keurvorſten van Ments en van Trier verſchenen in perſoon te Trente. De keizer drong de Proteſtanten hen na te volgen, en *Maurits*, nevens de andere vorſten van de Augsburgſche geloofsbelydeniſſe, gaven bevel aan hunne Godgeleerden, de ſtoffen, die men in de kerkvergadering zou moeten voorſtellen, te overwegen. Hunne toegevendheit verwekte die van de Vaders van Trente, welke twee zaken beſloten, die tot hun voordeel ſtrekten; namentlyk voor eerſt, dat men de geloofspunten, die nog ſtonden onderzocht te worden, zou verhandelen volgens de H. Schrift, de overleveringe, en de getuigeniſſen der oude kerkenleeraren, en niet naar de ſcholaſtyke Godgeleerdheit; ten twede, dat men van den drinkbeker des Nachtmaals niet zou ſpreken voor dat de Proteſtanten waren aangekomen.

† *Amiot.*

* *Canones.*

Gedrag der kerkvergadering ter begunſtiginge van de Proteſtanten.

Deze laatſten hielden van hunnen kant aan om een vrygeleibrief van den keizer en van de kerkvergaderinge te erlangen. Zy zeiden, dat de eerſte hen niet genoeg was, en dat een diergelyke niet belet hadt *Johannes Hus* en *Hieronymus van Praag* door een beſluit van de kerkvergadering van Conſtans te doen verbranden. Zy verzochten daarenboven, dat de brief mogt overeenkomen met den gene, welken de Vaders van de kerkvergaderinge van Baſel verleent hadden; namentlyk rakende dit gewigtig punt, dat de betwiſte artykelen door het woordt Gods zouden beſlift worden. Ondertuſſchen ſchikten zich alle de zamen verbondene vorſten om derwaarts hunne gezanten te laten gaan. Die van den keurvorſt van Brandenburg was de eerſte, en kwam aldaar aan in de maandt van October. De neiging, die deze vorſt hadt om zynen zoon in het aartsbisdom van Maagdenburg te doen beveſtigen, hadt hem hier toe bewogen. Voor het overige beſtondt de aanſpraak van zynen afgezant in louter plichtplegingen, en beloofde geenzins eene onderwerping van wegens zynen meeſter aan de beſluiten van de kerkvergadering. Men bleef niet in gebreke hem te antwoorden en te bedanken, als of hy zulks belooft hadt. Toen hy daar over klaagde, zeide men tegen hem, dat men raadzaam hadt gevonden het antwoordt te ſchikken, niet naar het gene hy gezegt hadt, maar naar het gene hy hadt moeten zeggen.

De laatſten verzoeken een vrygeleibrief.

Vrygeleibrief van de kerkvergaderinge van Baſel.

De afgezanten des hertogs van Wurtemberg volgden die van Brandenburg van naby, en leverden hunne volmacht aan die van den keizer over: doch zy weigerden de zelve te brengen aan de voorzitters van de kerkvergadering, hoe inſtandig de keizerlyke gevolmachtigden dit ook van hen verzochten. Zy ſpraken ondertuſſchen om een vrygeleibrief voor hunne Godgeleerden, waar op men zeide eerſtelyk, dat zy niet moeſten denken, dat het hunnen leeraars zou toegelaten worden met de Vaders van de kerkvergadering te redentwiſten; dat men hen alleenlyk zou horen, indien zy daar kwamen met een geeſt van onderwerpinge, om hen uit hunne twyffelingen te helpen. Ten twede wierdt de vrygeleibrief, dien zy verzochten, geweigert, om redenen, dat men reets een algemenen hadt verleent, en dat het mistrouwen, het welk zy lieten blyken, de kerkvergadering tot een hoon ſtrekte.

Afgezant des keurvorſten van Brandenburg aan de kerkvergadering.

Aankomſt van die van den hertog van Wurtemberg.

Kort daar na zag men aldaar aankomen de afgezanten der ſtadt Straasburg, en van nog vyf andere Ryksſteden. *Sleidanus*, die beroemde geſchiedenisſchryver, kwam van wegens Straasburg (a). Eindelyk waren die van den hertog van Saxen op weg. De keizer ſchreef aan zyne gevolmachtigden, dat men tydt moeſt winnen tot op hunne aankomſt. Hy vleide zich met een goeden uitſlag van zyn gewigtig oogmerk, en wachtte alleen naar de aankomſt van de afgezondenen van *Maurits*, om daar de laatſte handt aan te leggen.

Sleidanus komt aldaar in hoedanigheit van afgezant van Straasburg.

Wy zullen ons niet lang ophouden met de beſluiten, die door de Vaders van de kerkvergadering in de drie of vier laatſte maanden dezes jaars gemaakt wierden: dat aangaande het Nachtmaal is het voornaamſte. Hier is het, dat men vindt, dat het woordt verzelfſtandiging †, waar van de kerkvergadering van Lateraan in den jare 1215 zich het eerſt bedient heeft, zeer eigentlyk is om het

Beſluit van de kerkvergadering.

† *Tranſubſtantiatio.*

(a) Zie in het *Leven van Cranmer*, door *Strype*, n 101. den brief, dien *Sleidanus* daar over ſchryft aan den ridder *William Cecilius*, dien hy doedt weten, dat hy te Trente vyf jaren zyn verblyf hadt gehouden.

Universitäts- und Landesbibliothek Düsseldorf

1551. het gevoelen, dat de Roomſche kerk van dit bondzegel heeft, uit te drukken. Deze inzetting wierdt gevolgt van die aangaande de oorenbiecht en het laatſte olyſel, en men handelde daar over voor de aankomſt der afgezanten des hertogs van Wurtemberg: de andere twee wierden in het vervolg eerſt uitgebragt *.

* den 28 November.

Wy zullen ook niet veel zeggen van de bedreigingen, die de koning van Vrankryk, op den paus en de kerkvergadering misnoegt zynde, liet doen, om de kerkelyke willekeur, *Sanctio Pragmatica* (a), weder in te voeren. Wy zwygen ook van alle de laſterſchriften, die men tegen deze vergadering in het licht bragt als mede van de volſtrekte macht, die de paus aldaar oeffende. By die gelegenheit kwam het te pas, dat *Paulus Verger*, waar van wy elders geſproken hebben, toen voor de Proteſtanten ſchryvende, wier gemeenſchap hy aangenomen hadt, zeide, dat men den H. Geeſt van Rome in een valies naar Trente deedt reizen; verſtaande daar door de bevelen van den paus, die de gezanten op ieder artykel ontfingen, voor dat 'er een beſluit gemaakt wierdt.

Sleidanus. Varillas.

Sleidanus. Burnet.

De Rykſvergadering van Augsburg veroordeelt de Proteſtanten.

Om weder tot den keizer te komen, hy veroordeelde den Proteſtantſchen Godsdienſt op de Ryksvergadering te Augsburg, terwyl de kerkvergadering van Trente hare vervloekingen daar tegen uitblixemde. De leeraars wierden gebannen; en onaangezien dat *Frederik*, hertog van Saxen, gevangen zat, deedt hy alle de genen, die hem kwamen zien, onderſtandt met zyn beurs, hen daarenboven verkwikkende met zyne vertrooſtingen, en aanmanende om goeden moedt te houden. Dit geſchiedde ten tyde dat de keizer ziek was geworden, en de koning van Vrankryk, misnoegt op hem zynde, om dat hy hem den oorlog hadt aangezegt, hem ook dien van den Turk hadt verwekt. *Solyman* kreeg Tripoli toen weder in; en *Karel* de V, niet in ſtaat zynde om zich daar tegen te verzetten, klaagde te vergeeffch over den koning van Vrankryk, die dezen vyandt des geloofs hulpe toebragt.

De keurvorſt *Maurits* doedt die van Heſſen aan hem den eedt afleggen.

Ondertuſſchen zette *Maurits* zyne zaken voort. Hy deedt door die van Heſſen den eedt aan zich afleggen, onaangezien de verbeurte van den landgrave, door den keizer gevordert, en grondveſtte zich op een oud verdrag, tuſſchen de twee huizen van Saxen en Heſſen gemaakt, het welk behelſt eene wederzydſche vervanging † van hunne ſtaten, ingeval de mannelyke linie uit mogt wezen. Velen verwonderden zich over een zo ſtout beſtaan, en men meende, dat het ten minſte genoeg was de trouwe van *Maurits* verdacht te maken. Maar het zy dat de keizer vooringenomen was, of dat hy een ſtaatkundige ſtreek dacht te doen, van daar geen acht op te geven; immers hy hadt van den toeleg van *Maurits* geen nagedachten, of hy ontveinſde het.

† *Subſtitution.*

Heimelyke onderhandeling van dezen keurvorſt met die van Maagdenburg.

Deze keurvorſt hadt toen een beſluit genomen van den keizer af te gaan, en zich het hoofdt te maken van een eedgenootſchap, waar over hy met de Proteſtanten van het Ryk in onderhandeling was. Om daar toe te komen polſte hy die van Maagdenburg, welke plaats hy altoos ingeſloten hieldt, en deedt hen door getrouwe perſonen een voorſtel doen van zich op zekere voorwaarden aan hem over te geven. De zelve moeſten uit des keizers name vaſtgeſtelt worden, zo wel als de overgave van de ſtadt: doch daar waren geheime artykelen, waar by zy *Maurits* voor hun hoofdt erkenden, en deze hertog zich verbondt hunne vryheit te verdedigen. Het verdrag wierdt geſloten op den 8 November. Die van Maagdenburg onderwierpen zich aan het welbehagen des keizers, aan de gerechtskamer van Spiers, en aan de Ryksvergadering van Augsburg. Zy beloofden hunne vaſtigheden te ſlechten; keizerlyke bezetting in te nemen; vyftig duizend goude kronen te betalen, en twaalf van hunne zwaarſte ſtukken geſchut over te geven; alle de gevangenen, gedurende den oorlog gemaakt, in vryheit te ſtellen, en hunne troepen af te danken. Deze voorwaarden wierden door den Raadt van de ſtadt en de gevolmachtigden van *Maurits*, die de zelve uit des keizers name bekrachtigde, geteekent. De belegerden dankten hunne krygsbenden af, ten minſte zo als het te zien was: doch de keurvorſt gaf onder de handt order aan de bevelhebbers om de zelve op de been te houden. Hy tradt des anderen daags, aan het hoofdt van het keizerlyke leger, in de ſtadt, waar van vyf krygshopen op de voornaamſte oorden, welke men hen hadt overgelevert, poſt hadden gevat. Hy nam den inwoonders den eedt af, om den keizer, het Ryk, en zelfs hem, als zynde veldheer van het keizerlyke leger, getrouw te zyn. Vervolgens ontboodt hy de Lutherſche predikanten; beſtrafte hen ſcherpelyk over dewederſpannigheit tegen de willekeuren van den keizer, en vermaande hen de beſluiten van de Trentſche kerkvergaderinge af te wachten, biddende Godt, dat hy die zittingen gelieve te doen ſlagen tot welwezen van zyne kerke.

1551.

Dus waren de openbare handelingen van *Maurits*, terwyl hy in het geheim met den Raadt van Maagdenburg andere maatregels nam, tot beſcherminge van hunne wederzydſche vryheit, en tot zyne eige veiligheit. Hy begon ondertuſſchen zyne voornemens vry opentlyk te betuigen; draalde altoos zyne afgezanten naar Trente te zenden; klaagde hertelyk over het gevangen-houden van den landgrave, zynen ſchoonvader; en iemandt hem den volgenden dag, dat hy in Maagdenburg was getrokken, gevraagt hebbende, wat hy tot des zelfs vrylating meende in het werk te ſtellen, antwoordde hy trotſchelyk, dat hy alles zou wagen om ze hem te bezorgen. Hy hadt gezanten aan den keizer gezonden, om daar omtrent op nieuw aan te houden; en om hem daar toe te dwingen was hy in een eedgenootſchap getreden met den koning van Denemarken en met verſcheide Ryksvorſten. De koning van Vrankryk zou hem onderſteunen. *Du Frejne*, biſſchop van Bajonne, die zich onbekend * ophieldt aan het hof van den keurvorſt, hadt daar van het verdrag gemaakt. Het wierdt in de maandt van October geſloten, doch eerſt in het volgende jaar gemeen gemaakt. Het behelſde, dat de koning in de aanſtaande lente een groot leger in Duitſchlandt zou brengen, en daarenboven den bondgenoten zekere ſommen gelds verſchaffen; dat hy, tot vergoedinge van de ſchade, in bezit zou nemen Kameryk, of Mets, Toul en Verdun, en dat hy deze plaatſen als ſtedehouder † des Ryks in bewaring zou nemen. Kortom, ganſch Duitſchlandt was verbaaſt, of verheugde zich over deze heimelyke handelingen, naar de verſchillende belangen, die zommigen van dezen, anderen van genen kant daar in hadden. *Ferdinand* zelf was van het getal der laatſten; ten minſte was hy niet bedroeft de al te grote macht zyns broeders verzwakt te zien, ten einde hem de luſt verginge, en hy het vermogen niet meer hadt om hem de waardigheit van Roomſch koning af te nemen. *Karel* de V alleen, meer dan

Des zelfs overeenkomſten met den koning van Denemarken, met verſcheide Ryksvorſten en den koning van Vrankryk.

* *Incognito.*

† *Vikariat.*

(a) *Sanctio Pragmatica.*] Het was eene wet, door de Staten van Vrankryk vaſtgeſtelt onder *Karel* den VII, om de beſluiten der kerkvergadering van Baſel te matigen.

1551. dan iemandt in deze bewegingen belang hebbende, bemerkte de zelve niet. Zich ganich bezig houdende met de zake van Parma, met de verheffinge zyns zoons, en de kerkvergadering van Trente, alwaar hy de Proteſtanten den verderen ondergang zocht te brouwen, wierdt hy het onweêr, dat boven zyn hoofdt hing, niet gewaar: zo dat hy 'er zich alrede van overvallen zag, eer hy dacht zich 'er van te bevryden. Deze omſtandigheit zal eerſt in het volgende jaar voorkomen. Laat ons dit tegenwoordige eindigen met het verhaal van den moordt van den beruchten *Martinuſius*, dien *Ferdinand* en *Karel*, na hem den kardinaalshoedt te hebben toegezonden, deden ponjarderen, op vermoedens, of zekerheit, die zy van zyne verradery hadden.

Afſtandt van Hungarië en Zevenbergen ten voordeele van *Ferdinand*.

Wy hebben de twyffeling dezes mans gezien, die het huis van Ooſtenryk even zeer als de Ottomanniſche macht vreeſde. Om den inval van dezen laatſten, die in Hungarië over den eerſten zegepraalde, te beletten, hadt hy zich genoodzaakt gevonden de koninginne *Izabelle*, weduwe van koning *Johannes*, te raden *Ferdinand* Hungarië (a) en Zevenbergen onder wederzydſche voordeelige voorwaarden af te ſtaan. De jonge *Sepuſius* zou eene der dochteren van *Ferdinand* ten huwelyk nemen; en om hem wegens zyne ſtaten vergoeding te doen, gaf men hem ſteden en aanzienlyke landgoederen in Sileſië. De afſtandt geſchiedde op eene plegtige wyze in een kloofter by Clauſenburg, alwaar de koningin den jongen *Stephanus*, haren zoon (b), gebragt hadt. Zy hieldt hem by de handt, hebbende aan hare zyde *Martinuſius* en *Caſtaldo*, veldheer van het leger van *Ferdinand*, dien de keizer den zelven met eenige hulpbenden van Spaanſche en Italiaanſche troepen hadt toegezonden. Zy hadt ook derwaarts laten voeren de ſieraden van hare oppermachtigheit, onder welke gevonden wierdt de goude kroon, die men † Koning van Hungarië. zeide dat ten tyde van den koning *Ladislaus* † uit den hemel was gedaalt; de met blad-goudt gedekte yvore ſcepter; de goude kloot; de koninklyke mantel, nevens den tabbaardt en de laarſſen, en alle de koſtelyke geſteentен van de krone (c). Na dit alles keerde zy zich tot den jongen vorſt, zeggende: *Vermits uwe kwade fortuin, of liever de myne, u niet toelaat, myn zoon, te genieten de ſtaten, die uwe geboorte u verkregen hadt, zo laat ons eene zo rampſpoedige omkeering met kloekmoedigheit doorſtaan. Men kan zich niet verzetten tegen het noodlot. Wy moeten in onze ſtandvaſtigheit trooſt zoeken tegen onze ongevallen, en in onze voorzichtigheit middelen om ons daar voor te vergoeden. Laat ons het ten minſte zo ſchikken, dat het Chriſtelyke gemenebeſt daar uit voordeel trekke, zo het ons zelfs al niet kan baten. De noodt hadt ons gedwongen, ons onder de beſcherminge van den Sultan der Turken te begeven: doch hy heeft ons meer zyne macht dan zyne trouwe laten beproeven. Laat ons eene zo gevaarlyke party verlaten; en dewyl ons onvermogen ons noodzaakt een hoeder te verkiezen, zo laten wy het by de Chriſten vorſten, en niet by de ongelovigen zoeken.* Zy wendde zich vervolgens tot *Caſtaldo*, en vervolgde, hem de koninklyke ſieraden aanbiedende, aldus: *Neem deze tekenen van oppermachtigheit, en breng de zelve aan* Ferdinand. *Ik beveel het overige aan uwe trouwe en aan de edelmoedigheit van den Roomſch koning. Thans kunt gy hem berichten, met hoe veel openhertigheit ik u zo dierbare panden overgeve; en het is zyn plicht te zorgen voor den jongen vorſt, dien ik 'er van ontzet: zo dat hy minder wete van de kroon* (a), *welke ik hem ontneme, dan van het gewin, dat hem toevalt door de vriendſchap van den koning, uwen meeſter, welke ik tot een zo duren prys kope.* 1551.

Fraale redenvoering der koninginne van Hungarië nopens den afſtandt, dien zy verplicht is te doen.

Na deze plegtigheit kwam de koningin met het zelve geſelſchap weder te Clauſenburg, alwaar de Staten vergadert waren. *Martinuſius* deedt daar eene ſierlyke redenvoering. Hy prees het geen de koningin gedaan hadt, en verzocht de Staten daar hun zegel aan te hangen, het geen ook terſtondt geſchiedde. De koningin ondertuſſchen ten hoogſten bedroeft zynde, en miſſchien berouwshalven over het gene zy gedaan hadt, wreekte zich over *Martinuſius*, welke haar zulks geraden hadt, op eene wyze, dat zy het zelve niet kon ontleggen. Zy ſchilderde hem af by *Caſtaldo* als een trouwlozen (b), en onderrechtte hem, dat zyn hert altoos overhelde naar den kant van *Solyman*. Hier op vertrok zy naar Caſchau *, niet langer kunnende verdragen het gezicht van een landt, wiens oppermachtigheit zy verlaten hadt. Zy was verplicht van de wagen af te ſtappen in een boſch, daar de weg niet gebaant was, en te wachten, tot dat haar volk den doortocht gemaakt hadde. Terwyl het zelve daar aan bezig was, raakte zy aan het mymeren over haren gedanen afſtandt en vertrek. Deze droevige overdenking veroorzaakte niet alleen zwaarmoedige zuchtingen; maar gaf haar ook de gedachten in, om in dit boſch een gedenkteken van haar ongeval te laten. Zy kwam by een boom, wiens ſchorſſe haar bekwaam ſcheen tot haar oogmerk; en een priem voor den dag halende drukte zy daar deze woorden in: *Het noodlot wil het zo.*

De Staten deslands geven hunne goedkeuring daar toe.

* in Hungarië, werwaarts zy zich volgens zekere overeenkomſt, met haren zone getroffen, moeſt begeven.

Berouw der koninginne van Hungarië.

Wat zy graveert op de ſchorſſe van een boom.

Martinuſius was by *Caſtaldo* gebleven; en naardien zy malkander mistrouwden, waren zy beide al vry verlegen. De Turk hadt toen een machtig leger in Hungarië. *Caſtaldo* geboodt aldaar dat van *Ferdinand*, dat niet minder was. Beide de legers maakten overwinningen elk van zyne zyde, en het jaar eindigde met de verovering van Lippa, welke door den moordt van *Martinuſius* gevolgt wierdt. Deze ſtadt, aan de Maros gelegen, wierdt na een beleg van veertien dagen door de troepen van *Ferdinand* ingenomen. *Martinuſius* bevondt zich met *Caſtaldo* in het beleg. Hy gaf daar ook preuven van zynen mannemoedt, zo wel als van zyne voorzichtigheit. Twee der veldmaarſchalken † des zegepralenden legers wilden, dat men de bezetting zou afmaken: doch op de vertogen van *Martinuſius* ſtondt *Caſtaldo* de zelve een eerlyk verdrag toe. Of dit nu uit edelmoedigheit geſchiedde, of om zich een verdienſt by *Solyman* te maken, is iets, dat men niet te recht zeggen kan. De twee gemelde veldmaarſchalken meenden, dat het laatſte de ware beweegreden daar van was, of wilden het anderen dus doen geloven. Zy bragten het op diergelyke wyze aan den dag; en, dat meer is, overtuigden *Ferdinand* daar van door brieven, die zy hem over dit ſtuk toezonden: zo dat die vorſt, die, behalven deze, ook andere preuven hadt van de trouwloosheit van *Martinuſius* (c), *Caſtaldo* een bevel liet toekomen om hem van kant te helpen.

Beleg van Lippa door het leger van *Ferdinand*.

† *Peres de Saiavedra* en *Balaſſa*.

Martinuſius wordt van trouwloosheit beſchuldigt.

(a) Wylen koning *Johannes* hadt Hungarië reets afgeſtaan: doch *Martinuſius* den jongen vorſt evenwel doen kronen.

(b) Hy liet dezen naam varen, en nam dien van *Johannes Sigismundus* aan.

(c) Zevenbergen hadt eertyds zyne eige koningen gehad, en ten anderen waren het de ſieraden van Hungarië, dat de koningin afſtondt, zo wel als Zevenbergen.

(a) Zy verſtaat de kroon van Hungarië, waar van Zevenbergen eertyds ſlechts eene provincie was.

(b) *Thuanus* zegt, dat hy goede oogmerken hadt.

(c) *Thuanus* zegt, dat hy onſchuldig was, en wyt *Caſtaldo* zyne doodt.

1551. Hy onthieldt zich toen ter tydt op zyn kasteel Binse †, dat hy in eene zeer lustige landsdouwe hadt laten bouwen. *Castalde* was van hem genodigt zich aldaar eenige dagen te komen verlustigen, terwyl de troepen in hunne winterkwartieren zouden trekken, en deze veldheer, die reets de bevelen van *Ferdinand* ontfangen hadt, nam zyne aanbieding aan. Om zynen toeleg voor *Martinusius* te verbergen, wiens byzonder mistrouwen hem bekend was, ging hy, met weinig personen verselt, daar naar toe: doch beval twee van zyne luitenants, dat zy op zekeren dag, dien hy hen bepaalde, moesten maken by de handt te wezen.

Bedrog van *Castalde.*

† of Binch.

Moordt begaan aan *Martinusius.*

Het was op den 16 December, dat deze bloedrol gespeelt wierdt. *Marcus Antonius Ferraro*, geheimschryver van *Castaldo*, en *Sforze Pallavicino*, een van zyne algemene stedehouders *, traden in het vertrek van *Martinusius*. De laatste hieldt zich aan de deur van de kamer, en de andere toegetreden zynde vertoonde hem den brief, dien *Castaldo* gelast hadt, gelyk hy zeide, hem te doen zien. *Martinusius* nam den zelven aan, en zo als hy hem wilde openen, drukte hem de verrader den ponjaardt in de borst. *Pallavicino* schoot toe op het gerucht, dat de gekwetste, al vallende, maakte, en bragt hem zulk een houw in het hoofdt toe, dat hy den zelven kloofde. Beide vervolgens hunne steken en slagen verdubbelende, niettegenstaande deze ellendige hunne deernis afsmeekte, en hen zyne broeders noemde, bragten zy hem voort om het leven. Een schrikkelyke en onverschoonelyke moordt, bedreven aan een man van zeventig jaren, doorluchtig wegens de verhevenheit zyns verstands; eerwaardig door zyn purper, en door zynen hogen ouderdom, en die *Ferdinand* nog onlangs den afstandt van de krone hadt te wege gebragt. Wat zyne trouwloosheit aanbelangt, daar omtrent was men ten minste twyfelachtig, en de vermoedens, die 'er van waren, behoorden zo zwaar niet gewogen te hebben als de wezentlyke diensten, die hy gedaan hadt. Hy was, wel is waar, heerschzuchtig, doch altoos wakende voor den welstandt van zyn vaderlandt, en yverende voor den jongen vorst, zynen meester: zo dat men onder zo vele bedekte handelingen niet heeft kunnen gewaar worden, of hy voor dien vorst de kroon heeft willen bewaren, dan ze zich zelven op het hoofdt zetten. Wat 'er van zy, de paus, van dezen moordt kennis gekregen hebbende, vervolgde de daders. *Karel* de V en *Ferdinand* vonden dit bedryf zo hatelyk, dat zy ontkenden daar eenig deel aan te hebben, en zich daar mede voor de geestelyke vierschaar dekten. De moordenaars konden evenwel de Goddelyke wraak niet ontgaan. De Italiaansche geheimschryver, die *Martinusius* de eerste steek hadt gegeven, wierdt zes jaren daar na te Alexandrie, zyne geboortestadt, onthalst, en *Pallavicino* door de Turken gevangen, die hem in eene gevangenisse deden kwynen, dat erger was als of zy hem hadden ter doodt gebragt. Voor het overige, *Ferdinand* verloor meer, dan hy won, by den moordt van *Martinusius*. Hy was verplicht het bewindt van Zevenbergen op te dragen aan personen, die hem al zo min getrouw waren, en die op verre na zo veel ondervinding van zaken hadden: zo dat het volk en de adel, thans niet meer door den verheven geest dezes staatsdienaars bestiert wordende, *Ferdinand* verlieten, en den zoon van hunnen waywode weder te rug riepen †.

* *Luitenant generaal.*

Karel de V en *Ferdinand* ontkennen den zelven.

Droevig einde van den moordenaar.

† in de jaren 1553 en 1556.

Aanmerking op dien moordt.

Wy hebben niet gemeent, dat dit geval een uitstap was in de Geschiedenisse van Engelandt. De zelve heeft zo naauwe betrekking met de zaken van Duitschlandt, dat het Dagregister van *Eduard* byna op ieder bladzyde daar van gewaagt; en die vorst heeft daar in te boek geslagen de oorlogen van *Karel* den V en van *Ferdinand*, het zy tegen de Turken, of Protestanten, of tegen Vrankryk. Wy hebben van de twee eerste gemeld, en wy oordeelen niet te mogen verzwygen het geen die jonge vorst met zyn eigen handt ten opzichte van de laatste heeft aangetekent.

Het Dagregister van Eduard, Mezeray.

1551.

Hy hadt het van den admiraal van Engelandt vernomen, die naar Vrankryk was overgestoken, om aldaar in zynen name een jongen prins van Vrankryk, waar van de koningin *Catharina* bevallen was, ten doop te houden. Het is de zelve, die naderhandt tot de kroon kwam onder den name, die hem by het vormsel gegeven wierdt, in plaats van dien van *Eduard Alexander*, welke hem in den Doop gegeven wierdt. Voor het overige, wat goed verstandt 'er toen ook was tusschen beide de kronen, mistrouwde men echter Vrankryk, en het Dagregister van *Eduard* maakt gewag van het bericht, dat hy kreeg, dat de baron *de la Garde* omtrent Porsmouth was, by zich hebbende een krygsvernufteling, die 'er een ontwerp van maakte: zo dat 'er order gegeven was om die plaats te versterken. Dusdanig is de staatkunde van de meeste hoven, die onder een schonen glimp hunne gevaarlyke oogmerken verborgen houden.

Eduard is gevader over een prinse van Vrankryk, naderhandt bekend onder den naam van *Henrik* den III.

Om iets te zeggen van den oorlog, dien Vrankryk tegen den keizer voerde, zo moet men weten, dat *Brissak*, nog nieuwelings met het gouvernement van Piemont vereert, in de plaats van den prins *Melfe*, order ontfing om zyne troepen naar den kant van Parma te laten afzakken. *Gonzaga* verraschte hen, en hieuw de zelve in stukken: zo dat 'er naauwlyks vyf honderd man te Miranda te recht kwamen. Ten zelven tyde bezette de Fransche vloot, bestaande uit veertig galeien, waar over de prioor van Capua het bevel hadt, die van den keizer, onder het bevel van *Andreas Doria*, in de havens van Nice en Villefranche: doch de schielyke aftocht van den prioor, die met de andere bevelhebbers in verschil geraakte, redde *Doria* uit zyne verlegenheit. De baron *de la Garde* wierdt in de plaats van den prioor gezonden, en de graaf van Carces, een van zyne luitenants, maakte jagt op veertien zware schepen, geladen zynde met den huisraat van *Ferdinand*, en met dien van zyne gemalinne; vervolgde hen tot in de haven van Villefranche, en nam de zelve, in het gezicht van *Doria*, die deze schepen niet te hulpe dorst komen. Aan den anderen kant verklaarde *Brissak* den oorlog in Piemont, en veroverde aldaar Quiers en St. Damien. Wy haasten ons om deze buitenlandsche krygsverrechtingen in het kort aan te halen, om tot de zaken van Schot-en Ierlandt te komen, daar Engelandt meer belang by hadt.

Krygsverrechtingen van Vrankryk tegen den keizer.

De koningin weduwe van Schotlandt, die in Vrankryk was overgegaan, om aldaar hulp te zoeken tegen den aanhang van den aartsbisschop van St. André, kwam omtrent het einde van dit jaar weder te rug. Zy verzocht een geleibrief om in Engelandt te mogen aan landt treden, om aldus haren weg te lande te vervolgen, het geen haar wierdt toegestaan; en den 22 October was zy door een storm genoodzaakt in Porsmouth binnen te lopen. Zy wierdt aldaar volgens haren staat ontfangen, en de provincie van Sussex doorreizende, kwam zy te Hamptoncourt. De groten gingen haar van plaats tot plaats te gemoet, en bragten haar des middags en des avonds in de vertrekken, die men voor haar bereidde, alwaar zy altoos als eene koningin gedient wierdt. Twee mylen van Hamptoncourt ontmoette zy den marquis van Northampton, verselt van den grave van

't Dagregister van Eduard. Burnet. Ledey.

Aanlanding der koningine weduwe van Schotlandt in Portsmouth.

1551. van Wiltshire, den marquis van Winchester, vele Lords en ridders, nevens een gevolg van meer dan honderd en twintig edellieden. De marquizin van Northampton en de gravin van Pembroke, gevolgt van zeïlig andere mevrouwen van aanzien, ontfingen haar aan de poort van het kasteel, en geleidden haar in het vertrek, dat men voor haar gereed hadt gemaakt. Zy wierdt daar prachtig onthaalt. Na de maaltydt was 'er een bal, en men vergat niets van het geen tot haar vermaak kon strekken. Den 2 November kwam zy te Londen, en nam haar verblyf in het paleis van den bisschop. Van daar ging zy naar Westmunster, met het geleide van den hertog van Suffolk en van verscheide andere Lords, van de hertoginne van Suffolk, de hertoginne van Richemond, de marquizinnen van Northampton en Winchester, de gravinnen van Bedford, Arundel, Huntington en Rutlandt, en van honderd andere mevrouwen, die haar volgden. Met zo een aanzienlyken stoet trok zy door Londen, en kwam te Westmunster, alwaar de koning haar opwachtte. De hertog van Northumberlandt, grootmeester en grootschatbewaarder, en de graaf van Pembroke ontfingen haar aan de poort. De koning zelf kwam tot aan de zaal van zynen Raadt, en haar de handt gegeven hebbende geleidde hy haar in zyne kamer.

Prachtig onthaal, dat haar allerwegen aangedaan wordt.

Hare aankomst te Westmunster.

De Schotsche geschiedenisschryver meldt, dat *Eduard* zich van deze voordeelige gelegenheit bediende om de voorslagen van een huwelyk tusschen hem en de jonge koninginne te vernieuwen. Hy vertoonde de koninginne weduwe de verbindtenis, die gansch Schotlandt was aangegaan, en de redenen daar van, die beide de koninkryken even voordeelig waren. Hy voegde daar by, dat hy de hope daar toe niet zou verliezen dan met zyn leven. De koningin redde zich behendig van een zo glibberig padt; zy leide de omkeringen dezer zake op den oorlog, dien de *Seymours* in Schotlandt gevoert hadden; een oorlog, zeide zy, die de Schotten verplicht hadt hulp by Vrankryk te zoeken, ten koste van het huwelyk hunner jonge koninginne met den Dauphin. Zy sprak 'er van, als of zy daar onvergenoegt over was, en bediende zich altoos van byzonder vleiende uitdrukkingen, biddende den koning, zyn ongeluk, en dat van hare dochter te wyten aan de noodzakelykheit des tyds: zo dat uit dit gesprek geen verwydering van gemoederen ontstondt, en het verminderde in genen dele het goed onthaal, dat de koning voorhadt haar aan te doen.

De koning doedt op nieuw voorslagen wegens een huwelyk met de jonge koninginne.

Haar antwoordt daar op.

Men diende haar aan tafel met alle prucht en byzondere beleefdheit. Op ieder maaltydt volgde een heerlyk muzyk. Zy bragt twee dagen aan het hof door, en vertrok met een nog talryker en schoonder gevolg van Lords en mevrouwen, dan zy gekomen was. De edelen der provinciën hadden bevel haar te gemoet te gaan, en haar tot in Schotlandt, daar zy met zegepraal in kwam, te geleiden.

Heerlyk onthaal, dat de koning haar aandoedt.

Zy was een jaar in Vrankryk geweest. Het vermaak van haar vaderlandt weder te zien, de jonge koningin, hare dochter, de prinssen van Lotharingen, hare broeders, en alle de schoonheden van een zo bevallig hof, hadden haar aldaar zo lang niet opgehouden als wel de beweegredenen van haar eigen belang. Zy zocht deze kroon te verplichten hare party aan te nemen tegen den onderkoning, en om hem te dwingen met of tegen dank de regering neder te leggen. Hare reden daar toe was, dat de jonge koningin, niet verre van de twaalf jaren zynde, en in dien ouderdom moetende trouwen, de waardigheit van onderkoning des graven van Aran zou vervallen. Het Franssche hof, wegens het huwelyk, dat men voor hadt van die vorstinne met den Dauphin, in die zaak belang nemende, bleef niet in gebreke de eissehen der koninginne weduwe te begunstigen. Doch het vondt raadzamer geschenken en vriendelykheden te gebruiken dan de wapenen. Dus won het door dat middel twee gunstelingen van den onderkoning, die zich toen te Parys bevonden *, en verplichtte de zelve om dezen handel wel te doen gelukken. Zy waren met de koninginne weduwe weder te rug gekomen, welke ook met zich bragt *Clutin Loisel*, om van wegens den koning van Vrankryk het ampt van afgezant waar te nemen, een man van een levendigen geest, en deze koninginne geheel en al toegedaan.

1551.

Thuanus. Lesley. Buchanes.

* *Carnegie* en *Panier*, bisschop van Rosse.

De middelen, die Vrankryk by de handt nam om den grave van Aran van het regentschap te doen afstaan, hadden hunne uitwerkingen. De twee gunstelingen, die het aan zyn snoer hadt gekregen, bewogen zyn gemoedt, dat van nature vreesachtig was; en zyn broeder, de aartsbisschop van St. André, stouter en bekwamer dan hy, wierdt ziek: zo dat hy in die omstandigheit zyn steun missende, zich door de strelingen van zyne vleiers en van den Franschen afgezant, na hem door de bedreigingen van de koninginne moeder vervaard gemaakt te hebben, liet overhalen. Zy deedt hem aanzeggen, dat men hem zou verplichten rekenschap van zyn bewindt te geven; en dat hy aansprakelyk zynde wegens een groot getal zaken, die gedurende zyn regentschap waren voorgevallen, gevaar liep van niet alleen zyne goederen, maar ook zyn leven te verliezen. Aan den anderen kant vertoonde men hem, dat, byaldien hy bewilligde in het geen men op hem verzocht, Vrankryk, waar van de Dauphin de jonge koningin stondt te trouwen, hem voor dit nazoek zou beveiligen. De koningin weduwe verzekerde het hem, en *Loisel* bevestigde haar woordt. Dewyl hy nu veel aandeel hadt gehad aan het verkwisten der geldmiddelen, die *Jacobus* de V in zyne koffers hadt nagelaten, vreesde hy niet zonder reden, dat men hem voor het Parlement zou vervolgen, en de verlegenheit, die hy daar over kreeg, deedt hem luisteren naar de middelen, de welke men hem voorsloeg om zich daar voor te behoeden. Hier by voegde men vergeldingen van den kant van Vrankryk, bestaande in geldt en in waardigheden, om hem het verlies van zyn regentschap, het welk men wilde dat hy zou nederleggen, te vergoeden. In dien tydt was het, naar het voorgeven der Franssche schryvers, dat hy hertog van Chatelleraud, leggende in de provincie van Poitou, gemaakt wierdt, met een jaarlykseh inkomen van vier duizend kronen. Het kan zyn, dat hy van beide kanten te voren daar van verzekert was: doch hy kreeg de opene brieven daar toe niet eerder, dan na de te rug komst van de koninginne weduwe. Men dacht nog een ander middel uit om hem daar toe te doen besluiten; namentlyk van hem voor erfgenaam te erkennen, ingeval de jonge koninginn ongetrouwt, of zonder kinderen uit haar huwelyk na te laten, kwam te sterven. Van alle deze voorwaarden stelde men eene acte op, die de koningin weduwe ondertekende, en die naderhandt door *Henrik* den II en de kardinalen van Lotharingen en Guize, in den name der jonge koninginne, waar over zy als voogden gestelt waren, bekrachtigt wierdt. De Schotsche geschiedenisschryver † wil, dat de jonge koningin zelf, met goedvinden van de koninginne, hare moe-

Welke middelen men gebruikt om den grave van Aran van het regentschap te doen afstaan.

De graaf van Aran wordt hertog van Chatelleraud.

† *Lesley.*

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

1571. moeder, en volgens de macht, die de wetten des koninkryks haar daar toe verleenden, de welke de voogdyschappen doen ophouden over de prinsen met het veertiende, en over de princessen met het twaalfde jaar, tot dit voogdyschap zou benoemt hebben. Ondertusschen was zy eerst in haar twaalfde jaar getreden: doch men hieldt zich aan den grondregel van het recht, willende, dat men in voordeelige gevallen het jaar, dat eerst begonnen is, voor verlopen houde.

Minderjarigheit van de koninginne van Schotlandt eindigt met het twaalfde jaar.

Daar zyn 'er, die zeggen, dat de voornaamste beweegreden, welke Vrankryk hier toe aanspoorde, was de vreze, dat men aan het hof van Engelandt een besluit zou genomen hebben, den regent aan te raden, den tytel van koning aan te nemen, dit hof hem verzekerende, van hem met al zyn vermogen by te staan. Misschien was dit gerucht in Vrankryk uitgestrooit: doch men weet niet op wat grondt, dewyl men 'er niets van vindt in de jaarboeken van Engelandt en Schotlandt, noch in eenige berichten van dien tydt. Ten anderen maakt de vreesachtigheit van den onderkoning deze vermoedens onwaarschynlyk; en dit was de rechte man niet om de jonge koningin van de kroon te beroven, al ware het dat de Engelschen in die gedachten waren geweest. Het is zeker, dat de aartsbisschop van St. André tot eene zo stoute onderneminge bekwaam was. Dit kan men afnemen uit het gene hy zeide, hoe ziek hy ook was, wanneer men hem van het afzetten van den regent verslag deedt: *Myn broeder*, zeide hy, *is een beest, dat by zich het staatsbestier heeft laten afhandig maken in een tydt, dat tusschen hem en den troon niets anders is dan een meisje.* Deze aartsbisschop kwynde aan de waterzucht, die de geneesmeesters ongeneeslyk oordeelden: doch hy wierdt 'er door *Cardanus*, die vervolgens naar Engelandt overging, van genezen.

Vermetel zeggen van den aartsbisschop van St. André over het afzetten van den grave van Aran.

In dien tydt was het dat hy *Eduard* bezocht, en met hem eene zamenspraak over de kometen hieldt, waar van wy elders gesproken hebben: ook was het by deze gelegenheit, dat hy van dezen jongen koning eene verwonderlyke schets maakte, het welk wy op de zelve plaats hebben bygebragt. Indien men geloof mag slaan aan het gene van dien beroemden sterrekundige gezegt wordt, zou hy eene verschrikkelyke proef van zyne wetenschap aan den aartsbisschop, dien hy genezen hadt, gegeven hebben, wanneer hy afscheidt van hem nemende deze woorden zeide: „ Dat hy hem van zyn kwaal wel hadt „ kunnen genezen: doch dat hy niet in staat was „ zyn noodlot te verzetten, noch te verhinderen, „ dat hy gehangen wierdt". Zyne voorspelling kwam met de uitkomst overeen, en negentien jaren daar na * wierdt deze kerkvoogdt door gevolmachtigden, welke de koningin *Maria*, bestierster van Schotlandt, hem hadt toegeschikt, verwezen om gehangen te worden, het geen uitgevoert wierdt. Hierom heeft men zich geenzins te verwonderen, dat zommige geschiedenisschryvers, inzonderheit de Schotsche, *Cardanus* voor een tovenaar te boek stellen.

Reis van *Cardanus*.

Zyne voorzegging aangaande de doodt van den aartsbisschop van St. André.

* in den jare 1570.

Voor het overige duurde het niet lang, of de onderkoning kreeg berouw van zyn woordt tot den afstandt gegeven te hebben. Hy was van een zeer wispelturigen imborst, en dacht aan den anderen kant, dat hy, met zich van zyn gezag te ontbloten, zich bloot stelde voor de wraak van zyne vyanden, die hem niet meer ontzien zouden, en eindelyk berouwde het hem de zwakheit gehad te hebben van zo lafhertig van zyne waardigheit af te staan.

Deze aanmerkingen veroorzaakten, dat hy na zyn gegeven woordt uitstel verzocht, om de uitvoering daar van te verydelen: doch het was te laat. Men wist zyne verbindtenis, en de koningin weduwe hadt den Raadt in hare party gekregen. Dus naar Sterling gereist zynde wierdt zy van den ganschen adel gevolgt, en de regent zag zich midden in Edenburg in eene eenzaamheit, die hem vreze aanbragt. Hier uit zag hy, dat zyn meesterschap geëindigt was, en dat de koningin zich in staat bevondt, in weêrwil van hem te verkrygen het geen hem verzocht wierdt goedwillig toe te staan. Dus deedt de vrees, van hier toe gedwongen te worden, en dat hy teffens zyn jaargeldt mogt verliezen, hem de aangebodene voorwaarden aannemen, en zynen afstandt tekenen. Wy zullen wel haast zien, welke middelen hy met den aartsbisschop by de handt nam om zich daar weder in te dringen.

1571. De graf van Aran wilt zyn gegeven woordt omtrent den afstandt weder inrekken.

Hy woordt genoopt het zelve in te komen.

Voor dat wy het verhaal van den heimelyken handel van Vrankryk in de zaken van Schotlandt eindigen, zullen wy eene zeer wetenswaardige omstandigheit, welke de geschiedenisschryvers van dien tydt waarschynlyk niet geweten hebben, om dat zy 'er geen gewag van maken, aanhalen. Men vindt de zelve in de berichten van den ridder *Jacob Melville*, die 'er kennis van gekregen hadt door den konnestabel van Montmorenci. Wanneer de koningin weduwe wederom in Schotlandt kwam, om den grave van Aran van de waardigheit van onderkoning te ontzetten, is het zeker, dat *Henrik* de II een besluit hadt genomen van de jonge koningin met den Dauphin te doen trouwen. Doch indien men de gemelde berichten geloven mag, was zulks nog niet besloten ten tyde dat deze princes aan het Fransche hof gezonden wierdt. Men heeft het in waarheit alzo aan den dag gebragt, en alle de geschiedenisschryvers spreken 'er van op de zelve wyze. Ondertusschen wil men, dat de konnestabel van Montmorenci zich hevig tegen dit huwelyk aankantte, en dat de achting, die hy by den koning, zynen meester, hadt, de zaak lang in evenwigt hieldt. Deze bekwame staatsdienaar vertoonde *Henrik* den II, „ Dat hy, den- „ kende eene nieuwe heerschappy te verkry- „ gen, de zyne verzwakte. Dat Spanje met „ diergelyke ondernemingen te gronde was ge- „ gaan. Dat het wel onder zyne macht hadt ge- „ kregen Sicilië, Napels en het Milanees, de „ schoonste landschappen van Europa: doch dat „ het zich door de kosten, die het verplicht „ was te doen, om zich in die afgelegene staten „ te handhaven, van manschap en geldt hadt uit- „ geput. Dat Vrankryk iets ergers stondt over „ te komen. Dat Schotlandt door den Oceaan „ daar van afgescheiden was; dat derhalven de „ overvaart niet dan met vele kosten kon geschie- „ den, en dat de zelve daarenboven van de zee „ en winden afhing. Dat aan den anderen kant „ dit overzeesch koninkryk gene middelen van „ redding verschafte, welke Spanje by die van „ Italië vondt. Dat deze laatste, ryk zynde, „ het zelve konden vergoeden; in plaats dat de „ armoede van het andere Vrankryk zou ver- „ plichten gedurige kosten te maken, zonder „ daar ooit bystandt van te krygen; dat het zou „ genoodzaakt zyn vloten in zee en legers te lande te hebben, om dit trotsche volk in ge- „ hoorzaamheit te houden, en de Engelschen te „ beletten een inval te doen. Dat men onder- „ tusschen op deze natie geen schattingen kon „ heffen, tot onderhoudt van de troepen, zon- der

Berichten van den ridder *Jacob Melville*.

De konnestabel van Montmorenci kant zich aan tegen het huwelyk van den Dauphin met de koninginne van Schotlandt.

Redenen van zyn tegenzeggen.

1551. „ der de zelve tot wanhoop te brengen. Dat de „ Engelſchen, altoos digt by de handt zynde, niet „ zouden verzuimen met der zelver misnoegen „ voordeel te doen, en dat de Schotſche adel met „ hen zou aanſpannen, om het Franſche juk „ af te ſchudden". Dus maakte hy daar uit een beſluit op, „ Dat het beter was, Schotlandt in „ handen van des zelfs bewoonders te laten, en „ het in ſtaat te houden om de Engelſchen werk „ te geven, dan de eerſte dier twee kronen mach- „ tig te worden, de welke onnoemelyke ſommen „ zou koſten omze te behouden, en die een eeu- „ wigdurenden oorlog met de andere zou baren". Hier voegde hy nog by, „ Dat hy raadzaam vondt, „ de jonge koningin met den eenen of den ande- „ ren prins van het hof van Vrankryk te doen „ trouwen, die haar weder in Schotlandt bragt, „ en dien men zou byſtaan, gelyk zulks met de „ koningen van die natie altoos geſchied was; zo „ dat men zich van der zelver bondgenootſchap „ zou verzekeren, zonder dat Engelandt daar „ over te klagen hadde; en dit laatſte een na- „ buur verwekken, die het zelve bezigheit zou „ verſchaffen van naby, om de ruſt van anderen „ niet te ſtoren.

De *Guizen* in het tegendeel, oomen van de jonge koninginne zynde, wenſchten met al hun hert, dat zy met den Dauphin mogt trouwen, in hope van haar eens koningin van Vrankryk te zien. Hunne heerſchzucht boezemde wegens zodanig eene verheffing een verrukkend denkbeeldt in; en hoe machtig zy ook onder de regering van *Henrik* den II waren, beeldden zy zich echter in, het nog onvergelykelyk meer te worden, wanneer een jong koning en eene jonge koningin, aan hen verplicht zynde, den troon beklommen. Opgeblazen, als zy, ſtelden zy zich niet minder voor dan zelf te regeren. Men verwondere zich dan niet, dat zy de voordeelen, die het hof, naar hun zeggen, uit dit huwelyk zou mogen trekken, zo veel als zy konden verheffen, daar van ſprekende als van de voordeeligſte party van Europa. Zy zeiden, *Dat het zelve Vrankryk in het bezit zou ſtellen van een nieuw koninkryk, zeer wel aan de handt leggende, werwaarts men zonder verlof van des zelfs nabuur in weinig uuren en met weinig koſten zou kunnen overſteken. Dat deze verbindtenis Vrankryk aan den anderen kant zou doen verkrygen zekere eiſchen op een nog veel aanzienlyker koninkryk, door de rechten, die hem de jonge koningin, eene der naaſte erfgenamen van de kroon van Engelandt, indien 'er nakrooſt van* Henrik *den VIII kwam te ontbreken, zou overdragen.* Zy voegden daar by, *Dat men, ter begunſtiging van die rechten, onder de Engelſchen eene verſtandhouding zou kunnen maken, en zelfs het koninkryk vermeeſteren.*

Redenen der *Guizen* in het tegendeel.

Mogelyk was 'er meer voorzichtigheit in het gevoelen van den konneſtabel, hoewel de nayver, dien hem het huis van Lotharingen inboezemde, daar ook veel deel in hadt, doch het andere was aangenamer: zo dat *Henrik* de II, door den glanſch van eene kroon gaande gemaakt zynde, die hem naar zyne gedachten zo weinig zou koſten, zich door de bekoorlykheden van eene zo ſchone aanwinninge liet verlokken. De konneſtabel zelf verhaalde deze omſtandigheit aan den ridder *Melville*, ten tyde dat die Schotſche edelman zich in zynen dienſt bevondt. Hy was met den biſſchop *Montluk*, die uit zyn gezantſchap van Schotlandt derwaarts wederkeerde, en die ten oogmerk hadt hem by de jonge koninginne te plaatſen, zeer jong in Vrankryk gekomen: doch de konneſtabel hieldt hem by zich, na dat *Montluk* daar over geſproken was, de welke *Melville* verplichtte daar in te be-

Henrik de II verklaart zich voor het laatſte gevoelen.

Gevallen van den ridder *Melville.*

willigen. Deze laatſte begaf zich vervolgens aan het hof van den keurvorſt van de Palts, die hem in verſcheide onderhandelingen gebruikte. Hy kwam daar na weder in Schotlandt, en wierdt verſcheide malen aan het hof van Engelandt gezonden, alwaar hy zich aanzien verkreeg. De laatſte jaren zyns levens bragt hy in zyn vaderlandt door; en daar was het dat hy zyne Gedenkſchriften * opſtelde, aangaande welker getrouwheit zyn goede naam en zyne ampten ons kunnen verzekering geven. 1551.

* *Memoires.*

In dit jaar viel 'er in Ierlandt weinig aanmerkenswaardigs voor. De ridder *Crofts*, die in de plaats was geſtelt van den ridder van St. Leger, wierdt belaſt met de uitvoering van de order van het hof, vervattende in zich verſcheide artykelen. Het eerſte was alleen eene vernieuwing van het bevel, dat het hof in het voorgaande jaar hadt doen afkondigen, namentlyk, dat men de H. Schrift in de kerken in het Engelſch zou lezen. Men voegde daar nog by I. een laſt van de zelve ook in het Ierſch te doen overzetten, om 'er zich van te bedienen in de provinciën, alwaar het volk de Engelſche taal niet verſtondt. II. Men verboodt het verkopen der klokken, mitsgaders het vervremden der goederen, die gehecht waren aan de choren der kerken, wederom tot des konings erfgoedt gebragt zynde; en om deze verſpilling voor te komen belaſtte men de rechters een lyſt daar van op te maken. III. De koning beval de onderhouding der wetten; het getrouw inzamelen zyner inkomſten, en de betaling der troepen. IV. Hy gaf order van naauwe acht te geven op de havens en tolhuizen. V. Dat men alle koopvaardyſchepen vryelyk zou laten binnen komen, zonder die gene uit te zonderen, die uit een vyandelyk geweſt kwamen. VI. Dat men de aluinmynen in ſtaat zou ſtellen om daar winſt van te trekken. VII. Dat men ſcheepsbalken zou kappen voor twintig jaren, en zelfs voor zyn leven lang, op des konings gronden, die hy in dit koninkryk bezat, en byzonder in de provinciën van Leix en Offali. VIII. Dat men ſchepen zou bouwen in de havens, die wel gelegen waren, en waar men het daar toe nodige hout gemakkelyk krygen kon. Met deze artykelen beoogde men de ſtaving van des konings gezag. Men droeg zorg voor de geldmiddelen, welke de zenuwen daar van zyn; voor de wetten, die de handhaving daar van vaſt ſtellen, en voor de troepen, welke de zelve doen opvolgen. Deze bevelen bragten ook toe tot den rykdom van die van het landt. Men hieldt welgeregelde troepen op de been, om de ſtroperyen te verhoeden; en het getal der havenen en ſchepen doende toenemen, deedt men den koophandel bloeien. Daar waren nog drie andere artykelen, waar van het eerſte het ſtraffen der ſoldaten raakte. De koning verſtondt, dat hunne zaken zouden afgedaan worden by den gouverneur, of den grootmaarſchalk: doch byaldien men in deze vierſcharen verzuimde recht te doen, ordonneerde hy, drie maanden na de ingebragte klagten de zaak voor de gewone rechters te brengen. De andere twee artykels raakten de beteugeling van het gemene volk, het welk dikwils tot een opſtandt kwam. Om het machtelozer te maken vondt men geen beter middel, dan om hen voor te ſtellen eene ruiling van landgoederen, die zy in Ierlandt bezaten, tegen fondſen, welke men hen in Engelandt zou aanwyzen. Men lokte hen door de waardy van de tegenruiling, waar omtrent men zyne vergoeding zocht aan het gezag, dat men op hen kreeg; en dewyl die van Birnes en Toole de allerwoeſte waren, hadt de koning den onderko-

Cox. Warre.

De ridder *Crofts* onderkoning van Ierlandt.

Het bevel, dat de koning, nopende den Godsdienſt en het ſtaatsbeſtier, derwaarts benen zendt.

1551. ning belaft hen met geweldt tot gehoorzaamheit te brengen.

De ridder *Crofts* nam eerft den 23 May bezit van het beftier; en het eerfte, dat hy ter handt nam, was het doen hangen van eenige Ieren, die om hunne misdaden veroordeelt waren. Vervolgens ftelde hy zich aan het hoofdt der troepen, en trok in de provincie van Ulfter, om de Ieren van de Schotfche party te beteugelen. Hy kreeg 'er eenige gevangen; flechtte verfcheide fterktens, en bragt een gedeelte der wederfpannigen onder gehoorzaamheit, die den eedt van getrouwheit in zyne handen afleiden. Doch de Engelfche vloot kreeg een ramp by het aantaften van een eilandtie, en wierdt genoodzaakt af te wyken, na dat 'er een fchip verloren was. Omtrent het einde van dit jaar wierdt de naam van wapenkoning, welken men *Ierlandt* heette, naar den name des koninkryks, verandert in dien van *Ulfter*, dat 'er eene provincie van is.

Krygsverrechtingen van den onderkoning.

Veranderinge van den naam van wapenkoning.

Na dat de onderkoning van zyne krygsverrechtingen was wedergekeert, kwam de baron van Dungannon zyne klagten inbrengen wegens de fchade, die zyne broeders op zyne landgoederen veroorzaakt hadden. Drie zonen van den grave van Tyrone waren op de aanklagte van dezen baron gevangen gezet: de anderen wreekten zich op hunnen broeder over den hoon, dien hun vader geleden hadt. Men ftondt den Ierlander by met een hoop krygsbenden, met welke hy tegen het vyandelyke leger optrok. Zy raakten handgemeen; hy verloor den flag, in welken zoe foldaten, zo Engelfchen, als Ieren, fneuvelden. Drie maanden daar na floot men een verdrag, en de graaf, gyfelaars bezorgt hebbende, wierdt los gelaten. Men merkt aan, dat men de openbare ftaatfchriften in dezen jare uit den Tour van Birminfcham, daar men de zelve hadt bewaart, naar de boekery van St. Patricius te Dublin overbragt.

Onluften tuffchen de zonen van den grave van Tyrone.

De onderkoning, den oproer geftilt hebbende, yverde omtrent de uitvoering van des konings bevelen. Hy begon met het eerfte artykel, dat hy ook het gewigtigfte oordeelde. Om daar in te flagen hadt men van noden de bewilliging en de medewerking van den aartsbiffchop van Armach, primaat van Ierlandt, die het beftier hadt over al de geeftelykheit. Dit was die *Georg Dowdal*, die zich in het voorgaande jaar hadt aangekant tegen des konings bevelfchrift, het welk den ridder van St. Leger was toegezonden. De ridder *Crofts* vreefde hier de zelve tegenftreving: dus zocht hy hem door redenen en betogingen van vriendfchap te winnen, ftellende hem voor oogen, aan de eene zyde, wat gehoorzaamheit hy den koning en zynen Raadt fchuldig was; en aan den anderen kant deedt hy hem verzekering, dat het hof wegens zyne onderwerping alle mogelyke erkentenis zou hebben. Doch niets kon hem verzetten. De onderkoning deedt zyne hardnekkigheit aan den koning weten, die hem, met kenniffe van den Raadt, zyn ampt ontnam, en het primaatfchap overbragt tot den biffchoppelyken fetel van Dublin, bekleed wordende door een kerkheer, die welmenender was. Evenwel zullen wy in het volgende jaar dien van Armach in des zelfs rechten herftelt zien, na dat *Dowdal* het koninkryk hadt verlaten, en *Goodaker* in zyn plaats was ingewyd. Dus hadden de zaken dezes koninkryks gedurende den loop van het jaar 1551 zich toegedragen.

Georg Dowdal, aartsbiffchop van Armach, kant zich aan tegen des konings bevelen.

De Raadt brengt het primaatfchap van Ierlandt over tot het aartsbisdom van Dublin.

1552. Dat van 1552 begon in Engelandt met de zittingen des Parlements, die van den 23 January af, tot aan den 15 April duurden, na dat eenige dagen te voren *Goodrik*, biffchop van Ely, kanceller was geworden. Naardien hy de hervorming hadt aangenomen, verzuimden de oude Roomfchgezinden niet den Proteftanten daar over een tegenverwyt te doen. Deze laatften hadden te voren vry wat te zeggen gehad op de beveftiging van *Wolfey* in het zelve ampt. De Roomfchgezinden zeiden, dat de klagten, die men zo dikwils tegen de pracht van de Roomfche geeftelykheit, en tegen de gretigheit om wereldfche ampten te bekleeden, waar mede de zelve befchuldigt wierdt, herhaalt hadt, voortkwamen minder uit een waarachtigen yver, dan uit eene beweegreden van nydt. Wat hadt men niet gefchreeuwt tegen de geeftelyken, als of zy hadden nagelaten hunne kudde te ftichten, om nergens op te denken dan om hunne heerfchzucht en gierigheit te verzadigen? Echter hadden deze yveraars voor de eenvoudigheit van de eerfte Chriften kerk nu niets te zeggen wegens de hoge bediening, waar mede men eenen van hunne herders onlangs bekleed hadt. Dat zy wel deden blyken, door de veranderlykheit van hun gedrag, de wereldlyke ampten in de geeftelyke perfonen van de oude geloofsleere alleen veroordeelt te hebben uit haat, dien zy tegen den Godsdienft hadden opgevat, en dat zy zeer blyde waren, tegenwoordig de zelve ampten te zien in handen van de genen, die van den hunnen belydenis deden. Doch ondertuffchen is het waar, dat *Goodrik* tegen de Hervormden in geen gevolg kan getrokken worden: het was een wifpelturig man, het nu met deze, dan met gene Religie houdende: of liever, die 'er gene andere hadt, dan die hem zyn eigen belang inboezemde. Roomfchgezind was hy onder de regering van *Henrik* den VIII; Gereformeerd onder die van *Eduard*: wederom Roomfchgezind onder die van *Maria*, en eindelyk geheel en al toegevende voor de party, die boven dreef.

1552. *Goodrik*, biffchop van Ely, wordt kanceller.

Verwyt der oude Roomfchgezinden aan de Proteftanten.

Van wat Godsdienft hy geweeft zy, zyne aanftelling gaf altoos reden tot aanmerkingen, die men maakte over de algemene vrage, of de ftaatsbedieningen niet konden te zamen gaan met die van de kerke. De genen, die van gedachten waren van neen, beriepen zich op deze woorden van Paulus: *Niemandt, die in den kryg dient, wordt ingewikkelt in de handelingen des leeftochts* †: woorden, die betrekkelyk zyn op de herders van het Euangelium, en waar uit *Cyprianus* eene, naar zyne gedachten onbetwiftelyke, bewysreden haalt tegen de geeftelyken, die wereldlyke bedieningen by de handt nemen. Hy was zelf niet van gedachten, dat een prieftер voogdt mogt wezen over zyne minderjarige bloedvrienden; en zyne ftrengheit daar omtrent ging zo verre, dat hy een prieftер, op den lyft der overledene geeftelyken ftaande, waar van men boek hieldt, liet uitfchrabben, om dat hy de voogdyfchap over zyne nagelatene kinderen aan een ander prieftер hadt opgedragen. Men betreurde het bederf, door de mildadigheden der eerfte Chriften keizers in de kerkentucht ingeflopen. Men zeide, dat de biffchoppen de goedheit van hunne oppermachtigen misbruikt hadden, en dat zy eens de fmaak van het hofleven weg hebbende, zich daar door hadden laten bekoren, vergetende de plicht van hunne ampten, om aan de wereldfche grootfchheit te voldoen: zo dat het nodig wierdt bevonden, hen by eene kerkvergadering te verbieden, dat zy hunne bisdommen lieten varen. Die van Chalcedonië ftelde naderhandt uitvoerige befluiten op, om de geeftelykheit binnen de palen van haar beroep te doen blyven; en het was eerft in vervolg van tydt, dat de biffchoppelyke fetels een foort van wereldlyke macht wilden doen ftandt grypen. De biffchop-

Redenen der genen, die de ftaatsbedieningen ftrydig meenden te zyn met die van de kerke.

† *II Timoth. II, vs. 4.*

Gevoelen van *Cyprianus*.

Befluiten der kerkvergadering van Chalcedonië.

1552. De bisschoppen van Rome en Alexandrië doen zich het eerst tot hoge waardigheden verheffen.

pen van Rome en Alexandrië begonnen eerst tot die hoogheit op te steigeren. De verwarringen, die in Italië in de V eeuwe ontstonden, baanden den weg tot de macht van die van Rome; en de giften van *Karel* den Groten en van *Lodewyk* den Godvruchtigen bragten de gansche Latynsche kerk zo vele lenen en heerlykheden aan, dat der zelver bisschoppen en abten zo veel als prinsen wierden. Men verwondere zich dan niet, zende men, indien zodanige geestelyken de zorg over hunne kudde weinig ter herte namen, om in heimelyken handel te leven, waar in alle hunne bezigheit bestondt. Doch dit gedrag, voegde men daar by, zeer slecht overeenkomende met het kruis van Jesus Christus, was in de eeuwen der onwetendheit te verschonen; doch geenzins by het licht der hervorminge. Daar moeten herders wezen, die het toeleggen om zich in kennisse bekwaam te maken, om het volk te kunnen onderwyzen; de wereldt te verachten; Godt te beminnen, indien men wil, dat het Euangelium door hen verbreid worde. Men kan geen twee heeren dienen: Godt en de wereldt. De geestelyken die zich met aardsche zorgen bemoeien, denken weinig aan den Hemel; en byaldien zy het gezag, dat hunne waardigheit medebrengt, willen behouden, moeten zy dat gene laten varen, dat zy zoeken in een staat, daar regtdraads tegen over gestelt. Willen zy zich van het volk, dat hun bestier onderworpen is, doen beminnen, zo moeten zy het zelve eerst beminnen; en zonder deze liefde der ziele, die niet kan zamengaan met de wereldsche bezigheden, kunnen zy zich niet waardiglyk kwyten van den dienst des Euangeliums. Zodanig waren de redeneringen aangaande de waardigheit van het kanceliersampt, dat men den bisschop van Ely hadt opgedragen. Zodanig zullen altoos van den eenen kant de berispingen zyn, welke het volk zich de vryheit geeft te doen over zaken, die niet naar hunnen zin zyn: zodanig van een anderen kant de verachting, die het hof over deze berispingen laat blyken.

Wet des Parlements tegen de genen, die verzuimden den Godsdienst by te wonen. * *Liturgie.*

Om weder tot het Parlement te komen, de eerste acte, welke wierdt ingelevert, betrof eene order om de menschen te verplichten den Godsdienst by te wonen. By deze bill wierdt eene andere gevoegt, om den op nieuw verbeterden kerkregel *, gezag by te zetten. Deze twee dingen wierden in eene acte begrepen. De zelve ging niet zonder tegenstribbeling door. De gemeente verzette zich daar krachtig tegen, en vyf leden van het Hogerhuis stelden al hun vermogen in het werk omze niet te doen standt grypen: namentlyk de graaf van Derby, de bisschoppen van Carlile en Norwich, Mylord Stourton, en Mylord Windsor. Men ging echter voort de wet op te stellen, zonder zich aan hunne gevoelens te bekreunen. Voor eerst behelsde de zelve klagten tegen de hardnekkigen, de welke weigerden de oeffening van den Godsdienst by te wonen; willende, dat in het toekomende de genen, die zich zulks onttrokken, in den kerkelyken ban zouden gedaan worden; ten welken einde de kerkvoogden en andere leeraars vermaant wierden zorg te dragen, dat men deze wet nakwam; en men gaf hen te kennen, dat het alleen uit dien hoofde was dat men hen de macht verleende om zich van den ban tegen de wederspannigen te bedienen. Het Parlement gaf vervolgens reden van de nieuwe verbetering, die men in den kerkregel gemaakt hadt; en zodanige, dat 'er te hopen was, dat de twyffelingen der eenen zouden opgeheldert, de schroomachtigheit van anderen weggenomen, en de yver van allen vuriger gemaakt worden. Men voegde daar nog by een voorschrift omtrent het verkiezen en ordenen van bisschoppen, priesters en diakenen, en beval, dat het nieuwe dienstboek in alle de kerken van Engelandt zou aangenomen en gebruikt worden.

1552.

Wederzydsch verwyt van Roomschgezinden en Hervormden over de verandering, door deze en door gene ingevoert.

De Roomschgezinden namen uit die veranderingen gelegenheit de hervormers hunne onbestendigheit te verwyten, veranderende, naar zy zeiden, den Godsdienst zo dikwils als de *mode*. De anderen antwoordden daar op, dat het niet ligt was te doen geweest een groot getal misbruiken, die gedurende den tydt van duizend jaren in de kerk waren ingeslopen, ten eersten te ontdekken, en dat het zelfs niet raadzaam was de zelve eensklaps af te schaffen; dat men den middelweg hadt moeten inslaan, aan de styfhoofdigheit van de eenen en aan de zwakheit van de anderen iets toegevende: doch dat men tegenwoordig tot volkomenheit meende gekomen te zyn, en de hervorming voltooit te hebben, zo ten opzichte van de lere, als ten opzichte van de kerkelyke tucht. Zy bleven ook niet in gebreke hunnen vyanden tegenverwytingen te doen, en hen op hun beurt eens aan te tonen, welke omkeeringen hunne kerk, gedurende eene eeuwe, door vele gewigtige veranderingen al geleden hadt, niet moede wordende plegtigheit by plegtigheit te voegen.

Wet te gen de schuldigen aan misdaadt van gekwetste hoogheit.

De heeren stelden vervolgens een ontwerp van eene wet op tegen de misdaadt van gekwetste hoogheit. Doch het Lagerhuis, hier in menende te ontdekken dien geest van dwingelandye, welke onder de voorgaande regeringe zo veel bloeds hadt doen storten, verwierpen het zelve. Zy leverden een ander in, dat gematigder was, het welk terstondt wierdt goedgekeurt. Het Parlement beval, dat alle de genen, die de koning een ketter, dwingelandt, of onwettigen bezitter des ryks noemden, voor de eerste maal zouden gestraft worden met de verbeurte van hunne roerende goederen, en eene gevangenisse, naar het welgevallen van den rechter; dat zy voor de twede maal zouden ondergaan de straf, die de wet *Præmunire* † eischt, en dat zy voor de derde maal als schuldigen aan misdaadt van gekwetste hoogheit zouden gehandelt worden. Het verklaarde ondertusschen, dat het onder het eerste soort niet begreep de genen, die in dier voegen van den koning met voorbedachtheit, of in openbare geschriften, gesproken hadden; geenzins, maar begeerde, dat zodanige oproerigen by de eerste beleediging de laatste straffe zouden onderworpen zyn. Het leide de amptenaren de zelve strat op, die weigeren zouden aan des konings gevolmachtigden weder te geven de plaatsen, schepen, en het oorlogstuig, waar over het toezicht hen was aanbevolen, zes dagen na dat zy door eene gerechtelyke sommatie daar toe waren aangemaant.

† Verbeurte van alle de goederen, met eene eeuwige gevangenisse.

Wet om het horen der getuigen tegen elkander standt te doen grypen.

Het Parlement maakte ook verbetering omtrent de wanorders, die sedert de laatste jaren van *Henrik* den VIII waren ingeslopen omtrent het opmaken van rechtsgedingen; en verboodt in het toekomende iemandt te veroordeelen op verklaringen van getuigen, die tegen elkander niet gehoort waren, ten zy de beschuldigde vrywillig en zonder dwang bekentenis deedt. Men twyffelt niet, of de zaak van den hertog van Sommerset heeft gelegenheit gegeven tot dit besluit van het Parlement. De Gemeente, die zich van deze acte meester maakte, kon den moordt van dezen hertog niet vergeten. Zy meende, dat de Pairs, door welker toedoen hy van dit natuurlyk recht was berooft geworden, hem belet hadden zyne on-

1552. onſchuldt te verdedigen, om dat, byaldien de getuigen tegen elkander gehoort waren geweeſt, de een den anderen zou tegengeſproken hebben: doch thans uit de wereldt zynde, en hem het leven niet weder kunnende geven, verſtondt zy ten minſte, dat diergelyke ongelukken in vervolg van tydt voorgekomen wierden. Wat de beweegreden daar van ook mag geweeſt zyn, dit is ondertuſſchen zeker, dat het Parlement door deze acte, onder de regering van *Eduard*, deze onrechtvaardige wet afſchafte, welke onder die van *Henrik* den VIII gemaakt was, uit krachte van de welke de beſchuldigde wierdt veroordeelt, zonder getuigen voor hem te doen komen, of de zelve tegen elkander te horen: eene wrede wet, doch die den ſtraffen vorſt, die toen regeerde, waardig was, en welker herroeping geſpaart wierdt voor de regeringe van een zachtmoediger koning.

Wetten aangaande de heilige en vaſten-dagen.

Den 3 Maart onderzocht het Hogerhuis eene bill, rakende het houden van heilige en vaſtendagen, en den 15 wierdt de zelve door de Gemeente, aan welke ze gezonden was, goedgekeurt. Het Parlement klaagde in de inleiding van deze bill over de ſlaauwheit in den Godsdienſt, het welk het zelve verplichtte zekere dagen tot Godvruchtigheit en openbare gebeden te ſchikken. Ondertuſſchen waarſchuuwde men het volk, geen natuurlyke heiligheit in die dagen te ſtellen, en dat zy de zelve niet moeſten voor heilig achten, dan voor zo verre zy dienden tot verrechtinge van Godvruchtige dingen, de welke men van hen eiſchte, de zelve niet te houden als den Heiligen, maar als Gode toegewyd, ter gedachteniſſe der Heiligen, welker namen men aan die dagen gegeven hadt. Na deze inleiding beval het Parlement het onderhouden der zon-en feeſtdagen, die reets in den nieuwen almanak geſtelt waren. Doch men zonderde van deze wet uit de landbouwers, en ſtondt hen toe, ingeval van noodzakelykheit, op die dagen te arbeiden. Wat de vaſtendagen belangt, men verboodt het eeten van vleeſch op dagen, die voor de feeſtdagen kwamen, op vrydagen en zaturdagen, en gedurende de Vaſten. De biſſchoppen kregen laſt dit reglement te doen nakomen, en men verleende hen macht om zich van den kerkelyken ban te bedienen omtrent de genen, die het zelve door ongehoorzaamheit of ontheiliging zouden overtreden.

Wet aangaande het onderhoudt der armen.

Men maakte eene andere wet rakende het onderhoudt der armen. De zelve verleende den kerkmoeſteren macht om by de huizen aalmoezen in te zamelen, en den biſſchoppen om de genen, die weigerden iets te geven, of anderen daar van afrieden, in rechten te betrekken.

Dit gedaan zynde hielden de biſſchoppen by het Hogerhuis aan om een middelweg te vinden, die hen buiten den angſt ſtelde, welke de onderwerping, aan *Henrik* den VIII in den jare 1531 gedaan, hen aanjoeg. Wy hebben van deze onderwerping der geeſtelykheit geſproken; welke zich onderwierpen aan de ſtraffe van de wet *Præmunire*, zo menigmalen als zy de rechten van de kroon zouden benadeelen; als mede van het geen deze wet vorderde: namentlyk, de verbeurte van goederen en de gevangenis. De biſſchoppen vertoonden, dat kwalyk menende perſonen hen ten allen tyde mocielykheden zouden kunnen aandoen; de vonniſſen der geeſtelyke vierſchare in een kwaden zin verdraaien, en hen dus brandmerken, als of zy een toeleg op des konings voorrechten en gezag gehad hadden; dat 'er ſlechts een dubbelzinnig woordt van noden was om hen in dit gevaar te doen ſtorten, en dat, hoe onſchuldig zy ook waren, zy daar voor echter niet veilig zyn konden, ten zy het Parlement de uitdrukkingen van de onderwerpinge, en de gevallen van de wet, die hen ſchuldig maakten, nader verklaarde. Zy voegden daar by, dat de hardigheit dezer wet wat te ver ging, keurende ſtrafbaar zo wel de misſlagen, die door onwetendheit, als die met voorbedachtheit begaan wierden, en dat zy reden hadden eene billyker te verwachten van de zachte regeringe, waar onder zy thans leefden. Zy verzochten dan, dat een biſſchop, by het uitleggen van de wet, niet ſchuldig verklaart kon worden, iets ten nadeele van het recht der krone bedreven te hebben, ten zy hy zulks gedaan hadt omtrent gevallen, waar in het hem van des konings wegen niet vryſtondt iets te doen, en na het uitdrukkelyk verbodt van den koning. De groten bewilligden daar in, doch de gemeenten gaven hunne toeſtemming niet; zo dat de zaak daar by bleef. 1552.

Wet rakende het huwelyk der geeſtelyken.

Men verklaarde in het zelve Parlement het huwelyk der geeſtelyken wettig en eerlyk. In een vorgaande Parlement was 'er reets eene acte gemaakt, waar by hen vryheit wierdt verleent, den ongehuuwden ſtaat te verlaten. De koning hadt de zelve goedgekeurt, en de ganſche geeſtelykheit, gelyk wy boven gezien hebben, daar in bewilligt. Doch men hadt het by die eerſte ſtap gelaten, het zy uit ſtaatkunde, of om de genen, die tegenſtrydige vooroordeelen hadden, niet af te ſchrikken, of dat men in waarheit den ongehuuwden ſtaat voor de geeſtelyken beter oordeelde dan den gehuuwden. Men merkte naderhandt, dat men door deze omzichtigheit het ganſche werk verbrod hadt. De aanhangers van den ouden Godsdienſt namen dit tot eene ſchynbare reden om van de huwelyken der prieſteren, die zich deze vryheit hadden aangematigt, te ſpreken als van eene geoorloofde hoerery, en het volk, dat zich van het vooroordeel omtrent dit ſtuk nog niet ontdaan hadt, hieldt de kinderen, die uit zodanige huwelyken geboren wierden, voor baſtaarden. Dus ſtelde men de eer van den Godsdienſt, zo wel als het gezag van den koning en van het Parlement, bloot voor gevaarlyke beriſpingen. Van den anderen kant was het te duchten, dat het volk de gehuuwde geeſtelyken als dien ſtaat onwaardig mogte aanzien, en een tegenzin krygen in eene lere, die hen door zulke perſonen verkondigt wierdt. Om die reden vondt het Parlement raadzaam zich duidelyker omtrent dit ſtuk te verklaren, en alle zwarigheit dien aangaande eensklaps weg te nemen, in plaats van de zelve allenskens groter te maken, en geen ſchroomachtigheit meer in de gemoederen der zwakgelovigen, noch aan den twiſtgierigen en kwalykmenenden reden tot beriſpinge over te laten. Het beſluit, het welk daar omtrent genomen wierdt, behelſde, dat de huwelyken der geeſtelyken, aangegaan zynde naar den nieuwen kerkregel, wettig waren, en de kinderen, die 'er uit geboren wierden, gerechtigt tot de erffeniſſe. Vier graven, te weten van Shrewsbury, Derby, Rutlandt en van Bath, en zes andere Lords, namentlyk, *Abergavenny*, *Stourton*, *Montaigle*, *Sands*, *Windſor* en *Warthon*, verklaarden zich daar tegen: doch daar wierdt geen acht op genomen.

Het Parlement bekrachtigt de echtſcheiding van de marquis van Northampton, en zyn twede huwelyk.

By dit Parlement vervoegde zich de marquis van Northampton, om bekrachtiging van het vonnis te erlangen, het welk zyn twede huwelyk wettigde. Het Parlement vondt zyn ſmeekſchrift billyk, en ſtondt hem, onaangezien de tegenkanting van den grave van Derby, van de biſ-

1552. bisschoppen van Carlile en Norwich, en van Mylord *Stourton*, zyn verzoek toe: doch het Parlement, dat onder *Maria* gehouden wierdt, bragt een besluit uit, dat regelregt daar tegen aanliep, en veroordeelde dit huwelyk.

Als ook de vereeniging van het bisdom van Westmunster met dat van Londen.

Het zelve Parlement bekrachtigde de afschaffing van het bisdom van Westmunster, en de vereeniging daar van met dat van Londen. Men liet echter de kollegiale kerk der zelver vryheden en inkomsten.

Wet, verbiedende renten te nemen van geleend geldt.

Vervolgens zondt het Hogerhuis aan de Gemeente een ontwerp tegen den woeker. Daar was een verbodt gedaan door het Parlement, in het zeven en dertigste jaar der regering van *Henrik* den VIII gehouden, niet meer dan 20 ten honderd van renten te nemen. Men merkte dit verbodt aan als eene provisionele toelating van te woekeren, dat de benaauwdheit des tyds verplichtte te dulden; doch niet als eene wet, die het recht daar van vastsstelde: men vertoonde in het tegendeel, dat de zelve altoos uit de natuur ongeoorlooft, en door Gods woordt verboden was. Op deze aanmerkingen wierdt 'er, met eenparige bewilliging van beide de Huizen, eene wet opgestelt. Deze behelsde, dat de woeker en de renten van geleend geldt, na den eersten dag van de maandt May, ten eenemale zouden ophouden, en dat de overtreders van deze wet met eene gevangenisse en eene geldboete naar des konings welgevallen zouden gestraft worden. De zelve is naderhandt afgeschaft, en men heeft alleen getracht der menschen geldzucht te bepalen, met de renten van het geleende geldt op een behoorlyken voet te brengen.

Onderzoek, of dit interest geoorlooft is, of niet.

† *Moresl.*

Men nam hier uit gelegenheit te onderzoeken of het verbodt van woeker, zo verfoeid in het Oude Testament, geen staatkundige en voor de Joden byzondere wet is geweest, dan of de zelve moet aangemerkt worden als zedekundig †, en uit het recht der volkeren voortkomende. De genen, die de zelve hielden voor eene wet, welke deze natie afzonderlyk raakte, hadden 'er deze redenen voor. Zy zeiden, dat de wetgever hadt gezien op de natuur van hun landt, zeer bekrompen, en ondertusschen wel bevolkt zynde: zo dat hy, om de inwoonders te doen bestaan, goed gevonden hadt de zelve te verplichten hun geldt in den koophandel aan te leggen; dat de gelegenheit van het Joodsche landt tot zodanig een oogmerk gunstig was, door de nabuurschap van Tyrus en Sidon, de twee rykste en beroemdste steden wegens koophandel en zeevaart van gansch Asië; dat hy door eene zo wyze instelling den Joden gelegenheit verschafte hun geldt op veel merkelyker winst uit te zetten, dan dat zy het zelve op renten gaven: behalven dat hy verhinderde, dat de een den anderen uitputte door woeker, die den gene, die geldt te leen neemt, op den dyk zetten, en dat hy hun geldt voordeel deedt aanbrengen door den handel met vremdelingen. Men voegde by die aanmerkingen eene reden, die alles scheen te bestissen, gehaalt uit het verlof, dat de zelve wetgever den Joden toestondt van geldt op renten te geven aan vremdelingen: een verlof, dat hen niet zou verleent geweest hebben, byaldien men den woeker uit zyne natuur voor eene misdaadt hadt gehouden. Hier uit maakte men een besluit op, dat het verbodt, van geldt op renten te lenen, eene loutere staatkunde was, zo ten opzichte van de natuur van het landt, en de menigvuldigheit der inwoonderen, als om dat men oordeelde, dat de Joden beter gebruik van hun geldt konden maken. Men onderstreunde die redeneringen met het overal in zwang gaande gebruik van den woeker, niet alleen onder de beschaafdste volkeren van het Heidendom, maar ook in alle de staten en gemenebesten der Christenen, en men zeide, dat 'er tusschen die en de laatsten geen verschil was dan omtrent het meer en minder. Het is waar, dat men in de eerste eeuwen van het Christendom de wet van *Mozes* hadt opgevolgt: en dat daar van een bevel geboekt staat in de geestelyke wetten: maar men zag vervolgens wel, dat het onmogelyk was het zelve te doen nakomen, zonder dat de Staat en de familien daar groot nadeel by leden. Dus zocht men middelen om die wet, welke men niet dorst overtreden, op eene behendige wyze te ontwyken. Hier van daan de schepekenniſſen * en rentebrieven †; de welke ontstaan uit de vervremding van het kapitaal. Het gebruik der eersten hadt geen plaats dan omtrent landgoederen, en men ging 'er dus in te werk. De leener verkocht zyn landt aan den gene, van wien hy het geldt leende, dat hy van noden hadt; en deze laatste gaf het wederom over aan den verkoper, mits betalende eene somme, die tusschen hen was vastgestelt. Deze somme was de interest van het geldt, dat men voor de waardy van het landt betaalt hadde. De genen, die gene landgoederen bezaten, bedienden zich van een ander middel. Zy kochten roerende goederen voor eene somme, in een jaar te betalen, en ze verkochten de zelve terstondt weder met twintig guldens ten honderd verlies. Dit is het interest van den penning vyf, dat het Parlement, onder *Henrik* den VIII gehouden, genoodzaakt was geweest te dulden.

Oorspronk der rentebrieven.

* *Hypotheken.*

† *Constitutiones.*

Middelen om de wet behendig te ontwyken.

Doch alles wel overwogen zynde zou het bezwaarlyk wezen iets zekers daar omtrent vast te stellen. Deze zaak hangt meer af van de gesteldheit des lands, dan van de natuur der zake. Het geen men 'er in het algemeen van kan zeggen, is, dat 'er geen misdaadt schynt begaan te worden, wanneer men van zyn geleend geldt een behoorlyken winst trekt, de geen, die het opneemt, zelf daar mede geholpen wordende, om tot geen verval te komen, of dat het hem in staat stelt om merkelyke voordeelen te doen. Men moet alleen zorg dragen, de liefde en natuurlyke billykheit niet te buiten te gaan, en zich naar de wetten van zyn landt te gedragen, om in generlei wyze iets daar boven af te vorderen. Zich binnen deze palen houdende doedt men de plicht van een vroom medeburger, en men kan in dien opzichte voor geen kwaad Christen gehouden worden.

De ware middelweg; dien men in dezen gevalle moet inslaan.

Wet tegen de Simonie.

Men maakte ook een ander ontwerp van eene wet tegen de Simonie. Men veroordeelde de aanwyzingen * van pensioenen op de kerkelyke inkomsten, als mede de begevingen † van beneficien, gemaakt zynde by het leven des gene, die de bezitting daar van hadt. Het Hogerhuis keurde de zelve goed, uitgenomen eenige groten, waar van het getal echter al te gering was, om te beletten, dat de acte daar van doorging. De Gemeente gaf 'er ook hare toestemming toe: doch de koning weigerde de zyne, zonder dat men zegt om wat reden. Dus verviel dit ontwerp. De andere arresten wierden door hem getekent; en dewyl hy ziek was, belastte hy eenige heeren van zynent wegen naar het Parlement te gaan, om aan de zelve de kracht van eene wet te geven, welke de naam van den vorst aan de zelve mededeelt.

* *Assignatien.*

† *Collatien*, zynde het recht van iemandt met een kerkelyk ampt te begiftigen.

Hy hadt de maselen gehad, en vervolgens de kinderpokies: doch wierdt van beide kwalen in weinig tyds volkomentlyk hersteld. Het scheen zelfs, dat hy die ziekte te rechter tydt hadt gekregen; om hem van de kwade vochten, die hem om-

Hayward.

1552. Des konings reize door de provincien.

ongezond maakten, te ontlaſten. Hy vertoonde zich kort daar na in de provinciën, te paardt reizende, en des daags vry wat wegs afleggende. Het volk, dat hem beminde, was van blydſchap als opgetogen van hem zo ſchielyk herſtelt te zien, en zeer verwonderd over de pracht van zyn gevolg. Zyne wacht beſtondt uit drie honderd en vyftig lyfſoldaten, en uit een hoop van vier duizend ruiters, die hem tot een geleide dienden. Men weet niet of zulks geſchiedde enkel om de majeſteit van den vorſt meer luiſter by te zetten, of om hem tegen de oproerigen, waar voor men, naar zommigen willen, hem bang hadt gemaakt, te beveiligen. Wat 'er van zy, het blykt ondertuſſchen, dat hy, bemerkt hebbende, dat een zo talryk gevolg de provinciën tot een laſt ſtrekte, die het aan paardevoeder ontbrak, het grootſte gedeelte daar van onderweeg liet gaan. Deze daadt verdubbelde des volks blydſchap, dat wel in het eerſt met dezen oorlogspraal in zyn ſchik was, doch naderhandt daar over gemort hadt. Zy vroegen, waar toe het diende, dat de koning de provinciën met zulk een leger kwam bezoeken? Zy zeiden, dat hy geen groter geleide zou nemen, al was hy in een vyandelyk landt; dat dit mistrouwen hen tot ſchande ſtrekte, en den koning zelf, wiens ſtaatsdienaars ongelyk hadden hem zodanige indrukſelen te geven, tot nadeel. De verandering, die hy daar omtrent maakte midden in zyne reizen, door byna de ganſche ruitery te rug te zenden, maakte een einde van deze klagten. De vreugde was algemeen, en des volks genegenheit ſcheen toe te nemen naar mate de vorſt hen zyn vertrouwen betuigde.

Wonderen op verſcheide plaatſen gebeurt.

Het was of deze blydſchap van geen langen duur kon zyn. De ongevallen, gereed om de zelve op te volgen, wierden aangekondigt door de wonderen, die zich in dit jaar lieten zien. Te Middleton, tien mylen van Oxford, beviel eene vrouw in de kraam van twee aan een gehechte tweelingen, die wel van den navel af, tot aan den top des hoofds toe, twee welgemaakte ligchamen vertoonden, doch daar van daan, tot beneden toe, 'er maar een hadden. Zy leefden achttien dagen, en ſtierven op het zelve uur, in het welke zy geboren waren. Te Quimboroug en Blackwal ving men viſſchen, die men dolfynen noemt, van eene zo ongemene grootte, dat 'er geen paardt was, dat 'er by halen kon. Men ving 'er ook te Gravezend, die weinig kleinder waren. Daar wierdt voorgegeven, dat deze monſters zich nooit vertoont hadden, of men hadt 'er zware ongelukken op zien volgen; en men bleef niet in gebreke, die van het volgende jaar daar aan toe te ſchryven. Eene ydele bygelovigheit, en die ſlechts op een belagchelyk vooroordeel gegrond is.

Het Parlement breekt de ſubſtitutie van de goederen van den hertog van Sommerſet.

* *Subſtitutie.*

Voor dat het Parlement ſcheidde, verbrak het de veſtiging *, die by een arreſt van het Parlement, in het drie en twintigſte jaar der regering van *Henrik* den VIII gehouden, gemaakt was, van de goederen van den hertog van Sommerſet op des zelfs zone. Deze zaak leedt echter hevige tegenſpraak in het Lagerhuis, van eene zo wettige vervanging, of veſtiging, te verbreken. Deze goederen waren gemaakt op de hertoginne van Sommerſet, twede echtgenoot van dien hertog, en op de kinderen, die uit dit huwelyk geteelt waren, ten nadeele van die van het eerſte bedde; het zy de hertog in het gedrag zyner eerſte vrouwe niet veel genoegen nam, of dat de twede, gelyk dikwils geſchiedt, te groot een vermogen op zynen geeſt hadt. De vyanden van wylen den hertog waren het ook die van de hertoginne; en ten anderen meenden zy ook, dat het niet volgens de ſtaatkunde was, de verheffing der kinderen te dulden, daar men den vader veroordeelt hadt. Zy vreeſden, dat zy te eeniger tydt tot een rang in het ſtaatsbewindt mogten komen, die aanzienlyk genoeg was om hen rekenſchap af te vorderen van een vonnis, dat tegen alle billykheit aan liep, en omtrent het welke zy als rechters en partyen gezeten hadden. Om hen dan dus den voet op den nek te houden verzochten zy den koning, dat de veſtiging, waar van wy ſpreken, mogt herroepen worden, het welk wierdt toegeſtaan. Men weet niet, of de vorſt daar in bewilligde uit een overgebleven haat, dien men hem tegen zynen oom hadt ingeblazen, of ter oorzake van de weinige genegenheit, die hy voor de hertoginne hadt, de welke de zelve ook ganſch onwaardig was. Het is waarſchynlyker, te denken, dat de tegenzin, dien hy in deze mevrouwe hadt, hem de herroeping van eene acte deedt tekenen, welke haar ſtelde in het genot van haars mans goederen. Hoe het zy, de goedkeuring van het Parlement was hier noodzakelyk, dewyl het 'er op aan kwam om iets te vernietigen, dat een ander Parlement bekrachtigt hadt. De Lords bragten gretig de hunne toe. Een gedeelte van hen waren rechters geweeſt over den hertog van Sommerſet, en de anderen volgden den ſtroom. Doch de Gemeente hadt de zelve toegevendheit niet. Hare genegenheit voor wylen den hertog wakkerde op, op het gezicht van eene trooſteloze familie, die men wilde verſteken van de erfeniſſe harer voorvaderen, waar in de vooruitzicht van een vader haar verzekert hadt, hebbende het gezag des Parlements daar toe tot een borge, en daar zy zag, dat des zelfs vyanden die zochten in hunne klaauwen te krygen. Zy beſchouwden het overſchot van dit bedroefde huis met leedwezen, en de tot de erfenis geroepene kinderen, namentlyk de *Seymours* van Devonshire, van alle kanten onterft zynde. De veroordeeling van hunnen vader deedt hen des zelfs waardigheden verliezen; en zy ſtonden van zyne goederen berooft te worden, indien de veſtiging verbroken wierdt. De afgezondenen van dit huis, door die overwegingen bewogen zynde, konden daar niet in bewilligen. Zy ondersteunden deze geheime beweegmiddelen door eene andere bedenkinge; namentlyk, wat achting men moeſt hebben voor de bevelen der Parlementen, en voor de openbare trouwe, zeggende, dat 'er geen ſtaat meer was te maken op het recht der volkeren, indien een borgtocht, zo plegtig als die van eene veſtiging, door de Staten des koninkryks aangenomen, vernietigt wierdt. De groten zetten hen dikwils aan om zich te haaſten, hen voorhoudende, dat hunne zittingen met het feeſt van Paaſchen ſtonden te eindigen. Doch alles te vergeeſſch. Zy verleedigden zich veertien dagen om die zaak te overwegen; maakten en hermaakten verſcheide ontwerpen; en het was eerſt daags voor het ſcheiden van het Parlement, dat zy, het niet langer kunnende ontſtaan, eindelyk tot deze acte hunne toeſtemming gaven: zo men anders dus mag ſpreken van eene bewilliging, die hen genoegzaam wierdt afgedwongen.

1552.

Beweegredenen daar toe.

Genegenheit der Gemeente voor wylen den hertog van Sommerſet.

Dit was het al, wat men van hen kon verkrygen; en wanneer men hen voorſloeg in de acte in te laſſchen zekere woorden, door welke het vonnis, het welk tegen den hertog van Sommerſet was uitgeſproken, wierdt bekrachtigt, verwierpen zy zulks met verontwaardiging. Zy weigerden ook te bewilligen tot het opgeſtelde ontwerp, om de huwelyksvoorwaarden, by het leven des hertogs tuſſchen des zelfs zone en de dochter van den grave van Oxford getekent, voor krachteloos te verkla-

De Gemeente weigert het vonnis, tegen den hertog van Sommerſet uitgeſproken, goed te keuren.

1552. klaren. Onder de honderd en zeven en dertig afgezondenen, waar uit het Huis toen beſtondt, was de helft niet voor de vernietiging van de huwelyksvoorwaarden, dewyl zich negen en zeſtig voor der zelver wettigheit verklaarden. Men verwondere zich niet aan den anderen kant, dat 'er maar honderd en zeven en dertig afgezondenen in het Lagerhuis gevonden wierden, in plaats dat 'er anders gemeenlyk vyf honderd in die vergadering verſchenen. Het einde der zittingen van het Parlement, dat naderde, was oorzaak van deze vermindering, om dat ieder als dan op zyn vertrek denkt, zommigen uit verdriet, of onpaſſelykheit, en anderen uit zuinigheit.

De liefde van de Gemeente voor de gedachteniſſe van den hertog van Sommerſet was het eenigſte niet, dat den hertog van Northumberlandt kwelde: hy was ook zeer gevoelig over den haat, dien de zelve betuigde in de zaak van *Tonſtal*, biſſchop van Durham. Men hadt hem in den Tour gezet over zekere beſchuldigingen, tegen hem ingebragt, waar van de omſtandigheden niet bekend zyn (a). Het blykt alleenlyk in het algemeen, dat men hem als een misdadiger van Staat aanklaagde. Deze biſſchop deedt belydenis van den ouden Godsdienſt, doch toonde aan den anderen kant veel inſchikkelykheit voor de bevelen van den Raadt, en was van gevoelen, dat zyn gewiſſe door deze onderwerping niet gekwetſt wierdt. Ook waren de aartsbiſſchop van Kantelberg en hy, onaangezien de verſcheidenheit van gedachten over den Godsdienſt, altoos vrienden. De zelve tegenſtrydigheit ontdekte zich niet in hunnen imborſt; zy waren beide zacht van aardt, en van een oprecht gemoedt, en deze overeenkomſt onderhieldt hunne gemeenzaamheit. Men wil, dat de hertog van Northumberlandt *Tonſtal* deze kladt om gene andere reden heeft op den hals gegooit, dan om door zyne afzetting te bekomen de waardigheit van Palatyn van Durham, nevens de rechten, die daar van afhankelyk en aan het bisdom gehecht zyn. Daar zy van wat het wil, hy dong naar de veroordeeling van dezen kerkvoogdt op verklaringen, die buiten het Parlement, en zonder dat men de getuigen tegen elkander gehoort hadt, waren aangenomen. Het Hogerhuis bekreunde zich niet aan eene zo wezentlyke omſtandigheit; het zy dat het vreeſde den hertog van Northumberlandt te mishagen, of zich ſchaamde *Tonſtal* toe te ſtaan het geen men den hertog van Sommerſet geweigert hadt. Niemandt was 'er dan *Cranmer*, die krachtig voor den beſchuldigden ſprak, en door Mylord *Stourton* alleen ondersteunt wierdt. De biſſchoppen en de Roomſchgezinde heeren verlieten een kerkvoogdt van hunne gemeenſchap, terwyl een aartsbiſſchop van een tegenſtrydigen Godsdienſt des zelfs eer en leven verdedigde. De wakkerheit van *Cranmer* kon niet beletten, dat *Tonſtal* door de Lords wierdt veroordeelt: doch de bill, naar het huis der Gemeente overgebragt zynde, nevens de blyken, die tegen hem waren, beſtaande uit eenige getuigeniſſen, tegen hem opgenomen, en aan de Lords gebragt, wilde dit Huis, het welk beſloten hadt, zo eene wyze van doen voor het toekomende te beletten, nu op de zelve tegen den biſſchop *Tonſtal* niet voortgaan: namentlyk, het Parlement hadt in de eerſte zittingen een arreſt gemaakt, door het welke het horen van getuigen tegen malkander wederom wierdt ingevoert; en dit was het, dat de tegenkanting der Gemeente ondersteunde en wettigde: ook kon al het aanzien van

Hoedanigheden van *Tonſtal*, biſſchop van Durham.

Cranmer verdedigt hem.

(a) In de *Critique* van *Harmer* wordt gezegt, dat hy beſchuldigt wierdt deel gehad te hebben aan de beroerten, in de Noordelyke provinciën ontſtaan.

den hertog van Northumberlandt haar dat beſluit niet doen verlaten. De zelve deedt dan eene bezending aan het Hogerhuis, om het zelve de noodzakelykheit van het horen der getuigen voor te ſtellen. Het zelve weigerde daar zyne ſtem toe te geven, en de zaak bleef verder ſteken. Dit was de behoudenis van den biſſchop van Durham: doch zyne behoudenis de oorzaak, dat het Parlement wierdt afgebroken. Het hadt byna vyf jaren gezeten, en ſedert de komſt van *Eduard* tot de kroon was 'er geen ander geweeſt: alleenlyk hadt men het zelve van tydt tot tydt verſchoven. Zyne eerſte beroeping was het verſchuldigt aan den hertog van Sommerſet, die in de verkiezing der meeſte afgezondenen belang hadt genomen. Hier van daan was het, dat hy zo vele vrienden in het Huis der Gemeente hadt, en dat zyne vyanden in het tegendeel, zelfs na zyn ongeval, daar zo veel tegenſtreving ontmoetten. De hertog van Northumberlandt, daar over verſtoort zynde, bewoog den koning een Parlement af te breken, dat hy zo kwalykmenende bevondt, en nam tot een voorwendſel de weinige genegenheit, die het voor hem hadt, geen gewag makende van hem eenigen onderſtandt toe te ſtaan. Het wierdt dan den 15 April afgebroken, en het beſluit, om 'er een te beroepen, dat het hof gunſtiger mogt zyn, in het begin van het volgende jaar genomen. De hertog van Northumberlandt deedt daar in het bisdom van Durham vernietigen, om daar van, gelyk wy in het vervolg zullen zien, het Palatynſchap † te bekomen.

De koning breekt het Parlement, op de aanbouding van den hertog van Northumberlandt, af.

† of het graafſchap.

Ondertuſſchen hieldt de vergadering van de Geeſtelykheit hare zittingen in den zelven tydt, als het Parlement de zyne hieldt. Het keurde goed de artykelen van de geloofsbelydeniſſe, die in den voorgaanden jare al opgeſtelt waren, gelyk wy reets gemeld hebben. Men arbeidde ook met yver aan de kerkelyke inſtellingen, en om het rechtsgebiedt der biſſchoppen op een vaſten voet te brengen. Hier was men het ganſche jaar door mede bezig. Dit werk was onder *Henrik* den VIII door daar toe benoemde gevolmachtigden begonnen: doch hadt geen voortgang; het edict van de zes artykelen brak het zelve af. De koning kreeg begeerte het zelve naderhandt te hervatten, en *Cranmer* ſtelde het ontwerp van een brief op, welken deze vorſt daar over aan de geeſtelykheit moeſt ſchryven. Doch zyn hertzeer met zyne onpaſſelykheit toenemende, liet hy ten tweden male zyne onderneming varen. De zelve wierdt voor eene vreedzamer regering bewaart. Wy hebben gezien, dat men in het Parlement, onder *Eduard* in het jaar 1549 gehouden, twee en dertig gevolmachtigden benoemde om aan dit werk de handt te ſlaan, en dat men hen den tydt van drie jaren gaf, om het tot zyne volkomenheit te brengen. Daar waren 'er reets twee verlopen, zonder dat men daar aan hadt gearbeid; het zy ter oorzake van de opgekomene beroerten, of dat men zich met zaken, die meer ſpoedt vereiſchten, bezet vondt. In de maandt van November des jaars 1551 wenſchte de koning daar van een einde te zien. Hy meende, dat, om daar met meerder ſpoedt toe te geraken, het raadzaam was, een ſoort van *Comité* † te beleggen, om de ſtoffen, die verhandelt ſtonden te worden, in order te brengen. Ten dezen einde benoemde hy 'er acht van de twee en dertig, welke de artykelen ſchikten, waar van zy vervolgens aan de anderen verſlag deden. Dit middel ſlaagde. Dewyl 'er minder verwarring kon vallen onder een veel kleinder getal, ging men ſchielyker voort; en ieder artykel wierdt echter van al de twee en dertig ter toet-

Het ontwerp van kerkelyke inſtellingen wordt door den koning ter handt genomen.

De order, die hy ten dien einde houdt.

† Byzondere vergadering van eenige leden uit een der beide Huizen van het Parlement van Engelandt.

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

1552. ze gebragt, en niet eer dan na der zelver goedkeuringe in het net geſtelt.

Ondertuſſchen vreesden de gevolmachtigden, dat het hen aan tydt zou ontbreken, en verzochten aan het Parlement, dat toen vergadert was, verlenging, die hen wierdt toegeſtaan. Doch de koning bewilligde daar niet in: zo dat zy verplicht waren hunnen arbeidt te verdubbelen, om het kerkelyke wetboek, dat hen belaſt was, voor dat de drie jaren van hunne volmacht verlopen waren, af te doen, voltooit over te leveren. *Petrus Martyr* was een der gevolmachtigden, en hoewel hy een vremdeling was, deedt de kerk van Engelandt hem echter de eer aan van hem tot een der wetgevers te verkiezen. De aartsbiſſchop van Kantelberg was het hoofdt van allen; zyne waardigheit gaf hem dezen rang: doch hy was het niet minder waardig door zyne geleerdheit en door zynen onvermoeiden yver, en de geſchiedenisſchryvers geven hem de eer van dit werk. De voorreden, of de inleiding, die men onder de regeringe van *Elizabeth* daar voor ſtelde, behelſt eene betuiging van daar meer aan gearbeid te hebben dan alle de anderen, en zyne bedrevenheit in het geeſtelyke recht blykt in de zelve met veel lof. De leeraar † *Haddon*, redenaar in de hogeſchole van Cambridge, en de ridder *Check* bragten het zelve, naar de Romeinſche wetten geſchikt zynde, gelyk het blykt, dat *Cranmer* de Pandecten van *Juſtinianus* in de verdeeling van zyn boek heeft willen volgen, in het Latyn over: weshalven dit werk tot een en vyftig artykels wierdt gebragt, om overeenkomſt te hebben met de tytels, onder welke die keizer het Romeinſche Recht vervat hadde.

Martyr is een der gevolmachtigden.

Cranmer brengt het werk tot volkooſing.

† *Doctor.*

Wy zullen de zelve hier niet optellen, naardien zy gevonden worden in de Geſchiedeniſſe van de Hervorminge van Engelandt *. Alleen zullen wy hier aanmerken, dat deze laatſte artykelen het rechtsgebiedt der biſſchoppen betroffen, als ook de macht, die hen verleent was, om de ontuchtigen en kwalyklevenden tot ſchande ſtrekkende ſtraffen op te leggen. Doch de wetten van Staat hebben de uitvoering dezer artykelen in der zelver ganſche uitgeſtrektheit niet kunnen dulden, en de Parlementen hebben niet raadzaam gevonden den geeſtelyken zo veel macht te laten. Miſſchien dat deze ſtaatkunde de kerke onrecht doedt, en dat men, met der zelver dienaren de macht te benemen van de misdaden te ſtraffen, den weg ruimer maakt om godloosheden te begaan. Miſſchien ook, dat het gevaarlyk zou zyn de eer der familiën aan den yver der geeſtelyken over te geven, dien het zomtyds aan behoorlyke kenniſſe of gematigtheit ontbreekt.

* opgeſtelt door den Here *Burnet*, in het twede Deel, bladz. 330 enz. van de Nederduitſche vertalinge.

Bedenking voor en tegen de macht der biſſchoppen.

De gevolmachtigden arbeidden met zo veel naarſtigheit, dat het werk gereed was om den koning overgegeven te worden, ten einde hy het zelve door zyne goedkeuringe als eene wet bekrachtigde, wanneer die vorſt ziek wierdt en ſtierf (a): zo dat het niet eer dan onder de regeringe van *Elizabeth* in het licht kwam.

Ondertuſſchen klaagde men over de armoede der geeſtelyken, en de biſſchop van Ely ſtelde daar een geſchrift van op. Hy vertoonde de zelve zo groot te zyn, en zo ſchandelyk voor de kerke, dat men de bedienaars van het Euangelium de verachtelykſte bedieningen zag waarnemen, zynde zommige der zelven wagenmakers, of ſnyders, en andere genoodzaakt herberg te doen. Hy voegde daar by, dat de oorzaak van deze wanorder ontſtondt uit de gierigheit van die grote benefi-

Klagten over de armoede der geeſtelyken.

(a) *Hayward* zegt, dat de gevolmachtigden van *Eduard* het niet eens konden worden.

cianten *, die de ſtudenten in de hogeſcholen, naar des konings bevel, niet onderhielden; dat de jaargelden, gemaakt tot het optrekken van arme kinderen in de wetenſchappen, aan kinderen van ryke lieden wierdt gegeven, en dat men een eerlozen handel dreef met het recht, om iemandt met een kerkelyk inkomen te begiftigen. Dat hier door wierdt veroorzaakt, dat de kerken ten platten lande van onwetende leeraars bedient wierden, die zich, by gebrek van onderſtandt, niet naar behoren in de vrye letteren hadden kunnen oeffenen, en, van hunne kerken zo veel niet trekkende, waar van zy het nodige onderhoudt hadden, de verachtelykſte ambachten by de handt namen. Hy vroeg vervolgens, waar de yver nu te vinden was, dien men voor de hervorminge in de kerk hadt gezien, en of zy aldus het licht, dat hen by de zelve was opgegaan, aannamen? Na hen dit verwyt gedaan te hebben ſtondt hy op het wegnemen der misbruiken, en toonde aan, dat men het ophouden daar van niet te verwachten hadde, of daar moeſt een oppermachtig gezag in het werk geſtelt worden; dat het 'er op aan kwam de gegevene bevelen te doen uitvoeren, en de vervremding der jaargelden en den handel met geeſtelyke inkomſten te beletten; de kerkelyke inkomſten ten behoeve van de herders der gemeente te behouden, om dus altoos een vaſt beſtaan te hebben voor de genen, die zich het zelve door geleerdheit en Godvrucht waardig maakten; dat het menſchelyk hert zich liet bewegen door de aanlokkinge van de beloningen, en dat zonder het zelve weinig perſonen, die hunne gaven tot nutten arbeidt konden beſteden, onbaatzuchtig genoeg zouden wezen om den laſt van leeraar op zich te nemen.

* Een weldiykheer, die eenig inkomen aereit, of keikgo demeen val gemaakt.

De klagten van den biſſchop van Ely waren rechtmatig, en de middelen, die hy tot verbetering voorſtelde, redelyk: doch de kwaal was te erg en te algemeen, om door een minderjarigen koning genezen te worden. De verwachting der kerke ruſtte alleen op den yver van *Eduard*, indien hy maar langer geleeft, en het Parlement hem ondersteunt hadt, dat niet nagelaten zou hebben nevens hem in deze gelegenheit de handen aan het werk te ſlaan. De Goddelyke Voorzienigheit hadt het anders geſchikt, en beſloten Engelandt van dezen vorſt te beroven, om de hervorming aan de hardigheden van eene volgende regeringe bloot te ſtellen. Het was derhalven ontydig, de geeſtelyken in een ſtaat van voorſpoedt te ſtellen. Wel verre dat het hof hier toe arbeidde, de ſchryvers van dien tydt klagen over de onrechtmatige bezitnemingen der hovelingen van de kerkelyke goederen. Zo haaſt was 'er geen biſdom opengevallen, of men ſcheidde daar van af de beſte landeryen, en de groten voorzagen zich daar mede: zo dat de biſſchoppen, welke aangeſtelt wierden, naauwlyks zo veel inkomen hadden, dat zy daar van beſtaan konden. Dus gaat het met de zaken van de wereldt. Men meende in de vorige eeuwen, dat de kerk nooit te ryk gemaakt kon worden: in deze was men van gedachten, de zelve niet genoeg te kunnen verarmen. Zo zwaar valt het den menſch de middelmaat te houden, die in alle dingen zo nut is. Deze beroving gaf voet om zommige biſdommen, die te arm waren om een prelaat te onderhouden, en daarom by malkander gevoegt moeſten worden, te vereenigen. Dus was het gelegen met die van Glocester en Worcester, waar van men een maakte, en waar van *Hoper* de eerſte wybiſſchop wierdt. Men vernietigde naderhandt dat van Glocester, en veranderde het in een aartsdiakenſchap. Voor het overige was de ver-

Kwaad gebruik van de kerkelyke goederen gemaakt.

1552. vereeniging der bisdommen niet nieuw; daar was reets een eenig biſſchop van Coventry en Litchfield; en Bath en Wels maakten voortaan maar een bisdom uit.

Zamenvoeging van twee bisdommen tot een.

Afzetting van zommige biſſchoppen, en aanſtelling van andere.

Story ſtapte in dit jaar over uit den ſetel van Rocheſter in dien van Chicheſter, door *Day* bekleed zynde geweeſt, die om redenen, welke niet gemeld worden, was afgezet. Het is alleen kenbaar, dat hy door zes wereldlyke rechters wierdt veroordeelt. *Heath*, biſſchop van Worceſter, hadt het zelve lot, om dat hy het voorſchrift van de ordeninge der biſſchoppen en andere geeſtelyken niet hadt willen goedkeuren; en het geſchiedde na des zelfs afzetting, dat *Hooper* tot biſſchop van Worceſter en Gloceſter benoemt wierdt, zynde het voor de vereeniging dier twee ſetels alleen van Gloceſter geweeſt. *Taylor*, deken van Linkoln, wierdt bekleed met het bisdom van dien naam, door het overlyden van *Holbeath* opengevallen zynde. Dus gingen de zaken van den Godsdienſt gedurende het jaar 1552 in Engelandt: de zaken van ſtaat verſchaffen ons niets, dat zeer aanmerkelyk is.

Heyward. Verdeeling van den Raadt in verſcheide byzondere vergaderingen. * *Comitien.* † *Requeſten.*

In dit jaar nam de Raadt een beſluit, het welk wierdt uitgevoert, namentlyk van zich in verſcheide byzondere vergaderingen * te verdeelen, waar van ieder haar eigen bewindt zou hebben. De eerſte nam op zich de verzoekſchriften † van byzondere perſonen aan te nemen, om de zelve, een rechtsgeding rakende, aan de gewoneliyke rechters te verzenden, of om de zelve af te doen, byaldien de zaak van het onmiddelyk gezag van den Raadt afhing. De twede gelaſte de uitvoering der penale wetten. Ten dien einde hadt men toezienders in de provincien, die den zelven wegens overtredingen bericht deden. Deze ſtrafte de ſchuldigen, en hieldt ieder in zynen plicht. De derde bemoeide zich met de gróte zaken, het algemeen welwezen, de uitvoering der wetten, en de ruſt des koninkryks betreffende. Dit was de Raadt van State, en als het heiligdom, alwaar men des vorſten majeſteit op den troon zag. De koning liet zich daar eenmaal des weeks vinden, en daar wierdt geen beſluit van aangelegenheit genomen dan in des zelfs tegenwoordigheit. Hec Dagregiſter van dezen vorſt onderrecht ons, dat deze Raadt beſtondt uit veertig perſonen, waar van 'er tien tot de eerſte, en even zo veel tot de twede vergadering geſchikt waren. De twintig anderen maakten den Raadt van State uit. Alle de heeren van den Raadt onderwierpen zich ook eene wet, die wel ſcherpelyk beteugelde de baatzucht, welke zommigen zouden mogen hebben om zich tot nadeel van den koning te verryken. Zy kwamen overeen, dat niemandt van hen den koning zou vergen eenige verbeurdverklaring †, of andere toevallige goederen van de kroon, voor dat zyne erf-inkomſten op een beter voet waren gebragt. Behalven de drie verdeelingen, waar van wy geſproken hebben, rechtte de koning nog eene Kamer van zeven Raden op, uit ieder verdeeling zullende genomen worden. Der zelver plicht was den pachters van des konings erfgronden rekening te laten doen, of te overzien de gene, die zy ſedert het vyf en dertigſte jaar der regering van *Henrik* den VIII gedaan hadden, inzonderheit ten opzichte van de jaargelden ‡, en andere kerkelyke goederen, die aan het hof der vermeerderingen § gehecht waren. Zy oordeelden over nalatigheit en valſche bedieningen, en vonniſten de ontfangers tot wedergeving en tot geldboete, naar mate dat hunne misſlagen en ſlinkſche handel zulks verdienden. De koning ſtelde daarenboven nog drie gevolmachtigden aan,

† *Confiſcatie.*

‡ *Annaten.*

§ *La Cour des augmentations.*

Mylord kamerling, Mylord treſorier, en Mylord kontroleur, om onderzoek te doen naar de werken, die men gedurende den oorlog gemaakt hadt, het zy langs de zee en op de kuſten, of op andere plaatſen, welke men raadzaam mogt gevonden hebben te verſterken, en om die gene te laten afbreken, welke in tydt van vrede van geen nut waren. 1552.

De koning zelf ſtelde de voorwaarden op van de order, die hy wilde dat men zou houden in het afdoen der zaken. Ieder afzonderlyke vergadering * moeſt alle maandagen en de vier volgende dagen van de week byeenkomen. Des vrydaags na den middag moeſten zy zich alle te zamen voegen, om elkander hunne bedenkingen mede te delen. Dus wierden de zaken door onderlingen byſtandt dezer afgezonderde vergaderingen ſchielyk afgedaan; en ondertuſſchen geſchiedde 'er niets dan met kenniſſe en goedkeuringe van den ganſchen Raadt. Op deze wyze kreeg de vorſt kennis van al het geen 'er gedaan wierdt, en maakte zich teffens meeſter van alle de beſluiten, die niet dan na zyne bewilliging ter uitvoeringe konden gebragt worden. Hy verboodt, by het zelve reglement, den Raadsheeren langer dan twee dagen af te blyven, ten ware zy de wettelyke oorzaken van een langer afwezen bekend maakten. Hier mede moopte hy hen tot hunnen plicht aan, en om zonder tuſſchenpozing de handen aan het werk te ſlaan tot het algemene welwezen. Vervolgens regelde hy het getal der gevolmachtigden van ieder afzonderlyke vergadering. Deze konden de zaken tot onderzoek brengen, vier in getale zynde, doch daar over geen beſluit nemen, of zy moeſten ten minſte met hun zeſſen in de vergadering wezen. Dit geſchiedde om de zaken naauwkeuriger te doorgronden, en om hunne overwegingen meer gewigt by te zetten. Ondertuſſchen, indien eene zaak, in eene vergaderinge van minder heeren voorgeſtelt, geen uitſlel kon lyden, beval hy de gevolmachtigden, hem daar van bericht te geven, en de goedkeuring, die hy aan hunne raadſlagen gaf, zette de zel e gezag by. Hy wilde ook, dat aan alle ordonnantien des konings zegel zou hangen, wanneer 'er verleent wierdt eene begunſtiging boven de 550 guldens, of eene order omtrent de zaken van byzondere perſonen boven de 1300 guldens: zo dat die vorſt zo veel tot des volks verkwikkinge toebragt, de afdoening der zaken door zyne wyze reglementen verhaaſtende, dat hy altoos het middelpunt van al het gezag uitmaakte. Was nu zyne bekwaamheit in een zo geringen ouderdom zo groot, wat hadt Engelandt met den aanwaſch van zyne jaren niet te verwachten gehad? Voorts moeſt men zich niet minder over zyne gematigtheit verwonderen. Hy gaf den Raadsheeren ſtaatkundige leſſen, die hen niet ſelden meer licht toebragten dan hy van hen ontfing; en ondertuſſchen wilde hy zyn gezag niet dan op hunne raadgevingen oeffenen: zo dat hy onder voogdyſchap ſcheen te ſtaan, terwyl hy zelf het beſtier in handen hadt.

De koning zelf ſtelt de order op, die hy wil dat zou gehouden worden.

* *Comitie.*

Hy maakt zich meeſter van alle de beſluiten.

Zyne bekwaamheit en gematigtheit.

Een zo wyze en yverzuchtige vorſt voor de onderhouding der wetten wachtte zich wel van de zelve te overtreden. Hy wilde, dat zyne onderdanen malkander naar recht zouden behandelen, terwyl hy de eerſte was, die hen daar in voorging. Hy was ſtipt in het betalen van zyne ſchulden, en verbeterde de munt: twee zaken, waar omtrent een vorſt niet te veel zorg kan dragen. Door het eerſte onderhoudt hy eene volmaakte overeenkomſt met zyn volk, verkrygende hier mede een vertrouwen, het geen hem in de beurs der onder-

Hy is zorgvuldig in het betalen van zyne ſchulden.

1552. danen doedt vinden al het geldt, dat hy benodigt heeft: door het andere arbeidt hy te gelyk aan hun en aan zyn voordeel, en de geldſpecien van ſlecht aloi affchaffende doedt hy de ſchade, die 'er de ganſche ſtaat door leedt, ophouden. 1552.

Hayward. Burnet. Doch de maatregels, die hy nam om de zeevaart blociender te maken, en een luiſter by te zetten, dien de zelve tot nog toe niet gehad hadt, verdienen wel in alle hare omſtandigheden hier bygebragt te worden. Aan dit ontwerp van dien jongen vorſt is het dat Engelandt zo veele rykdommen, die naderhandt dit koninkryk zyn toegevloeit, en nog alle dagen door des zelfs ſchepen worden aangebragt, verſchuldigt is. De vernietiging van den *Stillyard* is daar van de oorſpronk. Dit was eene ſtaatkundige maatſchappy te Londen, door vremde kooplieden opgerecht, dus genaamt wegens de plaats, daar zy hun verblyf hielden, *Stillyard* geheten, niet verre van de brug. Deze oprechting was al by de regering van *Henrik* den III geſchied * ten voordeele der vryſteden van Duitſchlandt, welke hem in de oorlogen, die hy tegen Vrankryk gevoert hadden, waren behulpzaam geweeſt. De eenigheit was toen tuſſchen de Duitſche en Engelſche natie zo groot, dat de keurvorſten *Richard*, broeder van *Henrik*, het ryk opdroegen, die ook in den jare 1247 te Aken gekroont wierdt.

Oorſpronk van de maatſchappye van den *Stillyard*, en der zelver vernietiging.

* De zelve nam haren aanvang met het jaar 1215.

Dewyl men in het vervolg van tydt het nadeel beſpeurde, dat de oprechting van den *Stillyard* de Engelſche kooplieden en het ganſche koninkryk toebragt, wierdt de zelve onder *Eduard* den IV, by vonniſſe van de rechters, de welke bevonden, dat deze vremdelingen hunne voorrechten te ver hadden uitgebreid, verbroken; en om deze voorrechten misbruikt te hebben ontnam men hen de zelve. Doch zy kochten zulks door eene merkelyke ſomme, welke zy den koning vereerden, wederom af; en deze vorſt, die geldt benodigt was, herſtelde hen weder in hunne oude rechten. Deze beſtonden voornamentlyk in de manufacturen van Engelſche lakenen, waar van deze maatſchappy zich meeſter hadt gemaakt, en de welke zy niet alleen door het ganſche koninkryk konuitventen; maar hadt daarenboven de macht, een zeker getal daar van in vremde landen over te voeren. Om dat zy deze palen waren te buiten gegaan, hadden de rechters hunne handveſten vernietigt. Dit oordeel maakte hen niet omzichtiger, en koning *Eduard* de IV hen herſtelt hebbende, waren zy al zo weinig gematigt als te voren. Naardien hunne maatſchappy machtig was, verkregen zy zich de beſcherming van het hof, met aan de groten, en andere amptenaren van des konings huis, de lakens tot een veel lager prys te verkopen, dan de inboorlingen des lands ze zouden kunnen geven; om dat zy, den ganſche handel onder zich gefleept hebbende, de wolle voor veel geringer prys deden bewerken dan de geborene Engelſchen. Ten anderen wiſten zy hunne ſchade, die zy by het goedkoop geven aan de hovelingen geleden hadden, op den gemenen man wel weder in te halen. De ſtaatsdienaars ondersteunden hen nog door eene andere reden. Deze zagen de zelve aan als de bankhouders van Staat, by welke men zonder te miſſen in tydt van noodt gerede penningen zou kunnen vinden, en die in tydt van oorlog, of in eenige andere dringende noodzakelykheit, geldt zouden opſchieten. Het byzonder belang der ſtaatsdienaars voegde zich by hunne ſtaatkunde, en de maatſchappy van den *Stillyard* bragt alle dagen grote ſommen in hunne geldkiſten. Dus wierden de Engelſchen genoodzaakt, daar de koophandel in de macht der vremdelingen was, winſt van hunne landeryen te zoeken. De Engelſche maatſchappy te Hamburg en Antwerpen waren de eenigſte, die het gaande hielden: doch deze kooplieden, die den naam van *Avonturiers* aannamen, beproefden eindelyk het zelve lot, en wierden gelyk als die van hunne natie in Engelandt door de maatſchappy van den *Stillyard* in den grondt geholpen. Dewyl die van Hamburg en Antwerpen in dezen de grootſte handelaars waren, zonden zy hunne ſchepen naar Londen, en naar andere havenen des koninkryks, alwaar zy lakenen innamen, de zelve overvoerende, de eene naar Vlaanderen, de andere naar Duitſchlandt. Daar van daan lieten die twee ſteden de zelve voeren in alle geweſten van Europa, zynde tot het zelve zeer wel gelegen, de eene aan den mondt van de Elve, die zich in de Noordzee ontlaſt, en de andere aan de Schelde, welke, na Zeelandt van beide kanten beſprocit te hebben, zich in den zelven Oceaan uittort. Zy dreven toen meer koophandel dan alle andere zeeſteden te zamen, en men hieldt de zelve voor de twee rykſte magazynen der wereldt. Niets kwam 'er in Engelandt, of het was uit eene van die twee ſteden, en niets ging 'er uit, of het wierdt derwaarts heen gevoert. Der zelver handelaars verkochten te Londen vremde koopmanſchappen, en kochten die van het landt weder in, de welke zy in andere koninkryken overzonden. Niet te vrede zynde met de ganſche manufactuur van lakenen onder zich te houden, gingen zy nog ſtryken met alles, dat op kermiſſen en jaarmarkten gevonden wierdt; zo dat alles door hunne handen moeſt gaan. Doch de gewigtigſte koophandel, en die den Engelſchen het meeſte nadeel toebragt, was die van het laken, de welke geheel in de macht van den *Stillyard* was. Men bemerkte ten eerſten niet, wat ſchade de natie daar by leedt, dewyl 'er ſlechts een klein getal uit het koninkryk wierdt gevoert, dat naauwlyks acht ſtukken in het jaar bedroeg. Daar na kwam het tot op honderd, en zeer kort daar na tot op zes duizend. Eindelyk vergrootten zy het getal zodanig, dat men in den jare 1551 bevondt, dat 'er voor hunne rekening vier en veertig duizend ſtukken waren ingeſcheept; terwyl alle handelaars van het landt 'er ſlechts elf honderd aan boordt hadden. Het was dan geen wonder, dat deze laatſte hen met een ſcheel oog aanzagen, en, na lang gemord te hebben, eindelyk hunne klagten voor den Raadt bragten.

Rechten van deze maatſchappye.

Het misbruik, dat de zelve daar van maakt ten nadeele van de ingeborene Engelſchen.

Maatſchappy der *Avonturiers*.

Handel tuſſchen Hamburg en Antwerpen.

Het ſmeekſchrift wierdt door de kooplieden, die den naam van *Avonturiers* aannamen, en zich wel voornamentlyk te Antwerpen hadden nedergezet, ingelevert. Wy hebben in de geſchiedeniſſe van *Henrik* den VII gezien, hoe zy, ter oorzake van den oorlog met de Nederlanden, in Engelandt wierden te rug geroepen, en hoe zy by een verdrag tuſſchen de afgezondenen van de Nederlanden en die van *Henrik* derwaarts weder wierden heen gezonden. Wy hebben ook in het leven van *Henrik* den VIII bygebragt de overeenkomſten van onzydigheit, tuſſchen beide die natiën, onaangezien de oorlogen, welke der zelver vorſten tegen malkander voerden, geſloten. Zo zwaar viel het hen den onderlingen koophandel van Vlaanderen en Engelandt te miſſen. Doch die van Antwerpen te machtig geworden zynde, konden de Engelſchen niet langer met goede oogen aanzien eene maatſchappy, die hen zo veel ſchade toebragt, zo dat zy den Raadt verzochten die van den *Stillyard* te vernietigen, verkiezende liever Hamburg en Antwerpen te verlaten, dan te dul-

Klagten der Engelſche kooplieden tegen de maatſchappy van den *Stillyard*.

1552. dulden, dat al de koophandel aan die twee ſteden bepaalt was. Hunne klagten wierden gehoort; en de beweegredenen daar van billyk bevonden zynde, trok men de vryheden in; verklaarde de vremde kooplieden, in gevolge van hunne wederom in het werk geſtelde misbruiken, daar van vervallen te zyn, en vernietigde hunne maatſchappy. De ſteden van Hamburg en Lubek van de eene, en de beſtierſter van de Nederlanden van de andere zyde ſpanden al haar vermogen in om de kooplieden in hunne voorrechten wederom te doen herſtellen: doch men gaf haar ten antwoordt, dat daar in te bewilligen het algemenebeſt des koninkryks te nadeelig was. Dus liepen hare aanhoudingen vruchteloos af, en het beſluit van vernietiging hieldt ſtandt.

De zelve wordt vernietigt.

Die ſlag beteugelde de al te grote macht der vremdelingen, welke al den koophandel onder zich geſleept hadden, en ſtelde den zelven in handen van de bewoners des lands. Men liet het daar niet by. De Raadt meende, dat, na de voorrechten van die van Antwerpen en Hamburg te hebben afgeſchaft, men daarenboven tegen de zelve moeſt ſtellen twee andere ſteden van Engelandt, in welke de koophandel, waar van die twee plaatſen zich meeſter hadden gemaakt, kon overgebragt worden. De tyds gelegenheit deedt zich daar toe gunſtig op. De keizer was in oorlog met Vrankryk, en in de Nederlanden begonnen onluſten te ontſtaan over verſchillen van Godsdienſt. De keizerlyke en Franſche legers overſtroomden Vlaanderen en Lotharingen, zo dat die van Antwerpen hunnen koophandel niet konden in ſtandt houden. Men zeide, „ Dat de wegen voor de Italianen en „ Spanjaarden, die niet anders dan door „ Vrankryk konden komen, zouden geſloten „ zyn, zo wel als voor de Duitſchers, welke „ den Rhyn met oorlogsvolk bezet zouden vinden; dat ten anderen de Duitſche zee niet vry „ was, hebbende daar in de Pruiſſen en andere „ bondgenoten veertien oorlogſchepen om op de „ Spanjaarden en Vlamingen te paſſen; dat de „ keizer, om deze hinderpalen weg te ruimen, „ den koophandel te vergeefſch wilde van Antwerpen naar Frankfort † doen overbrengen, „ om dat zich de zelve zwarigheden ten opzichte „ van deze als van gene ſtadt zouden opdoen, „ niet minder aan de ſtroperyen der ſoldaten onderworpen zynde; dat dus de kooplieden, die „ niet gaarne hunne goederen en leven wilden wagen, wel blyde zouden zyn, dat men hen veilige plaatſen aanwees, daar zy hunne waaren „ verkopen, en wederom zodanige kopen konden, die van hunne gading waren. Belangende de voordeelen, die men hoopte te trekken uit de verſchillen over den Godsdienſt, „ zeide men, dat de vervolging, waar mede de „ Proteſtanten in Vlaanderen gedrukt wierden, „ hen zou noodzaken zich ergens anders heen te „ begeven; dat 'er goede kooplieden onder hen „ waren, die naar Engelandt zouden overgaan, „ en dat de beurs van Antwerpen daar door verzwakt zou worden, naar mate dat die van Londen, en die der twee andere koopſteden, van dag „ tot dag in meerder bloei zouden geraken". Op deze bedenkingen ſtelde men voor Southampton en Hull, twee voordeelig gelegene ſteden: deze voor de laken-manufacturen, en gene voor den koophandel van het Noorden.

Ontwerp om in Engelandt vryc marktten op te rechten.

Redenen der genen, die de oprechting daar van begunſtigden.

† aan den Mayn.

Zommigen waren van andere gedachten. Zy vertoonden het onderſcheidt, dat 'er was tuſſchen de ſtadt Antwerpen en Southampton; waar van de eene de vremdelingen tot zich trok door hare ryk-

Redenen der genen, die 'er tegen zyn.

dommen, in plaats dat de andere de zelve afweerde door hare armoede. Zy merkten daarenboven aan, „ Dat de gelegenheit van Antwerpen den „ kooplieden, die aldaar over landt konden komen, veel gemakkelyker was dan die van Southampton, daar zy alleen ter zee konden aankomen; het geen zou beletten, daar markten „ te houden, volſtrekt noodzakelyk om de vertiering der Engelſche lakenen te begunſtigen, „ en om den handel onder de kooplieden te onderhouden. Dat deze verzamelingen, beſtaande uit menſchen van verſcheide plaatſen der weereldt, waren als de ſtaten der kooplieden, en „ dat het geenzins van de onſtandvatligheit der „ winden of wiſpelturigheit der zee moeſt afhangen om zich aldaar ten gezetten tyde te „ kunnen laten vinden". Zy voegden daar by, „ Dat de grootſte kooplieden zich te Antwerpen „ hadden vaſt gemaakt, en dat het niet waarſchynlyk was, dat zy zouden opbreken, om „ naar Southampton over te gaan". Eindelyk zeiden zy, „ Dat de keizer, vergramt over eene „ verandering, die de overeenkomſten, tuſſchen „ beide de natiën gemaakt, onder de voet zou „ werpen, met de Vlamingen een koophandel te „ benemen, welken zy gedurende zo vele eeuwen hadden bezeten, niet zou nalaten zyne gevoeligheit daar over te laten blyken; dat hy „ niet alleen zulke zware belaſtingen op de lakenen en andere Engelſche koopwaaren zou ſtellen, dat het niet meer mogelyk zou zyn de „ zelve te vertieren; maar dat hy ook alle zyne „ onderdanen in Spanje, Italië, Vlaanderen en „ Duitſchlandt zou verbieden op Engelandt handel te dryven, het welk dit koninkryk, dat „ zynen meeſten handel dreef in de ſtaten van „ den keizer en in de Vlaamſche havenen, buiten twyffel geen gering nadeel zou toebrengen.

Doch men antwoordde op deze tegenwerpingen, „ Dat de rykdommen der ſteden, daar men den „ koophandel zocht vaſt te ſtellen, weinig of niets „ tot de zake deedt; dat men alleen moeſt zien „ op der zelver welgelegenheit, en op het gemak „ van daar af en aan te komen; dat die voordeelen te Southampton wierden gevonden, zo wel „ en zelfs beter, dan te Antwerpen; dat, wel verre, „ dat een overvaart, zo kort als die van het Kanaal, den kooplieden den moedt zou benemen, „ zy dezen weg veel gemakkelyker, zekerder „ en minder koſtelyk zouden vinden, dan den gene, dien zy te lande op Antwerpen moeſten nemen; dat 'er byna gene volkeren waren dan de „ Venetianen, die zulke reizen te lande deden, en dat de anderen hunne koopmanſchappen in de Nederlanden overvoerden, of aldaar „ henen gingen door middel van hunne rivieren „ en de zee, om de zulke te kopen, als zy van noden hadden; dat de Venetianen zelfs hunnen „ koophandel veel ligter zouden kunnen doen ter „ zee op Southampton, dan zy den zelven te lande op Antwerpen deden; dat, hoe lang deze „ ſcheepvaart ook mogt zyn, ten dele door de „ Middelandſche zee, ten dele door den Oceaan, „ daar zy alleen door het Naauw van Gibraltar „ konden in raken, de zelve niet te min veel zekerder was en vry minder koſtte, dan de vrachten door Duitſchlandt, allerwegen met ſoldaten bezet zynde; dat men voor het overige des „ keizers misnoegen geenzins te vrezen hadt; dat „ het zyne onderdanen minder mogelyk was den „ koophandel met Engelandt te miſſen, dan den „ Engelſchen dien met Nederlandt; dat men zulks „ wel gezien hadt in de oorlogen met *Henrik* den „ VIII,

Wederlegging der laatſten.

1552. „ VIII, onaangezien den welken de Vlamingen „ hunne gezanten naar Londen hadden afgevaar- „ digt, om eene eenzydigheit te bewerken, en „ dat de belastingen, die hy op de Engelsche la- „ kenen zou stellen, niet bekwaam zouden zyn „ om Vlaanderen en Duitschlandt de zelve wars te „ maken, die de zelve boven alle andere stelden; „ dat men eindelyk de schade, wegens het missen „ van den koophandel in zyn ryk, wel zou kun- „ nen vergoeden door den gene, dien men met „ Vrankryk hadt, het welk met vermaak de handt „ zou lenen tot het oprechten van markten te „ Southampton, om die van Vlaanderen en „ Duitschlandt in den grondt te helpen". Men voegde daar by „„ Dat de markten van Brugge, van „ Antwerpen en van Frankfort niet dan de Neder- „ landen en het Duitsche Ryk gemak toebragten, „ in plaats dat Southampton gansch Europa, en „ zelfs alle gewesten der wereldt, aan de handt zou „ leggen; dat het eilandt van Groot-Britannië „ van het Westen en Zuiden grenste aan de drie „ rykste provincien van Vrankryk: Bretagne, „ Normandië, en Guiënne; dat het niet verre „ van Spanje af lag, en dat men daar ligtelyk uit „ Genua en Lombardië kon aanlanden; dat het „ van den kant van het Oosten en Noorden Pruis- „ sen, Denemarken en Noorwegen hadt, die „ geen gemakkelyker scheepvaart hadden". Men herhaalde vervolgens de voordeelen, die de Engelschen zouden vinden by eene oprechting, welke hen de koopwaaren uit de eerste handt zouden doen hebben, in plaats van de zelve uit die der Vlamingen te krygen, welke de zelve in andere landen hadden wezen kopen, en ze niet dan met een merkelyk voordeel weder verkochten; dat men door deze oprechting Southampton en Hull niet alleen zou verryken, maar ook alle de zeesteden, die de aanzienlykheit van Antwerpen eerlang zouden evenaren; dat de vremdelingen, het meer hebbende op de Engelsche lakenen en tin, dan op het Vlaamsch tapytwerk en kanten, van den handel in zulke kleinigheden zouden afstappen, om in de havenen van Groot-Britannië koopwaaren van eene andere waardy te zoeken; dat zy de zelve alleen ten pryze van hun geldt zouden mede nemen, dat zich in het koninkryk zou verspreiden, naar mate dat het uit andere staten van Europa overgebragt wierdt, en dat op deze wyze de macht der Engelschen door der zelver rykdommen zou toenemen, terwyl die der naburen alle dagen iets van haren luister en mogendheit zou verliezen.

De koning verklaart zich voor de oprechting.

Alle deze bedenkingen worden gevonden in het Dagregister van *Eduard*. Hier door ziet men wat bekwaamheit deze jonge vorst gehad heeft, en met welk eene naauwkeurigheit hy de omstandigheit der zaken doorgrondde. Hy was het, die de balans deedt overslaan ter begunstiginge van de steden Southampton en Hull, om aldaar jaarmarkten op te rechten. Die van Southampton wierdt gestelt op den eersten dag na het Pinxterfeest, en moest vyf weken duren. Men verkoos dien tydt om aldus de scheepvaart in dat zachte zaisoen veiliger en aangenamer te maken; men plaatste de zelve tusschen de jaarmarkt van Bristol, die op St. Jakob gehouden wierdt, en die van Londen, de welke kwam op den dag van St. Bartholomeus. Men besloot, dat de afkondiging daar van openthyk door het gansche koninkryk zou gedaan worden, en voornamentlyk in plaatsen, daar de meeste aanvaart was. Al de wereldt wierdt 'er by de daar aangelagene voorrechten toe genodigt.

Reglementen om de zelve te doen slagen.

De zelve waren: I. Niemandt mogt op de zelve vast gehouden worden, om wat oorzaak het ook zou mogen wezen, ten ware hy schuldig was aan hoog-verraadt, moordt, of wederspannigheit; en men stelde rechters aan om deze voorrechten te handhaven. II. Men verklaarde, dat de koopwaaren aldaar slechts de helft van de gewone rechten, die in de andere plaatsen des koninkryks geheven wierden, zouden betalen. III. Men verboodt aan alle de vaartuigen van de havens, die tusschen Southwales en Essex leggen, van in dien tydt ergens heen te varen dan naar Southampton, om de kooplieden dus barken aan de handt en gereed te doen hebben, die af en aan voeren. IV. Men beval aan die van Hampshire, Wiltshire, Sussex, Surrey en Kent alle hunne waaren te markt te brengen, met verbodt van ze, gedurende de zelve, in hunne winkels te verkopen; en de koning boodt die van Southampton geldt aan, zo zy het benodigt mogten zyn, om hunne magazynen te voorzien. De jaarmarkt van Hull wierdt in de herfst, doch de juiste dag daar van niet vast gestelt. Alleen wordt 'er gezegt, dat men van den eenen kant alle de noodzakelyke omzichtigheit zou gebruiken om de jaarmarkt van Stowbridge geen nadeel toe te brengen, en van de andere beloofde men een tydt te zullen bepalen, wanneer de schepen voor het vriezen konden henen gaan. 1552.

Waarom dit oogmerk niet wierdt uitgevoert.

Dit zo wel overleide ontwerp, waar uit de natie zo grote voordeelen hoopte, wierdt niet ter uitvoeringe gebragt. De vloot, reets naar Antwerpen vertrokken zynde, en welke men niet dan met een klaarblykelyk nadeel terug kon ontbieden, verplichtte den Raadt de uitvoering daar van tot het volgende jaar uit te stellen. Een groter hinderpaal, door des konings overlyden in den weg gekomen, stremde zulks voor de twede maal, en het huwelyk van de koninginne *Maria* met *Philips* den II hielp dezen nutten toeleg geheel en al in duigen. *Philips* kantte zich daar tegen aan, ter oorzake van het nadeel, dat de Nederlanden daar by te lyden hadden, en trachtte zelfs de maatschappy van den *Stillyard* weder op te rechten. Doch hy kon dit niet te boven komen. De koningin, zyne echtgenoot, door zyne gebeden bewogen zynde, stelde alle hare vertogen daar toe in het werk, zonder iets te winnen, en wilde zich van hare oppermachtigheit niet bedienen, uit vreze van het volk te vergrammen.

Vervolging tegen de onrechtmatige berinen van de goederen der krone.

Ondertusschen deden de gevolmachtigden, van welke wy boven gesproken hebben, arbeidende om des konings inkomsten vast te stellen, naauw onderzoek naar de genen, die de goederen van de krone onder zich hadden gesleept. De grootste mistlagen waren begaan in het bekomen, of in het vervremden der kerkelyke goederen, en men beschuldigde de onderzoekers * daar het grootste deel aan gehad te hebben. Vele der zelven wierden in de Gesternde Kamer in zeer zware geldboetens verwezen. Naardien de zelve byna alle vrienden of aanhangers van den hertog van Sommerset waren, hieldt men den hertog van Northumberlandt verdacht van hen dit onderzoek gebrouwen te hebben, en het volk sprak 'er van als van eene vervolginge. In dit tyds gewrigt was het, dat Mylord *Paget* van de ridderorde berooft, en kort daar na, op de beschuldiging, dat hy zich van des konings erfgoederen bedient hadt, tot eene geldboete veroordeelt wierdt: doch dit schenden strekte hem tot eere, dewyl men het zelve aanzag als een gedenkteken van de onverbrekelyke trouwe voor den hertog van Sommerset.

* *Visiteurs*

Schulden der koning.

De koning, die begeerde, dat zyne schulden zouden vereffent worden, hadt den Raadt voorgeslagen om een gedeelte van de aan zyn erfgoedt valt gehechte kerkelyke goederen te verkopen, ten einde de zelve mogten voldaan worden. Zy be-lic-

1552. liepen, volgens zyn Dagregiſter, op meer dan drie millioenen. Hy hadt zich liever in ſchulden willen ſteken, dan belaſtingen op het volk heffen, dat reden meent te hebben de zelve in tydt van vrede te weigeren, en in tydt van oorlog daar over mort. Men merkt aan, dat deze vorſt, door zynen Raadt gemachtigt zynde, een gedeelte van deze ſomme hadt geleent van een berucht bankier te Antwerpen, met welken men overeen was gekomen wegens de renten tegen veertien ten honderd, en men betaalde hem van tydt tot tydt een gedeelte van zyn kapitaal. Dit waren de bezigheden in den jare 1552 in Engelandt. Laat ons nu zien wat in Schotlandt en Ierlandt omging: vervolgens zullen wy van de zaken van Vrankryk en Duitſchlandt ſpreken, waar van het verhaal in onze Geſchiedeniſſe te pas komt.

Thuanus. Burnet. Afſtandt van den grave van Aran.

Wy hebben boven geſproken van de lafhertigheit des graven van Aran, om van het onderkoningſchap af te ſtaan, en van de beweegmiddelen, die hem daar toe aanzetten. De acte daar van in Schotlandt gepaſſeert, en door de jonge koninginne en der zelver mombers in Vrankryk bekrachtigt zynde, op de wyze, als wy boven gezegt hebben, wierdt de zelve plegtiglyk gelezen in het Parlement, dat men vervolgens te Edenburg hieldt. Hier gaf de graaf van Aran den degen, den ſcepter en de kroon over in handen van *Clutin d'Oyſel*, afgezant van Vrankryk, en gevolmachtigde van de jonge koninginne, de welke terſtondt deze tekenen der koninklyke macht ſtelde in handen van de koninginne weduwe, volgens de order, in zyne volmacht vervat. Deze vorſtin ontfing de zelve met blydſchap: de gunſche vergadering wenſchte haar daar geluk mede, en droeg haar den tytel van regentinne op, dien de zelve aannam. Men deedt zulks overal uitroepen, en zy reedt dwars door de ſtadt onder de toejuiching des volks, om naar het paleis te gaan, dat in de voorſtadt ſtondt, terwyl de graaf, van het onderkoningſchap ontbloot zynde, zich nevens de anderen onder het volk mengde. Een nieuw ſchouwſpel, zeggen de Schotſche geſchiedſchryvers, eene vrouw door de Staten des koninkryks voor regentinne verklaart te zien. De koningin *Margareta* hadt echter reets het zelve voordeel behaalt op den hertog van Albanië. De koning van Engelandt deedt in dien tydt voor *Margareta*, het geen die van Vrankryk in dezen voor *Maria* uitwerkte: want de Schotten wyten het deze twee koningen, een zodanig beſtier, dat tot dien tydt toe by hen onbekend was geweeſt, te hebben ingevoert. Evenwel kon de nieuwe regentin niet uitwerken, dat men haar ſtelde in de bezittinge van de ſterkte van Edenburg. Deze natie, yverzuchtig voor hare vryheit, vreeſde, dat indien de jonge koningin kwam te ſterven eer ze getrouwt was, Vrankryk, met behulp van de koninginne weduwe, zich meeſter van het koninkryk mogt maken, en weigerde haar eene plaats over te leveren, die daar van niet alleen de ingang, maar ook de ſleutel was. Het Parlement vertrouwde de bewaring daar van aan den ridder *Areskin*, hem daar voor verantwoordelyk ſtellende, en verbiedende, de zelve aan iemandt, wie het ook zou mogen wezen, over te geven, zonder daar toe uitdrukkelyk bevel van het Parlement ontfangen te hebben.

De beſtiering van het ryk wordt de koninginne moeder opgedragen.

De aartsbiſſchop van St. André maakt eene zamenſpanning tegen haar.

Weinig tyds na de beveſtiging van de regentinne genas de aartsbiſſchop van St. André van zyne waterzucht. Naardien hy niet kon leven in een afgezonderden ſtaat, waar toe hy zich gebragt zag door de afzetting van den grave van Aran, onder wiens name hy het koninkryk regeerde, maakte hy een machtigen aanhang, om het gezag wederom in handen te krygen. Hy wikkelde daar in de geeſtelyken, en alle de genen, die Vrankryk niet toegedaan waren. Zyne zamenrotting was talryk: doch by geluk voor de koninginne wierp zich in dien tydt eene andere op, die zich tegen de eerſte aankantte, en niet min aanzienlyk was; ten minſte kon zy de balans naar hare zyde doen overſlaan, met zich by de zelve te voegen, gelyk het ook gebeurde. De genen, die deze twede party uitmaakten, haatten den aartsbiſſchop en de geeſtelykheit, die zich voor hem verklaart hadt, en eiſchten eene hervorming in den ſtaat, zo wel als in de kerke. De prioor van St. André, natuurlyke zoon van den koning van Schotlandt, was aan hun hooſdt: een man, die zo gematigt was, als de aartsbiſſchop heftig, en zo groot een vriendt van de hervorminge, als de andere de zelve haatte. Dit hadt den geeſtelyken de party des eerſten doen aannemen, en de Hervormden aangezet om de belangen des tweden te handhaven. De prioor verplichtte die van zyne party het gezag der regentinne te erkennen; het zy door eene beweging van gewiſſe, of door eene beweegreden van ſtaatkunde. De regentin van hare zyde nam ze onder hare beſcherminge; of door eene beweging van erkenteniſſe en edelmoedigheit, of door redenen van eigen belang. Zy waren de regentinne getrouw, en zy behandelde hen van haren kant met zeer veel zachtzinnigheit. Zy boden haar hunne dienſten aan tegen de zamenrotting van den biſſchop van St. André; bewilligden in het vervolg, dat de kroon en de koninklyke ſieraden den Dauphin van Vrankryk zouden toegezonden worden, als hy met de jonge koninginne getrouwt was *, en beloofden zelfs, het oogmerk der koninginne, om Vrankryk en Schotlandt tot een koninkryk te maken, te zullen begunſtigen (a). Al de vergelding, die zy daar voor verzochten, was de vryheit van hun gewiſſe, en het verlof van onder hen leeraars te mogen hebben van hunnen Godsdienſt, tot onderwyzinge van hunne familien. Men nam hunne aanbieding aan, en ſtondt hun verzoek toe. Zy kregen zelfs veel deel in het ryksbeſtier. De regentin, onderſteunt door hun vermogen, verachtte de zamenſpannelingen, en zich van hunne raadgevingen bedienende, regeerde zy den ſtaat met voorzichtig- en gematigtheit tot op de te rug komſt van de koninginne, hare dochter.

* in den jare 1558.

Zy ſtelt tegen hem den prioor van St. André met de party der Hervormden.

De regentin ſtaat hen de oeffening van hunnen Godsdienſt toe.

De hervorming nam in Ierlandt toe door hulp van de nieuwe kerkvoogden, die men in het begin dezes jaars uit Engelandt derwaarts hadt gezonden. *Goodaker* was tot aartsbiſſchop van Armach benoemt, in plaats van *Dowdal*, die den ſtel door zyne vlucht open hadt gelaten; en *Bale* was bekleed met het bisdom van Oſſeri. Zy gingen beide naar Ierlandt over, en wierden ten zelven tyde, op den 2 February, in de hoofdkerk van Dublin, door den aartsbiſſchop aldaar, ten overſtaan van de biſſchoppen van Kildare en Down, ingewyd. In het begin was 'er zwarigheit hoe zulks zou geſchieden. Het nieuwe voorſchrift aangaande deze plegtigheit was in Ierlandt nog niet aangenomen, en de aartsbiſſchop wilde hen beveſtigen naar de oude Roomſche kerkgebruiken, hoewel hy zelf Proteſtantſch was: doch *Bale* kantte zich daar ſterk tegen aan; en omaangezien de inſchikkelykheit van *Goodaker*, die zich aan het ou-

Cox. Warre. Burnet.

Verheffing van *Goodaker* en *Bale*.

(a) Wel te verſtaan byaldien de jonge koningin by den Dauphin kinderen hadt gehad.

1552. de gebruik wel wilde onderwerpen, moest men het voor den wederstandt van *Bale* opgeven, en de plegtigheit verrechten naar het nieuwe voorschrift. De laatste was een yveraar voor den Hervormden Godsdienst, verstandig, en zou de eerste kerkbedieningen waardig geweest hebben, byaldien hy een gematigden yver en beschaafder geleerdheit hadt gehad. Die gebreken beletten hem, dat hy tot eenige kerkelyke waardigheit in Engelandt verheven wierdt: doch zyne verdiensten deden hem tot die van Ierlandt benoemen. Hy vondt aldaar het bisdom, waar mede men hem voorzien hadt, in eene volslage onkunde, en gedompelt in bygeloovigheit. Hy verzuimde niets om het zelve daar uit te helpen: doch de doodt van *Eduard* fluitte den voortgang van dezen kerkvoogdt, als ook dien van andere hervormers.

Zy worden volgens het nieuwe formulier ingewyd.

Herstelling van den grave van Kildare.

Dit jaar was gelukkig voor het huis van *Kildare*. Wy hebben gezien de misdaden, of ongelukken, van dit geslacht onder *Henrik* den VIII, die toeleg hadt het zelve uit te roeien. Meest alle verloren zy het hoofdt: daar bleef niemandt over dan een, die zeer jong was, welke op eene wyze, als wy gezegt hebben, door des zelfs vrienden behouden wierdt. Hy ontsnapte de rechtvaardigheit of wreedheit van *Henrik*, en wierdt door de goedertierenheit van *Eduard* in het grootste gedeelte van de goederen dezes huizes, een der rykste en oudste van Ierlandt, herstelt. Hy nam nochtans den tytel van graaf van Kildare niet weder aan, en verkreeg den zelven eerst twee jaren daar na door de koninginne *Maria*, die hem daarenboven tot baron van Offali verhief.

Verdeeling van het graafschap Thomond.

Het graafschap Thomond wierdt in dit jaar in drieën verdeelt. *Donough*, hoofdt van het geslacht, voerde 'er den naam van: doch het zelve wierdt hem door zynen oom *Daniel O-Brian* betwist, aan wien *Henrik* de VII het leen daar van voor zyn leven hadt gegeven, en, mits dat 'er geen wederkering † geschiedde, na des zelfs doodt aan *Donough*. De onderkoning schikte het tusschen hen. Hy maakte drie gedeelten van de landgoederen, waar van hy 'er een voor den koning nam, een aan *O-Brian* gaf, en het andere voor *Donough* liet, met den tytel van Thomond.

† *Reversion.*

Krygsverrichtingen van den onderkoning tegen de oproerigen.

Het overige van het jaar verliep met ontmoetingen, die des konings party hadt met de oproerige Ieren, waar van de uitslag niet altoos de zelve was. De ridder *Bagnal* raakte handgemeen met *Mak-Murough*; het gevecht was hardnekkig; de kans onzeker, en het verlies van beide kanten gelyk. Het slaagde de bezetting van Athlone gelukkiger, die, na dat ze een gedeelte van des vyands landt hadt afgelopen, met een ryken buit weder te rug kwam. De onderkoning keerde weder in de provincie van Ulster, en deedt Belfast verschanssen: doch kon zyne andere voornemens niet werkstellig maken, om dat de baron van Dunganon, die hem eene versterking van manschap zou aanbrengen, niet opkwam. Het was zyne schuldt niet: hy wierdt daar in belet door zynen broeder *O-Neal*, de welke, zonder zich te bekreunen aan het verdrag, dat hun vader, de graaf van Tyrone, in het voorgaande jaar gemaakt hadt, den baron van Dunganon by nacht in zyne legerplaats aantastte, en des zelfs troepen ter neder hieuw. De onderkoning, op dezen bystandt niet meer staat kunnende maken, was genoodzaakt weder naar Dublin te keren, alwaar hy brieven ontfing, welke de ridder *Knoles* hem uit des konings name overhandigde.

Dit diende om hem kennis te geven van een toeleg op Ierlandt, dien de koningin van Schotlandt hadt gesmeed, ondersteunt zynde door de hoofden des lands, met welke zy heimelyke verstandhouding hadt. Deze zamenspanning was ontdekt door de wakkerheit van de bestieriter der Nederlanden, die *Eduard* het paket overzondt, dat de regentin, rakende deze zamenzwering, naar Vrankryk hadt afgevaardigt, en dat de bezetting van Vlaanderen op den weg van Boulogne naar Parys onderschept hadde. De koning zondt het zelve paket aan den gouverneur, ten einde hy op zyne hoede ware. Hy zag uit de brieven van de koninginne van Schotlandt, dat zy het eens was met de hoofden der stammen van de provincie van Ulster, dat die oproerigen haar belooft hadden de wapenen te zullen opvatten zo haast als zy de Schotsche en Fransche schepen in het gezicht kregen, en dat zy de brieven, welke onderschept waren, geschreven hadt, om by deze kroon aan te houden, dat hare machten mogten zamengevoegt worden. Men vindt in het Dagregister van *Eduard*, dat de regentin den zoon van *O-Connor* reets in Ierlandt hadt doen overgaan, om de zamengezworenen van hare beschermingе te verzekeren, en twee jaren te voren hadt ze den koning van Vrankryk verzocht, *Montluk*, bisschop van Valence, die toen wegens den Franschen koning in Schotlandt zyn verblyf hieldt, derwaarts heen te zenden. *Montluk* begaf 'er zich naar toe, en in de provincie van Ulster gekomen zynde, nam hy naauwkeurig kennis van de macht der oproerigen, van hunne vestingen en van hunnen voorraadt.

1552.

Men ontdekt een toeleg, dien de koninginne van Schotlandt op Ierlandt hadt.

In dezen tydt was het, dat *O-Donel*, *O Neal*, en *O-Dokart*, alle hoofden van aanzien, het gebiedt over hen hadden. Zodanig was de wispelturigheit dezer wederspannigen, dat zy hun woordt naauwlyks een jaar lang konden houden. De ridder *Melville*, van wien wy boven gesproken hebben, maar veertien jaren oud zynde, volgde *Montluk*, op dezen toeht, en die kerkvoogdt bragt hem in den volgenden jare in Vrankryk. Hy maakt het verhaal van zyne Ierssche reize vermakelyk door het mededelen van twee gevallen, die wy uit hem zullen bybrengen. Het eerste is de ontmoeting, die *Montluk* in dit landt hadt met een Schotsch-man, *Vauchop* genaamt. Het is deze, waar van wy gewag hebben gemaakt onder de regering van *Henrik* den VIII, sprekende van de kerkvergadering van Trente, die hy hadt bygewoont. De paus hadt hem benoemt tot aartsbisschop van Armach: doch hy was het alleen met den naam *.* Deze kerkvoogdt was blind: nochtans deedt hy de Mis, en, wat meer is, hy reedt zo snel te paarde, als iemandt, en slierf te Parys in dezen jare.

De Geschriften van Melvile.

Seldzame veredeningen van Vauchop, zuttebisschop titulair van Armach.

*Titulair.

Het twede is vermakelyker, en betreft *Montluk* zelve. Deze bisschop is, door de neiging, die hy voor de hervorminge hadt, en door zyne fraaie hoedanigheden, die het hof van Vrankryk verplichtten hem in verscheide gewigtige gezantschappen te gebruiken, in de Geschiedenisse zeer bekend. Doch hy hadt ook zyne gebreken. De genegenheit tot de vrouwen was 'er een van; en deze prelaat vondt in Ierlandt een persoon, welke zyne hertstochten gaande maakte. Dit was de dochter van *O Dokart*, eenen der oproerigen, die inderdaadt zeer schoon was. Twee Engelsche monniken, welke zich in Ierlandt bevonden, bemerkt hebbende, dat *Montluk* op deze juffer verlieft was, speelden hem een poets. Zy, beducht zynde, dat hy de zelve mogt misbruiken, schikten eene Engelsche hoer in der zelver plaats. Deze, *Montluk* hier en daar betastende, vondt eene volle vleesch met vocht, dat zy meende een lekkere drank te zyn, bedrogen zynde door de heerlyke reuk, die 'er uitwaasemde. Zy kon

Aardig voorval van Montluk.

de

1552. de verzoeking niet wederſtaan, en zich niet te vrede houdende met daar van te proeven, veegde zy het ganſche boteltie uit. *Montluk* bemerkte het niet dan na dat zy het geledigt hadt; en ziende, dat zy hem den koſtelykſten ſchat afhandig hadt gemaakt, begon hy luidkeels te ſchreeuwen, het geen verſcheide perſonen in zyne kamer deedt komen, om getuigen te zyn van zyne ſchande, zo wel als van zyn verlies. Deze vocht was de koſtelykſte balzem, die in Egypten gevonden wierdt, en een geſchenk van *Solyman*, waar mede hy *Montluk* op zyn vertrek, als afgezant uit Conſtantinopel, vereert hadt. Men ſchatte den zelven op meer dan twee duizend kronen: doch de ſchaarsheit maakte dien onſchatbaar. Voor het overige vondt *Montluk* de misnoegden van Ierlandt in een al te ſlechten ſtaat om Vrankryk in hunne onenigheit in te wikkelen: zo dat deze oproer van geen gevolg was.

Koſtelyke balzem.

In dezen jare, gelyk wy zo even gemeld hebben, ontſtondt 'er wederom eene nieuwe beweging. Op de berichten, die de onderkoning gekregen, en op het gene, dat hy uit de onderſchepte brieven gezien hadt, bezag hy de veſtingen, en nam zyne maatregels ingevalle hy aangetaſt wierdt. Doch de oproerigen, geen onderſtandt hebbende, dorſten niet voor den dag komen. *O-Neal* liet niet na ſlechte geruchten aangaande het gedrag van den onderkoning uit te ſtrooien, als of hy met den oproerigen goed verſtandt zou gehouden hebben, van welk getal deze beſchuldiger miſſchien zelf was, hem dezen laſter alleen op den hals gooiende om het beſtier te ſtoren. Dus oordeelde daar van de Raadt van Ierlandt, die den beſchuldiger deedt gevangen nemen: doch hy wierdt echter eenige dagen daar na onder borgtocht, die hy verplicht was te geven, weder in vryheit geſtelt. Het was de eenigſte beſchuldiging niet, die de beſtierder moeſt ondergaan. In dien zelven tydt ging 'er een huisbediende van den grave van Tyrone, bloedverwant van *O-Neal*, naar Londen, om klagten tegen den onderkoning en den ganſchen Raadt van Ierlandt in te brengen. Niet alleen gaf men geen gehoor aan zyne klagten, maar, naardien de valſchheit daar van baarblykelyk was, zondt men hem gevangen naar den Tour.

Laſter der vyanden tegen den onderkoning geſtraft.

In deze omſtandigheit van zaken kwam 'er een hoofdt van de party, een heer van groot aanzien, zich aan den onderkoning onderwerpen. Hy wierdt genaamt *Hugh Mag-Neal Oge*, heer van Clandeboi, een yverig Roomſchgezinde, gelyk alle de anderen. Hy leide ondertuſſchen den eedt van getrouwheit af, en bewilligde, dat zyne goederen wierden verbeurt verklaart, indien hy zynen eedt door eene nieuwe oproerigheit mogt verbreken. Dit was de ſtraffe, by acte van het Parlement van Ierlandt daar toe geſtelt. Men gaf hem verlof drie prieſters ten zynen huize te hebben, zo voor zich, als voor zyn huisgezin, en de koning gaf hem de abdy van Carrifergus.

Onderwerping van den heere van Clandeboi.

Ierlandt wierdt niet alleen ontruſt door de gedurige beroerten van de groten des lands; het leedt ook door de ſchaarsheit van koren. De duurte daar van was zo groot, dat zekere maat, die gemeenlyk een kroon goldt, tot op twintig kwam. Ten anderen was de ſlechte munt, alleen van koper zynde, welke in het koninkryk in zwang ging, den koophandel zeer ſchadelyk. Men trachtte die twee gebreken te verhelpen, met koren te doen aanvoeren, en den prys der geldſpeciën te verlagen, welke men op hare rechte waarde bragt.

Slechte munt in Ierlandt wordt verbeterd.

Doch de beroerten waren nergens door te ſtillen, en men kon deze vreemde natie niet tot gehoorzaamheit brengen. Men zag dagelykſch zamenrottingen en moorden onder hen, en die barbaren voerden krygh tegen elkander, wanneer zy zich niet ſterk of eendragtig genoeg bevonden om de Engelſchen het hoofdt te bieden. Zodanig was de tweeſpalt in de familie van den graave van Tyrone door den wrevel van zynen zone *Sbane O-Neal*; zodanig was de nieuwe twiſt, welke den graaf van Thomond en des zelfs oomen; onaangezien het vergelyk, dat door den onderkoning gemaakt was, in verdeeldheit bragt. De zelve was zo bloedig, dat de graaf, na dat 'er eene plaats, die hy niet hadt kunnen houden, verovert was, door eenen van zyne oomen in het kaſteel, waar in hy de vlucht hadt genomen, doorſtoten wierdt. Zyn zoon, *O-Nagher*, volgde hem op. Zodanig waren ook de verſchillen, die de familien van *Teig Roe O-Maghlin* tegen elkander ophitſten, waar van het hoofdt, *O-Neal Mak-Filemy*, zynen bloedverwant vermoordde. Hy wierdt daar over niet lang daar na geſtraft door den baron van Delvin, die de benden der bezetting van Athlone geboodt, met welke die moordenaar handgemeen raakte, en den ſlag met het leven verloor. Zodanig was eindelyk de tweedragt, die de familie van *Richard Burk* tegen die van *Thomas*, in de provincie van Connacie, deedt opſtaan, die niet eer dan met de gevangeniſſe van *Richard* eindigde, welke in het gevecht, waar in honderd en vyftig van de zynen ſneuvelden, gevangen wierdt. *John Burk* wierdt naderhandt door den grave van Clanrickard aangetaſt, die hem in zyn kaſteel bezet hieldt, daar hy hem, zonder den byſtandt, dien *O-Brian* hem toebragt, zou hebben laten omkomen: doch deze noopte den grave het beleg op te breken. Deze gevallen en binnenlandſche oorlogen vielen eerſt voor in den jare 1553: doch wy hebben de zelve na vervolg bygebragt, om daar niet wederom van te ſpreken in het gene ons nog overig is van *Eduards* regeringe te ſchryven.

1552.

Voor dat wy den draadt daar van hervatten, zullen wy het vervolg gaan zien van de zaken van Duitſchlandt, van de kerkvergadering van Trente, en van de gebeurteniſſen van Vrankryk, zynde onafſcheidelyk van malkander, en hoedanig de zelve waren in den tydt, daar de Geſchiedenis en het leven van *Eduard* eindigt.

Na de overgave van Maagdenburg, waar van wy het verdrag, dat in het licht gegeven wierdt, boven hebben bygebragt, en de geheime artykelen, waar omtrent *Maurits* het onder de handt eens was, ging deze keurvorſt voort zyne maatregels te nemen ter uitvoeringe van zyn groot oogmerk. Zyne ſtaatkunde was zo doorſlepen, zyne veinzery zo groot, en al zyn handel zo bedekt, dat hy den keizer en de kerkvergadering van Trente een radt voor de oogen draaide; en deze Arguſſen, die meer dan honderd opgeſperde oogen op hem hadden, in ſlaap gewiegt hebbende, voerde hy met een verwonderlyk geluk uit, het gene door hem met eene byzondere voorzichtigheit ondernomen was. Hy bragt een leger op de been in hun gezicht, zonder dat zy het bemerkten; deedt het zelve op hunnen bodem overwinteren, zonder dat zy het beletten; en zich aan het hoofdt van deze benden ſtellende, zag hy zich in ſtaat om den keizer wetten voor te ſchryven, voor dat hy van zynen aantocht verwittigt was. Hy dwong hem de vlucht te nemen; de vryheit aan zynen ſchoonvader weder te geven, en den Proteſtantſchen Godsdienſt in Duitſchlandt te herſtellen; de twee beweegmiddelen van het opvatten der wapenen door hem, en teffens de twee

Sleidanus. Thuanus. Burnet. De Gedenkſchriften van Melville.

De keurvorſt *Maurits* misleidt den keizer en den aanhang der Roomſchgezinden.

1552. twee ſtoutſte krygsdaden, die men miſſchien ooit zag uitvoeren.

Hy leide zyne benden in de winterkwartieren in het gebiedt der Roomſchgezinde vorſten, onder voorwendſel van de ſoldy, die den krygsknechten voor het beleg van Maagdenburg, dat hy in ſchyn zo voordeelig voor het Ryk en den ouden Godsdienſt geëindigt hadt, moeſt betaalt worden. Ten anderen wachtten de officiers der troepen, die de burgery van deze ſtadt hadt afgedankt, alleen naar zyn bevel, om de zelve weder byeen te verzamelen. Hy hadt zyn verdrag gemaakt met den koning van Vrankryk, en men hadt tot uitvoering van het zelve wederzyds borgen geſtelt. *Albert*, markgraaf van Brandenburg, ging zelf naar Vrankryk, om den aantocht der le-
* *Diverſen.* gers, die eene machtige afwending * in Lotharingen moeſten maken, te verhaaſten, en de ganſche winter verliep met bewegingen en onderhandelingen. Men zegt, dat *Maurits* zelf by den landgrave ging; dat hy hem volſtrekt zyn woordt gaf om alles te wagen, tot bewerkinge van het ontſlag van hunnen vader, en dat hy hen daar toe overreed hadt.

Wat omzichtigheit men ook gebruikte om al dezen heimelyken handel te ontdekken, was het echter onmogelyk, dat de Roomſchgezinde ſtaten des Ryks daar ten minſte geen groten achterdocht van kregen. Zy ſchreven daar over aan den keizer, en klaagden met een over het krygsvolk van *Maurits*, het welk hen niet minder verdacht dan laſtig was. *Karel* de V deelde hunne vertogen mede aan zyne twee voornaamſte ſtaatsdienaars, den hertog van Alva en den biſſchop van
† *Granvelle.* Arras †. De eerſte wilde, dat men de zekerſte zyde zou kiezen; namentlyk, dat men den hertog van Saxen aan het hof zou ontbieden, ten einde hy verplicht wierdt zyn gedrag zo wel te rechtvaardigen, dat 'er geen kwaad vermoeden omtrent hem overbleef. De andere meende, dat dit mistrouwen, op geen de minſte bewyzen gegrond zynde, den keizer niet alleen onwaardig, maar zelfs zyne belangen nadeelig was. Hy zeide, dat *Maurits* zich daar mede gehoont zou achten, en dat zulks, met hem zodanig eene reden tot ongenoegen te geven, het middel was om hem gevaarlyke beſluiten in te boezemen, of, met hem te doen erkennen, dat hy daar toe bekwaam was, het zelve hem in de gedachten te geven. Hy voegde daar by, dat 'er niets te vrezen was, dewyl hy beide de geheimſchryvers van dezen keurvorſt zeker jaargeldt gaf, de welke hem van alle de handelingen van hunnen meeſter onderrechtten, en dat voor het overige eene diergelyke zamenzwering veinzery vereiſchte, en eene geſlepenheit, die niet in dronkaards, als de Duitſchers zyn, te vermoeden was. Dus drukte hy zich uit. De keizer koos tuſſchen die twee gevoelens een middelweg: hy ſchreef aan *Maurits* de klagten, die hem voorgekomen waren wegens de inlegering der troepen op den bodem der Roomſchgezinde vorſten, en eiſchte rekenſchap, waarom hy dit leger, na dat de oorlog geëindigt was, op de been hieldt. De keurvorſt ſchreef hem tot antwoordt, dat de genen, die over de inlegering klaagden, zich zelven het nadeel, dat zy 'er by leden, te wyten hadden; dat hy de ſoldaten moeſt geven geldt, of huisveſting; dat het volk niets hebbende willen betalen, hy genoodzaakt was geweeſt zyne troepen op het platte landt te laten overwinteren, en dat hy geen ander oogmerk hadt, dan om zich wegens de inlegering, welke men het krygsvolk moeſt geven, van zynen plicht te kwyten.

Verſchillende gevoelens van den hertog van Alva en van *Granvelle* raakende *Maurits*.

Gedrag des keizers.

Antwoordt van *Maurits* op deszelfs brieven.

Aan den anderen kant, om den achterdocht, dien het keizerlyke hof wegens zyn gedrag begon op te vatten, weg te nemen, hieldt hy zich in de tegenwoordigheit der twee geheimſchryvers, die hy wel wiſt door den biſſchop van Arras omgekocht te zyn, minder achterhoudende dan ooit: zo dat hy zich van hunne verradery bediende, om den toeleg, dien zy zochten te ontdekken, verborgen te houden. Hy hieldt geen Raadt, of zy wierden 'er by geroepen; en, wat meer was, hy bragt de genomene raadſlagen met hen nog wederom in bedenkinge, naar het ſcheen, op eene zo rondborſtige wyze, dat zy het eerſt misleid zynde, men zich niet behoeft te verwonderen, indien zy vervolgens de anderen bedrogen. Zy ſchreven aan den biſſchop van Arras over alles, wat 'er voorviel, en deden hem de gevoelens, waar mede zy vooringenomen waren, ook aannemen, namentlyk, dat hun meeſter van eene onſchendbare trouwe was voor den dienſt van den keizer. 1552. Fynſteek van *Maurits*.

De geruchten ondertuſſchen namen aan alle Roomſchgezinde hoven van Duitſchlandt toe, dat *Maurits* in een eedgenootſchap was met de Proteſtanten; en de keizer, toen te Inſpruk den winter doorbrengende, kreeg 'er van alle kanten berecht van. Deze gedurige waarſchouwingen hielpen zyn vertrouwen, waar in hy veilig beruſtte, aan het waggelen, en verplichtten hem den keurvorſt te ontbieden om zich te komen rechtvaardigen. Dit geſchiedde in eene zo gevaarlyke omſtandigheit, dat *Maurits* al zyne doorſlepenheit en ſtandvaſtigheit van noden hadt. Hy verriedt zich, met den minſten wederſtandt te betuigen tegen de bevelen van den keizer; hy ſtelde zyne vryheit en zyn leven in gevaar met de zelve te gehoorzamen. Doch wie redde zich ooit behendiger uit zulk eene gevaarlyke zaak? Hy maakte zich gereed tot de reize naar Inſpruk, en deedt twee van zyne voornaamſte Raadsheeren †† vooraf gaan, die hy zondt in hoedanigheit van afgezanten, om voorlopers te wezen, zo wel als borgen, van zyne komſte. Hy beval hen echter, hem op de grenzen van Beyeren af te wachten, en van daar hun volk te zenden naar Inſpruk, om voor hem een huis te huren, en het zelve met den noodzakelyken huisraadt te voorzien. Weinig dagen daar na vertrok hy te poſt, met weinig volk verſelt, en met zich nemende eenen der geheimſchryvers, dien de biſſchop van Arras door geldt hadt gewonnen. Dit was om door zyn vertrouwen en door zyne bereidwilligheit zyne onſchuldt en zynen yver te betuigen, en om de gemoederen, zelfs der achterdenkendſte, allen twyffel te benemen: want hoe was het te geloven, dat die vorſt kwade oogmerken hadt, daar men hem door huisgenoten, die de beſpieders van het keizerlyke hof waren, zag dienen? Ondertuſſchen hadt hy de officieren van het leger, wier trouwe hem bekend was, goede bevelen gelaten, om hunne troepen in ſtaat te houden, en hem van vry naby te volgen, om hem, in dien het de noodt vereiſchte, te hulp te komen.

De keizer ontbiedt hem.

†† *Carlewitz* en *Mordyſen*.

Hy begeeft zich op weg.

Zyne ſlimheit om den keizer te misleiden.

Zo als hy dus met grote dagreizen voorttrok, veinſde hy pyn in de zyde te krygen, dat hem onderweeg deedt ſtil houden. Hy vaardigde den geheimſchryver naar den keizer af om hem daar van te verwittigen, en om hem te verzekeren wegens het ongeduldt, dat hy hadt, om zyne reis te vervorderen. De vaardigheit, die hy hadt aangewend; het weinig gevolg, dat hem verſelde, en de boodſchapper, dien hy zondt, een loontrekker van het hof, lieten niet toe aan de oprechtheit van zyne betuigingen te twyffelen. Aan den

Hy veinſt onpaſſelyk te zyn.

1552. den anderen kant ſcheen zyne onpaſſelykheit zo natuurlyk, dat de zelve, wel verre van hem verdacht te maken, diende om zynen yver, welke hem, ten koſte van zyne gezondheit, aan eene zo moeielyke afmatting hadt bloot geſteld, meerder te doen achten. Dus verdwenen alle kwade gedachten op de aankomſt van een poſtloper, wien men volkomen geloof gaf; en de keizer liet eene zo goede tyding overbrengen aan de kerkvergadering van Trente, om de zelve geruſt te ſtellen wegens de bekommerniſſe, ontſtaan uit de gerucht-ten van eene zamenzwering tuſſchen de Proteſtantſche vorſten. *Maurits* ging echter niet verder. Hy verſchoonde zich wegens zyne onpaſſelykheit, die hem verplichtte weder te rug te keren, en vulde den brief, dien hy daar over aan den keizer ſchreef, met zo veel onderdanige en eerbiedige verzekeringen, dat *Karel* de V, overtuigt zynde, dat zulks van herten was, weder tot zyn eerſte vertrouwen kwam, en niet meer twyffelde aan de oprechtheit van den keurvorſt.

De keizer en de kerkvergadering van Trente worden daar door misleid.

De kerkvergadering van Trente hadt 'er het zelve gevoelen van, wanneer ze wiſt, dat de afgezanten en de Godgeleerden van dezen vorſt op weg waren, om zich mede op die vergadering te laten vinden. Men heeft gezien, wat uitſtel hy omtrent dit gezantſchap verzocht; wat uitvluchten hy rakende het zelve gemaakt heeft, daar toe niet willende beſluiten dan onder voorwaarden, die de vergadering meende haar gezag beledigend te zyn. Om eene volſlage onderwerping te tonen aan des keizers wille, die deze bezending aandrong, deedt hy zyne gezanten vertrekken, en beval *Melanchthon* en de andere Godgeleerden hen met kleine dagreizen te volgen, tot dat hy den vrygeleibrief bekomen hadt, om welken hy aanhieldt, tot veiligheit van hunne perſonen. De gezanten, te Trente aangekomen zynde, verzochten de overziening van de artykelen, die reets beſlift waren. De keizerlyke ſtaatsdienaars en de biſſchoppen wilden, dat men hen heuſchelyk zou ontfangen, en de aartsbiſſchop van Toledo ondersteunde krachtig hunne gevoelens. De gezanten van den paus kantten zich terſtondt daar tegen aan, doch gaven zich eindelyk aan de vertogen van den aartsbiſſchop over, en de vergadering leverde eene verklaring in, waar in de welvoeglykheit, zonder dat men de zaak ter deeg aantaſte, behouden wierdt. Deze behelſde, dat hoewel de kerk verboden hadt eenigen handel met openbare ketters aan te gaan, men echter, uit een grondbeginſel van liefde, die boven alle wetten gaat, raadzaam hadt gevonden, de gezanten der van de Roomſche kerk afgeſcheidene vorſten gunſtelyk te ontfangen. De keizerlyken verzochten de gezanten van *Maurits* zich daar mede te vergenoegen, en alleen by trappen hun oogmerk zien te bereiken, hen verzekerende, met hen te zullen aanſpannen tot vernedering van den paus, en hunne voorſlagen te ondersteunen, indien zy anders zorg droegen, om de eerwaardigheit der kerkvergadering niet te na te komen. Zy konden evenwel het paspoort, dat de keurvorſt verzocht gelykvormig met dat van Baſel, voor hen niet verkrygen.

Hy doedt zyne gezanten naar het Concilie vertrekken.

Verklaring van de vergadering nopende de gezanten der Proteſtantſche vorſten.

De pauſſelyke gezanten hebben een afkeer van het Concilie van Baſel.

De pauſſelyke gezanten hadden zo groot een afkeer van deze vergadering, die den pauzen niet gunſtig was geweeſt, dat alleen de naam daar van hen vreze aanjoeg. Zy wachtten zich wel de voorbedingen van het vrygeleide, dat openbaarlyk tegen de onfeilbaarheit der pauzen aanliep, goed te keuren, doende namentlyk de beſliſſing der geloofsartykelen eeniglyk afhangen van de heilige Schriftuur. Men verzuimde niet de gezanten, die van *Maurits* gelaſt waren op het vrygeleide aan te dringen, te horen. Men gaf hen gehoor in eene byeenkomſt †, die ten naaſte by van eene zitting * zo veel verſchilt, als een Comittée van een Parlement, en waar in men alleen de ſtoffen, die te verhandelen ſtaan, op order brengt, om vervolgens in de zittingen beſlift te worden. Zy begonnen hunne aanſpraak met deze eertytels: *Zeer eerwaarde en zeer machtige Vaders en Heeren.* Voor het overige was hun compliment vry koel, en kwam meeſt uit op het verzoek van een vrygeleide. Men weigerde hen zodanig een, als zy eiſchten, te geven, hen een eenvoudigen vrygeleibrief aanbiedende, tot beveiliginge van hunne perſonen. De Wirtembergſche en Straasburgſche Godgeleerden namen den zelven aan, en gingen naar Trente. *Maurits*, die een geheel ander oogmerk hadt, als de keizer zich voorſtelde, droeg wel zorg de zyne daar in te doen genoegen nemen; en dit was het voorwendſel om hen onderweeg aan te houden. De oorlog, dien hy kort daar na aan den keizer verklaarde, deedt de anderen te rug komen, en de vergadering afbreken. De paus was 'er niet bedroeft over. Hy hadt bericht gekregen van het beſluit, door den keizer genomen, van de Vaders te Trente den zelven yver in te boezemen, als die van Baſel betuigt hadden, en om zyn gezag in het werk te ſtellen, ten einde dat van den paus binnen zyne oude palen weder gebragt wierdt. Over deze tydinge verzet zynde, ging hy een eedgenootſchap aan met Vrankryk, en ſchreef aan zyne gezanten, de kerkvergadering uit te ſtellen by de eerſte gelegenheit, die daar toe maar de minſte aanleiding gaf. Zy verzuimden niet zich van die van den oorlog te bedienen, en de zittingen voor twee jaren op te ſchorten (a). Dus weten de pauzen uit de onluſten, welke de wereldlyke vorſten verlegen maken, hun voordeel trekkende, wel, hoe zy zich in die omſtandigheden gedragen moeten, om der zelver macht, altoos tegen de hunne gekant, te verzwakken.

1552.

Congregatie * Seſſie.

Aanſpraak der gezanten van *Maurits* aan de kerkvergadering.

Maurits doedt zyne leeraars onderweeg blyven.

Verſchuiving van het Concilie.

Ondertuſſchen leide *Maurits* het masker af. Wedergekeert zynde gaf hy bevelen om zyne troepen byeen te zamelen; monſterde de zelve, en gaf zynen toeleg door een openbaar verdedigſchrift te kennen, zynde gegrond op deze beweegredenen, namentlyk: de vrylating van den landgrave, de herſtelling van den Proteſtantſchen Godsdienſt, en de verdediging van de Duitſche vryheit. *Albert*, markgraaf van Brandenburg, gaf 'er een in het licht, dat vry wat heviger was. Hy klaagde over den keizer en des zelfs ſtaatsdienaren, die Duitſchlandt door wrede plakkaten en baldadige legerbenden verdrukten; zeide, dat men gene ampten dan door vremdelingen bekleed zag; dat het voornaamſte in handen was van een nar, zonder geboorte †, wiens grootſte verdienſten beſtonden in de kleinachting, die hy hadt voor de Duitſche natie. Dat de keizer zelf deze onwaardige behandelingen ſtyfde, met zyne goedkeuring daar toe te geven, en dat men ſedert onlangs een boek hadt gezien, dat van de Duitſchers ſprak als van een veracht en barbariſch volk, waar van de naam naauwlyks bekend was; dat men dit boek ondertuſſchen met voorrecht * van zyne keizerlyke Majeſteit gedrukt hadt. *Albert* ſchempte daar mede op de Geſchiedenis van *Lodewyk D'Avila*, en zyne byzondere gevoeligheit was gevoegt by den hoon van zyne natie. Hy hieldt zich gebelgt over het verwyt, dat die Spanjaardt hem

Maurits neemt het masker af.

Zyn manifeſt, en dat van *Albert*, markgrave van Brandenburg.

† *Granvelle*, kanceliet.

* *Privilegie.*

(a) Men hervatte de zelve eerſt weder in den jare 1562, onder paus *Pius* den V.

1552. hem in zekere plaats van zyne Geſchiedeniſſe doedt, namentlyk, dat hy zich hadt laten ophouden door de bekoortykheden van de Saxiſche mevrouwen, met welke hy ganſche dagen en nachten met danſſen overbragt, terwyl *Johan Frederik* met zyn leger aanrukte: zo dat *Albert*, die toen dat van den keizer geboodt †, verraſcht, en, zegt deze geſchiedenisſchryver, over zyne laf hertigheit geſtraft wierdt, verliezende met den ſlag ook zyne vryheit.

† in het jaar 1547.

Manifeſt van den koning van Vrankryk.

Men zag in dien zelven tydt ook wereldkundig maken een manifeſt van den koning van Vrankryk. Hy vertoonde voor eerſt den hoon, dien hy zeide van den keizer geleden te hebben, daar by voegende de ſmaadheden, die de Duitſche natie, welke hy, naar hy zeide, van de zyne niet onderſcheidde, ter oorzake van de naauwe verbindteniſſe, welke altoos tuſſchen die twee natiën geweeſt was, alle dagen van hem moeſten uitſtaan. Hy voer uit tegen de onverzadelyke heerſchzucht van het huis van Ooſtenryk, dat Duitſchlandt aan gene zyde van den Rhyn ſchatbaar hadt gemaakt, en dat daarenboven het zelve juk wilde leggen op de provincien, die aan deze zyde lagen, naar den kant van Vrankryk; doch dat hy zulks niet zou dulden. Dat dit huis zynen luiſter verſchuldigt was, zo wel als zyne rykdommen, aan dat van Burgundië, en dat dit laatſte ſlechts de jongſte tak was van dat van Vrankryk. Dat hy beſloten hadt zyn recht van eerſtegeboorte te behouden, en zynen jonger broeder te beletten zyne ſtaten, of die van zyne bondgenoten, te overweldigen. Hy klaagde vervolgens over de verwoeſtingen, welke in het landt van den landgrave van Heſſen-Caſſel waren aangerecht; over des zelfs gevangenis en die van den hertog van Saxen; over de onrechtvaardige ſtraf, gepleegt aan *Volgeſperg*; over de verbanning van den Rhyngrave, en dat 'er op des zelfs hoofdt geldt was gezet, alle beide op die wyze geſtraft zynde ter oorzake om dat zy in de legers van Vrankryk gedient hadden. Eindelyk klaagde hy, dat ganſch Duitſchlandt van Spaanſche legerbenden krielde, die *Karel* en *Ferdinand* op de been hielden, onder de billyk ſchynende voorwendſels van het Ryk en den Godsdienſt tegen de Turken en ketters te verdedigen; beweegredenen, die bedriegelyk waren, en die, onder ſchyn van Godvrucht, eene waarachtige heerſchzucht bedekten; en boodt derhalven aan, al zyn koninklyk gezag en macht in het werk te ſtellen, om eene zo ontzagchelyke mogendheit te betoomen, en met de andere Ryksvorſten, die hunne vryheit lief hadden, zamen te werken ten welzyn van beide de natiën. Tot beſluit verklaarde hy de wapenen niet te zullen nederleggen voor dat de hertog van Saxen en de landgraaf hunne vryheit hadden bekomen; voor dat de andere vorſten en ſtaten in hunne voorrechten herſtelt waren, en voor dat ganſch Duitſchlandt van een juk, dat zynen ouden roem onwaardig was, ontheit wierdt. Hy verzekerde de geeſtelyken van de Roomſchgezinde party van zyne beſcherminge, onaangezien zyne verbindteniſſe met de Proteſtantſche vorſten; en om zo wel den eenen als den anderen zyne onbaatzuchtigheit te doen blyken, verklaarde hy voor de vryheit, die hy hen zocht te bewerken, geen andere vergelding te begeeren, dan den roem van eene treffelyke daadt. De biſſchop van Bajoene, zyn afgezant, kreeg laſt, dit manifeſt bekend te maken, waar van hy allerwegen affchriften verſpreidde.

Maurits voegt zich aan het hoofdt van zyn leger.

Op de woorden volgde de daadt. *Maurits*, zynen broeder *Auguſtus* het beſtier van zyne ſtaten in handen gegeven hebbende, begaf zich by de troepen, die haar kwartier in Turingen hadden. *Willem*, zoon van den landgrave, kwam daar by hem, nevens den afgezant van Vrankryk; en eenige dagen daar na voegde *Albert*, markgraaf van Brandenburg, zich te Rotenburg by des keurvorſten leger. Zy trokken te zamen naar Augsburg op, vermeeſterden de plaatſen, die zy in hunnen doortocht ontmoetten, en ſloten Augsburg in, het welk de bezetting vier dagen daar na overgaf. *Maurits* veranderde aldaar de regering; zette de magiſtraatsperſonen af, die van des keizers aanhang waren; herſtelde de oude, en riep de verbanne Proteſtantſche predikanten weder te rug. Toen was het, dat *Ferdinand* zich wilde laten gebruiken om een verdrag te bewerken. Hy was wel niet bedroeft deze omkeering te zien, die de ſtaatzucht van zynen broeder intoomde; maar wenſchte, dat de zelve alleen wierdt tegengehouden, zonder de zelve te drukken. Men kwam te Lints in Ooſtenryk byeen, om over de voorwaarden van het verdrag te handelen. *Maurits* en *Ferdinand* bevonden zich aldaar in perſoon. Deze laatſte was verſelt van *Maximiliaan*, zynen zone, den hertog van Beyeren, zynen ſchoonzone, en de afgezanten des keizers. Zy ſcheidden zonder iets beſloten te hebben, om dat *Maurits* alvorens zyne bondgenoten daar over wilde raadplegen, en dat ten anderen de keizer, door zo een onverwachten ſlag verzet zynde, *Ferdinand* geen bepalend antwoordt op de voorſlagen des keurvorſten liet toekomen. Ondertuſſchen kwamen zy overeen, de vergadering in het begin van Juny te Paſſau wederom te hervatten.

1552.

Ferdinand wendt zynen vlyt aan om een verdrag te bewerken.

Maurits trekt naar Inſpruk op, alwaar de keizer was.

Maurits in zyn leger, dat zich in de nabuurſchap van Lints zo lang onthouden hadt, weder aangekomen zynde, beſloot regt op Inſpruk aan te trekken, en den keizer aldaar te verraſchen. Een ſtout beſtaan; en dewyl zulks met de uiterſte vaardigheit wierdt uitgevoert, gelukte het hem ten minſte voor een gedeelte. De ſtadt Inſpruk raakte in des keurvorſten geweldt, en de keizer hadt zyne behoudenis alleen aan de vlucht en zyn noodlot te danken. Hy betrouwde zich op de plaatſen, die de toegangen bewaarden, en waar in hy troepen hadt om den vyanden den doortocht te beletten; voornamentlyk op het fort van Ehrenburg, dat op een ſteilen rots gebouwt was, en voor eene onwinbare plaats gehouden wierdt. Doch dapperheit ſtaat nergens voor, als ze door de fortuin onderſteunt wordt. De keurvorſt maakte zich meeſter van Fiezen, aan den ingang van de Alpen gelegen, langs de Lech; en des anderen daags nam hy eene ſterkte in, leggende tuſſchen die ſtadt en de ſterkte van Ehrenburg; brak geweldigerhandt door de engtens, die met Spaanſche troepen bezet waren; doodde 'er duizend, en joeg de overige op de vlucht. Hy naderde zonder tyd-verlies de ſterkte. Daar lag een fort aan den voet, dat men voor de vuiſt veroverde: doch men wiſt niet, hoe de veſting zelf naby te komen was. De fortuin deedt, dat de bedreven ſte krygsvernuftelingen * niet zouden hebben kunnen doen. Een geit uit de kudde, die in de grachten weidde, vluchtende, ſteeg door een voetpadt, dat men door de wildernis naauwlyks kon bekennen, boven naar het kaſteel. De herder volgde de zelve, haar niet willende laten varen, tot hy ze wedergekregen en in zyne kudde gebragt hadt. Dit wierdt door het keurvorſtelyke leger afgemerkt, dat aanſtonts beſloot den rots te beklimmen onder het geleide van dezen gids. De onderneming gelukte, en de ſoldaten waren de bezetting op het lyf voor dat men

Hy verovert de ſterkte van Ehrenburg.

* *Ingenieurs.*

hen

1552. hen ontdekt hadde. De keizerſchen verſchrikten daar zodanig over, dat zy zich op genade en ongenade overgaven. Een geval byna gelyk met dat, waar van de Geſchiedenis van *Alexander*, dien groten overwinnaar, zo veel eer toeſchryft †.

† in Sogdiana. Zie Quintus Curtius.

Het ſcheelde weinig, of het geluk van *Maurits* zou ſchielyk verkeert, en hy, na zo vele hinderpalen te boven gekomen te zyn, door de misdaden van zyne eigene ſoldaten geſneuvelt hebben. Een gedeelte van zyn leger ſloeg aan het muiten, eiſchende betaling van het gene men hen ſchuldig was; en de keurvorſt, zich by hen vervoegt hebbende, om den oproer te ſtillen, liep gevaar van zyn leven. Deze beweging verachterde zyne voortgangen twee dagen. Gelukkig voor hem, dat de keizer daar van nog geen kennis hadt gekregen: zo dat hy des avonds van den derden dag tot op twee mylen van Inſpruk aankwam, in een tydt, dat het hof alleen dacht om zich te vermaken, en dat men zo aan tafel zou gaan om de avondmaaltydt te houden. De keizer, tyding daar van gekregen hebbende, ſtondt met verbaaſtheit op; nam de vlucht met *Ferdinand*, zynen broeder, de groten van het hof, en de afgezanten, die by hem hun verblyf hielden. De nacht was donker en regenachtig; de wegen waren oneffen en glibberig, en, wat meer is, men hadt geen tydt om rytuigen te vervaardigen. Ter naauwernoodt wierdt de keizer van een rosbaar verzorgt. Dus redde hy zich by het licht van flambaauwen, en die van zyn hof volgden hem te voet, uit al hun beſt voortſtappende, nu en dan op den weg vallende, het geen hen bloot ſtelde voor het gelach der knechten, wier hulpe zy verplicht waren af te ſmeken. Men nam in het eerſt den weg naar de Alpen, als of men naar Trente hadt willen gaan: doch de keizer deedt ſchielyk naar de linker handt omzwenken, en kreeg Villach, een ſtedeke aan den Drau, op de grenzen van Ooſtenryk en Frioul. Dus trok *Karel* de V uit Duitſchlandt, daar hy ſedert niet meer kwam. Een ſchouwſpel, veel verſchillende van den voorſpoedt, in welken hy zich vyf jaren te voren gezien hadt, wanneer hy, na de nederlage der bondgenoten, over het Ryk ſcheen te zegepralen. Eene droevige ſpeelpop van de fortuin, wier gunſteling hy was geweeſt; verjaagt van een vorſt, die het keurvorſtendom van hem gekregen hadt, en wien hy het bevel van zyn leger hadt aanbetrouwt: maar ook van een vorſt, van wien hy zich bedient hadt om een anderen daar van te beroven. Hy vreeſde den gene, die dit ongelyk van hem gelden hadt, en den gene, die door hem met de waardigheit van dezen ongelukkigen vorſt bekleed was, en die zyne grote voornemens verydelde. Eene zo verwonderlyke omkeering raakte hem aan het herte; en hoe vol gedachten hy ook was over zynen ongelukkigen ſtaat, wilde hy uit Inſpruk niet gaan voor dat hy hertog *Frederik* in vryheit hadt geſtelt; het zy dat hy berouw hadt, van hem dus behandelt te hebben; het zy dat hy hem door deze edelmoedigheit weder wilde winnen, of dat hy *Maurits* den roem van deze verloſſinge benydde. *Frederik* toonde van zyne zyde erkentenis; en gevoeliger zynde over deze gunſtbewyzing, dan over den voorgaanden hoon, wilde hy den keizer liever op zyne vlucht volgen, dan *Maurits* verwachten, die hem deel aan zyne overwinningen zou gegeven hebben. Zommigen menen, dat hy zulks uit een heel ander inzicht deedt, en dat hy den keizer alleen als des zelfs gevangen gevolgt was, om niet verplicht te wezen hem zyne ontſlaging dank te weten, welke hy wenſchte den bondgenoten verſchuldigt te mogen zyn. Mogelyk,

Hy ſtelt den oproer in zyn leger.

De keizers vlucht.

Hy ſtelt den ouden keurvorſt van Saxen in vryheit voor dat hy uit Inſpruk vertrekt.

Daadt van den keurvorſt.

1552.

dat het ook geweeſt is; om daar van geen verplichting te hebben aan *Maurits*, dien hy aanzag als den rover van zyne waardigheit, en van wien hy noõ eenige weldaadt zou ontfangen hebben.

Wat den keizer belangt, de zelve was zo verwondert over het gene hem kwam te gebeuren, dat hy zich inbeeldde de vyanden, die hem vervolgden, nog te zien, toen hy reets op den Venetiaanſchen bodem was. Alle de betuigingen van den afgezant van dat gemenebeſt, die hem kwam begroeten, konden hem naauwlyks die ſchrik uit het hooſdt helpen; en de benden, die de Raadt afvaardigde tot beveiliginge der grenzen, voorby trekkende, zag hy de zelve aan voor die van den keurvorſt van Saxen. Terwyl hy in die ongeruſtheit was, vroeg *Ferdinand* hem, wat redenen *Maurits* mogt hebben om zo ſchielyk van het eene tot het andere uiterſte over te gaan; de wapenen op te vatten tegen zynen keizer en weldoender, en van veldheer zyner legers het hooſdt zyner vyanden te worden. Het is op my niet, antwoordde *Karel* de V, dat de keurvorſt met zyn ganſche party het gemunt heeft; het is op den hertog van Alva, en den biſſchop van Arras. Hy hadt reden, en indien de keizer naar den billyken raadt van *Caſtaldo*, die hem al van den beginne af vermaande den hertog van Saxen en den landgrave van Heſſen in vryheit te ſtellen, geluiſtert hadt, liever dan naar dien van den hertog van Alva en van zynen kancelier, welke hem het tegendeel aanraadden, zou hy miſſchien de ongelukken ontweken hebben, die niet eer dan met zyn leven eindigden.

De keizer legt de ſchuldt van zyn ongeval op zyne ſtaatsdienaren.

Wat *Maurits* voorts belangt, hy kwam te Inſpruk aan een uur na dat de keizer daar uit was getrokken, en vondt de tafel nog geheel gedekt. Hy hieldt zich niet op met eeten en drinken, maar vervolgde een zo doorluchtigen vluchteling, met welken meeſter te worden hy zich een onſterffelyken roem zou behaalt, en den bondgenoten hunne oude vryheit, nevens die van hunnen Godsdienſt, wedergegeven hebben. Naardien hy giſte, dat hy den weg naar Trente hadt genomen, volgde hy dat ſpoor: doch na eenige uuren voortgetrokken te zyn zag hy wel, dat hy bedrogen was, en dat het goed geluk des keizers hem voor zyn nazoek verborgen hadt. Hy kwam dan weder te Inſpruk, van waar hy, na verloop van eenigen tydt, zich naar Paſſau begaf, op den dag, als tuſſchen *Ferdinand* en hem beraamd was.

Maurits vervolgt hem, zonder hem aan te treffen.

Thans was het dat de Proteſtantſche Godsdienſt by eene voordeelige vrede weder alles bekwam, wat de zelve door de wapenen van *Karel* den V verloren hadt. Het verdrag wierdt in het laatſte van July geſloten. De voornaamſte artykelen daar van waren de vryheit van den landgrave, en des zelfs herſtelling in zyne ſtaten; de wederroeping der bevelſchriften tegen de Proteſtanten; de vrye oeffening van hunnen Godsdienſt; het recht van mede in de gerechtskamer van Spiers te zitten, en het genieten van alle de voorrechten der Duitſche natie gezamentlyk met de Roomſchgezinden; voorts eene vergiffenis voor alle de genen, die de wapenen in den laatſten en in de voorgaande oorlogen hadden opgevat; eene wederroeping der gebannenen, het zy de zelve in het Franſche leger, of in die der bondgenoten gedient hadden. De afgezant van den Allerchriſtelykſten koning deedt al wat hy kon om by deze onderhandeling toegelaten worden: doch de keizer halt *Ferdinand* uitdrukkelyke orders gelaten, hem daar van uit te ſluiten; en om dien vorſt hatelyk te maken toonde men *Maurits* verſcheide onder-

Verdrag van Paſſau, waar by de Proteſtantſche Godsdienſt herſtelt wordt.

1552. schepte brieven, die het hof van Vrankryk aan *Solyman* en des zelfs viziers geschreven hadt, om de ongelovigen in het Ryk te lokken. Eindelyk, om *Maurits* te nopen de vrede te maken, zonder dat die kroon daar in begrepen was; en op de voorwaarden, de welke men hem aanboodt, dreigde hem de keizer, hem het hoofdt zyns schoonvaders, zo als het nog van bloedt rookte, te laten overbrengen, byaldien hy de onderhandeling afbrak, zonder de vrede getekent te hebben. Dus vondt *Maurits* zich gedwongen de belangen van Vrankryk te laten varen. Hy liet daar van zyne onschuldt blyken aan den Franschen afgezant, en eenigen tydt daar na zondt hy de zyne naar Parys, om de zelve nog verder te doen betuigen. Dus eindigde een oorlog, die Duitschlandt met den ondergang scheen te dreigen, en ondertusschen het zelve alle rust te wege bragt. Hier aan zyn de Euangelischen hunne vryheit verschuldigt, die zy sedert dien tydt genoten hebben, en waar van het verdrag van Passau de ware grondslag is. In het tegendeel verloor de keizer by het zelve alle zyne behaalde voordeelen. Hy zag zyn ver-uitzienden toeleg tot eene algemene heerschappye, waar in de fortuin hem in het eerst overgunstig was, thans mislukken; den roem van groot overwinnaar, welken hy ten koste van zyne gezondheit en vermaakneminge gekocht hadt, met eene duistere wolk overtrokken; eindelyk, den arbeidt van vele jaren, en de vrucht zyner overwinningen op eenen dag vergaan. Wat hy sedert ook deedt, om zich over den hoon, die zynen roem zodanig bevlekt hadt, vergoeding te doen geven, het was alles vergeefsch. Het mislukte hem voor Mets; en de goede uitslag, dien hy in den volgenden veldtocht hadt, was van geen duur. Ondertusschen, indien men de gedenkschriften van dien tydt moge geloven, heeft hy 'er meer by gewonnen dan verloren. Door de overdenkingen zyner ongelukken begreep hy de ydelheit van de grootheit dezer wereldt; nam een besluit daar van af te zien; en het zelve werkstellig gemaakt hebbende, arbeidde hy in eenzaamheit tot verkryging van den waren roem en het opperste goedt. Men wil, dat hy den Godsdienst, dien hy vervolgt hadt, aangenomen zou hebben. Wat 'er van zy, men wordt de leiding der Goddelyke Voorzienigheit in diergelyke wonderlyke voorvallen krachtig gewaar. *Karel* de V hadt zich van *Maurits* bedient, om met het innemen van Maagdenburg den Godsdienst uit te roeien: *Maurits* was 'er de wederoprechter van, en baande door het veroveren van Maagdenburg den weg tot des zelfs herstellinge.

Des keizers bedreiging, om *Maurits* te noodzaken het verdrag te tekenen.

Bedenkingen des keizers over zyn ongeval.

Klagten van Vrankryk tegen *Maurits*.

Vrankryk, over het verdrag van Passau misnoegt zynde, scholdt *Maurits* voor een ondankbaren, om dat hy in een verdrag was getreden, waar van hy het zelve alle de voordeelen schuldig was, zonder die kroon daar by te roepen. Het beroemde zich de Protestanten gered, en den keizer door de vreze, die hy voor des zelfs wapenen hadt, verplicht te hebben, hen het gunstigste edict te verlenen, dat zy ooit verkregen hadden. Misschien dat het huis van Oostenryk dat van Vrankryk met de zelve munt zal betalen, en dat wy het zelve voor de Hervormden van dat koninkryk zullen zien doen, het geen dit koninkryk toen voor de Protestanten in Duitschlandt deedt.

Solyman valt in Hungarie.

Wy zullen hier nog kortelyk verhalen den inval der Turken in Hungarie, en dien der Franschen naar den kant van Lotharingen. Zy strekten beide tot het sluiten van het verdrag van Passau door den schrik, dien zy *Karel* en *Ferdinand* aanjoegen. Na het droevig omkomen van *Martinusius* berouwde het de koninginne *Izabelle*, een verdrag met *Castaldo*, veldheer van *Ferdinand*, aangegaan te hebben, en *Solyman* besloot, uit haar misnoegen, zo wel als uit dat van het volk, voordeel te trekken. Hy bragt een leger van twee maal honderd duizend mannen op de been, en verklaarde den moordt van *Martinusius* te zullen wreken, en den jongen *Sepusius* in het vorstendom, dat men hem op eene onrechtvaardige wyze hadt afgenomen, te herstellen. Dit was het billykschynende voorwendsel van zyne wapenen. Zyn toeleg was Zevenbergen en Hungarie onder zyne gehoorzamheit te brengen; en *Ferdinand*, die geen macht hadt hem te wederstaan, was in een klaarblykelyk gevaar. Des zelfs geluk en de manmoedt zyner veldheeren deden de grote oogmerken des Sultans ten eenemale verdwynen. 1552.

De Franschen maken zich meester van Mets, Toul en Verdun.

De wapenen der Franschen waren *Karel* den V nog rampspoediger. Zy namen de steden Mets, Toul en Verdun, die Duitschlandt als de schutswallen, ter verdediging zyner grenzen, aanzag, by verrassinge in; en trachtende in de Elzas door te dringen, hadden zy zich meester gemaakt van Straasburg, byaldien de regering niet meer op hare hoede was geweest dan die van Mets. De koning van Vrankryk thans zo fraai op weg zynde, wilde het daar niet by laten: doch de Ryksvorsten, met welke hy in bondgenootschap was, baden hem niet verder te gaan, en zich te laten vergenoegen met den zegepralenden tytel van Beschermer der Duitsche Vryheit, in plaats van daar van een onrechtvaardig bezitter te worden. Hy deedt zyne troepen dan wederom uit de Elzas te rug trekken, en viel in het Luxemburgsche, alwaar hy Montmedi en nog drie andere plaatsen veroverde.

Krygsverrichtingen der Franschen in Italie.

Zyn leger in Italië baarde den keizerschen geen minder verlegenheit. *Ferdinand van Sanseverino*, prins van Salerno, misnoegt op *Petrus van Toledo*, onderkoning van Napels, hadt de vlucht naar het hof van Vrankryk genomen, het welk hy overreed hadt de belegering van Napels te ondernemen. Dit geschiedde, doch zonder een goeden uitslag; hoewel *Solyman* met hen hadt aangespannen, en den zeeschuimer *Dragut* met de Ottomannische galeien afgezonden. *Brissak* veroverde eenige plaatsen in Piëmont, en *Paulus de Termes* kwam, met eene bende van twaalf duizend man, die van Siëna, welke het Spaansche juk hadden afgeworpen, te hulpe. Men verwondere zich niet, indien alle deze bewegingen de verzoening van den keizer met de vorsten van het Ryk verhaasten.

De keizer belegert Mets.

Na dit vergelyk dacht hy alleen om zich over alle zyne ongelukken, welke hy aan Vrankryk toeschreef, op het zelve te wreken. Om zulks aan te vangen diende hy Mets te herwinnen, waar toe hy zich ook gereed maakte, onaangezien het jaargetyde reets te ver verlopen was om zo iets te ondernemen. Den 18 October verscheen hy voor de plaats met een leger van honderd duizend man. De stadt was groot en slecht bewalt: doch wierdt verdedigt door wakkere soldaten, die beter zyn dan wallen. De hertog van Guize hadt 'er het bevel in, hebbende hy zich een aanzienlyk getal van prinsen en groten, den ganschen bloem van den Franschen adel, en vyf duizend uitgelezene soldaten. Het beleg duurde twee maanden, onder het schrikkelyk gebalder van het donderend geschut, zonder dat men echter aan het stormen kon geraken. De gestrengheit des winters, de wederspoedt, dien de belegeraars hadden uit te staan, en het verlies, dat zy alle dagen leden door den kloeken wederstandt der vyanden, noodzaakten den keizer het beleg, na dat 'er dertig duizend man

1552. man van zyne beſte troepen geſneuvelt waren, op te breken. De overige waren zo verzwakt, dat zy naauwlyks voortgaan, laat ſtaan vechten konden. De ſoldaten, door de koude verſtyft zynde, en geen krachten hebbende om voort te komen, boden den Franſchen, die hen vervolgden, den ſtrot aan: doch deze laatſte, hunnen haat in deêrnis veranderende, deden al wat zy konden om hen hulpe toe te brengen: zo dat de kwade fortuin van den keizer wilde, dat hy de edelmoedigheit zyner vyanden, voor welker dapperheit hy genoodzaakt was geweeſt te wyken, erkentenis ſchuldig bleef.

De Franſchen toonden hunne vreugde over het opbreken van dit beleg door zo uitmuntende tekenen, als zy konden doen. Men ſpreekt onder anderen van de openbare dankzeggingen, die zy daar over deden in de kerken van Mets op den 22 January †. Deze plegtigheit wierdt gevolgt van eene omſtandigheit, die ſlecht overeenkwam met den toeſtandt van zaken tuſſchen het Franſche hof en de Proteſtanten van Duitſchlandt en Engelandt. Men verzamelde de boeken van hunnen Godsdienſt, die te Mets gevonden wierden, en deedt de zelve door beuls handen verbranden. Dit was het vreugdevuur, dat men aanſtak ter eere van de voordeelen, die men behaalt hadde.

† des jaars 1553.

De boeken der Gereformeerden worden door beuls handen verbrand.

Leedwezen des keizers over het opbreken van de belegering van Metz.

De hertog van Guize ging 'er den roem te Parys van erlangen, terwyl de keizer, vol hertzeer over dit laatſte ongeval, zich naar Vlaanderen begaf, na dat hy het grootſte gedeelte zyner troepen te Trier hadt ingelegert. Hy hieldt zich gedurende verſcheide dagen zo ſtil, dat men niet wiſt waar hy gebleven was. De droefheit hadt zyn gemoedt zodanig ingenomen, dat hy met niemandt wilde ſpreken, en de Engelſche afgezanten onthielden zich aldaar eenige weken, zonder dat zy iets van zynen toeſtandt vernemen konden. Toen was het dat hy tot ernſtige overdenkingen kwam over de ydelheit der wereldſche dingen, en dat hy, naar men zegt, het beſluit nam, dat hy drie jaren daar na uitvoerde, van alle zyne ſtaten te laten varen, om het overige van zyn leven in eenzaamheit door te brengen. Dit was een van de wonderbaarlykſte omkeeringen der fortuine, of liever eene beſtiering van de Goddelyke Voorzienigheit, die door diergelyke ſtaatsveranderingen doedt zien, dat zy naar haar welbehagen verhoogt en vernedert, en oppermachtiglyk alle zaken der wereldt ſchikt en beſtiert.

Zyn beſluit om van de opperheerſchappye af te ſtaan.

Het Dagregiſter van *Eduard* meldt alle deze gevallen.

Wy hebben ons verhaal miſſchien wat te ver uitgebreid: doch de omſtandigheden daar van zyn zo fraai, dat wy van ons niet hebben kunnen verkrygen de zelve met ſtilzwygen voorby te gaan. Het is ook geen uitſtap in de geſchiedeniſſe van *Eduard*, dewyl die vorſt de byzonderheden van alle die oorlogen, waar van wy geſproken hebben, als mede dat zyn bondgenootſchap in dien tydt door Vrankryk, de vorſten van Duitſchlandt en den keizer gezocht wierdt, in zyn Dagregiſter heeft opgetekent. Dit alles wordt in zyne gedenkſchriften gevonden. Men ziet daar in het eedgenootſchap van *Maurits* en van zyne bondgenoten met Vrankryk, daar hy genodigt wierdt in te treden; de monſteringen der troepen door *Maurits*, zoon van den landgrave, en *Albert*, markgrave van Brandenburg, voor dat zy te velde zouden trekken; het innemen van Augsburg door het leger van *Maurits*; het overrompelen van Mets door dat van Vrankryk. Daar in worden gedacht de onderhandelingen van Lintz tuſſchen *Maurits* en *Ferdinand*; de inval der Franſchen in de Elzas, en vervolgens in het Luxemburgſche; die van *Maurits* in Ooſtenryk; de verovering van Inſpruk, en de vlucht des keizers naar Karinthië. Men leeſt aldaar den opſtandt van den prins van Salerno, en het beleg van Napels; de krygsverrechtingen van *Briſſak* in Piemont, en die van *de Termes*, ter hulpe van Siëna. Men ziet 'er des keizers aanhoudingen by *Eduard*, om hem te verplichten in een aantaſtend en verwerend verbondt te treden tegen Vrankryk, nevens het wyze antwoordt van dezen jongen vorſt, namentlyk, dat zyne minderjarigheit hem niet toeliet zulk eene verbindtenis aan te gaan, zich bepalende met zyne tuſſchenſprake tot bewerking van vrede uit te bieden. Hy gaf een ander antwoordt rakende den oorlog, dien de Turk in Hungarië voerde, en boodt aan in een eedgenootſchap tegen dezen algemenen vyandt te treden, behoudens dat zulks geſchiedde zonder van het verbondt, dat hy met Vrankryk hadt, af te wyken. Met een woordt, zyn Dagregiſter behelſt het verdrag van Paſſau, de belegering van Mets, en hoe die afliep. Het was in den tydt van dit beleg, dat eene party Vlaamſche bezettelingen het valies der koninginne van Schotlandt, het welk de beſtierſter * aan *Eduard* overzondt, in handen kregen.

1552.

* *Gouvernante.*

Dagregiſter van Eduard. Hayward.

Dit Dagregiſter maakt daarenboven gewag van eene andere byzonderheit, die wy niet moeten vergeten. Een Engelſchman, *Stukely* genaamt, onlangs uit Vrankryk te Londen te rug gekomen, verklaarde, dat dit hof hem hadt willen inwikkelen in een toeleg op Calais. Dit was een valſch aanbrengen, gelyk men zulks verſtondt uit het antwoordt van den Engelſchen afgezant by den koning van Vrankryk op den brief, dien *Eduard* en de Raadt hem daar over geſchreven hadden. Men ſtrafte den gene, die deze leugen geſmeed hadt, hem gevangen naar den Tour zendende, en de koning zeide tegen den afgezant van Vrankryk, dat hy zynen eigen hoon gewroken hadt, zo wel als dien van den Allerchriſtelykſten koning, zynen goeden broeder, en nooit zou dulden, dat des zelfs roem door zyne onderdanen met laſter bevlekt wierdt. Dit was van de zyde van dien vorſt eene edelmoedige en teffens rechtvaardige daadt: doch het was ook een ſtaatkundige ſtreek, en een voorbeeldt, dat hy aan Vrankryk gâf.

Valſche aanbrenger geſtraft.

Dit hof was vol kwalyk-meinende Engelſchen, die duizend valſche berichten ten nadeele van het ſtaatsbeſtier uitſtrooiden, en een toeleg hadden om tuſſchen die twee natiën een oorlog te verwekken. *Eduard* verplichtte den Allerchriſtelykſten koning door zyn voorbeeldt geen geloof te geven aan hunne redeneringen; en wierdt zyne daadt niet nagevolgt, ten minſte was de zelve Vrankryk zeer aangenaam. De koning deedt hem daar over door zynen afgezant begroeten, bedankende *Eduard* voor dat hy hen, in zo eene gevaarlyke omſtandigheit, daar de grondregels van Staat, na een diergelyk aanbrengen, het mistrouwen konden doen verſchonen, gerechtvaardigt hadt. Hy prees boven al de ganſch koninklyke manier, op welke *Eduard* hier in was te werk gegaan, niet alleen, om dat hy, voor de zaak aan den dag te brengen, naar de waarheit vernomen, maar ook, om dat hy zulks den beſchuldigden vorſt niet te kennen gegeven hadt, dan na hem over de valſchheit des aanbrengers gewroken te hebben.

Erkentenis van den koning van Vrankryk omtrent de edelmoedigheit van *Eduard.*

In dien tydt klaagde de koning van Vrankryk over het gedrag der ridders *Sidney* en *Winter*, die hem, naar hy zeide, ſlechte dienſten deden in den Raadt en door het ganſche koninkryk. Hy boodt ondertuſſchen aan hen hunne ſchepen, met al wat 'er om en by was, toen zy van de Franſche kapers genomen wierden, wederom te zenden.

Addres van Vrankryk om bevryd te wezen van de Engelſche ſchepen wederom te moeten geven.

1552. Hy wilde gaarne, dat *Eduard* wiſt, dat zulks geſchiedde uit aanmerkinge voor hem, en om dat die ridders de eer hadden amptenaars van zyn huis te zyn. Dit was een ſtreek van deze kroon, om de kapery harer zeerovers een glimp te geven, en om de ſchande van de wedergevinge te ontgaan. Zy hadt nog een ander uitzicht. De Engelſche kapers hadden eenige van de hare, die langs de kuſten van Engelandt omzwurven, genomen. Vrankryk wenſchte de zelve wederom te hebben, en geloofde, dat de aanbieding, die het deedt, aangenomen zynde, den weg zou banen om zulks te boven te komen. Het vondt zich bedrogen: al zyne liſt beſtondt niet tegen de ſtandvaſtigheit en de wyze antwoorden des jongen konings. Hy gaf den Franſchen afgezant aangaande des zelfs uitbieding te kennen, dat hy niet begeerde wegens het vrylaten der Engelſche ſchepen zich eene verplichting te maken by den koning, zynen meeſter; dat hy zynen afgezant bevel hadt gegeven op de wedergeving der ſchepen aan te dringen, als zynde pryzen, die tot nadeel van de overeenkomſten gemaakt waren, en dat hy geen gunſt verzocht. Belangende de vrylating der Franſche rovers, de afgezant hadt zo haaſt den mondt niet open gedaan, of *Eduard* deedt hem verſtomt ſtaan, hem zeggende, dat het recht der volkeren niet toeliet, dat 'er ten gevalle van die zeeſchuimers eene voorſpraak gedaan wierdt; dat al wat hy doen kon, om de achting, die hy voor de aanbevelinge van den koning, zynen broeder, hadt, te betuigen, zonder de wetten om te keren, was, genade te verlenen aan zommigen: doch dat hy de overige aan het gerecht moeſt overgeven.

Standvaſtigheit van *Eduard*.

Uit dit verhaal blykt, dat de vredesverbonden, die tuſſchen die twee kronen gemaakt waren, de vyandelykheden niet beletten, noch de zeeroveryen, welke men vervolgens pleegde onder verſcheide dekmantels. Dit hadt gelegenheit gegeven tot de voorbedingen, die in zommige dier verbonden ingelaſcht waren, namentlyk, dat de koningen van weêrzyde gevolmachtigden, zouden benoemen, om de zeezaken op een vaſten voet te brengen, als ook het opmaken der pleitgedingen tegen de dievery dier rovers, of tegen de knevelaryen der pachters van den tol. Twee van die gevolmachtigden gingen in dezen jare uit Vrankryk naar Engelandt over, om een geſprek te houden met de genen, die *Eduard* en de Raadt zouden willen benoemen. *Petré*, geheimſchryver van Staat, *Wotton*, en de ridder *Smith*, alle drie leden van den Raadt, wierden tot deze verrechtinge gebruikt. De Franſche afgezondenen openden de zamenſpraak met het vertonen van hunne gedenkſchriften. De zelve behelſden een lyſt van de vonniſſen, die in de vierſcharen van Vrankryk geſlagen waren tegen eenige Engelſche kooplieden, nevens de beweegredenen tot de zelve; een ſtaat van de pleitgedingen, die aldaar nog hangende waren, en den ſpoedt, welken men maakte om de zelve af te doen. De Engelſche gevolmachtigden klaagden van hunne zyde over de ſchade, welke hunne kooplieden by het nemen der pryzen door de Franſche kapers geleden hadden, de zelve begrotende op meer dan twee maal honderd duizend kronen, en der zelver wederomgeving eiſchende.

Onderhandeling tuſſchen de gevolmachtigden van Engelandt en die van Vrankryk over de zeezaken.

Dit was het onderwerp van de eerſte byeenkomſt, waar omtrent niets beſloten wierdt, om dat de Franſche afgezondenen geen laſt hadden betreffende den eiſch, die gedaan wierdt; zo dat zy den zelven niet konden toeſtaan, noch tegenſpreken. Dus ſtelde men de zaak uit, tot dat zy van de gedachten van het hof onderrecht waren. Men kwam wederom byeen zo haaſt hen de bevelen daar omtrent waren ter handt geſtelt; en toen was het, dat de Franſche afgezondenen aanboden de ſchepen, die zy van de ridders *Sidney* en *Winter*, gelyk wy boven verhaalt hebben, verovert hadden, weder te geven: het welk aantoont, dat die pryzen van het getal waren van de gene, die de gerechtshoven van Vrankryk verbeurd verklaart hadden. De aanbiedingen, die Vrankryk aan *Eduard* liet doen, en het antwoordt, dat die kroon zynen afgezondenen in laſt gaf de Engelſche gevolmachtigden toe te voegen, waren geenzins het zelve. Het geen *Eduard* zeide op de aanbiedingen van den Franſchen afgezant was wel ter zake, daar mede Vrankryk verplichtende hem recht te doen, het zelve ondertuſſchen waarſchouwende, ingevalle van weigering, voor eene onvermydelyke wederwrake. 1552.

De afgezondenen bragten vervolgens op het tapyt een ontwerp van ordonnantiën omtrent de zeezaken, die tuſſchen beide de natiën gelykvormig was; en van hunne reglementen ſprekende, trachtten zy, volgens het voordeel, dat zy hadden, de zelve boven die van Engelandt te doen gelden. Doch men voerde hen te gemoet, dat 'er in de ordonnantiën der Admiraliteiten des koninkryks niets verandert kon worden, om dat zy, een gedeelte van de tot het landt behorende byzondere wetten uitmakende, eeuwig en onveranderlyk waren. Voor het overige liep deze onderhandeling vruchteloos af. De Franſche afgezant, nieuwe bevelen ontfangen hebbende, boodt *Eduard* aan het ontſlag van vier pryzen, die de Franſche kapers verovert hadden, onaangezien de zelve verbeurd geoordeelt waren. De jonge vorſt nam deze aanbieding aan, behoudens dat zulks de overige zaken geen nadeel toebragt. De afgezant toonde ook een affchrift van zee-reglementen, na de herſchikking, die men ter begunſtiginge der Engelſchen daar in gemaakt hadt. Hy gaf daarenboven te kennen, dat de koning, zyn meeſter, te Parys een hof hadt opgerecht, dat alleen zou beſtaan uit kooplieden, die in de burger wetten bedreven waren, en dat men aldaar de pleitgedingen, die in den Raadt gedient hadden, zou onderzoeken, om der zelver onregelmatigheit te verbeteren, of de langheit te bekorten. *Eduard* nam met zyne Raadsheeren dit ſtuk in overweging, en gaf, met kenniſſe van de zelve, tot antwoordt, dat dit lage gerechtshof, waar van men de oprechting deedt gelden, niet bekwaam was om de Engelſchen op hunne klagten te helpen; dat des zelfs bekwaamheit vooronderſtelt zynde, het zelve de ſtoutheit niet zou hebben om de ordonnantiën van den Raadt te veranderen, en dat 'er geen ander middel was om eene goede verſtandhouding in den koophandel te onderhouden, dan de oude wetten wederom in gebruik te brengen, zo als de zelve tuſſchen de Engelſchen en Vlaamſchen onderhouden zyn geworden. De Geſchiedenis meldt ons niet, of deze zaak meer gevolgen hadt: doch het is waarſchynlyk, dat men het daar by liet beruſten, en dat het hof van Vrankryk dat van Engelandt alleen zocht op te houden.

De handvesten van de Admiraliteiten van Engelandt zyn onbeweegelyk.

Oprechting van een hof te Parys voor den koophandel.

Daar verliep byna een jaar tuſſchen de afbreking van het oude Parlement, dat vyf jaren geduurt hadt, en de beroepinge van het nieuwe. De ſtaat- en geldzucht des hertogs van Northumberlandt hadden het eerſte doen ophouden, om dat hy daar altoos hinderpalen vondt, die zyne oogmerken dwarsboomden. Hy beſchouwde het ten anderen als het werk van den hertog van Sommerſet, die, hoewel hy niet meer in wezen was, echter aldaar zyne aanhangers hadt; en naardien de haat, dien hy de- 1553.

Beroeping van het Parlement van Engelandt.

1553. dezen heer nog altoos toedroeg, den roem van des zelfs goeden name niet kon verdragen, wilde hy een ligchaam vernietigen, dat des zelfs gedachtenis alle dagen deedt herleven. De korte duur dezes nieuwen Parlements, en het weinige van belang, dat 'er voorviel, geven de voornemens des hertogs van Northumberlandt te kennen, als mede de gefteldheit zyns gemoeds, veel verfchillende van dat van den befchermheer. Naauwlyks kon hy dulden, dat het Parlement een maandt duurde. Zo haaft als hy de onderftandgelden, waar uit hy hoopte zyn voordeel te trekken, toegeftaan, en zyne happigheit, met zich den weg te banen tot de leenverheffinge van het Palatynfchap van Durham, verzadigt hadt, verplichtte hy den koning het zelve af te breken. Hy wilde niet, dat aldaar van het ftaatsbeftier, waar van hy toeleg hadt zich meefter te maken, gefproken wierdt, en vrezende, dat men zyn gedrag mogt befpieden, deedt hy het zelve aanvangen en eindigen in de zelve maandt, in plaats dat het gene, dat onder het bewindt van den befchermheer beroepen wierdt, zich gedurende vyf jaren verledigde om den Staat en den Godsdienft te hervormen, zonder dat die wyze ftaatsdienaar ooit over des zelfs gezag, aan het welke hy het zyne onderwierp, nydig was.

De zittingen des Parlements, zynde het twede onder *Eduards* regeringe, begonnen den 1 Maart. Vyf dagen voor dat de zelve geopend wierden deedt men in het Lagerhuis een voorflag om den koning een onderftandgeldt toe te ftaan. Wat zorg de hertog van Northumberlandt hadt gedragen om 'er de afgezondenen toe uit te kiezen, leedt het voorftel echter nog veel zwarigheit. De fomme, die men verzocht, was merkelyk groot; en dewyl het koninkryk in vrede was, vondt de Gemeente geen noodzakelykheit om de zelve toe te ftaan: zo dat ze daar niet dan na vele tegenfprekingen in bewilligde. De vuilaardigheit des hertogs van Northumberlandt bleek in de bill, die hy ten dien einde hadt opgeftelt. Niet te vrede zynde met de redenen te zoeken in de fchulden, die de koning genoodzaakt was geweeft te maken, fchoof hy de hatelykheit daar van op wylen den hertog van Sommerfet. Dit deedt hy alleen om het vermaak te hebben van zynen goeden naam te brandmerken, en om teffens de berifpingen des volks, met hem een ander onderwerp voor te ftellen, waar over hy kon klagen, te ontgaan. Dus ftrekte de hoon, welke de gedachtenis van wylen den hertog wierdt aangedaan, tot een grondflag om het onderftandgeldt toe te ftaan. Alle rampen, die het koninkryk waren overgekomen, wierden hem te laft gelegt; als, dat hy den koning in gevaarlyke oorlogen hadt ingewikkelt; de munt vervalfcht; de oproerigheit in de provincien aangeftookt, en door alle deze wanorders de geldmiddelen uitgeput. Men voegde daar by, dat de koning getracht hadt tegen die onheilen te voorzien, met vrede te verkrygen; den koophandel te herftellen; de munt te verbeteren, en al het verlies, daar uit ontftaande, op zich te nemen, doende zulks om des volks wille, wel verre van toeleg te hebben om zich met het verarmen van het zelve te verryken. Doch dat hy by zyne aankomft tot de kroon vele fchulden hadt gevonden, en geen geldmiddelen om ze te betalen; als mede dat zyne ganfche fchatkift, noch alle zyne zorgen, om de onkoften van het koninkryk goed te maken, niet genoeg waren om de zelve af te doen. Na deze voorftellingen ftondt hem het Parlement den onderftandt (a),

De hertog van Northumberlandt brandmerkt de gedachtenis van den hertog van Sommerfet.

(a) Deze onderftandt is evenwel niet betaalt, en *Maria* fcholdt den zelven het volk kwyd.

dien hy van noden hadt, toe.

De geeftelykheit vondt zich, naar het voorbeeldt der Gemeente, verplicht het zelve te doen, en niet minder yver willende betuigen, ftondt ze den koning eene vrywillige gift * toe van zes ftuivers van de gulden, te heffen op alle de geeftelyke goederen. 1553.

* *Don gratuit.*

Het Hogerhuis maakte vervolgens een ontwerp van eene wet, om de leken te beletten de kerkelyke geldmiddelen, alleen tot onderhoudt van der zelver leeraren gefchikt, onder zich te flepen. Dit was een misbruik, dat men met de hervorminge onverbetert hadt gelaten. De groten bekwamen domheerfchappen † voor hunne kinderen, onder belofte van hen te zullen doen ftuderen, en bekwaam te maken om de ordens te kunnen ontfangen. Het gebeurde niet felden, dat die kinderen, met kerkelyke inkomften voorzien zynde, weinig moeite aanwendden om de zelve te verdienen, en dat zy, zonder zich te leggen op de oeffening van de Godgeleerdheit, echter hunne domheerfchappen bleven behouden. De biffchoppen bragten hunne klagten daar over aan het Hogerhuis, en de Lords ftelden het ontwerp op, dat zy aan het Huis des Gemeente overzonden. Het wierdt aldaar twee malen gelezen, doch op de derde lezinge, zonder dat men 'er de reden van weet, verworpen.

Klagten der biffchoppen over het kwalyk hegeven der domheerfchappen.

† *Canonicats.*

Het bisdom van Durham wierdt in de volgende zittinge vernietigt, en het Parlement bewilligde met een, dat de koning 'er twee andere in de plaats zou oprechten, welker een den naam van het oude bisdom zou behouden, en het andere dien van Newcaftel aannemen, alwaar des tweden biffchops verblyfplaats zou wezen. Deze vernietiging was gegrond op de uitgeftrektheit van dit bisdom, dermaten, dat het een eenigen biffchop onmogelyk was de bediening daar van waar te nemen. Het Parlement vernietigde het zelve alleen, om den koning gelegenheit te geven twee prelaten, in plaats van eenen, aan een beftaan te helpen. Het was te nodiger, om dat het volk van dit bisdom tot dien tydt toe, by gebrek van leeraars, om het zelve te onderwyzen, in eene diepe onwetendheit hadt geleeft, tot verbetering van het welke, naar men meende, de zorgen van twee biffchoppen veel zouden kunnen doen. *Ridley*, een inboorling van het landt, wierdt tot het nieuwe bisdom van Durham benoemt: doch hy nam 'er de bezitting niet van.

Vernietiging van het oude bisdom van Durham, om 'er twee andere voor opterechten.

Zes weken na deze vernietiging wierdt de hertog van Northumberlandt tot Palatyn, of Paltsgraaf *, van Durham verheven, die het wereldfch rechtsgebiedt der biffchoppen tot deze waardigheit deedt overbrengen. Dit was waarfchynlyk het einde, dat hy zich in de vernietiging van het bisdom hadt voorgeftelt, fchoon des Parlements inzichten eenvoudiger waren geweeft. Daar is niet aan te twyffelen, zo men zich maar te binnen brengt, hoe ly, in de laatfte zittingen van het voorgaande Parlement, aanhieldt, om *Tonftal* van zyne waardigheit te ontzetten, ten einde hy zyn Palatynfchap mogt doen ryzen uit de vervallene overblyffelen van dit bisdom; en wat gevoeligheit hy tegen het Lagerhuis toonde, waar van hy de toeftemming niet kon verkrygen, hy genoot niet lang zyn onrechtvaardig bezit. Deze gemaakte veranderingen in het bisdom hielden op met de aankomft van *Maria* tot de kroon, die de zaken in den vorigen ftaat bragt, en *Tonftal* met de zelve waardigheit weder bekleedde.

De hertog van Northumberlandt wordt Paltsgraaf van Durham.

* *Comes Palatin.*

De zittingen des Parlements eindigden met de brieven van kwydfcheldinge *, die de koning het zelve toezondt. Met deze tekenen van goeder-

Brieven van kwydfcheldinge door den koning verleent, en het Parlement toegezonden.

* *Abolition,*

tie-

1553. tierenheit hebben de koningen van Engelandt de gewoonte hunne Parlementen af te danken, op dat de afgezondenen der Gemeente de zelve op hun beurt in de provinciën openbaar maken. Het Parlement geeft aan deze brieven de kracht van eene wet: doch maakt 'er de minſte verandering niet in. Evenwel tekent men aan, dat het Lagerhuis op deze wat te zeggen vondt, en dat het, de zelve aan de Lords wederom te rug zendende, verzocht, dat men daar in eenige woorden veranderde. Het wordt niet gemeld wat 'er aan haperde, noch ook wat de Lords daar in deden. Op den zelven dag, zynde de laatſte van Maart, ſcheidden de twee Huizen, en het Parlement wierdt afgebroken. De hertog van Northumberlandt vreesde daar geen meeſter van te zyn. Het verkrygen van de ſchendige verklaring, welke hy oordeelde tegen den hertog van Sommerſet zeer benodigt te wezen, hadt hem vry wat moeite gekoſt, en hy was benaauwt in het vervolg aldaar de zelve geſteldheden te vinden als in het andere. Dit gebeurde, en de koning, die de doodt des beſchermheers begon te beklagen, met de Gemeente overeendragende, zo was de ondergang des hertogs van Northumberlandt onvermydelyk. Dus wilde hy liever het Parlement afbreken, ſchoon hy oorzaak van des zelfs beroepinge was geweeſt, dan het zelve doen vervolgen wegens ſchromelyke ongeruſtheden, die hem kwelden.

Afbreking van het Parlement.

Heyward. Burnet.

Na de ſcheiding van het Parlement benoemde de koning gevolmachtigden, om een nieuw onderzoek in de kerken te doen, en om den lyſt, dien de eerſte onderzoekers van het daar toe behorende ſieraadt en zilverwerk opgegeven hadden, te bewaarheden. Wy hebben boven gemeld van de gerechtskamers, waar in men de rechtsgedingen opmaakte tegen de genen, die zich in het eerſte onderzoek niet getrouw gedragen, en iets van de ſchatten der kerken ontvremt hadden. Men trachtte door de zorgen van de twede die ontvremding te ontdekken, en te voorzien in de behoudinge, of in het aanvullen van de vereiſchte ſieraden. Tot daar toe was het bevel goed, en de Godvrucht van een jongen koning waardig; doch men ging de palen daar van te buiten. Men maakte den vorſt wys, dat die nutteloze of overtollige verſierſelen behoorden verkocht te worden, om de waarde daar van aan den armen te geven; en aangaande het zilverwerk, dat het raadzaam was het zelve in de koninklyke ſchatkamer te brengen, de kerken alleen overlatende het gene tot de bedieninge der Sakramenten vereiſcht wierdt. Dus waren de twede gevolmachtigden niet alleen gelaſt hunne lyſten tegen die van de eerſte onderzoekers na te zien, of den vereiſchten ſieraadt ontbrekende kapellen daar mede te voorzien; hun laſt behelſde ook, niets in de andere te laten dan het geen de zelve tot gebruik nodig was; om geldt te maken van het overtollige linnengoedt, als mede van de kazuiffels en andere altaar-ſieraden, ten einde den armen daar van onderſtandt wierdt gedaan, en om het zilverwerk, nevens de edelgeſteenten, te ſtellen in handen van den ſchatbewaarder van het paleis †. Men beval hen echter zo vele kelken te laten, als zy, ten aanzien van de kerk, behoorlyk oordeelden tot het bedienen van het Nachtmaal. De Engelſche geſchiedenisſchryvers zeggen, dat de meeſte gevolmachtigden zich verryktten ten koſte van hun gewiſſe, zo wel als tot nadeel van den koning en de kerk: zo dat zy van kale gaſten, die zy te voren waren, door hunne ryk-dommen tot aanzienelyke bedieningen kwamen, en zich onder de edellieden een rang deden geven: weshalven men kan zeggen, dat, wel verre van het kwaadt verbetert te hebben, met zodanige onderzoekers uit te zenden, de laatſte dwaling erger was dan de eerſte. Hier van daan komen de beriſpingen over *Eduards* gedrag, in zo verre hy de orders dier gevolmachtigden getekent hadt: doch de misdaadt lag minder in de order dan in de uitvoering. Zodanige onheilen hangen den vorſten boven het hoofdt; aan hunne beſte meningen wordt niet ſelden door de kwade ſchikkingen hunner amptenaren een andere draai gegeven, en de behandeling van des lands penningen valt ſelden in getrouwe handen; het zy om dat men de genen, die daar toe gebruikt worden, kwalyk verkieſt, of dat 'er in het goudt of het zilver iets, wy weten niet wat, beſmettelyks is, dat de genen, die niet wezentlyk deugtzaam zyn, verleidt en ten valle brengt. 1553.

De bevelen voor de onderzoekers wierden den grave van Shrewbury, voorzitter van de Noordelyke delen des koninkryks †, toegezonden, ten einde hy de zelve in zyn gebiedt deedt werkſtellig maken. Het is zeer waarſchynlyk, dat het onderzoek ook in de andere provinciën op de zelve wyze toeging, en dat men de genen, die van wegens den koning het gezag voerden, belaſte des zelfs bevelen te doen nakomen. Dit ampt van voorzitter in den Raadt van het Noorden, waar mede zich de graaf van Shrewsbury bekleed vondt, was voor het overige van eene uitmuntende waardigheit. Men ziet by de opene brieven van zyne aanſtelling †, dat zyne kennis ging met eene opper-machtigheit over geeſtelyke en wereldlyke, en over burgerlyke * en halsſtraffelyke † zaken, uitgenomen over die van hoog-verraadt; dat zyne beſluiten met het groot zegel bezegelt wierden; dat zyn hof beſtondt uit de graven van Weſtmorlandt en Cumberlandt, uit den biſſchop van Durham, drie Lords, verſcheide ridders en edellieden, en leeraars ‡ van de wet; dat hy zyne hoge gerechtsdagen vier malen in het jaar hieldt. Hem was voornamentlyk bevolen ſtraf te oeffenen over de oproerigen, de makers van laſterſchriften tegen de regering, en alle de genen, die wederſpannig waren tegen de orders van het hof; des konings verklaringen en de beſluiten van zynen Raadt aangaande den nieuwen kerkregel uit te voeren; het volk uit hunne vooroordeelen, waar in het in die Noordelyke provinciën was, ten voordeele van des pauzen gezag, te recht te helpen, en den koning te doen onderdanig zyn; het zelve kennis te geven van de onrechtvaardige bezitting van den eerſten, en van het natuurlyke recht van den tweden; zorg te dragen voor de beſlotene waranden, om aan de eene zyde te beletten, dat 'er niet meer gemaakt wierden ten nadeele van het arme volk; en aan de andere, dat de Gemeente niet verwoeſtte de gene, die zy op wettige tytels gegrond vonden; de onrechtvaardige bezitters en onderdrukkers te ſtraffen; de genen, die door het geweldt der groten van het hunne berooft waren, te herſtellen, en een gelyke balans te houden tuſſchen armen en ryken. Dus beveſtigde *Eduard* de genen, die onder zyn gezag regeren zouden, in de ampten, gevende by zyne opene brieven eene onderrechting, waar naar zy zich te gedragen hadden.

† Van deze bedieninge is geſproken in het begin van *Eduards* regeringe.

† In de Verzamelingen van *Burnet.*

Gezag van het ampt van voorzitter in den Raadt van het Noorden.

* *Civile.*

† *Criminele.*

‡ *Doctoren.*

Harli wierdt dit jaar tot biſſchop van Hereford verkoren, waar van de ſetel open was door de doodt van *Skip*. Wy dienen iets van de wyze van deze verheffinge te zeggen, die alleen onder *Eduard* gebruikelyk was; doch onder de regering van *Maria* afgeſchaft, en zelfs onder die van *Elizabeth* en der zelvers navolgers ganſchelyk vernietigt wierdt.

Harli wordt met het biſdom van Hereford bekleed.

De koning benoemde tot het openſtaande biſdom

† De ridder *Edmond Pecham.*

Ontrouwheit der gevolmachtigden.

Gevolmachtigden tot verkoping van de overtollige kerkſieraden.

1553. dom een persoon, dien hy het zelve waardig oordeelde, den zelven verlenende de macht om alle herderlyke bedieningen waar te nemen, zo verre als het woordt Gods die aan de bisschoppen toeschryft: alles in des konings name en onder des zelfs gezag. De titulaire was in de bezitting van het wereldsche zynes bisdoms gestelt, uit krachte dezer brieven, waar van men des anderen daags een schriftelyk bewys, met het groot zegel gezegelt, aan den aartsbisschop overzondt, dien men beval den nieuwen prelaat in te wyden. Deze wyze van bisschoppen te maken wierdt in de volgende regeringen zeer gewraakt, zelfs onder de Hervormden, die de genen, welke op die wyze aangestelt waren, *des konings bisschoppen* noemden. Ondertusschen is het zeker, dat de koning niet begeerde te raken aan het gene in deze bediening geestelyk was, waar mede de benoemde persoon door *oplegginge der handen* moest bekleed worden. Des konings opene brieven verleenden hem alleen macht om zynen dienst te oeffenen in het bisdom, waar van hem de zorge wierdt aanbetrouwt. Met een woordt, hy wierdt door den koning tot het weder vullen van den openstaanden setel op gene andere wyze benoemt, dan de byzondere personen tot de beneficiën door de leken, die het recht van begeving † daar van hebben, benoemt worden.

Wyze van bisschoppen te maken onder de regering van *Eduard*.

Men wraakt de zelve.

Des konings mening daar omtrent.

† *Jus Patronatus.* Van deze rechten, om iemandt met kerkelyke ampten en inkomsten te begiftigen, is gesproken in het begin van de regering van *Eduard*.

In de maandt van May verleende de koning zyne openbrieven, behelzende verlof, en teffens bevel aan de schoolmeesters, om de jeugt een breder en naauwkeuriger geloofsbelydenis te leren, dan de gene waren, waar van men zich tot dien tydt toe bedient hadt. Men meent, dat de zelve door *Poinet*, bisschop van Winchester †, was opgestelt. Uit dit alles blykt des vorsten yver voor den Godsdienst, en de liefde, die hy zynen onderdanen toedroeg. Hy droeg zorge voor de opvoedinge hunner kinderen, daar hy zelf nog naauwlyks de kindschheit ontwossen was; en schoon minderjarig verdiende hy reets den heerlyken naam van Vader des volks. Hy ging voort zich den zelven waardig te maken, met den ellendigen verkwikking toe te brengen, en de armen met liefdadigheit te ondersteunen. Met deze oeffeningen van Godvruchtigheit en liefdewerken eindigde hy kort daar na zyn leven.

Zorge des konings om de jeugt te doen onderwyzen.

† alwaar hy uit dat van Rochester wierdt overgebragt.

Hy kwynde al in de maandt van January aan eene zinking, die hem op de borst was gevallen. Zommigen † zeggen, dat hy door een bloemruiker, die men hem op den eersten dag van het jaar vereerde, vergeven is. Volgens het gemeenste gevoelen van dien tydt hieldt men den hertog van Northumberlandt voor den aanlegger van zulk een vervloekten vadermoordt ‡. Wanneer wy van zyne doodt spreken, zullen wy zien, waar op deze vermoedens gegrond waren. Laat ons nu ten einde lopen de daden van hem, wiens leven zo waardig is met al zyne omstandigheden beschreven te worden.

Des konings ziekte.

† *Godwin.*

‡ De geen, die zynen koning ombrengt, wordt als een vadermoorder gehouden.

Hoe vermoeiende zyne ziekte was, nochtans belette de zelve niet, dat hy zich tot staatszaken, zo veel als hem zyne zwakheit toeliet, verledigde; doch nog meer tot de Godvrucht. Hy hadt in dien tydt de predikatie van *Ridley*, bisschop van Londen, bygewoont, welke hem de liefdadigheit ten hoogsten hadt aangeprezen. Het groot getal der behoeftigen, die in het koninkryk, en voornamentlyk binnen Londen, waren, hadt hem genoopt dit gewigtige punt van den Christelyken Godsdienst aan te dringen. Hy toonde, dat alle menschen aan dezen noodzakelyken plicht gehouden waren, doch allermeest de vorsten, zeggende: „ Dat Godt hen alleen „ tot den troon hadt verheven, om hunne weldaden van den zelven uit te storten; dat, hoe „ meer hy hen met zyne genade hadt begunstigt, „ hoe groter erkentenis hy daar voor van hen begeerde; dat hunne goederen tot hem niet konden komen, maar dat hy de armen in zyne „ plaats hadt nagelaten, om hunne mildadigheden te ontfangen; dat Godt hen niet met de „ koninklyke waardigheit hadt vereert om zyne „ grootheit na te bootzen, maar om zyne weldadigheit na te volgen; dat deze Goddelyke deugdt „ ook gansch koninklyk was; dat ze in Godt, „ als in haren oorspronk, op eene overheerlyke „ wyze uitblonk, en dat de zelve in de koningen, als in de afbeeldsels van de Godheit, als „ een wederglansch moest afstralen.

1553. Leerredenen van *Ridley* om de vorsten tot liefdadigheit aan te maneh.

Dit was te Whithal, daar de koning zich bevondt, dat *Ridley* predikte. Deze vorst, die de gewoonte hadt de fraaiste plaatsen der leerredenen, welke hy altoos met veel opmerkinge aanhoorde, in zyn gedenkboek aan te tekenen, was door deze zeer bewogen. Na het middagmaal gehouden te hebben nam hy den bisschop by de handt, leidde hem in de galdery, en hem nevens zich hebbende doen nederzitten, beval hy hem den hoedt op te zetten. Toen het woordt opnemende zeide hy tegen hem: *Uwe leerreden heeft my geraakt!* Hy herhaalde vervolgens de voornaamste zaken daar van, en de zelve op zich toepassende vervolgde hy: *Ik heb my toegeëigent al het gene gy van den plicht der vorsten gezegt hebt, aan welke Godt de oppermachtigheit alleen heeft toevertrouwt om de ellendigen daar mede by te staan; en die niet anders zyn dan de opzienders over de van Godt in hunne handen gestelde schatten, om ze den armen mede te delen. De troon, waar op ik door hem geplaatst ben, heeft my niet verhovaardigt. Ik beken maar stof, en oneindig meer beneden hem te wezen dan hy my boven anderen heeft gestelt: doch ik begeere zyne barmhertigheit na te volgen. Dewyl my in myne ellende nodig is, dat hy de zelve ontvouwe, moet ik ook met die der anderen deernis hebben. Dit is het gebruik, dat ik verplicht ben van myne geldmiddelen te maken. Ik ben ze aan de mildadigheit Gods verschuldigt; en hoe ze merkelyker zyn, hoe groter rekenschap ik 'er ook van zal moeten geven. Help my, Mylord, dat ik my daar in van mynen plicht kwyte; en na my door uwe algemene vermaningen tot liefdadigheit te hebben aangeport, zo geef my uwen raadt in het byzonder, om de zelve naar behoren te bestieren en te schikken.*

Fraaie woorden des konings over de leerreden van dien prelaat.

Deze redenvoering bragt den bisschop in eene verwondering, die hem eenigen tydt de stilzwygendheit deedt bewaren. Eindelyk brak hy de zelve, en zyne tranen met zyne woorden vermengende betuigde hy dien vorst zyne vervoering en blydschap. Na dat hy zyne Godvruchtigheit naar verdienste geprezen hadt, zeide hy tegen hem, „ Dat het oogmerk, waar op hy hem de eer „ deedt zynen raadt te verzoeken, van een al te „ groot gewigt was, om alleen en in zo korten „ tydt daar over een besluit te nemen; dat hem „ ten anderen niet zeker genoeg bekend was, wie „ en wat de behoeftigen binnen Londen waren, „ om 'er zyne Majesteit een recht bescheidt van „ te geven; dat hy hem smeekte eenige dagen „ tydt te mogen hebben, om daar omtrent met „ den Lord Major * en de Aldermans †, die uit de „ openbare registers konden weten, hoe vele ar„ men 'er niet alleen binnen deze hoofdstadt, maar „ ook in het gansche koninkryk waren, een over„ slag te maken". Hy voegde daar by, dat het nodig was, dat de koning hen daar over schreef. Deze vorst liet ook aanstonts zyne brieven ver-

De bisschop verzoekt met den Lord Major en de Aldermans te spreken nopens de middelen tot onderstandt der armen.

* Hoofdschout.

† Schepenen.

1553. vaardigen, die hy tekende, begerende, dat de biſſchop, de welke de zelve zou overhandigen, de zelve nevens hem tekende.

Gedachten van den Lord Major en van de Aldermans;

De brieven aan den Lord Major door den biſſchop overhandigt zynde, deedt deze magiſtraatsperſoon de Aldermans byeen roepen, nevens twintig wykmeeſters, by welke de zaak ter onderzoek wierdt gebragt. Men vondt raadzaam de armen in drie ſoorten te verdeelen. Onder het eerſte ſoort wierden gerekent de krankzinnigen, zwakken en onvermogenden; onder het twede de zieken en verminkten; onder het derde de lediggangers, welke door hunne luiheit in hunne ellende gedompelt blyven, en door de zelve niet ſelden tot ſnode euveldaden vervallen. Men maakte een ontwerp omtrent de verdeeling van elk ſoort, hoe veel in de zelve behoorden geplaatſt te worden, en ſloot het vertoog met het gevoelen van de vergadering. Het zelve behelſde, dat men zorg moeſt dragen voor het onderhoudt van de eerſte; voor de verkwikking en genezing der tweden: doch dat de laatſten waardiger waren eer beſtraft en gekaſtyd te worden dan onderſtandt te krygen.

Volgens welke de koning zyne weldaden uitdeelt.

Ridley, dit geſchrift aan den koning vertoont hebbende, deelde zyne weldaden uit naar het goedvinden van den Lord Major en de Aldermans. Hy gaf de Minnebroederskerk, niet ver van Newgate, nevens de inkomſten, die 'er aan gehecht waren, aan de weezen en andere behoeftigen van het zelve ſoort. Hy rechtte de kerk van St. Bartholomeus, by Smithfield, tot een algemeen Godshuis op voor de zieken en verminkten, en vereerde de ſtadt zyn paleis Bridwell, oude verblyfplaats van de koningen van Engelandt †, om de landlopers en lediggangers daar in te plaatſen, ten einde de zelve onder de kaſtyding ‡ van opzienders aan het werk wierden geſtelt en gehouden. Hy wees geldmiddelen aan op zyne inkomſten tot onderhoudt van het Godshuis, zo wel als tot de inkomſten van het huis van Bridwell. Hy beveſtigde ook de ſtichting, die hy in den voorgaanden jare hadt gedaan, van het hoſpitaal van St. Thomas van Southwark, in de grote voorſtadt, aan gene zyde van den Theems. *Thirleby* was de laatſte, die het in handen hadt, en gaf het in den jare 1539 over aan *Henrik* den VIII. Doch *Eduard* wilde liever de inkomſten tot Godvruchtige gebruiken beſteden, dan zyne geldmiddelen daar mede vergroten. Hy vereerde het aan den Lord Major en de gemeente van Londen, de welke altoos eenen van hare zes en twintig Aldermans tot beſtierder heeft van de voorſtadt, die de koning in zyne gift * begreep. Hy liet het voornaamſte huis daar van weder opbouwen; vermeerderde de voorrechten en inkomſten, en deedt terſtondt de oude handveſten of voorrechten daar van uitſchryven. Naardien de geheimſchryver op zyn bevel een plaats hadt open gelaten, om aldaar zekere geldſomme te begroten, die op de toevallige goederen van de kroon moeſt geheven worden, vulde hy zelf het openſtaande, en ſtelde met zyn eigen handt, dat de gift zou wezen van vier duizend marken † des jaars. Dit gedaan zynde dankte hy Godt van hem voor zyne doodt nog tyds genoeg gegeven te hebben om dit werk van liefdadigheit ten einde te brengen. Een werk, dat inderdaadt eene koninklyke Godvruchtigheit waardig was, en dat de beruchtſte ſtichtingen van Europa evenaart, boven al, indien men daar onder begrypt de andere giften, de welke ſedert by die van *Eduard* gevoegt zyn. Voor het overige heeft men al den roem aan hem toe te ſchryven, het zy ter oorzake van zyne eige weldadigheit, of dat hy anderen daar toe hadt opgewekt.

† *Henrik* de VIII hadt het zelve tot een verblyfplaats voor *Karel* den V geſchikt. Zie fol. 148.

‡ Men noemt nog heden ten dage die ſtichtingen huizen van kaſtydinge. Deze ſtichting is nog in wezen.

* *Donation.*

† Meer dan duizend kronen.

De yver van dezen vorſt voor Godvruchtige zaken belette hem niet op die van Staat te denken. Hy hadt zyne afgezanten by *Karel* den V en by *Henrik* den II, om het bondgenootſchap met die twee vorſten, onaangezien den oorlog, dien zy tegen elkander voerden, te onderhouden. De gelukkige verrechtingen van Vrankryk aan den kant van de Nederlanden baarden hem nayver: doch hy wilde des zelfs wapenen niet tegen Calais doen keren, en zou gewenſcht hebben hunne verſchillen door eene bemiddeling af te doen, indien zy de zelve hadden willen aannemen. Na deze weigering meende hy de onzydigheit te moeten houden. Al in de maandt van September des voorgaanden jaars hadt *Karel* de V hem aangeweeſt om byſtandt tot de wederbekoming van Mets, uit inzichte van het gevaar, waar in Vlaanderen zich bevondt, dat door het Ryk, ſedert het verlies van die plaats, welke de Duitſchers den doortocht belette, niet dan zeer bezwaarlyk kon bygeſprongen worden. Hy ſtelde *Eduard* voor oogen de oude vriendſchap, die altoos tuſſchen de koningen, zyne voorzaten, en het huis van Burgundië, waar van Vlaanderen het erfgoedt was, plaats hadt gehad. Behalven het belang, dat Engelandt hadt om deze ſouvereiniteit tegen den inval der Franſchen te verdedigen, indien het aldaar zynen koophandel wilde ſtaande houden, ziet men ook de vertogen, die de afgezant van *Karel* den V over dit ſtuk aan den koning en aan de heeren van den Raadt overleverde, met de redenen voor en tegen, de welke *Cecilius*, geheimſchryver van Staat, belaſt wierden op te ſchryven. Hy voegde daar kleine aantekeningen in het Latyn by †, die hy op den kant ſtelde, nevens ieder punt van zyne verhandeling *. Hy hadt de zelve opgeſtelt in vragen over des keizers aangeboden bondgenootſchap; in antwoorden op die vragen; en in redenen voor en tegen dit verbondt. Ieder afdeeling beſtondt in verſcheide artykelen, en tegen over ieder artykel ſtonden korte aantekeningen, waar van ieder gegrond was op eene bekende plaats van de redenkunde †. Dit geeft te kennen, dat de koning, die het dus aan den geheimſchryver van Staat belaſt hadt, in den grondt der zaken wilde indringen, en gene verbindteniſſen aangaan, waar van de noodzakelykheit en de billykheit hem niet klaar voorkwam.

1553. *Burnet.*

Eduard wil onzydig blyven tuſſchen den keizer en den koning van Vrankryk.

Oplettendheit van *Eduard*, en moeite, die hy aanwendt om kennis van zaken te nemen.

† Zie de Verzamelingen van Burnet.

* *Diſſertation.*

† *Logica.*

Des konings afgezant aan *Karel* den V.

Eenige dagen daar na wierdt de ridder *Moriſon* benoemt om den keizer, die zich in Vlaanderen met het maken van toebereidſelen tot het beleg van Mets ophieldt, te begroeten. De laſtbrieven van dien gezant behelſden de aanbiedingen van *Eduard*, om *Karel* den V en *Ferdinand* hulp toe te brengen tegen de Turken, die Hungarie verwoeſt, en wier vloten de kuſten van Sicilië en Italië zeer beſchadigt hadden. Doch de afgezant hadt bevel zich in geen de minſte verbindteniſſe tegen Vrankryk in te wikkelen; dat zo de keizer op dit artykel aandrong, men *Moriſon* order gaf hem rond uit te zeggen, dat men nergens dan te Londen daar over kon handelen, met den gevolmachtigde, dien zyne Majeſteit zou gelieven te zenden: want belangende zynen reſident aldaar, dat de zelve by den Raadt niet zeer gezien was.

Andere afgezanten om hem de bemiddeling van *Eduard* aan te bieden.

Na den ongelukkigen uitſlag van de belegering van Mets boodt de koning zyn tuſſchenſpraak uit aan *Karel* den V en *Henrik* den II. De biſſchop van Norwich en de ridder *Hobby* gingen naar Vlaanderen over, alwaar zich *Karel* toen zyn ongeval met droevige overdenkingen te binnen bragt: de ridder *Pickering* en *Chalonner* begaven zich naar het Franſche hof. De eer-

1553. eerſte vonden den keizer ziek; zo dat zy geen gehoor konden krygen. Zy traden echter met de gouvernante der Nederlanden en den biſſchop van Arras in geſprekhoudinge. De laatſte deedt een lang verhaal van de vyandelykheden van Vrankryk. Hy beſchuldigde het zelve de vrede verbroken, des keizers ſchepen en die van zyne onderdanen genomen, het eedgenootſchap der Duitſche vorſten geſtyft, en onder begunſtiging van de beroerten, die het in het Ryk verwekt hadde, de keizerlyke ſteden overweldigt te hebben. De afgezanten boden de bemiddeling van hunnen meeſter aan volgens de daar toe verkregene volmacht. De gouvernante en de biſſchop van Arras beloofden hen, den keizer, die, zo haaſt als zyne gezondheit het zou toelaten, zelf hen wenſchte antwoordt te geven, van hunne aanbiedingen verſlag te doen.

Hun geſprek met de beſtierſter van de Nederlanden. *Sleidanus. Thuanus. Burnet.*

De ridders *Pickering* en *Chalonner* vonden het Franſche hof vol opgeblazenheit over den voorſpoedt van des zelfs wapenen, terwyl het zich aan die van den keizer, ſedert het opbreken van het beleg van Mets, zeer weinig bekreunde. Ook wiſt men, dat hy ziek lag, en het gerucht liep zelfs, dat hy overleden was. Dus hadt die kroon, beſloten hebbende uit haar geluk en uit de ongevallen van *Karel* den V, die zy meende veel verſlagener te zyn dan hy was, voordeel te trekken, geen geneigtheit tot vrede. Zy wilde ten minſte naar geen voorſlagen van verdrag horen, dan onder voorwaarden, die het huis van Ooſtenryk van zyne ſchoonſte ſtaten, en teffens van zynen roem, ontzetten. Zy eiſchte niet minder dan de wedergeving van het hertogdom van Milaan, en van de koninkryken van Napels, Sicilië en Navarre; de huldiging * van Vlaanderen en Artois; de herſtelling van Siena, en dat de ſteden Mets, Toul en Verdun onder hare beſcherminge zouden blyven. De afgezanten ſchreven daar over aan den koning en aan den Raadt van Engelandt, die deze eiſchen onredelyk vonden. Zy waarſchouwden hunne agenten by den keizer door een brief, daar niet van te ſpreken, dan van enkelde nieuwigheden, die men in Vrankryk onder malkander verpraatte, en niet dan van voorſlagen, die *Eduard* deedt in aanzien van middelaar. Men beval hen ook gade te ſlaan, hoe de keizer zich op het horen van dit nieuws zou gedragen, en alles in acht te nemen, zelfs tot de bewegingen van zyne oogen toe. Dit geſchiedde, om maatregels te nemen op het beſluit, of de verwondering, die zy in dezen vorſt zouden ontdekken.

Buitenſporige eiſchen van Vrankryk.

* *Hommage.*

Karel geeft, te bedde leggende, gehoor aan de afgezanten van *Eduard.*

Eindelyk kregen zy gehoor. De koningin van Hungarie leidde hen in zyne kamer, daar zy hem te bedde vonden, zeer bleek en mager van wezen: doch daar ſtondt een vuur in zyne oogen, en hy ſprak met zo veel klem, dat 'er van zyne zwakheit niet gemerkt kon worden. Zy betoonden hun leedwezen over zyne ziekte, en vervolgens boden zy hem de bemiddeling van de kroon van Engelandt aan. De keizer zeide, dat zy hem moeſten verſchonen van hen zo lang te hebben doen wachten; bedankte hen voor de aanbiedingen van den koning, hunnen meeſter, en verklaarde de zelve aan te nemen, behoudens dat Vrankryk de eerſte ſtap zou doen, na dat het de overeenkomſten verbroken hadt. Doch hy gaf vervolgens te kennen, zich aan deze uiterlyke dingen niet te zullen binden, en betuigde, dat men hem altoos geſchikt zou vinden om een zekere en eerlyke vrede aan te nemen. Hy hadt Terouane nog niet in zyne macht, en Vrankryk, dat in het laatſte van den ſomer deze plaats verloor, wilde nog niets van zyne trotſche eiſchen laten vallen.

Doch de keizer, wiens leger ten eenemale gereed ſtondt, ontzette zich daar niet van. Voor het overige belette de doodt van *Eduard* den uitſlag van zyne bemiddeling. 1553.

Onderhandeling over een verbondt tuſſchen den keizer en de Ryksvorſten.

Ondertuſſchen handelde men in Duitſchlandt over een verbondt tuſſchen den keizer, den Roomſch koning en de Ryksvorſten. Men begreep den koning van Engelandt daar ook onder, en zyne afgezanten zonden hem te Londen daar een afſchrift van, en lieten hem met eenen weten, dat hy door *Ferdinand*, Roomſch koning, en *Jan Frederik* van Saxen tot het ingaan van het zelve zou aangezet worden. Ter bevordering van dit bondgenootſchap moeſt de keizer de Duitſche vryheit en de voorrechten der Ryksvorſten herſtellen. Deze laatſten betrouwden hem niet; doch verlieten zich op den Roomſch koning, dien zy meenden oprechter te zyn, en op den koning van Engelandt, hen als twee borgen van dit bondgenootſchap aanziende. Het ontwerp kwam niet ter uitvoering. De keizer hadt de Nederlanden mede in dit verbondt begrepen, en de Ryksſtanden maakten bedenkingen, dat Vlaanderen het toneel des oorlogs, en zy gedurig belemmert zouden zyn om het zelve byſtandt toe te brengen; zo dat zy weigerden in het verbondt te treden, ten ware men hen van de koſten ontlaſtte, om de zelve de zeventien provinciën, ten minſte het beſte deel daar van, te doen dragen.

Zy heeft geen voortgang, en waarom.

Ondertuſſchen haaſte zich de hertog van Northumberlandt om de vrucht te plukken van zyn ſchelmſtuk, indien het waar is, dat hy den koning vergeven hadt, het zy door de dodelyke bloemruiker, waar van wy boven geſproken hebben, of door andere middelen, gelyk hy daar van door het beſte gedeelte des koninkryks beſchuldigt wierdt. Wy hebben gezien den toeleg, dien hy al voor twee jaren gemaakt hadt om *Johanna Gray* met zynen zone te doen trouwen, en haar erfgenaam van de kroon te doen verklaren, het welk hy in dit jaar ter uitvoeringe bragt. De bruilofts-plegtigheden * wierden geviert in de maandt van May, en de verklaring van *Eduard* tot de opvolginge geſchiedde in de maandt van Juny. *Johanna* was de oudſte der dochteren, die uit het huwelyk van Mylord *Gray*, onlangs tot hertog van Suffolk verheven, met *Françoiſe Brandon*, dochter van *Karel Brandon*, hertog van Suffolk, en *Maria*, koninginne weduwe van Vrankryk, geſproten waren. *Johanna Gray* hadt nog twee zuſters, ook in de zelve maandt getrouwt, de eene met Mylord *Herbert*, oudſten zone van den grave van Pembroke; en de andere, die gebogchelt was, met *Martin Keys*, een gemeen edelman van het hof (a). De hertog van Northumberlandt huuwde ook zyne twee dochters uit. De ridder *Sidney* trouwde met de oudſte, en Mylord *Haſtings*, zoon van den grave van Huntington, met de jongſte. Dus hoorde men niet dan van vreugdebedryven en feſtynen, die in de familie van dezen hertog in zwang gingen, de welke zich door alle deze huwelyks-verbindteniſſen ſterk maakte, terwyl het hof en de ſtadt Londen, ter oorzake van des konings ziekte, die van dag tot dag toenam, in verſlagenheit en droefheit waren.

Goodwin. Hayward. Sleidanus. Thuanus. Mezeray. De Vader Orleans.

Huwelyk van den zoon des hertogs van Northumberlandt met *Johanna Gray.*

Geſlachtreekening van *Johanna Gray.*

Het volk, wanhopig over een zo onbeſchaamd gedrag, begon openlyk te morren, en wierdt verſterkt in de vermoedens, dat des konings ziekte niet natuurlyk was. Zy zagen deze huwelyken aan

Des volks vermoeden tegen den hertog van Northumberlandt.

(a) *Thuanus* zegt, als mede *Sanderus*, dat zy met den grave van Huntington trouwde: doch zy taſten mis: want die graaf trouwde met de dochter van den hertog van Northumberlandt.

Universitäts- und Landesbibliothek Düsseldorf

1553. aan als zo vele dodelyke verbindteniſſen van de zamenzwering, tegen des vorſten leven geſmeed, en twyffelden niet, of het was een bedryf van den hertog van Northumberlandt, om ſteun voor zyne misdaadt te zoeken. Dit misnoegen was den hertog niet onbekend: doch de zelve ontveinzende, of verachtende, ſtreefde hy altoos naar zyn doelwit. Hy kende des volks aardt, wiens woede met die van de zee gelyk zynde, zo ſchielyk ſtilt, als ze gaande wordt: zo driftig in genegenheit, als in haat, doch zo onbeſtendig in het eene als in het andere. Hy meende dan het veiligſt te wezen, zich aan deze gemene geruchten, die met den tydt zouden ophouden, niet te kreunen: des konings ziekte daar toe gelegenheit hebbende gegeven, vleide hy zich, dat des zelfs doodt die zou doen eindigen. Hy was alleen bedacht om den eerſten aanloop dezer woede te ontwyken, met de zelve droefheit na te bootzen, die hy op de aangezichten der anderen zag, en met hen te vleien door eene valſche hope van des konings beterſchap, waar van zyne beſpieders van tydt tot tydt aangename berichten uitſtrooiden.

Hy bekreunt zich daar niet aan.

Terwyl hy het volk, wiens hertstochten hy als opgeſchort hieldt, een radt voor de oogen draaide, bedroog hy den koning, en kreeg den Raadt op de handt. Het huwelyk van Mylord *Guilford Dudley*, zynen zone, met *Johanna Gray* hadt hem van geen nut geweeſt, zonder eene verklaringe van *Eduard*, die haar tot zyne erfgenaam benoemde, met uitſluitinge van de princeſſen *Maria* en *Elizabeth*. Wy hebben boven gezien de maatregels, die hy twee jaren van te voren hadt genomen, om de laatſte van het hof te doen vertrekken, uit eene vreze, die het vermogen, dat zy op het gemoedt van den koning, haren broeder, hadt, welke haar tederlyk beminde, hem inboezemde. Deze toeleg miſte, zonder dat men 'er de reden van weet: doch den moedt niet verloren gevende nam hy een anderen omweg, dat hem gelukte. Hy wiſt, dat *Eduards* yver voor den Godsdienſt alle andere bedenkingen overtrof, en dat 'er gene beweegredenen van genegenheit, gene belangen van familie hem zo dierbaar waren, als de bevordering van de hervorminge. Dit was het voornaamſte, daar hy in zyn leven op dacht; daar hy gedurende zyne ziekte zyne meeſte zorg aan beſteedde, en het geen, op het aannaderen van de doodt, die hem belette dit werk op onwrikbare gronden te veſtigen, hem, naar zyne betuiginge, de eenigſte ongeruſtheit baarde. Het viel *Northumberlandt* dan niet zwaar hem te overreden wegens de verandering, die *Maria*, indien zy tot de kroon kwam, in het kerkelyk beſtier zou maken. Naardien zy niet minder yverde voor den Roomſchen Godsdienſt dan *Eduard* voor de hervorminge, was het waarſchynlyk, dat zy voor de eerſte zou doen, het geen *Eduard*, haar broeder, voor den laatſten hadt gedaan; en dat zy met den troon te beklimmen ook dezen de overhandt zou doen hebben. Des konings gemoedt dus aan het waggelen hebbende geholpen door het blykbaar onheil, waar mede hy hem vertoonde dat de Godsdienſt gedreigt wierdt, maakte hy hem weêmoedig, hem den zelven affchilderende als badende in zyn bloedt, waar mede hy zeide dat *Maria* het ganſche koninkryk zou doen overſtromen. Twee zo zielroerende voorwerpen bewogen dien goeden vorſt alles te doen, wat *Northumberlandt* hem in het vervolg zou raden, ten einde zulke zware onheilen mogten geweert worden. Deze doorſlepen Lord zeide daar op, dat 'er tegen zo grote rampen geen ander hulpmiddel was dan eene uitdrukkelyke uitſluiting, by welke *Maria* tot de opvolginge in het ryksbeſtier onbekwaam wierdt verklaart; dat zulks niet kon geſchieden dan met het herroepen van den uiterſte-wille van *Henrik*, en de acte van het Parlement, die het zelve beveſtigde: doch dat 'er redenen waren om het eene en het andere te verbreken. Deze redenen beſtonden hier in, dat wylen de koning niet in den rang der erfgenamen hadt kunnen ſtellen een perſoon, welke geboren was uit een huwelyk, dat men bloedſchandig hadt verklaart, en die door hare onwettige geboorte onbekwaam moeſt gehouden worden tot de opvolginge; dat het vonnis tot de echtſcheidinge van de koninginne *Catharina*, hare moeder, door het Parlement, in den jare 1536 gehouden, beveſtigt was, het welk teſſens de dochter, uit een door de wetten afgekeurt huwelyk geteelt, van de koninklyke waardigheit hadt uitgeſloten; dat het vonnis van echtſcheiding niet vernietigt was, noch vernietigt kon worden, en dat, zo lang deze grondt van uitſluiting zou beſtaan, men aan *Maria* geen recht kon geven, dat haar door de geboorte geweigert wierdt; dat het waar was, dat *Elizabeth* het ongeluk hadt zich in de zelve veroordeeling verward te vinden; dat de acte van het Parlement, die de echtſcheiding van *Catharina* beveſtigde, ook die beveſtigde van *Anna Boulein:* weshalven de zelve *Elizabeth* zo wel als *Maria* uitſloot; zo dat men, met deze acte te doen beſtaan, niet anders kon beſluiten, of zy moeſten alle beide ontërft blyven; dat het waar was, vervolgde deze hertog, dat *Elizabeth* een beter lot verdiende: doch dat de koning meer aan den Staat en den Godsdienſt moeſt hangen dan aan de vriendſchap, die ter begunſtiging van deze princeſſe by hem aanhieldt. Vervolgens maakte hy eene vergelyking tuſſchen haar en *Johanna Gray*, voor welke *Eduard* mogelyk geen minder genegenheit hadt dan voor *Elizabeth*, en die misſchien zyne vriendſchap ook niet minder waardig was. Wy hebben reets van hare fraaie hoedanigheden geſproken, en zullen voortgaan met haar afbeeldſel op te maken, wanneer wy haar zonder ſtaatzucht den troon, en van daar manmoedig het ſchavot zullen zien beklimmen. Wy zullen ons vergenoegen, hier alleen by te brengen wat overeenkomſt 'er tuſſchen haar en den koning was, door haren ouderdom, weinig verſchillende met dien van dezen vorſt; door haren yver voor den Proteſtantſchen Godsdienſt, en door hare geleerdheit. Zy was afgerecht in de voornaamſte zaken van de Philoſophie en Godgeleerdheit; zy verſtondt volkomentlyk de Latynſche en de Grieckſche taal; zy was voor het overige van eene zachtheit, dat zy de herten van elkeen tot zich trok. Dewyl zy de eer hadt gehad in hare kindſchheit nevens *Eduard* opgevoed te worden, ſtrekte zulks om eene vriendſchap, die uit de overeenkomſt van genegenheden * tuſſchen hen geboren was, verder te doen aangroeien: zo dat het den vorſt eene vertroofling was, de kroon, die hem het belang van het algemene welzyn noopte *Elizabeth* te onthouden, te mogen zetten op het hoofdt van een zo geliefd perſoon.

1553.

Redenen, die hy den koning aan de handt greft, om *Maria* buiten het recht van opvolging te ſluiten.

Zyn heimelyke handel om *Johanna Gray* tot de kroon te verheffen.

Hy ſtelt *Johanna Gray* met *Elizabeth* gelyk.

Lof van de eerſte.

* *Sympathie.*

Deze overweging bragt niet weinig toe om hem tot het voorgeſtelde middel van den hertog van Northumberlandt te doen beſluiten. Hy bewilligde daar ook in, en zonder uitſtel te nemen, dewyl zyne ziekte hem waarſchouwde, dat 'er geen tydt verzuimt moeſt worden, deedt hy onder het bewindt van Mylord *Montaigu*, voorzitter in het hof der algemene pleidoien, verſelt van *Cecilius*, geheimſchryver van Staat, zyne openbrieven opſtellen. Men vertoonde daar in des vorſten ongeruſtheit over den Staat en den Godsdienſt, nevens

Openebrieven van overdraging van de kroon.

1553. vens het gevaar, waar aan zy, byaldien *Maria* en *Elizabeth* op den troon kwamen, zouden bloot geſtelt worden: doch deden met een bericht, dat het gebrek harer geboorte haar daar toe onbevoegt maakte; dat zy dus tot de opvolging niet hadden kunnen geroepen worden, noch door den uiterſte-wille van wylen den koning, noch door de acte van het Parlement, die het zelve bekrachtigde, om dat des zelfs gezag beneden dat van de wetten was, die de baſtaarden buiten ſloot. Men voegde daar by, dat zy, volgens de oude wetten van het koninkryk, *Eduard* niet zouden kunnen opvolgen, ſchoon zy van eene wettige geboorte waren, om dat 'er een dubbele bandt in den bloede ontbrak, zynde zyne zuſters alleen van des vaders wegen, en niet van de zelve vader en moeder, afkomſtig, als hy: zo dat hy, met haar tot erfgenamen te benoemen, de jonge koningin van Schotlandt een ruim veldt zou laten om hare rechten, met die zuſters de opvolging te betwiſten, te doen gelden, waar door ook het koninkryk in gevaarlyke oorlogen ſtondt ingewikkelt te worden. By deze redenen, gegrond op vaſte wetten, voegde men nog andere, die uit de ſtaatkunde getrokken wierden; namentlyk, dat byaldien men de koninklyke waardigheit aan twee princeſſen gaf, zy de zelve op vremde vorſten konden overbrengen; dat de Hervormde Godsdienſt en de roem van de natie dan in gevaar ſtondt; dat men de wederoplegging van het juk der pauzen, de verandering der wetten, en mogelyk de dienſtbaarheit van het koninkryk, dat de vremdelingen aan hunne ſtaten wilden cynsbaar maken, ten hoogſte te vrezen hadt. Dit zag op den keizer, die de princes *Maria* voor den prins *Philips*, zynen zone, ten huwelyk deedt verzoeken. Men voegde daar by, dat indien de verkiezing van een vorſt aan de ſchikking van het volk wierdt gelaten, het gevaar daarom niet te minder baarblykelyk zou zyn; dat in de kuipereyen om de kroon niet de waardigſte, maar veeltyds de heerzuchtigſte, verkoren wierdt; en dat ze mogelyk zou vervallen aan een man, die de zelve door zyne euveldaden, of door zyne geboorte, zou ontëeren. Om in die ongevallen te voorzien verklaarde de koning, veilig geoordeelt te hebben, een opvolger in de koninklyke familie te zoeken, wiens geboorte geen tegenſpraak leedt, en die van beproefde verdienſten was. Hier op benoemde hy *Johanna Gray*, kleindochter van *Maria*, weduwe van Vrankryk, de zuſter van *Henrik* den VIII, en dochter van *Henrik* den VII, om hem in de koninklyke waardigheit op te volgen. De moeder van *Johanna*, die een graadt nader aan de kroon zou geweeſt hebben, was nog in het leven: doch zy verklaarde haar recht aan hare dochter af te ſtaan, volgende daar in na de keizerinne *Machtelt*, die de kroon van Engelandt gaf aan *Henrik* den II, haren zone, en de gravinne van Richemond, moeder van *Henrik* den VII, die dezen vorſt liever op den troon zag dan zich zelve. Deze openbrieven wierden door *Eduard* getekent, met het groot zegel gezegelt, en aan de heeren van den Raadt gezonden, om de zelve door hunne goedkeuring te bekrachtigen.

De moeder van *Johanna Gray* geeft het recht tot de kroon over aan hare dochter.

* *Hayward.*
† *Burnet.*

Dus wordt het van een ſchryver * verhaalt. Anderen † zeggen, dat de koning, het beſluit genomen hebbende van de kroon op *Johanna Gray* over te brengen, met uitſluitinge van de princeſſen, zyne zuſters, Mylord *Montaigu* en twee andere rechters ontboodt, hen bevelende, dat zy zich in de Raadkamer zouden begeven, nevens zynen advokaat en procureur generaal, om den voorſlag, dien hy daar te doen hadt, te onderſteunen. Volgens dit laatſte verhaal, dat veel breder en omſtandiger is, begaf *Eduard*, onaangezien zyne zwakheit, zich zelf derwaarts henen. Hy vertoonde aan de vergadering het gevaar, waar in Engelandt zich bevondt door de verandering van de ſtaatswetten en den Godsdienſt, die onvermydelyk ſcheen, byaldien *Maria* na hem tot den troon kwam. Hy verklaarde vervolgens zyn voornemen aangaande de overbrenging van de kroon. De rechters, den voorſlag daar van gehoort hebbende, antwoordden, dat de zaak hen ondoenelyk voorkwam; om dat de opvolging door eene acte van het Parlement by het leven van *Henrik* den VIII gezegelt, en gevolgelyk eene wet was, die men niet kon verbreken. De koning liet zich door hunne redenen niet overſtaag zetten; in het tegendeel begeerde hy, dat zy zyn ſchriftelyk vertoog zouden aannemen, en de acte van overbrenginge opſtellen. Zy verzochten daar toe eenige dagen uitſtel, het welk hen wierdt toegeſtaan. Doch wanneer men daar over begon te raadſlagen, vondt men zich ſtraf gedwarsboomt door eene wet, die in het eerſte jaar der regeringe van *Eduard* gemaakt was. Deze verklaarde voor verraders van het gemeneheſt de genen, die ondernemen zouden iets in de opvolginge te veranderen, het zy gedurende des konings leven, of na zyne doodt. Zy waren 'er over ontſtelt, en gingen by de heeren van den Raadt, om hen te vertonen, dat zy niet, zonder hunnen ondergang, konden toeſtaan, het geen van hen geëiſcht wierdt, ſtellende den Raadsheeren voor oogen, dat zy zelf een gelyk gevaar liepen. De hertog van Northumberlandt bevondt zich toen niet in den Raadt. Vernomen hebbende wat 'er was voorgevallen, ging hy by de rechters, en deedt hen bedreigingen: doch hy kon hen niet doen wankelen. Zy wierden voor de twede maal ontboden †, en de koning beſtrafte hen over de weigering om de acte, waar toe hy hen een vertoog in geſchrift hadt overhandigt, op te ſtellen. Zy antwoordden, dat dit vruchteloos zou zyn, ten ware het Parlement byeen geroepen wierdt. *Eduard* antwoordde daar op, dat dit zyn oogmerk was: doch dat hy begeerde alvorens eene ſchikking in de opvolging te maken, en dat hy de acte vervolgens aan het Parlement zou zenden, om de zelve te doen bekrachtigen; dat hy hen dan beval, ten aanzien van de getrouwheit, die zy hem verſchuldigt waren, de acte naar behoren op te ſtellen. Eenigen van den Raadt voegden daar by, dat hunne ongehoorzaamheit als eene misdaadt van gekwetſte hoogheit zou opgenomen worden. Deze bedreiging verſchrikte hen, en zich tuſſchen twee even gevaarlyke rotzen in bevindende, meenden zy, onder voordeel van eene uitdrukkelyke order, door des konings handt getekent, mits ook vergiffenisbrieven, met het groot zegel gezegelt, erlangende, van dat men hen verplichtte tegen de gemaakte wet aan te gaan, zich uit dat gevaar te redden. Dit wierdt hen vergunt, en zy ſtelden de acte op als naar vereiſch van rechten. Doch een van de rechters † weigerde ſtandvaſtig de zelve te tekenen, onaangezien de bedreigingen van den hertog van Northumberlandt. Vervolgens wierdt de zelve gebragt aan den kanceliér, om ze te tekenen: doch die ſtaatsdienaar wenſchte tot zyne ontlaſting, dat ze door den ganſchen Raadt mogt getekent worden. Drie en dertig tekenden de zelve op den 21 Juny.

1553. *Eduard* doedt opening van zyn voornemen in den Raadt wegens de overbrenginge van de kroon.

Men vindt de zaak onmogelyk.

Zwarigheit daar omtrent gevonden.

† den 15 Juny.

Eduard wil gehoorzaamt zyn.

Het middel; dat de rechters uitvonden.

† *Yales.*

Cranmer was niet van het getal: hy bevondt zich ſedert des beſchermheers val ſelden in den Raadt. Van de acte van overbrenging der krone gehoort hebbende, meende hy, dat ze de wetten be-

Cranmer weigert de acte te ondertekenen.

1553. beledigde, en beſloot de zelve niet te onderſchryven. Dus, wanneer men hem de tekening kwam afvorderen, weigerde hy zulks (a). Wat de Raadt ook zeide, niets was bekwaam hem daar toe te bewegen. De koning moeit 'er zich mede bemoeien. Hy vertoonde dezen kerkvoogdt zo levendig de beweegredenen, die hy gehad hadde om de kroon over te brengen; de verwoeſting, die hy in het ganſche koninkryk voorzag, en den gehelen ondergang van den Godsdienſt, indien *Maria* hem opvolgde, dat *Cranmer*, die een ongemenen yver voor de hervorming hadt, zich eer verwonnen dan overtuigt zag. Dit geſchiedde echter niet zonder moeite, en zonder langen tydt zyne redenen tegen die van den koning te hebben ingebragt. *Maria* was 'er in vervolg van tydt weinig over voldaan, en hy was een van de eerſten, die deze wraakzuchtige vorſtin, zo haaſt als zy den troon hadt beklommen, aan haren wrevelmoedt opofferde. *Cecilius*, geheimſchryver van Staat, die van deze zake bericht heeft gedaan, met het oogmerk van zich te rechtvaardigen, zegt, dat hy de acte van overbrenginge als getuige hadt getekent, om verzekering te kunnen geven, dat hy den koning die hadt zien tekenen, waar toe de bediening van zyn ampt hem onvermydelyk verplichtte: doch dat hy geweigert hadt de zelve in hoedanigheit van Raadsheer van Staat te tekenen.

De koning verplicht hem daartoe.

Bedenkingen op de acte van overbrenging.

Men ziet door de wederſtreving van deze wyze en ontbaatzuchtige ſtaatsdienaars, hoe gevaarlyk het is de opvolging in de koninklyke waardigheit van eene vrywillige ſchikking te doen afhangen. De zelve moet een vaſt grondbeginſel hebben. De geboorte geeft dit recht, uit krachte van de grondwet, waar op het zelve geveſtigt ſtaat, en het welk de geen, die regeert, niet kan veranderen. Neemt deze zekerheit weg, en gy zult het koninkryk in verwarring gebragt zien. Hier in de onveranderlyke order van opvolging te handhaven is een bolwerk voor de ruſt, het welk ook niet gebroken kan worden zonder een ingang te openen voor oproerigen en inlandſche oorlogen; eene onderneming, die altoos ſtrafbaar, en der zelver aanvoerders niet ſelden rampſpoedig is. Dit ondervondt de hertog van Northumberlandt zelf eenigen tydt daar na.

Mezeray.

Men moet niet vergeten, dat de keizer en de koning van Vrankryk in deze zake deel wilden hebben. De eerſte, *Eduards* ziekte vernomen hebbende, dacht op het huwelyk van zynen zone *Philips* met *Maria*, naaſte erfgename van het koninkryk, dat zo aan haar ſtondt te beurt te vallen. Het Franſche hof, dat dien toeleg ontdekte, was 'er nydig over, en trachtte het zelve te verydelen. Naardien het kennis hadt van de handelingen van den hertog van Northumberlandt, meende het niet beter te kunnen doen dan hem te onderſteunen. *Henrik* de II zondt een afgezant naar Londen, die de ſtoutheit des hertogs ſtyfde, hem met alle voorſpraak van den koning, zynen meeſter, byſtaande. Hy hielp hem die van Engelandt overtuigen, dat hy, over de veertien jaren zynde, de volheit van zyne macht kon gebruiken, en dat zyne minderjarigheit, naar het voorbeeldt van die van Vrankryk, om de dertien jaren en eenen dag geëindigt was; dat hy derhalven eene ſchikking kon maken omtrent de opvolginge in het koninkryk, daar toe een perſoon benoemende, die van koninklyken bloede was, met uitſluitinge van *Maria* en *Elizabeth*,

De koning van Vrankryk begunſtigt den heimelyken handel van den hertog van Northumberlandt.

(a) Zie in de Geſchiedenisſe van zyn leven, door *Strype*, den wederſtandt, dien deze prelaat betoonde tegen deze acte.

welke hare onwettige geboorte belette in het zelve op te volgen. De afgezant boodt teffens den byſtandt van zynen koning de erfgenaam aan, die *Eduard* wilde benoemen. Men behoeft niet te twyffelen, of de aanhoudingen van Vrankryk hadden hare uitwerkingen: doch het is zeker, dat den koning niets meer aan het herte raakte dan het belang van den Godsdienſt, waar uit de hertog al zyn voordeel trok. 1553.

Des konings ziekte verërgerde van dag tot dag. *Heyward. Goodwin. Burnet.* Hy lag aan eene zware zinking op de borſt, waar mede hy al van het begin van January af bezet was geweeſt; en dewyl de geneesmiddelen zyne kwaal meerder deden ontſteken, in plaats van verminderen, dacht men, dat de oorzaak daar van niet natuurlyk was. Het volk, dat vry wat tot het mistrouwen overhelt, en het welk geloofde overtuigende redenen te hebben om den hertog van Northumberlandt verdacht te houden, beſchuldigde den zelven dezen jongen vorſt vergeven te hebben. Men zeide, dat hy den oom om geen andere reden het leven benomen hadt, dan om naderhandt zynen neef het zelve lot te doen ondergaan, en dat de doodt van den hertog van Sommerſet een voorſpel was geweeſt van die van den koning. Het is waar, dat de geneesmeeſters de grond-oorzaak van eene zo kwaadaardige en ongeneeslyke zinking niet begrypen konden. De zelve was niet toe te ſchryven aan de maſelen en kinderpokies, die *Eduard* in den voorgaanden jare reets gehad hadde, en waar van hy volkomentlyk genezen was. De verkoudheit, welke hy op de reize in de provincien, waar van wy boven geſproken hebben, na dat hy van die twee kort achter een volgende ziekten was opgeſtaan, gekregen hadt, hing hem ook niet meer aan. Men hadt hem zelfs nooit in zo goede gezondheit gezien, en was nooit in zulk eene blyde hope geweeſt, dat eene regering, waar van het geluk der natie afhing, van langen duur zou zyn; wanneer hy ſchielyk door eene ziekte wierdt aangegrepen, die alle de toevallen van een langzaam-werkend vergift hadt, zo het anders inderdaadt geen gewrogt daar van geweeſt is. De geneesheeren wiſten niet wat zy 'er van denken zouden: doch hunne hulpmiddelen vruchteloos ziende, wanhoopten zy aan zyne herſtellinge. In dien tydt boodt zich eene vrouw aan, die voorgaf hem te zullen genezen. Haar naam wordt niet gemeld; men verhaalt ſlechts, dat zy begeerde, dat de koning aan haar wierdt overgelaten, en dat men des zelfs geneesmeeſters deedt vertrekken. Voor het overige weigerde zy opening te geven van de wyze, op welke zy den vorſt meende te behandelen, als mede van de gedachten, die zy van zyne ziekte hadt. De voorſlag van deze vrouwe ſcheen minder redelyk dan vermetel. Men beſloot echter zulks toe te ſtaan, om dat 'er geen andere raadt meer overig was. De Raadt vergaderde daar over, en na de geneesheeren gehoort te hebben, die de ziekte ongeneesbaar oordeelden, dankten zy de zelve af, om den koning in handen van eene vrouwe over te geven, die voor zyne genezinge inſtondt. Men meende niets te wagen met dus te werk te gaan, hoe roekeloos het ook ſcheen, dewyl 'er van den kant der geneesmeeſters niets te hopen was.

Des konings ziekte neemt toe.

Men beſchuldigt den hertog van Northumberlandt hem vergeven te hebben.

De geneesmeeſters wanhopen aan zyne genezinge.

Men geeft hem over aan eene vrouwe.

Het duurde kort of men kreeg 'er berouw van: wel verre dat deze vrouw den koning verligting toebragt, ſzy maakte hem nog veel zwakker, en bragt hem in weinig dagen tot het uiterſte. Hy lag geheel klam, zonder beweging van pols, zonder ademhaling; met verdoofde oogen en een bleek aangezicht, byna geen teken van le-

ven

1553. De geneesmeesters worden wederom by hem geroepen.

ven meer gevende. Men riep de geneesheeren weder by hem: doch hunne kunst was vruchteloos, en de natuur hadt hare krachten verloren. Den koning in een zo bedroefden staat ziende, gingen zy weg, de schouders optrekkende, en zonder iets te zeggen. Zy deden uit hunne gebaarden en stilzwygendheit oordeelen, niet alleen, dat 'er niets te hopen was, maar zelfs, dat 'er vermoedens waren, die zy niet dorften aan den dag brengen. Zommige van hen konden echter zich niet wederhouden daar omtrent eenigermaten uit te varen. Zy klaagden alleen geroepen te zyn welstaanshalven, wanneer men verzekert was, dat de koning het 'er niet zou doorhalen. Zy voegden daar by, dat zyne kwaal ongeneeslyk scheen, toen men hen wegzondt, doch dat 'er echter iets van des vorsten jonkheit te hopen was geweest, zo wel als van de geneesmiddelen, die te recht en in een betonend aanwys van de natuur, wier pogingen men ondersteunt zou hebben, waren aangelegt. Dat men deze gewone wegen niet was ingeslagen, zodanig als de order van de Voorzienigheit die gestelt hadt, en, buiten den regel gaande, middelen, die misschien ook niet onzondig waren, en welker tekenen hen ten minste verdacht schenen, gebruikt hadde.

Zy vermoeden, dat de koning vergeven was.

List van den hertog van Northumberlandt om de princesse in zyne macht te krygen.

Men twyffelde niet, of zy waren van gedachten, dat de koning vergeven was, en dat de hertog van Northumberlandt die vrouw hadt omgekocht, om de misdaadt, de welke hy begonnen hadt, te volvoeren. Doch hy bekreunde zich al zo weinig aan dit gerucht, als aan de voorgaande; en alleen denkende om zyn oogmerk zeker te doen gelukken, verplichtte hy den Raadt om *Maria* en *Elizabeth* uit des konings name te ontbieden, onder voorwendsel van hem in zyne ziekte op te passen. Ondertusschen geschiedde dit met toeleg om zich van hare personen te verzekeren. Daar zyn schryvers, die alleen gewag maken van *Maria*, en die zeggen, dat zy zich op weg begeven hadt, zonder eenig kwaad vermoeden te hebben op den strik, dien men haar zette, niets wetende van de acte van overbrenging van de krone, en menende in het tegendeel, dat haar broeder haar alleen by zich riep, om haar de zelve op het hoofdt te zetten. Dus door eene aangename hope misleid wordende spoedde zy haren weg; en zy was niet meer dan anderhalve dagreizens van Londen, wanneer men haar in stilte bericht kwam geven van den staat des konings, en van de bedrieglykheit des briefs, dien men haar geschreven hadt. Zy keerde terstondt te rug, en kwam weder in haar huis van Hunsden, om de tyding van een overlyden af te wachten, dat haar op den troon moest brengen.

Zy ontsnappen het.

De doodt van *Eduard* nadert.

Ondertusschen naderde het levenseinde van *Eduard*, en hy worstelde toen al met de doodt. De zelve bragt hem evenwel geen vreze aan. Met het begin van zyne ziekte hadt hy al betuigingen gedaan, dat hy zich ten eenemale onderwierp aan den wille Gods, alleen wenschende te leven om de liefde tot de kerk, welker rampen hy voorzag; maar ondertusschen van blydschap opgetogen zynde van den hemel met de aarde te zullen verwisselen. De maatregels, die hy meende genomen te hebben tot beveiliging van de hervorminge, met een persoon tot het ryksbestier te roepen, wier yver en deugdt hem bekend waren, baarden hem eene grote gerustheit des gemoeds: doch het ligchaam voelde zich daar door niet verkwikt. Echter was zyne pyn en zwakheit niet bekwaam om zyne Godvruchtige oeffeningen te stremmen. Zy schenen zelfs vuriger in den tydt, dat zyne krachten het meest waren afgenomen. Men hoorde hem den zelven dag, op welken hy stierf, en een weinig te voren dat hy den geest gaf, dit heerlyk gebedt, dat zo levendig het verlangen van eene ziele, die naar den hemel streeft, afschetst, uitstorten: *O Heere! verlos my van dit ellendig leven, en ontfang my, indien het uw welbehagen is, onder het getal van uwe uitverkorenen. Uw wille geschiedde, o Heere! en niet de myne. O Godt! in uwe handen bevele ik mynen geest. Gy weet, Heere, hoe veel groter myn geluk zou wezen, met U in het Paradys te zyn. Ik zou wel nog eenige jaren op de aarde wenschen te leven: doch alleen uit medelyden voor uwe kinderen. Herstel my, ô Godt! om hunnent wille, indien het uw welbehagen is, weder in gezondheit, op dat ik verder moge in hunne veiligheit voorzien. Heere Godt! zegen uw volk, en bewaar uw eigendom. Zegen het Engelsche volk, dat gy verkoren hebt. Bescherm dit koninkryk tegen des zelfs vyanden, en tegen die van de waarheit. Handhaaf aldaar den zuiveren Godsdienst, op dat ik en myn volk uwen heiligen name loven om Jesus wille.*

1553. Zyne Godsvrucht. Zyn gebedt.

Hy meende zich met Godt in eenzaamheit, en alleen zynde, te onderhouden; en zich geheel aan zyne Godvruchtige gedachten overgegeven hebbende, was het buiten zyn weten, dat hem iemandt gehoort hadt. Hy bemerkte het toen hy geëindigt hadt; en de genen, die zyn bedt omringden, aanziende, scheen hy 'er ongerust over; als of het hem moeide, dat men hem in eene alleenspraak tot Godt, die de eenzaamheit vereischt, en de ydele eer vliedt, gehoort hadde. Die geringe kwelling ging wel haast over; en de omstanders een bly gelaat tonende, zeide hy tegen hen, dat hy Godt daar zo even gebeden hadt. Hy leefde niet lang daar na. Wanneer hy voelde, dat de doodt hem op de lippen zat, zeide hy tegen den ridder *Sidney*, die hem in de armen hieldt: *Ik sterf*; daar by voegende: *Heere, zy my genadig! en ontfang myne ziel!* Dit gezegt hebbende scheidde zyne verheve ziel van zyn vergankelyk ligchaam, en deze jonge vorst wierdt Engelandt by ongeluk, of door de misdaden der natie, dus ontrukt. De lykredenen, die na zyne doodt over hem gedaan wierden, leiden het op de zonden der Engelschen. Dus uitte zich *Ridley*, bisschop van Londen, daar omtrent, in eene redenvoering, die hy schreef onder den tytel van: *Rouwklagten van Engelandt*. Hy hekelt daar in de verdrukking, den hoogmoedt, de onmatigheit, de afperssingen, de verachting van den Godsdienst, en stelt deze ondeugden de oorzaak van des Hemels toorn, waar van het koninkryk, door het onherstelbaar verlies, al de strafheit hadt gevoelt.

Zyne laatste woorden.

Eduard stierf den 6 July in zyn paleis van Greenwich, en wierdt den volgenden 9 Augusty begraven, zonder dat men zegt dat zyn ligchaam geopent is. Het is niet waarschynlyk, dat men hem meer dan eenen maandt bewaart hebbe, gelyk men deedt, zonder dat hy gebalzemt was: doch de stilzwygendheit der schryvers omtrent deze plegtigheit doedt zien, dat zy niet in het openbaar verrecht wierdt, en de zorg, die men droeg om de zelve voor het volk geheim te houden, hielp niet om des zelfs vermoedens weg te nemen. Het ligchaam wierdt te Westmunster gebragt, en by dat van *Henrik* den VII, zynen grootvader, in het koninklyke graf, dat die vorst hadt laten bouwen, bygezet. Zyne begravenis geschiedde zonder pracht: doch des volks droefheit verstrekte de zelve tot een sieraadt; en dit gebrek van statie bragt zelfs veel toe om den rouw, dien gansch Engelandt over eene doodt, die het zelve

Zyne begravenis.

1553. zo rampſpoedig was, bedreef, verhevenheit by te zetten.

Kort begryp van zyn leven en regering.

Dit was het einde van *Eduard*. Hy leefde maar zestien jaren, en regeerde 'er zes en een half. Zyn leven en ryksbewindt was te kort om hem de tytels van heldt en overwinnaar te hebben kunnen verkrygen: doch hy verdiende nog groter van wegens de liefde zynes volks tegen hem, en van wegens de verwondering van de ganſche wereldt. Hy was deugtzaam, zo wel als gematigt; mildadig, zonder verkwiſting; zuinig, zonder gierigheit; zachtmoedig, rechtvaardig en wys; bedreven in talen en vrye kunſten; volkomentlyk onderwezen in den Godsdienſt en in het bewindt van zyn koninkryk; op al het merkwaardige acht nemende, dat in vremde landen voorviel; redenerende over de zaken van zyn hof en over die van andere hoven van Europa met zo veel ſchranderheit, dat zyne ſtaatsdienaars, zo wel als de afgezanten van zyne bondgenoten, daar over verbaait ſtonden. De onderhandelingen, welke hy met deze laatſte hadt, gaven hen een verheven denkbeeldt van zyne verdienſten; en dewyl zy zodanige blyken daar van gezien hadden, verbreidden zy de zelve, op hunne te rug komſt, in de koninkryken, die hen afgezonden hadden. Hier door wierdt de roem van dezen vorſt wyd en zyd en met luiſter overgedragen. Zyn ommegang met geleerde mannen deedt daar ook veel toe. Alle verbreidden zy om het zeerſt de wonderen, waar over zy bekoort waren geweeſt. Wy hebben de beſchryving gezien, die 'er *Cardanus* van gemaakt hadt, zeggende, dat deze vorſt zeven talen ſprak; dat hy de vrye kunſten hadt begunſtigt eer hy de zelve recht kende, en daar kennis van hadt gekregen, voor dat hy oud genoeg was om 'er zich van te bedienen. De natuur hadt hem niets geweigert dan eene beſtendige gezondheit en een lang leven. De genade gaf hem nog meer dan de natuur. Zyn yver hem met de eerſte doende zamenlopen, bragt hy de goede hoedanigheden van de andere tot een uitmuntenden trap. Hy boette door de levendigheit van zynen geeſt het gebrek van gezondheit, en vergoedde de kortheit des levens door een onſterffelyken roem. Hy was van een doordringend en edel vernuft, doch verledigde zich alleen tot nutten arbeidt. In het behandelen van zaken van Staat of Godsdienſt waren alle zyne zorgen zo wel, als al zyn vermaak gelegen. Dagelykſch wierden hem de overleggingen van den Raadt toegezonden, die hy in een kasie floot, waar van hy alleen den ſleutel bewaarde. Hy beminde zyn volk; was heuſch omtrent vremdelingen; vriendelyk tegen iedereen, en vol erkenteniſſe omtrent de genen, die hem gedient hadden. Zyne goedaardigheit blonk uit in een groot getal Raadsheeren, die hy tot de eerſte waardigheden verhief: doch *Fitz-Patrik* wierdt ſchielyk zyn gunſteling, en men ziet in de zorge, die hy tot zyne onderwyzinge beſteedde, al de tederheit van een goed leermeeſter. Zyne genegenheit duurde voor het overige niet langer dan de verdienſten der genen, welke hy daar mede vereerde, en hy wendde de zelve nooit meer tot hen, wanneer men hem van hunne onwaardigheit overtuigt hadt. Hy gaf beide zyne oomen aan de ſtrafheit der wetten over, en al de vriendſchap, die hy voor den hertog van Sommerſet hadt, was niet bekwaam, toen hy hem oordeelde ſchuldig te zyn, hem de handen van het gerecht te ontrukken. Evenwel kwamen hem deze ſlagtoffers duur te ſtaan. Geen vorſt was ooit minder wreed. De zachtheit, het medelyden, de liefdadigheit waren zyne natuurlyke deugden. Zyn ganſche leven was eene geſtadige oeffening van de eerſte; hy gaf duizend blyken van de twede, voornamentlyk in den wederſtandt, dien hy boodt, als men hem vergde tot het tekenen van het doodvonnis van die *Johanna van Kent*, waar van wy boven geſproken hebben; en de Godshuizen, welke hy oprechtte ten dienſte der behoeftigen, roemen nog heden zyne liefdadigheit. Hy wendde een naauwkeurige zorg aan om de gerechtigheit te doen handhaven, inzonderheit omtrent de armen; om den koophandel te begunſtigen en te verzekeren; de geldmiddelen op een behoorlyken voet te ſchikken, en om zyne ſchulden te betalen. Kortom, het zou bezwaarlyk vallen te zeggen, welke 'zyne gebreken waren, en aan welke deugden het hem nog mangelde. De Godvrucht kroonde die alle. De liefde, die hy voor den Godsdienſt hadt, en zyn onvermoeide yver om des zelfs voortgang te bewerken, zyn 'er doorſlaande bewyzen van.

De lof, die men hem nadraagt.

Zyne doodt was zyn leven waardig. Hoewel hy nog jong was, leefde hy echter zo als het een koning betaamt; en hoe groot een koning hy ook was, ſtierf hy echter zo onnoſel als een kindt. Zo vele uitmuntende hoedanigheden deden hem noemen den *Joſia van Engelandt*; en men vindt dien tytel in verſcheide boeken, die zelfs langen tydt na zyne doodt geſchreven zyn. Zommigen gingen verder, en ſtelden hem onder het getal der Heiligen, met den naam van *Sint Eduard*. Wy kunnen niet ſtilzwygende voorbygaan het grafſchrift, waar mede *Cardanus* zyne nagedachtenis vereerde, en zullen het verhaal van zyne regeringe daar mede beſluiten. Het zelve is in het Latyn opgeſtelt, en komt op dezen zin uit:

't Heelal verſmelte in rouwgeween!
Het derft zyn ſieraadt, daar des vorſten oogen luiken:
De troon, de jonkheit, deugdt, en zachte aanminigheên,
't Schynt al met EDUARD *in 't nare graf te duiken.*
O Buſch! waar in 't gebeent' verrot,
Ly, dat deez' vaarzen hem op zynen eergraf roemen:
Vorſt EDUARD *hadt hier der ſchoonſte dingen lot;*
Zo wordt een' lelie, zo een' purp're roos geknot;
Haar ryk duurt maar een dag, zo kort als ſchoon te noemen.

Terwyl iedereen des konings doodt betreurde, was de hertog van Northumberlandt verheugt, en ſcheen door zyne verraderſche blydſchap de algemene droefheit te beſpotten. Zyne vreugt was echter van geen duur. Wy zullen zyne verheffing en zynen val byna op een en den zelven dag zien.

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

GESCHIEDENIS
VAN
ENGELANDT,
SCHOTLANDT
EN
IERLANDT,

Met een kort begrip der aanmerkelykſte zaken, in andere Ryken en Staten voorgevallen.

JOHANNA GRAY.

1553. DE meeſte geſchiedenisſchryvers doen *Maria* aan *Eduard* opvolgen, zonder van de regering van *Johanna Gray* te ſpreken; het zy dat zy haar aanmerken als eene onrechtvaardige bezitſter, of dat hen dunkt, dat hare regering te kort is geweeſt om onder de andere gerekent te worden. Het is waar, indien men naar de order der geboorte en den uiterſten wille van *Henrik* den VIII te werk gaat, dat *Maria* na *Eduard* moeſt regeren. Doch zo men acht geeft op de acte van overbrenginge, door *Eduard* onder het groot zegel verleent; door dien vorſt en zynen ganſchen Raadt, zynde eene vergadering, welke het Parlement in een kort begrip verbeeldde, getekent, kan men niet zeggen, dat *Johanna* geen recht tot de kroon hadt; waar by men moet voegen des volks toeſtemming, dat zich tegen hare uitroepinge tot koninginne niet aankantte. Wat belangt de kortheit van hare regeringe, men vindt 'er in waarheit weinig korter in de Geſchiedeniſſe, dewyl de zelve niet meer dan negen, of tien dagen duurde. Dit moet echter haren rang in de achtereenvolgende en aaneengeſchakelde order der koningen van Engelandt geenzins benemen: hare geboorte was dien rang niet onwaardig; zy hadt den zelven door hare deugdt verdient; en, wel verre van den zelven onrechtmatig in bezit genomen te hebben, nam zy dien met weêrzinnaan, en ſtapte 'er met blydſchap weder af.

Aanmerkingen op de regering van *Johanna Gray.*

Heylin. Goodwin. Baker. Burnet. Thuanus.

Wy hebben van hare geboorte en hoedanigheden boven geſproken, wanneer wy van het door den hertog van Northumberlandt genomen beſluit, van haar op den troon te brengen, ten einde hy zyne familie, met haar aan zynen zone uit te huwelyken, deedt regeren, of onder den name van deze princeſſe zelf regeerde, gewag maakten. Wy hadden echter vergeten te zeggen, dat ze niet alleen uit hoofde van hare moeder, geſproten uit het huwelyk van *Karel Brandon*, hertog van Suffolk, met de twede dochter van *Henrik* den VII, van dien koning afſtamde; maar dat ze ook vermaagſchapt was met *Eduard* den IV, dien beruchten vorſt, van de zydelinie van Jork, de welke het koninkryk op die van Lankaſter weder veroverde. Hy was ten minſte met hare overgrootmoeder getrouwt, die *Elizabeth*, waar van wy in het leven van *Henrik* den VII, die 'er de dochter van trouwde, om de *Rode* en *Witte Roos* weder te vereenigen, geſproken hebben. Wanneer de overgrootmoeder van *Johanna* met *Eduard* den IV trouwde, was zy weduwe van *Jan Gray*, marquis van Dorſet. Zy hadt den zelven gebaart *Thomas Gray*, vader van *Henrik*, en *Henrik* trouwde met *Françoiſe Brandon*, by welke hy teelde *Johanna Gray* en hare twee zuſters, die op den zelven tydt, als zy, gelyk op zyn plaats gezegt is, zich in den huwelykſchen ſtaat begaven. Dus wanneer *Henrik Gray* met de kleindochter* van *Henrik* den VII trouwde, kan men zeggen, dat zyne familie zich hier mede voor de twede maal met de vermaagſchapping der koningen van Engelandt verëert vondt, dewyl zyne grootmoeder reets *Eduard* den IV ten huwelyk hadt gehad. Deze dubbelde vermaagſchapping, nevens de twee zydeliniën van het koninklyke ſtamhuis, was een voorſpel van de verheffinge van *Johanna Gray* tot een troon, daar zy, om zo te ſpreken, van weêrzyden, namentlyk van de vaderlyke en van de moederlyke, toe bevoegt was.

1553.

Hare dubbelde vermaagſchapping aan de koninklyke familie.

* *Françoiſe Brandon.*

Hare verdienſten maakten haar den ſcepter nog waardiger dan hare geboorte; en om ons te bedienen van de woorden van een Engelſchen ſchry-

Hare verdienſten,

1553. 1 *Heylin.*

ver†; zy, de koningin der herten zynde voor dat ze die des koninkryks was, toonde in haar wezen kentekenen van opperhoofdigheit, welke veel beminnelyker en roemwaardiger waren dan degene, die alleen uit de opvolginge der voorvaderen verkregen worden. Zy was maar zestien jaren oud, en hare schoonheit, welke alle die van Engelandt verdoofde, stondt in vollen luister. Duizend aanminnigheden deden de zelve nog meer uitblinken. Eene bevalligheit, die niet te beschryven is, verselde haar altoos; hare woorden, daden en gelaat waren zielverrukkende. Men kon zich niet genoegzaam verwonderen over hare ongemene zachtmoedigheit en zedigheit, waar uit zo vele volmaaktheden voortkwamen. Deze wierden onderschraagt door de edelste begaafdheden van haren geest, aangekweekt door de letteroefeninge, en bekroont met Godvrucht. Zy besteedde tot het lezen van Philosophische en Godgeleerde werken de uuren, welke die van haren ouderdom en aanzien gewoon zyn met spelen en andere vermakelykheden door te brengen. Al hare bezigheit strekte om hare ziel met de schoonste wetenschappen der natuur- en der zedekunde te verfieren, zonder veel werks te maken van den opschik haars ligchaams, te vrede zynde met de bevalligheden, waar van de natuur haar zo rykelyk bedeelt hadt. Dit is de lof, dien de vyanden van haren Godsdienst haar niet hebben kunnen weigeren †.

Hare oefeninge in de Philosophie en Godgeleerdheit.

† de Vader *Orleans.*

Wy hebben boven reets gezegt, dat ze met prins *Eduard* was opgevoed, en dat de overeenkomst hunner geneigtheden, gevoegt by die van hunne jaren, tusschen hen beide eene naauwe vriendschap hadt gebaart. Wy hebben boven ook aangehaalt, dat ze hem in wetenschappen en taalkunde evenaarde. Men zegt zelfs, dat zy de Griekfche en Latynfche beter verstondt dan hy. De leeraar * *Elmer*, die na de doodt van *Maria* bisschop van Londen wierdt, was haar leermeester, aan wiens zachtmoedigheit en bedrevenheit zy hare voortgangen in de letteroeffeningen schuldig was. Dit is het getuigenis, dat ze, op een tydt bezig zynde met *Plato* te lezen, van hem zelf gaf. Dit viel voor op eenen van die schone dagen, wanneer men gewoon is naar buiten te gaan. De ganfche familie hadt zich derwaarts heen begeven, en nam het vermaak van de jagt in eene warande, niet verre van haar landhuis afgelegen. Zy alleen bleef in haar kabinet, en las de verhandeling van *Plato* over de onsterfelykheit der ziele, wanneer de leermeester † van *Elizabeth* in hare kamer tradt. Hy vroeg haar al boertende, hoe ze zich zo van het gesel schap afzonderde, en wat reden ze hadt de eenzaamheit te kiezen voor een zo aangenaam vermaak, als dat van de jagt. *Zie daar*, zeide ze, op het boek wyzende, dat open op tafel lag, *de verschoning van myn achterblyven, en het voorwerp van myne genegenheit. Ik vinde in de Philosophie wat meer vermaak dan in het geraas der jagthorens en der honden.* Zy voegde daar by, dat ze Godt dankte van haar zeer straffe ouders en een zeer zachtzinnig leermeester gegeven te hebben; om dat de strengheit der eerften haar in gehoorzaamheit hadt gehouden, en om dat de zachtheit van den laatften haar tot de letteroeffeningen hadt gebragt. Eene zo uitmuntende opvoeding was haar nodig, om zonder verhovaardiging de tyding van hare verheffinge tot den troon te ontfangen, en om den zelven tien dagen daar na zonder hertzeer weder te verlaten.

Zy verstondt zeer wel de Griekfche en Latynfche taal.

* *Doctor.*

Zy acht het lezen van *Plato* boven de vermakelykheden van de jagt.

† *Roger Aschem.*

De Raadt hieldt de doodt van *Eduard* gedurende twee dagen geheim. De hertog van Northumberlandt nam dit uitstel, om met die van zynen aanhang de uitroeping van *Johanna Gray* te schikken naar de uitdrukkelyke woorden van het schriftelyk opstel van wylen den koning. Aan den anderen kant verwachtte hy, dat de twee princessen, *Maria* en *Elizabeth*, in den strik zouden vallen, dien men haar, met haar de tyding van *Eduards* ziekte te laten weten, gespannen hadt. Byaldien zy te Londen waren gekomen, gelyk de hertog hoopte, zou hy niet verzuimt hebben haar in verzekering te doen nemen; en dit was het ook, waar toe hy diende te arbeiden, om zyn oogmerk te bereiken. Eene al te fyne staatkunde deedt haar hem ontsnappen. In plaats van *Maria*, die zich slechts een halven dag reizens, met een zeer gering gevolg, van Londen bevondt, volk te gemoet te zenden, om zich meester van haar te maken, liet hy haar weder te rug keren, om zich te begeven naar de provinciën, daar zy hare aanhangers hadt. Hy bemerkte op den derden dag, dat die princes van het stuk onderrecht was, en dat ze de besluiten van den Raadt ontdekt hebbende, voor hare veiligheit zorg hadt gedragen. Dit liet ze zelf aan die vergadering blyken in een brief, aan de zelve geschreven van Kenning-Hall op den 9 July.

1553.

Maria ontsnapt den hertog van Northumberlandt.

Brief van deze princesse aan de heeren van den Raadt.

„ Mylords", zeide zy tegen hen, „ wy hebben de „ doodt van onzen waarden broeder en opper„ machtigen heer, den koning *Eduard*, vernomen. „ Het leedwezen, dat wy 'er over hebben, is den „ Doorgronder der herten, die onderwerping eischt „ aan de besluiten van zyne voorzienigheit, be„ kend. Voor het overige weet gy (en wie is „ 'er onbewust van?) dat wy, door onze geboor„ te, zo wel als door de schikking van wylen ko„ ning *Henrik* den VIII, onzen zeer geëerden „ heere en vader, recht hebben tot de kroon. „ Deze plegtige acte wordt onder uwe staatschrif„ ten bewaart, en men kan geen onwetendheit „ voorwenden, noch de uitvoering daar van ont„ gaan, zonder tot ongehoorzaamheit en ontrou„ we te vervallen. Wy worden door de kennis„ se, die wy 'er van hebben, verplicht ons te kwy„ ten van het gene wy aan ons zelven schuldig „ zyn, doende onze aankomst tot den troon in „ alle plaatsen, daar wy zulks nodig oordeelen te „ zyn, bekend maken. Schoon wy nu van uwent „ wegen nog geen kennis van het overlyden van „ wylen den koning, onzen waarden broeder, „ al over drie dagen voorgevallen, ontfangen „ hebben, willen wy uwe stilzwygendheit liever „ ten beste uitleggen, dan 'er een nadeelig oor„ deel over stryken, en geloven, dat het ge„ wigt der zaken u bezig houdt, en geenzins de „ twyfseling aan een zo onbetwistbaar recht, als „ het onze. Wy kunnen ondertusschen niet ont„ veinzen kennis te hebben van uwe vergade„ ringen, en de toebereidselen, die gy daar „ maakt; Godt weet tot wat einde. Zodanige „ handelingen kunnen ons niet anders dan ver„ dacht zyn: doch wy hellen altoos maar den „ kant van de zachtheit over, het zy om uw „ ganfche gedrag toe te schryven aan den yver, „ dien gy hebt voor het welwezen van den Staat „ en voor onzen dienst, of om u het zelve te ver„ geven, indien gy andere voornemens hebt. Wy „ hopen, dat gy, aangedaan zynde door erken„ tenisse voor eene zo grote goedheit, u de zel„ ve waardig zult maken, met u te spoeden ons „ uwe onderwerping te betuigen, en ons niet te „ verplichten, om ons te bedienen van de wape„ nen onzer getrouwe onderdanen, die wy by de „ handt hebben, om u daar toe te noodzaken. Wy „ verzoeken u dan, Mylords, en belasten u ten„ fens, dat gy, na het ontfangen van dezen brief, „ by welken wy u bericht geven van onze aan„ komste

Zy belast hen, haar voor koninginne te doen uitroepen.

Waarom de Raadt de doodt van *Eduard* geheim houdt.

1553. „ komste tot den troon, ons aanstonts, zonder
„ verder uitstel, doedt uitroepen voor koninginne in de hoofdstadt van onze koninkryken. Hier
„ toe verlenen wy u de macht door dezen met onze handt getekenden brief, en hier toe verplicht u de eedt van getrouwheit, dien gy
„ Gode, en ons, welke Godt op den troon van
„ Engelandt heeft gestelt, schuldig zyt te houden.

De hertog van Northumberlandt en de Raadt zagen uit dezen brief, dat de princes *Maria* niet alleen grondige kennis hadt van hunne raadsbesluiten, maar dat ze zich ook in staat stelde om zich daar tegen aan te kanten. Zy vonden van hunnen kant raadzaam de acte van overbrenging van de kroon, van welke zy tot nog toe hadden uitgestelt het volk en de afgezanten der uitheemsche vorsten kennis te geven, schoon hen reets eene bekendmaking van des konings overlyden gedaan was, niet langer geheim te houden. De toekomende koningin wist zelf niets van hare verheffinge, die buiten haar weten overlegt, besloten, en door den koning en den Raadt getekent was. Men vaardigde naar haar af den hertog van Suffolk, haren vader, nevens den hertog van Northumberlandt, haren schoonvader, die haar daar van in het paleis van Durham de tyding bragten. De hertog van Northumberlandt hadt, sedert hy Palatyn van Durham was geworden, gelyk wy in de voorgaande regering gezien hebben, het zelve in bezit genomen; en Mylord *Dudley*, met *Johanna Gray* getrouwt zynde, daar in heerlyk geplaatst.

Gezanten uit den Raadt om *Johanna Gray* hare verheffing bekend te maken.

Men beantwoordde terstondt den brief van de princesse *Maria*, om haar kennis te geven van het recht van die gene, op welke de kroon was overgebragt, en om haar te nopen zich aan de acte van overbrenginge te onderwerpen.

Antwoordt van de heeren van den Raadt op den brief van *Maria*.

„ Mevrouw", zeggen de heeren van den Raadt, „ wy vernemen uit uwen brief de eischen, die
„ gy maakt op de kroon van de koninkryken van
„ Engelandt, Vrankryk en Ierlandt, waar van
„ gy u de wettige erfgename verklaart. Wy zyn
„ verplicht u te zeggen, dat gy u bedriegt, en
„ dat wy eene andere oppervorstin hebben dan
„ u; namentlyk de gene, die terstondt na het overlyden van onzen oppermachtigen heere, den
„ koning *Eduard*, met de koninklyke waardigheit is bekleed. Die vorst, wiens gedachtenis den Engelschen altoos dierbaar zal wezen, heeft
„ begeert, dat de kroon op deze persoon zou
„ overgebragt worden; en dus is de acte, met
„ kennisse van de Raden van State, van de rechters
„ des koninkryks, en van verscheide grote verstanden, daar over geraadpleegt zynde, daar
„ van opgestelt, getekent, en onder het groot
„ zegel des koninkryks verleent: zo dat alles naar
„ onze wetten behandelt is. De koning heeft
„ zynen wille verklaart; de Staten, verbeeld
„ door den Raadt, rechters en befaamde personadien, hebben den zelven goedgekeurt; en
„ deze zamenloop van de bewilliging der natie
„ met het koninklyk gezag doedt deze acte zodanige kracht hebben, als men kan begeeren.
„ Wy hebben dan niet kunnen weigeren ons daar
„ aan te onderwerpen, en wy geloven niet, dat
„ 'er iemandt in het koninkryk is, die zich daar
„ tegen zou willen aankanten, of gy moest het
„ wezen, Mevrouw, verleid zynde door voor-
„ oordeelen, die u strelen, doch waar van gy beter onderrecht dient te worden. Weet dan, Me-
„ vrouw, dewyl het belang van des volks rust,
„ en van uwe eigene, ons noopt rond uit te spre-
„ ken, dat het gebrek van uwe geboorte u büi-
„ ten de opvolginge sluit. Laat ons toe de ge- 1553.
„ dachtenis van de echtscheidinge van *Henrik* den
„ VIII en *Catharina* van Arragon te herroepen.
„ Hun huwelyk, waar uit gy zyt voortgespro-
„ ten, strydt tegen de Goddelyke en menschelyke
„ wetten. Alle de hogescholen van Europa heb-
„ ben 'er dus van geoordeelt. De geestelykheit
„ des koninkryks hebben die gedachten onder-
„ steunt; en het Parlement heeft het vonnis van
„ de echtscheidinge, gegeven op het gezag van
„ de Schriftuur, de getuigenissen van de akademiën,
„ en op de overwegingen van de Engelsche kerke,
„ bekrachtigt. Dit vonnis is door geen Parlement
„ vernietigt; en gy hebt, zonder het zelve te
„ vernietigen, niet weder gewettigt kunnen wor-
„ den. Trouwens daar is geen macht op de aar-
„ de, die het zelve kan krachteloos maken, naar-
„ dien het op onwederroepelyke wetten, als die
„ van Godt en de natuur, gegrond is. Het on-
„ geluk van uwen staat dan dusdanig zynde,
„ deedt wylen koning *Eduard* zeer wyselyk, dat
„ hy tegen de beroerten, die uwe eischen in het
„ koninkryk zouden kunnen verwekken, voor-
„ zag, en u buiten de opvolginge gesloten heb-
„ bende, tot het weder bekleden van den troon
„ een persoon verkoos, die door eene onbespro-
„ ke geboorte uit den bloede onzer koningen ge-
„ teelt is. Zodanig een is de koningin *Johanna*
„ *Gray*, onze souvereine, nicht van *Henrik* den
„ VIII, en kleindochter van *Henrik* den VII *.
„ Wy hebben in haar persoon erkent het bloedt
„ van de huizen van Lankaster en van Jork, en
„ wy hebben gezworen haar te gehoorzamen.
„ Volg ons voorbeeldt na, Mevrouw, en stoor,
„ door kwalyk gegronde eischen, de rust van den
„ Staat niet, noch uwe eigene. Gy zoudt het
„ zelve te vergeefsch doen, daar wy besloten heb-
„ ben de rechten van onze nieuwe koninginne ten
„ koste van ons leven, en dat van alle hare goede
„ onderdanen, die, naar wy hopen, de over-
„ handt zouden hebben op de muitende party, te
„ handhaven. Wacht u van u daar omtrent ergens
„ in te wikkelen; geef ons liever reden, met u aan
„ de wetten te onderwerpen, van u de achting te
„ betuigen, die wy gereed zyn u altoos te bewy-
„ zen, behoudens dat zulks geschiedde zonder
„ nadeel te doen aan de rechten van de koninginne".

* Achter: nicht en achterkleindochter?

Deze brief was ondertekent van een en twintig Raadsheeren, aan het hoofdt van de welke waren de aartsbisschop van Kantelberg, de kancelier, de hertogen van Suffolk en Northumberlandt, de marquizen van Winchester en Northampton, de graven van Arundel, Shrewsbury, Huntington, Bedford, en Pembroke; Mylord *Cobham*, Mylord *Darcy*; en acht ridders, namentlyk: *Cheyney*, *Cotton*, *Petré*, *Cecilius*, *Cheek*, *Mason*, *North*, en *Bowes*. Het meeste gedeelte ging weinig dagen daar na tot de party van *Maria* over.

Den zelven dag *, op welken deze brief wierdt verzonden, besloten de heeren van den Raadt *Johanna Gray*, na haar hare verheffing door de hertogen van Suffolk en Northumberlandt te hebben laten bekend maken, voor koninginne te doen uitroepen. Alvorens deze twee heeren haar van dit grote nieuws verstendigden, ging men by haar op haar paleis van Durham †, van waar zy, met eene pracht, met de koninklyke waardigheit, waar in zy stondt bevestigt te worden, overeenkomende, langs de rivier naar den Tour wierdt geleid.

* den 10 July.

† zeven mylen van Londen gelegen.

Zy wist niet, wat oogmerk men hadt; zelfs was des konings doodt haar onbekend; en vermits zy den vorst eene oprechte genegenheit toedroeg, dacht zy eerder tyding van zyne beterschap dan van zyne doodt te ontfangen. Het is echter waar,

Johanna Gray was hare verheffinge onbewust.

1553. dat de ſtatie, met welke men haar geleidde, haar eenig nadenken baarde, hoe het met de zake geſchapen mogt zyn, en dat ze, in aanmerking nemende, op wat wyze men haar naar den Tour bragt, zich niet kon beletten de zelve te beſchouwen als eene plegtigheit, de welke haar, volgens de gewoonte, waar van wy reets geſproken hebben, tot den troon ſtondt te verheffen. Doch zy was zo weinig voor de grootheden der wereldt, dat ze terſtondt hare bedenkingen over de koninklyke waardigheit liet varen, waar van ze evenwel ongemerkt bezit nam. Ze hadt in het tegendeel zo veel neiging voor een ſtil leven, dat ze haar ganſche hert daar toe overgaf, niet anders denkende dan haar leven in de oeffeninge der Godvruchtigheit en Philoſophie door te brengen.

Men geleidt haar naar den Tour, om aldaar bezit van de koninklyke waardigheit te nemen.

Hare bedenkingen.

Dus was de geſteldheit van haar gemoedt, wanneer de hertogen van Suffolk en Northumberlandt in hare kamer traden, om zich van hunne bezendinge te kwyten. De eerbiedige wyze van hun intreden bragt haar weder tot hare eerſte vermoedens; en de ontroering, die zy daar over kreeg, was op haar aangezicht te lezen: doch dit ſtrekte alleen om hare ſchoonheit een nieuwen luiſter by te zetten. Zy bleef niet lang onbewuſt van het geen over haar beſchoren was: de hertog van Northumberlandt zeide tegen haar: „ Mevrouw, de „ koning is dood, en gy zyt koningin. Hy heeft „ U benoemt voor zyne doodt om hem op te volgen, en zyne verklaring is door de heeren van „ den Raadt, de Pairs, en rechters des koninkryks, die de zelve ondertekent hebben, goedgekeurt. De acte daar van is onder het groot „ zegel van Engelandt verleent. De Lord Major „ van Londen, nevens de Aldermans en de voornaamſte burgers, hebben zich de zelve in den „ name van de ganſche ſtadt laten welgevallen; men „ wacht alleen naar uwe aanvaarding, Mevrouw, „ om U te doen uitroepen. Beantwoordt den „ wille van wylen den koning, onze begeerten, „ en de beſluiten der Voorzienigheit, die in de „ koninkryken eene ſchikking maakt naar haar „ welbehagen. Ontfang de kronen van Engelandt, Vrankryk en Ierlandt, die door eene zo „ verſtandige keuze op U zyn overgebragt, nevens de hulde, de welke wy U doen uit name „ van den Raadt en der Pairs, die ons hebben „ afgezonden " (toen wierp hy zich, nevens den hertog van Suffolk, op zyne knien) „ daar gy „ ondertuſſchen die gene ontfangt, de welke het „ koninkryk gereed is U te bewyzen.

Aanſpraak, welke de afgezondenen van den Raadt aan haar doen.

Gevoelens van *Johanna Gray*, die de kroon weigert.

Het is niet te beſchryven, wat beweging die redenvoering baarde in het gemoedt van de nieuwe koninginne. De ſtaatzucht hadt 'er onder alle driften het minſte deel in. De ſmert over des konings doodt, en het onrecht, waar in ze meende dat men haar wilde inwikkelen, met haar te verplichten eene kroon aan te nemen, die uit krachte van bloedverwantſchap aan de zuſter van *Eduard* vervallen was, waren de eerſte voorwerpen, die haren geeſt ontruſten. Het eene maakte haar weêmoedig; het andere baarde haar een weêrzin, niet willende iets begaan, dat haar toeſcheen tegen de wetten te ſtryden. Zy hadt niet alleen een afkeer van de koninklyke waardigheit, waar door haar geruſtig leven ſtondt geſtoort te worden; maar vreeſde ook, dat het haren roem zou koſten, en zy voor eene heerſchzuchtige en onrechtvaardige bezitſter gehouden worden. Twee zo hertrekende denkbeelden ontroerden haar geweldig, en de tranen, die ze niet kon wederhouden, gaven hare droefheit te kennen: doch hare woorden deden hare deugdt tot verwondering ſtrekken. „ Verſchoont ", zeide ze, hare tranen afdrogende, „ deze tekenen van myne droefheit, die ik laat 1553.
„ blyken over de doodt van een vorſt, die my ten Haar deftig antwoordt aan de afgezondenen.
„ hoogſten waard was, en wegens de onheilen, „ waar van ik vreze dat de zelve gevolgt zal wor„ den. Het is reets geen gering ongeval voor „ my, dat men my heeft benoemt hem op te vol„ gen in een ryksbeſtier, dat my niet toekomt. „ Hy laat zuſters na, welke zyne erfgenamen zyn, „ en ik kan haar, zonder haar te verongelyken, „ niet beroven van een erfeniſſe, waar toe zy „ zo wel door de wetten der nature, als door die „ van het koninkryk gerechtigt zyn. Is het ſtelen van eens anders geldt eerloos, dat van een „ koninkryk is een nog veel groter misdaadt. „ Ten anderen ben ik zo jong niet, of ik weet „ wel, hoe min veilig het is diergelyke geſchenken van de fortuine te ontfangen. Zy „ ſpot niet ſelden met de genen, aan wel„ ke ze de zelve doedt. Zy verrykt de zelve „ niet dan om hen te beroven, en verheft hen „ alleen om hen ſchielyk van boven neder „ te doen ſtorten. Biedt men my heden eene „ kroon aan; het is miſſchien om my morgen een „ kruis voor te ſtellen. Maar toch, welk eene „ kroon wilt gy my geven? Is het die kroon, „ welke men *Catharina* van Arragon ontrukte, „ en die ſedert door de ongelukken van *Anna* van „ Boulen en andere koninginnen, aan welke de zelve de eer en het leven koſtte, nog veel rampzaliger is geweeſt? Begeert gy, dat ik 'er mede „ een ſlagtoffer van worde, en dat men myn „ bloedt zo wel als het hare vergiete? Schoon genomen de fortuin wilde my gunſtiger zyn dan „ deze, waar van ik ſpreke, zo is het evenwel „ zeker, dat de kroon, die ze my aanbiedt, met „ doornen omzet is, welke my, zo geen dodelyke, ten minſte duizend gevaarlyke wonden zal „ toebrengen. Het is een juk, dat my, zo ik „ 'er niet onder bezwyke, ten minſte zal doen „ zuchten. Myne vryheit ſchat ik dierbaarder „ dan deze glinſterende dienſtbaarheit; en ſchoon „ de keten van goudt zyn, zyn zy daarom niet „ te min drukkende. Ik acht de vrede, die ik „ in mynen afgezonderden ſtaat geniete, veel ho„ ger dan al de pacht van een koningdom, het „ welk onder een ſchonen ſchyn verſtoringen en „ moeielykheden, die gedurig op elkander vol„ gen, verborgen houdt. Indien gy my bemint, „ zo laat my in dezen gelukkigen ſtaat, waar in „ ik geboren ben, en waar van myne letteroeffeningen my het geluk hebben doen kennen. Een „ middelbare is ongelyk zachter dan een al te ver„ heve fortuin: zy is ten minſte veiliger; en zo „ lang als ik my daar mede te vrede houde, zal „ ik niets te vrezen hebben. Doch wie kan my, in„ dien ik den troon, waar toe gy my wilt verheffen, „ ten nadeele van de gene, die door recht van „ den bloede voor my daar toe geroepen is, be„ klimme, tegen een rampzaligen val verzeke„ ring doen?

Middelen, die de afgezondenen gebruiken, om haar te nopen tot de bewilliging in hare verheffing.

Daar is miſſchien nooit eene tegenſtribbeling gezien, die waardiger was met verwondering aangemerkt te worden, dan deze. Eene aangebodene en geweigerde kroon is 'er het onderwerp van; de heerſchzucht van vader en ſchoonvader biedt de zelve aan; de Godvrucht van de dochter wil ze niet ontfangen, en om haar te winnen moet de huwelyks-genegenheit zich nog by de vaderlyke macht voegen. De hertogen van Suffolk en van Northumberlandt gingen in het vertrek van haren gemaal, welken zy verplichtten met hen te gaan by de koninginne, om hen te onderſteunen. Zy hadden zich nog niet laten bewegen door de redenen van deze princeſſe; naardien zy met vooroordelen

1553. delen bezet waren, die tegen de hare aanliepen, deden alle hare vertogen geen den minſten indruk op hunnen geeſt. Bekoort zynde door den glanſch der koninklyke waardigheit, meenden zy de heiligſte wetten te mogen ſchenden, om de zelve te bezitten, in plaats dat deze deugtzame perſoon de onrechtvaardige bezitting eener krone als een dieſtal aanzag, en de eenvoudigheit en ruſt hoger achtte dan de grootſchheit, welke op zo eene wyze verkregen wordt. Het zou haar en de anderen heilzaam geweeſt zyn, indien haar tegenſtandt onverzettelyk was gebleven. Doch zy was te zacht van aardt om zich eindelyk niet te laten overhalen, en hare bloedverwanten, door haren gemaal verſelt, daar op by haar weder aandringende, wierdt ze door de achting en de liefde, die ze voor haren echtgenoot hadt, verleid, of door eene onvermydelyke noodſchikking vervoert. Het koſtte deze ſtaatzuchtigen het leven, die van niemandt beklaagt wierden: doch de onnoſele *Johanna Gray*, ſchoon ze aan al hunnen handel geen deel hadt gehad, moeſt evenwel nevens hen het zelve lot ondergaan.

De redenen, waar van men zich bedient om haar over te halen.

Zy hadt haar ongeluk voorzien, en de redenen, die ze voortbragt, zo als wy de zelve verhaalt hebben, waren daar eene voorſpelling van. Hare heerſchzuchtige familie, door de drift van te regeren verblind, zag het gevaar niet, waar in zy haar, zo wel als zich zelven, ſtortte; of immers vleiden zy zich het zelve te boven te komen. De vader en ſchoonvader, nevens den man, antwoordden op de redenen, waar mede zy hare weigering onderſteunde, namentlyk, dat de opperwet van den Staat in de Parlementen moeſt gezocht worden, en by mangel van Parlementen by de Raadsheeren van Staat en de rechters des koninkryks; dat zo wel de eene, als de andere, de overbrenging van de krone bekrachtigt hadden; dat de acte daar van, zynde overeenkomſtig met de wetten van het landt, zo wettig was, en dat men het niet alleen voor eene zwakheit moeſt houden aan deze waarheit te twyffelen, maar zelfs voor eene ongehoorzaamheit. Wierdt ze door deze woorden niet overwonnen, ten minſte begonze te wankelen, en de aanhoudingen van haren man, die niet minder ſtaatzuchtig was dan de hertog van Northumberlandt, zyn vader, werkten voorts uit, dat zy het beſluit nam hare verheffinge toe te ſtemmen. Dit ging evenwel altoos met weérzin toe, en geſchiedde eer door inſchikkelykheit, of onderwerping aan de genen, van welke zy meende door de wetten der nature af te hangen, of uit genegenheit voor haren bedgenoot, dan om dat ze overreed was door al het gene zy haar voorgeſtelt hadden, of dat ze door eene zo glinſterende fortuin verleid was. Zy ontfing vervolgens den eedt van getrouwheit, dien men aan haar afleide, en bewilligde voor koninginne uitgeroepen te worden; het geen, naar zommigen willen, den zelven dag †, doch, naar het gevoelen van anderen ‡, des anderen daags geſchiedde; na dat ook de heeren van den Raadt den eedt van getrouwheit aan haar hadden afgelegt.

Hare gehoorzaamheit doedt haar tegen haren zin een beſluit nemen.

† den 10 July, *Heylin.*

‡ *Burnet.*

Plegtigheit van hare uitroepinge.

De uitroeping geſchiedde in de voornaamſte ſtraten van Londen met de gewoonlyke plegtigheden, in het gezicht der burgerye, die daar in menigte kwam toelopen. Doch men hieldt het voor een kwaad voorteken, dat het geroep der herauten ſlechts met eene flaauwe toejuiching van het volk wierdt beantwoord. Daar was zelfs een waards jongen †, die met deze plegtigheit den ſpot dreef: doch hy wierdt daar over ſtrengelyk gekaſtyd, den volgenden dag op de kaak gezet, daar men hem beide de ooren affneedt, en de zelve daar aan vaſt ſpykerde. Dit wierdt in de grote ſtraat ‡ op eene plegtige wyze verrecht. Een heraut, met zynen tabbaardt uitgedoſcht, las zyne veroordeeling onder trompetten geſchal, en de beul deedt zo als hem belaſt was. Dus ſtrafte men als eene misdaadt van Staat eene daadt, die men ſlechts als eene onbeſchoftheit zou hebben moeten aanzien, en welke men mogelyk beter hadt gedaan te ontveinzen, dan de zelve tot een voorbeeldt te ſtellen. De ſtrafheit is wel te oeffenen, als men de macht heeft om de zelve te ondersteunen; en dewyl ze altoos hatelyk is, brengt ze niet ſelden tot opſtandt de genen, die ze niet bekwaam is tot onderwerping te dwingen. De Raadt hadt in dien tydt geen gezag genoeg om zich te doen vrezen, noch de nieuwe koningin, de welke men deedt uitroepen, een onbetwiſtbaar recht om zulks met zo veel geſtrengheit te oeffenen. Ook geſchiedde het niet door toedoen van deze vorſtinne, dat men tot zulk een uiterſte kwam. De hertog van Northumberlandt was 'er de aanvoerder van, en al het volk ſchreef het zelve aan zyne wreedheit toe. Men bragt zich te binnen de bloedige treurſpelen, waar van hem de ſchuldt wierdt gegeven, zonder te vergeten het doen omkomen der *Seymours*, vernieuwende daarenboven de vermoedens van dat hy wylen den koning vergeven hadt. Dit veroorzaakte, dat de een den anderen vroeg, wat van eene regeringe te verwachten was, daar een zo bloeddorſtig man zich het ganſche gezag van zou aanmatigen, en dat men beſloot liever de zyde van *Maria* te kiezen, en haar de kroon weder te geven, dan zich aan het zelve te onderwerpen. Dus was de ongelukkige *Johanna Gray* de ſpeelpop van de heerſchzucht des hertogs van Northumberlandt, en ſtondt eerlang het ſlagtoffer te worden van den haat, dien het volk wegens zyne wreedheit tegen hem hadt.

1553. † *Chapyſis.*

De ſtraffe; een baldadigen jongen aangedaan, wordt te hard geoordeelt.

Het volk leidt daar van de ſchuldt op den hertog van Northumberlandt.

De aanhang van hare mededingſter wierdt ondertuſſchen ſterker. Op de tyding, die *Maria* van *Eduards* dood ten van de zamenzwering, om haar buiten het kroonrecht te ſluiten, gekregen hadt, was ze naar het kaſteel van Framlingham, in het graafſchap van Suffolk, niet verre van de provincie van Nortfolk, gegaan. Zy hadt hare vrienden in deze provincie, en de hertog van Northumberlandt was 'er in het tegendeel om zyne krygs-geweldenaryen, tegen de oproerigen in het begin van *Eduards* regeringe gepleegt, zeer gehaat. Ten anderen vondt *Maria* deze plaats gelegener voor haar, als zynde naby de zee gelegen, van waar het haar zeer gemakkelyk was naar Vlaanderen over te ſteken, byaldien zy zich geprangt mogt vinden, hulpe by *Karel* den V te zoeken. De hertog van Northumberlandt en de andere ſtaatsdienaars meenden, dat dit haar toeleg was; en om haar te beletten buiten het koninkryk te gaan, deden zy verſcheide ſchepen uitruſten, in meninge om haar, byaldien ze in zee kwam, in hunne macht te krygen. Doch de fortuin was haar zo gunſtig, dat het meeſte ſcheepsvolk van boordt ging, om zich by haar te voegen, en dus hare zeemacht vergrootte. Terwyl hare vyanden dus den tydt verſpilden met ydele plegtigheden, begon deze princes allenskens van hare vreze te bekomen, en dacht om weder landt te winnen, dat ze verloren hadt, toen ze van Londen was afgegaan, gelyk wy in de geſchiedeniſſe van hare regering zullen zien.

Maria begeeft zich naar het kaſteel Framlingham.

Zy zet haré eerſte vreze aan een zyde.

Ondertuſſchen was de uitroeping van *Johanna Gray* verrecht. Om de zelve meer plegtigheit by te zetten, hadt men de lezing der acte van overbrenginge, die in de zelve vervat ſtonden, daar by gedaan. Men deedt verſlag aan het volk van de beweegredenen, die wylen de koning omtrent

Heylin. Burnet.

† *Gilbert Pet.*

1553. De Raadt doedt het volk onderrechten aangaande de rechten van *Johanna Gray* tot de kroon.

de gewigtige schikkinge, naar hun voorgeven op de rechtvaardigheit gegrond zynde, gehad hadde; het zy dat zyne twee zusters, welke hy buiten de erfeniſſe sloot, daar toe bevoegt waren, of niet. Als onwettige, zeide men in de redenvoering, die gedurende deze plegtigheit gedaan wierdt, kunnen zy daar geenzins naar dingen. Nu heeft het geestelyk hof haar voor zodanige verklaart, en des zelfs vonnis is door het Parlement bekrachtigt. Als wettige hebben zy daar toe al zo min recht, om dat zy alleen zusters van vaders wegen zynde, door de wetten van Engelandt worden uitgesloten. Men zag het zelve gevaar ten opzichte van de koninginne van Schotlandt; en ten anderen rekende men die ook zelfs voor een vremdelinge, en bygevolg onbekwaam om het ryk te erven. Dus besloot men daar uit, dat wylen de koning niets hadt kunnen doen, dat veiliger was, dan eene kleindochter van *Henrik* den VII, uit dien vorst in rechte linie gesproten, en daarenboven in het koninkryk gehuuwt zynde, tot de kroon te verkiezen: zo dat men niets voor eene vremde echtvereeniginge te vrezen hadt. Men deedt deze overbrenging gelden door eene reden, gehaalt uit de macht, die het Parlement *Henrik* den VIII hadt verleent, van door zyne opene brieven eene schikking, betreffende de koninklyke waardigheit, te mogen maken naar zyn welgevallen; en men zeide, dat die vryheit, den vader vergunt zynde, tot den zone was overgegaan. De genen, die deze taal voerden, herhaalden alleen het openbaar geschreeuw van den heraut, die ten naaste by de zelve woorden in zyn formulier aflas. Het einde behelsde, dat *Johanna Gray* uit deze overwegingen tot koninginne van Engelandt, Vrankryk en Ierlandt was uitgeroepen, met den tytel van *Hoofdt der kerke* en *Beschermſter des geloofs*, den koningen van Engelandt sedert *Henrik* den VIII toegekent.

De nieuwe koningin belooft haar volk volgens de wetten te regeren.

In de zelve uitroeping van de koninginne kwam ook eene belofte van haren kant, van het volk met zachtheit te regeren; de zuiverheit van Gods Woordt te bewaren, en de wetten te handhaven. Tevens eischte zy ook gehoorzaamheit van hare onderdanen, hen bevelende haar voor koninginne te erkennen. Een schryver, dien men niet verdacht kan houden †, zegt, dat zy de eer van de koninklyke waardigheit met zo veel bevalligheit ontfing, dat men niet in gebreke kon blyven te wenschen, dat ze daar toe meer recht mogt gehad hebben.

† De Vader *Orleans.*

Redenkavelingen der genen, die de overbrenging van de kroon laken.

Voor het overige nam ieder de vryheit van de acte van overbrenging te spreken volgens zyne kenniſſe, of volgens zyn vooroordeel. De eenen zeiden, „ Dat de kroon de natuur volgde, en dat „ het zelfs in de macht der Parlementen niet was „ de order van opvolging te veranderen; dat by„ aldien de twee zusters van *Eduard* onwettig wa„ ren, dat men dan *Maria Stuart*, koningin van „ Schotlandt, uit de oudſte dochter van *Henrik* „ den VII gesproten, tot den troon moest roe„ pen; dat ze hare rechten, ter oorzake van bui„ ten het koninkryk geboren te wezen, niet ver„ loren hadt, en dat 'er onder de wetten eene uit„ drukkelyke inſtelling was, die de kinderen der „ koningen, in wat landt zy ook geboren mog„ ten zyn, tot de opvolginge bevoegt maakt"; redenen, die deze koningin in het vervolg tegen *Elizabeth* deedt gelden: doch die ze tegen *Maria* niet hadt durven aandringen, om dat de paus, wiens gezag ze hoog achtte, deze princes in haar geboorte-recht herſtelt, en het vonnis van de echtscheidinge van *Henrik* den VIII vernietigt hadt.

De anderen antwoordden, „ Dat de opvolging „ zo onverbrekelyk niet aan de geboorte of het „ bloedverwantschap gehecht was, dat 'er geen „ byzondere gevallen konden voorkomen, waar „ in het niet geoorlooft was de order daar van te „ veranderen. Dat deze vryheit zelfs berustte in „ den persoon van den vorst, die zich een opvol„ ger in het stamhuis kon verkiezen, die hy oor„ deelde meest te kunnen dienen tot verbreiding „ van Gods eere, of des volks welwezen; en de „ jongste voor de oudste stellen; dat *David Salo„ mon* dus voor *Adonia* hadt verkoren, en dat zulks „ in het vervolg den Heere zo wel als den Israëli„ ten aangenaam geweest was; dat dit voorbeeldt „ zo seldzaam niet was; en dat men op diergelyke „ wyze onder de koningen van Schotlandt, Hun„ garie en Napels het recht van de naastbestaan„ den op de verste erfgenamen hadt zien over„ brengen". Doch het voorbeeldt der koningen van Israel wierdt meest aangedrongen. Men zeide, dat zy de order van opvolging, daar zy de koninklyke waardigheit onmiddelyk van Godt ontfingen, niet konden veranderen, en dat zy ondertusschen niet hadden nagelaten de kroon zomtyds, ten nadeele van den naasten erfgenaam, over te brengen. Hier uit maakten zy een besluit op, dat de koningen van Engelandt met veel meer reden het zelve konden doen, en dat de rechten van hunne krone slechts gegrond waren op eene lange bezittinge en op de wetten des lands: voorts, dat deze wetten zo onveranderlyk niet waren, als of der zelver oorspronk enkel voortkwam uit de onmiddelyke schikkinge van Godt zelve. Dit meent men de gedachten geweest te zyn van den beroemden *Morus*.

1553. Antwoordt van de anderen.

Bedenkingen van eene derde partye.

Daar deedt zich een derde soort van gevoelen op. De voorstanders van het zelve verklaarden zich voor de princessen *Maria* en *Elizabeth*, zonder acht te geven op de tegenwerpingen, waar mede men voor den dag kwam; het zy aangaande hare wettigheit, of den dubbelden bandt van vermaagschappinge. Zy spotten met het laatste, zeggende, „ Dat de wet van dubbelde vermaag„ schapping in Engelandt alleen gemaakt was om „ redenen, betreffende de byzondere familiën: „ doch dat de zelve in de koninklyke, daar het „ op de ryksopvolging aankwam, geen de minste „ kracht hadt". Belangende de andere tegenwerping, zy meenden, „ Dat het Parlement een„ maal het recht der twee princessen erkent heb„ bende, het zelve niet meer kon betwist wor„ den, en dat in dier voegen het gezag der Parle„ menten de opperste rechtbank van Engelandt „ was"; waar by zy voegden, met een soort van tegenverwyt, „ Dat de aanhangers van *Johanna* „ *Gray* zeer kwalyk deden de geboorte der twee „ zusters van *Eduard* aan te tasten, om boven „ haar te stellen de nakomelingen van een veel on„ wettiger huwelyk dan dat van *Catharina* van „ Arragon, of van *Anna* van Boulen". Hier mede meenden zy het huwelyk van *Brandon*, hertog van Suffolk, met de koninginne weduwe van Vrankryk, gesloten, naar hun voorgeven, in den tydt, dat hy nog met eene andere vrouwe * verbonden was, die toen nog leefde, en waar van hy zich nog niet hadt laten afscheiden (a).

* Mevrouw *Mortimer.*

Anderen waren 'er nog, de welke, zonder naar de

(a) *William Dugdale* noemt haar *Margareta Nevil*, en zegt, dat ze eene dochter was van den marquis van Montaigu, en weduwe van den ridder *Mortimer*, toen *Brandon* met haar trouwde, en dat hy sedert ten huwelyk hadt genomen eene dochter van den ridder *Brown*, en daar na *Maria* van Engelandt, zyne derde echtgenote.

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

1553. de zyde van de koninginne van Schotlandt, of naar die van de zusters van *Eduard*, over te hellen, enkel hun werk maakten om het recht van *Johanna Gray* te betwisten, voor reden gevende, dat hare moeder nog in leven was, en haar uitsloot. Deze rekenden voor krachteloos den afstandt, dien de hertogin van Suffolk aan hare dochter gedaan hadt. Zy meenden, „ Dat het „ in het geheel ter zake niet diende de voorbeelden van de keizerinne *Machteit* en van de gravinne van Richemont by te brengen, om dat beide deze moeders ter begunstiginge van hare zonen hare rechten hadden afgestaan". Zy zeiden, „ Dat 'er geen voorbeeldt wierdt gevonden, dat „ eene moeder haren rang aan hare dochter hadt „ overgegeven, en nog wel aan eene minderjarige, min bekwaam zynde dan zy om het koninkryk te regeren". Hier uit besloten zy, „ Dat, indien het recht van den bloede onschendbaar was, de hertogin van Suffolk, en niet „ hare dochter, moest regeren; en byaldien deze de kroon weigerde, dat men de zelve moest „ geven aan de gene, die daar toe door hare geboorte en door de wetten des koninkryks geroepen „ wierden". Voor het overige, de genen, die zich verklaarden tegen de acte van overbrenginge, het zy ter begunstiging van de koninginne van Schotlandt, of van de zusters van *Eduard*, zeiden, „ Dat het gansch niet te pas kwam hier by „ te brengen de macht aan *Henrik* den VIII, verleent om over de kroon naar zyn welgevallen „ eene schikking te maken; dat deze buitengewone toelating, vooronderstelt zynde, dat ze „ niet tegen de wetten streedt, personeel, en met „ zyn overlyden, zonder aan zynen opvolger overgegaan te zyn, vervallen was.

Terwyl de eenen en de anderen dus over het kroonrecht redentwisten, waren de staatsdienaars van het nieuwe hof bezig de zelve op het hoofdt van die gene te bevestigen, die zy voor koninginne hadden doen uitroepen. Hare eerste zorge was manschap op de been te brengen, om zich tegen de macht van de princesse *Maria* in staat te stellen. Wy hebben boven gezegt, dat deze princes de inwoonders van de provincie van Nortfolk in eene zeer goede genegenheit voor haar gevonden hadt, door den haat, dien zy hadden tegen den hertog van Northumberlandt. Die van Suffolk haatten hem niet minder, doch om ongelyke redenen. De eersten, door eene wraaklust aangezet, konden hem de harde strafoeffening over hunne oproerigheit niet vergeven; de anderen, zynde meest alle Protestanten, zagen hem met afgryzen aan, en als den moordenaar van den hertog van Sommerset, ja van den koning zelve. Beide wilden zy liever *Maria* helpen bystaan, dan de party aannemen van eene koninginne, die slechts den naam van oppermachtige zou voeren, terwyl het gansche ryksbestier in handen van een zo wreden dwingelandt zou wezen. De Protestanten dier twee provinciën hadden evenwel de omzichtigheit van *Maria* te vragen, of ze voor hunnen Godsdienst zou zorg dragen, waar omtrent die princes hen verzekering gedaan hebbende, verklaarden zy zich alle voor haar. Zy hadden aan hun hoofdt de graven van Bath en Suffex, de zonen van Mylord *Wotton*, en Mylord *Mordaunt*, verscheide ridders en andere personen van aanzien. Alle boden zy haar hunnen dienst aan, en zommigen wierven zelfs troepen op eige kosten.

De inwoonders van Nortfolk en Suffolk verklaren zich voor *Maria*.

Zy verzekeren hen zorg te dragen voor den Protestantschen Godsdienst.

Om dit landvolk te verstrooien zondt de Raadt van de nieuwe koninginne eenige groten, waar op men het meeste vertrouwen hadt, in de provinciën, die de nieuwe regering het meest toegedaan waren, om der zelver inwoonders in de wapenen te brengen. De graaf van Huntington wierdt naar de provincie van Bukkingham, en anderen naar andere oorden afgevaardigt. De plaats van de byeenkomst der troepen was te Nieuwmarket. Men was terstondt overeengekomen, dat de hertog van Suffolk veldheer daar van zou zyn. Deze benoeming was buiten weten der koninginne, en door den heimelyken handel van den hertog van Northumberlandt beslopen, de welke meende, dat zyne tegenwoordigheit nodiger te Londen was dan ergens anders. Hy begreep wel, dat dit de sleutel van het koninkryk was; en dat hy zich meester van die hoofdstadt gemaakt hebbende, zich aan het overige weinig behoefde te bekreunen. Aan den anderen kant wist hy wel, aldaar meer gevreest dan bemint te zyn; dat hy, om het volk in onderdanigheit te houden, zich dikwils moest vertonen; de misnoegden scherpelyk nagaan; de anderen aanmoedigen; met gezag spreken; aldus insgelyks te werk gaan; en hen een zo hoogachtbaar, als verschrikkelyk wezen, dat men op zyn aangezicht zag, vertonende, hen houden in eene vrywillige of gedwongene gehoorzaamheit. Hy kende ook de gemoederen der staatsdienaars, die byna alle tegen hem kwalyk gezind waren, en alleen eene gelegenheit verwachtten om de smaadheden, hen aangedaan, te wreken, of om zich tegen zyne geweldenaryen te dekken. Niets was 'er dan zyne tegenwoordigheit, die hen kon beletten in eene zo gunstige omstandigheit bewegingen te maken, of eene party te kiezen, die tegen de zyne aanliep. Hierom hieldt hy hen ook in den Tour, onder voorwendsel van de koninginne, die 'er den tydt, door de oude gewoonte des koninkryks vastgestelt †, moest overbrengen, om hare instelling te bekrachtigen, aldaar geselschap te houden.

1553.

De tegenwoordigheit van den hertog van Northumberlandt was alleen bekwaam om die van Londen in zyne party te houden.

Thuanus.

† Tien dagen.

Deze vorstin, de verkiezing van den hertog van Suffolk, haren vader, tot veldheer vernomen hebbende, en des gevaars niet onbewust zynde, waar aan hy zich in dezen binnenlandschen oorlog blootstelde, gevoelde zich op de tyding, die haar daar van gebragt wierdt, dermaten bewogen, dat ze hare tranen en klagten niet kon wederhouden. *Wil men my*, riep ze uit, *de kroon dan voor dezen prys doen kopen? Een druppel bloeds van mynen vader is my dierbaarder dan alle de koninkryken van de wereldt.* Vervolgens keerde zy zich naar die van den Raadt, wier toegenegenheit haar bekend was, en verzocht hen deze order te doen veranderen. Zy vertoonde hen, dat, naardien men hadt goed gevonden, den bystandt, dien men haar schuldig was, en het gebiedt over het leger, te verdeelen tusschen den hertog van Suffolk en den hertog van Northumberlandt, het haar natuurlyker en billyker scheen, dat de eerste by haar bleef, dewyl hy haar vader was, en dat de andere over de troepen geboodt. De genen, tot welke zy zich gewend hadt, gingen ligtelyk tot haar gevoelen over; of liever, zy bedienden 'er zich met blydschap van, opgetogen zynde van vreugde, deze gelegenheit gevonden te hebben om den hertog van Northumberlandt van de handt te krygen. Men nam dan een nieuw overleg aangaande de benoeminge van een veldheer, en deedt den hertog zien, dat hy tot eene zo gewigtige bedieninge, van wier uitslag de fortuin der koninginne en het welwezen van den Staat afhing, bekwamer was dan iemandt anders. Hy wilde zich aan hunne redenen terstondt niet overgeven, hebbende nog veel klemmender, om hem te verplichten te Londen te blyven, alwaar hy de panden des koninkryks in zyne macht hadt, met deze grote stadt onder zyne gehoor-

Tedertheit van *Johanna Gray* voor haren vader.

Heylin.

Zy doedt het besluit van den Raadt, om hem tegen de vyanden af te zenden, veranderen.

1553. hoorzaamheit te houden. Maar dewyl die redenen zyne eigene veiligheit aangingen, en het mistrouwen, dat hy hadt op de heeren van den Raadt, droeg hy wel zorg de zelve aan te halen. Hy kon echter niet befluiten zyn poft te verlaten; en om hem 'er af te krygen, moeften de heeren alle hunne vleieryen en alle hunne welfprekendheit in het werk ftellen. „ Mylord", zeide een van hen, „ gy alleen kunt ons verzekeren van een gelukkigen uitflag tegen de wederfpannigen van Nortfolk. Het geen gy tegen hen onder de regering van wylen den koning gedaan hebt is een overtuigend bewys van het gene gy onder deze zult doen; en uwe eerfte overwinning geeft ons grondt om eene twede te hopen. Uw naam, die dit volk, reets van u geftraft zynde, een fchrik in het hert heeft gejaagt, en waar in onze foldaten zo groot een vertrouwen ftellen, dat zy U onverwinbaar achten, zal de trotfchheit der eerften beteugelen, en de dapperheit der anderen verdubbelen. Wy vleien ons zelfs, dat de wederfpannigen, op het bloote gerucht van uwen aantocht, tot hunnen plicht zullen keren. Doch vooronderftelt zynde, dat hunne woede hen tot een binnenlandfchen oorlog mogt aanzetten, houdt uwe ervarenheit om een leger voordeelig neder te flaan, uwe bekwaamheit om het zelve in flagorder te ftellen, en uwe onverfchrokkenheit ten dage des gevechts ons van de nederlage der vyanden verzekert. Wat verwachten wy ook niet van die krygs-welfprekendheit, die niet alleen de foldaten kan aanmoedigen, indien het tot een treffen komt, maar ook in ftaat is over de herten der misnoegden in de onderhandelingen te zegepralen? Ga dan, Mylord; en dewyl onze rampen uwen roem vergroten, zo haaft U, by de aankomfte onzer koninginne tot de kroon het zelve voordeel te behalen, het geen gy by de aankomfte van wylen den koning behaalt hebt. Dit zyn de zelve oproerigen, die ook heden tegen ons opftaan; doe hen zien, dat gy de zelve veldheer zyt; dwing hen voor een twede maal zich te vernederen, en kom, na hen door de kracht uwer redeneringen overtuigt, of door die van uwe wapenen overwonnen te hebben, zegepralende weder te rug". De Raadt voegde by eene zo vleiende reden de dubbelde verplichting, die de koningin voor hem zou hebben, van eene zo hagchelyke bediening op zich te nemen; het geen haar zou nopen hem daar voor eene eeuwige erkentenis te betuigen; voor eerft om het gewigt van de verrechtinge, aan welker goeden uitflag, indien het onder zyn beleidt gefchiedde, men geenzins twyffelde; ten twede om het vermaak, dat hy deze vorftinne aandeedt, met den hertog van Suffolk, haren vader, van een zo gevaarlyken krygstocht te bevryden, en by haar te laten blyven. Men vertoonde hem, dat hy voor een zo gewigtigen dienft alles te verwachten hadt, en dat *Johanna Gray* hen de kroon fchuldig zynde, de welke zy haar te vergeefich op het hoofdt zouden gezet hebben, ten zy de dapperheit van dezen hertog de zelve daar op beveftigde, hy den eerften rang zou bekleden in het koninkryk, zo wel als de eerfte plaats in de achtinge van de koninginne.

Aanfpraak van eenen der groten aan den hertog van Northumberlandt, om hem te overtuigen, het gebiedt van het leger aan te nemen.

Hoe doorflepen de hertog van Northumberlandt was, bemerkte hy echter den ftrik niet, dien men hem zette. Eene zo gemaakte redenering moeft hem eenig nadenken ingeboezemt hebben; maar hy liet zich betoveren door de loftuitingen, waar mede men zyne opgeblazenheit ftreelde. Hy zeide tegen de groten van den Raadt, dat hy op hunne fterke aanhoudingen op zich niet kon verkrygen de zaak af te flaan; dat hy alles zou vervaardigen om des anderen daags te vertrekken; dat hy hen verzocht zyns yvers gedachtig te wezen, en zorg te dragen voor den gewyden perfoon der koninginne, die hy in hunne handen liet. De groten bleven niet in gebreke alles te beloven. Zy gingen vervolgens verflag doen aan deze vorftinne van het geen 'er was voorgevallen, ten einde zy hare dankzeggingen by de hunne voegde, om den hertog van Northumberlandt tot de uitvoeringe van zyne onderneminge aan te moedigen. Zy deedt het; doch met zo veel oprechtheit, als 'er geveinftheit onder hadt gelopen van hunnent wegen. De hertog zich by haar met alle de ftaatsdienaars vervoegt hebbende, drukte zy zich op eene zo verplichtende wyze uit over het gevaar, waar aan hy zich tot haren dienft en tot het algemene welwezen van het koninkryk wilde bloot ftellen, dat deze Lord daar mede wonderlyk in zyn fchik was, en dus nergens anders op dacht dan om alles tot zyn vertrek gereed te maken.

Hy laat zich overhalen.

Hy ftelde het zelve vaft op den volgenden dag; doch wilde alvorens affcheidt van den Raadt nemen; en zich des morgens vroeg in de zale begeven hebbende, alwaar hy hen alle vergaderd vondt, zeide hy tegen hen: „ Mylords, ik heb niet willen vertrekken zonder u nieuwe verzekeringen van myne getrouwheit te geven, en zonder met eenen ook die van de uwe te ontfangen. Ik ga my bloot ftellen, zo wel als verfcheide perfonen van aanzien, die my vergefelfchappen, voor de woede van onze algemene vyanden, de welke naar ons bloedt dorften, en de verdelging van onzen Godsdienft, van onze vryheit, van onze wetten en van ons leven gezworen hebben. Gedenkt, Mylords, wat wy beftaan te doen tot uwe verdediginge, en tot die van ons vaderlandt, en geeft ons de zelve blyk van erkenteniffe, als wy zullen geven van onze toegenegenheit. Terwyl wy tegen uwe en onze vyanden optrekken, laten wy in den omkring van uwe muren het geen ons het dierbaarft is, namentlyk onze kinderen, onze vrouwen, onze bloedverwanten, ja onze koningin, de welke wy nog veel waardiger achten dan onze familiën. Wy menen gene andere vyanden te hebben dan die van den Staat. Dies zouden wy zeer ongelukkig wezen, indien onze afwezendheit ons eenig verraadt moeft doen vrezen van den kant der genen, die tot hier toe de zelve oogmerken betuigt, en het zelve gedrag, als wy, gehouden hebben". Na het fpreken van deze woorden zich geheel ontftelt voelende, het zy door eene beweging van mistrouwen, of door een voorgevoelen van zyn ongeluk, ging hy op deze wyze voort: „ Zou het wel mogelyk wezen, dat 'er iemandt in deze vergadering trouwloos zou zyn, en dat men, na den eedt van *Allegeance* (a) voor de koninginne te hebben afgelegt, gedachten zou krygen om haar te verlaten. „ Dat de genen, die zodanige befluiten by zich zelven maken, gedachtig zyn aan de verplichtinge van hunnen eedt. Godt is de waarborg der verbindteniffen, dieze hebben aangegaan; hy wil, dat zy de zelve nakomen, en indien zy daar omtrent in gebreke blyven, is hy te nayverig over zynen roem, om hunne meineedigheit ongeftraft te laten. Gedenkt alle, op wat „ wy-

Zyne aanfpraak aan de groten voor zyn vertrek, om hen tot getrouwheit aan te manen.

(a) Zie de betekenis van dit woordt in onze aantekening, *fol.* 37 van het tegenwoordige twede Deel.

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

1553. „ wyze onze koningin op den troon is verheven.
„ Wel verre van hier in medegewerkt te hebben;
„ de schikking van wylen den koning was haar
„ zelfs onbekend, en wanneer ze die vernam, heeft
„ ze zich door redenen van wysheit en zedigheit,
„ die eene eeuwige gedachtenis waardig zyn, daar
„ tegen aangekant. Is 'er onrechtvaardigheit in
„ de acte van overbrenginge, zy moet 'er gansch
„ onschuldig van gehouden worden; de offerhan-
„ de, die zy voor den Staat gedaan heeft, met
„ het bewindt over den zelven tegen haar zin te
„ aanvaarden, verplicht ons al het geen daar uit te
„ gebeuren staat op ons te nemen. Wat 'er ook
„ mag voorvallen, haar gewisse zal haar altoos
„ getuigenis geven tegen den laster der genen, die
„ haar van heerschzucht zullen beschuldigen, en
„ hare deugdt zal haar beletten zich daar in te
„ buiten te gaan. Laten wy verhoeden, dat ze
„ niet ongelukkig, en de kroon, die ze door on-
„ ze aanhoudingen, ten koste van hare rust, en
„ ter beveiliginge van de onze, gedwongen is ge-
„ weest aan te nemen, haar, door onze trouw-
„ loosheit, niet dodelyk worde. Ziet daar, My-
„ lords, het geen ik U hadt voor oogen te stel-
„ len. Ik heb U niets meer te zeggen. Laten
„ wy ons wederzyds van onzen plicht kwyten; de
„ byzondere haat en oneenigheden onder ons ver-
„ geten; daar van eene offerhande doen aan het
„ algemene welwezen, en allen arbeiden met den
„ zelven yver om Staat en Godsdienst te beschер-
„ men". Hier zweeg hy eenigen tydt, en het woordt met eene verhevener stemme weder opvat-tende zeide hy tegen hen: „ Ik heb deze re-
„ den slechts gevoert uit eene overmaat van my-
„ nen yver, en niet uit eene beweging van twyf-
„ fel, of vreze. Ik kenne uwe oprechtheit en
„ standvastigheit, en stelle daar in een volkomen
„ vertrouwen. Het is my ondertusschen niet onbe-
„ kend, dat onze algemene vyanden arbeiden om
„ tweespalt onder ons te zaaien, met oogmerk om
„ uit onze oneenigheit voordeel te trekken: zo
„ dat ik niet heb kunnen in gebreke blyven U voor
„ oogen te stellen de dringende beweegredenen,
„ de welke U verplichten onze besluiten te hand-
„ haven; gedurende myne afwezendheit niets te
„ veranderen, en zorg te dragen voor het dierba-
„ re pandt, dat wy in uwe bewaringe laten. Wy
„ staan, ik, en de Lords, die my volgen, U te-
„ gen de wederspannigen te verdedigen: verde-
„ digt ons tegen de verraders. Wykt van de ko-
„ ninginne niet af, en blyft by haar in den Tour,
„ terwyl wy aan het hoofdt van het leger zullen
„ te velde trekken. Bidt om den zegen over on-
„ ze krygsverrechtingen, gelyk wy van onzen
„ kant zullen doen, dat uwe besluiten een goeden
„ uittag mogen hebben, op dat wy by onze we-
„ derkomst reden hebben om malkander geluk te
„ wenschen". Dus ontveinsde de hertog van Nor-thumberlandt zyn mistrouwen, en hieldt de gro-ten onder eerlyke voorwendselen in den Tour, uit vreze, dat zy 'er uit, en naar de princesse *Maria* mogten gaan.

Veinzery der groten.

Zyn mistrouwen was niet dan te wel gegrond, en de meeste heeren hadden reets een besluit geno-men van party te veranderen. Zy veinsden niet te min; en zonder hem gevoeligheit wegens zyne vermoedens, of verlegenheit over de nieuwe ver-zekeringen, die hy van hen scheen te eischen, te la-ten blyken, verzekerden zy hem alle van de oprecht-heit hunner toegenegenheit, en van hunne standvas-tigheit in den dienst der koninginne aan te kle-ven. Zy stonden alle toe gezamenderhandt tot der zelver verheffinge medegewerkt te hebben; zo dat zy den hertog van Northumberlandt niet konden veroordeelen zonder zich zelve schuldig te verklaren, noch ook van hem af te gaan, zonder zich te verraden. Deze betuigingen gaven hem het vertrouwen weder; en thans alleen op zyn vertrek denkende, verhaastte hy de uitschry-ving van zynen laftbrief, die terstondt getekent en gezegelt wierdt. Het hof hadt hier in omstan-digheden, waar van gene voorbeelden te vinden waren, ten opzichte van een veldheer, hoedanig de hertog van Northumberlandt was, die over de troepen als hoofdt moest gebieden. Men weet niet, of dit een streek van zyne vyanden was, om zyn gezag te verzwakken, of eene list van den hertog, om 'er voordeel uit te trekken. Het is ten minste zeker, dat hy 'er zeer wel mede gedient was, en dat hy meende zulks een borg voor zyn gedrag te wezen; het zy omtrent de genen van zyne party, indien hy over de anderen zegepraal-de, het zy omtrent de princesse *Maria*, by aldien de fortuin zich voor haar verklaarde. Aan wat zyde de overwinning mogt vallen, meende hy altoos recht te hebben zich van de uitkomst van den oor-log te ontlasten op de staatsdienaars, die zich het gansche gezag aanmatigden, en die hem zelfs de vryheit niet overlieten van voort te trekken, of achterwaarts te deinzen, na dat hy het zou bevin-den te behoren. Eene slechte redenering even-wel, en een zo doorslepen en schranderen man on-waardig: als of niet altoos den veldheer geweten wierden de kwade uitslagen van den veldtocht, zonder acht te geven op zyne orders; als of men, ten anderen, onbewust was geweest, wat deel die hertog in deze gewigtige zake hadt, die het gan-sche koninkryk in vuur en vlam zette, hoedanig ook het voorgeven van zyne opene brieven mogt wezen. Doch het rampspoedig tydbestek van zy-nen ondergang was gekomen, en zyn noodlot sleepte hem met of tegen dank naar den afgrondt, in plaats van hem den troon, daar hy met zo veel drift naar gestaan hadt, te doen beklimmen.

Voorbedin-gen in der zel-ver laftbrief.

Men wyt al-toos den veldheer den slechten uit-val van den veldtocht.

Zyne laftbrieven ontfangen hebbende, nam hy affscheidt van de koninginne, die hem nieuwe bly-ken van hare genegenheit gaf, welke hy ook van zynen kant op nieuw van zyne getrouwheit en yver verzekering deedt. Hier geschiedden we-derom nieuwe betuigingen van vriendschap tus-schen hem en de heeren van den Raadt. Zy omhelf-den malkander van weêrzyden, en de strelingen, die zy malkander deden, gingen met zo veel meer yver toe, als de zelve geveinst waren. Boven al liet de graaf van Arundel over des hertogs vertrek eene gevoelige droefheit blyken, zeggende, dat het hem niet weinig speet, niet op den lyst der of-ficieren, die hem verselden, gestelt te zyn; daar zelfs byvoegende, met een soort van vervoeringe, *Dat hy gewenscht hadt, zyn bloedt te storten voor de goede zake, en zeer blyde zou geweest hebben, in het gezicht en voor de voeten van een zo dapperen veldheer te sterven.* Ondertusschen was hy de eerste, die niet alleen hem afviel, maar die zelfs by de anderen aan-hieldt om zich voor de princesse *Maria* te verklaren.

Valsche vriendschaps-betuigingen van den gra-ve van Arun-del.

Den 13 July begaf zich de hertog in een sloep naar zyn paleis van Durham, verselt zynde van den marquis van Northampton en Mylord Gray. Van daar kwam hy te Withal, alwaar hy de mon-stering over de krygsbenden deedt, die zich daar bevonden. Des anderen daags trok hy uit Lon-den, om zich te velde te begeven aan het hoofdt van zes duizend voetknechten en twee duizend ruiters. Hy trok de straten van Londen door, die opgepropt van menschen waren, welke, door de nieuwsgierigheit, om hem te zien voorbygaan, aangezet zynde, zich van wyd en zyd derwaarts hadden begeven. Doch allerwegen vernam men

Goodwin. Heylin. Burnet.

De hertog van Nor-thumberlandt trekt uit Londen.

Universitäts- und Landesbibliothek Düsseldorf

1553. Hy neemt des volks ſtilzwygendheit voor een kwaad voorteken op.

eene bedrukte ſtilzwygendheit, als of het eene lykſtatie, en geen optocht van een leger was geweeſt. De hertog voorſpelde daar uit iets kwaads voor zynen tocht. *Zyt gy niet verwondert*, zeide hy tegen Mylord *Gray*, *dat het volk zich zo onbewogen en onverſchillig toont in eene zake, waar van ondertuſſchen des zelfs ruſt gantſchelyk afhangt? Het ziet ons henen gaan met zo veel koelheit, als of het 'er geen belang in nam, en wy boren niemandt, die zegewenſchingen doedt voor het geluk van onze wapenen. Om de waarheit te zeggen, dit gedrag ſchynt my geen goed voorteken te wezen; maar de taarlieg is geworpen, het moet 'er nu meê door.*

Hy wordt van wegens de hogeſchole van Cambridge begroet.

* *Seneſchal.*

Te Cambridge aangekomen zynde, wierdt hy aldaar van wegens de hogeſchole en de ſtadt begroet. Hy zelf was kancelier van de eerſte, en opperrechter * van de laatſte; twee waardigheden, zeide men, die niet op eenen tydt door den zelven perſoon konden bekleed worden. Hy hieldt den onderkancelier des avonds by zich ter maaltydt, den zelven aanbevelende des anderen daags, zynde zondag, nopende zyne krygsonderneminge eene predikatie te doen, om Gods zegen over de wapenen van de koninginne *Johanna* af te ſmeken, en om den volke voor oogen te houden het gevaar, dat de Godsdienſt zou lopen, byaldien *Maria* op den troon geraakte. Het was in dezen toeſtandt, terwyl de twee mededingſters hare macht begonden byeen te rukken, zonder te weten aan wie de Hemel het koninkryk hadt toegeſchikt, zo gevaarlyk te ſpreken als te zwygen. De onderkancelier was ten anderen een zacht man, die de vrede beminde, en zich hieldt binnen de palen van zyn beroep. Dies hadt hy wel gewenſcht zich niet te verklaren in eene zake, die buiten zyn ampt was. Evenwel moeſt hy de bevelen van den veldheer, onaangezien de vreze voor de gevoeligheit van de andere party, ingevalle de zelve de overhandt kreeg, gehoorzamen. In deze onzekerheit wiſt hy zyne gedachten zo wel te ſchikken, dat hy den hertog van Northumberlandt; zonder den aanhang van *Maria* te beledigen, genoegen gaf. Hy nam deze woorden uit *Jozua* † tot zynen text: *Al wat gy ons geboden hebt zullen wy doen, en alom, waar gy ons zenden zult, zullen wy gaan.* Hy toonde aan, wat gehoorzaamheit het volk aan hunnen ſouverein ſchuldig was, en zonder de zaak, tuſſchen de twee koninginnen in verſchil zynde, eenigzins aan te raken, drong hy alleenlyk aan op de onderwerping, daar de onderdanen onvermydelyk aan gehouden waren.

Behendigheit van den onderkancelier, predikende voor den hertog.

† *I*, vs. 16.

Kerkreden van *Ridley*, ten einde de wapenen van *Johanna Gray* met voorſpoedt mogten gezegent worden.

Ridley, biſſchop van Londen, predikte den zelven dag in de S. Paulus-kerk; doch hieldt zich zo niet ingeſloten als de leeraar van de hogeſchole te Cambridge. Hy keurde de eiſchen van de koninginne *Johanna Gray*, gegrond op de onwettigheit van *Maria*, ten hoogſten goed, en vertoonde door eene levendige en bezielde redenvoering, wat de hervorming van den wraakzuchtigen imborſt van de laatſte, opgevoed in den haat tegen den Proteſtantſchen Godsdienſt, waar aan ze hare ongelukken, zo wel als die van wylen de koninginne *Catharina* van Arragon, hare moeder, toeſchreef, te vrezen ſtondt. Hy vergat het geſprek niet, dat hy met deze princeſſe, een jaar voor de doodt van *Eduard*, op wiens bevel hy by haar was gegaan, om haar te vermanen zich aan de hervorminge te onderwerpen, gehouden hadt; en deedt de afkerigheit, die ze voor deze lere betuigt hadt, ook zeer wel gelden.

De Raadt vaardigt een afgezant aan *Karel* den V af.

Terwyl de heeren van den Raadt al hun vermogen in het werk ſtelden om het volk, door den mondt der kerkvoogden, van het recht van *Johanna Gray* te overtuigen, trachtten zy teffens de uitheemſche vorſten, door toedoen hunner afgezanten, dezelve gevoelens in te boezemen. Men benoemde een buitengewonen gezant, om dit nieuws aan den keizer, dat hem niet aangenaam kon wezen, vermits het belang, dat hy nam in de fortuin van de princeſſe *Maria*, zyne nichte, voor wie hy onder de twee voorgaande regeringen altoos zo veel drift hadt getoont, over te brengen. Hy droeg ook wel zorg haar te vergeten in een tydt, dat ze, volgens zyne gedachten, na zo lang geleden te hebben, door de Voorzienigheit op den troon moeſt geſtelt worden. De brieven der Engelſche ſtaatsdienaars aan den keizer behelſden twee verſcheide zaken: eerſtelyk ſtrekten zy om hem kennis te geven van de verheffinge van *Johanna Gray*; ten twede klaagden zy daar in over het gedrag van zynen gezant te Londen, die den aanhang van de princeſſe *Maria* ſtyfde. Zy verzochten hem in zyne vriendſchap voor de nieuwe koninginne te volharden, en zynen afgezant te verbieden het ryksbeſtier te ſtoren. Zy berichtten hem daarenboven, dat zy den ridder *Philips Hobby* in zyn gezantſchap by zyne keizerlyke Majeſteit op nieuw beveſtigden; hielden ook verder in dienſt de genen, die aan het hof van de landvoogdeſſe der Nederlanden hun verblyf hadden, en gaven hen laſt de zelve verſlag te doen van den toeſtandt der zaken ſedert de doodt van *Eduard*; een toeſtandt, die, naar het voorgeven van den Raadt van Engelandt, niets in den onderlingen zamenhandel der twee natiën moeſt veranderen. De keizer wilde den afgezant niet zien, noch de brieven van den Raadt aannemen. Hy verwachtte andere van *Maria*, die hy ook weinig dagen daar na, volgens zyn wenſch en verlangen, ontfing. Dus liepen alle de zorgen des Raads vruchteloos af. Wat goeden uitſlag zouden zy ook kunnen gehad hebben, daar zy zelfs gene andere gedachten hadden, dan om van de party van hare koninginne af, en in die van hare tegenſtreefſter over te gaan.

Hy weigert den zelven te zien.

Nauwlyks was de hertog van Northumberlandt vertrokken, of de groten, die zich in den Tour bevonden, zochten voorwendſels om 'er uit te geraken, en zich by de aanhangers van *Maria* te voegen. Hy hadt het wel voorzien, en de laſhertigheit des hertogs van Suffolk kennende, kon hy zich geenzins op des zelfs bevelen geruſt ſtellen: doch het hadt aan hem niet geſtaan; hy hadt zich niet kunnen verdeelen tuſſchen twee even dringende noodzakelykheden, waar van de eene was te Londen te blyven, om het volk in zynen plicht te houden, en de andere, over het leger te gebieden; ten einde de troepen van *Maria* mogten verſtrooit worden: zodat hy genoopt was geworden de laatſte poſt aan te vaarden, en de eerſte aan den hertog van Suffolk over te laten.

De hertog van Northumberlandt vreest, dat men hem verlaten heeft.

Van Cambridge begaf hy zich naar St. Edmondbury, alwaar hy meende tyding te zullen krygen van het nieuwgeworven volk, dat zich te Nieuwmarket by hem zou voegen. Doch in plaats van zulks ontfing hy brieven, die hem bericht gaven, dat alles te Londen in rep en roer was, en dat de meeſte groten den aanhang van *Johanna Gray* verlaten hadden. Deze tyding verplichtte hem te rug te keren, en zich weder naar Cambridge te begeven, om aldaar zyne beſluiten over eene zo ſchromelyke omkeeringe met meerder zekerheit te mogen nemen.

Goduin. *Heylin.* *Baker.* *Burnet.*

De graaf van Arundel was de eerſte, de welke, den hertog van Northumberlandt thans verre van de handt ziende, tegen hem uitvoer, en de andere ſtaatsdienaars tot zyne gevoelens overbragt. Doch hy hadt reden daar toe: want ſedert de boete en gevangeniſſe, waar toe hy onder de regering van

1553. van *Eduard* verwezen was, hadt hy altoos gelegenheit gezocht om zich daar over op den hertog van Northumberlandt, die 'er de oorzaak van was geweest, te wreken. De staatkunde hadt hem de verheffing van *Johanna Gray* doen toestemmen, om dat hy, lidt van den Raadt zynde, van het gevoelen dezer heeren niet kon afwyken, zonder zyn rang te verliezen: doch hy hadt gansch tegenstrydige oogmerken, strekkende tot des hertogs ondergang, die deze verheffing alleen te wege hadt gebragt om zelf te regeren. In dezen toeleg hadt hy meer drift getoont, dan eenig ander staatsdienaar, om hem het veldheerschap op te dragen; en hy was het mogelyk, de welke die vleiende redenvoering deedt, welke wy boven hebben bygebragt, om hem te verplichten deze bediening aan te nemen. De geschiedenisschryver meldt den gene niet, die de zelve uitsprak; en naardien men wel kan denken, dat dit het werk van eenen der gevaarlykste vyanden des hertogs moet geweest zyn, valt het vermoeden natuurlyk op den grave van Arundel, die zich de vurigste en vaardigste toonde om hem van kant te helpen. Na hem volgden de marquis van Winchester, en, dat wonderlyker voorkomt, de graaf van Pembroke, onaangezien des zelfs vermaagschapping met de koninginne *Johanna*, wier zuster dezes graven zoon ten huwelyk hadt. Zodanig eene verbindtenis, zou men gezegt hebben, hadt hem de party der koninginne moeten doen aankleven: maar neen; hy verliet de zelve in alle schielykheit. Hy voorzag, dat die van *Maria* de overhandt zou krygen; en vrezende, door zyns zoons huwelyk schuldiger gehouden te zullen worden dan de anderen, wilde hy zich dekken tegen de gramschap van deze princesse, en haastte zich der zelver belangen, ten nadeele van die van zynen eigen zone, aan te nemen. De ridder *Thomas Cheyney*, bewaarder van de vyf poorten, de ridder *Johan Masson*, en de geheimschryvers van Staat volgden die drie heeren; de overigen van den Raadt en de stadt Londen sloegen ook wel haast den zelven weg in. Dit alles geschiedde op den zelven dag.

Heimelyke handel van den grave van Arundel tegen hem.

Beweegredenen, die den grave van Pembroke verplichten den grave van Arundel na te volgen.

Ongerustheit des hertogs van Northumberlandt.

De hertog van Northumberlandt, die van dit verraadt bericht hadt gekregen, verwachtte daar van den uitslag te Cambridge, werwaarts hy geweken was. Hy hadt twee dagen van te voren den Raadt laten weten, hoe slecht de zaken in de provincien, die zich alle vaardig toonden *Maria* te erkennen, geschapen stonden, en hoe hoognodig het was, zich te haasten met het toezenden van het nieuwgeworven krygsvolk, waar van men hem by zyn vertrek verzekering hadt gegeven. Zyne brieven waren van eene uitwerking, die rechtdraads tegen zyne gedachten aanliep. De staatsdienaars, op de eerste tydinge van die omkeeringe den moedt latende zakken, dachten minder om met het doen aftrekken van de benden, de welke de hertog van hen verzocht, daar in te voorzien, dan om zich met *Maria* te verzoenen. Zy hadt zich te Norwich voor koninginne doen uitroepen; en de ridder *Eduard Hastings* hadt haar, op den circulairen brief, dien zy aan den adel des koninkryks hadt geschreven, vier duizend man, in de provincie van Bukkingham ten dienst van de andere party geworven, toegezonden. Ten zelven tyde voegden de officiers, die het smaldeel *, dat haar zou beletten naar Vlaanderen te steken, geboden, wel verre van haar nadeelig te zyn, zich met het scheepsvolk by haar; en zommige provincien hadden haar reets uitgeroepen.

Maria doedt zich voor koninginne uitroepen.

* *Esquader.*

Hare krygsmacht groeit van alle kanten aan.

List van den grave van Arundel om uit den Tour te geraken.

De graaf van Arundel, die alle deze bewegingen gade sloeg, en die 'er van alle kanten, door heimelyke verstandhoudinge met deze princesse, bericht van kreeg, kon geen beter tydt uitkiezen om het masker af te ligten. Daar was maar eene zwarigheit in den weg. Hy moest in den Tour blyven, alwaar zy alle, onder voorwendsel van de koninginne by te staan, als in eene gevangenisse, waar van de hertog van Suffolk de sleutels hadt, opgesloten bleven. Wy hebben gezien, dat de hertog van Northumberlandt deze verbindtenis, eer hy vertrok, van hen begeerde; en daar waren reets zes dagen verlopen, zonder dat zy 'er uit hadden mogen gaan. De behendigheit des graven van Arundel vondt een middel om hem uit die bekommering te helpen. Men deedt de afgezanten van Vrankryk en Spanje gehoor verzoeken in het eene of het andere hof of palcis van de stadt. Dat van den grave van Pembroke wierdt voorgestelt. Dit was om alle oorzaak van achterdenken te vermyden. De genen, die de koninginne aankleefden, niet vermoedende, dat deze heer haar ongetrouw zou wezen; hy, wiens zoon de eer hadt der zelver schoonbroeder † ten huwelyk te hebben. De hertog van Suffolk wierdt gelyk de anderen misleid, de welke, op zodanig een voorslag, geen de minste zwarigheit maakte de deuren open te zetten voor de genen, die 'er uit moesten wezen, om by de, door de twee afgezanten verzochte, gehoorgevinge tegenwoordig te zyn (a). Daar was nog eene andere reden, die hunne uitlating noodwendig maakte; namentlyk, dat den hertog van Northumberlandt hulpe moest toegezonden worden; en dit kon niet geschieden dan door tusschenkominge van den hoofdschout, met welken het bygevolg noodzakelyk was daar over te spreken. Dus strekten des hertogs eigene brieven om het uitvoeren van den toeleg zyner vyanden gemakkelyker te maken; en hy zelf arbeidde onbedachtelyk tot verydelinge van zyne genomene omzichtigheden. Zo weet de fortuin de grootste staatkundigen in hunne oogmerken te doen missen, en hen tot haar doelwit te brengen door de wegen, die zy genomen hadden om 'er zich van te verwyderen.

† Hy wasgt huuwt met de zuster van *Johanna Gray.*

Wanneer deze groten in het hof van den grave van Pembroke waren aangekomen, en dat elk zyne plaats hadt genomen, zeide de graaf van Arundel, het woordt opnemende: „ Mylords, wy „ zyn hier niet gekomen om de afgezanten der „ buitenlandsche vorsten gehoor te geven, maar „ om vaardige en kloeke besluiten te nemen over „ den noodlottigen tydt aan onzen ondergang, of „ behoudenisse. Wy zyn tot hier toe de kaatsbal „ geweest van de heerschzucht des hertogs van „ Northumberlandt; de gansche voorgaande regering is bezoetelt geweest met zyne onrechtvaardigheden en wreedheden, of te gronde geholpen door de schade, de welke hy de zelve „ heeft doen lyden. Doch niets haalt 'er by zyne „ trouwloosheit en schelmschen toeleg tegen het „ doorluchtig bloedt van *Henrik* den VIII, wanneer hy des zelfs nazaat heeft willen onterven, „ om de kroon op het hoofdt van zynen zone over „ te brengen. Doch daar men zich het meest „ over moet verwonderen, is, dat de Pairs des „ koninkryks zich door dezen heerschzuchtigen, „ die hen gedwongen heeft hunnen dienst tot uitvoeringe zyner euveldaden toe te brengen, als „ slaven hebben laten handelen. Ik zegge het tot „ onze schaamte, Mylords; wy alle zyn tot die „ lafhertige toegevendheit vervallen. Hebben „ wy de acte van overbrenginge der krone ten

Goodwin. Heylin. Baker. Redenvoering des graven van Arundel tegen den hertog van Northumberlandt om *Maria* te erkennen.

(a) Het is niet denkelyk, dat de Fransche afgezant deel aan dezen aanslag hadt.

1553. „ voordeele van *Johanna Gray*, ſchoondochter van „ den hertog van Northumberlandt, wat zegge „ ik, ten voordeele van dien hertog zelf, niet „ goedgekeurt? en hebben wy die *Johanna* niet „ voor koninginne uitgeroepen? Zyn wy niet tot „ hier toe met haar in den Tour opgeſloten ge„ weeſt, als der zelver ſtaatsdienaars, en als ge„ tuigen van de voortekenen der koninklyke waar„ digheit, die zy voortgaat aldaar te nemen? Welk „ eene ſchande zal het voor ons zyn, Mylords, „ indien wy ons niet haaſten zulks door een vaar„ dig besouw uit te wiſſchen. Doch, behalven „ de ſchande, laat ons het gevaar duchten, dat „ ons over het hoofdt hangt. Hoe min tydt van „ uitſtel wy nemen, om wederom in de gehoor„ zaamheit te treden, die wy *Maria*, onze op„ permachtige vorſtinne, verſchuldigt zyn, zul„ len wy daar over hare wraak moeten be„ proeven. Verſcheide provinciën hebben haar „ reets erkent; haar leger heeft den hertog „ van Northumberlandt in Cambridge bezet, en „ wy zullen haar eerlang voor de poorten van „ Londen zien. Laat ons hare aankomſt voorko„ men; deze princes weder in hare rechten her„ ſtellen, en zelfs door eene zo treffelyke daadt „ weder zien te krygen de eer, die wy door eene „ ſchandelyke wiſpelturigheit, of ongelukkige „ noodſchikkelykheit, verloren hadden.

Godwin, Heylin. Baker, Burnet.

Deze redenvoering hadt de goedkeuring van de ganſche vergadering. De graaf van Pembroke was de eerſte, die zynen yver voor *Maria* betuigde; het zy door eene beweginge van rechtvaardigheit, geenzins aan der zelver recht twyffelende, of door een ſtreek van ſtaatkunde, gelyk wy hebben aangemerkt. Hoe het zy, deze graaf terſtondt, na dat de graaf van Arundel zyne aanſpraak geëindigt hadt, het woordt opvattende, verklaarde de princes *Maria* voor koninginne; en de handt aan den degen ſlaande voegde hy daar by: *Ik zweere hare rechten tegen elkeen, ten koſte van myn leven, te zullen verdedigen.* Desgelyks deden alle de anderen, en lieten terſtondt den hoofdſchout van Londen hun beſluit weten, hem vermanende, daar ook zyne toeſtemming toe te geven. Zy belaſtten hem ook by hen te komen, en de Rekorder † en de Aldermans, nevens de voornaamſte burgers, die hy wiſt welmenende te zyn, met zich te brengen. Men heeft nooit ſchielyker omkeering gezien. Mylord de hoofdſchout, verſelt van den Rekorder en de Aldermans, ging naar het hof van *Pembroke*, en de groten, hen op nieuw bekend gemaakt hebbende het oogmerk, dat zy hadden, om *Maria* aanſtonts voor koninginne te doen uitroepen, verzekerden deze magiſtraatsperſonen en die van der zelver gevolg, die maar acht dagen te voren *Johanna Gray* hadden voor koninginne uitgeroepen, dat zy zich naar hun voorbeeldt in die plegtigheit zouden gedragen. Dus, om geen enkel oogenblik te verzuimen, begaf men zich gezamentlyk op weg, de hoofdſchout, nevens de Sheriffs, de groten verſellende, die over St. Paulus-kerkhof gingen, om in de voornaamſte ſtraat van Londen † te geraken, daar de uitroeping moeſt geſchieden. Zy vonden in de ſtraten een zo groten toevloedt van menſchen, dat zy moeite hadden de plaats te krygen, die tot de plegtigheit geſchikt was. Daar gekomen zynde, riep † de ridder *Chriſtoffel Barker*, ridder van het Badt *, en eerſte wapenkoning, de princes *Maria*, dochter van *Henrik* den VIII en van *Catharina* van Arragon, voor ontwiſtbaar wettige erfgenaam van Engelandt, Vrankryk en Ierlandt uit, met den tytel van Beſchermſter des geloofs, dien de paus *Henrik* hadt verleent, zo voor hem, als voor zyne nakomelingen. By deze tytels wierdt gevoegt die van Opperhoofdt van de Anglikaanſche of Engelſche kerk, welken deze vorſt den paus hadt ontweldigt. *Maria*, den ſtoel van Rome geheel toegedaan zynde, behieldt den zelven, ook niet langer dan tot het derde Parlement, dat zy liet beroepen. Zy deedt daar van toen op eene plegtige wyze afſtandt, als van een tytel, dienze zeide onrechtvaardig bezeten te hebben, en dienze zyne Heiligheit wilde wedergeven.

1553. Men roept *Maria* voor koninginne van Engelandt en Ierlandt uit, met den tytel van Hoofdt van de kerke.

De graaf van Pembroke is de eerſte, die zich voor *Maria* verklaart.

Hy wordt van de anderen gevolgt.

† Bewaarder van de ſtads Regiſters en oppergriffier.

De hoofdſchout ſtemt met de groten zamen.

† *Cheapſide.*

† den 19 July.

* of Bath.

De uitroeping geſchied zynde, gingen zy in de zelve order naar de St. Paulus-kerk, alwaar zy den gewonen lofzang * deden zingen. Vervolgens ſcheidden zy van een. Mylord de hoofdſchout en de Aldermans gingen elk hunnen weg; en de groten weder naar het paleis van den grave van Pembroke kerende, namen aldaar verder hunne beſluiten. Zy vonden raadzaam, drie zaken te doen, namentlyk, voor eerſt, de koninginne *Maria* van hunne verrechtinge kennis te geven, en haar van hunne getrouwheit te verzekeren; ten twede, de koninginne *Johanna Gray* van hare afzettinge te verſtendigen, ten einde zy ophieldt den naam van koningin te voeren, en den hertog van Suffolk te belaſten, het bevel over den Tour weder over te geven; ten derde, den hertog van Northumberlandt te ſchryven, zyn leger af te danken, en zich aan de koninginne *Maria* te onderwerpen. Den grave van Arundel en Mylord *Paget* wierdt het eerſte in laſt gegeven. Deze vervoegden zich by *Maria*, de welke zy nog vonden in haar kaſteel van Framlingham.

Gedrag der groten, zo ten opzichte van de koninginne *Maria*, als van *Johanna Gray*, en den hertog van Northumberlandt.

* Het *Te Deum.*

Aangaande den hertog van Suffolk vergenoegde zich de Raadt, hem en zyne dochter een bevel toe te zenden. Voor de aankomſt des gene, die daar mede belaſt was, hadt de faam reets de tyding van de uitroepinge van *Maria* tot aan den Tour gebragt, en het gerucht der toejuichingen was tot in deze ſterkte doorgedrongen. De hertog, die in tegenſpoedt zo ligt tot wanhoop overſloeg, als hy zich in voorſpoedt verheffe, was 'er over ontſtelt: doch de koningin, zyne dochter, in het minſt niet. Dewyl ze de kroon vergeleek by een bloemkrans, hadt der zelver luiſter haar niet verblind, en wel verre van haar hoogſte goedt daar in te ſtellen rekende ze die zelfs niet onder de goederen, die van eenige beſtendigheit waren; geenzins verwondert, dat der zelver glanſch zo kort hadt geduurt, en veel gereder zynde om de zelve af te ſtaan, dan ze geweeſt was om die te ontfangen. Deze gematigtheit bleek in het antwoordt, datze gaf aan den hertog, haren vader, wanneer hy haar, in haar kamer tredende, de omkeering der fortuine aankondigde, en haar voorbereidde van de koninklyke waardigheit af te ſtaan, om tot haren eerſten ſtaat weder te keren. „Mylord", zeide ze tegen hem, „ de tyding van myne verhefſinge was my minder aangenaam dan heden die „ van myne afzettinge. Gy weet, met welk een „ tegenzin ik in het eerſte bewilligde. Gy en „ myne moeder moeſten al uw gezag in het werk „ ſtellen om myne goedkeuring te erlangen. Het „ is zo niet met het laatſte gelegen: terwyl ik „ van het aanzien van koninginne afſta, volge ik „ de bewegingen mynes herten. Men hadt 'er my „ tegen mynen wille mede bekleed; ik ontdoe „ my daar van vrywilliglyk, en zelfs met blydſchap. Ik wenſche, dat eene zo volvaardige „ en ongedwonge onderwerping den misſlag mag „ uitwiſſchen, die door myne bloedverwanten „ begaan is, en in welken zy my, met my op den „ troon te verheffen, hebben ingewikkelt. Het „ behage Godt, dat de gene, aan wie ik ze met „ goeder herten weder overgeve, eerder gedenke „ aan

Lafhertigheit van den hertog van Suffolk.

Treffelyk antwoordt van *Johanna Gray* aan den hertog, haren vader, rakende haar afzetting.

Universitäts- und Landesbibliothek Düsseldorf

1553. „ aan myne vrywillige overgave, dan aan myne „ gedwonge, en zo kort durende, bezittinge ". Hier op ging ze weder in hare kamer, vergenoegt zynde zich van zo een laſt, die haar zo zeer drukte, ontſlagen te hebben; maar ongeruſt over haren vader en haren echtgenoot, die ze vreeſde dat deze zaak het leven zou koſten. De deur achter zich geſloten hebbende, om in meerder vryheit te wezen, zeide zy: „ Wat heb ik reden van blydſchap over de verwiſſeling, die in myn le„ venslot voorvalt. Ik vinde my wederom her„ ſtelt in dat zachte en my zo dierbare leven, dat „ ik zo aangenaam met myne boeken heb door„ gebragt. Ik ken thans de waardy daar van be„ ter dan ooit. Al myne geruſtheit ben ik, in „ eene omkeeringe, die my verdrukt moeſt heb„ ben, aan der zelver leſſen verſchuldigt. Ik be„ vinde my in den Tour, die thans myne gevange„ nis wordt, met de zelve geruſtheit, als toen ik „ 'er in tradt, wanneer men my den zelven tot een „ paleis hadt gemaakt, en mogelyk met meer ge„ neugte; ten minſte met meerder ruſt ". Zich daar na tot de princeſſe *Maria* kerende, als of de zelve tegenwoordig was geweeſt, zeide ze: „ Ont„ fang uwe kroon, die ik U wedergeve, zonder „ ze U ontweldigt te hebben. De genen, die „ U daar van beroofden, omze op myn hoofdt te „ zetten, en die my de zelve weder afnémen, om „ ze U weder te geven, zyn getuigen van myne „ onnoſelheit. Ik zal te vrede zyn, indien de „ zelve vergiffenis mag te wege brengen voor „ mynen vader en echtgenoot. Dit is de gunſt, „ die ik van U verzoeke. Wat my belangt, ik „ zag, toen men my op den troon verhiet, het „ ſchavot achter my, en ben gereed van het eene „ op het andere te ſtappen, byaldien Gy my daar „ toe veroordeelt ". Daar na ſloeg ze hare oogen naar den hemel; en zich gantſchelyk aan de Voorzienigheit overgevende, wachtte ze zonder ſchrik het laatſte bedryf van het treurſpel af.

Hare bedenkingen over deze veranderinge.

Dus keerde *Johanna Gray*, na omtrent tien dagen regerens, weder tot haren vorigen ſtaat van onderdaan: eene korte en rampſpoedige waardigheit, waar in de fortuin op eene wonderlyke wyze hare wiſpelturigheit deedt blyken. Zy ſpeelde met de kroon, de zelve beurteling zettende op het hoofdt van *Johanna*, en op dat van *Maria*, en gaf de zelve de laatſte weder, na haar die ontnomen te hebben: doch zy kon over de deugdt der andere niet zegepralen. Deze, de ydelheit van de grootheit der wereldt kennende, achtte ſlechts in een droom bezeten te hebben de gene, die haar ontſnapt was, en bedroefde zich niet eens de zelve by haar wakker worden niet weder te vinden. Op deze wyze drukt ze zich zelf daar omtrent uit.

De hertog van Northumberlandt roept *Maria* voor koninginne uit.

De hertog van Northumberlandt, ondertuſſchen verſtendigt zynde van het geen 'er te Londen was voorgevallen, wachtte des Raads bevelen niet af om zyne benden af te danken. Hy begat zich in de ſtraten van Cambridge; en naar de grote plaats van de ſtadt gaande, riep hy *Maria* voor koninginne uit, met alle betuigingen van blydſchap, zelfs zo verre, dat hy zynen hoedt om hoog wierp, roepende: *Lang leve de koninginn Maria!* Eene al te laffe vlejery voor een man, die zo trotſch was, en die zyne ſtoutmoedigheit in de ſnoodſte ſchelmſtukken hadt laten blyken, zo wel als in brave krygsverrechtingen; daarenboven het hoofdt en de uitwerker van de acte van overbringinge van de krone, waar van hy de bezitting alleen voor de ongelukkige *Johanna Gray* hadt bewrocht, in hope van 'er zelf voordeel uit te trekken. Hy verviel tot eene nog verfoeielyker laffhertigheit. De graaf van Arundel gekomen zynde, om hem van wegens de koninginne in verzekering te nemen, wierp hy zich voor des zelfs voeten, en badt hem zyn leven te ſparen. 1553.

Goodwin. Baker. Burnet.

Men wil, dat hy, na *Maria*, op de wyze, gezegt is, voor koninginne uitgeroepen te hebben, by zich beſloot de vlucht te nemen, verbaaſt geworden zynde door de verwytingen van zyn gewiſſe, en vrezende de gramſchap van eene vorſtinne, wier geſtrengheit hem bekend was. Doch zo als hy gereed ſtondt te paarde te ſtygen, kantte zich de lyfwacht, die hem verſelt hadt, toen hy uit Londen ging, daar tegen. Zy meenden verbonden te zyn aan den dienſt van *Maria* ſedert dat die hertog zelf haar voor koninginne erkent hadt, en bygevolg verplicht, zich van het hoofdt harer vyanden te verzekeren. Dus in zyne kamer tredende, zeiden zy tegen hem: *Mylord, gy moet gedachten maken om u te verdedigen, en niet om te vluchten.* Deze reden verbaaſde hem: doch terwyl hy dacht zich uit hunne handen te redden, kwam de order van den Raadt, waar by hem bevolen wierdt zyn leger af te danken, onder voorwaarde, dat men hem zou toeſtaan weder te huis te komen. Dus raakte hy van de wachts ontſlagen, de welke niets dorſten beſtaan, het geen de aan hem door den Raadt vergunde vryheit kon benadeelen. Doch hy genoot de zelve niet lang. De graaf van Arundel kwam des anderen daags met eene volmacht van de koninginne, en nam hem in verzekering. Toen was het, dat hy, zich voor de voeten van dezen grave neder werpende, hem badt aan te merken, dat hy niets uit zich zelven gedaan hadt; dat hy alleen de uitvoerder van de bevelen van den Raadt was geweeſt, en dat die vergadering voor hare beſluiten verantwoordelyk moeſt gehouden worden. Hy wilde de openbrieven van zyn veldheerſchap, vervat in uitdrukkingen, als reets gemeld is, vertonen. Het was in een diergelyk ongeval, het gene hy voorzien hadt, dat deze volmacht hem moeſt dienſtig zyn, en dat hy meende zich te zullen redden, uit krachte der voorwaarden, die hem alleen een onderhorig gezag gaven. Hy zeide, dat de Raadt, die als opperhoofdt bevelen gaf, waarborge was van het gene hy verrecht hadt. Doch de graaf van Arundel antwoordde hem, dat hy verplicht was de bevelen van de koninginne uit te voeren, en dat het die vorſtinne toekwam te oordeelen van de behoorlykheit der redenen, die deze Mylord tot zyne verdediginge bybragt. Wat ſpyt voor den hertog van Northumberlandt, en welk eene vreugde voor zyne vyanden! Welk eene omkeering met eenen in de fortuin van alle beide! om dus den menſch te leren het tegenwoordige met matigheit te gebruiken, indien hy eene omkeeringe van het toekomende wil verhoeden. Het was maar acht dagen geleden, dat de graaf van Arundel gewenſcht hadt de eer te mogen hebben aan de voeten des hertogs van Northumberlandt te ſterven, daar hy hem thans voor hem ziet nedergeknielt, ſmekende om zyne ontferminge. Doch niets is 'er bedenkens-waardiger dan de bloheit des hertogs van Northumberlandt. Het onverſchrokkenſte hert in de allergevaarlykſte gelegenheden vervalt hier tot eene ſchandelyke kleinmoedigheit! Dit bewyſt, dat de deugdt iets edeler heeft dan deze vurigheit en trotſchheit, die haar beginſel in de oplopendheit des bloeds hebben, of in de vervoeringen van hoogmoedt, met welke zy zo vaardig vallen, als zy zich verhieven: in plaats dat de deugdt de heldhaftige beweegſter is van eene ziel, die altoos gelykmatig, ſtandvaſtig en bedaard is, zelfs midden in de grootſte ongelykmatigheit der fortuin.

1553.

Hy neëmt voor te vluchten.

De wachts; waar over hy geboodt, nemen hem in verzekering.

Hy wordt voor de twéde maal in verzekering genomen door den grave van Arundel.

Bloheit van den hertog van Northumberlandt.

1553. Men maakt zich meester van zynen zone en van zynen aanhang.

Nevens hem wierdt in verzekering genomen de graaf van Warwik, zyn oudſte zoon; en drie van zyne andere zonen, genoemt: *Ambroſius*, *Robert* en *Henrik*, wierden naar den Tour gebragt, alwaar Mylord *Guilford*, echtgenoot van *Johanna Gray*, met *Johanna Gray* zelf, ook bewaart wierden, nevens den hertog van Suffolk, haren vader. Men maakte zich ook meeſter van de genen, die de belangen van den hertog van Northumberlandt het meeſt aankleefden. De zulke waren *Thomas Palmer*, het verderffelyk werktuig in de ombrenging van den hertog van Sommerſet, de leeraar † *Sands*, de ridder *Gattes*, en de ridder *Andreas Dudley*, broeder van den hertog.

† Doctor.

Wy zullen de geſchiedenis van *Johanna Gray* voorts ten einde brengen met het verhaal van hare gevangeniſſe en doodt. Schoon hare regering reets op den 19 July by de uitroepinge van *Maria* ophieldt, en hare doodt eerſt in de maandt van February daar aan volgende is voorgevallen, hebben wy echter niet goed gevonden den draadt dezer geſchiedeniſſe door andere gebeurteniſſen der regeringe van *Maria*, die tuſſchen deze twee tydbeurten invielen, af te breken. Wy zullen den draadt daar van weder opvatten na dat wy de genen, die haar, met minder heerſchzucht dan ongeluk, de kroon hadt betwiſt, zullen hebben zien ſterven.

Men dacht in het eerſt, dat *Maria* het leven van *Johanna Gray* zou geſpaart hebben. De goedertierenheit, die ze omtrent den hertog van Suffolk deedt blyken, hem op hare aankomſt te Londen in vryheit doende ſtellen, gaf hope, dat zy de dochter zo gunſtig zou behandelen, als ze den vader gedaan hadt. Dit zou waarlyk eene daadt geweeſt zyn, die een onſterffelyken lof hadt verdient, en *Maria* kon niets roemruchtigers uitgerecht hebben. Mogelyk zou ze haar ook niet hebben doen ſterven, ten zy de nieuwe oproerigheit van den hertog van Suffolk haar daar toe verplicht hadt. Evenwel is 'er reden om te twyffelen, of ze haar de onvergeeflyke misdaadt, van de kroon zonder recht in bezitting genomen te hebben, wel ten goede heeft gehouden. Wat verſchoningen *Johanna* kon bybrengen, om haren misſlag te verkleinen, was het altoos genoeg om haar ſchuldig aan gekwetſte hoogheit te maken, dat ze in de geweldpleginge der genen, die haar gedwongen hadden de koninklyke waardigheit aan te vaarden, bewilligt hadt. Zo weinig kan de oppermachtigheit velen, de minſte bewegingen, die men maakt, om 'er naar te dingen, zyn de doodt waardig, en de vorſt kan het aanzien van een onderdaan, die zich waardig geoordeelt heeft zyne plaats te bekleeden, niet langer verdragen. Ten anderen gaf het wraakzuchtige gemoedt van *Maria* geen hope tot de behoudeniſſe van *Johanna*. Menigmalen hadt ze zelf onderſtaan, hare eige zuſter *Elizabeth*, die haar geen het minſte leedt deedt, om het leven te brengen: hoe zou ze dan eene tegenſtreefſter, die haar van de kroon berooft hadt, gunſt bewezen hebben? Wat 'er van zy, zy wilde ten minſte een byzonder voorbeeldt van zachtmoedigheit geven in den perſoon van den hertog van Suffolk, dien ze in vryheit ſtelde, onder belofte evenwel van, op het eerſte bevel, dat zy hem doen mogt, weder in de gevangeniſſe te keren: het zy dat dit beding een voorwendſel was om hem telkens, als het haar zou believen, op nieuw in verzekering te hebben, of dat men dit beding daar hadt by gelaten om hem in groter onderwerpinge te houden. Men wil echter, dat de koningin hem geen genade bewezen hadt, dan om dat ze hem verachtte, en niet uit eene beweegreden van goedertierenheit; dat ze hem aanzag als een man, die zich door de verderffelyke raadgevingen van den heerſchzuchtigen hertog van Northumberlandt hadt laten bewegen, en die zelfs niet bekwaam was aanſlagen te ſmeden, noch de zelve uit te voeren; dat de ſtaatkunde vereiſchte, dat zy het begin van hare regering door deze of gene goede daadt berucht maakte, en dat ze onder alle ſchuldigen den gene hadt uitgekozen, dien zy het minſt vreeſde. Ondertuſſchen zette de waardigheit van hertog van Suffolk de vergiffenis der koninginne een groten luiſter by, en der zelver gunſtbewyzing wierdt met des te groter verwondering in den perſoon van den hertog beſchouwt, om dat hy, vader van de tegendingſter zynde, veel ſchuldiger ſcheen dan de anderen. Zy bewees hem echter het zelve niet, dan om dat hy de minſt gevaarlyke van alle hare vyanden was.

1553.

Maria ſtelt den hertog van Suffolk in vryheit.

Verſchiedenheit van gedachten over deze daadt van gunſtbewyzinge.

De hoop, die men hadt, dat de aan den vader verleende vergiffenis door die van de dochter zou gevolgt worden, verdween wel haaſt. Zy bleef niet alleen in de gevangeniſſe; men arbeidde zelfs aan het opmaken van haar rechtsgeding, zo wel als aan dat van Mylord *Guilford*, haren gemaal. Beide wierden by vonniſſe van den 3 November door de rechters, die men hen hadt toegevoegt, veroordeelt om onthoofd te worden; en het Parlement bekrachtigde het vonnis. Men ging echter niet terſtondt met de uitvoeringe voort. Dus ſcheen 'er wederom een ſtraal van hope uit te ſchieten ter behoudinge van hun leven, en men geloofde, dat de jonkheit en onſchuldt van *Johanna Gray* het hert der koninginne geraakt hadden.

Maria doedt *Johanna Gray* veroordeelen om het hoofdt te verliezen.

Het Parlement bekrachtigt het vonnis.

Zy deedt den hertog van Northumberlandt ſterven, gelyk wy in de geſchiedeniſſe van hare regeringe zullen zien. Dit was een ſlagtoffer, dat ze aan de gekwetſte hoogheit verſchuldigt was; doch ze hadt den hertog van Suffolk geſpaart, om door die daadt van goedertierenheit gelukkige voortekenen te geven van hare regeringe. Zy hadt de gunſtbewyzing, aan den vader gedaan, met die van de dochter moeten bekronen: doch in het tegendeel liet zy de zelve beide om het leven brengen; de nieuwe misdaadt des vaders was daar de oorzaak van, of diende ten voorwendſel van hare ſtrafheit.

Het huwelyk dezer vorſtinne met den prins van Spanje (a), waar van men begon te ſpreken, en dat in het vervolg geſloten wierdt, baarde ontroering in den Staat, niet alleen van den kant der Proteſtanten, die voor hunnen Godsdienſt vreeſden; maar ook verſcheide der Roomſchgezinden waren bekommert voor hunne vryheit. Deze misnoegdheit gaf gelegenheit tot eene zamenzwering, welker omſtandigheden wy op zyn plaats zullen bybrengen. De hertog van Suffolk bevondt zich daar mede ingewikkelt, en wy zullen zyne veroordeeling en ſtraf in de zelve order zien. Wy bepalen ons tegenwoordig alleen aan het verhaal van de ter doodt brenging van *Johanna Gray* en van haren gemaal, dien men gedurende zes maanden in den Tour hadt gehouden, om hen op den zelven dag op het ſchavot te doen komen.

Hunne doodt beſloten zynde begeerde men, dat *Johanna Gray* den Hervormden Godsdienſt zou afzweren, gelyk de hertog van Northumberlandt gedaan hadt. Doch daar was een groot verſchil tuſſchen de gevoelens van twee zo tegenſtrydige perſonen. De hertog hadt geen Godsdienſt dan den gene, dien zyne ſtaatzucht hem inboezemde, en

Godwin. Heylin. Echard. Burnet. Thuanus.

(a) Hy wierdt 'er naderhandt koning van, onder den naam van *Philips* den II.

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

1553. en de hervorming onder *Eduard* alleenlyk aangekleeft om zich in gunſt te brengen. Hy was altoos Roomſchgezind in zyn hert geweeſt, gelyk hy zulks al ſtervende betuigde. In het tegendeel hadt *Johanna Gray* de hervorming met de melk ingezogen, en zich daar in verſterkt met het gedurig lezen der H. Schrifture. Ook, wanneer de leeraar * *Fekuam*, deken van de St. Paulus-kerk (a), uit den name van *Maria* by haar kwam, om met haar in geſprek te treden, vondt hy haar zo wel overtuigt, dat hy haar niet kon bewegen. Hy ving zyn onderhoudt aan met haar tot de doodt voor te bereiden; waar op hy haar terſtondt vermaningen deedt den Roomſchen Godsdienſt te omhelzen, de eenigſte, gelyk zy zeide, waar door zy kon behouden worden. Zy antwoordde hem, „ Dat hare voornaamſte oeffening geweeſt was de „ oneindige goedheit Gods te overdenken, en „ hem te kennen in zyne barmhertigheit: eene „ veel nodiger kennis dan de leerſtukken van de „ ſcholen; dat ze echter niet onbedreven was in „ de artykelen van haar gelove, gereed zynde om „ daar van ten allen tyde verantwoording te doen: „ doch dat ze, haar zo weinig levenstydt overblyvende, nutter vondt den zelven te beſteden „ tot Godvruchtige overdenkingen dan tot twiſtredenen ". *Fekuam*, die haar niet kende, meende, dat ze een voorwendſel zocht om hare ſtraflyding uit te ſtellen. In deze gedachten vervoegde hy zich weder by de koningimne, en verkreeg voor haar een uitſtel van drie dagen. Hy kwam op nieuw de ongelukkige *Johanna Gray* bezoeken, haar van deze verlenging bericht gevende, en by haar aanhoudende met hem in eene twiſtredenering te treden. Wanneer hy geëindigt hadt te ſpreken, zeide zy tegen hem: „ Myn Heer, het „ was niet nodig geweeſt de koningin aangaande onze eerſte geſprekhouding laſtig te vallen, om van haar eene gunſt te verkrygen, die „ ik niet begeere. Gy hebt den zin myner redenen kwalyk bevat: de zelve waren ondertuſſchen zeer klaar. Ik zoek niet het uur van myne doodt uit te ſtellen; maar verhaaſte het zelve in het tegendeel door myne zuchtingen, Godt „ vuriglyk biddende, dat hy my van dit ellendig leven wil verloſſen, om my een eeuwig en gelukzalig te doen bezitten. Dus wacht ik myn „ laatſte oogenblik in alle geruſtheit af, en begeere „ niets te veranderen in de bevelen, die de koningin tot den dag myner ſtraflydinge gegeven „ heeft.

Echter liet ze niet na zich in een ſoort van geſprekhoudinge te begeven met den deken van St. Paulus; het zy, dat ze hem wilde doen zien, dat ze in haren Godsdienſt wel onderwezen was, en dat ze geen yver zonder kenniſſe hadt, of dat hy haar ongevoelig in het geſchil hadt ingewikkelt. Toen het haar beurt wierdt te ſpreken, redeneerde ze langen tydt over het gelove, de heiligheit, het Nachtmaal, de heilige Schrift, en over het gezag van de kerk; leerſtukken, die de voornaamſte waarheden van het Chriſtendom behelzen. Zy ſprak 'er met zo veel kenniſſe en netheit van, dat de deken haar zyne verwondering daar over niet kon weigeren. Hy wiſt niet wat hem het meeſt bekoorde, of de diepe geleerdheit van een perſoon van dien ouderdom, en van die ſexe, of de blydſchap, die ze, by het aannaderen van de doodt, waar van ze altoos iets in haar geſprek mengde, op haar aangezicht en in hare woorden deedt uitblinken. Verrukt zynde door de ſchoonheit van haar verſtandt en de geruſtheit van haar gemoedt, volgde hy haar tot op het ſchavot; zo wel om het vermaak te hebben van haar te horen, als om in zyne vermaningen te volharden. Hy ſcheidde niet van haar dan wanneer ze, op die dodelyke plaats gekomen zynde, hem verzocht, haar de vryheit te laten van zich alleen met Godt te onderhouden, bedankende hem ondertuſſchen zeer beleefdelyk voor de genegenheit, de welke hy haar betuigt hadde.

1553.

Men wil, dat *Fekuam* dit geſprek liet drukken, en dat hy, welke verwen hy gaf aan de redenen van de Roomſche party, teffens ook recht deedt aan de uitmuntende hoedanigheden van *Johanna Gray*, welker ſtandvaſtigheit, kennis, wysheit en doordringendheit hy niet genoeg kon roemen. Wy moeten hier niet vergeten den brief, welken deze, door hare rampen zo wel, als door hare Godvrucht en geleerdheit, doorluchtige perſoon daags voor haar ſterven ſchreef aan hare zuſter, de gravinne van Pembroke, de zelve haar Griekſch Teſtament toezendende. De brief was ook in de zelve tale geſchreven, het welk doedt zien, dat beide de zuſteren die verſtonden.

De brief, dien zy in de Griekſche tale ſchreef aan de hertoginne van Pembroke, haare zuſter.

„ Myne zuſter, ik zende U een boek, waar „ van het uitwendige U het zelve niet moet doen „ verachten. Het buitenſte is niet koſtelyk, maar „ het ſluit van binnen ſchatten in, die al het edelſteente van het Ooſten in waarde te boven „ gaan. Dit is, myne waarde zuſter, het Teſtament van onzen Heilandt, die ons erfgenamen van zyn koninkryk maakt, hoe onwaardig wy het zelve ook zyn. Indien gy het met „ aandacht leeſt, en dat gy volgt de wegen, die „ U daar in worden aangewezen, zal het U ten „ eeuwigen leven leiden. Het zal U voortreffelyke leringen aan de handt geven om vroom te „ leven, en om Godzalig te ſterven. Gy zult „ daar in onvergelykelyk groter en beſtendiger „ goederen vinden, dan alle de gene zyn, die gy uit „ de erffeniſſe uwer nabeſtaanden zoudt kunnen „ hopen. Duizend toevallen kunnen U de laatſte ontweldigen; geen macht is bekwaam U „ van de andere te beroven, wanneer gy de zelve „ eens deelachtig zyt geworden. Volg, myne „ waarde zuſter, de Godvrucht van *David* na; „ begeer met hem de wet des Heeren te verſtaan. „ Leef om te ſterven, op dat gy ſterven moogt „ om te leven. Maak geen ſtaat, noch op den „ bloem uwer jaren, noch op de kracht uwer „ nature: als het uur gekomen is, zal niets het „ zelve kunnen vertragen. Godt heeft onze dagen bepaalt, en het is buiten ons vermogen de „ zelve te verlengen. De ouden moeten eerlang, en de jongen kunnen alle dagen ſterven. „ Elk moet gereed zyn, wanneer Godt hem roept, „ uit deze wereldt te verhuizen. Veracht de „ grootheden der wereldt, de liſt des Duivels, en „ de valſche vermaken des vleeſches. Stel in Godt „ al uw genoegen. Laten uwe zonden U bedroeven, zonder wanhopig te worden; uw geloof „ U vertrouwen byzetten, zonder opgeblazenheit te tonen. Wenſch met den H. *Paulus*, „ dat gy ontbonden, en met CHRISTUS vereenigt moogt worden. Zy met hem in leven en „ in ſterven; waak als de getrouwe dienſtknecht; „ hou met de wyze maagden olie in uwe lampe; „ wees altoos verſiert met het bruiloftskleedt, om „ by de komſte van uwen hemelſchen Bruidegom „ niet verlegen te ſtaan. Verheug U, gelyk ik „ doe, in uwen Zaligmaker; volg zyne voetſtappen na; neem zyn kruis op U; leg uwe zonden op hem; omhels zyne verdienſten door een „ levendig gelove. Voor het overige, myne „ waar-

* *Deller.*

Maria zendt den leeraar *Fekuam* tot *Johanna Gray* om haar te verplichten van Godsdienſt te veranderen.

Het antwoordt, dat *Johanna Gray* hem gaf.

Zy wenſcht, dat de doodt haar verloſſe.

Zy komt in geſprek met *Fekuam.*

(a) Hy wierdt nadethandt tot abt van Weſtmunſter aangeſtelt.

1553. „ waarde zuster, bedroef U niet over myne doodt; „ laat U die liever de zelve vreugde baren als my. „ Ik leg de verderffelykheit af, om de onverderf- „ felykheit aan te doen, en ik ga een kort en ver- „ gankelyk leven tegen een eeuwig verwiſſelen. Ik „ bidde Godt, dat hy U zynen H. Geeſt verle- „ ne, om in zyne vreze te leven, en in den gelo- „ ve van JESUS CHRISTUS te ſterven. „ Scheid daar nooit af, noch om de hope tot het „ leven, noch om de vreze des doods. Godt, die „ meeſter is van uwe dagen, zou die, byaldien „ gy de zelve, ten koſte van zyne eere, zocht te „ verlengen, ligt kunnen verkorten. Dat het „ hem behage, wanneer hy het zal goedvinden, „ ons beide in zyn Paradys te halen. Vaarwel! „ myne waarde zuſter! laten wy onze hope al- „ leen in Hem ſtellen, dewyl hy ons alleen kan „ behouden.

De brief, dien ze aan den hertog van Suffolk, haren vader, ſchreef.

Wy hebben van ons niet kunnen verkrygen iets van die voortreffelyke woorden achter te houden, de welke eene diepe Godvrucht, beſtraalt van het zuiverſte licht des Chriſtendoms, te kennen geven. Zy ſchreef twee andere brieven, den eenen aan den hertog van Suffolk, haren vader, en den anderen aan *Harding*, kapellaan van dezen hertog, beide zeer zielroerende en vol Godvruchtige gedachten. In den eerſten vertrooſtte zy haren vader, die voor haar † moeſt gerecht worden, en vermaande hem in den gelove van JESUS CHRISTUS te ſterven, om over de doodt te zegepralen. Zy betuigde wyders in den zelven haar berouw, van zich het oppergezag te hebben durven aanmatigen, hoewel ze het volkomen tegen haar zin, en om de genen, die vermogen op haren wille hadden, te gehoorzamen, gedaan hadde. Zy nam het gewiſſe van den hertog, haren vader, daar over tot getuige, en verzekerde hem teffens, dat de kroon, die men haar op het hoofdt hadt gezet, de onſchuldt hares herten, dat geenzins aan die euveldaadt deelachtig was, niet hadt kunnen bezwalken. Zy zeide, dat ze hem wel haaſt zou volgen; dat de aannadering des doods haar geen de minſte ſchrik baarde; dat de zelve in het tegendeel haar aangenaam was, in de hope, die ze hadt, van de eeuwige zaligheit te zullen genieten, en haren vader in den hemel weder te vinden.

† Het wierdt echter eerſt zes dagen daarna gedaan.

Een andere brief aan den kapellaan van dezen hertog.

De brief, dien ze aan *Harding* ſchreef, was van een anderen inhoudt. Deze kapellaan, de welke onder de regeringe van *Eduard* zo yverig hadt geſchenen voor de hervorminge, was tot die zwakheit vervallen, dat hy zynen Godsdienſt hadt afgezworen. Zy verwyt hem zynen afval, en dreigt hem met de ſchrikkelykſte oordeelen Gods, indien hy daar over geen berouw kreeg.

Hare ſtandvaſtigheit.

Doch niets evenaart de bedaardheit des gemoeds en de wonderbare ſtandvaſtigheit, die zy op den dag harer ſtraflydinge deedt blyken, wanneer Mylord *Guilford*, haar gemaal, nevens haar veroordeelt zynde, tot haar zondt, om te verzoeken, of hy haar, voor dat hy naar de gerechtplaats ging, vaarwel mogt zeggen. Hy twyffelde niet, of zy zou hem die vertroofting toeſtaan, en zulks zelf begeren in het noodſchikkelyk oogenblik, dat hen voor altoos van malkander ſcheidde. Hy hadt reden, immers naar het gemene gevoelen oordelende, deze gedachten te maken. Doch *Johanna Gray* oordeelde 'er anders van, en nam ook een geheel ander beſluit. „ Onze ſtaat", zeide ze tegen den bode, dien hy haar gezonden hadt, „ lydt geenzins de zamenkomſt, die myn gemaal „ verzoekt. De zelve zou, in plaats van tot on- „ zen trooſt te verſtrekken, onze ſmert gevoeli- „ ger maken. Wy hebben voorwerpen van no- „ den, die ons, op het aanzien van het ſchavot, „ een hert onder den riem ſteken, en wy moeten „ de gene vermyden, de welke ons zouden mo- „ gen weêmoedig maken. Kan hy borg ſtaan „ voor de ſtandvaſtigheit zyns herten in eene zo „ treurige zamenkomſt? Wat my aangaat, ik ken „ het myne; het zou te gevoelig wezen, en ik „ vreze, dat myne liefde over myn ganſche beſluit „ mogt zegepralen. Ik wil hem" (voer ze voort) „ een blyk geven van myne genegenheit, met „ hem niet te zien, die edeler is dan dat ik bewil- „ ligde tot het ſmertelyk vaarwel, dat hy my be- „ geert te zeggen. Dit vaarwel zal niet lang we- „ zen. Zyne doodt zal de myne ſlechts eenige „ oogenblikken voorkomen, en myne ziel zal de „ zyne hemelwaarts navliegen. Daar zullen wy „ ons weder byeen voegen, om nooit meer te „ ſcheiden; daar zullen wy het genot erlangen „ van Gods aangezicht; van een geluk, dat wy „ op de aarde niet hebben kunnen vinden". Dus gaf deze heldin haren gemaal leſſen van ſtandvaſtigheit, terwyl de zelve haar tot eene tederheit, die buitens tyds was, aanleidde, en dus vondt ze in hare deugdt vertroofting, de welke die zwakke gemaal te vergeeffch in zyne droefheit zocht. Des zelfs heerſchzucht en die van haren vader deden haar omkomen: ondertuſſchen hadden zy beide hare vermaningen van noden, om de doodt met ſtoutmoedigheit te ondergaan.

Hare gelykmoedigheit op het zien van het lyk haares gemaals, dat in een koets weder te rug kwam.

Eenige uuren daar na zag ze de rouwkoets voorbygaan, die het ligchaam van haren gemaal, nevens het ganſch bebloedde hoofdt, dat 'er door de byl des beuls was afgeſcheiden, weder te rug bragt. Een droevig ſchouwſpel, doch dat echter hare ſtandvaſtigheit niet kon verzetten. *Vaarwel, myn man!* zeide ze, *dit is alleen het ſlechtſte deel van u; het edelſte is reets in den hemel. Ik zal my aldaar wel haaſt by u komen voegen, en dan zal onze vereeniging onſcheidbaar zyn.*

Den 12 February 1554.

Een uur daar na zag men haar ter ſtrafplaatſe geleiden. Men hadt in het eerſt beſloten, haar op het zelve ſchavot, daar Mylord *Guilford*, haar gemaal, op onthoofd was, te doen ſterven: doch het bevel wierdt verandert, en men ſloeg een ander voor haar op in den Tour. Men wil, dat men vreesde, dat 'er een te groten toeloop van volk mogt komen, indien men haar op de plaats tegen over den Tour, daar haar man gerecht was, deedt ſterven, en dat de aanſchouwers door de ſchoonheit, jonkheit en deugdt dezer mevrouwe mogten aangedaan worden, of zich over die verdubbelde ſtrafoeffeninge, waar door het bloedt van den man en van de vrouwe op het zelve ſchavot vergoten wierdt, vergrammen. Hoe het zy, de ridder *Gattes*, ſtedehouder * van den Tour, kwam haar berichten, dat alles tot die dodelyke plegtigheit, waar in hy haar verſelde, vervaardigt was. Eer ze uit haar kamer tradt, verzocht hy haar ernſtig hem te vereeren met dit of gene koſtelyk gedenkteken van hare goedwilligheit, het gene hare gedachtenis gedurig aan hem mogt vertegenwoordigen. Terſtondt kreeg ze haar tafelboekie, en ſchreef daar in deze drie ſpreuken in drie verſcheide talen. Het eerſte, in het Grieksch geſchreven, behelſde: *Dat indien haar ligchaam, het welk de doodt ſtondt te ondergaan, tegen haar een getuige was voor de menſchen; hare ziel, die het geluk van het Paradys ſtondt te genieten, 'er een zou wezen voor Godt van hare onſchuldt.* Het twede, in het Latyn, was: *Dat het aardſche gerecht haar ligchaam wel zou ſlopen: doch dat de barmhertigheit Gods zich over hare ziele zou uitbreiden.* Het derde was in het Engelſch, en in deze woorden begrepen: *Dat, zo haar miſſlag ſtrafwaardig was, hare*

* Zuiteaam.

De drie ſpreuken, de welke zy ſchreef in drie verſcheide talen op den dag harer ſtraflydinge.

Treffelyk antwoordt, dat ze gaf, aan den afgezonden van haren man, de welke verzocht haar het laatſte vaarwel te mogen komen zeggen.

1553.

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

1553. *hare onvoorzichtigheit en jeugt toegevendheit verdienden, en dat ze hoopte, dat de nakomelingſchap haar gunſtig zou wezen.* Dit gedaan zynde, gaf ze het tafelboekie aan den ſteedhouder over, en blydelyk uit hare kamer tredende, klom ze op het ſchavot, meer verheugt zynde dan toen ze den troon beklom.

Haretreden op het ſchavot.

Hier was het, dat ze *Feknam* vaarwel zeide, en zich naar het volk kerende, het zelve, meer om de beweging te ſtillen, dan om des zelfs gemor nog meer te verwekken, aldus aanſprak: *Ik bekenne mynen miſſlag van de handt aan de kroon geſlagen te hebben, die my niet toekwam: niet, dat ik de zelve te onrecht in bezit genomen of begeert hebbe, maar ik ben niet ſtandvaſtig genoeg geweeſt in het weigeren van die te ontfangen uit de handen der genen, die my gedwongen hebben de zelve aan te nemen. De heerſchzucht heeft geen deel aan myne misdaadt: het is de eerbiedt, die ik voor myne ouders heb gehad, de welke my de zelve heeft doen begaan. Ik wil my echter niet rechtvaardigen. De wetten van Staat oordeelen my de doodt waardig, en ik ben hier gekomen om de zelve te ondergaan. Het gerecht dus gehoorzamende, hope ik den miſſlag, dien ik begaan hebbe, met myne nabeſtaanden te gehoorzamen, uit te wiſſchen; een ſlagtoffer, onſchuldig aan hunne heerſchzucht, doch vereiſcht over geſchonde Majeſteit, omtrent de welke ſnode aanſlagen niet te vergeven zyn.* Zy verklaarde vervolgens te ſterven in de zuivere lere van Jeſus Chriſtus, door wiens bloedt en de barmhertigheit Gods zy alleen hoopte zalig te worden. Zy verweet zich zelve, de aarde te veel en den hemel te weinig te hebben aangekleeft, en dankte Godt, haar een proef te hebben doen doorſtaan, die haar genoopt hadt weder tot haren plicht te keren. Zy ontdeedt zich ondertuſſchen van een gedeelte harer klederen, die de ſlag van de byl mogelyk hadden kunnen hinderlyk zyn. Zy wierdt geholpen van eene harer kamenieren, die zich van tranen niet kon onthouden, terwyl zy, altoos in eene evenmatigheit van gemoedt, zich alleen ſcheen te ontkleden, als of ze ter nachtruſte zou gaan. Zich gereed ziende om den dodelyken ſlag te ontfangen, verzocht ze de gebeden der omſtanders; zondt de hare tot Godt ten hemel op, en ſprak den een en vyftigſten Pſalm met veel vurigheit uit. Zy leide haar hoofdt vervolgens op het blok, en dien boet-Pſalm geëindigt hebbende, riep ze met luider ſtemme: *O Heere! in uwe handen bevele ik mynen geeſt.* Op deze woorden volgde de ſlag, die een einde maakte van haar leven, en teffens van hare rampſpoeden.

Hare geruſtheit.

Hare laatſte woorden. Aanmerkingen op haar leven en ſterven.

† Met de overbrenging van de kroon op haar.

Dus ſtierf *Johanna Gray*, na eene gevangeniſſe van zes maanden en een half. Hare deugdt baarde haar ongeluk †: doch haar ramp deedt hare deugdt uitſchitteren. Zy klom met gematigtheit op den troon, en met ſtandvaſtigheit op het ſchavot. Haar zachte aardt deedt haar een ſtil en afgezonderd leven beminnen. De heerſchzucht harer nabeſtaanden voerde haar op een groot toneel. Hier beſchouwde ze de koninklyke waardigheit; waar mede men haar bekleedde, als een toneelſpel; hare doodt bezoetelde alles met bloedt, en maakte het tot een treurſpel. Voor het overige moet hare regering, hoe kort de zelve ook is geweeſt, gehouden worden voor een van de wonderlykſte uitkomſten, die in de Geſchiedeniſſe te vinden is. De zelve misleidde en verraſchte ganſch Engelandt. Koning *Eduards* Godvrucht was daar in misleid door de heerſchzucht van den hertog van Northumberlandt; en de heerſchzucht des laatſten door de fortuin van *Maria* was 'er over ontzet; de groten in twee partyen verdeelt; het volk verbaaſt, en niet wetende met wie het te zullen houden. *Johanna Gray* bleef altoos in eene volmaakte gelykmoedigheit. De fortuin kon hare wysheit niet misleiden, noch haar kleinmoedig maken. Zy kende de ydelheit van der zelver grootheden, en verachtte de onwaardigheit harer beledigingen. De genen, die hare verheffing aanmerken als een ſchynbeeldt van koninklyke waardigheit, ſtellen haar niet onder het getal der gekroonde hoofden. Ze kan 'er echter onder geplaatſt worden zonder de andere ſchande aan te doen. Heeft de ſchikking van *Eduard* het recht van opvolging niet kunnen veranderen; wiſcht de gematigtheit van *Johanna Gray* de ganſche misdaadt van onrechtvaardige bezitneminge uit; en ſtelde hare geboorte haar eenige trappen beneden den troon; zy wierdt door hare deugdt wel zo hoog, en mogelyk nog hoger, verheven. Elk was bedroeft over hare doodt, en hare rechters hadden haar niet, zonder zich geweldt aan te doen, veroordeelt. *Morgan*, die haar vonnis hadt gelezen, wierdt daar over met eene zo gevoelige droefheit geraakt, dat hy naderhandt tot krankzinnigheit verviel. De beeldtenis van die onſchuldige zweefde hem gedurig voor oogen, en haar gezicht niet kunnende velen, zeide hy in zyne buien, dat men haar moeſt weg doen. Men zegt, dat de koningin *Maria* zelf alle hare ſtrafheit voelde ophouden, en dat ze niet zonder moeite in hare doodt bewilligde, zynde minder een uitwerkſel van hare gramſchap, dan een ſlagtoffer, dat ze meende aan inzichten van Staat ſchuldig te wezen, die de zelve verſchonen, indien ze de zelve niet rechtvaardigen: maar ondertuſſchen rampzalige voorteekenen van hare regeringe, waar uit men de bloedvergieting, die onder de zelve gebeurde, kon voorſpellen.

Het berouw van een der rechters.

Deernis van *Maria*.

GESCHIEDENIS
VAN
ENGELANDT,
SCHOTLANDT
EN
IERLANDT,

Met een kort begrip der aanmerkelykſte zaken, in andere Ryken en Staten voorgevallen.

MARIA.

1553. De regering van *Maria* is wreed.

WY ſtaan ons gedurende de bloedige regering van *Maria* niet dan met droevige verhalen bezig te houden, eene dochter, van *Henrik* den VIII, die haren vader waardig was, en hem in wreedheden zelf overtrof; of liever een waardig nakrooſt van *Ferdinand* en *Izabelle*, waar uit zy van moeders zyde geſproten was. Wy hebben in de geſchiedeniſſe van *Heurik* den VII gezien, op wat wyze zy, om *Catharina* van Arragon, hare dochter, de kroon van Engelandt te verzekeren, dezen vorſt verplichtten het edelſte en onſchuldigſte bloedt des koninkryks te vergieten †. *Catharina* zelf beproefde den vinger Gods, wreker van den moordt, in hare echtſcheidinge; doch voorzag niet, dat hare dochter de bloeddorſtige voetſtappen harer voorouderen zou navolgen. De geſchiedenisſchryvers zeggen, dat *Ferdinand* en *Izabelle* den yver, dien ze voor den Roomſchen Godsdienſt ſchenen te hebben, ten dekmantel namen van hunne wreedheit. Het is aan diergelyk een yver, dat men de treurgevallen der regeringe, welker gebeurteniſſen wy thans zullen verhalen, moeten toeſchryven. De gene, waar mede *Heurik* de VIII de zyne bezoetelde, hadden tot een oorzaak de beveſtiging van zyne kerkelyke opperhoofdigheit, of de wraak over de kleinachtinge, die men daar voor toonde. Des pauzen opperhoofdigheit verwekte de gene, de welke men onder die van *Maria* zag. De vader wilde onafhankelyk van den Roomſchen ſtoel regeren: de dochter in het tegendeel begeerde des zelfs gezag wederom in haar koninkryk te beveſtigen. Beide volgden zy de bewegingen van eigenliefde, en van hunne byzondere wraakluſt. *Heurik* de VIII wreekte zich over de aanhangers van den paus, die hem de opperhoofdigheit betwiſten: *Maria* deedt haren haat op de Hervormden, die ze beſchuldigde met de echtſcheidinge van de koninginne hare moeder, nederſtorten. Haar Godsdienſt hadt ondertuſſchen meer deel aan hare wreedheden dan hare wraak. Dus ſpreekt 'er een geloofwaardig Roomſchgezind ſchryver † van; † Mezeray. *zy vergoot*, zegt hy, *het bloedt van* Johanna Gray, *van der zelver vader, en byna van der zelver ganſche maagſchap, om haar koningdom te beveſtigen: doch zy ſtortte nog veel meer om den Roomſchen Godsdienſt weder op een vaſten voet te brengen, het welk byna dodelyke bewegingen in haren Staat veroorzaakte.*

1553.

† dat van *Eduard Plantagenet*, grave van Warwik.

Oorzaken van deze wreedheit.

Hy voegt daar by, dat de vrucht, die ze 'er van plukte, rampzalig en van korten duur was. Een ander ſchryver †, die haren Godsdienſt wil verdedigen, wyt die hevigheden aan den ſtraffen aardt van *Maria*, daar by voegende, dat de wegen van geweldt, of de geweldige middelen, aan de dwalinge, en niet aan het ware gelove, moeten toegeſchreven worden. Wy laten den Lezer van deze woorden de toepaſſing maken op het gedrag van de toenmalige en op dat van de hedendaagſche Roomſchgezinden. † de Vader Orleans.

Maria, op den 19 July te Londen voor koninginne uitgeroepen zynde, op de wyze als reets gezegt is, en de hertog van Northumberlandt zelf haar te Cambridge uitgeroepen hebbende, twyffelde zy niet meer aan hare verheffinge. De Raadt deedt haar door eene bezending van den grave van Arundel en Mylord *Paget* verzekering doen van zyne getrouwheit; en dagelykſch vervoegden zich eenigen by haar, zo van wegens de groten, als van de gemeentens, die haar voor hunne koninginne erkenden. De Hervormden waren van de Roomſchgezinden niet te onderſcheiden dan door hunne vaardigheit, om haar hunne gehoorzaamheit te betuigen. Die van de provincie van Suf-

Heylin. Godwin. Baker. Burnet.

De Raadt doedt eene bezending aan haar.

HONY SOIT QUI MAL Y PENSE
MARIE.
Adr. vander Werff pinx.
P.a Gunst Sculpt.

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

1553. Suffolk, alwaar zy zich toenmaals onthieldt, in haar kasteel van Framlingham, wachtten niet tot dat men hen daar toe aanporde. Zy kwamen goedwillig haar hunnen dienst aanbieden, als aan de ware erfgename van de krone, zelfs voor dat de stadt Londen haar erkent, en de Raadt zich ten haren voordeele verklaart hadt. Alle hare vyanden verootmoedigden zich. De hertog van Suffolk, in den Tour gevangen blyvende, deedt geen meer wederstandt dan de hertog van Northumberlandt aan het hoofdt van het leger. Deze twee veldheeren onderwierpen zich met zo veel lafhertigheit, als ze te voren staatzucht hadden getoont. Al wat hunne party aankleefde volgde hun voorbeeldt, of voorkwam het zelve. Mylord *William Paulet*, marquis van Winchester, de graf van Pembroke, onaangezien zyne vermaagschapping met de familie van *Dudley*, en verscheide ridders, vielen het eerste af, en vervoegden zich, het zy uit genegenheit, of staatkunde, by *Maria*, eer de besluiten des Raads openbaar gemaakt waren. De genen, die zich schuldig bevonden, of vreesden hare gramschap verdient te hebben, smeekten om hare goedertierenheit. Van de zulke waren de marquis van Northampton, de leeraar * *Ridley*, en Mylord *Robert Dudley*, een der zonen van den hertog van Northumberlandt. Deze wierpen zich voor hare voeten, wanneer ze nog in de provincie van Suffolk was: doch hunne onderwerping bevrydde hen niet van de gevangenisse, waar in zy op den 26 July gezet wierden.

Onderwerping van de hertogen van Suffolk en Northumberlandt.

* *Dolfer.*

Men verzekert zich van de genen, die deelgehad hadden aan de acte van overbrenginge.

De hertog van Northumberlandt was daags te voren met zyne drie zonen, en eenige van zyne voornaamste aanhangers, in hechtenis genomen. De hertog van Suffolk was daar in gehouden met de ongelukkige *Johanna Gray*, en Mylord *Guilford*, gelyk reets gemeld is. Mylord *Bromley* † en Mylord *Montaigu*, de twee gerechtshoofden, die hun advys hadden gegeven nopens de overbrenginge van de krone, waren ook onder het getal der gevangenen: zo dat, voor dat *Maria* te Londen kwam, het ganssche koninkryk onder hare gehoorzaamheit, of in banden was. Die hoofdstadt, welke tien dagen te voren haar als eene onwettige verworpen hadt, kwam haar thans met eene algemene toestemminge verfellen. De groten en de burgery zagen haar met ongeduldt te gemoet, en de gevangenplaatsen waren vol van de genen, die haar de kroon hadden betwist.

† of *Chomley.*

De princesse *Elizabeth* ontmoet de koninginne *Maria.*

Om aan des volks verlangen en aan de plegtigheden van de koninklyke waardigheit te voldoen, vertrok ze uit haar kasteel van Framlingham, om te Londen te komen. Zy wierdt ontmoet op den weg door de princesse *Elizabeth*, hare zuster, die in de provincie van Essex met een hoop van duizend ruiters by haar kwam. Hare intrede binnen Londen geschiedde met veel pracht op den 3 Augusty, en na de straten van die hoofdstadt doorgetrokken te hebben begaf ze zich naat den Tour, om aldaar bezit te nemen van de koninklyke waardigheit. Zy vondt daar in twee soorten van gevangenen, namentlyk, die door *Henrik* en *Eduard* daar in waren gezonden, of die zy daar zelf, of de Raadt op haar bevel, hadt laten zetten. De oude hertog van Nortfolk, en *Gardiner*, bissehop van Winchester, waren onder het getal van de eersten, en de voornaamsten; Mylord *Eduard Courtney*, zoon van den marquis van Excester, en de hertoginne van Sommerset, weduwe van den beschermheer, bevonden zich mede daar onder. Zo als de koningin in den Tour tradt, vertoonden zy zich voor haar; en op hunne knien vallende, deden zy haar hulde. Hunne blydschap blonk uit op hunne aangezichten; en in eene zo verruk-

Intrede der koninginne binnen Londen.

Zy stelt den hertog van Nortfolk, en verscheide anderen, in vryheit.

kende overvallinge gaf hunne stilzwygendheit vry meer te kennen, dan hunne woorden zouden kunnen gedaan hebben. De koningin beschouwde hen als slagtoffers van de woede van *Henrik* den VIII, of van den hertog van Northumberlandt; zy zag hen vriendelyk aan; kuste hen, en beval hen op te staan, al grimlagchende tegen hen zeggende: *Gy alle zyt myne gevangenen.* Zy noemde hen alleen gevangenen, om hen hunne vryheit te kunnen geven. Nevens haar deelgenoten geweest zynde van de wederwaardigheden onder de twee laatste regeringen, wilde zy ook, dat zy nu nevens haar deel zouden hebben aan haren roem, en de vrucht van hare regeringe gunstelyk genieten. Dit kwam zy ook na ten opzichte van de drie eersten, die terstondt in alle hunne waardigheden herstelt, en nog voortreffelyker van haar begiftigt wierden.

Maria vergenoegde zich met de in hare afwezendheit gedane uitroepinge, en stelde de plegtigheit harer koninge, naar zommigen willen, tot den laatsten September, of, naar het zeggen van anderen, tot den eersten October uit. Zy bragt byna al den voor deze plegtigheit gaanden tydt in den Tour door, en besteedde den zelven in het offeren van de eerstelingen harer koninklyke waardigheit tot verrechtingen, die verscheidentlyk uitgelegt wierden. Men zag, dat 'er meer straf heit dan zachtmoedigheit, meer haat dan erkentenis in aan te merken was. In zommige bleek echter rechtvaardigheit, in andere Godvrucht, mildadigheit, en zelfs goedertierenheit, uit: doch boven al staken door staatkunde, wraakluft en ondankbaarheit. De rechtvaardigheit vertoonde zich in het straffen van den hertog van Northumberlandt; de Godvrucht in de begravenis-plichten van *Eduard*; de mildadigheit in de waardigheden, waar mede ze verscheide groten en zommige prelaten vereerde; hare goedertierenheit aan den hertog van Suffolk verleent. Zy deedt hare staatkunde zien in het beleggen van haar huwelyk, en van de zaken van den Godsdienst; hare wraak stortte neder op de genen, die zy beschuldigde van de echtscheiding der koninginne, hare moeder, of van den ondergang van het oude geloof; hare ondankbaarheit in de onwaardige behandeling van *Cranmer* en van die van de provincie van Suffolk. Evenwel strekt het tot haren roem, over het verraadt van den hertog van Northumberlandt te hebben gezegepraalt, zonder ander bloedt te storten dan dat van dit hoofdt van de party, of van des zelfs medestanders, en den troon, dien men haar ontwrongen hadt, beklommen te hebben zonder binnenlandsche oorlogen of veldslagen. Hare voorzichtigheit hadt nochtans minder deel aan dien uitslag dan de haat, dien men den hertog van Northumberlandt toedroeg. Niettemin moet men toestaan, dat het haar aan geen doorslepenheit ontbrak, om de lagen, welke men haar na *Eduards* doodt, die voor haar verzwegen wierdt, leide, te myden, noch aanmoedigheit, om haar recht tegen de ganssche zamenrotting van den Raadt, die ze tegen haar gesmeed zag, staande te houden. Haar geluk voegde zich by hare doorzichtigheit en onbeschroomdheit, en de Voorzienigheit, die meer dan eens voor haar leven en fortuin zorg hadt gedragen, deedt haar tot de kroon komen, welke zy haar hadt toegeschikt, onaangezien de hinderpalen, die de bezitting daar van dwarsboomden.

Geoduin. Heylin. Baker. Burnet. Thuanus.

Hare eerste bedryven in de koninklyke regeringe worden verscheidentlyk uitgelegt.

Hare voorzichtigheit.

Haar geluk.

Indien een schryver *, de welke zegt, dat een geloofwaardig Engelsch edelman hem dit volgende verhaal aan de handt heeft gegeven, te geloven is, zouden alle deze omkeeringen langen tydt,

* *De Gedenkschriften van den ridder van Melvill;*

1553. voor dat ze gebeurt waren, voorzegt zyn geweest. *Henrik* de VIII begeerde, volgens zyn zeggen, op de geloofwaardigheit van den gene, die hem dit geheim vertrouwt hadt, te weten, wat het noodlot van den vorst *Eduard* en van zyne twee zusters, *Maria* en *Elizabeth*, zou wezen. Hy pleegde daar over raadt met de waarzeggers, de welke hem berichtten, dat de regering van *Eduard* kort zou zyn, en dat zyne zusters hem na malkander zouden opvolgen; dat *Maria* met een Spanjaardt zou trouwen, en dat dit huwelyk grote veranderingen in het koninkryk zou baren. Hy voegt daar by, dat de zelve edelman hem verzekert hadt, dat *Henrik* de VIII, de onheilen dezer voorzegginge willende verhoeden, de twee princessen vergift hadt doen bybrengen; dat zy evenwel door een hulpmiddel, het welk men haar hadt doen gebruiken, behouden waren, en dat wylen de koning, haar vader, na in dezen toeleg gemist te hebben, haar, met haar voor bastaarden te verklaren, onterft hadt. Dat *Maria* hem dien hoon niet hadt kunnen vergeven, en dat ze, dezen zo ontmenschten vader in wreedheden te boven gaande, hem hadt doen opgraven; zyne beenderen verbranden, en der zelver asschc in de lucht doen werpen. Eene schrikkelyke wraak, indien dit waar is, van een kindt tegen zynen vader. Doch wat gedachten deze schryver van de goede trouwe dezes edelmans, van wien hy eene zo afgryselyke geschiedenis hadt gehoort, mag hebben, men heeft moeite te geloven, dat *Henrik* de VIII, hoe wreed hy anders ook geweest is, zou bestaan hebben beide zyne dochteren te vergeven, die voor het lot haars broeders, noch voor dat van het koninkryk geenzins verantwoordelyk waren. Ten anderen, hoe zeer *Maria* tot wraakzucht overhelde, was ze echter zo goddeloos niet om de graftombe hares vaders te schenden, met eene woede, waar van de barbaarste natiën ons geen voorbeeldt verschaffen.

Henrik de VIII pleegt raadt met de waarzeggers.

Hy poogt de twee princessen te doen ombrengen.

Wraak door *Maria* daar over genomen.

Wat 'er van zy, de gevallen dier princesse zyn byzonder, en de fortuin tekende alle de tydbeurten van haar leven met eene gedurige ondereenmenging van geluk en ongeluk. Zy was zeven en dertig jaren en vyf maanden oud toen men haar voor koninginne uitriep, zynde den 18 February des jaars 1516 geboren. Zy was het laatste kindt, dat de koningin *Catharina* ter wereldt bragt, na dat ze alvorens twee prinssen hadt gehad, die vyf jaren na malkander geboren wierden, en jong stierven. Dus zag men haar aan, toen ze in de wereldt kwam, als de naaste erfgename van het koninkryk; en hare moeder geen kinderen meer krygende, wierdt ze in die grote hope opgevoed. Men besteedde ook alle mogelyke zorg tot het opbrengen van eene princesse, die geschikt was om de kroon te dragen van eene der schoonste ryken van Europa. Tot bestierster kreeg ze de dochter van hertog *Georg* van Clarence, gravinne van Salisbury, namentlyk die gene, welke in den jare 1541 om misdaadt van gekwetste hoogheit en oproer onthoofd wierdt. Men wil †, dat, wanneer ze het bestier over de jonge princesse kreeg, de koning in den zin hadt zyne dochter aan eenen der zonen van deze mevrouwe, gesproten uit het koninklyke bloedt van de zydelinie van Jork, ten huwelyk te geven; dat zyn voornemen ontdekt zynde, men *Renaud* van de Pole, twede zoon van deze gravinne, sedert zo bekend onder den naam van kardinaal *Polus*, hadt toegelaten met *Maria*, vyftien jaren jonger zynde dan hy, in eene eerlyke gemeenzaamheit te leven; dat deze verkeering hen eene wederzydsche genegenheit inboezemde, en dat *Maria* de gene, die ze *Polus* toedroeg, on-

† *Heylin.*

Men meende, dat *Henrik* de VIII haar met *Polus* wilde doen trouwen.

Hare geboorte en gevallen tot aan hare komst tot de kroon.

aangezien zyne ballingschap, welke hem van het hof verwydert hadt, dermaten behieldt, dat ze gedachten maakte met hem te trouwen, zo haast als ze zich erfgenaam van het ryk zag. Hoedanig de genegenheit van *Maria* geweest zy, het is echter niet zeer waarschynlyk, dat *Henrik* de VIII dit ontwerp van hun huwelyk gemaakt hadt; en zo lang als hy deze princes als zyne erfgename aanzag, hieldt hy ze alleen voor oppermogendheden. 1553.

Zy wierdt ondertrouwt met den Dauphin van Vrankryk.

Al voor den ouderdom van drie jaren wierdt ze ondertrouwt met den Dauphin van Vrankryk, volgens het verdrag van den jare 1518 *, dat men het verdrag van Doornik noemt, om dat de wedergeving van die plaatse daar van de voornaamste voorwaarde was, onaangezien het zelve te Londen gesloten, en daar na in het goud laken veldt † in het jaar 1520 bekrachtigt was. *Karel* de V, ontroert over eene vermaagschapping, die hem de Engelschen op den hals zou jagen, bestondt die, met zich zelve, in plaats van den Franschen prins, voor te stellen, te breken. De heimelyke handelingen van *Wolsey*, welken hy weder in zyne belangen hadt gebragt, deden zyn oogmerk gelukken; en de princes wierdt hem, by het verdrag van Brugge, gesloten in den jare 1521 ‡, beloofd. Dit bondgenootschap ging *Karel* toen zo zeer ter herte, dat hy waagde het volgende jaar over zee te steken, om den koning door dit teken van zyne genegenheit, dat iets nederigs scheen te kennen te geven, volstrektelyk te winnen. Hy ontfing de orde van de kouffebandt te Windsor, en vernieuwde aldaar de belofte van met de princesse *Maria* te zullen trouwen. Het wel uitvallen van den slag van Pavie veranderde de gedaante der zaken en het hert des keizers. Hy meende thans over Vrankryk, met des zelfs koning gevangen te houden, gezegepraalt te hebben, en bekreunde zich niet meer aan de onderhoudinge van het bondgenootschap met Engelandt; stondt opentlyk van het huwelyk met de princesse af, en koos voor haar, onder geringe voorwendselen, de infante van Portugal. Deze verandering des keizers baarde die van *Henrik* den VIII, de welke, om zich over dien hoon te wreken, het verdrag met Vrankryk weder oprechtte: zo dat 'er tusschen die twee kronen een nieuw gemaakt wierdt. De princes *Maria*, die eerst aan den Dauphin was belooft geweest, wierdt nu ondertrouwt met den hertog van Orleans, des zelfs broeder, in den jare 1527, die naderhandt, by het afsterven van den oudsten, Dauphin wierdt †. Dit huwelyk gelukte zo min als de andere. Mogelyk dat de pleithandel, dien *Henrik* de VIII wegens zyne echtscheidinge met *Catharina* van Arragon, waar uit *Maria* geteelt was, wel haast daar na begon, deze verbindtenis verbrak. Immers de Hemel hadt het anders geschikt. *Maria* tradt in een echtverbondt met Spanje, en niet met Vrankryk. De keizer, die haar dertig jaren te voren door eene veinzery, de welke de staatkunde hem ingaf, voor zich hadt verzocht, verzoekt haar nu voor den prins *Philips*, zynen zone, wanneer hy haar op den troon zag. Wy zullen dit huwelyk wel haast zien voltrekken, dat voor geen van beide gelukkig uitviel, en het koninkryk van Engelandt rampspoedig was. Men moet niet vergeten hier nog te zeggen, dat de keizer in het begin van *Eduards* regeringe haar voor *Alphonsus*, broeder des konings van Portugal, ten huwelyk verzocht hadt.

* Zie boven fol. 120.

† Zie fol. 127.

Hy sedert met *Karel* den V.

‡ Zie fol. 138.

Vervolgt met den hertog van Orleans.

† in den jare 1536.

Dus slingerde de fortuin deze princes, en bragt haar op een toneel, welkers vertoning ze gedurig veranderde. Van den troon voerde ze haar tot

Aanmerkingen op alle deze veranderingen.

1553. tot op den afgrondt, en van den afgrondt verhief ze haar weder op den troon, haar belovende nu de keizerlyke, dan de Franſche, en dan wederom de Spaanſche kroon; haar ondertuſſchen een andermaal bedreigende haar de hare te zullen ontweldigen. Ongelukkige ſpeelpop gedurende de regering van *Henrik* den VIII, of van zyne ſtaatkunde, of van zyne woede, zo wel als van het belang der vorſten, de welke haar huwelyk floten, of verbraken, na de verſcheide omkeeringen hunner zaken, of naar de inzichten van hunne ſtaatzucht. Zy hadt, na de doodt hares vaders, noch zelfs na die van haren broeder, weinig macht meer over haar lotgeval. Meeſteres van het koninkryk zynde, was ze het niet van haar geluk; en voldeedt ze hare ſtaatzucht, zy kon haar hert geen genoegen geven. Hare genegenheit ſtrekte mogelyk tot den kardinaal *Polus*, dien ze vriendſchap, zo het geen liefde was, toedroeg. Miſſchien dat ze ook Mylord *Courtney*, welken zy teederlyk beminde, zou gekozen hebben: doch hare heerſchzucht gaf haar aan den prins van Spanje.

Zy was noch jong, noch ſchoon, noch bevallig; en indien men een ſchryver †, die geenzins verdacht moet gehouden worden, geloven wil, hadt ze grote gebreken in haren geeſt en in haar ligchaam. Echter bezat ze ook fraaie hoedanigheden. Zy was van nature, volgens de hoedanigheit van haren Godsdienſt, voor welken haar yver niet ſelden te hoog liep, Godvruchtig en kerksgezind; vaſt in hare beſluiten, gelykmoedig in hare ongevallen, en ſtout in hare ondernemingen. Eene wezentlyke treurigheit, die uit haren aardt voortkwam, en door hare rampen levendiger was geworden, maakte haar ongeruſt, en op het einde van hare regeringe van een onverdragelyken aardt. In plaats van dit gebrek door de deugdt te verbeteren liet ze het zelve over zich heerſchen, en bezwalkte door deze kwellende droefgeeſtigheit, die in wreedheit veranderde, het gene, dat grootſch en edel in hare ziel was. De onluſten van den koning, haren vader, met de koninginne, hare moeder, verbitterden met den aanwaſch harer moeielykheden daarenboven haren geeſt. Zy kleefde de koninginne aan uit genegenheit, zo wel als uit belang. De zaak der moeder was die van de dochter, vermits de wettigheit der laatſte van de behoorlykheit des huwelyks van de eerſte afhing. Deze eenzydigheit, die ze zich niet kon beletten te doen blyken, trok haar des konings ongenoegen op den hals, die zo meeſterachtig was in het gebieden van zyne familie, als trotſch in het regeren van zyn koninkryk, en de tegenſprekinge zyner kinderen, zo min als die van zyne onderdanen, kon verdragen. Daar is zeer weinig waarſchynlykheit in het bericht van den Engelſchen edelman, de welke hem beſchuldigt, zyne twee dochteren vergeven te hebben, om de voorzegging der waarzeggers te leur te ſtellen: doch het is zeker, dat hy, om de ongehoorzaamheit van *Maria*, de welke weigerde de echtſcheiding van hare moeder goed te keuren, te ſtraffen, beſloten hadt haar in het openbaar te doen ſterven. Dit ontdekt men uit den brief ‡, dien *Catharina* aan hare dochter ſchreef, om haar in heilige geſteldheit te houden, en uit de redenvoering, die *Cranmer* de vryheit nam voor den koning te doen, om hem eene zo ſchrikkelyke daadt af te raden. De koningin zondt hare dochter twee Godvruchtige boeken; het een was de *Navolging van Chriſtus* ‡, het andere eene Verhandeling van *S. Hieronymus*. Zy vermaande haar daar uit haar voordeel te zoeken, en daar uit te leren de onderwerping des geeſtes en de zuiverheit des herten; twee voorname grondbeginſelen van ons geluk, zo wel als van onze heiligmakinge: hare ziel met lydzaamheit te bezitten, en met geruſtheit de gevallen, die in Gods handt zyn, af te wachten; zich gereed houdende de allerſchromelykſte met eene volkome overgevinge aan Godt te ondergaan. Zy beval haar ook den koning, haren vader, in alles gehoorzaam te wezen, uitgenomen in die dingen, waar in haar gewiſſe en Godsdienſt zich benadeelt vonden. Met een woordt, zy wenſchte, dat ze alle gedachten van huwelyk uit haren zin mogt zetten, tot zo lange ze gelukkiger tyden zou beleeft hebben. Deze vermaning zag mogelyk op de genegenheit van deze princeſſe voor *Renaud* van der Pole, indien het geen de ſchryvers zeggen, wier gedenkſchriften wy gevolgt hebben, te geloven is.

1553.

† *Mezeray.*

Beſchryving van de koninginne.

‡ Zie de *Verzamelingen* van *Burnet*. Brief van de koninginne *Catharina* van Arragon aan *Maria*.

‡ dat men toeſchryft aan *Gerſon*, of aan *Thomas à Kempis*.

Wat het vertoog van *Cranmer* belangt, wy geven het niet voor waarachtig uit, dan op de overlevering, die onder de regering van *Maria* in zwang ging; eene overlevering, die te minder verdacht is, om dat de zelve dezen kerkvoogdt niet zeer gunſtig was; waar by men kan voegen, dat de hertog van Nortfolk en *Gardiner*, nog in het leven zynde, daar in als getuigen wierden aangehaalt, de welke zulks niet tegenſpraken. Men wil dan, dat wanneer de koning, in tegenwoordigheit dezer drie Lords, voorgeſteld hadt zyne dochter, als ſchuldig aan oproer en gekwetſte hoogheit, aan de ſtrafheit der wetten over te geven, de hertog en biſſchop zouden gezwegen hebben; dat de aartsbiſſchop van Kantelberg, het woordt opvattende, den misſlag van de princeſſe verkleint, en den koning al het ſchrikkelyke van een kindermoordt hadt doen gevoelen; dat hy de misdaadt der eerſte op hare jonkheit hadt gelegt, die verſchoning of vergiffenis verdiende, en op de raadgevingen, de welke haar door hare bedienden, of door hare moeder, waren ingeblazen. Daar na hadt *Cranmer*, ſprekende van de ſtraffe, die hy wilde dat men daar omtrent oeffende, geen zwarigheit gemaakt dezen ontaarden vorſt te zeggen, dat byaldien hy zich bezoetelde met het bloedt zyner dochteren, ganſch Europa hem met afgryzen zou aanzien. By dit ſtout vertoog voegde hy eene verſtandige raadgeving; namentlyk, de moeder ver van de dochter te doen afgaan, om het krachtigſte beweegmiddel tot wederſpannigheit van voor de oogen dezer jonge princeſſe weg te nemen. Het is waarſchynlyk na de uitvoering van deze raadgeving geweeſt, dat de koningin hare dochter den brief en de boeken, waar van reets geſproken is, toezondt. Dus ſtelde *Cranmer* zich toen al bloot voor de woede van *Henrik*, om het leven dezer princeſſe te behouden, en ſedert aan die van den hertog van Northumberlandt, om voor haar de kroon te bewaren. Zou men wel kunnen geloven, dat hy, na twee zulke gewigtige dienſten, de wreedheit van *Maria*, welker erkentenis hy veel eer verdiende, hadt moeten beproeven?

Cranmers ſtoute redenvoering aan *Henrik* den VIII, om hem te verhinderen de princeſſe *Maria* te doen ſterven.

Voor het overige trok ze voordeel uit de leſſen van de koninginne, hare moeder, inzonderheit na der zelver doodt. Niets is 'er nederiger, of liever geveinſder, dan de brieven zyn, die ze aan den koning ſchreef: want in den grondt behieldt ze altoos hare eerſte gevoelens, rechtdraads tegen die van *Henrik* aanlopende, de welke onderwerping van haar eiſchte op twee artykels, waar van ze een afgryzen hadt, namentlyk, de echtſcheiding van dezen vorſt, en zyne kerkelyke opperhoofdigheit. Zy veinſde de zelve echter goed te keu-

1553. ren, en verzocht door de vleiendſte brieven van de wereldt † *vergiffenis van de billyke en deugtzame begeertens hares vaders zo lang tegenſtaan te hebben;* betuigende, *hem voor den eenigſten beſtierder van haar gewiſſe te houden; het opzicht harer ziele hem aan te betrouwen, en ten eenemale te beruſten in zyne kenniſſe.* Naderhandt door een brief van *Cromwel* gedrongen zynde om zich te verklaren over de bedevaarten, de overblyfſels der Heiligen, en het vagevuur, antwoordde ze, *dat haar vader de bewaarder van haar herte was; dat hy daar in zodanige gevoelens kon drukken, als het hem behaagde; dat de diepe wysheit en ongemene bekwaamheit van dien vorſt niet alleen veilige leidslieden, maar onfeilbare waarborgen waren van hare zaligheit.* Spreekwyzen, waar van ze haar werk hadt gemaakt, om de opgeblazenheit van den koning, haren vader, te ſtrelen; even gevoelig zynde over den hoon, die zyne trotſchheit drukte, en over de loſſpraak, de welke hem heiligde. Zy behieldt deze veinzery na haars vaders doodt; wanneer ze onder de regering van *Eduard* verzocht, dat haar vergunt wierdt, Godt naar den kerkregel van wylen den koning te mogen dienen. Doch toen ze tot de koninklyke waardigheit gekomen was, betuigde zy haren afkeer zo wel van de hervorminge van *Eduard*, als van die van *Heurik:* zy deedt zelfs meer drift blyken van haren vader dan tegen haren broeder, indien het waar is, dat ze den eerſten deedt opgraven, in plaats dat ze zorg droeg voor de begravenis-plegtigheden van *Eduard*. Het is, volgens het getuigenis van zeker ſchryver †, die in deze zake geloof verdient, ten minſte waar, dat ze toeliet, dat 'er geen openbare gebeden voor haren vader gedaan wierden, om dat hy, zegt die geſchiedenisſchryver, oorzaak was van de ſchrikkelyke ſcheuring in Engelandt; dat is te zeggen, dat ze door gramſchap, als de pauzen, die hem gebannen hadden, ganſch vervoert wierdt. Eene vreemde Godvruchtigheit! wat deze geſchiedenisſchryver ook daar van mag zeggen. Doch zy deedt den lykdienſt vieren voor wylen koning *Eduard*, haren broeder.

† Zie de *Verzamelingen* van *Burnet*.

Hare onderwerping aan de bevelen van den koning, haren vader.

† *Sanderus.*

Hate gevoeligheit tegen den koning, haren vader.

Zy begon de plegtigheit daar van met den lykdienſt te doen vieren in den Tour, naar de gewoonte van de Roomſche kerke, op den 8 Auguſty. Het ligchaam wierdt den zelven dag met koninklyke pracht naar Weſtmunſter gebragt. De marquis van Winchester, grootſchatbewaarder, en de graven van Shrewsbury en Pembroke verſchenen daar in diepen rouw. De dienſt wierdt volgens den nieuwen kerkregel gedaan, en *Cranmer* nam alle de verrechtingen daar van waar. In het begin ontſtondt 'er oneenigheit. De prelaten, die *Maria* gezonden hadt, aanhangers zynde van den ouden Godsdienſt, begeerden, dat de dienſt volgens des zelfs kerkwetten zou gedaan worden: doch de aartsbiſſchop van Kantelberg verzette zich daar heftig tegen. Hy kon niet verdragen, zeide hy, dat een vorſt, die zich zo vurig voor de hervorming hadt getoont, door zyne handen, om zo te ſpreken, niet zou ter aarde beſtelt worden, en dat men voor hem een anderen dienſt zou doen dan den gene, wiens inſtelling hy zelf met zo veel yver bevordert hadde. Hy voegde daar by, dat men den nieuwen kerkregel niet kon verwerpen, zonder het gezag van het Parlement, dat den zelven aangenomen hadt, te beledigen. Zyne redenen haalden het over. Hy bediende het Nachtmaal aan de genen, die het uit zyne handen begeerden te ontfangen, en volëindigde den dienſt volgens het voorſchrift van de Engelſche kerke. Dit geſchiedde echter niet zonder groot hertzeer. Hy wiſt wel, dat hy met het verlies van *Eduard* alles verloor, en hy beſchouwde des zelfs uitvaart als een voorſpel van die der hervorminge. De oude biſſchop van Chicheſter †, dien men weinig dagen daar na weder in zynen ſtel herſtelde, deedt de lykreden. Hy prees in *Eduard* duizend fraaie hoedanigheden, waar over de bitterſte vyanden van de hervorminge niet konden nalaten verwonderd te zyn; verſchoonde de misſlagen, die zyne jonkheit en de raadgevingen zyner ſtaatsdienaren hem hadden doen begaan; weet hen al de wanorder in het ryksbeſtier, en beloofde het volk, onder de regeringe van eene vorſtinne, die by een rypen ouderdom alle deugden voegde, die der krone waardig waren, gelukkiger dagen. Of hy mistaſte, of niet, in de beriſpinge van de regering van *Eduard*, is iets, waar van ieder, naar de party, die hy aanhangt, zal oordeelen: doch het is zeker, dat hy zich in de voorzegging bedroog, en dat Engelandt geen regering gehad heeft, die het zelve zo rampſpoedig is geweeſt, als die van *Maria*.

1553.

† *Day.*

Lykreden over *Eduard*.

Het hof, dat zich tot de begravenis-plegtigheden van *Eduard* bevlytigt hadt, nam de moeite niet om de geruchten, de welke van de wyze van zyn omkomen liepen, noch de naſpraak, die 'er ging tegen den hertog van Northumberlandt, te onderzoeken; het zy dat het over het verlies van dezen vorſt blyder dan droeviger was, of dat het zelve des volks beſchuldigingen ongegrond vondt. Het wierdt ondertuſſchen te rade, den hertog in rechten te vervolgen: doch zaken in handen hebbende, die buiten dat genoegzaam waren om hem te veroordeelen, vonden zy niet raadzaam het zelve als een der hoofdpunten van hun vonnis ter neder te ſtellen.

Godwin. Heylin. Baker. Burnet. Thuanus. De Vader Orleans.

Men doedt den hertog van Northumberlandt proces aan.

Men maakte zyn rechtsgeding op naar behoren, by hem voegende den grave van Warwik, zynen zoon, en den marquis van Northampton. Alle drie wierden zy te recht geſtelt voor de vierſchaar der Pairs. De hertog van Nortfolk nam in deze gelegenheit het ampt van groot-opperrechter waar, dat de koningin hem hadt opgedragen, en uit krachte van het welke hy in de vierſchare de voorzitting hadt. *Maria* verkoos hem daar toe met voordacht, niet alleen om door deze waardigheit te vergoeden de ſtrafheit van zyne gevangeniſſe; maar ook om in zyn perſoon een onverzoenlyken wreker te hebben over hunne algemene vyanden.

De hertog van Nortfolk is hier voorzitter ten aanzien van groot-opperrechter.

Ten zelven tyde wierden ook vier ridders, medeſtanders van dezen hertog, en voorname werktuigen van zyne wreedheden, te recht geſtelt. *Andreas Dudley*, zyn broeder, was 'er een van: de drie anderen waren *Jan* en *Humphrey Gates*, twee broeders, en *Thomas Palmer*. Deze ridders wierden voor de gemene rechters vervolgt.

Wanneer de hertog voor de Pairs verſcheen, verzocht hy, voor dat hy antwoordde, opheldering van twee zwarigheden. De eerſte der zelven beſtondt hier in: of een man, die niets gedaan hadt dan onder het gezag van het groot zegel en door bevel van den Raadt, als ſchuldig aan gekwetſte hoogheit kon vervolgt worden? Dit was om zich door middel van zynen laſtbrief te redden, dien hy met dat inzicht genomen hadt, met voorbedingen, die hem inderdaadt ſchenen te rechtvaardigen, en het beleidt der ondernemінge op den Raadt te leggen, die al het doen en laten geregelt hadt. De twede zwarigheit was: of de medeſtanders van een beſchuldigden des zelfs rechters konden zyn? Dit was om reden te hebben om de Pairs te laken, die met hem waren geweeſt by het opſtellen van de acte van overbrenginge van

Uitvluchten van den hertog van Northumberlandt.

De vierſchaar der Pairs.

De lykplegtigheden, die zy ter eere van koning *Eduard* doedt verrechten.

Cranmer verrecht de zelve naar den nieuwen kerkregel.

Hare veinzery.

1553. van de krone, by de uitroepinge van *Johanna Gray*, en by het opvatten der wapenen tegen *Maria*. Men beantwoordde zyne twee vragen met de zelve te ontwyken. Ten opzichte van de eerste zeide men, dat het groot zegel van eenen, die de kroon onrechtvaardig bezat, hoedanig dat van *Johanna Gray* was, geen gezag hadt, en onbekwaam moest gehouden worden om de gene, die 'er zich van bedienden, tegen de vervolgingen van het gerecht te dekken. Aangaande het twede gaf men hem te verstaan, dat hy vruchteloos voorgaf oorzaken van wrakinge tegen de Pairs te vinden, met hen aan zyne misdaadt medeplichtig te maken, dat zyne beschuldiging, noch die, van wie het ook mogt wezen, buiten hem, daar toe niet genoeg was. Dat hy van het voorrecht der Pairs niet onbewust behoorde te wezen, namentlyk, dat zy, om buiten het oordeel van het rechtsgeding gesloten te worden, dienden overtuigt te zyn handdadig geweest te hebben aan de zake, daar het op aankwam, en dat daarenboven de overtuiging in de boeken van de griffie moest aangebragt wezen. De hertog oordeelde wel uit die twee antwoorden, dat hy op een lossen grondt bouwde, en dat al de spitsvinnigheit van het recht hem niet kon redden. Dies niet langer tegenspreekende beleedt hy schuldig te wezen, en smeekte de koninginne om hare goedertierenheit.

Men neemt 'er geen acht op.

De Pairs kunnen niet gewraakt worden.

Verdediging van den marquis van Northampton.

De marquis van Northampton verdedigde zich op eene andere wyze. Hy kon niet ontkennen van des hertogs vrienden geweest te zyn, en deel gehad te hebben in de verheffinge van *Johanna Gray*; maar hy zeide, dat hy sedert de doodt van *Eduard* zich van alle zaken onttrokken hadt, en op zyn landgoedt was gaan wonen, daar hy, zonder zich met het ryksbestier te bemoeien, den tydt met de jagt hadt doorgebragt. Men sloeg al zo min acht op zyne verschoningen als op die van den hertog van Northumberlandt, een van welkers laf hertigste vleiers en onderdanigste slaven men wist dat hy was. Hy was dan ook gedwongen, naar des zelfs voorbeeldt, de deernis der rechters en de genade van de koninginne af te bidden.

Stoutmoedigheit van den grave van Warwik.

De graaf van Warwik liet meer standvastigheit blyken. Bevroedende, dat men geen aanzien noch voor den ouderdom, noch voor den rang dezer twee groten hadt gehad, en gelovende, dat zy alle drie geschikt waren om slagtoffers te wezen van de zekerheit, of van de wraaklust van *Maria*, hieldt hy zich niet op met verschoningen te zoeken, noch in de gehoorzaamheit, die hy zynen vader verschuldigt was, noch in de tekenen van wettig gezag, de welke in de party van *Johanna Gray* gebleken waren. Hy verzocht de Pairs alleen, dat zyne schuldeischers hunne vastigheit * op zyne goederen, de welke de misdaadt van gekwetste hoogheit hen zou doen verliezen, mogten behouden, en dat zy zich wilden vergenoegen hem ter doodt te veroordeelen, zonder hem voor een verrader te verklaren.

* *Hypotheque.*

Men verwyst hen alle drie om onthalst te worden.

Alle drie wierden zy by vonnisse van de Pairs, op den 18 Augusty te Westmunster gegeven, verwezen om het hoofdt te verliezen. Het vonnis hen voorgelezen zynde, leidde men hen weder naar den Tour, en vier dagen daar na wierdt de hertog van Northumberlandt ter doodt gebragt. Doch de koningin schortte de straflyding der twee anderen op, en herstelde na dien tydt den marquis van Northampton in zyne waardigheit. De hertog van Northumberlandt, zyn vonnis hebbende horen lezen, verzocht de rechters ootmoedigly eenige achting te hebben voor zynen ouderdom en geboorte; geen schandvlek by zyne straffe te voegen; deernis over zyne kinderen te hebben; der zelver vergiffenis by de koninginne te bewerken, en hen hunne goederen te laten behouden. Hy voegde by deze verzoeken nog twee andere, namentlyk, voor eerst, dat men hem een bekwaam en vroom man zou laten toekomen, voor wien hy zyn gewisse kon ontlasten, en zich tot de doodt bereiden; ten twede, dat men eene bezending van vier Raadsheeren van Staat aan hem zou doen, aan welke hy eenige geheimen zou ontdekken, die van de uiterste aangelegenheit waren. Het hof zondt hem *Heat*, bischop van Worchester, een oud Roomschgezinde, gelyk hy verzocht hadt. Daar wordt niet gemeld, wat acht het zelve sloeg op het twede verzoek: doch de koningin, zich met zyne doodt voldaan houdende, gedacht der misdaadt niet meer in zyne kinderen. Het eerste, dat de hertog den bischop van Worchester openbaarde, was, dat hy het met den Roomschen Godsdienst hieldt, en altoos voor den zelven was geweest; dat hy onder de regeringe van *Eduard* alleen geveinst hadt Protestantsch te wezen, om zich naar den tydt te voegen, bereidwillig zynde, van het oude geloof, zo haast als het zelve wederom in het koninkryk was ingevoert, belydenis te doen. Of deze verklaring oprecht is geweest, of dat hy de zelve alleen heeft gedaan om den yver der geestelykheit en dien der koninginne gaande te maken, om zyn leven te behouden, kunnen wy met geen zekerheit zeggen. Dit weet men alleen, dat de Roomschgezinden, die aanzien aan het hof hadden, zich beroemden, zyne vergiffenis te verkrygen, indien hy, met den hervormden Godsdienst af te zweren, zich weder tot den schoot der Roomsche kerke begaf, *al ware het zelfs op het punt, dat hy reets zyn hoofdt op het blok hadt gelegt.* Dus drukt zich zeker schryver † uit. Zy deden hun woordt echter niet gestand. Men wil, dat de graaf van Arundel en eenige andere staatsdienaars daar de oorzaak van waren, en dat zy, vreezende, dat hy, wederom in de gunst der koninginne geraakt zynde, hen een kwaden trek zou spelen, zyne doodt verhaast hebben.

† *Fox.*

Hy verklaart altoos Roomschgezind geweest te zyn.

De graaf van Arundel belet, dat hy vergiffenis verwerft.

Doch de zaak wel ingezien zynde, was de heerschzucht zyne godheit. Hy offerde de zelve nu aan den Protestantschen, dan aan den Roomschen Godsdienst op; wat yver hy ook onder de voorgaande regering liet blyken voor den eersten, en welke betuigingen hy onder die van *Maria* deedt van zich weder tot de Roomsche kerke te begeven. De verscheidenheit der twee regeringen maakte het ganssche onderscheidt van zyne uitdrukkingen. Het hert bleef altoos het zelve, eeniglyk gezet op het leven, de wereldt, en de grootheden, waar door hy betovert was. Hy dacht slechts die dingen te behouden ten koste van den eenen of den anderen Godsdienst. Zyne veinzery volgde hem tot op het schavot. Daar speelde hy voor prediker; en die heerschzuchtige, de welke niets hadt gespaart om maar te mogen regeren; die het recht met voeten hadt vertreden; den Godsdienst bespot; het volk verdrukt; zyne vrienden verraden, en zynen koning en weldoender doen sterven; deze heerschzuchtige, zeggen wy, veinst, zo als hy de byl voor oogen ziet, Roomsch-Katholyk te wezen. Hy beweende de rampen des koninkryks, de zelve toeschryvende aan de verandering van den Godsdienst; vermaande het volk, het geloof hunner vaderen, waar van men, gelyk hy zeide, al voor dertig jaren hadt begonnen af te wyken, en dat eindelyk onder de regeringe van *Eduard* ganschelyk verlaten was, weder aan te nemen; zich te verzoenen met Godt, de kerk, en het vaderlandt, en de predikers van de

Hy hadt geen Godsdienst.

Zyne aanspraak aan het volk.

Ootmoedig verzoek van den hertog van Northumberlandt aan de rechters.

1553. de nieuwe lere, als zo vele verſtoordets van de algemene ruſt, uit te rocien. Hy betuigde altoos goed Roomſchgezind geweeſt te zyn; en nam daar van tot getuige, zommigen zeggen den biſſchop van Worcheſter, die hem verſelde, anderen den biſſchop van Winchefter, beſtierder van zyn gewiſſe: *dat het waar was*, zeide hy, *dat zynt al te grote toegewendheit voor de voorgaande regeringe hem verplicht hadt te veinzen, zonder evenwel inderdaadt van het Roomſche gelove afgegaan te zyn, en dat hy Godt hadt, hem zyne zwakheit en huichelary te willen vergeven.* Zyne aanſpraak raakte niemandt aan het herte. Men kon niet begrypen, dat een man, die gedurende zeſtien jaren belydenis gedaan hadt van den hervormden Godsdienſt, daar van niet overtuigt was geweeſt; en byaldien hy het geweeſt was, kon men zich nog minder verbeelden, dat hy het geloof daar van in een oogenblik hadt kunnen verlaten. Daar wierdt dan gezegt, dat hy een godloos menſch was, zonder eenigen Godsdienſt, of een laf hertige, die zyn leven wilde vry kopen ten koſte van zyn gewiſſe. Zommigen zeggen †, dat hy, ziende, dat het hof zyne belofte omtrent hem niet hieldt, zyne verklaring herriep. Dit voorgeven is ganſch onwaarſchynlyk, om dat op de redenvoering, die hy op het ſchavot deedt, terſtondt zyne doodt volgde. Alleen ſprak hy alvorens een kort gebedt uit, waar in hy de omſtanders hertelyk verzocht hem te willen onderſteunen.

Het oordeel, dat men van hem gaf.

† *Godwin* zegt, dat 'er zyn, die zulks geſchreven hebben.

Men wil, dat hy veel kleinhertigheit liet blyken, en dat de vrees des doods hem ganſch van gedaante hadt verandert. Zo veel onderſcheidt is 'er in dit laatſte oogenblik tuſſchen de kloekmoedigheit van een vroom man, geharnaſcht met de hope van een beter leven, en tuſſchen die van een booswigt, verſlagen door de vreze van vernietiginge, of van de helle. Ook merkte men aan, dat dit het uitwerkſel was van een gewiſſe, dat geknaagt wierdt door de ſchrikkelykheit zyner misdaden, en der eeuwige ſtraffe, de welke het, om de zelve te verzoenen, te lyden ſtondt. Mogelyk was dit oordeel wat rockeloos: doch het is zeker, dat hy zich zeer blohertig aanſtelde, en dat hy in deze dodelyke gelegenheit het allerminſt geleek naar het gene hy in den ganſchen loop zyns levens geſchenen hadt. Een wakker heldt, bedreven en gelukkig; een man van verſtandt en raadt zo wel, als kloekhertig in het uitvoeren; doortrapt, en wel kunnende veinzen in het beleggen van een aanſlag; onverſchrokken en ſtout als het 'er op aankwam om den zelven door te zetten. Getuigen hier van zyn de ſlinkſche ſtreken om de *Seymours* van kant te helpen, om zich tot de eerſte waardigheden van het koninkryk te verheffen, en om de kroon op het hoofdt van zynen zone te brengen. Een oneindig getal heldendaden gewagen van zyne dapperheit; en de grote dienſten, die hy de twee laatſte koningen tegen hunne vyanden buiten en tegen hunne oproerige onderdanen binnen het koninkryk heeft gedaan, hebben hem een roemruchtigen naam behaalt. Al deze grootmoedigheit verdween op het aannaderen van de doodt, en men zag toen, dat hy ſlechts met gewaande deugden begaaft was geweeſt. Twee heerſchende hertstochten, waar aan hy zich overgaf, hadden zynen geeſt en zyn hert bedurven, namentlyk, eene onbepaalde ſtaatzucht, en eene onverbiddelyke wraakluſt. De geheiligſte namen van vriendſchap, van openbare trouwe, van de hoogheit van den vorſt konden tegen de eerſte geen proef houden; en de gewigtigſte dienſten, die men hem deedt, beveiligden geenzins voor zyne gramſchap de genen, daar hy een kwaad vermoeden op hadt. Hy kwam door de zelve wapenen, die hy tot den ondergang der anderen gebruikt hadt, om. De hertog van Sommerſet was door hem verraden. Thans verriedt hem de graaf van Arundel. Voor het overige, dewyl zyne ſchoonſte hoedanigheden niet anders waren dan een valſche ſchyn van den hoogmoedt en van de opgeblazenheit van eigenliefde, en dewyl de zelve noch bezielt, noch door de deugdt onderſchraagt waren, is het niet te verwonderen, dat hy zo laf hertig in zyn ongeval, als onbeſchaamd in zynen voorſpoedt, is geweeſt. 1553.

Zyne wraakluſt en ſtaatzucht.

De vier ridders, wier namen boven gemeld zyn, kregen op den zelven tydt, als de drie heeren, waar van zo aanſtonts geſproken is, hun vonnis, en wel het zelve, doch voor onderſcheide vierſcharen. Naardien zy medeplichtigen waren aan de zelve misdaden, en dat men hen alle aanzag als uitvoerders van de wreedheden des hertogs van Northumberlandt, wierden zy alle op gelyke wyze ter doodt veroordeelt. Doch ter ſtrafoeffeninge komende, wierdt van deze drie groten de hertog alleen onthalft; de twee anderen kregen vergiffenis (a). Twee van de vier ridders beproefden de goedertierenheit der koninginne, en de twee anderen hare wraak. De ridder *Jan Gates*, en de ridder *Thomas Palmer* wierden of de ongelukkigſten, of de ſchuldigſten bevonden. De eerſte hadt inderdaadt meer dan iemandt medegeholpen tot de acte van overbrenginge der krone, en de andere zynen dienſt toegebragt tot de verfoeielykſte trouwloosheden van den hertog van Northumberlandt. Dus zag het volk, dat hem voornamentlyk vloekte om de doodt van den hertog van Sommerſet, zynen meeſter en vriendt, den welken hy door zyne verradery en valſche getuigeniſſen hadt doen omkomen, zyne ſtraffe met blydſchap aan. Deze twee ridders wierden nevens den hertog van Northumberlandt, waar van zy konden zeggen martelaars te zyn, ter ſtrafplaatſe geleid. De hertog en *Gates* deden elkander op den weg, die niet lang was, om tot de gerechtsplaats te komen, een ſcherp verwyt, leggende de een op den anderen de ſchuldt van zyn ongelukkig noodlot, daar het zelve alleen hunne euveldaden was toe te ſchryven. Zy verzoenden zich echter met malkander voor dat zy gerecht wierden. De twee ridders toonden, wanneer zy op het ſchavot waren, byna het zelve berouw over hunne misdryven, als de hertog over de zyne hadt gedaan. Mogelyk was het zelve noch van den eenen, noch van den anderen kant zeer oprecht. 1553.

De marquit van Northampton en de graaf van Warwik verkrygen genade.

Straflyding der ridderen *Gates* en *Palmer*.

De ridders *Andreas Dudley* en *Humphrey Gates*, welke de koningin pardon hadt gegeven, wierden twee dagen daar na in vryheit geſtelt. Men verhaalt van den laatſten iets ſeldzaams, namentlyk, dat, zyne vergiffenis hem nog niet bekend gemaakt zynde, het overdenken van zyne ſtraffe een zo ſchrikkelyken indruk gaf op zyne verbeeldinge, dat zyn haair van verwe veranderde, en dat hy, hoewel nog jong zynde, des morgens geheel grys was geworden. Hy leefde, na een zo ſeldzaam geval, nog een langen tydt, en overleedt eerſt in den jare 1580. Dit waren de eerſtelingen van *Marias* regeringe, geverft met het bloedt van drie misdadigers, en getekent met de vergiffeniſſe van vier anderen. Dus verdeelde zich deze vorſtin tuſſchen de zachtmoedigheit en de geſtrengheit. Zy volgde hare neiging in het oeffenen van de laatſte, die haar natuurlyk was, en gebruikte de ande-

De koningin verleent vergiffenis aan de ridders *Humphrey Gates*, en *Andreas Dudley*.

Den ridder *Gates* wedervaart iets ſeldzaams.

(a) De Vader *Orleans* zegt in zyne Geſchiedeniſſe van de omkeeringen van Engelandt, dat men hem deedt ſterven: maar hy taſt grotelyks mis.

1553. andere alleen om redenen van ſtaatkunde.

De hertog van Nortfolk, zich als voorzitter in de veroordeelinge der drie groten, gelyk gezegt is, en in aanzien van groot-opperrechter, waar mede de koningin hem bekleed hadt, vertoont hebbende, hadt alvorens van het vonnis van het Parlement, waar by hy veroordeelt was, moeten ontheft worden; het geen ook op eene zeer byzondere wyze geſchied was. De ſtaatsdienaars, byeengekomen zynde, verklaarden het vonnis van geen waarde te zyn, en dat de hertog deshalven niet hadt kunnen verweezen worden; bygevolg altoos hertog van Nortfolk bleef, en geen brieven van kwydſcheldinge, of van wederovergevinge, van noden hadt, om voor onſchuldig verklaart te worden, en weder het bezit te nemen van zyne waardigheden; dat hy de eerſte geenzins hadt verloren, en dat men niet in ſtaat was geweeſt hem de andere te ontnemen. De koningin keurde de beſlifſing der ſtaatsdienaren goed; en de rechters van de vierſcharen van het gewone recht wierden gelaſt te verklaren, dat de vervreemdingen, onder *Henrik* den VIII en onder *Eduard* van de goederen van dezen heer gedaan, van gener waarde zouden zyn, zonder dat 'er, om de zelve te herroepen, andere rechtsplegingen van noden waren. Dus verſcheen de hertog van Nortfolk, na dat hy op het punt hadt geſtaan om zyn hoofdt door beuls handen te verliezen, na eene zevenjarige gevangeniſſe, weder in de wereldt en aan het hof. De koningin, die hem aanmerkte als een martelaar van den Roomſchen Godsdienſt, ſtelde hem tot het eerſte voorwerp van hare goedwilligheit, hem vereerende met de voornaamſte gunſtbewyzen van hare regeringe. Hierom haaſtte men zich hem op eene zo buitengewone wyze in zyne rechten te herſtellen. Het Parlement, dat kort daar na zitting nam, leide de laatſte handt aan de acte van zyne herſtellinge.

De hertog van Nortfolk wordt in zyne waardigheden herſtelt.

Die van *Gardiner* geſchiedde met geen minder waardigheit, en zyne verheffing was al zo verwonderenswaardig. Hy hadt niet alleen de uitwyzing wegens de echtſcheidinge van de koninginne *Catharina* ondertekent, maar zelfs geſchreven ter verdediging van dit zo voor de dochter, als voor de moeder, ſmadelyke oordeel, en van de ſchryvers, op welke *Maria* zo zeer vergramt was. Ook hadt hy opgeſtelt eene verhandeling aangaande de kerkelyke opperhoofdigheit van *Henrik* den VIII; en wy hebben gezien, dat hy onder *Eduard* het zelve gevoelen, waar voor de nieuwe koningin weinig minder afkeer hadt dan voor de echtſcheidinge van hare moeder, nog heeft ſtaande gehouden. Doch hy hadt na dien tydt, om de liefde tot het oude geloof, en om geweigert te hebben zich aan den nieuwen kerkregel te onderwerpen, eene vry lange gevangenis uitgeſtaan. Dat was genoeg om hem vergiffenis te doen verwerven wegens de toegevendheit, die hy ten nadeele van de rechten van *Marias* wettigmakinge en des pauzen opperhoofdigheit gehad hadt. Deze vorſtin merkte de jaren zyner gevangeniſſe, die hy in den Tour hadt doorgebragt, aan als een offer, waar door alle zyne misdryven verzoent waren. Zy meende zelf, het van eene zo grote waarde te zyn, dat 'er geen vergelding was boven de erkenteniſſe, die hy daar van te wachten hadt: zo dat ze hem niet alleen in zyn bisdom van Winchefter herſtelde, maar daarenboven nog begiftigde met het ampt van kancelier. Zy ontnam *Goodrik*, biſſchop van Ely, de zegels, en na ze *Hare*, rolmeeſter, voor eenige dagen te hebben aanbetrouwt, ſtelde ze de zelve eindelyk op den 13 † Auguſty in handen van *Gardiner*. Dus wierdt de-

Herſtelling van *Gardiner*.

Zyne inſchikkelykheit voor *Henrik* den VIII.

† of 23;

ze prelaat haar eerſte ſtaatsdienaar, en zag zich aan het hooſdt der rykszaken. Hy beantwoordde de verwachting, die *Maria* van hem hadt, volkomentlyk, en onderſchraagde met al zyn vermogen alle de wrede beſluiten, de welke *Maria* vervolgens tegen de Hervormden nam. Daar is geen twyffel, of de kennis, die ze hadt van den imborſt en den bloeddorſtigen aardt van dezen prelaat, heeft veel toegebragt om hem in die poſt te ſtellen, daar ze een man van zyn karakter in van noden hadt. 1553. De koningin maakt hem kanceliер.

De andere Roomſchgezinde prelaten, die onder de regeringe van *Eduard* afgezet waren, wierden weder in hunne ſtels herſtelt, en de Proteſtantſche daar uit gedreven. *Poynet* moeſt dien van Winchefter inruimen voor *Gardiner*; *Ridley* dien van Londen; *Scory* dien van Chicheſter, en *Hooper* dien van Glocefter, om *Bonner*, *Day* en *Heath* daar wederom in te beveſtigen. *Tonſtal* wierdt ook in het bisdom van Durham herſtelt. Hier omtrent gebruikte men weinig omſtandigheit. De koningin gaf in den laſtbrief, dien zy voor deze kerkheeren deedt opſtellen, alleen te kennen de vertogen, die zy haar gedaan hadden van op eene onrechtvaardige wyze afgezet te wezen, mitsgaders hun verzoek om gevolmachtigden te mogen hebben, die recht deden op hunne beroepen †; vervolgens verklarende, dat zy, begerende hen het recht te laten genieten, het welk ze voorhadt alle hare onderdanen te doen, den laſt aan zekere rechtsgeleerden, die ze benoemde, en die ze volmacht verleende de uitſpraken te vernietigen, indien zy de zelve bevonden tegen de wetten ſtrydig te wezen, overgaf. Naardien deze de koninginne en den prelaten toegedaan waren, lieten zy niet na te zeggen, dat de beroepen goed, en de uitſpraken van gener waarde waren. Daar wierdt niet meer vereiſcht om de biſſchoppen te herſtellen. Afzetting der Proteſtantſche kerkheeren, en herſtelling der Roomſchgezinde. *Acta Publ. Tom. XV, fol.* 334 *&c.*

† *Appellen.*

Daar was wat meer te ſtellen ten opzichte van het bisdom van Durham. Het was op de aanhouding van den hertog van Northumberlandt, gelyk wy boven gezien hebben, door het laatſte, onder *Eduard* gehouden, Parlement vernietigt geworden. Hy hadt zich de daar van tot een Palatynſchap opgerechte lenen doen geven, en in bezittinge genomen: doch dit genot duurde niet lang. Het tegen hem geſlagen vonnis ſtelde alle zyne goederen, waar van dit Palatynſchap een gedeelte uitmaakte, verbeurd; en de koningin gaf den biſſchop, na het bisdom op nieuw te hebben opgerecht, de landgoederen van het biſſchoppelyke eigendom wederom. Zy begeerde zelfs, dat men in hare opene brieven zou laten invloeien, dat dit eene wedergeving was van den aan de kerk gedanen dieffſtal, en geen mildadige gift van zyn goedt, zich liever willende beroven van de erkenteniſſe haarer weldaadt, dan eene gelegenheit verliezen om het gedrag van de voorgaande regeringe te brandmerken. De prelaten waren het niet alleen, die deel hadden aan de gunſt der koninginne, zy breidde de zelve ook uit over de leken, de welke voor haar in den tydt, dat de kroon haar betwiſt wierdt, genegenheit hadden laten blyken. Mylord *Arundel* hadt zich een van de eerſten en yverigſten betoont om haar recht te erkennen: hy was ook een van de eerſten, aan welke zy hare erkentenis betuigde, en dien het naaſte aan haar perſoon vorderde, met hem grootmeeſter van haar huis te maken. De ridder *Eduard Haſtings*, broeder des graven van Huntington, hadt, wanneer hy haar vier duizend man, ſchoon onder de vaandels van den hertog van Northumberlandt aangenomen, aanbragt, de anderen den

Nieuwe oprechting van het bisdom van Durham door de koninginne.

Zy maakt den grave van Arundel grootmeeſter van haar huis.

De ridder *Eduard Haſtings* grootſchildknaap.

1553. weg gebaant. Om een zo gewigtigen dienst te erkennen maakte zy hem, onder den tytel van Mylord *Haſtings*, grootſchildknaap en Pair des koninkryks. Zy betoonde geen minder erkentenis voor den ridder *Jerningham*, de welke tot haar was gekomen met de troepen van de provincie van Nortfolk, en de matrozen van het ſmaldeel, dat de Raadt van *Johanna Gray* op de kuſten hadt gezonden, met oogmerk om *Maria* den doortocht te beletten. Het onweêr deedt de ſchepen te Jarmouth binnen lopen, en *Jerningham* lokte de ſoldaten, nevens het bootsvolk, en een gedeelte van de officiers, tot zich; ſtak hen onder zyne troepen, en geleidde hen te zamen naar het kaſteel van Framlingham. *Maria* vergat geenzins eene zo aanmerkelyke daadt, en om blyk te geven van haar vertrouwen, dat ze in dezen ridder ſtelde, maakte ze hem hooſdman van hare lyfwacht. Zy gaf het ampt van kamerling aan den ridder *Jan Gage*, eenen der yverigſte aanhangers van de oude lere, en vereerde den ridder *Jan Williams* met den tytel van Lord, ter vergeldinge van den yver, dien hy in de provinciën van Oxford en Bukkingham hadt laten blyken, alwaar hy haar voor koningin hadt uitgeroepen, zelfs eer zulks te Londen was geſchied.

De ridder *Jerningham*, kapitein van hare lyfwacht.

De ridder *Gage* kamerling.

Maar de eer, die ze Mylord *Ratkliff*, grave van Suſſex, bewees, is zeer byzonder. Deze heer hadt het veldheerſchap op zich genomen in een tydt, dat de aanhang van *Johanna Gray* veel machtiger ſcheen dan de hare. De ſtadt Londen hadt zich tegen *Maria* verklaart; de hertog van Northumberlandt deedt troepen op de been brengen, aan het hooſdt van de welke hy te velde ſtondt te trekken, en *Maria* hadt toenmaals ſlechts een hand vol volks, waar over de graaf van Suſſex het gebiedt voerde. Hy verbaaſde zich ondertuſſchen niet over het getal der vyanden; en het goed beleidt, dat hy gebruikte, bragt niet weinig toe om de inwoonders van Nortfolk en Suffolk tot zich te trekken, als mede de uitgezondene benden, die den hertog van Northumberlandt verlieten, om zich onder de ſtandaarden van dezen grave te begeven. De koningin ſchikte hare erkentenis naar het gewigt der dienſten, vereerende hem niet alleen met de orde van de kouſſebandt, maar daarenboven deedt ze hem eene eer aan, die nooit iemandt voor of na hem in Engelandt genoten heeft, namentlyk, zich in hare tegenwoordigheit gedekt te mogen houden. Het is bekend, dat de groten † van Spanje dit recht bezitten: doch niets diergelyks is in de andere koninkryken gebruikelyk. Men merkt evenwel aan, dat die van het huis van *Courcy*, in Ierlandt, wanneer zy zich in dit koninkryk bevinden, het zelve recht genieten, in tegenwoordigheit van de koningen van Engelandt, en dat die eer aan den baron van Kinſale, eenen van hunne voorzaten, vergunt was, zonder te weten in wat tydt, of onder wat koning hy zulks verkregen hadt. De brieven, die de koningin daar van aan den grave van Suſſex verleende †, behelzen, dat hy zal genieten het voorrecht, van zich gedekt te houden in hare tegenwoordigheit, en voor wat perſoon het ook zou mogen zyn. Deze eer was hem alleen voor zyn leven, zonder dat de zelve tot zynen nazaat overging, toegeſtaan.

Byzonder voorrecht aan Mylord *Ratkliff* gegeven.

† *Granden.*

Voorrecht van die van het huis van *Courcy*.

† Zie de *Verzamelingen* van *Burnet*.

De uitdeeling van deze eergenietinge en waardigheden wierdt van niemandt gewraakt; de erkentenis der koninginne was te billyk om kwalyk genomen te worden; en naardien de beloningen, die zy deedt, niet tot des volks laſt ſtrekten, wierden de zelve zonder benyding of gemor aangezien. Ten anderen vondt zich de adel, door deze blyken van gunſtbewys, aangeſpoort, om het voorbeeldt der genen, wier getrouwheit zo wel vergolden was, na te volgen, ten einde zy ook deel mogten krygen aan de zelve weldadigheit. De zachtmoedigheit, waar mede de koningin hare gunſtbewyzen verſelde, maakte de zelve nog veel aangenamer. Zy hadt den hertog van Suffolk in vryheit geſtelt; en ſchoon ze *Johanna Gray*, nevens Mylord *Guilford*, haren man, in den Tour gevangen hieldt, hoopte men echter, dat ze de zelve genade aan de dochter zou bewyzen, als ze aan den vader hadt gedaan. Men prees ook de gematigdheit, welke ze hadt laten blyken, van zich met het ſtraffen van drie misdadigers van de zeven, die veroordeelt waren, voldaan te houden, en de andere vier lyfsgenade vergunt te hebben. Doch deze zachtheit duurde niet lang. Men zag deze vorſtin wel haaſt alle hare ſtraf heit ontvouwen, zelfs over de genen, aan welke ze byzondere verplichting hadt, vervoert zynde door den haat tegen de hervorminge, waar van zy de voornaamſte hoofden, of werktuigen, geweeſt waren. De yver voor de oude lere deedt zo afgryſſelyke bewegingen in het herte van *Maria* opkomen, welke de koningin hare moeder een onverwinnelyken afkeer van een Godsdienſt, waar op ze al de ſchuldt van hare rampen leide, hadt ingeboezemt.

Ontveinzing van de koninginne.

Zy ontveinſde, by hare komſte tot de krone, echter deze gevoelens: zy hadt de zelve ook bedekt gehouden onder de regeringe van *Eduard*; toen ter tydt, zeide zy, te vrede zynde met in de vryheit van haar gewiſſe en Godsdienſt te mogen leven. Zy voerde omtrent tegen die van de provincie van Suffolk, wanneer zy haar van hunne onderwerpinge kwamen verzekeren, dezelve taal, en beloofde hen niets in de kerkelyke zaken te zullen veranderen. Deze verklaring deedt de inwoonders van de provincie, alle den Proteſtantſchen Godsdienſt aanklevende, in haar party treden. Zy behieldt nog deze gematigtheit in de vergaderíng, die des aangaande op den 12 Auguſty in hare tegenwoordigheit gehouden wierdt, zeggende, *Dat, hoewel ze van de waarheden van het Roomſch-Katholyke gelove overtuigt was, en dat ze in de gemeenſchap der Roomſche kerke begeerde te leven en te ſterven, zy echter niemandt zou dwingen; dat ze Gode de verlichting der genen, die nog in de dwaling waren, en het werk hunner bekeeringe, liet aanbevolen; dat, al wat ze daar toe wilde medehelpen, was, van het Euangelie zuiver, en door Godvruchtige en bekwame leeraars te laten predíken; niet twyffelende, of hunne onderwyzingen, gevoegt by hun vroom gedrag, zouden wederom tot den ſchoot der kerke brengen de genen, die daar van door onkunde, of dwalinge, waren afgeweken.*

Belofte, die ze den Proteſtanten deedt.

Zes dagen daar na * begon ze andere gangen te gaan. Eene beweging, die in de hoofdkerk van Londen † ontſtaan was, verſchafte haar daar toe gelegenheit, of het voorwendſel. Zy hadt *Bonner* in het bisdom herſtelt, en die prelaat was voor de eerſte maal, na zyne herſtelling, in het gehoor van *Bourn*, zyn kapellaan, die toen het woordt deedt. De ganſche predikatie was alleen over twee zaken, die het gemor der toehoorders verwekten, namentlyk, een al te ver uitgemeten lof, dien de kapellaan zynen biſſchop gaf, en de berifping van de onder de voorgaande regering ingevoerde hervorming. Het volk, by het welke die kerkvoogdt gehaat was, om dat hy de Hervormden haatte, hoorde met ongeduldt des zelfs lof: doch het wierdt nog meer getergt, wanneer het de gedachtenis van een vorſt, die by het zelve in een dierbaar geheugen ſtondt, en wiens doodt het nog be-

* den 18 Auguſty.

† St. Paulus kerk.

Leerreden van den kapellaan van *Bonner*.

1553. beweende, hoorde brandmerken. In den beginne vernam men een verward gedruis, en zommigen gezegt hebbende, dat men den predikant moeit van den ſtoel rukken, begon men te roepen: *Kom voort af.* Deze ſtem klonk wel haaſt door de ganſche kerke met een verdubbeld geſchreeuw. De zaak liep nog verder. Iemandt, wiens naam men nooit heeft geweten, wierp den kapellaan met een ponjaardt naar het hoofdt, dien hy echter ontweek, en het ſtaal bleef in het hout van den preêkſtoel ſteken. De oproer wierdt door de zorgen van twee hervormde leeraars, *Rogers* en *Bradford*, voor welke het volk veel achting hadt, geſtilt. Deze ſtelden zich ter beſchuttinge van *Bourn*, om te verhinderen, dat hy mishandelt wierdt, geleidden hem buiten de kerk, en bragten hem in een naburig huis in veiligheit. Deze oproer kan niet geprezen worden: doch de yver des kapellaans was ook te onbeſcheiden. Het was beter geweeſt, dat hy de gemoederen der toehoorders hadt zoeken in te nemen, en met meerder eerbiedt hadt geſproken van een vorſt, voor welken het volk zulk eene tedere achting hadt, en dien hy zelf verplicht was te eerbieden.

Beweging van het volk.

Het hof was niet bedroeft, dat de Hervormden door deze wanorder het zelve gelegenheit verſchaften om aan hunnen ondergang te arbeiden. De Lord Major van Londen voerde den laſt, die hem toegezonden was, om de burgers onder gehoorzaamheit te houden, uit. Hy beval hen uit name van de koninginne, hunne familiën en hunne huisbedienden gade te ſlaan; de gemene ruſt niet te ſtoren, en elk zich binnen zyne parochie te houden. Het hof deedt nog meer: het zondt de voornaamſte heeren van den Raadt, als den grootſchatmeeſter, den geheim-zegelbewaarder, den graaf van Bedford, den graaf van Pembroke, Mylord *Wentworth* en Mylord *Riche*, om de predikatien der zendelingen by te wonen. *Jerningham*, onlangs bekleed zynde met het ampt van hoofdman van de lyfwacht, kreeg mede order om zich met twee honderd hellebardiers omtrent de kerken te laten vinden. En om dat het volk, bang voor dien krygshoop, en vernedert door de tegenwoordigheit der groten, de welke het voor gezondene gevolmachtigden, om hun rechtsgeding op te maken, aanzag, zich niet in de kerk dorſt begeven, deedt de opperrechter de oude burgers van ieder vaandel daar in gaan, om de gehoorplaats aante vullen.

Godwin. Heylin. Burnet.

Leerredenen der zendelingen.

Men kondigde vervolgens de verklaring, die de koningin in haren Raadt hadt doen geven, af. Deze behelſde, „ Dat de koningin met droefheit gedacht aan de rampen, die de verſchillen over den Godsdienſt gedurende de twee laatſte regeringen veroorzaakt hadden. Dat zy ſedert hare aankomſt tot de krone vernomen hadt, dat kwalykmenende perſonen laſteringen uitſtrooiden, de welke bekwaam waren om zulke heilloze verdeeldheden wederom te doen herleven; dat zy voorgenomen hadt hare gevoelens te uiten, op dat hare waarde onderdanen zich niet door valſche aanbrengingen lieten voorkomen; en zy, van haren wille onderrecht zynde, hunne gehoorzaamheit daar naar mogten ſchikken. Zy verklaarde dan eerſtelyk, dat het by iedereen bekend ſtondt, dat zy belydenis deedt van den Roomſchen Godsdienſt, in welken zy geboren en zo wel onderwezen was, dat geen ding ter wereldt haar van den zelven kon aftrekken; dat zy dit gewyde pandt van waarheit met al haar vermogen, gedurende den ganſchen loop hares levens, zou bewaren, en dat zy van herte wenſchte, dat haar volk de zelve geloofsleer met een geeſt van zachtmoedigheit en lief-

Verklaring der koninginne, ſtrekkende tot vernietiging van den hervormden Godsdienſt.

1553. „ de wilde omhelzen. Dat hare Majeſteit onder- „ tuſſchen niemandt wilde dringen, en in den „ Godsdienſt niets zou veranderen, voor dat hare onderdanen zelf zulks kwamen verzoeken, „ of na dat de zaken in de beroeping der algemene „ Staten met gelyke toeſtemminge waren gereegelt geworden. Dat zy onderwylen iedereen „ verboodt oproer onder het volk te verwekken, „ met aan de wetten verklaringen te geven naar „ hun goeddunken, in plaats van zich aan het „ ryksbeſtier te onderwerpen. Dat zy hen beval „ in eene volkome eenigheit, als ware Chriſtenen en landgenoten, te leven; de ſmadelyke „ benamingen van papiſten en ketters te verbannen, met vlyt te arbeiden ter bevorderinge van „ de vreze Gods, en door hun gedrag te betuigen, dat zy niets anders zochten dan de verheerlyking van zynen naam, en geenzins de „ voldoening van hunne hertstochten". De koningin voegde hier by, „ Dat zy, indien 'er, niettegenſtaande hare bevelen en vermaningen, gevonden wierden ontruſtende woelgeeſten, die „ ongeoorloofde vergaderingen aanrechtten, om „ de ruſt van den Staat te ſtoren, niet zou nalaten hen daar over volgens de geſtrengheit der „ wetten te ſtraffen. Dat niets meer toebragt „ om den geeſt te verleiden, en het hert te bederven, dan het horen van leeraars, die, onder „ ſchyn van het woordt Gods te verklaren, hunne byzondere gevoelens op den predikſtoel „ brengen, of het lezen van zekere dichtſtukken, de welke, het zy by wyze van een komedie, of verhaal, of geeſtelyke liederen, de verborgendheden van den Godsdienſt, onwaardiglyk vervalſcht zynde, voorſtellen. Dat de kennis, die ze van deze misbruiken hadt, haar „ verplichtte te verbieden het verklaren van de H. „ Schriftuur, en het redentwiſten over de leerſtukken des geloofs, zonder hare toelatinge, het „ zy in de kerk, onder voorwendſel van het Euangelie te prediken, het zy in eenige openbare „ of byzondere plaats, onder den dekmantel van „ Gods woordt te lezen, uitgenomen in de hoge ſcholen". Zy verboodt insgelyks het drukken en verkopen van die Engelſche boeken in vaarzen, waar in men ſprak van den Godsdienſt en van de leerſtukken des geloofs, ten zy ze daar voorrecht toe verleende. Zy uitte hare meninge ten opzichte van de genen, die deel gehad hadden aan de laatſte beroerten; belette niet, dat men het rechtsgeding der ſchuldigen opmaakte: doch verboodt de vonniſſen zonder hare order ter uitvoeringe te brengen. Zy eindigde met betuigingen, dat het haar zeer leed zou wezen tot het uiterſte te moeten komen tegen de genen, die haar niet wilden gehoorzamen: doch dat ze een vaſt beſluit hadt genomen, al hare gramſchap op de wederſpannigen te doen nederſtorten.

De Proteſtanten zyn daar over in ongeruſtheit.

Men kon ligt bevroeden, wat de koningin voorhadt. Alle de hoofdpunten van hare verklaringe ſtrekten om den Hervormden Godsdienſt uit te roeien, en den Roomſchen weder in te voeren. De Proteſtanten leiden de zelve ook aldus uit, en waren daar ongeruſt over. Wy zullen wel haaſt zien, dat het niet zonder reden was. Zy behoefden niet te twyffelen, of het verboodt tegen de in vaarzen geſteld zynde Engelſche boeken, waar in de verborgendheden van den Godsdienſt in dichtmaat en op zangnoten waren gebragt, zag op hunne Pſalmen, die men gewoon was in hunne openbare en byzondere byeenkomſten te zingen. Doch het is te geloven, dat 'er andere lieden waren, die de H. Schrift en de verborgendheden der zaligheit misbruikten, met de zelve onwaardiglyk in

1553. hunne bly-en tuſſchenſpelen ten toneele te voeren. Dit hebben wy gezien onder de regeringe van *Henrik* den VIII, het welk ook gelegenheit gaf tot een verbodt van dezen vorſt, begrepen zynde byna in de zelve woorden als dat van *Maria*. Dit was ook het artykel niet, daar de bedenkingen of klagten der Gereformeerden het meeſt op zagen. Zy merkten voornamentlyk aan, dat men, onder ſchyn van de verkeerde en gevaarlyke uitleggingen te verhinderen, alle hunne leeraars, met dit voorbeding, dat niemandt de hoofdſtukken des geloofs, zonder toelatinge der koninginne, zou mogen uitleggen, den mondt ſloot. Men wiſt wel, dat ze het den Proteſtantſchen leeraren niet zou toeſtaan. Dus was dit zo veel als hen een ſtilzwygen opleggen, en de hervorming eensklaps uitroeien; het volk de oogen uitſteken, met het zelve van het onderwys hunner leeraren te beroven; het van de onkunde tot de onverſchilligheit van Godsdienſt te brengen, en van de onverſchilligheit tot zulk eene lere, als men in het vervolg het zelve zou willen doen oeffenen. Het is waar, dat de Roomſchgezinden hier op antwoordden, dat de koningin in dit alles niet voor haren Godsdienſt deedt, het geen *Eduard* te voren voor den zynen hadt gedaan, toen hy de predikers van de oude lere den predikſtoel verboodt. Doch men zeide daar weder op, „ Dat het onderſcheidt te voelen „ en te taſten was; dat het verbodt van *Eduard* „ niet algemeen was geweeſt, en alleen hadt ge„ zien op die lopers, de welke van parochie tot „ parochie en van ſtadt tot ſtadt gingen, eer om „ het volk tot oproer te verwekken, dan om het „ zelve in de de hoofdſtukken des geloofs te on„ derwyzen; dat ieder prieſter zyn recht hadt „ behouden om zyne parochianen te onderwyzen, „ en dat de veranderingen in den dienſt, met ken„ niſſe van het Parlement, en goedkeuringe van „ de geeſtelykheit, ſlechts trapswyze waren in„ gevoert; in plaats dat de koningin, zich al het „ recht der Parlementen en der biſſchoppen aan„ matigende, met een enkelde penneſtreek alle „ de wetten, die deze twee grote vergaderingen „ gemaakt hadden, en door wylen den koning „ bekrachtigt waren, doorſchrabde; dat ze den „ toegang der predikſtoelen ſloot voor alle Pro„ teſtantſche leeraren, en dat niemandt reden hadt „ te denken, ooit onder hare regeringe aangeſtelt „ te zullen worden ter waarneminge van den pre„ dikdienſt". Men voegde daar by, „ Dat de„ ze heilloze opſchorting niet anders was dan eene „ aanleiding tot den ganſchen ondergang van den „ Godsdienſt; dat de voornaamſte oeffeninge, „ welke beſtondt in de verkondiging van het „ woordt Gods, daar van verboden bleef, tot dat „ de koningin alles beſtoken hadt, om een Par„ lement te hebben, dat haar toegedaan was; dat „ men dan met meerder trotſchheit zou ſpre„ ken, en dat men, de koninklyke macht door „ die van de algemene Staten onderſteunt ziende, „ de wetten van *Eduard* verbreken, de hervor„ ming uitroeien, en den Roomſchen Godsdienſt „ in het ganſche koninkryk herſtellen zou". Kortom, men hieldt zich aan de geſtrenge woorden, waar van de koningin zich bedient hadt om het volk ſchrik aan te jagen, dreigende met hare gramſchap de genen, die hare bevelen zouden overtreden, en men vroeg, wat 'er in het vervolg van eene zo dreigende verklaringe te wachten was. Boven al ſidderden de genen, die de party van *Johanna Gray* te zeer hadden aangekleeft; niet twyffelende, of men zou de misdryven van Staat en die van Godsdienſt byeen voegen, om hunnen ondergang te bewerken, of zich van het voorwendſel van oproerigheit bedienen, om hen te dwingen de hervorming te verlaten. Dit meenden zy te vlocien uit het artykel, by het welke de koningin toeliet de genen te vervolgen, die aan de laatſte beroerten ſchuldig waren geweeſt, mits behoudende de macht om aangaande het ſtraffen bevel te geven. 1553.

Vergelyking van de verklaring van *Maria* met die van *Eduard*.

Terwyl deze zaken voor des volks oogen geſchiedden, wierdt 'er een veel fyner toeleg geſmeed, dien men voor het zelve verborgen hieldt. *Dandino*, pauſſelyke gezant * by den keizer, hadt *Commendon*, een der kamerbewaarders van den paus, naar Engelandt gezonden, om met de koninginne in onderhandeling te treden aangaande de heritellinge van den Roomſchen Godsdienſt, en de vereeniging tuſſchen dit koninkryk en den pauſſelyken ſtoel. De keizer, die door brieven van *Maria* van hare aankomſte tot de krone berecht hadt gekregen, ſchreef haar ook zyne gevoelens over een zo gevaarlyk artykel. Hy hadt zich daar in gedragen naar het oordeel van *Gardiner*, en die prelaat was by deze gelegenheit aangedreven geworden door redenen van belang, zo wel als door aanmerkingen van Staat. Hy vreeſde, dat de koningin zich mogt verhaaſten *Polus* weder aan het hof te roepen, voor welken hy wiſt dat ze eene grote genegenheit hadt; het zy hy beducht was, dat ze met hem mogt trouwen, gelyk zommigen voorgaven, of dat hy alleenlyk vreeſde, dat die kardinaal een vermogen op het gemoedt der koninginne mogt krygen, dat hem van den dienſt deedt afraken, het geen veel waarſchynlyker is. Men voegt daar by, dat hy gedachten maakte op het aartsbisdom van Kantelberg, en dat hy wel gewenſcht hadt voor de aankomſte van *Polus* daar in beveſtigt te wezen, uit vreze, dat de koningin tot zyn nadeel hem daar mede mogt begunſtigen. *Heylin. Burnet. Thuanus. Sanderus.* * *Legaat.*

Waarom *Gardiner* zich aankant tegen de wederroeping van *Polus*.

Het zy zo het wil: hy hadt aan den keizer geſchreven, om hem te vertonen het gevaar, dat 'er lag, in het al te ſchielyk te rug roepen van *Polus*, hem berichtende, dat het ganſche koninkryk genegen was, weder tot den Roomſchen Godsdienſt over te komen, doch geenzins onder des pauzen gezag; dat het volk en de geeſtelykheit zich onder *Henrik* den VIII zo wel, als onder *Eduard*, aan de kerkelyke opperhoofdigheit van den koning gewend hadden, en dat zy zich ten anderen belangs halven verplicht vonden deze party te verdedigen, ter oorzake van de kerkelyke goederen, die de meeſten onder hen als milde giften van wylen de koningen bezaten: giften, die de paus zekerlyk zou wraken, en waar van zy dan zouden moeten afſtaan. Dus was hy van gedachten, dat men met de herſtelling van den Godsdienſt moeſt beginnen, om vervolgens te komen tot de wedervereeniging van het koninkryk met den heiligen ſtoel. Doch hy zeide, dat de aankomſt van *Polus* alle hare maatregels zou verydelen; dat ze de Proteſtanten, die meer in getale waren, tot oproer, de Roomſchgezinden, die de kerkelyke opperhoofdigheit van den vorſt geſmaakt hadden, in verlegenheit zou brengen, en kortom, dat dit alles van eene kwade uitwerking zou wezen. Hy voegde daar nog by, dat de yver van den kardinaal *Polus* voor den Roomſchen ſtoel haar te ſchielyk zou doen te werk gaan, en alles verbrodden; behalven dat hy, verbannen zynde, zonder door een arreſt van het Parlement herſtelt te wezen, niet binnen het koninkryk kon komen. En tegen de wederinvoering van des pauzen gezag.

De koningin oordeelde *Gardiner* te dralende en te fyn nadenkende te wezen; zy wenſchte zo terſtondt zich met de Roomſche kerke te vereenigen, en haar koninkryk met den paus te verzoenen, De koningin wraakt het gevoelen van *Gardiner*,

1553. nen, menende den zelven de eer van hare geboorte, en bygevolg hare kroon, schuldig te zyn. En inderdaadt, indien de paus, die ten tyde dat *Henrik* de VIII zyne echtscheiding begeerde, den heiligen stel bekleedde, de party van *Catharina* niet ondersteunt hadde, zou haar huwelyk voor onwettig, en *Maria* voor baستaardt verklaart geworden zyn. Hare erkentenis drong haar dan den heiligen Vader de kinderlyke gehoorzaamheit te bewyzen, die alle Roomschgezinde koningen hen toebrengen, en de welke *Henrik* de VIII zich niet onttrokken heeft, dan om dat de paus zyne echtscheiding niet hadt willen toestaan. *Gardiner*, hoe Roomsch hy ook was, die zyne redenen hadt, hoedanige gemeld zyn, om de koningin te beletten daar van af te beginnen, sloeg de handen in een met de andere staatkundigen, de welke de vryheit namen aan deze vorstinne de zelve vertogen te doen. Hy liet het daar niet by, maar vrezende, dat zy eer hare neiging dan hare redenen mogt volgen, schreef hy daar over aan den keizer. Hy eindigde zynen brief met verzekeringen aan zyn keizerlyke Majesteit, van alle dingen tot genoegen der koninginne, ten voordeele van den Roomschen Godsdienst, en tot eere van den heiligen stoel, te doen slagen, mits dat men hem alleenlyk eenige maanden tydt gaf om de zaken te schikken. Hy meende ook, dat men hem, om alles gemakkelyker te boven te komen, moest bekleden met het ampt van kancelier, dat hem tot nog toe niet was opgedragen, verzoekende daar in des keizers voorspraak by de koninginne, en betuigende daar over eene eeuwige erkentenis te zullen laten blyken.

Hy schryft daar over aan den keizer.

Zyn brief hadt op het gemoedt des keizers al de uitwerking, de welke deze kerkvoogdt daar van kon verwachten. Hy wierdt weinig dagen daar na † tot kancelier aangestelt, en hy twyffelde niet, of hy was deze waardigheit zo wel verschuldigt aan de voorschryvinge van den keizer, als aan de genegenheit der koninginne. Hy bemerkte ook aan het gedrag dezer vorstinne, dat zy zich door des keizers brief hadt laten overtuigen, of dat ze ten minste hare zinnelykheit hadt doen wyken voor de achting, die ze een zo machtigen vorst, haren nabestaande, en die altoos hare belangen ter herte hadt genomen, toedroeg. Het was echter het persoonlyk belang van *Karel* den V, dat hem verplichtte aan de koninginne te schryven, gelyk hy deedt, om haar te vermanen de wederroeping van *Polus* op te schorten, als mede de herstelling van des pauzen gezag in Engelandt. Hy dacht met ernst dit koninkryk door het huwelyk van *Philips*, zynen eenigen zone, met *Maria*, aan zyne keizerlyke kroon te hechten. Die van heerschzucht onverzadelyke vorst, niet te vrede zynde met zo vele kronen, die hy in Europa bezat, moest nog deze van een eilandt, dat de zee van zyne staten afscheidt, daar by voegen. Het dacht hem, dewyl hy daar aan hadt vast gemaakt de koninkryken van de nieuwe wereldt, onaangezien de uitgestrekte zeën, die 'er tusschen beide leggen, dat hy wel daar by zou kunnen voegen een ryk, dat slechts door de zee, eenige mylen ver, van zyne Nederlandsche erflanden afgescheiden wierdt. Dit overleg gemaakt hebbende, bragt hy *Gardiner* als van zelf zyne hulp toe ter bereikinge van de oogmerken van dien prelaat, en vreesde, dat een al te voorbarige yver *Maria* andermaal de kroon mogt doen verliezen, die ze reets op het hoofdt van eene andere hadt zien overdragen; die zy door een soort van wonderwerk weder hadt bekomen, en door hare onvoorzichtigheit aan eene nieuwe zamenzwering niet moest bloot stellen. Hy schreef haar dan, dat ze met de staatkunde moest raadplegen, zo wel als met den yver voor haren Godsdienst, en den laatsten regelen naar den richtsnoer van de andere; vertonende haar, dat ze, om zich een zekeren weg te banen tot het herstellen van het geen ze voorsloeg, met langzame schreden moest voortgaan, meer acht slaan op de geneigtheit van haren landaardt, dan op de raadgevingen van het hof van Rome, en wachten, tot dat de tydt het hatelyke denkbeeldt in de gemoederen der Engelschen, dat zy zich van der pauzen bestier gemaakt hadden, hadt uitgewischt. De koningin van Hungarie, landvoogdesse van de Nederlanden, schreef haar daar over op de zelve wyze; en men vindt der zelver brieven nog in de boekeryen van Engelandt.

Uitwerking van zynen brief.

† op den 13 Augusty.

Karel de V denkt op een huwelyk tusschen *Philips* en *Maria*.

1553. Zy gaan aan de koninginne.

De zaak was inderdaadt zo schromelyk, dat *Commendon* zich al den tydt van zyn verblyf te Londen, dat maar van eenige weken was, onbekend * ophieldt. Hy kwam daar zelfs niet op den weg dan met de uiterste omzichtigheit, en hy wist in den beginne niet, hoe hy toegang aan het hof zou krygen. Mistrouwde *Gardiner* den kardinaal *Polus*; deze laatste stelde van zyn kant geen vertrouwen in een man, wiens heerschzucht hy kende, en wiens staatkunde hem verdacht was. Hy hadt *Dandino* daar van onderrecht, en de gezant hadt zynen zaakbezorger * aanbevolen niet minder mistrouwende te wezen omtrent den bischop van Winchester, dan omtrent de Protestanten zelf: zo dat *Commendon* niet wist, aan wien zich te vervoegen, of hoe hy zich bekend zou maken, om by de koninginne ingeleid te worden. Het geval bewrocht het zelve op eene wyze, hoedanig zyne doortraptheit het misschien niet zou verzonnen hebben. Hy was te Nieuwpoort scheep gegaan, alwaar hy zeide een neef van een koopman van die stadt te wezen; en twee knechts met zich genomen hebbende, hadt hy zich naar Londen begeven. Hy ontmoette aldaar by geluk een officier van de koninginne, *Lée* genaamt, dien hy gedurende de regering van *Eduard* gekent hadt, en ontdekte aan hem de oorzaak van zyne reize. Door des zelfs bemiddeling was het, dat hy by de koningin kwam, en dat hy, in eene byzondere gehoorgevinge, die hem verleent wierdt, haar vermaande haar koninkryk weder onder de gehoorzaamheit van den heiligen stoel te brengen.

Reize van des pauzen zaakbezorger naar Engelandt.

* *Incognito.* *Sanderus.* *Burnet.*

* *Agent.*

Wat omzichtigheit hy gebruikt.

Zyn gesprek met de koninginne.

Zy hadt des keizers brieven reets ontfangen, en de achting, die ze meende schuldig te wezen aan al het gene, dat van eene zo waarde en weinig verdachte handt kwam, hadt haar doen besluiten het zekerste te kiezen. Dies gaf ze *Commendon* ten antwoordt, dat ze van herten wenschte hare onderdanen met den heiligen stoel verzoent te zien, en het koninkryk te brengen op den voet, als het voor de scheuringe van *Henrik* den VIII geweest was: doch dat ze zich verplicht vondt eenigen tydt de geveinsde te spelen, om gene nieuwe beroerten te verwekken, die bekwaam waren haar oogmerk te verydelen, of het zelve tegen te houden, in plaats van het te bevorderen. Voorts gaf ze hem te kennen de redenen van zodanig eene staatkunde, volgens het geen de keizer en *Gardiner* haar daar omtrent vertoont hadden, en zondt *Commendon* weder henen, hem mede gevende twee brieven, den eenen voor den paus †, dien zy van hare kinderlyke gehoorzaamheit verzekerde, en den anderen voor den kardinaal *Polus*, den welken zy verzocht wederom herwaarts te komen. Men wil, dat de koningin in een van deze gesprekhou-

† *Julius* den III.

1553. dingen *Commendon* zou gevraagt hebben, of *Polus*, die maar diaken was, van den paus geen vryheit zou kunnen verkrygen om te mogen trouwen. Hier door liet ze hare genegenheit voor dien kardinaal genoegzaam blyken.

De Italiaanſche zaakbezorger vertrok niet voor dat hy den hertog van Northumberlandt hadt zien rechten †. Daar na nam hy afſcheidt van de koninginne, en maakte allen mogelyken ſpoedt om zo goede tydingen naar Rome over te brengen. Zyn yver wierdt wel haaſt door een kardinaalshoedt beloont. Wy zullen in het kort zien, wat de uitſlag was van de maatregels, die het hof van Rome nam met de koninginne. Zie daar, hoedanig de ſtaatkunde was van deze vorſtinne in de zaken van den Godsdienſt. Zy behieldt zelfs den tytel van Hoofdt der kerke, en zy ſtondt in het Parlement, het welk in den volgenden jare gehouden wierdt, eerſt daar van af: hoewel *Sanderus* voorgeeft, dat zy terſtondt na hare komſte tot de krone den zelven heeft afgelegt, en bevolen, dezen tytel, zonder het Parlement daar kennis van te geven, uit te ſchrabben. Hy taſt mis, dewyl het uit de acten van beroepinge van de twee eerſte Parlementen, die zy deedt vergaderen, blykt, dat ze 'er zich nog van bediende. Dit geſchiedde mogelyk niet zonder haren yver geweldt aan te doen; maar het geen ze haar herte aandeedt, ten opzichte van haar huwelyk, kwam haar duurder te ſtaan.

† den 22 Auguſty.

Maria behoudt den tytel van Hoofdt der kerke.

Heylin. Baker. Sanderus. Burnet. Thuanus.

Wy hebben reets gezegt, dat 'er drie partyen voorkwamen, en dat de genegenheit der koninginne zich verklaarde voor Mylord *Courtnay*, boven den kardinaal *Polus*, en zelfs boven *Philips*, prins van Spanje. Alle drie hadden zy hunne verdienſten. De kardinaal *Polus* was aanzien-waardig door den roemruchtigen naam, dien by verkregen hadt met de rechten van de Roomſche kerk te verdedigen tegen *Henrik* den VIII, wiens woede hy uitgetart, en wiens voordeelige aanbiedingen hy veracht hadt. Zyne geboorte was ten anderen doorluchtig; hy rekende de zelve van de koningen van de zydelinie van Jork †. Hy hadt eindelyk *Maria* ingewikkelt om achting voor hem te hebben; was ze maar niet verder gegaan. Voor het overige hadt hy, zynde alleen diaken, des pauzen toelating ligtelyk kunnen verkrygen, die hem in zodanig eene omſtandigheit met blydſchap wereldlyk zou verklaart hebben. Daar was ten opzichte van hem maar eene zaak in den weg, namentlyk, dat hy te oud was, en dat het te vrezen ſtondt, dat de koningin geen kinderen by hem zou krygen.

De koningin is in verwyffeling om van drie voorkomende partyen, als Mylord *Courtnay*, den kardinaal *Polus*, en *Philips* van Ooſtenryk eene volkome keuze te doen.

† van moeders zyde.

Hare redenen voor *Polus*.

Mylord *Courtnay*, jonger zynde, gaf haar meer genoegen, niet alleen uit aanmerkinge van zyne jaren en brave geſtalte, maar ook door zyne edeler, aangenamer en verplichtender manieren, dan die van *Polus*. Hy evenaarde hem ook in geboorte, zynde zyne overgrootmoeder van moeders zyde geweeſt eene dochter van *Eduard* den IV, en rekenende zynen oorſpronk van vaders kant uit den koninklyken bloede van Vrankryk. De koningin toonde hem in het eerſte Parlement, dat gehouden wierdt, blyken van hare genegenheit; en toen was het, dat ze hem met de waardigheit van graaf van Devon vereerde. Twee dingen kantten zich tegen de genegenheit, die ze voor hem gevoelde, aan, namentlyk, dat hy voor den Proteſtantſchen Godsdienſt te veel yver toonde, en de princes *Elizabeth*, waar op men hem vermoedde verlieft te zyn, te zeer aankleefde; een vermoeden, dat, wel of kwalyk gegrond zynde, hen beide in de gevangeniſſe deedt zetten; en het ſcheelde weinig of het koſtte hen het leven.

Hare genegenheit voor Mylord *Courtnay*.

Philips was, door den luiſter van een ſham, die zich boven alle oppermachtige huizen van de Chriſtenhet verheſte, en door het groot getal van kronen, welke deze prins te wachten hadt, en die hem niet konden miſſen, veel aanzienlyker dan de twee anderen. Hy was wel negen jaren jonger dan *Maria*: doch die ongelykheit van ouderdom hadt iets minder aanſtotelyks dan die van *Polus*, de welke rechtdraads daar van af week. Het meeſt ſtondt haar tegen, dat hy een vremdeling en naar de Spaanſche wyze opgebragt was: weshalven men reden hadt te vrezen, dat de Engelſchen daar uit achterdocht zouden opvatten, niet alleen ten opzichte van hunnen Godsdienſt, die voor het Spaanſche geloofsonderzoek ſiddderde, maar ook ten opzichte van hunne vryheit, waar van zy zouden duchten dat een zo machtig prins, opgevoed in tegenſtrydige grondregels, de voorrechten het onderſte boven zou keren. Deze ongevallen gebeurden ook inderdaadt, zo haaſt als de koningin hare gedachten, rakende dit huwelyk, verklaart hadt. Ondertuſſchen was het voordeel aan den kant van *Philips*. Hy overtrof beide zyne medevryers in geboorte en waardigheit; evenaarde den yver van *Polus* voor den Roomſchen Godsdienſt, en ſtreek daar in, zo wel als in de verhevenheit van rang, dien hy in de wereldt hieldt, en eerlang nog moeſt houden, Mylord *Courtnay* ver den loef af. Hier by komt nog in aanmerkinge de vermaagtſchapping, waar in hy met *Maria* ſtondt, en boven dit alles de byzondere achting, die deze princes, naar het voorbeeldt van hare moeder, altoos voor den keizer gehad hadde, welken zy als haren vader en beſchermer aanzag. Men verwondere zich dan niet, indien alle deze overwegingen de balans ten voordeele van den Spaanſchen prins deden overſlaan.

Deze wordt boven de twee anderen geſteld.

Eer dat men den voorſlag van dit huwelyk openbaar maakte, wierdt de koningin door den biſſchop van Wincheſter plegtig ingewyd. Zy vertrok uit den Tour den laatſten September, en begaf zich naar Weſtmunſter, alwaar zy des anderen daags gekroont zou worden. Zy trok met veel ſtatie door Londen: voor haar henen zag men een ommegang * van meer dan vyf honderd perſonen, verbeeldende de algemene Staten des koninkryks, in verſcheide hopen verdeelt zynde. Een ſtoet van edellieden ging vooraf. Daar op volgden de Doctoren, gerechtshoofden, biſſchoppen, Mylords, en de heeren van den Raadt. Daar na kwamen de ridders van het Badt, uitgedoſcht in hunne plegtige klederen. Zy wierden gevolgt door *Gardner*, biſſchop van Wincheſter, groot-ſchatbewaarder. Daar na verſcheen de hertog van Nortfolk, groot-oppertrechter *, en de graaf van Oxford, Mylord *Were*, volgde hem, dragende het koninklyke zwaardt. Achter hem vertoonde zich de Lord Major, omhangen met zyn karmozyn fulpen tabbaardt, en dragende den gouden ſcepter. Deze trein wierdt geſloten door twee heeren, verbeeldende de hertogen van Guienne en Normandië, die twee ſchone provinciën in Vrankryk, de welke zo langen tydt door de koningen van Engelandt in eigendom zyn bezeten, en waar op zy nog tegenwoordig grote eiſchen hebben. De koets, in welke de koningin zat, kwam hier op, gevolgt wordende van die, in welke de princes *Elizabeth*, hare zuſter, zich bevondt, nevens de princeſſe van Kleef, te weten de gene, die weduw van *Henrik* den VIII was geweeſt, zonder zyne vrouw geweeſt te hebben, en welke men verplicht hadt die hoedanigheit te laten varen, om die van zuſter aan te nemen. Achter de koetzen verſchenen de ſtaatjuffers, gezeten op zeer ſchone Engelſche paarden, welker rood fluwele ſchabrakken met goudt geborduurt waren.

Hare redenen van Staat voor *Philips*.

Inwyding van de koninginne.

* *Proceſſie.*

Stoet van groten.

* *Grand Seneſchal.*

Gevolg van ſtaatjuffers.

PHILIPPE II.
Adr.n vander Werff pinx.
P.r Gunst Sculpt.

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

1553. ren. Men hadt verſcheide praalbogen in de ſtraten, die de koningin moeſt doortrekken, opgerecht, onder welke voornamentlyk uitmuntten de gene, die de Genuëzen en Florentynen met prachtige opſchriften, tot roem van deze vorſtinne, die zy daar op als de herſtelſter van den Godsdienſt verbeeldden, hadden doen oprechten. Zy begaf zich des anderen daags naar de St. Pieters-kerk, om aldaar gekroont te worden, gaande van haar paleis af tot aan de kapel toe over tapyten van blaauw laken. Haar kleedt was van een als vuur gekoleurt fluweel, welkers sleep, verſcheide ellen lang zynde, door de hertoginne van Nortfolk wierdt opgehouden. In het gaan ſteunde ze met de regterhandt op den biſſchop van Durham, en met de linker op den hertog van Shrewsbury. Na haar kwamen de princeſſen *Elizabeth* en *Anna* van Kleef, gevolgt van een ſtoet van zeventig mevrouwen van aanzien, alle in ſulpe met hermelyn bont gevoerde tabbaarden, en verſiert met hare hoofdſieraden, elk naar haren rang. Toen verſchenen de groten, en gingen volgens de order van hunne Pairſchappen †.

Opſchriften der Genuëzen en Florentynen tot lof van *Maria.*

Hare kleding, en hoe ze ging.

† de hertogen, de marquizen, de graven, en de baronnen.

De koningin ging hare plaats op den troon nemen, dien men voor haar in het koor hadt opgerecht, toen geleid wordende door den biſchop van Wincheſter, die den myter op het hoofdt en den ſtaf in de handt hadt, verſelt zynde van tien andere prelaten.

Men begon de plegtigheit met deze princeſſe aan het volk te vertonen, haar ten dien einde brengende op alle vier hoeken van het toneel, op het welke de troon ſtondt. De zelve plegtigheden, die by de kroninge van *Edward*, gelyk wy boven gezegt hebben, geſchiedden, wierden hier ook waargenomen. De biſſchop van Wincheſter verzocht des volks goedkeuring, aan het zelve verklaring doende, dat *Maria*, volgens de wetten van Engelandt, de wettige erfgenaam van het koninkryk was, en het volk antwoordde met toejuichingen. Dit gedaan zynde kwam de koningin, en ging voor het altaar, daar zy den eedt, dien de koningen by hunne inwydinge doen, aflcide; en zich nedergezet hebbende in den ſtoel, die voor haar bereid was, hoorde ze de leerreden van den biſſchop van Chicheſter † aan. Hy predikte over de plegtigheit van den dag, en liet zich zeer breed uit over de gehoorzaamheit, de welke de onderdanen aan hunne vorſten verſchuldigt zyn. Vervolgens wierdt de koningin gezalft, en met drie kronen, de een na de andere op hebbende, gekroont, welker laatſte den ganſchen dag door op haar hoofdt bleef, waar op men den gewonen lofzang † zong. De plegtigheit eindigde met het afkondigen van eene algemene vergiffeniſſe, die de koningin den ſchuldigen, met eenige bepalinge, verleende.

† *Dey.*

Zy wordt met drie kronen gekroont.

† Het *Te Deum.*

Om deze vergiffenis aangenamer te maken was de zelve verſelt van mildadigheden, die *Maria* aan het volk bewees, het zelve kwydſcheldende de onderſtandgelden, de welke het aan de kronc ſchuldig was. De verklaring daar van hadt de biſſchop van Wincheſter in de natie zo ſtrelende, als de koninginne lof toebrengende, uitdrukkingen opgeſtelt. Na den yver van het Britſche volk, altoos gereed zynde hunne koningen en den Staat in den noodt by te ſpringen, geprezen te hebben, vertoonde de koningin, *Dat de geldmiddelen door de verkwiſtinge van de ſtaatsdienaars der voorgaande regeringe uitgeput waren, en dat de kroon zich met de ſchulden, door* Henrik *en* Eduard *gemaakt, belaſt vondt.* Boven al noemde ze van die ſtaatsdienaars den hertog van Northumberlandt, wiens gedachtenis zy wel wiſt dat den Engelſchen hatelyk was. Zy voegde daar by, *Dat haar eer en gewiſſe haar verplichtten de ſchulden van beide die vorſten, waar van ze erfgenaam was, te vereffenen, en dat ze zulks ook beloofde te doen in tydt en plaatſe; dat ondertuſſchen de genegenheit, die ze hare waarde onderdanen toedroeg, zodanig was, dat ze, onaangezien den noodt, waar in ze zich bevondt, hen blyken van hare koninklyke mildadigheit wilde geven, in plaats van hunnen onderſtandt te verzoeken, om de ſchulden des koninkryks te voldoen; dat zy daar toe door hare ſpaarzaamheit middelen aan de handt koopte te krygen, en niet begeerde uit te ſtellen, hen hare goedgunſtigheit te doen beproeven; dat ze hen dan kwyd ſcholdt de onderſtandgelden, de welke het laatſte Parlement wylen den koning, haren broeder, hadt toegeſtaan.* Zy nam daar uit gelegenheit hen tot erkenteniſſe te vermanen, en om door hunne onderwerpinge de goedheit, die ze voor hen hadt, te beantwoorden *om dat, dewyl haar niets meer ter herte ging dan hun voorſpoedt, dien zy voor haren koſtelykſten ſchat hieldt, de onderdanen van hunnen kant ook al hunnen roem in den haren moeſten ſtellen, en haar door hunne gehoorzaamheit betoonen, dat zy hare vriendſchap waardig waren.* Die beginſelen waren loffelyk: doch men hadt de zelve niet door wreedheden moeten bezoetelen. Na dat de biſſchop van Wincheſter, als kancelier, de algemene vergiffenis en de mildadigheden van *Maria* hadt afgekondigt, kwam men tot de plegtigheit van die vorſtinne hulde te doen, het geen hy, na zich by de koninginne vervoegt te hebben, die hem kuſte, het eerſt verrechtte. De hertog van Nortfolk, de marquis van Wincheſter en de graaf van Arundel deden zulks ook, zo wel voor zich, als voor de andere Pairs des koninkryks van dien eerſten rang. De baronnen betuigden de zelve onderwerping, en ontfingen de zelve eer.

De koningin ſcheldt de onderſtandgelden, aan den koning toegeſtaan, kwyd.

Koninklyk feſtyn.

De koningin wierdt met de zelve pracht, met welke men haar naar de kerk hadt geleid, weder naar haar paleis van Weſtmunſter te rug gebragt. Zy vondt daar eene heerlyke maaltydt, op verſcheide tafels toegerecht zynde. Aan die van de koninginne bevonden zich de princes *Elizabeth* en de princes van Kleef, op zekere tuſſchenruimte van hare Majeſteit af zittende. Daar was ook plaats gemaakt voor den biſſchop van Wincheſter, een weinig beneden de twee princeſſen. Op het einde van de maaltydt kwam een ridder † te paardt, ganſch gewapend, de zaal, daar men maaltydt hieldt, in ryden, en beval aan den heraut, die hem verſelde, den uitdaagbrief te lezen, welken hy uit den name van het ganſche koninkryk hadt opgeſtelt. Hy verklaarde, *Dat* Maria *de wettige erfgenaam van de krone was, en dat byaldien iemandt haar het recht wilde betwiſten, hy daar gekomen was om tegen hem te vechten, en hem te noodzaken, na hem overwonnen te hebben, zyn zeggen te herroepen.* Deze uitroeping geſchied zynde, wierp de ridder zyne handſchoen, als een pandt van den ſtrydt, in de zaal neder, en reedt verſcheide malen de tafels in het rondt, de genen, die het tegendeel wilden beweeren, uitdagende, en wachtende tot dat iemandt de handſchoen mogt opnemen, ten teken, dat hy de uitdaging aannam. Niemandt zich opgedaan hebbende, naderde hy de tafel van de koninginne; en tegen haar over blyvende ſtaan, groette hy haar, zich met eene diepe eerbiedigheit buigende tot op den zadelboom toe. Daar op dronk de koningin zyne gezondheit, en vereerde hem den gouden beker, waar uit ze gedronken hadt. De ridder, de halve piek, die hy in de handt hadt, op den grondt nederwerpende, om den beker, dien de konin-

† Men noemde hem *Democke.*

Plegtigheit van den ridder, die in den name der koninginne eene uitdaging komt doen.

1553. ningin hem toereikte, aan te nemen, ontfing het geſchenk en reedt heen. Dus eindigde de maaltydt. De taſels opgenomen zynde, raakte de koningin in geſprek met de afgezanten van den keizer, van den koning van Bohemen †, van Venetië en van den hertog van Toskanen, die zich toenmaals aan haar hof bevonden. Na een uur onderhouds zonderde deze vorſtin, door de plegtige verrechtingen van dien dag vermoeid zynde, zich van het geſelſchap af, om ruſt te nemen.

† *Maximiliaan*, zoon van *Ferdinand*.

Onverzoenelyke haat van *Maria* tegen *Cranmer*.

Het recht van de koninginne in te wyden kwam den aartsbiſſchop van Kantelberg toe: doch deze was veertien dagen te voren in den Tour gebragt. *Maria* kon hem het vonnis van de echtſcheiding, dat hy tegen de koninginne, hare moeder, hadt uitgeſproken, niet vergeven. Hare gevoeligheit wilchte uit haar gemoedt alle denkbeelden van erkenteniſſe; en zonder te gedenken, dat zy dien prelaat, wanneer hy haar zo edelmoedig tegen de woede van *Henrik* den VIII hadt verdedigt, het leven ſchuldig was, dacht zy alleen om hem van kant te helpen. Het was niet uit eene beweegreden van eerbaarheit, of aanporring van edelmoedigheit, dat zy haren haat gedurende zes weken opſchortte, en dat ze *Cranmer* op den dag, dat ze hare intrede binnen Londen deedt, niet naar de gevangeniſſe zondt; de Geſchiedenis geeft ons aan de handt, dat ze zulks alleen deedt op den raadt van *Gardiner*, de welke haar misleidde, en die het openvallen van den ſetel van Kantelberg willende beletten, haar verplichtte met dezen prelaat onder andere voorwendſels omzichtig te handelen. Hy hadt haren toeleg, om den kardinaal *Polus* met het aartsbisdom te bekleden, ontdekt, en meende, dat 'er, om het zelve te verydelen, geen beter middel was dan den ouden wybiſſchop * te handhaven, tot dat hy het geheim hadt gevonden om *Polus* van de handt te helpen. Toen ſtelde hy zich voor deze waardigheit te bekruipen, en twyffelde niet, of de zelve zou hem, zodanig een mededinger niet meer hebbende, gegeven worden. Dus kwam het dat *Cranmer* zyne behoudenis, alleen aan den liſtigen handel zyner vyanden ſchuldig was, en dat de tydt van zyn ſlagtoffer niet was uitgeſtelt, dan om dat ze daar by hunne rekening vonden. Men duldde dan, dat hy den dienſt verrechtte by de begravenis-plegtigheden van wylen den koning: men belgde zelfs zich niet, dat hy dien naar den nieuwen kerkregel gedaan hadt; en verſcheen hy naderhandt niet meer ten hove, ten minſte liet men hem toe geruſt in zyn paleis van Lambeth † te leven. Zyne vyanden vreeſden zelf niet alleen, dat hy daar in veiligheit mogt wezen, maar ook, dat hy zich ten koſte van zyn gewiſſe met de koninginne zou verzoenen. Zy waren daar niet alleen voor beducht, maar ſtrooiden het zelve daarenboven als eene reets gebeurde zaak uit; het zy dat zy daar van overtuigt waren, of dat zy door die vooronderſtelling zyne oprechtheit wilden verdacht maken. *Bonner*, die prelaat, waar van wy in de geſchiedeniſſe van *Eduard* zulke byzondere omſtandigheden gemeld hebben, ſchreef aan den vriendt, welken hy in dien tydt verzocht hadt hem peeren en beuling te zenden, *Dat Cranmer ſedert de verheffing van* Maria † *geheel en al verandert, en gantſch onderdanig was, gereed om deze vorſtinne in alles te geboorzamen*; daar by voegende, dat men hem met den eerſten naar den Tour zou zenden. Dit was een wenſch, die eerder zyne ongeduldt in hem opgaf, dan eene zekerheit, die hy 'er van hadt. Mogelyk heeft hy ook door diergelyke redenen *Cranmer* willen tergen, en hem nopen een verdedigſchrift te ſchryven, dat hem rampſpoedig moeſt wezen. Is dit zyn oogmerk geweeſt, zo heeft hy zich niet bedrogen.

Gardiner handhaaft hem.

* *Titulair.*

† het paleis der aartsbiſſchoppen van Kantelberg in een van de voorſteden van Londen.

† De brief wordt gevonden in de *Verzamelingen* van *Burnet*.

1553.

Cranmer kon niet verdragen, dat men zyne eer en Godsdienſt te na kwam, noch dat men hem voor een verrader deedt houden, die zyn gewiſſe aan de fortuin opofferde. Ook verplichtte hem de rang, dien hy in de kerk hadt, de ergerniſſen, welke de vyanden van de hervorminge het volk door diergelyke laſtertaal gaven, uit den weg te ruimen. Dus ſchreef hy, op den raadt van *Martyr*, zyne verdediging, hoedanig men de zelve nog tegenwoordig ziet †. De zelve is door eene ſcherper penne geſchreven dan men wel van zodanig een zachten man zou verwachten: het zy dat hy meende zich in diergelyke ontmoeting minder te moeten binnen houden, of zich door de valſche geruchten, die men ten nadeele van zynen goeden name uitſtrooide, verbittert voelde. Hy zegt, *Dat de Duivel van alle tyden heeft gearbeid om leugenen tegen de lere van Jeſus Chriſtus, en tegen de genen, die de zelve verkondigen, in de wereldt te brengen: doch dat hy zyne laſteringen in deze laatſte eeuwen hadt verdubbelt; dat hy zich zo veel, als het mogelyk was geweeſt, tegen het oogmerk van de hervorminge, door* Henrik *den VIII ontworpen, en door* Eduard *voltrokken, hadt aangekant; dat hy zyne verzoekingen onder die twee vorſten vruchteloos hebbende zien afloopen, thans onder de regering van* Maria *den aanval hervatte, en al zyne krachten inſpande om een afgodiſchen en bygelovigen weder in te voeren; dat hy, om daar toe te komen, valſche geruchten door zyne zendelingen deedt uitſtrooien, de welke wereldkundig maakten, dat de Miſſe in het aartsbisdom van Kantelberg gezongen wierdt, en dat de prelaat, zyne toeſtemming daar toe gevende, zelfs de koninginne hadt aangeboden de begravenis-plegtigheden van wylen koning* Eduard *naar den Roomſchen kerkregel te verrechten.* Hy zeide, *Dat hy alleen eene kleinachting hadt betuigt voor de valſchheden, die men tegen hem ſedert twintig jaren verzonnen hadt, te vreede zynde met het getuigenis, dat hem zyn gewiſſe gaf: doch dat het in de tegenwoordige omſtandigheit gevaarlyk zou zyn te veinzen, om dat men zou kunnen geloven, dat de vrees voor het nieuwe rykshoofd hem verplicht mogt hebben van taal te veranderen; dat hy daarom de laſteraars wilde beſchamen, en de anderen beter onderrechten; dat hy betuigde, dat de geruchten, welke men van hem uitſtrooide, valſch waren; dat de Miſſe waarlyk in Kantelberg was gezongen door een ſcheinheiligen monnik †, een verwaanden en laf hertigen vleier, maar zonder zyne toeſtemminge, en buiten zyn weten. Dat, belangende de aanbiedingen, die hy aan de koninginne zou gedaan hebben, gelyk men hem beſchuldigde, hare Majeſteit van de valſchheit van zo een voorgeven zeer wel bewuſt was; dat, wel verre daar van daan, hy in het tegendeel zich, met verlof van de koninginne, hadt aangeboden in redenſtrydt te treden met al wie men hem tot party zou willen voorſtellen, om den nieuwen dienſt, onder den goeden en Godvruchtigen* Eduard *vaſt geſtelt, ſtaande te houden, en te doen zien, dat de zelve overeenkwam met het Euangelie en met de leve en de oeffeninge van het eerſte Chriſtendom; dat die van de Miſſe in het tegendeel daar rechtdraads tegen aanliep, in verſcheide plaatſen zo vol misbruiken als dwalingen zynde.* Hy voegt daar by, *Dat, hoewel zommigen* Pieter Martyr *voor een weetniet hielden, hy en die leeraar niet te min, nevens vier of vyf anderen van de hunne, tegen de ganſche geeſtelykheit wel wilden beweeren, dat 'er meer zuiverheit en rechtzinnigheit was in de gemene gebeden, in de bedieninge der bondzegelen, en in de plegtigheden van de Engelſche kerke, dan in eenige anderen*

† in de *Verzamelingen* van *Burnet*.

Verdedigſchrift van *Cranmer* tegen de geruchten, die men wegens zyne geloofsafweringe uitſtrooide.

† *Thornum*, wybiſſchop van Dourris naar het zeggen van *Burnet*: maar *Harmer* wil, dat deze monnik was *Richard Thornden*, kanonnik van Kantelberg.

Hy daagt de Roomſchgezinde prelaten tot een redentwiſt uit.

1553. *deren Godsdienſt, die ſedert duizend jaren in het koninkryk in zwang hadt gegaan.* Hy verzocht alleen twee dingen, byaldien het tot een redentwiſt kwam, namentlyk, voor eerſt, dat het woordt Gods daar in de eenige en volſtrekte rechter zou zyn; en ten twede, dat de wederzydſche redenen getrouwelyk in geſchrifte zouden aangetekent worden. Onder dit verdedigſchrift van *Cranmer*, dat men ook een uitdaagſchrift kan noemen, ſtondt de afkondiging, die daar van te Londen in de koopmans-ſtraat gedaan wierdt naar het oorſpronkelyke handſchrift, door een vriendt van den ſchryver, die niet genoemt wordt, en die, naar men zegt, deze afkondiging buiten weten van den aartsbiſſchop hadt laten doen, medegebragt.

Afkondiging van dit verdedigſchrift.

Deze vriendt, gelyk men naderhandt vernam, was *Story*, die prelaat, welke uit het bisdom van Chicheſter was gezet om 'er *Day* mede te bekleden. De waarheit is, dat *Cranmer* hem het geſchrift hadt getoont, om het zelve na te zien, maar niet om het gemeen te maken. De onbeſcheiden yver van *Story* dacht door eene openbare lezinge, die oorzaak was, dat *Cranmer* vervolgt wierdt, een ſoort van triomf te vertonen.

Drie dagen daar na wierdt hy voor het recht gedagvaard in de Geſternde Kamer. De rechters vroegen hem, of hy de maker van dit oproerige vertoog (dus noemden zy zyn verdedigſchrift) was, en zo ja, of hy 'er geen berouw van hadt. Hy antwoordde ongeveinſt, *Dat hy de opſteller was van het geſchrift, dat men hem voor een misdaadt wilde toerekenen. Dat ondertuſſchen zyne mening niet was geweeſt het zelve, zo als het nu in het licht kwam, uit te geven, en dat de geen, die de gemeenmaking daar van hadt verhaaſt, zulks zonder zynen laſt hadt gedaan. Dat hy niettemin bekende, dat hy, na daar eenige byvoegingen in gemaakt te hebben, het zelve getekent, met zyn wapen gezegelt, en aan de deuren van de St. Paulus-kerk en van vele andere zou hebben doen aanſlaan.* Na eene zo ſtoute bekentenisſe zonden de rechters hem weder weg; het zy dat zy verwondert waren over zyne grootmoedigheit, het zy dat zy hem onſchuldig oordeelden aan eene afkondiging, die buiten zyn weten gedaan was. Anderen zeggen, dat zulks geſchiedde op het aanhouden van *Gardiner*, die niet wilde, om redenen, die reets bygebragt zyn, dat men *Cranmer* afzette. Ten minſte is het zeker, dat, deze zaak voor den Raadt gebragt zynde, hy getracht heeft dien ſlag te verhoeden: doch hy was 'er geen meeſter over. Alle de anderen van den Raadt waren van gedachten, dat hy afgezet moeſt worden. Zommigen wilden ondertuſſchen, dat men met dien prelaat, de welke van het volk zo bemint was, en ten anderen veel gematigtheit in zyn ganſche gedrag hadt laten blyken, eenige omzichtigheit moeſt gebruiken; dat men zich voldaan hielde, hem van zyne beneficiën te beroven, en hem toeſtondt zich naar zeker oordt des koninkryks te begeven, en hem een eerlyk jaargeldt tot zyn onderhoudt toeleide. Doch anderen, die wat ſcherper gaan, vertoonden, dat indien men van dien hoofdketter zo veel werks maakte, dit den moedt van die van zynen aanhang zou opbeuren, en der zelver baldadigheit tegen den Roomſchen Godsdienſt ſtyven. De koningin, de welke hare redenen hadt, hare gevoeligheit tegen *Cranmer* op te ſchorten, kon het echter tegen diergelyke vertogen niet houden. Haar yver voor de Roomſche kerk ging boven alle andere inzichten; en zonder een oogenblik in twyffel te ſtaan volgde zy het gevoelen van de ſtrengſten. *Cranmer* wierdt dan voor den Raadt gebragt, en de eerſte beſchuldiging, nopende het maken van oproer

Zyn antwoordt aan de rechters, die hem gedagvaard hadden.

Hy wordt voor onſchuldig weggezonden.

Wordt voor den Raadt gedagvaard.

verwekkende ſchriften, wierdt verzwaart door die van misdaadt van gekwetſte hoogheit. Men zondt hem naar den Tour, alwaar *Latimer* daags te voren in gebragt was. *Tylor*, leeraar van Haddée, en andere verdachte kerkenleeraars wierden mede in verzekering genomen. *Horn*, deken van Durham, kreeg een bode, zich wegens de vermoedens, die men op hem hadt, te komen verdedigen; en op den 29 en 30 Auguſty wierden *Coverdale*, biſſchop van Exeter, en *Hooper*, biſſchop van Gloceſter (a), ook gedagvaard. Den laatſten zondt men naar de gevangeniſſe, en geboodt den anderen, zich by de handt te houden. Ten zelven tyde hadt men zich van zommige leeraars van Londen, van twee van Coventri, en van eenen van Amersham verzekert. Kortom, de verklaring van den 18 Auguſty maakte overal ſchuldigen, of ongelukkigen.

1553. Vervolgens naar den Tour gezonden. Gevangenneming van verſcheide Proteſtantſche kerkheeren.

Die van de provincie van Nortfolk beproefden daar van eerſt de ſtraf heit. Zy hadden reden eene ganſch andere behandeling te verwachten, naardien zy zich aan *Maria*, in den tydt, dat de ſtadt Londen hare tegendingſter voor koninginne hadt uitgeroepen, onderworpen hadden. De koningin hadt hen ten anderen haar woordt gegeven, dat ze niets in de zaken van den Godsdienſt zou veranderen. Het vertrouwen, dat zy in deze belofte zo wel, als in hunne dienſten, ſtelden, waar van men meende, dat de nagedachtenis zo haaſt niet vergeten zou worden, maakte hen ſtouter, of minder omzichtig dan de anderen. Dus bekreunden zy zich niet aan de bevelen van het hof, en veranderden niets in de oeffeningen van hunnen Godsdienſt. Hunne leeraars verklaarden de heilige Schriftuur als naar gewoonte, en het volk bediende zich van hunne Pſalmboeken op een Engelſchen rymtrant, en van andere, die de verborgendheden van den Godsdienſt in hunne moedertale uitleiden. De grootvikaris van den biſſchop van Norwich zocht hen die vryheit te beletten. Op het goedvinden van die van de provincie wierdt eene bezending naar het hof gedaan. *Dobbe*, een der afgezondenen, ſtondt krachtig op de beloften, de welke de koningin hen gedaan hadt, en op de onderlinge verbindteniſſen, die hare Majeſteit van haren kant, zo wel als hare onderdanen van den hunnen, was ingegaan. Hy vertoonde, dat zy haar beloften hadden gedaan van eene onſchendbare getrouwheit: doch dat zy hen hadt verzekert, hen in de vrye oeffeninge van hunnen Godsdienſt te handhaven; en hy deedt zien, dat het gewiſſe der opperheerſchenden niet minder aan de trouwe der verbonden onderworpen is, dan dat van hun volk. Zy kregen tot antwoordt, dat de leden het hoofdt geen wetten moeſten voorſchryven, maar de zelve daar van ontfangen; dat zy enkel leden van den ſtaat waren, en zich den wille van het hoofdt onderwerpen moeſten, in plaats van zich des zelfs gezag onrechtvaardig aan te matigen. Ondertuſſchen wierdt *Dobbe* in hechtenis genomen, en veroordeelt om drie achtereen volgende dagen in een yzeren kouw rond gedraait te worden, als hebbende op eene ſmadelyke wyze van de koninginne geſproken, het welk uitgevoert wierdt.

De inwoners van Suffolk verlaten zich op de belofte van de koninginne

Vrymoedige vertogen van hunnen afgezonden.

Wat ſtraf de Raadt hem oplegt.

De twee hervormde leeraars, *Bradford* en *Rogers*, die den oproer, de welke door de onbeſcheidenheit van *Bourn* in de St. Paulus-kerk veroorzaakt was, geſtilt, en den kapellaan het leven behouden hadden, kregen eene behandeling, de welke op eene zo loffelyke daadt ganſch niet paſte. Men hieldt

Hoe *Bradford* en *Rogers* behandelt wierden.

(a) Hy was het ook van Worceſter, zynde de twee ſetels in den jare 1552 vereenigt.

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

1553. hieldt hen verdacht, zelf aanleggers van den oproer geweeſt te zyn, dien zy geſtilt hadden, of ten minſte, men achtte hen, door het vermogen, dat zy op het volk hadden, om het zelve zodanige bewegingen in te blazen, als het hen beliefde, daar toe bekwaam; en, het zy ze als misdadigers, of gevaarlyke perſonen wierden geoordeelt, men zette den eenen in den Tour, en verboodt den anderen uit zyn huis te gaan, het welk hem tot eene gevangeniſſe wierdt aangewezen.

De Roomſchgezinde zendelingen krygen laſtbrieven.

Deze ſtrafheit wierdt gevolgt van een door de koninginne aan den kancelier toegezonden bevel, om den Godgeleerden, die hy bekwaam zou oordeelen, onder het groot zegel laſtbrieven te verleenen, ten einde zy de vryheit hadden in alle de kerken des koninkryks te prediken. Deze verdubbelde ſlag ſtrekte verder tot het verdelgen van de hervorminge, zynde het thans niemandt dan den Roomſchgezinden leeraars geoorlooft den predikſtoel te beklimmen. Men twyffelde niet, of de provinciën zouden wel haaſt met de door *Gardiner* uitgekipte zendelingen opgepropt wezen, die zich niet alleen meeſter van de kerken, maar ook van de familiën zouden maken: zo dat men in het openbaar gene andere leer meer zou horen prediken dan die van de Roomſche kerke, en dat daarenboven het volk in byzondere oeffeninge geen ander onderwys zou krygen. Die overwegingen verplichtten de Gereformeerde herders zorg te dragen voor hunne kudden. Zy wiſten, dat hun dienſt hen volſtrekteſyk noodzaakte voor der zelver zielen te waken, en dat zy zich van dien plicht niet konden kwyten dan met de zelve de verborgendheden des Euangeliums uit te leggen, gelyk zy gewoon waren voor het geven van het bevelſchrift door de koninginne. Hoe dierbaar de inzichten van vrede en eenigheit zyn, waren zy het, naar hunne gedachten, nog niet genoeg, om aan de zelve eene offerhande te doen van hunne zielen, en van die van hun volk. Dus gingen zommigen onder hen voort met het prediken van het Euangelie, en met het verklaren der leerſtukken, die in hunne texten voorkwamen. Anderen, beſchroomder, of voorzichtiger zynde, vergenoegden zich met den kerkdienſt te verrechten naar den nieuwen regel, en namen de gelegenheit om het volk te onderwyzen waar, wanneer zy in de huizen van hunne parochianen byeenkomſt hielden. Het hof vondt zich zo wel over het gedrag van de eenen, als van de anderen, gebelgt. Het nam deze byeenkomſten en uitleggingen voor overtredingen van het bevelſchrift van den 18 Auguſty; en op deze beſchuldigingen wierden de leeraars en biſſchoppen van de hervormde party gevangen gezet.

Beſluit der Proteſtantſche leeraars.

Wederoprechting der beelden.

De Roomſchgezinden grepen, op het zien van alle deze voorbeelden van ſtrafheit, die de Raadt omtrent de Proteſtanten oeffende, weder moedt; en zonder te wachten, dat het Parlement hunne altaren weder oprechtte, namen zy zulks zelfs ter handt. Dus zag men in verſcheide plaatſen de beelden weder in zwang, den ouden dienſt herſtelt, en des zelfs plegtigheden geoeffent. Het hof, dat zich over den yver der Proteſtanten gebelgt hadt, die ondertuſſchen binnen de palen der edicten bleven, achtte zich niet eens beledigt wegens de onderneminge der Roomſchgezinden, de welke met hunne voorbarigheit des zelfs gezag

Baker. Burnet. om zulks te herſtellen benadeelt hadden. Het ſtyfde hen zelfs onder de handt, en was wel in zyn ſchik door de zelve hier in voorgekomen te zyn. Om hen nog meer aan te wakkeren, deedt men *Hales*, een der rechters van het koninkryk, onaangezien de bewezene dienſten aan *Maria* in de acte van overbrenginge van de krone, de welke hy geweigert hadt te tekenen, in hechtenis nemen. Om dat hy in de provincie van Kent het opvolgen der wetten van *Eduard* en *Henrik* den VIII nopende de kerkelyke opperhoofdigheit belaſt hadde, wierdt hy naar de gevangeniſſe gezonden. De ſtokbewaarder, *Fleet* genaamt, gaf hem, het zy uit eige beweginge, of op byzonder bevel, te kennen, dat de koningin afgryſſelyke ſtrafoeffeningen tegen de Hervormden, die hunnen Godsdienſt niet wilden afzweren, gereed maakte. *Hales* was een man van zeer hoge jaren, en ten anderen verſlagen van gemoedt over de ſmaadheden, die men hem, met hem dikwils van de eene gevangeniſſe naar de andere over te brengen, hadt aangedaan: zelfs bragten die bedreigingen hem in zodanige verlegenheit, dat hem het hoofdt daar van op hol raakte. Hy beſtondt zich met een pennemes het leven te benemen; en op het berecht, dat daar van aan den Raadt kwam, wierdt hy, na de koninginne zyne onderwerping betoont te hebben, in vryheit geſtelt. Hy bleef ondertuſſchen zinneloos; en zich op een tydt buiten het oog bevindende van de genen, die hem oppaſten, ſprong hy in het water en verdronk, niettegenſtaande de rivier zo laag was, dat hy op zyn buik hadt moeten gaan leggen om zich te verſtikken.

1553. Straffe behandeling van *Hales*, een der rechters van het koninkryk.

Zyne jammerlyke doodt.

Mylord *Montaigu* †, hoofdt des gerechts, die de koninginne geen minder dienſten hadt gedaan dan *Hales*, wierdt daar voor niet beter beloont. Het is waar, dat hy de acte van overbrenginge hadt opgeſtelt: doch hy was daar daar toe door den koning en den hertog van Northumberlandt gedwongen geweeſt, de welke hem met zynen ondergang dreigden. Dezen misſlag hadt hy daar na geboet, *Maria* terſtondt na de doodt van *Eduard* erkent, en zynen oudſten zoon gezonden, die zich voor haar verklaart hadt. Ten anderen een vader van zeventien kinderen zynde, trok hy de deernis van al de wereldt tot zich, behalven die van *Maria* en hare ſtaatsdienaren, om dat hy het ongeluk hadt van Gereformeerd te zyn. Dit was de ware oorzaak van zyn ongeval. Men gaf 'er nochtans een anderen draai aan. De acte van overbrenging, die men hem gedwongen hadt op te ſtellen, diende tot een grondſlag van zyne veroordeelinge. Hy bleef zes maanden gevangen, en men ontſloeg hem niet dan na een vonnis, waar by hy van zyn ampt afgezet, en in eene boete van dertien duizend guldens, met verbeurte van een gedeelte zyner landgoederen, verweſen wierdt. *Bromley* hadt nevens hem aan het opſtellen van de acte van overbrenginge gearbeid: dus hadt men hem de zelve ſtraffe moeten doen ondergaan: echter kreeg deze vergiffenis, en bekwam zelfs het ampt van Mylord *Montaigu*. Het onderſcheidt van hunnen Godsdienſt maakte dat van hun lotgeval, *Montaigu* Gereformeerd en *Bromley* Roomſchgezind zynde.

† *Montaigu* was Biſſchop.

Andere ſtrafoeffeninge tegen Mylord *Montaigu*.

Daar was niet meer van noden om de aanhangers van de oude lere tegen de Proteſtanten gaande te maken. *Petrus Martyr* wierdt te Oxford mishandelt, en zocht eene ſchuilplaats te Lambeth by *Cranmer*, die 'er zelf naar eene diende om te zien. Het onweer was op hem nog niet gevallen; doch hy bevroedde wel, dat het zelve zeer nakende was. Echter liet hy niet na *Martyr* met veel beleefdheit te ontfangen; en in die afgezonderde plaats was het, dat zy te zamen aan het verdedigſchrift arbeidden, dat de vryheit aan *Cranmer* koſtte, of des zelfs ondergang, dien de koninginn gezworen hadt, verhaaſtte.

Petrus Martyr neemt zyne toevlucht by *Cranmer*.

Heylin. Godwin. Burnet. Sleidanus. Sanderus.

Het hof, dat den primaat † van Engelandt en het hoofde der Hervormden niet geſpaart hadt, dacht

† oppeſterkvoogdt.

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

1553. dacht nu geenzins de anderen te moeten ontzien. Men nam niettemin in acht het recht der volkeren, dat men den vremdelingen, die onder de beſcherming van *Eduard* in dit koninkryk waren gekomen, ſchuldig was: doch dit geſchiedde op voorwaarde, dat zy binnen zekeren beſtemden tydt daar weder uit moeſten gaan. Indien *Sanderus* te geloven is, zouden meer dan dertig duizend perſonen, die uit verſcheide oorden van Europa, alwaar men de Hervormden vervolgde, in dit koninkryk waren overgevlucht, en door de weldadigheit van *Eduard* aangelokt, daar uit gegaan zyn. Het is echter waarſchynlyk, dat dit verhaal wat te ver gaat, en niets in de andere geſchiedenisſen, dat by dit groot getal vremdelingen eenige gelykeniſſe heeft, gevonden wordt. Zy maken voornamentlyk gewag van de genen, die uit Duitſchlandt waren gekomen. Wy hebben gezien, dat de ſtrafheit van het *Interim*, waar aan de keizer begeerde dat de Proteſtanten zich zouden onderwerpen, velen naar Engelandt hadt doen overſteken. Daar waren 'er ook aangeland uit Polen, Vrankryk, Italiē, en uit alle plaatſen, daar de Hervorming gedrukt wierdt: zo dat Engelandt in dien tydt gelyk als het algemene vaderlandt der Proteſtanten, en de zekerſte ſchuilplaats van de om den Godsdienſt verdrevene ellendigen was. *Eduard* ontfing hen niet alleen met vriendelykheit; maar ſtondt hen, gelyk reets in de geſchiedeniſſe van dien vorſt gezegt is, ook merkelyke voorrechten toe, en gaf hen daarenboven eene kerk binnen Londen, waar in zy een ſoort van een byzonder ligchaam uitmaakten, onafhankelyk van het rechtsgebiedt der biſſchoppen, en ſtaande alleen onder het algemene beſtier des koninkryks. *Johannes à Laſco* was de opperopziender daar van. *Petrus Martyr* hadt men te Oxford, en *Bucer* te Cambridge geplaatſt. Deze laatſte was overleden, en zyne begravenis-plegtigheden getuigden van de achting, die men voor hem hadt. *Martyr* was niet minder gezien: doch de vyanden van de hervorminge haatten hem zo zeer, als hy van die van zynen aanhang bemint wierdt. Zommigen wilden zelfs, dat men hem gevangen zou zetten; en dit was de vrees, of zulks wel mogt geſchieden, die hem genoopt hadt te Lambeth by den aartsbiſſchop van Kantelberg toevlucht te zoeken. Men zegt †, dat zommigen van den Raadt meenden, dat hy verbrand moeſt worden: doch anderen ſchaamden het zich het recht van herbergzaamheit te ſchenden, en hun gevoelen haalde het over. *Gardiner* was in dezen een der yverigſten om *Martyr* zyne edelmoedigheit te betuigen. Niet alleen begeerde hy, dat hem geen de minſte hoon zou worden aangedaan; maar beval zelfs, dat men hem in zyn vertrek en inſchepinge zou begunſtigen, verbiedende den gevolmachtigden hem op den weg moeilykheit aan te doen, of zynen doortocht te verachteren, onder wat voorwendſel het ook zou mogen wezen. Het zy hy meende, dat zyne eer belang hadt in het handhaven van de openbare geloofsbelydeniſſe, of dat hy daar mede een blyk wilde geven van zyne achting voor geleerde lieden, van wat Godsdienſt zy ook waren, of eindelyk, dat de blydſchap, van een van de voornaamſte hoofden der Proteſtanten te zien vertrekken, hem verplichtte den zelven weg te openen, en de daar in voorkomende hinderpalen weg te ruimen.

Men laat den vremdelingen toe uit het koninkryk te gaan.

† *Sanderus.*

Edelmoedigheit van *Gardiner* omtrent *Martyr*.

Wederkomſt van *Martyr* te Straasburg.

Martyr wilde niet uit het koninkryk vertrekken dan met een door de koninginne getekenden affcheidsbrief. Hy landde eerſt te Antwerpen aan, en van daar ging hy naar Keulen. Eindelyk kwam hy weder te Straasburg, waar vandaan de ſtrafheit van het *Interim* hem naar Engelandt hadt doen overgaan: zo dat hy de blydſchap hadt van zich weder in zyne eerſte ſchuilplaats te zien, die hem tot een vaderlandt verſtrekte, en daar wederom zynen vriendt *Ochinus* te vinden, de welke eenige dagen voor hem was aangekomen; doch hadt de droefheit gehad voor zyn vertrek oggetuige geweeſt te zyn van het gevangennemen van zynen weldoender, den aartsbiſſchop van Kantelberg. 1553.

Men toonde omtrent het dode ligchaam van zyne vrouw die heuſchheit niet, die men voor hem gehad hadde. Het wierdt opgegraven en naar den vuilnishoop geſleept (a). Eene barbaarſche behandeling! die ook al de verdienſten van de herbergzaamheit, de welke men voor den man gehad hadde, wegnam, wat roem de vervolgers, door de penne van eenen hunner geſchiedenisſchryvers †, zich wegens zo eene wreedheit ook aanmatigen.

Men graaft het ligchaam van zyne vrouwe op.

† *Sanderus.*

Men handelde zo billyk met *Johannes à Laſco*, als men met *Martyr* gedaan hadt, en insgelyks met alle de andere vremdelingen, die deze zamening, waar van geſproken is, uitmaakten (b). De zelve was aangetelt onder den naam der Duitſchers, en drie honderd en tachtig van hen waren voor inwoonders des tyks verklaart. Hunne zamening wierdt vernietigt, en men ontnam hen hunne kerk: doch zy hadden de vryheit elders henen te gaan. Men meende niet, dat het voorrecht der genen, die als natuurlyke inwoonders waren aangenomen, tot hun nadeel moeſt ſtrekken, noch den Raadt gelegenheit verſchaffen om de onſchendbare rechten van de algemene trouwe te ontwyken.

Men geeft *Johannes à Laſco* en zyne volkplanting verlof om te vertrekken.

Johannes à Laſco ging op den 17 September ſcheep, met zich nemende honderd en vyf en zeventig perſonen van zyne kerk en volkplantinge, nevens alle zyne amptgenoten; uitgenomen drie, de welke zich verborgen hielden, zo wel als de overige van de medebroeders, welken men hunne kerken en voorrechten ontnomen hadt. De vluchtelingen begaven zich aan boordt van twee Spaanſche ſchepen, om naar Denemarken overgevoert te worden. Zy kwamen in de maandt van December, door tegenwindt en ſtormen wederhouden zynde, daar eerſt aan. De winter, die in dat jaar feller was dan naar gewoonte, maakte hunne reis moeilyk en gevaarlyk: doch dit was het eenigſte, noch drukkendſte ongeval niet, dat zy hadden uit te ſtaan. De winden en de zee, waar door zy geſlingert wierden, ſchenen hen nog minder onbarmhertig dan de volkeren van dit Noordſche koninkryk. Zo haaſt als de Denen vernamen, dat *à Laſco* belydenis deedt van de Hervormde lere der kerken van Zwitſerlandt, wilden zy hem niet ontfangen. De namen van Chriſtenen, Gereformeerden, verdrevene om den Godsdienſt, konden hen niet bewegen; en die harde natie hadt geen deernis omtrent voorwerpen, die bekwaam waren zulks de aller barbaarſchſten in te boezemen. Het was te vergeeſſch hen te bidden, ellendige vluchtelingen, die de vervolging derwaarts heen gejaagt, en het onweêr genoopt hadt daar aan landt te treden, eene ſchuilplaats in hun landt te willen vergunnen. Naauwlyks ſtondt men hen toe daar twee dagen ten anker te blyven, zonder verlof te hebben de vrouwen en kinderen aan landt te zetten: zo dat

Wreedheit der Denen omtrent hem.

Dd 2

(a) *Thuanus* zegt, dat het zelve in een ſlal gebragt, en op den meſthoop geſmeten wierdt.
(b) Zie boven fol. 118.

1553. dat men die tedere en onnoſele ſchaapies het recht van herbergzaamheit weigerde gedurende den felſten winter, dien men ooit gevoelt hadt. Dus wierden *à Laſco* en die van zyn geſelſchap genoodzaakt weder onder zeil te gaan, en zich aan nieuwe gevaren in een zo guur ſaizoen, en op eene zo woedende zee, bloot te ſtellen. Zy doorreiſden de Hanzeeſteden, daar zy geen meer medelyden ontmoetten dan in Denemarken, en die van Lubek, Wismar en Hamburg bejegenden deze ongelukkigen niet veel beter. Eindelyk begaven zy zich naar Embden, de hoofdſtadt van Ooſt-Vriesland, alwaar zy eerſt in de maandt van Maart aankwamen. Zy bepaalden zich tot deze plaats, en vonden aldaar het einde van hunne rampen, wordende *à Laſco* gunſtig ontfangen, en hem vryheit verleent zich met de vluchtelingen in het landt neder te zetten.

Heuſchheit van die van Embden.

Den Franſchen wordt toegeſtaan uit Engelandt te vertrekken.

De Franſchen genoten de zelve vryheit als de Duitſchers, en kregen, gelyk zy, verlof henen te gaan waar het hen goed dacht. De koningin wees hen tot hunne inſchepinge aan de havens van Rye en Douvres, en deedt verbodt aan de rechters der admiraliteiten, hen in hunnen uittocht te ſtoren, ten zy ze door den afgezant van Vrankryk weder opgeëiſcht wierden. Anderen willen †, dat de vryheit om weg te gaan alleen vergunt wierdt aan de genen, die een paspoort van den afgezant hadden. Zy voegen daar by, dat het hof zulks deedt ten einde het den Engelſchen, die zich onder de Franſchen vermengden om uit het koninkryk te gaan, daar zy wel zagen dat de Proteſtantſche Godsdienſt ſtondt verdrukt te worden, het vluchten mogt beletten. Daar raakte inderdaadt, onaangezien de zorge, die men droeg om zulks te beletten, een vry groot getal uit, en onder deze perſonen van den eerſten rang. De weduwe van den hertog van Suffolk, die *Bucer* by zyn overlyden ondersteunt hadt, was van het getal der vluchtelingen, die liever eene vrywillige ballingſchap wilden ondergaan, dan zonder onderwyzinge en vertroſtinge in hun vaderlandt blyven. Men rekent voorts onder de aanzienlykſte de ridders *Richard Morison*, *Anthony Cooke* en *Jan Cheek*, nevens de leeraars *Cox*, *Sands*, *Grindal* en *Horne*. De eerſte dier leeraren was van zyn dekenſchap van de Chriſt-kerke en van zyne prooſtdy van Weſtmunſter berooft geworden, en hadt eenige dagen gevangen gezeten. Zo haaſt als zy de zee over waren, ſchreef *Horne* zyne verantwoording en die van de andere Hervormden. Men beſchuldigde hem van misdryf van Staat, en voor zyn vertrek drie maal gedagvaard geweeſt te zyn. Hy doedt zyne onſchuldt blyken, en geeft te kennen, wat redenen hem bewogen hadden Engelandt te ruimen, namentlyk, om dat hy wel zag, wat behandeling alle die van zynen Godsdienſt te wachten hadden. Vervolgens doedt hy zien de onvroomheit van hunne vyanden, die dezen Godsdienſt voor vrygeeſtig uitkreten, en hunnen goeden naam, zo wel als hunne lere, door laſteringen, die de partydige haat verzonnen hadt, brandmerkten.

† *Burnet.*

Vlucht van de hertoginne van Suffolk en verſcheide anderen.

Verantwoorting van *Horne*.

Zodanig was de toeſtandt der gemoederen in Engelandt. Thans moet men onderzoeken, ten aanzien van zulk eene merkwaardige omkeeringe, en ten einde wy ons verhaal van de buitenlandſche gevallen, waar mede onze Geſchiedenis doormengt is, voltrekken, wat 'er in andere koninkryken voorviel. Men beſpeurt niet, dat Schotlandt daar veel deel aan nam. Het blykt zelfs niet, dat 'er van wegens beide de koninginnen, die toen Schotlandt en Engelandt beheerſchten, wederzyds gezanten waren afgezonden. Echter kan men niet twyffelen, of de geeſtelykheit van dit naburig koninkryk zal zeer verheugt geweeſt zyn, den troon van Engelandt te zien beklimmen eene koningin, die de Roomſche kerk geheel en al was toegedaan. Een van hunne ſchryvers † vergeet niet aan te merken, dat de Raadt van die vorſtinne den yver van de Schotſche geeſtelykheit beantwoordde, en dat, ten blyke daar van, de zelve het hoofdt der moordenaars ‡ van den kardinaal *Beton* noopte uit Engelandt te vertrekken, alwaar hy onder de regering van *Eduard* eene ſchuilplaats hadt gevonden. Hy was uit Denemarken komen vluchten, alwaar hy zich niet veilig oordeelde, en genoot een jaargeldt, dat wylen de koning hem hadt toegeſtaan. Men achtte hem betrekkelyk tot de afkondiging, waar by allen vremdelingen gelaſt wierdt uit het koninkryk te gaan. Hy wachtte zich ook wel daar in te blyven, doch wenſchte, dat hy zyn jaargeldt mogt behouden. De voorſlag daar van den Raadt aangebragt zynde, vroeg de hertog van Nortfolk, of het met de eere en de Godvrucht van eene Roomſchgezinde koninginne beſtaan kon jaargelden te geven aan moordenaars van een kardinaal. Deze woorden waren een donderſlag in de ooren van *Lesley*, die wel zag, dat het met hem gedaan zou wezen, byaldien hy zyn vertrek niet verhaaſtte, en die thans alleen op de behoudeniſſe van zyn leven bedacht was, zonder op zyn beſtaan te denken. Hy ſtak naar Vrankryk over, alwaar hy toevlucht nam onder *Henrik* den II, die hem begiftigde met het gebiedt over de Schotſche ruitery. Zyne dapperheit blonk uit in den oorlog, dien deze kroon voerde tegen *Karel* den V; en in het volgende jaar wierdt hy in een hevig gevecht, dat op de grenzen van Pikardië * voorviel, dodelyk gekwetſt. De zelve geſchiedſchryver voegt daar by, dat *Lesley* de dagen, die hy na zyne bekomene wonde nog leefde, beſteedde in berouw en leedwezen over den moordt van *Beton*. Hy zegt ook, dat de koning van Vrankryk de dienſten, die hy hem gedaan hadt, willende erkennen, de te rug komſt van alle zyne vrienden, die door het Parlement van Schotlandt verbannen waren, en der zelver herſtelling in hunne goederen zo wel, als in hun vaderlandt, te wege bragt. Voor het overige maakte Schotlandt geen beweging over alle de veranderingen, die de beveſtiging van *Maria* in het koninkryk veroorzaakte, en het was eerſt na het huwen van deze vorſtinne met *Philips*, dat de regentin gezanten naar Londen afvaardigde, meer welſtaanshalven, dan uit eene oprechte genegenheit. Vermits zy Vrankryk altoos was toegedaan, zag ze het bondgenootſchap tuſſchen Engelandt en Spanje met gene goede oogen aan: zo dat ze den oorlog met den eerſten gaarne zou voortgezet hebben. Doch hare geeſtelykheit, die veel in het ſtaatsbewindt vermogt, bevondt zich niet meer in de gevoelens, waar in ze gedurende de regeringe van *Eduard* geweeſt was. Deze vorſt, die hunnen Godsdienſt haatte, leefde niet meer, en de koningin, zyne erfgename, was yverig voor de Roomſche lere. Dus hunne neigingen met hunne belangen veranderende, wenſchten zy zich met *Maria* te vereenigen, zo zeer als zy zich tegen de vereeniging van het koninkryk met *Eduard* hadden aangekant. Wy zullen in het vervolg zien, hoe Vrankryk Schotlandt een beſluit deedt nemen den Engelſchen den oorlog aan te doen, en het voordeel, dat het zelve daar uit haalde, ten koſte van beide die kronen. Gedurende de eerſte jaren der regeringe van *Maria* hieldt de regentin zich te vrede der zelver bedryven gade te ſlaan, en onder den duim toebereidſelen tot den oorlog te maken. De geeſtelykheit

† *Lesley.*

De Raadt van Schotlandt volgt den yver van de zelfgeeſtelykheit na.

‡ *Norman van Lesley.*

De hertog van Nortfolk verplicht *Norman Lesley* Engelandt te verlaten.

Hy trekt naar Vrankryk.

* te Renty.

Lesley. Burnet.

Hoe het zich in Schotlandt ten opzichte van Engelandt toedraagt.

1553. heit dacht in het tegendeel zich te verſterken met het bondgenootſchap eener koninginne, die de heerſchappy van den Roomſchen Godsdienſt niet minder dan hare eigene ter herten nam. Van weêrkanten zaten zy niettemin ſtil, tot dat Vrankryk hen in beweging bragt.

Bedekte handel van de geeſtelykheit.

Cox. Warre. Ierlandt wierdt verplicht de omkeering van Engelandt te volgen. De Raadt deedt den onderkoning en de Staten des lands kennis geven van de uitroepinge van *Maria*, hen by des zelfs brieven gelaſtende, de zelve plegtigheit te Dublin en in de andere plaatſen des koninkryks te verrechten. Deze brieven wierden bevonden getekent te zyn door den aartsbiſſchop van Kantelberg; het welk den haat van *Maria* nog onrechtvaardiger maakt, dewyl men ziet, dat die kerkvoogdt het eerſt medehielp in alle de grote bedryven, daar het de kroon, of het leven van deze vorſtinne goldt. De brieven wierden in de volle vergaderinge gelezen, en de uitroeping met de gewone plegtigheden onder de toejuichingen des volks verrecht. De geſchiedenisſchryvers merken aan, dat de tytel van Hoofdt der kerke van Engelandt en Ierlandt by deze uitroepinge zo wel, als by die van Londen, aan de koninginne gegeven wierdt. Weinig dagen daar na zondt zy een bevel om den Roomſchen Godsdienſt door het ganſche koninkryk weder in te voeren. Zy dwong echter niemandt, en liet elk de vryheit van gewiſſe, met de geruſte oeffeninge van zynen Godsdienſt. Doch het leedt niet lang, of zy zette de hervormde biſſchoppen af, en ſtelde Roomſchgezinde in hunne plaats, gelyk ze in Engelandt gedaan hadt. Dus greep de oude Godsdienſt terſtondt weder ſtandt onder deze volkeren, die men met moeite de hervorming hadt doen aannemen.

Maria wordt te Dublin voor koninginne uitgeroepen.

Zy maakt aldaar de zelve veranderingen als in Engelandt.

Roland, van het huis *Fitz-Girald*, wierdt ingewyd tot aartsbiſſchop van Cashel, waar van *Richard Creach* de brieven van bezitneminge, die hem door de koninginne waren aangeboden, geweigert hadt. Een ſeldzaam voorbeeldt van gematigtheit van een geeſtelyk perſoon in zodanig een geval. *Johan Thomaré van Kilkeni* wierdt in het bisdom van Oſſori beveſtigt, in plaats van *Bale*, en yverig hervormer, de welke, beducht zynde voor het onderzoek van eene nieuwe regeringe, het bisdom en het koninkryk hadt verlaten. Hy was met *Caſy*, biſſchop van Lemmerikk, in verdrag getreden, de welke, het zelve vrezende, zyn voorbeeldt was nagevolgt. *Patricius Mahonides* kwam in de bezitting van het bisdom van Ardagham, opengevallen door de doodt van *Richard Ferall. Georg Dowdal*, die, ter oorzake van den haat, welken hy hadt tegen de hervorminge, uit Ierlandt was gegaan, kwam uit zyne vrywillige ballingſchap wederom te rug, en wierdt in zyne eerſte waardigheit van aartsbiſſchop van Armach herſtelt. De leeraar *Walsh* kreeg het bisdom van Meath; *Hugo Curvin* wierdt tot het aartsbisdom van Dublin benoemt; *Thomas Lecreuſe* tot dat van Kildare. Men gaf *Thomas O-Fibeli* het bisdom van Leighlin, en *Hugo Lacy* wierdt biſſchop van Limmerik gemaakt. Alle deze kerkheeren waren Roomſchgezind; en om hen in die ſetels te beveſtigen dreef men de Proteſtanten, die ze in bezit hadden, daar uit. Men nam tot een voorwendſel het edict, waar by alle gehuuwde biſſchoppen moeſten afgezet worden, om dat de meeſten getrouwt waren. Dus wierdt *Stapels* uit den biſſchoppelyken ſtoel van Meath verdreven; *Lankaſter* en *Traverſe* uit die van Kildare en Leighlin; *Brown* uit het aartsbisdom van Dublin.

Aanſtelling van verſcheide Roomſchgezinde biſſchoppen.

Afzetting der Proteſtantſche.

Belangende de zaken van Staat vielen 'er gene merkelyke veranderingen voor. De ridders *Thomas Cuſak* en *Girald Aylmer* wierden verder in hunne bedieningen van Lords hoofdreehters toegelaten; de eerſte nam ook die van Lord kancelier waar. Op den 11 November kwam de ridder *Anthony St. Leger* met zyne opene brieven van onderkoning, of Lord afgezant,* aan, leide den eedt in die betrekking op den 19 af, en ontfing de bezitgeving, volgens de gewone plegtigheit †, in de hoofdkerk. In de landtſtreken van Louth en Offali geſchiedden door de ſtroperyen van *O-Connor* en *O-Neal* eenige vyandelykheden: doch de zelve wierden door het goed beleidt en de vaardigheit van beide de gerechtshoofden voor de aankomſt van den onderkoning geſtuit. Den eerſten dezer wederſpannelingen dwongen zy af te trekken, zonder handgemeen te raken, en ſloegen den anderen by Dundalk. Het landt van Delvin leedt meer door de oorlogen, de welke die van het huis van *Mak-Coghlans* tegen elkander voerden. De baron van Delvin ſtak zich in hun verſchil, en trok ze in zyn landt, dat 'er ganſchelyk door verwoeſt wierdt.

1553.

* *Lord Deputi.*

† Met den degen te ontfangen.

Bewegingen der ondergebragte mutelingen.

Owen Mak-Genis leide den eedt van getrouwheit in handen van den onderkoning af. Men merkt aan, dat eene van de voorwaarden, waar aan hy zich verbondt, behelſde, niet te dulden, dat men zich in zyne landgoederen en onder zyne leenhouders bediende van brieven van bezitneming van het hof van Rome; het welk doedt zien, dat de koningin de kerkelyke opperhoofdigheit nog behieldt, dewyl hare landvoogden de zelve deden gelden in de landen, daar zy haar gezag oeffenden.

Maria oeffent de kerkelyke opperhoofdigheit.

Terwyl deze zaken inde aan zee gelegene koninkryken gebeurden, waren de ſtaten, aan gene zyde der zee gelegen, niet zonder verſtoringen en ongeruſtheit. De keizer, de koning van Vrankryk en de paus waren de genen, die in de verandering, welke de verheffing van *Maria* in de zaken van Europa veroorzaakte, het meeſte belang hadden. De tyding daar van wierdt met een onbedenkelyken ſpoedt naar Rome overgebragt. Naauwlyks was *Maria* uitgeroepen, of de zaakbezorger * van den paus † begaf zich naar Londen, alwaar hy bykans zo ſchielyk was als zy, en zonder dat iemandt het wiſt, dan de genen, dien het geheim bekend was, zyne brieven ontfing, en met de zelve terſtondt weder naar Italië overreiſde. *Maria* beloofde den heiligen ſtoel gehoorzaamheit, verzocht vergiffenis over de ſcheuringe voor haar ganſche koninkryk, en verzekerde den heiligen Vader hem afgezanten toe te zenden, zo haaſt als de algemene ruſt volkomentlyk zou herſtelt zyn. Zo aangename tydingen bragten het hof van Rome en de vergadering der kardinalen eene ongemene blydſchap aan, en de paus liet daar over drie dagen lang algemene vreugdetekenen bedryven. Hy vierde zelfs de Miſſe gedurende deze plegtigheit, om Godt te danken voor de wederbekominge van een zo voortreffelyk koninkryk. Hy deelde aflaten uit, en liet in het openbaar en in het byzonder blyken, hoe groot een genoegen hy hadt over eene zo gelukkige omkeeringe.

Heylin. Baker. Burnet. Sleidanus. Thuanus. Sanderus.

* *Agent.*

† *Commendon.*

Wederkomſt van *Commendon*, zaakbezorger van den paus te Rome.

De hoop der kardinalen zakte ondertuſſchen vry wat, wanneer zy, de zaken in hare omſtandigheit begerende te horen, vernamen, dat *Commendon* dit uit zich zelve voorgaf, zonder zich te beroemen daar toe laſt van de koninginne te hebben. Dit was iets, dat zy en die zaakbezorger onder malkander beſtoken hadden. *Commendon* hadt zich daar over aan den paus alleen verklaart, die van zyn kant den kardinalen wegens de van *Maria* ontfangene brieven niets gezegt hadt.

Wat blydſchap het conſiſtorie over zyn aanbrengen toonde.

1553. *mendon* verzekerde hen niettemin, dat de koningin wenschte, haar koninkryk wederom onder de gehoorzaamheit van den heiligen stoel te doen komen; ten welken einde hy drong op het afzenden van een gezant *. De paus ondersteunde dien voorslag: doch dewyl den kardinalen niets zekers bleek van den kant van deze vorstinne, zeiden zy, dat men het gezag van den Apostolischen stoel, met een gezant in een koninkryk te zenden, dat het zelve met voeten hadt getreden, te ligt in de waagschale zou stellen; dat men alvorens van het berouw der Engelschen moest verzekert wezen, en deze natie den gezant door een eerbiedig en plegtig gezantschap moest verzoeken. Om hunne tegenstreving te boven te komen vondt de paus zich verplicht hen eenigzins de oogen te openen, hen zeggende, dat de koningin zich niet dorst verklaren, voor al eer zy op den troon bevestigt was: doch dat *Commendon* niets hadt gebootschapt, of het was hem ter dege belast. Hy voegde daar by, dat, wat hem aanging, hy, wel verre van zich in deze gewigtige verzoeninge spytig te tonen, het gedrag van den herder in het Euangelie, die de negen en negentig schapen verliet, om te zoeken naar het gene, dat verloren was, wilde navolgen.

* *Legaat.*

Gevoelen der kardinalen over het zenden van een gezant.

Besluit van den paus.

Polus wordt tot gezant benoemt.

Het besluit van den paus deedt de kardinalen aan de handt komen, de welke bestemden, dat *Polus* met den tytel van gezant en eene behoorlyke volmacht naar Engelandt gezonden wierdt. Hy ontfing echter zyne opene brieven eerst langen tydt daar na, vermits de bulle van zyn gezantschap † is gedagtekent den 8 Maart des jaars 1554, en de zelve hem in Vlaanderen wierdt toegezonden, alwaar hy zich by den keizer bevondt. Doch toen hy de tyding van zyne benoeminge ontfing, was hy in het klooster van Megazeno Benaco, in het gebiedt van Verona ‡, gelyk te zien is uit den brief, dien hy terstondt, na van des pauzen besluit verstendigt te zyn, aan de koninginne schreef. Hy begint den zelven met eene afschetzing, de welke hy *Maria* voor oogen stelt van de beroerten, die Engelandt sedert 25 jaren verwoest hadden. Hy schryft de oorzaak daar van toe *aan de dubbelde echtscheidinge: de eerste van* Henrik *den VIII met* Catharina *van Arragon, zyne gemalinne, en de tweede, die noch veel schrikkelyker en strafwaardiger was*, zegt hy, *met de kerke, wanneer hy den heiligen stoel gehoorzaamheit weigerde.* Hy voegt daar by, *Dat de Godsdienst en de rechtvaardigheit uit het koninkryk vleden, zo haast als men van deze gehoorzaamheit was afgegaan; en dat men, om haar daar weder te doen in komen, de zelve aldaar moest herstellen.* Vervolgens spreekt hy van zyne ballingschap, *de welke ey*, naar zyn zeggen, *om den dienst der kerke en om dien van de koninginne, wier zaupen hy, zoveel hem mogelyk was, hadt zoeken te verzachten, geleden hadt.* Hy zegt ondertusschen, *zeer verheugt te wezen, dat Godt, zonder behulp van menschen, zyn werk gedaan hadt; dat hare Majesteit in hare bevestiginge alleen den vinger Gods moest erkennen, en dat zy geen de minste verplichting daar over hadt, noch aan den paus, noch aan den keizer, noch aan eenig persoon op den aardbodem; dat het evenwel waar was, dat de paus by den keizer hadt aangehouden, ten einde zich de keizer van zynen kant welmenende toonde, en dat zy zelfs met al haar vermogen zo wel by den keizer, als by den paus, hadt gewerkt; maar dat zulks van alle kanten enkel welmeenendheit hadt voortgebragt, en dat Godt alleen, na haar voor schipbreuk behoed te hebben, haar op den troon hadt geplaatst; dat hy haar langen tydt met tranen hadt gedrenkt: maar dat zulks alleen geschied was, om zyne genade te beter in haar herte te doen bloeien, ten einde het zelve zachter vruchten mogt dragen; dat alle vrome lieden gróte hope uit hare verheffinge opvatten, en dat hy, beter dan iemandt, de voortreffelyke hoedanigheden, die hy in haar van hare kindschheit af hadt zien uitblinken, kennende, niet twyffelde, of zy zou hunne verwachting beantwoorden; dat hy van haren yver voor den Roomschen Godsdienst overtuigt was, en dat zyne Heiligheit hem daar van ook bericht hadt gedaan, hem latende weten, dat zy een gezant verzocht; dat de paus hem met die bediening vereert hadt, en dat hy wederom met blydschap in zyn vaderlandt zou komen, om de koninginne aldaar te begroeten over de overwinninge, die Godt haar op hare vyanden en op die van de kerke gegeven hadt.* Na haar dus gevleit te hebben, bidt hy haar, hem te doen weten, op wat wyze hy zich gedragen moet, om zyne bediening van gezant nut en aangenaam te maken. Hy blyft altoos by zyn zeggen, *Dat men zonder onderwerpinge aan den heiligen stoel noch welvaart, noch rust in het koninkryk hopen kon, en dat die gehoorzaamheit de grondslag van het algemene gelak was.* De schryver, die dezen brief bybrengt †, zegt, dat de koningin daar op een zeer beleefd antwoordt schreef, en dat ze *Polus* verzocht, zyne komst, die ze met ongedult afwachtte, te verhaasten. 1553.

† Zie de Verzamelingen van *Burnet.*

‡ in de Mark van Trevigo.

Zyn beweeglyke brief aan de koninginne nopende zyn gezantschap.

† *Sanders.*

Dit was tegen het oogmerk van *Gardiner*. Hy hadt, gelyk wy gezegt hebben, kwade vermoedens. Hy vreesde het vermogen des kardinaals, die het op hem won door geboorte, door waardigheit zo wel, als door de genegenheit der koninginne. Aan den anderen kant wilde hy omzichtig met de Engelschen te werk gaan, en hoe goed Roomschgezind hy ook was, trachtte hy ook teffens een goed staatkundige te wezen, en zyne fortuin met zynen Godsdienst overeen te brengen. Hierom wenschte hy, dat het gene, dat, sedert men zich van de Roomsche kerke hadt afgescheiden, in den dienst verandert was, allenskens en trapswyze mogt herstelt worden; dat men zich voor eerst liet vergenoegen met de zaken weder te brengen op den voet, dien zy hadden onder de regeringe van *Henrik* den VIII, en dat men niet dacht om de herstelling van opperhoofdigheit van den paus, dan na dat het gansche koninkryk wederom getreden zou zyn in de eenigheit van het Roomsche gelove. *Polus* haatte die omzichtigheden, en zag *Gardiner* voor een trouwlozen aan, die de kerk aan zyne staatzucht opofferde. Deze kerkheer was des kardinaals gedachten niet onbewust, en dit was ook eene reden, die hem des zelfs tegenwoordigheit deedt vreezen. Alle deze overwegingen verplichtten hem by den keizer aan te houden om in zynen aanhang te treden. Om hem hier toe te brengen maakte hy hem zelfs bevreest wegens het tegendingen van *Polus*, in het aanzoek van de koninginne voor den prins *Philips*, of ten minste wegens zynen al te brandenden yver voor den paus, waar door hy het koninkryk in nieuwe beroerten stondt te brengen.

Gardiner houdt zyn gezantschap tegen.

Schryft dat over aan den keizer.

Anderen willen †, dat de keizer vreesde, dat *Polus*, niet alleen een Engelschman, maar ook uit het koninklyke bloedt van Engelandt gesproten zynde, deswegen te nayverig mogt wezen, om te dulden, dat men het koninkryk aan een vremdeling onderwierp. Mogelyk dat alle die vermoedens den keizer in gedachten kwamen; de welke, gelyk wy gezien hebben, al zyn gezag in het werk stelde om de komst van den gezant te belemmeren, en des zelfs raadgevingen verdacht te maken. Hy deedt meer; bericht gekregen hebbende van het vertrek van *Polus*, die

† *Sleidanus.*

De keizer houdt *Polus* in Duitschlandt op.

niet

1553. niet alleen met het gezantſchap van Engelandt belaſt was, maar ook order hadt van hem in het voorbygaan te zien, ten einde hy hem de vrede met den koning van Vrankryk mogt doen aannemen, vondt hy middel hem onderweeg op te houden. Voor eerſt zondt hy een poſt naar hem af, om hem te verzoecken, zyne reis niet te willen voortzetten vooraleer hy hem zulks gelaſtte, het geen hy doen zou als het tydt was. Hy raadde hem ondertuſſchen weder te rug te keren, of zich te Luik op te houden. De kardinaal vervolgde evenwel zynen weg, het zy dat hy des keizers brief niet ontfangen hadt, het zy hy zulks ontveinſde; en toen hy zich op de grenzen van de Palts bevondt, deedt hy hem begroeten, en kennis geven van zyne aankomſt. *Karel*, daar door in zynen achterdocht verſterkt zynde, bleef onverzettelyk by zyn beſluit, om hem te beletten naar Engelandt over te gaan, tot dat het huwelyk van *Philips* met de koninginne geſloten was. Hy zondt tot hem af *Mendoza*, die hem te Dillingen, een ſtedeke aan den Donau, ſtaande onder het bisdom van Augsburg, ophieldt. Wat ongeduldt de gezant betuigde om zynen weg te vervorderen, wierdt hy genoodzaakt op die plaats te blyven, alwaar de koningin hem op des keizers aanhouden ſchreef, van niet te vertrekken voor dat hy nieuwe order daar toe hadt bekomen.

Dewyl deze brieven zeer ſtrydig waren met de voorgaande, die hy van haar ontfangen hadt, ſchreef zy hem de redenen, die haar verplichtten op zodanig eene wyze te handelen, en zondt hem daarenboven een renbode * toe, om hem van alles grondig berecht te geven. Wy zullen de zelve in hare order ontmoeten. Deze afzending was eerſt geſchied na de zittingen van het Parlement, waar van ze hem ook twee acten, nopende de gewigtige zaak van de vereeninginge, toezondt. Zodanig was des pauzen en des keizers gedrag. De verſcheidenheit hunner belangen baarde hen verſcheide inzichten, en de ſtaatkunde hen doende werken, dachten zy minder op de herſtelling van den Godsdienſt, dan op hunne eige grootheit.

* Expreſſe.

Men hadt gemeent, dat de keizer, na het ongeluk van Inſpruk en Mets, de ydelheit der wereldt wars zou geweeſt zyn, en dat hy, zich in Vlaanderen tot de eenzaamheit afzonderende, aldaar het overige van zyne dagen in ruſt zou doorgebragt hebben. Vrankryk hadt zich daar mede gevleit. Het zag hem gedrukt door zyne rampen, afgeſlooft door zyne ongemakken, uitgeteert door gedurige onpaſſelykheden, met een woordt, onbekwaam, zo als het die krone voorkwam, om meer gewigtige zaken te ondernemen. Doch hier in bedroog zich dat koninkryk, en des zelfs onbekommerdheit, of onachtzaamheit, veroorzaakte het zelve grote ſchade, die het niet voorzien hadt. De oude leeuw was maar in ſlaap geraakt; en ſchielyk ontwakende joeg hy met zyn brullen den Franſchen een nieuwen ſchrik in het hert. *Karel* de V wreekte zich over den kwaden uitſlag van de belegeringe van Mets door het veroveren van Terouane, en de doodt van *Eduard* ondertuſſchen voorgevallen zynde, voelde hy met de komſt van *Maria* tot den troon al zyne hope wederom verryzen. Hadt by een beſluit genomen van het keizerryk af te ſtaan, wanneer hy zich naar Vlaanderen begaf, het zelve wierdt by een zo gunſtig toeval verzet. Hy meende, dat de fortuin hem eene gelegenheit aanboodt, de welke hy niet moeſt laten voorbygaan, om zyne macht door de vereeniging van Engelandt met zyne andere ſtaten voor ganſch Europa ontzagchelyk te maken. Met behulp van zo een krygskundig volk hoopte hy zyne ſchade, die hy door de wapenen van Vrankryk en die der Duitſche vorſten geleden hadt, te herſtellen. Hy hadt het voornamentlyk op Vrankryk gemunt; die hatelyke tegendingſter, de welke met zyne vyanden in alle tegen hem geſmeedde zamenzweringen aanſpande, en zyne voornemens dwarsboomde. Na dat hy Terouane en Heſdin op die kroon verovert hadt, haakte hy niet dan naar oorlog, en beloofde zich, wanneer de Engelſchen hem by ſtandt deden, grote overwinningen. Kortom, hy meende niets voordeeliger voor zyn huis, noch ongelukkiger voor Vrankryk, te kunnen uitwerken, dan het huwelyk van den prins van Spanje met de koninginne van Engelandt. Doch hoe ydel zyn alle des menſchen gedachten! Dit huwelyk deedt het huis van Ooſtenryk geen voordeel behalen, en Engelandt Calais verliezen, gelyk wy in het vervolg zullen zien. De keizer hadt geen noodt in dit verborgene toekomende, en zo weinig met zyne vooroordeelen overeenſtemmende in te dringen. Dus zich door zyne heerſchzucht latende vervoeren, en de regels van de ſynſte ſtaatkunde opvolgende, hieldt hy *Polus* in Duitſchlandt op, tot dat het huwelyk van *Philips* voltrokken was. Voor dat wy het ſluiten daar van melden, zullen wy beknoptelyk verſlag doen, hoe het den keizer in dit jaar tegen Vrankryk ſlaagde, het verhaal van dezen oorlog weder opvattende ter plaatſe, daar wy het onder de regering van *Eduard* gelaten hadden.

De keizer wil zich wreken over het innemen van Mets.

Kort voor de doodt van dezen vorſt kwamen de Engelſche afgezanten *Karel* den V hunne bemiddeling aanbieden. Zy vonden hem ziek, en wierden eerſt langen tydt daar na ter gehoor toegelaten. Wy hebben zyn antwoordt gemeld, en daar neffens bericht gedaan van de toebereidſelen, die hy maakte tot het belegeren van Terouane, het geen zo ſtil en zo ſpoedig in zyn werk ging, dat Vrankryk des onbewuſt bleef. Die ſtadt was gelegen een weinig beneden de oorſprongen van de Lys, die der zelver muren beſpoelde, in het midden van Artois en het graafſchap St. Paul, vier mylen van S. Omer. Dus ſtrekte de zelve Vrankryk tot een voormuur *, om des zelfs grenzen tegen de ſtroperyen der Engelſchen, die toen Calais inhadden, te dekken, en verwoeſtte Vlaanderen, dat den keizer onderhorig was. Hier van daan kwam het, dat die plaats den Franſchen van zo veel aangelegenheit, en den vorſten van het huis van Ooſtenryk, ſedert dat zy de Nederlanden bezaten, zo nadeelig was. Wy hebben boven gezien het ernſtig aanhouden van *Maximiliaan*, overgrootvader van *Karel* den V, den eerſten van dit huis, die een zo ſchoon domein door zyn huwelyk met de erfgename van Burgundië in bezit hadt gekregen, om *Henrik* den VIII te verplichten die plaats, na dat hy de zelve op *Lodewyk* den XII verovert hadt *, met den grondt gelyk te maken. *François* de I in het tegendeel liet de zelve ſchielyk weder opbouwen, en zag ze aan als een van de ſleutelen zyns koninkryks: zo dat hy van deze ſterkte, en die van Aeqs, ſprekende, de gewoonte hadt te zeggen, dat hy geruſt ſliep, als hy het hoofdt op die twee oorkuſſens nederleide. Hy ſliep ondertuſſchen niet dan na zich de behoudenis daar van verzekert te hebben, in plaats dat *Henrik* de II waakte in het midden van danſſeryen en gaſtmalen, en ſliep wanneer het 'er op aankwam Terouane te beſchermen.

Thuanus. Mezeray.

Hy belegert Terouane.

* Barière.

Aangelegenheit van die plaats.

* in het jaar 1513.

Onachtzaamheit van Henrik den II.

Hy vierde toen ter tydt de bruiloft van zyne natuurlyke dochter †, ten huwelyk krygende *Horatius Farneze*, hertog van Caſtro, en hieldt zich ner-

† die hy by Diana van Poitiers geteelt hadde.

1553. nergens mede bezig dan met de vermakelykheden van dit feest. Ten anderen geloofde hy den keizer zicker te wezen dan hy was: men hadt zelfs gemompelt, dat hy al dood was. Dus geenzins denkende, dat die vorst zich in staat bevondt om zyne vreugdt te storen, gaf hy zich geheel en al aan de zelve over, wanneer men hem tyding kwam brengen van het beleg van Terouane. *De Grey*, graaf van Reux, die het keizerlyke leger geboodt, hadt het in het laatst van April ondernomen, terwyl de keizer den uitslag daar van te Brussel bleef afwachten. *Henrik* de II beval *Desse*, die zulke roemruchtige daden in Schotlandt verrecht hadt, zich met zyne keurbenden daar in te werpen. Deze veldheer was nog zo gelukkig, dat hy eene zo stoute onderneming uitvoerde, doch de plaats kon hy niet houden, die op het einde van Juny, na een aanval, die zes uuren duurde, en waar in *Desse* sneuvelde, stormenderhandt wierdt ingenomen. Men wil, dat hy, na des konings bevelen ontfangen te hebben, die men hem bragt zo als hy uit eene zware ziekte was opgestaan, zyne doodt met deze woorden voorspelt hadt: *Ik ben verbeugt, dat ik op het bedde van eere gaa sterven, en myne dagen op het zelve niet treurig zal eindigen.* Dit zeide hy, het bedde, dat hy nog moeite hadt te verlaten, aankykende. *François* van Montmorenci, zoon van den konnestabel, nam het bevel na de doodt van *Desse* waar, doch de plaats, honderd twee en veertig duizend kanonschoten verduurt hebbende, de welke der zelver vestingen tot pulfer vergruist hadden, kon het weinig langer houden. *Montmorenci* wierdt verplicht om wegens de overgave van de sterkte met de vyanden in onderhandeling te treden: doch niet wel op zyne hoede geweest zynde, vielen de vyanden, gedurende de onderhandeling, in de stadt, en maakten alles neder, wat hen voorkwam. Daar wierdt niemandt gespaart dan de gene, die de Spanjaarden behielden, uit erkentenisse van de heusche behandelinge, de welke de hertog van Guize hen te Mets gedaan hadt, het geen zy toen met edelmoedigheit gedachtig waren. Die van de Nederlanden, welke zich met allen spoedt tot in de belegerplaats begeven hadden, in oogmerk om zich over de stroperyen van de bezetting te wreken, sloegen de handt met vaardigheit aan het werk, niet willende dulden, zeiden zy, dat de wolf langer in het midden van de schaapskooi zou wezen: zo dat zy alles tot den laatsten steen toe omverr smeten, en dat men zelfs heden ten dage naauwlyks de plaats kan tonen, waar eene zo vermaarde stadt gestaan heeft. De keizer liet daar over te Brussel openbare vreugdetekenen bedryven met het afsteken van vuurwerken, het losten van het geschut, het luiden der klokken, en het verlichten van de ganssche stadt gedurende den gehelen nacht.

Voortreffelyke woorden van *Desse*.

Verovering van Terouane.

Slechting van die plaatse.

Het zegepralende heir eindigde geenzins den veldtocht met deze krygsverrechtinge. De keizer gaf daar van het gebiedt aan *Emanuel Philibert*, zone van *Karel*, hertog van Savoje, de welke eene deugdt begon te laten uitblinken, waar door hy zyne staten, die de kwade fortuin van zynen vader hem hadt doen verliezen, weder wist te bekomen. Deze nieuwe veldheer rukte met zyne krygsmacht voor Hesdin, en maakte zich meester van de plaats. *Farneze*, nieuwelings met de onechte dochter des konings getrouwt, sneuvelde in het treffen, en wierdt nevens vyftig anderen onder de puinhopen van den muur, die door een myn gesprongen was, begraven gevonden. Een jong man van eene grote hope, die slechts van de bruiloftskoets tot het graf overhapte. Hy wierdt niet alleen van den koning en *Diana van*

Verovering van Hesdin.

Doodt van *Farneze*.

Poitiers †, maar ook van al de wereldt beklaagt, zo wel in Vrankryk, als in Italië. De soldaten, door de breesch intrekkende, hieuwen de bezetting ter neder, kregen den maarschalk *Robert van der Mark*, die in de sterkte het gebiedt voerde, gevangen, en maakten de stadt met den grondt gelyk. De zelve was gelegen ter plaatse, die men het oude Hesdin noemt. De hedendaagsche stadt Hesdin wierdt in het volgende jaar, een weinig daar beneden, gebouwt, in een moeras aan het riviertje de Canche. Der zelver stichting begon met de werken, die *Emanuel Philibert*, door de doodt zyns vaders hertog van Savoje geworden zynde, in de genoemde plaats deedt opwerpen, in welke hy besloot een dorp, le Mesnil genaamt. Hy veranderde daar van den naam in dien van Hesdin, en voegde daar by de zinnebeeldige letters van het ridderteken van zyn stamhuis *. Dus noemt men deze nieuwe stadt Hesdin de Fert, om te tonen, dat hy 'er de stichter van was, gelyk hy de verwoester van de andere geweest was.

† wier dochter hy getrouwt hadt.

Stichting van de stadt Hesdin.

* F. E. R. T.

Ondertusschen wilde de koning van Vrankryk zich over dit verlies wreken. Hy trok te velde, en voegde zich by den konnestabel, die hem met het hoofdleger by Amiens verwachtte. Het was vier en vyftig duizend man te voet, en tien duizend te paardt, sterk, nevens honderd stukken geschut, en hadt besloten den vyandt op te zoeken, om den zelven slag te leveren, of om zich, met het innemen van eenige plaatsen van aangelegenheit, het verlies van Terouane en Hesdin te vergoeden. In dien tydt vernam *Henrik* de II de doodt van *Eduard* en de uitroeping van *Maria*. Des keizers heimelyke handel, om de koningin van Engelandt met den prins *Philips* te doen trouwen, was hem ook niet onbekend, en dit werk baarde hem bekommernis. Hy hadt het, eer *Eduard* stierf, te gemoet gezien. De vrees daar voor hadt hem zelfs verplicht den aanhang van den hertog van Northumberlandt te ondersteunen, en de verheffing van *Johanna Gray* te begunstigen: doch deze aanhang ondergebragt zynde, wist hy geen middel meer om zich tegen des keizers toeleg aan te kanten. Zyn voornemen was dan, voor dat hy zo machtig wierdt, hem zo veel, als het doenlyk was, te verzwakken, en in dit besluit begaf hy zich aan het hoofdt van zyn leger in aantocht. De kardinalen St. *George* en *Dandino* kwamen, als pausselyke gezanten, by hem in de legerplaats, en wenschten middelaars tot vrede te mogen wezen: doch, na eenige gesprekhoudingen, gingen zy onverrechter zake weder henen.

Het leger van den koning van Vrankryk voegt zich by dat van den konnestabel.

Men helde van weêrkanten meer tot oorlog dan tot vrede over. Des keizers laatste overwinningen hadden zyne hope wederom opgebeurt; en *Henrik* de II geboodt een talryk leger, bestaande uit dappere keurbenden, onder het beleidt van aanzienlyke veldheeren, en voorrzien van een uitnemenden voorraadt van oorlogstuig; zodat hy op de veroveringe van een gedeelte van Vlaanderen hoopte. Alle deze grote oogmerken mislukten echter, en al deze toessel diende hem nergens toe. Hy trachtte den prins van Savoje in een veldslag in te wikkelen, doch kon hem daar toe niet brengen. Hy sloot Bapaume naauw in, en zocht het zelve te belegeren; maar het gebrek aan water noodzaakte hem af te trekken. Het was niet mogelyk voor het leger genoegzame putten te graven in een drogen en onvruchtbaren grondt, en alwaar de inwoonders die van het landt gedempt hadden. Van daar komende maakte hy toeleg op Kameryk, en nam zyn verblyf in het schone paleis van den bisschop. Deze prelaat, uit de familie van *Croy*, was op zyn vermaak gezet, en-

Kwade uitslag der Fransschen.

Vermakelyk paleis van den bisschop van Kameryk.

dit

1553. dit paleis verſtrekte daar van tot een blyk. Hy hadt het tegen eene niet verre van de ſtadt leggende ronde verhevenheit aan doen bouwen, en men zag het door vier boven elkander geſtichte huizingen, van den voet des heuvels af tot aan des zelfs top toe, ryzen. Daar kan niet prachtiger bedacht worden, en alle de vertrekken daar van ſchenen eer de welluſt dan de letteroeffeninge toegewyd. De koning begeerde niet, dat men de bouw- of huisſieraden daar van zou bederven: ſchoon de graaf van Roux, des biſſchops oom, eenige jaren te voren Folembray, een luſthuis der koningen van Vrankryk, op eene diergelyke wyze niet ontzien hadt. Het beleg van Kameryk ſlaagde niet gelukkiger dan dat van Bapaume. De konneſtabel wierdt ziek; en naardien dit zo wel de ziel van alle de oogmerken van *Henrik* den II, als hoofdt van het leger was, wierdt men genoodzaakt het beleg te ſtaken. Kort daar aan trokken de troepen in hare winterkwartieren; zo dat de veldtocht eindigde, zonder dat de koning daar in eenig voordeel behaalt hadde.

De Franſchen breken het beleg van Kameryk op.

Zyne wapenen waren gelukkiger in Italië. De verovering van Napels was hem in het voorgaande jaar mislukt. Hier van was de ſchuldt te wyten aan den prins van Salerno, die het ontwerp daar van hadt gemaakt, en ondertuſſchen met de Franſche galeien niet op zynen tydt kwam, om den rover *Dragut* te hulp te komen. Doch *Briſſak* maakte zich naar den kant van Piëmont meeſter van Albe en Verruë. De grootſte krygsverrechtingen geſchiedden in het Toskaanſche ten voordeele van die van Siëna, die van *Henrik* den II hulp verzocht hadden, om in vryheit geſteld te worden. Dertig duizend Franſchen hadden zich derwaarts heen begeven, waar van *Eneas Picolomini*, en drie andere Siënnezers, tot veldheeren benoemt waren. Zy hadden de Spanjaarden uit Siëna en uit alle de andere veſtingen van dat gemenebeſt verjaagt, behalven uit het Orbitelle, waar in hunne vyanden de vlucht genomen hadden. Dit gebeurde in den jare 1552. In het volgende jaar geſchiedden 'er in Piëmont tuſſchen beide de legers verſcheide ſchermutſelingen, zonder dat het tot een beſliſſend gevecht kwam. Doch het gene de geſchiedenisſchryvers van de veldheeren, zo wel Franſche, als Spaanſche, verhalen, is een eeuwigdurend geheugen waardig. Zy deden hunne troepen eene zo goede krygstucht onderhouden, dat de huisman zonder vreze tuſſchen de twee legerplaatſen arbeidde, en beide de partyen, handgemeen zynde, uit zyn huis kon zien, zonder eenige ſchade te lyden. Eene wyze van oorlog te voeren, de welke edelmoediger is dan die van onzen tydt, daar de veldtocht zomtyds met roven en branden ten einde wordt gebragt. In het zelve jaar kregen de Franſchen de meeſte plaatſen van het eilandt Corſika, waar in zy geleid wierden door de bannelingen des lands, die hunne toevlucht hadden genomen by den koning van Vrankryk, als by hunnen beſchermer, om dat dit eilandt van Genua afhing, en dat gemenebeſt zich eertyds onder de beheerſching van Vrankryk hadt begeven †. De rover *Dragut* hielp den Franſchen Bonifacio innemen, en na dat de ſtadt over was, ging hy weder onder zeil. Zyn vertrek beveiligde de zee voor *Andreas Doria*, die alle de plaatſen, welke de Franſchen gedurende den ſomer verovert hadden, des winters weder innam, uitgenomen de hoofdſtadt † van dit eilandt.

Krygsverrechtingen der Franſchen in Italië.

Voortreffelyke krygstucht onder de Franſche en keizerlyke troepen.

De Franſchen nemen het eilandt Corſika in.

† onder *Karel* den VI.

Andreas Doria krygt het grootſte deel der plaatſen weder in.

† Baſtia.

Ondertuſſchen ſtierf *Karel*, hertog van Savoje, op den 16 September dezes jaars (a), een prins,

Doodt van den hertog van Savoje.

(a) *Sleidanus* ſtelt zyne doodt een jaar later: doch taſt daar omtrent mis.

1553. die door zyne goedheit, door zynen zachten aardt en door zyne rechtvaardigheit en mildadigheit achting verdiende. Doch zo vele deugden ſtrekten nergens anders toe dan om hem ongelukkig te maken, indien het waar is, het geen een ſchryver * van hem zegt, dat hy mogelyk minder ongelukkig zou geweeſt hebben, indien hy zulk een vroom man niet geweeſt was. De ſtaatzucht zyner naburen † was de ware oorzaak van zyne ongevallen: de deugdt en de voorſpoedt zyns zoons herſtelden de zelve. 1553.

* *Mezeray.*

† de keizer en de koning van Vrankryk.

Terwyl de wapenen des keizers en des konings van Vrankryk Vlaanderen en Italië verwoeſten, bleef Duitſchlandt ook niet in ruſt. Het Paſſauſche verdrag hadt den keurvorſt *Maurits* weder met *Karel* den V verzoent, en de verſchillen over den Godsdienſt doen eindigen: doch het hadt verdeeldheit gezaait tuſſchen dezen keurvorſt en *Albert*, markgrave van Brandenburg. Dit geſchiedde in den tydt, dat de twee takken van het huis van Ooſtenryk malkander mistrouwden, en dat *Karel Ferdinand* in de opvolging van het keizerryk zocht te verklocken. De laatſte bevondt zich door vriendſchap en belang aan *Mauritz* verbonden, om dat *Albert* in beide hunne ſtaten ſtroperyen pleegde: *Karel* in het tegendeel hieldt het met *Albert*, ten minſte wierdt het vermoed: want men hadt 'er geen overtuigende bewyzen van. De waarſchynlykſte giffing beſtondt hier in, dat het niet mogelyk was, dat *Albert* zo vele troepen, als hy op de been hadt gebragt, hadt kunnen onderhouden, zonder des keizers onderſtandt, en men zeide, dat de koningin van Hungarië, beſtierſter der Nederlanden, hem van tydt tot tydt merkelyke ſommen deedt overmaken. Wat Vrankryk aangaat, deze kroon nam by beurten, nu de party van *Albert*, en dan die van *Maurits*, aan, zoekende alleen de tweedragt onder hen, en de beroerten des ryks te doen aanwakkeren. Te onvrede zynde over het verdrag van Paſſau, ſtookte zy de wraakluſt van *Albert* aan; en naderhandt ziende, dat deze laatſte het met den keizer hieldt, tradt zy in de belangen van *Maurits*. Het is ten minſte zeker, dat *Henrik* de II des keurvorſten doodt, de welke in den ſlag tegen den markgrave ſneuvelde, beklaagde; en van den anderen kant ſchreef *Albert* aan den keizer, dat hy de wapenen om gene andere reden hadt opgevat, dan om Duitſchlandt van de zamenzweringe, die *Maurits* met *Henrik* den II gemaakt hadt, te verloſſen. Dit was echter een voorwendſel, waar mede die vorſt den binnenlandſchen oorlog, dien hy in zyn vaderlandt hadt verwekt, zocht te bewimpelen. Zyne heerſchzucht, gierigheit en wreedheit waren de wezentlyke oorzaken daar van. Dan beſchuldigde hy *Maurits* met de vyanden des Ryks heimelyk verſtandt te houden, en dan die van Neurenberg van met de Roomſchgezinde biſſchoppen, ten nadeele van den Proteſtantſchen Godsdienſt, verſtandhouding te hebben. Inderdaadt, hy hadt noch yver voor zynen Godsdienſt, noch liefde voor zyn vaderlandt. Ook was het te vergeeſſch, dat de Rykſsvergaderingen hunne pogingen aanwendden tot zyne verzoeninge met *Maurits*. De laatſte moeſt het met de doodt, en de andere met eene ballingſchap bekopen.

Oneenigheit tuſſchen *Karel* den V en *Ferdinand*.

Heimelyke handel van het Franſche hof in Duitſchlandt.

Albert, markgraaf van Brandenburg, verwekt een binnenlandſchen oorlog in Duitſchlandt.

Na het landt van Ments, Spiers en Trier afgeſtroopt en de kerken geplundert te hebben, verzoende hy zich met *Karel* den V, den aanhang van Vrankryk ten tyde van het beleg van Mets afgegaan zynde. Zyn branden en roven in de landen van Neurenberg, Bamberg en ganſch Frankenlandt verplichtten de Ryksſtanden te

Zyne verzoening met *Karel* den V.

1553. Hy brengt den oorlog in Saxen over.

Frankfort byeen te komen: doch daar wierdt geen besluit genomen. Ondertusschen bragt *Albert* den oorlog in Saxen over, en maakte zich meester van Halberstadt, van waar hy in het Brunswykſche toog, het geen hy afstroopte. Toen voegde *Ferdinand* zyne benden by die van *Maurits*; en deze laatste deedt een bloedig bevelschrift tegen hunnen algemenen vyandt afkondigen. *Albert* beantwoordde dit met gelyke hevigheit. Beide beschuldigden zich onderling van de onheilen van den oorlog. Eindelyk viel de slag op den 9 July voor, en deedt uitwyzing van hun beider lotgeval.

Verliest den slag.

De zelve was voor den eersten zo wel, als voor den anderen rampspoedig. *Albert* verloor den zelven, en sedert die nederlage was hy altoos ongelukkig. Doch de overwinning kostte *Maurits*

Maurits sneuvelt.

het leven. Hy wierdt met een musketkogel in de lieſch gekwetst, waar aan hy twee dagen daar na overleedt. Zyn ligchaam wierdt naar Friedberg in Meissen gevoert, en by dat van den hertog *Henrik*, zynen vader, begraven. Men wil, dat verscheide wonderen zyne doodt voorspelt hadden, onder welke men stelt een bloed-regen, die in eenige plaatsen was nedergevallen, en waar mede de bladeren der bomen omtrent Straasburg gedurende vele dagen gevorst bleven. Zommigen schreven deze bloeddruppels toe aan eene zuiver natuurlyke oorzake, en zeiden, dat een afgryſselyk getal van kapelletjes, tegen elkander gestreden hebbende, dood waren nedergevallen op de bladeren, die daar door ganſch bloedig bevonden wierden. De doodt van *Maurits* deedt zynen broeder *Augustus* uit Denemarken weder te rug roepen, van waar hy in der spoedt bezit kwam nemen van het keurvorstendom, dewyl *Maurits*, zonder kinderen na te laten, overleden was. De oude keurvorst, *Johan Frederik*, beſlondt wederom in zyne rechten te treden, en hieldt eerstelyk by den keizer aan van hem gunstig te willen wezen. Doch men wilde hem van zynen afstandt, dien hy gedaan hadt, geenzins ontslaan, noch eenige verandering maken in de bezitgeving van *Maurits*. De gematigtheit van *Johan Frederik* verhinderde hem te luisteren naar de voorslagen van de genen, die hem den oorlog aanrieden, en verplichtte hem in een verdrag te bewilligen. Het voornaamste beding bestondt in de bevestiginge van de keurvorstelyke waardigheit in den persoon van *Augustus*, erfgenaam van *Maurits*, en in die van zyn mannelyke nakomelingschap voor altydt. By gebrek van mannelyk oir moest die waardigheit aan de zydelinie van *Johan Frederik* vervallen. Hy tekende het vergelyk, en bekrachtigde het zelve nog in het begin van het volgende jaar, eer dat hy stierf.

Johan Frederik zoekt wederom in het bezit van het keurvorstendom te raken.

Hy staat van zyne voordeninge af.

Ondertusschen wierf *Albert* nieuwe troepen, en voerde oorlog tegen *Henrik*, hertog van Brunswyk, die zyn leger versloeg. Naderhandt vielen 'er tusschen die twee vorsten verscheide veldslagen voor, en vele belegeringen van plaatsen wierden van weerkanten ondernomen. Doch het keizerlyke kamergerecht ondersteunde de belangen van den hertog van Brunswyk, en van alle andere, die over de geweldenary van *Albert* klagtig vielen: zo dat hy in den Ryksban gedaan wierdt. Hy veinsde sedert naar eene weder-vereeniging te willen horen, met toeleg om zyne vyanden, zo haast als zy de wapenen zouden hebben nedergelegt, den voet op den nek te zetten. Doch zyn bedrog wierdt ontdekt, en hy zag zich genoodzaakt in Vrankryk eene schuilplaats te zoeken.

Albert wordt in den ban gedaan.

Wy hebben boven gesproken van den afstandt, dien de koningin *Izabelle*, voogdes van haren zone, deedt van het vorstendom van Zevenbergen ten voordeele van *Ferdinand*. Wy hebben ook gemeld het misnoegen van het volk en den adel, die reets in het zelve jaar † tegen het verdrag opstonden. Deze geringe beweging was van geen gevolg; doch in den volgenden jare de zelve hervat wordende, deedt ze *Ferdinand* Zevenbergen verliezen. Toen *Izabelle* bemerkte, dat men haar slechts met woorden gepaait hadt, en dat *Cassaldo*, die uit name des Roomschen konings over Zevenbergen het gebiedt voerde, niet anders dacht dan om de beheersching zyns meesters te bevestigen, zo wel als om zich zelf te verryken, wraakte ze het gene ze gedaan hadt; met besluit, het kostte wat het wilde, om zulks wederom te herstellen. Het was haar geen moeite het volk te winnen. Hun oude haat tegen de Duitschers en de opgeblazenheit der Spanjaarden deden hen met blydschap deel nemen in hare wraakluſt. Het viel haar ook niet zwaar *Solyman* aan haar snoer te krygen. Deze liet uitdrukkelyke orders aan de bassaas van Buda en Belgrado afgaan, als ook aan den hospodaar van Moldavië, om deze vorstinne met al hunne macht by te springen; en *Cassumbeg* vertoonde zich met een leger van twaalf duizend man op de grenzen van Zevenbergen, naar den kant van Polen. *Cassaldo* deedt de Staten byeenkomen, om middelen te beramen, ten einde deze beroerte gestilt wierdt: doch men besloot daar niets van aangelegenheit, ter oorzake van de heimelyke genegenheit des volks voor de party der koninginne.

† 1552. Vervolg van de zaken van Zevenbergen.

Ondertusschen sloegen de Spaansche benden, misnoegt zynde, dat men hen slechts de helft van hunne soldy betaalde, aan het muiten, en zich, volgens hunne gewoonte in diergelyke gelegenheden, nieuwe hoofden verkoren hebbende, trokken zy recht op Wenen aan. *Cassaldo* volgde hen derwaarts; hy was niet veilig in zyn gouvernement; en zyne vrekheit hem zeer hatelyk gemaakt hebbende, was hy verheugt dit voorwendsel te hebben om weg te gaan. Hy nam met zich onschatbare rykdommen, die hy door zyne knevelaryen, en door de afkorting van een gedeelte van de schatten van *Martinusius* hadt byeen verzamelt. Voor het overige hadt hy het prinsdom met veel voorzichtigheit bestiert, en alles was gedurende zyn bewindt in rust. Mogelyk dat hy zulks zo veel aan zyn geluk, als aan zyne bekwaamheit, schuldig was. Ten minste is het waar, dat hy zyne behoudenis de goede fortuin hadt dank te weten. Het scheen, dat de zelve de muitery der Spaansche troepen slechts hadt te wege gebragt, om hem eene gelegenheit van reddinge te verschaffen, en om zyne eer te dekken tegen de omkeering, die kort na zyn vertrek voorviel. Een groot gedeelte van Zevenbergen schudde het juk van *Ferdinand* af, riep den jongen *Sepusius* weder, en leide den eedt van getrouwheit aan de koninginne *Izabelle*, zyne moeder, die de Staten te Hermanstadt byeen hadt geroepen, af. De peſt, die gedurende twee jaren in dit landt woedde, hadt het getal der inwoonderen vermindert: doch ter vergoedinge belette de zelve de legers van *Ferdinand* daar in te trekken. Ondertusschen bestoedde de jonge *Sepusius* dien tydt van vrede aan het maken van een bondgenootschap met de hospodaren van Moldavië en Wallachië, als ook met de bassaas van Buda en Belgrado; en in den jare 1556 zag hy ganſch Zevenbergen onder zyne gehoorzaamheit gebragt.

Opstandt der Spaansche troepen.

Cassaldo vertrekt uit Zevenbergen.

Zyne rykdommen, ondeugden en deugden.

Een groot gedeelte van Zevenbergen herstelt den jongen *Sepusius*.

In dezen toestandt van zaken bezoetelde *Solyman* zyn huis met een kindermoordt. Wy hebben zo dikwils van dezen Turkschen keizer gespro-

Solyman dryft een kindermoordt;

1553.

1553. spoken, en zyne bedryven worden dermaten in de Geschiedenisse, die wy schryven, gemengt bevonden, dat wy een van de beruchtste gevallen van zyn leven niet kunnen voorby gaan. Hy was tegen de gewoonte der Sultans, die sedert de smaadt, die de vrouwe van *Bajazeth* den I door *Tamerlan* was aangedaan, besloten hadden alleen by-wyven te hebben, met *Roxelane*, zyne gevangene, getrouwt. Dit besluit ging als eene wet door, en het Ottomannische hof heeft zich altoos getrouwelyk daar naar gedragen. Doch de bekoorlykheden van *Roxelane*, die, zo het waar is, dat ze, gelyk men wil, de toverkunst daar toe gebruikte, niet natuurlyk waren, dwongen *Solyman* de wet te overtreden, en met haar te trouwen. De misdaadt dezer Sultaninne, die zonder de ongeoorloofde middelen, waar van zy zich bedienden, zeer ligt zou geweest zyn, en niet dan eene eigenhoofdige wet zou gekwetst hebben, baande in het vervolg een weg tot de afschuwelykste bedryven der wereldt. Niet te vrede zynde te regeren, begeerde zy, dat hare kinderen, ten nadeele van den oudsten zone, dien *Solyman* by eene schone Circassische slavinne, de welke voor *Roxelane* zyne beminde was geweest, geteelt hadt, op den troon zouden gezet worden. Deze prins, *Mustapha* genoemt, was de liefde der Musulmannen: doch zyne schone hoedanigheden vergrootten den haat van zyne stiefmoeder. Om hem van kant te helpen bediende zy zich van de listigheden van den trouwlozen *Rustan*, haren schoonzone. Hy was *Ibraim*, onaangezien hy de zoon van een osschoeder, en de ondeugendste van alle menschen was, in aanzien zo wel, als in des zelfs bedieninge van grootvizier, opgevolgt: doch hadt zo veel verhevenheit van geest, als zyne geboorte laag was; vooral stak zyne bekwaamheit in het bewindt der geldmiddelen zodanig door, dat hy onschatbare rykdommen verzamelde, waar mede hy des Sultans schatkisten opvulde. Zyne zorgen wierden met een doorluchtig getuigenis, dat nog lang na zyne doodt in wezen bleef, vereert. Voor aan de schatkamer, in eene der kamers van het vrouwen-vertrek †, leest men deze woorden, met grote letters geschreven: *Deze schatten zyn door de zorgen van Rustan verzamelt.* Van dien karel, gewend misdaden te plegen, bediende zich *Roxelane* om *Mustapha* van kant te helpen; en deze guit verzon eene beschuldiging tegen den jongen prins van met den Sophi eene zamenzwering gemaakt te hebben, om den Sultan, zynen vader, om te brengen.

Gewoonte der Sultans van alleen by wyven te hebben.

Solyman trouwt met *Roxelane.*

Staatzucht van deze Sultaninne.

Hoedanigheden van den vizier *Rustan.*

† *Serail.*

Het bestier, dat die prins hadt over de grenzen van Persië, maakte deze beschuldiging waarschynlyk, en *Rustan* stelde brieven op, des prinsen handt naabootzende, die hy zo behendig in des Sultans handen wist te doen vallen, dat die ongelukkige vader niet twyffelde, of zy waren door zynen zone geschreven. Hy nam dan een besluit om hem voor te komen. Dus wierdt het bevel, van *Mustapha* te doen sterven, wel haast gegeven. Men deedt hem, onder voorwendsel van met hem aangaande den oorlog van Persië te spreken, te Aleppo komen, werwaarts *Solyman* zich zelf met het ganssche leger op weg begaf. Verscheide dromen, naar men wil, hadden *Mustapha* voor het gevaar, dat hy liep, gewaarschuuwt, en zyne vrienden, welke hy de zelve ter goeder trouwe vertelt hadt, hadden getracht hem te doen afzien van eene byeenkomst, die hen verdacht scheen. Doch hy antwoordde hen, dat hy den Sultan, zynen vader, niet wilde ongehoorzaam zyn, en dat, byaldien men hem al deedt sterven, hy in de hope was van een beter leven, dan het gene hem

Zyne trouwloosheit om *Mustapha* te doen sterven.

Voortreffelyke gevoelens van *Mustapha.*

benomen zou worden. Van Aleppo ontboodt men hem in de legerplaats, daar *Solyman* was, die hem in zyne tent deedt komen. Hy bevondt zich in een vertrek, waar in de uitvoerders van de dodelyke orders des Sultans zich bevonden, de welke wachtten om hem te worgen. Doch zy kwamen nog zo ligt daar niet toe; *Mustapha* stelde zich te weer; en mogelyk zou hy hunne handen ontkomen hebben, ten ware *Solyman*, daar voor bevreest zynde, het tapyt, dat zyne kamer van die, daar het treurig bedryf geschiedde, afscheidde, hadt opgeligt, om de stommen † een vreesselyk gezicht te geven. De schrik, die hen daar mede wierdt aangejaagt, verdubbelde hunne krachten; en wederom op *Mustapha* aanvallende, kregen zy hem eindelyk onder den voet, en hielpen hem toen schielyk van kant.

1553. *Solyman*, zyn vader, doedt hem worgen.

† Aan het Turksche hof nemen de stommen het ampt van beulen waar.

De wreedheit van *Solyman* was met dezen kindermoordt nog niet voldaan. Hy voegde 'er de bespotting nog by, ontbiedende *Giangir* om zynen broeder *Mustapha* te komen zien, zonder hem iets van dezen gruwelyken moordt te kennen te geven. *Giangir*, die 'er geen de minste gedachten van hadt, liep in alle haastigheit toe, hopende zyne vriendschap in de omhelzingen van een broeder, dien hy tederlyk beminde, te voldoen. Op het zien van een zo verbazend voorwerp volgde de droefheit en de verontwaardiging op de blydschap. *Giangir* borst in de beweeglykste klagten van de wereldt uit over de droevige doodt van een zo beminnelyken broeder, en vervloekte des zelfs beulen, zonder ook zynen vader te ontzien. Vervolgens trok hy zynen degen, en zich doorstoken hebbende, liet hy zich op het dode ligchaam van *Mustapha* nedervallen, om hem al stervende te omhelzen (a).

De wraaklust, die *Giangir* liet blyken over de doodt zyns broeders.

Toen was het, dat *Solyman* zyne misdaadt bedacht, en dat hy de knagingen daar over gevoelende, zich ongelukkig achtte zyn huis door het vermoorden van beide zyne kinderen bezoetelt te hebben. Zyn berouw was van geen duur. De ontaarde moeder wilde zyne gruweldaadt niet onvolkomen laten. *Mustapha* hadt een zoontje van dertien jaren: zy raadde *Solyman* het zelve aan zyne veiligheit op te offeren; en om hem daar toe te brengen bragt zy dezen grondregel by: „ Dat „ de geen, die den zoon spaart, wiens vader „ hy heeft doen sterven, dwaas is ". Dus wierdt 'er bevel afgezonden om hem te worgen. De jonge prins gaf zich van zelfs in handen der beulen over, hen zeggende, dat Gods wille moest geschieden, en dat zyne doodt minder door zynen vader, dan door de Voorzienigheit, waar aan hy zich onderwierp, bestemt was. Men dient in dezen de edelmoedige daadt van *Selim*, die, door de doodt van *Mustapha*, de naaste erfgenaam van het ryk wierdt, niet met stilzwygen voorby te gaan. Een der Ichoglans, of kamerjonkers, van den Groten Heer, hem de tyding daar van gebragt hebbende, in hope van eene beloning daar voor te krygen, betuigde hy daar alleen geen blydschap over, maar hadt 'er zelfs een afgryzen van, en beval, dat men dezen eerlozen boodschapper, die hem met een zo vervloekten moordt kwam geluk wenschen, zou doen sterven.

Moordt van den zone van *Mustapha.*

Onderwerping van dezen jongen prins.

Edelmoedige daadt van *Selim.*

Wy zullen nu wederom tot de zaken van Engelandt keren. De beroeping van het Parlement geschiedde tegen den 10 October, en by de brieven, die de koningin daar toe deedt uitschryven, nam zy de hoedanigheit van Opperhoofdt der ker-

Heylin. Goodwin. Burnet. Sanderus.

Beroeping van het Parlement.

(a) Dus verhaalt het *Leunclavius*: doch *Busbek* zegt, dat hy van droefheit stierf.

1553. ke aan. Het Parlement vergaderde op den beſtemden dag, en twee Proteſtantſche biſſchoppen, *Taylor*, biſſchop van Linkoln, en *Harley*, biſſchop van Hereford, bevonden zich in het Hogerhuis. De andere waren of gevangen, of gevlucht. De aartsbiſſchop van Jork, welken men tot dien tydt toe nog niet hadt aangedaan, was, zes dagen voor dat het Parlement vergaderde, naar den Tour gezonden. *Taylor* en *Harley* hadden voorgenomen, met het gezag der laatſte Parlementen en de opvolging der wetten van *Eduard* ſtaande te houden, hun party te verdedigen. Doch men liet hen niet toe hunnen yver te doen uitblinken, en daar wierdt een middel gevonden om hen, eer de zittingen een aanvang namen, buiten de vergadering te ſluiten. *Taylor* was met een plegtig gewaadt binnen getreden in den tydt, dat de Miſſe gedaan wierdt, en hadt geweigert de zelve by te wonen. Dit was genoeg om hem buiten de vergadering te ſluiten. Men zegt niet, of de biſſchop van Hereford hem verſelde: doch het is zeer waarſchynlyk, dat hy, van de zelve gevoelens zynde, insgelyks wierdt buiten geſloten.

Men doedt de Proteſtantſche prelaten daar uitgaan.

Het hof, dat wel bedacht was geweeſt om een Parlement te beleggen, dat naar zyne zinnelykheit was, wachtte zich wel daar in biſſchoppen te dulden, die zich tegen des zelfs oogmerken aankantten. Het hadt beſloten het oude geloof weder in te voeren, en de willekeuren, die de hervorming onder de regering van *Eduard* op den troon hadden gezet, te herroepen. Om daar toe te geraken was het nodig, dat de algemene Staten nevens de koninklyke macht mede wrochten tot eene zo algemene verandering. *Maria* hadt tot een zo gewigtig werk, door hare verklaring, die de deur der kerken voor de Roomſchgezinde predikers open zette, en de zelve op eene bedekte wyze voor de Proteſtantſche leeraars ſloot, den weg gebaant. Doch het volk morde daar tegen op verſcheide plaatſen. Dus zag de koningin wel, dat zy hare onderdanen niet zou kunnen bevelen den ouden dienſt en de openbare oeffening van den Roomſchen Godsdienſt te herſtellen, ten zy ze door het gezag van het Parlement onderſteunt wierdt. Hierom hadt ze de beroeping daar van verhaaſt: ook uitgezondenen in de provincien afgevaardigt, om de gemeentens te ſchikken tot het benoemen van gevolmachtigden, die haren wille onderdanig waren; en ten einde zulks een goeden uitſlag hadde, deedt men beloften en dreigementen, naar men meer of min toegevendheit onder het volk gevonden hadt. Zelfs was de benoeming der gemeentens, die men niet hadt kunnen overhalen, verworpen; daar andere gevolmachtigden geſtelt wierden in de plaats van de gene, wier verkiezing men geenzins wilde dulden. Zommigen ook, die benoemt waren, wierden onder verſcheide voorwendſels uit de vergadering gebannen: doch de ware reden was, dat men hen kwalykmenende geloofde te zyn.

Kuiperyen van de koninginne om gevolmachtigden naar hare zinnelykheit te doen benoemen.

De geheimſchryver van den Raadt van de koninginne *Elizabeth*, die naderhandt deze omſtandigheden, als waarachtig zynde, verhaalt, neemt daar uit gelegenheit te beſluiten, dat zodanig een Parlement onwettig was; dat 'er noch in de verkiezinge, noch in de ſtemminge vryheit was geweeſt; dat alles door kuiperyen en geweldpleging verrecht was, en dat men, zonder zich in een breder redenering in te laten, gelyk men eertyds ten opzichte van een diergelyk Parlement, onder *Henrik* den VI, gedaan hadt, het zelve voor nietig kon verklaren. Voor het overige is 'er weinig van de bedenkingen van dezen mede te delen;

Wat men van dit Parlement oordeelde.

de dagverhalen van het Hogerhuis verloren, en die, de welke men in het Lagerhuis vondt, zeer onvolmaakt zynde. 1553.

Het hof nam voornamentlyk twee zaken ter herte, namentlyk de herroeping der wetten van *Eduard*, en de vernietiging van het vonnis van de echtſcheidinge van de koninginne *Catharina*. Het eerſte ontwerp wierdt al met de twede zitting op het tapyt gebragt; doch de vrees, die men hadt van hier in tegenſpraak te ontmoeten, maakte, dat men daar van afzag, tot dat men kon oordeelen, welk een keer de zaken zouden nemen, en dat men de geſteldheit der gemoederen grondiger kende. Dus hieldt men zich gedurende de eerſte dagen alleen bezig met reglementen van weinig aangelegenheit. Men onderzocht eerſtelyk eene willekeur nopens het recht van ieder ton, en de ſtuiver van de gulden op de koopmanſchappen. Vervolgens tradt men tot de verkiezing van den leeraar * *Nowel*, afgezonden van wegens de inwoonders van Loo, in de provincie van Cornwall. Aangaande het recht van ieder ton, het ontwerp daar van wierdt opgeſtelt door de gevolmachtigden van het Lagerhuis, aan het Hogerhuis medegedeelt, en door deze laatſte wederom gezonden aan de gemeentens, om daar in twee artykelen te vebeteren. De zaak wierdt eerſt in het begin van de volgende zitting afgedaan. Of men daar mede de voorrechten der gemeentens benadeelde, of niet, zullen wy niet beſliffen, vermits de beruchtſte ſchryvers van de natie het zelf niet durven vaſt ſtellen. Wy zullen alleen met hen zeggen, dat het den groten niet vry ſtaat de acten te veranderen, die zy rakende belaſtingen hebben doen opſtellen. Aangaande de twede vrage, betreffende de verkiezing van den leeraar *Nowel*; men betwiſtte hem de zitting onder de afgezondenen, zeggende, dat hy, ſlechts een lidt van het Lagerhuis van de geeſtelykheit zynde, in aanzien van domheer van Weſtmunſter, geen lidt van de algemene Staten, noch afgezonden van eene wereldlyke zamening kon wezen. Na dat de zaak in overweging was genomen, bevondt men, dat 'er geen voorbeeldt was, dat zyne vordering begunſtigde: dus verplichtte men hem weder heen te gaan.

* Dollar.

Vordering der gemeentens.

In deze zittinge wierdt alleen een openbaar reglement gemaakt, betreffende de misdaden van Staat, en andere hoofdmisdryven, die de Engelſchen onder den name van *Felonie* begrypen. Men regelde der zelver getal en natuur. De wetten van *Henrik* den VIII, die de zelve hadt vermeerdert, wierden verzacht, en men beval, dat men voor gene misdaden van dat ſoort moeſt houden dan de gene, die uitgedrukt zouden bevonden worden by de oude wet van *Eduard* den III, gegeven in den jare 1352. Men beroofde niettemin van dit voordeel de genen, die ſedert de komſt van *Maria* tot de kroon naar den Tour en andere gevangenplaatſen gezonden waren. Men hadt hen reets buiten de algemene vergiffeniſſe geſloten, en dewyl zy geſchikt waren om tot ſlagtoffers te dienen, mogten zy onder de wetten van genade niet begrepen worden.

Men regelt het getal der misdaden van Staat.

Gedurende de zelve zittinge wierdt 'er een arreſt verleent, dat wylen de marquizinne van Exeter herſtelde in hare rechten en waardigheden, waar van ze door het Parlement *, onder *Henrik* den VIII gehouden, berooft was geworden. Nog was 'er een ander arreſt ten voordeele van *Eduard Courtnay*, haren zone, dien de koningin tot grave van Devon verhief. Het Parlement wierdt verſchoven van den 21 tot den 24 October, en men droeg wel zorg van in de eerſte zittingen alleen zachte wetten in te voeren, om het volk een aan-

* Zie boven op het jaar 1539.

Herſtelling van de familie van Courtnay.

1553. aangenaam denkbeeldt van het ryksbeſtier in te boezemen. Echter beſpeurde men, dat het ontwerp van eene wet, om de misdryven van Staat te bepalen, niets nieuws aanbragt. Daar wierdt gezegt, dat zulks niet alleen reets in het begin der regeringe van *Eduard* den VI, maar ook op eene wyze gedaan was, waar in de zachtmoedigheit van den vorſt met meer luiſter uitblonk, dewyl hy 'er niemandt hadt buiten geſloten. † *Heylin.* Daar zyn 'er ook †, die zeggen, dat de koningin, in de aſſchaffinge der ſtraffe wetten van *Henrik* den VIII, ganſch byzondere inzichten hadt. Dat zy den kardinaal *Polus* verwachtte om zyn gezantſchap waar te nemen, en dat ze wel bedacht was, hem en de ganſche Roomſche geeſtelykheit te dekken voor de ſtrikken van de wet *Præmunire*, waar in de kardinaal *Wolſey* en de toenmalige geeſtelykheit gevallen waren.

Bedenkingen op de wet, nopende de misdryven van Staat.

Het zy zo het wil, de willekeur van het Parlement gaf gelegenheit tot eene bedenkinge, de welke men in dien tydt maakte, en die men ſedert ook altoos gehad heeft. Zommigen meenden, dat de Parlementen de genen, wier misdaden in de wet van *Eduard* den III niet met name ſtonden uitgedrukt, niet meer dan ſchuldig aan misdaadt van gekwetſte hoogheit, of wanbedryf *, konden veroordeelen. Anderen zeiden in het tegendeel, dat het genoeg was, dat de byzondere misdaadt, om welke de beſchuldigden veroordeelt wierden, in de algemene uitdrukkingen van de ordonnantie lag opgeſloten; dat de wet alle de verſcheide ſoorten niet kon voorzien, en dat 'er door de Parlementen eene bepaling moeſt gemaakt worden, of de misdaadt, waar over ze ſtraf oeffenden, in de algemene uitdrukkingen van de wet begrepen was, of niet. De redenering der eerſten volgt beſt den letter: doch die der anderen ſchynt meer overeenkomende met de natuur der wet.

* *Felonie.*

Het Parlement vernietigt de echtſcheidinge van *Henrik* den VIII met *Catharina* van Arragon.

Het Parlement wederom vergadert zynde, bragt men op het tapyt het gewigtige ſtuk van de echtſcheidinge van *Henrik* den VIII met *Catharina* van Arragon. Beide de Huizen vonden zich dermaten genegen om het zelve naar genoegen van het hof af te doen, dat daar omtrent binnen twee dagen uitſpraak gedaan wierdt. De heeren zonden het ontwerp van de wet den 24 October aan het Lagerhuis, en de Gemeentens gaven den 26 daar op hunne goedkeuring. Zo onſtandvaſtig is het menſchelyk gemoedt, gaande zo ſchielyk van het eene uiterſte tot het andere over. Engelandt hadt gedurende zeven jaren alles in het werk geſtelt om die echtſcheiding te bewerken, de koning hadt niets geſpaart om daar toe te geraken; zyn voornemen was door zyne geeſtelykheit goedgekeurt, en het Parlement hadt het zelve met al zyn gezag ondersteunt. Het huwelyk was ſtrydig geoordeelt tegen alle Goddelyke en menſchelyke wetten, en *Maria* was alleen door eene byzondere gunſt in het recht van opvolginge herſtelt, zonder het vonnis van de echtſcheidinge eenigzins te krenken. Dit vonnis, die wetten, al dat grote werk, het welk *Henrik* den VIII en zyn ganſche koninkryk zo lang hadt bezig gehouden, wordt in veel minder dagen het onderſte boven geſmeten, als 'er jaren van noden geweeſt waren om het zelve te beveſtigen. Het Parlement begint zyn arreſt met een ſoort van voorreden. Het zegt, dat men de waarheit wat mag verduiſteren en geweldt aandoen, doch dat ze de dikſte nevels doorboort, en eindelyk, in weêrwil van de pogingen, die men heeft aangewend om de zelve te verbergen, uitſchittert. Het voegt 'er by, dat zulks blykt in het huwelyk van *Henrik* den VIII met *Catharina* van Arragon; dat het zelve met bewilliging van hunne ouders, de wyſte vorſten der wereldt, geviert; door de verſtandigſte, en zo wel wegens hunne verdienſten, als rang, aanzienlykſte mannen, niet alleen binnen, maar buiten het koninkryk, wettig geoordeelt; door eene gelukkige vereeniging der twee partyen gedurende twintig jaren beveſtigt, en door Gods zegen, zynde gebleken in de voortteelinge van verſcheide kinderen, van welker getal de koningin, om daar van een doorluchtig pandt te wezen, zich nog in leven bevondt, bekrachtigt was. Dat ondertuſſchen kwalykmenende perſonen beſtaan hadden twyffelingen in des konings gemoedt te doen opkomen, de welke een, tot dien tydt toe vreedzaam, huwelyk ſtoorden; dat zy, om hunne vertogen, die zy hem deden, gewigt by te zetten, den leeraren, waar van zy zommige door dreigementen vervaard maakten, en andere door geſchenken omkochten, wy weten niet welke getuigeniſſen afgebeedelt, en door die ſlinkſche wegen beide de hogeſcholen van Engelandt de verklaringen ten voordeele van de echtſcheidinge ontwrongen hadden; dat vervolgens *Thomas Cranmer*, een verwaand man, die de Schriftuur beter meende te verſtaan dan alle de kerkenleeraars te zamen, en geen zwarigheit hadt gemaakt de Goddelyke en menſchelyke, rechten op de verklaringen dier hogeſcholen, het zy ze bedrogen, of omgekocht waren, te ſchenden, het vonnis daar van hadt uitgeſproken; dat het waar was, dat het Parlement zyn vonnis door twee arreſten hadt bekrachtigt, en de koningin *Maria* onwettig verklaart: doch dat diergelyke arreſten niet konden beſtaan; dat het in de macht der menſchen niet ſtondt de genen te ſcheiden, die Godt hadt zamengevoegt, en dat het huwelyk van *Henrik* den VIII met de koninginne *Catharina* van Arragon, volgens door de kerk voorgeſchrevene plegtigheden geviert zynde, geen gezag op de aarde het zelve hadt kunnen vernietigen. Hier op volgde de uitſpraak. De zelve behelſde, dat het Hoger-en Lagerhuis, bewogen zynde door deze overwegingen, en acht nemende op de rampen, die het koninkryk door deze heilloze echtſcheidinge waren overgekomen, het vonnis van *Cranmer* verklaarden van geener waarde te zyn; het zelve vernietigden, en alle vonniſſen, die zy bekrachtigt hadden, herriepen.

1553. Beweegredenen, waarom de echtſcheidinge vernietigt wordt.

Voorreden van het arreſt.

Dus herſtelde het Parlement *Maria* in alle de rechten van hare geboorte, en wylen de koningin, hare moeder, in die van haar huwelyk. Daar was de laatſte, die in het graf ruſtte, weinig aan gelegen, dat 'er zulke zorgen wierden aangewend; maar de dochter vondt 'er belang by, en kon zo eene ſchande niet verdragen. De biſſchop van Wincheſter hadt die vorſtinne, wanneer ze hem met de waardigheit van kancelier vereerde, belooft, haar wederom te doen herſtellen in hare rechten, zonder dat ze de bemiddeling van den paus daar toe zou van noden hebben. Hy kwam zyn woordt ook na, en de herſtelling kon noch plegtiger, noch heerlyker zyn. Men beſpeurde ondertuſſchen, dat die kerkvoogdt, de welke buiten twyffel de ſchikker van het geven van dit vonnis was geweeſt, het zelve hadt opgeſtelt ten koſte van de waarheit en van zyne eige eere. Daar wierdt gezegt, dat hy valſchelyk vooronderſtelt hadde, dat de hogeſcholen omgekocht waren geweeſt, dewyl 'er opentlyke getuigeniſſen lagen van het tegendeel. Dat hy daarenboven als waarachtig ſtaande hieldt, dat de aartsbiſſchop van Kantelberg de eerſte oorzaak van de

Verwyt tegen *Gardiner* over zyne valſche vooronderſtellingen en oneenparigheit.

1553. echtſcheidinge en de eenigſte rechter was geweeſt, die de zelve hadt uitgeſproken, doordien *Henrik* de VIII, lang voor dat *Cranmer* aan het hof bekend raakte, tot die gedachten was gekomen, en dat die prelaat alleen zyne ſtem hadt gehad in de vierſchare, alwaar het huwelyk krachteloos was verklaart. Dat deze waarheden niet alleen onwederſprekelyk waren, maar, wat nog meer is, dat *Gardiner* daar zelf getuige van was. *Gardiner*, zeide men, die nevens *Wolſey* den koning allereerſt tot twyffelmoedigheit hadde gebragt; *Gardiner*, die zich in de vergaderingen der geeſtelyken zo driftig hadt getoont, om daar verklaringen tegen het huwelyk te doen doorgaan; ja het was *Gardiner*, zeide men eindelyk, die met *Cranmer* de vierſchaar † hadt geſpannen, toen men uitſpraak hadt gedaan wegens de echtſcheidinge. Men voegde daar by, dat het vonnis van de echtſcheidinge zo zeer niet verhaaſt was, dan dat van de herſtellinge; dat nooit eene zaak met meer naauwkeurigheit uitgevoert, of eenig vonnis door zo een getal van redenen en getuigeniſſen ondersteunt was, dat de ganſche geeſtelykheit, vergadert zynde, om het ſtuk in overweginge te brengen, het huwelyk, langen tydt voor *Cranmer*, onwettig verklaart hadt; dat het dus geenzins het werk van dien prelaat was, en dat hy in het vervolg het eendragtige gevoelen van de Engelſche kerk ſlechts hadt goedgekeurt. Aan den anderen kant hadt *Cranmer*, als aartsbiſſchop van Kantelberg, en zelfs als gezant van den paus (een tytel, dien de waardigheit van zynen ſetel medebrengt) wel is waar, in het oordeelen van de zaak de voorzitting; doch *Gardiner* daar zo veel, of meer deel in gehad.

† Zie op het jaar 1533.

Het hof van Rome redeneerde anders over de acte van wederbevoegtmakinge * van *Maria*, en van de bekrachtiging van het huwelyk van *Henrik* den VIII. De Italianen zeiden, dat het Parlement zodanig een arreſt niet hadt kunnen verlenen, zonder des pauzen gezag in de bulle van *Julius* den II te erkennen; dat het huwelyk niet deugdelyk was dan uit krachte van die vrygevinge, en dat bygevolg de verklaring van de deugdelykheit ook die van des pauzen gezag was. Dit was de aanmerking, welke men te Rome maakte, alwaar de gedurige tegenkanting der Engelſchen tegen de herſtellinge van de opperhoofdigheit van den paus voor belagchelyk wierdt uitgekreten; en men vroeg, hoe zy deze betwiſling konden overeenbrengen met eene goedkeuring, die zo plegtig was, als de gene, de welke uit hun arreſt voortvloeide.

Redenering van het hof van Rome over de wederbevoegtmakinge van *Maria*.

* *Rehabilitatie.*

Na dat *Maria* dus in de rechten van hare geboorte herſtelt was, hieldt zy op *Elizabeth* als hare zuſter te handelen, en voor haar die achting te hebben, welke zy tot dien tydt toe voor haar gehad hadde; het zy dat ze meende, dat de veinzery thans niet meer van noden was, of dat ze oordeelde, dat het arreſt, het welk haar wederbevoegt hadt gemaakt, de geboorte van *Elizabeth* in het tegendeel onwettig maakte. Zy trok 'er ten minſte dit gevolg uit, om dat, het Parlement het vonnis van de echtſcheidinge van de koninginne *Catharina* vernietigende, daar uit volgde, dat het huwelyk van *Anna van Boulen* van gener waarde was; en, volgens haar vooroordeel, hadt *Henrik* aan *Elizabeth* geen recht kunnen geven, dat met het gebrek van hare geboorte ſtrydig was. Daar zyn 'er echter †, die deze omkeering van *Maria* aan eene andere oorzake toeſchryven, en die willen, dat dit een uitwerkſel van den minneyver der koninginne is geweeſt, toen ze bemerkte, dat ze hare zuſter tot eene medevryſter hadt; en, wat meer is, tot eene medevryſter, die de graaf van Devon boven haar beminde. Zy zeggen zelfs, dat ze deze waarheit vernam uit den mondt van dien heer, de welke, zonder te denken op de genegenheit, die de koningin hem toedroeg, haar die gene beleedt, de welke hy voor de princeſſe, hare zuſter, gevoelde. Hy was de koningin komen verzoeken om verlof van buitenlandſche hoven te mogen gaan bezien. *Maria*, die hem beminde, was in dit oogenblik geen meeſtereſſe van haar herte; en hem op eene wyze aanziende, die hem den zin dezer woorden moeſt doen begrypen, zeide zy tegen hem: *Ik zal u het verlof, dat gy van my verzoekt, niet toeſtaan. Ik zou bevreeſt zyn u te verliezen; en om u te wederhouden heb ik voor, u te doen trouwen. Bepaal u aan zulk eene party, als het u zal welgevallen. Daar zyn 'er gene in het koninkryk, waar naar gy niet moogt dingen. Verklaar my ſlechts uwe genegenheit, en laat my de zorg van u gelukkig te maken.* Hier zweeg ze, in verwachtinge van zyn antwoordt: de ſchaamte van hare ſexe liet haar niet toe meer daar van te zeggen; en het geen zy zich aan de koninklyke hoogheit, waar mede ze bekleed was, verſchuldigt achtte, deedt haar vrezen, dat ze te veel gezegt hadt. Maar hoe ongemeen was hare verwondering, toen ze vernam, dat de graaf van Devon zyn hert elders verbonden hadt! het zy dat het zo inderdaadt was, of dat hy, de eerbiedt hem belettende van zich tot de koninginne te verheffen, zich te vrede hieldt een trap lager te treden. Hy bekende haar dan, dat hy de princeſſe *Elizabeth* beminde, en verzocht haar, hem te willen vereeren met hare goedkeuringe en voorſpraak in het aanzoek, dat hy omtrent haar voorhadt te doen. De koningin ontveinſde hare gevoeligheit, en zeide tegen hem, hare gedachten daar over te zullen laten gaan. Zy deedt het in waarheit: doch om zich over een ondankbaren onderdaan, die hare genegenheit verachtte, en over eene zuſter, die hare medevryſter wierdt, te wreken. Men zegt echter niet, dat de liefde des graven van Devon door de wedermin van *Elizabeth* wierdt beantwoord; zelfs niet, dat zy 'er eens kennis van hadt: doch het was genoeg, dat ze de zelve verwekt hadde, om de wraakluſt van *Maria* gaande te helpen. Voor het overige hadt de natuur haar geen van beide met genoegzame ſchoonheit voorzien, om eene brandende minnedrift in te boezemen. *Elizabeth* was echter veel bevalliger; ten anderen veel jonger, verſchillende van hare zuſter negentien jaren in ouderdom. Byaldien deze zamenſpraak tuſſchen *Maria* en den grave van Devon niet verdicht is, behoeft men niet te twyffelen, of de zelve heeft zo veel toegebragt, als de ſtaatkunde, om de koningin in het aanzoek van *Philips* te doen bewilligen.

1553.

Haar geſprek met dien heer.

Verklaring, die hy haar doedt van zyne genegenheit voor de princeſſe *Elizabeth*.

Maria houdt op *Elizabeth* als hare zuſter te handelen.

† *Heylin.* Minneyver, welken zy, in opzichte van den grave van Devon, tegen haar opvatte.

Den 31 October namen beide de Huizen het ontwerp, den Godsdienſt betreffende, weder by de handt, dat men in de eerſte zittingen niet verder hadt durven voortzetten. De vaardigheit van het Parlement in het herroepen van de willekeuren van *Henrik* den VIII, nopens zyne echtſcheidinge, en de onbevoegtmakinge van *Maria*, deedt de aanhangers van het oude gelove hopen, dat de wetten van *Eduard*, aangaande de hervorminge, met de zelve gemakkelykheit zouden vernietigt worden. Men hadt in den beginne twee bedenkingen over het gedrag, dat men in het herſtellen van den Roomſchen Godsdienſt te houden hadde. Zommigen wilden, dat men eensklaps, en zonder bewimpeling, de dingen op den voet zou brengen, dien ze hadden voor de afwykinge van *Henrik* den VIII, en alle de wetten, onder des zelfs regeringe, zo wel als onder die van *Eduard*,

Een gedeelte van het Parlement wil den Roomſchen Godsdienſt eensklaps wederinvoeren.

1553. *ard*, gemaakt zynde, de welke nieuwigheden hadden ingevoert, het zy in de lere, het zy in den dienst van de Roomsche kerke, zou affchaffen. Dit was de kerkelyke opperhoofdigheit van de koningen van Engelandt te niet doen; en het koninkryk wederbrengen onder de beheersching der pauzen. De koningin was van deze gedachten; indien zy sedert door des keizers brieven tot een ander gevoelen is gebragt, zo geschiedde zulks alleen uit haatkunde en tegen hate gencigtheit. Doch de kancelier was, gelyk wy gezien hebben; van daar rechtdraads tegenstrydige gedachten. Hy ondersteunde het gevoelen der anderen, de welke vertoonden, hoe gevaarlyk het was, zo een weg in te slaan. *Zy zeiden, Dat het meeste gedeelte der genen, de welke wenschten den ouden Godsdienst weder te zien heerschen, teffens ook vreesden voor der pauzen beheersching, de welke zy voor een juk aanzagen, waar van zy bevryd waren geworden; dat hun belang ten anderen hen deedt blyven aankleven de opperhoofdigheit, die* Henrik *de VIII van de koningen van Engelandt hadt overgedragen; en dat men, met hen te willen dwingen daar van af te staan, gevaar liep mitsgaders te maken, die zich by den aanhang der Hervormden zouden voegen, ja zelfs misschien kunne leer omhelzen.* Zy voegden daar by, *Dat men, om voorzichtig met hen te handelen, een middelweg moest inslaan, waar door ook teffens de Godsdienst buiten gevaar zou gestelt worden. Dat het gene onder de regeringe van* Eduard *gedaan was, het zelve gezag niet hadt, dan de willekeuren van* Henrik *den VIII; dat zy byna alle in het vooroordeel waren, dat men de wetten van een minderjarigen vorst slechts moest houden als by voorraadt gemaakt*, ten zy by de zelve by zyne meerderjarigheit hadt bekrachtigt. Dat de door* Eduard *gemaakte wetten, ter veranderinge van den ouden dienst, altoos tegenspraak hadden geleden, en dat het recht der Roomschgezinden door die tegensprekingen, welke hen billyke beweegredenen verschaften, om de wetten, die zy niet hadden goedgekeurt, te doen herroepen, behouden was. Dat men alles won met dit hoofdpunt te winnen; en dat het overige allenskens zoo kunnen voltrokken worden. Doch dat men het volk tydt moest geven om uit zyn voroordeel te geraken; ondertaan de hardnekkigste te winnen door wegen van overtuiginge en gesprekhoudingen; ten dien einde kerkelyke vergaderingen doen aanleggen, daar den Protestanten de vryheit vergunt wierdt hunne redenen voor te stellen, en ondertusschen op middelen bedacht zyn om de Roomschgezinden te doen zegepralen.*

Gardiner komt zich daar tegen aan.

De middelweg, dien hy wil dat men houdet

* *Provisoneele.*

Deze vinding wierdt goedgekeurt, en het ontwerp terstondt by het Hogerhuis opgestelt. De gemeentens lieten zo veel drift niet blyken. Zy onderzochten het gedurende zes dagen: doch eindelyk hingen zy daar hun zegel aan. Men vertoont met den aanvang, wat ongelyk men gehad heeft eenen van zo vele eeuwen af van vader op zone overgebragten Godsdienst te veranderen, en schryft aan deze heilloze veranderinge toe alle de rampen, die het koninkryk verwoest hadden. Men voegt 'er by, dat men, om de zelve te doen ophouden, het oude geloof en den ouden dienst wederom moest herstellen, en zich met Godt verzoenen. Om daar toe te komen vernietigde het Parlement alle de nieuwigheden, die onder de voorgaande regeringe ingevoert waren, en beval, dat, te rekenen van den 20 December, en daar na, de dienst in Engelandt niet meer verrecht zou worden, dan volgens de wyze, die op het einde der regeringe van *Henrik* den VIII in gebruik was. Dit was de genieting van het Nachtmaal onder de twee gedaanten, den nieuwen kerkregel *;

Dese raadslag wierdt gevolgt.

* *Liturgie.*

het nieuwe plegtige in het wyen der prelaten, en het huwelyk der geestelyken affchaffen. Echter behieldt men het formulier van den eedt van getrouwheit, dien de bisschoppen, als zy ingewyd zouden worden, voor de koninginne moesten afleggen. Dit geschiedde om de kerkelyke opperhoofdigheit te behouden: doch men besloot geen de minste gunst te bewyzen aan die genen van de geestelykheit, de welke vrouwen zouden genomen hebben, van wat aanzien zy ook mogten wezen, hen af te zetten, te ontwyen, en hunne kinderen voor batsaarden te verklaren. Dit was de grondslag van de afzettinge van verscheide kerkvoogden in Ierlandt, gelyk wy boven hebben aangemerkt. 1553.

Men behoudt de kerkelyke opperhoofdigheit.

Op deze wet volgde een arrest, dat het Parlement verleende tegen de genen, die een geestelyk persoon mishandelden, of den zelven in het verrechten van den dienst smadelyk bejegenden. De beroerte, op den 13 Augusty in de St. Pauluskerke ontstaan, gaf daar toe gelegenheit: doch dit arrest wierdt op verscheide andere gevallen betrekkelyk gemaakt. Men begreep daar in de genen, die het Sakrament van het heilige Nachtmaal ontheiligden, de altaren omver wierpen, de krucifixen verbrysselden, of de kruissen onder den voet wierpen. De uitvoering van deze keur wierdt den vrederechters aanbetrouwt. De straffe tegen de schuldigen was eene gevangenis voor drie maanden: doch de rechters konden de zelve verzachten, indien zy door het berouw van den misdoender daar toe wierden aangedreven. Deze matiging zou goed geweest zyn, indien het Hogerhuis geen voorbeding, dat de macht der rechters bedriegelyk maakte, by het arrest hadt gevoegt. Het verstondt niet, zeide het, tegen het gezag der wetten en der kerkelyke vierscharen aan te gaan; het behieldt voor de geestelyke rechters de vryheit van de schuldigen te vervolgen; en, wat meer is, het beval den vrederechters hunne vervolgingen, op het schriftelyk bewys van den gewonen kerkrechter; waar mede het zelve van die van het geestelyke gerechtshof * zou onderrecht worden, te laten varen, ten ware de schuldige reets door den Magistraat gestraft was.

Arrest tegen de genen, die de geestelyken mishandelden.

* *Officialik*

Het Parlement, dat thans de misdryven van Staat, die door *Henrik* den VIII vermeerdert waren, tot een getal hadt gebragt, voegde 'er wel haast een van de hatelykste soorten in, die deze gestrenge vorst daar onder zou hebben kunnen stellen. Men was van gedachten, dat men, om de Protestantsche party in den grondt te helpen, der zelver byeenkomsten, waar door het volk in zynen Godsdienst wordt gestyft, en aangemoedigt om den zelven te verdedigen, moest beletten. Dus wierden, onder voorwendsel van de algemene rust te beveiligen, de genen, die byeen zouden komen om verandering in den Godsdienst te maken, als men hen ten getale van twaalf, of daar boven, vondt, en dat zy zouden weigeren een uur, na dat zy, het zy door den magistraat, of door een officier van de koninginne, gewaarschouwt waren, van elkander te gaan, schuldig aan wanbedryf †, en bygevolg de doodt † *Felonie.* waardig verklaart. Indien de vergadering beneden de twaalf personen was, straste men hen met minder gestrengheit, en men vergenoegde zich, hen tot een jaar gevangenis te verwyzen. De zelve straffe wierden verklaart, in beide de gevallen, onderhevig te zyn, zo wel de genen, de welke zouden te zamen rotten ter verbrekinge van de afschuttingen der parken, om de visschen, of wilde beesten, uit te rocien; en niet, elk naar zyn huis, zouden wederkeren, na dat zy daar toe by open-

Tegen de byeenkomsten, die men als ongeoorloft hieldt.

1553. openbaren uitroep bevel hadden gekregen: als de genen, die het volk tot diergelyke aanslagen door klokken-gelui, trommelslag, of seinvuren, zouden byeen verzamelen, benevens de vrouwen en huisbedienden dezer muitelingen, de welke hen levensmiddelen en geldt zouden aanbrengen. Het Parlement belastte de Sherifs en vrederechters van ieder provincie dit bevel te doen nakomen; en om hen daar toe middelen te verschaffen, gaf het hen volmacht om de onder hen staande inwoonders te gebieden, hen de sterke handt te lenen, om zich van die oproerigen meester te maken. De straf-
Wraking van dit arrest. heit van deze wet, de welke de vergaderingen, die aangelegt waren uit eene beweginge van gewisse, of door driften, die van geen langen duur konden zyn, met de doodt strafte, wierdt gewraakt. Men zeide, dat de eerste onzondig waren, en vooronderstelt zynde, dat zy strydig wierden bevonden met het ryksbestier, dat men de zelve met meer gematigtheit behoorde tegen te gaan. Belangende de anderen, wilde men, dat 'er onderscheidt gemaakt wierdt tusschen een onduurzamen opstandt, en eene vastgestelde wederspannigheit. Eindelyk klaagde men, dat de vryheit der natie door al te straffe wetten, en die het volk in slaverny, of ten minste in bedwang, hielden, verdrukt wierdt.

Daar viel nog vry meer te doen ten opzichte van de byzondere dan van de algemene zaken, en het Parlement vondt zich meer verlegen omtrent de echtscheidinge van den marquis van Northampton, en de wederomgevinge der goederen van den hertog van Nortfolk, dan het omtrent de echtscheidinge van *Henrik* den VIII, en de herstellinge van den Roomschen Godsdienst geweest was. Wy hebben gezien, om wat redenen het onder *Eduard* den VI gehouden Parlement de echtscheiding van den marquis van Northampton hadt bekrachtigt, en zyn twede huwelyk goedgekeurt. Men voorzag zich in rechten tegen deze willekeur, die, naar men zeide, de openbare eerbaarheit gekwetst, de kerk geërgert, en het overtreden der wetten, zo kerkelyke als wereldlyke, gestyft hadt. Hier kwam nog by, „ Dat 'er in het
„ arrest geen het minste voorwendsel bleek, dat
„ het zelve gunstig deedt schynen; dat daar in
„ niet gezien wierden noch inzichten voor het al-
Beweegredenen van het arrest, dat de echtscheidinge van den marquis van Northampton veroordeelde. „ gemene welzyn, noch beweegredenen van
„ deugdt; dat de eenige drift van den marquis
„ van Northampton voor eene andere vrouwe
„ hem tot de scheidinge met de eerste hadt aan-
„ gevoert, en dat zulks uit enkele toegevendheit
„ was goedgekeurt. Dat 'er gevaar in stak, dier-
„ gelyke ongeregeldheden te begunstigen, en dat
„ dit geenzins het middel was om de kuischheit
„ in de huwelyken te onderhouden. Dat dit on-
„ dertusschen de oorspronk was, die altoos zui-
„ ver moest gehouden worden, indien men zorg
„ wilde dragen voor de eere der familiën, die den
„ roem van den Staat moesten uitmaken. Dat
„ het dan van het algemeen belang was, zulke
„ kwade veroordeelen, om de tot vleeschelykheit
„ gezinden geen voet te geven om hunne huwe-
„ lyken, onder afgebeedelde, dikwils valsche, en
„ altoos onrechtvaardige, voorwendsels te doen
„ verbreken ". Uit deze overwegingen verklaarde het Parlement, dat de echtscheiding den marquis van Northampton niet hadt moeten toegestaan worden.

De zaak van den hertog van Nortfolk wierdt niet dan na lange betwistigingen in beide de Huizen afgedaan. De vervremdingen, die men van de goederen dezes hertogs gedaan hadt, waren daar de oorzaak van; en verscheide personen bevonden, dat zy daar belang by hadden. Wy hebben boven † gezien de list, waar van hy zich bediende om deze ontlediging, welker gevolgen hy wel voorspelt hadt, te beletten. Doch zyne loosheit verhinderde evenwel niet, dat een gedeelte van zyne landgoederen verkocht wierdt; en de genen, die de zelve gekocht hadden, kantten zich met al hun vermogen tegen de wedergevinge, die hy daar van eischte, aan. Ziende, dat de zaak slepende wierdt gehouden, en dat de zittingen van het Parlement stonden te eindigen, zonder dat de zelve zou afgedaan worden, keerde hy zich tot de gemeentens, om hen te bidden daar omtrent uitspraak te willen doen. Hy voegde daar by, dat, byaldien zy de zelve niet deden, hy zulks aan het oordeel der koninginne zou laten. De gemeentens, dus gedrongen zynde, besloten hem genoegen te geven, en dewyl 'er van wegens de groten geen tegenspraak viel, stelde men het arrest op. Het Parlement verklaarde het gewaande arrest (dus drukte het zich uit) nopens de verwyzing van den hertog van Nortfolk, als strydig met de gewoontens van het koninkryk, te herroepen en te vernietigen. Dus tradt de hertog weder met volkomen recht in alle zyne goederen, en de onwettige bezitters wierden verplicht hem de genieting daar van af te staan. Men bragt tot het doen van deze herroepinge vyf beweegredenen by, weinig verschillende van de gene, welke wy op het einde van de geschiedenisse van *Henrik* den VIII gemeld hebben. Men zeide voor eerst, dat men daar niet in hadt uitgedrukt de byzondere bedryven, de welke hem schuldig maakten, en dat men zich hadt vergenoegt hem in algemene bewoordingen van de misdaadt van gekwetste hoogheit te beschuldigen. Ten twede, dat het eenigste omstandige artykel was, dat hy het wapen van *Eduard* den Belyder hadt aangenomen; het welk men hem echter voor geen misdaadt kon toerekenen, vermits zyne voorvaders het recht hadden gehad van het zelve te voeren. Ten derde, dat koning *Henrik* de VIII het arrest niet hadt goedgekeurt; dat men ten minste daar van geen blyk vondt, en dat', die vorst des nachts te voren, dat hy den volgenden dag, naar men meende, ten dien einde gevolmachtigden zou benoemt hebben, overleden zynde, het niet waarschynlyk was, dat hy in zodanig een staat zich met diergelyke zaken zou bemoeit hebben. Ten vierde, dat de volmachten met des konings eigen handt niet ondertekent waren, en dat men, by gebrek van deze tekeninge, daar in een soort van afdruksel hadt gestelt, dat zelfs niet ter plaatse stondt, daar men het hadt behoren te zetten: een doorslaand bewys van de verwarringe, waar in men was. Ten vyfde, dat het eindelyk niet bewezen was, dat de gevolmachtigden inderdaadt hunnen last hadden uitgevoert. De vergadering verklaarde ten anderen, dat, om des konings goedkeuring op de ordonnantiën der Parlementen aannemelyk te maken, hy de zelve in persoon moest verlenen, of gemachtigden zenden, met volmachten, die met het groot zegel bezegelt, en den heeren en de gemeentens bekend gemaakt waren: eene omstandigheit, de welke ontbrak aan de acte van veroordeeling van den hertog van Nortfolk.

† in het begin der regeringe van *Eduard*.

De vervremdingen der goederen van den hertog van Nortfolk worden herroepen.

Voor dat het Parlement zyne zittingen eindigde, bekrachtigde het de doodvonnissen der rechters, die *Johanna Gray*, Mylord *Guilford*, haren gemaal, twee broeders van dezen Mylord, en den aartsbisschop van Kantelberg veroordeelt hadden. Alle vyf wierden zy verklaart voor verraders van Staat, van de wapenen tegen hunne koninginne opgevat, en der zelver kroon onrecht-

Het Parlement bekrachtigt de doodvonnissen van *Johanna Gray* en van hare aanhangers.

1553. matig bezeten of overgebragt te hebben. Wy hebben al verhaalt, hoe de twee eerſten wierden omgebragt; de drie anderen ontgingen de ſtraffe: de koningin bewees na dien tydt genade aan de twee broeders van Mylord *Guilford*, en ſchortte hare wraakluſt tegen *Cranmer* op.

Veroordeelling van *Cranmer*.

Wanneer hy voor zyne rechters verſcheen, badt hy hen gedachtig te zyn aan de pogingen, die hy hadt aangewend om de uitſluiting van *Maria* te beletten, waar van hy de acte niet dan met een byzonderen tegenzin, en na daar toe door den koning gedrongen te zyn, hadt getekent. Men veroordeelde hem echter: doch de koningin voelde zich benard een man te doen ſterven, die getracht hadt haar de kroon te behouden, en aan wien zy zelfs wegens nog veel gewigtiger zaken verplicht was. Kon dan een gevoel van erkentenisſe haar niet treffen, ten minſte wierdt ze aangedaan door eene beweging van ſtaatkunde, terwyl ze trachtte het volk, door eene nagebootſte goedertierenheit, ten opzichte van een aan het grootſte gedeelte van het koninkryk zo dierbaren perſoon, een radt voor de oogen te draaien. Mogelyk dat ze een nog fyner grondbeginſel gehad heeft. Zy wilde *Cranmer* den hoon, die haar aanging, vergeven: echter voorgenomen hebbende hem in het vervolg als een hoofdketter, om dien van de kerk te wreken, te doen ſterven. Dus was het, dat ze eene ſchynbare zachtheit veinſde in de vergiffenisſe der misdaden, waar door zy beledigt was; terwyl ze zich daar over wezentlyk wreekte met de ſtrafoeffening, die zy den ſchuldigen, onder het billykſchynende voorwendſel van Godsdienſt, deedt ondergaan: zo dat de ſtraffe van *Cranmer* niet wierdt uitgeſtelt, dan om des zelfs ſoort te veranderen, en hem eene veel ſchrikkelyker te doen lyden, gelyk wy in het vervolg † zullen zien. Met dit oogmerk hieldt men hem gevangen. De koningin, door het arreſt, dat hem ter doodt veroordeelde, en door de macht, die ze hadt van hem genade te bewyzen, meeſteresſe van zyn noodlot zynde, ſcheen vermaak te nemen hem hope te geven tot het laatſte, hoewel ze voor hadt hem het eerſte te doen lyden. Hy wierdt niet alleen niet afgezet; maar men liet hem zelfs zyne waardigheit behouden, waar van hy vervallen was door de ſtrafheit der wet, die den ſetel open verklaart zo haaſt als een prelaat veroordeelt is, en hem niet toelaat voortaan eenige kerkelyke waardigheit te bekleden. Het is waar, dat dit, in ſchyn zo gematigt, gedrag, dat ook *Cranmer* en zyne vrienden misleidde, niet alleen betrekking hadt op dien prelaat, maar ook op de ganſche geeſtelykheit, aan welke men alle hare voorrechten wilde wedergeven. Het is 'er een van, dat een biſſchop zyne waardigheit niet dan door eene dadelyke, en volgens het geeſtelyk recht gedane afzettinge verliezen kan (a). Dus vergenoegde men zich, de inkomſten van het aartsbisdom in goede handen te ſtellen, terwyl de biſſchop in den Tour gevangen bleef.

Staatkunde der koninginne in het uitſtel van de ſtrafoeffening.

† in den jare 1556.

De biſſchop kan zyne waardigheit niet dan door eene dadelyke afzettinge verliezen.

In den tydt, dat het Parlement op de herſtelling van den Roomſchen Godsdienſt bedacht was, arbeidde de koningin in het geheim om Engelandt weder onder des pauzen gehoorzaamheit te brengen, en om een man te krygen, die haar in dit oogmerk kon ondersteunen. Dit deedt haar ten voordeele van *Philips* een beſluit nemen: vergramt ten anderen over de verklaring, die de graaf van Devon haar gedaan hadt: daarenboven door des

(a) *Harmer* betwiſt dit artykel, en wil, dat de ſetel opengevallen was zo haaſt als men *Cranmer* veroordeelt hadt.

keizers aanhoudingen aan het wankelen geholpen zynde, en de afwezendheit van *Polus* de denkbeelden, die zyne verdienſten en het herdenken aan hunne voormalige gemeenzaamheit zouden hebben kunnen levendig maken, indien hy tegenwoordig was geweeſt, uitwiſſchende. De vreze, die *Karel* de V daar voor hadt, bewoog hem, gelyk boven reets gemeld is, dezen kardinaal te Dillingen op te houden; en op die plaats was het, dat de koningin hem de twee arreſten van het Parlement, waar van het eene zyne wederbevoegtmaking, en het andere de herſtelling van de Roomſche kerke betrof, overzondt. *Goldwel*, die ſedert tot de waardigheit van biſſchop van St. Aſaph wierdt verheven, bragt hem de zelve over. Naardien de koningin de raadgevingen van den keizer boven die van *Polus* geteelt, en zich vergenoegt hadt met de zaken weder in den ſtaat te brengen, daar de zelve de laatſte jaren van het leven van *Henrik* den VIII in waren, twyffelde zy niet, of *Polus* was daar over gebelgt. Om hem te verzachten ſchreef ze hem met hare eige handt de redenen, die ze gehad hadt om door eene ſtaatkunde, niet minder het belang van den heiligen ſetel dan het hare ten doel hebbende, aldus te werk te gaan. Zy betoonde hem den wederzin, dien het Huis der gemeentens betuigt hadt, om weder onder de beheerſchinge der pauzen te treden; het misnoegen, dat ze hadt laten blyken, wanneer ze bericht hadt gekregen, dat 'er een gezant ſtondt te komen, en reets de grenzen genadert was; den misſlag, dien men hadt gehad van de onderhandelingen van *Commendon* niet geheimer te houden, en de noodzakelykheit om in het toekomende omzichtiger te wezen. Zy voegde daar by, *Dat men deze bekommerdheit des volks moeſt laten verdwynen voor dat de kardinaal in Engelandt verſcheen, en dat zy hem derhalven verzocht, zyne reize tot nader beſcheidt uit te ſtellen. Dat hy ondertuſſchen op hare voorzorge geruſt, en vervolgens verzekert kon wezen, dat zy alles zou in het werk ſtellen, om te volvoeren het geen ze zo gelukkig begonnen hadt. Dat ze geen minder ongeduldt hadt, dan hy zelf, om eene ſcheuring te zien eindigen, die de rampen van haar huis, zo wel als die van het koninkryk, veroorzaakt hadden, en dat zy, om hem te betuigen, welk eene achting zy voor zyne raadgevingen hadt, hem verzocht eene lyſt op te ſtellen van de perſonen, die hy waardig oordeelde de ſetels te bekleden, de welke door de afzettinge der Proteſtantſche biſſchoppen ſtonden open te vallen.* Dit was niet alleen eene beleefdheit, die de koningin voor hem hadt, maar ook eene acte van machtgeving als gezant, welke bediening zy hem voor den tydt deedt waarnemen. Het is niet bekend, wat *Polus* daar op geantwoord heeft: doch men kan daar van oordeelen uit het ſchriftelyk vertoog, waar mede hy den afgezonden van *Maria* belaſtte, het welk waarſchynlyk nog van de handt van dien kardinaal behouden is †.

Brief der koninginne aan *Polus* om haar gedrag te verſchoonen.

Het ſlot daar van was, *Dat de koningin de kroon niet minder aan den heiligen ſtoel dan aan hare geboorte verſchuldigt was. Dat het haar van geen nut zou geweeſt hebben de dochter van* Henrik *den VIII te zyn, indien ze des zelfs wettige dochter niet geweeſt was. Dat ze wegens den eerſten ſtaat de natuur, doch ten opzichte van den tweeden den heiligen ſtoel, de bulle van* Julius *den II, die van* Clemens *den VII en van* Paulus *den III, die het huwelyk van de koninginne, hare moeder, tegen de echtſcheiding van den koning, haren vader, bekrachtigt of verboden hadden, verplicht was. Dat ze zorg moeſt dragen om hare dankbaarheit aan de kerk te betuigen, zo wel als om de wetten des koninkryks te handhaven, en niet minder*

† Zie de Verzameling van *Burnet*. Antwoordt van *Polus*, die de ſtaatkunde der koninginne wraakt.

1553. *nayverig zyn over de rechten van de eene, dan over die van de andere. Dat ze zich te vergenoegen hadt met het tydelyke beſtier, zonder zich het geeſtelyke te onrecht aan te matigen; dat dit laatſte oorſpronkelyk beruſtte in Jeſus Chriſtus, doch door de pauzen, zyne plaatshouders op aarde, opvolgers van St. Pieter, die 'er het eerſt mede was bekleed geworden, en het op alle de genen, de welke van den heiligen ſtoel bezit zouden nemen, heeft overgebragt, wierdt waargenomen.* Hy vermaande haar, *met aandacht te letten op de wegen van de Voorzienigheit, de welke in haar perſoon het recht van de kerke met dat van hare geboorte hadt willen vereenigen, ten einde de zelve zich onderling de handt mogten lenen.* Hy zeide haar, *Dat zy de zelve zonder misbedryf niet kon van een ſcheiden, of zich zonder gevaar met de helft vergenoegen. Dat de zaken in dier voegen zynde, by zich verplicht vondt de allen van haar Parlement, die deze verdeeling gemaakt hadden, te wraken;* en hy vertoonde haar, *Dat het onmogelyk was, de verſchillen over de kerkelyke opperhoofdigheit, die den paus toekwam, te vernieuwen, zonder de wereldlyke macht der koninginne, die hare wettiging alleen aan deze pauſſelyke opperhoofdigheit verſchuldigt was, in de waagſchale te zetten. Doch indien 'er zich zwarigheden opdeden in het herſtellen van het gezag des heiligen ſtoels, dat ze de zelve door behulp van gebeden en aalmoezen, die haar by Godt de bekeering der herten zou doen verwerven, moeſt te boven komen. Kortom, dat ze zich, onaangezien den wederſtandt der menſchen, van haren plicht moeſt kwyten, en de eer van de kerk, de welke die van Godt zelf was, boven het belang van hare eige krone ſtellen. Dat Godt, die de zelve op haar hoofdt hadt gezet, de zelve daar ook wel op zou weten te beveſtigen, en dat zy die van zyne milde handt ontfangen hebbende, zich van der zelver bezittinge ten nadeele van zynen roem niet moeſt verzekeren.* Wat raadt hy haar geeft. *Polus* gaf haar vervolgens bekwame middelen aan de handt, om, zo hy meende, het Parlement tot haar voornemen over te halen. Deze ſloegen altoos op de verplichtingen, waar in ze was om haar gewiſſe te voldoen, en zich te kwyten in de erkenteniſſe omtrent Godt, ten nadeele van de voldoening van hare kwalykmenende onderdanen. Hy zeide, *Dat ze deze waarheit alleen aan drie voorname leden des Parlements, wier vroombeit haar bekend was, met nadruk hadt voor te ſtellen, om de anderen daar van te doen overtuigen, en dat op die wyze de goede zaak, onder zodanig eene beſchuttinge, ontwyffelbaar moeſt zegepralen. Dat eindelyk het voorbeeldt der koninginne, hyaldien hare vertogen geen indruk gaven, hen aan het herte zou raken, en dat zy, haar ziende zich onderwerpen aan de geboorzaambeit, die zy den heiligen ſtoel ſchuldig was, zouden ophouden te geloven, dat dit een laſtig en ſchandelyk juk was.* Hy voegde daar by, *Dat hyaldien deze onderwerping eene dienſtbaarheit was geweeſt, gelyk de vyanden der kerke voorgaven, de paus tot geen werktuig hadt willen dienen, om de zelve in het koninkryk in te voeren. Dat de genen, die hem daar toe bekwaam geloofden te zyn, hem niet recht kenden; dat hy een al te welgezind Engelſchman was, om zyn vaderlandt onder ſlaverny te brengen, en dat hy het gezantſchap om gene andere reden op zich hadt genomen, dan in hope van het zelve te doen ſtrekken tot welwezen van Engelandt, dat noch zuiver, noch veilig kon zyn, zo lang als 'er eene ſcheuring in het koninkryk bleef.* Hy beweerde, dat alle vervloekingen in hunne macht waren, zo lang als de kerkelyke ban niet herroepen was, en dat dus de genen, die de bondzegelen toedienden, en die ze ontfingen, even zwaar zondigden. Belangende de onderhandeling van *Commenden*, waar omtrent de koningin klaagde, deedt hy haar verzekering, *Dat de zelve ten minſte van zyn kant, zo wel als van die van den paus, geheim was gehouden, dat men den kardinaal eenige algemene hope hadt moeten geven, doch dat men hem niets byzonders geopenbaart hadt, en dat hy tot gezant benoemt was geworden, eer het H. genootſchap van de vaſte beſluiten der koninginne kennis hadt. Dat hy van Rome was vertrokken, beladen met genadebewyzen van den Apoſtoliſchen ſtoel, om de zelve met volle mate over Engelandt uit te ſtorten; dat hy ondertuſſchen vreeſde, dat, hyaldien men vernam, op wat wyze men met hem handelde, met voorwendſels te zoeken om zyne reis te verachteren, de paus zyn gegeven bevel zou herroepen, en een ander gezant in zyne plaats ſtellen, met bullen, die minder gunſtig waren: behalven dat een vremdeling de zelve genegenheit niet zou hebben, die hy gevoelde, voor een koninkryk, waar in hy geboren was. Dat hy, om dit ongeval te verhoeden, aan den paus geſchreven hadt, dat zyn vertrek uit Duitſchlandt ſlechts eenige weinige dagen was uitgeſtelt: doch dat men zich meeſt haaſten de zwarigheden, die men vermaak ſchepte tegen hem op te werpen, te boven te komen.* Hy weet zulks den keizer, die hier in, gelyk hy zeide, even als in de zaak van het *Interim*, door eene ſtaatkunde, de welke hem de belangen zyner grootheit boven die van den Godsdienſt deedt ſtellen, te werk ging. Nog voegde hy daar by, *Dat hy daar over met den biechtvader van zyne keizerlyke Majeſteit in geſprek was geweeſt, en dat hy, na hem de godloosheit van dit gedrag vertoont te hebben, van hem eene belofte hadt gekregen, te zullen arbeiden om den vorſt, zynen meeſter, daar van af te brengen.* Hy vermaande de koninginne, *het voorbeeldt van dien vorſt niet na te volgen; in het tegendeel, meer voor de Chriſtelyke eenvoudigheit te wezen, dan voor de vleeſchelyke voorzichtigheit; af te ſtaan van den onrechtvaardigen tytel van hoofdt van de kerk met zo veel ſtoutmoedigheit, als* Henrik *de VIII gehad hadt om zich den zelven onrechtvaardiglyk aan te matigen.* Daar wordt niet gemeld, wat hy antwoordde de betreffende de biſſchoppen, die de koningin verzocht dat hy zou benoemen in plaats van degene, de welke zy beſloten hadt af te zetten, en zyn vertoog maakt 'er geen het minſte gewag van.

1553.

Zyne goede meningen en die van den heiligen ſtoel.

Hy wraakt de behandeling van den keizer.

Zo zeer als *Polus* het hof van Engelandt aanſpoorde om hem laſtbrieven te laten toekomen, ten einde hy zyne reize mogt voortzetten, zo zeer arbeidden de keizer en *Gardiner* om de zelve te verachteren. Zy vertoonden, dat de raadgevingen dezes kardinaals geenzins ter uitvoeringe konden gebragt worden; dat de Staat op een geregelden voet geſchikt, en het huwelyk van de koninginne moeſt voltrokken worden, voor dat men zich verledigde tot het herſtellen van des pauzen gezag; dat het te veel was, die twee grote oogmerken te gelyk by de handt te nemen; maar dat men, het eene zynde te boven gekomen, ligter in het andere zou ſlagen. Dat 'er geen twyffel aan was, of men moeſt eerſt met het huwelyk beginnen, om dat de koningin beter in ſtaat was van zich te doen gehoorzamen, wanneer zy de macht van den vorſt, haren gemaal, by de hare voegde.

De keizer en *Gardiner* gaan nog voort met hem in zyne reize te belemmeren.

Buiten allen twyffel was deze raadt veel voorzichtiger dan die van *Polus*, ſchoon hy miſſchien minder oprecht was. Dus hadt de koningin redden, den zelven boven den anderen te ſtellen. Hier uit ontſtondt ondertuſſchen een haat tuſſchen *Polus* en *Gardiner*, die tot eene verachting en wederzydſche laſteringen opentlyk uitborſt. De eerſte ſcholdt den anderen voor een trouwlozen uit, die

1553. die voortging met den Godsdienſt onder de regeringe van de koninginne *Maria* den ſpot te dryven, gelyk hy onder die van *Henrik* den VIII gedaan hadt, en met de rechten van den heiligen ſtoel aan zyne trotſchheit op te offeren. Hy zeide, dat hy, na den vader in zyne onrechtvaardige bezittinge begunſtigt te hebben, nog daarenboven de dochter de wederomgeving belette, die ze begeerde te doen: een goed hoveling; een ſlecht prieſter, en onwaardig in de kerk den rang te hebben, dien hy daar in hieldt. *Gardiner* ſprak op zyn beurt van den kardinaal, als van een man, die geen gebruik van de wereldt hadt, vol zynde van afgetrokkene en Philoſophiſche gedachten, bekwamer om in een kloofter te wezen, dan om ſtaatszaken waar te nemen: voor het overige van een middelbaar verſtandt, en van eene kenniſſe, die alleen goed voor de ſcholen was. Wy zullen wel haaſt zien, dat, indien *Gardiner* veel meer bedrevenheit hadt in de hofliſten van deze eeuwe, *Polus* in de grondregels van het Euangelie verre boven hem uitſtak, en zo gematigt, als de andere heftig, was.

Laſterlyke redenen van *Polus* omtrent *Gardiner*.

Die van *Gardiner* tegen *Polus*.

Wat zorg de koningin gedragen hadt om de onderhandeling nopens haar huwelyk met den prinſſe *Philips* bedekt te houden, verſpreidde zich het gerucht daar van echter door het ganſche koninkryk, en baarde bekommernis aan het Huis der gemeentens in den tydt, dat het Parlement nog niet was afgebroken. Men zegt, dat de gevolmachtigden zich in het vernietigen van de echtſcheidinge van *Henrik* den VIII, en in het bekrachtigen van het huwelyk van *Catharina* van Arragon om gene andere reden zo vaardig hadden getoont dan om dat ze hope hadden het hert der koninginne daar mede te winnen, ten einde zy haar beletten een vremdeling in het gebiedt in te voeren. Doch wanneer zy vernamen, dat zy luiſterde naar het aanzoek van den prins van Spanje, beſloten zy terſtondt zich daar tegen aan te kanten, en zonden aan haar hunnen ſpreker, nevens twintig perſonen van hunne vergadering, om haar te bidden, hare toeſtemming tot deze vermaagſchapping niet te willen geven. Van twee dingen diende 'er een gedaan; of men moeſt de gemeentens voldoening geven, of het Parlement afbreken. Hoe gevaarlyk het laatſte was, koos de koningin echter die zyde. Dus eindigden de zittingen op den 6 December. Zy waren den 10 October begonnen, en uitgenomen eenige wetten, van weinig belang, hadt men alleen aan de vernietiging van de echtſcheidinge van *Henrik* den VIII en aan de willekeuren van *Eduard* gearbeid: doch het ſcheelde weinig, of *Maria* zag dit werk, nevens al hare macht, in een oogenblik omver ſtoten. Aan de andere zyde wierdt het hof over eene zo vaardige en gevoelige tegenkanting verlegen, en *Gardiner* ſchreef daar over aan den keizer, als of hy, byaldien men dit huwelyk verder wilde doordringen, voor een algemenen opſtandt bevreeſt was. Hy vertoonde hem, dat men, om dezen oproer te verhoeden, alles moeſt aanwenden, wat ſtrekken kon om de gemoederen te verzachten; de voornaamſte door mildadigheit winnen; de ſtemmen der afgezondenen tot het naaſte Parlement door geſchenken trachten machtig te worden, en zich aanhangers maken in het Huis der gemeentens, tot zo groten getale, als men meende daar mede meeſter van de ſtemmen te zullen wezen. Dat ondertuſſchen de koningin niet in ſtaat was om deze koſten te doen, en dat de keizer door het overmaken van aanzienlyke geldſommen ylings daar in diende te voorzien. Hy voegde daarby, dat zyne keizerlyke Majeſteit en de prins *Phi-*

De gemeentens doen eene bezending aan de koninginne om haar huwelyk met *Philips* voor te komen.

Gardiner geeft den keizer raadt om deze tegenkanting te doen ophouden.

lips den algemenen Staten in het ſchikken van de huwelyks-voorwaarden het volkomen bewindt moeſten aanbieden, het welk die twee vorſten ook deden. 1553.

Aangezien 'er geen middel meer was om het huwelyk geheim te houden, ſtelden zy den ſtaatsdienaren, die van wegens de koninginne aan hunne hoven verblyf hadden, het zelve, onder de voordeeligſte bedingen, die het Parlement en de ganſche natie konden wenſchen, voor. Zy wiſten wel, dat zy, de zaak eens gedaan zynde, meeſter van hunne beloften zouden wezen, om gene te houden, dan die het hen behagen zou na te komen. Aangaande het geldt, de keizer nam twaalf honderd duizend kronen op, en maakte de zelve naar Engelandt over, om volgens de goedkeuring van zyne afgezanten en het bevel van *Gardiner* te worden verdeelt. Hy deedt den prins, zynen zone, daar omtrent echter eene belofte doen: zo dat dit eigentlyk eene lening was ten laſte van het volk van Engelandt, vermits zich *Philips* tot de wedergeving van die ſomme verbondt, als hy zich op den troon zou zien. Dit artykel moeſt geheim blyven: ondertuſſchen wilde de keizer het niet ontveinzen, en maakte het zelve in het volgende jaar, zo haaſt als de prins, zyn zoon, met de koninginne getrouwt was, openbaar. Naardien de ſteden om betaling verzochten van de ſommen, die zy hem geleent hadden, zeide hy tegen haar, dat zy met den eerſten voldoening zouden krygen; dat hy dit geldt tot het huwelyk van zynen zone beſteed, en daar voor goede borgen genomen hadt; dat hem daar van reets drie duizend kronen waren ter handt geſtelt; dat de kooplieden laſt hadden, hem nog vier duizend te betalen, en dat hy het overige kort daar na ſtondt te ontfangen. Dit vindt men in een boekie, te Straasburg gedrukt, onder den tytel van: *Addres der gemeentens aan de koninginne aangaande haar huwelyk.* Dus wreekten zich de naar Straasburg gevluchte Engelſchen over hunne ballingſchap. Men wil voor het overige, dat zulks geenzins geſchiedde met benadeelinge van de goede trouwe, en dat zy diergelyke ſtoute zaken niet zouden hebben durven voorgeven, ten zy ze daar van wel verzekert waren geweeſt, dewyl het anders zeer ligt zou geweeſt zyn, hen van valſchheit te overtuigen. De ſtilzwygendheit, die men omtrent dat boekie hieldt, is een bewys van de waarheit. Niemandt beſtondt te zeggen, dat het een laſterſchrift was, en men heeft het liever onbeantwoord willen laten, dan tot eene openlegginge van zaken komen, waar by het hof mogelyk zyn voordeel niet zou gevonden hebben. De vluchtelingen hadden het ook op *Gardiner*, hem verwytende zynen onrechtvaardigen handel in de waarneminge van zyn ampt van kancelier, daar hy, gelyk zy zeiden, de zaken van zyne aanhangers alleen afdeedt, zonder de anderen te willen horen, terwyl hy de vryheit der Engelſchen aan den keizer verkocht.

De keizer neemt twaalf honderd duizend kronen op om naar Engelandt over te maken.

Geſchrift der naar Straasburg gevluchte Engelſchen; dat dezen geheimen handel ontdekt.

In den tydt, dat het Parlement vergadert was, hieldt de geeſtelykheit ook hare zittingen. Het hof hadt gewenſcht, dat beide die vergaderingen met eendragtigheit arbeidden aan de herſtellinge van den Roomſchen Godsdienſt. Hier omtrent hadt men maatregels genomen. Men liet in ſchyn den Proteſtantſchen leeraren in de vergadering van de geeſtelykheit, waar van zy een gedeelte moeſten uitmaken, de vryheit van hunnen Godsdienſt verdedigen: doch het getal, dat 'er mogt verſchynen, was zeer gering, op dat de meerderheit van ſtemmen het overhaalde. De aartsbiſſchop van Kantelberg hadt de voorzitter daar in moeten wezen: maar vermits hy in den Tour gevangen zat, was het *Bonner*, biſſchop

Heylin. Burnet. Sleidanus.

Vergadering der geeſtelykheit.

1553. van Londen, en door de waardigheit van zynen ſetel de eerſte van de provincie, de welke die plaats bekleedde. Hy benoemde om voor de kerkheeren te prediken *Jan Harpsfield*, zynen kapellaan, die tot zynen text nam deze woorden: *Weidt de kudde* †. Hy hieldt zich minder op met het verklaren van den text, dan met de genen, die van zynen aanhang waren, te pryzen, en tegen de anderen uit te varen; hy deedt in zyn gebedt een ſoort van loffpraak over de koninginne, de welke hy vergeleek by *Heſter*, *Debora*, en andere heldinnen van de oude Joodſche kerk. Hy was kort in opzicht van de princeſſe *Elizabeth*; maakte het zelve onderſcheidt met Godt te bidden voor de geeſtelykheit, zich genoegende de Roomſche geeſtelyken te pryzen, zonder iets van de Proteſtantſche te zeggen. Hy verhief *Bonner*, *Tonſtal*, *Heath*, en *Day*, zo als de Engelſche geſchiedenisſchryvers zeggen, met uitdrukkingen, de welke eene vleiery te kennen gaven, die met de deftigheit eens Chriſten leeraars geenzins overeenkwamen. Zyne leerreden was ook vol eenzydigheit. Hy overlaadde de hoofden van zyne party met loftuitingen, en braakte niet dan ſmaadheden uit tegen de leeraars van de voorgaande regeringe, de welke hy affchetſte als vleeſchelykgezinde menſchen en vyanden van de Vaſten en den ongehuuwden ſtaat.

† 1 Pet. V, vs. 2.

Leerreden van *Harpsfield* voor de kerkheeren.

De zittingen der geeſtelykheit namen den 18 October haren aanvang. De vergadering verdeelde zich, naar gewoonte, in twee Huizen, het Hoger- en het Lagerhuis. De leeraar † *Weſton*, dien men in plaats van *Cox*, kort te voren afgezet zynde, deken van Weſtmunſter hadt gemaakt, wierdt tot ſpreker van het laatſte verkoren. Hy gaf de vergadering kennis van de voornemens der koninginne, de welke begeerde, dat men de zaken van den Godsdienſt ter onderzoek bragt, en dat de Roomſchgezinden met de Proteſtanten tot eene zamenſpraak kwamen, ten einde de betwiſte geloofsartykelen in der minne, zo het mogelyk was, geregelt wierden. Doch het getal der Proteſtanten, gelyk reets gezegt is, die tot deze twiſtredeneringe wierden toegelaten, was op verre na zo groot niet als dat van de Roomſche party. Voor eerſt leedt men in het Hogerhuis geen biſſchop, die zyne ordening onder de regering van *Eduard* ontfangen hadt: immers vindt men geen eenen naam van de zulke in de Regiſters te boek geſlagen; en het is zeer waarſchynlyk, aangezien de groten acht dagen te voren twee van deze geeſtelyke Parlementsheeren buiten geſloten hadden, dat de geeſtelykheit weinig meer achting voor hen toonde. Het ging evenwel in het Lagerhuis zo ſcherp niet toe. Niettemin droeg men zorg, dat 'er geen perſonen in kwamen, dan die het hof toegedaan waren. Maar des niettegenſtaande kon men niet beletten, dat zes dekens, of aartsdiakenen, zich aldaar bevonden. Dit waren *Philpot*, aartsdiaken van Wincheſter, *Philips*, deken van Rocheſter, *Haddon*, deken van Exeter, *Cheyney*, aartsdiaken van Hereford, *Ailmer*, aartsdiaken van Stow, en *Young*, zanger van S. David. *Philpot* vertoonde, dat het thans zake zynde om den nieuwen dienſt ter onderzoek te brengen, het raadzaam was, dat men de geeſtelyken, die in dit werk deel gehad hadden, mede deedt opkomen: doch *Weſton* ſprak dit tegen, en de voorſlag wierdt verworpen: zo dat de ganſche twiſtredenering opkwam voor de zes bovengemelde verdedigers van de party der Hervormden, tegen alle de Roomſchgezinde prelaten en abten, die het Hogerhuis uitmaakten, ondersteunt zynde door de leden van het Lagerhuis.

† *Doctor.*

Openbare redentwiſt van zes Proteſtantſche leeraars tegen de ganſche Roomſche geeſtelykheit.

Het viel deze laatſten niet moeielyk met alle deze voordeelen te zegepralen, daar zy, ten anderen, door het hof en het Parlement onderſchraagt wierden: ook zetten de Roomſchgezinden, indien men de Engelſche ſchryvers, en het verhaal, dat mén 'er van liet drukken, zo als het nog tegenwoordig te zien is †, geloven mag, zich als overwinnaars, die wetten willen geven, ſchrap, en lieten de anderen naauwlyks toe hunne zwarigheden open te leggen, waar over zy zeer meeſterachtig het oordeel velden. De ſpreker opende het twiſtgeding met hevige redenen, deerlyk uitvarende tegen de hervorming en tegen de hervormers van de voorgaande regeringe. Hy zeide, dat de Cathechismus, op het einde van die regeringe, in den name van de kerkvergaderinge van de provincie van Kantelberg gedrukt zynde, vol ketterey was, en kreet den nieuwen kerkregel als vervloekt uit; vermaande de vergadering deze opſtellen te doemen, byzonder in de artykelen, die het heilige Sakrament des altaars te na kwamen, en, in plaats van die verderffelyke formulieren, goede kerkwetten te maken, om de lere, de welke de koningin eendragtig met het Parlement goedkeurde, te beveſtigen. Hy ſtelde vervolgens twee vragen voor omtrent het ſtuk van het Nachtmaal: de eerſte betrof de wyze, hoe broodt en wyn in het ligchaam en bloedt van Jeſus Chriſtus verandert worden; de twede raakte de wyze, op welke dit ligchaam en dit bloedt in het Sakrament tegenwoordig zyn: of dit door eene verzelfſtandiging *, of by wyze van verſelling † geſchiedde. Men nam twee dagen om zich te bereiden, om den 20 van de maandt daar op te komen antwoorden, tot welken dag de zittingen wierden uitgeſtelt.

† onder de Acten van Fox.

Harde taal van den ſpreker van de geeſtelykheit by de opening van het twiſtgeding.

Vragen, waar op geantwoord moeſt worden.

* *Tranſubſtantiatie.*
† *Concomitantia.*

Men verzuimde niet dien dag byeen te komen. De ganſche geeſtelykheit, uitgenomen de zes Proteſtantſche leeraars, antwoordde op deze twee voorgeſtelde artykelen, dat het broodt en de wyn verandert waren in het ligchaam en bloedt van Jeſus Chriſtus, en dat dus Jeſus Chriſtus wezentlyk en ligchamelyk, onder de gedaanten van broodt en wyn, in het Sakrament was. *Philpot* ondernam dit gevoelen te beſtryden, en dat van de Proteſtanten te verdedigen: maar verzocht alvorens, dat zyne party met eenige leeraars van de zelve gemeente mogt verſterkt worden, en dat men ten minſte nevens hen toeliet *Ridley*, *Rogers*, en twee of drie anderen. Het Lagerhuis deelde dit verzoek mede aan de prelaten, die 'er den Raadt kennis van gaven, waar van het antwoordt eerſt na verloop van drie dagen kwam. Het was den Hervormden geenzins voordeelig. De ſpreker oppende de zittingen met eene betuiginge uit den name van de geeſtelykheit, dat deze zamenſpraak niet was aangelegt om de waarheit van de lere, die de meeſte geeſtelyken getekent hadden, in twyffel te trekken, maar om het klein getal der genen, de welke weigerden zich wederom tot het zelve geloof te begeven, daar van te overtuigen. Vervolgens wierdt 'er verklaart, dat niemandt tot de twiſtredeneringe zou toegelaten worden, dan die recht van zittinge in de vergaderinge hadden. Dus weigerde men de zes Proteſtantſche leeraars de verzochte aanvulling; en de ganſche verdediging van hunnen aanhang kwam alleen op hen aan. Daar waren 'er zelfs twee, die weggingen, *Haddon* en *Ailmer*, wel voorſpellende, dat men hen niet horen, of, na de betuiging, die de ſpreker gedaan hadt, op hunne redenen geen acht zou geven.

Betuigingen van den ſpreker voor dat men met de twiſtredeneringe een aanvang maakte.

Ons oogmerk is niet van deze twiſtredenering, die van den 23 October tot den 30 van die maandt duur-

1553. duurde, een omſtandig verſlag te doen. Het verhaal daar van zou te verdrietig vallen. *Philpot* was byna de eenigſte der zes Proteſtanten, die ſprak, en *Weſton* liet hem niet toe de Latynſche redenvoering, die hy vervaardig hadt, noch uit te ſpreken, noch in het Engelſch te verklaren. Hy beval hem zyne zaken naakt open te leggen, zonder eene redenkunſtige aanſpraak te doen. *Philpot*, zich ondertuſſchen op zyne knien nederwerpende, ſmeekte de prelaten en raadsheeren van ſtaat, die tegenwoordig waren, dat het hem vry mogt ſtaan zyne gedachten rondborſtig te uiten, het welk hem wierdt toegeſtaan. Doch dewyl hy de ligchamelyke tegenwoordigheit betwiſtte, verhief zich een geluidt van verwarde ſtemmen, die hem voor een zinneloozen uitmaakten, en *Weſton* dreigde hem met de gevangeniſſe. *Philpot* drong nogmaals op het recht der volkeren en op de vryheit van zich te verklaren, het welk een van de onſchendbaarſte voorrechten is van de openbare vergaderingen. Doch hem wierdt belaſt zyne redenvoering tot enkele redeneringen te bepalen. Het woordt weder opgevat hebbende, viel men hem voor de derde maal in zyne reden, en hy wierdt op nieuw met de gevangeniſſe gedreigt. Toen antwoordde hy zonder verbazinge, dat zy daar als een hoop zamengezworenen gekomen waren, om de waarheit te ſmoren, en om in der zelver plaatſe leugenen te doen gelden, die zy niet dan door geweldpleginge konden verdedigen. *Weſton* en hy raakten nog verſcheide malen aan malkander, en de geſprekhouding wierdt den 30 December niet dan door nieuwe bedreigingen van den kant van den ſpreker, die *Philpot* verboodt meer in de vergadering te verſchynen, geëindigt; waar op zommigen van den Roomſchgezinden aanhang hem vertoont hebbende, dat dit de wetten der vryheit te na was gekomen, hadt hy ſchaamte over zyne vervoerdheit, en zeide, dat hy dien aartsdiaken toeliet zich zo menigmalen in het Huis te laten vinden, als het hem zou believen, indien hy daar anders in een behoorlyk kleedt † verſcheen, en niet ſprak voor dat men hem zulks beval. Hy voegde daar by, zich naar *Philpot* en zyne amptgenoten kerende, zeggende: *Wat baten u toch deze ydele redenen? Gy hebt het woordt; doch wy hebben het zwaardt.* Hy zinſpeelde op de twee benamingen, die in de Engelſche tale ſlechts een letter verſchillen ‡: een loopje, dat weinig paſte in den mondt van een geeſtelyk heer, daar het 'er op aankwam om de waarheit te verdedigen.

Philpot betwist de ligchamelyke tegenwoordigheit in het Sakrament.

Men ſtoort hem voor de derde maal.

Zyne ſtoutheit.

De geeſtelykheit wraakt de oplopendheit van den ſpreker.

† Men zegt niet wat voor een kleedt dit was.

‡ *Swaard* betekent in het Engelſch een zwaardt, en *Word* een woordt.

Aangaande de order, die men hieldt in het twiſtgeding, waren de Proteſtanten doorgaans de aanranders. Dewyl het op het leerſtuk van de ligchamelyke tegenwoordigheit, dat de Roomſchgezinden alle getekent hadden, aankwam, moeſten de genen, die het tegenſpraken, hunne redenen voorſtellen. De zelve ſteunden of op het gezag der oudvaders, of op de plaatſen van de H. Schrifture. De getuigeniſſen der oude kerkenleeraars wierden gehaalt uit *Origenes*, *Theodoretus*, *S. Auguſtinus*, *S. Ireneus* en *S. Heſychius*. De plaatſen van de Schriftuur nam men uit de Brieven van den H. *Paulus*, die het Sakrament, zelfs na de zegening, den naam van broodt geeft; uit deze woorden van den Zaligmaker: *De armen hebt gy altydt met u, maar my hebt gy niet altydt*; uit deze woorden: *Ik ga heenen tot den Vader, en ik laat de wereldt*, en uit deze plaatſe van de Handelingen: *Welken de hemel moet ontfangen tot de tyden der wederoprechtinge aller dingen.* De Roomſchgezinden antwoordden nopende het gezag der oude kerkenleeraars, *Origenes* als een Stercoraniſt,

Redenen der Proteſtantſche leeraars tegen de verzelfſtandiging.

Antwoordt der Roomſchgezinde leeraars.

en *Theodoretus*, als met de ketterij van *Neſtorius* beſmet zynde, te verwerpen. Zy ſtelden *Auguſtinus* tegen *Auguſtinus*; en wederleiden, of ontweken, op eene behendige wyze de tegenwerpingen, uit *Ireneus* gehaalt, de welke zegt, dat onze ligchamen door het broodt en den wyn van het Nachtmaal gevoed worden, en die van *Heſychius*, de welke de gewoonte van de kerk van Jeruzalem bybrengt, namentlyk van het gene van het Nachtmaal overſchoot te verbranden. Wat de Schriftuurplaatſen belangde, zy antwoordden daar op, dat men door het woordt van broodt, waar van *Paulus* zich bedient, alleen des zelfs gedaante te verſtaan hadde; dat de woorden onzes Zaligmakers: *Maar my hebt gy niet altydt*, te begrypen waren, zodanig als gy my nu hebt, in een ſtaat van armoede; dat de andere woorden: *Ik ga heenen tot den Vader*, betrekking hadden op de hemelvaart van den Zaligmaker, zonder zyne onzienelyke tegenwoordigheit in het Sakrament uit te ſluiten: en om deze uitlegging te beveſtigen bragten zy eene plaats by uit *Chryſoſtomus*, de welke zegt, dat de Heer zyn vleeſch in den hemel overgevoert, en het zelve ook op de aarde gelaten heeft. *Weſton* en zyn ganſche aanhang gaven voor, dat dit bewys onwraakbaar was: doch de anderen zeiden daar op, dat het vleeſch, dat *Chriſtus* op de aarde heeft gelaten, zyne gelovigen zyn, gelyk het de zelve op eene andere plaats uitlegt. Eindelyk beantwoordden de Roomſchgezinden de plaats uit de Handelingen, zeggende, dat *Chriſtus* Godt zynde, zyne almacht niet kon omvangen worden, en dat het, met hem in een plaats te willen beſluiten, evenveel zou wezen als hem in eene gevangeniſſe te ſtellen.

De byzonderheden van deze zamenſpraak, waar in elk zich de overwinning toeſchreef, gelyk het in diergelyke gelegenheden gemeenlyk gaat, wierden van weêrzyden gemeen gemaakt. Ondertuſſchen plukte het hof daar de vrucht van, die het verwacht hadde. Die van des zelfs aanhang, veel talryker zynde dan de anderen, waren meeſter van de beſluiten, en het voordeel bevondt zich, het zy door een geweldig geſchreeuw, of meerderheit van ſtemmen, altoos aan hunne zyde. De anderen lieten niet na, wanneer zy gehoort konden worden, hunne redenen te doen gelden. Zy klaagden, dat men hen onderdrukt hadt; doch zeiden, dat zy geenzins overwonnen waren, en dat de waarheit, wat pogingen men ook aanwendde om de zelve te verkrachten, altydt boven dreef; dat men geen de minſte acht behoorde te geven op de beſliſſingen van eene vergadering, die zo partydig was, en waar in de vyanden der hervorminge alleen gezeten hadden om de zelve te veroordelen, zonder dat het ook der zelver aanhangers geoorlooft was geweeſt die te verdedigen. Zy ſtelden tegen een zo geweldig gedrag dat gene, dat men onder de voorgaande regeringe gehouden hadt, en meenden, dat 'er in dien tydt beter trouw in de openbare twiſtredeneringen plaats hadt gehad. Dat de Roomſchgezinde leeraars daar in hunne redenen met alle vryheit hadden voorgedragen; dat daar alles met order was toegegaan, niet alleen zonder ſmading, maar zelfs zonder het minſte geraas, en dat men in de hogeſcholen van Cambridge en Oxford, gedurende al den tydt der zamenſpraken, zich ſtil en geruſt hadt gehouden. Dat de aangehaalde boeken bezorgt waren in de zale, daar het twiſtgeding geſchiedde, om de zelve, als het vereiſcht wierdt, terſtondt by de handt te hebben, ten einde niemandt wat wys kon gemaakt worden: zo dat niet alleen de Roomſchgezinde leeraars niet

Ieder party matigt zich de overwinning aan.

Klagten der Proteſtanten over de geweldenary, die men hen hadt aangedaan.

Vergelyking van dit gedrag met dat van de regeringe van *Eduard*.

1553. konden klagen over een zo rechtmatig gedrag, maar ook alle de toehoorders daarenboven reden hadden van vergenoegt te zyn, en voordeel te doen met de verſtandige redeneringen, die daar met zo veel zachtheit, als klaarheit, uitblonken.

Doch het hof kreunde zich weinig aan hunne klagten, en ylde met groteſchreden tot het voorgeſtelde doelwit. Het Parlement, dat toen vergadert was, ſtreefde naar het zelve einde, en ondersteunde de geeſtelykheit met kracht. Des volgenden daags na het eindigen van deze zamenſpraak gaf het Huis der groten aan dat der gemeentens over het ontwerp van eene wet, om de inſtellingen van *Eduard*, gelyk wy gezien hebben, te herroepen. Zo haast als het Parlement omtrent deze herroepinge uitſpraak gedaan, en voor dat de koningin daar in bewilligt hadt, rechtte *Bonner* den ouden dienſt in de St. Paulus-kerke weder op. Hy herriep zelfs een oud gebruik, daar men niet meer aan dacht, namentlyk, van den dienſt op zekere feeſttyden door voorzangen* te beginnen, die het choor omhoog in de klokke-torens moeſt gaan zingen. Het feeſt van St. *Catharina* was 'er een van: ook deedt *Bonner* des avonds van dien heiligen dag, volgens de oude gewoonte, wiens gebruik hy vernieuwde, deze gezangen opheffen. Hy deedt op St. *Andries*-dag plegtelyk de Miſſe; begaf zich in ommegang † met al de pracht, welke de Roomſche geeſtelykheit in diergelyke plegtigheden gewoon is te vertonen.

Bonner herſtelt den ouden dienſt.

* *Antiennes.*

† *Proceſſie.*

Den 28 December wierdt *Veyſey* herſtelt in het bisdom van Exeter, waar van hy zich onder de regeringe van *Eduard* ontdaan hadt. Hier mede eindigde het jaar 1553, en zodanig waren de eerſte handelingen van het Parlement en de geeſtelykheit tegen de Proteſtanten van Engelandt.

Herſtelling van *Veyſey* in het bisdom van Exeter.

Men deedt de zelve in Vrankryk wredelyk verbranden: negen ondergingen deze ſtraffe te Lion, onder welke vyf waren, die hunne letteroeffeningen te Lauſanne, op koſten van het gemenebeſt van Bern, hadden voortgezet: weshalven het Zwitſerſch Kanton, de zelve aanmerkende als zodanige, die het hadt opgevoed by het hof van Vrankryk, om hunne ontſlaging aanhieldt: doch te vergeeſſch. De kardinaal *Tournon* hadt het oor des konings, en deze ſtaatsdienaar was onverbiddelyk ten opzichte van de genen, die men voor ketters hieldt. Daar bevondt zich onder hen een krygsman, *Lodewyk van Marſak* genaamt, om de zelve oorzake veroordeelt zynde, die ook het zelve foort van ſtraflydinge onderging. Het onderſcheidt, dat het hof raadzaam vondt daar omtrent te maken, was, dat men hem geen ſtrop, gelyk de anderen, zo haaſt als hun vonnis was uitgeſproken, om den hals deedt. *Marſak*, die dit onderſcheidt merkte, vroeg, wat hy gedaan hadt, om van dien ſnoer van eere, waar mede hy zag dat de ſcherprechter zyne medgeſellen verſiert hadt, ontbloot te worden. *Ik wenſche*, vervolgde hy, *ook ridder gemaakt te worden van eene zo doorluchtige orde.*

Sleidanus. Thuanus. Vervolging der Hervormden in Vrankryk.

Eene woedende peſt verwoeſtte toen Parys, alwaar men tegen de Hervormden de zelve ſtraf oefſende, als te Lion. De Roomſchgezinden beſchouwden hen als goddelozen, die Gods roede over het koninkryk haalden; en in dit vooroordeel ſlagten zy hen als offers, om des Hemels gramſchap te ſtillen, of liever, om hunne eige woede voldoening te geven. De Proteſtanten in het tegendeel ſchreven de onheilen van Vrankryk toe aan de wreedheit van den kardinaal *Tournon*, en verbreidden, dat Godt dus de doodt hunner martelaren wreekte op het volk, dat dezen handel goedkeurde. Anderen bragten de wraak over deze ſtrafverrechtingen te huis op *Diana van Poitiers*, die de verwyaing dezer ellendigen zocht, om der zelver goederen te bekomen, de welke door den koning tot haren voordeele verbeurd wierden verklaart. Zy hadt die geldmiddelen nodig, om ze te beſteden tot vrykopinge van den hertog van Aumale en den grave van der Mark, hare ſchoonzonen, de welke gevangen waren, de eerſte in den ſlag van Pont à Mouſſon, dien *Albert*, markgraaf van Brandenburg, tegen Vrankryk won †; de andere by de veroveringe van Heldin.

Verſchillende bedenkingen van de Roomſchgezinden en Proteſtanten over de peſt te Parys.

Wat deel *Diana van Poitiers* in deze ſtrafverrechtingen hadt.

† in het jaar 1552.

In dezen tydt wierdt *Michaël Servetus* om zyn laſterlyk gevoelen aangaande de verborgendheit van de Drieëenheit (a) te Geneve verbrand. Hy was een Spanjaardt, uit de ſtadt Taragona, een arts van zyn ambacht, en gevallen op het lezen van Godgeleerde boeken. Hy was niet alleen met het godloze gevoelen der Antitrinitariſſen †, maar ook met verſcheide andere uit het Mahometaanen Heidendom ontleende dwalingen ingenomen. Niet te vrede zynde met deze godloosheden alleen te voeden, zocht hy ook anderen daar toe te brengen, en hadt, door een ketterſchen yver aangezet zynde, daar over verſcheide ſchriften in het licht gebragt. In dit jaar kwam hy te Geneve, daar hy eenigen tydt te voren zich onthouden hadt, en waar van daan hy verjaagt was. Hy leeraarde in het openbaar. De Regering deedt hem gevangen zetten, en beval de predikanten by hem te gaan, om hem te verplichten van zyne dwalingen af te ſtaan. *Servetus* beweerde zyne leerſtukken met halſterrigheit, en bejegende *Kalvyn*, die aan het hoofdt der Godgeleerden was, onwaardiglyk. De Regering, welke men van alles, wat in deze zamenſpraak was voorgevallen, verſlag hadt gedaan, wilde in deze zake, zonder de Hervormde Kantons daar over alvorens geraadpleegt te hebben, niets doen. Alle waren zy van gedachten, dat het hier niet alleen op kettery, maar ook op Godslaſteringe, aankwam, en dat de ſchuldige, ten ware hy zyne godloosheden herriep, met de doodt moeſt geſtraft worden. Men vermaande hem dan op nieuw zyne dwalingen te herroepen: maar dewyl hy even hardnekkig bleef, en altoos met de zelve oplopendheit, als in het eerſt, uitvoer, wierdt hy eindelyk veroordeelt om verbrand te worden. *Willem Farel*, die hem in het laatſte oogenblik van zyne ſtraflydinge verſelde, vermaande hem te vergeeſſch tot berouw, en om den eeuwigen Zone Gods aan te roepen: maar deze dwaalgeeſt ſtierf in zyne halſterrigheit, *Farel* antwoordende: *Ik gelove, dat Chriſtus de ware Zoon Gods is; maar niet de eeuwige.* Voor het overige wierdt deze handel toen al verſcheidentlyk opgenomen, gelyk naderhandt ook geſchiedde. De Roomſchgezinden trokken 'er gevolgen uit ter rechtvaardiginge van de ſtraflydingen, die zy de Proteſtanten deden ondergaan, en meenden door dit voorbeeldt den laatſten den mondt te ſtoppen, die hen van wreedheit beſchuldigden. *Kalvyn* inzonderheit wierdt beſchuldigt de aanlegger daar van geweeſt te zyn, en des zelfs vyanden geven hem nog heden ten dage na, dat hy zelf *Servetus* om misdaadt van kettery heeft doen verbranden, terwyl hy ſchreeuwde tegen de ſtrafheit der Roomſche vierſcharen. De Proteſtan-

† die de Drieëenheit loogcheenen.

Godloosheden van *Servetus.*

Geſchiedenis der Evangeliſche Kantons over zyne ſtraffe.

Hy wordt veroordeelt om verbrand te worden.

Wat voordeel de Roomſchgezinden uit deze behandelingtrekken.

(a) Deze Godverzaker noemde de zelve den Driekoppigen Helhondt in zyn boek *van de dwalingen aangaande de Drieëenheit*, beſtaande uit zeven boeken.

1553. De Protestanten zyn in hunne gevoelens verdeeld.

tanten zelfs spreken van die strafpleginge niet op eenderhande wyze. Zommigen wraken de zelve, als eene wreedheit, die met de zachtheit van het Euangelie niet kan zamengaan; anderen in het tegendeel keuren de zelve goed, als eene straffe, welke godslasteraars, volgens Goddelyke en menschelyke wetten, verdient hebben; en anderen wederom verschoonden de zelve zonder ze goed te keuren. Deze laatsten zeiden, dat dit een eenig voorbeeldt was, en tot geen wet verstrekte. Ten anderen beschouwden zy deze strafpleging als een overblyfsel van het pausdom, welkers vooroordeelen men nog niet ten eenemale hadt laten varen. Vertoog, dat *Kalvyn* daar over in het licht geeft.

Kalvyn gaf 'er een vertoog over uit †, waar in hy, na getoont te hebben, dat hy de aanlegger dezer rechtspleging, gehouden in de vierschare van het wereldlyk gerecht, niet geweest is, met verscheide redenen bewyst, dat die straffe rechtmatig was; dat de Magistraat macht heeft van zulke dwaalgeesten uit te roeien, en de genen, wier lasteringen de grondslagen van den Godsdienst het onderste boven keren, met de doodt te straffen.

† Men vindt het zelve in zyne werken.

1554. *Heylin. Goduin. Baker. Burnet. Thuanus.* Gezantschap van *Karel* den V en prins *Philips* nopens het huwelyk met de koninginne.

In het begin van het volgende jaar zag men te Londen aankomen *Lamoraal*, graaf van Egmondt, en *Montmorenci* van Courieres (a), benoemde afgezanten van *Karel* den V om de huwelyks-voorwaarden van den prins *Philips*, zynen zone, met de koninginne vast te stellen. Hunne aankomst maakte weinig gerucht, en wel verre van hen eene prachtige intrede te geven, hieldt men hunne bezending, immers zo veel als het mogelyk was, geheim. Deze voorwaarden wierden in weinig dagen, met de gevolmachtigden, die men hen gaf, gesloten. *Gardiner* was 'er het hoofdt van, dien men ook al de eer daar van toeschreef. Staatkunde van *Gardiner*. Meer bedreven zynde in staatszaken dan in die van den Godsdienst; door eene ondervindinge van vele jaren van de natuur der vremde hoven, zo wel als van de neigingen van het zyne, kennis hebbende; daarenboven by deze ondervinding veel schranderheit bezittende, wist hy de afgezanten tot zyn oogmerk te leiden. Dit was voor eerst niets te besluiten, of het moest door het Parlement kunnen goedgekeurt worden; ten twede de Spanjaarden te beletten deel aan het ryksbestier te hebben, wiens gansche bewindt zy aan zich zelven wilden houden: zo dat hy zyn eigen voordeel niet minder dan dat van zynen landaardt beoogde. Ten anderen hielden de afgezanten zich niet lang met de voorbedingen op; te vrede zynde met het huwelyk te sluiten, bekreunden zy zich weinig aan de voorwaarden, waar van zy meenden, dat *Philips*, na dat hy met de koninginne getrouwt was, zich zeer wel zou kunnen ontheffen. Dus ieder naar zyne inzichten te werk gaande, wierdt men het over deze volgende voorwaarden eens:

Huwelyks-voorwaarden tusschen *Philips* en *Maria*. *Acta Publ. Tom. XV, fol.* 398 *etc.*

„ Dat *Philips*, uit krachte van dit huwelyk, den „ tytel van koning van Engelandt zou voeren, „ en dat zyn naam naast dien van de koninginne in „ alle actens van de koninklyke waardigheit zou „ gestelt worden, zonder dat hy evenwel eenige „ verandering kon maken in de voorrechten en „ wetten des koninkryks. Dat de macht om kerkelyke inkomsten te begeven, gunstbewyzen „ uit te delen, en de benoeming tot ampten volstrektelyk zou blyven in handen van de koninginne, en aan gene andere dan ingeborene „ onderdanen van de koninginne gegeven worden; en voorts, dat hare handtekening, zonder die van haren gemaal, van volkome kracht „ zou wezen. Dat geen Spanjaardt tot het staats- 1554.
„ bewindt, noch de ampten van het hof, zou toegelaten worden. Dat noch de taal, noch de wetten „ in de gerechtshoven zouden mogen verandert „ worden. Dat de koningin ook de tytels van den „ koning, haren gemaal, zou voeren. Dat, byaldien de koningin haren gemaal overleefde, haar „ weduwegoedt zou zyn zestig duizend guldens, „ Vlaamsche munt, de gulden tot veertig groten „ Vlaamsch gerekent, van welke somme veertig „ duizend zouden aangewezen worden op de koninkryken van Spanje, en twintig duizend op „ de provincien van de Nederlanden, en dat zy „ die somme zou genieten op de zelve wyze, als „ *Margareta* van York, zuster van *Eduard* den IV, „ en gemalin van *Karel*, hertog van Burgundië, „ voorzaat van *Philips*, de zelve hadt genoten. „ Dat de kinderen, uit dit huwelyk verwekt „ wordende, zouden opvolgen in de moederlyke „ goederen, volgens de gewoonte des lands. Maar „ aangaande de vaderlyke goederen kwam men „ overeen, dat de aartshertog *Karel*, zoon van „ *Philips*, zou opvolgen in de koninkryken van „ Spanje, Napels en Sicilië, het hertogdom van „ Milaan, en in alle andere domeinen in Lombardië, of Italië: maar dat, by aflyvigheit van „ *Karel*, of van zyne nakomelingen, de eerstgeboren van *Philips* en *Maria* in de zelve ryken „ en staten zou opvolgen. Dat de eerstgeboren „ van *Philips* en *Maria* zou bezitten het hertogdom van Burgundië en de Nederlandsche provinciën, waar van hertog *Karel* zou uitgesloten zyn, gelyk de kinderen van *Philips* en *Maria* waren uitgesloten van Spanje en Italië. Dat „ de jonger broeders en dochters van *Philips* en „ *Maria* zouden hebben haar aandeel in Engelandt; doch zonder te benadeelen het gene *Philips*, hun vader, of keizer *Karel*, hun grootvader, hen zou willen geven in de Nederlanden, of in Burgundië. Dat ingeval 'er niet dan „ dochters uit dit huwelyk verwekt wierden, de „ eerstgeborene zou erven het hertogdom van „ Burgundië en de Nederlanden, mits dat zy met „ goedkeuringe van *Karel*, haren broeder, trouwde met een inboorling van de gemelde landen, „ of van de staten van de koninginne, hare moeder. Dat indien zy in gebreke bleef deze „ voorwaarde na te komen, de prins *Karel* zyne „ rechten zou behouden op de gezegde landen, „ doch onder beding van zyne zuster een bruidschat aan te wyzen zo wel op Spanje, als op „ de Nederlanden. Dat, indien de prins *Karel* „ zonder nazaten kwam te sterven, de eerstgeboren zoon van *Philips* en *Maria*, of de oudste „ dochter, indien 'er gene mannelyke erven waren, zou opvolgen zo wel in Spanje, als in alle „ de andere domeinen en staten, tot de gemelde „ kroon behorende. Eindelyk, dat in alle de „ bovengemelde gevallen die kinderen, welke de „ vaderlyke of moederlyke goederen zouden erven, de wetten, voorrechten en gewoontens „ van de landen, die hen te beurt vielen, in haar „ geheel zouden laten, en dat zy het bestier van „ die landen aan gene andere dan inboorlingen „ zouden toevertrouwen". Voorts wierdt by dit verdrag uitdrukkelyk vastgestelt, dat *Philips* voor de voltrekking van het huwelyk plegtelyk zou zweren, de volgende voorwaarden te zullen onderhouden, namentlyk: „ Dat hy gene „ andere huisgenoten in Engelandt zou mogen hebben dan Engelschen, of andere onderdanen van de „ koninginne; dat hy gene vremdelingen derwaarts zou mogen overbrengen, de welke den „ Engelschen eenige reden van ongenoegen zou- *ibid.*

„ den

(a) Deze tak van *Montmorenci* vereenigde zich al onder de regeringe van *Karel* den VI met het huis van Burgundië.

1554. „ den kunnen geven; en byaldien zulks mogt ko-
„ men te gebeuren, dat zulk een naar verdienſten
„ zou geſtraft worden: dat 'er geen de minſte
„ verandering in de wetten, rechten, inzettingen
„ en gewoontens van Engelandt zou geduld wor-
„ den. Dat hy de koninginne buiten hare eige
„ ſtaten niet zou mogen brengen, ten ware zy
„ zulks uitdrukkelyk verzocht, en dat hy geen
„ van de kinderen, die uit dit huwelyk ſtonden
„ geboren te worden, zou mogen vervoeren bui-
„ ten Engelandt, zonder toeſtemminge van den
„ adel. Dat indien de koningin zonder kinde-
„ ren voor hem kwam te ſterven, hy zich geen
„ het minſte recht over Engelandt, of eenige ha-
„ rer andere domeinen, zou aanmatigen; maar dat
„ hy de opvolging van de koningin, zyne gema-
„ linne, zou overlaten aan die gene, de welke
„ daar toe gerechtigt waren. Dat hy niet bui-
„ ten het ryk zou mogen voeren eenige klei-
„ nodiën, of andere dingen van waarde, en dat
„ hy niets van het gene tot de kroon behoort
„ zou mogen vervremden, noch dulden, dat
„ zich iemandt van de zynen iets daar van aanma-
„ tigde. Eindelyk, dat Engelandt, ter oorzake
„ van dit huwelyk, niet zou mogen ingewik-
„ kelt worden in den oorlog, die 'er was tuſſchen
„ Vrankryk en Spanje; maar dat de verbonden
„ tuſſchen deze krone met Vrankryk zouden bly-
„ ven ſtandt houden; noch dat men van de zyde van
„ *Philips* eenige reden of gelegenheit tot een vre-
„ debreuk met dat ryk zou zoeken te geven.

In wat genegenheit *Philips* zich bevondt.

Dit waren de huwelyks-voorwaarden tuſſchen *Philips* en *Maria*, de welke het Parlement vervolgens bekrachtigde. De afgezanten haaſtten zich tot hunnen terug tocht, ten einde zy hunne meeſters daar van mogten verſtendigen. *Philips* wachtte, na de bekrachtiging van het Parlement, niet lang om naar Engelandt over te ſteken. Hy was weduwenaar van de princeſſe van Portugal, met welke hy in den jare 1543 getrouwt was, en by welke hy den aartshertog *Karel*, dien ongelukkigen prins, welken hy aan zynen nayver opofferde, geteelt hadt. Men zegt †, dat hy voorhadt zich ten tweeden male door huwelyk aan het huis van Portugal te verknochten, doch dat *Karel* de V hem genoopt hadde het koninkryk van Engelandt boven deze vermaagſchapping, en mogelyk boven zyne neiginge, te ſtellen. Dus trouwde de zoon met eene princeſſe, met welke de vader, dertig jaren te voren, gedachten gehad hadt zelf te trouwen.

† *Sleidanus.*

Mottingen der Engelſchen, die tot een opſtandt komen.

Voor de aankomſt van *Philips*, en zelfs voor het vertrek zyner afgezanten, ontſtondt 'er een oproer, die zo hevig was, dat het hem byna alle hoop deedt verliezen, en *Maria* van den troon zou gebonſt hebben. De Engelſchen hadden reets over dit huwelyk gemort, en de koningin door den mondt der afgezondenen van het Lagerhuis betuigt, dat zy hunne toeſtemming daar in niet konden geven. Doch wanneer zy zagen, dat men, zonder acht te geven op hunne vertogen, daar omtrent in onderhandeling was met de ſtaatsdienaars van den keizer, borſten zy in klagten uit, die door een openbaren opſtandt geëindigt wierden.

Vreze der Hervormden.

De Hervormden voorzagen wel, dat het met hen gedaan was, byaldien dit huwelyk voortging. Zy wiſten, dat het geloofsonderzoek zyne eerſte en machtigſte vierſchaar in Spanje hadt, en dat die natie het zelve vervolgens in alle des zelfs ſtaten van de oude en nieuwe wereldt hadt ingevoert, alwaar de geloofsonderzoekers tot dien tydt toe ongehoorde wreedheden hadden gepleegt. Zy hadden dan reden om eene gelyke behandeling te vrezen, naardien dat ſchrikkelyk gemoeds-dwang-recht de Chriſtenen, die weigerden zich aan de Roomſche kerk te onderwerpen, zo wel als de Joden en Mahometanen, tegen de welke het zelve eerſt is ingevoert, zonder barmhertigheit deedt verbranden. Doch het baarde den Hervormden niet alleen bekommernis, de Romſchgezinden zelfs waren daar over ongeruſt, als die daar door hunne vryheit, goederen en leven in de macht der geloofsonderzoekers zagen. Uit dien hoofde hadt men veel moeite die van Napels zich daar aan te doen onderwerpen; en de Vlamingen, noch de Duitſchers wilden dit nooit verdragen. Dus ſtonden de Engelſche Roomſchgezinden zo wel, als de Proteſtanten in verlegenheit. Zy konden ten anderen niet beſluiten aan Spanje cynsbaar te worden. De genen, die door het geldt, dat *Gardiner* en de ſtaatsdienaars van den keizer deden uitdeelen, omgekocht waren, mogten wat aan vertonen, hoe naauw de macht van *Philips* bepaalt was: men wiſt wel, dat hy, na met de koninginne gehuuwt te zyn, de zelve zo ver zou uitſtrekken, als het hem zou believen. Ook wraakt de ſchryver van de Geſchiedeniſſe der omkeeringen van Engelandt †, onaangezien zynen yver voor den Roomſchen Godsdienſt, een huwelyk, dat Engelandt dreigde, volſtrektelyk tot een wingeweſt van Spanje gebragt te worden. Dies moeſt men, om de vryheit te behouden, deze vermaagſchapping tegengaan. Hier uit ontſtondt de zamenzwering, waar van de ridder *Thomas Wiat* het hooſdt was. Hy wikkelde in dit verbondt den hertog van Suffolk en den ridder *Pieter Carew*. Deze laatſte moeſt de provincie van Cornwall, de hertog de in het midden van het koninkryk gelegene provinciën, en *Wiat* die van Kent tot opſtandt verwekken.

† De Vader Orleans.

Het hof tracht het zelve te doen goedkeuren.

Het hof ondertuſſchen ſtelde alle liſt in het werk om het huwelyk van de koninginne den volke ſmakelyk te maken. Men kondigde binnen Londen af eene verklaring, die door den kanceliер was opgeſtelt, by welke men kennis gaf van de artykelen, die met de afgezanten van *Karel* en *Philips* waren vaſtgeſtelt. Men vermaande vervolgens alle oprechte Engelſchen, die het vaderlandt en den Godsdienſt voorſtonden, Godt te danken voor een zo heiltoebrengend huwelyk; aan te merken, wat roem het was voor het ganſche koninkryk, dat een zo machtig vorſt aldaar wilde verſchynen, eer als een onderdaan dan een ſouverein; het ganſche ryksbeſtier laten aan de koninginne en aan haren Raadt, beſtaande alleen uit hare onderdanen, zonder dat hy, of de Spanjaarden zich daar in mogten ſteken; geen ſtadt of ſterkte te hebben, die hem aankleefde, en eindelyk, geen macht over het begeven der kerkelyke inkomſten, of ampten van de krone, zelfs niet over die van het huis der koninginne. Eene zo grote gematigtheit moeſt, naar men zeide, in het herte der groten en des ganſchen adels gevoelens van erkenteniſſe verwekken voor een zo onbaatzuchtig vorſt, en hen bewegen den zelven met blydſchap zo wel als met eerbiedt te ontfangen. Men voegde daar eene vermaning by aan den Lord Major en alle de burgers, van in deze gelegenheit te betuigen de liefde en gehoorzaamheit, die de koningin van vrome en getrouwe onderdanen te wachten hadt. Alle deze verzachtingen konden het volk tot geen ſtilſtandt brengen, noch het zelve van mistrouwen genezen. Het zeide opentlyk uit, *Dat men hen reets meer dan eens bedrogen hadt, en dat men, in plaats van hen wordt te houden omtrent het ſtuk van den Godsdienſt, de ganſche herverming van* Eduard *hadt het onderſte boven gekeert. Dat men niet zag dan huichelary en wreedheit; dat,*

Ongeruſtheit der Roomſchgezinden.

Zy ſpannen met elkander tegen het huwelyk van de koninginne aan.

Redenen, waar van men zich ten dien einde bedient.

Des volks klagten.

na

1554. *na te hebben doen hopen, dat het leven van de ongelukkige* Johanna Gray *zou gespaart worden, men haar ter doodt hadt verwezen. Dat de Spanjaarden hunnen bloeddorstigen aardt by de woede der vervolgers zouden voegen, en dat men binnen weinig tydt de houtstapels door het gansche koninkryk zou zien aangesteken. Dat men, ten beste genomen, onder het juk van deze heerschzuchtige natie, en den Roomschen stoel, wiens gezag* Philips *wilde herstellen, niet anders dan eene drukkende slaverny te verwachten hadt.* Vervolgens wendden zy zich tot de prinCesse *Elizabeth*, wier deugden zy verheften, en welke zy de zegening des koninkryks noemden. De zamengezworenen hadden hunne zendelingen, die deze redenen allerwegen verbreidden, en het volk aanmaanden om op zyne vryheit te denken. De hertog van Suffolk liet zich verleiden door de hope van zyne dochter weder op den troon te zien. De ridder *Carew* vleide zich om den zelven door den grave van Devon en de princesse *Elizabeth* te doen beklimmen; en ondertusschen hadden noch *Johanna*, noch *Elizabeth*, noch de graaf van Devon geen het minste deel in deze onderneming. Men maakte hen echter medeplichtige daar aan. *Wiat* was het grote beweegradt, dat de anderen aan de gang hielp. Hy hadt herts genoeg tot een zo stout bestaan: doch het mangelde aan een bekwamen voorganger en een goed beleidt. Geen van beide wierdt in den hertog van Suffolk gevonden; en *Carew* verbrodde alles door zyne voorbarigheit.

Zy wenden zich tot de princesse *Elizabeth.*

Wiat, hoofdt der zamengezworenen, met den ridder *Carew* en den grave van Suffolk.

Wat maatregels zy nemen.

Hun driemanschap wierdt belegt in het lusthuis van den hertog van Suffolk. Deze laatste genoot alleen eene provisionele vryheit; en schoon de koningin hem het leven hadt geschonken, bleef hy echter altoos haar gevangen. Doch hy hadt verlof gekregen eenigen tydt op het landt door te brengen, om aldaar, onder voorwendsel van ziekte, in een ruimer lucht te leven. Zy besloten voor eerst de zamenzwering zo lang geheim te houden, tot dat de Spaansche prins zou aangekomen zyn. De reden daar van was, dat men hen dan niet kon beschuldigen de wapenen tegen hunne souvereine, maar tegen een vremdeling, die de wetten kwam veranderen en een nieuw ryksbestier invoeren, opgenomen te hebben; dat al het volk, reets tot opstandt geneigt zynde, zich by hen zou voegen, en dat men hen als verlossers van het vaderlandt zou aanzien: in plaats dat het te vrezen stondt, dat men hen voor oproerigen en stoorders van de gemene rust zou houden, byaldien zy te velde trokken in een tydt, dat alles in stilte scheen; dat het hof het volk van Londen door valsche zachtheden trachtte te winnen; en de koningin niets onderleide, dat eene zo schielyke opneming der wapenen kon rechtvaardigen. Deze raadt was goed: doch het ongeduldt van *Carew* deedt den goeden uitslag, dien de zamengezworenen reden hadden daar van te hopen, in rook verdwynen. Hy begaf zich naar de provincie van Cornwall, daar hy veel aanzien hadt, en wierf aldaar troepen, evenwel zo geheim als het hem mogelyk was. Het hof kreeg 'er bericht van, en deedt den voornaamsten vertrouweling van dien ridder in verzekering nemen, de welke, den aanslag ontdekt ziende, schielyk naar Vrankryk vluchtte.

De ongeduldt van *Carew* ontdekt hen.

Dit onverwachte toeval verydelde alle de maatregels van *Wiat* en den hertog van Suffolk. De eerste stapte echter geenzins van zyn voornemen af. Hy wist, dat 'er in zodanig een toestandt geen heil voor hem was dan in een stout besluit, en dat de vermetelheit, de zaak ten kwaadsten genomen zynde, in de gedachten des volks niet strafbaar was, dan wanneer ze een ongelukkigen uitslag hadt. Hy besloot dan eene onderneming, die hy niet meer kon ontveinzen, door te zetten, willende liever omkomen in der zelver uitvoeringe en met de wapenen in de handt, dan ten zynen huize de bevelen van het hof, die hem naar de strafplaatse zouden zenden, afwachten. In dit toeleg verzamelde hy een klein getal volks, en trok voort tot aan Maidston, alwaar hy eene bekendmaking deedt afkondigen om zyne voornemens te rechtvaardigen, en het volk aan te porren zich by hem te voegen ter verdediginge van de gemene zake. Hy betuigde niets te bedoelen dan des volks vryheit, en de behoudenis hunner voorrechten, verzekerende, dat de gansche adel in de zelve gevoelens was. Dat de Raadsheeren der koninginne zelfs, uitgenomen twee of drie, alleen eene gunstige gelegenheit afwachtten om zich te verklaren tegen een huwelyk, dat hen stondt te brengen onder een vremd juk, en dat 'er zo haast geen party zou gemaakt zyn om zich daar van te bevryden, of men zou van alle kanten toeschieten om de zelve te ondersteunen. Hy repte niets van den Godsdienst, willende zo wel omtrent de Roomschgezinden, als de Protestanten, rekkelykheit gebruiken. Hy verzekerde echter de laatsten, dat hy hunne belangen zou behertigen. Het kwam kort daar na tot zyne kennisse, dat een zekere *Roper* hem als een verrader hadt gebrandmerkt, en dat zommige edellieden kwalykgezind waren. Hy deedt hen alle vatten, en naar de gevangenisse brengen. Vervolgens toog hy naar Rochester, van waar hy den Sherif van de provincie schreef om bystandt tegen de Spanjaarden, die toeleg hadden een inval in het koninkryk te doen, en waar van reets honderd te Douvres voet aan landt hadden gezet. Ten minste schreef hy met die uitdrukkingen aan den Sherif. Het antwoordt van dien magistraatspersoon kwam met de hope, waar mede *Wiat* zich gevleit hadt, of waar mede hy de anderen zocht te vleien, niet wel overeen. Hy liet hem zeggen, dat indien hy, of die van zyn gevolg, iets aan de koninginne te verzoeken hadden, zulks geschieden moest met geboge knien, en niet met den degen in de vuist. Dat hy hen beval van een te scheiden, en alle zonder gerucht weder naar huis te keren, onder verbeurte van verklaart te worden voor schuldigen aan gekwetste hoogheit. *Wiat* liet zich daar door niet vervaard maken. Hy hieldt zyn legertie vaardig, en deedt daar eene goede krygstucht oeffenen; verhinderde het plunderen, en vergenoegde zich de wapenen, die hy in de huizen vondt, mede te nemen. De koningin zondt een heraut aan hem, met brieven van vergiffenis, mits dat hy weder onder gehoorzaamheit kwam, en zyn landvolk binnen 24 uuren afdankte. Hy verplichtte den heraut zynen lastbrief voor te lezen aan het einde van de brug van Rochester, en hem al zyn volk hebbende laten zien, die gereed waren nevens hem voor het welzyn des vaderlands te sterven, zondt hy hem weder henen, zonder hem ander antwoordt te geven. Zommigen willen †, dat hy hem beval zo stil te spreken, dat hy niet dan van hem alleen kon verstaan worden, en dat hy hem, om hem daar toe te noodzaken, zo lang als het lezen van de order duurde een pistool op de strot hadt gehouden; dat hy hem vervolgens weder heen hadt gezonden, met dit antwoordt: *Dat hy zich niet schuldig bevindende, geen genade van noden hadt.*

1554.

Zyn optocht naar Rochester,

De koningin zendt een heraut aan hem.

Op wat wyze hy den zelven ontfangt.

† *Godwin.*

Besluit van *Wiat.*

De Sherif verzamelde ten zelven tyde zo veel inwoonders van de provincie, als het hem mogelyk was; deedt hen begrypen, dat zy misleid wierden; dat 'er gene Spanjaarden waren, die

1554. voet aan landt gezet hadden, en dat men alleen zocht hen in den opſtandt in te wikkelen. Wanneer hy hen meende overtuigt te hebben, deedt hy hen den weg naar Gravezende nemen, om zich aldaar by den hertog van Nortfolk en den ridder *Jerningham* te voegen, die zich derwaarts met zes honderd man begeven hadden. Zy ontmoetten op den weg eene verſterking van manſchap, die *Knevet* voor *Wiat* aanbragt, en ſloegen de zelve, hebbende zeſtig man gedood, en de overigen genoodzaakt de vlucht te nemen.

Nederlaag van zeſtig wederſpannigen.

Dit ongeval verſlapte den moedt der zamengezworenen, en *Wiat* meende, dat het met hen gedaan was. De gemeentens verklaarden zich niet zodanig, als hy gehoopt hadt: hy was ſlechts met een hand vol volks voorzien; de troepen van de koninginne ſtonden hem op het lyf te vallen, en, ten overmaat van ongeluk, hadden zy de verſterking, die men hem aanbragt, op de vlucht gedreven. Hy was daar over ten hoogſte bedroeft, en die ſmertelyke denkbeelden gaven een zo levendigen indruk op zyn gemoedt, dat men hem in tranen zag ſmelten. Al zyne ſtoutmoedigheit begaf hem in dezen, en zich een reismantel hebbende doen brengen, dien hy met goude ſtukken voorzag, dacht hy nergens op dan om de vlucht te nemen. Ondertuſſchen naderde de hertog van Nortfolk Rocheſter met het volk van Londen en twee honderd ruiters. Het hadt naar alle waarſchynlykheit met *Wiat* gedaan geweeſt, ten ware de fortuin hem gered, en het toneel nog eenige dagen hadt doen duren. Een zekere *Harper*, veinzende zyn leger te verlaten, ging tot dat van de koninginne over, en zich onder het van Londen aangebragte volk begevende, gaf hy het zelve te verſtaan, dat *Wiat* de wapenen alleen hadt opgenomen om de Spanjaarden te beletten zich meeſter van het koninkryk te maken, en vertoonde hen, dat Londen der zelver beheerſching meer dan eenige andere ſtadt te duchten hadt, om dat ze de rykſte zynde, ook het meeſt aan hunne vrekheit zou bloot geſtelt wezen. Hy ſchetſte hen de dwingelandy van die natie, die, gelyk hy zeide, een gedeelte der wereldt aan boeiens hadt gekluiſtert, levendig af, en vroeg hen, of zy ook der zelver ſlaven wilden zyn? Toen riepen zy alle uit, dat zy goed Engelſch waren; en *Harper* volgende, gingen zy, ten getale van zes honderd man, die hunnen kolonel *Bret* aan hun hooſdt hadden, tot het leger van *Wiat* over. Thans moeſt de hertog van Nortfolk, wien ſlechts twee honderd ruiters en geen voetvolk overbleef, op zyn beurt afdeinzen, latende door zynen aftocht de ganſche provincie van Kent aan de beſcheidenheit der zamengezworenen. Men zegt †, dat *Wiat* den hertog in het te rug trekken den pas hebbende afgeſneden, vele lyfwachten der koninginne zich by de wederſpannigen voegden, en dat dit hooſdt van den aanhang aan hen, voor dat hy hen ontfing, eene aanſpraak deedt. Hy betuigde de wapenen om gene andere reden opgevat te hebben, dan om zyn vaderlandt voor het juk der vremdelingen te beſchutten. Dat hy niemandt dwong in een zo rechtmatig verſchil te treden, en den weg open liet voor alle de genen, die, geen ſchaamte hebbende de werktuigen van hunne eige ſlaverny te zyn, zich wilden voegen by het leger der koninginne.

Lafhertigheit van *Wiat*.

De troepen des hertogs van Nortfolk loopen tot *Wiat* over.

† *Goodwin.*

Wiat doedt eene aanſpraak aan de overlopers.

Na dit voordeel zondt *Wiat* een renbode † aan den hertog van Suffolk, om hem aan te porren van zyne zyde te werken; doch de bode viel in de handen der wederpartyders. Daar zyn 'er *, die verzekeren, dat de koningin niet wiſt, dat die hertog deel aan de zamenzweringe hadt, en dat ze het oog op hem hadt geworpen, om hem het bevel over het leger toe te vertrouwen; het zy ze hem in hare party zocht in te wikkelen, of voorhadt zyne getrouwheit op de proef te ſtellen. De beweegreden, die haar dus deedt te werk gaan, mag geweeſt zyn wie ze wil, immers de hertog van Suffolk, zich ſchuldig bevoelende, was in het graafſchap van Warwik geweken. Hy deedt daar wat hy kon om de rechten van *Johanna Gray*, zyne dochter, te vernieuwen, en om des volks genegenheit, die het haar ten tyde van hare uitroepinge betuigt hadt, weder levendig te maken. Doch zyne pogingen waren vruchteloos. Het geen naderhandt was voorgevallen hadt den Engelſchen andere gevoelens ingeboezemt, of hen verplicht de gene, die zy inderdaadt hadden, te ontveinzen. *Thomas* † en *Leonard Gray*, van de zelve familie als de hertog, voegden zich by hem, en dienden alleen om de onheilen van hun huis te verzwaren. Zy bragten geen krygsvolk met zich, en alle drie konden zy niet meer dan vyftig man uitmaken; een al te gering getal om den grave van Huntington, hunnen ouden vyandt, die op het bevel der koninginne met drie honderd ruiters op hen afkwam, het hooſdt te bieden: zo dat de hertog zyn volk, na aan het zelve al zyn geldt te hebben omgedeelt, liet henen gaan. Wat hem belangde, hy verburg zich in het huis van een boer, die eertyds zyn houtveſter geweeſt was †. Zyne twee bloedverwanten wierden gekregen, en naar den Tour gebragt, alwaar hy weinig dagen daar na hen geſelſchap kwam houden. De boer, by wien hy eene ſchuilplaats hadt gezocht, was niet ſtandvaſtig genoeg om de bedreigingen, of de geſchenken van den grave van Huntington te wederſtaan; en het zy, dat hy door de eerſte verſchrikt, of door de laatſte omgekocht is geworden, immers hy verriedt zynen gaſt en meeſter, den welken de graaf onder een goed geleide naar Londen zondt.

1554.

De hertog van Suffolk wykt in het graafſchap van Warwik.

† Anderen zeggen *Jan*.

† Men noemde hem Underwood. Anderen heten hem Lawrens.

Hy woedt door zynen waardt verraden, en naar Londen gevoert.

De fortuin ſpeelde dus met beide de partyen. In den tydt, dat die heer door zyne gevangeniſſe den ſlechten ſtaat der zamengezworenen aankondigde, verbreidde de hertog van Nortfolk door zyne vlucht der zelver voordeelen, en bragt vreze aan voor hunne aannaderingen. Inderdaadt, *Wiat* vervolgde hem van naby, en trok, hoewel hy niet meer dan vier duizend man by zich hadt, regt op Londen aan. Doch hy ſteunde minder op zyn gering legertie dan op de geneigtheit der burgeren, waar van het volk, dat zich by hem hadt gevoegt, hem ſcheen te verzekeren. De koningin wierdt verlegen, en zondt de ridders *Eduard Haſtings* en *Thomas Cornwall* aan hem, om hem af te vragen, wat zyne begeerte was, en aan te bieden de eerlykſte voorwaarden, die hy kon verwachten. Zy ontmoetten hem te Deptford, zo verzekert van den goeden uitſlag zyner ondernemminge, dat hy hen eer als meeſter dan onderdaan, en gelyk een man, die wetten begeert te geven, in plaats van de zelve te ontfangen, toeſprak. Hy eiſchte het bevel van den Tour van Londen, en de bewaring van den perſoon van de koninginne, nevens de aanſtelling van een nieuwen Raadt. De afgezondenen zeiden hem, dat zy geen laſt hadden naar zo onredelyke voorſlagen te luiſteren; en *Wiat* h daar van niets willende laten vallen, keerden zy weder te rug, om het hof van dit verdrietig nieuws verſlag te doen.

Wiat trekt regt op Londen aan.

Zyn trotſch antwoordt aan den afgezonden van de koninginne.

De koningin ontveinſde hare bekommernis, en alleen eene verontwaardiging latende blyken tegen de wederſpannigen, betuigde zy nu en dan haar vertrouwen op de burgery van Londen, in wier handen zy ſtelde haar perſoon, haar lot, en dat van het koninkryk. Dit was het middel om 'er alles van te verkrygen. Zich

Kloekhertigheit der koninginne.

naar

† *Expreſs.*

* *Thuanus.*

1554. naar het ſtadhuis begeven hebbende, vondt ze aldaar den Lord Major, nevens de Aldermans en de voornaamſte burgers. Zy gaf hen kennis van de bezendinge, die zy ten koſte van hare waardigheit, waar van ze ten voordeele van de algemene ruſt was afgeſtaan, aan de wederſpannigen gedaan hadt, en van het antwoordt dier verwoeden op de voorwaarden, die ze hen hadt laten aanbieden.

Zy rechtvaardigt haar huwelyk.

Voor het overige, voer ze voort, *is de bewerking van myn huwelyk alleen een voorwendſel, dat de muitelingen nemen, om hunnen opſtandt billyk te doen ſchynen. Ik heb in dezen gevalle niets dan met goedvinden van mynen Raadt gedaan, die voor het vaderlandt geen minder yver heeft dan deze oproerigen. Byaldien de zelve deze vermaagſchapping nadeelig hadt geoordeelt voor den algemenen welſtandt van het koninkryk, zou men ze niet goedgekeurt hebben. Doch om den zamengezworenen alle voorwendſels te benemen, wil ik my gaarne naar den wille myns volks gedragen. Zeven en dertig jaren in den ongebuurzden ſtaat overgebragt hebbende kan ik het overige van myn leven daar in wel verſlyten, indien de algemene Staten des koninkryks my betuigen zulks te wenſchen. Godt verhoede, dat ik van mynen bruiloftsdag voor Engelandt een dag van rouwe droefheit zou willen maken. Dat ik my nooit in huwelyk begeve, indien het zelve de krone rampſpoedig zou wezen. Zyt my dan getrouw, terwyl ik geen ander toeleg hebbe dan om UL. gelukkig te maken; helpt my de kleinachting van de koninklyke hoogheit wreken, en laat niet toe, dat men de zelve ſchende, naardien men het niet kan doen, zonder de ganſche natie te ontëeren. Gylieden hebt my erkent voor de erfgename van* Henrik *den VIII en* Eduard *den VI, uwe twee laatſte koningen, en gy hebt voor my den eedt van getrouwheit, als voor uwe ſouvereine, afgelegt. Kwyt u dan van de verplichtinge, waar aan die eedt u gebonden heeft, tegen verraders, die my op mynen troon en binnen uwe muren komen aantaſten. Zoudt gylieden willen, dat* Wiat *my daar buitenrukte, of dat ik, uwe handen ontwarſtelende, my in de zyne overgaf, gelyk hy de onbeſchaamdheit gehad heeft aan myne afgezondenen voor te ſlaan? Hy begeert, dat myne en uwe fortuin van hem afhange; hy wil omtrent myn huwelyk naar zyn welgevallen handelen; een nieuwen Raadt aanſtellen, en den ſtaat regelen. Wilt gylieden hier in toeſtemmen; my uwen eedt houden, of hem een nieuwen doen?* De vergadering wierdt door die redenvoering geraakt, en betuigende de voorſlagen der oproerigen te verfoeien, gaf ze de koninginne verzekering van hare getrouwheit. Hier van hing de ganſche zaak af, die ten tweden male uitwyzing deedt van de krone ten voordeele van die vorſtinne. Schoon weinig perſonen *Wiat* toegevallen waren, hadt het ganſche koninkryk het oog echter op de hoofdſtadt; en byaldien ze zich voor de zamengezworenen hadt verklaart, zou der zelver voorbeeldt alle de provincien met zich gefleept hebben: doch hare gehoorzaamheit hieldt de zelve in onderwerpinge.

Zy vermaant het volk tot getrouwheit.

De ſtadt Londen beloott haar gehoorzaamheit.

Wiat trekt in de voorſtadt Southwark.

Den 2 February trok *Wiat* de voorſtadt Southwark, die de Theems van de ſtadt ſcheidt, in, hopende, dat de burgery op zyne aannadering aan het muiten ſlaan, en hem de poorten zou openen. Hy bedroog zich. Niet alleen kwam 'er niemandt in beweging, maar hy vondt nog hinderpalen, de welke hy niet voorzien hadt; de brug zodanig met boriſtweringen verſchanſt, dat het hem onmogelyk was door te trekken. Deze zwarigheden benamen hem geenzins den moedt. Hy beleide een krygsraadt, en wilde de gevoelens zyner overſten innemen, of hen den pols voelen, terwyl hy zelf reets een beſluit hadt genomen. Meeſt alle rieden zy hem de onderneming op Londen te laten varen, en weder naar de provincie van Kent te keren. Na hen gehoort te hebben ſtelde hy hen hunnen ontwyffelbaren ondergang voor oogen, byaldien hy dezen raadt volgde, de welke hen de genegenheit van Londens burgery, waar van al de uitſlag hunner wapenen af hing, zou doen verliezen. Hy voegde daar by, dat zy alles wonnen met zich van die aanzienelyke ſtadt meeſter te maken; alles verloren met de zelve te verlaten, en dat hy het overige voor nietmetal rekende: zo dat hy hen alle weder tot zyn gevoelen overhaalde. Ondertuſſchen zag men geen kans de verſchanſſingen van de brug door te breken: weshalven men beſloot te Kingſton over de rivier te gaan. Hier vondt men de brug aan ſtukken, en daar was tydt van noden om de zelve te hermaken. *Wiat* deedt 'er echter met zo veel vlyt aan arbeiden, dat al zyn volk des nachts, daar hy daags was aangekomen, de rivier overtrok, en dat hy op den 5 February, des morgens te negen uuren, zich voor de poorten van Londen zag.

Verſchynt voor de poorten van Londen.

Tot hier toe hadt *Wiat* het ganſche beleidt van een wakker oorlogsman laten blyken. Men kon geen meer ſloutheit, geen meer werkzaamheit betonen; en alles ingezien zynde, hoe gevaarlyk de party was, die hy nam van binnen Londen te trekken, eerder dan te rug te deinzen, zo is het zeker, dat 'er voor hem geen andere redding was dan in den goeden uitſlag van dezen toeleg. Hy deedt ook eene lofwaardige daadt, het zy uit ſtaatkunde, of uit vroomheit: wanneer hy, in de voorſtadt Southwark getrokken zynde, alwaar het hof van Wincheſter ſtondt, den ſoldaten niet toeliet het zelve te plunderen, en dreigde de genen, die daar aan de minſte ſchade zouden toebrengen, te doen hangen. Maar toen hy, na de rivier overgetrokken te zyn, meende de grootſte zwarigheden te boven te wezen, en in zegepraal binnen Londen te treden, wierdt hy door de fortuin verraden, die hem daar van alleen de poorten opende om hem in de handen der vyanden te leveren, als ook door zyne eige kloekhertigheit, de welke hem eensklaps verliet. Dit geſchiedde echter niet dan na krygshaftigheden, die zyne krachten uitputten. Hy was dan aan het hoofdt van zyne troepen binnen Londen getrokken; en indien hy eene grote ſtraat †, die hem bragt tot in het hert van de ſtadt, hadt gevolgt, zou hy geen wederſtandt gevonden hebben. Zyn ongeluk wilde, dat hy zich naar den kant van Withal wende. Hier was het dat de troepen der koninginne hem afwachtten. Mylord *Clinton*, die daar over het bevel hadt, verliet zyne verſchanſſingen niet, voor dat hy de muiters midden in zyn leger zag. Toen viel hy uit, en gaf deerlyk vuur op hen. Hunne verbaaſtheit bragt hen in wanorder, en *Clinton*, zich op hunne bataillons en esquadrons werpende, verſtrooide hen zodanig, dat *Wiat* naauwlyks vyf honderd man daar van weder byeen kon brengen. Met dezen geringen hoop volks beſtondt hy echter nog eens om de fortuin te verzoeken, en drong tot in het midden van de ſtadt door. Hy vondt aldaar nieuwe zwarigheden, die hem, thans niet meer dan op de vlucht denkende, noopten te rug te keren. De graaf van Pembroke ſtelde zich daar tegen, en hem met de ruitery vervolgende, trof hy hem aan by de Ludgate-poort, de welke *Wiat* geſloten vondt. Zich omcingelt ziende, en ter oorzake van de pogingen, die hy gedaan hadt, zich naauwlyks overeinde kunnende houden, was hy gedwongen zich over te geven; zommigen zeggen aan *Clarence*, wapen-heraut †, en anderen,

† *Hellevoet.*

Belet de plundering van het huis van Wincheſter.

Zyn misſlag.

Hy wordt van de troepen der koninginne aangetaſt en geſlagen.

† of wapenkoning.

1554. op de overtuiginge des herauts, aan den ridder *Berkley*. De graaf van Devon hadt ook deel in het verſlaan van dit hoofdt der oproerigen. Hy twiſtte met hem over het openen van de poort, het welk *Wiat* hem verzocht te willen toeſtaan, wanneer de graaf van Pembroke aankwam. Mylord *Courtnay* voegde zich by hem, en zich van zynen kant op de muiters werpende, maakte hy de ganſche verdelging daar van te ligter. Evenwel beſchuldigde men hem naderhandt van heimelyk verſtandt met hen te houden, ter oorzake van zyn mondgeſprek met *Wiat*, zonder acht te geven op zyne daadt, die men zegt als gedwongen en verrecht geweeſt te zyn toen het al te laat was: zo dat men hem voor eenen van de medeplichtigen aanzag. Daar zyn ſchryvers †, die het gedrag van *Wiat* meer wraken dan andere. Deze zeggen, dat hy het huis van Wincheſter niet ſpaarde, en zelfs de boekery daar in bedorf. Zy voegen daar by, dat hy, door de ſtraffe Gods, die zich verklaart den beſchermer der koningen tegen de wederſpannigen te zyn, twee dagen vruchteloos in de vooriſtadt heeft doorgebragt, in plaats van terſtondt naar Londen te gaan; dat de koningin, de welke verraſcht was geworden, den tydt niet gehad hadt ter beveiliging van haar perſoon, noch ter verdediging der ſtadt te voorzien; en dat hy, byaldien hy 'er in dien tydt hadt binnen getrokken, geen den minſten tegenſtandt zou ontmoet hebben. Zy melden daarenboven, dat hy, na de rivier te Kingſton overgegaan te zyn, verſcheide uuren zoek bragt met de affuiten van zyn geſchut te doen herſtellen, onaangezien de vertogen zyner overſten, die hem vermaanden zo koſtelyken tydt niet te verzuimen, en te maken voor den dag binnen Londen te zyn; dat hy, indien hy hunnen raadt hadt gevolgt, alle man nog te bedde zou gevonden hebben, en de koningin uit haar paleis hadt kunnen wegvoeren, zonder dat iemandt zich daar hadt tegengeſtelt.

Ingenoodzaakt zich over te geven.

Mylord *Courtnay* wordt beſchuldigt van heimelyke verſtandhoudinge met de oproerigen.

† *Goodwin, Heylin.*

Verſcheide misſlagen, die *Wiat* in zyne onderneminge beging.

Wat 'er van zy, hy bragt het hof in een groot gevaar; en byaldien hy zo krygskundig als dapper was geweeſt, hadt hy mogelyk een der ſtoutſte aanſlagen uitgevoert, die men zou kunnen bedenken. De liefde voor de vryheit hadt dezen toeleg een begin doen nemen, ten minſte zo men aan zyne menigmalen herhaalde betuigingen geloof mag ſlaan: het ongeduldt van eenen der zamengezworenen hadt het zelve, door te veel voorbarigheit, verbrod. *Wiat* was ſtout genoeg het ſtuk nog eens te ondernemen, en de fortuin begunſtigde hem in den aanvang, doch verliet hem in het kloekhertig beſtaan, waar van de uitſlag van de zaak moeſt afhangen. Hier eindigde niet alleen de opſtandt; maar dit was ook de ondergang van alle misnoegden, die niets meer dorſten ondernemen. Men geeft de koninginne dezen lof, van op de aannadering der wederſpannelingen niet bevreeſt te zyn geweeſt; geruſt in haar paleis gebleven te zyn; hare Godvruchtige oeffeningen in tegenwoordigheit van hare aalmoezeniers en vrouwen vervolgt, en zonder beweging den uitſlag, dien Godt aan hare wapenen zou believen te geven, afgewacht te hebben. Velen raadden haar aan in den Tour eene ſchuilplaats te nemen: doch zy antwoordde ſtoutmoedig, dat de dochter van *Henrik* den VIII te veel moeds hadt om voor een oproerigen hoop te vluchten. Daar zyn 'er zelfs †, die zeggen, dat zy, wanneer men haar de tyding bragt, dat *Wiat* in de ſtadt was gekomen, verklaart hadt, te paardt te willen ſtygen, en in perſoon tegen de vyanden optrekken; doch dat ze door een twede bericht, dat haar van der zelver nederlage verſtendigde, daar in belet was geworden. De afgezanten van *Karel* en *Philips* waren geenzins zo ſtoutmoedig. Zo haaſt als zy vernamen, dat de oproerigen Londen naderden, verlieten zy het zelve; en van gedachten zynde, dat 'er voor hen geen veiligheit in het koninkryk was, begaven zy zich te ſcheep om weder naar Vlaanderen te keren.

Verſcheide misſlagen, die *Wiat* in zyne onderneminge beging.

Haar antwoordt aan de genen, die haar raadden in den Tour te vluchten.

† *Baker.*

1554.

Men weet niet zeker, wat deel de Godsdienſt in deze zake gehad heeft. Het is zeker, dat de Hervormden wel zouden hebben mogen lyden, dat het werk geſlaagt hadt. Echter zeide men toenmaals niet, dat zy in de zamenzwering getreden waren. De koningin zelf raakt dat artykel niet aan, wanneer ze vertoont de voorwendſels, die de oproerigen namen, om hunnen opſtandt te rechtvaardigen; en men maakt 'er in de aktens van het rechtsgeding der zamengezworenen geen het minſte gewag van. Met een woordt, de Roomſchgezinde geſchiedenisſchryvers †, die weinig tydt daar na ſchreven, en de gene, die nieuwelings geſchreven hebben, of doen den Godsdienſt in dit geval niet tuſſchen beide komen, of betrekken den zelven daar alleen in als eene van ter zyde komende oorzaak, en alle brengen de naaſte en waarachtige daar van op het huwelyk van de koninginne te huis. Ondertuſſchen vindt men in het tegendeel een Engelſch ſchryver *, die, hoe Proteſtantſch hy ook is, den Presbyterianen verwyt zich dezen opſtandt tot eere gerekent te hebben. Doch deze ſchryver is klaarblykelyk partydig. Hy beſchuldigt ook *Poinet*, dien men het bisdom van Wincheſter hadt ontnomen, van zich in het leger der muiters bevonden, en het zelve niet verlaten te hebben, om naar Duitſchlandt te vluchten, voor dat hy zag, dat *Wiat*, na den Theems overgetrokken te zyn, ſtyf hoofdig voortging om de affuiten van zyn kanon te laten herſtellen, in plaats van regt op Londen aan te trekken. Een Roomſchgezinde ‡, die dezen opſtandt verhaalt, kort na dat de zelve was voorgevallen, maakt 'er dezen Proteſtantſchen kerkvoogdt echter geen medeplichtigen van; ſchoon hy de verkondigers van den nieuwen Godsdienſt dit te laſt legt op eene wyze, die beter paſt in een ſchimpdicht dan in eene geſchiedeniſſe. Het is dan zeker, dat *Poinet* daar in geen het minſte deel gehad heeft, en zeer waarſchynlyk, dat de hervorming den zelven niet verwekt hadt. Was het zo geweeſt, zouden *Gardiner* en alle de Roomſchgezinden van dien tydt niet verzuimt hebben het volk daar van te onderrechten, om hen een Godsdienſt te doen haten, wiens ondergang zy met al hun vermogen zochten te brouwen.

Wat deel de Godsdienſt in deze omkeering hadt.

† *Thuanus, Lesley, Sanderus, de Vader Orleans.*

* *Heylin.*

‡ *Christopher-son.*

Hier uit kwam voort het gene gemeenlyk in alle beroerten geſchiedt, die niet wel ſlagen: de zelve bragt het hof voordeel toe. De muitelingen, door dien ſlag den moedt verloren hebbende, dorſten zich niet meer reppen, en de gemoederen, die muitzuchtig waren, dachten niet meer tot opſtandt te komen. Het ryksbeſtier in het tegendeel, door dezen binnenlandſchen vyandt verzwakt zynde, wierdt machtiger door des zelfs nederlage. De genen, die van het huwelyk des prinſſen van Spanje alleen met veel omzichtigheit geſproken hadden, maakten 'er thans geen geheim van, en de koningin geloofde, door deze onderneminge in ſtaat geſtelt te wezen hare macht verder door te zetten, als zy mogelyk zou hebben durven doen, byaldien ze een diergelyk voorwendſel niet gehad hadt. Het was drie maanden geleden, dat *Johanna Gray* en haar man veroordeelt waren geworden het hoofdt te verliezen. De vrees, om het volk door deze ſtrafoeffeninge te

Deze oproer baardehet hof voordeel.

Standvaſtigheit der koninginne.

1554. te vergrammen, hadt *Maria* verplicht de zelve op te schorten. Van deze bekommernis door den goeden uitslag, dien ze tegen de wederspannigen behaalt hadt, ontheft zynde, vierde ze hare wraakluft den vollen toom. Zy meende ten anderen, dat de nieuwe opstandt des vaders haar eene rechtmatige beweegreden aan de handt gaf, om de dochter, die ze aanmerkte als het voorwendsel, zo niet als de oorzaak, van deze oproerigheit, en die, zo lang als ze leefde, een gedurig zaadt daar van zou wezen, te straffen. Zy verhaastte zich dan haar te doen ombrengen, en zes dagen na het ongeval van *Wiat* zag het volk van Londen de gene, die het zeven maanden te voren voor koninginne hadt uitgeroepen, het hoofdt afhouwen; gelyk boven reets gemeld is.

Straflyding van den hertog van Suffolk.

De hertog van Suffolk onderging vier dagen daar na de zelve straffe. Hy wierdt te minder beklaagt, om dat het volk gevoelig geraakt zynde over het verlies van zyne dochter, al de schuldt daar van op hem leide. Deze strafoeffeningen wierden gevolgt door verscheide andere. Men zag toen te Londen en elders niet dan galgen en schavotten opgerecht; en de koningin, hare gestrengheit op de hoofden van de oproerigen uitstortende, bewees geen genade aan de anderen dan na hen met tekenen van eerloosheit gebrandmerkt te hebben. De kolonel *Bret*, overloper uit het leger der koninginne, wierdt te Rochester gehangen, en zyn romp, volgens de gewoonte, waar van wy elders gesproken hebben, met ketenen en yzere staven aan de galg vast geklonken. Zyne straflyding wierdt verselt met die van acht en vyftig der meest-schuldigsten, in verscheide plaatsen des koninkryks ter doodt gebragt, en zes honderd gevangenen wierden met de strop om den hals voor de koninginne gebragt. Zy wierpen zich voor hare voeten, en smeekten om hare barmhertigheit. De koningin hieldt zich met deze straffe voldaan, en beval hen in vryheit te stellen.

Van den kolonel *Bret* en verscheide anderen.

De koningin verleent vergiffenis aan zes honderd gevangenen.

De straffe aan *Wiat* wierdt tot de maandt April uitgestelt. Men wil, dat men de bepaling van zyne doodt verlengde, en hem zelfs vergiffenis deedt hopen, om hem te nopen alle de medeplichtigen te ontdekken, onder welke men wenschte dat hy mogt noemen de princes *Elizabeth* en den grave van Devon. De kleinhertigheit, die hy liet blyken toen hy voor zyne rechters verscheen, gaf den vyanden van *Elizabeth* hope om de verklaring uit hem te krygen, die zy begeerden. Hy badt om het leven met uitdrukkingen, de welke zo veel blohertigheit te kennen gaven, als hy trotschheit in zynen opstandt hadt laten blyken. Zodanig is de mensch zich zelven ongelyk, wanneer hy de doodt beschouwt door een bedriegelyken schyn van valschen of waren roem heen, en wanneer hy, niet meer door deze denkbeelden ondersteunt worden de, de zelve zonder vermomming aanziet. De vyanden van de princesse waren in hunne gedachten niet bedrogen. *Wiat* was lafhertig genoeg, haar en Mylord *Courtnay* te bezichten van deel in de zamenzweringe gehad te hebben; en op deze zyne verklaring zondt men de princes den 18 Maart naar den Tour, alwaar *Devon* den 12 February reets was gezet. Doch *Wiat* hadt naderhandt moeds genoeg om het gezegde te herroepen, en de valschheit van eene beschuldiging, de welke de begeerte om zyn leven te behouden uit hem hadt gehaalt, te erkennen. Wy zullen de byzonderheden van die schelmery, die *Gardiner* wordt toegeschreven, zien, wanneer wy zullen spreken van de verlossinge dier twee gevangenen.

Lafhertigheit van *Wiat* voor zyne rechters.

Hy beschuldigt de princesse *Elizabeth*.

Wederroept het zelve.

Het hof wachtte zich wel *Wiat* eene oproerigheit te vergeven, die hy zo verre hadt doorgedrongen. Na alles uit hem te hebben gehaalt, dat men kon of begeerde te weten, las men hem zyn vonnis voor, en hy wierdt op den 11 April onthalst. *Thomas Gray*, broeder van den hertog van Suffolk, en die zich in het graafschap Warwik by hem hadt gevoegt, kreeg op den 27 van de zelve maandt zyne straffe. Men deedt ook ter doodt brengen den ridder *Johan Tregmorton*, onaangezien hy niet schuldiger was dan de ridder *Nikolaas Tregmorton*, zyn broeder, dien men vrygelaten hadt. Het zelve wierdt tot hun beider laste bevonden. Het onderscheidt hunner vonnissen ontstondt uit de vreze, die de rechters hadden voor de gestrengheit van het hof. Het hadt de rekkelykheit, die men omtrent den ridder *Nikolaas Tregmorton*, en eenige anderen, die de rechters met de zelve zachtheit behandelt hadden, kwaad gekeurt. Het wreekte zich daar over op de rechters zelve, en verwees de eenen in eene boete van drie duizend kronen, en de anderen tot zelfs in eene van zes'en twintig duizend guldens. De ridder *Johan Tregmorton* was nog niet verwezen: de genen, die hem naderhandt veroordeelden, waren voor eene diergelyke behandeling beducht, en bevrydden zich daar van ten koste van het leven van een man, die mogelyk onschuldig was.

1554.

Deerlyk lotgeval van den ridder *Cheek*.

Poinet, afgezette bisschop van Winchester, vluchtte, gelyk wy boven gemeld hebben, naar Duitschlandt, daar *Cox* en *Cheek*, die beide leermeesters van *Eduard* waren geweest, in dien zelven tydt ook aankwamen. Het lot van *Cheek* is deernis waardig. *Henrik* de VIII hadt hem verkoren om den jongen vorst te onderwyzen, en wy hebben gezien, met welk een goeden uitslag hy zich in eene zo gewigtige bedieninge gekweten heeft. Naauwlyks was *Maria* op den troon gestegen, of ze deedt hem, op enkele vermoedens van deel gehad te hebben in den heimelyken handel des graven van Northumberlandt, in verzekering nemen. Dewyl 'er geen bewyzen waren om hem te doen sterven, wierdt hy eenigen tydt daar na op vrye voeten gestelt: doch het kostte hem byna al zyn goedt. De vrees, die hy hadt, dat de zamenzwering van *Wiat* hem ten tweden male aan den achterdocht van het hof mogt bloot stellen, verplichtte hem naar Duitschlandt te vluchten. Hy kwam na dien tydt met den ridder *Carew*, namentlyk de genen, die naar Vrankryk de vlucht hadt genomen, op de verzekeringen, die men hen beide gaf, of op de gedachten, die zy hadden van de zachtmoedigheit van *Philips*, die toen de koninginne getrouwt hadde, weder in Engelandt. Ondertusschen wierden zy in de gevangenisse gezet: doch vonden een middel te ontkomen, zonder dat men zegt op wat wyze. *Carew* kwam weder in zyn vaderlandt onder de regering van *Elizabeth*, en leefde tot aan den jare 1577, wanneer hy in de provincie van Linster in Ierlandt overleedt. Wat *Cheek* aangaat, deze vluchtte ten tweden male naar Duitschlandt, waar van daan hy in Vlaanderen gekomen zynde om in den echt te treden, te Antwerpen in hechtenis wierdt genomen. Men liet hem kort daar na weder los: doch dit geschiedde niet dan na dat hy den hervormden Godsdienst hadt afgezworen. Hy leefde niet lang daar na, en men schryft zyne doodt toe aan het berouw, dat hy hadt, van zyn gewisse verraden te hebben, waar door hy, zegt men, in eene kwynende ziekte viel, die zyne droefheit met zyn leven eindigde.

Burnet. *Sleidanus.* *Fuller.*

Bedrog van *Drake* en *Elizabeth Cresse*.

De straffe, die men den schuldigen aan den opstandt van *Wiat* deedt lyden, belette zekere bedriegers niet zich van eene vry byzondere list te bedienen, om het volk in beweging te brengen, en des zelfs moedt op te beuren. Eene stem, komen-

1554. mende uit een muur, ſprak tegen de voorbygangers, de welke niemandt zagen, en niet konden begrypen, waar van daan de woorden kwamen, die zy hoorden. De zelve waren met veel kunſt te zamen gebragt, om de rampen, die Engelandt dreigden, byaldien men leedt, dat het huwelyk van de koninginne voortging, aan te kondigen. Dit orakel voorſpelde mede den ondergang der natie, de omkeering der wetten, en de uitroejing van den hervormden Godsdienſt. Iedereen achtte in den beginne zulks bovennatuurlyk te wezen: het zy dat het, naar het vooroordeel van eenigen, een gezonden engel Gods, of, naar dat van anderen, een boze geeſt was: dervoegen, dat men dien goeden of kwaden geeſt den *Muur-geeſt* noemde. Men kwam allerwegen van daan om den zelven te horen; en hoe talryker de toeloop was, hoe ſterker de ſtem wierdt. Daar was niemandt, of hy verwonderde zich daar over; en de bewerkers van de liſt, zich onder de menigte vermengt hebbende, verzuimden niet uit te roepen, dat dit de ſtem eens engels was. Het bedrog wierdt eindelyk ontdekt. Men bevondt, dat het een meisje van achttien jaren was, *Elizabeth Croffe* genaamt, die tuſſchen twee muren ingeſloten zynde, deze wonderbare ſtem, met behulp van een ſpreektrompet, uitbragt. Zeker *Drake* was de uitvoerder van het ſchelmſtuk. Het wierdt door den magiſtraat ontdekt, de welke zich ter dier plaatſe begeven hebbende, beval, dat men de muur, waar uit deze buitengewone ſtem voortkwam, zou afbreken; niet twyffelende, of men zou daar in den perſoon, die ze liet horen, vinden, in plaats van den goeden of kwaden geeſt, waarvan men wilde dat ze voortkwam. En inderdaadt op de eerſte ſlagen, die men op den muur gaf, zag men het meisie voor den dag komen, het welk terſtondt het bedrog bekende. Zy meldde alleen *Drake*; en de genen, die in het algemeen zeggen †, dat zy de oproerige ketters beſchuldigde, maken geen gewag van iemandt in het byzonder; het welk doedt geloven, dat het bedrog alleen tuſſchen die twee perſonen belegt was, naardien het niet waarſchynlyk is, dat men der zelver medeplichtigen geſpaart zou hebben. *Drake* nam de vlucht. Wat het meisie belangt, *Sanderus* zegt, dat ze 'er met een geeſteling af kwam, en dat de zaak in boertery veranderde. Doch alle de andere ſchryvers ſpreken alleen van eene boetinge †, waar in ze veroordeelt wierdt. Men deedt in de St. Paulus-kerk een ſchavot oprechten, waar op ze gedurende de predikatie voor het volk ten toon wierdt geſtelt. Toen de zelve geëindigt was, deedt ze eene openbare belydenis van haar misdryf, en verzocht daar van vergiffenis. De zaak was van geen verder gevolg, en het hof leide de ſchuldt daar van geenzins op de hervormde leeraars. Ondertuſſchen wyt de ſchryver *, die de Presbyterianen beſchuldigt zich de zamenzwering van *Wiat* tot eene eere gerekent te hebben, de Euangeliſche Zwingliannen, gelyk hy ze noemt, het bedrog van *Elizabeth Croffe*; waar in hy, volgens de aanmerkinge van de andere Engelſche ſchryvers, voortgaat zyne partydigheit te laten blyken.

† *Sanderus.*

Wat ſtraffe men daar over pleegt.

† *Reparation.*

* *Heylin.*

Heylin. Burnet.

De koningin, haar gezag beveſtigt ziende, begon het zelve in het werk te ſtellen ten voordeele van den Roomſchen Godsdienſt. Zy deedt ſchriftelyke onderrechtingen uitgeven voor alle de biſſchoppen van haar koninkryk; beval hen de zelve ſtiptelyk na te komen, ieder in zyn bisdom, en gaf laſt op het ſpoedigſte onderzoek te doen. De voorreden begint met vinnige ſchimpredenen op de voorgaande regeringe, die door kettery, kerkſchendery in het kopen of verkopen van geeſtelyke ampten, en de hatelykſte ondeugden, gelyk zy zeide, ſchrikkelyk bezoetelt was. Zy voegt daar by, dat haar oogmerk was, den Staat en den Godsdienſt in hunne zuiverheit te herſtellen; de ondeugden en ergerniſſen zo wel, als de valſche leringen, uit te bannen, en de Godvrucht met alle ſoorten van deugden daar in weder te doen bloeien. Vervolgens komt ze tot de bevelen, die ze den kerkvoogden voorſchryft, en zeventien hoofdpunten behelſden, namentlyk: I. Alle de kerkelyke wetten, die gedurende de regering van *Henrik* den VIII in gebruik waren, te doen opvolgen. II. Het koninklyke gezag niet te voegen by het biſſchoppelyke in de rechtsplegingen voor de geeſtelyke rechtbanken. III. Den eedt van opperhoofdigheit niet te vorderen van de genen, die de orders ſtonden aan te nemen. IV. Zorg te dragen, dat geen Sakramentaris (a), of ander ketter in het ligchaam van de geeſtelykheit ontfangen wierdt, om daar van de bedieningen waar te nemen, of beneficiën te bezitten. V. Te arbeiden om de kettery uit te roeien en te ſtraffen, voornamentlyk in de geeſtelyken, die zich daar mede beſmet zouden vinden. VI. Ergerlyke boeken en oneerlyke liedties te verbieden. VII. De gehuuwde geeſtelyken weg te jagen, byaldien zy hunne vrouwen niet wilden verlaten. VIII. De genen, die ze verlieten, gunſtiger te behandelen; hen in andere parochiën over te brengen, of hen eene jaarlykſche wedde aan te wyzen op de inkomſten, die men hen ontnam. IX. De getrouwde religieuzen niet toe te laten by hunne vrouwen te blyven, en de genen, die zouden weigeren te gehoorzamen, te ſtraffen. X. De parochiën, die gebrek aan paſtoren hadden, daar van te voorzien. XI. Den ouden dienſt in de Roomſche kerk weder in te voeren. XII. De feeſten en vaſtendagen, die onder de regering van *Henrik* den VIII in gebruik waren, te vieren. XIII. De oude gewoonte, van de kinderen door de prieſters te doen dopen, en door de biſſchoppen te doen vormen, op te volgen. XIV. Goed te maken het geen de ordening der kerkelyken, volgens het plegtige van *Eduard* aangenomen, ontbroken hadt, om hen een wettig beroep te geven. XV. Gelykvormige uitleggingen van geloofspunten voor alle de kerken op te ſtellen. XVI. Zorg te dragen, dat de kinderen onderwezen wierden, en te waken op het gedrag der ſchoolmeeſters. XVII. Eindelyk vermaant de koningin deze prelaten, het volk van hun bisdom door een heilig leven, zo wel als door de zuiverheit van hunne lere, ten voorbeelde te ſtrekken. Deze bevelen wierden op den 4 Maart getekent, en aan alle de biſſchoppen van het koninkryk gezonden.

Schriftelyke bevelen aan de biſſchoppen.

Onder alle deze reglementen was 'er geen een, daar het hof zich meer mede ſcheen te bemoeien, dan met dat van den ongehuuwden ſtaat der geeſtelyken. In den tydt, dat de koningin de biſſchoppen de bovengenoemde onderrechtingen deedt ter handt ſtellen, benoemde zy gevolmachtigden om vier gehuuwde prelaten in rechten te vervolgen. Dit waren de aartsbiſſchop van Jork en de biſſchoppen van St. David, Cheſter en Briſtol. De gemachtigden waren *Gardiner*, *Tonſtal*, *Bonner*, *Parfew*, *Day* en *Kitchin* †. Zy ver-

Men betrekt vier getrouwde kerkvoogden in rechten.

† biſſchop van Landaf.

(a) Aldus noemt men de navolgers van *Andreas Karelſtadt*, een van de eerſte leerlingen van *Luther*, die het leerſtuk van het Sakrament des Nachtmaals anders dan hy uitleide, ſtellende *Chriſtus* daar in alleen te zyn gedurende het oogenblik van de communie.

1554. verleende hen macht om deze vier kerkvoogden te dagvaarden, en van hen, byaldien bevonden wierdt, dat zy met te trouwen hunne waardigheit ontheiligt hadden, uit hunne setels te jagen. Zy gaf hen daarenboven in last de bisschoppen van Linkoln, Glocester en Hereford volgens de kerkelyke besluiten af te zetten. Uit krachte van die bevelen wierden zeven bisschoppen eenskaps veroordeelt en van hunne waardigheit berooft. Men hieldt zelfs den aartsbisschop van Jork gevangen, en hy wierdt eerst by de aankomste van *Philips* te Londen op vrye voeten gestelt. De Roomschgezinden zagen die afzettinge aan als eene rechtvaardige wederwraak van die van *Bonner* en *Gardiner*, onder de regering van *Eduard*. Doch de Hervormden streken 'er een ander oordeel over. Zy zeiden, dat de haat van *Maria* meer dan hare rechtvaardigheit in dien handel uitstak. Dat deze kerkvoogden alleen onder begunstiging van de wetten des Parlements, dat de zelve bekrachtigt hadt, getrouwt waren. Dat men die wetten niet hadt afgeschaft; en byaldien zulks al geschied was, dat deze afschaffing geen uitzicht kon hebben dan op het toekomende, zonder op het voorledene te rug te zien: namentlyk, dat de bisschoppen niet konden afgezet worden, dan by weigering van zich van hunne vrouwen af te scheiden, en niet om de zelve getrouwt te hebben, vermits zy zulks alleen op de trouwe der besluiten van het Parlement gedaan hadden. Dat in diergelyke gevallen de pauzen zelf en hunne gezanten den gehuuwden priesteren hadden voorgestelt hunne vrouwen te verlaten, of van de kerkelyke waardigheden af te staan, en dat zy hen van het eene niet ontbloot hadden dan by weigering van het andere te laten varen. Daar wierdt ook aangemerkt, dat de koningin in de aan den bisschoppen gezondene lastbrieven het recht van kerkelyke opperhoofdigheit oeffende; en men zeide, dat haar alles wettig scheen, als het anders maar strekte om de Hervormden te dwarsboomen. Dat deze opperhoofdigheit, die ze voor eene afwyking van den H. stoel en eene onrechtmatige bezitting uitkreet, een koninklyk recht wierdt, wanneer het 'er op aan kwam om zich van de zelve tegen hen te bedienen. Doch de staatkundigen meenden, dat de koningin daar in niets gedaan hadt, dan dat andere oppermogendheden in diergelyke gevallen deden, en dat de wet met inzicht op het belang des vorsten, die zelf de hoofdwet is, moet uitgelegt worden.

Acta Publ. Tom. XV, fol. 370.

Zy worden wederafgezet. *Ibid.*

Klagten der Hervormden over dezen handel.

Toelating van verkiezen. * *Congé d'elire.*

Den 28 Maart wierdt de toelating van verkiezen * aan de dekens en kapittels van St. David, Linkoln, Hereford, Chester, Glocester en Bristol overgezonden. De koningin benoemde ook teffens *Morgan*, *Witke*, *Parfew*, *Coates*, *Brookes* en *Holyman* om die openstaande setels te vervullen. Dus maakte men den weg van verkiezing weder op, die ondertusschen alleen in eene loutere plegtigheit bestondt, vermits de zelve wierdt voorgegaan door eene benoeming van den vorst, de welke het Kapittel slechts hadt goed te keuren. Eenigen tydt daar na wierdt *Thirleby* uit het bisdom van Norwich tot dat van Ely, openstaande door het sterven van *Goodrik*, in de maandt van April voorgevallen, overgebragt. Het blykt niet, door wat behendigheit de eerste, die Protestantsch was, het in zyn bisdom hadt kunnen houden: doch men hieldt hem verdacht den huik naar den windt te hangen, om dat hy veel gedienstigheit voor het hof betoonde. *Hopson* wierdt bisschop van Norwich gemaakt, en *Day* in dat van Chichester herstelt. Men dreef *Scory* daar uit, die vruchteloos trachtte, met zich aan de bevelen van het hof te onderwerpen, en van zyne vrouwe af te scheiden, daar weder in te komen; gelyk blykt uit de acte van wederbevoegtmakinge †, die *Bonner* hem den 14 July verleende. Hy was in het bisdom van dien kerkvoogdt geweken, en hadt zich waarschynlyk aan al, wat de zelve begeerde, onderworpen. Dit is uit de acte te besluiten. De zelve behelst, dat *Scory* zyne vrouw hadt verlaten, en boete gedaan over de stoutheit van dat hy de verborgendheden, zynde in een staat, die hem onwaardig maakte de zelve te verbreiden, ontheiligt hadt. Dat hy daar over van *Bonner* vergiffenis bekomen hadt, die hem daarenboven herstelt hadt in de eere van zynen dienst, om alle des zelfs verrechtingen te mogen waarnemen. Het duurde niet lang, of *Scory* kreeg berouw over deze verandering: hy vluchtte uit Engelandt, en onthieldt zich in vremde gewesten tot aan de regeringe van *Elizabeth*, de welke hem met het bisdom van Hereford begunstigde. Mogelyk dat ze niet raadzaam vondt hem in dat van Chichester te herstellen, na de zwakheit, die hy gehad hadt, waar door de Hervormden van dit bisdom geërgert waren geweest.

1554.

† te vinden in de *Verzameling* van *Burnet*.

Onderwerping van *Scory*.

Zyn berouw.

Barlow, bisschop van Bath en Wells, wierdt insgelyks afgezet. Men spreekt verscheidentlyk van dezen prelaat. Naardien hy, volgens eenige schryvers (a), in den ongehuuwden staat geleeft hadt, joeg men hem alleen uit zynen setel om dat hy Protestantsch was. Ondertusschen kwam 'er eenigen tydt daar na een boek uit op zynen naam, vol vinnige schimpredenen tegen de hervorming en de hervormers. Men heeft naderhandt gedacht, dat dit werk hem valschelyk was aangerekent. Twee zaken, in waarheit, geven daar blyk van: eerstelyk, dat het hof van *Maria* hem geen de minste genade verleende, en dat hy, gelyk de anderen, besloot de vlucht te nemen; ten twede, dat hy onder *Elizabeth* de zelve gunst erlangde als zyne amptgenoten. Hy wierdt wel niet herstelt in zynen setel van Bath en Wells; maar de koningin gaf hem het bisdom van Chichester. Schoon het laatste zo aanzienlyk niet is als het andere, is het echter niet waarschynlyk, dat *Elizabeth* hem daar in bevestigt zou hebben, indien ze hem den schryver hadt gelooft te wezen van een zo tegen haren Godsdienst stekend schimpschrift.

Afsetting van *Barlow*.

Men spreekt verscheidentlyk van hem.

Het zy zo het wil, dus veranderde *Maria* de gansche gedaante der kerke in weinig tyds. Door die afzettingen wierden 'er zestien nieuwe prelaten bevonden, de welke haar toegedaan waren, en de voornaamste setels des koninkryks vervulden. Zy beantwoordden volmaaktelyk hare oogmerken, en arbeidden met yver aan de uitvoeringe harer bevelen. Zy hielden zich voor eerst bezig met den ouden dienst, nevens alle des zelfs plegtigheden, te herstellen, en met den nieuwen te doen ophouden. Daar was niets, dat hen belemmerde. Het ongelukkig wedervaren van *Wiat* en des zelfs medestanders hieldt het volk in onderwerpinge, of in vreze. Ten anderen konden de omzwervende of gevangene hervormde bisschoppen hen noch onderrechting geven, noch vertrooften; en byna alle hunne leeraars waren verbannen. Men hadt hen door het verbodt, dat men hen gedaan hadt, van niet te prediken, ten zy ze daar toe een uitdrukkelyken last kregen, reets van de kerken verwydert. Men verbande hen daarenboven als schuldigen, die de gelofte van ongehuuwt te blyven verbroken hadden: zo dat 'er

Het hof betoonde.

Toegevendheit van *Thirleby*.

(a) *Harmer* zegt in zyn *Critique*, dat hy getrouwt was, en vyf dochters hadt, welke aan vyf bisschoppen getrouwt waren.

1554. 'er van de zeſtien duizend Proteſtantſche geeſtelyken, die toen in Engelandt waren, drie vierden om die oorzake wierden afgezet (a). Men zegt, dat men geen de minſte behoorlykheit in de gerechtspleginge waarnam; dat het meeſte deel op een enkel gerucht, zonder daar omtrent naar de waarheit onderzoek te doen, verwezen wierdt. Dat men zelfs verſcheide niet gedagvaard hadt; en dat men andere veroordeelde by wanverſchyning *, terwyl men hen, met hen gevangen te houden, belette voor den rechter te komen. Zommigen overreedde men van hunne vrouwen af te gaan, in de hope, die men hen gaf van hen in hunne waardigheit te laten blyven. Ondertuſſchen ontnam men hen de zelve, zonder hen verlof te geven de verlatene vrouwen weder tot zich te nemen.

Daar waren zeſtien duizend Proteſtantſche kerkelyken onder *Eduard*.

* *Contumacie.*

De Hervormden klaagden over deze ſtrafheit, en beweerden, dat de geeſtelyken van Engelandt geen gelofte van ongehuuwt te blyven gedaan hadden †. De Roomſchgezinden hielden ſtaande, dat de kerkbeſluiten in Engelandt moeſten opgevolgt worden, gelyk men de zelve in het ganſche Weſten in gebruik zag; dat het huwelyk der prieſteren eene loutere boeleering was, en dat men niet te veel geſtrengheit kon tonen voor lieden, die zo onwaardiglyk de heiligheit van hunne gelofte ontheiligt hadden. Toen zag men verſcheide boeken in het licht komen, waar in de eigenliefde meer deel hadt dan die der waarheit, en waar in, gelyk men in twiſtredeneringen gewoon is, meer toegelegt wierdt om elkander te hekelen, dan om de zaak door vaſte bewyzen te betogen. *Smith*, die zich met zo veel onderwerping naar de hervorminge van *Eduard* gedragen hadt, was een der driftigſte ſchryvers tegen het huwelyk der geeſtelyken; het zy, dat hy hier mede zich met de heerſchende party wilde verzoenen, of vermaak ſchepte om zich te wreken over de verzaking, die men hem, onder de voorgaande regeringe, van zyne ware gevoelens hadt gedwongen te doen. *Gardiner* voegde zyne aanmerkingen by die van *Smith*; en een rechtsgeleerde, *Martyn* genaamt, deedt 'er eene verhandeling by, die zeer geacht wierdt. Doch naardien deze ſchryver in den tydt, dat de hervorming de overhandt hadt, zyn hof by *Cranmer* hadt gemaakt, waren de Proteſtanten te onvrede, dat hy zyne penne hadt geleent om eene party te brandmerken, van de welke hy maar kort te voren was afgegaan. Zy gebruikten op hun beurt die van *Balduinus*, een berucht Franſch rechtsgeleerde, onder welken die Engelſchman in de hogeſchole van Bourges in de rechten geſtudeert hadt. Deze zondt een bericht over van de gepleegde ontuchtigheden van *Martyn*, dat men niet verzuimde in Engelandt openbaar te maken.

† Het blykt uit de Geſchiedeniſſe van Engelandt, dat de wereldſche prieſters geen gelofte deden van ongehuuwt te blyven.

Verhandeling van *Smith* tegen het huwelyk der geeſtelyken.

Balduinus, een Franſch rechtsgeleerde, antwoordt daar op.

Bonner wierdt niet geſpaart. Deze was de vinnigſte van alle de prelaten om de gehuuwde geeſtelyken te vervolgen: het was ook de gene, welken deze laatſten een gevoeliger tegenverwyt deden. Zy haalden niet alleen van zyne baſtaarden op, maar verweten hem ook, dat hy zelfs van ouders tot ouders een baſtaardt was, als geteelt zynde van een prieſter uit de provincie van Leiceſter, *Savage* genaamt, die een baſtaardt was van den ridder *Jan Savage*. Zy zeiden, dat zyne moeder, *Elizabeth Trodsham* geheten, de vrouw van *Edmond Bonner* was, wiens naam hy hadt aangenomen, ſchoon hy uit dit huwelyk niet geſproten was, maar uit de gemeenſchap, die ze met den prieſter *Savage* onderhieldt, en dat deze onkuiſche vrouw nog een onwettigen zoon hadt, *Winsley* genaamt, aartsdiaken van Londen. Daar wierden in den zelven tydt een oneindig getal hekelſchriften verſpreid tegen de Roomſchgezinde prieſters, die onder den dekmantel van kuiſchheit een ontuchtig leven leiden, en men riep de nagedachtenis te rug van alle de ongeregeldheden der kloosterlingen, die door de hervorming van *Henrik* den VIII in een helderen dag gezet waren. Dus wreekt men zich gemeenlyk over byzondere verſchillen, onder ſchyn van de algemene zaak te verdedigen. Doch ten anderen dient der menſchen drift om waarheden te ontdekken, die men mogelyk niet zou geweten hebben, byaldien hunne gramſchap hen niet genoopt hadt de zelve aan den dag te brengen.

De Proteſtanten verwyten *Bonner* een baſtaardt te wezen.

1554. Hunne hekelſchriften tegen de Roomſche geeſtelykheit.

Eindelyk kwam het Parlement byeen *, dat de hervorming den laatſten doodſteek moeſt geven; de vereeniging van Engelandt met den heiligen ſtoel voltrekken, en het huwelyk van de koninginne met *Philips* bekrachtigen. Daar kwam voor eerſt een ontwerp van eene wet op het tapyt, dat men zeer vreemd vondt. Het Parlement verklaarde, dat de voorrechten van het oppergebiedt aan de krone gehecht bleven, het zy de zelve door een vorſt, of eene vorſtinne bezeten wierdt, en dat men de gehoorzaamheit, die men aan een koning verſchuldigt is, ook eene koninginne moeſt bewyzen. Deze verklaring hadt tot een voorwendſel de zwarigheden, die kwalykgezinde menſchen, de welke de koninginne hare voorrechten en de macht wilden betwiſten, daar omtrent, onder ſchyn, dat de wetten alleen van vorſten, en niet van vorſtinnen ſpreken, zouden mogen maken. Het beſluit van deze willekeur behelſde, dat *Maria* zich met eene zo uitgeſtrekte macht bekleed vondt, als iemandt van hare voorvaderen genoten hadt. Dit ontwerp verwonderde de genen, die van het geheim onkundig waren. De beweegredenen, die ze gezocht hadden, om het zelve een koleur te geven, ſchenen hen gemaakt; en in het ſlot van het edict lag, naar hunne gedachten, een gevaarlyk vergift verborgen. Dit was de aanmerking van eenen der afgezondenen van het Lagerhuis †. Hy zeide, dat het gezag der koninginne niet betwiſt wordende, hy niet kon zien, tot wat gebruik een zo beuſelachtig edict kon ſtrekken: doch dat hy beducht was voor den ſtrik, die onder de laatſte woorden verborgen lag, van welkers dubbelzinnigheit het noodzakelyk was eene verklaring te geven. Dat men mogelyk hier mede wilde zeggen, dat ze het recht hadt om te handelen als *Willem* de Veroveraar, die zich van de eige gronden der natuurlyke inboorlingen des lands meeſter gemaakt hadt, om ze aan de vremdelingen uit te delen; of als *Eduard* de 1, de welke, na dat hy het prinsdom van Walles hadt ingekregen, het zelve onder zyne aanhangers verdeelde. Dat het huwelyk der koninginne met *Philips* alles moeſt doen vrezen, en dat, kortom, eene zo eigenhoofdige willekeur hem verdacht ſcheen. Hy beſloot, dat het Huis gevolmachtigden moeſt benoemen om de zelve ter onderzoek te brengen, en om de dubbelzinnigheden, die t'eeniger tydt tot een voorwendſel van een onbepaald gezag zouden kunnen dienen, daar uit te monſteren.

* den 2 April. *Burnet.*

Ontwerp van eene wet wegens de macht der koninginne.

Aanmerking van eenen der afgezondenen.

† *Skinner*, biſdeken van Durham wierdt onder de regeringe van *Elizabeth*.

Men wil, dat die afgezonden achter het geheim was, en door *Gardiner* ondersteunt wierdt, de welke het zelve ontdekt hebbende, zeer verblyd was, dat de gemeentens de handt aan het werk ſloegen om een aanſlag, tegen de vryheit der natie geſmeed, te verydelen. Dit was het werk van een Engelſchman, wiens naam niet gemeld

Wie de opſteller van dit ontwerp was.

(a) *Harmer* zegt, dat dit getal buitenſporig is, en telt 'er maar 73 in het biſdom van Kantelberg.

1554. meld wordt: doch men beſchryft hem als een man vol van liſten, die deel hadt gehad in de ſtaatsveranderingen van de regeringe van *Henrik* den VIII, en waar van *Cromwel* zich met vrucht bedient hadt in het uitroeien der kloosteren. Daar na hadt hy de vorderingen van *Johanna Gray* begunſtigt, doch de koningin *Maria* op den troon geklommen zynde hadt hem gevangen doen zetten. Hy wierdt na verloop van een maandt weder vry gelaten: doch zyn wrevelige aardt hem in de laatſte beroerten ingewikkelt hebbende, raakte hy wederom in hechtenis, en liep gevaar van zyn leven, ten ware vermogende perſonen voor hem geſproken hadden. Men voegt daar by, dat hy zyne lyfsgenade ſchuldig was aan den kancelier van het Milanees, een van des keizers afgezanten, en dat zulks geſchiedde om zyne verplichting, die hy aan hem hadt, wegens het opſtellen van een bewerp van een nieuw beſtier op het voorſchrift van een onbepaald gezag, te erkennen. Hy ſtelde ten dien einde twee middelen voor. Het eerſte was, dat *Maria* zich koningin van Engelandt moeſt verklaren door recht van overwinning; even als of ze de kroon door de nederlage van den aanhang van *Johanna Gray*, en niet door de vrywillige toeſtemminge der groten en des volks, die deze nederlaag niet gewacht hadden om haar voor koningin uit te roepen, verkregen hadt. Het twede, dat ze, door het gewone recht des koninkryks tot de koninklyke waardigheit gekomen zynde, moeſt voorgeven, niet verplicht te wezen zich aan de bepalingen des Parlements te onderwerpen; behalven dat die bepalingen voor koningen, en niet voor koninginnen, waar van niets gemeld wordt, waren opgeſtelt. Als of de wetten des koninkryks, die de kroon erffelyk maken, de zamenwerking der Parlementen niet vooronderſtelden, en als of het recht der koninginnen onafhankelyker kon wezen dan dat der koningen. De opſteller van dit ontwerp eindigt zyne aanmerkingen met deze ſlotreden, dat de koningin, aldus haar ſouverein en onmiddelyk recht vaſtgeſtelt hebbende, naar haar welgevallen zou kunnen regeren, aan niemandt verantwoordelyk zynde wegens eene heerſchappye, die ze alleen door hare overwinninge, of geboorte, verkregen hadt; dat ze den Godsdienſt op een vaſten voet zou brengen; de kloosters weder oprechten; gunſt bewyzen en ſtraffen naar hare zinnelykheit, geen wet hebbende dan haren wille, en den Staat zo wel als de kerk zodanig eene gedaante zou kunnen geven, als het haar behaagde

Middelen van dezen opſteller om de onbepaalde macht in te voeren.

De koningin ſtelt *Gardiner* dit ontwerp voor.

De gezant-deskeizers, met dit ontwerp volddaan zynde, nam 'er een afſchrift van, en bragt het aan de koninginne, haar verzoekende het zelve met aandacht te lezen. Deze vorſtin leverde het aan *Gardiner* over, dien zy belaſtte het zelve ter onderzoek te brengen, en haar des anderen daags zyn oordeel daar over te komen zeggen, op verbeurte van voor des werelds rechter daar over verantwoording te doen. Dus vindt men het in het verhaal uitgedrukt. *Gardiner* verzuimde niet zich den volgenden dag, zynde donderdag voor Paaſchen, zo als de koningin uit de Miſſe kwam, te vertonen. Hy volgde haar in haar kabinet, en ſprak haar met veel vrymoedigheit aan, zeggende, dat hy den naam van den opſteller van een zo verderffelyk geſchrift, als dat, waar over hare Majeſteit hem bevolen hadt haar zyn gevoelen te uiten, niet verzocht te weten; maar dat het hem mocide, dat eene zo deugtzame vorſtin voor de lagen van zulke verdoemelyke vleiers wierdt bloot geſtelt. Dat men niets hatelyker dan dit ontwerp kon verbeelden, en dat de gedachten daar van alleen

Hy ſpreekt 'er van als van een ſnoden toeleg.

hem ſchrik aanjoeg. De koningin bedankte hem voor zynen yver; en het zy ze door zyne redenen geraakt was, of reets zyn party hadt genomen, immers zy ſmeet het geſchrift in het vuur; verboodt den gezant haar daar meer van te ſpreken, en betuigde de zelve afkerigheit, als haar kancelier, tegen voorſlagen van dien aardt †. 1554.

Zy ſmyt het geſchrift in het vuur.

De yver van *Gardiner* voor de vryheit van zyn vaderlandt liet het daar niet by. Hy twyffelde niet, of het was een ſtreek van de Spanjaarden, de welke trachtten *Maria* zulke gevaarlyke gedachten in te boezemen, om in het vervolg daar zelfs voordeel uit te trekken. Zy wiſten wel, wat vermogen een man op het gemoedt van zyne vrouwe heeft, en vleiden zich, dat hun prins zo haaſt niet echtgenoot van de koninginne zou wezen, of hy zou in ſtaat zyn, zodanige grondregels in gebruik te brengen. *Gardiner* wilde de zelve voorkomen. Hy gaf den afgezondenen van het Lagerhuis te kennen, dat hy nevens hen het zelve vermoeden hadt, en vermaande hen, de geweldenary tegen te gaan. De gevolmachtigden dus verſlag gedaan hebbende van het gemelde ontwerp, verzondt het Lagerhuis het zelve naar hun goedvinden. Het ſtondt de koninginne het zelve gezag toe, als de koningen hare voorvaders genoten hadden; doch beperkte teffens dit gezag binnen de palen van eene rechtmatige beheerſchinge volgens de wetten. In dit zelve uitzicht deedt *Gardiner* de huwelyks-voorwaarden, die hy met uitdrukkingen, de welke de natie voordeel toebragten, hadt opgeſtelt, door het Parlement bekrachtigen. Hy deedt 'er op zommige plaatſen nog iets byvoegen, en boven al droeg hy zorg de genen, die het beſtier van den Staat de koninginne toekenden, zo wel te doen ophelderen, dat 'er geen de minſte dubbelzinnigheit overbleef, waar van de Spanjaarden zich zouden mogen bedienen. Hoe heerſchzuchtig dan deze prelaat mogt wezen, was hy echter een getrouw voorſtander van zyn vaderlandt. Zyn handel kan het licht niet velen, wanneer men hem ganſch bezig ziet in de werkzaamheit van zich groter te maken: doch hem kan ook de lof, dien hy verdient, niet geweigert worden, wanneer hy met zo veel yver voor des lands vryheit inſtaat. Klaagt de hervorming over zyne vinnigheden; de kerk is hem over zyne wakkerheit verplicht, en de natie heeft het hem mogelyk dank te weten, dat ze niet onder de beheerſching der Spanjaarden verviel. Zy betuigden opentlyk genoeg de begeerte, die ze hadden, om zich meeſter te maken van het koninkryk, door de geſlachtrekening, die ze van hunnen prins voorgaven, ſtellende hem geſproten te zyn uit *Jan van Gent*, hertog van Lankaſter, vierden zone van *Eduard* den III. Schoon zy zich gelieten daar mede niet anders te beoogen dan om *Philips*, met hem eerder als een Engelſchman dan een vremdeling te vertonen, aangenamer aan het volk te maken, geloofde men echter, dat hunne ſynheit minder onnoſele uitzichten hadt. De Engelſchen waren daar over in verlegenheit, en klaagden by geſchrifte † daar opentlyk over. Zy zeiden, dat het met *Philips* zou gaan als met *Henrik* den VII; dat *Henrik*, die ſlechts graaf van Richemond was, in den beginne al bekoort was geworden door het voorſtel, dat men hem gedaan hadt, van hem door het middel van zyn huwelyk met de erfgename de kroon op het hoofdt te zetten: doch dat dit huwelyk zo haaſt niet voltrokken was, of hy wilde de koninklyke waardigheit aan zyne geboorte en degen ſchuldig wezen: zo dat hy, aan niemandt verplicht gelovende te zyn, met eene volſtrekte macht hadt ge-

† Dit verhaal is getrokken uit de Gedenkſchriften van den grave van Leiceſter, ſtaatsdienaar van de koninginne *Elizabeth*.

Doedt de huwelyks-voorwaarden van de koninginne bekrachtigen.

De lof, dien *Gardiner* verdient.

De Spanjaarden ſtelden *Philips* geſproten te zyn uit *Jan van Gent*, hertog van Lankaſter.

De Engelſchen zyn daar ongeruſt over.

† Men ziet dit geſchrift nog heedendaags.

1554. regeert, dat *Philips* den zelven weg insloeg, en dat hy om gene andere reden voorgaf van den bloede van Lankaster te wezen, dan om zich door die geslachtrekening een erfrecht op het koninkryk te geven; dat hy dit recht eerder dan dat van de koninginne zou willen doen gelden, en dat hy zich zou geloven bevoegt te zyn om het zelve met eene onbepaalde macht te oeffenen. Doch het Parlement stelde daar goede order in. Het kluisterde de handen van *Philips* zo wel, dat hy nergens over te zeggen hadt. Hy was koning in name, of liever enkel de man van de koninginne, en genoopt aanschouwer te wezen van de voorvallen, waar over die vorstin het ganschе bewindt voerde. Eer dat wy van zyne aankomst in Engelandt spreken, moet men zien, wat 'er in de volgende zittingen van het Parlement en in die van de geestelykheit, waar van de prelaten met de hervormde leeraars op nieuw eene gesprekhouding hadden, voorviel.

Herstelling van den marquis van Northampton.

Daar wierdt in het Parlement sedert de bekrachtiging van het huwelyk van *Maria* niet veel byzonders uitgerecht. Het was ook om die reden alleen beroepen geweest. Het bleef niettemin tot aan den 25 May byeen. Het herstelde den marquis van Northampton in zyne waardigheden, en voltooide de nieuwe oprechting van het bisdom van Durham, het welk het laatste Parlement, ter ooorzake van des zelfs schielyk scheiden, nog onvolkomen hadt gelaten. De stadt Newkastel kantte zich daartegen aan: doch *Tonstal*, zich tot het Lagerhuis gekeert hebbende, deedt de tegenspreking ophouden. Die van de stadt Gatesinde hadden ook verscheide vorderingen op dat bisdom. Het huis stelde by meerderheit van stemmen het onderzoek daar van aan den bisschop zelf, zich vergenoegende met hem te zeggen, dat zy hem zulks op zyne eere en gewisse aanvertrouwden. Dit geschiedde in eene van die zittingen, dat het Parlement de vonnissen tegen den hertog van Suffolk en de acht en vyftig medeplichtigen aan den laatsten oproer, die gerecht waren, bekrachtigde. De groten wilden de *gesubstitueerde* goederen van de verbeurdverklaringe * uitzonderen; doch de gemeentens wilden daar in geenzins bewilligen.

Het Parlement gaat voort met het bisdom van Durham in zyne redenen te herstellen.

* *Confiskatie.*

Dit Huis, wiens gevolmachtigden door het geldt, dat men op de wyze, als gezegt is, hadt uitgedeelt, waren omgekocht, hing volstrektelyk van het hof af. Het gaf 'er, door de ontwerpen van eene wet, die ze maakten tegen de genen, de welke zy Lollards noemden, nieuwe blyken van, begrypende onder dien ouden naam alle de genen, die van de Roomsche kerk afgingen. Hoe zeer de groten den Roomsch-Katholyken Godsdienst aankleefden, meenden zy verplicht te zyn deze ontwerpen, waar van de gevolgen hen te gevaarlyk schenen voor het ryksbestier, en te strydig tegen den aardt van de natie, die een afschrik hadt van bloedige plakkaten, af te keuren. De gemeentens hadden in eene eenige zittinge vier verklaringen van dat soort gemaakt. De eerste strekte om de arresten, eertyds tegen de Lollards verleent, weder kracht te doen geven; het twede, om wederom te doen gelden het edict der zes artykelen van *Henrik* den VIII; het derde zag op het uitroeien van dwaalgeesten en gevaarlyke boeken; het vierde betrof een omstandig onderzoek van eenige byzondere leerstukken der Lollards. Alle zagen zy op de verbanning van de genen, die zy ketters noemden. Deze ontwerpen, aan het Huis der groten gebragt zynde, waren geenzins van den smaak der staatkundigen. Zy vreesden een soort van geloofsonderzoek † in te voeren, en

Ontwerpen van eene wet tegen de Lollards.

De groten verwerpen de zelve.

† *Inquisitie.*

de oogmerken der Spanjaarden, wier goudt zy meenden dat de afgezondenen aldus deedt spreken, te begunstigen: zo dat die ordonnantiën op de twede of derde lezinge verworpen wierden. Vervolgens kwam 'er een voorslag op het tapyt nopens de landgoederen der vernietigde gemeenschappen, om de bezitters daar van de genieting te verzekeren, zonder dat zy daar in door den bisschop van Rome konden gestoort worden. Het Parlement hadt hem nog geen anderen naam gegeven. Dit voorstel ging niet door om deze reden, dat het niet fraai zou staan hem geen anderen tytel te geven dan dezen, dien men hem gedurende de scheuringe gaf, daar het op het punt stondt, dat men zich met hem zou verzoenen. Daar wierdt bygevoegt, dat men moest wachten om zyn gezag palen te zetten, tot dat het zelve eerst was vastgestelt; dat het genoeg was, dat de zaken op den ouden voet bleven, en dat niemandt in zyne bezittingen ontrust wierdt. Dus vergenoegde men zich met de gemeentens, die het edict aandrongen, te verzekeren, dat men zorg zou dragen voor de beveiliginge van de bezitters der geestelyke landgoederen, en hen zou dekken tegen alle soort van vervolgingen. Dit verrecht zynde scheidde het Parlement, en de zittingen eindigden den 25 May.

De paus wordt door het Parlement slechts voor bisschop van Rome gehouden.

Twede openbare twistredeneringe te Oxford.

In deze omstandigheit van zaken wierdt 'er eene twede zamenspraak gehouden te Oxford tusschen de afgezondenen van de geestelykheit en de hervormde leeraars, die het hof daar toe beliefde te benoemen. Men zegt niet, wat 'er de ware beweegreden van was. Mogelyk dat het hof voorhadt zich te verdedigen wegens de klagten der Protestanten omtrent de eerste zamenspraak, waar in men, naar hun zeggen, de wetten der vryheit en der goede trouwe verkracht, en hunne Godgeleerden veroordeelt hadt, zonder naar der zelver redenen te willen luisteren. Misschien ook, dat men den hervormden leeraren, die men benoemde om de twistredenen by te wonen, een strik zocht te zetten, en dat dit een stap was om hunnen ondergang te bewerken. Dit bleek inderdaadt by het slot van deze vergadering. De Raadt geboodt de zelve aan te leggen, het zy uit eige beweginge, of op het aanslaan van de Hervormden, en begeerde, dat ze te Oxford, in tegenwoordigheit van de hogeschole, zou gehouden worden. De geestelykheit zondt daar op hare gevolmachtigden, en benoemde *Weston* tot voorzitter. *Cranmer*, *Ridley* en *Latimer* wierden door den Raadt afgeleid, om de zelve uit name van de Hervormden by te wonen, en de koningin deedt hen uit den Tour van Londen naar de gevangenisse van Oxford overbrengen. Dus wierdt de ganschе hope der hervormde party gestelt in handen van drie gevangenen, waar van de laatste ten anderen was afgemat door een ouderdom van tachtig jaren. Alle drie hadden zy voor het overige een byzonder aanzien onder die van hunne gemeente. De twee eersten door hunne prelaatschappen, en geleerdheit; de derde, doordien hy geweigert hadt, het bisdom, waar van hy door *Henrik* den VIII berooft was, onder de regeringe van *Eduard* weder aan te nemen, en de verkondiging van het Euangelium boven den luister van die waardigheit gestelt hadt: zo dat het hof hier uit verwachtte, dat het, met over deze drie doorluchtige hoofden te zegepralen, over alle de Hervormden zou triomferen.

De Raadt benoemt voor de Protestanten *Cranmer*, *Ridley*, en *Latimer*.

De afgezondenen der geestelykheit kwamen den 13 May te Oxford aan. Zy vergaderden den 14, en deden de drie Protestantsche bisschoppen voor zich brengen. Zy wezen hen tot de gesprekhou-

Goodwin, Burnet.

Universitäts- und Landesbibliothek Düsseldorf

1554. dinge drie achtereen volgende dagen aan, namentlyk Maandag, Dingsdag en Woensdag van de volgende weke, ten einde zy na elkander tot het twistgeding opkwamen. Doch men belette hen boeken, of geschriften, te hebben. De stoffen, waar over gehandelt stondt te worden, wierden insgelyks vastgestelt. Men bragt de zelve tot drie vragen, die alle drie op het Sakrament van het Nachtmaal betrekking hadden. De eerste vraag was, of het ligchaam van onzen Heere wezentlyk in het Nachtmaal was; de twede, of 'er na de wydinge een ander wezen blyft dan het vleesch en het bloedt van Jesus Christus, en de derde, of de Misse eene verzoenende offerhande is voor levenden en doden. *Cranmer* verscheen den eersten dag, en met dezen begon de geestelykheit in het strydperk te treden, hem deze eer gevende uit hoofde van zyne verheve waardigheit, die hy onder de twee laatste regeringen in de kerke hadt bekleed. Aanvankelyk vroeg hem de voorzitter, of hy niet wederom in de eensgezindheit van het Roomsch-Katholyke gelove wilde treden. *Cranmer* antwoordde, dat hy altoos de eensgezindheit bemint hadt; doch zodanig eene, waar van Jesus Christus de bandt en zyne waarheit de grondslag was. Men wil, dat een gedeelte der toehoorders zich, op het aanzien van dien kerkheer, niet van schreien kon onthouden; maar vooral, wanneer men hem met zo veel majesteit, als zachtheit, op de vragen van den voorzitter hoorde antwoorden. Vervolgens wierden hem de drie artykelen voorgestelt, waar over men zyn gevoelen afvorderde. Voor dat hy zich verklaarde, verzocht hy te mogen weten, of men door het ligchaam van Christus verstondt het zelve ligchaam, dat hy uit de H. Maagdt ontfangen hadt; en hem geantwoord zynde van ja, ondernam by de ontkenning van deze drie voorstellen staande te houden. De voorzitter, de zamenspraak toen door eene voorafbedachte redenvoeringe willende openen, zeide, zich met eene gemaakte deftigheit tot de geestelykheit kerende: *Gy zyt heden vergadert, om de verdoemelyke kettery van de ligchamelyke tegenwoordigheit van* CHRISTUS *in het Sakrament te beschamen.* Iedereen begon hier op te lagchen, en *Weston* raakte door dezen misslag eenigzins verward; doch kwam wel haast weder op zyn stuk, en ging met zyne redenvoeringe voort. Hy grondvestte de ligchamelyke tegenwoordigheit en de verzelfstandiging * op de waarheit en de macht Gods: twee leerstukken, zeide hy, die men niet kan loogchenen, zonder Godt deze twee eigenschappen te benemen. Toen hy ophieldt met spreken, begon het twistgeding, en duurde van 's morgens af tot aan 's namiddags ten twee uuren toe: evenwel dikwils afgebroken, dan door de smaadredenen van den voorzitter, die *Cranmer* voor een weetniet en onbeschaamden uitmaakte, en dan door het geschreeuw der genen, die de aandacht van de vergadering uit baldadigheit stoorden. Men wierp *Cranmer* eerstelyk deze woorden des Zaligmakers tegen: *Dit is myn ligchaam*; waar op hy antwoordde met hen tot eene wydluftige verhandelinge te wyzen, die hy eertyds over dat stuk hadt opgestelt. Hier tegen haalde men verscheide plaatsen van *Chrysostomus* aan, die de ligchamelyke tegenwoordigheit schenen te begunstigen: doch hy leide de zelve van de geestelyke uit. Men vergat ook niet de woorden van *Tertullianus*, namentlyk: *Dat ons vleesch door het ligchaam en bloedt van* CHRISTUS *gevoed wordt, op dat onze zielen van Godt gevoed worden.* *Cranmer* bediende zich van het gevolg daar uit tegen zyne wederpartyders, zeggende, dat het vleesch van CHRISTUS in onze zelfstandigheit niet kunnende verandert worden, dit ligchamelyk voedsel, waar van *Tertullianus* spreekt, niet anders kon verstaan worden te zyn dan het broodt en de wyn, de welke den naam van ligchaam en bloedt van CHRISTUS aannamen, en waar van het wezen in zyn geheel bleef, schoon de hoedanigheden daar van verandert wierden. Wy zullen niet alles aanhalen, wat 'er op dien of de volgende dagen, van weêr zyden gezegt wierdt. Deze zamenspraak, die het zelve doelwit hadt als de eerste, hadt ook den zelven uitslag. De geestelyken zegepraalden over *Cranmer*, als over een verwonnen man, en dien men door kracht van bewyzen overheert hadt.

Men houdt hen in afgetonderde kamers zonder boeken.

Cranmer komt eerst ten redestrydt.

Aanstotelyke woorden van den voorzitter in zyne aanspraak.

* *Transubstantiatie.*

Zyne oplopendheit tegen *Cranmer*.

Tegenwerpingen, die men dezen Protestantschen kerkheer doedt.

1554. Derzelfsaerts woorden.

De Roomschgezinden triomferen.

Des anderen daags wierdt *Ridley* op het toneel gebragt. Men toonde geen meer achting voor hem dan voor *Cranmer*; de uitkomst was ook de zelve. Dewyl *Ridley* zeer sierlyk sprak en veel geleerdheit bezat, was zyne redenering levendig en steunde op goede gronden *. Het besluit daar van was, dat het Nachtmaal waarlyk de gemeenschap des ligchaams van onzen Zaligmaker is, om dat het zelve ons de vruchten van zyne doodt aanbrengt, en des eeuwigen levens, dat 'er het einde van is, deelachtig maakt. *Smith* redentwistte tegen *Ridley*, en de twist duurde zo lang, dat *Weston*, verdrietig wordende hen langer te horen, hen beval te zwygen. Zich vervolgens tot de vergaderinge wendende zeide hy: *Gy ziet, dat al de bekwaamheit van dien hardnekkigen hem voor de nederlage niet heeft kunnen behoeden. De goede zaak heeft over alle zyne fynigheden de overhandt gekregen: gy hebt de voordeelen van de waarheit erkent, en moet daar over zegepralen.* De toehoorders beantwoordden deze woorden met verdubbelde toejuichingen.

Twede twistgeding door *Ridley* staande gehouden.

* Men vindt de zelve nog hedendaags.

Trotzering van den voorzitter tegen *Ridley*.

Thans de beurt van *Latimer* gekomen zynde, bragt men hem op den derden dag te voorschyn. Hy verschoonde zich om in eene geregelde zintwistinge te treden, om dat hy, gelyk hy zeide, het gebruik van de Latynsche taal, waar van men zich in diergelyke gevallen bediende, verloren hadt. Hy verklaarde ondertusschen zyne gevoelens over de drie artykelen; ontkende de ligchamelyke tegenwoordigheit; ging de offerhande van de Misse te keer; klaagde over de afschaffing van den drinkbeker, als over eene heiligschendinge, en veroordeelde den dienst, die in de kerke in eene tale, de welke het volk niet verstondt, verrecht wierdt. Men deedt hem zyne reden, gelyk men de anderen gedaan hadt, door uitjouwingen en geschater van lagchen afbreken; waar omtrent hy vruchteloze vertogen deedt. Men drong hem te antwoorden op de bewysredenen *, die men zich in staat stelde hem tegen te werpen; hy verschoonde zich wegens gebrek van geheugenisse, daar by voegende, dat zyn geloof op het woordt Gods gegrondvest zynde, het vergeefsch bestaan zou wezen hem te doen wankelen. Hy verklaarde ook, dat de verhandeling van *Cranmer* † veel hadt toegebragt om hem daar van te overtuigen, en omtrent de betwiste hoofdstukken te bepalen. Dit was het einde dezer zamenspraak. *Cranmer* deedt daar in blyken zyne grote geleerdheit en de deftigheit van een primaat van Engelandt; *Ridley* de levendigheit van zynen geest en de natuurlyke beschaafdheit zyner uitdrukkingen, en *Latimer* de vastigheit en de kracht van zyne redeneringen, die geenzins van de zwakheit van zynen ouderdom blyk gaven.

Latimer zintwist op den derden dag.

Zyne vruchteloze vertogen tegen de uitjouwingen der Roomschgezinden.

* *Argumenten.*

† De Verhandeling, die hy over het Nachtmaal hadt opgestelt.

Dit twistgeding was de ontknoping van het stuk niet. Het laatste bedryf geschiedde des na-

1554. Men brengt de drie Proteſtantſche leeraars in eene kerk.

middags van dien zelven dag, in eene kerk, aan de H. Maagdt toegewyd, werwaarts de drie gevangenen geleid wierden. *Weſton* vermaande hen eer aan de waarheit te geven, en de leerſtukken, die de ganſche geeſtelykheit hadt goedgekeurt, te tekenen, om dat ze, zeide hy, onder de kracht der ſlotredenen, die de waarheit daar van aantoonden, bezweken waren. *Cranmer* antwoordde, dat men getracht hadt hem door een voorbedacht geſchreeuw te overheeren, zonder hem toe te laten zyne gevoelens te verdedigen, en dat men hem geenzins door kracht van redenen overwonnen hadt: voor het overige, dat hy hunne lere nooit zou aannemen. De twee anderen deden de zelve betuiging. Men verklaarde hen voor halſterrige ketters, en als zodanige ſneedt men hen van de gemeenſchap der gelovigen af. *Cranmer* zeide, dat hy zich van hun vonnis beriep * voor de vierſchaar van den Opperrechter der wereldt. *Ridley* voegde daar by, dat, ſchoon hy van hunne gemeenſchap afgeſneden was, hy daarom evenwel niet buiten den hemel geloofde geſloten te zyn, werwaarts hy wel dacht dat hun vonnis hem en zyne amptgenoten, eenige dagen of jaren eerder, dan de natuur zou gedaan hebben, ſtondt heen te zenden. *Latimer* betuigde zyne blydſchap, dat Godt hem tot een zo hogen ouderdom hadt doen komen, ten einde hy den roem hadt hem door zyn martelaarſchap te verheerlyken. Deze plegtigheit eindigde met een ommegang van de geeſtelykheit, aan wiens hoofdt *Weſton* ging, dragende de hoſtie in zyne handt.

Hunne volſtandigheit en betuigingen.

* *Appelleerde.*

† *Notariſſen.*

Ridley ſchreef hem naderhandt, en verzocht te mogen weten het gene de beamptſchryvers † in de drie zamenſpraken hadden aangetekent: doch daar kwam geen antwoordt. De afgezondenen namen hunnen weg weder naar Londen, en *Cranmer* gaf *Weſton* een brief mede voor de heeren van den Raadt. Hy verzocht hen by de koninginne zyne vergiffenis te verwerven van misdaadt van gekwetſte hoogheit, waar aan zyne eerſte rechters hem ſchuldig verklaart hadden, ſchoon hy verdiende onderſcheiden te worden van de andere medeplichtigen aan de aéte van overbrenginge van de krone, doordien hy de zelve met tegenzin hadt getekent. Hy klaagde vervolgens over de wyze van handelen der afgezondenen in de geſprekhoudinge, waar in men in drie dagen hadt afgedaan het geen men in gene drie weken onderzocht zou kunnen hebben, zonder dat het hem en zyne amptgenoten vry hadt geſtaan hunne zaak te verdedigen, en zonder dat men een ander oogmerk hadt gehad dan om zich de ſtoffe van een triomf te bereiden. *Een onwaardige triomf*, voegde hy daar by, *dewyl de zelve door ſlinkſche en onrechte wegen behaalt is.* Hy verzocht den Raadt acht te geven op hunne vertogen, en niet toe te laten, dat zy door een zo partydigen en geweldigen handel verdrukt wierden. Deze brief kwam niet aan het hof: *Weſton* opende den zelven onderweeg, en na hem gelezen te hebben zondt hy hem weder te rug, en liet *Cranmer* zeggen, dat hy wel zorg zou dragen een diergelyk verzoekſchrift aan het hof over te geven.

Brief van *Cranmer* aan de heeren van den Raadt.

Hy verdedigt zich van misdaadt van gekwetſte hoogheit.

Hy klaagt over de geweldenary der Roomſchgezinde biſchoppen.

Weſton opent zynen brief en zendt hem den zelven weder te rug.

Ridley doedt een verhaal van deze geſprekhoudinge. Hy zegt, dat de zaal, waar in men ze hieldt, eer de zwier van een toneel dan van eene Godgeleeerde gehoorplaats hadt, en dat het geraas, dat men in de twiſtgedingen van de Sorbonne maakte, in geen vergelyking kwam by het gene, dat 'er in die van Oxford gehoort wierdt. De beamptſchryvers ſchreven ook op het gene men van weêrkanten zeide. Het is op de trouwe van die twee aéten, dat de ſchryvers, die de zelve hebben uitgeſchreven †, daar van de gevallen, de welke hier zyn aangehaalt, in het licht hebben gebragt. 1554.

† *Fox* in zyne Geſchiedeniſſe, genaamt: *Rerum geſtarum &c. Commentarii.*

Men hadt de drie gevangenen, gelyk gezegt is, van een geſcheiden, om hen te beletten gemeenzaamheit met elkander te hebben. *Ridley* en *Latimer* lieten niet na aan malkander te ſchryven: doch zy konden niet dan zeer bezwaarlyk briefwiſſeling houden met *Cranmer*. Evenwel vindt men onder de brieven, die deze twee malkander toezonden, eenen van *Ridley* aan dezen prelaat. Hy ſchryft hem, vernomen te hebben, dat men *Rogers*, *Crome* en *Bradford* naar Cambridge bragt, om 'er over te zegepralen, gelyk men over hen drie te Oxford hadt gedaan. Hy voegt daar by, dat hy met blydſchap gedacht aan den gelukkigen dag, die hen wel haaſt van hunne ellende zou verloſſen, om hen in de heerlykheit van het Paradys over te voeren. Dat zy nog wederwaardigheden in dien overgang zouden ontmoeten, en Godt moeſten bidden, hen met den alvermogenden geeſt van zyne genade te onderſteunen, om de zelve door te ſtaan, verzoekende *Cranmer* vervolgens van herten, hem in zyne gebeden te gedenken, gelyk hy dien prelaat in de zyne gedachtig was.

Briet van *Ridley* aan *Cranmer*.

De drie leeraars, die *Ridley* in zynen brief noemt, en die men zeide naar Cambridge te zullen voeren, bleven altoos te Londen gevangen. Het is te denken, dat zy meer vryheit hadden dan *Cranmer* en zyne medegeſellen, vermits 'er een verdedigſchrift wordt gevonden, dat van hen, van vier andere Godgeleerden en drie afgezette biſſchoppen †, alle in de zelve plaats gevangen zittende, getekent was, behelzende de redenen, die zy hadden van de hen door het hof voorgeſtelde geſprekhouding niet aan te nemen. Na verklaart te hebben, dat zy geenzins ſchuldig waren aan de misdaadt van gekwetſte hoogheit, en dat men hen alleen gevangen hieldt, om dat zy weigerden hunnen Godsdienſt te verraden, betuigden zy geen geſprekhouding te zullen aangaan, dan in de tegenwoordigheit van de koninginne en haren Raadt, of van een van beide de Huizen des Parlements. De redenen, die zy hier van gaven, waren: I. Dat de hogeſchool van Cambridge, werwaarts men voorhadt hen te voeren, reets, zo wel als die van Oxford, party hadt gekozen, en dat zy beide de lere der hervorminge, alvorens de leeraars te horen, gedoemt hadden. II. Dat de prelaten en de overige geeſtelykheit met elkander hadden aangeſpannen om hen te onder te brengen, zonder hunne redenen te willen horen. III. Dat de rechters van de geſprekhoudingen geſlage vyanden der Proteſtanten waren, hier van getuige het gene in de vergadering der geeſtelykheit, en nog zeer kort geleden in de twiſtredeneringe te Oxford was voorgevallen. IV. Dat men hen reets tien maanden, zonder boeken, en zonder de ſchriften, die zy van noden hadden, hadt gevangen gehouden. V. Dat 'er in die vergaderingen geen de minſte vryheit wierdt vergunt, en zelfs, dat het hen niet geoorlooft was hunne gevoelens open te leggen. VI. Dat de beamptſchryvers niets opſchreven dan het geen den Roomſchgezinden behaagde. Zy beſloten daar uit, dat de vryheit en trouw uit de vergaderinge verbannen zynde, zy zo eene geſprekhouding niet konden aangaan: doch in plaats van dit mondgeſprek boden zy aan, malkander in geſchriſte aan boordt te klampen. Zy voegden by hun vertoog eene geloofsbelydenis, om welke te verdedigen zy gereed betuigden te zyn in het vuur te gaan, zo anders de Voorzienigheit deze proef van hen vorderde. Deze geloofsbelydenis

† de biſſchoppen van Exeter, St. David en Glocester.

Redenen, waarom *Rogers*, *Crome* en *Bradford* weigeren met de Roomſchgezinden in eene geſprekhouding te treden.

Zy voegen by hunne redenen hunne geloofsbelydenis.

was

1554. was alleen een kort begryp van die der hervormde kerken van Engelandt. Hier op volgde eene vermaning aan alle de genen, die hunne zyde toegedaan waren, van de koninginne in alles te gehoorzamen, uitgenomen in die dingen, waar in hun gewiſſe en de eere Gods wierdt benadeelt.

De princes *Elizabeth*, die in den Tour was gezet, wierdt 'er den 16 van de maandt May uitgehaalt, en in bewaringe van Mylord *Williams* † geſtelt, die haar naar Woodſtok geleidde. Hy behandelde haar met de eerbiedt, die hy aan hare geboorte verſchuldigt was: doch deze achting behaagde den ſtaatsdienaren geenzins, de welke de koningin verplichtten haar te rug te roepen. Dit geſchiedde om den ridder *Henrik Benefield* in zyn plaats te ſtellen, een man van zodanig een aardt, als zy van noden hadden, en die, om hen te behagen, vergat het gene hy aan het bloedt van *Henrik* den VIII verſchuldigt was. De graaf van Devon, welken men ook marquis van Exeter noemde, wierdt in den zelven tydt naar de ſterkte * van Foteringhey † overgebragt, alwaar hy nog naauwer bewaart wierdt dan in den Tour te Londen.

† *Maria* hadt hem tot Lord verheven. *Goodwin. Burnet.*

De princes *Elizabeth* wordt uit den Tour naar eene andere gevangenplaats overgebragt.

* *Citadel.*

† in het graafſchap Nottshampton. *Heylin. Goodwin. Baker. Thuanus.*

Het hof den ſtaat van den Godsdienſt dus geregelt hebbende, dacht men nu maar om den prins van Spanje behoorlyk te ontfangen. Het Parlement hadt de huwelyks-voorwaarden bekrachtigt, en om 'er hem kennis van te geven hadt de koningin den grave van Bedford, geheim zegelbewaarder, nevens Mylord *Fitz-Water*, met verſcheide edellieden verſelt, aan hem afgezonden ‡. Die vorſt bevondt zich toen in Spanje, alwaar hy de Engelſche afgezanten ontfing. Zyn vertrek wierdt terſtondt vaſtgeſtelt, en hy ging met hen te Corunna, in de provincie van Gallicië, aan boordt. Hy vondt de vloot aldaar ganſch gereed, wachtende ſlechts naar hem om onder zeil te gaan. Zy beſtondt uit honderd en twintig transpoortſchepen, en een geleide van veertig oorlogſchepen, twintig Engelſche en twintig Vlaamſche. *Philips* begaf zich den 16 July met een gunſtigen windt aan boordt. De geladene ſchepen zeilden vlootsgewyze, en hadden aan de vleugels de veertig fregatten, die de zelve geleidden. Het weêr was zo bekwaam, dat de vloot den vierden dag * 's avonds op de rede van Southampton ten anker kwam. De prins bragt aldaar den nacht over, en des anderen daags 's morgens zondt men hem een van de ſchoonſte ſchepen van de koninginne, die in Engelandt waren. Het verguld en ſchilderwerk ſchitterden in het ganſche gebouw om ſtrydt uit, en het bootsvolk, zeer zinnelyk uitgedoſcht, beantwoordde de pracht van het zelve. *Philips* ſtevende de haven als zegepralende in, en zette voet aan landt, met zich wederbrengende de Engelſche afgezanten, nevens den marquis de Las-Navas, die de bediening van afgezant van zynent wegen aan het Engelſche hof hadt waargenomen. Hy hadt rondom zich zyne vier gunſtelingen, te weten den hertog van Alva, *Don Rodrigo* † *Gomez de Sylva*, *Don Antonio van Toledo*, en *Don Pedro de Lopez*. Zo haaſt als hy aan de wal was, trok hy zynen degen, en hieldt den zelven vry lang onder het voortryden in de handt. Deze daadt wierdt verſcheidentlyk opgenomen. De genen, die daar eene gunſtige uitlegging aan gaven, zeiden, dat dit eene gewoonte van zyn landt was, en dat hy daar mede wilde betuigen gereed te zyn om Engelandt tegen alle des zelfs vyanden te verdedigen. Anderen namen 'er een kwaad voorteken uit, als of hy hier mede hadt willen zeggen, dat hy van het koninkryk bezit kwam nemen met den degen in de vuiſt, om het zelve door de kracht der wapenen te beheerſchen. De wyze, op welke hy vervolgens de ſleutels, die de hoofdſchout * van de ſtadt hem bragt, ontfing, baarde nog al meer gemor. Hy nam de zelve aan, en gaf ze hem weder, zonder een eenig woordt te ſpreken, of het minſte genoegen daar over te betuigen. De Engelſchen, die niet gewoon zyn dus van hunne vorſten behandelt te worden, wiſten niet, wat zy van die trofschheit zouden denken: doch zy konden hem, het zy dit een ſtaaltje van de Spaanſche deftigheit, of de aardt † van *Philips* is geweeſt, deze onverſchilligheit, of kleinachting, niet vergeven, en kreten deze daadt, wat reden hy ook daar toe mogt gehad hebben, voor een onverdragelyken hoogmoedt uit. Hy wierdt naar het paleis geleid, het welk men voor hem hadt doen vervaardigen, en wiens kamerſtofferingen koſtelyk waren. Men merkt aan, dat hy onder de aldaar ten praal ſtaande tytels van *Henrik* den VIII op verſcheide plaatſen dien van Opperhoofdt der kerke, in tapytwerken geweven, en op vazen gegraveert, waar van het arreſt des Parlements den zelven niet hadt kunnen ontbloten, gelezen hadt.

1554.

* *Citadel.*

† *Hamtur.*

De koningin hadt zich tot naar Winchester begeven, om den prins aldaar te ontfangen, en het huwelyk te voltrekken. *Philips* begaf zich van Southampton derwaarts, ontmoette in zynen weg den biſſchop van Winchester, met een gevolg van vyftig edelen en den grave van Pembroke, nevens een hoop van twee honderd en vyftig anderen. Beide kwamen zy hem over zyne gelukkige aankomſt begroeten. Hunne benden voegden zich by de zyne, en hy kwam, dus verſelt, te Winchester aan, alwaar men hem met alle bedenkelyke pracht ontfing. De dag van St. Jakob, patroon van Spanje, wierdt tot de huwelyks-plegtigheden, zullende door *Gardiner* verrecht worden, gekozen. De tot een zo groot feeſt vereiſchte toebereidſelen waren door de koninginne beſtelt, en de Spanjaarden vertoonden aldaar de koſtelykheit, de welke van de ſmaak van die natie was. Men pochte met zeer veel verwaandheit op eene reeks van waardigheden en kronen, ydele of wezentlyke, waar mede *Karel* de V den prins *Philips* en de koninginne *Maria* verſierde. De plegtigheit geſchiedde op deze wyze. De prins zich in de kerk begeven hebbende, gevolgt zynde van den hertog van Alva, den marquis van Peſcaire, den admirant * van Caſtilië, en den hertog van Medina, die alle een prachtig gevolg hadden, verklaarde *Figueroa*, gevolmachtigde van den keizer, dat zyne keizerlyke Majeſteit den prins, zynen zone, en de koninginne *Maria*, des zelfs bruidt, de koninkryken van Napels en Jeruzalem ten geſchenke gaf. Het laatſte was alleen een titulair koninkryk. Na deze verklaringe las men de huwelyks-voorwaarden op, en *Philips* zeide met eene hoorbare ſtemme, dat hy de zelve voor bekrachtigt hieldt. Toen begon de biſſchop van Winchester zich in ſtaat te ſtellen om het huwelyk in te zegenen. Voor dat hy daar toe kwam, vroeg hy, of 'er iemandt in de vergadering was, die 'er iets tegen hadt. Deze aanzegging † wierdt alleen door een verward geluidt van toejuichinge, dat men voor eene algemene toeſtemminge opnam, beantwoord, en *Gardiner* ging met de inzegeninge, naar de gewone plegtigheden, voort. Dit verrecht zynde riep een heraut *Philips* en *Maria* uit voor koning en koninginne van Engelandt, Vrankryk, Napels, Jeruzalem en Ierlandt; voor prins en princeſſe van Spanje en Sicilië; voor beſchermers van het gelove; voor aartshertog en aartshertoginne van Oos-

De biſſchop van Winchester en de graaf van Pembroke komen hem begroeten.

Zyn huwelyk wordt te Winchester voltrokken.

* *of opperzeevoogdt.*

Verwaandheit der Spaanjaarden.

Gardiner zegent het huwelyk in.

† *Interpellation.*

Uitroeping van den koning en de koninginne in drie verſcheide talen.

Zyne aankomſt te Southampton.

* den 20 July.

† *of Ruy.*

Hy doedt iets aanmerkelyks, dat verſcheidentlyk wordt opgenomen.

1554. tenryk; voor hertog en hertoginne van Milaan, Burgundie en Brabandt, en voor graaf en gravinne van Habsburg, Vlaanderen en Tirol. Om deze uitroeping nog meer luister by te zetten, geschiedde de zelve drie malen, en in drie verscheide talen, namentlyk in het Latyn, in het Fransch en in het Engelsch. Met zo eene lange optellinge van waardigheden waren de Spanjaarden wel ter dege in hun schik, en meenden de Engelschen daar mede den loef afgestoken te hebben. *Karel* de V kende echter de waarde van de kronen van Engelandt en Ierlandt zeer wel. Dit hadt hem verplicht de verbindtenis, waar in *Philips* op nieuw met de krone van Portugal getreden zou hebben, te beletten, om hem met de koninginne *Maria* te doen trouwen. Hy meende, byaldien zyn zoon kinderen uit dit huwelyk teelde, en dat hy de kroon van Engelandt met zo vele staten en koninkryken, waar van de twee zyde-linien van Oostenryk het bezit hadden, vereenigde, dat 'er voor de grootheit van zyn huis geen paal of perk te vinden zou wezen. Deze bedreven staatkundige hadt zich een denkbeeldt gevormt van eene algemene opperheerschappye *. Hy merkte aan, dat de vorsten, waar uit hy gesproten was, sedert tachtig jaren een groot getal mogendheden door gelukkige huwelyken aan zyn stamhuis hadden vermaagschapt; dat *Maximiliaan*, zyn overgrootvader, met de erfgename van de Nederlanden getrouwt was; *Philips* de I, zyn vader, met die van Spanje, en *Ferdinand*, zyn broeder, met die van Bohemen en Hungarie. Hy geloofde dan, dat Engelandt door een diergelyk middel voor zynen zone geschikt was; als of de planeet van dit huis het zelve alleen tot huwelyken bragt, waar uit het de aanzienlykste kronen van Europa tot een huwelyksgoedt beurde. Doch de Voorzienigheit, de welke het tot een zo hogen top hadt doen steigeren, wilde des zelfs voorspoedt palen zetten, zonder toe te laten, dat de zelve verder ging; en dit huwelyk, gelyk wy in het vervolg zullen zien, bragt *Philips* geen het minste voordeel aan.

Het denkbeeldt, dat *Karel* de V zich van dit huwelyk gemaakt hadt.

* *Monarchie.*

Ongelykheit van jaren tusschen *Philips* en *Maria*.

Hy was niet meer dan 27 jaren oud, en de koningin reets 38. Deze ongelykheit van jaren beloofde geen gelukkig huwelyk. Het was het ook niet. De koningin was van nature droefgeestig, ongezond; en nooit schoon geweest zynde, kan men oordeelen, hoe ze was in een ouderdom, in welken de bevalligheden der schoonste personen verdwynen. Daar wiendt al zo weinig overeenkomst gevonden tusschen den aardt van *Philips* en dien van *Maria*, als tusschen de jeugdigheit des eersten en den al te gevorderden ouderdom der laatste. Minder overeenkomst was 'er nog tusschen beide de natiën: nooit konden de Engelschen de Spaansche statigheit verdragen. Eindelyk, de koningin kreeg geen kinderen; en *Philips*, zyne hope verydelt ziende, vondt in dit huwelyk niets, noch waar mede hy zyn hert kon strelen, noch zyne heerschzucht voldoen.

* op den 27 July.

Na dat het in de kerk van Winchester geviert was * bragten de nieuwe koning en de koningin, zyne gemalin, het overige van den dag in de gewonelyke vreugdebedryven door. De festynen, dansseryen, en de muzyk verdeelden beurt om beurt de vermakelykheden van deze koninklyke bruiloft. Na verloop van eenige dagen begaf het hof zich naar Windsor, daar de koning de orde van de Koussebandt aannam; en den 11 Augusty kwam hy, te gelyk met de koninginne, te Londen. Zyne intrede vertoonde iets, dat zeer prachtig was, en behaagde den Engelschen vry meer dan die te Southampton. Zyne trotschheit hadt hen aldaar mishaagt; hier waren zy zeer voldaan over zyne edelmoedigheit, en de byna onschatbare geldsommen, die hy met zich bragt, deden hunne oogen schemeren. Zeven en twintig kisten, van een elle lang, vol staven zilver, wierden in twintig karren naar den Tour gevoert. Hier na volgden honderd paarden, die gemunt goudt en zilver torsten: een schouwspel, dat het volk vergeleek by de kostelykheden der zegepralen van het oude Rome. Doch die verstandiger waren oordeelden daar anders van. Hadt *Philips* hen, zeide men, zo ontzagchelyk geschenen, toen hy met den bloten degen door de straten van Southampton reedt; hy was het niet minder, thans te Londen met de beurs in de handt komende; even als of hy den prys van het koninkryk was komen betalen.

Het goudt en zilver, dat hy medebragt.

Waren de Engelschen verwondert over de pracht van dien prins, zy waren niet minder voldaan over zyne zachtzinnigheit. Hy bewoog de koningin de vryheit te schenken aan een groot getal aanzienlyke gevangenen, onder welke zich bevonden de aartsbisschop van Jork †, zes ridders, en verscheide andere personen van rang; alle verdacht, of medeplichtig aan de verheffinge van *Johanna Gray*, of aan de oproerigheit van *Wiat* (a). De koningin, altoos onverbiddelyk blyvende, wanneer het den Godsdienst betrof, bewees geenzins de zelve gunst aan de genen, die ze om misdaadt van kettery hadt laten gevangen zetten; het geen doedt geloven, dat de aartsbisschop zich door eene zyne waardigheit zeer slecht passende toegevendheit hadt vry gemaakt.

Hy geestdryken van zyne goedertierenheit.

† *Holgate.*

Doch niets deedt *Philips* groter roem behalen, dan de verloffing van de princesse *Elizabeth*, en die van den grave van Devon. Zy waren de zelve eeniglyk verschuldigt of aan de edelmoedigheit, of [dat ons waarschynlykst voorkomt] aan de staatkunde van dezen prins: en deze daadt is eene van de loffelykste van zyn leven. *Maria* hadt den ondergang van *Elizabeth*, zo wel als dien van den grave, gezworen. Verscheide beweegredenen zetten haar daar toe aan: als hare wraaklust, minnenydt en Godsdienst. Zy hadt ten anderen een billyk-schynend voorwendsel om hen van kant te helpen. *Wiat* hadt hen beschuldigt de aanleggers van de zamenzweringe te zyn, waar van hy alleen het werktuig was geweest; en dit misdryf was onvergeeflyk. Het is wel waar, dat *Wiat* het gezegde herroepen hadt: doch wie belette, dat men de ontkenning verzweeg, en de beschuldiging deedt gelden? De zelve bleek in volle kracht, als zynde door den gevangen gedaan, voor zyne rechters, en in een staat, dat 'er geen vergiffenis meer voor hem te hopen was; weshalven daar uit besloten wierdt, dat de waarheit alleen hem tot deze bekendtenisse moest aangezet hebben; in plaats dat zyne ontkenning woordelyk was, en dat men den gene, die daar van getuigde, of verdenken, of wraken mogt. Daarenboven *Gardiner* als getuige gehoort wordende, bevestigde, dat *Wiat* by zyne beschuldiging was gebleven, en de verklaring van dien prelaat haalde het tegen die van alle anderen over. Daar ontdekten zich echter in de herroepinge, de welke men zeide dat *Wiat* gedaan hadt, zo doorslaande kentekenen van de waarheit, dat 'er onmogelyk, ten ware men ten eenemale door zyne drift vooringenomen was, aan getwyffelt kon worden. Twee schryvers †, die buiten verdenkinge

Hy bewerkt de vryloting van de princesse *Elizabeth*.

Aanmerking op de valsche beschuldiging van *Wiat* en op deszelfs herroeping.

† *Goodwin en Thuanus.*

Intrede van *Philips* binnen Londen.

(a) *Goodwin* zegt, dat zy eerst in het volgende jaar in vryheit wierden gestelt.

1554. kinge zyn, verhalen, dat de vyanden van *Elizabeto*, na dat hy veroordeelt was geworden, hem beproeft hadden, met hem voor te ſtellen, dat 'er mogelyk hope van vergiffeniſſe zou wezen, byaldien hy deze princes en Mylord *Courtnay* wilde beſchuldigen; dat de begeerte om te leven hem deedt wankelen, en dat hy, om zich te redden, niet geſchrikt hadt twee onſchuldige perſonen, wier geboorte zo wel als vroomheit hy moeſt eerbieden, te doen omkomen. Hy beſchuldigde hen dan beide op de kroon toegelegt te hebben, aan welke de graaf van Devon, na dat alvorens *Maria* van den troon zou geſloten zyn, door het huwelyk met *Elizabeth* mede-deelachtig ſtondt te worden. Dit was de beſchuldiging van *Wiat*: doch ziende, dat men hem misleid hadt, wilde hy geen misdaadt vruchteloos begaan hebben. Dus verzocht hy op den dag, dat men hem ter ſtrafplaatſe zou leiden, verlof om den graaf te zien. Dit verkregen hebbende wierp hy zich aan zyne voeten, en badt hem om vergiffenis van de valſche betichtinge, die zyne zwakheit hem, in oogmerk van zyn leven, ten koſte van het hunne, vry te kopen, genoopt hadt te doen tegen zyne onſchuldt en tegen die van de princeſſe. De Sheriſs van de ſtadt en verſcheide anderen waren getuigen van deze herroepinge. *Gardiner* hieldt echter ſtaande, dat het eene onwaarheit was, dat *Wiat* die ontkenning gedaan hadt, en beweerde, dat die aanklager den grave van Devon tot zyne doodt toe beſchuldigt hadde, en dat hy maar weinig te voren, dat hy gerecht wierdt, dezen Lord hadt aangemaant om zyne misdaadt te bekennen. Hy brengt tot getuige van zulk een ſtout beſtaan by Mylord *Chandos*. Men zegt niet, of *Chandos* zulks heeft beveſtigt, of niet: doch het is zeker, dat *Gardiner* in genen dele tegen de princeſſe *Elizabeth* geloofbaar was, zynde van haar zo groot een vyandt, als *Maria* zelf. Hy kende haren yver voor den hervormden Godsdienſt; wiſt ten anderen, dat ze het zelve belang hadt om dien op te beuren, als *Maria* om den zelven te verdrukken. De oudſte dochter was hare bevoegtmaking verſchuldigt aan den ſtoel van Rome, die de echtſcheiding van *Catharina* van Arragon vernietigt hadt: de jongſte in het tegendeel vondt belang in het gezag van den paus, die haar voor baſtaardt hadt verklaart, omver te ſtoten: zo dat de biſſchop van Winchester, yverende voor zynen Godsdienſt, alle ſoorten van middelen gebruikte om te verhinderen, dat de zelve verviel onder de beheerſchinge eener princeſſe, de welke door hare wraakluſt aangeſpoort wierdt om den zelven uit te roeien. Hy hieldt gedurig aan, dat men haar van kant zou helpen, en klaagde over de rekkelykheit van het hof, het welk, gelyk hy zeide, te vergeeſſch de takken afkapte, daar de wortel in groei bleef. Dewyl iedereen wel wiſt wat zyn toeleg was, vondt zyn getuigenis tegen de princeſſe en tegen Mylord *Courtnay* weinig ingang by het volk, het welk veel achting voor die twee perſonen en een ganſch ander gevoelen van hen hadt. Doch niets verzwakte meer de verklaring van dien prelaat, dan de laatſte woorden van *Wiat* op het ſchavot, wanneer hy het geſprek, dat hy met den grave van Devon hadt gehouden, beveſtigende, hem, zo wel als de princeſſe *Elizabeth*, in tegenwoordigheit van alle, die zyne ſtraflyding bywoonden, onſchuldig verklaarde. Wat waarſchynlykheit is 'er, zeide men, dat hy in het laatſte oogenblik, waar aan des menſchen wel-of kwalyk-wezen onmiddelyk vaſt is, zyn gewiſſe met meineedigheit heeft willen bezoetelen, en de onſchuldt dier twee perſonen betuigen, byaldien

Al te bittere haat van Gardiner tegen Elizabeth.

Wiat bekrachtigt zyne herroeping op het ſchavot.

zy aan de misdaadt van gekwetſte hoogheit ſchuldig waren? Ondertuſſchen hadden die overwegingen mogelyk nutteloos geweeſt, zo *Philips* hunne ontſlaging niet hadt te wege gebragt. Minder verplichting hadden zy wegens hunnen vrydom aan de bewyzen van hunne onſchuldt, dan aan het ernſtig verzoek van den prins by *Maria*, ter verkryginge van de zelve. 1554.

Voor het overige is het bezwaarlyk te raden, om wat reden hy gezorgt hadt voor het leven van twee perſonen, de welke de ſtaatkunde en Godsdienſt hem als zyne vyanden deden aanzien. Mogelyk wierdt hy alleen door eene zuivere beweging van vroomheit daar toe aangezet, en vondt in die edelmoedige daadt iets, dat zo loffelyk was, dat de roem, van de zelve verrecht te hebben, het tegen alle inzichten van Staat, die 'er in den weg kwamen, overhaalde. Ten anderen kon hy niets doen, dat het volk meer behaagde. Dus verkreeg hy door zyne edelmoedigheit niet alleen een luiſterryken naam, maar won teffens de genegenheit van de natie. Hy hadt in het vervolg door eene andere bedenkinge daar omtrent ook een innerlyk genoegen. Wanneer hy de hope verloren hadt van kinderen uit dit huwelyk te telen, dacht hy, dat de kroon, na de doodt van *Maria*, aan de koninginne van Schotlandt zou vervallen, byaldien *Elizabeth* niet in leven was om de zelve te erven; dat deze koningin met den Dauphin van Vrankryk ſtondt te trouwen, en dat zy door dit huwelyk hem zyne vordering op de kroon van Engelandt zou overbrengen; dat het recht van *Elizabeth* deze omkeering alleen kon beletten; dat zy alleen de hinderpaal was in de verheffinge van de Franſche heerſchappye, en dat derhalven de behoudenis van deze princeſſe ook die van het huis van Ooſtenryk was. Hier kwam nog by eene twede aanmerking. Hy meende, dat hy, byaldien hy weduwenaar wierdt van *Maria*, veel bejaarder zynde dan hy, en zeer zwak, *Elizabeth*, door middel van eene toelatinge *, die de paus hem niet zou weigeren, zou mogen trouwen. Alles ingezien zynde, komen die bedenkingen niet zeer natuurlyk voor, en de behoudenis van *Elizabeth* moet eerder beſchouwt worden als eene buitengewone beſtiering Gods, dan een uitwerkſel van de ſtaatkunde van dien prins. Hoe het zy, *Maria* kon hem hare vrylating, noch die van den grave van Devon niet weigeren. Beide wierden zy ontſlagen (a): doch de princes bekwam, gedurende de regeringe van *Maria*, nooit eene volle vryheit. Zy wierdt nagegaan door de ridders *Pope* en *Gage*, die ze verplicht was in haren dienſt te nemen, ſchoon ze wel wiſt, dat zy eerder beſpieders van het hof dan hare huisbedienden waren. Zy bleef echter in het koninkryk, zonder toeleg te maken daar uit te gaan; zich aldaar door haar noodlot, of door hare hope vaſt bevindende. Wat den grave van Devon aangaat, hy achtte zich onder de regering van *Maria* niet veilig te wezen. Hy kende hare wreedheit, en het herdenken aan zyne gevangeniſſe hem onophoudelyk in den zin komende vertrok hy naar vremde geweſten, om niet weder voor kwade vermoedens bloot geſtelt te worden. Hy kwam eerſt in Vrankryk aan, en reiſde vervolgens naar Italië. Men wil †, dat hy door de al te hete lucht van dat landt in eene ziekte viel, waar aan hy, kort na zyn vertrek van Londen, te Padua overleedt. Anderen zeggen, dat men hem vergeven hadt. Hy was de elfde en laatſte graaf van Devon,

Beweegredenen van Philippus en Elizabeth vrylatingte bewerken.

* *Dispenſatie.*

Elizabeth wordt altoos door ampteniaars van Maria beſpied.

Vertrek van den grave van Devon.

† *Heylin.*

Hy ſterft te Padua.

(a) *Godwin* zegt, dat dit eerſt in April des jaars 1555 geſchiedde.

1554. von, uit het doorluchtig geſlacht van *Courtnay*, dat in zyn perſoon eindigde. Dit ſtamhuis hadt een begin genomen in dat van *Renaud van Courtnay*, kleinzoon van *Lodewyk le Gros*, koning van Vrankryk, de welke in Engelandt gekomen zynde met de erfgename van Devon trouwde †.

† op het einde van de XII eeuwe. Zie de *Baronnage van Engelandt* door *Dugdal.*

Philips zou het hert der Engelſchen door een zo voortreffelyken blyk van zachtmoedigheit gewonnen hebben, ten ware de hoogmoedt zyner Spanjaarden hen niet onverdragelyk hadt gemaakt by eene natie, die de troſchheit van anderen niet kan velen, om dat ze zelf eene van de verwaandſte is van de wereldt. Ten anderen konden zy zich niet ſchikken naar zynen al te ingetogen imborſt. De al te grote woelachtigheit der Franſchen, die gedurig willen lagchen en praten, behaagt den Engelſchen niet: doch de ſtilheit, die in het paleis van *Philips* wierdt gemerkt, behaagde hen nog minder. Altoos moeſt men de deuren geſloten houden, en zyne onderdanen niet dan bezwaarlyk tot zyne tegenwoordigheit, en gelyk men gezanten ter gehoor inleidt, toelaten. Alle deze zo gemaakte en weinig natuurlyke plegtigheden waren geenzins van den ſmaak van een volk, dat een vyandt van gedwonge zaken is. De adel onthieldt zich wel haaſt van aan het hof te komen, en men merkte daar niet dan ſtilte en eenzaamheit. Alleen bleven daar de amptenaars van den koning en de koninginne: niemandt kwam 'er, of hy moeſt 'er ontboden weezen. Kortom, men kon het paleis van andere plaatſen niet onderſcheiden, dan om dat het eenzamer was. *Gardiner* alleen was in zyn ſchik: als eerſte ſtaatsdienaar en gunſteling van de koninginne hadt hy het ganſche ryksbeſtier in handen. Hy drong zich ook door zyne belagchelyke vleiery in des konings gunſt. Niet alleen roemde hy in zyne predikatiën de voorzichtigheit, het oordeel en de zachtheit van *Philips*; maar prees ook zynen aangenamen imborſt, en ſtelde hem gelyk met de beſte vorſten, die Engelandt ooit geregeert hadden. Die al te ver gaande loftuitingen verwekten de beſpotting der toehoorders, eer dan hunne verwondering, en men hadt moeite zich van lagchen te onthouden, wanneer men dien prelaat hoorde zeggen, dat hy voor een leugenaar wilde gaan, byaldien alles, wat hy zeide, in het vervolg niet waar wierdt bevonden.

De Engelſchen kunnen zich niet ſchikken naar de manieren van *Philips.*

Vleiery van *Gardiner.*

Voor de aankomſt van *Philips* was 'er een gerucht verſpreid, het welk het hof onaangenaam was; namentlyk, men hadt de onbeſchaamdheit gehad van uit te ſtrooien, dat de koningin zwanger ging. Deze laſtertaal kwam van den kant van Nortfolk. De inwoonders van die provincie, vergramd zynde, om dat men geen de minſte achting voor hunne dienſten hadt laten blyken, ſpraken nog hatelyker van de ſtaatsregeringe dan de anderen. Niet te vrede zynde met te klagen dorſten zy de eer der koninginne brandmerken, en dien heillozen laſter allerwegen uitgeſtrooit wordende, kreeg 'er het hof ook kennis van. Mogelyk hadt het raadzamer geweeſt dit door eene wyze ontveinzinge te verachten, dan het door een onderzoek, dat men naar de autheurs deedt, die men ondertuſſchen onmogelyk kon ontdekken, nog bekender te maken. Men ziet uit een brief †, dien de koningin daar over aan de vrederechters van de provincie van Nortfolk ſchreef, dat zy, behalven de droefheit, die ze hadt over eene zo kwaadaardige laſter, daarenboven beducht was voor eene beroerte, aangekweekt zynde door valſche voorſpellingen, die men in den zelven tydt, dat men haar onteerde, onder het volk deedt verſpreiden. Zy beval de rechters hier omtrent eene zo naauwkeurige navorſching te doen, dat men van den eenen tot den anderen gaande de uitſtrooiers van een zo ſchandigen laſter mogt ontdekken. De graaf van Suſſex kreeg in het byzonder laſt die van het gerecht in het onderzoek de behulpzame handt te bieden. Zyne wakkerheit was vruchteloos zo wel als die van den magiſtraat. Men zegt, dat *Hopton*, biſſchop van Norwich, het hof dit hadt aangeraden, met oogmerk om de koninginne, wier aalmoezenier hy geweeſt was, dienſt te doen. Doch deze princes behaalde 'er niet anders dan ſchande en droefheit van. Zo waar is het, dat de ſtaatkunde van *Auguſtus*, die deze ſtraat-geruchten verachtte, meer op reden ſteunde dan die van *Tiberius*, de welke de zelve ſtrafte, zonder ze te kunnen doen ophouden *.

Laſtertegen de eere der koninginne.

† van den 23 May, te vinden in de *verzameling* van gedenkſchriften van *Burnet* achter het II Deel zyner *Hiſt. der Reformatie*, bladz. 240, No. 14.

1554.

Men kan de autheurs daar van niet ontdekken.

* Zie *Suetonius.*

Daar viel niets aanmerkelyks voor ſedert de aankomſte van *Philips* tot aan de beroepinge van het Parlement, dat eerſt op den 11 November vergaderde. Gedurende dien tuſſchentydt was 'er niet anders te doen dan met kuiperyen en bedekte aanſlagen om de gemoederen des volks te ſchikken, ten einde het bewilligde tot de herſtellinge van des pauzen gezag en tot de intrede van zynen gezant. Het hof meende niet beter te kunnen doen, om het volk tot zyn oogmerk te krygen, dan het zelve van de leerſtukken van de Roomſche kerke te overtuigen. Wy hebben gezien, dat men ten dien einde ſchriftelyke bevelen hadt doen opſtellen, en dat de biſſchoppen laſt hadden de zelve in hunne provinciën te doen nakomen. Hier aan arbeidden zy gedurende den ganſchen ſomer, ieder van hen zich in zyn bisdom begeven hebbende om onderzoek te doen. *Bonner* deedt daarenboven arbeiden aan uitleggingen over geloofspunten * ten gebruike van zyn bisdom. Men zeide, dat hy ze gehaalt hadt uit een werk, dat door bevel van *Henrik* den VIII, onder den tytel van *Opvoeding van een Chriſten*, was opgeſtelt. Daar wordt ook aangemerkt, dat hy daar in gemyd hadt gewag te maken van des pauzen gezag, het zy om het voor of tegen te ſpreken, dewyl het zelve nog niet herſtelt was. Die kerkvoogdt deedt ook zyn ſchriftelyk bevel afkondigen, waar by hy de beweegredenen van zyn bezoek, die hy tot 37 artykelen bragt, te kennen gaf. Het is zeer bedenkelyk, dat dit bevel alle de andere biſſchoppen des koninkryks gemeen was, en het zelve, dat de Raadt der koninginne hadt doen opſtellen. Doch *Bonner* maakte aan het hoofdt eene voorreden, om het volk daar van gunſtiger te doen oordeelen. Hy betuigt niet te werk te gaan door eenige beweginge van haat, of wraakzucht; dat hy de hervorming van zyn bisdom alleen door beweegredenen van Godvrucht aanvangt; dat hy wenſcht, dat zy alle nevens hem medewerken in de bedoelinge om Gods eer te verbreiden, en het Roomſche geloof wederom te herſtellen; dat hy in dezen Euangeliſchen arbeidt niet anders dan zachte middelen, en zodanige, als de liefdadigheit inboezemt, wil gebruiken; ten einde de zelve die van zyn bisdom zo aangenaam mogten wezen, als ze hen nut zouden zyn. De drie eerſte artykelen des bevels betroffen den ongehuuwden ſtaat der prieſteren, waar omtrent hy eene volſtrekte en met de orders van het hof overeenkomende gehoorzaamheit vorderde. Vervolgens kwam hy tot de zeden der geeſtelyken, tot hunne lere en prieſterampt. Hyeiſchte ook omtrent dit artykel eene volkome onderwerping aan de nieuwe bevelen, die den ouden dienſt, en het oude gebruik in de bedieninge van het Sakrament, en in de onderhoudinge der feeſt- en vaſtendagen,

Uitleggingen over geloofspunten van *Bonner.*

* *Homelies.*

Zyn ſchriftelyk bevel, vattende 37 artykelen.

1554. gen, weder invoerden. Hy dreigde te ſtraffen de genen, die hunne waardigheit zouden ontheiligen door een onwaardigen koophandel, woeker, wapenvoering, en een gedrag, dat lieden van hunne bedieninge wanvoegelyk was. Hy eindigde met de belaſtingen, die hy aan de parochieprieſters deedt om in eene algemene tale uit te leggen de geloofsbelydenis der Apoſtelen †, de tien Geboden, de twee grote geboden van het Chriſtendom, de liefde Gods, en die des naaſten: waar by hy voegde de zeven werken van barmhertigheit, de zeven doodzonden, de zeven hoofd-deugden, en de zeven Sakramenten.

† *Symbolum.*

Aanmerking omtrent de wederordeninge.

De ſchryvers merken in alle deze bevelen eene byzondere omſtandigheit aan, namentlyk, dat daar in niet geſproken wordt van de geeſtelyken, die volgens het plegtige van *Eduard* aangenomen waren, wederom te ordenen: maar dat men alleen moeſt aanvullen uit het plegtige van het Roomſch Pontifikaal het geen in hunne ordeninge was overgeſlagen. Zodanig was, by voorbeeldt, de plegtigheit van hen met olie te zalven, en met prieſterlyke gewaden te omhangen. Waar op zy deze bedenking hebben, dat de Roomſche kerk dikwils verandering heeft gemaakt omtrent de onregelmatige ordeningen; dat ze de zelve niet hadt afgeſchaft dan ſedert de ergerniſſe, die het zo beruchte geſchil tuſſchen de pauzen *Sergius* en *Formoſus* † gegeven hadt; dat men zelfs gedurende de ſcheuringe, die een gedeelte van den heiligen ſtoel naar Avignon overbragt, noch de ordeningen afgeſchaft, noch vernieuwt hadt, en dat de Latynen nog heden de Griekſche prieſters, die zich onder hen begeven, geen nieuwe ordeningen afvergen, ſchoon zy de Griekſche kerk, die hen geordent heeft, voor eene ſcheurzieke gemeente houden. Ondertuſſchen bleef de geeſtelykheit van Engelandt by deze gematigtheit omtrent de kerkelyken van het nieuwe plegtige. Zo haaſt als men de Proteſtanten begon ten vure te doemen, verklaarde men, dat de gedurende de ſcheuring verleende ordens van geen kracht waren. Dus wierden *Hooper* en *Ridley*, toen zy ſterven zouden, van hun prieſterſchap berooft, om dat zy de ordens onder *Henrik* den VIII ontfangen hebberde, geoordeelt wierden kerkwettig geordent te wezen. Doch men zegt niets van de biſſchoppelyke waardigheit, waar in zy onder *Eduard* beveſtigt waren, naardien men hunne wyding als krachteloos aanmerkte. Dus ging het ook in opzichte van de andere kerkelyken van de zelve aanſtellinge. Men zeide tegen hen, dat men hen voor geen geordende hieldt, en niet dacht hen af te zetten, vermits zy hunne ordens volgens de mening en de plegtigheden van de kerke niet ontfangen hadden.

† op het einde van de IX eeuwe.

Oplopendheit van *Bonner* in zyn bezoek.

‡ Te Hedham.

Bonner deedt zynen yver in zyn bezoek meer dan eenig ander biſſchop uitmunten. De Geſchiedenis heeft niet verzwegen de oplopendheit, die hy toonde in eene kerk ‡, waar van hy den paſtoor een oorvyg wilde geven, om dat hy niet hadt gevonden noch het afbeeldſel van het krucifix, noch het Sakrament ten toon geſtelt: ook niet zyn misſlag van den ridder *Thomas Joſſelin* geſlagen te hebben, in plaats van den prieſter. *Feckman*, deken van de St. Paulus-kerk te Londen, trachtte den ridder neder te zetten, hem in het oor luiſterende, dat de gevangenis, die *Bonner* gedurende twee jaren hadt geleden, hem de herſſenen beroert hadt: *Dan moeſt men hem*, antwoordde *Joſſelin*, *in het dolhuis zetten*. *Bonner* merkte in zyn bezoek, dat men aan de wanden van de meeſte kerken hadt geſchildert Bybelſche geſchiedeniſſen, of Schriftuurplaatſen gezet, die men toepaſſelyk maakte om te ſpotten met den ongelluuwden ſtaat der prieſteren, met de offerhande van de Miſſe, en met de plegtigheden van de Roomſche kerke. Hy gaf bevel by zyne te rug komſt om alle die voor hem en zyne geloofsgenoten aanſtotelyke ſchilderyen en graveerſels uit te doen. Men ſtelde krucifixen en beelden in de plaats, waar aan de beeldhouwers niet minder bezig waren, dan de biſſchoppen in hunne bezoeken hadden geweeſt. De Proteſtanten namen daar uit gelegenheit te zeggen, dat de beelden en Gods woordt, niet zamen kunnende gaan, elkander beurteling uitſloten. Zy ſpotten ook met den dienſt in het Latyn, en met de pracht der plegtigheden, die zy voor buitenſporig uitkreten. De ſcherſſeryen en liedties bleven in deze omſtandigheden niet achter, en men gaf zich de vryheit te zeggen al wat men dacht, toen men die, van al wat men wilde doen, verloren hadt. Deze relletjes duurden niet lang. *Bonner* vondt wel haaſt een middel om de zelve in droevige weeklagten te doen verkeeren.

1554. Hy doedt de Schriftuurplaatſen, die de Hervormden in de kerken gegraveert hadden, uitſchrabben.

Floeſteryen der Proteſtanten daar omtrent.

Het Parlement vergaderde eindelyk †. Dit was het derde, dat onder de regering van *Maria* beroepen was, en het eerſte, waar in deze vorſtin ophieldt te voeren den tytel van Opperhoofdt der kerke. De koning en de koningin begaven zich derwaarts, voorgegaan zynde door de graven van Pembroke en Weſtmorlandt, die twee blote degens droegen: eene plegtigheit, die nog niet in gebruik was geweeſt. De graven van Arundel en Shrewsbury droegen de twee ceremonie-mutzen. Het eerſte, dat 'er op het tapyt kwam, was een voorſtel, of men het gezantſchap * van *Polus* zou toeſtaan. Het hof vondt de gemoederen daar toe zo wel geſchikt, dat de vergadering met eenparigheit van ſtemmen beſloot hem te ontfangen. Mylord *Paget* en Mylord *Haſtings* wierden tot hem afgezonden. Om hem het genoegen te betuigen, dat men hadt over zyne komſte, wilde men alle de mishandelingen, die hem onder de regering van *Henrik* den VIII waren aangedaan, vergoeden, en het arreſt van zyne verbanninge vernietigen. Men meende, dat, dewyl hy kwam om het koninkryk met den heiligen ſtoel te verzoenen, hy zelf met het koninkryk moeſt verzoent worden, en gene tekenen van zyne veroordeelinge vinden, daar hy des pauzen vergiffenis en zegeningen aanbragt. De groten arbeidden dan met eene byzondere naarſtigheit aan zyne wederbevoegtmakinge *. In minder dan drie dagen was het ontwerp daar van opgeſtelt. De gemeentens beantwoordden den yver der groten; en ſchoon de acte tot drie malen toe moeſt gelezen worden, wierdt zulks afgedaan, en zy gaven hunne toeſtemming op den zelven dag. Men toonde daar in, dat de kardinaal *Polus* door het Parlement, onder *Henrik* den VIII gehouden ‡ alleen verbannen was geworden, om dat hy tot de echtſcheidinge van dien vorſt zyne toeſtemming niet hadt willen geven. Men voegt daar by, dat beide de Huizen, acht ſlaande op de goede trouwe des kardinaals, die in dit geval de bewegingen van zyn gewiſſe hadt gevolgt, zo wel als op zyne andere deugden, het arreſt van zyne verbanninge wederriepen. Om deze acte de kracht van eene wet te geven, moeſten de koning en de koningin de zelve goedkeuren. Men hadt den vorſt nog niet zien verſchynen, om zyne bewilliging tot de actens der vergaderinge te geven, voor den dag, dat der zelver zittingen eindigden. Doch *Philips* en *Maria*, met ongeduldt maar de aankomſte van den gezant uitziende, meenden niet verplicht te wezen zich naar het oude gebruik te gedragen; en zich op den 22 November in het Par-

Beroeping van het Parlement, waar in de koningin afſtandt doedt van den tytel van Hoofdt der kerke.

† den 11 November.

* Legaatſchap.

* Rehabilitation.

‡ in den jare 1539.

1554. lement latende vinden, keurden zy het ontwerp goed. Dit is sedert nagevolgt. De koning en de koningin komen ten allen tyde om hunne toestemming te geven tot de ordonnantiën, welker uitvoering zy willen verhaasten.

Goodwin. Burnet. Thuanus.

Klagten van *Polus* over het belet, dat de keizer hem in zyne reize veroorzaakte.

Polus was toen te Brussel. Hy hadt bitterlyk geklaagt over het verblyf, dat men hem, met kleinachtinge voor den heiligen stoel, en ten nadeele van het welwezen van het gansche koninkryk, dat in de scheuring bleef, te Dillingen deedt houden. „ Wat ergernis, zeide hy, voor de kerk, „ een Roomschgezind vorst den gene te zien vast„ houden, dien de heilige Vader zendt om Enge„ landt van den ban te ontslaan! Wat blydschap „ voor de ketters, dat zich zulk een hinderpaal „ opdoedt tegen de herstellinge van het koninkryk in de eenigheit des geloofs!" Daar was in dien tydt te Dillingen een Spanjaardt, zynde een zeer berucht Godgeleerde, *Dominicus à Soto* genaamt, die prediker van *Karel* den V was geweest. Door des zelfs bemiddeling geschiedde het, dat *Polus* zyne vertogen deedt aan den keizer, en dat hy eindelyk de vryheit kreeg zich naar Vlaanderen te begeven. Doch wat hy mogt zeggen, hem wierdt belast daar ook te blyven, tot dat men tyding hadt van de voltrekkinge van het huwelyk van *Philips*, en van de genegenheit des koninkryks voor het gezantschap. Men ziet uit een brief van den kardinaal *Moron* aan *Polus* †, tot hoe verre des keizers wederzin ging tegen den persoon en de reize van den gezant, waar over die vorst, naar het zeggen van *Moron*, aan den paus op eene onbehoorlyke wyze hadt geschreven. Het blykt ook, dat *Karel* de V bovenal vreesde, dat de Engelschen, door de wederomgevinge der kerkelyke goederen ontstelt zynde, het koninkryk mogten ontrusten, en het huwelyk van *Philips* omver stoten; dat hy in deze bevreestheit nooit heeft willen toestaan, dat de gezant zyne reize zou vervorderen, vooraleer hy des pauzen brieven, bekwaam om de Engelschen gerust te stellen, verkregen, en met den bisschop van Arras daar over gesproken hadt. Dit is ook te begrypen uit den brief, dien *Polus* daar over aan den paus schreef ‡. Hy berichtte hem, dat de keizer de vertraging van zyn gezantschap leide op de afkerigheit der Engelschen voor den roden hoedt, en voor het gewaadt der geestelyken, die dezen kardinaal moesten verstellen: doch dat de grootste zwarigheit bestondt in de vreze, die de Engelschen hadden, dat men hen nopen mogt tot de wederomgevinge van de kerkelyke goederen; eene zwarigheit, waar omtrent de keizer voldoening begeerde voor dat hy *Polus* zou toestaan zyn gezantschap te gaan waarnemen.

† op het einde van de *Hist. van de Reformat.* van *Burnet.* De brief is van den 13 July.

‡ van den 13 Octobet, te vinden in de *Verzamelinge* van *Burnet.*

Om dezen kardinaal bezig te houden, en de droefheit van het hert te dryven, verzocht de keizer hem middelaar te wezen in de vredehandeling tusschen hem en den koning van Vrankryk. De paus hadt dit toevertrouwt gehad aan de kardinalen *Dandino* en *St. George*, zyne gezanten, de eerste aan het keizerlyke, en de andere aan het Franschе hof. Doch ziende, dat hunne onderhandeling van geen vrucht was, hadt hy hen te rug ontboden. Hy was evenwel van het oogmerk, om vrede te maken, niet geheel en al afgestapt; en dewyl *Polus* door des keizers landen en langs de grenzen van Vrankryk moest reizen, hadt hy hem in last gegeven die twee vorsten te spreken, om hen tot een verdrag te bewegen. De keizer, die den gezant zocht op te houden, was zeer verheugt over de opening, de welke hy hem van dien last deedt. Het zy dan, dat hy waarlyk tot vrede geneigt was, of dat hy slechts een voorwendsel zocht om *Polus* te belemmeren, ten minste hy porde hem aan, zich naar het hof van Vrankryk te begeven, en aan eene zo gewigtige onderhandeling te arbeiden. Hy verzekerde zelfs het zyne daar toe te doen, en van zynen kant alleen redelyke eischen te laten voorstellen. *Polus* begaf zich op weg; en in het begin van de lente te Parys aangekomen zynde, hadt hy eene lange onderhandeling met den koning, waar by zich altoos tegenwoordig vonden de konnestabel van Montmorenci en de kardinaal van Lotharingen, zyne gunstelingen. De koning deedt hem grote eerbewyzen, en niets is verplichtender dan het geen hy hem by zyn afscheids-gehoor toevoegde. *Het is my leed*, zeide deze vorst tegen hem, *dat ik u niet voor den tydt van de verkiezinge van* Julius *den III gekent heb. Hy zou geen paus geweest zyn. Gy zoudt den stoel bekleed, of al myne macht my ontbroken hebben.* *Polus* vertrok van het Franschе hof, zeer voldaan zynde over de beleefdheden, die hy 'er ontfangen hadt; maar nog veel meer over de voorslagen van vrede, waar mede men hem belast hadt, en de welke hy geloofde niet te zullen missen: zo dat hy hoopte de eer te hebben van eene zo gewigtige verzoeninge. Hy wenschte het ook met zo veel te meer hertelykheit, als de inwoonders van Vlaanderen zyne deernis verwekten. Hy zag overal op zynen doortocht het veldt en de steden onbevolkt, of verwoest; de huizen omver gesmeten, of in de asschе gelegt; en eenige plaatsen, die nog rookten van den brandt, de welke de zelve verteert hadt. Droevige afbeeldsels van den oorloog, die beide de natiën met zo veel woede op elkander hadt doen aanvallen. Het volk, hem te gemoet lopende, bezaaide den weg, waar over hy ging, met bloemen, en van de oorzake zyner reize bewust zynde, wenschte het hem duizend zegeningen toe, in hope van door zyne zorgen eene vrede te genieten, die een einde aan hunne rampen zou maken. Hy hadt zich het eerste daar mede gevleit: doch de zaken stonden 'er niet naar geschapen. Schoon hy meende de grootste zwarigheden te boven te zyn, vondt hy de gemoederen echter zo zeer verbittert, dat 'er geen kans was hen te verzoenen. By zyne te rug komst uit Vrankryk deedt hy den keizer verslag van zyne reize; en tot de verzoeninge meer hinderpalen ontmoetende dan hy gedacht hadt, ging hy van het hof, en begaf zich in een kloosster † niet verre van Brussel, alwaar de afgezondenen van *Philips* en *Maria* hem kwamen opzoeken.

1554.

Zyne reize naar Vrankryk om aldaar in onderhandeling over eene vrede te treden.

Verplichtende taal van *Henrik* den III.

De eer, de welke die van Vlaanderen hem bewyzen.

Hy begeeft zich in een kloosster.

† de abdy van Diligam.

Zo haast als zy hem de oorzaak van hunne komste gezegt hadden, besloot hy te vertrekken. Hy verzocht zyn afscheids-gehoor by den keizer, de welke, geen reden meer hebbende van hem op te houden, hem verlof gaf zyn gezantschap te gaan waarnemen. Hy verzocht zelfs nog eeniger mate verschoning van hem zo lang te hebben opgehouden. De kardinaal zich dus in het geselschap van de afgezondenen op weg begevende, kwamen zy te Calais aan; en de windt gunstig zynde, gingen zy aan boordt van een schip, dat hen opwachtte, nevens een smaldeel van nog vyf andere, die het zelve tot geleide moesten dienen. Zy landden gelukkig te Douvres aan, alwaar de kardinaal van den bisschop van Ely en den burggrave van Montaigu, uit den name des konings en der koninginne, ontfangen wierdt. Van daar geleidden zy hem naar Gravezende, in het midden van een stoet van edelen, die van alle kanten waren aangekomen. De bisschop van Durham en de graaf van Shrewsbury kwamen hem daar uit den name van hare Majesteiten op nieuw begroeten.

Gaat 'er met de Engelsche afgezondenen uit.

Komt te Douvres aan.

Men komt hem te Gravezende uit den name des konings en der koninginne begroeten.

Universitäts- und Landesbibliothek Düsseldorf

1554. Zy wenschten hem geluk over zyne aankomste, en om eene volle verzekering te laten blyken, dat hy wellekom was, vertoonden zy hem de onder het groot zegel verleende openbrieven, by welke het Parlement zyn gezantschap hadt goedgekeurt, en het arrest van verbanninge, onder de regering van *Henrik* den VIII gemaakt, vernietigt. Na deze plichtplegingen begaf *Polus*, verselt van de afgezanten, zich in een jagt, dat voor hem klaar lag, en hem van Gravezende naar Londen zou overbrengen. Thans begon hy de banieren van zyn gezantschap te ontrollen, hebbende het zilvere kruis op de kampanje van het schip doen planten. Hy wierdt echter by wyze van eene intrede te Londen niet ingehaalt, om dat men, het Parlement des pauzen gezag nog niet herstelt hebbende, des zelfs gezant met de eerbewyzen, de welke men aan zyne waardigheit verschuldigt was, niet kon ontfangen.

Hy doedt de banieren van zyn gezantschap van het jagt afwaaien.

Hy kwam aldaar op den 24 November aan, onder den tytel van gezant †: een tytel, die zo verheven is, dat het schynt, dat de paus zyne macht deelt met den gene, dien hy daar mede vereert. Dit was ook de mening van dien opperpriester. Hy begeerde, zeide hy, dat *Polus* heerschappy zou voeren over het geestelyke, in aanzien van zyne hoedanigheit van gezant, heerschte hy niet over het tydelyke, door met de koninginne te trouwen. Het gerucht van dit huwelyk hadt zich allerwegen verspreid, gelyk wy gezien hebben, en de keizer hadt 'er achterdocht uit opgevat, die het te rug houden van *Polus* veroorzaakte, en hem eene gevoelige droefheit hadt doen lyden. Zeer seldzame omwisselingen worden in het leven van dezen kardinaal gevonden. Gesproten zynde uit het bloedt van de koningen van Engelandt †3 door *Henrik* den VIII verbannen; door de koninginne *Maria* te rug geroepen, was hy de speelpop van de fortuin in zyn vaderlandt en in zyne ballingschap. De zelve boodt hem beurt om beurt nu myters, dan kronen aan, zonder hem noch de eene, noch de andere te geven. De koningin *Catharina* wilde hem met de princesse *Maria* doen trouwen, en die princes, ten troon gestegen zynde, dacht terstondt om hem den zelven, door de voltrekking van dat huwelyk, nevens haar te doen beklimmen. Doch de oogmerken van dochter en moeder slaagden niet. Zyne ballingschap bragt hem een kardinaalshoedt te wege; en hadt hy heerschzuchtiger en staatkundiger geweest, men hadt hem paus gemaakt. Hy was het zelfs gedurende eenen nacht, zynde 's avonds daar toe benoemt geworden, en de kardinalen haalden hunne stemming alleen weder te rug, om dat zy over zyne onverschilligheit geërgert waren, of zyne vroomheit vreesden. Alle deze verscheide omkeeringen eindigden door eene herstellinge in zyne familie en vaderlandt, na eene ballingschap van veertien jaren, en door een gezantschap, dat hy kwam waarnemen in een koninkryk, waar van hy op het punt was geweest de kroon te bezitten, en uit den name van een paus, wiens stetel hy, byaldien hy gelukkiger en min gematigt was geweest, zou bekleed hebben. Zes maanden na zyne aankomst in Engelandt dacht men op nieuw hem tot het pausschap te verheffen, open gevallen zynde door de doodt van *Julius* den III. De koningin prees hem krachtig aan: doch hare brieven kwamen te laat.

Zyne aankomst te Londen.

† *Legatus à Latere.*

Aanmerkingen over zyne seldzame ontmoetingen.

† van moeders zyde.

Het hof, bericht gekregen hebbende, dat de gezant van Gravezende vertrokken was, zondt den bisschop van Winchester met een talryk gevolg van Lords en edelen, om hem by zyne aanlandinge te ontfangen. De koning en de koningin zaten aan tafel wanneer zy vernamen, dat hy het paleis naderde. *Philips* rees terstondt op, om hem te gemoet te gaan, en ontfing hem beneden aan de trap. De koningin wachtte hem boven, zynde tot op de eerste trede genadert. Eene ongemeene blydschap was op haar aangezicht te lezen toen ze den kardinaal zag. Zy drukte de zelve ook met woorden uit, wanneer zy, op zyne begroetinge * antwoordende, betuigde, dat de dag van zyne aankomst niet minder plegtig, noch minder aangenaam voor haar was, dan de gene, op welken men haar voor koninginne van Engelandt hadt uitgeroepen. Men geleidde hem naar het paleis, dat voor hem niet verre van het hof vervaardigt was, tot zo lange dat van Lambeth, het welk men voor hem schikte, met het aartsbisdom van Kantelberg, in staat zou gesteld zyn om hem tot zyne verblyfplaatse te kunnen dienen. Hy nam gedurende twee dagen rust, zonder andere personen te zien dan de koningin, aan welke hy des pauzen lastbrieven vertoonde.

Philips ontfangt hem beneden aan de trap.

Begroeting welke hem de koningin doedt.

* *Complément.*

Op den derden dag wierden beide de Huizen des Parlements te Whithal ontboden, alwaar *Polus* zich bevondt. Dit geschiedde om de oorzaak van zyn gezantschap te horen. Ieder zich naar zynen rang geplaatst hebbende, wendde zich de kardinaal tot het Hoger- en Lagerhuis, en deedt eene aanspraak aan de zelve in de Engelsche tale. Hy bedankte hen voor eerst van hem in de rechten van zyne familie en inboorlingschap herstelt te hebben, daar by voegende, *Dat hy daarentegen hen in de gemeenschap van de kerke kwam herstellen. Dat zy hem tydelyke goederen wederom gaven; maar dat hy hen zou stellen in de genietinge van de hemelsche. Dat zy het arrest van zyne ballingschap, waar door men hem uit zyn vaderlandt verbannen, en van de waardigheden van zyn stamhuis beroofd hadt, vernietigt hadden: dat hy, tu vergoedinge, met de macht kwam om de scheuring te helen, die hen uit hun hemelsch vaderlandt verbande, en van de kerke uitsloot, buiten welke geen zaligheit was. Hy vermaande hen vervolgens den ongelukkigen tydt, gedurende den welken zy in eene rampzalige scheiding, waar aan hy alle de ellenden des koninkryks toeschreef, geleeft hadden, te verforieren; de tyding van hunne verzoeninge met den heiligen stoel blydelyk te ontfangen; voor den paus, die hem gezonden hadt, alle eerbiedt te hebben, die zy aan den stedehouder van Christus verschuldigt waren, en alle erkentenis, welke de goedheit van dezen opperpriester verdiende.* Hy zeide tegen hen; *Dat die opvolger van St. Pieter hem de sleutels des koninkryks der Hemelen hadt overgegeven, en dat by de zelve hadt medegebragt om hen de deur daar van te openen, die gedurende een zo langen tydt voor hen gesloten was geweest: doch dat men zich eener zo grote weldaadt waardig moest maken; dat zy ten dien einde nog een stap moesten doen, namentlyk de wetten van hunne scheuringe vernietigen, gelyk zy die van zyne verbanninge gedaan hadden; dat zy hem door het eerste arrest wederom hadden doen treden in de rechten van zyne familie; maar dat zy zelfs door het twede zouden treden in die van de kerke, de welke het huisgezin Gods is.* Hy eindigde zyne aanspraak met hen te vermanen, Godt te danken, van hen een koning en eene koningin van zo uitmuntende verdiensten gegeven te hebben.

Zyne redenvoering aan beide de Huizen des Parlements, die te Whithal ontboden waren.

Deze redenvoering hadt verschillende uitwerkselen, naar de verschillende neigingen der toehoorders. Die de wedervereeniging wenschten, prezen de zelve. Anderen zwegen stil. De kancelier bedankte den gezant uit den name van het koninkryk, en verzocht hem voor een oogenblik buiten te staan, terwyl men over zyn voorstel zou be-

1554. beraadslagen. Het overleg duurde niet lang, en *Polus* weder binnen geroepen zynde, beantwoordde de bisschop van Winchester alle de punten van zyne aanspraak. Hy liet zich in het brede uit over de voordeelen van de vereeniging; voegde daar by, dat men Godt te danken hadt, hen een propheet van hun landt verwekt te hebben, die gene moeite zou sparen ter bewerkinge van hunne zaligheit. Hy roemde de vaderlyke goedheit van den opperpriester in het zenden van een gezant, die de natie zo aangenaam was, en welken hy met zulke gunstige lastbrieven hadt afgevaardigt. Hy betuigde zyn leedwezen zo lang in de scheuringe gebleven te zyn; verzocht 'er vergiffenis van, en spoorde de anderen aan hem na te volgen.

Antwoordt van den bisschop van Winchester.

Godwin. Heylin. Baker. Burnet.

De koningin meent leven van een kindt by haar gevoelt te hebben.

De koningin, die deze plegtigheit bywoonde, meende in dit oogenblik een kindt te hebben, dat zich in haren buik beweegde. De vleiers vergeleken deze beweging met de huppelinge, die *Elizabeth*, op de stem van de heilige Maagdt, gewaar was geworden, en schreven de zelve toe aan de tegenwoordigheit en aanspraak van den gezant. Zy zeiden, dat, gelyk *Johannes* de Doper in den buik zyner moeder gehuppelt hadt, de koningin, op de aannadering van den gezant, die den stedehouder van Christus verbeeldde, eene diergelyke beweging was gewaar geworden. Deze vorstin twyfelde niet, of ze was zwanger, en hare staatvrouwen stysden haar in hare dolinge: het zy, dat zy zelf niet beter wisten, of haar uit eene zo aangename verbystering niet dorsten helpen. Men verzuimde niet omtrent deze wonderbare beweging van dit gewaande kindt gelukkige voorspellingen te doen, en de Raadt, over deze tydinge zeer verheugt, schreef aan *Bonner*, daar over het *Te Deum* in alle de kerken van de stadt te doen zingen, en belastte hem daarenboven openbare gebeden in te stellen voor den gelukkigen voortgang van dit zwanger-zyn. Het hof en de ganschе stadt van Londen bedreven daar over vreugdetekenen twee dagen lang; en dit was gedurende verscheide maanden eene oorzaak van zegepraal voor de Roomschgezinden. Het Parlement, zo ligtgelovig en vleiend als het volk, deedt een voorslag om *Philips*, ingevalle de koningin, voor haren gemaal stervende, den erfgenaam van de krone minderjarig naliet, tot momber en bestierder van het koninkryk te benoemen. Men verheugde zich daar over niet alleen in Engelandt: de tyding daar van wierdt ook in Vlaanderen overgebragt, en de Engelschen, welke te Antwerpen hun verblyf hielden, deden hunne vreugde door het losbranden van het kanon van de maatschappyschepen daar over uitschateren. De landvoogdesse van de Nederlanden betuigde ook, wat deel zy daar in nam, door geschenken aan de kapiteins dezer schepen. Alle waren zy in den dut. De tydt der vervullinge aangekomen zynde, bevondt men, dat men zich met een ingebeeld geluk gevleit hadt, en dat de koningin niet zwanger was.

De Raadt schryft aan *Bonner* wegens dit gewaande zwanger-zyn het *Te Deum* te doen zingen.

Het Parlement benoemt *Philips*, by aldien de koningin voor hem kwam te sterven, tot momber van het kindt.

Het zwanger-zyn wordt valsch bevonden.

Godwin. Heylin. Sanderus. Burnet. Thuanus. Sleidanus.

Het Parlement, zynde de koningin en de koninginne zittende, ontfingen de gezanten van de Staten des koninkryks, die hun de begeerte van hunne meesters te kennen gaven, om met de koninginne en het Parlement te handelen over de vereeniging van het koninkryk met den heiligen stoel. Het Parlement, zynde by de koninginne, verzocht dat de gezanten hun hunne begeerte wilden te kennen geven. Zy deden dat in eene latynsche redenvoering, waar in zy de gunsten, die de koninginne aan hun landt bewezen hadt, roemden, en haar verzochten, dat zy de vereeniging met den heiligen stoel wilde bevorderen. Zy hadden daar toe, zeiden zy, van hunne meesters lastbrieven, die zy haar overgaven, en die gelezen wierden. Zy hadden ook lastbrieven aan het Parlement, die zy aan den kanselier overgaven, en die gelezen wierden. Zy verzochten dat het Parlement de vereeniging met den heiligen stoel wilde bevorderen. Zy hadden ook lastbrieven aan den kardinaal, die zy aan hem overgaven, en die gelezen wierden. Zy verzochten dat hy de vereeniging met den heiligen stoel wilde bevorderen. Zy hadden ook lastbrieven aan den kardinaal, die zy aan hem overgaven, en die gelezen wierden. Zy verzochten dat hy de vereeniging met den heiligen stoel wilde bevorderen.

1554. Ontwerp van vereeniging van het koninkryk met den heiligen stoel door het Parlement goedgekeurt.

heiligen stoel, dat het Parlement goedkeurde. Daar kan geen groter onderdanigheit bedacht worden. Beide de Huizen, de algemene Staten des koninkryks verbeeldende, betuigen *Philips* en *Maria*, dat zy berouw hebben over de scheuringe, en over de bewilliging, gegeven tot de tegen den heiligen stoel gemaakte ordonnantiën. Zy doen betuigingen van hunne gehoorzaamheit in het toekomende, en beloven in het tegenwoordige Parlement alle de wetten, waar door des pauzen gezag wierdt benadeelt, te vernietigen. Vervolgens verzoeken zy hen, voor hen, als geen deel in de wederspannigheit gehad hebbende, by den gezant te spreken; van hen te doen ontslaan van den kerkelyken ban, waar in zy volgens de strengheit der kerkelyke wetten vervallen waren, en van hen als boetvaardige kinderen, die Godt willen dienen onder de gehoorzaamheit van den heiligen stoel en zyne opperpriesters, van nieuw af aan te doen ontfangen in den schoot der kerke.

Heylin. Burnet.

Des anderen daags, zynde St. Andries-dag, verschenen de groten en de gemeentens ten twede male voor den koning en de koninginne, en boden het opgestelde ontwerp van verzoeninge, gelyk zommigen willen †, op hunne knien aan. De meeste schryvers maken geen gewag van de knie-buiging, en zeggen, dat de kancelier deze onder het groot zegel opgestelde acte aanboodt, en hunne Majesteiten badt de zelve te ontfangen als een zeer ootmoedig smeekschrift, dat het ganschе Parlement hen vertoonde; dat de koning en de koningin het verzoekschrift * openden, en het aan den kancelier weder overgaven, om het op te lezen; dat die staatsdienaar de ganschе vergadering, die de Staten des koninkryks verbeeldden, met luider stemme gevraagt hadt, of de zelve bewilligde in de acte van verzoeninge; dat een gedeelte ja hadde geantwoord, en dat men de stilzwygendheit der anderen voor eene goedkeuring hadt gehouden. Zommigen voegen daar by, dat de kancelier de lezing daar van toen gedaan hadt. Anderen vergenoegen zich te zeggen, dat de koning en de koningin opgestaan zynde, de acte overleverden in handen van den gezant, en hem verzochten Engelandt te ontfangen in de eenigheit van de Roomsche kerke. Daar zyn 'er zelfs †, die zeggen, dat de kardinaal hunne Majesteiten voorkwam, en dat hy, hen ziende van hunnen setel opstaan, tot hen naderde, om de acte uit hunne handen te ontfangen; dat hy vervolgens weder ging zitten, de lastbrieven van zyn gezantschap overgaf, die gelezen wierden, en eene redenvoering deedt omtrent de wedervereeniging.

† *Burnet.*

Beide de Huizen verschryven voor hunne Majesteiten.

* *Rapsch.*

Zy leveren de acte aan den gezant over.

† *Thuanus*

Redenvoering van *Pelus* openende de wedervereeniging.

Hy begon de zelve door eene optelling van blyken van genegenheit, die de pauzen en de koningen van Engelandt zich onderling gegeven hadden. Hy zegt, dat de eerste altoos eene byzondere liefde voor de volkeren van het eilandt van Groot-Britannië hadden gehad, vermits zy hen aanzagen als de eerste Christenen van het Westen. Hy voegt daar by, dat de Saxen, die daar na Engelandt inkregen, zich door de zorgen van den Apostolischen stoel tot den Christelyken Godsdienst bekeert hadden, en dat eenige van hunne koningen †, om hunne erkentenis daar over te betuigen, den paus te Rome hunne onderwerping waren komen aanbieden. Dat van een anderen kant *Adrianus* de IV, een Engelschman van geboorte, zyn pausschap door de gift, die hy den koningen van Engelandt van de kroon van Ierland deedt, hadt doen uitblinken ‡; dat *Leo* de X in het vervolg koning *Heurik* den VIII hadt vereert met den roemruchtigen tytel van Beschermer

† *Offe eenige anderen op het einde van de VIII eeuwe.*

‡ *omtrent het midden van de XII eeuwe.*

Universitäts- und Landesbibliothek Düsseldorf

1554. mer des geloofs, en dat 'er tot dien tydt toe altoos eene goede overeenſtemming * tuſſchen den H. ſtoel en het koninkryk van Engelandt onderhouden was. Hy deedt een levendig vertoog, dat deze ſtoel het middelpunt van het Chriſtendom was, en dat de byzondere kerken niet konden blyven in de eenigheit des geloofs, dan met de Roomſche kerke, hare algemene moeder, aan te kleven. Hy deedt een verhaal van de onheilen, die de Ooſterſche en Weſterſche kerken, de welke 'er zich van afgeſcheiden hadden, waren overgekomen; van de verwoeſtinge der Grieken, de welke Godt, gelyk hy zeide, ſedert hunne ſcheuringe aan de woede der Mahometanen hadt overgegeven, en van de ellenden van Duitſchlandt, die hy aan *Luthers* afval toeſchreef. Om hen nog gevoeliger te raken, ſcheerſte hy hen hunne eigene ongevallen af; de wreedheden van de regeringe van *Henrik* den VIII, en de beroerten van die van *Eduard*; hunne vyandſchap en verdeeldheden, die alleen ontſtaan waren ſedert men den gewyden bandt, de welke hen onafſcheidelyk met den H. ſtoel vereenigt moeſt houden, verbroken hadden. Hy voegt daar by, dat de pauzen, die den zelven ſedert die ongelukkige ſcheuringe bekleed hebben, met droefheit hadden gezien, dat de wereldſche ſtaatkunde de grondſlagen gelegt hadt tot deze ſcheidinge, en dat de zelve door de zondige toegevendheit van de lieden dezer wereldt beveſtigt waren: doch dat de pauzen zich liever op de Voorzienigheit hadden willen verlaten, dan den byſtandt gebruiken, dien andere Chriſten vorſten hen aanboden, om Engelandt te kaſtyden. Dat zy des zelfs bekeering met geduldt hadden afgewacht, en dat Godt, zulke wettige begeertens beantwoordende, hen dezen gelukkigen dag onder de Godvruchtige regering van hunne Majeſteiten deedt zien. Hier uit nam hy gelegenheit om uit te weiden in den lof der koninginne, de welke Godt, naar hy zeide, bewaart hadt tot een werktuig van zyne zegeningen over de kerke. Eindelyk, na hen de blydſchap vertoont te hebben, die de engelen hadden over de bekeeringe van een zondaar, dankte hy Godt den Engelſchen een zo heilig berouw ingeboezemt te hebben. Tot boete beval hy hen alle de wetten, die men tegen den H. ſtoel en den Godsdienſt gemaakt hadt, te herroepen. Vervolgens gaf hy de abſolutie, die elkeen met gebogene kniën ontfing, en vernietigde den ban, dien de bullen van *Clemens* den VII en *Paulus* den III tegen Engelandt hadden uitgeblixemt. Zeker ſchryver † zegt, dat de genen, die den kardinaal gekent hadden, verwondert waren, dat hy zich belaſt hadt met een gezantſchap, zo ſtrydig tegen de gevoelens, in welke hy hem gezien hadt. Deze geſchiedenisſchryver is het niet alleen, die 'er dus van ſpreekt; wy hebben boven geſproken van de kwade vermoedens, die de kardinalen van zyne genegenheit voor de ketters gehad hadden, het geen gedient hadt om hem buiten het pausſchap te ſluiten. De verzoening dan dus tot volkomenheit gebragt zynde, begaf men zich in de koninklyke kapelle, alwaar de ommegang geſchiedde onder het zingen van lofgezangen, om Godt daar voor te danken. Het overige van den dag wierdt met vreugdebedryven doorgebragt. De koningin hadt wel gewenſcht, dat op deze wedervereeniging gevolgt hadt de kroning van *Philips* †: doch de gemoederen ondertaſt hebbende, vondt ze het Parlement geenzins genegen om haar deze voldoening te geven.

Op den volgenden zondag, zynde de 2 December, kondigde men in de St. Paulus-kerk af al het gene in tegenwoordigheit van hunne Majeſteiten, en in het Parlement, aangaande het gezantſchap van *Pelus*, en de weederkering van het ganſche koninkryk onder de gehoorzaamheit van den H. ſtoel, was voorgevallen. De kardinaal begaf zich uit zyn paleis van Lambeth, waar van hy bezit hadt genomen, derwaarts, den Theems overvarende met een ſloep van de koninginne. Toen hy voet aan landt hadt gezet, wandelde hy naar de kerk, doende het zilvere kruis voor zich heen dragen. De biſſchop van Wincheſter, aan het hoofdt van een talryk gevolg van de geeſtelykheit, kwam hem aan de deur van de kerk ontfangen, alwaar *Pelus* niet inging voor dat de koning en de koningin waren aangekomen. Deze deden zich niet lang wachten, en den gezant met zich genomen hebbende, plaatſten zy zich in de ſetels, die voor hen vervaardigt waren. De biſſchop van Wincheſter tradt op den kanſſel, en nam tot zynen text deze woorden: *Dewyl wy de gelegenheit des tyds weten, dat het de uure is, dat wy nu uit den ſlaap opwaken* †. Hy gaf zyne toehoorders te verſtaan, met wat yver het Parlement zich, uit den name van het ganſche koninkryk, weder onder des pauzen gehoorzaamheit begeven, en met wat heuſchheit de gezant hen ontfangen en vergiffenis verleent hadt; met wat hertelykheit zy daar over hunne erkentenis moeſten betuigen, zo omtrent den H. ſtoel, als omtrent hunne oppermogendheden, die hen eene zo grote weldaadt hadden te wege gebragt.

Den volgenden donderdag, zynde de feeſtdag van St. Nikolaas, gingen de biſſchoppen, gevolgt van de ganſche geeſtelykheit, by den gezant te Lambeth, en op hunne kniën gevallen zynde verzochten zy vergiffenis van hunne afwykinge, kettery, en meineedigheit, in welke zy vervallen waren. De kardinaal verleende hen vergiffenis, gelyk hy reets aan het volk gedaan hadt. Dus deelden de twee Staten ‡, die het koninkryk delen, ook den Apoſtoliſchen zegen, en alles wierdt ten vollen verzoent. Anderen * willen, dat zulks eerſt geſchiedde op den 23 January des jaars 1555.

Het Parlement benoemde gevolmachtigden, om de acte van herroepinge van de willekeuren van *Henrik* den VIII en *Eduard* op te ſtellen. Het verliep tot aan den 25 December, eer zy het over het ontwerp konden eens worden. Op dien dag wierdt het van alle groten goedgekeurt. Niemandt dan *Bonner*, biſſchop van Londen, kantte zich daar tegen aan, uit hoofde dat zekere landgoederen van zyn tydelyk inkomen afgeſcheiden waren, en voor Mylord *Wentworth* behouden wierden. De gemeentens, dit ontwerp den 4 January † weder te rug zendende, verzochten de groten iets aangaande dit artykel te veranderen: doch te vergeeffch. De kancelier deedt uit eigen gezag het geen de groten geweigert hadden te doen op de aanhoudinge der gemeentens. Toen men hem het arreſt behandigde, om daar het zegel aan te doen, nam hy een pennemes, en ſneedt de plaats van het parkement, daar de zegels ſtonden, waar in het verſchil vervat was, door. Hy zeide, dat hy met zulks te doen de bediening van kancelier waarnam, zinſpelende op het Latynſche woordt ‡, waar van velen dezen tytel afleiden. Men meent, dat de groten daar in toeſtemden, en deze onderneming op het gezag van het Parlement zonder hunne bewilliginge niet zouden geduld hebben.

De acte van herroepinge drukte byzonderlyk uit de ordonnantiën, die het Parlement raadzaam hadt gevonden, ſedert het twintigſte jaar der regering

1554. 1554.

* *Harmonie.*

De gezant begeeft zich naar de St. Paulus-kerk.

Leereden van *Gardinet.*

† *Rom. XIII, vr. 11.*

De gezant verleent den geeſtelyken vergiffenis.

‡ de kerkelyke en de wereldlyke.

* *Burnet.*

Acte van herroepinge van de willekeuren van *Henrik* den VIII en *Eduard.*

† 1555.

Stout beſtaan van *Gardinar.*

‡ *Cancellarz*; dat uitſchrabben, doorhalen beteekent.

Boete die hy hen oplegt.

Abſolutie, die hy geeft.

† *Sleidanus.*

Aanmerkingen over het gezantſchap van *Pelus.*

† naar het zeggen van *Baker.*

1554. *Sanderus. Heylin. Burnet.*

van *Henrik* den VIII te vernietigen. Men verzocht vervolgens, dat het zyne Heiligheit, om de onluſten in het koninkryk te vermyden, mogt behagen, de volgende artykelen, uit aanzien voor den gezant, wiens tuſſchenſpraak men gebruikte, toe te ſtaan: I. Dat de biſſchoppen, hoofdkerken en collegiën in den zelven ſtaat bleven, als zy waren, zonder daar iets in te veranderen. II. Dat men niets ondernam tegen huwelyken, aangegaan in graden, die niet door de wet Gods, maar alleenlyk door de kerkwetten, verboden waren; en dat de uit zodanige huwelyken geteelde kinderen wettig mogten verklaart worden. III. Dat men de titulairen niet ſtoorde in de bezittinge van hunne beneficiën, onder voorwendſel van de krachteloosheit hunner collatiën. IV. Dat de wereldlyke rechters gehandhaaft wierden in de macht om de wetten tegen de geeſtelyken te doen opvolgen, zonder dat die laatſte der zelver vierſcharen konden ontleggen. V. Dat de vervremding van de goederen der gemeenſchappen in kracht mogt blyven, zonder dat de verkrygers te vrezen hadden zich door den kerkelyken ban daar van ontzet te zien. Hoe ootmoedig het ſmeekſchrift was, dat zy overleverden, om deze vyf hoofdzaken te verkrygen, waar van men de ruſt van den Staat deedt afhangen, bezeſte men wel, dat het Parlement de wetten van *Eduard* alleen herroepen hadt onder dit ſtilzwygend beding, van het voorledene, dat men, zonder de grondveſten van de algemene ruſt te ondermynen, niet hadt kunnen veranderen, te dulden. Het laatſte artykel was bezwaarlykſt te verkrygen. De geeſtelyken van de provincie van Kantelberg, op een Synode byeen vergadert zynde, ſtelden een verzoekſchrift op, dat den weg baande om deze zwarigheit aan kant te helpen. Zy vertoonden, dat zy, onaangezien al hunnen yver om de kerk in hare oude grondeigendommen weder te herſtellen, zich verplicht vonden daar van af te ſtappen. Dat zy de breſſchen, die de ſcheuring in deze gewyde eigendommen gemaakt hadde, beſchreiden: doch niet dorſten beſtaan de zelve te herſtellen, uit vreze van in twee andere, nog gevaarlyker zwarigheden te vervallen; het zy met verdeeldheden in het koninkryk te verwekken, of een nieuwen haat tegen den Roomſchen Godsdienſt te doen ontſtaan. Dat de kerk dus, wel verre van uit de wedergevinge der vervremde goederen eene merkwaardige vrucht te trekken, zich met den Staat in zwarigheden inwikkelde, die bekwaam waren de Godvruchtige oogmerken van hunne Majeſteiten te verydelen. Hier voegden zy by, dat zy, na de voordeelen, die van den eenen kant konden aankomen, en de onheilen, de welke men van den anderen te vrezen hadt, tegen elkander gewikt en gewogen te hebben, raadzaam hadden geoordeelt het gemene beſt van de natie boven het byzonder belang van zommige harer leden te ſtellen, en dit belang te doen wyken voor dat van den Roomſchen Godsdienſt, waar van de zaligheit der zielen, onvergelykelyk koſtelyker dan alle de goederen der wereldt, afhing. Dies ſmeekten zy den koning en de koninginne, het zo te willen maken, dat de gezant uit name van den paus de vervremding der geeſtelyke goederen mogt bekrachtigen, waar in zy zelfs ten opzichte van de gene, daar zy belang by hadden, hunne toeſtemming gaven.

De vermoeken des Parlements aan den paus.

De geeſtelyken van de provincie van Kantelberg doen afſtandt van de wedergevinge der vervremde goederen.

Beweegredenen van hunnen afſtandt.

De gezant ſtemt daar in toe.

De gezant ſtondt hen toe het geen zy verzochten. Hy hadt deze zwarigheit eer hy uit Vlaanderen was vertrokken voorzien, en omzichtigheit gebruikt om zich tuſſchen het hof van Rome en de Engelſche natie niet bloot te ſtellen. Hy hadt daar over aan den paus geſchreven, die hem de macht gaf om de bezitters te bevryden van de wedergevinge, en om hen teffens van den kerkelyken ban te ontſlaan. Deze macht was hem verleent door de bulle van zyn gezantſchap, en herhaalt door eene andere, nog uitvoeriger, van de volgende maandt Juny †. *Polus* ondertuſſchen waarſchouwde de bezitters van deze gewyde goederen, dat zy Gods oordeelen, die hy gemeenlyk op zodanige kerkrovers uitſtort, te vrezen hadden, en dat zy zich niet te zeer op den aflaat van de kerk, de welke de ongerechtigheit der menſchen dwong van haar recht af te wyken, moeſten betrouwen. Hy haalde het voorbeeldt van *Belſazar* aan, die ſtrengelyk geſtraft wierdt, om dat hy de vaten, die zyn vader uit Jeruzalems tempel hadt genomen, ontheiligt hadt, en waarſchouwde hen, ten minſte zorg te dragen, dat de genen, die het altaar bedienden, van het altaar konden leven. Voor het overige, hoe verre de macht van *Polus* zich ook uitſtrekte, was de zelve echter flechts by voorraadt *, en de paus hieldt aan zich zelven de macht, om den handel van zynen gezant goed of kwaad te keuren, wanneer het hem beliefde. Aldus was dit de Engelſche natie bedriegen, en de zelve alles beloven, zonder iets te houden. Hier van wierdt men in het vervolg door het antwoordt, dat de opvolger van *Julius* den III aan de afgezanten van *Maria* gaf, overtuigt, en dit was by allen, die zich niet wilden laten doeken, wel te voorzien. Zy waren der lere van de Roomſche kerk omtrent dit artykel niet onkundig, en wiſten, dat de zelve de bezitters van de goederen van hare geeſtelykheit voor kerkrovers hieldt.

1554.

Hy dreigt ondertuſſchen de bezitters met de oordeelen Gods.

† te vinden op het einde van de *Hiſt. der Reformat.* van *Burnet.*

* *Proviſioneel.*

Door de zelve acte bevrydde de gezant van de ſtrafheit der kerkwetten alle de genen, die in verbodene graden getrouwt waren; verklaarde de huwelyken goed en de kinderen wettig. Het getal daar van was zo groot, dat hy niet anders hadt kunnen te werk gaan zonder alles in rep en roer te zetten. Hy beveſtigde daarenboven de Roomſche biſſchoppen, die gedurende de ſcheuringe waren aangeſtelt, en gaf zyne goedkeuring omtrent de zes nieuwe bisdommen, door *Henrik* den VIII, ſedert dat die vorſt zich het gezag der pauzen onttrokken hadt, opgerecht. Deze prelaten meenden echter door eene algemene goedkeuringe niet veilig te zyn, en ieder in het byzonder trachtte naderhandt daar toe de beveſtiging te bekomen van paus *Paulus* den IV *. De biſſchop van Landaff alleen verzuimde dit, eer door zyne natuurlyke luiheit, naar het zeggen van den ſchryver †, dan uit kwaadaardigheit. Hy voegt daar by, dat die prelaat daar over in het vervolg geſtraft wierdt, wanneer hy door de toelatinge Gods (dus drukt hy zich volgens zyn voor-oordeel daar omtrent uit) onder de regeringe van *Elizabeth* weder in de ſcheuring verviel.

Hy bevrydt van de ſtrafheit der kerkwetten de huwelyken, die in verbode graden aangegaan waren.

Hy beveſtigt de Roomſche prelaten, gedurende de ſcheuringe aangeſtelt.

* *Burnet* zegt, dat de zeeomſtandigheit voorden onderſtelt.

† *Sanderus.*

De acte van den gezant wierdt gevoegt by de edicten des Parlements, dat de zelve bekrachtigde, om te betuigen, dat ze geen kracht hadt, dan de gene, de welke de algemene Staten des koninkryks aan de zelve mededeelden. Men voegde daar by, dat het geding, ontſtaan ter oorzake van de vervremde goederen, voor de wereldlyke vierſcharen, en niet voor die van den biſſchop, ſtondt vervolgt te worden, op ſtraffe tegen de overtreders van de geſtrengheit der oude wet *Præmunire* te ondergaan. Daarenboven wierdt 'er verklaart, dat, ſchoon de tytel van Opperhoofdt van de kerk de krone niet toebehoorde, echter de acten, waar in de zelve gebruikt wierdt, deugtzaam zouden wezen, en dat van den anderen kant de gene, waar in hy was uitgelaten, van de zelve kracht zouden zyn. Men gaf verlof de pauſſelyke

Waarom het Parlement de acte van den gezant by zyne edicten voegt.

ke

1554. ke bullen ter uitvoeringe te brengen; vernietigde de bevrydingen van ſchattingen, daar de beleners van de kloſtergoederen wel af voeren, uit krachte van de vergunningen van *Hewrik* en *Eduard*, die dit voorrecht hadden overgezet op den perſoon van de aanwinners, en men onderwierp de zelve het rechtsgebiedt van den biſſchop. Beide de hogeſcholen van Oxford en Cambridge, de kerken van Weſtmunſter en Windſor, en de Tour van Londen wierden onafhankelyk verklaart. Het Parlement ſchortte de *ordonnantien van dode handt* voor twintig jaren op: dus noemde men de wetten, die de kerken verboden zich legatariſſen te maken van de goederen der ſtervenden. Dit wierdt aan de zelve toegeſtaan, om haar vergoeding te doen voor de ſchade, die zy door de vervremdingen geleden hadden. Men maakte in deze reglementen eene algemene bepaling, dat ze noch het recht des vorſten, noch de wetten des lands benadeelden. Eindelyk beſloot men, dat alle dingen wederom zouden gebragt en verrecht worden op den ouden voet, zo als zy waren in het twintigſte jaar der regeringe van *Heurik* den VIII. Het Lagerhuis van de geeſtelykheit, dat toen zyne zittingen hieldt, hadt aan het Hogerhuis een adres overgelevert, vervattende 27 artykelen. Zy ſtrekten om de geeſtelyken te herſtellen in het ganſche gezag, dat men hen van ouds in Engelandt verleent hadt, en dit Huis hieldt by de prelaten aan, om in dit aanzoek mede te werken. Dat het Parlement raadzaam vondt de bovengemelde reglementen te maken, geſchiedde om zich tegen hunne onderneminge te verzetten, of de zelve binnen naauwer palen te beperken. Hieruit is het te zien, dat het minder toeleg hadt om de macht der geeſtelykheit uit te breiden, dan om de zelve in toom te houden.

Men onderwerpt de aanwinners van geeſtelyke goederen het biſſchoppelyke rechtsgebiedt.

Ordonnantien van dode handt waar in beſtaan.

Men brengt alle dingen weder op den ouden voet, zo als ze waren in het twintigſte jaar der regering van *Heurik* den VIII.

De gevolmachtigden van het Lagerhuis van het Parlement hingen volſtrektelyk van het hof af, en helden over tot de uiterſte ſtrafheit tegen de genen, die zy ketters noemden, tot zo verre, dat het zomtyds vereiſcht wierdt, dat de prelaten, de welke zich in het Hogerhuis bevonden, zorg droegen om deze geſtrengheit te matigen: zo dat de vinnigſte edicten, waar toe het Parlement omtrent den Godsdienſt beſloot, aan de drift der gemeentens zyn toe te ſchryven. Van dien aardt was het arreſt, dat de bevelen van *Richard* den II, *Heurik* den IV en *Heurik* den V vernieuwde, om de ketters te ſtraffen. Het Lagerhuis ſtelde daar van het ontwerp op, en de groten keurden het zelve goed. Dit Huis hadt nog een ander opgeſtelt, om in het algemeen de op der gehuuwde prieſteren naam aangegane handelingen te vernietigen: doch de groten, in aanmerkinge genomen hebbende, wat gevolgen daar uit te wachten ſtonden, weigerden het goed te keuren, ter oorzake van het groot getal landgoederen, die door prieſters of biſſchoppen vervremt waren, wier contracten men in het oogmerk van de wet begrepen vondt.

Men vernieuwt de oude ordonnantien om de ketters te ſtraffen.

Van de zorgen voor den Godsdienſt ging het Parlement over tot die van den Staat. Het ſtelde vaſt het getal en de natuur van misdaden van gekwetſte hoogheit *, waar van het verſcheide ſoorten maakte. Het beval, dat de genen, die *Philips* zyn aanzien als koning van Engelandt zou betwiſten, of zyn vermogen aanwenden om hem daar van te ontzetten, met de verbeurte van zyne goederen en eene eeuwige gevangeniſſe zou geſtraft worden; waar by gevoegt wierdt, dat indien het geeſtelyken waren, de biſſchop verplicht zou wezen hen af te zetten, en zo zy de zelve misdaadt weder begingen, dat zy ſchuldig zouden zyn aan die van gekwetſte hoogheit. De genen, die een toeleg zouden ſmeden op het leven van den koning gedurende zyn huwelyk met *Maria*, wierden verklaart ſchuldig te wezen aan hoogverraadt. Men rekende ook ſchuldig aan de misdaadt van gekwetſte hoogheit de genen, die mogten toeleggen op het leven van den na de doodt van de koninginne overblyvenden vorſt, en gedurende het momberſchap, dat hy, op het verzoek van het Parlement, op zich hadt genomen over het kindt, dat uit hun huwelyk mogt geteelt worden. Dit bevel beveſtigt het gene wy nopens de gedachten, waar mede het Parlement zo wel, als het volk, zich hadt laten innemen, wegens het zwanger-zyn van de koninginne, hebben bygebragt. Men begeerde in alle die gevallen, dat de getuigen tegen den beſchuldigden zouden gehoort worden. Doch men zonderde uit de enkele woorden van het onderzoek der rechters, ten zy de vervolging daar van begonnen was binnen de zes maanden, te rekenen van den dag, dat zy waren uitgeſproken. Men rekende nog onder de verraders van Staat zekere ketterſche predikers, gelyk de wet zich daar omtrent uitdrukt, die zich in hunne ongeoorloofde vergaderingen bedienden van een oprocrig gebedt, verzoekende van Godt, dat hy de koninginne in het hert wilde grypen, om haar den afgodendienſt te doen verlaten, of, indien zy zich niet bekeerde, ſchielyk uit de wereldt te halen. Het wierdt aan de beſcheidenheit der rechter overgelaten, ingevalle de ſchuldige berouw kreeg, om de doodſtraffe in eene zachter ſtraffe te veranderen. Men beteugelde ook de vrypoſtigheit der genen, die vermaak ſchepten valſche geruchten uit te ſtrooien ten nadeele van de algemene ruſt, en tot kleinachtinge van de koninklyke waardigheit. Men begreep in het eerſte geval de genen, die laſtertaal zouden voeren tegen de groten, rechters, en andere perſonen, met ampten van het gouvernement bekleed zynde, de welke, zeide men, niet aangetaſt konden worden, zonder de ruſt van den Staat te ſtoren. Daar wierdt bevolen, dat de vertellers van aanſtotelyk nieuws gevangen zouden gehouden worden, tot dat zy hunne zegslieden, byaldien zy het uit de eerſte handt hadden, zouden genoemt hebben. Men veroordeelde de genen, die geruchten tegen de eere van den koning of de koninginne uitſtrooiden, aan de kaak gezet te worden, en in eene boete van 500 kronen, of dat hen beide de ooren afgeſneden en zy drie maanden in de gevangeniſſe zouden gehouden worden. Byaldien zy hunne zegslieden noemden, ſtrafte men hen met minder geſtrengheit, en bepaalde de ſtraf tot eene boete van 300 kronen, nevens eene gevangeniſſe van een maandt. Doch byaldien men een toeleg ontdekte, ſtrekkende tot oproerigheit, moeſten de ſchuldigen verwezen worden om de regterhandt te verliezen, en ingevalle zy daar weder toe kwamen, tot eene eeuwige gevangeniſſe. Voor het overige moeſten de vervolgingen beginnen binnen den tydt van drie maanden, te rekenen van den dag, dat de belediging geſchied was. Dit wierdt zo begrepen om de eer en het leven van byzondere menſchen niet gedurig voor den haat der aanbrengers bloot te ſtellen.

1554. Oproerig gebedt.

Misdaden van gekwetſte hoogheit.

* *Crimen læſæ majeſtatis.*

Straf tegen de vertellers van aanſtotelyk nieuws.

De zittingen van het Parlement eindigden op den 16 January. De koning en de koningin deden daar in alles, wat zy begeert hadden. De Roomſche Godsdienſt hadt thans ten vollen de overhandt over den Hervormden; en de paus wierdt hier omtrent in zyn eerſte gezag herſtelt. *Gardiner* hadt in deze aanmerkelyke ſtaatsverwiſſelin-

1555. *Gardiner* wordt geroemt.

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

1555. 1555.

selinge meer deel dan iemandt anders. Hy behaalde onder de buitenlanders van zynen Godsdienst daar mede ook zeer veel lof, die hem als een buitengemeen man aanzagen. De keizer bovenal hadt reden daar over vergenoegt te wezen, hem zo wel al het gene hy hem voorgeſtelt hadt ziende uitvoeren. Wat de Engelſche natie belangt, hy voldeedt iedereen niet. Hy hieldt de koninginne zyn woordt, en deedt haar verkrygen het geen ze met zo veel drift begeert hadt, namentlyk de verzoening van haar koninkryk met den H. ſtoel, zonder haar evenwel iets te doen verliezen van de rechten harer krone, of het moeſt de tytel van Opperſtoofdt van de kerke wezen, en zonder haar in binnenlandſche oorlogen in te wikkelen. De ſtaatkundigen verwonderen zich ook over de maatregels, die hy genomen hadt om de vryheit van de natie te beſchutten tegen de ondernemingen van den paus, en die der Spanjaarden, en om een middel te vinden, dat beide die mogendheden, zonder de landwetten het onderſte boven te keren, genoegen kon geven. Daar was, zeide men, niet te vrezen van den kant van *Philips*, na de omzichtigheden, die 'er gebruikt waren, om hem buiten het beſtier des koninkryks te ſluiten, alwaar zyne voordeelen opgeſloten waren in een bloten tytel, die hem geen het minſte gezag aanbragt. Wat den paus aangaat, men herſtelde in waarheit de gehoorzaamheit, de welke men hem, als den algemenen vader der Roomſche kerke, ſchuldig was: doch men benam hem teffens de macht om nadeel toe te brengen, en om iets te ondernemen. Schoon men van de ſcheuringe afſtandt deedt, behieldt men echter de oude willekeuren, die den onderdanen des koninkryks verboden zich aan het hof van Rome te doen voorzien. De kardinaal *Polus* bediende zyn gezantſchap alleen onder het welbehagen van de koninginne, en het beſluit lag van niet te dulden, dat eenig gezant zyne bullen deedt gelden voor dat het Parlement de zelve of goedgekeurt, of bepaalt hadt. Dit is ook het gene *Gardiner* zelf vertoonde aan de genen, die voor de geweldenary van den Roomſchen ſtoel beducht waren. Hy voegde daar by, dat men reets uit klaarder oogen zag; dat de vorſten van Europa hunne ware belangen gekent hadden, en eendragtig hunne pogingen aanwendden om zich tegen de ondernemingen van eene mogendheit te verzetten, die toeleide om zich boven alle de ſouvereinen te verheffen. Verſcheiden ondertuſſchen vreeſden, dat de redenen van *Gardiner* een lokaas waren, en dat hy bedrogen was, of anderen zocht te bedriegen. Deze zeiden, dat de paus zo haaſt geen voet in Engelandt zou gekregen hebben, of hy zou middelen vinden om zyn eerſte gezag aldaar weder in te voeren; dat de namen van ſtedehouder van CHRISTUS en onfeilbaar hoofdt der kerke het volk een radt voor de oogen zouden draaien, en dat hunne gehoorzaamheit, zo haaſt als zy den biſſchop van Rome onder die hoogdravende tytels verbeeldden, geen meer palen zouden hebben. Waren 'er ſtaten, die weigerden des zelfs juk op den hals te nemen, dit ontſtondt hier uit, dat zy zich niet meer dan blinden door de prieſters lieten geleiden, en dat de hervorming aldaar vaſtigheit hadt gekregen: doch dat de geeſtelyken, na de zelve uit Engelandt verbannen te hebben, wel raadt zouden weten, onder het voordeel van de biecht de geheimſte gedachten van elkeen te doorgronden, en de zelve in hun belang te brengen.

Der pauzen macht wordt bepaalt.

Reden van *Gardiner* hier omtrent.

Bedenkingen in het tegendeel.

Deze aanhang, byna geheel uit Proteſtanten beſtaande, was de ſchromelykſte niet voor de verdedigers van der pauzen onbepaald gezag: daar was eene andere veel gevaarlyker party, namentlyk die van de bezitters van de geeſtelyke goederen. Verſcheide groten en edelen hadden in deze vervremdinge belang, en dit was in den aanvang een krachtige hinderpaal tegen de wedervereeniging. Om den zelven weg te nemen hadt de geeſtelykheit hen niet alleen moeten beloven geen nazoek op de zelve te doen, maar daarenboven, dat de gezant hen daar omtrent zyn woordt, en, naar het zeggen van zommigen, eene ſchriftelyke verzekering gave. Hy hadt zelfs naderhandt, gelyk wy aangemerkt hebben, deze vervremdingen, als zynde bekleed met de pauſſelyke oppermacht, bekrachtigt. Evenwel waren alle deze verzekeringen niet bekwaam om de aanwinners geruſt te ſtellen, door de wederinvoering van het geeſtelyk recht verlegen zynde geworden: een recht, dat ten opzichte van die ſoorten van vervremdingen zo ſtraf legt, dat het zelfs den pauzen niet toeſtaat vrygevingen daar omtrent te verlenen †. Zy vreeſden ten anderen, dat de gezant in zyn gedrag mogt gewraakt worden, of indien dit niet gebeurde, dat een ander paus mogt vernietigen het geen zyn voorzaat hadt goedgekeurt. Hunne bedenkingen liepen daarenboven op de wyze, op welke *Polus* deze vervremdingen bekrachtigt hadt, de welke hy voor kerkrovery hadt gehouden, en waar over hy de ſtraffe alleen hadt opgeſchort. Zy zeiden, dat hy hen daar van een affchrikkelyk denkbeeldt wilde geven door het voorbeeldt van *Belſazar*; op dat hy, ten minſte in de uure des doods, wanneer de banggemaakte ziel meer Godvrucht of zwakheit laat blyken, hen verplichtte de kerkelyke goederen wederom te geven. Hier om is het, zeide men, dat die kardinaal zich van ſpreekwyzen bedient heeft, die eerder eene enkele toelating, de welke de bezitters ſlechts handhaaft voor een tydt, aanduiden, dan eene bekrachtiging van hun recht, de welke hen verzekert, daar in nooit geſtoort te zullen worden. Het zal wel haaſt blyken, dat hunne vrees niet ongegrond was.

De bezitters der geeſtelyke goederen kanten zich tegen de herſtelling van des pauzen gezag aan.

Beweegredenen van hunne vreze, van in hunne bezittingen geſtoort te worden.

† Zie de kerkwet van paus *Symmachus*, gemaakt in het Synode, gehouden te Rome in den jare 500.

Na de ſcheidinge van het Parlement arbeidde de geeſtelykheit om de genen, die zy ketters noemde, te doen ſtraffen. *Polus*, gelyk reets gezegt is, was eertyds verdacht gehouden, als of hy de zelve begunſtigde: doch zyne gevoelens of omgang namen eene andere gedaante aan. Men vondt in hem niet meer die openhertigheit, de welke zyne verkeering zo veel vriendelykheit en heuſchheit byzette; de luchtſtreek van Italië hadt 'er ook veel toe gedaan. Een dof en ſtilzwygend humeur was op die levendigheit gevolgt, de welke zyne verkeering voorheen zo aangenaam maakte; en wel ver van genegenheit voor de Engelſche Proteſtanten te betuigen wilde hy hen zelfs niet eens zien. *Cecilius* was byna de eenigſte, met welken hy eenige verbindtenis hadt. De levenswyze en de hoedanigheden van dezen edelman hadden hem behaagt, de welke zich op een van zyne landgoederen in de nabuurſchap van Stamford begeven hebbende, zyne dagen, tegen de vervolgingen, waar onder de Hervormden moeſten zuchten, gedekt zynde, geruſtelyk doorbragt, en zich buiten alle zaken hieldt. Men meent zelfs, hoe Gereformeerd hy ook in zyn hert was, dat hy zich, ten minſte in vele dingen, naar den tydt heeft geſchikt. Hy overleefde de regering van *Maria*, en was gelukkiger onder die van *Elizabeth*. Hy vergat ondertuſſchen de plaats van zyne afgezonderde verblyfhouding niet, alwaar hy een prachtig huis deedt bouwen. *Polus* hadt behagen in zynen ommegang, en zo veel vriend-

De neigingen van *Polus* zyn veranderd.

Hy houdt geen gemeenſchap met eenig Proteſtant dan met *Cecilius*.

1555. vriendſchap voor hem gekregen, dat hy zelfs open-
hertig met hem omging, onaangezien zyne ach-
Deugden van *Polus.* terhoudendheit omtrent anderen. Voor het over-
rige, welke veranderingen 'er in het humeur van *Polus* ontſtaan waren, bezat hy inwendig eene zachtmoedigheit en deugdt, de welke nergens door konden bedorven worden; zo daar in, als in vele andere dingen, recht anders dan *Gardiner*. Deze offerde alles aan zyne ſtaatzucht op, en hy ontzag gene ſtrafoeffeningen, als zyn belang daar maar deel in hadt, en dat hy meende ten koſte van het leven dezer ongelukkigen zyn hof te maken.

De koningin verdeelt hare gunſt tuſſchen hem en *Gardiner.* Deze twee ſtaatsdienaars deelden de gunſt der koninginne. *Polus* blonk uit door zyne macht, waardigheit van kardinaal en gezant, en door eene grootmoedigheit, die gevoel hadt van het koninklyke bloedt, waar uit hy geſproten was. *Gardiner* verdiende achting door zyne bekwaamheit, toegevendheit en ſtaatkunde. Bezat hy minder deugdt, hy was in vergoedinge veel bedrevener. Zyne wreedheit zelfs behaagde de koninginne meer dan de natuurlyke zachtheit van *Polus*. Wy hebben gezien, dat ze noch achting, noch vriendſchap voor malkander hadden. De verſcheidenheit hunner naturen veroorzaakte niet alleen dezen tegenzin, hun onderlinge nayver hadt daar het grootſte deel in. *Polus* hadt wel gewenſcht, dat de koningin minder neiging hadt gehad om de raadgevingen van *Gardiner* te volgen; en *Gardiner* zag met ſpyt het aartsbisdom van Kantelberg voor den kardinaal geſchikt. Hy zag hem daar evenwel niet in beveſtigt, om dat hy eerder ſtierf: doch hadt het hem zien in handen geven, terwyl men hem, na *Cranmer* afgezet te hebben, met de vereiſchte plegtigheit daar van bezit zou doen nemen.

Vyandſchap tuſſchen die twee ſtaatsdienaars.

De koningin begeerde op zekeren tydt hen alle beide te horen over de zaken van den Godsdienſt, en omtrent het gedrag, dat zy moeſt houden, om de Hervormden uit te roeien. *Polus* drukte zich daar omtrent aldus uit: *Ik kan de raadgevingen, die uwe Majeſteit ontfangt, niet goed keuren. Ik wenſchte, dat de herders een meêdogend hert hadden omtrent alle de ſchapen, en voor die, de welke verloren zyn, nog meer dan voor de andere, naar het voorbeeldt van den Euangeliſchen herder; dat zy zich voorzagen met de tederheit, die zy verplicht zyn te hebben ten aanzien van geeſtelyke vaders over de menſchen, wier zaligheit hunne zorgen is aanbetrouwt; dat zy de geene, die dwaalden, aanmerkten als zieke kinderen; en in plaats van zich te laten gebruiken om hen het leven te doen verliezen, arbeiden om hen te genezen. Duizend voorbeelden doen ons zien, dat eene al te grote ſtrafheit het kwaadt verergert, en geenzins ter genezinge ſtrekt. Ten anderen moet 'er een groot onderſcheidt gemaakt worden tuſſchen het koninkryk van Engelandt, waar van geeſtelyken en weereldlyken byna alle in de dwalinge waren gedompelt, en een zuiveren ſtaat, waar in ſlechts eenige ketters gevonden worden, die anderen zoeken te verleiden. In dit laatſte geval zouden wy van gedachten zyn, dat men geſtrengheit moeſt gebruiken tegen dwaalgeeſten, die de kerk en den Staat kwamen te ontruſten. Doch in de omſtandigheit, waar in men zich thans bevindt, kan men geen geweldt gebruiken, zonder gevaar te lopen van een binnenlandſchen oorlog: noch pogen de dwaling door dwingelandy uit te roeien, zonder het gemeneheſt geheel en al aan het waggelen te helpen. De rekkelykheit der prelaten heeft het kwaadt veroorzaakt; hunne heiligheit moet het zelve wederom wegnemen. Het beſte hulpmiddel, naar myne gedachten, tegen de wanſchikkelykheden van de kerk is de verbetering der geeſtelykheit. Het aanſtotelyk le-*

Redenvoering van *Polus* in tegenwoordigheit van de koninginne, om haar te overtuigen de wegen van zachtheit tegen de Proteſtanten in te ſlaan.

ven der kerkelyken, en der zelver onwetenheit hebben voor de kettery de deur geoopent. Dat wy dan de ſtrenge levens-zegelen van de eerſte eeuwen weder invoeren, en wy zyn verzekert, dat ieder onder gehoorzaamheit zal gebragt worden. 1555.

Redenen van *Gardiner* om de ſtrafoeffeningen te billyken.

Gardiner, ziende, dat hy hadt opgehouden te ſpreken, zeide op zyn beurt: *Men moet des menſchen hert zeer ſlecht kennen, om niet te weten, dat het ligter is het zelve door geweldt te buigen, dan door de reden te winnen. Tegen een, die zich door zachtheit, of vroombeit, laat bewegen, zyn 'er duizend, die men alleen door ſtrafheit tot hunnen plicht kan brengen. De ketters zyn vooral van het getal der laatſten. De* Lollards *zouden het koninkryk nog ontruſten, indien men de ſtrafheit der weetten tegen hen niet gebruikt hadt. Waarom dan de hedendaagſche ketters, die der zelver oude dwalingen weder voor den dag brengen, gunſtiger behandelt? Men heeft ſlechts van hunne leeraars, die gevangen zitten, te beginnen. Daar zal van twee zaken eene gebeuren, of de vrees voor de doodt zal hen nopen de kettery af te zweren, en hunne bekeering zal hunne kudde weder tot hen doen komen; of hunne hardnekkigheit zal hen doen verbranden, en het denkbeeldt van hunne ſtraffydinge hunne aanhangers verſchrikkende, zal men hen zien met of tegen dank aan den voet der altaren komen. Ik gedenk aan de zachtheit van den kardinaal* Wolſey. *De zelve verbrodde alles, en aan de ſtrafheit van het edict der zes artykelen. Dit laatſte hieldt de ketters in onderwerpinge, en byaldien* Henrik *de VIII geen tuſſchenpozen van toegevendheit of zwakheit hadt gehad, die hem in den weg ſtonden, zou hy ze alle weder tot den ſchoot der kerke gebragt hebben. Wy bekennen, de verbetering van de geeſtelykheit is een heilig werk, en kan niet dan van een gelukkig gevolg wezen. Doch om de ketters geen gelegenheit te geven om over deze verbeteringe, de welke hen een voorwendſel zou verſchaffen om de geeſtelyken te laſteren, te zegepralen, moet men de uitvoering daar van tot een anderen tydt uitſtellen. Myne gedachten is dan, dat de genen, die uwe Majeſteit willen overtuigen om den weg van zachtheit in te ſlaan, haar eenen heillozen raadt geven omtrent de bekeeringe van haar koninkryk, en dat zy de zelve niet kan bevorderen dan door vuur en ſtaal tegen de hardnekkigen.*

Zodanig waren de redenen van deze twee ſtaatdienaars van het hof van *Maria*. De Hervormden kregen 'er kennis van, en gaven den eerſten den lof, dien zy hem meenden ſchuldig te zyn: doch braakten alle hunne gramſchap tegen den tweden uit, hem beſchuldigende van anderen geoordeelt te hebben het geen hy van zich zelven bewuſt was, en dat hy de ſtrafoeffening, om de Proteſtanten tot gehoorzaamheit te brengen, alleen hadt aangeraden, om dat hy, zich onbekwaam kennende de hevigheit daar van uit te ſtaan, meende, dat de anderen ook zo min ſtandvaſtigheit zouden hebben. Hunne wraak ging nog verder. Zy gaven een nieuwen druk uit van zyn boek, genaamt *van de ware gehoorzaamheit*, waar van wy in de geſchiedeniſſe van *Henrik* den VIII geſproken hebben. De opperhoofdigheit van den paus wierdt daar in beſtreden, en die des konings door klemmende bewysredenen vaſtgeſtelt; het huwelyk van *Catharina* van Arragon als eene bloedſchandige vermaagſchapping veroordeelt, en dat van *Anna van Boulen* goedgekeurt. Deze laatſte wierdt daar in zelf als eene Godvruchtige en deugtzame vorſtin beſchreven. Deze nieuwe uitgaaf wierdt te Straasburg, onder het toezicht der Engelſche vluchtelingen, bezorgt, en wel haaſt naar Engelandt overgezonden. Dit baarde dien prelaat geen gering hertzeer. Hy trachtte zyn doen

Om zich daar over te wreken doen de Proteſtanten een nieuwen druk uitkomen van een boek, dat hy tegen het gezag van den paus hadt opgeſteld.

1555. te rechtvaardigen door beruchte voorbeelden van perſonen, die, gelyk hy zeide, de zelve zwakheit gehad hadden, en ſchroomde niet den heiligen *Petrus* te melden, by wien hy zich vergeleek. Doch men antwoordde, dat 'er een zeer groot onderſcheidt was tuſſchen den misſlag van dezen Apoſtel, die terſtondt van een bitter berouw gevolgt wierdt, en de ſchandelyke veinzery van dezen kerkvoogdt, de welke dertig jaren geduurt hadt, zonder dat hy de aangenomene lere hadt durven miszaken. De koningin hieldt zich te gelyk aan den raadt van *Polus* en aan dien van *Gardiner*, even als of ze vreeſde den eenen misnoegen te geven met de redenen van den anderen hoger te achten. Zy vermaande *Polus* te arbeiden aan de verbetering van de geeſtelykheit, en belaſtte *Gardiner* de ketters te vervolgen. Aldus, in plaats van tuſſchen twee zeer ſtrydige gevoelens eene keuze te doen, voegde zy de zelve te zamen; en om ze te doen ſlagen begeerde ze, dat elk van die twee ſtaatdienaars zorg zou dragen om den raadt, dien hy haar gegeven hadt, zelf werkſtellig te maken.

Gardiner verſchoont zich met het voorbeeldt van *Petrus*.

Vervolgens benoemde ze afgezondenen, om den paus, in den name van de drie Staten, gehoorzaambeit te betuigen. *Anthony Brown*, burggraaf van Montaigu, en *Thirleby*, biſſchop van Ely, nevens den ridder *Carne*, wierden met dit gezantſchap vereërt. Men gaf hen in laſt de bekrachtiging te verzoeken van de gunſten, die de gezant hadt toegeſtaan. Wy zullen wel haaſt zien, dat zy reets een derden * beveſtigt vonden, aan wien ze hunne onderdanigheit bewezen. De genen, die de benedictie, de welke de geeſtelykheit aan den gezant ging verzoeken, tot den 23 January overbrengen, zeggen *Julius* den III en zynen opvolger dood by hunne aankomſt, en dat alle de biſſchoppen zich naar Lambeth begeven hebbende, *Polus* hen vermaant hadt weder naar hunne bisdommen te keren; het volk met zachtheit te handelen, en het zelve door dezen weg, eerder dan door geweldt, weder te recht te brengen. Dit was een gevolg van den raadt, dien hy aan de koninginne hadt gegeven.

* *Paulus* den IV.

Polus vermaant de prelaten de wegen van zachtheit in te ſlaan.

† January.

Dan 25 van de zelve maandt † geſchiedde 'er een plegtige ommegang binnen Londen. Negentig kruiſſen gingen voor den zelven heen. Men zag daar na honderd en zeſtig prieſters in hunne koorgewaden verſchynen. Zy wierden gevolgt van acht biſſchoppen, en *Bonner* kwam achter aan, dragende de hoſtie onder een prachtig verhemelte. De Lord Major * van Londen ſloot de proceſſie met de burger benden, alle in plegtige klederen uitgedoſcht. Zy gingen in die order naar de St. Paulus-kerk, om Godt te danken voor hunne verzoeninge met den H. ſtoel. Het overige van den dag beſteedde men in vreugdebedryven, en de nacht wierdt verlicht door het vuur, het welk men in de ſtraten ontſtak. Om de nagedachtenis van een zo doorluchtig en voor gantſch Engelandt gelukkig voorval, zeide men, te behouden, maakte men eene wet, die door de tegenwoordigheit van den gezant bekrachtigt wierdt, dat de gedenkdag daar van alle jaren op St. Andries, een dag, op welken de verzoening, op de wyze, als wy gezegt hebben, geſchied was, zou geviert worden; dat men ter dier oorzake dit feeſt zou noemen *het feeſt der verzoeninge*; dat men het zelve door ommegangen, en door al wat de kerkdienſt luiſterryk opgeeft, plegtig zou maken. Dus liep de gewigtige zaak van de wedervereeninge, waar mede het jaar van 1554 beſloten wierdt, en waar mede men nog in het begin van het volgende bezig was, ten einde.

Heylin. Burnet.

Ommegang van de geeſtelykheit, om Godt voor de wedervereeniging te danken.

* Oppervechter.

De gezant bekrachtigt een daar omtrent gemaakte wet.

1554. Schotlandt geeft ons in dien tuſſchentydt geen een merkwaardig geval aan de handt. Wy hebben gezien, wat deel het nam in het huwelyk van de koninginne, door het gezantſchap, dat het afvaardigde, om hunne Majeſteiten daar over geluk te wenſchen. Dit was al de beweging, die het maakte omtrent de ſtaatsverwiſſelingen van Engelandt, te vrede zynde met zyne provincien in ruſt te houden. 1554.

Ierlandt, meer belang in deze verandering hebbende, was daar door ook meer aangedaan, en betuigde zyne blydſchap door alle ſoorten van vreugdebedryven. Het ryksbeſtier was anders gedurende dit jaar al vry vreedzaam. Wy hebben de veranderingen, die in de kerkampten geſchiedden, reets gemeld. Daar viel in de ſtaatsregering niets voor, dat ons lang moet ophouden. Het leger wierdt door laſt van de koninginne tot op 460 ruiters en eenige benden ligtgewapende Ieren gebragt †. Men vondt zich wel haaſt daar na verplicht nieuw-geworven volk uit Engelandt te zenden, om de vyandelykheden van die van het landt, die voorgaven vazallen van Schotlandt te zyn, tegen te gaan. In dien tydt wierdt *Fitz-Patrik*, de gunſteling van *Eduard*, waar van wy in het leven van dien vorſt geſproken hebben, Lord van het hoge of opper-Offeri gemaakt, uit erkenteniſſe van de dienſten, de welke hy tegen den oproerigen *Wiat* gedaan hadt. De koningin *Elizabeth* maakte hem naderhandt baron daar van; eene waardigheit, die zyne voorvaders voor hem bezeten hadden. De graaf van Kildare, welken de koningin in de goederen en eere van zyne familie heritelt hadt, kwam ook in het zelve jaar weder in Ierlandt, zyn oude vaderlandt. Hy wierdt in het midden van 's volks gejuich, dat eene byzondere achting voor die familie hadt, zynde eene van de doorluchtigſte des koninkryks, ontfangen. *Thomas*, graaf van Ormond, een jong heer, die reets door zyne dapperheit, zo wel als door zyne geboorte, uitblonk, kwam ook met hem.

Cox. Warre.

† Zy noemen ze *Kerne*.

Wederkomſt van den graf van Kildare in Ierlandt.

Daar was een inval geſchied in het graafſchap Thomond. *Daniel O-Brian* betwiſtte het zynen neve, uit krachte van zekere wet des lands †, die de erfenis den oudſten broeder toekent, ten nadeele van den jonger, ſchoon nader beſtaanden, bloedverwant. De voorzitter *Fitton*, die het Engelſche leger geboodt, verklaarde zich voor den neef, en ſtelde hem met meer liſt dan dapperheit, naar het zeggen van den Ierſchen geſchiedenisſchryver *, in de bezittinge van het graafſchap. Deze ſchryver verhaalt een vry aardig voorval, dat *Daniel O-Brian* in dien tydt gebeurde. Op zekeren zeer regenachtigen avondt door het kwade weêr belemmert zynde, wierdt hy genoodzaakt in een ſlecht boeren-hutie eene ſchuilplaats te zoeken, waar in naauwlyks ruimte voor hem en zyn paardt over was. De boeren woonden in deze ellendige huisjes met en onder het vee, en zonder dat 'er ſchuttingen waren, die hen van elkander affcheidden. De zwarigheit, die *O-Brian* vondt, was niet, dat hy met zyn paardt onder het zelve dak moeſt huisveſten, maar om het daar te doen in gaan. De ingang was zo laag en zo naauw, dat het, ten zy het buitengemeen bukte, daar niet door kon komen. Dit trotſche dier weigerde zich te vernederen, en de meeſter wanhoopte het zelve daar toe te krygen: doch het gelukte den knecht. Deze kwam by het paardt, en luiſterde het zelve deze woorden in het oor: *Je moet met je meeſter in deze hut gaan; drukje hoofdt dan neêr, en vernederje om door den ingang te raken.* Het paardt gehoorzaamde terſtondt dit bevel. Toen het tot het avond-eeten kwam, wierdt 'er niet dan haverbroodt

† *Tauſtria.*

Oneenigheit in de familie der *O-Brians*.

* *Sallevan.*

Seldzame ontmoeting met het paardt van *O-Brian*.

1554. broodt gevonden. *O-Brian*, die honger hadt, at 'er smakelyk van. Zyn paardt, dat hy met tarwe voerde, wilde daar niet aan: de knecht moest het daar toe doen besluiten. Het zelve dan voor de twede maal naderende zeide hy het aan het oor: *Rossinant, je meester heeft zyn avondmaal met haver broodt gedaan; hy beveeltje van deze nacht daar ook mee te vrede te zyn.* Het dier gehoorzaamde wederom, gelyk het de eerste maal gedaan hadt. Wy laten ieder de vryheit om van deze vertellingen te geloven wat hy wil: de zelve schynen vry beuselachtig, en byaldien het waarachtig is, moet de Duivel in diergelyke voorvallen, die niets natuurlyks hebben, zyne rol spelen †.

† Zie iets diergelyks van de Samojeden in de *Reizen van Olearius.*

In dit jaar was 'er een bloedige twist in de familie van de *O-Carols* en in die van de *O-Neals*. *Karel O-Carol*, moorder van *Teig*, wierdt op zyn beurt door *William O-Carol* omgebragt, die zich van de heerlykheit meester maakte, en de zelve den tydt van veertig jaren bezat. *Shane O-Neal*, ondersteunt van den grave van Kildare, onlangs uit Engelandt te rug gekomen, en van den baron van Delvin, rukte in de provincie van Ulster, en verwoestte de landhoeven van *Filemy Roe O-Neal*. De graaf van Tyrone, en *Mak O-Neal* van Clandeboy staken zich ook in dezen twist. Zy raakten handgemeen, en de eerste wierdt geslagen, met verlies van drie honderd man, behalven de gevangenen.

Verdeeldheit in de familien van de *O-Carols* en *O-Neals*.

De koningin deedt in dit zelve jaar drie gemachtigden * naar Ierlandt overgaan, namentlyk den ridder *William Fitz-William*, den ridder *John Allen*, en den ridder *Brown*, om de afgezondene Lords in de leenverheffingen van de erfgronden van de kroon by te staan. De laatste van de drie wierdt naderhandt door de koninginne *Elizabeth* in het zelve koninkryk gebruikt, en maakte een boek ten voordeele van de Protestanten tegen die van de andere gezindheit.

* *Commissarissen.*

Brian O-Connor, die zich in Engelandt ophieldt, hadt verlof, tot groter verzekering van zyne getrouwheit, om weder naar Ierlandt te keren. Het hof behieldt zelfs voor hem de jaarlykse wedde, die hy trok. Echter was hy 'er niet lang zonder zich in te wikkelen in oproerigheden, die gedurig van de landsinboorlingen gesmeed wierden. Hy wierdt 'er ten minste van verdacht gehouden, en in de gevangenisse gezet, daar hy niet uit raakte dan onder borgtocht van zynen zone.

Verdrag omtrent de vischery tusschen Ierlandt en Spanje.

Het jaar eindigde met het sluiten van een verdrag tusschen den Raadt van Ierlandt en de Spaanjaarden aangaande de vischery. Men stondt de zelve den laatsten toe op de kusten des koninkryks, mits daar voor betalende honderd en twintig duizend guldens, welke somme zy aannamen alle jaren te bezorgen aan de kamer van den Exchequer, of tresorie, te Dublin.

Thuanus. Mezeray.

De oorlog ging tusschen *Karel* den V en den koning van Vrankryk zynen gang. Daar was gedurende dat gansche jaar, tot aan de maandt van Juny toe, door de onderhandelingen van den kardinaal *Polus*, die getracht hadt deze twee mogendheden met elkander te verzoenen, eene stilzwygende wapenschorsing geweest. Hy was, gelyk wy gezien hebben, in dit oogmerk naar Vrankryk gegaan, en daar van daan wedergekeert met eene blyde hope om de vrede te sluiten. Hy kon dit echter niet te wege brengen. De keizer hadt gaarne bewilligt in een stilstandt van eenige jaren, om gedurende dien tusschentydt het nieuwe koningschap van *Philips* in Engelandt te bevestigen. De koning van Vrankryk ontdekte zynen toeleg, en besloot hem te dwarsbomen, ten

zy *Karel* de V hunne verschillen door eene uitwyzende vrede begeerde te eindigen. Daar waren voor hun verdrag nog meer hinderpalen in den weg. *Henrik* de II wilde die van Siëna daar ook in begrypen, en de keizer zocht de zelve met kracht daar buiten te houden. Ten anderen was 'er een gerucht in Vrankryk verspreid, dat de keizer zich onpasselyker bevondt dan ooit, en byna onbekwaam was te paarde te stygen. Dat zyne gedurige jicht hem krachteloos hadt gemaakt, en dat zyn hertzeer hem verteerde: zo dat hy dagen en nachten overbragt met uurwerken, waar van zyne kamer vol hing, op te winden en uit malkander te nemen. Op deze ware, of valsche berichten was dit hof alleen bedacht om den oorlog voort te zetten. Een leger van vyftig duizend man wierdt verdeelt in drie hopen, onder drie beruchte veldheeren, namentlyk, onder den hertog van Vendôme, den maarschalk van St. André, en den konnestabel. Deze laatste was daar van het opperhoofdt. Het zelve vereenigde zich ook met de troepen, die hy voor Marienburg, waar van hy zich meester hadt gemaakt, geboodt. Die stadt was hare stichting verschuldigt aan *Maria*, koninginne van Hungarie, landvoogdesse van de Nederlanden, de welke het van een dorp, alwaar ze gewoon was het vermaak van de jagt te komen nemen, tot eene wapenplaats hadt gemaakt. Die vesting lag maar tien mylen van Brussel, en de verlegenheit was aldaar zo groot, dat men in den Raadt van den keizer voorsloeg die hoofdstadt van Brabandt te verlaten. De manmoedigheit van *Gonzaga* sluitte dit voornemen, het welk des keizers roem zou bezwalkt hebben. Na dat de konnestabel Marienburg veroovert hadt, liet *Henrik* de II des zelfs sterkten vermeerderen; deedt 'er ook eenige opwerpen rondom het dorp Rocroi, dat in het vervolg zo berucht wierdt, om de gemeenschap van Marienburg met de aan dien kant gelegene grensplaatsen van zyn koninkryk gemakkelyker te maken. Die vorst was zich by zyn leger komen voegen, en hadt Bovines stormenderhandt ingenomen. De hertog van Nevers was met een ander ligchaam in de Ardennes gedrongen, en belegerde Dinant, dat zich by verdrag overgaf. Doch de Duitschers, die zich in het leger van dezen hertog bevonden, beklommen de muren by nacht, en plunderden de stadt, na der zelver bezetting en inwoonders te hebben afgemaakt. Men zegt, dat die stadt zich beroemde zeventien belegeringen, het zy van den kant der keizerschen, of van dien der Franschen, verduurt, en die beide gedwongen te hebben de zelve schandelyk op te breken. Dit was ook het antwoordt, dat de burgers gaven, toen de hertog van Nevers de stadt hadt laten opeischen: zo dat de hertog geenzins bedroeft was hen over hunne trotschheit, die hy als eene onbeschaamdheit aanmerkte, gestraft te zien.

1554.

Vrankryk maakt toebereidselen om den keizer den oorlog aan te doen.

De Fransche krygsmacht trekt te velde.

Verovering van Dinant.

De keizer wachtte alleen naar zyne herstellinge om te velde te trekken. Zo haast als hy zich sterk genoeg bevondt om te paardt te zitten, zag men hem aan het hoofdt van zyne legerbenden verschynen: en toen was het dat de twee legers, ieder zynen vorst aan het hoofdt hebbende, schrikkelyke verwoestingen aanrechtten. Maubeuge, Bavai, Mariemont, Bins *, en verscheide andere plaatsen, wierden door de Franschen afgelopen. Deze twee laatste waren minder sterkten dan lustkasteelen van de koninginne van Hungarie. *Henrik* de II, gedachtig zynde hoe zy, of hare veldheeren, uit hare order gehandelt hadden met zyn schoon huis van Folembray, dat zy verbrandden, nam weêrwraak, en leide Mariemont

Verlegenheit des keizers over het innemen van Marienburg.

De keizer begeeft zich aan het hoofdt van zyn leger.

* of Binche.

1554. Perſoneele vyandſchap tuſſchen de landvoogdeſſe van de Nederlanden en *Henrik* den II.

en Bins in de aſſche. Men wil, dat 'er tuſſchen hem en deze vorſtinne een perſoneele haat was, om, wy weten niet wat, van weêrkanten gezegde beledigende woorden, van laſterlyke liedtjes gevolgt zynde, en die op het plegen van wederzydſche vyandelykheden uitkwamen.

Na dat het Franſche leger Brabandt, Henegouwen, het Kamerykſche en de rondom Namen leggende landſtreek hadt afgeſtroopt, trok het door het graafſchap van St. Paul, en latende Dourlans en Hesdin aan de linker, en de puinhopen van Terouane aan de regterhandt, ſloeg het zich voor het kaſteel Renti neder. Deze ſterkte, gebouwt in een moeras tuſſchen twee gebergtens, te ver afgelegen om de zelve te beſchieten, was omringt met eene brede gracht, waar in zich een klein riviertje ontlaſte, dat evenwel water genoeg bybragt om de zelve te vullen. Ten tyde van *Karel* den VI was deze plaats in aanzien, en de hertogen van Orleans hadden de zelve verſterkt, om 'er zich van te bedienen, als van eene ſterkte*, tegen de hertogen van Burgundjë, hunne vyanden. Dewyl ze aan den ingang van het Boulonnees lag, leden des zelfs inwoonders daar door vry wat ongemak. Om hen dezen doorn uit den voet te trekken, ondernam de koning van Vrankryk de zelve te belegeren. De keizer, die wiſt, van welk eene aangelegenheit deze plaats was, kwam de zelve te hulp. De wederzydſche legers raakten handgemeen. Het gevecht duurde lang; en wil men de Franſchen geloven, zo behaalden zy de overwinning. Hunne geſchiedſchryvers zeggen, dat zy daar by ſlechts twee honderd en vyftig en de vyanden zeventien honderd man verloren; dat zy vervolgens den ganſchen nacht en den volgenden dag op het ſlagveldt bleven, daar de keizerſchen gedwongen waren van legerplaats te veranderen, zonder echter van het oogmerk af te ſlappen om de veſting byſtandt toe te brengen. Zy voegen daar echter by, dat het weinig ſcheelde, of zy namen het beſluit van af te trekken, en dat het *Gonzaga* was, die ook voor dit maal des keizers roem, met hem te verplichten van zyn poſt niet af te gaan, ophieldt. Men ſchryft hem ook de voornaamſte eer van het gevecht toe; gelyk men doedt aan den hertog van Guize en aan *Tavanes*, van de zyde der Franſchen. In dien ſlag was het, dat *Norman Leſley*, die de Schotſche ruitery geboodt, ten dienſte van Vrankryk, dodelyk gekwetſt zynde, na vele preuven van zyne dapperheit gegeven te hebben ſneuvelde. Hoe gelukkig dit treffen voor de Franſchen was afgelopen, hadden zy daar echter weinig vrucht van, en de koning brak kort daar na, by gebrek van mondkoſt, het beleg op. De Spaanſche ſchryvers willen, dat hy met ſchande en als vluchtende aftrok. De Franſchen zeggen in het tegendeel, dat hy den keizer, voor dat hy opbrak, tot een twede gevecht uitdaagde, en met roem aftoog.

De Franſchen beleggeren Renti.

* *Citadelle.*

Slag tuſſchen de keizerſchen en Franſchen.

Doodt van *Norman Leſley.*

Het beleg van Renti wordt opgebroken.

Wat 'er van zy, de zaken veranderden van gedaante. De Franſchen, die in den beginne van den veldtocht de aanvallers waren geweeſt, zagen zich op het einde verplicht als verweerders te handelen. Het keizerlyke leger, thans talryker zynde, trok Pikardië in, en verwoeſtte het zelve, dreigde Dourlens, Abbeville, en Montreuil, en eindigde den veldtocht met de werken, die de hertog van Savoje, de welke het geboodt, deedt maken rondom het dorp Mesnil, waar uit de nieuwe ſtadt Hesdin, gelyk wy op eene andere plaats gezegt hebben †, voortkwam. Des keizers ongezondheit liet hem niet toe langer in het veldt te blyven: daarenboven vreeſde hy, gemerkt het misverſtandt, dat tuſſchen hem en den Roomſch koning bleef duren, zich al te ver in Vrankryk te begeven.

De hertog van Savoje doedt de nieuwe ſtadt Hesdin bouwen.

† Zie fol. 216.

Ferdinand meende nieuwe redenen van klagten te hebben tegen *Karel* den V. Deze laatſte hadt *Maximiliaan*, zoon van den Roomſch koning, het huwelyk met *Maria*, koninginne van Engelandt, voorgeſtelt. Ondertuſſchen hadt hy hem misleid, en zyn zoon *Philips* met haat doen trouwen. *Maximiliaan* voegde zyne wraakzucht by die van zynen vader, en ſtondt op het punt om den keizer den oorlog aan te zeggen. Hy zocht het bondgenootſchap van de Proteſtanten van Duitſchlandt, luiſterde naar de voorſlagen van Vrankryk, en zonder de tuſſchenſpraak van hunne vrienden hadt men tuſſchen die vorſten een binnenlandſchen oorlog gezien. Ondertuſſchen zondt *Karel* het leen van het hertogdom van Milaan aan *Philips* over. Hy hadt hem, gelyk wy by de uitroepinge, ten tyde van het huwelyk van dezen prins met de koninginne te Londen gedaan, reets daar van den tytel gegeven. Het was echter wel drie maanden na dit huwelyk, dat hy wezentlyk deze heerſchappy, waar van *Lodewyk* van Cardona in zynen name bezit ging nemen, verkreeg.

Oneenigheit tuſſchen *Ferdinand* en *Karel* den V.

Karel ſtelt zynen zoon *Philips* in het bezit van het hertogdom van Milaan.

Voor het overige weet men niet, wat te denken van het mistrouwen, het welk men zeide dat *Karel* de V toen tegen *Ferdinand* hadt opgevat. De Geſchiedenis van Duitſchlandt bericht ons in het tegendeel, dat deze laatſte altoos op de ryksvergadering den perſoon van den keizer hadt verbeeld, en dat hy zyns broeders belang getrouwelyk hadt ter herte genomen, zonder dat de minſte nadenking van de eene, of misnoegend van de andere zyde gebleken was. Men ziet zelfs, dat de bondgenoten *Ferdinand* te vergeeffch aanzochten om hen gunſtige bevelſchriften te verleenen. Hy begaf zich in het laatſte van December naar Augsburg; deedt aldaar den Ryksdag in het begin van February des volgenden jaars openen, en men hoorde nooit yveriger redenvoeringen, het zy tot roem van *Karel* den V, of tot handhavinge van den Roomſchen Godsdienſt, dan de gene, die hy in deze vergadering uitſprak. Hy gaf zelfs geen blyk meer van die zachtmoedigheit, de welke hy den Proteſtanten by verſcheide gelegenheden getoont hadt, en bande in dien tydt omtrent twee honderd leeraars uit zyn koninkryk van Bohemen.

Sleidanus.

Rykvergadering te Augsburg gehouden door *Ferdinand*, den Proteſtanten weinig voordeel aanbrengende.

De Geſchiedenis ſtelt omtrent den zelven tydt de doodt van *Ferus**, dien geleerden Franciſkaner, die in de hoofdkerk te Ments onder zo groten toeloop predikte. Zyne ſchriften worden niet alleen van de Roomſchgezinden, maar ook van de Proteſtanten, in achtinge gehouden. Schoon hy ſtoffen verhandelt, die toenmaals zo veel bitterheit onder de Chriſtenen verwekten, doedt hy het op eene wyze, die dikwils beide partyen welgevalt.

* *Johannes.*

Om weder tot den oolog te komen, dien de keizer tegen Vrankryk voerde, de krygsverrechtingen van dien vorſt waren in dit jaar in Italië van een gelukkig gevolg, en de ſlag van Marcian, op den bodem van Siëna, deedt hem over alle zyne vyanden zegepralen. Hy ontfing daar van de tyding des avonds dat het gevecht van Renty was voorgevallen. Wy hebben gezien, dat de Spanjaarden, gedurende de jaren 1552 en 1553 in Piëmont geſlagen, uit het Toskaanſche en de landpalen van de republyk van Siëna, zo wel als uit het eilandt Corſika, verdreven waren: doch zo ging het niet in het volgende jaar. *Petrus Strozzi*, maarſchalk van Vrankryk, was in het Toskaanſche gezonden, in de plaats van *Paulus*

Thuanus. Mezeray. Vervolg aan den oorlog in Italië.

de

1554. *de Termes*, dien men te rug hadt ontboden. De koningin *Catharina*, bloedverwante van den eerſten, was oorzaak van deze verandering, waar over het hof reden hadt zich te beklagen. *Strozzi* was een doodvyandt van de *Medicis*, de welke tot dien tydt toe onzydig waren gebleven. Doch vreezende, dat *Strozzi* de Florentynen mogt aanmoedigen tot wederbekominge van hunne vryheit, verklaarden zy zich opentlyk tegen Vrankryk en de Siennezers. *Johan Jakob Medequin* geboodt de troepen van *Cosmus de Medicis*, hertog van Florence. Hy gaf voor des zelfs bloedverwant te wezen, en wilde doch geloven, dat hy uit het zelve ſtamhuis was, ontangezien zyn vader een pachter was geweeſt. Doch men hadt hem tot de waardigheit van marquis van Marignan verheven, en daarenboven gaf de keizer hem het opperveldheerſchap over zyn leger, met het beſtier van Milaan, het welk hy *Ferdinand* van Gonzaga ontnam. Het ging byna met dezen veldtocht als met dien aan gene zyde van het gebergte. De eerſte drie maanden daar van waren de Franſche benden voordeelig, doch het einde liep ongelukkig voor de zelve af. *Leo*, broeder van *Strozzi*, de welke hem nieuwe troepen aanbragt, ſneuvelde voor eene ſlechte plaats *, die hy wilde innemen; en weinig tyds daar na verloor *Strozzi* den ſlag van Marciar, waar voor hy *Medequin*, die het keizerlyke leger geboodt, het beleg wilde doen opbreken. Deze overwinning maakte de keizerſchen meeſter van den veldtocht, en de marquis van Marignan, verſcheide kleine plaatsies omtrent Siena weder verovert hebbende, kwam zyn leger voor die hoofdſtadt nederſlaan. Het hof van Vrankryk hadt *Blaſius* van Montluk derwaarts gezonden, de welke in zyne Gedenkſchriften verhaalt al het geen hy aanwendde om de dapperheit der Siënnezers te onderſteunen: doch dewyl het hen aan mondkoſt ontbrak, waren zy genoodzaakt zich by verdrag over te geven. De voorwaarden van het zelve behelſden, dat het gemenebeſt van Siena in ſtandt zou blyven. Het beſtondt echter niet lang. Het volgende jaar verplichtte *François* van Toledo het volk en den Raadt de beheerſching aan *Philips*, dien de keizer de zelve, nevens zyne andere ſtaten in Italië, hadt afgeſtaan, over te geven. *Philips* ſtondt die met der zelver ganſche gebiedt, uitgenomen de zeeplaatſen, naderhandt † af aan den hertog van Florence. Het gelukkig uitvallen van den ſlag van Marcian werkte zelfs tot op de legers in Piemont. Het Franſche, waar over *Briſſak* het bevel hadt, de tyding daar van gekregen hebbende, dorſt het beleg van Valſenieres * niet voortzetten, noch de vyanden, die tot hulp kwamen, afwachten. Deze veldheer was in het volgende jaar gelukkiger, toen hy Verceil, Yvrée en Caſal innam. Een ſchoolmeeſter bragt hem in de laatſte op een dag van het karneval, dat de ganſche adel van het Spaanſche leger aldaar gekomen was om een renſpel aan te rechten. *Figueroa*, die 'er plaatsvoogdt van was, vluchtte in de ſterkte, en eenige dagen daar na gaf hy de plaats by verdrag over.

De *Medicis*, vyanden van den Franſchen generaal, verklaren zich tegen Vrankryk.

Medequin, marquis van Marignan, veldheer van den keizer.

* het kaſteel van Scalin.

Wint den ſlag van Marcian.

Verdrag der Siënnezers met den veldheer van den keizer.

† in den jare 1558. Siëna gaat over onder de beheerſching der *Medicis*.

* tuſſchen Quiers en S. Damian.

Krygsverrechtingen van het Franſche leger in Piemont.

1555. *Heylin. Goodwin. Burnet. Sleidanus.*

Wy zullen voortaan byna zo veel bloedt in Engelandt door beuls handen zien vergieten, als de oorlog in de andere koninkryken vergoot. Het jaar, daar wy in treden, zynde het derde van *Marias* regeringe, was het eerſte, dat door deze wreedheden bezoedelt wierdt. Men hadt van te voren perſonen doen ſterven, die mogelyk niet verdienden met zo veel ſtrafheit behandelt te worden: doch het misdryf van Staat ſtrekte ten minſte tot een voorwendſel van hunne ſtraffydingen, zo het zelve daar van de ware oorzaak niet was, en de Godsdienſt hadt niemandt nog dodelyk geweeſt. Het verlof, dat de koningin aan *Gardiner* gaf om de ketters te ſtruffen, opende de deur voor ſchrikkelyke moordbedryven. Deze verhalen brengen weinig vermaak aan: doch de getrouwheit der Geſchiedeniſſe laat ons niet toe de zelve te verzwygen. 1555.

Maria hadt het jaar met daden van zachtmoedigheit begonnen, het geen hope gaf tot eene vreedzame beheerſchinge. Op den 18 January begaf de kancelier, verſelt van verſcheide Lords, zich op haar bevel naar den Tour, en ſtelde de voornaamſte gevangenen, om misdryf van Staat aldaar gezet zynde, in vryheit. Drie zonen van den hertog van Northumberlandt, namentlyk *Ambroſius*, *Robert* * en *Henrik Dudley*, nevens eenige ridders, hadden deel aan die verloffinge. Deze wierdt gevolgt van die van de princeſſe *Elizabeth*, en den grave van Devon. Dit hebben wy boven reets bygebragt, plaatſende deze voorvallen, zo zommigen willen, die ze mogelyk voor den tydt in dat ſtellen, waar in de anderen de zelve gebragt hebben, onder die van het voorgaande jaar. Deze zachtmoedigheit maakte, dat het volk de regering van *Maria* alle zegen toewenſchte: doch de wreedheden, die 'er wel haaſt op volgden, deden haar daar van al de vrucht verliezen. De ſchryvers wyten de zelve aan de vierſchaar van het geloofsonderzoek, het welk door *Bonner* en *Gardiner* in het koninkryk wierdt ingevoert. De eerſte bovenal muntte daar in door een woedenden yver uit. Byaldien een dezer ſchryvers † te geloven is, zou hy met de rekkelykheit van *Polus* geſpot, en de beſtendigheit van *Gardiner* mistrouwt hebben. Dus noemde hy de onmenſchelykheit der gerechtshoven: *Laat de uitroeying der ketters*, zeide hy tegen hen alle beide, *op my ſlaan; zendt my alle de ſchuldigen; doedt de zelve in de gevangeniſſen van myn bisdom overvoeren, en laat my, als zy daar zyn, begaan: daar zal 'er niet een ontkomen; zy zullen zich bekeeren, of ik zal hen naar de ſtrengheit der kerkregels * doen ſtraffen.* Hy hieldt zyn woordt. De vierſchaar, waar voor de Proteſtanten zouden geoordeelt worden, beſtondt uit zes biſſchoppen. Deze prelaat was 'er een van: den anderen waren de biſſchoppen van Wincheſter, van Durham, Salisbury, Norwich, en Carlile. De plaats, daar zy vergaderden, was in de voorſtadt van Londen †, in eene kerk, aan de H. Maagdt toegewyd. *Hooper* en *Rogers* wierden daar het eerſte gedagvaard. *Hooper* was onder de regering van *Eduard* met het bisdom van Gloceſter bekleed geworden; en wy hebben gezien het verſchil, dat hy met de andere Proteſtantſche kerkvoogden hadt omtrent de prieſtergewaden, welker pracht hy afkeurde. De yver, dien hy altoos voor zynen Godsdienſt hadt laten blyken, was geenzins de eenigſte oorzaak van *Bonners* haat; een perſonele hoon wekte daar van het gevoelen weder op. Het heugde hem, dat *Hooper* de voornaamſte getuige was geweeſt, die hem, toen hy afgezet wierdt, te laſt hadt gelegt, dat hy zich aan de bevelen van den Raadt van *Eduard* niet hadt willen onderwerpen. Wat *Rogers* aangaat, deze was kanunnik geweeſt in de hoofdkerk van Londen; een geleerd man, en die reets met de regering van *Henrik* den VIII de lere der Hervormden was toegedaan. Hy was een medgeſel geweeſt van *Tyndal*, die den Bybel in het Engelſch overbragt, en hadt deel aan dat werk gehad. Hy was door de vervolging uit Engelandt verdreven, en naar de ſtaten van den hertog van Saxen gevlucht, zynde

Vryſtaing van verſcheide gevangenen van Staat.

* Deze wierdt naderhandt, onder de regeringe van *Elizabeth*, graaf van Leiceſter.

Wrede taal van *Bonner*.

* *Kanonis.*

Vierſchaar tegen de Proteſtanten opgeregt.

† *Somhwark.*

Hooper en *Rogers* worden gedagvaard.

1555. daar gebleven tot aan de komſt van *Eduard* tot den troon. Toen kwam hy weder in Engelandt, en *Ridley* bezorgde hem een domheerſchap in de hoofdkerk van Londen. Hy hadt de ſtoutheit van aldaar, ſedert de beveſtiging van *Maria*, de hervormde lere te prediken; en voor den Raadt gebragt zynde, hadt *Gardiner* hem vruchteloos vermaant van zyne lere af te gaan. Zy hadden een vry lang geſprek over des pauzen opperhoofdigheit, de welke *Gardiner* met kracht ſtaande hieldt. *Rogers* antwoordde, dat de zelve ſtreedt tegen de wetten des koninkryks, en dat de biſſchoppen van Engelandt ſedert vele jaren in de bezitting waren om tegen den paus te prediken. Doch *Gardiner* hernam, dat het de wreedheit des tyds was, die hen daar toe gedrongen hadt. Hy voegde daar by, dat men met hem in geen twiſtredenering wilde treden; dat hy alleen bedacht moeſt wezen om een beſluit te nemen omtrent de vergiffeniſſe, die men hem aanboodt, byaldien hy zich wilde bekeeren, of op de rechtvaardige ſtraffe, de welke men hem zou doen ondergaan, als hy in zyne kettery volhardde. *Rogers* bleef onverzettelyk, en men zondt hem, nevens verſcheide anderen, die de zelve ſtandvaſtigheit deden blyken, naar de gevangeniſſe. *Hooper* was reets op het bevel der koninginne in hechteniſſe genomen, onder voorwendſel, dat hy merkelyke ſommen gelds aan de kroon ſchuldig was †.

Geſprek van *Rogers* met *Gardiner*.

Rogers en *Hooper* worden naar de gevangeniſſe gezonden.

† De oorzaak van deze ſchuld wordt niet gemeld.

Hierom wierden zy beide voor de zes vergaderde biſſchoppen gebragt om geoordeelt te worden. Men vroeg hen aanvankelyk, of zy niet wederom in de gemeenſchap van de Roomſche kerke wilden treden, en door die gehoorzaamheit de genade verdienen, die hen uit den name der koninginne wierdt aangeboden. Dit was eene vraag, waar mede die prelaten hadden opgeſtemt het rechtsgeding van alle beſchuldigden te beginnen. Zy antwoordden van neen, en *Rogers* raakte voor de twede maal in verſchil met *Gardiner*, die zich in beide de vierſcharen bevondt zyn rechter te wezen: kancelier in die van den Raadt, en voorzitter in die van de biſſchoppen. Des pauzen gezag was daar wederom het onderwerp van. *Rogers* verklaarde, dat hy, daar kwame van wat het wilde, het Antichriſtendom van Rome nooit zou omhelzen. Hy leide ook de ſchuldt van de vervolging tegen de Proteſtanten op dien prelaat en op zyne amptgenoten, onaangezien *Gardiner* en de biſſchop van Carliſle betuigden alleen uitvoerders te wezen van de bevelen der koninginne. Men vroeg *Rogers*, wat gevoelen hy hadt van het Nachtmaal. Hy antwoordde, dat hy geenzins de ligchamelyke tegenwoordigheit geloofde in dat ſtuk, ſchoon 'er eenige byzondere gevoelens mogten zyn omtrent de wyze, waar op Chriſtus daar in tegenwoordig was, met alle de Hervormden overeenſtemmende. Hy betoogde den rechteren vervolgens, dat zy niet te beſchuldigen waren van de wetten, die ſedert *Marias* komſte tot den troon door het Parlement gemaakt waren, overtreden te hebben, naardien men hen lang te voren in de gevangeniſſe hadt gezet. Dat men derhalven alleen tegen zyn gewiſſe het rechtsgeding kon beginnen, en hem niet veroordeelen, dan om dat hy niet kon beſluiten het zelve te verraden. *Hooper* verklaarde byna het zelve, en beide in hun eerſte beſluit volhardende, gaf men hen uitſtel tot den volgenden dag om zich daar op met meerder ernſt te bedenken. Men zondt hen met deze vermaninge weder henen, hen waarſchouwende, dat men, byaldien zy zich van dezen tydt niet bedienden om hunne kettery te laten va-

Zy verſchynen voor de zes biſſchoppen en worden van hen ondervraagt.

Men zondt hen weder henen, met eene vermaninge om afſtandt van hunne lere te doen.

ren, hen niet meer zou ontzien, en dat 'er geen genade voor hen, dan op die voorwaarde, te hopen was. Deze bedreigingen konden hen niet doen wankelen. Men bevondt hen des anderen daags zo ſtandvaſtig als te voren. Zy wierden dan voor hardnekkige ketters verklaart, en men beval, dat zy, als zodanige, zouden afgezet, en aan den wereldlyken arm overgelevert worden. *Rogers* was getrouwt, en hadt tien kinderen. Eer hy in hechtenis raakte, hadden zyne vrienden getracht hem, door beweegredenen van tederheit, voor zo veel zielroerende voorwerpen een beſluit te doen nemen om, naar het voorbeeldt van andere vluchtelingen, uit het koninkryk te gaan: doch hy was daar niet toe te brengen. Hy zeide niet minder aan zyne kerk dan aan zyne familie verbonden te wezen, en dat hy zynen plicht zou doen, zonder over de gevolgen bekommert te zyn, waar omtrent hy zich op de Voorzienigheit verliet. Veroordeelt zynde verzocht hy zyne rechters hem te willen toelaten zyne vrouw en kinderen te zien voor dat hy ſtierf. Zy weigerden het, en zeiden tegen hem, dat hy prieſter geweeſt zynde, niet hadt kunnen getrouwt wezen: dat de gene, waar van hy ſprak, zyne vrouw niet was, en dat hunne kinderen baſtaarden waren. *Hooper* was by het leven van *Henrik* den VIII, gedurende zyn verblyf te Zurich, ook getrouwt met eene vrouwe uit het Franche-Comté. Doch het zy ze overleden was, of dat de weigering, die *Rogers* ontmoette, hem den mondt ſloot, immers hy deedt geen verzoek om haar te zien. Na hen het vonnis te hebben voorgelezen bragt men hen beide weder in de gevangeniſſe.

1555. Zy worden veroordeelt.

Rogers ſtelt de zorge voor zyne kerk boven die van zyne familie.

Men weigert hem zyne vrouw te zien.

Men kwam *Rogers* op den 4 February 's morgens vroeg daar uit halen, om hem ter ſtrafplaatſe te geleiden. Men vondt hem in een zo diepen ſlaap, dat men moeite hadt hem wakker te krygen. Eene zo grote geruſtheit op het aannaderen van eene verſchrikkelyke ſtraffe deedt wel zien, dat de geen, die ze moeſt ondergaan, de zelve niet vreeſde. Hy wierdt voor *Gardiner* gebragt om ontwyd te worden. Hy verzocht op nieuw zyne vrouw te mogen zien, en men weigerde het hem ten tweden male. Toen hy op de ſtrafplaats was gekomen, begeerde hy tegen het volk te ſpreken: doch het wierdt hem mede belet. Hy vergenoegde zich dan de aanſchouwers met weinig woorden te vermanen te willen volharden in de heilige lere, die hy hen onderwezen hadt, en voor de welke hy, na vele wederwaardigheden gedurende zyn leven uitgeſtaan te hebben, nu ten vure zou gaan. Men boodt hem lyfsgenade aan, indien hy van Godsdienſt wilde veranderen: maar hy weigerde de zelve op deze voorwaarde, die hem veel ſchrikkelyker ſcheen dan de houtſtapel. Hy veſtte zyne aandacht op den LI Pſalm, en terwyl hy zyne ziele door deze overdenkinge tot Godt ophief, verteerde zyn ligchaam.

Byzondere geruſtheit van *Rogers*.

Men laat hem niet toe te ſpreken het volk te ſpreken.

Zyne ſtandvaſtigheit en Godvrucht.

Hooper wierdt te Gloceſter gerecht: het zy dat het hof, dat zulks beval, de hervorming door een zodanig ſchouwſpel meer meende te brandmerken, of dat het voorhadt de gemoederen der Hervormden ſchrik aan te jagen. Men ziet nog heden het oorſpronkelyke van het bevel der koninginne tot deze ſtrafverrechtinge. Zy verklaart eerſtelyk, dat de prelaten met recht dezen ketter ontwyd, en de hulpe van de overheit verzocht hebben om hem te ſtraffen. Dat zy, hunnen yver begunſtigende, wil, dat hy de ſtraffe lyde, die tegen de verharde ketters is vaſtgeſtelt; en dat, vermits hy de genade, die ze hem aanboodt, geweigert heeft, hy hare rechtvaardigheit beproeve.

Hooper wordt naar Gloceſter gevoert.

Straf bevel der koninginne.

Dat,

1555. Dat, gelyk hy het volk van Gloecester gedurende zyn leven verleid hadt, hy het zelve door de afgryselykheit van zyne doodt uit beter oogen mogt doen zien. Dat zy in deze bedoelinge wil, dat de opperrechter van de stadt met zyne Sherifs, nevens het grootste gedeelte der burgeren, deze strafoeffening byworie. Vervolgens gebruikt ze omzichtigheden, om te beletten, dat de lyder tegen het volk spreekt, uit vreze, zegt ze, dat hy het zelve door zyne welsprekendheit mogt gaande maken. Hierom verstaat ze, dat men hem zal verbieden den mondt open te doen, noch gedurende dat men hem ter strafplaatse geleidt, noch wanneer men hem aan de paal zal binden. Dit was een bevel, dat algemeen wierdt tegen alle andere, die men naderhandt tot het zelve soort van straffeidinge veroordeelde. Na drie dagen reizens kwam *Hooper* van Londen te Gloecester, dat 'er dertig mylen van aflegt, aan. Men gaf hem den vierden dag om uit te rusten. Hy bragt den zelven met vasten en bidden door, en antwoordde den genen, die hem aanmaanden om zich van de genade der koninginne te bedienen, terwyl het nog tydt was, dat hy de zelve geenzins begeerde ten koste van zyn eeuwig welwezen. Hy wierdt dan ter strafplaatse geleid *, werwaarts hy zonder verschrikkinge henen ging. Doch wanneer hy zyne vrienden, die hem in de gevangenisse waren komen zien, het laatste vaarwel zeide, kon hy zyne tranen niet binnen houden. Hy zeide ondertusschen tegen hen, zo als hy hen deze onzondige tekenen van zyne tederheit liet blyken, dat alle zyne rampen niet bekwaam waren geweest om hem de zelve te doen storten. Dewyl de koningin verboden hadt, dat hy tegen het volk zou spreken, moest hy zulks achter laten. Men liet hem niettemin toe zyne gebeden uit te spreken; en zich van deze gelegenheit bedienende, bragt hy daar in de voornaamste hoofdpunten van zyn gelove. Men kwam hem nogmaals in dit laatste oogenblik verzoeken, en genade aanbieden. Hy weigerde de zelve, Godt om zyne hulpe aanroepende, ten einde hy hem in deze beproevinge ondersteunde, omhelzende de werktuigen, die zyne straffe zouden uitvoeren, en Godt zegenende, de welke hem riep om voor zyne waarheit te lyden. De zelve was afschrikkelyk, en al zyne standvastigheit kon hem niet beletten daar over eene diepe zucht te geven. Toen men hem met ketens vast maakte, betuigde hy, dat zulks niet nodig was, en dat hy het vuur zou verdragen zonder zich te bewegen. Doch het hout was zo groen, dat het maar ten halven brandde, en daarenboven wierdt de vlam door een vry sterken windt verspreid: zo dat het vuur geen kracht genoeg hebbende, hem van langzamer handt alleen de benen en dyen verteerde, zonder aan het ligchaam te komen. In deze schrikkelyke proef, die by de drie kwartieren uurs duurde, was het, dat het gevoel van zyne pyn hem dwong de beulen te verzoeken het vuur te vergroten, om hem niet langer te laten zieltogen. Toen zag men eene van zyne handen in de houtshapel vallen, terwyl hy met de andere op zyn borst sloeg, roepende Gods barmhertigheit aan, en bevelende zynen geest in de handen van zynen Zaligmaker. Dit waren de laatste woorden, die men hem hoorde uitspreken, en die zyn lyden met zyn leven eindigden.

Hy hadt met *Ridley*, gelyk wy gezien hebben, geschil gehad wegens de kerkgewaden, en hunne oneenigheit eindigde eerst met hunne algemene gevangenisse. Thans vergaten zy al den twist, die hen tegen elkander verhit hadt; en overdenkende, dat zy tot de zelve beproevinge om een en den zelven Godsdienst geroepen waren, leiden zy al hunne partydigheit af. *Hooper* schreef twee maal aan *Ridley*, en deze laatste gaf hem antwoordt zo haast als hy 'er gelegenheit toe kreeg. Hy verzekerde hem al hunnen twist vergeten te hebben, zich met hem in een volkomen geest van eenigheit te bevinden, en hem eene ware liefde toe te dragen, gevormt zynde naar het voorschrift van die van *Christus*, en bezielt door den algemenen yver voor de waarheit. Hy vermaant hem daar na, zich als een getrouw martelaar tot de doodt te bereiden; roemt de standvastigheit van *Cranmer* in zyne gevangenisse, die hen door zyn voorbeeldt leerde eene onwankelbare mannoedigheit te laten blyken: en hy beweent de lafhertigheit of onverschilligheit van degenen, die door zo krachtige beweegredenen niet aangespoort worden om de zaak van den Godsdienst te handhaven.

Sanders, *Tailor* en *Bradford* beproefden de zelve straffe. De eerste wierdt te Conventri gerecht, alwaar hy tegen het verbodt der koninginne gepredikt hadt. Men hoodt hem genade aan, indien hy zynen Godsdienst wilde verlaten. Hy antwoordde, dat hy, geen ketter zynde, geen genade van noden hadt, en zich gelukkig achtte voor het Euangelium te lyden. *Wat zyt gy my aangenaam, ô kruis mynes Zaligmakers!* zeide hy, de strafpaal naderende, *hoe dierbaar zyt gy my, ô eeuwig leven!* Doctor *Tailor* was parochiepriester van Hadley. Hy wierdt gedagvaard voor *Gardiner*, om dat hy zich tegen priesters, die de Misse in zyne kerk wilden zingen, hadt aangekant. Wel ver van het stuk te loogchenen rekende hy het zich tot eene eer, en beweerde, dat andere kerkelyken geen recht hadden een dienst in zyne kerk in te voeren, die strydig was met den gene, die by de hervorminge van *Eduard* daar in was vastgestelt. *Gardiner* leide zyn uiterste vermogen aan om hem te winnen, doch daar geen kans toe ziende, zondt hy hem naar de gevangenisse. De Raadt trachtte ook te vergeefsch hem te doen wankelen. Hy wierdt dan veroordeelt, ontordent, en in zyne parochie gerecht. Hy leedt vele smaadheden van de wachts, die zich by de strafoeffeninge bevonden. Een van de zelve gaf hem een harden slag op het hoofdt, om dat hy zyne kudde vermaande te volharden in den Godsdienst, den welken hy hen gepredikt hadt, en waar van hy de waarheit met zyn bloedt stondt te verzegelen. Een ander, een kneppel uit de houtshapel trekkende, wierp hem de zelve naar het hoofdt en wondde hem jammerlyk. Een derde gaf hem een kinnebaksslag, om dat hy den LI Psalm in het Engelsch liet horen, en beval hem Godt in het Latyn te bidden. Een vierde eindelyk doorboorde hem het hoofdt met zyn hellebaardt, dat 'er de hersseuen uitspatten. Dit was de liefdadigste van allen, naardien hy hem door deze schielyke doodt van eene langzamer en wreder bevrydde. De straffe van *Bradford* wierdt tot de maandt July uitgestelt.

De gevangenhuizen wierden van dag tot dag opgepropt met personen, die liever wilden sterven, dan hunnen Godsdienst verzaken. Dit joeg *Gardiner* een schrik aan. Hy hadt gemeent, dat de strafplegingen aan een gering getal bekwaam zouden geweest hebben om de overigen tot gehoorzaamheit te brengen, en dat men wel verheugt zou wezen zyn leven ten koste van zyn gelove vry te kopen. Wanneer hy het tegendeel zag, en dat het bloedt, het geen men vergoot, eer het zaadt dan de ondergang van de hervorminge was, kreeg hy

* den 9 February.

Zy verbiedt den lyder te spreken.

Standvastigheit van *Hooper*.

Zyne teederheit voor zyne vrienden.

Hy ombelst de werktuigen van zyne strafverrechtinge.

Wreedheit van zyne straffe.

Zyne laatste woorden.

Zyne vereeniging met *Ridley*.

Woorden van *Sanders*, toen hy de brandpaal naderde.

Bestendigheit van *Tailor*.

Smaadheden, die men hem op de strafplaatse aandoedt.

Gardiner krygt een walg van de strafplegingen.

1555. hy een walg van die moordbedryven. *Bonner*, altoos onbarmhertig, nam daar van den laft met blydſchap op zich. Toen was het, dat hy, de handt aan het werk ſlaande, *Polus* en *Gardiner* te kennen gaf, dat hy een man van zyn woordt was, en niemandt zou ſparen.

Bonner vaart in de zelve voort.

Bonner was van een wreden aardt, en de gevangenis, die hy onder de voorgaande regering hadt moeten lyden, hadt hem nog meer tegen de Hervormden verbittert. Men verwondere zich dan niet over zyne ontmenſchtheit: doch den Raadt in de zelve gevoelens te zien, was iets, dat vremd voorkwam. Deze gaf bevel, dat men al de genen, die ter ſtrafplaatſe geleid wierden, de tong zou afſnyden, ten ware zy zich onder eede verbonden niet tegen het volk te zullen ſpreken. Men vervloekte deze wreedheit, en zeide, dat de dochter daar in den vader te boven ging, en dat de ganſche woede van *Henrik* den VIII niets diergelyks hadt uitgedacht. Ons oogmerk is niet een lyſt op te geven van alle de genen, die eene zo vinnige vervolging beproefden. Men kan de zelve vinden in het Martelaarsboek van Engelandt †. Wy zullen alleen de ſtrafplegingen melden, die het meeſte gerucht maakten, en een waarachtig denkbeeldt geven, dat men van *Marias* regeringe moet opvatten. Men zou een zo aanmerkelyk gedeelte van hare geſchiedeniſſe zonder ontrouw niet kunnen vergeten, gelyk de ſchryver ‡ van de ſcheuring van Engelandt gedaan heeft. Hy ſchryft de herſtelling van den Roomſchen Godsdienſt alleen toe aan de Godvruchtigheit van deze vorſtinne, aan hare wysheit, aan hare zorgen, aan de goedheit en de voorzichtigheit van den pauſſelyken gezant, de welke alle de zwarigheden, die eene zo Godvruchtige onderneming dwarsboomden, verders deedt te boven komen. Hy ſpreekt ſlechts van eene ordonnantie, waar by alle vremdelingen uit het koninkryk wierden gebannen: van de lyken van *Bucerus*, van *Phagius*, en van de vrouw van *Martyr*, dat men naar de vuilnishoop ſleepte, en van de ſtrafpleginge aan *Cranmer*. De andere waren hem ook niet onbekend: doch hy hadt zyne redenen om 'er niets van te zeggen. De lof van tot zachtheit overhellende vorſtin, den welken hy aan *Maria* gaf, was onder zo vele houtſtapels, die ze deedt opwerpen, om onſchuldige onderdanen, en wier geloof al hun misdryf uitmaakte, te verbranden, bezwaarlyk ſtaande te houden.

Wreed beſluit van den Raadt.

† Door Fox zamengeſteld.

‡ *Sanderus.*

De ſtilzwygendheit der Roomſchgezinde ſchryvers omtrent deze ſtrafplegingen.

Des volks gemor.

Gantſch Engelandt morde daar over. Het volk, dat wel haaſt der wrede behandelingen moede is, betreurde de zachtheit van *Eduards* regeringe. Het vergeleek de ſtraffen, die men daar onder tegen de Roomſchgezinden geordonneert hadt, beſtaande alleen in ligte boetens, berovingen van beneficiën, eenige jaren gevangeniſſe tegen de ſchuldigſten, by de houtmyten en galgen, waar mede men de Hervormden onder de regering van *Maria* ſtrafte. De doodt is niet genoeg, zeide men, om de wreedheit der Roomſche geeſtelykheit te voldoen: zy moet nog daarenboven met de ſchrikkelykſte tormenten verſelt gaan. De genen, die tot de hervorminge overhelden, zagen de ellendigen, die men deedt verbranden, als martelaars aan, en de oorzaken van deze ſchrikkelyke ſtrafplegingen als beulen, die hen afgryzen baarden. Verſcheide Roomſchgezinden, zelfs van de genen, die hunnen Godsdienſt het meeſt aankleefden, konden deze al te ver getrokkene wreedheden, en die ze by verdubbeling in het ganſche koninkryk zagen plegen, niet goedkeuren. Zy zeiden, dat het naturel der Engelſchen niet bekwaam was tot zulke ontmenſchtheden, en rekenden de zelve *Philips* toe.

Des zelfs aanmerking op de ſtandvaſtigheit der martelaren.

Daar kwamen ſchimpſchriften uit tegen dien vorſt en tegen zyne Spanjaarden, die men als zo veel inquiſiteurs aanzag. Men trachtte niet alleen het volk tegen deze vremdelingen verbittert te maken: men deedt zelfs zyn beſt om 'er de koningin een tegenzin in te doen krygen. Doch zy, wel verre van in deze gevoelens te treden, gaf zeer ſtraffe orders om een naauwkeurig onderzoek te doen naar de opſtellers van deze pasquillen. Men kon de zelve evenwel niet ontdekken. Voor het overige, het zy *Philips*, hoe geſtreng anders, deze wreedheden niet goedkeurde, of dat de ſtaatkunde hem verplichtte zich te dekken tegen den haat, dien de zelve hem op den hals hadden gehaalt; altoos, hy nam het beſluit, zich daar van in het openbaar te rechtvaardigen. Zyn biechtvader, een Franciſkaner, *Alphonſus* genaamt, op zekeren dag in tegenwoordigheit van het hof en eene talryke menigte predikende, laakte deze treurige ſtrafoeffeningen, waar voor hy met eenen de biſſchoppen van Engelandt verantwoordelyk ſtelde te zyn. Hy betuigde, dat de koning daar geen deel aan hadt, en haalde vervolgens de prelaten deerlyk over den hekel. Hy vertoonde hen, dat Godt hen de zielen niet hadt aanbetrouwt om ze ten verderve te brengen, maar om ze in de waarheit te onderwyzen, en dat het Euangelie, het welk niet dan genade en barmhertigheit verkondigde, hen niet geleert hadt de menſchen te verbranden. Eene zo onverwachte redenvoering van een prediker, die een Spanjaardt was, verwonderde de biſſchoppen, en maakte hen beſchaamd. Deedt die klemtaal hen de onderneming niet ſtaken, ten minſte ſchortte de zelve de uitvoering daar van voor eenigen tydt op.

1555. *Sleidanus.*

Schimpſchriften tegen *Philips.*

Burnet.

Zyn biechtvader ontſchuldigt hem, en laakt de wreedheden van de geeſtelykheit.

Ondertuſſchen gaven de Proteſtantſche vluchtelingen in Duitſchlandt een geſchrift uit tegen de vervolginge, die men hunne medebroeders in Engelandt aandeedt. Het was vervat in uitdrukkingen, die zeer veel harder waren, dan al het gene men de vryheit hadt genomen in het koninkryk daar van te zeggen. Naardien hunne verblyfplaats hen tegen de gevoeligheit van het hof beveiligde, richtten zy de zelve aan de koninginne zelf, en deden haar ſtoute vertogen. Voor eerſt ſtelden zy haar voor het gevaar, waar in ze zich begaf, met de bewegingen van een yver te volgen, welken zy by dien van *Saul* vergeleken, toen hy de Chriſtenen voor zyne bekeeringe vervolgde. Zy baden haar, een recht vergelyk te maken tuſſchen die haar meer dan eens de woede van *Henrik* den VIII ontrukt hadt, en de drie prelaten, welke zy voor hunne vertrouwelingen hieldt, als eenen *Gardiner*, *Tonſtal* en *Bonner*, die, om *Henrik* te behagen, geen zwarigheit hadden gemaakt ſchriften tegen de opperhoofdigheit van den paus en tegen het huwelyk van *Catharina* van Arragon in het licht te geven. Zy haalden verſcheide plaatſen uit die ſchriften aan, en ſchetſten hen af als menſchen zonder Godsdienſt, die alles aan hunne belangen opofferden; als des pauzen tegendingers met *Henrik*, en aanhangers van Rome met *Maria*; gereed om Mahomethanen te worden, indien zy maar in Turkye woonden. Vervolgens kwamen zy weder op de mishandeling der Hervormden in Engelandt: zy zeiden, dat de Turken tot zulk eene ontmenſchtheit niet bekwaam waren, en ſtelden de zelve gelyk met de woede der Joden tegen de Apoſtelen. Zy leiden de ſchuldt daar van op de prelaten, welken zy de zelve vaſtelyk toeſchreven, vermanende ondertuſſchen de koningin, te gedenken aan de beſcherminge, die ze aan hare onderdanen verſchuldigt was, waar van Godt haar t' eenigen dage rekenſchap zou afci-

Geſchrift der Engelſche vluchtelingen in Duitſchlandt tegen de wreedheit der prelaten in Engelandt.

Hunne vertogen aan de koninginne.

Hunne vermaningen om haar te verplichten de ſtrafplegingen te doen ophouden.

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

1555. afeiſchen. Dat hy haar, zeiden zy, het zwaardt in de handt hadt gegeven om hen te verdedigen, en niet om hen ter doodt te brengen: zo dat ze verantwoordelyk was voor al het bloedt, dat de geeſtelykheit met zo veel wreedheit deedt vergieten. Zy ſtelden haar voor oogen de zachtheit van *Eduard*, en baden haar, zich daar naar te willen ſchikken, liever dan naar de geweldenaryen van *Hendrik*, die zyne gedachtenis minder aangenaam hadt gemaakt by het volk dan die van zynen opvolger. Zy ſmeekten haar voor hare onderdanen ten minſte de zelve goedheit te hebben als voor de vremdelingen, die ze hadt toegelaten uit het koninkryk te gaan; dat byaldien ze geen Engelſchen van den hervormden Godsdienſt kon verdragen, zy zich vergenoegde de zelve te bannen, zonder hen het leven te benemen. Hunne vermaningen raakten ook de edelen des koninkryks. Zy vertoonden hen het gevaar, dat zy liepen, om uit de bezittinge van de vernietigde karſpelgoederen gezet te worden; van hunne voorrechten te verliezen; onder het Spaanſche juk te zuchten; met ſchattingen, zo wel als het volk, bezwaart te worden, en van de provincien van Engelandt ellendig te zien, gelyk die der Nederlanden het waren door de geweldenary van deze heerſchzuchtige natie. Zy drongen haar, aan haar gewiſſe te gedenken, om Godt door eene vrywillige belydeniſſe van zyne waarheit te verheerlyken: anders dreigden zy haar met des zelfs oordeelen. Eindigende vermaanden zy het ganſche koninkryk van herten, zich voor Godt te vernederen; te bekennen, dat des zelfs toorn om hunne zonden op hen was nedergevallen, en hem door eene ware boetvaardigheit te bevredigen.

Hunne vermaningen aan den adel des koninkryks.

Verdedigſchrift van het hof om de ſtrafplegingen te rechtvaardigen.

Dit geſchrift, dat zy deden drukken, wierdt in Engelandt verſpreid, en het hof meende verplicht te zyn daar op te antwoorden. Om de geſtrengheit, die men in Engelandt gebruikte, te rechtvaardigen, bediende men zich van de geboden, die Godt den Joden deedt onder het Oude Teſtament, namentlyk van de laſteraars, waar onder zy de Proteſtanten ſtelden, die, zeiden zy, laſterden tegen het Nachtmaal, ontkennende de ligchamelyke tegenwoordigheit, uit te roeien. Men bragt het voorbeeldt van de Heidenen by, die het zwaardt van de overigheit tegen de Chriſtenen gebruikt hadden, en men zeide, dat, indien de valſche Godsdienſt recht meende te hebben dit gezag te oeffenen, dat de zelve niet hadt, de ware met zo veel meer reden het zelve kon in het werk ſtellen: die Godsdienſt, aan welken deze macht wettig toebehoorde. Men voegde daar by, dat de Chriſtenen geen minder yver moeſten tonen voor het Katholyke gelove, dan de ongelovigen voor hunnen valſchen Godsdienſt betuigt hadden. Men deedt de plaats van het Euangelie* gelden: *Dwingt ze in te komen*, en die van *Paulus*†: *Och of zy ook afgeſneden wierden, die u onruſtig maken.* Ook kwam te berde het gezag van *Petrus*, die *Ananias* en *Saphira* dood aan zyne voeten hadt doen nederſtorten. Men hadt veel op met de brieven en verhandelingen van *Auguſtyn*, die zyne gevoelens van verdraagzaamheit, waar in hy in het eerſt was, tegenſprekende, naderhandt de ſtrafplegingen aan de Donatiſten hadt goedgekeurt. Eindelyk bragt men by het ſtraffen van *Servetus*, den welken die van Geneve enkel om zyne goddeloze leerſtukken hadden doen ſterven, en dit voorbeeldt wierdt den Hervormden ſcherpelyk te gemoet gevoert. Zodanig waren de redenen, waar van ieder party zich bediende: doch geenzins nieuw, gelyk uit de ſchriften van *Auguſtyn* te zien is, en de Roomſche kerk heeft de gene, die ze meent in haren kraam te dienen, zo menigmalen herhaalt, als ze hare wreedheit tegen de genen, die van hare gemeenſchap afwyken, heeft willen in het werk ſtellen. Ondertuſſchen ſchynen deze grondregels rechtdraads ſtrydig met die van het Euangelie.

* *Luc. XIV, vs. 23.*
† *Gal. V, vs. 12.*

1555.

Na het antwoordt der Roomſchgezinden volgde de uitvoering. De Proteſtanten hadden naauwlyks een tuſſchenpoos van een maandt gehad, en met den 16 Maart begon men al weder in het ganſche koninkryk houtſtapels op te werpen. *Thomas Thompkins Tſſeran* wierdt nevens een jongeling van negentien jaren, *William Hunter* genaamt, te Londen verbrand: twee edellieden, *Cauſton* en *Higbed*, leden de zelve ſtraffe in de provincie van Eſſex: *William Pigot*, te Braintrée; *Steven Knigt* te Malden, en een prieſter, *Jan Laurentsz.* genoemt, te Colcheſter. *Ferrar* was den 13 Maart veroordeelt, en wierdt den 30 te Carmarden ter doodt gebragt. *Bonner* hadt de anderen veroordeelt. *Morgan* verwees *Ferrar*, voelende zich door zyne wraakluſt, of byzonder belang, behalven door dat van den Godsdienſt, daar toe aangezet. Toen *Ferrar* in het jaar 1552, onder de regering van *Eduard*, om zyne onvoorzichtigheit eerder dan om zyne misdryven vervolgt wierdt, hadt *Morgan* zich als aanklager opgeworpen. Hy ſchaamde het zich niet naderhandt zyn rechter onder de regering van *Maria* te wezen, na zich het bisdom van St. David te hebben doen geven; dat *Ferrar* ontnomen wierdt. Dus vondt *Morgan* belang in het doen ombrengen van dezen ouden biſſchop, om zich door zyne doodt van de beneficie te verzekeren, behalven dat hy zich daar door kweet van den plicht, dien hy het hof ſchuldig was. Het was ook met dat inzicht, dat *Gardiner* hem den gevangen toezondt, na vruchteloos onderſtaan te hebben den zelven weder in de gemeenſchap van de Roomſche kerk te doen treden. Men wil, dat de trotſchheit, waar mede hy *Gardiner* antwoordde, oorzaak van zyne doodt was, en dat deze prelaat in het eerſt geen voornemen hadt om hem het leven te doen verliezen, zo hy anders zyne onderwerping hadt willen betuigen. De gevangenis, die hy onder de regering van *Eduard* hadt uitgeſtaan, ſchoon hy de zelve om ongeregeldheden geleden hadt, waar in de Roomſche Godsdienſt geen het minſte deel hadt, verſtrekte hem tot een verdienſte by den kancelier. Doch het hof van *Maria* zou zeer blyde geweeſt zyn, een onderdaan te ſparen, den welken dat van *Eduard* mishandelt hadt. Hy was echter ter oorzake van zyn geloof gevangen gebleven, en men hadt gaarne gezien, dat hy het zelve hadt afgezworen voor dat men hem in vryheit ſtelde. *Gardiner* was hem daar over ſterk aan: doch *Ferrar* verwierp het voorſtel, dat hy hem daar omtrent deedt met zo veel verachtinge, dat *Gardiner* het niet kon verduwen, en hem in handen van zyn party, dien hy tot zyn rechter aanſtelde, overleverde. *Morgan* plaatſte zich dan op den rechtsſetel, waar voor *Ferrar* moeſt verwezen worden; en na hem voor een ketter verklaart te hebben, gaf hy hem aan de overheit over om verbrand te worden. Dus wierdt *Ferrar* door zyne onbezonnenheit berooft van de zachtheit van *Eduards* regeringe, en haalde zich door zyne trotſchheit, of onverzettelyk beſluit, de geſtrengheit van die van *Maria* op den hals.

Heylin. Goodwin. Burnet.

Men gaat met het ſtraffen plegen voort; *Thomas Tſſeran* wierdt nevens een jongeling van negentien jaren, *William Hunter* genaamt, te Londen verbrand: twee edellieden, *Cauſton* en *Higbed*, leden de zelve ſtraffe in de provincie van Eſſex: *William Pigot*, te Braintrée; *Steven Knigt* te Malden, en een prieſter, *Jan Laurentsz.* genoemt, te Colcheſter. *Ferrar* was den 13 Maart veroordeelt, en wierdt den 30 te Carmarden ter doodt gebragt. *Bonner* hadt de anderen veroordeelt.

Veroordeeling van *Ferrar.*

Zyne trotſchheit vergramt *Gardiner.*

Den 24 April wierdt een prieſter, *Georg Marche* genaamt, te Cheſter wredelyk ter doodt gebragt. Men hadt een ton met geſmolten pik boven dien ellendigen vaſt gemaakt, het welk al drup-

Hy wordt ten vure gedoemt.

Wrede ſtraf gepleegt aan *Georg Marche.*

1555. druppende hem met onuitſprekelyke pyn het hooft verbrandde.

Bevel van het hof aan de rechters van Nortfolk om naarſtigheidig onderzoek te doen.

Het hof zondt den 26 Maart een bevel aan de vrederechters van Nortfolk †, om de handt te houden aan de uitvoeringe van de kerkelyke ordonnantiën met meer yver, dan zy tot nog toe gedaan hadden. Men beval hen de provincie in verſcheide verdeelingen af te delen, en in ieder verdeelinge vertrouwde perſonen te hebben, om hen kennis te geven van alles, wat 'er zou voorvallen; zich van twee menſchen in ieder parochie te verzekeren, die behoorlyke aantekeningen hielden van alle de handelingen, die of zondig, of verdacht waren; de wetten tegen de vagebonden te doen uitvoeren; de byeenkomſten in de kroegen te beletten; van plaats tot plaats een getrouwe wacht te ſtellen, om het gene by nacht of by dag gedaan wierdt gade te ſlaan; zich door de genen, welker gedrag zy verdacht hielden, rekenſchap te doen geven van hunne wyze van leven, handel en wandel; te waken tegen de nieuwsſchryvers, die vermaak vinden in het uitſtrooien van valſche geruchten. Men vermaande hen zelfs een goed voorbeeldt voor anderen te wezen, en met hunne familie te beginnen om al de wereldt in hunnen plicht te houden. Men laakte deze bevelen, de welke, naar men zeide, roken naar het Spaanſche geloofsonderzoek, en de geweldenary der aanbrengers onder de Roomſche keizers, die *Auguſtus* opvolgden. Men zeide, dat de genen, die in ieder parochie geſtelt waren, zynde een door het hof omgekocht volk, om hunne medeburgers ſtrikken te zetten, en door valſche aanbetrouwingen te verraden, nergens beter by te vergelyken waren, dan by die laſhertige beſchuldigers, waar van de Romeinſche geſchiedſchryver * het afbeeldſel affchetſt. Wie kan, zeide men, zyn leven verzekert wezen, waar van die beſpieders zich meeſter maken, en waar is de vryheit van de natie in het midden van die aanbrengers?

† Te vinden in de *Verzameling* van *Burnet*.

De Proteſtanten vergelyken dit bevelby de proceduren van het geloofsonderzoek, en de Romeinſche aanbrengers.

* *Tacitus.*

Nieuwe bevelen van het hof om met het ſtrafoeffenen voort te gaan.

Bonner, over dit gemor in verlegenheit zynde, of een walg hebbende van zo vele ſtrafplegingen, ſchortte de uitvoering daar van gedurende vyf weken op. Daar wierden zelfs nieuwe orders van het hof vereiſcht om zynen yver weder gaande te maken; het zy de zelve inderdaadt verſlapt, het zy dit een kunſtgreep van dien prelaat was, om zich te ontlaſten van de ſchuldt der moordbedryven op de vernieuwde order van een opperſte gezag. De koning en de koningin ſchreven hem den 24 May †. Zy klaagden, dat 'er met zo veel ſlapheit wierdt gearbeid aan de ſtrafoeffeninge van de ketters, de welke de biſſchoppen, zelfs na de aankondiging, die de wereldlyke rechters hen daar omtrent gedaan hadden, in hunne hardnekkigheit lieten leven. Zy waarſchouwden *Bonner* raadt te ſchaffen tegen eene zo ſtrafbare oogluikinge, die Gods roem en dien van hunne Majeſteiten, de welke eene zodanige ſtraffeloosheit niet konden dulden, even zeer benadeelde. Zy vermaanden hem zich als een goeden herder en oprechten biſſchop te gedragen; aan de bekeeringe der genen, die in de dwalinge waren, te arbeiden, en de zelve, byaldien zy daar in hardnekkig voortgingen, voor ketters te verklaren; hen daar na aan den wereldlyken arm over te leveren, om volgens de ſtrengheit der wetten met de doodt geſtraft te worden; eindelyk, in deze gelegenheit blyken van zyne Godvrucht te geven, zo wel als van zyne gehoorzaamheit, en niemandt te ſparen. Wy zullen wel haaſt zien van wat uitwerking deze brief was.

† De brief wordt gevonden in de *Verzameling* van *Burnet*.

Bedenkingen op het gedrag der biſſchoppen.

Voor het overige is 'er bezwaarlyk een denkbeeldt te maken van het gedrag des konings en der koninginne, zo min als van dat der biſſchoppen omtrent die achtereenvolgende bewegingen van mededogen en wreedheit, waar toe zy beurteling ſchynen over te hellen. Mogelyk dat hunne deernis ſlechts veinzery was, om zich voor den haat, welken eene aanhoudende wreedheit doorgaans verwekt, te beſchutten; mogelyk dat zy daar omtrent ook niet ongevoelig waren. De menſch heeft een natuurlyken affchrik van moorden; hy kan zich daar toe niet laten vervoeren, zonder zich geweldt aan te doen, en vroeg of laat krygt hy berouw het zelve begaan te hebben. De Proteſtanten hadden eene andere bedenking. Zy ſchreven deze wreedheden toe aan den aardt van den Roomſchen Godsdienſt, en zeiden, dat wanneer hy eens zyne handen in bloedt gedompelt hadt, hy des moordens niet moede wierdt.

1555.

Ondertuſſchen kon de koningin, door nieuwe bekommerdheden gedrongen zynde in opzichte van de geeſtelyke goederen, niet lang ontveinzen het beſluit, dat ze genomen hadt, om de wedergeving daar van te bevelen. Zy ontboodt den kancelier, den grootſchatbewaarder, den kontroleur van haar huis, en twee geheimſchryvers van Staat. Zy zeide tegen hen, *Dat haar gewiſſe niet geruſt zou wezen, zo lang als de goederen van de kerk een gedeelte van hare domeinen uitmaakten; dat de zelve daar aan gehecht waren geworden onder begunſtiging van de ſcheuringe; en dat de ſcheuring geëindigt zynde, zy de zelve begeerde weder te geven; dat ze niet langer met dit verbodt, dat haar knagingen veroorzaakte, die ze niet kon ſtillen, belaſt wilde blyven; dat men haar te verzeeſch zou hybrengen den ſlechten ſtaat harer geldmiddelen, en de onmogelykheit, waar in ze zich bevondt, om hare waardigheit, zonder zodanig een onderſtandt, ſtaande te houden; dat ze de eere Gods boven de hare ſtelde, en hare zaligheit boven tien koninkryken; dat ze verheugt was den koning, haren gemaal, in de zelve gevoelens te zien, en dat ze begeerde, dat deze wedergeving geſchiede volgens de bevelen van den paus, of van zynen gezant.* Om deze zaak af te doen, belaſte ze hen de tyding daar van aan den kardinaal *Polus* te brengen, hem de lyſt der goederen, die ze de kerk weder overgaf, ter handt te ſtellen, en hem aan te zeggen, dat ze hem daar van het ganſche beſtier overliet. Deze vorſtin, buitengemeen Godsdienſtig zynde, hadt een noodzakelyk conſcientiewerk gemaak, van het wederovergeven der geeſtelyke goederen der gemeenſchappen. Alle de redenen van hare geeſtelykheit, die met de ſtaatsdienaars medewerkte om de bezitters dezer vervreemde goederen te handhaven, hadden haar niet kunnen overtuigen, noch haren geeſt geruſt ſtellen. *Julius* de III hadt kort te voren eene bulle uitgeblixemt tegen de vorſten, biſſchoppen, en overigheden, die den geeſtelyken hunnen byſtandt zouden weigeren om in de genieting hunner goederen te treden. Men mogt de koninginne wat aan vertonen, dat die bulle Duitſchlandt raakte; niets kon haar geruſt ſtellen. Zy zeide, dat vermits des pauzen gezag van *Chriſtus* voortvloeide, des zelfs bullen in Engelandt van de zelve kracht waren, als elders, en dat men aan de zelve overal eene gelyke gehoorzaamheit ſchuldig was. Deze gevolgen waren natuurlyk uit hun grondbeginſel te trekken.

Redenering der koninginne nopende de wedergeving der kerkelyke goederen.

Tederheit van gewiſſe van *Maria*.

Zy meent verplicht te wezen des pauzen bulle te gehoorzamen.

Julius de III, uitdonderaar van deze bulle, ſtierf den 20 Maart, en het Conclave verkoor in zyne plaatſe *Marcellus Cervino*, kardinaal van Sta. Crux, den tweeden van den naam van *Marcellus*, dien hy wilde behouden, gelyk *Adrianus* de VI den zynen vier en dertig jaren van te voren behouden hadt. Hy hadt dit nog met *Adrianus* gemeen,

Doodt van *Julius* den III.

Verkiezing van *Marcellus Cervino*.

1555. *Sleidanus. Thuanus. Burnet. Onuphrius.*

meen, dat hy besloten hadt, gelyk hy, de geestelykheit te verbeteren, en dat hy daar in, gelyk hy, door eene schielyke doodt belet wierdt. Zyn pausschap duurde nog korter dan dat van den anderen, hebbende maar twee en twintig dagen na zyne verheffinge geleeft. Alle geschiedenisschryvers roemen zyne vroomheit, letterkunde en wysheit. Hy was geboortig uit de Mark van Ankona, doch zyne familie oorspronkelyk uit Montepulciano, in het Toskaansche. Men zegt, dat zyn vader, die zich bemoeide met de voorzegkunde naar den loop der sterren, de planeten geraadpleegt hebbende, zyne verheffing tot de pausselyke waardigheit voorzegt hadt, en dat *Marcellus*, zulks te weten gekomen zynde, nooit wilde trouwen, hoe dringende de aanhoudingen van zyne moeder ook waren om hem daar toe te verplichten. Men zegt daarenboven, dat *Luk-Gaurik*, een der beroemdste sterrekykers van dien tydt, van hem de zelve voorzegging gedaan hadt, en dat de zelve gedrukt gevonden wordt in het boek †, dat hy, drie jaren voor de verkiezing van *Marcellus*, in het licht gaf. Deze paus was gezant * geweest in de kerkvergadering van Trente, alwaar hy opgemerkt hadt, dat de verdorvendheden der geestelykheit en de al te grote toegevendheit der pauzen, om aflaten toe te staan, die de tucht ontzenuwden, de voornaamste oorzaken waren geweest van de nieuwigheden en wanorders, die de kerk ontrusten. Uit dien hoofde zou hy, byaldien hy langer geleeft hadt, gearbeid hebben om dit misbruik te verbeteren, zo anders die hoge waardigheit, waar van de verheffing, naar het zeggen van den geschiedenisschryver †, zo vele anderen bedorven hadt, zulke Godvruchtige gevoelens in hem niet hadt uitgedooft. Hy scheen het zelf te vrezen, wanneer hy, zich daar omtrent aan den kardinaal van Mantua, wiens vroomheit hem bekend was, openbarende, tegen hem zeide, dat hy het oogmerk van de hervorming der geestelykheit begeerde uit te voeren, het geen de pauzen, zyne voorzaten, slechts belooft hadden te zullen doen; dat hy hem zyne gedachten openbaarde, om aan hem een getuige te hebben, die 'er hem gedurig aan deedt gedenken, op dat de schande, om voor een schynheilige te gaan, byaldien hy zyn woordt niet hieldt, hem belette in zo eene Godvruchtige onderneming achteruit te deinzen. De poort van zyn paleis wierdt van stonde aan voor zyne neven gesloten. Hy sprak gedurig van den plicht der bisschoppen en der pastoren om zich in hunne bisdommen en parochiën te onthouden, en maakte zich gereed om hen derwaarts weder heen te zenden. Maar op den twaalfden dag van zyn pausschap beving hem de koorts, verselt met een overvloedt van slym, waar op eindelyk eene beroerte volgde, die hem op den tienden dag van zyne ziekte, den twee en twintigsten van zyn pausschap, en in het vyf en vyftigste jaar van zynen ouderdom, wegnam. Men schryft zyne doodt toe aan eene al te levendige toeëigening, de welke hem het hert raakte, van eene bedenkinge van *Adrianus* den IV over het gevaar, waar voor de zaligheit der pauzen, meer dan van andere menschen, was bloot gestelt. Hy hadt de gewoonte van zich, gedurende de maaltydt, eenige hoofdstukken uit de heilige Schriftuur of de oudvaders te doen voorlezen. Hy dacht op zekeren tydt, na deze lezing met eene byzondere oplettendheit aangehoort te hebben, aan de woorden van *Adrianus*, daar hy de zwarigheden, die in de pausselyke bedieninge voorkomen, aantoont, en wat rekenschap de genen, die de zelve hebben waargenomen, den Opperrechter des werelds zul-

† *De genitura.*

Het oogmerk, dat hy hadt om de geestelyken te verbeteren.

* *Legaat.*

† *Thuanus*

Voorzegging van zyn pausschap.

Kortheit van zyn pausschap.

Treffelyke redenen van dien paus aan den kardinaal van Mantua.

len moeten geven. Wanneer hy, met de handt op de tafel slaande, in deze woorden uitborst: *Ik kan niet begrypen, hoe de genen, die eene zo gevaarlyke waardigheit bezitten, kunnen behouden worden.* 1555. Oorzake van zyne doodt.

De tyding van zyne doodt in Engelandt overgebragt zynde, ondernam de koningin het pausschap voor *Polus* te bekomen. Men ziet den brief, dien ze daar over schreef aan *Gardiner*, den grave van Arundel en Mylord *Paget*, die toen te Calais waren, werwaarts zy hen in hoedanigheit van afgezanten hadt heen gezonden, om de vrede tusschen *Karel* den V en *Henrik* den II te bemiddelen. Zy zeide hen, dat, dewyl het 'er thans op aankwam om de kerk een nieuw hoofdt te geven, men nooit waardiger verkiezing kon doen. Zy belastte hen by den kardinaal van Lotharingen en den konnestabel *Montmorenci*, met welke zy zich in onderhandelinge bevonden, de gunst voor *Polus* te verzoeken, ten einde zy het Fransche hof verbonden om de kardinalen van hunne factie te doen werken. Zy voegde daar by, dat *Polus* niet wist, dat zy hen daar over schreef, noch dat ze haar vermogen aanwendde om hem deze waardigheit, waar aan zyne zedigheit hem niet toeliet te gedenken, te doen bekomen: doch dat hy zo veel te waardiger was om de zelve te bekleden, als hy zich daar toe onwaardig achtte. De aanbeveling van de koninginne kwam te laat. Voor dat haar brief den afgezanten was ter handt gestelt, en zelfs voor den dag, dat ze dien geschreven hadt †, was 'er door de kuipery der *Farnezen*, ondanks die van den keizer, een nieuwe paus verkoren. Dit was de kardinaal *Caraffa*, die den naam van *Paulus* den IV, ter gedachtenisse van *Paulus* den III, de welke hem kardinaal hadt gemaakt †, aannam. Men kon geen paus verkiezen, die zo min naar *Marcellus* aardde. Deze was zo trotsch, als de andere nederig was geweest. Dit liet hy zelfs op den dag van zyne verkiezing blyken, wanneer hy, zyn hofmeester hem vragende, hoe hy zyne tafel en die van zyne neven gedekt wilde hebben, antwoordde: *Prachtig, en gelyk het de waardigheit van een groot prins past.* Hy hadt ondertusschen geen leven gevoert, het welk met deze verwaandheit overeenkwam. Schoon hy uit eene doorluchtige familie van het koninkryk van Napels gesproten, kleinzoon van den grave van Matalone, en zoon van den grave van Montorio was, hadt hy geveinsdelyk een streng en afgezonderd leven verkoren: het bisdom van Brindes, waar van *Karel* de V hem de benoeming hadt toegezonden, geweigert, en een byzonderen afkeer voor de wereldt betuigt. Na zich door zyne gezantschappen van Napels, Engelandt en Spanje bekend gemaakt te hebben, zonderde hy zich af in eene eenzame plaats †, die niets aangenaams hadt, noch zelfs bekwaam om zich van lyftocht te voorzien. Gedurende deze afzondering was het, dat hy de orde der Theatyners instelde, dus geheten naar den naam, dien hy zelf voerde, om dat hy aartsbisschop van Theate * was geweest; eene orde, de welke die der Jesuiten zodanig gelykt, dat 'er schryvers zyn, die de zelve ondereen mengen. Deze geveinsde nederigheit was een kunstgreep om tot zyn oogmerk te geraken. Hy zag zich zo haast niet op den troon, of dit geestelyke leven en deze strenge zeden veranderden in hoogmoedt en pracht. Men zegt, dat hy het was, die paus *Paulus* den III bewoog de vierschaar van het geloofsonderzoek tegen de Protestanten aan te stellen, de welke in den beginne alleen tegen de Mahomethanen en de Joden in Spanje was opgerecht. Velen zyn 'er ondertusschen, die zyne geleerdheit, welsprekendheit en

† den 23 May.

Verkiezing van *Paulus* den IV.

Des zelfs afbeeldsel.

† 1536.

Hy hadt geveinsdelyk een streng leven verkoren eer hy paus wierdt.

† te Montepincio.

Hy stelt de orde der Theatyners in.

* of Chieti.

Zyne pracht.

Zyne deugden en ondeugden.

1555. deftigheit roemen: doch deze hoedanigheden bleken niet dan in den tydt van zyne afzondering en voor zyn pausschap. Rome bekent zelf, byna geen paus gezien te hebben, die trotscher en wreder was, gelykende naar *Julius* den II, de welke hem bisschop van Theate hadt gemaakt verscheide jaren voor dat *Paulus* de III hem tot kardinaal verhief.

Intrede der Engelsche afgezanten te Rome.

Op den dag van zyne verkiezinge deden de afgezanten van *Maria* hunne intrede te Rome, met een gevolg van honderd en veertig personen te paarde. Dit was eene nieuwe oorzaak van roem voor dien opperpriester, die deze plegtigheit als een zegepraal, waar mede Engelandt zyn pausschap vereerde, aanmerkte. Zy hadden gehoor in het eerste Consistorie, het welk op zyne inwyinge volgde †. Wat begeerte de paus hadt hen het zelve te verlenen, kwam 'er echter eene zwarigheit in den weg, die eene zo zeer gewenschte plegtigheit, en welke men met zo veel ongeduldt verwachtte, eenige dagen achter uit zette. De heerschzucht van het hof van Rome deedt de zelve ontstaan, en zyne bedrevenheit ruimde ze uit den weg. De paus hadt vernomen, dat *Maria* in de geloofsbrieven der afgezanten den tytel van koningin van Ierlandt voerde. Wy hebben gezien in het leven van *Henrik* den VIII de verklaringen van paus *Paulus* den III tegen de oprechting, die deze vorst gedaan hadt van dit eilandt tot een koninkryk, om dat de paus stelde, dat dit een leen was, behorende onder den H. stoel, aan wien het alleen stondt om de natuur daar van te veranderen. Zyn opvolger, nog heerschzuchtiger dan hy, wachtte zich wel eene zodanige vordering te laten varen. Dus hieldt de vreze, die hy hadt van zich nadeel toe te brengen, met de gezanten van eene vorstinne, de welke hy in dien gevalle als eene onrechtvaardige bezitster aanzag, ten gehoor toe te laten, hem gedurende eenige dagen op. Het middel, dat hy 'er op vondt, was, zelf deze oprechting te doen. Hy ontveinsde die van *Henrik* den VIII, en deedt den afgezanten zeggen, dat hy hen niet zou toegelaten hebben de hoedanigheit van koningin van Ierlandt onder hare tytels te gebruiken, byaldien hy niet raadzaam hadt gevonden haar daar een geschenk van te doen. Deze hinderpaal weggenomen zynde, wierden zy voor den paus en ter Consistorie der kardinalen ingeleid. Zich aldaar voor de voeten van den paus nedergeworpen hebbende, biechtten zy hem van stukje tot beetje de misdaden, die de Engelsche natie tegen den H. stoel begaan hadt, als ook de verscheide trappen van hunne scheuringe, op de wyze als *Paulus* de IV zulks van hen gevordert hadt. Zy beleden niet alleen wederspannig, maar ook ondankbaar geweest te zyn, en verzochten ootmoediglyk om vergiffenis. De zelve wierdt hen vergunt met uitdrukkingen, die des pauzen blydschap, de welke hy over deze verzoeninge gevoelde, te kennen gaven. Hy voegde daar by, dat hy, om den koning en de koninginne van Engelandt zyne vaderlyke genegenheit te betuigen, Ierlandt tot een koninkryk hadt verheven; dat hy zulks gedaan hadt uit krachte van het oppervermogen, het welk Godt hem hadt aanbetrouwt, met hem te stellen boven alle koninkryken, om de gene, die zich tegen het geloof zouden verheffen, te verdelgen, en andere nieuwe op te rechten. Dus niet te vrede zynde met het gene hy den afgezanten hadt doen zeggen, wilde hy zelfs hen de rechten van den H. stoel verklaren, en onder voorwendsel van een milde gift te doen hadt hy het oogmerk zyne vorderingen daar op vast te maken. Dit was de eenigste daadt niet, waar in die paus zyne verwaandheit toonde. Hy verklaarde daarenboven aan de afgezanten in de byzondere gesprekhoudingen, die hy met hen hadt, dat hy begeerde, dat deze goederen eigentlyk Godt toebehoorden, en dat men met de zelve te houden zich de verdoemenis op den hals haalde; dat hy zich dan wel wachten zou de vervremding daar van te dulden; dat hy wilde, dat alles, *tot cenen penning toe*, zou wedergegeven worden. Dat men niet welmenender kon zyn dan hy was, noch meer zucht hebben om den koning en de koningin te begunstigen: doch dat hy hen geen blyken van zyne genegenheit wilde geven, ten nadeele van Gods eere, de eer van den H. stoel, het belang van de kerk, en hunne eige zaligheit. Hy voegde daar by, dat zyne ganssche macht niet bekwaam was zodanig eene kerkrovery gezag by te zetten, of Engelandt te dekken tegen de heilloze gevolgen, die deze opschorffing van Godsdienstpleginge zou brengen over de vorsten en over hunne onderdanen. Dit was het alles niet: hy zeide hen daarenboven, dat hy verstondt, dat men met het betalen van den S. Pieters-pennig † weder zou aanvangen; dat hy een inzamelaar zou zenden om den zelven te ontfangen; dat hy zelf deze bediening hadt waargenomen, en door des volks yver zeer gesticht was geweest; dat dit het erfgoedt van dezen Apostel was, welken *Christus* de sleutelen des hemelryks hadt aanbetrouwt, en dat, byaldien de Engelschen wenschten, dat hy hen daar van de deur opende, zy hem zyn eigendom niet moesten ontstelen. Wy hebben elders * van die schattinge gesproken, de welke *Polydorus Vergilius* ook weder bekomen hadt: eene schatting, die Engelandt byzonder is, en de welke het zelve in eene schandelyke dienstbaarheit hieldt. Deze was ondertusschen alleen gegrond op de laf-hertigheit van zommige hunner koningen †, of op de misdaden van anderen ‡.

† den 23 Juny.

Uitvinding van den paus tegen den tytel van koninginne van Ierlandt, dien *Maria* in hare brieven aannam.

Onderwerping der Engelsche afgezanten.

De paus geeft hen absolutie.

Zyn verwaand zeggen tegen de afgezanten nopens de wederomgevinge der geestelyke goederen.

† Zie fol. 58; in den beginne een Sterling, of Engelsche stuiver, op ieder huis, doch naderhandt zeer veel verhoogt.

* in het leven van *Henrik* den VII.

† Van *Etelwulphus*, in den jare 855.

‡ van *Jan Zonderlandt*, in den jare 1213. Zie fol. 375. van het eerste Deel.

De afgezanten, over des pauzen trotschheit verwondert zynde, antwoordden met onderwerpinge, en beloofden van hunnen kant op de wedergeving der kerkelyke goederen aan te houden. Zy hadden geenzins voor hem woordt te houden: de burggraaf van Montaigu vooral, wiens voornaamste inkomsten uit dat soort van goederen voortkwamen. De koningin ondertusschen, die deze zaak niet minder ter herte nam dan de paus, drong het Parlement, nevens haar tot die wederomgevinge, waar mede ze haar gewisse achtte bezwaart te zyn, te arbeiden. Zy verkreeg het geen ze begeerde, ten opzichte van de vervremdingen, de welke dadelyk met haar erfgoedt vereenigt waren, doch het ging zo niet met de gene, waar van de groten de goederen bezaten.

De koningin dringt op deze wedergevinga aan.

Wy hebben gesproken van een brief, welken deze vorstin aan hare afgezanten te Calais schreef, werwaarts zy gegaan waren om een verdrag te treffen tusschen den keizer en den koning van Vrankryk. Het dient gezegt te worden, wat de uitslag hunner bemiddeling was. Sedert de reize, die *Polus*, met goedkeuring van *Karel* den V, in Vrankryk gedaan hadt, zonder de zwarigheden, die zich tegen de verzoeninge dier twee vorsten opdeden, te hebben kunnen uit den weg ruimen, hadt hy niet opgehouden hen door zyne brieven daar toe te verzoeken. Hy spoorde hen aan door beweegredenen van gewisse en eere, hen vertonende, dat zy de machtigste vorsten van de Christenheit, de pylaren van de kerk, onderschraagt zynde door hunne Godvrucht, zo wel als door hunne dapperheit, en de bolwerken van Europa waren tegen den inval van den Türk; dat zy door hun-

Sleidanus. Thuanus. Burnet.

Polus houdt by den keizer en den koning van Vrankryk tot vrede aan.

1555. hunne oneenigheden geen gelegenheit moeſten geven ter beveſtiginge der ketteryen in hunne landpalen, of ter vermeerdering van de overwinningen des Groten Heers in Europa. Dat de ongelovigen en ſcheurmakers reets maar al te veel voordeel uit hunne verdeeldheden getrokken hadden; dat de kettery zich in hunne koninkryken machtig hadt gemaakt; dat de Turken Belgrado en Rhodes, de twee ſterkten, die de Chriſtenheit ter zee en te lande verdedigden, hadden ingenomen, en dat zy, Offen naderende, beide de oevers van den Donauw dreigden tot aan des zelfs oorſpronk toe. Hy eindigde zyne brieven met vermaningen van zich met elkander te bevredigen, hunne machten tegen de algemene vyanden van de kerk zamen te voegen, en de vryheit en den Godsdienſt te bewaren. De koningin kwam in deze onderhandeling tuſſchen beide, en hare bemiddeling aangenomen zynde, deedt zy hunne drie afgezanten † naar Calais overſteken, werwaarts *Polus* zelf zich ook begaf. De keizer en de koning van Vrankryk zonden aldaar insgelyks de hunne. *Jan de la Cerda*, hertog van Medina-Celi, *Karel*, graaf van Lalain, *Anthony Perenot* van Granvelle, biſſchop van Arras, en zegelbewaarder, begaven zich derwaarts van wegens *Karel* den V, nevens *Viglius* van Zuichem, voorzitter van den geheimen Raadt, en *Bravenus*, voorzitter in het Parlement van Mechelen. De Allerchriſtelykſte koning vaardigde derwaarts af den kardinaal van Lotharingen, den konneſtabel van Montmorenci, *Marillak*, biſſchop van Valence, *Morvilliers*, biſſchop van Orleans, en *Claudius van Albeſpina* *, geheimſchryver van Staat. De onderhandelingen geſchiedden in eene plaats, de welke de bemiddelaarſter verkoos, en die partyen zich lieten welgevallen. De zelve was gelegen in eene zeer ſchone vallei, de welke een ſoort van driehoek maakte tuſſchen Calais, Ardres en Grevelingen; drie ſteden, waar van de eerſte Engelandt, de twede Vrankryk, en de derde het huis van Ooſtenryk toebehoorde. De koningin deedt aldaar ook drie vertrekken bouwen, de welke met deze drie plaatſen overeenkomſt hadden. De gezant, nevens de Engelſche gevolmachtigden, hielden in het eerſte hun verblyf; die van *Karel* den V en *Henrik* den II in de twee andere. Het ganſche gebouw was ſlechts van hout, doch zeer fraai gemaakt, en van binnen prachtig opgeſchikt. Daar ſtondt nog eene grote tent in het midden, waar in alle de afgezanten uit hunne vertrekken door eene bedekte galdery konden ingaan. Die van den keizer en den koning van Vrankryk ſpraken malkander maar eens beleefdheits halven, en lieten de zorg van het verdrag aan de bemiddelaars. Voor het overige waren deze vertrekken alleen om 'er by dag in te wezen: ieder keerde des avonds weder naar de ſtadt, de Engelſchen naar Calais, en de anderen naar Ardres en Grevelingen. Alle de vorderingen van beide de vorſten wierden betwiſt. Het Milanees, Burgundië, Savoje, Piëmont, het eilandt Corſika, Navarre, Lotharingen, Luxemburg, Mets, Toul en Verdun waren de onderwerpen van hun verſchil. De zelve waren het ook van de onderhandeling van hunne ſtaatsdienaars, en de afgezanten van de middelaarſter. Men ſtelde voor den aartshertog *Karel*, zoon van *Philips*, met *Elizabeth* van Vrankryk te doen trouwen, en hen de betwiſte ſtaten, of ten minſte het grootſte gedeelte van de zelve, als het hertogdom van Milaan en het graafſchap van Aſt, tot een huwelyksgoedt te geven, het geen veel zou helpen om aangaande het overige zamen overeen te komen. Men kon het wegens de voorwaarden niet eens worden, en de vader trouwde naderhandt met de princeſſe, die men toenmaals voor den zone ſchikte. Daar ontſtonden nog veel meer zwarigheden omtrent de andere artykelen: zo dat men ſcheidde, zonder iets te beſluiten. Men kwam in het volgende jaar wederom byeen, wanneer men een beſtandt trof, gelyk wy het op zyn plaats zullen zien.

Zamenkomſten gehouden by Calais tuſſchen de afgezanten dezer twee vorſten, en die van de koninginne van Engelandt, als bemiddelaarſter.

† *Gardiner*, den graaf van Arundel, en Mylord *Paget*.

* of de l' *Aubepine*.

De vertrekken tot de onderhandelinge.

Vorderingen van *Karel* den V en *Henrik* den II.

Engelandt verwachtte toen het bevallen van de koninginne; de tydt moeſt daar zyn, byaldien ze waarlyk zwanger was geweeſt ten tyde, dat het gerucht daar van liep. Dit was eene betovering, daar niemandt uit geholpen wilde wezen; en gelyk men vermaak hadt geſchept tydingen van het zwanger-zyn uit te ſtrooien; met omſtandigheden, die men zich de vryheit hadt gegeven te verzinnen, deedt men het zelve omtrent het bevallen. De biſſchop van Norwich ſchreef aan den grave van Suſſex †, dat hy het *Te Deum*, op het bericht, dat hem van Londen was toegekomen, daar over hadt doen zingen. De geeſtelyken verbreidden het zelve in alle de provincien, en men deedt overal Gode daar voor dankzeggingen. Daar was zelfs een prieſter ‡, die in zyn ſermoen het afbeeldſel of de trekken van dat gewaande kindt opmakende, het zelve verbeeldde als den ſchoonſten prins, die ooit ter wereldt was gekomen. Doch men bevondt, dat het een uitſtrooiſel was: maar de koningin, zich altoos vaſt verbeeldende zwanger te zyn, hadt de luiermandt doen gereed maken, de minnemoeder ontboden, en order gegeven om de poſtboden * te doen vertrekken zo haaſt als zy zou bevallen wezen, op dat ze de tydding daar van aan alle buitenlandſche hoven mogten brengen. De zelve verſpreidde zich door het ganſche koninkryk in het begin van Juny. Men deedt de klokken daar over luiden, vreugdevuren aanſteken, en men was uitgelaten van blydſchap. De zelve verdween wel haaſt met de hope, waar mede men zich tot dien tydt toe gevleit hadt. Daar wierdt bevonden, dat de koningin geen kindt, maar ongevormde klompen vleeſch, dat men wanvrucht noemt, by zich droeg, het welk haar nog meermalen gebeurde. Dit toeval veranderde de gedaante van het hof en van het ganſche koninkryk. De openbare vrolykheit veranderde in een droevig ſtilzwygen; de koningin viel daar door in eene diepe zwaargeeſtigheit, en *Philips*, een walg krygende van eene vorſtinne, die hem geen kinderen baarde, de eenigſte bekoorlykheit, de welke bekwaam was hem der zelver onvolmaaktheden te doen verdragen, dacht nu alleen om 'er van af te gaan.

Afbreking der onderhandeling.

Heylin. Goodwin. Burnet.

Valſche geruchten van het bevallen der koninginne.

Sermoen van een paſtoor nopens de geboorte van dit ingebeelde kindt.

† Zie dezen brief in het *Leven van Cranmer* door *Strype*.

‡ te Aldersgate.

* *Couriers.*

Oper bare vreugde.

Daar wordt bevonden, dat de koningin niet zwanger is.

Philips kwelt zich daar over.

Deze prins, veel jonger zynde dan zy, hadt zyne genegenheit gedwongen om haar te trouwen. Het huwelyksgoedt, dat ze hem aanbragt van een zo ſchoon koninkryk, als Engelandt, vergoedde alles. Hy vondt daar reden in om vergenoegt te wezen, meer ingenomen zynde met zyne heerſchzucht dan met zyne liefde: doch bevroedende, dat thans voor hem op de kroon geen ſtaat was te maken, ging zyne luſt van de koninginne af, en hy was alleen bedacht om in zyne koninkryken weder te keren, om aldaar voortaan alle zyne zorgen te beſteden. Hy zag de Engelſchen niet meer aan als zyne onderdanen, en de zelve ſlechts voor bondgenoten houdende, vondt hy raadzamer de genegenheit dier volkeren aan te kweken, waar over hy als natuurlyke ſouverein heerſchte, dan zich te bevlytigen, die van een landaardt te winnen, waar van hy alleen in naam vorſt was: weshalven hy, na de koningin nog een maandt of twee te zyn bygebleven, haar verliet om naar Bruſſel over te gaan, onder voor-

1555. wendsel van eenige zaken, die hem derwaarts riepen.

Zyn vertrek uit Engelandt.

Voortgang der strafplegingen.

Voor dat hy vertrok was hy getuige van de strafoeffening, gepleegt aan verscheide Protestanten, de welke hier en daar in de provinciën gedurende de maandt van July verbrand wierden. Een hoogleeraar in de Godgeleerdheit in de hoofdkerk van St. Paulus, en een tapytmaker van Londen wierden te Smithfield gerecht. Een edelman en twee landbouwers ondergingen de zelve straffe in de provincie van Essex. Vier anderen †, zo koop- als werklieden, leden het vuur op vier verscheide plaatsen. *Bonner* hadt hen veroordeelt, en den grave van Oxford toegezonden om hen te doen rechten. De Raadt, de welke bevreest was, dat het volk tot een opstandt mogt komen, belastte den graaf de strafoeffening aan deze ellendigen nevens Mylord *Riche* by te wonen, en door hun gezag des volks beweging te beletten. Het beval ook den adel, zich by deze heeren te voegen; bedankte Mylord *Riche* naderhandt door een verplichtenden brief voor zyne zorgen, en deedt het zelve omtrent eenige edellieden, die zich onverzocht by deze strafplegingen hadden laten vinden. Het prees hen, de zelve vrywillig en als *vrome lieden* te hebben bygewoont. Een vremde lof van wegens de genen, die den zelven geven, en ten opzichte van de genen, die hem ontfangen. Men ziet daarenboven in de dagregisters van den Raadt eene menigte van brieven, geschreven aan den groten en kleinen adel van verscheide provinciën, om hen te verplichten zich by deze schouwspelen te laten vinden. De genen, die verzuimden zich derwaarts te begeven, wierden opgetekent, en het hof zag hen aan als kwalykmenende, of van kettery verdachte personen. Men kan eene byzondere wreedheit, gepleegt aan het dode ligchaam van een ellendigen, niet met stilzwygen voorby gaan. Deze wierdt *Tooly* genaamt, en was om diefstal gehangen. Naderhandt zeide men, dat hy zich op de strafplaats eenige woorden hadt laten ontvallen, die naar kettery roken. *Bonner* hadt order onderzoek daar naar te doen. Men bevondt, dat hy als een ketter gestorven was: men maakte zyn proces op als of hy levende was geweest; hy wierdt gedagvaard, voor hardnekkig verklaart, ten vure gedoemt, en zyn ligchaam inderdaadt verbrand. Wat oordeel kan men opmaken van zodanige gerechtsplegingen en vierscharen?

† Zy worden alle in de *Hist. van de Reform.* van *Burnet* genoemt.

Voorzorge van den Raadt om 's volks opstandt te verhoeden.

Vremde gerechtsplegingtegen een dood en begraven ligchaam.

Bradford, die den 31 January al veroordeelt was geworden, wierdt eerst in de maandt van July gerecht. Dit was de gene, de welke *Brown* des volks woede in de St. Paulus-kerk ontrukt, en den oproer gestilt hadt. Hy wierdt 'er slecht voor beloont. Men veroordeelde hem zelf als een oprocrigen, onaangezien zyne misdaadt alleen bestondt in de standvastigheit voor zynen Godsdienst. Hy beriep zich daar omtrent op *Brown*, den welken hy, zynde bisschop van Bath en Wels, zag op den rechterstoel onder zyne rechters: doch *Brown*, wien hy het leven hadt bewaart, verwaardigde zich niet eens zynen mondt voor hem open te doen. Men verwyt zelfs dien prelaat hem gedurende de zes maanden van zyne gevangenisse niet eens bezocht te hebben. *Bradford* wierdt met een jongeling †, 19 jaren oud zynde, verbrand. Hy omhelsde dezen deelgenoot van zyn lyden, vermaande hem tot standvastigheit, en versterkte hem door de hope des eeuwigen levens, dat zy in den hemel stonden te genieten. Hy kuste het hout, het welk hem moest verteeren, en de paal, waar aan hy vast stondt, betuigende zyne blydschap van voor den Godsdienst te zullen sterven. De houtstapels

Bradford wordt veroordeelt.

† *Johan Leaze.*

Zyne standvastigheit.

1555. wierden in den zelven tydt te Kantelberg, Tunbridge, Darford en Stoning aangesloken. Men kan elders † de namen zien der genen, die deze straffe leden, de welke wy kortheits halven uit onze Geschiedenisse hebben gelaten. Wy zullen alleen aanmerken, dat men de vrouwen zo min spaarde als de mannen, en dat de eerste, die men verbrandde, *Maria Poley* genaamt was. Ze wierdt te Tunbridge gerecht.

† in het Martelaarboek van *Fox*, en in de *Hist. van de Reform.* van *Burnet*.

Men verbrandt zo wel vrouwen als mannen.

Daar liep toen een gerucht, dat het hof verbaasde. Men berichtte het zelve, dat 'er zamenzweringen gesmeed wierden in verscheide oorden des koninkryks, en voornamentlyk in de provincien van Dorseth en Essex. Verscheide personen wierden op enkel vermoeden by den kop gevat, en naar den Tour gebragt. De stedehouder * ontfing order de gevangenen op de pynbank te brengen, en de waarheit uit hen te halen door het geweldt der pynigingen, byaldien zy weigerden de zelve anders te bekennen. Hy volvoerde zynen last: doch kon hen geenzins verplichten iets te belyden; zo dat vele menschen geloofden, dat het eene valsche beschuldiging was, waar mede zy deze ellendigen hadden willen bezwaren, om den aanhang der Hervormden hatelyker, en hunne straflydingen rechtvaardiger te maken.

Wreedorden.

* *Luitenant.*

Ondertusschen viel 'er iets te Greenwich voor, dat het hof als eene oproerigheit aanmerkte. Het kon echter de daar aan schuldig zynde niet straffen, die zich onder de menigte verborgen hielden. De koningin, het klooster der Francitkanen van die plaats weder willende in staat stellen, hadt *Peyton* en *Elston* derwaarts gezonden. Dit waren twee monniken, zeer bekend onder de regering van *Henrik* den VIII, waar van de eerste de onbeschaamdheit hadt gehad voor dezen vorst te prediken, dat de honden zyn bloedt zouden lekken, gelyk zy dat van *Achab* gedaan hadden. Dewyl zy met een vaartuig waren aangekomen, en aan landt meenden te stappen, wierp men met stenen van de wal. De koningin was 'er zo over vergramt, dat ze den grootschatbewaarder naar den Lord Major van Londen zondt, met een bevel, van eene beloning aan te bieden aan de genen, die de belhamels daar van ontdekten, en by openbaren uitroep de afkondiging daar van te laten doen in alle plaatsen, daar hy het raadzaam zou oordeelen. Deze nazoekingen waren te vergeefsch, en de aanbiedingen van het hof konden de Engelschen niet verplichten hunne landgenoten te verraden.

Die van Greenwich mishandelen de monniken, die de koningin derwaarts zondt.

Ondertusschen gingen *Bonner* en zyne amptgenoten voort met de Hervormden, die hunnen Godsdienst niet wilden afzweren, te vervolgen, en men stak gedurig moordvuren aan. Meer dan dertig † van allerlei staat en sexe: mannen, vrouwen, kooplieden, landbouwers, edellieden, geestelyken, wierden in verscheide plaatsen verbrand. Alle de genen, die de verklikkers aanbragten, wierden op de antwoorden, de welke zy deden op de vragen der rechters, ten vure gedoemt, willende liever sterven dan hun gewisse verraden. Wy houden ons niet lang op met het verhaal dezer strafplegingen, welker omstandigheden niet tot de Geschiedenisse van Engelandt behoren: men vindt dit alles in de Martelaarsboeken en in de Geschiedenisse van de hervorminge van Engelandt.

Vervolg der strafplegingen.

† Der zelver namen worden gevonden in de *Hist. van de Reform.* van *Burnet*, en in het *Martelaarsboek* van *Fox*.

Goduin. Burnet. Thuanus.

Polus, een vyandt van deze wreedheden zynde, hieldt zich daar buiten, de zelve ondanks hem eerder toelatende dan goedkeurende. *Gardiner* hadt 'er ook een schrik van gekregen, en *Bonner* zelfs verflapte zomwylen. *Torneton* †, wybisschop van Douvres, en *Harpsfield*, aartsdiaken van Kantelberg, stelden zich in zyne plaats, en lie-

Polus is verplicht te veinzen.

† of *Thornden*, kanunnik van Kantelberg.

1555. lieten hunnen yver blyken, daar zy den zynen zagen verflappen. *Polus* hadt zeer weinig achting voor *Torneson*, en zich gaarne tegen zyne geweldplegingen aangekant; doch hy dorft niet. Die kardinaal hadt zelfs een fchromelyken vyandt in den perfoon van *Paulus* den IV, die zynen haat, welken hy federt langen tydt tegen hem voedde, zou hebben doen uitbarften, byaldien de dienften, de welke deze gezant den H. ftoel in de verzoeninge van Engelandt kwam te doen, hem niet hadden tegengehouden. Ten anderen wift *Polus* wel, dat *Gardiner* geen vriendt van hem was, en zeer verheugt zou wezen een voorwendfel te hebben om hem te benadeelen: zo dat hy hem als een verfpieder van den nieuwen paus aanzag. Hy hadt gelyk; *Gardiner* ftondt naar den kardinaalshoedt, en om den zelven te verkrygen befteedde hy zynen vlyt om den paus te believen, wiens geneigtheden hy kende omtrent *Polus*. Zyne gedachten liepen ook altoos op het aartsbisdom van Kantelberg, en hoewel het zelve in bewaarderhandt van den gezant was geftelt, verloor hy echter geen hope, byaldien hy dezen tegendinger, dien de koningin boven hem verkoos, naar Rome kon doen te rug roepen, om daar mede bekleed te worden. In deze bedoeling ftelde hy de ftraf van *Cranmer* uit. Deze aartsbiffchop was door de te Oxford vergaderde prelaten veroordeelt: doch de leeraars in het geeftelyk recht vonden niet raadzaam den ftel open te verklaren zo lang hy leefde, en *Gardiner* zocht de middelen om zyn leven te verlangen; de eenigfte hinderpaal, die 'er in den weg was om *Polus* te beveftigen. Dus terwyl de Raadt de koninginne voorhieldt, dat het niet recht was dezen hoofdketter te fparen, en den meefter te laten leven, daar men de leerlingen verbrandde, betoogde *Gardiner* haar in het tegendeel, dat het een onfterffelyke roem voor haar zou wezen, indien ze een in der Proteftanten party zo beruchten man tot hare belangen kon overhalen. Hier voegde hy nog by, dat deze bekeering zou gevolgt worden van die van alle de ketters, en dat het onfeilbaarfte middel, om eene gezindheit te dempen, was, het hoofdt daar van te winnen. Dat de hardnekkigfte dan zouden beginnen te wankelen, en alle anderen weder gewillig in eene gemeenfchap treden, de welke zy den gene, die hen daar van hadt afgeleid, wederom zouden zien omhelzen. Dat de ftrafoeffeningen de gemoederen alleen verbitteren, zommigen afgryzen ingeboezemt, den yver van anderen bezielt, en de geveinfden naar den voet der altaren gefleept hadden. Dat men van gedrag moeft veranderen, en zien of de zachtheit van geen heilzamer uitwerkinge zou wezen. Kortom, dat men alles in het werk moeft ftellen, om aan het hof te verkrygen de genegenheit van een onderdaan van dat belang, en om de kerk, zo het mogelyk was, te verzoenen met haren grootften en fchromelykften vyandt. Op die wyze was *Cranmer* zyn leven, gedurende eenigen tydt, verfchuldigt aan den fnoodften van zyne vervolgers, en de geen, die zyn verderf zocht, wierdt door een toeval, dat iets vremds in hadt, zyn voorfpraak. Zyn toeleg was niet om *Cranmer* te behouden, maar te beletten, gelyk wy reets gezegt hebben, dat *Polus* hem het aartsbisdom van Kantelberg afftreek. *Gardiner* ftierf, zo als hy in de grootfte bezigheit was om ontwerpen te maken tot voldoeninge van zyne heerfchzucht, en al de vrucht van zyne ftaatkunde was voor *Cranmer*, dien men niet deedt fterven zo lang hy leefde.

Gardiner befpiedt zyn handel.

Waarom die prelaat de doodt van *Cranmer* deedt uitftellen.

De bewegredenen, die hy by de koninginne gebruikt.

De flechte dienft, den welken hy *Polus* doedt by den paus.

Om weder tot *Polus* te komen, deze was genoodzaakt zich op zyne hoede te houden. *Gardiner*, die zyn gedrag befpiedde, hadt reets een renbode aan den paus gezonden, om by hem zyne te rug roeping te bewerken. Hy hadt dezen afgezonden belaft met vertogen, die zeer tot nadeel van den gezant ftrekten; en den aardt van *Paulus* den IV kennende, bekwaam om alle foorten van kwade indrukfelen aan te nemen, twyffelde hy geenzins; of hy zou aan zyne berichten geloof geven, en verheugt wezen, dat men hem redenen aan de handt gaf, het zy goede of kwade, om den kardinaal te rug te roepen. *Paulus* zelf hadt hem reets in het volle Conclave voor een begunftiger der ketters uitgemaakt; hadt den kardinaal *Moron*, een groot vriendt van *Polus*, ook doen gevangen zetten, en deze laatfte hadt reden te vrezen, dat hy hem wederom mogt doen komen, om hem op gelyke wyze te mishandelen. Om het gevaar te ontwyken was hy verplicht de vervolgers te laten begaan, uit vreze, dat de paus, byaldien hy zich tegen hunne woede aankantte, door de berichten van *Gardiner* geftyft zynde, de oude vermoedens van kettery, waar mede men hem eertyds hadt befchuldigt, weder tegen hem mogt doen gelden: zo dat de ftaatkunde van *Gardiner* den Hervormden, door bewegredenen, die men moeite zou hebben te begrypen, rampfpoedig was, in den tydt, dat zy *Cranmer* gunft toebragt, en de rechterftoelen der prelaten zich ontzagchelyker maakten.

Ridley en *Latimer* beproefden daar de ftrafheit van. Wy kunnen de omftandigheden van het fterven dezer in de party der Hervormden zo aanzienlyke mannen met ftilzwygen niet voorbygaan. Wy hebben gemeld de openbare twiftredeneringen, die in den voorgaanden jare † te Oxford waren voorgevallen, de welke zy nevens *Cranmer* ter verdediginge van den hervormden Godsdienft hadden bygewoont. Deze drie kerkheeren waren toen al door de biffchoppen van den Roomfchen Godsdienft verwezen, de welke, niet te vrede zynde zich voor hunne partyen te verklaren, zich ook als hunne rechters opwierpen. Men meende ondertuffchen, dat het niet genoeg was hen by eene zo onrechtmatige veroordeelinge te doen fterven, en dat men hen naar behoren in rechten moeft vervolgen. De biffchoppen van Linkoln, Glocefter en Briftol wierden benoemt uit krachte van een gegeven laft van den gezant, om aan hun rechtsgeding te arbeiden. Zy begaven zich naar Oxford, alwaar *Ridley* en *Latimer* waren gevangen gebleven, federt men ze derwaarts uit den Tour van Londen, by gelegenheit van de gefprekhoudingen, waar van wy fpreken, hadt overgebragt. *Cranmer* hadt andere gevolmachtigden, namentlyk den biffchop van Glocefter, in hoedanigheit van afgezant van den paus, nevens de leeraars * *Martin* en *Story*, door *Philips* en *Maria* benoemt. Men begon zelfs de rechtspleginge met den aartsbiffchop, die eerft veroordeelt wierdt †: doch naardien de twee anderen meer dan zes maanden voor hem gerecht wierden, zullen wy van hunne veroordeelinge fpreken, alvorens wy van de zyne gewag maken. Wy zullen alleen in het voorbygaan aanmerken, dat het onderfcheidt, het welk het hof tuffchen hem en zyne twee amptgenoten maakte, wanneer het zyne ftraffe uitftelde, en de hunne verhaaftte, niet toe te fchryven is dan aan het belang, dat *Gardiner*, om redenen, die gemeld zyn, daar in nam.

Furnel. Fox.

† In May des jaars 1554.

Veroordeelinge van *Ridley* en *Latimer*.

* *Doctori.*

† den 11 September.

De gevolmachtigden, die *Ridley* en *Latimer* moeften veroordeelen, op den 28 September vergadert zynde, wierden de twee gevangenen voor hen gebragt. De prelaten vertoonden hunne laft-brie-

Heylin. Godwin. Burnet. Fox.

1555.

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

1555. brieven, en *Ridley* verſtaan hebbende, dat zy onder des pauzen gezag, en op het bevel van den gezant, rechtpleegden, weigerde hunne macht te erkennen, en zette vervolgens zyn muts op. Hy verklaarde, dat hy *Polus* eerde ter oorzake van zyne geboorte en perſonele verdienſten: doch dat hy hem geen de minſte eerbiedt wilde betonen in aanzien van gezant, noch aan de bevelen, die daar uit voortkwamen. Hy onderſcheidde altoos de twee denkbeelden, onder welke hy hem beſchouwde, zorg dragende, wanneer hy hem noemde met afzondering van zyn ampt als gezant, zyn muts af te nemen, en zich te dekken telkens als hy verplicht was van hem te ſpreken in betrekking van zyn gezantſchap. Het was te vergeefſch, dat men hem waarſchouwde deze vremdigheit na te laten, zo dat de gerechtsdienaars hem de muts van het hoofdt moeſten nemen in die plaatſen van zyn geſprek, daar hy de onderwerping, die men van hem eiſchte, weigerde. De biſſchop van Linkoln vermaande hem zyne dwalingen te laten varen, en den ſtoel van Rome te erkennen. Hy bediende zich ten dien einde van de gewone redenen, die men ter ſtavinge van de pauſſelyke opperhoofdigheit bybrengt, ſtaande op die woorden van *Chriſtus*, de welke hy meende † beſliſſende te wezen †: *Gy zyt* Petrus, *en op deze* Petra *zal ik myne gemeente bouwen.* Hy voegde daar by, dat alle de oudvaders de zelve aldus verſtaan hadden, en dat *Ridley* in de zelve gevoelens was geweeſt, voor dat hy zich door de invoerders van nieuwigheit, gelyk hy zeide, hadt laten verleiden. *Ridley* gaf van zynen kant het antwoordt, dat de genen, die de oppermachtigheit van den Roomſchen ſtoel ontkennen, gewoon zyn op die tegenwerpingen te doen. Hy ſtondt toe, dat de andere biſſchoppen eertytels gegeven hadden aan dien van Rome, den welken zy als den patriarch van het Weſten, ter oorzake van de waardigheit van de hoofdſtadt des ryks, aanzagen: doch zonder hem de beheerſching over de anderen, die de paus, zeide hy, zich onrechtvaardig hadt aangematigt, toe te kennen. Hy beleedt in het vooroordeel van de Roomſche kerk geweeſt te zyn, wanneer hy daar een gedeelte van uitmaakte; doch verklaarde teffens van de zelve afgegaan te wezen, toen hy de hervorming omhelſt hadde, en dat niets bekwaam was hem daar weder toe te brengen. Na deze betuiging, die langen tydt duurde, gingen de gemachtigden over tot andere tegenwerpingen, rakende verſcheide geloofspunten, die *Ridley* en *Latimer* in de geſprekhoudingen te Oxford hadden beweert. Zy gaven hen tot 's anderen daags uitſtel om op hunne zwarigheden te antwoorden. *Ridley* beloofde daar omtrent voldoening te geven; maar dit geſchiedde niet dan na hen alvorens verklaart te hebben, dat dit was zonder des pauzen gezag te erkennen. *Latimer* deedt de zelve betuigingen. Zy verſchenen des anderen daags, om hun geloof te verdedigen. De prelaten vermaanden hen het zelve af te zweren; en dewyl zy daar niet toe te brengen waren, wierden zy veroordeelt. Het vonnis bragt hunne beſchuldigingen tot drie hoofdpunten: I. De ligchamelyke tegenwoordigheit van *Chriſtus* in het Sakrament des Nachtmaals geloogchent te hebben. II. Staande gehouden te hebben, dat het wezen van het broodt en den wyn in zyn geheel bleef na de wydinge. III. Niet te hebben willen erkennen, dat de Miſſe eene waarachtige offerhande was, die de kerk offerde voor de levendigen en de doden. Men beval, dat zy om die ketteryen van hunne waardigheden berooft †, van de gemeenſchap der kerke afgeſneden, en in han-

Ridley weigert den gezant te erkennen.

Wat onderſcheidt hy ſtelt tuſſchen den perſoon van *Polus*, en zyn aanzien van gezant.

De biſſchop van Linkoln vermaant hem den paus te erkennen.

† *Matth. XVI.* 16.

Antwoordt van *Ridley*.

† Van het prieſterſchap alleen, en niet van de biſſchoppelyke waardigheit, om redenen hier boven gemeld.

den der overigheit zouden geſtelt worden, ten einde zy naar de geſtrengheit der wetten geſtraft wierden. 1555.

Ondertuſſchen poogde men op nieuw *Ridley* tot onderwerpinge te verplichten, en voordeel te doen met de goedertierenheit der koninginne, de welke hem genade aanboodt, byaldien hy zich wilde bekeeren. Hy verwierp dien voorſlag, en betuigde daags voor zyne doodt eene ongemene blydſchap. Hy zeide tegen den Lord Major, by wien hy in bewaring was, dat hy hem den volgenden dag op zyne bruiloft nodigde: dus ſprak hy van zyne ſtraflydinge. *Lattmer* en hy wierden den 16 October naar de gerechtsplaats gebragt. Toen zy voorby de gevangeniſſe gingen, daar *Cranmer* in gehouden wierdt, wendden zy de oogen naar dien kant, of zy hem ook mogten zien. Het twiſtgeding, dat hy toen met twee monniken hadt, belette hem in dat oogenblik aan het venſter van zyn kamer te wezen. Weinig tyds daar na keek hy uit naar de ſtrafplaatſe, en zyne medebroeders gewaar wordende, viel hy op zyne knien, badt Godt hun geloof te vermeerderen, om manmoedig eene zo ſchrikkelyke ſtraf te lyden, en hem de zelve ſtandvaſtigheit te willen geven, wanneer hy tot de zelve beproevinge zou geroepen worden. Dit heeft zommige geſchiedenisſchryvers † doen zeggen, dat hy hunne ſtraflyding hadt bygewoont, en zyne gebeden by de hunne gevoegt, waar van daan hy vervolgens weder naar zyne gevangenis was gebragt. Alvorens men de twee lyders aan de brandpaal vaſt bondt, omhelſden zy elkander, en *Ridley Latimer*, een man meer dan tachtig jaren oud zynde, aanmoedigende, zeide hy tegen hem: *Wees goeds moeds, myn broeder, Godt zal de heviglheit der vlammematigen, of ons de krachten geven om de zelve te kunnen verdragen.* *Smith*, die laſt hadt by deze gelegenheit te predikken, deedt eene redenvoering van een kwartier uurs lang, vol ſmaadheden tegen den perſoon en Godsdienſt van deze twee kerkheeren. Hy nam tot zyn onderwerp de woorden van *Paulus*: *Al was het, dat ik myn ligchaam overgave, op dat ik verbrand zou worden, en hadt de liefde niet, zo zoude het my geen nuttigheit geven* *. Hy vergeleek hunne doodt by die van den verrader *Judas*, en eindigde met vermaningen, de welke hy aan het volk deedt, van zich te wachten voor hunne verderfſelyke leere. *Ridley* wilde antwoorden; doch hem wierdt gezegt, dat men hem niet zou toelaten te ſpreken, dan om zyne kettery af te zweren. Hy hernam, zynen Zaligmaker, noch de Goddelyke waarheden, waar in hy onderwezen was, nooit te zullen verzaken. *Latimer*, die door *Ridley* tot geduldt was aangemaant, verſterkte den zelven op zyn beurt. Hy verzekerde hem, dat 'er in den tydt, dat de vlam hunne ligchamen verteerde, in het koninkryk een aangenamer licht zou ontſtoken worden, het welk de gemoederen zou verlichten, en door alle menſchelyke macht niet uit te bluſſchen zyn. *Latimer* raakte in een oogenblik verſlikt. *Ridley* leedt meer. Het vuur door al te veel hout, dat men 'er boven op wierp, eenigzins verdooft zynde, brandde hem alleen om de benen: doch men gaf het lucht, en de vlam toen doortocht vindende, hadt zyn ligchaam wel haaſt verteerd. Dit was het einde van die twee prelaten. De Engelſche kerk verwondert zich over de geleerdheit en gegrondheit van *Ridley*, over de Chriſtelyke eenvoudigheit van *Latimer* (a), en over

Hunne vreugde.

Wat *Cranmer* doedt, hen ter ſtrafplaatſe gebragt wierde.

† *Sleidanus. Thuanus.*

Ridley moedigt *Latimer* aan.

Smadelyke predikatie van *Smith*.

* 1 *Cor. XIII.* 3.

Aanmerkelyke woorden van *Latimer*.

Zyne en *Latimers* ſtandvaſtigheit.

Hunne veroordeeling.

(a) De Vader *Orleans* zegt, dat de Proteſtanten hem den eerſten Apoſtel van Engelandt noemden.

over

1555. over de Godvruchtigheit van alle beide. De Geſchiedenis merkt aan, dat *Ridley* voor de moeder van *Bonner*, in den tydt, dat haar zoon in ongenade was geraakt, zorg hadt gedragen, en dat hyze, als ofze zyne eige moeder geweeſt was, behandelende, haar altoos aan zyne tafel hadt gehad. *Heath*, biſſchop van Worceſter, en ſedert aartsbiſſchop van Jork, was gedurende achttien maanden niet minder heuſch van hem bejegent, toen de Raadt van *Eduard* hem in het paleis van *Ridley*, daar hem niets ontbrak, gevangen bieldt. Noch hy, noch *Bonner* waren deze beleefdheden gedachtig in den tegenſpoedt van den gene, van welken zy de zelve ontfangen hadden. Zy bezochten hem zelfs niet eens in zyne gevangeniſſe, als of de Godsdienſt de menſchen ondankbaar en barbaarſch maakte.

Ondankbaarheit van *Bonner* en *Heath*.

Burnet.

Terwyl men de Proteſtanten verbrandde, arbeidde de koningin aan de wederomgeving der geeſtelyke goederen. Men heeft nog de brieven, die zy eigenhandig daarover aanden Raadt ſchreef †. Zy beval de gevolmachtigden hier omtrent met den gezant in onderhandeling te komen, en ten dien einde eens in de week by hem te gaan. Zy gaf hen ook laſt om in die geſprekhoudingen andere gewigtige artykelen vaſt te ſtellen, om de zelve tegen de zittingen des Parlements geheel klaar te hebben. Zy ſprak daar in van de zorge, die men moeſt dragen voor kerken en ſcholen, waar omtrent zy van gedachten was, dat de Raadt en de gezant onderzoek moeſten doen; van het ſtraffen der ketters, en der zelver leeraren vooral, de welke niet geſpaart moeſten worden; van voor Roomſchgezinde predikers, ten genoegzamen getale om het volk te onderwyzen, onderhoudt te bezorgen; van de meerderheit der geeſtelyke bedieningen, die ze afkeurde, willende, dat ieder paſtoor in zyne parochie zou blyven, en van de verbetering der zeden van de ganſche geeſtelykheit, wier vroom leven, zeide ze, zo veel vrucht zou doen dan de uitmuntendſte predikatiën.

Bevelen der koninginne aangaande de kerkelyke zaken.

† Zie de *Verzameling* van *Burnet* achterhet II Deel van zyne *Hiſt. der hervorminge in Engelandt.*

Men deedt in den zelven tydt onderzoek naar de kerkelyke goederen, die gerooft waren onder de regeringe van *Henrik* den VIII en onder die van *Eduard* den VI. Men taſtte de genen aan, die bezoek in de klooſters gedaan hadden, en verplichtte hen zich door merkelyke ſommen vry te te kopen. Alle Proteſtanten, die zich daar onder bevonden, betaalden gewillig het geen men hen afvorderde; het zy om de ſtrafheit van deze nazoekinge te ontgaan, of om zich tegen eene andere gevaarlyker, waar voor hun Godsdienſt hen, onaangezien hunne ontveinzinge, bloot ſtelde, te dekken.

Heylin. Goodwin. Baker. Burnet. Thuanus.

Het Parlement vergaderde door de zorgen der koninginne op den 21 October. *Philips* was in de voorgaande maandt van Auguſty weder over zee gegaan, en hadt zich te Bruſſel by den keizer begeven. Hy kwam eerſt in de maandt van May des jaars 1557 weder te rug. De kancelier opende de zittingen des Parlements, en bevondt zich aldaar nog twee dagen daar na: doch dit was voor de laatſte maal. Hy wierdt op het einde van zyn middagmaal ziek, en ſtierf na grote pyn geleden te hebben. Alle de geſchiedenisſchryvers melden, dat hy op dien dag niet aan tafel hadt willen gaan, eer de poſt, met welke hy de tyding verwachtte van het ter doodt brengen van *Ridley* en *Latimer*, was aangekomen. Dit genoegen kreeg hy niet voor 's namiddags ten vier uuren. Zo haaſt als hy de brieven daar van ontfangen hadt, zette hy zich aan tafel, betuigende zyne blydſchap, en eetende met goeden ſmaak: doch ſtrax na de maaltydt wierdt hy door eene zo hevige pyn aangetaſt, dat men hem van de tafel naar het bedt moeſt brengen. Eene waterzucht, waar by eene opſtopping van water kwam, ſleepte hem; na eene ziekte van veertien dagen, in het graf. *Day*, biſſchop van Cicheſter, was by hem gedurende zyn lyden, dat, zegt men, vergroot wierdt door de knagingen over zyn voorgaande gedrag: zo dat, wanneer *Day* hem, tot zyne geruſtſtellinge, verſtoonde, dat het bloedt van *Chriſtus* geſtort was tot rechtvaardigmakinge van berouw-hebbende zondaars, hy antwoordde: *Ik heb met Petrus gezondigt; maar niet met hem geſchreit.* Dus ſtierf *Gardiner*, berucht in den Staat en in de kerk door zyne doortraptheit meer dan door zyne letterkunde. Hy was 'er nochtans niet van misgedeelt, ſprak fraai Latyn, verſtondt het Griekſch zeer wel, en was hy geen Godgeleerde, ten minſte hadt hy eene grondige kennis van de burgerlyke en geeſtelyke wetten. Doch hy bezat andere meer in de wereldt gebruikelyk zynde talenten, en die hem in aanzien bragten by *Henrik* den VIII en *Maria*, zo wel als by de buitenlandſche vorſten. Men was verwondert over zyne doorſchitterende levendigheit, byzondere ſcherpzinnigheit, uitnemende kennis van de zaken van zyn landt, en van die der andere hoven van Europa, als ook over de kunſt, die hy bezat om de herten te kennen en 'er zich meeſter van te maken. Alle deze hoedanigheden, by welke nog kwam, dat hy zich meeſterlyk verſtondt op het veinzen, deden hem zyne oogmerken bereiken voor dat men het zelfs bemerkte. Door deze fynigheit handhaafde hy zich in de bedieningen, waar mede hy onder *Henrik* den VIII vereert was geworden, zich ſchikkende naar alle veranderingen van eene zo ongemakkelyke regering. Daar door wiſt hy ook, onder de regering van *Maria*, de komſt van den gezant tegen te houden, tot dat hy zich in de eerſte bedieninge van den Staat beveſtigt zag; een middel te vinden om het koningdom van *Philips* zeer enge palen te zetten, daar hy veinſde het zelve te begunſtigen; het gemoedt van *Paulus* den IV zo wel te neigen, dat hy op het punt ſtondt den kardinaalshoedt, en mogelyk den tytel van gezant, van hem te erlangen, byaldien de doodt zyne ganſche hope niet hadt afgeſneden. Zyne ſtaatzucht was het grote beweegradt van alle zyne hoedanigheden, het zy goede, of kwade. Hy offerde aan de zelve zyne dierbaarſte gevoelens op, wanneer hy de echtſcheiding van *Henrik* den VIII en des zelfs kerkelyke opperhoofdigheit goedkeurde; en *Maria* zou hem eene zo grote overtreding niet vergeven hebben, ten ware hy de zelve door zyne gevangenis, de welke hy onder *Eduard* om den Roomſchen Godsdienſt onderging, geboet hadde. Mogelyk heeft men de zelve ſtaatzucht te wyten de ſtraffe, die hy den Hervormden deedt lyden, om zynen yver boven dien van *Polus* te doen uitmunten, en om te verdienen boven hem geſtelt te worden. Doch alles wel overwogen zynde, was hy ſtaatzuchtig en wreed, hy was ook een goed burger, en de genegenheit, de welke hy voor zyn vaderlandt deedt blyken, wanneer hy zo welgepaſte maatregels nam tegen den toeleg der Spanjaarden, moet zyne gebreken verdragelyker maken, zo de zelve hem daar van niet vry kan ſpreken. Voor het overige was zyne geboorte veel doorluchtiger dan zommigen wel gelooft hebben. Hy was een baſtaardt van *Richard Woodvil* (a), broeder van de koninginne *Eliza-*

1555. Doodt van *Gardiner*.

Zyne wroegingen.

Zyne goede en kwade hoedanigheden.

Zyne doorluchtige geboorte.

Mm *beth*,

(a) *Harmer* zegt, dat hy een baſtaardt was van *Lionnel Woodvil*, biſſchop van Salisbury, dat een zoon was van *Richard Woodvil*.

1555. *beth*, gemalinne van *Eduard* den IV, bygevolg nabeſtaande bloedverwant van *Henrik* den VIII, waar van *Elizabeth* overgrootmoeder was van moeders zyde. Aan dit bloedverwantſchap ſchryven eenigen toe zyne beveſtiging in het bisdom van Wincheſter. De zelve kan 'er toe geholpen hebben, maar zyne verdienſten deden hem des konings gunſt winnen, en zyne ſlaafachtige toegevendheit hem daar van het bezit behouden.

Heath wordt kanceliet.

De koningin gaf het ampt van kancelier aan *Heath*, biſſchop van Jork, voor den tydt, als zy raadzaam zou vinden. Zy deedt hem ook eene wedergave, de welke als eene zuivere mildadigheit kon aangezien worden. De tederheit van haar gewiſſe in al het gene de kerk betrof, was 'er het beweegmiddel van. Whithal was door den kardinaal *Wolſey* gebouwt tot eene woonplaats voor de aartsbiſſchoppen van Jork. Het wierdt alleen een paleis van de koningen van Engelandt by overgevinge, of liever door verwyzinge van dien ſtaatsman. De koningin maakte 'er conſcientie-werk van in een huis te wonen, dat het verblyf des biſſchops moeſt wezen. Om de aartsbiſſchoppen vergoeding te doen gaf ze hen de plaats van Suffolk, die op den naam van dien hertog verbeurt was verklaart. *Heath* verkocht de zelve, en deedt niet verre van het hof een ander huis bouwen, dat den naam van Paleis van Jork heeft gevoert zo lang het in wezen is geweeſt. Het wierdt in den jare 1685 afgebroken, om aldaar ſtraten te leggen, die nog des zelfs ouden oorſpronk aantonen †.

Tedermoedigheit van de koninginne nopens het paleis van Whithal.

† Men noemt de zelve *Jork-Buildings*, dat is, huis van Jork.

Het Parlement vervolgde zyne zittingen: doch des zelfs neigingen waren niet meer zo gunſtig voor de koningin. Zy hadt de gemeenten om onderſtandt van geldt doen verzoeken, dat ze, als zy zeide, van noden hadt. Hare aanhangers vertoonden, dat men haar, ſedert zy op den troon was geklommen, niets hadt toegeſtaan, en zochten de gemeenten aan te ſporen tot eene volgzucht door het voorbeeldt der geeſtelyken, die haar eene vrywillige gift gedaan hadden van zes ſtuivers van het pondt. Dit geſprek diende alleen om hunnen nayver tegen de geeſtelykheit op te wekken. De afgezondenen van het Lagerhuis zeiden, dat het geen wonder was, al ſtonden de geeſtelyken, om de mildadigheit der koninginne te erkennen, haar eenige geringe ſommen toe; dat zy het koninkryk verarmt hadt, om hen te verryken, en dat, byaldien hare inkomſten niet genoeg waren om de koſten van haar huis goed te maken, zulks was bygekomen, dat ze de fondſen daar van tot hunnen voordeele verkwiſt hadt. Dat het Parlement maatregels moeſt nemen om zich tegen hunne onverzadelyke hebluſt, zo wel als tegen hunne onmatige heerſchzucht, te verzetten; dat zy alle de goederen der leken, indien men hen liet begaan, inſlokken, en met hunne oude rykdommen hunne oude macht weder zouden aannemen. Zy voegden daar by, dat indien de koningin geldt van noden hadt, het billyker zou wezen het zelve van de geeſtelykheit te verzoeken, die in den overvloedt leefde, door het middel harer mildadigheden, de welke hare ſchatkiſten hadden uitgeput, dan van de wereldlyken, die aan hare geſchenken geenzins deelachtig waren geweeſt. Om het gerucht, dat ieder dag toenam, te ſtillen, deedt de koningin de genen, die voor haar werkten, bedanken, en verklaarde zich te vergenoegen met den eenigen onderſtandt, dien de gemeenten haar toeſtonden. Dit viel den 1 November voor. Den 19 ſtondt de koningin af de kerkelyke tienden en pauſſelyke jaargelden, die *Henrik* de VIII aan zyne krone hadt gehecht, en waar van het hof der vermeerderingen *, een hof, door *Henrik* den VIII opgerecht, de inkomſten behandelde. Deze vorſtin, de gemeentens in haar paleis ontboden hebbende, verklaarde hen, in tegenwoordigheit van den gezant, dat zy, na den tytel van Hoofdt der kerke te hebben laten varen, in gewiſſe verplicht geloofde te zyn ook de eerſtelingen van de kerkelyke inkomſten af te ſtaan, deze tytel den paus, dien de zelve behoort, onrechtvaardig afgenomen zynde. De gezant, toen het woordt opvatten-de, deedt eene lange redenvoering, om te tonen, dat alle de tienden een erfgoedt van de kerk waren; het zy ze in hare eerſte natuur gebleven, of het grondleen ingelyſt waren, en dat zy daar toe zonder onderſcheidt wederom moeſten gebragt worden. Na deze verklaring viel *Story*, een van de afgezondenen, voor de koninginne op zyne knien, beſchuldigde den ſpreker van de gemeenten, dat hy zynen plicht niet deedt volgens den laſt, dien men hem gegeven hadt, om de herroeping van de bevrydingen van het hof van Rome te verzoeken. Dit was eene dubbelde onvoorzichtigheit van dien afgezant: hy beledigde de koningin, die deze bevryding hadt goedgekeurt, en deedt den ſpreker geen kleine ſchande aan, die daar over aan het Lagerhuis klaagde: doch *Story* hadt zich in de bezittinge geſteit van alles ſtraffeloos te zeggen. Hy hadt zich de vryheit aangematigt van den nieuwen kerkregel onder de regering van *Eduard* te wraken, en op Engelandt deze woorden van de Schriftuur toe te paſſen †: *Wee u! landt, wiens koning een kindt is* (a). Hy gaf zich de vryheit, van des pauzen bevrydingen te wraken, onder de regering van *Maria*. Men hadt hem over zynen eerſten misſlag geſtraft met hem naar den Tour te zenden, en men zou zyn rechtsgeding opgemaakt hebben, ten ware hy vergiffenis verzocht hadt. De dank, dien de koningin hem weet voor zyne eerſte wrakinge, deedt hem vergiffenis wegens de andere bekomen. Naderhandt wierdt hy onder de regering van *Elizabeth* veroordeelt om misdaadt van gekwetſte hoogheit, ſchoon het *Sanderus* behaagt een martelaar van hem te maken.

1555. *La Court de augmentations.*

Reden voeting van den gezant over dien afſtandt.

Onvoorzichtigheit van *Story* omtrent den ſpreker van de gemeenten.

† *Pſal. X, 16.*

De afſtandt der koninginne van de pauſſelyke jaargelden en kerkelyke tienden wierdt gevolgt van een arreſt des Parlements, dat de zelve afſchafte, en teffens de grondleen ingelyſde tienden *, waar van de kroon zich in de bezittinge bevondt, de kerke, volgens de vertogen, de welke de gezant daar over aan de afgezondenen gedaan hadt, wederom gaf. Dit laatſte leedt tegenſpraak. De genen, die deze zwarigheit wilden ontleggen, floegen een middel voor, namentlyk, dat de kokingin hare rechten by opene brieven aan de geeſtelykheit zou overdragen, zonder dat het Parlement zich daar mede bemoeide. Maar het hof nam dezen raadt voor een uitvlucht op, en begeerde, dat de zaak door eene vaſte wet, de welke daar omtrent geen de minſte zwarigheit overliet, beſlift zou worden. Het Huis benoemde den ridder *Cecilius*, en andere gevolmachtigden, om dit onderwerp ter onderzoek te brengen. Het wierdt goedgekeurt, gelyk de koningin betuigt hadt het zelve te begeeren. Echter waren 'er honderd zes en twintig ſtemmen tegen: doch men bevondt 'er honderd drie en negentig, die 'er zich voor verklaarden; en de meerderheit haalde het over.

Afſtandt der koninginne van de pauſſelyke jaargelden.

De afgezondenen wyzen het verzoek van onderſtandt over tot de geeſtelykheit.

Klagten van het Lager huis over de vrekheit der geeſtelyken.

Arreſt des Parlements tot wederomgevinge der grondleen ingelyſde tienden.

* *Les dimes infeodées.*

Het

(a) *Sanderus* vegt, dat deze woorden oorzaak van zyne doodt waren: doch valſchelyk, naardien hy eerſt onder de regering van *Elizabeth* wierdt omgebragt.

1555. Het Lagerhuis verwierp een ontwerp van arreſt, waar van de groten het zelve vervolgens opening deden, tegen de gravinne van Suſſex. Zy was, na haren echtgenoot verlaten te hebben, in Vrankryk gevlucht, en leefde zo openbaarlyk in overſpel, dat zy kinderen daar uit gekregen hadt. Het eerſte onder *Maria* gehouden Parlement hadt reets diergelyken ſlag gedaan, voorgeſtelt de kinderen onwettig te verklaren, en de vrouw te beroven van hare huwelyksverdingen. De voorſlag daar van wierdt toen verworpen. Het Lagerhuis verwierp insgelyks het ontwerp, dat de groten het zelve toezonden. Daar wordt niet gemeld, of de man zich party hadt gemaakt, noch wat oorzaak of verſchoningen deze vrouw kon hebben tot hare ongeregeldheden, om het Lagerhuis te verplichten zich tegen de ſtrafheit van dat der Pairs te verzetten.

1555. Het Lagerhuis weigert de gravin van Suſſex te veroordeelen.

Burnet. Fuller.

De gemeenten verwierpen nog een ander ontwerp, dat de groten hadden goedgekeurt, om de goederen der genen, die ter oorzake van den Godsdienſt uit het koninkryk gevlucht waren, en weigerden derwaarts weder te keren in den tydt, dien men hen zou bepalen, verbeurd te verklaren. Deze vluchtelingen hadden zich in verſcheide ſteden van Zwitſerlandt en Duitſchlandt nedergezet, als te Geneve, Zürich, Embden, Frankfort en Straasburg. De talrykſte geſelſchappen bevonden zich in deze twee laatſte plaatſen. Een Engelſch ſchryver *, een weinig te driſtig voor zynen aanhang, zegt, dat de gemeenzaamheit, waar mede die van zyne natie met de Zwinglianen en Kalviniſten omgingen, een groot getal Presbyterianen en Puriteinen maakte; dat deze laatſten, na de in vremde landen gevluchte volkplantingen geſtoort te hebben, vervolgens Engelandt ontruſten, werwaarts zy wederkeerden onder de regering van *Elizabeth*. Hy merkt aan, dat de grootſte geſchillen te Frankfort † voorvielen, alwaar de Engelſche Zwinglianen machtig waren, en dat de genen, die den kerkregel van *Eduard* behielden, moeite hadden om zich te bewaren. Hy meldt voor een van de voornaamſte hooſden onder de eerſten den leeraar *Knox*, en voor een van de yverigſte voorſtanders der anderen den leeraar *Cox*, die gene, die leermeeſter van *Eduard*, en vervolgens zyn aalmoezenier geweeſt was. De hevigheit van het verſchil deedt van weêrkanten een zeer harde taal voeren, en ieder liet 'er zyne drift in blyken meer dan den yver van Godvruchtigheit, die alleen zachtzinnigheit moet inboezemen. Niet alleen noopte *Knox Kalvyn* over deze verſchillen wat hevig te ſchryven, maar ſprak zelfs met weinig eerbiedt van den keizer: zo dat de Regering of de Raadt van Frankfort hem geboodt uit de ſtadt te gaan, waar op hy zich naar Geneve begaf. De zelve Regering gebruikte haar gezag in de verſchillen der twee partyen, beval den Presbyterianen zich aan de tucht der Engelſche kerke te onderwerpen. Alles wel ingezien zynde hadt hun twiſt een zo onverzoenlyken haat niet moeten te weeg brengen, vermits zy in de voornaamſte hooſdpunten van den Godsdienſt overeenkwamen, alleen omtrent de plegtigheden verdeelt zynde. Het is waar, dat de lere van de volſtrekte voorbeſchikkinge die van de Engelſche kerk, de welke de zelve de anderen te laſt leide, aanſtotelyk was: doch dit leerſtuk, zuiver beſchouwend zynde, zou die ſcheuring niet veroorzaakt hebben, ten ware het verſchil over de plegtigheden daar reets den grondt toe hadt gelegt. Wy zullen zien onder de volgende regering, hoedanig *Elizabeth* zich in deze betwiſtingen gedroeg, waar omtrent men niet minder over hare voorzichtigheit dan gematigtheit verwondert was.

Het weigert ook zyne toeſtemming te geven tot de verbeurdverklaringe van de goederen der gevluchten.

* *Heylin.* Verſchillen tuſſchen de vluchtelingen, die zich in tweën verdeelen.

† aan den Mayn.

Wederzydſche harde redenen.

De Regering van Frankfort komt in deze verſchillen tuſſchen beide.

De gemeenten vervolgden hunne koelheit te betuigen omtrent het navorſchen van de genen, die men van kettery beſchuldigde. Daar was een arreſt opgeſtelt om zekere verdachte perſonen buiten het ampt van overigheit te ſluiten, en om de zelve onbekwaam te verklaren de bediening van vrederechter waar te nemen. Het ontwerp wierdt by de eerſte lezing, die men in het Lagerhuis daar van deedt, verworpen. De afgezondenen, de welke weigerden het zelve goed te keuren, gaven voor reden, dat het nutteloos was hunne toeſtemming te hebben in eene zaak, die ten eenemaal van de koninginne afhing, en dat zy uit eigen gezag de gene buiten de bedieningen kon ſluiten, de welke haar verdacht zouden wezen. 1555. *Burnet.*

Het huis arbeidde vervolgens aan het opſtellen van een arreſt tegen een moordenaar, die de beneficie van geeſtelykheit tot zyn voordeel trok, en den welken het, zonder acht op zyn voorrecht te geven, ter doodt verwoordeelde. Het is eene gewoonte in Engelandt, zo vreemd als oud zynde, dat de klerken of geeſtelyke perſonen om zekere misdaden niet met de doodt mogen geſtraft worden. Dit was de oorzaak, dat *Henrik* de VII de ſtraffe van het hete yzer uitvondt †, om de boosheden van dat foort van menſchen te beteugelen, wien deze wet hem belette het leven te benemen. Het voorrecht van het klerkſchap hoorde niet alleen tot de genen, die de ordens ontfangen hadden, maar ook mogten dit gebruiken de genen, die plegtig verklaarden geloſte gedaan te hebben van zich tot het prieſterſchap af te zonderen. Men eiſchte alleen twee dingen: voor eerſt dat zy lezen konden, ten twede dat zy bekwaam waren tot de ordeninge. Dus konden de genen, die zich voor de twede reis in den echt begeven hadden, of met weduwen gehuuwt waren, ſchoon zy maar eens hadden getrouwt geweeſt, geenzins naar dit voorrecht ſtaan. Belangende deze, in wien deze gebreken niet gevonden wierden, was het genoeg, na hunne verklaringe, dat zy eenige Schriftuurplaatſen, die men uitkoos, lezen konden. Men oordeelde van de oprechtheit hunner geloſte uit dit geringe teken, dat zy gaven, om eenmaal bekwaam te zyn de zelve geſtandt te doen. Sedert is dit voorrecht toegeſtaan aan alle de genen, de welke kunnen lezen, zonder hen eenige geloſte of verbindtenis af te vorderen. De misdadiger, waar van hier geſproken wordt, *Bennet Smith* genaamt, was beſchuldigt twee ſchelmen omgekocht te hebben, om een zekeren *Rufford* van kant te helpen. De vrouw vervolgde de wraak over den moordt van haren man, en zich tot het Parlement gekeert hebbende, verzocht ze dat *Smith* mogt geſtraft worden. Hy beleedt het feit: doch beriep zich op zyn voorrecht. Men bragt hem uit den Tour, daar hy gevangen zat, naar het huis der gemeenten, na alvorens de koninginne daar toe om verlof gevraagt te hebben. Het ſtuk door de verklaringe der twee moordenaars en de eige bekenteniſſe van *Smith* beveſtigt zynde, maakte het Huis geen zwarigheit om hem te veroordeelen †. Het gaf vervolgens kennis van dit doodvonnis aan het Hogerhuis. De prelaten, nayverig over hunne voorrechten, die zy ten koſte van de algemene veiligheit trachtten ſtaande te houden, wendden al hun vermogen aan om de toeſtemming der Pairs te beletten. Zy kregen de graven van Arundel en Rutlandt, nevens eenige Mylords, op hunne handt: doch het misdryf ſcheen den anderen zo affchuwelyk, dat zy tot de zelve toegevendheit niet konden beſluiten. Dus keurde

Beneficie van de geeſtelykheit waar in beſtaat.

† Zie zyne geſchiedenis fol. 28.

Hoedanigheit van de misdaadt der gene, die dit recht zocht te genieten.

† *Moordenaars, dieven en andere dergelyke misdadigers kunnen het voorrecht niet genieten. Zie tot 85 enz.*

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

1555. de het grootſte getal het ontwerp goed, en de ſchuldige wierdt geſtraft.

Het wordt hem ondanks de tegenkantinge der prelaten ontzegt. Scheiding des Parlements.

Het Parlement ſcheidde den 9 December, en den volgenden dag zondt men naar den Tour den ridder *Anthony Kingſton*, een der afgezondenen, die in alle de raadnemingen van het Lagerhuis de meeſte beweging hadt gemaakt. Men zegt niet waar in zyn misdaadt beſtondt: doch hy wierdt weinig dagen daar na weder losgelaten. Men beſchuldigde hem des jaars daar aan eene zamenrotting geſmeed te hebben om twee honderd duizend kronen uit de koninklyke ſchatkiſt te ligten. Zes van zyne medeſtanders wierden gerecht; en zo als men hem naar Londen voerde, om hem mogelyk de zelve ſtraffe te doen ondergaan, ſtierf hy onderweeg.

Bulle van *Paulus* den IV, die Ierlandt tot een koninkryk verheft.

De afgezanten, de welke naar Rome gegaan waren, thans te rug gekomen zynde, leverde de biſſchop van Ely, een van hen, de bulle van den paus, die Ierlandt tot een koninkryk verhefte, in handen van den grootſchatmeeſter over. Het jaar eindigde met de ſtrafpleginge aan een edelman ‡ en twee andere byzondere *, die te Kantelberg verbrand wierden, en met het ombrengen van *Philpot*, die de zelve ſtraffe te Londen ontfing. Hy hadt in den jare 1553 den Proteſtantſchen Godsdienſt tegen de vergaderinge der geeſtelykheit verdedigt. By het eindigen van de geſprekhoudinge zette men hem gevangen, ſchoon het recht der volkeren hem tegen zo eene geweldenary hadt behoren te dekken. *Bonner* hieldt hem langen tydt met boejens aan de voeten in een ſlecht gat; en gedurende deze harde gevangeniſſe gebruikte men alle ſoorten van middelen om hem zynen Godsdienſt te doen afzweren, doch te vergeefſch. Doch hieldt zyne ſtandvaſtigheit proef tegen de verzoekingen van *Bonner*, deze prelaat liet zich ook niet door zyne redenen overtuigen. Het was vruchteloos, dat hy zeide, dat men hem niet kon beſchuldigen de wetten van het nieuwe gouvernement overtreden te hebben, vermits de zelve eerſt na zyne gevangenneminge gemaakt waren, noch hem voor een misdaadt rekenen het geen in eene openbare twiſtredeneringe was voorgevallen, daar beide de partyen de zelve vryheit moeſt vergunt worden. Men ſloeg zyne vertogen in den windt. Hy wierdt den 16 December veroordeelt, en in handen der Sherifs overgelevert, die hem deden ombrengen. Ter ſtrafplaatſe gekomen zynde, viel hy op zyne kniën, badt Godt vuriglyk, en betuigde blydſchap wanneer men hem aan de paal bondt. Zyne Godvruchtige oeffeningen geëindigt zynde, ſtak men het vuur in den houtſtapel, en de vlam hadt hem wel haaſt verteert. Men verhaalt, dat 'er in dat jaar 67 perſonen verbrand wierden, onder welke zich bevonden vier biſſchoppen *, en dertien prieſters.

‡ *Johan Web.* Veroordeeling van *Philpot.*

* *Georg Roper*, en *Gregorius Parke.*

Zyne verdediging.

Men geeft geen acht op de zelve.

Zyne ſtandvaſtigheit.

* *Hooper*, *Ferrar*, *Ridley*, *Latimer*. *Thomas*. *Burnet. Fox.*

Polus veroordeelt deze wreedheden.

Schoon deze ſtrafoeffening geſchiedde ingevolge van de door biſſchoppen gegevene vonniſſen, die hunnen laſt van *Polus* hadden gekregen, vervloekte deze gezant de zelve echter in zyn herte: doch de vreze voor den paus belette hem zich tegen de geweldenary der geeſtelykheit te verzetten. Dus, ſchoon het aartsbisdom van Kantelberg in zyne handen beruſtte, dorſt hy zich daar door zyne zachtmoedigheit niet doen kennen, en liet al de woede der vervolgers tegen de Proteſtanten van dit bisdom, zo wel als tegen de anderen zyn loop houden. De vreze, die hy gehad hadde voor den nayver van *Gardiner*, hadt hem verplicht zyne bedieninge van aartsbiſſchop op te ſchorten zo lang deze tegendinger in het leven bleef. Na des zelfs doodt beſloot hy de kerkvergadering van zyne provincie te houden. Hy verkreeg ten dien einde een verlofbrief van de koninginne, onder het groot-zegel verleent: en om de geeſtelyken te hoeden voor het gevaar, waar aan zy zich onder de regeringe van *Henrik* den VIII, door de ſtrafheit van de wet *Præmunire*, zagen bloot geſtelt, oordeelde men raadzaam omzichtigheden te gebruiken. Eerſtelyk verleende de koningin macht tot de beroepinge: vervolgens gaf ze de geeſtelykheit vryheit te vergaderen, de kerkelyke inſtellingen van den gezant goed te keuren, de zelve na te komen, zonder de ſtrengheit der willekeuren te vrezen. Men meende, dat door dien middelweg van den eenen kant de rechten der krone behouden, en van den anderen kant de geeſtelyken zouden gedekt worden tegen de ſtraffen, waar in zy by diergelyke gelegenheit, om de bevelen des kardinaals *Wolſey* gehoorzaamt te hebben, vervallen waren. *Polus* toonde de vergaderinge een boek, dat door hem gemaakt was, om eene gelykſlachtige order in alle de kerken van het koninkryk vaſt te ſtellen. Het voerde tot tytel: *Hervorming van Engelandt volgens de inzettingen van* Polus. Daar waren 'er twaalf. In de eerſte beval hy de gedachtenis van de verzoeninge van Engelandt met den Roomſchen ſtoel te vieren, telkens als men den Godsdienſt zou verrechten, en dat men de inzetting van den jaardag, vaſtgeſteld om het feeſt daar van te vieren, zou vernieuwen. Hy beveſtigde de ordonnantiën der kardinalen *Othun* en *Ottoboni*, de welke het lezen van ketterſche boeken verbieden, en ſtelde eene geloofsbelydenis voor, hoedanig eene paus *Eugenius* de IV den Armeniers, uit name van de kerkvergadering van Florence, toezondt *. In de twede beveelt hy aan de bediening der Sakramenten. In de derde vermaant hy de biſſchoppen en alle de geeſtelyken zich wel in hunne bedieninge te kwyten, zich van de aardſche dingen los te maken, in hunne bisdommen en parochiën te blyven, zich by eene bedieninge te houden, op ſtraffe van de zelve alle te verliezen. In de vierde beveelt hy den prelaten alle zon- en feeſtdagen te prediken; boven dien zo wel de geeſtelykheit als het volk in het byzonder te oeffenen; klem van redenen te gebruiken, om den Roomſchen Godsdienſt vaſt te ſtellen. Hy liet ook toe een boek te doen drukken, dat de gemeenzame uitleggingen der leerſtukken behelſde, om het gebrek aan bekwame predikers, waar van de kerk zich onvoorzien bevondt, goed te maken. In de vyfde drong hy aan op de heiligheit der zeden, en verzocht de prelaten van hovaardy af te ſtaan; zich niet te kleden met zyde ſtoffen; de pracht der huisraden, en de overdaadt der tafels te myden, ſtellende drie of vier ſchotels genoeg te zyn; de heilige Schriftuur, of eenige andere Godvruchtige boeken gedurende de maaltydt te doen lezen; de menigte der huisbedienden, en de koſtelykheit van den ſtoet af te ſnyden. In plaats van hunne inkomſten tot al deze pracht te doen dienen, vermaande hy hen de zelve in aalmoezen te beſteden. In de zesde droeg hy zorg voor de ordening. Hy begeerde, dat de zelve voorgegaan wierdt door een ſtreng onderzoek omtrent de zeden, lere, en bekwaamheit, en dat dit onderzoek door de biſſchoppen zelf geſchiedde, met alle oplettendheit, de welke een zo gewigtige plicht, waar van zy zich in conſcientie op hunne vikariſſen niet kunnen ontlaſten, afvordert. De zevende betrof het recht om een kerkelyk inkomen te vergeven. Hy wilde, dat men op de verdienſten zag, zonder meer met dezen dan met genen perſoon ingenomen te wezen, en dat men den titulair verplichtte den eedt van de reſidentie af te leggen. Hy veroordeelde in de achtſte de benoemingen tot de be-

1555. Omzichtigheit der geeſtelyken tegen de wet *Præmunire.*

Boek van den kardinaal *Polus*, om een gelykſlachtigen kerkregel vaſt te ſtellen.

* in den jare 1439.

neſi-

1555. neficiën, die niet open waren. In de tiende verboodt hy de kerkelyke goederen te vervremden. Hy ſprak in de elfde van kweekſcholen op te rechten voor de jeugt, die zich aan het geeſtelyke leven toewydde: en om de zelve te ſtichten, was hy voornemens het vierde deel van de inkomſten der geeſtelykheit daar toe te nemen. In de twaalfde ſchreef hy de order en manier voor, naar welke hy het onderzoek in ieder bisdom wilde gedaan hebben.

Zyne gemeenzame uitleggingen van de leerſtukken des geloofs.

Zodanig waren de kerkregels van *Polus*, de welke in de maandt February des volgenden jaars afgekondigt wierden. Hy ſtelde ook het ontwerp op van de gemeenzame verhandelingen * over de leerſtukken des geloofs, de welke hy in de derde van zyne inzettingen belooft hadde. Hy bragt de zelve onder vier tytels. De eerſte behelſde de tuſſchen de Roomſchgezinden en Proteſtanten betwiſte hoofdpunten. De twede was eene verklaring van de Tien Geboden, het Onze Vader, het Symbolum der Apoſtelen, de Engel-groet, en van de zeven Sakramenten. De derde beſtondt in eene verzameling van predikatiën voor alle zondagen en plegtige feeſtdagen. De zelve moeſten wezen of uit het Euangelie, of uit de Epiſtels van den dag. De vierde was eene verhandeling van de deugden en ondeugden, nevens de verklaringe der kerkelyke plegtigheden.

* *Homeliæ.*

Imborſt van *Polus*.

Niets doedt den imborſt van dien kardinaal beter kennen dan deze kerkregels en gemeenzame verhandelingen. Men ziet daar in allerwegen een Chriſtelyken yver, verſelt met zachtheit, voorzichtigheit en onderwyzinge, doorſteken. Hy wenſcht den Roomſchen Godsdienſt voort te planten, doch by wege van overtuiginge, zonder die van geweldt te gebruiken. Hy bedient 'er zich alleen van tegen de ondeugden van de geeſtelykheit, om de zelve tot eene verbetering te brengen, die der eerſte eeuwen des Chriſtendoms waardig zy. Hy meende, dat 'er niets krachtiger was om de genen, die van de kerk waren afgedwaalt, wederom tot der zelver gemeenſchap te doen komen, dan het vroom gedrag der geeſtelyken. Hy zeide, dat de menſchen, den eenen of anderen Godsdienſt meer door vooroordeel dan door kenniſſe aanklevende, ligter door de heilige of ergerlyke zeden van des zelfs leeraars, dan door hunne lere wierden aangedaan, en dat het ware middel, om de ſcheuring te doen ophouden, was, gene herders over de kudde toe te laten, dan die van een voorbeeldig leven waren. Hy vergat echter de onderwyzing des volks niet: men ziet met wat yver hy zulks den biſſchoppen aanbeveelt: doch de hervorming der geeſtelykheit baarde zyne grootſte bekommering. Voor het overige oeffende hy zelf eerſt het geen hy anderen aanbeval. Hy hadt een eenigen broeder, *David* genaamt (a), aartsdiaken van Darley onder de regeringe van *Henrik* den VIII. Hy liet hem twee gehele jaren ſedert zyn gezantſchap, zonder de kerkelyke waardigheden voor hem te bewerken: het zy hy hem daar toe zo bekwaam niet oordeelde, als hy begeerde dat men het ware, volgens de ſtrengheit van zyne kerkregels, of dat hy hem wilde ſtraffen over de toegevendheit, de welke hy, ten nadeele van den Godsdienſt, voor *Henrik* gehad hadde. Zelfs vergenoegde hy zich hem, na verloop van twee jaren, het bisdom van Peterbury te doen verkrygen, een der armſte van het koninkryk. Zyn beſluit om kweekſcholen te ſtichten was ook een voornemen, dat niet genoeg geroemt kan worden. Wy hebben gezien, dat *Cranmer* in den tydt van zyne begunſtiging het zelve voornemen hadt. Niets ſchynt 'er inderdaadt bekwamer om de kerk waardig leeraars toe te voegen, dan een diergelyk ſchool. Zy worden daar in van hunne kindſchheit af gevormt naar den aardt van den Godsdienſt, zonder ingenomen te worden door de grondregels van de wereldt. Doch ging het ontwerp van *Cranmer* niet door, dat van *Polus* hadt geen beter uitſlag.

Polus oeffent zelf eerſt het geen hy anderen gebiedt.

Zyn voornemen om kweekſcholen te ſtichten.

(a) In de *Critique* van *Harmer* ſtaat, dat *Polus* drie broeders hadt gehad, die voor hem geſtorven waren; doch dat die *David* zyn broeder niet was.

1555.

Zyne kerkregels hadden ook geen gewenſcht gevolg. *Sanderus* zelf bekent †, dat het artykel, het welk den overdaadt der geeſtelyken betrof, en het getal der gerechten vaſtſtelde, die men op tafel moeſt hebben, ſlecht ontfangen en ſlecht nagekomen wierdt. Hy voegt 'er by, dat men ook veel moeite vondt, om dat gene, dat de meerderheit van bedieningen, en de onverzadelyke begeerte om ryk dommen op te hopen, veroordeelde, te doen opvolgen.

† In de *Hiſt. der Schiſmatic.* lib.

De geeſtelykheit gehoorzaamt zyne reglementen niet.

De Hervormden klagen over zyne veinzinge.

De Hervormden (a) van hunnen kant, dat die kardinaal, wiens kerkbevelen vol zachtheit waren, alle dagen laſt gaf hen zonder barmhertigheit te verbranden. Zy zeiden, dat het niet genoeg was de wreedheit der prelaten in zyn herte te veroordeelen, daar hy de laffe toegevendheit hadt de zelve door zyne orders goed te keuren. Dat de vreze van zyn gezantſchap en het aartsbisdom van Kantelberg te verliezen zyne ontveinzinge niet kon rechtvaardigen, en dat de liefde eene ontbaatzoekender manmoedigheit vereiſchte. Zy beſchuldigden hem zelfs naderhandt *Cranmers* ſtraflyding verhaaſt te hebben, als ongeduldig zynde van zich in eene volle bezittinge van zyn aartsbisdom te zien.

De Jeſuiten haten hem.

Maar de genen, die het meeſt misnoegen lieten blyken, waren de Jeſuiten. Wy hebben gezien de inſtelling van die orde in het einde van de regering van *Henrik* den VIII. De zelve vondt in hare vaſtſtellinge ten eerſten tegenſpraak van wegens de biſſchoppen, de welke klaagden over de onafhankelykheit van deze monniken, die men buiten hun rechtsgebiedt ſtelde. Maar deze doortrapte en wereldkundige zamening kwam deze zwarigheden te boven. Niet te vrede zynde met zich in Italië en Spanje, alwaar der zelver ſtichter, dat een Spanjaardt was, het middelpunt van zyn gezag hadt geplaatſt, te verheffen, verſpreidde zy zich wel haaſt in andere koninkryken, en zocht ook voet in Engelandt te krygen. Zy vertoonden *Polus*, dat hunne orde geſticht was in het oogmerk om de kettery uit te roeien, en des pauzen macht in alle de plaatſen, waar uit ze verbannen was, wederom te herſtellen, en dat het beſtier over de kerken van Engelandt hen dus eigentlyk toekwam; waar by zy nog voegden, dat men in den toeleg om de oude klooſters weder op te rechten niet wel zou ſlagen; dat het volk daar van een afkeer gekregen, en een onverzettelyken wederzin hadt betuigt tegen de orde der Benediktynen, de welke men gedompelt hadt gezien in de weelde zo wel als in de onwetenheit. Dat men moeſt denken aan grondleggingen, tegen de welke men de zelve vooroordelen niet opvatte, en die een minder toegevend beſtier voegden by eene aangename nieuwigheit. Zy boden hunnen dienſt vervolgens aan om oeffenſcholen op te rechten; waar in zy zich vleiden de gantſche Engelſche jeugt te zullen trekken, by aldien men hen in be-

Beweegredenen van de zen haat.

(a) Zie in het *Leven van Cranmer* door *Strype* de hevige klagten, de welke een Italiaan, die de hervorming omhelſt hadt, en niet genoemt wordt, over het gedrag van dezen kardinaal doedt.

1555. zit wilde ſtellen van de uitgeroeide kloosters. *Pelus* verwierp hunnen voorſlag, gelyk te zien is in zeker Italiaanſch handſchrift, dat, zegt men *, in de boekery van Venetie gevonden wordt. Zyne weigering verwekte de wraakzucht van die orde, de welke hem naderhandt als zynen vyandt aanzag.

* *Burnet.*

Wyinge der ringen tegen de kramp.

Men plaatſt in dit jaar de vernieuwing van de wyinge der ringen tegen de kramp. De plegtigheit daar van was onder de regering van *Eduard* verzuimt. *Maria* begeerde ze weder in te voeren. Men ſtelde een dienſt aan, waar van het handſchrift nog in wezen is *. Men badt Godt deze door de koninginne aangeraakte, en in de heilige olie gedoopte ringen door zyne alvermogende genade eene kracht mede te delen, dat der zelver metaal niet bekwaam was haar te geven.

* Zie de *Verzameling van Burnet.*

Lesley. Thuanus.

Het geen gedurende den loop van het zelve jaar in de naburige koninkryken voorviel, verdient bygebragt te worden. Alles was in Schotlandt vry geruſt. Daar was alleen eene beroerte ontſtaan, door de Hooglanders verwekt, die aan hun hooſdt hadden een voornaam lidt van den aanhang, *Jan Mudyard* genaamt, van den ſtamme van *Clan-Reynold*, onder deze wederſpannelingen berucht. *Gourdon*, graaf van Huntley, wierdt met een leger tegen hem in optocht gezonden. Zo als men ſlag zou leveren, ſloegen de ſoldaten aan het muiten, en *Huntley* wierdt genoodzaakt weder te keren, zonder zynen laſt te hebben kunnen uitvoeren. Dus verhaalt het de Schotſche geſchiedſchryver *. Anderen † zeggen, dat die veldheer eerder denkende zyn voordeel uit dezen opſtandt te zoeken, dan om den zelven te dempen, den Staat verriedt, en dat de regentin, daar van bericht zynde, hem hadt doen by den kop vatten. Zy komen overeen, dat hy by het volk zo wel als by den adel gehaat wierdt, ter oorzake van den moordt van den heer van het landt, waar mede men hem beſchuldigde. De laatſten, de welke zeggen, dat deze heer hooſdt van de familie van Cathnes * was, berichten, dat hy was vermoord geworden. De Schotſche ſchryver, die hem geſproten zegt te wezen uit de oudſte zydelinie van de graven van Glankairne, zegt, dat de graaf van Huntley hem, onder voorwendſel van eene zamenzweringe, het zy ware of valſche, hadt doen onthalzen. Wie deze heer mag geweeſt hebben, en van wat middel de graaf van Huntley zich bedient heeft om hem van kant te helpen, immers deze daadt wierdt met afgryzen beſchouwt. De graaf van Caſſel was een van de driftigſte om de zelve te veroordeelen. Hy wierdt evenwel een der gematigſte in de uitſpraak van het proces. Hy bragt de ſtemmen, die den graaf van Huntley ſtonden te verwyzen, zommige tot eene ballingſchap in Vrankryk, andere om hem het leven te doen verliezen, tot eene boete en verbeurdmakinge van de goederen, de welke hy onrechtvaardig naar zich hadt geſleept. Deze heer herſtelde zich naderhandt in de gunſt der koninginne. Ondertuſſchen gaf men het gebiedt over het leger, dat hy door zyn misſlag of de overlopinge der benden verlaten hadt, aan den grave van Athol. Deze vervolgde *Mudyard*, en dwong hem zich en zynen zoon op diſcretie over te geven. Hy voerde hen alle naar Edenburg; en de regentin, hen lyfsgenade verlenende, genoegde zich hen gevangen naar Perth te zenden. Zy vonden middel van ontkoming, en begaven zich weder in hunne gebergten, alwaar zy nieuwe beroeringen aanrechtten, in het landt vielen, en alles te vuur en te zwaardt verwoeſtten. De regentin was genoodzaakt zich derwaarts heen in perſoon te begeven, om hunne ſtroperyen en brandſtichtingen te ſtuiten.

* *Lesley.*
† *Thuanus.*

Optoer der Hooglanden in Schotlandt.

Het gedrag des graven van *Huntley* wordt gewraakt.

* De naam van een Noorder provincie van Schotlandt.

Het vonnis tegen hem.

Nederlaag der muiters.

Tweede opſtandt.

1555.

Ierlandt was vry vredig ten opzichte van de zaken van den Godsdienſt. *Hugh-Curcin* wierdt tot het aartsbisdom van Dublin benoemt, en kort daar na kancelier van het koninkryk gemaakt. Hy was een Engelſchman, uit de provincie van Weſt-Morlandt, aartsdiaken van Oxford, deken van Hereford, en kapellaan van de koninginne. Hy hieldt in dat zelve jaar een provinciaal ſynode, en maakte verſcheide reglementen. Wat de zaken van het ryksbeſtier aanbelangt, daar in viel weinig aanmerkelyks voor, dan dat 'er eenige beroeringen geſchiedden van den kant der inboorelingen des lands. De gene, de welke zeiden vazallen te wezen van de kroon van Schotlandt, hadden Carrikfergus belegert. Zy wierden gedwongen het beleg op te breken. De Ieren, die de kroon van Engelandt gehoorzaam bleven, deden malkander den oorlog aan; en de zoon vatte de wapenen op tegen den vader. *Calvagh O-Donel* verwoeſtte het graaſſchap Tirkonel, verooverde en ſlechtte verſcheide ſterkten, maakte zich meeſter van zyn eigen vader, en zette hem in de gevangeniſſe, alwaar hy overleedt. *Mak-O-Neal* van Clandeboi ſneuvelde in eene andere beroerte, en zyne landgoederen wierden op het gezag van den onderkoning, verſelt met den Raadt van Ierlandt, onder zyne bloedverwanten verdeelt. Dit was de ridder van St. Leger, den welken de Roomſchgezinden niet gaarne in die bedieninge leden. Hy was hen verdacht, om dat hy onder de regeringe van *Eduard* den Proteſtantſchen Godsdienſt openlyk begunſtigt hadt. Zy beſchuldigden hem zelfs ſchimpſchriften gemaakt te hebben tegen het leerſtuk van de ligchamelyke tegenwoordigheit, en hielden by de koninginne aan om hem te rug te roepen. Zy konden evenwel zulks in dit jaar niet verkrygen.

Warre. Can.

Vervolg van de zaken van Ierlandt.

Binnenlandſche oneenigheit onder de ingeborenen.

Daar vielen aan gene zyde van de zee merkwaardiger dingen voor. De afſtandt van *Karel* den V van zyne koninkryken en ſtaten ter begunſtiging van zynen zone, *Philips* den II, is een van de beruchtſte gevallen, die de Geſchiedenis ons aan de handt kan geven. Doch alvorens daar van bericht te doen, moet men wederkomen tot het vervolg van de oorlogen, de welke tuſſchen Vrankryk en het huis van Ooſtenryk bleven duren. De afgezanten der koninginne van Engelandt, vrede-middelaarſter tuſſchen deze twee mogendheden, hadden te vergeeſſch gearbeid om hen te verzoenen. Hunne geſprekhoudingen tuſſchen Ardres en Calais waren van geen de minſte vrucht geweeſt, en men ſcheidde, gelyk wy reets gezegt hebben, zonder dat 'er iets beſloten was. De keizer weigerde naar een verdrag te luiſteren, ten ware de hertog van Savoje in zyne ſtaten herſtelt wierdt. Van den anderen kant wilde de koning van Vrankryk de handt niet leggen aan deze herſtellinge, dan op voorwaarde, dat *Karel* Navarre aan *Johanna* van Albret, en Plaiſance aan de *Farnezen* wederom zou geven. Dus wierden de geſprekhoudingen afgebroken, en de vyandelykheden namen weder een aanvang. Ondertuſſchen, naardien men van weêrzyden alleen geringe toebereidſelen tot den veldtocht hadt gemaakt, in hope van vrede, wierdt 'er in dit jaar niets byzonders uitgerecht. Daar vielen tuſſchen beide de legers wel verſcheide ſchermutſelingen voor, doch het kwam tot geen hooſdtreffen, of eenige belegeringe. De keizerſchen bevlytigden zich eindelyk om den burg Corbigni aan de Maze, dien zy Philippeville noemden, te verſterken. Zy hadden een weinig te voren eene andere vaſtigheit opgeworpen, waar aan zy den naam van Charle-

Wat de vredesonderhandelingen tuſſchen *Karel* den V en *Henrik* den II deedt afbreken.

De keizerſchen bouwen de ſterkten Philippeville en Charlemont.

1555. lemont gaven. Dus voerden die twee plaatſen de beruchte namen van *Karel* den V en *Philips* den II. *Marten van Roſſem*, veldheer van hertog *Willem* van Kleef, geboodt het keizerlyke leger. Hy ſtierf aan de peſt, en de prins van Oranje volgde hem op in het veldheerſchap. Een vliegend legertie van het heir der Franſchen, waar over de heer *de la Jaille* het gebiedt voerde, rechtte eenige verwoeſtingen aan in het graafſchap van Artois: doch hy wierdt op zyn beurt door *Hauſſmoud*, gouverneur van Bapaume, verſlagen. De vyanden by de nederlaag de beſpotting voegende, zeiden, dat de Vlamingen de Franſche edelen namen zonder hen te wegen. Zy zinſpeelden op zekere geldſpecien, die toen gangbaar waren, en *Edelen met de Roos* * wierden genaamt. Deze ſlag noopte de Franſchen zich binnen hunne veſtingen te houden, en eindigde den veldtocht.

Krygsverrechtingen der keizerſchen en der Franſchen.

* *Nobles à la roſe.*

Zeegevecht tuſſchen de Franſchen en Vlamingen.

Daar viel ook een zeeſlag voor tuſſchen de uit de haven van Dieppe gezeilde Franſche commiſſievaarders, en twee en twintig Vlaamſche ſchepen, van eene buitengewone grootte, de welke ryk geladen met koopmanſchappen, die de Indiſche vloot nieuwelings hadt aangebragt, uit Spanje te rug kwamen. De Franſchen taſten de zelve aan op de hoogte van Douvres, en trachtten ze terſtondt te enteren. Het gevecht duurde zes uuren met eene wederzydſche hardnekkigheit, en men week af met een gelyk voordeel, of met een gelyk verlies: zes ſchepen van wederzyden verbrand of in den grondt geſchoten zynde. De gene, die de overwinning aan de Franſchen toeſchryven *, zeggen, dat ze vyf ſchepen van de vyanden opbragten, doch zo doorboord van kanonkogels, dat ze 'er geen dienſt van konden hebben. Zy voegen daar by, dat de Vlamingen duizend, en de kapers alleen vier honderd man verloren hadden. Doch dit laatſte voordeel kwam door de doodt van hun opperhoofdt † met het verlies der anderen in evenwigt. Dit was een man van groten roem, en over wiens omkomen het hof van Vrankryk bedroefder was, dan verheugt over den goeden uitſlag van het gevecht.

* *Thuanus.*

† *Eſpinesville* van Harfleur.

Vervolg van de oorlogen van Italie.

De krygsverrechtingen waren aanmerkelyker naar den kant van Italië. De fortuin begunſtigde aldaar beide de partyen by achtereenvolginge. De Spanjaarden voegden by de overwinning van Siena die van Port-Hercole, en dwongen de Franſchen het belegeren van Calvi, in het eilandt Corſika, te laten varen. De maarſchalk van Briſſak in het tegendeel nam Vulpian * in; taſtte den hertog van Alva, die *Figueroa* opgevolgt was, aan, en ontzette Sant-Ia, waar van deze hertog op het tipje ſtondt zich meeſter te maken. Doch het eedgenootſchap van den paus met Vrankryk baarde veel meer gerucht dan de krygsverrechtingen dezer twee legers. *Paulus* de IV, gelyk wy gezegt hebben, was zeer ſtaatzuchtig. Hy hadt ten anderen twee neven, die met drift wenſchten tot hoger aanzien te komen; en de oudſte, wien hy het beſtier over de kerkelyke landgoederen hadt gegeven, was niet minder vervoert dan zyn oom. De hertog van Florence en de *Colonnaas*, oude vyanden van de pauzen, waren het ook van de *Farnezen*, en voegden zich by de keizerſchen. Vrankryk vondt zich door de daadt van den grave van Santa-Fiore, hoofdt van het huis der *Sforzen*, in dit krakeel ingewikkelt. Hy nam twee van zyne broeders uit den dienſt van deze krone; en drie van 's konings galeien in de haven van Civita-Vecchia hebbende doen komen, alwaar de prioor van Lombardië, een van zyne broeders, die daar over het bevel voerde, de zelve bragt, vondt hy het middel om ze te Napels weg te nemen. In den zelven tydt ſchreef de kardinaal *Farneze* aan den paus; dat de Spanjaarden een toeleg geſmeed hadden op zyn perſoon. De paus en de koning van Vrankryk, dus even vergramt zynde, ſloegen de handen in een om zich tegen hunnen algemenen vyandt te verzetten. De kardinaal van Lotharingen, den welken de Franſche geſchiedenisſchryver * verbeeldt geheel en al van den zelven aardt te wezen als *Paulus* de IV; ging naar Italië over, om het verbondt op bevel des konings te ſluiten. Men hadt hem toegevoegt den kardinaal van Tournon. Deze laatſte was van een geheel ander gevoelen, en beſchouwde het bondgenootſchap, waar in het hof van Rome dat van Vrankryk zocht in te wikkelen, als eene nadeelige verbindtenis voor het laatſte, dat altoos door de oorlogen van Italië was uitgeput. De konneſtabel van Montmorenci, die de gunſt met de prinſſen van Lotharingen deelde, was van de zelve gedachten als de kardinaal van Tournon. Hy voegde by zyne bedenkingen eene andere zeer gewigtige aanmerking. Hy zeide, dat men op het punt ſtondt, door de tuſſchenſpraak van de koninginne van Engelandt, die de onderhandelingen ten tien einde hervat hadde, de vrede met *Karel* den V te ſluiten; dat deze vrede veel voordeeliger en veiliger was dan een bondgenootſchap met een paus, die wel heftig, doch onmachtig was om den oorlog, dien hy voorhadt te ondernemen, uit te voeren, en daarenboven reets met het eene been in het graf ſtondt *; behalven dat de aardt der pauzen en andere Italiaanſche vorſten Vrankryk niet onbekend behoorde te wezen. Dat zy het zelve meer dan eens hadden bedrogen, en, na de voordeelen, die zy zich voorſtelden, daar van getrokken te hebben, den rug toegekeert: hunne traktaten buiten kenniſſe van het zelve gemaakt, en het in het gevaar latende ſteken, zich op des zelfs koſten, na zich door zyne wakkerheit gewroken te hebben, daar uit hadden gered. De konneſtabel deedt echter alle deze redenen niet gelden. Zyne jaloersheit wierdt ook tegen den hertog van Guize, wien het bevel over het leger was toegeſchikt, gaande gemaakt. Men zegt †zelfs, dat de hertog naar het onderkoningſchap van Napels, en de kardinaal van Lotharingen naar het pauſſchap ſtondt. Dit was nog eene reden om den konneſtabel te verplichten zich tegen den oorlog van Italië aan te kanten. Maar van een anderen kant was het zeer ligt een tegendinger van de handt te krygen, die hem aan het hof in den weg was. Deze beweegreden haalde het tegen alle de andere over. Hy liet het krediet van den kardinaal van Lotharingen boven dryven, en het verwerend en aantaſtend verbondt tuſſchen den paus en den koning wierdt getekent. Deze twee mogendheden verdeelden Italië, alwaar zy ieder een leger moeſten hebben, om zich van het koninkryk van Napels en het Toskaanſche meeſter te maken, en hunne generaals moeſten met hunne benden uitvoeren de ontwerpen, die de miniſters op het papier gebragt hadden.

1555. De koning van Vrankryk vereenigt zich met den paus.

* Thuanus.

Beweegredenen der ſtaatsdienaars van den koning om hem zulke aftetaden.

* Hy was 84 jaren oud.

† De ridder *Melville* in zyne Gedenkſchriften.

Vorderingen van de prinſſen van Lotharingen.

Nayver, dien de konneſtabel daar over heeft.

De Italiaanſche vorſten zyn verdeelt.

Zy zochten de Venetianen in hun traktaat in te wikkelen: doch de Raadt weigerde daar toe te bewilligen. De hertog van Ferrara liet zich door de welſprekendheit van den kardinaal van Lotharingen bewegen. *Octavius Farneze* in het tegendeel leide zynen dienſt voor Vrankryk neér, en zondt den halsbandt van de orde van St. Michiel weder aan den koning. De hertog van Alva, van het bondgenootſchap kennis gekregen hebbende, gaf bevel omtrent de zaken van het Milanees en Piëmont, trok in het Toskaanſche, ſprak met den hertog van Florence, en begaf zich van daar naar

Haat tuſſchen de *Caraffen* en de *Medicis.*

1555. naar het koninkryk van Napels. Van eene andere zyde hieldt de koning van Vrankryk, door het middel van *La Vigne*, zynen afgezant, by *Solyman* aan, om voordeel te trekken uit de gelegenheit, en eene machtige vloot in zee te brengen, om Italie van den eenen kant aan te taften, terwyl de paus en hy het zelve tot in het hert toe zouden ondernemen te beftormen. *Solyman* beloofde het te zullen doen: doch de Spaanjaarden verwekten hem nayver wegens de macht der Franfchen, en deden hem geloven, dat *Henrik* de II het zelve oogmerk hadt, als *Karel* de VIII hadt gehad, om uit Italie in Griekenlandt over te gaan, ten einde hy, na de landftreek, die de twee ryken van een fcheidt, overwonnen te hebben, zich meefter van Conftantinopel maakte. Men hieldt hem ook voor oogen die oude voorzegging, volgens de welke de Franfchen het Ottomanniſche ryk moeften het onderfte boven keren. De Sultan was daar over in bekommering, en volbragt niet het geen hy *Henrik* den II belooft hadt. Wy zullen zien op wat wyze de paus en de koning van Vrankryk hun verdrag in het volgende jaar werkftellig maakten. Het belette niet, dat de ftilftandt op den 5 February des jaars 1556 te Vaucelles, naby Kameryk, voor drie jaren tuſſchen *Karel* den V en *Philips* den II ter eene, en *Henrik* den II ter andere zyde, door de tuſſchenſpraak van de koninginne van Engelandt en den kardinaal *Polus*, getroffen wierdt. *Karel* was zeer verheugt de nieuwe regering van zynen zone gedurende deze wapenſchorſſing van eenige jaren beveſtigt te zien.

De Spaanjaarden maken *Solyman* nayverig wegens de macht der Franfchen.

Thuanus. Sleidanus. Mezeray. Heylin. Burnet.

Hy hadt alle zyne koninkryken aan *Philips* afgeftaan, voor zich alleen het keizerryk behoudende, waar van hy zich ook kort daar na ontdeedt. De afftandt van zyne erffelyke ryken en ſtaten geſchiedde in October dezes tegenwoordigen jaars. Een zo berucht geval trok de oogen van ganſch Europa naar zich. De keizer riep op den 25 der gezegde maandt de algemene Staten der Nederlanden te Bruſſel byeen. In deze plegtige vergadering, in welke zich bevonden *Maximiliaan*, koning van Bohemen, de hertog van Savoje, de koninginnen weduwen van Vrankryk en Hungarie †, verhief hy zynen zoon tot hooftdt van de orde van het gulde vlies, en ſtondt hem af de hertogdommen van Burgundie en Brabandt, nevens de overige Nederlanden. Hy hadt hem reets de koninkryken van Napels en Sicilie overgegeven. De keizer, plaats genomen hebbende op den troon, dien men voor hem hadt opgerecht, hebbende den koning *Philips* aan zyne regter, en de koningin van Hungarie aan zyne linker zyde, las *Philibert* van Bruſſel, een van des keizers geheime Raden, de acte van den afftandt, in het Latyn opgeſtelt. De zelve behelſde, dat de keizer beſloten hebbende naar Spanje over te gaan, om aldaar zyne dagen in eenzaamheit door te brengen, de heerſchappy van de Nederlanden alvorens in handen van zynen zone hadt willen overgeven, het volk ontſlaan van den eedt van getrouwheit, en het den zelven aan den prins, zynen eenigen erfgenaam, aan wien hy alle zyne rechten overgaf, te doen afleggen. Na deze lezinge ſtondt keizer *Karel* zelf op, en ſprak eene redenvoering uit, de welke hy aangaande zynen afftandt in het Franſch hadt opgeſtelt en om zyn geheugen te baat te komen las hy de zelve op uit het papier, dat hy in zyne handt hieldt. Het was een kort begryp van zyn ganſche leven. Hy deedt zien, *Dat hy van jongs af aan gene andere bedoeling hadt gehad dan het algemene welzyn van de Chriſtenheit. Dat dit voorwerp het eenigſte en vaſte oogmerk was geweeſt van alle zyne voornemens, en dat hy van het zelve noch door de zoetheit van de ruſt, noch door de aanlokſelen van de welluſt ooit was afgetrokken. Dat 'er evenwel eenige tuſſchentydt diende te wezen tuſſchen de zaken van de wereldt, en het laatſte oogenblik des levens. Dat zyn onderdom * hem waarſchouwende, dat hy daar niet verre af was, hy begeert hadt die ſchone provincien aan zynen zone af te ſtaan, om alleen op zyne zaligheit te denken. Dat hy dus de algemene Staten, de welke hy byeen hadt doen komen, vermaande, dezen nieuwen vorſt de zelve gehoorzaamheit te bewyzen, als zy hem gedaan hadden.* Deze redenvoering geëindigt zynde, ſtondt *Philips* op, groette de ganſche vergadering, en zich voor de voeten van zynen vader geworpen hebbende, kuſte hy hem de handt. De keizer, hem toen tederlyk omhelzende, beveſtigde hem in de bezittinge, met oplegginge der handen en het teken van het kruis, verſelt met eene plegtige aanroepinge van de H. Drieëenheit. Hy badt Godt, dat deze overdragt gelukkig mogt zyn, en waarſchouwde den jongen vorſt, dat byaldien hy gelukkig en met roem wilde regeren, hy Godt moeſt vrezen, den Godsdienſt handhaven, en de wetten doen onderhouden. *Philips* antwoordde, dat hy de leſſen van een zo machtigen vorſt en goeden vader altoos gedachtig zou wezen, en dat hy hoopte, met behulp van deze uitmuntende onderwyzingen, door de Goddelyke genade ondersteunt zynde, zich het gezag, het welk hem wierdt toevertrouwt, waardig te maken. Zo als hy deze woorden uitſprak wierdt de keizer weêmoedig. Hy zag *Philips* aan met oogen, waar in zyne ganſche genegenheit was afgeſchildert, en kon zyne tranen niet wederhouden. Toen het woordt opvattende zeide hy tegen hem: *Myn zoon, ik beklage u: ik leg een zwaren laſt op uwe ſchouderen: de ſtaat der vorſten is moeielyker dan men zich verbeeldt.* Eene zo zielroerende vertoning bewoog de ganſche vergadering. Men kon des keizers tranen niet van zyn aangezicht zien biggelen, zonder insgelyks te ſchreien. *Philips* verzocht verſchoont te worden, dat hy niet in het Franſch antwoordde, vermits hy die taal niet al te wel ſprak, en badt zynen vader niet kwalyk te nemen, dat de biſſchop van Atrecht † voor hem antwoordde. Toen deedt *Granvelle*, daar toe verlof bekomen hebbende, eene lange en fierlyke redenvoering, om alle de gevoelens van *Philips* open te leggen, het zy ten opzichte van de erkenteniſſe omtrent den keizer, zynen vader, of van zyne genegenheit tot zyne nieuwe onderdanen. Hy voer ook tegen Vrankryk uit, het welk, naar zyn zeggen, geweigert hadt, naar de voorſlagen van vrede te luiſteren, die aan het zelve, in de laatſte onderhandeling, de welke de bemiddelaars met de ſtaatsdienaars van die kroon gehad hadden ‡, gedaan waren. Hy vertoonde des zelfs heerſchzucht met vinnige uitdrukkingen, en hieldt by de Staten der provinciën aan, alle hunne krachten in te ſpannen tot het voortzetten van een oorlog, waar van de goede of kwade uitvallen hunne ruſt moeſt beveſtigen, of ſtoren. Vervolgens kwam hy op het ſtuk van den Godsdienſt, en waarſchouwde hen te waken tegen nieuwe gevoelens. Hy eindigde met hen te zeggen, dat zy hunnen vorſt gehoorzaam en de wetten onderdanig moeſten zyn indien zy de eendragt in hunne provinciën wilden behouden. Met ſpreken geëindigt hebbende, ſtondt *Johannes Maas*, loontrekkend Raadsman ** van Antwerpen, op, bedankte *Philips* in den name der Staten voor de verzekeringen van zyne toegenegenheit, en beloofde getrouwheit en onderdanigheit uit name der Staten en alle onderdanen aan *Phi-*

1555.

* Hy was 55 jaren oud.

Met wat plegtigheit hy de bezitting van zyne ſtaten overdraagt.

Wat leſſen hy zynen zone geeft.

Zyne tranen en teerlyke woorden aangaande den ſtaat der vorſten.

Granvelle antwoordt voor *Philips*.

† *Perenot*, naderhandt kardinaal van Granvelle.

Hy vaart tegen de heerſchzucht van Vrankryk uit.

‡ Dit was voor die, daar het beſtandt in wierdt geſloten.

Vermaant de Staten tot gehoorzaamheit.

** *Penſionaris.*

Afte van den afftandt.

De keizers redenvoering.

1555. *Philips.* De koningin van Hungarië, de welke gedurende den tydt van vyf en twintig jaren (a) het beftier over de Nederlanden gehad hadde, gaf het bewindt daar van weder over, nam affcheidt van haren neve en de algemene Staten, om met *Karel* naar Spanje over te gaan. Zy wierdt door *Maas*, in den name der algemene Staten, met eerbiedigheit voor hare goede regeringe bedankt; en vervolgens ontfloeg de keizer de Nederlanders van den eedt van getrouwheit, aan hem gedaan, onderteekende en bezegelde de brieven van de overdragt met eige handt, en ging, na zynen zone op zynen troon gezet, en hem den zegen gegeven te hebben, uit de zaal, leunende, wegens zyne zwakheit, met de linker handt op de schouder van *Willem* van Nassau, prinfse van Oranje, en met de regter op een stok; waar na, op dien en den volgenden dag, aan *Philips*, door gevolmachtigden van de landzaten van ieder geweest, hulde en manschap gedaan en trouwe gezworen wierdt (b).

De koningin van Hungarie geeft het beftier van de Nederlanden weder over, waar mede *Philips* den hertog van Savoje begiftigt.

Karel kwam een maandt daar na in de zelve plaats, en deedt afstandt van alle zyne koninkryken, byna met de zelve plegtigheden. De vergadering was niet min talryk dan de eerfte maal. *Karel* vondt daar afgezondenen van alle zyne koninkryken van Spanje, Sardinie (c), de eilanden van Majorka en Minorka, en van alle de ryken, die het huis van Oostenryk in de Nieuwe wereldt bezat. Na hen met weinig woorden bericht gedaan te hebben wegens de gewigtige oorzake, om welke hy hen hadt te zamen geroepen, verklaarde hy zich van zyne rechten van oppermachtigheit te ontdoen, en zynen zoon daar mede te bekleden. Voor zo vele kronen, als de keizer afstondt, behieldt hy alleen voor zich een inkomen van tachtig duizend dukaten, het welk hem jaarlyksch te Burgos, de hoofdstadt van oud-Castilie, zou betaalt worden; en nog wierdt deze somme slecht genoeg betaalt. Hy hadt zelfs het keizerryk aan *Philips* wel willen overgeven, indien hy de toestemming van *Ferdinand*, den welken hy verscheide jaren te voren * tot Roomsch koning hadt doen verkiezen, hadt kunnen verkrygen. Maar alle zyne pogingen te vergeefsch zynde geweest, en *Ferdinand* zo wel, als *Maximiliaan*, onverzettelyk blyvende, vaardigde hy, een weinig voor dat hy afstandt deedt, gezanten naar hen af, om hen te verplichten hunne toestemming te geven, dat zyn zoon voor vikaris van het ryk erkent wierdt. Zy weigerden het nog. Eindelyk schreef hy aan *Ferdinand*, die toen te Inspruk was, wat hy gedaan hadt; en na hem gezegt te hebben, dat hy voorhadt hem in het kort het ryk op te dragen, verzocht hy hem met zynen zone de zelve eensgezindheit, die 'er altoos tusschen de twee zyde-linien van hunne familie geweest was, te onderhouden, en voor dezen jongen vorst een onverbrekelyk bondgenootschap met de verscheide staten van het Duitsche ryk te willen bewerken.

De keizer doedt afstandt van zyne koninkryken.

De geringe jaarwedde, die hy voor zich behoudt.

* in den jare 1531. Zie fol. 267.

Brief door hem aan *Ferdinand* geschreven.

Hy was voornemens, zich onmiddelyk na zynen afstandt scheep te begeven, om naar Spanje over steken: doch de guurheit van het zaisoen deedt hem de reize uitstellen. Misschien ook om dat hy oordeelde raadzaam te wezen nog eenigen tydt by den nieuwen vorst te blyven, ten einde hy hem in die grote kunst van

(a) Haar broeder, keizer *Karel*, gaf haar het bewindt daar van in den jare 1531, en ze is altoos van de Nederlanders zeer geacht en bemint geweest.

(b) De koning moest eerst den eedt doen, en vervolgens de gemachtigden van de Staten.

(c) Van de kroonen van Napels en Sicilie hadt hy reets te voren aan zynen zone afstandt gedaan.

1555. regeren, de welke hy zo wel verstondt, en met zo veel roem geoefent hadt, kon onderwyzen. Hoe het zy, hy trok niet eerder naar Spanje dan op het einde van de maandt September des volgenden jaars. Doch hy ruimde het palcis van Brussel voor zynen zone in, en nam zyne woonplaats in een gemeen huis, daar hy eerder als een edelman dan als een vorst leefde. Zyn ganfsche sloet bestondt slechts uit zestig personen. Hy bragt ze naderhandt nog tot een vry kleinder getal; wierdt 'er ook zo slecht van gedient, dat men somtyds geen een knecht by hem of in zyne kamer vondt: zo dat hy niet alleen genoodzaakt was zich zelven, maar ook anderen, te dienen. Dit gebeurde op een tydt dat *Seld*, geheimschryver van Staat van *Ferdinand*, hem een bezoek gaf. Vermits hun onderhoudt tot diep in den nacht duurde, waren zyne huisbedienden, verdrietig geworden, of hadden zich, door de vaak bevallen zynde, in hunne kamers begeven: en wanneer *Seld* affscheidt van den keizer nam, wierdt 'er niemandt gevonden om hem te lichten. Ondertusschen waren de kaarssen, de welke men in de lantarens van de trap zette, geheel verbrand, en *Seld*, die door de duisterheit niets kon bekennen, hadt moeite naar beneden te komen. De keizer, dit bemerkende, en niemandt van zyn volk ziende, nam een van de fakkels uit zyne kamer, en volgde hem tot naar beneden. *Seld* meende, dat het een bediende van dien vorst was: doch wanneer hy, omlaag gekomen zynde, zich omkeerde om hem te bedanken, en dat hy den keizer zelf zag, was zyne verwondering ongemeen. *Karel* liet 'er niets van blyken: dezen staatsdienaar zo beschaamd ziende, dat hy niet kon spreken, zeide hy tegen hem, *Dat hy niet verwonderd moest wezen hem in dit postuur te zien; dat hy thans niet meer dan een gemeen man was, en dat zyne eige huisbedienden niet naar hen omzagen, om dat zy geen hope meer hadden, zodanige beloningen van hem te erlangen, als men van vorsten verwacht.* Hy voegde daar by, dat hy hem verzocht dit voorval aan zynen broeder te verhalen, om hem tot een les te verstrekken aangaande de onstandvastigheit der hovelingen en de ydelheit van de grootheden der wereldt. Het is 'er een voor alle vorsten: zy moeten door een zo berucht voorbeeldt leren de onvaste goederen te verachten, om de deugdt alleen aan te kleven.

1555.

Zyne verblyfhouding in een gemeen huis.

Zyn geringe sloet.

Hy neemt zelfs een fakkel om den afgezonden van *Ferdinand*, die hem was komen besoeken, te lichten.

Wyze reden, die hy den gezant toevoert, de welke over dit voorval verbaast stondt.

Men wil, dat de twee zusters (a) van *Karel* den V, *Eleonora* en *Maria*, voor de welke hy altoos veel achting en vriendschap hadt gehad, niet weinig tot zynen afstandt gedaan hebben. *Philips*, die naar Vlaanderen was overgestoken, deedt hem daar voorts toe besluiten. Dezen vel het verdrietig niet te regeren, en *Karel* was de heerschappy moede. Hy onderhieldt hem in zynen afkeer. Zyne tegenwoordigheit drong ten anderen de tederheit van een vader, die ongemeen met dezen eenigen zone ingenomen was. Dus verkreeg *Philips* eerlang het geen hy begeerde. Men vergat niet den keizer voor oogen te stellen de voorbeelden van een groot getal tot de keizerlyke waardigheit verheffene vorsten, die daar van vrywillig afstandt hadden gedaan: gelukkiger geweest zynde in hun afgezonderd leven dan op den troon, en doorluchtiger door hunnen afstandt dan door de voortreffelykste bedryven van hunne regeringe. Onder de Heidenen noemde men *Diocletiaan*, een der beroemdste

Voorbeelden der vorsten, die hunne heerschappy hebben afgestaan.

(a) Daar was nog eene derde geweest, gehuwt aan den koning van Denemarken; doch deze was overleden.

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

1555. vorſten van het oude keizerryk, en een der beſte, indien men de vervolging, die een valſche yver voor het Heidendom hem tegen de Chriſtenen deedt oeffenen, uitzondert. Men vertoonde hem, dat die vorſt, na eene roemwaardige regering van twintig jaren, zyn ryk hadt overgegeven *, en naar Dalmatië was getrokken †, alwaar hy het overige van zyne dagen doorbragt met het bebouwen van zyne tuinen. Onder de Chriſten keizers noemde men *Anaſtaſius* den II en *Theodoſius* den III. *Iſaak Comnenus*, die het klooſter boven het ryk, en boven het haair achtte, dat den naam aan zyne familie gaf *. *Michiel*, gezegt *Rangabe*: een andere *Michiel*, zoon van *Ducas*: *Manuel Comnenus*: *Johannes Cantacuzenus*, enz. Men noemde in het keizerryk van het Weſten *Lotharius* †, de welke alle zyne ſtaten onder zyne kinderen verdeelde, om zyn leven in ſtilte in het klooſter van Prum ‡ door te brengen. Men verhief ondertuſſchen de daadt van *Karel* den V boven die van het grootſte gedeelte van deze vorſten, de welke hunne grootheit alleen verlaten hadden, uit vreze, dat men hen de zelve te gelyk met het leven mogt ontroven. *Karel* hadt inderdaadt niets diergelyks te duchten. Zyn in Europa en Afrika verſpreide roem deedt hem van deze beminnen, van gene ontzien, en van alle eerbieden. Dus was zyn afſtandt ganſch vrywillig, en niets drong hem daar toe dan de walg, dien hy van de wereldt hadt *. Voor het overige, de genen, die zeggen, dat hy 'er berouw van kreeg, hebben 'er geen bewyzen van. De droefheit, die hy in het vervolg liet blyken, om dat *Philips* zo ſlecht zyn voordeel trok uit de overwinninge van St. Quintin †, is een teken van de liefde, die hy zynen zone toedroeg, en niet van een overblyfſel van genegenheit voor de wereldt. Hy hadt der zelver onſtandvaſtigheit te diep overpeinſt, om nog een trek tot de aardſche goederen te hebben. De verwiſſeling van de fortuin, die hem te Inſpruk den rug hadt beginnen toe te keren, baarde hem de eerſte gedachten tot zyne afzondering. Hy wierdt daar in verſterkt door de kwelling, de welke hy hadt over het verlies van de vier duizend man voor Mets, en over de ſchande, van zich gedwongen te zien het beleg voor die plaats te moeten opbreken. Zyne kwade fortuin holp daar ook veel toe, en boven dit alles de denkbeelden van een ander leven, waar mede hy ganſchelyk bezet was.

De doodt van de koninginne *Johanna*, zyne moeder, die zes maanden, voor dat hy afſtandt deedt, ſtierf, was mogelyk ook eene beweegreden daar toe, om dat die doodt hem van de zyne waarſchouwde. Deze vorſtin overleedt den 12 April te Madrid, drie en zeventig jaren oud zynde, in het kaſteel, alwaar men haar hieldt opgeſloten, ſedert dat de droefheit van haren man verloren te hebben haar ook het verſtandt hadt doen verliezen. De Staten hadden voor haar den tytel van koningin van Spanje behouden, de welke in de openbare acten met dien van *Karel* geſtelt wierdt. Zommigen beſchuldigen dezen vorſt van haar de behoorlyke genegenheit niet toegedragen te hebben. Men zeide, dat hy haar de bezitting van alle hare ſtaten zo volſtrekt niet hadt moeten ontnemen, gelyk hy twee en veertig jaren voor hare doodt deedt; dat hy haar ten minſte eenige luſthuizen en landhoeven, om daar op haar vermaak te kunnen nemen, hadt moeten laten behouden; dat haar kwaal, door zwaarmoedigheit ontſtaan zynde, hadt kunnen genezen worden, indien men eenige zorg hadt gedragen de oorzaak daar van weg te nemen: maar dat men haar, in plaats van door aangename voorwerpen te verkwikken, in het bedompte kaſteel van Tordeſillas hieldt opgeſloten; dat ze aldaar tot al haar vermaak niet dan katten hadt, met welke te ſpelen zy gehele dagen doorbragt. Men vergenoegde zich niet dit van hem te zeggen, men gaf 'er zelfs laſterlyke boekjes van uit. Doch men vindt in de ſchimpſchriften van het volk tegen hunne vorſten niet ſelden meer wrevelmoedt dan waarheit. 1555.

Terwyl de keizer zyne koninkryken aan zynen zone afſtondt, en het keizerryk aan zynen broeder dacht over te geven, arbeidde *Ferdinand* om in Duitſchlandt de vrede te bevorderen, met den Proteſtanten de vrye oeffening van Godsdienſt weder te geven. Zy hadden de zelve by voorraadt door het verdrag van Paſſau bekomen: dat van Augsburg, van de maandt September des jaars 1555, gaf hen de volſtrekte genieting daar van. Dus wierdt de ſtadt Augsburg eene gelukkige plaats voor de Proteſtanten. Zy gaven aldaar eerſt hunne geloofsbelydenis in het licht, die 'er den naam van aannam. Zy zagen de zelve, na eene vervolging van eenige jaren, daar weder invoeren. Het edict van Augsburg is den Proteſtanten gunſtig.

De hervorming was in Vrankryk, noch zelfs in Zwitſerlandt, zo geruſt niet. Wat Vrankryk belangt, *Henrik* de II gaf een edict uit, waar by de vonniſſen van de geeſtelyke gerechtshoven tegen het leven der Proteſtanten, onaangezien het appel, uitvoerlyk wierden verklaart. Het Parlement van Parys, waar aan de kardinaal van Lotharingen het zelve bragt om het te regiſtreren, kon daar toe niet beſluiten, en deedt daar over krachtige vertogen aan den koning: doch dit Parlement was in den grondt den Hervormden weinig gunſtiger dan de Raadt. De admiraal van Coligny beſtondt in dit jaar den Proteſtantſchen Godsdienſt in de nieuw-ontdekte geweſten vaſt te maken. Hier toe ſtrekte de tocht van *Villegagnon*, ridder van Maltha, die met de ſchepen, de welke men te Havre de Grace toeruſtte, naar Braſilië overſtak. Hy nam veſcheide huisgezinnen en leeraars van den nieuwen Godsdienſt met zich. Hy deedt 'er zelfs belydenis van, en gaf naderhandt den admiraal bericht wegens de oprechtinge van zyne volkplantinge in een eilandt, alwaar hy eene ſterkte deedt bouwen, die hy het Fort van Coligny noemde. Hy gaf hem ook rekenſchap van eene kerk, de welke hy naar het beſtek van die van Zwitſerlandt hadt geſticht. De admiraal deedt *Kalvyn* verſlag van deze tydinge: doch *Villegagnon* liet zich door den kardinaal van Lotharingen omzetten, en verdreef de leeraars. Dus was deze oprechting van dien uitſlag niet, als de admiraal zich hadt voorgeſtelt. Aangaande Zwitſerlandt, daar viel eene beroerte te Geneve voor, waar van de medeplichtigen *Kalvyn*, nevens alle de in deze ſtadt gevluchte Franſchen, wilden van kant helpen. Het is echter waar, dat de Godsdienſt dezen oproer niet verwekt hadt. Men ſchryft den zelven toe aan den nayverder inwoonderen, die niet konden dulden, dat men het burgerrecht aan deze vremdelingen gaf. De ſchuldigſten wierden geſtraft, en alles kwam weder tot ruſt. Verſcheide perſonen van Lucern, in den hervormden Godsdienſt onderwezen zynde, verzochten de overigheit, die Roomſchgezind was, hen de oeffening van hunnen Godsdienſt te willen toeſtaan; en zulks niet hebbende kunnen verkrygen vertrokken zy naar Zurich. De admiraal van Coligny onderneemt den hervormden Godsdienſt in de Nieuwe wereldt op te rechten.

Om weder tot Duitſchlandt te komen, de Proteſtanten hielden op de ryksvergadering te Augsburg

* Comnenus kwam van *Coma*, dat hoof shaair betekent.

† Zoon van *Lodewyk* den Goeden. Beweegredenen van den afſtandt van *Karel* den V.

‡ of van Prom, in de Ardennes.

* of uit ſpyt, om dat hem zyn gewoonlyk geluk begaf.

† in het jaar 1557.

Doodt van de koninginne *Johanna*, des keizers moeder.

Karel wordt te laſt gelegt haar de behoorlyke genegenheit niet toegedragen te hebben.

* in het jaar 308. †naar Salone.

1555. burg krachtig aan om in hunne voorrechten herſtelt te worden. *Karel* de V hadt reets in de maandt van Juny daar over aan de vergadering op eene gunſtige wyze geſchreven, en *Ferdinand* was wel genegen om hen voldoening te geven. De yverige Roomſchgezinden in het tegendeel kantten zich met al hun vermogen daar tegen aan, en de nieuwe paus dreigde de begunſtigers van de kettery, van wat rang zy ook waren, met zynen blixem. Men gaf de beveſchriften van die geloofsonderzoekers uit, de welke wilden, dat de kerkheeren, wel ver van hen te moeten toeſtaan den Roomſchen Godsdienſt te verlaten, alleen in deze waardigheit beveſtigt waren om de overlopers daar van te ſtraffen. Men beſloot daar uit, indien zy zelfs overliepen, dat zy ſtrafbaar waren volgens de ſtrengheit der kerkwetten. Men voegde daar by, dat de kerk de hoofdketters altoos door de ſtrafheit van hare inzettingen beteugelt hadt. Dat dus *Arius*, *Macedonius*, *Neſtorius* en *Eutyches* waren veroordeelt geworden. Dat de ketters met de zelve hardigheit gehandelt waren, zo wel door de kerk, als door den magiſtraat, de welke haar zynen dienſt moet lenen, en dat dit het gevoelen van *Auguſtyn* was, gelyk te zien is in zyne brieven aan *Bonifacius* en *Vincent* tegen de Donatiſten. Men vertoonde de onheilen, de welke den Godsdienſt en het ryk door de toegevendheit, die de keizer *Valentinianus* voor alle ſecten hadt, waren overgekomen, en men zeide, dat het op de zelve manier zou gaan, byaldien men omtrent de Lutheranen verſlapte. Dat de Zwinglianen en Wederdopers naar de zelve vryheit zouden ſtaan; en dat 'er geen ſecte was, hoe Godvergeten de zelve mogt wezen, die niet zou denken het zelve recht te hebben. Dit geſchrift bleef niet onbeantwoord: doch men ſtelde het verſchil over de verdraagzaamheit aan een zyde, om zich alleen te houden aan de verdediging van de lere der Hervormden. Men zag andere veel gematigder ſchriften van wegens *Ferdinand* aan de vorſten en vereenigde ſtaten, en van wegens deze laatſte aan *Ferdinand*, om over de voorwaarden van het verdrag met elkander overeen te komen. Het zelve wierdt eindelyk geſloten. Het behelſde, dat alle de bondgenoten van de Augsburgſche belydeniſſe vryheit van gewiſſe zouden hebben, en in de volle oeffening van hunnen Godsdienſt en vreedzame vaſtſtelling van hunne kerkorder gehandhaaft worden, zo wel als in de bezittinge van hunne goederen, waardigheden en voorrechten, zonder dat het eenige mogendheit, of gemeen perſoon, wie het ook zou mogen wezen, geoorlooft zou zyn hen daar in te ontruſten. Men voegde daar by, dat alle de verſchillen van den Godsdienſt by wege van zachtheit en minnelyke geſprekhoudingen zouden afgedaan worden *.

Beveſchrift der geloofsonderzoekers tegen de prelaten, die van den Roomſchen Godsdienſt waren afgegaan.

Hunne redenen tegen de verdraagzaamheit.

Antwoordt der Hervormden.

Voorwaarden van het verdrag van Augsburg.

Dit verdrag betrof alleen de genen, die van de Augsburgſche belydenis waren, en ſloot alle anderen buiten. Men tradt vervolgens in een omſtandig geſprek rakende zekere gewigtige artykelen, waar omtrent men het noodzakelyk eens moeſt worden, om de ruſt des Ryks te verzekeren. Dit was inzonderheit aangaande de kerkelyke goederen en waardigheden, waar mede de genen, die den Roomſchen Godsdienſt verlieten, om de andere gemeenſchap te omhelzen, bekleed waren. Men verdroeg met den anderen, dat zodanige perſonen, het zy aartsbiſſchoppen, biſſchoppen, of abten, die de Roomſche kerk begeerden te verlaten, zulks in alle veiligheit konden doen, met hunne prelaatſchappen en bedieningen te laten varen, zonder dat het zelve hunne eer of rang benadeelde. Dat zy zelfs de macht zouden hebben

Wat middel men uitvindt om de goederen en waardigheden der beneficianten, die den Roomſchen Godsdienſt verlaten hadden, te behouden.

Roomſchgezinde perſonen in hunne plaats te benoemen, door de handen van welke zy hunne rechten van ſtichting, verkiezing, benoeming, enz. nevens alle de vruchten der beneficiën, zouden behouden. Het zelve verdrag handhaafde de Proteſtanten in de bezittinge der kerkelyke goederen, voortgekomen van de klooſters, of van elders, welke zy bezaten ten tyde van het Paſſauſche verdrag, en daar na, verbiedende alle perſonen hen ter dier oorzake te ontruſten, en het kamergerecht te Spiers daar omtrent proceduren te ontſangen. 1555.

Die van Ooſtenryk deden eene bezending aan *Ferdinand*, hunnen erfvorſt *, om hem te verzoeken, dat zy in het verdrag van Augsburg mogten begrepen worden: doch hy wees hen over tot de Rykvergadering van Regensburg, die in het volgende jaar gehouden wierdt. Die van Beieren hielden daar toe ook by hunnen vorſt aan. Al wat zy beide konden verkrygen, was, dat zy het Nachtmaal mogten genieten onder de twee gedaanten. *Albert*, hertog van Pruiſſen, omhelſde in het zelve jaar de Augsburgſche belydenis. De marquis van Baden, en de Regering van Spiers deden in het volgende jaar het zelve. De paus was vergramt, dat *Ferdinand* en de hertog van Beieren hunne onderdanen zulks hadden toegeſtaan, tot zo verre, dat hy dreigde de ſtaten dier vorſten in den ban te doen, en *Ferdinand* te onttronen. Deze heerſchzuchtige paus prees de wakkerheit zyner voorzaten, die koningen uit de gemeenſchap der kerke hadden geſloten; en der zelver voorbeeldt willende navolgen, ſprak hy niet anders dan van de kronen der genen, die hem misbaagden, op andere vorſten over te brengen, die den H. ſtoel of onderdaniger, of aangenamer waren. Wy hebben gezien, met wat trotſchheit hy den bedienaar, die hem op den dag van zyne inwydinge vroeg, hoe hy zyne tafel wilde gedekt hebben, antwoordt gaf. Zes maanden daar na toonde hy, by de verkiezing van zeven kardinalen, de onbepaalde macht, welke hy begeerde te oeffenen. Hy hadt zich, wanneer hy verkoren wierdt, verbonden om 'er geen meer dan vier in twee jaren aan te ſtellen; en het conſiſtorie, zich tegen dezen handel aankantende, wilde, dat 'er niet buiten de verbindteniſſe zou gegaan worden. Doch hy antwoordde, dat hy oppermachtig was, en niet begeerde, dat men hem tegenſprak. Daar waren 'er echter maar zes van de zeven, die den hoedt ontfingen. *Groper*, deken van Keulen, ſloeg het af; meer te roemen door zyne zedigheit, dan de anderen door de bezittinge van deze uitſtekende waardigheit.

* door den affſtandt van *Karel* den V, zynen oudſten broeder.

De hertog van Beieren ſtaat zyne onderdanen toe het Nachtmaal te houden onder beide gedaanten.

Verſcheide vorſten omhelzen de Augsburgſche belydenis.

Paulus de IV dreigt *Ferdinand* en den hertog van Beieren.

Wat antwoordt hy de kardinalen geeft, die zich tegen zyne onbepaalde macht aankantten.

Het jaar 1556 begon met een komeet, die zich met zynen vurigen ſtaart vertoonde op acht graden van den Evenaar. De zelve duurde twaalf dagen. Elk redeneerde daar over met betrekking op de zaken, die hem aangingen, en volgens het algemene oordeel, waar in men is, dat deze verſchynſelen zich nooit laten zien zonder eenig onheil te beduiden. De Engelſchen zeiden, dat deze verheveling den vervolgeren verwyt deedt wegens het bloedt, dat zy vergoten hadden, en den Hervormden voorſpelde, dat hun lyden nog geen einde hadt. *Karel* de V gaf 'er een ander oordeel van. Hy geloofde, dat dit verſchynſel zyne doodt voorſpelde: weshalven hy zich verhaaſtte het ryk over te geven, gelyk wy wel haaſt zullen zien. 1556. *Goodwin. Mezeray.* Komeet.

In dezen tuſſchentydt geſchiedde 'er een geval, dat bekwaam zou geweeſt zyn ganſch Engelandt in beroerte te brengen, byaldien het zelve was ondersteunt geworden. Een jongeling van achttien jaren kwam te Londen, alwaar hy zich voor

Goodwin. Heylin. Baker. Burnet. Thomas Fox.

1556. *Eduard* den VI uitgaf. Hy geleek inderdaadt naar dien vorst, en zeide zelfs, dat hy het was, schoon men hem al over drie jaren overleden geloofde te zyn. Verscheide personen voegden zich by hem; het zy men ligtgelovig genoeg was om eene zo tastelyke leugen voor waarheit aan te nemen, of blyde was een voorwendsel gevonden te hebben om opstandt te verwekken. Men telde zeven ridders onder de medeplichtigen, hier onder begrepen den ridder *Kingston*, waar van reets gesproken is. Hun eerste aanleg begon met een diefstal van twee honderd duizend kronen, die zy uit de koninklyke schatkist ligtten. Zommige geschiedenisschryvers verhalen dezen diefstal, om welken de schuldigen gestraft wierden, zonder van dezen gewaanden *Eduard* gewag te maken: doch de meesten spreken alleen van dezen roof als van een gevolg van de zamenzwering. Men zegt ook, dat twee van die ridders † bedienaars van de princesse *Elizabeth* waren, en dat de koningin *Maria* haar zulks tot een misdaadt wilde toerekenen. Voor het overige twyfelt men aan de waarheit van de beschuldiging van deze zeven ridders, om dat men geen bewys vindt van hunne misdaadt, en in het proces van den bedrieger niet gemeld worden. Men bevondt, dat deze een molenaars zoon was; dat zommigen hem *Willem Constabel*, en anderen *Fetherstone* noemden. Dewyl 'er meer zotheit dan kwaadaardigheit in zyn bedryf te vinden was, vergenoegde men zich met hem te doen geesselen en te bannen. Doch in zyn schelmstuk volhardende, en zich aanhangers makende, was het hof bevreest, dat hy het volk, reets misnoegt over het ryksbestier, tot een gevaarlyken opstandt mogt brengen: zo dat hy op nieuw gevat, en veroordeelt wierdt om gehangen te worden. Zommigen willen, dat Mylord *Dudley*, broeder des hertogs van Northumberlandt, nevens eenige andere groten, deel aan de zamenzwering hadden: doch dat zy naar Vrankryk vluchtten. Hoe het zy, deze oproer wierdt wel haast gestilt, en hadt geen andere gevolgen.

Een bedrieger geeft zich uit voor *Eduard* den VI.

† *Vidal* en *Tregmorton.*

Hy was de zoon van een molenaar.

Men doodt hem geesselen.

Hy volhardt in zyne bedriegeryen, en wordt gehangen.

De geweldige doodt van *Cranmer* maakte meer gerucht. Dit was een aangenaam schouwspel voor eenigen, en een afschuwelyk voor anderen. De driftige Roomschgezinden meenden met de doodt van dien hoofdketter, gelyk zy hem noemden, over de kettery te zegepralen, en de Hervormden vreesden, dat het licht der reformatie door het verlies van een zo doorluchtig hoofdt in Engelandt zou uitgebluscht worden. Men hadt zyn geding reets den 12 September des voorgaanden jaars opgemaakt: doch het vonnis kwam eerst den 26 February daar aan volgende. Toen hy voor zyne rechters verscheen, onderscheidde hy *Brooks*, bisschop van Glocester, des pauzen gezant, van *Martin* en *Stori*, de twee gevolmachtigden van *Philips* en *Maria*. De vierschaar naderende †, deedt hy deze twee laatste een diepen groet; doch bewees *Brooks* geenzins de zelve eer, om dat hy meende geen de minste achting aan den paus verschuldigt te zyn, en dat hy des zelfs macht niet wilde erkennen in den persoon van zynen gezant, of staatsdienaar. Men beschuldigde hem van afval, van kettery, van ontucht, en van hoog-verraadt. Alle deze misdryven wierden in de aanspraak, die de bisschop van Glocester aan hem deedt, ten toon gestelt. Hy eindigde met den gevangen tot berouw te vermanen, en met hem hope in te boezemen, dat 'er, byaldien hy zynen Godsdienst wilde afzweren, genade voor hem te wachten stondt. *Cranmer*, toen op zyne kniën vallende, zeide het Onze Vader en de Geloofsbelydenis * der Apostelen op. Dit deedt hy om zich te rechtvaardigen van de misdaden van afval en kettery, die men hem te last leide. Vervolgens betuigde hy zyne getrouwheit voor de kroon, volgens den eedt, welken hy ten tien einde meermalen gedaan hadt. Dit was om zich te zuiveren van verraadt tegen den Staat, waar aan men hem ook wilde schuldig maken. Hy nam uit dit laatste hoofdpunt, betreffende zyne getrouwheit, gelegenheit om te doen zien, dat de zelve een natuurlyk gevolg van zynen Godsdienst was; dat de Hervormden geen ander opperhoofdt dan hunnen koning erkennende, hunne gehoorzaamheit geenzins verdeelden; in plaats dat de aanhangers van de Roomsche kerk beleden, zo veel, en zelfs meer, van den paus, dan van hunnen vorst af te hangen. Hy sprak uitvoerig van de kerkelyke opperhoofdigheit van *Henrik* den VIII, zeggende *Brooks*, dat hy moest gedenken de zelve bezworen te hebben, en vertoonde hem, dat *Warham* aan de zelve gelooft hadt, voor dat hy, *Cranmer*, dezen prelaat in het aartsbisdom van Kantelberg was opgevolgt, en de zelve naderhandt onderwezen hadt. *Stori*, het woordt na *Cranmer* opvattende, verdedigde de opperhoofdigheit van den Roomschen stoel. *Martin* ondersteunde de zelve stelling, en verweet *Cranmer* den paus getrouwheit gezworen te hebben wanneer men hem in het aartsbisdom van Kantelberg hadt ingewyd †: zo dat hy alleen door eene laffe toegevendheit voor *Henrik* den VIII van gedachten was verandert. Hy voegde daar by, dat hy door de zelve onbestendigheit de ligchamelyke tegenwoordigheit ontkende, daar hy eertyds ten vure doemde degenen, die dit leerstuk tegenspraken ‡. *Cranmer* antwoordde, dat de betuigingen, de welke hy by het plegtige van zyne inwyinge gedaan hadt, genoegzaam te kennen gaven, met wat gevoelens hy reets toen tegen des pauzen gezag was ingenomen. Aangaande de ligchamelyke tegenwoordigheit, deze bekende hy gelooft te hebben, tot dat *Ridley* hem door klem van redenen overtuigt hadt, dat dit eene dwaling was.

Hy spreekt uitvoerig van de kerkelyke opperhoofdigheit van *Henrik* den VIII.

† Zie dese inwying in het leven van *Henrik* den VIII.

‡ Hy zag op de strafoefening aan *Lambert* onder *Henrik* den VIII.

Na dit gesprek stelde men het bewerp van zyne beschuldiging op, de welke men tot deze hoofdpunten bragt: I. Dat *Cranmer* twee maal getrouwt was geweest, de eerste maal heimelyk onder de regering van *Henrik* den achtsten, de laatste reis onder *Eduard* den zesden. II. Dat hy verscheide kettersche schriften hadt doen drukken. III. Dat hy was afgevallen, de gemeenschap der Roomsche kerk hadt verlaten, en de ligchamelyke tegenwoordigheit in het Nachtmaal tegengesproken. *Cranmer*, zich gedwongen ziende op deze artykelen te antwoorden, bekende, dat hy getrouwt was geweest; van de Roomsche kerk was afgegaan, en het leerstuk van de ligchamelyke tegenwoordigheit ontkent hadt. Hy beweerde in dit alles niets gedaan te hebben, dan het gene met Gods woordt overeenkwam. *Brooks* sprak vervolgens om hem te wederleggen. Daar na hoorde men de getuigen. Der zelver verklaringen overgenomen zynde, dagvaardde men *Cranmer* om binnen vier en twintig dagen voor den paus te verschynen, om aldaar geoordeelt te worden. Ondertusschen zondt men hem weder naar de gevangenisse. Dit was het middel niet om naar Rome te gaan, gelyk hy zulks aan zyne rechters vertoonde: doch deze namen daar geen acht op. Zeker geschiedenisschryver † zegt, dat hy niet verwezen wierdt, om dat de paus, die over het gedrag van den gezant misnoegt was, zyne bulle geweigert hadt, om de commissariissen te volmachtigen, en dat hy, door den Engelschen afgezant genoopt zynde de zelve te zenden, de clausul van vier en twintig da-

Men brengt zyne beschuldiging onder drie artykels.

Hy antwoordt daar op.

Uitspraak der rechters, die hem voor den paus dagvaarden.

Waarom hy niet ten eersten verwezen wierdt.

† *Heylin.*

Vervoordeeling van *Cranmer.*

† in de kerk van St. Maria te Oxford.

Hy weigert des pauzen gezant te erkennen.

Hoofdpunten van zyne beschuldiging.

Zyne verdediging.

* *symbolum.*

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

1556. dagen hadt gebruikt, om den gevangen voor hem te doen verſchynen. Een ander geſchiedenisſchryver † zegt, dat de paus, op de aanhoudingen van den koning en de koninginne, deze clauſul ſedert herroepen hadt; dat hy twintig dagen daar na *Cranmer* veroordeelt, en bevolen hadt, hem aan den wereldlyken arm over te leveren. Deze ſchryver voegt 'er by, dat de paus in den zelven tydt aan *Bonner*, biſſchop van Londen, en *Thirleby*, biſſchop van Ely, eene bulle hadt gezonden, om den gevangen te ontordenen, en in handen van den wereldlyken arm over te leveren. Men verrechtte echter deze plegtigheit eerſt zes maanden daar na.

† *Goodwin.*

Bulle van den paus om hem aan den wereldlyken arm over te leveren.

De rechters komen byeen, en lezen hem des pauzen bulle voor.

Bonner en *Thirleby*, op den 14 February te Oxford gekomen zynde, om hunnen laſt uit te voeren, deden den gevangen voor zich brengen. Men las de bulle van den paus, die hem voor halſterrig * verklaarde, om dat hy te Rome niet verſchenen was, als of het aan hem hadt geſtaan deze reize te doen, daar men hem gevangen hieldt. Men las ook de gene, de welke deze twee biſſchoppen beval, hem van zyne waardigheit te beroven (a). Dit gedaan zynde, verrechtten zy deze plegtigheit op eene zeer verſchillende wyze. *Bonner* uitte zyne blydſchap tot zo verre, dat hy den lyder ſmadelyk behandelde. *Thirleby* in het tegendeel wierdt daar over dermaten met droefheit aangedaan, dat hy bitterlyk ſchreide. Hy hadt *Cranmer* tederlyk bemint, en ten anderen was hy van natuur zo zacht, als *Bonner* wreed was. De afzetting geſchiedde op deze wyze. *Cranmer* verſcheen voor hen in een eenvoudig geeſtelyk kleedt. Men deedt hem met prieſter-gewaadt aan: doch om te tonen, dat zulks alleen geſchiedde om hem ten toon te ſtellen. De zelve waren ſlechts van zeildoek gemaakt. Het geleek derhalven zeer wel naar een toneelſpel. Men zette hem een myter op het hooſdt, en gaf hem een kruis in de handt. *Bonner*, hem dus aan het volk vertonende, riep uit: *Ziet den menſch, die met den paus den ſpot dreef: tegenwoordig wordt hy door den paus geoordeelt. Ziet den menſch, die de kerken verwoeſte: tegenwoordig wordt hy in de kerk† veroordeelt. Ziet den menſch, die het Sakrament verachtte: tegenwoordig wordt hy voor het Sakrament veroordeelt.* *Thirleby* kon deze ſpotredenen niet verdragen, de welke hy den gene, tot wien zy gericht wierden, zo wel als den gene, die ze uitſprak, onwaardig achtte. *Bonner* hadt hem belooft andere omzichtigheden met *Cranmer* te gebruiken: dus verweet hem *Thirleby* zyn woordt niet gehouden te hebben. Na deze ſpotredenen wierdt de beſchuldigde afgezet. Men nam hem al die belagchelyke optooiſels, waar mede men hem verſiert hadt, ſtuk voor ſtuk, en met al de plegtigheden, die het Roomſche ceremoniëel by diergelyke gelegenheden gebruikt, af. Gedurende dit ganſche ſchouwſpel zag men *Thirleby* de tranen in zulk een overvloedt langs de wangen biggelen, dat hy naauwlyks ſpreken kon. Doch *Cranmer* zeide tegen hem, dat deze afzetting hem niets ter wereldt raakte; dat hy ſedert langen tydt zich van den ſtoel van Rome hadt afgeſcheiden, en dat deze ydele plegtigheit, de welke alleen geſchiedde om hem met meer parade daar van af te ſnyden, hem geen de minſte kwelling baarde. Dat hy voor het overige niet begreep, met wat recht men hem voor halſterrig * kon verklaren, als niet voor den paus zynde verſchenen; hem, dien men altoos gevangen hadt gehouden. Dat

* *Centumax.*

Men zet hem af.

Hoe deze plegtigheit verrecht wordt.

Smadelyke redenen van *Bonner.*

† die van St. Maria.

Het verwyt, dat *Thirleby* hem daar over doedt.

Redenering van *Cranmer* over zyne afzettinge.

(a) Men zette hem af, om dat hy plegtelyk naar de wyze van de Roomſche kerke was ingewyd.

1556. hy gereed was geweeſt naar Rome te gaan, om aldaar zyne lere te verdedigen: doch dat men hem ten dien einde in vryheit moeſt ſtellen, of hem derwaarts doen voeren. Dat in allen gevalle de paus geen gezag over hem hadt, zo min als over de andere Engelſchen, en dat hy zich van het vonnis beriep op de eerſte vrye en algemene kerkvergadering. Ondanks zyne vertogen en beroep † ging men voort met hem af te zetten. Het bevel om hem ter doodt te brengen kwam tien dagen daar na: het is van den 24 February. De kancelier *Heath* deedt het zelve, door laſt van de koninginne, de welke hem met deze verrechtinge belaſt hadt, opſtellen en regiſtreren; als of hy zich voor de nakomelingſchap hadt willen rechtvaardigen wegens de ſtrafoeffeninge aan een zo beruchten man. De uitvoering daar van geſchiedde eerſt den 21 Maart. 1556.

Zyn beroep op een vry en algemeen concilie.

† *Appel.*

Men wiſt *Cranmer* in dien tuſſchentydt zo ver te brengen, dat hy zyne gevoelens afzwoer. Dit is eene al te beruchte zaak in de Geſchiedeniſſe, om de omſtandigheden daar van met ſtilzwygen voorby te gaan. Men verwondert zich, dat een man, die onder de regeringe van *Heurik* den VIII en van *Eduard* den VI zyn werk hadt gemaakt van ſtandvaſtigheit en oprechtheit, zyne gevoelens door eene ſchandelyke ontveinzing verriedt. Hy hadt het vertrouwen van *Heurik* alleen verkregen, om dat hy de waarheit nooit voor hem verburg. Hy hadt zyne vrienden ſtandvaſtigheit betuigt, en de ongunſt der genen, die hy zyne achting waardig hadt geoordeelt, was niet bekwaam hem daar van af te trekken. Hoe gevaarlyk het was de neigingen van *Heurik* den VIII te beledigen, verliet hy *Anna van Boulen*, noch *Cromwel* niet, en al de woede van den hertog van Northumberlandt kon hem niet verplichten van de vriendſchap, de welke hy den hertog van Sommerſet toedroeg, af te ſtaan. Ondertuſſchen verliet hy zich zelven, en hy, dien het nooit aan getrouwheit voor zyne vrienden ontbroken hadt, verraadt ſchandelyk zyn gewiſſe. De nadering van eene afgryſſelyke doodt was oorzaak van deze zwakheit. De hoop van zyn leven te behouden, zegt een geſchiedenisſchryver †, die 'er volgens zyn vooroordeel zeer hatelyk van ſpreekt, deedt hem zyne misdaden verfoeien. Hy voegt 'er by, dat hy, by een geſchrift, met zyne handt getekent, bekent zeventien malen van Godsdienſt verandert te zyn. Niemandt van de anderen meldt deze laatſte omſtandigheit, de welke deze ſchryver alleen voorgeeft om de gedachtenis van *Cranmer* verfoeielyk te maken. Onaangezien zyne geveinſde afzweringe, vervolgt hy, gaven de biſſchoppen hem evenwel, na hem afgezet te hebben, aan den wereldlyken arm over. De waarheit is, dat hy drie maal het geſchrift van zyne afzweringe tekende. Men deedt de lere van *Luther* en *Zwinglius* verwerpen, de opperhoofdigheit van den Roomſchen ſtoel erkennen, als mede de zeven Sakramenten, de ligchamelyke tegenwoordigheit van *Chriſtus* in het Nachtmaal, het vagevuur, de zielmiſſen, en de aanroeping der Heiligen. Hy vermaande alle de genen, die in de dwaling waren, zyn voorbeeldt na te volgen, en betuigde deze verklaring alleen getekent te hebben om zyn gewiſſe geruſt te ſtellen, zonder dat hy daar toe gedwongen was. Zodanig was de afzwering van *Cranmer*, aan het wankelen geholpen zynde door de vreze des doods, misleid door de hope van het leven te zullen behouden, en verraden door de zwakheit van de menſchelyke natuur. Dit geſchiedde echter eerſt na vele aanvallen, waar mede men zyne ſtandvaſtig-

Aanmerkingen op de afzwerinige van *Cranmer.*

† *Sanderus.*

Waar in de zelve beſtondt.

1556.

Liſtigheden waar van men zich bedient om hem te verleiden.

tigheit dagelykſch beſtormde, te hebben uitgeſlaan. Men zondt by hem Spaanſche en Engelſche leeraars, die alles in het werk ſtelden om hem te winnen. Van den eenen kant hieldt men hem voor de denkbeelden van eene yſſelyke ſtraffe, de welke hy ſtondt te lyden, indien hy hardnekkig by zyne gevoelens bleef; van den anderen die van een vermakelyk leven, het welk men hem deedt hopen, zo hy zyne kettery afzwoer. Men gaf hem te kennen, dat hy in zyn aartsbisdom herſteld zou worden, en niet minder aanzien onder de regering van *Maria* hebben, dan hy onder die van *Henrik* en *Eduard* gehad hadde. Men wilde hem zelfs een voorſmaak geven van het geluk, dat men hem beloofde, en ten einde men zyne afzwering mogt verhaaſten, kwam men de zelve voor met bedriegelyke zachtheden. Hy wierdt uit de gevangenis in het huis van den deken van de kerke van Jeſus Chriſtus overgebragt. Daar was het, dat men voort over hem zegepraalde. Zo haaſt als men het geſchrift, dat men zocht, van hem was machtig geworden, beſtemde men de plaats en den tydt van zyne ſtraflydinge. In het oogmerk, dat men hadt, om met zyne afzweringe te pronken, zette men een ſchavot op de plaats van de kerk van St. Maria, om hem daar op te doen klimmen, en gedurende dat men de acte, die hy getekent hadt, las, aan het volk te vertonen. Om dit ſchouwſpel plegtiger te maken, oordeelde men raadzaam het zelve met eene ſierlyke leerreden, ter zake dienende, te verſellen, waar toe *Cole*, opperregent van het collegie van Exton †, laſt kreeg. Doch de triomf was zodanig niet, als de Roomſchgezinden hoopten. *Cranmer* was door de woegingen van zyn gewiſſe en de ſnoodheit van het ſchelmſtuk, dat men hem geſpeelt hadt, weder van zyne bedwelminge bekomen. Het bedrog ontdekt hebbende, dacht hy op zyn beurt de hope zyner vyanden te verydelen, en door een openbaar berouw de misdaadt te boeten, die zy hem hadden doen begaan. Na zich in dit voornemen verſterkt te hebben ſchreef hy heimelyk eene oprechte belydenis van zyn gelove, en ſtak de zelve by zich toen men hem naar de ſtrafplaats geleidde.

† By de poorten van Windſor.

Berouw van *Cranmer*.

Men deedt hem op het ſchavot klimmen, dat men hadt opgerecht, om van het volk, waar van een buitengemene tocloop was, gemakkelyker gezien te kunnen worden. *Cole*, toen het woordt nemende, ſchilderde Gods gerechtigheit en barmhertigheit met levendige verwen af. Hy beylytigde zich boven al om te doen zien, dat die twee grote eigenſchappen Gods elkander nooit beledigden, en dat zy, niettegenſtaande hare ſchyn-ſtrydigheit, altoos overeenkomende waren. Dit ſtrekte om tot zyne bedoelinge te komen. Hy wilde de ſtrafoeffening aan *Cranmer* rechtvaardigen, en *Philips* en *Maria* ontlaſten van den haat, dien het ombrengen van dezen kerkvoogdt zou mogen verwekken in een koninkryk, alwaar hy ongemeen geacht wierdt. Dus van Gods eigenſchappen tot de volmaaktheden der vorſten, zyne ſtedehouders en levendige beelden op aarde, overgaande, zeide hy, dat hunne rechtvaardigheit hunne goedheit geenzins vernietigde. Hy voegde daar by, dat de oeffening van de eerſte niet minder noodzakelyk was dan de praktyk van de andere voor het geluk van hunne onderdanen zo wel, als voor hunnen eigen roem. Vervolgens tot de zaak zelf komende, vertoonde hy, hoe *Philips* en *Maria* zich verplicht vonden hunne toeſtemming te geven tot het ſtraffen van *Cranmer*. Hy zeide, dat de Staat en de Godsdienſt daar in het zelve belang hadden; de Staat door den hoon, den welken *Cranmer* wylen de koninginne *Catharina*, met haar huwelyk te vernietigen, hadt aangedaan; de Godsdienſt door de geweldenary, die deze prelaat tegen de Roomſchgezinden hadt gepleegt, met hen de gehoorzaamheit van den Roomſchen ſtoel te onttrekken, wiens gezag hy hadt afgeſchaft. Hy voegde daar by, dat hy door deze twee ſnode aanſlagen gelegenheit tot beroerten gegeven, en de deur voor ketteryen open gezet hadt. Hy zeide daarenboven, dat men deze offerhande aan *Morus* en *Fiſcher* verſchuldigt was, die de marteldoodt geſtorven waren om de rechten der kerke te handhaven. Dat het billyk was, hun bloedt te wreken op een gelyk getal van hunne vyanden, en die verdienſten hadden, met de hunne overeenkomende. Dat de hertog van Northumberlandt een van die ſlagtoffers was geweeſt; dat *Cranmer* de andere moeſt zyn. Dat de eerſte een voort van voldoening aan *Morus* hadt gegeven; dat *Cranmer* de zelve vergoeding aan de gedachteniſſe van *Fiſcher* zou doen, en dat 'er geen geeſtelyk perſoon in het ganſche koninkryk gevonden wierdt, dien men met hem gelyk kon ſtellen, dan de gene, die gerecht ſtondt te worden. Zich vervolgens tot *Cranmer* wendende, roemde hy zyne bekeering, waar van hy ſprak als van een wonderwerk der genade. Hy betoonde zyne verwondering over de onverwinnelyke macht van Gods Geeſt, en ſchreef hem daar van al den roem toe. Hy beloofde den lyder het Paradys, hem verzekerende, dat men Godt voor zyne ziele zou bidden in alle de kerken van Oxford, en dat men aldaar zielmiſſen voor hem zou doen. Zo lang deze aanſpraak duurde ſmolt *Cranmer* in tranen. Hy hief zyne oogen nu en dan hemelwaarts, om Gods barmhertigheit af te ſmeken, en ſloeg de zelve vervolgens voor zich neder, om zyne beſchaamdheit te betuigen. *Cole* verzocht hem zich aangaande zyn gelove voor het volk te verklaren, en by monde te beveſtigen het geſchrift, dat hy getekent hadt. *Cranmer*, zich toen op zyne knien werpende, deedt een zeer Godvruchtig gebedt. De uitdrukkingen daar van waren zielroerende, en onder deze bewegingen van zynen yver beſpeurde men de ontroering van zyn gewiſſe. Zyn gebedt geëindigt hebbende vermaande hy zyne toehoorders de liefde der wereldt te verzaken, den koning en de koninginne door eene beweegreden van gemoedt te gehoorzamen, en zich vereenigt te houden door de banden van liefdadigheit. Deze redenering was eigentlyk een vooraſſpraak, om de gemoederen der vergaderinge tot aandacht te brengen, en om de zelve bekwamer te maken om naar hem te luiſteren, wanneer hy tot het ſtuk van zyne belydeniſſe zou gekomen zyn. Hy bekende, dat dit het gewigtigſte artykel was, dewyl zyne zaligheit daar volſtrektelyk van af hing. Hy beſchouwde zich als een menſch, die de vreugde van het Paradys, of de pyniging der helle ſtondt in te treden. Hy ſprak de geloofsbelydenis der Apoſtelen uit; verklaarde zyne gevoelens over de H. Schriftuur, en tot het juiſte punt van zyne afzweringe gekomen zynde, zeide hy met eene verheve ſtemme: *Ik heb deze verſchrikkelyke afzwering, ten nadeele van de waarheit en tegen de gevoelens van myn gewiſſe, getekent, door de vreeze voor de doodt en de liefde tot het leven overmant zynde. Ik zal die zelve handt, die het geſchrift daar van zo laſhertig heeft getekent, ſtraffen; en wanneer ik tot den houtſtapel zal gekomen zyn, zal ik ze zelf in het vuur ſteken, om aldaar hare misdaadt te boeten.* Hy verklaarde zyne handtekening te herroepen; dat hy in de gemeenſchap der Hervormden ſtierf, en dat hy van het Sakrament des

1556.

Hy roemt *Cranmers* bekeering.

Bewegingen van *Cranmer* gedurende deze redenvoering.

Zyn gebedt.

Zyne geloofsbelydenis, waar by hy zyne afzwering herroept.

De betuiging, die hy doedt van zyne handt te zullen verbranden.

1556. des Nachtmaals de zelve gevoelens hadt, als men in het boek vondt, dat hy daar over in het licht hadt gegeven. Eindelyk kwam hy tot het punt van des pauzen gezag, den welken hy voor den Antichrist uitscholdt. Tot hier toe hadt men met vry wat oplettendheit naar hem geluistert: doch de aanhangers van den Roomschen stoel dezen hoon, dien zy voor eene Godslastering opnamen, niet kunnende verduwen, schoten 'er op in, en vermaanden hem van taal te veranderen, met ernst te spreken, en zich aan de uitdrukkingen van zyne afzweringe te houden. Hy antwoordde hen, dat hy maar eens van zyn leven geveinst hadt, namentlyk wanneer hy dit geschrift tekende; dat hy het zelve opentlyk herriep, en 'er een van een tegenstrydigen inhoudt by zich hadt, om met die betuiginge van zyn gelove te sterven, gelyk hy het zelve beleden hadt. Hy wilde zyne redenen hervatten: doch de priesters scheurden hem weg, en men sleepte hem naar de strafplaatse, alwaar *Ridley* en *Latimer* eenige maanden van te voren de marteldoodt gesmaakt hadden.

Zyn antwoordt aan de genen, die hem vermaanden om zich by zyne afzweringe te houden.

De woorden, die hy uitspreckt onder het verbranden van zyne handt.

Na zyn gebedt gedaan te hebben, ontkleedde hy zich, en men bondt hem aan de paal. Toen hy het vuur zag aangestoken, gedacht hy der betuiginge, de welke hy op het schavot gedaan hadt; en zyne regterhandt in de vlam stekende, zeide hy: *Deze handt heeft myne heilloze afzwering getekent: het is billyk, dat ze eerst de straf gevoele, die hare eerloosheit verdient.* Hy hieldt de zelve in het vuur zonder zwakheit te laten blyken, en haalde ze maar eens daar uit, om zyn aangezicht af te vegen. Men zag de zelve in den houtstapel nedervallen voor dat de vlam zyn ligchaam hadt aangeraakt. *O onwaardige handt!* riep hy uit, terwyl ze brandde. Toen hy ze tot asschе verteert zag, beval hy zyne ziele in de handen zyns Zaligmakers. Dit waren de laatste woorden, die men hem hoorde spreken, en de vlam, die hem verstikte, maakte een einde van zyn lyden. Alle de geschiedenisschryvers getuigen, dat zyn hert in zyn geheel onder de asschе wierdt gevonden. Een onder hen † merkt aan, dat byaldien zo eene zaak in de gemeenschap van de Roomsche kerk gebeurt was, men niet verzuimt zou hebben een wonderwerk daar van te maken, en dit geval als eene onwraakbare proeve van de heiligheit des martelaars te doen gelden. Zy voegen daar by, dat de Hervormden zich vergenoegden te zeggen, dat de vlam zyn hert, het welk zyne onnoselheit behouden hadt, terwyl ze de handt verteerde, waar door de misdaadt begaan was, ontzag hadt toegedragen.

Zyne laatste woorden.

Zyn hert wierdt niet verteert.

† *Goodwin.*

Dus stierf *Cranmer* in den ouderdom van zeven en zestig jaren. Het middel, dat hy *Henrik* den VIII aan de handt gaf ter bevordering van zyne echtscheidinge, deedt hem des zelfs gunst winnen: doch hy haalde zich teffens de wraakzucht van *Maria* op den hals. Hy kreeg door des vaders mildadigheit het aartsbisdom van Kantelberg, ter beloninge van den dienst, welken hy hem by deze gelegenheit gedaan hadt: hy wierdt op bevel van de dochter met de doodt gestraft, om den hoon van hare moeder en den haren te wreken. Mag men evenwel *Sanderus* geloven, zo hadt de koningin hem dit misdryf vergeven, zo wel als dat van gekwetste hoogheit, waar van hy, naar zyn zeggen, door het Parlement overtuigt was: doch dat van kettery hadt ze hem niet kunnen vergeven. Zy wilde hem echter zelf niet veroordeelen, voegt 'er deze schryver by: zy en haar echtgenoot verschenen voor de geestelyke gevolmachtigden in hoedanigheit als partyen, en leiden die van rechters af. Een seldzaam voorbeeldt van gematigtheit, roept hy uit, en waar van hy in zyn schik is getuige geweest te zyn. De Hervormden velden daar het zelve oordeel niet over. Zy zeiden, dat de Godsdienst deze vorstinne alleen ten voorwendsel hadt gestrekt. Dat ze in den beginne *Cranmers* leven maar hadt gespaart; om het verwyt van wreedheit en wraakzucht te ontgaan: doch dat ze terstondt, na dat ze zich, onder den dekmantel van den Godsdienst, daar tegen meende te kunnen beveiligen; het masker hadt afgeligt. Dat ze veinsde te zegepralen over de straffe van een hoofdketter; terwyl ze vermaak schepte om de oorzaak van haar moeders echtscheidinge te doen verbranden. Zy voegden daar by, dat ze omtrent zyne straflydinge zo veel ongeduldt getoont hadt, dat ze den paus hadt aangenoopt zyne bullen ter veroordeelinge van *Cranmer* spoedig over te zenden, en dat ze vervolgens haast maakte om hem ten vure te doen overgeven (a). Hun verwyt bepaalde zich niet alleen met den persoon van de koninginne: zy beschuldigden ook den kardinaal *Polus* de straffe van *Cranmer* verhaast te hebben; om in het bezit van het aartsbisdom van Kantelberg, waar over hy tot dien tydt toe alleen een provisioneel bewindt hadt, en dat onder hem slechts berustende was, bevestigt te worden: zodat ze hem, met die waardigheit bekleed, aanzagen als zynde opgeschikt met het geroofde goedt van een onschuldigen prelaat, dien hy aan zyne staatzucht hadt opgeoffert. Doch deze beschuldiging is ongegrond: want behalven dat de aardt of het gemoedt van *Polus* geenzins tot zodanige wreedheit overhelde, was hy reets werkelyk in het bezit van het aartsbisdom van Kantelberg, open gevallen zo haast als *Cranmer* wierdt veroordeelt, en vervolgens plegtelyk ontwyd en afgezet: ook was hy reets door den paus * in die waardigheit bevestigt, als klaarlyk blykt uit de order, by welke hy in dat bezit wordt gestelt, zynde getekent den 21 Maart, als boven is gezegt de dag, op welken *Cranmer* ter doodt wierdt gebragt: hoewel men niet kan ontkennen, dat zich *Polus* daar door vry gehaat maakte; om dat hy zich, gelyk wy haast zullen verhalen, daags daar aan tot aartsbisschop liet inwyden.

De Hervormden veroordeelen hare wreedheit.

* *Paulus* den IV. *Acta Publ. Tom. XV, fol.* 432.

Van de verwytingen, de welke de Hervormden deden tegen de aanleggers van deze doodt, gingen zy tot den lof over van de genen, die de zelve gemaakt hadt. Zy verbeeldden hem als een buitengemeen man, den welken Godt verwekt hadt om de hervorming, onder *Henrik* den VIII begonnen, en onder *Eduard* den VI voltooit, in te voeren; van een onvergelykelyke zachtheit en gematigtheit; getuige daar van de toegevendheit, die hy betoonde omtrent de genen, de welke, in de laatste jaren van de regering van *Henrik* †, op zyn leven hadden toegelegt. Zonder zwakheit evenwel, en zo standvastig om zyne vrienden in hunne ongevallen by te staan, als goedertieren en edelmoedig om zyne vyanden te vergeven. Rekkelyk in der waarheit omtrent de genen, die met het oppergezag bekleed waren: doch oprecht, en vriendt tot aan het altaar alleen, en behalven in dingen, die het gemoedt raakten. Getuige hier van de wakkerheit, waar mede hy *Henrik* den VIII tegenstondt, om het edict der zes artykelen te beletten, en naderhandt den hertog van Sommerset, by gelegenheit dat die hertog de kerkelyke inkomsten wilde vervremden. Nederig voor het overige en zedig in alle de bedryven van zyn leven. Na zich

Wat lof zy *Cranmer* nageven.

† In het jaar 1543.

(a) Hare order, om hem, onaangezien de gedane afzweringe, te verbranden, is getekent den 24 February. *Acta Publ. Tom. XV, fol.* 431.

Aanmerkingen op verscheide gevallen van zyn leven.

De Roomschgezinden pryzen de zachtmoedigheit van *Maria.*

1556. zich over de neigingen van zyn hert verwondert te hebben prezen zy die van zynen geest, als zyne wetenschap, zorgvuldigheit en oordeel: hoedanigheden, die verseit waren van een onvermoeiden vlyt, en een byzonderen yver voor zynen Godsdienst. Getuige daar van zo vele verzamelingen, die hy over de betwiste leerstukken opstelde. Zy wilden weten, dat zyn styl zyne gedachten niet beantwoordden, en dat hy, dit gebrek kennende, dien van *Ridley*, meer gebonden en beknopter zynde, hadt ontleent. Zy roemden ook zyne herbergzaamheit, en zeiden, dat hy die deugdt, zo wezentlyk aan een bisschop, by uitnemendheit bezat. Dat hy van zyn paleis een soort van gasthuis maakte, niet alleen voor de armen van zyn bisdom, maar ook voor de zieken van de vloot, en dat hy heelmeesters onderhieldt om de gekwetsten by hunne te rug komst van de scheepsmacht te verbinden. Dat zyne tafel van die zelve liefdadigheit gevoelde. Dat 'er in plaats van prachtige festynen, die men voor ryke gasten vervaardigt, alleen maaltyden gehouden wierden, die, wel is waar, zeer geregelt waren, doch waar in niets overtolligs te vinden was, en waar op zyne vrienden, die hy wist behoeftig te zyn, genodigt wierden. Zyne afzwering hadt hen geërgert: doch zy waren door zyn berouw gestticht geworden, en de onverschrokkenheit, met welke hy zyne handt verbrandde, deedt hem niet alleen onder die van hunne gemeenschap voor een martelaar, maar ook voor een heldt doorgaan.

De verandering, die *Henrik* de VIII gemaakt hadt in het wapen van dezen prelaat, voorspelde de marter van zyne doodt.

† De schryver van het Leven van *Cranmer* meent, dat die verandering in den jare 1543 geschiedde.

Zy zeiden, dat *Henrik* de VIII de wys, op welke hy sterven zou, voorspelt hadt, zonder daar op te denken: wanneer hy, het wapen van dezen prelaat veranderende, hem, in plaats van kraanvogels, die zyne familie voerde, pellikanen deedt aannemen †. Hy oordeelde, dat deze vogel een zinnebeeldt van *Cranmer* was, wiens bloedt het geloof van die genen voedde, de welke hy de hervorming hadt doen omhelzen: even als het wyfje van den pellikaan, zeide hy, hare jongen met het hare voedt. Hy stelde hem gelyk met de beruchtste bisschoppen van de eerste kerk; met *Ignatius*, *Polycarpus*, *Cyprianus*, *Chrysostomus*, *Ambrosius*, en *Augustinus*; en wanneer men zynen val daar tegen opwierp, antwoordden zy, dat *Liberius*, zo doorluchtig onder de bisschoppen, die den Roomschen setel bekleed hadden, nog tot schandelyker was gekomen. De Roomschgezinden in het tegendeel kreten hem uit niet alleen voor een onbestendigen, de welke geen Godsdienst hadt dan dien van het hof, waar van hy een slaaf was; maar ook voor een lafhertig staatsdienaar, die zyn eer en gewisse hadt opgeoffert, nu aan de woede, en dan aan de wellust van *Henrik* den VIII. Het is waar, dat hy dien vorst ten uiterste hadt zoeken te believen: doch *Gardiner* hadt het niet minder gedaan. *Cranmer* liet zelfs blyken meer pal te staan voor zyn geloof by gelegenheit van het edict der zes artykelen, dan de bisschop van Winchester voor het zyne, daar het de kerkelyke opperhoofdigheit goldt. Hy hadt daarenboven de rechten van *Maria* verdedigt, en *Gardiner* hadt die van de koninginne *Catharina* laten varen. Voor het overige was zyne genegenheit voor *Henrik* den VIII geen genegenheit, die baatzuchtig en slaafsch was. Men merkt aan, dat hy over hem al zyn leven in den rouw ging, en zich na de doodt van dien vorst niet hadt willen doen scheren, zo dat zyn baardt tot eene onmatige lengte groeide.

De gelykmatige genegenheit van *Cranmer* voor *Henrik* den VIII.

Polus doedt zich daags na het ombrengen van *Cranmer* tot aartsbisschop van Kantelberg inwyen.

Des anderen daags na deze strafverrechtinge wierdt *Polus* tot aartsbisschop van Kantelberg ingewyd, het geen gelegenheit heeft gegeven tot de vermoedens en het verwyt, waar van wy gesproken hebben. Zy waren, gelyk wy hebben aangetoont, ongegrond: doch in allen gevalle schynt de welvoeglykheit te vereischen, dat hy daar in wat meer omzichtigheit hadt gebruikt, als zynde de opvolger van een man, die by het volk in zo veel aanzien stondt, het welk, om zich daar over te wreken, dezen kardinaal in zyne schimpredenen geenzins spaarde. Zyne daadt wierdt vergeleken by die van *Achab*, wanneer hy het bloedt van *Naboth* vergoot, om des zelfs wyngaardt machtig te worden, en men maakte de woorden van den Propheet tegen dezen bloeddorstigen koning op hem toepasselyk: *Hebt gy dood geslagen, en ook eene erfelyke bezitting bekomen?* Het was niet lang geleden, dat *Polus* priester was geworden, daar van de orde op het einde van het jaar 1555 eerst ontfangen hebbende. De aartsbisschoppen van Londen, Ely, Worchester, Linkoln, Rochester en St. Asaph wydden hem in. Hy ontfing den mantel * eenige dagen daar na. Op den 28 Maart begaf hy zich naar de kerk van de Boog †, alwaar hy door de bisschoppen van Worchester en Ely, na dat de Misse door den eersten dier twee prelaten gedaan was, daar mede bekleed wierdt. Wy hebben elders ‡ verhaalt, met wat plegtigheden de paus dit versiersel, dat alleen een geweefsel van garen en wolle is, overal met kruissen bezaait, wydde. De aartsbisschop kan den zelven niet ontfangen, of hy moet alvorens een byzonderen eedt van gehoorzaamheit aan den paus hebben afgelegt. Wy zullen niet spreken van de geldsomme, de welke hy, volgens de schattinge van de Apostolische kancelery, verplicht is te betalen. Men schryft de uitvinding van den mantel toe aan paus *Paschalis* den II *, de welke de bisschoppen daar door in eene volstrekter afhankelykheit van den Roomschen stoel hoopte te brengen. Die van Palermo en Gnesna waren de eersten, aan welke hy den zelven zondt, en de koningen van Sicilië en Polen, in welker staten deze twee setels zich bevonden, de eerste, die zich tegen deze nieuwigheit, waar van zy de gevolgen wel voorzagen, aankantten. Doch de pauzen waren toen meester, en die vorsten, zo wel als andere naderhandt, wierden verplicht te buigen. *Polus*, met dezen mantel omhangen zynde, sleeg den kansel op, en toonde in de leerreden, die hy uitsprak, des zelfs herkomst, gebruik, en stoffe. Men zeide, dat zyne redenvoeringe erbarmelyk was; dat 'er de levendigheit, noch bevalligheit van de in zyne jeugt door hem zamengestelde stukken geenzins in bleek. De dorheit van zyn onderwerp was 'er mogelyk de oorzaak van. Ten anderen hadt deze kardinaal een tegenzin gekregen in de redeneerkunde †, en zich een styl aangewent, die zo droog en zo laag was, dat andere daar van walgden.

1556.

Schimpredenen der Hervormden tegen dezen handel van den kardinaal.

* *Pallium.*

† *Bow-Church.*

‡ in het leven van *Henrik* den VIII.

Herkomst van het Pallium.

* in het begin van de XII eeuwe.

In de *Critique* van *Harmar* wordt gezegt *Gregorius* del. in het begin van de VII eeuwe.

† *Oratorij.*

Voor en na de strafoeffening aan *Cranmer* geschiedden 'er gedurende dit jaar nog verscheide andere. In de maandt February verbrandde men op Smithfield, eene openbare plaats te Londen, een priester, een edelman, twee ambachtslieden, en twee vrouwen †. Eene diergelyke strafoeffening geschiedde in de zelve maandt te Kantelberg aan een man en vier vrouwen. In de maandt van April verbrandde men twee vrouwen te Ipswich, drie ambachtslieden te Salisbury, een man en eene vrouw te Rochester, een priester te Kantelberg, nog een priester, een diaken en vier ambachtslieden op de plaats van Smithfield, het gewoonelyk toneel van deze droevige dingen. Zes ambachtslieden uit de stadt Colchester wierden door *Bonner* veroordeelt, en eindigden hun leven door

Heylin. *Goodwin.* *Burnet.* *Fox.*

Volhardinge in de straffoeffeningen.

† Zie der zelver namen by de Engelsche schryvers.

1556. door een en zelve vuur. Hy deedt in de maandt van May te Stafford de zelve ſtraf lyden aan een oud man van 78 jaren, die verminkt aan de benen was, en aan een blinde; deedt een ander blind man verbranden, nevens een ambachtsman van Glocester. Hunne ſtraflydinge wierdt voorgegaan door die van drie vrouwen. Drie mannen wierden te Beckles, in de provincie van Suffolk; verbrand; vyf te Suſſex; en een te Leicester in de maandt van Juny. In de zelve maandt verwees 'er die woedende prelaat te Stafford zestien te gelyk ter doodt; en meende een zeer fraai ſchouwſpel te vertonen met hen alle zestien in een hoop te doen verbranden. *Polus* ontweldigde hem drie van deze ſlagtoffers: de andere dertien, waar van elf mannen en twee vrouwen waren, wierden te zamen verbrand. Drie mannen beproefden de zelve wreedheit te Bury, in de provincie van Suffolk, en drie andere te New-Bury in het begin van July.

Schrikkelyke wreedheit.

† *Catharina Gouges* gheheten.

† *Jaques Amy.*

‡ *Elier Gerling.*

Doch niets haalt by de moorddadigheit, die den 8 van de zelve maandt op het eilandt Garnſey gepleegt wierdt. Eene weduwe * en hare twee dochters wierden aldaar ten vure gedoemt. De deken van het eilandt † verklaarde haar voor ketterſch, en leverde haar aan den baljuw ‡ over, die haar deedt verbranden. Een der twee dochters was met een leeraar getrouwt, die zich naar vremde geweſten hadt begeven. Zyne vrouw was zwanger en niet ver van haar barens-tydt af. Men gaf zich alleen het geduldt niet van nog eenige dagen te wachten, tot dat ze verloſt zou wezen, gelyk de wetten zulks bevelen, en de menſchelykheit alleen dit de onbeſchaafdſte volkeren inboezemt. Men liet de woede nog verder gaan. De moeder, aan de paal vaſtgemaakt, en de vlam haar om het ligchaam geſlagen zynde, zag men 'er een kindt uitkomen, dat een knechtie was. Een der aanſchouwers, door dit deerlyk voorwerp met medelyden aangedaan, rukte het kindt uit des moeders buik, en redde het zelve. De baljuw, daar kennis van gekregen hebbende, beval, dat men dit onnoſele ſchaapje weder in het vuur zou werpen, het geen geſchiedde. Eene afgryſſelyke daadt, en waar van men bezwaarlyk weêrga zal vinden. Ook meenden de genen, die de zelve bedreven hadden, verplicht te wezen daar van vergiffenisbrieven te verzoeken toen *Elizabeth* op den troon kwam. De deken was een van het getal der genen, die zich van deze brieven bezorgden, en nog negen andere perſonen nevens hem. Dus hadden de uitvoerders van *Marias* wreedheden de goedertierenheit van de gene van noden, die haar opvolgde, om hen hunne gruweldaden te vergeven.

Op den 18 van de zelve maandt wierden een man en twee vrouwen te Greenſtadt verbrand, en eene blinde vrouw onderging op den 1 Auguſty de zelve ſtraffe. Den 8 en 25 September rechtte men twee mansperſonen te Briſtol; op den 24 der zelve maandt vier te Mayfield, in de provincie van Suſſex; den 27 een man en eene vrouw te Briſtol, en den 12 October een man te Nottingham. Dus rekent men, dat 'er in dit jaar vyf en tachtig perſonen alleen om den Godsdienſt verbrand wierden. Men beſchuldigde hen noch van geweldenary, noch van ontheiliging. Hunne ganſche misdaadt lag in de bewegingen van hun gewiſſe, die ze zelf zorg droegen voor anderen te verbergen: zo dat men, om hen te ontdekken, geloofsonderzoekers * moeſt aanſtellen. Deze al te ver gaande ſtrafoefeningen, die noch ſexe, noch ouderdom, noch aanzien ſpaarden, en die men zelfs aan blinde en verminkte pleegde, verwekte de verontwaardiging der Engelſchen tegen de vervolgers.

* *Inquiſiteurs.*

Verontwaardiging der Engelſchen tegen de vervolgers.

ging der Engelſchen. Van de affchuwelykheit der perſonen ging men tot die van den Godsdienſt over, de welke diergelyke moorddadigheden gezag byzet, en niets hielp 'er meer tot de herſtellinge van de hervorming onder de volgende regeringen; dan de afkeer; dien men kreeg van de gedurig voorvallende en barbariſche ſtrafpleginge van deze. Men zegt zelfs, dat de denkbeelden daar van in des volks gemoedt nog zyn overgebleven, waar in zy zyn overgegaan van vader tot zone, gereed om wakker te worden op de minſte beweginge, die zy een zo wreden Godsdienſt zien doen, en waar van hunne voorvaders de geweldenary en ontmenſchtheit beproeft hebben. Ten anderen was deze vervolging van een uitwerkſel, het geen de andere byna altoos gehad hebben: want in plaats van de Hervormden in hun gelove te doen verſlappen, wekte zy der zelver yver hoe langs hoe meer op. Men zag hen vergaderen by het licht der brandende houtſtapels, die hunne broeders verteerden, en byeenkomſten houden van twee honderd perſonen ter zelver plaatſe, daar men meende de zelve te hebben uitgeroeit. Zy hadden ook hunne leeraars om hen te onderwyzen en te verſterken, onder welke men *Scambler* en *Bentham* voor de beruchtſte hieldt. De koningin *Elizabeth* maakte hen naderhandt biſſchoppen van Peterburg en Lichtfield. Men noemt ook *Bernher*, *Foule* en *Rough*. De laatſte, een Schot van geboorte, wierdt door *Bonner* verwezen en verbrand.

De moordbedryven ontſonken den yver der Proteſtanten.

De Engelſchen, die in vremde landen gevlucht waren, droegen zorg van daar boeken over te zenden, die bekwaam waren om den moedt van hunne broeders, de welke op eene zo wrede wyze vervolgt wierden, te ondersteunen. In dien zelven tydt was het, dat deze vluchtelingen tegen elkander in verdeeldheit, en in die groote hevigheit van zintwiſten raakten, de welke de volkplanting van Frankfort ontruſten, waar van wy de oorzaken en den uitſlag boven gemeld hebben. De genen, die den Engelſchen kerkregel * verdedigden, lieten niet na de anderen te verwyten, dat de kleinachting, die zy daar voor toonden, den roem der hervormers, de welke den zelven hadden opgeſtelt, benadeelde, terwyl die hervormers met hun bloedt bezegelden de waarheden, die daar in vervat waren. De tyding van deze verdeeldheden was een overmaat van droefheit voor de Hervormden, die bedektelyk in Engelandt leefden, en de vremdelingen wierden geërgert te zien, dat menſchen, welke het belang van den Godsdienſt uit hun vaderlandt hadt verbannen, elkander laſterden om verſchillen van kerken-order en uiterlyke plegtigheden. Doch zodanig is altoos des menſchen gemoedt bevonden, meer yverende om zyne vooroordelen ſtaande te houden dan om de vrede te bevorderen. Zodanig waren de ſcheuringen der Novatianen ten tyde van *Cyprianus*, en zodanig de oproerigheden der Donatiſten ten tyde van *Auguſtyn*.

De Engelſche vluchtelingen zenden boeken aan de Hervormden over.

* *Liturgia.*

Aanmerking op de ſtandvaſtigheit van de genen, de welke in Engelandt verbrand wierden, en op de verdeeldheit der genen, die gevlucht waren.

De koningin voerde in dit jaar haar genomen beſluit, van de klooſters weder op te rechten, uit. Wy hebben gezien de verklaring, die ze den groten van haren Raadt gedaan hadt nopens de goederen der geeſtelyke gemeenſchappen, welke haar gewiſſe haar drong wederom te geven. Om zich daar in te kwyten ging ze voort met het klooſter van Greenwich, waar aan men met het begin van het voorgaande jaar begonnen hadt de handt te leggen, op te rechten. Zy deedt 'er twee nieuwe bouwen in de plaats van Smithfield, een Jakobyner en een Franciſkaner. Zy rechtte dat van de dochters van Sion, van de orde van St.

Heylin. Burnet. Sanderus.

Wederoprechting der klooſters.

1556. Brigitta, naby Brainford, weder op. *Henrik* de VIII hadt het zelve voor de algemene afschaffinge der kloosters onder de voet doen halen, uit wraak tegen de nonnen, die schuilplaats gaven aan zyne vyanden, en over den zamenhandel, dien zy met de Maagdt van Kent, welker gevallen wy boven verhaalt hebben, gehouden hadden. *Maria* bevlytigde zich, door een rechtdraads tegen dien van haren vader overstaanden yver, om dit klooster wederom in staat te brengen. Zy beschouwde des zelfs puinhopen als een uitwerksel van de vervolginge, de welke deze gemeenschap om de wille van de koninginne, hare moeder, geleden hadt, en meende verplicht te zyn dit gebouw weder van nieuw te doen ophalen. Zy hadt ten anderen eene byzondere achting voor de nagedachtenisse van de Maagdt van Kent, wier ommegang deze geestelyke dochters rampspoedig was geweest. Deze gewaande propheteſſe hadt hare komst tot de koninklyke waardigheit voorzegt; en zy, zich daar mede bekleed ziende, dacht aan de gene, die haar zo eene merkwaardige uitkomst voorspelt hadt, en begeerde hare erkentenis daar over te tonen in het weder-oprechten van dit klooster. Daar stak echter niets bovennatuurlyks in de voorzegginge van deze dochter, dat maar een slecht vrouwmensch was, daar toe aangezet, of omgekocht, door bedriegers, wier schelmery ontdekt wierdt. Ook dorst de koningin niet bestaan der zelver eer te herstellen, tegen het arrest des Parlements, dat haar hadt veroordeelt. Zy vergenoegde zich met de acten, die van haar gewag maken, te vernietigen, en het klooster van de dochters van Sion weder op te bouwen, om een gedenkteken te zyn van hare onschuldt, gelyk des zelfs puinhopen hare veroordeeling hadden aangeduid. Door de zelve beweginge van erkentenisse aangedaan zynde voor de Karthuizers van Sheen, herstelde zy der zelver klooster by de stadt Richemond. Deze monniken hadden laten blyken, dat zy de party van de koninginne *Catharina* aankleefden, waar van hen niets hadt kunnen afscheiden, en *Henrik* hadt zich genoodzaakt gezien hen uit te roeien, ter oorzake van de beroerten, die zy gedurig in den Staat verwekten. *Maria* in het tegendeel meende verplicht te wezen een voor de koninginne, hare moeder, zo gunstigen yver, schoon de zelve haren vader onteert en het koninkryk beroert hadt, te belonen.

Erkentenis van de koningin voor de Maagdt van Kent;

En voor de Karthuizers van Sheen.

Doch hare aanmerkelykste stichting was die van de abdy van Westmunster. Daar zyn 'er, die zeggen, dat haar die oprechting weinig kostte, en dat ze niet anders deedt dan het dekenschap en de hoofdkerk te vereenigen, waar van ze eene abdy maakte, die ze den naam van Feknam gaf. *Sanderus* spreekt 'er anders van. Zy gaf, zegt hy, aan het klooster van Westmunster des zelfs oude gedaante en luister. Hy voegt 'er hy, dat dit de gewone begraafplaats van de koningen van Engelandt was, en dat de Benedictyner monniken daar eertyds het opzicht over hadden gehad. Dat de wereldlyke priesters zich daar in gedrongen hadden sedert dat *Henrik* het zelve in eene Kollegiale kerk hadt verandert †; dat de koningin hen te vergeefsch hadt doen verzoeken een zo te onrecht verkregen bezit te laten varen; dat zy het daar niet toe kreeg, dan na, gezamentlyk met den pausselyken gezant, beloningen en geweldt gebruikt te hebben, om hen uit dit oude erfgoedt van St. Benedictus te verdryven. De plegtigheit van bevestiging van Feknam, en die van veertien monniken, geschiedde op den 21 November. De leeraar * *Cole* wierdt benoemt tot het dekenschap van St. Paulus, in de plaats van dezen nieuwen abt. Dit was eene beloning voor de predikatie, die hy by het ombrengen van *Cranmer* gedaan hadt. Aangaande de veertien geestelyken, de zelve waren genomen uit het getal der genen, waar uit het klooster van Glassembury bestondt, en die sedert de afschaffinge van hunne abdyen in den ongehuuwden staat waren gebleven. Het was in dien tydt, dat de koningin een openbrief † deedt opstellen voor *Bonner*, bisschop van Londen, voor *Cole*, dien ze deken van St. Paulus hadt gemaakt, en voor den leeraar *Martin*, om een naauwkeurig onderzoek te doen naar alle de schriften, acten en verklaringen, onder de twee laatste regeringen uitgekomen, het zy tot kleinachtinge van den H. stoel, of ten nadeele van den Roomschen Godsdienst, en der kloosters. De koningin vertoonde in dezen brief, dat zy, van deze lasterlyke geschriften onderrecht zynde geworden, en niet begerende, dat 'er zo schandelyke tekenen van de scheuring, die alle deze schimpschriften hadt voortgebragt, in haar koninkryk zouden overblyven, de drie gevolmachtigden hadt last gegeven daar van een soort van verzameling te maken, om alle de Registers te doorbladeren; die den Godsdienst honende stukken daar uit te nemen; de zelve byeen te verzamelen, en ze aan den kardinaal te brengen, om 'er volgens de bevelen van den koning en de koninginne eene schikking in te maken. Hoewel de Geschiedenis niet meldt, op wat wyze de drie afgezondenen hunnen last uitvoerden, kan men niet twyffelen, of zy hebben dit met veel yver gedaan. Zy deden buiten twyffel al wat zy konden om deze gedenktekenen van ergernisse, van ongebondenheit, of muitery, die gelegenheit hadden gegeven om de kloosters af te schaffen, de welke of voor de zelve tot een schuilplaats strekten, of de oorspronk daar van waren, uit de wereldt te helpen; zy vernietigden het grootste gedeelte der Registers, waar in die voorvallen geboekt stonden, en scheurden uit de andere de verklaringen, waar van wy op het einde der regeringe van *Henrik* den VIII gesproken hebben, by welke zo vele abten en monniken hunne ongeregeldheden beleden, en de noodzakelykheit erkenden, zo wel als de billykheit, om hunne kloosters af te schaffen; zich het gezag van den Roomschen stoel onttrokken; de instelling van hunne ordens wraakten, of daar van de misbruiken verfoeiden. Wat wakkerheit de gemachtigden ondertusschen aanwendden, bleef 'er nog een goed getal van die stukken over, die genoeg zyn om het gebrek der andere te vervullen. De Hervormden lieten in het vervolg niet na te zeggen, dat deze handel dien der oude Heidenen niet ongelyk was, de welke bevolen hadden alle de gedenktekenen van den Christelyken Godsdienst in het vuur te werpen. Zy voegden daar by, dat de zelve ook van gelyken uitslag was geweest; dat de vyanden der Christenen, met al de vinnigheit van hunne vervolgingen, de jaarboeken van de eerste kerk niet hadden kunnen uit de wereldt helpen, noch de vyanden van de hervorminge de acten, die der zelver gedrag in de afschaffinge der kloosters rechtvaardigden, uitrocien.

1556.

† De zelve wordt gevonden in de *Verzameling* van *Burnet* achter het II Deel van zyne *Hist. der hervorminge.*

Bevel van de koninginne om de voor den Roomschen Godsdienst smadelyke acten uit de wereldt te helpen.

Stichting van de abdy van Westmunster.

† In het jaar 1539.

De koningin herstelde ook de ridders van St. Jan van Jeruzalem, of van Maltha; wees hen nieuwe fondsen aan, in plaats van de gene, die hen ontnomen waren, en stelde een nieuwen overste of grootmeester van de orde in het koninkryk aan. Dit was de ridder *Thomas Tresham* †, een der eersten, die zich voor *Maria* tegen *Johanna Gray* verklaarden. Hy bezat die waardigheit niet lang; hy

Herstelling van de ridders van Maltha.

† Hy wierdt met die waardigheit voorzien den 30 November des jaars 1557.

* *Deller.*

1556. hy ſtierf in het zelve jaar, dat hy 'er mede bekleed was geworden *. De ridder *Richard* volgde in zyn plaats, en was de laatſte overſte van die orde in Engelandt.

* of in het volgende jaar.

Henrik de VII hadt het gaſthuis van Savoje geſticht voor de pelgrims, die het graf van St. *Thomas* van Kantelberg zouden komen bezoeken. *Eduard* te weten gekomen zynde, dat dit huis tot een ſchuilplaats ſtrekte voor landlopers, hadt het zelve doen afbreken, en de inkomſten daar van aan het aalmoezeniershuis gegeven, waar van hy wilde dat de Major en de Aldermans het opzicht zouden hebben, om de landlopers en lediggangers daar in te ſluiten †. *Maria* herſtelde deze oprechting van *Eduard* niet, en leedt in de maandt February des jaars 1555, dat de Lord Major bezit van deze fondſen nam, de welke begrypen de ganſche voorſtadt van Soutwark. Zy wilde evenwel de oude ſtichting van *Henrik* den VII herſtellen, het zy om de gedachtenis van haren overgrootvader, of die van *Thomas* van Kantelberg te eeren. Zy hadt het kunnen doen door het middel van de geeſtelyke goederen, die met de kroon vereenigt waren: doch het beſluit, dat ze genomen hadt, om de zelve aan de oude bezitters weder over te geven, liet haar niet toe de zelve tot dit gebruik, hoe Godvruchtig het ook was, te beſteden. Zy zocht liever onderſtandt van de liefdadigheit harer ſtaatjuffrouwen, en andere mevrouwen van haar hof, aan welke zy de ſommen, die ze uit haar erfgoedt gaf, tot een voorbeeldt toonde. Men volgde haar met zo veel yver na, dat ze wel haaſt zo veel penningen byeen hadt, als ze tot het uitvoeren van haar oogmerk behoefde: zo dat ze het zelve voor hare doodt voltooide.

† Zie het laatſte jaar van zyne regering.

De koningin herſtelt het gaſthuis van Savoje door de liefdegiften van de ſtaatjuffrouwen.

Hoewel men de geeſtelyken van Glaſſembury in het klooſter van Weſtmunſter hadt geplaatſt, lieten zy niet na aan te houden tot herſtellinge van hunne eige abdye. Men ziet den brief *, dien zy daar over ſchreven aan Mylord *Haſtings*, kamerling der koninginne. Zy verzoeken hem, hun aanzoek met zyne voorſpraak te willen begunſtigen, zeggende zich te vergenoegen met hun klooſter, en met het gene uit de natuur van hunne oude ſtichtingen overbleef; dat ze daar van, en van het werk hunner handen hoopten te beſtaan; dat zy ook ſtaat maakten op de mildadigheit der perſonen, die hunne orde genegen waren, en dat zy niet twyffelden, of zy zouden het nodige onderſtandt van hen ontfangen, ten einde zy hen mogten helpen hun klooſter weder oprechten. Zy vergaten niet de ſtraflyding van hunnen abt en twee van hunne monniken te doen gelden, de welke door *Henrik* den VIII waren omgebragt, alleen, zeiden zy, om dat zy de eer van de orde en de opperhoofdigheit van den paus hadden ſtaande gehouden. Zy voegden daar by, dat dit moordbedryf om wraak riep, en dat men, om het zelve van het koninkryk af te weren, den hoon, dien men hen hadt aangedaan, moeſt vergoeden. Dat men de geſtorvenen niet kon doen herleven; doch dat men den levendigen hun oude huis moeſt wedergeven. Zy baden de koningin daar om in den name van *Joſeph* van Arimathia, hunnen ſtichter, wiens ligchaam, naar hun voorgeven, in hunne kerk ruſtte, en die niet in gebreke zou blyven, de mildadigheit omtrent de geeſtelyken, welker patroon hy was, te vergelden. Die monniken waren echter van de orde van St. Benedictus: doch in hunne Legende wierdt gevonden, dat *Joſeph* van Arimathia, nevens zyne medegeſellen, onder de regering van *Nero* uit Judea verdreven zynde, zich in Engelandt was komen nederzetten. Dat *Arviragus*, koning der Britten, hem in den jare 50 na Chriſtus geboorte verlof hadt gegeven den Godt des hemels eene kapel te bouwen op de plaats, daar de kerk van hun klooſter naderhandt geſticht was. Dat *Lucius* †, koning van de zelve natie, het Chriſtendom omhelſt hebbende, die kapel vergroot hadt. Dat *Ina*, koning der Weſt-Angelen *, aldaar omtrent het midden van de VIII eeuwe een prachtig klooſter hadt doen oprechten, en dat de andere koningen, zyne opvolgers, het zelve met verſcheide inkomſten hadden begiftigt, als mede met den roemhaftigen lof van te zyn *het eerſte landt*, *of het eerſte erfgoedt der Heiligen*. Men zegt niet, wat het antwoordt der koninginne was. Mogelyk dat hare doodt, die kort daar na voorviel, haar belette deze geeſtelyken het geen zy verzochten toe te ſtaan: miſſchien dat ze ook wederhouden wierdt door de bedenkinge, die zy maakte, dat deze gunſtbewyzing ingevolg zou getrokken worden by die van St. Alban, Edmondbury, Bataille, en Kantelberg. Ieder vleide zich met eene vaardige herſtelling, en alle hadden zy hunne redenen daar toe, zo wel als die van Glaſſembury. De monniken van St. Alban bragten by, dat de eerſte martelaar * van de Engelſche kerk in hunne kerk begraven lag. Die van Edmondbury, dat zy het ligchaam van een koning bewaarden, de welke door de Denen, nog Heidenen zynde, gemartelt was. Die van Bataille beweerden hunne ſtichting een gedenkteken te wezen van de overwinninge van *Willem* den Veroveraar, en de Auguſtyners van Kantelberg, dat de Apoſtel van Engelandt † zyn graf in hun klooſter hadt. Ten anderen ontruſte zich de grote en kleine adel wegens de aanzoeken dezer geeſtelyken, en de afgezondenen der gemeenten hadden in het laatſte Parlement, de handt aan den degen ſlaande, openlyk verklaart, dat zy beſloten hadden zich in het bezit der geeſtelyke goederen te handhaven. Alle deze overwegingen helpen waarſchynlyk niet weinig om de verzoeken, die het hof niet hadt kunnen toeſtaan, zonder vele opſchuddingen in het koninkryk te verwekken, vruchteloos te maken.

† in het begin van de V eeuwe.

* of Weſtet-Engelſchen.

De monniken van Glaſſembury verzoeken hunne herſtelling.

* in de *Verzameling* van *Burnet*, II Deel.

Hier mede verliep het jaar 1556 in Engelandt, beſteed zynde tot het verbranden van de Proteſtanten, of het wederoprechten der kloofters. De andere koninkryken verſchaffen ons gevallen, die aanmerkelyker en min ſchrikkelyk zyn.

* *St. Alban*; in den jare 303 gemartelt.

Redenen van verſcheide andere kloofters om hunne herſtellinge te bekomen.

† de monnik *Auguſtyn*, die in het einde van de VI eeuwe in Engelandt overging.

Beſluit der edelen om zich in het bezit van de klooſter-goederen te handhaven.

Daar vielen in Ierlandt eenige beroerten voor: doch de zelve waren van geen langen duur, noch gevaarlyk. Die van Cavenagh waren daar de hoofden van. Deze muitelingen rukten tot onder het geſchut van Dublin, en liepen het omgelegen landt af. De onderkoning trok tegen hen op, doodde honderd en veertig van hunne manſchap in deze ontmoeting, en in eene andere dwong hy hen, zich op genade * over te geven, na vier en zeventig gevangenen gemaakt te hebben, die te Dublin opgehangen wierden. Hy gaf de anderen lyfsgenade. Het was altoos de ridder van St. *Leger*, de welke het ampt van onderkoning waarnam, onaangezien de berichten, die men aan de koninginne, nopens den Roomſchen Godsdienſt, waar van men dezen ridder beſchuldigde een laſteraar te wezen, gedaan hadt. Zyne behendigheit weerde eenigen tydt de ſtoten af, die zyne vyanden hem toebragten: doch eindelyk moeſt hy bezwyken. Den zelven dag, dat hy de overwinning op de wederſpannelingen behaalde †, landde Mylord *Ratclif-Fitz-Walter* te Dublin aan, met den eernaam van grootafgezonden *. Hy was verſelt met den ridder *Sidney*, onderſchatbewaarder, die met zich bragt vyf en twintig duizend ponden

Cox. Warre.

Bewegingen in Ierlandt.

* *Discretie.*

De ridder van St. Leger wordt beſchuldigt den Roomſchen Godsdienſt te laſteren.

† op Pinxterdag.

* *Grand-Deputé.*

Zy zeggen, dat *Joſeph* van Arimathia hun ſtichter is.

1556. den Sterlings, welke de koningin zondt om de troepen te betalen, en met den ridder *Fitz-Williams*, twee uitmuntende perſonen, en die zich berucht maakten onder de volgende regering. Dus wierdt de ridder van St. Leger te rug geroepen. Hy begaf zich naar het hof, om zich van de tegen hem gedane beſchuldigingen te zuiveren. Hy hadt geluk of aanzien genoeg om de wraak zyner vyanden te ontduiken, en hy kreeg zelfs eenige hope om herſtelt te worden: doch weinig tyds daar na wierdt hy verplicht het hof te verlaten. Hy begaf zich op zyne landgoederen in de provincie van Kent, en overleedt aldaar in den jare 1559. Zyn verſtandt en toegevendheit hielden hem langen tydt in de poſt van onderkoning van Ierlandt. Hy bekleedde die byna altoos onder de regeringen van *Heurik* den VIII, *Eduard* en *Maria*, onaangezien de verſchillende neigingen van die vorſten, naar welke hy zich hadt weten te ſchikken. Hy meende door zyne buigzaamheit de fortuin omtrent zich vaſt te maken, en de geloofsonderzoekers te misleiden: doch kon evenwel de onſtandvaſtigheit van de eerſte niet verhelpen, noch den yver van de anderen ontduiken. De nieuwe beſtierder hadt bevel van de koninginne, om het gezag van den H. ſtoel in Ierlandt te herſtellen, gelyk het in Engelandt gedaan was, en om de zelve ſtrafheit tegen de Proteſtanten te oeffenen. Deze orders wierden echter eerſt in den volgenden jare gemeen gemaakt. Ondertuſſchen ging Mylord *Fitz-Walter* twee dagen na zyne aankomſt, volgens gewoonte, den degen aannemen in de hoofdkerk van Dublin. Kort daar na begaf hy zich te veldt tegen de Ieren van de Schotſche party, die de provincie van Ulſter afſtroopten; en de zelve in een gevecht ingewikkelt hebbende, doodde hy twee honderd van hunne manſchap, en verſtrooide de overigen. De graaf van Ormond en de ridder *Stanley*, maarſchalk en landvoogdt van de provincie, muntten in deze gelegenheit uit. De ridder *Sidney* gaf daar ook proeven van zyne dapperheit, daagde *Mak-Connel*, een van de hoofden der wederſpannelingen, uit, en deedt hem door zyne handt omkomen. De landvoogdt keerde zegepralende weder naar Kilmainam, alwaar *Shane O-Neal*, een van de voornaamſte hoofden van de party, zyne onderwerping kwam betonen. Hy beproefde de zachtmoedigheit van den grootafgezonden, en zelfs bekwam hy van hem beſchermbrieven, uit den name van hunne Majeſteiten. Eene rekkelykheit, die altoos kwalyk geſlaagt heeft, zeggen de geſchiedenisſchryvers, ter oorzake van de onbeſtendigheit, of den haat van de ingeborene Ieren, die zich aan het ryksbeſtier van Engelandt niet kunnen onderwerpen. Dit wierdt kort daar na in het gedrag van *O-Neal* zelfs bewezen. Hy ſpande aan met *Roderik* en *Donough O-Connor*, twee andere trouwlozen, die in de provincie van Offali by den onderkoning waren gekomen, en voor hem den eedt van getrouwheit hadden afgelegt. Zy wierden alle drie over hunne verradery geſtraft, in een gevecht verſlagen, en uit hun landt gejaagt, dat voor het koninklyke leger ten prooi wierdt gegeven. *William Odare O-Carol* liet geen meer getrouwheit blyken. Men hadt hem het beſtier van Ely opgedragen, onder zekere voorwaarden, die hy niet nakwam; en aan het muiten geſlagen zynde wierdt hy over zyne verradery geſtraft, en uit het beſtier gezet, dat aan eenen van zyne nabeſtaanden wierdt gegeven. Doch dit gebeurde eerſt in het volgende jaar. Het tegenwoordige eindigde met de wederomgevingen, die de gevolmachtigden van het hof aan de kerken van Dublin en Drogueda lieten doen van de ſieraden, die daar uit genomen waren. 1556.

Hy wordt te rug geroepen, in rechten vervolgt en vry geſproken.

Zyne doodt.

Zyne bekwaamheit.

Mylord *Fitz-Walter* bekleedt het ampt van onderkoning.

Zyne krygsverrechtingen tegen de Ieren van de Schotſche party.

Haat der Ieren tegen de Engelſchen.

Trouwloosheit van *O-Neal* en eenige anderen.

Daar gebeurden grote overſtromingen in Schotlandt. Verſcheide rivieren liepen zo afgryſſelyk over, dat gehele dorpen met al het vee, dat 'er weidde, door het water vergingen. Men zag walviſſchen geſtrand in die van Forth. Daar vielen in verſcheide plaatſen yſſelyke hagelſtenen, van de grootte van een ei, en een gevleugelde draak vertoonde zich een geruimen tydt, vliegende langs den grondt heen, en werpende dag en nacht vuur uit zyne neusgaten: zo dat de inwooners verplicht waren een oog in het zeil te houden, om te verhoeden, dat hun koren en hunne huizen in brandt raakten. Zommigen ſchreven deze wondertekenen toe aan het bondgenootſchap van deze kroon met die van Vrankryk, het welk zy als een ſchadelyke verbindtenis aanzagen. Anderen bragten zy op de beroerdheden in den Godsdienſt te huis. Inderdaadt, vele perſonen ſtonden in dit jaar op tegen de leerſtukken van de Roomſche kerke. Men ſpreekt onder anderen van *Jan Douglas*, eerſt een bedelmonnik, en daar na kapellaan van den grave van Argile, een van de hoofden der Hervormden. Verſcheide andere monniken liepen, naar het voorbeeldt van *Douglas*, uit hunne klooſters, en predikten tegen de verdorvendheit der geeſtelyken. Zy wierden door het volk gevolgt, en de biſſchoppen, zich niet machtig genoeg oordelende om hen voor hunne rechtbanken te vervolgen, hielden by de beſtierſter aan, ten einde zy haar gezag wilde gebruiken om hunne ſtoutheit te beteugelen. Dus deedt zy eene verklaring afkondigen, waar by de genen, die haar aangebragt waren, bevolen wierdt, aan het hof te verſchynen, om aldaar hare bevelen te ontfangen. Zy hoopte de ſchuldigſten te ſtraffen, en de anderen zo vervaard te maken, dat zy geen luſt meer zouden krygen om vergaderingen aan te rechten. Doch zy was zelf bevreeſt, toen ze vernam, dat de genen, die zy ontboden hadt, ſtonden te komen, verſelt met een zo groot getal gemeenten, de welke hen beſchutten, dat men niet hadt durven beſtaan hen te mishandelen. Zy vondt dan raadzamer hen te verſtrooien, met haar bevel te herroepen, dan hen in hare tegenwoordigheit te zien verſchynen, in een ſtaat, die weinig geneigt was om haar te gehoorzamen, en daar zy bekwamer waren haar bedreigingen te doen, dan de hare te vrezen. Het voorwendſel, dat zy hier omtrent nam, was, dat de Engelſchen toebereidſelen maakten om in Schotlandt te vallen, en dat het nodig was, dat ieder zich naar zyne provincie begaf, om de grenzen daar van te beſchutten. Deze ſtap diende alleen om de Hervormden ſtouter te maken. Een onder hen, van vele anderen gevolgt, kwam aan het hof, en zich voor de regentinne vertonende zeide hy: *Hier zyn wy, mevrouw, om aan uwe dagvaardinge te gehoorzamen. Wat hebben wy misdaan om als oproermakers gehandelt te worden? Diergelyke raadgevingen, mevrouw, worden u door uwe prelaten ingeblazen. Niet te vrede zynde met zich te meſten met het vette der aarde, ten nadeele van uw volk, willen zy ons nog van ons hemelſch voedſel beroven; onze leeraars ontruſten, en onze vergaderingen uitroeien, de welke gene andere bedoeling hebben dan Gods eer, zonder vermindering van gehoorzaamheit, die wy uwe Majeſteit verſchuldigt zyn. Zy zullen 'er ondertuſſchen geen meeſter van weezen, en wy willen liever Godt dan de menſchen gehoorzamen.* Deze aanſpraak wierdt van die van zyn gevolg opentlyk goedgekeurt, de welke, de handt aan het gevest

Spotzwoed. Lesley. Thuanus.

Overſtromingen in Schotlandt.

Gevleugelde draak, werpende vuur uit zyne neusgaten.

Verſcheide monniken in Schotlandt omhelzen den hervormden Godsdienſt.

De regentin ontbiedt de genen, die door de geeſtelykheit waren aangeklaagt.

Geeft tegenbevel op het bericht, dat ze van hun getal kreeg.

Zy laten niet na zich te vertonen, en ſpreken zeer vrypoſtig.

1556. veſt van hunne degens ſlaande, het beſluit te kennen gaven, het welk zy genomen hadden, om geweldt met geweldt te keren. De regentin, dezen hoon ontveinzende, ſloeg den weg van zachtheit in, en vermaande hen, zich te matigen, beter gedachten van haar te hebben, zo wel als van hare geeſtelykheit, en te geloven, dat ze nooit harde middelen zou gebruiken. Dat haar oogmerk was, de leeraars van beide de partyen byeen te roepen, om eene geruſte en vrye zamenſpraak van hen aan te horen, om, zo het mogelyk was, door dat middel de verſchillen over den Godsdienſt af te doen, en dat zy, deze zamenroeping voorhebbende, ondertuſſchen niet begeerde, dat iemandt in zyn gewiſſe zou ontruſt worden.

De regentin veinſt, en geeft hen goede woorden.

Daar ontſtonden gevaarlyker bewegingen in het Parlement, dat gedurende den ſomer van dit jaar gehouden wierdt. Men noemde dit Parlement, en andere diergelyke, in het vervolg lopende, of reizende Parlementen, om dat men het zelve aanmerkte als zo vele verſcheide zittingen van het gene, dat eerſt beroepen, en eer van tydt tot tydt afgebroken dan geſcheiden was. Men hadt de regentin in den zin geholpen om aldaar een voorſlag te doen wegens eene heffinge van ſchattinge op den adel en op het volk, om de onkoſten tot den oorlog, dien men eerlang met Engelandt ſtondt te krygen, te helpen goedmaken. Men beſchuldigt *d'Oyſel* en de andere ſtaatsdienaars van het hof van Vrankryk, dat Schotlandt in dezen oorlog inwikkelde, de aanleggers van zulk eene gevaarlyke raadgevinge geweeſt te zyn. De Franſchen in het tegendeel zeggen, dat het *David Paater*, biſſchop van Roſſe, was, die dit middel hadt aan de handt gegeven. Hoe het zy, de regentin deedt daar van opening geven aan het Parlement, en ſtelde voor, gevolmachtigden in de provincien te zenden, om alle inwoonders voor hem te ontbieden, en te verplichten den ſtaat van hunne goederen op te geven, volgens welken men de ſchatting zou vaſt ſtellen, naar mate van het vermogen van elk in het byzonder. Dat men van dit geldt eene hoofdſomme zou maken, waar uit betaalt zouden worden de troepen, die het nodig zou wezen op de been te brengen, om den vyandt het hoofdt te bieden; dat men dit landvolk op de grenzen zou verdeelen, en dat iedereen door dat middel geruſt in zyne woninge zou kunnen blyven, zonder den inval der Engelſchen te ſchromen, wanneer deze laatſten gewapende lieden zouden vinden, die bekwaam waren hunne ſtroperyen te ſtuiten. De baronnen en verſcheide andere groten meenden, dat deze heffing hunne voorrechten en de vryheden van de ganſche natie zou benadeelen: zo dat zy in eene naby het paleis gelegene plaats, ten getale van meer dan drie honderd, byeen gekomen zynde, twee van hunne vergadering † afzonden, om hunne vertogen aan de koninginne over te brengen. Deze afgezondenen volvoerden hunnen laſt met veel ſtoutmoedigheit. Zy vertoonden, *Dat men hen eene ſchatting wilde opleggen, de welke ſtrydig was met de oude gewoonten van het koninkryk, zo wel als met hunne voorrechten; dat men hen daar door van de glorie beroofde van natuurlyke verdedigers van de kroon te zyn. Dat zy de leenen daar van alleen bezaten, om dat zy verplicht waren de wapenen op te vatten, om de zelve tegen den inbreuk der vyanden te beſchutten; dat hunne voorvaders zich ſedert de oprechting van de heerſchappy met roem van dezen plicht gekweten hadden; dat zy gereed waren ingeval van oorlog de zelve blyken van hunne getrouwheit te geven; dat men derhalven niet op een vremd en ge-*

Reizend Parlement.

Ontwerp van eene ligting van penningen op den Schotſchen adel.

Beweegredenen van deze ligtinge.

† Den heer van *Cadler* en van *Wemes*.

Vertogen van de groten aan de regentinne.

1556. *koelt volk moeſt overbrengen eene zorg, die hen was aanbetrouwt.* Zy klaagden ook, dat men den tydt van de minderjarigeit van hunne koninginne hadt waargenomen, om een van de oudſte en geſtaafdſte wetten des koninkryks te vernietigen. Zy voegden daar by, dat hunne vorſten oudtyds den tytel van koningen der Schotten, en niet van koningen van Schotlandt aannamen; waar uit zy beſloten, dat deze vorſten hunne macht in de perſonen, en niet in de goederen of beurzen van hunne onderdanen, deden beſtaan. Zy eindigden hunne aanſpraak met betuiginge, van gereed te zyn den vyandt, op het eerſte bericht van zynen aantocht, te gemoet te trekken, en niet te zullen lyden, dat men het welwezen des vaderlands, hunner vrouwen en kinderen aan huurtroepen aanbetrouwde. Zy gaven ook te kennen, dat hunne inkomſten door het onderhoudt van deze benden, de welke men in dienſt wilde laten blyven, zouden uitgeput worden, en dat alle die van het koninkryk naauwlyks zouden genoeg wezen om dit leger van lediggangers, waar mede men de grenzen zocht te dekken, te betalen. Zy vonden 'er nog een ander nadeel in, het welk den adel daar door ſtondt over te komen, namentlyk, dat de zelve niet meer verplicht zynde zich in den krygshandel te oeffenen, allenskens eene zo edele bezigheit zou vergeten, en in welluſt doorbrengen een leven, dat aan de glorie moet toegewyd worden. Dat het koninkryk zich dus van zyne ware beſchermers, welken de ontucht en ledigheit de dapperheit zou benemen, ontbloot vindende, de prooi van den eerſten vyandt, of geweldplegende zou worden. De koningin vondt hunne vertogen zo redelyk, dat ze van haar voornemen afſtondt; het zy ze bevroedde, dat zulks inderdaadt de natie na deelig was, het zy ze voor een algemenen opſtandt beducht was. Zy wilde zelfs zich verſchonen van dit niet uitgevonden te hebben, en ontlaſtte zich daar van op verſcheide groten des lands, onder welke zy den grave van Huntley noemde.

De regentin beſchuldigt den grave van Huntley, haar deze heffing te hebben aangeraden.

Ondertuſſchen vergaderden de Schotſche en Engelſche afgezondenen by Barwik, en deden de verſchillen af, waar omtrent men het by de vredehandelinge niet hadt kunnen eens worden. De koningin bezocht in den zelven tydt de Noorder provincien van haar koninkryk, met oogmerk om aldaar de algemene ruſt te herſtellen, die onophoudelyk door de Hooglanders geſtoort wierdt. *Jacobus* de V hadt eene wet gemaakt, waar by ieder ſtamhoofdt verplicht was verantwoording te doen voor alle, die van zyne familie, of volkplanting, waren. De regentin deedt deze wet gelden. Zy belaſtte den baron *Grant* †, een edelman van zyne familie en naam, van vele misdryven beſchuldigt, nevens alle zyne medeplichtigen, voor haar te brengen. De baron gehoorzaamde, en zynen bloedverwant niet levendig kunnende machtig worden, hieuw hy hem het hoofdt af, en bragt het zelve, nevens die van de andere oproerigen, aan de koninginne. Deze vorſtin ſtrafte ook eenige andere met de gevangeniſſe. Daar was 'er niet een, die haar zo veel moeite gaf, als *Makey*, hoofdt van den ſtam van *Strath-Naverne* †. Zy moeſt, om 'er zich meeſter van te maken, een leger derwaarts doen trekken, onder het geleide van den grave van Sutherlandt, die *Makey* gevangen nam, en de koninginne toezondt. Zy deedt hem naar het kaſteel van Edenburg brengen, alwaar hy lang bleef eer dat hy in vryheit wierdt geſtelt. Ondertuſſchen vervolgde de regentin het ganſche Noorder gedeelte van Schotlandt door te reizen; kennis te nemen van de geweldenaryen, die daar gepleegt waren; ſtraf te oeffenen, of

De regentin doedt onderzoek in de provincien.

† *Grantes.*

Straft de ſchuldigen.

† aan de rivier de Naverne.

1556. vergiffenis te verlenen, volgens den aardt der misdryven, en de hoedanigheit der ſchuldigen. Het geen ze in perſoon niet kon doen, liet ze door den grave van Huntley, verſelt van den biſſchop van Roſſe, en twee hem toegevoegde rechters, uitvoeren, de welke de klagten der genen, die men verdrukt hadt, aanhoorden, en hen recht deden. Dus wierdt de vrede en veiligheit weder in de provinciën herſtelt, en men ſtrafte, of beteugelde de vyandelykheden der Hooglanders.

Breengt alles weder in goede order.

Schipbreuk van een Muskoviſch afgezant.

De afgezant van Muskovië, welken de grootvorſt naar Londen zondt, verviel door onweêr op een klip niet verre van Aberdeen, alwaar hy moeite hadt, na het ſchip, nevens het grootſte gedeelte van het bootsvolk, te hebben zien vergaan, zich te redden. Het landvolk deedt hem alle goede dienſten, die men, in diergelyk een ongeluk, van de menſchelykheit kan verwachten, en geleidde hem naar Edenburg. Hy wierdt aldaar door de regentinne vriendelyk onthaalt, de welke beval een naauwkeurig onderzoek te doen omtrent al het gene de Schotten uit het ſchip geborgen hadden. Zy deedt hem wedergeven het geen men hadt kunnen bekomen. Na hem verſcheide weken aan haar hof wel onthaalt te hebben, deedt ze hem met eerbewys geleiden tot aan Barwik toe, de eerſte ſtadt van Engelandt. In het zelve jaar zondt de princes *Anna*, hertogin van Oldenburg en gravin van Embden, hoofdſtadt van Ooſt-Vrieslandt, afgezanten, om het oude bondgenootſchap, dat van alle tyden tuſſchen die van Embden en de Schotten geweeſt was, te vernieuwen; het welk tot genoegen der afgezanten en der regentinne volvoert wierdt.

Edelmoedigheit der regentinne.

Vernieuwing van het bondgenootſchap met de gravinne van Embden.

Thuanus. Mezeray. Burnet. Wiquefort.

Het was in het begin van dit jaar, op den 5 February, dat het beſtandt tuſſchen *Karel* den V en *Philips* ter eene, en den koning van Vrankryk ter andere zyde geſloten wierdt. Dit verdrag was te Vaucelles, by Kameryk, door de bemiddeling van de koninginne van Engelandt en den kardinaal *Polus*, getekent. De wapenſchorſſing ſtrekte zich uit over alle de landen, behorende onder dezer vorſten heerſchappye, de welke bleven in het bezit der plaatſen, waar van ieder meeſter was. De admiraal van Chatillon was opperſte van de gevolmachtigden van Vrankryk; de graaf van Lalain van die van *Karel* en *Philips*. Beide begrepen zy den paus in het verdrag, en ſloten 'er de bannelingen van Napels en Sicilië buiten. *Albert*, markgraaf van Brandenburg, was in den beginne daar in toegelaten: doch men voegde 'er naderhandt dit beding by, dat hy, alvorens de vrucht van dit beſtandt te kunnen genieten, verplicht was de verwyzing, die de Ryksvergadering tegen hem hadt uitgeſproken, te doen intrekken. De oorlog wierdt echter in Italië voortgezet, om dat *Philips* het verdrag, het zy voorbedachtelyk, of by verzuim, aldaar nog niet hadt laten afkondigen. Hy hadt het echter getekent, zo wel als de keizer: doch men kon uit de wyze, waar op hy den admiraal van Chatillon, die te Bruſſel kwam om de opvolging daar van te bezweren, ontfing, ligtelyk oordeelen, dat hy het zelve geenzins goedkeurde. Men verplichtte dien afgezant een gedeelte van zyn gevolg te laten gaan, onder voorwendſel van zo veel perſonen niet met gemak te kunnen huisveſten. En toen men hem ter gehoor leidde, deedt men hem door eene grote zaal gaan, met tapytwerk behangen, waar op men een van de droevigſte ongevallen, die Vrankryk ooit waren overgekomen, afgebeeld hadt. Dit was de ſlag van Pavië, en het gevangennemen van *François* den I, met alle de omſtandigheden, die dit voorval meer onaangenaam

Beſtandt tuſſchen *Karel* den V, *Henrik* den II en *Philips* den II.

Philips keurde het niet goed.

Wat ſmaadheit den afgezant van Vrankryk wordt aangedaan.

konden maken. De Franſchen toonden hunne gevoeligheit daar over; doch men liet 'er zich weinig aan gelegen leggen, om daar over by hen verſchoning te verzoeken. Ondertuſſchen deedt *Philips* geen voordeel met den oorlog voort te zetten. *Birague*, een der veldheeren van het Franſche leger in Piëmont, ſloeg de Spanjaarden in twee of drie ontmoetingen, en verdreef hen uit verſcheide plaatſen. Hunne zaken gingen in Vrankryk niet beter: zo dat die kwade uitlagen *Philips* eindelyk verplichtten het verdrag te doen afkondigen. 1556.

De kardinaal van Tournon, die toen te Rome was, verzocht gehoor by den paus, tot het welke toegelaten zynde nevens den afgezant van Vrankryk, maakte hy het beſtandt aan *Paulus* den IV bekend. Dit was een herttreffende ſpyt voor dat trotſche kerkhoofdt. Hy kon niet verduwen, dat 'er zodanig een verdrag gemaakt was buiten zyn weten, en rechtdraads ſtrydende tegen het bondgenootſchap, tuſſchen hem en *Henrik* den II in het einde van het jaar 1555 aangegaan. De kardinaal trachtte niettemin den koning, door de beweegredenen, die hem daar toe verplicht hadden, te verſchonen, en den paus door de verzekering, die hy hem deedt, dat zyne Majeſteit het tuſſchen hen gemaakte eedgenootſchap wilde onderhouden, te verzachten. Dus ſtilde *Paulus* de IV zyne gramſchap, of ontveinſde de zelve. Hy ging verder: alhoewel hy oogmerk hadt het beſtandt, het koſtte wat het wilde, in duigen te doen vallen, hieldt hy zynen toeleg zo geheim, dat de ridder *Eduard Carne*, afgezant van *Maria* by den paus, daar in bedrogen wierdt, en waarlyk meende, dat hy de vrede zocht. De heilige Vader ſprak hem onophoudelyk van de eer, die de koningin zou behalen, met de vrede aan de ganſche Chriſtenheit te bevorderen. Hy voegde daar by, dat hy van zyn kant daar toe wilde arbeiden; dat hy de algemene vader der Chriſtenen zynde, Godt hem zou ſtraffen, byaldien hy niet trachtte der zelver twee machtigſte vorſten te verzoenen, en dat hy in die beooging twee gezanten hadt afgezonden, om hen daar toe te bewegen. Vervolgens openbaarde hy den afgezant zyn voornemen, dat hy hadt om een algemeen concilie te beroepen in de kerk van Lateraan, ten einde men middelen mogt uitvinden om de kettery, die in alle de koninkryken van Europa voet kreeg, te ſtuiten. De zelve was, gelyk hy zeide, doorgedrongen tot in de ſtaten van Polen, zo wel als in die van *Ferdinand*, en men kon daar geen raadt tegen ſchaffen, dan door het behulp van eene kerkvergadering, zodanig als deze, die hy voorhadt byeen te roepen. Dat het nodig was, om der zelver leden met wakkerheit te doen werken, dat het hoofdt zich aldaar in perſoon liet vinden, en dat zyne jaren en waardigheit hem niet toelatende uit Rome te gaan, hy zich verplicht achtte de zelve aldaar te doen vergaderen; behalven dat die grote ſtadt het middelpunt van de ganſche Chriſtenheit was, niet alleen in aanzien van haar geloof, maar ook ten opzichte van haren ſtandt, veel gelegener zynde dan eenige andere van Europa, om 'er van alle zyden aan te komen. Van de noodwendigheit eener kerkvergaderinge ging hy over tot die van eene algemene vrede, zonder welke het oogmerk van het concilie, voegde hy 'er by, belagchelyk en volſtrekt onmogelyk zou wezen. Vervolgens kwam hy weder tot de loffpraak, die hy de koninginne, zich tot een zo heilzaam werk latende gebruiken, gaf. Hy ſcheen opgetogen over haren brief, welken hy in de handt hieldt, en in de volle 1556.

Verontwaardiging van *Paulus* den IV ter oorzake van het beſtandt.

Hy ontveinſt zyne kwelling.

Misleidt den afgezant van *Maria*.

Wat genegenheit hy deze vorſten betoont.

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

1556. volle vergadering der kardinalen wilde doen lezen. Hy noemde haar *Welgelukzalige koningin, zyne waarde en zeer beilige dochter*, en maakte het teken van het kruis over haren naam. Dit schreef de Engelsche afgezant in zynen brief aan de koninginne in de maandt Juny des jaars 1556†. Ondertusschen was dit alles louter veinzery. Dat heerschzuchtige kerkhoofdt, doodvyandt van de *Colonnaas*, wier ondergang hy gezworen hadt, kon niet verdragen, dat de keizer hen onder zyne bescherminge genomen, en door het gemaakte bestandt, waar in de bondgenoten der twee vorsten begrepen waren, gedekt hadt. Hy besloot derhalven alles in het werk te stellen om *Henrik* den II tot eene verbreking te brengen.

† te vinden in de *Verzameling* van *Burnet*, II Deel.

De kardinaal *Caraffa* wordt als gezant naar Vrankryk afgezonden.

In deze bedoeling zondt hy den kardinaal *Caraffa*, zynen neef, in Vrankryk, met de hoedanigheit van gezant, verselt van een talryk gevolg van edellieden en staffiers. Acht galeien, waar onder vier van den koning waren, en de andere van *Paulus Jordaan Ursini*, die 'er zelf het bevel over hadt, bragten hem te Marseille, van waar hy zich naar den koning begaf, die toen te Fontainebleau was. Eer dat de gezant uit Italië vertrok, hadt de paus de *Colonnaas*, na zich erinnert te hebben de nagedachtenis van alle de smaadheden, de welke de H. stoel van deze familie in den persoon van *Clemens* den VII en in de plundering van Rome geleden hadt, in een vol consistorie in den ban gedaan. Ondertusschen ging hy altoos met veinzery omtrent de Spanjaarden te werk, en gebruikte dit gezantschap tot een dekmantel van het oogmerk van eene algemene vrede. Hy voegde daar by, dat hy, om hier toe te geraken, een anderen gezant, dien hy benoemt hadt ‡ om naar Vlaanderen te gaan, alwaar de keizer zich nog bevondt, en van daar naar Engelandt over te steken, eerstdaags zou doen vertrekken. Dit was geenzins zyn toeleg. Niettemin begaf zich de twede gezant op weg; doch wierdt, zo haast als de koning van Vrankryk den paus hadt toegestaan het geen hy begeerde, te rug ontboden, en volvoerde zyne reis niet. Belangende den kardinaal *Caraffa*, hy wierdt by den koning met alle gewonelyke plegtigheden ter gehoor ingeleid. Hy boodt hem den gewyden degen en hoedt aan, die de paus aan hem zondt: de gewone geschenken der pauzen aan de vorsten, die zy in eenigen oorlog zoeken in te wikkelen. Hier toe strekte de aanspraak van den gezant. Hy vergat niets om den koning te overreden het bestandt te breken, en zyne wapenen in Italië over te brengen. Hy vertoonde hem aan de eene zyde den ouden haat van het huis van Oostenryk, waar mede Vrankryk niet moest denken ooit tot eene oprechte verzoeninge te zullen komen; en van de andere zyde de genegenheit, die de paus, als ook zyne gansche familie van de *Caraffaas*, den koning hadt toegedra en. Hy stelde hem voor oogen het onlangs gesloten verbondt met den H. stoel, en vroeg hem, of hy voorhadt een paus, met welken hy in eene zo naauwe verbindtenisse was getreden, aan de staatzucht der Spanjaarden over te geven, en of hy geveinsdelyk verzoende oude vyanden boven een zeker en getrouw bondgenoot wilde stellen. Hy loste het tegenwerp op van den eedt, waar mede dit traktaat achtervolgt was, en zeide stoutmoedig tegen den koning, *Dat zy de eeden niet hielden, wanneer ze niet billyk waren.* Hy voegde daar by, *Dat zyne Majesteit geen zwarigheit hadt gemaakt den keurvorst* Maurits *tegen den keizer by te springen, onaangezien de vrede, die hy toen met den laatsten hadt, en het belang van den Roomschen Godsdienst, dat zich daar schoon tegen aan te kanten. Dat de koning hier in de voorzichtigheit van* François *den I, zynen vader, hadt nagevolgt, die de Protestanten in de oorlogen, de welke* Karel *de V hen aandeedt, altoos hadt bygestaan. Dat ondertusschen de achting voor den Godsdienst meer dan alle de eeden van de werelt verplichtten: doch dat de wyze vorsten*, vervolgde hy, *met reden oordeelden, dat hen niets moest tegen houden, wanneer het 'er op aankwam, hun koninkryk te dekken tegen het geweldt van eene mogendheit, waar van zy de vernedering door alle soorten van middelen moesten zoeken te weeg te brengen. Dat de koning dus de vryheit van die van Parma, Mirandola en Siena tegen die onverzadelyke landaardt verdedigt hadt. Dat hy den roembaftigen tytel van verlosser van Italie niet zou willen verliezen, met den dunk den bystandt te weigeren, dien hy van noden hadt. Dat de koningen van Vrankryk, met hunne bescherming aan de Lutherschen van Duitschlandt toe te staan, den Godsdienst hadden beledigt, waar van zy niet konden verschoont worden dan door den noodt van den Staat: in plaats dat hun belang in den tegenwoordigen toestandt van zaken met dat van den Godsdienst zamen ging, dewyl 'er verzocht wierdt des zelfs hoofdt in zyne rechten te handhaven.* By deze redenen voegde de gezant eene bedenking omtrent het koninkryk van Napels, het geen den koning voort overhaalde. Hy deedt hem begrypen, dat de oorlog van Italië hem eene schone gelegenheit zou verschaffen om zyne wapenen derwaarts heen te wenden, en dat hy, den paus op de handt hebbende, die met dit geestelyk leen naar zyn welgevallen kon handelen, terstondt het bezit daar van zou bekomen. Dit behaagde dezen vorst ten hoogste, de welke verscheide kinderen hadt, waar van hy zo veel oppermachtige vorsten wel hadt willen maken. Hy wierdt daarenboven door de *Guizen* daar toe aangezet, en de konnestabel raadde het hem, om redenen, die wy reets gemeld hebben, alleen staauwelyk af: zo dat het verbondt met den paus, na dat de gezant de ydele plegtigheit van den koning te ontheffen van den eedt van getrouwheit verreecht, dat is, hem in eene meineedigheit ingewikkelt hadt †, wederom vernieuwt, en het bestandt met den keizer verbroken wierdt. *Strozzi* en *Montluk* wierden benoemt tot veldheeren van het leger, dat men besloot aan gene zyde van het gebergte te zenden. Voor het overige kon het hof den gezant geen meer eer aandoen dan het deedt, noch groter tekenen van genegenheit bewyzen. De koning schonk hem het hisdom van Comminges, waar van de zegelbewaarder † ten zynen voordeele afstandt deedt; en de koningin eenige dagen daar na van twee dochters in de kraam bevallen zynde, deedt men hem de eer aan van hem voor gevader van eene dezer twee princessen te verkiezen. De verwaandheit van dezen gezant bleek zelfs in den naam, dien hy aan deze jonge princesse van Vrankryk gaf. Hy noemde haar *Victoria*, om te beteekenen de grote overwinningen, die hy zich beloofde, door des konings bystandt ondersteunt zynde, op den keizer te zullen behalen. Doch de doodt van deze jonge princesse, die maar weinig dagen leefde, was van geen goed voorteken. De gelukkige verwachting, die men uit hare geboorte hadt opgevat, verdween met haar leven, en de staatzuchtige oogmerken van dezen kardinaal duurden niet veel langer. Het was een man zonder Godsdienst, gelyk het bleek in zyne ontheiligende spotredenen omtrent de Godsdienstigheit van het volk van Parys, toen hy zyne intrede deedt. De zelve was heerlyk en overeenkomende met de pracht van dien kardinaal, zo wel als

1556.

Voorwendsel van zyn gezantschap, om de Spanjaarden te bedriegen.

‡ *Scipio Rebiba*, die naderhandt aartsbisschop en kardinaal van Pisa wierdt.

Der pauzen geschenken aan den koning van Vrankryk.

Redenvoering van den gezant om den koning te verplichten het bestandt te breken.

Spot met de eeden der traktaten.

Hy belooft den koning het leenbezit van het koninkryk van Napels.

Ontslaat hem van zynen eedt.

† De vader *Orleans* wraakt het gedrag van den paus en van den koning, in zyne *Hist. van Engelandt.*

† *Bertrandi.*

Zyne verwaandheit.

Zyne ontheiliging.

1556. als met die van den paus, zynen oom. Zo als hy de ſtraten van die grote ſtadt doorging, wierp het volk zich op zyne kniën, om van hem den zegen * te ontfangen. Daar op het teken van het kruis makende, zeide hy: *Dewyl dit volk wil bedrogen worden, dat het dan bedrogen worde* †: goddeloze woorden, die de Franſche geſchiedeniſchryvers met verfoejinge bybrengen, en de welke van verſcheide perſonen gehoort wierden. Deze ſchryvers zeggen ook, dat hy zyne minnery onder de mevrouwen liet blyken, en dat hy zyn hof maakte by de hertoginne van Valentinois ‡, minnareſſe van den koning, en dat hy haar veel ſchone geſchenken deedt zo van wegens den paus, als van hem zelve.

* *Benedictie.*

† *Quoniam populus iſte vult decipi, decipiatur.*

‡ *Diana van Poitiers.*

Toebereidſelen van *Philips* den II tegen dit verbondt.

Philips, die kennis hadt gekregen van die onderhandeling, en niet twyffelde, of de paus zou hem, ter ooorzake van de beſcherminge, die hy de *Colonnaas* toeſtondt, in den ban doen, bereidde zich om in een tegenverbondt te treden, en nam zyne maatregels om de verkiezing van dien kerkvoogdt te vernietigen. Hy hadt reets een tamelyk getal kardinalen aan zyn ſnoer, en zyn oogmerk was hen te Piza te doen vergaderen, om *Paulus* den IV af te zetten, als niet volgens de geeſtelyke wetten verkoren zynde. De hertog van Alva, een van de grootſte krygsoverſten van zynen tydt, deedt ook onderzoek in alle de ſtaten van zyne Katholyke Majeſteit, en ſtelde de grensplaatſen in ſtaat van tegenweer. De koning van Vrankryk bereidde zich van zyn kant om de zelve aan te taſten; en om de Spanjaarden te drukken hieldt zyn afgezant aan het Turkſche hof by den Groten Heer aan, ten einde de zelve eene machtige vloot in zee mogt brengen, om landingen te doen op de kuſten, leggende onder de gehoorzaamheit van *Philips*. *Soiyman* deedt grote beloſten; doch voerde niets uit, gelyk reets gezegt is. Ondertuſſchen begonnen de Franſche legers te velde te trekken. Alvorens tot vyandelykheden te komen wilde het hof zich rechtvaardigen over de verbrekinge van het beſtandt. Het zondt naar den keizer en naar den koning *Philips* om hen te vermanen den hertog van Alva, die ter begunſtiging van de *Colonnaas* in de landgoederen van de kerk was getrokken, te rug te onbieden. De hertog van Alva hadt eene byzondere verplichting aan den H. ſtoel, en het was niet zonder moeite, dat hy de bevelen van *Philips* uitvoerde. Hy wendde voor eerſt al zyn vermogen aan om den paus te noodzaken voldoening aan zynen meeſter te geven, en zyne bondgenoten in ruſt te laten. Doch zyne vertogen van geen vrucht zynde, zag hy zich gedwongen in den Kerkelyken Staat te trekken, waar in hy verſcheide plaatſen veroverde, en onder anderen de ſtadt Oſtia, die des pauzen neven verzuimt hadden te verſterken. Het ſtondt maar aan hem om zich meeſter van Rome te maken. Zyn yver voor deze ſtadt, het hoofdt van zynen Godsdienſt, en het verblyf der pauzen, behoedde de zelve voor het beleg, waar op het innemen ontwyffelbaar zou gevolgt hebben. Hy verklaarde zelfs, dat de overwinningen, die hy gedaan hadt, niet waren om de kerk van haar erfgoedt te beroven, en dat hy de zelve zou houden in den name van den toekomenden paus. Dus hadt die veldheer eene achting voor den Godsdienſt, die hem zelfs bekommering baarde, daar de paus en de kardinaal, zyn neef, den zelven aan hunne ſtaatzucht opofferden, en voor de verwytingen der Proteſtanten bloot ſtelden. Deze laatſte zwegen niet in opzichte van de ontſlaging †, die de gezant den Allerchriſtelyken koning omtrent het ſchenden van zynen eedt gegeven hadt. Zy vroegen in wat Euangelie de Roomſche kerk gevonden hadt, dat hare opperprieſters de vorſten van de trouwe der traktaten konden ontheffen, en wat achting men moeſt hebben voor een gedrag, dat met de grondregels van *Jeſus Chriſtus* zo ſtrydig was? De koningin van Engelandt zelf en de kardinaal *Polus* waren 'er gevoelig over geraakt. Zy bevroedden, dat 'er niets ſchandelyker was aan het voornemen om het koninkryk met de Roomſche kerk te vereenigen, dan zodanig een ſtap, die in de Hervormden een veel ſterker afkeer daar van baren, en zelfs de ware Roomſchgezinden zou ergeren. De paus volgde evenwel zyne drift; vergramt zynde over de hulpe, de welke de onderkoning van Napels de *Colonnaas* hadt toegebragt, wilde hy dat de koning van Spanje daar door zyne ſtaten, die weder aan de kerk moeſten komen †, verloren hadt. Hy deedt de kardinalen en prelaten, die van de Spaanſche factie waren, in verzekering nemen; handelde ook aldus met den afgezant van *Philips*; ſpaarde zelfs dien van *Maria* niet; hy oordeelde hen alle ſchuldig aan ſnoden toeleg tegen den H. ſtoel, en heimelyken handel met de *Colonnaas*, die 'er de geſlage vyanden van waren. Het is die paus, de welke zich van de in het landt der Graubunders geworvene ſoldaten bediende, en iemandt, die hem verweet ketters in zyne ſoldy te hebben, antwoordde, dat het beſchermengelen waren, die de Hemel hem hadt toegezonden.

1556.

Maria en Polus zyn daar over geergert.

† Het koninkryk van Napels, dat 'et een erfleen van is.

De paus laat de gezanten van Philips en Maria in verzekering nemen.

Noemt de Graubunders, de welke hy in zynen dienſt hadt, beſchermengelen.

Ondertuſſchen wierdt de oorlog in Italië aangeſtoken, en de hertog van Alva maakte zich aldaar, gelyk reets gezegt is, meeſter van verſcheide veſtingen van den H. ſtoel. De Allerchriſtelyke koning, het antwoordt van *Philips* ontfangen hebbende, de welke weigerde de aan zynen veldheer gegevene orders in te trekken, zondt, om zich tegen dien vyandt te verzetten, de zyne aan *Strozzi* en *Montluk*, om den oorlog te beginnen, en den paus met alle hunne benden by te ſpringen. Doch de grote krygsverrechtingen geſchiedden eerſt in het volgende jaar, wanneer de hertog van Guize met de macht van opperveldheer in Italië kwam.

Het ging in dit jaar in Duitſchlandt al vry vreedzaam toe. De Proteſtanten genoten aldaar de vryheit, die hen by het nieuwe verdrag van Augsburg vergunt was; en hadden de twee ſtrydige partyen hunnen haat nog niet ten eenmale afgelegt, ten minſte hadden zy dien opgeſchort. Een ding zou den zelven haaſt weder gaande gemaakt hebben. De kardinaal van Augsburg was nieuwelings uit Italië te rug gekomen: de Proteſtanten hielden hem verdacht van aldaar tegen hen een verbondt geſloten te hebben tuſſchen den paus, den keizer, en den koning *Philips* den IV met deze twee vorſten. Men gaf voor, dat de kardinaal *Karel* den V hadt doen ontſlaan van den eedt van de aan de Lutherſchen verleende verklaringen *, en dat *Philips* van den eenen en *Karel* van den anderen kant moeſten uitroeien alle de genen, die weigeren zouden den Proteſtantſchen Godsdienſt af te zweren. Men weet voor het overige niet, waar op deze geruchten hebben kunnen gegrond zyn. Het verblyf des kardinaals te Rome gedurende byna een jaar, en de vriendſchap, die de paus hem betoonde, hadden mogelyk gelegenheit tot deze vooroordeelen gegeven. Hy rechtvaardigde zich by zyne te rug komſt door een verdedigſchrift, dat hy met den druk gemeen maakte. Hy bekende zynen yver voor den Roomſchen Godsdienſt, en zyne genegenheit voor den H. ſtoel: doch ontken-

Sleidanus. Thuanus. Burnet.

Vermoedens der Proteſtanten tegen den kardinaal van Augsburg.

* *Declaratien.*

Hy verdedigt zich daar van in een maniefeſt.

De koning van Vrankryk houdt by Soiyman aan om hem te helpe te komen.

De hertog van Alva heeft nieuwe verplichting aan den H. ſtoel.

Hy wil Rome niet innemen.

Verwyt der Proteſtanten wegens de abſolutie van den eedt van Henrik den II.

† *Abſolutie.*

1556. kende ooit aan diergelyke onderhandeling, als 'er gezegt wierdt, gearbeid, of eenig verbondt tegen de Proteſtanten gemaakt te hebben. Hy verdedigde zelfs het hof van Rome tegen de verdenkingen van zyne vyanden, en betuigde nooit iets van deze gewaande zamenzweringe te hebben horen ſpreken, dat hy voor een laſter hieldt. Hy eindigde zyn beveliſchrift met eene verklaring van niet minder een goed landgenoot dan een goed R. Katholyk te zyn, en een afgryzen te hebben van een voorſlag om onder ſchyn van Godsdienſt nieuwe beroerten in het ryk te verwekken.

De paus ſcht zich beledigt om dat *Ferdinand* de hoedanigheit van keizer aanneemt, zonder zyne goedkeuringe.

† in zyne erflanden.

De paus was zo gematigt niet. Gevoelig vergramt zynde tegen *Ferdinand* en *Karel* den V, ſprak hy gedurig van het hen beide te doen berouwen. Hy hieldt zich niet alleen beledigt wegens de vryheit, die *Ferdinand* aan zyne onderdanen hadt vergunt †, van onder de twee gedaanten het Nachtmaal te genieten; maar was ook ten uiterſte verſtoort, dat hy, na den afſtandt van *Karel* den V, de hoedanigheit van keizer, zonder toeſtemminge van den H. ſtoel, hadt aangenomen. Die kerkvoogdt hadt een weinig te voren een gezantſchap van den koning van Polen ontfangen, het welk hem voort tegen het huis van Ooſtenryk, dat met den laatſten een heimelyk verſtandt ſcheen te houden, verbitterde. Hy verzocht door den mondt zyner afgezanten, dat het hem geoorlooft mogt wezen de Miſſe in de Poolſche tale te doen zingen; dat men weder invoerde het Nachtmaal onder de twee gedaanten; de huwelyken der geeſtelyken duldde; de pauſſelyke jaargelden vernietigde, en de vryheit vergunde om eene kerkvergadering onder de Poolſche natie te beroepen. Toen verloor de paus zyn geduldt, en geen omzichtigheit meer gebruikende, dreigde hy alle de vorſten van eene kerkvergadering te Rome te zullen zamenroepen, dat hen niet aangenaam zou wezen. Hy voegde daar by, *Dat hy boven al de wereldt zynde, zich daar van wel hadt kunnen vryhouden: doch dat hy liever die toegevendheit wilde hebben, dan de ganſche volheit van zyne macht naar de geſtrengheit oeffenen. Dat hy dan deze kerkvergadering zou zamenroepen, niet te Trente, maar in de kerk van St. Jan van Lateraan, en dat hy aldaar den vorſten, die zich hemzelven met de geeſtelykheit te verbeteren, zou leren zich zelven te verbeteren. Dat hy aldaar onderzoek zou doen naar hun gedrag, en de ſchattingen, waar mede zy de geeſtelyken van hunne koninkryken belaſten, vernietigen. Dat hy voor het overige dit concilie zou beleggen, het zy zo het goedkeurden, of niet, en dat hy, wanneer zy in gebreke bleven hunne biſſchoppen daar op te zenden, niet zou nalaten het zelve met die van zyn eigen hof te houden. Eindelyk, dat hy de ware uitgeſtrektheit van het pauſſelyk gezag, zo als het zich in handen van een wakkeren paus bevindt, zou doen kennen.*

Verzoeken van den koning van Polen.

Wat bedreigingen hy deze vorſten en *Ferdinand* doedt.

Deze bedreigingen ontruſten *Ferdinand* minder dan de oorlog, dien de Turken hem in Hungarie, daar zy Zigeth belegerden, aandeden, en de opſtandt van verſcheide groten in Zevenbergen, die tot hier toe zyne party hadden aangekleeft. De Turken wierden genoodzaakt het beleg voor Zigeth op te breken: doch ganſch Zevenbergen keerde weder onder de gehoorzaamheit van zynen waiwode. Het verdroot den adel en het volk zich langer door Spaanſche bezettingen gedrukt te zien, en zy volgden het voorbeeldt der genen, de welke der zelver juk drie jaren te voren hadden afgeſchud. Dus zag *Ferdinand* den jongen *Zapoli* wederom in de ſtaten van den grave *Sepuſius*, zynen vader, treden. Hy trooſtte zich wegens het verlies van dit prinsdom met de aanwinninge van het keizerryk.

Zevenbergen komt weder onder de gehoorzaamheit van *Zapoli*.

Het was in dien tydt, dat *Karel* de V hem daar van de kroon afſondt. Om deze overgeving van kracht te maken, zondt men de acte daar van aan de Ryksvergadering van Duitſchlandt, die toen te Regensburg gehouden wierdt. Hy ſchreef ook aan *Ferdinand*, om hem het Ryk, waar van hy hem het bewindt toebetrouwde, aan te bevelen, als mede aan de keurvorſten, om de gunſt voor *Ferdinand* te verzoeken, dien hy hen badt in zyne pluits te verkiezen. De zaak viel naar wenſch uit. Alle vorſten en ſtaten des Ryks waren daar verheugt over: doch de paus vondt 'er zich door beledigt. Wy hebben 'er de reden van gezegt. Deze door hoogmoedt onverdragelyke kerkvoogdt beweerde, dat *Ferdinand* niet buiten zyne kenniſſe in het bezit hadt kunnen beveſtigt worden, en dat de overgeving in zyne handen hadt moeten geſchieden: zo dat hy *Ferdinand* niet wilde erkennen, noch des zelfs afgezant *, dien hy belette te Rome te komen, ontfangen. Deze ſtaatsdienaar was verplicht naar Tivoli te gaan. Hy zag den paus echter naderhandt, en hadt gehoor by hem; doch in het geheim, en zonder iets te kunnen verkrygen. Men zeide, dat die opperprieſter *Ferdinand* dreigde, van het hem te doen berouwen, dat hy zyne toeſtemming niet verzocht hadt; al te trotſche woorden van een biſſchop van Rome tegen den Roomſchen keizer: doch *Paulus* de V achtte zich boven alle vorſten der wereldt. Hy beroemde zich het vermogen te hebben van alle de ſtaten van de Chriſtenen te veranderen, wanneer het hem zou believen; zommige tot koninkryken op te rechten, gelyk hy Ierlandt gedaan hadt, en de ganſche macht van andere te verdelgen. Hy ging verder. Men hoorde hem dikwils zeggen, dat hy niet begeerde, dat de koningen met hem in gelyken rang geſtelt wierden; dat zy onder zyne voeten waren, gelyk de aarde, waar over hy ging. Hy voegde daar by, dat hy, eer hy eene ſlappigheit zou laten blyken, liever de gehele wereldt in rep en roer zou zetten. Dus hoorde men, terwyl de keizer, de ſtaatzaken en den oorlog moede, ſchoon hy maar zes en vyftig jaren oud was, in eenzaamheit ging leven, eenen paus, die meer dan tachtig hadt bereikt, niet dan van oorlog ſpreken, en van ganſch Europa te ontruſten. Dit is eene tegenoverſtelling, die de Proteſtanten niet verzuimden te maken, en waar uit zy meenden gelegenheit te hebben grote gevolgen te trekken tegen de aanhangers van den Roomſchen ſtoel.

Afſtandt van het keizerryk door *Karel* den V ten voordeele van zynen broeder.

De paus weigert *Ferdinand* te erkennen.

* *Martin Guzman.*

Trotſchheit van *Paulus* den IV.

Ondertuſſchen ging *Karel* den 15 September ſcheep, om naar Spanje, alwaar hy zich tot een eenzaam leven wilde afzonderen, over te ſteken. Voor dat hy vertrok hadt hy een gezantſchap afgevaardigt aan de keurvorſten, om hen te ſchikken tot het geven van hunne ſtemmen aan *Ferdinand*. *Wilhem* van Naſſau, prins van Oranje, was 'er het hoofdt van. Deze hadt by zich den onderkancelier *Seld*, de zelve, die door *Karel* met een fakkel tot beneden aan de trap gebragt wierdt, en *Haler*, geheimſchryver van Staat. Doch deze afgezanten volvoerden hunnen laſt eerſt twee jaren daar na, het zy ter oorzake van den oorlog, die de gemoederen in twyffel hieldt, of ter oorzake van de doodt van den keurvorſt van de Palts en van die van Trier en Keulen, *Ferdinand* zich geenzins betrouwende op de genen, die hen waren opgevolgt. De keizer begaf zich ſcheep te Zeeburg, in Zeelandt, met zyne zuſters *Eleonora* en *Maria*, tot geleide by zich hebbende zeſtien Spaanſche en twintig Vlaamſche oorlogſchepen, behalven de andere vaartuigen. Dewyl hy een gunſtigen

Gezantſchap van *Karel* den V aan de keurvorſten.

Hy gaat in Zeelandt ſcheep.

1556. Zyne aankomst in Biskaje.

gen windt hadt, kwam hy behouden te Lando, in Biskaje, aan. Het ſtrandt krielde van menſchen, die door de ſeldzaamheit van het geval daar naar toe waren gevloeit. Het volk, dat door al het geen buitengewoon is wordt aangedaan, vondt iets verrukkend in deze aankomſt van den keizer. Hy ſcheen hen, daar hy de zeën overſteekt, om de grootheden der wereldt te ontvlieden, meer verwonderenswaardig, dan toen hy de zelve met zyne vloten dekte, om Europa en Afrika te overheeren. De afgezondenen der Staten van het koninkryk, verſelt met den adel, hadden zich ook ter plaatſe begeven, daar die vorſt ſtondt aan te landen, om hem over zyne gelukkige aankomſt te begroeten. Zich op den oever ziende, boog hy zich met zyn ganſche ligchaam, en de aarde kuſſende zeide hy: *Ik groet u, myn waarde vaderlandt, teder beminde moeder. Ik ben naakt uit den ſchoot van de gene gekomen, die my ter wereldt heeft gebragt, en ik zal naakt in den uwen dalen. Hierom heb ik my ontkleed van al de ydelheit, die my omringde. Zie my thans in den ſtaat, die u aangenaam is, niets wegdragende dan dit ligchaam, het welk in uwe eenzaamheit de ruſt komt zoeken, die het op den troon niet heeft kunnen vinden.* Vervolgens begeerde *Karel* de V zynen afſtandt op eene plegtige wyze te bekrachtigen. De plegtigheit daar van geſchiedde volgens gewoonte. In ieder ſtadt, die recht van zittinge heeft in de Staten, rechtte men een ſtellagie op, waar op zich twee herauten in hunne pronkgewaden, tegen elkander over ſtaande, vertoonden. De een nam den ſcepter, degen en kroon, die hy hadt medegebragt, en de zelve den anderen aanbiedende zeide hy: Karel *de V, keizer door het recht van verkiezinge, en koning van Spanje door dat van zyne geboorte, ontdoedt zich van al zyn gezag, en geeft zyne erfkoninkryken over aan* Philips *den II, zynen zone.* Deze woorden eindigende, ging de heraut, die ze uitgeſproken hadt, weg. Toen deedt de geen, die gebleven was, vertonende de tekenen van de koninklyke waardigheit, de welke hem wedergegeven waren, een aanſpraak aan het volk wegens *Philips*, uit wiens name hy beloofde de wetten en de algemene ruſt te handhaven. Op deze verrechting volgden de toejuichingen, die men in zulke grote plegtigheden gewoon is te doen.

Zyne daadt en woorden toen hy voet aan landt hadt gezet.

Hy bekrachtigt zynen afſtandt.

Plegtigheit van die bekrachtiging.

Hy gaat den jongen aartshertog *Karel* bezoeken.

Uit Biskaje, daar de keizer aangeland was, deedt hy zich in een rosbaar naar Valladolid, in oud-Caſtilië, alwaar de aartshertog *Karel*, zyn kleinzoon, was opgevoed, overbrengen. Hy bleef wel niet langer by dezen jongen vorſt dan twee dagen; doch gaf hem in dien korten tydt zeer voortreffelyke leſſen, om hem tot deugdt en roem op te leiden. Het ongelukkig noodlot van den aartshertog liet hem niet toe daar voordeel mede te doen. Van daar ging *Karel* de V in de provincie van Eſtremadura. Hy hieldt ſtil in eene aangename valleie, gelegen op de grenzen van Caſtilië en Portugal. Het heugde hem nog, dat hy in den tydt van zyn jagen, waar van hy niet ſelden in de omleggende plaatſen van die ſchone landsdouwe het vermaak was komen nemen, deze geneuchelyke vallei uitgekipt, en 'er zomtyds het vermaak genomen hadt van aldaar uit te ruſten. Het was eene bekoorlyke vlakte, aan den voet van bergen en rotſen, die de zelve omringden. Verſcheide beken, die van deze rotſen afſtromen, onderhouden der zelver loof en friſchheit, en de zuiverheit van de lucht, die men 'er inademt, doedt de zelve voort voor eene der beminnelykſte plaatſen der wereldt houden. Men wil, dat dit oudtyds de ſchuilplaats van dien beruchten *Sertorius* is geweeſt, om zich te dekken tegen de verwyzinge van *Silla*, die zyn hoofdt op prys hadt geſteld. De monniken van de orde der Hieronymiten hadden aldaar, acht mylen van de ſtadt Placentia, en naby het vlek Scarandilla, een klooſter gebouwt, onder den naam van St. Juſtus. Hier koos de keizer zyne verblyfplaats. Hy deedt binnen de muren van dit klooſter een vertrek bouwen van zeven kamers, die ſlechts veertien voeten in het vierkant waren, en behieldt alleen van zyn ganſche gevolg twaalf bedienden om hem te dienen, en een paardt om hier en daar naar toe te ryden, vermits zyne zwakheit hem niet toeliet lang te voet te gaan. 1556.

Hy doedt een vertrek bouwen tot zyne verblyfhoudinge.

Wat plaats hy verkiest tot zyne afzonderinge.

Dit was het laatſte bedryf van de regeringe van *Karel* den V, een der grootſte keizers van Duitſchlandt, en waardig om by de eerſte Cæſars vergeleken te worden. Hy maakte zich berucht door zyne verkiezinge, in welke hy over de kuiperyen van Vrankryk zegepraalde, en deedt zyn Rykbeſtier door eene lange achtereenvolging van overwinningen uitblinken. Hy was 'er met zyn twintigſte jaar toe gekomen: doch naauwlyks hadt hy den ouderdom van zeven jaren bereikt, of zyn gouverneur † deedt hem kennis nemen van de ſtaatszaken: zo dat hy zich met het vyftiende bekwaam vondt om te regeren, wanneer de ryksſetel van Spanje, door de doodt van zynen overgrootvader *Ferdinand*, en de onbekwaamheit van de koninginne *Johanna*, zyne moeder, openſtondt. Hy erlangde verſcheide koninkryken uit hoofde van erfrecht van zyne nabeſtaanden, behalven het keizerryk, waar toe hy geroepen wierdt: doch hy liet zyn ſtamhuis aanzienlyker ſtaten na dan die hy geërft hadt. Hy won grote ryken in de nieuwe wereldt aan: namentlyk dat van Mexiko en Peru. Zyne ſtedehouders wonnen aldaar veldſlagen, en kregen zo vele koningen gevangen, onder welke *Athabaliba* alleen zeventig millioenen gouds tot zyne vrykopinge aanboodt. Hy overheerde zelfs het koninkryk van Tunis, in Afrika, en herſtelde daar in *Muley Haſcen*, behoudende alleen de ſterkte van Goulette, tot beloninge of beveiliginge van zyne overwinninge. Hy liet de kapers op alle de zeën, die zyne koninkryken omringden, nazetten, en zyne vloot behaalde twee overwinningen op die der Turken. In Europa eindigde hy roemhaftig in veertig dagen den oorlog der muitende boeren, waar van honderd en veertig duizend de wapenen hadden opgevat; hy verbrak in zeven weken het Smalkaldiſche verbondt, en ſloeg, of verſtrooide meer dan honderd en twintig duizend ſoldaten. *Karel* de Grote hadt veertig jaren toegebragt om Saxen te overmeeſteren: *Karel* de V ontblootte den keurvorſt *Johan Frederik* daar van in acht maanden. Hy noodzaakte *Solyman* twee maal de belegering, die hy voor Wenen hadt gebragt, met legers van zes honderd duizend man, op te breken. Hy dreef de Franſchen uit Italië; nam hunnen koning gevangen; veroverde op hen weder de ſtadt Doornik; benam hen de hope van Vlaanderen weder te krygen; liep hunne provincien af, en deedt Parys beven. Eindelyk, hy hieldt zeventig oorlogen uit, en behaalde, of zelf, of door zyne ſtedehouders, veertig overwinningen. Hy deedt negen tochten in Duitſchlandt, zes in Spanje, zeven in Italië, vier in Vrankryk, twee in Engelandt, tien in Vlaanderen, en ging twaalf reizen de zee over, het zy in Europa, of in Afrika. Een paus, een koning van Vrankryk, en verſcheide andere vorſten verſierden zyne zegepralen, en zagen zich zyne gevangenen: zo dat hy den naam van *Zeer-grote*, die hem door paus *Paulus* den III wierdt gegeven, en dien zyne opvolgers behouden

Kort verhaal van zyne bedryven.

† *Chevren de Croy.*

Paus *Paulus* de III hadt hem den naam van *Zeer-grote* gegeven.

1556. den hebben, verdient. Hy bezat zyne erfkoninkryken gedurende veertig jaren; het keizerryk zesen dertig, met eene achtereenvolging van voorſpoedt, die weinig verſtoring leedt. Het onweêr vernielde zyne vloot voor Algiers; de keurvorſt *Mauris* dwong hem naar Inſpruk te vluchten, en de Franſchen deden hem, na dat hy het grootſte gedeelte van zyne troepen verloren hadt, het beleg voor Mets opbreken. Deze drie ongevallen kunnen niet beletten, dat hy den bynaam van *Zeergelukkige*, zo wel als dien van *Zeer-grote* verdient.

Zyne onzondige bezigheden in zyne eenzame woninge.

Wanneer hy zich tot eenzaamheit hadt afgezondert, hieldt hy zich alleen bezig met zaken, die zyne zaligheit betroffen, en met zeer onzondige vermaken. Men merkt aan, dat hy onder anderen veel zinnelykheit hadt in het ſtellen van uurwerken, en andere handwerkskunſten. Men zegt, dat de monniken, die nooit iets diergelyks gezien hadden, meenden, dat de Duivel daar in zyne werking deedt. Zy konden de bewegingen dezer kunſtwerktuigen, die hen bezielt ſchenen, niet begrypen, en de handt, die zo veel verſcheide veêren aan de gang hielp, niet kunnende zien, beeldden zy zich in, dat dit alles door toverkunſt geſchiedde. Zy hadden de zelve gedachten van zekere houte vogels, de welke vlogen, en in de lucht opgeſchoten zynde, in het zelve huis, waar uit zy gevlogen waren, wederkeerden, zo wel als van zekere verbeeldingen van legers, die zich in ſlagorder ſtelden, en op elkander aanvielen. Tot zodanige ſeldzaamheden verledigde zich de keizer, daar in doorbrengende de uuren, die hem van zyne Godsdienſtige oeffeninge of wandel-vermaak overſchoten. Als hy te paardt uitging, wierdt hy ſlechts van eenen knecht te voet gevolgt; wanneer hy in de tuinen wandelde, paſte hy op de bomen, en wiſt zelfs de inëntingen te doen. Een van zyne gewigtigſte bezigheden was den Taag over een der bergen, die by Toledo ſtaat, heen te brengen. Men zegt ook, dat hy, ondernomen hebbende alle zyne uurwerken in het zelve minuut te doen ſlaan, zulks niet hadt kunnen uitvinden: doch dat de onmogelykheit van deze onderneming hem tot eene ernſtiger bedenkinge hadt opgeleid. Hy bedacht, dat, indien de kunſtenaar deze gehoorzaamheit niet kon verkrygen van een kunſtwerk, dat vrywillig zyne handt volgde, het dwaasheit was het gelove der menſchen, de welke in verſcheide gevoelens waren, te willen bepalen, en hen te willen dwingen alle in de zelve grondſtelling overeen te komen: zo dat hy, zegt men, berouw kreeg de Proteſtanten vervolgt te hebben. Men meent zelfs, dat hy de meeſte van hunne leerſtukken voor zyne doodt omhelſt heeft. Daar zyn ook geſchiedenisſchryvers, die hem beſchuldigen der zelver aanwaſch gedurende de zeven en twintig eerſte jaren van zyne keizerlyke regering begunſtigt te hebben, en dat hy niet eer begonnen heeft hen te vervolgen dan wanneer hy meende, dat zy gedachten hadden hem van den troon te ſtoten. Voor het overige verſchaft ons zyne afzondering tot een eenzaam leven een merkwaardig voorbeeldt van de ydelheit der uitmuntendſte grootheden. Hy verzaakte de wereldt, en de wereldt dacht ter naauwernoodt aan hem zo haaſt als hy de zelve verlaten hadt. Zyn eigen zoon zag niet naar hem om; hy was zyne raadgevingen of aanbevelingen niet eens gedachtig, en wat meer is, hy betaalde zeer ſlecht de geringe jaarwedde, die de keizer voor zich bedongen hadt.

Het berouwt hem de Proteſtanten vervolgt te hebben.

Men houdt hem verdacht der zelver grondveſting begunſtigt te hebben.

Wy zullen de gevallen van dit jaar in de buitenlandſche geweſten eindigen met een kort verhaal van het leven en de doodt van *Sleidanus*. Deze geſchiedenisſchryver is zo berucht, dat wy geoordeelt hebben hem onder de doorluchtige mannen van deze eeuwe te moeten plaatſen. Alle de ſchryvers, wier oprechtheit en bekwaamheit bekend zyn, roemen zyne letterkunde en naauwkeurigheit, en kronen deze verdienſten met den heerlyken eernaam van *Zeer-waarachtige*. Ondertuſſchen noemde *Karel* de V hem zynen leugenaar. Hy zeide het zelve van *Paulus Jovius*: doch in een tegengeſtelden zin. Den eerſten beſchuldigde hy van hem geen recht te doen, en den anderen van hem te vleien. Voor het overige, *Sleidanus* hadt zynen naam ontleent van het ſtedeke Sleiden, niet verre van Keulen gelegen. Hy hadt lang in Vrankryk by den kardinaal *du Bellay* gewoont; verliet dit koninkryk in den tydt, dat men de genen, die men voor ketters hieldt, begon te verbranden, en vluchtte naar Straasburg. Daar ſchreef hy zyne wegens hare netheit, beſchaafdheit en onzydigheit van de geleerden zo geachte Geſchiedenis. Hy hadt getuige geweeſt van een gedeelte der zaken, waar van hy ſpreekt, en heeft het verhaal der andere uit echte gedenkſchriften opgemaakt.

Zyn lof.

Plaats van zyne geboorte.

De lof, dien men aan zyne Geſchiedeniſſe geeft.

Het jaar 1557 begon in Engelandt met het onderzoek van beide de hogeſcholen. Daar zyn echter ſchryvers, die het in het voorgaande jaar plaatſen. Alle komen zy overeen, dat zulks op bevel van den kardinaal *Polus* geſchiedde. Hy zondt naar Cambridge *Scot*, biſſchop van Cheſter; *Ormaneto*, een Italiaan, die naderhandt biſſchop van Padua wierdt; *Watſon*, benoemt tot het bisdom van Linkoln; *Chriſtopherſon*, benoemt tot dat van Chicheſter, en eenige anderen. De redenaar van de akademie deedt aan hen eene ſierlyke aanſpraak, en verdeelde zyne redenvoering tuſſchen den lof, dien hy de gevolmachtigden en *Polus* toezwaaide, en de vinnigheden, waar mede hy tegen de Proteſtanten uitvoer. Men kwam in de collegiën; de verdachte boeken wierden byeengezamelt; men deedt onderzoek in de kapellen, en de geeſtelyken, die daar in geen goede order hielden, wierden gevoelig doorgeſtreken. Het was door de uitſpraak dezer gevolmachtigden, dat de lyken van *Bucerus* en *Fagius* wierden opgegraven. Men maakte alvorens hun rechtsgeding op. Men dagvaardde hen, als of zy in het leven waren geweeſt, voor de rechterſte verſchynen, en men kondigde af, dat byaldien iemandt begeerde zich aan te bieden om hen te verdedigen, men zyne redenen zou horen. Dewyl 'er na de drie gewone dagvaardingen niemandt voor hen ſprak, gingen de gevolmachtigden voort met de veroordeelinge. Men hoorde de getuigen, en na dat zulks gedaan was deedt de biſſchop van Chicheſter eene redenvoering, om de wreedheit, die men in dezen gevalle gedwongen was te gebruiken, te verſchonen. Hy toonde, dat de kerken van St. Maria en St. Michiël door de lyken dezer twee ketters, die men daar in begraven hadt, beſmet waren; dat de gevolmachtigden zich dus hadden verplicht gevonden om den Godsdienſt in deze heiligdommen op te ſchorten tot men de ligchamen der genen, die ze ontheiligt hadden, daar uit hadt genomen; dat het niet billyk was, dat de vromen door eene misdadige achtinge voor de begraafplaatſe van twee godlozen zich van het vieren van den Godsdienſt berooft zagen. Hy beſloot, dat men de akademie, die recht vorderde, voldoening moeſt geven, en deze ligchamen aan den wereldlyken arm overleveren om verbrand te worden, wat afgryzen men ook hadt van een vonnis, dat iets wreeds ſcheen in te ſluiten: doch waar van men zich niet kon vry houden. De an-

1557. *Goodwin. Heylin. Burnet. Sanderus. Thuanus.*

Onderzoek van de hogeſchole te Cambridge door de afgezondenen van *Polus*.

De lyken van *Bucerus* en *Fagius* worden opgegraven.

Men maakt hun rechtsgeding op.

Redenvoering van den biſſchop van Chicheſter om dezen handelte rechtvaardigen.

Doodt van *Sleidanus*.

1557. dere gevolmachtigden waren van de zelve gedachten. Men gaf bevel, dat vermits *Bucerus* en *Fagius* twee hardnekkige ketters waen geweeſt, der zelver lyken opgegraven en aan den magiſtraat zouden overgegeven worden. Men moeſt wachten tot dat de order van Londen was gekomen. Zo haaſt hadt men de zelve niet overgezonden, of men groef beide die lyken op, leide de zelve in doodkiſten, de welke men aan de rondom den houtſtapel opgerechte palen vaſt bondt. Men ſmeet ook hunne boeken daar in, ten einde de ſchriften met de ſchryvers door het zelve vuur verteert wierden. *Perne*, onderkancelier van de akademie, predikte over deze plegtigheit. Hy hadt een byzonder vriendt van *Bucerus* geweeſt. Dit belette niet, dat hy des zelfs gedachtenis door eene zeer laſterlyke redenvoering brandmerkte. Aanmerkelyk is het, dat hy de zelve bediening vier jaren daar na waarnemende, wanneer *Elizabeth* de nagedachtenis dezer twee leeraren wederom deedt herſtellen, verplicht was van taal te veranderen. De gevolmachtigden, die *Polus* naar Oxford hadt afgezonden, waren niet minder ſtreng, of naauw onderzoekende dan die van Cambridge. *Ormaneto* was weder by dit twede onderzoek, nevens *Brooks*, biſſchop van Glocester, en eenige anderen. Men verbrandde aldaar de Proteſtantſche boeken en Engelſche Bybels, die men vinden kon. Men groef het ligchaam van de vrouw van *Petrus Martyr*, dat in de kerk ruſtte, op. Zommigen willen, dat men het zelve naar de vuilniskuil ſleepte, en anderen, dat het in de meſt, de begraafplaats der ketters, geſmeten wierdt. Daar was in het begin eenige zwarigheit in den weg om haar ketterſch te verklaren: want deze vrouw nooit Engelſch gekent hebbende, waren 'er geen getuigen, die haar iets hadden horen zeggen, waar mede zy haar konden beſchuldigen. De kardinaal, wien de gevolmachtigden daar over geſchreven hadden, nam de zwarigheit weg. Hy liet hen weten, dat het genoeg was, dat ze eene geeſtelyke dochter was geweeſt, en dat de verbreking van hare geloſte haar ſtrafbaar maakte. Evenwel wierdt 'er dit onderſcheidt tuſſchen haar en de genen, die men voor ketters verklaarde, gemaakt, dat men haar lyk opgroef zonder het zelve te verbranden, in plaats dat men de andere ten vure doemde. De koningin *Elizabeth* bewees in het gevolg aan hare gedachtenis de zelve eer als aan die van *Bucerus* en *Fagius*, en deedt haar lyk weder in het graf zetten, daar het uit gehaalt was (a). Haar gebeente wierdt onder dat van St. *Friedeswinde*, voor welke de Engelſchen veel eerbiedigheit hadden, gemengt; en men wilde, dat het eene diende om het andere te bewaren, byaldien 'er t'eeniger tydt eene omkeering mogt gebeuren, die de geeſtelykheit van Engelandt tot de zelve ontmenſchtheit vervoerde.

Men verbrandt hunne lyken nevens hunne boeken.

Onderzoek van de hogeſchole van Oxford.

Men graaft het lyk van de vrouw van *Petrus Martyr* op.

Maria deedt uit Spanje komen *Petrus Soto*, een Dominikaner monnik, en ſtelde hem tot hoogleeraar te Oxford aan. *Sanderus*, die 'er van ſpreekt als van een groot Godgeleerde, zegt, dat men zich van hem bedient hadt, om te herſtellen het geen door *Petrus Martyr* bedorven was. Hy voegt daar by, dat het hem indachtig was, dat de Roomſchgezinden in de vergelyking, de welke men tuſſchen die beide maakte, *Soto* by *St. Auguſtyn*, en *Martyr* by *Fauſtus* den Manicheër vergeleken. Hy bekent, dat de Proteſtantſche leeraar den Roomſchgezinden in geeſtigheit en ſchoonheit van tale overtrof: maar dat *Soto*, in vergoedinge, hem, zegt hy, in de kenniſſe der heilige bladeren en in grondige redeneringen te boven ging. De Hervormden oordeelden 'er anders van. *Martyr* wierdt omtrent dien tydt van Straasburg naar Zurich beroepen, alwaar men een man van zyne hoedanigheit, namentlyk, zo wys als behendig, van noden hadt, om de verſchillen, die op nieuw aangaande het H. Nachtmaal ontſtaan waren, by te leggen.

Petrus Soto, Dominikaner, wordt te Oxford tot hoogleeraar aangeſtelt.

1557.

* Op het einde van July 1556.

Martyr gaat van Straasburg naar Zurich.

De afgezant van Moskovie, den welken de regentin tot aan Barwik toe hadt laten geleiden, kwam op het einde van February aan het hof. Tachtig kooplieden van de maatſchappy van zyne natie, koſtelyk uitgedoſcht en met hunne goude ketenen verſiert, gingen hem te gemoet, om hem twaalf mylen buiten Londen te ontfangen. De ganſche maatſchappy hadt mede geholpen om het gezantſchap weder in eene toeruſting te brengen, die den vorſt, de welke het zondt, en de eer van Ruslandt waardig was. Dus verſcheen het ganſche gevolg in klederen van brokaardt en felp, met goude borduurſelen verſiert. De burggraaf van Montaigu, aan het hoofdt van drie honderd ruiters, kwam den afgezant eenige mylen van de ſtadt uit den name der koninginne begroeten, en de Lord Major, verſelt van zyne Aldermans, in tabbaarden van ſcharlaken, ontfing hem by den ingang van de plaats Smithfield, van waar hy hem geleidde naar het huis, dat men voor hen vervaardigt hadt. Men bragt hem de geſchenken, die de koningin hem zondt. De zelve beſtonden in verſcheide ſtukken fluwele en goudlakenſche ſtoffen; maar zyne gehoorgeving wierdt uitgeſtelt tot de te rug komſt van den koning *Philips*, dien men alle dagen uit Vlaanderen verwachtte. Deze afgezant † was door den Czaar *Johannes Baſilowitz* gezonden, om het bondgenootſchap tuſſchen de twee natiën te vernieuwen, en om aan de traktaten van koophandel te geven al de zekerheit en uitgeſtrektheit, die de kooplieden van beide de koninkryken zouden mogen wenſchen. Sedert de Raadt van *Eduard* den VI dienſtig hadt geoordeelt de maatſchappy van den Stillyard te vernietigen *, die zich van den koophandel van het Noorden en van het Ooſten meeſter hadt gemaakt, hadden de Engelſche *Avanturiers* zich in deze afgelegene geweſten, alwaar zy begonnen hadden zich neder te ſlaan, beter bekend gemaakt. Naardien hun toeleg was in China handel te dryven, hadden zy de haven van St. Nikolaas, een der zeeſteden van Moskovie, verkoren, om aldaar hunne pakhuizen op te rechten. Deze plaats ſcheen hen zeer wel gelegen. De zelve is gebouwt aan den mondt van de Dwine, de welke zich in de Witte zee ontlaſt, en deze zee ſlechts een golf van den Noorder Oceaan zynde, hadden zy beſpeurt, dat de ſchepen door de engten, die men ſedert eenige jaren van dien kant ontdekt hadt, in de zee van Aſie konden komen. Zy hadden tot deze grondveſting de gunſt van den Czaar van noden. T'en anderen vondt die vorſt de zaak voordeelig, door het gewin, dat men hem deedt zien, dat hy van het in-en uitgaan der ſchepen zou kunnen trekken; behalven den rykdom, welken deze koophandel in zyne ſtaten zou brengen. Dus met de te St. Nikolaas hun verblyf houdende Engelſche kooplieden medewerkende, zondt hy een afgezant naar Londen, om een ſterker en plegtiger traktaat dan alle de voorgaande te ſluiten. Op den 21 Maart wierdt de afgezant te Weſtmunſter, werwaarts hy zich met een vaartuig begaf, by den koning en de koninginne ter gehoor ingeleid. Voet aan landt zettende wierdt hy door zes groten ontfangen,

Intrede van den Moskovitiſchen afgezant binnen Londen.

† *Oſip Napea*: Oogmerken van dit gezantſchap.

* in den jare 1552.

De Engelſchen willen met zich in Moskovie neder te zetten handel dryven in China.

De afgezant word ter gehoor ingeleid.

(a) Hier uit ſchynt te blyken, dat het niet naar de vuilniskuil wierdt geſleept.

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

1557. gen, die hem naar het paleis geleidden. Hy vondt in de zaal Mylord den kancelier, den groot-schatmeester, den geheim-zegelbewaarder, den zeevoogdt, den bisschop van Ely en verscheide Raadsheeren van Staat. Zy deden hem doorgaan in de kamer, alwaar hunne Majesteiten zaten op setels in de gedaante van een troon, en onder een prachtig verhemelte. Hy gaf zyne geloofsbrieven over, en deedt eene redenvoering in de Slavonische tale, die de tolk in het Engelsch en het Spaansch uitleide. Men gaf hem gevolmachtigden om de artykelen van het verdrag vast te stellen, en men bragt hem weder aan het vaartuig met de zelve plegtigheit, die men hadt waargenomen toen men hem aldaar was komen ontfangen. De bisschop van Ely en *Petré*, geheimschryver van Staat, wierden tot gevolmachtigden benoemt. Zy vonden niets, dat hen tegenhieldt, en dewyl beide de natien even zeer tot dit traktaat genegen waren, sloot men het zelve in het kort. Hunne Majesteiten tekenden het zelve, en men zegelde het met het groot zegel. De afgezant nam zyn afscheids gehoor niet dan na alvorens het feest van St. Georg, en den ommegang der ridders, die op den 23 April met de gewone pracht geschiedde, te hebben bygewoont. Den 3 May begaf hy zich te scheep om naar Moskovie weder te keren, en men bezorgde hem van vier schepen om hem te geleiden, waar op de geschenken gebragt wierden, die de koning en de koningin aan den Czaar zonden, van welken zy ook zeer kostelyke ontfangen hadden. Dus verhaalt het een geschiedenisschryver *: doch anderen † zeggen, dat die afgezant zyn afscheidt niet kreeg dan in het laatste van May, en dat *Philips* eerst den twintigsten van die maandt in Engelandt aankwam.

* *Heylin.*
† *Burnet.*

Nieuwe bevelen van het hof tegen de Protestanten.

De strafoeffeningen tegen de Protestanten waren voor eenige maanden opgeschort geweest, en de rechters verslapten in hunne vervolgingen. Ten anderen vonden de Protestanten schuilplaatsen in verscheide oorden des koninkryks, en der zelver getal, wel verre van door die wreedheden te verminderen, scheen alle dagen aan te groeien. Het hof schreef daar over aan de steden, om haar te verplichten niemandt in de bedieningen van Majors en Sherifs toe te laten dan yverige Roomschgezinden, en die geen ketters spaarden. Deze voorzorge was van weinig vrucht. Men meende dan, dat men tot het uitterste hulpmiddel moest komen, namentlyk tot de vaststellinge van het geloofsonderzoek met alle de vereischte omstandigheden, en naar het bewerp van die van Spanje. De genen, die de grondvesting van deze verschrikkelyke rechtbank voorstelden, vergrootten den bystandt, dien de kerk, door de strafheit en naauwzoekendheit van de rechtsplegingen, daar van ontfing. Zy zeiden, *Dat niets de waakzaamheit van dit rechtsgebiedt ontdook, tegen het welke geen schuilplaats, of koninklyke bescherming te vinden was voor de genen, die aan het zelve waren aangebragt; dat men hen vatte op geheime berichten, die het hen onmogelyk was te voorzien, of voor te komen; dat men hen vervolgens naauw hieldt opgesloten, zonder met iemandt gemeenzaamheit te hebben; dat men voor hen een voorspraak benoemde, om hen te verdedigen, doch alleen om welstaansbalven, en dat zy zich door de list en strafheit van de geloofsonderzoekers gedwongen zagen om zich zelve te beschuldigen.* De genen, die zich aankantten tegen de oprechtinge van deze vierschaar, vertoonden, *Dat de redenen, die men bragt om de zelve in te voeren, net de zelve waren, waar van de Protestanten zich bedienden om'er een afgryzen van in te boezemen, en dat de Engelsche natie nooit zou dulden, dat haar leven zo wel als hare vryheit in de macht der geestelyken wierdt gestelt, of dat men tot het opmaken der rechtsgedingen kwam door middelen, die met de wetten des koninkryks zo strydig waren; dat men niet hadt kunnen verdragen eene ordonnantie, waar by de verklaringen der getuigen voor krachtig wierden aangenomen, zonder dat men de zelve tegen de beschuldigden hoorde, en dat men zulks als eene schending van het burger-en natuurlykerecht hadt aangemerkt. Wat oordeel*, vervolgde men, *is 'er dan te stryken van een rechtsgeding, waar in geen de minste regels worden waargenomen; dat de beschuldigden van alle soorten van verweeringen berooft, en ben dwingt zich, ten koste van hun eigen leven, van de pynigingen vry te kopen?* Men voegde daar by, *Dat deze vierschaar alleen in Spanje goed was, daar men de zelve tegen de Moren hadt ingevoert, om aldaar de overige van deze ongelovigen, vyanden van den Staat, zo wel als van den Godsdienst, uit te roeien; dat zy in der waarheit hare eerste instelling schuldig was aan het voornemen, dat men kreeg in de XIII eeuwe, om den graaf van Toulouze en de Albigenzen uit te roeien: doch dat Vrankryk naderhandt zo veel afgryzen tegen deze onbarmhertige rechtbank hadt betuigt, dat het zich in later tyden daar van niet hadt willen bedienen.*

Redenen der genen, die het geloofsonderzoek willen invoeren.

Antwoordt van de genen, die zich daar tegen stellen.

De koningin was byzonder voor het eerste gevoelen, en daarenboven wist ze, dat de koning, haar echtgenoot, daar een welgevallen in vondt. Hy liet het in het vervolg blyken, wanneer hy het geloofsonderzoek door een blinden yver, die hem zeven schone provincien deedt verliezen, zocht in te voeren. Dus trachtte de koningin, om *Philips* te believen, en hare eige drift volgende, het geloofsonderzoek in Engelandt op te rechten. Zy vreesde evenwel het volk tot opstandt te brengen, byaldien ze opentlyk eene vierschaar aanstelde, waar van het zelve zo veel afgryzen hadt. Zy nam dan een anderen omweg, die haar tot het zelve doelwit bragt. Zy gaf een schriftelyken lastbrief aan de bisschoppen van Londen en Ely, aan Mylord *North*, aan den geheimschryver van Staat, *Bowrne*, aan negen ridders, aan een sergiant in rechten *, en aan zeven leeraars †, om onderzoek te doen naar de ketters, en om hen naar de strengheit der wetten te straffen. Zy machtigden hen alle te gelyk, of een zeker getal van hen, mits dat zy alleen met hen drien waren, om den voortgang der ketteryen door alle middelen, die zy dienstig zouden oordeelen, te stuiten. Ten dien einde verleende ze hen eene onbepaalde macht, tegen alle personen, die daar van verdacht zouden wezen, hen vryheit gevende de verkopers van kettersche boeken, en de gene, by de welke de zelve zouden gevonden worden, in rechten te betrekken; de in heilige plaatsen betoonde oneerbiedigheden te straffen; de predikers na te gaan; en byaldien 'er gevonden wierden, die geen genoegzamen yver voor het Sakrament des altaars betoonden, hen te dagvaarden, om hunne ware gevoelens te ontdekken. Zy beval hen ook te vervolgen de personen, de welke zouden verzuimen de Misse by te wonen, of hunnen plicht niet waarnamen in andere openbare Godvruchtige oeffeningen, en byaldien zy de zelve schuldig en in hunne dwalingen hardnekkig bevonden, hen over te wyzen tot den gewonen kerkelyken rechter, om hun rechtsgeding volgens de strengheit der wetten op te maken. Zy zonderde niemandt van het onderzoek der gevolmachtigden uit, en bekleedde hen met de oppermacht in het straffen der ge-

De koningin hielde tot het eerste gevoelen over.

Wat omweg zy neemt, om den opstandt harer onderdanen voor te komen.

* Eene waardigheit van een rechtsgeleerde, boven de advokaten, en beneden de rechters.
† *Doctoren.* Zy stelt gevolmachtigden aan, die van geloofsonderzoekers niet verschelden dan in naam.

1557. nen, die zy schuldig geloofden te zyn. Op den 8 Maart wierdt 'er een diergelyke, doch een weinig meer bepalende laitbrief overgezonden aan den aartsbisschop van Jork en eenige anderen. Men maakte hunne vierschaar, onderhorig aan die van de eerste gevolmachtigden, aan welke men hen belastte de zaken, die zwarigheit leden, en waar voor zy stonden, over te zenden. Deze rechtsplegingen hadden volkomentlyk het aanzien van een geloofsonderzoek, en uitgenomen den naam was het genoegzaam de zelve zaak.

Aanhouding der straftplegingen.

De zelve wierden ook versélt met den afgryssélyken toestel van straftplegingen, en men ontstak weder de moordvuren door het ganische koninkryk. Op den 15 February wierden 'er zes menschen in den zelven tydt verbrand; twee te Kantelberg, twee te Wye, en twee te Ashford. Den 12 April ondergingen drie mannen en twee vrouwen de zelve straffe te Londen; den 18 Juny drie mannen te Southwark, en twee mannen en vyf vrouwen te Maidston; den 19 beproefden drie mannen en vier vrouwen de zelve wreedheit te Kantelberg; den 22 wierden 'er zes mannen en vier vrouwen te Lewil, in de provincie van Sussex, verbrand; den 13 July twee te Norwich; den 2 Augusty zes mannen te Colchester; een kleérmaker, *Georg Eagle* genaamt, wierdt gerecht als verrader van Staat, om dat hy van plaats tot plaats ging om zyne geloofsgenoten te versterken. Den 5 der zelve maandt verbrandde men een ander mansperson te Norwich; den 20 een man en eene vrouw te Rochester, en een man te Lichtfield. Den 17 September pleegde men diergelyke strafoeffening aan drie mannen en eene vrouw te Islington by Londen, en aan twee vrouwen te Colchester. Den 20 wierdt 'er een man te Northampton gerecht; een ander te Caxefield, in de provincie van Suffolk, en eenige dagen daar na eene vrouw te Norwich. Men verbrandde een priester, met dertien leken, en drie vrouwen, in het bisdom van Chichester; drie mannen ondergingen de zelve straffe te Smithfield op den 18 November. Men bragt den 22 December een Schotschman † ter doodt, die de bediening van leeraar waarnam, en eene vrouw, de welke in den zelven tydt gevat wierdt: zo dat men in dit jaar negen en zeventig personen, byna alle door *Bonner* veroordeelt zynde, zag omkomen. Van dit getal waren 'er tien, de welke *Polus* voor de eerste maal het leven hadt behouden: doch *Bonner* vondt middel hen op nieuw te vangen, en zy ontsnapten hem toen niet. De kardinaal hadt hem 'er niet alleen tien, maar zelfs tot twee en twintig toe, ontrukt, de welke hy hem toenmaals belet hadt te veroordeelen. Men hadt hen een geschrift van wedervereeniging doen tekenen, waar van de uitdrukkingen zodanig geschikt waren, dat ze wederzyds van beide de Religiën konden aangenomen worden. Zy erkenden de tegenwoordigheit des ligchaams en des bloeds van *Christus* in het Nachtmaal; onderwierpen zich aan de Katholyke kerk van *Christus*; betuigden getrouwe onderdanen van *Philips* en *Maria* te wezen, en hunne overheden, zo kerkelyke als wereldlyke, zo ver het hun plicht vereischte, te gehoorzamen. Dus bedrogen zy elkander door geschriften, die eene dubbelzinnigheit bevatten. Eene slechte fynigheit van weérkanten: doch waar van de trouwloosheit of zwakheit van des menschen hert in eene diergelyke gelegenheit zich dikwils bedient.

† *Jan Knogh.*

Godwin. Heylin. Baker. Burnet.

Daar geschiedde in den zelven tydt een andere strafoeffening, die de rechtvaardigheit der koninginne beter paste. De Godsdienst hadt daar geen het minste deel aan: in het tegendeel, de misdadiger was een van driftigste aanhangers van het oude gelove, en hadt zich, zo veel in zyn vermogen was geweest, tegen de bevelen van *Eduard* aangekant. Men meende in den beginne, dat deze aanmerking hem het leven zou behouden, doch zyne misdaadt wierdt zo gruwelyk bevonden, dat de koningin vreesde het volk aan het morren te zullen helpen, byaldien ze een zo snood misdryf vergaf, daar ze ellendigen, die alleen schuldig wierden gehouden, om dat zy een met den haren strydigen Godsdienst beleden, deedt verbranden. Mylord *Stourton* was die misdadige. Hy hadt een hevig verschil gehad met eenen *Argal*: men zegt niet om wat reden. Hoedanig de zelve mag geweest hebben, de daadt van *Stourton* is eene van de goddeloosste, die men zou kunnen begaan. Met vier van zyne knechts in het huis van *Argal* gekomen zynde, sloegen zy dien man en zynen zoon met handbomen dood, sneden hen het hoofdt af, en begroeven hen in een kuil van vyftien voet diep. Zy meenden daar ook hun misdryf in te begraven: doch zy bestonden te vergeefsch het zelve voor de oogen der menschen verholen te houden: die van de eeuwige rechtvaardigheit ontdekten dien gruwel, en weinig dagen daar na wierden zy gevat, overtuigt, en te Salisbury gerecht. Het aanzien van Mylord beschutte zelfs *Stourton* niet voor de schande van de galg. Hy wierdt zo wel als zyne knechts gehangen. Alleen dit onderscheidt was 'er, dat de anderen met de gewone koorde gestraft wierden, en hy 'er een van zyde kreeg. Zyne straffe doedt zommigen geloven, dat het in de macht der koninginne niet geweest is daar van het soort te veranderen, en dezen heer te doen onthalzen. Zy zeiden, dat de koningen van Engelandt in waarheit dit recht hebben omtrent de misdaden van gekwetste hoogheit, en dat zy den schuldigen kunnen doen onthoofden, schoon hy veroordeelt is om gehangen te worden. De reden daar van was, naar hun gevoelen, dat de wetten in dat geval bevelen, dat het hoofdt van het ligchaam zal gescheiden worden, waar uit zy een besluit opmaakten, dat de vorst de wetten niet overtradt, wanneer hy den misdadigen het hoofdt deedt afhouwen, schoon hy hem van te voren niet deedt hangen, en dat het in zyne macht stondt den zelven van deze omstandigheit van strafoeffeninge te bevryden. Zy voegden daar by, dat zulks niet van de andere misdryven te verstaan was; dat de strengheit van het recht wil, dat het vonnis naar den letter uitgevoert worde, en dat, byaldien de koning bevel gaf den gene te te onthalzen, die veroordeelt was om gehangen te worden, de uitvoerder, de welke dit bevel gehoorzaamt hadt, verplicht zou wezen vergiffenisbrieven te verzoeken, als een man gedood hebbende tegen den inhoudt der wetten. Die redenkaveling schynt spitsvindiger dan op grondt steunende. Dewyl men toestaat, dat de vorst de natuur van de straffe kan veranderen, ziet men niet waar op het onderscheidt, dat men stelt tusschen misdadigen van gekwetste hoogheit en andere schuldigen, om des konings recht in de eerste te bepalen, gegrond kan wezen. De voorbeelden van een daar tegen strydend gebruik vernietigen ook deze gedachten. Onder *Eduard* den VI wierdt de hertog van Sommerset onthoofd, schoon zyn doodvonnis lag gehangen te worden, en *Karel* de I bewees de zelve gunst aan Mylord *Audley*, die tot de galg veroordeelt was, om misdryven, waar in de Staat geen het minste belang hadt.

1557.

Moordt bezaan door Mylord *Stourton.*

Seldzaamheit van zyne straffe.

Of het in de macht der koningen van Engelandt staat het foort van doodstraffen te veranderen.

Wat

1557. Wat 'er van zy, *Stourton* wierdt van Londen naar Salisbury gevoert, en de Sherif van de provincie ontfing de bevelen der koninginne, om het vonnis naar al des zelfs geſtrengheit uit te voeren; het geen hy nakwam, gelyk wy gezien hebben. Of de zyde ſtrop, waar van men zich in het hangen van Mylord *Stourton* bediende, van de uitvindinge van het hof, of van die van den Sherif was, is iets, dat de geſchiedenisſchryver verzuimt heeft te melden. Waar van daan die ydele eer ook mogt gekomen wezen, ſtrekte de zelve in genen dele om den lyder te vertroosten. Doch de driftige Roomſchgezinden, die niet hadden kunnen beletten, dat *Stourton* ter doodt wierdt veroordeelt, namen daar uit gelegenheit de rechtvaardigheit der koninginne hoog te roemen, en eene vergelyking te maken van deze ſtraffydinge met die der Proteſtanten. Zy zeiden, dat het zeker moeſt wezen, dat die vorſtin niet in het oog hadt dan het algemene welwezen, en de opvolging der wetten, vermits zy hare barmhertigheit niet hadt willen tonen aan een perſoon van dat aanzien. Dat de yver, dien hy onder de voorgaande regering voor den Roomſchen Godsdienſt hadt laten blyken, lyfsgenade voor hem ſcheen te vorderen; dat ondertuſſchen de koningin niet geoordeelt hadt hem de zelve, ten nadeele van het onnoſele bloedt, dat hy vergoten hadt, en dat zyne doodt eiſchte, te moeten toeſtaan. Zy voegden daar by, dat, indien de ſtraf heit van het gerecht zulk een aanzienlyke offerhande van deze princeſſe hadt gevordert, zy nog meerder verplicht was de zelve te doen uitblinken in het ſtraffen der ketters van haar ryk: dat Mylord *Stourton* en zyn aanhang alleen twee menſchen hadden gedood; daar in het tegendeel de anderen een oneindig getal zielen, die zich lieten verleiden, deden verloren gaan; waar uit zy beſloten, dat menſchen, die zy niet kon aanzien als zo vele vyanden van haar perſoon, zo wel als van haar geloof, geen genade van hare Majeſteit, die een onderdaan, welken haar vele redenen waardig maakten, aan de ſtrengheit der wetten hadt over gelevert, te verwachten hadden.

De Roomſchgezinden roemen de rechtvaardigheit van de koninginne tegen Mylord *Stourton*, hoe Roomſchgezind hy was.

Zy brengen gevolgen by om het ſtraffen der Gereformeerden klem te geven.

Ondertuſſchen ontdekte men eene gevaarlyke zamenzwering tegen den koning en de koninginne. Sedert eenigen tydt hadt men geruchten van een opſtandt in de provinciën van Eſſex en van Suffolk, daar men voor beducht was, gehoort. De heeren van den Raadt waren daar van ontroert geweeſt, en op de berichten, die zy ontfangen hadden, dat de party zich van den naam der princeſſe *Elizabeth* bediende, ſchreven zy daar over aan die men by haar hadt geſtelt *. Zy beſchuldigden haar niet van verſtandhouding met de oproerigen: maar zy maakten aan *Pope* bekend het geen zy van de zamenzwering hadden ontdekt, nevens de taal, die de zamengezworenen voerden om meer aanzien by het volk te hebben, latende aan zyn eigen goedvinden den tydt waar te nemen om 'er kennis van te geven aan de princeſſe, en haar te raden, alle hoop aan de muitemakers door een gedrag, ſtrydig met hun voornemen of vooroordelen, te benemen. *Ashton* was een der voornaamſte hoofden dezer party, onderſteunt van het hof van Vrankryk, dikwils heen en weder van het eene ryk naar het andere trekkende. Hy misbruikte den naam van de princes, gelyk uit dezen brief bleek: en hoewel het buiten haar toedoen was, liet *Maria* niet na haar als een verdacht perſoon aan te zien. Ten minſte kwam zy haar zeer gevaarlyk voor, ſchoon zy zelf onſchuldig was, doordien haar naam tot een dekmantel voor de zamengezworenen verſtrekte. Zy was ook bekommert, dat zy zich meeſter van *Elizabeth* zou maken, om door hare tegenwoordigheit den oproer voort te zetten. Dit was de reden, waarom men haar naauwer optloot. Men handelde haar zelf met minder eerbiedt dan men aan hare waardigheit ſchuldig was, en men haar voor dezen hadt bewezen. Ten aanzien van Vrankryk twyfelde men geenzins, of het leende zyne handt aan de oproermakers, niettegenſtaande de vrede, die nog tuſſchen de twee kronen duurde. Het huwelyk van de koninginne met *Philips* hadt dit verbondt niet gebroken, en by een der artykelen van het verdrag hadt men bedongen, dat het geen nadeel aan het zelve zou toebrengen. Het hof van Vrankryk liet niet na *Maria* te verdenken, dat zy volk naar Vlaanderen zondt, om in het leger van den koning haren gemaal te dienen. De koningin van haar kant hieldt deze kroon van verſtandhouding met de misnoegden van Engelandt verdacht. Naderhandt vondt men, dat deze vermoedens niet ongegrond waren. 1557.

De behendigheit van den Engelſchen gezant by den Allerchriſtelykſten koning ontdekte het geheim. Het was Doctor *Wotton*, die koning *Philips* zeer genegen was. By deze gelegenheit gaf hy daar een blyk van, de koninginne overgehaalt hebbende om met Vrankryk te breken, wanneer hy haar de kwade inzichten van deze kroon hadt bekend gemaakt. Hy hadt de zelve uit den mondt van de Franſche ſtaatsdienaars, en van den konneſtabel, die 'er het hoofdt van was, nog veel minder dan van eenig ander, om dat deze hoveling wel wiſt te veinzen, kunnen gewaar worden; hy nam derhalven voor hem op te ligten. Dat iets byzonder was, is, dat de gezant zich, om een ouden ſtaatsdienaar van vyftig jaren, en een der grootſte mannen van zynen tydt te verraſſchen, bediende van een jongen van twintig jaren, zynde zyn neef en de zoon van zynen broeder. De jonge *Wotton*, eerſt uit Engelandt gekomen, en door zyn oom onderrecht wat hy te doen hadt, gaf zich uit voor gezant van de misnoegde Engelſchen, en als zodanig verzocht hy gehoor by den koning. Om zyn rol beter te ſpelen verſcheen hy in gemene kleding, en hadt tot een tolk een jongen plompen Ier genomen; zo dat men niets van zyn bedrog merkte. Zyne jonkheit, zyne kleding, zyne redenen, alles ſcheen eenvoudig, natuurlyk en zonder liſt. Het was de gewoonte van *Henrik* den II aan den konneſtabel te zenden die zich eerſt aan hem aangaven, op dat deze ſtaatsdienaar hun aanbrengen zou horen, en hem daar verſlag van doen. Hy zondt hem derhalven dezen gewaanden gezant. De ridder *Melleville*, die ons het verhaal van deze onderhandeling geeft, zegt, dat hy daar tegenwoordig was. De Engelſchman begon met een verzoek, dat men zyn aanbrengen geheim moeſt houden. Toen keerde zich de konneſtabel naar *Melleville*, en vroeg hem zachties, of het hem niet voorſtondt dezen jongman, die hem verdacht voorkwam, ergens gezien te hebben. *Melleville* antwoordde, dat zyn gezicht hem voorſtondt, en dat hy hem twee dagen te voren in een byzondere zamenſpraak met den geheimſchryver van den Engelſchen gezant hadt gezien. Ik twyffel, zeide de konneſtabel of het inderdaadt geen verſpieder van zynent wegen is. Dit mistrouwen belette echter niet, dat hy zich niet liet misleiden. Hy keerde zich tot den gewaanden gezant, hem verzekerende, dat 'er geen gevaar was. Met een zeide hy, dat hy bereid was zyn voorſtel te horen. *De dwingelandy van* Philips *en van* Maria (hervatte deze jonge- *Memoires, de du Mellerville.*

Bekwaamheit van den Engelſchen gezant om de ſtreken van het Franſche hotte ontdekken.

De konneſtabel *Montmorenci* laat zich bedriegen.

* Zie den brief in de *Verzameling van gedenkſtukken* achter het II Deel der *Hiſt. van de Reform.* door *Burnet*, bladz. 288.

Ashton was daar het hoofdt van.

1557. geling) *in de regering van den Staat en Godsdienst maakt de Engelſchen wankopig, waar van een groot gedeelte hunne toevlucht tot Vrankryk komen nemen. Het goedt, dat zy daar hebben ontfangen, verplicht die nog in hun vaderlandt zyn gebleven, de beſcherming van den Allerchriſtelykſten koning te zoeken. Door het goed onthaal, aan hunne landgenoten bewezen, beeft by hunne herten zodanig gewonnen, dat zy bereid zyn de kroon, die zy* Maria *willen ontnemen, op zyn hoofdt te zetten: en meer dan het derde deel van Engelandt is van deze gedachten. Zy kunnen de Spaanſche regering niet langer verdragen, wier gewoonten in het ryk inſluipen, en de gewetensdwang, dien men tracht in te voeren, maakt hen onverduldig. Het is niet alleen het volk*, voegde hy daar by, *dat onder deze verdrukking zucht, maar verſcheide Mylords en ridders doen de zelve klagten, en ik ben van de eene en van de andere afgezonden om van den koning, dien zy aanbieden voor hunnen ſouverein te erkennen, byſtandt te verzoeken. Tot verzekerdheit van hunne trouwe verbinden zy zich hem Calais, met alle de andere ſteden, die de Engelſchen daar omtrent bezitten, over te geven.* Hoe zeer de konneſtabel voorgenomen hadt om op zyn hoede te zyn, raakte hy door deze redenvoering aan het waggelen. Vrankryk hadt zulk een grote drift om Calais weder te krygen, dat het gaarne de ooren aan alle voorſtelling, die men 'er van deedt, leende, en alles in het werk ſtelde om deze ſtadt weder machtig te worden. Men moet zich dan niet verwonderen, dat deze eerſte ſtaatsdienaar veel genoegen in dit voorſtel nam. Hy hieldt zyne vreugde in, en zyne oogen op den gemaakten gezant ſlaande, even als of hy tot in zyn hert wilde doorzien, zeide hy tot hem: *Ik zie wel, myn vriendt, dat u het verdrag, dat de koning myn meeſter met de koninginne van Engelandt beeft gemaakt, onbekend is. De heiligheit van den eedt laat hem niet toe te breken dat hy beeft belooft te houden. Hy is daar van ontſlagen*, antwoordde de Engelſchman, *door den inbreuk, dien* Maria *daar dagelykſch in doedt, door het zenden van geldt en volk aan den koning* Philips *haren gemaal*; en zyne redenen hervattende, vertoonde hy, dat die van Calais meeſt Gereformeerden waren, die de Spaanſche bezetting hadden geweigert; dat zy gemeenſchap met de misnoegden hadden, en dat zy op het eerſte teken aan de Franſchen de poorten zouden openen. De konneſtabel vondt dit voorſtel zo aannemelyk, dat hy zich niet kon wederhouden blyken daar van aan den gewaanden gezant te geven. Nochtans zeide hy hem, dat het verdrag tuſſchen de twee kronen een grote hinderpaal aan zyne onderhandeling zou zyn. Het is ligt te denken, dat hy dit maar kwanſuis hadt gezegt, dewyl hy daar byvoegde, dat de Allerchriſtelykſte koning zich zeer verplicht aan den adel en het volk van Engelandt erkende voor de genegenheit, die zy hem betoonden, en dat, wat hem aanging, die zulk een gevaarlyk gezantſchap op zich hadt genomen, hy door de mildheit van zyne Majeſteit zou ondervinden, dat hy met geen ondankbaren vorſt te doen hadt gehad. Hy belaſtte ook *Melleville* hem te doen denken aan de beloning, die hy aan dezen edelman beloofde. Maar deze zorg was niet nodig, voegt de ſchryver daar by: men zag den gewaanden gezant niet meer, die bericht van dit onderhoudt aan zynen oom kwam brengen. *Wotton* wilde niet meer weten. Verheugt dat hy tot in de geheimen van het Franſche hof hadt ingedrongen, zondt hy zynen neef weder naar Engelandt om het hof daar van kennis te geven.

Drift der Franſchen om Calais weder te krygen.

Goodwin. Heylin. Baker. Burnet.

Na de bekendmaking van den jongen *Wotton* twyffelde men niet meer, of de Allerchriſtelykſte koning was mede aan de zyde der misnoegden. Men wierdt daar nog meer van overtuigt, wanneer een hoofdparty de gevluchte Engelſchen in Vrankryk onttangende, een openbaren opſtandt tegen *Philips* en *Maria*, hen tyrannen noemende, verwekte. De zelve gezant, die zyn verblyf te Parys hadt, ontdekte ook alle deze ſtreken, en de kennis, die hy daar van gaf, hielp veel om ze te verydelen. Op het laatſte van April vertrok *Thomas Stafford*, twede zoon van Mylord *Stafford*, uit Vrankryk, en verſcheen met een goede party Engelſchen, voorzien van geldt en ſchepen, die hem deze kroon gaf. Hy landde in de provincie van Jork. Eenigen zeggen, dat 'er ook Franſchen onder waren. Zo haaſt hy voet aan landt hadt gezet deedt hy een openbaar geſchrift van het voornemen, dat hy genomen hadt, om zyn vaderlandt van het Spaanſche juk en het geweldt der inquiſitie te verloſſen, af kondigen. Hy bragt weder op het tapyt het geſchil over het recht van *Maria*, welkers duiſtere geboorte haar onbekwaam, zeide hy, om te regeren maakte, en die daarenboven van het kroonrecht, door de vremde regering, die zy wilde invoeren, was vervallen. Om haar nog hatelyker te maken verbreidde hy, dat de koning *Philips* haar twaalf duizend Spanjaarden hadt gezonden, die zy in twaalf der beſte ſteden van het ryk hadt gelegt. Hy eindigde met het volk te vermanen hem te helpen om hunne vryheit weder te krygen, en nam den gemenen naam van Beſchermer der Engelſchen aan. Zyn eerſte toeleg was tegen de ſterkte Scarbourg, die hy vermeeſterde. Het was ook de laatſte: *Wotton* hadt zyn voornemen, voor dat hy van Vrankryk vertrok, ontdekt; en *Maria* daar van verſtendigt zynde, hadt de nodige bevelen gegeven om de zelve tegen te gaan. Naauwlyks was *Stafford* in het kaſteel gekomen, of hy zag zich daar in door den grave van Weſtmorlandt belegert, en gedwongen zich zelven op genade over te geven. Hy wierdt naar Londen geleid en naar den Tour gezonden, en weinig dagen daar na gerecht. Hy wierdt onthalſt, maar drie van zyne aanhangeren wierden gehangen † en hunne ligchamen naderhandt gevierendeelt.

1557.

Landing van *Stafford* in de provincie van Jork, door Vrankryk geholpen.

Zyn openbaar geſchrift tegen *Maria* en *Philips*.

† *Streyhley*, *Pruller*, en *Bradford*.

Deze gerechts-uitvoeringen geſchiedden op de wederkomſt van den koning *Philips*, die niet voor den 20 May, volgens verſcheide ſchryvers, was overzee getrokken, en niet den 21 Maart, gelyk eenigen willen. Hy oordeelde, dat zyne tegenwoordigheit daar noodzakelyk was om de koningin te doen beſluiten in den oorlog tegen Vrankryk, en na dat hy haar daar toe hadt gebragt, door de kennis, die hy haar van de kwade gezindheit van deze kroon hadt gegeven, vondt hy goed zelf over te ſteken, op dat de koningin daar omtrent een ſpoedig en gunſtig beſluit voor hem zou nemen. Al hadt zy zo veel reden niet gehad om over Vrankryk te klagen, zou het echter haar niet wel doenlyk zyn geweeſt, den koning haren gemaal te zien de wapenen opvatten zonder hem met volk en geldt by te ſpringen. Wat verbintenis 'er tuſſchen Engelandt en Vrankryk ook was, was 'er een nog naauwer betrekking tuſſchen *Philips* en *Maria*, en de belangen van een gemaal moeſten tegen die van een bondgenoot overhalen. Ook zondt de koningin vyftien dagen na de aankomſt van *Philips* een heraut naar Vrankryk, die naar Rheims, alwaar *Henrik* de II was, ging, om hem den oorlog volgens zyn laſt aan te kondigen.

Wederkomſt van *Philips* in Engelandt.

Maria verklaart den oorlog aan Vrankryk.

Door de vyandlykheden van Vrankryk hadt zich *Philips* genoodzaakt gevonden de wapenen op

Hy wordt gevangen en onthalſt.

Gewelddenaryen door Vrankryk in de ſtaten van *Philips*.

1557. op te nemen. Deze kroon begon haar vredebreuk door hare veldtochten in Italië, volgens het verbondt met den paus gemaakt. Zy ondernam Douay weg te nemen, maar zy kon het niet veroveren. Maar zy nam en verbrandde Lens, tusschen Ryssel en Arras. Deze inval wierdt gevolgt van een openbaar geschrift, dat zy tot hare verdediging deedt afkondigen. Deze oorlog, gelyk wy gezegt hebben, wierdt tegen den zin van den konnestabel en van den admiraal, en door den raadt van de *Guizen* gevoert. De paus was daar de eerste oorzaak van, en zyne staatzucht stak Vrankryk in vuur en vlam, die het gedurende vele jaren verteerde. Het is waar, dat deze oorlog niet lang duurde: maar de vrede, die 'er op volgde, gaf aanleiding aan de verstandhouding, die de Spanjaarden in dat ryk begonnen aan te kweken. Daar uit sproten de burger-en geloofsoorlogen, die zo veel bloedt hebben gekost. Daar scheelde weinig aan, of het ryk was 'er ganssch van uitgeput geweest, en de kroon in het huis van Oostenryk overgegaan. *Karel* de V hadt het begin der vredebreuk, toen hy nog in Vlaanderen was, gezien. Deze wyze vorst toonde in het eerst, dat hy met smert de nieuwe regering van zynen zoon ontrust zag door een oorlog, dien hy hadt getracht te vermyden: maar als of hy het toekomende hadt vooruitgezien, herkwam hy van zyn kommer. Hy zegt, dat de paus, die met zyn eene been in het graf was, de Franschen in Italië hadt doen komen: maar dat de ongestadigheit of de doodt van dezen paus hen het zelve haast zou dwingen te verlaten, en dat hy hem in een oorlog, die rampspoedig voor hem zou zyn, inwikkelde. Zyne voorzegging wierdt waar bevonden. Voor zyne doodt zag hy zelf daar de gelukkige beginselen van.

De gedachten van *Karel* den V over dezen oorlog.

Om weder tot *Maria* te komen, haar wapenkoning verscheen zonder zyne plegtige klederen, of zonder uitdaagbrief, of eenigen geschreven last der koninginne: plegtigheden, welke in diergelyke gevallen gebruikelyk waren, en daar men de veiligheit van den wapendrager van deedt afhangen. Dit vertoonde de konnestabel *Montmorenci* aan den wapendrager van *Maria*, en zeide, dat de koning zyn meester hem, zonder het recht der volkeren te schenden, kon doen straffen; maar dat zyne Majesteit liever alle toegevendheit wilde gebruiken, en hem toestaan zyn last te volbrengen; waar op de wapendrager voor den koning wierdt geleid, en op zyne knien nedervallende, voerde hy den last zyner meestresse uit, hem den oorlog uit haren naam aanzeggende. De koning, omringt van vele prinsen van den bloede en de voornaamste dienaars van de kroon, behalven de gezanten van den paus, van den koning van Portugal, van het gemenebest van Venetië, en van den hertog van Ferrara, antwoordde, dat hy de uitdaging aannam. Hy voegde daar by, dat hy echter geen de minste reden aan de koninginne van Engelandt hadt gegeven om het gemaakte vredesverdrag te breken: dat hy derhalven hoopte, dat Godt de schending der verbonden, die in zynen naam bezworen waren, zou wreken, en dat de oorlog, dien men hem kwam aankondigen, niet min nadeelig aan Engelandt zou zyn dan vele der voorgaande, die het met Vrankryk hadt gehad. Hy verboodt den wapendrager te antwoorden, en beval hem te vertrekken, na dat hy hem hadt gezegt, dat dewyl hy van eene koninginne was gezonden, hy daar geen dreigementen by wilde doen: maar dat hy hem met een ander antwoordt zou hebben belast, indien de uitdaging uit den naam van den koning was geschied. De wapendrager begaf zich by den gezant, daar hy het geschenk van een goude ketting, die de koning hem zondt, ontfing. Des anderen daags vertrok de gezant met hem uit het ryk, en keerde weder naar Engelandt.

De wapenkoning van *Maria* verklaart den oorlog aan *Henrik* den II.

Antwoordt van den koning op deze aankondiging.

1557.

Den 7 Juny deedt de koningin den oorlog tegen Vrankryk afkondigen. Zy beschuldigde den Allerchristelyksten koning van een gedurige verbreking der verbonden, door zyne verstandhouding met den hertog van Northumberlandt, *Dibton*, *Stafford*, en in het algemeen met alle oproerige Engelschen, sedert zy den troon hadt beklommen. Zy verboodt aan hare onderdanen eenige gemeenschap te hebben met eene natie, wier vorst haar vyandt was, en ryk tot een verblyfplaats aan de Engelsche verraders diende. Drie weken daar na zondt zy acht duizend man onder het bevel van den grave van Pembroke naar Calais, van waar zy eenigen tydt daar na naar Vlanderen vertrokken; en na verloop van weinig dagen begaf zich de koning zelf derwaarts. Zyn leger, vyftig duizend weérbare mannen sterk, was te veldt getrokken, onder het bevel van den hertog van Savoje, en na dat het Champagne gedreigt hadt in te trekken, rukte het voor Rocroi, denkende het gemakkelyk te zullen veroveren. Maar de bezetting deedt zulke sterke uitvallen, dat de Spanjaarden gedwongen waren het naar een anderen kant te wenden. De hertog van Nevers volgde hen met een veel kleinder leger, zonder te weten op wat plaats zy het oog hadden. Eindelyk kwamen zy zich voor Guize neérslaan, en de hertog van Nevers, die hen altydt volgde, legerde zich te onze Lieve Vrouwe van Liesse. De konnestabel van Montmorenci kwam daar met het overige volk by hem. Men hieldt daar krygsraadt. Eenigen zeiden, dat men niets hadt te vrezen, en dat het genoeg was de vyanden waar te nemen, die geen ander voornemen hadden dan hunne macht te doen zien, om de Franschen op te houden. Dat men dit genoeg uit hun gedrag kon bespeuren; dat zy Champagne niet hadden durven intrekken, en dat zy weder opwaarts naar Pikardië keerden, gevende genoegzaam hunnen aftocht te kennen. De konnestabel was van deze gedachten niet. Hy vertoonde, dat de koning *Philips* zulk een schoon leger niet hadt in het veldt gebragt, om daar mede niets uit te voeren: dat behalven vyftig duizend man, die onder het bevel van den hertog van Savoje stonden, nog acht duizend Engelschen te Calais waren aangekomen, die reets in aantocht waren om zich by het grote leger te voegen, en dat de koning zelf daar eerstdaags stondt by te komen; dat men hunne rechte mening niet kon weten: maar dat hy in zyne gedachten bedrogen zou zyn, indien zy zich met de belegering van Guize ophielden, en geen groter ondernemingen in het hoofdt hadden. Inderdaadt, naauwlyks was hy uit de Raadsvergadering gegaan, of *Coligny* kwam hem zeggen, dat de vyanden naar Pikardië trokken. Een oogenblik daar na hoorde hy, dat de hertog van Savoje de belegering van Guize hadt opgebroken, daar hy maar drie dagen voor hadt geweest, en dat hy St. Quintyn hadt berent. Dit besluit wierdt genomen op den raadt van *Ferdinand* van Gonzaga, een der grootste veldoversten van dezen tydt, hy hadt geen andere gedachten dan die stadt te veroveren, mitsdien men daar de bezetting van hadt verzwakt, om die van Guize te versterken, en de Franschen te slaan, indien zy het ontzet ondernamen. Zyn ontwerp gelukte, en indien *Philips* zich van zyne overwinninge hadt weten te bedienen, hadt hy Vrankryk in zyn eer-

1557.

De koningin doedt te Londen een oorlog afkondigen.

Inscheping van het Engelsche volk.

Heylin.
Burnet.
Thuanus.
Mezeray.

Opstocht van het Spaansche leger.

Geweirsde belegering van Guize.

St. Quintyn belegert.

1557.

1557. De belegering ondernomen.

eerſten veldtocht tot het uiterſte gebragt.

St. Quintyn zag zich den 3 Auguſty door het ganſche Spaanſche leger ingeſloten. Men viel aanſtonts aan het maken van de loopgravens en batteryen. Onderwylen kwam de admiraal van Coligny, na dat hy met den konneſtabel hadt beraadſlaagt, te Ferre, en van daar te Han, van waar hy naar St. Quintyn vertrok, met een voornemen zich in de ſtadt, wat gevaar daar ook in ſtak, te werpen. Dit was tegen den raadt van zyne algemene ſtedehouders *, *Jarnak* en *Lufarches*, die niet goedvonden, dat de landvoogdt van de ganſche provincie zich in eene ſtadt beſloot, buiten het gevaar, dat 'er was om de affnydingen der belegeraars te vermeeſteren. Maar *Coligny* oordeelde, dat alles van het behouden van eene ſtadt afhing, welkers verovering een weg in het ryk aan den overwinnaar zou banen, zo dat hy by zyn beſluit bleef. Hy hadt het geluk om het zelve uit te voeren. Hy trok dwars door des vyands legerplaats, en kwam met zes honderd paarden en twee honderd man te voet in de ſtadt. Dit was een ſtout beſtaan, en zonder dezen byſtandt hadt het de ſtadt geen twee dagen na het openen der loopgravens kunnen houden. Doch dit was niet genoeg om het innemen te beletten. De konneſtabel trok derhalven met zyn leger aan, bezoekende, of hy nieuw volk in de ſtadt kon werpen. *Dandelot*, kolonel van het Franſche voetvolk, en broeder van den admiraal, wierdt met twee duizend man gezonden, om eene opening met den degen in de vuiſt te maken. Hy kon echter niet dan met vyf honderd man door raken, de overige wierden afgeſneden, en door de vyanden verſtrooit. De konneſtabel dacht, dat dit genoeg was, en wilde by klaren dag in het gezicht van een leger, veel ſterker dan het zyne, aftrekken. Hy beging een misſlag, die hem duur te ſtaan kwam. Zo als hy zich op weg hadt begeven, met het veldtuig en de foetelaars belemmert, daarenboven gebrek aan paardevolk, of in gelykheit met dat der vyanden niet hebbende, wierdt hy door den hertog van Savoje tuſſchen de dorpen van Eſſingny en Riſeroles, in een plaats, genaamt Blankfoſſe, aangetaſt. Zyne ruitery week aanſtonts af, het voetvolk hieldt ſtandt: maar het wierdt in de pan gehakt, en het Spaanſche leger behaalde na een gevecht van vier uuren eene volkome overwinning. De konneſtabel en zyn zoon, benevens de hertogen van Montpenſier en van Longueville, *Lodewyk* van Gonzaga, broeder van den hertog van Mantua, de maarſchalk van St. Andries, de Rhyngraaf, kolonel der Duitſchers, tien ridders van de orde, en drie honderd edellieden wierden gevangen. *Jan* van Bourbon, hertog van Anguien, broeder van den prins van Condé, wierdt met zes honderd edellieden, en meer dan drie duizend ſoldaten, onder de doden getelt. Omtrent een gelyk getal wierdt gevangen genomen. Deze grote dag kwam alleen de vyanden op honderd man verlies te ſtaan. De ſlag geſchiedde op den 10 Auguſty, St Laurens-dag, daar hy den naam van heeft behouden. De Franſchen ſtellen den zelven onder de ongelukkigſte ſlagen, die hen ooit is overgekomen, en vergelyken dien by de ſlagen van Crecy en van Poitiers; daar zy nog by voegen, dat indien de hertog van Sovoje regt op Parys was aangetrokken, men niet weten zou, wat 'er gebeurt zou zyn: maar dat *Philips* niet wilde toeſtaan, dat hy het ryk verder indrong, uit eene ſtaatkunde, die mogelyk al te loos was. Hy was bevreeſt, dat deze prins van den koning van Vrankryk, die hem ſedert het begin van den winter tot een vergelyk aanboordt was geweeſt, mogt worden omgezet, en dat deze kroon, zich in gevaar ziende, hem zo grote aanbiedingen mogt doen, dat hy 'er zich door zou laten winnen. Door deze wantrouw van *Philips* wierdt het vuur van zyn volk gedooft, en om zyn geluk niet verder voortgezet te hebben, dat hem met zekerheit tot het bemachtigen van een groot ryk zou hebben gebragt, trachtte hy naderhandt te vergeeffch door loosheit uit te voeren, het geen hy toen door zyne dapperheit hadt kunnen verkrygen.

1557.

De admiraal van Coligny werpt zich in de ſtadt.

Dandelot werpt daar 500 man in.

Onvoorzichtige aftocht van den konneſtabel.

Zyne nederlaag en gevangenneming.

De wantrouw van *Philips* belet hem met de overwinningen zyn voordeel te doen.

* *Luitenants generaal.*

Hy kwam niet dan vyftien dagen daar na by zyn leger, en het was in dezen tydt, volgens eenigen, dat de Engelſchen onder het bevel van den grave van Pembroke aankwamen. Tot zyn algemenen ſtedehouder hadt hy den burggraaf van Montaigu: Mylord *Gray* was zyn veldmaarſchalk: de graaf van Rutlandt, opperbevelhebber van de ruitery, en die van Linkoln kolonel van het voetvolk: en Mylord *Robert Dudley* * grootmeeſter van de artillery. *Henrik Dudley* zyn broeder was mede in het leger; het geen aantoont, dat de koningin met dat huis verzoent was. Mylord *Howard*, Mylord *de la Ware*, Mylord *Gray*, Mylord *Chandois*, en verſcheide anderen waren den koning gevolgt. Indien *Philips* met zulk ſchoon volk zyn tydt hadt weten waar te nemen, bekennen alle de Franſche ſchryvers, dat het ganſche ryk verloren was geweeſt. Men zegt ook, dat *Karel* de V aan den bode, die hem de tyding van den ſlag bragt, vroeg, of zyn zoon in Parys was, en dat hy hem laakte, dat hy zich niet beter van zyn geluk hadt bedient. Anderen † ſchryven dezen prins een gematigder taal toe, en meer overeenkomende met het afgezonderd leven, daar hy zich aan hadt overgegeven. Zy zeggen, dat hy, antwoordende aan den loper, die hem de overwinning bekend maakte, en op den raadt, dien *Philips* hem verzocht, om te weten, hoe hy zich verder zou gedragen, om de vruchten daar van te plukken, eerſt hadt betuigt, dat hy zich van de wereldt hadt los gemaakt, en in zyne eenzaamheit niet anders dan op de dingen van het andere leven dacht; dat hy ondertuſſchen daar by hadt gevoegt, *Dat hy over deze goede tyding niet ongevoelig was; dat hy den vinger Gods, die Vrankryk over het verbreken van zyn eedt hadt geſtraft, gelyk hy het wel hadt voorzien, daar in erkende; dat hy zich verblydde, dat de eerſte krygstocht van zyn zone een zo gelukkigen uitſlag hadt; dat hy voor het overige met zo veel wyze veldoverſten, die by hem hadt gelaten, moeſt raadplegen; wier raadt hy zelf, indien hy in zyn plaats hadt geweeſt, zou hebben gevolgt.* *Philips*, een der wantrouwigſte vorſten, die 'er ooit geregeert hebben, wilde liever naar zyne ſtaatkunde luiſteren. Hy hieldt zich te vrede met het veroveren van St. Quintyn en eenige andere ſteden. St. Quintyn wierdt ſtormenderhandt ingenomen, en het Spaanſche leger trok 'er door vyf muurbreuken in. De admiraal met zynen broeder *Dandelot* wierdt gevangen: maar deze vondt in den volgenden nacht middel om te ontvluchten. Het overwinnend leger nam vervolgens Catelet, Han, en eenige andere plaatſen van weinig belang in. De herfſt kwam aan, en de Engelſchen, wier imborſt met de trotſchheit der Spanjaarden niet kon overeenkomen, trokken weg, en de Duitſchers, die niet wel betaalt wierden, deden het zelve. Dus eindigde de veldtocht. De Spanjaarden ſchreven 'er al den roem van toe aan den hertog van Savoje en den grave van Egmondt. De Franſchen leiden hun ongeluk op den hoogmoedt van de *Caraffaas* en de ſtaatzucht van de *Guizen*. Deze laatſte wiſten dit

Zamenvoeging der Engelſchen met de Franſchen.

* Zo bekend onder den naam van grave van Leiceſter gedurende de regering van *Elizabeth*.

† *Thuanus.*

Antwoordt van den keizer aan den bode van *Philips* na den ſlag van St. Quintyn.

1557. *Henrik* de II beklaagt het zich van de vrede te hebben gebroken.

dit ongeluk tot hun voordeel te doen gedyen: daar in het tegendeel de konnestabel, die tegen den oorlog was geweest, al het nadeel daar van moest dragen. Hy verloor de grote achting, daar hy zich tot nu toe in hadt gehandhaaft. In het tegendeel verhefte de hertog van Guize zich op zynen ondergang, en gaf een nieuwen luister aan zynen naam. *Henrik* de II, niet wetende naar welken kant zich te wenden, riep hem uit Italië te rug. Hy begon, maar te laat, den misslag, dien hy, door zich met den paus te verbinden, begaan hadt, te bemerken, en gansch Vrankryk verfoeide de loosheit van *Paulus* den IV, die den koning tot deze vredebreuk hadt gebragt.

De paus klaagt over de koninginne van Engelandt en over den kardinaal *Polus*.

Deze paus stondt verbaast over het weder te huis roepen van den hertog van Guize, dat hem aan de wraak der Spanjaarden bloot liet. Het horen van het verlies van den slag van St. Quintyn hadt hem reets groot misnoegen gebaart; hy gaf zich daar aan over, en was op alle middelen bedacht om zich van die hy beschuldigde oorzaak van Vrankryks ongelukken en van de zyne te zyn, te wreken. Hy nam het op de koninginne van Engelandt, om de verklaring van oorlog, die zy aan Vrankryk hadt gedaan, en het volk, dat zy naar Vlaanderen hadt gezonden. Hy beeldde zich ook in, dat de kardinaal *Polus* zich met deze vorstinne verstondt, en dat, indien hy haar den raadt niet hadt ingeboezemt om met Vrankryk te breken, hy ten minste hadt geduld, dat zy daar toe was gekomen, zonder zich te bemoeien met haar de belangen van den H. stoel, die daar tegen waren, en die zy hadt behoren in acht genomen te hebben, voor oogen te stellen. Toen voelde hy zynen ouden haat tegen den kardinaal vernieuwen,

Hy herroept alle zyne gezanten, die hy in de staten van den koning van Spanje hadt. Hy strekte deze wederroeping zelf tot op den kardinaal *Polus* uit.

en besloot hem te huis te roepen. Hy wilde ook de koningin van Engelandt spyt aandoen, die door oneindige beweegredenen aan het belang van *Polus* verknocht was. Echter hieldt hy eenige maatregels, ontveinsde zyne gramschap, en gaf daar een draai aan, om ze op den kardinaal te doen vallen. Door een algemeen gebodt riep hy alle de gezanten, die hy in de staten van den koning van Spanje hadt, weder te huis. Dit bevel was eenige maanden voor den slag van St. Quintyn afgegaan, die bygevolg de oorzaak daar niet van was; maar het hadt tot een grondslag den oorlog, dien de Spanjaarden in Italië voerden. Hy strekte het zelf uit tot op zyn gezant in Engelandt, om dat *Philips* 'er de koningin van hadt getrouwt, hoewel deze princes zich nog niet tegen Vrankryk hadt verklaart. De Engelsche gezant * verzocht, dat dit opbodt omtrent den kardinaal *Polus* geen standt mogt grypen: maar hy antwoordde, dat de eer van den stoel vereischte, dat hy met *Philips* handelde als hy deedt, en hem niet toeliet eenige verandering in zyne bevelen te maken. Hy voegde daar by, dat, indien niettemin de koningin hem verzocht den kardinaal *Polus* in Engelandt te laten, hy daar in zou bewilligen, uit een gunst, die alleen by haar zou blyven, zonder dat de koning haar gemaal daar eenig deel aan zou hebben. Dit weet men uit den brief, dien de gezant aan *Maria* schreef †. Deze vorstin volgde waarschynlyk den raadt, dien hy haar gaf, om aan den paus zyn verblyf te verzoeken, dewyl hy niet voor de volgende maandt September wierdt te huis geroepen. Het was in dezen tydt dat *Paulus* de IV, zyn geduldt door de gelukkige voortgangen der Spanjaarden verliezende, zyne gramschap deedt uitbarsten, *Polus* wezentlyk herriep, en een anderen gezant in zyn plaats zondt. Ten dien einde verkoos hy een man, die ten eenemaal aan hem overgegeven, en van een imborst was, om alles voor zyn belang te durven ondernemen. Het was die *Peyton*, die zo onbeschaamd van *Henrik* den VIII gesproken, en dien *Maria* tot haar biechtvader hadt aangenomen. De paus, die zulk volk genegen was, hadt hem den kardinaalshoedt gegeven. Naderhandt gaf hy hem ook het bisdom van Salisbury, en door deze verkiezing kreeg hy zyn oud gezag weder in het ryk, niettegenstaande de wetten, die deze macht het hof van Rome ontnamen, nog in wezen waren. Hy bekleedde *Peyton* met deze waardigheit niet dan om die van zyn gezantschap met meer eer staande te houden. Hy oeffende echter de laatste niet, en de twee andere genoot hy alleen voor een korten tydt. De koningin, te onvrede over de herroeping van *Polus*, dreigde *Peyton*, indien hy in Engelandt kwam, dat zy hem de strengheit van de opperhoofdige wet *Præmunire* zo wel als aan alle zyne aanhangeren zou doen gevoelen. Hy vreesde daar voor, en dorst niet over zee steken. Hy stierf in April des volgenden jaars, zo dat *Polus* het hertzeer niet hadt van zich door zulk een opvolger afgezet te zien. De paus hadt echter aan de koningin geschreven om haar zyne keur bekend te maken, en verzocht haar, hem in de plaats van *Polus*, dien hy te huis hadt geroepen, aan te nemen. Het was, na dat hy hem door eene bulle, die hem te Rome opontboodt, om te antwoorden op de klagten, die tegen hem gedaan wierden, hadt herroepen. Men beschuldigde hem, dat hy gedurende zyn gezantschap de ketters hadt begunstigt; eene beschuldiging, gegrond zo op het gene *Gardiner* aan den paus hadt geschreven, als op de gematigtheit van *Polus*, die het straffen der Protestanten niet goed kon vinden. Het zy dat deze toegevendheit hem waarlyk verdacht hadt gemaakt, het zy de paus, die andere redenen óm hem te haten hadt, verblyd was dit middel, om hem te doen vallen, zonder dat iemandt voor hem dorst instaan, gevonden te hebben. De koningin, den inhoudt dezer bulle wetende, begeerde niet, dat men ze open brak, en belastte, dat men ze in het vertrek van Staat zou bewaren. Dus was het dat men voor dezen met de bullen handelde, die men niet wilde gehoorzamen. Getuige daar van is het geen in de zaak van *Chicheley* tegen paus *Martinus* den V voorviel †. Dit was ook naar het voorbeeldt van Spanje, dat, zo men zegt, ingelyke gelegenheden mede zo te werk ging. Maar *Polus* wendde het over een anderen boeg; in plaats van zich tegen de bullen van den paus aan te kanten besloot hy zich daar aan te onderwerpen, en leide de tekenen van zyn gezantschap neder, niettegenstaande de gunst der koninginne, die zich opentlyk voor hen en tegen zynen opvolger, dien men aan haar zondt, verklaarde. Hy zondt zelfs een afgezonden naar Rome, om hem te verdedigen en den paus te verzachten. Hy gaf dezen last aan *Ormanetto*, zynen boezem vriendt. Zulk een ootmoedig gedrag bevredigde den paus, die zyn misnoegen overwon, of uitstelde. Hy herstelde *Polus* in zyne bediening en in zyn ampt. Eenigen zeggen, dat deze herstelling belooft was by het verdrag, dat tusschen den koning van Spanje en den paus was gemaakt, en dat dit een der geheime artykelen was.

1557. Hy stelt *Peyton* in zyn plaats.

De koningin dreigt *Peyton* met de wet *Præmunire*.

Men bewaart de bul van den paus zonder die te openen.

Onderwerping van *Polus*.

De paus laat zich verbidden en herstelt hem.

De herroeping van den hertog van Guize naar Vrankryk verplichtte den paus met den koning van Spanje tot een vergelyk te komen. Deze hertog was in het begin van het jaar naar Italië vertrokken. Zyne eerste onderneming was de verovering van Valence, over den Po. Het zou hem daar na gemakkelyk zyn geweest in het Milanees te trek-

* *Carne.*

† de brief staat in de *Verzamelinge van Burnet*, II Deel.

1557. ken, en de voornaamſte officieren van zyn leger wenſchten, dat hy dezen weg infloeg; maar of de zucht, die hy hadt om zich naar den kant van Napels te wenden, of de bevelen van het hof hem den weg naar Rome deden nemen, hy trachtte den hertog van Ferrare met hem te geleiden; maar hy kon hem niet bewegen. Hy vervolgde nochtans zynen weg naar Rome, en wierdt door den paus met veel eer ontfangen. Vervolgens hieldt men verſcheide malen krygsraadt, en men gaf groot op van de toebereidſelen. Ondertuſſchen wanneer men tot de daadt zou komen, was 'er niets gereed. De neven van den paus hadden geen voorraadt bezorgt. Buiten dat was 'er gebrek aan geldt, en zy weigerden het weinige, dat zy nog hadden, daar toe te gebruiken, het zy door gierigheit, of door verraadt. Men geloofde, en de hertog van Guize was van deze gedachten, dat zy in onderhandeling met de Spanjaarden waren, en dat zy de Franſchen alleen hadden geroepen om hunne onderhandelingen des te voordeeliger te doen zyn. De tydt, dien hy te Rome doorbragt, liep met ydele plegtigheden, in het verkiezen van tien kardinalen, die de paus maakte, om alzo geldt of aanhangers te maken, voorby. De hertog van Guize vertrok van daar den 9 April, en kwam in het ryk van Napels, taſtte Campiglio aan, en nam het ſtormenderhandt in. De ſtadt wierdt aan de verwoedheit en de baldadigheit der ſoldaten overgegeven, die zo min de geeſtelyke dochters als de andere ſpaarden. Men vondt daar meer dan twee honderd duizend goude kronen, benevens veel voorraadt. Van daar deedt de Franſche bevelhebber zyn leger alleen drie mylen van daar naar Civitelle trekken. Daar was hy zo gelukkig niet. Deze ſtadt, op een berg gebouwt, ziet aan den eenen kant naar de Adriatiſche zee, en aan den anderen naar de rivier Librata, die haren loop onder den berg, zeer naby het Apennynſche gebergte, heeft. Die van Salino heeft zynen loop een weinig lager, en ſtroomt naar den kant van Giula Nova. Van deze zyde wierdt de ſtadt Ooſt-en Zuidwaarts aangetaſt: maar eenige dagen na het openen der loopgravens en een aanval, daar de Franſchen veel volk in verloren, wierden zy gedwongen de belegering op te breken. Ten anderen de hertog van Alva *, willende een afwending maken, trok in den Kerkelyken Staat, en veroverde verſcheide ſteden. *Marcus Antonius Colonna* onderſteunde hem, en deze, de zelve zwarigheit noch de zelve achting voor den ſtoel van Rome niet hebbende, gelyk hy, liet overal tekenen van zyne wraakzucht. De ſtadt Segnia leedt het meeſte. De zelve wierdt ſtormenderhandt ingenomen, geplundert en verbrand. Men liet de mannen over de kling ſpringen, zonder onderſcheidt tuſſchen burgers of ſoldaten te maken. Men verkrachtte de vrouwen en de dochters; de kloosters der geeſtelyken wierden niet geſpaart, en de onbeſchooftheit der ſoldaten verſchoonde zelfs de geeſtelyke dochters niet. Hoe groot een vyandt *Colonna* ook van den paus was, hadt hy echter afkeer van deze buitenſporigheden; hy deedt al wat hem mogelyk was om ze te beteugelen. Maar den ſoldaten eens den vryen toom gegeven hebbende, was het onmogelyk hen te ſtuiten. De tyding daar van te Rome gekomen ontſtelde *Paulus* den IV zeer. Hy vergaderde de kardinalen, en vertoonde hen met tranen in de oogen, wat gevaar hen nakende was by het aannaderen van zulk een wreden vyandt. Hy voegde daar by: *Dat hy, wat hem belangde, met Jeſus Chriſtus wenſchte te zyn, en dat hy, zonder de doodt te vreezen, geruſt de martelkroon zou verwachten*: als of deze oorlog van de ongelovigen, om de kerk te gronde te helpen, wierdt gevoert, en door den paus zelve, om zyne ſtaatzucht te voldoen, niet was ontſtoken. Ook ver van eenig mededogen by de kardinalen te verwekken, konden zy zich niet bedwingen van lagchen, wanneer zy zulk een ſlechte reden uit den mondt van den paus, wiens ſtaatzucht de eenige oorzaak van de verwoeſtinge van Italie was, hoorden. Het was *Colonna* gemakkelyk geweeſt recht op Rome aan te trekken: maar hy wilde liever de bevelen van den hertog van Alva, wien hy het innemen van Segnia bekend maakte, afwachten. Des verdeelde hy zyn volk daar omtrent. Ondertuſſchen de paus te vergeeſſch den ban tegen de aanhangeren van *Colonna* en de Spanjaarden uitgeblixemt hebbende, hadt hy den hertog van Guize uit het ryk van Napels herroepen. Zo dat deze Franſche bevelhebber zich gedwongen zag zyn verder voornemen te laten varen, om tot byſtandt van den paus te komen. Zyn leger was reets te Tivoli gekomen: dat van den hertog van Alva zou zyne ruitery opgeligt hebben, indien hy van den optocht dezer veldoverſten door de *Caraffaas* niet was gewaarſchouwt geweeſt. Den Spanjaardt dit mislukt zynde, deedt hy des nachts zyn volk voorttrekken, om met het krieken van den dag voor de poorten van Rome te zyn. Hy kwam daar zonder ontdekt te worden aan. De ſtadt was in een diepe ruſt. De hertog van Alva, dit aanden moedt van die van Rome, onderſteunt van den hertog van Guize, toeſchryvende, oordeelde, dat zy hem zonder een voet te wyken afwachtten, en dorſt zyn aanzien aan een hagchelyken aanval niet wagen, willende liever den zekerſten weg inſlaan en deze grote ſtadt ingeſloten houden. Daar wordt verſcheidentlyk van deze zaak geſproken. De een ſchryft ze toe aan de voorzichtigheit van den hertog van Alva, om redenen, die wy even gezegt hebben. Zy voegen daar nog by, dat zyn vermoeden door de geruſtheit van het volk van binnen wierdt verſterkt, dat hy hadt gedacht groter vyanden van de *Caraffaas* en in een beter ſtaat om hem te ontfangen te zyn. Dat hy een opſtandt, die hem zou begunſtigt hebben, hadt verwacht, en niets daar van gewaar wordende, verſterkte hy zich in zyn achterdocht. Maar anderen gelooffden, dat hy Rome niet was genadert, dan op het verzoek der *Caraffaas* zelf, die reets moede van den oorlog waren, en nies dan naar een voorwendſel omzagen om zich by den Allerchriſtelykſten koning te verantwoorden over hunne verzoening met den koning van Spanje. Hoe het zy, de hertog van Guize vondt zich benard. De bevelen, die hem naar Vrankryk riepen, na het verlies van den ſlag van St. Quintyn, kwamen ter rechter tydt om hem uit deze bekneldheit te redden.

1557.

Onderhoudt des hertogen van Guize met den paus en zyne neven over den oorlog.

Degedachten van den hertog van Guize over hun gedrag.

Zyne uitvoeringen in het ryk van Napels.

* of Alba.

Verrechting van den hertog van Alva.

Wat zyne ſoldaten by het veroveren van Segnia hebben uitgevoert.

Schrik van den paus.

De kardinalen lagchen met zyne verlegenheit.

De hertog van Alva voor de poorten van Rome.

Hy wil niet aanvallen.

Men redeneert daar verſcheidentlyk over.

Voor dat hy wegtrok, riedt hy den paus, zyn verdrag met Spanje te maken. Deze paus, zich reets daar toe bereid hebbende, hadt geen moeite zynen raadt te volgen. Hy hadt daarenboven het geluk, dat hy den hertog van Alva zeer rekkelyk vondt: het zy om de heimelyke verſtandhouding, die de *Caraffaas* met hem onderhielden, het zy om de zucht, die zyne Godvrucht hem, om zulk een vergelyk aan te gaan, inboezemde. De paus, die het teder gemoedt van dezen bevelhebber kende, wiſt zich daar van te bedienen. Hoewel hy zich aan de genade zyner vyanden overgegeven zag, ſprak hy altoos als meeſter, en gedwongen de vrede te verzoeken, wilde hy de zelve geven; als of hy uit eene beweeg-

De paus maakt zyn verdrag met *Philips*.

Staatzucht van dezen paus.

re-

1557. reden van erbarming over de openbare rampen te werk ging, daar hy zich door zyn eigen ongeluk gedwongen zag. By de eerſte opening van de onderhandeling betuigde hy, dat hy niets zou afſtaan van het gene hem toekwam, zelf niet tot den minſten tytel toe: dewyl, zeide hy, het hier op de eer van den H. ſtoel aankomende, het Gode zelf raakte, wiens zaak hy verdedigde. De overwinnaar moeſt zich derhalven onderwerpen, en de voldoening geven, die hy anders zou hebben moeten ontfangen. Zo dat de hertog van Alva naar Rome trok; daar hy zich voor de voeten van den paus nederwierp, en vergiffenis, uit name van den koning, zynen meeſter, verzocht. Na deze onderwerping ligtte de paus den ban, dien hy tegen hem en de *Colonnaas* hadt uitgeſproken, en gaf hen den aflaat. Men merkte, dat deze bevelhebber zyne intrede deedt, gezeten op het zelve paardt, waar op de hertog van Guize eenige maanden te voren de zyne hadt gedaan, en dat de neven van den paus hem de zelve eer bewezen, die zy aan den eerſten hadden getoont, verſelt met de zelve betuigingen van vreugde en genegenheit. By dit verdrag ſtondt de paus af van zyne verbindtenis, met den Allerchriſtelykſten koning gemaakt, en tradt weder in die van *Philips*, die aan de kerk honderd ſteden wedergaf, die door zyne bevelhebbers waren verovert. Dus was het einde van den oorlog ten aanzien van den paus, die den zelven hadt ontſtoken. In Vrankryk hieldt die zo ſchielyk niet op. De hertog van Guize kwam daar weêr, na dat het verdrag met den paus geſloten was, en ging te Civita-Vecchia ſcheep, twee duizend man van zyn beſte volk met zich nemende. Hy liet het beſtier van de overigen aan zynen broeder, den hertog van Aumale, die zynen weg te landt door het gebiedt van Bologne, Ferrara, de Griſons en Zwitſerlandt nam.

De hertog van Alva verzoekt hen uit den naam van zyn koning vergiffenis.

Wederkomſt van den hertog van Guize in Vrankryk.

Wat hem aangaat, hy wierdt als de verloſſer van het ryk ontfangen. Men wiſt niet wat men hem uit genegenheit zou doen, noch wat tytel geven. Die van onderkoning wierdt voorgeſtelt: doch men oordeelde dat de zelve te groots was; men gaf hem dien van luitenant generaal van des konings legers binnen en buiten het ryk. Aldus was het ongeluk van zyn vaderlandt zyn byzonder geluk, en hy trok zyn roem uit de ſchande van den konneſtabel.

Men toont te Londen veel vreugde over het verdrag van vrede tuſſchen den paus en *Philips* den II.

Het verdrag van den paus met Spanje wierdt den 14 September getekent, en de bode bragt daar den 6 October de tyding van te Londen. Men bedreef daar grote vreugde over. De opperſchout en ſchepenen gingen op bevel van de koninginne naar de hoofdkerk van St. Paulus, daar een plegtelyke Mis wierdt gezongen, om Godt voor de geſlote vrede tuſſchen den paus en den koning *Philips* te danken. Deze plegtigheit wierdt van vreugdevuren en andere blydſchapstekenen, in diergelyke voorvallen gebruiklyk, gevolgt. Hoewel 'er in het verdrag geen gewag van den kardinaal *Polus* wierdt gemaakt, was zyne herſtelling echter een van de geheime artykelen. Op het laatſte van het jaar kreeg de koninginn kennis, dat de Franſchen het oog op Calais hadden. Echter verzuimde zy daar volk en voorraadt te zenden, dat oorzaak van het verlies van deze voorname ſtadt was, gelyk wy in het begin van het volgende jaar zullen zien.

Wy moeten dit jaar niet eindigen, zonder van de doodt van *Anna* van Kleef te ſpreken, die op den 15 July ſtierf. Zy leefde nog 17 jaren na hare echtſcheiding; en vergenoegt met den naam van zuſter van *Hewrik* den VIII, in plaats van dien van gemalinne, dien zy gedwongen wierdt af te ſtaan, verſleet zy gerust hare dagen in Engelandt. Men vindt niet, dat zy zich ooit in eenige partyſchappen, die zich onder *Eduard* of *Maria* opwierpen, heeft geſloken: de gematigtheit, die zy na hare echtſcheiding betoonde, blonk in haar ganſche gedrag uit. Gelyk zy ongelukkig, zonder ſchuldig te zyn, was, maakte hare onſchuldt hare ongenade verdraaglyker. Zulk een ſtil leven eindigde door eene vreedzame doodt. Het jaar eindigde in Engelandt door het beroepen van een Parlement, daar de koningin de zitting op den 20 January van hadt vaſtgeſtelt. De oorlog van Schotlandt was daar de oorzaak van.

Doodt van *Anna* van Kleef.

1557.

Hare gematigtheit.

Vrankryk, *Maria* niet hebbende kunnen beletten de wapenen ten behoeve van den koning haren gemaal op te nemen, beſloot de koninginne van Schotlandt tegen haar op te maken. Zo haaſt als de Engelſche wapenkoning den oorlog aan *Hewrik* den II, gelyk wy hebben verhaalt, hadt afgekondigt, zondt deze vorſt een bode aan de regentinne, om haar te verzoeken den zelven aan Engelandt te verklaren; waar op zy de Staten van het ryk vergaderde, en hen de redenen, die zy vermeende te hebben om met Engelandt te breken, voorſtelde. Zy vertoonde hen, dat het en roemwaardiger, en zekerder voor de natie was, een openbaren oorlog met dezen vyandt te hebben, dan in zulk een twyffelachtigen ſtaat te leven, die noch vrede, noch oorlog zynde, Schotlandt al de ſchade van den oorlog, zonder de zoetheit van de vrede te genieten, deedt gevoelen. Zy verzocht hen dit in overleg te nemen, en met haar de maatregelen, die zy voor het welzyn en de eer van het ryk nodig dachten, te beramen. Daar bevonden zich twee tegenſtrydige partyen. De eene was voor de vrede, die door de geeſtelykheit wierdt ondersteunt, en de andere voor den oorlog, gelyk mede byna de ganſche adel. Dit was ganſch anders dan onder *Eduard* gebeurde. De reden van dit onderſcheidt ſproot uit de verandering, die in den Godsdienſt was voorgevallen. Onder de regering van *Eduard* ſpraken de geeſtelyken van Schotlandt niet dan van te breken en te oorlogen tegen dezen vorſt, dien zy als een ketter aanzagen: onder *Maria* verheften zy het voordeel, dat de Staat en de Godsdienſt in het verbondt van zulk eene Roomſchgezinde princeſſe zouden vinden. De Proteſtantſche heeren oordeelden in het tegendeel, dat hunne party, ſtaande deze verdeeldheit, ſterker zou worden, en dat de oorlog hen ten minſte dit voordeel zou aanbrengen, dat men verplicht zou zyn hen ongemoeit te laten. Zy verwachtten zelfs, dat de ſtaatkunde het hof zou aanzetten om de Engelſchen, die tot hen om het geloof kwamen vluchten, gunſtig te handelen, en dat zy de zelve vryheit zouden genieten, die men aan deze vremdelingen zou toeſtaan. Ondertuſſchen waren de eerſte in veel groter getal, en haalden het tegen de anderen over, waar door de regentin verſteken wierdt van het geen zy hadt gewenſcht te verkrygen, en de vergadering ſcheidde zonder een vredebreuk met de Engelſche kroon te willen toeſtaan. Men moeſt het over een anderen boeg wenden. Men gaf laſt aan den Franſchen bevelhebber * Aymouth te gaan verſterken. Deze ſtadt, gebouwt aan den mondt van de rivier, daar zy den naam van ontfangt †, was al te na by Barwik om de Engelſchen geen yverzucht te veroorzaken, en de regentin twyffelde geenzins, of dit werk zou door eenige vyandlykheden worden geſtoort. Dit was het, dat zy zocht, om de Schotten tot wraak op te wekken, en het gebeurde ook, gelyk zy het voor-

De regentin van Schotlandt verzoekt de Staten den oorlog tegen Engelandt te verklaren.

Zy kan hen tot geen bewilligingbrengen.

* *D'Oyſel.*

† Aymouth; mondt of begin van Ayvyandlykheden van den ſtadvoogdt van Barwik.

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

1557. voorzien hadt. Naauwlyks hadt men het werk begonnen, of de ſtadvoogdt van Barwik viel in Schotlandt, om het volk, dat de arbeiders dekte, te dwingen hunne poſten te verlaten, en de ſtropingen te beletten. Dit was genoeg om die door deze invallen aan de plundering wierden bloot geſtelt te doen klagen. Zy liepen met menigte naar Edenburg, verzoekende byſtandt. De regentin beſloot hen te voldoen, en de Staten op hunne klagten weder te doen vergaderen. Voor dat zy vergaderden, trok de Franſche bevelhebber, die zich door deze vyandlykheden gemachtigt oordeelde om gewelde met gewelde te keren, over de Twede, trok in Engelandt, en belegerde het kaſteel van Warke. Op deze tyding kwamen de Roomſche heeren, die de vredebreuk niet goed vonden, te Edenburg. Zy klaagden, dat een vremdeling, die het leger geboodt, het ryk te onrechter tydt in een oorlog, zeer nadeelig voor het algemene welzyn, inwikkelde; en na daar over te hebben beraadſlaagt belaſtten zy hem met zyn volk wederom te keren. Zelfs voegden zy by hun bevel een ſchamper dreigement zo voor de regentin, die hem hadt gezonden, als voor den koning van Vrankryk, wiens gezant hy was, hem belaſtende de belegering op te breken, of by weigering verklaarden zy hem ſchuldig aan gekwetſte hoogheit. Hy moeſt niettemin gehoorzamen. In dezen tydt trok de hertog van Nortfolk op bevel van de koninginne van Engelandt naar de grenzen, ſloeg de Schotſche krygsmacht, en nam eenigen gevangen, met welke hy weder naar zyn ryk keerde. De regentin, over dit voorval en nog meer over de ongehoorzaamheit der Schotten, die daar oorzaak van waren, te onvrede, meende, dat 'er geen ander middel om de wanorder van den Staat te herſtellen was, dan een huwelyk van de koninginne hare dochter met den Dauphin van Vrankryk te ſluiten. Zy oordeelde, dat, wanneer deze prins met den tytel van koning van Schotlandt kwam, hy de macht van Vrankryk daar meer gezag zou byzetten, of ten minſte meer doen vrezen. Zy ſchreef aan dit hof, dat zich van haren raadt bediende. De koning deedt aanſtonts zyne gezanten vertrekken. Op hunne aankomſt vertoonden zy aan de Staten, door de regentinne te Edenburg te zamen geroepen, dat de Dauphin de jaren om te trouwen bereikt hebbende, het nodig was de artykelen van het huwelyksverdrag te maken, verzoekende tot dien einde hunne gevolmachtigden naar Vrankryk te zenden. De Staten wiſten geen middel om hun verzoek te loor te ſtellen. Men verkoor derhalven gezanten, die men uit de drie Staten van het Parlement nam, om de drie Staten van het ryk, voor het welke zy handelden, te verbeelden. De aartsbiſſchop van Glascouw, de biſſchop van Orkney, en de opperſte van S. Andries, die naderhandt graaf van Murray wierdt, wierden van wegen de geeſtelykheit; de graaf van Rothe, die van Caſſels, en Mylord *Flemming* van wegen den adel; de opperrechters van Edenburg en van Montros van wegen het volk benoemt. Zy vertrokken in het begin van het volgende jaar naar Vrankryk, alwaar zy, na een zwaren ſtorm, waar in zy twee ſchepen verloren, uitgeſtaan te hebben, aankwamen. Wy zullen op zyn plaats den uitſlag hunner onderhandeling zien.

Om een afwending te maken belegert de Franſche bevelhebber Warke.

De heeren van Schotlandt geven bevel de belegering op te breken.

De regentin wenſcht het huwelyk met de jonge koninginne en den Dauphin te zien voltrokken.

Aankomſt der Franſche gezanten met dit voorſtel.

De Staten van Schotlandt noemen hunne gemachtigden om het verdrag in Vrankryk te ſluiten.

Het Parlement van Ierlandt wierdt in dit jaar in het begin van Juny gehouden. Het was niet dan in deze zittingen dat het de ingeſtelde wetten onder *Henrik* den VIII en *Eduard* den VI aangaande de geeſtelyke regering volkomentlyk vernietigde. Het was zelfs ook in deze vergadering, dat men de acten tot beveſtiging van het recht van *Maria* maakte. Dit was het, daar het Parlement mede begon. Het erkende deze princes voor wettige dochter van *Henrik* den VIII, het verklaarde, dat zy in deze hoedanigheit met de koninklyke waardigheit volgens de wetten was bekleed geweeſt, en dat hare nakomelingen, indien zy 'er eenige uit het huwelyk met koning *Philips* naliet, de ryken van Engelandt en Ierlandt na haar overlyden zouden erven. Men ging vervolgens tot de bevelen tegen de zogenoemde ketters over, en men verklaarde hen de wetten, die hen ten vure doemden, onderhevig te zyn. Eindelyk vernietigde men al de acten, die onder de voorgaande regering tegen de macht van den paus waren gemaakt, dien men in zyne oude rechten herſtelde: en door eene byzondere wet ontlaſtte men de geeſtelykheit van hare opgelegde jaarlykſche ſchattingen, die *Henrik* de VIII aan zyne kroon hadt gehecht. Daar wierden vervolgens nog andere beſluiten, omtrent eenige landeryen, die men de kroon inlyfde, genomen. Die van Leix en van Offali waren onder dit getal, en het Parlement verklaarde, dat de onderkoning daar volkplantingen zou mogen oprechten, om de zelve als leenmannen van de kroon te bezitten. Het zelve Parlement veranderde den naam van het kaſteel, dat de hertog van Sommerſet in het eerſte dier geweſten hadt doen bouwen, en noemde het Marienburg, en den naam van dat van Dingen, in het landt van Offali, in dien van Philipsſtadt *. Deze twee landen wierden ook tot graaſſchappen gemaakt: het eerſte droeg den naam van het graaſſchap der koninginne, en het andere van het graaſſchap van den koning. Daar wierden in het Parlement nog andere wetten tegen het moorden en roven gemaakt. Men beval, dat gemachtigden naar de provinciën zouden gezonden worden, om onderzoek te doen, en de ſchuldigen te ſtraffen. Dat de onderkoning deze rechters zou benoemen, en dat de grootzegelbewaarder hunne acten met het groot zegel zou bekrachtigen. Om dit onderzoek naauwkeurig te doen, wierdt de onderkoning gemachtigt om de landen in zo vele kwartieren, als hy zou goedvinden, te verdelen, en aan deze verdelingen gaf men den naam van graaſſchappen. Het Parlement maakte nog een andere wet van zeer groot belang, om de gemeenſchappen, die de Ieren, leenmannen van de kroon van Engelandt zynde, onderhielden, en met die zich zeiden leenmannen van Schotlandt te zyn, te verbieden. Door lange ervarenheit hadt men geleert, dat de oproeren meerder in de provincien van Ulſter, grenzende aan Schotlandt, dan wel in de andere waren ontſtaan. De reden was, dat de oproerigen daar hulp kregen, en dat zy daarenboven zich in den haat tegen de Engelſche regering, door den ommegang, dien zy met de vyanden van de kroon hadden, verſterkten. Om deze muiteryen te beteugelen verboodt men eerſt aan de Engelſche Ieren, geen toegang aan de Schotſche Ieren, noch verblyf in hunne ſteden, noch huizen te geven, op ſtraffe van ſchuldig verklaart te worden aan de misdaadt van wanbedryf * of meineedigheit. Men verboodt vervolgens op de zelve ſtraf alle huwelyken tuſſchen elkander.

1557. Het Parlement van Ierlandt vernietigt de wetten, door *Henrik* den VIII en *Eduard* den VI gemaakt.

De landen van Leix en Offali worden de kroon ingelyfd.

Graaſſchappen des konings en der koninginne.

Verdelinge van Ierlandt in graaſſchappen.

Genegenheit van die van Ulſter voor de Schotſche kroon.

* *Felonie.*

Het Parlement wierdt tot in het begin van July verlengt, en de onderkoning trok te veldt tegen verſcheide partyen, die op verſcheide plaatſen van het ryk waren opgeſtaan. Zyn eerſte veldtocht was tegen *O-Madden*, heer van het landt, dat heden den naam van de barony van Longeford, in het graaſſchap van Galloway, draagt. Hy bezat daar in een kaſteel, Mellik genaamt,

Verrechting van den onderkoning.

Universitäts- und Landesbibliothek Düsseldorf

Cox. Warre.

1557. voor het welke de onderkoning zyn volk bragt. Voor dat hy het zelve aantaſtte, zondt hy een trompetter om het op te eiſchen. Het antwoordt van den Ierſchen bevelhebber was trotſch. Hy weigerde niet alleen den trompetter te horen, maar hy dreigde hem, dat, indien hy, of een ander, voor de twede maal hem zulk een opeiſching kwam doen, hy hem op den muur zou doen ophangen. Deze trotſchheit bleef hem niet lang by, want in den volgenden nacht verliet hy het kasteel, daar de onderkoning een goede bezetting in leide. Na deze verrechting trok hy in de provincie van Ulſter, daar de oproerige Ieren hunne voornaamſte woonplaatſen hadden. Hy verdreef hen daar uit, en keerde met zyn volk, overladen met buit, weder te rug. Hy kwam daar in de maandt van October wederom, veroverde eenige van hunne ſteden, verbrandde andere, en dwong hunne voornaamſte hoofden gyſelaars te geven. De *O-Maddens* en de *O-Carols* waren de eerſten, van welke men deze onderwerping vorderde.

De graaf van Suſſex te huis geroepen.

Den 4 December wierdt de graaf van Suſſex van zyn onderkoningſchap te huis geroepen. Hy ging ſcheep om naar Engelandt te vertrekken, latende de regering in handen van den grootzegelbewaarder * en van den grootſchatmeeſter †, tot dat het hof daar in zou hebben voorzien. Voor dat hy vertrok, nam hy hen den eedt af in de hoofdkerk van Dublin, daar zy het zwaardt uit de handen van den grootmaarſchalk ‡ ontfingen, als een bewys van hunne aanſtelling. Zy oeffenden deze macht met elkander tot de naaſtvolgende maandt February, wanneer de koningin de brieven van het onderkoningſchap aan den ridder *Sidney*, grootſchatmeeſter, zondt.

* *Currin.*
† de ridder *Sidney.*
De ridder *Sidney* zyn opvolger.
‡ *Stanley.*

Thuanus. Mezeray. Burnet.

Wy hebben het voorgevallene van dit jaar in Vrankryk, aangaande de oorlogsverklaring, die *Maria* aan deze kroon deedt, beſchouwt; daar is ons niet verder over dan te ſpreken van den Godsdienſt en eenige andere voorvallen. De ſtrengheit der ſtraf, die *Henrik* de II de Proteſtanten deedt lyden, kon hen niet verdelgen. Het getal wierdt dagelykſch groter, en de grootſten van het ryk voegden zich by hunne gemeenſchap. De admiraal van Coligny en zyn broeder *Dandelot* waren daar van de voornaamſte, ten aanzien van hunnen yver zo wel als ten opzichte van hun aanzien. Men merkte, dat de hertog van Guize, aan wien dit huis verdacht was, om dat het zich tegen zyne ſtaatzucht ſtelde, *Dandelot* by den koning na zyne wederkomſt uit Italië begon aan te klagen, en hem voor een ketter uit te maken. Het was ook in den zelven tydt, dat die van dit geloof waren hunne openbare vergaderingen begonnen te houden. Zy hadden de ſtoutheit daar een van binnen Parys te houden, dat den haat van het volk vermeerderde, aan het welke hunne vyanden een ſchrikkelyk denkbeeldt van hen gaven. De zelve wierdt in het begin van September gehouden, in het huis van eenen, genaamt *Bertomier*, aan het einde van de St. Jakobsſtraat. Vele menſchen waren daar gegaan, om daar de predikatie van *Jan Maſſon* te horen, die de eerſte leeraar van deze nieuwgebore kerk was, daar hy in het jaar 1555 reets in was beroepen. En mitsdien zy niet dan des avonds by malkander waren gekomen, om zich voor de oogen van ieder niet bloot te ſtellen, en dat zy langen tydt by elkander bleven, vermits men na de predikatie het H. Avondmaal uitdeelde, wierdt het laat in den nacht voor dat men ſcheidde. Hunne voorzorg was te vergeeſſch: zy wierden ontdekt: men hadt hen daar zien in gaan; men beſloot, dat men in het uitgaan op hen zou aanvallen. Dit beſluit wierdt uitgevoert. De eenen wierden met ſtenen gedood: op de anderen viel men aan, en men zou hen in ſtukken hebben geſcheurt, indien de gerechtsbedienden van de nachtwacht hen niet uit handen van het graauw hadden gerukt, om hen naar het gevangenhuis te brengen. Meer dan honderd wierden gevangen gebragt, onder de welke eenigen van aanzien waren, en zelfs ſtaatjuffers van de koninginne. Men beſchuldigde hen van ongehoorde misdaden. Zy vergaderden niet, zeide men, dan om hunne vleeſchelyke welluſten, na dat zy vrolyk waren geweeſt, te voldoen; dat zy het licht uitdeden, en dat mannen en vrouwen zich onder een vermengden, zonder acht te geven op den huwelyksbandt, of de nabeſtaanheit van het bloedt; men voegde daar by, dat deze eerloze bedryven nog van iets verfoeielyker wierdt voorgegaan; dat zy op hunne maaltyden jonge gebrade kinderen aten, na dat zy hun bloedt aan hunne Duivels hadden opgeoffert. Hoe weinig waarſchynlykheit zodanige vertellingen ook hadden, het volk, doorgaans ligtgelovig, nam de moeite niet de waarheit daar van te onderzoeken, en zich aan hunne vooroordelen overgevende, geloofde het, dat 'er geen ſtraf zwaar genoeg was om zulke gruwelen te ſtraffen. Maar die verſtandiger waren, ſloegen daar geen geloof aan; zy wiſten wel, gelyk een Roomſche ſchryver * aantekent, dat die een nieuwen en onbekenden Godsdienſt belyden, altydt met zulk een laſter beſchuldigt zyn geworden. Dit was het ook, dat de Proteſtanten niet nalieten in hun verdedigſchrift, dat zy wereldkundig maakten, aan te tonen. Zy vergeleken zich by de eerſte Chriſtenen, die door de Heidenen van de zelve godloosheden waren beſchuldigt, en hunne vyanden by de vervolgers dier eerſte gelovigen; zy wilden zelfs, dat de koning hunne onſchuldt zou kennen; zy wiſten een middel te vinden om een hunner verdedigſchriften op de taſel in zyn kamer te doen leggen. Ondertuſſchen maakte men het rechtsgeding der gevangenen op, waar van zeven gerecht wierden, onder de welke zich een pleitbezorger van het Parlement van Parys bevondt *, een arts † en eene vrouw ‡. Eenigen wierden levendig verbrand, en de andere eerſt gewurgt. De andere gevangenen zouden het zelve lot gehad hebben, indien de keurvorſt van de Palts en de Proteſtantſche Zwitſers ten hunnen behoeve aan den koning niet hadden geſchreven. De hulp, die *Henrik* de II toen van hen nodig hadt, dwong hem ten hunnen gevalle het leven aan deze ongelukkigen te ſchenken, die in vryheit wierden geſtelt, en zyn yver in het vervolgen van de andere Proteſtanten wat te verkoelen. Voorts was dit een vremde yver; deze vorſt liet zyne onderdanen verbranden, alleen om een gevoelen, dat met de Roomſche kerk niet overeenkwam, buiten dat Chriſtenen en onſchuldig, terwyl hy in een naauwe verſtandhouding met den Turk was. *Lavigne*, zyn gezant by de Porte, verzocht toen *Solyman*, hem twee millioenen goudt te leen op te ſchieten, en zyne ſcheepsvloot tegen den koning *Philips* te zenden. Het laatſte ſtondt de Turk toe, maar het eerſte ſloeg hy af, vermits zyne wet hem verboodt geldt aan Chriſtenen te lenen. De paus nam het den Allerchriſtelykſten koning niet kwalyk zulk een onchriſtelyk verbondt te maken: maar hy beſtrafte hem, dat hy in het ſtraffen der Proteſtanten niet voortging. Deze paus, die den naam van beſchermengelen aan die van dit geloof waren, wanneer zy in zyn leger dienden, hadt gegeven, beſchuldigde den koning, dat hy hen in zyne legers aannam, zeggen-

Vergadering der Proteſtanten binnen Parys.

Men taſt hen aan en zet ze gevangen.

De misdaden, daar men hen mede beſchuldigt.

Hunne verdediging.

* *Gravelle.*
Hun ſtraf.
† *Nikolaas la Stene*, van Normandië.
‡ de weduwe *Graveron.*

Tuſſchenſpraak van den keurvorſt van de Palts en van de Zwitſers.

Aanmerking op den yver van *Henrik* den II.

De paus is te onvrede over het niet ſtraffen der Proteſtanten.

1557. Rechte oorzaak van zyne moedelykheit.

gende, dat zyn voornemen nooit zou gelukken, zo lang hy zulk een grote menigte ketters onder zyne ſoldaten zou hebben. De geſchiedenisſchryvers merken aan, dat het uit misnoegen was, dat hy zulk een taal voerde, zonder zich in den grondt met den Godsdienſt te bekommeren. Hy was te onvrede over twee wetten van *Henrik* den II. By de eerſte verklaarde de koning alle huwelyken, door kinderen buiten bewilliging van hunne ouders, de zoons voor den ouderdom van dertig en de dochters van vyf en twintig jaren aangegaan, van gener waarde te zullen zyn. Het byzonder belang dat de konneſtabel hier by hadt, gaf aanleiding tot deze willekeur: zyn zoon hadt eene juffer, *Pienne*, zonder zyne bewilliging getrouwt; hy wilde dit huwelyk vernietigen, gelyk hy naderhandt deedt, om hem eene natuurlyke dochter van den koning, weduwe van *Horatius Farneze*, te doen trouwen. Om deze redenen gaf men deze willekeur een kracht op het voorledene door een nieuwe rechtsgeleerdheit, ſtrydende tegen de billykheit van alle wetgevers, die het voorledene niet kunnende veranderen, alleen toeleggen om het toekomende te voorzien. By de andere willekeur, die de paus niet aanſtondt, hadt de koning eene belaſting op alle geeſtelyke inkomſten gelegt, en de geeſtelykheit bevolen niet uit hare verblyfplaatſen te gaan. Het hof van Rome kantte zich tegen deze twee wetten, die het opnam als eene verbreking van de rechten van den H. ſtoel. Het kon in den grondt niets wezentlyks daar tegen te zeggen vinden, maar het nam het op de wettelykheit. Het beſchuldigde den koning van verwaandheit, om dat hy zyn handt op een Sakrament, en een belaſting op de geeſtelykheit hadt durven leggen.

Willekeur op het trouwen van de zoons van goeden huize.

Redenen van deze willekeur.

Thuanus. Sleidanus.

Om een einde te maken van het verhaal van het geen in vremde landen voorviel, moeten wy het vervolg van de zaken van den Godsdienſt in Duitſchlandt weder opvatten. Wy hebben gezien, dat by het verdrag van Augsburg de Proteſtanten eene volkome vryheit hadden verkregen, ten minſte by voorbaat, en tot dat het geſchil met den Roomſchen ſtoel door zachte middelen zou zyn bygelegt. Om aan dit grote werk te beginnen, benoemde men vier en twintig gemachtigden, twaalf van den eenen en twaalf van den anderen kant. *Pflug*, biſſchop van Naumburg, reets vermaard door het opſtellen van het *Interim*, was aan het hoofdt der Roomſche en *Melanchthon*, aan dat der Proteſtanten. Het bleek by de eerſte opening dezer zamenkomſt, dat de eerſte geen ander voornemen hadden dan te betrachten, dat de ſtaatkunde hen inblies, maar dat de Godsdienſt moeſt verfoeien: *Verdeelt hen, indien gy wilt regeren.* *Pflug* vertoonde aanſtonts, dat alleen de Proteſtanten der Augsburgſe belydeniſſe de vryheit van gewiſſe en de oeffening van hunnen Godsdienſt moeſten genieten: dat de andere gezindheden daar van buiten geſloten waren, en dat bygevolg de Zwinglianen daar geen deel aan hadden. Hy ſtelde voor een voorgaande acte van deze uitſluiting op te maken, by de welke de Lutheranen het gevoelen van de andere veroordelen; en blyvende by hunne belydenis, den vloek tegen de Proteſtanten, die van een tegenſtrydig gevoelen waren, zouden uitſpreken. De afgezondenen van den hertog van Saxen vonden dit voorſtel goed. Maar *Melanchthon* het woordt opnemende vertoonde door krachtige redenen, dat men niemandt afwezend zynde, zonder hem alvorens gehoort te hebben, kon veroordelen. Vervolgens wilde hy, dat men tot het onderzoek der leerſtukken kwam, welke die van de Augsburgſche belydenis van de Roomſchen hadden doen

Zamenkomſt der Roomſchen en der Proteſtanten.

Argliſtigheit der eerſten.

Wyze raadt van *Melanchthon.*

afſcheiden, latende de byzondere geſchillen der Proteſtanten ſtaan, om die onder hen af te doen. *Ferdinand*, wien men van deze zwarigheit kennis gaf, wilde, dat men door zou gaan zonder zich daar mede op te houden: maar de biſſchop van Naumburg bleef daar pal op ſtaan. De verbitterdheit wierdt dagelykſch groter, zo dat men eindelyk, zonder iets beſloten te hebben, moeſt ſcheiden. Daar waren alleen eenige artykelen omtrent de kerkelyke regering en omtrent de erfzonde opgeſteld. De Roomſchen beſchuldigden de Proteſtanten oorzaak van het ſcheiden dezer vergadering te zyn, en deze laatſte in het tegendeel beſchuldigden de anderen. Zy zeiden, dat men hen niet hadt kunnen overtuigen, maar dat men tweeſpalt onder hen hadt gezaait; dat *Pflug*, niet vaſt in zyne ſchoenen ſtaande, het geheim hadt weten te vinden, om de Proteſtanten tegen elkander op te hitzen, om zyne party door het middel dezer verdeeldheit te behouden. Dit is een draai, die byna nooit is mislukt. Het is ondertuſſchen wonderlyk, dat de Hervormden, wetende by ondervinding het nadeel, dat zy door hunne partyſchappen lyden, daar nog niet van hebben hunnen afzien. Ingenomen met hunne byzondere gevoelens, woeden zy tegen hunne broeders over punten van kerktucht, of van bloote beſpiegeling, en geven alzo gelegenheit aan hunne vyanden om over hen door hunne verdeeldheit te zegepralen.

1557.

Verbrekende zamenkomſt.

De verdeeldheden der Gereformeerden zyn hen nadeelig.

Naar den kant van Bremen was 'er in het Ryk eenige oneenigheit. De aartsbiſſchop wilde eene belaſting van een zeſtienden penning invoeren; het volk weigerde het te betalen: deze prelaat beweerde ſouverein te zyn, en ligtte volk om zich te doen gehoorzamen, maar de hertogen van Brunswyk verſtrooiden het zelve. De bevelhebber wierdt gevangen, en die van Bremen ſtelden hun geſchil met den aartsbiſſchop aan het oordeel van den Saxiſchen kreits, daar alles door bevredigt wierdt. Dit voorval geſchiedde in de maanden van April en May. De aartsbiſſchop zag daar het einde niet van. Hy ſtierf in February des volgenden jaars. *Albert*, markgraaf van Brandenburg, was in het begin van dit jaar, van droetheit overſtelpt en overladen van ongelukken, overleden. Zyne roekeloosheit was daar de oorzaak van. Hy hadt Duitſchlandt dikwils met zyne ſoldaten vervult; een liefhebber van een oproerig leven, en begerig naar een luiſterryken ſtaat, ten koſte van zyne eige ruſt en die van zyn vaderlandt. Hy ſtierf echter zonder roem, gebannen, van de ganſche wereldt verlaten, en veracht van de genen, wier ſchrik hy hadt willen zyn. In het zelve jaar wierdt het geſchil tuſſchen de prinſſen van Oranje en de landgraven van Heſſen-Caſſel over eenige landen, daar zy wederzyds meenden recht toe te hebben, in der minne bygelegt. De landgraaf bleef in het bezit van het landſchap Catzenelliebogen, en de prins van Oranje in het graafſchap van Diets.

Onruſt tuſſchen den aartsbiſſchop van Bremen en het volk.

Doodt van *Albert*, markgrave van Brandenburg.

Geſchil tuſſchen de prinſſen van Oranje en de landgraven van Heſſen bygelegt.

Het jaar 1558, dat het laatſte van de regering van *Maria* was, begon met de belegering van Calais. De hertog van Guize begon het beleg op den eerſten January. Van zo vele ſchone provinciën en ſterke ſteden, die Engelandt voortyds, het zy by opvolging, het zy by overwinning, hadt bezeten, bleef aan het zelve niet meer over dan Calais, Guines, Hames, en het graafſchap van Oye. Van het lot van Calais hing dat van de andere af. Deze ſtadt, die eenigen nemen voor de haven Iccius, zo vermaard door de veldtochten van *Julius Ceſar*, die van daar naar Engelandt overſtak, was in het jaar 1347 door *Eduard* den III, na eene belegering van meer dan een jaar, verovert. Wat be-

1558. *Heylin. Goodwin. Baker. Burnet. Thuanus. Mezeray.*

Belegering van Calais.

1558. begeerte ook de Franſchen hadden het zelve weder meeſter te zyn, hadden zy daar nog niet toe kunnen komen. De verraſſingen waren hen niet gelukt, en tot dezen tydt hadden zy geen openbaar geweldt durven gebruiken. Wy hebben gezien, hoe ver een van hunne bevelhebbers * zyne achting voor deze ſtadt, en den haat, dien hy voor de Engelſchen hadt, die daar van meeſter waren, hadt getoont. De koningin van Engelandt, die de aangelegenheit van deze veſting kende, roemde, dat zy den ſleutel van Vrankryk aan haar gordel droeg, en vertrouwde de bewaring van de zelve niet dan aan perſonen van het eerſte aanzien en beproefde trouw. Hare welgelegenheit hielp veel om ze aanzienlyk te maken. Zy was gebouwt aan het inkomen van het Kanaal, dat Engelandt van Vrankryk en de Nederlanden door een overvaart van weinig uuren ſcheidt, regt over Douvres, dat van daar maar 25 mylen legt. *Philips*, dien het voornemen van Vrankryk bekend was, hadt daar kennis van aan de koninginne gegeven: maar het gebrek van geldt was oorzaak, dat zy den nodigen byſtandt daar niet hadt gezonden. Voorts ſteunde men op de goede gelegenheit van de ſtadt en de ſterkte der buitenwerken; zy was van drie kanten byna ontoegankelyk, daar de rivier en de moeraſſen de aannadering van beletten. Het vierde wierdt door de zee en de beſchanſſingen van de haven geſloten. Daar was nog een voetpadt, dat dwars door het moeras, dat aan beide zyden was, naar de ſtadt leide; maar deze doorgang was door eene beſchanſſing, die de Engelſchen Newnambridge noemden, een myl van de ſtadt gebouwt, verdedigt. Een andere ſterkte, de Rysbank genaamt, geboodt de haven, en diende tot beveiliging van de zee; zo dat men eerſt deze twee ſterkten moeſt veroveren, indien men den toevoer ter zee wilde beletten, en de ſtadt te landt aantaſten. Dit ondernam de hertog van Guize, die zyn oogmerk met minder moeite, dan hy hadt gedacht, bereikte. In het voorgaande jaar hadt *Mouchey Senerpont*, ſtadvoogdt van Boulogne, de zelve onderneming aan den konneſtabel voorgeſtelt, die het ook zou hebben uitgevoert, indien de ongelukkige ſlag van St. Quintyn niet was voorgevallen. Tot vermeerdering van het hertzeer wilde zyn ongelukkig lot nog, dat deze eer voor zynen mededinger bewaart wierdt. Voor dat de hertog van Guize de belegering begon, hadt de maarſchalk van *Stoffi* zich als een boer verkleed, om de geſteldheit der ſtadt te beſpieden. Het was op zyne wederkomſt, naar het ontwerp, dat hy daar van maakte, dat de hertog zyne maatregels nam.

Het hof van Vrankryk was zo bevreeſt, dat dit mogt mislukken, dat het al wat mogelyk was in het werk ſtelde om zyn voornemen voor de vyanden bedekt te houden. Het verſpreidde het gerucht, dat het zyn oog op Luxemburg hadt, en de hertog van Nevers trok met eene party volk naar Stenay. De hertog van Guize trok met een andere party naar den kant van St. Quintyn, als of hy van voornemen was het zelve in te ſluiten. Van daar begaf hy zich naar Amiens, zich gedragende als of hy voorraadt in Dourlens wilde brengen. Maar het volk by zich hebbende gekregen, dat de hertog van Nevers in aller yl hem hadt toegezonden, trok hy af naar het Boulonnois, en zich gelatende, als of hy bevreeſt was voor Ardres en Boulogne, verſpreidde hy zyn volk daar omtrent. Dus hieldt hy de vyanden op, tot dat alles ter uitvoeringe van zyn voornemen gereed zynde, hy onverwacht voor Calais verſcheen. Hy verdeelde zyn leger in twee par-

* *Desquerdes*, in de geſchiedeniſſe van *Henrik* den VIII.

Het gevoelen, dat de koningin van Engelandt van deze ſtadt hadt.

Hare welgelegenheit en buitenwerken.

Gedrag van den hertog van Guize in de belegering.

Zyn optocht om de Engelſchen te bedriegen.

Hy komt voor Calais.

tyen, om ter zelver tydt de twee ſterkten, daar wy van geſproken hebben, en die als de twee toegangen van de ſtadt waren, de eene van den land- en de andere van den zeekant aan te taſten. De aannadering geſchiedde des avonds, en de batteryen des anderen daags morgens klaar zynde, begon men den aanval. De belegerden deden weinig tegenſtandt. Zy waren niet ſterk genoeg om een ſtorm af te keren, en waren geen byſtandt van de ſtadt verwachtende. Het was Mylord *Wentworth*, die alleen met vyf honderd man daar in lag, kunnende verder niet meer dan op twee honderd burgers, bekwaam om hem dienſt te doen, ſtaat maken; zo dat hy gedwongen was zyn volk te ſparen, durvende de voornaamſte wyken van de ſtadt niet ontbloten. Hy gaf daar kennis van aan den bevelhebber van de ſterkte Newnambridge genaamt, op dat hy zyn tydt zou waarnemen om zich in de ſtadt te bergen, in plaats van zich aan een onvermydelyke doodt of gevangenis bloot te ſtellen. Deze ſterkte wierdt het eerſt ingenomen, en die van den Rysbank een uur daar na. De belegeraars ſloten toen de ſtadt in, en maakten eene afleiding van het water, dat in de grachten was. Zy vonden zich haaſt aan den voet van een kaſteel, dat de ſtadvoogdt onverwinnelyk dacht te zyn, en hem hadt doen verzuimen daar zo veel volk in te leggen, als nodig was om een ſtorm uit te ſtaan. Van vyftien batteryen, die men rondom het zelve opwierp, taſtte men het met zulk een geweldt aan, dat men de kanonſchoten te Antwerpen kon horen *. Des avonds was 'er al een breſch, en om die van binnen te beletten de zelve te herſtellen, deedt de hertog van Guize drie honderd musketiers naderen, die een geſtadig vuur op de arbeiders maakten. Des anderen daags morgens begon men den aanval. De hertog *Strozzi* trok aan het hooſdt van 300 geharnaſchten, die door 300 andere onderſteunt wierden. De hertog van Guize, die aan den anderen kant van het water was, trok door het zelve tot zyn middel toe, en bevondt zich het eerſte by het innemen van de ſterkte, die met den degen in de vuiſt wierdt verovert. De bevelhebber, dien de aangelegenheit van deze plaats beter dan den Engelſchen ſtadvoogdt bekend was, leide daar een goede bezetting in, en trok weder naar zyne legerplaats. Mylord *Wentworth*, verzet over het innemen van deze plaats, hadt berouw, dat hy daar niet beter voor gezorgt hadt, en beſloot om de zelve te herwinnen alles te wagen. Maar zyne onvoorzichtigheit hem het behoudt van de zelve hebbende doen verzuimen, was het te vergeefſch, dat hy al den moedt, dien hy hadt, aanleide om 'er weder in te komen. Hy trok uit aan het hooſdt van zyne bezetting, met vier ſtukken kanon, losbrandende op alle, die op den muur verſchenen, terwyl men van een andere battery, opgerecht op een planke-grondt, de poort aan ſtukken ſchoot. Niettemin wierdt hy gedwongen te wyken, na dat hy 200 man verloren hadt, en dat meer is na een zevendaagſche belegering tot een verdrag te komen. Het zelve hieldt in, dat al de Engelſchen uit de ſtadt zouden trekken, en dat de burgers de vryheit zouden hebben naar Vlaanderen of naar Engelandt ter hunner keure te gaan: maar dat de bezetting verplicht zou zyn naar Engelandt te keren. Men zegt, dat *Eduard* de III omtrent op de zelve wyze, wanneer hy deze ſtadt van de Franſchen veroverde, hadt gehandelt. De ſtadvoogdt, benevens vyftig der voornaamſten van de ſtadt of bezettinge, ter keure van den hertog van Guize, wierden gevangen gehouden. De ridder *Eduard Grimſton*, te-

1558.

Zyn aanval.

Innemen van de ſterkte Newnambridge.

Innemen van den Rysbank.

* honderd Franſche mylen van daar.

Het innemen van de voornaamſte ſterkte.

Verdrag van den ſtadvoogdt van Calais.

Universitäts- und Landesbibliothek Düsseldorf

1558. tegenboekhouder der ſtadt en een der Raden van de koninginne, was onder het getal der gevangenen. Hy hadt verſcheide maal aan het hof kennis gegeven van het gebrek van volk en noodwendigheden; maar zyne vertogen waren te vergeefſch geweeſt: het zy de ſchatkiſt was uitgeput, of dat Vrankryk de meeſte van de Raden van *Maria* hadt weten te winnen. Deze ridder zat tien jaren in de Baſtille, daar het hof van Engelandt hem liet blyven, als of het hem beſchuldigde, dat hy zich van zynen plicht in de belegering niet hadt gekweten. Hy hadt het geluk, na een ſpeil van een venſter van zyn kamer doorveilt, en de klederen van zyn knecht aangetrokken te hebben, te ontvluchten. Toen hy in Engelandt kwam, wilde hy op een behoorlyke wyze vry geſproken zyn. Men voegde hem gevolmachtigden toe, en hy wierdt vry geſproken. Om weder tot de artykelen van het verdrag te treden, het kanon, de voorraadt van mond-en krygsbehoeften, het goudt en het zilver, de huisſieraden, koopmanſchappen, en paarden, alles bleef ten voordeele van den overwinnaar. Deze veldtocht viel voor Vrankryk zeer gelukkig uit, dat ten top van vreugde ſteeg, van weder in zyne handen te zien keren eene ſtadt, die twee honderd en tien jaren daar uit was geweeſt. De hertog van Guize kreeg daar al de eer van, en zyn geluk begon toen onbepaalt te worden. *Eduard* de III, een der dapperſte vorſten van zynen tydt, was meer dan een jaar doende geweeſt om Calais te veroveren, na alvorens een groote overwinning * op Vrankryk behaalt te hebben. De hertog van Guize hadt alleen acht dagen met de verovering, niettegenſtaande het verlies der Franſchen in den ſlag van St. Quintyn, bezig geweeſt. Behalven dit alles was de verovering minder aan zyne dapperheit dan aan het verzuim van *Maria* en hare Raden toe te ſchryven. Men zegt, dat het gedruis van het kanon overzee gehoort zynde, men zich zo veel ſpoedde, als men kon, maar het was te laat ontzet te zenden, en dat men de tyding van het veroveren kreeg toen de ſchepen gereed lagen om onderzeil te gaan. Dit vreeſde de hertog van Guize, en deedt hem den aanval met zo veel yver voortzetten. De koning *Philips* hadt voorgeſtelt eene Spaanſche bezetting in de ſtadt te leggen; maar de yverzucht der Engelſchen wilde daar niet toe verſtaan; zo dat hunne achteloosheit belette de ſtadt te voorzien; en hun mistrouwen ſtelde zich tegen hare behoudenis. Voor dezen was zy de hoofdſtadt van een groot landt, dat daar den naam van ontfing, of aan het zelve gaf †, en dat zich uitſtrekte van den mondt van de Seine tot aan de rivier de Aa. Dewyl 'er nu volgens het gemaakte verdrag geen inwoonderen bleven, moeſt men daar eene volkplanting van Franſchen oprechten. De koning gaf de huizen en de landen, op de welke hy een leenrecht en een jaarlykſche belaſting behieldt, uitgenomen het gedeelte, dat tot een leen wierdt verheven, ten behoeve van *Montcbey Senerpont*, die veel tot de verovering hadt geholpen. De koning voerde de gewoonten van Parys in de ſtadt in, hy ſtelde daar maar een rechtbank, daar de magiſtraat den tytel van voorzitter en algemenen rechter van voerde. Men zegt, dat de paus, het innemen van Calais vernomen hebbende, de koningin beſchimpte, zeggende, dat dit haar huwelyksgoedt was. Hy wilde zeggen, dat haar huwelyk met *Philips* haar in een oorlog hadt ingewikkelt, die haar dit onherſtelbaar verlies hadt veroorzaakt.

Die den roem van den hertog van Guize trachten te verminderen, zeiden, dat hy de aanlegger van het ontwerp dezer overwinninge niet was. Eenigen ſchryven het den admiraal toe: anderen den konneſtabel, en men beweerde, dat hy alleen het ontwerp van deze twee grote mannen hadt uitgevoert. Maar een ſtelle vloedt van gelukkige verrechtingen ſloot den mondt van deze benyders. Calais verovert zynde nam men in overleg of men Grevelingen of Guines zou aantaſten. Men dacht beſt te zyn het laatſte te ondernemen, en voort te varen met het veroveren van het gene dat Engelandt nog in het ryk bezat, om zich op een ſlag van zulk een gevaarlyken nabuur te ontdoen. Mylord *Gray*, een bevelhebber van veel ondervinding, hadt daar met eene bezetting van elf honderd man het bewindt van. De hertog van Guize begon met de ſtadt. Hy taſtte ze aan, en veroverde de zelve in eenen dag, en byna in een uur. Maar de ſtadvoogdt ziende, dat de Franſchen doende waren met plunderen, trok uit het kaſteel en taſtte hen zo fel aan, dat hy hen uit de ſtadt verjoeg, daar hy den brandt in ſtak. Deze goede uitſlag belette echter het veroveren van het kaſteel niet. Drie dagen daar na de batteryen gereed zynde, vernielde men de ſterkte, die over de gracht was gelegen; men bragt de loopgravens tot op den oever; men trok daar des anderen daags over, en het kanon een muurbreuk buiten de plaats hebbende gemaakt, viel men daar ſtormende op aan. De hertog van Guize zag al dat 'er voorviel van een hoogte. Hy wierdt gewaar, dat de zynen al te veel tegenſtandt vonden, of niet dapperlyk genoeg aanvielen; des vloog hy daar naar toe, en moedigde hen zo zeer door zyne tegenwoordigheit aan, dat men al de buitenwerken veroverde. Mylord *Gray* verloor daar 300 man by, en wierdt gedwongen zich binnen de plaats in te ſluiten, daar hy het nog eenige dagen kon uithouden; maar de moedt ontzonk hem, en zonder den eerſten ſchoot op de muren, die nog in zyn geheel waren, af te wachten, zondt hy twee officieren naar buiten om de artykelen van het verdrag op te ſtellen, die des anderen daags getekent wierden, en niet te voordeelig voor de Engelſchen waren. De ſoldaten trokken met hunne wapenen zonder vaandel uit. De ſtadvoogdt met de officieren bleven gevangen. De Franſche ſchryvers tonen in de beſchryving van deze twee belegeringen meer achting voor Mylord *Wentworth* dan voor Mylord *Gray*. Hun oordeel ſchynt niet ongegrond. De eerſte, met half zo veel volk, verdedigde langen tydt eene ſtadt van veel meer uitgeſtrektheit, en hy zag zyne bezetting tot op drie honderd man vermindert voor dat hy over een verdrag handelde. Daar in het tegendeel de ander, zich in een kaſteel, dat nog geen ſchade hadt geleden, met eene bezetting van acht honderd man bevondt, wanneer hy zyn verdrag maakte. Ondertuſſchen roemen de Engelſche Mylord *Gray* meer dan den ſtadvoogdt van Calais. Een van hen heeft zelfs wel durven zeggen, dat men den laatſten te recht ſtelde, en dat hy wierdt gevonnift zyn hoofdt te verliezen, om deze ſtadt lafhertig te hebben overgegeven. Het is waar, dat hy wierdt gedagvaard om zich te verantwoorden: maar het was in een tydt, dat hy zich niet kon verdedigen, vermits hy nog in Vrankryk gevangen was. Zyne gevangenis duurde tot dat *Elizabeth* aan de kroon kwam. Toen wierdt hy in vryheit geſtelt, en in Engelandt gekomen zynde, wierden 'er gevolmachtigden uit de Pairs benoemt, die hem vry ſpraken. Men vondt hem ongelukkiger dan ſchuldig met ſtadvoogdt geweeſt te zyn van eene ſtadt, daar geen vierde deel zo veel volk in was, als tot het uitſtaan van eene belege-

ring

Gevallen van den ridder *Grimſton*.

* De overwinning van Crecy.

Achting van den hertog van Guize.

Calais was de hoofdſtadt van een groot landt.

† *Calesium*.

Nieuwe beſtelling aldaar van den koning van Vrankryk.

Belegering van Guines.

1558.

Innemen der ſtadt.

Verovering van het kaſteel.

Schandelyk verdrag.

Vergelykenis tuſſchen den ſtadvoogdt van Calais en van Guines.

De ſtadvoogdt van Calais onder *Elizabeth* vry geſproken.

1558. ring vereiſcht wierdt; waar door hy wegens het verlies van Calais in zyne eer wierdt herſtelt, en men ſchreef het aan de weinige zorg toe, die de koningin en hare Raden, om daar een goede bezetting in te leggen, hadden gehad. Om weder tot de ſtadt Guines te keren, de Engelſchen hadden daar in het jaar 1351, vier jaren na het veroveren van Calais, door verraadt van een zekere *Beauſ* Luitenant. *Corroy*, ſtedehouder * van den bevelhebber dier provincie, bezit van genomen. Hy wierdt daar over geſtraft, en de koning van Vrankryk zyn rechtsgeding hebbende doen maken, wierdt hy gevonniſt om met vier paarden van een geſcheurt te worden, dat uitgevoert wierdt.

Daar bleef aan de Engelſchen niet meer dan het kaſteel van Hames, in het graaffchap van Oye, over. De hertog van Guize, na Calais en Guines te hebben verovert, droeg wel zorg deze ſterkte niet over te ſlaan, die zyne overwinningen zou hebben kunnen benadeelen, en zyn roem te kort doen. De gelegenheit van dit kaſteel ſcheen de aannadering bezwaarlyk te maken. Moeraſſen, die onmogelyk droog te maken waren, omringden het zelve, en men kon daar niet by komen, dan door een naauwe gracht, doorſneden met houte bruggen, die zeer gemakkelyk waren te breken, of te verbranden. Deze zwarigheden ſchrikten den hertog van Guize niet af: hy was andere zwarigheden te boven gekomen. Hy wiſt, dat de bevelhebber geen man van dapperheit was *; behalven dat was de bezetting zwak; andere zwarigheden verachtte hy, die in der waarheit ook van weinig belang zyn, dan wanneer dappere troepen zich daar van weten te bedienen. Hy liet dan zyn leger naar dezen kant trekken. De bezetting van het kaſteel, verbaaſt over den ſnellen voortgang van zyne overwinningen, dorſt hem niet afwachten. Zy namen alle de vlucht, de ſlotvoogdt zelf week des nachts, voor dat de Franſchen voor de poorten kwamen, naar het landt, onder *Philips* behorende, zo dat het geluk weder meer dan zyn moedt voor dezen hertog deedt, hem de ſterkte overleverende, zonder dat hy eenig gevaar hadt gelopen. De Raadt in Vrankryk vondt goed dit kaſteel te ſlechten.

Het kaſteel Hames.

Mylord *Eduard Dudley*.

De ſlotvoogdt vlucht daar uit.

Daar ziet men, hoe de Engelſchen van het overige der oude domeinen, die zy in Vrankryk hadden, berooft wierden. Zy hadden daar byna zo veel landt, als de koningen van Vrankryk zelf. Twee van hunne koningen hadden daar de kroon van gedragen, en hunne nazaten voeren daar nog den tytel van. Maar de ongelukkige regering van *Maria* heeft hen den ſleutel van zulk een ſchoon ryk doen verliezen. Daar ſcheelde weinig aan, of zy zouden ter zelver tydt het kleine eilandt Sarke hebben verloren, naby dat van Jerſey, Gernſey, en Alderney gelegen, tuſſchen Vrankryk en Engelandt, maar nader aan het eerſte. De zelve waren van ouds afhangende van het hertogdom van Normandië; en de Engelſchen kregen 'er het bezit niet van dan door *Willem* den Veroveraar, die deze provincie aan de Engelſche kroon hechtte. De Franſchen hielden het eilandt Sarke voor een gemakkelyke haven, en wetende, dat het zelve niet door pelgrims wierdt bewoont, van alles wat tegenweer bieden kan ontbloot, beſloten zy het te bemachtigen. Zy voerden deze onderneminge zonder veel moeite uit: maar het genot, dat zy daar van hadden, was van korten duur. Het eilandt hadt tot zyne verdediging eene ſterkte, daar zeer bezwaarlyk by te komen was, doordien men een zeer ſmalle afſnyding moeſt doorgaan, daar naauwlyks twee menſchen naaſt malkander konden gaan. De Franſchen hadden het ſedert hunne verovering nog verſterkt, en daar bezetting in gelegt. Daarenboven was dit eilandt in de rondte maar zes mylen groot, en van alle kanten met ſterke ſteenklippen omringt. Een Vlaamſch edelman, onderdaan van *Philips*, ondernam, niettegenſtaande alle deze zwarigheden, die onverwinnelyk ſchenen, zich daar van meeſter te maken. Om daar toe te komen bediende hy zich van eene byzondere liſt. Hy kwam in een dubbelde boot, en liet zyn anker aan den voet van het kaſteel vallen. De Franſchen kwamen aan zyn boordt, om te vernemen wie hy was, en wat hy begeerde. Hy zeide, dat hy in zyn vaartuig een Vlaamſch koopman hadt gehad; maar dat hy onderwegen was geſtorven, en dat men zyn ligchaam in een doodkiſt, die hy hem aanwees, hadt gelegt. Hy voegde daar by, dat hy verzocht, het lyk in hunne kapel te mogen begraven, en beloofde hen eene beloning daar voor te geven. De zaak aan den bevelhebber overgebragt zynde, ſtondt hy het toe, onder beding, dat de Vlamingen, die aan landt zouden komen om het lyk te begraven, geen wapenen, zelfs geen mes, zouden hebben, en dat men hen den eenen na den anderen aan de poort zou bevoelen. De Vlaamſche edelman, die voor meeſter van den boot doorging, hadt geenzins getwyffelt of men zou met hen zo te werk gaan, en hadt zorg gedragen voor het bekomen van wapenen: waarom hy met een bezadigt wezen het gene zy van hem vorderden toeſtondt; de doodkiſt aan landt wordende gebragt wierdt van het meeſte ſcheepsvolk, als of het hem veel eer wilde aandoen, gevolgt. De bezetting, in de wapenen gekomen, hadt geen achterdocht van dit ongewapend volk, zy liet het door, na dat zy het zelve volgens het gemaakte verdrag hadt betaſt. Men was ook overeengekomen, dat de aan boordt geblevene matrozen aan de ſoldaten, die de bevelhebber van de ſterkte tot hen zou zenden, de beloofde vereering, zo haaſt het lyk in de kapel ter aarde zou zyn beſtelt, zouden geven, zo dat, wanneer de uitvaart in de ſterkte was ingelaten, een gedeelte der ſoldaten naar boordt van den boot uittrok. De doodkiſt was niet zo haaſt in de kapel gebragt, of de Vlaamſche edelman deedt het dekſel openen. Daar leiden de wapenen in, daar hy zorg voor gedragen hadt: ieder nam die hem dienſtig waren, en ſtoutmoedig uit de kerk in een andere geſtalte, als zy daar in waren gekomen, gaande, vielen zy op de bezetting aan, die, verbaaſt op dit gezicht, niet eens dacht om zich te verdedigen. Ter zelver tydt verzekerden zich die aan boordt waren gebleven van de ſoldaten, die tot hen gezonden waren; zo dat de ganſche bezetting zich of in hun eigen kaſteel, of in den boot van den Vlaamſchen edelman gevangen zag, aan wiens bekwaamheit en beleidt de Engelſchen het bemachtigen van dit eilandt verſchuldigt waren.

Zy worden daar door de liſt van een Vlaamſch edelman uit verjaagt.

Dit klein geluk kon by het verlies van Calais niet halen. Ieder was daar zeer over geraakt, en de misnoegden namen daar gelegenheit uit om de regering te beſchuldigen. Men zeide, dat men het behandelen der ſtaatszaken aan prieſters, die den oorlog niet verſtonden, hadt toevertrouwt, die buiten dat geen gevoel van eenige eer hadden; die zich ten eenemaal aan de geldgierigheit overgegeven hebbende, de ſpaarkiſt hadden uitgeput, om te voldoen aan de wedergevingen, daar zy het gemoedt van de koninginne mede hadden bezwaart: en dat zy, terwyl zy werkten om die weder vol te krygen, de bewaring der domei-

Het eilandt Sarke door de Franſchen ingenomen.

Morren der Engelſchen over het verlies van Calais.

1558. nen van de kroon, die van vry wat meer belang waren, hadden verwaarlooft. Dat zy oorzaak waren van de onherſtelbare ſchade, die men hadt geleden, dewyl zy het gemoedt der koninginne met ydelen waan vervulden, waar door zy haar, om het nodige van den Staat te bezorgen, afhielden, en, dat meer is, dat zy daarenboven haar de macht benamen om daar in te voorzien, door het verkwiſten der inkomſten van den Staat, ten behoeve van een onverzadelyke geeſtelykheit. De Gereformeerden voegden daar by, dat het een ſtraf van den Hemel was, die zyne genade van een ryk aftrok, daar zyne waarheit op zulk eene wrede wyze wierdt vervolgt. In het tegendeel ſchoven de Roomſchen het verlies van Calais op de grote menigte Proteſtanten, die in het ryk waren, en zeiden, dat deze gezinte Gods wraak niet alleen over haar zelve, maar ook over de ganſche natie hadt verwekt. Zy merkten nog verder aan, om hun gevoelen ſtaande te houden, dat de regering van Calais verzuimt hadt het gebodt van de koninginne tegen de ketters werkſtellig te maken. Dus wierdt van den eenen en van den anderen kant, naar ieders vooroordeel, geſproken, daar zy het geluk of het ongeluk van den Staat deden van afhangen. De koningin was zeer gevoelig van zulk een groot verlies. Zy viel in een diepe zwaarmoedigheit, die haar altoos bybleef; en dit verval van hare regering ſcheen het einde van haar leven te voorzeggen, dat zeer kort op het verlies van Calais volgde.

Verſcheide gedachten van de Roomſchen en Gereformeerden hier over.

Philips, het overgaan van deze ſtadt hebbende gehoort, ſchreef aan de koninginne, van wat aangelegenheit het was de zelve ten eerſte weder te bemachtigen. Hy vertoonde haar, dat indien men de lente zonder de zelve te belegeren liet voorbygaan, de Franſchen deze ſtadt zo wel zouden verſterken, dat zy onverwinnelyk zou worden. Hy verzocht haar derhalven geen oogenblik te verzuimen, en boodt haar al zyn volk tot uitvoering van deze onderneming aan. De koningin maakte dit voorſtel en zyne aanbiedingen aan de heeren van haren Raadt bekend. Zy vonden zich in een grote belemmering; aan den eenen kant maakte het verlies van Calais hen zeer verlegen, en de aanmerkingen van *Philips* ſchenen hen hoogdringende en zeer verſtandig toe. Aan den anderen kant kwam hen eene belegering in dit jaar als eene ondoenelyke zaak voor. Men moeſt ook volk ligten, vloten uitruſten, voorraadt van krygsbehoeften bezorgen, waar van men zich ontbloot bevondt door het grote verlies, dat men hadt geleden. Dit alles vereiſchte meerder tydt en geldt, daar men ontbloot van was, en een beter geſteldheit by het volk. Dit verſtondt men uit het antwoordt der heeren * op het voorſtel van *Philips*. Zy bedankten hem voor eerſt voor zyne genegenheit, voor de eere en het algemene welzyn van het ryk, dat zo veel belang in het wederveroveren van Calais hadt, daar hy hen toe trachtte te aan te moedigen. Vervolgens verzekerden zy hem van hunne genegenheit om gezamentlyk met hem in zulk een beſluit, daar de uitſlag hen zo nuttig en roemryk van zou zyn, eenen lyn te trekken. Maar om hem in het byzonder een verſlag der toebereidſelen, die tot zulk een grote onderneming behoorden, te doen, gaven zy tot antwoordt, dat zy het ontwerp ondoenlyk achtten; dat men ter zee en te lande zich moeſt wapenen; twintig duizend man voor Calais zenden, en een diergelyk getal op de grenzen houden; ter zee eene machtige vloot uitruſten; de vloot ter zee en het leger te landt gedurende zes maanden onderhouden: zy begrootten deze onkoſten op zes millioenen; daar zy nog byvoegden, dat de ſpaarkiſt was uitgeput, en dat men geen de minſte waarſchynlykheit kon zien, zulk een grote ſomme uit het volk te halen. Dat het geldt in het ryk ſchaarſſer was, dan het in langen tydt was geweeſt, door de vermindering van den koophandel, die door de beroerten om den Godsdienſt, en de ongelukken van den oorlog zeer was benadeelt. Dat de adel werk hadt van zyne inkomſten te beſtaan, ver dat de zelve iets tot het algemene welvaren zou kunnen opſchieten. Dat de kooplieden verarmt waren, de landlieden niet wel gezind, buiten dat niet in ſtaat om iets te kunnen geven, om de armoede van de andere ſtaten van het ryk te gemoet te komen; kortom, dat het zonder geldt, zonder vertrouwen om het te bekomen, en zonder ſoldaten was; dat men niet in ſtaat was om te denken het verlies over zee te herſtellen, zonder het ryk van binnen in den ellendigſten toeſtandt der wereldt te brengen. Ten laatſte verzochten zy den koning, hunne redenen wel te willen overwegen, van hunnen yver verzekert te zyn, en te geloven, dat het niet dan met het uiterſte leedwezen was, dat zy zich onmachtig zagen in dit jaar de herwinning van Calais te ondernemen. 1558.

Philips vermaant de koninginne tot wederkryging van Calais.

De Engelſchen vinden het voorſtel ondoenlyk.

* Zie de *Verzameling* van *Burnet* achter het II Deel van zyne *Hiſt. der Reformatie.*

De redenen, die zy *Philips* geven.

Behalven deze algemene hadden de biſſchoppen hare byzondere aanmerkingen. Zy vreesden, dat de oorlog het ſtraffen der genen, die zy als ketters handelden, zou ſtremmen, en dat in deze tyds gelegenheit hunne party machtiger mogt worden, zy geloofden, dat indien zy met het ſtraffen voortgingen, zy maar een jaar nodig hadden om hen te verdelgen, en dat men alsdan met meerder zekerheit den oorlog tegen Vrankryk kon beginnen, naardien men dan geen inlandſche vyanden zou te vrezen hebben. Dat men, zeiden zy, ook niets kon winnen met de legers gereed te maken om in den volgenden ſomer te veldt te kunnen trekken, om dat Vrankryk met zo veel ſpoedt aan het verſterken van Calais zou gaan, dat het voor het begin van den naaſten veldtocht af zou zyn; dat men derhalven maar ongenoegen zou hebben, zich te hebben verhaaſt met eene onderneming, daar meer tydt en beter geoeffend volk toe wierdt vereiſcht; dat men geen dan onervaren krygsvolk hadt, van het welke men in het begin geen groten dienſt hadt te verwachten. Om alle deze redenen zag men van Calais af, en men genoegde zich met eene vloot in zee te brengen, die eenige vyandlykheden naar den kant van Bretagne pleegde, daar wy haaſt van zullen ſpreken.

De geeſtelykheit onderſteunt hen.

Ondertuſſchen begon op den 20 January de zitting van het Parlement, volgens de uitſchryvinge, die daar van gedaan was. De abt van Weſtmünſter * en de opperſte van St. Jan van Jeruzalem † namen zitting in het Hogerhuis, uit kracht van de opene brieven, die de koningin aan hen hadt verleent. De noodt van geldt hadt het hof verplicht deze vergadering der Staten te beleggen, als het eenigſte middel om het te bekomen. Het zelve hadt het langs andere wegen het voorgaande jaar te vergeeffch gezocht. De koningin hadt brieven onder het klein zegel laten afgaan, om eenig geldt by wyze van lening op te nemen. Men hadt inzamelaars aangeſtelt, en de Raadt hadt hen zo veel doenlyk was ondersteunt: maar te vergeeffch. Het volk, hier over onvergenoegt zynde, zag het als eene verkrachting van de grondwetten van het ryk en als eene gevaarlyke nieuwigheit aan: zo dat het geweigert hadt iets te geven. Het zelve ſprak gunſtiger door hunne gevolmachtigden, wanneer het Parlement vergadert

* *Feknam.* † *Treſham.*

Misnoegen van het volk in het ligten van geldt, door de koninginne onderwonden.

1558. gadert was. De Lords, gevolmachtigden hebbende aangeſtelt, om den ſtaat, daar het landt zich door zulke zware verliezen in bevondt, te onderzoeken, zonden naar het Lagerhuis, op dat het van zyn kant ook gemachtigden zou benoemen om daar zamen over te beraadſlagen. Het noemde zyn ſpreker, en tien of twaalf anderen. Zy vergaderden met die van het Hogerhuis, en zy namen alle zodanige beſluiten, die waardige onderdanen en goede landgenoten voegden. Na dat de Lords de noodzakelykheit, om met allen ſpoedt in de noodwendigheden van het ryk te voorzien, hadden aangetoont, verzochten de gemeenten eenige dagen om het te overleggen. Eindelyk gaven zy tot antwoordt, dat zy het beſluit hadden genomen, de koningin al den byſtandt, dien zy nodig hadt, toe te ſtaan. De ſpreker ging aanſtonts haar daar van kennis geven, die hem haar genoegen daar over toonde.

De gemeenten ſtaan aan de koninginne het benodigde toe.

Vrywillige gift van de geeſtelykheit.

De vergadering der geeſtelykheit wilde haren yver doen blyken, en tot een voorbeeldt aan de gemeenten verſtrekken: in de zittingen, die zy een weinig voor deze overweging hieldt, ſtondt zy een onderſtandt toe van acht ſtuivers van het pondt * van alle kerkelyke inkomſten, in vier jaren te betalen. Zo dat de koningin genoegt was van deze twee grote vergaderingen, die met zulke eensgezindheit het welvaren van den Staat behertigden. Het bleek zelfs zo wel van den eenen als van den anderen kant, dat zy geen ander oogmerk in hunne zamenkomſt gehad hadden. Het was de eenigſte bezigheit der geeſtelyken, zo wel als van de wereldlyken. Men ſprak 'er niet van het verdelgen der ketters, daar de voorgaande vergadering het voornaamſte onderwerp van hare zittingen van hadt gemaakt. Het was niet, dat de geeſten waren verandert: wy zullen dit vuur haaſt weder ontſteken, en de Proteſtanten naar het ſchavot zien ſlepen. Maar de vrees voor een buitenlandſche macht, en de neêrſlagtigheit, daar men zich door zo vele tegenſpoeden in bevondt, maakten het hof en de geeſtelykheit als moedeloos. De eene zo wel als de andere hadden genoeg met hunne ongelukken te doen; zy hielden op hunne landgenoten te haten, en de yver voor hunnen Godsdienſt was verſlaauwt door de zorg voor hunne eige veiligheit, aan welke zy zich alle hadden overgegeven.

* *Livre.*

Men belaſt de Franſchen uit Engelandt te vertrekken.

Het Parlement bepaalt het voorrecht der geeſtelykheit.

Dat in de andere zittingen van het Parlement voorviel, was van weinig belang. Men maakte eene bill tegen de Franſchen, die in het ryk woonden, en men geboodt hen te vertrekken, met verbodt daar niet weder in te komen zo lang de oorlog zou duren. De abt van Weſtmunſter trachtte zyn oud recht van vryplaats voor de abdy, gelyk zy voor dezen hadt geweeſt, weder te krygen: maar hy kon zyn oogmerk niet bereiken; ver van deze misbruiken te begunſtigen, verminderde het Parlement dit buitenſporig voorrecht, dat de geeſtelyken meer tot ergernis dan met rechtmatigheit genoten, genaamt het *Voorrecht der geeſtelykheit*. Het vondt, dat het nodiger was, voor de algemene veiligheit te zorgen, dan wanbedryven te begunſtigen, door de onſtrafbaarheit, die de ſchuldigen in zulk een kwalyk gegrond voorrecht kwamen zoeken. Het vernietigde wel het inkomen niet: maar bragt het binnen de palen, die het leven van ieder in het byzonder voor een ſchielyken aanval dekte; het belaſte, dat ieder, die een voorbedachten moordt hadt begaan, om welke reden het ook zou mogen zyn geweeſt, het zy uit wraak, of gierigheit, uit dit voorrecht geſloten, en de ſtraffen volgens de wetten onderhevig zou zyn *.

* De doodſlagers en roovers waren reets door het Parlement in het begin van de regering van *Henrik* den VIII uitgeſloten.

Of de biſſchoppen zich daar tegen ſtelden, of niet, daar ſpreken de dag-aantekeningen niet van: maar zy melden wel, dat dit beſluit aanſtonts in de kamer der Lords by meerderheit van ſtemmen doorging. Het zelve Parlement herſtelde de ridders *Ambroſius* en *Robert Dudley*, zonen van den overleden hertog van Northumberlandt, in de waardigheit en eere van hun huis. Daar is eenige ſchyn, dat de koningin hen reets in hare gunſt hadt aangenomen, dewyl zy hen bedieningen in het leger, dat zy naar Vlaanderen zondt, hadt gegeven. Het Parlement ſprak ook een vonnis uit tegen de gravinne van Suſſex, verklarende haar van haar huwelyksgoedt vervallen. Wy hebben van liet kwaad gedrag van deze vrouwe geſproken, die haar man, om naar Vrankryk te gaan, hadt verlaten, daar zy in openbaar overſpel leefde. De klagten waren daar van aan een ander Parlement gebragt, dat niet goed hadt gevonden haar te vonniſſen. Dit was ſtrenger, of was getergt door haar aanhoudend kwaad gedrag, waar over het haar wilde ſtraffen.

De hertogs van Northumberlandt herſtelt.

Vonnis tegen de gravinne van Suſſex.

Voor dat de zittingen van het Parlement eindigden, deedt het hof het zelve verzoeken, de opene brieven van de koninginne door een plegtige acte te bekrachtigen. Het verzoek was vervat in algemene uitdrukkingen, en naar de wyze, daar het in wierdt voorgeſteit, vervatte het niet alleen alle de verklaringen, die deze princes reets hadt gedaan, maar ook alle, die zy naderhandt zou komen te doen, van wat natuur de zelve zouden mogen zyn. Die dit voorſtelde, zeide, dat de koningin geen ander inzicht daar mede hadt, dan de kerkelyke goederen te doen wedergeven, waar toe zy hare brieven hadt verleent. Maar daar waren 'er, die vermoedden, dat zy een ander oogmerk hadt: en wanneer het Lagerhuis dit in overleg nam, was 'er een der afgezondenen †, die ronduit verklaarde, dat hy de bekrachtiging der opene brieven in zulke algemene uitdrukkingen en zonder bepaling niet kon goedkeuren. Dat hy vreeſde, dat onder een voorwendſel van aan de wedergeving der geeſtelyke goederen klem te geven, men van de acte van het Parlement wel een ander gebruik mogt maken. Dat de macht der koninginne volſtrekt zou worden, en dat zy, uit hoofde van deze acte, de kroon tot nadeel van den wettigen erfgename wel kon weggeven. De Kamer ſcheen vergramt te zyn over dit vermoeden, dat laſterlyk voor de eer der koninginne was, en wilde den uitvinder daar van ſtraffen. Dit geſchiedde nochtans niet voor dat zy hun gevoelen voor de princeſſe *Elizabeth* hadden uitgedrukt. De gemachtigden verklaarden aanſtonts, dat zy niet zouden dulden, dat men haar eenig nadeel zou doen, en wanneer de gelegenheit daar van mogt voorkomen, zy haar recht zouden handhaven tegen alle, die het zouden betwiſten. Daar zy by voegden, dat zy niet geloofden, dat de koningin hare zuſter daar iets tegen zou willen ondernemen. Vervolgens deden zy dien zo onbedacht hadt geſproken uit gaan, en verklaarden, dat hy zich ſchuldig aan een grote oneerbiedigheit omtrent hare Majeſteit hadt gemaakt, en gaven bevel, dat hy in bewaring van een deurwaarder der Kamer zou worden geſteit, tot dat men het goedvinden der koninginne hadt verſtaan. De koningin liet hen weten, dat zy van hunne genegenheit voldaan was, en dat zy uit achting, die zy voor hen hadt, den ſchuldigen vergaf; dat zy ondertuſſchen hen verzocht te ontdekken; wie hem dit in het hoofdt hadt gebragt; dat zy niet dacht, dat hy de eerſte uitvinder daar van was. De dag-aantekeningen ſpreken niet meer van deze

† *Cooley.*

Laſterlyk vermoeden van een der gemachtigden voor de koninginne.

De Kamer legt hem een ſtraf op.

1558. zaak, en deze ſtilzwygendheit toont, dat het van geen gevolg was. Het Parlement, dat men alleen nodig hadt om geldt te krygen, ſcheidde den 7 Maart, na dat het de onderſtanden, door het hof verzocht, hadt toegeſtaan, en wierdt tot den 7 November verlengt.

De koning van Zweden doedt aanzoek by de princeſſe *Elizabeth.*

Ter dezer tydt zondt de koning van Zweden in ſtilte een edelman aan de princeſſe *Elizabeth*, om haar ten huwelyk te verzoeken. Zy weigerde hem te horen, om dat hy de koninginne niet eerſt gezien, noch hare bewilliging verkregen hadt. Te vergeeffch toonde hy aan de princes, dat de koning zyn meeſter voor alle dingen wilde weten op wat wyze zy zyne vooritelling zou aannemen; dat hy als een minnaar te werk ging: maar zo haaſt zy hem hare toeſtemming zou gegeven hebben, hy verſchynen zou gelyk een koning, en alsdan aan zyne gezanten gelaſten, de koninginne zyn aanzoek bekend te maken. *Elizabeth* antwoordde daar op, dat zy hem geen gehoor zonder een uitdrukkelyken laſt van hare Majeſteit kon geven, daar by voegende, dat zy met haren ſtaat te vrede was, en geen genegenheit hadt zich in een verbindtenis in te wikkelen, waar door zy hare vryheit zou kwyd raken. Eenigen tydt daar na gaven de gezanten van Zweden zich by de koninginne aan, en hunne geloofsbrieven overgegeven hebbende, deden zy haar het voorſtel van het huwelyk van de princeſſe hare zuſter. De koningin reets wetende, op wat wyze zy daar in met dezen edelman, die haar de eerſte opening daar van deedt, was te werk gegaan, ſchreef aan *Pope*, eenen der officieren van de princes, om haar te betuigen, dat zy genoegen nam in haar gedrag, en dat zy, uit erkentenis van hare goedheit, verzocht te weten, wat gevoelen zy zelf daar van hadt, op dat zy aan de gezanten een overeenkomend antwoordt zou kunnen geven. *Pope* betrachtte zyn plicht, en de brief, dien hy daar over aan de koninginne ſchreef *, toont het voornemen, dat *Elizabeth* hadt van niet te trouwen. Wanneer *Pope* haar den laſt van *Maria* voorleide, zeide zy: *Ik ben oneindig aan hare Majeſteit verplicht, dat zy my heeft gerechtvaardigt omtrent het ongeregeld gedrag van den edelman van den koning van Zweden, en het genoegen, dat zy betuigt in myn antwoordt genomen te hebben. Ik houde my aan hare goedheit zo wel, als aan myne onſchuldt, verplicht wegens de gunſtige gedachten, die zy van my in zulk eene tedere geſteldheit van tydt heeft gehad. Dit zyn nieuwe beweegredenen, die my verplichten de achting en genegenheit, die ik voor haar heb, te verdubbelen. Belangende de eer, die zy my doedt, van myne gedachten op het voorſtel van den koning van Zweden te weten, ik verzoek, heer* Pope, *aan de koninginne te ſchryven, dat dit aanzoek niet mogelyk is my het beſluit, dat ik genomen heb, te doen breken. Het is niet van heden, dat machtige vorſten my deze eer hebben gedaan. De koning van Denemarken heeft gezanten gezonden aan den overleden koning* Eduard, *die my voor zynen oudſten zone ten huwelyk hebben verzocht; maar ik weigerde hem myne toeſtemming, en ik badt den koning my myne vryheit te laten. De koningin is niet onbewuſt, dat ik de zelve afkerigheit by andere gelegenheit hebbe getoont. Hoe roemryk deze mag zyn, de zelve kan my niet bekoren; ik blyf vaſt by myn beſluit; geen kroon, al was het die van Zweden, is bekwaam my de ruſt te doen genieten, die ik nu in den ſtaat van jonge dochter heb. Dit is zulk een aangenaam leven, dat naar myne gedachten niets daar by halen kan. Om weder te keren tot het voorſtel van den koning van Zweden, ik bidt u,* vervolgde zy, *de koninginne te verzekeren, dat ik niets van de komſt van dezen gezant heb geweten, en dat ik niet alleen geen deel daar aan heb, maar dat ik zelf verzoek, dat men my daar van nooit meer ſpreekt. Ik heb reets aan dezen edelman, die my daar van de eerſte opening, buiten de kennis van de koninginne, heeft gedaan, doen zeggen, dat ik hem nooit wilde te woordt ſtaan.* Pope toen het woordt nemende antwoordde haar: *Maar, Mevrouw, indien de koningin goedvondt, dat gy met den koning van Zweden, of eenig ander vorſt zoudt trouwen, daar is niemandt of by zal geloven, dat gy daar uwe toeſtemming aan zoudt moeten geven. Zoudt gy u, indien het daar toe kwam, tegen het goedvinden van de koninginne willen ſtellen, en uw voornemen tegen het algemeen gevoelen van het ryk doen ſtandt grypen. Ik weet niet,* antwoordde de princes, *wat ik zou doen; ik hoop, dat ik nooit tot dat uiterſte zal gebragt worden. Hoe het zy, ik acht my gelukkiger in dezen ſtaat, daar ik in ben, dan eene vrouw van den grootſten vorſt der wereldt te zyn. Het is geenzins uit een zedige beweging, gemeenlyk aan jonge dochters eigen, dat ik my op deze wyze uitdrukke: het is een oprechte betuiging, die ik doe van een beſluit, by my voor langen tydt genomen, en daar ik my dagelykſch meerder in verſterke.* Na deze betuigingen van de princeſſe kan men niet twyffelen, of haar afkeer van het huwelyk moet onverwinnelyk zyn geweeſt, dewyl zy in den ſtaat, daar zy zich in bevondt, bloot geſtelt aan een geſtadige wantrouwe van een wraakzuchtige koningin, die alleen naar eene gelegenheit uitzag om haar van kant te helpen, zy van dit gevaar door een voordeelig huwelyk met een groot koning niet heeft willen bevryd zyn. Niet alleen hadt zy alles van de kwade geſteldheit van *Maria* ten haren aanzien te vrezen, maar ook van de geeſtelykheit, die haar dodelyk haatte. Zelfs ſcheen het of deze haat vermeerderde, naar mate men de gezondheit van de koninginne zag afnemen. De vrees, die de geeſtelyken hadden voor de regering van *Elizabeth*, en de gedachten, die zy hadden, dat zy hunnen Godsdienſt zou vernietigen, was oorzaak, dat eenigen, die het hardſte waren, beſloten haar van kant te helpen, en zy wierdt niet dan door eene byzondere beſcherming der Voorzienigheit behouden.

De koningin wenſcht het gevoelen van hare zuſter over dit huwelyk te weten.

* De zelve wordt gevonden in de *Verzameling* van *Burnet* achter het II Deel van zyne *Hiſt. der Reformat.*

Het antwoordt van de princeſſe *Elizabeth.*

Deze beſcherming hadt zy zeer nodig om haar te bevryden van den kwaden wille van eene zuſter, zo wreed en zo zeer tegen haar ingenomen, als *Maria* was: zy zag zich zelve bloot geſtelt aan oneindige onluſten, daar zy niet, dan door zo vele wonderwerken, van wierdt verloſt. Wy kunnen de zelve op geen beter plaats te pas brengen dan hier, dewyl hare ongelukken niet eindigden dan met hare komſt tot de kroon. Het is nodig, dat wy daar eene afbeelding van maken voor dat wy tot hare regering overgaan. Wy ſtellen aan het hoofdt van hare ongelukken de minneryen van den grave van Devon, om dat hy de yverzucht van de koninginne verwekte, die van blydſchap opgenomen was, dat zy gelegenheit gevonden hadt om zich te wreken, onder het gewaande voorgeven van de muitery van *Wiat*, waar aan zy deze princeſſe beſchuldigde deel te hebben. Zy was toen ziek buiten op het landt *, denkende weinig op de uitgebarſte zamenzwering. Onderwylen was zy ongelukkig genoeg, dat zy een dekmantel aan de wapenen der misnoegden moeſt verſtrekken, die haren naam buiten hare kenniſſe misbruikten, en daar door aanzien aan hunnen oproer gaven. Dit was genoeg om haar by de koninginne en de ganſche geeſtelykheit, die zich door de eerſte heeren van den Staat † onderſteunt zagen, verdacht te maken. Het beſluit wierdt

Heylin. Burnet.

Korte ſchets van de gevallen van *Elizabeth* voor hare komſt tot de kroon.

* te Asridge.

† *Gardiner*, biſſchop en grootzegelbewaarder.

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

1558. wierdt aanſtonts genomen om *Elizabeth* aan het hof te doen komen, om zich te verantwoorden over het gerucht, dat van haar ging. Ten dien einde zondt men haar Mylord *Haſtings*, met de ridders *Cornwallis* en *Southwel*. Zy vonden haar niet wel te pas: echter bragten zy haar te Londen. Op hare aankomſt hieldt men haar in een vertrek van Whitehall van den 4 tot den 16 Maart, zonder dat zy kon verwerven de koningin te zien, gevangen. Twintig raadslieden, waar van *Gardiner*, haar gezworen vyandt, het hooſdt was, wierden aangeſtelt om haar rechtsgeding op te maken. Zy wierdt ondervraagt over den oproer, daar men zeide dat zy het ontwerp van goedgekeurt hadt. Zy ontkende het openlyk, en hoewel men het minſte bewys niet hadt, beval men, dat zy naar den Tour zou gebragt worden. Zy wierdt langs den Teems daar naar toe gevoert op Palmzondag, terwyl het volk in de kerk was, daar men het zelve uit verboodt op ſtraat te komen, uit vreze, die het hof hadt dat het mogt zamen rotten. Om haar te benaauwen of ſchrik aan te jagen deedt men haar ingaan door de poort, daar gemeenlyk de misdadigers aan gekwetſte hoogheit ſchuldig door wierden geleid. Zy deedt intredende hare tegenbetuiging over zulk een verachte behandeling, gelyk zy mede over hare onſchuldt deedt, die zy zeide in de gevangenis te zullen bewaren, niettegenſtaande de onrechtmatigheit van die haar als een misdadige handelden. Men nam hare bedienden van haar weg, men liet alleen om haar op te paſſen drie mannen en drie vrouwen, die in dienſt van de koninginne waren. De ridder *Gage*, luitenant van den Tour, hadt voor haar geen ontzag noch beleefdheit. Niet alleen dat hy haar in een donkere kamer opgeſloten hieldt, en niemandt by haar liet komen: maar zelfs weigerde hy haar op de galdery of wal te laten wandelen: en wanneer men by hem daar over van wegen de princeſſe klaagde, dreigde hy haar in een onderaardſch gat te zetten, indien men hem daar van weder ſprak. Het hof kon deze ſtrengheit niet goedvinden. Het zelve deedt eenige gevangenen ondervragen, die men beſchuldigde met de princeſſe mede deel in de zamenzwering van *Wyat* te hebben gehad, om hen door pyniging te dwingen, haar onder de zamengezworenen te noemen. Men kon zyn oogwit door dit middel niet bereiken, men verkreeg het door een verſoetelyker. Men ſchonk het leven aan den ridder *Wyat*, indien hy de princes wilde beſchuldigen. Deze ongelukkige hadt de zwakheit van zich door deze aanvechting te laten overhalen. Het was naar allen ſchyn met *Elizabeth* gedaan geweeſt, indien de Hemel voor haar geen zorg hadt gedragen. *Wyat* kreeg berouw, en herriep zyne beſchuldiging voor de rechters, en bleef op het ſchavot nog by het ontkennen. Daar was niet meer van noden geweeſt om *Elizabeth* vry te laten gaan, indien men met haar rechtmatig hadt willen handelen: maar men ontſloeg haar nog niet. Echter handelde men haar met meerder zachtheit, op het verzoek van Mylord *Chandos*, die deernis met haar hadt, en zo krachtig voor haar in de breſch ſprong, dat de Raadt haar de vryheit gaf te wandelen in den Tour op de plaatſen, die men de vertrekken van de koninginne noemt; dit is inderdaadt een gemak voor de koninginne, gelyk 'er ook een ander voor den koning is, alwaar hunne Majeſteiten zich onthouden op plegtige dagen, gelyk die even voor hare kroning gaan. Men bragt echter deze bepaling by de vryheit van de princeſſe, dat zy zich daar niet van mogt bedienen, dan in de tegenwoordigheit van den luitenant van den Tour, en de drie vrouwen, die de koningin haar hadt toegevoegt. Daarenboven moeſten de venſters gedurende de wandeling geſloten zyn. Naderhandt ſtondt men haar toe, lucht in een kleinen tuin van den Tour te ſcheppen: doch al mede met deze voorzorg. De wantrouwigheit van het hof ging zo ver, dat men zich bekommerde wanneer een kindt van vier jaren een boſchie bloemen de princeſſe aanboodt terwyl zy in den tuin wandelde. Men joeg het met veel dreigementen weg, men beſtraſte den vader zeer, en hy kreeg laſt het kindt verſcheide dagen opgeſloten in zyn huis te houden. Omtrent het einde van May haalde men *Elizabeth* uit den Tour, minder om haar in vryheit te ſtellen, dan wel om haar een ſtrenger gevangenis te geven. Ten dien einde hadt men een man, den onbeſchoftſten van het ryk, uitgezocht. Het was de ridder *Henrik Benefield*, aan wien men Mylord *Williams* tot hulp gaf, doch een eerlyker man, hoewel hy geen meeſter was. *Benefield* maakte haar zelfs een misdaadt van een koſtelyk onthaal, dat hy haar in een van zyne huizen, gelegen op den weg, gaf, en *Williams* dorſt de ſtrengheit van dezen man niet tegenſtaan, dien het volk den cipier van *Elizabeth* noemde. Hy gedroeg zich in der waarheit in alle delen als dat ſoort van volk, gewoon in allerlei ſlag van wreedheit door de gewoonte, die het heeft van met ſchelmen om te gaan, te leven. Op bevel van het hof wierdt de princes naar Woodſtok gebragt: *Benefield* zette haar daar in zulk een naauwe gevangenis, dat zy naauwlyks de vryheit hadt in de tuinen van het huis te wandelen. Gedurende eenige maanden zag zy niemandt dan hare wacht, en het was niet dan met veel moeite, dat men haar toeſtondt aan de koninginne te ſchryven. Zelfs moeſt het in de tegenwoordigheit van *Benefield* geſchieden, die haar niet verliet voor dat zy gedaan hadt, en den brief hadt overgegeven om te verzenden. Daar zyn verhalingen, die nog verder gaan, omtrent het onwaardig onthaal, dat men deze princeſſe aandeedt, indien men daar geloof aan mag ſlaan. Men hadt moordenaars uitgezonden om haar om het leven te brengen, en het was een wonderwerk dat zy het ontkwam. Men hieldt haar opgeſloten zonder iemandt by haar te laten, welke ſtrafheit oorzaak van hare behoudenis was. Men hadt geen volkomen laſt in geſchrift aan de moorders durven geven. By gebrek van het zelve weigerde hen de wacht den ingang van de deur, gelyk zy aan ieder deden. Het was mede een wonderwerk, dat de aankomſt van *Philips* in Engelandt de vryheit van *Elizabeth* uitwerkte. Deze vorſt hadt uiterlyk meer belang dan iemandt om haar van kant te helpen. Hy vleide zich nochtans door een loze ſtaatkunde, die men naauwlyks kan begrypen, dat het tot zyn beſte zou ſtrekken, haar in het leven te behouden. Hy bezorgde hare vryheit, ten minſte trok men haar op zyn verzoek uit Woodſtok: maar men liet haar geen volkomen meeſter zyn, en zo lang *Maria* leefde hadt zy altydt eene wacht by zich. Men handelde haar echter zachter dan men tot nog toe hadt gedaan. Men bragt haar aanſtonts naar Hamptoncourt, een koninklyk huis, drie of vier mylen van Londen gelegen. *Gardiner* kwam haar daar van wegens de koninginne bezoeken, en trachtte haar te verplichten de koninginne om genade te bidden, als of zy ſchuldig was geweeſt. Maar *Elizabeth* bleef ſtandvaſtig: zy antwoordde ſtoutmoedig, dat zy de koningin nooit benadeelt, en zelfs de gedachten daar niet van gehad hadt, en dat zy hare onſchuldt door

1558.

Men zendt moordenaars om haar in de gevangenis te vermoorden.

door zulk eene belydenis niet zou verraden, daar mogt van komen wat het wilde.

Mondeling gesprek van *Maria* met *Elizabeth*.

Ter dezer tydt kwam het de koningin in gedachten, dat zy zelf de princes hare zuster wilde spreken. Mogelyk dat de behandeling tegen haar hert streedt; mogelyk stondt zy in twyffel of zy haar zou zien om haar vryheit te geven of te doen sterven. Het geen deze zaak twyffelachtig maakt, is, dat men zegt, dat de koning *Philips* bevreest was, dat zy tot een kwaad besluit mogt komen, en dat hy zich in staat stelde om 'er de uitvoering van te beletten. Hoe het zy, op een avondt zag men in de kamer der koninginne de princes, die zy hadt ontboden, komen. Aanstonts viel *Elizabeth* voor de voeten van hare zuster neder, betuigende hare onschuldt, zo wel als hare onverbrekelyke genegenheit, die zy altydt hadt gehad, en in het toekomende zou hebben. Dit was het niet dat de koningin zocht; altoos met wantrouwen, en met het gene men haar hadt gezegt ingenomen, wilde zy, dat *Elizabeth* de misdaadt, daar men haar van verdacht hieldt, zou bekennen. Zy vermaande haar de zelve te belyden, op dat zy vergiffenis mogt erlangen, die zy gereed was, zeide zy, haar te verlenen; daar by voegende, dat het anders zou schynen, dat men haar onrechtmatig, in plaats van genadig, hadt gehandelt. Zy kon echter deze bekentenis uit haar niet trekken. De princes antwoordde haar met standvastigheit, gepaart met veel zachtzinnigheit, zeggende: dat zy hare ongemakken zonder daar tegen te morren verdroeg, en dat zy wel te vrede zou zyn, indien het hare Majesteit behaagde, beter gedachten van haar te hebben. De koningin vondt in dit bedryf der princesse iets edels, daar zy zich van geraakt voelde. Hare ootmoedigheit verriedt hare onschuldt niet: hare volstandigheit deedt haar niets van de achting, die zy aan het koninklyk gezag schuldig was, verliezen, en hare eige eer nevens die der koninginne in acht nemende, toonde zy, dat zy ongelukkig was, zonder schuldig te zyn. De koning, vrezende, dat *Maria* geen meester van haar kwaadaardigen imborst mogt zyn, hadt zich in een hoek van de kamer verborgen, om zich, indien zy te ver ging, daar tegen te stellen. Maar men hadt zyn hulp niet nodig, en de twee zusters scheidden in goede vriendschap van elkander.

Na dit voorval genoot de princes meer vryheit: men stondt haar toe op het landt te gaan, en men ontnam haar de wacht. Men hieldt nochtans omtrent haar menschen, die op hare gangen letten. Zy gedroeg zich zo wel, dat men haar van niets, hoe zeer men het ook wenschte, kon beschuldigen. Om geen argwaan aan het hof te veroorzaken bemoeide zy zich nergens mede, verslytende haar tydt gedurende de vier naastvolgende maanden, die 'er nog tot hare komst aan de kroon verliepen, met lezen. Zy hadt de hulp, die zy uit al de goede boeken trok, die zy las, wel van noden, om zich te wapenen tegen alle de moeielykheden, die men haar gestadig aandeedt. Zy bevondt zich onder een regering, in welkers weerwil zy nog leefde, en die opentlyk naar haren val stondt. *Gardiner*, als wy gezien hebben, klaagde, dat men zich ophieldt met takken af te hakken, door het verbranden van eenige ongelukkigen, terwyl men de wortel, die een grote menigte nieuwe zou voortbrengen, in wezen hieldt. De Spanjaarden deden de zelve klagten. Mylord *Paget* zeide naderhandt, dat hy hen hadt horen zeggen, dat hun koning nooit vreedzaam in Engelandt zou regeren, indien hy deze princes niet van het leven beroofde. Zie daar door welke wegen de Hemel *Elizabeth* tot den troon, dwars door de gevaren, die den zelven omringden, door de gevangenissen, angstvalligheden en beroeringen, die zo lang als de regering van hare zuster duurden, heeft geleid, als of Hy haar door deze beproeving hadt willen bekwaam maken, om de kroon, die hy haar hadt toegeschikt, met eer en roem te dragen, dien geen vorst voor haar heeft geëvenaart, veel min overtroffen. Voor het overige waren hare ongelukken met het voorspel van hare verhoging vereelt. Verscheide vorsten hadden voorgenomen, hoe ongelukkig zy ook was, met haar te trouwen. Wy spreken niet van den staatzuchtigen admiraal Mylord *Seymour:* zyne liefde was haar onbekend, en verdiende hare aandacht niet; noch van de liefde van Mylord *Courtenay*, die de koninginne hare zuster tot yverzucht verwekte. Wy houden ons alleen aan die van de koningen van Zweden, Denemarken, Spanje, van den prins van Savoje, en van den aartshertog van Ooftenryk*. Wy hebben het aanzoek der twee eerste gezien; wy hebben verhaalt de gedachten, die *Philips* hadt van deze princes, indien hy weduwenaar van de koninginne *Maria* wierdt, te trouwen. Men zegt, dat wanneer dit gebeurde, hy zyn voornemen trachtte uit te voeren. Het is zeker, dat Vrankryk het geloofde, en wy zullen in het vervolg de middelen zien, die het zelve in het werk stelde om dit te dwarsbomen. Anderen zeggen, dat zyne gedachten alleen op eene dochter van Vrankryk waren; dat zy aan den aartshertog *Karel* zynen zoon was toegezegt; dat hy met eene Fransche princesse wilde trouwen, en dat die prins met de koninginne *Elizabeth* zou trouwen. Daar zyn 'er, die verzekeren, dat de jonkheit van den prins *Karel* belette deze gedachten te hebben; maar dat hy wenschte *Elizabeth* uit te trouwen aan den tweden zoon van zynen oom *Ferdinand*, die zyn gezant, den graaf van Lodron, naar Engelandt zondt. Het is ook zeker, dat *Philips* voor de doodt van *Maria* de gedachten hadt *Elizabeth* aan den hertog van Savoje te doen trouwen: dat hare zuster haar daar toe zocht te bewegen, maar dat zy hare bewilliging niet kon verkrygen †. Laat ons de geschiedenis van de koningin, waar van ons alleen nog eenige maanden door te lopen overig zyn, die zy gebruikte om hare Protestantsche onderdanen om hals te brengen, of hare eige ongelukken te beklagen, weder by de handt vatten.

1558. Zy wierdt van verscheide vorsten ten huwelyk verzocht.

Heylin. Burnet. Thuanus. Cambden.

* de zoon van *Philips*, of de zoon van *Ferdinand*.

† *Elizabeth* was door *Henrik* den VIII aan een prins van Vrankryk verlooft, en de artykelen wierden in het jaar 1535 gemaakt.

Den 28 Maart, drie weken na het scheiden van het Parlement, begonnen de bisschoppen hunne vervolging tegen de Gereformeerden, wier straf zy eenigen tydt hadden opgeschort. Zy deden op dezen dag een diaken verbranden, *Cuthbert Simpson* genaamt, die in het voorgaande jaar gevangen was gezet. Voor dat men hem deedt sterven, hieldt men hem drie uuren op de pynbank, om alle, die tot de vergaderingen kwamen, te ontdekken; maar hy beschuldigde niemandt. Zyne standvastigheit wierdt zelfs van de priesters, die by de pyniging tegenwoordig waren, welke hun mededogen verwekte, geprezen. Twee andere Gereformeerden wierden met hem gerecht, een man onderging te Herford op den 9 April en drie te Colchester den negenden dag van May de zelve straf.

De hertogen van Anjou en Alençon deden aanzoek terwyl zy koninginne was.

Fox. Heylin. Burnet.

Vervolg van het straffen.

Standvastigheit van *Simpson.*

Den 6 Juny deedt de koningin een streng bevel omtrent der Gereformeerden boeken uitgaan. Op het bericht, dat zy kreeg, dat Engelandt daar mede vervult was, en dat al de zorg der prelaten het drukken der zelve in stilte het gansche ryk door, noch het inkomen van die van vremde landen kwamen, niet kon beletten, besloot

Streng bevel van de koninginne tegen het lezen der Gereformeerde boeken.

De Spanjaarden willen, dat *Philips Elizabeth* doedt sterven.

1558. sloot zy door haar ſtreng bevel daar in te voorzien. Het zelve behelſde, dat alle, by wie men zulke boeken zou vinden, die men den naam van oproerige en ketterſche gaf, voor oproermakers zouden worden aangezien, en zonder uitſtel, *volgens het recht des oorlogs*, dus drukte zy zich uit, worden gerecht. Het volk morde zeer over de ſtrengheit van dit bevel: maar het ſtondt nog meer verzet over een andere afkondiging, drie weken daar na, in Smithfield, een plaats zo zeer in Londen bekend door de bloedige gerechtsuitvoeringen der Gereformeerden. Terwyl men op dezen dag aldaar zeven menſchen bragt om verbrand te worden, kondigde een wapendrager een verbodt aan het volk af, dat om deze droeve vertoningen te zien daar van alle kanten zamengekomen was, van tegen de misdadigen te ſpreken, noch voor hen te bidden, zelfs niet te zeggen: *Godt zy hen genadig*. Deze handeling wierdt openlyk veroordeelt: men zeide, dat het barbariſch was, en dat de wreedſte tyrannen nog niet verzonnen hadden te verbieden de ellendigen, die men ter doodt brengt, den byſtandt der gebeden, als de laatſte tekenen van de genegenheit hunner vrienden, of het mededogen der menſchen, te verlenen, zo dat dit wrede verbodt, ver van het mededogen te verminderen, alleen diende om het volk ſtouter te maken. Wanneer men deze zeven ter doodt geleidde, was 'er eene vergadering van Gereformeerden in een wyk van de ſtadt, die op de plaats der rechtsuitvoering uit kwam. De predikant † keerde zyn hoofdt derwaarts, en hen ziende, wanneer men hen aan de paal vaſt bondt: *Niettegenſtaande het ſtreng verbodt*, zeide hy, *dat men heeft afgekondigt, kan ik my niet weder houden voor deze martelaren te bidden, wenſchende hen eene volſtandigheit, die by zulke beproevingen vereiſcht wordt*; en zyne ſtem verheffende vervolgde hy: *Godt verſterke hen; Godt geve hen de volſtandigheit der Heiligen, om de genade van JESUS CHRISTUS!* Deze woorden wierden van al het volk, dat op de plaats van Smithfield was gekomen, gehoort. Het antwoordde luidskeels op den wenſch van den leeraar, roepende en herhalende: *Amen, Amen.* Dit veroorzaakte geen kleine verbaaſtheit onder de bedienden van het hof en de geeſtelykheit, die deze toejuichingen, met welke men hunne ſtrafheit beſpotte, aanhoorden. Men beraadſlaagde, of men die 'er de oorzaak van waren zou vangen; maar het was onmogelyk, hen onder dit geroep te onderſcheiden; iedereen ſcheen ſchuldig; men wilde liever veinzen, dan zich met het ſtraffen van zo veel ſchuldigen bezwaren. Men verwonderde zich echter, dat de Gereformeerden zo ſtout waren, van in het midden der ſchavotten en het licht der martelvuren vergaderingen te beleggen, en *Bonner* knarſte van gramſchap op zyne tanden. Zyn toorn noch zorg konden echter niet beletten, dat de leeraar, daar wy van geſproken hebben *, en verſcheide anderen geen kerk in de hoofdſtadt van het ryk oprechtten.

Vremde afkondiging.

† *Benôam.*

Stoutheit der Gereformeerden.

De Roomſche geeſtelykheit is verwondert.

* *Elizabeth* maakte hem naderhandt biſſchop van Lichtfield.

Het verbodt van den 6 Juny omtrent de boeken verhinderde ook niet, dat 'er van alle ſteden van Duitſchlandt wierden gezonden, daar eenige Engelſchen, om de vervolging gedwongen hun vaderlandt te verlaten, gevlucht waren. Dit was voor die niet hadden kunnen vluchten een grote trooſt. Maar de eenen en de anderen vonden geen minder ſtrengheit by de Lutherſchen dan bitterheit by de Roomſchgezinden. Wy hebben boven * gezien, met wat ontmenſchtheit die van Denemarken te werk gingen: die van Saxen betoonden in dit jaar geen minder ſtrengheit. Uit een brief van *Martyr* ziet men, dat een van zyne vrienden van dat landt daar in het algemeen wierdt gehaat, alleen om dat hy aan de Engelſche vluchtelingen een gunſtig onthaal hadt gedaan. Men ziet uit een anderen brief van *Melanchthon*, dat deze leeraar van de Augsburgſche belydeniſſe, maar byzonder gematigt, over de verwoedheit van die van zyne gemeenſchap, welke de Gereformeerden, die om hun geloof in Engelandt wierden verbrand, martelaars van den Duivel noemden, klaagt. Men zou moeite hebben zulke buitenſporigheden te geloven, indien men eenige heethoofden ſedert met deze verachting van de Franſche vluchtelingen niet hadt horen ſpreken. Die zulk een gedrag, ganſch niet met den geeſt van het Chriſtendom overeenkomende, wilden voorſpreken, leiden dit op de beledigende wyze, op welke zy zeiden dat *Johannes à Laſco*, Poolſch leeraar, daar wy boven van hebben geſproken, ten aanzien van de lere en kerkgebruiken der Lutherſchen was te werk gegaan; als of de wraak door voorbeelden in de ſchole van *JESUS CHRISTUS*, die niet anders dan zachtzinnigheit en vergeving van misdaden leert, wierdt genachtigt. De gematigde Lutherſche Godgeleerden van Embden deden dezen afkeer by de hunnen ophouden, met de verhandeling van *Cranmer* en *Ridley* over het Nachtmaal te doen drukken. Deze boeken openden de oogen der Lutherſchen, alzo men de Engelſche Gereformeerden hadt beſchuldigt geen achting genoeg voor dat H. Sakrament te hebben, en men zag malkander niet meer met den weêrzin aan, dien dit vooroordeel tegen hunne perſonen, gelyk ook tegen hunne lere, tot dezen tydt toe niet wel begrepen, hadt veroorzaakt.

Goêdwillig gedrag der Lutherſchen te Embden.

Het ſtraffen hieldt in Engelandt niet op. De zeven Gereformeerden, die men op de plaats te Londen verbrandde, waren alleen het minſte gedeelte van een groter getal, dat men te Iſlingtон, in de nabuurſchap van deze hoofdſtadt, terwyl zy doende waren met hunnen Godsdienſt te plegen, verraſchte. Zes anderen wierden den 14 July te Bramford verbrand: eenige ſtierven in de gevangenis, en de andere bleven daar lang in kwynen. *Bonner* deedt hen daar kaſtyden. Men zegt, dat hy hen zelf geeſſelde, tot dat hy 'er van moede was, en dat hy dit beulsampt een herderlyke verbetering noemde.

De vervolging in Engelandt blyft aanhouden.

Den 10 July wierdt een leeraar van Gods woordt te Norwich gerecht, en den 3 Auguſty een edelman te Wincheſter, vier te Bury in de zelve maandt, en drie andere in November. Een man en eene vrouw te Ipswich: eene vrouw te Exceſter: drie mannen en twee vrouwen te Kantelberg. Zo dat 'er in dit jaar negen en dertig om het geloof ſtierven. Indien men dit getal by de andere van drie jaren te voren voegt, zal men 'er 284 vinden. Anderen zeggen †, alleen 277, vyf biſſchoppen † *Foxe*; een en twintig predikanten, acht edellieden, vier en tachtig ambachtslieden, honderd boeren, zes en twintig getrouwde vrouwen, twintig weduwen, negen jonge dochters, twee jongelingen, en twee kinderen, waar van 'er een uit den buik van de moeder onder het branden gerukt en weder in het vuur geſmeten wierdt. Maar een Engelſch ſchryver, dien men niet noemt, en gelooft *Grindal* te zyn, naderhandt door *Elizabeth* tot biſſchop van Kantelberg verheven, ſtelt deze vervolging veel groter voor, dewyl hy het getal der twee laatſte jaren alleen begroot op meer dan 800, behalven 60, in het gevangenhuis geſtorven. Een biſſchop †3 tot de Roomſche biſſchoppen van dezen tydt ſprekende, deedt hen dit ver-

† *Jewel*, of *Iwille*, biſſchop van Salisbury, onder *Elizabeth*.

1558.

Verwyt van een Gereformeerd biſſchop tegen de Roomſche geeſtelykheit.

verwyt: *Gy hebt uwe broeders gevangen genomen: gy hebt hen beroofd, gegeeſſelt, op een klein vuur gebraden en verbrand, of verdronken: gy hebt de doden voor uwe rechtbank gedagvaard: gy hebt de begraafplaatſen geſchonden met hen daar uit te halen, de dode ligchamen op vuilnishopen geſmeten, en andere verbrand. Eindelyk, gy hebt de kinderen uit des moeders buik gerukt, die het geweldt van het vuur daar uit deedt barſten, en in plaats van deze onnoſele ſchepſelen by het leven te behouden hebt gy ze weder op de brandende houtſtapelen geworpen.* Voorts was het getal van die hunne vryheit en leven meerder dan hun gewiſſe achtten ongelyk groter, dan dat van die liever wilden gebannen zyn, of de doodt ondergaan, en de waarheit te kort te doen. Onderwylen, gelyk die bezweken waren zich nochtans by hun gevoelen hadden gehouden, verwekte het geweldt, dat zy hun geweten om de zelve te dwingen hadden aangedaan, een ſterke wroeging in hun gemoedt, en een dodelyken haat tegen de vervolgers. Men moet zich dan niet verwonderen, indien men onder de volgende regering zulk een groot getal menſchen tot de gemeenten, die zy alleen uit zwakheit of tegen hun zin hadden verlaten, zag wederkeren. Niets maakte den Roomſche Godsdienſt verachtelyker dan de wreedheit van *Maria*. De geſchiedenis van *Bembridge* geeft 'er een ſchrikkelyk voorbeeldt van aan de handt. Deze rampzalige, die tot het vuur als een ketter was gedoemt, kon het geweldt van de vlam niet uitſtaan, en zo als hy het vuur begon te voelen riep hy uit, dat hy zyn geloof afzwoer. Aanſtonts deedt de ridder *Richard Peral*, opperrechter of grootbaljuw van de provincie, het vuur uitdoven, en deedt hem de afzwering zodanig, als een Roomſch leeraar *, die den lyder in het gaan naar de doodt hadt bygeſtaan, voorſchreef, ondertekenen. De Raadt, te onvrede over het doen van dezen heer, liet hem weten, dat de koningin daar over misnoegt was, en dat hare Majeſteit hem belaſtte de ſchuldigen aanſtonts te verbranden: dat indien zyne afzwering oprecht was, men hem geeſtelyken zou zenden om hem daar in te verſterken, en hem zyne dagen als een goed Chriſten helpen eindigen. Ondertuſſchen wierdt de opperrechter om zich te verantwoorden aan het hof ontboden; men zette hem gevangen, en *Bembridge* wierdt verbrand.

Wrede daadt van den Raadt aan een ongelukkigen, die zyn geloof hadt verzaakt, om zyn leven te behouden.

* *Sytem.*

Het hof, met deze treurige uitvoeringen bezig, wendde allen mogelyken vlyt aan om zyne ſchade te vergoeden, en het volk, door deze verdubbelde ſtraffen verbittert, bekommerde zich niet zulk een gehate regering by te ſtaan. Men hadt echter in den Raadt voorgeſlagen een machtige vloot in zee te brengen, daar *Philips* de zyne by zou voegen, om in Bretagne eene landing te doen. Het voornemen was zich van Breſt meeſter te maken: maar de Franſchen daar de lucht van hebbende, maakten zy deze ſtadt zo ſterk, dat men de belegering niet dorſt beginnen. Men kwam tot het beleg van een kleinder ſtadt, Conquet genaamt, aan een hoek van de zelve provincie gelegen. Den 15 July liep de admiraal *Clinton* met 120 Engelſche ſchepen in zee, daar nog 30 van Vlaanderen by kwamen; zy verſchenen voor de ſtadt en zetten 7000 man aan landt, die de zelve ſtormenderhandt innamen, en na ze geplundert te hebben verbrandden. Deze verovering van weinig belang koſtte hen meerder dan de plaats waardig was. De opontboden adel van de provincie trok tegen hen op, verraſchte hen, en ſloeg 600 man dood. Een Engelſch ſchryver † zegt, dat het volk van Vlaanderen was, het welk geen goede wacht gehouden hebbende dezen ramp van de edellieden van het landt leden. Hoe het zy, de vloot ondernam niets meer, en de admiraal bragt de zelve weder in de havenen van Engelandt.

Landing der Engelſchen in Bretagne.

† *Heylin.*

1558.

Ter zelver tydt ontſtonden 'er zware ſtormen, draaiwinden, en grote overvloejingen van water. Het onweder verwoeſtte twee dorpen omtrent Nottingham ſmeet, de huizen en kerken ter neder, voerde de klokken zeer ver in de lucht weg, rukte het loot van de dakken, dat men 400 ſchreden van daar, op een verbaaſde wyze in een gerolt, vondt leggen. De rivier de Trente ſtroomde over en ontwortelde een grote party bomen. Een ongemeen ſterke windt nam een man met een kindt, dat hy by de handt hadt, twee picken hoog van den grondt op, en met het zelve geweldt hen beide neder ſmytende, wierden zy vermorſelt. Zes andere hadden het zelve lot. Men zag op andere plaatſen hagelſtenen van vyftien duim nedervallen. Deze wonderbare tekenen wierden van eene landziekte gevolgt, die zich over het drie vierde deel van het ryk uitſpreidde. De zelve nam een groot getal menſchen weg, voornamentlyk van de geeſtelyken, waar door op zommige plaatſen de kerken zonder opzienders en zonder prieſters waren. De biſſchoppen waren niet bevryd van deze plaag; vele ſtierven 'er van. De honger volgde op alle deze verwoeſtingen; de zelve wierdt niet alleen door den zwaren hagel, die al het landt bedorf, veroorzaakt, maar ook door de ſterfte der landbouwers, die 'er ontbraken, om het nog door den ſtorm geſpaarde koorn in te zamelen.

Een bovengewoone ſtorm.

Landziekte.

Alle deze ellenden maakten het volk nog meer gaande tegen de regering. De koningin, ziende, dat zy van het zelve niet veel byſtandt tot den oorlog te verwachten hadt, luiſterde met blydſchap naar de vrede. De zelve wierdt tuſſchen Spanje en Vrankryk, door de behendige wegen van den konneſtabel *Montmorenci*, in den ſlag van St. Quintyn gevangen, behandelt. *Maria* zag met veel vergenoeging, dat zy daar in begrepen was, en zondt den graaf van Arundel, den biſſchop van Ely en Doctor *Wotton*, om van haren kant de onderhandelingen by te wonen. Maar hare doodt maakte, dat zy het einde daar niet van zag. Het verdrag wierdt niet voor het volgende jaar tuſſchen de twee koningen en de koninginne *Elizabeth*, eerſt tot de kroon van Engelandt gekomen zynde, geſloten. Voor dat wy het einde van *Maria* zien, moeten wy gewag maken van het geen in dit jaar in Ierlandt, en in andere ſtaten van Europa, voor zo ver zy betrekking tot de Geſchiedeniſſe van Engelandt hebben, voorviel.

Cox. Warré.

Vervolg der zaken van Ierlandt.

Sedert dat de ridder *Sidney* de opene brieven van onderkoning van Ierlandt hadt ontfangen, trok hy op tegen *Arthur O-Moloi*, heer van dit landt, dat men Feralie noemt; hy ſloeg hem, en gaf de regering van dit landſchap aan *Thibaud*, broeder van den oproermaker, na dat hy zynen zoon tot gyſelaar hadt genomen. Hy bezichtigde vervolgens de Engelſche volkplantingen, verzorgde Mariënburg, en Philipsſtadt * met levensmiddelen, verboodt het uitvoeren van koorn uit de provinciën aan de andere zyde van de afſcheidingen † naar de andere en keerde weder naar Dublin.

* of Philipstown.

† De zelve ſcheidde de Engelſche provinciën van de andere af.

Ter zelver tydt viel *Shane O-Neal* in het graafſchap van Tirkonel, willende zyne oude rechten op een landt, dat hem cynsbaar was geweeſt, doen herleven. *Calvagh O-Donal*, die het bezit daar van hadt, was van geen volk voorzien om hem te kunnen tegenſtaan: maar hy vervulde dit gebrek door zyne bekwaamheit en wakkerheit. Hy wierdt gewaarſchouwt, dat zyn vyandt, ſteunen-

1558. nende op zyne macht, flechte wacht hieldt, en met zyn klein getal volk naderende, kwam hy in de legerplaats van *O-Neal*, doodde alle die hem tegen wilden ftaan, en dwong het hoofdt met de overigen de vlucht te nemen.

Herftelling van de priory van Kilmainan.

Het was in dezen tydt, dat het prioorfchap van Kilmainan, van de orde van S. Jan van Jeruzalem, herftelt, en *Meffemberg*, de oude prioor, in zyn voorgaande recht weder wierdt gezet: hy hadt daar het genot niet lang van. Hy trok overzee in het eerfte jaar der regering van *Elizabeth*, en ftierf in het zelve jaar in zyne vrywillige ballingfchap. De priory wierdt toen ten enemaal vernietigt en aan de kroon gehecht. Op het laatfte van dit jaar wierdt te Drogeda eene kerkvergadering, door laft van *Dowdal*, aartsbifchop van Armach, gehouden, daar niets van belang voorviel. De Regifters fpreken niet dan van eene toelating aan de werklieden om op heilige dagen gedurende den oogft te mogen arbeiden.

De ridder *Sidney* wierdt opontboden, en de graaf van Suffex naar Ierlandt, in zyn plaats, de eerfte, die met den naam van onderkoning is vereert geweeft, gezonden. Hy deedt een veldtocht in de maandt van Juny tegen *Daniel O-Brian*, die opgeftaan was. Hy kwam te Limmerik, en trok voort in het graafchap Thomond, het welk dit hoofdt, van zynen oom *Conogher* hadt bemachtigt: hyvervolgde hem in zyne boffchen en begravingen, hernam alle de plaatfen van *O-Brian*, en gaf ze aan zynen oom weder, aan wien hy het ganfche landt in een vredige bezitting liet. *Conogher* deedt daar van hulde, en den eedt van getrouwheit in de kerk, op het H. Sakrament, de Heilige overblyffelen, het heilige Euangelie, de gezegende klokken en de waschkaarfen. Dus luidde de acte, die daar van wierdt opgemaakt. De graaf van Desmond kwam den onderkoning te Limmerik vinden, en deedt hem hulde van van zyn graafchap. Zes dagen daar na ftondt de onderkoning als getuige by den doop van den zoon van dezen grave. Dat als iets byzonders voorkomt, is, dat hy het niet alleen zyn voornaam, maar ook dien van zyn huis gaf, hem *Jakob Suffex* noemende. Hy gaf aan het gedoopte kindt een goude ketting, en op de maaltydt maakte hy *Desmond Mak-Carty* ridder. Hy trok van Limmerik naar Galloway. De regering, verfelt met de voornaamfte burgers, ontfing hem met veel plegtigheit, en de geeftelykheit ging ommegangsgewyze voor hem, hebbende aan haar hoofdt den aartsbifchop van Tuam, benevens de bifchoppen *Clonefert* en *Clonmaknoife*.

De eer, die de geeftelykheit hem doedt.

Zyne uitvoeringen in de eilanden Hebrides.

Gelegenheit dier eilanden.

De graaf van Suffex ondernam in het begin van September een krygstocht naar den kant van Schotlandt. Hy trok de bezettingen uit Dublin en andere plaatfen, die hy aan boordt van de fchepen deedt gaan, die hy gereed hadt laten maken, en taftte de eilanden, die men Hebrides noemt, gelegen in het kanaal, dat Schotlandt van Ierlandt fcheidt, aan. Hoewel zy op den oever van het laatfte ryk leggen, behoren zy nochtans aan het andere. Hy kwam eerft aan dat van Rakline genaamt, daar hy voet aan landt zette. Hy doodde de inwoonderen, die hem het landen wilden beletten, en ging niet weder fcheep voor dat hy het hadt verwoeft. Van daar trok hy naar het landfchap Kantir †, alleen dertig Engelfche mylen van Ierlandt gelegen. Dit was het oude domein van de *Mak-Donalds:* tegenwoordig behoort het tot het graafchap van Argile. Hy verwoeftte het ganfche landt, en ging weder fcheep, met een voornemen het zelve in het eilandt van Ila, een der grootfte van de Hebrides, te doen. Dit eilandt is gelegen tuffchen het landfchap van Kantir en de kuften van Ierlandt. De naam, dien het voor dezen voerde, was Yle, of Ule. Eenigen geloven dat het oud-Thule was. De ftorm belette den onderkoning te naderen, en dwong hem naar Carrikfergus te zeilen. Hy kwam voor den 8 November niet weder te Dublin, daar hy zynen eedt als onderkoning volgens gewoonte in de hoofdkerk deedt. Hy gaf ter zelver tydt het groot zegel van Ierlandt, dat men hem hadt gezonden, aan *Currin*, grootzegelbewaarder, en het zegel van de twee opperfte rechtbanken en dat van eerften baron van de fchatkamer, of van den Exchequer, aan die het hof deze ampten hadt geftchonken.

† of Kantyr.

1558. Het oude Thule.

Nederlag der Schotten van Ulfter.

De Schotten van Ulfter kwamen omtrent dezen tydt in Connacie, op het verzoek van eenigen van de *Burks*, die in oorlog waren met den grave *Clainrikard*. Maar deze laatfte zich in het veldt begeven hebbende, raakte ftaags met hen, en verfloeg hen. Het huis van *O-Neal* bevlekte zich door een broedermoordt. *Shane* of *Jan O-Neal*, daar wy dikmaals van hebben gefproken, en dien men gemeenlyk den fchrik van zyn vaderlandt noemde, vermoordde zynen broeder *Matthews*, baron van Dunganon, uit een misnoegen, dat hun vader de barony aan den laatften, tot nadeel van den eerften, hadt gegeven. Hy wierdt voor den onderkoning gedagvaard, om zich te verantwoorden, over zulk een hatelyken moordt. Hy hadt niet alleen de ftoutheit van te verfchynen, maar ook zyne zaak als wettig ftaande te houden: *Ik ben*, zeide hy, *het waarachtig bloedt van de Tirkonels, geboren uit den laatften graaf van dezen naam met zyne vrouw* Alice, *bygevolgt zyn erfgenaam, aan wien hy niet vermogt te ontnemen een gedeelte van het oude vaders erfgoedt van de O-Neals, om het aan een anderen te geven. Ik heb den overweldiger van myn goedt gedood, als een vyandt, daar ik volgens de wetten gemachtigt ben wy van te ontflaan, en ver dat hy myn broeder zou zyn geweeft, was hy de zoon van een flechten fmidt van Dundalke; en hoe zou hy een zoon van myn vader zyn, dewyl hy in den tydt van zyn huwelyk met myne moeder ter wereldt is gekomen, en dat de zyne de vrouw is geweeft van den fmidt, dien ik heb genoemt? Hy kon dan geen anderen vader dan hem hebben, zo dat zyne indringing in ons huis, en de beroving van een gedeelte myner goederen de doodt, die ik hem heb doen lyden, verdienden.* Hy voegde daar nog ftoutmoedig by, dat hy de opvolger was volgens de wetten * van het landt, en dat niemandt macht hadt hem daar buiten te fluiten. De Gefchiedenis verhaalt de uitfpraak van den onderkoning niet: maar naar alle waarfchynlykheit liet hy hem gaan, zonder hem eenige ftraf op te leggen, dewyl hy nog verfcheide jaren in een vredig bezit van het oude erfgoedt van de *O-Neals* leefde, zo wel van dat zyn vader hem hadt nagelaten, als dat hy door het vermoorden van zynen broeder hadt verkregen: want, wat hy ook mogt zeggen, het is zeker, dat *Matheus*, baron van Dunganon, de zoon van den overleden graaf van Tirkonel was, wel buiten den huwelyksbandt geboren, maar daarom niet te min aan het zelve bloedt, ten minfte van vaders kant, verbonden. Ook wilde de Hemel niet, dat zyn moorder ongeftraft bleef. Het bloedt van dezen broeder fchreeuwde om wraak, en negen jaren na dezen moordt wierdt hy in zyn tent, aan tafel zittende, door de Schotfche eilanders doorftoken.

Broedermoordt van *Shane O-Neal.*

Verdediging van den moordenaar.

* de wet Tanistria.

Daar vielen in dit jaar in Ierlandt twee aanmerkelyke doden voor: die van *Dondal*, aartsbifchop van Armach, en die van *Jakob Fitz-Girald*, graave van Desmond, grootfchatmeefter. *Dondal* was ten tyde van *Eduard* den VI afgezet, en mood.

Doodt van *Dondal* en van *Fitz-Gerald*, graave van Desmond.

1558. van *Maria* weder herſtelt. *Fitz-Girald*, graaf van Desmond, liet een eenigen zoon tot zyn erfgenaam na. Naderhandt wierdt hy gevonnist over gekwetste hoogheit †; zo dat de tak der graven van Desmond met hem eindigde, en het graafſchap wierdt aan de kroon gehecht.

† in den jare 1583.

Einde van het geſlacht van den grave van Desmond.

Wy kunnen een byzonder geval, dat in dit jaar de Gereformeerden in Ierlandt voor een algemenen moordt bewaarde, niet verzwygen. De koningin zondt daar bevel om hen, gelyk in Engelandt, te doen verbranden. De leeraar *Cole* hadt daar den laſt van. Hy ging te Cheſter ſcheep, daar hy door den opperſchout van de ſtadt wierdt bezocht. Zy ſpraken zamen over de reden van zyne bezending, en *Cole* zyn reismaal hebbende doen brengen, toonde hem zynen laſt. *Zie daar*, zeide hy den zelven ontvouwende, *de volſtrekte bevelen, om de ketters in Ierlandt aan den wereldlyken arm over te geven.* Gelukkig voor de Gereformeerden, die men door de ketters verſtondt, daar *Cole* van ſprak, wierdt dit gehoort van de vrouw van het huis, mede van het zelve geloof, en die haar broeder te Dublin hadt, die van de zelve belydenis was: zo dat deze vrouw van twee kanten belang in de zaak der Gereformeerden hebbende, op middelen dacht om hen van de vervolging, die men tegen hen ſtondt te oeffenen, te bevryden. Zy vondt 'er het middel toe. Terwyl deze gemachtigde den ſchout uitleidde, nam zy de blikke doos, daar het bevel van de koningin, gelyk hy hadt gezegt, in geſloten was, trok het zelve daar uit, en leide eenige kaarten, net in een pampier gevouwen, omtrent het zelve verbeeldende, in de plaats. De gemachtigde ging des anderen daags morgens ſcheep, zonder van het bedrog te weten. Wanneer hy te Dublin kwam, ging hy naar den onderkoning, en na dat hy hem het bevel van de koninginne hadt verhaalt, boodt hy hem de blikke doos aan, waar in hy zeide dat zyn laſtbrief opgeſloten was: maar de geheimſchryver de zelve openende vondt niet dan kaarten en wit pampier. De gevolmachtigde ſtondt verzet. Hy kon deze herſchepping van zyne laſtbrieven in ſpeelkaarten niet begrypen, en hy hieldt ſtaande, dat men zyn laſt daar in zou vinden. Waar op de onderkoning met hem begon te lagchen: en zeide: *Wy moeten andere bevelen hebben dan die men in uw doos vindt: terwyl wy ze verwachten zullen wy de kaarten afroſſen.* *Cole*, niet wetende wien hy hier mede zou beſchuldigen, vertrok aanſtonts om andere bevelen te halen. De windt, die hem tegen was, belette, dat hy niet by tyds aankwam, en die haar opvolgde was van een geheel ander gevoelen. De Gereformeerden van Ierlandt zagen in het vervolg hunne behoudenis, wanneer zy verſtendigt waren van dit voorval, als een wonderwerk van den Hemel aan.

By wat toeval belet.

Men ontvremde zynen laſt buiten zyn weten uit zyn reismaal.

Lesley. Burnet. Thuanus. Mezeray.

Wy hebben de gezanten van Schotlandt te Boulogne gelaten. Zy vertrokken van daar op het einde van Maart en kwamen te Parys, daar zy met alle eer, die men hen zo wel als den aangenamen laſt, dien zy hadden, ſchuldig was, wierden ontfangen. Men hadt niet lang werk om de artykelen van het huwelyk der jonge koninginne met den Dauphin op te ſtellen. Het voornaamſte beſtondt in het huwelyksgoedt van deze princeſſe. Het wierdt op de provincien van Poitou, Touraine en Champagne aangewezen. De Allerchriſtelykſte koning voegde daar nog een gift van twintig duizend guldens jaarlykſch met een grote party dierbare geſteenten by. Men kwam overeen, dat de onderdanen der twee ryken wederzyds het burgerrecht zouden genieten: dat de Schotten in Vrankryk en de Franſchen in Schotlandt voor geen vremdelingen zouden worden aangezien, het zy uit hoofde van erfeniſſen, die hen zouden te beurt vallen, of van eenig ander recht, dat het zou mogen zyn, zonder zelfs de benoeming tot de kerkelyke ampten uit te ſluiten. De bruiloft wierdt den 24 Auguſty te Parys gevierd. De kardinaal van Bourbon, aartsbiſſchop van Rouaan, verrechtte den trouw. Hy was verſelt van de kardinalen van Lotharingen, van *Chatillon* en van *Bertrandi*, korts eerſt tot het purper verheven. De koning en koningin van Vrankryk, verſelt van het ganſche hof, waren by de plegtigheit tegenwoordig. De prinſſen van Conde en van la Roche ſur Yon ſtaken zo wel als de hertog van Lotharingen, van Nemours, van Guize, van Nevers, en van Aumale boven anderen uit. De gevolmachtigden van Schotlandt waren mede by deze plegtigheit, om de eer, die zy aan hunne koninginne ſchuldig waren, te bewyzen. Het hof deedt onder het volk een grote party goud en zilver geldt ſtrooien, en het volk van zyn kant deedt de kerken en ſtraten van hunne toejuichingen weergalmen. De maaltyden, het danſſen, de ſchouwſpelen wierden gedurende eenige dagen met een koninklyke pracht vervolgt, en indien men de geleerden mag geloven, niets verheerlykte meerder dit feeſt dan het bruiloftsgedicht van den vermaarden *Buchanani*, in Latyniſche vaarzen opgeſtelt. Men verheft het boven alle hedendaagſche werken, en vergelykt het by de beſte ſtukken der oudheit. Daar ontbrak echter nog iets tot voldoening van het Franſche hof. De plegtigheit van de bruiloft over zynde, verzocht de kardinaal *Bertrandi*, die ook grootzegelbewaarder was, aan de Schotſche gezanten, eene kroon den Dauphin aan te bieden, gelyk zy aan de koninginne hadden gedaan, en hem voor koning van Schotlandt te verklaren. Zy verſchoonden zich, zeggende, dat zy daar toe geen laſt hadden. Om dit een anderen draai te geven, ſtelde hen de grootzegelbewaarder voor, dat zy by geſchrift zouden beloven dit verzoek te zullen onderſteunen in het naaſtvolgende Parlement, dat na hunne aankomſt zou gehouden worden. Zy antwoordden voor de twede maal, dat hunne macht door hun laſt was bepaalt, en dat het hen niet was toegelaten daar buiten iets te doen, daar by voegende, dat al wat zy konden beloven, was, dat, zo naauw met Vrankryk verbonden zynde, zy by deze gelegenheit zouden doen alles wat de eer en het welvaren van het ryk hen ingaf. Van hunnen kant verzochten zy dit hof, dat zy niets van hen, dat hun plicht te buiten ging, wilden eiſchen, en de verzoeken met rechtmatigheit verſellen. Vervolgens verzochten zy hun afſcheidsgehoor, haaſt makende om te vertrekken. Maar voor dat zy buiten de grenzen van Vrankryk waren, kwamen 'er vier van hen te ſterven. De biſſchop van Orkney, de graven Rhotes en van Caſſels en Mylord *Flemming*. De prioor van St. Andries, natuurlyke broeder van de jonge koninginne, wierdt ook ziek, hebbende niet dan zyne jonkheit zyn behoudt dank te weten, doch hy kreeg nooit zyne volkome gezondheit weder. Daar ſtierven nog verſcheide van het gevolg der gezanten: men twyffelt niet of het was van vergift. Men geloofde, dat die van Guize, ooms van de jonge koninginne, het hen hadden ingegeven, om zich over het weigeren der gezanten, die niet hadden toegeſtaan de kroon aan den Dauphin te geven, te wreken.

1558. De kardinaal van Bourbon verrecht den trouw.

Middheit van het hof aan het volk.

Bruiloftsgedicht van *Buchanan* gemaakt.

Men verzoekt de gezanten eene kroon den Dauphin aan te bieden.

Daar ſtierven 'er vier van, men gelooft vergeven.

De gezanten van Schotlandt regelen de voorwaarden van het huwelyk der koninginne met den Dauphin.

De andere gezanten weder in Schotlandt gekomen zynde beriep men de Staten, om het voorſtel, daar het hof van Vrankryk hen mede hadt be-

Wat onderſcheidt 'er is tuſſchen de Staten van Schotlandt en het Parlement.

1558. belaſt, te onderzoeken. Wy hebben dikwils van de Staten van Schotlandt geſproken, en de zelve meeſt onder het Parlement vermengt. Daar is inderdaadt ook weinig onderſcheidt tuſſchen. Het zyn de zelve perſonen, die deze vergadering uitmaken. De geeſtelykheit begrypt in zich de biſſchoppen, abten en prioors *: de grote adel of de Mylords Pairs van het ryk, en het volk zyn de gemachtigden der ſteden. In oude tyden hadt ieder ſtadt het recht om een te noemen. Edenburg, hooſdſtadt van het ryk, noemde 'er twee: de kleine adel behoort mede onder de Staten; maar kunnende de koſten niet dragen, verkreeg het van *Jacobus* den I daar van bevryd te zyn, met alleen een klein getal van ieder provincie te zenden. Sedert hebben zy afſtandt van deze bezending, die hen meer tot laſt dan voorrecht ſtrekte, gedaan: zo dat de twede orde der Staten alleen in den groten adel beſtaat. De kleine adel zag in de volgende regering wat nadeel zy zich zelven hadt gedaan. Zy wierden door de gunſt van *Jacobus* den VI weder van het Parlement herſtelt, en kregen de macht om weder een of twee gemachtigden uit ieder graaſſchap in de vergadering der Staten, naar de geſteldheit der provincien waren, te zenden. Voorts heeft niemandt een ſtem in de verkiezing der gemachtigden dan die landen van de kroon bezitten en zekere inkomſten hebben. Belangende het onderſcheidt, dat men tuſſchen de Staten en de Parlementen vindt, het zelve beſtaat in deze twee punten. Voor eerſt, het beroepen van een Parlement moet ten minſte veertig dagen, voor dat het zit, geſchieden; het zelve vergadert niet dan met veel plegtigheit: daar men in het tegendeel de Staten in zo korten tydt, als men wil, bekend maakt dat ieder gemeenſchap zyn gevolmachtigde aanſtonts heeft te zenden. In de twede plaats, het Parlement maakt de wetten van het ryk, en het ontwerp der artykelen wordt opgeſtelt door gemachtigden, die men heeren van de artykelen noemt. De Staten maken geen wetten, en worden niet te zamen geroepen dan om de zaken middelerwyl te overleggen, of by eene hoogdringende noodzakelykheit. Voor de vereeniging der beide ryken vergaderden zy gemeenlyk om over de koſten van den oorlog, indien 'er een vredebreuk tuſſchen de twee ryken op handen was, te beraadſlagen.

* of die 'er toen onder wierden begrepen.

De Schotſche gezanten doen verſlag van hunne verrechtinge, dat door de Staten wordt bekrachtigt.

Het geſchiedde in een diergelyke vergadering, dat men de Schotſche gezanten op hunne wederkomſt hoorde. Zy deden verſlag van hunne verrechtingen, die de Staten zonder tegenſpreken bekrachtigden. Daar was meer zwarigheit in het voorſtel van den Franſchen gezant, die hen op de reis hadt verſelt, en aanſtonts na hen in de vergadering wierdt ingeleid. Hy deedt een lange redenvoering aangaande de oude verbonden, die 'er altydt tuſſchen Vrankryk en Schotlandt waren geweeſt. Vervolgens kwam hy tot eene uitbreiding van het geen 'er onder de laatſte koningen, die de zelve door een oneindig getal van weldaden, zo wel als door wederzydſche huwelyken, gelyk men nog in den tegenwoordigen tydt, door het huwelyk van den Dauphin van Vrankryk met de koninginne van Schotlandt, hadt gezien, was voorgevallen. Zyn beſluit was, dat hy de Staten verzocht dezen prins, den gemaal van hare koninginne, de koninklyke verſierſelen met den tytel van koning toe te ſtaan. Hy liet niet na te verſtaan te geven, dat de Dauphin geen gedachten hadt zich iets aan te matigen, dat tegen hunne vryheit ſtreedt. Hy verzocht alleen, dat zy hem met dezen tytel wilden vereeren, en dat hy al het gezag aan de koninginne en den Staat volgens de wetten van het ryk zou laten. Na zyn voorſtel overlegt te hebben wierdt 'er beſloten, dat men de kroon aan den Dauphin zou zenden. Om de zelve te brengen wierden de graaf van Argile en de prioor van St. Andries, die men wiſt dat in de belangen van den koning van Vrankryk was, benoemt: maar de doodt van de koninginne van Engelandt, die in dezen tydt voorviel, ſtremde deze reis. Ondertuſſchen het hof van Vrankryk hebbende vernomen het beſluit der Staten, deedt den Dauphin den tytel van koninklyke Dauphin aannemen. Vele menſchen van beide de ryken voorſpelden kwade gevolgen uit dit huwelyk. De Schotten waren bevreeſt, dat hunne vryheit door een vremde regering mogt gedrukt worden: en de Franſchen waren bekommert, dat het huis van Guize zich door dit verbondt, dat het zo veel aanleiding gaf om vermoedelyke erfgenaam van de kroon te worden, boven den tak van de Bourbons mogt verheffen.

Redenvoering van den Franſchen gezant om den tytel van koning voor den Dauphin te verkrygen.

Hy krygt zyn verzoek.

Daar waren in dit jaar eenige beroerten te Edenburg over den Godsdienſt; de vergaderingen der Gereformeerden groeiden dagelykſch aan: het verbodt der koninginne was niet in ſtaat de zelve te beletten. *Jan Douglas* *, die van een Karmeliter prieſter een leeraar der Gereformeerden was geworden, moedigde hen geweldig door zynen yver en predikatiën aan. Hy wierdt daar in van verſcheide andere geholpen, die hunne ſchriften by de predikatiën en de welſprekendheit by de geleerdheit voegden. De biſſchoppen, vergadert zynde om te overleggen, hoe beſt hen in toom te houden, deden een bevel uitgaan, by het welke zy op nieuw de oeffening van dezen Godsdienſt verboden. Zy belaſtten daarenboven, dat de gene, die den zelven hadden beleden, dien op den 1 September, op St. Gillesdag, beſchermer van Edenburg, zouden komen afzweren. Deze dag gekomen zynde verſchenen zy, die men gedagvaard hadt: maar de geeſtelykheit hadt daar het genoegen niet van, dat zy zich daar van hadt verbeeld. Wanneer men de plegtigheit begon, zag men de zelve geſtoort door een menigte volks van alle kanten toegelopen, waar van de eenen het beeldt van den heiligen van dezen dag namen en het aan ſtukken braken: de anderen namen de gene, die afzwering zouden doen, en voerden ze weg; de ſchryveren maken geen gewag, wat ſtraf het hof daar tegen oeffende. Het waarſchynlykſte is, dat het zyn misnoegen ontveinſde. De graaf van Argile en de prioor van St. Andries hadden het nieuw geloof omhelſt; en men hadt in deze tyds gelegenheit hunnen dienſt van noden. Wy hebben gezien, dat van het jaar 1552 af de regentin hen verſchoont, en de oeffening van hunnen Godsdienſt toegelaten hadt: ook beloofde zy, wanneer men hen benoemde om de kroon aan den Dauphin te brengen, dat zy in hunne afwezendheit niets tot nadeel van de Gereformeerden zou doen. Deze gematigtheit duurde niet lang. De Gereformeerden verzochten by een verzoekſchrift aan de regentinne verlof om Godt in hunne taal te bidden, dat hen wierdt toegeſtaan. Maar weinig dagen daarna wierdt dit op het verzoek der geeſtelykheit weder ingetrokken. Wy zullen op zyn plaats de moeielykheden zien, die door deze herroeping in het volgende jaar wierden veroorzaakt. De Schotſche ſchryver merkt aan, dat dit jaar niet min nadeelig aan de geeſtelykheit dan aan Engelandt was, en dat de doodt der prelaten de Gereformeerden aanmoedigde, die geloofden, dat het verminderen hunner vyanden hen meerder vryheit zou verſchaffen. De zelve

1558.

Aanmerkingen der Schotten en der Franſchen over dit huwelyk.

* *Lesley* noemt hem ook *Granius*.

Predihen van *Jan Douglas* en andere leeraars der Gereformeerden.

Beveſchrift der biſſchoppen daar tegen.

Opſtandt van het volk tegen dit beveſchrift.

De graaf van Argile en prioor van St. Andriet omhelzen den Gereformeerden Godsdienſt.

1558. jaarboeken maken gewag van een ſtaartſter, die op het laatſte van de maandt Auguſty verſcheen, welkers betekenis zy op de verdeeldheden van den Godsdienſt te huis brengen. Maar *Karel* de V gelooſde, dat het een voorbode van zyne doodt was. Een Schotſche ſchryver † brengt ook op dit jaar de wonderheden, die wy volgens andere ſchryveren op het jaar 1556 hebben gebragt.

Gevoelen van de ſtaartſter, die verſchynt.

† *Lesley.*

Om de zaken van Vrankryk weder te beginnen, na het innemen van Calais bragt de hertog van Guize zyne wapenen op de grenzen van de Nederlanden. Hy was niet min gelukkig tegen Spanje dan tegen Engelandt; op het einde van de lente belegerde hy de ſterke ſtadt Diedenhoven, welkers inneming van groot belang voor de verzekering van Mets en de grenzen van het Ryk was. Deze ſtadt gelegen in eene vlakte hadt geen hoogtens, die haar hinderlyk waren, maar verſcheide andere voordeelen. Byna ongenaakbare moeraſſen omringden haar van alle kanten. De Moeſel vervulde de grachten, welkers breedte en diepte onmogelyk ſchenen te kunnen overgetrokken worden: twee afzonderlyke ſterkten beletten de aannadering, en wierden door goede beſchanſſingen gedekt, die men moeſt vermeeſteren eer men aan de borſtweringen kon komen, daar men weder nieuwe werken vondt. Buiten dat lag 'er eene ſterke bezetting in, onder het bevel van een dapperen ſtadvoogdt *. Alle deze zwarigheden ſchrikten den hertog van Guize niet af. Hy belegerde de ſtadt den 1 Juny en veroverde ze den 22 der zelve maandt. De maarſchalk *Strozzi* wierdt daar door een musquet met een weerhaak, eenigen zeggen in de loopgravens, en anderen in het beſpieden van eene ſterkte, die men wilde aantaſten, zynde in het geſelſchap van den hertog van Guize, en zelfs aan zyne zyde, gedood. Hy ſtierf aanſtonts, naauwlyks tydt hebbende deze woorden uit te brengen: dat de koning aan hem een trouw dienaar verloor. Eenige dagen daarna maakte de ſtadt een verdrag. Zommigen zeggen, dat de ſtadvoogdt zelfs naar buiten ging om de artykelen van het verdrag op te ſtellen. De ruitery trok met hare paarden en wapenen uit: het voetvolk alleen met zyne degens en poken: de inwoonderen, zo wel geeſtelyke, als andere, met hun goudt, zilver, en huisſieraden. Men beſchermde de vrouwen en de jonge dochters voor het geweldt der ſoldaten, en men beloofde wagens voor het vervoeren der zieken, gelyk ook voor die niet te voet konden gaan: vier duizend inwoonderen trokken benevens vyftien honderd ſoldaten, meeſt alle aan het hoofdt gekwetſt, uit. De hertog van Guize hadt daar maar vier honderd man voor verloren; maar hy hadt meer gekwetſten. Vervolgens veroverde hy nog eenige kleine ſteden van weinig belang. Onderwylen zich niet by het leger, onder bevel van *de Termes*, dien den koning de beveelhebbersſtaf van den maarſchalk *de Strozzi* hadt gegeven, gevoegt hebbende, was hy oorzaak, dat deze bevelhebber, die Grevelingen hadt belegert, opgeſlagen wierdt. Eerſt hadt hy Duinkerken en Bergen bemachtigt. Ziek geworden zynde gaf hy het bevel over de troepen aan *Eſtouteville Villebon*: in der waarheit een dapper veldoverſte, maar al te toegevende voor de ſoldaten; hy vondt zelfs vermaak in het verwoeſten en branden: zo dat al het vyandlyke landt, van Bergen af tot aan Nieuwpoort toe, was afgebrand, of uitgeplundert door zyn leger. Deze baldadigheden maakten de ingezetenen gaande, die met een groot getal hun dienſt aan den bevelhebber der Spaanſche troepen, aantrekkende om Grevelingen te ontzetten, kwamen aanbieden. Het was *Lamoraal*, graaf van Egmondt, reets door den ſlag van St. Quintyn, daar hy een voornaam deel in hadt gehad, vermaard. Hy wiſt, dat de hertog van Guize zich by den maarſchalk *de Termes* ſtondt te voegen, en hy trachtte hem voor te komen, en wendde daar toe allen vlyt aan. Zyn leger de helft ſterker dan dat der Franſchen zynde, hieldt hy zich niet te vrede hen de belegering te doen opbreken, maar hy dwong hen tot ſlaan, dat zeer nadeelig voor hen uitviel. De maarſchalk *de Termes*, den optocht van den grave van Egmondt vernomen hebbende, ſteeg, hoe ziek hy ook was, te paardt, en kwam in zyn leger. Zyn voornemen was het zelve te behouden, en zich in Calais te werpen. Om dat te doen moeſt hy de rivier de Aa overtrekken. Hy hadt het geluk van 'er met de ebbe over te komen. Maar *Lamoraal* was hem vooruit, en taſtte hem van voren aan: zo dat het hem onmogelyk was het gevecht te ontgaan. De Spaanſche bevelhebber ſtelde in aller yl zyn volk in ſlagorder, en onverduldig zynde om handgemeen te raken, drukte hy zyn vertrouwen en moedt met deze woorden uit: *Myne geſellen*, zeide hy tot de ſoldaten, *wy zullen de overwinning behalen, indien gy my wilt volgen: de liefde tot het vaderlandt verplicht u, en de begeerte tot roem behoort u daar toe aan te zetten.* Dit gezegt hebbende gaf hy zyn paardt de ſporen, en viel met geweldt op den vyandt aan. De overwinning was eenigen tydt twyffelachtig: maar een toeval hielp geweldig, dat zy aan den kant der Spanjaarden overviel. Gedurende het heetſte van het gevecht nadereden tien Engelſche ſchepen, die zich op de kuſt bevonden, het landt, en hadden hun kanon zo wel geplant, dat zy een ſchrikkelyke verwarring in het Franſche leger maakten, waar door veel meer volk wierdt gedood dan door de Spaanſche wapenen. De maarſchalk *de Termes* wierdt met *Villebon* en meeſt alle de opperofficieren gevangen. Vyftien honderd Franſchen bleven op het ſlagveldt dood, en een veel groter party wierdt door het landvolk, dat zich over hunne verwoeſtingen wreekte, neêrgehakt. De Engelſchen, voet aan landt hebbende gezet, namen twee honderd gevangen, die zy naar Engelandt bragten. Anderen, zich willende bergen, vonden onderweeg de zee, daar zy in verdronken. Dit verlies diende niet dan om den roem van den hertog van Guize doorluchtiger te maken. Het hof en het volk zagen hem als het eenige hoofdt aan, aan het welke Vrankryk geruſt zyne legers mogt vertrouwen. Het was aan den anderen kant een groot hertzeer voor den konneſtabel. Hy zag, terwyl hy gevangen was, zynen roem door een jongen prins verduiſteren, wiens geluk en dapperheit hem over zyne vyanden deden zegepralen, en de genegenheit van al de Franſchen winnen. Dit voorval deedt hem naar de vrede verlangen; hy zag wel, dat de wederkryging van zyn aanzien, zo wel als die van zyne vryheit, daar van afhing. Hier van in zyne gedachten overtuigt zynde, werkte hy daar zo krachtdadig aan, dat de zelve ten laatſte wierdt geſloten. Voor dat wy daar de artykelen van verhalen moeten wy zien, wat andere gevallen vooraf zyn gebeurt. 1558.

* *Quarebbe Brabançon.*

Doodt van den maarſchalk *Strozzi.*

Diedenhoven maakt een verdrag.

De maarſchalk *de Termes* belegert Grevelingen.

De graaf van Egmondt trekt op om het te ontzetten.

Aanſpraak aan zyn leger.

Het Franſche leger geſlagen.

De Gereformeerden voegden by de zoetvloeiendheit van zyne vaarzen nog die der zangkunſt. De zelve waren van een groot meeſter * opgeſtelt, die

Pſalmen door de Gereformeerden gezongen.

* *Goudimel,*

1558. die daar een toon aan hadt gegeven, die niet min welluidende dan Godvruchtig was. Ook meenden de Roomſchen, dat zy de zelve niet zo veel uit Godvruchtigheit, als wel om die daar het gezang van gingen horen, door het zoet geluidt te lokken, om hen daar door ſmaak in hunnen Godsdienſt te doen krygen. Hoe het zy, meeſt alle avonden kwamen zy in de wandeling naby de voorſtadt van St. Germain om deze heilige gezangen op te zingen, daar de nieuwigheit de uitwerking van deedt, die zy daar van verwachtten. Men zag daar een groot getal volk, de Godvrucht trok daar eenigen, en het vermaak van het maatgezang bragt daar de anderen. Het wonderlykſte was, dat die daar alleen gekomen waren om zich te vermaken, niet alleen hun ſpel verlieten, om het gezang te horen: maar daarenboven verrukt zynde door het maatgezang, of door Godvrucht geraakt, begonnen mede met hen te zingen. De koning en koningin van Navarre voegden zich zelven by dat gezang. Twee nieuwelingen, zo aanzienelyk door hunne verdienſten en koninklyke waardigheit, gaven byzonderen moedt aan de Gereformeerden. De geeſtelykheit wierdt daar door ontroert, en bragt hare klagten aan het hof. De zelve waren gegrond op het nadeel, dat de Roomſche gezangen door deze Franſche rymen leden: het welk ſtrekte, zeiden zy, tot verachting van de Latynſche taal, die de kerk hadt geheiligt, en daar zy zich in den dienſt van bediende. Dat men ter zelver tydt de verborgendheden van het geloof ontheiligde, met de zelve in handen van het geringſte volk van de ſtadt te ſtellen. Daar zy by voegden, om den koning tegen deze vergaderingen op te hitzen, dat dit Pſalmzingen alleen een voorwendſel was om het volk byeen te doen rotten, en alzo een opſtandt te verwekken. *Henrik* de II, vyandt van den nieuwen Godsdienſt, geloofde zeer ligt dat men hem zeide; en gaf een ſtreng bevel tegen het zingen der Pſalmen uit; het zelve verboodt aan de Gereformeerden, op ſtraffe des doods, die te zingen. Het was in dezen tuſſchentydt, dat de Engelſche vloot den inval in Bretagne deedt, daar wy van geſproken hebben.

Hun gezang lokt veel volk.

De koning en koningin van Navarre krygen daar behagen in.

Klagten van de Franſche geeſtelykheit.

Henrik de II verbiedt het zingen der Pſalmen op ſtraffe des doods.

De twee koningen van Vrankryk en van Spanje hadden zich op den zelven tydt aan het hoofdt hunner legers geſtelt. De eerſte legerde langs de Somme, en de andere langs de rivier van Autie. Ondertuſſchen ondernamen zy niets, om dat men over de vrede begon te handelen. De gezanten van den paus deden daar de eerſte opening van. De konneſtabel, afgemat door zyne gevangenis, en yverzuchtig over den roem van den hertog van Guize, zette deze onderhandeling by *Philips* voort. Hy bediende zich daar toe van den hertog van Savoje, die veel gezag aan het hof van den Katholyken koning en geen minder belang in de verzoening dezer twee kronen hadt. De voortgang van den oorlog kon zyn aanzien aan het hoofdt van de Spaanſche legers wel vergroten; maar het gaf hem zyn landt niet weder, en hy zag wel, dat hy niet dan door een algemene vrede kon worden herſtelt. Hy maakte dan de voorſtellingen der gezanten van den paus, en de redenen, die de konneſtabel hem hadt ingeblazen, ſmakelyk. Eene vrouw hadt hier mede deel aan, en hielp veel om ze te doen gelukken. Het was de hertogin van Lotharingen, dochter van *Chriſtiaan* den II, koning van Denemarken, en van *Dorothea*, zuſter van *Karel* den V, bygevolge moei van *Philips*. Zy was weduwe van *François*, hertog van Lotharingen, van wien zy een zoon hadt, die met de dochter van *Henrik* den II nieuwelyks getrouwt was, zo dat zy hem nabeſtaande was. Deze dubbelde bandt, die haar aan beide de koningen verknochte, belette haar party te kiezen. Beide ſtemden zy ook haar af- en aangaan by den eenen en by den anderen toe, vindende niets tegen deze algemene genegenheit, die zy betoonde, te zeggen. Nochtans is het aan den konneſtabel van Montmorenci en aan den kardinaal van Lotharingen dat men het ſluiten van het verdrag moet toeſchryven. De eerſte dreef het aan, om zyne herſtelling te verhaaſten: en de twede was 'er wel te vrede mede, in verwachting, dat hy daar in gelegenheit zou vinden, zynen gevaarlyken mededinger te doen vallen. De konneſtabel ging op zyn woordt uit de gevangenis, en kwam by den koning te Amiens. Om weder deel aan zyne gunſt te hebben, die de hertog van Guize hem hadt doen verliezen, hadt hy een twede verbindtenis met de hertoginne van Valentinois aangegaan, door het huwelyk van zynen zoon *Dauvilie* met de kleindochter van deze minnares van *Henrik* den II †. Deze vorſt hadt ook aan dezen ouden gunſteling meer vriendſchap dan ooit bewezen, tot zo verre, dat hy hem by hem deedt ſlapen. De konneſtabel, den koning zynen meeſter genegenheit voor de vrede, die hy zelfs met den koning *Philips* reets hadt vaſtgeſtelt, ingeboezemt hebbende, keerde zich tot den laatſten om zyn woordt na te komen, na dat hy den anderen verplicht hadt gemachtigden te noemen. Hy wilde deze onderhandeling op zich alleen niet nemen, daar zyne herſtelling meer deel dan de eer van zyn meeſter in hadt, en hy was vergenoegt, dat hy waarborgen, of medgeſellen hadt, tegen de verwytingen, die hy wel voorzag dat Vrankryk hem in het vervolg zou doen. Men voegde hem derhalven den kardinaal van Lotharingen, den maarſchalk van St. André, *Jan de Mervilliers*, biſſchop van Orleans, en *Karel Aubeſpine*, ſecretaris van Staat, toe. *Philips* noemde van zynen kant den hertog van Alva, *Willem* van Naſſau, prins van Oranje, *Ruy Gomez de Sylva*, *Perenot van Granvelle*, biſſchop van Atrecht, en *Viglius ab Ayta* van Zwichem *, ſecretaris van Staat. De koningin van Engelandt volmachtigde den graaf van Arundel, den biſſchop van Ely, en Doctor *Wotton*. De hertog van Savoje zondt ook zyne gemachtigden, waar toe hy verkoor den graaf *Stropiano*, met den voorzitter van Piemont. De onderhandelingen begonnen den 15 October in de abdy van Cerkamp, naby Heſdin. De hertogin van Lotharingen en de hertog haar zoon waren daar als middelaars. Men hadt gemerkt, dat de kardinaal van Lotharingen de vrede niet minder dan de konneſtabel wenſchte, hoewel met een geheel ander inzicht. De laatſte dacht zich weder in de vorige gunſt te herſtellen, en de andere beweerde in het tegendeel, dat de vrede de zelve ten volle zou vernietigen. Inderdaadt de bediening van den konneſtabel gaf hem geen aanzien, dan gedurende den oorlog. Buiten dat dacht de kardinaal, dat hy, na het maken van de vrede, den koning des te ligter zou overhalen om den admiraal van Coligny en zynen broeder *Dandelot*, om dat zy van den nieuwen Godsdienſt waren, van kant te helpen: haar val ſleepte dien van den konneſtabel hunnen oom, daar zy de twee machtigſte ſteunſels van waren, mede. Het was met deze gedachten dat hy een mondgeſprek eenige dagen voor de onderhandeling met den biſſchop van Arras, ſtaatsdienaar van *Philips*, hieldt. In dit geheim geſprek deedt hy hem begrypen, wat belang beide de koningen hunne meeſters hadden om zich met elkander te verzoenen, om ge-

1558.

De konneſtabel deedt den koning naar de vrede neigen.

† *Anténette van der Mark*, dochter van *Robert van der Mark* en *Françoiſe van Breſé*, dochter van *Diane van Poitiers* en van *Louis van Breſé*.

Hy wordt met 4 andere om die te ſluiten benoemt.

Philips, *Maria* en de hertog van Savoje noemen de hunne ook.

De hertogin van Lotharingen en de hertog haar zoon zyn middelaars.

* een klein dorp in Vrieslandt.

Onderhandeling van den konneſtabel om de vrede te maken.

Redenen van den konneſtabel tot de vrede.

Redenen van den kardinaal van Lotharingen om daar in te ſtemmen.

Tuſſchenkomſt van de hertoginne van Lotharingen.

Geheim onderhoudt dat hy met *Granvelle* hadt.

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

1558. gezamentlyk tegen de algemene vyanden de Turken en de ketters los te gaan. Anderen zeggen, dat het *Granvelle* was, die den kardinaal van Lotharingen tot deze byeenkomst riedt; dat hy des zelfs imborst kende, en niet twyffelde of hy zou door deze loosheit de *Guizes* met de *Montmorencis* en de *Colignis* oneenig maken. Hy gelooffde ook, dat hun geschil grote beroeringen in het koninkryk zou veroorzaken, en dat het huis van Oostenryk zich daar van wel zou weten te bedienen. Het geen ook inderdaadt gebeurde: zo dat men reden heeft gehad te zeggen †, dat het vredesverdrag, dat gelegenheit tot deze byeenkomst gaf, nadeeliger aan Vrankryk was dan de oorlog was geweest.

† Zie fol. 305.

Calais was de meeste tegenwerping der vrede.

Zie daar hoe de staatsdienaars der twee vorsten even veel belang hadden om een einde van het geschil der twee kronen te maken. De meeste zwarigheit kwam van den kant van Engelandt. Calais was daar de oorzaak van. *Maria* wilde het weder hebben, en Vrankryk hadt voorgenomen het zelve, het kostte wat het wilde, te behouden.

Philips beegt *Maria* van haar eisch af te staan.

Philips, die naar het sluiten van een verdrag, waar uit hy verzekert was veel voordeel te zullen halen, verlangde, zondt een bode naar *Maria*, om haar te bewegen van dezen eisch af te staan. Men zegt, dat het in dezen zelven tydt was, dat deze vorst aan *Maria* het huwelyk van hare zuster *Elizabeth* met den hertog van Savoje voorstloeg. De doodt van *Maria* belette daar het gevolg van, zo wel als van de onderhandelingen, daar wy de hervatting niet van weder zullen zien dan na de kroning van *Elizabeth*.

Karel de V zag het einde van zulk een gewenschte vrede niet. Hy eindigde zyne dagen een weinig voor de zamenkomst der gezanten op den 21 September in zyn afgezonderde plaats, St. Justus genaamt, daar hy omtrent twee jaren in eenzaambeit hadt geleeft. Een geweldige koorts nam hem in het 59 jaar van zyn leven, het 40 der regering van zyne erffelyke staten, en het 36 na dat hy tot keizer was verkoren, weg. Een staartster, die zich op den 13 Augusty vertoonde, met haar achterste deel naar Spanje gedurende drie weken gekeert, hadt, zegt men, zyne doodt voorzegt. Zyn einde kwam hem niet onverwacht voor. Hy hadt geleert te leven en te regeren gedurende een goed en gelukkig getal van jaren: hy leerde sterven in de twee jaren van zyn afgezonderd leven. Hy gaf zich daar in ten eenemaal aan het lezen en overdenken over: en indien men de uuren, die hy met wandelen en het vermaak van kunstwerken besteedde, afzondert, bragt hy zynen overigen tydt in Godvruchtige oefeningen door. Hy ging vlytig ter kerke, en tot het H. Avondmaal; hy hadt zelfs een koorde, daar hy zich van tydt tot tydt mede tuchtigde, die men naderhandt bebloed heeft gevonden. *Philips* de II hieldt dat voor het sierlykste stuk van zyne kunstkamer, het zy uit schynheiligheit, of uit liefde voor de gedachtenis van zulk een doorluchtigen vader. Deze laatste beweegreden komt niet overeen met het geen hy in het vervolg deedt, indien dat men daar van zegt waarheit is. Men beschuldigt hem, dat hy aan de geloofsonderzoekers, die een rechtsgeding tegen het lyk van den keizer wilden maken, het oor heeft geleent, en dat hy zich daar niet tegen heeft gestelt dan uit vreze, dat hy zelf mede onder de gebannenen mogt raken. Men vertoonde hem, dat de wetten van het geloofsonderzoek zo streng waren, dat zy zelfs de kinderen der ketters onbekwaam verklaarden om opvolgers te zyn: zo dat de vrees, die hy hadt van zyn ryk te verliezen, hem, zegt men, bewoog zich daar tegen te kanten; een plicht, daar hem de vaderlyke eerbiedt en de natuur hadt moeten toe aanzetten. Indien deze zaak niet waar is, is het nochtans zeker, dat hy den biechtvader † van *Karel* den V over misdaadt van kettery in beeldtenis deedt verbranden. Hy hieldt daar den aartsbisschop van Toledo * ook van verdacht, met wien de keizer meer ommegang dan met de andere geestelyken in Spanje hadt gehad, en hy hieldt hem langen tydt gevangen. Het vermoeden, dat men van *Karel* den V omtrent de leer der Gereformeerden hadt, kan steunen op het geen een Roomsch schryver daar van verhaalt †. Hy was, zegt hy, gestadig met zyne gedachten by Godt; hy achtte zich het koninkryk der hemelen onwaardig, en stelde al zyn vertrouwen op de verdiensten van JESUS CHRISTUS. Hy zeide, *Dat deze Goddelyke Zaligmaker een dubbeid recht hadt, door de waardigheit van zyne natuur, en de waardy van zyne doodt: maar dat hy te vrede met het eerste zynde, het andere aan den hoetwaardigen zondaar mededeelde*, daar deze vorst byvoegde, *dat hy van het getal dezer zondaren was, ten volle overtuigt zynde, dat zyn geloof, op zulk een onbeweegbaren grondslag gebouwt, nooit beschaamt zou worden.* Daarenboven zeide hy, *Dat men zonder zulk een geloof niet kon zalig worden, en dat Godt de ellz zyner barmhertigheit niet uitstortte, dan in de vaten, die ze met een vast vertrouwen ontfangen, vertrouwen nochtans van een bert, dat van zyn eige zwakheit is overtuigt, en al zyn kracht by JESUS CHRISTUS alleen zoekt.* Hy vervolgde, *Dat het verwaandheit en ongeloof was, op zyne eige verdiensten te steunen: dat wy al de barmhertigheit van Godt om de vergeving onzer zonden van noden hebben: dat wy derhalven moeten geloven, dat zy niet kunnen uitgewischt worden dan door hem alleen, dien wy vertoornt hebben: dat het alleen van CHRISTUS, die niet zondigen kan, afhangt ons vergeving van onze misdaden te doen erlangen.* De muren van zyn kamer waren vol geschreven met diergelyke aanmerkingen, en dit was mogelyk de reden, die hem deedt verdenken, dat hy de leer der Gereformeerden aangaande de genade, die de verdiensten der werken uitsluit, hadt omhelst. Hoe het zy, hy stierf in deze Godvruchtige overpeinzingen, zyn oog op een Christusbeeldt aan het kruis gevestigt hebbende, en na dat hy het Nachtmaal hadt ontfangen, zynde zyne laatste woorden, die met het gene hy ontfing overeenkwamen: *Blyf in my, myn goedgunstige Zaligmaker, op dat ik in u blyve.* Met deze woorden gaf hy den geest, en beval, zegt de schryver, in de handen van Godt eene ziel, die roemruchtig op aarde hadt geleeft. Dewyl wy op een andere plaats de deugden van dezen vorst hebben verhaalt, zullen wy hier zynen lof niet verzwygen, gelyk als een Fransch schryver, dien wy even bygebragt hebben, van hem getuigt. Hy zegt, dat deze keizer het volmaaktste voorbeeldt van een souverein was, die het geluk zo wel als de verwondering van zyn volk wil zyn. Hy pryst zyn verstandt en wysheit in beraadslagingen, zyne standvastigheit in tegenspoeden, zyn bezadigtheit in voorspoedt, zyn vaardig oordeel in gevaar, zyne gematigtheit, rechtmatigheit en Godvruchtigheit. Hy wil, dat deze twee laatste deugden de richtsnoer van zyne voornaamste daden waren, en dat hy niets meer sedert zyne komst tot de kroon ter herte nam, dan de vrede van Europa en van de kerk. Hy begon geen oorlog, dan met een voornemen om de vrede bestendig te maken, dat de reden was, waarom hy zo veel

1558.

† *Constantin.* Hy doodt de beeldtenis van zyn biechtvader verbranden.

* *Miranda.*

† *Thuanus.* Waar op gegrondt is het vermoeden, dat men van het geloof van *Karel* den V heeft gehad.

Zyne Godvrucht.

Bebloed werktuig om zich te kastyden.

Philips beschuldigt dat hy een rechtsgeding tegen het lyk van zyn vader wilde maken.

Laatste woorden des keizers.

De lof, dien men hem geeft.

1558. veel moeite aanwendde om een vry en onpartydig concilie te bekomen. Hy voegt daar by, dat indien hy zyn oogmerk hier in niet kon bereiken, het aan de staatzucht der pauzen, de ongelukken der oorlogen, die hy met Vrankryk hadt, en de boosheit der tyden was te wyten. Echter heeft men gezien, dat hy niet zonder gebrek was. Men beschuldigt hem, dat hy al te scherpzinnig is geweest; dat hy te veel genegenheit heeft gehad voor de geschiedenisse van *Lodewyk* den XI, door *Philips van Comines* beschreven, vol van spitsvinnigheden, die zulk een groot keizer niet voegden. Men verwyt hem het geen hy ten aanzien van den koning van Vrankryk beging, wanneer hy hem den doortocht verzocht om die van Gent te kastyden, als mede ten aanzien van den landgraaf van Hessen, wanneer hy toeliet, dat men dezen vorst door het vervalschen van een brief bedroog. Maar deze vlekken, zegt men, zyn niet dan schaduwen, ter rechter tydt voortgebragt, om zyne deugden zo veel te meer te doen uitblinken. Na dat hy zo menigmaal anderen hadt overwonnen, wilde hy zich zelve overwinnen: de glansch van zo vele kronen belette hem niet de ydelheit daar van te zien. Voor dat hy stierf trok hy zyn hert van dit boze leven af, om zich tot het genieten van een veel gelukkiger te bereiden. Hy wilde zelfs, dat men zyne uitvaart vierde terwyl hy nog in het leven was, en hy liet het werkstellig maken, zynde zelfs met de monniken dier plaatse by deze ongewone plegtigheit tegenwoordig. Men zegt, dat hy zulke Godvruchtige gebeden voor de rust van zyne ziel deedt, dat hy de tranen uit de oogen van alle, die 'er by waren, perste. Mogelyk wilde hy de gebeden vooraf laten gaan, die de Roomsche kerk niet gewoon is dan na de doodt te doen. Hoe het zy, deze plegtigheit was een voorteken van zyn einde, dat niet ver af was; des anderen daags wierdt hy van een harde koorts aangetast, en hy stierf in weinig dagen, een weêrzin van de wereldt hebbende, en in den hemel eene gelukzaligheit zoekende, die hy op aarde niet kon vinden.

Zyne gebreken.

Lof van zyn eenzaam leven.

Burnet.

Hy deedt voor zyne ziekte zyn uitvaart houden.

Thuanus.

Hy hadt tien jaren te voren zyn uiterste wille gemaakt. Hy belastte zyn zoon het grote voornemen, dat hy zich hadt voorgesteld, met de vrede aan de kerk door een onzydige kerkvergadering te bezorgen, uit te voeren. Hy vermaande hem een altoos durende vrede, niet alleen met de prinsen van zyn huis, maar ook met alle andere Christen vorsten, te onderhouden: voorts met alle de staten van Duitschlandt, de Zwitsersche Cantons, het gemenebest van Venetië, met de hertogen van Florence, van Ferrara, en van Mantua, de gemenebesten van Genua en van Siena; met den koning van Vrankryk, zelfs met den paus, wat rechtmatige reden hy ook mogt hebben om over hem te klagen. Hy zeide, dat men minder acht op de gebreken van een kwaadmenenden paus moest geven, dan men achting voor den H. stoel moest hebben. Hy voegde daar by, dat de pauzen hunne eischen hadden op het ryk van Napels en dat van Sicilië, die men beter zou doen door een zachten weg by te leggen, dan de wapenen weder op te vatten. Hy belastte *Philips* te helpen bevorderen, dat de hertog van Savoje in zyne staten herstelt wierdt; het verbondt met Engelandt, en een goede vriendschap met Schotlandt te onderhouden. Vervolgens gaf hy hem zyn raadt omtrent de regering van zyne ryken in Indië, en aangaande het huwelyk van de Oostenrykse princessen. Hy vermaande *Philips* ernstig, een voordeelig huwelyk voor zich zelve aan te gaan. Hy stelde hem eene princes van

Zyn uiterste wille.

Vrankryk, of *Johanna* van Albret, erfgenaam van Navarre, voor*: een welgemaakte princes, zeide hy, deugtzaam, verstandig, grootmoedig, en die hem het vredige en wettige bezit van Navarre zou ten huwelyk brengen. Hoewel hy verklaarde, dat haar grootvader *Ferdinand* van Arragon het zelve niet dan op rechtmatige redenen hadt vermeestert, liet hy echter niet na *Philips* te belasten, van *Albret*, indien hy 'er de erfgenaam niet van trouwde, te voldoen. Behalven de kinderen, die de keizer uit zyn huwelyk met de infante van Portugal hadt †, hadt hy nog twee natuurlyke kinderen: *Margareta*, die in haar eerste huwelyk met *Alexander* van Medicis trouwde, en naderhandt met *Octavius Farneze*, hertog van Parma; en den vermaarden *Don Jan* van Oostenryk, naderhandt zo bekend door den slag van Lepanto. De eerste hadt hy voor zyn trouwen, en den anderen langen tydt na de doodt van de keizerinne, zyne gemalinne, aan wie hy altoos getrouw was gebleven, verwekt. Men wist niet wie de moeder van *Don Jan* was dan na de doodt des keizers, die het verklaarde aan die hy gebruikte om hem aan *Philips* aan te bevelen, dat hy dezen prins by een burgers dochter van Regensburg hadt. Het zelve geheim bewaarde hy ook omtrent de moeder van zyne natuurlyke dochter, daar men den naam noch de hoedanigheit niet van meldt, als of deze vorst zich over de zonden, daar anderen op roemen, schaamde, en oordeelde, dat de eerbaarheit hem verplichtte de misslagen, die de zwakheit van de menschelyke natuur hem hadt doen begaan, te bedekken.

1558.

* Zy hadt *Anne* van Bourbon nog niet getrouwt.

† Hy hadt *Philips*, *Maria*, gemalin van den keizer *Maximilian*, en *Johanna*, gemalin van den koning van Portugal.

Wie de moeder van *Don Jan* is geweest.

Wy moeten de prachtige uitvaart, die *Philips* voor hem te Brussel deedt vervaardigen, niet vergeten. Onder andere dingen spreekt men met verwondering van een schip van een geestig maaksel. Op de voorsteven zag men een beeldt, vertonende de Hoop, en een ander, verbeeldende het Geloof, gezeten op een troon tegen de grote mast, en hebbende een kruis aan zyne zyde: de Liefde hieldt het roer in de handt. Door deze zinnebeelden wilde men betekenen, dat deze vorst, onbeweeglyk in het midden van de stormen, die hem hadden aangerand, de deugdt en de Godvrucht niet alleen tot leidsman, maar tot het eenige oogwit van alle zyne verrechtingen hadt gehad.

De uitvaart die *Philips* hem doedt.

Wy hebben gezien, hoe hy zyn afstandt van het ryk aan de keurvorsten, te Frankfort vergadert, hadt gezonden. Op den 14 Maart droegen zy de keizerlyke waardigheit aan *Ferdinand* op, en zwoeren hem gehoorzaamheit. *Paulus* de IV, die deze verkiezing, in welke hy meende belediget te zyn, dewyl men hem daar in niet hadt gekent, niet goedkeurde, deedt al wat hy kon om den koning van Vrankryk op zyne zyde te krygen, om de zelve te dwarsbomen. Hy verklaarde ze van gener waarde te zyn, bewerende, dat de keurvorsten van den nieuwen Godsdienst van hun recht van verkiezing door hunne ketterye vervallen waren, en dat men derhalven tot een andere verkiezing moest treden. Hy verzocht den koning van Vrankryk daar mede naar te staan, volgende daar in het voorbeeldt van *François* den I, en hy verzekerde hem, dat hy hem in zyn verzoek zou byspringen. Deze koning was wyzer dan de paus, en weigerde naar zulk een onredelyk voorstel te horen. *Paulus* liet niet af in deze gedachten te volharden, en wilde nooit den nieuwen keizer erkennen. *Pius* de IV zyn opvolger was redelyker, en bevestigde de keizerlyke waardigheit op *Ferdinand*.

Redenen van den paus om de verkiezing van *Ferdinand* te vernietigen.

In dit jaar, op het laatste van October, stelt de Geschiedenis de doodt van *Julius Cesar Scaliger*, denkende de verdiensten van *Ka-*

Doodt van *Julius Cesar Scaliger*.

Universitäts- und Landesbibliothek Düsseldorf

1558. *rel* den V niet te kort te doen, met onmiddelyk na zyne doodt van die van dezen geleerden man te ſpreken, en hem dezen lof, waar mede zy zyne gedachtenis heeft vereeuwigt, te geven, naamentlyk, dat hy in de ganſche oudheit niemandt boven zich, en in de laatſte eeuwen niemandt zyns gelyken heeft gehad.

Lof, dien men hem geeft.

Het wordt tydt het vervolg van de zaken van Engelandt weder by de handt te nemen. Het Parlement vergaderde den 5 November. De koningin zondt om den ſpreker, en belaſtte hem den ſtaat van het ryk, dat van Vrankryk en Schotlandt gedreigt wierdt, aan het Lagerhuis voor te dragen, en te zeggen, dat men daar den ouden luiſter niet van kon herſtellen, ten zy men grote toebereidſelen te water en te landt maakte; daar by voegende, dat de vredehandeling overzee wel was begonnen, maar dat men, om een goede vrede te verkrygen, zich in ſtaat moeſt ſtellen een ontzagchelyken oorlog te voeren: dat Vrankryk nooit tot de wedergeving van Calais zou te brengen zyn, ten zy het zich in een hoogdringend en onvermydelyk gevaar gebragt vondt. Hare vertogen waren rechtmatig: maar het volk was wars van oorlogen, verbittert door de wreedheit der geeſtelykheit, en te onvrede van de regering. Het was te vergeeſſch, dat zy haren grootzegelbewaarder, haren grootſchatmeeſter, den hertog van Nortfolk, de graven van Shrewsbury en van Pembroke, de biſſchoppen van Londen, van Winchester en van Carlile, den burggraf van Montaigu, Mylord *Clinton*, en Mylord *Howard*, om haar voorſtel, aan den ſpreker gedaan, te onderſteunen, in het Huis der gemeenten zondt. De grootzegelbewaarder vertoonde byna de zelve redenen, die de koningin reets hadt voorgeſtelt. Hy beſchreef op een levendige en zielroerende wyze de vergadering het gevaar, daar de natie in was, welkers eer niet alleen belang hadt, zeide hy, aan het wederkrygen van Calais, maar ook de veiligheit van Engelandt. Hy beſloot zyne redenvoering met eene vermaning, om haaſtig de nodige geldmiddelen te beramen, op dat een leger, om de algemene ruſt te verzekeren, en den hoon, dien men ontfangen hadt, te wreken, te veldt zou kunnen gebragt worden. Zyne redenvoering geëindigt zynde, ging hy met de andere heeren uit, om het Lagerhuis gelegenheit te geven de zaak te overleggen. Niet alleen liep de ganſche dag voorby zonder eenig beſluit te nemen, maar ook de twee daar aan volgende. De doodt der koninginne viel in dezen tuſſchentydt voor, en redde het Lagerhuis uit deze beſlommering.

Burnet.
Maria verzocht aan het Parlement onderſtandt.

Redenvoering van den grootzegelbewaarder aan het Lagerhuis.

Sedert de gewaande zwangerheit, daar wy de omſtandigheden van hebben bygebragt, was zy nooit gezond geweeſt. Hare droefheit vermeerderde naar mate zy zich onbekwaam zag om kinderen voort te brengen: en gelyk zy dit gebrek op de onverſchilligheit van haren gemaal leide, die tot zo ver ging, dat hy haar verſmaadde, nam hare ziekte dag by dag toe, dewyl men daar geen geneesmiddel toe wiſt. Zy kon zich aan de afwezendheit van *Philips* niet gewennen, die naauwlyks een jaar by haar was gebleven, en eenmal overzee gegaan zynde niet weder was gekomen, dan om haar in een zwaren oorlog in te wikkelen, en aanſtonts weder naar Vlaanderen te keren. De minneyver mengde zich onder haar ongenoegen. Daar liep een gerucht, dat de koning minnareſſen hadt, die hem meer dan zyne belangen in zyne ſtaten deden blyven; en *Maria* geloofde het des te ligter, doordien zy bevondt, dat hare bevalligheden verminderden, en niet mach-

Burnet.
Heylin.
Goodwin.
Thuanus.
Mezeray.

Droefgeeſtigheit der koninginne door hare doodt gevolgt.

Hare jalourshеit.

tig genoeg meer waren om het hert van zulk een vorſt te trekken. De doodt van *Karel* den V vermeerderde hare droefheit. Zy hadt hem altoos geacht als haren eigen vader, en het was veel eer door de eerbiedt, die zy voor hem hadt, dan om eenige andere inzichten, dat zy met *Philips* getrouwt was. Zy verſtondt zyne doodt niet zonder dat zy daar gevoelig van geraakt was. Maar het verlies van Calais was het meeſte, dat haar kwelde, het geen zy zelfs aan die haar in hare ziekte byſtonden betuigde. Men wierdt in het begin van November gewaar, dat zy zeer verzwakte, en dat zy niet lang kon leven. Op een tydt, dat zy in flaauwte viel, en dat men iets haalde om haar te verſterken, zeide zy: *Men kent myne ziekte niet; al de middelen, die men aanwendt om my te helpen, zyn te vergeefſch. Indien men de reden van myne doodt wil weten, men opene na myne doodt myn hert, men zal 'er Calais in vinden.* Zy wilde zeggen, dat het hertzeer, dat zy om het verlies van Calais hadt opgevat, haar in het graf bragt. Dit was de geheime oorzaak van hare doodt. Zo het uiterlyk voorkwam was het waterzucht, daar zy op den 17 November, in het 43 jaar van haren ouderdom, aan ſtierf, na vyf jaren, vier maanden en elf dagen met meer wreedheit dan rechtmatigheit geregeert te hebben.

1558. Hare droefheit over het afſterven van *Karel* den V.

Het verlies van Calais is haar groot verdriet.

Hare redenen over haare ziekte.

Hare doodt.

De kardinaal *Polus* overleefde haar alleen 16 uuren; zo dat zy niet alleen gedurende haar leven door een wederzydſche achting vereent waren geweeſt, maar door de doodt zelve, die hen niet kon ſcheiden. *Polus* tradt in zyn 59 jaar, zeer verzwakt door een derdendaagſche koorts, die hy mogelyk door het verdriet, dat zyn gezantſchap hem hadt veroorzaakt, hadt gekregen. Wy hebben gezien tot hoe ver *Paulus* de IV zyn haat tegen dezen kardinaal hadt gedreven, dien hy hadt herroepen en aan de inquiſitie willen overgeven. *Polus* verdroeg deze ongenade geduldig, zonder daar misnoegen over te tonen. Hy was daar nochtans niet ongevoelig van. Zyne gematigtheit vergaf de zelve, maar zyne gezondheit kwam daar door te lyden. Al de ſchryveren pryzen zyne ongeveinſtheit, zyne deftigheit, zyne wysheit, zyne geleerdheit, zyne zachtzinnigheit en Godvrucht. Het is waar, dat hy zyne toeſtemming tot het ſtraffen gaf: maar dit was uit wereldſche inzichten, en uit vreze voor den paus, die hem voor een ketter uitkreet. Het hertzeer, dat hy daar over zette, hielp veel tot zyne ziekte. Het geweldt van den paus vermeerderde de zelve zo zeer, dat hy 'er van kwam te ſterven. Zodanig waren de deugden, die hy bezat, en die hem het nadeeligſte waren. Indien hy min eerlyk was geweeſt, zou hy tot het pauſchap zyn verheven geweeſt: of om beter te zeggen, hy kwam daar toe, en men beroofde hem daar niet van, dan om dat hy van een imborſt was, ganſch niet overeenkomende met de ſtaatzucht van het hof van Rome, volgens het zeggen der Roomſche ſchryvers*. Boven dat, indien hy minder zachtzinnigheit hadt geoeffent, zou hy meer genoegen in zyn gezantſchap van Engelandt, ten aanzien van het hof van Rome, gelyk mede van dat der koninginne, die te wreedaardig was, hebben gevonden. Voor het overige was het zonder grondt, dat men hem verdacht hieldt, dat hy naar den Gereformeerden Godsdienſt helde. Het is zeker, dat hy altydt de Roomſche kerk zo wel als den ſtoel van Rome aankleefde. Zyne geſchillen met *Henrik* den VIII zyn daar overtuigende bewyzen van; hy vergat het geen hy aan het koninklyke bloedt, en aan de eer, die hy hadt daar aan vermaagſchapt te zyn, ſchuldig was,

Doodt van *Polus*.

Lof, dien men hem geeft.

Zyne deugden waren hem nadeelig.

* *Thuanus.* *Mezeray.*

Zyn yver voor den Roomſchen Godsdienſt.

1558. was, om de zaak der pauzen voor te ſtaan. Het is waar, dat het misnoegen, dat hy over het vermoorden van zyne vrienden hadt, zich by zynen yver voegde: maar zyne vooringenomenheit voor het gezag der pauzen was altoos de grootſte beweegreden, die hem in zyne verrechtingen aanzette, overtuigt zynde, dat 'er geen zaligheit dan in de eenheit der kerke was, en dat deze eenheit in de vereeniging van alle de byzondere kerken met die van Rome beſtondt. De ſlaatzucht hadt geen deel aan dit vooroordeel, het was ook geenzins door zucht tot het pauſchap, dat hy het recht der pauzen voorſtondt, dewyl wy hebben gezien, dat hy deze waardigheit hadt geweigert. Hy ſtierf niet ryk. Zyne deugdt liet hem niet toe ſchatten door onrechtmatige wegen te verzamelen, noch de doorluchtigheit van zyne afkomſt, zich tot verachte middelen te vernederen, om daar door tot een uitſtekend geluk te komen. Maar hy liet een ſchat na, duizendmaal dierbaarder dan goudt en zilver. Dit was een vriendt, wiens genegenheit hy niet alleen in zyn leven, maar ook na zyne doodt ondervondt. Zyn naam was *Aloiſius Prioli*, een edele Venetiaan, met wien hy 26 jaren in zulk een naauwe vriendſchap hadt geleeft, dat *Julius* de III een kardinaalshoedt aan *Prioli* aangeboden hebbende, hy den zelven liever wilde weigeren, dan zich gehouden te zien van *Polus* te ſcheiden. Deze edelmoedige vriendt hadt hem met al het nodige, gedurende zyne ballingſchap onder *Henrik* den VIII, bygeſtaan, en wanneer *Maria* hem weder in Engelandt riep, wilde *Prioli* hem verſellen, om daar met hem te leven en te ſterven. *Polus* maakte hem zyne goederen by zyn uiterſte wille: doch na dat hy zyne erfgeſchenken* hadt voldaan, maakte hy van het overige der erffeniſſe giften, die hy omdeelde, om te tonen, dat hy zich met de nalatenſchap van zynen vriendt niet wilde verryken. Hy bewaarde voor zich alleen zyn gety-en aantekening-boek, als dierbare panden van hunne vriendſchap. De zedigheit van *Polus* kennende, hieldt hy zich niet op met hem een prachtig graf op te rechten; maar deze kardinaal in de hoofdkerk van Kantelberg wordende begraven, liet *Prioli* op zyn graf deze woorden uithouwen: *Dit is het overſchot van den kardinaal Polus*: een graffchrift, wiens eenvoudigheit meerder aan dezen doorluchtigen dode geeft, dan de allervolmaaktſte lof zou hebben kunnen doen.

De ſlaatzucht hadt geen deel in het gene hy tegen *Henrik* den VIII deedt.

Genegenheit zondt'r inzicht van *Prioli* voor *Polus*.

* *Legaten.*

Graffchrift, dat hy deedt op het graf van den kardinaal houwen. *Heylin. Sanderus.*

Maria wil *Elizabeth* onterven.

Om weder tot *Maria* te komen, wanneer zy haar einde voelde naderen, wilde zy hare zuſter *Elizabeth* van het kroonrecht uitſluiten. Twee zaken bewogen haar daar toe: de onverzoenlyke haat, dien zy het bloedt van *Anna van Boulen* toedroeg, en de verbeelding, die zy hadt, dat *Elizabeth* den Roomſchen Godsdienſt zou uitroeien. Derhalven, om hare genegenheit en haat te voldoen, wierdt zy te rade de kroon aan de koninginne van Schotlandt, de naaſte erfgenaam na *Elizabeth*, op te dragen. Doch hare gedachten aan de heeren van haren Raadt bekend gemaakt hebbende, deden zy haar de onmogelykheit daar van zien: voor eerſt, om dat de Engelſchen nooit zouden toeſtaan onder de regering van Vrankryk te komen, daar zy vreeſden ſlaven van te worden, indien zy aan eene princes, die met den Dauphin getrouwt was, moeſten gehoorzamen. In de twede plaats, om dat het recht van *Elizabeth* tot de kroon op het beſluit van het Parlement gegrondveſt was, en dat deze vaſtſtelling niet kon wederroepen worden dan door een ander Parlement. De koningin was dan genoodzaakt zich deze vertogen te onderwerpen, en den eenigen weg, die haar in deze tydsgelegenheit over was, in te ſlaan. Dit was eene kroon, die de doodt haar kwam ontrukken, weg te ſchenken, en den Roomſchen Godsdienſt, zo veel doenlyk was, te verzekeren. Zy zondt dan een gevolmachtigde naar hare zuſter, om haar twee zaken af te vragen: voor eerſt zorg te dragen voor de ſchulden, die zy voor de noodwendigheden van het ryk hadt moeten maken; ten twede den ouden Godsdienſt, die in Engelandt nu was vaſtgeſtelt, te handhaven. Onder deze bedingen erkende zy haar voor hare erfgenaam. De ſchryver * zegt, dat *Elizabeth* het eene en het andere beloofde: dat zy inderdaadt het eerſte nakwam, maar haar woordt omtrent het twede niet hieldt. Hy is de eenigſte, die van deze bezending ſpreekt, en dat hy 'er van zegt heeft niet veel ſchyn van waarheit. Men hieldt den hopelozen ſtaat van de koninginne zeer verborgen. Daar is derhalven ganſch geen ſchyn, dat zy iemandt naar hare zuſter zou gezonden hebben, om haar daar kennis van te geven. Belangende het voornemen, dat *Maria* hadt om de kroon aan de Schotſche koninginne over te dragen, dit is een onwederſprekelyke waarheit. Koning *Philips* was de eerſte, die zich daar tegen kantte, en niettegenſtaande zyne tegenkantig bleef *Maria* nochtans by haar kwaad voornemen. Zy betuigde meer dan eens, dat *Elizabeth* de opvolging onwaardig was; dat de zelve aan de koninginne van Schotlandt, kleindochter van *Henrik* den VII, toekwam, het geen zy voornamentlyk verklaarde in de oplopendheit, daar de weigering van deze princeſſe omtrent het aanzoek van den hertog van Savoje haar toe vervoerde †. Ondertuſſchen ſtierf *Maria*, koningin van Engelandt en Ierlandt door hare geboorte, en van Spanje door haar huwelyk, na eene korte en ongelukkige regering, van weinigen beklaagt, zo men daar de Roomſche geeſtelykheit uitſluit. Haar bovenmatige yver voor haren Godsdienſt ſtoorde de ruſt van haar leven, zo wel als die van haar ryk. Dit maakte haar van het grootſte gedeelte van haar volk gehaat, en deedt haar den roem, dien zy van verſcheide deugden, daar zy mede verſiert was, te verwachten hadt, verliezen. Haar leven was geregelt, vry van welluſt en van de ongebondenheit, daar de meeſte hoven mede beſmet zyn. Zy hadt eenige kennis van de geleerdheit: hare Godvrucht ſcheen oprecht, en indien zy over het gemoedt van anderen niet hadt willen heerſchen, zou hare regering gelukkig zyn geweeſt. Zy was inderdaadt al te wraakzuchtig en te veel gedenkende aan de ſtrafheit, die men tegen haar ten tyde van *Henrik* den VIII en *Eduard* den VI hadt geoeffent; maar haar Godsdienſt prikkelde haar daar toe aan, en diende ten voorwendſel aan hare wraak. Zy betuigde, dat zy het niet dan tegen het ketterdom hadt, gereed, zeide zy, om het geleden ongelyk te vergeven: maar zonder barmhertigheit voor die in de gemeenſchap der Roomſche kerk niet weder wilden treden. Indien het in hare macht was geweeſt, zou zy het geloofsonderzoek ingevoert hebben. De paus verzocht haar daar toe: zy was 'er ook ten eenemaal toe geneigt: en indien zy hadt blyven leven, zou zy mogelyk de verhinderende zwarigheden, die zy by hare onderdanen vondt, te boven zyn gekomen. Om haar daar toe te brengen ſtelde de geeſtelykheit haar voor oogen het beſluit van de vierde kerkvergadering van Lateraan, die aan de prinſſen belaſt de ketters uit te roeien, en de inſtelling † van *Paulus* den IV *, die de beſluiten van deze kerkvergadering en alle andere inſtellingen van dezen aardt bekrachtigde. Het zelve bragt ook onder den ban alle ſouvereinen, die tot de ket-

* *Sanderus.*

Philips ſtelt zich tegen het onterven van *Elizabeth.*

† *Camdan* in de geſchiedeniſſe van *Elizabeth.*

Haar Godsdienſt gaf aanleiding en een voorwending tot hare wraak.

Zy wil de inquiſitie invoeren.

† *Conſtitutie.* * van de maandt February 1558.

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

1558. kettery zouden overgaan, en om die van de Roomsche kerk tot de uitvoering zyner bulle aan te moedigen, gaf hy de goederen der onder den ban leggende aan die de zelve eerst kon machtig worden; zo dat alles den yver der koninginne en prelaten tegen de Gereformeerden aanzette. Men kan niet ontkennen, dat de natuurlyke droefgeestigheit van deze princesse niet veel tot hare strafheit hielp, en dat het herdenken van hare ongelukken haar misnoegen verdubbelde. Maar zy zou zo veel bloedt niet hebben gestort, indien zy zich minder door de wetten van het gelootsonderzoek hadt laten innemen, en men zou deze aanmerkingen over hare doodt niet hebben gemaakt †, *Dat bloeddorstige menschen nooit tot de helft hunner dagen komen.* Echter heeft haar niets meer nadeel gedaan dan de regering van hare zuster, al zo zacht, als de hare wreed was. 1558.

Hare wreedheit maakt hare regering gehaat.

† *Goodwin.*

EINDE VAN HET TWEDE DEEL.

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf